

Heineccius, Johann Gottlieb, 1681-1741

Corpvus Ivris Civilis Romani in duos tomos distinctum

Lipsiae 1735

Regensburg, Staatliche Bibliothek -- 999/4 Jur.290

urn:nbn:de:bvb:12-bsb11066755-2

VD18 12572977-001

Stadl-Bibliothek
Freudenburg

Ans. 290. H.^c

CORPVS
IVRIS CIVILIS
ROMANI

IN DVOS TOMOS DISTINCTVM
SINGVLARI CVRA RECVSVM

PRAEFATIONEM
PRAEMISIT
IO. GOTTL. HEINECCIUS
POT. PRVSS. REGI A CONSIL.
SANCTIORIBVS, IVR. PROF. P. ORD.
ET ILLVSTRIS FRID. H. T.
PRORECTOR.

LIPSIÆ

IN OFFICINA LIBRARIA
CHRISTIANI SAMVELIS KRUGII
M DCC XXXV.

CORPVS
IVRIS CIVILIS
ROMANI

IN DUOS TOMOS DISTINCTVM
SECVTARI CVRA RECVSVM

PRAEFATIO

PRAEFATIO

IO. GOTTL. HEINECCIUS

POT. PRVSS. REGI A CONSIL.

SANCTIOIBVS, IVR. PROF. P. ORD.

ET ILLVSTRIS ERID. H.

PROFESSOR

LIBRARY

IN OFFICIA LIBRARIA

CHRISTIANI SAMUELIS FRVGGI

Städt. Bibliothek
in Regensburg

LECTORI BENEVOLO

S. P. D.

IO. GOTTL. HEINECCIUS IC.

Vllum vnquam post hominum memoriam opus augustius, nullum praestantius, & quod vniuerso generi humano magis vsui fuerit, in lucem prodiisse arbitramur, quam incomparabilem illum Romanae iurisprudentiae thesaurum, qui **CORPORIS IVRIS** nomine a tot saeculis hominum manibus tritus, in foro aequae ac scholis summam auctoritatem est consequutus. Siue enim auctoris dignitas celebritasque operi cuidam auctoritatem famamque conciliat: **IVSTINIANI** illud auspiciis conditum est: siue finis, ad quem omnia retulit princeps laudatissimus: eo consilio conditum est, vt in vniuerso orbe Romano iudicantium religionem regeret: siue denique fata, quae liber aliquis habet, ad eius commendationem pertinere videntur: hoc iuris Iustiniani corpus non in imperii tantum Romani prouinciis, quibus Iustinianus praefuit, sed iis etiam regnis, quae Romanorum fasces numquam viderant, nec eius solum temporibus, sed & multo post, pro oraculo fuit. Erat sane **IVSTINIANVS**, cui hanc iuris Romani συλλογὴν debemus, quidquid effutierit **PROCOPIVS**, princeps sine exemplo maximus, qui non modo quietem ac tranquillitatem reipublicae inter innumeras episcoporum lites & factiones procerum prudenter conseruauit, sed & perdomitis Gothis & Vandalis, Persisque & aliis barbaris saltim ab imperii limite submotis, orbe Romano splendidissimis vrbibus operibusque ornato, iudiciis denique prudentius constitutis, immortaliter de re Romana meritus est. Haec enim qui leuia atque non adeo admiranda esse existimant, eos

ignorare oportet, quam misera ante IVSTINIANVM fuerit Imperii Romani facies. Occidentem iam ab Honorii temporibus Gothi, Hunni, Franci, Vandali & reliqui barbari, quorum antea vel nomen Romanis inauditum fuerat, ita dilacerauerant, ut vix quidquam superesset imperatoribus, praeter inanem cultum, quo eorum maiestatem principes barbari comiter venerabantur. In orientem sub Marciano se infuderant Gepidae, Sarmatae, Hunni, Stiri, Satagarii, Alani; sub Anastasio Bulgari, Getae, & Persae, ut omittamus tyrannos, Longinum, Selinuntensem, Athenodorum, Isaurum, Vitalianum, Areobindam, qui tum perpetuis motibus conquassabant rempublicam, & inter armenta nati per flagitia perque caedes ad summum in Oriente imperium nitebantur. In hac vero omnium perturbatione ita praeesse imperio, ut illud non modo nullum capiat detrimentum, sed & lacertos moueat, & nouis adiectis prouinciis amplificetur; id vero non minus prudentiae argumentum esse arbitramur, quam si gubernator nauem, paene iam depressam, ex hieme marique scopuloso seruarit. Quam obrem FRANC. BALDVINVS inter tres principes magnos, quibus imperantibus maximae in republica Christiana res gestae sunt, & rerum conuersiones in orbe Romano exstiterunt, Constantinum, Theodosium & Iustinianum, maxime se obseruare fatetur postremum, qui ita sit postremus, ut imperii Romani gloria, quae rursus in eo veluti illuxerat, cum eodem sit etiam exstincta. Nec minus recte calculum posuisse videtur CONSTANTINVS Porphyrogenneta, qui eum τὸν μέγαν καὶ περιβόητον βασιλέα, *magnum celeberrimumque Imperatorem* adpellitat. Iam si consilium, quod optimus princeps in hoc opere conficiendo sequutus est, consideres paullo adcuratius: quid, quaeso, laudabilius est, quam ius ciuile, quod ut EVNAPIVS conqueritur, in multorum camelorum onus euaserat, ad modum redigere, superuacua recidere, innumera tum ipsarum legum, tum sententiarum, in quae iureconfulti sectarum studio discesserant, diuortia prudenter tollere vnamque, & planam illam quidem, viam ostendere, quam & qui ad iuris prudentiam adpulissent animum, & qui iuri dicundo praeessent, sine erroris periculo ingrederentur. IAC. GOTHOFREDVS, de iuris anteiustiniani historia praeclare meritis, in Prolegomenorum Codicis Theodosiani Capite primo ex eorum temporum monumentis demonstrat, iurisprudentiam ob insignem legum & constitutionum multitudinem, ipsorumque interpretum perpetuas dissensiones, adeo vulgo inuisam fuisse, ut eam ingenui homines tamquam indignam industria sua libertinis, ac vilissimis mancipiis noxae darent. Adducit sane testimonium MAMERTINI,

TINI, qui iuris ciuilis scientiam, quae Manilios, Scaeuolas, Seruios in amplissimum dignitatis gradum extulerat, libertorum artificium dici, conqueritur. Quin ex ASTERII Amasiae Episcopi homilia VII. refert, feruum quemdam Scytham, eum a ciue quodam Antiocheno, sibi praeceptorem fuisse, eundemque professum iurisprudentiam, καὶ νόμων διδάσκαλον visum esse. Ex horum vero non gymnasiis, sed ergastulis, quales iureconfulti, qualesque iudices, tanquam ex equo Troiano, quotidie prodierint, facile est ad intelligendum: tales nimirum, quales AMMIANVS MARCELLINVS Lib. XXX. cap. IV. viuis coloribus depingit, *violenta & rapacissima hominum genera, per fora omnia volitantium, & subsidentium diuitum domos, qui, ut Spartani canes aut Cretes vestigia sagacius colligendo ad ipsa cubilia caussarum peruenire sibi videbantur: qui seminando diuersa iurgia, per vadimonia mille iactati, & viduarum postes & orborum limina deterentes, inter discordantes amicos, aut propinquos vel adfines, odia infesta struebant, & ad capiendam versutis orationibus iudicum fidem, quorum nomen ex iustitia natum sit, sicam ingenii distringebant: qui iuris professi scientiam, quam repugnantium sibi legum aboleuerint discidia, veluti vinculis ori impositis, reticentes, iugi silentio, umbrarum erant similes propriarum, & velut fata natalitia praemonstrantes, aut Sibyllae oraculorum interpretes, vultus grauitate ad habitum composita tristiorum, hoc ipsum quoque venditabant, quod oscitarentur: qui, ut alius viderentur iura callere, Trebatium loquebantur, & Cascellium, & Alfenum, & Auruncorum Sicanorumque leges iam diu ignotas, & cum Euandri matre abhinc saeculis obrutas multis; qui denique etsi voluntate matrem tuam te finxisses occidisse, multas tibi suffragari ad absolutionem lectiones reconditas fuissent polliciti, si te sensissent esse nummatum.* Quis ergo laude immortalis defraudaret IUSTINIANVM, principem augustissimum, qui, ut haec monstra quam primum fame perirent, iura confusa in ordinem redigere, redundantia reprimere, & denique incerta atque ambigua explicatiora reddere statuit, eoque incomparabili labore effecit, ut iurisprudentiae suus honor, iustitiaeque sua constaret religio atque integritas. Denique quum habeant & sua fata libelli: si ex iis operis alicuius praestantia aestimanda est, hac quoque in re non video, quod opus, si a diuinis litteris discesseris, huic corpori Iustiniano non dicam anteponendum, sed vlla ex parte comparandum videatur. Quum primum illud prodisset in lucem, circumferri etiam coepit epigramma, postea & Digestis Pisanis vel Florentinis praemissum, quod ita se habet:

Βίβλον Ἰουστινιανὸς ἀναξ τεχνήσατο τήνδε
 Τὴν ρὰ Τριβωνιανὸς μεγάλῳ κάμει παμβασιλῇ,
 Οἷά τις Ἡρακλῇ παναγρόλον ἀσπίδα τέυξας,
 Ἡς ἐπὶ μαρμαίρεσιν ἀγάλματα πάντα θεμίσων.
 Ἄνθρωποι δ' Ἀσίης τε δορυκλήτῃσι Λιβύσσης,
 Εὐρώπης τε πύθωνιαιόλα σημανῶσι κόσμη.

*Hunc Iustiniades librum sub luminis oras
 Edidit: hoc illi, rerum regnique potito,
 Tribonianus opus cura sic extudit, ut quæ
 Alcidae varium clypei produceret orbem,
 Omnis ubi recti sanctique effulget imago.
 Europæ vero atque Asiae, Libyæque subactæ
 Vnum omnes populi regem dominumque tuentur.*

Hac vero suspensa hedera indignum quibusdam visum est IV-
 STINIANEVM opus, quin eam quoque saeculi Iustiniani va-
 nitatem redolere, & frustra persuaderi aiunt lectoribus, Iustinia-
 num & tribus orbis habitabilis partibus imperasse, & in iisdem com-
 pilato eius auspiciis iuris ciuilibis corpori locum fuisse, quum illud
 vix eo imperante alicuius vsus fuerit in Oriente, in Occidente ve-
 ro numquam auctoritatem aliquam obtinuerit. Sed hi mihi parum
 memores esse videntur, principem illum non modo in Asia prouin-
 ciis amplissimis imperasse, verum etiam in Europa praeter Thra-
 ciam, Macedoniam, Daciam, Illyricum, vniuersam Graeciam sub
 sua tenuisse potestate: quin postea & per Italiam, Siciliam, Afri-
 cam victricia arma circumtulisse, adeoque non minore iuris titu-
 lo, Europæ, Asiae Africaeque imperium titulis suis adscribere
 potuisse, quam veteres principes, qui se generi humano, orbi terra-
 rum, τῇ οἰκῳμένῃ, praeesse gloriabantur. Et quis huiusmodi di-
 cendi figuram vitio vertat poetae, quum & hodie, qui non poe-
 tice, sed humane loquuntur, reges suos orbi terrarum leges prae-
 scribere non raro contendant. Vere ergo ac sine vanitate dici
 potuit, Iustinianeum corpus, simul ac lucem viderit, in Europa,
 Asia, atque Africa insignem esse auctoritatem consequutum, &
 quamuis postea, gl'scentibus in Europa Francorum, Langobardo-
 rumque; in Asia & Africa Sarracenorum opibus illud aliquamdiu
 ex scholis & foris exfularit, numquam tamen plane periisse iuris
 Iustiniani studium, sed demum in magna orbis parte tam felici-
 bus auspiciis refluuisse, vt recte scripserit ALBERICVS GEN-
 TILIS, *ius illis praescriptum libris non ciuitatis tantum esse, sed
 gentium & naturæ, & aptatum sic esse ad naturam vniuersam, vt,
 imperio*

imperio extincto, ipsum ius diu sepultum surrexerit, & in plerasque se effuderit gentes humanas, ut iis stent & principes, tametsi priuatis sit conditum. Haec ergo omnia, qui paullo accuratius, adhibita in consilium ratione, expendere, is, ut opinor, facile mecum fatebitur, nullum umquam opus, post diuinas litteras, quas semper excipio, prodiisse in lucem quod cum corpore Iustiniano sit vlla ex parte comparandum, de eoque iure repeti posse, quod de succincto XII. Tabularum libello Crassus gloriatus est apud **CICERONEM** Lib. I. de Oratore Cap. XLIV. *Fremant omnes licet, dicam, quod sentio: bibliothecas mehercule omnium philosophorum vnus mihi videtur hic liber, si quis legum fontes & capita viderit, & auctoritatis pondere, & utilitatis vberta e superare.*

Et tamen ea aetate viuimus, qua veluti in mores abiit, calamum stringere aduersus **IUSTINIANVM** & **TRIBONIANVM**, eorumque operam, quam adornando huic corpori nauarunt, tam impudenter reprehendere, ut nihil umquam absurdius, nihil stolidius scriptum esse contendant, quam corpus illud Iustinianum. Hinc illud tamquam Polyphemi corpus, circumfundunt omnes, qui sibi videntur paullo acutiores, & *telo lumen terebrant acuto,*

Ingens, quod torua solum sub fronte latere,

Argolici clypei aut Phoebeae lampadis instar

existimant, quin iam pridem illud ad rogam damnassent, si eorum res acta esset arbitrio. In his nescio an non primum sibi locum iure quodam suo deposcat **FR. HOTOMANNVS**, qui singulari libello **IUSTINIANI** Manibus insultat, & tamquam

Quaesitor Minos urnam mouet, atque silentum

Conciliumque vocat, vitasque & crimina discit.

Tantum auctorem deinde sequuti sunt plures alii, & ii quidem tanto impudentiores, quanto magis ab **HOTOMANNI** ingenio atque eruditione abfuerunt. Hinc sane & ii Tribonianum vellicant, qui, si aetate eius vixissent, indigni fortassis fuissent habiti, qui ab eo *Iustinianis nouis*, seu, ut **V.C. CHR. GOTTL. SCHWARZIVS** in Dissertatione, qua disquirat, an omnia Pandectarum exemplaria, quae adhuc exstant, e Florentinis manauerint? §. XVI. p. 46. ex suo Codice **MSC.** eleganter emendat, *Iustinianistis* accenserentur. Iam equidem ne ipsius quidem **IUSTINIANI** tanta est iactantia, ut omnia a Triboniano suo aliisque eius *συγγράμματα* scripta pro Sibyllae foliis habenda esse edicat. Quid enim scribi potuisset modestius, quam quod in Constitutione Tanta de confirmatione Digestorum ad Senatum & omnes populos §. 14. legimus; *Si quid in tanta legum compositione, quae ab im-*
menso

mensō librorum numero collecta est, simile forsā raro inueniatur, nemo hoc vituperandum existimet, sed primum quidem imbecillitatis humanae, quae naturaliter inest, hoc inscribat, quia omnium habere memoriam, & penitus in nullo peccare, diuinitatis magis, quam mortalitatis est. Et quomodo magis perspicue profiteri potuisset, nihil se humani a se homine alienum existimare, quam dum in Const. Graeca eiusdem argumenti §. 16. eleganter scribit: Εἰ δὲ καὶ τι τυχὸν παρεῖται τῶν τεθεῖναι δεόντων (εἰκὸς γὰρ καὶ τι τῶτο συμβῆναι διὰ τὴν τῆς ἀνθρώπινης ἀσθενείαν φύσεως,) ἀλλὰ τῷ πάντι κάλλει ἀνείη τοῖς ἡμῶν ὑπηκόοις, πολλῶν ἀπηλλάχθαι κακῶν τῶ καταλιπεῖν ἴσως ὀλίγα τινὰ τῶν δοκούντων ἐπιτηδεύων μυρίασιν σχεδὸν ἀναριθμήτοις ἐγκατορυγμένα τε καὶ ἀποκείμενα, καὶ ἔθενι σχεδὸν τῶν πάντων γνώριμα, τὰ τε ἐνεκεν διαλαθόντα ῥαδίως. Sed & si quid forte praetermissum est eorum, quae poni debebant, (forte enim & aliquid tale coniigit, propter humanae imbecillitatem naturae) multo sane melius est nostris subditis, multis inutilibus liberari, dum priuantur forte paucis quibusdam, quae videbantur idonea, myriadibus prope infinitis defossa & deposita, & nemini forte mortalium animaduersa. Quae sane maximi principis modestia merito in ruborem dare debebat eos, qui posita omni fronte non modo quoslibet naeuos, qui in diffusissimo opere occurrunt, immodestius redarguunt, sed & recte posita sollicitant, quasi nihil sani inesse possit operi, quod saeculo tam infelice ab illa indoctissimorum hominum turba, quam tunc ad palatium suum conuocauerat IVSTINIANVS, fuerit compilatum. Quum vero in sordes & calumniam abeant accusationes illae pleraeque: operae pretium me facturum existimaui, si illas hac praefatione expenderem paullo accuratius, & quid illis solidi insit, diligenter disquirerem, maxime quum cauendum mihi videam, ne inane sit tam praeclari operis προάυλιον, vel ego, qui otio minime omnium abundo, prologis scribundis opera abuti videar. Ea vero omnia, quae in corpore illo pulcherrimo reprehendere solent censores, vitio & sine populi suffragio creati, ad tria potissimum capita referri posse existimo. Alia enim ad ipsum IVSTINIANVM diffamandum; alia ad Tribonianum eiusque sociorum flagitia detegenda; alia ad operis naeuos exaggerandos sunt comparata. IVSTINIANO diem dicunt, quod sibi diuinos arrogarit honores, omnesque leges suas pro caelestibus oraculis haberi voluerit: quod Theodoraе, mulieri scenicae & ambiguae famae, fuerit obnoxius, istiusque nutu leges fixerit refixeritque: quod inexplibili habendi cupiditate vexatus sit: quod vano gloriae studio ductus omnia egerit; quod fuerit princeps non ἀναλφάβητος quidem & litterarum rudis, sed tamen parum prudens, & superstitioni potius ac subtilita-

tilitatibus metaphysicis, quam verae eruditioni, deditus. Nec pauciorum criminum postulant TRIBONIANVM, quem vanissimum hominem, & ad servile obsequium submissum, leges pretio vendidisse, multa, quae paganam superstitionem redoleant, corpori illi inferuisse, pleraque iureconsultorum veterum fragmenta mutilasse, interpolasse, quin pro lubitu mutasse, conqueruntur. Neque multo meliores fuisse clamant reliquos, quorum opera usus sit IVSTINIANVS, quippe Graeculos indoctos, Latinaeque linguae imperitos, qui, ut iurisprudentiam Romanam foris Graecis attemperarent, leges, edicta, senatusconsulta, ipsaque veterum Iureconsultorum opera aeternitate dignissima suppresserint atque aboleuerint, quin eo peius suo functi sint officio, quo plures vni operi manum admouerint. Quod denique ad ipsum opus ab iis compilatum attinet, quam maxime urgent imposturas, quas iam IAC. GOTHOFREDVS Proleg. Cap. IV. in Codicem Theodosianum admissas, observat, deinde fragmenta pandectarum ex diuersarum sectarum iureconsultis decerpta, emblemata Triboniani innumera, ne signo quidem aliquo aut asterisco notata, geminationes & repetitiones plurimas, antinomias foedissimas, libellum institutionum, a tribus viris ex aliorum, & potissimum CAII, iureconsulti parum acuti, schedis conscriptum, doctrinas maxime necessarias in eo omissas, ius antiquum praeter necessitatem admixtum, neglectum porro ubique ordinem, ineptas verborum phaleras, ratiocinationes absurdas, & quae sunt eius generis alia. Longa enim haec iniuria est, quam paucis complexus vir doctissimus, BVRC. GOTTH. STRVVIVS Hist. Iur. Cap. III. §. V. *Ius, inquit, Iustinianum ex parte ius est iniustum, ius est incertum, & iustitia exsulat.* Adeo nihil est, quod delicatis istis ingeniis placeat in praestantissimo opere. Et tamen si pleraque haec capita consideres paullo accuratius,

Nil intra est oleam, nil extra est in nuce duri.

Primum quod diuinos sibi honores arrogasse aiunt IVSTINIANVM, tam putidum commentum est, ut illud miremur cuiquam in mentem venire potuisse. Si vero vel maxime haec vera esse fingamus: quid quaeso, illa omnia ad corpus iuris? An inde consequitur, ut illud absurdum opus habendum sit, quod eius principis auspiciis sit compositum, qui diuum se putarit? At plerique, qui olim leges scripserunt ciuibus, familiarem cum Diis consuetudinem iactarunt, veluti Minos cum Ioue, Lycurgus cum Apolline, Numa cum Aegeria, quorum tamen ideo leges nemo pro absurdis habuit. Stolidus ergo fuerit IVSTINIANVS, qui oblitus, se esse hominem, diuinam sibi perfectionem tribuit: at non ideo

stolidus fuit labor, quem eius iussu viri docti susceperunt. Sed ea quidem defensione iam non indigemus, quum nemo tam iniquus futurus sit rerum arbiter, ut in religiosum principem, & Christianae veritatis principiis a puero imbutum, tantum furorem cadere, serio sibi persuadeat: *Adorari aeternitatem suam iubet* L. 2. C. de fabric. Tribuit sibi *os diuinum*. l. 1. §. 6. Cod. de vet. iur. enucl. *diuina oracula*, l. 2. C. de dom. impetr. *diuinas constitutiones*, l. 15. C. de legit. her. *diuinas sanctiones*, l. 4. C. de temp. in int. rest. *diuinos adfatus*, l. 23. Cod. de nupt. *diuinas sui numinis aures*, l. 12. Cod. de adquir. & retin. poss. & quae sunt huius generis alia. Ast *adorari* etiam dicuntur reges Hebraeorum sanctissimi, nec illi adspernati sunt eum cultum, quamuis eum praecipue Deo optimo maximo competere non ignorarent. Vere ac eleganter GROTIUS in Comment. ad Exod. cap. XX. *Vox Hebraea*, inquit, *השתחויה* *satis est generalis, neque vero animi actum designat, sed corporis: siue is fiat caput inclinando, siue inclinando corpus totum, siue curuandis genibus, siue subsidendo in poplites, siue, qui maximus est honos, procumbendo.* Graeci interpretes per προσκυνεῖν hanc vocem solent vertere. Non sine causa. Nam sicut apud Orientis populos veneratio ostendebatur variis flectendi corporis formis: ita apud Graecos manum ad os admouendo, quod proprie est προσκυνεῖν a κύω, & inde κυνέω, quod est osculor. Nec aliud significat Latinum ADORARE, non ab orare, id est, precari factum, ut imperiti homines existimant, sed ab eo, quod manus admouebatur ori. Adorabant homines pii veteris testamenti Deum, sed cultu religioso, adorabant etiam reges, sed cultu ciuili, uti hodie quoque Britanni regem suum prouoluti in genua venerantur, quos nemo tamen sanus illi diuinos honores tribuere suspicatur. Nimirum iam inde a plurimis ante Iustinianum saeculis mos inoleuerat apud Graecos, ut principes suos certo corporis gestu, quem adorationem vocabant, venerarentur: & hinc IO. ZONARAS Tom. III. Annal. in vita Iustiniani obseruat, moris fuisse eo tempore, procumbendo adorare Romanorum Imperatorem. Quod & PROCOPIUS in Anecd. p. 170. edit. Eichel. fatetur, nisi quod, suo more, hunc adorandi modum IUSTINIANVM, abolito vetere paullo modestiore, inuenisse scribit. En verba PROCOPII: τῶν δὲ πρὸς τε Ἰουστινιανὸν καὶ Θεοδώρην νεοχρηθέντων καὶ ταῦτα ἐς: πάλαι μὲν ἡ σύγκλητος βῆλὴ παρὰ βασιλεῖ ἰῶσα τρόπῳ τοιῷδε προσκυνεῖν ἤβελλοντο. Πατρικίος μὲν τις ἀνὴρ παρὰ μᾶζον αὐτῶν προσεκύνει τὸν δέξιον. Βασιλεὺς δὲ αὐτῶν καταφιλήσας τὴν κεφαλὴν ἐξήκει, οἱ δὲ λοιποὶ ἅπαντες γόνυ κλίναντες βασιλεῖ τὸ δέξιον ἀπηλλάσσοντο βασιλίδι μὲν τοὶ προσκυνεῖν ἔδωκ' ἑίδις. Παρὰ δὲ Ἰουστινιανὸν τε καὶ Θεοδώρην τὰς εἰσόδους ποιῶμενοι, οἷτε ἄλλοι ἅπαντες, καὶ ὅσοι τὸ πατρι-

πατρικίων ἀξίωμα εἶχον ἐπιπλόν μὲν εἰς τὸ ἑδάφος εὐθὺς ἐπὶ σέμα χειρῶν καὶ ποδῶν ἐς ἄγαν τετανυσμένων, τῷ χεῖλει ποδὸς ἑκατέρῃ ἀψάμενοι. *Ceterum ex iis, quae Iustinianus atque Theodora nouarunt, haec etiam sunt. Senatoribus olim Imperatorem adeuntibus, ita licebat salutare: quisque ordinis patricii ad dextram mammam Caesarem venerabatur, illumque recedentem osculo Caesar impertiebat in capite: reliqui ad unum omnes dextro subnixa genu discedebant. At Augustae nullus adorandae mos fuit. Verum quum in conspectum Iustiniani Theodoraeque venirent, tum alii, tum qui patriciae dignitatis essent, statim in faciem procumbebant, pedibusque ac manibus tensis utrumque principis pedem osculo prosequiebantur, & tum abscedebant. At adorare purpuram Principis, iam in mores iuerat ante IVSTINIANVM, temporibus ZENONIS, l. 4. C. de consul. HONORII & THEODOSII iunioris l. 1. C. Theod. de praepos. sacri cubic. l. 1. C. de comit. & trib. schol. VALENTINIANI & VALENTIS, l. 1. Cod. de adpar. praef. praet. l. 1. C. de adpar praef. vrb. quin & IVLIANI, τῇ παραβάτῃ, teste AMMIANO MARCELLINO Lib. XXI. Histor. c. 1X. Adorationem vero hanc purpurae factam esse prostrato corpore, vel ex THEMISTII Orat. XII. patet, qui mentionem facit τῶν ἐπὶ τὴν ἀλουργίδα (βασιλέως) πετομένων, eorum, qui ante principis purpuram procubuerint. Quum ergo sub Constantii & successorum imperio floruerit THEMISTIVS; qua fronte PROCOPIVS huius ritus originem ad IVSTINIANI tempora referre potuit? Potius IAC. GOTHOFREDVS, qui Tom. II. Cod. Theod. pag. 83. de eo more adorandi purpuram omnium adcuratissime egit, ex AMM. MARCELLINO Lib. XV. cap. V. recte obseruauit, primum omnium DIOCLETIANVM extero ritu & regio more adorari se instituisse; quod veluti ex compacto confirmant AVRELIVS VICTOR de Caesar. Cap. XXXIX. EVTROPIVS Lib. IX. cap. XVI. HIERONYMVS in Chron. n. MMCCCX. ZONARAS, PAVLLVS DIACONVS, IORNANDES, & quicumque HIERONYMI scrinia more illorum temporum in Chronicis suis expilarunt. Nec magis reliqua vocabula, quibus de se vtitur IVSTINIANVS ipse adinuenit, quum iam pridem iisdem vti sint omnes, quorum leges in Codice THEODOSIANO exstant. Hi quoque Imperatores aeternitatem sibi tribuunt, quoties de se loquuntur, l. 160. Cod. Theod. de decur. l. 3. C. eod. de fabric. nec aliter fere SYMMACHVS Imperatores suos compellat, quam elogio AETERNITATIS vel PERENNITATIS. Quin Theodosius M. INVICTISSIMVS PERENNISQVE PRINCEPS vocatur in marmore apud REINESIVM Inscript. Classe III. n. LXII. p. 326. Quis porro ignorat, omnia quae vel ab Imperatoribus proficiebantur, vel ad eosdem principes pertinebant, SACRA dici*

confueuiffē multo ante IVSTINIANVM? Quis non in ipsis Pandectis obseruauit *sacram domum*, *sacras largitiones*, *sacra scrinia*, *sacrum stabulum*, *sacram monetam*, *sacrum comitatum*, & alia huius generis innumera? Quis denique ignorat, iam a Saeculo III. in mores iuiffe, vt DIVINVM vocaretur, quidquid esset principum? Haec omnia profecto non magis ad diuinos honores pertinent, quam elogium illud *serenitatis*, quo hodie vtuntur principes. Quemadmodum enim non ideo veri Dei cultum eiurarunt Hebraei, quod Deum & magistratus suos communi nomine vocarent ~~enim~~ ita nec de Christianis saeculorum quarti & sequentium tam male ominari licet ob vocabula quaedam, iam ciuitate donata ab aliquot saeculis, & diuturno vsu in aliam plane notionem deflexa. Sunt quaedam huius generis ita comparata, vt iis vtamur, tamquam vulgo receptis, non quod ea probemus, sed quod iam pridem ea firmarit vsus, *quem penes arbitrium est & vis & norma loquendi*. Quemadmodum itaque nemo erit tam iniquus rerum aestimator, vt ideo *ἀποστασίας* suspectos habeat iureconsultos, si iis remedium legis vltimae C. de edicto *diui* Hadriani tollendo, aut *diuos fratres* in ore esse audiuerit: ita nec Christianos principes ideo diuinos honores adfectasse crediderim, quod non refugerunt titulos, plurium saeculorum vsu firmatos, quamuis non negem, illos maiore laude dignos fuisse futuros, si eos refugissent.

Non minus deinde vitio vertitur IVSTINIANO, quod dum in mulieris scenicae & proffigati pudoris, THEODORAE, amplexus ruere non dubitarit, rerum foris praeclare gestarum gloriam domi turpiter perdiderit. Hanc enim non mulierem, sed furiam, deperire neminem potuisse aiunt, nisi quem furiae agitarint. Sed haec quoque, non video, quid faciant ad corpus iuris Iustinianum, quippe non Theodora, sed Iustiniani, auspiciis conditum. An vero nihil recte fieri posse credemus ab eo, cui vxorem incommodam ac male conciliatam fortuna obiecit? quis quaeso, facta Augusti, admiratione fane dignissima, ideo reprehendit, quod domi haberet Medeam, in domus Augustae perniciem natam? quis Marci Imp. virtutes ideo minoris facit, quod cum imperio illi cesserat Faustina, indignissima tanto patre & marito femina, omnibusque probris, quae illustri domui dedecori esse solent, contaminata? quis denique ideo minus abominanda credit Domitiani scelera, quod Domitiam Longinam, probam & sanctissimam feminam, domum duxisset, aut Commodi & Antonini Caracallae, quod vxores impudicas palatio atque vrbe exegissent? Non semper ex animi sententia habentur vxores, & ipsi saepe principes, qui cuiusuis conditionis habere potestatem existimantur,
in

in eam incidunt calamitatem, ut domialant non reginas, sed monstra, quibuscum vel per omnem vitam ipsis conflictandum, vel diuortia, non sine domus suae concussione, sint facienda. Hoc itaque si & IVSTINIANO contigerit, & si iuuenilis impetus & male suadus amor eum infauis Theodoraе nuptiis implicarit: an ideo meruit bonus princeps, ut illi insultaret posteritas, omnesque eius res gestas, etiam quibus praeclare de republica meruit, iudicio iniquissimo damnaret? Sed quid si calumniam redoleant pleraque, quae Theodoraе illi exprobrant scriptores quidam, qui vel odio & liuori iusto plus indulgent, vel PROCOPII scrinia sine iudicio expilant? Magno sane adparatu eius causam egit illustris Academiae nostrae Cancellarius IO. PETR. a LVDEWIG in Iustiniano cap. VIII. §. 9. ostenditque, iis omnibus, quae ad infamandam feminam, excogitauit PROCOPIVS, contraria scribere vel ipsum PROCOPIVM, vel scriptores alios eiusdem aetatis grauisimos. Sic quam obscuro genere natam & vrsarii filiam fuisse tradunt, eam ipse PROCOPIVS Anecd. p. 43. edit. Alamanni ante nuptias cum Iustiniano τὸ τῶν πατρικίων ἀξίωμα, *codicillos senatoriae dignitatis* consequutam esse fatetur, quod ἀξίωμα, an in terrae filiam, qualem ipse Theodoram fuisse fingit, contulisse IVSTINVM Imp. probabile sit, aliorum esto iudicium. Formam venustissimam & corpus quauis statua emendatius ei ipse concedit PROCOPIVS Anecd. p. 47. & de Aedific. Iustinian. Lib. I. p. 27. ut mirum sit, si tam pulchrum domicilium habitat mens praua, omnibusque contaminata vitiis. Quam denique in lupanari vixisse aiunt alii, eam in embolo seu porticu sibi conduxisse aediculas, ibique, ceu pauperculam, sibi victum lanificio quaesuisse, locumque postea Augustam in templum commutasse scribit Auctor Antiq. Constantinop. a BANDVRIO editus Lib. III. p. 47. Et nescio sane, an vlllo argumento luculentiore calumnias omnes ipsa Theodora profligare potuisset, quam quod & Principis amorem sibi conciliauit, & dum cum IVSTINIANO vixit in matrimonio, ita composuit rationes, ut is cum ea sine querela ageret, nullumque vnumquam inter coniuges hos iurgium, nulla simultas esset. Quod eo magis mirandum, quo apertius fatetur PROCOPIVS, ὅτι ἐν πολλοῖς τῆς τε γνώμης αὐτοῖς, καὶ τῆς διαίτης τὸ διαλάσσον ἐφάνετο. *Quod in multis discreparint ingenio viuendique ratione.* Inter tales enim coniuges raro esse solet diuturna concordia, nisi alteruter alterius obsequatur studiis, eiusque ingenio se sapienter accommodet. Quod siue IVSTINIANVS fecerit, siue THEODORA, magnum profecto est prudentiae argumentum. An in scenam aliquando prodierit Theodora, id quidem in medio relin-

quo, quum praeter PROCOPIVM, eosque, qui illum exscripserunt, nemo aequalium hoc prodiderit memoriae. At fingamus, eam pressam inopia aliquando esse in orchestra visam, an inde consequitur, vt sese prostituerit publice? & an non potius id laududendum feminae pauperulae quod dura ista initia illi non obstituerunt, quo minus sibi maximi principis animum deuinciret, ab eoque in torum reciperetur? At leges ipsas ex eius mente fixit refixitque IVSTINIANVS. Quid tum vero, si Theodora non male consuluerit reipublicae? Non illa sola est inter Augustas, quam in consilium adhibitam a marito nouimus. Ipse Augustus, saeculis omnibus memorandus princeps, nihil fere magnae rei sine Liuiae suae consilio suscepit, eaque auctore, teste DIONE CASSIO Lib. LV. p. 562. aqua & igni interdictos, ne reipublicae periculo vagarentur, in insulam deportari iussit. Quis vero vnquam ideo reprehendit prudentissimum principem, quod vxorem recte mouentem audiendam putauit? Quid ergo peccauit IVSTINIANVS, si aliquando THEODORAM, quam ipse PROCOPIVS Lib. I. de bello Pers. *γυναικα σοφωτάτην*, sapientissimam feminam, adpellat, in consilium adhibuit, idque prae se tulit in Nou. VIII. Cap. I. Egregia sane est illa constitutio, nec magis poenitere potuit Theodoram, se eius edendae auctorem marito fuisse, quam, quod, eodem teste PROCOPIO, suasset, vt euersis lupanaribus mulierculae impudicae sacris aedibus, poenitentiae causa includerentur. An vero minus prudentiae sapit hoc Theodorae consilium, quam illud Liuiae, quo miseros exsules insulis includi iusserat? Adeo diuersa sunt hominum fata, vt, quod in vno laude dignissimum censetur, id reprehendatur in altero, vel saltem parum laudabile iudicetur. IVSTINIANO vero & THEODORÆ huiusmodi quid contigisse eo minus mirandum, quod in ea incidissent tempora, quibus clerici de praecipuis religionis capitibus disceptantes ecclesiam innumeris turbis inuoluerant, vt fieri non posset, quin principes, cuicumque sententiae fauentes, maximam eorum partem inuisam haberent. Hinc tot conuicia, quibus nobilissimum illud par coniugum, inaudito inter Christianos exemplo prosciderunt EVAGRIVS, VICTOR TVNVNENSIS, & alii, vt non mirum sit, PROCOPIVM, hominem deorum cultui deditum, & Christianis infensissimum, eius famae non pepercisse. Hinc impia iudicia, quibus ne morientibus quidem pepercerunt, adeo, vt EVAGRIVS Lib. IV. extremo, IVSTINIANVM rebus excedentem humanis *ad supplicia iusto Dei iudicio apud inferos luenda profectum esse*, impudenter scribat, idemque censeat, quem minime omnium hoc decebat, CARDINALIS BARONIVS Annal. Eccles. ad ann.

DLXV. n. VI. Siccine omnes mali, & sempiternis cruciatibus digni sunt, qui in clericorum odia inciderunt? Siccine his ne mortuis quidem parcunt, qui alioquin ne viuum quidem vllum, quantumvis hostem, odio prosequendum esse docent?

Tantaene animis coelestibus irae?

Progredimur ad tertium crimen, quod IVSTINIANO inferre solent, qui damnandam illius memoriam existimant, inexplibilem nempe illam habendi cupiditatem, qua orbem Romanum totum exhausit. In exaggeranda enim hac avaritia dici non potest, quot verba profundant PROCOPIVS, EVAGRIVS & ZONARAS, quorum elogia omnia veluti in nucleo exhibiturus FRANC. HOTOMANNVS Antitribon. Cap. XI. p. 151. *Iustinianus, inquit, homo erat insatiabili avaritia, & alieni ita adpetens, ut subditos suos vulgo venderet, iis praesertim, qui magistratus obtinebant, quique vectigalia & tributa redemerant, aliisque, qui insidias illis locarent, sub aliquo colore ac praetextu, quo ipse vteretur: ditissimi vero cuiusque bona in fiscum redigebat.* Sed haec quoque quid ad corpus iuris Iustinianeum? id enim praeclarum opus esse potest, si vel maxime non dicam ἐργασίαν, sed auctores habuerit Euclide sordidiores, quandoquidem non ingenio, sed diligentia, opus fuit ad colligendum huiusmodi opus tessellatum, nec quidquam ab auctoribus de nouo inueniri aut elegante conuestiri oratione, sed leges tantum, & veterum Ictorum fragmenta, quae aliquam in foro utilitatem habitura viderentur, in ordinem aliquem digeri debuerunt. Id vero an nullius auspiciis fieri potuit, quam eius, qui omnem opum cupiditatem animo eraserit? an ne molestissimus quidem ille excerpenti atque indices conficiendi labor vlli recte delegatur, quam ei qui omnes opes pro nihilo habet? At scio, quid mihi obuerrere possint, qui IVSTINIANO male cupiunt, & aliis iam pridem obuerrerint. Fuerit, inquiunt, IVSTINIANVS habendi cupidissimus: posset fortassis id crimen aliquantulum dilui, eoque colore defendi, quod magna imperia magnis egeant praesidiis, & saepe ipsa tempora hanc necessitatem imponant principibus, ut a ciuibus paullo acerbius corrogent pecunias, & hinc in avaritiae suspicionem incidant. Saltem ad eleuandam corporis Iustiniani laudem pertinere tunc non videretur hoc Imperatoris vitium. At vero hoc eo vel maxime pertinet, quod ipsas leges venales habuit, illasque ad eorum voluntatem & arbitrium, qui plurimum pecuniae dedissent, plane accommodauit. Id enim diserte narrat PROCOPIVS Anecd. p. 65. edit. Eichel. *Κέρδους γὰρ ἔκ εὐπρεπῶς ἕνεκα, καὶ νόμους τιθέναι, καὶ αὐ πάλιν αὐτὰς κατέλκεν ὁ δαμὴ ἀπηξίει. ἔδικαζε τε ὁ κατὰ τὰς νόμους, ὅς αὐτὸς ἔγραψεν,*

ψεν, ἀλλ' ἐνθα ἂν αὐτὸν μείζων τε ὀφθεῖσα καὶ μεγαλοπρεπέστερα ἢ τῶν
 χρημάτων ὑπόχεσις ἄγοι. *Nam non est veritus & leges ferre, & quas*
tulisset, refigere, dummodo turpi lucro esset: neque ad eas, quas scri-
psit, constitutiones exegit iudicia, sed, ad quas trahebatur, pecunias,
sive luculentiores visas, sive promissas munificentius. Sed & hic
 antiquum obtinet maledicentissimus hominum, PROCOPIVS, &
 pro arcana historia venditat calumnias. Si IVSTINIANO, scri-
 benti leges, propositum fuisset, accumulare opes, & fiscum suum
 cum reipublicae detrimento reddere locupletiolem: non debu-
 issent sane abolere leges caducarias, quippe *augendo aerario* teste
 TACITO Annal. III, 25. *sancitas*, non vicesimam hereditatium,
 quam a IVSTINIANO sublatam putant CUIAC. ad l. 17. D. de
 verb. signif. & SCIPIO GENTILIS de iure ad cresc. Cap. I. non
 denique feruitutem poenae, quam sustulit Nouell. XXII. cap. I.
 e quibus profecto paucis sine inuidia plus redisset ad fiscum, quam
 ex mille legibus, quas non sine sempiterna infamia pretio ven-
 didisset. Sed ea est PROCOPII nequitia, vt ex vna lege, & ea
 quidem a decepto IVSTINIANO lata, hanc calumniam de legi-
 bus venalibus elicuerit. Ipse enim refert Anecd. p. 156. Pris-
 cum quemdam Emesenum confecta a se instrumenta ac chirogra-
 pha, specie vetustissima, ecclesiae Emesenae procuratoribus ces-
 sisse, hos vero veritos, ne sibi acturis praescriptionis longissimi
 temporis exceptio opponeretur, profectos Constantinopolim
 χρήματα μεγάλα, *magnam auri vim* obtulisse principi, vt legem ferret
 de actionibus ecclesiarum non nisi centum annorum praescriptio-
 ne excludendis. Iam non disquiram, vtrum tanta ab ecclesiae
 alicuius procuratoribus pecunia corradi potuerit, vt ea moueret
 principis animum ad legem hanc ferendam: an non potius
 PROCOPIVS suo more ex musca, quod aiunt, elephantum fe-
 cerit, & quod fortassis Iustiniani ministris pro obtinenda ea lege
 datum est, ipsi Iustiniano datum esse mentiatur: sed id tantum
 vrgebo, primo Iustinianum non soli ecclesiae Emesenae, sed vni-
 uersis per orbem Romanum ecclesiis hoc beneficium indulsisse,
 adeoque procul dubio non Emesenorum pecunia, sed pietate &
 singulari religionis Christianae studio ad id adductum esse: de-
 inde ignarum plane fuisse principem fraudis a Prisco admissae, ac
 proinde quum quemdam mittendum putaret Emesam, qui causam
 cognosceret, non misisse hominem aliquem iniustum & sordi-
 dum, sed Longinum δραστήριον ἄνδρα *virum industrium*, neque huic
 id dedisse negotii, vt litem secundum ecclesiae procuratores daret,
 quod fecisset procul dubio, si pecunia corruptus auxilio esse vo-
 luisset calumniatoribus, sed vt ius ea religione, qua parest, dice-
 ret.

ret. Addit enim ipse PROCOPIVS, rem ita moderatum esse Deum, vt quum Longinus Priscum omnia chirographa ad se deferre iussisset, & detrectanti alapam tanto impetu inflixisset, vt supinus concideret, ille trepidus, & fraudem suam patere, existimans rem omnem illico fateretur. *Οὕτω δὲ τῆς σκαωρίας ἀπάσης ἐς Φῶς ἐνέχθεις, τὴν συκοφαντίαν πεπᾶνθαι ζυνέβη.* Sic, *detecta totius rei scena, desitum calumniis esse.* Ita rem ipse refert PROCOPIVS, vt Iustinianum leges venales habuisse demonstraret. Quid vero, quaeso, totum hoc factum continet, quod vitio verti possit IVSTINIANO? an quod priuilegium centenariae praescriptionis ecclesiae dedit? id fortassis laudarent alii, & insigni Iustiniani pietati attribuerint, maxime quum non nouum sit hoc beneficium, sed iam a Leone ecclesiis datum. l. 23. Cod. de SS. eccles. An quod pecuniam ab Emesenorum procuratoribus eo nomine accepit? at raro priuilegia gratis dantur a principibus, etiam optimis, & minime auaris. An denique, quod Prisci fraudibus commodissima ea lex esse potuisset? quasi vero non & sapientissimis principibus obreptum sit. Potius laudandus Iustinianus, quod deprehensa ista nequitia, non modo Prisci & Emesenorum procuratorum calumnia repressit, sed & hanc ipsam legem sexennio post, edita nouella cxi. abrogauit, praemisso hoc notabili prooemio: *Quod medicamenta morbis, hoc exhibent iura negotiis. Vnde consequitur, vt nonnunquam a iudicio discordet effectus, & quod credebat coniectura prodesse, experimento inueniatur inutile.* Probat igitur hoc praesentis etiam necessitas sanctionis, in qua priuilegium ex religioso proposito SS. ecclesiis Dei & monasteriis aliisque religiosis locis constitutione nostra nuper indultum necessaria correctione distinguimus. Dudum siquidem iussimus ad centum illis annos, exceptionis propagari curricula, per cuius licentiam sanctionis negotia quidem multa commota sunt, & velut antiquorum vulnerum obductae patuerunt iterum cicatrices: sed eorum sanitas prouenire non potuit, probationum scilicet difficultatibus impedita, quoniam per tantum saeculi magis, quam temporis, spatium, nec documentis integritas, nec actis fides, nec aetas valet testibus suffragari. His sane verbis nihil aliud dicit IVSTINIANVS, quam se, circumuentum aliorum dolo, constitutionem illam de centenaria praescriptione pio consilio edidisse, sed postea rem ipsam docuisse, occasionem calumniandi inde arripuisse homines, ac proinde e republica visum esse, legem illam cum tot priuatorum hominum periculo coniunctam tolli, nouamque ferri, quae ecclesiis non nisi quadragenariam praescriptionem opponi concedat. Sed plura iam non addo de auaritia. Iidem enim, qui illum huius vitii accusant, eius simul munificentiam in

exstruendis templis condendis exornandisque vrbibus, expendendis pro pace firmanda pecuniis mirantur, eodemque stilo & auaritiam eius reprehendunt, & insignem profusionem. Sed si profusio PROCOPIO visa est liberalitas, qua maxime ad amplificandum cultum diuinum vsus est IVSTINIANVS, id procul dubio odio eius in Christianos tribuendum est: & si auaritia existimata est cura locupletandi aerarium, id vulgi iudicium fuerit, quod semper fremit, vbi tempora periculosa principi etiam inuito necessitatem noua vectigalia exigendi imponunt. Eam vero exactiorem nos hodie facile excusamus, quum compertum habeamus ex eorum temporum annalibus, IVSTINIANVM non modo Gothos & Vandalos difficillimo bello perdomuisse, & Persas partim armis, partim consiliis cohibuisse, verum etiam cum Antis, Lazis, Zanis, Hunnis, Slauis, Iberis, Gepidis aliisque barbaris nationibus perpetua certamina habuisse, vt mirari non debeamus, eum de pecunia, neruo rerum gerendarum, fuisse sollicitum.

Gloriam ac immortalitatem nominis adfectasse IVSTINIANVM facile PROCOPIO credunt ii, qui male ei cupiunt, quod is in Anecd. p. 47. omnia nouasse ait eum principem, non iure, nec publico commodo inductum, ἀλλ' ὅπως δὴ πάντα νεώτερα τε καὶ αὐτῆς ἐπώνυμα εἴη. *Sed vt omnia noua, & de suo nomine dicerentur.* Id suo more probaturus ALAMANNVS, magnum textit vrbium, oppidorum, portuum, litterarum, librorum, aliarumque rerum indicem, quibus IVSTINIANVS de se nomen indiderit. Aliis ne id quidem ferendum videtur, quod priorem constitutionum codicem, quem ipse conficiendum curarat, IVSTINIANVM vocare non dubitarit. Ast si nemo ideo reprehendit Traianum, Hadrianum, Constantinum M. Gratianum, quod vrbes de nominibus suis Traianopolim, Hadrianopolim, Constantinopolim, Gratianopolim dixerunt: nec cuiquam sanae mentis culpandum videtur, quod nostro quoque saeculo academiae quaedam celeberrimae conditorum suorum nomina praeferunt: si denique nemo ideo inuehitur in principes, a quibus codices THEODOSIANVS, ALARICIANVS, LVDOVICIANVS, AMADEVS cognominantur: quod, quaeso, flagitium admisit IVSTINIANVS, si vrbibus quibusdam a se conditis, & codici constitutionum, suis auspiciis compilato, nomen suum indidit? Postremo quid haec omnia ad corpus iuris, quod siue gloriae studio, siue alio consilio, adornari iusserit IVSTINIANVS, nostra parum refert. Tu, LECTOR, hoc monitus exemplo, quanta PROCOPIO conuiciandi libido fuerit, disce. Sed ad alia nos vocat illa accusatorum audacia.

Accipe

*Accipe nunc Danaum insidias, & crimine ab uno
Disce omnes.*

Ne quid IVSTINIANO, quod laude aliqua dignum videretur superesset: etiam ea illi defuisse conqueruntur, quae nunquam in bono principe quisquam desideravit, nempe diffusam rei scientiam & litteraturam elegantiolem. Sed id quidem perridiculum est, quod inter eos, qui ferulas in Iustinianum expediunt, parum conuenit, quid in eo castigatione tam seuera dignum reperiant. Aliis enim litterarum plane rudis & ἀναλφάβητος, aliis non indoctus quidem, sed tamen inanibus potius rerum inutilium, maximeque metaphysicarum, notionibus, quam verae doctrinae ac prudentiae praeceptis imbutus fuisse videtur. Quin sunt, qui & orationem eius barbaram & hiulcam rident, quamuis ipsi tam barbari, ut non viros doctos, sed seruulum aliquem a lacu & furno redeuntem, te audire existimares. Enimuero, quod ad primum attinet, manifestam calumniam redolet ista accusatio, quam eo porrigit BARONIVS ad ann. DLI. ut eum *repente scribat adparuisse palliatum Theologum, atque de dogmatibus acutissime disputasse, qui numquam legere sciuerit vel ipsum foris inscriptum sacrorum titulum bibliorum.* Solis enim SVIDAE testimoniis nititur haec narratio, quam tamen non ad IVSTINIANVM, sed ad IVSTINVM pertinere, deprehendere statim potuisset BARONIVS, SVIDAE codicem aliquem Vaticanum euoluens, nisi iam imbutus fuisset principis optimi odio. Hinc IVSTINIANVM recte defenderunt non modo IAC. MAESTERTIVS de instit. Leg. Rom. disp. II. SCHVRZFL. in Iustin. Orthodoxo §. XI. & KVSTERVS ad Suid. sub ἀμάθης & Ἰουστινιανός verum etiam ipse ALAMANNVS ad Procop. p. 18. Deinde tantum abest, ut Iustinianus litterarum fuerit rudis, ut PROCOPIVS de bello Goth. Lib. III. quamuis nihil eorum, quae ad infamandum illum Principem pertinent, omittere soleat, eum tamen satis doctum & studiosissimum fuisse fateatur, & ideo Artabanem cum coniuratis ei non facilius insidias strui posse existimasse referat, quam libris impallescenti. Κάθηται γὰρ ἀφύλακτος αἰεὶ ἐπὶ λέσχης τινὸς ἀπὸ τῶν νυκτῶν ὁμῶς τοῖς τῶν ἱερέων ἐξατογέροντι ἀρχετον ἀνακυκλεῖν τὰ χριστιανῶν λόγια σπασθὴν ἔχων. Perpetuo enim sine custodibus desidet ad multam noctem cum senioribus quibusque sacerdotibus in museo, attentissimo studio arcana Christianorum dogmatum inuestigans: ut iam praetermittam testimonia LIBERATI in Breuiar. Cap. XXIII. EVSTACHII in vita S. Eutychii, denique Theodehadi & Vitigis Regum apud CASSIODORVM Variar. Lib. X. Cap. IX. XXII. & XXXII. qui omnes illum sapientiae ac

doctrinae nomine celebrant. Atqui metaphysicae fuerunt haec tricae, in quibus tantum olei infumfit IVSTINIANVS. Quo vero auctore tam praefidenter id adfirmant boni viri? Si in diuinas litteras doginataque theologiae penetrare studuit: an ideo se metaphysicis tricis inuoluit? Mirarer sane, nisi eo res redeat, vt qui doctrinas theologicas attingunt, tanquam *τερατολογίας* nimis dediti traducantur. Denique quis in principe requirat vel professoriam linguam, vel accuratorem omnium artium scientiam? quis quemquam generi humano praeesse posse neget, nisi qui humanitatis ac doctrinae studium numquam omiserit, quum si vltos mortalium, certe imperio destinatos, memores oporteat esse illorum, quae olim monuit NEOPTOLEMVS: *philosophandum esse, sed paucis, nam omnino non placere?* Sed ne his quidem immorari operae pretium est, quum haec quoque omnia nihil faciant ad corpus iuris, quippe non IVSTINIANI, sed aliorum opera adornatum, qui aliquid perfectum suisque absolutum numeris perficere potuerunt, si vel maxime indoctissimus mortalium fuerit IVSTINIANVS, & contra opus procudere, tanto nomine indignum, si vel maxime ille omnes omnium saeculorum philosophos doctrina ac sapientia superarit, nisi forte principi eum imponere velis laborem, vt tanto volumini ipse limam adhibeat, & obelo notet, si quid a ministris fuerit peccatum.

Saeculo itaque, & ministrorum IVSTINIANI socordiae, imputandum fuerit, non ipsi IVSTINIANO, quidquid in componendo hoc opere peccatum. Illi enim, dum bene mereri voluit de republica, vberimum eius consilii fructum licuit ad conscientiam suam referre, si vel maxime eius spem destituerint ii, quibus eam curam demandarat. Sic peroratam esse putarim causam IVSTINIANI, sed ita, vt in tanto maiorem inuidiam TRIBONIANVS eiusque collegae adducantur. In hos enim iam praecipue faba cuditur, nec fieri potest, quin horum tanto maior futura sit culpa, quanto magis culpa omni vacat IVSTINIANVS. Itaque iam nouo nobis defensionis labore perfungendum est pro TRIBONIANO eiusque sociis, in quos tantum impetum faciunt accusatores vehementes atque acerrimi, vt, si in parricidii aut perduellionis suspicionem adducerentur, vix possint maioribus conuiciis onerari. Quin, quod maxime illaetabile est, ipsa TRIBONIANI causa multo difficiliorem reddit reliquorum defensionem, nec quisquam fere inter iudices est, cui non proletaria illa turba videatur, cui TRIBONIANVS praefuerit, vir & omnibus coopertus flagitiis, & illo saeculo indoctissimus. Si enim, qui primum inter illos locum tenuit, tam nullius fuerit pretii, quid speres

speres de reliquis? nonne te incidisse putes in Sardos venales, quorum alter altero sit nequior? Nunc quam rem vitio dent Triboniano, quaeso, animaduertite. Hominem illum fuisse, aiunt, vanissimum, & ad servile demissum obsequium, quippe qui IVSTINIANVM viuum consecravit, eique persuaserit, eum, tamquam alterum Romulum, viuum ac spirantem in caelum iturum. Auctor huius quoque calumniae est PROCOPIVS, qui de IVSTINIANO in Anecd. p. 63. *Θῶπας τε, inquit, λόγους ἐνδελεχέστατα προσιέμενος. Ἐπειθ' οὖν γὰρ αὐτὸν, οἱ κολακεύοντες ἔδεν' ἰδὲ πόνω, ὅτι μετέωρος ἄρ' ἔειη, καὶ ἀεροβατοῖη. καὶ πότε αὐτῷ παρεδρεύων τριβωνιανὸς, ἔφη, περιδεὴς ἀτεχνῶς εἶναι μήποτε αὐτὸν ὑπὸ εὐσεβείας εἰς τὸν ἕρανὸν ἀναλειφθεὶς λάθοι. τοιούτους δὲ τὰς ἐπαίνας, ἥτοι σκώμματα, ἐν τῷ τῆς διανοίας ἐποιεῖτο βεβαίως.* Assentatoribus cum primis patefaciebat aures, quibus facile fore crederet, ut sublimis aliquando raptus aera penetraret. Tribonianus illi adficens vereri se vehementer adfirmabat, ne ob singularem pietatem in caelum improuiso surriperetur. Quam laudem, vel potius cauilum, apud animum sic plane suum constanter habebat. Eadem repetiit HESYCHIVS MILESIVS de viris illustribus, & SVIDAS, qui procul dubio haec sublegerunt PROCOPIO. Iam vetus quidem aularum pestis est adulatio, vereque ac sapienter dictum est a SENECA de benefic. Lib. VI. cap. XXX. *non vllius rei inopia magis laborare magna fastigia, quam eorum, qui verum dicant, & principem inter mentientes stupentem vindicent a consensu concentu-que falsorum. Omnes fere in praeceps agere exstinctam libertatem & fidem in obsequium servile submissam, dum nemo ex animi sui sententia suadeat dissuadeatque, sed adulandi certamen sit, & unum amicorum omnium officium, una contentio, quis blandissime fallat. At neminem tamen tam absurdum fuisse arbitror, ut principi persuadere vellet, quod hic ne posset quidem, si vel maxime vellet, credere; nec principem vllum tam stupidum esse crediderim, ut ab homine talia effutiente sibi illudi non animaduertat. Et quis ergo credat, vel Tribonianum, hominem profecto non stupidum, haec IVSTINIANO in aurem dicere ausum esse, vel IVSTINIANVM adeo non hominem, sed fungum, fuisse, ut Triboniano, homini pagano, immortalitatem sibi, promittenti, fidem haberet? Si quid veri inest illi narratiunculae, illa procul dubio orta est ex carmine aliquo vel epigrammate, quo vel Tribonianus, vel alius quicumque, ut IVSTINIANVS fero in caelum redeat, optauit, quale est illud HORATII Carm. Lib. I. od. II. v. 45.*

*Serus in caelum redeas, diuque
Laetus intersis populo Quirini:
Neue te nostris vitiis iniquum*

Ocyor aura

Tollat!

(***) 3

Quis

Quis vero HORATIO hanc fecerit iniuriam, ut eum Augusto persuadere voluisse dicat, eum non moriturum, sed sublimem aliquando iturum in caelum? Ut paucis omnia complectar, aut poeticum fuit illud TRIBONIANI votum, aut insignis calumnia PROCOPII, sano homini impudenter impingentis crimen,

Quod sani esse hominis, non sanus iuret Orestes.

Probabilius videri posset alterum crimen, in quod vocari solet TRIBONIANVS: puta, quod leges ipsas venales turpiter habuerit. Eum enim incredibili habendi cupiditate arsisse, testantur omnes, qui eius res gestas attigerunt, puta PROCOPIVS de Bello Pers. Lib. 1. & qui eius scrinia expilarunt, SVIDAS, & HARME-NOPVLVS? Equidem quum non habeam, quae his opponam, veterum testimonia, & ipsa nos doceat experientia, homines etiam doctos & sapientes in huiusmodi fordes incidere posse: non sane suscipiam ea in re Triboniani patrociniū, quin fatebor, eum, si eo animi morbo laborarit, vix illis laudibus dignum fuisse, quibus hominem passim ornat IVSTINIANVS. Nullum enim est vitium tetrius, nullum foedius, quam avaritia, praesertim in iis, qui administrant rempublicam. At iam supra obseruare me memini, nihil hoc facere ad corpus iuris, quippe cui adornando cum laude praeesse potuit Tribonianus, si vel maxime hominum fuerit avarissimus. Neque enim tum de legibus nouis ferendis, sed de antiquis in ordinem digerendis, agebatur, nec vlla Triboniano, id facienti, occasio esse potuit aliena adpetendi, vel accumulandi opes, nisi forte Princeps amplum aliquod praemium iis, quibus aerumnabilem illum laborem delegarat, proposuerit. Hoc praemium, inquiunt, non inuidemus Triboniano: id vero vix ferendum, quod leges ipsas venales habuit. Hoc enim illi exprobrat PROCOPIVS, non in arcana historia, cui tu fidem omnem abrogare soles, sed de Bello Persico Lib. I. vbi collaudans Triboniani doctrinam, statim subiicit: *Ἐς δὲ φιλοχρηματίαν δαυμονίως ἐσπῆδα-κῶς, οἷος τε ἦν κέρδους αἰεὶ τὸ δίκαιον ἀποδίδοσθαι τῶν δὲ ὀρίων ἡμέρα ἐκ τῶν ἐπὶ πλείστον ἐκάστη τὰς μὲν ἀνῆρει, τὰς δὲ ἑγγραφέν, ἀπεμπολῶν τοῖς δεομένοις κατὰ τὴν χρεῖαν ἐκατέρων.* *Verum hianti homo & inexplibili avaritia, vnice lucro seruiebat, erantque apud illum iura venalia. Iamdiu legum nundinationi deditus, quotidie pretio refagebat alias, alias figebat, prout e re erat atque usu poscentium.* Sed si fingamus, haec omnia vera esse, (vere enim tam fordidum atque iniustum hominem fuisse Tribonianum, PROCOPIO, homini maledicentissimo nemo temere crediderit,) nemo tamen tam erit iniquus rerum aestimator, ut illud Triboniani crimen ad corpus iuris quidquam attinere censeat. Nimirum Tribonianum ali-
quam-

quamdiu Quaestura sacri palatii, munere splendidissimo, & cum legum scribendarum, principique commendandarum potestate quam maxime coniuncto, functum esse nouimus. Si itaque tam prauus fuit, ut leges pretio venderet: id fieri oportuit, a Quaestore sacri palatii, quippe cui muneri praefectos, SYMMACHVS Lib. I. Ep. XVII. *concilii regalis participes, precum arbitros, legum conditores*; CASSIODORVS Variar. Lib. VI. Cap. V. & Lib. VIII. Cap. XIII. *armaria & voces legum adpellitant*, quia, ut est in NOTITIA IMP. ORIENTAL. p. 112. edit. Pancirol. *sub dispositione viri illustris, Quaestoris, et ant leges dictande, & preces, ita ut officium non haberet, sed adiutores de scriniis, quos voluerit*. Iam si temporum ineamus rationes: eum toto fere illo tempore, quo de corpore iuris concinnando actum est, Quaestura non amplius functum esse, satis compertum habemus. Anno enim erae Christi Dionysiacae DXXVIII. quando codex Iustinianus compilari coepit, quaestura illa erat penes Thomam, quem virum gloriosissimum vocat IVSTINIANVS, constit. Haec quae necessario §. 1. de nouo Cod. faciend. Const. Summa reip. §. 2. de Iustin. Cod. confirm. Anno DXXX. Tribonianus quidem *Quaestor sacri palatii* memoratur in inscript. L. 1. Cod. de Vet. iur. enucl. at triennio post, id est anno DXXXII. quum Institutionum libellus & Pandectae prodirent, iam *Exquaestor sacri palatii* adpellatur. §. 3. Prooem. Inst. & L. 3. §. 9. C. de vet. iur. enucl. eodemque titulo utitur anno insequente DXXXIV. quum abolito priore nouus vel repetitae praelectionis codex publicaretur. Const. Cordi nobis. §. 2. de emend. Codice. Quaesturae ergo praefuit anno DXXX. anno Iustiniani quarto, anno post, teste CEDRENO, (non demum post pacem ἀπέραντον anno Iustiniani septimo cum Cosroe Persarum rege initam, uti scribit PROCOP. in Bello Pers. Lib. I.) tristissima illa feditio, quam Victoriatam adpellant eorum temporum annales, commota est, qua Tribonianus magistratu abire iussus est in gratiam furentis plebis, eum non recuperaturus ante annum DXXXV. vel DXXXVI. quamuis postea illum tanto constantius retinuerit, diemque obierit supremum anno DXLVI. Iam biennio illo, quo Quaesturam sacri palatii gessit, adornatae sunt Pandectae & Institutiones, in neutro vero libello concinnando occasio fuit Triboniano leges venales habendi, quum non nouae leges scribendae, sed veterum iureconsultorum fragmenta in ordinem redigenda essent. Prodierunt quidem tum leges Iustiniani plurimae, postea in Codicem repetitae praelectionis relatae, quarum longum indicem texuit PETR. RELANDVS in Fast. Consul. p. 700. & sequ. Sed in quo nullam me deprehendere fateor, quam pecunia corruptus scripsisse videatur, plures contra prudenter scriptas ac reipublicae valde salutare.

lutares. Enimuero est hoc fatum magnorum imperiorum, ut quo pluribus adiutoribus ad rempublicam administrandam indigent principes, eo facilius quaedam non ea, qua par est, religione, sed per sordes, fiant. Quale quid si & sub Iustiniani imperio contigit, id adeo non mirum est, ut, si non contigisset, id esset vel maxime mirandum. Non tamen ideo sordere nobis debent eius leges, quia illae non a Triboniano vim suam ac potestatem acceperunt, sed a IVSTINIANO, neque nos illas, tamquam Triboniani foetum, ex osculamur, sed quia eas ciuitate donare visum est maioribus nostris. Quam multas, quae-fo, leges, libera adhuc republica tribunitius furor, quam multa edicta Praetorum auaritia, quam multa SCta patrum adulatio peperit? Et tamen eorum auctoritatem in dubium numquam vocarunt Romani, multo minus ea ideo plane proscribenda e republica existimarunt, quod non ex virtute legislatoris, sed ex vituperabili aliqua causa, originem habuissent. Parum ergo nostra hodie interest, quid vel Iustinianum, vel Tribonianum mouerit ad hanc illamue legem publicandam, si nihil ipsis legibus inest, quod iniquum vel utilitati reipublicae aduersum videatur. Nec desunt exempla, quae ea etiam, quorum non admodum laudabilis origo est, reipublicae tamen aliquando utilissima fuisse, demonstrant, ceu vel celeberrima illa constitutio Antonini Caracallae, l. 17. ff. de statu hom. de iure ciuitatis cum ingenuis omnibus in orbe Romano communicando satis superque probat, quae posteris, sublato vectigali vicesimae, admodum salutaris fuit, quum nihil minus propositum fuerit Caracallae, quam ciuibus dare beneficium, sed potius ingenuos ciues esse voluerit, λόγῳ μὲν τιμῶν, ἔργῳ δὲ ὅπως πλείῳ αὐτῶ καὶ ἐκ τῆς τοιαύτης προση, διὰ τὸ τῆς ξένης τὰ πολλὰ αὐτῶν μὴ συντελεῖν, *specie quidem eis honorem tribuens, sed reuera ut fiscum suum augeret, quippe quum peregrini pleraque vectigalia haec non penderent; uti est apud DION. in Excerpt. Peireiscianis p. 745.*

Sed haec de auaritia TRIBONIANI, cui & aliud non minus detestabile vitium accessisse aiunt, nimirum impietatem. Quum enim HESYCHIVS & SVIDAS eum vocent ἑλληνα καὶ ἄθεον, ἀλλότριον κατὰ πάντα τῆς τῶν χριστιανῶν πίστεως, *hominem gentilem & impium, & a Christianorum fide prorsus alienum: ne dubitandum quidem esse existimant, qui ei male cupiunt, quin data opera permultas paganismi reliquias in corpore iuris exstare voluerit. Eo enim pertinere, quae passim occurrant de sacrorum euocatione: L. 9. §. 2. D. de rer. diu. de sponsa aqua & igni accepta: L. 66. §. 1. D. de donat. int. vir. & vxor. de iure, quo naturaliter se in pretio emtionis & venditionis inuicem possint circumuenire contrahentes: L. 16. §. 4. D. de minorib. de concubinato ciuibus concessio: L. 3. D. de concub. de caede*

*caede adulteri patri & marito permissa: L. 24. pr. D. ad L. Iul. de adult. de parricidio eo saltim casu licito, si pater aduersus patriam coniurasset: L. 35. D. de religios. denique de tortura: tit. D. & C. de quaest. de stupro in vulgares feminas non admittendo: L. 29. C. ad L. Iul. de adult. de transactione super criminibus: L. 18. Cod. de transact. & quae sunt huius generis alia. Haec enim omnia paganisum redolere contendunt, & dolo malo inserta esse arbitrantur corpori iuris, vt lectores, quasi aliud agentes, impietate ista imbuerentur. Sed si veteri impietati adhuc mordicus inhaesit Tribonianus, quod fecerunt etiam illo tempore alii, certe Christianis eum nomen vel dicis causa dedisse oporteret, quum publicis functus sit officiis, eaque tempestate per leges IVSTINIANI feuerissimas nemini, nisi Christiano, ad rempublicam pateret aditus, teste CEDRENO in Annal. p. 366. Et certe fieri non potest, quin tunc admodum ingeniose instruxerit scenam, vt, quod HESYCHIVS animaduertit, numquam animaduenterint IVSTINIANVS vel THEODORA, quorum in oculis quotidie versabatur, eum nimirum esse ἑλληνα καὶ ἄθεον, καὶ ἀλλότριον κατὰ πάντα τῆς τῶν χριστιανῶν πίστεως. Qui vero aliam personam adsumunt, & Christiani volunt videri, quum ab ea religione quam maxime abhorreant, ii nihil prius, nihilque habere solent antiquius, quam vt ne verbum quidem, quod Christianae pietati repugnare videatur, sibi excidat, maxime vbi periculum imminet fermocinantibus ex animi sententia. Quis ergo tam parum callidum fuisse credat Tribonianum, vt prodere voluerit animum, a Christiana religione alienum, quin superstitionem suam in opere, principis Christiani auspiciis scripto, stolide denudare voluerit? Et quid est, quaeso, tam profanum, quod Tribonianus instillare legentibus voluisse videatur? An periculum erat, ne quis Christianorum religioni suae repudium daturus esset, si in VLPANI, id est, pagani hominis fragmento legerit, *solere eos, qui liberare locum religione velint, sacra inde euocare?* aut si SCAEVOLAM respondisse obseruarit, donationem factam ante nuptias, id est, *antequam aqua & igni acciperetur vxor,* ratam esse? quasi non innumera eius generis occurrant & in aliis veterum fragmentis, quae ipsi Christiani scriptores collegerunt. Si quam legem corpori iuris inferere ausus esset Tribonianus, quid profanum dici fierique iuberetur, tunc sane iure vapularet homo improbus, & me iudice, quamcumque poenam subiret. Sed eum paganisum prodere, qui fragmentum, in quo ritus antiquus describitur, adducit, ea vero tam absurda est accusatio, vt eius merito pudere debeat eruditos. Nec maioris momenti sunt accusationes reliquae, veluti quod de circumuentione mutua*

(****)

emto-

emtorum venditorumque dixit non TRIBONIANVS, sed POMPONIVS. Praeterquam enim, quod non omnia, quae improbe dicuntur, paganismum produnt, ne probitati quidem aduersantur verba illa POMPONII. Plerumque quidem dolum significat verbum *circumuenire*, sed non semper. Qui in re & pretio consentiunt, ii *conuenire* dicuntur: adeoque *circumuenire se inuicem* recte dixeris, inter quos nondum conuenit, altero quippe plus exigente, altero offerente minus, illoque operam dante, vt quam optima conditione vendat, hoc, vt emat pretio quam minimo. Nota sunt illa PLAVTI in Perfa Act. IV. Scen. IV. v. 38.

Vin' tu bene emere? DO. Vin' tu pulchre vendere?

TO. Ego scio vtrumque velle.

Nusquam fane reperies, iureconsultum vllum dolum probare, quum inter primas iuris regulas sit, neminem ex dolo suo fructum capere debere, vt vel tirones non ignorent, non modo emtionem, cui causam dolus dederit, nullam esse, sed & incidentem dolum quemcumque emendari debere, quin & stricti iuris contractus ob dolum rescindi, eoque nomine competere actionem de dolo. Qua fronte ergo dicere potuisset POMPONIVS, *in pretio emtionis & venditionis naturaliter licere contrahentibus se inuicem DECIPERE?* Sed salua res est. Quod enim verbo *circumuenire* parum commodo exprefferat POMPONIVS: id multo cautius eloquutus PAVLLVS: *Quemadmodum, inquit, in emendo & vendendo naturaliter concessum est, quod pluris sit, minoris emere, quod minoris sit, pluris vendere: ita in conductionibus & locationibus idem iuris est.* L. 22. §. vlt. ff. loc. cond. Idem, ac nihil aliud, voluit POMPONIVS, quamuis verbo vsus durior, nec magis ei, vel TRIBONIANO, quam PAVLLO, in mentem venit, doli mali fuscipere patrocinium. Concubinatus porro nescio quo iure inter paganismi reliquias referatur, quum inter omnes constet, eum non modo Hebraeorum moribus pro licita consuetudine habitum, verum etiam apud hos veri Dei cultores multo minus, quam apud Romanos, legibus circumscriptum fuisse. Praeterea tantum abest, vt ille cum profano Deorum cultu aut ortus sit, aut exoleuerit, vt potius sub ipsis, qui Christo nomen dederant, Imperatoribus vsque ad Leonis sapientis tempora in orientali imperio; multoque diutius in occidentali manserit, ceu cum ab aliis, tum maxime a viro celeberrimo, CHRISTIANO THOMASIO, singulari differtatione est demonstratum. Quid ergo peccauit Tribonianus, dum leges, quotquot eo tempore in ipsis rerum argumentis ob-

tinerent,

tinerent, in vnum volumen referre iussus, eas quoque, quae ad concubinatum suis limitibus circumscribendum pertinent, non omittendas esse existimauit? Sane si liberio rem cum concubinis consuetudinem, legibus publicis proscrip tam e republica, ab exilio reuocare ausus esset: non quidem paganis mi, at improbitatis & neglecti officii, merito coargueretur. Dum vero leges, ad ius tum quotidiano vsu firmatum pertinentes, in corpus iuris retulit, nihil profecto egit, quod esset ab eius officio iussuque domini, a quo pendebat, alienum. Adulterum quoque in probro isto deprehensum occidendi potestas non magis ex profano Deorum cultu fuit, quam ius illud Atheniensibus & Romanis cum Hebraeis commune, quod furem nocturnum occidi patitur. Exod. XXII, 2. Nam & Hebraeis, quas ipse Deus legibus sanctissimis instituerat, fas erat, stupratorem non solum a femina, cuius pudicitia vi attentabatur, sed & a quocumque altero, oppressam illam vindicaturus, cum caede repelli, vti pluribus demonstrauit IO. SELDENVS de Iure Nat. & Gent. secund. discipl. Hebraeor. Lib. IV. Cap. III. Et sane quum in ciuitatibus legislatores recte potuerint supremum supplicium in adulteros & violentos stupratores statuere: quid prohibuit, quo minus & honestis feminis & adulterae propinquis, & maxime maritis, facultatem darent, insignitam illam iniuriam, familiae suae toroque illatam, etiam ferro vindicandi, adulterique sanguine parentandi dolori suo? Nihil porro cum profano Deorum cultu commune habet caedes patris, aduersus patriam rempublicam coniurantis. Neminem enim ignorare arbitramur, inter veteres frequenter disceptatum esse de gradu atque ordine officiorum, quaesitumque, plusne debeamus parentibus, an patriae, in qua quisque natus, educatusque sit, itemque quibusnam nos ea prioribus potioribusque facere oporteat, si necesse sit in opera danda faciendoque officio alios aliis anteferre? Et auctorem habemus GELLIVM Noct. Attic. Lib. IV. Cap. XIII. iuxta parentes primum locum tenere pupillos debere, fidei tutelaeque nostrae creditos: secundum eos proximum locum clientes habere, qui sese itidem in fidem patrociniūque nostrum dederint: tum in tertio loco esse hospites, postea esse cognatos adfinesque. At his omnibus longe praeferebant communem omnium parentem, patriam, ac proinde CICERO Lib. III. de Offic. Cap. XXIII. seruauit fragmentum ex libro HECATONIS de officiis, pleno huiusmodi quaestionum, in quo & haec legas: *Quid si pater fana expilet, cuniculos agat ad aerarium, indicetne id magistratibus filius? nefas id quidem est, quin etiam defendat patrem, si arguatur. non igitur patria praestat omnibus officiis? immo vero: sed ipsi patriae conducit, pios ciues habere in*

parentes. *Quid si tyrannidem occupare, si patriam prodere conabitur pater? silebitne filius? immo vero obsecrabit patrem, ne id faciat: si nihil proficiet, accusabit: minabitur etiam: ad extremum, si ad perniciem patriae res spectabit, patriae salutem anteponet saluti patris. Vix ouum ouo similis est, quam quod in L. 35. ff. de relig. & sumt. fun tradidit MARCELLVS: Minime maiores lugendum putauerunt eum, qui ad patriam delendam & parentes, & liberos interficiendos venerit, quem si filius patrem, aut pater filium occidisset, sine scelere, etiam praemio adficiendum omnes censuerunt.* Iam quid inest huic fragmento, tam profanum, vt Tribonianum, illud inferentem corpori iuris, ideo paganismo deditum fuisse suspicari velimus? Ne legem quidem continet illud fragmentum, sed tantum, quid maioribus ea de re visum sit, enarrat. Verissimam vero esse illam MARCELLI narrationem, vel Horatii, Bruti & Veturiae ac Volumniae, matris, vxorisque Coriolani, exemplis abunde constat. An porro paganisimum redoleant dirae quaestiones, alii viderint: Saltem nihil est, quod vitio verti possit TRIBONIANO, selectiora ea de re veterum fragmenta inferenti pandectis & codici, quum iussus esset, ea colligere iura, quae in ipsis obtinerent rerum argumentis. Inter haec & tortura erat, nec per eum stabat, quo minus illa ex republica proscriberetur. Quin quum & hodie illam in rebus publicis suis tamquam necessarium malum tolerent Christiani: an ideo & horum leges paganisimum redolere profitebimur? Quis vero Tribonianum accuset, quod Legi 29. Cod. de Leg. lul. de adulter. a Constantino M. Christiano Imperatore, scriptae locum in Codice concefferit? an, quod in ipso auctore paganisimum redolere, nemo vnquam dixit, ideo profanum videtur, quod Tribonianus illud inferuit corpori iuris? Quis vero ignorat, legem Iuliam de adulteriis ne potuisse quidem locum habere in ministra cauponae, quippe feruilis conditionis femina, quacum nullae erant iustae nuptiae, cuiusque adeo nec maritus esset, qui adulterum adulteramque accusaret? Non itaque Imperator probro carere putauit huiusmodi feminam, quae quaestum corpore fecit, nec virum, qui vota sua in crucem misit, excusandum existimauit: sed id duntaxat monuit, indignam esse huiusmodi feminam legum obseruatione, satisque poenae pendere feminam, quae turpissimum illum quaestum profiteri non dubitet. Sunt haec profecto legibus publicis consentanea, adeoque ita comparata, vt a Triboniano recte potuerint in corpus iuris referri, quamuis forte causas habuissent theologi, inuehendi in laxam saeculi disciplinam, legesque seuiores aduersus impudicitiam flagitandi, vel, vt rectius dicamus, inculcatis quotidie legis diuinae praeceptis atque exemplo suo eo impel-

impellendi homines, vt se vltro ab omni vaga Venere abstinere-
 Postremo mirari me fateor, cur & ea, quae de transactione super
 criminibus l. 18. C. de transact. traduntur, paganismum redolere vi-
 deantur viris doctissimis. Lex enim illa, si cum aliis comparetur,
 nihil aliud sancit, quam ne is, qui sanguinem suum quacumque
 ratione redimere voluit, pro confesso & infami habeatur, quam-
 vis accusator, qui transegit, praeuaricationis poenam iure omnino
 subeat, nec ideo crimine liberetur is, qui pactionem huiusmodi
 cum accusatore iniit, sed neuter omnino id impune ferat. Rem
 tam accurate exposuerunt GER. NOODT in Diocletiano & Ma-
 ximiano, nec non ANT. SCHVLTINGIVS in *πρώταις* titulo de
 transactionibus, vt actum agere nolimus, sed merito potius mire-
 mur, leges has a Christianismo alienas videri potuisse, quum vix in-
 telligamus, quid prudentius ab vltro Christiano principe constitui
 ea de re potuisset. Sed eo viuimus saeculo quo quidam omnem iu-
 risprudentiae laudem non in eo positam esse existimant, vt leges no-
 stras prudenter interpretentur, sed vt eas exponant ludibrio, & e re-
 publica quantum in ipsis est, proscribendas censeant. Hinc non sine
 stupore animaduertas circumferri libellos de *iurisprudencia* non
 modo *papizante*, sed & *paganizante*. non ab hominibus imperitis, sed
 a Ictis scriptos: quin merito mireris, barbaris illis inscriptionibus
 lectores inuitari ad explodendam iurisprudentiam, tamquam
 scientiam profanam & a Christiana pietate abhorrentem, quum ni-
 hil omnino, quod profanum illis videatur adferre possint, quam
 quod VLPIANVS ius publicum in sacris, sacerdotiis, ac magistra-
 tibus consistere scribat: l. 1. §. 2. ff. de iust. & iure: quod liberis ex
 damnato coitu natis alimenta subtrahantur: Nou. lxxxix. extr.
 quod dominis in seruos ius vitae ac necis indulgeatur: quod res
 diuini iuris in sacras, religiosas & sanctas diuidantur: quod latro-
 cinia permitti quodammodo videantur l. 5. §. 2. l. 6. ff. de capt. &
 postlim. quod filius in captiuitate natus, & patre apud hostes mor-
 tuo, cum sola matre reuersus, spurius habeatur; & quae sunt huius
 generis alia. Quasi vero ideo paganizet iurisprudencia (liceat
 enim imitari eorum hypercriticorum elegantiam,) quod quaedam
 de moribus antiquis in ea occurrant, vel Icti aliquando ex Stoi-
 corum sententia philosophentur. Omittere haec debuisse Tri-
 bonianum, aiunt, & tamen HOTOMANNVS in Antitrib. Cap. III.
 eum plurima ad antiquitates pertinentia omisisse, conqueritur, in-
 dignaturque ideo Triboniano, quod non statum antiquum rei
 Romanae, sed imperii Byzantini, qualis Iustiniani temporibus
 fuerit, & ne hunc quidem satis accurate exprefferit, adeo vt, quod
 ad antiquitates Romanas attinet, plus vno anno ex lectione Grae-

corum & Latinorum scriptorum atque id maiore cum delectatione & suauitate, quam totis sex annis ex his fragmentis & centonibus, possit cognosci. Sic in fatis est, vt quidquid egerit bonus Tribonianus, vapulet, & quod in aliis operibus maximi fieri solet, id in corpore iuris reprehensione dignissimum iudicetur, perinde ac si ad opus istud damnandum fatis sit, operas ad illud elucubrandum contulisse Tribonianum.

Venimus ad grauissima ista flagitia, quae in corrumpendis interpolandisque veterum fragmentis admisisse Tribonianum, contendunt, quaeque Tribonianismi vel emblemata Triboniani adpellari solent. Sed hic primo obseruari velim, nihil egisse Tribonianum, nisi quod iussus erat a principe. Hic vero in Const. Deo auctore §. 7. de concept. Dig. id negotii dederat Triboniano & sociis, vt quae in veterum libris superflua viderentur, refecarent, perperam scripta emendarent, quae deessent, supplerent, grauem iis interminatus animaduersionem, qui veterem scripturam cum noua componere, vel, si quid mutatum esset, id culpae tribuere sustinerent. *Quare scire velim*, inquit V. A. CORN. VAN BYNKERSHOEK in praefat. eruditissima, nouis obseruationibus iuris Romani praemissa, *cur non censores emblematici in ipsum potius Iustinianum insurgant, quod nempe ita mandauerit?* Quid mali admisit bonus Tribonianus, cui in obsequio gloria erat relicta? Cur in illum saeuiunt, cuius nulla ea in re culpa fuit, nisi culpa dicenda sit, custodire fines mandati, & principis sui iussa capeffere? Deinde, qui in hoc mustaceo quaerunt laureolam, ii id plerumque agunt, vt omnia, quae etiam sana & integra sunt, sollicitent, integrasque leges, quibus aliorum nomina praescripta sunt, ab improba Triboniani manu esse, demonstrent. Et ita quidem solent accusatores, quibus *ἀντίθεσις* conuenire docent rhetores, quemadmodum *ταπεινώσις* refellentibus. Sunt quaedam, quae vel studio omisit, vel aliquantulum immutauit interpolauitque Tribonianus, (nec aliter potuit, si Iustiniano hero dicto audiens esse voluit) at, qui illum immodestius hac potestate vsum esse contendunt, & hinc vbique Tribonianismos sibi deprehendere videntur: illi vel iniuriam faciunt viro optimo, vel illo laborant vitio oculorum, quod efficit, vt omnia multo maiora, quam vere sunt, videant: Qua de re denuo laudatissimus BYNKERSHOEKIVS: *Sed quid tandem de emblematibus dicemus?* *Vetus prouerbum est*, inquit Vlpianus in L. 6. §. 1. ff. de off. procos. *ἔτε πάντα, ἔτε πάντοτε, ἔτε παρὰ πάντων*, neque omnia, neque passim, neque ab omnibus. Sic & nos de emblematibus. Omnia agnoscere stultissimum, passim, turpissimum, & ab omnibus, imprudentissimum. Quemadmodum vero, vt supra dicebam, ipsius iurisprudentiae interesset, nullum

nullum omnino dari emblemata, ita & interest, dari quam paucissima. Quapropter non oportet nos esse liberales in his vel temere iactandis, vel anxie inuestigandis: quin nec vllum largiendum, si res aliter salva esse possit, & an possit, tentanda prius omnia, omnis mouendus lapis. Sedulo in primis cauendum, ne integros partus suppositos dicamus, vel aliorum quoque emblematum, ultra, quam necesse est, simus prodigi. Denique permulta, quae inter emblemata Triboniani nonnulli referunt, integra ac sana esse, satis euicerunt cum alii viri doctissimi, tum in primis laudatissimus CORN. VAN BYNKERSHOEK nouarum Obseruat. Lib. VII. & VIII. & IOANNES WYBO in Dissertatione anno MDCCXXIX. Ultraiecti habita, quae tamen breui, vt spero auctior locupletiorque ex officinis nostris prodibunt. Horum si & alii prefferint vestigia, spes sane est, fore, vt rariores in posterum sint Tribonianismi, vel potius omnino in fumum abeant. Ceterum miser est atque infauustus eorum labor, qui in tanta rerum vtilissimarum adfluentia conquirendis huiusmodi emblematibus bonas horas perdunt, similes muscis, quae reliquis dapibus praeferunt vlcera & in illa sanie quaerunt delicias.

Qui Triboniano non parcunt, eos profecto non mirum est, & reliquis diem dicere, quorum opera in concinnando illo diffusissimo opere vsus est Imperator. Et quidem quum praeter Tribonianum Institutionum libello conficiendo praefuisse constet Theophilum & Dorotheum, Codici Iustiniano colligendo Ioannem. Ex quaestorem sacri palatii, Phocam magistrum militiae, Basilidem, ex praefectum praetorio orientis, Thomam, Quaestorem sacri palatii & consulem, Constantinum, Comitem sacrarum largitionum, Theophilum, iuris in schola Byzantina doctorem, & Dioscorum & Praesentinum, disertissimos causarum in foro praetoriano patronos: Pandectis in ordinem redigendis Constantinum, Theophilum, Dorotheum, Anatolium, Cratinum, Stephanum, Mennam, Prosdocium, Eutolmum, Timotheum, Leonidem, Leontium, Platonem, Iacobum, Constantinum, Ioannem, causarum patronos facundissimos: denique codici repetitae praelectionis adornando Dorotheum, Mennam, Constantinum & Ioannem: hos omnes indoctos homines, latinaeque linguae, qua veteres leges & iureconsultorum libri scripti erant, imperitos, ac proinde impares tanto labori, clamant, quasi in eorum omnium profectus sibi inquisissent, vel eos ex quotidiana consuetudine nabuissent perspectissimos. At fuere ex his quidam antecessores, ad quos tum Constantinopoli, tum Beryti, eo tempore maximi concursus fiebant. Quis vero eos indoctos legumque imperitos fuisse credat, qui tum famam scholarum iuris

ris in orbe Romano sustinebant? Estne verosimile eos linguae Latinae fuisse imperitos, qui auditoribus CALL institutiones & quosdam libros singulares, PAPINIANI & PAVLLI responsa, editumque perpetuum publice enarrabant? Const. Omnem reipublicae §. i. ad Antecessores: qui ex tot veterum iureconsultorum constitutionumque voluminibus optima quaeque excerpebant? qui denique, quod THEOPHILUM, THALELAEUM & postea JULIANUM fecisse nouimus, libros Institutionum, Pandectarum & Codicis in Graecam, Nouellas Graecas in Latinam linguam transferebant? Mansit sane & Constantinopoli linguae Latinae vsus, non modo sub Constantino M. sed & sub Iustiniano, & maxime in principum palatio nihil fere magnae rei, nisi Latine, scriptum est, ceu pluribus ostendit CAR. DV FRESNE, cum in Constantinopoli Christiana, tum in erudita, quam Glossario mediae atque infimae Latinitatis praemisit, praefatione §. xii. p. 10. seq. Nec dubitamus, quin & Beryti non modo in auditoriis iuridicis, verum etiam in priuatorum aedibus, Latina lingua personuerit, & vel eo nomine Berytum πόλιν ῥωμαϊκὰ γέραν, urbem plane Romanam, vocarit GREGORIUS THAVMAT. in Oratione Panegyri. in Origen. p. 186. Itaque neminem fore arbitramur, qui proletariae indoctorum hominum turbae accensere velit Theophilum, Dorotheum, Anatolium, Cratinum, quippe Romanae iurisprudentiae doctores celeberrimos. Sed & CONSTANTINVM νόμων μὲν ἔκ ἀμελέτητον legum haut imperitum, vocat PROCOP. in Anecd. p. 109. & LEONTII eruditionem iuridicam laudans SIDONIVS APOLLINAR. Carni. xxiii. ad Consentinum ita canit:

*Sive ad doctiloqui LEONIS aedes,
Quo bis sex tabulas docente iuris
Vltro Claudius Appius taceret,
Claro obscurior in decemuiratu.*

Non iam dicam de reliquis, quorum si de doctrina testimonia non exstant, nec de ignorantia, vel linguae Latinae imperitia quisquam veterum aliquid memoriae prodidit, vt merito hanc spem concipiamus de IVSTINIANI prudentia, eum non passurum fuisse, ~~ut~~ alios ad hoc tam splendidum opus conficiendum eligi, quam viros eorum temporum doctissimos, disertissimosque. Nec ex Triboniano de reliquorum imperitia iudicare licebit, quum & hunc doctissimum fuisse fateantur & illi scriptores, qui alioquin de eius laudibus libenter detrahunt, veluti SVIDAS & PROCOPIVS, quorum ille: οὗτος, inquit, φύσεως μὲν δυνάμει ἐχρήτο καὶ παιδείας εἰς ἄκρον τε ἀφίκετο, τῶν κατ' αὐτὸν ἔθενός ἦσσαν. Hic & in-

genii

genii acie valebat, & apicem eruditionis attigerat, ita ut nullum aetatis suae mortalium hac laude superiorem haberet. Et iterum: Ἦν γὰρ ἀμύλος τε καὶ τ' ἄλλα ἡδὸς καὶ τῆς φιλοχρηματίας τὸ νόσημα ἐπισκιάσαι ἱκανώτατος τῇ τῆς παιδείας περισσίᾳ. *Erat enim mira urbanitate, lepore & suauitate praeditus, & auaritiam splendore summae eruditionis obscurabat:* Hic vero, puta PROCOPIVS, quamuis alioquin maledicentissimus, & Triboniano parum aequus, eum tamen Lib. I. de bello Perf. p. 71. eadem laude ornat, ut SVIDAS illum manifesto exscripserit. Iam eat aliquis, perfricet frontem, & reliquos corporis iuris compilatores indoctissimos fuisse ex eo colligat, quod Tribonianus, cui inter eos primus locus datus fuerit, omnis doctrinae expers fuerit. Inciderant hi homines in illud saeculum, quo priscus Latinae linguae nitor atque elegantia iam pridem perierat, eiusque in locum successerat genus dicendi incommutatum, tumidum, ac valde insuave, quale tum in constitutionibus Iustiniani codici insertis, tum in nouellis eiusdem, quotquot earum Latine scriptae sunt, ubique deprehendimus. At haec stili stribiligo non impediebat, quo minus eadem saecula mirum prouentum darent hominum praestantissimorum, & cum omni doctrinarum genere ornatorum, tum studiosissimorum iurisprudentiae: quales & Triboniani socios fuisse, neminem, nisi cui tempora Iustiniani, tamquam ingeniorum virtutisque sterilia, fordent, dubitaturum arbitramur.

Sequitur horum hominum crimen, quod sacrilegii nomine dignissimum censuit FRANC. HOTOMANNVS Antitrib. Cap. XI. his enim & ideo diem dicunt, quod absoluto illo opere, omnes antiquas leges edicta praetorum, senatusconsulta, supprimi & aboleri curarint, adeoque ni nil minus praestiterint, quam quod in Const. Omnem reipublicae. §. ult. ad antecessores gloriatus est IVSTINIANVS, nimirum illos permutaturos.

Χρύσεια χαλκείων, ἑκατόμβοι ἑννεα βοίων.

Sed quum nemo veterum, etiam eorum, qui alioquin omne virus in Tribonianum illiusque socios euomunt, hac de re quidquam memoriae prodiderit, nescio profecto, vnde id commentum natum sit FR. HOTOMANNO. Et quis, quaeso, credat, vno vel edicto vel rogo, tot veteres libros aboleri potuisse? an nullius eorum plura per orbem Romanorum exstiterint exemplaria, quam singula illa, quae flammis tradiderint Tribonianus & collegae? Denique quum nemo quidquam facere soleat sine certo fine, certoque consilio: ratio sane vix vlla excogitari poterit, cur combustos voluerit Tribonianus rarissimos illos libros, quorum maximam partem ex bibliotheca sua cum fociis communicauerat. Cui enim

(*****)

bono,

bono, quaeso, id fecisset? Ideone, ut ex eorum cineribus sibi immortalis gloria, tamquam Phoenix, renascereetur? At hoc, si non emoti cerebri fuerit, sperare non magis potuit, quam Herostratus ex templi Ephesini ruderibus. An, ne libri hi in forum recepti noui corporis Iustiniani luminibus officerent? At nullum fuit periculum, ne id fieret, partim quod voluminum illorum plerorumque vix nomina antiquiores homines scirent audiuisentque, Const. Tanta §. 17. de confirm. Digest. partim quod iam Iustinianus lege publica, propositaque falsitatis poena, sanxisset, ne vel in iudicio, vel alio certamine, ubi leges necessariae sint, ex iis libris quidquam recitaretur. Const. ead. §. 19. Accedit, quod multo post illa tempora non modo Codicis THEODOSIANI, sed & GREGORIANI & HERMOGENIANI nec non librorum CAIL, VLPIANI, PAVLLI fragmenta luculentissima superfuerunt, & hodie quoque supersunt, & fortassis alicubi latitant aliqua, quae satis refellunt commentum de libris iureconsultorum omnibus a Triboniano eiusque sociis nefarie combustis. Memini sane in catalogo codicum MSSC. Angliae, Scotiae ac Hiberniae me notare quaedam opuscula siue VLPIANI siue PAVLLI, quae vel non existisse umquam, vel dudum periisse, putaram. Et CUIACIUS Lib. VI. Obs. cap. XL. refert, amicum quemdam suum integrum habuisse IULII PAVLLI libellum de gradibus, non multo maiorem fragmento, quod ex libro illo singulari superest L. 10. ff. de grad. & ad fin. ut iam non repetam, quod ex CYNII comment. ad tit. Cod. de usufruct. transf. obseruauit doctissimus VAN BYNKERSHOEK de rebus mancipi & nec mancipi cap. III. p. 107. CAIL Institutiones si non totas, saltem multo integriores vidisse IAC. RAVANI, saeculi XIV. iureconsultum, ex eoque locum aliter, ac est apud BOETHIUM, protulisse. Ex quibus satis adparet, non Triboniani sociorumque faces, sed tempus, edax rerum, nobis tot praestantissima veteris iurisprudentiae monimenta intercepisse, illamque fabulam ab HOTOMANO perpolitam tam absurdam esse, ut paene nobis operam videre-mur perdere, si ei profligandae diutius immoraremur.

Sunt, quibus ne ipsa quidem horum hominum multitudo placeat. Quod enim apud veteres in prouerbum abiit,

πολλοὶ στρατηγοὶ καρίαν ἀπώλεσαν.

Multi duces deperdidere Cariam:

id & in hoc opere conficiendo non potuisse non contingere, existimant. Vbi plures vnum agunt, ibi facile euenit, ut quod vnum oportet agere, id ab altero curatum iri speret, adeoque a neutro fiat, quod

quod ab alterutro fieri debuisset. Sed hi sane pro certo adfirmant, quod probari non potest, Tribonianum ita distribuissē pensa, ut vnus hunc, alius alium librum perlustraret, eaque, quae essent notatu digniora, inde decerperet: hinc postea siue Tribonianum, siue alium quemcumque centones hos consuisse, & sub certos retulisse titulos: & sic fieri non potuisse, quin multa geminata, sibi que repugnantia, vbique deprehenderentur. Quid vero si excerpta illa fragmenta prius expenderint tot viri docti, & an locum in nouo iurisprudentiae corpore mereantur, de totius collegii sententia statuerint? Quid si ea, quae in ordinem redacta, digestaque sunt, plures deinde recognouerint, limamque seueriores, pro eo ac decet, adhibuerint? Vix sane ferendum est, nos hodie tot viris doctis absurdam ad fingere excerpēdi rationem, tantum ut opus ab iis perfectum, imperfectissimum esse, aliis persuadeamus. Quidni potius meliora speremus de viris doctis & prudentibus, eosque rationem componendi huiusmodi opus optimam ac perfectissimam elegisse, credamus? Semper eam consuetudinem tenuerunt gentes sapientissimae, ut scribendarum legum negotium non vni, aut alteri, sed pluribus, darent. Ita sane Romani, pertaesi iuris incerti, decem viros legum ferendarum causa creauerunt, ab iisque conditas esse nouimus duodecim tabulas, fontem vniuersi publici priuatique iuris. Idem, perdomita aliqua gente, mittere solebant vel decem vel quinque legatos, quorum de sententia imperator de hostibus eorum regione statueret, iisque aut ignosceret, aut in prouinciae formam redactis leges, prout mereri viderentur, daret: qua de re accuratius egit CAR. SIGONIVS de iure prouinc. Lib. I. cap. I. Iam si veteres Romanos, id facientes, nemo ideo imprudentiae arguit: quid, quaeso, IVSTINIANVS admisit tam nefandum, dum plures viros doctos in medium consulere iussit, ut ob eam causam ab omnibus impune vapulet, & tantum non capitis damnetur?

Haecenus IVSTINIANI, TRIBONIANI, sociorumque reliquorum causa agenda fuit: iam de ipso opere, quod eorum auspiciis, curaque in lucem prodiit, erit dicendum. Hoc vero est, in quod & illi, qui alioquin de IVSTINIANO paullo modestius iudicant, omne virus euomere non verentur, idque vel ideo iure quodam suo sibi videntur facere, quod iam IAC. GOTHOFREDVS in Prolegom. Cod. Theod. Cap. IV. permultis argumentis demonstrarit, in solo codice tot admissa esse flagitia, ut qui eum cum Theodosiano conferat, nihil fere integri, nihilque sinceri sit reperturus. Saepe enim Tribonianum lucem legibus

detraxisse existimat, dum historica refecuerit, legemque vnam in plures distraxerit; saepe eundem prodidisse ignorantiam, saepe falsi genus non vnum admisisse, veluti dum totius legis materiam mutarit, vel duas; seruata alterutrius inscriptione, & subscriptione vtriusque, in vnam conflarit, vel denique quaedam, quae inscriptioni manifesto repugnent, adsuere non dubitarit. Quae omnia deinde, ne per calumniam dicta videantur, exemplis illustrat IAC. GOTHOFREDVS, alii vero ex eo specimine iudicare nos iubent, quam parum candide in reliquis vetustatis monumentis versatus sit Tribonianus, & quam nihil omnino fiduciae in eius diligentia possit collocari. Sed hic primo tenendum est, plerosque illos naeuos, quos IAC. GOTHOFREDVS in pulcherrimo illo corpore deprehendit, magis ad historiam & criticam, quam ad iurisprudentiam pertinere, & hinc eo facilius condonandos esse Triboniano eiusque sociis, quo minus illi criticorum aut historicorum eximiorum laudem vnumquam adfectarunt. Deinde sunt in his quaedam a IAC. GOTHOFREDO acrius reprehensa, quae tam seueram censuram vix merentur. Lumen historicum Tribonianum legibus detraxisse ait, dum constitutiones singulas in plures alias distraxerit. Sed aliter sane non potuit, si lex fuit satura, multaque diuersa capita comprehendit, nec ipse Theodosianus codex, quem tanti fecit Gothofredus, exemplis similibus caret, quorum plura notauit ipse GOTHOFREDVS in Prolegom. Cap. II. p. 438. Et scire velim, quodnam lumen historicum detractum fuerit L. 8. Cod. Theod. de iurisd. dum eam in tres alias decerpfit Tribonianus, puta in L. 8. Cod. vnde vi, L. penult. Cod. de accusat. & L. vn. C. de abigeis. Vbique enim eadem inscriptio, eademque subscriptio occurrit, nisi quod in L. penult. Cod. de accus. pro *Pasiphilo* legitur *Pamphilo*, quod tamen, vtrum a Triboniani, an librarii alicuius manu sit, nemo facile dixerit. Idemque statuendum videtur de L. vn. Cod. Theod. ne in sua caus. quam licet in duas alias discerpserit Tribonianus, nempe in L. vn. Cod. eod. & L. 10. Cod. de testam. vix tamen video, quid luminis historici ei ideo decesserit, vel quid interfuerit posteritatis, non perire argumentationis elegantiam. Dixcrant Valens, Gratianus & Valentinianus, *neminem sibi esse iudicem debere*, addiderantque rationem: *quum enim omnibus in re propria dicendi testimonii iura facultatem subinouerint: iniquum admodum est licentiam tribuere sententiae*. Tribonianus vtrumque iuris expeditissimi esse sciens, sub titulo ne quis in sua caus. posuit particulam: *neminem sibi esse iudicem debere*: sub titulo de testibus; omnibus

in re propria dicendi testimonia iura facultatem submouere. Quantum vero hoc, quaeso, flagitium est? Quum vtrumque sit verissimum, quid prohibebat, quo minus vtrumque suo loco poneretur? At perit ita elegans argumentatio a testibus ad iudices, de qua fufius agunt, qui *locos legales* tractant, veluti NIC. EVERARDVS. Quid tum vero? an eum in finem scriptus est Codex, vt in eo locos legales, quos vocant, indagemus, id est, vt cum EVERARDO inde discamus argumenta ducere a baculo ad angulum? Magna fuit IAC. GOTHOFREDI ac plane diffusa eruditio, sed aliquando misera & anxia nimis diligentia, & mira in confectandis obseruationibus nullius momenti subtilitas, criticum denique acumen, quod tamen vbique adfectat, plane nullum, quod vel inde patet, quod voce *perfruantur*, posita in L. 1. Cod. de veteran. ignorantiam suam prodidisse Tribonianum existimat, quia passiuè ea voce vsus sit, quum tamen in L. 2. Cod. Theod. eod. vnde haec descripsit Tribonianus, idem vocabulum sensu passiuo occurrat, & ipse GOTHOFREDVS similem loquutionem alibi occurrere, ex IVRETI Comment. in Symmach. Lib. I. Epist. XXI. obseruet, & miserrima praeterea sit emendatio GOTHOFREDI pro *perfruantur* legentis *perferantur*, quum istud vocabulum ibi nullum plane locum habeat. Falsi crimen vsquam admisisse TRIBONIANVM, vix crediderim. Verum est in L. 6. Cod. de haeret. pro *Simonianis*, qui sunt in L. 66. Cod. Theod. eod. legi *Nestorianos*. Sed certe id vocabulum non dolo malo reposuit Tribonianus, sed quia iussus erat leges, quas in codicem esset relaturus, ita temporibus suis attemperare, vt nihil obsoletum continerent. Iam verum quidem est, Theodosium iuniorem cum collegis, odio aduersus Nestorianos paene internecino impulsus, infame iis *Simonianorum* nomen a Simone Mago dari voluisse: at quum id cognomen Iustiniani saeculo plane extra vsus esset, nec princeps ille fortassis infauis huiusmodi conuiciis, ex quibus nihil utilitatis ad ecclesiam redundaturum esset, magnopere delectaretur: quid mirum, si expuncto Simonianorum cognomine eos Nestorianos a Nestorio dici voluerit; *vt cuius scelus sint in deferendo Deo imitati, eius vocabulum iure esse videantur sortiti?* Satis poenarum dare videbantur Nestoriani, quod indigni viderentur Christianorum nomine, si vel maxime a Simone non cognominarentur. At praeterea ea, quae de Arianis in L. 66. Cod. Theod. de haeret. dicuntur, misere interpolauit Tribonianus. Quum enim ex hac lege, nec non SOCRA TIS Historia Ecclesiast. Lib. I. Cap. VI. constet, Constantinum M. lata lege praecepisse, vt Arianis a Por-

phyrio, rabido illo aduersus Christum cane, Porphyriani in posterum vocentur: Tribonianum illam Constantini sanctionem in alium plane sensum detorsisse, dum scripserit: *sed quemadmodum Ariani ab Ario, lege diuinae memoriae Constantini, ob similitudinem impietatis: Porphyriani a Porphyrio nuncupantur: sic ubique participes nefariae sectae Nestorii Nestoriani vocentur.* Sed euanesceat omnis illa suspicio interpolationis, si colon post vocabulum *impietatis* expunxeris. Verissimum enim est, Constantinum Arianos, ab Ario dictos, ob similitudinem impietatis, Porphyrianos a Porphyrio dici voluisse. Quamuis ergo, expuncto Simonianorum nomine quodammodo perire videatur similitudo legis huius ac Constantinianae: salua tamen manet ratio, puta, quod *cuius scelus sint in deferendo Deum imitati, eius vocabulum iure videantur esse sortiti.* Nestorianos enim imitari siue impietatem, siue errorem Nestorii, nemo tum erat, qui inficiaretur. Maius crimen admisisse videri posset Tribonianus in L. 9. Cod. de Episcop. & Cleric. vbi constitutionem VALENTINIANI, THEODOSII & ARCADII ita descripsit: *nulla, nisi emensis quinquaginta annis, secundum praeceptum apostoli, ad Diaconissarum consortium transferatur,* quum tamen non modo in L. 27. Cod. Theod. de episc. eccles. & cleric. diserte legamus: *emensis sexaginta annis,* sed ea aetas in Timoth. V, 9. diserte ab apostolo constituatur, tamquam legitima viduarum, per manuum impositionem ad ministerium ecclesiae prouehendarum. Vnde IAC. GOTHOFREDVS in Comment. ad d. l. 27. Tom. VI. p. 61. Adeo, inquit, incuriosos etiam sacrae Scripturae illi egere? Enimuero quum tam multa in Codice utroque suspecta habeat GOTHOFREDVS: cur & hic non potius libenarios, quam Tribonianum accusauit? Quam facile enim contingere potuit, vt, signo numeri denarii praetermisso, pro LX scriberent L, idque deinde in alios quoque codices irrepsit? Vere autem collectores codicis scripsisse sexaginta, iam pridem obseruarunt ANT. CONTIVS & IO. LEVNCLAVIVS in Notat. Lib. I. Cap. XIII. p. 1476. in Thes. Iur. Tom. IV. idque vel inde patet, quod & apud PHOTIVM, & in libris BASILICORVM, & in PARATITLIS legatur: ἡ μὴ ὑπερβᾶσα τὸν ἑξήκοστόν ἐνιαυτὸν, vt dubitare vix liceat, quin & in authentico non quinquaginta, sed sexaginta, fuerit. Quod ad L. 3. C. de apostat. attinet, Triboniano non parum indignatur GOTHOFREDVS in Comm. ad Cod. Theod. Tomo VI. p. 209. quod, quae VALENTINIANVS, THEODOSIVS & ARCADIVS l. 4. Cod. Theod. eod. de Christianis transfugis & in paganorum superstitionem lapsis statuissent, inser-

tis verbis: *haeretica superstitione* ad eos, qui ad haereticos de-
 sciuerint, inepte porrigere non dubitarit. Sed quid, quaeso, ob-
 stitit IVSTINIANO, cuius auspiciis scripsit Tribonianus, & qui
 omnia ab eo scripta pro suis accipi voluit, quo minus ea, quae de
 apostatis sanxerant Valentinianus & collegae, ad haereticos, ba-
 ptismum reiterantes porrigeret? Eum morem tum, teste AV-
 GVSTINO Epist. CLXXIII. & contra litteras Petiliani Cap. LXXXVIII.
 tenebant non modo Donatistae, verum etiam Eunomiani, qui
 simul in eo a reliquis Christianis faciebant diuortium, quod &
 vna immersione vterentur, & caput ita sub aquam supprimerent,
 vt pedes sursum verterentur, ceu memoriae prodiderunt EPIPHA-
 NIVS Haeresi LXXVI. PHILOSTORG. Lib. IV. Hist. Eccles. Cap.
 IV. & Lib. X. Cap. IV. SOZOM. Lib. VI. Hist. eccles. Cap. XXVI.
 quamuis eos ideo dictos esse *ισόπροδας*, quod coniecit GOTHO-
 FREDVS ad Philostorgium & in Comment. ad Cod. Theod. Tomo
 VI. p. 134. nec a vetere villo traditum sit, nec vocis istius notioni satis
 conueniens esse videatur. His Eunomianis iam testamenti factio-
 nem ademerant iidem Imperatores, l. 17. C. Theod. de haeret.
 quumque postea eandem poenam in apostatas; sanctum baptisma
 profanantes, statuissent: nihil profecto ab instituto IVSTINIANI
 alienum fecit Tribonianus, quod cum apostatis coniungeret hae-
 reticos, baptismi ritum iterantes, quippe qui sacrum bap-
 tismum non minus, quam *παράβαται* illi, profanare videban-
 tur eorum temporum theologis. Non iam immorabor iis, quae
 GOTHOFREDVS de pluribus Imperatorum constitutionibus
 in vnam conflatis monet, quibusque vel maxime inuidiam
 facit Triboniano, eiusque focis. Quamvis enim ipsi fateamur, re-
 ctius facturos fuisse illos codicis architectos, si constitutionum sin-
 gularum auctores, & subscriptiones religiosius indicassent: tamen
 ita historicis tantum & iuris interpretibus aliquam vtilitatem attu-
 lissent. Quum vero non fuerit hoc eorum consilium, vt posteris
 opus quoddam historicis observationibus, & varia doctrina iuri-
 dica refertum, relinquerent, sed vt leges, in foro valituras, Impe-
 ratoris iussu & auspiciis colligerent: quo iure, quaeso, ab iis plura
 desideramus, quam a principe iis imperatum est? Id vnum addo,
 ne Codicem quidem Theodosianum, cui plurimum tribuit GO-
 THOFREDVS, mera Sibyllae folia comprehendere, quippe quum
 editionem hodie superstitem a Wisigothis velut per manus tradi-
 tam acceperimus, eaque passim redoleat manum ANIANI. Sae-
 penumero itaque, vbi a Theodosiano abit Iustinianus, huic plus
 tribuo, quod non dubium sit, Triboniano, focisque eius, codi-
 cem

cem adornantibus, integrius emendatiisque exemplar, quam quo nos hodie utimur, ad manus fuisse.

Sed pergimus ad reliqua adculpationis capita, inter quae illud haut postremum est, quod boni illi viri diffusum pandectarum opus ex operibus variorum Iureconsultorum, diuersis addictorum sectis compilarint. Ex eo enim iure sibi colligere videntur, non magis sibi constare aut consentientia esse potuisse fragmenta inde decerpta, quam si quis opus theologicum ex scriptis theologorum, diuersis religionibus deditorum, compilare conaretur. At primo plerique iureconsulti, quorum ex operibus quaedam in pandectas relata esse animaduertimus, post Hadriani tempora vixerunt, a quibus, recte id obseruante V. C. GOTTFR. MASCOVIO de Sect. Sabin. & Procul. Cap. VII. ita paulatim deferuuit sectae studium, ut rarissima eius in eorum scriptis superessent vestigia. Deinde obseruari velim, non in omnibus, sed paucioribus, iuris capitibus dissensisse sectarum capita, adeoque nihil obstitisse, quo minus a diuersarum sectarum Ictis quam plurima eodem modo tradi, eaque fere sola sufficere potuerint conficiendo iuris vniuersi systemati. Accedit, quod diuersae illae sectarum sententiae Triboniano eiusque *συγγραφεὶς* magis procul dubio cognitae perspectaeque fuerint, quam hodie sunt vlli mortalium, adeoque non tam facile in illis promiscue admittendis falli ac decipi potuerint, maxime quum iam ab Hadriani temporibus vetustissimae illae lites innumeris principum constitutionibus, & quae adhuc supererant quinquaginta illis Iustiniani decisionibus compositae essent. Et quis denique tam male ominaretur de tot doctorum virorum diligentia, ut dubitaret, quin, si quae dissidentes iureconsultorum sententiae superessent, in medium consuluerint, & rationem maxime probabilem sint sequuti? Si qua eorum oculos fugerunt, (fugisse enim aliqua, viri docti obseruarunt,) ea plerumque non admodum magni momenti sunt, & ab aequo iudice facile condonantur tot aliis Triboniani meritis: ut iam non dicam, multa, quae vulgo praecipiti iudicio inter antinomias referuntur, ita conciliata esse a viris doctissimis, ut merito cessare tandem aliquando deberet hoc conuicium. Quae de interpolationibus seu emblematicis altum hic iterum vociferantur viri docti, ea iam supra satis excusimus; nec tantum est otii, ut longissimam istam antinomialium seriem, quam nonnulli texunt, expendamus. De facto haec quaestio est, eaque iustum volumen, non praefationem aliquam, exigeret. Id modo monitum velim, saepe nescio quo oculorum vitio antinomias quibusdam videri diuersas Ictorum sententias, quas

quas studio recensent non modo veteres iureconsulti, sed et architecti pandectarum. Vnde eleganter V. A. CORN. VAN BYNKERSHOEK Obs. Lib. I. Cap. V. p. 28. *Inepti valde sunt, inquit, qui de religione cenotaphii, seu antinomia iuris civilis, altum hic vociferantur: opima earum segēs foret, si, quoties iureconsulti committuntur, toties sibi crederetur contradicere ius civile, adposita maxime, et ultimum recitata, quae obtinuit, sententia.*

In institutionibus fere nihil placet censoribus, vitio, & sine populi suffragio creatis: non auctores, quia tres in tantillo libello elaborarint: non fons, vnde pleraque hausta sunt, quia tres viri illi CAIVM, iureconsultum parum acutum potissimum ducem elegerint: non doctrina, libello isto proposita, quia & praecipua iuris capita omissa, & ius antiquum praeter necessitatem admixtum sit: non denique ordo & eloquutio, quia & perturbatior ille, & haec fere barbara sit, ipsique auctores, a ratiocinandi facultate se parum instructos esse, ubique reipsa ostenderint. Sed haec omnia vltro in fumum abibunt, si consideraueris paullo accuratius, primum tribus hominibus non obstare potuisse numerum, quo minus libellum elegantem, suisque absolutum numeris, procuderent, si ea, quae singuli ex veterum iureconsultorum institutionibus decerpserint, vnus in ordinem redegerit, et opusculum istud postea omnes iunctis operis expenderint, limamque ei adhibuerint: deinde, illos nobis non videri CAIL doctrinam elegantiamque satis perspectam habere, qui eum ICTUM parum acutum fuisse censent, quum plerosque & acumine & doctrinae vberitate, & stili elegantia, longo post se interuallo relinquerit, & hinc nullus fere veterum iureconsultorum frequentius a grammaticis laudari soleat, quam CAIVS noster: tum porro, si quaedam iuris capita in illo libello omissa sint, id facile vel ipsum Triboniani institutum excusare, quippe qui non iustum iuris civilis systema, sed prima eius elementa componere decreuerat, eaque inculcare praecipue, quae ad solidiorem iurisprudentiam adspirantibus prae reliquis imbibenda essent. Eo vero non pertinebant difficiliore doctrinae de iure dotium, de diuortiis, de iure pignorum, de *πρωτοπραξία* creditorum aliaque, quas maiori Pandectarum operi reseruare maluit. Nimis vero, quae pulcra sunt, fastidiri videntur, quibus Tribonianus ideo vapulat, quod alicubi, & maxime in doctrina de testamentis, quaedam ex iure antiquo admiscuerit. Tantum enim abest, vt ideo reprehensionem incurrere debeat, vt

(*****)

maxi-

maximam hoc ipso a prudentioribus gratiam inierit, maiorem initurus, si plura eius generis, quae ad perspiciendas noui iuris origines vel maxime comparata sunt, admiscuisset. Experientia enim docet verissimum esse, quod §. 1. Inst. de testam. ordin. monuit, eum, qui in iurisprudencia velit operae pretium facere, *nihil antiquitatis penitus ignorare debere*, vel vt THEOPHILI paraphrasi vtamur, μηδὲν ἡμῖν τῶν παλαιὰ πολιτευομένων ἀγνοῶσιν εἶναι, εἰ καὶ ἡ τῶν ἀγνοῶν εὐδέναι φέρεται κίνδυνον, ἀλλ' ἐν πρὸς ἰστορίαν καὶ τὸ μαθεῖν, πῶς κατὰ μικρὸν προϊόντες ἡμεῖς τῇ χρόνῳ, εἰπὲν ἐκ ἁποπῶν. *Non quidquam eorum, quae olim in usu erant, ignorare nos decet. Quamuis enim in horum ignorantia nihil sit periculi, tamen ad cognitionem historiae, & vt intelligatur, quemadmodum paulatim temporis processu haec mutata sint, haud absurdum erit, aliquid dicere.* Quod ad ordinem attinet, non video, quem commodiorem reique ipsi magis conuenientem eligere potuisset Tribonianus, quam vt iura personarum, rerum, & actionum distincte explicaret, & praecipuas personarum, rerum, atque actionum diuisiones singularibus titulis exponeret, in eos, tamquam in tribus, referens omnia, quae de iure priuato tironem scire oportebat. Et sane videre cuperem libellum eius generis, quocumque ordine conscriptum, in quo non ordinem desiderent fastidiosa ingenia. Nam quum nullae proditae sint regulae, quae speciatim praecipiant, quo ordine disponendae sint scriptiones iuridicae, & permultum hic scriptorum arbitrio relinquatur: nemo erit, qui tam concinno ordine vtatur, vt non meliore vti eum potuisse, plerique sint existimaturi. Quin eo viuimus saeculo, quo tenebriones quidam ordinem omnem nexumque a libris iuridicis abesse debere censent, veluti nuper personatus SCHVZIVS, cui libelli mei ideo sordent, quod iurisprudentiam in ordinem aliquem redigi, eiusque doctrinas vinculo quodam inter se copulari posse, crediderim, quum ipsi, qua est insigni iudicandi facultate praeditus, tanto magis ad palatum sint compendia vulgaria, quanto propius ad primi illius mundi antemundani formam accedunt, in quo

*Frigida pugnabant calidis; humentia siccis;
Mollia cum duris; sine pondere habentia pondus.*

Sed SCYTHA iste, si ipsi in turbido est consilium, non ideo alios coget, vt & ipsi omnia turbent, & tales componant libellos, quales glossarum auctores composuerunt, de quibus vir acutissimi ingenii,

id est, SCHVZII dissimillimus, M. ANT. MVRETVS Vol. I. Orat. XVII. *Exstat praeclara sententia apud Xenophontem in oeconomico, nihil esse aut pulcrius, aut ad usum commodius, quam ordinem; nihil contra aut adspectu foedius, ac deformius, aut quod pluram omnibus rebus incommoda adferat, quam confusionem ac perturbationem. At nostri illi glossatores, quum dialecticem aut non didicissent, aut ita didicissent, ut non didicisse praestaret: quibus, quaeso, modis omnia miscuerunt? qualem nobis cuiusque generis praeceptorum farroginem reliquerunt? Ut si quis rusticus bordeum, triticum, viciam, legumina in unum aceruum conferat, non illius aceruum horum commentariis existimen perturbatiorem fore. Mihi quidem quum in eos inspicio, saepissime Ouidiana illa de Chao in mentem veniunt:*

Quaque erat & tellus, illic & pontus & aer.

Non aliter enim apud hos, ubi verbi causa de auctoritate magistratum agitur dicetur etiam aliquid de testamentis; ubi de emtione & venditione differitur, aliquid de poenis, aut de auctoritate tutorum inseretur: nihil est denique, quod certam sedem aut domicilium habeat, nihil, quod non alienissimo aequae facile, ac suo, loco pertractatum reperiatur. Inde illae crebrae ex uno in alium locum reiectiones, quum te, quod hic agendum ac tractandum erat, id iubent ex alio petere, in quo tale quidquam agi, numquam, nisi admonitus, diuinare potuisses, prorsus, ut si quis paterfamilias vestem non in vestiario, sed in arca panaria conderet, panem ex puteo hauriret, pisces in nemore, lepores in piscina inclusos haberet. Iam si talibus libellis delectatur SCHVZII gula: per me sane fruatur istis deliciis suis, ea tamen lege, ne cogar ad coenam promittere. Mihi enim non sunt dentes calceati, quibus sentes esitem. Sed nimirum a velitatione hac in praelium demum redeundum esset, nisi aliorum virtute iam debellatum videretur. Superfunt quidem adhuc hostium reliquiae, sed iam ab aliis viris fortibus et bonis ita profligandae, ut mihi otium factum esse videam. Eo enim merito referas, quod de stilo Triboniani, quo institutiones scriptae sunt, monent. Non esse illum ubique sui similem facile largimur, nec potuit esse aequalis, quum quaedam ex CAIO, alia ex VLPIANO, quaedam etiam ex HERMOGENIANI iuris epitomis depromserint, quaedam ex iure nouo de suo adiecerint eius libelli auctores. At nusquam tamen tantam mihi barbariem in eo reperire videor, quanta in libris eorum,

rum, qui in Tribonianum quam maxime saeuunt, vbiq̃ue reperitur. Tenuis est stilus, qualis decet eiusmodi libellum, at maxima tamen ex parte purus & latinus, & quod maximi feceris, perspicuus, saltem iis, qui Latinae linguae non plane sunt ignari. Qui elegantius quid desiderant, eos memores esse velim, nec Triboniani hoc fuisse consilium, vt Romanae eloquentiae specimen admiratione dignius ederet, nec eo illum vixisse saeculo, ex quo eiusmodi quid possis expectare. Vnum superest, in quo delicias quaerunt Tribonianomastiges. Eum enim aliquando male ratiocinari putant, veluti quando iuris scripti & non scripti originem ab institutis duarum ciuitatum, Athenarum scilicet & Lacedaemoniorum, fluxisse, ait; §. 10. Inst. de iure nat. gent. & ciu. quando argumentum ducit ab alienatione per testamentum ad manumissionem inter viuos, libertatemque contemplatione adolescentum manumittendorum vocat *rem inaeestimabilem*; §. 7. Inst. quib. ex caus. manum. non licet quando eandem libertatem manumittendi morti proximis indulgentiam putat, quae competit sanis ac valentibus; §. vn. Instit. de Lege Fus. Can. toll. & quae sunt huius generis alia. Sed primum non ineptum est, si non cum VINNIO alienum sensum adstringas verbis siue CAIL, siue TRIBONIANI, sed memor sis eorum, quae ad VINNIUM p. 26. ea de re notauimus. Argumentum ductum a testandi facultate itidem rectissime se habet: Semper enim iureconfulti existimarunt, ei, cui, quod plus est, licet, non debere, quod minus est, non licere, l. 21. ff. de reg. iur. quamuis alia dispectio sit, an prudenter egerit IVSTINIANVS, dum legem illam Aeliam Sentiam abrogauit? quae tamen quaestio ad Triboniani labores non videtur pertinere. Verum porro est, libertatem esse rem inaeestimabilem seruo; nec tamen ideo male rationes subduxit Tribonianus, dum inde collegit iuuenibus non esse denegandam facultatem, eam seruo dandi. Quum enim ignominiosum quodammodo videretur, homini ingenuo sanae mentis liberam rerum suarum administrationem non permitti, ac proinde ne curatores quidem adolescentibus, inuitis darentur: §. 2. Inst. de curat. l. 13. §. 2. ff. de tut. & curat. dat. l. 2. §. pen. & vlt. ff. qui pet. tut. & cur. quanto durius erat, adolescenti, imprimis frugi, in eam bonorum partem non permitti arbitrium, quae quodammodo esset inaeestimabilis, ut ne seruo quidem, optime de se merito, sine multis ambagibus gratiam referre, nec, nisi consequuto decreto, dicere posset cum Simone apud TERTIVM Andr. Act. l. scen. l. v. 10.

Feci.

Feci, e seruo ut esses libertus mihi,

Propterea, quod seruiebas liberaliter.

Quod habui, summum pretium, persolui tibi.

Vbi itidem beneficium summum esse dicit, non sibi, sed seruo, cui ἔδεν τιμιώτερον ἐλευθερίας esse solet. Denique quum ab alienatione inter viuos saepissime ad testamentifactionem argumentum ducant iureconfulti: cur IVSTINIANO id non licuisset? Male quidem haec collectio processisset iis temporibus, quibus lex Fusia Caninia adhuc necessaria erat, quia tum interesse videbatur reip. seruos quam paucissimos manumitti, ne ciuitas impurissimis pileis pollueretur, maxime, quum domini, teste DIONYSIO HALIC. Lib. IV. p. 228. sibi maximam laudem post mortem consequuturi viderentur, quorum lecticam maxima pileatorum turba prosequeretur, & in se ita natura comparatum sit, vt facilius testamento manumittant homines, quam inter viuos. l. 4. fin. ff. de senatusc. Vellei. At IVSTINIANI temporibus, quibus stolidam istam opinionem iam pridem exue- rant homines, nec admodum intererat reipublicae, seruos quam paucissimos ad libertatem peruenire, nihil omnino obstare videbatur, quo minus huiusmodi argumento vteretur IVSTINIANVS, qui, qua erat humanitate, libertatibus magis, quam seruituti, fauebat, nihilque magis optabat, quam vt summum hoc beneficium atque inae- stimabile bonum cum pluribus siue manumissione inter viuos, siue per testamentum communicaretur.

Multa dicenda superessent contra illos, qui ius nostrum ex parte iniustum, ex parte incertum esse, conqueruntur. Sed quum iam non liber, sed praefatio, a nobis exigatur, & nos, haec inter perpe- tuas occupationes in chartam coniicentes, vehementer vrgeat biblio- pola, vir integerrimus, vt demum finem huic prooemio, feruente iam foro, faciamus, denique hanc causam iam iustis voluminibus egerint MAESTERTIVS, HVBERTVS & alii viri doctissimi: ad id poti- us venimus, cuius causa tota haec qualiscumque opera a nobis suscepta est. Merito saeculo nostro cum alia Dei munera, tum & illud maxime gratulamur, quod corporis iuris non vna editio memoria nostra prodi- it, sumtusque hant exigui in id opus facti sunt a bibliopolis celeberrimis. Vel id enim argumento est, nondum a tot saeculis exoleuisse iurispru- dentiae studium, sed in dies magis magisque efflorescere, nec quidquam

adhuc profecisse, qui illam, si res earum arbitrio ageretur ex vniuersa Germania proscriptam, & ad vltimos Garamantas relegatam vellent. Enimvero quum pleraeque, quas adhuc vidimus, praestantissimi operis editiones, vel grandioris staturae sint, quam quas commode secum ferre possint studiosi, vel litteris tam minutis exscriptae, vt iis non sine oculorum molestia vterentur: bene de republica literaria meriturus vir optimus CHRISTIANVS SAMVEL, KRVGIVS Bibliopola Lipsiensis, de hac noua adornanda cogitauit, nullique labori ac sumtui pepercit, vt & commoda mole, & charta munda, & litteris nitidissimis in lucem prodiret. Qua re eo maiorem ab omnibus gratiam iniit, quo rarius in tabernis nostris librariis reperiuntur exemplaria editionis minoris, quae in Belgio excusa, adhuc studiosis in deliciis fuit. Quid praeterea in hac editione praestitum sit, id quidem sigillatim edifferere nequeo. Sancte tamen mihi adfirmatum est, & editiones emendatissimas ad manus fuisse, & in consilium adhibitos viros doctos ac diligentes, qui cum ea in emendandis chartis curaverati sint, vt lectori optima quaeuis polliceri non dubitemus. Tu iam erit, lector, frui his dapibus, simulque bene precari bibliopolae, qui tibi eas suo sumtu adparauit. Ego vero Deum optimum maximum supplex veneror, vt quo magis his temporibus in foris gliscit calumnia, eo magis in academiis iurisprudencia floreat, illaeque quotidie ex se emittant colonias doctorum virorum, qui incorrupta religione ius dicant, & multorum vitae, existimationi ac fortunae praesidio, ac reipublicae vniuersae, quam videbunt posterum, insigni sint ornamento. Halae ex museo ipsis
Nonis Maiis MDCCXXXV.

INDEX OMNIUM TITULORVM,

Qui sunt in universo
CORPORE JURIS.

NOTÆ LIBRORUM.

I. Institutiones.

D. Digesta seu Pandectæ.

C. Codex.

N. Novella.

E. Edicta Justiniani Imperatoris.

N. I. Novella Justiniani.

C. T. Constitutiones Tiberii.

C. I. I. Constit. Justiniani, Justiniani, &c.

L. Leonis Novella.

C. I. Constitutiones Imperiales.

F. Feudorum Consuetudines.

Ex. Extravagantes.

A.

De **A** Bigeis, D. 47. tit. 14. C. 9. tit. 37.
Abolitionibus, C. 9. t. 42.
Abrogatio legis, quæ hominem liberum se vendere permittit, L. 59.
Legis quæ senatui prætores, decurionibus vero præfectos constituere concedebat, L. 47.
Legum quarundam de curiis & decurionibus latarum, L. 46.
Acceptilationibus, D. 46. t. 4. C. 8. t. 44.
Accusationibus & Inscript. D. 48. t. 2. C. 9. 2.
Acquirenda, *Vide*, Ad.
Actionibus, l. 4. t. 6.
Empti & venditi, D. 19. t. 1. C. 4. t. 49.
Rerum amotarum, D. 25. t. 2.
& Obligationibus, D. 44. t. 7.
Actore a tutore seu curatore dando, C. 5. t. 61.
Ademptione legatorum, & translatione eorum, l. 2. t. 21.
Libertatis, D. 40. t. 6.
Ad exhibendum, D. 10. t. 4. C. 3. t. 47.
Adimend. vel transferend. legat. vel fideicommiss. D. 34. 4.
Ad Legem Aquiliam, l. 4. t. 3. D. 9. t. 2.
Ad L. Corneliæ, de falsis, D. 48. t. 10. C. 9. t. 22.
ficariis, D. 48. t. 8. C. 9. t. 16.
Ad L. Falcidiam, l. 2, t. 22. D. 35. t. 2. C. 6. t. 49.
Ad L. Flaviæ de plagiariis, D. 48. t. 15.
Ad L. Juliam, de adulteriis & stupro, D. 48. t. 5. C. 9. t. 9. Ambitu, D. 48. t. 14. C. 9. t. 26. Annona, D. 48. t. 12. Majestatis, D. 48. t. 4. C. 9. t. 8. Peculatus, & de sacrilegiis & relictis, D. 48. t. 13.
Reperundarum, D. 48. t. 11. C. 9. t. 27. de Vi privata, D. 48. t. 7. C. 9. t. 12. Publica, D. 48. t. 6. C. 9. t. 12.
Ad L. Pompejam de parricidiis, D. 48. t. 9.
Ad L. Rhodiam de jactu, D. 14. t. 2.
Ad L. Viselliam, C. 9. t. 21.
Adjutoribus quaestoris, N. 35.
Administrantibus officia in sacris appellationibus, N. 3. t. 7. Const. 20.
Administration & periculo tutorum, D. 26. t. 7.
Rerum ad civitatem pertinentium, D. 50. t. 8.

Publicarum, C. 11. t. 30.
Tutorum vel curator. & de pecunia pupill. foen. vel depon. C. 5. F. 37.
Administratorem, N. 93.
Ad municipalem & de incolis, D. 50. t. 1.
Adoptionibus, l. 1. t. 11. D. 1. t. 7. C. 8. t. 48. & emancipationibus, D. 1. t. 7.
Acquirenda, vel amittenda hereditate, D. 29. t. 2. C. 6. t. 31.
vel omittenda possessione, D. 41. t. 2.
vel retinenda possessione, C. 7. t. 32.
Acquirendo rerum dominio, D. 41. t. 1.
Acquisitione per adrogationem, l. 3. t. 11.
Ad S. C. Macedonianum, D. 14. t. 6. C. 4. t. 28.
Orfitianum, l. 3. t. 4. C. 6. t. 56.
Syllanianum, D. 29. t. 5. C. 6. 35.
Tertullianum, l. 3. t. 3. D. 38. t. 17. C. 6. 55.
Trebellianum, D. 36. t. 1. C. 6. t. 49.
Turpillianum, D. 48. t. 16. C. 9. t. 45.
Vellejanum, D. 16. t. 1. C. 4. t. 29.
Adsertione tollenda, C. 7. t. 17.
Adfessoribus & domesticis & cancellariis judicum, C. 1. t. 51.
Adsignandis libertis, D. 38. t. 4.
Adsignatione libertorum, l. 3. t. 9.
Adulteris manifesto deprehensis, L. 32.
Advocatis diversorum, Judicum, C. 2. t. 3.
Judiciorum, C. 2. t. 7.
Fisci, C. 2. t. 9.
Edificiis privatis, C. 8. t. 10.
Edilitiis actionibus, C. 4. t. 58.
Edilitio edicto, & redhibitoria, D. 21. t. 1.
Equalitate dotis, & propter nuptias donationis, & augmento dotis, &c. N. 7.
Æstimatoria actione, D. 19. 3.
Ætate ineuntium officia, C. L. Alex. com. I.
Agentibus in rebus, C. 12. t. 20.
Agnoscentis & alendis liberis, vel parentibus, D. 25. t. 3.
Agricolis: censitis, & colonis, C. 11. t. 47.
& Mancipiis dominicis: vel fiscalibus, reip. vel privatae, C. 11. t. 67.
Albo scribendo, D. 50. t. 3.
Alex. lusu, & aleatoribus, D. 11. t. 5. C. 3. t. 43.
Alendis liberis ac parentibus, C. 5. t. 25.

(a)

Ale-

Index omnium Titulorum.

Alexandria primatibus, C. 11. *f.* 28.
 Alienatione, & emphytheusi, & locatione, & hypothecis, & aliis diversis contractibus, &c. N. 120.
 Feudi, F. 1. C. 13. 4. C. 73. paterni, F. 2. *f.* 39.
 Iudicii mutandi causa facta, D. 4. *f.* 7. C. 2. *f.* 55.
 Alimentis: & cibariis legatis, D. 34. *f.* 1.
 Pupillo præstandis, C. 5. *f.* 50.
 Allelengio communis census pensitorum, C. 1. Bas. Porphyr. 2.
 Allodiis, F. 2. *f.* 54.
 Alluvionibus, & paludibus, & pascuis ad alium statum translatis, C. 7. *f.* 41.
 An: Apud iudicem, vel curiam, &c. F. 2. *f.* 46.
 Agnatus vel filius, &c. F. 2. *f.* 45.
 Ille qui interfecit fiat, &c. F. 2. *f.* 37.
 Maritus succedat uxori, &c. F. 1. *f.* 15.
 Mutus vel alias imperfect. F. 2. *f.* 36.
 Annali exceptione Italici contractus tollenda, & de diversis temporibus & exceptionibus, & præscriptionibus, & interruptionibus earum, C. 7. *f.* 40.
 Annonis civilibus, C. 11. *f.* 24. & capitatione administrantium, & eorum assessorum, aliorumve publicas sollicitudines gerentium, vel eorum, qui aliquas consecuti sunt dignitates, C. 1. *f.* 52.
 & tributis, C. 10. *f.* 16.
 Annuis legatis & fidei commissis, D. 33. *f.* 1.
 An: per alium causæ appellationis reddi possint, D. 49. *f.* 9.
 Præscriptione feudum adquiratur, F. 4. *f.* 37.
 Removendi erunt testes qui, &c. F. 2. *f.* 19.
 Servus pro suo facto manumissus teneatur, C. 4. *f.* 14.
 Apochis publicis, & de descriptionibus curialibus, & de distributionibus civilibus, C. 10. *f.* 22.
 Apostatis, C. 1. *f.* 7.
 Apparitoribus: Comitibus orientis, C. 12. *f.* 57.
 Magistrorum militum & privilegii eorum, C. 12. *f.* 55.
 Præfecti annonæ, C. 12. *f.* 59.
 Præfectorum prætorio, & eorum privilegiis, C. 12. *f.* 53.
 Præfecti urbis, C. 12. *f.* 54.
 Præsidum, E. 10.
 Proconsulis & legati, C. 12. *f.* 56.
 Appellationibus: Ad quemnam remittantur, si res ob quam appellatio instituitur, non supra auri libras decem valeat, N. 23.
 Et intra quæ tempora debeat appel. N. 23.
 Et consultationibus, C. 7. *f.* 62.
 Recipiendis, D. 49. *f.* 5.
 Et relationibus, D. 49. *f.* 1.
 Sicilia, N. 75.
 Ut & mora apud appellationis iudicem, &c. N. 93.
 Apud: Eum a quo appelletur, aliam causam agere compellendum, D. 49. *f.* 12.
 Quem vel quos erit, F. 1. *f.* 18.
 Quos oportet causam dicere, monachos, & ascetrias, N. 79.
 Aquæ ductus, C. 11. *f.* 42.
 Aqua: Pluvia arcenda, vel aqua & aquæ pluviae, D. 39. *f.* 3.
 Quotidiana & æstiva, D. 43. *f.* 20.
 Aquibus: Appellare non licet, D. 49. *f.* 1.
 Obfignari testamento oporteat, L. 44.
 A quo appellet quis, D. 49. *f.* 3.
 Arbitrium tutelæ, C. 5. *f.* 51.

De Arbitris, D. 4. *f.* 8. C. 2. *f.* 56.
 Arboribus cædendis, D. 43. *f.* 27.
 Arborum furtim cæsarum, D. 47. *f.* 7.
 Argenti pretio quod thesauris infertur, C. 10. *f.* 76.
 Argentariorum contractibus, N. 156. E. 9.
 Armeniis, N. 10.
 Armeniorum successione, E. 3.
 Armis, N. 85.
 Adscriptitiis Colonis, C. 1. l. 2.
 Athletis, C. 10. *f.* 53.
 Attiliano tutore, & eo qui ex L. Julia, & Tit. datur, l. 1. *f.* 20.
 Auro, Coronario, C. 10. *f.* 74.
 & argento legato, D. 34. *f.* 2.
 Auri publici persecutoribus, C. 10. *f.* 72.
 Autoritate: Tutorum vel curatorum, l. 1. *f.* 21.
 Et consensu tutorum & curatorum, D. 26. *f.* 8.
 Præstanda, C. 5. *f.* 59.
 Avulsa terræ crusta, L. 95.

B.

Beneficio-fratris, & qualiter frater in beneficium fratris succedat, F. 1. *f.* 10.
 Bonis: Autoritate iudicis possidendis, D. 42. *f.* 5.
 Possidendis seu venundandis, & de separationibus bonorum, C. 7. *f.* 72.
 Bonis: Damnatorum, D. 48. *f.* 20.
 Eorum, qui ante sententiam mortem sibi consciverunt, D. 48. *f.* 21. C. 9. *f.* 50.
 Libertorum, D. 38. *f.* 2.
 & iure patronatus, C. 6. *f.* 4.
 Maternis, & materni generis, C. 6. *f.* 59.
 Proscriptorum seu damnatorum, C. 9. *f.* 49.
 Quæ liberis in potestate constitutis, ex matrimonio vel alias adquiruntur, & eorum administratione, C. 6. *f.* 60.
 Vacantibus & incorporatione, C. 10. *f.* 10.
 Bonorum possessione, l. 3. *f.* 10.
 Contra tabulas, D. 37. *f.* 4.
 Liberti, quæ patronis liberisque eorum datur, C. 6. *f.* 13.
 Quam prætor liberis pollicetur, C. 6. *f.* 12.
 Furioso, infanti, &c. competente, D. 37. *f.* 3.
 secundum Tabulas, D. 37. *f.* 11. C. 6. *f.* 11.
 ex Testamento mil. D. 37. *f.* 13.

C.

Cadaveribus punitorum, D. 48. *f.* 24.
 Caducis tollendis, C. 6. *f.* 50.
 Cæcos secreto testamentum facere posse, L. 69.
 Calumniatoribus, D. 3. *f.* 6. C. 9. *f.* 46.
 Canone frumentario urbis Romæ, C. 11. *f.* 22.
 & largitionalium titulorum, C. 10. *f.* 23.
 Canonico & consuetudinibus quæ dantur pro ordinatione, C. 1. Iſiaci Com.
 Capiendis & distrahendis pignoribus tributorum causa, C. 10. *f.* 25.
 Capitaneo qui curiam, &c. F. 2. *f.* 51.
 Capitatione civium censibus eximenda, C. 11. *f.* 48.
 Capitis deminutione, seu capite minutis, l. 1. *f.* 16.
 D. 4. *f.* 5.
 Capitulis Corradi, F. 2. *f.* 40.
 Captivis, & postliminio reversis, D. 49. *f.* 15.

Carbo-

Index omnium Titulorum.

Carboniano edicto, D. 37. t. 10. C. 6. t. 17.
 Castrenſianis & miniſterianis, C. 12. t. 26.
 Caſtrenſi peculio, D. 49. t. 17.
 omnium palatinorum, C. 12. t. 31.
 militum & præfectianorum, C. 12. t. 37.
 Caſus quibus fœmina in, &c. F. 4. t. 104.
 Celebribus quibusdam in eccleſia viris, feſti dies
 conſtituuntur, L. 88.
 Cenſibus, D. 50. t. 15.
 & cenſitoribus, & peræquatoribus, & inſpectio-
 ribus, C. 11. t. 57.
 Certi conditione, D. 12. t. 1.
 Ceſſione bonorum, D. 42. t. 3. C. 7. t. 71.
 Chartophylace, C. 1. t. Alexii Com.
 Citatione abſentium, C. 1. 12. Manuel. Com.
 Claſſicis, C. 11. t. 12.
 Clericatu feudum amitti, F. 4. t. 109.
 Clerico qui inveſtituram facit, F. 2. t. 35.
 Cloacis, D. 43. t. 23.
 Codicillis, l. 2. t. 25. C. 6. t. 36.
 Cohortalibus principibus, Corniculariis, ac pri-
 mipilaribus, C. 12. t. 58.
 Collatione: Aeris, C. 10. t. 29.
 Bonorum, D. 37. t. 6.
 Donatorum vel revelatorum aut translatorum
 ſeu adæeratorum, C. 10. t. 28. Dotis, D. 37.
 t. 7.
 Feudorum fiſcalium vel rei privatae vel dominicæ
 vel civitatis vel templi, C. 11. t. 37.
 Feudorum patrimonialium vel emphyteuticano-
 rum, C. 11. t. 64.
 Collationibus, C. 6. t. 20.
 Collatoribus & aliis capitulis, N. 128.
 Collegiis illicitis, D. 47. t. 22.
 Collegiatis, & Chartopratis, & numulariis, C. 11.
 t. 17.
 Colluſione detegenda, D. 40. t. 16. C. 7. t. 20.
 Colonis: Illyricanis, C. 11. t. 52.
 Palæſtinis, C. 11. t. 50.
 Thracenſibus, C. 11. t. 51.
 Comitibus: Conſiſtorianis, C. 12. t. 10.
 & Archiatris ſacri palatii, C. 12. t. 13.
 & Tribunis ſcholarum, C. 12. t. 11.
 Qui provincias regunt, C. 12. t. 14. Rei militaris,
 C. 12. t. 12.
 Commeatu, C. 12. t. 43.
 Commerciis & mercatoribus, C. 4. t. 63.
 Comminationes, epistoſas, programmata, ſub-
 ſcriptiones, authoritatem rei judicate non habe-
 re, C. 7. t. 57.
 Commodati vel contra, D. 13. t. 6.
 Commodato, C. 4. t. 23.
 Communia: de Legatis & Fideiſcommiſſis, & de re-
 miſſione tollenda, C. 6. t. 43.
 de Manumiſſionibus, C. 7. t. 15.
 Prædiorum tam urbanorum quam ruſſicorum, D.
 8. t. 4.
 de Succeſſionibus, C. 6. t. 58.
 de Uſucapionibus, C. 7. t. 30.
 Utriusque Judicii tam familiæ herediſcundæ quam
 communi dividundo, C. 3. t. 38.
 Communi dividundo, D. 10. t. 3. C. 3. t. 37.
 Communi ſervo manumiſſo, C. 7. t. 7.
 Communium rerum alienatione, C. 4. t. 52.
 Compensationibus, D. 16. t. 2. C. 4. t. 31.
 Concubinis, D. 25. t. 7. C. 5. t. 26.
 Concuſſionibus, D. 47. t. 13.
 Conditione: Cauſa data cauſa non ſecuta, D. 12.
 t. 4.

Ex lege, & ſine cauſa vel injuſta cauſa, D. 13. t. 2.
 C. 4. t. 9.
 Ex cauſa Furtiva, D. 13. t. 1. C. 4. t. 8. Indebiti, D.
 12. t. 6. C. 4. t. 5.
 Ob cauſam datorum, C. 4. t. 6.
 Ob turpem cauſam, D. 12. t. 5. C. 4. t. 7.
 Ob turpem vel injuſtam cauſam, N. 12. t. 7.
 Sine cauſa, D. 12. t. 7.
 Triticariam, D. 13. t. 3.
 Conditionem feudum tacite ſequi, F. 4. t. 89.
 Conditione feudi non impleta, F. 4. t. 75.
 Conditionibus & Demonſtrationibus, & cauſis, &
 modis eorum quæ in teſtamenti ſcribuntur, D.
 35. t. 1.
 inſertis tam in legatis, quam fideiſcommiſſis & li-
 bertatibus, C. 6. t. 46.
 Inſtitutionum, D. 28. t. 7.
 Conditis in publicis horreis, C. 10. t. 26.
 Conductoribus & procuratoribus, ſive exactori-
 bus prædiorum fiſcalium & domus Auguſtæ, C.
 11. t. 71.
 Conſeſſis, D. 42. t. 2. C. 7. t. 59.
 Conſirmando tutore, C. 5. t. 29.
 vel curatore, D. 26. t. 3.
 Conjungendis cum emancipato liberis ejus, D. 37.
 t. 8.
 Connubio Perſarum cum Rom. C. 1. 3. Theoph.
 Conſanguineis, & uterinis fratribus, N. 84.
 Conſorribus ejusdem litis, C. 3. t. 40.
 Conſtituta pecunia, D. 13. t. 5. C. 4. t. 18.
 Conſtitutio Conradi de beneficiis, F. 5. t. 1.
 Feudalis Domini, L. 1. F. 1. t. 19.
 Friderici de feudis non, &c. F. 5. t. 7.
 de incendiariis, F. 5. t. 10.
 de jure fiſci, F. 5. t. 8.
 de jure propriæ ſue, F. 5. t. 13. 14.
 de pace componenda, F. 5. t. 11.
 de pace Conſtantie, F. 5. t. 12.
 de pace tenenda, F. 5. t. 9.
 Conſtitutio Henr. de cauſis amitt. F. 5. t. 1.
 ut ingratitude, &c. F. 5. t. 4.
 de vaſallo, &c. F. 5. t. 3.
 Conſtitutio: Juſtini Imperatoris de filiis liberarum
 in Africam directis, C. 1. 3.
 Lotharii de inveſtitura non, &c. F. 5. t. 6. de feu-
 dis non, &c. F. 5. t. 5.
 Ad bonum quæſtorem exercitus ordinat appella-
 tiones a quinque provinciis Caria & Cypro, &c.
 N. 50.
 Quæ dignitatibus & epiſcopatu filium liberat pa-
 tria poteſtate, N. 81.
 Conſtitutionibus Principum, D. 1. t. 4. C. 14.
 Conſtitutionem quæ ex adſcriptio & libera na-
 tos, liberos eſſe vult, non iis qui ante, &c.
 N. 54.
 Conſuetudine recti Feudi, F. 2. t. 33.
 Conſulibus, N. 105.
 & non ſpargendis ab iis pecuniis, & ad præ-
 ſectis & magiſtrat. militum & patriciis, C. 12.
 t. 3.
 Contentione inter Dominum & fidelem, de inve-
 ſtitura feudi, F. 1. t. 10.
 Dominum & vaſallum de inveſtitura feudi, F. 1.
 t. 23.
 Me & Dominum, F. 1. t. 12.
 Contraſtibus judicem, vel eorum qui ſunt circa eos,
 & inhibendis donationibus in eos faciendis, & ne
 adminiſtrationis tempore, proprias ædes ædiſi-
 cent ſine ſanctione prag. C. 1. t. 53.
 (2) 2

Index omnium Titulorum.

Contrahenda: & Committenda stipulatione, C. 8. *f.* 38.
 Emptione & venditione, D. 18. *f.* 1. C. 4. *f.* 38.
 Contraria & utili actione tutelæ, D. 27. *f.* 4.
 Contrario iudicio tutelæ, C. 5. *f.* 58.
 Controversia feudi: Apud pares terminanda, F. 2. *f.* 16.
 Inter dominum & emptorem feudi, *f.* 41.
 Episcopum & vasallum, *f.* 20. masculum & fœminam de beneficio, *f.* 41.
 Vasallum & alium de beneficio, *f.* 43.
 Conveniendis fisci debitoribus, C. 10. *f.* 2.
 Conventione inter dominum & fidelem, de investitura feudi, F. 1. *f.* 10.
 Criminæ Expilatæ hereditatis, D. 47. *f.* 19. C. 9. *f.* 32.
 Peculatus, C. 9. *f.* 28.
 Sacrilegii, *f.* 29.
 Stellionatus, D. 47. *f.* 20. C. 9. *f.* 34.
 Cupressis ex luco Daphnes Perseidos per Ægyptum non excidendis vel vendendis, C. 11. *f.* 77.
 Curatore: Bonis dando, D. 42. *f.* 8.
 Furiosi & prodigi, C. 5. *f.* 70.
 Curatoribus, l. 1. *f.* 23.
 Furioso vel aliis personis, extra minores dandis, D. 27. *f.* 10. C. 5. *f.* 70.
 Curialibus urbis Romæ, C. 11. *f.* 13.
 Curios & stationariis, C. 12. *f.* 23.
 Cursu publico, & angariis, & parang. C. 12. *f.* 51.
 Custodia: Reorum, C. 9. *f.* 4.
 & Exhibitione reorum, D. 48. *f.* 3.
 Culpam unius ex coheredibus, F. 4. *f.* 78.

D.

DAmno infecto, & de suggrundis & protectis, D. 39. *f.* 2.
 Debita impensa in exequiis defunctorum, N. 59.
 Debitorem venditionem pignoris impedire non posse, C. 8. *f.* 29.
 Debitoribus civitatum, C. 11. *f.* 32.
 Decanis, C. 12. *f.* 27.
 Decisione Sisinii de nuptiis duorum fratrum, cum duabus consobrinis, C. 1. 4. Man. Com.
 Decretis: Ab ordine faciendis, D. 50. *f.* 9. Decurionum super immunitate quibusdam concedenda, C. 10. *f.* 46.
 Decurialibus urbis Romæ, C. 11. *f.* 13.
 Decurionibus, & filiis eorum, D. 50. *f.* 2. N. 38.
 Et qui decuriones habeantur, & de quibus modis a Fortuna curiæ liberentur. C. 10. *f.* 31.
 Dedititia libertate tollenda, C. 7. *f.* 5.
 Defensoribus civitatum, C. 1. *f.* 55. N. 15.
 Delatoribus, C. 10. *f.* 11.
 Depositi vel contra, D. 16. *f.* 3. C. 4. *f.* 34.
 Depositione Anthimi, & Severi & Petri, &c. N. 42.
 Deposito & denuntiationibus inquilinorum, & de suspendenda administratione pinum, N. 88.
 Descriptione quatuor presidii Armeniæ, N. 31.
 Desertoribus & occultatoribus eorum, C. 12. *f.* 46.
 Dignitatibus, C. 12. *f.* 1.
 Dilationibus, C. 3. *f.* 11.
 Discussoribus, C. 10. *f.* 30.
 Distractione pignorum, C. 8. *f.* 28.
 Vel hypothecarum, D. 20. *f.* 5.

Diverſis Officiis & apparitoribus iudicum, & approbatoriis eorum, C. 12. *f.* 60.
 Prædiis urbanis & rusticis templorum & civitatum, & omni redditu civili, C. 11. *f.* 69.
 Regulis juris antiqui, D. 50. *f.* 17.
 Rescriptis & pragmaticis sanctionibus, C. 1. *f.* 23.
 Et temporalibus præscriptionibus, & de accessionibus possessionum, D. 44. *f.* 3.
 Dividenda tutela, & pro qua parte quisque tutor conveniatur, C. 5. *f.* 52.
 Divinis domibus, C. T. 1.
 Divisione: Et qualitate rerum, D. 1. *f.* 8.
 Stipulationum, l. 3. *f.* 19.
 Divortio facto, apud quem liberi morari vel educari debeant, C. 5. *f.* 24.
 Divortiis & repudiis, D. 24. *f.* 2.
 Doctoribus, C. 1. 6. Alexii Comm.
 Doli mali & metus exceptione, D. 44. *f.* 4.
 Dolo malo, D. 4. *f.* 3. C. 2. *f.* 21.
 Domesticis & protectoribus, C. 12. *f.* 17.
 Donationibus: l. 2. *f.* 7. D. 39. *f.* 5. C. 8. *f.* 54.
 Ante nuptias vel propter nuptias & sponsalitiis, C. 5. *f.* 3.
 Causa mortis, D. 39. *f.* 6. C. 8. *f.* 57.
 Et capionibus, D. 39. *f.* 6.
 Inter virum & uxorem, & a parentibus in liberos factis, & de rati habitione, D. 24. *f.* 1. C. 5. *f.* 16.
 A Curialibus factis sive ab intestato, vel testamento eorum successoribus, N. 101.
 Quæ sub modo, vel conditione vel ex certo tempore conficiuntur, C. 8. *f.* 55.
 Dotis: Collatione, D. 37. *f.* 7.
 Promissione & nuda pollicitatione, C. 5. *f.* 11.
 Dote cauta non numerata, C. 5. *f.* 15.
 Prælegata vel relegata, D. 33. *f.* 4.
 Duabus filiis præstandis provinciarum administratoribus, C. 1. 3. Leonis Ikonomachi.
 Duobus: Fratribus a capitaneo investitis, F. 2. *f.* 18.
 Reis stipulandi & promittendi, l. 3. *f.* 17. D. 45. *f.* 2. C. 8. *f.* 40.

E.

EA quæ raptori suo nubit, N. 150.
 Ecclesiam fidelitatem non facere, F. 4. *f.* 10.
 Ecclesiasticarum rerum immobilium alienatione, & solutione, N. 46.
 Ecclesiasticorum alea ludentium poena, L. 87.
 Ecclesiasticis titulis & privilegiis aliisque capitulis, N. 131.
 Ecclesiis constitutis in Africa, N. 37.
 Edendo, D. 2. *f.* 13. C. 2. *f.* 1.
 Edictum: De his qui luxuriantur contra naturam, N. 141.
 Pientissimi Domini nostri Justiniani de formula artificum, N. 122.
 Pientissimi domini nostri Justiniani, E. 6.
 Scriptum in omni terra piiss. Archiepiscopi, E. 1.
 Edicto D. Hadriani tollendo, & quemadmodum scriptus heres in possessionem mittatur, C. 6. *f.* 33.
 Effractoribus & expilatoribus, D. 47. *f.* 18.
 Electis ad Orient. ecclesias, C. 1. 7. Alexii Com.
 Emancipatione & dotis restitutione, L. 25.
 Emancipationibus liberorum, C. 8. *f.* 49.

Emen-

Index omnium Titulorum.

Emendatione : Codicis Justiniani, & secunda ejus
 editione, C. 1. t. 7. Propinquorum, C. 9. t. 15.
 Servorum, C. 9. t. 14.
 Emptione & Venditione, l. 3. t. 24.
 Eo : Qui libertatis causa bona addicuntur, l. 3.
 t. 12.
 Per quem factum erit, quo minus quis in judicio
 sistat, D. 2. t. 10.
 Qui ad primam denunciationem, judicio se non
 sistat, L. 108.
 Qui finem fecit adgnato de feudo paterno, F. 2.
 t. 49.
 Qui pro tutore vel curatore negotia gessit, D. 27.
 t. 5. C. 5. t. 45.
 Qui sibi vel heredibus suis masculis & fœminis in-
 vestituram recepit, F. 2. t. 17.
 Qui vitam monasticam deserit, qui præsidum co-
 hortibus adferibi solet, L. 8.
 Quod certo loco dari oportet, D. 13. t. 4.
 Quod interest, C. 7. t. 47.
 Quod metus causa gestum erit, D. 4. t. 2.
 Episcopum, vel abbatem, vel abbatissam, vel
 dominum plebis feudum dare non posse, F. 1.
 t. 6.
 Episcopali audientia, & de diversis capitulis, quæ
 ad jus, curamque & reverentiam pertinent pon-
 tificialem, C. 1. t. 4.
 Episcopis & clericis, & orphanotrophis, & xeno-
 dochis, & ptochotrophis, & asceteriis, &
 monachis, & de privilegiis eorum, & de ca-
 strensi peculio, & de redimendis captivis, &
 de nuptiis clericorum vetitis, seu permissis, C.
 1. t. 3.
 Episcopatibus detentis a laicis, C. 1. t. 1. incerti im-
 peratoris.
 Eques tri dignitate, C. 12. t. 32.
 Erigendis episcopatibus in metropoles, C. 1. 8. A-
 lexii Comn.
 Erogatione militaris annonæ, C. 12. t. 38.
 Errore Advocatorum, vel libellos seu preces con-
 cipientium, C. 2. t. 10.
 Calculi, C. 2. t. 5.
 Eriam : ob chirographariam pecuniam pignus te-
 neri, C. 8. t. 27.
 Per procuratorem causam in integrum restitutio-
 nis agi posse, C. 2. t. 49.
 Evictionibus, C. 8. t. 45.
 & duplæ stipulationibus, D. 21. t. 2.
 Eum qui appellaverit in provincia defendi, D. 49.
 t. 1.
 Eunuchi, C. 4. t. 42.
 Exactoribus tributorum, C. 10. t. 19.
 Exceptione rei Judicato, D. 44. t. 2.
 Venditæ & traditæ, D. 21. t. 3.
 Exceptionibus, l. 4. t. 13.
 & præscriptionibus, C. 8. t. 36.
 & præjudiciis, D. 44. t. 1.
 Executoribus & exactoribus, C. 12. t. 61.
 Excoctione & translatione militaris annonæ, C. 12.
 t. 39.
 Excusationibus Artificum, C. 10. t. 64.
 Munerum, t. 47.
 Tutorum vel curatorum, l. 1. t. 25.
 Tutorum & curatorum, & temporibus eorum, C.
 5. t. 62.
 Tutorum & temporibus eorum, D. 27. t. 1.
 Veteranorum, C. 5. t. 65.
 Ex Delicto vasalli feudum ad dominum redire, F.
 4. t. 98

Ex delictis defunctorum in quantum heredes con-
 veniantur, C. 4. t. 17.
 Executione rei judicatæ, C. 7. t. 53.
 Executoribus : Et de iis qui conveniuntur, & re-
 conveniuntur, N. 96.
 Et exactoribus, C. 12. t. 61.
 Testamentorum, C. 1. t. 1. Manuel. Comn.
 Exemplum : Sacræ formæ de appellationibus,
 N. 126.
 Sacræ pragmaticæ formæ de usuris, N. 160.
 Exercitoria actione, D. 14. t. 1.
 Exheredatione liberorum, l. 2. t. 13.
 Exhibendis & introducendis, & ut iis qui conve-
 niuntur post 20. diem præserventur iudiciis, &
 de iis qui juratoriam cautionem exponunt, & an-
 te litis contestationem absentes fiunt; & de hy-
 pothecis quæ appellantur ex casu, & quæ perso-
 næ & quando hoc jus habent, & de indotatis uxo-
 ribus, ut habeant quartam partem in substantia
 viri, & ipse vir in substantia uxoris quando inops
 est, cui relinquitur, N. 53.
 Transmittendis reis, C. 9. t. 3.
 Expensis ludorum publicorum, C. 11. t. 14.
 Expilatæ hereditatis, D. 47. t. 19.
 Expulsione monachorum, C. 1. t. 2. Theoph.
 Ex quibus causis : Infamia irrogatur, C. 2. t. 12.
 Majores 25. annis in integrum restituantur, D. 4.
 t. 6. C. 2. t. 54.
 Extraordinariis : Cognitionibus, & si iudex litem
 suam fecisse dicetur, D. 50. t. 13.
 Criminibus, D. 47. t. 11.
Fabricensibus, C. 11. t. 9.
 Factum fratris, fratri in feudo paterno non no-
 cere, F. 4. t. 93.
 Falsa Causa adjecta legato vel fidele, C. 6. t. 44.
 Moneta, C. 9. t. 24.
 Falsariorum poena, L. 77.
 Familix herciseundæ, D. 10. t. 2. C. 3. t. 36.
 Famosis libellis, C. 9. t. 36.
 Feriis, C. 3. t. 12. C. 1. t. 2. Manuel. Comm. 1.
 & Dilationibus, & diversis temporibus ea-
 rum, quibus causis feriæ non impediuntur, D.
 2. t. 12.
 Feudi cognitione, F. 2. t. 1.
 Feudo : Dato in vicem legis commissoriæ, &c.
 F. 1. t. 27.
 Fœminæ, F. 2. t. 30.
 Guardix & Gastaldix, F. 1. t. 2. F. 4. t. 94.
 Ligio, F. 4. t. 99.
 Marchiæ, vel ducatus, vel comitatus, F. 1.
 t. 14.
 Non habente propriam feudi naturam, F. 2.
 t. 48.
 Sine culpa non amittendo, F. 1. t. 21.
 Feudis : Datis minimis valvasoribus, quibus quid
 juris sit, F. 1. t. 16.
 Habitationum, F. 4. t. 105.
 Impropriis, quæ auferuntur dantis arbitrio, F. 2.
 t. 81.
 Scutiferorum, F. 2. t. 24.
 Fide C. 1. t. 1. Heraclii : & Jure hastæ fiscalis, & de
 Addict, C. 10. t. 3.
 Fideicommissaria hereditatis petitione, D. 5. t. 6.
 Fideicommissariis : Hereditatibus, & ad senatus-
 consultum Trebellianum, l. 2. t. 23. Libertatibus,
 D. 40. t. 5. C. 7. t. 4.
 (a) 3

Index omnium Titulorum.

Fideicommissis, C. 6. *l.* 42.
 Fide instrumentorum & amissione eorum, D. 22.
l. 4.
 & apochis & antapochis faciendis, & de iis quæ sine
 scriptura fieri possunt, C. 4. *l.* 21.
 & jure hæstæ fiscalis, & de Additionibus, C. 10.
l. 3.
 Fidejussoribus, l. 3. *l.* 21.
 Et mandatoribus, D. 46. *l.* 1. C. 8. *l.* 41.
 Et solutionibus, D. 46. *l.* 4.
 Et nominatoribus, & heredibus tutorum & cura-
 torum, D. 27. *l.* 7.
 Minorum, C. 2. *l.* 24.
 Tutorum vel curatorum, C. 5. *l.* 57.
 Fidelitate, F. 4. *l.* 76.
 Fiduciaria tutela, l. 1. *l.* 19.
 Filio familias minore, C. 2. *l.* 23.
 Filios tantum secundi matrimonii matri in feudum
 succedere, F. 4. *l.* 103.
 Filiis: Ante dotalia instrumenta natis, N. 19.
 Familias, & quemadmodum pro iis pater teneat-
 tur, C. 10. *l.* 60.
 Natis ex matrimonio, ad morganaticam contra-
 ctu, F. 2. *l.* 29.
 Officialium militarium qui in bello moriuntur, C.
 12. *l.* 48.
 Finium regundorum, D. 10. *l.* 1. C. 3. *l.* 39.
 Fiscalibus usuris, C. 10. *l.* 8.
 Fluminibus, & nequid in flumine ripare ejus fiat,
 D. 43. *l.* 12.
 Fonte, D. 43. *l.* 22.
 Forma: Fidelitatis, F. 2. *l.* 6.
 Pragmatica de argentariorum contractibus, F. 7.
 Præfectorum prima περί επιβολών de Adjectioni-
 bus, N.
 Secunda de hominibus qui eidem domino subiecta
 prædia possident, N. 168.
 De possessione, &c. N. 167.
 Formulis & impetrationibus actionum sublati,
 C. 2. *l.* 58.
 Foro Clericorum, & de iudice per rescriptum pro-
 hibito causam ad se transmissam disceptate, C. 1.
 10. Alex. Comn.
 Competenti episcoporum & clericorum, & mona-
 chorum, C. 1. 3. Heraclii.
 Judæorum, C. 1. 14. Manuelis Comn.
 Fratrem: Fratri in feudo novo non succedere, F.
 4. *l.* 90.
 In feudo filii non succedere, *l.* 84.
 Fratribus de novo beneficio investitis, F. 2.
l. 12.
 Fructibus: Feudi, F. 4. *l.* 86.
 & Litium expensis, C. 7. *l.* 51.
 Frumento: Alexandrino, C. 11. *l.* 27.
 Urbis Constantinopolitane, *l.* 23.
 Fugitivis, D. 11. *l.* 4.
 Colonis patrimonialibus saltuensibus, & emphy-
 teuticis, C. 11. *l.* 63.
 Fundo: Dotali, D. 23. *l.* 5. C. 5. *l.* 23.
 Instructo vel instrumento legato, D. 33. *l.* 7.
 Fundis: Limitrophis, & terris, & paludibus,
 & pascuis limitaneis & castellorum, C. 11. *l.* 59.
 Patrimonialibus, & saltuensibus, & emphyteuti-
 cis, & eorum condnctoribus, C. 11. *l.* 61.
 Rei privatae, & Saltibus divinae domus, C. 11.
l. 65.
 & saltibus rei dominicæ, C. 11. *l.* 66.
 Furibus balneariis, D. 47. *l.* 17.
 Furtis, D. 47. *l.* 2.

& Servo corrupto, C. 6. *l.* 2.
 Encti adversus nautas, caupones, stabularios, D.
 47. *l.* 5.
 Generali abolitione, C. 9. *l.* 43.
 Generalis de prospectu in mare, &c. N.
 167.
 Gladiatoribus, C. 11. *l.* 43.
 Glande legenda, D. 43. *l.* 28.
 Gradibus: & adnibus, D. 38. *l.* 10.
 Cognationum, l. 3. *l.* 6.
 Gratulatoribus, l. 70.
 Grege dominico, C. 11. *l.* 75.
 H.
 Hæc Constitutio: Innovat Constitutionem,
 quæ præscriptionem centum annorum locis
 venerabilibus dederat, N. 11.
 Interpretatur priorem Constitutionem de his qui
 ingrediuntur monasterium, N. 76.
 Hebræis & Montanis, C. 1. 1. Leon. Ikonom.
 Heredibus: N. 164. C. T. 2.
 Ab intestato venientibus, & de agnatorum jure
 sublato, N. 118.
 & Falcidia, N. 1.
 Instituendis, l. 2. *l.* 14. D. 28. *l.* 5. C. 6. *l.* 24.
 & quæ personæ institui non possunt, C. 6. *l.* 24.
 Tutorum vel curatorum, C. 5. *l.* 54.
 Hereditariis actionibus, C. 4. *l.* 16.
 Hereditate vel actione vendita, D. 18. *l.* 4. C. 4.
l. 39.
 Hereditatibus: Decurionum, C. 6. *l.* 61.
 Quæ ab intestato deferuntur, l. 3. *l.* 1.
 De Hereditatis petitione, D. 5. *l.* 3.
 Heredum qualitate & differentia, l. 2. *l.* 12.
 Hæreticis & Manichæis & Samaritis, C. 1. *l.* 5.
 Helleponto, C. 12.
 Hic finitur Lex, deinde consuetudine regni inci-
 piunt, F. 2. *l.* 28.
 His: Quæ ex publica collatione illata sunt non
 usurpandis, C. 10. *l.* 73.
 Quæ in testamento delentur, D. 28. *l.* 4.
 Quæ pœnæ nomine in testamento vel codicillis
 scribuntur vel relinquuntur, D. 34. *l.* 6. C. 6.
l. 41.
 Quæ pro non scriptis habentur, D. 34. *l.* 8.
 Quæ sub modo legata, vel fideicommissa relin-
 quuntur, C. 6. *l.* 45.
 Quæ vi metusve causa gesta sunt, C. 2. *l.* 20.
 Quæ ut indignis auferuntur, D. 34. *l.* 9.
 Qui accusare non possunt, C. 9. *l.* 1.
 Qui ad ecclesiam confugiunt, vel ibi excla-
 mant, & nequis ab ecclesia extrahatur, C. 1.
l. 12.
 Qui ad statuas confugiunt, C. 1. *l.* 25.
 Qui a non domino manumissi sunt, C. 7. *l.* 10.
 Qui ante apertas tabulas hereditatem transmi-
 tunt, C. 6. *l.* 51.
 Qui a principe vocationem acceperunt, C. 10.
l. 44.
 Qui dejecerunt vel effuderunt, D. 9. *l.* 3.
 Qui eunuchos faciunt, N. 142.
 Qui ex officio quod administrarunt conveniuntur,
 C. 11. *l.* 38.
 Qui ex publicis rationibus mutuam pecuniam ac-
 ceperunt, C. 10. *l.* 6.
 Qui feudum dare possunt, F. 1. *l.* 1.

Qui

Index omnium Titulorum.

Qui in ecclesiis manumittuntur, C. 1. §. 13.
 Qui in exilium dati vel ab ordine moti sunt, C. 10. §. 59.
 Qui ingrediuntur ad appellationem, & quando per scripturam manus propriae fiat collatio literarum, & de iurejurando dilationis, & ut conjungatur iurejurando calumniae, N. 49.
 Qui in Ofroena illicitas contrahunt nuptias, N. 54. N. 1. 3.
 Qui in priorum creditorum locum succedunt, C. 8. §. 19.
 Qui latrones, vel aliis criminibus reos occultaverint, C. 9. §. 39.
 Qui mutuum dant agricolis, N. 33.
 Qui non impletis stipendiis, sacramento soluti sunt, C. 10. §. 54.
 Qui notantur infamia, D. 3. §. 2. C. 2. §. 12.
 Qui numero liberorum vel paupertate excusationem meruerunt, C. 10. §. 51.
 His: Qui parentes vel liber. occiderunt, C. 9. §. 17.
 Qui potentiorum nomine titulos praediis affigunt, vel eorum nomina in litem praetendunt, C. 2. §. 15.
 Qui propter metum iudicis non appellaverunt, C. 7. §. 67.
 Qui se deferunt, C. 10. §. 13.
 Qui sibi adscribunt in testamento, C. 9. §. 23.
 Qui sponte publica munera subeunt, C. 10. §. 43.
 Qui sunt sui vel alieni juris, l. 1. §. 8. D. 1. §. 6.
 Qui veniam aetatis impetraverunt, C. 2. §. 45.
 Quibus ut indignis hereditates auferuntur, & ad S. C. Silanianum, D. 34. §. 9. C. 6. §. 35.
 Homicidiis voluntariis, C. 1. §. 8. Manuelis Comm.
 Honoratorum vehiculis, C. 11. §. 19.
 Hortulanis Constantinopolitanae civitatis, N. 64.

L

His: Per quos agere possumus, l. 4. §. 10.
 Qui ad hostes transeunt, & sua sponte revertuntur, L. 67.
 Qui maritimis praediis ad constituendas remoras piscatorias societatem inveniunt, L. 103.
 Qui monasterium imperfectum relinquunt, L. 14.
 Qui in locis arabilibus aut vineis aedificaturi sunt, L. 71.
 Imaginibus, C. 1. §. 1. Theophil.
 Immensis donationibus in filios factis, N. 92.
 Immobilibus: Magnae ecclesiae, C. 1. §. 10.
 Manuelis Com. omnium quae ubique sunt ecclesiarum ad possessionem immobilium, C. 1. §. 11. Manuelis Com.
 Immunitate nemini concedenda, C. 10. §. 25.
 Impensis in rebus dotalibus factis, D. 25. §. 1.
 Imperatorem feudum amittere, vel alium pro se fidelem dare, F. 4. §. 100.
 Imponenda lucrativa descriptione, C. 10. §. 35.
 Impuberum & aliis substitutionibus, C. 6. §. 26.
 Incantatorum poena, L. 65.
 Incendio, ruina, naufragio, rate, nave expugnata, D. 47. §. 9.
 Incertis personis, C. 6. §. 48.
 Incestus & inutilibus nuptiis, C. 5. §. 5.
 Nefariis nuptiis, N. 12.
 Incolis & ubi quis domicilium habere videtur, & de his qui studiorum causa in alia civitate degunt, C. 19. §. 39.

Indicta viduitate, & Lege Julia Miscella tollenda, C. 6. §. 40.
 Indictionibus, C. 10. §. 17.
 In diem additione, D. 18. §. 2.
 Indotatis mulieribus, quantum maritis mortuis ex ipsorum bonis lucrentur, L. 106.
 Indulgentia: illicite contractarum nuptiarum, N. 129.
 Reliquorum publicorum, N. 148.
 Tributariorum reliquorum, N. 1. §. 1.
 Infamibus, C. 10. §. 57.
 Infantibus: Expositis, C. 8. §. 52. N. 153.
 Liberis & servis, & de iis qui sanguinolentos nutriendos acceperunt, C. 8. §. 52. l. N. 153.
 Infirmis poenis coelibatus & orbitatis & decimarum sublati, C. 8. §. 58.
 Inguis, l. 1. §. 4.
 Manumissis, C. 7. §. 13.
 Ingratis liberis, C. 8. §. 50.
 In integrum restitutione, D. 4. §. 1.
 Minorum 25. annis, C. 2. §. 22.
 Postulata ne quid novi fiat, C. 2. §. 50.
 Injuriis, L. 4. §. 4. C. 9. §. 35.
 Et famosis libellis, D. 47. §. 10.
 Injusto, rupto & irritato facto testamento, D. 28. §. 3.
 In jus vocando, D. 2. §. 4. C. 2. §. 2.
 In jus vocati ut eant aut satisfiant, D. 2. §. 6.
 In litem, Dando tutore vel curatore, C. 5. §. 44.
 Jurando, D. 12. §. 3. C. 3. §. 53.
 In medio litis non fieri sacras formas, aut sacras iustiones, sed secundum antiquas leges generales lites decidi, N. 113.
 Inoffic. testamento, l. 2. §. 18. D. 5. §. 2. C. 3. §. 28.
 Inofficiosis: Donationibus, C. 3. §. 29.
 Doribus, §. 30.
 In quibus Causis tutorem vel curatorem habentem, tutor vel curator dari potest, C. 5. §. 36.
 Causis, cessat longi temporis praescript. C. 7. §. 34.
 Coloni censiti dominos accusare possunt, C. 11. §. 49.
 Feudum amittatur, F. 2. §. 23.
 In integrum restitutio necessaria non est, C. 2. §. 41.
 Militantes fori praescriptione uti non possunt, C. 3. §. 25.
 Pignus tacite contrahitur, C. 8. §. 15.
 Pignus vel hypoth. tacite contrahatur, D. 20. §. 2.
 In rem verso, D. 15. §. 3.
 Inspiciendo ventre, custodiendoque partu, D. 25. §. 4.
 Institoria, Actione, D. 14. §. 3.
 Et exercitoria actione, C. 4. §. 25.
 Institutionibus, & substitutionibus, & restitutionibus sub conditione factis, C. 6. §. 25.
 Instruere vel instrumento legato, D. 33. §. 7.
 Instrumentorum cautela, & fide, & primum de deposito & mutuo, & aliis documentis private quidem scriptis, habentibus tamen testes, de instrumentis publice confectis, & de collationibus manus propriae scripturae, & de expositis instrumentis ab illiteratis, aut paucas litteras scientibus, & de non scriptis contractibus, & de contractibus usque ad unam libram auri, & de contractibus qui in agris firmis, & ut in documentis & contractibus futuris locum habeat, N. 73.
 Interdicto matrimonio inter pupillam & tutorem seu curatorem filiosque eorum, C. 5. §. 6.

Inter-

Index omnium Titulorum.

Interdictis, l. 4. §. 15. C. 8. §. 2.
 Collegiis hæreticorum, N. 132.
 Et relegatis & deportatis, D. 48. §. 22.
 Seu extraordinariis actionibus, quæ pro eis com-
 petunt, D. 43. §. 1.
 Interpretatio constitutionis, quomodo quæ duplum
 excedunt usuræ, non præbeantur, N. 138.
 Interrogationibus in Jure faciendis, & de interro-
 gatoriis actionibus sublati, D. 11. §. 1.
 Invento thesauro, cuius esse debeat, L. 51.
 Investitura: Alieni beneficii, F. 4. §. 96.
 De re aliena facta, F. 2. §. 8. facta marito, vel utri-
 que conjugi, l. 4. §. 85.
 In maritum facta, F. 2. §. 15.
 Veteris & novi beneficii, F. 4. §. 91.
 Quæ Titius accepit a Sempronio, F. 2. §. 13.
 Inutilibus stipulationibus, l. 3. §. 20. C. 8. §. 39.
 Irenarchis, C. 10. §. 75.
 Itinere actuque privato, D. 43. §. 19.
 Judæis, & coelicolis, C. 1. §. 9.
 Judicatum solvi, D. 46. §. 7.
 Judicibus, C. 1. l. Leonis & Alexand.
 Et foris quibusdam, & de pauperibus lites haben-
 tibus, C. 1. l. Basilii.
 Et ut nullatenus cum jurejurando eligatur ali-
 quis judex quod permaneat ei: & ut appella-
 tiones accipiant modis omnibus iudices: & ut
 in media lite factæ formæ quomodo oporteat
 decidi, si cognitionem non attendant iudices,
 N. 82.
 Iudicio finium regundorum, D. 10. §. 1.
 Iudiciis, C. 3. §. 1.
 & ubi quisque agere, vel conveniri debeat,
 D. 5. §. 1.
 Jure: Aureorum anulorum, D. 46. §. 10.
 & de natalibus restituendis, C. 6. §. 8.
 Codicillorum, D. 29. §. 7.
 Deliberandi, D. 28. §. 8. & de adeunda vel acqui-
 renda hereditate, C. 6. §. 30.
 Domini impetrandi, C. 8. §. 34.
 Dotum, D. 23. §. 3. C. 5. §. 12.
 Emphyteutico, C. 4. §. 66.
 Fisci, D. 49. §. 14. C. 10. §. 1.
 Immunitatis, D. 50. §. 6.
 Jurando a moriente præfinito, propter mensuram
 suæ substantiæ, N. 48.
 Jurando propter calumniam dando, C. 2. §. 59.
 Jurejurando siue voluntario, siue necessario, siue
 judiciali, D. 12. §. 2.
 Jure liberorum, C. 8. §. 59.
 Naturali gentium, & civili, l. 1. §. 2.
 Patronatus, D. 37. §. 14.
 Personarum, l. 1. §. 3. Reipublicæ, C. 11. §. 29.
 Jurisdictione omnium judicum, D. 2. §. 1.
 Et de foro competentis, C. 3. §. 13.
 Juris & facti ignorantia, D. 22. §. 6. C. 1. §. 18.
 Jurejurandum quod præstat ab his, qui admini-
 strationes accipiunt, Novell. 8.
 Justinianeæ Codicis confirmando, C. 1. §. 17.
 Justitia & Jure, l. 1. §. 1. D. 1. §. 1.
 Justo errore excusari vasallum, &c. F. 4. §. 92.

L.

L Aicis, qui intestati moriuntur absque liberis,
 C. 1. §. 2. Constantini Porphyrogenetæ.
 Latina libertate tollenda, & per certos modos in
 civitatem Romanam transfusa, C. 7. §. 6.
 Legationibus, D. 50. §. 7. C. 10. §. 63.

Legatis, l. 2. §. 20. C. 6. §. 57.
 Et fideicommissis primo, D. 30. §. 1. Secundo,
 D. 31. §. 1. Tertio, D. 32. §. 1.
 Præstandis contra tabulas bonorum possessione
 petita, D. 37. §. 5.
 Legis, quæ de consulari agit, abrogatio, L. 94.
 Lege Aquilia, l. 4. §. 3. D. 9. §. 2. C. 3. §. 35.
 Commissoria, D. 18. §. 3.
 Conradi, F. 2. §. 34.
 Falcidia, l. 2. §. 22.
 Fusia Canini. tollenda, l. 1. §. 7. C. 7. §. 3.
 Rhodia de jactu, D. 14. §. 2.
 Legibus: Et constitutionibus principum, & edi-
 ctis, C. 1. §. 14.
 Senatusconsultis, & longa consuetudine, D. 1. §. 3.
 Legitima: Adgnatorum successione, l. 3. §. 2.
 & tutela, l. 1. §. 15.
 Parentum tutela, l. 1. §. 18.
 Patronorum tutela, l. 1. §. 17.
 Tutela, C. 5. §. 30.
 Legitimis: Heredibus, C. 6. §. 57.
 Tutoribus, D. 26. §. 4. C. 5. §. 30.
 Lenonibus, N. 14.
 Lex de Alexandrinis & Egypt. provinciis, E. 17.
 Libellis dimissoriis, qui apost. dicuntur, D. 49.
 §. 6.
 Liberali causa, D. 40. §. 12. C. 7. §. 16.
 Liberatione legata, D. 24. §. 3.
 Liberis: Adgnoscendis & alendis a parentibus, vel
 a patronis, libertis, D. 25. §. 4.
 Et posthumis heredibus instituendis, vel exhere-
 dandis, vel præteritis, D. 28. §. 2.
 Exhibendis, seu deducendis, D. 43. §. 29.
 & de homine libero exhibendo, C. 8. §. 8.
 Præteritis vel exheredatis, C. 6. §. 28.
 Libero homine exhibendo, D. 43. §. 29.
 Libertinis, l. 1. §. 5. C. 10. §. 56.
 Libertis: Et eorum liberis, C. 6. §. 7.
 Municipum, & aliarum universitatum, D. 38.
 §. 3.
 Literarum obligationibus, l. 3. §. 22.
 Litigiosis, D. 44. §. 6. C. 8. §. 37.
 & decima parte litis, ab actore cautela præstanda,
 N. 112.
 Litis contestatione, C. 3. §. 9.
 Littorum & itinerum custodia, C. 12. §. 45.
 Locatione: Et conductione, l. 3. §. 25.
 Prædiorum civilium, vel fiscalium, siue templo-
 rum, siue rei privatorum vel dominicarum, C. 11. §. 70.
 Locati conducti, D. 19. §. 2.
 Loco conducto, C. 4. §. 65.
 Locato publico fruendo, D. 43. §. 9.
 Locis & itineribus publicis, D. 43. §. 7.
 Longi temporis præscriptione quæ pro libertate,
 non adversus libertatem opponitur, C. 7. §. 21.
 Lucris Advocatorum, & concussione officiorum,
 seu apparitorum, C. 12. §. 62.
 Luitione pignoris, C. 8. §. 31.

M.

M Agistatu Phœnicæ Libanica, E. 4.
 Magistratibus: Conveniendis, C. 5. §. 75.
 Vel eorum heredibus, D. 27. §. 8.
 Municipalibus, C. 1. §. 56.
 Non vendendis, C. 1. l. Zox.
 Magistris factorum seriniorum, C. 12. §. 9.
 Majuma, C. 11. §. 45.

Male-

Index omnium Titulorum.

Maleficiis & mathematicis & cæteris similibus, C. 9. f. 18.
 Mancipiis & colonis patrimonialium & saltuen-
 sium, & emphyteuticorum fundorum, C. 11.
 f. 62.
 Mandati vel contra, D. 17. f. 1. C. 4. f. 35.
 Mandati, I. 3. f. 27.
 Mandatis Principum, C. 1. f. 15. N. 17.
 Manumissionibus, D. 40. f. 1.
 Quæ servis ad universitatem pertinentibus im-
 ponuntur, f. 3.
 Manumissis testamento, D. 40. f. 4.
 Vindicta, f. 2.
 Mendicantibus validis, C. 11. f. 25.
 Mensuris, C. 12. f. 28.
 Mensura ordinandorum clericorum, N. 16.
 Metallariis, metallis, & procuratoribus metallo-
 rum, L. 1. f. 6.
 Metatis & epidemeticis, C. 12. f. 41.
 Metropolitanis revocantibus ad se pertinere epi-
 scopatus, jure metropolis archiepiscopatus ho-
 noratus, C. 1. f. 1. Isaaci Angeli.
 Metropoli Beryto, C. 11. f. 21.
 Migrando, D. 43. f. 32.
 Militari: Testamento, L. 2. f. 11. D. 29. f. 1.
 Veste, C. 12. f. 40.
 Milite vasallo qui contumax est, F. 2. f. 22.
 Militia inopum, de chartiatico, & fumario, & nau-
 cleris, & inventione thesauri, & aliis quibusdam,
 C. 1. f. 1. Nicephori.
 Minoribus 25. annis, D. 4. f. 4.
 Modo multarum quæ a iudicibus infliguntur. C. 1.
 f. 54.
 Moderatore: Arabiæ, N. 102. Helenoponti.
 N. 28.
 Monachis, N. 5.
 Monopoliis, & conventu negotiatorum illicito,
 vel artificum ergolaborum, nec non balnea-
 torum prohibitis, & passionibus illicitis, C. 4.
 f. 59.
 Mortis causa Donationibus, & capionibus, D. 39.
 f. 6. C. 8. f. 58. Curialium, N. 37.
 Mortuo inferendo, & sepulchro ædificando, D. 11.
 f. 8.
 Muliere, quæ viro marito alios de matrimonio
 compellat, L. 30.
 Muliere raptum passa, Nov. 143.
 Mulieribus: Quæ se propriis servis junxerunt, C.
 9. f. 11.
 In quo loco munera sexui congruentia vel honores
 agnoscunt, C. 11. f. 62.
 Muneribus: Et honoribus, D. 50. f. 4.
 Non continuandis inter patrem & filium, & de in-
 tervallis, C. 10. f. 40.
 Patrimoniorum, C. 10. f. 41.
 Municipibus & originariis, C. 10. f. 38.
 Murilegulis, & gynæciariis, & procuratoribus gy-
 nœcii, & de monetariis, & de bastagiariis, C. 11.
 f. 7.
 Mutatione nominis, C. 9. f. 25.

N.

Natalibus restituendis, D. 40. f. 11.
 Natura Feudi, F. 1. f. 7.
 Successionis feudi, F. 2. f. 50.
 Naturalibus liberis & matribus eorum, & ex quibus
 causis iusti efficiantur, C. 5. f. 27.

Naufragiis, C. 11. f. 5.
 Navibus non excusandis, C. 11. f. 3.
 Naviculariis seu nacleris publicas species trans-
 portantibus, & de tollenda lustralis auri collatio-
 ne, C. 11. f. 1.
 Nautæ, caupones, stabularii, aut recepta restituant,
 D. 4. f. 9.
 Nautico scenore, D. 22. f. 2. C. 4. f. 33.
 Nauticis usuris, N. 110.
 Nautis Tyberinis, C. 11. f. 26.
 Ne amplius Senatusconsulta fiant, L. 78.
 Ante legitimam matrimonii tempus futuris con-
 jugibus benedicatur, L. 4.
 Necessariis servis heredibus instituendis: vel sub-
 stituendis, C. 6. f. 27.
 Ne: Captivorum uxoribus aliis nubere liceat,
 L. 33.
 Clericus denuo profanus fiat, L. 7.
 Christianum mancipium hæreticos vel paganus
 vel Judæus habeat, possideat, vel circumcidat,
 C. 1. f. 10.
 Decurio aut cohortalis producat in jus, sistatur
 ve iudicio citra iussionem principis, quæ insinue-
 tur præfectis, N. 151.
 De novo constitutur monasterium, aut venera-
 bilis alia domus, C. 1. f. 5.
 De statu defunctorum post quinquennium quæ-
 ratur, D. 40. f. 15. C. 7. f. 21.
 Ecclesiæ prædiis locupletentur, & ne sine senten-
 tia Principis episcopus creetur, C. 1. f. 4. Nicepho-
 ri Phocæ.
 Ne ex auro ex pretiosis lapillis quidquam confieri
 in universum nefas sit, L. 81.
 Ex sanguine cibis conficiatur, L. 58.
 Fidei iutores vel mandatores dotium dantur, C. 5.
 f. 20.
 Filius pro patre, vel pater pro filio emancipato, vel
 libertus pro patrono, vel servus pro domino con-
 veniatur, C. 4. f. 13.
 Filii naturales cum adoptivis matrimonium con-
 trahant, L. 14.
 Fiscus, rem quam vendidit, evincat, C. 10. f. 5.
 Fiscus vel respublica procuracionem alicui patro-
 cinii causa in lite præstet, C. 2. f. 18.
 Negotiatores ne militent, C. 12. f. 35.
 Negotiis gestis, C. 2. f. 19.
 Sed negotiorum gestorum, D. 3. f. 5.
 Ne: intra septimum ætatis annum sponsalia inean-
 tur, neque ante decimum quintum maribus, aut
 decimum tertium fœminis, matrimonium con-
 secretur, L. 109.
 Judæi, Samaritani, & hæretici per causam reli-
 gionis, & cultus sui, curiali fortuna liberentur,
 N. 45.
 Liceat in una eademque causa tertio provocare,
 vel post duas sententias iudicum, quas definitio
 præfectorum roboraverit, eas retractare, C. 7.
 f. 70.
 Liceat potentioribus patrocinium litigantibus
 præstare, vel actiones in se transferre, C. 2.
 f. 14.
 Matrimonia circa sacram benedictionem confir-
 mentur, L. 89.
 Nemini licere signum Salvatoris Christi, humi vel
 in silice, vel in marmore, aut sculperre, aut pin-
 gere, C. 11. f. 8.
 Ne: Monasteriorum prædia describantur, C. 1. f. 1.
 Alexii Comn.

(b)

Mori-

Index omnium Titulorum.

- Morientium episcoporum bona diripiantur ab exactoribus, C. 1. 7. Manuelis Comn.
Mulieres contractibus testimonium præbeant, l. 48.
Operæ a collatoribus exigantur, C. 10. 1. 24.
Præfides in fiscalibus causis fidem publicam dent, E. 2.
Pro dote mulieri bona quondam mariti addicantur, id est, in solidum dentur, C. 5. 1. 22.
Neque virum quod ex dote, neque mulierem ex sponsalitia largitate lucrum proprium habere, sed servare dominium filiis suis: vel si ad secundas nuptias non veniant, usu solo in lucro consistente, & ut repudio transigentes nuptias lucrantes, aut dotem, aut ante nuptias donationem, & ipsis similiter dominium servant filiis: usum habente persona cogenda filios alere, si vero bona gratia solvantur nuptiæ, & videantur occasione damni detineri quædam & hac arte perimenda quæ detinentur, & filiis servantur, N. 98.
Ne præfides in provinciis suis domestica sponsalia contrahant, l. 23.
Quibus postquam monasticæ vitæ institutum subierint, facultates suppetunt in universum, hi de illis testari prohibeantur: sed, si quo tempore monasterium adierint, in id quippiam contulerint, in illorum potestate sit, ut quemadmodum velint de iis quæ sibi postmodum pararunt, in plenum assem etiam testamentum condant: si vero nihil ab initio intulerint, tum ut de bestie statuendi facultatem habeant, monasterium autem alteram partem sive trientem accipiat, L. 45.
Quid in flumine publico ripæ ejus fiat quo aliter aqua fluat atque priore æstate fluxit, D. 43. 1. 12.
Quid in loco publico vel itinere fiat, D. 43. 1. 8.
Quid in loco sacro fiat, D. 43. 1. 6.
Quid oneri publico imponatur, C. 11. 1. 4.
Quis cogatur bonis cedere, N. 135.
Quis eum, qui in jus vocatus est, vi eximat, D. 2. 1. 7.
Quis in sua causa judicet, vel jus sibi dicat, C. 3. 1. 5.
Quis liber invitatus actum reipub. gerere cogatur, C. 11. 1. 36.
Quis mutuum dans agricolæ, terram ejus teneat, &c. N. 32.
Quis quod agricolæ mutuum pecuniam dedit, illius terram detineat, &c. N. 34.
Rei dominicæ, vel templorum venditio, longi temporis exceptione summoveatur, C. 7. 1. 38.
Rei militaris comitibus, vel tribunis, lavacra præstentur, C. 1. 1. 47. Rusticani ad ullum obsequium vocentur, C. 11. 1. 54.
Sacra formæ quæ de causis procedunt publicis aliter robur accipiant, quam gloriosissimis prætoriorum præfectis insinuatæ sint, &c. N. 152.
Sanctum baptisma reiteretur, C. 1. 1. 6.
Servi ad dicendum testimonium admittantur, L. 49.
Sine jussu principis, certis judiciis liceat confiscare, C. 9. 1. 48.
Tutor vel curator vestigal conducat, C. 5. 1. 4.
Vis fiat ei qui in possessionem missus est, D. 43. 1. 4.
Uxor pro marito, vel maritus pro uxore, vel mater pro filio conveniatur, C. 4. 1. 10.
Nihil novari appellatione interposita, D. 49. 1. 7.
Nili aggeribus non rumpendis, C. 9. 1. 38.
Non alienandis vel permutandis rebus ecclesiasticis immobilibus, aut in specialem hypothecam dandis creditoribus, sed sufficere generales hypothecas, N. 7.
Non amittere feudum eum qui, &c. F. 4. 1. 97.
Non cogi vasallum, pro uno feudo duas fidelitates facere, F. 4. 1. 102.
Non eligendo secundo nubentes mulieres, & de alienatione & lucro antenuptialis donationis, & de successione earum filiis suis, &c. N. 2.
Non licere habitatoribus metrocomiæ, loca sua ad extraneum transferre, C. 11. 1. 55.
Non numerata pecunia, C. 4. 1. 30.
Notis: Feudorū, F. 2. 1. 58.
Numerorum, C. 1. 2. Basilii.
Nova Constitutio Frederici Imp. de statutis & consuetudinibus contra ecclesiæ libertatem editis tollendis, C. 6. 1. 2.
Nova forma fidelitatis, F. 2. 1. 7.
Novationibus & delegationibus, D. 46. 1. 2. C. 8. 1. 42.
Novella secunda constitutio, de voluntariis homicidiis, suscipiens quidem eos, præter vim prioris per commiserationem, damnam autem perpetuo exilio & bonorum spoliatioe, C. 1. 1. Constantini Porphyrogenetæ.
Novi operis nuntiatione, D. 39. 1. 1. C. 8. 1. 11.
Maritimi aspectus, N. 63.
Novo Codice faciendo, C. 1. 1. 1.
Noxalibus actionibus, l. 4. 1. 8. D. 9. 1. 4. C. 3. 1. 46.
Nudo jure Quiritum tollendo, C. 7. 1. 25.
Nulli licere in frænis & equestribus sellis, & in baltheis margaritas & sinaragdos, & hyacinthos aptare, & de artificibus palatinis, C. 11. 1. 11.
Nullum credentem agricolæ tenere illius terram, & quantam debeat usuram dare, N. 32. 1. 14.
Numerariis, actuariis, & chartulariis, & adiutoribus, sive seriniariis, & exceptoribus sedis Ecclesiæ, cæterorumque judicum tam militarium, quam civilium, C. 12. 1. 50.
Nundinis, D. 50. 1. 11. Et mercatoribus, C. 4. 1. 60.
Nuptiis, l. 1. 1. 10. C. 5. 1. 4. N. 22.
Amitæ fratris filiæ, cum filio fratris, & patruo, C. 1. 2. Alexii Comm.
Cum duabus sobrinis, C. 1. 5. Manuelis Com.
Septimi gradus, C. 1. 2. Isaacii Ang.
O
Oblatione votorum, C. 12. 1. 49.
Et aliis ecclesiasticis juribus, C. 1. 9. Alexii Com.
Obligationibus, l. 3. 1. 14.
Et actionibus, D. 44. 1. 7. C. 4. 1. 10.
Ex consensu, l. 3. 1. 23.
Quæ ex delicto nascuntur, l. 4. 1. 1.
Quæ quasi ex contractu nascuntur, l. 3. 1. 28.
Quæ quasi ex delicto nascuntur, l. 4. 1. 5.
Obsequiis: A liberis & libertis præstandis, D. 37. 1. 15.
Patrono præstandis, C. 6. 1. 6.
Offinarum magnæ ecclesiæ usu, L. 12.
Officinis sive tabernis Constantinopolitanæ urbis, &c. N. 43.
Officio: Adfessorum, D. 1. 1. 22.
Civilium judicum, C. 1. 1. 46.
Comitis

Index omnium Titulorum.

Comitis Orientis, C. 1. t. 36.
 Comitum rerum privatarum, C. 1. t. 33.
 Comitum sacrarum largitionum, C. 1. t. 32.
 Comitum sacri palatii, C. 1. t. 34.
 Comitum sacri patrimonii, C. 1. t. 39.
 Consulibus, D. 1. t. 10.
 Diversorum iudicum, C. 1. t. 48.
 Ejus cui mandata est jurisdictio, D. 1. t. 21.
 Ejus qui vicem alicujus iudicis, vel praesidis obtinet, C. 1. t. 50.
 Iudicibus, l. 4. t. 17.
 Juridici Alexandriae, D. 1. t. 20. C. 1. t. 57.
 Magistrum militum, C. 1. t. 29.
 Magistrum officiorum, C. 1. t. 31.
 Militarum iudicum, C. 1. t. 46.
 Praefecti augustalis, D. 1. t. 17. C. 1. t. 41.
 Praefecti praetorio, D. 1. t. 11. C. 1. t. 26.
 P. P. Africae & de omni ejus diocesis statu, C. 1. t. 27.
 P. P. Orientis & Illyrici, C. 1. t. 26.
 Praefecti vigilum, D. 1. t. 15. C. 1. t. 43.
 Praefecti urbi, D. 1. t. 12. D. 1. t. 28.
 Praesidis, D. 1. t. 18.
 Praetorum, D. 1. t. 14. C. 1. t. 39.
 Proconsulis & legati, D. 1. t. 16. D. 1. t. 38.
 Procuratoris Caesaris, & Rationalis, D. 1. t. 19.
 Quaestoris, D. 1. t. 13. C. 1. t. 33.
 Rectoris provinciae, D. 1. t. 44. C. 1. t. 40. Vicarii, C. 1. t. 38.
 Omni agro deserto, & quando steriles fertilibus imponuntur, C. 11. t. 58.
 Operibus publicis, D. 50. t. 10. C. 8. t. 12.
 Operis novi nuntiatione, D. 39. t. 1. C. 8. t. 11.
 Operis: Libertorum, D. 38. t. 1. C. 6. t. 3.
 Servorum, D. 7. t. 7.
 Optione legata, D. 33. t. 5.
 Ordinatione episcoporum & clericorum, N. 127.
 Ordine: Cognitionum, C. 7. t. 19.
 Iudiciorum, C. 3. t. 8.
 Senatorum, & consultationibus, N. 62.
 Origine juris, & omnium magistratuum, & de successione jurisprudentium, D. 1. t. 2.
 Oris maritimis, L. 56.

P.

Paee Constantiae, E. 3.
 Tenenda, & ejus violatoribus, F. 2. t. 27.
 Tenenda inter subditos, & juramento firmanda, & vindicanda, & de poena iudicibus apposta, qui eam vindicare & justitiam facere neglexerint, F. 2. t. 53.
 Pacto paterno ex aequo heredem futurum filium, L. 19.
 Pictis, D. 2. t. 14. C. 2. t. 3.
 Conventis tam super dote, quam super donatione propter nuptias, & paraphernis, C. 5. t. 14.
 Dotalibus, D. 23. t. 4.
 Inter emptorem & venditorem compositis, C. 4. t. 54.
 Pignorum, & commissoria lege, in pignoribus rescindenda, C. 8. t. 35.
 Paganis, & sacrificiis, & templis eorum, C. 1. t. 11.
 Palatiis, & domibus dominicis, C. 11. t. 76.
 Palatinis sacrarum largitionum, & rerum privatarum, C. 12. t. 24.
 Partu pignoris, & omni causa, C. 8. t. 25.
 Pascuis publicis, & privatis, C. 11. t. 60.
 Patria potestate, L. 1. t. 9. C. 8. t. 47.

Patribus, qui filios suos dittraxerunt, C. 4. t. 43.
 Patrimonii templorum urbis Romae, & de capitatione infantium, C. 1. 2. Leonis Ikonom.
 Peculio, D. 15. t. 1.
 Ejus qui libertatem meruit, C. 7. t. 23.
 Legato, D. 33. t. 5.
 Pecunia constituta, D. 13. t. 5.
 Pedaneis iudicibus, C. 3. t. 3.
 Penu legata, D. 33. t. 9.
 Perfectissimus dignitate, C. 12. t. 33.
 Periculo: Eorum qui pro magistratibus interveniunt, C. 11. t. 34.
 Et commodum rei venditae, D. 18. t. 6. C. 4. t. 48.
 Nominatorum, C. 11. t. 33.
 Successorum parentis, C. 10. t. 61.
 Tutorum & curatorum, C. 5. t. 38.
 Perpetuis: Emphyteusibus, L. 13.
 Et temporalibus actionibus, & quae ad heredes & in hered. transeunt, l. 4. t. 12.
 Per: Quas personas nobis acquiritur, l. 2. t. 9. C. 4. t. 27.
 Quas personas nobis acquiritur obligatio, l. 3. t. 29.
 Quos fiat investitura, & per quos recipiatur, F. 2. t. 3.
 Peritione hereditatis, D. 5. t. 3. C. 3. t. 31.
 Petitionibus honorum sublati Constitutio Gregoriana, C. 10. t. 12.
 Pignoratitia actione, vel contra, D. 13. t. 7. C. 4. t. 24.
 Pignori dato feudo, quid juris sit, F. 1. t. 11.
 Pignoribus & hypothecis, D. 20. t. 1. C. 8. t. 14.
 Pittoribus, C. 11. t. 15.
 Plus: Petitionibus, C. 3. t. 10.
 Valere quod agitur, quam quod simulate concipitur, C. 4. t. 22.
 Poena: Ejus qui rem aliquam publicam vendiderit, L. 62.
 Ejus qui aliquem dedita opera excavit, L. 92.
 Eorum qui naufragium suppresserint, L. 64.
 Episcoporum, Sacerdotum, & clericorum, qui se advectionibus, sponsonibus, redempturis, aliisve similibus dedunt, L. 86.
 Eunuchorum, si uxores ducant, L. 98.
 Falsariorum, L. 77.
 Falsum testimonium dicentium sacerdotum, L. 76.
 Illorum qui res vetitas ad hostes transferunt, L. 63.
 Incantatorum, L. 65.
 Iudicibus qui male judicavit, vel ejus qui iudicem vel adversarium corrumpere curavit, C. 7. t. 49.
 Sacerdotis, diaconi, aut hypodiaconi si post adsumptum ordinem mulier in matrimonium jungitur, L. 79.
 Temere litigantium, L. 4. t. 16.
 Poenis, D. 48. t. 19. C. 9. t. 47.
 Poenis fiscalibus creditores praeferi, C. 10. t. 7.
 Pollicitationibus, D. 50. t. 12.
 Polygamis, C. 1. 2. Constant. Porphyrogenetae.
 Ponderatoribus, & aurillatione, C. 10. t. 71.
 Pontici tractus vicario, E. 8.
 Popularibus actionibus, D. 47. t. 23.
 Portionibus quae liberis damnatorum conceduntur, D. 48. t. 20.
 Possessione ecclesiarum & venerabilium domorum, C. 1. 1. Basilii Porphyrogenetae.
 Possessoria hereditatis petitione, C. 5. t. 5.
 Possiminio revertis, & de redemptis ab hostibus, C. 8. t. 51.

Index omnium Titulorum.

Postulando, D. 3. *l.* 1. C. 2. *l.* 6.
 Posthumis heredibus instituendis vel exheredandis, vel præteritis, C. 6. *l.* 29.
 Potioribus ad munera nominandis, C. 10. *l.* 65.
 Præbendo salario, C. 10. *l.* 36.
 Prædiorum acquisitione, C. 1. 1. Romani Sen.
 Prædiis, Decurionum sine decreto non alienandis, C. 10. *l.* 33.
 Et aliis rebus minorum sine decreto non alienandis, sive obligandis, C. 5. *l.* 71.
 Et omnibus rebus naviculariorum, C. 11. *l.* 2.
 Prædiis maritimis ad remoras piscatorias constituendas seorsum non sufficientibus, & ut invitus etiam ad societatem adigatur, L. 102.
 Potentiorum, C. 1. 3. Basilii Porphy.
 Tamiacis & de iis, qui ex colonis dominicis, aliisque liberæ conditionis procreantur, C. 11. *l.* 68.
 Præfecto poenam adultero non irrogante, C. 1. 1. Leonis Armenii.
 Præfectis prætorio, sive urbi, & magistris militum in dignitatibus exæquandis, C. 12. *l.* 4.
 Prælatione, C. 1. 3.
 Romani Sen. C. 1. 3.
 Nicephori Phocæ in antichresi, C. 1. 1. Michael.
 Præpositis: Agentium in rebus, C. 12. *l.* 21. Laborum, C. 12. *l.* 18.
 Sacri cubiculi, & de omnibus cubiculariis & privilegiis eorum, C. 12. *l.* 5.
 Præscriptione: Longi temporis, 10. vel 20. annor. C. 7. *l.* 33.
 Triginta vel 40. annor. C. 7. *l.* 39.
 Quadraginta annor. C. 1. 4. Bas. Porphy.
 Præscriptis verbis, & in factum actionibus, D. 19. *l.* 5.
 Prætor: Lycaoniæ, N. 25.
 Paphlagoniæ, N. 29.
 Pitiæ, N. 24.
 Siciliæ, N. 104.
 Thraciæ, N. 26.
 Prætoribus: Populi, N. 13.
 Et honore præturæ, & collatione, & gleba, & folii, & septem solidorum functione sublata. C. 12. *l.* 2.
 Prætorio pignore, & ut etiam in actionibus debitorum missio prætorii pignoris procedat, C. 8. *l.* 22.
 Et velamine capitis, & de publicis curatoribus, C. 1. 1. Michaelis.
 Prætorii stipulationibus, D. 46. *l.* 5.
 Prævaricatoribus, D. 47. *l.* 15.
 Pragmatica sanctio Justiniani Imperatoris, complectens varia capita, C. 1. 1.
 Precario, D. 43. *l.* 26.
 Et Salviano interdicto, C. 8. *l.* 9.
 Precibus Imperatori offerendis, & de quibus rebus supplicare liceat, & ubi, C. 1. *l.* 19.
 Primatu & appellatione, & commemoratione Pape Romæ, C. 1. Michaelis Palæol.
 Primicerio & secundario & notariis, C. 12. *l.* 7.
 Primipili, C. 12. *l.* 63.
 Principibus agentium in rebus, C. 12. *l.* 22.
 Privatis carceribus inhibendis, C. 9. *l.* 5.
 Delictis, D. 47. *l.* 1.
 Privilegio: Dotis, C. 7. *l.* 74.
 Fisci, C. 7. *l.* 73.
 Privilegiis Archiepiscopi primæ Justinianæ, &c. N. 11.

Corporatorum urbis Romæ, C. 11. *l.* 14.
 Creditorum, D. 42. *l.* 6.
 Domus augustæ vel rei privatæ, vel quarum collationem excusationem habent, C. 11. *l.* 74.
 Privilegiis dotis, hæreticis mulieribus non præstandis, N. 109.
 Eorum, qui in sacro palatio militant, C. 12. *l.* 29.
 Scholarum, C. 12. *l.* 30.
 Veteranorum, D. 49. *l.* 18.
 Urbis Constantinopolitanæ, C. 11. *l.* 20.
 Prius possessionem restituendam esse quam de principali causa agatur, F. 4. *l.* 82.
 Probatione investituræ, F. 4. *l.* 88.
 Probationibus, C. 4. *l.* 19.
 Probationibus, & præsumptionibus, D. 22. *l.* 3.
 Proconsule: Cappadociæ, N. 30.
 Palæstinæ, N. 163.
 Procuratoribus, C. 2. *l.* 13.
 Et defensoribus, D. 3. *l.* 3.
 Pro: derelicto, D. 41. *l.* 7.
 Donato, *l.* 6.
 Dote, *l.* 9.
 Emptore, *l.* 4.
 Professoribus & medicis, C. 10. *l.* 52.
 Qui in urbe Constantinopolitana docentes, ex lege Comitivam habere meruerunt, C. 12. *l.* 15.
 Pro herede, vel possessore, D. 41. *l.* 5.
 Prohibita: Feudi alienatione, per Fridericum, F. 2. *l.* 55.
 Lotharium, *l.* 52.
 Sequestratione pecuniæ, C. 4. *l.* 4.
 Pro legato, D. 41. *l.* 8.
 Prole partienda inter rusticos, N. 156.
 Pro quibus causis servi pro præmio libertatem accipiunt, C. 7. *l.* 13.
 Pro: Socio, D. 17. *l.* 2. C. 4. *l.* 37.
 Solutio, D. 41. *l.* 4.
 Suo, D. 4. *l.* 10. C. 4. *l.* 11.
 Provinciarum præsidibus, N. 161. C. T. 3.
 Proxenetis, D. 50. *l.* 14.
 Proximis sacrorum scriniorum, cæterisque qui in sacris scriniis militant, C. 12. *l.* 9.
 Publicæ lætitie, vel consulum nuntiatores, constitutionum & aliarum sacrarum vel judicialium literarum, & descriptione, vel ab invitis, ne quid accipiant immodicum, C. 12. *l.* 64.
 Publicanis vestigalibus & commissis, D. 39. *l.* 4.
 Publiciana in rem actione, D. 6. *l.* 2.
 Publicis judiciis, l. 4. *l.* 18. D. 48. *l.* 1.
 Puerperis, L. 17.
 Pupillari substitutione, l. 2. *l.* 16.

Quadriennii præscriptione, C. 7. *l.* 37.
 Quadrimenstruis brevibus, C. 1. *l.* 42.
 Quæ fuit prima causa beneficii amittendi, F. 2. *l.* 24.
 In fraudem creditorum facta sunt, ut restituantur, D. 42. *l.* 8.
 Res exportari non debent, C. 4. *l.* 41.
 Res vendi non possunt, & qui vendere vel mercari vetantur, C. 4. *l.* 40.
 Res pignori obligari possunt vel non, & qualiter pignus contrahatur vel non, C. 8. *l.* 17.

Res

Index omnium Titulorum.

Res pignori vel hypothecæ datæ obligari non possunt, D. 20. l. 3. C. 8. l. 17.
 Res venire non possunt, & qui vendere vel emere vetantur, C. 4. l. 40.
 Sententiæ sine appellatione rescindantur, D. 49. l. 8.
 Sint regaliæ, F. 2. l. 56.
 Sit longa consuetudo, C. 8. l. 53.
 Quæstionibus, D. 48. l. 17. C. 9. l. 41.
 Quæstore, N. 80.
 Quæstoribus & magistris officiorum, & comitibus sacrarum largitionum, & rei privatæ, C. 12. l. 6.
 Et præfectis insularum, N. 41.
 Qualiter Dominus proprietate feudi privetur, F. 2. l. 47.
 Jurare debeat vassallus domino fidelitatem, F. 2. l. 5.
 Olim poterat feudum alienari, F. 2. l. 9.
 Quando actio de peculio annalis est, D. 15. l. 2.
 Appellandum sit, & intra quæ tempora, D. 49. l. 4.
 Civilis actio præjudicet, & an utraque ab eadem exerceri possit, C. 9. l. 31.
 Decreto opus non est, C. 5. l. 72.
 Dies legati vel fideicommissi cedat, D. 36. l. 2. C. 6. l. 52.
 Dies ususfructus legati cedat, D. 7. l. 3.
 Et quibus quarta pars, ex bonis decurionum debetur, & de modo distributionis eorum, C. 10. l. 34.
 Ex facto tutoris vel curatoris minores agere vel conveniri possunt, D. 26. l. 9. C. 5. l. 39.
 Fiscus vel privatus, debitoris sui debitores convenire possit, vel debeat, C. 4. l. 15.
 Imperator inter pupillos, & viduas vel miserabiles personas cognosci, & ne exhibeantur, C. 3. l. 14.
 Libellus principi datus litis contestationem faciat, C. 1. l. 20.
 Liceat ab emptione discedere, C. 4. l. 45.
 Liceat unicuique sine iudice se vendicare, ob publicam devotionem, C. 3. l. 27.
 Mulier officio tutelæ fungi potest, C. 5. l. 35.
 Non petentium partes petentibus adcrevant, C. 6. l. 10.
 Provocare non est necesse, C. 7. l. 64.
 Tutores vel curatores esse debent, C. 5. l. 60.
 Quantum in piscatibus, remora piscatoriæ inter se distare debeant, L. 57.
 Qua poena castratores adfici debeant, L. 60.
 Quarum rerum actio non datur, & de exceptione jurisjurandi, D. 44. l. 5.
 Quemadmodum Civilia munera inducuntur, C. 10. l. 42.
 Feudum ad filium pertineat, F. 1. l. 24.
 Servitutes amittantur, D. 8. l. 6.
 Testamenta aperiantur, describantur, & inspiciantur, D. 29. l. 3. C. 6. l. 32.
 Qui Accusare non possunt, C. 9. l. 1.
 Admitti ad bonorum possessionem possunt, & intra quod tempus, C. 6. l. 9.
 Etate se excusant, C. 5. l. 68.
 Etate vel professione se excusant, C. 10. l. 49.
 Bonis cedere possunt, C. 7. l. 71.
 Quibus ad conductionem prædiorum fiscalium accedere non licet, C. 11. l. 72.
 Ad libertatem proclamare non licet, D. 40. l. 13.

& de rebus eorum, qui ad libertatem non prohibentur, C. 7. l. 18.
 Alienare licet vel non, l. 2. l. 8.
 Ex causis in possessionem eatur, D. 42. l. 4.
 Ex causis majores in integrum restituantur, C. 2. l. 54.
 Ex causis, manumittere non licet, l. 1. l. 6.
 Ex causis servi pro præmio libertatem accipiunt, D. 40. l. 13. C. 7. l. 13.
 Modis, feudum amittatur, F. 1. l. 5. 17.
 Modis, feudum constitui potest, F. 1. l. 26.
 Modis, jus patriæ potestatis solvitur, l. 1. l. 12.
 Modis, naturales efficiuntur sui, & de eorum ex testamento, sive ab intestato successione, N. 89.
 Modis, naturales filiis efficiantur legitimi & sui, supra illos modos qui superioribus Constitutionibus continentes, N. 74.
 Modis pignus vel hypotheca solvitur, D. 20. l. 6.
 Modis, ut contrahitur obligatio, l. 3. l. 15.
 Modis testamenta infirmantur, l. 2. l. 17.
 Modis, tollitur obligatio, l. 3. l. 30.
 Modis, tutela finitur, l. 1. l. 22.
 Modis, ususfructus vel usus amittatur, D. 7. l. 4.
 De quibus muneribus vel præstationibus nemini liceat se excusare, C. 10. l. 48.
 Rebus ad eundem judicem eatur, D. 11. l. 2.
 Quibus muneribus excusantur hi, qui post impletam militiam, vel advocacy per provincias, suis commodis vacantes commorantur, & de privilegiis eorum, & de conductoribus vectigalium fisci, C. 10. l. 55.
 Non competit bonorum possessio, D. 38. l. 13.
 Non est permixtum facere testamentum, l. 2. l. 12.
 Non obicitur longi temporis præscriptio, C. 7. l. 35.
 Res judicata non nocet, C. 7. l. 56.
 Qui dare tutores vel curatores, & qui dari possunt vel non, C. 5. l. 34.
 Quid juris, si post alienationem feudi vassallus recuperet, F. 2. l. 44.
 Præcedere debeat an investitura, an fidelitas, F. 2. l. 4.
 Sit investitura, F. 2. l. 2.
 Qui: Et adversus quos in integrum restitui non possunt, C. 2. l. 42.
 Et a quibus manumissi liberi non fiant, & ad L. Æliam Sentiam, D. 40. l. 9.
 Feudum dare possunt, & qui non, & qualiter adquiratur & retineatur, F. 1. l. 1.
 Legitimam personam standi in judiciis habeant vel non, C. 3. l. 6.
 Manumittere non possunt, & ne in fraudem creditorum manumittantur, C. 7. l. 11.
 Militare possunt vel non possunt, & de servis ad militiæ dignitatem aspirantibus, & ut nemo duplici militia vel dignitate simul utatur, C. 12. l. 34.
 Morbo se excusant, C. 5. l. 67. C. 10. l. 50.
 Non possunt ad libertatem pervenire, C. 7. l. 12.
 Numero liberorum se excusant, C. 5. l. 66. C. 10. l. 66.
 Numero tutelarum se excusant, C. 5. l. 69.
 Petant tutores vel curatores, & ubi petantur, D. 26. l. 6. C. 5. l. 31.
 Potiores in pignore, vel hypotheca habeantur, & de

Index omnium Titulorum.

- de iis qui in priorum creditorum locum succedunt, D. 20. *l.* 4. C. 8. *l.* 18.
 Pro sua jurisdictione, iudices dare, darive possunt, C. 3. *l.* 4.
 Satisfacere cogantur, vel iurato promittant, vel promissioni suæ committantur, D. 2. *l.* 8.
 Quis: Dicatur Dux, Marchio, Comes vel Capitaneus, vel Valvasor, F. 2. *l.* 10.
 Et a quo appellatur, D. 49. *l.* 3.
 Quis ordo in bonorum possessione servetur, D. 38. *l.* 15.
 Qui: Sine manumissione ad libertatem perveniant, D. 40. *l.* 8.
 Sint rebelles, E. 2. *l.* 2.
 Qui successores feudum dare teneantur, F. 1. *l.* 3.
 Successores teneantur, F. 1. *l.* 9.
 Testamenta facere possunt vel non possunt, D. 28. *l.* 1. C. 6. *l.* 22.
 Testamento tutores dari possunt, l. 1. *l.* 14.
 Testes necessarii sint ad novam investituram præbendam, F. 2. *l.* 32.
 Quod ante ineundum sacerdotium matrimonium contrahi debeat, L. 3.
 Cuiusque universitatis nomine vel contra eam agatur, D. 3. *l.* 4.
 Cum eo qui in aliena potestate negotium gestum esse dicetur, l. 4. *l.* 7. D. 14. *l.* 5. C. 4. *l.* 26.
 Vel de periculo sive quod iussu aut de in rem verso, C. 4. *l.* 26.
 Falso tutore authore gestum esse dicetur, D. 27. *l.* 6.
 Iussu, D. 15. *l.* 4.
 Quod legatorum, D. 43. *l.* 3.
 Quod metus causa, D. 4. *l.* 2.
 Quisque juris in alium statuit, uti ipse eodem iure utatur, D. 2. *l.* 2.
 Vi aut clam, D. 43. *l.* 24.
 Quo: Modo, & quando iudex sententiam proferre debeat præsentibus partibus, vel una parte absente, C. 7. *l.* 43.
 Modo, in læsæ Majestatis crimine procedatur, E. 1.
 Modo, oporteat episcopos & cæteros clericos ad ordinationes produci. Et de expensis ecclesiarum, N. 6.
 Modo, oporteat milites transitum in civitatibus facere, & de introitu, N. 13.
 Modo, oporteat monachos vivere, N. 133.
 Quisque ordine conveniatur, C. 11. *l.* 35.
 Quorum Appellationes non recipiantur, C. 7. *l.* 65.
 Bonorum, D. 43. *l.* 2. C. 8. *l.* 2.
 Legatorum, D. 43. *l.* 3. C. 8. *l.* 3.
 Quo tempore miles investituram petere debeat, F. 1. *l.* 22.
 Tempore & a Quibus rerum suarum administratio adultis concedi debeat, L. 28.
 Quod testes sint necessarii, ad probandam feudi ingratitudinem, F. 2. *l.* 57.
 R.
Raptis mulieribus quæ raptoribus nubunt, N. 143.
 Raptoris virginis, eorumque qui in raptum adfuerunt, pœna, L. 35.
 Raptu: Equi, C. 1. 4. Theophili,
 Virginum seu viduarum, nec non sanctimonialium, C. 9. *l.* 13.
 Ratiociniis operum publicorum, & de partibus civitatum, C. 8. *l.* 13.
 Rebellibus & seditiosis anathemate feriendis, C. 1. Constantini Porphyrog.
 Rebus: Alienis non alienandis, & de prohibita rerum alienatione vel hypotheca, C. 4. *l.* 51.
 Autoritate jud. possid. D. 42. *l.* 5.
 Corporalibus & incorporalibus, l. 2. *l.* 2.
 Creditis & iurejurando, C. 4. *l.* 2.
 Creditis & si certum petatur, & de certi conditione, D. 12. *l.* 1.
 Dubiis, D. 34. *l.* 5.
 Eorum qui sub tutela vel cura sunt, sine decreto non alienandis, vel supponendis, D. 27. *l.* 9.
 Receptoribus, D. 47. *l.* 16.
 Receptis arbitris, C. 2. *l.* 56.
 & qui arbitrium recipiunt, ut sententiam dicant, D. 4. *l.* 8.
 Reditu magnæ ecclesiæ, & de allelengyo, C. 1. Romani Argyri.
 Referendaris sacri palatii, N. 10.
 Regula Catoniana, D. 34. *l.* 7.
 Regulis Juris, D. 50. *l.* 17.
 Reis postulatis, C. 10. *l.* 58.
 Rejudicata, C. 7. *l.* 52.
 & de effectu sententiarum & de interlocutionibus iudicum, C. 42. *l.* 1.
 Rei: Vindicatione, D. 6. *l.* 1. C. 3. *l.* 32.
 Uxoriz actione in ex stipulatu actione transfusa, & de natura dotibus præstita, C. 5. *l.* 13.
 Reis promittendi, N. 99.
 Relationibus, C. 7. *l.* 61.
 Relevationibus tributorum publicorum, N. 163.
 C. 1. 5.
 Religiosis: Et sumptibus funerum: & de aleis, & aleatoribus, C. 3. *l.* 44.
 Et ut funus ducere liceat, D. 11. *l.* 7.
 Reliquiis & intercessionibus sanctorum, C. 1. Constantini Cabal.
 Reliquis publicis non exigendis, & de discussione diversarum actionum, N. 147.
 Rem & Alienam gerentibus non interdicti rerum suarum administratione, C. 4. *l.* 53.
 Pupilli vel adolescentis salvam fore, D. 46. *l.* 6.
 Ratam haberi, & de ratihabitione, D. 46. *l.* 8.
 Re militari, D. 49. *l.* 16. C. 12. *l.* 36.
 Remissione pignoris, C. 8. *l.* 26.
 Remissionibus, D. 43. *l.* 25.
 Replicationibus, l. 4. *l.* 14.
 Repudianda: Bonorum possessione, C. 6. *l.* 19.
 Et abstinenda hereditate, C. 6. *l.* 3.
 Repudiis, & iudicio de moribus sublato, C. 5. *l.* 17.
 Reputationibus, quæ fiunt in iudicio in integram restitutionis, C. 2. *l.* 48.
 Requirendis reis, C. 9. *l.* 40.
 Vel absentibus dammandis, D. 48. *l.* 17.
 Rerum: Amotarum, D. 25. *l.* 2. C. 5. *l.* 21.
 Divisione, & adquirendo ipsarum dominio, l. 1. *l.* 1.
 & qualitate, D. 1. *l.* 8.
 Permutatione, D. 19. *l.* 4.
 & præscriptis verbis, C. 4. *l.* 64.
 Rescindenda venditione, D. 18. *l.* 5. C. 4. *l.* 44.
 C. 1. 2. Romani Senioris.
 & quando liceat ab emptione discedere, D. 18. *l.* 5.
 Res

Index omnium Titulorum

- Res inter alios acta, vel iudicata, aliis non nocet, C. 7. l. 60.
- Restitutione in integrum, D. 4. l. 1.
- Fideicommissi, & nomine familiae, quod usque ad quartum gradum locum habet, & quod familiae nomine nurus etiam continetur, N. 159.
- Militum, & eorum qui reipub. causa absunt, C. 2. l. 51.
- Restitutionibus, N. 108.
- & ea quae parit xj. mense post mortem viri, N. 39.
- Revelatione fiscalium, C. l. 2. Nicephori Botoniatæ.
- Revocandis: donationibus, C. 8. l. 56.
- lis quae in fraudem creditorum alienata sunt, C. 7. l. 75.
- Ripa munienda, D. 43. l. 15.
- Ritu nuptiarum, D. 23. l. 2.
- Rivis, D. 43. l. 20.
- S.
- S**acra forma transmissi Dominico gloriosiss. praefecto de diversis capitulis, N. 162.
- Sacrosanctis ecclesiis, & de rebus & de privilegiis earum, C. l. l. 2.
- Sacrum pragmaticum Tiberii Augusti, de confirmatione constitutionum Iustini, C. l. 4.
- Salgamo hospitibus non praestando, C. 12. l. 41.
- Salviano interdicto, D. 43. l. 32.
- Samaritanis, N. l. 5.
- Samaritis, N. 129. 144.
- Sanctissimis episcopis: & Deo amabilibus & reverendis clericis, & monachis, N. 123.
- Satisfacendo, C. 2. l. 57.
- Satisfactione tutorum & curatorum, l. 1. l. 24.
- Satisfactionibus, l. 4. l. 11.
- Scenicas non solum si fideiussores praestent, sed etiam si iuramentum dent, sine periculo discedere, N. 51.
- Secundis nuptiis, C. 5. l. 9.
- Seditiosis & is qui plebem audent contra rempub. colligere, C. 9. l. 30.
- Senatoribus, D. l. l. 9.
- Senatusconsulta: Claudiano, C. 7. l. 14.
- Senatusconsulto: Macedoniano, D. 14. l. 6.
- Orphitiano, l. 3. l. 4.
- Syllaniano & Claudiano, & quorum testamenta non aperiuntur, D. 29. l. 5.
- Tertulliano, l. 3. l. 3. D. 38. l. 17. C. 6. l. 55.
- Vellejano, D. 16. l. 1. C. 4. l. 29.
- Senatusconsultis, C. l. l. 16.
- Sententia quae sine certa quantitate profertur, C. 7. l. 46.
- Sententiam: passis & restitutis, D. 48. l. 23. C. 9. l. 51.
- Rescindi non posse, C. 7. l. 50.
- Sententiis: Adversus fiscum latis retractandis, C. 10. l. 9.
- Et interlocutionibus omnium iudicum, C. 7. l. 45.
- Ex periculo recitandis, C. 7. l. 44.
- Judicum, C. l. 6. Mannelis Comneni.
- Praefector. Praetorio, C. 7. l. 42.
- Quae pro eo quod interest proferuntur, C. 7. l. 47.
- Separationibus, D. 42. l. 6.
- Sepulchro violato, D. 47. l. 12. C. 9. l. 19. L. 96.
- Servili cognatione, l. 3. l. 7.
- Servis: Conjugibus si alter illorum libertate tenetur, L. 101.
- Exportandis, vel si mancipium ita venierit, ut manumittatur, vel contra, D. 18. l. 7.
- Servis fugitivis, D. 11. l. 4.
- & libertis mancipiisque civitatum, artificibus, & ad diversa opera deputatis, & ad rem privatam vel domesticam pertinentibus, C. 6. l. 1.
- Qui liberis in matrimonium conjunguntur, L. 100.
- Republ. manumittendis, C. 7. l. 9.
- Servitute legata, D. 33. l. 3.
- Servitutibus, D. 8. l. 1.
- Et aqua, C. 3. l. 34.
- Rusticorum praediorum, l. 2. l. 3. D. 8. l. 3.
- Urbanorum praediorum, D. 8. l. 2.
- Servo corrupto, D. 11. l. 3.
- Pignori dato, C. 7. l. 8.
- Qui ignorante domino clericus factus est, L. 9.
- Qui infcio domino monachismum suscepit, L. 10.
- Qui ignorante domino episcopus factus est, L. 11.
- Servos post delatam successionem manumissos, in feudum non succedere, F. 4. l. 106.
- Si adversus Creditorem, C. 2. l. 38.
- Praescriptio opponitur, C. 7. l. 36.
- Delictum suum, restitutio postuletur, C. 2. l. 35.
- Donationem, C. 2. l. 30.
- Dotem restitutio postuletur, C. 2. l. 34.
- Fiscum restitutio postuletur, C. 2. l. 37.
- Libertatem, C. 2. l. 31.
- Rem iudicatam restitutio postuletur, C. 2. l. 27.
- Solutionem a tutore vel se factam, C. 2. l. 33.
- Transactionem, vel divisionem in integrum minor restitui velit, C. 2. l. 32.
- Venditionem, C. 2. l. 28.
- Pignorum, C. 2. l. 2.
- Usucapionem restitutio postuletur, C. 2. l. 36.
- Si: Ager vectigalis vel emphyteuticarius petatur, D. 6. l. 3.
- Aliena res pignori data sit, C. 8. l. 16.
- A non competente iudice iudicatum esse dicatur, C. 7. l. 48.
- Antiquior creditor pignus vendiderit, C. 8. l. 20.
- Si: Certum petatur, C. 4. l. 2.
- Communis res pignori data sit, C. 8. l. 21.
- Contra ius vel utilitatem publicam, vel per mendacium fuerit aliquid postulatum, vel impetratum, C. l. l. 22.
- Contra matris voluntatem tutor datus sit, C. 5. l. 47.
- Cui plus quam per legem Falcidiam licuerit legatum esse dicatur, D. 35. l. 3.
- Civilis relicta civitate rus habitare maluerit, C. 10. l. 37.
- De feudo defuncti contentio sit inter dominum & adgnatos vasalli, F. 2. l. 26.
- De feudo vasallus ab aliquo interpellatus fuerit, & dominus eum defendere noluerit, F. 2. l. 25.
- De investitura controversia fuerit, F. l. l. 4.
- De investitura inter dominum & vasallum lis oriatur, F. l. l. 26.

Index omnium Titulorum.

- De momentanea possessione fuerit appellatum, C. 7. §. 69.
- Dos constante matrimonio soluta fuerit, C. 5. §. 9.
- Ex falsis instrumentis, vel testimoniis iudicatum erit, C. 7. §. 58.
- Ex noxali causa agatur, quemadmodum caveatur, D. 2. §. 9.
- Ex pluribus tutoribus, vel curatoribus omnes, vel unus agere, pro minore vel conveniri possint, D. 5. §. 40.
- Familia furtum fecisse dicatur, D. 47. §. 6.
- In causa iudicati pignus caprum sit, C. 8. §. 25.
- In communi eademque causa in integrum restitutio postuletur, C. 2. §. 26.
- In fraudem patroni a libertis alienatio facta sit, C. 6. §. 5.
- Synodica subnotatione, patriarchæ Lucæ, de nuptiis septimi gradus cognationis, C. 1. §. 3. Manuelis Com.
- Si is qui testamento liber, &c. D. 47. §. 4.
- Silentiariis & decurionibus eorum, C. 12. §. 16.
- Si: Liberalitatis imperialis socius, sine herede decesserit, C. 10. §. 14.
- Libertus ingenuus esse dicatur, D. 40. §. 14.
- Magistratus aliquis res fiscales furatus esse deprehensus sit, L. 105.
- Major factus alienationem factam sine decreto ratam habuerit, C. 5. §. 74.
- Major factus ratum habuerit, C. 2. §. 46.
- Mancipium ita fuerit alienatum, ut manumittatur, vel contra, C. 4. §. 57.
- Mancipium ita venierit, ne prostituatur, C. 4. §. 56.
- Mater indemnitate promiserit, C. 5. §. 46.
- Mensor falsum modum dixerit, D. 11. §. 6.
- Minor ab hereditate se abstineat, C. 2. §. 39.
- Minor se majorem dixerit, vel major probatus fuerit, C. 2. §. 43.
- Mulier ventris nomine in possessione calumniæ causa esse dicetur, D. 25. §. 6.
- Sine censu vel reliquis fundum comparari non posse, C. 4. §. 47.
- Singulis rebus per fideicommissum relictis, l. 2. §. 24.
- Si: Nuptiæ ex rescripto petantur, D. 5. §. 8.
- Omissa sit causa testamenti, C. 6. §. 39.
- Pars hereditatis petatur, D. 5. §. 4.
- Pendente appellatione, mors intervenerit, D. 49. §. 13. C. 7. §. 66.
- Per vim, vel alio modo absentis possessio turbata sit, C. 8. §. 5.
- Pignoris conventionem numeratio pecuniæ secuta non sit, C. 8. §. 33.
- Si: Pignus pignori datum sit, C. 8. §. 24.
- Plures sint domini vel vasalli, F. 4. §. 77.
- Plures una sententia condemnati sunt, C. 7. §. 55.
- Post creationem quis decesserit, C. 10. §. 68.
- Propter inimicitias creatio facta sit, C. 10. §. 66.
- Propter publicas pensiones venditio fuerit celebrata, C. 4. §. 46.
- Quacunque præditus potestate, vel ad eum pertinentes, ad suppositarum jurisdictioni suæ adspirare tentaverint nuptias, C. 5. §. 7.
- Quadrupes pauperiem fecisse dicatur, l. 4. §. 9. D. 9. §. 1.
- Quid in fraudem patroni, D. 38. §. 5.
- Quis aliquem testari prohibuerit, vel coegerit, D. 29. §. 6. C. 6. §. 34.
- Quis alteri vel sibi sub alterius nomine, vel aliena pecunia emerit, C. 4. §. 50.
- Quis a parente manumissus fuerit, D. 37. §. 12.
- Quis cautioni in iudicio sistendi causa factæ non obtemperaverit, D. 2. §. 11.
- Quis eam ejus tutor fuerit, corruerit, C. 9. §. 10.
- Quis ignorans rem minoris esse, sine decreto comparaverit, C. 5. §. 37.
- Quis Imperatori maledixerit, C. 9. §. 7.
- Quis in jus vocatus non ierit, sive per eum caverit per quem ex edicto non debuit, D. 2. §. 5.
- Quis jus dicenti non obtemperaverit, D. 2. §. 3.
- Quis omissa causa testamenti ab intestato vel alio modo possideat hereditatem, D. 29. §. 4.
- Quis testamento liber esse iussus fuerit, & post mortem domini ante aditam hereditatem subripuisse aut corrupisse quid dolo malo dicatur, D. 47. §. 4.
- Rector provinciæ, vel ad eum pertinentes sponsalities dederint arrhas, C. 5. §. 2.
- Reus vel accusator mortuus fuerit, C. 9. §. 6.
- Sæpius in integrum restitutio postuletur, C. 2. §. 44.
- Secundo nupserit mulier, cui maritus usumfructum reliquit, C. 5. §. 10.
- Servitus vendicetur, D. 8. §. 5.
- Servus aut libertus ad decurionatum adspiraverit, C. 10. §. 32.
- Servus extero se emi mandaverit, C. 4. §. 36.
- Tabulæ testamenti extabunt, D. 37. §. 2.
- Tabulæ nullæ extabunt, D. 38. §. 6.
- Tutor contra matris voluntatem datus sit, C. 5. §. 47.
- Tutor vel curator falsis allegationibus excusatus sit, C. 5. §. 63.
- Tutor vel curator intervenerit, C. 2. §. 25.
- Tutor vel curator non gesserit, C. 5. §. 55.
- Tutor vel curator reipubl. causa abfuerit, C. 5. §. 64.
- Tutor vel curator vel magistratus creatus appellaverit, D. 49. §. 10.
- Vasallus de feudo ab aliquo interpellatus fuerit, & dominus eum defendere noluerit, F. 2. §. 25.
- Vasallus feudo privetur, cui deferatur, F. 2. §. 31.
- Vendito pignore agatur, C. 8. §. 30.
- Ventris nomine muliere in possessionem missa, eadem possessio dolo malo ad alium translata esse dicatur, D. 25. §. 6.
- Unus ex fratribus dederit suam partem fratri, F. 4. §. 83.
- Unus ex pluribus appellaverit, C. 7. §. 68.
- Si: Unus ex pluribus heredibus creditoris vel debitoris partem sui debiti solverit vel acceperit, C. 8. §. 32.
- Ususfructus petatur, vel ad alium pertinere negetur, D. 7. §. 6.
- Ut omissam hereditatem, vel bonorum possessionem, vel aliud adquirat, C. 2. §. 40.
- Societate, l. 3. §. 26.
- Solutione: Matrimonii ob furorem conjugis, C. 1. §. 1.
- Nicephori Botoniata. Sponsalium, C. 1. §. 3. Alexii Comneni.

Index omnium Titulorum.

Solutionibus & liberationibus, D. 46. t. 3. C. 8. t. 43.
 Debitor civitatis, C. 11. t. 39.
 Solutio matrimonii, quemadmodum dos petatur, D. 24. t. 3. C. 5. t. 18.
 Spectaculis, & scenicis, & lenonibus, C. 11. t. 40.
 Sponsalibus, D. 23. t. 1. C. 5. t. 1. Alexii Comneni.
 Et archis sponsalitiis, & proxeneticis, C. 5. t. 1.
 Sportulis, & sumptibus in diversis judiciis faciendis, & de executoribus litium, C. 3. t. 2.
 Statu hominum, D. 1. t. 5.
 Statuliberis, D. 40. t. 7.
 Stellionatus, D. 27. t. 20.
 Stipulatione servorum, l. 3. t. 18. D. 45. t. 3.
 Stratoribus, C. 12. t. 25.
 Studiis liberalibus urbis Romæ & Constantinopolitaneæ, C. 11. t. 18.
 Suariis & susceptoribus vini & cæteris corporatis, C. 11. t. 16.
 Subnotatio inelyti Imperatoris Isaaci Angeli de rondendis uxoribus Pontificum, C. 1. 3. d. Imper.
 Successione: Cognatorum, l. 3. t. 5.
 Feudi, F. 1. t. 8.
 Fratrum: vel gradibus succedentium in feudo, F. 2. t. 11.
 Libertarum, l. 3. t. 8.
 Successionibus sublatis quæ fiebant per bonorum venditiones, & ex Senatusconsulto Claudiano, l. 3. t. 13.
 Successoribus eorum qui in Africa degunt, N. 36.
 Successorio edicto, D. 38. t. 9. C. 6. t. 16.
 Suffragio, C. 4. t. 3.
 Suis & legitimis: Heredibus, D. 38. t. 15.
 Liberis & ex filia nepotibus ab intestato venientibus, C. 6. t. 54.
 Summa Trinitate, & fide catholica, ut nemo publice de ea contendere audeat, C. 1. t. 1.
 Sumptus inuncti muneris, ad omnes collegas pertinere, C. 11. t. 37.
 Sumptuum recuperatione, C. 10. t. 67.
 Supellectile legata, D. 33. t. 10.
 Superexactionibus, C. 10. t. 20.
 Superficiebus, D. 43. t. 18.
 Superindicto, C. 10. t. 18.
 Susceptoribus, præpositis & arcariis, C. 10. t. 70.
 Suspectis tutoribus & curatoribus, l. 1. t. 26. D. 26. t. 10. C. 5. t. 43.

T.

TAbellionibus, & ut protocolla dimittant in chartis, N. 44.
 Tabulariis, scribis, logographis & censualibus, C. 10. t. 69.
 Tabulis exhibendis, D. 43. t. 5. C. 8. t. 7.
 Tempore non solutæ pecuniæ super dote, N. 100.
 Temporibus: Et reparationibus appellationum seu consultationum, C. 7. t. 63.
 In integrum restitutionis, tam minorum & aliarum personarum, quæ restitui possunt, quam etiam heredum eorum, C. 2. t. 53.
 Termino moto, D. 47. t. 21.
 Testamentaria: Manumissione, C. 7. t. 2.
 Tutela, D. 26. t. 2. C. 5. t. 28.
 Testamento: Militari, l. 2. t. 11. D. 29. t. 1.
 Militis, C. 6. t. 21.

Resignato, L. 82.
 Testamentis: Et quemadmodum testamenta ordinantur, C. 6. t. 23.
 Et qui testamento facere possunt: & quemadmodum testamentum fiant, D. 28. t. 1.
 Imperfectis a parentibus in filios factis, & de divisione rerum a filiis coram parente, & de ejus facultatibus facta & subscripta, N. 107.
 Ordinandis, l. 2. t. 10.
 Testibus, D. 22. t. 5. C. 4. t. 10. N. 90.
 Tetartæro, quod est numismatis genus, C. 1. t. 2. Nicephori Phocæ.
 Thesauris, C. 10. t. 15.
 Tigno inuncto, D. 47. t. 3.
 Tonsura, Capillorum, C. 1. 4. Theoph.
 Mulierum, degere volentium in monasterio post trimestre facta, C. 1. 13. Manuelis Com.
 Tractoriis & stativis, C. 12. t. 52.
 Transactionibus, D. 2. t. 15. C. 2. t. 4.
 Tributaria actione, D. 14. t. 4.
 Tributorum exactores, si plusquam debeant egerint, qua pœna afficiendi sint, L. 61.
 Triente & semisse, & successionibus filiorum, & nepotum naturalium, & collationibus vel distributionibus, &c. N. 18.
 Tritico, vino, & oleo legato, D. 33. t. 6.
 Tutelis, l. 1. t. 13. D. 26. t. 1.
 & rationibus distrahendis, & utili curationis causa actione, D. 27. t. 3.
 Tutore: Et curatore qui non satis dedit, C. 5. t. 42.
 Qui pupillam suam vitiat, L. 54.
 Tutoribus vel curatoribus: Datis ab his qui jus dandi habent, & qui & in quibus causis specialiter dari possunt, D. 26. t. 5.
 Illustrissimarum & clarissimarum personarum, C. 5. t. 33.
 Tyronibus, C. 12. t. 44.

V.

Vacatione: Et excusatione munerum, D. 50. t. 5.
 Muneris publici, C. 10. t. 45.
 Variis & extraordinariis cognitionibus, & si judex litem suam fecisse dicatur, D. 50. t. 13.
 Vassallo: Decrepitæ ætatis, & qui feudum refutavit, ut filii investirentur, F. 2. t. 14.
 Milite qui arma bellica deposuit, F. 2. t. 21.
 Qui contra Constitutionem Lotharii regis beneficium alienavit, F. 2. t. 38.
 Vassallum feudum posse in alium arctiori lege transferre, F. 4. t. 108.
 Vasis factis & rebus ecclesiasticis, C. 1. 3. Nicephori.
 Ubi: Causa fiscalis, vel divinæ domus hominumque ejus agatur, C. 3. t. 26.
 Causa status agi debeat, C. 3. t. 22.
 Conveniatur, qui certo loco dare promisit, C. 3. t. 18.
 De criminibus agi oportet, C. 3. t. 15.
 De hereditate agitur, vel ubi heredes scripti, in possessionem mitti postulare debeant, C. 3. t. 20.
 De possessione agi oportet, C. 3. t. 16.
 De ratiociniis tam publicis quam privatis agi oportet, C. 3. t. 21.
 Et apud quem cognitio in integrum restitutionis agitanda, C. 2. t. 47.
 (4)

Fide-

Index omnium Titulorum.

Ponderatores & monetarii apud *Aegyptios*, &c. L. 11.
 Præponatur nomen Imperatoris documentis, & ut Latinis literis apertius tempora inscribantur, N. 47.
 Prodigus quæ ex rebus ipsius sint facere possit, L. 39.
 Purpuræ segmenta & particulae in publicis meriti-
 moniis sint, L. 80.
 Quæ circa Viminacium sunt ecclesiæ sub pro-
 prio archiepiscopo sint, &c. N. 2. ante titu-
 lum 6.
 Quæ defunt Advocatis partium iudex suppleat, C. 2. §. 11.
 Quæ mulier mariti odio abortat, repudiari ab illo
 possit, L. 31.
 Quemadmodum in aliis structuris lege cautum est,
 ita etiam subdialium ambulacrorum structuræ,
 quæ solaria appellantur, decem pedibus a vicino-
 rum ædificiis distent, L. 113.
 Qui alioqui principe sacerdotio dignus est, si legi-
 timi illi liberi sint, non impediatur illud conse-
 qui, L. 2.
 Qui cætera secundum sacros divinosque canones
 episcopali dignitate dignus esse probatur si libe-
 ri, &c. L. 2.
 Qui iuramentum defert, prior de Calumnia juret,
 L. 99.
 Qui obligatas se habere perhibent res minorum,
 aut obligati sunt eis ad eorum gubernationem
 penitus non accedant, &c. N. 72.
 Qui rejicere venerandum monasticæ vitæ habi-
 tum in animum induxerit, ac pro, &c. L. 8.
 Qui sacerdotes creandi sunt secundum ecclesiæ
 ritus, ea lege creentur, &c. L. 3.
 Qui tertium matrimonium contrahunt, sacri ca-
 nonis pœna obnoxii sint, L. 90.
 Qui viginti annorum est, hypodiaconus creari
 possit, L. 75.

Qui viginti annos habet, hypodiaconus creari pos-
 sit, L. 16.
 Ratio vassalli priusquam domini discutiatur, F. 4.
 §. 79.
 Restitutiones fideicommissi usque ad unum gra-
 dum consistant, N. 159.
 Ut Rusticani ad nullum obsequium devocentur,
 C. 11. §. 54.
 Salutare baptismum in quocunque sacro orato-
 rio peragi liceat, L. 15.
 Sententiam iudices in literas referant, &c.
 L. 45.
 Si maritus per matrimonii tempus in furorem in-
 cidat, intra quinquennium matrimonium solvi
 nequeat, L. 112.
 Sine prohibitione matres debitrices, & creditrices
 tutelam gerant minorum, &c. N. 94.
 Si uxor mente capiat, idque neque dolo mariti,
 neque ipso conscio aliorum maleficio fiat, &c.
 L. 111.
 Sponsalicia largitas specialis sit contractus, & de
 diversis capitulis, N. 119.
 Sufficiens numerus testium testamentum ratum
 faciat, tamen, &c. L. 42.
 Tam veterum principum, quam recentiorum nu-
 mismata modo iusti ponderis probæque materiæ
 sint, valeant, L. 52.
 Terrulae vel domus vel vinea sanctiss. ecclesiæ
 Myssiæ, in redemptionem captivorum, &c.
 N. 65.
 Vassalli, sumptibus domini servitia præstent, F. 4.
 §. 107.
 Utrubi, D. 43. §. 31.
 Vulgari: Et pupillari substitutione D. 28. §. 6.
 Substitutione, l. 2. §. 15. D. 28. §. 6. C. 6. §. 25.
 seqq.
 Uxoribus militum, & eorum qui reipub. causa ab-
 sunt, C. 2. §. 52.

C O R P O R I S
I V R I S C I V I L I S
T O M V S P R I M V S,
Q V O C O N T I N E N T V R
I N S T I T V T I O N V M
L I B R I Q V A T V O R
E T
D I G E S T O R V M
S I V E
P A N D E C T A R V M
L I B R I Q V I N Q V A G I N T A.

L I P S I A E,
I N O F F I C I N A L I B R A R I A
C H R I S T I A N I S A M V E L I S K R V G I I
M D C C X X V.

CORPUS
IVARIS CIVILIS

TOMVS PRIMVS

QVO CONTINENTVR

INSTITVTIONVM

LIBRI QVATOR

ET

DIGESTORVM

SECV

PANDECTARVM

LIBRI QVINQVAGINTA

ALPISIAE

IN OFFICINA LIBRARIA

CHRISTIANI SAMUELIS KRAVGH

MDCCLXXV

D. I V S T I N I A N I,
SACRATISSIMI PRINCIPIS,
I N S T I T V T I O N E S,
S I V E
E L E M E N T A I V R I S.
L I B R I Q V A T V O R.

P R O O E M I V M.

De Confirmatione Institutionum.

[IN NOMINE DOMINI NOSTRI IESV CHRISTI.]

Imperator Caesar, Flavius, IVSTINIANVS, Alamanicus, Gothicus, Francicus, Germanicus, Anticus, Alanicus, Vandalicus, Africanus, pius, felix, inclutus, victor, ac triumphator, semper Augustus, cupida legum iuventuti [S. D.]

IMPERATORIAM maiestatem non solum armis decoratam, sed etiam legibus oportet esse armatam: ut utrumque tempus, & bellorum, & pacis, recte possit gubernari; & princeps Romanus non solum in hostilibus praeliis victor existat, sed etiam per legitimos tramites calumniantium iniquitates expellat; & fiat tam juris religiosissimus, quam victis hostibus triumphator [magnificus.] §. 1. Quorum utramque viam cum summis vigiliis, summaque providentia, annuente Deo, perfecimus. † Et bellicos quidem sudores nostros Barbaricæ gentes, sub iuga nostra redactæ, cognoscunt: & tam Africa, quam aliæ innumere, provincie, post tanta temporum spatia, nostris victoriis a cælesti numine præstitis, iterum ditiori Romanæ, nostroque additæ imperio, protestantur. † Omnes vero populi legibus tam à nobis promulgatis, quam compositis, reguntur. §. 2. Et cum sacratissimas Constitutiones, antea confusas, in luculentam ereximus consonantiam: tunc nostram extendimus curam ad immensa Veteris Prudentiæ volumina: & opus desperatum, quasi per medium profundum euntes, cælesti favore jam adimplevimus. §. 3. Cumque hoc Deo propitio peractum est: Triboniano viro Magnifico, Magistro, & Exquestore sacri palatii nostri, [& Exconsule], nec non Theophilo, & Dorotheo, viris illustribus, Antecessoribus, (quorum omnium solertiam, & legum scientiam, & circa nostras iussiones fidem, jam

ex multis rerum argumentis accepimus) convocatis, mandavimus specialiter, ut ipsi nostra auctoritate, nostrisque suasionibus Institutiones componerent: ut liceat vobis prima legum cunabula non ab antiquis fabulis discere, sed ab Imperiali splendore appetere: & tam aures, quam animi vestri, nihil inutile, nihilque perperam positum, sed quod in ipsis rerum obtinet argumentis, accipiant: & quod priore tempore vix post quadriennium [prioribus] contingebat [ut tunc Constitutiones imperatorias legerent], hoc vos à primordio ingrediamini, digni tanto honore, tantaque reperti felicitate, ut & initium vobis & finis legum eruditionis à voce Principali procedat. §. 4. Igitur post libros quinquaginta Digestorum seu Pandectarum (in quibus omne jus antiquum collectum est, quod per eundem virum excelsum, Tribonianum, nec non cæteros viros illustres & facundissimos, confecimus), in quatuor libros easdem Institutiones partiri iussimus, ut sint totius legitimæ scientiæ prima elementa.

§. 5. In quibus breviter expositum est, & quod antea obtinebat, & quod postea desuetudine inumbratum, Imperiali remedio illuminatum est.

§. 6. Quas ex omnibus antiquorum Institutionibus, & præcipue ex commentariis Cæii nostri, tam Institutionum, quam Rerum quotidianarum, aliisque multis commentariis, compositas, cum tres viri prudentes prædicti nobis obtulerunt: & legimus, & recognovimus, & plenissimum nostrarum Constitutionum robur eis accommodavimus. §. 7. Summa itaque ope, & alacri studio has leges nostras accipite: & vosmetipsos sic eruditos ostendite, ut spes vos pulcherrima foveat, toto legitimo opere perfecto, posse etiam nostram Rempublic. in partibus ejus vobis credendis, gubernari. D. C P. xi. Kal. Dec. D. I V S T I N I A N O, P. P. A. III. CONS. 533.

I N S T I T V T I O N V M I V R I S
L I B E R P R I M V S.

TIT. I.

DE JUSTITIA ET JURE.

IUSTITIA est constans & perpetua voluntas jus suum cuique tribuendi. §. 1. Iurisprudentia est divinarum atque humanarum rerum no-

titia, iusti atque iniusti scientia. §. 2. His igitur generaliter cognitis, & incipientibus nobis exponere jura populi Romani, ita videntur posse tradi commodissime, si primo levi ac simplici via, post deinde diligentissima atque exactissima interpreta-

tione singula tradantur: alioqui, si statim ab initio rudem adhuc & infirmum animum studiosi multitudine ac varietate rerum oneraverimus, duorum alterum, aut desertorem studiorum efficiemus, aut cum magno labore, sæpe etiam cum dissidentia (quæ plerumque juvenes avertit), serius ad id perducemus, ad quod leviori via ductus, sine magno labore, & sine ulla dissidentia, maturius perducipotuiisset. §. 3. Iuris præcepta sunt hæc: honeste vivere, alterum non lædere, suum cuique tribuere.

§. 4. Hujus studii duæ sunt positiones, publicum & privatum. Publicum jus est, quod ad statum rei Romanæ spectat. Privatum, quod ad singulorum utilitatem. Dicendum est igitur de jure privato, quod tripartitum est: collectum est enim ex naturalibus præceptis, aut gentium, aut civilibus.

TIT. II.

DE JURE NATURALI, GENTIUM ET CIVILI.

Ius naturale est, quod natura omnia animalia docuit: nam jus istud non humani generis proprium est, sed omnium animalium [quæ in cælo], quæ in terra, quæ in mari nascuntur. Hinc descendit maris atque sceminae conjunctio, quam nos matrimonium appellamus; hinc liberorum procreatio, hinc educatio: videmus etenim, cætera quoque animalia istius juris pericia censer.

§. 1. Ius autem civile à jure gentium distinguitur: quod omnes populi, qui legibus & moribus reguntur, partim suo proprio, partim communi omnium hominum jure utuntur: nam quod quisque populus ipse sibi jus constituit, id ipsius proprium civitatis est, vocaturque jus civile, quasi jus proprium ipsius civitatis; quod vero naturalis ratio inter omnes homines constituit, id apud omnes peræque custoditur, vocaturque jus gentium, quasi quo jure omnes gentes utantur. Et populus itaque Romanus partim suo proprio, partim communi omnium hominum jure utitur. Quæ singula qualia sint, suis locis proponemus. §. 2. Sed jus quidem civile ex unaquaque civitate appellatur, veluti Atheniensium: nam si quis velit Solonis, vel Draconis leges appellare jus civile Atheniensium, non erraverit: sic enim & jus, quo Romanus populus utitur, jus civile Romanorum appellamus, vel jus Quiritum, quo Quirites utuntur. Romani enim [à Romulo], Quirites, à Quirino, appellantur. Sed quotiens non addimus nomen cuius sit civitatis, nostrum jus significamus: sicuti cum Poëtam dicimus, nec addimus nomen, subauditur apud Græcos egregius Homerus, apud nos Vergilius. † Ius autem gentium omni humano generi commune est; nam usu exigente, & humanis necessitatibus, gentes humanæ [jura] quædam sibi constituerunt. Bella etenim orta sunt, & captivitates sequutæ, & servitutes, quæ sunt naturali juri contrariæ. Iure enim naturali omnes homines ab initio liberi nascebantur. Et ex hoc jure gentium omnes pene contractus introducti sunt, ut emptio [&] venditio, locatio [&] conductio, societas, depositum, mutuum, & alii innumerabiles. §. 3. Constat autem jus nostrum quo utimur, aut scripto, aut sine scripto: ut apud Græcos τὸν νόμον οἱ μὲν ἔγραψαν, οἱ δὲ ἄγραφοι, id

est, legum aliæ [sunt] scriptæ, aliæ non scriptæ. Scriptum autem jus est lex, plebiscitum, senatusconsultum, Principum placita, magistratum edicta, responsa prudentum. §. 4. Lex est, quod pop. Romanus senatorio magistratu interrogante (veluti Consule) constituebat. † Plebiscitum est, quod plebs plebejo magistratu interrogante (veluti Tribuno) constituebat. Plebs autem à populo eo differt, quo species à genere: nam appellatione populi, universi cives significantur, connumeratis etiam patriciis & senatoribus; plebis autem appellatione sine patriciis & senatoribus cæteri cives significantur. Sed & plebiscita lege Hortensia lata, non minus valere, quam leges cœperunt. §. 5. Senatusconsultum est, quod senatus jubet, atque constituit. Nam cum auctus esset pop. Romanus in eum modum, ut difficile esset in unum eum convocari, legis sancienda causa: æquum visum est, senatum vice populi consuli. §. 6. Sed & quod Principi placuit, legis habet vigorem; quum lege Regia, quæ de ejus imperio lata est, populus ei & in eum omne imperium suum & potestatem concedat. Quodcumque ergo Imperator per epistolam constituit, vel cognoscens decrevit, vel edicto præcepit, legem esse constat: hæc sunt, quæ Constitutiones appellantur. Plane ex his quædam sunt personales, quæ nec ad exemplum trahuntur: [quoniam non hoc Princeps vult.] Nam quod alicui ob meritum indulget, vel si quam pœnam irrogavit, vel si cui sine exemplo subvenit, personam non transgreditur. Aliæ autem, quum generales sint, omnes procul dubio tenent. §. 7. Prætorum quoque edicta non modicam obtinent juris auctoritatem. Hoc etiam jus honorarium solemus appellare: quod qui honores gerunt, id est, magistratus, auctoritatem huic juri dederunt. Proponebant & Aediles Curules edictum de quibusdam causis, quod & ipsum juris honorarii portio est. §. 8. Responsa prudentum sunt sententiæ & opiniones eorum, quibus permissum erat de jure respondere: nam antiquitus constitutum erat, ut essent, qui jura publice interpretarentur, quibus à Cæsare jus respondendum datum est, qui Iurisconsulti appellabantur: quorum omnium sententiæ & opiniones eam auctoritatem tenebant, ut iudici recedere à responso eorum non liceret, ut est constitutum. §. 9. Sine scripto jus venit, quod usus approbavit: nam diuturni mores consensu utentium comprobati, legem imitantur. §. 10. Et non ineleganter in duas species jus civile distributum esse videtur: nam origo ejus ab institutis duarum civitatum, Athenarum sc. & Lacedæmoniorum, fluxisse videtur. In his enim civitatibus ita agi solitum erat, ut Lacedæmonii quidem magis ea, quæ pro legibus observabant, memoriæ mandarent: Athenienses vero ea, quæ in legibus scripta comprehendissent, custodirent. §. 11. Sed * naturalia quidem jura, quæ apud omnes gentes peræque observantur, divina quadam providentia constituta, semper firma atque immutabilia permanent: ea vero, quæ ipsa sibi quæque civitas constituit, sæpe mutari solent, vel tacito consensu populi, vel alia postea lege lata. §. 12. Omne autem jus, quo utimur, vel ad personas pertinet, vel ad res, vel ad actiones. Et prius de personis videamus.

videamus: nam parum est jus nosse, si personarum, quarum causa constitutum est, ignorentur.

TIT. III.

DE JURE PERSONARUM.

Summa itaque divisio de jure personarum hæc est: quod omnes homines aut liberi sunt, aut servi. §. 1. Et libertas quidem (ex qua etiam liberi vocantur) est naturalis facultas ejus, quod cuique facere libet, nisi si quid vi aut jure prohibetur.

§. 2. Servitus autem est constitutio juris gentium, qua quis dominio alieno contra naturam subijcitur. §. 3. Servi autem ex eo appellati sunt, quod Imperatores captivos vendere, ac per hoc servare, nec occidere solent: qui etiam mancipia dicti sunt, [eo] quod ab hostibus manu capiuntur. §. 4. Servi autem aut nascuntur, aut fiunt: nascuntur ex ancillis nostris: fiunt aut jure gentium, id est, ex captivitate; aut jure civili, cum liber homo major xx annis ad pretium participandum sese venundari passus est. §. 5. In servorum conditione nulla est differentia: in liberis autem multæ: aut enim sunt ingenui, aut libertini.

TIT. IV.

DE INGENUIS.

Ingenuus est is, qui statim ut natus est, liber est: sive ex duobus ingenuis matrimonio editus est, sive ex libertinis duobus, sive ex altero libertino & altero ingenuo. Sed & si quis ex matre nascitur libera, patre vero servo, ingenuus nihilominus nascitur: quemadmodum qui ex matre libera & incerto patre natus est, quoniam vulgo conceptus est. Sufficit autem liberam fuisse matrem eo tempore, quo nascitur, licet ancilla conceperit. Et è contrario, si libera conceperit, deinde ancilla facta pariat, placuit, eum qui nascitur, liberum nasci: quia non debet calamitas matris ei nocere, qui in ventre est. Ex his illud quaesitum est, si ancilla prægnans manumissa sit, deinde ancilla postea facta pepererit, liberum, an servum pariat? Et Martianus probat, liberum nasci: sufficit enim ei, qui in utero est, liberam matrem vel medio tempore habuisse [ut liber nascatur]: Quod & verum est. §. 1. Cum autem ingenuus aliquis natus sit, non officit ei in servitute fuisse, & postea manumissum esse: sæpius enim constitutum est, natalibus non officere manumissionem.

TIT. V.

DE LIBERTINIS.

Libertini sunt, qui ex justa servitute manumissi sunt. Manumissio autem est de manu datio. Nam quamdiu aliquis in servitute est, manui & potestati suppositus est: & manumissus, liberatur potestate. Quæ res à jure gentium originem sumpsit: utpote cum jure naturali omnes liberi nascerentur, nec esset nota manumissio, cum servitus esset incognita. Sed postquam jure gentium servitus invasit, sequutum est beneficium manumissionis. & cum uno communi nomine omnes homines appellarentur, jure gentium tria [hominum] genera esse cœperunt: liberi, & his contrarium servi, & tertium genus libertini, qui desierant esse servi.

§. 1. Multis autem modis manumissio procedit: aut enim ex sacris constitutionibus in sacrosanctis

Ecclesiis, aut vindicta manumittitur, aut inter amicos, aut per epistolam, aut per testamentum, aut per aliam quamlibet ultimam voluntatem. Sed & aliis multis modis libertas servo competere potest, qui tam ex veteribus, quam ex nostris constitutionibus introducti sunt. §. 2. Servi [vero] à dominis semper manumitti solent: adeo, ut vel in transitu manumittantur, veluti cum Prætor, aut Præses, aut Proconsul in balneum, vel in theatrum eant. §. 3. Libertinorum autem status tripertitus antea fuerat. Nam qui manumittebantur, modo majorem & justam libertatem consequerentur, & fiebant cives Romani: modo minorem, & Latini ex lege Iunia Norbana fiebant: modo inferiorem, & fiebant ex lege Ælia Sentia dedititii. Sed quoniam dedititiorum quidem pessima conditio jam ex multis temporibus in desuetudinem abierat, Latinorum vero nomen non frequentabatur: ideoque nostra pietas omnia augere, & in meliorem statum reducere desiderans, duabus constitutionibus hoc emendavit, & in pristinum statum reduxit: quia & à primis urbis Romæ cunabilis una atque simplex libertas competebat, id est, eadem, quam habebat manumissor; nisi quod scilicet libertinus sit, qui manumittitur; licet manumissor ingenuus sit. Et dedititios quidem per Constitutionem nostram expulimus, quam promulgavimus inter nostras decisiones: per quas, suggerente nobis Triboniano viro excelso, Quæstore [nostro], antiqui juris alterationes placavimus. Latinos autem Iunianos, & omnem quæ circa eos fuerat observantiam, alia constitutione per ejusdem Quæstoris suggestionem correximus, quæ inter Imperiales radiat sanctiones. Et omnes libertos, nullo nec ætatis manumissi, nec domini manumittentis, nec in manumissionis modo discrimine habito (sicut jam antea observabatur), civitate Romana decoravimus: multis modis additis, per quos possit libertas servis cum civitate Romana, quæ sola est in præsentia, præstari.

TIT. VI.

QUIBUS EX CAUSIS MANUMITTERE NON LICET.

Non tamen cuicumque volenti manumittere licet. nam is, qui in fraudem creditorum manumittit, nihil agit: quia lex Ælia Sentia impedit libertatem. §. 1. Licet autem domino, qui solvendo non est, [in testamento] servum suum cum libertate heredem instituere, ut liber fiat, heresque ei solus & necessarius: si modo ei nemo alius ex eo testamento heres extiterit; aut quia nemo heres scriptus sit, aut quia is, qui scriptus est, qualibet ex causa heres ei non extiterit. Idque eadem lege Ælia Sentia provisum est, & recte. Valde enim prospiciendum erat, ut egentes homines, quibus alius heres exiturus non esset, vel servum suum necessarium heredem haberent, qui satisfactorius esset creditoribus; aut hoc eo non faciente, creditores res hereditarias servi nomine vendant, ne injuria defunctus afficiatur. §. 2. Idemque juris est, & si sine libertate servus heres institutus est. Quod nostra constitutio non solum in domino, qui solvendo non est, sed generaliter constituit, nova humanitatis ratione: ut ex ipsa scriptura institutionis etiam

libertas ei competere videatur: quum non sit verisimile, eum, quem heredem sibi elegit, si prætermiserit libertatis dationem, servum remanere voluisse, & neminem sibi heredem fore. §. 3. In fraudem autem creditorum manumittere videtur, qui vel jam eo tempore, quo manumittit, solvendo non est; vel qui datis libertatibus desiturus est solvendo esse. Prævaluisse tamen videtur (nisi animum quoque fraudandi manumissor habuerit), non impediri libertatem, quamvis bona [ejus] creditoribus non sufficiant: sæpe enim de facultatibus suis amplius, quam in his est, sperant homines. Itaque tunc intelligimus impediri libertatem, cum utroque modo fraudantur creditores, id est, & consilio manumittentis, & ipsa re, eo quod ejus bona non sunt suffectura creditoribus. §. 4. Eadem lege Ælia Sentia domino minori viginti annis non aliter manumittere permittitur, quam si vindicta apud consilium, justa causa manumissionis adprobata, fuerint manumissi. §. 5. Iustæ autem manumissionis causæ hæc sunt: veluti si quis patrem aut matrem, filium filiamve, aut fratres sororesve naturales, aut pædagogum, aut nutricem, aut educatorem, aut alumnum alumnamve, aut collataneum manumittat: aut servum, procuratoris habendi gratia: aut ancillam, matrimonii [habendi] causa; dum tamen intra sex menses in uxorem ducatur; nisi justa causa impediatur: & [servus] qui manumittitur procuratoris habendi gratia, non minor decem & septem annis manumittatur. §. 6. Semel autem causa adprobata, si vera sit, si vera sit, non retractetur. §. 7. Cum ergo certus modus manumittendi minoribus viginti annis dominis per legem Æliam Sentiam constitutus esset, eveniebat, ut qui quatuordecim annos expleverat, licet testamentum facere, & in eo sibi heredem instituere, legataque relinquere posset, tamen si adhuc minor esset viginti annis, libertatem servo dare non posset. Quod non erat ferendum: nam cui totorum suorum bonorum in testamento dispositio data erat, quare non similiter ei, quemadmodum alias res, ita de servis suis in ultima voluntate disponere, quemadmodum voluerit, permittimus, ut & libertatem eis possit præstare? Sed cum libertas inæstimabilis res sit, & propter hoc ante xx ætatis annum antiquitas libertatem servo dare prohibebat: ideo nos mediam quodammodo viam eligentes, non aliter minori viginti annis libertatem in testamento dare servo suo concedimus, nisi decimum septimum annum impleverit, & decimum octavum attigerit. Quum enim antiquitas hujusmodi ætati, & pro aliis postulare conceperit: cur non etiam sui iudicii stabilitas ita eos adjuvare credatur, ut ad libertatem dandam servis suis possint pervenire?

TIT. VII.

DE LEGE FUSIA CANINIA
TOLLENDÆ.

Lege Fusia Caninia certus modus constitutus erat in servis testamento manumittendis: quam, quasi libertates impediens, & quodammodo invidiam, tollendam esse censuimus: quum satis fuerat inhumanum, vivos quidem licentiam habere totam suam familiam libertate donare, nisi alia cau-

sa impediatur libertatem, morientibus autem hujusmodi licentiam adimere.

TIT. VIII.

DE HIS, QUI SUI, VEL ALIENI
JURIS SUNT.

Sequitur de jure personarum alia divisio. Nam quædam personæ sui juris sunt, quædam alieno juri subjectæ. Rursus earum, quæ alieno juri subjectæ sunt, aliæ sunt in potestate parentum, aliæ in potestate dominorum. Videamus itaque de his, quæ alieno juri subjectæ sunt: nam, si cognoverimus, quæ istæ personæ sunt, simul intelligemus quæ sui juris sunt, ac prius inspiciamus de his, quæ in potestate dominorum sunt. §. 1. In potestate itaque dominorum sunt servi: quæ quidem potestas, juris gentium est: nam apud omnes peræque gentes animadvertere possumus, dominis in servos vitæ necisque potestatem fuisse; & quodcumque per servum acquiritur, id domino adquiri.

§. 2. Sed hoc tempore nullis hominibus, qui sub Imperio nostro sunt, licet sine causa legibus cognita, in servos suos [supra modum] sævire. Nam ex constitutione divi Antonini, qui sine causa servum suum occiderit, non minus puniri jubetur, quam si alienum servum occiderit. Sed & major asperitas dominorum ejusdem Principis constitutione coercetur: nam [Antoninus] consultus à quibusdam præsidibus provinciarum de his servis, qui ad ædem sacram, vel ad statuam Principum confugiunt, præcepit, ut, si intolerabilis videatur sævitia dominorum, cogantur servos suos bonis conditionibus vendere, ut pretium dominis daretur. & recte: expedit enim reipublicæ, ne sua re quis male utatur. Cujus rescripti ad Ælium Martianum emissi verba sunt hæc: *Dominorum quidem potestatem in servos suos illibatam esse oportet, nec cuiquam hominum jus suum detrabi: sed dominorum interest, ne auxilium contra sævitiam, vel famem, vel intolerabilem injuriam denegetur iis, qui jussu deprecantur. Ideoque cognosce de querelis eorum, qui ex familia Julii Sabini ad statuam confugerunt, & si vel durius habitos, quam equum est, vel infami iniuria adfectos esse cognoveris: venire iube, ita ut in potestatem domini non revertantur. Quod si mee constitutioni fraudem fecerit, sciat hoc me admissum severius executurum.*

TIT. IX.

DE PATRIA POTESTATE.

In potestate nostra sunt liberi nostri, quos ex justis nuptiis procreavimus. §. 1. Nuptiæ autem, siue matrimonium, est viri & mulieris conjunctio, individuum vitæ consuetudinem continens. §. 2. Ius autem potestatis, quod in liberos habemus, proprium est civium Romanorum: nulli enim alii sunt homines, qui talem in liberos habeant potestatem, qualem nos habemus.

§. 3. Qui igitur ex te & uxore tua nascitur, in tua potestate est. Item qui ex filio tuo & uxore ejus nascitur, id est, nepos tuus & neptis, æque in tua sunt potestate; & pronepos, & proneptis, & deinceps cæteri. Qui autem ex filia tua nascuntur, in potestate tua non sunt, sed in patris eorum.

TIT. X.

TIT. X.

DE NUPTIIS.

Iustas autem nuptias inter se cives Romani contrahunt, qui secundum præcepta legum coeunt: masculi quidem puberes, foeminae autem viripotentes, sive patres familiarum sint, sive filii familiarum: dum tamen si filii familiarum sint, consensum habeant parentum, quorum in potestate sunt. Nam hoc fieri debere, & civilis & naturalis ratio suadet: in tantum, ut iussus parentis præcedere debeat. Vnde quaesitum est, an furiosi filia nubere, aut furiosi filius uxorem ducere possit. Cumque super filio variabatur, nostra processit decisio, qua permissum est ad exemplum filiae furiosi, filium quoque [furiosi] posse & sine patris interventu matrimonium sibi copulare, secundum datum ex nostra constitutione modum. §. 1. Ergo non omnes nobis uxores ducere licet. nam à quarundam nuptiis abstinendum est. Inter eas enim personas, quæ parentum liberorumve locum inter se obtinent, contrahi nuptiæ non possunt: veluti inter patrem & filiam, vel avum & neptem, vel matrem & filium, vel aviam & nepotem, & usque in infinitum. Et si tales personæ inter se coierint, nefarias atque incestas nuptias contraxisse dicuntur. Et hæc adeo vera sunt, ut quamvis per adoptionem parentum liberorumve loco sibi esse coeperint, non possint inter se matrimonio jungi: in tantum, ut etiam dissoluta adoptione, idem juris maneat. Itaque eam, quæ tibi per adoptionem filia vel neptis esse coeperit, non poteris uxorem ducere, quamvis eam emancipaveris. §. 2. Inter eas quoque personas, quæ ex transverso gradu cognationis junguntur, est quadam similis observatio, sed non tanta. Sane enim inter fratrem sororemque nuptiæ prohibita sunt, sive ab eodem patre eademque matre nati fuerint, sive ex altero eorum. Sed si qua per adoptionem soror tibi esse coeperit, quamdiu, quidem constat adoptio, sane inter te & eam nuptiæ consistere non possunt: cum vero per emancipationem adoptio sit dissoluta, poteris eam uxorem ducere; sed & si tu emancipatus fueris, nihil est impedimento nuptiis. Et ideo constat, si quis generum adoptare velit, debere eum antea filiam suam emancipare: & si quis velit nurum adoptare, debere eum antea filium suum emancipare.

§. 3. Fratris vero vel sororis filiam uxorem ducere non licet: sed nec neptem fratris vel sororis quis ducere potest, quamvis quarto gradu sint: cuius enim filiam uxorem ducere non licet, neque ejus neptem permittitur. Ejus vero mulieris, quam pater tuus adoptavit, filiam non videris impediri uxorem ducere: quia neque naturali, neque civili jure tibi conjungitur.

§. 4. Duorum autem fratrum vel sororum liberi, vel fratris & sororis, conjungi possunt.

§. 5. Item amitam, licet adoptivam, ducere uxorem non licet; item nec materteram: quia parentum loco habentur. Qua ratione verum est, magnam quoque amitam, & materteram magnam prohiberi uxorem ducere. §. 6. Adfinitatis quoque veneratione à quarundam nuptiis abstinere necessesse est: ut ecce, privignam aut nurum uxorem ducere

non licet: quia utraque filiae loco sunt. Quod ita scilicet accipi debet, si fuit nurus aut privigna tua. Nam si adhuc nurus tua est, id est, si adhuc nupta est filio tuo, alia ratione uxorem eam ducere non poteris: quia eadem duobus nupta esse non potest. Item si adhuc privigna tua est, id est, si mater ejus tibi nupta est, ideo eam uxorem ducere non poteris, quia duas uxores eodem tempore habere non licet. §. 7. Socrum quoque & novercam prohibitum est uxorem ducere: quia matris loco sunt. Quod & ipsum dissoluta demum adfinitate procedit: alioquin si adhuc noverca est, id est, si adhuc patri tuo nupta est, communi jure impeditur tibi nubere, quia eadem duobus nupta esse non potest. Item si adhuc focrus est, id est, si adhuc filia ejus tibi nupta est, ideo impediuntur tibi nuptiæ, quia duas uxores habere non potes. §. 8. Mariti tamen filius ex alia uxore, & uxoris filia ex alio marito, vel contra, matrimonium recte contrahunt: licet habeant fratrem sororemve ex matrimonio postea contracto natos. §. 9. Si uxor tua post divortium ex alio filiam procreaverit: hæc non est quidem privigna tua, sed Iulianus ab hujusmodi nuptiis abstinere debere ait: nam constat, nec sponsam filii nurum esse, nec patris sponsam novercam esse, rectius tamen & jure facturos eos, qui ab hujusmodi nuptiis abstinuerint. §. 10. Illud certum est, serviles quoque cognationes impedimento nuptiis esse: si forte pater & filia, aut frater & soror manumissi fuerint. §. 11. Sunt & aliæ personæ, quæ propter diversas rationes nuptias contrahere prohibentur: quas in libris Digestorum, seu Pandectarum, ex vetere jure collectarum, enumerari permisimus. §. 12. Si adversus ea, quæ diximus, aliqui coierint: nec vir, nec uxor, nec nuptiæ, nec matrimonium, nec dos intelligitur. Itaque ii, qui ex eo coitu nascuntur, in potestate patris non sunt: sed tales sunt (quantum ad patriam potestatem pertinet) quales sunt ii, quos mater vulgo concepit. Nam nec hi patrem habere intelliguntur, cum & his pater incertus sit: unde solent spurii appellari, *παῖδες ἀνὰ σπέρμα*, id est, à satione, & *ἀπαρχαί*, quasi sine patre filii. Sequitur ergo, ut dissoluto tali coitu, nec dotis, nec donationis exactioni locus sit. Qui autem prohibitas nuptias contrahunt, & alias poenas patiuntur, quæ sacris constitutionibus continentur.

§. 13. Aliquando autem evenit, ut liberi, qui statim, ut nati sunt, in potestate parentum non sunt, postea redigantur in potestatem patris: qualis est is, qui dum naturalis fuerat, postea curiæ datus, potestati patris subicitur; nec non is, qui à muliere libera procreatus, cujus matrimonium minime legibus interdictum fuerat, sed ad quam pater consuetudinem habuerat, postea ex nostra constitutione dotalibus instrumentis compositis, in potestate patris efficitur. Quod & aliis liberis, qui ex eodem matrimonio postea fuerint procreati, similiter nostra constitutio præbuit.

TIT. XI.

DE ADOPTIONIBUS.

Non solum autem naturales liberi, secundum ea, quæ diximus, in potestate nostra sunt: verum etiam ii, quos adoptamus. §. 1. Adoptio autem duobus

duobus modis fit, aut Principali rescripto, aut imperio magistratus. Imperatoris auctoritate adoptare quis potest eos easve, qui quæve sui juris sunt. quæ species adoptionis dicitur adrogatio. Imperio magistratus adoptamus eos easve, qui quæve in potestate parentum sunt: sive primum gradum liberorum obtineant, qualis est filius, filia; sive inferiorem, qualis est nepos, neptis, pronepos, proneptis. §. 2. Sed hodie ex nostra constitutione, cum filiusfamilias à patre naturali extraneæ personæ in adoptionem datur, jura patris naturalis minime dissolvuntur, nec quicquam ad patrem adoptivum transit, nec in potestate ejus est: licet ab intestato jura successionis ei à nobis tributa sint. Si vero pater naturalis non extraneo, sed avo filii sui materno; vel si ipse pater naturalis fuerit emancipatus, etiam avo vel proavo simili modo paterno vel materno, filium suum dederit in adoptionem: in hoc casu, quia concurrunt in unam personam & naturalia, & adoptionis jura, manet stabile jus patris adoptivi, & naturali vinculo copulatum, & legitimo adoptionis modo constitutum; ut & in familia, & in potestate hujusmodi patris adoptivi sit.

§. 3. Cum autem impubes per Principale rescriptum adrogatur, causa cognita adrogatio fieri permittitur: & exquiratur causa adrogationis an honesta sit, expediatque pupillo. Et cum quibusdam conditionibus adrogatio fit, id est, ut caveat adrogator personæ publicæ, si intra pubertatem pupillus decesserit, restitutum se bona illis, qui, si adoptio facta non esset, ad successionem ejus venturi essent. Item non aliter emancipare eum potest adrogator, nisi causa cognita dignus emancipatione fuerit: & tunc sua bona ei reddat. Sed & si decedens pater eum exheredaverit, vel vivus sine justa causa emancipaverit: jubetur quartam partem ei bonorum suorum relinquere, videlicet præter bona, quæ ad patrem adoptivum transtulit, & quorum commodum ei postea acquisivit.

§. 4. Minorem natu, majorem non posse adoptare, placet. adoptio enim naturam imitatur: & pro monstro est, ut major sit filius, quam pater. Debet itaque is, qui sibi filium per adoptionem vel adrogationem facit, plena pubertate, id est, decem & octo annis præcedere. §. 5. Licet autem & in locum nepotis vel neptis, pronepotis vel proneptis, vel deinceps adoptare, quamvis filium quis non habeat.

§. 6. Et tam filium alienum quis in locum nepotis adoptare potest, quam nepotem in locum filii.

§. 7. Sed si quis nepotis loco adoptet, vel quasi ex filio, quem habet jam adoptatum; vel quasi ex illo, quem naturalem in sua potestate habet: eo casu & filius consentire debet, ne ei invito suus heres adgnascatur. Sed ex contrario, si avus ex filio nepotem det in adoptionem, non est necesse filium consentire. §. 8. In plurimis autem causis assimilatur is, qui adoptatus vel adrogatus est, ei, qui ex legitimo matrimonio natus est: & ideo si quis per imperatorem, vel apud Prætores, vel Præsides provinciarum non extraneum adoptaverit, potest eundem in adoptionem alii dare.

§. 9. Sed & illud utriusque adoptionis commune est, quod & ii, qui generare non possunt (quales sunt spadones), adoptare possunt: [castrati autem non

possunt.] §. 10. Fœminæ quoque adoptare non possunt, quia nec naturales liberos in sua potestate habent: sed ex indulgentia Principis, ad solatium liberorum amissorum, adoptare possunt.

§. 11. Illud proprium est adoptionis illius, quæ per sacrum oraculum fit, quod is qui liberos in potestate habet, si se adrogandum dederit, non solum ipse potestati adrogatoris subjicitur, sed etiam liberi ejus in ejusdem sunt potestate, tanquam nepotes. Sic etenim divus Augustus non ante Tiberium adoptavit, quam is Germanicum adoptasset; ut protinus, adoptione facta, inciperet Germanicus Augusti nepos esse. §. 12. Apud Catonem bene scriptum refert antiquitas, servos, si à domino adoptati sint, ex hoc ipso posse liberari. Unde & nos eruditi, in nostra Constitutione etiam eum servum, quem dominus actis intervenientibus filium suum nominaverat, liberum esse constituimus: licet hoc ad jus filii accipiendum non sufficiat.

TIT. XII.

QUIBUS MODIS JUS PATRIÆ POTESTATIS SOLVITUR.

Videamus nunc, quibus modis ii qui alieno juri sunt subiecti, eo jure liberentur. Et quidem quemadmodum liberentur servi à potestate dominorum, ex iis intelligere possumus, quæ de servis manumittendis superius exposuimus. Hi vero qui in potestate parentis sunt, mortuo eo sui juris fiunt. Sed hoc distinctionem recipit. Nam mortuo patre, sane omni modo filii filiarve sui juris efficiuntur: mortuo vero avo, non omnino nepotes neptesque sui juris fiunt; sed ita, si post mortem avi in potestatem patris sui recasuri non sunt. Itaque si moriente avo pater eorum vivit, & in potestate patris sui est, tunc post obitum avi in potestate patris sui fiunt. Si vero is, quo tempore avus moritur, aut jam mortuus est, aut [per emancipationem] exiit de potestate patris: tunc ii, qui in potestatem ejus cadere non possunt, sui juris fiunt. §. 1. Cum autem is, qui ob aliquod malefictum in insulam deportatur, civitatem amittit: sequitur, ut qui eo modo ex numero civium Romanorum tollitur, perinde quasi eo mortuo, desinant liberi in potestate ejus esse. Pariratione & si is, qui in potestate parentis sit, in insulam deportatus fuerit, desinit esse in potestate parentis. Sed si ex indulgentia Principis restituti fuerint, per omnia pristinum statum recipiunt. §. 2. Relegati autem patres in insulam, in potestate liberos retinent. Et ex contrario liberi relegati, in potestate parentum remanent.

§. 3. Poenæ servus effectus, filios in potestate habere desinit. Servi autem poenæ efficiuntur, qui in metallum damnantur, & qui bestiis subjiciuntur.

§. 4. Filiusfamilias si militaverit, vel si Senator, vel Consul factus fuerit, remanet in potestate patris: militia enim, vel consularis dignitas de patris potestate filium non liberat. Sed ex Constitutione nostra summa patriciatus dignitas illico, Imperialibus codicillis præstitis, filium à patria potestate liberat. Quis enim patiatur, patrem quidem posse per emancipationis modum potestatis suæ nexibus filium liberare, Imperatoriam autem celsitudinem non valere eum, quem sibi patrem elegit, ab aliena

aliena eximere potestate? §. 5. Si ab hostibus captus fuerit parens, quamvis servus hostium fiat, tamen pendet jus liberorum, propter jus postliminii: quia hi, qui ab hostibus capti sunt, si reversi fuerint, omnia pristina jura recipiunt. ideo re-
versus etiam liberos habebit in potestate: quia postliminium fingit, eum, qui captus est, in civitate semper fuisse. Si vero ibi decesserit: exinde, ex quo captus est pater, filius sui juris fuisse videtur. Ipse quoque filius neposve, si ab hostibus captus fuerit: similiter dicimus, propter jus postliminii, jus quoque potestatis parentis in suspenso esse. Dictum est autem postliminium à limine & post. Unde eum, qui ab hostibus [captus est, &] in fines nostros postea pervenit, postliminio reversum, recte dicimus. Nam limina, sicut in domo finem quendam faciunt, sic & imperii finem esse limen, veteres voluerunt. Hinc & limen dictum est, quasi finis quidam & terminus. ab eo postliminium dictum est, quia ad idem limen revertebatur, quod amiserat. Sed & qui captus victis hostibus recuperatur, postliminio rediisse existimatur. §. 6. Præterea emancipatione quoque desinunt liberi in potestate parentum esse. Sed emancipatio antea quidem vel per antiquam legis observationem procedebat, quæ per imaginarias venditiones, & intercedentes manumissiones celebrabatur, vel ex Imperiali rescripto: nostra autem providentia etiam hoc in melius per Constitutionem reformavit: ut fictione pristina explosa, recta via ad competentes judices, vel magistratus parentes intrent, & filios suos, vel filias, vel nepotes, vel neptes, ac deinceps, à sua manu dimittant. Et tunc ex edicto Prætoris in bonis hujusmodi filii, vel filia, vel nepotis, vel neptis, qui quæve à parente manumissus, vel manumissa fuerit, eadem jura præstantur parenti, quæ tribuuntur patrono in bonis liberti. Et præterea si impubes sit filius, vel filia, vel cæteri: ipse parens ex manumissione tutelam ejus nanciscitur. §. 7. Admonendi autem sumus, liberum arbitrium esse ei, qui filium & ex eo nepotem vel neptem in potestate habebit, filium quidem de potestate dimittere, nepotem vero vel neptem retinere: & è converso, filium quidem in potestate retinere, nepotem vero vel neptem manumittere: vel omnes sui juris efficere. Eadem & de pronepote, & pronepte dicta esse intelligantur. §. 8. Sed & si pater filium, quem in potestate habet, avo vel proavo naturali, secundum nostras Constitutiones super his habitas, in adoptionem dederit: id est, si hoc ipsum actis intervenientibus apud competentem judicem manifestaverit, præsentem eo, qui adoptatur, & non contradicente, nec non eo [præsentem,] qui adoptat: solvitur quidem jus potestatis patris naturalis, transit autem in hujusmodi parentem adoptivum, in cujus persona & adoptionem esse plenissimam, antea diximus. §. 9. Illud autem scire oportet, quod si nurus tua ex alio tuo conceperit, & filium postea emancipaveris, vel in adoptionem dederis, prægnante nuru tua, nihilominus quod ex ea nascitur in potestate tua nascitur. Quod si post emancipationem vel adoptionem conceptus fuerit: patris sui emancipati, vel avi adoptivi potestati subicitur.

§. 10. Et quidem neque naturales liberi, neque

adoptivi, ullo pene modo possunt cogere parentes, de potestate sua eos dimittere.

TIT. XIII.

DE TUTELIS.

TRanseamus nunc ad aliam divisionem personarum. Nam ex his personis, quæ in potestate non sunt, quædam vel in tutela sunt, vel in curatione, quædam neutro jure tenentur. Videamus ergo de his, quæ in tutela vel in curatione sunt. Ita enim intelligemus cæteras personas, quæ neutro jure tenentur. Ac prius dispiciamus de his, quæ in tutela sunt. §. 1. Est autem tutela (ut Servius definivit) vis ac potestas in capite libero, ad tuendum eum, qui propter ætatem se defendere nequit, jure civili data ac permessa. §. 2. Tutores autem sunt, qui eam vim ac potestatem habent, exque ipsa re nomen acceperunt. Itaque appellantur tutores, quasi tuitores atque defensores: sicut æditui dicuntur, qui ædes tuentur. §. 3. Permissum est itaque parentibus, liberis impuberibus, quos in potestate habent, testamento tutores dare. Et hoc in filios filiasque procedit omnimodo. nepotibus vero neptibusque ita demum parentes possunt testamento tutores dare, si post mortem eorum in potestatem patris sui non sunt recasuri. Itaque si filius tuus mortis tuæ tempore in potestate tua sit, nepotes [ex] eo non poterunt ex testamento tuo tutores habere, quamvis in potestate tua fuerint: scilicet quia mortuo te, in potestatem patris sui recasuri sunt. §. 4. Cum autem in compluribus aliis causis posthumi pro jam natis habeantur, & in hac causa placuit, non minus posthumis, quam jam natis testamento tutores dari posse: si modo in ea causa sint, ut si vivis parentibus nascerentur, sui [heredes,] & in potestate eorum fierent. §. 5. Sed & si emancipato filio tutor à patre datus fuerit testamento, confirmandus est ex sententia Præsidis omnimodo, id est, sine inquisitione.

TIT. XIV.

QUI TESTAMENTO TUTORES

DARI POSSUNT.

Dari autem tutor potest testamento non solum paterfamilias, sed etiam filiusfamilias.

§. 1. Sed & servus proprius testamento cum libertate recte tutor dari potest. Sed sciendum est, eum & sine libertate tutorem datum, tacite libertatem directam accepisse videri, & per hoc recte tutorem esse. Plane si per errorem, quasi liber, tutor datus sit, aliud dicendum est. Servus autem alienus pure inutiliter testamento datur tutor: sed ita, cum liber erit, utiliter datur: proprius autem servus inutiliter eo modo tutor datur.

§. 2. Furiosus vel minor viginti quinque annis tutor testamento datus, tutor tunc erit, cum compos mentis, aut major viginti quinque annis fuerit factus. §. 3. Ad certum tempus, vel ex certo tempore, vel sub conditione, vel ante hæredis institutionem posse dari tutorem, non dubitatur.

§. 4. Certe autem rei vel causæ tutor dari non potest: quia personæ, non causæ, vel rei, [tutor] datur. §. 5. Si quis filiabus suis vel filiis tutores dederit, etiam posthumæve [posthumos] dedisse videtur: quia filii vel filia appellatione & posthu-

mus

mus & posthuma continentur. Quod si nepotes sint, an appellatione filiorum & ipsis tutores dati sint? Dicendum est, ut & ipsis quoque dati videantur: si modo *liberos* dixerit: cæterum si *filios*, non continebuntur: aliter enim filii, aliter nepotes appellantur. Plane si posteris dederit: tam filii posthumi, quam cæteri liberi continebuntur.

TIT. XV.

DE LEGITIMA ADGNATORUM TUTELA.

Quibus autem testamento tutor datus non est, his ex lege duodecim tabularum adgnati sunt tutores, qui vocantur legitimi. §. 1. Sunt autem adgnati [cognati] per virilis sexus cognationem conjuncti, quasi à patre cognati: veluti frater [ex] eodem patre natus, fratris filius neposve ex eo; item patruus, & patru filius neposve ex eo. At qui per foemini sexus personas cognatione junguntur, adgnati non sunt: sed alias naturali jure cognati. Itaque amitæ tuæ filius non est tibi adgnatus, sed cognatus: & invicem tu illi eodem jure conjungeris: quia qui [ex ea] nascuntur, patris, non matris familiam sequuntur. §. 2. Quod autem [lex duodecim tabularum] ab intestato vocat ad tutelam adgnatos: non hanc habet significationem, si omnino non fecerit testamentum is, qui poterat tutores dare, sed si quantum ad tutelam pertinet, intestatus decesserit: quod tunc quoque accidere intelligitur, cum is, qui datus est tutor, vivo testatore decesserit. §. 3. Sed adgnationis quidem jus omnibus modis capitis diminutione plerumque perimitur; nam adgnatio juris [civilis] nomen est: cognationis vero jus non omnibus modis commutatur: quia civilis ratio civilia quidem jura corrumpere potest, naturalia vero non utique.

TIT. XVI.

DE CAPITIS DEMINUTIONE.

Est autem capitis deminutio, status mutatio. Ea-que tribus modis accidit. Nam aut maxima est capitis deminutio, aut minor (quam quidam mediam vocant) aut minima. §. 1. Maxima capitis deminutio est, cum aliquis simul & civitatem & libertatem amittit. quod accidit in his, qui servi pœnæ efficiuntur atrocitate sententiæ: vel libertis, ut ingratis erga patronos condemnatis: [vel his,] qui se ad pretium participandum venundari passi sunt. §. 2. Minor, sive media capitis deminutio est, cum civitas quidem amittitur, libertas vero retinetur. quod accidit ei, cui aqua & igni interdictum fuerit: vel ei, qui in insulam deportatus est. §. 3. Minima capitis deminutio est, cum civitas retinetur & libertas, sed status hominis commutatur. quod accidit in his, qui cum sui juris fuerint, coeperunt alieno juri subiecti esse, vel contra. [veluti si filiusfamilias à patre emancipatus fuerit, est capite deminutus.] §. 4. Servus autem manumissus, capite non minuitur: quia nullum caput habuit. §. 5. Quibus autem dignitas magis, quam status permutatur, capite non minuuntur, & ideo, à senatu motos capite non minui, constat.

§. 6. Quod autem dictum est, manere cognationis jus etiam post capitis deminutionem: hoc ita est, si minima capitis deminutio interveniat. ma-

net enim cognatio, nam si maxima capitis deminutio interveniat, jus quoque cognationis perit, ut puta servitute alicujus cognati: & ne quidem si manumissus fuerit, recipit cognationem. Sed & si in insulam quis deportatus sit, cognatio solvitur.

§. 7. Quum autem ad agnatos tutela pertineat: non simul ad omnes pertinet, sed ad eos tantum, qui proximiores gradu sunt: vel si plures ejusdem gradus sunt, ad omnes [pertinet. veluti si plures fratres sunt, qui unum gradum obtinent, pariter ad tutelam vocantur.]

TIT. XVII.

DE LEGITIMA PATRONORUM TUTELA.

Ex eadem lege duodecim tabularum libertorum & libertarum tutela ad patronos liberosque eorum pertinet, quæ & ipsa legitima tutela vocatur: non quia nominatim [in] ea lege de hac tutela caveatur, sed quia perinde accepta est per interpretationem, ac si verbis legis introducta esset. Eo enim ipso, quod hereditates libertorum libertarumque, si intestati decessissent, jussert lex ad patronos liberosve eorum pertinere, crediderunt veteres voluisse legem etiam tutelam ad eos pertinere: cum & adgnatos, quos ad hereditatem [lex] vocat, eosdem & tutores esse jussert: quia plerumque ubi successionis est emolumentum, ibi & tutelæ onus esse debet. Ideo autem diximus plerumque: quia si à foemina impubes manumittatur, ipsa ad hereditatem vocatur, quum alius sit tutor.

TIT. XVIII.

DE LEGITIMA PARENTUM TUTELA.

Exemplo patronorum recepta est & alia tutela, quæ & ipsa legitima vocatur. nam si quis filium aut filiam, nepotem aut neptem ex filio, & deinceps impuberes emancipaverit: legitimus eorum tutor erit.

TIT. XIX.

DE FIDUCIARIA TUTELA.

Est & alia tutela, quæ fiduciaria appellatur. nam si pater filium, vel filiam, nepotem, vel neptem, vel deinceps, impuberes manumiserit: legitimam nanciscitur eorum tutelam. Quo defuncto, si liberi [ejus] virilis sexus existant, fiduciarii tutores vel fratris vel sororis efficiuntur. Atqui patrono legitimo tutore mortuo, liberi quoque ejus legitimi sunt tutores: quoniam filius quidem defuncti, si non esset à vivo patre emancipatus, post obitum ejus sui juris efficeretur, nec in fratrum potestatem recideret, ideoque nec in tutelam; libertus autem si servus mansisset, utique eodem jure apud liberos domini post mortem ejus futurus esset. † Ita tamen hi ad tutelam vocantur, si perfectæ sint ætatis: quod nostra Constitutio in omnibus tutelis & curationibus observari generaliter præcepit.

TIT. XX.

DE ATILIANO TUTORE, ET EO QUI EX LEGE JULIA ET TITIA DABATUR.

Si cui nullus omnino tutor fuerat: ei dabatur in urbe quidem à Præatore urbano, & majore parte Tribunorum plebis, tutor ex lege Atilia; in provinciis

vinciis vero à Præsidibus provinciarum, ex lege Julia & Titia. §. 1. Sed & si in testamento tutor sub conditione, aut ex die certo datus fuerat: quamdiu conditio aut dies pendebat, ex eisdem legibus tutor dari poterat. Item si pure datus fuerat: quamdiu ex testamento nemo heres existeret, tamdiu ex eisdem legibus tutor petendus erat: qui desinebat esse tutor, si conditio extiterat, aut dies venerat, aut heres extiterat. §. 2. Ab hostibus quoque tutore capto, ex his legibus tutor petebatur: qui desinebat esse tutor, si is, qui captus erat, in civitatem reversus fuerat. nam reversus recipiebat tutelam jure postliminii. §. 3. Sed ex his legibus tutores pupillis desierunt dari, posteaquam primo Consules pupillis utriusque sexus tutores ex inquisitione dare cœperunt, deinde Prætores ex Constitutionibus. Nam supradictis legibus neque de cautione à tutoribus exigenda, rem salvam pupillis fore, neque de compellendis tutoribus ad tutelæ administrationem, quidquam cavebatur. §. 4. Sed hoc jure utimur, ut Romæ quidem Præfectus urbi, vel Prætor secundum suam jurisdictionem, in provinciis autem Præsides ex inquisitione tutores crearent; vel magistratus jussu Præsidium, si non sint magnæ pupilli facultates. §. 5. Nos autem per Constitutionem nostram hujusmodi difficultates hominum rescantes, nec expectata jussione Præsidium, disposuimus, si facultates pupilli vel adulti usque ad quingentos solidos valeant, Defensores civitatum una cum ejusdem civitatis religiosissimo Antistite, vel alias publicas personas, id est, magistratus, vel Juridicum Alexandrinæ civitatis, tutores vel curatores creare: legitima cautela secundum ejusdem Constitutionis normam præstanda, videlicet eorum periculo, qui eam accipiunt. §. 6. Impuberes autem in tutela esse, naturali juri conveniens est: ut is, qui perfectæ ætatis non sit, alterius tutela regatur. §. 7. Quum ergo pupillorum pupillarumque tutores negotia gerant, post pubertatem tutelæ judicio rationem reddunt.

TIT. XXI.

DE AUCTORITATE TUTORUM.

Auctoritas autem tutoris in quibusdam causis necessaria pupillis est, in quibusdam non est necessaria: ut ecce, si quid dari sibi stipulentur, non est necessaria tutoris auctoritas; quod si aliis promittant pupilli, necessaria est tutoris auctoritas. Namque placuit, meliorem quidem conditionem licere eis facere, etiam sine tutoris auctoritate: deteriore vero non aliter; quam [cum] tutoris auctoritate. unde in his causis, ex quibus obligationes mutue nascuntur, ut in emptionibus, venditionibus, locationibus, conductionibus, mandatis, depositis, si tutoris auctoritas non interveniat, ipsi quidem, qui cum his contrahunt, obligantur, at invicem pupilli non obligantur. §. 1. Neque tamen hereditatem adire, neque bonorum possessionem petere, neque hereditatem ex fideicommissis suscipere aliter possunt, nisi tutoris auctoritate (quamvis [illis] lacerata sit), ne ullum damnum habeant. §. 2. Tutor autem statim in ipso negotio præsens debet auctor fieri, si hoc pupillo prodesse existimaverit: post tempus vero, vel per epistolam interposita auctoritas nihil

agit. §. 3. Si inter tutorem pupillumque judicium agendum sit: quia ipse tutor in rem suam auctor esse non potest, non prætorius tutor (ut olim) constituitur, sed curator in locum ejus datur: quo [curatore] interveniente, judicium peragitur, & co-peracto, curator esse desinit.

TIT. XXII.

QUIBUS MODIS TUTELA FINITUR.

Pupilli pupillæque, cum puberes esse cœperint, [à] tutela liberantur. Pubertatem autem veteres quidem non solum ex annis, sed etiam ex habitu corporis in masculis æstimari volebant. Nostra autem majestas dignum esse castitate nostrorum temporum [existimans], bene putavit, quod in fœminis etiam antiquis impudicum esse visum est, id est, inspectionem habitudinis corporis, hoc etiam in masculos extendere. Et ideo [nostra] sancta Constitutione promulgata, pubertatem in masculis post decimumquartum annum completum illico initium accipere disposuimus: antiquitatis normam in fœminis bene positam, [in] suo ordine relinquentes, ut post duodecim annos completos viripotentes esse credantur. §. 1. Item finitur tutela, si adrogati sint adhuc impuberes, vel deportati: item si in servitutem pupillus redigatur, vel [si] ab hostibus captus fuerit. §. 2. Sed & si usque ad certam conditionem datus sit [tutor] testamento: æque evenit, ut desinat esse tutor existente conditione. §. 3. Simili modo finitur tutela morte vel pupillorum vel tutorum. §. 4. Sed & capitis deminutione tutoris, per quam libertas vel civitas amittitur, omnis tutela perit. Minima autem capitis deminutione tutoris, veluti si se in adoptionem dederit, legitima tantum tutela perit, cæteræ non pereunt. Sed pupilli & pupillæ capitis deminutio, licet minima sit, omnes tutelas tollit. §. 5. Præterea qui ad certum tempus testamento dantur tutores, finito eo, deponunt tutelam. §. 6. Desinunt etiam tutores esse, qui vel removentur à tutela ob id quod suspecti visi sunt; vel qui ex justa causa sese excusant, & onus administrandæ tutelæ deponunt, secundum ea quæ inferius proponemus.

TIT. XXIII.

DE CURATORIBUS.

Masculi quidem puberes, & fœminæ viripotentes, usque ad vicesimumquintum annum completum curatores accipiunt: quia licet puberes sint, adhuc tamen ejus ætatis sunt, ut sua negotia tueri non possint. §. 1. Dantur autem curatores ab eisdem magistratibus, à quibus & tutores. Sed curator testamento non datur: datus tamen confirmatur decreto Prætoris vel Præsidis.

§. 2. Item inviti adolescentes, curatores non accipiunt, præterquam in litem. curator enim & ad certam causam dari potest. §. 3. Furiosi quoque & prodigi, licet majores viginti quinque annis sint, tamen in curatione sunt adgnatorum ex lege duodecim tabularum. Sed solent Romæ Præfectus urbi vel Prætores, & in provinciis Præsides ex inquisitione eis curatores dare. §. 4. Sed & mente captis, & surdis, & mutis, & qui perpetuo morbo laborant

laborant (quia rebus suis superesse non possunt) curatores dandi sunt. §. 5. Interdum autem & pupilli curatores accipiunt: ut puta, si legitimus tutor non sit idoneus: quoniam habenti tutorem, tutor dari non potest. Item si testamento datus tutor, vel à Prætorè, aut Præsìde, idoneus non sit ad administrationem, nec tamen fraudulenter negotia administret: solet ei curator adjungi. Item loco tutorum, qui non in perpetuum, sed ad tempus à tutela excusantur, solent curatores dari.

§. 6. Quod si tutor adversa valetudine, vel alia necessitate impediatur, quo minus negotia pupilli administrare possit, & pupillus vel absit, vel infans sit: quem velit actorem, periculo ipsius tutoris Prætor, vel qui provinciæ præerit, decreto constituet.

TIT. XXIV.

DE SATISDATIONE TUTORUM
VEL CURATORUM.

NE tamen pupillorum pupillarumve, & eorum qui quæve in curatione sunt, negotia à curatoribus tutoribusque consumantur, vel deminuantur: curet Prætor, ut & tutores, & curatores eo nomine satisfiant. Sed hoc non est perpetuum. nam tutores testamento dati, satisfacere non coguntur: quia fides eorum & diligentia ab ipso testatore approbata est. item ex inquisitione tutores vel curatores dati, satisfactione non onerantur: quia idonei electi sunt. §. 1. Sed si ex testamento vel inquisitione duo pluresve dati fuerint: potest unus offerre satisfactionem de indemnitate pupilli vel adolescentis, & contutori suo vel concuratori præferri, ut solus administret: vel ut contutor [aut concurator] satis offerens præponatur ei, ut & ipse solus administret. Itaque per se non potest petere satisfactionem à contutore suo vel concuratore: sed offerre debet, ut electionem det concuratori vel contutori suo, utrum velit, satis accipere, an satisfacere. Quod si nemo eorum satis offerat: si quidem adscriptum fuerit à testatore, quis gerat, ille gerere debet. Quod si non fuerit adscriptum: quem major pars elegerit, ipse gerere debet: ut edicto Prætoris cavetur. Sin autem ipsi tutores dissenserint circa eligendum eum, vel eos qui gerere debent: Prætor partes suas interponere debet. Idem & in pluribus ex inquisitione datis comprobandum est: id est, ut major pars eligere possit, per quem administratio fiat. §. 2. Sciendum autem est, non solum tutores vel curatores pupillis, vel adultis, cæterisque personis ex administratione rerum teneri: sed etiam in eos, qui satisfactionem accipiunt, subsidiariam actionem esse: quæ ultimum eis præsidium possit adferre. Subsidiaria autem actio in eos datur, qui aut omnino à tutoribus vel curatoribus satisfacere non curaverunt, aut non idonee passi sunt caveri. Quæ quidem tam ex prudentium responsis, quam ex constitutionibus Imperialibus etiam in heredes eorum extenditur.

§. 3. Quibus constitutionibus & illud exprimitur, ut nisi caveant tutores & curatores, pignoris captis coercantur. §. 4. Neque autem Præfectus urbi, neque Prætor, neque Præses provinciæ, neque quisquam alius, cui tutores dandi jus est, hac

actione tenebitur: sed hi tantummodo, qui satisfactionem exigere solent.

TIT. XXV.

DE EXCUSATIONIBUS TUTORUM
VEL CURATORUM.

EXcusantur autem tutores & curatores variis ex causis: plerumque tamen propter liberos, sive in potestate sint, sive emancipati. Si enim tres liberos superstites Romæ quis habeat, vel in Italia quatuor, vel in provinciis quinque: à tutela vel cura potest excusari, exemplo cæterorum munerum. nam & tutelam & curam placuit publicum munus esse. Sed adoptivi liberi non profunt: in adoptionem autem dati naturali patri profunt. Item nepotes ex filio profunt ut in locum patris sui succedant: ex filia non profunt. Filii autem superstites tantum ad tutelam vel curam muneris excusationem profunt: defuncti autem non profunt. Sed si in bello amissi sunt: quæsitum est, an profint? Et constat, eos solos prodesse, qui in acie amittuntur: hi enim qui pro reipublica ceciderunt, in perpetuum per gloriam vivere intelliguntur.

§. 1. Item divus Marcus in Semestribus rescripsit, eum qui res fisci administrat, à tutela vel cura, quamdiu administrat, excusari posse. §. 2. Item qui reipublicæ causa absunt, à tutela vel cura excusantur. Sed & si fuerint tutores vel curatores [dati], deinde reipublicæ causa abesse cœperint: à tutela vel cura excusantur, quatenus reipublicæ causa absunt; & interea curator loco eorum datur: qui si reversi fuerint, recipiunt onus tutelæ. nam nec anni habent vacationem, ut Papinianus libro quinto Responsorum scripsit: nam hoc spatium habent ad novas tutelas vocati. §. 3. Et qui potestatem aliquam habent, se excusare possunt, ut divus Marcus rescripsit: sed susceptam tutelam deferere non possunt. §. 4. Item propter litem, quam cum pupillo vel adulto tutor vel curator habet, excusari non potest: nisi forte de omnibus bonis, vel hereditate controversia sit. §. 5. Item tria onera tutelæ non adfectatæ, vel curæ, præstant vacationem, quamdiu administrantur: ut tamen plurium pupillorum tutela vel cura eorundem bonorum, veluti fratrum, pro una computetur. §. 6. Sed & propter paupertatem excusationem tribui, tam divi fratres, quam per se divus Marcus rescripsit, si quis imparem se oneri injuncto possit docere.

§. 7. Item propter adversam valetudinem, propter quam ne suis quidem negotiis interesse potest, excusatio locum habet. §. 8. Similiter eos qui literas nesciunt, esse excusandos, divus Pius rescripsit: quamvis & imperiti literarum possint ad administrationem negotiorum sufficere. §. 9. Item si propter inimicitias aliquem testamento tutorem pater dederit, hoc ipsum præstat ei excusationem: sicut per contrarium non excusantur, qui se tutelam administraturos patri pupillorum promiserant.

§. 10. Non esse autem admittendam excusationem ejus, qui hoc solo utitur, quod ignotus patri pupillorum sit, divi fratres rescripserunt. §. 11. Inimicitia, quas quis cum patre pupillorum vel adultorum exercuit, si capitales fuerunt, nec reconciliatio intervenit, à tutela vel cura solent excusare.

§. 12. Item

§. 12. Item is, qui status controversiam à pupillorum patre passus est, excusatur à tutela. §. 13. Item major septuaginta annis à tutela & cura se potest excusare: minores autem vigintiquinque annis, olim quidem excusabantur, nostra autem constitutione prohibentur ad tutelam vel curam adspirare; adeo, ut nec excusatione opus sit. Qua constitutione cavetur, ut nec pupillus ad legitimam tutelam vocetur, nec adultus: quum sit incivile, eos qui alieno auxilio in rebus suis administrandis egere noscuntur, & ab aliis reguntur, aliorum tutelam vel curam subire. §. 14. Idem & in milite observandum est, ut nec volens ad tutelæ onus admittatur. §. 15. Item Romæ grammatici, rhetores, & medici, & qui in patria sua has artes exercent, & intra numerum sunt, à tutela & cura habent vacationem. §. 16. Qui autem vult se excusare, si plures habeat excusationes, & de quibusdam non probaverit, aliis uti intra tempora [constituta] non prohibetur. Qui autem excusare se volunt, non appellant: sed intra quinquaginta dies continuos, ex quo cognoverint se esse tutores vel curatores datos, se excusare debent, cuiuscunque generis sint, id est, qualitercunque dati fuerint tutores, si intra centesimum lapidem sunt ab eo loco, ubi tutores dati sunt. Si vero ultra centesimum lapidem habitant: di numeratione facta viginti milium diurnorum, & amplius triginta dierum, qui tamen (ut Scævola dicebat) sic debent computari, ne minus sint, quam quinquaginta dies. §. 17. Datus autem tutor, ad universum patrimonium datus esse creditur. §. 18. Qui tutelam alicujus gessit, invitus curator ejusdem fieri non compellitur: in tantum, ut licet paterfamilias, qui testamento tutorem dedit, adjecerit, se eundem curatorem dare, tamen invitum eum curam suscipere non cogendum, divi Severus & Antoninus rescripserunt. §. 19. Idem rescripserunt, maritum uxori suæ curatorem datum, excusare se posse, licet se immisceat. §. 20. Si quis autem falsis allegationibus excusationem tutelæ meruerit: non est liberatus onere tutelæ.

TIT. XXVI.

DE SUSPECTIS TUTORIBUS VEL CURATORIBUS.

Sciendum est, suspecti crimen ex lege duodecim tabularum descendere. §. 1. Datum est autem jus removendi tutores suspectos Romæ Prætori, & in provinciis Præsidibus earum, & Legato Proconsulis. §. 2. Ostendimus qui possint de suspecto cognoscere: nunc videamus, qui suspecti fieri possint. Et possunt quidem omnes tutores fieri suspecti, sive sint testamentarii, sive non sint, sed alterius generis tutores. Quare & si legitimus fuerit tutor,

accusari poterit. Quid, si patronus? Adhuc idem erit dicendum: dummodo meminerimus, famæ patroni parcendum esse, licet ut suspectus remotus fuerit. §. 3. Consequens est, ut videamus, qui possint suspectos postulare. Et sciendum est, quasi publicam esse hanc accusationem, hoc est, omnibus patere. Quinimo & mulieres [admittuntur ex rescripto divorum Severi & Antonini]: sed eæ solæ, quæ pietatis necessitudine ductæ ad hoc procedunt: ut puta mater, nutrix quoque, & avia, potest & soror. sed & si qua alia mulier fuerit, quam Prætor propensa pietate intellexerit, sexus verecundiam non egredientem, sed pietate productam, non sustinere injuriam pupillorum: admittet eam ad accusationem. §. 4. Impuberes non possunt tutores suos suspectos postulare: puberes autem curatores suos ex consilio necessariorum suspectos possunt arguere: & ita divi Severus & Antoninus rescripserunt. §. 5. * Suspectus autem est, qui non ex fide tutelam gerit, licet solvendo sit: ut Julianus quoque scripsit. Sed & ante quam incipiat tutelam gerere tutor, posse eum quasi suspectum removeri, idem Julianus scripsit: & secundum eum constitutum est. §. 6. Suspectus autem remotus, si quidem ob dolum, famosus est: si ob culpam, non æque. §. 7. Si quis autem suspectus postulatur: quoad cognitio finiatur, interdicitur ei administratio, ut Papiniano visum est. §. 8. Sed si suspecti cognitio suscepta fuerit: posteaquam tutor vel curator decesserit, extinguatur suspecti cognitio.

§. 9. Si quis tutor copiam sui non faciat: ut alimenta pupillo decernantur: cavetur epistola divorum Severi & Antonini, ut in possessionem bonorum ejus pupillus mittatur: & quæ mora deteriora futura sunt, dato curatore distrahi jubentur. Ergo ut suspectus removeri poterit, qui non præstat alimenta. §. 10. Sed si quis præsens negat propter inopiam alimenta posse decerni: si hoc per mendacium dicat, remittendum eum esse ad Præfectum urbi puniendum, placuit: sicut ille remittitur, qui data pecunia ministerium tutelæ adquisierit, vel redemerit. §. 11. Libertus quoque si fraudulenter tutelam filiorum vel nepotum patroni gessisse probetur, ad Præfectum urbi remittitur puniendus. §. 12. Novissime autem sciendum est, eos, qui fraudulenter tutelam administrant, etiam si satis offerant, removendos esse à tutela: quia satisfactio tutoris propositum malevolum non mutat, sed diutius grassandi in re familiari facultatem præstat.

§. 13. Suspectum etiam eum putamus, qui moribus talis est, ut suspectus sit. Enimvero tutor vel curator, quamvis pauper est, fidelis tamen & diligens, removendus non est quasi suspectus.

LIBER SECVNDVS.

TIT. I.

DE RERUM DIVISIONE [ET ADQUIRENDO IPSARUM DOMINIO.]

Superiore libro de jure personarum exposuimus; modo videamus de rebus: quæ vel in nostro patrimonio, vel extra patrimonium nostrum habentur. Quædam enim naturali jure

communia sunt omnium, quædam publica, quædam universitatis, quædam nullius, pleraque singulorum, quæ ex variis causis cuique adquiruntur, sicut ex subjectis apparebit. §. 1. Et quidem naturali jure communia sunt omnium hæc: aer, aqua profluens, & mare, & per hoc littora maris. Nemo igitur ad littus maris accedere prohibetur: dum

tamen à villis, & monumentis & ædificiis abstinere; quia non sunt juris gentium, sicut est mare.

§. 2. Flumina autem omnia, & portus, publica sunt. ideoque jus piscandi omnibus commune est in portu fluminibusque. §. 3. Est autem litus maris, quatenus hybernus fluctus maximus excurret. §. 4. Riparum quoque usus publicus est jure gentium, sicut ipsius fluminis. itaque naves ad eas appellere, funes arboribus ibi natis religare, onus aliquod in his reponere, cuilibet liberum est, sicut per ipsum flumen navigare. sed proprietas earum illorum est, quorum prædiis hærent: qua de causa arbores quoque in iisdem natæ, eorundem sunt.

§. 5. Littorum quoque usus publicus est, & juris gentium, sicut & ipsius maris. & ob id cuilibet liberum est casam ibi ponere, in quam se recipiat: sicut retia ficcare, & ex mari deducere. Proprietas autem eorum potest intelligi nullius esse: sed ejusdem juris esse, cujus & mare, & quæ subjacet mari terra vel arena. §. 6. Universitatis sunt, non singulorum, quæ in civitatibus sunt theatra, stadia, & si qua alia sunt communia civitatum. §. 7. Nullius autem sunt res sacræ, & religiosæ, & sanctæ. * quod enim divini juris est, id nullius in bonis est.

§. 8. Sacræ res sunt, quæ rite per Pontifices Deo consecratæ sunt: veluti ædes sacræ, & donaria, quæ rite ad ministerium Dei dedicata sunt: quæ etiam per nostram Constitutionem alienari & obligari prohibuimus; excepta causa redemptionis captivorum. Si quis autem auctoritate sua quasi sacrum sibi constituerit, sacrum non est, sed profanum. Locus autem in quo ædes sacræ sunt ædificatæ, etiam diruto ædificio sacer adhuc manet, ut & Papinian. scripsit. §. 9. Religiosum locum unusquisque sua voluntate facit, dum mortuum infert in locum suum. [in communem autem locum purum invito socio inferre non licet.] in commune vero sepulchrum etiam invitis cæteris licet [inferre.] Item si alienus usufructus est, proprietarium placet, nisi consentiente usufructuario, locum religiosum non facere. In alienum locum consentiente domino licet inferre: & licet postea ratum [non] habuerit, quam illatus est mortuus, tamen locus religiosus fit.

§. 10. Sanctæ quoque res, veluti muri & portæ [civitatis,] quodammodo divini juris sunt: & ideo nullius in bonis sunt. Ideo autem muros sanctos dicimus, quia pœna capitis constituta est in eos qui aliquid in muros deliquerint. Ideo & legum eas partes, quibus pœnas constituimus adversus eos, qui contra leges fecerint, sanctiones vocamus.

§. 11. Singulorum autem hominum multis modis res sunt. quarundam enim rerum dominium nanciscimur jure naturali, quod (sicut diximus) appellatur jus gentium: quarundam [vero] jure civili. Commodius est itaque à vetustiore jure incipere: palam est autem, vetustius esse jus naturale, quod cum ipso genere humano rerum natura prodidit. Civilia autem jura tunc esse coeperunt, cum & civitates condi, & magistratus creari, & leges scribi coeperunt. §. 12. Ferae igitur bestiae, & volucres, & pisces, & [omnia] animalia, quæ mari, cœlo & terra nascuntur, simul atque ab aliquo capta fuerint, jure gentium statim illius esse incipiunt, quod enim ante nullius est, id naturali ra-

tione occupanti conceditur, nec interest, feras bestias & volucres utrum in suo fundo quis capiat, an in alieno. Plane, qui alienum fundum ingreditur venandi aut aucupandi gratia, potest à domino, si is præviderit, prohiberi, ne ingreditur. Quicquid autem eorum ceperis, eousque tuum esse intelligitur, donec tua custodia coërcetur. Cum vero tuam evaserit custodiam, & in libertatem naturalem sese receperit, tuum esse desinit, & rursus occupantis fit. Naturalem autem libertatem recipere intelligitur, cum vel oculos tuos effugerit, vel ita sit in conspectu tuo, ut difficilis sit ejus persecutio. §. 13. Illud quæsitum est, an si fera bestia ita vulnerata sit, ut capi possit, statim tua esse intelligatur? [Et] quibusdam placuit, statim esse tuam; & eousque tuam videri, donec eam persequaris: quod si desieris persequi, desinere esse tuam, & rursus fieri occupantis. Alii vero putaverunt, non aliter tuam esse, quam si eam ceperis. Sed posteriorem sententiam nos confirmamus, quod multa accidere soleant, ut eam non capias. §. 14. Apium quoque fera natura est. Itaque [apes,] quæ in arbore tua confederint, antequam à te alveo includantur, non magis tuæ intelliguntur esse, quam volucres, quæ in arbore tua nidum fecerint. ideoque si alius eas incluserit, is earum dominus erit. Favos quoque, si quos effecerint, eximere quilibet potest. Plane integra re, si prævideris ingredientem fundum tuum, poteris eum jure prohibere, ne ingreditur. Examen quoque, quod ex alveo tuo evolverit, eousque intelligitur esse tuum, donec in conspectu tuo est, nec difficilis persecutio ejus est, alioquin occupantis fit. §. 15. Pavonum quoque & columbarum fera natura est: nec ad rem pertinet, quod ex consuetudine evolare & revolare solent. nam & apes idem faciunt, quarum constat feram esse naturam. † Cervos quoque quidam ita mansuetos habent, ut in sylvam ire, & redire soleant: quorum & ipsorum feram esse naturam, nemo negat. † In iis autem animalibus, quæ ex consuetudine abire & redire solent, talis regula comprobata est, ut eousque tua esse intelligantur, donec animum revertendi habeant: nam si revertendi animum habere desierint, etiam tua esse desinunt, & sunt occupantium. Revertendi autem animum videntur desinere habere tum, cum revertendi consuetudinem deseruerint. §. 16. Gallinarum autem & anserum non est fera natura. idque ex eo possumus intelligere, quod aliæ sunt gallinæ, quas feras vocamus: item alii sunt anseres, quos feros appellamus. Ideoque si anseres tui, aut gallinæ tuæ, aliquo modo turbati turbatæve evolaverint: licet conspectum tuum effugerint, quocunque tamen loco sint, tui tuæve esse intelliguntur: & qui lucrandi animo ea animalia detinet, furtum committere intelligitur. §. 17. Item ea, quæ ex hostibus capimus, jure gentium statim nostra sunt: adeo quidem, ut & liberi homines in servitutem nostram deducantur; qui tamen, si evaserint nostram potestatem & ad suos reversi fuerint, pristinum statum recipiant. §. 18. Item lapilli, & gemmæ, & cætera, quæ in littore maris inveniuntur, jure naturali statim inventoris sunt. §. 19. Item ea, quæ ex animalibus dominio tuo subiectis nata sunt, eodem jure

jure tibi adquiruntur. §. 20. Præterea quod per alluvionem agro tuo flumen adjecit, jure gentium tibi acquiritur. * Est autem alluvio incrementum latens. Per alluvionem autem id videtur adjici, quod ita paulatim adjicitur, ut intelligi non possit, quantum quoquo temporis momento adjiciatur.

§. 21. Quod si vis fluminis de tuo prædio partem aliquam detraxerit, & vicini prædio attulerit: palam est, eam tuam permanere. Plane si longiore tempore fundo vicini tui hæserit, arboreque quas secum traxit, in eum fundum radices egerint: ex eo tempore videntur vicini fundo acquisitæ esse.

§. 22. Insula, quæ in mari nata est, (quod raro accidit,) occupantis sit, nullius enim esse creditur. At insula in flumine nata (quod frequenter accidit,) si quidem mediam partem fluminis tenet, communis est eorum, qui ab utraque parte fluminis prope ripam prædia possident, pro modo [scilicet] latitudinis cujusque fundi, quæ prope ripam sit. Quod si alteri parti proximior sit: eorum est tantum, qui ab ea parte prope ripam prædia possident. Quod si aliqua parte divisum sit flumen, deinde infra unitum, agrum alicujus in formam insulæ redegerit: ejusdem permanet is ager, cujus & fuerat.

§. 23. Quod si naturali alveo in univèrsum derelicto, ad aliam partem fluere cœperit: prior quidem alveus eorum est, qui prope ripam ejus prædia possident, pro modo scilicet latitudinis cujusque agri, quæ prope ripam sit: novus autem alveus ejus juris esse incipit, cujus & ipsum flumen est, id est, publicus. Quod si post aliquod tempus ad priorem alveum reversum fuerit flumen: rursus novus alveus eorum esse incipit, qui prope ripam ejus prædia possident. §. 24. Alia sane causa est, si cujus totus ager inundatus fuerit: neque enim inundatio fundi speciem commutat: & ob id, si recesserit aqua, palam est eum fundum ejus manere, cujus & fuit.

§. 25. Quum ex aliena materia species aliqua facta sit ab aliquo, quæri solet, quis eorum naturali ratione dominus sit: utrum is, qui fecerit, an potius ille, qui materiæ dominus fuerit? ut ecce, si quis ex alienis uvis, aut olivis, aut spicis, vinum, aut oleum, aut frumentum fecerit: aut ex alieno auro, vel argento, vel ære vas aliquod fecerit: vel ex alieno vino & melle mulsum miscuerit: vel ex medicamentis alienis emplastrum aut collyrium composuerit: vel ex aliena lana vestimentum fecerit: vel ex alienis tabulis navem, vel armarium, vel subsellia fabricaverit. Et post multam Sabinianorum & Proculianorum ambiguitatem, placuit media sententia existimantium, si ea species ad priorem & rudem materiam reduci possit, eum videri dominum esse, qui materiæ dominus fuerit: si non possit reduci, eum potius intelligi dominum, qui fecerit: ut ecce, vas conflatum potest ad rudem materiam æris, vel argenti vel auri reduci; vinum autem, vel oleum, aut frumentum, ad uvas, vel olivas, vel spicas reverti non potest; at ne mulsum quidem ad vinum & mel resolvi potest. Quod si partim ex sua materia, partim ex aliena speciem aliquam fecerit quis: veluti ex suo vino & alieno melle mulsum miscuerit; aut ex suis & alienis medicamentis emplastrum aut collyrium; aut ex sua lana & aliena vestimentum fecerit: dubitandum non est,

hoc casu eum esse dominum qui fecerit: cum non solum operam suam dederit, sed & partem ejusdem materiæ præstiterit. §. 26. Si [tamen] alienam purpuram vestimento suo quis intexuerit: licet pretiosior sit purpura, tamen accessionis vice cedit vestimento: & qui dominus fuit purpuræ, adversus eum, qui subripuit, habet furti actionem, & condictionem; si ipse sit, qui vestimentum fecit, si alius: nam extinctæ res, licet vindicari non possint, condici tamen à furibus, & quibusque aliis possessoribus possunt. §. 27. Si duorum materiæ ex voluntate dominorum confusæ sint: totum id corpus, quod ex confusione sit, utriusque commune est: veluti si qui vina sua confuderint, aut massas argenti vel auri conflaverint. Sed & si diversæ materiæ sint, & ob id propria species facta sit; forte ex vino & melle mulsum, aut ex auro & argento electrum: idem juris est: nam & hoc casu communem esse speciem, non dubitatur. Quod si fortuito, & non voluntate dominorum, confusæ fuerint, vel ejusdem generis materiæ, vel diversæ: idem juris esse placuit. §. 28. Quod si frumentum Titii frumento tuo mistum fuerit: si quidem ex voluntate vestra, commune est: quia singula corpora, id est, singula grana, quæ cujusque propria fuerunt, ex consensu vestro communicata sunt. quod si casu id mistum fuerit, vel Titius id miscuerit sine tua voluntate: non videtur commune esse: quia singula corpora in sua substantia durant. Sed nec magis istis casibus commune sit frumentum, quam grex intelligitur esse communis, si pecora Titii tuis pecoribus mista fuerint. Sed si ab alterutro vestrum totum id frumentum retineatur: in rem quidem actio pro modo frumenti cujusque competit: arbitrio autem judicis continetur, ut ipse æstimet, quale cujusque frumentum fuerit.

§. 29. Cum in suo solo aliquis ex aliena materia ædificaverit, ipse intelligitur dominus ædificii: quia * omne, quod solo inædificatur, solo cedit. Nec tamen ideo is, qui materiæ dominus fuerat, desinit dominus ejus esse: sed tantisper neque vindicare eam potest, neque ad exhibendum de ea re agere, propter legem duodecim tabularum, qua cavetur, **NE QUIS TIGNUM ALIENUM ÆDIBUS SUIS JUNCTUM, EXIMERE COGATUR**: sed duplum pro eo præstet per actionem, quæ vocatur de tigno juncto. Appellatione autem tigni omnis materia significatur, ex qua ædificia fiunt. Quod ideo provisum est, ne ædificia rescindi necesse sit. Quod si aliqua ex causa dirutum sit ædificium, poterit materiæ dominus, si non fuerit duplum jam consequutus, tunc eam vindicare, & ad exhibendum de ea re agere.

§. 30. Ex diverso, si quis in alieno solo ex sua materia domum ædificaverit, illius sit domus, cujus & solum est. Sed hoc casu materiæ dominus proprietatem ejus amittit; quia voluntate ejus intelligitur esse alienata, utique si non ignorabat se in alieno solo ædificare. & ideo licet diruta sit domus, materiam tamen vindicare non potest. Certe illud constat, si in possessione constituto ædificatore, soli dominus petat domum suam esse, nec solvat pretium materiæ, & mercedes fabrorum: posse eum per exceptionem doli mali repelli: utique si

bonæ fidei possessor fuerit, qui ædificavit. Nam scienti alienum solum esse, potest obijci culpa, quod ædificaverit temere in eo solo, quod intelligebat alienum esse. §. 31. Si Titius alienam plantam in solo suo posuerit, ipsius erit. Et ex diverso si Titius suam plantam in Mævii solo posuerit, Mævii planta erit: si modo utroque casu radices egerit. ante enim quam radices egerit, ejus permanet, cujus fuerat. Adeo autem ex eo tempore, quo radices egerit planta, proprietates ejus commutatur: ut si vicini arbor ita terram Titii prefferit, ut in ejus fundum radices egerit, Titii effici arborem dicamus: ratio enim non permittit, ut alterius arbor esse intelligatur, quam cujus in fundum radices egerit. Et ideo prope confinium arbor posita, si etiam in vicini fundum radices egerit, communis fit.

§. 32. Qua ratione autem plantæ, quæ terræ coalescunt, solo cedunt, eadem ratione frumenta quoque, quæ sata sunt, solo cedere intelliguntur. Cæterum sicut is, qui in alieno solo ædificavit, si ab eo dominus petat ædificium, defendi potest per exceptionem doli mali, secundum ea, quæ diximus: ita ejusdem exceptionis auxilio tutus esse potest is, qui alienum fundum sua impensâ [bona fide] consecvit.

§. 33. Literæ quoque, licet aureæ sint, perinde chartis membranisque cedunt, ac solo cedere solent ea, quæ inædificantur, aut inferuntur. ideoque si in chartis membranisque tuis carmen, vel historiam, vel orationem Titius scripserit: hujus corporis non Titius, sed tu dominus esse videaris. Sed si à Titio petas tuos libros tuasve membranas, nec impensas scripturæ solvere paratus sis: poterit se Titius defendere per exceptionem doli mali, utique si earum chartarum membranarumve possessionem bona fide nactus est. §. 34. Si quis in aliena tabula pinxerit, quidam putant tabulam picturæ cedere: aliis videtur, picturam, qualiscunque sit, tabulæ cedere: sed nobis videtur melius esse, tabulam picturæ cedere. Ridiculum est enim picturam Apellis, vel Parrhasii, in accessionem vilissimæ tabulæ cedere. Vnde si à domino tabulæ imaginem possidente, is, qui pinxit, eam petat, nec solvat pretium tabulæ: poterit per exceptionem doli mali submoveri. At si is qui pinxit, [eam] possideat, consequens est, ut utilis actio domino tabulæ adversus eum detur: quo casu si non solvat impensam picturæ, poterit per exceptionem doli mali repelli; utique si bona fide possessor fuerit ille, qui picturam imposuit. Illud enim palam est, quod si is, qui pinxit, subripuit tabulas, siue alius, competit domino tabularum furti actio. §. 35. Si quis à non domino, quem dominum esse crediderit, bona fide fundum emerit, vel ex donatione, aliave qualibet iusta causa æque bona fide acceperit: naturali ratione placuit fructus, quos percepit, ejus esse pro cultura & cura. Et ideo si postea dominus supervenerit, & fundum vindicet, de fructibus ab eo consumptis agere non potest. Ei vero qui alienum fundum sciens possederit, non idem concessum est: itaque cum fundo etiam fructus, licet consumpti sint, cogitur restituere. §. 36. Is vero ad quem ususfructus fundi pertinet, non aliter fructuum dominus efficitur, quam si ipse eos percepit. Et ideo licet maturis fructibus, nondum tamen perceptis,

decefferit, ad hæredes ejus non pertinent, sed domino proprietatis adquiruntur. Eadem fere & de colono dicuntur. §. 37. In pecudum fructu etiam foetus est, sicuti lac, pilus, & lana. itaque agni, hædi, & vituli, & equuli & fuculi statim naturali jure domini fructuarii sunt. Partus vero ancillæ in fructu non est: itaque ad dominum proprietatis pertinet. absurdum enim videbatur, hominem in fructu esse: cum omnes fructus rerum natura gratia hominis comparaverit. §. 38. Sed si gregis ususfructum quis habeat, in locum demortuorum capitum ex foetu fructuarius submittere debet (ut & Iuliano visum est): & in vinearum demortuarum vel arborum locum, alias debet substituere. recte enim colere, & quasi bonus paterfamilias uti debet. §. 39. Thesaurus, quos quis in loco suo invenerit, divus Hadrianus, naturalem æquitatem sequutus, ei concessit, qui [eos] invenerit. Idemque statuit, si quis in sacro, aut religioso loco fortuito casu invenerit. At si quis in alieno loco, non data ad hoc opera, sed fortuito invenerit: dimidium domino soli concessit, & dimidium inventori. Et convenienter, si quis in Cæsaris loco invenerit, dimidium inventoris, & dimidium esse Cæsaris statuit. Cui convenienter est [ut] si quis in fiscali loco, vel publico, [vel civitatis] invenerit, dimidium ipsius esse [debeat] & dimidium fisci, vel civitatis. §. 40. Per traditionem quoque jure naturali res nobis adquiruntur: * nihil enim tam conveniens est naturali æquitati, quam voluntatem domini, volentis rem suam in alium transferre, ratam haberi: & ideo cujuscunque generis sit corporalis res, tradi potest, & à domino tradita alienatur. Itaque stipendiaria quoque & tributaria prædia eodem modo alienantur. Vocantur autem stipendiaria & tributaria prædia, quæ in provinciis sunt: inter quæ, nec non & Italica prædia, ex nostra constitutione nulla est differentia. sed si quidem ex causa donationis aut dotis, aut qualibet alia ex causa tradantur, sine dubio transferuntur. §. 41. Venditæ vero res & traditæ, non aliter emptori adquiruntur, quam si is venditori pretium solverit, vel alio modo ei satisfecerit: veluti expromissore aut pignore dato. quod quamquam cavetur ex lege duodecim tabularum, tamen recte dicitur, & jure gentium, id est jure naturali, id effici. sed si is, qui vendidit, fidem emptoris sequutus fuerit, dicendum est, statim rem emptoris fieri. §. 42. Nihil autem interest, utrum ipse dominus tradat alicui rem suam, an voluntate ejus alius, [cui ejus rei possessio permessa sit.]

§. 43. Qua ratione, si cui libera universorum negotiorum administratio permessa fuerit à domino, ilque ex his negotiis rem vendiderit, & tradiderit: faciet eam accipientis. §. 44. Interdum etiam sine traditione nuda voluntas domini sufficit ad rem transferendam: veluti si rem, quam tibi aliquis commodaverit, aut locaverit, aut apud te deposuerit, postea aut vendiderit [tibi] aut donaverit, [aut dotis nomine dederit]. Quamvis enim ex ea causa tibi eam non tradiderit: eo tamen ipso, quod patitur tuam esse, statim tibi acquiritur proprietates, perinde ac si eo nomine tibi tradita fuisset. §. 45. Item si quis merces in horreo depositas vendiderit, simul atque

claves horrei tradiderit emptori, transfert proprietatem mercium ad emptorem. §. 46. Hoc amplius, interdum & in incertam personam collata voluntas domini transfert rei proprietatem: ut ecce, Praetores & Consules, cum mililia jactant in vulgus, ignorant quod eorum quisque sit excepturus; & tamen quia volunt quod quisque acceperit, ejus esse, statim eum dominum efficiunt. §. 47. Qua ratione verius esse videtur, si rem pro derelicto à domino habitam occupaverit quis, statim eum dominum effici. Pro derelicto autem habetur, quod dominus ea mente abjecerit, ut id [in numero] rerum suarum esse nolit: ideoque statim dominus ejus esse definit. §. 48. Alia sane causa est earum rerum, quæ in tempestate levandæ navis causa ejiciuntur. hæ enim dominorum permanent; quia palam est eas non eo animo ejici, quod quis eas habere nolit, sed quo magis cum ipsa navi maris periculum effugiat. Qua de causa, si quis eas fluctibus expulsas, vel etiam in ipso mari nactus, lucrandi animo abstulerit, furtum committit. Nec longe videntur discedere ab his, quæ de rheda corrente non intelligentibus dominis cadunt.

TIT. II.

DE REBUS CORPORALIBUS, ET INCORPORALIBUS.

Quædam præterea res corporales sunt, quædam incorporales. §. 1. Corporales hæ sunt, quæ tangi possunt: veluti fundus, homo, vestis, aurum, argentum, & denique aliæ res innumerabiles.

§. 2. Incorporales autem sunt, quæ tangi non possunt: qualia sunt ea, quæ in jure consistunt: sicut hereditas, ususfructus, usus [&] obligationes quoquomodo contractæ. Nec ad rem pertinet, quod in hereditate res corporales continentur. nam & fructus, qui ex fundo percipiuntur, corporales sunt: & id, quod ex aliqua obligatione nobis debetur, plerumque corporale est, veluti fundus, homo, pecunia. nam ipsum jus hereditatis, & ipsum jus utendi fruendi, & ipsum jus obligationis incorporale est. §. 3. Eodem numero sunt jura prædiorum urbanorum, & rusticorum, quæ etiam servitutes vocantur.

TIT. III.

DE SERVITUTIBUS PRÆDIORUM.

Rusticorum prædiorum jura sunt hæc: iter, actus, via, aquæductus. Iter est jus eundi, ambulandi hominis, non etiam jumentum agendi [vel vehiculum]. Actus est jus agendi vel jumentum, vel vehiculum. Ita qui habet iter, actum non habet: qui actum habet, & iter habet, [eoque uti potest] etiam sine jumento. Via est jus eundi & agendi & ambulandi: nam & iter & actum via in se continet. Aquæductus est jus aquæ ducendæ per fundum alienum. §. 1. Prædiorum urbanorum servitutes sunt hæc, quæ ædificiis inhaerent: ideo urbanorum prædiorum dictæ, quoniam ædificia omnia, urbana prædia appellamus, etsi in villa ædificata sint. Item urbanorum prædiorum servitutes sunt: ut vicinus onera vicini sustineat: ut in parietem ejus liceat vicino tignum immittere: ut stillicidium vel flumen recipiat quis in ædes suas, vel in arcam, vel in cloacam: ne altius quis tollat ædes suas, ne luminibus vicini officiat. §. 2. Inter rusticorum

prædiorum servitutes quidam computari recte putant aquæ haustum, pecoris ad aquam adpulsus, jus pascendi, calcis coquendæ, arenæ fodiendæ.

§. 3. Ideo autem hæ servitutes prædiorum appellantur, quoniam sine prædiis constitui non possunt. nemo enim potest servitutem adquirere urbani vel rustici prædii, nisi qui habet prædium.

§. 4. Si quis velit vicino aliquod jus constituere, pactionibus atque stipulationibus id efficere debet. Potest etiam testamento quis heredem suum damnare ne altius tollat ædes suas, ne luminibus ædium vicini officiat: vel ut patiat eum tignum in parietem suum immittere, stillicidiumve adversus eum habere: vel ut patiat eum per fundum ire, agere, aquamve ex eo ducere.

TIT. IV.

DE USUFRUCTU.

Ususfructus est jus alienis rebus utendi fruendi salva rerum substantia. Est autem jus in corpore: quo sublato, & ipsum tolli necesse est.

§. 1. Ususfructus à proprietate separationem recipit: idque pluribus modis accidit: ut ecce, si quis usumfructum alicui legaverit, nam heres nudam habet proprietatem, legatarius vero usumfructum; & contra, si fundum legaverit, deducto usufructu, legatarius nudam habet proprietatem, heres vero usumfructum; item alii usumfructum, alii deducto eo fundum legare potest. Sine testamento [vero] si quis velit usumfructum alii constituere: pactionibus & stipulationibus id efficere debet. Ne tamen in universum inutiles essent proprietates, semper abscedente usufructu: placuit certis modis extinguere usumfructum, & ad proprietatem reverti. §. 2. Constituitur autem usufructus non tantum in fundo & ædibus, verum etiam in servis, & jumentis, & ceteris rebus: [exceptis iis, quæ ipso usu consumuntur.] Nam hæ res neque naturali ratione, neque civili recipiunt usumfructum. quo [in] numero sunt vinum, oleum, frumentum, vestimenta: quibus proxima est pecunia numerata. namque ipso usu assidua permutatione quodammodo extinguitur. Sed utilitatis causa senatus censuit, posse etiam earum rerum usumfructum constitui: ut tamen eo nomine heredi utiliter caveatur. Itaque si pecuniæ usufructus legatus sit: ita datur legatario, ut ejus fiat, & legatarius satisfacet heredi de tanta pecunia restituenda, si morietur, aut capite minuetur. Cæteræ quoque res ita traduntur legatario, ut ejus fiant: sed æstimatis his, satisfidatur, ut si moriatur, aut capite minuatur, tanta pecunia restituatur, quanti hæ fuerint [æstimatæ.] Ergo senatus non fecit quidem earum rerum usumfructum (nec enim poterat, sed per cautionem quasi usumfructum constituit. §. 3. Finitur autem usufructus morte usufructuarii, & duabus capitis diminutionibus, maxima & media, & non utendo per modum & tempus: quæ omnia nostra statuit Constitutio. Item finitur usufructus, si domino proprietatis ab usufructuario cedatur (nam cedendo extraneo nihil agitur): vel ex contrario, si usufructuarius proprietatem rei adquisierit; quæ res consolidatio appellatur. † Eo amplius constat, si ædes incendio consumptæ fuerint, vel etiam terræmotu, vel vitio suo corruerint: extinguere

usum-

usumfructum, & ne aræ quidem usumfructum de-
beri. §. 4. Cum autem finitus fuerit totus usus-
fructus: revertitur scilicet ad proprietatem, & ex eo
tempore nudæ proprietatis dominus incipit ple-
nam in re habere potestatem.

TIT. V.

DE USU, ET HABITATIONE.

Iisdem illis modis, quibus ususfructus constitui-
tur, etiam nudus usus constitui solet: iisdemque
illis modis finitur, quibus & ususfructus definit.

§. 1. Minus autem juris est in usu quam in usu-
fructu. nam is, qui fundi nudum habet usum, nihil
ulterius habere intelligitur, quam ut oleribus, po-
mis, floribus, fœno, stramentis, & lignis ad usum
cotidianum utatur: in eoque fundo hætenus ei
morari licet, ut neque domino fundi molestus sit,
neque iis, per quos opera rustica fiunt, impedimen-
to: nec ulli alii jus, quod habet, aut locare, aut
vendere, aut gratis concedere potest [quum is, qui
usumfructum habet, possit hæc omnia facere].

§. 2. Item is, qui ædium usum habet, hætenus
jus habere intelligitur, ut ipse tantum inhabitet;
nec hoc jus ad alium transferre potest. & vix rece-
ptum esse videtur, ut hospitem ei recipere liceat;
& cum uxore, liberisque suis, item libertis, nec
non personis aliis liberis, quibus non minus quam
servis utitur, habitandi jus habeat: & convenien-
ter si ad mulierem usus ædium pertineat, & cum
marito ei habitare liceat. §. 3. Item is, ad quem
servi usus pertinet, ipse tantum opera atque mini-
sterio ejus uti potest: ad alium vero nullo modo
jus suum transferre, ei concessum est. Idem scili-
cet juris est & in jumento. §. 4. Sed & si pecorum,
vel ovium usus legatus sit: neque lacte, neque
agnis, neque lana utetur usufructarius: quia ea in fru-
ctu sunt. Plane ad stercoreandum agrum suum pe-
coribus uti potest. §. 5. Sed si cui habitatio lega-
ta, sive aliquo modo constituta sit: neque usus vi-
detur, neque ususfructus, sed quasi proprium ali-
quod jus: quanquam habitationem habentibus,
propter rerum utilitatem, secundum Marcelli sen-
tentiam nostra decisione promulgata permisimus
non solum in ea degere, sed etiam alius locare.

§. 6. Hæc de servitutibus, & usufructu, & usu, &
habitatione dixisse sufficiat. De hereditatibus au-
tem & obligationibus, suis locis proponemus. Ex-
posuimus summam, quibus modis jure gentium
res adquiruntur: modo videamus, quibus modis
legitimo & civili jure adquiruntur.

TIT. VI.

DE USUCAPIONIBUS, ET LONGI
TEMPORIS PRÆSCRI-
PTIONIBUS.

Jure civili constitutum fuerat, ut qui bona fide ab
eo, qui dominus non erat, cum crederet eum
dominum esse, rem emerit, vel ex donatione, alia-
ve quavis iusta causa acceperit, is eam rem, si mo-
bilis erat, anno ubique uno: si immobilis, bien-
nio tantum in Italico solo usucaperet, ne rerum do-
minia in incerto essent. Et quum hoc placitum
esset, putantibus antiquioribus, dominis sufficere
ad inquirendas res suas præfata tempora: nobis
melior sententia relictæ, ne domini matutinas suas

rebus defraudentur, neque certo loco beneficium
hoc concludatur, & ideo Constitutionem super hoc
promulgavimus, qua cautum est, ut res quidem
mobiles, per triennium, immobiles vero per
longi temporis possessionem (id est, inter præ-
sentes decennio, inter absentes viginti annis)
usucapiantur: & his modis non solum in Ita-
lia, sed etiam in omni terra, quæ nostro Im-
perio gubernatur, dominia rerum, iusta causa
possessionis præcedente, adquirantur. §. 1. Sed
aliquando, etiam si maxime quis bona fide rem pos-
sederit, non tamen illi usucapio ullo tempore pro-
cedit: veluti si quis liberum hominem, vel rem sa-
cræ, vel religiosæ, vel servum fugitivum possi-
deat. §. 2. Furtivæ quoque res, & quæ vi posses-
sæ sunt, nec si prædicto longo tempore bona fide
possessæ fuerint, usucapi possunt: nam furtivarum
rerum lex duodecim tabularum, & lex Atilia inhi-
bent usucapionem; vi possellarum, lex Julia &
Plautia. §. 3. Quod autem dictum est, furtivarum
& vi possellarum rerum usucapionem per leges pro-
hibitam esse, non eo pertinet, ut ne ipse fur, qui ve
per vim possidet, usucapere possit (nam his alia ra-
tione usucapio non competit, quia scilicet mala fi-
de possident); sed ne ullus alius, quamvis ab eis
bona fide emerit, vel ex alia causa acceperit, usuca-
piendi jus habeat. Unde in rebus mobilibus non
facile procedit, ut bonæ fidei possessoribus usuca-
pio competat. Nam qui [sciens] alienam rem
vendiderit, vel ex alia causa tradiderit, furtum ejus
committit. §. 4. Sed tamen id aliquando aliter se
habet. nam si heres rem defuncto commodatam,
aut locatam, vel apud eum depositam, existimans
hæreditariam esse, bona fide accipienti vendide-
rit, aut donaverit, aut dotis nomine dederit, quin
is, qui acceperit, usucapere possit, dubium non
est: quippe cum ea res in furti vitium non cecide-
rit: quum utique heres, qui bona fide tanquam
suam alienaverit, furtum non committat.

§. 5. Item si is, ad quem ancillæ usufructus per-
tinet, partem suam esse credens vendiderit, aut do-
naverit: furtum non committit. furtum enim sine
affectu furandi non committitur. §. 6. Aliis quo-
que modis accidere potest, ut quis, sine vitio furti,
rem alienam ad aliquem transferat, & efficiat, ut à
possessore usucapiatur. §. 7. Quod autem ad eas
res, quæ solo continentur, expedit: ius ita proce-
dit, ut si quis loci vacantis possessionem propter ab-
sentiam aut negligentiam domini, aut quia sine suc-
cessore decessit, sine vi nanciscatur, quamvis ipso
mala fide possideat (quia intelligit se alienum fun-
dum occupasse), tamen si alii bona fide accipienti
tradiderit, poterit ei longa possessione res adquiri:
quia neque furtivum, neque vi possessum accepe-
rit. Abolita est enim quorundam veterum senten-
tia, existimantium etiam fundi locive furtum fieri,
& eorum utilitati, qui res soli possident, Principa-
libus constitutionibus prospicitur, ne etiā lon-
ga & indubitata possessio debeat auferri. §. 8. Ali-
quando etiam furtiva, vel vi possessa res usucapi
potest: veluti si in domini potestatem re-
versa fuerit. tunc enim vitio rei purgato, procedit
ejus usucapio. §. 9. Res fisci nostri usucapi non
potest. Sed Papinianus scripsit, bonis vacantibus
fisco

fisco rōndum nunciatis, bonæ fidei emptorem traditam sibi rem ex his bonis usucapere posse: & ita divus Pius, & divi Severus & Antoninus rescripserunt. §. 10. Novissime sciendum est, rem talem esse debere, ut in se non habeat vitium, ut à bonæ fidei emptore usucapi possit, vel qui ex alia iusta causa possidet. §. 11. Error autem falsæ causæ usucapionem non parit: veluti si quis cum non emerit, emisse se existimans, possideat: vel cum ei donatum non fuerit, quasi ex donatione possideat. §. 12. Diutina possessio, quæ prodesse cœperat defuncto, & heredi & bonorum possessori continuatur: licet ipse sciat prædium alienum esse. quod si ille initium iustum non habuit: heredi & bonorum possessori licet ignoranti, possessio non prodest. Quod nostra Constitutio similiter & in usucapionibus observari constituit, ut tempora continuentur. §. 13. Inter venditorem quoque & emptorem conjungi tempora, divi Severus & Antoninus rescripserunt. §. 14. Edicto divi Marci cavetur, cum qui à fisco rem alienam emit, si post venditionem quinquennium præterierit, posse dominum rei exceptione repellere. Constitutio autem divæ memoræ Zenonis bene prospexit iis, qui à fisco per venditionem, aut donationem, vel alium titulum accipiunt aliquid: ut ipsi quidem securi statim fiant, & victores existant, sive experiantur, sive conveniantur: adversus autem sacratissimum ararium usque ad quadriennium liceat iis intendere, qui pro dominio vel hypotheca earum rerum, quæ alienatæ sunt, putaverint sibi quasdam competere actiones. Nostra autem divina Constitutio, quam nuper promulgavimus, etiam de iis, qui à nostra vel vœnerabilis Augustæ domo aliquid acceperint, hæc statuit, quæ in fiscalibus alienationibus præfatæ Zenonianæ Constitutionis continentur.

TIT. VII.

DE DONATIONIBUS.

Est & aliud genus acquisitionis, donatio. Donationum autem duo sunt genera: mortis causa, & non mortis causa. §. 1. Mortis causa donatio est, quæ propter mortis sit suspensionem: cum quis ita donat, ut si quid humanitus ei contigisset, haberet is, qui accepit: sin autem supervixisset, is, qui donavit, reciperet; vel si cum donationis pœnitisset; aut prior decesserit is, cui donatum sit. Hæ mortis causa donationes ad exemplum legatorum redactæ sunt per omnia. nam cum prudentibus ambiguum fuerat, utrum donationis an legati instar eam obtinere oporteret, & utriusque causæ quædam habebat insignia, & alii ad aliud genus eam retrahebant: à nobis constitutum est, ut per omnia fere legatis connumeretur, & sic procedat, quemadmodum nostra constitutio eam formavit. † Et in summa, mortis causa donatio est, cum magis se quis velit habere quam eum, cui donat: magisque eum, cui donat, quam heredem suum. sic & apud Homerum Telemachus donat Piræo.

Πείρηκε δ' ἄνευ τ' ὅθεν ὕπνῳ ἵτατο τὰ δ' ἔργα,
 ἔβλεπε δὲ μνηστῆρας ἀγένητους ἐν μεγάροισι
 ἀέθρι καὶ ἰσχυροὺς πατρίᾳ πάντα δάσοντας,
 αὐτὸν ἔχοντα δ' αὖτε βέλομεν, ἐπαυρέμεν, ἢ τινα τῶν δέ.
 εἰ δὲ κ' ἐγὼ ταῦτοισι φόνον καὶ κῆρα φутаύσω,
 ἀντίτε μοι χαίροντι φίλον πρὸς δῶματι χαίρων.

id est:

Piræe, incertus quoniam rerum exitus harum est,
 Si tacita incautum solidi me forte necare
 Morte proci poterunt, & opes vexare paternas
 Hæc ego te malo, quam illorum quempiam habere,
 Sin ego eos iusta meritis affecero clade,
 Tum mihi tu lato reddes illa omnia latus.

§. 2. Aliæ autem donationes sunt, quæ siue ulla mortis cogitatione fiunt, quas inter vivos appellamus: quæ non omnino comparantur legatis, quæ si fuerint perfectæ, temere revocari non possunt. Perficiuntur autem, cum donator suam voluntatem scriptis, aut sine scriptis manifestaverit. Et ad exemplum venditionis nostra Constitutio eas etiam in se habere necessitatem traditionis voluit: ut etiam si non tradantur, habeant plenissimum & perfectum robur, & traditionis necessitas incumbat donatori. Et cum retro Principum dispositiones insinuari eas actis intervenientibus volebant, si majores fuerant ducentorum solidorum: constitutio nostra eam quantitatem usque ad quingentos solidos ampliavit, quam stare etiam sine insinuatione statuit: sed & quasdam donationes invenit, quæ penitus insinuationem fieri minime desiderant, sed in se plenissimam habent firmitatem. † Alia insuper multa ad uberiores exitum donationum invenimus: quæ omnia ex nostris constitutionibus, quas super his exposuimus, colligenda sunt. Sciendum tamen, quod etsi plenissimæ sint donationes, si tamen ingrati existant homines, in quos beneficium collatum est, donatoribus per nostram constitutionem licentiam præstitimus certis ex causis eas revocare: ne illi, qui suas res in alios contulerint, ab his quandam patiantur injuriam vel jacturam, secundum enumeratos in constitutione nostra modos. §. 3. Est & aliud genus inter vivos donationis, quod veteribus quidem prudentibus penitus erat incognitum, postea autem à junioribus divi Principibus introductum est, quod ante nuptias vocabatur: & tacitam in se conditionem habebat, ut tunc ratum esset, cum matrimonium esset insequentum. Ideoque ante nuptias appellabatur, quod ante matrimonium efficiebatur, & nunquam post nuptias celebratas talis donatio procedebat. Sed primus quidem D. Justinus pater noster, cum augeri dotes, & post nuptias, fuerat permittum, si quid tale eveniret, & ante nuptias augeri donationem, & constante matrimonio, sua constitutione permisit: sed tamen nomen inconveniens remanebat, cum ante nuptias quidem vocabatur, post nuptias autem tale accipiebat incrementum. Sed nos plenissimo fini tradere sanctiones cupientes, & consequentia nomina rebus esse studentes, constituimus, ut tales donationes non augeantur tantum, sed etiam constante matrimonio initium accipiant: & non ante nuptias, sed propter nuptias vocentur: & dotibus in hoc exæquentur, ut quemadmodum dotes constante matrimonio non solum augeantur, sed etiam fiunt, ita & istæ donationes, quæ propter nuptias introductæ sunt, non solum antecendant matrimonium, sed eo etiam contracto augeantur, & constituentur. §. 4. Erat olim & alius modus civilis acquisitionis

tionis, per jus adcreseendi, quod est tale: si communem servum habens aliquis cum Titio, solus libertatem ei imposuerit vel vindicta, vel testamento, eo causa pars ejus amittebatur, & socio aderescebat. Sed cum pessimum fuerat exemplo, & libertate servum defraudari, & ex ea humanioribus quidem dominis damnum inferri, favoribus autem dominis lucrum accedere: hoc quasi invidia plenum, pio remedio per nostram constitutionem mederi necessarium duximus. Et invenimus viam, per quam & manumissor, & socius ejus, & qui libertatem accepit, nostro beneficio fruantur: libertate cum effecta procedente (cujus favore antiquos legumatores multa etiam contra communes regulas statuisse manifestum est); & eo, qui eam libertatem imposuit, suae liberalitatis stabilitate gaudente; & socio indemni conservato, pretiumque servi secundum partem domini, quod nos definivimus, accipiente.

TIT. VIII.

QUIBUS ALIENARE LICET,
VEL NON.

Accidit aliquando, ut qui dominus sit, alienare non possit: & contra, qui dominus non sit, alienandae rei potestatem habeat. † Nam dotale praedium maritus invita muliere per Legem Juliam prohibetur alienare: quamvis ipsius sit, dotis causa ei datum. quod nos, Legem Juliam corrigentes, in meliorem statum deduximus. Cum enim Lex in solis tantummodo rebus locum habebat, quae Italicae fuerant; & alienationes inhibebat, quae invita muliere fiebant, hypothecas autem earum rerum, etiam volente ea: utrique remedium imposuimus, ut etiam in eas res, quae in provinciali solo positae sunt, interdicta sit alienatio vel obligatio; ut neutrum eorum neque consentientibus mulieribus procedat, ne sexus mulieris fragilitas in perniciem substantiae earum convertatur. §. 1. Contra autem creditor pignus ex pactione, quamvis ejus ea res non sit, alienare potest. Sed hoc forsitan ideo videtur fieri, quod voluntate debitoris intelligitur pignus alienari: quia ab initio contractus pactus est, ut liceret creditori pignus vendere, si pecunia non solvatur. Sed ne creditores jus suum persequi impedirentur; neque debitores temere suarum rerum dominium amittere viderentur: nostra constitutione consultum est, & certus modus impositus, per quem pignorum distractio possit procedere, cujus tenore utrique parti, creditorum & debitorum, satis abunde provisum est. §. 2. Nunc admonendi sumus, neque pupillum, neque pupillam, rem ullam sine tutoris auctoritate alienare posse. Ideoque si matrem pecuniam sine tutoris auctoritate alicui dederit: non contrahit obligationem, quia pecuniam non facit accipientis. Ideoque vindicari summi possunt, si ubi extant. Sed si summi, quos minor minor dederit, ab eo, qui accepit, bona fide consumpti sunt: condici possunt, si mala fide: ad exhibendum de his agi potest. At ex contrario, omnes res pupillo, & pupillae, sine tutoris auctoritate recte dari possunt. Ideoque si debitor pupillo solvat, necessaria est debitori tutoris auctoritas, alioqui non liberabitur. Sed hoc

etiam evidentissima ratione statutum est in Constitutione, quam ad Caesarienses Advocatos ex suggestione Triboniani viri eminentissimi, Quaestoris sacri palatii nostri, promulgavimus: qua dispositum est, ita licere tutori vel curatori debitorem pupillarem solvere, ut prius judicialis sententia sine omni damno celebrata, hoc permittat. quo subsequuto, si & iudex pronunciaverit, & debitor solverit, sequatur huiusmodi solutionem plenissima securitas. Sin autem aliter quam disposuimus, solutio facta fuerit; pecuniam autem salvam habeat pupillus, aut ex ea locupletior sit, & adhuc eandem pecuniae summam petat: per exceptionem doli mali poterit submoveri. Quod si male consumpserit, aut furto, [aut vi] amiserit: nihil proderit debitori doli mali exceptio, sed nihilominus condemnabitur; quia temere sine tutoris auctoritate, & non secundum nostram dispositionem solverit. Sed ex diverso, pupilli vel pupillae solvere sine tutoris auctoritate non possunt: quia id, quod solvunt, non fit accipientis: cum scilicet nullius rei alienatio eis sine tutoris auctoritate concessa sit.

TIT. IX.

PER QUAS PERSONAS CUIQUE
ADQUIRITUR.

Adquiritur vobis non solum per vosmetipsos, sed etiam per eos, quos in potestate habetis: [item per servos, in quibus usufructum habetis:] item per homines liberos, & per servos alienos, quos bona fide possidetis, de quibus singulis diligentius dispiciamus. §. 1. Igitur liberi vestri utriusque sexus, quos in potestate habetis, olim quidem quicquid ad eos pervenerat (exceptis videlicet castrensibus pecuniis) hoc parentibus suis acquirebant sine ulla distinctione: & hoc ita parentum fiebat, ut etiam esset eis licentia, quod per unum vel unam eorum adquisitum esset, alii filio, vel extraneo, donare, vel vendere, vel quocumque modo voluerant, applicare. Quod nobis inhumanum visum est: & generali constitutione emissam, & liberis peperimus, & patribus honorem debitum reservavimus. Sancitum etenim a nobis est, ut si quid ex re patris ei obveniat, hoc secundum antiquam observationem totum parenti adquiratur. Quae enim invidia est, quod ex patris occasione profectum est, hoc ad eum reverti? Quod autem ex alia causa sibi filiusfamilias adquisivit, huius usufructum patri quidem adquirat, dominium autem apud eum remaneat: ne quod ei suis laboribus vel prospera fortuna accesserit, hoc in alium perveniens, lucuosum ei procedat. §. 2. Hoc quoque a nobis dispositum est & in ea specie, ubi parens emancipando (liberos suos) ex rebus, quae acquisitionem effugiebant, sibi tertiam partem retinere (si voluerat) licentiam ex anterioribus Constitutionibus habebat, quasi pro pretio quodammodo emancipationis: & inhumanum quiddam accidebat, ut filius rerum suarum ex hac emancipatione dominio pro parte [tertia] defraudaretur, & quod honoris ei ex emancipatione additum erat, quod sui juris effectus esset, hoc per rerum diminutionem decresceret. Ideoque statuimus, ut parens pro tertia parte domini, quam

retinere

retinere poterat, dimidiam non domini rerum, sed usufructus retineat. Ita etenim res intactae apud filium remanebant, & pater ampliore summa fruebatur, pro tertia dimidia potiturus. §. 3. Item vobis acquiritur, quod servi vestri ex traditione nascuntur: sive quid stipulentur, sive ex donatione, vel ex legato, vel ex qualibet alia causa acquirant. Hoc enim vobis ignorantibus & invitis obvenit. Ipse enim servus, qui in potestate alterius est, nihil suum habere potest. Sed si heres institutus sit: non alias nisi vestro iussu hereditatem adire potest. Et si vobis jubentibus adierit, vobis hereditas acquiritur, perinde ac si vos ipsi heredes instituti essetis. Et convenienter scilicet vobis legatum per eos acquiritur. † Non solum autem proprietas per eos, quos in potestate habetis, vobis acquiritur, sed etiam possessio. Cujusque enim rei possessionem adepti fuerint, id vos possidere videmini. Unde etiam per eos usucapio, vel longi temporis possessio vobis accidit. §. 4. De iis autem servis, in quibus tantummodo usufructum habetis, ita placuit, ut quicquid ex re vestra, vel ex operis suis acquirant, id vobis adjiciatur: quod vero extra eas causas consequuti sunt, id ad dominum proprietatis pertineat. Itaque si is servus heres institutus sit, legatamve quid ei, aut donatum fuerit: non usufructuario, sed domino proprietatis acquiritur. † Idem placet & de eo, qui a vobis bona fide possidet, sive is liber sit, sive alienus servus. Quod enim placuit de usufructuario, idem placet & de bona fidei possessore. Itaque quod extra istas duas causas acquiritur, id vel ad ipsum pertinet, si liber est: vel ad dominum, si servus est. † Sed bona fidei possessor cum usuceperit servum, (quia eo modo dominus fit) ex omnibus causis per eum sibi acquirere potest. Fructuarius vero usucapere non potest: primum, quia non possidet, sed habet jus utendi fruendi: deinde, quia scit servum alienum esse. Non solum autem proprietas per eos servos, in quibus usufructum habetis, vel quos bona fide possidetis, aut per liberam personam, quae bona fide vobis servit, vobis acquiritur: sed etiam possessio. Loquimur autem in utriusque persona secundum distinctionem, quam proxime exposuimus: id est, si quam possessionem ex re vestra, vel ex suis operis adepti fuerint. §. 5. Ex his itaque apparet, per liberos homines, quos neque vestro juri subiectos habetis, neque bona fide possidetis; item per alienos servos, in quibus neque usufructum habetis, neque possessionem justam; nulla ex causa vobis acquiri posse. Et hoc est, quod dicitur, per extraneam personam nihil acquiri posse: excepto eo, quod per liberam personam, veluti per procuratorem, placet, non solum scientibus, sed & ignorantibus vobis acquiri possessionem, secundum divi Severi Constitutionem: & per hanc possessionem etiam dominium, si dominus fuerit, qui tradidit; vel usucapionem, aut longi temporis praescriptionem, si dominus non sit. §. 6. Haec tenus tantisper admonuisse sufficiat, quemadmodum singulae res vobis acquirantur: nam legatorum ius, quo & ipsae singulae res vobis acquiruntur; item fideicommissorum, ubi singulae res vobis relinquuntur; oppor-

tuus inferiore loco referemus. † Videamus itaque nunc, quibus modis per universitatem res vobis acquirantur. Si cui ergo heredes facti sitis, sive cuius bonorum possessionem petieritis, vel si quem adrogaveritis, vel si cuius bona libertatum conservandarum causa vobis addicta fuerint: ejus res omnes ad vos transeant. Ac prius de hereditatibus dispiciamus, quarum duplex conditio est: nam vel ex testamento, vel ab intestato ad vos pertinent. Et prius est ut de his dispiciamus, quae ex testamento vobis obveniunt: qua in re necessarium est, initium de ordinandis Testamentis exponere.

TIT. X.

DE TESTAMENTIS ORDINANDIS.

Testamentum ex eo appellatur, quod testatio mentis sit. §. 1. Sed ut nihil antiquitatis penitus ignoretur, sciendum est, olim quidem duo genera testamentorum in usu fuisse: quorum altero in pace & otio utebantur, quod *calatis comitiis* appellabant; altero, cum in praelium exituri essent, quod *praeinctum* dicebatur. Accessit deinde tertium genus testamentorum, quod dicebatur *per aes & libram*: scilicet quod per emancipationem, id est, imaginariam quandam venditionem agebatur, quinque testibus & libripende civibus Romanis puberibus praesentibus, & eo, qui familiae emptor dicebatur. Sed illa quidem priora duo genera testamentorum ex veteribus temporibus in desuetudinem abiierunt: quod vero per aes & libram fiebat, licet diutius permanserit, attamen partim & hoc in usu esse desit. §. 2. Sed praedicta quidem nomina testamentorum ad Ius civile referebantur: postea vero ex edicto Praetoris forma alia faciendorum testamentorum introducta est. Iure enim honorario nulla emancipatio desiderabatur: sed septem testium signa sufficiebant, cum Iure civili signa testium non essent necessaria. §. 3. Sed cum paulatim tam ex usu hominum, quam ex Constitutionum emendationibus coepit in unam consonantiam Ius civile & praetorium jungi: constitutum est, ut uno eodemque tempore (quod Ius civile quodammodo exigebat, septem testibus adhibitis, & subscriptione testium quod ex Constitutionibus inventum est, & ex edicto Praetoris) signacula testamentis imponerentur. Ita, ut hoc ius tripartitum esse videatur: & testes quidem & eorum praesentia, uno contextu testamenti celebrandi gratia, a Iure civili descendant: subscriptiones autem testatoris & testium ex sacrarum Constitutionum observatione adhibeantur: signacula autem, & testium numerus ex edicto Praetoris. §. 4. Sed his omnibus a nostra Constitutione propter testamentorum sinceritatem, ut nulla fraus adhibeatur, hoc additum est, ut per manus testatoris vel testium nomen heredis exprimatur, & omnia secundum illius Constitutionis tenorem procedant. §. 5. Possunt autem omnes testes & uno annulo signare testamentum: quid enim si septem annuli una sculpta fuerint, secundum quod Papiniano visum est? Sed & alieno quoque annulo licet signare [testamentum]. §. 6. Testes autem adhiberi possunt ii, cum quibus testamenti factio est. Sed neque mulier, neque impubes, neque servus, neque furiosus, neque mutus, neque surdus, neque is, cui ho-

ais interdictum est, neque ii, quos leges jubent improbos intestabilesque esse, possunt in numerum testium adhiberi. §. 7. Sed cum aliquis ex testibus testamenti quidem faciendi tempore liber existimabatur, postea autem servus apparuit, tam divus Hadrianus Catoni, quam postea divi Severus & Antoninus rescripserunt, subvenire se ex sua liberalitate testamento: ut sic habeatur [firmum], ac si ut oportebat factum esset: cum eo tempore, quo testamentum signaretur, omnium consensu hic testis liberi loco fuerit; neque quisquam esset, qui status ei quaestionem moveret. §. 8. Pater, nec non is, qui in potestate ejus est, item duo fratres, qui in ejusdem patris potestate sunt, utique testes in nro testamento fieri possunt: quia nihil nocet, ex una domo plures testes alieno negotio adhiberi. §. 9. In testibus autem non debet esse is, qui in potestate testatoris est. † Sed si filiusfamilias de castrensi peculio post missionem faciat testamentum: nec pater ejus recte adhibetur testis, nec is, qui in potestate ejusdem patris est. reprobatur enim in ea re domesticum testimonium. §. 10. Sed neque heres scriptus, neque is, qui in potestate ejus est, neque pater ejus, qui eum habet in potestate, neque fratres, qui in ejusdem patris potestate sunt, testes adhiberi possunt: quia hoc totum negotium, quod agitur testamenti ordinandi gratia, creditur hodie inter testatorem & heredem agi. † Licet autem totum jus tale conturbatum fuerat, & veteres quidem familiae emptorem, & eos, qui per potestatem ei conjuncti fuerant, a testamentariis testimoniis repellebant, heredi [autem], & iis, qui per potestatem ei conjuncti fuerant, concedebant testimonia in testamentis praestare; licet ii, qui id permittebant, hoc jure minime abuti eos debere suadebant: tamen nos eandem observationem corrigentes, & quod ab illis suatum est, in legis necessitatem transferentes, ad imitationem pristini familiae emptoris, merito nec heredi (qui imaginem vetustissimi familiae emptoris obtinet), neque aliis personis, quae ei (ut dictum est) conjunctae sunt, licentiam concedimus, sibi quodammodo testimonia praestare. ideoque nec ejusmodi veteres Constitutiones nostro Codici inseri permisimus. §. 11. Legatariis autem & fideicommissariis, quia non juris successores sunt, & aliis personis eis conjunctis testimonium non denegamus: imo in quadam nostra Constitutione & hoc specialiter eis concessimus. Et multo magis iis, qui in eorum potestate sunt, vel qui eos habent in potestate hujusmodi licentiam damus. §. 12. Nihil autem interest, testamentum in tabulis, an in chartis, membranisque, vel in alia materia fiat. §. 13. Sed & unum testamentum pluribus codicibus conficere quis potest, secundum obtinentem tamen observationem omnibus factis, quod interdum etiam necessarium est, veluti si quis navigaturus & secum ferre & [domi] relinquere judiciorum suorum contestationem velit, vel propter alias innumerabiles causas, quae humanis necessitatibus imminant. §. 14. Sed haec quidem de testamentis, quae scriptis conficiuntur [sufficiunt]. Si quis autem sine scriptis voluerit ordinare Iure civili testamentum: septem testibus adhibitis, & sua voluntate coram

eis nuncupata, sciat hoc perfectissimum testamentum Iure civili, firmumque constitutum.

TIT. XI.

DE MILITARI TESTAMENTO.

Supradicta diligens observatio in ordinandis testamentis, militibus propter nimiam imperitiam eorum, constitutionibus [Principalibus] remissa est. Nam quamvis ii neque legitimum numerum testium adhibuerint, neque aliam testamentorum solennitatem observaverint: recte nihilominus testantur, videlicet cum in expeditionibus occupati sunt: quod merito nostra Constitutio introduxit. Quoquo enim modo voluntas ejus suprema inveniatur, sive scripta, sive sine scriptura: valet testamentum ex voluntate ejus. Illis autem temporibus, per quae citra expeditionum necessitatem in aliis locis vel suis aedibus degunt, minime ad vindicandum tale privilegium adjuvantur. sed testari quidem, etsi filii familiarum sint, propter militiam conceduntur: jure tamen communi eadem observatione & eorum testamentis adhibenda, quam in testamentis paganorum proxime exposuimus. §. 1. Plane de testamentis militum divus Trajanus Catilio Severo ita rescripsit: *Id privilegium quod militantibus datum est, ut quoquo modo facta ab his testamenta rata sint, sic intelligi debet, ut utique prius constare debeat, testamentum factum esse; quod & sine scriptura, & a non militantibus quoque fieri potest. Si ergo miles, de cujus bonis apud te queritur, convocatis ad hoc hominibus ut voluntatem suam testaretur, ita loquutus est, ut declararet, quem vellet sibi heredem esse, & cui libertatem tribueret: potest videri sine scripto hoc modo esse testatus, & voluntas ejus rata habenda est. Ceterum si (ut plerumque sermonibus fieri solet) dixit alicui, ego te heredem facio, aut bona mea tibi relinquo; non oportet hoc pro testamento observari.* Nec ullorum magis interest, quam ipsorum, quibus id privilegium datum est, ejusmodi exemplum non admitti. Alioqui non difficulter post mortem alicujus militis testes existerent, qui adfirmarent se audisse dicentem aliquem, relinquere se bona cui visum sit: & per hoc vera judicia subverterentur. §. 2. Quinimo & mutus & surdus miles testamentum facere potest. §. 3. Sed hactenus hoc illis a Principalibus constitutionibus conceditur, quatenus militant, & in castris degunt. Post missionem vero veterani, vel extra castra [alii] si faciant a thuc militantes testamentum: communi omnium civium Romanorum jure id facere debent. Et quod in castris fecerint testamentum non communi jure, sed quomodo voluerint, post missionem intra annum tantum valebit. Quid ergo, si intra annum quis decesserit, conditio autem heredi adscripta, post annum extiterit? an quasi militis testamentum valeat? Et placet valere, quasi militis. §. 4. Sed & si quis ante militiam non jure fecit testamentum, & miles factus & in expeditione degens resignavit illud, & quaedam adjecit, sive detraxit; vel alias manifesta est militis voluntas hoc valere volentis: dicendum est valere hoc testamentum, quasi ex nova militis voluntate. §. 5. Denique & si in adrogationem datus fuerit miles, vel filius familias emancipatus est, testamentum ejus

eius quasi ex nova militis voluntate valet, nec videtur capitis deminatione irritum fieri. §. 6. Sciendum tamen est, quod cum ad exemplum castrensis peculii, tam anteriores leges, quam Principales constitutiones quibusdam quasi castrensis dederant peculia, & horum quibusdam permissum fuerat etiam in potestate degentibus testari, nostra [id] Constitutio latius extendens, permiserit omnibus in huiusmodi peculii testari quidem, sed jure communi. Cujus Constitutionis tenore peripetto licentia est, nihil eorum, quæ ad præfatum jus pertinent, ignorare.

TIT. XII.

QUIBUS NON EST PERMISSUM
FACERE TESTAMENTUM.

Non tamen omnibus licet facere testamentum. Statim enim ii, qui alieno juri subjecti sunt, testamenti faciendi jus non habent: adeo quidem, ut quamvis parentes eis perviserint, nihilo magis jure testari possint: exceptis iis, quos antea enumeravimus; & præcipue militibus, qui in potestate parentum sunt; quibus de eo, quod in castris adquisierunt, permissum est ex constitutionibus Principum testamentum facere. Quod quidem jus ab initio tantum militibus datum est, tam ex auctoritate D. Augusti, quam Nervæ, necnon optimi Imperatoris Trajani: postea vero subscriptione D. Hadriani, etiam dimissis a militia, id est, veteranis concessum est. Itaque si quidem fecerint de castrensi peculio testamentum: pertinebit hoc ad eum, quem heredem reliquerunt, si vero intestati decesserint, nullis liberis vel fratribus superstitionibus: ad parentes eorum jure communi pertinebit. Ex hoc intelligere possumus, quod in castris adquisierit miles, qui in potestate patris est, neque ipsum patrem adimere posse, neque patris creditores id vendere, vel aliter inquietare, neque patre mortuo eum fratribus commune esse; sed scilicet proprium ejus esse, qui in castris adquisierit: quanquam jure civili omnium, qui in potestate parentum sunt, peculia perinde in bonis parentum computentur, ac servorum peculia in bonis dominorum numerantur, exceptis videlicet iis, quæ ex sacris Constitutionibus & præcipue nostris propter diversas causas non adquiruntur. Præter hos igitur, qui castrense peculium vel quasi castrense habent, si quis alius filius familias testamentum fecerit, inutile est, licet suæ potestatis factus decesserit. §. 1. Præterea testamentum facere non possunt impuberes: quia nullum eorum animi iudicium est. † Item furiosi: quia mente carent. Nec ad rem pertinet, si impubes, postea pubes, aut furiosus, postea compos mentis factus fuerit, & decesserit. Furiosi autem, si per id tempus fecerint testamentum, quo furor eorum intermissus est, jure testati esse videntur: certe eo, quod ante furorem fecerint, testamento valente. Nam neque testamentum recte factum, neque ullum aliud negotium, recte gestum, postea furor interveniens perimit. §. 2. Item prodigus, cui bonorum suorum administratio interdicta est, testamentum facere non potest: sed id, quod ante fecerit, quam interdictio bonorum suorum ei fiat, ratum est. §. 3. Item surdus & mutus non semper testamentum facere possunt. Utique autem de eo surdo loquimur, qui

omnino non exaudit, non qui tarde exaudit: nam & mutus is intelligitur, qui eloqui nihil potest, non qui tarde loquitur. sæpe enim etiam literati & eruditi homines variis casibus & audiendi & loquendi facultatem amittunt. Unde nostra Constitutio etiam his subvenit, ut certis casibus & modis secundum normam ejus possint testari, aliaque facere, quæ eis permissa sunt. Sed si quis post testamentum factum, adversa valetudine, aut quolibet alio casu mutus aut surdus esse coeperit: ratum nihilominus manet ejus testamentum. §. 4. Coecus autem non potest facere testamentum, nisi per observationem quam lex D. Justinii, patris nostri, introduxit. §. 5. Ejus, qui apud hostes est, testamentum, quod ibi fecit, non valet, quamvis redierit: sed quod, dum in civitate fuerat, fecit, si redierit, valet jure postliminii; si illic decesserit, valet ex lege Cornelia.

TIT. XIII.

DE EXHEREDATIONE LIBERORUM.

Non tamen ut omnino valeat testamentum, sufficit hæc observatio, quam supra exposuimus: sed qui filium in potestate habet, curare debet, ut eum heredem instituat, vel exheredem eum nominatim faciat, alioquin si eum silentio præterierit, inutiliter testabitur: adeo quidem, ut si vivo patre filius mortuus sit, nemo heres ex eo testamento existere possit: quia scilicet ab initio non constiterit testamentum. † Sed non ita de filiabus & aliis per virilem sexum descendantibus liberis utriusque sexus antiquitati fuerat observatum: sed si non fuerant scripti heredes, scriptæve, vel exheredati exheredatæve, testamentum quidem non infirmabatur, jus tamen ad crescendi eis ad certam portionem præstabatur. Sed nec nominatim eas personas exheredare parentibus necesse erat, sed licebat inter cæteros hoc facere. §. 1. Nominatim autem quis exheredari videtur, si ita exheredetur, **TITIUS FILIUS MEUS EXHERES ESTO**: si ita, **FILIUS MEUS EXHERES ESTO**, non adjecto proprio nomine, scilicet, si alius filius non exstet. † Posthumi quoque liberi, vel heredes institui debent, vel exheredari. Et in eo par omnium conditio est, quod & filio posthumum, & quolibet ex cæteris liberis, si feminini sexus si masculini, præterito, valet quidem testamentum, sed postea adgnatione posthumi si posthumæ rumpitur, & ea ratione totum infirmatur. Ideoque si mulier, ex qua posthumus aut posthuma sperabatur, abortum fecerit, nihil impedimento est scriptis heredibus ad hereditatem adeundam. Sed feminini quidem sexus personæ, vel nominatim, vel inter cæteros exheredari solebant: dum tamen, si inter cæteros exheredarentur, aliquid eis legaretur, ne viderentur præteritæ esse per oblivionem. Masculos vero postumos, id est, filios & deinceps, placuit non aliter recte exheredari, nisi nominatim exheredarentur: hoc scilicet modo. **QUICUNQUE MIHI FILIUS GENITUS FUERIT, EXHERES ESTO**. §. 2. Posthumorum autem loco sunt & hi, qui in sui heredis locum succedendo, quasi agnascendo sunt parentibus sui heredes: ut ecce, si quis filium, & ex eo nepotem neptemve in potestate habeat: quia filius gradu præcedit, is solus jura sui heredis

habet, quamvis nepos quoque et neptis ex eo in eadem potestate sint. Sed si filius eius vivo eo moriatur, aut qualibet alia ratione exeat de potestate ejus: incipit nepos neptisve in ejus locum succedere, & eo modo jura suorum heredum quasi adgnatione nanciscitur. Ne ergo eo modo rumpatur ejus testamentum: sicut ipsum filium vel heredem instituere, vel nominatim exheredare debet testator, ne non jure faciat testamentum, ita & nepotem neptemve ex filio necesse est ei vel heredem instituere, vel exheredare: ne forte eo vivo, filio mortuo, succedendo in locum ejus nepos neptisve quasi adgnatione rumpat testamentum. Idque lege Julia Velleia provisum est, in qua similis exheredationis modus ad similitudinem posthumorum demonstratur. §. 3. Emancipatos liberos jure civili neque heredes instituere, neque exheredare necesse est: quia non sunt sui heredes. Sed Prætor omnes, tam feminini sexus, quam masculini, si heredes non instituuntur, exheredari jubet: virilis sexus nominatim, feminini vero inter ceteros, quia si neque heredes instituti fuerint, neque ita (ut diximus) exheredati, permittit eis Prætor contra tabulas testamenti bonorum possessionem. §. 4. Adoptivi liberi, quamdiu sunt in potestate patris adoptivi, ejusdem juris habentur, cuius sunt iusti nuptis quæsit: itaque heredes instituendi, vel exheredandi sunt, secundum ea, quæ de naturalibus exposuimus. Emancipati vero a patre adoptivo, neque jure civili, neque [eo] jure, quod ad edictum Prætoris attinet, inter liberos connumerantur. Qua ratione accidit, ut ex diverso (quod ad naturalem parentem attinet) quamdiu quidem sunt in adoptiva familia, extraneorum numero habeantur; ut eos neque heredes instituere, neque exheredare necesse sit: cum vero emancipati fuerint ab adoptivo patre, tunc incipiant in ea causa esse, in qua futuri essent, si a naturali patre emancipati fuissent. §. 5. Sed hæc quidem vetustas introducebat. Nostra vero Constitutio inter masculos & feminas in hoc jure nihil interesse existimans: quia utraque persona in hominum procreatione simili naturæ officio fungitur, & Lege antiqua (12 tabularum) omnes similiter ad successionem ab intestato vocabantur, quod & Prætores postea sequuti esse videntur: ideo simplex ac simile jus, & in filiis, & in filiabus & in ceteris descendantibus per virilem sexum personis, non solum jam natis, sed etiam posthumis introduxit: ut omnes, siue sui, siue emancipati sint, vel heredes instituuntur, vel nominatim exheredentur; & eundem habeant effectum circa testamenta parentum suorum infirmenda, & hereditatem auferendam, quem filii sui vel emancipati habent, siue jam nati sint, siue adhuc in utero constituti, postea nati sint. Circa adoptivos autem [filios] certam induximus divisionem, quæ in nostra Constitutione, quam super adoptivis tulimus, continetur. §. 6. Sed si in expeditione occupatus miles testamentum faciat, & liberos suos jam natos, vel postumos nominatim non exheredaverit, sed [silentio] præterierit, non ignorans, an habeat liberos: silentium ejus pro exheredatione nominatim facta valere, Constitutionibus Principum cau-

tum est. §. 7. Mater, vel avus maternus necesse non habent liberos suos aut heredes instituere, aut exheredare: sed possunt eos silentio omittere, nam silentium matris, aut avi materni, & ceterorum per matrem ascendentium, tantum facit, quantum exheredatio patris. Neque enim matri filium filiamve, neque avo materno nepotem neptemve ex filia, si eum eamve heredem non instituat, exheredare necesse est: siue de jure civili quæramus, siue de Edicto Prætoris, quo [Prætor] præteritis liberis contra tabulas bonorum possessionem pronuntiat. sed aliud eis adminiculum servatur: quod paulo post vobis manifestum fiet.

TIT. XIV.

DE HEREDIBUS INSTITUENDIS.

Heredes instituere permissum est tam liberis homines, quam servos: & tam proprios, quam alienos. Proprios autem olim quidem secundum plurium sententias non aliter, quam cum libertate, recte instituere licebat: hodie vero etiam sine libertate, ex nostra Constitutione heredes eos instituere permissum est. Quod non per innovationem induximus, sed quoniam æquius erat, & Artificino placuisse Paulus suis libris, quos tam ad Masurium Sabinum, quam ad Plantium scripsit, refert. Proprius autem servus etiam is intelligitur, in quo nudam proprietatem testator habet, alio usufructu habente. † Est tamen casus, in quo nec cum libertate utiliter servus a domina heres instituitur, ut Constitutione divorum Severi & Antonini caveatur, cujus verba hæc sunt: *Servum adulterio maculatum non jure testamento manumissum ante sententiam ab ea muliere videri, quæ rea fuerat ejusdem criminis postulata, rationis est.* Quare sequitur, ut in eundem a domina collata heredis institutio, nullius momenti habeatur. † Alienus servus etiam is intelligitur, in quo usufructum testator habet. §. 1. Servus autem a domino suo heres institutus, si quidem in eadem causa manserit: fit ex testamento liber heresque ei necessarius: si vero a vivo testatore manumissus fuerit: suo arbitrio adire hereditatem potest; quia non fit heres necessarius, cum utrumque ex domini testamento non consequatur, quod si alienatus fuerit: jussu novi domini adire hereditatem debet, & ea ratione per eum dominus fit heres, nam ipse alienatus, neque liber, neque heres esse potest, etiam si cum libertate heres institutus fuerit. destitisse enim a libertatis datione videtur dominus, qui cum alienavit. Alienus quoque servus heres institutus, si in eadem causa duraverit, jussu ejus domini adire hereditatem debet. Si vero alienatus fuerit ab eo, aut vivo testatore, aut post mortem ejus, antequam adeat: debet jussu novi domini adire. at si manumissus est vivo testatore, vel mortuo, antequam adeat: suo arbitrio adire potest hereditatem. §. 2. Servus etiam alienus post domini mortem recte heres instituitur: quia & cum hereditariis servis est testamenti factio. Nondum enim adita hereditas personæ vicem sustinet, non heredis futuri, sed defuncti: cum etiam ejus, qui in utero est, servus recte heres instituitur. §. 3. Servus [autem] plurium, cum quibus testamenti factio est, ab extraneo institutus heres, unicuique dominorum, cujus jussu adierit, pro

pro portione domini acquirit hereditatem. §. 4. Et unum hominem, & plures usque in infinitum, quot quis heredes velit, facere licet. §. 5. Hereditas plerumque dividitur in duodecim uncias, quæ assis appellatione continentur. Habent autem & hæ partes propria nomina ab uncia usque ad assen, ut puta hæc: sextans, quadrans, triens, quincunx, semis, septunx, bes, dodrans, dextans, deunx. Non autem utique [semper] duodecim uncias esse oportet. nam tot uncias assen efficiunt, quot testator voluerit: & si unum tantum quis ex semisse (verbi gratia) heredem scripserit, totus as in semisse erit. Neque enim idem, ex parte testatus & ex parte intestatus decedere potest: nisi sit miles, cuius sola voluntas in testando spectatur. Et e contrario potest quis in quocunque voluerit plurimas uncias suam hereditatem dividere. §. 6. Si plures instituantur heredes: ita demum in hoc casu partium distributio necessaria est, si nolit testator eos ex æquis partibus heredes esse: satis enim constat, nullis partibus nominatis ex æquis partibus eos heredes esse. Partibus autem in quorundam personis expressis, si quis alius sine parte nominatus erit: si quidem aliqua pars assignata fuerit: ex ea parte heres fit. Et si plures sine parte scripti sunt, omnes in eandem partem concurrunt. Si vero totus as completus sit: ii, qui nominati expressas partes habent, in dimidiam partem vocantur: & ille, vel illi omnes in alteram dimidiam. Nec interest, primus, an medius, an novissimus sine parte heres scriptus sit: ea enim pars data intelligitur, quæ vacat. §. 7. Videamus, si pars aliqua vacet, nec tamen quisquam sine parte sit heres institutus, quid juris sit: veluti si tres ex quartis partibus heredes scripti sunt. Et constat, vacantem partem singulis tacite pro hereditaria parte accedere, & perinde haberi, ac si ex tertiis partibus heredes scripti essent. & ex diverso, si plures heredes scripti in portionibus sint, tacite singulis decrescere: ut si (verbi gratia) quatuor ex tertiis partibus heredes scripti sint, perinde habeantur, ac si unusquisque ex quarta parte heres scriptus fuisset. §. 8. Et si plures uncias, quam duodecim distributæ sint: is, qui sine parte institutus est, quod dupondio deest, habebit. Idemque erit, si dupondius expletus sit. Quæ omnes partes ad assen postea revocantur, quamvis sint plurimum unciarum. §. 9. Heres & pure & sub conditione institui potest: ex certo tempore, aut ad certum tempus non potest; veluti, POST QUINQUENNIIUM QUAM MORIAR: vel EX CALENDIS ILLIS, vel USQUE AD CALENDAS ILLAS HERES ESTO. Denique diem adjectum haberi pro supervacuo placet: & perinde esse, ac si pure heres institutus esset. §. 10. Impossibilis conditio in institutionibus & legatis, nec non in fideicommissis & libertatibus pro non scripta habetur. §. 11. Si plures conditiones in institutionibus adscriptæ sunt: si quidem conjunctim, ut puta SI ILLUD ET ILLUD FACTUM FUERIT, omnibus parendum est; si separatim, veluti SI ILLUD AUT ILLUD FACTUM ERIT, cuilibet [conditioni] obtemperare satis est. §. 12. Is, quos nunquam testator vidit, heredes institui

possunt; veluti si fratris filios peregrinantes, ignorans qui essent, heredes instituerit: ignorantia enim testantis inutilem institutionem non facit.

TIT. XV.

DE VULGARI SUBSTITUTIONE.

Potest autem quis in testamento suo plures gradus heredum facere; ut puta, SI ILLE HERES NON ERIT, ILLE HERES ESTO: & deinceps, in quantum velit testator, substituere potest; ut novissimo loco in subsidium vel servum necessarium heredem instituere [possit.] §. 1. Et plures in unius locum possunt substitui, vel unus in plurimum, vel singuli in singulorum, vel invicem ipsi qui heredes instituti sunt. §. 2. Et si ex disparibus partibus heredes scriptos invicem substituerit, & nullam mentionem in substitutione partium habuerit: eas videtur in substitutione partes dedisse, quas in institutione expressit. (& ita D. Pius rescripsit.) §. 3. Sed si instituto heredi, coherede substituto dato, alius ei substitutus fuerit: divi Severus & Antoninus sine distinctione rescripserunt, ad utramque partem substitutum admitti. §. 4. Si servum alienum quis patremfamilias arbitratus, heredem scripserit; & si heres non esset, Mævium ei substituerit; isque servus jussu domini adierit hereditatem: [Mævius] substitutus, in partem admittitur. Illa enim verba, SI HERES NON ERIT, in eo quidem, quem alieno juri subjectum esse testator scit, sic accipimur: si neque ipse heres erit, neque aliam heredem effecerit: in eo vero, quem patremfamilias esse arbitratur, illud significant: si hereditatem sibi, vel ei, cuius juri postea subjectus esse coeperit, non adquisierit. Idque Tiberius Cæsar in persona Parthenii servi sui constituit.

TIT. XVI.

DE PUPILLARI SUBSTITUTIONE.

Liberis suis impuberibus quos in potestate quis habet, non solum ita, ut supra diximus, substituere potest, id est, ut si heredes ei non exstiterint, alius sit ei heres; sed eo amplius, ut si heredes ei exstiterint, & adhuc impuberes mortui fuerint, sit eis aliquis heres: veluti si quis dicat hoc modo, TITIVS FILIVS MEVS HERES MIHI ESTO. ET, SI FILIVS MEVS HERES MIHI NON ERIT: SIVE HERES ERIT, ET PRIVS MORIATUR QUAM IN SUAM TUTELAM VENERIT: TUNC SEIVS HERES ESTO: quo casu, siquidem non exstiterit heres filius, tunc substitutus patri fit heres; si vero exstiterit heres filius, & ante pubertatem decesserit, ipsi filio fit heres substitutus. nam moribus institutum est, ut quum ejus ætatis filii sint, in qua ipsi sibi testamentum facere non possunt, parentes eis faciant. §. 1. Qua ratione excitati etiam Constitutionem posuimus in nostro Codice, qua prospectum est, ut si qui mente captos habeant filios, vel nepotes, vel pronepotes, cujuscunque sexus vel gradus, liceat eis, & si puberes sint, ad exemplum pupillaris substitutionis, certas personas substituere: si autem resipuerint, eandem substitutionem infirmari sancimus; & hoc ad exemplum pupillaris substitutionis, quæ, postquam pupillus adoleverit, infirmatur. §. 2. Igitur in pupillari substitutione secundum præfatum modum

ordinata, duo quodammodo sunt testamenta : alterum patris, alterum filii, tanquam si ipse filius sibi heredem instituisset : aut certe unum testamentum est duarum causarum, id est, duarum hereditatum. §. 3. Sin autem quis ita formidolosus sit, ut timeat, ne filius suus pupillus adhuc, ex eo, quod palam substitutum accepit, post obitum ejus periculo insidiarum subiaceat : vulgarem quidem substitutionem palam facere, & in primis testamenti partibus [ordinare] debet, illam autem substitutionem, per quam, si heres exstiterit pupillus, & intra pubertatem decesserit, substitutus vocatur, separatim in inferioribus partibus subscribere debet, eamque partem proprio lino, propriaque cera consignare ; & in priore parte testamenti cavere, ne inferiores tabulae vivo filio adhuc impubere aperiantur. Illud palam est, non ideo minus valere substitutionem impuberis filii, quod in eisdem tabulis scripta sit, quibus sibi quisque heredem instituisset : quamvis pupillo hoc periculosum sit. §. 4. Non solum autem heredibus institutis impuberibus liberis ita substituere parentes possunt, ut si heredes eis exstiterint, & ante pubertatem mortui fuerint, sit eis heres is, quem ipsi voluerint : sed etiam exheredatis. Itaque eo casu, si quid [exheredato] pupillo ex hereditatibus, legatise, aut donationibus propinquorum atque amicorum adquisitum fuerit : id omne ad substitutum pertinebit. † Quaecunque diximus de substitutione impuberum liberorum, vel heredum institutorum, vel exheredatorum, eadem etiam de posthumis intelligimus. §. 5. Liberis autem suis testamentum nemo facere potest, nisi & sibi faciat : nam pupillare testamentum, pars & sequela est paterni testamenti ; adeo ut si patris testamentum non valeat, nec filii quidem valebit. §. 6. Vel singulis liberis, vel ei, qui eorum novissimus impubes morietur, substitui potest : singulis quidem, si neminem eorum intestatum decedere voluerit ; novissimo, si jus legitimarum hereditatum integram inter eos custodiri velit. §. 7. Substituitur autem impuberi aut nominatim, veluti TITIUS : aut generaliter, ut QUI SQUIS HERES MIHI ERIT. Quibus verbis vocantur ex substitutione, impubere mortuo filio, illi, qui & scripti sunt heredes, & exstiterunt, & pro qua parte heredes facti sunt. §. 8. Mascululo igitur usque ad quatuordecim annos substitui potest ; foeminae usque ad duodecim annos : & si hoc tempus excefferint, substitutio evanescit. §. 9. Extraneo vero, vel filio puberi heredi instituto, ita substituere nemo potest, ut si heres exstiterit, & intra aliquod tempus decesserit, alius ei sit heres : sed hoc solum permissum est, ut eum per fideicommissum testator obliget, alii hereditatem ejus, vel totam, vel pro parte restituere ; quod jus quale sit, suo loco trademus.

TIT. XVII.

QUIBUS MODIS TESTAMENTA INFIRMANTUR.

Testamentum jure factum usque eo valet, donec rumpatur, irritumve fiat. §. 1. Rumpitur autem testamentum, cum in eodem statu manente testatore, ipsius testamenti jus vitatur. Si quis enim post factum testamentum adoptaverit sibi

filium per Imperatorem, eum, qui est sui juri ; aut per Praetorem secundum nostram Constitutionem, eum, qui in potestate parentis fuerit : testamentum ejus rumpitur, quasi adgnatione sui heredis. §. 2. Posteriore quoque testamento, quod jure perfectum est, superius rumpitur, nec interest, exstiterit aliquis heres ex eo, an non : hoc enim solum spectatur, an aliquo casu existere potuerit. Ideoque si quis aut noluerit heres esse ; aut vivo testatore, aut post mortem ejus, antequam hereditatem adiret, decesserit ; aut conditione, sub qua heres institutus est, defectus sit : in his casibus paterfamilias intestatus moritur. Nam & prius testamentum non valet, ruptum a posteriore : & posterius aequè nullas habet vires, cum ex eo nemo heres exstiterit. §. 3. Sed & si quis priore testamento jure perfecto, posterius aequè jure fecerit : etiamsi ex certis rebus in eo heredem instituerit, superius tamen testamentum sublatum esse, divi Severus & Antoninus rescripserunt : cujus constitutionis verba [& hic] inseri jussimus, quum aliud quoque praeterea in ea constitutione expressum sit. *Imperatores Severus & Antoninus Cocceio Campano. Testamentum secundo loco factum, licet in eo certarum rerum heres scriptus sit, perinde jure valere, ac si rerum mentio facta non esset ; sed & teneri heredem scriptum, ut contentus rebus sibi datis, aut suppleta quarta ex lege Falcidia, hereditatem restituat his, qui in priore testamento scripti fuerant, propter inserta fideicommissi verba, quibus ut valeret prius testamentum, expressum est : dubitari non oportet.* Et ruptum quidem testamentum hoc modo efficitur. §. 4. Alio autem modo testamenta jure facta infirmantur : veluti cum is, qui fecit testamentum, capite diminutus sit ; quod quibus modis accidat, primo libro retulimus. §. 5. Hoc autem casu irrita fieri testamenta dicuntur : quum alioqui & quae rumpuntur, irrita fiant ; & ea, quae statim ab initio non jure fiant, irrita sint : sed & ea, quae jure facta sunt, & postea per capitis deminutionem irrita fiunt, possumus nihilominus rupta dicere. Sed quia sane commodius erat, singulas causas singulis appellationibus distinguere : ideo quaedam non jure facta dicuntur, quaedam jure facta rumpi, vel irrita fieri. §. 6. Non tamen per omnia inutilia sunt ea testamenta, quae ab initio jure facta, per capitis deminutionem irrita facta sunt, nam si septem testium signis signata sunt, potest scriptus heres secundum tabulas testamenti bonorum possessionem agnoscere ; si modo defunctus & civis Romanus & suae potestatis mortis tempore fuerit. Nam si ideo irritum factum sit testamentum, quia civitatem, vel etiam libertatem testator amisit ; aut quia in adoptionem se dedit, & mortis tempore in adoptivi patris potestate sit : non potest scriptus heres secundum tabulas bonorum possessionem petere. §. 7. Ex eo autem solo non potest infirmari testamentum, quod postea testator id noluerit valere : usque adeo, ut & si quis post factum prius testamentum posterius facere ceperit, & aut mortalitate praeventus, aut quia eum ejus rei poenituit, id non perfecit, divi Pertinacis Oracione cautum sit, ne alias tabulae priores jure factae irritae fiant, nisi sequentes jure ordinatae & perfectae fuerint : nam

nam imperfectum testamentum sine dubio nullum est. §. 8. Eadem Oratione expressit, non admissurum se hereditatem ejus, qui litis causa Principem reliquerit heredem: neque tabulas non legitime factas, in quibus ipse ob eam causam heres institutus erat, probaturum: neque ex nuda voce heredis nomen admissurum: neque ex ulla scriptura, cui juris auctoritas desit, aliquid adepturum. Secundum hoc divi Severus & Antoninus sæpissime rescripserunt: Licet enim (inquiunt) legibus soluti simus, attamen legibus vivimus.

TIT. XVIII.

DE INOFFICIOSO TESTAMENTO.

Quia plerumque parentes sine causa liberos suos exheredant, vel omittunt: inductum est, ut de inofficioso testamento agere possint liberi, qui queruntur, aut inique se exheredatos, aut inique præteritos; hoc colore, quasi non sanæ mentis fuerint, cum testamentum ordinarent. Sed hoc dicitur, non quasi vere furiosus sit, sed recte quidem fecerit testamentum, non autem ex officio pietatis. Nam si vere furiosus sit, nullum testamentum est. §. 1. Non autem liberis tantum permittitur testamentum parentum inofficiosum accusare, verum etiam liberorum, parentibus. Soror autem & frater, turpibus personis scriptis heredibus, ex sacris Constitutionibus prælati sunt. Non ergo contra omnes heredes agere possunt. Ultra fratres igitur & sorores cognati nullo modo aut agere possunt, aut agentes vincere. §. 2. Tam autem naturales liberi, quam secundum nostræ Constitutionis divisionem adoptati, ita demum de inofficioso testamento agere possunt, si nullo alio jure ad defuncti bona venire possint. Nam qui ad hereditatem totam vel partem ejus alio jure veniunt, de inofficioso agere non possunt. Posthumi quoque, qui nullo alio jure venire possunt, de inofficioso agere possunt. §. 3. Sed hæc ita accipienda sunt: si nihil eis penitus a testatoribus testamento relictum est, quod nostra Constitutio ad verecundiam naturæ introduxit. Sin vero quantacunque pars hereditatis vel res eis fuerit relicta: de inofficioso querela quiescente, id, quod eis deest, usque ad quartam legitimæ partis repleatur; licet non fuerit adjectum, boni viri arbitratu debere eam compleri. §. 4. Si tutor nomine pupilli, cujus tutelam gerebat, ex testamento patris sui legatum acceperit, cum nihil erat ipsi tutori relictum a patre suo: nihilominus poterit nomine suo de inofficioso patris testamento agere. §. 5. Sed si a contrario pupilli nomine, cui nihil relictum fuerat, de inofficioso egerit, & superatus est: ipse [tutor], quod sibi in testamento eodem legatum relictum est, non amittit. §. 6. Igitur quartam quis debet habere, ut de inofficioso agere non possit: si jure hereditario, si jure legati, vel fideicommissi: vel si mortis causa ei quarta donata fuerit; vel inter vivos, in iis tantummodo casibus, quorum mentionem facit nostra Constitutio, vel aliis modis, qui [in cõlris] Constitutionibus continentur. Quod autem de quarta diximus, ita intelligi debet: ut si unus fuerit, si plures, quibus agere de inofficioso testamento permit-

tur, una quæ eis dari possit, ut ea pro rata eis distribuatur.

TIT. XIX.

DE HEREDUM QUALITATE ET DIFFERENTIA.

Heredes autem aut necessarii dicuntur, aut sui & necessarii, aut extranei. §. 1. Necessarius heres est, servus heres institutus. Ideoque sic appellatur, quia si velit, si nolit, omnino post mortem testatoris protinus liber & necessarius heres fit. Unde qui facultates suas suspectas habent, solent servum suum primo, aut secundo, aut etiam ulteriore gradu heredem instituere; ut si creditoribus satis non fiat, potius ejus heredis bona, quam ipsius testatoris a creditoribus possideantur, vel distrahantur, vel inter eos dividantur. Pro hoc tamen incommodo illud ei commodum præstatur, ut ea, quæ post mortem patroni sui sibi adquisierit, ipsi reserventur. Et quamvis bona defuncti non sufficiant creditoribus: [iterum] tamen ex ea causa res ejus, quas sibi adquisierit, non veniunt. §. 2. Sui autem & necessarii heredes sunt, veluti filius, filia, nepos, neptisve ex filio, & deinceps ceteri liberi: qui in potestate morientis modo fuerint. Sed ut nepos neptisve sui heredes sint, non sufficit eum eamve in potestate avi mortis tempore fuisse: sed opus est, ut pater ejus vivo patre suo defierit suus heres esse, aut morte interceptus, aut qualibet alia ratione liberatus a patris potestate: tunc enim nepos neptisve in locum patris sui succedit. Sed sui quidem heredes ideo appellantur, quia domestici heredes sunt, & vivo quoque patre quodammodo domini existimantur. Unde etiam si quis intestatus moriatur, prima causa est in successione liberorum. Necessarii vero ideo dicuntur, quia omnino, si velit, si nolit, tam ab intestato, quam ex testamento [ex Lege duodecim tab.] heredes fiunt: sed his Prætor permittit volentibus abstinere hereditate, ut potius parentis, quam ipsorum bona similiter a creditoribus possideantur. §. 3. Ceteri, qui testatoris juri subiecti non sunt, extranei heredes appellantur. Itaque liberi quoque nostri, qui in potestate nostra non sunt, heredes a nobis instituti, extranei heredes nobis videntur. Qua de causa, & qui heredes a matre instituuntur, eodem numero sunt: quia fœminæ in potestate liberos non habent. Servus quoque heres a domino institutus, & post testamentum factum ab eo manumissus, eodem numero habetur. §. 4. In extraneis heredibus illud observatur, ut sit cum eis testamenti factio: si heredes ipsi instituuntur, si hi, qui in potestate eorum sunt. & id duobus temporibus inspicitur: testamenti quidem [facti] tempore, ut constiterit institutio; mortis vero testatoris, ut effectum habeat. Hoc amplius, & cum adit hereditatem, esse debet cum eo testamenti factio, si pure, si sub conditione heres institutus sit: nam jus heredis eo maxime tempore inspicendum est, quo adquisit hereditatem. Medio autem tempore inter factum testamentum, & mortem testatoris, vel conditionem institutionis existentem, mutatio juris non nocet heredi, quia ut diximus tria tempora inspicere debent. Testamenti autem factionem non

solum is habere videtur, qui testamentum facere potest, sed etiam qui ex alieno testamento vel ipse capere potest, vel alii adquirere, licet non possit facere testamentum. Et ideo furiosus, & mutus, & posthumus, & infans, & filiusfamilias, & servus alienus testamenti factionem habere dicuntur. Licet enim testamentum facere non possint, attamen ex testamento vel sibi vel alii acquirere possunt. §. 5. Extraneis autem heredibus deliberandi potestas est de adeunda hereditate, vel non adeunda. Sed si is, cui abstinendi potestas est, immiscuerit se bonis hereditatis; si extraneus, cui de adeunda hereditate deliberare licet, adierit: postea relinquendae hereditatis facultatem non habet, nisi minor sit viginti quinque annis. Nam huius aetatis hominibus, sicut in ceteris omnibus causis deceptis, ita & si temere damnosam hereditatem susceperint, Praetor succurrit. §. 6. Sciendum est tamen, D. Hadrianum etiam majori viginti quinque annis veniam dedisse, cum post aditam hereditatem grande aes alienum, quod aditam hereditatis tempore latebat, emerisset. Sed hoc quidem D. Hadrianus cuidam speciali beneficio praestitit: divus autem Gordianus postea militibus tantummodo hoc concessit. Sed nostra benevolentia commune omnibus subjectis imperio nostro hoc beneficium praestitit: & Constitutionem tam aequissimam, quam nobilissimam scripsit, cujus tenorem si observaverint homines, licet eis adire hereditatem, & in tantum teneri, quantum valere bona hereditatis contingit: ut ex hac causa neque deliberationis auxilium sit eis necessarium, nisi omissa observatione nostrae Constitutionis, & deliberandum existimaverint, & sese veteri gravamini aditionis supponere maluerint. §. 7. Item extraneus heres testamento institutus, aut ab intestato ad legitimam hereditatem vocatus, potest aut pro herede gerendo, aut etiam nuda voluntate suscipiendae hereditatis heres fieri. † Pro herede autem gerere quis videtur, si rebus hereditariis tanquam heres utatur, vel vendendo res hereditarias, vel praedia colendo locandove, & quoquo modo voluntatem suam declaret vel re vel verbo de adeunda hereditate: dummodo sciat eum, cujus in bonis pro herede gerit, testatum intestatumve obiisse, & se ei heredem esse. Pro herede enim gerere, est pro domino gerere: veteres enim heredes pro dominis appellabant. † Sicut autem nuda voluntate extraneus heres fit: ita contraria destinatione statim ab hereditate repellitur. Eum, qui surdus vel mutus natus, vel postea factus est, nihil prohibet pro herede gerere, & adquirere sibi hereditatem: si tamen intelligit, quod agit.

TIT. XX.

DE LEGATIS.

Post haec videamus de legatis, quae pars juris extra propositam quidem materiam videtur: (nam loquimur de iis juris figuris, quibus per universitatem res nobis adquiruntur) sed cum omnino de testamento, & de heredibus, qui in testamento instituuntur, loquuti simus, non sine causa sequenti loco potest haec juris materia tractari. §. 1. Legatum itaque est donatio quaedam a defuncto relicta, ab herede praestanda. §. 2. Sed olim quidem

erant legatorum genera quatuor: per vindicationem, per damnationem, sinendi modo, per praedationem. & certa quaedam verba cuique generi legatorum assignata erant, per quae singula genera legatorum significabantur. Sed ex Constitutionibus divorum Principum solennitas huiusmodi verborum penitus sublata est. Nostra autem Constitutio, quam cum magna fecimus lucubratione, defunctorum voluntates validiores esse cupientes, & non verbis, sed voluntatibus eorum faventes: disposuit, ut omnibus legatis una sit natura, & quibuscunque verbis aliquid relictum sit, liceat legatariis id persequi, non solum per actiones personales, sed etiam per in rem, & per hypothecariam. Cujus Constitutionis persensum modum ex ipsius tenore perfectissime accipere possibile est. §. 3. Sed non usque ad eam Constitutionem standum esse existimavimus. Cum enim antiquitatem invenimus legata quidem stricte concludentem; fideicommissis autem, quae ex voluntate magis descendebant defunctorum, pinguiorem naturam indulgentem: necessarium esse duximus, omnia legata fideicommissis exaequare, ut nulla sit inter ea differentia; sed quod deest legatis, hoc repleatur ex natura fideicommissorum; & si quid amplius est in legatis, per hoc crescat fideicommissorum natura. Sed ne, in primis legum cunabulis permixtum de his exponendo, studiose adolescentibus quandam introducamus difficultatem: operae pretium esse duximus, interim separatim prius de legatis, & postea de fideicommissis tractare, ut natura utriusque juris cognita facile possint permissionem eorum eruditi subtilioribus auribus accipere. §. 4. Non solum autem testatoris vel heredis res, sed etiam aliena legari potest: ita, ut heres cogatur redimere eam, & praestare; vel si eam non potest redimere, aestimationem ejus dare. Sed si talis sit res, cujus commercium non est [vel adipisci non potest]: nec aestimatio ejus debetur: veluti si campum Martium, vel basilicas, vel templa, vel quae publico usui destinata sunt, legaverit. nam nullius momenti [tale] legatum est. † Quod autem diximus, alienam rem posse legari: ita intelligendum est, si defunctus sciebat alienam rem esse, non si ignorabat. forsitan enim, si scivisset alienam rem esse, non legasset. & ita D. Paulus rescripsit. Et verius est, ipsum qui agit, id est, legatarium probare oportere scivisse alienam rem legare defunctum; non heredem probare oportere, ignorasse alienam: quia semper necessitas probandi incumbit illi, qui agit. §. 5. Sed & si rem obligatam creditori aliquis legaverit, necesse habet heres [eam] luere. Et [in] hoc quoque casu idem placet, quod in re aliena: ut ita demum luere necesse habeat heres, si sciebat defunctus rem obligatam esse. & ita D. Severus & Antoninus rescripserunt. Si tamen defunctus voluerit legatarium luere, & hoc expresserit: non debet heres eam luere. §. 6. Si res aliena legata fuerit, & ejus rei vivo testatore legatarius dominus factus fuerit: si quidem ex causa emptionis, ex testamento actione pretium consequi potest. si vero ex causa lucrativa, veluti ex donatione, vel ex alia simili causa, agere non potest, nam traditum est, duas lucrativas causas

in eundem hominem, & eandem rem concurrere non posse. Hac ratione, si ex duobus testamentis eadem res eidem debeatur, interest, utrum rem, an æstimationem ex testamento consequutus sit: nam si rem habet, agere non potest, quia habet eam ex causa lucrativa; si æstimationem, agere potest. §. 7. Ea quoque res, quæ in rerum natura non est, si modo futura est, recte legatur: veluti fructus, qui in illo fundo nati erunt, aut quod ex illa ancilla natum erit. §. 8. Si eadem res duobus legata sit, siue conjunctim, siue disjunctim: si ambo perveniant ad legatum, scinditur inter eos legatum: si alter deficiat (quia aut spreverit legatum, aut vivo testatore decesserit, vel alio quoquo modo defecerit), totum ad collegatarium pertinet. Conjunctim autem legatur, veluti si quis dicat, TITIO ET SEIO HOMINEM STICHUM DO, LEGO: disjunctim ita, TITIO HOMINEM STICHUM DO, LEGO: SEIO HOMINEM STICHUM DO, LEGO. Sed & si expresse eundem hominem Stichum, æque disjunctim legatum intelligitur. §. 9. Si cui fundus alienus legatus sit, & emerit proprietatem deducto usufructu, & usufructus ad eum pervenerit, & postea ex testamento agat: recte eum agere, & fundum petere, Julianus ait: quia usufructus in petitione, servitutis locum obtinet. Sed officio judicis continetur, ut deducto usufructu, jubeat æstimationem præstari. §. 10. Sed si rem legatarii quis ei legaverit, inutile est legatum: quia quod proprium est ipsius, amplius ejus fieri non potest. & licet alienaverit eam, non debetur nec ipsa res, nec æstimatio ejus. §. 11. Si quis rem suam quasi alienam legaverit, valet legatum: nam plus valet quod in veritate est, quam quod in opinione. Sed & si legatarii esse putavit, valere constat: quia exitum voluntas defuncti habere potest. §. 12. Si rem suam legaverit testator, posteaque eam alienaverit: Celsus putat, si non adimendi animo vendidit, nihilominus deberi. Idemque divi Severus & Antoninus rescripserunt. † Idem rescripserunt, eum, qui post testamentum factum prædia, quæ legata erant, pignori dedit, adimisse legatum non videri: & ideo legatarium eum herede [ejus] agere posse, ut prædia a creditore luanter. † Si vero quis partem rei legatæ alienaverit, pars, quæ non est alienata, omnino debetur: pars autem alienata ita debetur, si non adimendi animo alienata sit. §. 13. Si quis debitori suo liberationem legaverit: legatum utile est. neque ab ipso debitore, neque ab herede ejus potest heres petere, neque ab alio, qui heredis loco sit. sed & potest a debitore conveniri, ut liberet eum. Potest etiam quis vel ad tempus jubere, ne heres petat. §. 14. Ex contrario, si debitor creditori suo, quod debet, legaverit: inutile est legatum, si nihil plus est in legato, quam in debito: quia nihil amplius per legatum habet. Quod si in diem, vel sub conditione debitum, ei pure legaverit: utile est legatum, propter representationem. Quod si vivo testatore dies venerit, vel conditio extiterit: Papinianus scripsit, utile esse nihilominus legatum, quia semel constituit. quod & verum est. Non enim placuit sententia

existimantium, extinctum esse legatum, quia in eam causam pervenerit, a qua incipere non potest. §. 15. Sed si uxori maritus dotem legaverit: valet legatum, quia plenius est legatum, quam de dote actio. Sed si quam non accepit dotem legaverit: divi Severus & Antoninus rescripserunt, si quidem simpliciter legaverit, inutile esse legatum; si vero certa pecunia, vel certum corpus, aut instrumenta dotis in prælegando demonstrata sunt, valere legatum. §. 16. Si res legata sine facto heredis perierit: legatario decedit. Et si servus alienus legatus sine facto heredis manumissus fuerit: non tenetur heres. Si vero heredis servus legatus sit, & ipse eum manumiserit: teneri ipsum Julianus scripsit: nec interest, sciverit, an ignoraverit a se eum legatum esse. Sed & si alii donaverit servum, & is, cui donatus est, eum manumiserit: tenetur heres, quamvis ignoraverit, a se eum legatum esse. §. 17. Si quis ancillas cum suis natis legaverit: etiam si ancillæ mortuæ fuerint, partus legato cedunt. † Idem est, & si ordinarii servi cum vicariis legati fuerint: quia licet mortui sint ordinarii, tamen vicarii legato cedunt. † Sed si servus fuerit cum peculio legatus: mortuo servo, vel manumisso, vel alienato, peculii legatum extinguatur. † Idem est, si fundus instructus, vel cum instrumento legatus fuerit. Nam fundo alienato, & instrumenti legatum extinguatur. §. 18. Si grex legatus fuerit, & postea ad unam ovem pervenerit: quod superfuerit, vindicari potest. Grege autem legato, etiam eas oves, quæ post testamentum factum gregi adjiciuntur, legato cedere, Julianus ait. Est autem gregis unum corpus ex distantibus capitibus: sicut ædium unum corpus est, ex coherentibus lapidibus. §. 19. Aedibus denique legatis, columnas & inarmora, quæ post testamentum factum adjecta sunt, legato [dicimus] cedere. §. 20. Si peculium legatum fuerit: sine dubio quicquid peculio accedit, vel decedit vivo testatore, legatarii lucro vel damno est. Quod si post mortem testatoris ante aditam hereditatem [aliquid] servus adquisierit: Julianus ait, si quidem ipsi manumisso peculium legatum fuerit, omne, quod ante aditam hereditatem acquisitum est, legatario cedere, quia hujusmodi legati dies ab adita hereditate cedit; sed si extraneo peculium legatum fuerit, non cedere ea legato, nisi ex rebus peculiaribus auctum fuerit peculium. † Peculium autem, nisi legatum fuerit, manumisso non debetur. quamvis, si vivus manumiserit, sufficit, si non adimatur: & ita divi Severus & Antoninus rescripserunt. † Idem rescripserunt, peculio legato, non videri id relictum, ut petitionem habeat pecuniæ, quam in rationes dominicas impenderit. † Idem rescripserunt, peculium videri legatum, cum rationibus redditis liber esse jussus est, & ex eo reliqua inferre. §. 21. Tam autem corporales res legari possunt, quam incorporales. & ideo quod defuncto debetur, potest alicui legari, ut actiones suas heres legatario præstet: nisi exegerit vivus testator pecuniam, nam hoc casu legatum extinguatur. † Sed & tale legatum valet, DAMNAS ESTO HERES MEUS DOMUM ILLIUS RECIPERE: VEL ILLUM AERE

ALIENO LIBERARE. §. 22. Si generaliter servus vel res alia legetur: electio legatarii est, nisi aliud testator dixerit. §. 23. Optionis legatum, [id est] ubi testator ex servis suis, vel aliis rebus optare legatarium jufferat, habebat olim in se conditionem: & ideo, nisi ipse legatarius vivus optasset, ad heredem legatum non transmittetur. sed ex Constitutione nostra, & hoc in meliorem statum reformatum est: & data est licentia heredi legatarii optare [servum], licet vivus legatarius hoc non fecerit. Et diligentiore tractatu habito, & hoc in nostra Constitutione additum est; si plures legatarii extiterint, quibus optio relicta est, & dissentiant in corpore eligendo; si unus legatarii plures heredes [sint], & inter se circa optandum dissentiant, alio aliud corpus eligere cupiente: ne pereat legatum (quod plerique prudentium contra benevolentiam introducebant) fortunam esse hujus optionis judicem, & sorte hoc esse dirimendum, ut, ad quem fors pervenerit, illius sententia in optione præcellat. §. 24. Legari autem illis solum potest, cum quibus testamenti factio est. §. 25. Incertis vero personis neque legata, neque fideicommissa olim relinqui concessum erat. Nam ne miles quidem incertæ personæ poterat relinquere, ut D. Hadrianus rescripsit. Incerta autem persona videbatur, quam incerta opinione animo suo testator subiciebat: veluti si quis ita dicat, **QUICUNQUE FILIO MEO FILIAM SUAM IN MATRIMONIUM DEDERIT, EI HERES MEUS ILLUM FUNDUM DATO.** Illud quoque quod iis relinquebatur, **QUI POST TESTAMENTUM SCRIPTUM PRIMI CONSULES DESIGNATI ESSENT,** æque incertæ personæ legari videbatur. & denique multæ aliæ hujusmodi species sunt. Libertas quoque incertæ personæ non videbatur posse dari: quia placebat nominatim servos liberari. Sub certa vero demonstratione, id est, ex certis personis incertæ personæ recte legabatur, veluti: **EX COGNATIS MEIS, QUI NUNC SUNT, SI QUIS FILIAM MEAM UXOREM DUXERIT, EI HERES MEUS ILLAM REM DATO.** Incertis autem personis legata vel fideicommissa relicta, & per errorem soluta, repeti non posse, sacris Constitutionibus cautum erat. §. 26. Posthumus quoque alieno inutiliter [antea] legabatur. Est autem alienus posthumus, qui natus inter suos, heres testatori futurus non est. Ideoque ex emancipato filio conceptus nepos, extraneus erat posthumus avo. §. 27. Sed nec hujusmodi species penitus est sine justa emendatione relicta: quum in nostro Codice Constitutio posita sit, per quam & huic parti medemur, non solum in hereditatibus, sed etiam in legatis & fideicommissis: quod evidenter ex ipsius Constitutionis lectione clarescit. Tutor autem nec per nostram Constitutionem incertus dari debet, quia certo iudicio debet quis pro tutela suæ posteritati cavere. §. 28. Posthumus autem alienus heres institui & ante poterat, & nunc potest: nisi in utero ejus sit, quæ jure nostro uxor esse non potest. §. 29. Si quidem in nomine, cognomine, prænomine, [agno-

mine] legatarii testator erraverit: cum de persona constat, nihilominus valet legatum. Idemque in heredibus servatur: & recte. Nomina enim significandorum hominum gratia reperta sunt: qui si alio quolibet modo intelligantur, nihil interest. §. 30. Huic proxima est illa juris regula, falsa demonstratione legatum non perimi: veluti si quis ita legaverit, **STICHUM SERVUM MEUM VERNAM DO, LEGO.** licet enim non ver-na, sed emptus sit: si tamen de servo constat, utile est legatum. Et convenienter, si ita demonstraverit, **STICHUM SERVUM, QUEM A SE IOEMI,** sitque ab alio emptus: utile est legatum, si de servo constat. §. 31. Longe magis legato falsa causa [adjecta] non nocet: veluti cum quis ita dixerit, **TITIO, QUIA ME ABSENTE NEGOTIA MEA CURAVIT, STICHUM DO, LEGO.** vel ita, **TITIO, QUIA PATROCINIO EJUS CAPITALI CRIMINE LIBERATUS SUM, STICHUM DO, LEGO.** Licet enim neque negotia testatoris unquam gesserit Titius, neque patrocinio ejus liberatus sit, legatum tamen valet. Sed si conditionaliter enunciata fuerit causa, aliud juris est: veluti hoc modo, **TITIO, SI NEGOTIA MEA CURAVERIT, FUNDUM MEUM DO, LEGO.** §. 32. An servo heredis recte legemus, quæritur. Et constat, pure inutiliter legari, nec quicquam proficere, si vivo testatore de potestate heredis exierit: quia quod inutile foret legatum, si statim post factum testamentum decessisset testator, hoc non debet ideo valere, quia diutius testator vixerit. Sub conditione vero recte legatur [servo], ut requiramus, an quo tempore dies legati cedit, in potestate heredis non sit. §. 33. Ex diverso, herede instituto servo, quin domino recte etiam sine conditione legetur, non dubitatur. Nam etsi statim post factum testamentum decesserit testator: non tamen apud eum, qui heres sit, dies legati cedere intelligitur: cum hereditas a legato separata sit, & possit per eum servum alius heres effici. Si prius, quam jussu domini adeat, in alterius potestatem translatus sit vel manumissus: ipse heres efficitur quibus casibus utile est legatum. Quod si in eadem causa permanserit, & jussu legatarii adierit: evanescit legatum. §. 34. Ante heredis institutionem inutiliter antea legabatur: scilicet, quia testamentum vim ex institutione heredis accipiunt, & ob id veluti caput atque fundamentum intelligitur totius testamenti heredis institutio. Pari ratione nec libertas ante heredis institutionem dari poterat. Sed quia incivile esse putavimus, scripturæ ordinem quidem sequi (quod & ipsi antiquitati vituperandum fuerat visum), sperni autem testatoris voluntatem: per nostram Constitutionem & hoc vitium emendavimus: ut liceat & ante heredis institutionem, & inter medias heredum institutiones legatum relinquere, & multo magis libertatem, cuius usus favorabilior est. §. 35. Post mortem quoque heredis aut legatarii simili modo inutiliter legabatur: veluti si quis ita dicat, **CUM HERES MEUS MORTUUS FUERIT, DO, LEGO.** item: **PRIDIE QUAM HERES AUT LEGATA-**

GATARIUS MORIETUR. Sed simili modo & hoc correximus, firmitatem huiusmodi legatis ad fideicommissorum similitudinem præstantes: ne in hoc casu deterior causa legatorum, quam fideicommissorum inveniat. §. 36. Pœnæ quoque nomine inutiliter [antea] legabatur, & adimebatur, vel transferebatur. Pœnæ autem nomine legari videtur, quod coercendi heredis causa relinquitur, quo magis aliquid faciat, aut non faciat: veluti si quis ita scripserit, HERES MEUS SI FILIAM SUAM IN MATRIMONIUM TITIO COLLOCAVERIT: vel ex diverso, SI NON COLLOCAVERIT, DATO DECEM AUREOS SEIO. aut si ita scripserit, HERES MEUS SI SERVUM STICHUM ALIENAVERIT: vel ex diverso, SI NON ALIENAVERIT, TITIO DECEM AUREOS DATO. Et in tantum hæc regula observabatur, ut quam plurimis Principalibus constitutionibus significaretur, nec Principem agnoscere, quod ei pœnæ nomine legatum sit. nec ex militis quidem testamento talia legata valebant, quamvis aliæ militum voluntates in ordinandis testamentis valde observabantur: quin, etiam nec libertates pœnæ nomine dari posse placebat: eo amplius nec heredem pœnæ nomine adjici posse, Sabinus existimabat: veluti si quis ita dicat, TITIUS HERES ESTO, SI TITIUS FILIAM SUAM IN MATRIMONIUM SEIO COLLOCAVERIT, SEIUS QUOQUE HERES ESTO. Nihil enim intererat, qua ratione Titius coerceretur, utrum legati datione, an coheredis adjectione. Sed huiusmodi scrupulositas nobis non placuit. & generaliter ea, quæ relinquuntur, licet pœnæ nomine fuerint relicta, vel adempta, vel in alium translata: nihil distare a cæteris legatis constituimus, vel in dando, vel in adimendo, vel in transferendo, exceptis videlicet iis, quæ impossibilia sunt, vel legibus interdicta, aut alias probrosa. Huiusmodi enim testamentorum dispositiones valere, secta meorum temporum non patitur.

TIT. XXI.

DE ADEPTIONE LEGATORUM.

Ademptio legatorum, siue eodem testamento adimantur, siue codicillis, firma est: sed & siue contrariis verbis fiat ademptio: veluti si quis ita quid legaverit, DO, LEGO: ita adimatur, NON DO, NON LEGO: siue non contrariis, sed aliis quibuscunque verbis. §. 1. Transferri quoque legatum ab alio ad alium potest: veluti si quis ita dixerit, HOMINEM STICHUM, QUEM TITIO LEGAVI, SEIO DO, LEGO: siue in eodem testamento siue in codicillis hoc fecerit: quo casu simul [&] Titio adimi videtur, & Seio dari.

TIT. XXII.

DE LEGE FALCIDIA.

Superest, ut de lege Falcidia dispiciamus, qua modus novissime legatis impositus est. Cum enim olim lege duodecim tabularum libera erat legandi potestas, ut liceret vel totum patrimonium legatis erogare quippe [cum] ea lege ita cantum esset: UTI QUISQUE LEGASSET SUÆ REI, ITA IUS ESTO, visum est hanc legandi licen-

tiam coarctare: idque ipsorum testatorum gratia provisum est, ob id quod plerumque intestati moriebantur, recusantibus scriptis heredibus pro nullo aut minimo lucro hereditates adire. Et cum super hoc tam lex Furia, quam lex Voconia late sunt, quarum neutra sufficiens ad rei consummationem videbatur: novissime lata est lex Falcidia, qua cavetur, ne plus legare liceat, quam dodrantem totorum bonorum; id est, ut siue unus heres institutus sit, siue plures, apud eum eorum pars quarta remaneat. §. 1. Et cum quaesitum esset, duobus heredibus institutis (veluti Titio & Seio) si Titii pars aut tota exhausta sit legatis, quæ nominatim ab eo data sunt, aut supra modum onerata; a Seio vero aut nulla relicta sint legata, aut quæ partem ejus duntaxat in partem dimidiam minuant: an, quia is quartam partem totius hereditatis aut amplius habet, Titio nihil ex legatis, quæ ab eo relicta sunt, retinere liceat, ut quartam partem suæ partis salvam habeat? Placuit, posse retinere: etenim in singulis heredibus ratio legis Falcidiæ ponenda est. §. 2. Quantitas autem patrimonii, ad quam ratio legis Falcidiæ redigitur, mortis tempore spectatur. Itaque (verbi gratia) si is, qui centum aureorum patrimonium in bonis habeat, centum aureos legaverit: nihil legatariis prodest, si ante aditam hereditatem per servos hereditarios, aut ex partu ancillarum hereditariarum, aut ex foetu pecorum tantum accesserit hereditati, ut centum [aureis] legatorum nomine erogatis, heres quartam partem hereditatis habiturus sit; sed necesse est, ut nihilominus quarta pars legatis detrahatur. Ex diverso, si septuaginta quinque legaverit, & ante aditam hereditatem in tantum decreverint bona (incendiis forte, aut naufragiis, aut morte servorum) ut non amplius, quam septuaginta quinque [aureorum substantia,] vel etiam minus relinquatur: solida legata debentur. Nec ea res damnosa est heredi, cui liberum est non adire hereditatem: quæ res efficit, ut sit necesse legatariis, ne destituto testamento nihil consequantur, cum herede in portione pacisci. §. 3. Cum autem ratio legis Falcidiæ ponitur, ante deducitur æs alienum, item funeris impensa, & pretia servorum manumissorum. tunc demum in reliquo ita ratio habetur, ut ex eo quarta pars apud heredem remaneat, tres vero partes inter legatarios distribuantur, pro rata scilicet portione ejus, quod cuique eorum legatum fuerit. Itaque si fingamus, quadringentos aureos legatos esse, & patrimonii quantitatem, ex qua legata erogari oportet, quadringentorum esse: quarta pars legatariis singulis debet detrahi. Quod si trecentos quinquaginta legatos fingamus: octava debet detrahi. Quod si quingentos legaverit: initio quinta, deinde quarta detrahi debet. Ante enim detrahendum est, quod extra bonorum quantitatem est, deinde quod ex bonis apud heredem remanere oportet.

TIT. XXIII.

DE FIDEICOMMISSARIIS HEREDITARIIS, [ET AD SENATUSCONSULTUM TREBELLIANUM.]

Nunc transeamus ad fideicommissa: sed prius est, ut de hereditatibus fideicommissariis vi-

deamus. §. 1. Sciendum itaque est, omnia fideicommissa primis temporibus infirma fuisse: quia nemo invitus cogebatur præstare id, de quo rogatus erat. Quibus enim non poterant hereditatem, vel legata relinquere, si relinquebant, fidei committebant eorum, qui capere ex testamento poterant [hereditatem]. Et ideo fideicommissa appellata sunt, quia nullo vinculo juris, sed tantum pudore eorum, qui rogabantur, continebantur. Postea divus Augustus primus, semel iterumque gratia personarum motus, vel quia per ipsius salutem rogatus quis diceretur, aut ob insignem quorundam perfidiam, iussit Consulibus auctoritatem suam interponere. Quod quia iustum videbatur, & popolare erat: paulatim conversum est in assiduam jurisdictionem: tantusque eorum favor factus est, ut paulatim etiam Prætor proprius crearetur, qui de fideicommissis jus diceret, quem fideicommissarium appellabant. §. 2. In primis igitur sciendum est, opus esse, ut aliquis recto jure testamento heres instituitur; ejusque fidei committatur, ut eam hereditatem alii restituat: alioquin inutile est testamentum, in quo nemo heres instituitur. Cum igitur aliquis scripserit, **LUCIUS TITIVS HERES ESTO**; potest adjicere, **ROGO TE LUCI TITI, UT, CUM PRIMUM POTERIS HEREDITATEM MEAM ADIRE, EAM CAIO SEIO REDDAS, RESTITUAS.** † Potest autem quisque & de parte restituenda heredem rogare. † Et liberum est, vel pure vel sub conditione relinquere fideicommissum, vel ex certo die. §. 3. Restituta autem hereditate, is quidem, qui restituit, nihilominus heres permanet: is vero, qui recipit hereditatem, aliquando heredis, aliquando legatarii loco habetur. §. 4. Et Neronis quidem temporibus, Trebellio Maximo & Annæo Seneca Consulibus, SC. factum est: quo cautum est, ut si hereditas ex fideicommissi causa restituta sit, omnes actiones, quæ jure civili heredi, & in heredem competere, ei & in eum darentur, cui ex fideicommissi restituta esset hereditas. Post quod SC. Prætor utiles actiones ei, & in eum, qui recepit hereditatem, quasi heredi, & in heredem, dare coepit. §. 5. Sed, quia heredes scripti, cum aut totam hereditatem, aut pene totam plerumque restituere rogabantur, adire hereditatem ob nullum vel minimum lucrum recusabant, atque ob id exstinguebantur fideicommissa: postea Vespasiani Augusti temporibus, Pegaso & Pusione Consulibus, Senatus censuit, ut ei, qui rogatus esset hereditatem restituere, perinde liceret quartam partem retinere, atque ex lege Falcidia ex legatis retinere conceditur. ex singulis quoque rebus, quæ per fideicommissum relinquuntur, eadem retentio permixta est. † Post quod SC. ipse heres onera hereditaria sustinebat: ille autem, qui ex fideicommissi recipiebat partem hereditatis, legatarii partiarum loco erat, id est ejus legatarii, cui pars bonorum legabatur, quæ species legati, partitio vocabatur: quia cum herede legatarius partiebatur hereditatem. Unde quæ solebant stipulationes inter heredem & partiarum legatarium interponi, eadem interponebantur inter eum, qui ex fidei-

commissi recepit hereditatem, & heredem: id est, ut lucrum & damnum hereditarium pro rata parte inter eos commune esset. §. 6. Ergo si quidem non plus, quam dodrantem hereditatis scriptus heres rogatus sit restituere: tunc ex Trebelliano SC. restituebatur hereditas, & in utrumque actiones hereditariæ pro rata parte dabantur: in heredem quidem jure civili; in eum vero, qui recipiebat hereditatem, ex SC. Trebelliano tanquam in heredem. At si plus, quam dodrantem, vel etiam totam hereditatem restituere rogatus esset: locus erat Pegasiano SC. & heres, qui semel adierat hereditatem (si modo sua voluntate adierat), sive retinuerat quartam partem, sive retinere noluerat, ipse universa onera hereditaria sustinebat. Sed quarta quidem retenta, quasi partis & pro parte stipulationes interponebantur, tanquam inter partiarum legatarium & heredem: si vero totam hereditatem restitueret, emptæ & venditæ hereditatis stipulationes interponebantur. Sed si recusabat scriptus heres adire hereditatem ob id, quod diceret eam sibi suspectam esse, quasi damnosam: cavebatur Pegasiano SC. ut desiderante eo, cui restituere rogatus esset, jussu Prætoris adiret, & restitueret hereditatem, perindeque ei & in eum, qui reciperet hereditatem, actiones darentur, ac jure est ex Trebelliano SC. quo casu nullis stipulationibus est opus: quia simul & huic, qui restituit, securitas datur, & actiones hereditariæ ei & in eum transferuntur, qui recepit hereditatem, utroque SC. in hac specie concurrente. §. 7. Sed quia stipulationes ex SC. Pegasiano descendentes, & ipsi antiquitati displicuerunt, & quibusdam casibus captiosas eas homo excelsi ingenii Papinianus appellat, & nobis in legibus magis simplicitas, quam difficultas placet: ideo omnibus nobis suggestis tam similitudinibus, quam differentia utriusque SC. placuit exploso SC. Pegasiano, quod postea supervenit, omnem auctoritatem Trebelliano SC. præstare: ut ex eo fideicommissariæ hereditates restituantur; sive habeat heres ex voluntate testatoris quartam, sive plus, sive minus, sive nihil penitus. ut tunc quando vel nihil, vel minus quarta apud eum remaneat, liceat ei vel quartam, vel quod deest, ex nostra auctoritate retinere, vel repetere solum, quasi ex Trebelliano SC. pro rata portione actionibus tam in heredem, quam in fideicommissarium competentibus: si vero totam hereditatem sponte restituerit, omnes hereditariæ actiones fideicommissario, & adversus eum competant. Sed etiam id, quod præcipuum Pegasiani SC. fuerat, ut, quando recusaret heres scriptus sibi datam hereditatem adire, necessitas ei imponeretur, totam hereditatem volenti fideicommissario restituere, & omnes ad eum & contra eum transferre actiones: & hoc transposuimus ad SC. Trebellianum, ut ex hoc solo necessitas heredi imponatur, si ipso nolente adire, fideicommissarius desideret restituere sibi hereditatem, nullo nec damno nec commodo apud heredem remanente. §. 8. Nihil autem interest, utrum aliquis ex asse heres institutus, aut totam hereditatem, aut pro parte restituere rogatur: an ex parte heres institutus, aut totam eam partem, aut partem partis restituere rogatur. Nam & hoc

casu eadem observari precipimus, quæ in totius hereditatis restitutione diximus. §. 9. Si quis una aliqua re deducta, sive præcepta, quæ quartam continet (veluti fundo, vel alia re) rogatus sit restituere hereditatem; simili modo ex Trebelliano SC. restitutio fiet, perinde ac si quarta parte retenta, rogatus esset reliquam hereditatem restituere. Sed illud interest, quod altero casu, id est, cum deducta sive præcepta aliqua re restituitur hereditas, in solidum ex eo SC. actiones transferuntur; & res, quæ remanet apud heredem, sine ullo onere hereditario apud eum remanet, quasi ex legato ei acquisita: altero vero casu, id est, cum quarta parte retenta rogatus est heres restituere hereditatem, & restituit, sciuntur actiones, & pro dodrante quidem transferuntur ad fideicommissarium, pro quadrante remanent apud heredem. Quin etiam licet una re aliqua deducta, aut præcepta, restituere aliquis hereditatem rogatus sit, in qua maxima pars hereditatis contineatur: æque in solidum transferuntur actiones. & secum deliberare debet is, cui restituitur hereditas, an expediat sibi restitui. Eadem scilicet interveniunt, & si duabus pluribusve deductis præceptisve rebus, restituere hereditatem rogatus sit. Sed & si certa summa deducta præceptave, quæ quartam vel etiam maximam partem hereditatis continet, rogatus sit aliquis hereditatem restituere: idem juris est. Quæ autem diximus de eo, qui ex assè institutus est, eadem transferimus & ad eum, qui ex parte heres scriptus est. §. 10. Præterea intestatus quoque moriturus, potest rogare eum, ad quem bona sua, vel legitimo jure vel honorario, pertinere intelligit, ut hereditatem suam totam, partemve ejus, aut rem aliquam (veluti fundum, hominem, pecuniam) alicui restituat: cum alioqui legata, nisi ex testamento, non valeant. §. 11. Eum quoque, cui aliquid restituitur, potest rogare, ut id rursus alii aut totum aut partem, vel etiam aliquid aliud restituat. §. 12. Et quia prima fideicommissorum cunabula a fide heredum pendent, & tam nomen, quam substantiam acceperunt: ideo D. Augustus ad necessitatem juris ea retraxit. Nuper & nos eundem Principem superare contententes, ex facto, quod Tribonianus, vir excellentissimus, Exquæstore sacri palatii, suggessit, Constitutionem fecimus, per quam disposuimus, si testator fidei heredis sui commisit, ut vel hereditatem, vel speciale fideicommissum restituat; & neque ex scriptura, neque ex quinque testimoniis numero (qui in fideicommissis legitimus esse noscitur) possit res manifestari, sed vel pauciores quam quinque, vel nemo penitus testis interveniat: tunc sive pater heredis, sive alius quicumque sit, qui fidem heredis elegerit, & ab eo restitui aliquid voluerit, si heres perfidia tentus adimplere fidem recusat, negando rem ita esse subsequantem, si fideicommissarius iurjurandum ei detulerit, cum prius ipse de calumnia iuraverit; necesse eum habere vel iurjurandum subire, quod nihil tale a testatore audiverit, vel recusantem ad fideicommissi vel universalis, vel specialis solutionem coactari, ne depercat ultima voluntas testatoris fidei heredis commissæ. Eadem observari censuimus, & si a legatario vel fideicommissario aliquid similiter relictum

sit. Quod si is, a quo relictum dicitur, (postquam negaverit,) confiteatur quidem aliquid a se relictum esse, sed ad legis subtilitatem recurrat, omnino solvere cogendus est.

TIT. XXIV.

DE SINGULIS REBUS PER FIDEI-COMMISSUM RELICTIS.

Potest tamen quis etiam singulas res per fideicommissum relinquere: veluti fundum, argentum, hominem, vestem, [&] pecuniam numeratam: & vel ipsum heredem rogare, ut alicui restituat, vel legatarium, quamvis a legatario legari non possit. §. 1. Potest autem non solum proprias res testator per fideicommissum relinquere: sed & heredis, aut legatarii, aut fideicommissarii, aut cujuslibet alterius. Itaque & legatarius & fideicommissarius non solum de ea re rogari potest, ut eam alicui restituat, quæ ei relictæ sit: sed etiam de alia, sive ipsius, sive aliena sit. † Hoc solum observandum est, ne plus quisquam rogetur alicui restituere, quam ipse ex testamento ceperit: nam quod amplius est, inutiliter relinquitur. † Cum autem aliena res per fideicommissum relinquitur, necesse est ei qui rogatus est, aut ipsam redimere & præstare, aut æstimationem ejus solvere. §. 2. Libertas quoque servo per fideicommissum dari potest: ut heres enim rogetur manumittere, vel legatarius, vel fideicommissarius. Nec interest, utrum de suo proprio servo testator roget, an de eo, qui ipsius heredis, aut legatarii, vel etiam extranei sit. Itaque & alienus servus redimi & manumitti debet. Quod si dominus eum non vendat, si modo nihil ex iudicio ejus, qui reliquit libertatem, perceperit: non statim extinguatur fideicommissaria libertas, sed differtur, quoad possit, tempore procedente, ubicunque occasio servi redimendi fuerit, præstari libertas. Qui autem ex fideicommissi causa manumittitur, non testatoris sit libertus, etiamsi testatoris servus sit: sed ejus, qui manumittit. At is, qui directo ex testamento liber esse jubetur, ipsius testatoris libertus sit; qui etiam Orcinus appellatur. Nec alius ullus directo ex testamento libertatem habere potest, quam qui utroque tempore testatoris fuerit, & quo faceret testamentum, & quo moreretur. Directo autem libertas tunc dari videtur, cum non ab alio servum manumitti rogat, sed velut ex suo testamento libertatem ei competere vult. §. 3. Verba autem fideicommissorum hæc maxime in usu habentur: FIDETUÆ COMMITTO. quæ perinde singula firma sunt, atque si omnia in unum congesta essent.

TIT. XXV.

DE CODICILLIS.

Ante Augusti tempora constat codicillorum in usu non fuisse: sed primus Lucius Lentulus (ex cujus persona etiam fideicommissa [esse] coeperunt) codicillos introduxit. Nam cum decederet in Africa, scripsit codicillos testamento confirmatos, quibus ab Augusto petiit per fideicommissum, ut faceret aliquid. Et cum D. Augustus voluntatem ejus impleisset: deinceps reliqui ejus auctoritatem sequuti, fideicommissa præstabant;

& filia Lentuli legata, quæ jure non debebat, solvit. Dicitur autem Augustus convocasse sapientes viros, interque eos Trebatium quoque, cujus tunc auctoritas maxima erat, & quaesivisse, an posset recipi hoc, nec abscondens a juris ratione codicillorum usus esset: & Trebatium suavis Augusto, quod diceret utilissimum & necessarium hoc civibus esse, propter magnas & longas peregrinationes, quæ apud veteres fuissent, ubi si quis testamentum facere non posset, tamen codicillos posset. Post quæ tempora, cum & Labeo codicillos fecisset: jam nemini dubium erat, quin codicilli jure optimo admitterentur. §. 1. Non tantum autem testamento facto potest quis codicillos facere, sed [&] intestatus quis decedens fideicommittere codicillis potest. Sed cum ante testamentum factum codicilli facti erant: Papinianus ait, non aliter vi-

res habere, quam si speciali postea voluntate confirmantur. Sed Divi Severus & Antoninus rescripserunt, ex iis codicillis, qui testamentum præcedunt, posse fideicommissum peti: si appareat, eum, qui testamentum fecit, a voluntate, quam in codicillis expresserat, non recessisse. §. 2. Codicillis autem hereditas neque dari, neque adimi potest: ne confundatur jus testamentorum & codicillorum: & ideo nec exhereditatio scribi. Directo autem hereditas codicillis neque dari, neque adimi potest: nam per fideicommissum hereditas codicillis jure relinquitur. Nec conditionem heredi instituto codicillis adjicere, neque substituere directo [quis] potest. §. 3. Codicillos autem etiam plures quis facere potest, & nullam solennitatem ordinationis desiderant.

LIBER TERTIUS.

TIT. I.

DE HEREDITATIBUS QUÆ AB INTESTATO DEFERUNTUR.

Intestatus decedit, qui aut omnino testamentum non fecit: aut non jure fecit: aut id, quod fecerat, ruptum irritumve factum est: aut si ex eo nemo heres extiterit. §. 1. Intestatorum autem hereditates, ex Lege duodecim tabularum, primum ad suos heredes pertinent. §. 2. Sui autem heredes existimantur (ut supra diximus) qui in potestate morientis fuerint; veluti filius filiave, nepos neptisve ex filio, pronepos proneptisve ex nepote, ex filio nato prognatus prognatave. Nec interest, utrum naturales sint liberi, an adoptivi. Quibus connumerari necesse est etiam eos, qui ex legitimis quidem [nuptiis vel] matrimonii non sunt progeniti, curiis tamen Civitatum dati, secundum Divalium constitutionum, quæ super his positæ sunt, tenorem, [heredum] suorum jura nanciscuntur: necnon eos, quos nostræ amplexæ sunt Constitutiones, per quas jussimus, [ut] si quis mulierem in suo contubernio copulaverit non ab initio affectione maritali, cum tamen cum qua poterat habere conjugium, & ex ea liberos sustulerit; postea vero affectione procedente, etiam nuptialia instrumenta cum ea fecerit, & filios vel filias habuerit: non solum eos liberos, qui post dotem editi sunt, justos & in potestate patris esse; sed etiam anteriores, qui & iis, qui postea nati sunt, occasionem legitimi nominis præstiterunt. quod obtinere censuimus, & si non progeniti fuerint post dotale instrumentum confectum liberi, vel etiam nati ab hac luce fuerint subtrahi. Ita demum tamen nepos neptisve, pronepos proneptisve suorum heredum numero sunt, si præcedens persona defuerit in potestate parentis esse: sive morte id acciderit, sive alia ratione; veluti emancipatione. Nam si per id tempus, quo quis moritur, filius in potestate ejus sit, nepos ex eo suus heres esse non potest. Idque & in cæteris deinceps liberorum personis dictum [esse] intelligimus. Posthumi quoque, qui si vivo parente nati essent, in potestate [ejus] futuri forent, sui heredes sunt. §. 3. Sui autem heredes sunt etiam ignorantes; & licet fugitivi sint, heredes possunt existere: quia quibus ex

causis ignorantibus nobis acquiritur, ex his causis & furiosis acquiri potest. Et statim morte parentis quasi continuatur dominium: & ideo nec tutoris auctoritate opus est pupillis; cum etiam ignorantibus acquiratur suis heredibus hereditas; nec curatoris assensu acquiratur furioso, sed ipso jure. §. 4. Interdum autem, licet in potestate [parentis] mortis tempore suus heres non fuerit, tamen suus heres parenti efficitur; veluti [si] ab hostibus quis reversus fuerit post mortem patris [sui]: jus enim postliminii hoc facit. §. 5. Per contrarium [autem hoc] evenit, ut licet quis in familia defuncti sit mortis tempore, tamen suus heres non fiat; veluti si post mortem suam pater judicatus fuerit perduellionis reus, ac per hoc memoria ejus damnata fuerit: suum enim heredem habere non potest, cum fiscus ei succedat. sed potest dici ipso [quidem] jure suum heredem esse, sed desinere. §. 6. Cum filius filiave, & ex altero filio nepos neptisve existant: pariter ad hereditatem [avi] vocantur; nec qui gradu proximior est, ulteriorem excludit. Equum enim esse videtur, nepotes neptisve in patris sui locum succedere. Pari ratione & si nepos neptisve sit ex filio, & ex nepote pronepos proneptisve: simul vocantur. Et quia placuit nepotes neptisve, item pronepotes proneptisve in parentis sui locum succedere: conveniens esse visum est, non in capita, sed in stirpes hereditatem dividi, ut filius partem dimidiam hereditatis habeat, & ex altero filio duo pluresve nepotes alteram dimidiam. Item si ex duobus filiis nepotes neptisve existant, ex altero unus forte aut duo, ex altero tres aut quatuor: ad unum aut duos dimidia pars pertineat, ad tres vel ad quatuor altera dimidia. §. 7. Cum autem quaeritur, an quis suus heres existere possit: eo tempore quaerendum est, quo certum est aliquem sine testamento decessisse, quod accidit, & destituto testamento. Hac ratione, si filius exhereditatus fuerit, & extraneus heres institutus, & filio mortuo postea certum fuerit heredem institutum ex testamento non fieri heredem, aut quia noluit esse heres, aut quia non potuit: nepos avo suus heres existet. quia, quo tempore certum est intestatum decessisse patremfamilias, solus invenitur nepos. & hoc certum est.

§. 8. Et

§. 8. Et licet post mortem avi natus sit; tamen avo vivo conceptus, mortuo patre ejus, postea-que deserto avi testamento, suus heres efficitur. Plane si & conceptus & natus fuerit post mortem avi, mortuo patre suo, desertoque postea avi testamento, suus heres avo non existet: quia nullo jure cognationis patrem sui patris attigit. Sed nec ille est inter liberos avi, quem filius emancipatus adoptavit. Hi autem, cum non sint sui (quantum ad hereditatem) liberi: neque bonorum possessionem petere possunt quasi proximi cognati. Hæc de suis heredibus. §. 9. Emancipati autem liberi, Jure civili nihil juris habent; (neque enim sui heredes sunt, qui in potestate parentis esse desierunt) neque ullo alio jure per Legem 12. tabul. vocantur: sed Prætor naturali æquitate motus, dat eis bonorum possessionem *Unde liberi*, perinde ac si in potestate parentis tempore mortis fuissent: sive soli sint, sive cum suis heredibus concurrant. Itaque duobus liberis existentibus, emancipato uno, & eo, qui tempore mortis in potestate fuerit, sane quidem is, qui in potestate fuit, solus Jure civili heres est, & solus suus heres: sed, cum emancipatus, beneficio Prætoris, in partem admittitur, evenit, ut suus heres pro parte heres fiat. §. 10. At hi, qui emancipati a parente, in adoptionem se dederunt, non admittuntur ad bona naturalis patris quasi liberi: si modo, cum is moreretur, in adoptiva familia fuerint. Nam, vivo eo, emancipati ab adoptivo patre, perinde admittuntur ad bona naturalis patris, ac si emancipati ab ipso essent, nec unquam in adoptiva familia fuissent. Et convenienter, quod ad adoptivum patrem pertinet, extraneorum loco esse incipiunt. Post mortem vero naturalis patris emancipati ab adoptivo patre, & quantum ad hunc adoptivum patrem pertinet, æque extraneorum loco fiunt, & quantum ad naturalis patris bona pertinet, nihilominus liberorum gradum nanciscuntur. Quod ideo sic placuit, quia iniquum erat, esse in potestate patris adoptivi, ad quos bona naturalis patris pertineant, utrum ad liberos ejus, an ad agnatos. §. 11. Minus ergo juris habent adoptivi (filii), quam naturales: namque naturales emancipati, beneficio Prætoris, gradum liberorum retinent, licet Jure civili perdant; adoptivi vero emancipati, & Jure civili perdunt gradum liberorum, & a Prætore non admittuntur, & recte. Naturalia enim jura Civilis ratio perimere non potest: nec, quia desinunt sui heredes esse, possunt desinere filii filiave, aut nepotes neptelve esse: adoptivi vero emancipati, extraneorum loco incipiunt esse; quia jus nomenque filii filiave, quod per adoptionem consequuti sunt, alia Civilis ratione, id est, emancipatione perdunt. §. 12. Eadem hæc observantur, & in ea bonorum possessione, quam contra tabulas testamenti parentis liberis præteritis, id est, neque heredibus institutis, neque, ut oportet, exheredatis, Prætor pollicetur. Nam eos quidem, qui in potestate mortis tempore fuerint, & emancipatos, vocat Prætor ad eandem bonorum possessionem: eos vero, qui in adoptiva familia fuerint, per hoc tempus, quo naturalis parens moreretur, repellit. Item adoptivos liberos emancipatos ab adoptivo patre,

sicut ab intestato, ita longe minus contra tabulas testamenti ad bona ejus [non] admittit, quia desinunt [in] numero liberorum [ejus] esse. §. 13. Admonendi tamen sumus, eos, qui in adoptiva familia sunt, quive, post mortem naturalis parentis, ab adoptivo patre emancipati fuerint, intestato parente naturali mortuo, licet ea parte Edicti, qua liberi ad bonorum possessionem vocantur, non admittantur, alia tamen parte vocari, sc. qua cognati defuncti vocantur. Ex qua parte ita admittuntur, si neque sui heredes liberi, neque emancipati obstant, neque adgnatus quidem ullus interveniat. Ante enim Prætor liberos vocat, tam suos heredes, quam emancipatos; deinde legitimos heredes; deinde proximos cognatos. §. 14. Sed ea omnia antiquitati [quidem] placuerunt: aliquam autem emendationem a nostra Constitutione acceperunt, quam super iis personis composuimus, quæ a patribus suis naturalibus in adoptionem aliis dantur. Invenimus etenim nonnullos casus, in quibus filii & naturalium parentum successionem, propter adoptionem amittebant, & adoptione facile per emancipationem soluta, ad neutrius patris successionem vocabantur. Hoc solito more corrigentes, Constitutionem scripsimus, per quam definimus, quando parens naturalis filium suum adoptandum alii dederit, integra omnia jura ita servari, atque si in patris naturalis potestate permansisset, nec penitus adoptio fuisset subsequuta: nisi in hoc tantummodo casu, ut possit ab intestato ad patris adoptivi venire successionem. Testamento autem ab eo facto, neque Jure civili, neque prætorio, ex hereditate ejus aliquid persequi potest, neque contra tabulas bonorum possessione agnita, neque inofficiosi querela instituta: cum nec necessitas patri adoptivo imponatur, vel heredem eum instituere, vel exheredatum eum facere, utpote nullo vinculo naturali copulatum, neque si ex Sabiniano Senatusconsulto ex tribus maribus fuerit adoptatus. Nam & in ejusmodi casu, neque quarta ei servetur, neque ulla actio ad ejus persequutionem ei competit. Nostra autem Constitutione exceptus est is, quem parens naturalis adoptandum suscepit. Utrouque enim jure tam naturali, quam legitimo in hanc personam concurrente, pristina jura tali adoptioni servamus, quemadmodum si paterfamilias sese dederit adrogandum; quæ specialiter & singulatim ex præfata Constitutionis tenore possunt colligi. §. 15. Item vetustas, ex masculis progenitos plus diligens, solos, nepotes vel neptes, qui [quæve] ex virili sexu descendunt, ad suorum vocabat successionem, & jure adgnatorum, eos anteponebat: nepotes autem, qui ex filiabus nati sunt, & pronepotes ex neptibus, cognatorum loco connumerans, post adgnatorum lineam eos vocabat, tam in avi vel proavi materni, quam in avie vel proavia, sive paternæ, sive maternæ, successionem. Divi autem Principes non passi sunt talem contra naturam injuriam sine competenti emendatione relinquere: sed, cum nepotis & pronepotis nomen commune sit utriusque, tam qui ex masculis, quam qui ex feminis descendunt; ideo eundem gradum & ordinem successionis eis donaverunt. Sed ut amplius aliquid sit eis, qui non

solum naturæ, sed etiam veteris Juris suffragiis muniantur: portionem nepotum vel neptum, vel deinceps (de quibus supra diximus) paulo minuendam esse existimaverunt: ut minus tertia parte acciperent, quam mater eorum, vel avia fuerat acceptura, vel pater eorum, vel avus paternus, five maternus, quando femina mortua sit, cujus de hereditate agitur: iisque (licet soli sint) adeuntibus, adgnatos minime vocabant. Et quemadmodum Lex duodecim tabularum mortuo filio nepotes, vel neptes, pronepotes, vel proneptes in locum patris sui ad successionem avi sui vocat: ita & Principalis dispositio in locum matris suæ, vel aviæ, eos cum jam designata partis tertiæ diminutione vocat. §. 16. Sed nos, cum adhuc dubitatio maneret inter adgnatos & memoratos nepotes, quartam partem substantiæ defuncti adgnatis sibi vindicantibus, ex cujusdam Constitutionis auctoritate, memoratam quidem constitutionem a nostro Codice segregavimus, neque inseri eam ex Theodosiano Codice in eo concessimus. Nostra autem Constitutione promulgata, toti juri ejus derogatum est: & sanximus, talibus nepotibus ex filia, vel pronepotibus ex nepte, & deinceps, superstitibus, adgnatos nullam partem mortui successionis sibi vindicare: ne hi, qui ex transversa linea veniunt, potiores iis habeantur, qui recto jure descendant. Quam Constitutionem nostram obtinere secundum sui vigorem & tempora, & nunc sancimus: ita tamen, ut, quemadmodum inter filios, & nepotes ex filio antiquitas statuit, non in capita, sed in stirpes dividi hereditatem: similiter nos inter filios & nepotes ex filia, distributionem fieri jubeamus, vel inter omnes nepotes & neptes, & inter pronepotes & proneptes & alias deinceps personas: ut utraque progenies, matris vel patris, aviæ vel avi, portionem, sine ulla diminutione consequatur; ut, si forte unus vel duo ex una parte, ex altera tres aut quatuor extent, unus aut duo dimidiam, alteri tres aut quatuor alteram dimidiam hereditatis habeant.

TIT. II.

DE LEGITIMA ADGNATORUM
SUCCESSIONE.

SI nemo suus heres, vel eorum, quos inter suos heredes Prætor, vel Constitutiones vocant, existat, qui successionem quoquo modo amplectatur: tunc ex Legge 12 tab. ad adgnatum proximum pertinet hereditas. §. 1. Sunt autem adgnati (ut primo quoque libro tradidimus) [cognati] per virilis sexus personas cognitione conjuncti, quasi a patre cognati: itaque [ex] eodem patre nati fratres, adgnati sibi sunt, qui & consanguinei vocantur: nec requiritur, an etiam eandem matrem habuerint. Item patruus fratris filio, & invicem is illi adgnatus est. Eodem numero sunt fratres patruales, id est, qui ex duobus fratribus procreati sunt, qui etiam consobrini vocantur. Qua ratione etiam ad plures gradus adgnationis pervenire poterimus. † Ii etiam, qui post mortem patris nascuntur, jura consanguinitatis nanciscuntur. † Non tamen omnibus simul adgnatis dat lex hereditatem: sed iis, qui tunc proximiores gradu

sunt, cum certum esse coeperit aliquem intestatum decessisse. §. 2. Per adoptionem quoque adgnationis jus consistit: veluti inter filios naturales, & eos, quos pater eorum adoptavit. Nec dubium est, quin improprie consanguinei appellentur. Item si quis ex cæteris adgnatis [tuis], veluti frater, aut patruus, aut denique is, qui longiore gradu est, adoptaverit aliquem: adgnatus inter suos heredes esse non dubitatur. §. 3. Cæterum inter masculos quidem, adgnationis jure hereditas, etiam si longissimo gradu sint, ultro citroque capitur. † Quod ad feminas vero attinet, ita placebat, ut ipsæ, consanguinitatis jure, tantum capiant hereditatem, si sorores sint: ulterius non capiant. Masculi autem ad earum hereditates, etiam si longissimo gradu sint, admittantur. Qua de causa fratris tui, aut patruus tui filix, vel amix tuæ hereditas ad te pertinebat: tua vero ad illas non pertinebat. Quod ideo ita constitutum erat, quia commodius videbatur ita jura constitui, ut plerunque hereditates ad masculos confluerent. † Sed quia sane iniquum erat, in universum eas, quasi extraneas, repelli: Prætor eas ad bonorum possessionem admittit, ea parte, qua proximitatis nomine bonorum possessionem pollicetur: ex qua parte ita sc. admittuntur, si neque adgnatus ullus, neque proximior cognatus interveniat. † Et hæc quidem Lex duodecim tabularum nullo modo introduxit: sed simplicitatem, legibus amicam, amplexa, simili modo omnes adgnatos, five masculos, five feminas, cujuscunque gradus, ad similitudinem suorum invicem ad successionem vocabat. Media autem jurisprudentia, quæ erat quidem Lege duodecim tabularum junior, Imperiali autem dispositione anterior, subtilitate quadam excogitata, præfatam differentiam inducebat, & penitus eas a successionem adgnatorum repellebat, omni alia successionem incognita, donec Prætores paulatim asperitatem Juris civilis corrigentes, five, quod decrat, implentes, humano proposito alium ordinem suis Edictis addiderunt; & cognationis linea proximitatis nomine introducta, per bonorum possessionem eas adjuvabant, & pollicebantur his bonorum possessionem, quæ UNDE COGNATI appellatur. † Nos vero Legem duodecim tab. sequentes, & ejus vestigia in hac parte conservantes: laudamus quidem Prætores suæ humanitatis, non tamen eos in plenum (huic) causæ mederi invenimus. Quare etenim, uno eodemque gradu naturali concurrente, & adgnationis titulis, tam in masculis quam in feminis æqua lance constitutis, masculis, quidem dabatur ad successionem venire omnium adgnatorum, ex adgnatis autem mulieribus nulli penitus, nisi soli sorori, ad adgnatorum successionem patebat aditus? ideo (nos) in plenum omnia reducentes, & ad Jus duodecim tab. eandem dispositionem exæquant, nostra Constitutione sancimus, omnes legitimas personas, id est, per virilem sexum descendentes, five masculini generis, five feminini sint, simili modo ad jura successionis legitimæ ab intestato vocari secundum sui gradus prærogativam: nec ideo excludendas, quia consanguinitatis jura, sicut germanæ, non habent. §. 4. Hoc etiam addendum nostræ Constitutionis

tutioni existimavimus, ut transferatur unus tantummodo gradus a jure cognationis in legitimam successionem: ut non solum fratris filius & filia (secundum quod jam definivimus) ad successionem patris sui vocentur; sed etiam germanæ consanguineæ, vel sororis uterinæ filius & filia soli, & non deinceps personæ, una cum his ad jura avunculi sui perveniant: & mortuo eo, qui patruus quidem est sui fratris filius, avunculus autem sororis suæ soboli: simili modo ab utroque latere succedant, tanquam si omnes ex masculis descendentes, legitimo jure veniant, sc. ubi frater & soror superstites non sunt. His etenim personis præcedentibus & successionem admittentibus, ceteri gradus remanent penitus semoti: videlicet hereditate non in stirpes, sed in capita dividenda. §. 5. Si plures sint gradus adgnatorum: aperte Lex 12. tab. PROXIMUM vocat. Itaque si (verbi gratia) sint defuncti frater: & alterius fratris filius, aut patruus: frater potior habetur. Ex quamvis singulari numero usa Lex (duodecim tabular.) PROXIMUM vocet; tamen dubium non est, quin, si plures sint ejusdem gradus, omnes admittantur. Nam & proprie proximus ex pluribus gradibus intelligitur: & tamen non dubium est, quin, licet unus sit gradus adgnatorum, pertineat ad eos hereditas. §. 6. Proximus autem, si quidem nullo testamento facto quisquam decesserit, per hoc tempus requiritur, quo mortuus est is, cujus de hereditate queritur. † Quod si facto testamento quisquam decesserit: per hoc tempus requiritur, quo certum esse coeperit, nullum ex testamento heredem extitum; tunc enim proprie quisque intestatus decessisse intelligitur. Quod quidem aliquando longo tempore declaratur. In quo spatio temporis sæpe accidit, ut, proximior mortuo, proximus esse incipiat, qui, moriente testatore, non erat proximus. §. 7. Placebat, autem in eo genere percipiendarum hereditatum successionem non esse: id est, ut, quamvis proximus, qui secundum ea, quæ diximus, vocatur ad hereditatem, aut spreverit hereditatem, aut antequam adeat, decesserit: nihilo magis legitimo jure sequentes admittantur. Quod iterum Prætores imperfecto Jure corrigentes, non in totum sine adminiculo relinquebant; sed ex cognatorum ordine eos vocabant, utpote adgnationis jure eis recluso. Sed nos nihil perfectissimo Juri deesse cupientes, nostra Constitutione, quam de jure patronatus, humanitate suggerente, protulimus, (fancimus) successionem in adgnatorum hereditatibus non esse eis denegandam: cum satis absurdum erat, quod cognatis a Præatore apertum est, hoc adgnatis esse reclusum: maxime cum in onere quidem tutelarum & primo gradu deficiente, sequens succedit, & quod in onere obtinebat, non erat in lucro permissum. §. 8. Ad legitimam successionem nihilominus vocatur etiam parens, qui contracta fiducia filium vel filiam, nepotem vel nepotem, ac deinceps, emancipat: quod ex nostra Constitutione omnino inducitur, ut emancipationes liberorum semper videantur quasi contracta fiducia fieri: cum apud veteres non aliter hoc obtinebat, nisi specialiter contracta fiducia parens manumississet.

TIT. III.

DE SENATUSCONSULTO TERTULLIANO.

Ex duodecim Tabularum ita stricto jure utebatur, & præponebat masculorum progeniem: & eos, qui per foeminini sexus necessitudinem sibi junguntur, adeo expellebat, ut ne quidem inter matrem & filium filiamve ultro citroque hereditatis capiendæ jus daret: nisi quod Prætores ex proximitate cognatorum eas personas ad successionem, bonorum possessione UNDE COGNATI accommodata, vocabant. §. 1. Sed hæc juris angustia postea emendata sunt. Et primus quidem Divus Claudius matri ad solatium liberorum amissorum, legitimam eorum detulit hereditatem. §. 2. Postea autem SC. Tertulliano, quod D. Hadrianus temporibus factum est, plenissime de tristi successionem matri, non etiam aviæ, deferenda cautum est: ut ingenua trium liberorum jus habens, libertina, quatuor, ad bona filiorum filiarumve admittatur intestato mortuorum, licet in potestate parentis sit: ut scil. cum alieno juri subjecta est, jussu ejus adeat [hereditatem] cujus juri subjecta est. §. 3. Præferuntur autem matri liberi defuncti, qui sui sunt, quive suorum loco sunt, sive primi gradus, sive ulterioris. Sed & filia suæ mortuæ filius, vel filia præponitur ex Constitutionibus matri defunctæ, id est, aviæ suæ. Pater vero utriusque, non etiam avus & proavus matri antepositur, scil. cum inter eos solos de hereditate agitur. Frater autem consanguineus tam filii quam filia excludebat matrem: soror autem consanguinea pariter cum matre admittabatur. Sed si fuerant frater & soror consanguinei, & mater liberis onerata: frater quidem matrem excludebat, communis autem erat hereditas ex æquis partibus fratribus & sororibus. §. 4. Sed nos Constitutione, quam in Codice nostro nomine decorato posuimus, matri subveniendum esse existimavimus: respicientes ad naturam, & puerperium, & periculum, & sæpe mortem ex hoc casu matribus illatam. Ideoque impium esse credidimus, casum fortuitum in ejus admitti detrimentum: si enim ingenua ter, vel libertina quater non peperit, immerito defraudabatur successione suorum liberorum: quid enim peccavit, si non plures, sed paucos peperit? Et dedimus jus legitimum plenum matribus (sive ingenuis sive libertinis), & si non ter enixa fuerint vel quater, sed eum tantum vel eam, qui quæve morte intercepti sunt, ut sic vocentur in liberorum suorum legitimam successionem. §. 5. Sed cum antea Constitutiones, jura legitimæ successionis perscrutantes, partim matrem adjuvabant, partim eam prægravabant, nec in solidum eam vocabant, sed in quibusdam casibus tertiam ei partem abstrahentes, certis legitimis dabant personis, in aliis autem contrarium faciebant: nobis visum est, recta & simplici via matrem omnibus personis legitimis anteponi, & sine ulla diminutione, filiorum suorum successionem accipere: excepta fratris & sororis persona, sive consanguinei sint, sive sola cognationis jura habentes: ut, quemadmodum eam toti alii ordini legitimo præposuimus, ita omnes fratres, & sorores, sive legitimi sint, sive non, ad capiendas

das hereditates simul vocemus: ita tamen, ut, si quidem solæ sorores adgnatæ vel cognatæ, & mater defuncti vel defunctæ supersint: dimidiam quidem mater, alteram vero dimidiam partem omnes sorores habeant: si vero matre superstiti & fratre, vel fratribus solis, vel etiam cum sororibus, siue legitimis, siue sola cognationis iura habentibus, intestatus quis vel intestata moriatur: in capita distribuatur ejus hereditas. §. 6. Sed, quemadmodum nos matribus prospeximus, ita eas oportet suæ soboli consulere: scituris eis, quod si tutores liberis non petierint, vel in locum remoti vel excusati, intra annum petere neglexerint: ab eorum impuberum morientium successione merito repellentur. §. 7. Licet autem vulgo quæsitus sit filius filiave: potest tamen ad bona ejus mater ex Tertulliano Senatusconsulto admitti.

TIT. IV.

DE SENATUSCONSULTO ORPHITIANO.

PER contrarium autem liberi ad bona matrum intestatarum admittuntur ex Senatusconsulto Orphitiano, quod Orphitio & Rufo Consulibus effectum est, divi Marci temporibus: & data est tam filio, quam filiae legitima hereditas, etiam si alieno juri subjecti sint: & præferantur consanguineis & adgnatis defunctæ matris. §. 1. Sed, cum ex hoc SC. nepotes [& neptes] ad aviæ successionem legitimo jure non vocarentur: postea hoc constitutionibus Principalibus emendatum est, ut ad similitudinem filiorum filiarumque & nepotes & neptes vocentur. §. 2. Sciendam autem est, hujusmodi successiones, quæ ex Tertulliano & Orphitiano Senatusconsultis deferantur, capitis deminutione non perimi, propter illam regulam, qua novæ hereditates legitimæ capitis deminutione non pereant, sed illæ solæ, quæ ex Lege duodecim Tabularum deferantur. §. 3. Novissime sciendum est, etiam illos liberos qui vulgo quæsitii sunt, ad matris hereditatem ex hoc Senatusconsulto admitti. §. 4. Si ex pluribus legitimis heredibus quidam omiserint hereditatem, vel morte, vel alia causa impediti fuerint, quo minus adeant: reliquis, qui adierint, ad crescit illorum portio: & licet ante decesserint, ad heredes tamen eorum pertinet.

TIT. V.

DE SUCCESSIONE COGNATORUM.

POST suos heredes, eosque, quos inter suos heredes Prætor & Constitutiones vocant, & post legitimos, (quo numero sint adgnati, & hi, quos in locum adgnatorum tam supradicta Senatusconsulta, quam nostra erexit Constitutio) proximos cognatos Prætor vocat. §. 1. Qua parte naturalis cognatio spectatur; nam adgnati, capite deminuti, quique ex his progeniti sunt, ex Lege duodecim tabularum inter legitimos non habentur, sed a Prætore tertio ordine vocantur: exceptis solis tantummodo fratre & sorore emancipatis (non etiam liberis eorum) quos Lex Anastasiana cum fratribus integri juris constitutis, vocat quidem ad legitimam fratris hereditatem, siue sororis, non æquis tamen partibus, sed cum aliqua deminutione, quam facile est ex ipsius Constitutionis verbis

colligere: aliis vero adgnatis inferioris gradus, licet capitis deminutionem passi non sunt, tamen antepont eos, & procul dubio cognatis. §. 2. Eos etiam, qui per feminini sexus personas ex transverso cognatione junguntur, tertio gradu, proximitatis nomine, Prætor ad successionem vocat. §. 3. Liberi quoque, qui in adoptiva familia sunt, ad naturalium parentum hereditatem hoc eodem gradu vocantur. §. 4. Vulgo quæsitos, nullos habere adgnatos, manifestum est: cum adgnatio a patre sit, cognatio a matre: hi autem nullum patrem habere intelligantur. Eadem ratione inter se quidem possunt videri consanguinei esse: quia consanguinitatis jus species est adgnationis. Tantum ergo cognati sunt sibi, sicut & matri cognati sunt. Itaque omnibus [istis ex] ea parte competit bonorum possessio, qua proximitatis nomine cognati vocantur. §. 5. Hoc loco & illud necessario admonendi sumus: adgnationis quidem jure admitti aliquem ad hereditatem, et si decimo gradu sit; siue de Lege duodecim tabularum quæramus, siue de Edicto, quo Prætor legitimis heredibus datarum se bonorum possessionem pollicetur. † Proximitatis vero nomine iis solis Prætor promittit bonorum possessionem, qui usque ad sextum gradum cognationis sunt, & ex septimo, sobrino sobrinaque nato, natave.

TIT. VI.

DE GRADIBUS COGNATORUM.

HOC loco necessarium est exponere, quemadmodum gradus cognationis numerentur. Quare in primis admonendi sumus, cognationem aliam supra numerari, aliam infra, aliam ex transverso, quæ etiam a latere dicitur. Superior cognatio est parentum: inferior liberorum: ex transverso, fratrum sororumque, & eorum, qui quæve ex his generantur; & convenienter patruus, amita; avunculi, matertera. Et superior quidem & inferior cognatio a primo gradu incipit: at ea, quæ ex transverso numeratur, a secundo. §. 1. Primo gradu est supra, pater, mater: infra, filius, filia. §. 2. Secundo [gradu], supra, avus, avia: infra, nepos, neptis: ex transverso, frater, soror. §. 3. Tertio [gradu], supra, proavus, proavia: infra, pronepos, proneptis: ex transverso, fratris sororisque filius, filia, & convenienter patruus, amita, avunculus & matertera. Patruus est frater patris qui græce πατράδελφος appellatur; Avunculus est frater matris, qui græce μητράδελφος dicitur: uterque promiscue δειός appellatur. Amita est patris soror [quæ græce πατράδελφη appellatur]; Matertera vero matris soror, [quæ græce μητράδελφη dicitur]: & utraque promiscue δειά appellatur. §. 4. Quarto gradu supra, abavus, abavia: infra, abnepos, abneptis: ex transverso, fratris sororisque nepos, neptisve; & convenienter patruus magnus, amita magna; id est, avi frater & soror; item avunculus magnus, & matertera magna, id est, aviæ frater & soror; consobrinus, consobrina, id est, qui quæve ex sororibus aut fratribus procreantur. Sed quidam recte consobrinos eos proprie dici putant, qui ex duobus sororibus progenantur, quasi consororinos: eos vero, qui ex duobus fratribus progenantur, proprie fratres patruales vocari; si autem ex duobus fratribus

filia

filiae nascantur, sorores patruales appellari: at eos, qui ex fratre & sorore progenerantur, amitinos proprie dici [patant]. Amitae tunc filii consobrinum te appellant, tu illos amitinos. §. 5. Quinto gradu, supra, atavus, atavia: infra, atnepos, atneptis: ex transverso, fratris sororisque pronepos, proneptis, & convenienter, propatruus, proamita, id est, proavi frater & soror; [& proavunculus & promatertera, id est, proavia frater & soror]. item fratris patruelis, vel sororis patruelis, consobrini & consobrinae, amitini & amitinae filius filia: propius sobrino, propius sobrina: hi sunt patruus magni, amita magnae, avunculi magni, matertera magnae filius filia. §. 6. Sexto gradu, supra, tritavus, tritavia: infra, trinepos, trineptis: ex transverso, fratris sororisque abnepos, abneptis, & convenienter abpatruus, abamita, id est, abavi frater & soror; abavunculus, abmatertera, id est, abavia frater & soror: [item propatruus, proamita, proavunculus, promatertera filius, filia: item propius sobrino sobrinae, filius filia:] item sobrini, sobrinae, id est, qui quæve ex fratribus vel sororibus patruelibus, vel consobrinis, vel amitinis progenerantur. §. 7. Haecenas ostendisse sufficiat, quemadmodum gradus cognationis numerentur. Namque ex his palam est intelligere, quemadmodum ulteriores quoque gradus numerare debeamus: quippe semper generata persona gradum adjicit, ut longe facilius sit respondere, quoto quique gradu sit, quam propria cognationis appellatione quemquam denotare. §. 8. Adgnationis quoque gradus eodem modo numerantur. §. 9. Sed cum magis veritas oculata fide, quam per aures animis hominum infigatur: ideo necessarium duximus, post narrationem graduum, eos etiam presenti libro inscribi, quatenus possint & auribus & oculorum inspectione adolescentibus perfectissimam graduum doctrinam adipisci.

TIT. VII.

DE SERVILI COGNATIONE.

Illud certum est, ad serviles cognationes illam partem Edicti, quae proximitatis nomine bonorum possessio promittitur, non pertinere: nam nec ulla antiqua lege talis cognatio computabatur. Sed nostra Constitutione, quam pro jure patronatus fecimus (quod jus usque ad nostra tempora satis obscurum, atque nube plenum & undique confusum fuerat), & hoc humanitate suggerente, concessimus, ut, si quis in servili constitutus consortio, liberum vel liberos habuerit, sive ex libera, sive ex servili conditionis muliere; vel contra serva mulier ex libero, vel servo, habuerit liberos cujuscunque sexus; & ad libertatem his pervenientibus, ii, qui ex servili ventre nati sunt, libertatem meruerint; vel dum mulieres liberae erant, ipsi in servitute eos habuerint, & postea ad libertatem pervenerint: ut hi omnes ad successionem patris vel matris veniant, patronatus iure in hac parte sopito. Hos enim liberos non solum in suorum parentum successionem, sed etiam alterum in alterius successionem mutua vocavimus, ex illa lege specialiter eos vocantes; sive soli inveniantur, qui in servitute nati, & postea manumissi sunt; sive una cum aliis, qui post liber-

tatem parentum concepti sunt; sive ex eodem patre, sive ex eadem matre, sive ex aliis nuptiis, ad similitudinem eorum, qui ex iustis nuptiis procreati sunt. §. 1. Repetitis itaque omnibus, quae jam tradidimus, apparet, non semper eos, qui parem gradum cognationis obtinent, pariter vocari: eoque amplius, ne eum quidem, qui proximior sit cognatus, semper potiores esse. Cum enim prima causa sit suorum hereditum, & eorum, quos inter suos heredes enumeravimus: apparet, pronepotem vel abnepotem defuncti potiores esse, quam fratrem aut patrem matremque defuncti: cum alioqui pater quidem & mater, (ut supra quoque tradidimus) primum gradum cognationis obtineant, frater vero secundum, pronepos autem tertio gradu sit cognationis, & abnepos quarto. Nec interest, in potestate morientis fuerit, an non; quod vel emancipatus, vel ex emancipato, aut ex femineo sexu propagatus est. Amoris quoque suis heredibus, & quos inter suos heredes vocari diximus: adgnatus, qui integrum jus habet adgnationis, etiam si longissimo gradu sit, plerumque potior habetur, quam proximior cognatus. Nam patruus nepos, vel pronepos avunculo vel matertera praefertur. Toties igitur dicimus, aut potiores haberi eum, qui proximior gradum cognationis obtinet, aut pariter vocari eos, qui cognati sunt: quoties neque suorum hereditum, quique inter suos heredes sunt, neque adgnationis [jure] aliquis praeferi debeat, secundum ea, quae tradidimus: exceptis fratre & sorore emancipatis, qui ad successionem fratrum vel sororum vocantur: qui, etsi capite deminuti sunt, tamen praeferruntur ceteris ulterioris gradus adgnatis.

TIT. VIII.

DE SUCCESSIONE LIBERTORUM.

Nunc de libertorum bonis videamus. Olim itaque licebat liberti patronum suum impune testamento praeterire: nam ita demum Lex XII. Tabularum ad hereditatem liberti vocabat patronum, si intestatus mortuus esset libertus, herede suo nullo relicto. Itaque intestato mortuo liberti, si is suum heredem reliquisset, patrono nihil in bonis ejus juris erat. Et si quidem ex naturalibus liberis aliquem suum heredem reliquisset, nulla videbatur querela: si vero adoptivus filius fuisset: aperte iniquum erat, nihil juris patrono speresse. §. 1. Qua de causa, postea Praetoris edicto haec juris iniquitas emendata est; sive enim faciebat testamentum libertus, jubebatur ita testari, ut patrono partem dimidiam bonorum suorum relinqueret; & si aut nihil, aut minus parte dimidia reliquerat, dabatur patrono contra tabulas testamenti partis dimidiae bonorum possessio: sive intestatus moriebatur, suo herede relicto filio adoptivo; dabatur aequae patrono contra hunc suum heredem, partis dimidiae bonorum possessio. Prodesse autem liberti solebant, ad excludendum patronum, naturales liberi, non solum quos in potestate mortis tempore habebat, sed etiam emancipati, & in adoptionem dati: si modo ex aliqua parte scripti heredes erant, aut praeteriti, contra tabulas bonorum possessionem, ex edicto [Praetorio] petierant: nam ex hereditati nullo modo repel-

lebant patronum. §. 2. Postea [vero] Lege Papia adaugeta sunt jura patronorum, qui locupletiores liberos habebant. Cautum est enim, UT EX BONIS EJUS, QUI SESTERTIUM CENTUM MILLIUM PATRIMONIUM RELIQUERAT, ET PAUCIORES, QUAM TRES LIBEROS HABEBAT: SIVE IS TESTAMENTO FACTO, SIVE INTESATUS MORTUUS ERAT, VIRILIS PARS PATRONO DEBERETUR. Itaque cum unum (quidem) filium filiamve heredem reliquerat libertus, perinde pars dimidia debebatur patrono, ac si is, sine ullo filio filiaue intestatus, decessisset: cum (vero) duos duasve heredes reliquerat, tertia pars debebatur patrono: si tres reliquerat, repellebatur patronus. §. 3. Sed nostra Constitutio, quam pro omni natione Græca lingua compendioso tractatu habito, composuimus, ita hujusmodi causam definit, ut si quidem libertus vel liberta minores centenariis sint, id est, minus centum aureis habeant substantiam, (sic enim Legis Papiæ summam interpretati sumus, ut pro mille sestertiis unus aureus computetur) nullum locum habeat patronus in eorum successione: si tamen testamentum fecerint; sin autem intestati decesserint, nullo liberorum relicto: tunc patronatus jus (quod erat ex Lege XII. Tabularum) integrum reservavit. Cum vero majores centenariis sint, si heredes, vel bonorum possessores, liberos habeant, sive unum sive plures cujuscunque sexus vel gradus: ad eos successiones parentum deduximus, patronis, omnibus modis, una cum sua progenie, semotis; sin autem sine liberis decesserint, si q. idem intestati, ad omnem hereditatem patronos patronasque vocavimus: si vero testamentum quidem fecerint, patronos autem, aut patronas, præterierint, (cum nullos liberos haberent, vel habentes, eos exheredaverint, vel mater, sive avus maternus eos præterierint, ita quod non possint argui inofficiosa eorum testamenta), tunc, ex nostra Constitutione per bonorum possessionem contra tabulas, non dimidiam (ut antea) sed tertiam partem bonorum liberti, consequantur; vel, quod deest, eis ex Constitutione nostra, repleatur; si quando minus tertia parte bonorum suorum libertus, vel liberta eis reliquerit; ita sine onere, ut nec liberis liberti libertæve ex ea parte legata vel fideicommissa præstentur, sed ad coheredes eorum hoc onus redundet: multis aliis casibus a nobis in præfata Constitutione, congregatis, quos necessarios esse ad hujusmodi dispositionem juris perspeximus, ut tam patroni patronæque, quam liberi eorum, necnon qui ex transverso latere veniunt, usque ad quintum gradum, ad successionem libertorum libertarumve vocentur, sicut ex ea Constitutione intelligendum est: & si ejusdem patroni vel patronæ, vel duorum duarumque, plurimve liberi sint; qui proximior est, ad liberti vel libertæ vocetur successionem, & in capita, non in stirpes, dividatur successio: eodem modo & in iis, qui ex transverso latere veniunt, servando. Pene enim consonantia jura ingenuitatis & libertinitatis in successione fecimus. §. 4. Sed hæc de iis libertinis hodie dicenda sunt, qui in civita-

tem Romanam pervenerunt: cum nec sint alii liberti; simul & Dedititiis & Latinis sublati; cum Latinorum legitimæ successiones nullæ penitus erant: quia, licet ut liberi vitam suam peragebant, attamen ipso ultimo spiritu simul animam atque libertatem amittebant, & quasi servorum, ita bona eorum jure quodammodo peculii, ex Lege Junia (Norbana) manumissores detinebant. Postea vero SC. Largiano cautum fuerat, UT LIBERI MANUMISSORIS NON NOMINATIM EXHEREDATI FACTI, EXTRANEIS HEREDIBUS EORUM, IN BONIS LATINORUM PRÆPONERENTUR. Quibus etiam supervenit divi Trajani Edictum, quod eundem hominem, si invito vel ignorante patrono ad civitatem Romanam venire, ex beneficio Principis, festinarat, faciebat quidem vivum civem Romanum, Latinum vero morientem. Sed nostra Constitutione, propter hujusmodi conditionum vices, & alias difficultates, cum ipsis Latinis, etiam Legem Juniam, & SC. Largianum, & Edictum divi Trajani, in perpetuum deleri censuimus: ut omnes liberti civitate Romana fruantur: & mirabili modo quibusdam adjectionibus ipsas vias, quæ in Latinitatem ducebant, ad civitatem Romanam capiendam transposuimus.

TIT. IX.

DE ADSIGNATIONE LIBERTORUM.

IN summa (quod ad bona libertorum attinet) admonendi sumus, censuisse Senatam, ut quavis ad omnes patroni liberos, qui ejusdem gradus sunt, æqualiter bona libertorum pertineant: tamen licere parenti, uni ex liberis assignare libertum, ut, post mortem ejus, solus is patronus habeatur, cui assignatus est; & cæteri liberi, qui ipsi quoque ad eadem bona nulla assignatione interveniente, pariter admitterentur, nihil juris in his bonis habeant; sed ita demum pristinum jus recipiant, si is, cui assignatus est, decesserit, nullis liberis relicto. §. 1. Nec tantum libertum, sed etiam libertam, & non tantum filio, nepotivæ, sed etiam filia neptivæ assignare permittitur. §. 2. Datur autem hæc assignandi facultas ei, qui duos pluresve liberos in potestate habebit, ut eis, quos in potestate habet, assignare libertum libertamve liceat. Unde quærebatur, si eum, cui assignavit, postea emancipaverit: num evanescat assignatio? Sed placuit evanescere: quod & Juliano & aliis plerisque visum est. §. 3. Nec interest, (an) testamento quis assignet, an sine testamento: sed etiam quibuscunque verbis patronis hoc permittitur facere, ex SC. quod Claudianis temporibus factum est, Sabellio Rufo & Asterio Scapula Consulibus.

TIT. X.

DE BONORUM POSSESSIONIBUS.

IUS bonorum possessionis introductum est a Præ-tore emendandi veteris Juris gratia. Nec solum in intestatorum hereditatibus vetus Jus eo modo Prætor emendavit, sicut supra dictum est: sed in eorum quoque, qui testamento facto decesserint. Nam si alienus posthumus heres fuerit institutus: quamvis hereditatem Jure civili adire non poterat, cum institutio non valebat: honorario tamen

Jure

Jure, bonorum possessor efficiebatur, videlicet cum a Prætorē adjuvabatur. Sed & is a nostra Constitutione hodie recte heres instituitur, quasi & Jure civili non incognitus. Aliquando tamen neque emendandi, neque impugnandi veteris Juris, sed magis confirmandi gratia [Prætor] pollicetur bonorum possessionem. Nam illis quoque, qui recte testamento facto heredes instituti sunt, dat secundam tabulas bonorum possessionem. Item ab intestato suos heredes, & agnatos, ad bonorum possessionem vocat. Sed & remota quoque bonorum possessione, ad eos pertinet hereditas Jure civili. §. 2. Quos autem solus vocat Prætor ad hereditatem, heredes quidem ipso jure non fiunt; nam Prætor heredem facere non potest; per Legem enim tantum, vel similem Juris constitutionem heredes fiunt, veluti per SC. & Constitutiones Principales: sed cum eis Prætor dat bonorum possessionem, loco heredum constituuntur, & vocantur bonorum possessor. Adhuc autem & aliorum complures gradus Prætor fecit in bonorum possessionibus dandis, dum id agebat, ne quis sine successore moreretur. Nam angustissimis finibus constitutum per Legem XII. Tabularum jus percipiendarum hereditatum, Prætor ex bono & æquo dilatavit. §. 3. Sunt autem bonorum possessiones ex testamento quidem hæ: Prima, quæ præteritis liberis datur, vocaturque contra tabulas. Secunda, quam omnibus jure scriptis heredibus Prætor pollicetur, ideoque vocatur secundum tabulas. Et, cum de testatis prius loquutus est, ad intestatos transitum fecit. Et primo loco suis heredibus, & iis, qui ex Edicto Prætoris inter suos heredes connumerantur, dat bonorum possessionem, quæ vocatur *Unde liberi*, Secundo, legitimis heredibus. Tertio, decem personis, quas extraneo manumissori præferebat: sunt autem decem personæ hæ: pater, mater, avus, avia, tam paterni, quam materni; item filius, filia, nepos, neptis, tam ex filio, quam ex filia; frater, sororve, consanguinei, vel uterini. Quarto, cognatis proximis. Quinto, tanquam ex familia. Sexto, patrono patronæque, liberisque eorum & parentibus. Septimo, viro & uxori. Octavo, cognatis manumissoris. §. 4. Sed eas quidem Prætorias introduxit jurisdictione, a nobis tamen nihil incuriosam intermissum est, sed nostris Constitutionibus omnia corrigentes, contra tabulas quidem, & secundum tabulas bonorum possessiones admittimus, utpote necessarias constitutas: necnon ab intestato, unde liberi, & unde legitimi, bonorum possessiones; quæ autem in Prætoris Edicto quinto loco posita fuerat, id est, unde decem personæ: tam pio proposito, & compendioso sermone, supervacuum ostendimus. Cum enim præfata bonorum possessio decem personas præponebat extraneo manumissori: nostra Constitutio, quam de emancipatione liberorum fecimus, omnibus parentibus, eisdemque manumissoribus, contracta fiducia manumissionem facere dedit: ut ipsa manumissio eorum, hoc in se habeat privilegium, & supervacua fiat supradicta bonorum possessio. Sublata igitur prædicta quinta bonorum possessio, in gradum ejus, sextam antea bonorum possessio-

nem induximus: & quintam fecimus, quam Prætor proximis cognatis pollicetur. Cumque antea fuerat septimo loco bonorum possessio, tanquam ex familia, & octavo, unde patroni patronæque, & liberi ac parentes eorum: utramque per Constitutionem nostram, quam de jure patronatus fecimus, penitus evacuavimus. Cum enim ad similitudinem successionis ingenuorum, libertinorum successiones posuimus, quas, usque ad quintam gradum tantummodo, coarctavimus (ut sit aliqua inter ingenuos & libertinos differentia): sufficit eis tam contra tabulas bonorum possessio, quam unde legitimi, & unde cognati; ex quibus possunt sua jura vindicare, omni scrupulositate, & inextricabili errore istarum duarum bonorum possessionum, resoluta. Aliam vero bonorum possessionem, quæ unde vir & uxor appellatur, & nono loco inter veteres bonorum possessiones posita fuerat, & in suo vigore servavimus, & altiore loco, id est, sexto eam posuimus. Decima quoque bonorum possessione, quæ erat, unde cognati manumissoris, propter causas enumeratas merito sublata: ut sex tantummodo bonorum possessiones ordinariæ permanent, suo vigore pollentes. † Septima eas secuta, quam optima ratione Prætores introduxerunt. Novissime enim promittitur Edicto iis etiam bonorum possessio, quibus ut detur Lex, vel SC. vel Constitutione comprehensum est: quam neque bonorum possessionibus, quæ ab intestato veniunt, neque iis, quæ ex testamento sunt, Prætor stabili jure connumeravit: sed quasi ultimum & extraordinarium auxilium (prout res exegerit) accommodavit, scilicet iis, qui ex Legibus, SC. Constitutionibusve Principum, ex novo jure (vel ex testamento vel ab intestato), veniunt. † Cum igitur plures species successionum Prætor introduxisset, easque per ordinem disposuisset, & in unaquaque specie successionis sæpe plures extent dispari gradu personæ: ne actiones creditorum differrentur, sed haberent, quos convenirent, & ne facile in possessionem bonorum defuncti mitterentur, & eo modo sibi consulerent, ideo petendæ bonorum possessioni certum tempus præfinit. Liberis itaque & parentibus, tam naturalibus, quam adoptivis, in petenda bonorum possessione anni spatium, cæteris autem (agnatis, vel cognatis,) centum dierum dedit. §. 5. Et si intra hoc tempus aliquis bonorum possessionem non petierit: ejusdem gradus personis adcrefcit: vel si nullus sit, deinceps cæteris bonorum possessionem perinde ex successorio edicto pollicetur, ac si is, qui præcedebat, ex eo numero non esset. Si quis itaque datatam sibi bonorum possessionem repudaverit, non, quousque tempus bonorum possessioni præfinitum excesserit, expectatur: sed statim cæteri ex eodem edicto admittuntur. §. 6. In petenda autem bonorum possessione dies utiles singuli considerantur. §. 7. Sed bene anteriores Principes & huic causæ providerunt, ne quis pro petenda bonorum possessione curet: sed quocumque modo admittentis eam iudicium (intra statuta tamen tempora) ostenderit, plenum habeat earum beneficium.

TIT. XI.

DE ADQUISITIONE PER
ADROGATIONEM.

Est & alterius generis per universitatem successio, quæ neque Lege duodecim tabularum, neque Prætoris edicto, sed eo jure, quod consensu receptum est, introducta est. §. 1. Ecce enim, cum paterfamilias sese in adrogationem dat, omnes res ejus, corporales & incorporales, quæque ei debite sunt, adrogatori antea quidem pleno jure acquirebantur: exceptis iis, quæ per capitis diminutionem pereunt, quales sunt operarum obligationes, & jus agnationis: usus etenim & usufructus licet his antea connumerabantur, attamen capitis diminutione minima eos tolli prohibuit nostra Constitutio. §. 2. Nunc autem nos eandem acquisitionem, quæ per adrogationem fiebat, coarctavimus ad similitudinem naturalium parentum: nihil enim aliud, nisi tantummodo usufructus tam naturalibus parentibus, quam adoptivis, per filios familiarum acquiritur in iis rebus, quæ extrinsecus filiis obveniunt, dominio eis integro servato. Mortuo autem filio adrogato in adoptiva familia, etiam dominium (rerum) ejus ad adrogatorem pertransit: nisi supersint aliæ personæ, quæ ex Constitutione nostra patrem, in iis, quæ adquiri non possunt, antecedant. §. 3. Sed ex diverso, pro eo, quod is debuit, qui se in adoptionem dedit, ipso quidem jure adrogator non tenetur, sed nomine filii convenitur: & si noluerit eum defendere, permittitur creditoribus, per competentes nostros magistratus, bona, quæ ejus cum usufructu futura fuissent, si se alieno juri non subjecisset, possidere, & legitimo modo ea disponere.

TIT. XII.

DE EO, CUI LIBERTATIS CAUSA
BONA ADDICUNTUR.

Acceffit novus casus successionis ex Constitutione divi Marci. Nam si ii, qui libertatem acceperunt a domino in testamento, ex quo non aditur hereditas, velint bona sibi addici libertatum conservandarum causa: audiuntur. §. 1. Et ita divi Marci rescripto ad Pomponium Rufum, continetur. Verba rescripti ita se habent: Si Verginio Valenti, qui testamento suo libertatem quibusdam adscripsit, nemine successore ab intestato existente, in ea causa bona [ejus] esse coeperunt, ut venire debeant: is, cujus de ea re notio est, aditus rationem desiderii tui habebit, ut libertatem tam earum, quæ directo, quam earum, quæ per speciem fideicommissi, relictae sunt, tuendarum gratia, addicantur tibi: si idonee creditoribus caveris de solido, quod cuique debetur, solvendo. Et ii quidem, quibus directa libertas data est, perinde liberi erunt, ac si hereditas adita esset. Si autem, quos heres manumittere rogatus est, a te libertatem consequentur: ita autem, ut si non alia conditione velis tibi bona addici, quam ut [ii] etiam, qui directo libertatem acceperunt, tui liberi fiant. Nam huic etiam voluntati tuæ, si ii, quorum de statu agitur, consentiant, auctoritatem nostram accommodamus. Et ne hujus rescriptionis nostræ emolumentum alia ratione irritum fiat: si fiscus bona agnoscere voluerit, & ii, qui rebus

nostris attendunt, sciant, commodum pecuniario preferendam esse libertatis causam: & ita bona cogenda, ut libertas in salva sit, qui eam ad pasci potuerunt, ac si hereditas ex testamento adita esset. §. 2. Hoc rescripto subventum est & libertatibus, & defunctis, ne bona eorum a creditoribus possideantur & veneant. Certe si fuerint hac de causa bona addita: cessat bonorum venditio: existit enim defuncti defensor, & quidem idoneus, qui de solido creditoribus cavet. §. 3. In primis hoc rescriptum toties locum habet, quoties testamento libertates datae sunt. Quid ergo si quis intestatus decedens, codicillis libertates dederit, neque adita sit ab intestato hereditas? [an] favor Constitutionis debeat locum habere? Certe, si intestatus decesserit, & codicillis dederit libertatem: comperere eam, nemini dubium est. §. 4. Tunc [enim] Constitutioni locum esse verba ostendunt, cum nemo successor ab intestato existat. Ergo quamdiu incertum erit, utrum existat, an non: cessabit Constitutio. Si vero certum esse coeperit, neminem existere: tunc erit Constitutioni locus. §. 5. Si is, qui in integrum restitui potest, abstinerit hereditate: an, quamvis potest in integrum restitui, possit admitti Constitutio, & bonorum additio fieri? Quid ergo si post additionem libertatum conservandarum causa factam, in integrum sit restitutus? Utrique non erit dicendum revocari libertates, quia semel comperierunt. §. 6. Hæc Constitutio libertatum tuendarum causa introducta est. Ergo si libertates nullæ sunt datae: cessat [hæc] Constitutio. Quid ergo si vivus dederit libertates, vel mortis causa; & ne de hoc quaratur, utrum in fraudem creditorum, an non, factum sit, idcirco velint sibi addici bona: an audiendi sint? Et magis est, ut audiri debeant, etsi deficient verba Constitutionis. §. 7. Sed, cum multas divisiones ejusmodi Constitutioni deesse perspeximus: lata est a nobis plenissima Constitutio, in qua multæ species collatae sunt, quibus jus hujusmodi successionis plenissimum est effectum, quas ex ipsius lectione Constitutionis potest quis cognoscere.

TIT. XIII.

DE SUCCESSIONIBUS SUBLATIS,
QUÆ FIEBANT PER BONORUM
VENDITIONES, ET EX
SENATUSCONSULTO
CLAUDIANO.

Erant ante prædictam successionem olim & aliæ per universitatem successiones: qualis fuerat bonorum emptio, quæ de bonis debitoris vendendis per multas ambages fuerat introducta, & tunc locum habebat, quando judicia ordinaria in usu fuerant. Sed, cum extraordinariis judiciis posteritas usa est: ideo cum ipsis ordinariis judiciis etiam bonorum venditiones exspiraverant, & tantummodo creditoribus datur officio judicis bona possidere, & pro utiile eis visum est, ea disponere; quod ex latioribus Digestorum libris perfectius apparebit. §. 1. Erat & ex Senatusconsulto Claudiano miserabilis per universitatem adquisitio: cum libera mulier fervili amore bacchata, ipsam libertatem, per Senatusconsultum, amittebat, &

cum

cum libertate substantiam: quod indignum nostris temporibus esse existimantes, & a nostra civitate deleri, & non inferi nostris Digestis concessimus.

TIT. XIV. *de 13*

DE OBLIGATIONIBUS.

Nunc transeamus ad obligationes. Obligatio est juris vinculum quo necessitate adstringimur alicujus rei solvendæ, secundum nostræ civitatis jura. §. 1. Omnium autem obligationum summa divisio in duo genera deducitur: namque aut Cives sunt, aut Prætoriae. Cives sunt, quæ aut Legibus constitutæ, aut certo Jure civili comprobatae sunt. Prætoriae sunt, quas Prætor ex sua jurisdictione constituit, quæ etiam honorariæ vocantur. §. 2. Sequens divisio in quatuor species dividitur. Aut enim ex contractu sunt, aut quasi ex contractu: aut ex maleficio, aut quasi ex maleficio. Prius est, ut de iis, quæ ex contractu sunt, dispiciamus. Harum æque quatuor sunt species. Aut enim re contrahuntur, aut verbis, aut literis, aut consensu. De quibus singulis dispiciamus.

TIT. XV. *de 14*

QUIBUS MODIS RE CONTRAHITUR OBLIGATIO.

Re contrahitur obligatio, [veluti] mutui datione. Mutui autem datio in iis rebus consistit, quæ pondere, numero, mensura constant: veluti vino, oleo, frumento, pecunia numerata, ære, argento, auro: quas res aut numerando, aut metiendo, aut adpendendo in hoc damus, ut accipientium fiant. Et quoniam nobis non eadem res, sed alia ejusdem naturæ & qualitatis redduntur, inde etiam mutuum appellatum est, quia ita a me tibi datur, ut ex meo tuum fiat: & ex eo contractu nascitur actio, quæ vocatur condictio. §. 1. Is quoque, qui non debitum accepit ab eo, qui per errorem solvit, re obligatur: daturque agenti contra eum propter repetitionem condictionis actio. Nam perinde ei condici potest, si apparet eum dare oportere, ac si mutuum accepisset. Unde pupillus, si ei sine tutoris auctoritate indebitum per errorem datum est, non tenebitur indebiti conditione: non magis, quam mutui datione. Sed hæc species obligationis non videtur ex contractu consistere: cum is, qui solvendi animo dat, magis voluerit negotium distrahere, quam contrahere. §. 2. Item is, cui res aliqua utenda datur, id est, commodatur, re obligatur, & tenetur commodati actione. † Sed is ab eo, qui mutuum accepit, longe distat: namque non ita res datur, ut ejus fiat: & ob id de eare ipsa restituenda tenetur. Et is quidem, qui mutuum accepit, si quolibet fortuito casu amiserit, quod accepit: veluti incendio, ruina, naufragio, aut latronum hostiumve incurso, nihilominus obligatus remanet. At is, qui utendum accepit, sane quidem exactam diligentiam custodiendæ rei præstare jubetur: nec sufficit ei tantam diligentiam adhibuisse, quantum suis rebus adhibere solitus est, si modo alius diligentior poterat eam rem custodire: sed propter majorem vim majoresve casus non tenetur, si modo non ipsius culpa is casus intervenit: alioqui si id, quod tibi commodatum est domi, peregre tecum ferre malueris, & vel incurse hostium prædonum-

ve, vel naufragio amiseris: dubium non est, quin de restituenda ea re tenearis. † Commodata autem res tunc proprie intelligitur, si nulla mercede accepta vel constituta, (res) tibi utenda data est: alioquin mercede interveniente, locatus tibi usus rei videtur. † Gratuitum enim debet esse commodatum. §. 3. Præterea & is, apud quem res aliqua deponitur, re obligatur, (teneturque actione depositi): quia & ipse de ea re, quam accepit, restituenda tenetur. † Sed is ex eo solo tenetur, si quid dolo commiserit: culpæ autem nomine, id est, desidii ac negligentia, non tenetur. Itaque securus est, qui parum diligenter custoditam rem furto amiserit: quia qui negligenti amico rem custodiendam tradit, (non ei), sed suæ facilitati id imputare debet. §. 4. Creditor quoque qui pignus accepit, re obligatur: quia & ipse de ea re, quam accepit, restituenda tenetur actione pignoratitia. Sed quia pignus utriusque gratia datur, & debitoris, quo magis pecunia ei credatur, & creditoris, quo magis ei in tuto sit creditum: placuit sufficere, si ad eam custodiendam exactam diligentiam adhibeat: quam si præstiterit, & aliquo fortuito casu rem amiserit, securum esse, nec impediri creditum petere.

TIT. XVI. *de 15*

DE VERBORUM OBLIGATIONIBUS.

Verbis obligatio contrahitur ex interrogatione & responsione, cum quid dari fieri ve nobis stipulamur. ex qua duæ proficiuntur actiones, tam condictio (ceri) si certa sit stipulatio, quam ex stipulatu, si incerta sit: quæ hoc nomine inde utitur, quod stipulum apud veteres firmum appellabatur, forte a stipite descendens. §. 1. In hac re olim talia verba tradita fuerunt, SPONDES? SPONDEO. PROMITTIS? PROMITTO. (FIDE PROMITTIS? FIDE PROMITTO.) FIDE JUBES? FIDE JUBE O. DABIS? DABO. FACIES? FACIAM. Utrum autem Latina, an Græca, vel qualibet alia lingua stipulatio concipiatur nihil interest: scilicet si uterque stipulantium intellectum ejus lingue habeat: nec necesse est eadem lingua utrumque uti: sed sufficit congruenter ad interrogata respondere. Quin etiam duo Græci latina lingua obligationem contrahere possunt. Sed hæc solennia verba olim quidem in usu fuerunt: postea a rem Leoniana Constitutio lata est, quæ solennitate verborum sublata, sensum & consonantem intellectum ab utraque parte solum desiderat, quibuscunque tandem verbis expressum est. §. 2. Omnis stipulatio aut pure, aut in diem, aut sub conditione fit. Pure, veluti, QUINQUE AUREOS DARE SPONDES? Idque confestim peti potest. In diem: cum adjecto die, quo pecunia solvatur, stipulatio fit: veluti, DECEM AUREOS PRIMIS KALENDIS MARTIIS DARE SPONDES? Id autem quod in diem stipulamur, statim quidem debetur: sed peti prius, quam dies venerit, non potest. At ne eo quidem ipso die, in quem stipulatio facta est, peti potest: quia totus is dies arbitrio solventis tribui debet. Neque enim certum est eo die, in quem promissum est, datum non esse, prius quam is præterierit.

§. 3. At si ita stipuleris, DECEM AUREOS ANNUOS, QUOAD VIVAM, DARE SPONDES? & pure facta obligatio intelligitur, & perpetuatur: quia ad tempus non potest deberi: sed heres petendo, pacti exceptione submovebitur.

§. 4. Sub cond' tione stipulatio fit, cum in aliquem casum differtur obligatio: ut si aliquid factum fuerit, vel non fuerit, committatur stipulatio: veluti, SI TITIVS CONSUL FUERIT FACTUS, QUINQUE AUREOS DARE SPONDES? Si quis ita stipuletur, SI IN CAPITOLIUM NON ASCENDERO, DARE SPONDES? perinde erit ac si stipulatus esset, cum moreretur sibi dari. Ex conditionali stipulatione tantum spes & debitum iri: eamque ipsam spem in heredem transmittimus, si prius quam conditio extet, mors nobis contigerit.

§. 5. Loca etiam inferi stipulationi solent: veluti, CARTHAGINI DARE SPONDES? Quæ stipulatio licet pure fieri videtur: tamen re ipsa habet tempus adjectum, quo promissor utatur ad pecuniam Carthagini dandam. Et ideo, si quis Romæ ita stipuletur, HODIE CARTHAGINI DARE SPONDES? inutilis erit stipulatio: cum impossibilis sit repromissio. §. 6. Conditiones, quæ ad præsens vel præteritum tempus referantur, aut statim infirmant obligationem, aut omnino non differunt: veluti, SI TITIVS CONSUL FUIT, vel SI MÆVIUS VIVIT, DARE SPONDES? Nam si ea ita non sunt, nihil valet stipulatio: sin autem ita se habent, statim valet. Quæ enim per rerum naturam sunt certa: non morantur obligationem, licet apud nos incerta sint. §. 7. Non solum res in stipulatum deduci possunt, sed etiam facta: ut si stipulemur aliquid fieri vel non fieri, & in huiusmodi stipulationibus optimum erit poenam subijcere, ne quantitas stipulationis in incerto sit, ac necesse sit actori probare, quid ejus intersit. Itaque si quis, ut fiat aliquid, stipuletur: ita adjici poena debet, SI ITA FACTUM NON ERIT, TUNC POENÆ NOMINE DECEM AUREOS DARE SPONDES? Sed si quædam fieri, quædam non fieri, una eademque conceptione stipuletur quis: clausula huiusmodi erit adjicienda, SI ADVERSUS EA FACTUM ERIT, SIVE QUID ITA FACTUM NON FUERIT: TUNC POENÆ NOMINE DECEM AUREOS DARE SPONDES?

TIT. XVII.

DE DUOBUS REIS STIPULANDI ET PROMITTENDI.

ET stipulandi & promittendi duo, pluresve rei fieri possunt. Stipulandi ita, si post omnium interrogationem promissor respondeat, SPONDEO: ut puta, cum duobus separatim stipulantibus ita promissor respondeat, UTRIQUE VESTRUM DARE SPONDEO. Nam si prius Titio sponderit, deinde alio interrogante spondeat: alia atque alia erit obligatio, nec credentur duo rei stipulandi esse. Duo pluresve rei promittendi ita fiunt, MÆVI, DECEM AUREOS DARE SPONDES? ET, SEI, EOS-

DEM DECEM AUREOS DARE SPONDES? Si respondeant singuli separatim, SPONDEO. §. 1. Ex huiusmodi obligationibus & stipulationibus solidum singulis debetur, & promittentes singuli in solidum tenentur. In utraque tamen obligatione una res vertitur: vel alter debitum accipiendo, vel alter solvendo, omnium perimit obligationem, & omnes liberat. §. 2. Ex duobus reis promittendi, alius pure, alius in diem, vel sub conditione obligari potest: nec impedimento erit dies aut conditio, quo minus ab eo, qui pure obligatus est, petatur.

TIT. XVIII.

DE STIPULATIONE SERVORUM.

Servus ex persona domini jus stipulandi habet. Sed & hereditas in plerisque personæ defunctæ vicem sustinet: ideoque quod servus hereditarius ante aditam hereditatem stipulatur, acquirit hereditati, ac per hoc etiam heredi postea facto acquiritur. §. 1. Sive autem domino, sive sibi, sive conservo suo, sive impersonaliter servus stipuletur: domino acquirit. Idem juris est & in liberis, qui in potestate patris sunt, ex quibus causis acquirere possunt. §. 2. Sed cum factum in stipulatione continebitur: omnimodo persona stipulantis continetur: veluti si servus stipuletur, ut sibi ire, agere liceat: ipse enim tantum prohiberi non debet, non etiam dominus ejus. §. 3. Servus communis stipulando, unicuique dominorum pro portione domini acquirit: nisi jussu unius eorum, aut nominatim alicui eorum stipulatus est: tunc enim soli ei acquiritur. Quod servus communis stipulatur, si alteri ex dominis acquiri non potest, solidum alteri acquiritur: veluti si res, quam dari stipulatus est, unius domini sit.

TIT. XIX.

DE DIVISIONE STIPULATIONUM.

Stipulationum alia [sunt] judiciales, alia prætoriae, alia conventionales, alia communes, tam prætoriae, quam judiciales. §. 1. Judiciales sunt duntaxat, quæ a iudicis officio proficiuntur: veluti de dolo cautio, [vel de persequendo servo, qui in fuga est: restituendove pretio]. §. 2. Prætoriae (sunt), quæ a iure Prætoris officio proficiuntur, veluti damni infecti, (vel legatorum.) † Prætorias autem stipulationes sic exaudire oportet, ut in his etiam contineantur ædilitiæ: nam & hæc a iurisdictione (Prætoris) veniunt. §. 3. Conventionales sunt, quæ ex conventionione (utriusque partis) concipiuntur, (hoc est, neque jussu iudicis, neque jussu Prætoris, sed ex conventionione contrahentium,) quarum totidem genera sunt, quot (pene dixerim) rerum contrahendarum. §. 4. Communes sunt: velut rem salvam fore pupillo. Nam & Prætor jubet rem salvam fore pupillo, caveri, & interdum iudex, si aliter hæc res expediri non potest: vel de rato stipulatio.

TIT. XX.

DE INUTILIBUS STIPULATIONIBUS.

Omnis res, quæ dominio nostro subijcitur, in stipulationem deduci potest: sive mobilis sit, sive soli. §. 1. At si quis rem, quæ in rerum natura non est, aut esse non potest, dari stipulatus fuerit:

fuerit: veluti Stichum, qui mortuus sit, quem vivere credebatur; aut hippocentaurum, qui esse non possit: inutilis erit stipulatio. §. 2. Idem juris est, si rem sacram aut religiosam, quam humani juris esse credebatur: vel rem publicam, quæ quibus populi perpetuo exposita sit, ut forum, vel theatrum: vel liberum hominem, quem servum esse credebatur, vel cuius commercium non haberet: vel rem suam dari quis stipuletur. Nec in pendentem erit stipulatio ob id, quod publica res in privatum deduci, & ex libero servus fieri potest, & commercium adipisci stipulator potest, & res (sua) stipulatoris esse desinere potest: sed protinus inutilis est. Item contra, licet initio utiliter res in stipulatum deducta sit; si (tamen) postea in aliquam eorum causam, de quibus supra dictum est, sine facto promissoris devenierit: extinguatur stipulatio. At nec statim ab initio talis stipulatio valebit, **LUCIUM TITIUM, CUM SERVUS ERIT, DARE SPONDES?** & similia: quæ enim natura sui dominio nostro exempta sunt, in obligationem deduci nullo modo possunt. §. 3. Si quis alium daturum, facturumve quid promiserit, non obligabitur: veluti si spondeat Titium quinque aureos daturum. Quod si effecturum se, ut Titius daret, sponderit: obligatur. §. 4. Si quis alii, quam ei, cuius juri subiectus sit, stipuletur: nihil agit. Plane solutio etiam in extraneam personam conferri potest: veluti si quis ita stipuletur, **MIHI AUT SEIO DARE SPONDES?** ut obligatio quidem stipulatori adquiratur, solvi tamen Seio, etiam invito eo, recte possit, ut liberatio ipso jure contingat: sed ille adversus Seium habeat mandati actionem. † Quod si quis sibi & alii, cuius juri subiectus non sit, dari decem aureos stipulatus est: valet quidem stipulatio, sed utrum totum debeatur [stipulatori] quod in stipulationem deductum est: an vero pars dimidia, dubitatum est: sed placuit, non plus quam dimidiam partem ei adquiri. † Ei [vero,] qui juri tuo subiectus est: si stipulatus sis, tibi adquiris, quia vox tua, tanquam filii sit: sicuti & filii vox, tanquam tua intelligitur in iis rebus, quæ tibi adquiri possunt. §. 5. Præterea inutilis est stipulatio, si [quis] ad ea, quæ interrogatus fuerit, non respondeat: veluti, si quis decem aureos a te dari stipuletur, tu quinque promittas, vel contra: aut si ille pure stipuletur, tu sub conditione promittas, vel contra: si modo sc. id exprimas, id est, si cui sub conditione, vel in diem stipulanti tu respondeas, **PRÆSENTI DARE SPONDEO.** Nam si hoc solum respondeas, **PROMITTO:** breviter videris in eandem diem vel conditionem sponderisse. Neque enim necesse est, in respondendo eadem omnia repeti, quæ stipulator expressit. §. 6. Item inutilis est stipulatio, si vel ab eo stipuleris, qui tuo juri subiectus est, vel si is a te stipuletur. Sed servus quidem non solum domino suo obligari non potest, sed ne quidem ulli alii: filii vero familiarum aliis obligari possunt. §. 7. Mutum neque stipulari, neque promittere posse, palam est: quod & in surdo receptum est: quia & is, qui stipulatur, verba promittentis, & is, qui promittit, verba stipulantis audire debet: unde

apparet, non de eo nos loqui, qui tardius exaudit: sed de eo, qui omnino non audit. §. 8. Furiosus nullum negotium gerere potest: quia non intelligit quod agit. §. 9. Pupillus omne negotium recte gerit: ita tamen, ut ubi tutoris auctoritas necessaria sit, adhibeatur tutor: veluti si ipse obligetur, nam alium tibi obligare etiam sine tutoris auctoritate potest. §. 10. Sed quod diximus de pupillis, utique de iis verum est, qui jam habent aliquem intellectum: nam infans, & qui infantia proximus est, non multum a furioso distat: quia huiusmodi ætatis pupilli nullum habent intellectum. Sed in proximis infantia, propter utilitatem eorum, benignior juris interpretatio facta est: ut idem juris habeant, quod pubertati proximi. Sed qui in potestate parentis est impubes, ne auctore quidem patre obligatur. §. 11. Si impossibilis conditio obligationibus adjiciatur: nihil valet stipulatio. Impossibilis autem conditio habetur, cui natura impedimento est, quo minus existat: veluti si quis ita dixerit, **SI DIGITO COELUM ATTIGERO, DARE SPONDES?** At si ita stipuletur, **SI DIGITO COELUM NON ATTIGERO, DARE SPONDES?** pure facta obligatio intelligitur, ideoque statim peti potest. §. 12. Item verborum obligatio inter absentes concepta, inutilis est. Sed cum hoc materiam litium contentiosis hominibus præstabat, forte post tempus tales allegationes opponentibus, & non præsentibus fuisse vel se, vel adversarios suos contendentibus: ideo nostra Constitutio propter celeritatem dirimendarum litium introducta est, quam ad Cæsarienses Advocatos scripsimus: per quam disposuimus, tales scripturas, quæ præsto esse partes indicant, omnino esse credendas: nisi is, qui talibus utitur improbis allegationibus, manifestissimis probationibus vel per scripturam, vel per testes idoneos adproverit, toto eo die, quo conficiebatur instrumentum, sese vel adversarium suum in aliis locis fuisse. §. 13. Post mortem suam dari sibi nemo stipulari poterat: non magis, quam post ejus mortem, a quo stipulabatur. Ac nec is, qui in alicujus potestate est, post mortem ejus stipulari poterat: quia patris vel domini voce loqui videretur. Sed & si quis ita stipuletur, **PRIDIE, QUAM MORIAR, vel, PRIDIE QUAM MORIERIS, DARE SPONDES?** inutilis erit stipulatio. Sed cum (ut jam dictum est) ex consensu contrahentium stipulationes valeant, placuit nobis etiam in hunc juris articulum necessariam inducere emendationem, ut si post mortem, si priusquam moriatur stipulator, si promissor, stipulatio concepta sit, stipulatio valeat. §. 14. Item si quis ita stipulatus erat, **SI NAVIS [CRAS] EX ASIA VENERIT, HODIE DARE SPONDES?** inutilis erat stipulatio, quia præpostere concepta est. Sed quum Leo inclytæ recordationis in dotibus eandem stipulationem, quæ præpostera nuncupatur, non esse rejiciendam existimaverit: nobis placuit, & huic perfectum robur accomodare, ut non solum in dotibus, sed etiam in omnibus valeat huiusmodi conceptio stipulationis. §. 15. Ita autem stipulatio concepta, velu-

ti si Titius dicat, CUM MORIAR, DARE SPONDES? vel CUM MORIERIS? & apud veteres utilis erat, & nunc valet. §. 16. Item post mortem alterius recte stipulamur. §. 17. Si scriptum in instrumento fuerit, promississe aliquem: perinde habetur atque si interrogatione præcedente responsum sit. §. 18. Quotiens plures res una stipulatione comprehenduntur, siquidem promissor simpliciter respondeat, DARE SPONDEO: propter omnes tenetur. Si vero unam ex his vel quasdam daturam se sponderit: obligatio in iis, pro quibus sponderit, contrahitur. Ex pluribus enim stipulationibus una, vel quædam videntur esse perfectæ: singulas enim res stipulari, & ad singulas respondere debemus. §. 19. Alteri stipulari (ut supra dictum est) nemo potest. Inventæ enim sunt huiusmodi [stipulationes vel] obligationes ad hoc, ut unusquisque adquirat sibi, quod sua interest. Cæterum si alii detur, nihil interest stipulatoris. Plane si quis velit hoc facere, pœnam stipulari conveniet: ut nisi ita factum sit, ut est comprehensum, committatur pœnæ stipulatio etiam ei, cuius nihil interest. Pœnam enim cum stipulatur quis, non illud inspicitur, quid intersit ejus, sed quæ sit quantitas in conditione stipulationis. Ergo si quis [ita] stipuletur, TITIO DARE, nihil agit: sed si adjecerit pœnam, NISI DEDERIS, TOT AUREOS DARE SPONDES? tunc committitur stipulatio. §. 20. Sed [&] si quis stipuletur alii, cum ejus interesset: placuit stipulationem valere. Nam si is, qui pupilli tutelam administrare cœperat, cesserit administrationem contutori suo; & stipuletur rem pupilli salvam fore: quoniam interest stipulatoris fieri, quod stipulatus est (cum obligatus futurus sit pupillo, si male res gesserit) tenet obligatio. Ergo & si quis PROCURATORI SUO DARI stipulatus sit, habebit vires stipulatio. Et si CREDITORI SUO [quis stipulatus sit], quod sua interest, ne forte vel pœna committatur, vel prædia distrahantur, quæ pignori data erant: valet stipulatio. §. 21. Versa vice, qui ALIUM FACTURUM promissit, videtur in ea esse causa, ut non teneatur, nisi pœnam ipse promiserit. §. 22. Item nemo rem suam futuram, in eum casum, quo sua sit, utiliter stipulatur. §. 23. Si de alia re stipulator senserit, de alia promissor: perinde nulla contrahitur obligatio, ac si ad interrogatum responsum non esset: veluti si hominem Stichum a te quis stipulatus fuerit, tu de Pamphilo senseris, quem Stichum vocari credideris. §. 24. Quod turpi ex causa promissum est; veluti si quis homicidium vel sacrilegium se facturum promittat: non valet. §. 25. Cum quis sub aliqua conditione stipulatus fuerit: licet ante conditionem decesserit: postea existente conditione heres ejus agere potest. Idem est & ex promissoris parte. §. 26. Qui hoc anno, aut hoc mense dari stipulatus est: nisi omnibus partibus anni vel mensis præteritis, non recte petet. §. 27. Si fundum dari stipuleris, vel hominem: non poteris continuo agere, nisi tantum spatium præterierit, quo traditio fieri possit.

TIT. XXI.

DE FIDEJUSSORIBUS.

PRO eo, qui promittit, solent alii obligari, qui fidejussores appellantur: quos homines accipere solent, dum curant, ut diligentius sibi cautum sit. §. 1. In omnibus autem obligationibus adsumi possunt; id est, sive re, sive verbis, sive lite, sive consensu contractæ fuerint. At nec illud quidem interest, utrum civilis, an naturalis sit obligatio, cui adjicitur fidejussor: adeo quidem, ut pro servo quoque obligetur, sive extraneus sit, qui fidejussorem a servo accipiat, sive ipse dominus in id, quod sibi naturaliter debetur. §. 2. Fidejussor non tantum ipse obligatur, sed etiam heredem relinquit obligatum. §. 3. Fidejussor & præcedere obligationem, & sequi potest. §. 4. Si plures sint fidejussores: quotquot erunt numero, singuli in solidum tenentur. Itaque liberum est creditori, a quo velit, solidum petere. Sed ex epistola divi Hadriani compellitur creditor a singulis, qui modo solvendo sunt, litis contestatæ tempore, partes petere. Ideoque si quis ex fidejussoribus eo tempore solvendo non sit: hoc cæteros onerat. Sed si ab uno fidejussore creditor totum consequutus fuerit: hujus solius detrimentum erit, si is, pro quo fidejussit, solvendo non sit: & sibi imputare debet, cum potuerit juvari ex epistola divi Hadriani, & desiderare, ut pro parte in se detur actio. §. 5. Fidejussores ita obligari non possunt, ut plus debeant, quam debet is, pro quo obligantur. Nam eorum obligatio, accessio est principalis obligationis: nec plus in accessione potest esse, quam in principali re. At ex diverso, ut minus debeant, obligari possunt. itaque si reus decem aureos promiserit, fidejussor in quinque recte obligatur: contra vero obligari non potest. Item si ille pure promiserit: fidejussor sub conditione promittere potest: contra vero non potest. Non solum autem in quantitate, sed etiam in tempore minus aut plus intelligitur. Plus est enim statim aliquid dare: minus est, post tempus dare. §. 6. Si quid autem fidejussor pro reo solverit: ejus recuperandi causa habet cum eo mandati judicium. §. 7. Græce etiam fidejussor ita accipitur, τῇ ἐμῇ πίστει καλέσω ἐγώ, id est mea fide jubeo ego: [sed & si dixerit] εἰλω sive βέλωμαι, id est, volo; sed & φημι, id est, affirmo, pro eo erit, ac si dixerit λέγω, id est, dico. §. 8. In stipulationibus fidejussorum sciendum est, hoc generaliter accipi: ut quodcumque scriptum sit quasi actum, videatur etiam actum. Ideoque constat, si quis scripserit se fidejussisse: videri omnia solemniter acta.

TIT. XXII.

DE LITERARUM OBLIGATIONIBUS.

Olim scriptura fiebat obligatio, quæ nominibus fieri dicebatur, quæ nomina hodie non sunt in usu. Plane si quis debere se scripserit, quod sibi numeratum non est: de pecunia minime numerata post multum temporis exceptionem opponere non potest: hoc enim sæpissime constitutum est. Sic fit, ut & hodie, dum quæri non potest, scriptura obligetur: & ex ea nascatur conditio, cessante sc. verborum obligatione. Multum

tum autem tempus in hac exceptione antea quidem ex Principalibus Constitutionibus usque ad quinquennium procedebat: sed ne creditores diutius possint suis pecuniis forsitan defraudari, per Constitutionem nostram tempus coarctatum est, ut ultra biennii metas huiusmodi exceptio minime extendatur.

TIT. XXIII.

DE OBLIGATIONIBUS EX
CONSENSU.

Consensu fiunt obligationes in emptionibus, venditionibus, locationibus, conductionibus, societatibus, mandatis. §. 1. Ideo autem istis modis obligatio dicitur consensu contrahi: quia neque scriptura, neque praesentia omnimodo opus est: at nec dare quicquam necesse est, ut substantiam capiat obligatio: sed sufficit eos, qui negotia gerunt, consentire. §. 2. Unde inter abentes quoque talia negotia contrahuntur, veluti per epistolam, vel per nuncium. §. 3. Item in his contractibus alter alteri obligatur in id, quod alterum alteri ex bono & aequo praestare oportet [cum alioqui in verborum obligationibus alius stipulatur, alius promittat].

TIT. XXIV.

DE EMPTIONE ET VENDITIONE.

Emptio & venditio contrahitur simul atque de pretio convenerit: quamvis nondum pretium numeratum sit, ac ne arrha quidem data fuerit. Nam quod arrhae nomine datur, argumentum est emptionis & venditionis contractae. Sed hoc quidem de emptionibus & venditionibus, quae sine scriptura consistunt, obtinere oportet: nam nihil a nobis in huiusmodi emptionibus & venditionibus innovatum est: in iis autem, quae scriptura conficiuntur, non aliter perfectam esse venditionem constituimus, nisi & instrumenta emptionis fuerint conscripta, vel manu propria contrahentium, vel ab alio quidem scripta, a contrahentibus autem subscripta; & si per tabellionem fiunt, nisi & completiones acceperint, & fuerint partibus absoluta. Donec enim aliquid deest ex his: & poenitentiae locus est, & potest emptor vel venditor sine poena recedere ab emptione (& venditione). Ita tamen impune (eis recedere) concedimus, nisi jam arrharum nomine aliquid fuerit datum: hoc enim subsequente, siue in scriptis, siue sine scriptis, venditio celebrata est, is, qui recusat adimplere contractum, si quidem est emptor, perdit quod dedit; si vero venditor, duplum restituere compellitur, licet super arrhis nihil expressum est. §. 1. Pretium autem constitui oportet: nam nulla emptio sine pretio esse potest. † Sed & certum esse pretium debet; alioqui si inter aliquos ita convenerit, ut quanti Titius rem aestimaverit, tanti sit emptor: inter veteres satis abundeque hoc dubitabatur (constaretne venditio, an non). Sed nostra decisio ita hoc constituit, ut quoties sic composita sit venditio, QUANTI ILLE AESTIMAVERIT, sub hac conditione stare contractus: ut si quidem ille, qui nominatus est, pretium definiat, (tunc) omnimodo secundum ejus aestimationem, & pretium persolvatur, & res tradatur, & venditio ad

effectum perducatur: emptore quidem ex emptio actione, venditore ex vendito agente; sin autem ille, qui nominatus est, vel noluerit, vel non poterit pretium definire: tunc pro nihilo esse venditionem, quasi nullo pretio statuto. Quod jus cum in venditionibus nobis placuit: non est absurdum, & in locationibus, & (in) conductionibus trahere. §. 2. Item pretium in numerata pecunia consistere debet. Nam in ceteris rebus, an pretium esse posset, valde quaerebatur: veluti an homo, aut fundus, aut toga alterius rei pretium esse posset: (Et) Sabinus & Cassius etiam in alia re putabant pretium posse consistere: unde illud est, quod vulgo dicebatur, permutatione rerum emptionem & venditionem contrahi: eamque speciem emptionis & venditionis vetustissimam esse, argumentoque utebantur Græco poeta Homero, qui aliquam partem exercitus Achivorum vinum sibi comparasse ait, permutatis quibusdam rebus, his verbis:

Ἐνθεν ἄρ' ἀνίσταντο καὶ ἡγομῶντες Ἀχαιοί·

Ἄλλαι μὲν χαλκῶ, ἄλλαι δ' αἰθῶνι σιδῆραι,

Ἄλλαι δὲ δινοῖς, ἄλλαι δ' αὐτοῖσι βέβροισιν·

Ἄλλαν δ' ἀνδραπείδαται.

Id est:

Hinc sibi certatim gentis de more comati

Vina parant Graii, ære dato, fulgenteque ferro,

Tergoribusque, bobus sed & ipsis, mancipiisque.

Diversae scholae auctores contra sentiebant: aliudque esse existimabant permutationem rerum, aliud emptionem & venditionem: alioqui non posse rem expediri, permutatis rebus, quae videatur res venisse, & quae pretii nomine data esse: nam utramque videri & venisse, & pretii nomine datam esse, rationem non pati. Sed Proculi sententia, dicentis permutationem propriam esse speciem contractus a venditione separatam, merito prevaluit: cum & ipse aliis Homericis versibus adjuvabatur, & validioribus rationibus argumentabatur: quod & anteriores divi Principes admiserunt, & in nostris Digestis latius significatur. §. 3. Quum autem emptio & venditio contracta sit (quod effici diximus, simul atque de pretio convenerit, cum sine scriptura res agitur) periculum rei venditae statim ad emptorem pertinet, tametsi adhuc ea res emptori tradita non sit. Itaque si homo mortuus sit, vel aliqua parte corporis laesus fuerit; aut aedes totae vel aliqua ex parte incendio consumptae fuerint; aut fundus vi fluminis totus vel aliqua ex parte ablatum sit, siue etiam inundatione aquae aut arboribus turbine dejectis longe minor aut deterior esse coeperit: emptoris damnum est, cui necesse est, licet rem non fuerit nactus, pretium solvere. Quidquid enim sine dolo & culpa venditoris accidit, in eo venditor securus est. Sed & si post emptionem fundo aliquid per alluvionem accesserit, ad emptoris commodum pertinet. Nam & commodum ejus esse debet, ejus periculum est. Quod si fugerit homo, qui venit, aut subreptus fuerit, ita, ut neque dolo, neque culpa venditoris intervenerit: animadvertendum erit, an custodiam ejus usque ad traditionem venditor susceperit. Sane enim si susceperit, ad ipsius periculum is casus pertinet: si non

susceperit, securus est. Idem & in ceteris animalibus, ceterisque rebus intelligimus. Utique tamen vindicationem rei & conditionem exhibere debet emptori: quia sane, qui nondum rem emptori tradidit, adhuc ipse dominus est. Idem etiam est de furti & de damni injuriæ actione. §. 4. Emptio tam sub conditione, quam pure contrahi potest: sub conditione, veluti, **SI STICHUS INTRA CERTUM DIEM TIBI PLACUERIT, ERIT TIBI EMPTUS AUREIS TOT.** §. 5. Loca sacra vel religiosa, item publica (veluti forum, basilicam) frustra quis sciens emit: quæ tamen si pro profanis vel privatis, deceptus a venditore, quis emerit, habebit actionem ex empto, quod non habere ei liceat, ut consequatur, quod sua interest eum deceptum non esse. Idem juris est, si hominem liberum pro servo emerit.

TIT. XXV.

DE LOCATIONE ET CONDUCTIONE.

Locatio & conductio proxima est emptioni & venditioni, iisdemque juris regulis consistit. Nam ut emptio & venditio ita contrahitur, si de pretio convenerit: sic & locatio & conductio ita contrahi intelligitur, si merces constituta sit: & competit locatori quidem locati actio, conductori vero conducti. §. 1. Et quæ supra diximus, si alieno arbitrio pretium promissum fuerit: eadem & de locatione & conductione dicta esse intelligimus, si alieno arbitrio merces promissa fuerit. Quæ de causa si fulloni polienda curandave, aut sarcinatori sarcienda vestimenta quis dederit, nulla statim mercede constituta, sed postea tantum daturus, quantum inter eos convenerit: non proprie locatio & conductio contrahi intelligitur, sed eo nomine actio præscriptis verbis datur. §. 2. Præterea sicut vulgo quærebatur, an permutatis rebus emptio & venditio contraheretur: ita quæri solebat de locatione & conductione, si forte rem aliquam utendam sive fruendam tibi aliquis dederit, & invicem a te utendam sive fruendam aliam (rem) acceperit. Et placuit, non esse locationem & conductionem, sed proprium genus contractus: veluti si cum unum bovem quis haberet, & vicinus ejus unum, placuerit inter eos, ut per denos dies invicem boves commodarent, ut opus facerent, & apud alterum (alterius) bos perierit: neque locati, neque conducti, neque commodati competit actio: quia non fuit commodatum gratuitum: verum præscriptis verbis agendum est. §. 3. Adeo autem aliquam familiaritatem inter se videntur habere emptio & venditio, item locatio & conductio: ut in quibusdam causis quæri soleat, utrum emptio & venditio contrahatur, an locatio & conductio? ut ecce, de prædiis, quæ perpetuo quibusdam fruenda traduntur: id est, ut quamdiu pensio sive redditus pro his domino præstetur, neque ipsi conductori, neque heredi ejus, cuive conductor thesæve ejus id prædium vendiderit, aut donaverit, aut dotis nomine dederit, aliove quocunque modo alienaverit, auferre liceat? Sed talis contractus, quia inter veteres dubitabatur, & a quibusdam locatio, a quibusdam venditio existimabatur: lex

Zenoniana lata est, quæ emphyteuseos contractus propriam statuit naturam, neque ad locationem, neque ad venditionem inclinantem, sed suis pactioibus fulciendam: & si quidem aliquid pactum fuerit, hoc ita obtinere, ac si naturalis esset contractus: sin autem nihil de periculo rei fuerit pactum, tunc si quidem totius rei interitus accesserit, ad dominum super hoc redundare periculum; sin autem particularis, ad emphyteuticarium hujusmodi damnum venire. Quo jure utimur. §. 4. Item quæritur, si cum aurifice Titius convenerit, ut is ex auro suo certi ponderis certæque formæ annulos ei faceret, & acciperet (verbi gratia) decem aureos: utrum emptio & venditio, an locatio & conductio contrahi videatur? Cassius ait, materiæ quidem emptionem & venditionem contrahi: operæ autem locationem & conductionem. Sed placuit tantum emptionem & venditionem contrahi. Quod si suum aurum Titius dederit, mercede pro opera constituta: dubium non est, quin locatio & conductio sit. §. 5. Conductor (autem) omnia secundum legem conductionis facere debet: & si quid in lege prætermisum fuerit, id ex bono & æquo præstare. Qui pro usu aut vestimentorum, aut argenti, aut jumenti, mercedem aut dedit, aut promisit: ab eo custodia talis desideratur, qualem diligentissimus paterfamilias suis rebus adhibet: quam si præstiterit, & aliquo casu (fortuito eam) rem amiserit, de restituenda ea non tenebitur. §. 6. Mortuo conductore intra tempora conductionis, heres ejus eodem jure in conductione succedit.

TIT. XXVI.

DE SOCIETATE.

Societatem coire solemus aut totorum bonorum, quam Græci specialiter *κοινωνία* appellant: aut unius alicujus negotiationis, veluti mancipiorum vendendorum emendorumque, aut olei, aut vini, aut frumenti emendi vendendique. §. 1. Et quidem si nihil de partibus lucri & damni nominatim convenerit: æquales sc. partes & in lucro & in damno spectantur. Quod si expressæ fuerint [partes]: hæc servari debent. Nec enim unquam dubium fuit, quin valeat conventio, si duo inter se pacti sint, ut ad unum quidem duæ partes & lucri & damni pertineant, ad alium tertia. §. 2. De illa sane conventionem quæsitum est, si Titius & Seius inter se pacti sint, ut ad Titium lucri duæ partes pertineant; damni tertia, ad Seium duæ partes damni, lucri tertia: an rata debeat haberi conventio? Quintus Mutius contra naturam societatis talem pactioem esse existimavit, & ob id non esse ratam habendam. Servius Sulpitius (cujus sententia prævaluit) contra sensit: quia sæpe quorundam ita preciosa est opera in societate, ut eos justum sit, conditione meliore in societatem admitti. Nam & ita coiri posse societatem non dubitatur, ut alter pecuniam conferat, alter non conferat, & tamen lucrum inter eos commune sit: quia sæpe opera alicujus pro pecunia valet. Et adeo contra Quinti Mutii sententiam obtinuit, ut illud quoque constiterit, posse convenire, ut quis lucri partem ferat, de damno non teneatur: quod & ipsum Servius convenienter [sibi] fieri existimavit.

vit. Quod tamen ita intelligi oportet, ut si in alia re lucrum, in alia damnum illatum sit: compensatione facta, solum, quod superest, intelligatur lucro esse. §. 3. Illud expeditum est: si in una causa pars fuerit expressa, veluti in solo lucro vel in solo damno, in altera vero omissa: in eo quoque, quod pratermissum est, eandem partem fervari. §. 4. Manet autem societas eo usque, donec in eodem consensu perseveraverint. At cum aliquis renunciaverit societati, solvitur societas. Sed plane si quis callide in hoc renunciaverit societati, ut obveniens aliquod lucrum solus habeat: veluti si totorum bonorum socius, cum ab aliquo heres esset relictus, in hoc renunciaverit societati, ut hereditatem solus lucrificaret: cogitur hoc lucrum communicare. Si quid vero aliud lucrificat, quod non captaverit: ad ipsum solum pertinet. Ei vero, cui renunciatum est, quidquid omnino post renunciatam societatem acquiritur, soli conceditur. §. 5. Solvitur adhuc societas etiam morte socii: quia qui societatem contrahit, certam personam sibi eligit; sed & si consensu plurium societas contracta sit, morte unius socii solvitur, etsi plures supersint: nisi in coeunda societate aliter convenerit. §. 6. Item si alicujus rei contracta societas sit, & finis negotio impositus est, finitur societas. §. 7. Publicatione quoque distrahi societatem manifestum est: sc. si universa bona socii publicentur. Nam cum in ejus locum alius succedat, pro mortuo habetur. §. 8. Item si quis ex sociis mole debiti praegravatus, bonis suis cesserit, & ideo propter publica aut privata debita substantia ejus veneat: solvitur societas. sed hoc casus, si adhuc consentiant in societatem, nova videtur incipere societas. §. 9. Socius socio utrum eo nomine tantum teneatur pro socio actione, si quid dolo commiserit, sicut is, qui deponi apud se passus est; an etiam culpae, id est, delicti atque negligentiae nomine: quaesitum est? Praevaluit tamen, etiam culpae nomine teneri eum. Culpae autem non ad exactissimam diligentiam dirigenda est. Sufficit enim talem diligentiam communibus rebus adhibere [socium] qualem suis rebus adhibere solet. Nam qui parum diligentem socium sibi adsumit, de se queri, sibi quoque hoc imputare debet.

TIT. XXVII

DE MANDATO.

Mandatum contrahitur quinque modis: sive sua tantum gratia aliquis tibi mandet, sive sua & tua, sive aliena tantum: sive sua & aliena, sive tua & aliena. At si tua tantum gratia mandatum sit, supervacuum est mandatum: & ob id nulla ex eo obligatio, nec mandati inter vos actio nascitur. §. 1. Mandantis [tantum] gratia intervenit mandatum: veluti si quis tibi mandet, ut negotia ejus gereres, vel ut fundum ei emereres, vel ut pro eo sponderes. §. 2. Tua gratia & mandantis: veluti si mandet tibi, ut pecuniam sub usuris crederes ei, qui in rem ipsius maneretur; aut si volente te agere cum eo ex fidejussoria causa, mandet tibi, ut cum reo agas, periculo mandantis; vel ut ipsius periculo stipulaberis ab eo, quem tibi delegat in id, quod tibi debuerat. §. 3. Aliena autem

[tantum] causa intervenit mandatum: veluti si tibi aliquis mandet, ut Titii negotia gereres, vel ut Titio fundum emereres, vel ut pro Titio sponderes. §. 4. Sua & aliena: veluti si de communibus suis & Titii negotiis gerendis tibi mandet, vel ut tibi & Titio fundum emereres, vel ut pro eo & Titio sponderes. §. 5. Tua & aliena: veluti si tibi mandet, ut Titio sub usuris crederes: quia si sine usuris pecuniam crederes, aliena tantum gratia intercedit mandatum. §. 6. Tua tantum gratia intervenit mandatum: veluti si tibi mandet, ut pecunias tuas in emptiones potius praediorum colloces, quam foveres; vel ex diverso, ut pecunias tuas foveres potius, quam in emptiones praediorum colloces. Cujus generis mandatum, magis consilium, quam mandatum est; & ob id non est obligatorium: quia nemo ex consilio mandati obligatur, etiam si non expediat ei, cui mandabatur: cum liberum cuique sit apud se explorare, an sibi expediat consilium. Itaque si otiosam pecuniam domi te habentem hortatus fuerit aliquis, ut rem aliquam emereres, vel eam crederes: quamvis non expediat eam tibi emisse vel credidisse, non tamen tibi mandati tenetur. Et adeo haec ita sunt, ut quaesitum sit, an mandati teneatur, qui mandavit tibi, ut pecuniam Titio fovereres: sed obtinuit Sabini sententia, obligatorium esse in hoc casu mandatum: quia non aliter Titio credidisses, quam si tibi mandatum esset. §. 7. Illud quoque mandatum non est obligatorium, quod contra bonos mores est: veluti si Titius de furto, aut [de] damno faciendo, aut de injuria facienda mandet tibi: licet enim poenam istius facti nomine praestiteris, non tamen ullam habes adversus Titium actionem. §. 8. Is, qui exequitur mandatum, non debet excedere fines mandati. Ut ecce, si usque ad centum aureos mandaverit tibi, ut fundum emereres, vel ut pro Titio sponderes: neque pluris emere debes, neque in ampliorem pecuniam fidejubere. Alioqui non habebis cum eo mandati actionem: adeo quidem, ut Sabino & Cassio placuerit, etiam si usque ad centum aureos cum eo agere volueris, inutiliter te acturum: [sed] diversae scholae auctores recte usque ad centum aureos te acturum existimant; quae sententia sane benignior est. Quod si minoris emeris, habebis sc. cum eo mandati actionem: quoniam qui mandat, ut tibi centum aureorum fundus emeretur, is utique mandasse intelligitur, ut minoris (si possit) emeretur. §. 9. Recte quoque mandatum contractum, si, dum adhuc integra res sit, revocatum fuerit, evanescit. §. 10. Item si adhuc integro mandato, mors alterutrius interveniat, id est, vel ejus, qui mandaverit, vel illius, qui mandatum suscepit: solvitur mandatum. Sed utilitatis causa receptum est, si eo mortuo, qui tibi mandaverat, tu ignorans eum decessisse, executus fueris mandatum: posse te agere mandati actione. Alioqui iusta & probabilis ignorantia tibi damnum adferret. Et huic simile est, quod placuit, si debitores manumisso dispensatore Titii, per ignorantiam liberti solverint, liberari eos: cum alioqui stricta juris ratione non possent liberari, quia alii solvissent, quam cui solvere debuerant. §. 11. Mandatum non susci-

cipere, cuilibet liberum est; susceptum autem consummandum est, aut quamprimum renunciandum, ut per semetipsum aut per alium eandem rem mandator exequatur. Nam nisi ita renunciatur, ut integra causa mandatori reserveur eandem rem explicandi: nihilominus mandati actio locum habet; nisi iusta causa intercesserit, aut non renunciandi, aut intempestive renunciandi. §. 12. Mandatum & in diem differri, & sub conditione fieri potest. §. 13. In summa sciendum est, mandatum, nisi gratuitum sit, in aliam formam negotii cadere. Nam mercede constituta, incipit locatio & conductio esse. Et (ut generaliter dicamus) quibus casibus sine mercede suscepto officio, mandati sive depositi contrahatur negotium; his casibus interveniente mercede locatio & conductio intelligitur contrahi. Et ideo si fulloni polienda curandave quis dederit vestimenta, aut sarcinatori sarcienda, nulla mercede constituta, neque promissa: mandati competit actio.

TIT. XXVIII.

DE OBLIGATIONIBUS, [QUAE QUASI EX CONTRACTU NASCUNTUR].

Post genera contractuum enumerata, dispiciamus etiam de iis obligationibus, quae quidem non proprie nasci ex contractu intelliguntur, sed tamen, quia non ex maleficio substantiam capiunt, quasi ex contractu nasci videntur. §. 1. Igitur cum quis negotia absentis gesserit: ultro citoque inter eos nascuntur actiones, quae appellantur negotiorum gestorum: sed domino quidem rei gestae adversus eum, qui gessit, directa comperit actio: negotiorum autem gestori contraria. Quas ex nullo contractu proprie nasci, manifestum est: quippe ita nascuntur istae actiones, si sine mandato quisque alienis negotiis gerendis se obtulerit. Ex qua causa ii, quorum negotia gesta fuerint, etiam ignorantes obligantur. Idque utilitatis causa receptum est: ne absentium, qui subita festinatione coacti, nulli demandata negotiorum suorum administratione, peregre profecti essent, deferrentur negotia; quae sane nemo curaturus esset, si de eo, quod quis impendisset, nullam habiturus esset actionem. Sicut autem is, qui utiliter gessit negotia, dominum habet obligatum negotiorum gestorum: ita & contra iste quoque tenetur, ut administrationis reddat rationem. Quo casu ad exactissimam quisque diligentiam compellitur reddere rationem: nec sufficit talem diligentiam adhibere, qualem suis rebus adhibere solet: si modo alius diligentior [eo] commodius administraturus esset negotia. §. 2. Tutores quoque, qui tutelae iudicio tenentur, non proprie ex contractu obligati [esse] intelliguntur (nullum enim negotium inter tutorem & pupillum contrahitur): sed quia sane non ex maleficio tenentur, quasi ex contractu teneri videntur. Hoc autem casu mutuae sunt actiones. Non tantum enim pupillus cum tutore habet tutelae actionem: sed & contra tutor cum pupillo habet contrariam tutelae, si vel impenderit aliquid in rem pupilli, vel pro eo fuerit obligatus, aut rem suam creditoribus eius obligaverit. §. 3. Item si inter aliquos communis res sit sine societate, veluti quod pariter

eis legata donatave esset, & alter eorum alteri ideo teneatur communi dividendo iudicio, quod solus fructus ex ea re perceperit, aut quod socius ejus solus in eam rem necessarias impensas fecerit: non intelligitur ex contractu proprie obligatus esse: quippe nihil inter se contraxerunt, sed quia ex maleficio non tenetur: quasi ex contractu teneri videtur. §. 4. Idem juris est de eo, qui coheredi familiae erciscundae iudicio ex his causis obligatus est. §. 5. Heres quoque legatorum nomine non proprie ex contractu obligatus intelligitur: (neque enim cum herede, neque cum defuncto ullum negotium legatarius gessisse proprie dici potest) & tamen quia ex maleficio non est obligatus, quasi ex contractu debere intelligitur. §. 6. Item is, cui quis per errorem non debitum solvit [quasi ex contractu debere videtur]. Adeo enim non intelligitur proprie ex contractu obligatus [esse], ut si certiore rationem sequamur, magis (ut supra diximus) ex distractu, quam ex contractu possit dici obligatus esse: nam qui solvendi animo pecuniam dat, in hoc dare videtur, ut distrahat potius negotium, quam contrahat. Sed tamen perinde is, qui accepit, obligatur, ac si mutuum ei daretur: & ideo condictione tenetur. §. 7. Ex quibusdam tamen causis repeti non potest, quod per errorem non debitum solutum sit. Sic namque definierunt veteres: ex quibus causis inficiando lis crescit, ex his causis non debitum solutum, repeti non posse: veluti ex Lege Aquilia, item ex legato. Quod veteres quidem in iis legatis locum habere voluerunt, quae certa constituta, per damnationem cuique legata fuerant: nostra autem Constitutio, cum unam naturam omnibus legatis & fideicommissis indulgit, huiusmodi augmentum in omnibus legatis & fideicommissis extendi voluit: sed non omnibus legatariis hoc praebuit, sed tantummodo in iis legatis & fideicommissis, quae sacrosanctis Ecclesiis & ceteris venerabilibus locis, quae religionis vel pietatis intuitu honorantur, relicta sunt: quae, si indebita solvantur, non repetuntur.

TIT. XXIX.

PER QUAS PERSONAS NOBIS OBLIGATIO ADQUIRITUR.

Expositis generibus obligationum, quae ex contractu vel quasi ex contractu nascuntur: admonendi sumus, adquiri nobis non solum per nosmetipsos, sed per eas quoque personas, quae in nostra potestate sunt: veluti per servos, & filios nostros: ut tamen, quod per servos [nostros] nobis adquiritur, totum nostrum fiat: quod autem per liberos, quos in potestate habemus, ex obligatione fuerit adquisitum, hoc dividatur secundam imaginem rerum proprietatis, & ususfructus: quam nostra decrevit Constitutio: ut, quod ab actione commodum perveniat, huius ususfructum quidem habeat pater, proprietatem autem filio servetur, scilicet patre actionem movente secundum Novellae nostrae Constitutionis divisionem. §. 1. Item per liberos homines, & alienos servos, quos bona inde possidemus, adquiri nobis: sed tantum ex duabus causis: id est, si quid ex operis suis, vel ex re nostra adquirant. §. 2. Per eum quoque

servum, in quo usumfructum [vel usum] habemus, similiter ex duabus istis causis nobis acquiritur. §. 3. Communem servum pro dominica parte dominis adquirere, certum est: excepto eo, quod nominatim uni stipulando, aut per traditionem accipiendo illi soli acquirit: veluti cum ita stipulatur, **TITIO DOMINO MEO DARE SPONDES?** Sed si domini unius jussu servus fuerit stipulatus: licet antea dubitabatur, tamen post nostram decisionem res expedita est, ut illi tantum adquirat, qui hoc ei facere jussit, ut supra dictum est.

TIT. XXX.

QUIBUS MODIS TOLLITUR
OBLIGATIO.

TOLLITUR autem omnis obligatio solutione ejus, quod debetur: vel si quis consentiente creditore, aliud pro alio solverit. Nec interest, quis solvat: utrum ipse, qui debet, an alius pro eo, liberatur enim & alio solvente; sive sciente, sive ignorante debitore, vel invito [eo] solutio fiat: item si reus solverit; etiam ii, qui pro eo interverunt, liberantur. Idem ex contrario contingit, si fidejussor solverit: non enim ipse solus liberatur, sed etiam reus. §. 1. Item per acceptilationem tollitur obligatio. Est autem acceptilatio, imaginaria solutio. Quod enim ex verborum obligatione Titio debetur, si id velit Titius remittere, poterit sic fieri, ut patiatur hæc verba debitorem dicere: **QUOD EGO TIBI PROMISI, HABESNE ACCEPTUM?** & Titius respondeat, **HABEO.** † Sed & Græce potest acceptilatio fieri: dummodo sic fiat, ut Latinis verbis solet [exigi], *ἔχεις λαβὼν δηνάρια πέντε; ἔχω λαβὼν.* id est, *tot denarios acceptos habes? acceptos habeo.* Quo genere (ut diximus) tantum ex solvuntur obligationes, quæ ex verbis consistunt, non etiam cæteræ. Consentaneum enim visum est, verbis factam obligationem, aliis posse verbis dissolvi. Sed & id, quod alia ex causa debetur, potest in stipulationem deduci, & per acceptilationem dissolvi. Sicut autem quod debetur, pro parte recte solvitur: ita in parte debiti acceptilatio fieri potest. §. 2. Est [autem] prodita stipulatio, quæ vulgo Aquiliana appellatur, per quam contingit, ut omnium rerum obligatio in stipulatam deducatur, & ea per acceptilationem tollatur. Stipulatio enim Aquiliana renovat omnes obligationes, & a Gallo Aquilio ita composita est: **QUIDQUID TE MIHI EX QUACUNQUE CAUSA DARE FACERE OPORTET, OPORTEBITVE, PRÆSENS, IN DIEMVE: QUARUMCUMQUE RERUM MIHI TE CUM ACTIO EST: QUÆQUE ADVERSUS TE PETITIO, VEL ADVERSUS TE PERSECUTIO EST, ERITVE: QUODVE TU MEUM HABES, TENES, POSSIDES,**

LIBER Q U A R T U S.

TIT. I.

DE OBLIGATIONIBUS, QUÆ EX
DELICTO NASCUNTUR.

QUAM sit expositum superiore libro de obligationibus ex contractu, [et quasi ex contractu]:

[**DOLOVE MALO FECISTI, QUOMINUS POSSIDEAS**]: **QUANTI QUÆQUE EARUM RERUM RES ERIT, TANTAM PECUNIAM DARI STIPULATUS EST AULUS AGERIUS, SPONDIT NUMERIUS NIGIDIUS: QUOD NUMERIUS NIGIDIUS AULO AGERIO SPONDIT, ID HABERETNE A SE ACCEPTUM, NUMERIUS NIGIDIUS AULUM AGERIUM ROGAVIT, AULUS AGERIUS NUMERIO NIGIDIO ACCEPTUM FECIT.** §. 3. Præterea novatione tollitur obligatio, veluti si id, quod tibi Seius debebat, a Titio dari stipulatus sis. Nam interventu novæ personæ nova nascitur obligatio, & prima tollitur, translata in posteriorem: adeo, ut interdum, licet posterior stipulatio inutilis sit, tamen prima novationis jure tollatur: veluti si id, quod tu Titio debes, a pupillo sine tutoris auctoritate stipulatus fuerit: quo casu res amittitur: nam & prior debitor liberatur, & posterior obligatio nulla est. Non idem juris est, si a servo quis fuerit stipulatus: nam tunc prior perinde obligatus manet, ac si postea nullus stipulatus fuisset. Sed si eadem persona sit, a qua postea stipuleris: ita demum novatio fit, si quid in posteriore stipulatione novi sit; forte si conditio aut dies, aut fidejussor adjiciatur, aut detrahatur. Quod autem diximus, si conditio adjiciatur, novationem fieri: sic intelligi oportet, ut ita dicamus factam novationem, si conditio extiterit: alioqui si defecerit, durat prior obligatio. Sed cum hoc quidem inter veteres constabat, tunc fieri novationem, cum novandi animo in secundam obligationem itum fuerat; per hoc autem dubium erat, quando novandi animo videretur hoc fieri; & quasdam de hoc præsumptiones alii in aliis casibus introducebant: ideo nostra processit Constitutio, quæ apertissime definivit, tunc solum novationem prioris obligationis fieri, quoties hoc ipsum inter contrahentes expressum fuerit, quod propter novationem prioris obligationis convenerunt: alioqui & manere pristinam obligationem, & secundam ei accedere, ut maneat ex utraque causa obligatio secundum nostræ Constitutionis definitionem, quam licet ex ipsius lectione apertius cognoscere. §. 4. Hoc amplius, ex obligationes, quæ consensu contrahuntur, contraria voluntate dissolvuntur. Nam si Titius & Seius inter se consenserint, ut fundum Tusculanum emptum Seius haberet centum aureis; deinde re nondum secuta, id est, neque pretio soluto, neque fundo tradito, placuerit inter eos ut discederetur ab ea emptione & venditione: invicem liberantur. † Idem est in conductione & locatione, & in omnibus contractibus, qui ex consensu descendant, sicut jam dictum est.

veluti ex furto, rapina, damno, injuria. §. 1. Furtum est contrectatio fraudulosa, lucri faciendi gratia, vel ipsius rei, vel etiam usus ejus, possessionisve, quod lege naturali prohibitum est admittere. §. 2. Furtum autem vel a furvo, id est, nigro dictum est, quod clam & obscure fiat, & plerumque nocte: vel a fraude: vel a ferendo, id est, auferendo: vel a Græco sermone, quod *φῦρ* appellatur fures. Imo & Græci a ferendo *φῦρ* dixerunt. §. 3. Furtorum autem duo sunt genera, manifestum & nec manifestum. Nam conceptum & oblatum, species potius actionis sunt furto coherentes, quam genera furtorum, sicut inferius apparebit. † Manifestus fur est, quem Græci *ἐν αὐτοφύρῳ* appellant: nec solum is, qui in ipso furto deprehenditur, sed etiam is, qui in eo loco deprehenditur, [quo furtum] fit: veluti qui in domo furtum fecit, & nondum egressus janitiam, deprehensus fuerit; & qui in oliveto olivarum, aut in vineto uvarum furtum fecit, quamdiu in eo oliveto aut vineto deprehensus fuerit. Imo ulterius furtum manifestum est extendendum, quamdiu eam rem fur tenens visus vel deprehensus fuerit: sive in publico, sive in privato: vel a domino, vel ab alio, antequam eo pervenit, quo deferre vel deponere destinasset. Sed si pertulit, quo destinavit: tamen si deprehendatur cum re furtiva, non est manifestus fur. † Nec manifestum furtum quid sit, ex iis, quæ diximus, intelligitur: nam quod manifestum non est, id scilicet nec manifestum est. §. 4. Conceptum furtum dicitur, cum apud aliquem testibus presentibus furtiva res quaesita & inventa sit: nam in eum propria actio constituta est, quamvis fur non sit, quæ appellatur concepti. † Oblatum furtum dicitur, cum res furtiva ab aliquo tibi oblata sit, eaque apud te concepta sit: utique si ea mente tibi data fuerit, ut apud te potius, quam apud eum: qui dedit, conciperetur: nam tibi, apud quem concepta sit, propria adversus eum, qui obtulit, quamvis fur non sit, constituta est actio, quæ appellatur oblatus. † Est etiam prohibiti furti actio adversus eum, qui furtum quaerere testibus presentibus volentem prohibuerit. † Præterea poena constituitur Edicto Prætoris per actionem furti non exhibiti adversus eum, qui furtivam rem apud se quaesitam & inventam non exhibuit. † Sed hæc actiones, scilicet concepti & oblatus, & furti prohibiti, necnon furti non exhibiti, in defuetudinem abierunt. Cum enim requisitio rei furtivæ hodie secundum veterem observationem non fiat: merito ex consequentia etiam præfatae actiones ab usu communi recesserunt: quum manifestum sit, quod omnes, qui scientes rem furtivam susceperint, & celaverint, furti nec manifesti obnoxii sunt. §. 5. Poena manifesti furti, quadrupli est, tam ex servi, quam ex liberi persona: nec manifesti, dupli. §. 6. Furtum autem fit, non solum cum quis interceptiendi causa rem alienam amovet: sed generaliter cum quis alienam rem invito domino contrectat. Itaque sive creditor pignore, sive is, apud quem res deposita est, ea re utatur; sive is, qui rem utendam accepit, in aliam usum eam transferat, quam ejus gratia ei data est, furtum committit: veluti si quis argentum

utendum accepit, quasi amicos ad cœnam invitaturus, & id peregre secum tulerit: aut si quis equum gestandi causa commodatum sibi longius aliquo duxerit; quod veteres scripserunt de eo, qui in aciem equum perduxisset. §. 7. Placuit tamen, eos, qui rebus commodatis aliter uterentur, quam utendas acceperint, ita furtum committere, si se intelligant id invito domino facere, eumque, si intellexisset, non permissurum: at si permissurum credant, extra crimen videri: optima sane distinctione: quia furtum sine affectu furandi non committatur. §. 8. Sed & si credat aliquis invito domino se rem commodatam sibi contrectare, domino autem volente id fiat: dicitur furtum non fieri. † Unde illud quaesitum est, cum Titius servum Mævii sollicitaverit; ut quasdam res domino subriperet, & ad eum perferret, & servus eas ad Mævium pertulerit; Mævius (autem) dum vult Titium in ipso delicto deprehendere, permiserit servo quasdam res ad eum perferre: utrum furti, an servi corrupti iudicio teneatur Titius, an neutro? Et cum nobis super hac dubitatione suggestum est, & antiquorum Prudentium super hoc altercationes perspeximus, quibusdam neque furti, neque servi corrupti actionem præstantibus, quibusdam furti tantummodo: nos hujusmodi calliditati obviam euntes, per nostram decisionem sancimus, non solum furti actionem, sed & servi corrupti contra eum dari. Licet enim [is] servus deterior [a sollicitatore] minime factus est, & ideo non concurrant regulæ quæ servi corrupti actionem introducunt: tamen consilium corruptoris ad perniciem probitatis servi introductum est, ut sit ei poenalis actio imposita, tanquam [si] re ipsa fuisset servus corruptus: ne ex hujusmodi impunitate & in alium servum, qui facile posset corrumpi, tale facinus a quibusdam perpetretur. §. 9. Interdum etiam liberorum hominum furtum fit: veluti si quis liberorum nostrorum, qui in potestate nostra sunt, subreptus fuerit. §. 10. Aliquando autem etiam suæ rei furtum quis committit: veluti si debitor rem, quam creditori pignoris causa dedit, subtraxerit. §. 11. Interdum [quoque] furti tenetur qui ipse furtum non fecit: qualis est is, cujus ope & consilio furtum factum est. In quo numero est, qui tibi nummos exussit, ut alius eos raperet: aut tibi obstitit, ut alius rem tuam exciperet: aut oves tuas, vel boves fugaverit, ut alius eas acciperet; & hoc veteres scripserunt de eo, qui panno rubro fugavit armentum. Sed si quid eorum per lasciviam, & non data opera, ut furtum admitteretur, factum est: in factum actio dari debet. At ubi ope Mævii Titius furtum fecerit: ambo furti tenentur. Ope, & consilio ejus quoque furtum admitti videtur, qui scalas forte fenestris supponit, aut ipsas fenestras vel ostium effringit ut alius furtum faceret; quive ferramenta ad effringendum, aut scalas, ut fenestris supponerentur, commodaverit, sciens cujus rei gratia commodaverit. Certe qui nullam opem ad furtum faciendum adhibuit, sed tantum consilium dedit, atque hortatus est ad furtum faciendum, non tenetur furti. §. 12. Hi, qui in parentum vel in minorum potestate sunt, si rem eis subripiunt, fur-

rum quidem faciant, & res in furtivam causam cadit (nec ob id ab ullo ulucapi potest, antequam in domini potestatem revertatur), sed furti actio non nascitur: quia nec ex alia ulla causa potest inter eos actio nasci. Si vero ope & consilio alterius furtum factum fuerit: quia utique furtum committitur, convenienter ille furti tenetur: quia verum est, ope & consilio ejus furtum factum esse. §. 13. Furti autem actio ei competit, cujus interest rem salvam esse, licet dominus non sit. Itaque nec domino aliter competit, quam si ejus intersit rem non perire. §. 14. Unde constat, creditorem de pignore subrepto furti [actione] agere posse, etiam si idoneum debitorem habeat: quia expedit ei pignori potius iacumbere, quam in personam agere: adeo quidem, ut quamvis ipse debitor eam rem subripuerit, nihilominus creditori competat actio furti. §. 15. Item si fullo polienda curandave, aut sarcinator sarcienda vestimenta mercede certa [constituta] acceperit, eaque furto amiserit: ipse furti habet actionem, non dominus: quia domini nihil interest eam rem non perire, quum iudicio locati a fullone aut sarcinatore rem suam persequi possit. Sed & bonæ fidei emptori subrepta re, quam emerit, quamvis dominus non sit, omnino competit furti actio, quemadmodum & creditori. Fulloni vero & sarcinatori non aliter furti actionem competere, placuit, quam si solvendo fuerint: hoc est, si domino rei æstimationem solvere possint. Nam si solvendo non sint: tunc quia ab eis suum dominus consequi non possit, ipsi domino furti competit actio: quia hoc casu ipsius interest rem salvam esse. Idem est, & si in parte solvendo fuerit fullo aut sarcinator. §. 16. Quæ de fullone & sarcinatore diximus, eadem & ad eum, cui commodata res est, transferenda veteres existimabant. Nam ut ille fullo mercedem accipiendo, custodiam præstat: is quoque, qui commodatum utendi causa accepit, similiter necesse habet custodiam præstare. Sed nostra providentia etiam hoc in nostris decisionibus emendavit: ut in domini voluntate sit, si commodati actionem adversus eum, qui rem commodatam accepit, movere desiderat, si furti adversus eum, qui rem subripuit: & alterutra earum electa, dominum non posse ex pœnitentia ad alteram venire actionem. Sed si quidem furem elegerit, illum, qui rem utendam accepit, penitus liberari: sin autem commodator veniat adversus eum qui rem utendam accepit, ipsi quidem nullo modo competere posse adversus furem furti actionem: eum autem, qui pro re commodata convenitur, posse adversus furem furti habere actionem: ita tamen, si dominus sciens rem esse subreptam adversus eum, cui res commodata fuerit, pervenit: sin autem nescius & dubitans rem esse subreptam, apud eum commodati actionem instituerit, postea autem re comperta, voluerit remittere quidem commodati actionem, ad furti autem actionem pervenire; tunc ei licentia conceditur & adversum furem venire, obstaculo nullo ei opponendo: quoniam incertis constitutus movetur adversus eum, qui rem utendam accepit, commodati actionem: nisi domino ab eo satisfactum fuerit: tunc enim omnino furem a domi-

no quidem furti actione liberari: suppositum autem esse ei, qui pro re sibi commodata domino satisfecit: cum manifestissimum sit, etiam si ab initio dominus actionem commodati instituerit, ignarus rem esse subreptam, postea autem hoc ei cognito, adversus furem transierit; omnino liberari eum, qui rem commodatam acceperit, quemcumque causæ exitum dominus adversus furem habuerit: eadem definitione obtinente, si in parte, si in solidum solvendo sit is, qui rem commodatam acceperit. §. 17. Sed is, apud quem res deposita est, custodiam non præstat: sed tantum in eo obnoxius est, si quid ipse dolo malo fecerit. Qua de causa si res ei subrepta fuerit: quia restituendæ ejus rei nomine depositi non tenetur, nec ob id ejus interest rem salvam esse, furti agere non potest: sed furti actio domino competit. §. 18. In summa sciendum est, quæsitum esse, an impubes rem alienam amovendo, furtum faciat? Et placuit, quia furtum ex affectu [furandi] consistit, ita demum obligari eo crimine impuberem, si proximus pubertati sit, & ob id intelligat se delinquere. §. 19. Furti actio, sive dupli sive quadrupli, tantum ad pœnæ persecutionem pertinet. Nam ipsius rei persecutionem extrinsecus habet dominus, quam aut vindicando aut condicendo potest auferre. Sed rei vindicatio quidem adversus possessorem est; si furti ipse possidet, si alius quislibet: condictio autem adversus furem ipsum heredemve ejus, licet non possideat, competit.

TIT. II.

DE VI BONORUM RAPTORUM.

Qui res alienas rapit, tenetur quidem etiam furti (quis enim magis alienam rem invito domino contrectat, quam qui vi rapit? ideoque recte dictum est, eum improbum furem esse): sed tamen propriam actionem ejus delicti nomine Prætor introduxit, quæ appellatur Vi bonorum raptorum: & est intra annum quadrupli, post annum simpli: quæ actio utilis est, etiam si quis unam rem, licet minimam, rapuerit. Quadruplum autem non totum pœna est, sicut in actione furti manifesti diximus, sed in quadruplo inest & rei persecutio: ut pœna tripli sit, sive comprehendatur raptor in ipso delicto, sive non. Ridiculum enim esset, levioris conditionis esse eum, qui vi rapit, quam qui clam amovet. §. 1. Ita tamen competit hæc actio, si dolo malo quis rapuerit. Nam qui aliquo errore ductus, rem suam esse existimans, & improdus juris, eo animo rapuerit, quasi domino liceat etiam per vim rem suam auferre a possessoribus, absolvi debet. Cui scilicet. conveniens est, nec furti teneri eum qui eodem hoc animo rapuit. Sed ne, dum talia excogitantur, inveniat via, per quam raptores impune suam exerceant avaritiam: melius Divilibus Constitutionibus pro hac parte prospectum est, ut nemini liceat vi rapere vel rem mobilem vel se moventem, licet suam eandem rem existimet, sed si quis contra statuta Principum fecerit, rei quidem suæ dominio cadere: sin autem aliena (res) sit, post restitutionem ejus, etiam æstimationem ejusdem rei præstare. Quod non solum in mobilibus

rebus, quæ rapi possunt, Constitutiones obtinere censuerunt: sed etiam [in] invasionibus quæ circa res soli fiunt, ut ex hac causa ab omni rapina homines abstineant. §. 2. Sane in hac actione non utique expectatur, rem in bonis actoris esse; nam si in bonis sit, si non: si tamen ex bonis sit, locum hæc actio habebit. Quare si locata, si commodata, si etiam pignorat, si deposita sit [res] apud Titium, sic ut intersit ejus eam rem [per vim] non auferri (veluti si in deposita re culpam quoque promisit), si bona fide possideat, si usufructum quis habeat in ea, vel quid aliud juris, ut intersit ejus non rapi: dicendum est, ei competere hanc actionem, non ut dominum accipiat, sed illud solum (quod) ex bonis ejus, qui rapinam passus est, id est, quod ex substantia ejus ablatum esse proponatur. Et generaliter dicendum est, ex quibus causis furti actio competit in re clam facta, ex eisdem causis omnes habere hanc actionem.

TIT. III.

DE LEGE AQUILIA.

DAmni injuriæ actio constituitur per legem Aquiliam: cujus primo capite cautum est, ut si quis alienum hominem alienamve quadrupedem, quæ pecudum numero sit, injuria occiderit: quanti ea res in eo anno plurimi fuerit, tantum domino dare damnetur. §. 1. Quod autem non præcise de quadrupede, sed de ea tantum, quæ pecudum numero est, cavetur: eo pertinet, ut neque de feris bestiis, neque de canibus cautum esse intelligamus; sed de iis tantum, quæ [gregatim] proprie pasci dicuntur; quales sunt equi, muli, alini, oves, boves, capræ. † De suis quoque idem placuit. Nam & suæ pecudum appellatione continentur: quia & hi gregatim pascuntur. Sic denique & Homerus in *Odyssæa* ait (sicut Aelius Martianus in suis Constitutionibus refert):

Δήεις τόνυα σύεσσι παρήμενον, οἱ δὲ νέμονται
Πὰρ Κόρακος πέτρῃ ἐπὶ το κρήνῃ Ἀρεθέσῃ.

Id est:

Sessantem videas, qui errant per pascua, porcos

Ad Coracis saxum, juxta fontemque Arethusam.

§. 2. Injuria autem occidere intelligitur, qui nullo jure occidit. Itaque qui latronem [insidiatorem] occiderit: non tenetur, utique si aliter periculum effugere non potest. §. 3. Ac ne is quidem hac lege tenetur, qui casu occidit, si modo culpa ejus nulla inveniatur: nam alioqui non minus ex dolo quam ex culpa quisque hac lege tenetur. §. 4. Itaque si quis dum jaculis ludit, vel exercitatur, transeuntem servum tuum trajecit distingatur. Nam si id a milite in eo campo, ubi solitam est exercitari, admissum est, nulla culpa ejus intelligitur: si alius tale quid admiserit, culpæ reus est. Idem juris est de milite, si in alio loco, quam qui ad exercitandum militibus destinatus est, id admiserit. §. 5. Item si putator ex arbore dejecto ramo servum tuum transeuntem occiderit, si prope viam publicam aut vicinalem id factum est, neque proclamavit, ut casus evitari

posset, culpæ reus est: sed si proclamavit, nec ille curavit præcavere, extra culpam est putator. Eque extra culpam esse intelligitur, si seorsum a via forte, vel in medio fundo cædebat: licet non proclamavit: quia [in] eo loco nulli extraneo jus fuerat versandi. §. 6. Præterea si medicus, qui servum tuum secuit, dereliquerit curationem [opem], & ob id mortuus fuerit servus, culpæ reus erit. §. 7. Imperitia quoque culpæ adnumeratur: veluti si medicus [ideo] servum tuum occiderit, quia male eum secuerit, aut perperam ei medicamentum dederit. §. 8. Impetu quoque mularum, quas mulio propter imperitiam retinere non potuit, si servus tuus oppressus fuerit, culpæ reus est mulio: sed & si propter infirmitatem eas retinere non potuerit, cum alius firmior retinere eas potuisset, æque culpa tenetur. Eadem placuerunt de eo quoque, qui, cum equo veheretur, impetum ejus, aut propter infirmitatem, aut propter imperitiam suam, retinere non potuerit. §. 9. His autem verbis legis, **QUANTI IDEO IN ANNO PLURIMI FUERIT**, illa sententia exprimitur, ut si quis hominem tuum, qui hodie claudus, aut mancus, aut luscus erit, occiderit, qui in eo anno integer, aut pretiosus fuerit, non tanti teneatur, quanti hodie erit: sed quanti in eo anno plurimi fuerit. Qua ratione creditum est, pœnalem esse hujus legis actionem: quia non solum tanti quisque obligatur, quantum damni dederit, sed aliquando longe pluris. Ideoque constat, in heredem eam actionem non transire, quæ transitura fuisset, si ultra damnum nunquam lis æstimeretur. §. 10. Illud non ex verbis legis, sed ex interpretatione placuit, non solum perempti corporis æstimationem habendam esse, secundum ea quæ diximus: sed eo amplius quicquid præterea, perempto eo corpore, damni vobis illatum fuerit: veluti si servum tuum heredem ab aliquo institutum, ante quis occiderit, quam is jussu tuo hereditatem adierit: nam hereditatis quoque amissæ rationem esse habendam constat: item si ex pari mularum unam, vel ex quadrigis equorum unum quis occiderit; vel ex comcedis unus servus occisus fuerit: non solum occisi sit æstimatio, sed eo amplius, id quoque computatur, quanti depretiati sunt qui supersunt. §. 11. Liberum autem est ei, cujus servus occisus fuerit, & ex judicio privato legis Aquiliæ damnum persequi, & capitalis criminis [eum reum facere]. §. 12. Caput secundum legis Aquiliæ in usu non est. §. 13. Capite tertio de omni cætero damno cavetur. † Itaque si quis servum vel eam quadrupedem, quæ pecudum numero est, vulneraverit; si eam quadrupedem, quæ pecudum numero non est, veluti canem aut feram bestiam vulneraverit, aut occiderit: hoc capite actio constituitur. † In cæteris quoque omnibus animalibus, item in omnibus rebus, quæ anima carent, damnum per injuriam datum hac parte vindicatur. Si quid enim ustum aut ruptum aut fractum fuerit: actio ex hoc capite constituitur: quanquam poterat sola rupti appellatio in omnes istas causas sufficere. † Ruptum enim intelligitur, quod quoquo modo corruptum est. Unde non solum fracta, aut usta, sed etiam scissa,

seiffa, & collisa, & effusa, & quoquo modo perempta, atque deteriora facta, hoc verbo continentur. † Denique responsum est, si quis in alienum vinum aut oleum, id miscuerit, quo naturalis bonitas vini aut olei corrumpetur: ex hac parte legis [Aquilie] eum teneri. §. 14. Illud palam est, sicut ex primo capite ita demum quisque tenetur, si dolo aut culpa ejus homo aut quadrupes occisus occisus fuerit: ita ex hoc capite, de dolo aut culpa, [&] de cætero damno quemque teneri. † [Ex] hoc tamen capite non quanti in eo anno, sed quanti in diebus proximis res fuerit, obligatur is, qui damnum dederit. §. 15. At nec plurimi quidem verbum adjicitur. Sed Sabino recte placuit, perinde habendam æstimationem, ac si etiam hac parte plurimi verbum adjectum fuisset: nam plebem Romanam, quæ Aquilio tribuno interrogante hanc legem tulit, contentam fuisse, quod prima parte eo verbo usa esset. §. 16. Cæterum placuit, ita demum directam ex hac lege actionem esse, si quis præcipue corpore suo damnum dederit. † Ideoque in eum, qui alio modo damnum dederit, utiles actiones dari solent: veluti si quis hominem alienum, aut pecus ita incluserit, ut fame necaretur; aut jumentum ita vehementer egerit, ut rumperetur; aut pecus in tantum exagitaverit, ut præcipitaretur: aut si quis alieno servo persuaserit, ut in arborem ascenderet, vel in puteum descenderet, & is ascendendo, vel descendendo, aut mortuus, aut aliqua parte corporis læsus fuerit: utilis actio in eum datur. † Sed si quis alienum servum [aut] de ponte aut de ripa in flumen dejecerit, & is suffocatus fuerit: eo quod projecit, corpore suo damnum dedisse, non difficulter intelligi potest: ideoque ipsa lege Aquilia tenetur. † Sed si non corpore damnum fuerit datum, neque corpus læsum fuerit, sed alio modo alicui damnum contigerit: quum non sufficiat, neque directa, neque utilis legis Aquilie actio, placuit eum, qui obnoxius fuerit, in factum actione teneri: veluti si quis misericordia ductus, alienum servum compeditum solverit, ut fugeret.

TIT. IV.

DE INJURIIS.

Generaliter injuria dicitur omne, quod non jure sit: specialiter, alias contumelia, quæ a contemnendo dicta est, quam Græci ὕβρις appellant; alias culpa, quam Græci ὑγκλημία dicunt, sicut in lege Aquilia damnum injuria datum accipitur; alias iniquitas & injustitia, quam Græci ἀνομιάν καὶ ἀδικίαν vocant: cum enim Prætor vel judex non jure contra quem pronunciat, injuriam accepisse dicitur. §. 1. Injuria autem committitur, non solum cum quis pugno pulsatus, aut fustibus cæsus, vel etiam verberatus erit: sed & si cui convicium factum fuerit; siue cuius bona quasi debitoris, qui nihil deberet, possessa fuerint ab eo, qui intelligebat nihil eum sibi debere; vel si quis ad infamiam alicujus libellum aut carmen, [aut historiam] scripserit, composuerit, ediderit, dolo malo fecerit, quo quid eorum fieret; siue quis matremfamil. aut prætextatum, prætextatamve adfectatus fuerit; siue cuius pudicitia attentata esse dicetur: & denique aliis plurimis modis ad-

mitti injuriam, manifestum est. §. 2. Patitur autem quis injuriam non solum per semetipsum, sed (etiam) per liberos suos, quos in potestate habet: itemque per uxorem suam: id enim magis prævaluit. Itaque si filia alicujus, quæ Titio nupta est, injuriam feceris: non solum filia nomine tecum injuriarum agi potest, sed etiam patris quoque & mariti nomine. Contra autem, si viro injuria facta sit: uxor injuriarum agere non potest. Defendi enim uxores a viris, non viros ab uxoribus, æquum est. Sed & socer nurus nomine, cuius vir in (ejus) potestate est, injuriarum agere potest. §. 3. Servis autem ipsis quidem nulla injuria fieri intelligitur, sed domino per eos fieri videtur: non tamen iisdem modis quibus etiam per liberos & uxores: sed ita, cum quid atrocius commissum fuerit, & quod aperte ad contumeliam domini respicit; veluti si quis alienum servum (atrociter) verberaverit; & in hunc casum actio proponitur: at si quis servo convicium fecerit, vel pugno eum percusserit: nulla in eum actio domino competit. §. 4. Si communi servo injuria facta sit: æquum est, non pro ea parte, qua dominus quisque est, æstimationem injuriæ fieri, sed ex dominorum persona: quia ipsis sit injuria. §. 5. Quod si ususfructus in servo Titii est, proprietas Mævii: magis Mævio injuria fieri intelligitur. §. 6. Sed si libero (homini), qui tibi bona fide servit, injuria facta sit: nulla tibi actio dabitur; sed suo nomine is experiri poterit: nisi in contumeliam tuam pulsatus sit: tunc enim competit & tibi injuriarum actio. Idem ergo est & in servo alieno bona fide tibi serviente: ut totiens admittatur injuriarum actio, quotiens in tuam contumeliam injuria ei facta sit. §. 7. Poena autem injuriarum ex Lege XII. Tabularum propter membrum quidem ruptum talio erat: propter os vero fractum nummarie poenæ erant constitutæ, quasi in magna veterum paupertate. Sed postea Prætores permittebant ipsis, qui injuriam passi sunt, eam æstimare; ut judex vel tanti (reum) condemneret, quanti injuriam passus æstimaverit, vel minoris, prout ei visum fuerit. Sed poena quidem injuriæ, quæ ex Lege XII. Tabularum introducta est, in consuetudinem abiit: quam autem Prætores introduxerunt (quæ etiam honoraria appellatur) in judiciis frequentatur. Nam secundum gradum dignitatis, vitæque honestatem, crescit aut minuitur æstimatione injuriæ: qui gradus condemnationis & in servili persona non immerito servatur: ut aliud in servo actore, aliud in mediæ ætatis homine, aliud in vilissimo vel compedito jus æstimationis constituatur. §. 8. Sed & lex Cornelia de injuriis loquitur, & injuriarum actionem introduxit, quæ competit ob eam rem, quod se pulsatum quis, verberatumve, vel domum suam vi introitam esse dicat. Domum autem accipimus, siue in propria domo quis habitet, siue in conductâ, siue gratis, siue hospitio receptus sit. §. 9. Atrox injuria æstimatur vel ex facto: veluti si quis ab alio vulneratus sit, vel fustibus cæsus; vel ex loco: veluti si cui in theatro, vel in foro, vel in conspectu Prætoris, injuria facta sit; vel ex persona: veluti si Magistratus injuriam passus fuerit, vel si Senatori

ab humili persona injuria facta sit, aut parenti patronove fiat a liberis vel libertis. Aliter enim Senatoris & parentis patronique, aliter extranei & humilis personae injuria aestimatur. † Nonnunquam & locus vulneris atrocem injuriam facit: veluti si in oculo quis percussus fuerit. Parvi autem refert, utrum patrifamilias an filiofamilias talis injuria facta sit: nam & hæc atrox injuria aestimabitur. §. 10. In summa sciendum est, de omni injuria eum, qui passus est, posse vel criminaliter agere, vel civiliter. Et si quidem civiliter agitur: aestimatione facta secundum quod dictum est, poena reo imponitur; sin autem criminaliter, officio judicis extraordinaria poena reo irrogatur. † Hoc videlicet observando, quod Zenoniana Constitutio introduxit, ut viri illustres, quique super eos sunt, & per procuratores possint actionem injuriarum criminaliter vel persequi vel suscipere, secundum ejus tenorem, qui ex ipsa manifestius apparet. §. 11. Non solum autem is injuriarum tenetur, qui fecit injuriam, id est, qui percussit: verum ille quoque tenetur, qui dolo fecit (injuriam), vel qui procuravit, ut cui mala pugno percuteretur. §. 12. Hæc actio dissimulatione aboletur: & ideo si quis injuriam dereliquerit, hoc est, statim passus ad animum suum non revocaverit: postea ex poenitentia remissam injuriam non poterit recolare.

TIT. V.

DE OBLIGATIONIBUS, QUÆ QUASI EX DELICTO NASCUNTUR.

Si iudex litem suam fecerit: non proprie ex maleficio obligatus videtur. Sed quia neque ex maleficio, neque ex contractu obligatus est, & utique peccasse aliquid intelligitur, licet per imprudentiam: ideo videtur quasi ex maleficio teneri; & in quantum de ea re æquum religioni judicantis videbitur, poenam sustinebit. §. 1. Item is, ex cujus coenaculo vel proprio ipsius, vel conducto, vel in quo gratis habitat, dejectum effusumve aliquid est, ita ut alicui noceret, quasi ex maleficio obligatus intelligitur. Ideo autem non proprie ex maleficio obligatus intelligitur, quia plerumque ob alterius culpam tenetur, aut servi, aut liberi. Cui similis est is, qui ea parte, qua vulgo itor fieri solet, id positum aut suspensum habet, quod potest (si ceciderit) alicui nocere: quo casu poena decem aureorum constituta est. De eo vero, quod dejectum effusumve est, dupli, quantum damni datum sit, constituta est actio. Ob hominem vero liberum occisum, quinquaginta aureorum poena constituitur; si vero vivat, nocitumque ei esse dicatur: quantum ob eam rem æquum iudici videtur, actio datur. Iudex enim computare debet mercedes Medicis præstitas, cæteraque impendia, quæ in curatione facta sunt: præterea operas, quibus caruit, aut cariturus est ob id, quod inutilis factus est. §. 2. Si filiusfamil. seorsum a patre habitaverit, & quid ex coenaculo ejus dejectum effusumve fuerit; si ve quid positum suspensumve habuerit, cujus casus periculosus est: Juliano placuit in patrem nullam [esse] actionem, sed cum ipso filio agendam esse. Quod & in filiofamil. iudice observandum est, qui litem suam fecerit. §. 3. Item

exercitor navis, aut caupone, aut stabuli, de dolo aut furto, quod in navi aut caupona aut stabulo factum erit, quasi ex maleficio teneri videtur, si modo ipsius nullum est maleficio, sed alicujus eorum, quorum opera navem aut cauponam, aut stabulum exercet. Cum enim neque ex maleficio, neque ex contractu sit adversus eum constituta hic actio, & aliquatenus culpæ reus est, quod opera malorum hominum uteretur: ideo quasi ex maleficio teneri videtur. † In his autem casibus in factum actio competit: quæ heredi quidem datur, adversus heredem autem non competit.

TIT. VI.

DE ACTIONIBUS.

Superest, ut de actionibus loquamur. Actio autem nihil aliud est, quam jus persequendi in iudicio, quod sibi debetur. §. 1. Omnium autem actionum quibus inter aliquos apud iudices arbitrosve de quacunque re quaeritur, summa divisio in duo genera deducitur: aut enim in rem sunt, aut in personam. † Namque agit unusquisque aut cum eo, qui ei obligatus est, vel ex contractu, vel ex maleficio: quo casu proditæ sunt actiones in personam, per quas intendit adversarium ei dare aut facere oportere, & aliis quibusdam modis: aut cum eo agit, qui nullo jure ei obligatus est, movet tamen alicui de aliqua re controversiam: quo casu proditæ actiones in rem sunt: veluti si rem corporalem possideat quis, quam Titius suam esse affirmet, possessor autem dominum ejus se esse dicat: nam si Titius suam esse intendat, in rem actio est. §. 2. Æque si agat [quis], jus sibi esse fundo forte vel ædibus utendi fruendi, vel per fundum vicini eundi, agendi, vel ex fundo vicini aquam ducendi: in rem actio est. † Eiusdem generis est actio de jure prædiorum urbanorum: veluti si (quis) agat jus sibi esse altius ædes suas tollendi prospiciendive, vel projiciendi aliquid, vel immittendi tignum in vicini ædes. † Contra quoque de usufructu & de servitutibus prædiorum rusticorum, item prædiorum urbanorum, invicem quoque proditæ sunt actiones: ut si quis intendat jus non esse adversario utendi fruendi, eundi, agendi, aquamve ducendi, item altius tollendi prospiciendive, vel projiciendi, immittendive: istæ quoque actiones in rem sunt, sed negativæ. † Quod genus actionis in controversiis rerum corporali-um proditum non est. Nam in his is agit, qui non possidet: ei vero, qui possidet, non est actio prodita, per quam neget rem actoris esse. Sane uno casu qui possidet, nihilominus (is) actoris partes obtinet, sicut in latioribus Digestorum libris opportunius apparebit. §. 3. Sed istæ quidem actiones, quarum mentionem habuimus, & si quæ sunt similes, ex Legitimis & Civilibus causis descendunt. Aliæ autem sunt, quas Prætor ex sua jurisdictione comparatas habet tam in rem, quam in personam, quas & ipsas necessarium est exemplis ostendere: (ut) ecce, Plerumque ita permittit (Prætor) in rem agere, ut vel actor dicat se quasi usucepisse, quod non usuceperit: vel ex diverso possessor dicat adversarium suum non usucepisse, quod usuceperit. §. 4. Namque si cui ex iusta causa res aliqua tradita fuerit (veluti ex causa

causa emptionis, aut donationis, aut doris, aut legatorum) & necdum ejus rei dominus effectus est: si ejus rei possessionem casu amiserit, nullam habet in rem directam actionem ad eam persequendam: quippe ita proditæ sunt iure civili actiones, ut quis dominium suum vindicet. Sed quia sane durum erat, eo casu deficere actionem: inventa est a Prætoris actio, in qua dicit is, qui possessionem amisit, eam rem se usucepisse, quam usu non cepit, & ita vindicat suam esse: quæ actio Publiciana appellatur, quoniam primum a Publicio Prætoris in edicto proposita est. §. 5. Rursus ex diverso, si quis, cum Reipublicæ causa abesset, vel in hostium potestate esset, rem ejus, qui in civitate esset, usuceperit: permittitur domino, si possessor Reipublicæ causa abesse defuerit, tunc intra annum rescissa usucapione eam petere: id est, ita petere, ut dicat possessorem usu non cepisse, & ob id suam rem esse. Quod genus actionis quibusdam & aliis simili æquitate motus Prætor accommodat, sicut ex latiore Digestorum seu Pandectarum volumine intelligere licet. §. 6. Item si quis in fraudem creditorum rem suam alicui tradiderit, bonis ejus a creditoribus possessis ex sententia Præsidis: permittitur ipsis creditoribus, rescissa traditione, eam rem petere, id est, dicere eam rem traditam non esse, & ob id in bonis debitoris mansisse. §. 7. Item Serviana & quasi Serviana (quæ etiam hypothecaria vocatur) ex ipsius Prætoris jurisdictione substantiam capiunt. Serviana autem experitur quis de rebus coloni, quæ pignoris jure pro mercedibus fundi ei tenentur. † Quasi Serviana autem est, qua creditores pignora hypothecæve persequuntur. † Inter pignus autem & hypothecam (quantum ad actionem hypothecariam attinet) nihil interest, nam de qua re inter creditorem & debitorem convenerit, ut sit pro debito obligata: utraque hac appellatione continetur: sed in aliis differentia est. Nam pignoris appellatione eam proprie rem contineri dicimus, quæ simul etiam traditur creditori, maxime si mobilis sit. At eam, quæ sine traditione, nuda conventionione tenetur, proprie hypothecæ appellatione contineri dicimus. §. 8. In personam quoque actiones ex sua jurisdictione propositas habet Prætor: veluti de pecunia constituta: cui similis videbatur receptitia. Sed ex nostra Constitutione (cum [et] si quid plenius habebat, hoc in actionem pecuniæ constitutæ transfusum est) (&) ea quasi supervacua, jussa est cum sua auctoritate a nostris legibus recedere. † Item Prætor proposuit actionem de peculio servorum, filiorumque familiarum; & eam, ex qua queritur, an actor juraverit: & alias complures. §. 9. De constituta autem pecunia cum omnibus agitur, quicumque pro se vel pro alio soluturos se constituerint: nulla scilicet stipulatione interposita: nam alioqui si stipulanti promiserint, iure civili tenentur. §. 10. Actiones autem de peculio, ideo adversus patrem dominumve comparavit Prætor: quia, licet ex contractu filiorum servorumve ipso iure non teneantur; æquam tamen est peculiotenus (quod veluti patrimonium est filiorum familiarumque, item servorum) condemnari eos. §. 11. Item

si quis postulante adversario juraverit, deberi sibi pecuniam quam peteret, neque ei solvatur: iustissime accommodat ei talem actionem, per quam non illud queritur, an ei pecunia debeat, sed an juraverit. §. 12. Poenales quoque actiones Prætor multas ex sua jurisdictione introduxit: veluti adversus eum, qui quid ex albo ejus corripisset; & in eum, qui patronum, vel parentem in jus vocasset, cum id non impetrasset; item adversus eum, qui vi exemerit eum, qui in jus vocaretur, cujusve dolo alius exemerit: & alias innumerabiles. §. 13. Præjudiciales actiones in rem esse videntur: quales sunt per quas queritur, an aliquis liber an libertus sit, vel de partu agnoscendo. Ex quibus fere una illa Legitimam causam habet, per quam queritur, an aliquis liber sit: cæteræ ex ipsius Prætoris jurisdictione substantiam capiunt. §. 14. Sic itaque discretis actionibus, certum est, non posse actorem suam rem ita ab aliquo petere, si apparet eum dare oportere. Nec enim quod actoris est, id ei dari oportet: scilicet quia dari cuicumque id intelligitur, quod ita datur, ut ejus fiat. Nec res, quæ (jam) actoris est, magis ejus fieri potest. Plane odio furum, quo magis pluribus actionibus teneantur, effectum est, ut extra poenam dupli aut quadrupli, rei recipiendæ nomine fures etiam hac actione teneantur, si appareat eos dare oportere: quamvis sit adversus eos etiam (hæc) in rem actio, per quam rem suam quis esse petit. §. 15. Appellamus autem in rem quidem actiones, vindicationes: in personam vero actiones, quibus dare aut facere oportere intenditur, condictiones. Condicere enim est denunciare prisca lingua: nunc vero abusive dicimus condictionem actionem in personam esse, qua actor intendit dari sibi oportere. Nulla enim hoc tempore eo nomine denunciatio fit. §. 16. Sequens illa divisio est, quod quædam actiones rei persequendæ gratia comparatæ sunt, quædam poenæ persequendæ, quædam mixtæ sunt. §. 17. Rei persequendæ causa comparatæ sunt omnes in rem actiones. † Earum vero actionum, quæ in personam sunt, eæ quidem, quæ ex contractu nascuntur, fere omnes rei persequendæ causa comparatæ videntur: veluti quibus mutuam pecuniam, vel in stipulatum deductam petit actor; item commodati, depositi, mandati, pro socio, ex empto, vendito, locato, conducto. † Plane si depositi agatur eo nomine, quod tumultus, incendii, ruinæ, naufragii causa depositum sit: in duplum actionem Prætor reddit: si modo cum ipso, apud quem depositum sit, aut cum herede ejus de dolo ipsius agitur; quo casu mixta est actio. §. 18. Ex maleficiis vero proditæ actiones, aliæ tantum poenæ persequendæ causa comparatæ sunt: aliæ tam poenæ, quam rei persequendæ, & ob id mixtæ sunt. Poenam tantum persequitur quis actione furti; si enim manifesti agatur, quadrupli; si non manifesti, dupli: de sola poena agitur: nam ipsam rem propria actione persequitur quis, id est, suam esse petens: si fur ipse eam rem possideat, si alius quilibet. † Eo amplius adversus furem etiam condictio est [rei]. §. 19. Vi autem bonorum raptorum actio mixta est:

est: quia in quadruplo rei persecutio continetur, poena autem tripli est. † Sed & legis Aquiliae actio de damno iniuria [dato], mista est, non solum si ad versus inficiantem in duplum agatur, sed interdum & si in simplum quisque agat: veluti si quis hominem claudum aut luscum occiderit, qui in eo anno integer & magni pretii fuerit: tanti enim damnatur, quanti is homo eo in anno plurimi fuerit, secundum jam traditam divisionem. † Item mista est actio contra eos, qui relictæ sacrosanctis Ecclesiis, vel aliis venerabilibus locis, legati vel fideicommissi nomine, dare distulerint, usque adeo, ut etiam in iudicium vocarentur; tunc enim & ipsam rem vel pecuniam, quæ relictæ est, dare compelluntur, & aliud tantum pro poena: & ideo in duplum ejus fit condemnatio. §. 20. Quædam actiones mistam causam obtinere videntur, tam in rem quam in personam: qualis est familiæ erciscundæ actio, quæ competit coheredibus de dividenda hereditate. † Item communi dividundo, quæ inter eos redditur, inter quos aliquid commune est, ut id dividatur. † Item finium regundorum actio, qua inter eos agitur, qui confines agros habent. In quibus tribus judiciis permittitur judici rem alicui ex litigatoribus ex bono & æquo adjudicare: & si unus pars prægravari videbitur, eum invicem certa pecunia alteri condemnare. §. 21. Omnes autem actiones, vel in simplum conceptæ sunt, vel in duplum, vel in triplum, vel in quadruplum; ulterius autem nulla actio extenditur. §. 22. In simplum agitur, veluti ex stipulatione, & mutui datione, ex empto, vendito, locato, conducto, mandato: & denique ex aliis quamplurimis causis. §. 23. In duplum agimus, veluti furti nec manifesti, damni iniuriæ ex lege Aquilia, depositi ex quibusdam causis. item servi corrupti: quæ competit in eum, cujus hortatu consiliove servus alienus fugerit, aut contumax adversus dominum factus est, aut luxuriose vivere cœperit, aut denique quolibet modo deterior factus sit: in qua actione earum etiam rerum, quas fugiendo servus abstulerit, æstimatio deducitur: item ex legato quod venerabilibus locis relictum est, secundum ea quæ supra diximus. §. 24. Tripli vero [agimus], cum quidam majorem vera æstimatione quantitatem in libello conventionis inserunt, ut ex hac causa viatores, id est executores litium, amplio rem summam sportularum nomine exigere; tunc enim id quod propter eorum causam damnum passus fuerit reus, [in] triplum ab actore consequetur: ut in hoc triplo etiam simplum, in quo damnum passus est, connumeretur: quod nostra Constitutio introduxit, quæ in nostro Codice fulget, quam procul dubio certum est ex lege condictionis emanare. §. 25. Quadrupli autem agitur, veluti furti manifesti: item de eo quod metus causa factum sit, deque ea pecunia, quæ in hoc data sit, ut is, cui datur, calumniæ causa, negotium alicui faceret, vel non faceret. † Item, ex lege condictionis nostra Constitutio oritur, in quadruplum condemnationem imponens iis executoribus litium, qui contra nostræ Constitutionis normam a reis quicquam exegerint. §. 26. Sed furti quidem nec manifesti actio, & servi corrupti, a cæteris, de quibus simul

locuti sumus, eo differunt, quod hæ actiones omnimodo dupli sunt: at illæ, id est, damni iniuriæ ex lege Aquilia, & interdum depositi, inficiatione duplicantur, in confitentem autem in simplum dantur. Sed illa, quæ de his competit, quæ relictæ venerabilibus locis sunt, non solum inficiatione duplicatur, sed etiam si distulerit relictæ solutionem usque quo jussu magistratum nostrorum conveniatur. In confitentem vero, ante quam jussu magistratum conveniatur solventem, simpli redditur. §. 27. Item actio de eo, quod metus causa factum sit, a cæteris, de quibus simul locuti sumus, eo differt, quod ejus natura tacite continetur, ut qui iudicis jussu ipsam rem actori restituat, absolvatur: quod in cæteris, casibus non est ita: sed omnimodo quisque in quadruplum condemnatur, quod est & in furti manifesti actione. §. 28. Actionum autem quædam bonæ fidei sunt, quædam stricti juris. Bonæ fidei sunt hæ: ex empto, vendito, locato, conducto, negotiorum gestorum, mandati, depositi, pro socio, tutelæ, commodati, pignoratitia, familiæ erciscundæ, communi dividundo, præscriptis verbis, quæ de æstimatione proponitur, & ea quæ ex permutatione competit, & hereditatis petitio. Quamvis enim usque adhuc incertum erat, inter bonæ fidei judicia connumeranda hereditatis petitio esset, an non: nostra tamen Constitutio aperte eam esse bonæ fidei disposuit. §. 29. Fuerat antea & rei uxoriæ actio una ex bonæ fidei judiciis: sed cum plenior esse ex stipulatu actionem inveniunt, omne jus, quod res uxoria antea habebat, cum multis divisionibus, in actionem ex stipulatu, quæ de dotibus exigendis proponitur, transtulerimus: merito, rei uxoriæ actione sublata, ex stipulatu [actio], quæ pro ea introducta est, naturam bonæ fidei iudicii tantum in exactione dotis meruit, ut bonæ fidei sit. [Sed] & tacitam ei dedimus hypothecam. Præferri autem aliis creditoribus in hypothecis tunc censuimus, cum ipsa mulier de dote sua experietur: cujus solius providentia hoc induximus. §. 30. In bonæ fidei judiciis libera potestas permitti videtur iudici ex bono & æquo æstimandi quantum actori restitui debeat. In quo & illud continetur, ut si quid invicem præstare actorem oporteat, eo compensato, in reliquum is, cum quo actum est, debeat condemnari. Sed & in stricti juris judiciis, ex rescripto D. Marci, opposita doli mali exceptione, compensatio inducebatur. Sed nostra Constitutio easdem compensationes, quæ jure aperte nituntur, latius introduxit, ut actiones ipso jure minuant, siue in rem, siue in personam, siue alias quascunque: excepta sola depositi actione, cui aliquid compensationis nomine opponi, sane iniquum esse credimus: ne sub prætextu compensationis, depositarum rerum quis exactione defraudetur. §. 31. Præterea quasdam actiones arbitrarias, id est, ex arbitrio iudicis pendentes, appellamus, in quibus, nisi arbitrio iudicis is, cum quo agitur, actori satisfaciatur: veluti rem restituat, vel exhibeat, vel solvat, vel ex noxali causa servum dedat: condemnari debeat. Sed istæ actiones, tam in rem, quam in personam inveniuntur. In rem, veluti Publiciana, Serviana de rebus coloni, quasi

Serviana, quæ etiam hypothecaria vocatur. In personam, veluti quibus de eo agitur quod (vi) aut inerus causa, aut dolo malo factum est. Item cum id, quod certo loco promissum est, petitur. Ad exhibendum quoque actio, ex arbitrio iudicis pendet. In his enim actionibus & cæteris similibus permittitur iudici ex bono & æquo secundum cuiusque rei, de qua actum est, naturam æstimare, quemadmodum auctori satisfieri oporteat. §. 32. Curare autem debet iudex, ut omnino quantum possibile ei sit, certæ pecuniæ vel rei sententiam terat: etiam si de incerta quantitate apud eum actum est. §. 33. Si quis agens, (in) intentione sua plus complexus fuerit quam ad eum pertineat, a causa cadebat, id est, rem amittebat: nec facile in integrum restituebatur a Prætoribus, nisi minor erat viginti quinque annis. Hæc enim sicut in aliis causis causa cognita succurrebatur, si lapsus iuventute fuerat: ita & in hac causa succurri solitum erat. Sane si tam magna causa iusti erroris interveniebat, ut etiam constantissimus quisque labi posset, etiam majori 25. annis succurrebatur: veluti si quis totum legatum petierit, post deinde prolatis fuerint codicilli, quibus aut pars legati adempta sit, aut quibusdam aliis legata data sint, quæ efficiebant, ut plus petisse videretur petitor, quam dodrantem, atque ideo Lege Falcidia legata minuebantur. † Plus autem quatuor modis petitur: re, tempore, loco, (&) causa. † Re: veluti si quis pro decem aureis, qui ei debebantur, viginti petierit: aut si is, cuius ex parte res est, totam eam, vel maiorem partem suam esse intenderit. † Tempore: veluti si quis ante diem vel ante conditionem petierit. Quæ enim ratione qui tardius solvit, quam solvere deberet, minus solvere intelligitur, eadem ratione qui præmature petit, plus petere videtur. † Loco plus petitur: veluti cum quis id, quod certo loco sibi [dari] stipulatus est, alio loco petit, sine commemoratione illius loci, in quo sibi dari stipulatus est: verbi gratia, si is, qui ita stipulatus fuerit, **EPHESI DARE SPONDES?** Romæ pure intendat sibi dari oportere. Ideo autem plus petere intelligitur: quia utilitatem, quam haberet promissor, si Ephesi solveret, adimit ei pura intentione. Propter quam causam, alio loco petenti arbitraria actio proponitur: in qua scilicet ratio habetur utilitatis, quæ promissori competitura fuisset, si illo loco solveret (quo se solviturum sponderat.) Quæ utilitas plerumque in mercibus maxima invenitur: veluti vino, oleo, frumento, quæ per singulas regiones diversa habent pretia. Sed & pecuniæ numeratæ non in omnibus regionibus sub eisdem usuris fœnerantur. Si quis tamen Ephesi petat, id est, eo loco petat, quo ut sibi detur stipulatus est: pura actione recte agit: idque etiam Prætor monstrat: scilicet quia utilitas solvendi salva est promissori. † Huic autem, qui loco plus petere intelligitur, proximus est is, qui causa plus petit: ut ecce, si quis ita a te stipuletur, **HOMINEM STICHUM, AUT DECEM AUREOS DARE SPONDES?** deinde alterum petat, veluti hominem tantum, aut decem aureos tantum. Ideo autem plus petere intelligitur: quia in eo genere stipulationis promissoris est electio, utrum pecuniam, an hominem solvere malit. Qui igitur

pecuniam tantum vel hominem tantum sibi dari oportere intendit, eripit electionem adversario: & eo modo suam quidem conditionem meliorem facit, adversarii vero [sui] deteriore. Quæ de causa talis in ea re prodita est actio, ut quis intendat hominem Stichum, aut aureos decem sibi dari oportere: id est, ut eodem modo peteret, quo stipulatus est. Præterea, si quis generaliter hominem stipulatus sit, & specialiter Stichum petat; aut generaliter vinum stipulatus sit, & specialiter Campanum petat; aut generaliter purpuram stipulatus sit, deinde specialiter Tyriam petat: plus petere intelligitur: quia electionem adversario tollit, cui stipulationis jure liberum fuit, aliudolvere, quam quod peteretur. Quin etiam licet vilissimum sit, quod quis petat: nihilominus plus petere intelligitur: quia sæpe accidit, ut promissori facilius sit illudolvere, quod majoris pretii est. Sed hæc quidem antea in usu fuerant; postea vero lex Zenoniana & nostra rem coarctavit. Et, si quidem tempore plus fuerit petitum: quid statui oporteat, Zenonis divæ memoriæ loquitur Constitutio. Sin autem quantitate vel alio modo plus fuerit petitum: [in] omne, si quod forte damnum ex hac causa acciderit ei contra quem plus petitum fuerit, commissa tripli condemnatione (sicuti supra diximus) puniatur. §. 34. Si minus in intentione sua complexus fuerit actor, quam ad eum pertineat: veluti si cum ei decem [aurei] deberentur, quinque sibi dari oportere intenderit; aut si cum totus fundus ejus esset, partem dimidiam suam esse petierit: sine periculo agit: in reliquum enim nihilominus iudex adversarium in eodem iudicio ei condemnat ex Constitutione divæ memoriæ Zenonis. §. 35. Si quis aliud pro alio intenderit: nihil eum periclitari placet, sed in eodem iudicio, cognita veritate, errorem suum corrigere [ei] permittitur: veluti si is, qui hominem Stichum petere deberet, Erotem petierit; aut si quis ex testamento dari sibi oportere intenderit, quod ex stipulatu debetur. §. 36. Sunt præterea quædam actiones quibus non (semper) solidum, quod nobis debetur, persequimur: sed modo solidum persequimur, modo minus: ut ecce, si in peculio filii servive agamus. Nam si non minus in peculio sit, quam persequimur: in solidum dominus paterve condemnatur. Si vero minus inveniat: eatenus condemnat iudex, quatenus in peculio sit. Quemadmodum autem peculium intelligi debeat, suo ordine proponemus. §. 37. Item si de dote (in) iudicio mulier agat: placet eatenus maritum condemnari debere, quatenus facere possit, id est, quatenus facultates ejus patiuntur. Itaque si dotis quantitati concurrant facultates ejus: in solidum damnatur. Si minus: in tantum, quantum facere potest. Propter retentionem quoque dotis repetitio minuitur. Nam ob impensas in res dotales factas, marito (quasi) retentio concessa est: quia ipso jure necessariis sumptibus dos minuitur, sicut ex laerioribus Digestorum libris cognoscere licet. §. 38. Sed & si quis cum parente suo patronove agat; item si socius cum socio, iudicio societatis agat: non plus actor consequitur, quam adversarius ejus facere potest. † Idem est, si quis ex donatione sua conveniatur.

§. 39. Compensationes quoque oppositæ plerumque efficiunt, ut minus quisque consequatur, quam ei debeatur. Nam ex bono & æquo habita ratione ejus, quod invicem actorem ex eadem causa præstare oportet, iudex in reliquum eum, cum quo actum est, condemnat, sicut jam dictum est.

§. 40. Cum eo quoque qui creditoribus suis bonis cessit, si postea aliquid adquisierit, quod idoneum emolumentum habeat, ex integro in id quod facere potest, creditores experiuntur: inhumanum enim erat, spoliatum fortunæ suis in solidum damnari.

TIT. VII.

QUOD CUM EO, QUI IN ALIENA POTESTATE EST, NEGOTIUM GESTUM ESSE DICITUR.

Quia (tamen) superius mentionem habuimus de actione, qua in peculium filiorum familiarum servorumque agitur: opus est, ut de hac actione & de cæteris, quæ eorundem nomine in parentes dominosve dari solent, diligentius admoneamus. Et quia sive cum servis negotium gestum sit, sive cum his, qui in potestate parentum sunt, eadem fere jura servantur: ne verbosa fiat disputatio, dirigamus sermonem in personam servi dominique, idem intellecturi de liberis quoque & parentibus quorum in potestate sunt. Nam si quid in his proprie servetur, separatim ostendemus. §. 1. Si igitur jussu domini cum servo negotium gestum erit: in solidum Prætor adversus dominum actionem pollicetur: sc. quia is qui ita contrahit, fidem domini sequi videtur. §. 2. Eadem ratione Prætor duas alias in solidum actiones pollicetur: quarum altera exercitoria, altera institoria appellatur. Exercitoria tunc habet locum, cum quis servum suum magistrum navi præposuerit, & quid cum eo ejus rei causa, cui præpositus erit, contractum fuerit. Ideo autem exercitoria vocatur, quia exercitor is appellatur, ad quem quotidianus navis quaestus pertinet. Institoria tunc habet locum, cum quis tabernæ forte, aut cuilibet negotiationi servum suum præposuerit, & quid cum eo ejus rei causa, cui præpositus erit, contractum fuerit. Ideo autem institoria appellatur, quia qui negotiationibus præponuntur, institores vocantur. Istas tamen duas actiones Prætor reddit, & si liberum quis hominem, aut alienum servum navi aut tabernæ aut cuilibet negotiationi præposuerit: sc. quia eadem æquitatis ratio etiam eo casu interveniat. §. 3. Introduxit & aliam actionem Prætor, quæ tributoria vocatur. Namque si servus in peculiari merce, sciente domino, negotietur, & quid cum eo ejus rei causa contractum erit: ita Prætor jus dicit, ut quicquid in his mercibus erit, quodque inde receptum erit, id inter dominum, si quid ei debebitur, & cæteros creditores, pro rata portione distribuatur: & [ideo tributoria vocatur, quia] ipsi domino distributionem Prætor permittit. Nam si quis ex creditoribus queratur, quasi minus ei tributum sit, quam oportuerit, hanc ei actionem accommodat, quæ tributoria appellatur. §. 4. Præterea introducta est actio de peculio, deque eo quod in rem domini versum erit: ut quamvis sine voluntate domini negotium gestum erit, tamen sive quid in rem ejus versum fuerit, id totum præstare debeat; sive quid non sit in rem ejus versum, id eatenus præstare de-

beat, quatenus peculium patitur. In rem autem domini versum intelligitur, quicquid necessario in rem ejus impenderit servus: veluti si mutuatus pecuniam creditoribus ejus solverit, aut ædificia ruentia fulserit, aut familiæ frumentum emerit, vel etiam fundum, aut quamlibet aliam rem necessariam mercatus erit. Itaque si ex decem puta aureis, quos servus tuus a Titio mutuo accepit, creditori tuo quinque aureos solverit, reliquos vero quinque quolibet modo consumpserit: pro quinque (quidem) in solidum damari debes; pro cæteris vero quinque eatenus, quatenus in peculio sit. Ex quo sc. apparet, si toti decem aurei in rem tuam versi fuerint, totos decem aureos Titium consequi posse. Licet enim una est actio, qua de peculio, deque eo, quod in rem domini versum sit, agitur: tamen duas habet condemnationes. Itaque iudex, apud quem de ea actione agitur, ante dispicere solet, an in rem domini versum sit: nec aliter ad peculii æstimationem transit, quam aut nihil in rem domini versum intelligatur, aut non totum. Cum autem quaeritur, quantum in peculio sit: ante deducitur, quicquid servus domino, eive, qui in potestate ejus sit, debet: & quod superest, id solum peculium intelligitur. Aliquando tamen id, quod ei debet servus, qui in potestate domini sit, non deducitur ex peculio: veluti si is in ipsius peculio sit. Quod eo pertinet, ut si quid vicario suo servus debeat, id ex peculio ejus non deducatur. §. 5. Cæterum dubium non est, quin is quoque qui jussu domini contraxerit, cuique institoria vel exercitoria actio competit, de peculio, deque eo quod in rem domini versum est, agere possit. Sed erit stultissimus, si omissa actione, qua facillime solidum ex contractu consequi possit, se ad difficultatem perducatur probandi in rem domini versum esse, vel habere servum peculium, & tantum habere ut solidum sibi solvi possit. Is quoque cui tributoria actio competit, æque de peculio & de in rem verso agere potest. Sed sane huic modo tributoria expedit agere, modo de peculio, & de in rem verso. Tributoria ideo expedit agere, quia in ea domini conditio præcipua non est, id est, quod domino debetur, non deducitur: sed ejusdem juris est dominus, cujus & cæteri creditores. At in actione de peculio ante deducitur, quod domino debetur: & in id quod reliquum est, creditori dominus condemnatur. Rursus de peculio ideo expedit agere, quod in hac actione totius peculii ratio habetur: at in tributoria ejus tantum, quo negotiatur. Et potest quisque tertia forte parte peculii, aut quarta, vel etiam minima negotiari: majorem autem partem in prædiis, vel mancipiis, aut fœnebris pecunia habere. Prout ergo expedit, ita quisque vel hanc actionem, vel illam eligere debet. Certe qui potest probare, in rem domini versum esse: de in rem verso agere debet. §. 6. Quæ diximus de servo & domino, eadem intelligimus & de filio & filia, & nepote & nepte, & patre avove, cujus in potestate sunt. §. 7. Illud proprie servatur in eorum persona, quod SC. Macedonianum prohibuit mutuas pecunias dare eis qui in potestate parentis sunt: & ei qui crediderit, denegatur actio tam adversus ipsum filium filiamve, nepotem neptemve (sive adhuc in potestate sint, sive morte parentis, vel

vel emancipatione suae potestatis esse coeperint) quam adversus patrem avumve (sive eos habeat adhuc in potestate, sive emancipaverit.) Quae ideo Senatus prospexit, quia saepe onerati aere alieno creditarum pecuniarum, quas in luxuriam consumebant, vitae parentum insidiabantur. §. 8. Illud in summa admonendi sumus, id quod jussu patris, domini contractum fuerit, quodque in rem ejus versum erit, directo quoque posse a patre dominove condici, tanquam si principaliter cum ipso negotium gestum esset. Ei quoque qui exercitoria vel institoria actione tenetur, directo posse condici, placet: quia hujus quoque jussu contractum intelligitur.

TIT. VIII.

DE NOXALIBUS ACTIONIBUS.

EX maleficiis servorum (veluti si furtum fecerint, aut bona rapuerint, aut damnum dederint, aut injuriam commiserint,) noxales actiones proditae sunt: quibus domino damnato permittitur, aut litis aestimationem sufferre, aut ipsum hominem noxae dedere. §. 1. Noxa autem est (ipsum) corpus quod nocuit, id est servus: noxia ipsum maleficium, veluti furtum, damnum, rapina, injuria. §. 2. Summa autem ratione permixtum est, noxae deditioem fungi. Namque erat iniquum, nequiam eorum ultra ipsorum corpora dominis damnosam esse. §. 3. Dominus noxali judicio servi sui nomine conventus, servum auctori noxae dedendo liberatur: nec minus in perpetuum ejus servi dominium a domino transfertur. Sin autem damnum ei cui deditus est [servus] refarcierit quaesita pecunia: auxilio Praetoris invito domino manumittetur. §. 4. Sunt autem constitutae noxales actiones, aut Legibus, aut Edicto Praetoris. Legibus: veluti furti ex Lege XII. Tabularum, damni injuriae ex Lege Aquilia. Edicto Praetoris: veluti injuriarum, & vi bonorum raptorum. §. 5. Omnis autem noxalis actio caput sequitur. Nam si servus tuus noxam commiserit: quamdiu in tua potestate sit, tecum est actio. Si autem in alterius potestatem pervenerit: cum illo incipit actio esse. At si manumissus fuerit: directo ipse tenetur, & extinguitur noxae deditio. Ex diverso quoque directa actio noxalis esse incipit. Nam si liber homo noxiam commiserit, & is servus tuus esse coeperit (quod quibusdam casibus effici, primo libro tradidimus): incipit tecum esse noxalis actio, quae ante directa fuisset. §. 6. Si servus domino noxam commiserit: actio nulla nascitur. Namque inter dominum & eum, qui in potestate ejus est, nulla obligatio nasci potest. Ideoque & si in alienam potestatem servus pervenerit, aut manumissus fuerit: neque cum ipso, neque cum eo, cujus nunc in potestate sit, agi potest. Unde si alienus servus noxiam tibi commiserit, & is postea in potestate tua esse coeperit: interdicitur actio: quia in eum casum deducta sit, in quo consistere non potuit. Ideoque licet exierit de tua potestate: agere non potes. Quemadmodum si dominus in servum suum aliquid commiserit: nec si manumissus aut alienatus fuerit servus, ullam actionem contra dominum habere potest. §. 7. Sed veteres quidem hoc in filiis familiarum masculis & foeminis admiscere: nova autem hominum conversatio hujusmodi asperitatem recte respuendam esse existimavit, & ab usu

communi hoc penitus recessit. Quis enim patitur filium suum, & maxime filiam, in noxam alii dare: ut pene per [filii] corpus pater magis quam filius periclitetur: cum in filiabus etiam pudicitiae favor hoc bene excludat? Et ideo placuit, in servos tantummodo noxales actiones esse proponendas: cum apud veteres Legum commentatores invenimus saepius dictum, ipsos filios familiarum pro suis delictis posse conveniri.

TIT. IX.

SI QUADRUPES PAUPERIEM
FECISSE DICATUR.

Animalium nomine, quae ratione carent, si quae lascivia, aut pavore, aut feritate pauperiem fecerint: noxalis actio Lege XII. Tabular. prodita est. (Quae animalia si noxae dedantur, proficiunt reo ad liberationem: quia ita Lex XII. Tabularum scripta est.) ut puta, si equus calcitrosus calce percusserit, aut bos cornu petere solitus, [cornu] petierit. Haec autem actio in iis, quae contra naturam moventur, locum habet. Ceterum si genitalis sit feritas: cessat actio. Denique si ursus fugerit a domino, & sic nocuerit: non potest quondam dominus conveniri: quia desit dominus esse, ubi fera evasit. Pauperies autem est damnum sine injuria facientis datum. Nec enim potest animal injuriam fecisse dici, quod sensu caret. Haec quidem ad noxalem pertinent actionem. §. 1. Ceterum sciendum est, Aedilitio Edicto prohiberi nos canem, verrem, aprum, ursum, leonem ibi habere, quae vulgo iter fit; & si adversus ea factum erit, & nocitum libero homini esse dicatur, quod bonum & Aequum judici videtur, tanti dominus condemnatur: ceterarum [vero] rerum, quanti damnum datum sit, dupli. Praeter has autem aedilitias actiones & de pauperie locum habebit. Nunquam enim actiones, praesertim poenales de eadem re concurrentes, alia aliam consumit,

TIT. X.

DE IIS, PER QUOS AGERE
POSSUMUS.

Nunc admonendi sumus agere posse quemlibet hominem aut suo nomine, aut alieno. Alieno: veluti procuratorio, tutorio, curatorio; cum olim in usu fuisset, alterius nomine agere non posse, nisi pro populo, pro libertate, pro tutela. Praeterea Lege Hostilia permixtum erat furti agere eorum nomine, qui apud hostes essent, aut reipublicae causa abessent, quive in eorum cujus tutela essent. Sed quia hoc non minimam incommoditatem habebat, quod alieno nomine neque agere, neque excipere actionem licebat: coeperunt homines per procuratores litigare. Nam & morbus, & aetas, & necessaria peregrinatio, itemque aliae multae causae saepe hominibus impedimento sunt, quo minus rem suam ipsi exequi possint. §. 1. Procurator neque certis verbis, neque praesente [semper] adversario, imo plerumque eo ignorante constituitur. Cuicumque enim permiseris rem tuam agere aut defendere: is tuus procurator intelligitur. §. 2. Tutores & curatores quemadmodum constituentur, primo libro expositum est.

TIT. XI.

DE SATISDACTIONIBUS.

Satisfactionum modus alius antiquitati placuit, alium novitas per usum amplexa est. Olim enim

si in rem agebatur, satisfacere possessor compellebatur: ut si victus [esset], ne rem ipsam restitueret, nec litis aestimationem, potestas esset petitori, aut cum eo agendi, aut cum fidejussoribus ejus, quæ satisfactio appellatur *judicatum solvi*. Unde autem sic appelletur, facile est intelligere. Namque stipulabatur quis, ut solveretur sibi, quod fuisset judicatum. Multo magis is, qui in rem actione conveniebatur, satisfacere cogebatur, si alieno nomine judicium accipiebat. Ipse autem, qui in rem agebat, si suo nomine petebat, satisfacere non cogebatur. Procurator vero, si in rem agebat, satisfacere jubebatur, rem ratam dominum habiturum: Periculum enim erat, ne iterum dominus de eadem re experiretur. Tutores [vero] & curatores eodem modo, quo & procuratores satisfacere, debere, verba Edicti faciebant: sed aliquando his agentibus satisfactio remittebatur. Hæc ita (erant) si in rem agebatur. §. 1. Si vero in personam: ab actoris quidem parte eadem obtinebant, quæ diximus in actione, qua in rem agitur. Ab ejus vero parte cum quo agitur, si quidem alieno nomine aliquis interveniret, omnimodo satisfaceret: quia nemo defensor in aliena re sine satisfactione idoneus esse creditur. Quod si proprio nomine aliquis judicium accipiebat in personam: judicatum solvi, satisfacere non cogebatur. §. 2. Sed hodie hæc aliter observantur. Sive enim quis in rem actione convenitur, sive personali suo nomine: nullam satisfactionem pro litis aestimatione dare compellitur: sed pro sua tantum persona, quod in judicio permaneat usque ad terminum litis, vel committitur suæ promissioni cum jurejurado (quam juratoriam cautionem vocant), vel nudam promissionem, vel satisfactionem pro qualitate personæ suæ dare compellitur. §. 3. Sin autem per procuratorem lis vel inferitur, vel suscipitur: in actoris quidem persona, si non mandatum actis insinuatum est, vel præsens dominus litis in judicio procuratoris sui personam confirmaverit; ratam rem dominum habiturum satisfactionem procurator dare compellitur: eodem observando, & si tutor, vel curator, vel aliæ tales personæ quæ alienarum rerum gubernationem receperunt, litem quibusdam per alium inferunt. §. 4. Si vero aliquis convenitur: si quidem præsens procuratorem dare paratus est, potest vel ipse in judicium venire, & sui procuratoris personam per judicatum solvi (satisfactionem solenni stipulatione) firmare; vel extra judicium satisfactionem exponere, per quam ipse sui procuratoris fidejussor existat pro omnibus judicatum solvi satisfactionis clausulis. Ubi & de hypotheca suarum rerum convenire compellitur: sive in judicio promiserit, sive extra judicium caverit: ut tam ipse, quam heredes ejus obligentur. Alia insuper cautela, vel satisfactio propter personam ipsius exponenda, quod tempore sententiæ recitandæ (in judicium) veniet: vel si non venerit, omnia dabit fidejussor, quæ in condemnatione continentur, nisi fuerit provocatum. §. 5. Si vero reus præsto, ex quacunque causa, non fuerit, & alius velit defensionem ejus subire: nulla differentia inter actiones in rem vel personales introducenda, potest hoc facere: ita tamen, ut satisfactionem judicatum solvi pro litis aestimatione præstet. Nemo enim secundum vete-

rem regulam (ut jam dictum est) alienæ rei sine satisfactione defensor idoneus intelligitur. §. 6. Quæ omnia apertius & perfectius a quotidiano judiciorum usu in ipsis rerum documentis apparent. §. 7. Quam formam non solum in hac regia urbe, sed (etiam) in omnibus nostris provinciis (etsi propter imperitiam forte aliter celebratur) obtinere censemus: quum necesse sit, omnes provincias, caput omnium nostrarum civitatum, id est, hanc regiam urbem, ejusque observantiam sequi.

TIT. XII.

DE PERPETUIS ET TEMPORALIBUS ACTIONIBUS, ET QUÆ AD HEREDES ET IN HEREDES TRANSEUNT.

Hoc loco admonendi sumus, eas quidem actiones, quæ ex Lege, Senatusve consulto, sive ex sacris Constitutionibus proficiuntur, perpetuo solere antiquitus competere, donec sacre Constitutiones, tam in rem, quam in personam actionibus certos fines dederunt: eas vero, quæ ex propria Prætoris jurisdictione pendent, plerumque intra annum vivere: nam & ipsius Prætoris intra annum erat imperium. Aliquando tamen & in perpetuum extenduntur, id est, usque ad finem ex Constitutionibus introductum: quales sunt hæc, quas bonorum possessori, cæterisque, qui heredis loco sunt, accommodat. Furti quoque manifesti actio, quamvis ex ipsius Prætoris jurisdictione proficiatur: tamen perpetuo datur: absurdum enim esse existimavit, anno eam terminari. §. 1. Non autem omnes actiones, quæ in aliquem aut ipso jure competunt, aut a Prætore dantur: & in heredem æque competunt, aut dari solent. Est enim certissima Juris regula, ex maleficiis pœnales actiones in heredem (rei) non competere: (veluti) furti, vi bonorum raptorum, injuriarum, damni injuriæ. Sed heredibus hujusmodi actiones competant, nec denegantur: excepta injuriarum actione, & si qua alia similis inveniatur. Aliquando tamen etiam ex contractu actio contra heredem non competit: veluti cum testator dolose versatus sit, & ad heredem ejus nihil ex eo dolo pervenit. † Pœnales autem actiones quas supra diximus, si ab ipsis principalibus personis fuerint contestatæ: & heredibus dantur, & contra heredes transeunt. §. 2. Superest, ut admoncamus, quod si ante rem judicatam is, cum quo actum est, satisfaciat actori: officio judicis convenit eum absolvere, licet in ea causa fuisset judicii accipiendi tempore, ut damnari deberet: & hoc est quod antea vulgo dicebatur, omnia judicia absolutoria.

TIT. XIII.

DE EXCEPTIONIBUS.

Sequitur ut de exceptionibus dispiciamus. Comparatæ autem sunt exceptiones defendendorum eorum gratia, cum quibus agitur. Sæpe enim accidit, ut licet ipsa persecutio, qua actor experitur, justa sit; tamen iniqua sit adversus eum, cum quo agitur. §. 1. Verbi gratia, si metu coactus, aut dolo inductus, aut errore lapsus, stipulanti Titio promissisti, quod non debueras [promittere], palam est, jure civili te obligatum esse; & actio qua intenditur, dare te oportere, efficax est: sed iniquum est te condemnari. Ideoque datur tibi exceptio, quod metus causa, aut doli mali, aut in fa-

in factum, composita ad impugnandam actionem. §. 2. Idem juris est, si quis [quasi] credendi causa pecuniam a te stipulatus fuerit, neque numeravit. Nam eam pecuniam a te petere posse eum, certum est: dare enim te oportet, quum ex stipulatione tenearis. Sed quia iniquum est, eo nomine te condemnari: placet exceptione pecuniæ non numeratæ te defendi debere: cujus tempora nos (secundum quod jam superioribus libris scriptum est) Constitutione nostra coarctavimus. §. 3. Præterea debitor si pactus fuerit cum creditore, ne a se pecunia peteretur, nihilominus obligatus manet: quia pacto convento obligationes non omnino dissolvuntur; qua de causa efficax est adversus eum actio quam actor intendit, si apparet eum dare oportere. Sed quia iniquum est, contra pactum eum condemnari: defenditur per exceptionem pacti conventi. §. 4. Aque si debitor creditore deferente juraverit, nihil se dare oportere: adhuc obligatus permanet. Sed quia iniquum est de perjurio queri: defenditur per exceptionem jurisjurandi. † Et iis quoque actionibus, quibus in rem agitur, æque necessariae sunt exceptiones: veluti si petitor deferente possessor juraverit eam rem suam esse, & nihilominus petitor eandem rem vindicet: licet enim verum sit, quod intendit, id est, rem ejus esse, iniquum tamen est possessorem condemnari. §. 5. Item si in iudicio tecum actum fuerit, sive in rem, sive in personam: nihilominus obligatio durat: & ideo ipso Iure de eadem re postea adversus te agi potest: sed debes per exceptionem rei iudicatæ adjuvari. §. 6. Hæc exempli causa retulisse sufficiat. Alioqui, quam ex multis variisque causis exceptiones necessariae sint, ex latioribus Digestorum seu Pandectarum libris intelligi potest. §. 7. Quarum quædam ex Legibus, vel ex iis, quæ legis vicem obtinent, vel ex ipsius Prætoris jurisdictione substantiam capiunt. §. 8. Appellantur autem exceptiones aliæ perpetuæ & peremptoriæ, aliæ temporales & dilatoriæ. §. 9. Perpetuæ & peremptoriæ sunt, quæ semper agentibus obstant, & semper rem, de qua agitur, perimunt: qualis est exceptio doli mali, & quod metus causa factum est, & pacti conventi, cum ita convenerit, ne omnino pecunia peteretur. §. 10. Temporales atque dilatoriæ sunt, quæ ad tempus nocent, & temporis dilationem tribuunt: qualis est pacti conventi: cum ita convenerit, ne intra certum tempus ageretur, veluti intra quinquennium: nam finito eo tempore non impeditur actor rem exequi. Ergo ii, quibus intra certum tempus agere volentibus obicitur exceptio aut pacti conventi, aut alia similis; differre debent actionem, & post tempus agere: ideo enim & dilatoriæ istæ exceptiones appellantur. Alioqui si intra tempus egerint, objectaque sit exceptio: neque eo iudicio quicquam consequerentur, propter exceptionem; neque post tempus olim agere poterant, cum temere rem in iudicium deducebant, & consumeabant; qua ratione rem amittebant. Hodie autem non ita stricte hoc procedere volumus: sed eum qui ante tempus actionis vel obligationis litem inferre ausus sit, Zenonianæ Constitutioni subiacere censemus: quam sacratissimus Legislator de iis, qui tempore plus

petierint, protulit: ut & inducias, quas ipse actor sponte indulserit, vel quas natura actionis continet, si contempserit, in duplum habeant ii, qui talem injuriam passi sunt; & post eas finitas non aliter litem suscipiant, nisi omnes expensas litis antea acceperint: ut actores tali poena perterriti, tempora litium doceantur observare. §. 11. Præterea etiam ex persona sunt dilatoriæ exceptiones, quales sunt procuratoriæ. Veluti si per militem aut mulierem agere quis velit. Nam militibus nec pro patre, vel matre, vel uxore, nec ex sacro Rescripto procuratorio nomine experiri conceditur: suis vero negotiis superesse sine offensa [militaris] disciplinæ possunt. † Eas vero exceptiones, quæ olim procuratoribus propter infamiam vel dantis vel ipsius procuratoris opponebantur, cum in iudiciis frequentari nullo modo perspeximus, conquiescere sancimus: ne dum de iis altercatur, ipsius negotii disceptatio proteletur.

TIT. XIV.

DE REPLICATIONIBUS.

Interdum evenit, ut exceptio, quæ prima facie iusta videtur, [tamen] inique noceat. Quod cum accidit, alia allegatione opus est, adjuvandi actoris gratia: quæ replicatio vocatur: quia per eam replicatur, atque resolvitur jus exceptionis: veluti cum pactus est aliquis cum debitore suo, ne ab eo pecuniam petat; deinde postea in contrarium pacti sunt, id est, ut creditori petere liceat: si creditor agat, & excipiat debitor, ut ita demum condemnatur, si non convenerit, ne eam pecuniam creditor petat, nocet ei exceptio, convenit enim ita; namque nihilominus hoc verum manet, licet postea in contrarium pacti sunt: sed quia iniquum est creditorem excludi, replicatio ei dabitur ex posteriore pacto convento. §. 1. Rursum interdum evenit, ut replicatio, quæ prima facie iusta est, inique noceat. Quod cum accidit, alia allegatione opus est, adjuvandi rei gratia, quæ duplicatio vocatur. §. 2. Et si rursus ea prima facie iusta videatur, sed propter aliquam causam actori inique noceat; rursus alia allegatione opus est, qua actor adjuvetur: quæ dicitur triplicatio. §. 3. Quarum omnium exceptionum usum interdum ulterius, quam diximus, varietas negotiorum introducit, quas omnes apertius ex Digestorum latiore volumine facile est agnoscere. §. 4. Exceptiones autem, quibus debitor defenditur, plerumque ad commodari solent etiam fidejussoribus ejus, & recte: quia quod ab iis petitur, id ab ipso debitore peti videtur; quia mandati iudicio redditurus est eis quod [ii] pro eo solverint. Quæ ratione, & si de non petenda pecunia pactus quis cum reo fuerit; placuit perinde succurrendum esse per exceptionem pacti conventi illis quoque, qui pro eo obligati sunt, ac si etiam cum ipsis pactus esset, ne ab eis ea pecunia peteretur. Sane quædam exceptiones non solent his accommodari. Ecce enim debitor, si bonis suis cesserit, & cum eo creditor experiatur: defenditur per exceptionem, si bonis cesserit. Sed hæc exceptio fidejussoribus non datur: ideo sc. quia qui alios pro debitore obligat, hoc maxime prospicit, ut cum facultatibus lapsus fuerit debitor, possit ab iis, quos pro eo obligavit, suum consequi.

TIT. XV.

DE INTERDICTIS.

Sequitur, ut dispiciamus de Interdictis, seu actionibus quæ pro his exercentur. Erant autem interdicta formæ atque conceptiones verborum, quibus Prætor aut jubebat aliquid fieri, aut fieri prohibebat: quod tunc maxime fiebat, cum de possessione, aut quasi possessione inter aliquos contendebatur. §. 1. Summa autem divisio interdictorum hæc est: quod aut prohibitoria sunt, aut restitutoria, aut exhibitoria. † Prohibitoria sunt, quibus Prætor vetat aliquid fieri: veluti vim sine vitio possidenti; vel mortuum inferenti, quo ei jus erat inferendi; vel in sacro loco ædificari; vel in flumine publico ripare ejus aliquid fieri, quo pejus navigetur. † Restitutoria sunt, quibus restitui aliquid jubet: veluti bonorum possessori possessionem eorum quæ quis pro herede aut pro possessore possidet [ex ea hereditate]: aut cum jubet ei, qui vi de possessione fundi dejectus sit, restitui possessionem. † Exhibitoria sunt, per quæ jubet exhiberi: veluti eum cujus de libertate agitur; aut libertum, cui patronus operas indicare velit; aut parenti liberos, qui in potestate ejus sunt. † Sunt tamen, qui putent proprie interdicta ea vocari quæ prohibitoria sunt, quia interdiceretur sit denunciare & prohibere: restitutoria autem & exhibitoria, proprie decreta vocari. Sed tamen obtinuit, omnia interdicta appellari: quia inter duos dicuntur. §. 2. Sequens divisio interdictorum hæc est, quod quædam adipiscendæ possessionis causa comparata sunt, quædam retinendæ, quædam recuperandæ. §. 3. Adipiscendæ possessionis causa interdictum accommodatur bonorum possessori, quod appellatur **QUORUM BONORUM**, ejusque vis & potestas hæc est: ut quod ex his bonis quisque, quorum possessio alicui data est, pro herede aut pro possessore possideat, id ei, cui bonorum possessio data est, restituere debeat. † **PRO HEREDE** autem possidere videtur, qui putat se heredem esse. **PRO POSSESSORE** is possidet, qui nullo jure rem hereditariam, vel etiam totam hereditatem, sciens ad se non pertinere, possidet. † Ideo autem adipiscendæ possessionis vocatur interdictum: quia ei tantum utile est, qui nunc primum conatur adipisci rei possessionem. Itaque si quis adeptus possessionem, amiserit eam: hoc interdictum ei inutile est. † Interdictum quoque, quod appellatur **SALVIANUM**, adipiscendæ possessionis causa comparatum est: eoque utitur dominus fundi de rebus coloni, quas ia pro mercedibus fundi pignori futuras pepigisset. §. 4. Retinendæ possessionis causa comparata sunt interdicta **UTI POSSIDETIS**, & **UTRUBI**: cum ab utraque parte de proprietate alicujus rei controversia sit: & ante queratur, uter ex litigatoribus possidere, & uter petere debeat? Namque nisi ante exploratum fuerit, utrius eorum possessio sit, non potest petitoria actio institui: quia & civilis, & naturalis ratio facit, ut alius possideat, & alius a possidente petat. Et quia longe commodius est [& potius] possidere, quam petere: ideo plerumque & fere semper ingens existit contentio de ipsa possessione. Commodum autem possidendi in eo est, quod etiam si ejus res non sit, qui possidet, si modo

actor non potuerit suam esse probare, remanet (in) suo loco possessio: propter quam causam cum obscura sunt utriusque jura, contra petitem judicari solet. † Sed interdicto quidem **UTI POSSIDETIS**, de fundi vel ædium possessione contenditur: **UTRUBI** vero interdicto de rerum mobilium possessione. Quorum vis ac potestas plurimam inter se differentiam apud veteres habebat. Nam **UTI POSSIDETIS** interdicto is vincebat, qui interdicti tempore possidebat: si modo nec vi, nec clam, nec precario nactus fuerat ab adversario possessionem: etiam si alium vi expulerat, aut clam arripuerat alienam possessionem, aut precario rogaverat aliquem, ut sibi possidere liceret. **UTRUBI** vero interdicto is vincebat, qui majore parte ejus anni, nec vi, nec clam, nec precario ab adversario possidebat. Hodie tamen aliter observatur. Nam utriusque interdicti potestas (quantum ad possessionem pertinet) exæquata est: uti ille vincat (&) in re soli, & in remobili, qui possessionem nec vi, nec clam, nec precario ab adversario litis contestata tempore detinet. §. 5. Possidere autem videtur quisque, non solum si ipse possideat, sed & si ejus nomine aliquis in possessione sit, licet is ejus juri subjectus non sit: qualis est colonus & inquilinus. Per eos quoque apud quos deposuerit quis, aut quibus commodaverit, ipse possidere videtur. Et hoc est, quod dicitur retinere possessionem posse aliquem per quemlibet, qui ejus nomine sit in possessione. † Quinetiam animo quoque solo retineri possessionem placet: id est, ut quamvis neque ipse sit in possessione, neque ejus nomine alius: tamen si non relinquendæ possessionis animo, sed postea reversurus inde discesserit, retinere possessionem videatur. † Adipisci vero possessionem per quos aliquis potest, secundo libro exposuimus. Nec ulla dubitatio est, quin animo solo adipisci possessionem nemo possit. §. 6. Recuperandæ possessionis causa solet interdici, si quis ex possessione fundi vel ædium vi dejectus fuerit. Nam ei proponitur interdictum **UNDE VI**: per quod is, qui deiecit, cogitur ei restituere possessionem: licet is ab eo qui vi deiecit, vi, vel clam, vel precario possideat. Sed ex Constitutionibus sacris (ut supra diximus), si quis rem per vim occupaverit: si quidem in bonis ejus est, dominio ejus privatur; si aliena, post ejus restitutionem etiam æstimationem (rei) dare vim passio compellitur. Qui autem aliquem de possessione per vim deiecit: tenetur lege Julia de vi privata, aut de vi publica. Sed de vi privata, si sine armis vim fecerit: si autem cum armis eum de possessione vi expulerit, de vi publica (tenetur). Armorum autem appellatione non solum scuta, & gladios, & galeas: sed & fustes, & lapides significari intelligimus. §. 7. Tertia divisio interdictorum hæc est, quod aut simplicia sunt, aut duplicia. † Simplicia sunt, veluti in quibus alter actor, alter reus (est): qualia sunt omnia restitutoria aut exhibitoria. Nam actor is est, qui desiderat aut exhiberi, aut restitui. Reus autem is est, a quo desideratur, ut restituat, aut exhibeat. Prohibitoriorum autem interdictorum alia simplicia sunt, alia duplicia. Simplicia sunt, veluti cum Prætor prohibet in loco sacro, vel in flumine publico, ripare

ejus aliquid fieri. Nam actor est qui desiderat ne quid fiat: reus est, qui aliquid facere conatur. † Duplicia sunt, veluti UTI POSSIDETIS interdictum, & UTRUBI. Ideo autem duplicia vocantur, quia par utriusque litigatoris in his conditio est, nec quisquam præcipue reus vel actor intelligitur: sed unusquisque tam rei quam actoris partes sustinet. §. 8. De ordine & vetere exitu interdictorum supervacuum est hodie dicere. Nam quotiens extra ordinem jus dicitur (qualia sunt hodie omnia judicia), non est necesse reddi interdictum: sed perinde judicatur sine interdictis, ac si utilis actio ex causa interdicti reddita fuisset.

TIT. XVI.

DE POENA TEMERE LITIGANTIIUM.

Nunc admonendi sumus, magnam curam egisse eos, qui jura sustinebant, ne facile homines ad litigandum procederent: quod & nobis studio est. Idque eo maxime fieri potest, quod temeritas tam agentium, quam eorum, cum quibus agitur, modo pecuniaria poena, modo jurisjurandi religione, modo infamiae metu coercetur. §. 1. Ecce enim jusjurandum omnibus, qui conveniuntur, ex Constitutione nostra defertur. Nam reus non aliter suis allegationibus utitur, nisi prius juraverit, quod putans se bona instantia uti, ad contradicendum pervenit. At adversus inficientes ex quibusdam causis dupli (vel tripli) actio constituitur: veluti si damni injuriæ, aut legatorum locis venerabilibus relictorum nomine agatur. Statim autem ab initio plaris quam simpli est actio: veluti furti manifesti, quadrupli; nec manifesti, dupli. Nam ex his & aliis quibusdam causis (sive quis neget, sive fateatur) plaris quam simpli est actio. † Item actoris quoque calumnia coercetur. Nam etiam actor pro calumnia jurare cogitur ex nostra Constitutione. † Utriusque etiam partis Advocati jusjurandum subeunt, quod alia nostra Constitutione comprehensum est. † Hæc autem omnia pro veteri calumniæ actione introducta sunt, quæ in desuetudinem abiit: quia in partem decimam litis actores multabat, quod nusquam factum esse invenimus: sed pro his introductum est (&) præfatum jusjurandum, & ut improbus litigator (&) damnum, & impensas litis inferre adversario suo cogatur. §. 2. Ex quibusdam judiciis damnati, ignominiosi fiunt: veluti furti, vi bonorum raptorum, injuriarum, de dolo; item tutelæ, mandati, depositi, digestis, non contrariis actionibus; item pro socio, quæ ab utraque parte directæ est: & ob id quilibet ex sociis eo judicio damnatus, ignominia notatur. Sed furti quidem aut vi bonorum raptorum, aut injuriarum, aut de dolo, non solum damnati notantur ignominia, sed & pacti: & recte. Plurimum enim interest, utrum ex delicto aliquis, an ex contractu debitor sit. §. 3. Omnium autem actionum instituendarum principium, ab ea parte Edicti proficiscitur, quæ Prætor edicit de in jus vocando. Utrique enim in primis adversarius in jus vocandus est: id est, ad eum vocandus qui jus dicendus sit. Qua parte Prætor parentibus & patronis, item parentibus liberisque patronorum & patronarum, hunc præstat honorem: ut non aliter liceat liberis libertisque eo in jus vocare, quam si id ab ipso Prætoris postulaverint, & impetrave-

rint. Et si quis aliter vocaverit: in eum poenam solidorum quinquaginta constituit.

TIT. XVII.

DE OFFICIO JUDICIS.

Superest, ut de Officio judicis dispiciamus. Et quidem in primis illud observare debet judex, ne aliter judicet, quam Legibus aut Constitutionibus, aut moribus proditum est. §. 1. Ideoque si noxali judicio aditus est, observare debet, ut si condemnandus videtur dominus, ita debeat condemnare, PUBLIUM MÆVIUM LUCIO TITIO IN DECEM AUREOS CONDEMNNO, AUT NOXAM DEDERE. §. 2. Et si in rem actum sit (coram judice): sive contra petitem judicaverit, absolvere debet possessorem; sive contra possessorem, jubere ei debet, ut rem ipsam restituat cum fructibus. Sed si possessor neget in præsentem se restituere posse, & sine frustratione videbitur tempus restituendi causa petere: indulgendum est ei: ut tamen de litis æstimatione caveat cum fidejussore, si intra tempus, quod ei datum est, non restituerit. Et si hereditas petita sit: eadem circa fructus interveniunt, quæ diximus intervenire de singularum rerum petitione. Illorum autem fructuum, quos culpa sua possessor non perceperit, [sive illorum] quos perceperit, in utraque actione eadem ratio pene habetur: si prædo fuerit. Si vero bonæ fidei possessor fuerit: non habetur ratio [neque] consumptorum, neque non perceptorum. Post inchoatam autem petitionem, etiam illorum [fructuum] ratio habetur, qui culpa possessoris percepti non sunt, vel percepti consumpti sunt. §. 3. Si ad exhibendum actum fuerit: non sufficit, si exhibeat rem is, cum quo actum est; sed opus est, ut etiam rei causam debeat exhibere, id est, ut eam causam habeat actor, quam habiturus esset, si, cum primum ad exhibendum egisset, exhibita res fuisset. Ideoque si inter moras [exhibendi] usucapta sit res a possessore: nihilominus condemnabitur. Præterea fructuum medii temporis, id est, ejus quod post acceptum ad exhibendum judicium, ante rem judicatam intercesserit, rationem habere debet judex. Quod si neget reus, cum quo ad exhibendum actum est, in præsentem se exhibere posse, & tempus exhibendi causa petat, idque sine frustratione postulare videatur: dare ei debet, ut tamen caveat se restitutum. Quod si neque statim jussu judicis rem exhibeat, neque postea exhibiturum se caveat: condemnandus sit in id, quod actoris intererat, si ab initio res exhibita esset. §. 4. Si familiæ erciscundæ [judicio] actum sit: singulas res singulis heredibus adjudicare debet; & si in alterius persona prægravare videatur adjudicatio: debet hunc invicem coheredi certa pecunia (sicut jam dictum est) condemnare. Eo quoque nomine coheredi quisque suo condemnandus est, quod solus fructus hereditarii fundi perceperit, aut rem hereditariam corruperit, aut consumpserit. Quæ quidem similiter inter plures quoque, quam duo coheredes, subsequuntur. §. 5. Eadem interveniunt, & si communi dividundo de pluribus rebus actum sit. Quod si de una re, veluti de fundo: siquidem iste fundus commode regionibus divisionem recipiat, partes ejus singulis adjudicare debet; & si unius pars prægravare videbitur, is invicem

certa pecunia alteri condemnandus est. Quod si commode dividi non possit, veluti si homo forte, aut mulus erit, de quo actum sit: tunc totus uni adjudicandus est, & is invicem alteri certa pecunia condemnandus est. §. 6. Si finium regundorum actum fuerit, dispicere debet iudex, an necessaria sit adjudicatio: quia sane uno casu necessaria est, si evidentioribus finibus distingui agros commodius sit, quam olim fuissent distincti. Nam tunc necesse est, ex alterius agro partem aliquam alterius agri domino adjudicari: quo casu conveniens est, ut is alteri certa pecunia debeat condemnari. † Eo quoque nomine condemnandus est quisque hoc iudicio, quod forte circa fines aliquid malitiose commisit: verbi gratia, quia lapides finales furatus est, vel arbores finales excidit. † Contumacia quoque nomine quisque eo iudicio condemnatur: veluti si quis iabente iudice metiri agros passus non fuerit. §. 7. Quod autem istis iudiciis alicui adjudicatum fuerit: id statim ejus sit, cui adjudicatum est.

TIT. XVIII.

DE PUBLICIS JUDICIIS.

Publica iudicia neque per actiones ordinantur, neque omnino quicquam simile habent [cum] ceteris iudiciis, de quibus locuti sumus: magnaque diversitas eorum est & in instituendo, & in exercendo. §. 1. Publica autem dicta sunt, quod cuivis ex populo executio eorum plerumque datur. §. 2. Publicorum iudiciorum quaedam capitalia sunt, quaedam non capitalia. Capitalia dicimus, quæ ultimo supplicio afficiant (homines), vel (etiam) aquæ & ignis interdictione, vel deportatione, vel metallo. Cætera, si quam infamiam irrogant cum damno pecuniario: hæc publica quidem sunt, non tamen capitalia. §. 3. Publica autem iudicia hæc sunt: lex Julia majestatis, quæ in eos, qui contra Imperatorem, vel Rempublicam aliquid moliti sunt, suum vigorem extendit. Cujus poena animæ amissionem sustinet, & memoria rei etiam post mortem damnatur. §. 4. Item lex Julia de adulteris coercendis, quæ non solum temeratores alienarum nuptiarum gladio punit, sed & eos, qui cum masculis nefandam libidinem exercere audent. Sed eadem lege Julia etiam stupri flagitium punitur, cum quis sine vi vel virginem, vel viduam honeste viventem stupraverit. Poenam autem eadem lex irrogat stupratoribus, si honesti sunt, publicationem partis dimidiæ bonorum: si humiles, corporis coercitionem cum relegatione. §. 5. Item lex Cornelia de sicariis, quæ homicidas ultore ferro persequitur, vel eos, qui hominis occidendi causa cum telo ambulant. Telo autem (ut Cajus noster ex interpretatione Legum XII. Tab. scriptum reliquit) vulgo quidem id appellatur, quod ab arcu mittitur, sed & omne significat quod manu cujusque jacitur: sequitur ergo, ut lignum & lapis, & ferrum hoc nomine contineatur: dictum ab eo quod in longinquum mittitur, (a) Græca voce *τὴλὸς* figuratum. Et (sic) hanc significationem invenire possumus & in Græco nomine. Nam quod nos telum appellamus, illi *βέλος* appellant. Admonent nos epigrammata in Xerolopho urbis faustissimæ scripta, καὶ τὰ βέλη δὲ ἐφέρετο, λόγχοι, τοξόματα, σφενδάκη πλάται δὲ καὶ λίθοι. Id est, Et hujusmodi

tela simul ab eis ferebantur, lanceæ, spicula, fundæ, plurimi autem & lapides. Sicarii autem appellantur a fica, quod significat ferreum cultrum. Eadem lege & venefici capite damnantur, qui artibus odiosis, tam venenis, quam susurris magicis homines occiderint, vel mala medicamenta publice vendiderint. §. 6. Alia deinde lex asperissimum crimen nova poena persequitur, quæ Pompeja de parricidiis vocatur: qua cavetur, ut si quis parentis aut filii, aut omnino adfinitatis ejus, quæ nuncupatione parentum continetur, fata præparaverit (sive clam, sive palam id ausus fuerit) (necnon is, cujus dolo malo id factum est, vel conscius criminis existit, licet extraneus sit), poena parricidii puniatur: & neque gladio neque ignibus, neque ulli alii solenni poenæ subijciatur, sed insutus cuculo cum Cane, & Gallo gallinaceo, & Vipera, & Simia, & inter eas ferales angustias comprehensus, (secundum quod regionis qualitas tulerit) vel in vicinum mare, vel in amnem projiciatur; ut omnium elementorum usu vivus carere incipiat, & ei cælum superstiti, (&) terra mortuo auferatur. Si quis autem alias cognatione vel adfinitate personas conjunctas necaverit: poenam legis Corneliae de sicariis sustinebit. §. 7. Item lex Cornelia de falsis, quæ etiam testamentaria vocatur, poenam irrogat ei, qui testamentum, vel aliud instrumentum falsum scripserit, signaverit, recitaverit, subjecerit: vel signum adulterinum fecerit, sculpservit, expresserit, sciens dolo malo. Ejusque legis poena in servos, ultimum supplicium est (quod etiam in lege de sicariis & veneficis servatur); in liberos vero deportatio. §. 8. Item lex Julia de vi publica seu privata, adversus eos exoritur, qui vim vel armatam, vel sine armis commiserint. Sed si quidem armata vis arguatur; deportatio ei ex lege Julia de vi publica irrogatur: si vero sine armis; in tertiam partem bonorum (suorum) publicatio imponitur. Sin autem per vim raptus virginis, vel viduæ, vel sanctimonialis, vel alterius fuerit perpetratus: tunc & raptores, & ii, qui opem (huic) flagitio dederunt, capite puniuntur, secundum nostræ Constitutionis definitionem, ex qua hoc apertius possibile est scire. §. 9. Item lex Julia peculatus eos punit, qui publicam pecuniam, vel rem sacram, vel religiosam furati fuerint. Sed si quidem ipsi iudices tempore administrationis publicas pecunias subtraxerint: capitali animadversione puniuntur: & non solum hi, sed etiam qui ministerium eis ad hoc exhibuerint, vel qui subtractas ab his scientes susceperint. Alii vero, qui in hanc legem inciderint: poenæ deportationis subijunguntur. §. 10. Est & inter publica iudicia lex Flavia de plagiaris, quæ interdum capitis poenam ex sacris Constitutionibus irrogat, interdum leviolem. §. 11. Sunt præterea publica iudicia, lex Julia de ambitu, lex Julia repetundarum, & lex Julia de annona, & lex Julia de residuis, quæ de certis capitulis loquuntur: & animæ quidem amissionem non irrogant, aliis autem poenis eos subijciunt, qui præcepta earum neglexerint. §. 12. Sed de publicis iudiciis hæc exposuimus, ut vobis possibile sit summo digito, & quasi per indicem ea tetigisse: alioqui diligentior eorum scientia vobis ex latioribus Digestorum seu Pandectarum libris Deo propitio adventura est.

D. I V S T I N I A N I,
S A C R A T I S S I M I P R I N C I P I S,
D I G E S T A,
S I V E
P A N D E C T Æ
I V R I S E N V C L E A T I
E X O M N I V E T E R E J U R E C O L L E C T I.
L I B R I Q V I N Q V A G I N T A.
P R A E F A T I O N E S:

I. De Conceptione Digestorum ad Tribonianum.

Imperator Caesar, Flavius, JUSTINIANUS, pius, felix, inclutus, victor ac triumphator, semper Augustus, Triboniano Quaestori suo, Salutem.

DEo auctore nostrum gubernante Imperium, quod nobis a coelesti maiestate traditum est, & bella feliciter peragimus, & pacem decoramus, & statum Reipublicae sustentamus: & ita nostros animos ad Dei Omnipotentis erigimus adiutorium; ut neque armis confidamus, neque nostris militibus, neque bellorum ducibus, vel nostro ingenio, sed omnem spem ad solam referamus summæ providentiam Trinitatis, unde & mundi totius elementa processerunt, & eorum dispositio in orbem terrarum producta est. §. 1. Cum itaque nihil tam studiosum in omnibus rebus invenitur, quam Legum auctoritas, quæ & divinas & humanas res bene disponit, & omnem iniquitatem expellit; reperimus autem omnem Legum tramitem, qui ab Urbe Roma condita & Romuleis descendit temporibus, ita esse confusum, ut (in) infinitum extendatur, & nullius humanæ naturæ capacitate concludatur: primum nobis fuit studium, a sacratissimis retro Principibus initium sumere, & eorum Constitutiones emendare, & viæ dilucidæ tradere: quatenus in unum Codicem congregatæ, & omni supervacua similitudine, & iniquissima discordia absolutæ, universis hominibus promptum suæ sinceritatis præbeant præsidium. §. 2. Hocque opere consummato, in uno volumine, nostro nomine præfulgente, coadunato: cum ex paucis & tenuioribus relevati ad summam & plenissimam Juris emendationem pervenire properaremus, & omnem Romanam sanctionem & colligere, & emendare, & tot auctorum dispersa volumina uno Codice indita ostendere, quod nemo (alius) neque sperare, neque optare ausus est: res quidem nobis difficillima, imo magis impossibilis videbatur, sed manibus ad cælum erectis, & æterno auxilio invocato, eam quoque curam nostris reposuimus animis, Deo freti, qui & res penitus desperatas donare, & consummare suæ virtutis magnitudine potest. §. 3. Et ad tuæ sinceritatis opum respeximus ministerium; tibi que primo

& hoc opus committimus, ingenii tui documentis, ex nostri Codicis ordinatione acceptis: & iussimus, quos probaveris tam ex facundissimis Antecessoribus, quam ex viris disertissimis togatis fori Amplissimæ sedis, ad sociandum laborem eligere. His itaque collectis, & in nostrum palatium introductis, nobisque tuo testimonio placitis, totam rem faciendam permisimus: ita tamen, ut tui vigilantissimi animi gubernatione res omnis celebretur. §. 4. Jubemus igitur vobis antiquorum Prudentium, quibus auctoritatem conscribendarum interpretandarumque Legum sacratissimi Principes præbuerunt, libros ad Jus Romanum pertinentes & legere, & eliminare: ut ex his omnis materia colligatur, nulla, secundum quod possibile est, neque similitudine, neque discordia derelicta: sed ex his hoc colligi, quod unum pro omnibus sufficiat. Quia autem & alii libros ad jus pertinentes scripserunt: quorum scripturæ nullis auctoribus receptæ, nec usitatæ sunt, neque nos eorum volumina nostram inquietare dignamur Sanctionem. §. 5. Cumque hæc materia summa nostri numinis liberalitate collecta fuerit, oportet eam pulcherrimo opere extruere, & quasi proprium & sanctissimum templum Justitiæ consecrare: & in libros quinquaginta, & certos titulos totum (jus) digerere, tam secundum nostri Constitutionem Codicis, quam Edicti perpetui imitationem, prout hoc vobis commodius esse patuerit: ut nihil extra memoratam consummationem possit esse derelictum: sed his quinquaginta libris totum Jus antiquum per millesimum & quadringentesimum pene annum confusum, & a nobis purgatum quasi quodam muro vallatum nihil extra se habeat: omnibus auctoribus Juris æqua dignitate pollentibus, & nemini quadam prærogativa servanda: quia non omnes in omnia, sed certi per certa vel meliores, vel deteriores inveniuntur. §. 6. Sed neque ex multitudine auctorum, quod melius & æquius est iudicatore: cum possit [unius] forsitan & deterioris sententia & multas & majores in aliqua parte superare. Et ideo ea, quæ antea in notis Æmilii Papiniani ex Ulpiano & Paulo, necnon

Marciano adscripta sunt, quæ antea nullam vim obtinebant propter honorem splendidissimi Papiniani, non statim respuere: sed si quid ex his ad repletionem summi ingenii Papiniani laborum, vel interpretationem necessarium esse perspexeritis, & hoc ponere legis vicem obtinens non moremini: ut omnes qui relati fuerint in hunc Codicem prudentissimi viri habeant auctoritatem, tanquam si eorum studia ex Principalibus Constitutionibus profecta, & nostro divino fuerant ore profusa; omnia enim merito nostra facimus, quia ex nobis omnis eis impertietur auctoritas: nam qui [non] subtiliter factum emendat, laudabilior est eo qui primus invenit. §. 7. Sed & hoc studiosum vobis esse volumus: ut si quid in veteribus non bene positum libris inveniatis, vel aliquod superfluum, vel minus perfectum, [supervacua] longitudine semota, & quod imperfectum est, repleatis, & omne opus moderatum & quam pulcherrimum ostendatis. Hoc etiam nihilo minus observando: ut, si aliquid in veteribus Legibus vel Constitutionibus, quas antiqui in suis libris imposuerunt, non recte scriptum inveniatis, & hoc reformetis, & ordini moderato tradatis; ut hoc videatur esse verum, & optimum, & quasi ab initio scriptum, quod a vobis electum, & ibi positum fuerit. Et nemo ex comparatione veteris voluminis quasi vitiosam scripturam arguere audeat. Cum enim Lege antiqua, quæ Regia nuncupabatur, omne jus omnisque potestas populi Romani in Imperatoriam translata sunt potestatem: nos vero sanctionem omnem non dividimus in alias & alias conditorum partes, sed totam nostram esse volumus: quid possit antiquitas nostris Legibus abregare? Et in tantum volumus eadem omnia, cum reposita sunt, obtinere: ut, etsi aliter fuerant apud veteres conscripta, in contrarium autem in positione inveniantur, nullum crimen scripturæ imputetur, sed nostræ electioni hoc adscribatur. §. 8. Nulla itaque in omnibus prædicti codicis membris antinomia (sic enim a vetustate Græco vocabulo nuncupatur) aliquem sibi vindicet locum, sed sit una concordia, una consequentia, adversario nemine constituto. §. 9. Sed & similitudinem, secundum quod dictum est, ab hujusmodi consummatione volumus exulare, & ea, quæ sacratissimis Constitutionibus, quas in Codicem nostrum redeimus, cauta sunt, iterum poni ex veteri Jure non concedimus: cum divalium Constitutionum sanctio sufficit ad eorum auctoritatem; nisi forte vel propter divisionem, vel propter repletionem, vel propter pleniorē indaginem hoc contigerit; & hoc tamen perraro, ne ex continuatione hujusmodi lapsus oriatur aliquid in tali prato spinosum. §. 10. Sed & si quæ Leges in veteribus libris positæ, jam in desuetudinem abierunt: nullo modo vobis easdem ponere permittimus: cum hæc tantummodo obtinere volumus, quæ vel judiciorum frequentissimus ordo exercuit, vel longa consuetudo hujus ævæ urbis comprobavit, secundum Salvii Juliani scripturam, quæ indicat debere omnes civitates consuetudinem Romæ sequi, quæ caput est orbis terrarum, non ipsam alias civitates. Romanam autem intelligendum est

non solum veterem, sed etiam regiam nostram, quæ Deo propitio cum melioribus condita est auguriis. §. 11. Ideo jubemus, duobus istis codicibus omnia gubernari: uno Constitutionum; altero Juris enucleati, & in futurum codicem compositi: vel si quid aliud a nobis fuerit promulgatum Institutionum vicem obtinens, ut rudis animus studiosi simplicibus enutritus, facilius ad altioris prudentiæ redigatur scientiam. §. 12. Nostram autem consummationem, quæ vobis Deo adnuente componetur, Digestorum vel Pandectarum nomen habere sancimus: nullis Jurisperitis in posterum audentibus commentarios illi applicare, & verbositate sua supradicti codicis compendium confundere: quemadmodum in antiquioribus factum est, cum per contrarias interpretantium sententias, totum Jus pene conturbatum est: sed sufficit per indices tantummodo & titulorum subtilitatem [quæ παράτυλα nuncupantur,] quædam admonitoria ejus facere, nullo ex interpretatione eorum vitio oriundo. §. 13. Ne autem per scripturam aliqua fiat in posterum dubitatio: jubemus non per siglorum captiones, & compendiosa ænigmata, quæ multas per se & per suum vitium antinomias induxerunt, ejusdem codicis textum conscribi, etiam si numerus librorum significatur, aut aliud quidquam: nec enim per specialia sigla numerorum manifestari, sed per litterarum consequentiam explanari concedimus. §. 14. Hæc igitur omnia Deo placido facere tua prudentia una cum aliis sanctissimis viris studeat, & tam subtili quam celerissimo fini tradere, ut codex consummatus, & in quinquaginta libros digestus offeratur in maximam & æternam rei memoriam, Deique omnipotentis prudentiæ argumentum, nostrique Imperii vestrique ministerii gloriam. Data octavodecimo Kal. Jan. Lampadio & Oreste viris clarissimis Conf. 530.

Imperator Caesar, Flavius, JUSTINIANUS, Alemanicus, Gothicus, Francicus, Germanicus, Anticus, Alanicus, Vandalicus, Africanus, pius, felix, inclutus, victor ac triumphator, semper Augustus. Theophilo, Dorotheo, Theodoro, Isidoro, Anatolio, Thalleleo, & Cratino viris illustribus Antecessoribus. Item & Salaminio viro disertissimo Antecessori. Salutem.

OMnem reipublicæ nostræ sanctionem jam esse purgatam & compositam tam in quatuor libris Institutionum seu elementorum, quam in quinquaginta Digestorum seu Pandectarum, necnon in duodecim Imperialium Constitutionum, quis amplius quam vos cognoscit? Et omnia quidem quæ oportuerat & ab initio mandare, & post omnium consummationem, factum libenter admittentes, definire, jam per nostras orationes tam Græca lingua quam Romanorum, quas æternas fieri optamus, explicita [sunt.] Sed cum vos [& omnes postea] Professores legitimæ scientiæ constitutos etiam hoc oportuerat scire, quid & in quibus temporibus tradi necessarium studiosis credimus, ut ex hoc optimi atque eruditissimi efficiantur: ideo præsentem divinam orationem ad vos præcipue faciendam existimamus, quatenus tam prudentia vestra quam cæteri Antecessores, qui eandem artem in omne ævum exercere maluerint, nostris regulis observatis,

observatis, inclytam viam eruditionis legitimae possint ambulare. Itaque dubio procul quidem est, necesse esse Institutiones in omnibus studiis primum sibi vindicare locum, utpote prima vestigia ejus scientiae methodice tradentes: ex libris autem quinquaginta nostrorum Digestorum sex & triginta tantummodo sufficere [tam] ad vestram expositionem, quam ad juventutis eruditionem judicamus. Sed ordinem eorum, & tramites, per quos ambulandum est, manifestare, tempestivum nobis esse videtur: & vos in memoriam quidem eorum, quae antea tradebatis, redigere: ostendere autem novellae nostrae compositionis tam utilitatem quam tempora, ut nihil hujusmodi artis relinquatur incognitum. §. 1. Et antea quidem (quemadmodum & vestra scit prudentia) ex tanta legum multitudine, quae in librorum quidem duo millia, versusum autem tricies centena extendebatur, nihil aliud nisi sex tantummodo libros & ipsos confusos, & jura utilia in se perraro habentes, a voce magistra studiosi accipiebant, ceteris jam desuetis, jam omnibus inviis. In his autem sex libris Gaii nostri Institutiones, & libri singulares quatuor, primus de illa vetere re uxoria, secundus de tutelis, & tertius necnon quartus de testamentis & de legatis connumerabantur: quos nec totos per sequentias accipiebant, sed multas partes eorum quasi supervacuas praeteribant. Et primi anni hoc opus legentibus tradebatur non secundum Edicti perpetui ordinationem, sed passim, & quasi per satyram collectum, utile cum inutilibus mixtum, maxima parte inutilibus deputata. † In secundo autem anno praepostera ordinatione habita, (prima) pars legum eis tradebatur, quibusdam certis titulis ab ea exceptis: cum erat enorme post Institutiones aliquod legere, quam quod in legibus & primum positum est, & istam nuncupationem meruerit. Post eorum vero lectionem, neque illam continuam, sed particularem, & ex magna parte inutilem constitutam, tituli alii eis tradebantur tam ex illa parte Legum, quae de judiciis nuncupatur, & ipsis (non) continuam, sed raram utilium recitationem praebentibus, quasi cetero toto volumine inutili constituto: quam ex illa, quae de rebus appellatur, septem libris semotis, & in his multis partibus legentibus inviis, utpote non idoneis, neque aptissimis ad eruditionem constitutis. † In tertio autem anno quod ex utroque volumine, id est, de rebus vel de judiciis, in secundo anno non erat traditum, accipiebant secundum vicissitudinem utriusque voluminis: & ad sublimissimum Papinianum, ejusque responsa iter (eis) aperiiebatur. Et ex praedicta responsorum consummatione, quae decimo & nono libro concludebatur, octo tantummodo libros accipiebant: nec eorum totum corpus eis tradebatur, sed pauca ex multis, ea brevissima ex amplissimis: ut adhuc sitientes ab eis recoderent. † His igitur solis a professoribus traditis, Pauliana responsa per semetipsos recitabant: neque haec in solidum, sed per imperfectum, & jam quodammodo male consuetum inconsequentiae cursum. Et hinc erat in quartum annum omnis antiquae prudentiae finis: ut (si) quis ea quae recitabant, enumerare malit, computatione habita inveniat ex

tam inmensa Legum multitudine vix versusum sexaginta millia eos suae notionis perlegere: omnibus aliis deviis & incognitis: & tunc tantummodo ex aliqua minima parte recitandis, quotiens vel judiciorum usus hoc fieri coegerit, vel ipsi magistri Legum aliquid ex his perlegere festinabatis, ut sit vobis aliquid amplius discipulorum peritia. Et haec quidem fuerant antiquae eruditionis monumenta, secundum quod & vestro testimonio confirmatur. §. 2. Nos vero tantam penuriam Legum inventientes, & hoc miserrimum judicantes, legitimos thesauros volentibus aperimus, quibus per vestram prudentiam quodammodo erogatis, ditissimi Legum oratores efficiantur discipuli. Et primo quidem anno nostras hauriant Institutiones, ex omni pene veterum Institutionum corpore elimatas, & ab omnibus turbidis fontibus in unum liquidum stagnum contrivatas, tam per Tribonianum, virum magnificum, Magistrum & Exquestorem sacri palatii nostri & Exconsulem, quam duos e vobis, id est, Theophilum & Dorotheum facundissimos antecessores. In reliquam vero anni partem secundum optimam consequentiam primam Legum partem eis tradi sancimus, quae Graeco vocabulo *πρώτη* nuncupatur, qua nihil est anterius: quia quod primum est, aliud ante se habere non potest. Et haec eis exordium & finem eruditionis primi anni esse decernimus. Cujus auditores non volumus vetere tam frivolo quam ridiculo cognomine Dupondios appellari, sed Justinianos novos nuncupari, & hoc in omne futurum aevum obtinere censemus: ut hi, qui rudes adhuc legitimae scientiae adspirent, & scita prioris anni accipere maluerint, nostrum nomen mereant: quia illico tradendum eis est primum volumen quod nobis emanavit auctoribus: antea enim dignum antiqua confusione Legum cognomen habebant; cum autem Leges jam clare & dilucide animis eorum tradendae erant, necesse erat eos & cognomine mutato fulgere. §. 3. In secundo autem anno, per quem ex Edicto eis nomen antea positum, & a nobis probatur, vel de judiciis libros septem, vel de rebus octo accipere eos sancimus, secundum quod temporis vicissitudo indulserit, quam intactam observari praecipimus. Sed eosdem libros de judiciis vel de rebus totos, & per suam consequentiam accipiant, nullo penitus ex his derelicto: quia omnia nova pulchritudine sunt decorata, nullo inutili, nullo desueto in his penitus inveniundo. Alterutri autem eorundem volumini, id est, de judiciis vel de rebus, adjungi in secundi anni audientiam volumus quatuor libros singulares, quos ex omni compositione quatuordecim librorum excerpimus: ex collectione quidem tripartiti voluminis, quod pro dotibus composuimus, uno libro excerpto; ex duobus autem de tutelis & curationibus uno; ut ex gemino volumine de testamentis, uno; & ex septem libris de legatis & fideicommissis, & quae circa ea sunt, simili modo uno tantum libro. Hos igitur quatuor libros, qui in primordiis singularum memoratarum compositionum positi sunt, tantummodo a vobis eis tradi sancimus, ceteris decem opportuno tempore conservandis: quia neque possibile est, neque anni

secundi tempus sufficit ad istorum quatuordecim librorum magistra voce eis tradendorum recitationem. §. 4. Tertiū insuper anni doctrina talem ordinem sortiatur, ut sive libros de judiciis, sive de rebus secundum vices legere eis fors tulerit, concurrat eis tripartita Legum singularium dispositio: & in primis liber singularis ad hypothecariam formulam, quem opportuno loco, in quo de hypothecis loquimur, posuimus: ut cum æmula sit pignoratiticiis actionibus, quæ in libris de rebus positæ sunt, non abhorreat eorum vicinitatem: cum circa easdem res ambabus pene idem studium est. Et post eundem librum singularem alius liber similiter eis aperiatur, quem ad Edictum Aedilium, & de redhibitoria actione, & de evictionibus, necnon duplæ stipulatione composuimus: cum enim quæ pro emptionibus & venditionibus legibus cautæ sunt, in libris de rebus præfulgent; hæc autem omnes, quas diximus, definitiones in ultima parte prioris edicti fuerant positæ: necessario eas in anteriorem locum transtulimus, ne a venditionibus, quarum quasi ministræ sunt, vicinitate ulterius devagentur. Et hos tres libros cum acutissimi Papiniani lectione tradendos posuimus, quorum volumina in tertio anno studiosi recitabant, non ex omni eorum corpore, sed sparsim paucæ ex multis & in hac parte accipientes. Vobis autem pulcherrimus Papinianus non solum ex responsis, quæ in decem & novem libros composita fuerant, sed etiam ex libris septem & triginta questionum, & gemino volumine definitionum, nec non de adulteriis, & pene omni ejus expositione in omni nostrorum Digestorum ordinatione præfulgens propriis partibus præclarus sui recitationem præbebit. Ne autem tertiū anni auditores, quos Papinianistas vocant, nomen & festivitatem ejus amittere videantur, ipse iterum in tertium annum per bellissimam machinationem introductus est: librum enim hypothecariæ ex primordiis plenum ejusdem maximi Papiniani fecimus lectione, ut & nomen ex eo habeant, & Papinianistæ vocentur, & [ejus reminiscetes, &] lætificentur, & festum diem, quem cum primum Leges ejus accipiebant, celebrare solebant, peragant: & maneat viri sublimissimi præfectorii Papiniani & per hoc in æternum memoria, hocque termino tertiū anni doctrina concludatur. §. 5. Sed quia solitum, anni quarti studiosos Græco & consueto quodam vocabulo *ἀγῶνας* appellari: habeant quidem si maluerint hoc cognomen: pro responsis autem prudentissimi Pauli, quæ antea ex libris viginti tribus vix in decem & octo recitabant, per jam expositam confusionem eos legentes, decem libros singulares, qui ex quatuordecim, quos antea enumeravimus, supersunt, studeant lectitare: multo majoris & amplioris prudentiæ ex eis thesaurum consecuturi, quam quem ex Paulianis habebant responsis. Et ita omnis ordo librorum singularium a nobis compositus, & in decem & septem libros partitus eorum animis imponetur: quem in duabus Digestorum partibus posuimus, id est, quarta & quinta secundum septem partium distributionem: & quod jam primis verbis orationis nostræ posuimus, verum

inveniat, ut ex triginta sex librorum recitatione fiant juvenes perfecti, & ad omne opus legitimū instructi, & nostro tempore non indigni; duabus aliis partibus, id est, sexta & septima nostrorum Digestorum, quæ in quatuordecim libros compositæ sunt, eisdem positæ, ut possint postea eos & legere, & in judiciis ostendere. † Quibus si bene sese imbuerint, & in quinti anni, quo prolytæ nuncupantur, metas, Constitutionum Codicem tam legere, quam subtiliter intelligere studeant: nihil eis legitimæ scientiæ deerit, sed omnem ab initio usque ad finem suis animis amplectantur; & quod pene in alia nulla evenit arte, cum et si vilissimæ sint, omnes tamen infinitæ sunt, hæc sola scientia habeat finem mirabilem, in præsentī tempore a nobis sortita. §. 6. Discipuli igitur, omnibus eis legitimis arcanis reſeratis, nihil habeant absconditum: sed omnibus perfectis, quæ nobis per Tribonianum, viri excelsi, ministerium, cæterorumque composita sunt, & oratores maximi, & Justitiæ satellites inveniantur, & judiciorum optimi tam athletæ quam gubernatores in omni loco ævoque felices. §. 7. Hæc autem tria volumina a nobis composita tradi eis, tam in regiis urbibus, quam in Berytiensium pulcherrima civitate, quam & Legum nutricem bene quis appellet, tantummodo volumus: quod jam & a retro Principibus constitutum est, & non in aliis locis quæ [a] majoribus tale non meruerint privilegium: quia audivimus etiam in Alexandrina splendidissima civitate, & in Cæsariensium, & in aliis, quosdam imperitos homines devagare, & doctrinam discipulis adulterinam tradere, quos sub hac interminatione ab hoc conamine repellimus, ut si ausi fuerint in posterum in hoc perpetrare, & extra urbes regias, & Berytiensium metropolim hoc facere, denarum librarum auri poena plectentur, & rejiciantur ab ea civitate, in qua non Leges docent, sed in leges committunt. §. 8. Illud autem quod jam tum ab initio hoc opus mandantes in nostra oratione, & post completum in alia nostri numinis Constitutione scripsimus, & nunc utiliter ponimus: ut nemo audeat eorum, qui libros conscribunt, sigla in his ponere, & per compendium ipsi Legum interpretationi vel compositioni maximum adferre discrimen: scituris omnibus librariis, qui hoc in posterum commiserint, quod post criminalem poenam æstimationem libri in duplum domino ejus, si nescienti dederint, inferre compellentur: cum & ipse qui talem librum comparaverit, [pro] nihilo eum habebit, nemine iudice ex tali libro fieri recitationem concedente, sed pro non scripto eum haberi disponente. §. 9. Illud vero satis necessarium constitutum cum summa interminatione edicimus, ut nemo audeat neque in hac splendida civitate, neque in Berytiensium pulcherrimo oppido, ex his qui legitima peragunt studia, indignos & pessimos, immo magis serviles, & quorum effectus injuria est, ludos exercere, & alia crimina vel in ipsos professores, vel in socios suos & maxime in eos, qui rudes ad recitationem Legum perveniunt, perpetrare. Quis enim ludos appellet eos, ex quibus crimina oriuntur? hoc etenim fieri nullo patimur modo, sed optimo ordini in nostris temporibus

temporibus & hanc partem tradimus, & toto potero transmittimus saeculo: cum oportet prius animas, & postea linguas fieri eruditas. §. 10. Et haec omnia in hac quidem florentissima civitate vir excelsus praefectus hujus aemulae urbis tam observare quam vindicare, prout delicti tam juvenum quam scriptorum qualitas exegerit, curae habebit. In Berytensium autem civitate tam vir clarissimus praeses Phoeniciae maritimae, quam beatissimus ejusdem civitatis Episcopus, & Legum Professores. §. 11. Incipite igitur Legum doctrinam eis Dei gubernatione tradere, & viam aperire quam nos invenimus: quatenus fiant optimi iustitiae & reipublicae ministri, & vos maximum decus in omne

saeculum sequatur, quia vestris temporibus talis Legum inventa est permutatio, qualem & apud Homerum patrem omnis virtutis Glaucus & Diomedes inter se faciunt, dissimilia permutantes:

χρύσεια χαλκείων, ἐκτόμβοι ἐννεαβοίων.

Hoc est:

Aurea aereis, centena novenariis.

Quae omnia obtinere sancimus in omne aevum ab omnibus tam Professoribus, quam Legum auditoribus, & librariis, & ipsis iudicibus observanda. Data XVII. Kal. Januarias Constantinopoli, domino nostro Justiniano perpetuo Augusto ter Consule 533.

II. De Confirmatione Digestorum ad Senatum & omnes populos.

IN NOMINE DOMINI ET DEI
NOSTRI JESU CHRISTI.

Imperator Caesar, Flavius Justinianus, Armenicus, Gothicus, Francicus, Germanicus, Anticus, Alanicus, Vandalicus, Africanus, pius, felix, inclutus, victor ac triumphator, semper Augustus, ad Senatum & omnes populos.

Tanta circa nos divinae humanitatis est providentia, ut semper aeternis liberalitatibus nos sustentare dignetur. Post bella enim Parthica aeterna pace sopita, postque Vandalicam gentem ereptam, & Carthaginem, immo magis omnem Libyam Romano imperio iterum sociatam: & Leges antiquas jam senio praegravatas, per nostram vigilantiam praebuit in novam pulchritudinem & moderatum pervenire compendium: quod nemo ante nostrum imperium unquam speravit, neque humano ingenio possibile esse penitus existimavit. Erat enim mirabile, Romanam sanctionem ab Urbe condita usque ad nostri imperii tempora, quae pene in mille & quadringentos annos concurrunt, intestinis praeliis vacillantem, hocque & in Imperiales Constitutiones extendentem, in unam reducere consonantiam: ut nihil neque contrarium, neque idem, neque simile in ea inveniat, & ne geminae leges pro rebus singulis posita usquam appareant; namque hoc coelestis quidem providentiae peculiare fuit: humanae vero imbecillitati nullo modo possibile. Nos itaque more solito ad immortalitatis respeximus praesidium, & summo Numine invocato, Deum auctorem & totius operis praesulem fieri optavimus: & omne studium Triboniano, viro excelsio, Magistro officiorum, & Ex quaestore sacri nostri palatii & Ex consule credidimus, eique omne ministerium hujusmodi ordinationis imposuimus, ut ipse una cum aliis (viris) illustribus & prudentissimis viris nostrum desiderium adimpleret: nostra quoque majestas semper investigando & perscrutando ea, quae ab his componebantur, quicquid dubium & incertum inveniebatur, hoc Numine coelesti erecta emendabat, & in competentem formam redigebat. §. 1. Omnia igitur confecta sunt, Domino & Deo nostro Jesu Christo possibilitatem tam nobis quam nostris in hoc satellitibus praestante. Et Principales quidem Constitutiones duodecim libris digestas, jam ante in Co-

dicem nostro nomine praefulgentem contulimus. Postea vero maximum opus adgredientes, ipsa vetustatis studiosissima opera jam pene confusa & dissoluta, eidem viro excelsio permisimus tam colligere quam certo moderamine tradere. Sed cum omnia percontabamur, a praefato viro excelsio suggestum, & duo pene millia librorum esse conscripta, & plus quam trecenties decem millia versuum a veteribus effusa, quae necesse (esset) omnia & legere & perscrutari, & ex his, si quid optimum fuisset, eligere. † Quod coelesti fulgore & summae Trinitatis favore confectum est secundum nostra mandata, quae ab initio ad memoratum virum excelsum fecimus: & in quinquaginta libros omne, quod utilissimum erat, collectum est: & omnes ambiguitates decisae, nullo seditioso relicto; nomenque libris imposuimus Digestorum seu Pandectarum, qui omnes disputationes & decisiones in se habent legitimas, & quod undique fuit collectum, hoc in sinus receperunt: in centum quinquaginta pene millia versuum totum opus consummantes: & in septem partes eos digessimus, non perperam, neque sine ratione; sed in numerorum naturam & artem respicientes, & consentaneam eis divisionem partium conficientes. §. 2. Igitur prima quidem pars totius contextus, quae Graeco vocabulo *περὶ τὰ* nuncupatur, in quatuor libros seposita est. §. 3. Secundus autem articulus septem libros habet, qui de judiciis appellantur. §. 4. In tertia vero congregatione omnia, quae de rebus nominantur, contulimus, octo libris eis deputatis. §. 5. Quartus autem locus, qui & totius compositionis quasi quoddam invenitur umbilicum, octo libros suscepit: in quibus omnia, quae ad hypothecam pertinent, reposita sunt, ut non [a] pignoratitia actione in libris de rebus posita multum distarent. Alio libro eodem inserto volumine, qui Aedilium edictum, & redhibitoriam actionem & duplae stipulationem, quae de evictionibus proposita est, continet: quia haec omnia titulis emptionum & venditionum consentanea sunt: & praedictae actiones, quasi pedisequae illarum ab initio processerunt, in vetustioris quidem Edicti ordinatione in loca devia & multo distantia devagantes, per nostram autem providentiam his congregatae; cum oportuerat ea, quae de eodem pene

loquuntur, in confinio ponere. † Alius itaque liber post duos primos nobis excogitatus est de usuris, & trajectitiis pecuniis, & de instrumentis & testibus, & probationibus, [necnon præsumptionibus], & memorati tres singulares libri juxta compositionem de rebus positi sunt. Post hos si qua de sponsalibus vel nuptiis vel dotibus Legibus dicta sunt, reposuimus, tribus librorum voluminibus ea concludentes. De tutelis autem & curationibus geminos libros conscripsimus. Et memoratam ordinationem octo librorum mediam totius operis reposuimus, omnia undique tam utilissima quam pulcherrima jura continentem. §. 6. Quintus autem exoritur nobis Digestorum articulus, in quem de testamentis & codicillis tam privatorum quam militum omne, quidquid antiquis dictum, inveniat quis depositum: qui de testamentis appellatur. De legatis autem & fideicommissis quinque librorum numerus adgregatus est. Cumque nihil tam peculiare fuerat, quam, [ut] legatis quidem Legis Falcidiae narratio, fideicommissis autem Senatusconsulti Trebelliani: singulis libris utrique eorum applicatis tota pars quinta in novem libros coadunata est. Solum autem Senatusconsultum Trebellianum ponendum esse existimavimus: captiosas etenim & ipsis veteribus odiosas Pegasiani Senatusconsulti ambages, & utriusque Senatusconsulti ad se tam supervacuas quam scrupulosas diversitates respicientes, totum jus super his positum Trebelliano Senatusconsulto adjudicavimus. Sed in his nihil de caducis a nobis memoratum est: ne causa, quæ in rebus non prospere gestis, & tristibus temporibus Romanis increbuit calamitatibus, bello coalescens civili, nostris maneat temporibus, quæ favor coelestis & pacis vigor firmavit, & [super] omnes gentes in bellicis [victori] periculis superposuit: ne luctuosum monumentum læta sæcula inumbrare concedatur. §. 7. Sexta deinde pars Digestorum exoritur: in quibus omnes bonorum possessiones posita sunt, quæ ad ingenuos, quæ ad libertinos respiciunt; ut & jus omne, quod de gradibus & adfinitatibus descendit, legitimæque hereditates, & omnis ab intestato successio, & Tertullianum, & Orphitianum Senatusconsultum, ex quibus mater & filii invicem sibi heredes existunt: in geminos libros contulimus, bonorum possessionum multitudinem in compendiosum & manifestissimum ordinem concludentes. Post hæc ea, quæ de operis novi nunciationibus, damni que infecti, & pro ædificiis dirutis, & eorum insidiis, & quæ de aqua pluvia arcenda veteribus auctoribus placita sunt; necnon de publicanis, & donationibus tam inter vivos, quam mortis causa conficiendis eant legibus invenimus: in librum singularem deduximus. De manumissionibus autem & de liberali causa alius liber respondit: quemadmodum & de acquisitione tam domini quam possessionis, & titulis, qui eam inducunt, multæ & variæ lectiones uni sunt insertæ volumini, alio libro deputato his, qui judicati vel in jure confessi sunt, & de bonorum detentionibus & (venditionibus), & ut ne quid in fraudem creditorum fiat. Postque hæc omnia interdicta glomerata sunt: & deinceps exceptiones & de temporum prolixitatibus: & de obliga-

tionibus & actionibus liber iterum singularis extenditur: ut præfata sexta pars totius Digestorum voluminis octo libris definiatur. §. 8. Septimus autem & novissimus articulus Digestorum sex libris formatus est, quos de stipulationibus (seu verborum obligationibus), & fidejussoribus & mandatoribus, necnon novationibus & solutionibus, & acceptilationibus, & de Prætorii stipulationibus, omne quod jus invenitur gemino volumine inscriptum est, quod in libris antiquis nec numerari possibile fuit. Et post hoc duo terribiles libri positi sunt, pro delictis privatis, & extraordinariis, necnon publicis criminibus, qui omnem continent severitatem poenarumque atrocitatem. Quibus permixta sunt & ea, quæ de audacibus hominibus cauta sunt, qui se celare conantur, & contumaces existunt: & de poenis, quæ condemnatis infliguntur, vel conceduntur: necnon de eorum substantiis. Liber autem singularis pro appellationibus nobis excogitatus est contra sententias, tam civiles quam criminales causas finientes. Cætera autem omnia, quæ ad municipales, vel de decurionibus, & muneribus vel publicis operibus vel nundinis, & pollicitationibus & diversis cognitionibus [& censibus], vel significatione verborum veteribus inventa sunt, quæque regulariter definita, in sese recepit quinquagesimus totius consummationis perfectus. §. 9. Quæ omnia confecta sunt per virum excelsum, necnon prudentissimum, Magistrum, Exquæstore & Exconsule Tribonianum, qui similiter eloquentiæ & legitimæ scientiæ artibus decoratus, & in ipsis rerum experimentis enicuit, nihilque majus nec carius nostris unquam jussionibus duxit: necnon per alios viros magnificos & studiosissimos perfecta sunt, id est, Constantium, virum illustrem, Comitem sacrarum largitionum, & Magistrum scrinii libellorum, sacrarumque cognitionum, qui semper nobis ex bona opinione & gloria sese commendavit: necnon Theophilum, virum illustrem, Magistrum Jurisque peritum in hac splendidissima civitate laudabiliter optimam Legum gubernationem extendentem: & Dorotheum [virum] illustrem & facundissimum quæstorium, quem in Berutienis splendissima civitate leges discipulis tradentem propter ejus optimam opinionem & gloriam ad nos deduximus, participemque hujus operis fecimus: sed & Anatolium, virum illustrem, Magistrum, qui & ipse apud Berutienses Juris interpres constitutus ad hoc opus allectus est, vir ab antiqua stirpe Legitima procedens, cum & pater ejus Leontius & avus Eudoxius [qui post Patricium inclytæ recordationis quæstorium & Antecessorem, & Leontium, virum gloriosissimum, præfectorem, consulem, atque Patricium filium ejus] optimam sui memoriam in Legibus reliquerunt: necnon Cratinum, virum illustrem & Comitem sacrarum largitionum, & optimum Antecessorem hujus æmæ urbis constitutum: qui omnes ad prædictum opus electi sunt una cum Stephano, Menna, Prosdocio, Eutolmio, Timotheo, Leonide, Leontio, Platone, Jacobo, Constantino, Johanne, viris prudentissimis; qui patroni quidem sunt causarum apud maximam sedem præfecturæ quæ Orientalibus præ-

prætoris præfideat, omne autem suæ virtutis testimonium undique accipientes, & a nobis ad tanti operis consummationem electi sunt: & cum omnes in unum convenerant gubernatione Triboniani, viri excelsi, ut tantum opus nobis auctoribus possint conficere, Deo propitio in prædictos quinquaginta libros opus consummatum est. §. 10. Tanta autem [a] nobis antiquitati habita est reverentia, ut nomina Prudentium taciturnitati, tradere nullo patiamur modo: sed unusquisque eorum, qui auctor Legis fuit, nostris Digestis inscriptus est: hoc tantummodo a nobis effecto, ut si quid in Legibus eorum vel supervacuum vel imperfectum vel minus idoneum visum est vel adjectionem, vel deminutionem necessariam accipiat, & rectissimis tradatur regulis, & in multis similibus vel contrariis quod rectius habere apparebat, hoc pro aliis omnibus positum est, unaque omnibus auctoritate indulta; ut quidquid ibi scriptum est, hoc nostrum appareat, & ex nostra voluntate compositum; nemine audente comparare ea, quæ antiquitas habebat, & quæ nostra auctoritas introduxit: quia multa & maxima sunt quæ propter utilitatem rerum transformatæ sunt, adeo, ut et si Principalis Constitutio fuerat in veteribus libris relata, neque ei pepercimus, sed & hoc corrigendum esse putavimus, & in melius restaurandum; nominibus etenim veteribus relictis, quidquid Legum veritati decorum & necessarium fuerat, hoc nostris emendationibus servavimus: & propter hanc causam & si quid inter eos dubitabatur, hoc jam in tutissimam pervenit quietem, nullo titubante relicto. §. 11. Sed cum prospeximus quod ad portandam tantæ sapientiæ molem non sunt idonei homines rudes, & qui in primis Legum vestibulis stantes intrare ad arcana eorum properant: & aliam mediocrem emendationem præparandam esse censuimus, ut sub ea colorati, & quasi primitiis omnium imbuti, possint ad penetralia eorum intrare, & formam Legum pulcherrimam non conniventibus oculis accipere. Et ideo Triboniano, viro excelsio, qui ad totius operis gubernationem electus est, necnon Theophilo, & Dorotheo, viris illustribus & facundissimis Antecessoribus accersitis, mandavimus, quatenus libris, quos veteres composuerunt, qui prima legum argumenta continebant, & Institutiones vocabantur, separatim collectis, quidquid ex his utile & aptissimum & undique sit elimatum, & rebus, quæ in præsentis ævo in usu vertuntur, consentaneum invenitur, hoc & capere studeant, & quatuor libris reponere, & totius eruditionis prima fundamenta atque elementa ponere: quibus juvenes suffulti possint graviora & perfectiora legum scita sustentare. Admonuimus autem eos, ut memores etiam nostratum fiant Constitutionum, quas pro emendatione Juris promulgavimus, & in confectione Institutionum etiam eadem emendatione ponere non morentur: ut sit manifestum & quid antea vacillabat, & quid postea in stabilitatem reductum est. Quod opus ab his perfectum, ut nobis oblatum & relectum est, & prono suscepimus animo, & nostris sensibus non indignum esse judicavimus, & prædictos libros Constitutionum vicem habere iussimus: quod & in oratione nostra, quam eisdem libris

præposuimus, apertius declaratur. §. 12. Omni igitur Romani Juris dispositione composita, & in tribus voluminibus (id est, Institutionum, & Digestorum seu Pandectarum, necnon Constitutionum) perfecta & in tribus annis consummata, quæ ut primum separari cœpit, neque in totum decennium compleri sperabatur: omnipotenti Deo & hanc operam ad hominum sustentationem piis obtulimus animis, uberesque gratias maximæ Deitati reddidimus, quæ nobis præstitit & bella feliciter agere, & honesta pace perpotiri, & non tantum nostro, sed etiam omni ævo tam instanti quam posteriori leges optimas ponere. §. 13. Omnibus itaque hominibus eandem Sanctionem manifestam facere, necessarium [esse] perspeximus: ut sit eis cognitum, quanta confusione & infinitate absoluti, in quam moderationem & legitimam veritatem pervenerunt: legesque in posterum habeant tam directas quam compendiosas, omnibusque in promptu positas, & ad possidendi libros earum facilitatem idoneas; ut non mole divitiarum expensa possint homines supervacue legum multitudinis adipisci volumina, sed vilissima pecunia facilis eorum comparatio pateat tam ditioribus quam tenuioribus, minimo pretio magna prudentia reparanda. §. 14. Si quid autem in tanta legum compositione, quæ ab immenso librorum numero collecta est, simile forsitan raro inveniat, nemo hoc vituperandum existimet: sed primum quidem imbecillitati humanæ, quæ naturaliter inest, hoc inscribat: quia omnium habere memoriam, & penitus in nullo peccare, divinitatis magis quam mortalitatis est; quod & a majoribus dictum est: deinde sciat quod similitudo in quibusdam & his brevissimis adsumpta non inutilis est, & nec citra nostrum propositum hoc subsequutum: aut enim ita lex necessaria erat, ut diversis titulis propter rerum cognationem applicari eam oporteat: aut cum fuerat aliis diversis permixta, impossibile erat [eam] per partes detrahi, ne totum confundatur, & in his partibus, in quibus perfectissimæ visiones expositæ veterum fuerant, quod particulatim in eas fuerat sparsum, hoc dividere ac separare, penitus erat incivile: ne tam sensus quam aures legentium ex hoc perturbentur. Similique modo si quid Principalibus Constitutionibus cautum est, hoc in Digestorum volumine poni nullo concessimus modo: quasi Constitutionum recitatione sufficiente: nisi & hoc raro ex iisdem causis quibus similitudo adsumpta est. §. 15. Contrarium autem aliquid in hoc Codice positum nullum sibi locum vendicabit, nec invenitur, si quis subtili animo diversitatis rationes excutiet, sed est aliquid novum inventum, vel occulte positum, quod dissonantiæ querelam dissolvit, & aliam naturam inducit discordiæ fines effugientem. §. 16. Sed & si quid forsitan prætermisum est, quod in tantis nullibus quasi in profundo positum latitabat, & cum idoneum fuerat poni, obscuritate involutum necessario derelictum est: quis hoc adprehendere recto animo possit? primo quidem propter ingenii mortalis exiguitatem: deinde propter ipsius rei vitium, quod multis inutilibus permixtum nullam sui ad eruendum præbuit copiam:

piam: deinde quod multo utilius est pauca idonea effugere, quam, multis inutilibus homines prægravare. §. 17. Mirabile autem aliquid ex his libris emerfit, quod multitudo antiqua præfente brevitate paucior invenitur: homines etenim, qui antea lites agebant, licet multæ leges fuerant positæ, tamen ex paucis lites perferebant, vel propter inopiam librorum, quos comparare eis impossibile erat, vel propter ipsam inscientiam: & voluntate iudicium magis, quam Legitima auctoritate lites dirimebantur. In præfenti autem consummatione nostrorum Digestorum e tantis leges collectæ sunt voluminibus, quorum & nomina antiquiores homines non dicimus nesciebant, sed nec unquam audiebant, quæ omnia collecta sunt substantia amplissima congregata: ut egea quidem antiqua multitudo inveniatur, opulentissima autem brevitas nostra efficiatur. Antiquæ autem sapientiæ librorum copiam maxime *Tribonianus*, vir excellentissimus, præbuit, in quibus multi fuerant & ipsis eruditissimis hominibus incogniti: quibus omnibus perlectis, quidquid ex his pulcherrimum erat, hoc semotum in nostram compositionem pervenit. Sed huius operis conditores non solum ea volumina perlegerunt, ex quibus leges positæ sunt: sed etiam alia multa, quæ, nihil vel utile, vel novum eis inveniunt, quod exceptum nostris Digestis applicarent, optimo animo respuerunt. §. 18. Sed quia divinæ quidem res perfectissimæ sunt, humani vero juris conditio semper in infinitum decurrit, & nihil est in ea, quod stare perpetuo possit: multas etenim formas edere natura novas deproperat: non desperamus, quædam postea emergi negotia, quæ adhuc legum laqueis non sunt innodata. Si quid igitur tale contigerit, augustum imploretur remedium: quia ideo Imperialem fortunam rebus humanis Deus præposuit, ut possit omnia, quæ noviter contingunt, & emendare, & componere, & modis, & regulis competentibus tradere. Et hoc non primum a nobis dictum est: sed ab antiqua descendit prosapia: cum & ipse *Julianus*, legum & edicti perpetui subtilissimus conditor, in suis libris hoc retulit, ut si quid imperfectum inveniatur, ab Imperiali sanctione hoc repleatur: & non ipse solus, sed & *Divus Hadrianus* in compositione Edicti, & SC. quod eam secutum est, hoc apertissime definivit, ut si quid in Edicto positum non invenitur, hoc ad ejus regulas, ejusque conjecturas & imitationes possit nova instruere auctoritas. §. 19. Hæc igitur omnia scientes Patres Conscripti, & omnes orbis terrarum homines, gratias quidem amplissimas agite summæ Divinitati, quæ vestris temporibus tam saluberrimum opus servavit: quo enim antiquitas digna divino non est visa iudicio, hoc vestris temporibus indultum est. Hæc itaque leges, & adorate, & observate, omnibus antiquioribus quiescentibus: nemoque vestrum audeat, vel comparare eas prioribus, vel si quid dissonans in utroque est, requirere: quia omne, quod hic positum est, hoc unicum & solum observari censemus. Nec in iudicio, nec in alio certamine, ubi leges necessariae sunt, ex aliis libris, nisi ab iisdem Institutionibus, nostrisque Digestis & Constitutionibus a nobis compositis, vel promulgatis, ali-

quid vel recitare, vel ostendere conetur: nisi temerator velit falsitatis crimini subiectus, una cum iudice, qui eorum audientiam patitur, poenis gravissimis laborare. §. 20. Ne autem incognitum vobis fiat, ex quibus veterum libris hæc consummatio ordinata est, iussimus & hoc in primordiis Digestorum nostrorum inscribi: ut manifestissimum sit, ex quibus legislatoribus, quibusque libris eorum, & quot millibus hoc iustitiæ Romanæ templum ædificatum est. Legislatores autem, vel commentatores eos elegimus, qui digni tanto opere erant, & quos anteriores piissimi Principes admittere non sunt indignati, omnibus uno dignitatis apice impertito, nec sibi euidam aliquam prærogativam vindicante; cum enim Constitutionum vicem, & has Leges obtinere censuimus, quasi ex nobis præmulgatas: quid amplius, aut minus in quibusdam esse intelligatur? cum una dignitas, una potestas omnibus est indulta. §. 21. Hoc autem, quod & ab initio nobis visum est, cum hoc opus fieri Deo adjuvante mandabamus, tempestivum nobis videtur, & in præfenti sancire: ut nemo, neque eorum, qui in præfenti Juris peritiam habent, neque [qui] postea fierent, audeat commentarios iisdem Legibus adnectere: nisi tantum si velit eas in Græcam vocem transformare sub eodem ordine, eademque consequentia, sub qua, & voce Romana positæ sunt, hoc quod Græci *κατὰ τὰς λέξεις* dicunt; & si qui forsitan per titulorum subtilitatem adnotare maluerint, & ea, quæ paratitla nuncupantur, componere. Alias autem Legum interpretationes, immo magis perversiones, eos jactare non concedimus: ne verbositas eorum aliquod Legibus nostris adferat ex confusione dedecus: quod & in antiquis Edicti perpetui commentatoribus factum est, qui opus moderate confectum huc atque illuc in diversas sententias producentes [contrahentes], in infinitum detraxerunt, ut pene omnis Romana sanctio esset confusa. Quos si passi non sumus, quemadmodum posteritatis admittatur vana discordia? Si quid autem tale facere ausi fuerint, ipsi quidem falsitatis rei constituentur, volumina autem eorum omnimodo corrumpentur. Si quid vero, ut supra dictum est, ambiguum fuerit visum, hoc ad Imperiale culmen per iudices referatur, & ex auctoritate Augusta manifestetur, cui soli concessum est leges & condere, & interpretari. §. 22. Eandem autem poenam falsitatis constitui- mus & adversus eos, qui in posterum Leges nostras per siglorum obscuritates ausi fuerint conscribere: omnia enim, id est, & nomina Prudentium, & titulos, & librorum numeros per consequentias literarum volumus, non per sigla, manifestari: ita, ut qui talem librum sibi paraverit, in quo sigla posita sunt, in qualemcunque locum libri, vel voluminis, sciat inutilis se esse codicis dominum: neque enim licentiam aperimus ex tali codice in iudicium aliquid recitare, qui in quacunque sua parte siglorum haberet malitias. Ipse autem librarius, qui eas inscribere ausus fuerit, non solum criminali poena, secundum quod dictum est, plectetur: sed etiam libri æstimationem in duplum domino reddat, si & ipse dominus ignorans talem librum vel comparaverit, vel confici curaverit:

verit: quod & antea a nobis dispositum est, & in Latina Constitutione, & in Græca, quam ad Legum professores dimisimus. §. 23. Leges autem nostras, quæ in his codicibus, id est, Institutionum, seu Elementorum, & Digestorum vel Pandectarum posuimus, suum obtinere robur ex tertio nostro felicissimo sancimus Consulatu præsentis duodecimæ indictionis, tertio Kalendas Januarias, in omne ævum valituras, & una cum nostris Constitutionibus pollentes, & suum vigorem in judiciis ostendentes in omnibus causis, siue quæ postea emerferint, siue quæ in judiciis adhuc pendent, nec eas judicialis, vel amicalis forma compefcuit: * quæ enim jam vel judiciali sententia finita sunt, vel amicali pacto sopita, hæc resuscitari nullo volumus modo. Bene autem properavimus in tertium nostrum Consulatam & has Leges edere: quia maximi Dei, & Domini nostri Jesu Christi auxilium

felicissimum cum nostræ Reipublicæ donavit: cum in hunc & bella Parthica abolita sunt, & quieti perpetuæ tradita, & tertia pars mundi nobis adcrevit. Post Europam enim & Asiam, & tota Lybia nostro imperio adjuncta est, & tanto operi Legam caput impositum est: omnia cœlestia dona nostro tertio Consulatui indulta. §. 24. Omnes itaque judices nostri pro sua jurisdictione easdem Leges suscipiant, & tam in suis judiciis, quam in hac regia urbe habeant, & proponant, & præcipue vir excelsus hujus almæ urbis Præfectus: curæ autem erit tribus excelsis Præfectis prætoris, tam Orientalibus, quam Illyricis, necnon Libycis, per suas auctoritates omnibus, qui suæ jurisdictioni suppositi sunt, eas manifestare. Data septimo decimo Kalendis Januariis, Justiniano domino nostro ter Consule.

D I G E S T O R U M

S E U

P A N D E C T A R U M

LIBER PRIMUS.

TIT. I.

DE JUSTITIA, ET JURE.

1. ULPIANUS lib. 1. Institutionum.

JURI operam daturum prius nosse oportet, unde nomen *Juris* descendat. Est autem a justitia appellatum: nam (ut eleganter Celsus definit) Jus est ars boni & æqui. §. 1. Cujus merito quis nos Sacerdotes appellet. Justitiam namque colimus, & boni & æqui notitiam profiteamur: æquum ab iniquo separantes, licitum ab illicito discernentes: bonos non solum metu pcenarum, verum etiam premiorum quoque exhortatione efficere cupientes: veram (nisi fallor) philosophiam, non simulatam, affectantes. §. 2. Hujus studii duæ sunt positiones: publicum, & privatum. † Publicum Jus est, quod ad statum rei Romanæ spectat: privatum, quod ad singulorum utilitatem: sunt enim quædam publice utilia, quædam privata. Publicum Jus in sacris, in sacerdotibus, in magistratibus consistit. Privatum Jus tripartitum est: collectum etenim est ex naturalibus præceptis, aut gentium, aut civilibus. §. 3. Jus naturale est, quod natura omnia animalia docuit. Nam jus istud non humani generis proprium, sed omnium animalium, quæ in terra, quæ in mari nascuntur, avium quoque commune est. Hinc descendit maris atque scemina conjunctio, quam nos *matrimonium* appellamus: hinc liberorum procreatio, hinc educatio: videmus etenim cætera quoque animalia, feras etiam, istius juris peritia censer. §. 4. Jus gentium est, quo gentes humanæ utuntur. Quod a naturali recedere, facile intelligere licet: quia illud omnibus animalibus, hoc solis hominibus inter se commune sit:

2. POMPONIUS lib. singulari Enchiridii.

Veluti erga Deum religio; ut parentibus & patriæ pareamus;

3. FLORENTINUS lib. 1. Institutionum.

VT vim, atque injuriam propulsemus: nam jure hoc evenit, ut quod quisque ob tutelam corporis sui fecerit, jure fecisse existimetur: & cum inter nos cognationem quandam natura constituit, consequens est, hominem homini insidiari nefas esse.

4. ULPIANUS lib. 1. Institutionum.

Manumissiones quoque juris gentium sunt. † Est autem manumissio, de manu missio, id est, datio libertatis: nam, quamdiu quis in servitute est, manui & potestati suppositus est: manumissus, liberatur potestate. † Quæ res a jure gentium originem sumpsit: utpote cum jure naturali omnes liberi nascerentur, nec esset nota manumissio, cum servitus esset incognita. Sed posteaquam jure gentium servitus invalit, sequutum est beneficium manumissionis: & cum uno naturali nomine *homines* appellaremur, jure gentium tria genera esse coeperunt; liberi, & his contrarium servi, & tertium genus liberti, id est, hi, qui desierant esse servi.

5. HERMOGENIANUS lib. 1. Juris Epitomarum.

EX hoc jure gentium introducta bella: discretæ gentes: regna condita: dominia distincta: agris termini positi: ædificia collocata: commercium, emptiones, venditiones, locationes, conductiones, obligationes institutæ; exceptis quibusdam, quæ [a] jure civili introductæ sunt.

6. ULPIANUS lib. 1. Institutionum.

Jus civile est, quod neque in totum a naturali, vel gentium recedit, nec per omnia ei servit: itaque cum aliquid addimus, vel detrahimus juri communi, jus proprium, id est civile, efficimus. §. 1. Hoc igitur Jus nostrum constat aut ex scripto, aut sine scripto: ut apud Græcos τῶν νόμων οἱ μὲν ὑγρυφοί, οἱ δὲ ἀγραφοί, id est, *legum aliæ quidem scriptæ, aliæ vero non scriptæ.*

K

7. PAPI-

7. PAPINIANUS lib. 2. Definitionum.

Jus autem civile est, quod ex Legibus, Plebiscitis, Senatusconsultis, Decretis Principum, auctoritate Prudentium venit. §. 1. Jus prætorium est, quod Prætores introduxerunt, adjuvandi, vel supplendi, vel corrigendi juris civilis gratia, propter utilitatem publicam: quod & *honorarium* dicitur, ad honorem Prætorum sic nominatum.

8. MARCIANUS lib. 1. Institutionum.

Nam & ipsum jus honorarium viva vox est Juris civilis.

9. GAJUS lib. 1. Institutionum.

Omnes populi, qui legibus & moribus reguntur, partim suo proprio, partim communi omnium hominum jure utuntur. † Nam quod quisque populus ipse sibi jus constituit, id ipsius proprium civitatis est: vocaturque *jus civile*, quasi jus proprium ipsius civitatis. Quod vero naturalis ratio inter omnes homines constituit, id apud omnes peræque custoditur: vocaturque *jus gentium*, quasi quo jure omnes gentes utuntur.

10. ULPIANUS lib. 1. Regularum.

Justitia est constans & perpetua voluntas jus suum cuique tribuendi. §. 1. Juris præcepta sunt hæc: honeste vivere, alterum non lædere, suum cuique tribuere. §. 2. Jurisprudentia est divinarum, atque humanarum rerum notitia: justique atque injusti scientia.

11. PAULUS lib. 14. ad Sabinum.

Jus pluribus modis dicitur. † Uno modo, cum id quod semper æquum ac bonum est, *jus* dicitur: ut est jus naturale. † Altero modo, quod omnibus aut pluribus in quaque civitate utile est: ut est jus civile. † Nec minus *jus* recte appellatur in civitate nostra jus honorarium. † Prætor quoque *jus reddere* dicitur, etiam cum inique decernit: relatione scilicet facta, non ad id, quod ita Prætor fecit, sed ad illud, quod Prætolem facere convenit. † Alia significatione *jus* dicitur locus, in quo jus redditur: appellatione collata ab eo, quod sit, in eo, ubi sit. Quem locum determinare hoc modo possumus: Ubiunque Prætor salva majestate imperii sui, salvoque more majorum, *jus* dicere constituit, is locus recte *jus* appellatur.

12. MARCIANUS lib. 1. Institutionum.

Nonnunquam *jus* etiam pro necessitudine dicimus: veluti, Est mihi jus cognationis, vel adfiniatatis.

TIT. 12.

DE ORIGINE JURIS, ET OMNIUM MAGISTRATUUM, ET SUCCESSIONE PRUDENTIUM.

1. GAJUS lib. 1. ad Legem XII. Tabularum.

Facturus legum vetustarum interpretationem, necessario prius ab Urbis initiis repetendum existinavi: non quia velim verbosos commentarios facere, sed quod in omnibus rebus animadverto id perfectum esse, quod ex omnibus suis partibus constaret. Et certe cujusque rei potissima pars principium est. Deinde, si in foro causas dicentibus nefas, ut ita dixerim, videtur esse, nulla præfatione facta, judici rem exponere: quanto magis interpretationem promittentibus inconveniens

erit, omissis initiis, atque origine non repetita, atque illotis, ut ita dixerim, manibus, propterea materiam interpretationis tractare? namque nisi fallor, istæ præfationes & libentius nos ad lectionem propositæ materiæ producant: & cum ibi venerimus, evidentior præstant intellectum.

2. POMPONIUS lib. singulari Enchiridii.

Necessarium itaque nobis videtur ipsius JURIS ORIGINEM, atque processum demonstrare. §. 1. Et quidem initio civitatis nostræ populus sine lege certa, sine jure certo primum agere instituit: omniaque manu a Regibus gubernabantur. §. 2. Postea aucta ad aliquem modum civitate, ipsum Romulum traditur populum in triginta partes divisisse, quas partes *Curias* appellavit: propterea quod tunc reipublicæ curam per sententias partium earum expediebat. Et ita *Leges* quasdam & ipse *Curias* ad populum tulit. † Tulerunt & sequentes Reges: quæ omnes conscriptæ exstant in libro Sexti Papirii: qui fuit illis temporibus, quibus Superbus Demarati Corinthii filius, ex Principalibus viris. Is liber, ut diximus, appellatur *jus civile Papirianum*: non quia Papirius de suo quicquam ibi adjecit, sed quod leges sine ordine latas in unum composuit. §. 3. Exactis deinde Regibus *Lege Tribunitia*, omnes leges hæc exoleverunt: iterumque cœpit populus Romanus incerto magis jure, & consuetudine ali, quam per latam legem: idque prope viginti annis passus est. §. 4. Postea ne diutius hoc fieret: placuit publica autoritate *Decem* constitui viros, per quos peterentur leges a Græcis civitatibus, & civitas fundaretur legibus: quas in tabulas eboreas perscriptas pro Rostris composuerunt, ut possent leges apertius percipi: datumque est eis jus eo anno in civitate summum, uti leges & corrigerent, si opus esset & interpretarentur: neque provocatio ab eis, sicut a reliquis magistratibus fieret. Qui ipsi animadvertenter aliquid deesse istis primis legibus: ideoque sequenti anno alias duas ad easdem tabulas adjecerunt: & ita ex accidentia appellatæ sunt *Leges duodecim tabularum*: quarum ferendarum auctorem fuisse decemviris Hermodorum quendam Ephesum, exulantem in Italia, quidam retulerunt. §. 5. His legibus latis, cœpit, ut naturaliter evenire solet, ut interpretatio desideraret Prudentium autoritate necessariam esse *disputationem fori*. Hæc disputatio, & hoc jus, quod sine scripto venit, compositum a Prudentibus, propria parte aliqua non appellatur, ut cæteræ partes Juris suis nominibus designantur, datis propriis nominibus cæteris partibus: sed communi nomine appellatur *jus civile*. §. 6. Deinde ex his legibus, eodem tempore fere, actiones composita sunt, quibus inter se homines disceptarent: quas actiones ne populus prout vellet institueret, certas solennesque esse voluerunt: & appellatur hæc pars Juris *legis actiones*, id est legitimæ actiones. Et ita eodem pene tempore tria hæc jura nata sunt: *Leges duodecim Tabularum*: ex his finire cœpit jus civile: ex iisdem legis actiones composita sunt. † Omnium tamen harum & interpretandi scientia, & actiones, apud collegium Pontificum erant: ex quibus constituebatur,

batur, quis quoquo anno praeesset privatis: & fere populus annis prope centum hac consuetudine usus est. §. 7. Postea cum Appius Claudius proposuisset, & ad formam redegeret has actiones: Gnaeus Flavius scriba ejus, libertini filius, subreptum librum populo tradidit: & adeo gratum, fuit id munus populo, ut Tribunus plebis fieret, Senator, & Aedilis curulis. Hic liber, qui actiones continet, appellatur *jus civile Flavianum*: sicut ille, *jus civile Papirianum*: nam nec Gnaeus Flavius de suo quicquam adjecit libro. † Augescente civitate, quia deerant quaedam genera agendi, non post multum temporis spatium Sextus Aelius alias actiones composuit, & librum populo dedit, qui appellatur *jus Aelianum*. §. 8. Deinde cum esset in civitate Lex XII. Tabularum, & *jus civile*: essent & legis actiones: evenit, ut plebs in discordiam cum patribus perveniret, & secederet, sibi que jura constitueret, quae jura *Plebiscita* vocantur. Mox cum revocata esset plebs, quia multae discordiae nascebantur de his plebiscitis, pro legibus placuit & ea observari, *lege Hortensia*: & ita factum est, ut inter Plebiscita & Legem species constituendi interessent: potestas [autem] eadem esset. §. 9. Deinde, quia difficile plebs convenire coepit, populus [certe] multo difficilius in tanta turba hominum: necessitas ipsa curam reipublicae ad Senatum deduxit. Ita coepit Senatus se interponere: & quidquid constitueret, observabatur: idque *jus* appellabatur *Senatusconsultum*. §. 10. Eodem tempore & magistratus jura reddebant: & ut scirent cives, quod *jus* de quaque re quisque dicturus esset, seque praemuniret; *Edicta* proponebant: quae *edicta* Praetorum, *Jus Honorarium* constituerunt. † *Honorarium* dicitur, quod ab honore Praetoris venerat. §. 11. Novissime, sicut ad pauciores juris constituendi vias transisse ipsis rebus dictantibus videbatur: per partes evenit, ut necesse esset reipublicae per unum consuli: nam Senatus non perinde omnes provincias probe gerere poterat. Igitur constituto Principe, datum est ei *jus*, ut quod constitueret, ratum esset. §. 12. Ita in civitate nostra, aut *Jure*, id est, *Lege* constituitur: aut est proprium *Jus civile*, quod sine scripto in sola Prudentium interpretatione consistit: aut sunt Legis actiones, quae formam agendi continent: aut *Plebiscitum*, quod sine auctoritate Patrum est constitutum: aut est magistratum *Edictum*, unde *Jus honorarium* nascitur: aut *Senatusconsultum*, quod solum Senatu constituyente indicitur, sine lege: aut est Principalis Constitutio, id est, ut quod ipse Princeps constituit, pro lege servetur. §. 13. Post originem juris, & processum cognitum, consequens est, ut de magistratum nominibus & origine cognoscamus: quia, ut exposuimus, per eos, qui juri dicundo praesunt, effectus rei accipitur. Quantum est enim *jus*, in civitate esse, nisi sint, qui jura regere possint? Post hoc deinde de auctorum successione dicemus: quod constare non potest *jus*, nisi sit aliquis Jurisperitus, per quem possit quotidie in melius produci. §. 14. Quod ad magistratus attinet, initio civitatis hujus constat, Reges omnem potestatem habuisse. §. 15. Iisdem temporibus

& *Tribunum Celerum* fuisse constat. Is autem erat qui Equitibus praeerat, & veluti secundum locum a regibus obtinebat: quo in numero fuit Junius Brutus, qui auctor fuit Reges ejiciendi. §. 16. Exactis deinde Regibus, *Consules* constituti sunt duo, penes quos summum *jus* uti esset, lege rogatum est. † Dicti sunt ab eo, quod plurimum reipublicae consulerent: qui tamen ne per omnia regiam potestatem sibi vindicarent, lege lata factum est, ut ab eis provocatio esset, neve possent in caput civis Romani animadvertere injussu populi: solum relictum est iis ut coercere possent, ut in vincula publica duci juberent. §. 17. Post deinde, cum census jam majori tempore agendus esset, & Consules non sufficerent, huic quoque officio *Censores* constituti sunt. §. 18. Populo deinde aucto, cum crebra orirentur bella, & quaedam acriora a finitimis inferrentur, interdum re exigente, placuit majoris potestatis magistratum constitui: itaque *Dictatores* proditi sunt, a quibus nec provocandi *jus* fuit: & quibus etiam capitis animadversio data est. † Hunc magistratum, quoniam summam potestatem habebat, non erat fas ultra sextum mensem retinere. §. 19. Et his Dictatoribus *Magistri equitum* injungebantur: sic, quomodo regibus *Tribuni Celerum*: quod officium fere tale erat, quale hodie Praefectorum praetorio: magistratus tamen habebantur [legitimi]. §. 20. Iisdem temporibus cum plebs a Patribus secessisset, anno fere septimodecimo post reges exactos: *Tribunos* sibi in monte Sacro creavit, qui essent plebei magistratus: dicti *Tribuni*, quod olim in tres partes populus divisus erat, & ex singulis singuli creabantur: vel quia *tribuum* suffragio creabantur. §. 21. Itemque ut essent, qui aedibus praessent, in quibus omnia scita [sua] plebs deferbat: duos ex plebe constituerunt, qui etiam *Aediles* appellati sunt. §. 22. Deinde cum aerarium populi auctius esse coepisset: ut essent qui illi praessent, constituti sunt *Quaestores*, [qui pecuniae praessent:] dicti ab eo, quod inquirendae, & conservandae pecuniae causa creati erant. §. 23. Et quia, ut diximus, de capite civis Romani injussu populi, non erat lege permisum Consulibus, *jus* dicere: propterea *Quaestores* constituebantur a populo, qui capitalibus rebus praessent: hi appellabantur *Quaestores parricidii*: quorum etiam meminit Lex XII. Tabularum. §. 24. Et cum placuisset leges quoque ferri: latum est ad populum, uti omnes magistratu se abdicarent: quo *Decemviri* constituti anno uno cum magistratum prorogarent sibi, & cum injuriose tractarent, neque vellent deinceps sufficere magistratibus, ut ipsi & factio sua perpetuo rempublicam occupatam retinerent: nimia, atque aspera dominatione eo rem perduxerant, ut exercitus a Republica secederet. Initium fuisse secessionis dicitur Verginius quidam, qui (cum animadvertisset, Appium Claudium, contra *jus*, quod ipse ex vetere jure in duodecim Tabulas transtulerat, vindicias filiae suae a se abduxisse: & secundum eum, qui in servitutem ab eo suppositus petierat, dixisse: captumque amore virginis omne fas ac nefas miscuisse) indignatus, quod vetustissima juris observantia in persona filiae suae defecisset (utpote cum Brutus,

rus, qui primus Romæ Consul fuit, vindicias secundum libertatem dixisset in persona Vindicis Vitelliorum servi, qui prodicionis conjurationem indicio suo detexerat) & castitatem filiae vitæ quoque ejus præferendam putaret, arrepto cultro de taberna lanionis filiam interfecit; in hoc scilicet, ut morte virginis contumeliam stupri arceret: ac protinus recens a cæde, madenteque adhuc filiae cruore, ad commilitones confugit: qui universi de Alcido (ubi tunc belli gerendi causa legiones erant) relictis ducibus pristinis, signa in Aventinum transtulerunt: omnisque plebs urbana mox eodem se contulit: [populique consensu partim in carcere necati]. Ita rursus Respublica suum statum recepit. §. 25. Deinde, cum post aliquot annos, quam XII. Tabulæ latæ sunt, & plebs contenderet cum Patribus, & vellet ex suo quoque corpore Consules creare, & Patres recusarent: factum est, ut *Tribuni militum* crearentur, partim ex plebe, partim ex Patribus, consulari potestate. Hique constituti sunt vario numero: interdum enim viginti fuerunt, interdum plures, nonnunquam pauciores. §. 26. Deinde cum placuisset creari etiam ex plebe Consules: cœperunt ex utroque corpore constitui. Tunc ut aliquo pluris Patres haberent, placuit duos ex numero Patrum constitui: ita facti sunt *Ædiles curules*. §. 27. Cumque Consules avocarentur bellis finitimis; neque esset, qui in civitate jus reddere posset: factum est, ut *Prætor* quoque crearetur, qui *urbanus* appellatus est, quod in urbe jus redderet. §. 28. Post aliquot deinde annos, non sufficiente eo Prætor, quod multa turba etiam peregrinorum in civitatem veniret, creatus est & alius *Prætor*, qui *peregrinus* appellatus est, ab eo, quod plerumque inter peregrinos jus dicebat. §. 29. Deinde cum esset necessarius magistratus, qui hæc præficeret: *Decemviri litibus judicandis* sunt constituti. §. 30. Eodem tempore & *Quatuor viri*, qui curam viarum gererent: & *Triumviri monetales*, æris, argenti, auri flatores: & *Triumviri capitales*, qui carceris custodiam haberent: ut, cum animadverti oporteret, interventu eorum fieret. §. 31. Et quia magistratibus, vespertinis temporibus, in publicum esse inconveniens erat, *Quinque viri* constituti sunt *cis Tiberim*, & *ultra Tiberim*, qui possint pro magistratibus fungi. §. 32. Capta deinde Sardinia, mox Sicilia, item Hispania, deinde Narbonensi provincia, totidem *Prætores*, quot provinciæ in ditionem venerant, creati sunt: partim qui urbanis rebus, partim qui provincialibus præficerent. † Deinde Cornelius Sylla quaestiones publicas constituit: velati de falso, de parricidio, de sicariis: & *Prætores* quatuor adiecit. † Deinde Caius Julius Cæsar duos *Prætores*, & duos *Ædiles*, qui frumento præficerent, & a Cere Cereales constituit. Ita duodecim *Prætores*, sex *Ædiles* sunt creati. † Divus deinde Augustus sedecim *Prætores* constituit. † Post deinde divus Claudius duos *Prætores* adiecit, qui de fideicommissis jus dicerent: ex quibus unum divus Titus detraxit: & adiecit divus Nerva, qui inter fiscum & privatos jus diceret. Ita decem & octo *Prætores* in civitate jus dicunt. §. 33. Et hæc omnia,

quotiens in republica sunt magistratus, observantur: quotiens autem proficiscuntur, unus relinquitur, qui jus dicat: is vocatur *Præfectus urbis*: qui *Præfectus* olim constituebatur, postea fere Latinarum feriarum causa introductus est, & quotannis observatur: nam *Præfectus annonæ*, & *vigilum* non sunt magistratus: sed extra ordinem, utilitatis causa, constituti sunt: & tamen hi, quos *Cistiberes* diximus, postea *Ædiles* senatusconsulto creabantur. §. 34. Ergo ex his omnibus decem *Tribuni plebis*, *Consules* duo, decem & octo *Prætores*, sex *Ædiles*, in civitate jura reddebant. §. 35. Juris civilis scientiam plurimi & maximi viri professi sunt: sed qui eorum maximæ dignationis apud populum Romanum fuerunt, [eorum] in præsentia mentio habenda est, ut appareat, a quibus & qualibus hæc jura orta & tradita sunt. † Et quidem ex omnibus, qui scientiam nacti sunt, ante *TIBERIUM CORUNCANIUM* publice professum neminem, traditur: cæteri autem ad hunc vel in latenti Jus civile retinere cogitabant, solumque consultatoribus [vacare], potius quam discere volentibus se præstabant. §. 36. Fuit autem in primis peritus *PUBLIUS PAPIRIUS*, qui *Leges regias* in unum contulit. † Ab hoc *APPIUS CLAUDIUS*, unus ex *Decemviris*, cujus maximum consilium in XII. Tabulis scribendis fuit. † Post hunc *APPIUS CLAUDIUS* ejusdem generis maximam scientiam habuit: hic *CENTEMMANUS* appellatus est, Appiam viam stravit, & aquam *Claudianam* induxit, & de *Pyrrho* in urbe non recipiendo sententiam tulit: hunc etiam actiones scripsisse traditum est; primum de usurpationibus, qui liber non extat. Idem *Appius Claudius*, qui videtur ab hoc processisse, R. literam invenit: ut pro *Valerii* essent, & pro *Fusis Furii*. §. 37. Fuit post eos maximæ scientiæ *SEMPRONIUS*: quem populus Romanus σοφός, id est, sapientem appellavit: nec quisquam ante hunc, aut post hunc, hoc nomine cognominatus est. *GAIUS SCIPIO NASICA*, qui optimus a Senatu appellatus est: cui etiam publice domus in sacra via data est, quo facilius consuli posset. Deinde *QVINTUS MUCIUS*: qui ad *Carthaginienses* missus legatus, cum essent duæ tesserae posita, una pacis, altera belli, arbitrio sibi dato, utram vellet referret Romam, utramque sustulit, & ait, *Carthaginienses petere debere, utram mallent accipere*. §. 38. Post hos fuit *TIBERIUS CORUNCANIUS*, ut dixi, qui primus profiteri cœpit: cujus tamen scriptum nullum extat, sed responsa complura & memorabilia ejus fuerunt. Deinde *SEXTUS ÆLIUS*, & frater ejus *PUBLIUS ÆLIUS*, & *PUBLIUS ATILIUS* maximam scientiam in profitendo habuerunt: ut duo *Ælii* etiam *Consules* fuerint. *Atilius* autem primus a populo sapiens appellatus est. *Sextum Ælium* etiam *Ennius* laudavit, & extat illius liber, qui inscribitur *Tripertita*, qui liber veluti cunabula juris continet. *Tripertita* autem dicitur quoniam *Lege* duodecim *Tabularum* præposita, jungitur interpretatio, dein subtextitur *Legis actio*. Ejusdem esse tres alii libri referuntur: quos

quos tamen quidam negant ejusdem esse. Hos sectatus ad aliquid est [CATO. Deinde] MARCUS CATO princeps Porciæ familiæ, cujus & libri exstant: sed plurimi filii ejus, ex quibus cæteri oriuntur. §. 39. Post hos fuerunt PUBLIUS MUCIUS, & BRUTUS, & MANILIUS: qui fundaverunt Jus civile. Ex his Publius Mucius etiam decem libellos reliquit: Brutus, septem: Manilius, tres: & exstant volumina scripta, Manilii monumenta. Illi duo consulares fuerunt: Brutus, prætorius: Publius autem Mucius, etiam Pontifex maximus. §. 40. Ab his profecti sunt PUBLIUS RUTILIUS RUFUS, qui Romæ Consul, & Asiæ Proconsul fuit: PAULUS VERGINIUS: & QUINTUS TUBERO, ille Stoicus, Panætii auditor, qui & ipse Consul. Etiam SEXTUS POMPEIUS Gnæi Pompeii patruus fuit eodem tempore: & COELIUS ANTIPATER, qui historias conscripsit; sed plus eloquentiæ, quam scientiæ juris operam dedit: etiam LUCIUS CRASSUS, frater Publii Mucii, qui MUCIANUS dictus est; hunc Cicero ait Jurisconsultorum disertissimum. §. 41. Post hos QUINTUS MUCIUS Publii filius, Pontifex maximus Jus civile primus constituit, generatim in libros decem & octo redigendo. §. 42. Mucii auditores fuerunt complures: sed præcipuæ autoritatis AQUILIUS GALLUS, BALBUS LUCILLIUS, SEXTUS PAPIRIUS, GAIUS JUVENTIUS: ex quibus Gallum maximæ autoritatis apud populum fuisse, Servius dicit. Omnes tamen hi a Servio Sulpicio nominantur: alioquin per se eorum scripta non talia exstant, ut ea omnes adpetant; denique nec versantur omnino scripta eorum inter manus hominum, sed Servius libros suos complevit: pro cujus scriptura, ipsorum quoque memoria habetur. §. 43. SERVIUS cum in causis orandis primum locum, aut pro certo post Marcum Tullium obtineret, traditur ad consulendum Quintum Mucium de re amici sui pervenisse, cumque eum sibi respondisse de jure Servius parum intellexisset, iterum Quintum interrogasse, & a Quinto Mucio responsum esse, nec tamen percepisse, & ita objurgatum esse a Quinto Mucio; namque eum dixisse, *turpe esse patricio, & nobili, & causis oranti, jus, in quo versaretur, ignorare: ea velut contumelia Servius tractatus, operam dedit Iuri civili: & plurimum eos, de quibus locuti sumus, audiit; institutus a Balbo Lucillio, instructus autem maxime a Gallo Aquilio, qui fuit Cercinæ. Itaque libri complures ejus exstant Cercinæ confecti. Hic cum in legatione perisset, statuam ei populus Romanus pro Rostris posuit: & hodieque exstat pro Rostris Augusti. Hujus volumina complura exstant: reliquit autem prope centum & octoginta libros. §. 44. Ab hoc plurimi profecerunt. Fere tamen hi libros conscripserunt: ALFENUS VARUS, GAIUS, AULUS OFILIUS, TITUS CÆSIUS, AUFIDIUS TUCCA AUFIDIUS NAMUSA, FLAVIUS PRISCUS, GAIUS ATEIUS, PACHVIUS, LABEO ANTISTILIUS, Labeonis Antistii pater, CINNA, PUBLICIUS GELLIUS. Ex his decem,*

libros octo conscripserunt, quorum omnes, qui fuerunt, libri digesti sunt ab Aufidio Namusa in centum quadraginta libros. † Ex his auditoribus plurimum auctoritatis habuit Alfenus Varus, & Aulus Ofilius: ex quibus Varus & Consul fuit, Ofilius in equestri ordine perseveravit. Is fuit Cæsari familiarissimus: & libros de Jure civili plurimos, & qui omnem partem operis fundarent, reliquit, nam de legibus Vicensimæ primus conscribit, de jurisdictione: idem edictum Prætoris primus diligenter composuit: nam ante eum Servius duos libros ad Brutum perquam brevissimos ad Edictum subscriptos reliquit. §. 45. Fuit eodem tempore & TREBATIUS, qui idem Cornelii Maximi auditor: fuit AULUS CASCCELLIUS, QUINTUS MUCIUS Volusii auditor: denique in illius honorem testamento Publium Mucium nepotem ejus reliquit heredem: fuit autem quæstorius, nec ultra proficere voluit, cum illi etiam Augustus consulatum offerret. Ex his Trebatius peritior Cascellio, Cascellius Trebatio elequentior fuisse dicitur, Ofilius utroque doctior. Cascellii scripta non exstant, nisi unus liber *Benedictorum*: Trebatii complures, sed minus frequentantur. §. 46. Post hoc quoque TUBERO fuit, qui Ofilio operam dedit: fuit autem patricius, & transiit a causis agendis ad Jus civile; maxime postquam Quintum Ligarium accusavit, nec obtinuit apud Caium Cæsarem. Is est Quintus Ligarius, qui, cum Africæ oram teneret, infirmum Tuberone applicare non permisit, nec aquam haurire: quo nomine eum accusavit, & Cicero defendit. Exstat ejus oratio [satis] pulcherrima, quæ inscribitur, *pro Quinto Ligario*. Tubero doctissimus quidem habitus est Juri publici, & privati: & complures utriusque operis libros reliquit. Sermone etiam antiquo usus affectavit scribere: & ideo parum libri ejus grati habentur. §. 47. Post hunc maximæ auctoritatis fuerunt ATEIUS CAPITO, qui Ofilium secutus est: & ANTISTILIUS LABEO, qui omnes hos audivit: institutus est autem a Trebatio. † Ex his Ateius, Consul fuit: Labeo noluit, cum offerretur ei ab Augusto consulatus, quo suffectus fieret, [&] honorem suscipere: sed plurimum studiis operam dedit: & totum annum ita diviserat, ut Romæ sex mensibus cum studiosis esset, sex mensibus secederet, & conscribendis libris operam daret. Itaque reliquit quadringenta volumina: ex quibus plurima inter manus versantur. † Hi duo primum veluti diversas sectas fecerunt: nam Ateius Capito in his, quæ ei tradita fuerant, perseverabat: Labeo ingenii qualitate, & fiducia doctrinæ, qui & cæteris operis sapientiæ operam dederat, plurima innovare instituit. Et ita Ateio Capitori MASSURIUS SABINUS successit, Labeoni Nerva: adhuc eas dissensiones auxerunt. [Hic etiam] Nerva Cæsari familiarissimus fuit. Massurius Sabinus in equestri ordine fuit, & publice primus scripsit. Posteaque hoc coepit beneficium [dari] a Tiberio Cæsare: hoc tamen illi concessum erat. † Et, ut obiter sciamus, ante tempora Augusti publice respondendi jus non a Principibus dabatur: sed qui

qui fiduciam studiorum suorum habebant, consulentibus respondebant: neque responsa utique signata dabant: sed plerumque iudicibus ipsi scribebant; aut testabantur, qui illos consulebant. Primus divus Augustus, ut major Juris auctoritas haberetur, constituit, ut ex auctoritate ejus responderent: & ex illo tempore peti hoc pro beneficio coepit. Et ideo optimus Princeps Hadrianus, cum ab eo viri prætatorii peterent, ut sibi liceret respondere, rescripsit eis, hoc non peti, sed præstari solere: & ideo si quis fiduciam sui haberet, delectari se; populo ad respondendum se præpararet. † Ergo Sabino concessum est a Tiberio Cæsare, ut populo responderet; qui in equestri ordine jam grandis natus, & fere annorum quinquaginta receptus est: huic nec amplæ facultates fuerunt, sed plurimum a suis auditoribus sustentatus est. † Huic successit GAIUS CASSIUS LONGINUS, natus ex filia Tuberonis, quæ fuit neptis Servii Sulpitii: & ideo proavum suum Servium Sulpitium appellat. Hic Consul fuit cum Quartino, temporibus Tiberii, sed plurimum in civitate auctoritatis habuit, eoque donec eum Cæsar civitate pelleret: expulsus ab eo in Sardiniam, revocatus a Vespasiano, diem suum obiit. † Nervæ successit PROCULUS. Fuit eodem tempore & NERVA FILIUS. Fuit & alius LONGINUS ex equestri quidem ordine, qui postea ad Præturam usque pervenit: sed Proculi auctoritas major fuit, nam etiam plurimum potuit, appellatique sunt partim Cassiani, partim Proculiani: quæ origo a Capitone, & Labeone coeperat. † Cassio CÆLIUS SABINUS successit, qui plurimum temporibus Vespasiani potuit: Proculo PEGASUS, qui temporibus Vespasiani Præfectus Urbi fuit: Cælio Sabino PRISCUS JAVOLENUS: Pegaso, CELSUS: patri Celso, CELSUS FILIUS, & PRISCUS NERATIUS; qui utrique Consules fuerunt, Celsus quidem & iterum: Javoleno Prisco ABURNUS VALENS, & TUSCIANUS, item SALVIUS JULIANUS.

TIT. III.

DE LEGIBUS, SENATUSQUE CONSULTIS, ET LONGA CONSUE-
TUDINE.

I. PAPINIANUS lib. 1. Definitionum.

LEX est commune præceptum, virorum Prudentium consultum: delictorum, quæ sponte vel ignorantia contrahuntur, coercitio: communis reipublicæ sponsio.

2. MARCIANUS lib. 1. Institutionum.

NAM & Demosthenes orator sic definit: τὰ τοῦ νόμου, ἢ πάντας ἀνθρώπους προσήκει πείθεσθαι διὰ πολλὰ, καὶ μέγιστα ὅτι πᾶς ἐστὶ νόμος εὐρημα μὲν καὶ δῆρον θεῶν, δόγμα δὲ ἀνθρώπων φρονίμων, ἐπανέστωμα δὲ τῶν ἐκείνων καὶ ἀκούσιων ἀμαρτημάτων, πᾶσι δὲ συνδήκη κοινὴ, κατ' ἣν ἕκαστος προσήκει ζῆν τοῖς ἐν τῇ πόλει. id est, Lex est, cui omnes obtemperare convenit: tum ob alia multa, tum vel maxime eo, quod omnis Lex inventum ac munus Dei est, de rebus vero prudentium hominum, coercitio eorum, quæ sponte, vel involuntarie delinquantur, communis sponsio civitatis: ad cuius præscriptum omnes, qui in ea republica sunt, vitam instituere debent.

Sed & Philosophus summæ Stoicæ sapientiæ Chrysippus sic incipit libro, quem fecit περὶ νόμου, ὁ νόμος πάντων ἐστὶ βασιλεὺς θεῶν τε, καὶ ἀνθρώπων πραγμάτων. δεῖ δὲ αὐτὸν προστάτην τε εἶναι τῶν καλῶν καὶ τῶν κειρῶν, καὶ ἔρχεσθαι καὶ ἔγγεινα καὶ κατὰ τὸ τοῦ νόμου τε εἶναι δικαίων καὶ ἀδίκων καὶ τῶν φύσει πολιτικῶν ζώων, προτατικὸν μὲν ὧν ποιητέων, ἀπαγορευτικὸν δὲ ὧν ἔστι ποιητέων. id est, de Leges Lex est omnium divinarum, & humanarum rerum regina. Oportet autem eam esse præsidem & bonis & malis, & principem & ducem esse: & secundum hoc, regulam esse justorum, & injustorum, & eorum, quæ natura civilia sunt animalium, præceptivam quidem faciendorum, prohibitive autem non faciendorum.

3. POMPONIUS lib. 25. ad Sabinum.

IURA constitui oportet, ut dixit Theophrastus, in his quæ ἐπὶ τὸ πλεῖστον, id est, ut plurimum, accidunt, non quæ ἐκ παραλόγου, id est, ex inopinato.

4. CELSUS lib. 5. Digestorum.

EX his, quæ forte uno aliquo casu accidere possunt, iura non constituuntur.

5. IDEM lib. 17. Digestorum.

NAM ad ea potius debet aptari ius, quæ & frequenter, & facile, quam quæ perraro eveniunt.

6. PAULUS lib. 17. ad Plautium.

Tὸ γὰρ ἕκαστος ἢ δις, id est, Quod enim semel aut bis existit, ut ait Theophrastus, παραβαίνουσιν οἱ νομοθέται, id est, prætereunt legislatores.

7. MODESTINUS lib. 1. Regularum.

LEGIS VIRTUS [hæc] est: imperare, vetare, permittere, punire.

8. ULPIANUS lib. 3. ad Sabinum.

IURA non in singulas personas, sed generaliter constituantur.

9. IDEM lib. 16. ad Edictum.

NON ambigitur, Senatam ius facere posse.

10. JULIANUS lib. 59. Digestorum.

NEQUE Leges, neque Senatusconsulta ita scribi possunt, ut omnes casus, qui quandoque inciderint, comprehendantur: sed sufficit [&] ea, quæ plerumque accidunt, contineri.

11. IDEM lib. 90. Digestorum.

ET ideo de his, quæ primo constituuntur, aut interpretatione, aut Constitutione optimi Principis certius statuendum est.

12. IDEM lib. 15. Digestorum.

NON possunt omnes articuli singillatim aut legibus, aut senatusconsultis comprehendi: sed cum in aliqua causa sententia eorum manifesta est, is, qui jurisdictioni præest, ad similia procedere, atque ita ius dicere debet.

13. ULPIANUS lib. 1. ad Edictum

Ædilium curulium.

NAM, ut ait Pedius, quotiens lege aliquid, unum vel alterum introductum est, bona occasio est, cætera, quæ tendunt ad eandem utilitatem, vel interpretatione, vel certe jurisdictione suppleri.

14. PAULUS lib. 54. ad Edictum.

QUOD vero contra rationem juris receptum est, non est producendum ad consequentias.

15. JULIANUS lib. 27. Digestorum.

IN his quæ contra rationem juris constituta sunt, non possumus sequi regulam juris.

16. PAU-

16. PAULUS lib. singulari de jure singulari.

Ius singulare est, quod contra tenorem rationis propter aliquam utilitatem auctoritate constitutum introductum est.

17. CELSUS lib. 26. Digestorum.

Scire leges non [hoc] est, verba earum tenere, sed vim ac potestatem.

18. IDEM lib. 29. Digestorum.

Benignius leges interpretandae sunt, quo voluntas earum conservetur.

19. IDEM lib. 33. Digestorum.

In ambigua voce legis ea potius accipienda est significatio, quae vitio caret: praesertim cum etiam voluntas legis ex hoc colligi possit.

20. JULIANUS lib. 55. Digestorum.

Non omnium, quae a maioribus constituta sunt, ratio reddi potest.

21. NERATIUS lib. 6. Membranarum.

Et ideo rationes eorum, quae constituuntur, inquiri non oportet: alioquin multa ex his, quae certa sunt, subvertuntur.

22. ULPIANUS lib. 35. ad Edictum.

Cum lex in praeteritum quid indulget, in futurum vetat.

23. PAULUS lib. 4. ad Plautium.

Minime sunt mutanda, quae interpretationem certam semper habuerunt.

24. CELSUS lib. 9. Digestorum.

Incivile est, nisi tota lege perspecta, una aliqua particula ejus proposita, judicare, vel respondere.

25. MODESTINUS lib. 8. Responsorum.

Nulla juris ratio, aut aequitatis benignitas patitur, ut quae salubriter pro utilitate hominum introducuntur, ea nos duriore interpretatione contra ipsorum commodam producamus ad severitatem.

26. PAULUS lib. 4. Quaestionum.

Non est novum, ut priores leges ad posteriores trahantur.

27. TERTULLIANUS lib. 1. Quaestionum.

Ideo, quia antiquiores leges ad posteriores trahi usitatum est: & semper quasi hoc legibus inesse credi oportet, ut ad eas quoque personas, & ad eas res pertinerent, quae quandoque similes erunt.

28. PAULUS lib. 5. ad Legem Juliam & Papiam.

Sed & posteriores leges ad priores pertinent: nisi contrariae sint: idque multis argumentis probatur.

29. IDEM lib. singul. ad legem Cinciam.

Contra legem facit, qui id facit, quod lex prohibet: in fraudem vero, qui salvis verbis legis, sententiam ejus circumvenit.

30. ULPIANUS lib. 4. ad Edictum.

Fraus enim legi fit, ubi, quod fieri noluit, fieri autem non vetuit, id fit: & quod distat *πρὸς τὸν νόμον*, id est, *dictum a sententia*; hoc distat fraus ab eo, quod contra legem fit.

31. IDEM lib. 13. ad Legem Juliam & Papiam.

Priaceps legibus solutus est: Augusta autem, licet legibus soluta non est, Principes tamen eadem illi privilegia tribuunt, quae ipsi habent.

32. JULIANUS lib. 94. Digestorum.

De quibus causis scriptis legibus non utimur, id custodiri oportet, quod moribus & consuetudine inductum est: & si qua in re hoc deficeret, tunc quod proximum & consequens ei est: si nec id quidem appareat, tunc jus, quo urbs Roma utitur, servari oportet. §. 1. In veterata consuetudo pro lege non immerito custoditur. (& hoc est jus, quod dicitur *moribus constitutum*.) Nam cum ipsae leges nulla alia ex causa nos teneant, quam quod judicio populi receptae sunt: merito & ea, quae sine ullo scripto populus probavit, tenebunt omnes: nam quid interest, suffragio populus voluntatem suam declaret, an rebus ipsis & factis? Quare rectissime etiam illud receptum est, ut leges non solum suffragio legi latoris, sed etiam tacito consensu omnium per consuetudinem abrogentur.

33. ULPIANUS lib. 1. de officio Proconsulis.

Interna consuetudo pro jure & lege in his, quae non ex scripto descendunt, observari solet.

34. IDEM lib. 4. de officio Proconsulis.

Cum de consuetudine civitatis, vel provinciae considerare quis videtur: primum quidem illud explorandum arbitror, an etiam contradicto aliquando judicio consuetudo firmata sit.

35. HERMOGENIANUS lib. 1. Juris Epitomarum.

Sed & ea, quae longa consuetudine comprobata sunt, ac per annos plurimos observata, velut tacita civium conventio, non minus, quam ea, quae scripta sunt jura, servantur.

36. PAULUS lib. 7. ad Sabinum.

Immo magnae auctoritatis hoc jus habetur: quod in tantum probatum est, ut non fuerit necesse scripto id comprehendere.

37. CALLISTRATUS lib. 1. Quaestionum.

Si de interpretatione Legis quaeratur; in primis inspicendum est, quo jure civitas retro in ejusmodi casibus usa fuisset: optima enim est Legum interpres consuetudo.

38. CALLISTRATUS lib. 1. Quaestionum.

Nam Imperator noster Severus rescripsit, in ambiguitatibus, quae ex legibus pronoscuntur, consuetudinem, aut rerum perpetuo similiter judicatarum auctoritatem, vim legis obtinere debere.

39. CELSUS lib. 23. Digestorum.

Quod non ratione introductum, sed errore primum, deinde consuetudine obtentum est: in aliis similibus non obtinet.

40. MODESTINUS lib. 1. Regularum.

Ergo omne jus aut consensus fecit, aut necessitas constituit, aut firmavit consuetudo.

41. ULPIANUS lib. 2. Institutionum.

Totum autem jus consistit aut in acquirendo, aut in conservando, aut in minuendo: aut enim hoc agitur, quemadmodum quid cujusque fiat; aut quemadmodum quis rem vel jus suum conservet; aut quomodo alienet, aut amittat.

TIT. IV.

DE CONSTITUTIONIBUS

PRINCIPUM.

ULPIANUS lib. 1. Institutionum.

Quod Principi placuit, legis habet vigorem: utpote

utpote cum *Lege regia*, quæ de imperio ejus lata est, populus ei & in eum omne suum imperium & potestatem conferat. §. 1. Quodcunque igitur Imperator per epistolam & subscriptionem statuit, vel cognoscens decrevit, vel de plano interlocutus est, vel edicto præcepit: legem esse constat. Hæc sunt, quas vulgo *Constitutiones* appellamus. §. 2. Plane ex his quædam sunt personales, nec ad exemplum trahuntur: nam quod Princeps alicui ob merita indulgit, vel si quam pecuniam irrogavit, vel si cui sine exemplo subvenit; personam non egreditur.

2. ULPIANUS lib. 4. Fideicommissorum.

IN rebus novis constituendis evidens esse utilitas debet, ut recedatur ab eo jure, quod diu æquum visum est.

3. JAVOLENUS lib. 13. Epistolarum.

Beneficium imperatoris, quod a divina scilicet ejus indulgentia proficiscitur, quam plenissime interpretari debemus.

4. MODESTINUS lib. 2. Excusationum.

A μεταγενέστεραι διατάξεις ἰσχυρότεραι τῶν προηγουμένων εἰσιν, id est, *Constitutiones tempore posteriores, potiores sunt his, quæ ipsas præcesserunt.*

TIT. V.

DE STATU HOMINUM.

1. GAIUS lib. 1. Institutionum.

Omne jus, quo utimur, vel ad personas pertinet, vel ad res, vel ad actiones.

2. HERMOGENIANUS lib. 1. Juris Epitomarum.

Cum igitur hominum causa omne jus constitutum sit: primo de personarum statu, ac post de cæteris, ordinem Edicti Perpetui secuti, & his proximos atque conjunctos applicantes titulos, ut res patitur, dicemus.

3. GAIUS lib. 1. Institutionum.

Summa itaque de jure personarum divisio hæc est: quod omnes homines aut liberi sunt, aut servi.

4. FLORENTINUS lib. 9. Institutionum.

Libertas est naturalis facultas ejus, quod cuique facere libet, nisi si quid vi, aut jure prohibetur. §. 1. *Servitus* est constitutio Juris gentium, qua quis dominio alieno contra naturam subjicitur. §. 2. *Servi* ex eo appellati sunt, quod Imperatores captivos vendere, ac per hoc servare, nec occidere solent. §. 3. *Mancipia* vero dicta, quod ab hostibus manu capiantur.

5. MARCIANUS lib. 1. Institutionum.

ET servorum quidem una est conditio: liberorum autem hominum quidam ingenui sunt, quidam libertini. §. 1. Servi autem in dominium nostrum rediguntur, aut Jure civili, aut gentium. Jure civili, si quis se major viginti annis ad pretium participandum venire passus est. Jure gentium servi nostri sunt, qui ab hostibus capiuntur, aut qui ex ancillis nostris nascuntur. §. 2. Ingenui sunt, qui ex matre libera nati sunt: sufficit enim liberam fuisse eo tempore, quo nascitur, licet ancilla concepit, & e contrario, si libera conceperit, deinde ancilla pariat, placuit eum, qui nascitur, liberum nasci. Nec interest justis nuptiis concepit, an vulgo: quia non debet calamitas matris nocere ei, qui in ventre est. §. 3. Ex hoc

quæsitum est: si ancilla prægnans, manumissa sit, deinde ancilla postea facta, aut expulsa civitate pepererit; liberum, an servum pariat? & tamen rectius probatum est, liberum nasci: & sufficere ei, qui in ventre est, liberam matrem vel medio tempore habuisse.

6. GAIUS lib. 1. Institutionum.

Libertini sunt, qui ex justa servitute manumissi sunt.

7. PAULUS lib. singulari de portionibus quæ liberis damnatorum conceduntur.

Qui in utero est, perinde ac si in rebus humanis esset, custoditur, quotiens de commodis ipsius partus quæritur: quamquam alii, antequam nascatur, nequaquam profit.

8. PAPINIANUS lib. 3. Quæstionum.

Imperator Titius Antoninus rescripsit, non lædi statum liberorum ob tenorem instrumenti male concepti.

9. IDEM lib. 31. Quæstionum.

In multis Juris nostri articulis deterior est conditio *feminarum*, quam masculorum.

10. ULPIANUS lib. 1. ad Sabinum.

Quæritur, *Hermaphroditum* cui comparamus? & magis puto ejus sexus æstimandum, qui in eo prævalet.

11. PAULUS lib. 18. Responforum.

Paulus respondit, cum, qui vivente patre & ignorante de conjunctione filiae conceptus est, licet post mortem avi natus sit, justum filium ei, ex quo conceptus est, [esse] non videri.

12. IDEM lib. 19. Responforum.

Septimo mense nasci perfectum partum, jam receptum est propter auctoritatem doctissimi viri Hippocratis: & ideo credendum est, cum, qui ex justis nuptiis septimo mense natus est, justum filium esse.

13. HERMOGENIANUS lib. 1. Juris Epitomarum.

Servus in causa capitali, fortunæ judicio a domino commissus, etsi fuerit absolutus, non fit liber.

14. PAULUS lib. 4. Sententiarum.

Non sunt liberi, qui contra formam humani generis converso more procreantur; veluti si mulier monstrosus aliquid, aut prodigiosum enixa sit. Partus autem, qui membrorum humanorum officia ampliavit, aliquatenus videtur effectus: & ideo inter liberos communerabitur.

15. TRYPHONINUS lib. 10. Disputationum.

A rescusa, si tres pepererit, libera esse testamento iussa, primo partu unum, secundo tres peperit: quæsitum est, an, & quis eorum liber esset? hæc conditio libertati adposita jam implenda mulieri est: sed non dubitari debet, quin ultimus liber nascatur: nec enim natura permisit simul uno impetu duos infantes de utero matris excedere: ut ordine incerto nascentium non appareat, uter in servitute, libertateve nascatur. Incipiente igitur partu exiens conditio efficit, ut ex libera edatur, quod postea nascitur: veluti si quælibet alia conditio libertati mulieris adposita, parturiente ea, existat; vel manumissa sub hac conditione, si decem

si decem millia heredi Titiove dederit, eo momento, quo parit, per alium impleverit conditionem, jam libera peperisse credenda est.

16. ULPIANUS lib. 6. Disputationum.

Idem erit, si eadem Arescusa primo duos pepererat, postea geminos ediderat: dicendum est enim, non posse dici utrumque ingenuum nasci, sed eum, qui posterior nascitur. Quæstio ergo facti potius est, non juris.

17. IDEM lib. 22. ad Edictum.

In orbe Romano qui sunt, ex Constitutione Imperatoris Antonini cives Romani effecti sunt.

18. IDEM lib. 27. ad Sabinum.

Imperator Hadrianus Publicio Marcello rescripsit, liberam, quæ prægnans ultimo supplicio damnata est, liberum parere. Sed solitum esse servari eam, dum partum ederet. † Sed si ei, quæ ex justis nuptiis concepit, aqua & igni interdictum est, civem Romanum parit, & in potestate patris.

19. CELSUS lib. 29. Digestorum.

Cum legitimæ nuptiæ factæ sint, patrem liberi sequuntur: vulgo quæritur, matrem sequitur.

20. ULPIANUS lib. 38. ad Sabinum.

Qui furere cœpit, & statum, & dignitatem, in qua fuit, & magistratum, & potestatem videtur retinere: sicut rei suæ dominium retinet.

21. MODESTINUS lib. 7. Regularum.

Homo liber, qui se vendidit, manumissus non ad suum statum revertitur, quo se abdicavit: sed efficitur libertinæ conditionis.

22. IDEM lib. 12. Responsorum.

Herennius Modestinus respondit, si eo tempore enixa est ancilla, quo secundum legem donationis manumissa esse debuit, cum ex Constitutione libera fuerit: ingenuum ex ea natum.

23. IDEM lib. 1. Pandectarum.

Vulgo concepti dicuntur, qui patrem demonstrare non possunt: vel qui possunt quidem, sed eum habent, quem habere non licet: qui & spurii appellantur *παρὰ τὴν ὁμιλίαν*, id est, a *fatione*.

24. ULPIANUS lib. 27. ad Sabinum.

Lex naturæ hæc est, ut qui nascitur sine legitimo matrimonio, matrem sequatur, nisi Lex specialis aliud inducit.

25. IDEM lib. 1. ad legem Juliam & Papiam.

Ingenuum accipere debemus etiam eum, de quo sententia lata est, quamvis fuerit libertinus: quia res iudicata pro veritate accipitur.

26. JULIANUS lib. 69. Digestorum.

Qui in utero sunt, in toto pene Jure civili intelliguntur in rerum natura esse. † Nam & legitimæ hereditates his restituuntur: & si prægnans mulier ab hostibus capta sit, id, quod natum erit, posthumum habet: item patris, vel matris conditionem sequitur. Præterea si ancilla prægnans surrepta fuerit; quamvis apud bonæ fidei emptorem pepererit, id, quod natum erit, tanquam furtivum, usu non capitur. His consequens est, ut libertus quoque, quamdiu patroni filius nasci possit, eo jure sit, quo sunt, qui patronos habent.

27. ULPIANUS lib. 5. Opinionum.

Eum, qui se libertinum esse fatetur, nec adoptando patronus ingenuum facere potuit.

TIT. VI.

DE HIS QUI SUI, VEL ALIENI JURIS SUNT.

1. GAIUS lib. 1. Institutionum.

DE Jure personarum alia divisio sequitur: quod [quædam] personæ sui juris sunt: quædam alieno juri subjectæ sunt. † Videamus itaque de his, quæ alieno juri subjectæ sunt: nam si cognoverimus, quæ istæ personæ sunt, simul intelligemus, quæ sui juris sunt. Dispiciamus itaque de his, quæ in aliena potestate sunt. §. 1. Igitur in potestate sunt servi dominorum. Quæ quidem potestas Juri gentium est: nam apud omnes peræque gentes animadvertere possumus, dominis in servos vitæ necisque potestatem fuisse: & quodcumque per servum acquiritur, id domino acquiritur. §. 2. Sed hoc tempore nullis hominibus, qui sub imperio Romano sunt, licet supra modum, & sine causa Legibus cognita in servos suos sævire. Nam ex Constitutione Divi Antonini, qui sine causa servum suum occiderit, non minus puniri jubetur, quam qui alienum servum occiderit. † Sed & major asperitas dominorum ejusdem Principis Constitutione coercetur.

2. ULPIANUS lib. 8. de officio Proconsulis.

Si dominus in servos sævierit, vel ad impudiciam, turpemque violationem compellat: quæ sint partes Præsidis, ex rescripto Divi Pii ad Aelium Marcianum Proconsulem Bæricæ manifestabitur. Cujus rescripti verba hæc sunt: *Dominorum quidem potestatem in suos servos illibatam esse oportet, nec cuiquam hominum jus suum detrahi: sed dominorum interest, ne auxilium contra sævitiam, vel famem, vel intolerabilem injuriam denegetur his, qui juste deprecantur. Ideoque cognosce de querelis eorum, qui ex familia Julii Sabini ad statum confugerunt: & si vel durius habitos, quam æquum est, vel infami injuria affectos cognoveris, venire jube, ita ut in potestatem domini non revertantur: quasi meæ Constitutioni fraudem fecerit, sciet me admissum severius executurum.* † Divus etiam Hadrianus Umbriciam quandam matronam in quinquennium relegavit, quod ex levissimis causis ancillas atrocissime tractasset.

3. GAIUS lib. 1. Institutionum.

Item in potestate nostra sunt liberi nostri, quos ex justis nuptiis procreaverimus: quod jus proprium civium Romanorum est.

4. ULPIANUS lib. 1. Institutionum.

Nam civium Romanorum quidam sunt patresfamilias; alii filii familias: quædam matresfamilias; quædam filiæfamilias. *Patresfamilias* sunt, qui sunt suæ potestatis; sive puberes, sive impuberes: simili modo *matresfamilias*. *Filii familias*, & *filia*, quæ sunt in aliena potestate. Nam qui ex me & uxore mea nascitur, in mea potestate est: item qui ex filio meo & uxore ejus nascitur, id est, nepos meus & neptis, æque in mea sunt potestate; & pronepos, & proneptis, & deinceps cæteri.

5. IDEM lib. 36. ad Sabinum.

Nepotes ex filio, mortuo avo, recidere solent in filii potestatem, [hoc est patris sui]: simili modo & pronepotes, & deinceps, vel in filii potestatem, si vivit & in familia maneat; vel in ejus parentis,

tis, qui ante eos in potestate est. Et hoc, non tantum in naturalibus, verum in adoptivis quoque juris est.

6. IDEM libro 9. ad Sabinum.

Filium eum definimus, qui ex viro & uxore ejus nascitur. † Sed si fingamus abfuisse maritum, verbi gratia per decennium, reversum anniculum invenisse in domo sua: placet nobis Juliani sententia, hunc non esse mariti filium. † Non tamen ferendum Julianus ait, eum, qui cum uxore sua assidue moratus nolit filium agnoscere, quasi non suum. Sed mihi videtur, quod & Scævola probat, si constet maritum aliquandiu cum uxore non concubuisse infirmitate interveniente, vel alia causa; vel si ea valetudine paterfamilias fuit, ut generare non possit: hunc qui in domo natus est, licet vicinis scientibus, filium non esse.

7. IDEM lib. 25. ad Sabinum.

Si qua poena pater fuerit affectus, ut vel civitatem amittat, vel servus poenae efficiatur: sine dubio nepos filii loco succedit.

8. IDEM lib. 26. ad Sabinum.

Patre furioso liberi nihilominus in patris sui potestate sunt. † Idem & in omnibus est parentibus, qui habent liberos in potestate: nam cum jus potestatis Moribus sit receptum, nec possit definire quis habere in potestate, nisi exierint liberi, quibus calibus solent: nequaquam dubitandum est, remanere eos in potestate. Quare non solum eos liberos in potestate habebit, quos ante furorem genuit: verum & si qui ante furorem concepti, in furore editi sunt; sed & si in furore agente eo, uxor concipiat: videndum, an in potestate ejus nascatur filius: nam furiosus licet uxorem ducere non possit, retinere tamen matrimonium potest. Quod cum ita se habeat, in potestate filium habebit. † Proinde & si furiosa sit uxor, ex ea ante conceptus in potestate nascetur: sed & in furore ejus conceptus ab eo, qui non furebat, sine dubio in potestate nascetur, quia retinetur matrimonium. † Sed & si ambo in furore agant, & uxor & maritus, & tunc concipiat: pars in potestate patris nascetur, quasi voluntatis reliquiis in furiosis manentibus: nam cum consistat matrimonium altero furente, consistet & utroque. §. 1. Adeo autem retinet jus potestatis pater furiosus, ut & adquiratur illi commodum ejus quod filius adquisivit.

9. POMPONIUS lib. 16. ad Quintum Mucium.

Filiusfamilias in publicis causis loco patrisfamilias habetur, veluti si magistratum gerat, vel tutor datur.

10. ULPIANUS lib. 4. ad Leg. Julianam & Papiam.

Si iudex nutrir vel alii oportere pronunciaverit: dicendum est, de veritate querendum, filius sit, an non: neque enim alimentorum causa veritatis facit praedictum.

11. MODESTINUS lib. 1. Pandectarum.

Invisi filii naturales, vel emancipati, non rediguntur in patriam potestatem.

TIT. VII.

DE ADOPTIONIBUS, ET EMANCIPATIONIBUS, ET ALIIS MODIS QUIBUS POTESTAS SOLVITUR.

1. MODESTINUS lib. 2. Regularum.

Filiosfamilias non solum natura, verum & adoptiones faciunt. §. 1. Quod adoptionis nomen

est quidem generale, in duas autem species dividitur: quarum altera *adoptio* similiter dicitur; altera, *adrogatio*. Adoptantur filiifamilias: adrogantur qui sui juris sunt.

2. GAIUS lib. 1. Institutionum.

Generalis enim adoptio duobus modis fit: aut Principis auctoritate, aut magistratus imperio. † Principis auctoritate adoptamus eos, qui sui juris sunt. Quae species adoptionis dicitur *adrogatio*: quia & is, qui adoptat, rogatur, id est, interrogatur, *an velit eum, quem adoptaturus sit, justum sibi filium esse*; & is qui adoptatur, rogatur, *an id fieri patiatur*. † Imperio magistratus adoptamus eos, qui in potestate parentis sunt: sive primum gradum liberorum obtineant, qualis est filius, filia: sive inferiorem, qualis est nepos, neptis, pronepos, proneptis. §. 1. Illud utriusque adoptionis commune est: quod & hi, qui generare non possunt, quales sunt spadones, adoptare possunt. §. 2. Hoc vero proprium est ejus adoptionis, quae per Principem fit, quod is, qui liberos in potestate habet, si se adrogandum dederit, non solum ipse potestati adrogatoris subicitur, sed & liberi ejus in ejusdem fiant potestate, tanquam nepotes.

3. PAULUS lib. 4. ad Sabinum.

Si Consul vel Praeses, filiusfamilias sit: posse eum apud semetipsum vel emancipari, vel in adoptionem dari, constat.

4. MODESTINUS lib. 2. Regularum.

Magistratum, apud quem legis actio est, & emancipare filios suos, & in adoptionem dare apud se posse, Neratii sententia est.

5. CELSUS lib. 28. Digestorum.

In adoptionibus, eorum duntaxat, qui suae potestatis sunt, voluntas exploratur: sin autem a patre dantur in adoptionem, in his utriusque arbitrium spectandum est, vel consentiendo, vel non contradicendo.

6. PAULUS lib. 35. ad Edictum.

Cum nepos adoptatur, quasi ex filio natus: consensus filii exigitur: idque etiam Julianus scribit.

7. CELSUS lib. 39. Digestorum.

Cum adoptio fit, non est necessaria in eam rem auctoritas eorum, inter quos jura agnationis consequuntur.

8. MODESTINUS lib. 2. Regularum.

Quod, ne curatoris auctoritas intercederet in adrogatione, ante tennuerat, sub clivo Claudio recte mutatum est.

9. ULPIANUS lib. 1. ad Sabinum.

Etiam caecus adoptare vel adoptari potest.

10. PAULUS lib. 2. ad Sabinum.

Si quis nepotem, quasi ex filio natum, quem in potestate habet, consentiente filio adoptaverit: non agnoscitur avo suus heres: quippe cum post mortem avi quasi in patris sui recidit potestatem.

11. IDEM lib. 4. ad Sabinum.

Si is, qui filium haberet, in nepotis locum adoptasset, perinde atque si ex [eo] filius natus esset, & [is] filius auctor factus non esset: mortuo avo, non esse nepotem in potestate filii.

12. ULPIANUS

12. ULPIANUS lib. 14. ad Sabinum.

Qui liberatus est patria potestate, is postea in potestatem honeste reverti non potest, nisi adoptione.

13. PAPINIANUS lib. 36. Quaestionum.

In omni fere Jure, finita patris adoptivi potestate, nullum ex pristino retinetur vestigium: denique & patria dignitas quaesita per adoptionem, finita ea, deponitur.

14. POMPONIUS lib. 5. ad Sabinum.

Sed etiam nepos ex filio apud adoptatum patrem conceptus, & natus, per emancipationem jura omnia perdit.

15. ULPIANUS lib. 26. ad Sabinum.

Si paterfamilias adoptatus sit: omnia, quae ejus fuerunt, & adquiri possunt, tacito jure ad eum transeunt, qui adoptavit: hoc amplius, liberi ejus, qui in potestate sunt, cum sequuntur: sed & hi, qui postliminio redeunt: vel qui in utero fuerunt, cum adrogaretur, simili modo in potestatem adrogatoris redigantur. §. 1. Qui duos filios, & ex altero eorum nepotem habet: si vult nepotem quasi ex altero natum sic adoptare; potest hoc efficere, si eum emancipaverit, & sic adoptaverit, quasi ex altero natum: facit enim hoc quasi quilibet, non quasi avus: & qua ratione quasi ex quolibet natum potest adoptare, ita potest & quasi ex altero filio. §. 2. In adrogationibus cognitio vertitur, num forte minor sexaginta annis sit, qui adrogat; quia magis liberorum creationi studere debeat: nisi forte morbus, aut valetudo in causa sit, aut alia justa causa adrogandi: veluti si conjunctam sibi personam velit adoptare. §. 3. Item non debet quis plures adrogare, nisi ex justa causa. † Sed nec libertum alienum: nec majorem minor.

16. JAVOLENUS lib. 6. ex Cassio.

Adoptio enim in his personis locum habet, in quibus etiam natura potest habere.

17. ULPIANUS lib. 26. ad Sabinum.

Nec ei permittitur adrogare, qui tutelam, vel curam alicujus administravit: si minor viginti quinque annis sit, qui adrogatur: ne forte eum ideo adroget, ne rationes reddat. † Item inquirendum est, ne forte turpis causa adrogandi subsit. §. 1. Eorum duntaxat pupillorum adrogatio permittenda est [his,] qui vel naturali cognatione, vel sanctissima affectione ducti adoptarent: ceterorum prohibenda, ne esset in potestate tutorum & finire tutelam, & substitutionem à parente factam extinguere. §. 2. Ex primum quidem excutiendum erit, quae facultates pupilli sint, & quae ejus, qui adoptare eum velit: ut aestimetur ex comparatione earum, an salubris adoptio possit pupillo intelligi. † Deinde cujus vitae sit is, qui velit pupillum redigere in familiam suam. † Tertio, cujus idem aetatis sit: ut aestimetur an melius sit de liberis procreandis cogitare eum, quam ex aliena familia quencquam redigere in potestatem suam. §. 3. Praeterea videndum est, an non debeat permitti ei, qui vel unum habebit, vel plures liberos, adoptare aliam: ne aut illorum, quos iustis nuptiis procreavit, deminatur spes, quam unusquisque liberorum obsequio parat sibi; aut, qui adoptatus fuit, minus precipiat, quam dignum erit eum consequi.

§. 4. Interdum & ditiores permittetur adoptare pauperiori, si vitae ejus sobrietas clara sit, vel affectio honesta, nec incognita. §. 5. Satisfactio autem in his casibus dari solet.

18. MARCELLUS lib. 26. Digestorum.

Non aliter enim voluntati ejus, qui adrogare pupillum volet, si causam ejus ob alia probabit, subscribendum erit, quam si caverit servo publico, se restitutum [ea,] quae ex bonis ejus consecutus fuerit, illis, ad quos res perventura esset, si adrogatus permansisset in suo statu.

19. ULPIANUS lib. 26. ad Sabinum.

His verbis satisfactionis, quae ab adrogatore praestari debet, Ad quos ea res pertinet, & libertatibus prospectum esse, quae secundis tabulis datae sunt, & multo magis substituto servo, item legatariis, nemo dubitat. §. 1. Quae satisfactio si omissa fuerit, utilis actio in adrogatorem datur.

20. MARCELLUS lib. 26. Digestorum.

Haec autem satisfactio locum habet, si impubes decessit. † Sed & si de pupillo loquitur, tamen hoc & in pupilla observandum est.

21. GAIUS lib. singul. Regularum.

Nam & foeminae ex rescripto Principis adrogari possunt.

22. ULPIANUS lib. 26. ad Sabinum.

Si adrogator decesserit, impubere relicto filio adoptivo, & mox impubes decedat: an heredes adrogatoris teneantur? Et dicendum est, heredes quoque restitutos & bona adrogati, & praeterea quartam partem. §. 1. Sed, an impuberi adrogator substituere possit, quaeritur? Et puto non admitti substitutionem: nisi forte ad quartam solam, quam ex bonis ejus consequitur: & haecenus, ut ei usque ad pubertatem substituatur. Ceterum si fidei ejus committat, ut quandoque restituant: non oportet admitti fideicommissum: quia hoc non iudicio ejus ad eum pervenit, sed Principali providentia. §. 2. Haec omnia dicenda sunt, si in locum filii, si in locum nepotis aliquis impubere adrogaverit.

23. PAULUS lib. 35. ad Edictum.

Qui in adoptionem datur, his quibus agnascitur, [&] cognatus fit: quibus vero non agnascitur, nec cognatus fit: adoptio enim, non jus sanguinis, sed jus agnationis adfert: & ideo si filium adoptaverim, uxor mea illi matris loco non est: neque enim agnascitur ei, propter quod nec cognata ejus fit: item nec mater mea aviae loco illi est: quoniam his, qui extra familiam meam sunt, non agnascitur: sed filiae meae is, quem adoptavi, frater fit: quoniam in familia mea est filia: nuptiis tamen etiam eorum prohibitis.

24. ULPIANUS lib. 1. Disputationum.

Neque absens, neque dissentiens adrogari potest.

25. IDEM lib. 5. Opinionum.

Post mortem filiae suae; quae, ut mater familias, quasi jure emancipata, vixerat, & testamento scriptis heredibus decessit, adversus factum suum, quasi non jure eam nec praesentibus testibus emancipasset, pater movere controversiam prohibetur. §. 1. Neque adoptare, neque adrogare quis absens, nec per alium ejusmodi solennitatem peragere potest.

26. JULIANUS lib. 70. Digestorum.

Quem filius meus emancipatus adoptaverit, is nepos meus non erit.

27. IDEM lib. 85. Digestorum.

EX adoptivo natus, adoptivi locum obtinet [in] Jure civili.

28. GAIUS lib. 1. Institutionum.

Liberum arbitrium est ei, qui filium, & ex eo nepotem in potestate habebit, filium quidem potestate dimittere, nepotem vero in potestate retinere: vel ex diverso, filium quidem in potestate retinere, nepotem vero manumittere: vel omnes sui juris efficere. † Eadem & de pronepote dicta esse intelligemus.

29. CALLISTRATUS lib. 2. Institutionum.

Si pater naturalis loqui quidem non possit, alio tamen modo, quam sermone, manifestum facere possit, velle se filium suum in adoptionem dare, perinde confirmatur adoptio, ac si jure facta esset.

30. PAULUS lib. 1. Regularum.

ET qui uxores non habent, filios adoptare possunt.

31. MARCIANUS lib. 5. Regularum.

Non potest filius, qui est in potestate patris ullo modo compellere eum, ne sit in potestate: siue naturalis, siue adoptivus.

32. PAPINIANUS lib. 31. Quaestionum.

Nonnunquam autem impubes, qui adoptatus est, audiendus erit, si pubes factus emancipari desideret. Idque causa cognita per judicem statuendum erit. §. 1. Imperator Titus Antoninus rescriptit, privignum suum tutori adoptare permittendum.

33. MARCIANUS lib. 5. Regularum.

ET, si pubes factus non expedire sibi in potestatem ejus redigi probaverit, æquum esse emancipari eum a patre adoptivo: atque ita pristinum jus recuperare.

34. PAULUS lib. 11. Quaestionum.

Questum est], si tibi filius in adoptionem hac lege sit datus, ut post triennium (puta) eundem mihi in adoptionem des, an actio ulla sit? Et Labeo putat nullam esse actionem: nec enim moribus nostris convenit filium temporalem habere.

35. IDEM lib. 1. Responsorum.

Per adoptionem dignitas non minuitur, sed augetur; unde Senator, & si a plebeio adoptatus est, manet Senator: similiter manet & Senatoris filius.

36. IDEM lib. 18. Responsorum.

Emancipari filium a patre quocunque loco posse constat, ut exeat de patria potestate. §. 1. Apud Proconsulem etiam in ea provincia, quam sortitus non est, & manumitti, & [in] adoptionem dari posse placet.

37. IDEM lib. 2. Sententiarum.

Adoptare quis nepotis loco potest, etiamsi filium non habet. §. 1. Eum, quem quis adoptavit, emancipatum, vel in adoptionem datum, iterum non potest adoptare.

38. MARCELLUS lib. 16. Digestorum.

Adoptio non jure facta, a Principe confirmari potest.

39. ULPIANUS l. 3. de officio Consulibus.

Nam ita Divus Marcus Eutychiano rescriptit: *Quod desideras, an impetrare debeas, aestimabunt judices, adhibitis etiam his, qui contradicent: id est, qui laederentur confirmatione adoptionis.*

40. MODESTINUS l. 1. Differentiarum.

Adrogato patrefamilias, liberi, qui in ejus erant potestate, nepotes apud adrogatorem efficiuntur: simulque cum [suo] patre in ejus recidunt potestatem: quod non similiter in adoptione contingit: nam nepotes ex eo in avi naturalis retinentur potestate. §. 1. Non tantum cum quis adoptat, sed & cum adrogat, major esse debet eo, quem sibi per adrogationem, vel per adoptionem filium facit: & utique plenæ pubertatis: id est decem & octo annis [eum] præcedere debet. §. 2. Spado adrogando, suum heredem sibi adsciscere potest: nec ei corporale vitium impedimento est.

41. IDEM lib. 2. Regularum.

Si pater filium, ex quo nepos illi est in potestate, emancipaverit, & postea eum adoptaverit: mortuo eo, nepos in patris non revertitur potestatem. Nec is nepos in patris revertitur potestatem, quem avus retinuerit filio dato in adoptionem, quem denuo redadoptavit.

42. IDEM lib. 1. Pandectarum.

Etiam infantem in adoptionem dare possumus.

43. POMPONIUS lib. 20. ad Quintum Mucium.

Adoptiones non solum filiorum, sed & quasi nepotum fiunt: ut aliquis nepos noster esse videatur, perinde quasi ex filio, vel incerto natus sit.

44. PROCULUS lib. 8. Epistolarum.

Si is, qui nepotem ex filio habet, in nepotis loco aliquem adoptavit: non puto, mortuo avo, jura consanguinitatis inter nepotes futura esse: sed si sic adoptavit, ut etiam jure Legis nepos suus esset, quasi ex Lucio (puta) filio suo, & ex matrefamilias ejus natus esset: contra puto.

45. PAULUS lib. 3. ad Leg. Julianam & Papianam.

Onera ejus, qui in adoptionem datus est, ad patrem adoptivum transferuntur.

46. ULPIANUS lib. 4. ad Legem Julianam & Papianam.

In servitute mea quaesitus mihi filius, in potestatem meam redigi beneficio Principis potest: libertinum tamen eum manere, non dubitatur.

TIT. VIII.

DE DIVISIONE RERUM, ET QUALITATE.

I. GAIUS lib. 2. Institutionum.

Summa rerum divisio in duos articulos deducitur: nam aliae sunt divini juris, aliae humani. † Divini juris sunt, [veluti] res sacrae, & religiosae. Sanctae quoque res, veluti muri, & portae quodammodo divini juris sunt. † Quod autem divini juris est, id nullius in bonis est: id vero, quod humani juris est, plerumque *alicujus in bonis* est: potest autem & nullius in bonis esse: nam res hereditariae antequam aliquis heres existat, nullius in bonis sunt. † Haec autem res, quae humani juris sunt, aut publicae sunt aut privatae. Quae publicae sunt, nullius in bonis esse creduntur: ipsius enim universitatis esse creduntur.

Pri-

Privatae autem sunt, quae singulorum sunt. §. 1. Quaedam praetercares corporales sunt, quaedam incorporeales. † Corporales haec sunt, quae tangi possunt: veluti fundus, homo, vestis, aurum, argentum, & denique aliae res innumerabiles. Incorporeales sunt, quae tangi non possunt: qualia sunt ea, quae in iure consistunt: sicut hereditas, usufructus, obligationes quoquo modo contractae. Nec ad rem pertinet, quod in hereditate res corporales continentur: [nam] & fructus, qui ex fundo percipiuntur, corporales sunt: & id quod ex aliqua obligatione nobis debetur, plerumque corporale est: veluti fundus, homo, pecunia: nam ipsum jus successionis, & ipsum jus utendi fruendi, & ipsum jus obligationis incorporeale est. Eodem numero sunt [et] iura praediorum urbanorum, & rusticorum: quae etiam servitutes vocantur.

2. MARCIANUS lib. 3. Institutionum.

Quaedam naturali jure communia sunt omnium, quaedam universitatis, quaedam nullius, plerumque singulorum: quae variis ex causis cuique adquiruntur. §. 1. Et quidem naturali jure omnium communia sunt illa: aer, aqua profluens, & mare: & per hoc littora maris.

3. FLORENTINUS lib. 6. Institutionum.

Item lapilli, gemmae, ceteraque, quae in littore invenimus, jure naturali nostra statim sunt.

4. MARCIANUS lib. 3. Institutionum.

Nemo igitur ad litus maris accedere prohibetur piscandi causa: dum tamen villis, & aedificiis, & monumentis absteineatur: quia non sunt juris gentium, sicut & mare: idque & Divus Pius piscatoribus Formianis, & Capenatis rescripsit. §. 1. Sed flumina pene omnia, & portus publica sunt.

5. GAIUS lib. 2. rerum cottidianarum sive anteorum.

Riparum usus publicus est jure gentium, sicut ipsius fluminis. Itaque navem ad eas appellere, fustes ex arboribus ibi natis religare, retia liccare, & ex mare reducere, onus aliquod in his regere, cuilibet liberum est, sicuti per ipsam flumen navigare. Sed proprietates illorum est, quorum praedia haerent: quia de causa arbores quoque in his natae torrendae sunt. §. 1. In mare piscantibus liberum est calvarum in littore ponere, quae se recipiant:

6. MARCIANUS lib. 3. Institutionum.

In tantum, ut & soli domini constituentur, qui ibi aedificant: sed quando aedificium minuet: alioquin, aedificium dilapso, quasi jure postliminii revertitur locus in pristinam causam: & si alius in eodem loco aedificaverit, ejus fiet. §. 1. Universitatis sunt, non singulorum, veluti quae in civitatibus sunt theatra, & stadia, & similia, & si qua alia sunt communia civitatum. † Ideoque nec servus communis civitatis, singulorum pro parte intelligitur, sed universitatis. Et ideo tam contra civem, quam pro eo, posse servum civitatis torqueri, Divi Fratres rescripserunt. Ideo & libertus civitatis non habet necesse veniam edicti petere, si vocet in jus aliquem ex civibus. §. 2. Sacrae res, & religiosae, & sanctae, in nullius bonis sunt. §. 3. Sacrae autem res sunt haec, quae publice consecratae sunt, non privatae: si quis ergo pri-

vatim sibi sacrum constituerit: sacrum non est, sed profanum. Semel autem aede sacra facta, etiam diruto aedificio, locus sacer manet. §. 4. Religiosum autem locum unusquisque sua voluntate facit, dum mortuum infert in locum suum. † In commune autem sepulchrum, etiam invitis ceteris, licet inferre. Sed & in alienum locum, concedente domino, licet inferre: & licet postea ratum habuerit, quam illatus est mortuus, religiosus locus fit. §. 5. Cenotaphium quoque magis placet locum esse religiosum: sicut testis in ea re est Vergilius.

7. ULPIANUS lib. 25. ad Edictum.

Sed Divi Fratres contra rescripserunt.

8. MARCIANUS lib. 4. Regularum.

Sanctum est, quod ab injuria hominum defensum atque munitum est. §. 1. Sanctum autem dictum est a sagminibus. Sunt autem sagmina quaedam herbae, quas legati populi Romani ferre solent, ne quis eos violaret: sicuti legati Graecorum ferunt ea, quae vocantur cerycia. §. 2. In municipiis quoque muros esse sanctos, Sabinum recte respondisse, Cassius refert: prohiberi quoque oportere, ne quid in his immitteretur.

9. ULPIANUS lib. 68. ad Edictum.

Sacra loca ea sunt, quae publice sunt dedicata: sive in civitate sint, sive in agro. §. 1. Sciendum est, locum publicum tunc sacrum fieri posse, cum Princeps eum dedicavit, vel dedicandi dedit potestatem. §. 2. Illud notandum est, aliud esse sacrum locum, aliud sacrarium: sacer locus, est locus consecratus: sacrarium est locus, in quo sacra reponuntur: quod etiam in aedificio privato esse potest: & solent, qui liberare eum locum religione volunt, sacra inde evocare. §. 3. Proprie dicimus sancta, quae neque sacra, neque profana sunt, sed sanctione quadam confirmata: ut Leges sanctae sunt: sanctione enim quadam sunt subnixae: quod enim sanctione quadam subnixum est, id sanctum est, etsi Deo non sit consecratum: & interdum in sanctionibus adjicitur, ut qui ibi aliquid commisit, capite puniatur. §. 4. Muros autem municipales nec reficere licet sine Principis, vel Praefidis auctoritate: nec aliquid eis conjungere, vel superponere. §. 5. Res sacra non recipit aestimationem.

10. POMPONIUS lib. 6. ex Plautio.

Aristo ait, sicut id, quod in mare aedificatum sit, fieret privatum: ita quod mari occupatum sit, fieri publicum.

11. POMPONIUS lib. 2. ex variis lectionibus.

Si quis violaverit muros, capite puniatur: sicuti si quis transcenderet scalis admotis, vel alia quolibet ratione: nam cives Romanos alia, quam per portas, egredi non licet: cum illud hostile & abominandum sit: nam & Remuli frater Remus occisus traditus ob id, quod murum transcendere voluerit.

TIT. IX.

DE SENATORIBUS.

ULPIANUS lib. 62. ad Edictum.

Consulari feminae utique Consularem virum praefereendum, nemo ambigit. † Sed vis Praefectorius

etioris an Consulari fœminæ præferatur, videntum. Putem præferri: quia *major dignitas [est] in sexu virili.* §. 1. Consulares autem fœminas dicimus Consularium uxores: adjicit Saturninus, etiam matres; quod nec usquam relatum est, nec nunquam receptum.

2. MARCELLUS lib. 3. Digestorum.

Cassius Longinus non putat ei permittendum, qui propter turpitudinem Senatu motus nec restitutus est, judicare, vel testimonium dicere: quia lex Julia repetundarum hoc fieri vetat.

3. MODESTINUS lib. 6. Regularum.

Senatorem remotum Senatu capite non minui, sed Romæ morari, Divus Severus & Antoninus permiserunt.

4. POMPONIUS lib. 12. ex variis lectionibus.

Qui indignus est inferiore ordine, indignior est superiore.

5. ULPIANUS lib. 1. ad Legem Juliam & Papiam.

Senatoris filium accipere debemus, non tantum eum, qui naturalis est, verum adoptivum quoque: neque intererit, a quo, vel qualiter adoptatus fuerit: nec interest, jam in Senatoria dignitate constitutus enim susceperit, an ante dignitatem Senatoriam.

6. PAULUS lib. 2. ad Legem Juliam & Papiam.

Senatoris filius est & is, quem in adoptionem accepit: quamdiu tamen in familia ejus manet: emancipatus vero nomen filii emancipatione amittit. §. 1. A Senatore in adoptionem filius datus ei, qui inferioris dignitatis est, quasi Senatoris filius videtur: quia non amittitur Senatoria dignitas adoptione inferioris dignitatis; non magis quam ut Consularis desinat esse.

7. ULPIANUS lib. 1. ad Legem Juliam & Papiam.

Emancipatum a patre Senatore, quasi Senatoris filium haberi placet. §. 1. Item Labeo scribit, etiam eum, qui post mortem patris Senatoris natus sit, quasi Senatoris filium esse. † Sed eum, qui, posteaquam pater ejus de Senatu motus est, concipitur & nascitur, Proculus & Pegasus opinantur non esse quasi Senatoris filium: quorum sententia vera est. Nec enim proprie Senatoris filius dicetur is, cujus pater Senatu motus est, antequam iste nasceretur. Si quis conceptus quidem sit, antequam pater ejus Senatu moveatur, natus autem post patris amissam dignitatem: magis est, ut quasi Senatoris filius intelligatur: tempus enim conceptionis spectandum, plerisque placuit. §. 2. Si quis & patrem, & avum habuerit Senatorem: & quasi filius & quasi nepos Senatoris intelligitur. † Sed si pater amiserit dignitatem ante conceptionem hujus; quæri poterit, an quamvis quasi Senatoris filius non intelligatur, quasi nepos tamen intelligi debeat? Et magis est, ut debeat: ut avi potius ei dignitas prosit, quam obsit casus patris.

8. IDEM lib. 6. Fideicommissorum.

Fœminæ nuptæ clarissimis personis, clarissimarum personarum appellatione continentur. † Clarissimarum fœminarum nomine, Senatorum filia, nisi quæ viros clarissimos sortita sunt, non

habentur. Feminis enim dignitatem clarissimam mariti tribuunt: parentes vero donec plebei nuptiis fuerint copulatae. Tandem igitur clarissima fœmina erit, quandiu Senatori nupta est, vel clarissimo: aut separata ab eo, alii inferioris dignitatis non nupsit.

9. PAPINIANUS lib. 4. Responsorum.

Filiam Senatoris nuptias liberti secutam, patris casus non facit uxorem: nam quæsitæ dignitas liberis, propter casum patris remoti a Senatu, auferenda non est.

10. ULPIANUS lib. 34. ad Edictum.

Liberos Senatorum accipere debemus, non tantum Senatorum filios, verum omnes, qui geniti ex ipsis, exve liberis eorum dicuntur: siue naturales, siue adoptivi sint liberi Senatorum, ex quibus nati dicuntur. † Sed si ex filia Senatoris natus sit, spectare debemus patris ejus conditionem.

11. PAULUS lib. 41. ad Edictum.

Senatores, licet in urbe domicilium habere videantur, tamen & ibi unde oriundi sunt, habere domicilium intelliguntur: quia dignitas, domicilii adjectionem potius dedisse, quam permutasse videtur.

12. ULPIANUS lib. 2. de Censibus.

Nuptæ prius Consulari viro impetrare solent a Principe, quamvis perraro, ut nuptæ iterum minoris dignitatis viro, nihilominus in Consulari maneant dignitate: ut scio Antoninum Augustum Juliae Mamæe consobrinæ suæ indulgisse. §. 1. Senatores autem accipiendum est eos, qui a Patriiciis, & Consulibus, usque ad omnes illustres viros descendunt: quia [&] hi soli in Senatu sententiam dicere possunt.

TIT. X.

DE OFFICIO CONSULIS.

1. ULPIANUS lib. 2. de Officio Consulis.

Officium Consulis est, consilium præbere manumittere volentibus. §. 1. Consules & seorsum singuli manumittunt. † Sed non potest is, qui apud alterum nomina ediderit, apud alterum manumittere: separata enim sunt manumissiones. Sane si qua ex causa collega manumittere non poterit, infirmitate, vel aliqua justa causa impeditus: collegam posse manumissionem expedire, Senatus censuit. §. 2. Consules apud se servos suos manumittere posse, nulla dubitatio est. † Sed si evenerit, ut minor viginti annis Consul sit, apud se manumittere non poterit, cum ipse sit, qui ex Senatus consulto consilii causam examinat: apud collegam vero, causa probata, potest.

TIT. XI.

DE OFFICIO PRÆFECTI PRÆTORIO.

1. AURELIUS Arcadius Charisius, Magister libellorum, lib. singul. de Officio Præfecti prætorio.

BREVITER commemorare necesse est, unde constituendi Præfectorum prætorio officii origo manaverit. † Ad vicem Magistri equitum Præfectos prætorio antiquitus institutos esse, a quibusdam scriptoribus traditum est. Nam cum apud veteres Dictatoribus ad tempus summa potestas crederetur, & Magistros equitum sibi eligerent,

rent, qui ad sociati participales curæ [ad militiæ gratia] secundam post eos potestatem gererent: regimentis reipublicæ ad Imperatores perpetuos translatis, ad similitudinem Magistrorum equitum Præfecti prætorio a Principibus electi sunt: data esse plenior licentia ad disciplinæ publicæ commendationem. §. 1. His cunabulis Præfectorum auctoritas initiata in tantum meruit augeri, ut appellari a Præfectis prætorio non possit. Nam cum ante quæsitum fuisset, an liceret a Præfectis prætorio appellare, & jure liceret, & extarent exempla eorum, qui provocaverint: postea publice sententia Principali lecta, appellandi facultas interdicta est: credidit enim Princeps, eos, qui ob singularem industriam, explorata eorum fide, & gravitate, ad hujus officii magnitudinem adhibentur, non aliter judicatos esse, pro sapientia ac luce dignitatis suæ, quam ipse foret judicaturus. §. 2. Subnixi sunt etiam alio privilegio [Præfecti prætorio]: ne a sententiis eorum minores ætate ab aliis magistratibus, nisi ab ipsis Præfectis prætorio, reslitui possint.

TIT. XII.

DE OFFICIO PRÆFECTI URBI.

1. ULPIANUS lib. singul. de Officio Præfecti Urbis.

OMNIA omnino crimina Præfectura Urbis sibi vindicavit: nec tantum ea, quæ intra Urbem admittuntur, verum ea quoque, quæ extra Urbem (*intra Italiam*), Epistola divi Severi ad Fabium Cilonem Præfectum Urbi missa declaratur. §. 1. Servos, qui ad statuas confugerint, vel sua pecunia emptos *ut manumittantur*, de dominis querentes audiet. §. 2. Sed & patronos egentes de suis liberis querentes audiet: maxime si ægros se esse dicant, desiderantque a libertis exhiberi. §. 3. Relegandi, deportandique in insulam, quam Imperator assignaverit, licentiam habet. §. 4. Initio ejusdem Epistolæ ita scriptum est: *Cum Urbem nostram fidei tuæ commiserimus*. Quidquid igitur intra Urbem admittitur, ad Præfectum Urbi videtur pertinere: sed & si quid intra centesimum milliarium admissum sit, ad Præfectum Urbi pertinet: si ultra ipsum lapidem, egressum est Præfecti Urbis notionem. §. 5. Si quis servum suum adulterium commisisse dicat in uxorem suam, apud Præfectum Urbi erit audiendus. §. 6. Sed & ex interdictis *Quod vi aut clam*, aut interdicto *Vnde vi* audire potest. §. 7. Solent ad Præfecturam Urbis remitti etiam tutores, sive curatores, qui male in tutela, sive cura versati, graviore animadversione indigent, quam ut sufficiat eis suspectorum infamia: quos probari poterit, vel nummis datis tutelam occupasse; vel præmio accepto operam dedisse, ut non idoneus tutor alicui daretur; vel consulto circa edendum patrimonium quantitatem minuisse; vel evidenti fraude pupilli bona alienasse. §. 8. Quod autem dictum est, *ut servos de dominis querentes Præfectus audiat*, sic accipiemus: non accusantes dominos (hoc enim nequam servo permittendum est, nisi ex causis receptis), sed si verecunde exposculent; si sævitiam, si duritiam, si famem, qua eos premant; si obscenitatem, in qua eos compulerint, vel compellant,

apud Præfectum Urbi exponant. † Hoc quoque officium Præfecto Urbi a Divo Severo datum est, ut mancipia tueatur, ne prostituantur. §. 9. Præterea curare debet Præfectus Urbi, ut numularii probe se agant circa omne negotium suum: & temperent his, quæ sunt prohibita. §. 10. Cum patronus contemni se a liberto dixerit, vel contumeliosum sibi libertum queratur; vel convicium se ab eo passum, liberosque suos, vel uxorem, vel quid huic simile objicit: Præfectus Urbi adiri solet, & pro modo querelæ corrigere eam, aut comminari, aut fustibus castigare, aut ulterius procedere in poena ejus solet: nam & puniendi plerumque sunt liberti. Certe si se delatum a liberto, vel conspirasse eum contra se cum inimicis doceat: etiam metalli poena in eum statui debet. §. 11. Cura carnis omnis, ut justo pretio præbeatur, ad curam Præfecturæ pertinet: & ideo & forum suarium sub ipsius cura est: sed & cæterorum pecorum, sive armentorum, quæ ad hujusmodi præbitionem spectant, ad ipsius curam pertinent. §. 12. Quies quoque popularium, & disciplina spectaculorum ad Præfecti Urbis curam pertinere videtur: & tamen, debet etiam dispositos milites stationarios habere ad tuendam popularium quietem, & ad referendum sibi, quid in Urbe agatur. §. 13. Et Urbe interdiceret Præfectus Urbi, & quavis alia solitarum regionum potest, & negotiatione, & professione, & advocacybus, & foro; & ad tempus, & in perpetuum. Interdicere poterit & spectaculis: & si quem releget ab Italia, summovere eum etiam a provincia sua. §. 14. Divus Severus rescripsit, eos etiam, qui illicitum collegium coisse dicuntur, apud Præfectum Urbi accusandos.

2. PAULUS lib. singul. de Officio Præfecti Urbis.

Adiri etiam ab argentariis, vel adversus eos, ex epistola D. Hadriani, & in pecuniariis causis potest.

3. ULPIANUS lib. 2. ad Edictum.

Præfectus Urbi, cum terminos [Urbis] exierit, potestatem non habet: extra Urbem, potest jubere judicare.

TIT. XIII.

DE OFFICIO QUÆSTORIS.

1. ULPIANUS lib. singul. de officio Quæstoris.

ORIGO Quæstoribus creandis antiquissima est; & pene ante omnes magistratus. Gracchanus denique Junius, libro septimo de potestatibus, etiam ipsum Romulum & Numam Pompilium binos Quæstores habuisse, quos ipsi non sua voce, sed populi suffragio crearent, refert. † Sed sicuti dubium est, an Romulo, & Numa regnantibus Quæstor fuerit: ita Tullo Hostilio rege Quæstores fuisse certum est. Sane crebrior apud veteres opinio est, Tullum Hostilium primum in Rempublicam induxisse Quæstores. §. 1. Et a genere querendi Quæstores initio dictos, & Junius, & Trebatius, & Fenestella scribunt. §. 2. Ex Quæstoribus quidam solebant provincias sortiri ex Senatusconsulto, quod factum est Decimo Druso & Porcina Consulibus. Sane, non omnes Quæstores provincias sortiebantur, verum excepti erant Can-

Candidati Principis: hi etenim solis libris Principalibus in Senatu legendis vacant. §. 3. Hodieque obtinuit, indifferenter Quæstores creari, tam patricios quam plebeios: ingressus est enim & quasi primordium gerendorum honorum, sententiaque in Senatu dicenda. §. 4. Ex his, sicuti diximus, quidam sunt, qui Candidati Principis dicebantur, quique epistolas ejus in Senatu legunt.

TIT. XIV.

DE OFFICIO PRÆTORUM.

1. ULPIANUS lib. 26. ad Sabinum.

A pud filium familias Prætorem potest pater ejus manumittere.

2. PAULUS lib. 4. ad Sabinum.

Sed etiam ipsum apud se emancipari, vel in adoptionem dari, placet.

3. ULPIANUS lib. 38. ad Sabinum.

Barbarius Philippus, cum servus fugitivus esset, Romæ præturam petiit, & Prætor designatus est: sed nihil ei servitutem obstitisse, ait Pomponius, quasi Prætor non fuerit. At quin verum est, prætoris functum, & tamen videamus si servus, quam diu latuit [in] dignitate prætoris, functus sit: quid dicemus? quæ edixit, quæ decrevit, nullius fore momenti? an fore, propter utilitatem eorum, qui apud eum egerunt vel Lege, vel quo alio Jure? Et verum puto, nihil eorum reprobari. Hoc enim humanius est: cum etiam potuit populus Romanus servo decernere hanc potestatem: sed & si scisset servum esse, liberum effecisset. Quod jus multo magis in Imperatore observandum est.

4. IDEM lib. 1. de omnibus Tribunalibus.

Prætor neque tutorem, neque specialem Judicem ipse se dare potest.

TIT. XV.

DE OFFICIO PRÆFECTI VIGILUM.

1. PAULUS lib. singul. de Officio Præfecti vigilum.

A pud vetustiores, incendiis arcendis Triumviri præerant, qui ab eo, quod excubias agebant, nocturni dicti sunt. † Interveniebant nonnunquam & Aediles, & Tribuni plebis. Erat autem familia publica circa portam & muros disposita, unde, si opus esset, evocabatur. † Fuerant & privata familia, quæ incendia vel mercede vel gratia extinguerent. † Deinde, Divus Augustus maluit per se huic rei consuli:

2. ULPIANUS lib. sing. de officio Præfecti vigilum.

Pluribus uno die incendiis exortis.

3. PAULUS lib. singulari de Officio Præfecti vigilum.

Nam salutem Reipublicæ tueri, nulli magis credidit convenire, nec alium sufficere ei rei, quam Cæsarem. Itaque septem cohortes opportunis locis constituit, ut binas regiones Urbis unaqueque cohors tueretur: præpositis eis Tribunis, & super omnes Spectabili Viro, qui Præfectus vigilum appellatur. §. 1. Cognoscit Præfectus vigilum de incendiariis, effraCTORIBUS, furibus, raptoribus, receptatoribus: nisi si qua tam atrox, tamque famosa persona sit, ut Præfecto Urbi remitta-

tur. Et quia plerumque incendia culpa fiant inhabitantium: aut fustibus castigat eos, qui negligentius ignem habuerunt, aut severa interlocutione comminatus, fustium castigationem remittit. §. 2. EffraCTORÆ fiunt plerumque in insulis, in horreisque, ubi homines pretiosissimam partem fortunarum suarum reponunt: cum vel cella effringitur, vel armarium, vel arca. Et custodes plerumque puniuntur: & D. Antoninus Erycio Claro rescripsit: ait enim, *Posse enim, horreis effraCTORIS, quæstionem habere de servis custodiis; licet in illis ipsius Imperatoris portio esset.* §. 3. Sciendum est autem, Præfectum vigilum per totam noctem vigilare debere: & coërrare calceatum, cum hamis, & dolabris. §. 4. Ut curam adhibeant, omnes inquilinos admonere, ne negligentia aliqua incendii casus oriatur: præterea, ut aquam unusquisque [inquilinus] in coenaculo habeat, jubetur admonere. §. 5. Adversus capsarios quoque, qui mercede servanda in balneis vestimenta suscipiunt, judex est constitutus: ut si quid in servandis vestimentis fraudulenter admiserint, ipse cognoscat.

4. ULPIANUS lib. singulari de Officio

Præfecti Urbi.

Imperatores Severus & Antoninus Junio Rufino Præfecto vigilum ita rescripserunt: *Insularios, & eos, qui negligentius ignes apud se habuerint, potes fustibus vel flagellis cædi jubere: eos autem, qui dolo fecisse incendium convincerentur, ad Fabium Cilonem, Præfectum Urbi, amicum nostrum remittes: fugitivos conquirere, eosque dominis reddere debes.*

TIT. XVII.

DE OFFICIO PROCONSULIS ET LEGATI.

1. ULPIANUS lib. 1. Disputationum.

Proconsul ubique quidem proconsularia insignia habet, statim atque Urbem egressus est: potestatem autem non exercet, nisi in ea provincia sola, quæ ei decreta est.

2. MARCIANUS lib. 1. Institutionum.

Omnes Præconsules statim, quam Urbem egressi fuerint, habent jurisdictionem: sed non contestiosam, sed voluntariam: ut ecce, manumitti apud eos possunt tam liberi, quam servi; & adoptiones fieri. §. 1. Apud Legatum vero Proconsulis nemo manumittere potest, quia non habet jurisdictionem talem.

3. ULPIANUS lib. 26. ad Sabinum.

Nec adoptare potest: omnino enim non est apud eum legis actio.

4. IDEM lib. 1. de Officio Proconsulis.

Observare autem Proconsulem oportet, ne in hospitibus præhendis oneret provinciam: ut Imperator noster cum patre Aufidio Severiano rescripsit. §. 1. Nemo Proconsulum stratores suos habere potest: sed vice eorum milites ministerio in provinciis funguntur. §. 2. Proficisci autem Proconsulem melius quidem est sine uxore: sed & cum uxore potest; dummodo sciat Senatum, Cotta & Messala Consulibus, censuisse futurum, ut si quid uxores eorum, qui ad officia proficiscuntur, deliquerint, ab ipsis ratio, & vindicta exigatur. §. 3. Antequam vero fines provinciae decre-

decretæ sibi Proconsul ingressus sit: edictam debet de adventu suo mittere, continens commendationem aliquam sui, si qua ei familiaritas sit cum provincialibus, vel conjunctio; & maxime excusantis, ne publice, vel privatim occurrant ei; esse enim congruens, ut unusquisque in sua patria eum exciperet. §. 4. Recte autem & ordine faciet, si edictum decessori suo miserit: significetque, qua die fines sit ingressurus: plerumque enim incerta hæc & inopinata turbant provinciales, & actus impediunt. §. 5. Ingressum etiam hoc eum observare oportet, ut per eam partem provinciam ingrediatur, per quam ingredi moris est, & (quas Græcia ἐπιδημία, id est, accessus ad urbem, appellat, siue κατὰ πλῆθον, id est, ad navigationem) observare, in quam primum civitatem veniat vel applicet: magni enim facient provinciales, servari sibi consuetudinem istam, & hujusmodi prærogativas. Quædam provinciæ etiam hoc habent, ut per mare in eam provinciam Proconsul veniat: ut Asia, scilicet usque adeo, ut Imperator [noster] Antoninus Augustus ad desideria Asianorum rescripsit, Proconsuli necessitatem impositam per mare Asiam applicare, καὶ τῶν μητροπόλεων ἔφετον, id est, & inter matrices urbes Ephesum primum attingere. §. 6. Post hæc, ingressus provinciam, mandare jurisdictionem Legato suo debet: nec hoc ante facere, quam fuerit provinciam ingressus. Est enim perquam absurdum, antequam ipse jurisdictionem nanciscatur (nec enim ei prius competit, quam in eam provinciam venerit,) alii eam mandare, quam non habet: sed si, & ante fecerit, & ingressus provinciam in eadem voluntate fuerit: credendum est, videri Legatum habere jurisdictionem; non exinde, ex quo mandata est, sed ex quo provinciam Proconsul ingressus est.

5. PAPINIANUS lib. 1. Quæstionum.

Aliquando mandare jurisdictionem Proconsul potest, etsi nondum in provinciam pervenerit. Quid enim si necessariam moram in itinere patiatur, maturissime autem Legatus in provinciam perventurus sit?

6. ULPIANUS lib. 1. de Officio Proconsulis.

Solent etiam custodiarum cognitionem mandare Legatis: scilicet ut præauditas custodias ad se remittant, ut innocentem ipse liberet. Sed hoc genus mandati extraordinarium est: nec enim potest quis gladii potestatem sibi datam, vel cuius alterius coercitionis, ad alium transferre; nec liberandi igitur reos jus, cum accusari apud eum non possint. §. 1. Sicut autem mandare jurisdictionem vel non mandare, est in arbitrio Proconsulis: ita adimere mandatam jurisdictionem licet quidem Proconsuli; non autem debet inconsulto Principi hoc facere. §. 2. Legatos non oportet Principem consulere, sed Proconsulem suum: & is ad consultationes Legatorum debet respondere. §. 3. Non vero in totum xeniiis abstinere debet Proconsul, sed modum adjicere, ut neque morose in totum abstinere, neque avare modum xeniorum excedat: quam rem Divus Severus & Imperator Antoninus elegantissime epistula sunt moderati:

cuius epistula verba hæc sunt: *Quantum ad xenia pertinet, audi, quid sentimus. Vetus proverbium est, ἔτε πάντα, ἔτε πάντοτε, ἔτε πᾶσα πάντα* id est, neque omnia, neque quovis tempore, neque ab omnibus: nam valde inhumanum est, a nemine accipere, sed passim, vilissimum est; & omnia, avarissimum. † Et quod Mandatis continetur, Ne donum vel munus ipse Proconsul, vel qui in alio officio erit, accipiat, ematve quid, nisi victus cottidiani causa, ad xeniola non pertinet: sed ad ea, quæ edulium excedant usum. Sed nec xenia producenda sunt ad munerum qualitatem.

7. IDEM lib. 2. de Officio Proconsulis.

Si in aliam quam celebrem civitatem, vel provinciæ caput advenerit: pati debet commendari sibi civitatem, laudesque suas non gravate audire; cum honori suo provinciales id vindicent; & ferias secundum mores & consuetudinem, quæ retro obtinuit, dare. §. 1. Aedes sacras, & opera publica circumire inspiciendi gratia, an sarta tecta que sint, vel an aliqua refectione indigeant; & si qua cœpta sunt, ut consummentur, prout vires ejus Reipublicæ permittunt, curare debet: curatoresque operum diligentes solemniter præponere: ministeria quoque militaria, si opus fuerit, ad curatores adjuvandos dare. §. 2. Cum plenissimam autem jurisdictionem Proconsul habeat, omnium partes, qui Romæ, vel quasi Magistratus, vel extra ordinem jus dicunt, ad ipsum pertinent.

8. IDEM lib. 39. ad Edictum.

Et ideo majus imperium in ea provincia habet omnibus, post Principem.

9. IDEM lib. 1. de Officio Proconsulis.

Nec quicquam est in provincia, quod non per ipsum expediatur. Sane, si fiscalis pecuniaria causa sit, quæ ad Procuratorem Principis respicit: melius fecerit, si abstineat. §. 1. Ubi decretum necessarium est, per libellum id expedire Proconsul non poterit. Omnia enim, quæcumque causæ cognitionem desiderant, per libellum non possunt expediri. §. 2. Circa Advocatos patientem esse Proconsulem oportet; sed cum ingenio, ne contemptibilis videatur: nec adeo dissimulare, si quos causarum concinnatores, vel redemptores deprehendat: eosque solos pati postulare, quibus per Edictum ejus postulare permittitur. §. 3. De plano autem Proconsul potest expedire hæc: ut obsequium parentibus, & patronis, liberisque patronorum exhiberi jubeat; comminari etiam, & terere filium a patre oblatum, qui non, ut oportet, conversari dicatur. † Poterit de plano similiter & libertum non obsequentem emendare aut verbis, aut fustium castigatione. §. 4. Observare itaque eum oportet, ut sit ordo aliquis postulationum; scilicet ut omnium desideria audiantur: ne forte, dum honori postulantium datur, vel improbitati ceditur, mediocres desideria sua non proferant, qui aut omnino non adhibuerunt, aut minus frequentes, neque in aliqua dignitate positos Advocatos sibi prospexerunt. §. 5. Advocatos quoque petentibus debet indulgere, plerumque feminis, vel pupillis, vel alias debilibus: vel his, qui suæ mentis non sunt, si quis eis petat; vel si nemo sit qui petat, ultro eis dare debet. † Sed si qui per

potentiam adversarii non invenire se Advocatum dicat: æque oportebit ei Advocatum dare. Cæterum opprimi aliquem per adversarii sui potentiam non oportet: hoc enim etiam ad invidiam ejus, qui provinciæ præest, spectat, si quis tam impotenter e gerat, ut omnes metuant adversus eum advectionem suscipere. §. 6. Quæ etiam omnium Præsidum communia sunt: & debent ab his observari.

10. IDEM lib. 10. de Officio Proconsulis.

Meminisse oportebit, usque ad adventum successoris omnia debere Proconsulem agere: cum sit unus proconsulatus, & utilitas provinciæ exigat esse aliquem, per quem negotia sua provinciales explicent: ergo in adventum successoris debet jus dicere. §. 1. Legatum suum ne ante se de provincia dimittat, & Lege Julia repetundarum, & Rescripto Divi Hadriani ad Calpurnium Rufum Proconsulem Achaïæ, admonetur.

11. VENULEIUS Saturninus lib. 2. de Officio Proconsulis.

Si quid erit, quod majorem animadversionem exigat: rejicere Legatus apud Proconsulem debet: neque enim animadvertendi, coercendi, vel atrociter verberandi jus habet.

12. PAULUS lib. 2. ad Edictum.

Legatus mandata sibi jurisdictione, judicis dandi jus habet.

13. POMPONIUS lib. 10. ad Quintum Mucium.

Legati Proconsulis nihil proprium habent, nisi a Proconsule eis mandata fuerit jurisdictio.

14. ULPIANUS lib. 20. ad legem Julianam & Papiam.

Proconsules non amplius, quam sex fascibus utuntur.

15. LICINNIUS Rufinus lib. 3. Regularum. **E**t Legati Proconsulum tutores dare possunt.

16. ULPIANUS lib. 2. ad Edictum.

Proconsul portam Romæ ingressus, deponit imperium.

TIT. XVII.

DE OFFICIO PRÆFECTI AUGUSTALIS.

1. ULPIANUS lib. 15. ad Edictum.

Præfectus Aegypti non prius deponit præfecturam & imperium, quod ad similitudinem Proconsulis Lege sub Augusto ei datum est, quam Alexandriam ingressus sit successor ejus: licet in provinciam venerit: & ita mandatis ejus continetur.

TIT. XVIII.

DE OFFICIO PRÆSIDIS.

1. MACER lib. 1. de Officio Præsidis.

Præsidis nomen generale est: eoque & Proconsules, & Legati Cæsaris, & omnes provincias regentes, licet Senatores sint, Præsides appellantur. Proconsulis appellatio specialis est.

2. ULPIANUS lib. 26. ad Sabinum.

Præsides apud se adoptare potest, quemadmodum & emancipare filium, & manumittere servum potest.

3. PAULUS lib. 13. ad Sabinum.

Præsides [provincia] in suæ provinciæ homines tantum imperium habet: & hoc, dum in provincia est: nam si excefferit, privatus est. Habet interdum imperium & adversus extraneos homines, si quid manu commiserint: nam & in Mandatis Principum est, *Ut curet is qui provinciæ præest, malis hominibus provinciam purgare: nec distinguitur, unde sint.*

4. ULPIANUS lib. 39. ad Edictum.

Præsides provinciæ majus imperium in ea provincia habet omnibus post Principem.

5. IDEM lib. 1. de omnibus Tribunalibus.

Præsides provinciæ non magis tutorem, quam specialem judicem, ipse se dare potest.

6. IDEM lib. 1. Opiniorum.

Illicitas exactiones, & violentia factas, & extortas metu venditiones, & cautiones, vel sine pretii numeratione prohibeat Præsides provinciæ. Item, ne quis iniquum lucrum aut damnum sentiat, Præsides provinciæ provideat. §. 1. Veritas rerum erroribus gestarum non vitatur: & ideo Præsides provinciæ id sequatur, quod convenit eum ex fide eorum, quæ probabuntur [sequi]. §. 2. Ne potentiores viri humiliores injuriis adficiant, neve Defensores eorum calumniis criminibus infestentur innocentes, ad religionem Præsidis provinciæ pertinet. §. 3. Illicita ministeria sub prætextu adjuvantium militares viros ad concutiendos homines procedentia prohibere, & deprehensa coercere Præsides provinciæ curet: & sub specie tributorum illicitas exactiones fieri prohibeat. §. 4. Neque licita negotiatione aliquos prohiberi, neque prohibita exerceri, neque innocentibus pœnas irrogari, ad sollicitudinem suam Præsides provinciæ revocet. §. 5. Ne tenuis vitæ homines sub prætextu adventus officiorum, vel militum, lumine unico, vel brevi supellectili ad aliorum usus translatis, injuriis vexentur, Præsides provinciæ providebit. §. 6. Ne quid sub nomine militum, quod ad utilitates eorum in commune non pertinet, a quibusdam propria sibi commoda inique vindicantibus committatur, Præsides provinciæ provideat. §. 7. Sicuti Medico imputari eventus mortalitatis non debet, ita quod per imperitiam commisit, imputari ei debet, prætextu humanæ fragilitatis delictum decipientis in periculo homines innoxium esse non debet. §. 8. Qui universas provincias regunt, jus gladii habent: & in metallum dandi potestas eis permessa est. §. 9. Præsides provinciæ, si multam, quam irrogavit, ex præsentibus facultatibus eorum, quibus eam dixit, redigi non posse deprehenderit: necessitatem solutionis moderetur, reprehensa exactorum illicita avaritia. † Remissa propter inopiam multa a provinciis Regentibus, exigere non debet.

7. IDEM lib. 3. Opiniorum.

Præsides provinciæ, inspectis ædificiis, dominos eorum, causa cognita, reficere ea compellat: & adversus detrectantem, competenti remedio deformitati auxilium ferat.

8. JULIANUS lib. 1. Digestorum.

Sæpe audiivi Cæsarem nostrum dicentem, hac Rescriptione, *Eum, qui provinciæ præest, adire potes;*

potes, non imponi necessitatem Proconsuli, vel Legato ejus, vel Præsidi provinciae, suscipiendae cognitionis: sed eum aestimare debere, ipse cognoscere an judicem dare debeat.

9. CALLISTRATUS lib. 1. de Cognitionibus.

Generaliter, quotiens Princeps ad Præsides provinciarum remittit negotia per rescriptiones; veluti, EUM, QUI PROVINCIAE PRÆEST, ADIRE POTERIS: vel, cum hac adiectione, IS AESTIMABIT, QUID SIT PARTIUM SUARUM: non imponitur necessitas Proconsuli, vel Legato suscipiendae cognitionis; quamvis non sit adiectum, IS AESTIMABIT, QUID SIT PARTIUM SUARUM. Sed is aestimare debet, utrum ipse cognoscat, an judicem dare debeat.

10. HERMOGENIANUS lib. 2. Juris Epitomarum.

EX omnibus causis, de quibus vel Praefectus Urbis, vel Praefectus praetorio, itemque Consules, & Praetores, ceterique Romae cognoscunt, Correctorum & Praesidum provinciarum est notio.

11. MARTIANUS lib. 3. Institutionum.

OMnia enim provincialia desideria, quae Romae varios judices habent, ad officium Praesidum pertinent.

12. PROCULUS lib. 4. Epistularum.

SED licet is qui provinciae praest, omnium Romae magistratum vice & officio fungi debeat, non tamen spectandum est quid Romae factum est, quamquid fieri debeat.

13. ULPIANUS lib. 7. de Officio Proconsulis.

CONgruit bono & gravi Praesidi curare, ut pacata atque quieta provincia sit, quam regit: quod non difficile obtinebit, si sollicite agat, ut malis hominibus provincia careat, eosque conquirat, nam & sacrilegos, latrones, plagiarios, fures conquirere debet: & prout quisque deliquerit, in eum animadvertere: receptoresque eorum coercere, sine quibus latro diutius latere non potest. §. 1. Furiosus, si non possint per necessarios contineri, eo remedio per Praesidem obviam eundem est, scilicet, ut carcere contineantur: & ita D. Pius rescripsit. † Sane excutiendum Divi Fratres putaverunt in persona ejus, qui parricidium admisserat, utrum simulato furore facinus admisisset, an vero revera compos mentis non esset: ut si simulasset, plecteretur, si fareret, in carcere contineretur.

14. MACER lib. 2. de Judiciis Publicis.

DIVUS Marcus & Commodus Scapulae Tertyllo rescripserunt in haec verba: Si tibi liquido compertum est, Aelium Priscum in eo furore esse, ut continua mentis alienatione omni intellectu careat; nec subest ulla suspicio, matrem ab eo simulatione dementiae occisam: potes de modo poenae ejus dissimulare, cum satis furore ipso puniatur: & tamen diligentius custodiendus erit, ac, si putabis, etiam vinculo coercendus: quoniam tum ad poenam, quam ad tutelam ejus, & securitatem proximorum pertinebit. Si vero, ut plerumque adsolet, intervallis quibudam sensu saniore, non forte eo monito

stelus admisserit, nec morbo ejus danda est venia, diligenter explorabis: & si quid tale compereris, consules nos, ut aestimemus, an per inhumanitatem facinoris, si cum posset videri sentire commiserit, supplicio adficiendus sit. Cum autem ex litteris tuis cognoverimus, tali eum loco atque ordine esse, ut a suis, vel etiam in propria villa custodiat: recte facturus nobis videris, si eos, a quibus illo tempore observatus esset, vocaveris, & causam tantae negligentiae excusseris; & [in] unumquaque eorum, prout tibi levare vel onerari culpa ejus videbitur, constitueris: nam custodes furiosis non ad hoc solum adhibentur, ne quid perniciosius ipsi in se moliantur, sed ne aliis quoque exitio sint: quod si committatur, non immerito culpa eorum adscribendum est, qui negligentiores in officio suo fuerint.

15. MARCIANUS lib. 1. de Judiciis Publicis.

ILLud observandum est, ne, qui provinciam regit, fines ejus excedat, nisi voti solvendi causa: dum tamen abnoscere ei non liceat.

16. MACER lib. 1. de Officio Praesidis.

SENatusconsulto cavetur, Ut de his, quae provincias Regentes, Comites, aut libertini eorum, antequam in provinciam venerint, contraxerunt, partissime jus dicatur: ita ut actiones, quae ob eam causam institutae non essent, postea quam quis eorum ea provincia excesserit, restituantur. Si quid tamen invito accidit, veluti si injuriam, aut furtum passus est, haecenus [ei] jus dicendum est, ut litem contestetur, resque ablata exhibeatur, & depanatur, aut sisti, exhiberive satisfactio promittatur.

17. CELSUS lib. 3. Digestorum.

SI forte Praeses provinciae manumiserit, vel tutorem dederit, priusquam cognoverit successorem advenisse: erunt haec rata.

18. MODESTINUS lib. 5. Regularum.

PLEbiscito continetur, [Ut] ne quis Praesidum munus, donum caperet: nisi esculentum, poculentumve, quod intra dies proximos prodigatur.

19. CALLISTRATUS lib. 1. de Cognitionibus

OBservandum est jus reddenti, ut in adeundo quidem facilem se praebet, sed contemni non patiatur: unde mandatis adjicitur, Ne Praesides provinciarum in ulteriorem familiaritatem provinciales admittant: nam ex conversatione aequali contemptio dignitatis nascitur. §. 1. Sed & in cognoscendo neque excandescere adversus eos, quos malos putat, neque precibus calamitosorum inlaciymari oportet: id enim non est constantis & recti iudicis, cujus animi motum vultus detegit. Et summam ita jus reddet, ut auctoritatem dignitatis ingenio suo augeat.

20. PAPINIANUS lib. 1. Responsorum.

LEGatus Caesaris, id est Praeses, vel Corrector provinciae, abdicando se, non amittit imperium.

21. PAULUS lib. singulari de Officio Adfessorum.

PRaeses cum cognoscat de servo corrupto, vel ancilla devirginata, vel servo stuprato: si actor rerum agentis corruptus esse dicetur, vel ejusmodi homo, ut non solam jacturam adversus substan-

tiam, sed ad totius domus everfionem pertineat, feveriffime debet animadvertere.

TIT. XIX.

DE OFFICIO PROCURATORIS
CÆSARIS, VEL RATIONALIS.

1. ULPIANUS lib. 16. ad Edictum.

Quæ acta [gestaque] sunt a Procuratore Cæsaris, sic ab eo comprobantur, atque si a Cæsare gesta sunt. §. 1. Si rem Cæsaris Procurator ejus, quasi rem propriam, tradat, non puto eam dominium transferre: tunc enim transfert, cum negotium Cæsaris gerens, consensu ipsius tradit: denique si venditionis, vel donationis, vel transactionis causa quid agat, nihil agit: non enim alienare ei rem Cæsaris, sed diligenter gerere commissum est. §. 2. Est hoc præcipuum in Procuratore Cæsaris, quod & ejus jussu servus Cæsaris adire hereditatem potest: & si Cæsar heres instituat, miscendo se opulentæ hereditati Procurator heredem Cæsarem facit.

2. PAULUS lib. 5. Sententiarum.

Quod si ea bona, ex quibus Imperator heres institutus est, solvendo non sint: re perspecta, consulitur Imperator: heredis enim instituti, in adeundis, vel repudiandis hujusmodi hereditatibus, voluntas exploranda est.

3. CALLISTRATUS lib. 6. de Cognitionibus.

Curatores Cæsaris jus deportandi non habent: quia hujus poenæ constituendæ jus non habent. §. 1. Si tamen, quasi tumultuosum, vel injuriosum adversus colonos Cæsaris, prohibuerint in prædia Cæsariana accedere: abstinere debent. Idque Divus Pius Julio rescripsit. §. 2. Deinde, neque redire cuiquam permittere possunt: idque Imperatores [nostri] Severus & Antoninus ad libellum Hermiæ rescripserunt.

TIT. XX.

DE OFFICIO JURIDICI.

1. ULPIANUS lib. 26. ad Sabinum.

Adoptare quis apud Juridicum potest: quia data est ei legis actio.

2. IDEM lib. 39. ad Sabinum.

Juridico, qui Alexandriæ agit, datio tutoris Constitutione Divi Marci concessa est.

TIT. XXI.

DE OFFICIO EJUS, CUI MANDATA
EST JURISDICTIO.

1. PAPINIANUS lib. 1. Quæstionum.

Quæcumque specialiter Lege vel Senatusconsulto, vel Constitutione Principum tribuntur, mandata jurisdictione non transferuntur: quæ vero jure Magistratus competunt, mandari possunt. Et ideo videntur errare Magistratus, qui cum publici judicii habeant exercitationem Lege vel Senatusconsulto delegatam (veluti Legis Juliæ de adulteriis, & si quæ fustaliæ similes), jurisdictionem suam mandant. † Hujus rei fortissimum argumentum, quod Lege Julia de vi nominatim cavetur, *Ut is cui obtigerit exercitio, possit eam si proficiscatur mandare.* Non aliter itaque mandare poterit, quam si abesse coeperit: cum alias jurisdictione etiam a præseute mandetur. Et, si a familia domus occisus esse dicetur, cognitionem

Prætor, quam ex Senatusconsulto habet, mandare non poterit. §. 1. Qui mandatam juri dictio- nem suscepit, propriam nihil habet: sed [&] ejus, qui mandavit, jurisdictione utitur. Verius est enim, more majorum jurisdictionem quidem transferri: sed meram imperium, quod Lege datur, non posse transire. Quare nemo dicit, animad- versionem Legatum Proconsulis habere mandata jurisdictione. PAULUS NOTAT: & impe- rium, quod jurisdictioni cohæret, mandata jurisdi- ctione transire, verius est.

2. ULPIANUS lib. 3. de Omnibus Tri-
bunalibus.

Mandata jurisdictione a Præside, consilium non potest exercere is, cui mandatur. §. 1. Si tutores vel curatores velint prædia vendere, causa cognita id Prætor vel Præses permittat: quod si mandaverit Jurisdictionem, nequaquam poterit mandata jurisdictione eam quæstionem transferre.

3. JULIANUS lib. 5. Digestorum.

Et si Prætor sit is, qui alienam jurisdictionem exsequitur, non tamen pro suo imperio agit, sed pro eo cujus mandatu jus dicit, quotiens parti- bus ejus fungitur.

4. MACER lib. 1. de Officio Præsidis.

Cognitio de suspectis tutoribus mandari potest: imo etiam ex mandata generali jurisdictione, propter utilitatem pupillorum, eam contingere constitutum est, in hæc verba: *Imperatores Seve- rus & Antoninus, Bradua Proconsuli Africae. Cum propriam jurisdictionem Legatis tuis dederis, consequens est, ut etiam de suspectis tutoribus possint cognoscere.* §. 1. Ut [si] possessio bonorum de- tur; vel, si cui damni infecti non caveatur, ut is possidere jubeatur; aut ventris nomine in posses- sionem mulier, vel is, cui legatum est, legatorum servandorum causa in possessionem mittatur: mandari potest.

5. PAULUS lib. 18. ad Plantium.

Mandatam sibi jurisdictionem mandare alteri non posse, manifestum est. §. 1. Mandata ju- risdictione privato, etiam imperium, quod non est merum, videtur mandari: quia jurisdictio sine modica coërcitione nulla est.

TIT. XXII.

DE OFFICIO ADSESSORUM.

1. PAULUS libro singulari de Officio Ad-
sefforum.

Omne officium Adsefforis, quo juris studiosi partibus suis funguntur, in his fere causis constat: in cognitionibus, postulationibus, libellis, edictis, decretis, epistolis.

2. MARCIANUS libro primo de Judi-
ciis Publicis.

Liberti affidere possunt. † Infames autem licet non prohibeantur legibus adfidere: attamen arbitror, ut aliquo [quoque] decreto Principali refertur constitutum, non posse officio Adsefforis fungi.

3. MACER lib. 1. de Officio Præsidis.

Si eadem provincia, postea divisa, sub duobus Præsidibus constituta est, velut Germania, My- sia: ex altera [ortus, in altera] adsidebit: nec vi- detur in sua provincia adsedisse.

4. PAPI-

4. PAPINIANUS lib. 4. Responsorum.
Diem functio Legato Caesaris, salarium Comitibus residui temporis, quod (a) Legatis praestitutum est, debetur: modo si non postea Comites cum aliis eodem tempore fuerunt. Diversum in eo servatur, qui successorem ante tempus accepit.

5. PAULUS lib. 1. Sententiarum.
Consiliarii, eo tempore quo adsidet, negotia tractare in suum quidem auditorium nullo mo-

do concessum est: in alienum autem, non prohibetur.

6. PAPINIANUS libro primo Responsorum.

In consilium Curatoris Reipublicae vir ejusdem civitatis adsidere non prohibetur, quia publico salario non fruitur.

LIBER SECUNDUS.

TIT. I.

DE JURISDICTIONE.

1. ULPIANUS libro primo Regularum.
Ius dicentis officium latissimum est: nam & bonorum possessionem dare potest, & in possessionem mittere, pupillis non habentibus tutores constituere, iudices litigantibus dare.

2. JAVOLENUS lib. 6. ex Cassio.
Cuius iurisdictio data est, ea quoque concessa esse videntur, sine quibus iurisdictio explicari non potuit.

3. ULPIANUS lib. 2. de Officio Quaestoris.
Imperium aut merum [est] aut mixtum est. † Merum est imperium, habere gladii potestatem ad animadvertendum facinorosos homines, quod etiam *Potestas* appellatur. † Mixtum est imperium, cui etiam iurisdictio inest, quod in danda bonorum possessione consistit. † Iurisdictio est etiam iudicis dandi licentia.

4. IDEM lib. 1. ad Edictum.
Iubere caveri Praetoria stipulatione, & in possessionem mittere, imperii magis est, quam iurisditionis.

5. JULIANUS lib. 1. Digestorum.
More majorum ita comparatum est, ut is deum iurisditionem mandare possit, qui eam suo jure, non alieno beneficio haberet.

6. PAULUS lib. 2. ad Edictum.
Et quia nec principaliter ei iurisdictio data est, nec ipsa lex defert, sed confirmat mandatam iurisditionem: ideoque si is, qui mandavit iurisditionem, decesserit, antequam res ab eo, cui mandata est iurisdictio, geri coeperit, solvi mandatum Labeo ait, sicut in reliquis causis.

7. ULPIANUS lib. 3. ad Edictum.
Si quis id, quod iurisditionis perpetuae causa, non quod, prout res incidit, in albo, vel in charta, vel in alia materia propositum erit, dolo malo corruperit: datur in eum quingentorum aureorum iudicium, quod populare est. §. 1. Servi quoque, & filii familias verbis Edicti continentur. Sed & utrumque sexum Praetor complexus est. §. 2. Quod si, dum proponitur, vel ante propositionem, quis corruperit: Edicti quidem verba cessabunt, Pomponius autem ait sententiam Edicti porrigendam esse ad haec. §. 3. In servos autem, si non defenduntur a dominis, & eos, qui inopia laborant, corpus torquendum est. §. 4. *Doli mali* autem ideo in verbis Edicti fit mentio, quod si per imperitiam vel rusticitatem, vel ab ipso Praetore iussus, vel casu aliquis fecerit, non tenetur. §. 5. Hoc vero Edicto tenetur & qui tollit, quemvis non corruperit: item qui suis manibus facit; & qui

alii mandat: sed si alius sine dolo malo fecit, alius dolo malo mandavit; qui mandavit, tenebitur: si uterque dolo malo fecerit, ambo tenebuntur: nam & si plures fecerint, vel corruperint, vel mandaverint, omnes tenebuntur.

8. GAIUS lib. 1. ad Edictum provinciale.
Adeo quidem, ut non sufficiat, unum eorum poenam luere.

9. PAULUS lib. 3. ad Edictum.
Si familia alicujus album corruperit: non similiter hic edicitur, ut in furto, ne in reliquos actio detur, si tantum dominus, cum defendere voluit, unius nomine praestiterit, quantum liber praestaret: fortasse, quia hic & contempta majestas Praetoris vindicatur, & plura facta intelliguntur: quemadmodum cum plures servi injuriam fecerunt, vel damnum dederunt; quia plura facta sunt, non, ut in furto, unum. Octavenus hic quoque domino succurrendum ait: sed hoc potest dici, si dolo malo curaverint, ut ab alio album corrumperetur: quia tunc unum consilium sit, non plura facta: idem Pomponius libro decimo notat.

10. ULPIANUS lib. 3. ad Edictum.
Qui iurisditioni praest, neque sibi jus dicere debet, neque uxori, vel liberis suis, neque libertis vel ceteris, quos secum habet.

11. GAIUS lib. 1. ad Edictum provinciale.
Si idem cum eodem pluribus actionibus agat, quarum singularum quantitas intra iurisditionem judicantis sit, coacervatio vero omnium excedat modum iurisditionis ejus: apud eum agi posse, Sabino, Cassio, Proculo placuit: quae sententia rescripto Imperatoris Antonini confirmata est. §. 1. Sed & si mutuae sunt actiones, & alter minorem quantitatem, alter majorem petat: apud eundem judicem agendum est ei, qui quantitatem minorem petit: ne in potestate calumniae adversarii mei sit, an apud eundem litigare possim. §. 2. Si una actio communis sit plurium personarum, veluti familiae heriscundae, communi dividundo, finium regundorum: utrum singulae partes spectandae sunt circa iurisditionem ejus, qui cognoscit; quod Ofilio, & Proculo placet; quia unusquisque de parte sua litigat? an potius tota res; quia & tota res in iudicium venit, & vel uni adjudicari potest, quod & Cassio & Pegaso placet? & sane eorum sententia probabilis est.

12. ULPIANUS lib. 18. ad Edictum.
Magistratibus municipalibus supplicium a servo sumere non licet: modica autem castigatio eis non est deneganda.

13. IDEM lib. 51. ad Sabinum.

EUM, qui judicare jubet, Magistratum esse oportet. §. 1. Magistratus autem, vel is, qui in potestate aliqua sit (ut puta Proconsul, vel Prætor, vel alii qui provincias regunt), judicare jubere eo die, quo privati futuri essent, non possunt.

14. IDEM lib. 39. ad Edictum.

Est receptum, eoque jure utimur, ut si quis major, vel æqualis subiciat se jurisdictioni alterius, possit ei, & adversus eum jus dici.

15. IDEM lib. 2. de omnibus Tribunalibus.

Si per errorem alius pro alio Prætor fuerit aditus: nihil valebit, quod actum est: nec enim ferendus est, qui dicat, consensisse eis in Præsidem: cum (ut Julianus scribit), non consentiant, qui erreat. Quid enim tam contrarium consensui est, quam error, qui imperitiam detegit?

16. IDEM lib. 3. de omnibus Tribunalibus.

Solet Prætor jurisdictionem mandare: & aut omnem mandat, aut speciem unam: & is, cui mandata Jurisdictio est, fungetur vice ejus qui mandavit, non sua.

17. IDEM lib. 1. Opinionum.

PRætor, sicut universam jurisdictionem mandare alii potest, ita & in personas certas, vel de una specie potest: maxime, cum justam causam susceptæ ante Magistratum advocacy alterius partis habuerat.

18. AFRICANUS lib. 7. Quæstionum.

Si convenerit, ut alius Prætor, quam ejus jurisdictionis esset, jus diceret; & priusquam adiretur, mutata voluntas fuerit: proculdubio nemo compelletur ejusmodi conventioni stare.

19. ULPIANUS lib. 6. Fideicommissorum.

Cum quædam puella apud competentem judicem litem susceperat, deinde condemnata erat, posteaque ad viri matrimonium alii jurisdictioni subiecti pervenerat: quærebatur, an prioris judicis sententia exsequi possit? Dixi posse, quia ante fuerat sententia dicta. Sed & si post susceptam cognitionem, ante sententiam, hoc eveniet, idem putarem: sententiaque a priore iudice recte fertur. Quod generaliter & in omnibus hujusmodi casibus observandum est. §. 1. Quotiens (de) quantitate ad jurisdictionem pertinente quæritur, semper quantum petatur quærendum est, non quantum debeatur.

20. PAULUS lib. 1. ad Edictum.

Extra territorium jus dicenti impune non paretur. † Idem est, & si supra jurisdictionem suam velit jus dicere.

TIT. II.

QUOD QUISQUE JURIS IN ALTERUM STATUERIT, UT IPSE EODEM JURE UTATUR.

1. ULPIANUS lib. 3. ad Edictum.

Hoc Edictum summam habet æquitatem: & sine cujusquam indignatione iusta. Quis enim aspernabitur idem jus sibi dici, quod ipse aliis dixit, vel dici effecit? §. 1. QUI MAGISTRATUM POTESTATEMVE HABEBIT, SI QUID IN ALIQUEM NOVI JURIS STATUERIT: IPSE, QUANDOQUE ADVERSARIO POSTULAN-

TE EODEM JURE UTI DEBEAT. † SI QUIS APUD EUM, QUI MAGISTRATUM POTESTATEMQUE HABEBIT, ALIQUID NOVI JURIS OBTINUERIT: QUANDOQUE POSTEA ADVERSARIO EJUS POSTULANTE EODEM JURE ADVERSUS EUM DECERNATUR: SCILICET, UT QUOD IPSE [QUIS] IN ALTERIUS PERSONA ÆQUUM ESSE CREDIDISSET, ID IN IPSIUS QUOQUE PERSONA VALERE PATIATUR. §. 2. Hæc autem verba, QUOD STATUERIT, [QUI JURISDICTIONI PRÆEST], cum effectu accipimus, non verbotenus: & ideo, si quum [vellet statuere, prohibitus sit, nec effectum] decretum habuit: cessat Edictum. Nam statuit verbum rem perfectam significat, & consummatam injuriam, non coeptam. Et ideo si inter eos quis dixerit jus, inter quos jurisdictionem non habuit: quoniam pro nullo hoc habetur, nec est ulla sententia, cessare Edictum putamus. Quid enim offuit conatus, cum injuria nullum habuerit effectum?

2. PAULUS lib. 3. ad Edictum.

Hoc Edicto dolus debet jus dicentis puniri: nam si Adfessoris imprudentia jus aliter dictum sit quam oportuit: non debet hoc Magistratui officere, sed ipsi Adfessori.

3. ULPIANUS lib. 3. ad Edictum.

Si quis iniquum [ad Edictum] jus adversus aliquem impetravit: eo jure utatur ita demum, si per postulationem ejus hoc venerit: ceterum si ipso non postulante: non coercetur. Sed & si impetravit, siue usus est jure aliquo, siue impetravit ut uteretur, licet usus non sit: hoc Edicto punitur. §. 1. Si procurator meus postulavit: quæritur, quis eodem jure utatur: & putat Pomponius, me solum: utique, si hoc ei specialiter mandavi, vel ratum habui. † Si tamen tutor, vel curator furiosi postulaverit, vel adolescentis: ipse hoc Edicto coercetur. Item adversus procuratorem id observandum est, si in rem suam fuerit datus. §. 2. Hæc poena adversus omnem statuitur, qui in Edictum incidit: non solum eo postulante, qui ab eo læsus est, sed omni qui quandoque experitur. §. 3. Si is, pro quo spondidisti, impetraverit, ne aliquis debitor ipsius adversus eum exceptione utatur; deinde tu in negotio, in quo spondidisti, velis exceptione uti: nec te, nec ipsum oportet hoc impetrare: etsi interdum patiaris injuriam, si solvendo debitor non sit. † Sed si tu incidisti in Edictum: reus quidem utetur exceptione, [tu] non utaris, nec poena tua ad reum promittendi pertinebit: & ideo mandati actionem non habebis. §. 4. Si filius meus in Magistratu in hoc Edictum incidit: an in his actionibus, quas ex persona ejus intendo, huic Edicto locus sit? Et non puto: ne mea conditio deterior fiat. §. 5. Quod autem ait Prætor, UT IS EODEM JURE UTATUR, an etiam ad heredem hæc poena transmittatur? Et scribit Julianus, non solum ipsi denegari actionem, sed etiam heredi ejus. §. 6. Illud quoque non sine ratione scribit, non solum in his actionibus pati eum poenam Edicti, quas tunc habuit, cum inci-

incideret in Edictum, verum si quæ postea ei adquirentur. §. 7. Ex hac causa solum repeti non posse, Julianus putat: superesse enim naturalem causam, quæ inhibet repetitionem.

4. GAIUS lib. 1. ad Edictum provinciale.

Illud eleganter Prætor excepit, PRÆTER QUAM SI QUIS EORUM CONTRA EUM FECERIT, QUI IPSE EORUM QUID FECISSET: & recte: ne scilicet vel Magistratus, dum studet hoc Edictum defendere, vel litigator, dum vult beneficio hujus Edicti uti, ipse in pœnam ipsius Edicti committat.

TIT. III.

SI QUIS JUS DICENTI NON OBTEMPERAVERIT.

1. ULPIANUS lib. 1. ad Edictum.

Omibus Magistratibus, non tamen Dumviris, secundum jus potestatis suæ concessum est jurisdictionem suam defendere pœnali iudicio. §. 1. Is videtur *jus dicenti non obtemperasse*, qui quod extremum in jurisdictione est, non fecit: veluti, si quis rem mobilem vindicari a se passus non est, sed duci eam, vel ferri passus est: cæterum, si & sequentia recusavit, tunc non obtemperasse videtur. §. 2. Si procurator tuus, vel tutor, vel curator jus dicenti non obtemperavit: ipse puniatur, non dominus, vel pupillus. §. 3. Non solum autem reum, qui non obtemperavit, hoc Edicto teneri Labeo ait: verum etiam petito rem. §. 4. Hoc iudicium, non ad id quod interest, sed quanti ea res est, concluditur: & cum meram pœnam contineat, neque post annum, neque in heredem datur.

TIT. IV.

DE IN JUS VOCANDO.

1. PAULUS lib. 4. ad Edictum.

In jus vocare, est juris experiundi causa vocare.

2. ULPIANUS lib. 5. ad Edictum.

In jus vocari non oportet neque Consulem, neque Præfectum, neque Præto rem, neque Proconsulem, neque cæteros Magistratus, qui imperium habent, qui coercere aliquem possunt, & jubere in carcerem duci: nec Pontificem, dum sacra facit: nec eos, qui propter loci religionem inde se movere non possunt. † Sed nec eum qui equo publico in causa publica transvehatur. † Præterea in jus vocari non debet, qui uxorem ducat; aut eam, quæ nubat: nec judicem, dum de re cognoscit: nec [eum], dum quis apud Præto rem causam agit: neque funus ducentem familiare, justave mortuo facientem:

3. CALLISTRATUS lib. 1. Cognitionum.

Vel qui cadaver prosequuntur; quod etiam videtur [ex] rescripto Divorum Fratrum comprobatum esse:

4. ULPIANUS lib. 5. ad Edictum.

Quique litigandi causa necesse habet in jure, vel certo loco sisti: nec furiosos vel infantes.

§. 1. Prætor ait: PARENTEM, PATRONUM, PATRONAM, LIBEROS, PARENTES, PATRONI, PATRONÆ, IN JUS SINE PERMISSU MEO NE QUIS VOCET. §. 2. Parentem hic utriusque sexus accipe. Sed an in infinitum, queritur? Quidam,

parentem usque ad tritavum appellari ajunt: superiores, majores dici. Hoc veteres existimasse Pomponius refert: sed Gaius Cassius omnes in infinitum parentes dicit: quod & honestius est, & merito obtinuit. §. 3. Parentes etiam eos accipi Labeo existimat, qui in servitute suscepti sunt: nec tamen, ut Severus dicebat, ad solos justos liberos, sed & si vulgo quæsitus sit filius, matrem in jus non vocabit:

5. PAULUS lib. 4. ad Edictum.

Quia [semper] certa est, etiamsi vulgo conceperit. Pater vero is est, quem nuptiæ demonstrant.

6. IDEM lib. 1. Sententiarum.

Parentes naturales in jus vocare nemo potest: una est enim omnibus parentibus servanda reverentia.

7. IDEM lib. 4. ad Edictum.

Patris adoptivi parentes impune vocabit: quoniam hi ejus parentes non sunt: cum his tantum cognatus fiat, quibus & agnatus.

8. ULPIANUS lib. 5. ad Edictum.

Adoptivum patrem, quamdiu in potestate est, in jus vocare non potest, jure magis potestatis, quam præcepto Prætoris: nisi sit filius, qui castrense habuit peculium: tunc enim causa cognita permittitur: sed naturalem parentem, ne quidem dum est in adoptiva familia, in jus vocari. §. 1. Patronum, inquit, Patronam. Patroni hic accipiendi sunt, qui ex servitute manumiserunt: vel [si] collusionem detexit, vel si qui præjudicio pronuncietur esse libertus, cum alioquin non fuerit: aut si juravi eum libertum meum esse: quem admodum per contrarium pro patrono non habebor, si contra me judicatum est: aut si, me deferente, juraverit se libertum non esse. §. 2. Sed si ad jusjurandum adeg, ne uxorem ducat, ne nubat; impune in jus vocabor: & Celsus quidem ait in tali liberti jus ad filium meum, me vivo, non transire. Sed Julianus contra scribit. Plerique Juliani sententiam probant: secundum quod eveniet, ut patronus quidem in jus vocetur; filius, quasi innocens, non vocetur.

9. PAULUS lib. 4. ad Edictum.

Is quoque, qui ex causa fideicommissi manumittit, non debet in jus vocari: quamvis ut manumittat, in jus vocetur.

10. ULPIANUS lib. 5. ad Edictum.

Sed si hac lege emi, ut manumittam, & ex constitutione Divi Marci venit ad libertatem: cum sim patronus, in jus vocari non potero: sed si suis nummis emi, & fidem fregi; pro patrono non habebor. §. 1. Prostituta contra legem venditionis, venditorem habebit patronum, si hac lege venierat, Ut, si prostituta esset, fieret libera. At si venditor, qui manus injectionem excepit, ipse prostituit: quoniam & hæc pervenit ad libertatem, sub illo quidem, qui vendidit, libertatem consequitur, sed honorem haberi ei æquum non est: ut & Marcellus libro sexto Digestorum existimabat. §. 2. Patronum autem accipimus, etiamsi capite minutus sit; vel si libertus capite minutus, dum adrogetur per obreptionem: cum enim hoc ipso, quo adrogatur, celat conditionem: non id actum vide-

videtur, ut fieret ingenuus. §. 3. Sed si jus annu-
lorum accepit, puto eum reverentiam patrono
exhibere debere, quamvis omnia ingenuitatis
munia habet. Aliud, si natalibus sit restitutus:
nam Princeps ingenuum facit. §. 4. Qui manu-
mittitur a corpore aliquo, vel collegio, vel civi-
tate, singulos in jus vocabit: nam non est illo-
rum libertus: sed Reipublicæ honorem habere
debet: & si adversus Rempublicam, vel univer-
sitate vellet experiri, veniam Edicti petere debet,
quamvis actorem eorum constitutum in jus sit vo-
caturus. §. 5. *Liberos, parentes [que,] patroni,*
patronæque, utriusque sexus accipere debemus.
§. 6. [Sed] si per poenam deportationis ad pere-
grinitatem redactus sit patronus, putat Pompo-
nius eum amisisse honorem: sed si fuerit restitutus,
erit ei etiam hujus Edicti commodum salvum.
§. 7. *Parentes patroni* etiam adoptivi excipiuntur:
sed tamdiu, quamdiu adoptio durat. §. 8. Si
filius meus in adoptionem datus sit, vocari a liberto
meo in jus non poterit: sed nec nepos in adoptiva
familia susceptus. Sed si filius meus emancipatus
adoptaverit filium: hic nepos in jus vocari pote-
rit: nam mihi alienus est. §. 9. *Liberos* autem
secundum Cassium, ut in parentibus, & ultra tri-
nepotem accipimus. §. 10. Si liberta ex patro-
no fuerit enixa: mutuo se ipsa, & filius ejus, in
jus non vocabunt. §. 11. Sin autem liberi patro-
ni capitis accusaverunt libertum paternum, vel in
servitutem petierunt, nullus eis honor debetur.
§. 12. Prætor ait, *In jus nisi permissu meo ne quis*
vocet: permissurus enim est, si famosa actio non
sit, vel pudorem non sugillat, qua patronus con-
venitur, vel parentes. Et totum hoc, causa cogni-
ta, debet facere: nam interdum etiam ex causa
famosa, ut Pedius putat, permittere debet patro-
num in jus vocari a liberto: si eum gravissima inju-
ria adfecit, flagellis forte cæcidit. §. 13. Sem-
per autem hunc honorem patrono habendum, etsi
quasi tutor, vel curator, vel defensor, vel actor
interveniat patronus. Sed si patroni tutor, vel
curator interveniat: impune posse eos in jus vo-
cari, Pomponius scribit: & verius est.

11. PAULUS lib. 4. ad Edictum.

QUamvis non adjiciat Prætor, *Causa cognita*
se penale judicium daturum: tamen Labeo
ait, moderandam jurisdictionem: [veluti] si pœ-
niteat libertum, & actionem remittat; vel si pa-
tronus vocatus non venerit, aut [si] non invitus
vocatus sit: licet Edicti verba non patiantur.

12. ULPIANUS lib. 57. ad Edictum.

SI libertus in jus vocaverit contra Prætoris Edi-
ctum filium patroni sui, quem ipse patronus in
potestate habet: probandum est, absente patre
subveniendum esse filio, qui in potestate est; &
ei poenalem in factum actionem, id est, quinquaginta
aureorum adversus libertum competere.

13. MODESTINUS lib. 10. Pandectarum.

GENERALiter eas personas, quibus reverentia præ-
standa est, sine jussu Prætoris in jus vocare non
possumus.

14. PAPINIANUS lib. 1. Responsorum.

LIBertus a patrono reus constitutus, qui se de-
fendere paratus, pro tribunali Præsidem pro-

vinciæ frequenter interpellat: patronum accusa-
torem in jus non videtur vocare.

15. PAULUS lib. 1. Quæstionum.

LIBertus adversus patronum dedit libellum, non
dissimulato se libertum esse ejus: an si ad desi-
derium ejus rescribatur, etiam Edicti poena remissa
esse videtur? Respondi, non puto ad hunc casum
Edictum Prætoris pertinere: neque enim qui libel-
lum Principi, vel Præsidi dat, in jus vocare patro-
num videtur.

16. IDEM lib. 2. Responsorum.

QUæsitum est, an tutor pupilli nomine patro-
nam suam sine permissu Prætoris vocare pos-
sit? Respondi eum de quo quaritur, pupilli no-
mine etiam in jus vocare patronam suam potuisse,
sine permissu Prætoris.

17. IDEM lib. 1. Sententiarum.

EUM, pro quo quis apud officium cavit, exhi-
bere cogitur. † Item [eum] qui apud acta
exhibiturum se esse quem promisit, & si officio
non caveat, ad exhibendum tamen cogitur.

18. GAIUS lib. 1. ad Legem XII.
Tabularum.

PLerique putaverunt, nullum de domo sua in jus
vocari licere: quia domus tutissimum cuique
refugium atque receptaculum sit: eumque, qui inde
in jus vocaret, vim inferre videri.

19. PAULUS lib. 1. ad Edictum.

SAtisque pœnæ subire eum, si non defendatur,
& latitet, certum est: quod mittitur adversa-
rius in possessionem bonorum ejus. † Sed si adi-
tum ad se præster, aut ex publico conspiciatur:
recte in jus vocari eum Julianus ait.

20. GAIUS lib. 1. ad Legem XII. Tabularum.
Sed etiam a vinea, & Balneo, & Theatro nemo
dubitat in jus vocari licere.

21. PAULUS lib. 1. ad Edictum.

SEd etsi is, qui domi est, interdum vocari in jus
potest; tamen de domo sua nemo extrahi debet.

22. GAIUS lib. 1. ad Leg. XII. Tabularum.

NEque impuberes puellas, quæ alieno juri sub-
jectæ essent, in jus vocare permissum est. §. 1.
Qui in jus vocatus est, duobus casibus dimitten-
dus est: si quis ejus personam defendet: & si dum
in jus venit, de re transactum fuerit.

23. MARCIANUS lib. 3. Institutionum.

COMMunis libertus, licet plurium sit, debet a
Prætore petere, ut ei liceat vel quendam ex
patronis [in jus] vocare, ne in poenam incidat
ex Edicto Prætoris.

24. ULPIANUS lib. 5. ad Edictum.

IN eum, qui adversus ea fecerit, quinquaginta
aureorum judicium datur: quod nec heredi, nec
in heredem, nec ultra annum datur.

25. MODESTINUS lib. 1. de Pœnis.

SI sine venia Edicti impetrata libertus patronum
in jus vocaverit: ex querela patroni, vel supra-
dictam poenam, id est, quinquaginta aureos dat;
vel a Præfecto Urbi, quasi inofficiosus castigatur,
si inopia dignoscitur laborare.

TIT. V.

SI QUIS IN JUS VOCATUS NON
IERIT: SIVE QUIS EUM VOCA-
VERIT, QUEM EX EDICTO
NON DEBUERIT.

1. ULPIANUS lib. 1. ad Edictum.

SI quis in jus vocatus fidejussorem dederit [in]
judicio sistendi causa, non suppositum jurisdic-
tioni illius ad quem vocatur: pro non dato fide-
jussor habetur: nisi suo privilegio specialiter re-
nunciaverit.

2. PAULUS lib. 1. ad Edictum.

EX quacunque causa ad Prætores, vel alios qui
jurisdictioni præsumt, in jus vocatus venire
debet: ut hoc ipsum sciatur, an jurisdictio ejus
sit. §. 1. Si quis in jus vocatus non ierit: ex causa
a competenti iudice multa pro jurisdictione judi-
cis damnabitur: rusticitati enim hominis parcen-
dum erit. † Item, si nihil interfit actoris, eo
tempore in jus adversarium venisse, remittit Præ-
tor pœnam: puta, quia feriatus dies fuit.

3. ULPIANUS lib. 47. ad Sabinum.

CUM quis in iudicio sisti promiserit, neque ad-
jecerit pœnam, si status non esset: incerti cum
eo agendum esse in id quod interest, verissimum
est: & ita Celsus quoque scribit.

TIT. VI.

IN JUS VOCATI UT EANT, AUT SA-
TIS, VEL CAUTUM DENT.

1. PAULUS lib. 1. ad Edictum.

EDICTO cavetur, Ut fidejussor iudicio sistendi
causa datus, pro rei qualitate locuples detur:
exceptis necessariis personis, ibi enim qualem-
cunque accipi jubet: veluti, pro parente, patrono.

2. CALLISTRATUS lib. 1. ad Edictum
Monitorium.

ITEM pro patrona, liberisve suis, vel uxore, nu-
trave: tunc enim qualiscunque fidejussor accipi
jubetur: & in eum qui non accepit, cum sciret eam
necessitudinem personarum, quinquaginta aureo-
rum iudicium competit.

3. PAULUS lib. 4. ad Edictum.

QUONIAM pro locuplete accipitur fidejussor in
necessariis personis.

4. ULPIANUS lib. 58. ad Edictum.

QUI duos homines in iudicio sisti promisit, si
alterum exhibet, alterum non: ex promif-
sione non videtur eos stetisse: cum alter eorum
non sit exhibitus.

TIT. VII.

NE QUIS EUM, QUI IN JUS VOCA-
BITUR, VI EXIMAT.

1. ULPIANUS lib. 5. ad Edictum.

HOC Edictum Prætor proposuit, ut metu pœnæ
compesceret eos, qui in jus vocatos vi eripiunt.
§. 1. Denique Pomponius scribit, servi quoque
nomine noxale iudicium reddendum: nisi sciente
domino id fecit: tunc enim sine noxæ deditio-
ne iudicium suscipiet. §. 2. Ofilius putat, locum
huic Edicto non esse, si persona, quæ in jus vocari
non potuit, exempta est: veluti parens, & patro-
nus, cæteræque personæ: quæ sententia mihi vide-
tur verior: & sane si deliquit qui vocat, non deli-
quit qui eximit.

2. PAULUS lib. 4. ad Edictum.

NAM cum uterque contra Edictum faciat, &
libertus, qui patronum vocat, & is, qui pa-
tronum vi eximat; deteriore tamen loco libertus
est, qui in simili delicto petitoris partes sustinet.
Eadem æquitas est in eo, qui alio quam quo debue-
rat, in jus vocabatur. Sed & fortius dicendum
est, non videri vi eximi eum, cui sit jus ibi non
conveniri.

3. ULPIANUS lib. 5. ad Edictum.

QUOD si servum quis exemit in jus vocatum,
Pedius putat cessare Edictum: quoniam non
fuit persona, quæ in jus vocari potuit. Quid
ergo? ad exhibendum erit agendum. §. 1. Si
quis ad pedaneum iudicem vocatum [quem] exi-
mat, pœna ejus Edicti cessabit. §. 2. Quod Præ-
tor præcepit, VI EXIMAT: [vi] an & dolo
malo? sufficit vi, quamvis dolus malus cesset.

4. PAULUS lib. 4. ad Edictum.

SED eximendi verbum generale est, ut Pompo-
nius ait: eripere enim est de manibus auferre
per raptum: eximere, quoquo modo auferre: ut
puta, si quis non rapuerit quem, sed moram fece-
rit, quo minus in jus veniret, ut actionis dies exi-
ret, vel res tempore amitteretur: videbitur exe-
misse, quamvis corpus non exemerit. Sed & si
eo loci retinuerit, non abduxit: his verbis tene-
tur. §. 1. Item, si quis eum, qui per calumniam
vocabatur, exemerit: constat eum hoc Edicto
teneri. §. 2. Prætor ait, Neve faciat dolo malo,
quo magis eximeretur: nam potest sine dolo malo
id fieri: veluti cum iusta causa est exemptionis.

5. ULPIANUS lib. 5. ad Edictum.

SI per alium quis exemerit, hac clausula tenetur:
sive præsens fuit, sive absens. §. 1. In omni
autem, qui vi exemit, in factum iudicium datur:
quo non id continetur, quod in veritate est; sed
quanti ea res est ab actore æstimata, de qua con-
troversia est: hoc enim additum est, ut appareat,
etiamsi calumniator quis sit, tamen hanc pœnam
cum persequi. §. 2. Docere autem debet quis,
per hanc exemptionem factum, quo minus in jus
produceretur: cæterum, si nihilominus productus
est, cessat pœna: quoniam verba cum effectu sunt
accipienda. §. 3. Hoc iudicium in factum est:
& si plures deliquerint, in singulos dabitur: & ni-
hilominus manet qui exemptus est, obligatus. §. 4.
Hereditibus autem ita dabitur, si eorum interfit. Ne-
que autem in heredem, neque post annum dabitur.

6. IDEM lib. 35. ad Edictum.

IS, qui debitorem vi exemit, si solverit, reum non
liberat: quia pœnam suam solvit.

TIT. VIII.

QUI SATISDARE COGANTUR, VEL
JURATO PROMITTANT, VEL SUÆ
PROMISSIONI COMMIT-
TANTUR.

1. GAIUS lib. 5. ad Edictum provinciale.

SATISDATIO eodem modo appellata est, quo satis-
factio. Nam ut satisfacere dicimur ei, cujus
desiderium implemus: ita satisdare dicimur ad-
versario nostro, qui pro eo, quod [a] nobis petit,
ita cavit, ut eum hoc nomine securum faciamus
datis fidejussoribus.

2. ULPIANUS lib. 5. ad Edictum.

Fidejussor in iudicio sistendi causa locuples videtur dari, non tantum ex facultatibus, sed etiam ex conveniendi facilitate. §. 1. Si quis his personis, quæ agere non potuerunt, fidejussorem iudicio sistendi causa dederit: frustra erit datio. §. 2. Prætor ait: **SI QUIS PARENTEM, PATRONUM, PATRONAM, LIBEROS, AUT PARENTES PATRONI, PATRONÆ, LIBEROSVE SUOS, EUMVE QUEM IN POTESTATE HABEBIT, VEL UXOREM, VEL NURUM IN IUDICIUM VOCABIT, QUALISCUQUE FIDEJUSSOR IUDICIO SISTENDI CAUSA ACCIPIATUR.** §. 3. Quod ait Prætor, *liberosve suos*: accipiemus & ex feminino sexu descendentes liberos: parentique dabimus hoc beneficium, non solum sui juris, sed etiam si in potestate sit alicujus; hoc enim Pomponius scribit. † Et filius fidejussor pro patre fieri potest, etiam si in alterius potestate sit. † *Nurum*, etiam pronurum, & deinceps accipere debemus. §. 4. Quod ait Prætor: **QUALISCUQUE FIDEJUSSOR ACCIPIATUR**: hoc quantum ad facultates, id est, etiam non locuples. §. 5. *In fidejussorem, qui aliquem iudicio sisti promiserit, tanti, quanti ea res erit, actionem dat Prætor.* Quod utrum veritatem contineat, an vero quantitatem, videamus? & melius est, ut in veram quantitatem fidejussor teneatur; nisi pro certa quantitate accessit.

3. GAIUS lib. 1. ad Edictum provinciale.

Sive in duplum est actio, sive tripli, aut quadrupli: tanti eundem fidejussorem omnimodo tenere dicemus, quia tanti res esse intelligitur.

4. PAULUS lib. 4. ad Edictum.

Si decesserit, qui fidejussorem dederit iudicio sistendi causa: non debet Prætor jubere exhibere eum. Quod si ignorans jusserit exhiberi, vel post decretum ejus ante diem exhibitionis decesserit: deneganda erit actio. Si autem post diem exhibitionis decesserit, aut amiserit civitatem: utiliter agi potest.

5. GAIUS lib. 1. ad Edictum provinciale.

Si vero pro condemnato fidejusserit [&] condemnatus decesserit, aut civitatem Romanam amiserit: recte nihilominus cum fidejussore ejus agatur. §. 1. Qui pro rei qualitate evidentissime locupletem, vel, si dubitetur, adprobatum fidejussorem iudicio sistendi causa non acceperit: injuriarum actio adversus eum esse potest: quia sane non quælibet injuria est, duci in jus eum, qui satis idoneum fidejussorem det. Sed & ipse fidejussor, qui non sit acceptus, tanquam de injuria sibi facta queri poterit.

6. PAULUS lib. 12. ad Edictum.

Quotiens vitiose cautum vel satisdatum est, non videtur cautum.

7. ULPIANUS lib. 14. ad Edictum.

Si fidejussor non negetur idoneus, sed dicatur habere fori præscriptionem, [&] metuat petitor, ne jure fori utatur: videndum, quid juris sit? & Divus Pius (ut & Pomponius libro epistularum refert, & Marcellus lib. 3. Digestorum, & Papi-

nianus lib. 3. Quæstionum) Cornelio Proculo rescripsit, merito petitorum recusare talem fidejussorem: sed, si alias caveri non possit, prædicandum ei, non usum eum privilegio, si conveniatur.

§. 1. Si necessaria satisfactio fuerit, & non facile possit reus ibi eam præstare, ubi convenitur: potest andiri, si in alia ejusdem provincie civitate satisfactionem præstare paratus sit: si autem satisfactio voluntaria est: non in alium locum remittitur: neque enim meretur, qui ipse sibi necessitatem satisfactionis imposuit. §. 2. Si satisdatum pro re mobili non sit, & persona suspecta sit, ex qua satis desideratur: apud Officium deponi debet, si hoc iudici sederit, donec vel satisfactio detur, vel lis finem accipiat.

8. PAULUS lib. 14. ad Edictum.

De die ponenda in stipulatione solet inter litigatores convenire: si non conveniat, Pedius putat in potestate stipulatoris esse, moderato spatium de hoc a iudice statuendo. §. 1. Qui mulierem adhibet ad satisfaciendum, non videtur cavere; sed nec miles, nec minor viginti quinque annis probandi sunt: nisi hæ personæ in rem suam fidejubeant, ut pro suo procuratore. † Quidam etiam, si a marito fundus dotalis petatur, in rem suam fidejussuram mulierem. §. 2. Si servus inveniat, qui, antequam iudicium accipiat, fidejussit iudicatum solvi: succurrendum est actori, ut ex integro caveatur. Minori quoque viginti quinque annis succurrendum est: fortasse & mulieri, propter imperitiam. §. 3. Si fidejussor iudicatum solvi, stipulatori heres extiterit, aut stipulator fidejussori: ex integro cavendum erit. §. 4. Tutor, & curator, ut rem salvam fore pupillo caveant, mittendi sunt in municipium: quia necessaria est satisfactio. † Item de re restituenda domino proprietatis, cujus usufructus datus est. † Item legatarius, ut caveat, *evicta hereditate, legata reddi, & quod amplius per legem Falcidiam ceperit.* † Heres quoque *ut legatorum satisfaciat*, audiendus est, ut in municipium mittatur. Plane, si misso jam legatario in possessionem, cum per heredem staret, quo minus caveret, heres postulet, uti de possessione decedat, paratunque se dicat in municipio cavere: impetrare non debet: diversum, si sine culpa aut dolo heredis missus sit in possessionem. §. 5. Jubetur jurare de calumnia, ne quis vexandi magis adversarii causa forsitan, cum Romæ possit satisfacere, in municipium evocet. † Sed quibusdam hoc iurandum de calumnia remittitur: veluti parentibus & patronis. Sic autem jurare debet, qui in municipium remittitur: *Romæ se satisfacere non posse, & ibi posse quo postulat remitti: idque se non calumnie causa facere*: nam sic non est compellendus jurare, alibi se, quam eo loco satisfacere non posse: quia si Romæ non potest, pluribus autem locis possit, cogitur pejerare. §. 6. Hoc autem tunc impetrabitur, cum iusta causa esse videbitur: Quid enim, si cum erat in municipio, noluit cavere? hoc casu non debet impetrare: cum per eum steterit, quominus ibi, ubi ire desiderat, satisfacere.

9. GAIUS lib. 5. ad Edictum provinciale.

Arbitro ad fideiussores probandos constituto; si in alterutram partem iniquum arbitrium vide-

videatur: perinde ab eo atque ab iudicibus appellare licet.

10. PAULUS lib. 75. ad Edictum.

Si ab arbitro probati sunt fidejussores, pro locupletibus habendi sunt: cum potuerit querela ad competentem iudicem deferri. §. 1. Qui ex causa improbat ab arbitro probatos, alias improbatos probat: multoque magis, si sua voluntate accepit fidejussores, contentus his esse debet. Quod si medio tempore calamitas fidejussoribus inlignis, vel magna inopia accidit; causa cognita ex integro satisfidendum erit.

11. ULPIANUS lib. 75. ad Edictum.

Julianus ait, si antequam mandarem tibi, Ut fundum peteres, satis acceperis petiturus fundum, & postea mandatu meo agere institueris: fidejussores teneri.

12. IDEM lib. 77. ad Edictum.

Inter omnes convenit, heredem sub conditione, pendente conditione possidentem hereditatem, substituto cavere debere de hereditate: & si defecerit conditio, adeuntem hereditatem substitutum & petere hereditatem posse, & si obtinuerit, committi stipulationem: & plerumque ipse Praetor & ante conditionem existentem, & ante diem petitionis venientem, ex causa jubere solet stipulationem interponi.

13. PAULUS lib. 75. ad Edictum.

Sed & si plures substituti sint, singulis cavendum est.

14. IDEM lib. 2. Responsorum.

Filiusfamilias defendit absentem patrem. Quaero, an *judicatum solvi* satisfidare debeat? Paulus respondit, eum, qui absentem defendit, etiam si filius, vel pater sit, satisfidare petitorio ex forma Edicti debere.

15. MACER lib. 1. de Appellationibus.

Sciendum est, possessores immobilium rerum satisfidare non compelli. §. 1. Possessor autem is accipiendus est, qui in agro, vel civitate rem soli possidet: aut ex asse, aut pro parte. † Sed & qui vectigalem, id est, emphyteuticum agrum possidet, possessor intelligitur. † Item, qui solam proprietatem habet, possessor intelligendus est. † Eum vero, qui tantum usumfructum habet, possessorem non esse, Ulpianus scripsit. §. 2. Creditor qui pignus accepit, possessor non est, tametsi possessionem habeat, aut sibi traditam, aut precario debitori concessam. §. 3. Si fundus in dotem datus sit; tam uxor, quam maritus propter possessionem ejus fundi possessores intelliguntur. §. 4. Diversa causa est ejus, qui fundi petitionem personalem habeat. §. 5. Tutores, sive pupilli eorum, sive ipsi possideant, possessorum loco habentur. Sed & si unus ex tutoribus possessor fuit, idem dicendum erit. §. 6. Si fundum, quem possidebam, a me petieris; deinde cum secundum te esset judicatum, appellaverim: an possessor ejusdem fundi sim? & recte dicetur possessorem me esse: quia nihilominus possideo. Nec ad rem pertinet, quod evinci [mihi] ea possessio possit. §. 7. Possessor autem quis, necne fuerit, tempus cautionis spectandum est: nam sicut ei, qui post cautionem possessionem vendidit, nihil

obest: ita nec prodest ei, qui post cautionem possidere coepit.

16. PAULUS lib. 6. ad Edictum.

Qui jurato promisit *judicio sisti*; non videtur pejoralle, si ex concessa causa hoc deseruerit.

TIT. IX.

SI EX NOXALI CAUSA AGATUR, QUEMADMODUM CAVEATUR.

1. ULPIANUS lib. 7. ad Edictum.

SI QUIS EUM, DE QUO NOXALIS ACTIO EST, JUDICIO SISTI PROMISIT: Praetor ait, IN EADEM CAUSA EUM EXHIBERE, IN QUA TUNC EST, DONEC JUDICIUM ACCIPIATUR. §. 1. In eadem causa sistere, [quid sit, videamus: & puto verius, eum videri in eadem causa,] qui ad experiendum non facit jus actoris deterius. † Si desinat servus esse promissoris, vel actio amissa sit: non videri in eadem causa statum, Labeo ait: vel si qui pari loco erat in litigando, coepit esse [in] duriore; vel loco, vel persona mutata. † Itaque si [quis] ei, qui in foro promissoris conveniri non potest, venditus, aut potentiori datus sit: magis esse putat, ut non videatur in eadem causa sisti. † Sed & si noxae deditus sit, Ofilius non putat in eadem causa sisti: cum noxae deditioe ceteris noxalem actionem perimi putat.

2. PAULUS lib. 6. ad Edictum.

Sed alio jure utimur: nam ex praecedentibus causis non liberatur noxae deditus; perinde enim noxa caput sequitur, ac si venisset. §. 1. Si absens sit servus, pro quo noxalis actio alicui competit: siquidem dominus non negat in sua potestate esse; compellendum putat Vindius vel *judicio eum sisti* promittere, vel *judicium accipere*; aut si nolit defendere, cauturum, cum primum potuerit se exhibiturum: sin vero falso neget in sua potestate esse; suscepturum *judicium sine noxae deditioe*: idque Julianus scribit, & si dolo fecerit, quo minus in ejus esset potestate. † Sed si servus praesens est, dominus abest; nec quisquam servum defendit: ducendus erit jussu Praetoris: sed, causa cognita, domino postea dabitur defensio, ut Pomponius & Vindius scribunt: ne ei absentia sua noceat. Ergo & actori actio restituenda est, perempta eo quod ductus servus in bonis ejus esse coepit.

3. ULPIANUS lib. 7. ad Edictum.

Si cum usufructuario noxali *judicio* agetur, isque servum non defenderit: denegatur ei per Praetorem usufructus persecutio.

4. GAIUS lib. 6. ad Edictum provinciale.

Si cum uno ex dominis noxalis agetur, an pro parte socii satisfidare deberet? Sabinus ait, non debere: quia quodammodo totum suum hominem defenderet, cui in solidum defendendi necessitas esset: nec auditur, si pro parte paratus sit defendere.

5. ULPIANUS lib. 47. ad Sabinum.

Si servum in eadem causa sistere quidam promiserit, & liber factus sistatur: si de ipso controversia est capitalium actionum, injuriarumque nomine, non recte sistitur: quia aliter de servo

supplicium & verberibus [de injuria] satisfit, aliter de libero vindicta sumitur, vel condemnatio pecuniaria. Quod autem ad ceteras noxales causas pertinet, etiam in meliorem causam videtur pervenisse.

6. PAULUS lib. 11. ad Sabinum.

Sed si *statu liberum* fisci promissum sit, in eadem causa fisci videtur, quamvis liber sistatur: quod implicitus ei casus libertatis fuerit.

TIT. X.

DE EO, PER QUEM FACTUM ERIT,
QUO MINUS QUIS IN JUDICIO SISTAT.

1. ULPIANUS lib. 7. ad Edictum.

Aequissimum putavit Prætor, dolum ejus coercere, qui impedit aliquem iudicio fisci. §. 1. *Fecisse autem dolo malo* non tantum is putatur, qui suis manibus, vel per suos retinuerit: verum qui alios quoque rogavit, ut eum detinerent, vel abducerent, ne iudicio sistat, sive scientes, sive ignorantes quid esset, quod committeretur. §. 2. *Dolum autem malum* sic accipimus, ut, si quis venienti ad iudicium aliquid pronunciaverit triste, propter quod is necesse habuerit ad iudicium non venire, teneatur Edicto: quamvis quidam putent, sibi eum imputare, qui credulus fuit. §. 3. Si reus dolo actoris non steterit: non habebit reus adversus eum actionem ex hoc Edicto: cum contentus esse possit exceptione, si ex stipulatu conveniatur, de poena, quod ad iudicium non venerit: aliter atque si ab alio sit impeditus; nam actionem propositam adversus eum exercebit. §. 4. Si plures dolo fecerint, omnes tenentur: sed si unus præstiterit poenam, ceteri liberantur: cum nihil intersit. §. 5. Servi nomine, ex hac causa, noxali iudicio agendam omnes consentiant. §. 6. Et heredi datur, sed non ultra annum: adversus heredem autem hætenus puto dandam [actionem], ut ex dolo defuncti heres non lucretur.

2. PAULUS lib. 6. ad Edictum.

Si actoris servus, domino sciente, & cum possit, non prohibente, dolo fecerit, quo minus in iudicio sistam: Ofilius dandam mihi exceptionem adversus dominum ait; ne ex dolo servi dominus lucretur: si vero sine voluntate domini servus hoc fecerit: Sabinus noxale iudicium dandum ait, nec factum servi domino obesse debere, nisi hætenus, ut ipso careat, quando ipse nihil deliquit.

3. JULIANUS lib. 2. Digestorum.

Ex hoc Edicto adversus eum, qui dolo fecit, quo minus quis in iudicium vocatus sistat, in factum actio competit, quanti actoris interfuit eum fisci. In quo iudicio deducitur, si quid amiserit actor ob eam rem: veluti si reus tempore dominium rei interim sibi adquisit, aut actione liberatus fuerit. §. 1. Plane, si is, qui dolo fecerit, quo minus in iudicio sistatur, solvendo non fuerit; æquum erit, adversus ipsum reum restitutionariam actionem competere: ne propter dolum alienum rei lucrum faciat, & actor damno adficiatur. §. 2. Si & stipulator dolo Titii, & promissor dolo Mavi impeditus fuerit, quominus in iudicio sistatur uterque adversus eum, cuius dolo impeditus fuerit, actione in factum experietur. §. 3. Si & stipu-

lator dolo promissoris, & promissor dolo stipulatoris impeditus fuerit quominus ad iudicium veniret: neutri eorum Prætor succurrere debet; ab utraque parte dolo compensando. §. 4. Si a fidejussore quinquaginta stipulatus fuero, si in iudicium reus non venerit, petiturus a reo centum: & dolo [malo] Sempronii factum fuerit, ne in iudicium reus veniat: centum a Sempronio consequar: tanti enim mea interfuisse videtur: quia si venisset in iudicium, actio mihi centum adversus reum, vel adversus heredem ejus competeat: licet fidejussor minorem summam mihi promiserit.

TIT. XI.

SI QUIS CAUTIONIBUS IN JUDICIO SISTENDI CAUSA FACTIS
NON OBTEMPERAVERIT.

1. GAIUS lib. 1. ad Edictum provinciale.

Vicena millia passuum in singulos dies dinumerari Prætor jubet, præter eum diem, quo cautum promittitur, & in quem sistere in iudicium oportet: nam sane talis itineris dinumeratio neutri litigatorum onerosa est.

2. ULPIANUS lib. 74. ad Edictum.

Non exigimus reum iudicio fisci, si negotium, propter quod iudicio fisci promissum, fuerit transactum: sed hoc ita, si [non] prius id negotium transactum sit, quam fisci oporteret: cæterum si postea transactum est, exceptio doli opponi debet. Quis enim de poena promissa laborat post negotium transactum: cum etiam transacti negotii exceptionem putaverit quis nocere, quasi etiam de poena transactum sit: nisi contrarium specialiter partibus placuerit. §. 1. Si quis, municipalis muneris causa, sine suo dolo malo impeditus, in iudicio secundum suam promissionem non stetit, æquissimum est tribui ei exceptionem. §. 2. Simili modo & si ad testimonium desideratus, ad iudicium occurrere non potuit, erit ei subveniendum. §. 3. Si quis iudicio se fisci promiserit; & valetudine, vel tempestate, vel vi fluminis prohibitus se sistere non possit: exceptione adjuvatur: nec immerito: cum enim in tali promissione præsentia opus sit, quemadmodum potuit se sistere, qui adversa valetudine impeditus est? & ideo etiam Lex XII. Tabularum, SI JUDEX, VEL ALTERUTER EX LITIGATORIBUS MORBO SONTICO IMPEDIATUR, jubet diem iudicii esse diffisum. §. 4. Si non propter valetudinem mulier non steterit iudicio, sed quod gravida erat: exceptionem ei dandam Labeo ait: si tamen post partum decubuerit, probandum erit quasi valetudine impeditam. §. 5. Idem est, & si quis furere cœperit: nam qui furore impediatur, valetudine impeditur. §. 6. Quod diximus, succurri etiam ei, qui tempestate, aut vi fluminis prohibitus non venit; *tempestatem* sic intelligere debemus, [sive maritima, sive terrestris sit: tempestatem intelligere debemus] talem, quæ impedimento sit itineri, vel navigationi. §. 7. *Vis fluminis* etiam sine tempestate accipienda est: *vim fluminis* intelligimus, & si magnitudo ejus impedimento sit, sive pons solutus sit, vel navigium non stet. §. 8. Si quis tamen, cum posset non incidere in tempestatem, vel

vel in fluminis vim, si ante profectus esset, vel tempore opportuno navigasset, ipse se artaverit: numquid exceptio ei minime prodest? quod quidem, causa cognita, erit statuendum: nam neque sic artandus sit, ut possit ei dici, *Cur non multo ante profectus es, quam dies promissionis veniret?* neque iterum permittendum ei, si quid sit, quod ei imputetur, causari tempestatem, vel vim fluminis. Quid enim, si [quis], cum Romae esset ipso tempore promissionis sistendi, nulla necessitate urgente, voluptatis causa in municipium profectus sit? nonne indignus est, cui (hæc) exceptio patrocinetur? Aut quid, si tempestas quædam in mari fuit, terra autem iste potius venire, (vel) flumen circumire? æque dicendum, non semper ei exceptionem prodesse: nisi angustiae non patiebantur terra iter metiri, vel circumire. Cum tamen vel flumen sic abundasset, ut impleffet omnem locum, in quo sisti oportuit; vel aliqua fortuita calamitas eundem locum evertit; vel praesentiam venienti periculosam fecit: ex bono & æquo & hic exceptio ei accommodanda est. §. 9. Simili modo exceptio datur ei, qui cum ad iudicium venire volebat, a Magistratu retentus est, & retentus sine dolo malo ipsius: nam si ipse hoc affectavit, vel causam praestitit; non ei proderit exceptio: sed ipsius quidem dolus ei oberit; cæterorum non oberit, qui malo dolo fecerunt, ut retineretur. Sed si privatus eum detinuerit, nullo modo ei proderit hæc exceptio:

3. PAULUS lib. 69. ad Edictum.

Sed actio ei datur adversus eum, qui detinuit, in id, quod ejus interest.

4. ULPIANUS lib. 74. ad Edictum.

Sed & si quis rei capitalis ante condemnatus iudicio sistere se non potuit; merito huic ignoscitur. † *Rei capitalis condemnatum* accipere debemus, qui morte, exiliove coercitus est. † Dixit aliquis, quo ergo hæc exceptio damnato? sed respondebitur, fidejussoribus ejus esse necessariam: aut si forte in exilium, salva civitate, abiit, ubi defensori ejus exceptio ista proderit. §. 1. Illud sciendum est: eum, qui idcirco non stetit, quia capitis reus factus est, in ea causa esse, ut exceptione uti non possit: damnato enim datur. † Plane si vinculis, vel custodia militari impeditus ideo non stetit, in ea erit causa, ut exceptione utatur. §. 2. Præterea si funere quis domestico impeditus non venit, debet ei exceptio dari. §. 3. Item, si quis in servitute hostium fuerit; ac per hoc in iudicium non stetit; debet exceptione adjuvari. §. 4. Quæsitum est, an possit conveniri: *Nulla exceptio in promissione deserta iudicio sistendi causa facta obijciatur?* & ait Atilicianus [conventionem istam non valere]. Sed & ego puto conventionem istam ita valere, si specialiter causæ exceptionum expressæ sint, quibus a promissore sponte renunciatum est. §. 5. Item quæritur, si quis, cum iudicio sistendi causa satisfacere non deberet, satisfacto promiserit; an fidejussoribus ejus exceptio detur? Puto interesse, utrum per errorem satisfacto promissum est, an ex conventionem: si per errorem, dandam fidejussoribus exceptionem: si ex conventionem, minime dan-

dam. Nam & Julianus scribit, si iudicio sistendi causa pluris, quam statutum est, per ignorantiam promissum fuerit: exceptionem dari debere: si autem ex conventionem tantæ summæ promissio facta sit, exceptionem pacti conventi replicatione infirmandam [Julianus ait].

5. PAULUS lib. 69. ad Edictum.

Si duo rei stipulandi sunt, & uni debitor iudicio se sisti cum pœna promiserit; alter autem impedierit: ita demum exceptio adversus alterum danda est, si socii sint: ne prodest ei dolus propter societatem. §. 1. Item si duo rei promittendi sint, & unus ad iudicium non venerit, contempta sua promissione iudicio sistendi causa facta, actor autem ab altero rem petat, ab altero pœnam defensionis: petendo [pœnam] exceptione summovebitur. §. 2. Æque si a patre facta fuerit promissio iudicio sistendi gratia ex filii contractu, deinde de re actor egerit cum filio, exceptione summovebitur, si cum patre ex ejus promissione agat. Et contra idem erit, si filius promiserit, & actor egerit cum patre de peculio.

6. GAIUS lib. 1. ad Legem 12. Tabularum.

Si is, qui fidejussorem dedit, ideo non steterit, quod Reipublicæ causa abfuit: iniquum est, fidejussorem ob aliam necessitate sistendi obligatum esse, cum ipsi liberum esset non sistere.

7. PAULUS lib. 69. ad Edictum.

Si quis servum in iudicio sisti promiserit, vel alium, qui in aliena potestate est: iisdem exceptionibus utitur, quibus, si pro libero, vel patrefamilias fidejussit: præterquam si Reipublicæ causa abesse diceretur servus: nam servus Reipublicæ causa abesse non potest. Præter hanc autem exceptionem, cæteræ, quia communes sunt, tam in libero homine, quam in servo locum habent.

8. GAIUS lib. 29. ad Edictum provinciale.

Et si post tres, aut quinque, pluresve dies, quam iudicio sisti se reus promisit, secum agendi potestatem fecerit; nec actoris jus ex mora deterius factum sit: consequens est dici, defendi eum debere per exceptionem.

9. ULPIANUS lib. 77. ad Edictum.

Si servus iudicio se sisti promittat: non committitur stipulatio, neque in eum, neque in fidejussores ejus. §. 1. Si plurium servorum nomine, iudicio sistendi causa, una stipulatione promittatur; pœnam quidem integram committi, licet unus status non sit, Labeo ait: quia verum sit, omnes statos non esse: verum, si pro rata unius offeratur pœna, exceptione doli usum eum, qui ex hac stipulatione convenitur.

10. PAULUS lib. 1. ad Plantium.

Si eum iudicio sisti promisero, qui jam tempore liberatus esse dicebatur, quia jam actione forte non tenebatur; actio in me danda est, ut vel exhibeam eum, vel defendam; ut veritas inquiratur. §. 1. Homo sisti promissus ante diem dolo promissoris periit: certo jure utimur, non ante pœnam peti posse, quam dies venerit: tota enim stipulatio in diem collata videtur. §. 2. Qui injuriarum acturus est, stipulatus erat ante litem contestatam, ut adversarius suus iudicio sistat; commissa stipulatione mortuus est: non com-

petere heredi ejus ex stipulatu actionem placuit: quia tales stipulationes propter rem ipsam darentur: injuriarum autem actio heredi non competit. Quamvis enim hæc stipulatio iudicio sistendi causa facta ad heredem transeat, tamen in hac causa danda non est: nam & defunctus si vellet omnia injuriarum actione ex stipulatu agere, non permitteretur [ei]. Idem dicendum esse, & si is, cum quo injuriarum agere volebam, stipulatione tali commissa decesserit: nam non competit mihi adversus heredem [ejus] ex stipulatu actio: & hoc Julianus scribit; secundum quod & si fidejussores dati erant, minime dabitur in eos actio mortuo reo. Idem Pomponius, si non post longum tempus decesserit, quia, si ad iudicium venisset, litem cum eo contestari actor potuisset.

II. ULPIANUS lib. 47. ad Sabinum.

SI quis quendam in iudicio sisti promiserit, in eadem causa eum debet sistere. In eadem autem causa sistere, hoc est, [ita] sistere, ut actori persecutio loco deteriori non sit: quamvis exactio rei possit esse difficilior. Licet enim difficilior exactio sit, tamen dicendum est videri in eadem causa eum stetitisse: nam & si novum æs alienum contraxisset, vel pecuniam perdidisset; videtur tamen in eadem causa stetitisse. Ergo & qui alii iudicatus sistitur, in eadem causa stare videtur.

12. PAULUS lib. 11. ad Sabinum.

Qui autem novo privilegio utitur, non videtur in eadem causa sisti. §. 1. Illud tenendum est, quod æstimationem ejus, quod inter sit agentis, ad illud tempus referendum est, quo sisti debuit, non ad id, quo agitur, quamvis desierit ejus interesse.

13. JULIANUS lib. 55. Digestorum.

Quotiens servus iudicio sistendi causa, ut ipse litigaturus, vel ab alio stipulatur, vel ipse promittit: nec committitur stipulatio, nec fidejussores tenentur, quia servus conveniri, vel convenire non potest.

14. NERATIUS lib. 2. Membranarum.

SI procurator ista stipulatus [est], ut sistat duntaxat eum, quem stipularetur; non etiam pœnam, si status non esset, stipularetur: propemodum nullius momenti est ea stipulatio: quia procuratoris, quod ad ipsius utilitatem pertinet, nihil interest sisti. Sed cum alienum negotium in stipulando egerit, potest defendi non procuratoris, sed ejus, cujus negotium gesserit, utilitatem in ea re spectandam esse; ut quantum domini litis interfuit sisti, tantum ex ea stipulatione, non stato reo, procuratori debeatur. † Eadem & fortius adhuc dici possunt, si procurator ita stipulatus esset, *Quanti ea res erit*: ut hanc conceptionem verborum, non ad ipsius, sed ad domini utilitatem relatum interpretemur.

15. PAPINIANUS lib. 2. Quæstionum.

SI tutor iudicio sisti promiserit, & stipulationi non obtemperaverit: & interea pupillus adoleverit, aut mortem obierit, aut etiam absensus sit hereditate: denegabitur ex stipulatu actio: nam & ipsius rei quæ periebatur, si tutor iudicatus fuerit, & eorum quid acciderit, non esse dandum in eum actionem iudicati, probatum est.

TIT. XII.

DE FERIIS ET DILATIONIBUS ET DIVERSIS TEMPORIBUS.

I. ULPIANUS lib. 4. de omnibus Tribunalibus.

NE quis messium vindemiarumque tempore adversarium cogat ad iudicium venire: Oratione Divi Marci exprimitur: quia occupati circa rem rusticam, in forum compellendi non sunt. §. 1. Sed si Prætor aut per ignorantiam, vel socordiam evocare eos perseveraverit, hique sponte venerint: siquidem sententiam dixerit præsentibus illis, & sponte litigantibus, sententia valebit, tametsi non recte fecerit, qui eos evocaverit: sin vero, cum abesse perseveraverint, sententiam protulerit etiam absentibus illis; consequens erit dicere, sententiam nullius esse momenti, neque enim Prætoris factum juri derogare oportet. (Et) citra appellationem igitur sententia infirmabitur. §. 2. Sed excipiuntur certæ causæ, ex quibus cogi poterimus, & per id temporis, cum messes vindemiæque sunt, ad Prætores venire: scilicet si res tempore peritura sit, hoc est, si dilatio actionem sit peremptura. † Sane quotiens res urget, cogendi quidem sumus ad Prætorem venire, verum ad hoc tantum cogi æquum est, ut lis contestetur: & ita ipsis verbis Orationis exprimitur. Denique alterutro recusante post litem contestatam litigare, dilationem Oratio concessit.

2. IDEM lib. 5. ad Edictum.

Eadem Oratione Divus Marcus in Senatu recitata effecit, de aliis speciebus Prætorem adiri etiam diebus feriaticis: ut puta ut tutores aut curatores dentur, ut officii admoneantur cessantes, excusationes allegentur, alimenta constituentur, ætates probentur, ventris nomine in possessionem mittatur; vel rei servandæ causa, vel legatorum, fidei vel commissorum, vel damni infecti: item de testamentis exhibendis; ut curator detur bonorum ejus, qui an heres existaturus sit, incertum est; aut de alendis liberis, parentibus, patronis; aut de adeunda suspecta hereditate: aut ut aspectu atrox injuria æstimetur; vel fideicommissaria libertas præstanda.

3. IDEM lib. 2. ad Edictum.

Solet etiam messis vindemiarumque tempore jus dici (de) rebus, quæ tempore, vel morte periturae sunt: morte, veluti furti, damni, injuriæ, injuriarum atrocium; qui de incendio, ruina, naufragio, rate, nave expugnata rapuisse dicuntur, & si quæ similes sunt: item si res tempore periturae sunt, aut actionis dies exiturus (est). §. 1. Liberalia quoque iudicia omni tempore finiuntur. §. 2. Item in eum, qui quid nundinarum nomine adversus communem utilitatem acceperit, omni tempore jus dicitur.

4. PAULUS lib. 1. ad Edictum.

Præsides provinciarum, ex consuetudine cujusque loci, solent messis vindemiarumque causa tempus statuere.

5. ULPIANUS lib. 62. ad Edictum.

Pridie Kalendas Januarius Magistratus neque jus dicere, sed nec sui potestatem facere consue-runt.

6. IDEM

6. IDEM lib. 77. ad Edictum.

Si feriatis diebus fuerit iudicatum: Lege tantum est, ne his diebus iudicium sit, nisi ex voluntate partium: & quod aliter adversus ea iudicatum erit, ne quis iudicatum facere, neve solvere debeat: neve quis, ad quem de ea re in ius aditum erit, iudicatum facere cogat.

7. IDEM lib. 1. de Officio Consulis.

Oratione quidem Divi Marci, amplius quam semel (non) esse dandam instrumentorum dilationem, expressum est; sed utilitatis litigantium gratia, causa cognita, & iterum dilatio tam ex eadem, quam ex alia provincia, secundum moderamen locorum impertiri solet: & maxime si aliquid inopinatum emergat. Illud videndum, si defunctus acceperit aliquam dilationem propter instrumenta, an successori quoque ejus dari debeat: an vero, quia jam data est, amplius dari non possit? & magis est, ut & hic, causa cognita dari debeat.

8. PAULUS lib. 13. ad Sabinum.

More Romano dies a media nocte incipit, & sequentis noctis media parte finitur: itaque quicquid in his viginti quatuor horis (id est duabus dimidiatis noctibus, & luce media) actum est, perinde est, quasi quavis hora lucis actum esset.

9. ULPIANUS lib. 7. de Officio Proconsulis.

Divus Trajanus Minicio Natali rescripsit, ferias a forensibus tantum negotiis dare vacationem: ea autem, quæ ad disciplinam militarem pertinent, etiam feriatis diebus peragenda: inter quæ custodiarum quoque cognitionem esse.

10. PAULUS lib. 5. Sententiarum.

In pecuniariis causis omnis dilatio singulis causis plus semel tribui non potest: in capitalibus autem reo tres dilationes, accusatori duæ dari possunt: sed utrumque, causa cognita.

TIT. XIII.

DE EDENDO.

1. ULPIANUS lib. 4. ad Edictum.

Qua quisque actione agere velit, eam edere debet, nam æquissimum videtur, eum, qui acturus est, edere actionem, ut proinde sciat reus, utrum cedere, an contendere ultra debeat; & si contendendum putat, veniat instructus ad agendum, cognita actione qua conveniatur. §. 1. Edere est [etiam] copiam describendi facere, vel in libello complecti, & dare, vel dictare. Eum quoque edere Labeo ait, qui producat adversarium suum ad album, & demonstrat, quod dictaturus est, vel id dicendo, quo uti velit. §. 2. Editiones sine die & Consule fieri debent, ne quid excogitetur e die & Consule, & prælato die fiat. Diem autem & Consulem excepit Prætor, quo instrumentum conscriptum est, non in quem solutio concepta est: nam dies solutionis, sicuti summa, pars est stipulationis. Rationes tamen cum die & Consule edi debent: quoniam accepta, & data, non alias possunt apparere, nisi dies & Consul fuerit editus. §. 3. Edenda sunt omnia, quæ quis apud iudicem editurus est: non tamen ut & instrumenta, quibus quis usus non est, compellatur edere. §. 4. Edere non videtur, qui stipulationem totam non edit. §. 5. Eis, qui ob ætatem, vel rusticitatem, vel ob

sexum lapsi non ediderunt, vel ex alia iusta causa, subvenietur.

2. PAULUS lib. 3. ad Edictum.

Si legatum petatur, non habet Prætor verba testamenti edere: ideo fortasse, quia heredes solent habere exemplum testamenti.

3. MAURICIANUS lib. 2. de Pœnis.

Senatus censuit, Ne quisquam eorum, a quibus quid fisco petetur, alia instrumenta delatori cogatur edere, quam quæ ad eam causam pertinerent, ex qua se deferre professus esset.

4. ULPIANUS lib. 4. ad Edictum.

Prætor ait: ARGENTARIÆ MENSÆ EXERCITORES RATIONEM, QUÆ AD SE PERTINET, EDANT, ADJECTO DIE, ET CONSULE. §. 1. Hujus Edicti ratio æquissima est: nam cum singulorum rationes argentarii conficiant, æquum fuit, id quod mei causa confecit, meum quodammodo instrumentum mihi edi. §. 2. Sed & filiusfamilias continetur his verbis, ut vel ipse cogatur edere. An & pater, quaeritur. Labeo scribit, patrem non cogendum, nisi sciente eo argentaria exercetur. Sed recte Sabinus respondit, tunc id admittendum, cum patri questum refert. §. 3. Sed si servus argentariam faciat (potest enim): si quidem voluntate domini fecerit, compellendum dominum edere, ac perinde in eum dandum est iudicium, ac si ipse fecisset: sed si inscio domino [fecit], satis esse dominum jurare, eas se rationes non habere. † Si servus peculiarem faciat argentariam: dominus de peculio, vel de in rem verso tenetur: sed si dominus habet rationes, nec edit, in solidum tenetur. §. 4. Etiam is, qui desit argentariam facere, ad editionem compellitur. §. 5. Sed ibi quis compellitur edere, ubi argentariam exercuit: & hoc est constitutum. Quod si instrumentum argentariæ in alia provincia habeat, in alia administraverit: ibi puto cogendum edere, ubi argentariam exercuit, hoc enim primum deliquit, quod alio instrumentum transtulit. Quod si in alio loco argentariam exercet, alibi autem ad editionem compelletur: minime hoc facere cogitur; nisi descriptum velis, ubi de ea re agitur, eum tibi dare, tuis videlicet sumptibus.

5. PAULUS lib. 3. ad Edictum.

Spaciumque ad perferendas eas tribuendum est.

6. ULPIANUS lib. 4. ad Edictum.

Si quis ex argentariis (ut plerique eorum) in villa habeat instrumentum, vel in horreo: aut ad locum te perducet, aut descriptas rationes dabit. §. 1. Cogentur & successores argentarii edere rationes. Quod si plures sunt heredes, & unus habeat: solus ad editionem compelletur; sed si omnes habeant, & unus ediderit: omnes ad editionem compellendi sunt. Quid enim, si humilis & deploratus unus edidit, ut dubitare quis merito de fide editionis possit? Ut igitur comparari rationes possint, etiam ceteri edere debent, aut certe unius editioni subscribere. † (Hoc) idem erit, & si plures fuerint argentarii, a quibus editio desideratur. Nam & si plures tutores tutelam administraverunt simul: aut omnes edere debent, aut unius editioni subscribere.

§. 2. Exi-

§. 2. Exigitur autem ab adversario argentarii iurandum, *Non calumniae causa postulare edi sibi*: ne forte vel supervacuas rationes, vel quas habet, edi sibi postulet, vexandi argentarii causa.

§. 3. *Rationem* autem esse Labeo ait, ultro (citro) dandi, accipiendi, credendi, obligandi, solvendi sui causa negotiationem: nec ullam rationem nuda duntaxat solutione debiti incipere: nec si pignus acceperit, aut mandatum, compellendum edere; hoc enim extra rationem esse. Sed & quod solvi constituit, argentarius edere debet: nam & hoc ex argentaria venit. §. 4. Ex hoc Edicto in id, quod interfuit, actio competit. §. 5. Unde apparet, ita demum tenere hoc Edictum, si ad eum pertineat. † Pertinere autem videtur ad me ratio, si modo eam tractaveris me mandante: sed si procurator meus absente me mandaverit, an mihi edenda sit, quasi ad me pertineat? & magis est, ut edatur. † Procuratori quoque meo edendam rationem, quam mecum habet, non dubito, quasi ad eum pertineat: & cauturum de rato, si mandatum ei non sit. §. 6. Si initium tabularum habet diem, in quibus Titii ratio scripta est, postmodum mea sine die, & Consule, etiam mihi edendus est dies, & Consul: communis enim omnis rationis est praepositio diei, & Consulis. §. 7. *Edi* autem est, vel dictare, vel tradere libellum, vel codicem proferre. §. 8. Praetor ait: ARGENTARIO, EIVE, QUI ITERUM EDI POSTULABIT, CAUSA COGNITA EDI JUBEBO. §. 9. Prohibet argentario edi, illa ratione, quod etiam ipse instructus esse potest instrumento suae professionis: & absurdum est, cum ipse in ea sit causa ut edere debeat, ipsum petere ut edatur ei. † An nec heredi argentarii edi ratio debeat, videndum. Et, si quidem instrumentum argentariae ad eum pervenit, non debet ei edi: si minus, edenda est ex causa, nam & ipsi argentario ex causa (ratio) edenda est: si naufragio, vel ruina, vel incendio, vel alio simili casu rationes perdidisse probet; aut in longinquo habere, veluti trans mare. §. 10. Nec iterum postulanti edi Praetor jubet, nisi (ex) causa.

7. PAULUS lib. 3. ad Edictum.

Veluti si peregre habere, quod primum editum est, doceat: vel minus plene editum: vel eas rationes, (quas) casu majore, non vero negligentia perdidit: nam si eo casu amisit, cui ignosci debeat, ex integro edi jubebit. §. 1. Haec vox, *iterum*, duas res significat: alteram, qua demonstraretur tempus secundum, quod Graeci *δεύτερον* dicunt: alteram, quae ad insequentia quoque tempora pertinet, quae Graece dicitur *πάλιν*: quod ita accipitur, quotiens opus erit: nam potest fieri, ut bis editam sibi rationem quis perdidit, ut verbum *iterum* pro *sepius* accipiat.

8. ULPIANUS lib. 4. ad Edictum.

Ubi exigitur argentarius rationes edere, tunc punitur, cum dolo malo non exhibet: sed culpam non praestabit, nisi dolo proximam. Dolo malo autem non edit, & qui malitiose edidit, & qui in totum non edit. §. 1. Is autem, qui in hoc Edictum incidit, id praestat, quod interfuit mea, rationes edi, cum decerneretur a Praetore: non quod

hodie interest. Et ideo licet interesse desit, vel minoris, vel pluris interesse coepit, locum actio non habebit: neque augmentum, neque diminutionem.

9. PAULUS lib. 3. ad Edictum.

Quaedam sunt personae, quas rationes nobis edere oportet, nec tamen a Praetore per hoc Edictum compelluntur: veluti cum procurator res, rationesve nostras administravit, non cogitur a Praetore per metum in factum actionis rationes edere; scilicet quia id consequi possumus per mandati actionem. Et cum dolo malo socius negotia gessit, Praetor per hanc clausulam non intervenit: est enim pro socio actio. Sed nec tutorem cogit Praetor pupillo edere rationes: sed iudicio tutelae solet cogi edere. §. 1. Nihil interest, si successores, aut pater, aut dominus argentarii, ejusdem fuerunt professionis: quia cum in locum, & in jus succedant argentarii, partibus ejus fungi debent. † Is autem, cui argentarius rationes suas legavit, non videbitur contineri (quia juris successor his verbis significatur): non magis, quam si ei vivus eas donasset. Sed nec heres tenebitur, cum nec possideat, nec dolo malo fecerit. Sed si ei, antequam eas legatario traderet, renunciatum fuerit, ne ante [eas] tradat: tenebitur, quasi dolo fecerit. [Item antequam eas tradat, tenebitur.] Quod si nihil dolo fecerit: causa cognita legatarius cogendus est edere. §. 2. Nummularios quoque non esse iniquum cogi rationes edere, Pomponius scribit: quia & hi nummularii, sicut argentarii, rationes conficiunt; quia & accipiunt pecuniam, & erogant per partes, quarum probatio scriptura codicibusque eorum maxime continetur: & frequentissime ad fidem eorum decurritur. §. 3. Ceterum omnibus postulantibus, & jurantibus non calumniae causa petere, rationes, quae ad se pertineant, edi jubet. §. 4. Ad nos enim pertinet, non tantum cum ipsi contraximus, vel successimus ei, qui contraxit, sed etiam si is, qui in nostra potestate est, contraxit.

10. GAIUS lib. 1. ad Edictum provinciale.

Argentarius rationes edere jubetur: nec interest, cum ipso argentario controversia sit, an cum alio. §. 1. Ideo autem argentarios tantum, neque alios ullos absimiles [eis] edere rationes cogit: quia officium eorum, atque ministerium publicam habeat causam: & haec principalis eorum opera est, ut actus sui rationes diligenter conficiant. §. 2. Edi autem ratio ita intelligitur, si a capite edatur (nam ratio, ni inspiciatur, intelligi non potest): scilicet ut non totum cuique codicem rationum, totasque membranas inspiciendi describendique potestas fiat; sed ut ea sola pars rationum, quae ad instruendum aliquem pertineat, inspiciatur & describatur. §. 3. Cum autem in id actio competit, quanti agentis interfit editas sibi rationes esse; eveniet, ut sive quis condemnatus sit, sive quod petierit, non obtinuerit, eo quod non habuerit rationes, ex quibus causam suam tue-ri possit; id ipsum, quod ita perdidit, hac actione consequatur. † Sed an hoc procedat, videamus. Nam si apud hunc judicem, qui inter eum,

& ar-

& argentarium judicat, potest probare, se illo iudicio, quo victus est, vincere potuisse: poterit & tunc probare; & si non probabit, aut probantem iudex non curabit, de seipso, aut de iudice queri debet. Sed non ita est. Fieri enim potest, ut nunc rationes, vel ipso edente, vel alio modo nactus, aut aliis instrumentis, vel testibus, quibus illo tempore aliqua ex causa uti non potuit, possit probare, potuisse se vincere: sic enim & de cautione subrepta aut corrupta competit condictio, & damni iniuriæ actio: quia quod ante non potuimus, intercepta cautione, probare, & ob id amisimus, hoc nunc aliis instrumentis, aut testibus, quibus tum uti non potuimus, probare possumus.

11. MODESTINUS lib. 3. Regularum.

Exempla instrumentorum etiam sine subscriptione edentis, edi posse receptum est.

12. CALLISTRATUS lib. 1. Edicti Monitorii.

Feminae remotae videntur ab officio argentarii: cum ea opera virilis sit.

13. ULPIANUS lib. 4. ad Edictum.

Hæc actio neque post annum, neque in heredem, nisi ex suo facto, dabitur: heredi autem dabitur.

TIT. XIV.

DE PACTIS.

1. ULPIANUS lib. 4. ad Edictum.

Hujus Edicti æquitas naturalis est. Quid enim tam congruum fidei humanæ, quam ea, quæ inter eos placuerunt, servare? §. 1. Pactum autem a pactione dicitur: inde etiam pacis nomen appellatum est. §. 2. Et est pactio duorum plurumve in idem placitum consensus. §. 3. Conventionis verbum generale est, ad omnia pertinens, de quibus negotii contrahendi, transigendique causa consentiant, qui inter se agunt: nam sicuti convenire dicuntur, qui ex diversis locis in unum [locum] colliguntur, & veniunt, ita & qui ex diversis animi motibus in unum consentiunt, id est, in unam sententiam decurrunt. † Adeo autem conventionis nomen generale est, ut eleganter dicat Pedius, nullum esse contractum, nullam obligationem, quæ non habeat in se conventionem, sive re, sive verbis fiat: nam & stipulatio, quæ verbis fit, nisi habeat consensum, nulla est. §. 4. Sed conventionum pleraque in aliud nomen transeunt: veluti in emptionem, in locationem, in pignus, vel in stipulationem.

2. PAULUS lib. 3. ad Edictum.

Adeo ait, convenire posse, vel re, vel per epistolam, vel per nuncium; inter absentes quoque [posse]: sed etiam tacite consensu convenire intelligitur. §. 1. Et ideo, si debitori meo reddiderim cautionem, videtur inter nos convenisse, ne petere: profuturamque ei conventionis exceptionem placuit.

3. MODESTINUS lib. 3. Regularum.

Postquam pignus vero debitori reddatur, si pecunia soluta non fuerit, debitum peti posse dubium non est: nisi specialiter contrarium actum esse probetur.

4. PAULUS lib. 3. ad Edictum.

Item, quia conventiones [etiam] tacite valent, placet in urbanis habitationibus locandis *invecta illata* pignori esse locatori, etiam si nihil nominatim convenerit. §. 1. Secundum hæc & mutus pacisci potest. §. 2. Hujus [rei] argumentum etiam stipulatio dotis causa facta est: nam ante nuptias male petitur, quasi si hoc expressum fuisset: & nuptiis nonsecutis, ipso jure evanescit stipulatio. Idem Juliano placet. §. 3. Ex facto etiam consultus cum convenisset, ut donec usuræ solverentur, fors non peteretur, & stipulatio pure concepta fuisset: conditionem inesse stipulationi, atque si hoc expressum fuisset.

5. ULPIANUS lib. 4. ad Edictum.

Conventionum autem tres sunt species: aut enim ex publica causa fiunt, aut ex privata: [privata,] aut Legitima, aut Juris gentium. † Publica conventio est, quæ fit per pacem, quotiens inter se duces belli quædam paciscuntur.

6. PAULUS lib. 3. ad Edictum.

Legitima conventio est, quæ lege aliqua confirmatur: & ideo interdum ex pacto actio nascitur vel tollitur, quotiens Lege, vel Senatusconsulto adjuvatur.

7. ULPIANUS lib. 4. ad Edictum.

Juris gentium conventiones quædam actiones pariunt, quædam exceptiones. §. 1. Quæ pariunt actiones, in suo nomine non stant, sed transeunt in proprium nomen contractus: ut emptio, venditio, locatio, conductio, societas, commodatum, depositum, & cæteri similes contractus. §. 2. Sed & si in alium contractum res non transeat, subsistit tamen causa: eleganter Aristo Celso respondit, esse obligationem: ut puta, dedi tibi rem ut mihi aliam dares, dedi ut aliquid facias, hoc *συνάλλαγμα*, id est, contractum esse, & hinc nasci civilem obligationem. Et ideo puto, recte Julianum a Mauritiano reprehensum in hoc: Dedi tibi Stichum, ut Pamphilum manumittas, manumisti, evictus est Stichus: Julianus [scribit] in factum actionem a Prætoribus dandam: ille ait, civilem incerti actionem, id est, præscriptis verbis, sufficere; esse enim contractum, quod Aristo *συνάλλαγμα* dicit, unde hæc nascitur actio. §. 3. Si ob maleficium, ne fiat, promissum sit, nulla est obligatio ex hac conventionem. §. 4. Sed cum nulla subest causa propter conventionem, hic constat non posse constitui obligationem. † Igitur nuda pactio obligationem non parit, sed parit exceptionem. §. 5. Quinimo, interdum format ipsam actionem, ut in bonæ fidei judiciis. Solemus enim dicere, pacta conventa inesse bonæ fidei judiciis. Sed hoc sic accipiendum est: ut siquidem ex continenti pacta subsequuta sunt, etiam ex parte actoris insint: ex intervallo, non inerunt; nec valebunt, si agat: ne ex pacto actio nascatur. † Utpote, post divortium convenit, Ne tempore statuto dilationis dos reddatur, sed statim: hoc non valebit, ne ex pacto actio nascatur. † Idem Marcellus scribit. & si in tutelæ actione convenit, ut majores, quam statuta sunt, usuræ præstentur: locum non habebit: ne ex pacto nascatur actio. Ea enim pacta insunt, quæ legem contractui dant, id est, quæ in ingressu contractus

factus facta sunt. † Idem responsum scio a Papiniano, [&] si post emptionem ex intervallo aliquid extra naturam contractus conveniat: ob hanc causam agi ex empto non posse: propter eandem regulam, *ne ex pacto actio nascatur*. Quod & in omnibus bonæ fidei iudiciis erit dicendum. † Sed ex parte rei locum habebit pactum: quia solent & ea pacta, quæ postea interponuntur, parere exceptiones. §. 6. Adeo autem bonæ fidei iudiciis exceptiones postea factæ, quæ ex eodem sunt contractu, insunt, ut constet, in emptione cæterisque bonæ fidei iudiciis, re nondum secuta, posse abiri ab emptione. Si igitur in totum potest, cur non & pars ejus pactione mutari potest? Et hæc ita Pomponius libro sexto ad Edictum scribit. † Quod cum est, (etiam) ex parte agentis pactio locum habet, ut & ad actionem proficiat, nondum re secuta, eadem ratione, nam si potest tota res tolli, cur non & reformari? ut quodammodo quasi renovatus contractus videatur, quod non insubtiliter dici potest. † Unde illud æque non reprobō, quod Pomponius libris lectionum probat: posse in parte recedi pacto ab emptione: quasi repetita partis emptione. † Sed cum duo heredes emptori exstiterunt, venditor cum altero pactus est, ut ab emptione recederetur: ait Julianus valere pactionem, & dissolvi pro parte emptionem: quoniam & ex alio contractu paciscendo alter ex heredibus adquirere sibi potuit exceptionem. Utrumque itaque recte placet, & quod Julianus, & quod Pomponius. §. 7. Ait Prætor: **PACTA CONVENTA, QUÆ NEQUE DOLO MALO, NEQUE ADVERSUS LEGES, PLEBISCITA, SENATUSCONSULTA, EDICTA PRINCIPUM, NEQUE QUO FRAUS CUI EORUM FIAT, FACTA ERUNT, SERVABO.** §. 8. Pactorum quædam in rem sunt, quædam in personam. † In rem sunt, quotiens generaliter paciscor, *ne petam*: in personam, quotiens, ne a persona petam, id est, *ne a Lucio Titio petam*. † Utrum autem in rem, an in personam pactum factum est, non minus ex verbis, quam ex mente convenientium æstimandum est: plerumque enim (ut & Pedius ait) persona pacto inferitur, non ut personale pactum fiat, sed ut demonstraretur, cum quo pactum factum est. §. 9. **DOLO MALO** ait Prætor **FACTUM** se non servaturum. *Dolus malus* fit calliditate, & fallacia: (&) ut ait Pedius, dolo malo pactum fit, quotiens circumscribendi alterius causa, aliud agitur, & aliud agi simulatur. §. 10. Sed si fraudandi causa pactum factum dicatur, nihil Prætor adjicit. Sed eleganter Labeo ait, hoc aut iniquum esse, aut supervacuum: iniquum, si, quod semel remisit creditor debitori suo bona fide, iterum hoc conetur destruere: supervacuum, si deceptus hoc fecerit: inest enim dolo & fraus. §. 11. Sive autem ab initio dolo malo pactum factum est, sive post pactum dolo malo aliquid factum est: nocebit exceptio, propter hæc verba Edicti, **NEQUE FIAT.** §. 12. Quod fere novissima parte pactorum ita solet inferi, **ROGAVIT TITUS, STOPONDIT MÆVIUS**: hæc verba non tantum pactionis loco accipiuntur, sed etiam stipu-

lationis. Ideoque ex stipulatu nascitur actio: nisi contrarium specialiter adprobetur, quod non animo, stipulantium hoc factum est, sed tantum paciscentium. §. 13. Si paciscar, *ne (pro) iudicati, vel incensarum ædium agatur*: hoc pactum valet. §. 14. Si paciscar, *ne operis novi nunciatio ex equar*: quidam putant non valere pactionem, quasi in ea re Prætoris imperium versetur: Labeo autem distinguit, ut, si ex re familiari operis novi nunciatio sit facta, liceat pacisci: si de re publica, non liceat: quæ distinctio vera est. † Et in ceteris igitur omnibus ad Edictum Prætoris pertinentibus, quæ non ad publicam læsionem, sed ad rem familiarem respiciunt, pacisci licet. † Nam & de furto pacisci Lex permittit. §. 15. Sed & si quis paciscatur, *ne depositi agat*: secundum Pomponium, valet pactum. † Item si quis pactus sit, *ut ex causa depositi omne periculum præstet*: Pomponius ait, pactionem valere: nec, quasi contra juris formam factam, non esse servandam. §. 16. Et generaliter, quotiens pactum a jure communi remotum est, servari hoc non oportet: nec legari: nec iurjurandum de hoc adactum, *ne quis agat, servandum*. Marcellus lib. secundo Digestorum scribit: & si stipulatio sit interposita de his, pro quibus pacisci non licet, servanda non est, sed omnimodo rescindenda. §. 17. Si ante aditam hereditatem paciscatur quis cum creditoribus, *ut minus solvatur*: pactum valiturum est. §. 18. Sed si servus sit, qui paciscitur, priusquam libertatem & hereditatem adipiscatur, quia sub conditione heredes scriptus fuerat: non profuturum pactum, Vinidius scribit. Marcellus autem libro decimo octavo Digestorum, & suum heredem, & servum necessarium pure scriptos, paciscentes, priusquam se immisceant, putat recte pacisci: quod verum est. † Idem & in extraneo herede: qui si mandatu creditorum adierit, etiam mandati putat eum habere actionem. † Sed si quis, ut supra retulimus, in servitute pactus est, negat Marcellus: quoniam non solet ei proficere, si quid in servitute egit, post libertatem: quod in pacti exceptione admittendum est. † Sed an (vel) doli ei profit exceptio, quaeritur? Marcellus in similibus speciebus, licet antea dubitavit, tamen admisit: ut puta filiusfamilias heres institutus, pactus est cum creditoribus, & emancipatus adiit hereditatem: & dicit doli eum posse uti exceptione. † Idem probat, & si filius vivo patre cum creditoribus patris pactus sit: nam & hic doli exceptionem profuturam. † Imo & in servo doli exceptio non est respuenda. §. 19. Hodie tamen ita demum pactio hujusmodi creditoribus obest, si convenerint in unum, & communi consensu declaraverint, quanta parte debiti contenti sint: si vero dissentiant, tunc Prætoris partes necessariae sunt, qui decreto suo sequetur majoris partis voluntatem.

§. PAPINIANUS lib. 10. Responsorum.

Majorem esse partem, pro modo debiti, non pro numero personarum placuit. Quod si æquales sint in cumulo debiti, tunc plurium numerus creditorum præferendus est. In numero autem pari creditorum, auctoritatem ejus sequetur Prætor, qui dignitate inter eos præcellit. Sin aprem-

omnia

omnia undique in unam æqualitatem concurrant, humanior sententia a Prætorè eligenda est: hoc etiam ex Divi Marci rescripto colligi potest.

9. PAULUS lib. 62. ad Edictum.

SI plures sint, qui eandem actionem habent: unus loco habentur. † Utpote, plures sunt rei stipulandi, vel plures argentarii, quorum nomina simul facta sunt: unus loco numerabuntur: quia unum debitum est. † Et cum tutores pupilli creditoris plures convenissent, unus loco numerantur: quia unus pupilli nomine convenerant. † Necnon & unus tutor plurium pupillorum nomine unum debitum prætendentium, si convenerit, placuit unus loco esse: nam difficile est, ut unus homo duorum vicem sustineat: nam nec is, qui plures actiones habet adversas eum, qui (unam) actionem habet, plurium personarum loco accipitur. §. 1. Cumulum debiti (&) ad plures summas referemus, si uni forte minutz summæ centum aureorum debeantur, alii verò una summa aureorum quinquaginta: nam in hunc casum spectabimus summas plures: quia illæ excedant in unam summam coadunatæ. §. 2. Summæ autem applicare debemus etiam usuras.

10. ULPIANUS lib. 4. ad Edictum.

Rescriptum (autem) Divi Marci sic loquitur, quasi omnes creditores debeant convenire. Quid ergo si quidam absentes sint? num exemplum præsentium absentes sequi debeant? Sed an & privilegiariis absentibus hæc pactio noceat, eleganter tractatur: si modo valet pactio (&) contra absentes. Et repeto, ante formam a Divo Marco datam Divum Plurium rescripsisse, si seum quoque in his casibus, in quibus hypothecas non habet, & cæteros privilegiarios exemplum creditorum sequi oportere. Hæc enim omnia in his creditoribus, qui hypothecas non habent, conservanda sunt. §. 1. Si pacto subjecta sit pænæ stipulatio, quæritur, utrum pacti exceptio locum habeat, an ex stipulatu actio? Sabinus putat, quod est verius, utraque via uti posse, prout elegerit, qui stipulatus est: si tamen ex causa pacti exceptione utatur, æquum erit, accepto eum stipulationem ferre. §. 2. Plerumque solemus dicere, doli exceptionem subsidium esse pacti exceptionis. Quosdam denique, qui exceptione pacti uti non possunt, doli exceptione usuros, & Julianus scribit, & alii plerique consentiunt: utputa si procurator meus paciscatur, exceptio doli mihi proderit, ut Trebatius videtur: qui putat, sicuti pactum procuratoris mihi nocet, ita & prodesse.

11. PAULUS lib. 3. ad Edictum.

Quia & solvi ei potest.

12. ULPIANUS lib. 4. ad Edictum.

Nam & nocere constat; si ve ei mandavi, ut pacisceretur, si ve omnium rerum mearum procurator fuit: ut & Puteolani lib. 1. Adseffloriorum scribit: cum placuit, eum etiam rem in iudicium deducere.

13. PAULUS lib. 3. ad Edictum.

Sed si tantum ad actionem procurator factus sit, conventio facta domino non nocet: quia nec solvi possit. §. 1. Sed si in rem suam datus sit procurator, loco domini habetur: & ideo servandum erit pactum conventum.

14. ULPIANUS lib. 4. ad Edictum.

Item magistro societatum pactum & prodesse & obesse constat.

15. PAULUS lib. 3. ad Edictum.

Tutoris quoque (ut scribit Julianus) pactum pupillo prodest.

16. ULPIANUS lib. 4. ad Edictum.

Si cum emptore hereditatis pactum sit factum, & venditor hereditatis petat: doli exceptio nocet. Nam ex quo rescriptum est a Divo Pio, utiles actiones emptori hereditatis dandas, merito adversus venditorem hereditatis exceptione doli debitor hereditarius uti potest. §. 1. Sed & si inter dominum rei venditæ, & emptorem convenisset, ut homo, qui emptus erat, redderetur ei, qui pro domino rem vendidit: petenti ei pretium, doli exceptio nocebit.

17. PAULUS lib. 3. ad Edictum.

Si tibi decem dem, & paciscar, ut viginti mihi debeantur: non nascitur obligatio ultra decem: re enim non potest obligatio contrahi, nisi quatenus datum sit. §. 1. Quædam actiones per pactum ipso jure tolluntur: ut injuriarum, item furti. §. 2. De pignore jure honorario nascitur pacto actio: tollitur autem per exceptionem, quotiens paciscor, Ne petam. §. 3. Si quis paciscatur, Ne a se petatur (sed ut ab herede petatur): heredi exceptio non proderit. §. 4. Si pactus sim, Ne a me, neve a Titio petatur: non proderit Titio, etiam si heres extiterit: quia ex postfacto id confirmari non potest. Hoc Julianus scribit in patre, qui pactus erat, Ne a se neve a filia peteretur: cum filia patri heres extitisset. §. 5. Pactum conventum cum venditore factum, si in rem constituitur, secundum plurium sententiam & emptori prodest: & hoc jure nos uti Pomponius scribit. Secundum Sabinum autem sententiam, etiam si in personam conceptum est, & in emptorem valet: qui hoc esse existimat, si per donationem successio facta sit. §. 6. Cum possessor alienæ hereditatis pactus est, heredi, si evicerit, neque nocere, neque prodesse, plerique putant. §. 7. Filius, servusve, si paciscantur, Ne a patre dominove petatur: §. 8. CAIUS lib. 1. ad Edictum provinciale.

(Sive de eo paciscantur, quod cum ipsis; si ve de eo, quod cum patre dominove contractum est.)

19. PAULUS lib. 3. ad Edictum.

Adquirent exceptionem. Idem est & in his, qui bona fide serviunt. §. 1. Item si filiusfamilias pactus fuerit, Ne a se petatur: proderit ei, & patri quoque, si de peculio conveniatur.

20. CAIUS lib. 1. ad Edictum provinciale.

Vel de in rem verso; vel is quasi defensor filii, si hoc maluerit, conveniatur.

21. PAULUS lib. 3. ad Edictum.

Et heredi patris vivo filio. Post mortem vero filii nec patri, nec heredi ejus: quia personale pactum est. §. 1. Quod si servus, Ne a se peteretur, pactus fuerit, nihil valebit pactum. De doli exceptione videamus: Et si in rem paciscatur, proderit domino, & heredi ejus pacti conventi exceptio: quod si in personam pactum conceptum est, tunc domino doli superest exceptio. §. 2. Nos autem

autem his qui in nostra potestate sunt, paciscendo prodesse non possumus: sed nobis id profuturum, si nomine eorum conveniamur. Proculus ait. Quod ita recte dicitur, si in paciscendo id actum sit. Ceterum si paciscat, *Ne à Titio petas*, deinde actionem adversus me nomine ejus instituas: non est danda pacti conventi exceptio. Nam quod ipsi inutile est, nec defensori competit. Julianus quoque scribit, Si pater pactus sit, *Ne à se neve à filio petatur*: magis est, ut pacti exceptio filiofamilias danda non sit; sed doli proficit. §. 3. Filiofamilias pacisci potest, *Ne de dote agat, cum sui juris esse ceperit*. §. 4. Item filiusfamilias de eo, quod sub conditione legatum est, recte paciscitur. §. 5. In his, qui ejusdem pecuniæ exactionem habent in solidum, vel qui ejusdem pecuniæ debitores sunt, quatenus alii quoque proficit vel noceat pacti exceptio, quaeritur. Et in rem pacta omnibus profunt, quorum obligationem dissolutam esse, ejus, qui paciscebatur, interfuit: itaque debitoris conventio fidejussoribus proficiet.

22. ULPIANUS lib. 4. ad Edictum.
Nisi hoc actum est, *Ut duntaxat à reo non petatur*, [à fidejussore petatur]: tunc enim fidejussor exceptione non utetur.

23. PAULUS lib. 3. ad Edictum.
Fidejussoris autem conventio nihil proderit reo: quia nihil ejus interest, a debitore pecuniam non peti. Imo nec confidejussoribus proderit: neque enim, quoquomodo ejusque interest, cum alio conventio facta prodest: sed tunc demum, cum per eum, cui exceptio datur, principaliter ei, qui pactus est, proficiat: sicut in reo promittendi, & his, qui pro eo obligati sunt.

24. IDEM lib. 3. ad Plantium.
Sed si fidejussor in rem suam spondit, hoc casu fidejussor pro reo accipiendus est: & pactum cum eo factum, cum reo factum esse videtur.

25. IDEM lib. 3. ad Edictum.
Idem in duobus reis promittendi, & duobus argentariis sociis. §. 1. Personale pactum ad alium non pertinere, quemadmodum nec ad heredem, Labeo ait. §. 2. Sed quamvis fidejussoris pactum reo non proficit, plerumque tamen doli exceptionem reo profuturam, Julianus scribit.

26. ULPIANUS lib. 4. ad Edictum.
Videlicet si hoc actum sit, *Ne à reo quoque petatur*. † Idem & in confidejussoribus est.

27. PAULUS lib. 4. ad Edictum.
Solus ex argentariis sociis cum debitore pactus sit: an etiam alteri noceat exceptio? Neratius, Atilicinus, Proculus, nec si in rem pactus sit, alteri nocere: tantum enim constitutum, ut solidum alter petere possit. Idem Labeo: nam nec novare alium posse, quamvis ei recte solvatur. † Sic enim & his, qui in nostra potestate sunt, recte solvi, quod crediderint, licet novare non possint: quod est verum. † Idemque in duobus reis stipulandi dicendum est. §. 1. Si cum reo ad certum tempus pactio facta sit, ultra neque reo, neque fidejussori prodest. Quod si sine persona [sua] reus pepigerit, *Ne à fidejussore petatur*: nihil id prodesse fidejussori quidam putant, quamquam id rei intersit; quia eadem competere ei debeat exceptio, quæ & reo:

Ego didici prodesse fidejussori exceptionem; non sic enim illi per liberam personam adquiri, quam ipsi, qui pactus sit, consuli videmur: quo jure utimur. §. 2. Pactus, *ne peteret*, postea convenit, *ut peteret*: prius pactum per posterius eliditur: non quidem ipso jure, sicut tollitur stipulatio per stipulationem, si hoc actum est; quia in stipulationibus jus continetur, in pactis factum versatur: & ideo replicatione exceptio eliditur. §. 3. Eadem ratione contingit, ne fidejussoribus prius pactum proficit. † Sed si pactum conventum tale fuit, quod actionem quoque tolleretur, velut injuriarum, non poterit postea paciscendo, *ut agere possit*, agere: quia & prima actio sublata est, & posterius pactum ad actionem parandam inefficax est. Non enim ex pacto injuriarum actio nascitur, sed ex contumelia. † Idem dicemus & in bonæ fidei contractibus, si pactum conventum totam obligationem sustulerit, veluti empti: non enim ex novo pacto prior obligatio resuscitatur, sed proficiet pactum ad novum contractum. † Quod si non ut totum contractum tolleretur, pactum conventum intercessit, sed ut imminueretur: posterius pactum potest renovare primum contractum. † Quod & in specie dotis actionis procedere potest: puta pactam mulierem, *ut præsentis die dos redderetur*, deinde pacisci, *ut tempore ei legibus dato, dos reddatur*; incipiet dos redire ad jus suum: nec dicendum est deterorem conditionem dotis fieri per pactum. Quærens enim ad jus, quod lex naturæ ejus tribuit, de dote actio redit, non fit causa dotis deterior, sed formæ suæ redditur. Hæc & Scævola nostro placuerunt. §. 3. Illud nulla pactione effici potest, *ne doli præstetur*: quamvis si quis paciscatur, *ne depositi agat*, vel ipsa id pactus videatur, ne de dolo agat: quod pactum proderit. §. 4. Pacta, quæ turpem causam continent, non sunt observanda: veluti si paciscat, *ne furti agam, vel injuriarum, si feceris*: expedit enim timere furti, vel injuriarum Poenam. Sed post admissa hæc, pacisci possumus. † Item, *ne experiar interdicto unde vi*, quatenus publicam causam contingit, pacisci non possumus. Et in summa si pactum conventum à re privata remotum sit, non est servandum. † Ante omnia enim animadvertendum est, ne conventio in alia re facta, aut cum alia persona, in alia re, aliave persona noceat. §. 5. Si cum decem mihi deberes, pepigero, *ne à te viginti petam*: in decem prodesse tibi pacti conventi vel doli exceptionem, placet. † Item, si cum viginti deberes, pepigerim, *ne decem petam*: efficeretur per exceptionem mihi opponendam, ut tantum reliqua decem exigere debeam. §. 6. Sed [si] stipulatus decem aut Stichum, [de] decem pactus sim, & petam Stichum aut decem: exceptionem pacti conventi in totum obstat: nam ut solutione, & petitione, & acceptilatione unius rei rota obligatio solveretur; ita pacto quoque convento de una re non petenda interposito totam obligationem submoveri. Sed si id actum inter nos sit, *ne decem mihi, sed Stichus præstetur*: possum efficaciter de Sticho agere, nulla exceptione opponenda. † Idem est & si de Sticho non petendo convenerit. §. 7. Sed si generaliter mihi hominem debeas, & paciscar, *ne Stichum*

ebum petam: Stichum quidem petendo; pacti exceptio [mihi] opponetur; alium autem hominem si petam, recte agam. §. 8. Item si pactus, *ne hereditatem peterem*, singulas res, ut heres, petam ex eo quod pactum erit: pacti conventi exceptio aptanda erit: quemadmodum si convenerit, *ne fundum peterem*, & usumfructum petam; aut, *ne navem ædificiumve peterem*, & dissolutis his singulas res petam: nisi specialiter aliud actum est. §. 9. Si acceptilatio inutilis fuit, tacita pactio id actum videtur, ne peteretur. §. 10. Servus heredi post adituro nominatim pacisci non potest: quia nondum is dominus sit: sed si in rem pactum conventum factum sit, heredi adquiri potest.

28. CAIUS lib. 1. ad Edictum provinciale.

Contra Juris civilis regulas pacta conventa rata non habentur: veluti, si pupillus sine tutoris auctoritate pactus sit, *ne a debitore suo peteret*, aut, *ne intra certum tempus* (veluti quinquennium) *peteret*: nam nec solvi ei sine tutoris auctoritate potest. † Ex diverso autem si pupillus paciscatur, *ne quod debeat, a se peteretur*: ratum habetur pactum conventum: quia meliorem conditionem suam facere ei etiam sine tutoris auctoritate concessum est. §. 1. Si curator furiosi aut prodigi pactus sit, *ne a furioso, aut prodigo peteretur*: longe utile est curatoris recipi pactioes: sed non contra. §. 2. Si filius, aut servus pactus sit, *ne ipse peteret*, inutile est pactum. Si vero in rem pacti sunt, id est, *ne ea pecunia peteretur*: ita pactio eorum rata habenda erit adversus patrem dominumve, si liberant peculii administrationem habeant, & ea res, de qua pacti sint, peculiaris sit. Quod & ipsum non est expeditum. Nam cum verum est, quod Juliano placet, etiamsi maxime quis administrationem peculii habeat concessam, donandi jus eum non habere: sequitur, ut, si donandi causa *de non petenda pecunia* pactus sit, non debeat ratum haberi pactum conventum. Quod si pro eo, ut ita pacisceretur, aliquid, in quo non minus vel etiam amplius esset, consecutus fuerit: rata habenda est pactio.

29. ULPIANUS lib. 4. ad Edictum.

Sin autem dominicam pecuniam crediderit: quod credendi tempore pactus est, valere Celsus ait.

30. GAIUS lib. 1. ad Edictum provinciale.

In persona tamen filiusfamilias videndum est, ne aliquando, & si pactus sit, *ne ageret*, valeat pactio: quia aliquando filiusfamilias habet actionem, veluti injuriarum. Sed cum propter injuriam filio factam habeat & pater actionem, quin pactio filii nocitura non sit patri agere volenti, dubitari non oportet. §. 1. Qui pecuniam a servo stipulatus est, quam sibi Titius debebat, si a Titio petat, an exceptione pacti conventi summoveri & possit & debeat, quia pactus videatur, ne a Titio petat: quaesitum est: Julianus ita summovendum putat, si stipulatori in dominum istius servi de peculio actio danda est: id est, si justam causam intercedendi servus habuit: quia forte tantundem pecuniae Titio debuit. Quod si quasi fidejussor intervenit, ex qua causa in peculium actio non daretur: non esse inhibendum creditorem, quo minus a Titio petat. † Aque nullo

modo prohiberi eum debere, si eum servum liberum esse credidisset. §. 2. Si sub conditione stipulatus fuerim a te, quod Titius mihi pure deberet: an deficiente conditione, si a Titio petam, exceptione pacti conventi & possim & debeam summoveri? Et magis est, exceptionem non esse opponendam.

31. ULPIANUS lib. 1. ad Edictum

Ædilium curulium.

Pacisci contra Edictum Ædilium omnimodo licet: five in ipso negotio venditionis gerendo convenisset, five postea.

32. PAULUS lib. 3. ad Plantium.

Quod dictum est, si *cum reo pactum sit, ut non petatur*, fidejussori quoque competere exceptionem: propter rei personam placuit, ne mandati judicio conveniatur. Igitur si mandati actio nulla sit, forte si donandi animo fidejusserit: dicendum est, non prodesse exceptionem fidejussori.

33. CELSUS lib. 1. Digestorum.

Avus neptis nomine, quam ex filio habebat, dotem promisit, & pactus est, *ne a se, neve a filio suo dos peteretur*: si a coherede filii dos petatur, ipse quidem exceptione conventionis tuendus non erit, filius vero exceptione conventionis recte utetur: quippe heredi consuli concessum est, nec quicquam obstat, uni tantum ex heredibus providere, si heres factus sit, cæteris autem non consuli.

34. MODESTINUS lib. 5. Regularum.

Jus agnationis non posse pacto repudiari, non magis, quam ut quis dicat, *nolle sum esse*, Juliani sententia est.

35. IDEM lib. 2. Responsorum.

Tres Fratres, Titius, & Mævius, & Seia communem hereditatem inter se diviserunt, instrumentis interpositis, quibus *divisisse maternam hereditatem* dixerunt: *nihilque sibi commune remansisse caverunt*: sed postea duo de fratribus, id est Mævius, & Seia, qui absentes erant tempore mortis matris suæ, cognoverunt pecuniam auream a fratre suo esse subtractam, cujus nulla mentio instrumento divisionis continebatur. Quæro, an, post pactum divisionis, de subrepta pecunia fratribus adversus fratrem competit actio? Modestinus respondit, si agentibus ob portionem ejus, quod subreptum a Titio dicitur, generalis pacti conventi exceptio his, qui fraudem a Titio commissam ignorantes transegerunt, objiciatur: de dolo utiliter replicari posse.

36. PROCULUS lib. 5. Epistolarum.

Si cum fundum meum possides, convenisset mihi tecum, *ut ejus possessionem Attio traderes*: vindicantem eum fundum a te non aliter me conventionis exceptione excludi debere, quam si aut jam tradidisses, aut si tua causa id inter nos convenisset, & per te non staret, quominus traderes.

37. PAPIRIUS JUSTUS lib. 2. de Constitut.

Imperatores Antoninus & Verus rescripserunt, *Debitori Reipublicæ à Curatore permitti pecunias non posse: & cum Philippensibus remissæ essent, revocandas.*

38. PAPINIANUS lib. 2. Quaestionum.

Jus publicum, privatorum pactis mutari non potest.

O 3

39. IDEM

39. IDEM lib. 5. Quæstionum.

Veteribus placet, pactionem obscuram, vel ambiguum, venditori, & qui locavit, nocere: in quorum fuit potestate legem apertius conscribere.

40. IDEM lib. 1. Responsorum.

Tale pactum, *Profitetur te non teneri*, non in personam dirigitur; sed, cum generale sit, locum inter heredes quoque litigantes habebit.

§. 1. Qui provocavit, pactus est, *intra diem certum pecuniam, quam transegerat, non soluta, iudicatis se satisfacturum*: iudex appellationis, nullo alio de principali causa discussio, iustam conventionem velut confessi sequetur. §. 2. Post divisionem bonorum, & æris alieni, singuli creditores a singulis heredibus, non interpositis delegationibus, in solidum, ut convenerat, usuras acceperunt: actiones, quas adversus omnes pro partibus habent, impediendæ non erunt: si non singuli, pro fide rei gestæ totum debitum singulis offerant. §. 3. Pater, qui dotem promisit, pactus est, *ut post mortem suam in matrimonio sine liberis defuncta filia, portio dotis apud heredem suum fratrem remaneret*: ea conventio liberis a focero postea susceptis, & heredibus testamento relictis per exceptionem doli proderit: cum inter contrahentes id actum sit, ut heredibus consulatur; & illo tempore, quo pater alios [filios] non habuit, in fratrem suum iudicium supremum contulisse videatur.

41. IDEM lib. 11. Responsorum.

INTA ILLUM DIEM DEBITI PARTEM MIHI SI SOLVERIS, ACCEPTUM TIBI RESIDUUM FERAM, ET TE LIBERABO; licet actionem non habet, pacti tamen exceptionem competere debitori constituit.

42. IDEM lib. 17. Responsorum.

Inter debitorem & creditorem convenerat, *ut creditor onus tributii prædii pignorat non agnosceret, sed ejus solvendi necessitas debitorem spectaret*: talem conventionem, quantum ad fisci rationem, non esse servandam respondi. Pactis etenim privatorum formam juris fiscalis convelli non placuit.

43. PAULUS lib. 5. Quæstionum.

In emptionibus, scimus, quid præstare debitor debeat, quidque ex contrario emptor: quod si in contrahendo aliquid exceptum fuerit, id servari debet.

44. SCÆVOLA lib. 5. Responsorum.

Cum in eo esset pupillus, ut ab hereditate patris abstinere, tutor cum plerisque creditoribus decidit, *ut certam portionem acciperent*. [Idem curatores cum aliis fecerunt]. Quæro, an & tutor, idemque creditor patris eandem portionem retinere debeat? Respondi, eum tutorem, qui cæteros ad portionem vocaret, eadem parte contentum esse debere.

45. HERMOGENIANUS lib. 2. Juris Epitomarum.

Divisionis placitum, nisi traditione, vel stipulatione sumat effectum, ad actionem, ut nudum pactum, nulli prodesse poterit.

46. TRYPHONINUS lib. 2. Disputationum.

Pactum inter heredem & legatarium factum, *ne ab eo satis accipiat*, cum in Semeltribus relata est Constitutio Divi Marci, servari in hoc quoque defuncti voluntatem; validum esse constat: nec a legatario remissa heredi satisfactio per pactionem, ex pœnitentiarevocari debet: cum liceat sui juris persecutionem, aut spem futuræ perceptionis, deteriorem constituere.

47. SCÆVOLA lib. 1. Digestorum.

Empor prædii viginti caverat se soluturum, & stipulanti sponderat: postea venditor cavit, *sibi convenisse, ut contentus esset tredecim, & ut ea intra præfinita tempora acciperet*: debitor ad eorum solutionem conventus, pactus est, *si soluta intra præfinitum tempus non essent, ut ex prima cautione ab eo petitio esset*. Quæsitum est, an cum posteriori pacto satisfactum non sit, omne debitum ex prima cautione peti potest? Respondi, secundum ea quæ proponerentur, posse. §. 1. Lucius Titius Gaium Seium mensularium, cum quo rationem implicitam habebat propter accepta & data, debitorem sibi constituit, & ab eo epistolam accepit in hæc verba: *Ex ratione mensæ, quam mecum habuisti in hunc diem, ex contractibus plurimis remanserunt apud me ad mensam meam trecenta octoginta sex, & usuræ, quæ competierint; summam aureorum, quam apud me tacitam habes, refundam tibi; si quod instrumentum a te emissum, [id est scriptum] cujuscunque summæ ex quacunque causa apud me remansit, vanum, & pro cancellato habebitur*: Quæsitum est, cum Lucius Titius ante hoc chirographum Seio nummulario mandaverat, ut patrono ejus trecenta redderet: an propter illa verba epistolæ, quibus, omnes cautiones ex quocunque contractu vanæ, & pro cancellato ut haberentur, cautum est, neque ipse, neque filii ejus, eo nomine conveniri possunt. Respondi, si tantum ratio accepti atque expensi esset computata, cæteras obligationes manere in sua causa.

48. CAIUS lib. 3. ad Legem XII. Tab.

In traditionibus rerum quodcunque pactum sit, id valere manifestissimum est.

49. ULPIANUS lib. 36. ad Sabinum.

Si quis crediderit pecuniam, & pactus sit, *ut, quatenus facere possit debitor, eatenus agat*: an pactum valeat? Et magis est, hoc pactum valere: nec enim improbum est si quis hactenus desideret conveniri, quatenus facultates.

50. IDEM lib. 42. ad Sabinum.

Non impossibile puto in contractibus depositi, commodati, [&] locati, & cæteris similibus hoc pactum, *Ne facias furem servum meum*: hoc est, ne sollicites, ut fur fiat, ut fugitivus fiat; ne ita negligas servum, ut fur efficiatur: sicut enim servi corrupti actio locum habet, ita potest etiam hæc pactio locum habere, quæ ad non corrumpe-dos servos petinet.

51. IDEM lib. 26. ad Edictum.

Si cum te ex causa legati debere [pacisci] debitori tuo existimas, pactus sit *ne ab eo peteres*: neque jure ipso liberatur debitor, neque petentem summovebit exceptio conventionis, ut Cel-

sus lib. XX. scribit. §. 1. Idem eodem loco scribit, si debitorem tuum iussisti solvere Titio, cui legatum falso debere existimas, & debitor pactus sit cum Titio suo debitore constituto: neque tibi adversus tuum debitorem, neque ipsi adversus suum actionem peremptam.

§ 2. IDEM lib. 1. Opinionum.

Epistola, qua quis coheredem sibi aliquem [esse] cavet, petitionem nullam adversus possessores rerum hereditariarum dabit. §. 1. Si inter debitorem, & eum, qui fundum pignoraturn a creditore, quasi debitoris negotium gereret, emerit, placuit, ut, habita compensatione fructuum, solutioneque, quod reliquum deberetur, fundus debitori restitueretur: etiam heres pacto quod defunctus fecit, fidem prestare debet. §. 2. Pactum, ut, si quas summas propter tributiones praedii pignori nexi factas creditor solvisset, a debitore reciperet, & ut tributa ejusdem praedii debitor penderet, iustum, ideoque servandum est. §. 3. De inofficioso patris testamento acturis, ut eis certa quantitas quoad viveret heres, praestaretur, pactus est; produci ad perpetuam praestationem id pactum postulabatur: rescriptum est, neque iure ullo, neque aequitate tale desiderium admitti.

§ 3. IDEM lib. 4. Opinionum.

Sumptus quidem prorogare litiganti honestum est: pacisci autem, ut non quantitas eo nomine expensa cum usuris licitis restituatur, sed pars dimidia ejus, quod ex ea lite datum erit, non licet.

§ 4. SCAEVOLA apud Julianum lib. 22. Digestorum notat.

Si pactus sum, ne Stichum, qui mihi debebatur, petam: non intelligitur mora mihi fieri: mortuoque Sticho puto non teneri reum, qui ante pactum moram non fecerat.

§ 5. JULIANUS lib. 39. Digestorum.

Si debitor sit fructuarius, & paciscatur servus, in quo usumfructum habet, ne ab eo petatur: paciscendo meliorem conditionem ejus facit. Item (si) creditor esset fructuarius, & pactus esset, ne peteret; servus autem fructuarius pacisceretur, ut peteret: beneficio pacti, quod servus interposuisset, utiliter ad petitionem admitteatur.

§ 6. IDEM lib. 6. ad Minucium.

Si convenierit, ne dominus a colono quid peteret, & iusta causa conventionis fuerit: nihil dominus colonus a domino petere potest.

§ 7. FLORENTINUS lib. 8. Institutionum.

Qui in futurum usuras a debitore acceperat, tacite pactus videtur, ne intra id tempus fortem petat. §. 1. Si ex altera parte in rem, ex altera in personam pactum conceptum fuerit, veluti, ne ego petam, vel ne a te petatur: heres meus ab omnibus vobis petitionem habebit, & ab herede tuo omnes petere poterimus.

§ 8. NERATIUS lib. 3. Membranarum.

Ab emptione, venditione, locatione, conductione, ceterisque similibus obligationibus, quin integris omnibus consensu eorum, qui inter se obligati sunt, recedi possit, dubium non est. Agilioni hoc amplius videbatur: si ea, quae me ex empto prestare tibi oporteret, praestitissem, &

cum tu mihi pretium deberes, convenisset mihi tecum, ut rursus praestitis [mihi] a te in re vendita omnibus, quae ego tibi praestitissem, pretium mihi non dares; tuque mihi [ea] praestitisses: pretium te debere desinere: quia bonae fidei, ad quam omnia haec rediguntur, interpretatio hanc quoque conventionem admittit. Nec quicquam interest, utrum integris omnibus in quae obligati essemus, convenerit, ut ab eo negotio discederetur: an in integrum restitutis his, quae ego tibi praestitissem, consentiremus, ne quid tu mihi eo nomine praestares. † Illud plane conventionem, quae pertinet ad resolvendam id, quod actum est, perfici non potest, ut tu, quod jam ego tibi praestiti, contra praestare mihi cogaris: quia eo modo non tam hoc agitur, ut a pristino negotio discedamus, quam ut novae quaedam obligationes inter nos constituantur.

§ 9. PAULUS lib. 3. Regularum.

Per quos adquiri nobis stipulatione potest, per eosdem etiam pactis conventis meliorem conditionem nostram fieri posse, placet.

§ 10. PAPIRIUS JUSTUS lib. 8. Constitutionum.

Imperator Antoninus Avidio Cassio rescripsit: Si creditores parati sint partem ex bonis, licet ab extraneo, consequi: rationem habendam prius necessariarum personarum, si idoneae sint.

§ 11. POMPONIUS lib. 9. ad Sabinum. **N**emo paciscendo efficere potest, Ne sibi lacum suum dedicare liceat: aut ne sibi in suo sepelire mortuum liceat: aut ne vicino invito, praedium alienet.

§ 12. FURIUS ANTHIANUS lib. 1. ad Edictum.

Si reus, postquam pactus sit a se non peti pecuniam (ideoque cepit id pactum fideiussori quoque prodesse) pactus sit, ut a se peti liceat: an utilitas prioris pacti sublata sit fideiussori, quaesitum est? Sed verius est, semel adquisitam fideiussori pacti exceptionem, ulterius [ei] invito extorqueri non posse.

TIT. XV. DE TRANSACTIONIBUS.

§ 1. ULPIANUS lib. 50. ad Edictum.

Qui transigit: quasi de re dubia, & lite incerta, neque finita transigit. Qui vero paciscitur donationis causa, rem certam & indubitatam liberalitate remittit.

§ 2. IDEM lib. 74. ad Edictum.

Transactum accipere quis potest, non solum si Aquiliana stipulatio fuerit subiecta, sed & si pactum conventum fuerit factum.

§ 3. SCAEVOLA lib. 1. Digestorum.

Imperatores Antoninus & Verus ita rescripserunt: Privatis pactionibus non dubium est, non laedi ius ceterorum. Quare transactione, quae inter heredem, & matrem defuncti facta est, neque testamentum rescissum videri posse, neque manumissis, vel legatariis actiones suae anemptae. Quare quidquid ex testamento petunt, scriptum heredem convenire debent: qui in transactione hereditatis, aut cavet sibi pro oneribus hereditatis, aut si non cavet, non debet

debet negligentiam suam ad alienam injuriam referre. §. 1. Cum transactio propter fideicommissum facta esset, [&] postea codicilli reperti sunt: quæro, an quanto minus ex transactione consecuta mater defuncti fuerit, quam pro parte sua est, id ex fideicommissi causa consequi debeat? Respondit, debere. §. 2. Debitor, cujus pignus creditor distraxit, cum Mævio, qui se legitimum creditoris heredem esse jactabat, minimo transigit; postea, testamento prolato, Septicius heredem esse apparuit: quaesitum est, si agat pignoratitia debitor cum Septicio, an is uti possit exceptione transactionis factæ cum Mævio, qui heres eo tempore non fuerit; possitque Septicius pecuniam, quæ Mævio, ut heredi, a debitore numerata est, conditione repetere, quasi sub prætextu hereditatis acceptam? Respondit, secundum ea, quæ proponerentur, non posse: quia neque cum eo ipse transigit, nec negotium Septicii Mævius gerens accepit.

4. ULPIANUS lib. 46. ad Sabinum.

Aquiliana stipulatio omnimodo omnes præcedentes obligationes novat, & perimit: ipsaque perimitur per acceptilationem: & hoc jure utimur. Ideoque etiam legata sub conditione relicta in stipulationem Aquilianam deducuntur.

5. PAPINIANUS lib. 1. Definitionum.

Cum Aquiliana stipulatio interponitur, quæ ex consensu redditur, lites, de quibus non est cogitatum, in suo statu retinentur. Liberalitatem eam captiosam interpretatio Prudentium fregit.

6. CAIUS lib. 17. ad Edictum provinciale.

De his controversiis, quæ ex testamento profiscuntur, neque transigi, neque exquiri veritas aliter potest, quam inspectis, cognitisque verbis testamenti.

7. ULPIANUS lib. 7. Disputationum.

ET post rem judicatam transactio valet, si vel appellatio intercesserit, vel appellare potueris. §. 1. Si fidejussor conventus, & condemnatus fuisset, mox reus transegisset cum eo, cui erat fidejussor condemnatus; transactio valeat, quaeritur? Et puto valere: quasi omni causa & adversus reum & adversus fidejussorem dissoluta: si tamen ipse fidejussor condemnatus transigit, transactione non peremit rem judicatam; tamen eo, quod datum est, relevari rem judicatam oportet. §. 2. Usque adeo autem, quod datum est, etiam si non proficit ad transactionem, extenuat tamen rem judicatam, ut inde sit & dictum, & rescriptum circa alimentorum transactionem citra Prætoris auctoritatem factam, Ut quod datum est, proficiat ad alimenta; ita ut, si quid amplius ex causa alimentorum deberi potest, id præstetur; quod autem datum est, impetatur.

8. IDEM lib. 5. de omnibus Tribunalibus.

Cum hi, quibus alimenta relicta erant, facile transigerent, contenti modico præsentis; Divus Marcus Oratione in Senatu recitata effecit, Ne aliter alimentorum transactio rata esset, quam [si] auctore Prætoris facta. Solet igitur Prætor intervenire, & inter consentientes arbitrari, an transactio, vel quæ admitti debeat. §. 1. Eiusdem Prætoris notio ob transactionem erit, siue habitatio, siue vestiarius, siue de prædiis alimentum

legabitur. §. 2. Hæc Oratio pertinet ad alimenta, quæ testamento vel codicillis fuerint relicta, [siue ad testamentum factis, siue ab intestato.] Idem erit dicendum & si mortis causa donata fuerint relicta: vel ab eo, cui mortis causa donata sunt relicta. Sed & si conditionis implendæ gratia relicta sunt: adhuc idem dicemus. † Plane de alimentis, quæ non mortis causa donata sunt, licebit & sine Prætoris auctore transigi. §. 3. Siue igitur in menses singulos, siue in dies, siue in annos fuerint relicta; oratio locum habet. Sed & si non fuerint perpetuo relicta, sed usque ad annos certos, idem est. §. 4. Si integra quantitas alicui fuerit legata, ut ex usuris ejus se alat, & mortis tempore pecunias restituat: non cessabit Oratio, licet non in annos singulos videatur id relictum. §. 5. Sed & si sit certa quantitas relicta Titio, vel res, ita ut inde alimenta Seio præstentur; magis est, ut transigere Titius possit: nec enim transactione Titii minuantur alimenta Seii. † Idemque est & si per fideicommissum alimenta ad hoc legatario fuerint relicta. §. 6. Eam transactionem Oratio improbat, quæ idcirco fit, ut quis representatam pecuniam consumat. Quid ergo, si quis citra Prætoris auctoritatem transegerit, ut, quod per singulos annos erat ei relictum, consequeretur per singulos menses? Aut quid, si, quod per singulos menses ei relictum erat, consequeretur per singulos dies? Quid deinde, si quod consummato anno ut acciperet, initio anni consequatur? Et puto eam transactionem valere: quia meliorem conditionem suam alimentarius [itali] transactione facit: noluit enim Oratio alimenta per transactionem intercipi. §. 7. Nihil autem interest, utrum libertini sint, quibus alimenta relicta sunt, an ingenui: satis locupletes, an minus. §. 8. Vult igitur Oratio, apud Prætorem de istis quaeri: in primis de causa transactionis; dein, de modo, tertio, de persona transigentium. §. 9. In causa [hoc] erit requirendum, quæ causa sit transigendi: siue causa enim neminem transigentem audiet Prætor. † Causæ fere hujusmodi solent allegari: si alibi domicilium heres, alibi alimentarius habeat: aut si destinet domicilium transferre alter eorum: aut si causa aliqua urgeat præsentis pecuniæ: aut si à pluribus ei alimenta relicta sint, & minutatim singulos convenire difficile ei sit: aut si quæ alia causa fuit, ut plures solent incidere, quæ Prætori suadeant transactionem admittere. §. 10. Modus quoque pecuniæ, quæ in transactionem venit, æstimandus est: ut puta quantitas transactionis: nam etiam ex modo fides transactionis æstimabitur. Modus autem pro ætate ejus, qui transigit, arbitrandus est, & valetudine: nam alias cum puero, alias cum juvene, alias cum senæ transigi palam est: constat enim alimenta cum vita finire. §. 11. Sed & personarum contemplatio habenda est: hoc est, cujus vitæ sint hi, quibus alimenta relicta sunt: utrum frugi vitæ [hi sint,] qui alias sufficere sibi possint; an sequioris, qui de alimentis pendeant. In persona ejus, à quo alimenta relicta sunt, hæc erunt specienda: in quibus sunt facultatibus, cujus propositi, cujus opinionis: tunc enim apparerebit, numquid circumvenire velit eum, cum quo transi-

transigit. §. 12. Qui transigit de alimentis, non videbitur neque de habitatione, neque de vestuario transigisse: cum Divus Marcus specialiter etiam de istis transigi voluerit. §. 13. Sed & si quis de alimentis transegerit non habebit necesse etiam de habitatione vel cæteris invitatus transigere: poterit igitur vel de omnibus simul, vel de quibusdam facere transactionem. §. 14. De calciario quoque arbitrio Prætoris transigendum est. §. 15. Si uni pluribusve fundus ad alimenta fuerit relictus, velintque eum distrahere; necesse est Prætorem de distractione ejus, & transactione arbitrari. Sed si pluribus fundus ad alimenta fuerit relictus, & hi inter se transigant: sine Prætoris auctoritate facta transactio rata esse non debet. † Idem est & si ager fuerit in alimenta obligatus: nam nec pignus ad hoc datum, inconsulto Prætore poterit liberari. §. 16. Arbitratu Prætoris vel de universis alimentis, vel de parte eorum transigi oportere, plusquam manifestum est. §. 17. Si Prætor aditus, citra causæ cognitionem, transigi permiserit, transactio nullius erit momenti: Prætori enim ea res querenda commissa est, non negligenda, nec donanda. Sed & si non de omnibus inquisierit, quæ Oratio mandat; hoc est de *causa*, de *modo*, de *personis* transigentium: dicendum est, quamvis de quibusdam quæsierit, transactionem esse irritam. §. 18. Sed nec mandare ex hac causa jurisdictionem vel Præses provinciae, vel Prætor poterit. §. 19. Transactiones alimentorum etiam apud Procuratorem Cæsaris fieri possunt: [scilicet] si à fisco petantur alimenta, secundum quæ [&] apud Præfectos ærarii transigi poterit. §. 20. Si cum lis quidem esset de alimentis, transactum autem de lite fuisset: transactio valere inconsulto Prætore non potest: ne circumveniantur Oratio. Fingi enim lites poterunt, ut transactio etiam citra Prætoris fiat auctoritatem. §. 21. Si eidem alimenta, & præterea legatum præsentis die datum sit, & transactum fuerit citra Prætoris auctoritatem: id, quod datum est, imputabitur prius in legatum, quod præsentis die datum est; superfluum, in alimentariam causam. §. 22. Si quis de alimentis transegerit sine Prætoris auctoritate: id quod datum est, in præterita alimenta cedit. Nec interest, tantum in quantitate sit debita, quantum datum est, an minus, an plus: nam & si minus sit, adhuc tamen id quod in solutum datum est, in præterita alimenta imputabitur. Sane si is, qui de alimentis transegit, locupletior factus sit ea solutione: in id quod factus sit locupletior, æquissimum erit in eum dari repetitionem: nec enim debet ex alieno damno esse locuples. §. 23. Si in annos singulos certa quantitas alicui fuerit relictæ homini honestioris loci, veluti salarium annuum, vel usufructus: transactio & sine Prætore fieri poterit. Cæterum, si usufructus modicus alimentorum vice sit relictus, dico transactionem citra Prætorem factam nullius esse momenti. §. 24. Si cui non nummus ad alimenta, sed frumentum, atque oleum, & cætera, quæ ad victum necessaria sunt, fuerint relictæ: non poterit de his transigere; siue annua siue mensua ei relinquantur. Si tamen ita sine Prætore

transegerit, ut in vicem eorum nummum quotannis, vel quotiensibus acciperet, & neque diem, neque modum permutavit, sed tantum genus; vel ex contrario si pactus fuerit, ut in generibus alimenta acciperet, quæ in nummis ei relictæ fuissent; vel si vinum pro oleo, vel oleum pro vino, vel quid aliud commutavit; vel locum permutavit, ut quæ erant ei Romæ alimenta relictæ, in municipio, vel in provincia acciperet, vel contra; vel personam [commutavit,] ut quod à pluribus erat accepturus, ab uno acciperet; vel alium pro alio debitorem acceperit: hæc omnia habent disceptionem Prætoris, & pro utilitate alimentarii recipienda sunt. §. 25. Si ad habitationem certa quantitas sit annua relictæ, & ita sit transactum sine Prætore, ut habitatio præstetur: valet transactio: quia fructus habitationis præstatur, licet ruinæ, vel incendio subjecta transactio est. Per contrarium quoque, si pro habitatione, quæ erat relictæ, placuerit certam quantitatem præstari: transactio rata est & citra Prætorem.

9. IDEM lib. 1. Opiniorum.

Qui cum tutoribus suis de sola portione administratæ tutelæ suæ egerat, & transegerat: adversus eosdem tutores ex persona fratris sui, cui heres extiterat, agens, præscriptione factæ transactionis non summovetur. §. 1. Transactio, quæcunque sit, de his tantum, de quibus inter convenientes placuit, interposita creditur. §. 2. Qui per fallaciam coheredis ignorans universa, quæ in vero erant, instrumentum transactionis sine Aquiliana stipulatione interposuit, non tam paciscitur, quam decipitur. §. 3. Ei, qui nondum certus, ad se querelam contra patris testamentum pertinere, de aliis causis cum adversariis pacto transegit; tantum in his interpositum pactum nocebit, de quibus inter eos actum esse probatur. † His tantum transactio obest, quamvis major annis viginti quinque eam interposuit, de quibus actum probatur: nam ea, quorum actiones competere [ei] postea compertum est, iniquum est periri pacto; id de quo cogitatum non docetur.

10. IDEM lib. 1. Responsorum.

De re filiorum, quos in potestate non habuit, transigentem patrem minime eis obesse placet.

11. IDEM lib. 4. ad Edictum.

Post rem judicatam, etiamsi provocatio non est interposita, tamen si negetur judicatum esse, vel ignorari potest, an judicatum sit: quia adhuc lis subesse possit, transactio fieri potest.

12. CELSUS lib. 3. Digestorum.

Non est ferendus, qui generaliter in his quæ testamento ei relictæ sunt, transegerat, si postea causetur de eo solo cogitasse, quod prima parte testamenti, ac non etiam quod posteriore legatum sit. Si tamen postea codicilli proferuntur: non improbe mihi dicturus videtur, de eo duntaxat se cogitasse, quo illarum tabularum, quas tunc noverrat, scriptura contineretur.

13. ÆMILIUS MACER lib. 1. ad legem vicefimam hereditatium.

Nulli Procuratorum Principis, inconsulto Principe, transigere licet.

14. SCAEVOLA lib. 2. Responsorum.

Controversia inter legitimum & scriptum heredem orta est, eaque transactione facta, certa lege finita est: quaero, creditores quem convenire possunt? Respondit, si iidem creditores essent: [qui transactionem fecissent.] si alii creditores essent: propter incertum successionis, pro parte hereditatis, quam uterque in transactione expresse- rit, utilibus conveniendus est.

15. PAULUS lib. 1. Sententiarum.

Pacto convento Aquiliana quidem stipulatio sub- jici solet: sed consultius est, huic poenalem quoque stipulationem subjungere: quia rescisso forte pacto, poena ex stipulatu peti potest.

16. HERMOGENIANUS lib. 1. Juris Epitomarum.

Qui fidem licitae transactionis rupit, non ex- ceptione tantum summovebitur, sed & poe- nam, quam si contra placitum fecerit, rato manente pacto stipulanti recte promiserat, prestare cogetur.

17. PAPINIANUS lib. 2. Quaestionum.

Venditor hereditatis, emptori mandatis actio- nibus, cum debitore hereditario, qui ignora- bat venditam esse hereditatem, transegit: si emtor hereditatis hoc debitum ab eo exigere velit, ex- ceptio transacti negotii debitori propter ignoran- tiam suam accommodanda est. † Idem responden- dum est, & in eo, qui fideicommissam recepit here- ditatem, si heres cum ignorante debitore transegit.

LIBER TERTIVS.

TIT. I.

DE POSTULANDO.

1. ULPIANUS lib. 6. ad Edictum.

Hunc Titulum Praetor proposuit habendae ra- tionis causa, suaeque dignitatis tuendae, & decoris [sui] causa: ne sine delectu passim apud se postuletur. §. 1. Ea propter tres fecit ordines: nam quosdam in totum prohibuit postu- lare: quibusdam [vel] pro se permisit: quibus- dam & pro certis duntaxat personis & pro se per- misit. §. 2. Postulare autem est, desiderium suum vel amici sui, in jure apud eum, qui jurisdictioni praest, exponere: vel alterius desiderio contra- dicere. §. 3. Initium autem fecit Praetor ab his, qui in totum prohibentur postulare; in quo Edicto aut pueritiam, aut casum excusavit. † Pueritiam, dum minorem annis decem & septem, qui eos non in totum complevit, prohibet postulare: quia mo- deratam hanc aetatem ratus est ad procedendum in publicum: qua aetate, aut paulo majore, fertur Nerva filius, & publice de jure responsitasse. † Propter casum, surdum, qui prorsus non audit, prohibet apud se postulare: nec enim erat per- mittendum ei postulare, qui decretum Praetoris exaudire non poterat; quod etiam ipsi erat peri- culosum futurum: nam, non exaudito decreto Praetoris, quasi non obtemperasset, poena ut con- tumax plecteretur. §. 4. Ait Praetor, SI NON HABEBUNT ADVOCATUM, EGO DABO. Nec solum his personis hanc humanitatem Praetor solet exhibere, verum & si quis alius sit, qui certis ex causis, vel ambitione adversarii, vel metu, pa- tronum non invenit. §. 5. Secundo loco Edictum proponitur in eos, qui pro aliis ne postulent: in quo Edicto excepit Praetor sexum, & casum; item [notavit] personas [in] turpitudine notabiles. † Sexum, dum feminas prohibet pro aliis postu- lare. Et ratio quidem prohibendi, ne contra pu- dicitiam sexui congruentem, alienis causis se im- misceant: ne virilibus officiis fungantur mulieres. Origo vero introducta est a Carfania improbiissima femina, quae inverecunde postulans, & Magistra- tum inquietans, causam dedit Edicto. † Casum, dum caecum utrisque luminibus orbatum Praetor repellit: videlicet quod insignia Magistratus vi- dere, & revereri non possit. Refert etiam Labeo,

Publium caecum, Asprenatis Nonii patrem, aver- sa sella a Bruto destitutum, cum vellet postulare. Quamvis autem caecus pro alio postulare non possit, tamen & Senatorium ordinem retinet, & ju- dicandi officio fungetur. Nunquid ergo & Ma- gistratus gerere possit? Sed de hoc deliberabi- mus. Exstat quidem exemplum ejus, qui gessit. Appius denique Claudius caecus consiliis publicis intererat, & in Senatu severissimam dixit senten- tiam de Pyrrhi captivis. Sed melius est, ut dica- mus, retinere quidem jam ceptum Magistratum posse, adspirare autem ad novum penitus pro- hiberi: idque multis comprobatur exemplis. §. 6. Removet autem a postulando pro aliis & eum, qui corpore suo muliebria passus est. Si quis tamen vi praedonum, vel hostium stupratus est: non debet notari, ut & Pomponius ait. † Et qui capitali crimine damnatus est, non debet pro alio postulare. † Item Senatusconsulto etiam apud judices pedaneos postulare prohibetur calumniae publici judicii damnatus. † Et qui operas suas, ut cum bestiis depugnaret, locaverit. † Bestias autem accipere debemus ex feritate magis, quam ex animalis genere. Nam quid, si leo sit, sed mansuetus, vel alia dentata mansueta? Ergo qui locavit, solus notatur, sive depugnaverit, sive non. Quod si depugnaverit, cum non locasset operas suas: non tenebitur. Non enim, qui cum bestiis depugnavit, tenebitur: sed qui operas suas in hoc locavit. † Denique eos, qui virtutis osten- dendae causa hoc faciunt, sine mercede: non te- neri ajunt veteres: nisi in arena passi sunt se ho- norari: eos enim puto notam non evadere. † Sed si quis operas suas locaverit, ut feras venetur, vel ut depugnaret feram, quae regioni nocet, extra arenam: non est notatus. † His igitur personis, quae non virtutis causa cum bestiis pugnaverunt, pro se Praetor permittit allegare, pro alio prohi- bet. Sed est aequissimum, si tutelam, vel curam hujusmodi personae administrent, postulare eis pro his, quorum curam gerunt, concedi. Qui ad- versus ea fecisse monstretur, & pro aliis interdicta postulatione repellitur, & pro aestimatione judi- cis extra ordinem pecuniaria poena multabitur. §. 7. Ut initio hujus tituli diximus, tres ordines Praetor fecit non postulantium: quorum [hic] tertius

tertius est, quibus non in totum denegat postulandi facultatem, sed *Ne pro omnibus* postulant: quasi minus deliquerint, quam hi, qui superioribus capitibus notantur. §. 8. Ait Prætor: QUI LEGE, PLEBISCITO, SENATUSCONSULTO, EDICTO, DECRETO PRINCIPUM, NISI PRO CERTIS PERSONIS POSTULARE PROHIBENTUR: HI PRO ALIO, QUAM PRO QUO LICEBIT, IN JURE APUD ME NE POSTULENT. Hoc edicto continentur etiam alii omnes, qui Edicto Prætoris, ut infames notantur, qui omnes, nisi pro se, & certis personis, ne postulent. §. 9. Deinde adjicit Prætor: QUI EX HIS OMNIBUS, QUI SUPRA SCRIPTI SUNT, IN INTEGRUM RESTITUTUS NON ERIT. [Eum] QUI EX HIS QUI SUPRA SCRIPTI SUNT, sic accipe: si fuerit inter eos, qui tertio Edicto continentur, & nisi pro certis personis postulare prohibentur: cæterum, si ex superioribus, difficile in integrum restitutio impetrabitur. §. 10. De qua autem restitutione Prætor loquitur, utrum de ea, quæ à Principe, vel à Senatu, Pomponius quærit: & putat, de ea restitutione sensum, quam Princeps, vel Senatus indulgit. † An autem & Prætor restituere possit, quæritur. Et mihi videtur, talia Prætorum decreta non esse servanda: nisi sicubi ex officio jurisdictionis suæ subvenerunt: ut in ætate observatur, si quis deceptus sit; cæterisque speciebus, quas sub Titulo *de in integrum restitutione* exsequemur. Pro qua sententia est, quod si quis famoso judicio condemnatus, per in integrum restitutionem fuerit absolutus, Pomponius putat, hunc infamia eximi. §. 11. Deinde adjicit Prætor: PRO ALIO NE POSTULENT, PRÆTERQUAM PRO PARENTE, PATRONO, PATRONA, LIBERIS, PARENTIBUSQUE PATRONI, PATRONÆ: de quibus personis sub titulo *de in jus vocando* plenius diximus. † Item adjicit: LIBERISVE SUIS, FRATRE, SORORE, UXORE, SOCERO, SOCRU, GENERO, NURU, VITRICO, NOVERCA, PRIVIGNO, PRIVIGNA, PUPILLO, PUPILLA, FURIOSO, FURIOSA.

2. GAIUS lib. 1. ad Edictum provinciale.

Fatuo, fatua: cum istis quoque personis curator detur.

3. ULPIANUS lib. 6. ad Edictum.

CUI EORUM A PARENTE, AUT DE MAJORIS PARTIS TUTORUM SENTENTIA, AUT AB EO, CUJUS DE EA RE JURISDICTIO FUIT, EA TUTELA CURATIOVE DATA ERIT. §. 1. Adfinitates non eas accipere debemus, quæ quondam fuerunt, sed præsentis. §. 2. Item Pomponius, *Nurus & Generi* appellatione, & *Soceri, & Socræ*, & ultiores, quibus pro præpositio solet accedere, contineri ait. §. 3. In curatoribus debuisse eum adjicere [muti] cæterorumque, quibus dare solent: id est, surdo, prodigo, & adolescenti.

4. PAULUS lib. 5. ad Edictum.

Item, quibus, propter infirmitatem, curatorem Prætor dare solet.

5. ULPIANUS lib. 9. ad Edictum.

ET qui negotiis suis aliquo perpetuo morbo superesse non possunt.

6. IDEM lib. 6. ad Edictum.

PUTO autem omnes, qui non sponte, sed necessario officio funguntur, posse sine offensa Edicti postulare: etiam si hi sint, qui nonnisi pro se postulare possunt. §. 1. Si quis *advocationem præstare* fuerit prohibitus: si quidem *apud se*, ut solent facere tempore Magistratus sui, puto eum postea apud successorem ejus adesse posse.

7. GAIUS lib. 3. ad Edictum provinciale.

QUOS prohibet Prætor *apud se* postulare, omnimodo prohibet, etiam si adversarius eos patiatur postulare.

8. PAPINIANUS lib. 2. Quæstionum.

IMperator Titus Antoninus rescripsit, *Eum, qui advocationibus in quinquennio interdictum esset, post quinquennium pro omnibus postulare non prohiberi.* † Divus quoque Hadrianus rescripserat, *de exilio reversum postulare posse.* Nec adhibetur distinctio, quo crimine silentium, vel exilium sit irrogatum: ne scilicet pena tempore determinata, contra sententiæ fidem, ulterius porrigatur.

9. IDEM lib. 1. Responsorum.

EX ea causa prohibitus pro alio postulare, quæ infamiam non irrogat, ideoque jus pro omnibus postulandi non aufert, in ea tantum provincia pro aliis non recte postulat, in qua Præses fuit, qui sententiæ dixit: in alia vero non prohibetur, licet ejusdem nominis sit.

10. PAULUS lib. singulari Regularum.

HI, qui fisci causas agunt, suam, vel filiorum, & parentum suorum, vel pupillorum, quorum tutelas gerunt, causam & adversus fiscum agere non prohibentur. §. 1. Decuriones quoque contra patriam suam causas agere prohibentur præter superiores personas.

11. TRYPHONINUS lib. 5. Disputationum.

A Principe nostro rescriptum est, *non prohiberi tutorem adesse pupillo in negotio, in quo Advocatus contra patrem ejus fuisset.* † Sed & illud permissum ab eo est, agere tutorem pupilli causa adversus fiscum, in qua adversus patrem pupilli antea Advocatus fisci fuisset. §. 1. [Qui autem inter infames sunt, sequenti Titulo explanabitur.]

TIT. II.

DE HIS, QUI NOTANTUR
INFAMIA.

[1. JULIANUS lib. 1. ad Edictum.]

PRætoris verba dicunt: INFAMIA NOTATUR, QUI AB EXERCITU, IGNOMINIÆ CAUSA, AB IMPERATORE, EOVE CUI DE EA RE STATUENDI POTESTAS FUERIT, DIMISSUS ERIT. † QUI ARTIS LUDICRÆ, PRONUNCIATIVE CAUSA IN SCENAM PRODIERIT. † QUI LENOCINIUM FECERIT. † QUI IN JUDICIO PUBLICO CALUMNIÆ PRÆVARICATIONISVE CAUSA QUID FECISSE JUDICATUS ERIT. † QUI FURTI, VI BONORUM RAPTORUM, INJURIARUM, DE DOLO MALO, ET FRAUDE SUO NOMINE DAMNATUS, PACTUSVE ERIT. † QUI PRO SOCIO, TUTELÆ, MANDATI,

DEPOSITI, SUO NOMINE NON CONTRARIO JUDICIO DAMNATUS ERIT. † QUI EAM, QUÆ IN POTESTATE EJUS ESSET, GENERO MORTUO, CUM EUM MORTUUM ESSE SCIRET, INTRA ID TEMPUS, QUO ELUGERE VIRUM MORIS EST, ANTEQUAM VIRUM ELUGERET, IN MATRIMONIUM COLLOCARET: EAMVE SCIENS QUIS UXOREM DUXERIT, NON JUSSU EJUS, IN CUJUS POTESTATE EST: ET QUI EUM, QUEM IN POTESTATE HABERET, EAM, DE QUA SUPRA COMPREHENSUM EST, UXOREM DUCERE PASSUS FUERIT. † QUIVE SUO NOMINE NON JUSSU EJUS, IN CUJUS POTESTATE ESSET: EJUSVE NOMINE, QUEM, QUAMVE IN POTESTATE HABERET, BINA SPONSALIA, BINASVE NUPTIAS IN EODEM TEMPORE CONSTITUTAS HABUERIT.

2. ULPIANUS lib. 6. ad Edictum.

Quod ait Prætor: QUI AB EXERCITU DIMISSUS ERIT: *dimissum* accipere debemus, militem caligatum; vel si quis alius usque ad Centurionem, vel Præfectum cohortis, vel alæ, vel legionis [vel Tribunum sive cohortis, sive legionis] dimissus est. † Hoc amplius Pomponius ait, etiam eum, qui exercitui præest, licet Consularibus insignibus utitur, ignominie causa ab Imperatore missum hac nota laborare. † Ergo & si Dux, cum exercitui præest, dimissus erit, notatur. Et, si Princeps dimiserit, & adjecerit IGNOMINIE CAUSA SE MITTERE, ut plerumque facit: non dubitabis, & ex Edicto Prætoris eum infamia esse notatum. Non tamen, si citra indignationem Principis successor ei datus est. §. 1. EXERCITUM autem, non unam cohortem, neque unam alam dicimus: sed numeros multos militum. Nam *exercitui præesse* dicimus eum, qui legionem, vel legiones cum suis auxiliis ab Imperatore commissas administrat. † Sed [hic] etiam eum, qui ab aliquo numero militum missus est, quasi ab exercitu missum sic accipimus. §. 2. IGNOMINIE CAUSA [MISSUM]: hoc ideo adjectum est, quoniam multa genera sunt missionum. Est honesta, quæ emeritis stipendiis, vel ante, ab Imperatore indulgetur. Est causaria, quæ propter valetudinem laboribus militiæ solvit. Est ignominiosa. Ignominiosa autem missio totiens est, quotiens is, qui mittit, addit nominatim, *Ignominie causa se mittere*: semper enim debet addere, cur miles mittatur. Sed & si eum exautoraverit, id est, insignia militaria detraxerit, inter infames efficit, licet non addidisset, *Ignominie causa se eum exautorasse*. Est & quartum genus missionis, si quis evitandorum munerum causa militiam subiisset: hæc autem missio estimationem non lædit, ut est sæpissime rescriptum. §. 3. Miles, qui Lege Julia de adulteriis fuerit damnatus, ita infamis est, ut etiam ipsa sententia eum sacramento ignominie causa solvat. §. 4. Ignominia [autem] missis neque in Urbe, neque alibi, ubi Imperator est, morari licet. §. 5. Ait Prætor: qui (in) scenam prodierit, [infamis est.] Scena est, ut Labeo definit, quæ ludorum faciendorum causa, quolibet loco, ubi quis consistat

moveaturque spectaculum sui præbiturus, posita sit in publico, privatove, vel in vico: quo tamen loco passim homines spectaculi causa admittantur. Eos enim, qui quæstus causa in certamina descendunt, & omnes propter præmium in scenam prodeuntes, famosos esse, Pegasus, & Nerva filius responderunt.

3. GAIUS lib. 1. ad Edictum provinciale.

Qui autem operas suas locavit, ut prodiret artis ludicræ causa, neque prodit, non notatur: quia non est ea res adeo turpis, ut etiam consilium puniri debeat.

4. ULPIANUS lib. 6. ad Edictum.

Atletas autem Sabinus & Cassius responderunt omnino artem ludicram non facere: virtutis enim gratia hoc facere. Et generaliter ita omnes opinantur, & utile videtur: ut neque thymelici, neque exystici, neque agitadores, nec qui aquam equis spargunt, cæteraque eorum ministeria, qui certaminibus sacris deserviunt, ignominiosi habeantur. §. 1. Designatores autem, quos Græci *βουβευτὰς* appellant, artem ludicram non facere Celsus probat: quia ministerium, non artem ludicram exercent. Et sane locus iste hodie à Principe non pro modico beneficio datur. §. 2. Ait Prætor, QUI LENOCINIUM FECERIT: *Lenocinium facit*, qui quæstuaria mancipia habuerit: sed & qui in liberis hunc quæstum exercet, in eadem causa est. Sive autem principaliter hoc negotium gerat, sive alterius negotiationis accessione utatur: ut puta si caupo fuit, vel stabularius, & mancipia talia habuit ministrantia, & occasione ministerii quæstum facientia; sive balnearior fuerit, velut in quibusdam provinciis fit, in balineis ad custodienda vestimenta conducta habent mancipia, hoc genus observantia in officina: lenocinii poena tenebitur. §. 3. Pomponius, & eum, qui in servitute pecuniaria mancipia prostituta habuit, notari post libertatem ait. §. 4. Calumniator ita demum notatur, si fuerit calumnie causa damnatus: neque enim sufficit calumniatum. Item prævaricator: *Prævaricator* autem est, quasi varicator, qui diversam partem adjuvat, prodita causa sua; quod nomen Labeo à varia certatione tractum ait: nam qui prævaricatur, ex utraque parte constitit, quinimo, ex adversa. §. 5. Item si qui furti, vi bonorum raptorum, injuriarum, de dolo malo suo nomine damnatus, pactusve erit, simili modo infames sunt.

5. PAULUS lib. 5. ad Edictum.

Quoniam intelligitur confiteri crimen, qui paciscitur.

6. ULPIANUS lib. 6. ad Edictum.

Furti accipe, sive manifesti sive nec manifesti. §. 1. Sed si furti, vel aliis famosis actionibus quis condemnatus provocavit: pendente judicio nondum inter famosos habetur. Si autem omnia tempora provocationis lapsa sunt, retro infamis est: quamvis, si injusta appellatio ejus visa sit, hodie notari puto, non retro notatur. §. 2. Si quis alieno nomine condemnatus fuerit; non laborat infamia: & ideo nec procurator [meus] vel defensor, vel tutor, vel curator, vel heres, furti, vel ex alia simili specie condemnatus, infamia nota-

notabuntur: nec ergo, si ab initio per procuratorem causa agitata est. §. 3. **PACTUSVE**, inquit, **ERIT**: *pactus sit* accipimus, si cum pretio quantocunque pactus est. Alioquin & qui precibus impetravit, ne secum ageretur, erit notatus: nec erit veniæ ulla ratio: quod est inhumanum. † Qui jussu Prætoris, pretio dato pactus est, non notatur. §. 4. Sed & si jurejurando delato, juraverit quis, *non deliquisse*, non erit notatus: nam quodammodo innocentiam suam jurejurando adprobavit. §. 5. **MANDATI** *condemnatus*: verbis Edicti notatur, non solum qui mandatum suscepit, sed & is, qui fidem, quam adversarius secutus est, non præstat: ut puta, fidejussi pro te, & scilicet vi, mandati te si condemnavero, famosum facio. §. 6. Illud plane addendum est, quod interdum & heres suo nomine damnatur, & ideo infamis fit, si in deposito vel in mandato male versatus sit. Non tamen in tutela, vel pro socio heres suo nomine damnari potest: quia heres neque in tutelam, neque in societatem succedit, sed tantum in æs alienum defuncti. §. 7. Contrario judicio damnatus non erit infamis. Nec immerito: nam in contrariis non de perfidia agitur, sed de calculo, qui fere judicio solet dirimi.

7. **PAULUS** lib. 5. ad Edictum.

IN actionibus, quæ ex contractu proficiuntur, licet famosæ sint, & damnati notantur, atramentum pactus non notatur: merito; quoniam ex his causis non tam turpis est pactio, quam superioribus.

8. **ULPIANUS** lib. 6. ad Edictum.

GENERO, inquit, **MORTUO**. Merito adjecit Prætor, **CUM EUM MORTUUM ESSE SCIRET**: ne ignorantia puniatur. Sed cum tempus luctus continuum est, merito & ignorantem cedit ex die mortis mariti: & ideo si post legitimum tempus cognovit, Labeo ait, ipsa die & sumere eam lugubria & deponere.

9. **PAULUS** lib. 5. ad Edictum.

VXORES viri lugere non compellentur. §. 1. Sponsi nullus luctus est.

10. **IDEM** lib. 8. ad Edictum.

SOlet à Principe impetrari, *Ut intra legitimum tempus mulieri nubere liceat*. §. 1. Quæ virum elugit, intra id tempus sponsam fuisse non nocet.

11. **ULPIANUS** lib. 6. ad Edictum.

Liberorum autem & parentum luctus impedimento nuptiis non est. §. 1. Etsi talis sit maritus, quem more majorum lugeri non oportet, non posse eam nuptum intra legitimum tempus collocari: Prætor enim ad id tempus se retulit, quo vir elugeretur, qui solet elugeri, propterurbationem sanguinis. §. 2. Pomponius eam, quæ intra legitimum tempus partum ediderit, putat statim posse nuptiis se collocare: Quod verum puto. §. 3. Non solent autem lugeri, ut Neratius ait, hostes, vel perduellionis damnati: nec suspensiosi, nec qui manus sibi intulerant, non tædio vitæ, sed mala conscientia. Si quis ergo, post hujusmodi exitum mariti, nuptum se collocaverit, infamia notabitur. §. 4. Notatur etiam, qui eam duxit, sed si sciens: ignorantia enim excusatur non juris, sed facti. † Excusatur, qui jussu ejus, in cuius potestate erat, duxerit: & ipse, qui pas-

sus est ducere, notatur. Utrumque recte: nam & qui obtemperavit, venia dignus est; & qui passus est ducere, notari ignominia.

12. **PAULUS** lib. 5. ad Edictum.

Qui jussu patris duxit, quamvis liberatus potestate patria eam retinuit, non notatur.

13. **ULPIANUS** lib. 6. ad Edictum.

Quid ergo si non ducere [sit] passus, sed postea quam duxit, ratum habuerit: ut puta, initio ignoravit talem esse, postea scit? Non notabitur. Prætor enim ad initium nuptiarum se retulit. §. 1. Si quis alieno nomine *bina sponsalia* constituerit, non notatur: nisi ejus nomine constituat, quem quamvis in potestate haberet. Certe qui filium, vel filiam constituere patitur, quodammodo ipse videtur constituisse. §. 2. Quod ait Prætor *eodem tempore*: non initia sponsaliorum eodem tempore factorum accipiendum est, sed si in id tempus concurrant. §. 3. Item, si alteri sponsa, alteri nupta sit: ex sententia Edicti, punitur. §. 4. Cum autem factum notetur, etiamsi cum ea quis nuptias vel sponsalia constituat, quam uxorem ducere vel non potest, vel fas non est: erit notatus. §. 5. Ex compromisso arbiter infamiam non facit: quia non per omnia sententia est. §. 6. Quantum ad infamiam pertinet: multum interest in causa, quæ agebatur, causa cognita aliquid pronunciatum sit, an quædam extrinsecus sint elocuta: nam ex his infamia non inrogatur. §. 7. Poena gravior ultra legem imposita existimationem conservat: ut & constitutum est, & responsum. Ut puta, si eum, qui parte bonorum multari debuit, Præses relegaverit: dicendum erit duriori sententia cum eo transactum de existimatione ejus: idcircoque non esse infamem. Sed si in causa furti nec manifesti in quadruplum judex condemnavit: oneratum quidem reum poena aucta (nam ex furto non manifesto in duplum conveniri debuit); verum hanc rem existimationem ei non conservasse; quamvis, si poena non pecuniaria eum onerasset, transactum cum eo videtur. §. 8. Crimen stellionatus infamiam irrogat damnato, quamvis publicum non est judicium.

14. **PAULUS** lib. 5. ad Edictum.

Servus, cujus nomine noxale judicium dominus acceperit, deinde eundem liberum & heredem instituerit; ex eodem judicio damnatus, non est famosus: quia non suo nomine condemnatur: quippe cum initio lis in eum contestata non sit.

15. **ULPIANUS** lib. 8. ad Edictum.

Notatur, quæ per calumniam ventris nomine in possessionem missa est, dum se adseverat prægnantem:

16. **PAULUS** lib. 8. ad Edictum.

Cum non prægnans esset, vel ex alio concepisset.

17. **ULPIANUS** lib. 8. ad Edictum.

Debuit enim coerceri, quæ Prætorem decepit. Sed ea notatur, quæ, cum suæ potestatis esset, hoc facit.

18. **GAIUS** lib. 3. ad Edictum provinciale.

EA, quæ falsa existimatione decepta est, non potest videri per calumniam in possessione fuisse.

19. ULPIANUS lib. 8. ad Edictum.

Non alia autem notatur, quam ea, de qua pronuntiatur, *Calumniæ causa eam fuisse in possessionem missam*. † Idque & in patre erit servandum, qui calumniæ causa passus est filiam, quam in potestate habebat, in possessionem ventris nomine mitti.

20. PAPINIANUS lib. 1. Responsum.

Ob hæc verba sententiæ Præsidis provinciæ, *Callido commento videris accusationis instigator fuisse*: pudor potius oneratur, quam ignominia videtur irrogari. Non enim, qui exhortatur, mandatoris opera fungitur.

21. PAULUS lib. 2. Responsum.

Lucius Titius crimen intendit Gaio Seio, quasi injuriam passus, atque in eam rem testationem apud Præfectum Prætorio recitavit: Præfectus, fide non habita testationis, *Nullam injuriam Lucium Titium passum esse à Gaio Seio, pronuntiavit*. Quæro, an testes, quorum testimonium reprobatum est, quasi ex falso testimonio, inter infames habentur? Paulus respondit, nihil proponi, cur hi de quibus quæritur, infamium loco haberi debeant: cum non oportet ex sententia, siue justa, siue injusta, pro alio habita alium prægravari.

22. MARCELLUS lib. 2. Publicorum.

Ictus fustium infamiam non importat, sed causa, propter quam id pati meruit, si ea fuit, quæ infamiam damnato irrogat. In cæteris quoque generibus poenarum eadem forma statuta est.

23. ULPIANUS lib. 8. ad Edictum.

Parentes, & liberi utriusque sexus, necnon & cæteri agnati vel cognati, secundum pietatis rationem, & animi sui patientiam, prout quisque veluerit, lugendi sunt: qui autem eos non eluxit, non notatur infamia.

24. IDEM lib. 6. ad Edictum.

Imperator Severus rescripsit, Non offuisse mulieris famæ ejus quæstum in servitute factum.

25. PAPINIANUS lib. 2. Quæstionum.

Exheredatum quoque filium luctum habere patris memoriæ, placuit. Idemque & in matre juris est, cujus hereditas ad filium non pertinet. §. 1. Si quis in bello ceciderit, etsi corpus ejus non compareat, lugebitur.

TIT. III.

DE PROCURATORIBUS, ET DEFENSORIBUS.

1. ULPIANUS lib. 9. ad Edictum.

Procurator est, qui aliena negotia mandatu domini administrat. §. 1. Procurator autem vel omnium rerum, vel unius rei esse potest, constitutus vel coram, vel per nuncium, vel per epistolam: quamvis quidam (ut Pomponius libro vicesimo quarto scribit) non putent unius rei mandatum suscipientem, procuratorem esse; sicuti ne is quidem, qui rem perferendam, vel epistolam, vel nuncium perferendum suscepit, proprie procurator appellatur, sed verius est, cum quoque procuratorem esse, qui ad unam rem datus sit. §. 2. Usus autem procuratoris perquam necessarius est, ut qui rebus suis ipsi superesse vel nolunt, vel non possunt, per alios possint vel agere, vel conveniri. §. 3. Datus autem procurator & absens potest:

2. PAULUS lib. 8. ad Edictum.

Dummodo certus sit, qui datus intelligetur, & is [si] ratum habuerit. §. 1. Furiosus non est habendus absentis loco: quia in eo animus deest, ut ratum habere [non] possit.

3. ULPIANUS lib. 9. ad Edictum.

Item [&] ad litem futuram: & in diem, & sub conditione & usque ad diem dari potest:

4. PAULUS lib. 8. ad Edictum.

Et in perpetuum.

5. ULPIANUS lib. 7. ad Edictum.

Præsens habetur, & qui in hortis est.

6. PAULUS lib. 6. ad Edictum.

Et qui in foro, & qui in Urbe, & in contineatibus ædificiis:

7. ULPIANUS lib. 7. ad Edictum.

Et ideo procurator ejus præsentem esse videtur.

8. IDEM lib. 8. ad Edictum.

Filiusfamilias & ad agendum dare procuratorem potest, si quæ sit actio, qua ipse experiri potest: non solum si castrense peculium habeat, sed & quivis filiusfamilias; ut puta injuriam passus dabit ad injuriarum actionem, si forte neque pater præsens sit, nec patris procurator velit experiri: & erit jure ab ipso filiofamilias procurator datus. Hoc amplius Julianus scribit: etsi filiofamilias patri per filium ejus in eadem potestate manentem fiat injuria, neque avus præsens sit, posse patrem procuratorem dare ad ulciscendam injuriam, quam nepos absentis passus est. † Ad defendendum quoque poterit filiusfamilias procuratorem dare. † Sed & filiafamilias poterit dare procuratorem ad injuriarum actionem. Nam quod ad dotis executionem cum patre dat procuratorem, supervacuum esse Valerius Severus scribit: cum sufficiat, patrem dare ex filiae voluntate. Sed puto, si forte pater absens sit, vel suspectæ vitæ (quo casu solet filiae competere de dote actio), posse eam procuratorem dare. † Ipse quoque filius procurator dari poterit & ad agendum, & ad defendendum. §. 1. Invitus procurator non solet dari. *Invitum accipere debemus, non eum tantum, qui contradicit, verum eum quoque, qui consensisse non probatur.* §. 2. Veterani, procuratores fieri possunt. Milites autem, nec si velit adversarius, procuratores dari possunt: nisi hoc, tempore litis contestatæ, quocunque casu prætermisum est: excepto eo, qui in rem suam procurator datus est; vel qui communem causam omnis sui numeri persequatur, vel suscipit: quibus talis procuratio concessa est. §. 3. **PROCURATOREM AD LITEM SUSCIPIENDAM DATUM, PRO QUO CONSENTIENTE DOMINUS JUDICATUM SOLVI EXPOSUIT**, Prætor ait, **JUDICIUM ACCIPERE COGAM**. † Verum ex causa non debet compelli. Utpote, inimiciæ capitales intervenerunt inter ipsum procuratorem, & dominum: scribit Julianus debere in procuratorem denegari actionem. † Item si dignitas accesserit procuratori, vel Reipublicæ causa abfuturus sit.

9. GAIUS lib. 3. ad Edictum provinciale.

Aut si valetudinem, aut si necessariam peregrinationem alleget.

10. ULPIANUS lib. 8. ad Edictum.

Vel hereditas superveniens eum occupet. Vel [ex] alia iusta causa. † Hoc amplius, & si habeat praesentem dominum, non debere compelli procuratorem.

11. PAULUS lib. 8. ad Edictum.

Si tamen dominus cogi possit.

12. GAIUS lib. 3. ad Edictum provinciale.

Sed etiam ex his causis dicitur aliquando cogendum procuratorem iudicium accipere: veluti si dominus praesens non sit, & actor adfirmet, tractu temporis futurum ut res pereat.

13. ULPIANUS lib. 8. ad Edictum.

Sed haec neque passim admittenda sunt, neque districte deneganda: sed a Praetore, causa cognita, temperanda.

14. PAULUS lib. 8. ad Edictum.

Si post datum procuratorem capitales inimicitiae intercesserunt: non cogendum accipere iudicium, nec stipulationem ob rem non defensam committi: quoniam nova causa sit.

15. ULPIANUS lib. 8. ad Edictum.

Si defunctus sit dominus ante litem contestatam, *judicatum solvi* stipulatione pro suo procuratore data: procurator compellendus est ad iudicium accipiendum: ita tamen, si hoc dominus sciente procuratore, & non contradicente fecit.

Quod si aliter actum est, inscium quidem procuratorem teneri, satis incivile est; committitur autem ob rem non defensam stipulationis clausula.

§. 1. Qui ad communem dividendo iudicium datus est: ad agendum, item & ad defendendum videbitur datus, duplici cautela interponenda.

16. PAULUS lib. 8. ad Edictum.

Ante litem contestatam libera potestas est vel mutandi procuratoris, vel ipsi domino iudicium accipiendi.

17. ULPIANUS lib. 9. ad Edictum.

Post litem autem contestatam reus, qui procuratorem dedit, mutare quidem eum, vel in se litem transferre a vivo procuratore, vel in civitate manente, potest: causa tamen prius cognita.

§. 1. Non solum autem ipsi, qui dedit procuratorem, hoc permittitur: sed etiam heredi ejus, & ceteris successoribus. §. 2. In causae autem cognitione non solum haec versantur, quae supra diximus, in procuratore non compellendo suscipere iudicium: verum & aetas;

18. MODESTINUS lib. 10. Pandectarum.

Aut religionis beneficium.

19. ULPIANUS lib. 9. ad Edictum.

Item si suspectus sit procurator; aut in vinculis, aut [in] hostium, praedonumve potestate;

20. PAULUS lib. 8. ad Edictum.

Vel iudicio publico, privato, vel valetudine, vel maiore re sua distringatur;

21. GAIUS lib. 3. ad Edictum provinciale.

Vel exilio; vel si latitet, vel inimicus postea fiat;

22. PAULUS lib. 8. ad Edictum.

Aut affinitate aliqua adversario jungatur; vel heres ei existat;

23. ULPIANUS lib. 9. ad Edictum.

Aut longa peregrinatio, & aliae similes causae impedimento sint:

24. PAULUS lib. 8. ad Edictum.

Mutari debet; vel ipso procuratore postulante.

25. ULPIANUS lib. 9. ad Edictum.

Quae omnia non solum ex parte rei, sed etiam in persona actoris observabuntur. † Sed si adversarius, vel ipse procurator dicat, *Dominum mentiri*; apud Praetorem haec finiri oportet: nec ferendus est procurator, qui sibi adserit procuracionem. Nam hoc ipso suspectus est, qui operam suam ingerit invito: nisi forte purgare magis convitium, quam procuracionem exequi maluit; & hactenus erit audiendus, si dicat se procuracione quidem carere velle, sed si id in laesa existimatione sua fiat. Ceterum ferendus erit pudorem suum purgans. † Plane si dicat, *in rem suam se procuratorem datum*, & hoc probaverit; non debet carere propria lite. † Item si retentione aliqua procurator uti velit, non facile ab eo lis erit transferenda.

26. PAULUS lib. 8. ad Edictum.

Nisi dominus [ei] solvere paratus sit.

27. ULPIANUS lib. 9. ad Edictum.

In causae cognitione etiam hoc versabitur, ut ita demum transferri a procuratore iudicium permittatur, si quis omnia iudicii ab eo transferre paratus sit: ceterum, si velit quaedam transferre, quaedam relinquere, iuste procurator hanc constantiam recusabit. Sed haec ita, si mandato domini procurator egit. Ceterum, si mandatum non est; cum neque in iudicium quicquam deduxerit, nec tu ea comprobasti: quae invito te acta sunt, tibi non praedjudicant: ideoque translatio earum litium non est tibi necessaria, ne alieno facto oneris. † Haec autem cognitio procuratoris mutandi, Praetoris est. §. 1. Si ex parte actoris litis translatio fiat, dicimus, committi *judicatum solvi* stipulationem a reo factam; idque & Neratius probat, & Julianus; & hoc jure utimur: scilicet si dominus satis accepit. † Sed & si procurator satis accepit, & transferatur iudicium in dominum: verius est committi, & ex stipulatu actionem a procuratore in dominum transferri. † Sed & si a domino, vel a procuratore in procuratorem iudicium transferatur: non dubitat Marcellus, quin committatur stipulatio. Et haec vera sunt. Et licet procuratori commissa sit stipulatio, tamen domino erit danda utilis ex stipulatu actio, directa penitus tollenda.

28. IDEM lib. 1. Disputationum.

Si procurator meus *judicatum solvi* satis accepit: mihi ex stipulatu actio utilis est, sicuti iudicati actio mihi indulgetur. sed & si egit procurator meus ex ea stipulatione me invito; nihilominus tamen mihi ex stipulatu actio tribuetur. Quae res facit, ut procurator meus, ex stipulatu agendo, exceptione debeat repelli: sicuti cum agit iudicati non in rem suam datus, nec ad eam rem procurator factus. † Per contrarium autem, si procurator meus *judicatum solvi* satis dederit: in me [ex] stipulatu actio non datur.

Sed

Sed & si defensor meus satisdederit, in me ex stipulatu actio non datur: quia nec iudicati mecum agi potest.

29. IDEM lib. 9. ad Edictum.

SI actor malit dominum potius convenire, quam eum, qui in rem suam procurator est: dicendum est, ei licere.

30. PAULUS lib. 1. Sententiarum.

ACTORIS procurator, non in rem suam datus, propter impensas quas in litem fecit, potest desiderare, ut sibi ex iudicatione satisfiat, si dominus litis solvendo non sit.

31. ULPIANUS lib. 9. ad Edictum.

SI quis, cum procuratorio nomine condemnatus esset, heres exstiterit domino litis; iudicati actionem non recte recusabit: hoc, si ex asse. Sin autem ex parte heres exstiterit, & totum solverit: siquidem ei mandatum est hoc quoque, ut solvat, mandati actionem adversus coheredes habebit; si non sit mandatum, negotiorum gestorum actio datur. † Quod est, & si heres procurator non exstiterit, & solverit. §. 1. Unius litis plarium personarum plures dari procuratores, non est prohibitum. §. 2. Julianus ait, eum, qui dedit diversis temporibus procuratores duos, posteriorem dando priorem prohibuisse videri.

32. PAULUS lib. 8. ad Edictum.

PLURIBUS procuratoribus in solidum simul datis, occupantis melior conditio erit: ut posterior non sit in eo, quod prior petit, procurator.

33. ULPIANUS lib. 9. ad Edictum.

SERVUM quoque, & filium familias, procuratorem posse habere, ajunt: Et quantum ad filium familias, verum est; in servo, subsistimus. Et negotia quidem pecuniaria servi posse gerere aliquem, & hoc casu procuratorem ejus esse, admittimus; quod & Labeoni videtur: actionem autem intendere vetamus. §. 1. Eum vero, qui de statu suo litigat, procuratorem habere posse, non dubitamus, non solum in administratione rerum, sed etiam in actionibus, quæ ei, vel adversus eum competant; ex possessione [sive] servitutis, sive libertatis de suo statu litigat. Ex contrario quoque eum procuratorem dari posse, manifestum est. §. 2. Publice utile est, absentes a quibuscunque defendi: nam & in capitalibus judiciis defensio datur. † Ubiunque itaque absens quis damnari potest, ibi quemvis verba pro eo facientem & innocentiam excusantem audiri æquum est, & ordinarium admittere; quod ex rescripto Imperatoris nostri apparet. §. 3. Ait Prætor: CUJUS NOMINE QUIS ACTIONEM DARISIBI POSTULABIT, IS EUM VIRI BONI ARBITRATU DEFENDAT: ET EI, QUO NOMINE AGET, ID RATUM HABERE EUM, AD QUEM EA RES PERTINET, BONI VIRI ARBITRATU SATISDET. §. 4. Æquum Prætori visum est, eum, qui alicujus nomine procurator experitur, eundem etiam defensionem suscipere. §. 5. Si quis in rem suam procurator interveniat; adhuc erit dicendum, debere eum defendere: nisi forte ex necessitate fuerit factus.

34. GAIUS lib. 3. ad Edictum provinciale.

SI quis in rem suam procuratorio nomine agit, veluti emptor hereditatis; an debeat invicem venditorem defendere? & placet, si bona fide, & non in fraudem eorum, qui invicem agere vellent, gestum sit negotium: non oportere eum invicem defendere.

35. ULPIANUS lib. 9. ad Edictum.

SED & hæ personæ procuratorum debebunt defendere, quibus sine mandatu agere licet: ut puta liberi, licet sint in potestate; item parentes, & fratres, & adfines, & liberti. §. 1. Patronus libertum [&] per procuratorem, ut ingratum, accusare potest: & libertus per procuratorem respondere. §. 2. Non solum autem si actio postuletur a procuratore; sed & præjudicium, vel interdictum; vel si stipulatione legatorum vel damni infecti velit cavere: debet absentem defendere in competenti tribunali, & eadem provincia. Cæterum cogi eum etiam in provinciam de Roma abire, vel e contrario; vel a provincia in aliam provinciam & defendere: durum est. §. 3. Defendere autem est, id facere, quod dominus in litem faceret, & cavere idonee. Nec debet durior conditio procuratoris fieri, quam est domini: præterquam in satisdando. † Præter satisdationem procurator ita defendere videtur, si iudicium accipiat. Unde quæsitum est apud Julianum, an compellatur: an vero sufficiat, ob rem non defensam, stipulationem committi: & Julianus scribit libro tertio Digestorum, compellendum accipere iudicium: nisi & agendum causa cognita recusaverit, vel ex justa causa remotus fuerit. † Defendere videtur procurator, & si in possessionem venire patiat, cum quis damni infecti satis, vel legatorum desideret.

36. PAULUS lib. 8. ad Edictum.

VEL in operis novi nuntiatione. Sed & si servum ex causa noxali patiat, defendere videtur. Ita tamen, ut in his omnibus, ratam rem dominum habiturum caveat.

37. ULPIANUS lib. 9. ad Edictum.

OMNIUM autem actionum nomine debet defendere, etiam earum, quæ in heredem non dantur. §. 1. Unde est quæsitum, si adversarius plures intendat actiones, & in singulas singuli existant defensores suscipere parati: videri eum recte defendi Julianus ait. Quo jure nos uti, Pomponius scribit.

38. IDEM lib. 40. ad Edictum.

NON tamen eo usque procedendum erit; ut, si decem [millia] petantur, & extant duo defensores parati in quina defendere, audiantur.

39. IDEM lib. 9. ad Edictum.

NON solum autem in actionibus, & interdictis, & in stipulationibus debet dominum defendere, verum in interrogationibus quoque, ut in iure interrogatus ex omnibus causis respondeat, ex quibus dominus. † An igitur heres sit absens, respondere debet: & si responderit vel tacuerit, tenebitur. §. 1. Qui alieno nomine agit quamcumque actionem, id ratum habiturum eum, ad quem ea res pertinebit, cavere debet. † Sed interdum, licet suo nomine procurator experiat, tamen

tamen *de rato* debet cavere, ut Pomponius libro 24. scribit: ut puta iurandum procuratori retulit, iuravit *absenti* dari oportere: agit hoc iudicio suo nomine, propter suum iurandum, neque enim hæc actio domino competere potuit; sed debet *de rato* cavere. † Sed & si procuratori constitutum est, & ex ea causa agat; dubitandum non est, quin locus sit *de rato* cautioni: idque Pomponius scribit. §. 2. Queritur apud Julianum, utrum dominum solum ratam rem habere debet satisfacere, an etiam ceteros creditores? & ait, duntaxat de domino cavendum; nec illis verbis, AD QUEM EA RES PERTINET, creditores contineri: nam nec ipsi domino hæc incumbere cautio. §. 3. Si de dote agat pater, cavere debet *ratam rem filiam habituram*: sed & defendere eam debet, ut & Marcellus scribit.

§. 4. Si pater filii nomine injuriarum agat (cum duæ sint actiones, una patris, altera filii): cessat *de rato* cautio. §. 5. Si status controversiam cui faciat procurator: sive ex servitute in libertatem adversus eum quis litiget, sive ipse ex libertate in servitutem petat; debet cavere ratam rem dominum habituram: (& ita Edicto scriptum est) ut ex utroque latere quasi actor habeatur. §. 6. Est & casus, quo quis ejusdem actionis nomine, & *de rato* caveat, & *judicatum solvi*: ut puta, postulata est cognitio de in integrum restitutione, cum minor circumscriptus in venditione diceretur; alterius procurator existit: debet cavere hic procurator [&] *ratam rem dominum habituram*, ne forte dominus reversus velit quid petere; idem, *judicatum solvi*, ut, si quid forte propter hanc restitutionem in integrum præstari adolescenti debeat, hoc præstetur; & hæc ita Pomponius lib. 25. ad Edictum scribit. §. 7. Item ait, si suspectus tutor postuletur, defensorem ejus oportere etiam *de rato* cavere; ne reversus ille velit retractare quod actum est. Sed non facile per procuratorem quis suspectus accusabitur: quoniam famæ causa est: nisi constet ei a tutore mandatum nominatim; aut si, etiam absente tutore, quasi non defenderetur, Prætor erat cogniturus.

40. IDEM lib. 9. ad Edictum.

Pomponius scribit, non omnes actiones per procuratorem posse quem instituere. Denique ut liberi, qui in potestate absentis dicuntur, ducantur, interdictum non posse desiderare ait: nisi, ut Julianus ait, causa cognita: id est, si [&] nominatim ei mandatum sit, & pater valetudine vel alia justa causa impediatur. §. 1. Si stipuletur procurator *damni infecti*, vel *legatorum*; debet *de rato* cavere. §. 2. Sed & is, qui quasi defensor, in rem actione convenitur, præter solitam satisfactionem *judicatum solvi*, etiam *de rato* debet cavere. Quid enim, si in hoc iudicio rem meam esse pronuncietur; reversus ille, cujus defensor extiterat, velit fundum vindicare: nonne ratum non videbitur habere, quod *judicatum est*? denique si verus procurator extitisset, vel ipse præsens causam suam egisset, & victus esset: si a me vindicaret, exceptione rei judicate summooveretur: & ita Julian. lib. 50. Digest. scribit. Nam cum iudicatur rem meam esse, simul iudicatur illius non

esse. §. 3. Rationabilis autem satisfactio ante litis contestationem a procuratore exigitur: ceterum, semel lite contestata, non compelletur ad cautionem. §. 4. In his autem personis, in quibus mandatum non exigimus, dicendum est, si forte evidens sit, contra voluntatem eos experiri eorum, pro quibus interveniunt, debere eos repelli: ergo non exigimus, ut habeant voluntatem, vel mandatum, sed ne contraria voluntas probetur; quamvis *de rato* offerant cautionem.

41. PAULUS lib. 9. ad Edictum.

Fœminas pro parentibus agere interdum permittitur causa cognita: si forte parentes morbus, aut ætas impediat, nec quemquam, qui agat, habeant.

42. IDEM lib. 8. ad Edictum.

Licet in popularibus actionibus procurator dari non possit, tamen dictum est, merito eum, qui de via publica agit, & privato damno ex prohibitione adficitur, quasi privatae actionis dare posse procuratorem. Multo magis dabit ad sepulchri violati actionem is, ad quem ea res pertinet. §. 1. Ad actionem injuriarum ex lege Cornelia procurator dari potest: nam etsi pro publica utilitate exercetur, privata tamen est. §. 2. Ea obligatio, quæ inter dominum & procuratorem consistere solet, mandati actionem parit: aliquando tamen non contrahitur obligatio mandati; sicut evenit, cum in rem suam procuratorem præstamus, eoque nomine *judicatum solvi* promittimus. Nam si ex ea promissione aliquid præstiterimus: non mandati, sed ex vendito, si hereditatem vendidimus; vel ex pristina causa mandati agere debemus; ut sit, cum fidejussor reum procuratorem dedit. §. 3. Is cui hereditas ex Trebelliano Senatusconsulto restituta est, heredem jure dabit procuratorem. §. 4. Sed & dominum pignoris creditor recte dabit procuratorem ad Servianam. §. 5. Porro, si uni ex reis credendi constitutum sit, isque alium in constitutam pecuniam det: non negabimus posse dare. Sed & ex duobus reis promittendi, alter alterum ad defendendum procuratorem dabit. §. 6. Si plures heredes sint, & familiæ herciscundæ, aut communi dividundo agatur: pluribus eundem procuratorem non est permittendum dare: quoniam res expediri non potest circa adjudicationes, & condemnationes. Plane permittendum dare, si uni coheredi plures heredes existant. §. 7. Reo latitante post litem contestatam, ita demum fidejussores eum defendere videbuntur, si vel unus ex his eum pro solido defendat; vel omnes; vel qui ex his unum dederint, in quem iudicium transferetur.

43. IDEM lib. 9. ad Edictum.

Mutus & surdus per eum modum, qui procedere potest, procuratorem dare non prohibetur: forsitan & ipsi dantur: non quidem ad agendum, sed ad administrandum. §. 1. Cum quaeretur, an alicui procuratorem habere liceat, inspicendum erit, an non prohibeatur procuratorem dare: quia hoc Edictum prohibitorium est. §. 2. In popularibus actionibus, ubi quis quasi unus ex populo agit, defensionem, ut procurator, præstare cogendus non est. §. 3. Is, qui

curatorem alicui præsenti petat, non aliter audietur, nisi adulto consentiente: quod si absenti: *ratam rem eum habiturum*, necesse habet dare. §. 4. Poena non defendentis procuratoris hæc est, ut denegetur ei actio. §. 5. Si procurator agat, & præsens sit absentis servus: Atilicius ait servo cavendum, non procuratori. §. 6. Qui non cogitur defendere absentem, tamen si *judicatum solvi* satisdedit defendendi absenti gratia, cogendum procuratorem iudicium accipere, ne decipiatur is, qui satis accepit: nam eos, qui non coguntur rem defendere, post satisfactionem cogi. Labeo, causa cognita, temperandum; & si captio actoris sit propter temporis tractum, iudicium eum accipere cogendum. Quod si aut ad finitas dirempta sit, aut inimicitie intercesserint, aut bona absentis possideri coeperint;

44. ULPIANUS lib. 7. Disputationum.

Vel si longinquo sit abfuturus, vel alia iusta causa intervenerit:

45. PAULUS lib. 9. ad Edictum.

Non cogendum. Sabinus autem, nullas Prætoris partes esse ad compellendum defendere; sed ex stipulatu ob rem non defensam agi posse: ac si iustas causas habeat, cur iudicium accipere nolit, fidei iussores non teneri; quia vir bonus arbitraturus non fuerit, ut qui iustam excusationem adferret, defendere cogeretur. Sed & si satis non dedit, sed repromittenti ei creditum est; idem statuendum est. §. 1. Qui ita de publico agunt, ut & privatum commodum defendant; causa cognita, permittuntur procuratorem dare: & postea alius agens exceptione repellitur. §. 2. Si procuratori opus novum nunciatum sit, isque interdicto utatur, *NE EI VIS FIAT AEDIFICANTI*: defensoris partes eum sustinere, nec compelli cavere *ratam rem dominum habiturum*; Julianus ait: Et, si satisdederit, non animadverto (inquit Julianus) quo casu stipulatio committatur.

46. GAIUS lib. 3. ad Edictum provinciale.

Qui proprio nomine iudicium accepisset, si vellet procuratorem dare, in quem actor transferat iudicium; audiri debet, solemniterque pro *judicatum solvi* satisfactione cavere. §. 1. Ei, qui defendit eum, cujus nomine ipse non agat, liberum est vel in unam rem defendere. §. 2. Qui alium defendit, satisfacere cogitur. Nemo enim *alienæ litis idoneus defensor sine satisfactione intelligitur*. §. 3. Item queritur, si iudicium acceperat defensor, & actor in integrum restitutus sit, an cogendus sit restitutorium iudicium accipere? & magis placet cogendum. §. 4. Procurator, ut in cæteris [quoque] negotiis gerendis, ita & in litibus [ex] bona fide rationem reddere debet. Itaque quod ex lite consecutus erit, si principaliter ipsius rei nomine, si extrinsecus ob eam rem; debet mandati iudicio restituere: usque adeo, ut [et] si per errorem, aut injuriam iudicis non debitum consecutus fuerit; id quoque reddere debeat. §. 5. Item contra, quod ob rem iudicatam procurator solverit, contrario mandati iudicio recipere debet. Poenam autem, quam ex suo delicto præstitit, recipere non debet.

§. 6. Litis impendia, bona fide facta vel ab actoris procuratore, vel a rei, debere ei restitui, æquitas suadet. §. 7. Si duobus mandata sit administratio negotiorum, quorum alter debitor sit mandatoris: an alter cum eo recte acturus sit? & utique recte: non enim ob id minus procurator intelligitur, quod is quoque, cum quo agitur, procurator sit.

47. JULIANUS lib. 4. ad Urseium Ferocem.

Qui duos procuratores omnium rerum suarum relinquit, nisi nominatim præcepit, ut alter ab altero pecuniam petat: non videtur mandatum utrilibet eorum dedisse.

48. GAIUS lib. 3. ad Edictum provinciale.

Itaque si hoc specialiter mandatum est: tunc, excipiente eo, cum quo agitur, *SI NON MIHI MANDATUM SIT, UT A DEBITORIBUS PETEREM*; actorem ita debere replicare, *AUT SI MIHI MANDATUM EST, UT A TE PETEREM*.

49. PAULUS lib. 54. ad Edictum.

Ignorantis domini conditio deterior per procuratorem fieri non debet.

50. GAIUS lib. 22. ad Edictum provinciale.

Quacunque ratione procurator tuus a me liberatus est, id tibi prodesse debet.

51. ULPIANUS lib. 60. ad Edictum.

Minor 25. annis, si defensor existat, ex quibus causis in integrum restitui possit, defensor idoneus non est: quia & ipsi, & fidei iussoribus ejus per in integrum restitutionem succurritur. §. 1. Quoniam tamen *defendere est eandem vicem quam reus subire*, defensor mariti [in] amplius, quam maritus facere possit, non est condemnandus. §. 2. Is, qui suscepit defensionem, etsi locupletissimus est,

52. PAULUS lib. 57. ad Edictum.
Et si Consularis sit,

53. ULPIANUS lib. 60. ad Edictum.

Non videtur defendere: nisi satisfacere fuerit paratus.

54. PAULUS lib. 50. ad Edictum.

Neque foemina, neque miles, neque qui Reipublicæ causa abfuturus est, aut morbo perpetuo tenetur, aut magistratum initurus est, aut invitatus iudicium pati non potest, idoneus defensor intelligitur. §. 1. Tutores, qui in aliquo loco administraverunt, eodem loco & defendi debent.

55. ULPIANUS lib. 65. ad Edictum.

Procuratore in rem suam dato, præferendus non est dominus procuratoris in litem movendam, vel pecuniam incipiendam: *Qui enim suo nomine niles actiones habet, rite eas intendit*.

56. IDEM lib. 66. ad Edictum.

Ad rem mobilem petendam datus procurator, ad exhibendam recte aget.

57. IDEM lib. 74. ad Edictum.

Qui procuratorem dat, ut confestim agat; is intelligendus est permittere procuratori, & postea litem peragere. §. 1. Si quis remisit exceptionem procuratoriam, non poterit ex poenitentia eam opponere.

58. PAU-

58. PAULUS lib. 71. ad Edictum.

PROcurator, cui generaliter libera administratio rerum commissa est, potest exigere, aliud pro alio permutare:

59. IDEM lib. 10. ad Plautium.

Sed & id quoque ei mandari videtur, ut solvat creditoribus.

60. IDEM lib. 4. Responsorum.

Mandato generali non contineri etiam transactionem decidendi causa interpositam: & ideo si postea is, qui mandavit, transactionem ratam non habuit: non posse eum repelli ab actionibus exercendis.

61. IDEM lib. 1. ad Plautium.

Plauius ait: Procuratorem damnatum non debere conveniri, nisi aut in rem suam datus esset, aut obtulisset se, cum sciret cautum non esse, omnibus placuit. † Idem erit observandum, & si defensoris loco cum satisfactione se liti obtulerit.

62. POMPONIUS lib. 2. ex Plautio.

AD Legatum petendum procurator datus, si interdicto utatur adversus heredem DE TABULIS EXHIBENDIS: procuratoria exceptio, *Quasi non & hoc esset ei mandatum*, non obstat.

63. MODESTINUS lib. 6. Differentiarum.

PROcurator totorum bonorum, cui res administrandæ mandatæ sunt, res domini neque mobiles, vel immobiles; neque servus sine speciali domini mandatu alienare potest: nisi fructus, aut alias res, quæ facile corrumpi possunt.

64. IDEM lib. 3. Regularum.

IS, cujus nomine defensor existit, si ante litem contestatam in præsentia fuerit, & postulet suo nomine litem suscipere; causa cognita audiendus est.

65. IDEM lib. singulari de Erematicis.

Si procuratorem absentem dominus satisfactione relevare velit, literas suas ad adversarium dirigere debet, quibus significet, *Quem adversus eum Procuratorem, & in qua causa fecerit; rationque se habiturum, quod cum eo actum sit*: hoc enim casu, literis ejus approbatis, velut præsentis procuratorem intervenire intelligendum est. Itaque etsi postea, mutata voluntate, procuratorem esse noluerit, tamen iudicium, quo quasi procurator expertus est, ratum esse debet.

66. PAPINIANUS lib. 9. Questionum.

Si is, qui Stichum vel Daman, utrum eorum ipse vellet, stipulatus est, [&] ratum habeat, quod alterum procuratorio nomine Titius petit; facit, ut res in iudicium deducta videatur, & stipulationem consumit.

67. IDEM lib. 2. Responsorum.

PROcurator, qui pro evictione prædiorum, quæ vendidit, fidem suam adstrinxit, etsi negotia agere defierit, obligationis tamen onere Prætoris auxilio non levabitur: nam procurator, qui pro domino vinculum obligationis suscepit, onus ejus frustra recusat.

68. IDEM lib. 3. Responsorum.

QUod Procurator ex re domini, mandato non refragante, stipulatur, invito procuratore, dominus petere potest.

69. PAULUS lib. 3. Responsorum.

PAulus respondit, etiam eum, qui ad litem suscipiendam procuratorem dedit, causæ suæ adesse non prohiberi.

70. SCÆVOLA lib. 1. Responsorum.

Pater filio suo pupillo tutorem dedit Sempronium, creditorem suum: is, administrata tutela, reliquit fratrem suum heredem: qui & ipse decessit, & per fideicommissum nomen debitoris Titio reliquit, eique mandatæ sunt actiones ab heredibus. *Quæro*, cum tam tutelæ actio, quam pecuniæ creditæ, ex hereditate Sempronii descendant, an non aliter mandata actio ei detur, quam si defendat heredes, a quibus ei actiones mandatæ sunt? Respondi, debere defendere.

71. PAULUS lib. 1. Sententiarum.

Absens reus causas absentiae (per) procuratorem reddere potest.

72. IDEM lib. 1. Manualium.

PER procuratorem non semper adquirimus actiones, sed retinemus: veluti si reum conveniat intra legitimum tempus: vel si prohibeat opus novum fieri, ut interdictum nobis utile sit, *QUOD VI AUT CLAM*: nam & hic pristinum jus nobis conservat.

73. IDEM lib. singulari de Officio Adsefforum.

Si reus paratus sit ante litem contestatam pecuniam solvere, procuratore agente quid fieri oportet? nam iniquum est, cogi eum iudicium accipere, propter quod suspectus videri potest qui præsentem domino non obtulit pecuniam. Quid si tunc facultatem pecuniæ non habuit: numquid cogi debeat iudicium accipere? quid [enim] si & famosa sit actio? Sed hoc constat, ut ante litem contestatam Præses jubeat in æde sacra pecuniam deponi: hoc enim fit & in pupillaribus pecuniis. Quod si lis contestata est, hoc omne officio iudicis dirimendum est.

74. ULPIANUS lib. 4. Opinionum.

Nec civitatis actor negotium publicum per procuratorem agere potest.

75. JULIANUS lib. 3. Digestorum.

Qui absentem emptorem, eundemque possessorem fundi defendebat, & iudicium nomine ejus accipiebat, postulabat a venditore fundi, ut ab eo defenderetur: venditor desiderabat caveri sibi, ratam rem emptorem habiturum. Puto eum venditori de rato satisfacere debere: quia, si fundum agenti restituerit, nihil prohibet dominum rem petere, & cogi venditorem rursus defendere.

76. IDEM lib. 5. ad Minicium.

Titius, cum absentem defenderet, satisdedit, & prius, quam iudicium acciperet, desiit reus solvendo esse: quam ob causam defensor recusabat iudicium in se reddi oportere. *Quæro*, an id ei concedi oporteat? Julianus respondit: Defensor, cum satisdedit, domini loco habendus est: nec multum ei præstaturus est Prætor, si eum non coegerit iudicium accipere: cum ad fideiussores ejus iri possit, & hi, quidquid præstiterint, a defensore consecuturi sint.

77. PAULUS lib. 5*7*. ad Edictum.

Omnis qui defenditur, boni viri arbitratu defendendus est.

78. AFRICANUS lib. 6. Quaestionum.

Et ideo non potest videri viri boni arbitratu litem defendere is, qui actorem frustrando, efficiat, ne ad exitum controversia deducatur. §. 1. Ad duas res petendas procurator datus, si unam rem petat, exceptione non excluditur: & rem in iudicium deducit.

TIT. IV.

QUOD CUJUSCUNQUE UNIVERSITATIS NOMINE VEL CONTRA EAM AGATUR.

1. GAIUS lib. 3. ad Edictum provinciale.

Neque societas, neque collegium, neque huiusmodi corpus passim omnibus habere conceditur: nam & Legibus, & Senatusconsultis, & Principalibus Constitutionibus ea res coercetur. Paucis admodum in causis concessa sunt huiusmodi corpora: ut ecce, vestigalium publicorum sociis permissum est corpus habere: vel aurifodinarum, vel argentifodinarum, & salinarum. † Item collegia Romae certa sunt, quorum corpus Senatusconsultis, atque Constitutionibus Principalibus confirmatum est: veluti pistorum, & quorundam aliorum, & naviculariorum, qui [&] in provinciis sunt. §. 1. Quibus autem permissum est corpus habere collegii, societatis, sive cuiusque alterius eorum nomine, proprium est, ad exemplum Reipublicae, habere res communes, arcam communem, & actorem sive Syndicum, per quem, tanquam in Republica, quod communiter agi fierique oporteat, agatur, fiat. §. 2. Quod si nemo eos defendat: quod eorum commune erit, possideri: & si admoniti non excitentur ad sui defensionem, *Venire se iussurum* Proconsul ait. Et quidem non esse actorem, vel Syndicum, tunc quoque intelligimus, cum is absit, aut valetudine impedietur, aut inhabilis sit ad agendum. §. 3. Et, si extraneus defendere velit universitatem, permittit Proconsul, sicut in privatorum defensionibus observatur: quia eo modo melior conditio universitatis sit.

2. ULPIANUS lib. 8. ad Edictum.

Si municipes, vel aliqua universitas ad agendum det actorem, non erit dicendum, quasi a pluribus datum sic haberi: hic enim pro Republica vel universitate intervenit, non pro singulis.

3. IDEM lib. 9. ad Edictum.

Nulli permittetur nomine civitatis vel curiae experiri: nisi ei, cui Lex permittit, aut Lege cessante Ordo dedit, cum duae partes adessent aut amplius quam duae.

4. PAULUS lib. 9. ad Edictum.

Plane, ut duae partes Decurionum adfuerint, is quoque, quem decernent, numerari potest.

5. ULPIANUS lib. 8. ad Edictum.

Illud notandum, Pomponius ait, quod & patris suffragium filio proderit; & filii, patri.

6. PAULUS lib. 9. ad Edictum.

Item eorum, qui in ejusdem potestate sunt: quasi Decurio enim hoc dedit, non quasi domestica persona. Quod & in honorum petitione erit ser-

vandum: nisi lex municipii vel perpetua consuetudo prohibeat. §. 1. Si Decuriones decreverunt, actionem per eum movendam, quam Duumviri elegerint: is videtur ab Ordine electus: & [ideo] experiri potest: parvi enim refert, ipse Ordo elegerit, an is, cui Ordo negotium dedit. Sed si ita decreverint, *Ut, quaecunque incidisset controversia, ejus petendae negotium Titius haberet*: ipso jure id decretum nullius momenti esse: quia non possit videri de ea re, quae adhuc in controversia non sit, decreto datam persecutionem. Sed hodie haec omnia per Syndicos solent secundum locorum consuetudinem explicari. §. 2. Quid, si actor datus, postea decreto Decurionum prohibitus sit, an exceptio ei noceat? Et puto, sic hoc accipiendum, ut ei permessa videatur, cui & permessa durat. §. 3. Actor universitatis si agat, compellitur etiam defendere: non autem compellitur cavere *de rato*. Sed interdum, si de decreto dubitetur, puto interponendam & *de rato* cautionem. Actor itaque iste procuratoris partibus fungitur: & judicati actio ei ex Edicto non datur, nisi in rem suam datus sit: & constitui ei potest. † Ex iisdem causis mutandi actoris potestas erit, ex quibus etiam procuratoris. † Actor etiam filiusfamilias dari potest.

7. ULPIANUS lib. 10. ad Edictum.

Sicut municipum nomine actionem Praetor dedit, ita & adversus eos iustissime edicendum putavit. Sed & Legato, qui in negotium publicum sumptum fecit, puto dandam actionem in municipes. §. 1. Si quid universitati debetur, singulis non debetur: nec, quod debet universitas, singuli debent. §. 2. In Decurionibus, vel aliis universitatibus nihil refert, utrum omnes idem maneant, an pars maneat, vel omnes immutati sint. Sed si universitas ad unum redit: magis admittitur, posse eum convenire, & conveniri: cum jus omnium in unum reciderit, & stet nomen *universitatis*.

8. JAVOLENUS lib. 15. ex Cassio.

[A]N civitates, si per eos, qui res earum administrant, non defenduntur; nec quicquam est corporale Reipublicae, quod possidetur: per actiones debitorum civitatis, agentibus satisfieri oportet.

9. POMPONIUS lib. 13. ad Sabinum.

Si tibi cum municipibus hereditas communis erit: familiae herciscundae iudicium inter vos redditur. † Idemque dicendum est in finium regundorum, & aquae pluviae arcendae iudicio.

10. PAULUS lib. 1. Manualium.

Constitui potest actor etiam ad operis novi nunciationem, & ad stipulationes interponendas: veluti legatorum, damni infecti, iudicatum solvi: quamvis servo potius civitatis caveri debeat: sed & si actori cautum fuerit, utilis actio administratori rerum civitatis dabitur.

TIT. V.

DE NEGOTIIS GESTIS.

1. ULPIANUS lib. 10. ad Edictum.

Hoc edictum necessarium est: quoniam magna utilitas absentium versatur, ne indefensi rerum possessionem, aut venditionem, patiantur, vel pignoris

gnoris distractionem, vel poenae committenda actionem, vel injuria rem suam amittant.

2. GAIUS lib. 3. ad Edictum provinciale.

Si quis absentis negotia gesserit, licet ignorantis: tamen quidquid utiliter in rem ejus impenderit, vel etiam ipse se in re absentis alicui obligaverit, habeat eo nomine actionem. Itaque eo casu ultro citroque nascitur actio, quae appellatur *Negotiorum gestorum*. Et sane, sicut æquum est, ipsum actus sui rationem reddere; & eo nomine condemnari, quidquid vel non, ut oportuit, gessit, vel ex his negotiis retinet: ita ex diverso justum est, si utiliter gessit, præstari ei, quidquid eo nomine vel abest ei, vel afuturum est.

3. ULPIANUS lib. 10. ad Edictum.

Ait Prætor: SI QUIS NEGOTIA ALTERIUS, SIVE QUIS NEGOTIA, QUÆ CUJUSQUE, CUM IS MORITUR, FUERINT, GESSERIT, JUDICIUM EO NOMINE DABO. §. 1. Hæc verba, SI QUIS, sic sunt accipienda, SIVE QUÆ: nam & mulieres negotiorum gestorum agere posse, & conveniri, non dubitatur. §. 2. NEGOTIA, sic accipe: sive unum, sive plura. §. 3. ALTERIUS, inquit: & hoc ad utrumque sexum refertur. §. 4. Pupillus sane, si negotia gesserit, post rescriptum Divi Pii [etiam] conveniri potest in id, quod factus est locupletior: agendo autem, compensationem ejus, quod gessit, patitur. §. 5. Et si furiosi negotia gesserim; competit mihi adversus eum negotiorum gestorum actio. Curatori autem furiosi, vel furiosæ adversus eum, eamve, dandam actionem Labeo ait. §. 6. Hæc verba, SIVE QUIS NEGOTIA, QUÆ CUJUSQUE, CUM IS MORITUR, FUERINT, GESSERIT: significant illud tempus, quo quis post mortem alicujus negotia gessit: de quo fuit necessarium edicere: quoniam neque testatoris jam defuncti, neque heredis, qui nondum adiit, negotium gessisse videtur. Sed si quid accessit post mortem, ut puta partus, & foetus, & fructus; vel si quid servi adquisierint: etiam [ex] his verbis non continentur, pro adjecto tamen debent accipi. §. 7. Hæc autem actio, cum ex negotio gesto oriatur, & heredi & in heredem competit. §. 8. Si exsecutor a Prætoris in negotio meo datus dolum mihi fecerit, dabitur mihi adversus eum actio. §. 9. Interdum in negotiorum gestorum actione Labeo scribit dolum solummodo versari: nam, si affectione coactus, ne bona mea distraherentur, negotiis te meis obtuleris: æquissimum esse, dolum duntaxat te præstare. Quæ sententia habet æquitatem. §. 10. Hæc actione tenetur non solum is, qui sponte, & nulla necessitate cogente immiscuit se negotiis alienis, & ea gessit: verum & is, qui aliqua necessitate urgente vel necessitatis suspitione gessit. §. 11. Apud Marcellum libro secundo Digestorum quaeritur, si, cum proposuisses negotia Titii gerere, tu mihi mandaveris, ut geram: an utraque actione uti possim? Et ego puto, utramque locum habere: quemadmodum ipse Marcellus scribit, si fidejussorem accepero negotia gesturus: nam & hic dicit, adversus utrumque esse actionem.

4. IDEM lib. 45. ad Sabinum.

Sed videamus, an fidejussor hic habere aliquam actionem possit? & verum est, negotiorum gestorum cum agere posse: nisi donandi animo fidejussit.

5. IDEM lib. 10. ad Edictum.

Item si, cum putavi a te mihi mandatum, negotia gessi: & hic nascitur negotiorum gestorum actio, cessante mandati actione. † Idem est etiam, si pro te fidejussero, dum puto mihi a te mandatum esse. §. 1. Sed & si, [cum] putavi Titii negotia esse, cum essent Sempronii, ea gessi: solus Sempronius mihi actione negotiorum gestorum tenetur.

6. JULIANUS lib. 3. Digestorum scribit.

Si pupilli tui negotia gessero, non mandatu tuo, sed ne tutelæ judicio tenearis: negotiorum gestorum te habebo obligatum; sed & pupillam, modo si locupletior fuerit factus. §. 1. Item, si procuratori tuo mutuum pecuniam dederis tui contemplatione, ut creditorem tuum, vel pignus tuum liberet: adversus te negotiorum gestorum habebo actionem; adversus eum, cum quo contraxi, nullam. Quid tamen si a procuratore tuo stipulatus sum? Potest dici superesse mihi adversus te negotiorum gestorum actionem: quia ex abundanti hanc stipulationem interposui. §. 2. Si quis pecuniam, vel aliam quandam rem ad me perferendam acceperit: quia meum negotium gessit, negotiorum gestorum mihi actio adversus eum competit. §. 3. Sed & si quis negotia mea gessit, non mei contemplatione, sed sui lucri causa: Labeo scripsit, suum eum potius, quam meum negotium gessisse: qui enim deprædandi causa accedit, suo lucro, non meo commodo studet. Sed nihilominus, imo magis, & is tenebitur negotiorum gestorum actione. † Ipse tamen, si circa res meas aliquid impenderit, non in id, quod ei abest, quia improbe ad negotia mea accessit, sed in quod ego locupletior factus sum, habet contra me actionem. §. 4. Si quis ita simpliciter versatus est, ut suum negotium in suis bonis, quasi meum gesserit: nulla ex utroque latere nascitur actio: quia nec fides bona hoc patitur. Quod si & suum & meum, quasi meum, gesserit: in meum tenebitur. Nam & si cui mandavero, ut meum negotium gerat, quod mihi tecum erat commune: dicendum esse Labeo ait, si & tuum gessit sciens, negotiorum gestorum eum tibi teneri. §. 5. Si quis quasi servus meus negotium meum gesserit, cum esset vel libertus, vel ingenuus: dabitur negotiorum gestorum actio. §. 6. Sed si ego tui filii negotia gessero, vel servi: videamus: an tecum negotiorum gestorum habeam actionem? & mihi videtur verum, quod Labeo distinguit, & Pomponius lib. 26. probat: ut, si quidem contemplatione tui negotia gessi pecuniaria, tu mihi tenearis: quod si amicitia filii tui, vel servi, vel eorum contemplatione, adversus patrem vel dominum de peculio duntaxat dandam actionem. † Idemque est & si sui juris esse eos putavi. Nam & si servum non necessarium emeris filio tuo, & tu ratum habueris: nihil agitur ratihabitione, eodem loco Pomponius scribit: hoc adfecto, quod putat, & si

si nihil sit in peculio, quoniam plus patri domino-
ve debetur, & in patrem dandam actionem, in
quantum locupletior ex mea administratione fa-
ctus sit. §. 7. Sed si hominis liberi, qui tibi bo-
na fide serviebat, negotia gesserit: siquidem pu-
tas tuum esse servum gessi, Pomponius scribit,
earum rerum [peculiarium] causa, quæ te sequi
debent, tecum mihi fore negotiorum gestorum
actionem; earum vero rerum, quæ ipsum sequun-
tur, non tecum, sed cum ipso. Sed si liberum
scivi: earum quidem rerum, quæ eum sequuntur,
habebo adversus eum actionem: earum vero quæ
te sequuntur, adversus te. §. 8. Si Titii servum
putans, qui erat Sempronii, dederit pecuniam, ne
occideretur: ut Pomponius ait, habebo negotio-
rum gestorum adversus Sempronium actionem.
§. 9. Item quaeritur apud Pedium lib. 7. Si Ti-
tium quasi debitorem tuum, extra iudicium admo-
nuero, & is mihi solverit, cum debitor non esset;
tuque postea cognoveris, & ratum habueris: an
negotiorum gestorum actione me possis conveni-
re? Et ait, dubitari posse: quia nullum negotium
tuum gestum est, cum debitor tuus non fuerit.
Sed ratihabitio, inquit, fecit tuum negotium: &
sicut ei a quo exactum est, adversus eum datur re-
petitio, qui ratum habuit: ita & ipsi debebit,
post ratihabitionem, adversus me competere actio.
Sic ratihabitio constituet tuum negotium, quod
ab initio tuum non erat, sed tua contemplatione
gestum. §. 10. Item ait, si Titii debitorem, cui
te heredem putabam, cum esset Seius [heres,]
convenero similiter, & exegero; mox tu ratum
habueris: esse mihi adversus te, & tibi mutuum
negotiorum gestorum actionem. Atquin alie-
num negotium gestum est. Sed ratihabitio hoc
conciliat: quæ res efficit, ut tuum negotium ge-
stum videatur, & a te hereditas peti possit. §. 11.
Quid ergo (inquit Pedius) si, cum te heredem pu-
tarem, insulam fulsero hereditariam; tuque ra-
tum habueris: an sit mihi adversus te actio? Sed
non fore ait: cum hoc facto meo alter sit locuple-
ratus; & alterius re ipsa gestum negotium sit: nec
possit, quod alii adquisitam est ipso gestu, hoc tu-
um negotium videri. §. 12. Videamus in perso-
na ejus, qui negotia administrat: si quædam ges-
sit, quædam non; contemplatione tamen ejus
alius ad hæc non accessit, & si vir diligens, quod
ab eo exigimus, etiam ea gesturus fuit: an dici
debeat, negotiorum gestorum eum teneri [&]
propter ea, quæ non gessit? Quod puto verius.
† Certe si quid a se exigere debuit, proculdubio
hoc ei imputabitur: quamquam enim hoc ei
imputari non possit, cur alios debitores non con-
venerit; quoniam conveniendi eos iudicio facul-
tatem non habuit, qui nullam actionem intendere
potuit: tamen a semetipso cur non exegerit, ei
imputabitur: etsi forte non fuerit usurarium de-
bitum, incipit esse usurarium; ut Divus Pius Fla-
vio Longino rescripsit; nisi forte, inquit, usuras
ei remiserat.

7 PAULUS lib. 9. ad Edictum.

Quia tantum in bonæ fidei iudiciis officium
iudicis valet, quantum in stipulatione nomi-
natum ejus rei facta interrogatio.

8. ULPIANUS lib. 10. ad Edictum.

SI autem is fuit, qui negotia administravit, a quo
mandatum non exigebatur: posse ei imputari,
cur oblata de rato cautione, eum non convenit;
si modo facile ei fuerit satisfacere. Certe in sua
persona indubitatum est: & ideo si ex causa fuit
obligatus, quæ certo tempore finiebatur, & tem-
pore liberatus est: nihilominus negotiorum ge-
storum actione erit obligatus. Idem erit dicen-
dum & in ea causa, ex qua heres non tenetur, ut
Marcellus scribit. §. 1. Item si fundum tuum, vel
civitatis per obreptionem petiero, negotium tuum,
vel civitatis gerens, & ampliores, quam oportuit,
fructus fuero consecutus: debebo hoc ipsum tibi,
vel Reipublicæ præstare, licet petere non potue-
rim. §. 2. Si quocunque modo ratio compensa-
tionis habita non est a iudice: potest contrario
iudicio agi. Quod si post examinationem repro-
bata fuerint penationes verius est, quasi re iudica-
ta, amplius agi contrario iudicio non posse: quia
exceptio rei iudicatæ opponenda est. §. 3. Ju-
lianus lib. 3. tractat: Si ex duobus sociis alter me
prohibuerit administrare, alter non; an adversus
eum, qui non prohibuit, habeam negotiorum ge-
storum actionem? movetur eo, quod si data fue-
rit adversus eum actio, necesse erit & eum pertin-
gi, qui vetuit: sed & illud esse iniquum, eum, qui
non prohibuit, alieno facto liberari; cum, si mu-
tuam pecuniam alteri ex sociis, prohibente socio,
dedissem, utique eum obligarem: & puto secun-
dum Julianum debere dici, superesse contra eum,
qui non prohibuit, negotiorum gestorum actio-
nem: ita tamen, ut is, qui prohibuit, ex nulla
parte, neque per socium, neque per ipsum aliquid
damni sentiat.

9. SCÆVOLA lib. 1. Questionum.

Pomponius scribit, si negotium a te, quamvis
male gestum, probaverit: negotiorum tamen
gestorum te mihi non teneri. Videndum ergo ne
in dubio hoc, an ratum habeam, actio negotiorum
gestorum pendeat: nam quomodo, cum semel cœ-
perit, nuda voluntate tollitur? sed superius ita
[verum] se putare, si dolus malus a te absit. [Scæ-
vola:] Imo puto, etsi comprobem, adhuc nego-
tiorum gestorum actionem esse: Sed eo dictum,
te mihi non teneri, quod reprobare non possum se-
mel probatum: & quemadmodum, quod utili-
ter gestum est, necesse est, apud iudicem pro rato
haberi: ita omne, quod ab ipso probatum est.
Cæterum, si, ubi probavi, non est negotiorum
actio, quid fiet, si a debitore meo exegerit, & pro-
baverim? quemadmodum recipiam? Item si
vendiderit? ipse denique, si quid impendit, quem-
admodum recipiet? nam utique mandatum non
est. Erit igitur & post ratihabitionem negotio-
rum gestorum actio.

10. ULPIANUS lib. 10. ad Edictum.

SED an ultro mihi tribuitur actio sumptuum, quot
feci? & puto competere: nisi specialiter id
actum est, ut neuter adversus alterum habeat actio-
nem. §. 1. Is autem, qui negotiorum gestorum
agit, non solum si effectum habuit negotium, quod
gessit, actione ista utetur: sed sufficit, si utiliter
gessit,

gessit, etsi effectum non habuit negotium: & ideo, si insulam fulsit, vel servum agrum curavit, etiamsi insula exusta est, vel servus obiit, aget negotiorum gestorum: idque & Labeo probat. † Sed (ut Celsus refert) Proculus apud eum notat, non semper debere dari. Quid enim si eam insulam fulsit, quam dominus quasi impar sumptui dereliquerit, vel quam sibi necessariam non putavit? Oneravit (inquit) dominum, secundum Labeonis sententiam: cum unicuique liceat & damni infecti nomine rem derelinquere. Sed istam sententiam Celsus eleganter deridet: is enim negotiorum gestorum (inquit) habet actionem, qui utiliter negotia gessit: non autem utiliter negotia gerit, qui rem non necessariam, vel quæ oneratura est patrefamilias, adgreditur. † Juxta hoc est & quod Julianus scribit: eum, qui insulam fulsit, vel servum ægrotum curavit, habere negotiorum gestorum actionem, si utiliter hoc faceret, licet eventus non sit secutus. † Ego quæro, quid si putavit se utiliter facere, sed patrefamilias non expediebat? Dico hunc non habiturum negotiorum gestorum actionem; ut enim eventum non spectamus, debet utiliter esse ceptum.

11. POMPONIUS lib. 21. ad Quintum Mucium.

SI negotia absentis & ignorantis geras: & culpam, & dolum præstare debes. Sed Proculus, interdum etiam casum præstare debere: veluti si novum negotium, quod non sit solitus absens facere, tu nomine ejus geras; veluti venales novicios cõmendo, vel aliquam negotiationem ineundo: nam si quid damnum ex ea re secutum fuerit, te sequetur; lucrum vero, absentem: quod si in quibusdam lucrum factum fuerit, in quibusdam damnum: absens pensare lucrum cum damno debet.

12. ULPIANUS lib. 10. ad Edictum.

SUCCESSORI ejus, cujus fuerunt negotia, qui apud hostes decessit, hæc actio danda erit. §. 1. Sed si filiifamilias militis defuncti testamento facto gessi; similiter erit danda actio. §. 2. Sicut autem in negotiis vivorum gestis sufficit utiliter negotium gestum: ita & in bonis mortuorum, licet diversus exitus sit.

13. PAULUS lib. 9. ad Edictum.

DEBITOR meus, qui mihi quinquaginta debebat, decessit: hujus hereditatis curationem suscepi, & impendi decem; deinde redacta ex venditione rei hereditariæ centum in arca reposui; hæc sine culpa mea perierunt: Quæsitum est, an ab herede, qui quandoque extitisset, vel creditam pecuniam quinquaginta petere possim, vel decem, quæ impendi? Julianus scribit, in eo verti quæstionem, ut animadvertamus, an justam causam habuerim seponendorum centum: nam si debuerim & mihi, & cæteris hereditariis creditoribus solvere; periculum non solum sexaginta, sed & reliquorum quadraginta [milium] me præstaturum; decem tamen, quæ impenderim retenturum, [id est, sola nonaginta restituenda:] si vero justa causa fuerit, propter quam integra centum custodirentur, veluti si periculum erat, ne prædia in publicum committerentur, ne poena

trajectitiæ pecuniæ augetur, aut ex compromisso committeretur: non solum decem, quæ in hereditaria negotia impenderim, sed etiam quinquaginta quæ mihi debita sunt, ab herede me consequi posse.

14. ULPIANUS lib. 10. ad Edictum.

SI filiifamilias negotia gessisse proponatur: æquissimum erit, in patrem quoque actionem dari, si peculium habet, si in rem patris sui vertit. † Et, si ancilla, simili modo.

15. PAULUS lib. 9. ad Edictum.

POMPONIUS lib. 26. in negotiis gestis, initio cuiusque temporis conditionem spectandam ait: Quid enim, inquit, si pupilli negotia caperim gerere; & inter mores pubes factus sit? vel servi, aut filiifamilias, & interea liber, aut paterfamilias effectus sit? hoc & ego verius esse didici: nisi si ab initio quasi unum negotium gesturus accessero, deinde alio animo ad alterum accessero eo tempore, quo jam pubes, vel liber, vel paterfamilias effectus est: hic enim quasi plura negotia gesta sunt: & pro qualitate personarum & actio formatur, & condemnatio moderatur.

16. IDEM lib. 7. ad Plautium.

SED & cum aliquis negotia mea gerit: non multa negotia sunt, sed unus contractus: nisi si ab initio ad unum negotium accessit, ut finito eo discederet: hoc enim casu, si nova voluntate aliud quoque adgredi cõeperit, alius contractus est.

17. ULPIANUS lib. 35. ad Edictum.

EUM actum, quem quis in servitute egit, manumissus non cogitur reddere. † Plane si quid connexum fuit, ut separari ratio ejus, quod in servitute gestum est, ab eo, quod in libertate gessit, non possit: constat venire in judicium vel mandati, vel negotiorum gestorum, & quod in servitute gestum est. Denique si tempore servitutis aream emerit, & in eam insulam edificaverit, eaque corruerit; deinde manumissus fundum locaverit, sola locatio fundorum in judicio negotiorum gestorum deducetur: quia ex superioris temporis administratione nihil amplius judicio deduci potest, quam id, sine quo ratio libertatis tempore administratorum negotiorum expediri non potest.

18. PAULUS lib. 9. ad Edictum.

PROCLUS, & PEGASUS bonam fidem eum, qui in servitute gerere cõcepit, præstare debere ajunt: ideoque quantum, si alius ejus negotia gessisset, servare potuisset; tantum eum, qui a semetipso non exegerit, negotiorum gestorum actione præstaturum, si aliquid habuit in peculio, cujus retentione id servari potest. [Idem Neratius.]

19. IDEM lib. 2. ad Neratium.

ATquin natura debitor fuit, etiamsi in peculio nihil habuit, [&] sibi postea solvere debet in eodem actu perseverans: sicut is, qui temporali actione tenebatur, etiam post tempus exactum negotiorum gestorum actione id præstare cogitur. §. 1. Scævola noster ait, putare se, quod Sabinus scribit debere a capite rationem reddendum, sic intelligi, ut appareat, quid reliquum fuerit tunc, cum primum liber esse cõeperit; non ut dolum, aut culpam in servitute admissam in obligationem revocet: itaque si inveniatur vel male more pecuniæ

cunia in servitute erogata, liberabitur. §. 2. Si libero homini, qui bona fide mihi serviebat, mandem, ut aliquid agat: non fore cum eo mandati actionem, Labeo ait: quia non libera voluntate exsequitur rem sibi mandatam, sed quasi ex necessitate servili: erit igitur negotiorum gestorum actio: quia & gerendi negotii mei habuerit affectionem, & is fuit, quem obligare possem. §. 3. Cum me absente negotia mea gereres, imprudens rem meam emisisti, & ignorans usu cepisti: mihi negotiorum gestorum, ut restituas, obligatus non es: sed si antequam usucapias, cognoscas rem meam esse: subicere debes aliquem, qui a te petat meo nomine, ut & mihi rem, & tibi stipulationem evictionis committat: nec videris dolum malum facere in hac subiectione: ideo enim hoc facere debes, ne actione negotiorum gestorum tenearis. §. 4. Non tantum sortem, verumetiam usuras ex pecunia aliena perceptas negotiorum [gestorum] iudicio præstabimus: vel etiam quas percipere potuimus. Contra quoque usuras, [quas] præstavimus, vel quas ex nostra pecunia percipere potuimus, quam in aliena negotia impendimus, servabimus negotiorum gestorum iudicio. §. 5. Dum apud hostes esset Titius, negotia ejus administravi; postea reversus est: negotiorum gestorum mihi actio competit, etiamsi eo, tempore, quo gerebantur, dominum non habuerunt.

20. ULPIANUS lib. 10. ad Edictum.

SI in autem apud hostes constitutus decessit: & successor, & adversus successorem ejus, negotiorum gestorum directa & contraria competit.

21. PAULUS lib. 9. ad Edictum.

NAM & Servius respondit (ut est relatum apud Alfenum libro 39. Digestorum): cum a Lusitanis tres capti essent, & unus ea conditione missus, uti pecuniam pro tribus adferret, & nisi redisset, ut duo pro eo quoque pecuniam darent, isque reverti nolisset, & ob hanc causam illi pro tertio quoque pecuniam solvissent: [Servius respondit] æquum esse, Prætozem in eum reddere iudicium. §. 1. Qui negotia hereditaria gerit, quodammodo sibi hereditatem, seque ei obligat: ideoque nihil refert, an etiam pupillus heres existat: quia id æs alienum cum cæteris hæreditariis oneribus ad eum transit. §. 2. Si, vivo Titio, negotia ejus administrare cœpi: intermittere mortuo eo non debeo: nova tamen inchoare necesse mihi non est: vetera explicare, ac conservare necessarium est: ut accidit, cum alter ex sociis mortuus est: nam quæcunque prioris negotii explicandi causa geruntur, nihilum refert, quo tempore consumuntur, sed quo tempore inchoarentur. §. 3. Mandatu tuo negotia mea Lucius Titius gessit: quod is non recte gessit, tu mihi actione negotiorum [gestorum] teneris: non in hoc tantum, ut actiones tuas præstes, sed etiam quod imprudenter eum elegeris; [ut] quidquid detrimenti negligentia ejus fecit, tu mihi præstes.

22. GAIUS lib. 3. ad Edictum provinciale.

SIVE hereditaria negotia, sive ea, quæ alicujus essent, gerens aliquis, necessario rem emerit:

licet ea interierit, poterit, quod impenderit, iudicio negotiorum gestorum consequi; veluti si frumentum, aut vinum familiæ paraverit, idque casu quodam interierit: forte incendio, ruina. Sed ita scilicet hoc dici potest, si ipsa ruina, vel incendium, sive vitio ejus acciderit: nam cum propter ipsam ruinam, aut incendium dammandus sit: absurdum est, eum istarum rerum nomine, quæ ita consumptæ sunt, quicquam consequi.

23. PAULUS lib. 20. ad Edictum.

SI quis negotia aliena gerens indebitum exegerit: restituere cogitur: de eo autem quod indebitum solvit, magis est ut sibi imputare debeat.

24. IDEM lib. 24. ad Edictum.

SI [ego] hac mente pecuniam procuratori dem, ut ea ipsa creditoris fieret: proprietas quidem per procuratorem non acquiritur, potest tamen creditor, etiam invito me, ratum habendo, pecuniam suam facere; quia procurator in accipiendo creditoris duntaxat negotium gessit: & ideo creditoris rati habitione liberor.

25. IDEM lib. 27. ad Edictum.

SI quis negotia aliena gerens, plus quam oportet impenderit: recipaturum eum id, quod præstari debuerit.

26. MODESTINUS lib. 1. Responsorum.

CUM alicui civitati per fideicommissum restitui iussa esset hereditas, Magistratus actores horum bonorum Titium, & Seium, & Gaium idoneos creaverunt: postmodum hi actores inter se diviserunt administrationem bonorum, idque egerunt sine auctoritate, & sine consensu Magistratum: post aliquod tempus testamentum, per quod restitui civitati hereditas fideicommissa esset, irritum probatum est pro tribunali: atque ita ab intestato Sempronius legitimus heres defuncti extitit: sed ex his actoribus unus non solvendo decessit, & nemo heres ejus extitit. Quæro, si Sempronius conveniet actores horum bonorum, periculum inopis defuncti ad quos pertinet? Herennius Modestinus respondit, quod ab uno ex actoribus ob ea, quæ solus gessit, negotiorum gestorum actione servari non potest, ad damnum ejus, cui legitima hereditas quæsitæ est, pertinere.

27. IDEM lib. 2. Responsorum.

EX duobus fratribus, uno quidem suæ ætatis, alio vero minore annis, cum haberent communia prædia rustica, major frater in saltu communi habenti habitationes paternas ampla ædificia ædificaverat; cumque eundem saltum cum fratre divideret, sumptus sibi, quasi re meliore ab eo facta, desiderabat, fratre minore jam legitimæ ætatis constituto: Herennius Modestinus respondit, ob sumptus nulla re urgente, sed voluptatis causa factos, eum de quo quæritur, actionem non habere. §. 1. Titium, si pietas respectu sororis aluit filiam, actionem hoc nomine contra eam non habere respondi.

28. JAVOLENUS lib. 8. ex Cessio.

SI quis mandatu Titii negotia Seii gessit, Titio mandati tenetur: lisque æstimari debet, quanto Seii & Titii interest: Titii autem interest, quantum is Seio præstare debet, cui vel mandati

vel

vel negotiorum gestorum nomine obligatus est: Titio autem actio competit cum eo, cui mandavit aliena negotia gerenda, & antequam ipse quicquam domino præstet; quia id ei abesse videtur, in quo, obligatus est.

29. CALLISTRATUS lib. 3. Edicti monitorii.

Cum pater testamento posthumo tutorem dedit; isque tutelam interim administraverit, nec posthumus natus fuerit: cum eo non tutelæ, sed negotiorum gestorum erit agendum. Quod si natus fuerit posthumus, tutelæ erit actio: & in eam utrumque tempus veniet: & quo antequam nasceretur infans, gessit, & quo posteaquam natus sit.

30. JULIANUS lib. 3. Digestorum.

EX facto quærebatur: quendam ad filiginem emendam curatorem decreto Ordinis constitutum, eidem alium subcuratorem constitutum filiginem miscendo corrupisse, atque ita pretium filiginis, quæ in publicum empta erat, curatori adflictum esse: quaque actione curator cum subcuratore experiri possit, & consequi, id ut in salvum esset, quod causa ejus damnum cepisset? Valerius Severus respondit, adversus contutorem negotiorum gestorum actionem tutorem dandam. Idem respondit, ut Magistratui adversus Magistratum eadem actio detur: ita tamen, si non sit conscius fraudis. † Secundum quæ etiam in subcuratore idem dicendum est.

31. PAPINIANUS lib. 2. Responsorum.

Liberto vel amico mandavit pecuniam accipere mutuam: cujus literas creditor secutus contraxit, & fidejussor intervenit: etiamsi pecunia non sit in rem [ejus] versa, tamen dabitur in eam negotiorum gestorum actio creditori, vel fidejussori: scilicet, ad exemplum institorie actionis. §. 1. Inter negotia Sempronii quæ gerebat, ignorans Titii negotium gessit: ob eam quoque speciem Sempronio tenebitur: sed ei cautionem indemnitis officio judicis præberi necesse est adversus Titium, cui datur actio. Idem in tutore juris est. §. 2. Litem in judicium deductam, & a reo desertam frustratoris amicus ultro egit, causas absentie ejus allegans judici: culpam contraxisse non videbitur, quod sententia contra absentem dicta, ipse non provocavit. Ulpianus notat: Hoc verum est, quia frustrator condemnatus est: cæterum si amicus, [cum] absentem defenderet, condemnatus negotiorum gestorum ager, poterit ei imputari, si cum posset, non appellasset. §. 3. Qui aliena negotia gerit, usuras præstare cogitur: ejus scilicet pecuniæ, quæ purgatis necessariis sumptibus superest. §. 4. Libertos certam pecuniam accipere testator ad sumptum monumenti voluit: si quid amplius fuerit erogatum, judicio negotiorum gestorum ab herede non recte petetur de jure fideicommissi: cum voluntas finem erogationis fecerit. §. 5. Tutoris heres impubes filius ob ea, quæ tutor ejus in rebus pupillæ paternæ gessit, non tenetur: sed tutor proprio nomine judicio negotiorum gestorum convenietur. §. 6. Quamquam mater filii nego-

tia secundum patris voluntatem, pietatis fiducia gerat, tamen jus actoris periculo suo, litium causa constituendi, non habebit: quia nec ipsa filii nomine recte agit, aut res bonorum ejus alienat, vel debitorem impuberis accipiendo pecuniam liberat. §. 7. Uno defendente causam communis aquæ, sententia prædio datur: sed, qui sumptus necessarios probabiles in communi lite fecit, negotiorum gestorum actionem habet.

32. IDEM lib. 3. Responsorum.

Fidejussor imperitia lapsus, alterius quoque contractus, qui personam ejus non contingebat, pignora, vel hypothecas suscepit: & utramque pecuniam creditori solvit, existimans indemnitati suæ confusis prædiis consuli posse: ob eas res judicio mandati frustra convenietur, & ipse debitorem frustra conveniet: negotiorum autem gestorum actio utrique necessaria erit: in qua lite culpam æstimari satis est, non etiam casum: quia præde fidejussor non videtur: creditor ob id factum ad restituendum judicio, quod de pignore dato redditur, cum videatur jus suum vendidisse, non tenebitur. §. 1. Ignorante virgine, mater a sponso filia res donatas suscepit: quia mandati vel depositi cessat actio, negotiorum gestorum agitur.

33. IDEM lib. 10. Responsorum.

Heres viri defuncti uxorem, quæ res viri tempore nuptiarum in sua potestate habuit, compilatæ hereditatis postulare non debet: prudentius itaque faciet, si ad exhibendum, & negotiorum gestorum, si negotia quoque viri gessit, cum ea fuerit expertus.

34. PAULUS lib. 1. Quæstionum.

Nesennius Apollinaris Julio Paulo Salutem: Avia nepotis sui negotia gessit: defunctis utrisque, avia heredes conveniebantur a nepotis heredibus negotiorum gestorum actione: reputabant heredes avia alimenta præstita nepoti. Respondebatur, aviam jure pietatis de suo præstitisse: nec enim aut desiderasse, ut decernerentur alimenta, aut decreta essent. Præterea constitutum esse dicebatur, ut si mater aluisset, non posset alimenta, quæ pietate cogente de suo præstitisset, repetere. Ex contrario dicebatur, [tunc] hoc recte dici, ut de suo aluisset mater probaretur: at in proposito aviam, quæ negotia administrabat, verisimile esse de re ipsius nepotis eum aluisse. Tractatum est, nunquid utroque patrimonio erogata videantur? Quæro quid tibi justius videatur? Respondi: Hæc disceptatio in factum constitit. Nam & illud, quod in matre constitutum est, non puto ita perpetuo observandum. Quid enim, si etiam protestata est, se filium ideo alere, ut aut ipsum, aut tutores ejus conveniret? pone peregre patrem ejus obiisse, & matrem, dum in patriam revertitur, tam filium, quam familiam ejus exhibuisse: in qua specie etiam in ipsum pupillum negotiorum gestorum dandam actionem Divus Pius Antoninus constituit. Igitur in re facti facilius putabo, aviam vel heredes ejus audiendos, si reputare velint alimenta: maxime, si etiam in ratione impensarum ea retulisse aviam apparebit.

† Illud nequaquam admittendum puto, ut de utroque patrimonio erogata videantur.

35. SCÆVOLA lib. 1. Quæstionum.

Divortio facto negotia uxoris gessit maritus: dos non solum dotis actione, verum negotiorum gestorum servari potest. Hæc ita, si [in negotiis gestis] maritus, dum gerit, facere potuit: alias enim imputari non potest, quod a se non exigerit. Sed & posteaquam patrimonium amisit, plena erit negotiorum gestorum actio: quamvis si dotis actione maritus conveniatur, absolvendus est. Sed hic quidam modus servandus est: ut ita querelæ locus sit, QUANTUM FACERE POTUIT, QUAMVIS POSTEA AMISERIT: si illo tempore ei solvere potuit: non enim e vestigio in officio deliquit, si non protinus res suas distraxit ad pecuniam redigendam: præterire denique aliquid temporis debet, quo cessasse videatur. Quod si interea, priusquam officium impleat, res amissa est: perinde negotiorum gestorum non tenetur, ac si nunquam facere possit. Sed & si facere possit maritus, actio negotiorum gestorum inducitur: quia forte periculum est, ne facere desinat. §. 1. Illum autem non credimus teneri, qui gerit negotia debitoris, ad reddendum pignus: cum pecunia ei debeatur; nec fuerit, quod sibi possit exsolvere. §. 2. Sed nec redhibitoria speciem venire in negotiorum gestorum actionem: & per hoc sex mensibus exactis perire, si vel mancipium in rebus non invenit vel eo invento, quod accessionum nomine additum est, vel quod teterior homo factus esset, vel quod per eum esset adquisitum non ex re emptoris, nec invenit, nec receperit; nec esset in ipsis emptoris negotiis, quæ gerebat, unde sibi in præsentem redderet. §. 3. Cæterum si ex alia causa perpetuæ obligationis, cum sit locuples, debeat: non est imputandum, quod non solverit: utique si neque usurarum ratio querelam movet. † Diversumque est in tutore debitore: quia ibi interfuit ex prior obligatione solvi, ut deberetur ex tutelæ actione.

36. PAULUS lib. 4. Quæstionum.

Si liber homo, bona fide mihi serviens, mutuum pecuniam sumpserit, eamque in rem meam verterit: qua actione id, quod in rem nostram verit, reddere debeam, videndum est: non enim quasi amici, sed quasi domini negotium gessit. Sed, negotiorum gestorum actio danda est: quæ definit competere, si creditori ejus soluta sit.

37. IDEM lib. 1. Sententiarum.

Itis contestatæ tempore queri solet, an pupillus, cujus sine tutoris auctoritate negotia gesta sunt, locupletior sit ex ea re factus, cujus patitur actionem. §. 1. Si pecuniæ quis negotium gerat, usuras quoque præstare cogitur, & periculum eorum nominum, quæ ipse contraxit: nisi fortuitis casibus debitores ita suas fortunas amiserunt, ut tempore litis ex ea actione contestatæ solvendo non essent. §. 2. Pater, si emancipati filii res a se donatas administravit: filio actione negotiorum gestorum tenetur.

38. TRYPHONINUS lib. 2. Disputationum.

Qui sine usuris pecuniam debebat, creditoris sui gessit negotia: quæsitum est, an negotiorum gestorum actione summæ illius usuras præstare debeat. Dixi, si a semetipso exigere eum oportuit, debitum usuras: quod si dies solvendæ pecuniæ tempore, quo negotia gerebat, nondum venerat, usuras non debitum: sed die præterito, si non intulit rationibus creditoris, cujus negotia gerebat, eam pecuniam a se debitam, merito usuras bonæ fidei iudicio præstaturum. Sed quas usuras debeat, videamus: utrum eas, quibus aliis idem creditor foenerasset; an & maximas usuras? quoniam ubi quis ejus pecuniam, cujus tutelam negotiave administrat, aut Magistratus municipii publicam in usus suos convertit, maximas usuras præstat, ut est constitutum a Divis Principibus. Sed istius diversa causa est, qui non sibi sumpsit ex administratione nummos, sed ab amico accepit, (&) ante negotiorum administrationem. Nam illi, de quibus constitutum est, (cum gratuitam, certe integram & abstinentem omnino lucro, præstare fidem deberent) licentia, qua videntur abuti, maximis usuris, vice cujusdam pænæ, subjiciuntur: hic bona ratione accepit ab alio mutuum; & usuris, quia non solvit, non quia ex negotiis, quæ gerebat, ad se pecuniam transtulit, condemnandus est. Multum autem refert, incipiat tunc debitum, an ante nomen fuerit debitoris: quod satis est ex non usurario facere usurarium.

39. GAIUS lib. 3. de Verborum Obligationibus.

Solvendo quisque pro alio, licet invito, & ignorante, liberat eum: quod autem alicui debetur, alius sine voluntate ejus non potest jure exigere: naturalis enim, simul & civilis ratio suavit, alienam conditionem meliorem quidem [etiam] ignorantis & inviti nos facere posse; deteriore non posse.

40. PAULUS lib. 10. ad Sabinum.

Si communes ades tecum habeam, & pro tua parte damni infecti vicino cavero: dicendum est, quod præstitero, negotiorum gestorum actione potius, quam communi dividundo iudicio, posse me petere: quia potui partem meam ita defendere, ut loci partem defendere non cogerer.

41. IDEM lib. 30. ad Edictum.

Qui servum meum, me ignorante, vel absente, in noxali causa defenderit; negotiorum gestorum in solidum mecum, non de peculio aget.

42. IDEM lib. 32. ad Edictum.

Si servi mei rogatu negotia mea susceperis: si duntaxat admonitus a servo meo id feceris, erit inter nos negotiorum gestorum actio; si vero quasi mandatu servi, etiam de peculio & de in rem verso agere te posse responsum est.

43. LABEO lib. 6. Posteriorum epitomarum a Javoleno.

Cum pecuniam ejus nomine solveres, qui tibi nihil mandaverat, negotiorum gestorum actio tibi competit: cum ea solutione debitor a creditore liberatus sit: nisi si quid debitoris interfuit, eam pecuniam non solvi.

44. ULPIANUS lib. 6. Disputationum.

IS, qui amicitia ductus paterna pupillis tutorem petierit, vel suspectos tutores postulavit; nullam adversus eos habet actionem, secundum Divi Severi constitutionem.

45. IDEM lib. 4. Opinionum.

Quæ utiliter in negotia alicujus erogantur, in quibus est etiam sumptus honeste ad honores per gradus pertinentes factus: actione negotiorum gestorum peti possunt. §. 1. Qui pure testamento libertatem acceperunt, actus quem viventibus dominis administraverunt, rationem reddere non compelluntur. §. 2. Titius pecuniam creditoribus hereditariis solvit, existimans sororem suam defuncto heredem testamento extitisse: quamvis animo gerendi sororis negotia id fecisset, veritate tamen filiorum defuncti, qui sui heredes patri, sublato testamento, erant, gessisset; quia æquum est in damno eum non versari, actione negotiorum gestorum id eum petere placuit.

46. AFRICANUS lib. 7. Quæstionum.

Mandasti filio meo, ut tibi fundum emeret: quod cum cognovissem, ipse eum tibi emi. Puto referre, qua mente emerim. Nam si propter ea, quæ tibi necessaria esse scirem, & te ejus voluntatis esse, ut emptum habere velles: agemus inter nos negotiorum gestorum; sicut ageremus, si aut nullum omnino mandatum intercessisset, aut Titio mandasses & ego, quia per me commodius negotium possum conficere, emissem. Si vero propterea emerim, ne filius mandati judicio teneatur: magis est, ut ex persona ejus & ego tecum mandati agere possum, & tu mecum actionem habeas de peculio: quia etsi Titius id mandatum suscepisset; & ne eo nomine teneretur, ego emissem: agerem cum Titio negotiorum gestorum; & ille tecum, & tu cum illo mandati. Idem est & si filio meo mandaveris ut pro te fidejuberet; & ego pro te fidejusserim. §. 1. Si proponatur, te Titio mandasse, ut pro te fidejuberet, meque, quod is aliqua de causa impediretur quo minus fidejuberet, liberandæ fidei ejus causa fidejussisse: negotiorum gestorum mihi competit actio.

47. PAULUS lib. 1. Sententiarum.

Actio negotiorum gestorum illi datur, cujus interest hoc judicio experiri. §. 1. Nec refert directa quis, an utili actione agat, vel conveniatur: [quia in extraordinariis judiciis, ubi conceptio formularum non observatur, hæc subtilitas supervacua est;] maxime cum utraque actio ejusdem potestatis est, eundemque habet effectum.

48. PAPINIANUS lib. 3. Quæstionum.

Ignorante quoque sorore, si frater negotium ejus gerens dotem a viro stipulatus sit: judicio negotiorum gestorum, ut virum liberaret jure convenitur.

49. AFRICANUS lib. 8. Quæstionum.

Si rem, quam servus venditus subripuisset a me venditore, emptor vendiderit, eaque in rerum natura esse desierit; de pretio negotiorum gestorum actio mihi danda sit: ut dari deberet, si negotium, quod tuum esse existimares, cum esset meum, gessisses; sicut ex contrario in me tibi

caretur, si, cum hereditatem, quæ ad me pertinet, tuam putares, res tuas proprias legatas solvisses: [quandoquidem ea solutione liberarer.]

TIT. VI.

DE CALUMNIATORIBUS.

1. ULPIANUS lib. 10. ad Edictum.

In eum, qui ut calumniæ causa negotium faceret, vel non faceret, pecuniam accepisse dicitur: intra annum in quadruplum ejus pecuniæ, quam accepisse dicitur; post annum, simpli in factum actio competit. §. 1. Hoc autem judicium non solum in pecuniariis causis, sed ad publica crimina pertinere Pomponius scribit: maxime cum & Lege Repetundarum teneatur, qui ob negotium faciendum, aut non faciendum per calumniam pecuniam accepit. §. 2. Qui [autem] accepit pecuniam, sive ante judicium, sive post judicium acceptum: tenetur. §. 3. Sed & Constitutio Imperatoris nostri, quæ scripta est ad Cassium Sabinum, prohibuit, judicis vel adversarii, in publicis, vel privatis, vel fiscalibus causis pecuniam dare: & ex hac causa litem perire jussit. † Nam tractari potest, si adversarius, non per calumniam, transigendi animo accepit, an Constitutio cessat? Et puto cessare: sicuti hoc quoque judicium: neque enim transactionibus est interdictum, sed sordidis concussionibus. §. 4. Pecuniam autem accepisse dicemus, etiam si aliquid pro pecunia acceptum.

2. PAULUS lib. 10. ad Edictum.

Qui etiam, si quis obligatione liberatus sit, potest videri cepisse. † Idemque si gratuita pecunia utenda data sit, aut minoris locata venditave res sit. Nec refert, ipse pecuniam accepit, an alii dari jussit, vel acceptum suo nomine ratum habuerit.

3. ULPIANUS lib. 10. ad Edictum.

Et generaliter idem erit, si quid omnino compendii sensit propter hoc; sive ab adversario, sive [ab alio] quocunque. §. 1. Si igitur accepit, ut negotium faceret, sive fecit, sive non fecit; & qui accepit, ne faceret, & si fecit: tenetur. §. 2. Hoc Edictum tenetur etiam is, qui depectus est. Depectus autem dicitur turpiter pactus. §. 3. Illud erit notandum, quod qui dedit pecuniam, ut negotium quis pateretur, non habebit ipse repetitionem: turpiter enim fecit: sed ei dabitur petitio, propter quem datum est, ut calumnia ei fiat. Quare si quis & a te pecuniam accipit, ut mihi negotium faceret, & a me, ne mihi faceret: duobus judiciis mihi tenebitur.

4. GAIUS lib. 4. ad Edictum provinciale.

Hæc actio heredi quidem non competit, quia sufficere ei debet, quod eam pecuniam, quam defunctus dedit, repetere potest:

5. ULPIANUS lib. 10. ad Edictum.

In heredem autem competit in id, quod ad eum pervenit. Nam est constitutum, Turpia lucra heredibus quoque extorqueri, licet crimina extinguantur: ut puta, ob falsum, vel judici ob gratiosam sententiam datum, [&] heredi extorquebitur; & si quid aliud scelere quæsitum. §. 1. Sed etiam præter hanc actionem condictio competit, si sola turpitudine accipientis versetur: nam

si & dantis, melior causa erit possidentis. Quare si fuerit conditum, utrum tollitur hæc actio, an vero in triplum danda sit? an exemplo furis & in quadruplum actionem damus, & condictionem? Sed puto, sufficere alterutram actionem. Ubi autem conditio competit, ibi non est necesse post annum dare in factum actionem.

6. GAIUS lib. 4. ad Edictum provinciale.

Annus autem in personam quidem ejus, qui dedit pecuniam, *ne secum ageretur*, ex eo tempore cedit, ex quo dedit: si modo potestas ei fieret experiundi. † In illius vero personam, *cum quo ut agatur*, alius pecuniam dedit, dubitari potest, utrum ex die datæ pecuniæ numerari debeat, an potius, ex quo cognovit datam esse: quia qui nescit, is videtur experiundi potestatem non habere: & verius est, ex eo annum numerari, ex quo cognovit.

7. PAULUS lib. 10. ad Edictum.

Si quis ab alio acceperit pecuniam, *ne mihi negotium faciat*; siquidem mandatu meo datum est, vel a procuratore meo omnium rerum, vel ab eo, qui negotium meum gerere volebat, & ratum habui: ego dedisse intelligor. Si autem non mandatu meo alius ei, licet misericordiæ causa dederit, *ne fiat*; neque ratum habui: tunc & ipsum

repetere, & me in quadruplum agere posse. §. 1. Si, *ut filiofamilias negotium fieret*, acceptum est: & patri actio danda est. † Item si filiofamilias pecuniam acceperit, *ut faceret negotium*, vel *non faceret*; in ipsum iudicium dabitur. Et si alius non meo mandatu ei dederit, *ne fiat*: tunc etiam ipsum repetere, & me in quadruplum agere posse. §. 2. Cum publicanus mancipia retineret, dataque ei pecunia esset, quæ non deberetur: & ipse ex hac parte Edicti in factum actione tenetur.

8. ULPIANUS lib. 4. Opiniorum.

Si ab eo, qui innocens fuit, sub specie criminis alicujus, quod in eo probatum non est, pecuniam acceptam, is, cujus de ea re notio est, edoctus fuerit; id quod illicite extortum est, secundum Edicti formam, quod de his est, qui pecuniam, ut negotium facerent, aut non facerent, accepisse dicerentur, restitui jubeat, & ei, qui id commisit, pro modo delicti poenam irroget.

9. PAPINIANUS lib. 2. de Adulteriis.

De servo, qui accusatur, si postuletur, quaestio habetur: quo absoluto, in duplum pretium accusator domino damnatur. Sed & citra pretii æstimationem quaeritur de calumnia ejus. Separatum est etenim calumniæ crimen a damno, quod in servo propter quaestionem domino datum est.

LIBER QVARTVS.

TIT. I.

DE IN INTEGRUM RESTITUTIONIBUS.

1. ULPIANUS lib. 11. ad Edictum.

Utilitas hujus Tituli non eget commendatione: ipse enim se ostendit. Nam sub hoc Titulo plurifariam Prætor hominibus vel lapsis, vel circumscriptis subvenit: sive metu, sive calliditate, sive ætate, sive absentia inciderunt in captionem;

2. PAULUS lib. 1. Sententiarum.

Sive per status mutationem, aut justum errorem.

3. MODESTINUS lib. 8. Pandectarum.

Omnes in integrum restitutiones, causa cognita a Prætoribus promittuntur: scilicet ut justitiam earum causarum examinet, an veræ sint, quarum nomine singulis subvenit.

4. CALLISTRATUS lib. 1. Edicti monitorii.

Scio illud a quibusdam observatum, ne propter satis minimam rem, vel summam, si majori rei, vel summæ præjudicetur; audiatur is, qui in integrum restitui postulat.

5. PAULUS lib. 7. ad Edictum.

Nemo videtur exclusus, quem Prætor in integrum se restitutorum polliceatur.

6. ULPIANUS lib. 13. ad Edictum.

Non solum minoris, verum eorum quoque qui Reipublicæ causa affuerunt; item omnium, qui ipsi potuerunt restitui in integrum, successores in integrum restitui possunt: & ita sæpius est constitutum. Sive igitur heres sit, sive is cui hereditas restituta est, sive filiofamilias militis successor; in integrum restitui poterit. Proinde & si minor in servitutem redigatur, vel ancilla fiat,

dominis eorum dabitur, non ultra tempus statutum, in integrum restitutio. Sed & si forte hic minor erat captus in hereditate, quam adierit: Julianus libro 17. Digestorum scribit, abstinenti facultatem dominum posse habere, non solum ætatis beneficio, verum etsi ætas non patrocinetur: quia non adipiscendæ hereditatis gratia Legum beneficio usi sunt, sed vindictæ gratia.

7. MARCELLUS lib. 3. Digestorum.

Divus Antoninus Marcio Avito Prætori de succurrendo ei, qui absens rem amiserat, in hanc sententiam rescripsit: *Etsi nihil facile mutandum est ex solemnibus: tamen, ubi æquitas evidens poscit, subveniendum est: itaque si citatus non respondit, & ob hoc more pronunciatum est, confestim autem pro Tribunali te sedente adiit; existimari potest, non sua culpa, sed parum exaudita voce præconis defuisse: ideoque restitui potest.* §. 1. Nec intra has solum species consistet hujus generis auxilium: etenim deceptis sine culpa sua, maxime si fraus ab adversario intervenerit, succurri oportebit: cum etiam de dolo malo actio competere soleat: & boni Prætoris est potius restituere litem: ut & ratio & æquitas postulabit, quam actionem famosam constituere; ad quam tunc demum descendendum est, cum remedio locus esse non potest.

8. MACER lib. 2. de Appellationibus.

Inter minores vigintiquinque annis, & eos qui Reipublicæ causa absunt, hoc interest: quod minores annis etiam, qui per tutores curatoresve suos defensi sunt, nihilominus in integrum contra Rempublicam restituntur, cognita scilicet causa: ei vero, qui Reipublicæ causa absit, cæteris quoque, qui in eadem causa habentur, si per procura-

curatores suos defensi sunt, hactenus in integrum restitutione subveniri solet, ut appellare his permittatur.

TIT. II.

QUOD METUS CAUSA GESTUM

ERIT.

1. ULPIANUS lib. II. ad Edictum.

Ait Prætor: QUOD METUS CAUSA GESTUM ERIT, RATUM, NON HABEBO. Olim ita edicebatur, QUOD VI, METUSVE CAUSA. Vis enim fiebat mentio, propter necessitatem impositam contrariam voluntati: metus, instantis, vel futuri periculi causa mentis trepidatione: sed postea detracta est vis mentio: [ideo] quia quodcumque vi atroci fit, id metu quoque fieri videatur.

2. PAULUS lib. 1. Sententiarum.

Vis autem est majoris rei impetus, qui repelli non potest.

3. ULPIANUS lib. II. ad Edictum.

Continet igitur hæc clausula & vim, & metum: & si quis vi compulsus aliquid fecit, per hoc Edictum restituitur. §. 1. Sed vim accipimus atrocem, & eam, quæ adversus bonos mores fiat: non eam, quam Magistratus [recte] intulit, scilicet jure licito, & jure honoris, quem sustinet. Cæterum si per injuriam quid fecit populi Romani Magistratus, vel provinciæ Præses; Pomponius scribit, hoc Edictum locum habere: si forte (inquit) mortis, aut verberum terrore pecuniam alicui extorserit.

4. PAULUS lib. II. ad Edictum.

Ego puto etiam servitutis timorem, similiumque admittendum.

5. ULPIANUS lib. II. ad Edictum.

Metum accipiendum Labeo dicit, non quemlibet timorem, sed majoris malitatis.

6. GAIUS lib. 4. ad Edictum provinciale.

Metum autem non vani hominis, sed qui merito & in hominem constantissimum cadat, ad hoc Edictum pertinere dicemus.

7. ULPIANUS lib. II. ad Edictum.

Nec timorem infamiæ hoc Edicto contineri Pedius dicit, lib. 7: neque alicujus vexationis timorem, per hoc Edictum restitui. † Proinde, si quis meticulosus rem nullam frustra timuerit, per hoc Edictum non restituitur: quoniam neque vi, neque metus causa factum est. §. 1. Proinde si quis in furto, vel adulterio deprehensus, vel in alio flagitio, vel dedit aliquid, vel se obligavit; Pomponius lib. 28. recte scribit, posse eum ad hoc Edictum pertinere: timuit enim vel mortem, vel vincula: quanquam non omnem adulterum licet occidere; vel furem, nisi se telo defendat: sed potuerunt vel non jure occidi, & ideo justus fuerit metus. Sed & si, ne prodatur ab eo, qui deprehenderit, alienaverit: succurri & per hoc Edictum videtur: quoniam, si proditus esset, potuerit ea pati, quæ diximus.

8. PAULUS lib. II. ad Edictum.

Isti quidem & in Legem Juliam incidunt, quod pro comperto stupro acceperunt. Prætor tamen [etiam] ut restituant intervenire debet: nam & gestum est malo more: & Prætor non respicit,

an adulter sit, qui dedit; sed hoc solum, quod hic accipit metu mortis illato. §. 1. Si is accipiat pecuniam, qui instrumenta status mei interversurus est, nisi dem: non dubitatur, quin maximo metu compellar; utique si jam in servitutem petor, & illis instrumentis perditis, liber pronunciari non possum. §. 2. Quod si dederit, ne stuprum patiat vir, seu mulier, hoc Edictum locum habet; cum viris bonis iste metus major, quam mortis, esse debet. §. 3. Hæc, quæ diximus ad Edictum pertinere, nihil interest, in se quis veritus sit, an [in] liberis suis; cum pro affectu parentes magis in liberis terreantur.

9. ULPIANUS lib. II. ad Edictum.

Metum autem præsentem accipere debemus, non suspicionem inferendi ejus: & ita Pomponius lib. 28. scribit: ait enim, metum [illatum] accipiendum, [id est,] si illatus est timor ab aliquo. † Denique tractat, si fundum meum dereliquero, audito quod quis cum armis veniret, an huic Edicto locus sit? & refert, Labeonem existimare, Edicto locum non esse, & UNDE VI Interdictum cessare: quoniam non videor vi dejectus, qui dejecti non expectavi, sed profugi. Aliter [atque] si, posteaquam armati ingressi sunt, tunc discessi: huic enim Edicto locum facere. † Idem ait & si forte adhibita manu in meo solo per vim ædifices, & Interdictum QUOD VI AUT CLAM, & hoc Edictum locum habere: scilicet quoniam metu patior id te facere. Sed & si per vim tibi possessionem tradidero; dicit Pomponius huic Edicto locum esse. §. 1. Animadvertendum autem, quod Prætor hoc Edicto generaliter & in rem loquitur, nec adjicit, a quo gestum: & ideo si singularis sit persona, quæ metum intulit, vel Populus, vel Curia, vel Collegium, vel Corpus: huic Edicto locus erit. † Sed licet vim factam a quocumque Prætor complectatur, eleganter tamen Pomponius ait, si, quo magis te de vi hostium, vel latronum, vel populi tuerer, vel liberarem, aliquid a te accepero, vel te obligavero: non debere me hoc Edicto teneri, nisi ipse hanc tibi vim summissi: cæterum si alienus sum a vi, teneri me non debere: ego enim operæ potius meæ mercedem accepisse videor. §. 2. Idem Pomponius scribit, quosdam bene putare, etiam servi manumissionem, vel ædificii depositionem, quam quis coactus fecit, ad restitutionem hujus Edicti porrigendam esse. §. 3. Sed quod Prætor ait, ratum se non habiturum: quatenus accipiendum est videamus. Et quidem, aut imperfecta res est, licet metus intervenierit; ut puta stipulationem numeratio non est secuta: aut perfecta; si post stipulationem & numeratio facta est, aut per metum accepto debitor liberatus est, vel quid simile contigerit, quod negotium perficeret. Et Pomponius scribit, in negotiis quidem perfectis & exceptionem interdum, & actionem competere: in imperfectis autem, solam exceptionem. † Sed ex facto scio, cum Campani, metu cuidam illato, extorsissent cautionem pollicitationis, rescriptum esse ab Imperatore nostro, posse eum a Prætore in integrum restitutionem postulare: & Prætozem, me adistente interlocutum esse, ut siue actione vel-

let adversus Campanos experiri, esse propositam: siue exceptione adversus petentes, non deesse exceptionem. Ex qua Constitutione colligitur: ut, siue perfecta, siue imperfecta res sit, & actio, & exceptio detur. §. 4. Volenti autem datur & in rem actio, & in personam, rescissa acceptilatione, vel alia liberatione. §. 5. Julianus lib. 3. Digestorum putat eum, cui res metus causa tradita est, non solum reddere, verum & de dolo repromittere debere. §. 6. Licet tamen in rem actionem dandam existimemus, quia res in bonis est ejus, qui vim passus est; verum non sine ratione dicetur, si in quadruplum quis egerit, finiri in rem actionem, vel contra. §. 7. Ex hoc Edicto restitutio [tal]is facienda est, [id est] in integrum officio iudicis, ut, si per vim res tradita est, retradatur, & de dolo (sicut dictum est) repromittatur, ne forte deterior res sit facta. Et, si acceptilatione liberatio intervenit, restituenda erit in pristinum statum obligatio: usque adeo, ut Julianus scribat lib. 4. [Digestorum], si pecunia debita fuit, quæ accepta per vim facta est, nisi vel solvatur, vel restituta obligatione iudicium accipiat, quadruplo eum condemnandum. † Sed & si per vim stipulanti promiserit, stipulatio accepto facienda erit. † Sed & si usufructus, vel servitutes amissæ sunt, restituendæ erunt. §. 8. Cum autem hæc actio in rem sit scripta, nec personam vim facientis coercet, sed adversus omnes restitui velit, quod metus causa factum est: non immerito Julianus a Marcello notatus est scribens, si fidejussor vim intulit, ut accepto liberetur, in reum non esse restituendam actionem; sed fidejussorem, nisi adversus reum quoque actionem restituat, debere in quadruplum condemnari. Sed est verius, quod Marcellus notat, etiam adversus reum competere hanc actionem, cum in rem sit scripta.

10. GAIUS lib. 4. ad Edictum provinciale.

Illud verum est, si ex facto debitoris metum adhibentis fidejussores acceptilatione liberati sunt, etiam adversus fidejussores agi posse, ut se repellant in obligationem. §. 1. Si metu a te coactus acceptam tibi stipulationem fecerim; arbitrato iudicis, apud quem ex hoc Edicto agitur, non solum illud continetur, ut in tua persona redintegretur obligatio, sed ut fidejussores quoque vel eosdem, vel alios non minus idoneos adhibeas: præterea ut & pignora quæ dederas, in eandem causam restituas.

11. PAULUS lib. 4. [Juliani] Digestorum notat.

Si quis alius sine malitia fidejussoris, ut fidejussori accepto fieret, vim fecit: non tenebitur fidejussor, ut rei quoque obligationem restituat.

12. ULPIANUS lib. 11. ad Edictum.

Sed & partus ancillarum, & foetus pecorum & fructus restitui, & omnem causam oportet: nec solum eos, qui percepti sunt; verum si plus ego percipere potui, & per metum impeditus sum, hoc quoque præstabit. §. 1. Quæri poterit, an etiam ei, qui vim fecerat, passo vim restitui Prætor velit per hoc Edictum ea quæ alienavit? & Pomponius scribit lib. 28. non oportere ei Prætozem opem ferre. Nam cum liceat, inquit, vim vi repellere,

quod fecit, passus est: quare si metu te coegerit sibi promittere, mox ego cum coëgero metu, te accepto liberare, nihil esse, quod ei restituatur. §. 2. Julianus ait eum, qui vim adhibuit debitori suo; ut ei solveret, hoc Edicto non teneri, propter naturam metus causa actionis, quæ damnum exigit: quamvis negari non possit, in Juliam eum de vi incidisse, & jus crediti amisisse.

13. CALLISTRATUS lib. 5. de Cognitionibus.

Exstat enim decretum D. Marci, in hæc verba: Optimum est, ut si quas putas te habere petitiones, actionibus experiaris. Cum Marcellianus diceret, vim nullam feci: Cæsar dixit, tu vim putas esse solum, si homines vulnerentur? vis est & tunc, quotiens quis id, quod deberi sibi putat, non per iudicem reposcit. Quisquis igitur probatur mihi fuisse rem ullam debitoris, vel pecuniam [debitam] non ab ipso sibi sponte datam, sine ullo iudice temere possidere, vel accepisse, isque sibi jus in eam rem dixisse; jus crediti non habebit.

14. ULPIANUS lib. 11. ad Edictum.

[I]tem si cum exceptione adversus te perpetua tutus essem, coëgero te acceptum mihi facere, cessare hoc Edictum: quia nihil tibi abest. §. 1. Si quis non restituat: in quadruplum in eum iudicium pollicetur. Quadruplabitur autem omne, quodcumque restitui oportuit. Satis clementer cum reo Prætor egit, ut daret ei restituendi facultatem, si vult poenam evitare. Post annum vero in simplum actionem pollicetur: Sed non semper, sed causa cognita. §. 2. In causæ autem cognitione versatur, ut si [alia] actio non sit, tunc hæc detur: & sane cum per metum facta injuria anno [et] quidem utili exoleverit: idonea esse causa debet, ut post annum actio hæc dari debeat. Alia autem actio esse sic potest. Si is, cui vis admixta est, decesserit, heres ejus habet hereditatis petitionem; quoniam pro possessore, qui vim intulit, possidet: propter quod heredi non erit metus causa actio: quamvis, si annus largiretur, etiam heres in quadruplum experiri possit. Ideo autem successoribus datur, quoniam & rei habet persecutionem. §. 3. In hac actione non queritur, utrum is, qui convenitur, an alius metum fecit: sufficit enim hoc docere, metum sibi illatum, vel vim; & ex hac re eum qui convenitur, etsi crimine caret, lucrum tamen sensisse: nam cum metus habeat in se ignorantiam, merito quis non adstringitur, ut designet, quis ei metum vel vim adhibuit: & ideo ad hoc tantum actor adstringitur, ut doceat metum in causa fuisse, ut alicui acceptam pecuniam faceret, vel rem traderet, vel quid aliud faceret. Nec cuiquam iniquum videtur, ex alieno facto alium in quadruplum condemnari: quia non statim quadrupli est actio, sed si res non restituatur. §. 4. Hæc autem actio cum arbitraria sit, habet reus licentiam, usque ad sententiam ab arbitro datam, restitutionem, secundum quod supra diximus, rei facere: quod si non fecerit, jure meritoque quadrupli condemnationem patietur. §. 5. Aliquando tamen, & si metus adhibitus proponatur, arbitrium absolutionem adfert: quid enim, si metum quidem Titius adhibuit me non con-

conscio, res autem ad me pervenit, & hæc in rebus humanis non est sine dolo malo meo: nonne iudicis officio absolvar? aut si servus in fuga est: æque, si caverò iudicis officio, me, si in meam potestatem pervenerit, restitutum; absolvi debebo. † Unde quidam putant, bona fide emptorem ab eo qui vim intulit, comparantem non teneri: nec eum, qui dono accepit, vel cui res legata est. Sed rectissime Viviano videtur, etiam hos teneri: ne metus, quem passus sum, mihi captiosus sit. Pedius quoque lib. 8. scribit, arbitrium iudicis in restituenda re tale esse: ut eum quidem, qui vim admisit, jubeat restituere, etiam si ad alium res pervenit; eum autem, ad quem pervenit, etiam si alius metum fecit: nam in alterius præmium verti alienum metum non oportet. §. 6. Labeo ait: Si quis per metum reus sit constitutus, & fidejussorem volentem dederit; & ipse, & fidejussor liberatur: si solus fidejussor metu accessit, non etiam reus; solus fidejussor liberabitur. §. 7. Quadruplatur autem id, quanti ea res erit, [id est] cum fructibus, & omni causa. §. 8. Si quis per vim fisci promittendo, postea fidejussorem adhibeat: is quoque liberatur. §. 9. Sed & si quis per vim stipulatus, cum acceptum non faceret, fuerit in quadruplum condemnatus: ex stipulatu eum agentem, adversus exceptionem replicatione adjuvari, Julianus putat: cum in quadruplo & simplum sit reus consecutus. Labeo autem etiam post quadrupli actionem nihilominus exceptione summovendum eum, qui vim intulit, dicebat: quod cum durum videbatur, ita temperandum est, ut tam tripli condemnatione plectatur, quam acceptilationem omni modo facere compellatur. §. 10. Quatenus autem diximus, quadruplo simplum inesse, sic hoc disponendum est, ut in condemnatione quadrupli res quidem omnimodo contineatur, & ejus restitutio fiat, pœnæ autem usque ad triplum stet. §. 11. Quid si homo sine dolo malo & culpa ejus, qui vim intulit, & condemnatus est, perit? in hoc casu a rei condemnatione ideo relaxabitur, si intra tempora iudicati actionis moriatur, quia tripli pœna propter facinus satisfacere cogitur. † Pro eo autem qui in fuga esse dicitur, cautio [ab eo] extorquenda est, *quatenus & persequatur, & omnimodo eum restituat*: & nihilominus in rem, vel ad exhibendum, vel si qua alia ei competit actio ad eum recipiendum, integra ei, qui vim passus est, servabitur: ita ut si dominus eum quoquo modo receperit, is qui ex stipulatione convenitur, exceptione tutus fiat. Hæc si post condemnationem: si autem ante sententiam homo sine dolo malo & culpa mortuus fuerit: tenebitur; & hoc fit his verbis Edicti, **NEQUE EA RES ARBITRIO JUDICIS RESTITUETUR**. Ergo si in fuga sit servus sine dolo malo & culpa ejus, cum quo agatur: cavendum esse per iudicem, ut eum servum persecutus reddat. Sed & si non culpa ab eo, quo cum agitur, aberit; si tamen peritura res non fuit, si metum non adhibuisset: tenebitur reus; sicut in interdicto **UNDE VI**, vel **QUOD VI AUT CLAM**, observatur. Itaque interdum hominis [mortui] pretium recipit, qui eum ven-

diturus fuit, si vim passus non esset. §. 12. Qui vim intulit, cum possessionem a me sit consecutus, fur non est: quamvis qui vi rapuit, fur improbius esse videatur, ut Juliano placet. §. 13. Eum qui metum fecit, & de dolo teneri certum est (& ita Pomponius): & consumi alteram actionem per alteram, exceptione in factum iopposita. §. 14. Julianus ait, quod interest, quadruplari solum; & ideo eum, qui ex causa fideicommissi quadraginta debebat, si trecenta promiserit per vim, & solverit, ducentorum sexaginta quadruplum consecuturum: in his enim cum effectu vim passus est. §. 15. Secundum hæc, si plures metum adhibuerint, & unus fuerit conventus: siquidem sponte rem ante sententiam restituerit, omnes liberati sunt. Sed etsi id non fecerit, sed ex sententia quadruplum restituerit: verius est, etiam sic perimi adversus ceteros metus causa actionem.

15. **PAULUS** lib. 11. ad Edictum.

Aut in id habetur adversus ceteros actio, quod minus ab illo exactum sit.

16. **ULPIANUS** lib. 11. ad Edictum.

Quod diximus, si plures metum admiserint: idem dicendum erit, & si ad alium res pervenit, alter metum adhibuit. §. 1. Sed si servi metum adhibuerint: noxalis quidem actio ipsorum nomine erit, poterit autem quis dominum, ad quem res pervenerit, convenire: qui conventus si rem, sive (secundum quod jam dictum est) quadruplum præstiterit, proderit & servis. Si vero noxali conventus, maluerit noxæ dedere: nihilominus ipse poterit conveniri, si ad eum res pervenit. §. 2. Hæc actio heredi, ceterisque successoribus datur: quoniam rei habet persecutionem. † In heredem autem, & ceteros in id, quod pervenit ad eos, datur: non immerito: licet enim pœna ad heredem non transeat, attramen quod turpiter, vel scelere quaesitum est, (ut & est rescriptum.) ad compendium heredis non debet pertinere.

17. **PAULUS** lib. 1. Quaestionum.

Videamus ergo, si heres, ad quem aliquid pervenerit, consumpserit id, quod pervenit, desinat teneri; an vero sufficit semel pervenisse? & si consumpto eo decesserit: ntrum adversus heredem ejus omnimodo competit actio, quoniam hereditariam suscepit obligationem; an non sit danda, quoniam ad secundum heredem nihil pervenit? Et melius est, omnimodo competere in heredem heredis actionem: sufficit enim semel pervenisse ad proximum heredem; & perpetua actio esse coepit: alioquin dicendum erit nec ipsum, qui consumpsit, quod ad eum pervenit, teneri.

18. **JULIANUS** lib. 64. Digestorum.

Si ipsa res, quæ ad alium pervenit, interiit: non esse locupletiorum dicemus. Sin vero in pecuniam aliamve rem conversa sit, nihil amplius quaerendum est, quis exitus sit, sed omnimodo locuples [factus] videtur, licet postea deperdat. Nam & Imperator Titus Antoninus Claudio Frontino de pretiis rerum hereditariarum rescriptis, ob id ipsum peti ab eo hereditatem posse: quia licet res, quæ in hereditate fuerant, apud eum

eum non sint: tamen pretium earum, [quo] locupletem eum vel sepius mutata specie faciendo, perinde obligat, ac si corpora ipsa in eadem specie mansissent.

19. GAIUS lib. 4. ad Edictum provinciale.

Quod autem in heredem eatenus pollicetur actionem Proconsul, quatenus ad eum pervenit: intelligendum est, ad perpetuo dandam actionem pertinere.

20. ULPIANUS lib. 11. ad Edictum.

Quamvis autem ad heredem pervenerit, litis contestatae tempore spectabitur: si modo certum sit aliquid pervenisse. † Idem & ipsius, qui vim intulit, [si] sic in corpus patrimonii pervenit aliquid, ut certum sit ad heredem perventurum, id est, si debitor liberatus est.

21. PAULUS lib. 11. ad Edictum.

Si mulier contra patronum suum ingrata facta sciens se ingratam, cum de suo statu periclitabatur, aliquid patrono dederit, vel promiserit, ne in servitutem redigatur: cessat Edictum, quia hunc sibi metum ipsa infert. §. 1. Quod metus causa gestum erit, nullo tempore Praetor ratum habebit. §. 2. Qui possessionem non sui fundi tradidit, non quanti fundus, sed quanti possessio est; ejus quadruplum, vel simplum cum fructibus consequetur: aestimatur enim, quod restitui oportet; id est, quod abest: (abest) autem nuda possessio cum suis fructibus. Quod & Pomponius. §. 3. Si dos metu promissa sit, non puto nasci obligationem: quia est verissimum, nec talem promissionem dotis ullam esse. §. 4. Si metu coactus sum ab emptione, locatione discedere: videndum est, an nihil sit acti, & antiqua obligatio remaneat: an hoc simile sit acceptilationi, quia nulla ex bonae fidei obligatione possumus niti, cum finita sit dum amittitur: & magis est, ut similis species acceptilationi sit: & ideo Praetoria actio nascitur. §. 5. Si metu coactus adii hereditatem, puto me heredem effici, quia quamvis, si liberum esset, noluissem, tamen coactus volui: sed per Praetorem restituendus sum, ut abstinendi mihi potestas tribuatur. §. 6. Si coactus hereditatem repudiam, duplici via Praetor mihi succurrit: aut utiles actiones quasi heredi dando, aut actionem metus causa praestando: ut quam viam ego elegerim, haec mihi pateat.

22. PAULUS lib. 1. Sententiarum.

Qui in carcerem quem detrusit, ut aliquid ei extorqueret: quidquid ob hanc causam factum est, nullius momenti est.

23. ULPIANUS lib. 5. Opinionum.

Non est verisimile compulsus in Urbe inique indebitum solvisse eum, qui claram dignitatem se habere praetendebat: cum potuerit jus publicum invocare & adire aliquem potestate praeditum, qui utique vim eum pati prohibuisset: sed huiusmodi praesumptioni debet apertissimas probationes violentiae opponere. §. 1. Si justo metu perterritus cognitionem, ad quam ut vincendus iret, potens adversarius minabatur, id quod habere licebat, compulsus vendidit: res suae aequitati per Praesidem provinciae restituitur. §. 2. Si foenerator inciviler custodiendo athletam, & a certa-

minibus prohibendo, cavere compulerit ultra quantitatem debitae pecuniae: his probatis competens iudex rem suae aequitati restitui decernat. §. 3. Si quis, quod adversario non debebat, delegante eo, per vim, apparitione Praesidis interveniente, sine notione iudicis coactus est dare: iudex inciviler extorta restitui ab eo, qui rei damnum praestiterit, jubeat. Quod si debitis satisfecit simplici iussione, & non cognitione habita: quamvis non extra ordinem exactionem fieri, sed civiliter oportuit: tamen quae solutioni debitarum ab eo quantitatum profecerunt, revocare incivile est.

TIT. III.

DE DOLO MALO.

1. ULPIANUS lib. 11. ad Edictum.

Hoc Edicto Praetor adversus varios & dolosos, qui aliis offuerunt calliditate quadam, subvenit: ne vel illis malitia sua sit lucrosa, vel istis simplicitas damnosa. §. 1. Verba autem Edicti talia sunt: *QUE DOLO MALO FACTA ESSE DICENTUR, SI DE HIS REBUS ALIA ACTIO NON ERIT, ET JUSTA CAUSA ESSE VIDEBITUR, JUDICIUM DABO.* §. 2. *Dolum malum* Servius quidem ita definit, machinationem quandam alterius decipiendi causa, cum aliud simulatur, & aliud agitur. Labeo autem, posse [&] sine simulatione id agi, ut quis circumveniat: posse & sine dolo malo aliud agi, aliud simulari: sicuti faciunt, qui per ejusmodi dissimulationem deserviant, & tuentur vel sua vel aliena. Itaque ipse sic definiit, *dolum malum esse omnem calliditatem, fallaciam, machinationem ad circumveniendum, fallendum, decipiendum alterum adhibitam.* Labeonis definitio vera est. §. 3. Non fuit autem contentus Praetor *DOLUM* dicere, sed adjecit *MALUM*: quoniam veteres *dolum* etiam *bonum* dicebant, & pro solertia hoc nomen accipiebant: maxime, si adversus hostem latronemve quis machinetur. §. 4. Ait Praetor, *SI DE HIS REBUS ALIA ACTIO NON ERIT.* Merito Praetor ita demum hanc actionem pollicetur, si alia non sit: quoniam famosa actio non temere debuit a Praetore decerni, si sit civilis, vel honoraria, qua possit experiri. Usque adeo, ut [&] Pedius lib. 8. scribat, etiam si interdictum sit, quo quis experiri; vel exceptio, qua se tueri possit: cessare hoc Edictum. Idem & Pomponius lib. 28. & adjicit, & si stipulatione tutus sit quis, eum actionem de dolo habere non posse: ut puta si de dolo stipulatum sit. §. 5. Idem Pomponius ait, & si actionem in nos dari non oporteat: veluti si stipulatio tam turpis dolo malo facta sit, ut nemo daturus sit ex ea actionem: non debere laborare, ut habeam de dolo malo actionem: cum nemo sit adversus me daturus actionem. §. 6. Idem Pomponius refert, Labeonem existimare, etiam si quis in integrum restitui possit, non debere ei hanc actionem competere: & si alia actio tempore finita sit, hanc competere non debere; sibi imputato eo, qui agere supersevit: nisi in hoc quoque dolum malum admissus sit, ut tempus exiret. §. 7. Si quis, cum actionem civilem haberet, vel honorariam in stipulatum deductam, acceptilatione,

tione, vel alio modo sustulerit: de dolo experiri non poterit; quoniam habuit aliam actionem: nisi in amittenda actione dolum malum passus est.

§. 8. Non solum autem si adversus eum sit alia actio, adversus quem de dolo quaeritur,

2. PAULUS lib. 11. ad Edictum.

VEL ab eo res servari poterit,

3. ULPIANUS lib. 11. ad Edictum.

NON habet hoc Edictum locum: verumetiam si adversus alium

4. PAULUS lib. 11. ad Edictum.

SIT actio: vel si ab alio res mihi servari potest.

5. ULPIANUS lib. 11. ad Edictum.

IDEOQUE si quis pupillus a Titio, tutore auctore concludente circumscriptus sit: non debere eum de dolo actionem adversus Titium habere, cum habeat tutelae actionem, per quam consequatur, quod sua intersit. Plane, si tutor solvendo non sit; dicendum erit, de dolo actionem dari ei.

6. GAIUS lib. 4. ad Edictum provinciale.

NAM is nullam videtur actionem habere, cui propter inopiam adversarii inanis actio est.

7. ULPIANUS lib. 11. ad Edictum.

ET eleganter Pomponius haec verba, SI ALIA ACTIO NON SIT, sic excipit, quasi res alio modo ei, ad quam ea res pertinet, salva esse non poterit. † Nec videtur huic sententiae adversari, quod Julianus lib. 4. scribit, si minor annis vigin-
tinueque consilio servi circumscriptus, eum vendidit cum peculio, emptorque eum manumisit, dandam in manumissum de dolo actionem. Hoc enim sic accipimus, carere dolo emptorem, ut ex empto teneri non possit; [aut] nullam esse venditionem, si in hoc ipso, ut venderet, circumscriptus est: & quod minor proponitur, non inducit in integrum restitutionem: nam adversus manumissum nulla in integrum restitutio potest locum habere.

§. 1. Secundum quae, & si poenali actione indemnitati ejus consuli possit, dicendum erit, cessare de dolo actionem. §. 2. Pomponius [autem] etiam si popularis actio sit, cessare de dolo ait actionem.

§. 3. Non solum autem si alia actio non sit, sed & si dubitetur, an alia sit, putat Labeo de dolo dandam actionem: & adfert talem speciem: qui servum mihi debebat, vel ex venditione, vel ex stipulatu, venenum ei dedit, & sic eum tradidit; vel fundum, & dum tradit, imposuit ei servitutem, vel aedificia diruit, arbores excidit, vel extirpavit: ait Labeo, si cavet de dolo, si non, dandam in eum de dolo actionem; quoniam, si cavet, dubium est, an competat ex stipulatu actio: sed est verius, siquidem de dolo cautum est, cessare actionem de dolo, quoniam est ex stipulatu actio: si non est cautum, in ex empto quidem actione cessat de dolo actio, quoniam est ex empto; in ex stipulatu, de dolo actio necessaria est.

§. 4. Si servum usufructuarii proprietarius occidit: legis Aquiliae actioni & ad exhibendum accedit, si possidens proprietarius occidit: ideoque cessat de dolo actio. §. 5. Item si servum legatum heres ante aditam hereditatem occiderit: quoniam prius, quam factus sit legatarii, interemptus est, cessat legis Aquiliae actio: de dolo autem [actio] quocumque tempore eum occiderit, cessat, quia ex

testamento actio competit. §. 6. Si quadrupes tua, dolo alterius, damnum mihi dederit: quaeritur, an de dolo habeam adversus eum actionem? Et placuit mihi quod Labeo scribit; si dominus quadrupedis non sit solvendo, dari debere de dolo: quamvis, si noxae deditio sit secuta, non puto dandam, nec in id, quod excedit.

§. 7. Idem Labeo quaerit; si compeditum servum meum, ut fugeret, solveris, an de dolo actio danda sit? Et ait Quintus apud eum notans: si non misericordia ductus fecisti, furti teneris: si misericordia, in factum actionem dari debere.

§. 8. Servus pactionis pro libertate reum domino dedit ea conditione, ut post libertatem transferatur in eum obligatio; manumissus non patitur in se obligationem transferri: Pomponius scribit, locum habere de dolo actionem: sed si per patronum stabit, quo minus obligatio transferatur; dicendum ait, patronum exceptione a reo summovendam. Ego moveor: quemadmodum de dolo

[actio] dabitur, cum sit alia actio? nisi forte quis dicat: quoniam exceptione patronus summo-
verit potest, si agat cum reo; debere dici, quasi nulla actio sit, quae exceptione repellitur, de dolo discernendam. Atquin patronus tunc summo-
veretur, si nolit expromissorem ipsum manumissum accipere: expromissori plane adversus manumissum dari debebit de dolo; aut si non sit solvendo expromissor, domino dabitur. §. 9. Si dolo malo procurator passus sit vincere adversarium meum, ut absolveretur: an de dolo mihi actio adversus eum, qui vicit, competat, potest quaeri? & puto non competere, si paratus sit reus transferre iudicium sub exceptione hac, SI COLLUSUM EST: alioquin de dolo actio erit danda; scilicet si cum procuratore agi non possit, quia non esset solvendo. §. 10. Idem Pomponius refert, Cacidianum Praetorem non dedisse de dolo actionem adversus eum, qui adfirmaverat, idoneum esse eum, cui mutua pecunia dabatur: quod verum est: nam nisi ex magna & evidenti calliditate, non debet de dolo actio dari.

8. GAIUS lib. 4. ad Edictum provinciale.

QUOD si, cum scires eum facultatibus tui, tui lucri gratia adfirmasti mihi idoneum esse: merito adversus te, cum mei decipiendi gratia alium falso laudasti, de dolo iudicium dandum est.

9. ULPIANUS lib. 11. ad Edictum.

SI quis adfirmavit minimam esse hereditatem, & ita eam ab herede emit: non est de dolo actio: cum ex vendito sufficiat. §. 1. Si autem mihi persuaseris, ut repudiem hereditatem, quasi minus solvendo sit; vel, ut optem servum quasi melior eo in familia non sit: dico de dolo dandam, si callide hoc feceris. §. 2. Item si tabulae testamenti, ne de inefficacioso diceretur, diu suppressae sint, mox mortuo filio prolatae: heredes filii adversus eos qui suppresserunt, & lege Cornelia & de dolo posse experiri. §. 3. Labeo trigesimo septimo posteriorum scribit: si oleum tuum, quasi sum defendat Titius; & tu hoc oleum deposueris apud Scium, ut is hoc venderet, & pretium servaret, donec inter vos dijudicaretur, cuius

oleum esset; neque Titius velit iudicium accipere: quoniam neque mandati, neque sequestraria Seium convenire potes, nondum impleta conditione depositionis, de dolo adversus Titium agendum. Sed Pomponius lib. 27. posse cum sequestre præscriptis verbis actione agi: vel, si is solvendo non sit, cum Titio de dolo: quæ distinctio vera esse videtur. §. 4. Et, si servum pignoratium noxæ mihi dederis per iudicem, & ita absolutus: de dolo teneris, si apparuerit esse eum pignori datum. Hæc de dolo actio noxalis erit: ideo Labeo quoque lib. 30. Prætoris Peregrini, scribit, de dolo actionem servi nomine, interdum de peculio, interdum noxalem dari: nam si ea res est, in quam dolus commissus est, ex qua de peculio daretur actio; & nunc in peculio dandam: si vero ea sit, ex qua noxalis; hoc quoque noxale futurum. §. 5. Merito *causæ cognitionem* Prætor inseruit: neque enim passim hæc actio indulgenda est. Nam ecce in primis, si modica summa sit,

10. PAULUS lib. 11. ad Edictum.
Id est, usque ad duos aureos:

11. ULPIANUS lib. 11. ad Edictum.
Non debet dari. §. 1. Quibusdam personis non dabitur: ut puta liberis vel libertis adversus parentes patronosve: cum sit famosa. † Sed nec humili adversus eum, qui dignitate excellit, debent dari: puta plebeio adversus Consularem receptæ auctoritatis; vel luxurioso, atque prodigo, aut alias vili adversus hominem vitæ emendatoris: & ita Labeo. Quid ergo (est)? in horum persona dicendum est, IN FACTUM verbis temperandam actionem dandam, ut *bonæ fidei* mentio fiat:

12. PAULUS lib. 11. ad Edictum.
Ne ex dolo suo lucentur.

13. ULPIANUS lib. 11. ad Edictum.
Heredibus tamen harum personarum, item adversus heredes de dolo actio erit danda. §. 1. Item in causæ cognitione versari Labeo ait, ne in pupillum de dolo detur actio, nisi forte nomine hereditario conveniatur. Ego arbitror, & ex suo dolo conveniendum, si proximus pubertati est: maxime si locupletior ex hoc factus est.

14. PAULUS lib. 11. ad Edictum.
Quid enim, si impetraverit a procuratore petitoris, ut ab eo absolveretur: vel si de tutore mentitus, pecuniam accepit: vel alia similia admisit, quæ non magnam machinationem exigunt?

15. ULPIANUS lib. 11. ad Edictum.
Sed & ex dolo tutoris, si factus est locupletior, puto in eum dandam actionem: sicut exceptio datur. §. 1. Sed, an in municipes de dolo detur actio, dubitatur. Et puto, ex suo quidem dolo non posse dari: quid enim municipes dolo facere possunt? sed si quid ad eos pervenit ex dolo eorum, qui res eorum administrant: puto dandam. De dolo autem decurionum in ipsos decuriones dabitur de dolo actio. §. 2. Item si quid ex dolo procuratoris ad dominum pervenit, datur in dominum de dolo actio, in quantum ad eum per-

venit: nam procurator ex dolo suo proculdubio tenetur. §. 3. In hac actione designari oportet, cuius dolo factum sit: quamvis, in metu non sit necesse.

16. PAULUS lib. 11. ad Edictum.

Item exigit Prætor, *Ut comprehendatur, quid dolo malo factum sit*. Scire enim debet actor, in qua re circumscriptus sit: nec in tanto crimine vagari.

17. ULPIANUS lib. 11. ad Edictum.

Si plures dolo fecerint, & unus restituerit: omnes liberantur: quod si unus, quanti ea res est, præstiterit: puto adhuc ceteros liberari. §. 1. Hæc actio in heredem, & ceteros successores datur, duntaxat de eo, quo ad eos pervenit.

18. PAULUS lib. 11. ad Edictum.

Arbitrio iudicis in hac quoque actione restitutio comprehenditur: & nisi fiat restitutio, sequitur condemnatio, quanti ea res est. † Ideo autem & hic, & in metus causa actione, certa quantitas non adjicitur: ut possit per contumaciam suam tanti reus condemnari, quanti actor in litem juraverit: sed officio iudicis debet in utraque actione, taxatione iurjurandum refrenari. §. 1. Non tamen semper in hoc iudicio arbitrio iudicis dandum est: quid enim si manifestum sit, restitui non posse? veluti si servus dolo malo traditus, defunctus sit, ideoque protinus condemnari debeat in id, quod inter sit actoris. §. 2. Si dominus proprietatis insulam, cuius usufructus legatus erat, incenderit: non est de dolo actio: quoniam aliæ ex hoc oriuntur actiones. §. 3. De eo, qui sciens commodasset pondera, ut venditor emptori merces adpenderet, Trebatius de dolo dabat actionem. Atquin si majora pondera commodavit, id quod amplius mercis datum est, repeti conditione potest: si minora, ut reliqua merx detur, ex empto agi potest: nisi si ea conditione merx venit, ut illis ponderibus traderetur: cum ille decipiendi causa adfirmasset, *se æqua pondera habere*. §. 4. Dolo cuius effectum est, ut lis temporibus legitimis transactis pereat: Trebatius ait de dolo dandum iudicium, non ut arbitrio iudicis (res) restituatur, sed ut tantum actor consequatur, quanti ejus interfuerit id non esse factum; ne aliter observantibus lex circumscribatur. §. 5. Si servum, quem tu mihi promiseras, alius occiderit: de dolo malo actionem in eum dandam plerique recte putant: quia tu a me liberatus sis: ideoque legis Aquiliæ actio tibi denegabitur.

19. PAPINIANUS lib. 37. Quæstionum.

Si fidejussor promissum animal, ante moram occiderit: de dolo actionem reddi adversus eum oportere, Neratius Priscus, & Julianus responderunt: quoniam debitore liberato, per consequentias ipse quoque dimittitur.

20. PAULUS lib. 11. ad Edictum.

Servus tuus, cum tibi deberet, nec solvendo esset, hortatu tuo pecuniam mutuam a me accepit, & tibi solvit: Labeo ait de dolo malo actionem in te dandam: quia nec de peculio utilis sit, cum in peculio nihil sit; nec in rem domini versum videatur, cum ob debitum dominus acceperit. §. 1.

§. 1. Si persuaseris mihi, nullam societatem tibi fuisse cum eo, cui heres sum, & ob id iudicio absolvi te passus sim: dandam mihi de dolo actionem Julianus scribit.

21. ULPIANUS lib. 11. ad Edictum.

Quod si, deferente me, juraveris, & absolutus sis; postea perjurium fuerit adprobatum: Labeo ait de dolo actionem in eum dandam: Pomponius autem per iurjurandum transactum videri. Quam sententiam & Marcellus lib. 8. Digestorum probat: stari enim religioni debet.

22. PAULUS lib. 11. ad Edictum.

Nam sufficit perjurii poena.

23. GAIUS lib. 4. ad Edictum provinciale.

Si legatarius, cui supra modum legis Falcidiae legatum est, heredi adhuc ignoranti substantiam hereditatis ultro jurando, vel quadam alia fallacia persuaserit, tanquam satis abundeque ad solida legata solvenda sufficiat hereditas; atque eo modo solida legata fuerit consecutus: datur de dolo actio.

24. ULPIANUS lib. 11. ad Edictum.

Si dolo acciderit ejus, qui verba faciebat pro eo, qui de libertate contendebat, quo minus praesente adversario secundum libertatem pronuncietur: puto statim de dolo dandam in eum actionem: quia semel pro libertate dictam sententiam retractari non oportet.

25. PAULUS lib. 11. ad Edictum.

Cum a te pecuniam peterem, eoque nomine iudicium acceptum est, falso mihi persuasisti, tanquam eam pecuniam servo meo, aut procuratori solvisses; eoque modo consecutus es, ut consentiente me absolvereris: quaerentibus nobis, an in te doli iudicium dari debeat; placuit de dolo actionem non dari: quia alio modo mihi succurri potest: nam ex integro agere possum; & si obijciatur exceptio rei iudicatae, replicatione jure uti potero.

26. GAIUS lib. 4. ad Edictum provinciale.

In heredem eatenus daturum se eam actionem Proconsul pollicetur, quatenus ad eum pervenerit: id est, quatenus ex ea re locupletior ad eum hereditas venerit;

27. PAULUS lib. 11. ad Edictum.

Dolo malo ejus factum est, quo minus pervenerit.

28. GAIUS lib. 4. ad Edictum provinciale.

Itaque si accepto lata sit tibi pecunia: omnimodo cum herede tuo agetur. At si res tibi tradita sit: si quidem mortuo te, ea res exitit, agetur cum herede tuo; si minus, non agetur. Sed utique in heredem perpetuo dabitur: quia non debet lucrari ex alieno damno. Cui conveniens est, ut & in ipso, qui dolo commiserit, in id, quod locupletior esset, perpetuo danda sit in factum actio.

29. PAULUS lib. 11. ad Edictum.

Sabinus putat, calculi ratione potius, quam maleficii, heredem conveniri: denique famosum non fieri: ideoque in perpetuum teneri oportere.

30. ULPIANUS lib. 11. ad Edictum.

Neque causae cognitio in heredis persona erit necessaria.

31. PROCULUS lib. 2. Epistularum.

Cum quis persuaserit familiae meae, ut de possessione decedat: possessio quidem non amittitur, sed de dolo malo iudicium in eum competit, si quid damni mihi accesserit.

32. SCAEVOIA lib. 2. Digestorum.

Filius legatum sibi servum per praeceptionem, rogatus manumittere post certum tempus, [postea] quam rationes ipsi, & coheredibus fratribus reddidisset; ante diem, & ante redditas rationes, ad libertatem vindicta manumittendo perduxerat: quaesitum est, an ex fideicommissio fratribus teneretur, ut rationes eorum pro portionibus redderet? Respondi, cum liberum fecisset, ex causa quidem fideicommissi non teneri: verum si ideo properasset manumittere, ne rationes fratribus redderet, posse de dolo actionem in eum exercere.

33. ULPIANUS lib. 4. Opinionum.

Rei, quam venalem possessor habebat, litem proprietatis adversarius movere coepit; & posteaquam opportunitatem emptoris, cui venundari potuit, peremit, destitit: placuit possessori hoc nomine actionem in factum cum sua indemnitate competere.

34. IDEM lib. 42. ad Sabinum.

Si cum mihi permisisses saxum ex fundo tuo eicere, vel cretam, vel arenam fodere; & sumptum in hanc rem fecerim, & non patiaris me tollere: nulla alia quam de dolo [malo] actio locum habebit.

35. IDEM lib. 30. ad Edictum.

Si quis tabulas testamenti apud se depositas, post mortem testatoris delevit, vel alio modo corruperit: heres scriptus habebit adversus eum actionem de dolo. Sed & his, quibus legata data sunt, [danda] erit de dolo actio.

36. MARCIANUS lib. 2. Regularum.

Si duo dolo malo fecerint, invicem de dolo non agent.

37. ULPIANUS lib. 44. ad Sabinum.

Quod venditor ut commendet dicit, sic habendum, quasi neque dictum, neque promissum est: si vero decipiendi emptoris causa dictum est: aequae sic habendum est, ut non nascatur adversus dictum promissumve actio, sed de dolo actio.

38. IDEM lib. 5. Opinionum.

Quidam debitor epistolam quasi a Titio mitti creditori suo effecit, ut ipse liberetur; hac epistola creditor deceptus, Aquiliana stipulatione, & acceptilatione liberavit debitorem: postea epistola falsa, vel inani reperta, creditor major quidem annis vigintiquinque de dolo habebit actionem; minor autem in integrum restituetur.

39. GAIUS lib. 27. ad Edictum provinciale.

Si te Titio obtuleris de ea re, quam non possideas, in hoc ut alius usucapiat, & iudicatum solvi satisdederis: quamvis absolutus sis, de dolo malo tamen teneberis: & ita Sabino placet.

40. FURIUS ANTHIANUS lib. 1.
ad Edictum.

IS, qui decepti aliquem, ut hereditatem non idoneam adiret, de dolo tenebitur: nisi fortasse (ipse) creditor erat, & solus erat: tunc enim sufficit contra eum doli mali exceptio.

TIT. IV.

DE MINORIBUS VIGINTIQUINQUE ANNIS.

1. ULPIANUS lib. 11. ad Edictum.

Hoc Edictum Prætor naturalem æquitatem secutus proposuit: quo tutelam minorum suscepit: nam cum inter omnes constet, fragile esse & infirmum huiusmodi ætatum consilium, & multis captionibus suppositum, multorum insidiis expositum: auxilium eis Prætor hoc Edicto pollicitus est, & adversus captiones opitulationem. §. 1. Prætor edicit: **QUOD CUM MINORE QUAM VIGINTIQUINQUE ANNIS NATU GESTUM ESSE DICETUR, UTI QUÆQUE RES ERIT, ANIMADVERTAM.** §. 2. Apparet minoribus annis vigintiquinque eum opem polliceri: nam post hoc tempus compleri virilem vigorem constat. §. 3. Et ideo hodie in hanc usque ætatem adulescentes curatorum auxilio reguntur: nec ante rei suæ administratio eis committi debet, quamvis bene rem suam gerentibus.

2. IDEM lib. 19. ad legem Juliam & Papiam.

Nec per liberos suos rem suam maturius a curatoribus recipiat: quod enim legibus caveatur, *Ut singuli anni per singulos liberos demittantur*, ad honores pertinere D. Severus ait, non ad rem suam recipiendam.

3. IDEM lib. 11. ad Edictum.

Denique Divus Severus, & Imperator noster huiusmodi Consulium, vel Præsidum decreta quasi ambitiosa esse interpretati sunt: ipsi autem perraro minoribus rerum suarum administrationem extra ordinem indulserunt: & eodem jure utimur. §. 1. Si quis cum minore contraxerit, & contractus inciderit in tempus quo major efficitur: utrum initium spectamus, an finem? & placeat (ut & est constitutum) si quis major factus comprobaverit, quod minor gesserat, restitutionem cessare. Unde illud non ineleganter Celsus Epistolarum lib. undec. & Digestorum sec. tractat, ex facto a Flavio Respecto Prætoris consultus: minor annis vigintiquinque, annos forte vigintiquatuor agens, iudicium tutelæ heredi tutoris dictaverat; mox factum, ut (non) finito iudicio, jam eo maiore effecto vigintiquinque annis, tutoris heres absolutus proponeretur; in integrum restitutio desiderabatur: Celsus igitur Respecto suavit, non facile hunc quondam minorem in integrum restitui; sed, si ei probaretur, calliditate adversarii id actum, ut maiore eo facto liberaretur: neque enim extremo, inquit, iudicii die videtur solum deceptus hic minor: sed totum hoc structum, ut maiore eo facto liberaretur. Idem tamen confitetur, si levior sit suspicio adversarii, quasi dolose versati, non debere hunc in integrum restitui. §. 2. Scio etiam illud aliquando inci-

diffe: minor vigintiquinque annis miscuerat se paternæ hereditati, majorque factus exegerat aliquid a debitoribus paternis; mox desiderabat restitui in integrum, quo magis abstineret paternæ hereditate; contradicebatur ei quasi major factus comprobasset, quod minori sibi placuit: putavimus tamen restituendum in integrum, initio inspecto. Idem puto, & si alienam adiit hereditatem. §. 3. Minorem autem vigintiquinque annis natu, videndum, an etiam diem natalis sui adhuc dicimus, ante horam, qua natus est, ut, si captus sit, restituatur: & cum nondum compleverit, ita erit dicendum, ut a momento in momentum tempus spectetur. Proinde & si bissexto natus est, five priore, five posteriore die, Celsus scripsit, nihil referre: nam id biduum pro uno die habetur, & posterior dies Kalendarum intercalatur. §. 4. Sed utrum solis patribus familiarum, an etiam filiis familiarum succurri debeat, videndum: movet dubitationem, quod, si quis dixerit etiam filiis familiarum in re peculiari subveniendum, efficiet, ut per eos etiam maioribus subveniatur, id est, patribus eorum: quod nequaquam fuit Prætori propositum: Prætor enim minoribus auxilium promisit, non maioribus. † Ego autem verissimam arbitror sententiam existimantium, filium familias minorem annis in integrum restitui posse ex his solis causis, quæ ipsius intersint: puta, si sit obligatus. Proinde si iussu patris obligatus sit: pater utique poterit in solidum conveniri; filius autem (cum & ipse possit vel in potestate manens conveniri, vel etiam emancipatus, vel exheredatus, in id, quod facere potest: & quidem in potestate manens, etiam invito patre ex condemnatione conveniri) auxilium impetrare debet, si ipse conveniatur. † Sed an hoc auxilium patri quoque profit, ut solet interdum fideiussori ejus prodesse, videamus: & non puto [profuturum.] Si igitur filius conveniatur, postulet auxilium: si patrem conveniat creditor, auxilium cessat, excepta mutui dilatione: in hanc enim, si iussu patris mutuum pecuniam accepit, non adjuvatur. Proinde & si sine iussu patris contraxit, & captus est: si quidem pater de peculio conveniatur, filius non erit restituendus; si filius conveniatur, poterit restitui: nec eo movemur, quasi intersit filii peculium habere: magis enim patris, quam filii interest: licet aliquo casu ad filium peculium spectet; ut puta si patris ejus bona a fisco propter debitum occupata sunt; nam peculium ei ex Constitutione Claudii separatur. §. 5. Ergo etiam filiam familias in dote captam, dum patri consentit stipulanti dotem non statim quam dedit, vel adhibenti aliquem, qui dotem stipularetur, puto restituendam: quoniam dos ipsius filiæ proprium patrimonium est. §. 6. Si quis minor vigintiquinque annis adrogandum se dedit, & in ipsa adrogatione se circumventum dicat, (finge enim a prædone eum hominem locupletem adrogatum): dico debere eum audiri in integrum se restituentem. §. 7. Si quid minori fuerit filio familias legatum post mortem patris, vel fideicommissum relictum; & captus est, forte dum consentit patri paciscenti, ne legatum peteretur;

retur: potest dici, in integrum restituendum: quoniam ipsius interest, propter spem Legati, quod ei post mortem patris competit. Sed & si ei legatum sit aliquid, quod personae ejus cohaeret; puta jus militiae: dicendum est, posse eum restitui in integrum: interfuit enim ejus non capi, cum hanc patri non acquireret, sed ipse haberet. §. 8. Et si heres sit institutus, si a patre in diebus centum sit emancipatus; mox patrem debuerit certiorare, nec fecerit [cum posset], qui eum emancipasset, si cognovisset: dicendum erit, posse eum restitui in integrum, parato patre eum emancipare. §. 9. Pomponius adjicit, ex his causis ex quibus in re peculiari filiusfamilias restituantur, posse & patrem, quasi heredem, nomine filii, post obitum ejus, impetrare cognitionem. §. 10. Si autem filiusfamilias sit, qui castrense peculium habeat: proculdubio ex his, quae ad castrense peculium spectant, in integrum restituendus erit, quasi in proprio patrimonio captus. §. 11. Servus autem minor annis vigintiquinque nullo modo restitui poterit: quoniam domini persona spectatur, qui sibi debet imputare, cur minori rem commisit. Quare & si per impuberem contraxerit, idem erit dicendum, ut & Marcellus lib. 11. Digestorum scribit. † Et si forte libera peculii administratio minori servo sit concessa, major dominus ex hac causa non restituetur.

4. AFRICANUS lib. 7. Quaestionum.

ET enim quodcumque servus ita gerit, voluntate domini gerere intelligendus est: & magis hoc apparebit, si aut de institoria actione quaeratur, aut si proponatur majorem annis vigintiquinque negotium aliquod gerendum minori mundasse, & illum in ea re deceptum esse.

5. ULPIANUS lib. 11. ad Edictum.

SI tamen is servus fuit, cui fideicommissaria libertas debebatur praesens; & fuit captus, cum re mora ei sit: poterit dici, Praetorem ei succurrere oportere.

6. IDEM lib. 10. ad Edictum.

MINORIBUS vigintiquinque annis subvenitur per in integrum restitutionem, non solum cum de bonis eorum aliquid minuitur; sed etiam cum interfuit ipsorum litibus & sumptibus non vexari.

7. IDEM lib. 11. ad Edictum.

ALIT PRATOR, GESTUM ESSE DICETUR. Gestum sic accipimus, qualiterqualiter: sive contractus sit, sive quid aliud contigit. §. 1. Proinde si emit aliquid, si vendidit, si societatem coit, si mutuam pecuniam accepit, & captus est: ei succurretur. §. 2. Sed & si ei pecunia a debitore paterno soluta sit, vel proprio, & hanc perdidit: dicendum est ei subveniri, quasi gestum sit cum eo. Et ideo si minor conveniat debitorem, adhibere debet curatores, ut ei solvatur pecunia: ceterum non ei compelleretur solvere. Sed hodie solet pecunia in aedem deponi (ut Pomponius lib. XXVIII. scribit): ne vel debitor ultra usuris oneretur, vel creditor minor perdat pecuniam: aut curatoribus solvi, si sunt. Permittitur etiam, ex Constitutione Principum, debitori, compellere adolescentem ad petendos sibi curatores. Quid tamen si Praetor decernat solvendam pecuniam mi-

nori sine curatoribus, & solverit: an possit esse securus, dubitari potest. Puto autem, si allegans minorem esse, compulsus sit ad solutionem, nihil ei imputandum: nisi forte, quasi adversus injuriam appellandum quis ei putet. Sed credo Praetorem, hunc minorem in integrum restitui volentem, auditurum non esse. §. 3. Non solum autem in his ei succurritur, sed etiam in interventionibus: ut puta si fidejussorio nomine se vel rem suam obligavit. Pomponius autem videtur adquiescere distinguentibus, arbiter ad fidejussores probandos constitutus eum probavit, an vero ipse adversarius? Mihi autem, semper succurrendum videtur, si minor sit, & se circumventum doceat. §. 4. Sed & in judiciis subvenitur: sive dum agit, sive dum convenitur, captus sit. §. 5. Sed et si hereditatem minor adiit minus lucrosam: succurritur ei, ut se possit abstinere: nam & hic acceptus est. Idem & in bonorum possessione, vel alia successione. † Non solum autem filius, qui se miscuit paternae hereditati, sed & si aliquis sit ex necessariis minor annis, simili modo restitutionem impetrabit: veluti si servus sit cum libertate institutus: dicendum enim erit, si se miscuit, posse ei subveniri aetatis beneficio, ut habebat bonorum suorum separationem. Plane, qui post aditam hereditatem restituitur, debet praestare, si quid ex hereditate in rem ejus pervenit, nec perit per aetatis imbecillitatem. §. 6. Hodie, certo jure utimur, ut & in lucro minoribus succuratur. §. 7. Pomponius quoque lib. 28. scribit: Et si sine dolo cujusquam legatum repudiaverit, vel in optionis legato captus sit, dum elegit deterio-rem; vel si duas res promiserit, illam aut illam, & pretiosiores dederit: debere subveniri: [& subveniendum est.] §. 8. Quaesitum est, ex eo, quod in lucro quoque minoribus subveniendum dicitur, si res ejus venierit, & existat qui plus liceatur: an in integrum propter lucrum restituendus sit? & cottidie Praetores eos restitunt, ut rursus admittatur licitatio. Idem faciunt [&] in his rebus, quae servari eis debent. Quod, circumspicte erit faciendum. Ceterum nemo accedet ad emptionem rerum pupillarium, nec si bona fide distrahantur. Et districte probandum est, in rebus, quae fortuitis casibus subjectae sunt, non esse minori adversus emptorem succurrendum: nisi aut sordes, aut evidens gratia tutorum sive curatorum doceatur. §. 9. Restitutus autem, cum se hereditati misceat, vel eam adeat quam repudiavit, rursus restitui poterit ut se abstineat: & hoc & rescriptum & responsum est. §. 10. Sed quod Papinianus lib. 2. Responsum ait, minori substitutum servum necessarium, repudiante quidem hereditatem minore, necessarium fore; & si fuerit restitutus minor, liberum nihilominus remanere; si autem prius minor adiit hereditatem, & mox abstentus est, substitutum pupillo servum cum libertate, non posse heredem existere, neque liberum esse: non per omnia verum est: nam si non est solvendo hereditas abstinente se herede, & D. Pius rescripsit, & Imperator noster, & quidem in extraneo pupillo, locum fore necessario substituto: & quod ait, LIBERUM MANERE, tale

tale est, quasi non [&] heres maneat, cum pupillus impetrat restitutionem, posteaquam ab-
stentus est: cum enim pupillus heres non fiat, sed
utiles actiones habeat, sine dubio heres manebit,
qui semel extitit. §. 11. Item si non provoca-
vit intra diem, subvenitur, ut provocet: finge
enim hoc desiderare. §. 12. Item & in eremodi-
ciis ei subvenitur. Constat autem, omnis ætatis
hominibus restorationem eremodicii præstari, si
se doceant ex justa causa abfuisse.

8. HERMOGENIANUS lib. 1. Juris
Epitomarum.

Minor, etiam si quasi contumax condemna-
tus sit, in integrum restitutionis auxilium im-
plorabit.

9. ULPIANUS lib. 11. ad Edictum.

Si ex causa iudicati pignora minoris capta sunt,
& distracta; mox restitutus sit adversus sen-
tentiam Præsidis, vel procuratoris Cæsaris: viden-
dum, an ea revocari debeant, quæ distracta sunt:
nam illud certum est, pecuniam ex causa iudicati
solutam ei restituendam: sed interest ipsius, cor-
pora potius habere: [&] puto interdum permit-
tendum, id est, si grande damnum sit minoris. §. 1.
In dotis quoque modo mulieri subvenitur, si ultra
vires patrimonii, vel totum patrimonium circum-
scripta in dotem dedit. §. 2. Nunc videndum,
minoribus utrum in contractibus captis dantaxat
subveniat, an etiam delinquentibus: ut puta do-
lo aliquid minor fecit in re deposita, vel commo-
data, vel alias in contractu; an ei subveniat, si
nihil ad eum pervenit? Et placet, in delictis mino-
ribus non subveniri: nec hic itaque subvenietur.
[Nam & si furtum fecit; vel damnum injuria de-
dit: non ei subvenietur.] † Sed si, cum ex damno
dato confiteri possit, ne dupli teneatur, maluit ne-
gare: in hoc solum restituendus sit, ut pro con-
fesso habeatur. † Ergo & si potuit pro fure
damnum decidere magis quam actionem dupli vel
quadrupli pati, ei subvenietur. §. 3. Si mulier,
cum culpa divertisset, velit sibi subveniri; vel si
maritus: puto restitutionem non habendam: est
enim delictum non modicum: nam [&] si adul-
terium minor commisit, ei non subvenitur. §. 4.
Papinianus ait, Si major annis viginti, minor vi-
ginti quinque, se in servitutem venire patiat, [id
est, si pretium participatus est]: non solere resti-
tui: sed hoc merito: quoniam res nec capit re-
stitutionem, cum statum mutat. §. 5. Si in com-
missum incidisse vectigalis dicatur, erit in inte-
grum restitutio. Quod sic erit accipiendum, si
non dolus ipsorum interveniat: cæterum, cessab-
it restitutio. §. 6. Adversus libertatem quoque
minori a Prætoris subveniri, impossibile est:

10. PAULUS lib. 11. ad Edictum.

Nisi ex magna causa hoc a Principe fuerit con-
secutus.

11. ULPIANUS lib. 11. ad Edictum.

Verum vel de dolo, vel utilis actio erit in id,
quod minoris interfuit, non manumitti: pro-
inde quicquid hic haberet, si non manumississet,
id ei nunc præstabitur. † Sed & nomine earum
rerum, quas dominicas servus, manumissus suppri-
mebat, competunt adversus eum actiones ad exhi-

bendum, & furti, & condictio: videlicet quoni-
am & manumissus eas contrectabat. Cæterum ex
delicto in servitute facto, domino adversus eum
post libertatem actio non competit. Et hoc re-
scripto Divi Severi continetur. §. 1. Quid, si
minor viginti quinque annis, major viginti, hac
lege se vendiderit, ut manumittatur? (ideo pro-
posui majorem viginti, quoniam & Scævola scri-
bit lib. 14. Quæstionum.) Et magis est, ut sen-
tentia Constitutionis Divi Marci & Aufidium
Victorinum, hunc, [id est, minorem viginti annis]
non complectatur: Quare videndum, an majori
viginti annis subveniat? & si quidem ante de-
sideret, quam libertas competat, audietur: sin vero
postea, non possit. † Item quæri potest, si is, qui
emit hac lege, minor sit: an restitui possit? Et
si quidem nondum libertas competit, erit dicen-
dum, posse ei subveniri: sin vero posteaquam dies
venit, voluntas majoris venditoris libertatem im-
ponit. §. 2. Ex facto quæsitum est: adolescen-
tes quidam acceperant curatorem Salvianum
quendam nomine: hic, cum curam administrasset,
beneficio Principis Urbicam procuratorem erat
adeptus, & apud Prætorem se a cura adolescenti-
um excusaverat, absentibus eis: adolescentes
adierant Prætorem, desiderantes in integrum ad-
versus eum restitui, quod esset contra Constitutio-
nes excusatus: (cum enim susceptam tutelam non
alii soleant deponere, quam qui trans mare Rei-
publicæ causa absunt; vel hi, qui circa Principem
sunt occupati, ut in Consiliarii Menandri Arrii
persona est indultum; meruisset autem Salvianus
excusationem: adolescentes, quasi capti, in in-
tegrum restitui a Prætoris desideraverant: Aetius
Severus, quia dubitabat, ad Imperatorem Severum
retulit: Ad quam consultationem successoris ejus
Benidio Quieto rescripsit, Nullas partes esse
Prætoris: neque enim contractum proponi cum
minore annis viginti quinque: sed principes inter-
venire, & reducere hunc ad administrationem, qui
perperam esset a Prætoris excusatus. §. 3. Sci-
endum est autem, non passim minoribus subveniri,
sed causa cognita, si capti esse proponantur. §. 4.
Item non restituetur, qui sobrie rem suam admini-
strans, occasione damni non inconsulte accidentis,
sed fato, velit restitui: nec enim eventus damni
restitutionem indulget, sed consulta facilitas: &
ita Pomponius lib. 28. scripsit. † Unde Mar-
cellus apud Julianum notat, si minor sibi servum
necessarium comparaverit, mox decesserit: non
debere eum restitui: neque enim captus est emen-
do sibi rem pernecessariam, licet mortalem. §. 5.
Si locupletis heres extitit, & subito hereditas
lapsa sit (puta prædia fuerunt, quæ chasmate perie-
runt, insulæ exultæ sunt, servi fugerunt, aut deces-
serunt: Julianus quidem lib. 46. sic loquitur,
quasi possit minor in integrum restitui: Marcel-
lus autem apud Julianum notat, cessare in integrum
restitutionem: neque enim ætatis lubrico captus
est adeundo locupletem hereditatem: & quod
fato contingit, cuius patrifamilias, quamvis dili-
gentissimo, possit contingere. † Sed hæc res ad-
ferre potest restitutionem minori, si adiit heredi-
tatem, in qua res erant multæ mortales, vel prædia
urbana,

urbana, æs autem alienum grave: quod non prospexit posse evenire ut demorianur mancipia, prædiant: vel quod non cito distraxerit hæc, quæ multis casibus obnoxia sunt. §. 6. Item quaeritur, si minor adversus minorem restitui desiderat, an sit audiendus? Et Pomponius simpliciter scribit, non restituendum. Puto autem inspicendum a Prætoribus, quis captus sit: proinde si ambo capti sunt, verbi gratia minor minori pecuniam dedit, & ille perdidit: melior est causa secundum Pomponium ejus qui accepit, & [vel] dilapidavit, vel perdidit. §. 7. Plane si minor annis cum filiofamilias majorem contraxerit: & Julianus lib. 4. Digestorum, & Marcellus lib. 2. Digestorum scribit, posse in integrum restitui; ut magis ætatis ratio, quam Senatusconsulti habeatur.

12. GAIUS lib. 4. ad Edictum provinciale.

Si apud minorem mulier pro alio intercesserit, non est ei actio in mulierem danda: sed perinde atque ceteri, per exceptionem summoveari debet: scilicet, quia communi jure in priorem debitorem ei actio restituitur. Hæc, si solvendo sit prior debitor: alioquin mulier non utetur Senatusconsulti auxilio.

13. ULPIANUS lib. 11. ad Edictum.

In causæ cognitione versabitur, utrum soli ei succurrendum sit, an etiam his, qui pro eo obligati sunt: utputa fidejussoribus. Itaque si cum scirem minorem, & ei fidem non haberem, tu fidejusseris pro eo: non est æquum, fidejussori in necem meam subveniri; sed potius ipsi deneganda erit mandati actio. In summa, perpendendum erit Prætori, cui potius subveniat, utrum creditori, an fidejussori: nam minor captus neutri tenebitur. Facilius in mandatore dicendum erit, non debere ei subvenire: hic enim velut adfirmator fuit & suasor, ut cum minore contraheretur. † Unde tractari potest: minor in integrum restitutionem utrum adversus creditorem, an & adversus fidejussorem implorare debeat? Et puto tutius, adversus utrumque. Causa enim cognita, & præsentibus adversariis, vel si contumaciam defuerit, in integrum restitutiones perpendendæ sunt. §. 1. Interdum autem restitutio & in rem datur minori, id est, adversus rei ejus possessorem, licet cum eo non sit contractum: utputa rem a minore emisisti, & alii vendidisti: potest desiderare interdum adversus possessorem restitui, ne rem suam perdat, vel re sua careat: & hoc vel cognitione Prætoris, vel rescissa alienatione, dato in rem iudicio. Pomponius quoque libro vicesimo octavo scribit, Labeonem existimasse, si minor viginti quinque annis fundum vendidit, & tradidit, si emptor rursus eum alienavit: siquidem emptor sequens scit rem ita gestam, restitutionem adversus eum faciendam: si ignoravit, & prior emptor solvendo esset, non esse faciendam; sin vero non esset solvendo, æquius esse minori succurri etiam adversus ignorantem, quamvis bona fide emptor est.

14. PAULUS lib. 11. ad Edictum.

Plane quamdiu is, qui a minore rem accepit, aut heres ejus idoneus sit: nihil novi constituen-

dum est in eum, qui rem bona fide emerit: idque & Pomponius scribit.

15. GAIUS lib. 4. ad Edictum provinciale.

Sed ubi restitutio datur, posterior emptor reverti ad auctorem suum poterit. Per plures quoque personas si emptio ambulaverit, idem juris erit.

16. ULPIANUS lib. 11. ad Edictum.

In causæ cognitione etiam hoc versabitur, num forte alia actio possit competere citra in integrum restitutionem. Nam si communi auxilio, & mero jure munitus sit, non debet ei tribui extraordinarium auxilium: utputa cum pupillo contractum est sine tutoris auctoritate, nec locupletior factus est. §. 1. Item relatum est apud Labeonem, si minor circumscriptus societatem coierit, vel [etiam] donationis causa, nullam esse societatem nec inter majores quidem: & ideo cessare partes Prætoris. Idem & Osius respondit: satis enim ipso jure munitus est. §. 2. Pomponius quoque refert lib. 28. cum quidam heres rogatus esset fratris filiae complures res dare ea conditione, ut, si sine liberis decessisset, restitueret eas heredi; & hæc defuncto herede, heredi ejus cavisset, se restitutam: Aristonem putasse, in integrum restituendam. Sed & illud Pomponius adjicit, quod potuit incerti condici hæc cautio, etiam a majore: non enim ipso jure, sed per conditionem munitus est. §. 3. Et generaliter probandum est, ubi contractus non valet, pro certo Prætoribus se non debere interponere. §. 4. Idem Pomponius ait, in pretio emptionis & venditionis naturaliter licere contrahentibus se circumvenire. §. 5. Nunc videndum, Qui in integrum restituere possunt? Et tam Præfectus Urbi, quam alii magistratus pro jurisdictione sua restituere in integrum possunt, tam in aliis causis, quam contra sententiam suam.

27. HERMOGENIANUS lib. 1. Juris Epitomarum.

Præfecti etiam prætorio ex sua sententia in integrum possunt restituere: quamvis appellari ab his non possit. Hæc idcirco tam varie, quia appellatio quidem iniquitatis sententiæ querelam: in integrum vero restitutio erroris proprii veniæ petitionem, vel adversarii circumventionis allegationem continet.

18. ULPIANUS lib. 11. ad Edictum.

Minor autem magistratus contra sententiam majorem non restituit. §. 1. Sin autem Princeps sententiam dixit: perraro solet permittere restitutionem, & induci in auditorium suum eum, qui per infirmitatem ætatis captum se dicat, dum ea, quæ pro causa sunt dicta, non allegat, vel ab Advocatis proditum queratur. Denique Glabronem Acilium Divus Severus & imperator Antoninus non audierunt, incolorate restitui desiderantem adversus fratrem post speciem in auditorio eorum finitam. §. 2. Sed & Percennio Severo contra res his judicatas in integrum restitui, Divus Severus & Imperator Antoninus permiserunt in auditorio suo examinari. §. 3. Idem Imperator Licennio Frontoni rescripsit, insolitum esse, post sententiam vice sua ex appellatione dictam, alium

in integrum restitutionem tribuere, nisi solum Principem. §. 4. Sed & si ab Imperatore iudex datus cognoscat, restitutio ab alio, nisi a Principe, qui iudicem destinavit, non fiet. §. 5. Non solum autem minoribus, verum successoribus quoque minorum datur in integrum restitutio, etsi sint ipsi maiores.

19. IDEM lib. 13. ad Edictum.

Interdum tamen successori plus quam annum dabimus, ut est Edicto expressum: si forte ætas ipsius subveniat. Nam post annum vicesimum-quintum habebit legitimum tempus: hoc enim ipso deceptus videtur, quod cum posset restituere intra tempus statutum ex persona defuncti, hoc non fecit. † Plane, si defunctus ad in integrum restitutionem modicum tempus ex anno utili habuit, huic heredi minori post annum vicesimum-quintum completum, non totum statutum tempus dabimus ad in integrum restitutionem, sed id dumtaxat tempus, quod habuit is, cui heres extitit.

20. IDEM lib. 11. ad Edictum.

Papinianus lib. 11. Responsum ait, exuli reverso non debere prorogari tempus in integrum restitutionis statutum, quia absuit: cum potuerit adire Prætorum per procuratorem: nec dixit, *vel Præsidentem, ubi erat.* † Sed, quod idem dicit, & indignum esse propter irrogatam poenam: non recte. Quid enim commune habet delictum cum venia ætatis? §. 1. Si quis tamen major vigintiquinque annis intra tempus restitutionis statutum contestatus postea destiterit, nihil ei proficit ad in integrum restitutionem contestatio: ut est sapissime rescriptum.

21. IDEM lib. 10. ad Edictum.

Destitisse autem is videtur, non qui distulit, sed qui liti renunciavit in totum.

22. IDEM lib. 11. ad Edictum.

In integrum vero restitutione postulata adversus aditionem a minore factam, si quid legatis expensum est, vel pretia eorum, qui ad libertatem aditione ejus pervenerunt, a minore refundenda non sunt: Quemadmodum per contrarium, cum minor restituitur ad adeundam hereditatem, quæ antea gesta erunt per curatorem bonorum decreto Prætoris ad distrahenda bona secundum juris formam constitutum, rata esse habenda, Calpurnio Flacco Severus & Antoninus rescripserunt.

23. PAULUS lib. 11. ad Edictum.

Cum mandatu patris filiusfamilias res administraret, non habet beneficium restitutionis: nam & si alius ei mandasset, non succurreretur: cum eo modo majori potius consuleretur, cujus damno res sit cessura. † Sed si eventu damnum minor passurus sit, quia, quod præstiterit, servare ab eo, cujus negotia gessit, non potest, quia is non erit solvendo: sine dubio Prætor interveniet. † Si [autem] ipse dominus minor sit, procurator vero majoris ætatis: non potest facile dominus audiri, nisi si mandatu ejus gestum erit, nec a procuratore servari res possit. Ergo & si procurator nomine minor circumscriptus sit, imputari debet hoc domino, qui tali commisit sua negotia. Idque & Marcello placet.

24. PAULUS lib. 1. Sententiarum.

Quod si minor sua sponte negotiis majoris intervenierit: restituendus erit, ne majori damnum accidat: quod si hoc facere recusaverit, tunc si conventus fuerit negotiorum gestorum, adversus hanc actionem non restituitur: sed compellendus est sic [ei] cedere auxilium in integrum restitutionis, ut procuratorem eum in rem suam faciat: ut possit per hunc modum damnum sibi propter minorem contingens resarcire. §. 1. Non semper autem ea, quæ cum minoribus geruntur, rescindenda sunt, sed ad bonum & æquum redigenda sunt: ne magno incommodo hujus ætatis homines adficiantur, nemine cum his contrahente, & quodammodo commercio eis interdiceretur. Itaque nisi aut manifesta circumscriptio sit, aut tam negligenter in ea causa versati sunt, Prætor interponere se non debet. §. 2. Scævola noster agebat, si quis juvenili levitate ductus, omiserit, vel repudiaverit hereditatem, vel bonorum possessionem: siquidem omnia in integro sint, omnimodo audiendus est; si vero jam distracta hereditate, & negotiis finitis, ad paratam pecuniam laboribus substituti veniat, repellendus est; multoque parcius ex hac causa heredem minoris restituendum esse. §. 3. Si servus, vel filiusfamilias minorem circumscripserit, pater, dominusve, quod ad eum pervenerit, restituere jubendus est; quod non pervenerit, ex peculio eorum præstare: si ex neutro satisfiet, & dolus servi intervenierit, aut verberibus castigandus, aut noxæ dandus erit. §. 4. Sed [et] si filiusfamilias hoc fecit, ob dolum suum condemnabitur. † Restitutio autem ita facienda est, ut unusquisque in integrum jus suum recipiat. † Itaque si in vendendo fundo circumscriptus restituetur, jubeat Prætor, *emptorem fundum cum fructibus reddere & pretium recipere*: nisi si tunc dederit, cum eum perditurum non ignoraret; sicuti facit in ea pecunia, quæ ei consumpturo creditur. Sed parcius in venditione: quia æs alienum ei solvitur, quod facere necesse est; credere autem non est necesse. Nam & si origo contractus ita constitit, ut infirmanda sit: si tamen necesse fuit pretium solvi, non omnimodo emptor damno adficiendum est. §. 5. Ex hoc Edicto nulla propria actio vel cautio proficiscitur: totum enim hoc pendet ex Prætoris cognitione.

25. GAIUS lib. 4. ad Edictum provinciale.

Illud nullum habet dubitationem, quin, minor si non debitum solverit ex ea causa, ex qua jure civili repetitio non est danda, sit ei utilis actio ad repetendum: cum & majoribus vigintiquinque annis iustis ex causis dari solet repetitio. §. 1. Si talis interveniat juvenis, cui præstanda sit restitutio: ipso postulante præstari debet, aut procuratore ejus, cui id ipsum nominatim mandatum sit: qui vero generale mandatum de universis negotiis gerendis alleget, non debet audiri.

26. PAULUS lib. 11. ad Edictum.

Quod si de speciali mandatu dubitetur, cum restitutio postuletur, interposita stipulatione *ratam rem dominum habiturum*, rei potest mederi

deri. §. 1. Quod si is, qui circumscriptisse dicitur, ab sit, defensor ejus satis judicatum solvi dare debet.

27. GAIUS lib. 4. ad Edictum provinciale.

Patri pro filio omnimodo præstanda restitutio est, licet filius restitui nolit: quia patris periculum agitur, qui de peculio tenetur. Ex quo apparet, ceteros agnatos vel adfines alterius esse conditionis: nec aliter audiri oportere, quam si ex voluntate adolescentis postulent; aut ejus vitæ sit iste adolescens, ut merito etiam bonis ei debeat interdici. §. 1. Si pecuniam, quam mutnam minor accepit, dissipavit: denegare debet Proconsul creditori adversus eum actionem: quod si egenti minor crediderit: ulterius procedendum non est, quam ut jubeatur juvenis actionibus suis, quas habet adversus eum, cui ipse credidisset, cedere creditori suo, † Prædium quoque si ex ea pecunia pluris, quam oporteret, emit: ita temperanda res erit, ut jubeatur venditor reddito pretio recipere prædium; ita ut sine alterius damno etiam creditor a juvene suum consequatur. Ex quo scilicet simul intelligimus, quid observari oporteat, si sua pecunia pluris, quam oportet, emerit: ut tamen hoc, & superiore casu venditor, qui pretium reddidit, etiam usuras, quas ex ea pecunia percepit, aut percipere potuit, reddat; & fructus, quibus locupletior factus est juvenis, recipiat. Item ex diverso, si minore pretio, quam oportet, vendiderit adolescens: emptor quidem juberi debet prædia cum fructibus restituere, juvenis autem eatenus ex pretio reddere, quatenus ex ea pecunia locupletior est. §. 2. Si minor annis vigintiquinque sine causa debitori acceptum tulerit: non solum in ipsum, sed & in fidejussores, & in pignora actio restitui debet. Et, si ex duobus reis alteri acceptum tulerit, in utrumque restituenda est actio. §. 3. Ex hoc intelligimus, si damnosam sibi novationem fecerit, forte si ab idoneo debitore ad inopem novandi causa transtulerit obligationem: oportere eum in priorem debitorem restitui. §. 4. Adversus eos quoque restitutio præstanda est, quorum de dolo agere non permittitur: nisi quædam personæ speciali lege exceptæ sint.

28. CELSUS lib. 2. Digestorum.

Cum minor [quam] quinque & viginti annis, adversus eum, cum quo tutelæ egit, restituitur, non ideo tutori contrarium tutelæ judicium restituendum est.

29. MODESTINUS lib. 2. Responsorum.

Etiam si patre, eodemque tutore, auctore, pupillus captus probari possit: curatorem postea ei datum, nomine ipsius in integrum restitutionem postulare non prohiberi. §. 1. Ex causa curationis condemnata pupilla, adversus unum caput sententiæ restitui volebat; [&] quia videbatur in cæteris litis speciebus relevata fuisse, actor major ætate, qui adquievit tunc temporis sententiæ, dicebat totam debere litem restaurare: Herennius Modestinus respondit, si species, in qua pupilla in integrum restitui desiderat, cæteris speciebus

non cohæret, nihil proponi, cur a tota sententiæ recedi actor postulans audiendus sit. §. 2. Si hereditate patris, ætatis beneficio in integrum restitutus, abstinuit se, nemine de creditoribus paternis præsentem, vel ad agendum a Præsede evocato: an ea restitutio recte facta videatur, quæritur. Herennius Modestinus respondit, cum non evocatis creditoribus, in integrum restitutionis decretum interpositum proponatur, minime id creditoribus præjudicasse.

30. PAPINIANUS lib. 3. Quæstionum.

Si filius emancipatus, contra tabulas non accepta possessione, post inchoatam restitutionis quæstionem, legatum ex testamento patris major vigintiquinque annis petisset: liti renunciare videtur: cum & si bonorum possessionis tempus largiretur, electo judicio defuncti, repudiatum beneficium Prætoris existimaretur.

31. IDEM lib. 9. Responsorum.

Si mulier, postquam heres extitit, propter ætatem abstinendi causa, in integrum restituta fuerit: servos hereditarios ex fideicommissum ab ea recte manumissos, retinere libertatem respondi: nec erunt cogendi viginti aureos pro libertate retinenda dependere, quam jure optimo consecuti videntur. Nam & si quidam ex creditoribus pecuniam suam ante restitutionem ab ea receperassent, cæterorum querela contra eos, qui acceperunt, ut pecunia communicetur, non admittitur.

32. PAULUS lib. 1. Quæstionum.

Minor vigintiquinque annis, adito Præsede, ex aspectu corporis falso probavit perfectam ætatem: curatores, cum intellexissent esse minorem, perseveraverunt in administratione: medio tempore, post probatam ætatem, ante impletum vicesimum quintum annum solutæ sunt adolescenti pecuniæ debitæ, easque male consumpsit. Quæro, cujus sit periculum? & quid si curatores quoque in eodem errore perseverassent, [ut putarent majorem esse, & abstinuissent se ab administratione,] curationem etiam restituissent; an periculum temporis, quod post probatam ætatem cessit, ad eos pertineat? Respondi: Hi, qui debita exsolverunt, liberati jure ipso, non debent iterum conveniri. † Plane, curatores, qui scientes eum minorem esse, perseveraverunt in eodem officio, non debuerunt eum pati accipere pecunias debitas: & debebunt hoc nomine conveniri. Quod si & ipsi decreto Præsidis crediderunt, & administrare cessaverunt, vel etiam rationem reddiderunt: similes sunt cæteris debitoribus: ideoque non conveniuntur.

33. ABURNIUS VALENS lib. 6. Fideicommissorum.

Si minor vigintiquinque annis servum suum, qui pluris, quam in testamento, ei legatum sit, manumittere rogatus fuerit, & legatum acceperit: non cogendum præstare libertatem, si legatum reddere paratus sit, Julianus respondit: ut quemadmodum majoribus liberum sit non accipere, si nolint manumittere, sic hic reddenti legatum necessitas manumittendi remittatur.

34. PAULUS lib. 1. Sententiarum.

Si minor vigintiquinque annis filiofamilias minori pecuniam credidit, melior est causa consummentis: nisi locupletior ex hoc inveniat litis contestata tempore is qui accepit. §. 1. Minores, si in iudicem compromiserunt, & tutore auctore stipulati sunt: integri restitutionem adversus talem obligationem jure desiderant.

35. HERMOGENIANUS lib. 1. Juris Epitomarum.

Si in emptionem penes se collatam minor adjunctione ab alio superetur: implorans in integrum restitutionem audietur, si ejus interesse emptam ab eo rem fuisse adprobetur; veluti quod majorum ejus fuisset: [ita] tamen, ut id, quod ex licitatione accessit, ipse offerat venditori.

36. PAULUS lib. 5. Sententiarum.

Minor vigintiquinque annis omissam allegationem per in integrum restitutionis auxilium repetere potest.

37. TRYPHONINUS lib. 3. Disputationum.

Auxilium in integrum restitutionis executionibus poenarum paratum non est: ideoque injuriarum iudicium semel omissum repeti non potest. §. 1. Sed [&] in sexaginta diebus praeteritis, in quibus jure mariti sine calumnia vir accusare mulierem adulterii potest, denegatur ei in integrum restitutio: quod jus omissum si nunc repetere vult, quid aliud, quam delicti veniam, id est, calumniae, deprecatur? & cum neque in delictis, neque in calumniatoribus Praetorem succurrere oportere certi juris sit, cessabit in integrum restitutio. † In delictis autem minor annis vigintiquinque non meretur in integrum restitutionem; utique atrocioribus: nisi quatenus interdum miseriae aetatis ad mediocrem poenam iudicem prodaxerit. † Sed, ut ad legis Juliae de adulteriis coercendis praeccepta veniamus, utique nulla deprecatio adulterii poenae est, si se minor annis adulterum fateatur. † Dixi nec si quid eorum commiserit, quae pro adulterio eadem lex punit: veluti si adulterii damnatam sciens uxorem duxerit; aut in adulterio deprehensam uxorem non dimiserit, quaestumve de adulterio uxoris fecerit, pretiumve pro comperto stupro acceperit, aut domum praebuerit ad stuprum adulteriumve in eam committendum: & non sit aetatis excusatio adversus praeccepta legum ei, qui dum leges invocat, contra eas committit.

38. PAULUS lib. 1. Decretorum.

Amilius Larianus ab Obinio fundum Rutilianum lege commissoria emerat, data parte pecuniae: ita ut si intra duos menses ab emptione reliqui pretii partem dimidiam non solvisset, inemptus esset; item, si intra alios duos menses reliquum pretium non numerasset, similiter esset inemptus: intra priores duos menses Lariano defuncto Rutiliana pupillaris aetatis successerat, cujus tutores in solutione cessaverunt: venditor, denunciationibus tutoribus saepe datis, post annum eandem possessionem Claudio Telemacho vendiderat: pupilla in integrum restitui desiderabat:

visita, tam apud Praetorem, quam apud Praefectum Urbi provocaverat. Putabam, bene judicatum, quod pater ejus, non ipsa contraxerat: Imperator autem motus est, quod dies committendi in tempus pupillae incidisset, eaque effecisset, ne paretur legi venditionis: dicebam, posse magis ea ratione restitui eam, quod venditor denunciando post diem, quo placuerat esse commissum, & pretium petendo, recessisse a lege sua videretur: non me moveri, quod dies postea transisset; non magis, quam si creditor pignus distraxisset post mortem debitoris die solutionis finita. Quia tamen lex commissoria displicebat ei, pronunciavit, in integrum restituendam. Movit etiam illud Imperatorem, quod priores tutores, qui non restitui desiderassent, suspecti pronunciati erant. §. 1. Quod dicitur, non solere filiusfamilias post emancipationem adhuc minoribus succurri in his, quae omisissent manentes in potestate, tunc recte dicitur, cum patri acquirere possunt.

39. SCAEVOLA lib. 2. Digestorum.

Intra utile tempus restitutionis apud Praesidem petierunt in integrum restitutionem minores, [&] de aetate sua probaverunt; dicta pro aetate sententia, adversarii, ut impedirent cognitionem Praesidis, ad Imperatorem appellarunt; Praeses in eventum appellationis caetera cognitionis distulit. Quaestum est, si finita appellationis apud Imperatorem cognitione, & injusta appellatione pronunciata, egressi aetatem deprehendantur: an caetera negotii implere possant, cum per eos non steterit, quo minus res finem accipiat? Respondi, secundum ea quae proponuntur, perinde cognosci, atque si nunc intra aetatem essent. §. 1. Vendentibus curatoribus minoris fundum, emptor extitit Lucius Titius, & sex fere annis possedit; & longe longeque rem meliorem fecit: quero, cum sint idonei curatores, an minor adversus Titium emptorem in integrum restitui possit? Respondi, ex omnibus quae proponerentur, vix esse eum restituendum: nisi [si] maluerit omnes expensas, quas bona fide emptor fecisse adprobaverit, ei praestare: maxime, cum sit ei paratum [promptum] auxilium, curatoribus ejus idoneis constitutis.

40. ULPIANUS lib. 5. Opinionum.

Minor annis vigintiquinque, cui fideicommissum solvi pronunciatum erat, caverat, id se accepisse: & cautionem eidem debitor, quasi creditae pecuniae fecerat. In integrum restitui potest: quia partam ex causa iudicati persecutionem novo contractu ad initium alterius petitionis redegerat. §. 1. Praedia patris sui minor annis vigintiquinque ob debita rationis tutelae aliorum, quam pater administraverat, in solutam inconsulte dedit. Ad suam aequitatem per in integrum restitutionem revocanda res est: usuris pecuniae, quam constiterit ex tutela deberi, reputatis, & cum quantitate fructuum praceptorum compensatis.

41. JULIANUS lib. 45. Digestorum.

Si iudex circumvento in venditione adolescenti iussit fundum restitui, eumque pretium emptori reddere, & hic nolit uti hac in integrum restitutione

tione, poenitentia acta: exceptionem utilem, adversus petentem pretium, quasi ex causa iudicati, adolescens habere poterit: quia *unicuique licet contemnere hanc, quæ pro se introducta sunt.* Nec queri poterit venditor, si restitutus fuerit in eam causam, in qua se ipse constituit, & quam mutare non potuisset, si minor auxilium Prætoris non implorasset.

42. ULPIANUS libro 2. de officio Proconsulis.

PRæses provinciae minorem in integrum restituere potest, etiam contra suam, vel decessoris sui sententiam. Quod enim appellatio interposita maioribus præstat, hoc beneficio ætatis consequuntur minores.

43. MARCELLUS lib. 1. de Officio Præsidis.

DE ætate ejus, qui se majorem annis vigintiquinque dicit, causa cognita probandum est: quia per eam probationem in integrum restitutioni ejusdem adolescentis, & aliis causis præjudicatur.

44. ULPIANUS lib. 5. Opinionum.

Non omnia, quæ minores annis vigintiquinque gerunt, irrita sunt, sed ea tantum, quæ, causa cognita, ejusmodi deprehensa sunt: ut, si ab aliis circumventi, vel sua facilitate decepti, aut quod habuerunt, amiserunt; aut quod adquirere emolumentum potuerunt, omiserunt; aut se oneri quod non suscipere licuit, obligaverunt.

45. CALLISTRATUS lib. 1. Edicti monitorii.

Etiam ei, qui, prius quam nasceretur, usucaptum amisit, restituendam actionem Labeo scribit. §. 1. Imperator Titus Antoninus rescripsit, eum, qui fraude tutoris adversarium suum diceret absolutum, & agere cum eo ex integro vellet, licentiam habere, prius cum tutore agere.

46. PAULUS lib. 2. Responsorum.

Eum, qui ex sua voluntate minorem annis in judicio defendit, & condemnatus est, ex causa iudicati posse conveniri: nec ejus, quem defendit, ætatem ad restitutionem impetrandam ei prodesse, cum causam iudicati recusare non possit. Ex quo apparet, nec eum, cujus nomine condemnatus est, auxilium restitutionis propter eam sententiam implorare posse.

47. SCÆVOLA lib. 1. Responsorum.

Tutor, urgentibus creditoribus, rem pupillarem bona fide vendidit, denunciante tamen matre [&] emptoribus. Quæro cum urgentibus creditoribus distracta sit, nec de sordibus tutoris merito quippiam dici potest: an pupillus in integrum restitui potest? Respondi, cognita causa æstimandum: nec idcirco, si justum sit restitui, denegandum id auxilium, quod tutor delicto vocaret. §. 1. Curator adolescentium prædia communia sibi, & his, quorum curam administrabat, vendidit. Quæro, si decreto Prætoris adolescentes in integrum restituti fuerint, an eatenus venditio rescindenda sit, quatenus adolescentium pro parte fundus communis fuit? Respondi,

eatenus rescindi: nisi si emptor a toto contractu velit discedi, quod partem empturus non esset: † Item quæro, emptor utrum a Seio & Sempronio pupillis pretium cum usuris recipere deberet, an vero ab herede curatoris? Respondi, heredes quidem curatoris teneri; verum in Seium & Sempronium pro parte, qua eorum fundus fuit, actiones dandas: utique si ad eos accepta pecunia pro eadem parte pervenisset.

48. PAULUS lib. 1. Sententiarum.

Minor, se in id, quod fidejussit, vel mandavit, in integrum restituendo, reum principalem non liberat. §. 1. Minor ancillam vendidit: si eam emptor manumiserit, ob hoc in integrum restitui non poterit; sed adversus emptorem, quanti sua interest, actionem habebit. §. 2. Mulier minor vigintiquinque annis, si pactum inierit, quod nunquam majoris ætatis constitutæ pacisceretur, atque ideo revocare velit: audienda est.

49. ULPIANUS lib. 35. ad Edictum.

Si res pupillaris vel adolescentis distracta fuerit, quam lex distrahi non prohibet: venditio quidem valet, verumtamen, si grande damnum pupilli vel adolescentis versatur, etiamsi collusio non intercessit, distractio per in integrum restitutionem revocatur.

50. POMPONIUS lib. 9. Epistolarum
[& Variarum lectionum].

Inus Diophantus Pomponio suo salutem. Minor vigintiquinque annis novandi animo intercessit pro eo, qui temporali actione tenebatur tunc, cum adhuc supererant decem dies, & postea in integrum restitutus est: utrum restitutio, quæ creditori adversus priorem debitorem datur, decem dierum sit, an plenior? Ego didici, ex tempore in integrum restitutionis tantundem temporis præstandum, quantum supererat. Tu quid de eo putas, velim rescribas. Respondit, Sine dubio quod de temporali actione, in qua intercessit minor sensisti, puto verius esse: ideoque & pignus, quod dederat prior debitor, manet obligatum.

TIT. V.

DE CAPITIS MINUTIS.

1. GAIUS lib. 4. ad Edictum provinciale.

Capitis minutio, est status permutatio.

2. ULPIANUS lib. 12. ad Edictum.

Pertinet hoc Edictum ad eas capitis deminutiones, quæ salva civitate contingunt: cæterum siue amissione civitatis, siue libertatis amissione contingat capitis deminutio: cessabit Edictum; neque possunt hi penitus conveniri: dabitur plane actio in eos, ad quos bona pervenerunt eorum. §. 1. Ait Prætor: QUI QUÆVE, POSTEA QUAM QUID CUM HIS ACTUM, CONTRACTUMVE SIT, CAPITIS DEMINUTI DEMINUTÆVE ESSE DICENTUR, IN EOS EASVE PERINDE QUASI ID FACTUM NON SIT, JUDICIUM DABO. §. 2. Hi, qui capite minuuntur, ex his causis, quæ capitis deminutionem præcesserunt, manent obligati naturaliter: cæterum si postea, imputare quis sibi debebit, cur contraxerit, quantum ad verba hujus Edicti pertinet: sed

sed interdum, si contrahatur cum his post capitis deminutionem, danda est actio: & quidem, si adrogatus sit, nullus labor; nam perinde obligabitur, ut filiusfamilias. §. 3. Nemo delictis exuitur, quamvis capite minutus sit. §. 4. Ei, qui debitorem suum adrogavit, non restituitur actio in eum, postquam sui juris fiat. §. Hoc iudicium perpetuum est, & in heredes, & heredibus datur.

3. PAULUS lib. 11. ad Edictum.

Liberos, qui adrogatum parentem sequuntur, placet minui caput, cum in aliena potestate sint, & cum familiam mutaverint. §. 1. Emancipato filio, & cæteris personis capitis minutio manifesto accidit: cum emancipari nemo possit, nisi in imaginariam servilem causam deductus. Aliter atque cum servus manumittitur: quia servile caput nullum jus habet: ideo nec minui potest.

4. MODESTINUS lib. 1. Pandectarum.

Hodie enim incipit statum habere.

5. PAULUS lib. 11. ad Edictum.

Amissione civitatis fit capitis minutio, ut in aqua & igni interdictione. §. 1. Qui deficiunt, capite minuuntur. *Deficere* autem dicuntur, qui ab his, quorum sub imperio sunt, deficiunt, & in hostium numerum se conferunt: sed & hi, quos Senatus *hostes* iudicavit, [vel] lege lata: utique usque eo ut civitatem amittant. §. 2. Nunc respiciendum, quæ capitis deminutione pereant. Et primo de ea capitis deminutione, quæ salva civitate accidit, per quam publica jura non interverti constat: nam manere magistratum, vel Senatorem, vel judicem, certum est.

6. ULPIANUS lib. 51. ad Sabinum.

Nam & cætera officia, quæ publica sunt, in eo non finiuntur: capitis enim minutio, privata hominis & familiæ ejus jura, non civitatis, amittit.

7. PAULUS lib. 11. Sententiarum.

Tutelas etiam non amittit capitis minutio: exceptis his, quæ in *jure alieno* personis positæ deferuntur: igitur testamento dati, vel ex Lege, vel ex Senatusconsulto, erunt nihilominus tutores. Sed legitimæ [tutelæ] ex duodecim Tabulis intervertuntur, eadem ratione, qua & hereditates exinde legitimæ: quia adgnatis deferuntur, qui defuncti esse, familia mutati. Ex novis autem Legibus & hereditates & tutelæ plerumque sic deferuntur, ut personæ naturaliter designentur: ut ecce, deferunt hereditatem Senatusconsulta matri, & filio. §. 1. Injuriarum, & actionum ex delicto venientium obligationes cum capite ambulant. §. 2. Si libertate adempta capitis deminutio subsequuta sit, nulli restitutioni adversus servum locus est: quia nec Prætoria jurisdictione ita servus obligatur, ut cum eo actio sit: sed utilis actio adversus dominum danda est, ut Julianus scribit: & nisi in solidum defendatur, permittendum mihi est in bona, quæ habuit, mitti. §. 3. Item cum civitas amissa est, nulla restitutionis æquitas est adversus eum, qui amissis bonis, & civitate relicta, nudus exulat.

8. GAIUS lib. 4. ad Edictum provinciale.

Eas obligationes, quæ naturalem præstationem habere intelliguntur, palam est capitis deminutione non perire: quia *civilis ratio naturalia jura corrumpere non potest*. Itaque de dote actio, quia in bonum & æquum concepta est, nihilominus durat etiam post capitis deminutionem:

9. PAULUS lib. 11. ad Edictum.

VT quandoque emancipata agat.

10. MODESTINUS lib. 8. Differentiarum.

Legatum in annos singulos, vel menses [singulos] relictum, vel si habitatio legeretur, morte quidem legatarii legatum intercidit, capitis deminutione tamen interveniente perseverat: videlicet, quia tale legatum in facto potius, quam in jure, consistit.

11. PAULUS lib. 2. ad Sabinum.

Capitis deminutionis tria genera sunt: maxima, media, minima: tria enim sunt, quæ habemus, libertatem, civitatem, familiam. Igitur, cum omnia hæc amittimus, hoc est, libertatem, & civitatem, & familiam, *maximam* esse capitis deminutionem: cum vero amittimus civitatem, libertatem retinemus, *mediam* esse capitis deminutionem: cum & libertas, & civitas retinetur, familia tantum mutatur, *minimam* esse capitis deminutionem constat.

TIT. VI.

EX QUIBUS CAUSIS MAJORES [VINGTINQUE ANNIS] IN INTEGRUM RESTITUUNTUR.

1. ULPIANUS lib. 12. ad Edictum.

Hujus Edicti causam nemo non justissimam esse confitebitur: læsum enim jus per id tempus, quo quis Reipublicæ operam dabat, vel adverso casu laborabat, corrigitur, necnon [&] adversus eos succurritur: ne vel obsit, vel profit quod evenit. §. 1. Verba autem Edicti talia sunt: **SI CUJUS QUID DE BONIS, CUM IS METU, AUT SINE DOLO [MALO], REIPUBLICÆ CAUSA ABESSET: INVE VINCULIS, SERVITUTE, HOSTIUMQUE POTESTATE ESSET: SIVE CUJUS ACTIONIS EORUM CUI DIES EXISSE DICETUR. † ITEM, SI QUIS QUID USU SUUM FECISSET, AUT, QUOD NON UTENDO AMISIT, CONSEUTUS: ACTIONEVE QUA SOLUTUS OR ID, QUOD DIES EJUS EXIERIT, CUM ABSENS NON DEPENDERETUR, INVE VINCULIS ESSET, SECUMVE AGENDI POTESTATEM NON FACERET: AUT CUM EUM INVITUM IN JUS VOCARI NON LICERET, NEQUE DEFENDERETUR: [CUMVE MAGISTRATUS DE EA RE APPELLATUS ESSET, SIVE CUI] PRO MAGISTRATU SINE DOLO IPSIUS ACTIO EXEMPTA ESSE DICETUR: EARUM RERUM ACTIONEM INTRA ANNUM, QUO PRIMUM DE EA RE EXPERIUNDI POTESTAS ERIT. † ITEM SI QUA ALIA MIHI JUSTA CAUSA ESSE VIDEBITUR, IN INTEGRUM RESTITUAM: QUOD EJUS PER LEGES, PLEBISCITA, SENATUS-**
CONSUL-

CONSULTA, EDICTA, DECRETA PRINCIPUM, LICEBIT.

2. CALLISTRATUS lib. 2. Edicti monitorii.

HOc Edictum, quod ad eos pertinet, qui eo continentur, minus in usu frequentatur: huiusmodi enim personis extra ordinem jus dicitur ex Senatusconsultis, & Principalibus Constitutionibus. §. 1. Hoc autem capite adjuvantur in primis hi, qui metus causa afuissent: scilicet si non supervacuo timore deterriti afuissent.

3. ULPIANUS lib. 12. ad Edictum.

Metus autem causa abesse videtur, qui iusto timore mortis, vel cruciatus corporis contritus abest: & hoc ex effectu ejus intelligitur. Sed non sufficit quolibet terrore abductum timuisse, sed huius rei disquisitio iudicis est.

4. CALLISTRATUS lib. 2. Edicti monitorii.

Item hi, qui Reipublicæ causa, sine dolo malo afuissent. † Dolum malum eo pertinere accepi, ut qui reverti potest, neque reverteretur, in eo, quod per id tempus adversus eum factum est, non adjuvetur: veluti, si alterius grandis commodi captandi gratia id egerit, ut Reipublicæ causa abesset, [&] revocatur ab isto privilegio:

5. ULPIANUS lib. 12. ad Edictum.

ET qui data opera & sine lucro hoc affectaverit, vel qui maturius profectus est, vel litis gratia cepit Reipublicæ causa abesse. Sed hæc adjectio doli mali ad Reipublicæ causa absentes refertur, non [etiam] ad eum, qui metus causa: quoniam nullus metus est, si dolus intercedit. §. 1. Sed qui Romæ, Reipublicæ [causa] operam dant, Reipublicæ causa non absunt:

V 6. PAULUS lib. 12. ad Edictum.
T sunt Magistratus.

7. ULPIANUS lib. 12. ad Edictum.

Militēs plane, qui Romæ militant, pro Reipublicæ causa absentibus habentur.

8. PAULUS lib. 3. Brevium.

Legatis quoque municipiorum succurritur ex Principum Marci & Commodi Constitutione.

9. CALLISTRATUS lib. 2. Edicti monitorii.

Succurritur etiam ei, qui in vinculis fuisset. Quod non solum ad eum pertinet, qui publica custodia coercetur, sed ad eum quoque, qui a latronibus aut prædonibus, vel potentiore vi oppressus, vinculis coercetur. † Vinculorum autem appellatio latius accipitur: nam etiam inclusos, veluti lautumiis, vinctorum numero haberi placet: quia nihil inter sit, parietibus, an compedibus teneatur. Custodiam autem solam publicam accipi Labeo putat.

10. ULPIANUS lib. 12. ad Edictum.

In eadem causa sunt, & qui a militibus, statoribusque, vel a municipalibus ministeriis adservantur, si probentur rei suæ superesse non potuisse. † In vinculis autem etiam eos accipimus, qui ita alligati sunt, ut sine dedecore in publico parere non possint.

11. CALLISTRATUS lib. 2. Edicti monitorii.

EI quoque succurritur, qui in servitute fuerit, sive bona fide serviat homo liber, sive detentus sit.

12. ULPIANUS lib. 12. ad Edictum.

IS autem, qui de statu suo litigat, ex quo lis inchoata est, hoc Edicto non continetur: tamdiu igitur in servitute esse videtur, quamdiu non est ejusmodi lis coepta.

13. PAULUS lib. 12. ad Edictum.

Recte Labeo ait, cum non contineri, qui liber & heres institutus sit, antequam sit heres: quia nec bona habeat, & Prætor de liberis hominibus loquatur. §. 1. Puto tamen filiumfamilias in castrensi peculio pertinere ad hoc Edictum.

14. CALLISTRATUS lib. 2. Edicti monitorii.

Item ei succurritur, qui in hostium potestate fuit, id est, ab hostibus captus. Nam transfugis nulum credendum est beneficium tribui, quibus negatum est postliminium. Poterant tamen, qui in hostium potestate essent, illa parte Edicti contineri, qua loquitur de his, qui in servitute fuerint.

15. ULPIANUS lib. 12. ad Edictum.

Ab hostibus [autem] captis postliminio reversis succurritur, aut ibi mortuis: quia nec procuratorem habere possunt; cum aliis superscriptis [etiam] per procuratorem possit subveniri; præter eos, qui in servitute detinentur. Ego autem etiam nomine ejus, qui hostium potitus est, si curator (ut plerunque) fuerit bonis constitutus, auxilium competere existimo. §. 1. Non minus autem ab hostibus capto, quam ibi nato, qui postliminium habet, succursus videtur. §. 2. Si damni infecti missus sit in ædes militis, si quidem præsentem eo jussit Prætor possideri, non restituitur: si vero absente eo, dicendum subveniri ei debere. §. 3. Sed quod simpliciter Prætor edixit, POSTEAVE, ita accipiendum est, ut, si inchoata sit bonæ fidei possessoris detentatio ante absentiam, finita autem reverso, restitutionis auxilium locum habeat, non quandoque, sed ita demum, si intra modicum tempus, quam rediit, hoc contigit: id est, dum hospitium quis conducit, sarcinulas componit, quærit Advocatum: nam cum, qui differt restitutionem, non esse audiendum, Neratius scribit.

16. PAULUS lib. 12. ad Edictum.

Non enim negligentibus subvenitur, sed necessitate rerum impeditis. Totumque istud arbitrio Prætoris temperabitur: id est, ut ita demum restituat, si non negligentia, sed temporis angustia non potuerunt litem contestari.

17. ULPIANUS lib. 12. ad Edictum.

Julianus libro quarto scribit, non solum adversus possessorem hereditatis succurrendum militi, verum adversus eos quoque, qui a possessore emerunt: ut vindicari res possint, si miles hereditatem agnoverit; quod si non agnoverit, ex postfacto usucapionem processisse manifestatur. §. 1. Eum quoque cui sic legatum sit, (VEL) IN ANNOS SINGULOS, QUIBUS IN ITALIA ESSET, restituendum, ut capiat, atque si in Italia fuisset, &

Labeo scribit, & Julianus lib. 4. & Pomponius lib. 31. Probant: non enim dies actionis exiit, ubi Prætoris auxilium necessarium erat, sed conditio in causa est.

18. PAULUS lib. 12. ad Edictum.

Sciendum est, quod in his casibus restitutionis auxilium majoribus damus, in quibus rei duntaxat persequendæ gratia queruntur; non cum & lucri faciendi ex alterius pœna, vel damno, auxilium sibi impertiri desiderant.

19. PAPINIANUS lib. 3. Quæstionum.

Denique si emptor prius, quam per usum sibi acquireret, ab hostibus captus sit: placet interruptam possessionem postliminio non restitui: quia hæc sine possessione non constitit; possessio autem plurimum facti habet, causa vero facti non continetur postliminio.

20. IDEM lib. 13. Quæstionum.

Nec utilem actionem ei tribui oportet: cum sit iniquissimum auferre domino, quod usus non abstulit: neque enim intelligitur amissam, quod ablatum alteri non est.

21. ULPIANUS lib. 12. ad Edictum.

Item ait Prætor: SI QUIS USU SUUM FECISSET, AUT, QUOD NON UTENDO SIT AMISSUM, CONSEQUITUR: ACTIONEVE QUA SOLUTUS OB ID, QUOD DIES EJUS EXIERIT, CUM ABSENS NON DEFENDERETUR. Quam clausulam Prætor inseruit, ut quemadmodum succurrit supra scriptis personis, ne capiantur, ita & adversus ipsas succurrit, ne capiant. §. 1. Et erit notandum, quod plus Prætor expressit, cum adversus eos restituit, quam cum ipsis subvenit: nam hic non certas personas enumeravit, adversus quas subvenit, ut supra, sed adjecit clausulam, quam omnes, qui absentes non defenduntur, complexus est. §. 2. Hæc autem restitutio locum habet, si per se, si per subjectas sibi personas usu adquisierunt, qui absentes non defendebantur: & ita, si nemo eorum [erat] defensor. Nam si fuit procurator, cum habueris quem convenias, non debet inquietari. † Cæterum, si non existerat defensor, æquissimum erat subveniri: eo potius, quod [eorum], qui non defenduntur, si quidem latitent, Prætor ex edicto pollicetur *in bona eorum mittere, ut si res exegerit, etiam distrabantur*: si vero non latitent, licet non defendantur, in bona tantum mitti. §. 3. Defendi autem non is videtur, cujus se defensor ingerit, sed qui requisitus ab actore, non [est] defensioni defuturus. Plenaque defensio accipitur, si & iudicium non detrectetur, & iudicatum solvi satisdetur.

22. PAULUS lib. 12. ad Edictum.

Ergo sciendum est, non aliter hoc Edictum locum habere, quam si amici ejus interrogati fuerint, *an defendant*: aut si nemo sit, qui interrogari potest. Ita enim absens defendi non videtur, si actor ultro interpellat, nec quisquam defensioni se offerat: eaque testatione completi oportet. §. 1. Sicut igitur damno eos adfici non vult, ita lucrum facere non patitur. §. 2. Quod Edictum etiam ad furiosos, & infantes, & civitates pertinere Labeo ait.

23. ULPIANUS lib. 12. ad Edictum.

Ait Prætor, INVE VINCULIS ESSET, [SECUMVE AGENDI POTESTATEM NON FACERET.] Hæc persona merito adjecta est: fieri enim poterat, ut quis in vinculis præsens esset, vel in publica, vel in privata vincula ductus: nam & eum, qui in vinculis est, si modo non sit in servitute, posse usu adquirere, constat. Sed & is qui in vinculis est, si defendatur, cessat restitutio. §. 1. Is autem, qui apud hostes est, nihil per usum sibi adquirere potest, nec coeptam possessionem poterit implere, dum est apud hostes: hoc amplius nec postliminio reversionis recipere poterit per usum domini acquisitionem. §. 2. Item ei, qui per captivitatem fundi possessionem, vel usufructus quasi possessionem amisit, succurrendum esse Papinianus ait: & fructus quoque medio tempore ab alio ex usufructu perceptos debere captivo restitui, æquum putat. §. 3. Hi plane, qui fuerunt in potestate captivi, usu rem adquirere possunt ex re peculiari: & æquum erit, ex hac clausula præsentibus (id est, qui non sunt in captivitate) subveniri, si, cum non defenderentur, usucaptum quid sit. Sed & si dies actionis, quæ adversus captivum competeat, exierit: succurratur adversus eum. §. 4. Deinde adjicit Prætor, SECUMVE AGENDI POTESTATEM NON FACERET: ut, si, dum hoc faciat, per usum adquisitio impleta, vel quid ex superscriptis contigit, restitutio concedatur: merito. Nec enim sufficit semper in possessionem bonorum ejus mitti: quia (ea) interdum species esse potest, ut in bonis latitantis mitti non possit, aut non latitet: finge enim, dum advocaciones postulat, diem exisse: vel dum alia mora iudicii contingit.

24. PAULUS lib. 12. ad Edictum.

Sed & ad eos pertinet, qui conventi frustrantur, & qualibet tergiversatione & solertia efficiunt, ne cum ipsis agi possit.

25. GAIUS lib. 4. ad Edictum provinciale.

Quod quidem simili modo ad eum quoque pertinere dicimus, qui non frustrandi gratia id faceret, sed quod multitudine rerum distringeretur.

26. ULPIANUS lib. 12. ad Edictum.

Sed & si per Prætorem stetit, restitutio indulgetur. §. 1. Adversus relegatum restitutionem faciendam ex generali clausula, Pomponius ait: sed non & ipsi concedendam; quia potuit procuratorem relinquere: ex causa tamen puto etiam ipsi succurrendum. §. 2. Ait Prætor, AUT CUM EUM INVITUM IN JUS VOCARE NON LICERET, (NEQUE DEFENDERETUR:) hæc clausula ad eos pertinet, quos more majorum sine fraude in jus vocare non licet, ut Consulem, Prætorem, cæterosque, qui imperium, potestatemve quam habent. Sed nec ad eos pertinet hoc Edictum, quos Prætor prohibet sine permissu suo vocari (quoniam aditus potuit permittere): patronos puta, & parentes. §. 3. Deinde adjicit, NEQUE DEFENDERETUR: quod ad omnes superscriptos pertinet, præterquam ad eum, qui absens quid usucepit: quoniam plene supra de eo cautum

cautum est. §. 4. Ait Prætor: SIVE CUI PER MAGISTRATUS SINE DOLO MALO IPSIUS ACTIO EXEMPTA ESSE DICETUR. Hoc quo? ut si per dilationes iudicis effectum sit, ut actio eximatur, fiat restitutio. Sed & si Magistratus copia non fuit, Labeo ait restitutionem faciendam. Per Magistratus autem factum ita accipiendum est, si ius non dixerit: alioquin si causa cognita, denegavit actionem, restitutio cessat: & ita Servio videtur. † Item, (per) Magistratus factum videtur, si per gratiam, aut sordes Magistratus ius non dixerit. Et hæc pars locum habebit: necnon & superior, SECUMVE AGENDI POTESTATEM NON FACIAT: nam id egit litigator, ne secum agatur, dum iudicem corrumpit. §. 5. ACTIO EXEMPTA sic erit accipienda, si desit agere posse. §. 6. Et adjicitur, SINE DOLO MALO IPSIUS: videlicet ut, si dolus ejus intervenit, ne ei succurratur: ipsi enim delinquentibus Prætor non subvenit. † Proinde, si, dum vult apud sequentem Prætorem agere, tempus frustratus est: non ei subvenietur. † Sed & si, dum decreto Prætoris non obtemperat, jurisdictionem ei denegaverit, non esse eum restituendum Labeo scribit. † Idemque, si ex alia iusta causa non fuerit ab eo auditus. §. 7. Si feriæ extra ordinem sint indictæ, ob res puta prospere gestas, vel in honorem Principis, & propterea Magistratus ius non dixerit: Gaius Cassius nominatim edicebat restitutum se: quia per Prætorem videbatur factum: solennium enim feriarum rationem haberi non debere: quia prospicere eas potuerit, & debuerit actor, ne in eas incidat: quod verius est, & ita Celsus lib. 11. Digestorum scribit. Sed cum feriæ tempus eximunt, restitutio duntaxat ipsorum dierum facienda est, non totius temporis: & ita Julianus lib. 4. Digestorum scribit: ait enim, rescissionem usucapionis ita faciendam, ut hi dies restituantur, quibus actor agere voluit, & interventu feriarum impeditus est. §. 8. Quotiens per absentiam quis non toto tempore aliquem exclusit; ut puta rem tuam possedi uno minus die statuto in usucapionibus tempore, deinde Reipublicæ causa abesse cœpi: restitutio adversus me unius diei facienda est. §. 9. Item, inquit Prætor: SI QUA ALIA MIHI JUSTA CAUSA VIDEBITUR, IN INTEGRUM RESTITUAM. † Hæc clausula Edicto inserta est necessario: multi enim casus evenire potuerunt, qui deferrent restitutionis auxilium, nec singulatim enumerari potuerunt: ut quotiens æquitas restitutionem suggerit, ad hanc clausulam erit descendendum: ut puta legatione quis pro civitate functus est, æquissimum est eum restitui, licet Reipublicæ causa non absit: & sæpissime constitutum est, adjuvari eum debere, si habuit procuratorem, sive non. † Idem puto & si testimonii causa sit evocatus ex qualibet provincia, vel in Urbem, vel ad Principem: nam & hic sæpissime est rescriptum subveniri. † Sed & his, qui cognitionis gratia, vel appellationis peregrinati sunt, similiter subventum. † Et generaliter quotiescunque quis ex necessitate non ex voluntate afuit: dici oportet, ei subveniendum.

27. PAULUS lib. 12. ad Edictum.

ET sive quid amiserit, vel lucratus non sit, restitutio facienda est: etiam si non ex bonis quid amissum sit.

28. ULPIANUS lib. 12. ad Edictum.

Necnon & si quis de causa probabili afuerit, deliberare debet Prætor, an ei subveniri debeat; puta studiorum causa, forte procuratore suo defuncto: ne decipiatur per justissimam absentiae causam. §. 1. Item si quis nec in custodia, nec in vinculis sit, sed sub fidejussorum satisfactione, & dam propter hoc recedere non potest, captus sit: restituetur: & adversus eum dabitur restitutio. §. 2. QUOD EJUS, inquit Prætor, PER LEGES, PLEBISCITA, SENATUSCONSULTA, EDICTA, DECRETA PRINCIPUM LICEBIT. Quæ clausula non illud pollicetur, restitutum, si leges permittant: sed, si leges non prohibeant. §. 3. Si quis sæpius Reipublicæ causa afuit, ex novissimo reditu tempus restitutionis esse ei computandum, Labeo putat. Sed si omnes quidem absentiae annum colligant, singulæ minus anno: utrum annum ei damus ad restitutionem; an vero tantum temporis, quantum novissima ejus absentia occupavit, videndum: & puto, annum dandum. §. 4. Si cum in provincia domicilium haberes, esses autem in Urbe: an mihi annus cedat, quasi experiundi potestatem habeam? Et ait Labeo, non cedere. Ego autem puto, hoc ita verum, si ius revocandi domum adversarius habuit: si minus, videri esse experiundi potestatem; quia & Romæ contestari litem potuit. §. 5. Exemplo rescissoriae actionis etiam exceptio ei, qui Reipublicæ causa afuit, competit: forte, si res ab eo possessionem nato vindicentur. §. 6. In actione rescissoria, quæ adversus militem competit, æquissimum esse Pomponius ait, ejus quoque temporis, quo absens defensus non est, fructus eum præstare. Ergo & militi debebunt restitui: utrinque actio erit;

29. AFRICANUS lib. 7. Quæstionum.

Videlicet ne cui officium publicum vel damno, vel compendio sit.

30. PAULUS lib. 12. ad Edictum.

Cum miles, qui usucapiebat, decesserit, & heres impleverit usucapionem, æquum est rescindi, quod postea usucaptum est: ut eadem in heredibus, qui in usucapionem succedunt, servanda sint: quia possessio defuncti, quasi juncta, descendit ad heredem; & plerumque nondum hereditate adita completur. §. 1. Si is, qui Reipublicæ causa afuit, usucepit, & post usucapionem alienaverit rem, restitutio facienda erit: & licet sine dolo afuerit, & usuceperit, lucro ejus occurri oportet. † Item ex reliquis omnibus causis restitutio facienda erit, veluti si adversus eum pronunciatum sit.

31. IDEM lib. 53. ad Edictum.

SI is, cujus rem usucepit Reipublicæ causa absens, possessionem suæ rei ab illo usucaptæ natus sit: & si postea amiserit, non temporalem, sed perpetuam habet actionem.

32. MODESTINUS lib. 9. Regularum.

Abesse Reipublicæ causa intelligitur & is, qui ab Urbe profectus est, licet nondum provincia exces-

excesserit: sed is, qui excesserit, donec in Urbem revertatur: & hoc ad Proconsules, Legatosque eorum, & ad eos, qui provinciis praesunt, Procuratosve Principum, qui in provinciis tenentur, pertinet: & ad Tribunos militum, & Praefectos, & comites Legatorum, qui ad aerarium (delati), aut in commentarium Principis delati sunt.

33. IDEM lib. singul. de Eucleatis casibus.

INter eos, qui ex generali clausula adjuvantur, & fisci patronus connumeratur. §. 1. Eos, qui notis scribunt acta Praesidum, Reipublicae causa non abesse certum est. §. 2. Militum Medici, quoniam officium, quod gerunt, & publice prodest, & fraudem eis adferre non debet, restitutionis auxilium implorare possunt.

34. JAVOLENUS lib. 15. ex Cassio.

Miles, comineatu accepto, si domi suae est, Reipublicae causa abesse non videtur. §. 1. Qui operas in publico, quod vectigalium causa locatum est, dat, Reipublicae causa non abest.

35. PAULUS lib. 3. ad Legem Juliam & Papiam.

Qui mittuntur, ut milites ducerent, aut reducerent, aut legendi curarent, Reipublicae causa absunt. §. 1. Hi quoque, qui missi sunt ad gratulandum Principi. §. 2. Item Procurator Caesaris, non solum cui rerum provinciae ejusque procuratio mandata erit, sed is, cui rerum, quamvis non omnium. Itaque plures ibi Procuratores diversarum, Reipublicae causa abesse intelliguntur. §. 3. Praefectus quoque Aegypti Reipublicae causa abest, quive aliam ob causam Reipublicae gratia extra Urbem aberit. §. 4. Sed & in Urbanianis militibus idem Divus Pius constituit. §. 5. Quaesitum est de eo, qui ad compescendos malos homines missus est, an Reipublicae causa abesset. Et placuit, Reipublicae causa eum abesse. §. 6. Item paganum, qui in expeditione Consularis jussu transierat, ibique in acie ceciderat: heredi enim ejus succurrendum est. §. 7. Qui Reipublicae causa Romam profectus est, abesse Reipublicae causa videtur. Sed & si extra patriam suam Reipublicae causa profectus sit, etiam si per Urbem ei iter competit: Reipublicae causa abest. §. 8. Similiter qui in provincia est, ut primum aut domo sua profectus est; aut cum in eadem provincia degit Reipublicae administrandae causa, simul agere Rempublicam coepit: ad similitudinem absentis habetur. §. 9. Et dum eat in castra, & redeat, Reipublicae causa abest: quod & eundem sit in castra militaturo, & redeundum. Vivianus scribit, Proculum respondisse, militem, qui comineatu absit, dum domum vadit, aut redit, Reipublicae causa abesse: dum domi sit, non abesse.

36. ULPIANUS lib. 6. ad Legem Juliam & Papiam.

Reipublicae causa abesse eos solos intelligimus, qui non sui commodi causa, sed coacti absunt.

37. PAULUS lib. 3. ad Leg. Juliam & Papiam.

Hi, qui in provincia sua, ultra tempus a Constitutionibus concessum, adsident, publica causa abesse non intelliguntur.

38. ULPIANUS lib. 6. ad Legem Juliam & Papiam.

Si cui in provincia sua Princeps adsidere specialiter beneficio permiserit: puto eum Reipublicae causa abesse: quod si non ex permisso hoc fecerit; consequenter dicemus, cum crimen admisit: non habere eum privilegia eorum, qui Reipublicae causa absunt. §. 1. Tandiu Reipublicae causa abesse quis videbitur, quamdiu officio alicui praestit. Quod si finitum fuerit officium, jam definit abesse Reipublicae causa. † Sed ad revertendum illi tempora computabimus statim atque desit Reipublicae causa abesse, [ea.] quibus reverti in Urbem potuit: & erit moderatum, tempora ei dare, quae lex revertentibus praestitit. † Quare, si quo deflexerit suae rei causa, non dubitamus id tempus ei non proficere: habitaque dinumeratione temporis, quo reverti potuit, statim eum dicemus desisse Reipublicae causa abesse. † Plane si infirmitate impeditus, continuare iter non potuit, habebitur ratio humanitatis: sicuti haberi solet & hiemis, & navigationis, & ceterorum, quae casu contingunt.

39. PAULUS lib. 1. Sententiarum.

Is, qui Reipublicae causa afuturus erat, si procuratorem reliquerit, per quem defendi potuit, in integrum volens restitui non auditur.

40. ULPIANUS lib. 5. Opinionum.

Si qua militi accusatio competat, tempore, quo Reipublicae operam addit, non perimitur. §. 1. Quod eo tempore, quo in insula aliquis fuit ex poena ei irrogata, cujus restitutionem impetravit, ab alio usurpatum ex bonis, quae non erant adempta, probatum fuerit, suae causae restitutum est.

41. JULIANUS lib. 35. Digestorum.

Si quis Titio legaverit, si mortis suae tempore in Italia esset; aut in annos singulos, quod in Italia esset; & ei succursum fuerit, quia ob id, quod Reipublicae causa afuit, exclusus fuerit a legato: fideicommissum ab eo relictum praestare cogitur. Marcellus notat: Quis enim dubitavit, salva legatorum & fideicommissorum causa, militi restitui hereditatem, quam ob id perdidit, quod Reipublicae causa afuit?

42. ALFENUS lib. 5. Digestorum.

Non vere dicitur Reipublicae causa abesse (eum,) qui sui privati negotii causa in legatione est.

43. AFRICANUS lib. 7. Quaestionum.

Si quis stipulatus sit in annos singulos, quoad in Italia esset vel ipse, vel promissor, & alteruter Reipublicae causa abesse coeperit: officium Praetoris est, introducere utilem actionem. † Eadem dicemus & si ita concepta stipulatio fuerit, Si quinquennio proximo Romae fuerit, vel ita, Si (Romae) non fuerit, centum dare spondes?

44. PAULUS lib. 2. ad Sabinum.

Is, qui Reipublicae causa abest, in aliqua re laesus, non restituitur, in qua, etiam si Reipublicae causa non afuisset, damnum erat passurus.

45. SCÆVOLA lib. 1. Regularum.

Milites omnes, qui discedere signis sine periculo non possunt, Reipublicæ causa abesse intelliguntur.

46. MARCIANUS lib. 2. Regularum.

Qui Reipublicæ causa afuit, etiam adversus eum, qui pariter Reipublicæ causa afuerit, restituendus est, si aliquid damni iuste queritur.

TIT. VII.

DE ALIENATIONE, JUDICII MUTANDI CAUSA, FACTA.

1. GAIUS lib. 4. ad Edictum provinciale.

Omnes modis Proconsul id agit, ne cuius deterior causa fiat ex alieno facto. Et, cum intelligeret judiciorum exitum interdum duriores (nobis) constitui, opposito nobis alio adversario, in eam quoque rem prospexit: *ut si quis alienando rem aliam nobis adversarium suo loco substituerit, idque data opera in fraudem nostram fecerit, tanti nobis in factum actione teneatur, quanti nostra interfit, alium adversarium nos non habuisse.*

§. 1. Itaque si alterius provincie hominem, aut potentiores nobis opposuerit adversarium, tenebitur:

2. ULPIANUS lib. 13. ad Edictum.

Aut alium, qui vexaturus sit adversarium.

3. GAIUS lib. 4. ad Edictum provinciale.

Quia etiam si cum eo, qui alterius provincie sit, experiar, in illius provincia experiri debeo: & potentiori pares esse non possumus. §. 1. Sed & si hominem, quem petebamus, manumiserit, durior nostra conditio sit, quia Prætores faveant libertatibus. §. 2. Item, si locum, in quo opus feceris, cuius nomine interdicto *QUOD VI AUT CLAM, vel ACTIONE AQUÆ PLUVIÆ ARGENDÆ* tenebaris, alienaveris, durior nostra conditio facta intelligitur: quia si tecum ageretur, tuis impensis id opus tollere deberes, nunc vero, cum incipiat mihi adversus alium actio esse, quam qui fecerit, compellor meis impensis id tollere: quia qui ab alio factam possidet, hætenus istis actionibus tenetur, ut patiat id opus tolli. §. 3. Opus quoque novum si tibi nunciaverim, tuque eam locum alienaveris, & emptor opus fecerit, dicitur, te hoc iudicio teneri: quasi neque tecum ex operis novi nuntiatione agere possim, quia nihil feceris; neque cum eo, cui id alienaveris, quia ei nuntiatum non sit. §. 4. Ex quibus apparet, quod Proconsul in integrum restitutum se pollicetur: ut hac actione officio tantum iudicis consequatur actor, quantum ejus interfit alium adversarium non habuisse: forte, si quas impensas fecerit, aut si quam aliam incommoditatem passus erit, alio adversario substituto. §. 5. Quid ergo est, si is, adversus quem talis actio competit, paratus sit utile iudicium pati, perinde ac si possideret? Recte dicitur, denegandam esse adversus eum ex hoc Edicto actionem.

4. ULPIANUS lib. 13. ad Edictum.

Item si res fuerint usucaptæ ab eo, cui alienatæ sint, nec peti ab hoc possint, locum habet hoc Edictum. §. 1. Itemque fieri potest, ut sine dolo malo quidem possidere desierit, verum iudicii

mutandi causa id fiat. Sunt & alia complura talia. † Potest autem aliquis dolo malo definire possidere, nec tamen iudicii mutandi causa fecisse, nec hoc Edicto teneri: neque enim alienat, qui duntaxat omittit possessionem. Non tamen ejus factum improbat Prætor, qui tanti habuit re care, ne propter eam sæpius litigaret: hæc enim verenda cogitatio ejus, qui lites exsecratur, non est vituperanda: sed ejus duntaxat, qui cum rem habere vult, litem ad alium transfert, ut molestum adversarium pro se subjiciat. §. 2. Pedius lib. 9. non solum ad domini translationem hoc Edictum pertinere ait, verum ad possessionis quoque: alioquin, cum quo in rem agebatur [inquit], si possessione cessit, non tenebitur. §. 3. Si quis autem ob valetudinem, aut ætatem, aut occupationes necessarias litem in alium transtulerit, in ea causa non est, ut hoc Edicto teneatur: cum in hoc Edicto *doli mali* fiat mentio. Cæterum erit interdictum & per procuratores litigare, dominio in eos plerumque ex justa causa translato. §. 4. Ad jura etiam prædiorum hoc Edictum pertinet: modo si dolo malo fiat alienatio. §. 5. Hæc actio in id quod interest, competit: proinde si res non fuit petitoris, aut si is, qui alienatus est, sine culpa decessit: cessat iudicium: nisi [si] quid actoris præterea interfuit. §. 6. Hæc actio non est pœnalis; sed rei persecutionem arbitrio iudicis continet: quare & heredi dabitur: in heredem autem,

5. PAULUS lib. 11. ad Edictum.

Vel similem,

6. ULPIANUS lib. 13. ad Edictum.

Vel post annum, non dabitur:

7. GAIUS lib. 4. ad Edictum provinciale.

Quia pertinet quidem ad rei persecutionem, videtur autem ex delicto dari.

8. PAULUS lib. 12. ad Edictum.

Ex hoc Edicto tenetur & qui rem exhibet, si arbitratus iudicis pristinam iudicii causam non restituit. §. 1. Ait Prætor: *QUÆVE ALIENATIO JUDICII MUTANDI CAUSA FACTA ERIT*: id est, [si] futuri iudicii causa, non ejus quod jam sit. §. 2. *Alienare* intelligitur etiam, qui alienam rem vendidit. §. 3. Sed heredem instituendo, vel legando, si quis alienet, huic Edicto locus non erit. §. 4. Si quis alienaverit, deinde receperit, non tenebitur hoc Edicto. §. 5. Qui venditori suo redhibet, non videtur iudicii mutandi causa abalienare:

9. PAULUS lib. 1. ad Edictum Aedilium curulium.

Quia, redhibito homine, omnia retro aguntur: & ideo non videtur iudicii mutandi causa alienare, qui redhibet: nisi si propter hoc ipsum redhibet, non redhibiturus alias.

10. ULPIANUS lib. 12. ad Edictum.

Nam & si obligatus solvero, quod a me petere velles, huic Edicto locus non erit. §. 1. Si tutor pupilli vel adgnatus furiosi alienaverint, utilis actio competit: quia consilium hujus fraudis inire non possunt.

U

11. IDEM

11. IDEM lib. 5. Opinionum.

Cum miles postulabat, suo nomine litigare de possessionibus, quas sibi donatas esse dicebat, responsum est, si iudicii mutandi causa donatio facta fuerit, priorem dominum experiri oportere: ut rem magis, quam litem in militem transtulisse credatur.

12. MARCIANUS lib. 14. Institutionum.

Si quis iudicii communi dividundo evitandi causa rem alienaverit, ex lege Licinia ei interdicitur, ne communi dividundo iudicio experiatur: verbi gratia, ut potentior emptor per licitationem vilius eam accipiat, & per hoc iterum ipse recipiat. Sed ipse quidem, qui partem alienaverit, communi dividundo iudicio si agere velit, non audiatur. Is vero, qui emit, si experiri velit, ex illa parte Edicti vetatur, qua cavetur, ne qua alienatio iudicii mutandi causa fiat.

TIT. VIII.

DE RECEPTIS, QUI ARBITRIUM RECEPERUNT, UT SENTENTIAM DICANT.

1. PAULUS lib. 2. ad Edictum.

Compromissum ad similitudinem iudiciorum redigitur: & ad finiendas lites pertinet.

2. ULPIANUS lib. 4. ad Edictum.

Ex compromisso placet exceptionem non nasci, sed poenae petitionem.

3. IDEM lib. 13. ad Edictum.

Labeo ait, si compromisso facto sententia dicta est, *Quo quis a minore vigintiquinque annis tutela absolveretur*, ratum id a Praetore non habendum: neque poenae eo nomine commissae petitio dabitur. §. 1. Tametsi neminem Praetor cogat arbitrium recipere, (quoniam haec res libera & soluta est, & extra necessitatem jurisdictionis posita,) attamen, ubi semel quis in se receperit arbitrium, ad curam & sollicitudinem suam hanc rem pertinere Praetor putat: non tantum, quod studeat lites finire, verum quoniam non deberent decipi, qui eum, quasi virum bonum, disceptatorem inter se elegerunt. Finge enim, post causam jam semel atque iterum tractatam, post nudata intrinsecae intima, & secreta negotii aperta, arbitrum vel gratiae dantem, vel sordibus corruptum, vel alia [qua] ex causa nolle sententiam dicere: quisquamne potest negare, æquissimum fore, Praetorem interponere se [debuisse], ut officium quod in se recepit, impleret? §. 2. Ait Praetor, **QUI ARBITRIUM PECUNIA COMPROMISSA RECEPERIT**. §. 3. Tractemus de personis arbitrantium. Et quidem arbitrum cujuscumque dignitatis coget, officio, quod susceperit, perfungi: etiamsi sit Consularis: nisi forte sit in aliquo magistratu positus, vel potestate, Consul forte, vel Praetor: quoniam in hoc imperium non habet.

4. PAULUS lib. 13. ad Edictum.

Nam Magistratus superiore, aut pari imperio nullo modo possunt cogi: nec interest, ante, an ipso magistratu arbitrium susceperint: inferiores, possunt [cogi].

5. ULPIANUS lib. 13. ad Edictum.
Sed & filiusfamilias compellatur.

6. GAIUS lib. 5. ad Edictum provinciale.

Quin etiam de re patris dicitur filiumfamilias arbitrum esse: nam & iudicem eum esse posse, plerisque placet.

7. ULPIANUS lib. 13. ad Edictum.

Pedius lib. 9. & Pomponius lib. 33. scribunt, parvi referre, ingenuus quis, an libertinus sit; integræ famæ quis sit arbiter, an ignominiosus. In servum Labeo compromitti non posse lib. 11. scribit, & est verum. §. 1. Unde Julianus ait, si in Titium, & servum compromissum sit: nec Titium cogendum sententiam dicere; quia cum alio receperit, quamvis servi (inquit) arbitrium nullum sit. Quid tamen, si dixerit sententiam Titius? poena non committitur: quia non, ut receperit, dixit sententiam.

8. PAULUS lib. 13. ad Edictum.

Sed si ita compromissum sit, *Ut (Vel) alterutrius sententia valeat*: Titium cogendum.

9. ULPIANUS lib. 13. ad Edictum.

Sed si in servum compromittatur, & liber sententiam dixerit: puto, si liber factus fecerit consentientibus partibus, valere. §. 1. Sed neque in pupillum, neque in furiosum, aut surdum, aut mutum, compromittetur, ut Pomponius lib. 33. scribit. §. 2. Si quis iudex sit, arbitrium recipere ejus rei, de qua iudex est, in se compromitti jubere prohibetur lege Julia: & si sententiam dixerit, non est danda poenae persecutio. §. 3. Sunt & alii, qui non coguntur sententiam dicere: ut puta si sordes, aut turpitudine arbitri manifesta sit. §. 4. Julianus ait, si eum infamaverunt litigatores, non omnimodo Praetorem debere eum excusare, sed causa cognita. §. 5. Idem & si, sprete auctoritate ejus, ad iudicium,

10. PAULUS lib. 13. ad Edictum.

Vel alium arbitrum

11. ULPIANUS lib. 13. ad Edictum.

Litigatores ierint, mox ad eundem arbitrum redierint: Praetorem non debere eum cogere inter eos disceptare, qui ei contumeliam hanc fecerunt, ut eum spernerent, & ad alium irent. §. 1. Arbitrum [autem] cogendum non esse sententiam dicere, nisi compromissum intervenerit. §. 2. Quod ait Praetor, **PECUNIAM COMPROMISSAM**: accipere nos debere, non si utrimque poena nummaria, sed si & alia res vice poenae, si quis arbitri sententia non steterit, promissa sit: [& ita] Pomponius scribit. Quid ergo, si res apud arbitrum deposita sunt eo pacto, *Ut ei daret, qui vicerit, vel ut eam (rem) daret, si non pareatur sententiae*: an cogendus sit sententiam dicere? & puto cogendum. Tantundem & si quantitas certa ad hoc apud eum deponatur. Proinde, & si alter rem, alter pecuniam stipulanti promiserit, plenum compromissum est: & cogetur sententiam dicere. §. 3. Interdum (ut Pomponius scribit) recte nudo pacto fiet compromissum: ut puta si ambo debitores fuerint, & pacti sunt, *Ne petat quod sibi debetur, qui sententiae arbitri non paruit*. §. 4. Item Julianus scribit, non cogendum arbitrum sententiam dicere, si alter promiserit, alter non. §. 5. Idem dicit & si sub conditione fuerit poena compromissa: veluti, *Si navis ex*

Asia

Asia venerit, tot milia: non enim prius arbitrum cogendum sententiam dicere, quam conditio extiterit: ne sit inefficax, deficiente conditione: & ita Pomponius lib. 33. ad Edictum scribit.

12. PAULUS lib. 13. ad Edictum.

Quo casu ad Prætores pertinebit, in eo forsitan solo, ut, si possit dies compromissi proferri, proferatur.

13. ULPIANUS lib. 13. ad Edictum.

Pomponius ait, & si alteri accepto lata sit poena compromissi, non debere eum compelli sententiam dicere. §. 1. Idem Pomponius scribit, si de meis solis controversiis sit compromissum, & de te poenam sum stipulatus: videndum, ne non sit compromissum. Sed cui rei moveatur, non video: nam si ideo, quia de unius controversiis solum compromissum est: nulla ratio est: licet enim & de una re compromittere: si vero [ideo], quia ex altera duntaxat parte stipulatio intervenit: est ratio. Quamquam si petitor quis stipulatus est, possit dici plenum esse compromissum: quia is, qui convenitur, tutus est (veluti) pacti exceptione; is, qui convenit, si arbitro non pareatur, habet stipulationem. Sed id verum esse non puto: neque enim sufficit exceptionem habere, ut arbiter sententiam dicere cogatur. §. 2. *Recepisse autem arbitrium videtur* (ut *Ped. lib. 9. dicit*) qui iudicis partes suscepit, finemque se sua sententia controversiis impositurum pollicetur. Quod si (inquit) hætenus intervenit, ut experiretur, an consilio suo, vel auctoritate discuti litem paterentur: non videtur arbitrium recepisse. §. 3. Arbiter ex compromisso his diebus non cogitur sententiam dicere, quibus iudex non cogetur: nisi dies compromissi exitura sit, nec proferri possit. §. 4. Proinde si forte urgeatur a Prætores ad sententiam: æquissimum erit, si juret *sibi de causa nondum liquere*, spatium ei ad pronuntiandum dari.

14. POMPONIUS lib. 11. ad Quintum Mucium.

Sed si compromissum sine die confectum est, necesse est arbitro omnimodo dies statuere: partibus [scilicet] consentientibus, & ita causam disceptari: quod si hoc prætermiserit, omni tempore cogendus est sententiam dicere.

15. ULPIANUS lib. 13. ad Edictum.

Licet autem Prætor districte edicat, *Sententiam se arbitrum dicere coacturum*, attamen interdum rationem ejus habere debet, & excusationem recipere causa cognita: ut puta si fuerit infamatus a litigatoribus; aut si inimicitiae capitales inter eum, & litigatores, aut alterum ex litigatoribus intercesserint; aut si ætas, aut valetudo, quæ postea contigit, id ei munus remittat, aut occupatio negotiorum propriorum, vel profectio urgens, aut munus aliquod Reipublicæ: & id Labeo:

16. PAULUS lib. 13. ad Edictum.

Et si qua alia incommoditas ei post arbitrium susceptum incidat. Sed in causa valetudinis similibusve, causa cognita differre cogitur. §. 1. Arbiter iudicii sui nomine, quod publicum aut privatum habet, excusatus esse debet a compro-

missio: utique si dies compromissi proferri non potest: quod si potest: quare non cogat eum, cum potest, proferre? quod sine ulla distinctione ipsius interdum futurum est. † Si tamen uterque velit eum sententiam dicere: [an] quamvis cautum non sit de die proferenda, non alias impetret, quia iudicium habeat, ne cogatur, quam si consentiat denuo in se compromitti? Hæc [scilicet], si dies exitura est.

17. ULPIANUS lib. 13. ad Edictum.

Item si unus ex litigatoribus bonis suis cedat, Julianus lib. 4. Digestorum scribit, non esse cogendum arbitrum sententiam dicere: cum neque agere, neque conveniri possit. §. 1. Si multo post revertantur ad arbitrium litigatores, non esse cogendum sententiam dicere, Labeo scribit. §. 2. Item si plures sunt, qui arbitrium receperunt, nemo unus cogendus erit sententiam dicere: sed aut omnes, aut nullus. §. 3. Inde Pomponius lib. 33. querit, si ita sit compromissum, *ut quod Titio disceptatori placet, id Seius pronunciet*: quis sit cogendus? Et puto, tale arbitrium non valere, in quo libera facultas arbitri sententiæ non est futura. §. 4. Sed si ita sit compromissum, *arbitratu Titii aut Seii fieri*, Pomponius scribit, & nos putamus, compromissum valere: sed is erit cogendus sententiam dicere, in quem litigatores consenserint. §. 5. Si in duos fuerit sic compromissum, *ut, si dissentirent, tertium adsumant*, puto tale compromissum non valere: nam, in adsumendo possunt dissentire. Sed si ita sit, *Ut (eis) tertius adsumeretur Sempronius*, valet compromissum: quoniam in adsumendo dissentire non possunt. §. 6. Principaliter tamen [queramus], si in duos arbitros sit compromissum, an cogere eos Prætor debeat sententiam dicere; quia res fere sine exitu futura est, propter naturalem hominum ad dissentiendum facilitatem. In impari enim numero idcirco compromissum admittitur, non quoniam consentire omnes facile est, sed quia etsi dissentiant, invenitur pars major, cujus arbitrio stabitur. † Sed usitatum est, etiam in duos compromitti: & debet Prætor cogere arbitros, si non consentiant, tertiam certam eligere personam, cujus auctoritati pareatur. §. 7. Celsus lib. 2. Digestorum, scribit, si in tres fuerit compromissum, sufficere [quidem] duorum consensum, si præsens fuerit & tertius: alioquin, absente eo, licet duo consentiant, arbitrium non valere; quia in plures fuit compromissum, & potuit præsentia ejus trahere eos in ejus sententiam.

18. POMPONIUS lib. 17. Epistolarum [& Variarum lectionum.]

Sienti tribus iudicibus datis, quod duo ex consensu, absente tertio judicaverunt, nihil valet: quia id demum, quod major pars omnium judicavit, ratum est, cum & omnes judicasse palam est.

19. PAULUS lib. 13. ad Edictum.

Qualem autem sententiam dicat arbiter, ad Prætores non pertinere Labeo ait: dummodo dicat, quod ipsi videtur. Et ideo si sic fuit in arbitrum compromissum, *ut certam sententiam dicat*: nullum esse arbitrium, nec cogendum sententiam dicere, Julianus scribit, lib. 4. Digestorum

rum. §. 1. *Dicere autem sententiam existima-*
mus eum, qui ea mente quid pronunciat, ut secun-
dum id discedere eos a tota controversia velit.
Sed si de pluribus rebus sit arbitrium receptum:
nisi omnes controversias finierit, non videtur dicta
sententia; sed adhuc erit a Prætorē cogendus.

§. 2. Unde videndum erit, an mutare sententiam
possit? Et alias quidem est agitur, si arbiter
iussit *dari*, mox vetuit: utrum eo quod iussit, an
eo quod vetuit, stari debeat? Et Sabinus quidem
putavit, posse. Cassius sententiam Magistrī sui
bene excusat: & ait, Sabinum non de ea sensisse
sententia, quæ arbitrium finiat, sed de preparatio-
ne causæ; utputa si iussit litigatores Calendis
adesse, mox Idibus jubeat; nam mutare eum diem
posse: cæterum, si condemnavit, vel absolvit,
dum arbiter esse desierit, mutare [se] sententiam
non posse.

20. GAIUS lib. 5. ad Edictum provinciale.

Quia arbiter, etsi erraverit in sententia dicenda,
corrigere eam non potest.

21. ULPIANUS lib. 13. ad Edictum.

Quid tamen, si de pluribus controversiis sum-
ptus est nihil sibi communibus, & de una
sententiam dixit, de aliis nondum? nunquid de-
siit esse arbiter? Videamus igitur, an in prima
controversia possit mutare sententiam, de qua jam
dixerat? Et multum interest, de omnibus simul ut
dicat sententiam, compromissum est, an non:
Nam si de omnibus, poterit mutare: nondum
enim dixit sententiam: quod si & separatim,
quasi plura sunt compromissa; & ideo, quan-
tum ad illam controversiam pertinet, arbiter esse
desierat.

§. 1. Si arbiter ita pronunciaffet,
Nihil videri Titium debere Seio: tametsi Seium
non vetuisset petere, tamen, si quid petiisset,
videri contra sententiam arbitri fecisse: & id
Ofilius & Trebatius responderunt. §. 2. Solu-
tioni diem posse arbitrum statuere puto: & ita
Trebatius videtur sentire. §. 3. Pomponius ait,
inutiliter arbitrum incertam sententiam dicere:
utputa, *Quantum ei debes, redde*: *Divisioni vestrae*
stari placet: *Pro ea parte, quam creditoribus tuis*
solvissti, accipe.

§. 4. Item (si) arbiter pœnam
ex compromisso peti vetuerit, in lib. 33. apud
Pomponium scriptum habeo, non valere: & ha-
bet rationem, quia non de pœna compromissum
est. §. 5. Papinianus lib. 3. *Quæstionum* ait, Si,
cum dies compromissi finiretur, prolato die litiga-
tores denuo in eum compromiserint, nec secundi
compromissi arbitrium receperit: non esse co-
gendum recipere, si ipse in mora non fuit, quo
minus partibus suis fungeretur: quod si per eum
factum est: æquissimum esse, cogi eum a Præto-
re sequens recipere. Quæ quæstio ita procedit,
si nihil in priore compromisso de die proferendo
caveatur: cæterum si caveatur, & ipse protulit,
mansit arbiter. §. 6. Plenum compromissum ap-
pellatur, quod de rebus controversiisve compositum
est: nam ad omnes controversias pertinet: sed si
forte de una re sit disputatio, licet pleno compro-
misso actum sit, tamen ex cæteris causis actiones
superesse: id enim venit in compromissum, de
quo actum est, [ut] veniret. Sed est tutius, si quis

de certa re compromissum facturus sit, de ea sola
exprimi re in compromisso. §. 7. Non debent
autem obtemperare litigatores si arbiter aliquid
non honestum iusserit. §. 8. Si intra diem com-
promissi aditas arbiter, post diem compromissi ad-
esse iusserit, pœna non committetur. §. 9. Si
quis ex litigatoribus adeo non adfuerit, quod va-
letudine, vel Reipublicæ causa absentia impeditus
sit, aut magistratu, aut alia iusta [de] causa: pœ-
nam committi Proculus & Atilicinus ajunt: sed,
si paratus sit in eundem compromittere, actionem
denegari, aut exceptione tutum fore. Sed hoc
ita demum verum erit, si arbiter recipere in se ar-
bitrium fuerit paratus: nam invitum non esse co-
gendum, Julianus libro quarto Digestorum recte
scribit: ipse autem nihilominus pœna absolvi-
tur. §. 10. Si arbiter iussit (puta) in provincia
adesse litigatores, cum Romæ esset in eum com-
promissum, an ei impune non pareatur, quæritur?
Est & veritas, quod Julianus ait lib. 4. eum locum
compromisso inesse, de quo actum sit, ut promit-
teretur. Impune igitur ei non parebitur, si alio
loco adesse iusserit. Quid ergo, si non appareat,
de quo loco actum sit? Melius dicetur, eum lo-
cum contineri, ubi compromissum est. † Quid
tamen, si in eo loco, qui sit circa Urbem, adesse
iusserit? Pegasus admittit, valere iussum: quod
puto [ita] verum esse, si [&] ejus sit auctoritatis
arbiter, (ut) in secessibus soleat agere, & litigato-
res facile eo loci venire possint. §. 11. Sed si
in aliquem locum inhonestum adesse iusserit, puta
in popinam, vel in lupanarium, ut Vivianus ait,
sine dubio impune ei non parebitur: quam sen-
tentiam & Celsus lib. 2. Digestorum probat. Un-
de eleganter tractat: Si is sit locus in quem alter
ex litigatoribus honeste venire non possit, alter
possit, & is non venerit, qui sine sua turpitudine
eo venire possit, is venerit qui inhoneste venerat,
an committatur pœna compromissi, (an) quasi
opera non præbita? Et recte putat non committi:
absurdum enim esse, iussum in alterius persona ra-
tum esse, in alterius non. §. 12. Intra quantum
autem temporis, nisi detur quod arbiter iusserit,
committatur stipulatio, videndum est: Et, si qui-
dem dies adjectus non sit, Celsus scribit libro se-
cundo Digestorum, inesse quoddam modicum
tempus, quod ubi præterierit, pœna statim peti
potest: & tamen (inquit) [&] si dederit ante ac-
ceptum iudicium, agi ex stipulatu non poterit.

22. PAULUS lib. 13. ad Edictum.
Vtique nisi ejus interfuerit, tunc solvi.

23. ULPIANUS lib. 13. ad Edictum.

Celsus ait, si arbiter intra Kalendas Septembres
dari iusserit, nec datum erit: licet postea offe-
ratur, attamen semel commissam pœnam compro-
missi non evanescere: quoniam semper verum est,
intra Kalendas datum non esse. Sin autem obla-
tum accepit, pœnam petere non potest, doli ex-
ceptione removendus. Contra, ubi dumtaxat
dare iussus est. §. 1. Idem ait, si iusserit *me tibi*
dare, & valetudine sis impeditus, quo minus acci-
pias, aut alia iusta (ex) causa: Proculum existi-
mare, pœnam non committi, nec si post Kalen-
das,

das, te parato accipere, non dem. Sed ipse recte putat duo esse arbitri præcepta: unum, *pecuniam dari*, aliud, *intra Kalendas dari*. Licet igitur in pœnam non committas, quod intra Kalendas non dederis, quoniam per te non stetit: tamen committis in eam partem, quod non das. §. 2. Idem ait, nihil aliud esse *sententiæ stare* (posse), quam id agere, quantum in ipso sit, ut arbitri pareatur sententiæ. §. 3. Idem Celsus ait, si arbiter me tibi *certa die pecuniam dare* iusserit, tu accipere noluisse: posse defendi, ipso jure pœnam non committi.

24. PAULUS lib. 13. ad Edictum.

Sed si postea ille paratus sit accipere: non impune me non daturum; non enim ante feceram.

25. ULPIANUS lib. 13. ad Edictum.

Labeo ait, si arbiter, cum in compromisso cautum esset, *Ut eadem die de omnibus sententiam diceret*, & ut posset diem proferre, de quibusdam rebus dicta sententia, de quibusdam non dicta, diem protulit: valere prolationem; sententiæque ejus posse impune non pareri: & Pomponius probat Labeonis sententiam: quod & mihi videtur: quia officio in sententia functus non est. §. 1. Hæc autem clausula, *diem compromissi proferre*, nullam aliam dat arbitro facultatem, quam diem prorogandi: & ideo conditionem primi compromissi neque minuere, neque immutare potest: & ideo cætera quoque discutere; & pro omnibus unam sententiam ferre (debebit). §. 2. Si per fidejussorem fuerit cautum in primo compromisso: & sequens similiter proferendum, Labeo dicit. Sed Pomponius dubitat, utrum iisdem, an & aliis tam idoneis: Quid enim, inquit, si iidem fidejubere noluerint? Sed puto, si noluerint fidejubere, tunc alios non ab similes adhibendos:

26. PAULUS lib. 13. ad Edictum.

Ne in potestate sit fidejussorum, postea se non obligantium, ut pœna committatur. † Idemque & si decesserint.

27. ULPIANUS lib. 13. ad Edictum.

Dem proferre vel præsens, vel per nuncium, vel per epistolam potest. §. 1. Si heredis mentio, vel cæterorum facta in compromisso non fuerit: morte solvetur compromissum. Nec utitur Labeonis sententia, qui existimavit, si arbiter aliquem *pecuniam dare* iusserit, & is decesserit antequam daret, pœnam committi, licet heres ejus paratus sit offerre. §. 2. Stari autem debet sententiæ arbitri quam de re dixerit, sive æqua, sive iniqua sit: & sibi imputet, qui compromisit. Nam & Divi Pii rescripto adjicitur: *Vel minus probabilem sententiam æquo animo ferre debet*. §. 3. Si plures arbitri fuerint, & diversas sententias dixerint: licet sententiæ eorum non stari: sed si major pars consentiat, ea stabitur; alioquin pœna committetur. Inde quæritur apud Julianum, si ex tribus arbitris unus quindecim, alius decem, tertius quinque codemnent: cui sententiæ stetur? & Julianus scribit, quinque debere præstari: quia in hanc summam omnes consenserunt. §. 4. Si quis litigatorum defuerit: quia per eum factum est, quo minus arbitretur, pœna

committetur. Proinde sententia quidem dicta non coram litigatoribus non valebit: nisi in compromissis hoc specialiter expressum sit, ut, vel uno, vel utroque absente, sententia promatur: pœnam autem is, qui defuit, committit; quia per eum factum est, quo minus arbitretur. §. 5. *Coram* autem *dicere sententiam* videtur, qui sapientibus dicit: cæterum coram furioso vel demente, non videtur dici: item, coram pupillo non videri sententiam dictam, nisi tutor præsens fuit. Et ita de his omnibus Julianus lib. 4. Digestorum scribit. §. 6. Et, si quis præsens arbitrum sententiam dicere prohibuit, pœna committetur. §. 7. Sed si pœna non fuisset adjecta compromisso, sed simpliciter *sententiæ stari* quis promiserit: incerti adversus eum foret actio.

28. PAULUS lib. 13. ad Edictum.

Non autem interest, certa, an incerta summa compromissa sit; ut puta **QUANTIA RES ERIT**.

29. ULPIANUS lib. 13. ad Edictum.

Adversus sententiam arbitri fit, si petatur ab eo, a quo arbiter peti vetuit. † Quid ergo, si a fidejussore ejus petatur, an pœna committatur? & puto, committitur: & ita Sabinus scribit: nam τῇ δυνάμει, id est, *potestate*, a reo petit. Sed si cum fidejussore compromissi, & a reo petatur: nisi intersit fidejussoris, non committetur.

30. PAULUS lib. 13. ad Edictum.

Si quis rem, de qua compromissum sit, in judicium deducat: quidam dicunt, Præto rem non intervenire ad cogendum arbitrum sententiam dicere: quia jam pœna non potest esse, atque si solutum est compromissum. Sed si hoc obtinuerit: futurum est, ut in potestate ejus, quem pœnitet compromisisse, sit compromissum eludere. Ergo adversus eum pœna committenda est: lite apud judicem suo ordine peragenda.

31. ULPIANUS lib. 13. ad Edictum.

Ita demum autem committetur stipulatio, cum adversus eam quid sit, si sine dolo malo stipulantis factum est: sub hac enim conditione committitur stipulatio, ne quis doli (sui) præmium ferat. † Sed siquidem compromisso adjiciatur, (*ut*) *si quid dolo in ea re factum sit*: ex stipulatu conveniri qui dolo fecit, potest: & ideo, si arbitrum quis corrumpit vel pecunia, vel ambitione, vel Advocatum diversæ partis, vel aliquem ex his, quibus causam suam commiserat: (ex doli clausula poterit conveniri;) vel si adversarium callide circumvenit. † Et omnino, si in hac lite dolo versatus est: locum habebit ex stipulatu actio: & ideo, si velit de dolo actionem exercere adversarius: non debet, cum habeat ex stipulatu actionem. † Quod si hujusmodi clausula in compromisso adscripta non est, tunc de dolo actio, vel exceptio locum habebit. † Hoc autem compromissum plenum est, quod & doli clausulæ habet mentionem.

32. PAULUS lib. 13. ad Edictum.

Non distinguemus in compromissis, minor, an major sit pœna, quam res de qua agitur. §. 1. Non cogetur arbiter sententiam dicere, si pœna commissa sit. §. 2. Si mulier alieno nomine

compromittat, non erit pecunia compromissa, propter intercessionem. §. 3. Summa rei est, ut Prætor se non interponat: siue initio nullum sit compromissum, siue sit: sed pendeat, an ex eo poena exigere potest, siue postea deficiat poena compromisso soluto die, morte, acceptilatione, iudicio, pacto. §. 4. Sacerdotio obveniente, videbimus an cogatur arbiter sententiam dicere? id enim non tantum honori personarum, sed & maiestati Dei indulgetur: cuius sacris vacare sacerdotes oportet. Cæterum si postea suscepit, iste quoque omnimodo sententiam ferre debet. §. 5. Item non est cogendus, si de negotio transactum est, vel homo mortuus est, de quo erat compromissum: nisi si posteriore casu aliquid litigantium interfit. §. 6. Julianus indistincte scribit: Si per errorem de famoso delicto ad arbitrum itum est, vel de ea (re) de qua publicum iudicium sit constitutum, veluti de adulteriis, sicariis, & similibus: vetare debet Prætor sententiam dicere, nec dare dictæ executionem. §. 7. De liberali causa compromisso facto, recte non compelletur arbiter sententiam dicere: quia favor libertatis est, ut maiores iudices habere debeat. † Eadem dicenda sunt, siue de ingenuitate, siue de libertinitate quaestio sit: & si ex fideicommissi causa libertas deberi dicatur. † Idem dicendum est, in populari actione. §. 8. Si servus compromiserit: non cogendum dicere sententiam arbitrum; nec, si dixerit, poenæ executionem dandam de peculio, putat Octavianus. Sed an, si liber cum eo compromiserit, executio adversus liberum detur: videamus: sed magis est, ut non detur. §. 9. Item si qui Romæ compromiserit, mox Romam in Legationem venerit: non est cogendus arbiter sententiam dicere; non magis, quam cogeretur, si litem ante contestatus esset, nunc eam exercere: nec interest, tunc quoque in legatione fuerit, an non. Sed si (nunc) in legatione compromittat, puto cogendum arbitrum sententiam dicere: quia & iudicium sponte accepisset, cogeretur peragere. Sunt tamen, qui de isto non recte dubitant: qui utique nullo modo dubitabunt, si de ea re in legatione compromisit, quam in legatione contraxit: quia & iudicium eo nomine accipere cogeretur. † Illud in prima specie potest dispici, an, si ante compromisit Legatus, cogendus sit arbiter sententiam dicere, si ipse legatus postulet? Quod prima ratione poterit videri iniquum, ut in ipsius potestate sit. Sed hoc tale erit, quale si actionem velit dictare: quod facere ei licet. Sed compromissum istud comparabimus ordinariæ actioni, ut non alias audiatur desiderans, ut arbiter sententiam dicat, quam si se defendat. §. 10. Si is faciat controversiam hereditatis, qui cum defuncto compromiserat: futurum est præiudicium hereditati, si arbiter sententiam dicat: ergo, interea inhibendus est arbiter. §. 11. Dies compromissi proferri potest, non (cum) ex conventionione, sed cum iussu arbitri eam proferri necesse est, ne poena committatur. §. 12. Si arbiter sese celare tentaverit, Prætor eum investigare debet: & si diu non paruerit, multa adversus eum dicenda est. §. 13. Cum in plures compromissum est

ea conditione, ut quam quilibet, vel unus dixerit sententiam, eo staretur: absentibus cæteris nihilominus qui præsens est cogetur: at si ea conditione, ut omnes dicant, vel quod de maioris partis sententia placuerit: non debet singulos separatim cogere: quia singulorum sententia ad poenam non facit. §. 14. Cum quidam arbiter ex aliis causis inimicus manifeste apparuisset, testationibus etiam conventus, ne sententiam diceret, nihilominus nullo cogente dicere perseverasset: libello cujusdam id querentis, Imperator Antoninus subscripsit, posse eum uti doli mali exceptione. Et idem, cum a iudice consuleretur, apud quem poena petebatur, rescripsit, etiamsi appellari non potest, doli mali exceptionem in poenæ petitione obstaturam. Per hanc ergo exceptionem quædam appellandi species est, cum liceat retractare de sententia arbitri. §. 15. De officio arbitri tractantibus sciendum est, omnem tractatum ex (ipso) compromisso sumendum: nec enim aliud illi licebit, quam quod ibi, ut efficere possit, cautum est: non ergo quodlibet statuere arbiter poterit, nec in re qualibet: nisi de qua re compromissum est, & quatenus compromissum est. §. 16. Quæsitum est de sententia dicenda? & dictum, non quamlibet: licet de quibusdam variatum sit: & puto, vere non committi, si dicat ad iudicem de hoc eundem vel se, vel alium: (in) se vel in alium compromittendum. Nam & Julianus, impune non pareri, si jubeat ad alium arbitrum ire: ne finis non sit: quod si hoc modo dixerit, Ut arbitrio Publii Mævii fundus traderetur, aut satisfactio detur: parendum esse sententiæ. Idem Pedius probat: ne propagentur arbitria, aut in alios interdum inimicos agentium transferantur, sua sententia finem controversiæ eum imponere oportet: non autem finiri controversiam, cum aut differatur arbitrium, aut in alium transferatur: partemque sententiæ esse, quemadmodum satisfactio, quibus fidejussoribus; idque delegari non posse, nisi ad hoc compromissum sit, ut arbiter statueret, cujus arbitratu satisfactio daretur. §. 17. Item si jubeat, sibi alium conjungi: cum id in compromisso non sit, non dicit sententiam: nam sententia esse debet de re compromissa: de hoc autem compromissum non est. §. 18. Si domini, qui invicem stipulati sint, procuratores suos agere apud arbitrum velint: potest jubere, ipsos etiam adesse. §. 19. Sed si & heredis in compromissis mentio sit, potest jubere, etiam heredem eorum adesse. §. 20. Arbitri officio continetur & quemadmodum detur vacua possessio. An & satis ratam rem habiturum? Sextus Pedius putat: Quod nullam rationem habet: nam si ratum non habeat dominus, committetur stipulatio. §. 21. Arbiter nihil extra compromissum facere potest: & ideo necessarium est adjici de die compromissi proferenda: cæterum impune jubenti non parebitur.

33. PAPINIANUS lib. 1. Quæstionum.

Arbiter ita sumptus ex compromisso, ut & diem proferre possit, hoc quidem facere potest: referre autem contradicentibus litigatoribus, non potest.

34. PAULUS lib. 13. ad Edictum.

Si duo rei sunt, aut credendi, aut debendi, & unus compromiserit, isque vetitus sit *petere*, aut *ne ab eo petatur*: videndum est, an, si alius petat, vel ab alio petatur, poena committatur. Idem in duobus argentariis, quorum nomina simul sunt. Et fortasse poterimus ita fidejussoribus conjungere, si socii sunt: alias nec a te petitur, nec ego peto, nec meo nomine petitur, licet a te petatur. §. 1. Semel commissa poena solvi compromissum rectius puto dici; nec amplius posse committi, nisi id actum sit, ut [in] singulas causas totiens committatur.

35. GAIUS lib. 5. ad Edictum provinciale.

Si pupillus sine tutoris auctoritate compromiserit, non est arbiter cogendus pronunciare: quia, si contra eum pronunciatur, poena non tenetur; praterquam si fidejussorem dederit, a quo poena peti possit: idque & Julianus sentit.

36. ULPIANUS lib. 77. ad Edictum.

Si feriatis diebus, cogente Praetore, arbiter dicat sententiam, & petatur ex compromisso poena: exceptionem locum non habere constat: nisi alia lege eadem [dies] feriat, in qua sententia dicta, est excepta.

37. CELSUS lib. 2. Digestorum.

Quamvis arbiter alterum ab altero *petere* vetuit, si tamen heres petit, poenam committet: non enim differendarum litium causa, sed tollendarum ad arbitros itur.

38. MODESTINUS lib. 6. Regularum.

Cum poena ex compromisso petitur, is, qui commisit, damnandus est: nec interest, an adversarii ejus interfuit arbitri sententia stari, necne.

39. JAVOLENUS lib. 11. ex Cassio.

Non ex omnibus causis, ex quibus arbitri paritum sententiae non est, poena ex compromisso committitur: sed ex his dumtaxat, quae ad solutionem pecuniae, aut operam praebendam pertinent. † Idem contumaciam litigatoris arbiter punire poterit, pecuniam eum adversario dari jubendo: quo in numero haberi non oportet, si testium nomina ex sententia arbitri exhibita non sunt. §. 1. Cum arbiter diem compromissi proferre jussit, cum hoc ei permissum est, [alterius] mora alterius ad poenam committendam prodest.

40. POMPONIUS lib. 11. ex Variis lectionibus.

Arbiter *Calendis Januariis adesse* jussit, & ante eum diem decessit, alter ex litigatoribus non adfuit: proculdubio poena minime commissa est: nam & Cassium audisse [se] dicentem Aristo ait, in eo arbitro, qui ipse non venisset, non esse commissam: quemadmodum Servius ait, si per stipulatorem stet, quo minus accipiat, non committi poenam.

41. CALLISTRATUS lib. 1. Edicti monitorii.

Cum lege Julia cautum sit, *Ne minor viginti annis judicare cogatur*, nemini licere minorem viginti annis compromissarium judicem eligere: ideoque poena ex sententia ejus nullo modo committitur. Majori tamen viginti annis, si

minor vigintiquinque (annis) sit, ex hac causa succurrendum, si temere auditorium receperit, multi dixerunt.

42. PAPINIANUS lib. 2. Responsorum.

Arbiter intra certum diem servos restitui jussit, quibus non restitutis, poenae causa fisco secundum formam compromissi condemnavit. Ob eam sententiam fisco nihil acquiritur: sed nihilominus stipulationis poena committitur, quod ab arbitro statuto non sit obtemperatum.

43. SCAEVOLA lib. 1. Responsorum.

De rebus controversiisque omnibus compromissum (in arbitrum) a Lucio Titio & Maevio Sempronio factum est, sed errore quadam species in petitionem a Lucio Titio deductae non sunt, nec arbiter de his quicquam pronunciavit: quaesitum est, an species omittae peti possint? Respondit, peti posse: nec poenam ex compromisso committi: quod si maligne hoc fecit: petere quidem potest, sed poenae subjugabitur.

44. IDEM lib. 2. Digestorum.

Inter Castellianum & Seium controversia de finibus orta est, & arbiter electus est, *Ut arbitratus ejus res terminetur*; ipse sententiam dixit, praesentibus partibus, & terminos posuit: quaesitum est, an, si ex parte Castelliani arbitro paritum non esset, poena ex compromisso commissa est? Respondi, si arbitro paritum non esset in eo, quod utroque praesente arbitratus esset, poenam commissam.

45. ULPIANUS lib. 28. ad Sabinum.

In compromissis arbitrium personae insertum personam non egreditur.

46. PAULUS lib. 12. ad Sabinum.

De his rebus, & rationibus, & controversiis judicare arbiter potest, quae ab initio fuissent inter eos, qui compromiserunt, non quae postea supervenerunt.

47. JULIANUS lib. 4. Digestorum.

Si compromissum ita factum est, *Ut praesente utroque, aut heredibus eorum, arbiter sententiam dicat*, & alter ex litigatoribus decesserit, pupillo herede relicto: non aliter videtur sententia dicta esse, nisi tutoris auctoritas interposita fuerit. §. 1. Item, si alter ex compromittentibus furere coeperit:

48. MODESTINUS lib. 4. Regularum.

Arbiter ad ferendam sententiam non compellitur.

49. JULIANUS lib. 4. Digestorum.

Sed (&) interpellatur, quo minus sententiam dicat: quia nihil coram furioso fieri intelligitur. Quod si furiosus curatorem habet, vel habuerit, adhuc litigio pendente: potest praesente curatore sententia dici. §. 1. Arbiter adesse litigatores vel per nuncium, vel epistulam jubere potest. §. 2. Si ab altera dumtaxat parte heredis mentio comprehensa fuerit, compromissum solvetur morte cujusque ex litigatoribus: sicut solveretur altero mortuo, si neutrius heredis persona comprehenderetur.

50. ALFENUS lib. 7. Digestorum.

Arbiter ex compromisso sumptus, cum ante eum diem, qui constitutus compromisso erat, senten-

sententiam dicere non posset, diem compromissi proferri jufferat; alter ex litigatoribus dicto audiens non fuerat: consulebatur, possetne ab eo pecunia ex compromisso peti? Respondi, non posse: ideo quod non esset arbitro compromissum, ut id haberet.

§ 1. MARCIANUS lib. 2. Regularum.

SI de re sua quis arbiter factus sit, sententiam dicere non potest: quia se facere jubeat, aut petere prohibeat: neque autem imperare sibi, neque se prohibere quisquam potest.

§ 2. IDEM lib. 4. Regularum.

SI, qui jussus (est) arbitro ex compromisso solvere pecuniam, moram fecerit: poenam ex compromisso debet: sed postea solvendo, poena liberatur.

TIT. IX.

NAUTÆ, CAUPONES, STABULARII, UT RECEPTA RESTITUANT.

1. ULPIANUS lib. 14. ad Edictum.

Ait Prætor: NAUTÆ, CAUPONES, STABULARII, QUOD CUJUSQUE SALVUM FORE RECEPERINT, NISI RESTITUANT, IN EOS JUDICIUM DABO. §. 1. Maxima utilitas est hujus Edicti: quia necesse est plerumque eorum fidem sequi, & res custodiæ eorum committere. Ne quisquam putet graviter hoc adversus eos constitutum: nam est in ipsorum arbitrio, ne quem recipiant: & nisi hoc esset statutum, materia daretur cum furibus adversus eos, quos recipiunt, cœundi; cum ne nunc quidem abstineant hujusmodi fraudibus. §. 2. Qui sunt igitur, qui teneantur, videndum est. Ait prætor, NAUTÆ. Nautam accipere debemus eum, qui navem exercet: quamvis nautæ appellantur omnes, qui navis navigandæ causa in nave sint: sed de exercitore solummodo Prætor sentit: nec enim debet (inquit Pomponius) per remigem, aut mesonautam obligari, sed per se, vel per navis magistrum: quamquam si ipse alicui e nautis committi jussit, sine dubio debeat obligari. §. 3. Et sunt quidam in navibus, qui custodiæ gratia navibus præponuntur; ut ναυφύλακες, id est, navium custodes, (& dietarii.) Si quis igitur ex his receperit, puto in exercitorem dandam actionem: quia is, qui eos hujusmodi officio præponit, committi eis permittit; quamquam ipse navicularius vel magister id faciat, quod χειρίμβολον, i. e. manus immissio-nem, appellant. Sed & si hoc non extet, tamen de recepto navicularius tenebitur. §. 4. De exercitoribus rarium, item lintrariis, nihil cavetur: sed item constitui oportere, Labeo scribit: & hoc jure utimur. §. 5. Caupones autem, & stabularios æque eos accipiemus, qui cauponam, vel stabulum exercent, inuitoresve eorum. † Cæterum, si qui opera mediastini fungitur, non continetur; ut puta atriarum, & focarii, & his similes. §. 6. Ait Prætor: QUOD CUJUSQUE SALVUM FORE RECEPERINT: hoc est, quamcunque rem, sive mercem receperint. Inde apud Vivianum relat-um est, ad eas quoque res hoc Edictum pertinere, quæ mercibus accederent: veluti, vestimenta, qui-

bus in navibus uterentur, & cætera, quæ ad cotti-dianum usum habemus. §. 7. Item Pomponius lib. 34. scribit, parvi referre, res nostras, an alie-nas intulimus, si tamen nostra intersit salvas esse: etenim nobis magis, quam quorum sunt, debent solvi: & ideo si pignori merces accepero (ob pecuniam nauticam), mihi magis, quam debitori nauta tenebitur, si ante eas suscepit. §. 8. Recipit autem salvum fore, utrum si in navem res missæ ei assignatæ sunt, an, etsi non sint assignatæ, hoc tamen ipso, quod in navem missæ sunt, receptæ videntur? Et puto, omnium eum recipere custo-diam; quæ in navem illatæ sunt: & factum non solum nautarum præstare debere, sed & vectorum;

2. GAIUS lib. 5. ad Edictum provinciale.

Sicut & caupo, viatorum.

3. ULPIANUS lib. 14. ad Edictum.

ET ita de facto vectorum etiam Pomponius lib. 34. scribit. † Idem ait, etiam si non-dum sint res in navem receptæ, sed in litore pe-rierint, quas semel recepit, periculum ad eum per-tinere. §. 1. Ait Prætor: NISI RESTITUANT, IN EOS JUDICIUM DABO. Ex hoc Edicto in factum actio proficiscitur. Sed, an sit necessaria, videndum: quia agi civili actione ex hac causa poterit: si quidem merces intervenerit, ex lo-cato vel conducto: sed si tota navis locata sit, qui conduxit, ex conducto etiam de rebus, quæ defunt, agere potest: si vero res perferendas nau-ta conduxit, ex locato convenietur: sed si gratis res susceptæ sint, ait Pomponius depositi agi po-tuisse. Miratur igitur, cur honoraria actio sit inducta: cum sint civiles: nisi forte (inquit) ideo, ut innotesceret Prætor curam agere reprimentæ improbitatis hoc genus hominum: (&) quia in locato conducto culpa, in deposito dolus dun-taxat præstatur; at hoc edicto omnimodo qui recepit tenetur, etiam si sine culpa ejus res perit, vel damnum datum est; nisi si quid damno fatali contingit. Inde Labeo scribit, si quid naufragio, aut per vim piratarum perierit, non esse iniquum, exceptionem ei dari. † Idem erit dicendum, & si in stabulo, aut in caupona vis major contigerit. §. 2. Eodem modo tenentur caupones, & stabula-rii, quo exercentes negotium suum recipiunt: cæterum, si extra negotium receperint, non te-nebuntur. §. 3. Si filiusfamilias aut servus rece-perit, & voluntas patris, domini, intervenit: in solidum erit conveniendus. † Item si servus exercitoris subripuit, vel damnum dedit, noxalis actio cessabit: quia ob receptum suo nomine do-minus convenitur. Sin vero sine voluntate exer-ceant, de peculio dabitur. §. 4. Hæc autem rei persecutionem continet, ut Pomponius ait: & ideo & in heredem, & perpetuo dabitur. §. 5. No-vissime videndum, an ejusdem rei nomine & de recepto honoraria actione, & furti agendum sit? & Pomponius dubitat: sed magis est, ut vel offi-cio judicis, vel doli exceptione, alterutra esse contentus debeat.

4. PAULUS lib. 13. ad Edictum.

Sed & ipsi nautæ furti actio competit, cujus sit periculo: nisi (si) ipse subripiat, & postea ab eo subripiatur; aut alio subripiente, ipse nauta solvendo

solvendo non sit. §. 1. Si nauta nautæ, stabularius stabularii, caupo cauponis res receperit, æque tenebitur. §. 2. Vivianus dixit, etiam ad eas res hoc Edictum pertinere, quæ post impositas merces in navem, locatasque inferentur, etsi earum vectura non debetur: ut vestimentorum, penoris quotidiani: quia hæc ipsa cæterarum rerum locationi accedunt.

§. 3. GAIUS lib. 5. ad Edictum provinciale.

Nauta, & caupo, & stabularius mercedem accipiant, non pro custodia: sed nauta, ut trajiciat vectores; caupo, ut viatores manere in caupona patiat; stabularius, ut permittat jumenta apud eum stabulari: & tamen custodiæ nomine teneantur. Nam & fullo & sarcinator non pro custodia, sed pro arte mercedem accipiunt: & tamen custodiæ nomine ex locato tenentur. §. 1. Quæcumque de furto diximus, eadem & de damno debent intelligi: non enim dubitari oportet, quin is, qui salvum fore recipit, non solum a furto, sed etiam a damno recipere videatur.

6. PAULUS lib. 22. ad Edictum.

Licet gratis navigaveris, vel in caupona gratis deverteris, non tamen in factum actiones tibi denegabuntur, si damnum injuria passus es. §. 1. Si servo meo in nave vel in caupona utaris, & damnum mihi det, vel fortum faciat: quamquam & furti actio & damni injuria mecum sit, hæc tamen actio, quia in factum est, etiam servi mei nomine adversus te competit. † Idem dicetur, & si communis sit. † Tu tamen, quod mihi præstiteris ejus nomine, vel communi dividendo, vel pro socio actione, aut, si partem ejus, vel totum conduxisti, etiam ex conducto habebis me obligatum. §. 2. Sed si damnum in eo datum sit ab alio, qui in eadem nave vel caupona est, cujus factum Prætor æstimare solet, non putat Pomponius ejus nomine hanc actionem utilem futuram. §. 3. In factum actione caupo tenetur pro his, qui habitandi causa in caupona sunt: hoc autem non pertinet ad eum, qui hospitio repentino recipitur, veluti viator. §. 4. Possamus autem furti vel damni injuriæ actione uti cum nautis, ut certi hominis factum arguamus: sed una contenti esse debeamus: & si cum exercitore egerimus, præstare ei

debemus actiones nostras: quamvis ex conducto actio adversus eos competat exercitori. Sed si absolutus sit exercitor hac actione, deinde agatur cum nauta: exceptio dabitur: ne sæpius de ejusdem hominis admisso quærat. Et contra, si de admisso unius hominis actum sit, deinde in factum actione agatur: exceptio dabitur.

7. ULPIANUS lib. 18. ad Edictum.

Debet exercitor omnium nautarum suorum, si liberi, si servi, factum præstare: nec immerito factum eorum præstat, cum ipse eos suo periculo adhibuerit. Sed non alias præstat, quam si in ipsa nave damnum datum sit: cæterum, si extra navem, licet a nautis, non præstabit. † Item si prædixerit, *Ut unusquisque vectorum res suas servet, neque damnum se præstaturum*, & consenserint vectores prædictioni: non convenitur. §. 1. Hæc actio in factum, in duplum est. §. 2. Sed si quid nautæ inter se damni dederint, hoc ad exercitorem non pertinet. † Sed si quis sit nauta & mercator, debebit illi dari: quod si quis, quos vulgo *ναυτεπιστάτας*, id est, *remum pro navio & vecturæ pretio solventes*, dicunt: & huic tenebitur: sed hujus factum præstat, cum sit & nauta. §. 3. Si servus nautæ damnum dederit, licet servus nauta non sit: æquissimum erit, in exercitorem actionem utilem dare. §. 4. Hac autem actione suo nomine exercitor tenetur: culpæ scilicet suæ, qui tales adhibuit: & ideo, & si decesserint, non relevabitur. † Servorum autem suorum nomine, noxali duntaxat tenetur: nam cum alienos adhibet, explorare eum oportet, cujus fidei, cujus innocentia sint: in suis venia dignus est, si qualesquales ad instruendam navem adhibuerit. §. 5. Si plures navem exercent, unusquisque pro parte, qua navem exercet, convenitur. §. 6. Hæc judicia, quamvis honoraria sunt, tamen perpetua sunt: in heredem autem, non dabuntur. Proinde, & si servus navem exercuit, & mortuus est, de peculio non dabitur actio in dominum, nec intra annum. Sed cum, voluntate patris vel domini, servus vel filius exercent navem, vel cauponam, vel stabulum: puto etiam hanc actionem in solidum eos pati debere: quasi omnia, quæ ibi contingunt, in solidum receperint.

DIGESTORUM SEU PANDECTARUM

PARS SECUNDA.

LIBER QUINTUS.

TIT. I.

DE JUDICIIS: ET URI QUISQUE
AGERE VEL CONVENIRI
DEBEAT.

1. ULPIANUS lib. 2. ad Edictum.

SI se subiciant aliqui jurisdictioni, & consentiant: inter consentientes cujusvis judicis, qui tribunali præest, vel aliam jurisdictionem habet, est jurisdictio.

2. IDEM lib. 3. ad Edictum.

Consensisse autem videntur, qui sciant se non esse subjectos jurisdictioni ejus, & in eam consentiant: cæterum, si putent ejus jurisdictionem esse: non erit ejus jurisdictio: *error enim litigatorum* (ut Julianus quoque lib. 1. Digestorum scribit) *non habet consensum*: aut si putaverunt alium esse Prætores pro alio: æque error non dedit jurisdictionem: aut si, cum restitisset, quis ex litigatoribus, viribus præturæ

compulsus est: nulla jurisdictio est. §. 1. Convenire autem utrum inter privatos sufficit, an vero etiam ipsius Prætoris consensus necessarius (est?) Lex Julia judiciorum ait: *Quo minus inter privatos conveniat*: sufficit ergo privatorum consensus. Proinde si privati consentiant, Prætor autem ignoret consentire, & putat suam jurisditionem: an Legi satisfactum sit, videndum est? & puto posse defendi, ejus esse jurisditionem. §. 2. Si & judex ad tempus datus, & omnes litigatores consentiant: nisi specialiter Principali jussione prorogatio fuerit inhibita, possunt tempora, intra quæ jussus est litem dirimere, prorogari. §. 3. Legatis in eo, quod ante legationem contraxerunt, item his, qui testimonii causa evocati sunt, vel si qui judicandi causa arcessiti (sunt,) vel in provinciam destinati, *revocandi domum suam jus* datur. † Ei quoque, qui (ipse) provocavit, non imponitur necessitas intra tempora provocationis exercendæ, Romæ, vel alio loco, ubi provocatio exercetur, aliis pulsantibus respondere: nam Celsus huic etiam domus revocationem dandam ait: quoniam ob aliam causam venerit: hæc Celsi sententia, & rationabilis est. † Nam & D. Pius Plotio Celsiano rescripsit, eum, qui tutelæ (reddendæ) causa Romam erat a se evocatus, alterius tutelæ (causa) cujus causa non erat evocatus, non debere compelli judicium suscipere. † Idem Claudio Flaviano rescripsit, minorem vigintiquinque annis, qui desiderat in integrum restitui adversus Asinienum, qui alterius negotii causa venerat, non esse Romæ audiendum. §. 4. Omnes autem isti domum revocant, si non ibi contraxerunt, ubi conveniuntur. † Cæterum, si contraxerunt ibi revocandi jus non habent: exceptis Legatis; qui licet ibi contraxerunt, dummodo ante legationem contraxerunt, non compelluntur se Romæ defendere, quamdiu legationis causa hic demorantur: quod & Julianus scribit, & D. Pius rescripsit. † Plane, si perfecta legatione subsistant, conveniendos eos D. Pius rescripsit. §. 5. Item si extra provinciam suam contraxerunt, licet non in Italia, quæstionis est, an Romæ conveniri possint? & Marcellus, in eo solo, privilegio eos uti domum revocandi, quod in civitate sua, vel certe intra provinciam contraxerunt: quod est verum. † Sed (&) si agant, compelluntur se adversus omnes defendere: non tamen, si injuriam suam persequantur, vel furtum, vel damnum, quod nunc passi sunt: alioquin (ut [&] Julianus eleganter ait) aut impune contumeliis & damnis adficiuntur; aut erit in potestate cujusque, pulsando eos, subijcere eos jurisditioni, dum se vindicant. §. 6. Sed si dubitetur, utrum in ea quis causa sit, ut domum revocare possit, necne: ipse Prætor debet causa cognita statuere. Quod si constiterit, in ea eum esse causa, ut domum revocet: debet caveri in judicio sisti: statuente Prætore, in quem diem promittat. † Sed, utrum nuda cautione, an satisdato, Marcellus dubitat. Mihi videtur, sola promissione: quod & Mela scribit: alioquin compelleretur judicium accipere, quam invenire eos, qui satis pro eo dent. §. 7. In omnibus autem, in quibus protelatur admonitio, hoc proce-

dere sine temporali damno creditorum oportet. §. 8. His datur multæ dicendæ jus, quibus publice judicium est, & non aliis: nisi hoc specialiter eis permissum est.

3. IDEM lib. 4. ad Edictum.

Non videtur frustrandæ actionis causa latitare, qui præsens suscipere judicium non compellitur.

4. GAIUS lib. 1. ad Edictum provinciale.

Ls nulla nobis esse potest cum eo, quem in potestate habemus: nisi ex castrensi peculio.

5. ULPIANUS lib. 5. ad Edictum.

Si quis ex aliena jurisditione ad Prætorem vocetur, debet venire; ut & Pomponius & Vindius scripserunt; Prætoris est enim æstimare, an sua sit jurisdictio; vocati autem, non contemnere auctoritatem Prætoris: nam & Legati, cæterique, qui revocandi domum jus habent, in ea sunt causa, ut in jus vocati veniant, privilegia sua allegaturi.

6. IDEM lib. 6. ad Edictum.

Cæcus judicandi officio fungitur.

7. IDEM lib. 7. ad Edictum.

Si quis, posteaquam in jus vocatus est, miles, vel alterius fori esse coeperit: in ea causa jus revocandi forum non habebit, quasi præventus.

8. GAIUS lib. 2. ad Edictum provinciale.

Si quis in legatione constituerit quod ante legationem debuerit: non cogi eum ibi judicium pati, ubi constituerit.

9. ULPIANUS lib. 9. ad Edictum.

Infula Italiae, pars Italiae sunt: & cujusque provinciae.

10. IDEM lib. 10. ad Edictum.

Destitisse is videtur, non qui destulit, sed qui liti renunciavit in totum: desistere enim est, de negotio abstinere, quod calumniandi animo instituerat. † Plane, si quis, cognita rei veritate, suum negotium deseruerit, nolens in lite improba perseverare, quam calumniae causa non instituerat: is destitisse non videtur.

11. IDEM lib. 12. ad Edictum.

Si a me fuerit adiogatus, qui mecum erat litem contestatus, vel cum quo ego: solvi judicium, Marcellus libro tertio Digestorum scribit: quoniam nec ab initio inter nos potuit consistere.

12. PAULUS lib. 17. ad Edictum.

Cum Prætor unum ex pluribus judicare vetat, cæteris id committere videtur. §. 1. Judicem dare possunt, quibus (hoc) Lege, vel Constitutione, vel Senatusconsulto conceditur. Lege; sicut Proconsuli: is quoque, cui mandata est jurisdictio, judicem dare potest: ut sunt Legati Proconsulum: item hi: quibus id (More) concessum est, propter vim imperii: sicut Præfectus Urbi, cæterique Romæ Magistratus. §. 2. Non autem omnes judices dari possunt ab his, qui judicis dandi jus habent: quidam enim Lege impediuntur, ne judices sint: quidam natura: quidam Moribus. Natura; ut surdus, mutus, & perpetuo furiosus, & impubes: quia judicio carent. Lege (impeditur), qui Senatu motus est. Moribus; feminae, & servi: non quia non habent judicium, sed quia receptum est, ut civilibus officiis non fungantur.

ur. §. 3. Qui possunt esse iudices, nihil interest, in potestate, an sui juris sint.

13. GAIUS lib. 7. ad Edictum provinciale.

IN tribus (istis) iudiciis (familiae erciscundae, communium dividendo, & finium regundorum) quaeritur, quis actor intelligatur, quia par causa omnium videtur? Sed magis placuit, eum videri actorem, qui ad iudicium provocasset.

14. ULPIANUS lib. 2. Disputationum.

Sed cum ambo ad iudicium provocant, sorte res discerari solet.

15. IDEM lib. 21. ad Edictum.

Filiusfamilias iudex, si litem suam faciat, in tantam quantitatem tenetur, quae tunc in peculio fuit, cum sententiam dicebat. §. 1. Iudex tunc litem suam facere intelligitur, cum dolo malo in fraudem legis sententiam dixerit. Dolo malo autem videtur hoc facere, si evidens arguatur ejus vel gratia vel inimicitia, vel etiam sordes: ut veram aestimationem litis praestare cogatur.

16. IDEM lib. 5. ad Edictum.

Julianus autem, in heredem iudicis, qui litem suam fecit, putat actionem competere: quae sententia vera non est, & a multis notata est.

17. IDEM lib. 22. ad Edictum.

Julianus ait: Si alter ex litigatoribus iudicem solum heredem, vel ex parte fecerit, alius iudex necessario sumendus est: quia iniquum est, aliquem suae rei iudicem fieri.

18. IDEM lib. 23. ad Edictum.

Si longius spatium intercesserit, quo minus iudex datus operam possit dare, mutari eum jubet Praetor: hoc (est), si forte occupatio aliqua iudicem non patiat operam iudicio dare, incidente infirmitate, vel necessaria protectione, vel rei suae familiaris periculo. §. 1. Si filiusfamilias ex aliqua noxa, ex qua patri actio competit, velit experiri: ita demum permittimus [ei] agere, si non sit qui patris nomine agat. Nam & Juliano placet, si filiusfamilias legationis, vel studiorum gratia aberit, & vel furtum, vel damnum injuria passus sit: posse eum utili iudicio agere: ne, dum pater expectatur, impunita sint maleficia; quia pater venturus non est, vel, dum venit, se subtrahit is, qui noxam commisit. Unde ego semper probavi, ut si res non ex maleficio veniat, sed ex contractu, debeat filius agere utili iudicio, forte depositum repetens, vel mandati agens, vel pecuniam, quam credidit, petens: si forte pater in provincia sit, ipse autem forte Romae vel studiorum causa, vel alia iusta ex causa agat: ne si ei non cederimus actionem, futurum sit, ut impune fraudem patiat, & egestate Romae laboret, viaticulo suo non recepto, quod ad sumptum pater ei destinaverat. Et si Senatore esse filiumfamilias, qui patrem habet in provincia, nonne augetur utilitas per dignitatem?

19. IDEM lib. 60. ad Edictum.

Hires absens ibi defendendus est, ubi defunctus debuit, & conveniendus, si ibi inveniatur, nisi quod suo proprio privilegio excusatur. §. 1. Si quis tutelam, vel curam, vel negotia, vel argentam iam vel quid aliud, unde obligatio oritur, certo loci administravit: & si ibi domicilium non

habuit, ibi se debet defendere; & si non defendat, neque ibi domicilium habeat, bona possideri patietur. §. 2. Proinde & si merces vendidit certo loci, vel disposuit, vel comparavit: videtur, nisi alio loci, ut defenderet, convenit, ibidem se defendere. † Nunquid dicimus eum, qui a mercatore quid comparavit advena, vel ei vendidit, quem scit inde confestim profecturum, non oportet ibi bona possidere, sed domicilium sequi ejus? at si quis ab eo, qui tabernam vel officinam certo loci conductam habuit: in ea causa est, ut illic conveniatur? quod magis habet rationem. Nam ubi sic venit, ut confestim discedat, quasi a viatore emptis, [vel eo, qui transvehatur,] vel eo, qui παραπλεῖ, id est, praeternavigat, emit: durissimum est, quotquot locis quis navigans, vel iter faciens delatus est, tot locis se defendi. At si quo constitit, non dico jure domicilii, sed tabernulam, pergulam, horreum, armarium, officinam conduxit, ibique distraxit, egit: defendere se eo loci debet. §. 3. Apud Labeonem quaeritur, si homo provincialis servum institorem vendendarum mercium gratia Romae habeat: quod cum eo servo contractum est, ita habendum atque si cum domino contractum sit: quare ibi se debet defendere. §. 4. Illud sciendum est, eum, qui ita fuit obligatus, ut in Italia solveret, si in provincia habuit domicilium, utrobique posse conveniri, & hic & ibi: & ita & Juliano & multis aliis videtur.

20. PAULUS lib. 58. ad Edictum.

Omni obligationem pro contractu habendam, existimandum est: ut, ubicunque aliquis obligetur, [et] contrahi videatur: quamvis [non] ex crediti causa debeat.

21. ULPIANUS lib. 70. ad Edictum.

Si debitori meo velim actionem edere, probandum erit, si fateatur se debere, paratunque dicat solvere, audiendum eum, dandumque diem cum competenti cautela ad solvendam pecuniam: neque enim magnam dampnum est in mora modici temporis. † Modicum autem tempus hic intelligendum est, quod post condemnationem reis indultum est.

22. PAULUS lib. 3. ad Plantium.

Qui non cogitur in aliquo loco iudicium pati, si ipse ibi agat, cogitur excipere actiones, & ad eundem iudicem mitti.

23. IDEM lib. 7. ad Plantium.

Non potest videri in iudicium venisse id, quod post iudicium acceptum accidisset: ideoque alia interpellatione opus est.

24. IDEM lib. 17. ad Plantium.

Non alias in eos, quos Princeps evocavit Romae competit actio, quam si hoc tempore contraxerint. §. 1. Legati ex delictis in legatione commissis coguntur iudicium Romae pati: sive ipsi admiserunt, sive servi eorum. §. 2. Sed si postulatur in rem actio adversus Legatum, nunquid danda sit, quoniam ex praesenti possessione haec actio est? Cassius respondit, sic servandum, ut, si subducatur ministerium ei, non sit concedenda actio: si vero ex multis servis de uno agatur, non sit inhibenda. Julianus, sine distinctione

denegandam actionem: merito; ideo enim non datur actio, ne ab officio suscepto legationis avocetur.

25. JULIANUS lib. 1. Digestorum.

SI legationis tempore quis servum, vel aliam rem emerit, aut ex alia causa possidere coeperit: non inique cogetur ejus nomine judicium accipere: aliter enim potestas dabitur Legatis sub hac specie res alienas domum auferendi.

26. PAULUS lib. 17. ad Plautium.

DE eo autem, qui adiit hereditatem, Cassius scribit, quamvis Romæ adierit hereditatem, non competere in eum actionem, ne impediatur legatio: & hoc verum est: sed nec legatariis datur actio: sed, nisi satisfaciat, mittuntur in possessionem rerum hereditariarum: quod & in hereditariis creditoribus dicendum est.

27. JULIANUS lib. 1. Digestorum.

Quid enim prohibet, legatum publico munere fungi, & actorem custodiæ causa in possessione rerum hereditariarum esse?

28. PAULUS lib. 17. ad Plautium.

Sed & si restituatur ei hereditas ex Trebelliano, actio in eum non dabitur: siue sponte, siue coactus heres eam adierit. Commodius enim est, reddi quidem ei hereditatem, perinde autem habendum, ac si ipse adisset hereditatem. §. 1. Contra si Legatus tempore legationis adierit, & restituerit, datur in fideicommissariam actio: nec exceptio Trebelliani obstat ex persona Legati; quia hoc Legati personale beneficium est. §. 2. Ex quibus autem causis non cogitur Legatus judicium accipere, nec jurare cogendus est, se dare non oportere: quia hoc iusjurandum in locum litis contestatæ succedit. §. 3. Adium nomine Legatus damni infecti promittere debet, aut vicinum admittere in possessionem. §. 4. Sed & si dies actionis exitura erit, causa cognita adversus eum judicium Prætor dare debet, ut lis contestetur, ita ut in provinciam transferatur. §. 5. Si paterfamilias mortuus esset, relicto uno filio, & uxore prægnante: non recte filius a debitoribus partem dimidiam crediti petere potest, quamvis postea unus filius natus sit: quia poterant plures nasci; cum per rerum naturam certum fuerit, unum nasci. Sed Sabinus, Cassius, partem quartam peti debuisse: quia incertum esset, an tres nascerentur: nec rerum naturam intuendam, in qua omnia certa essent, cum futura utique fierent: sed nostram inscientiam aspicere debere.

29. IDEM lib. 8. ad Plautium.

Qui appellat prior, agit.

30. MARCELLUS lib. 1. Digestorum.

Ubi acceptum est semel judicium, ibi & finem accipere debet.

31. CELSUS lib. 27. Digestorum.

Si petitor plures heredes reliquerit, unusque eorum iudicio egerit, non erit verum, totam rem, quæ in priore iudicio fuerit, deductam esse: nec enim quisquam alienam actionem in iudicium invito coherede perducere potest.

32. ULPIANUS lib. 1. de Officio Consulis.

Si iudex, cui certa tempora præstituta erant, decesserit, & alius in locum ejus datus fuerit: tanta ex integro tempora in persona ejus præstituta intelligemus, quamvis Magistratus nominatim hoc in sequentis datione non expresserit; ita tamen, ut legitimum tempus non excedat.

33. MODESTINUS lib. 3. Regularum.

Non videtur in iudicem consensisse, qui edicti sibi genus apud eundem iudicem desiderat actionis.

34. JAVOLENUS lib. 15. ex Cassio.

Si is, qui Romæ iudicium acceperat, decessit, heres ejus, quamvis domicilium trans mare habeat, Romæ tamen defendi debet: quia succedit in ejus locum, a quo heres relictus est.

35. IDEM lib. 10. Epistolarum.

Non quemadmodum fidejussoris obligatio in pendentem potest esse, (&) vel in futurum concipi, ita iudicium in pendentem potest esse, vel de his rebus, quæ postea in obligationem adventuræ sunt: nam neminem putō dubitaturum, quin fidejussor ante obligationem rei accipi possit; iudicium vero, antequam aliquid debeatur, non posse.

36. CALLISTRATUS lib. 1. Cognitionum.

Interdu[m] ex iustis causis, & ex certis personis sustinendæ sunt cognitiones; veluti, si instrumenta litis apud eos esse dicantur, qui Reipublicæ causa aberunt: idque Divi Fratres in hæc verba rescripserunt: *Humanum est propter fortuitos casus dilationem accipi; veluti quod pater litigator filium vel filiam, vel uxor virum, vel filius parentem amisit: & in similibus causis cognitionem ad aliquem modum sustineri.* §. 1. Senator, si negotiis alienis se obtulerit in provincia, non debet iudicium recusare negotiorum gestorum: sed actionem eum excipere oportere, Julianus respondit: cum sua sponte sibi hanc obligationem contraxerit.

37. IDEM lib. 5. Cognitionum.

Si de vi, & possessione queratur, prius cognoscendum de vi, quam de proprietate rei, Divus Hadrianus τῷ κοινῷ τῶν Θεσσαλων, id est, *communi seu Reipublicæ Thessalorum*, (Græce) rescripsit.

38. LICINNIUS RUFINUS lib. 4. Regularum.

Quod legatur, siquidem per personalem actionem exigetur, ibi dari debet, ubi est: nisi (si) dolo malo heredis subductum fuerit: tunc enim ibi dari debet, ubi petitur. † Præterea quod pondere, aut numero, aut mensura continetur, ibi dari debet, ubi petitur: nisi (si) adjectum fuerit, *Centum modios ex illo horreo, aut vini amphoras ex illo dolio.* † Si autem per in rem actionem legatum petetur, etiam ibi peti debet, ubi res est. Et, si mobilis sit res, ad exhibendum agi cum herede poterit, ut exhibeat rem: sic enim vindicari a legatario poterit.

39. PAPINIANUS lib. 3. Quæstionum.

Cum furiosus iudex addicitur, non ideo minus iudicium erit, quod hodie non potest iudicare:

care: ut scilicet sua mentis effectus, quod sententia dixerit, ratum sit: neque enim in addicendo presentia vel scientia iudicis necessaria est.

§. 1. Qui legationis causa Romam venit, ex qualibet causa fidei iurare potest: cum privilegio suo, cum sit in Italia contractum, uti non potest.

40. IDEM lib. 4. Quæstionum.

Non quidquid iudicis potestati permittitur, id subicitur iuris necessitati. §. 1. Iudex, si quid adversus legis præceptum in iudicando dolo malo prætermiserit, legem offendit.

41. IDEM lib. 11. Quæstionum.

In omnibus bonæ fidei iudiciis, cum nondum dies præstandæ pecuniæ venit, si agat aliquis ad interponendam cautionem, ex iusta causa condemnatio fit.

42. IDEM lib. 24. Quæstionum.

Si uxor a Legato Romæ diverterit, dotis nomine defendendam Romæ virum, responsum est.

43. IDEM lib. 27. Quæstionum.

Eum, qui insulam Capuæ (fieri) certo tempore stipulatus est, eo finito, quocunque loco agere posse in id, quod interest, constat.

44. IDEM lib. 2. Responsorum.

Non idcirco iudicis officium impeditur, quod quidam ex turribus post litem adversus omnes inchoatam Reipublicæ causa abesse cœperant: cum præsentium, & eorum, qui non defenduntur, administratio discerni & æstimari possit.

§. 1. Cum postea servus apparuit, cuius nomine per procuratorem fuerat actum, absolvi debitorem oportet. Quæ res domino quandoque propriam litem inferenti non obstat.

45. IDEM lib. 3. Responsorum.

Argentarium, ubi contractum est, conveniri oportet: nec in hoc dilationem, nisi ex iusta causa, dari, ut ex provincia codices adferantur. Idem in actione tutelæ placuit.

§. 1. Nomine puellæ tutoribus in provincia condemnatis, curatores (puellæ) iudicatum Romæ facere coguntur, ubi mutuum pecuniam mater accepit, cui filia heres exitit.

46. PAULUS lib. 2. Quæstionum.

Judex datus, in eodem officio permanet, licet furere cœperit: quia recte ab initio iudex additus est: sed iudicandi necessitatem morbus senticus remittit: ergo mutari debet.

47. CALLISTRATUS lib. 1. Quæstionum.

Observandum est, ne is iudex detur, quem altera pars nominatim petat (id enim iniqui exempli esse, Divus Hadrianus rescripsit); nisi hoc specialiter a Principe ad verecundiam petiti iudicis respiciente, permittetur.

48. PAULUS lib. 2. Responsorum.

Pars literarum Divi Hadriani: *τὰς ἀρχοντας, ἐν ᾗ ἀρχῶν ἐν αὐτῷ μὴ [τε] λίσσονται δίκην ἰδίαν, μήτε διακόντων μήτε φευγόντων, μήτε περὶ ὧν ἐπίτροποι ἢ κηρύκτες ἢ ἐν κρινέταις ἐπεδῶν [δὲ] ἰξήκη ἢ ἀρχὴ, καὶ αὐτοὶ πρὸς τὰς φευγόντας, καὶ [τοὺς] φευγόντας πρὸς αὐτοὺς, διαγωγίμους εἶναι τὰς δίκας.* Id est: Magistratus, quo anno cum imperio sunt, neque propriam, neque eorum, quorum tutelam vel curam gerunt, causam in iudicio, vel agendo, vel

defendendo sustinendo. Simul ac vero magistratus dies exierit, non ipsis tantum adversus eos suos, sed etiam aliis adversus ipsos litem intentare ius fasque esto.

49. IDEM lib. 3. Responsorum.

Venditor ab emptore denunciatus, ut eum eversionis nomine defenderet, dicit se privilegium habere sui iudicis. Quæritur, an possit litem ab eo iudice, apud quem res inter petitem & emptorem cœpta est, ad suum iudicem revocare? Paulus respondit, venditorem emptoris iudicem sequi solere.

§. 1. Iudices a Præsede dati solent etiam in tempus successorum ejus durare, & cogi pronuntiare: easque sententias servari. In eundem sentiam etiam Scævola respondit.

50. ULPIANUS lib. 6. Fideicommissorum.

Si fideicommissum ab aliquo petatur, isque dicat alibi esse maiorem partem hereditatis: non erit ad præstationem compellendus: & ita multis Constitutionibus cavetur, ut ibi petatur fideicommissum, ubi major pars hereditatis est, nisi (si) probetur, eo loco voluisse testatorem fideicommissum præstari, ubi petitur.

§. 1. Tractatum est de ære alieno, si in ea provincia, ubi fideicommissum petitur, plus esset æris alieni, an, quasi major pars alibi esset, præscriptio locum haberet? Sed [&] hic placuit, nihil facere æris alieni nomen: cum non loci sit æs alienum, sed universarum facultatum: æs enim alienum, patrimonium totum imminuere constitit, non certi loci facultates.

† Quid tamen, si forte certis oneribus destinatum sit id patrimonium; ut puta alimentis præstandis, quæ Romæ præstari paterfamilias iusserat, vel tributis, vel quibusdam aliis inexcusabilibus oneribus: an possit præscriptio locum habere? Hic putem iustius dici, locum habere.

§. 2. Sed & rescriptum est, ut illic fideicommissum petatur, ubi domicilium heres habet. Quotiens autem cœpit quis fideicommissum solvere, non potest hac præscriptione uti;

51. MARCIANUS lib. 8. Institutionum.

Quamvis ad eum hereditas fuerit devoluta, qui domicilium in provincia habet. Sed & Divi, Severus & Antoninus rescripserunt, si consenserit fideicommissarius alio loco dare, necesse habere secundum consensum dare, ubi consenserit.

52. ULPIANUS lib. 6. Fideicommissorum.

Sed & si suscepit actionem fideicommissi, & aliis defensionibus usus, hanc omisit: postea, quamvis ante sententiam, reverti ad hanc defensionem non potest.

§. 1. Si libertis suis tesseras frumentarias emi voluerit, quamvis major pars hereditatis in provincia sit, tamen Romæ debere fideicommissum solvi, dicendum est: cum apparet id testatorem sensisse ex genere comparationis.

§. 2. Sed & si proponas, quibusdam Clarissimis viris argenti vel auri pondo relicta, & sit sufficiens ad hujusmodi fideicommissa Romæ patrimonium: licet major pars totius patrimonii in provincia sit, dici oportet, Romæ esse præstandum: nec enim verisimile est, testatorem qui honorem habitum voluit his, quibus reliquit, tam modica fideicommissa in provincia præstari voluisse.

§. 3. Si ea res, quæ per fideicommissum relicta

relieta est, eo loci sit: dicendum est, non debere præscribi ei, qui petit quasi major pars hereditatis alibi sit. §. 4. Sed si non fideicommissum petatur eo loci, sed fideicommissio satis: videndum est, an hæc præscriptio locum habeat? & non puto habere. Quinimo, & si nihil sit eo loci, attamen jubendum satisdare: quid enim veretur, cum, si satis non dederit, mittatur adversarius in possessionem fideicommissi servandi causa?

53. HERMOGENIANUS lib. 1. Juris Epitomarum.

Vix certis ex causis adversus dominos servis consistere permissum est. Id est, si qui suppressas tabulas testamenti dicant, in quibus libertatem sibi relictam adseverant: item, arctioris annonæ pop. Romani: census etiam, & falsæ monetæ criminis reos dominos detegere servis permissum est: præterea fideicommissam libertatem ab his petent. † Sed [&] si qui suis nummis redemptos se, & non manumissos contra placiti fidem adseverent. † Liber etiam [esse] jussus si rationes reddiderit, arbitrum contra dominum rationibus excutiendis recte petet. † Sed & si quis fidem alicujus elegerit, ut nummis ejus redimatur, atque his solutis manumittatur, nec ille oblatam pecuniam suscipere velle dicat: contractus fidem detegendi servo potestas tributa est.

54. PAULUS lib. 1. Sententiarum.

Per minorem causam majori cognitioni præjudicium fieri non oportet: major enim questio minorem causam ad se trahit.

55. IDEM lib. singulari de Officio Adsefforum.

Edictum, quod ab antecessore datum est, in numero trium edictorum connumerari debet. Plane, licet (omnis) ab antecessore numerus finitus sit, solet successor unum edictum dare.

56. ULPIANUS lib. 30. ad Sabinum.

Licet verum procuratorem in judicio rem deducere verissimum est; tamen, & si quis, cum procurator non esset, litem sit contestatus, deinde ratum dominus habuerit, videtur retro res in judicium recte deducta.

57. IDEM lib. 41. ad Sabinum.

Tam ex contractibus, quam ex delictis in filiumfamilias competit actio: sed, filio mortuo post litis contestationem, transfertur judicium in patrem, dumtaxat de peculio, & quod in rem ejus versum est. Certe si quasi procurator alicujus filiusfamilias judicium acceperit, mortuo eo, in eum, quem defenderit, transactio vel judicati datur.

58. PAULUS lib. 13. ad Sabinum.

Judicium solvitur vetante eo, qui judicare jussit; vel etiam eo, qui majus imperium in eadem jurisdictione habet; vel etiam, si ipse judex ejusdem imperii esse cœperit, cujus erat, qui judicare jussit.

59. ULPIANUS lib. 51. ad Sabinum.

Si locus in jubendo judicare non est comprehensus, videtur eo loco judicare jussisse, quo solet judicari sine incommodo litigantium,

60. PAULUS lib. 14. ad Sabinum.

Mortuo judice, quod eum judicare oportuerat, idem eum, qui subditus est, sequi oportet.

61. ULPIANUS lib. 26. ad Edictum.

Solemus quidem dicere, *Id venire in judicium, de quo actum est inter litigantes*: sed Celsus ait, periculose [esse,] ex persona rei hoc metiri; qui semper, ne condemnatur, hoc dicet, *non convenisse*. Quid ergo? melius est dicere, *id venire in judicium, non de quo actum est, ut veniret: sed id non venire, de quo nominatim actum est, ne veniret*. §. 1. Latrunculator de re pecuniaria judicare non potest.

62. IDEM lib. 39. ad Edictum.

Inter litigantes non aliter lis expediri potest, quam si alter petitor, alter possessor sit: esse enim debet, qui onera petitoris sustineat, & qui commodo possessoris fungatur.

63. IDEM lib. 49. ad Edictum.

Recte defendi hoc est: judicium accipere, vel per se, vel per alium: sed cum satisfactione; nec ille videtur defendi, qui, quod judicatum est, non solvit.

64. IDEM lib. 1. Disputationum.

Non ab judice doli æstimatio ex eo, quod interest, fit, sed ex eo, quod in litem juratur: denique & prædoni depositi, & commodati, ob eam causam competere actionem, non dubitatur. §. 1. Si quis alio judicio acturus, judicatum solvi satis acceperit, deinde & [in] alio judicio agat: non committetur stipulatio: quia de alia re cautum videtur.

65. IDEM lib. 34. ad Edictum.

Exigere dotem mulier debet illic, ubi maritus domicilium habuit, non ubi instrumentum dotale conscriptum est: nec enim id genus contractus est, ut & eum locum spectari oporteat, in quo instrumentum dotis factum est, quam eum, in cujus domicilium & ipsa mulier per conditionem matrimonii erat reditura.

66. IDEM lib. 2. Disputationum.

Si quis intentione ambigua vel oratione usus sit: id, quod utilius ei, accipiendum est.

67. IDEM lib. 6. Disputationum.

Qui se dicit suis nummis redemptum, si hoc probaverit, exinde liber erit, ex quo redemptus est: quia Constitutio non liberum pronunciari præcipit, sed *restitui ei libertatem* jubet. Proinde compellendus erit manumittere eum, qui se suis nummis redemit. † Sed [&] si latitet, exempla Senatusconsultorum ad fideicommissam libertatem pertinentium [debere] induci oportet.

68. IDEM lib. 8. Disputationum.

Ad peremptorium edictum hoc ordine venit: ut primo quis petat post absentiam adversarii edictum primum; mox alterum,

69. IDEM lib. 4. de Omnibus Tribunalibus.

Per intervallum non minus decem dierum;

70. IDEM lib. 8. Disputationum.

Et tertium: quibus propositis, tunc *peremptorium* impetret: quod inde hoc nomen sumpsit, quod perimeret disceptationem, hoc est, ultra non pateretur adversarium tergiversari.

71. IDEM

71. IDEM lib. 4. de Omnibus Tribunalibus.

IN peremptorio autem comminatur is, qui edictum dedit, etiam absente diversa parte cogniturum se, & pronuntiaturum.

72. IDEM lib. 8. Disputationum.

Nonnumquam autem hoc edictum post tot numero edicta, quæ præcesserint, datur: nonnumquam post unum, vel alterum: nonnumquam statim, quod appellatur *unum pro omnibus*. † Hoc autem æstimare oportet eum, qui jus dixit: [&] pro conditione causæ, vel personæ, vel temporis, ita ordinem edictorum vel compendium moderare.

73. IDEM lib. 4. de Omnibus Tribunalibus.

ET post edictum peremptorium impetratum, cum dies ejus supervenerit, tunc absens citari debet: & si responderit, si non responderit, agetur causa, & pronuntiabitur: non utique secundum præsentem, sed interdum vel absens, si bonam causam habuit, vincet. §. 1. Quod si is, qui edictum peremptorium impetravit, absit die cognitionis, is vero, adversus quem impetratum est, adsit: tum circumducendum erit edictum peremptorium: neque causa cognoscetur, nec secundum præsentem pronuntiabitur. §. 2. Circumducto edicto videamus, an amplius reus conveniri possit: an vero salva quidem lis est, verum instantia tantum edicti perit? Et magis est, ut instantia tantum perierit, ex integro autem litigari possit. §. 3. Sciendum [est], ex peremptorio absentem condemnatum, si appellet, non esse audiendum; si modo per contumaciam defuit: si minus, auditur.

74. JULIANUS lib. 5. Digestorum.

DE quare cognoverit iudex, pronunciare quoque cogendus erit. §. 1. Iudex, qui usque ad certam summam judicare iussus est, etiam de re majori judicare potest, si inter litigatores conveniat. §. 2. Cum absentem defendere vellem, iudicium, mortuo jam eo, accepi, & condemnatus solvi: Quæsitum est, an heres liberaretur: item, quæ actio [mibi] adversus eam competere? Respondi, iudicium, quod jam mortuo debitore per defensorem ejus accipitur, nullum esse; & ideo heredem non liberari: defensorem autem, si ex causa judicati solverit, repetere quidem non posse, nosse, negotiorum tamen gestorum ei actionem competere adversus heredem; qui (sane) exceptioni doli mali tueri se possit, si ab actore conveniatur.

75. IDEM lib. 36. Digestorum.

SI Prætor jusserit eum, a quo debitum petebatur, adesse, & ordine edictorum peracto, pronuntiaverit absentem debere: non utique iudex, qui de iudicato cognoscit, debet de Prætoris sententia cognoscere: alioquin lusura erunt hujusmodi edicta & decreta Prætorum. *Marcellus notat*: Si per dolum sciens falso aliquid allegavit, & hoc (modo) consecutum (eum) sententia Prætoris, liquido fuerit adprobatum: existimo debere iudicem querelam rei admittere. *Paulus notat*: Si autem morbo impeditus, aut Reipublicæ causa

avocatus, adesse non potuit reus: puto vel actionem judicati eo casu in eum denegandam, vel exsequi Prætores ita iudicatum non debere.

76. ALFENUS lib. 6. Digestorum.

Proponebatur: ex his iudicibus qui in eandem rem dati essent, nonnullos causa audita excusatos esse, inique eorum locum alios esse sumptos; & querebatur singulorum iudicum mutatio eandem rem, an aliud iudicium fecisset? Respondi, non modo si unus, aut alter, sed & si omnes iudices mutati essent, tamen & rem eandem, & iudicium idem quod antea fuisset permanere. Neque in hoc solum evenire, ut partibus commutatis eadem res esse existimaretur, sed & in multis cæteris rebus: nam & *legionem* eandem haberi, ex qua multi decessissent, quorum in locum alii sublekti essent: & *populum* eundem hoc tempore putari, qui abhinc centum annis fuisset, cum ex illis nemo nunc viveret: itemque *navem* si adeo sæpe re-fecta esset, ut nulla tabula eadem permaneret, quæ non nova fuisset, nihilominus eandem navem esse existimari. Quod si quis putaret, partibus commutatis aliam rem fieri: fore, ut ex ejus ratione nos ipsi non iidem essemus, qui abhinc anno fuisset: propterea quod, ut Philosophi dicerent, ex quibus periculis minimis consisteremus, hæc quotidie ex nostro corpore decederent, aliæque extrinsecus in earum locum accederent. Quapropter cujus rei species eadem consisteret, rem quoque eandem esse existimari.

77. AFRICANUS lib. 3. Quæstionum.

IN privatis negotiis pater filium, vel filius patrem iudicem habere potest:

78. PAULUS lib. 16. ad Plantium.

Quippe judicare munus publicum est.

79. ULPIANUS lib. 5. de Officio Proconsulis.

Eum, quem temere adversarium (suum) in iudicium vocasse constitit, viatica, litisque sumptus adversario suo reddere oportebit. §. 1. Iudicibus de jure dubitantibus Præsides respondere solent: de facto consulentibus non debent Præsides consilium impertire, verum jubere eos, prout *religio suggerit, sententiam proferre*: hæc enim res nonnumquam infamat, & materiam gratiæ vel ambitionis tribuit.

80. POMPONIUS lib. 2. ad Sabinum.

SI in iudicis nomine, prænomine, erratum est: Servius respondit, si ex conventionem litigatorum is iudex addictus esset, eum esse iudicem, de quo litigatores sensissent.

81. ULPIANUS lib. 5. Opinionum.

Qui neque Jurisdictioni præest, neque a Principe potestate aliqua præditus (est), neque ab eo, qui jus dandorum iudicum habet, datus est, nec ex compromisso sumptus, vel ex aliqua Lege confirmatus est: iudex esse non potuit.

82. IDEM lib. 1. de Officio Consulis.

Nonnumquam solent magistratus populi Romani viatorem nominatim vice arbitri dare, quod raro, & nonnisi re urgente faciendum est.

TIT. II.

DE INOFFICIOSO TESTAMENTO.

1. ULPIANUS lib. 14. ad Edictum.

Sciendum est, frequentes esse inofficiosi querelas: omnibus enim, tam parentibus, quam liberis de inofficioso licet disputare. Cognati enim proprii, qui sunt ultra fratrem, melius facerent, si se sumptibus inanibus non vexarent, cum obtinere spem non haberent.

2. MARCIANUS lib. 4. Institutionum.

Hoc colore inofficioso testamento agitur, quasi non sanæ mentis fuerunt, ut testamentum ordinarent. Et hoc dicitur, non quasi vere furiosus vel demens testatus sit: sed recte quidem fecit testamentum, sed non ex officio pietatis: nam si vere furiosus esset, vel demens, nullum est testamentum.

3. MARCELLUS lib. 3. Digestorum.

Inofficiosum testamentum dicere hoc est, allegare, quare exheredari vel præteriri non debuerit: quod plerumque accidit, cum falso parentes instimulati liberos suos vel exheredant, vel prætereunt.

4. GAIUS lib. singulari ad Legem Glitiam.

Non est enim consentiendum parentibus, (qui) injuriam adversus liberos suos testamento inducunt: quod plerumque faciunt, maligne circa sanguinem suum inferentes iudicium, novercalibus delinimentis instigationibusve corrupti.

5. MARCELLUS lib. 3. Digestorum.

Nam & his, qui non ex masculis descendunt, facultas est agendi: cum & de matris testamento agant, & obtinere assidue soleant. † Huius autem verbi *de inofficioso* vis illa (ut) dixi est, docere immerentem se, & ideo & indigne præteritum, vel etiam exheredatione summotum: resque illo colore defenditur apud Iudicem, ut videatur ille quasi non sanæ mentis fuisse, cum testamentum inique ordinaret.

6. ULPIANUS lib. 14. ad Edictum.

Posthumus inofficiosum testamentum potest dicere eorum, quibus suus heres vel legitimus potuisset fieri, si in utero fuerit mortis eorum tempore. Sed & cognatorum: quia & horum ab intestato potuit bonorum possessionem accipere. Quid ergo? eis imputatur, cur intestati non decesserant? sed hoc nemo apud Iudicem potest impetrare: non enim interdicitur testamenti factione. Hoc plane ei imputare potest, cur eum heredem non scripserit: potuit enim scriptus heres in possessionem mitti ex clausula *de ventre in possessionem mittendo*; item natus, secundum tabulas haberet. † Simili modo & eum, qui post testamentum matris factum, ex secto ventre extractus est, posse queri dico. §. 1. Si quis ex his personis, quæ ad successionem ab intestato non admittuntur, de inofficioso egerit (nemo enim eum repellit), & casu obtinuerit: non ei profit victoria, sed his, qui habent ab intestato successionem: nam intestatum patremfamilias facit. §. 2. Si quis instituta accusatione inofficiosi decesserit: an ad heredem suum querelam transferat? Papinianus respondit, (quod & quibusdam Rescriptis significatur,) si post adgotam bonorum possessionem decesserit,

esse successionem accusationis. Et si non sit petita bonorum possessio, jam tamen coepta controversia, vel præparata; vel si, cum venit ad movendam inofficiosi querelam, decessit: puto ad heredem transire.

7. PAULUS lib. singulari de Septemviralibus iudiciis.

Quemadmodum præparasse litem quis videatur, ut possit transmittere actionem, videamus? Et ponamus in potestate fuisse eum, ut neque bonorum possessio ei necessaria, & aditio hereditatis supervacua sit: is, si comminatus tantum accusationem fuerit, vel usque ad denunciationem, vel libelli dationem processerit, ad heredem suum accusationem transmittet: idque D. Pius de libelli datione & denunciatione rescripsit. † Quid ergo si in potestate non fuerit? an ad heredem actionem transmittat? Et recte videtur litem præparasse, si ea fecerit, quorum supra mentionem habuimus.

8. ULPIANUS lib. 14. ad Edictum.

Papinianus lib. 5. Quæstionum recte scribit, inofficiosi querelam patrem filii sui nomine instituere non posse invito eo: ipsius enim injuria est. † Sequenti loco scribit, si filius post agnitam litis ordinandæ gratia bonorum possessionem decesserit, finitam esse inofficiosi querelam: quæ non patris, sed nomine dabatur filii. §. 1. Si quis, post rem inofficiosi ordinatam, litem dereliquerit, postea non audietur. §. 2. Si Imperator sit heres institutus, posse inofficiosum dici testamentum, sæpissime rescriptum est. §. 3. Papinianus lib. 2. Responsorum ait, contra veterani patrisfamilias testamentum esse inofficiosi querelam, etsi ea sola bona habuit, quæ in castris quæsierat. §. 4. Si quis in militia fecerit testamentum, & intra annum post militiam decesserit, dubitatur, an, quia ad hoc usque temporis jure militari testamentum ejus valet, querela inofficiosi cesset? & potest dici [querelam inofficiosi cessare]. §. 5. Sed nec impuberis filii mater inofficiosum testamentum dicit; quia pater ei hoc fecit: & ita Papinianus respondit, nec patris frater; quia filii testamentum est: ergo nec frater impuberis, si patris non dixit. Sed si in patris obtentum est, nec hoc valebit: nisi (si) pro parte patris rescissum est: tunc enim pupillare valet. §. 6. Si quis mortis causa filio donaverit quartam partem ejus, quod ad eum esset perventurum, si intestatus paterfamilias decessisset, puto secure eum testari. §. 7. Si quis impuberi filio substituit, secundas tabulas faciendo, non ob hoc admitteremus ipsam impuberem ad inofficiosi querelam. §. 8. Quoniam autem quarta debite portionis sufficit ad excludendam querelam, videndum erit, an exheredatus partem faciat, qui non queritur: ut puta, sumus duo filii exheredati? & utique faciet, ut Papinianus respondit: & si dicam inofficiosum, non totam hereditatem debeo, sed dimidiam petere. Proinde si sint ex duobus filiis nepotes; ex uno plures, tres puta, ex uno unus: unicum, fescuncia; unum ex illis, semuncia querela excludit. §. 9. Quarta autem accipietur, scilicet deducto ære alieno, & funeris impensa. † Sed an & libertates quartam minuant, videndum est: & nunquid minuant? nam si cum quis ex

asse heres institutus est, ideo non potest dicere inofficiosum, quia habet Falcidiam; Falcidia autem libertates non minuit: potest dici, deductis libertatibus quartam ineundam. Cum igitur placeat quartam minui per libertates, eveniet, ut qui servos tantum habet in patrimonio suo, dando eis libertatem, inofficiosi querelam excludat: nisi forte hic filius, si non fuit in potestate, a patre heres institutus, merito omittit hereditatem, & ad substitutum transmittens, querelam inofficiosi instituet; vel ab intestato, citra Edicti poenam habeat hereditatem. §. 10. Si conditioni parere testator heredem iussit in persona filii, vel alterius, qui eandem querelam movere potest, & sciens is accepit, videndum, ne ab inofficiosi querela excludatur: agnovit enim iudicium. Idem est, & si legatarius ei, vel statuliber dedit. Et potest dici, excludi eum: maxime si heredem ei iusserat dare: ceterum, si legatarium, nunquid semel natam inofficiosi querelam non perimat legatarii oblatio? Cur ergo in herede absolute diximus? quoniam ante aditam hereditatem nec nascitur querela. Ego eventum puto sequendum in hac re: ut si forte, antequam iudicium moveatur, oblatio ei fiat ejus, quod relictum est, quasi ex voluntate testatoris oblato eo satis ei factum videatur. §. 11. Unde si quis fuit institutus forte ex semisse, cum (ei) sextans ex substantia testatoris deberetur, & rogatus esset, post certum temporis restituere hereditatem, merito dicendum est, nullum iudicium movere, cum debitam portionem, & ejus fructus habere possit; fructus enim solere in Falcidiam imputari non est incognitum. Ergo & si ab initio ex semisse heres institutus, rogetur post decennium restituere hereditatem, nihil habet quod queratur: quoniam facile potest debitam portionem, ejusque fructus medio tempore cogere. §. 12. Si quis (&) irritum dicat testamentum, vel raptum, & inofficiosum, conditio ei deferri debet, utrum prius movere velit. §. 13. Si filius exheredatus in possessione sit hereditatis: scriptus quidem heres petet hereditatem, filius vero in modum contradictionis querelam inducat; quemadmodum ageret, si non possideret, sed peteret. §. 14. Meminisse autem oportebit, eum, qui testamentum inofficiosum improbe dixit, & non obtinuit, id quod in testamento accepit, perdere, & id fisco vindicari, quasi indigno ablatum: sed ei demum auferitur, quod testamento datum est, qui usque ad sententiam iudicum lite improba perseveraverit: ceterum, si ante sententiam destitit, vel decessit, non ei auferitur, quod datum est. Proinde, & si absente eo secundum presentem pronuncietur, potest dici, conservandum ei, quod accepit. † Eo autem solo carere quis debet, cujus emolumentum ad eum pertinet: ceterum, si id rogatus fuit restituere, non debet injuria fieri. † Unde non male Papinianus lib. 2. Responsorum refert, si heres fuit institutus, & rogatus restituere hereditatem, deinde in querela inofficiosi non obtinuit, id, quod jure Falcidiae potuit habere, solum perdere. §. 15. Si quis impubes adrogatus sit ex his personis, quæ & citra adoptionem & emancipationem quæ de inofficioso possunt, hunc

puto removendum a querela, cum habeat quartam ex Constitutione D. Pii. Quod si egit, nec obtinuit, an quartam perdat? & puto, aut non admittendum ad inofficiosum, aut, si admittatur, etsi non obtinuerit, quartam ei, quasi res alienum, concedendam? §. 16. Si ex causa de inofficiosi cognoverit iudex, & pronunciaverit contra testamentum, nec fuerit provocatum: ipso jure rescisum est, & suus heres erit, secundum quem iudicatum est, & bonorum possessor, si hoc (se) contendit; & libertates ipso jure non valent; nec legata debentur, sed soluta repetuntur, aut ab eo, qui solvit, aut ab eo, qui obtinuit: & hæc utili actione repetuntur. Fere autem, si ante controversiam motam soluta sunt, qui obtinuit repetit: & ita D. Hadrianus & D. Pius rescripserunt. §. 17. Plane si post quinquennium inofficiosum dici coeptum est, ex magna & justa causa: libertates non esse revocandas, quæ competierunt, vel præstatae sunt, sed viginti aureos a singulis præstandos victori.

9. **MODESTINUS** lib. singulari de Inofficioso testamento.

Si autem intra quinquennium egerit, libertates non competunt. Sed Paulus ait, præstaturum fideicommissas libertates, scilicet viginti aureis & in hoc casu a singulis præstandis.

10. **MARCELLUS** lib. 3. Digestorum.

Si pars judicantium de inofficioso testamento contra testamentum, pars secundum id sententiam dederit, quod interdum fieri solet: humanius erit sequi ejus partis sententiam, quæ secundum testamentum spectavit, nisi (si) aperte iudices inique secundum scriptum heredem pronunciassent apparebit. §. 1. Illud notissimum est, eum, qui legatum perceperit, non recte de inofficioso testamento dicturum: nisi id totum alii administravit.

11. **MODESTINUS** lib. 3. Responsorum.

Etiam si querela inofficiosi testamenti obtinuerit, non ideo tamen donationes, quas vivas ei perfecisse proponitur, infirmari, neque in dotem datorum partem vindicari posse, respondi.

12. **IDEM** lib. singulari de Præscriptionibus.

Nihil interest, sibi relictum legatum filius exheredatus agnoverit, an filio, servove relictum consecutus sit: utrobique enim præscriptione submovebitur. Quinetiam si idem institutum servum prius, quam adire hereditatem juberet, manumiserit, ut ille suo arbitrio adeat hereditatem, idque fraudulento consilio fecerit: summovebitur ab actione. §. 1. Si a statulibero exheredatus pecuniam petere coeperit, videri agnovisse parentis iudicium. §. 2. Si cum filius ademptum sibi legatum instituerit petere, summotus repetat inofficiosi querelam, præscriptione removendus non est: quamvis enim agendo, testamentum comprobaverit, tamen est aliquid, quod testatoris vitio reputetur, ut merito repellendus non sit. §. 3. Filius testatoris, qui cum Titio eiusdem pecuniæ reus fuerat, liberatione Titio legata, per acceptilationem Titii liberatus, ab actione inofficiosi non summovebitur.

13. SCAEVOLA lib. 3. Responsum.

Titia filiam heredem instituit, filio legatum dedit, eodem testamento [ita] cavit: *Ea omnia, quæ supra dari, fieri iussi, ea dari, fieri volo ab omni herede, bonorumve possessore, qui mihi erit etiam jure ab intestato.* Item quæ dari iussero, ea uti dentur, fiant (que), fidei ejus committo. Quæsitum est, si soror Centumvirali judicio obtinuerit, an fideicommissa ex capite superscripto debeantur? [Respondi]: Si hoc quærat, an jure eorum, quos quis sibi ab intestato heredes, bonorumve possessores successuros credat, fideicommittere possit, respondi posse. Paulus notat: Probat autem, nec fideicommissa ab intestato data deberi, quasi a demente.

14. PAPINIANUS lib. 5. Quæstionum.

Pater filium emancipavit, & nepotem ex eo retinuit; emancipatus suscepto postea filio, duobus exheredatis, patre præterito, vita decessit: in quæstione de inofficioso testamento, præcedenti causa filiorum, patris intentio adhuc pendet: quod si contra filios judicetur: pater ad querelam vocatur, & suam intentionem implere potest.

15. IDEM lib. 14. Quæstionum.

Nam etsi parentibus non debetur filiorum hereditas, propter votum parentum, & naturalem erga filios caritatem: turbato tamen ordine mortalitatis, non minus parentibus, quam liberis, pie relinquere debet. §. 1. Heredi ejus, qui post litem de inofficioso præparatam, mutata voluntate, decessit, non datur de inofficioso querela: non enim sufficit litem instituisse, si non in ea perseveret. §. 2. Filius, qui (de) inofficiosi actione adversus duos heredes expertus, diversas sententias judicum tulit, & unum vicit, ab altero superatus est: & debitores convenire, & ipse a creditoribus conveniri, pro parte potest; & corpora vindicare, & hereditatem dividere: verum enim est, familiæ erascundæ judicium competere: quia credimus eum legitimum heredem pro parte esse factum: & ideo pars hereditatis in testamento remansit. Nec absurdum videtur, pro parte intestatum videri.

16. IDEM lib. 2. Responsum.

Filio, qui de inofficioso matris testamento contra fratrem institutum de parte ante egit, & obtinuit, filia quæ non egit, aut non obtinuit, in hereditate legitima fratri non concurrit. §. 1. Contra tabulas filii possessionem jure manumissionis pater accepit (& bonorum possessionem adeptus est); postea filia defuncti, quam ipse exheredaverat, quæstionem inofficiosi testamenti recte pertulit: possessio, quam pater accepit, ad irritum recidit: nam priore judicio de jure patris, non de jure testamenti quæsitum est: & ideo universam hereditatem filia cum fructibus restituere necesse est.

17. PAULUS lib. 2. Quæstionum.

Qui, repudiantis animo, non venit ad accusationem inofficiosi testamenti, partem non facit his, qui eandem querelam movere volunt. Unde, si, de inofficioso testamento patris, alter ex liberis exheredatis ageret: quia, rescisso testamento, alter quoque ad successionem ab intestato vocatur, & ideo universam hereditatem non recte vindicaret; hic, si obtinuerit, uteretur rei judicatae

auctoritate, quasi Centumviri hunc solum filium in rebus humanis esse nunc, cum facerent intestatum, crediderint. §. 1. Cum contra testamentum, ut inofficiosum, judicatur, testamenti factionem habuisse defunctus non creditur. Non idem probandum est, si herede non respondente, secundum præsentem judicatum sit: hoc enim casu non creditur jus ex sententia judicis fieri: & ideo libertates competunt, & legata petuntur.

18. IDEM lib. singulari de Inofficioso testamento.

De qua re etiam Constitutio exstat Divorum fratrum, quæ hujusmodi distinctionem admittit.

19. IDEM lib. 2. Quæstionum.

Mater decedens, extraneum ex dodrante heredem instituit, filiam unam ex quadrante, alteram præterit; hæc de inofficioso egit, & obtinuit: Quæro, scriptæ filia quomodo succurrendum sit: Respondi: Filia præterita id vindicare debet, quod intestata matre habitura esset. Itaque dici potest eam, quæ omissa est, etiam si totam hereditatem [ab intestato] petat, & obtineat, solam habituram universam successionem, quemadmodum si altera omisisset legitimam hereditatem. Sed non est admittendum, ut adversus sororem audiatur, agendo de inofficioso. † Præterea dicendum est, non esse similem omittenti eam, quæ ex testamento adiit: & ideo ab extraneo semissem vindicandum: & defendendum, totum semissem esse auferendum, quasi semis totus ad hanc pertineat. Secundum quod non in totum testamentum infirmatur, sed pro parte intestata efficitur: licet quasi furiosæ judicium ultimum ejus damnetur. † Cæterum, si quis putaverit, filia obtinente, totum testamentum infirmari: dicendum est, etiam institutam ab intestato posse adire hereditatem: nec enim quæ ex testamento adiit, quod putat valere, repudiare legitimam hereditatem videtur, quam (quidem) nescit sibi deferri: cum & hi, qui sciant, jus suum eligentes id, quod putant sibi competere, non amittant; quod evenit in patrono, qui judicium defuncti, falsa opinione motus, amplexus est; is enim non videtur bonorum possessionem contra tabulas repudiassé. Ex quibus apparet, non recte totam hereditatem præteritam vindicare: cum rescisso testamento, etiam institutæ salvum jus sit adeundæ hereditatis.

20. SCAEVOLA lib. 2. Quæstionum.

Qui de inofficioso vult dicere licet negetur filius, Carbonianam bonorum possessionem non debet accipere: toties enim ea indulgenda est, quotiens, si vere filius esset, heres esset, aut bonorum possessor; ut interim & possideat, & alatur, & actionibus præjudicium non patiatur: qui vero de inofficioso dicit, nec actiones movere debet, nec aliam ullam, quam hereditatis petitionem, exercere, nec ali: ne unquam melioris sit conditionis, quam si confitetur adversarius.

21. PAULUS lib. 3. Responsum.

Eum, qui inofficiosi testamenti querelam instituit, & fraude heredis scripti, quasi tertiam partem hereditatis tacite rogatus esset ei restituere, reliquit eam actionem, non videri deseruisse querelam:

querelam : & ideo non prohiberi eum repetere inchoatam (actionem). §. 1. Item quaesitum est : an heres audiendus est, ante de inofficioso querelam actam, desiderans restituere sibi ea, quae solvit? Respondit, ei, qui sciens indebitum fideicommissum solvit, nullam repetitionem ex ea causa competere. §. 2. Idem respondit, evicta hereditate per inofficiosi querelam ab eo, qui heres institutus esset, perinde omnia observari oportere, ac si hereditas adita non fuisset : & ideo & petitionem integram debiti heredi instituto adversus eum, qui superavit, competere, & compensationem debiti.

22. TRYPHONINUS lib. 17. Disputationum.

Filius non impeditur, quominus inofficiosum testamentum matris accusaret, si pater ejus legatum ex testamento matris accipiet, vel adisset hereditatem, quanquam in ejus esset potestate : nec prohiberi patrem dixi jure filii accusare : nam indignatio filii est. §. 1. Et quaerebatur, si non obtinisset in accusando, an, quod patri datum est, publicaretur ; quoniam alii commodum victoriae parat, & in hac causa nihil ex officio patris, sed totum de meritis filii agitur? Et inclinandum est, non perdere patrem sibi datum, si secundum testamentum pronunciatum fuisset. §. 2. Multo magis, si mihi legatum testator dedit, cujus de inofficioso testamento filius agens decessit, me herede relicto, egoque hereditariam causam peregi, & victus sum, id quod mihi eo testamento relictum est, non perdam : utique, si jam defunctus agere coeperat. §. 3. Item si adrogavi eum, qui instituerat litem de inofficioso testamento ejus, qui mihi legatum dedit, litemque peregero nomine filii, nec obtinero : perdere me legatum non oportet : quia non sum indignus, ut auferatur mihi a fisco id, quod derelictum est : cum non proprio nomine, sed jure ejusdem successionis egi.

23. PAULUS lib. singulari de Inofficioso testamento.

Si ponas filium emancipatum praeteritum, & ex eo nepotem in potestate retentum heredem institutum esse : filius potest contra filium suum, testatoris nepotem, petere bonorum possessionem : queri autem de inofficioso testamento non poterit. Quod si exheredatus sit filius emancipatus : poterit queri : & ita jungetur filio suo, & simul cum eo hereditatem obtinebit. §. 1. Si hereditatem ab heredibus institutis exheredati emerunt, vel res singulas, scientes eos heredes [esse], aut conduxerunt praedia, aliudve quid simile fecerunt, vel solverunt heredi quod testatori debebant : judicium defuncti agnoscere videntur, & a querela excluduntur. §. 2. Si duo sint filii exheredati, & ambo de inofficioso testamento egerant, & unus postea constituit non agere : pars ejus alteri adcrevit. † Idemque erit, & si tempore exclusus sit.

24. ULPIANUS lib. 48. ad Sabinum.

Circa inofficiosi querelam evenire plerumque ad solet, ut in una atque eadem causa diversae sententiae proferantur : quid enim, si fratre agente, heredes scripti diversi juris fuerunt? quod si fue-

rit, pro parte testatus, pro parte intestatus decessisse videtur.

25. IDEM lib. 2. Disputationum.

SI non mortis causa fuerit donatum, sed inter vivos ; hac tamen contemplatione, ut in quartam habeatur : potest dici inofficiosi querelam cessare, si quartam in donatione habet ; aut, si minus habeat, quod deest viri boni arbitratur repleatur ; aut certe conferri oportere id, quod donatum est. §. 1. Si quis, cum non possit de inofficioso queri, ad querelam admissus, pro parte rescindere testamentum tentet, & unum sibi heredem eligat, contra quem inofficiosi querelam instituat : dicendum est, quia testamentum pro parte valet, & praecedentes eum personae exclusae sunt, cum effectu eam querelam instituisse.

26. IDEM lib. 8. Disputationum.

SI sub hac conditione fuerit heres institutus, si Stichum manumiserit, & manumisisset, & posteaquam manumisit, inofficiosum vel injustum testamentum pronuncietur : aequum est huic quoque succurri, ut servi pretium a manumisso accipiat, ne frustra servum perdat.

27. IDEM lib. 6. Opinionum.

SI, instituta de inofficioso testamento accusatione, de lite pacto transactum est, nec fides ab herede transactioni praestatur : inofficiosi causam integram esse placuit. §. 1. Ei, qui se filium ejus esse adfirmat, qui testamento id denegavit, tamen eum exheredavit, de inofficioso testamento causa superest. §. 2. De inofficioso testamento militis dicere nec miles potest. §. 3. De inofficioso testamento nepos contra patrum suum, vel alium scriptum heredem, pro portione egerat, & obtinuerat ; sed scriptus heres appellaverat : placuit, interim propter inopiam pupilli, alimenta pro modo facultatum quae per inofficiosi testamenti accusationem pro parte ei vindicabantur, decerni, eaque adversarium ei subministrare necesse habere usque ad finem litis. §. 4. De testamento matris, quae existimans perisse filium, alium heredem instituit, de inofficioso queri potest.

28. PAULUS lib. singulari de Septemviralibus judiciis.

Cum mater militem filium falso audisset decessisse, & testamento heredes alios instituisset : Divus Hadrianus decrevit, hereditatem ad filium pertinere : ita ut libertates & legata praestentur. Hic illud adnotatum, quod de libertatibus & legatis adjicitur : nam, * cum inofficiosum testamentum arguitur, nihil ex eo testamento valet.

29. ULPIANUS lib. 5. Opinionum.

SI suspecta collusio sit legatariis inter scriptos heredes, & eum, qui de inofficioso testamento agit : adesse etiam legatarios, & voluntatem defuncti tueri, constitutum est : eisdemque permissum est etiam appellare, si contra testamentum pronunciatum fuerit. §. 1. De inofficioso testamento matris spurii quoque filii dicere possunt. §. 2. Quamvis instituta inofficiosi testamenti accusatione, res transactione decisa sit, tamen testamentum in suo jure manet : & ideo data in eo libertates, atque legata, usque quo Falcidia permittit, suam habent potestatem. §. 3. Quoniam

femina nullum adoptare filium sine jussu Principis potest, nec de inofficioso testamento ejus, quam quis sibi matrem adoptivam falso [esse] existimabat, agere potest. §. 4. In ea provincia de inofficioso testamento agi oportet, in qua scripti heredes domicilium habent.

30. MARCIANUS lib. 4. Institutionum.

Adversus testamentum filii in adoptionem dati pater naturalis recte de inofficioso testamento agere potest. §. 1. Tutoribus, pupilli nomine, sine periculo ejus, quod testamento datum est, agere [posse] de inofficioso, vel falso testamento, Divi Severus & Antoninus rescripserunt.

31. PAULUS lib. singulari de Septemviralibus judiciis.

Si is, qui admittitur ad accusationem, nolit, aut non possit accusare: an sequens admittatur, videndum est: & placuit, posse: ut fiat successioni locus. §. 1. Quantum ad inofficiosi liberorum vel parentum querelam pertinet, nihil interest, quis sit heres scriptus, ex liberis, an extraneis, vel municipibus. §. 2. Si heres exstiterim ei, qui eo testamento institutus est, quod de inofficioso arguere volo: non mihi nocebit; maxime, si eam portionem non possideam, vel jure suo possideam. §. 3. Diversum dicemus, si legaverit mihi eam rem, quam quis ex eo testamento acceperat: nam si eam agnoscam, repellar ab accusatione. §. 4. Quid ergo, si alias voluntatem testatoris probaverim? puta in testamento adscripserim post mortem patris consentire me? Repellendus sum ab accusatione.

32. IDEM lib. singulari de Inofficioso testamento.

Si exheredatus petenti legatum ex testamento advocacy praebeat, procuracionemve suscepit, removeretur ab accusatione: agnovisse eam videtur, qui qualequale judicium defuncti comprobavit. §. 1. Si legatario heres exstiterit exheredatus, petieritque legatum, videbimus, an sit summovendus ab [hac] accusatione: certum est enim judicium defuncti: & rursus, nihil ei ex testamento relictum, verum est: tutius tamen fecerit, si se abstinuerit a petitione legati.

TIT. III.

DE HEREDITATIS PETITIONE.

1. GAIUS lib. 6. ad Edictum provinciale.

Hereditas ad nos pertinet aut vetere jure, aut novo: † Vetere, e Lege duodecim Tabularum, vel ex testamento, quod jure factum est:

2. ULPIANUS lib. 15. ad Edictum.

Sive suo nomine, [sive per se], sive per alios effecti sumus;

3. GAIUS lib. 6. ad Edictum provinciale.

Veluti si eam personam, quae in nostra potestate sit, institutam jusserimus adire hereditatem: sed & si Titio, qui Seio heres extitit, nos heredes facti sumus, sicuti Titii hereditatem nostram (esse) intendere possumus, ita & Seii. Vel ab intestato, forte quod sui heredes defuncto sumus, vel agnati, vel quod manumissimus defunctum, quodve parens noster manumiserit. † Novo jure fiunt heredes

omnes, qui [ex] Senatusconsultis, aut ex Constitutionibus ad hereditatem vocantur.

4. PAULUS lib. 1. ad Edictum.

Si hereditatem petam ab eo, qui unam rem possidebat, de qua sola controversia erat, etiam id, quod postea coepit possidere, restituet.

5. ULPIANUS lib. 14. ad Edictum.

Divus Pius rescripsit, prohibendum possessorem hereditatis, de qua controversia erit, antequam lis inchoaretur, aliquid ex ea distrahere: nisi maluerit pro omni quantitate hereditatis, vel rerum ejus restitutione satisfacere. *Causa autem cognita, & si non talis data sit satisfactio, sed solita cautio, etiam post litem captam deminutionem se concessurum* Praetor edixit: ne in totum deminutio impedita, in aliquo etiam utilitates alias impediatur; ut puta, si ad funus sit aliquid necessarium (nam funeris gratia deminutionem permittit). Item si futurum est, ut, nisi pecunia intra diem solvatur, pignus distrahatur: [sed] & propter familiae cibaria, necessaria erit deminutio: sed & res tempore perituras permittere debet Praetor distrahere. §. 1. D. Hadrianus Trebio Sergiano rescripsit, ut Aelius Asiaticus daret satis de hereditate, quae ab eo petitur: & sic falsum dicat. Hoc ideo, quia sustinetur hereditatis petitionis judicium, donec falsi causa agatur. §. 2. Eorum judiciorum, quae de hereditatis petitione sunt, ea auctoritas est, ut nihil in praedictum ejus [judicii] fieri debeat.

6. IDEM lib. 75. ad Edictum.

Si testamentum falsum esse dicatur, & ex eo legatum petatur, vel praestandum est oblata cautione, vel quaerendum, an debeatur. † Et, si testamentum falsum esse dicatur, ei tamen, qui falsi accusat, si suscepta cognitio est, non est dandum.

7. IDEM lib. 14. ad Edictum.

Si quis libertatem ex testamento sibi competisse dicat, non debet iudex de libertate sententiam dicere, ne praedictum de testamento cognituro faciat: & ita Senatus censuit. Sed & Divus Trajanus rescripsit, differendum de libertate judicium, donec de inofficioso judicium aut inducatur, aut finem accipiat. §. 1. Ita demum autem sustinentur liberalia judicia, si jam de inofficioso judicium contestatum est: ceterum, si non contestetur, non expectantur [liberalia judicia]. Et ita Divus Pius rescripsit. (Nam) cum quidam Licinianus de statu suo quaestionem patiebatur, & ne maturius pronunciaretur de conditione sua, volebat ad liberale judicium ire, dicens, *suscepturum se de inofficioso testamento judicium, & petiturum hereditatem*, quia libertatem, & hereditatem ex testamento sibi defendebat: Divus Pius ait, si quidem possessor esset hereditatis Licinnianus, facilius audiendum; quoniam esset hereditatis nomine judicium suscepturus, & erat in arbitrio ejus, qui se dominum esse dicit, agere de inofficioso testamento judicium: nunc vero sub obtentu judicii de inofficioso testamento ab ipso Licinniano non suscepti per quinquennium, non debere moram fieri servituti. † Plane, summatim aestimandum iudici concessit, an forte bona fide impleretur judicium de testamento: & si id deprehenderit, praestituendum modicum tempus: intra quod

quod si non fuerit contestatum, jubeat judicem libertatis partibus suis fungi. §. 2. Quotiens autem quis patitur controversiam libertatis, & hereditatis, sed se non ex testamento liberum dicit, sed alias [vel] a vivo testatore manumissum: non debere impediri liberalem causam, licet judicium de testamento moveri speretur, Divus Pius rescriptit: adjecit plane in rescripto, *Dimmodo prædicatur judici liberalis causa, ne ullum adminiculum libertatis ex testamento admittat.*

8. PAULUS lib. 16. ad Edictum.

Legitimam hereditatem vindicare non prohibetur is, qui, cum ignorabat vires testamenti, judicium defuncti secutus est.

9. ULPIANUS lib. 15. ad Edictum.

Regulariter definiendum est, *Eum demum teneri petitione hereditatis, qui vel jus pro herede, vel pro possessore possidet, vel rem hereditariam,*

10. GAIUS lib. 6. ad Edictum provinciale.

Licet minimam. §. 1. Itaque qui ex assë, vel ex parte heres est, intendit quidem hereditatem suam esse totam, vel pro parte, sed hoc solum ei officio judicis restituitur, quod adversarius possidet: aut totam, si ex assë sit heres: aut pro parte, ex qua heres est.

11. ULPIANUS lib. 15. ad Edictum.

Pro herede possidet, qui putat se heredem esse. Sed an [et] is, qui scit se heredem non esse, pro herede possideat, quaeritur? & Arrianus lib. 2. de interdictis, putat teneri: quo jure nos uti Proculus scribit. Sed enim & bonorum possessor pro herede videtur possidere, §. 1. [*Pro possessore vero possidet prædo*].

12. IDEM lib. 67. ad Edictum.

Qui interrogatus, cur possideat, responsurus sit, quia possideo: nec contendet se heredem vel per mendacium,

13. IDEM lib. 15. ad Edictum.

Nec ullam causam possessionis possit dicere: & ideo fur, & raptor petitione hereditatis tenentur. §. 1. Omnibus etiam titulis hic PRO POSSESSORE hæret, & quasi injunctus est: † Denique & PRO EMPTORE titulo hæret: nam si a furioso emero sciens, pro possessore possideo. † Item in titulo PRO DONATO quaeritur, an quis pro possessore possideat; ut puta uxor, vel maritus? & placet nobis Juliani sententia, pro possessore possidere eum; & ideo petitione hereditatis tenebitur. † Item, PRO DOTE titulus recipit pro possessore possessionem: ut puta, si a minore duodecim annis, nupta mihi, quasi dotem sciens accepi. † Et si legatum mihi solutum est ex falsa causa scienti, utique pro possessore possidebo. §. 2. Is autem, qui restituit hereditatem, teneri hereditatis petitione non potest, nisi dolo fecit, id est, si scit, & restituit: nam & dolo præteritus venit in hereditatis petitionem, quasi dolo defecerit possidere. §. 3. Neratius lib. 6. membranarum scribit, ab herede peti hereditatem posse, etiamsi ignoret, pro herede vel pro possessore defunctum possedisse. † Idem esse lib. 7. ait, etiamsi putavit heres eas res ex (hac) hereditate esse, quæ sibi delata est. §. 4. Quid, si quis hereditatem emerit: an utilis in eum peti-

tio hereditatis deberet dari, ne singulis judiciis vexaretur? Venditorem (enim) teneri certum est. † Sed finge non exstare venditorem, vel modico vendidisse, & bonæ fidei possessorem fuisse: an porrigi manus ad emptorem debeant? Et putat Gaius Cassius dandam utilem actionem. §. 5. Idem erit dicendum, & si parvo [pretio] jussus vendere heres Titio hereditatem vendidit: nam putat dicendum Papinianus, adversus fideicommissarium dari actionem: ab herede enim peti non expedit perexiguum pretium habente. §. 6. Sed & si retenta certa quantitate, restituere rogatus sit, idem erit dicendum. Plane si, accepta certa quantitate, restituere rogatus est, non putat Papinianus, ab herede petendam hereditatem: quoniam * pro herede, quod conditionis implenda gratia acceperit, non possidetur. Sed Sabinus in statu libero contra. Et id verius est; quia pecunia hereditaria est. §. 7. Idem & in eo, qui solos fructus ex hereditate retinet, dicendum erit: teneri enim & is hereditatis petitione. §. 8. Si quis sciens alienam emit hereditatem, quasi pro possessore possidet: & sic peti ab eo hereditatem quidam putant; quam sententiam non puto veram * nemo enim prædo est, qui pretium numeravit: sed, ut emptor universitatis, utili tenetur. §. 9. Item si quis a fisco hereditatem, quasi vacantem, emerit, æquissimum erit, utilem [actionem] adversus eum dari. §. 10. Apud Marcellum lib. 4. Digestorum relatum est, si mulier hereditatem in dotem dedit, maritum pro dote quidem possidere hereditatem, sed petitione hereditatis utili teneri: sed & ipsam mulierem directæ teneri, Marcellus scribit: maxime, si jam factum divortium est. §. 11. Heredem autem etiam earum rerum nomine, quas defunctus pro emptore possedit, hereditatis petitione teneri constat, quasi pro herede possideat: quamvis [etiam] earum rerum nomine, quas pro herede, vel pro possessore defunctus possedit, utique teneatur. §. 12. Si quis absentis nomine possideat hereditatem, cum sit incertum, an ille ratum habeat, puto, absentis nomine petendam hereditatem, ipsius vero nequaquam: quia * non videtur pro herede, vel pro possessore possidere, qui contemplatione alterius possidet: nisi forte quis dixit, cum ratum non habet, jam procuratorem quasi prædonem esse: tunc enim suo nomine teneri potest. §. 13. Non solum autem ab eo peti hereditas potest, qui corpus hereditarium possidet, sed & si nihil. Et videndum, si non possidens obtulerit tamen se petitioni, an teneatur? Et Celsus lib. 4. Digestorum scribit, ex dolo eum teneri; * dolo enim facere eum, qui se offert petitioni. Quam sententiam generaliter Marcellus apud Julianum probat: * omnem, qui se offert petitioni, quasi possidentem teneri. §. 14. Item si quis dolo fecerit, quo minus possideat, hereditatis petitione tenebitur. † Sed si alius nactus possessionem, quam ego dolo malo amiseram, paratus sit judicium pati, Marcellus lib. 4. Digestorum tractat, [ne] forte evanescit adversus eum, qui desit (possidere), litis æstimatio? & magis evanescere ait, nisi petentis interest. Certe, inquit, si rem paratus sit restituere, indubitatum erit, evanescere.

nescere. Sed si is, qui dolo desit, ante conveniatur, cum, qui possidet, non liberabit. §. 15. Item a debitore hereditario, quasi a juris possessore: nam & a juris possessoribus posse hereditatem peti, constat.

14. PAULUS lib. 20. ad Edictum.

Sed utrum ex delicto, an ex contractu debitor sit, nihil refert. † Debitor autem hereditarius intelligitur is quoque, qui servo hereditario promisit, vel qui ante aditam hereditatem damnum dedit,

15. GAIUS lib. 6. ad Edictum provinciale.

Vel aliquam rem hereditariam subripuerit.

16. ULPIANUS lib. 15. ad Edictum.

Quod si in diem sit debitor, vel sub conditione, a quo petita est hereditas, non debere eum damnari. Rei plane judicatae tempus spectandum esse secundum Octaveni sententiam, [ut] apud Pomponium scriptum est, an dies venerit. Quod & in stipulatione condicionali erit dicendum. † Si autem non venerit, cavere officio judicis debeat de restituendo hoc debito, cum dies venerit, vel conditio extiterit. §. 1. Sed & is, qui pretia rerum hereditariarum possidet: item qui a debitore hereditario exegit, petitione hereditatis tenetur. §. 2. Unde Julianus lib. 6. Digestorum ait, ab eo, qui petit hereditatem, & litis aestimationem consecutus est, hereditatem peti posse. §. 3. Non solum autem a debito e defuncti, sed etiam a debitore hereditario peti hereditas potest. Denique ab eo, qui negotia hereditaria gessit, & Celso & Juliano videtur peti hereditatem posse. † Sed si heredis negotium gessit, nequaquam: ab heredis enim debitore peti hereditas non potest. §. 4. Julianus scribit, si is, qui pro herede possidebat, vi fuerit dejectus, peti ab eo hereditatem posse, quasi a juris possessore; quia habet interdictum UNDE VI, quo victus cedere debet: sed & eum, qui dejecit, petitione hereditatis teneri; quia res hereditarias pro possessore possidet. §. 5. Idem Julianus ait, si quis possidens, siue non, rem vendiderit, petitione hereditatis eum teneri: siue jam pretium recepit, siue petere possit, ut & hic actionibus cedat. §. 6. Idem scribit, patronum hereditatem petere non posse ab eo, cui libertus in fraudem alienavit: quia Calvisiana actione ei tenetur: patroni enim iste debitor est, non hereditarius. Ergo nec ab eo, cui mortis causa donatum est, peti hereditas potest. §. 7. Idem Julianus scribit, si quis ex causa fideicommissi restituerit hereditatem, vel singulas res praestiterit, peti ab eo hereditatem posse: quia habet conditionem earum, quae sunt ex causa solutae, & veluti juris possessor est. Sed & si pretia rerum, quas distraxit, ex causa fideicommissi solvit, peti hereditatem ab eo posse: quia repetere potest. Sed his casibus actiones suas duntaxat eum praestaturum: cum & res exstant, & potest petitor (etiam) per in rem actionem eas vindicare.

17. GAIUS lib. 6. ad Edictum provinciale.

Quod si possessor hereditatis ob id, quod ex testamento heredem se (esse) putaret, lega-

torum nomine de suo solvit; si quis ab intestato eam hereditatem evincat, licet damnum videtur esse possessoris, quod sibi non prospexit stipulatione evicta hereditate legata reddi: attamen quia fieri potest, ut eo tempore solverit legata, quo adhuc nulla controversia mota sit, & ob id nullam interposuerit cautionem, placet in eo casu, evicta hereditate, dandam ei esse repetitionem. Sed cum, cessante cautione, repetitio datur, periculum est, ne propter inopiam ejus, cui solutum est legatum, nihil repeti possit: (&) ideo secundum Senatusconsulti sententiam subveniendum ei est, ut ipse [quidem] ex retentione rerum hereditariarum sibi satisfaciatur, cedat autem actionibus petitori, ut suo periculo eas exerceat.

18. ULPIANUS lib. 15. ad Edictum.

Item videndum, si possessor hereditatis, venditione per argentarium facta, pecuniam apud eum perdiderit: an petitione hereditatis teneatur, quia nihil habet, nec consequi potest? Sed Labeo putat, eum teneri: quia suo periculo male argentario credidit: sed Octavenus ait, nihil eum, praeter actiones, praestaturum; ob has igitur actiones petitione hereditatis teneri. Mihi autem in eo, qui mala fide possedit, Labeonis sententia placet: in altero vero, qui bona fide possessor est, Octaveni sententia sequenda esse videtur. §. 1. Si quis, cum peteretur ab eo hereditas, neque rei, neque juris velut possessor erat, verum postea aliquid adeptus est: an petitione hereditatis videatur teneri? & Celsus lib. 4. Digestorum recte scribit, hunc condemnandum, licet initio nihil possedit. §. 2. Nunc videamus, *Quae veniant in hereditatis petitionem.* Et placuit, universas res hereditarias in hoc iudicium venire, siue jura, siue corpora sint:

19. PAULUS lib. 20. ad Edictum.

Et non tantum hereditaria corpora, sed & quae non sunt hereditaria, quorum tamen periculum ad heredem pertinet; ut res pignori datae defuncto, vel commodatae, depositaeve. † Et quidem rei pignori datae, etiam specialis petitio est, ut & hereditatis petitione contineatur: sicut illae, quarum nomine Publiciana competit. Sed licet earum nomine, quae commodatae vel depositae sunt, nulla sit facile actio, quia tamen periculum earum ad nos pertinet, aequum est eas restitui. §. 1. Quod si PRO EMPTORE usucapio ab herede impleta sit: non veniet in hereditatis petitionem: quia heres, id est petitor, eam vindicare potest, nec ulla exceptio datur possessori. §. 2. Veniunt & haec res in hereditatis petitionem, in quibus possessor retentionem habuit, non etiam petitionem; veluti si juraverat defunctus petitoris rem non esse, & decesserit: debent haec quoque restitui. Imo & si possessor sua culpa eas amiserit, tenebitur hoc nomine. Idemque erit & in praedone, licet hic propter culpam non teneatur: quia nec hic debet has res retinere. §. 3. Servitutes in restitutionem hereditatis non venire, ego didici: cum nihil eo nomine possit restitui, sicut est in corporibus, & fructibus. Sed si non patitur ire, & agere, propria actione convenietur.

20. ULPIANUS lib. 15. ad Edictum.

Item veniunt in hereditatem [etiam] ea, quæ hereditatis causa comparata sunt: ut puta mancipia, [pecoraque, & si qua alia,] quæ necessario hereditati sunt comparata. Et si quidem pecunia hereditaria sint comparata: sine dubio venient: si vero non pecunia hereditaria: videndum erit. Et puto etiam hæc venire, si magna utilitas hereditatis versetur: pretium scilicet restitutum herede. §. 1. Sed non omnia, quæ ex hereditaria pecunia comparata sunt, in hereditatis petitionem veniunt. Denique scribit Julianus lib. 6. Digestorum, si possessor ex pecunia hereditaria hominem emerit, & ab eo petatur hereditas, ita venire in hereditatis petitionem, si hereditatis interfuit eum emi: at si sui causa emit, pretium venire. §. 2. Simili modo, & si fundum hereditarium distraxit, siquidem sine causa, & ipsum fundum & fructus in hereditatis petitionem venire: quod si æris exsolvendi gratia hereditarii id fecit, non amplius venire quam pretium. §. 3. Item non solum ea, quæ mortis tempore fuerunt, sed si qua postea augmenta hereditati accesserunt, venire in hereditatis petitionem: nam hereditas & augmentum recipit, & diminutionem. † Sed ea, quæ post aditam hereditatem accedunt, si quidem ex ipsa hereditate, puto hereditati accedere: si extrinsecus, non; quia personæ possessoris accedunt. † Fructus autem omnes augent hereditatem, siue ante aditam, siue post aditam hereditatem accesserint. † Sed & partus ancillarum sine dubio augent hereditatem. §. 4. Cum prædiximus, omnes hereditarias actiones in hereditatis petitionem venire, quaritur, utrum cum sua natura veniant, an contra: ut puta [est] quædam actio [quæ] inficiatione crescit; utrum cum suo incremento, an vero in simplum venit, ut legis Aquiliæ? Et Julianus lib. 6. Digestorum scribit, simplum soluturum. §. 5. Idem recte ait, si noxali iudicio condemnatus sit possessor defuncto, non posse eum dedentem noxæ officio iudicis liberari: quia tamdiu quis habet noxæ dedendæ facultatem, quamdiu iudicati conveniatur; post susceptum iudicium non potest noxæ dedendo se liberare; suscepit autem per petitionem hereditatis. §. 6. Præter hæc, multa reperimus tractata & de petitione hereditatis, de distractis rebus hereditariis, de dolo præterito, & de fructibus: (de) quibus cum forma Senatusconsulto sit data, optimum est ipsius Senatusconsulti interpretationem facere, verbis ejus relatis: PRIDIE IDUS MARTIAS QUINTUS JULIUS BALBUS, ET PUBLIUS JUVENTIUS CELSUS, TITIUS AUFIDIUS, OENUS SEVERIANUS CONSULES VERBA FECERUNT DE HIS, QUÆ [IMPERATOR] CÆSAR, TRAJANI PARTHICI FILIUS, DIVI NERVÆ NEPOS, HADRIANUS, AUGUSTUS [IMPERATOR] MAXIMUSQUE PRINCEPS PROPOSUIT QUINTO NONAS MARTIAS, QUÆ PROXIMÆ FUERUNT, LIBELLO COMPLEXUS [ESSET,] QUID FIERI PLACEAT. DE QUÀ RE ITA CENSUERUNT: CUM ANTEQUAM PARTES CADUÆ, EX BONIS RUSTICI, EISCO PETERENTUR, HI, QUI SE HEREDES ESSE

EXISTIMANT, HEREDITATEM DISTRAXERINT, PLACERE, REDACTÆ EX PRETIO RERUM VENDITARUM PECUNIÆ USURAS NON ESSE EXIGENDAS. IDEMQUE IN SIMILIBUS CAUSIS SERVANDUM. † ITEM PLACERE A QUIBUS HEREDITAS PETITA FUISSET, SI ADVERSUS EOS JUDICATUM ESSET, PRETIA, QUÆ AD EOS RERUM EX HEREDITATE VENDITARUM PERVENISSENT, ETSI EÆ ANTE PETITAM HEREDITATEM DEPERISSENT, DEMINUTÆVE FUISSENT, RESTITUERE DEBERE. † ITEM EOS, QUI BONA INVASISSENT, CUM SCIRENT AD SE NON PERTINERE, ETIAMSI ANTE LITEM CONTESTATAM FECERINT, QUOMINUS POSSIDERENT, PERINDE CONDEMNANDOS, QUASI POSSIDERENT: EOS AUTEM, QUI JUSTAS CAUSAS HABUISSENT, QUARE BONA AD SE PERTINERE EXISTIMASSENT, USQUE EO DUMTAXAT, QUO LOCUPLETIORES EX EA RE FACTI ESSENT. † PETITAM AUTEM FISCO HEREDITATEM EX EO TEMPORE EXISTIMANDUM ESSE, QUO PRIMUM SCIERIT QUISQUE EAM A SE PETI, ID EST, CUM PRIMUM AUT DENUNCIATUM ESSET EI, AUT LITTERIS, VEL EDICTO EVOCATUS ESSET, CENSUERUNT. † Aptanda est igitur nobis singulis verbis Senatusconsulti congruens interpretatio. §. 7. Ait Senatus: CUM ANTEQUAM PARTES CADUÆ FISCO PETERENTUR. Hoc evenerat [ut partes caduæ fisco peterentur]: sed etsi ex asse fiat, Senatusconsultum locum habebit. † Idem, & si vacantia bona fisco vindicentur, vel si ex alia quacunque causa bona ad eum pervenerunt. §. 8. Senatusconsultum hoc locum habebit, & si civitati peteretur. §. 9. In privatorum quoque petitionibus Senatusconsultum locum habere nemo est qui ambigit: licet in publica causa factum sit. §. 10. Non solum autem in hereditate utimur Senatusconsulto, sed & in peculio castrensi, vel alia universitate. §. 11. PETITAM autem HEREDITATEM, &c. [id est, ex] quo quis scit a se peti: nam ubi scit, incipit esse malæ fidei possessor, ID EST, CUM PRIMUM AUT DENUNCIATUM ESSET. Quid ergo, si scit quidem, nemo autem ei denunciavit? an incipiat usuras debere pecuniæ redactæ? Et [puto] debere: cœpit enim malæ fidei possessor esse. [Sed] ponamus denunciatum esse, non tamen scit; quia non ipsi, sed procuratori ejus denunciatum est: Senatus ipsi denunciari exigit: & ideo non nocebit: nisi forte is, cui denunciatum est, eum certioraverit; sed non si certiorare potuit, nec fecit. † A quo denunciatum est, Senatus non exigit. Quicumque ergo fuit, qui denunciavit, nocebit. §. 12. Hæc adversus bonæ fidei possessores: nam ita Senatus locutus est, EOS, QUI SE HEREDES EXISTIMASSENT. Cæterum si quis sciens, ad se hereditatem non pertinere, distraxit: sine dubio non pretia rerum, sed ipsæ res veniunt in petitionem hereditatis, & fructus earum. Sed Imperator Severus epistola ad Celerem idem videtur fecisse & in malæ fidei possessoribus: atquin Senatus de his est locutus, qui se heredes existimant: nisi

nisi forte ad eas res referemus, quas distrahi expedierat, quæ onerabant magis hereditatem, quam fructui erant: ut si in arbitrio petitoris, qualem computationem faciat adversus malæ fidei possessorem, utrum ipsius rei, & fructuum, an pretii, & usurarum, post motam controversiam. §. 13. Licet autem Senatus de his locutus sit, qui se heredes existiment, tamen & si bonorum possessores se existiment, [vel alios successores justos,] vel sibi restitutam hereditatem: in eadem erunt conditione. §. 14. Papinianus autem lib. 3. *Quæstionum*, si possessor hereditatis pecuniam inventam in hereditate non attingat, negat eum omnino in usuras conveniendum. §. 15. *REDACTÆ*, inquit, *PECUNIÆ EX PRETIO RERUM VENDITARUM*. *Redactam* sic accipiemus, non solum jam exactam, verum & si, exigi potuit, nec exacta est. §. 16. Quid, si post petitam hereditatem res distraxerit? hic ipsæ res venient, fructusque earum. Sed si forte tales fuerunt, quæ vel steriles erant, vel tempore periturae, & hæc distractæ sunt [vero pretio]: fortassis possit petitor eligere, ut sibi pretia & usuræ præstentur. §. 17. Ait Senatus: *PLACERE, A QUIBUS PETITA HEREDITAS FUISSET, SI ADVERSUS EOS JUDICATUM ESSET, PRETIA, QUÆ AD EOS RERUM EX HEREDITATE VENDITARUM PERVENISSENT, ET SI EÆ ANTE PETITAM HEREDITATEM DEPERISSENT, DEMINUTÆVE ESSENT, RESTITUERE DEBERE.* † Bonæ fidei possessor, si vendiderit res hereditarias, sive exegit pretium, sive non, quia habet actionem, debet pretium præstare. Sed, ubi habet actionem, sufficit eum actiones præstare. §. 18. Sed si vendidit, & evicta re restituit, quod accepit: non videbitur ad eum pervenisse: quanquam possit dici, nec ab initio pretium venire: quia non fuit res hereditaria, quæ distracta est. † Sed etsi Senatus rerum ex hereditate distractarum non hereditariarum fecit mentionem, restitui tamen non debet: quia nihil apud eum remanet. Nam [§.] Julianus lib. 6. *Digestorum* scribit, quod indebitum exegit, restituere eum non debere: nec imputaturum quod non debitum solvit. §. 19. Sed si res sit rodubita, hic utique [§.] hereditaria est, & pretium non veniet, quod refulum est. §. 20. Sed & si ob venditionem obstructus sit emptori possessor hereditatis: dicendum erit, prospici ei cautione. §. 21. Restituere autem pretia debet possessor, etsi perdidit res, vel deminuit. Sed utrum ita demum restituit, si bonæ fidei possessor est, an & si malæ fidei? Et, si quidem res apud emptorem exierit, nec perdidit, nec deminuit, siue debio ipsas res debet restituere malæ fidei possessor: aut si recipere eas ab emptore nullo modo possit, tantum, quantum in litem esset juratum: ut ubi perdidit, & deminuit, verum pretium debet restituere: quia, si petitor rem concorsum esset, distraxisset, & verum pretium rei non perderet.

21. GAIUS lib. 6. ad *Edictum provinciale*.

Dependit intelligitur, quod in rem natura esse debet: *dominium* vero, quod acceptione est, & ob id de hereditate exit.

22. PAULUS lib. 20. ad *Edictum*.

SI & rem, & pretium habeat bonæ fidei possessor, puta quod eandem rem emerit: an audiendus sit, si velit rem dare, non pretium? In prædone dicimus, electionem esse debere actoris: an hic magis possessor audiendus sit, si velit rem tradere, licet deteriore factam, non petitor, si pretium desideret, quod inverecundum sit tale desiderium; an vero, quia ex re hereditaria locupletior sit, & id, quod amplius habet ex pretio, restituere debeat: videndum: nam (&) in *Oratione Divi Hadriani* ita est: *Dispicite, Patres Conscripsi, nunquid sit æquius, possessorem non facere lucrum, & pretium, quod ex aliena re percepit, reddere: quia potest existimari, in locum hereditaria rei venditæ, pretium ejus successisse, & quodammodo ipsum hereditarium factum.* Oportet igitur possessorem & rem restituere petitori, & quod ex venditione ejus rei lucratus est.

23. ULPIANUS lib. 15. ad *Edictum*.

*UT*rum autem omne pretium restituere debebit bonæ fidei possessor, an vero ita demum, si factus sit locupletior, videndum: finge pretium acceptum vel perdidisse, vel consumpsisse, vel donasse: & verbum quidem *pervenisse* ambiguum est solumne hoc contineret, quod prima ratio fuerit, an vero & id, quod durat. Et puto, sequentem clausulam *Senatus consulti*, etsi hæc sit ambigua, ut ita demum computet, si factus sit locupletior. §. 1. Proinde, si non solum pretium, sed etiam pœna tardius pretio soluto pervenerit, poterit dici, quia locupletior in totum factus est, debere venire: licet de pretio solummodo *Senatus* sit locutus.

24. PAULUS lib. 20. ad *Edictum*.

AT ubi vi dejectus fuit, non debet restituere pœnam ex eo commissam, quod eam actor habere non potest. Sic nec pœna restitui debet, quam adversarius ei promisit, si ad iudicium non venerit.

25. ULPIANUS lib. 15. ad *Edictum*.

SED & si lege commissoria vendidit, idem erit dicendum, lacrum, quod sensit lege commissoria, præstaturum. §. 1. Item, si rem distraxit, & ex pretio aliam rem comparavit, veniet pretium in petitionem hereditatis, non res, quam in patrimonium suum convertit. Sed si res minoris valet, quam comparata est, hæcenus locupletior factus videbitur, quatenus res valet: quemadmodum, si consumpsisset, in totum locupletior factus non videbitur. §. 2. Quod ait Senatus: *EOS, QUI BONA INVASISSENT, QUÆ SCIRENT AD SE NON PERTINERE, ETIAMSÍ ANTE LITEM CONTESTATAM FECERINT, QUO MINUS POSSIDERENT, PERINDE CONDEMNANDOS, QUASI POSSIDERENT*: ita intelligendum est, ut & dolus pertritus in petitionem hereditatis deducatur: sed & culpa: & ideo ab eo, qui ab alio non exegit, vel a semetipso, si tempore esset liberatus, peti hereditatem posse: hoc utique si exigere potuit. §. 3. Quod autem ait *Senatus*, *EOS QUI BONA INVASISSENT*, loquitur de prædonibus: id est, de his, qui cum scirent ad se non pertinere hereditatem, invaserunt bona; scilicet

scilicet cum nullam causam haberent possidendi. §. 4. Sed & FRUCTUS, non quos perceperunt, inquit, sed QUOS PERCIPERE DEBUERUNT, eos præstare. §. 5. De eo autem loquitur Senatus, qui ab initio mente prædonis res hereditarias adprehendit. † Quod si ab initio quidem iustam causam habuit apiscendæ possessionis, postea vero, conscius ad se nihil hereditatem pertinere, prædonio more versari cœpit: nihil Senatus loqui videtur. Puto tamen, & ad eum mentem Senatusconsulti pertinere: * parvi etenim refert, ab initio quis dolo in hereditate sit versatus, an postea hoc facere cœpit. §. 6. SCIRE AD SE NON PERTINERE utrum is tantummodo videtur, qui factum scit: an & is, qui in iure erravit; putavit enim recte factum testamentum, cum inutile erat; vel, cum [eam] alius præcederet agnatus, sibi potius deferri? Et * non puto hunc esse prædonem, qui dolo caret, quamvis in iure erraret. §. 7. SI ANTE LITEM CONTESTATAM, inquit, FECERINT. Hoc ideo adjectum, quoniam * post litem contestatam omnes incipiunt malæ fidei possessores esse: quinimo, post controversiam motam. Quanquam enim litem contestatæ mentio fiat in Senatusconsulto, tamen & post motam controversiam omnes possessores pares fiunt, & quasi prædones tenentur. Et hoc iure hodie utimur: cœpit enim scire rem ad se non pertinentem possidere se is, qui interpellatur: qui vero prædo est, & ante litem contestatam doli nomine tenebitur: hic est enim dolus præteritus. §. 8. PERINDE, inquit, CONDEMNANDOS, QUASI POSSIDERENT. Merito: nam * is, qui dolo fecit, quo minus possideret, ut possessor condemnatur: accipies, siue dolo desierit possidere, siue dolo possessionem noluerit admittere. Siue autem ab alio res possideatur, siue in totum non exstet, locum habebit hæc clausula. Unde si sit alius possessor, ab utroque hereditas peti possit: & si per multos ambulaverit possessio, omnes tenebuntur. §. 9. [Sed utrum is solus, qui possidet, fructus præstabit: an etiam is, qui dolo fecit, quo minus possideret? Et dicendum erit, post Senatusconsultum, ambo teneri. §. 10. Hæc verba Senatusconsulti etiam adversus eum, qui non possidet, iuramentum inducunt: tam enim adversus eum, qui dolo fecit, quo minus possideat, quam adversus possidentem, in litem iuratur. §. 11. Consultum Senatus bonæ fidei possessoribus, ne in totum damno adficiantur, sed in id duntaxat teneantur, in quo locupletiores facti sunt. Quemcunque igitur sumptum fecerint ex hereditate, si quid dilapidaverint, perdiderunt, dum re sua se abuti putant, non præstabunt: nec si donaverint, locupletiores facti videbuntur; quamvis ad remunerandum sibi aliquem naturaliter obligaverint. † Plane si *ὀντλῶμα*, id est, remunerationes, acceperunt, dicendum est, eatenus locupletiores factos, quatenus acceperunt: velut genus quoddam hoc esset permutationis. §. 12. Si quis re sua lautius usus sit contemplatione delatæ sibi hereditatis, Marcellus lib. 5. Digestorum putat, nihil eum ex hereditate deducturum, si eam non attingit. §. 13. Simili modo & si mutuam pecuniam accepit, quasi

dives se deceperit. §. 14. Si tamen pignori res hereditarias dedit, videndum, an vel sic attingatur hereditas? Quod est difficile, cum ipse sit obligatus. §. 15. Adeo autem qui locupletior factus non est, non tenetur, ut si quis putans se ex affe heredem, partem dimidiam hereditatis sine dolo malo consumpserit, Marcellus lib. 4. Digestorum tractat, num [non] teneatur; quasi id, quod erogaverit, ex eo fuerit, quod ad eum non pertinebat, sed ad coheredes: nam & si is, qui heres non erat, totum quidquid apud se fuit, consumpsisset, sine dubio non tenetur, quasi locupletior non factus. Sed in proposita questione, tribus visionibus relatis, una prima, deinde alia, posse dici totum, quod superest, restituere eum debere, quasi suam partem consumpserit: tertia utrique, quod consumptum est, decedere: ait utique nonnihil restituendum: de illo dubitat, utrum totum, an partem restituendam dicat. Puto tamen residuum integrum non esse restituendum, sed partem ejus dimidiam. §. 16. Quod autem quis ex hereditate erogavit, utrum totum decedat, an vero pro rata patrimonii ejus; ut puta penum hereditarium ebibit, utrum totum hereditati expensum feratur, an aliquid & patrimonio ejus: ut in id factus locupletior videatur, quod solebat ipse erogare ante delatam hereditatem: ut si quid lautius contemplatione hereditatis impendit, in hoc non videatur factus locupletior; in statutis vero suis sumptibus videatur factus locupletior, utique enim & si non tam laute erogasset, aliquid tamen ad victum cotidianum erogasset? nam & D. Marcus in causa Pythodori (qui rogatus erat, quod sibi *superfluis* ex hereditate reddere) decrevit, ea, quæ alienata erant, non minuendi fideicommissi, nec pretium in corpus patrimonii Pythodori redisse, [&] ex proprio Pythodori patrimonio, & ex hereditate decedere, non tantum ex hereditate. Et nunc igitur statuti sumptus utrum ex hereditate decedent exemplo rescripti D. Marci, an ex solo patrimonio, videndum erit. Et verius est, ut ex sub patrimonio decedant ea, quæ, etsi non heres fuisset, erogasset. §. 17. Item si rem distraxit bonæ fidei possessor, nec pretio factus sit locupletior: an singulas res, si nondum usucaptæ sint, vindicare peritor ab emptore possit? & si vindicet, an exceptione non repellatur, QUOD PRÆJUDICIUM HEREDITATI NON FIAT INTER ACTOREM, ET EUM, QUI VENUM DEDIT: quia non videtur venire in petitionem hereditatis pretium earum, quamquam victi emptores reversuri sunt ad eum, qui distraxit? Et puto, posse res vindicari, nisi emptores regressum ad bonæ fidei possessorem habent. Quid tamen si is, qui vendidit, paratus sit ita defendere hereditatem, ut perinde, atque si possideret, conveniatur? Incipit exceptio locum habere ex persona emptorum. [Certe,] si minori pretio res venierint, & pretium quodcumque illud actor sit consecutus: multo magis poterit dici, exceptione eum summoverti. Nam & si id, quod a debitoribus exegit possessor, petitori hereditatis solvit: liberari debitores Julianus lib. 4. Digestorum scribit, siue bonæ fidei possessor, siue prædo fuit, qui debitum ab his exegerat: [&]

[&] ipso jure eos liberari. §. 18. Petito hereditatis, etsi in rem actio sit, habet tamen praestationes quasdam personales: utputa eorum, quae a debitoribus sunt exacta; item pretiorum. §. 19. Hoc Senatusconsultum ad petitionem hereditatis factum, etiam in familiae heriscundae (judicio) locum habere placet: ne res absurda sit, ut quae peti possint, dividi non possint. §. 20. Augent hereditatem, gregum & pecorum partus.

26. PAULUS lib. 20. ad Edictum.

QUOD si oves natae sunt, deinde ex his aliae, hae quoque, quasi augmentum restitui debent.

27. ULPIANUS lib. 15. ad Edictum.

ANCILLARUM etiam partus, & partuum partus, quamquam fructus esse non existimantur, quia non temere ancillae ejus rei causa comparantur, ut pariant, augent tamen hereditatem: quippe cum ea omnia sunt hereditaria, dubium non est, quin ea possessor, si aut possideat, aut post petitam hereditatem dolo malo fecit quo minus possideret, debebat restituere. §. 1. Sed & pensiones, quae ex locationibus praediorum urbanorum perceptae sunt, venient, licet a lupanario perceptae sint: nam (&) in multorum honestorum virorum praediis lupanaria exercentur.

28. PAULUS lib. 20. ad Edictum.

POST Senatusconsultum enim, omne lucrum auferendum esse tam bonae fidei possessori, quam praedoni, dicendum est.

29. ULPIANUS lib. 15. ad Edictum.

MERCEDES plane a colonis acceptae loco sunt fructuum. † Operae quoque servorum in eadem erunt causa, quae sunt pensiones. † Item vecturae navium, & jumentorum.

30. PAULUS lib. 20. ad Edictum.

JULIANUS scribit, actorem eligere debere, utrum sortem tantum, an & usuras velit cum periculo nominum agnoscere. † Atquin secundum hoc non observabimus, quod Senatus voluit, bonae fidei possessorem teneri, quatenus locupletior sit: quid enim, si pecuniam eligat actor, quae servari non potest? Dicendum itaque est in bonae fidei possessore, haec tantummodo cum praestare debere: id est, vel sortem, & usuras ejus, si (&) eas percepit; vel nomina cum eorum cessione in id facienda, quod ex his adhuc deberetur, periculo scilicet petitoris.

31. ULPIANUS lib. 15. ad Edictum.

SI quid possessor solvit creditoribus, reputabit, quamquam ipso jure non liberaverit petitem hereditatis: nam* quod quis suo nomine solvit, non debitoris, debitorem, non liberat. Et ideo Julianus lib. 6. Digestorum scribit, ita id imputaturum possessorem, si caverit, se petitem defensum iri. † Sed an & bonae fidei possessor debeat defendendum cavere, videndum erit: quia in eo, quod solvit, non videtur locupletior factus, nisi forte habeat conditionem, & hoc nomine videtur locupletior, quia potest repetere; finge enim eum, dum se heredem putat, solvisse suo nomine? Et videtur mihi Julianus de solo praedone, ut caveat, sensisse: non etiam de bonae fidei possessore: conditionem tamen praestare debet. † Sed &

petitor si a creditoribus conveniatur, exceptione uti debet. §. 1. Sed si ipse aliquid praedoni debebatur, hoc deducere non debet: maxime si id fuit debitum, quod natura debebatur. † Quia tamen, si expediebat petitori, id debitum esse dissolutum propter poenam, vel aliam causam? Potest dici, ipsum sibi vel solvisse, vel debuisse solvere. §. 2. Justus autem possessor dubio procul debet deducere, quod sibi debetur. §. 3. Sicut autem sumptum, quem fecit, deducit, ita si facere debuit, nec fecit, culpa hujus reddat rationem, nisi bonae fidei possessor est: tunc enim, quia quasi suam rem neglexit, nulli querelae subjectus est ante petitam hereditatem; postea vero, & ipse praedo est. §. 4. Illud plane praedoni imputari non potest, cur passus est debitores liberari, & pauperiores fieri, & non eos convenit: cum actionem non habuerit. §. 5. Quod autem possessori solum est, an restitui debeat, videamus? Et, si bonae fidei possessor fuit, siue non, debere restituere placet: & quidem si restituerit (ut Cassius scribit, & Julianus lib. 6.) liberari ipso jure debetores.

32. PAULUS lib. 20. ad Edictum.

PER servum adquisitae res, heredi restituendae sunt; quod procedit in hereditate (liberti), & cum de inofficioso agitur; cum interim in bonis esset heredis:

33. ULPIANUS lib. 15. ad Edictum.

NISI ex re heredis scripti stipulatus sit. §. 1. Julianus scribit, si hominem possessor distraxerit: si quidem non necessarium hereditati: petitione hereditatis pretium praestaturum; imputaretur enim [ei,] si non distraxisset: quod si necessarium hereditati, si quidem vivit, ipsum praestandum: si decesserit, fortassis nec pretium: sed non passurum judicem, qui cognoscit, possessorem pretium lucrari, scribit, & verius est.

34. PAULUS lib. 20. ad Edictum.

FILIIS familias militis puto peti posse hereditatem ex testamento nobis obvenientem. §. 1. Si servus vel filius familias res hereditarias teneat, a patre, dominove peti hereditas potest, si facultatem restituendarum rerum habet. Certe si pretium rerum hereditariarum venditarum in peculio servi habeat, (&) Julianus existimat posse a domino, quasi a juris possessore, hereditatem peti.

35. GAIUS lib. 6. ad Edictum provinciale.

IDEM Julianus ait, etiamsi nondum pretia rerum consecutus sit servus, posse a domino, quasi a juris possessore, hereditatem peti: quia habet actionem, qua eam pecuniam consequatur: quae quidem actio etiam ignoranti acquireretur.

36. PAULUS lib. 20. ad Edictum.

SI a domino, vel a patre, qui pretia possidet, hereditas petatur: an filio vel servo mortuo, vel servo manumisso, vel emancipato filio, intra annum agi debeat? & an debitum sibi dominus, vel pater deducere potest? Julianus verius esse ait, id [quod] Proculus quoque respondit, perpetuo actionem dandam: nec deduci oportere id, quod ipsi debetur; quia non de peculio agatur, sed hereditas petatur. Haec recte, si pretia habeat servus,

rus, vel filiusfamilias: quod si propterea hereditas petatur a domino, quod servus debitor fuit: perinde haberi debet, atque si de peculio ageretur. † Idem dicendum Mauricianus ait, etiamsi pecuniam ex pretio perceptam servus, vel filius consumpserit: sed alias ex peculio ejus solvi potest. §. 1. Sed & a filiofamilias peti hereditatem posse, non est dubium: quia restituendi facultatem habet, sicut ad exhibendum. † Multo magis dicimus, posse peti hereditatem a filiofamilias, qui, cum paterfamilias esset, & possideret hereditatem, adrogandum se præstavit. §. 2. Si possessor hereditarium servum occiderit, id quoque in hereditatis petitione veniet. Sed Pomponius ait, actorem debere eligere, utrum velit sibi eum condemnari, ut caveat se non acturum lege Aquilia; an malit integram sibi esse actionem legis Aquiliæ, omittæ ejus rei æstimatione a iudice. Quæ electio locum habet, si ante aditam hereditatem occisus sit servus: nam si postea, ipsius actio propria effecta est, nec veniet in hereditatis petitionem. §. 3. Si prædo dolo defisset possidere, res autem eo modo interierit, quo esset interitura, etsi eadem causa possessionis mansisset: quantum ad verba Senatusconsulti, melior est causa prædonis, quam bonæ fidei possessoris; quia prædo, si dolo defierit possidere, ita condemnatur, atque si possideret, nec adjectum esset, SI RES INTERIERIT. Sed non est dubium, quin non debeat melioris esse conditionis, quam bonæ fidei possessor. Itaque & si plaris venierit res, electio debet esse actoris, ut pretium consequatur: alioquin lucretur aliquid prædo. §. 4. Quo tempore locupletior esse debeat bonæ fidei possessor, dubitatur? Sed magis est, rei judicatæ tempus spectandum esse. §. 5. Fructus intelliguntur deductis impensis, quæ querendorum, cogendorum, conservandorum (que) eorum gratia fiunt. Quod non solum in bonæ fidei possessoribus naturalis ratio expostulat, verum etiam in prædonibus: sicut Sabino quoque placuit.

37. ULP IANUS lib. 15. ad Edictum.

Quod si sumptum quidem fecit, nihil autem fructuum perceperit: æquissimum erit, rationem horum quoque in bonæ fidei possessoribus haberi.

38. PAULUS lib. 20. ad Edictum.

Plane in cæteris necessariis, & utilibus impensis posse separari: ut bonæ fidei quidem possessor res has quoque imputent, prædo autem de se queri debeat, qui sciens in rem alienam impendit. Sed benignius est, in hujus quoque persona haberi rationem impensarum: * non enim debet petitor ex aliena jactura lucrum facere: & id ipsum officio iudicis continebitur: (nam) nec exceptio doli mali desideratur. Plane, potest in eo differentia esse, ut bonæ fidei quidem possessor omnimodo impensas deducat, licet res non exstet, in quam fecit; sicut tutor, vel curator consequuntur: prædo autem non aliter, quam si res melior sit.

39. GAIUS lib. 6. ad Edictum provinciale.

Utiles autem, necessariæque sunt, veluti quæ fiunt reficiendorum ædificiorum gratia, aut in novellæ; aut cum servorum gratia litis æsti-

matio solvitur, cum id utilius sit, quam ipsos dedici. Denique alias complures ejusdem generis esse impensas, manifestum est. §. 1. Videamus tamen, ne (&) ad picturarum quoque & marmorum, & cæterarum voluptuariarum rerum impensas æque proficiat nobis doli exceptio, si modo bonæ fidei possessoribus sumus: nam prædoni probe dicetur, non dedici in alienam rem supervacuas impensas facere; ut tamen potestas ei fieret tollendorum eorum, quæ sine detrimento ipsius rei tolli possunt.

40. PAULUS lib. 20. ad Edictum.

Illud (quoque), quod in Oratione Divi Hadriani est, Ut post acceptum iudicium id actori præstetur, quod habiturus esset, si eo tempore, quo petit, restituta esset hereditas, interdum durum est: quid enim, si post litem contestatam mancipia, aut jumenta, aut pecora deperierint? damnari debet secundum verba Orationis: quia potuit petitor, restituta hereditate, distraxisse ea. Et hoc iustum esse in specialibus petitionibus Proculo placet: Cassius, contra sensit: in prædonis persona Proculus recte existimat: in bonæ fidei possessoribus Cassius. Nec enim debet possessor aut mortalitatem præstare, aut propter metum hujus periculi temere indefensum jus suum relinquere. §. 1. Prædo fructus suos non facit, sed augment hereditatem: ideoque eorum quoque fructus præstabit. In bonæ fidei autem possessore hi tantum veniunt in restitutione, quali augmenta hereditatis, per quos locupletior factus est. §. 2. Actiones, si quas possessor nactus est, evicta hereditate restituere debet: veluti (si) interdum unde vi, aut quod precario (concessit.) §. 3. Contra quoque, si possessor caverit damni infecti, cavendum est possessori. §. 4. Ad officium iudicis pertinebunt & noxales actiones, ut, si paratus sit possessor noxæ dedere servum, qui damnum dederit in (re) hereditaria, vel furtum fecerit, absolvatur: sicut fit in interdicto quod vi aut clam.

41. GAIUS lib. 6. ad Edictum provinciale.

Si, quo tempore conveniebatur possessor hereditatis, pauciores res possidebat, deinde aliarum quoque rerum possessionem adsumpsit: eas quoque victus restituere debet; si ante acceptum iudicium, si postea adquisierit possessionem. Et, si fideiussores, quos dederat, ad litem non sufficiant, jubere eum debet Proconsul, ut idonee caveant. † Ex diverso quoque si pauciores postea possidebat, quam initio possidebat, si modo id sine dolo ejus acciderit: absolvi debet, quod ad eas res, quas desiit possidere. §. 1. Fructus computandos etiam earum rerum, quas defunctus pignori accepit, Julianus ait.

42. ULP IANUS lib. 67. ad Edictum.

Si debitor hereditarius non ideo nolit solvere, quod se dicat heredem, sed ideo, quod neget, aut dubitet, an hereditas pertineat ad eum, qui petit hereditatem: non tenetur hereditatis petitione.

43. PAULUS lib. 2. ad Plautium.

Postquam legatum a te accepi, hereditatem peto: Atilicinus quibusdam placuisse ait, non aliter mihi adversus te dandam petitionem, quam si legatum redderem. Videamus tamen, ne non

aliter petitor hereditatis legatum restituere debeat, quam (ut ei) caveatur, si contra eum de hereditate iudicatum fuerit, reddi ei legatum: cum sit iniquum, eo casu possessorem hereditatis legatum, quod solverit, retinere; & maxime si non per calumniam, sed per errorem hereditatem petierit adversarius: idque & Lælius probat. Imperator autem Antoninus rescriptit, ei, qui legatum ex testamento abstulisset, causa cognita hereditatis petitionem negandam esse: scilicet, si manifesta calumnia sit.

44. JAVOLENUS lib. 1. ex Plantio.

Cum is, qui legatum ex testamento percepit, hereditatem petit, si legatum quocunque modo redditum non sit, iudicis officio continetur, ut victori, deducto eo, quod accepit, restituatur hereditas.

45. CELSUS lib. 4. Digestorum.

Qui se liti obtulit, cum rem non possideret, condemnatur: nisi [si] evidentissimis probationibus possit ostendere, actorem ab initio litis scire eum non possidere: quippe isto modo non est deceptus: & qui se hereditatis petitioni obtulit, ex doli clausula tenetur: æstimari (scilicet) oportebit, quanti ejus interfuit non decipi.

46. MODESTINUS lib. 6. Differentiarum.

Prædonis loco intelligendus est is, qui tacitam fidem interposuerit, ut non capienti restitueret hereditatem.

47. IDEM lib. 8. Responsorum.

Lucius Titius, cum in falsi testamenti propinqui accusatione non obtinuerit, Quæro, an de non jure facto, nec signato testamento querela illi competere possit? Respondit, non ideo repelli ab intentione non jure facti testamenti, quod in falsi accusatione non obtinuerit.

48. JAVOLENUS lib. 3. ex Cassio.

In æstimationibus hereditatis ita venit pretium venditæ hereditatis, ut id quoque accedat, quod plus fuit in hereditate, si ea negotiationis causa venit: sin autem ex fideicommissi causa, nihil amplius, quam quod bona fide accepit.

49. PAPINIANUS lib. 3. Quæstionum.

Si bonæ fidei possessor (hereditatis) velit cum debitoribus hereditariis, aut qui res hereditarias occupaverint, consistere: audietur; utique, si periculum erit, ne inter moras actiones intercidant. † Petitor autem hereditatis, citra metum exceptionis, in rem agere poterit: quid enim si possessor hereditatis negligat? quid, si nihil juris habere se sciat?

50. IDEM lib. 6. Quæstionum.

Hereditas, etiam sine ullo corpore, juris intellectum habet. §. 1. Si defuncto monumentum, conditionis implendæ gratia, bonæ fidei possessor fecerit: potest dici, (quia voluntas defuncti [vel] in hoc servanda est, utique si probabilem modum faciendi monumenti sumptus, vel quantum testator jusserit, non excedat,) eum, cui aufertur hereditas, impensas [ratione] doli exceptione aut retenturum, aut actione negotiorum gestorum repetiturum, veluti hereditario negotio gesto. Quamvis enim stricto jure nulla teneantur actione heredes ad monumentum faciendum,

tamen Principali vel Pontificali auctoritate compelluntur ad obsequium supremæ voluntatis.

51. IDEM lib. 2. Responsorum.

Heres furiosi, substituto, vel sequentis gradus cognato fructus medii temporis, quibus percuratorem furiosus locupletior factus videtur, præstabit: exceptis videlicet impensis, quæ circa eandem substantiam tam necessarie, quam utiliter factæ sunt. Sed & si quid circa furiosum necessarie fuerit expensum: & hoc excipitur; nisi alia sufficiens substantia est furioso, ex qua sustentari potest. §. 1. Fructuum post hereditatem petitam perceptorum usura non præstantur. † Diversa ratio est eorum, qui ante actionem hereditatis illatam percepti hereditatem auxerunt.

52. HERMOGENIANUS lib. 2. Juris Epitomarum.

Si possessor ex hereditate inhonestos habuerit quæstus: eos etiam restituere cogetur: ne honesta interpretatio non honesto quæstui lucrum possessori faciat.

53. PAULUS lib. 10. ad Sabinum.

Non solum ad æs alienum hereditarium exsolvendum necessaria alienatio possessori est, sed & si impensæ necessariae in rem hereditariam factæ sunt a possessore, vel si mora periturae deterioresve futuræ erant.

54. JULIANUS lib. 6. Digestorum.

Ei, qui partes hereditarias, vel totam a fisco mercatus fuerit, non est iniquum dari actionem, per quam universa bona persequatur: quemadmodum ei, cui ex Trebelliano Senatusconsulto hereditas restituta est, petitio hereditatis datur. §. 1. Heres debitoris id, quod defunctus pignori dederat, quin hereditatem petendo consequi possit, dubium non est. §. 2. Cum prædia urbana & rustica, negligentia possessorum, pejora sint facta; veluti quia vineæ, pomaria, horti extra consuetudinem patrisfamilias defuncti culta sunt: litis æstimationem earum rerum, quanto pejores sint factæ, possessores pati debent.

55. IDEM lib. 60. Digestorum.

Evicta hereditate, bonæ fidei possessor, quod lege Aquilia exegisset, non simplum, sed duplum restituet: lucrum enim ex eo, quod propter hereditatem acceperit, facere non debet.

56. AFRICANUS lib. 4. Quæstionum.

Cum hereditas petita sit, eos fructus, quos possessor percepit, omnimodo restituendos, et si petitor eos percepturus non fuerat.

57. NERATIUS lib. 7. Membranarum.

Cum idem eandem hereditatem adversus duos defendit, & secundum alterum ex his iudicatum est: Quæri solet, utrum perinde ei hereditatem restitui oporteat, atque oporteret, si adversus alium defensa non esset; ut scilicet, si mox & secundum alium fuerit iudicatum, absolvatur is, cum quo actum est, quia neque possideat, neque dolo malo fecerit quo minus possideret, quod iudicio re victus restituerit: an, quia possit & secundum alium judicari, non aliter restituere debeat, quam si tantum ei fuerit, quod adversus alium eandem hereditatem defendit? Sed melius est, officio iudicis cautione vel satisfactione victo mederi:

cam

cum & res salva sit ei, qui in executione tardior venit adversus priorem victorem.

§ 8. SCAEVOLE lib. 3. Digestorum.

Filius a patre emancipatus, secundum conditionem testamenti, matris adiit hereditatem, quam pater, antequam filium emanciparet, possedit, fructusque ex ea possedit: sed erogationem in honorem filii, cum esset Senator, fecit [ex ea]: *Quaestum* est, cum paratus sit pater restituere hereditatem, habita ratione eorum, quae in eum erogavit, an filius nihilominus perseverans petere hereditatem, doli mali exceptione summoverti possit? Respondi, & si non exciperetur, satis per officium iudicis consuli.

TIT. IV.

SI PARS HEREDITATIS PETATUR.

1. ULPIANUS lib. 5. ad Edictum.

Post actionem, quam proposuit Praetor ei, qui ad se solum hereditatem pertinere contendit, consequens fuit & ei proponere, qui partem hereditatis petit. §. 1. Qui hereditatem, vel partem hereditatis petit, is non ex eo metitur, quod possessor occupavit, sed ex suo jure: & ideo, si ex asse heres sit, totam hereditatem vindicabit, licet tu unam rem possideas; si ex parte, partem, licet tu totam hereditatem possideas. §. 2. Quinimo, si duo possideant hereditatem, & duo sint, qui ad se partes pertinere dicant: non singuli a singulis petere contenti esse debent, puta primus a primo, [vel] secundus a secundo, sed ambo a primo, & ambo a secundo; neque enim alter primi, alter secundi partem possidet, sed ambo utriusque pro herede. † Et si possessor & petitor possideant hereditatem, cum unusquisque eorum partem dimidiam hereditatis sibi adserat, invicem petere debebunt, ut partes rerum consequantur: aut, si controversiam sibi non faciunt hereditatis, familiae heriscundae experiri eos oportebit. §. 3. Si ego ex parte me dicam heredem, coheres autem meus possideat hereditatem cum extraneo, cum non plus coheres haberet sua parte: utrum a solo extraneo, an vero & a coherede deberem petere hereditatem, quaeritur? Et Pegasus fertur existimasse, a solo extraneo me petere debere; eumque restitutum, quidquid possidet: & fortassis hoc officio iudicis debeat fieri: ceterum ratio facit, ut a duobus petam hereditatem, hoc est, & a coherede meo; & ille quoque dirigat actionem adversus exterum possessorem. Sed Pegasi sententia utilior est. §. 4. Item si, cum me ex parte dimidia heredem dicerem, trientem hereditatis possiderem, deinde residuum sextantem velim persequi: qualiter agam, videamus? Et Labeo scribit, utique partem dimidiam me petere debere a singulis: sic fieri, ut a singulis sextantem consequar, & habebam beffem. Quod verum puto: sed ipse tenebor ad restitutionem sextantis ex triente, quem possidebam: & ideo officio iudicis invicem compensatio erit admittenda ejus, quod possideo, si forte coheredes sint, a quibus hereditatem peto. §. 5. Interdum Praetor incertae partis hereditatis petitionem indulget, idoneis causis intervenientibus: ut puta, est defuncti fratris filius, sunt & uxores

defunctorum fratrum praegnantes: quam partem fratris filius hereditatis vindicet. incertum est; quia, quot edantur fratrum defuncti filii, incertum est. Aequissimum igitur est, incertae partis vindicationem ei concedi. Non audenter itaque dicitur, ubicumque merito quis incertus est, quam partem vindicet, debere [ei] incertae partis vindicationem.

2. GAIUS lib. 6. ad Edictum provinciale.

Si ex pluribus, ad quos eadem hereditas pertinet, quidam adierint, quidam adhuc deliberent: eos, qui adierint, si petant hereditatem, non maiorem partem petere debere, quam habituri essent ceteris adeuntibus; nec eis proderit, si ceteri non adierint. Non adeuntibus autem ceteris, poterunt tunc partes eorum petere: si modo ad eos pertinerent.

3. PAULUS lib. 17. ad Plautium.

Antiqui libero ventri ita prospexerunt, ut in tempus nascendi omnia ei jura integra reserverent: sicut apparet in jure hereditatum: in quibus, qui post eum gradum sunt agnationis, quo est id, quod in utero est, non admittuntur, dum incertum est an nasci possit: ubi autem eodem gradu sunt ceteri, quo & venter, tunc quae portio in suspensio esse debeat, quaesierunt, ideo, quia non poterant scire, quot nasci possunt; ideo, [nam] multa de huiusmodi re tam varia, & incredibilia creduntur, ut fabulis adnumerentur. Nam traditum est, (&) quatuor pariter puellas a matrefamilias natas esse: alioquin tradidere non leves auctores, quinquies quaternos enixam Peloponensi, multas Aegypti uno utero septenos. Sed & tregeminos Senatores cinctos vidimus Horatios. Sed & Laelius scribit, se vidisse in Palatio mulierem liberam, quae ab Alexandria perducta est, ut Hadriano ostenderetur, cum quinque liberis, ex quibus quatuor eodem tempore enixa (inquit) dicebatur: quintum, post diem quadragesimum. Quid [est] ergo? Prudentissime Juris auctores medietatem quandam secuti sunt, ut quod fieri non rarum admodum potest, intuerentur: id est, quia fieri poterat, ut tregemini nascerentur, quartam partem superstiti filio assignaverint: τὸ γὰρ ἕναξ, ἰδίε, id est, quod enim semel, aut bis existit (ut ait Theophrastus) παρὰ τὴν αἰσιν νοποδῆται, id est, praetereunt leges. Ideoque & si unum paritura sit, non ex parte dimidia, sed ex quarta interim heres erit.

4. ULPIANUS lib. 15. ad Edictum.

Et, si pauciores fuerint nati, residuum ei pro rata ad crescere: si plures, quam tres, decrescere de ea parte, ex qua heres factus est.

5. PAULUS lib. 17. ad Plautium.

Illud sciendum est, si mulier praegnans non sit, existimetur autem praegnans esse, interim filium heredem esse ex asse, quanquam ignoret se ex asse heredem esse. §. 1. Idem est in extraneo, si ex certa portione heres institutus sit: ex reliqua, posthumi. † Quod si forte ita institutio facta est, QUOTCUMQUE MIHI NATI ERUNT, ET LUCIUS TITUS PRO VIRILIBUS PORTIONIBUS HEREDES MIHI SUNTO: habebit hesitationem, numquid adire non possit, atque qui in testa-

testamento portionem suam nescit? Sed *utilius est, posse eum adire, qui nescit portionem, si cætera, quæ oportet eum scire, non ignoret.

6. **ULPIANUS** lib. 6. *Opinionum.*

Sorori, quam coheredem fratribus quatuor in bonis matris esse placuit, quinta portio, pro singulis in quarta, quam antehac habere credebantur, non amplius ei quintam conferant. §. 1. Sumptus, qui propter onera totius hereditatis iusti fiunt, ei, qui patroni jure portionem evicerit, pro rata computentur.

7. **JULIANUS** lib. 8. *Digestorum.*

Non possumus consequi per hereditatis petitionem id, quod familiæ heriscundæ iudicio consequimur, ut a communione discedamus: cum ad officium iudicis nihil amplius pertineat, quam ut partem hereditatis pro indiviso restitui mihi jubeat.

8. **IDEM** lib. 48. [*Digestorum.*]

Permittendum erit possessori hereditatis, partem quidem hereditatis defendere, parte vero cedere. Nec enim prohibet, aliquem totam hereditatem possidere, & partem scire dimidiam ad se pertinere, de altera parte controversiam non facere.

9. **PAULUS** lib. 3. *Epitomarum Alfeni Digestorum.*

Cum multi heredes instituti essent, ex his unus in Asia erat, ejus procurator venditionem fecit, & pecuniam pro parte ejus abstulerat; postea apparuerit, eum, qui in Asia erat, antea decessisse, instituto ex parte dimidia herede procuratore suo, & ex parte alio: Quæsitum est, quemadmodum pecunia ex hereditate petenda esset? Respondum est, ab eo, qui procurator ejus fuisset, totam hereditatem, quia ex hereditate ea pecunia fuisset, quæ ad procuratorem ex venditione pervenisset, petere eos oportere; & nihilominus partem dimidiam hereditatis a coheredibus ejus: ita fore, siue omnis ea pecunia penes eum, qui procurator fuisset, resideret, ut omnem per iudicem ab eodem recuperarent; siue is partem dimidiam coheredi suo reddidisset, ipsum ex dimidia parte, (&) ex dimidia coheredes ejus condemnarent.

10. **PAPINIANUS** lib. 6. *Quæstionum.*

Cum heredis ex parte instituti filius, qui patrem suum ignorabat vivo testatore decessisse, partem hereditatis, nomine patris, [ut] absentis, administraverit, & pecunias, distractis rebus, acceperit, hereditas ab eo peti non potest: quia neque pro herede, neque pro possessore pretia possidet, sed ut filius patris negotium curavit. Negotiorum autem gestorum actio cæteris coheredibus,

ad quos portio defuncti pertinet, dabitur. Illud [enim] utique non est metuendum, ne etiam patris (a quo forte exheredatus est) teneatur heredibus, quasi negotia hereditaria gesserit: cum id, quod administravit, non fuerit paternæ hereditatis. Nam & si negotiorum gestorum actio sit ei, cujus nomine perceptum est, ei, cujus nomine, restitui æquum est. Sed in proposito neque patris negotia fuerunt, qui esse desierat: neque paternæ successionis, quæ fuerunt alterius hereditatis. Quod si filius iste patri suo heres extitit, & movet controversiam, quod pater ejus, postquam heres extitit, mortem obierit: ille tractatus incurrit, an ipse sibi causam possessionis mutare videatur? Quoniam tamen qui negotia hereditaria gessit, & debitor esse cæpit, postea faciens controversiam hereditatis, ut juris possessor convenitur: idem etiam in hoc filio respondendum erit.

TIT. V.

DE POSSESSORIA HEREDITATIS PETITIONE.

1. **ULPIANUS** lib. 15. *ad Edictum.*

Ordinarium fuit, post civiles actiones heredibus propositas, rationem habere Prætorem etiam eorum, quos ipse velut heredes facit: hoc est, eorum, quibus bonorum possessio data est.

2. **GAIUS** lib. 6. *ad Edictum provinciale.*

Per quam hereditatis petitionem tantundem consequitur bonorum possessor, quantum superioribus civilibus actionibus heres consequi potest.

TIT. VI.

DE FIDEICOMMISSARIA HEREDITATIS PETITIONE.

1. **ULPIANUS** lib. 16. *ad Edictum.*

Ex ordine occurrit actio, quæ proponitur his, quibus restituta est hereditas. Nam quisquis suscepit restitutam hereditatem ex Senatusconsulto, ex quo actiones transeunt, fideicommissaria hereditatis petitione uti poterit.

2. **PAULUS** lib. 20. *ad Edictum.*

Quæ actio eadem recipit, quæ hereditatis petitio civilis.

3. **ULPIANUS** lib. 16. *ad Edictum.*

Nec interest, mihi quis rogatus fuerit restituere, an ei cui heres extiti? sed etsi heres, cui extitisset. [Et] si bonorum possessor sim ejus, cui fideicommissaria hereditas relicta est, vel alius successor, per hanc actionem experiri potero. §. 1. Hanc actionem sciendum est adversus eum, qui restituit hereditatem, non competere. §. 2. Hæ autem actiones mihi dantur, quæ heredi, & in heredem competunt.

LIBER SEXTUS.

TIT. I.

DE REI VINDICATIONE.

I. ULPIANUS lib. 16. ad Edictum.

Post actiones, quæ de universitate propositæ sunt, subjicitur actio singularum rerum petitionis. §. 1. Quæ specialis in rem actio locum habet in omnibus rebus mobilibus, tam animalibus, quam his, quæ anima carent, & in his, quæ solo continentur. §. 2. Per hanc autem actionem liberæ personæ, quæ sunt juris nostri, utputa liberi, qui sunt in potestate, non petuntur. [Petuntur] igitur, aut præjudiciis, aut interdictis, aut cognitione Prætoria: & ita Pomponius lib. 37: *Nisi forte, inquit, adjecta causa quis vindicet.* Si quis ita petit filium suum (vel) in potestate. **EX JURE ROMANO:** videtur mihi [&] Pomponius consentire, recte eum egisse: ait enim, adjecta causa *ex lege Quiritium* vindicare posse. §. 3. Per hanc autem actionem non solum singulæ res vindicabuntur, sed posse etiam gregem vindicari, Pomponius libro lectionum 25. scribit. Idem & de armento, & de equitio, cæterisque, quæ gregatim habentur, dicendum est. Sed enim gregem sufficiet ipsum nostrum esse, licet singula capita nostra non sint: grex enim, non singula corpora vindicabuntur.

2. PAULUS lib. 21. ad Edictum.

Sed si par numerus duorum interfuerit, neuter solidum gregem, sed ne partem dimidiam totius ejus vindicabit. Sed si majorem numerum alter habeat, ut detracto alieno, nihilominus gregem vindicaturus sit, in restitutionem non veniunt aliena capita.

3. ULPIANUS lib. 16. ad Edictum.

Marcellus lib. 4. Digestorum scribit: Qui gregem habebat capitum trecentorum, amissis centum redemit totidem capita aliena ab eo, qui dominium eorum habebat, vel (aliena ab eo,) qui bona fide ea possidebat: & hæc utique gregis, inquit, vindicatione continebuntur. Sed & si ea sola supersint capita, quæ redempta sunt, adhuc eum posse gregem vindicare. §. 1. Armamenta navis singula erunt vindicanda: Scapha quoque separatim vindicabitur. §. 2. Pomponius scribit, Si quid, quod ejusdem naturæ est, ita confusum est atque commixtum, ut deduci, & separari non possit: non totum, sed pro parte esse vindicandum: utputa meum & tuum argentum in massam redactum est: erit nobis commune, & unusquisque pro rata ponderis, quod in massa habemus, vindicabimus; etsi incertum sit, quantum quisque ponderis in massa habet.

4. PAULUS lib. 21. ad Edictum.

Quo quidem casu etiam communi dividundo agi poterit. Sed & furti, & ad exhibendam tenebitur, qui dolo malo confundendum id argentum curavit: ita ut in ad exhibendum actione pretii ratio haberi debeat; in vindicatione vel communi dividundo actione hoc amplius ferat, cujus argentum pretiosius fuerat.

5. ULPIANUS lib. 16. ad Edictum.

Idem Pomponius (scribit): Si frumentum duorum, non voluntate eorum, confusum sit, competit singulis in rem actio in id, (in) quantum parer in illo acervo suum cujusque esse. Quod si voluntate eorum commixta sunt, tunc communicata videbuntur, & erit communi dividundo actio. §. 1. Idem scribit, si ex melle meo & vino tuo factum sit mulsum, quosdam existimasse, id quoque communicari: sed puto verius, ut & ipse significat, ejus potius esse, qui fecit: quoniam (suam) speciem pristinam non continet. † Sed si plumbum cum argento mixtum sit, quia deduci possit, nec communicabitur, nec communi dividundo agetur, (quia separari potest): agetur autem in rem (actio). Sed si deduci, inquit, non possit, (ut) puta, si æs & aurum mixtum fuerit, pro parte esse vindicandum: nec quaquam erit dicendum, quod in mulso dictum est: quia utraque materia, etsi confusa, manet tamen. §. 2. Idem scribit, si equam meam equus tuus prægnantem fecerit, non esse tuum, sed meum, quod natum est. §. 3. De arbore, quæ in alienum agrum translata coaluit, & radices immisit, Varus & Nerva utilem in rem actionem dabant: nam si nondum coaluit, mea esse non desinet. §. 4. Cum in rem agatur, si de corpore conveniat, error autem sit in vocabulo: recte actum esse videtur. §. 5. Si plures sint ejusdem nominis servi, puta plures Erotas, nec appareat, de quo actum sit: Pomponius dicit nullam fieri condemnationem.

6. PAULUS lib. 6. ad Edictum.

Si in rem aliquis agat, debet designare rem: & utrum totam, an partem, & quotam petat: appellatio enim rei non genus, sed speciem significat. Octavenus ita definit, quod infectæ quidem materiæ pondus, signatæ vero numerum, factæ autem speciem dici oportet. † Sed & mensura dicenda erit, cum res mensura continebitur. † Et, si vestimenta nostra esse, vel dari oportere nobis petamus, utrum numerum eorum dicere debebimus, an & colorem? Et magis est ut utrumque: nam illud inhumanum est, cogi nos dicere, trita sint an nova. † Quamvis & in vasis occurrat difficultas, utrum lancem duntaxat dici oporteat, an etiam quadrata, vel rotunda, vel pura, an cælata sint: quæ ipsa in petitionibus quoque adjicere difficile est: nec ita coarctanda res est: licet in petendo homine nomen ejus dici debeat, & utrum puer, an adolescens sit; utique si plures sint: sed, si nomen ejus ignorem, demonstratione ejus utendum erit, veluti, **QUI EX ILLA HEREDITATE EST, QUI EX ILLA NATUS EST.** † Item fundam petiturus, nomen ejus, & quo loci sit, dicere debet.

7. IDEM lib. 11. ad Edictum.

Si is, qui obtulit se fundi vindicationi, damnatus est, nihilominus a possessore recte petitur: sicut Pedius ait.

8. IDEM

8. IDEM lib. 22. ad Edictum.

Pomponius lib. 36. probat: si ex æquis partibus fundum mihi tecum communem, tu & Lucius Titius possideatis, non ab utrisque quadrantes petere me debere, sed a Titio, qui non sit dominus, totum semissem. † Aliter atque si certis regionibus possideatis eum fundum: nam tunc sine dubio & a te & a Titio partes fundi petere me debere. Quotiens enim certa loca possidebuntur, necessario in his aliquam partem meam esse: & ideo te quoque a Titio quadrantem petere debere. † Quæ distinctio neque in re mobili, neque in hereditatis petitione locum habet: numquam enim pro diviso possideri potest.

9. ULPIANUS lib. 15. ad Edictum.

Officium autem iudicis in hac actione (in) hoc erit, ut iudex inspiciat, an reus possideat. Nec ad rem pertinebit, ex qua causa possideat: ubi enim probavi rem meam esse, necesse habebit possessor restituere, qui non objecit aliquam exceptionem. † Quidam tamen, ut Pegalus, eam solam possessionem putaverunt hanc actionem complecti, quæ locum habet (in) interdicto *uti possidetis*, vel *utrubi*. Denique (ait), ab eo, apud quem deposita est, vel commodata, vel qui conduxerit, aut qui legatorum servandorum causa, vel dotis, ventrisque nomine in possessione esset, vel cui damni infecti nomine non cavebatur, quia hi omnes non possident, vindicari non posse. † Puto autem, ab omnibus, qui tenent, & habent restituendi facultatem, peti posse.

10. PAULUS lib. 21. ad Edictum.

Si res mobilis petita sit, ubi restitui debeat, (scilicet) si præsens non sit? Et (non) malum est, (si) bonæ fidei possessor sit is, cum quo agitur, aut ibi restitui, ubi res sit, aut ubi agitur: sed sumptibus petitoris, qui extra cibaria in iter vel navigationem faciendi sunt.

11. ULPIANUS lib. 16. ad Edictum.

Nisi (si) malit petitor suis impensis & periculo ibi, ubi iudicatur, rem restitui: tunc enim de restitutione cum satisfactione cavebitur.

12. PAULUS lib. 21. ad Edictum.

Si vero malæ fidei sit possessor, qui in alio loco eam rem nactus sit, idem statui debet. Si vero ab eo loco, ubi lis contestata est, eam subtractam alio transtulerit: illic restituere debet, unde subtraxit, sumptibus suis.

13. ULPIANUS lib. 16. ad Edictum.

Non solum autem (rem) restitui, verum & si deterior res sit facta, rationem iudex habere debet. Finge enim debilitatum hominem, (vel verberatum), vel vulneratum restitui: utique ratio per iudicem habebitur, quanto deterior sit (factus): quamquam & legis Aquiliæ actione conveniri possessor possit. Unde quæritur, an non alias iudex æstimare damnum debeat, quam si remittatur actio legis Aquiliæ? Et Labeo putat, cavere petitorem oportere, lege Aquilia non acturum: Quæ sententia vera est.

14. PAULUS lib. (21) ad Edictum.

Quod si malit actor potius legis Aquiliæ actione uti: absolvendus est possessor. Itaque

electio actori danda est: non ut triplum, sed duplum consequatur.

15. ULPIANUS lib. 16. ad Edictum.

Item, si verberatum tradidit, Labeo ait etiam injuriarum competere (actionem petitori). §. 1. Si quis rem ex necessitate distraxit, fortassis huic officio iudicis succurratur, ut pretium dumtaxat debeat restituere. Nam & si fructus perceptos distraxit, ne corrumpantur, æque non amplius quam pretium præstabit. §. 2. Item, si forte ager fuit, qui petitus est, & militibus assignatus est, modico honoris gratia possessori dato: an hoc restituere debeat? Et puto præstaturum. §. 3. Si servus petitus, vel animal aliud demortuum sit sine dolo malo & culpa possessoris: pretium non esse præstandum plerique ajunt. Sed est verius, si forte distracturus erat petitor, si accepisset, moram passio debere præstari: nam si ei restituisset, distraxisset, & pretium esset lucratus.

16. PAULUS lib. 21. ad Edictum.

Utique autem, etiam mortuo homine, necessaria est sententia propter fructus, & partus, & stipulationem de evictione. Non enim post litem contestatam utique & fatum possessor præstare debet. §. 1. Culpa non intelligitur, si navem petitam tempore navigationis trans mare misit, licet ea perierit: nisi [si] minus idoneis hominibus eam commisit.

17. ULPIANUS lib. 16. ad Edictum.

Julianus lib. 6. Digestorum scribit, Si hominem, qui Mævii erat, emero a Titio, deinde, cum eum Mævius a me peteret, eundem vendidero, eumque emptor occiderit: æquum esse me pretium Mævio restituere. §. 1. Idem Julianus eodem libro scribit, si moram fecerit in homine reddendo possessor, & mo mortuus sit: & fructuum rationem usque ad rei judicatæ tempus spectandam esse. † Idem Julianus ait*, non solum fructus, sed etiam omnem causam præstandam: & ideo & partum venire in restitutionem, & partum fructus. † Usque adeo autem & causæ veniunt, ut Julianus lib. 7. scribat, si per eum servum possessor adquisierit actionem legis Aquiliæ, restituere cogendum. Quod si dolo malo ipse possessor desierit possidere, & aliquis hominem injuria occiderit: aut pretium hominis, aut actiones suas præstare cogetur, utrum eorum voluerit actor. † Sed & fructus, quos ab alio possessore percepit, restituere eum oportet: lucrum enim ex eo homine, qui in lite esse coeperit, facere non debet. Sed fructus ejus temporis, quo [tempore] possessus est ab eo, qui evicerit, restituere non debet. † Sed quod dicit de actione legis Aquiliæ, procedit, si post litem contestatam ulucepit possessor, quia plenum jus incipit habere.

18. GAIUS lib. 7. ad Edictum provinciale.

Si post acceptum iudicium possessor usu hominem cepit, debet eum tradere, eoque nomine *de dolo* cavere: periculum est enim, ne eum vel pigneraverit, vel manumiserit.

19. ULPIANUS lib. 16. ad Edictum.

Ipsi quoque reo cavendum esse Labeo dicit, *HIS REBUS RECTE PRÆSTARI*, si forte fundi nomine *damni infecti* cavit.

20. GAIUS

20. GAIUS lib. 7. ad Edictum provinciale.

Praeterea restituere debet possessor & quæ post acceptum iudicium per eum, non ex re sua, adquisivit: in quo hereditates quoque legataque, quæ per eum servum obvenerunt, continentur: nec enim sufficit, corpus ipsum restitui: sed opus est, ut & causa rei restituatur: id est, ut omne habeat petitor, quod habiturus foret, si eo tempore, quo iudicium accipiebatur, restitutus illi homo fuisset. Itaque partus ancillæ restitui debet: quamvis postea editus sit, quam matrem ejus, post acceptum scilicet iudicium, possessor usuceperit: quo casu etiam de partu, sicut de matre, & traditio & cautio de dolo necessaria est.

21. PAULUS lib. 21. ad Edictum.

Si a bonæ fidei possessore fugerit servus, requiramus, an talis fuerit, ut & custodiri debuerit? Nam si integræ opinionis videbatur, ut non debuerit custodiri: absolvendus est possessor: ut tamen, si interea eum usuceperat, actionibus suis cedat petitori, & fructus ejus temporis, quo possedit, præstet: quod si nondum eum usucepit, absolvendum eum sine cautionibus, ut nihil caveat petitori de persequenda ea re; quo minus enim petitor eam rem persequi potest: quamvis interim, dum in fuga sit, usucapiat? nec iniquum id esse, Pomponius lib. 39. ad Edictum scribit. † Si vero custodiendus fuit, etiam ipsius nomine damnari debet: ut tamen si usu eum non cepit, actor ei actionibus suis cedat. † Julianus autem, in his casibus, ubi propter fugam servi possessor absolvitur, etsi non cogitur cavere de persequenda re, tamen cavere debere possessorem, si rem nactus fuerit, ut eam restituat. Idque Pomponius lib. 34. (variarum) lectionum probat: quod verius est.

22. ULPIANUS lib. 16. ad Edictum.

Quod si dolo possessoris fugerit, damnandum eum, quasi possideret.

23. PAULUS lib. 21. ad Edictum.

In rem actio competit ei, qui aut jure gentium, aut jure civili dominium adquisivit. §. 1. Loca sacra, item religiosa, quasi nostra, in rem actione peti non possunt. §. 2. Si quis rei suæ alienam rem ita adjecerit, ut pars ejus fieret; veluti, si quis statuæ suæ brachium aut pedem alienum adjecerit, aut scypho ansam vel fundum, vel candelabro sigillum, aut mensæ pedem: dominum ejus totius rei effici, vereque statuam suam dicturum, & scyphum, plerique recte dicunt. §. 3. Sed & id, quod in charta mea scribitur, aut in tabula pingitur, statim meum sit: licet de pictura quidam contra senserint, propter pretium picturæ: sed necesse est, ei rei cedi, quod sine illa esse non potest. §. 4. In omnibus igitur istis, in quibus mea res, per prævalentiam, alienam rem trahit, meamque efficit, si eam rem vindicem, per exceptionem doli [mali] cogar pretium ejus, quod acceperit, dare. §. 5. Item quæcunque aliis juncta, siue adjecta, accessionis loco cedunt, ea quamdiu coherent, dominus vindicare non potest: sed ad exhibendum agere potest, ut separentur, & tunc vindicentur: scilicet excepto eo, quod Cassius de ferruminatione scribit. Dicit enim, si statuæ suæ ferruminationi junctum brachium sit,

unitate majoris partis consumi: & quod semel alienum [factum] sit, etiam si inde abruptum sit, redire ad priorem dominum non posse. Non idem in eo, quod adplumbatum sit: quia *ferruminationis per eandem materiam facit confusionem: plumbatura non idem efficit. Ideoque in omnibus his casibus, in quibus neque ad exhibendum, neque in rem locum habet, in factum actio necessaria est. † At in his [corporibus], quæ ex distantibus corporibus essent, constat singulas partes retinere suam propriam speciem: ut singuli homines, singulæ oves: ideoque posse me gregem vindicare, quamvis aries tuus sit immixtus: sed & te arietem vindicare posse. † Quod non idem in coherentibus corporibus eveniret: nam si statuæ meæ brachium alienæ statuæ addideris, non posse dici brachium tuum esse: quia tota statua uno spiritu continetur. §. 6. Tignum alienum ædibus junctum nec vindicari potest, propter legem duodecim Tabularum, nec eo nomine ad exhibendum agi, nisi adversus eum, qui sciens alienum junxit ædibus: sed est actio antiqua de tigno juncto, quæ in duplum ex Lege duodecim Tabularum descendit. §. 7. Item si quis ex alienis cementis in solo suo ædificaverit, domum quidem vindicare poterit, cementa autem resoluta prior dominus vindicabit; etiamsi post tempus usucapionis dissolutum sit ædificium, postquam a bonæ fidei emptore possessum sit: nec enim singula cementa usucapiuntur, si domus per temporis spatium nostra fiat.

24. GAIUS lib. 7. ad Edictum provinciale.

Is, qui destinavit rem petere, animadvertere debet, an aliquo interdicto possit nancisci possessionem: quia longe commodius est, ipsum possidere, & adversarium ad onera petitoris compellere, quam alio possidente petere.

25. ULPIANUS lib. 70. ad Edictum.

Is, qui se obtulit rei defensionem sine causa, cum non possideret, nec dolo fecisset quo minus possideret, si actor ignoret, non est absolvendus, ut Marcellus ait: quæ sententia vera est: sed (hoc) post litem contestatam. Cæterum ante iudicium acceptum non decipit actorem, qui se negat possidere, cum vere non possideret: nec videtur se liti obrulisse, qui discessit.

26. PAULUS lib. 2. ad Plantium.

Nam si actor scit, tunc is non ab alio, sed a se decipitur: & ideo reus absolvitur.

27. IDEM lib. 21. ad Edictum.

Si autem, cum a Titio petere vellem, aliquis dixerit, se possidere, & ideo liti se obtulit, & hoc ipsum in re agenda testatione probavero: omnimodo condemnandus est. §. 1. Possidere autem aliquis debet, utique & litis contestatæ tempore, & quo res judicatur. † Quod si litis contestationis tempore possedit, cum autem res judicatur, sine dolo malo amisit possessionem, absolvendus est possessor. Item si litis contestatæ tempore non possedit, quo autem judicatur possidet: probanda est Proculi sententia, ut omnimodo condemnetur. † Ergo & fructuum non ine, ex quo cæpit possidere, damnabitur. §. 2. Si homo petitus, dolo possessoris deterior factus sit, deinde, sine culpa ejus, ex alia causa mortuus sit:

æstimatio non fiet ejus, quod deteriore eum fecerat; quia nihil interest petitoris. Sed hæc, quantum ad in rem actionem: Legis autem Aquiliæ actio durat. §. 3. Sed & is, qui ante litem contestatam dolo desit rem possidere, tenetur in rem actione: idque ex Senatusconsulto colligi potest, quo cautum est (ut diximus) *ut doli præteritus in hereditatis petitione veniat*: cum enim in hereditatis petitione, quæ & ipsa in rem est, doli præteritus fertur, non est absurdum, per consequentias, & in speciali in rem actione dolum præteritum deduci. §. 4. Si per filium, aut per servum pater vel dominus possideat, & is sine culpa patris, dominive, rei judicandæ tempore absit: vel tempus dandum, vel cavendum est de possessione restituenda. §. 5. In rem petitam si possessor ante litem contestatam sumptus fecit: per doli mali exceptionem ratio eorum haberi debet, si perseveret actor petere rem suam, non redditis sumptibus. Idem est etiam, si noxali judicio servum defendit, & damnatus præstitit pecuniam: aut in area, quæ fuit petitoris, per errorem in suam ædificavit; nisi tamen paratus sit petitor pati, tollere eum ædificium: quod & in area uxori donata, per judicem, qui de dote cognoscit, faciendum dixerunt. Sed si puerum meum, cum possideres, erudisses, non idem observandum Proculus existimat: quia neque carere servo meo debeam; nec potest remedium idem adhiberi, quod in area diximus.

28. GAIUS lib. 7. ad Edictum provinciale.
Forte quod pictorem aut librarium docueris, dicitur non aliter officio judicis æstimationem haberi posse.

29. POMPONIUS lib. 21. ad Quintum Mucium.

Nisi si venalem eum habeas, & plus ex pretio (ejus) consecutus sis propter artificium:

30. GAIUS lib. 7. ad Edictum provinciale.
Aut si ante denunciatum sit actori, ut impensam solveret, & eo dissimulante posita sit doli mali exceptio.

31. PAULUS lib. 21. ad Edictum.
Ceterum, cum de fructibus servi petiti queritur, non tantum pubertas ejus spectanda est: quia etiam impuberis aliquæ operæ esse possunt: improbe tamen desiderabit petitor fructus æstimari, qui ex artificio ejus percipi potuerunt, quod artificium sumptibus possessoris didicit.

32. MODESTINUS lib. 8. Differentiarum.
Quod si artificem fecerit, post vicesimum quintum annum ejus, qui artificium consecutus est, impensæ factæ poterunt pensari.

33. PAULUS lib. 21. ad Edictum.
Fructus non modo percepti, sed & qui percipi [honeste] potuerunt, æstimandi sunt: & ideo si dolo, aut culpa possessoris, res petita perierit, veriore putat Pomponius Trebatii opinionem, putantis eousque fructuum rationem habendam, quousque haberetur, si non periisset: id est, ad rei judicandæ tempus: quod & Juliano placet. Hæc ratio, si nudæ proprietatis dominus perierit, & inter moras ususfructus amissus sit, ex

eo tempore, quo ad proprietatem ususfructus reversus est, ratio fructuum habetur.

34. JULIANUS lib. 7. Digestorum.
Idem est & si per alluvionem pars fundo accesserit.

35. PAULUS lib. 21. ad Edictum.
Et ex diverso, si petitor lite contestata ususfructum legaverit, ex eo tempore, ex quo discessit a proprietate, fructuum rationem non habendam, quidam recte putant. §. 1. Ubi [autem] alienum fundum petii, & judex sententia declaravit *meum esse*, debet etiam de fructibus possessorem condemnare: eodem enim errore & de fructibus condemnaturum: non debere enim lucro possessoris cedere fructus, cum victus sit: alioquin, ut Mauricianus ait, nec rem arbitrabitur judex *mihi restitui*; & quare habeat, quod non esset habiturus, possessor, si statim possessionem restituisset? §. 2. Petitor possessori de evictione cavere non cogitur rei nomine, cujus æstimationem accepit: sibi enim possessor imputare debet, qui non restituit rem. §. 3. Eorum quoque, quæ sine interitu dividi non possunt, partem petere posse constat.

36. GAIUS lib. 7. ad Edictum provinciale.
Qui petitorio judicio utitur, ne frustra exspectetur, requirere debet, an is, cum quo instituat actionem, *possessor sit, vel dolo desit possidere*. §. 1. Qui in rem convenitur, etiam culpæ nomine condemnatur. † Culpæ autem reus est possessor, qui per insidiosa loca servum misit, si is periit: & qui servum a se pretium, in arena esse concessit, & is mortuus sit: sed & qui fugitivum a se petiit non custodit, si is fugit: & qui navem a se petitam adverso tempore navigatum misit, si ea naufragio perempta est.

37. ULPIANUS lib. 17. ad Edictum.
Julianus lib. 8. Digestorum scribit: Si in aliena area ædificassem, cujus bonæ fidei quidem emptor fui, verum eo tempore ædificavi, quo jam sciebam alienam, videamus, an nihil mihi exceptio profit: nisi forte quis dicat, prodesse de damno sollicito? Puto autem, huic exceptionem non prodesse: nec enim debuit, jam alienam certis ædificium ponere: sed hoc ei concedendum est, ut sine dispendio domini aræ tollat ædificium, quod posuit.

38. CÆSUS lib. 3. Digestorum.
In fundo alieno, quem imprudens emerat, ædificasti, aut conseruisti; deinde evincitur: bonus judex varie ex personis causisque constituet. Finge & dominum eadem facturum fuisse: reddat impensam, ut fundum recipiat, usque eo duntaxat, quo pretiosior factus est: [& si plus pretio fundi accessit, solum, quod impensum est.] Finge pauperem, qui, si reddere id cogatur, laribus, sepulchris avitis carendum habeat: Sufficit tibi permitti tollere ex his rebus, quæ possis; dum ita, ne deterior sit fundus, quam si initio non foret ædificatum. † Constituimus vero, ut, si paratus est dominus tantum dare, quantum habiturus est possessor, his rebus ablatis, fiat ei potestas: neque malitiis indulgendum est: si tectorium (puta) quod induxeris, picturasque corradere velis, nihil latetur:

laturus nisi ut officias. Finge eam personam esse domini, quæ receptum fundum mox venditura sit: nisi reddit, quantum prima parte reddi oportere diximus, eo deducto, tu condemnandus es.

39. ULPIANUS lib. 17. ad Edictum.

Redemptores, qui suis cæmentis ædificant, statim cæmenta faciunt eorum, in quorum solo ædificant. §. 1. Julianus recte scribit, lib. 12. Digestorum, mulierem, quæ intercedens fundum pignori dedit, quamvis a creditore distractum, posse in rem actione petere:

40. GAIUS lib. 7. ad Edictum provinciale.

Quia nullum pignus creditor vendidisse videtur.

41. ULPIANUS lib. 17. ad Edictum.

Si quis hac lege emerit, ut, si alius meliorem conditionem attulerit, recedatur ab emptione: post allatam conditionem, jam non potest in rem actione uti. Sed & si cui in diem addictus sit fundus, antequam adjectio sit facta, uti in rem actione potest: postea, non poterit. §. 1. Si servus mihi, vel filiusfamilias fundum vendidit, & tradidit, habens liberam peculii administrationem: in rem actione uti poterō. † Sed & si, domini voluntate, [domini] rem tradat, idem erit dicendum: quemadmodum cum procurator voluntate domini vendidit, vel tradidit, in rem actionem mihi præstabit.

42. PAULUS lib. 26. ad Edictum.

Si in rem actum sit, quamvis heres possessoris, si non [possideat, absolvatur, tamen, si quid ex] persona defuncti commissum sit, omnimodo in damnationem veniet.

43. IDEM lib. 27. ad Edictum.

Quæ religiosis adherent, religiosa sunt, & idcirco nec lapides inædificati, postquam remoti sunt, vindicari possunt: in factum autem actione petitori extra ordinem subvenitur, ut is, qui hoc fecit, restituere eos compellatur. † Sed si alieni, sine voluntate domini, inædificati fuerint, & nondum functo monumento, in hoc detracti erant, ut alibi reponerentur: poterunt a domino vindicari: quod si in hoc detracti erunt, ut reponerentur: similiter dominum eos repetere posse constat.

44. GAIUS lib. 29. ad Edictum provinciale.

Fructus pendentes pars fundi videntur.

45. ULPIANUS lib. 68. ad Edictum.

Si homo sit, qui post conventionem restituitur, si quidem a bonæ fidei possessore: puto cavendum esse de dolo solo debere: ceteros, etiam de culpa sua; inter quos erit & bonæ fidei possessor post litem contestatam.

46. PAULUS lib. 10. ad Sabinum.

Ejus rei, quæ per in rem actionem petita, (tanti) æstimata est, quanti in litem actor juraverit, dominium statim ad possessorem pertinet: transigisse enim cum eo & decidisse videor eo pretio, quod ipse constituit:

47. IDEM lib. 17. ad Plautium.

Hæc, si res præsens sit: si absens: tunc, cum possessionem cujus possessor nactus sit, ex voluntate actoris: & ideo non est alienum, non aliter [litem] æstimari a judice, quam si caverit

actor, quod per se non fiat, possessionem ejus rei non traditionem iri.

48. PAPINIANUS lib. 2. Responsorum.

Sumptus in prædium, quod alienum esse apparuit, a bona fide possessore facti, neque ab eo, qui prædium donavit, neque a domino peti possunt: verum exceptione doli posita, per officium judicis æquitatis ratione servantur: scilicet si fructuum ante litem contestatam perceptorum summam excedant: etenim, admissa compensatione, superfluum sumptum, meliore prædio facto, dominus restituere cogitur.

49. CILSUS lib. 18. Digestorum.

Solum, partem esse ædium existimo: nec alioquin subiacere, uti mare navibus. §. 1. Meum est, quod ex re mea superest, cujus vindicandi jus habeo.

50. CALLISTRATUS lib. 2. Edicti monitorii.

Si ager ex emptionis causa, ad aliquem pertineat, non recte hac actione agi poterit, antequam traditus sit ager, tuncque possessio amissa sit. §. 1. Sed heres de eo, quod hereditati obvenit, recte aget, etiamsi possessionem ejus adhuc non habuerit.

51. POMPONIUS lib. 16. ad Sabinum.

Si in rem actum sit, & in heredem possessoris judicium datum [sit], culpa quoque, & dolus malus heredis in hoc judicium venit.

52. JULIANUS lib. 55. Digestorum.

Cum autem fundi possessor ante litem contestatam dolo malo fundum possidere desiit, heredes ejus in rem quidem actionem suscipere cogendi non sunt: sed in factum actio adversus eos reddi debet, per quam restituere cogantur, quanto locupletes ex ea re facti fuerunt.

53. POMPONIUS lib. 31. ad Sabinum.

Si fundi possessor eum excoluisset, sevissetve, [& postea] fundus evincatur, consita tollere non potest.

54. ULPIANUS lib. 6. Opinionum.

Inter officium Advocacionis, & rei suæ defensionem, multum interest: nec propterea quis, si postea cognoverit rem ad se pertinere, quod alii eam vindicanti tunc ignorans suam esse adsiscebat, dominium suum amisit.

55. JULIANUS lib. 55. Digestorum.

Si possessor fundi, ante judicium acceptum, duobus heredibus relictis, decesserit, & ab altero ex his, qui totum fundum possidebat, totus petitus fuerit: quin in solidum condemnari debeat, dubitari non oportet.

56. IDEM lib. 78. Digestorum.

Vindicatio non ut gregis, ita & peculii recepta est, sed res singulas is cui legatum peculium est, petet.

57. ALFENUS lib. 6. Digestorum.

Is, a quo fundus petitus erat, ab alio ejusdem fundi nomine conventus est: quærebatur si alterutri eorum jussu judicis fundum restituisset, & postea secundum alterum petito rem [res] judicaretur: quemadmodum non duplex damnum traheret? Respondi: uter prior judex judicaret; cum oportere ita fundum petitori restitui jubere,

ut possessori caveret, vel satisfaceret, si alter fundum evicisset, eum prestare.

58. PAULUS lib. 3. Epitomarum Alfeni Digestorum.

A Quo servus petebatur, & ejusdem servi nomine cum eo furti agebatur: quærebat, si utroque judicio condemnatus esset, quid se facere oporteret, si prius servus ab eo evictus esset? Respondit, non oportere judicem cogere, ut eum traderet, nisi ei satisfactum esset (quod pro eo homine judicium accepisset) si quid ob eam rem datum esset, id recte prestari. Sed si prius de furto judicium factum esset, & hominem noxæ dedisset, deinde de ipso homine secundum petitem judicium factum esset: non debere ob eam rem judicem, quod hominem non traderet, litem aestimare: quoniam nihil ejus culpa, neque dolo contigisset, quo minus hominem traderet.

59. JULIANUS lib. 6. ex Minicio.

Habitator in aliena ædificia fenestras & ostia imposuit: eadem, post annum, dominus ædificiorum dempsit: quæro, is, qui imposuerat, possitne ea vindicare? Respondit, posse: nam quæ alienis ædificiis connexa essent, ea, quamdiu juncta manerent, eorundem ædificiorum esse: simul atque inde dempta essent, continuo in pristinam causam reverti.

60. POMPONIUS lib. 29. ad Sabinum.

Quod infans, vel furiosus possessor perdidit, vel corrumpit, impunitum est.

61. JULIANUS lib. 6. ex Minicio.

Minicius interrogatus, si quis navem suam aliena materia refecisset, num nihilo minus ejusdem navis maneret? Respondit, manere. Sed si in ædificanda ea idem fecisset, non posse, Julianus notat: nam proprietas totius navis, carinæ causam sequitur.

62. PAPINIANUS lib. 6. Quæstionum.

Si navis a malæ fidei possessore petatur, & fructus aestimandi sunt: ut in taberna & area, quæ locari solent. Quod non est ei contrarium, quod de pecunia deposita, quam heres non attingit, usuras prestare non cogitur: nam etsi maxime vectura, sicut usura, non natura pervenit, sed jure percipitur: tamen ideo vectura desiderari potest, quoniam periculum navis possessor petitori prestare non debet, cum pecunia periculo dantis fœneretur. §. 1. Generaliter autem, cum de fructibus aestimandis quæritur, constat animadverti debere, non an malæ fidei possessor fruiturus sit, sed an petitor frui potuerit, si ei possidere licuisset: quam sententiam Julianus quoque probat.

63. IDEM lib. 12. Quæstionum.

Si culpa, non fraude quis possessionem amiserit, quoniam pati debet aestimationem, audiendus erit a iudice, si desideret, ut adversarius actione sua cedat: cum tamen Prætor auxilium quandoque laturus sit, quolibet alio possidente, nulla capione adficietur. Ipso quoque, qui litis aestimationem perceperit, possidente, debet adjuvari: nec facile audiendus erit ille, si velit postea pecuniam, quam ex sententia iudicis periculo iudicati rece-

pitare.

64. IDEM lib. 20. Quæstionum.

Cum in rem agitur, eorum quoque (nomine,) quæ usui, non fructui sunt, restitui fructus certum est.

65. IDEM lib. 2. Responsum.

Empior prædium, quod a non domino emit, exceptione doli posita, non aliter restituere domino cogetur, quam si pecuniam creditori ejus solviam, qui pignori datum prædium habuit, usurarumque mediæ temporis superfluum recuperaverit: scilicet, si minus in fructibus ante litem perceptis fuit: nam eos usuris novis duntaxat compensari, sumptuum in prædium factorum exemplo, æquum est. §. 1. Ancillam, quæ non in dotem data, sed in peculium (filix) concessa est, peculio filix non legato, mancipium hereditarium esse convenit. Si tamen pater dotis ac peculii contemplatione filiam exheredavit, & ea ratione redita nihil ei testamento reliquit, aut eo minus legavit: filiam defensio tuebitur voluntatis.

66. PAULUS lib. 2. Quæstionum.

Non ideo minus recte quid nostrum esse vindicabimus, quod abire a nobis dominium spectatur, si conditio legati vel libertatis exstiterit.

67. SCÆVOLA lib. 1. Responsum.

Atutore pupilli domum mercatus, ad ejus refectionem fabrum induxit, is pecuniam invenit: quæritur, ad quem pertineat? Respondi, si non thesauri fuerunt, sed pecunia forte perditæ, vel per errorem ab eo, ad quem pertinebat, non ablata: nihilominus ejus eam esse, cujus fuerat.

68. ULPIANUS lib. §1. ad Edictum.

Qui restituere jussus, iudici non paret, contendens non posse restituere: si quidem habeat rem, manu militari, officio iudicis, ab eo possessio transfertur: & fructuum duntaxat, omnisque causæ nomine condemnatio fit. † Si vero non potest restituere: siquidem dolo fecit, quo minus possit, is quantum adversarius in litem sine ulla taxatione in infinitum juraverit, dampnandus est. Si vero nec potest restituere, nec dolo fecit, quo minus possit: non pluri, quam (quantum) res est, id est, quanti adversarii interfuit, condemnandus est. Hæc sententia generalis (est: & ad omnia,) siue interdicta, siue actiones in rem, siue in personam sunt, ex quibus arbitrato iudicis quid restituitur, locum habet.

69. PAULUS lib. 13. ad Sabinum.

Is, qui dolo fecit, quominus possideret, hoc quoque nomine punitur, quod actor cavere ei non debet:

70. POMPONIUS lib. 29. ad Sabinum.

Nec quasi Publicianam quidem actionem ei dandam placuit: ne in potestate cuiusque sit per rapinam ab invito domino rem iusto pretio comparare.

71. PAULUS lib. 13. ad Sabinum.

Quod si possessor quidem dolo fecit, actor vero jurare non vult, sed quanti res sit, adversarium condemnari maluit: mos ei gerendus est.

72. ULPIANUS lib. 16. ad Edictum.

Si a Titio fundum emeris Sempronii, & tibi traditus sit, pretio soluto, deinde Titius Sempronio

pronio heres extiterit, & eundem alii vendiderit & tradiderit: aequius est, ut tu potior sis. Nam & si ipse venditor eam rem a te peteret, exceptione eum summo veres. Sed & si ipse possideret, & tu peteres: adversus exceptionem dominii replicatione uteris.

73. ID EM lib. 17. ad Edictum.

IN speciali actione non cogitur possessor dicere, pro qua parte ejus sit: hoc enim petitoris munus est, non possessoris. Quod & in Publiciana observatur. §. 1. Superficiario,

74. PAULUS lib. 21. ad Edictum.

ID est, qui in alieno solo superficiem ita habet, ut certam pensionem praestet,

75. ULPIANUS lib. 16. ad Edictum.

PRATOR causa cognita in rem actionem pollicetur.

76. GAIUS lib. 7. ad Edictum provinciale.

Quae de tota re vindicanda dicta sunt, eadem & de parte intelligenda sunt: officioque judicis continetur, pro modo partis ea quoque restitui jubere, quae simul cum ipsa parte restitui debent. §. 1. Incertae partis vindicatio datur, si justa causa interveniat, † Justa autem causa esse potest, si forte legi Falcidia locus sit in testamento, propter incertam detractionem ex legatis, quae vix apud judicem examinatur: justam enim habet ignorantiam legatarius, cui homo legatus est, quoniam partem vindicare debeat: itaque talis dabitur actio: eadem & de ceteris rebus intelligemus.

77. ULPIANUS lib. 17. ad Edictum.

Quaedam mulier fundum [ita] non marito donavit per epistolam, & eundem fundum ab eo conduxit: posse defendi in rem ei competere, quasi per ipsam adquisierit possessionem, veluti per colonam. Proponebatur, quod etiam in eo agro, qui donabatur, fuisset, cum epistola emitteretur: quae res sufficiebat ad traditam possessionem, licet conductio non intervenisset.

78. LABEO lib. 4. Pithanon a Paulo epitomatorum.

SI ejus fundi, quem alienum possideres, fructum non coegisti, nihil ejus fundi fructuum nomine te dare oportet. Paulus: Imo quaeritur, hujus fructus idcirco factus est, quod is eum suo nomine perceperit. * Perceptionem fructus accipere debemus, non si perfecti collecti, sed etiam excepti ita percipi, ut terra continere se fructus desierint: veluti, si olivae, uvae lectae, nondum autem vinum, oleum ab aliquo factum sit: statim enim ipse accepisse fructum existimandus est.

79. ID EM lib. 6. Pithanon a Paulo epitomatorum.

SI hominem a me petieris, & is post litem contestatam mortuus sit, fructus, quoad [is] vixerit, aestimari oportet. Paulus: Ita id verum esse puto, si non prius is homo in eam valetudinem inciderit, propter quam operae ejus inutiles factae sunt: nam, ne si vixisset quidem in ea valetudine, fructus ejus temporis nomine aestimari conveniret,

80. FURIUS ANTHIANUS lib. 1.

ad Edictum.

IN rem actionem pati non compellimur: quia licet alicui dicere, se non possidere: ita ut si possit adversarius convincere, rem ab adversario possideri, transferat ad se possessionem per judicem, licet suam esse non adprobaverit.

TIT. II.

DE PUBLICIANA IN REM ACTIONE.

1. ULPIANUS lib. 16. ad Edictum.

IT Prator: SI QUIS ID, QUOD TRADITUR EX JUSTA CAUSA NON A DOMINO, ET NONDUM USUCAPTUM PETET, JUDICIUM DABO. §. 1. Merito Prator ait, nondum usucaptum: nam, si usucaptum est, habet civilem actionem, nec desiderat honorariam. §. 2. Sed cur traditionis dumtaxat, & usucaptionis fecit mentionem: cum satis multae sint Juris partes, quibus dominium quis nancisceretur? ut puta legatum:

2. PAULUS lib. 19. ad Edictum.

VEL mortis causa donationes factae; nam amissa possessione, competit Publiciana, quia ad exemplum legatorum capiuntur.

3. ULPIANUS lib. 16. ad Edictum.

SUNT [&] aliae pleraeque. §. 1. Ait Prator: EX JUSTA CAUSA PETET. Qui igitur justam causam traditionis habet, utitur Publiciana. † Et non solum emptori bonae fidei competit Publiciana, sed & aliis: ut puta ei, cui dotis nomine tradita res est, necdum usucapta; est enim justissima causa, siue aestimata res in dotem data sit, siue non. Item si res ex causa judicati sit tradita,

4. PAULUS lib. 19. ad Edictum.

VEL solvendi causa,

5. ULPIANUS lib. 16. ad Edictum.

VEL ex causa noxae deditiois: siue vera causa sit, siue falsa.

6. PAULUS lib. 19. ad Edictum.

ITEM si servum ex causa noxali, quia non defendebatur, jussu Praetoris duxero, & amisero possessionem: competit mihi Publiciana.

7. ULPIANUS lib. 16. ad Edictum.

SED & si res adjudicata sit, Publiciana actio competit. §. 1. Si lis fuerit aestimata, similis est venditioni: & ait Julianus, lib. 22. Digestorum, si obtulit reus aestimationem litis, Publicianam competere. §. 2. Marcellus lib. 17. Digestorum scribit, eum, qui a furioso, ignorans eum furere, emit, posse usucapere: ergo & Publicianam habebit. §. 3. Sed & si quis ex lucrativis causis rem accepit, habet Publicianam, quae etiam adversus donatorem competit: * est enim justus possessor, & petitor, qui liberalitatem accepit. §. 4. Si a minore quis emerit, ignorans eum minorem esse, habet Publicianam. §. 5. Sed & si permutatio facta sit, eadem actio competit. §. 6. Publiciana actio ad instar proprietatis, non ad instar possessionis, respicit. §. 7. Si petenti mihi rem, jusjurandum detuleris, egoque juravero rem meam esse: competit Publiciana mihi, sed ad-

versus te duntaxat. Etenim soli nocere debet iusjurandum, qui detulit. Sed si possessori delatum erit iusjurandum, & iuraverit *rem petitoris non esse*: adversus eum solum petentem exceptione utetur, non ut & habeat actionem. §. 8. In Publiciana actione omnia eadem erunt, quæ & in rei vindicatione diximus. §. 9. Hæc actio & heredi, & [in] honorariis successoribus competit. §. 10. Si ego non emero, sed servus meus: habeo Publicianam. Idem est & si procurator meus, vel tutor, vel curator, vel quis alius negotium meum gerens emerit. §. 11. Prætor ait, QUI BONA FIDE EMIT. Non igitur omnis emptio proderit, sed ea, quæ bonam fidem habet. Proinde hoc sufficit, me bonæ fidei emptorem fuisse, quamvis non a domino emerim, licet ille calido consilio vendiderit: neque enim dolus venditoris mihi nocebit. §. 12. In hac actione non oberit mihi, si successori sum, & dolo feci, cum is, in cuius locum successi, bona fide emisset: nec proderit si dolo careo, cum emptor, cui successi, dolo fecisset. §. 13. Sed enim si servus meus emit, dolus ejus erit spectandus, non meus: vel contra. §. 14. Publiciana tempus emptionis continet: & ideo neque quod ante emptionem, neque quod postea dolo malo factum est, in hac actione deduci, Pomponio videtur. §. 15. Bonam autem fidem solius emptoris continet. §. 16. Ut igitur Publiciana competat, hæc debent concurrere: ut & bona fide quis emerit, & ei res emptæ eo nomine sit tradita. Cæterum ante traditionem, quamvis bonæ fidei quis emptor sit, experiri Publiciana non poterit. §. 17. Julianus lib. 7. Digestorum scripsit, traditionem rei emptæ oportere bona fide fieri: ideoque si sciens alienam possessionem adprehendit, Publiciana eum experiri non posse; quia usucapere non poterit. Nec quisquam putet, hoc nos existimare, sufficere initio traditionis ignorasse rem alienam, uti quis possit Publiciana experiri: sed oportere & tunc bona fide emptorem esse.

8. GAIUS lib. 7. ad Edictum provinciale.

DE pretio vero soluto nihil exprimitur. Unde potest conjectura capi, quasi nec sententia Prætoris ea sit, ut requiratur, an solutum sit pretium.

9. ULPIANUS lib. 16. ad Edictum.

Sive autem emptori res tradita est, sive heredi emptoris: Publiciana competit actio. §. 1. Si quis rem apud se depositam, vel sibi commodatam emerit, vel pignori sibi datam: pro tradita erit accipienda, si post emptionem apud eum remansit. §. 2. Sed & si præcessit traditio emptionem, idem erit dicendum. §. 3. Item si hereditatem emero, & traditam mihi rem hereditariam petere velim, Neratius esse scribit Publicianam. §. 4. Si duobus quis separatim vendiderit bona fide ementibus, videamus, quis magis Publiciana uti possit: utrum is, cui priori res tradita est, an is, qui tantum emit. Et Julianus lib. 7. Digestorum scripsit, ut, si quidem ab eodem non domino emerint, prior sit, cui priori res tradita est: quod si a diversis non dominis, melior causa sit possidentis, quam petentis: Quæ sententia vera est. §. 5. Hæc

actio in his, quæ usucapi non possunt, puta furtivis, vel [in] servo fugitivo, locum non habet. §. 6. Si servus hereditarius ante aditam hereditatem, aliquam rem emerit, & traditam sibi possessionem amiserit: recte heres Publiciana utitur, quasi ipse possedisset. Municipales quoque, quorum servo res tradita est, in eadem erunt conditione:

10. PAULUS lib. 19. ad Edictum.

Sive peculiari nomine servus emerit, sive non.

11. ULPIANUS lib. 16. ad Edictum.

Si ego emi, & mea voluntate alii res sit tradita: Imperator Severus rescripsit, Publicianam [illi] dandam. §. 1. Si de usufructu agatur tradito, Publiciana datur. Itemque servitutibus urbanorum prædiorum per traditionem constitutis, vel per patientiam; forte si per domum quis suam passus est aquæductum transduci; item rusticorum; nam & hic traditionem, & patientiam tuendam constat. §. 2. Partus ancillæ furtivæ, qui apud bonæ fidei emptorem conceptus est, per hanc actionem petendus est: etiam si ab eo, qui emit, possessus non est. Sed heres furis hanc actionem non habet: quia vitiorum defuncti successor est. §. 3. Interdum tamen, licet furtiva mater distracta non sit, sed donata ignorantibus mihi, & apud me conceperit & pepererit, competit mihi in partu Publiciana, ut Julianus ait: si modo eo tempore, quo experiar, furtivam matrem ignorem. §. 4. Idem Julianus generaliter dicit, ex qua causa matrem usucapere possem, si furtiva non esset, ex ea causa partum me usucapere, si furtivam esse matrem ignorabam. Ex omnibus igitur casibus Publicianam habebō. §. 5. Idem est & si ex partu partus est: & si non natus, sed post mortem matris, exsecto ventre ejus, extractus est, ut [et] Pomponius [lib. 40.] scripsit. §. 6. Idem ait, ædibus emptis, si fuerint dirutæ, ea, quæ ædificio accesserunt, hujusmodi actione petenda. §. 7. Quod tamen per alluvionem fundo accessit, simile sit ei, cui accedit: & ideo, si ipse fundus Publiciana peti non potest, non hoc petitur: si autem potest, & ad partem, quæ per alluvionem accessit, & ita Pomponius scribit. §. 8. Idem adjicit, & si statua emptæ partes recisæ petantur, similem actionem proficere. §. 9. Idem scribit, si aream emero, & insulam in ea ædificaverō, recte me Publiciana usurum. §. 10. Item inquit: si insulam emi, & ad aream ea pervenit, æque potero uti [Publiciana].

12. PAULUS lib. 19. ad Edictum.

Cum sponsus sponsæ servum donasset, eumque in dotem accepisset ante usucapionem: rescriptum est a Divo Pio, divortio facto restitutum esse servum: nam valuisse donationem inter sponsum & sponsam. Dabitur ergo & possidenti exceptio, & amissa possessione, Publiciana: sive extraneus, sive donator possideat. §. 1. Is, cui ex Trebelliano hereditas restituta est, etiam si non fuerit nactus possessionem, uti potest Publiciana. §. 2. In vestigalibus, & in aliis prædiis, quæ usucapi non possunt, Publiciana competit, si forte bona fide mihi tradita sunt. §. 3. Idem est & si super-

superficiariam infulam a non domino bona fide emero. §. 4. Si res talis sit, ut eam Lex aut Constitutio alienari prohibeat, eo casu Publiciana non competit: quia his casibus neminem Prætor tueretur, ne contra Leges faciat. §. 5. Publiciana actione etiam de infante servo nondum anniculo uti possumus. §. 6. Si pro parte quis rem petere vult, Publiciana actione uti potest. §. 7. Sed etiam is, qui momento possedit, recte hac actione experiretur.

13. GAIUS lib. 7. ad Edictum provinciale.

Quæcumque sunt justæ causæ acquirendarum rerum, si ex his causis nactus res amiserimus, dabitur nobis, earum rerum persequendarum gratia, hæc actio. §. 1. Interdum quibusdam nec ex justis possessionibus competit Publicianum iudicium: namque pignoratitiæ, & precariæ possessiones justæ sunt, sed ex his non solet competere tale iudicium: illa scilicet ratione, quia neque creditor, neque is, qui precario rogavit, eo animo nanciscitur possessionem, ut credat se dominum esse. §. 2. Qui a pupillo emit, probare debet, tutore auctore, lege non prohibente, se emisse. Sed [&] si deceptus falso tutore [auctore] emerit, bona fide emisse videtur.

14. ULPIANUS lib. 16. ad Edictum.

Papinianus lib. 6. Quæstionum scribit: Si quis prohibuit, vel denunciavit, ex causa venditionis tradi rem, quæ ipsius voluntate a procuratore fuerat distracta, & is nihilominus tradiderit: emptorem tuebitur Prætor, siue possideat, siue petat rem. Sed, quod iudicio empti procurator emptori præstiterit, contrario iudicio mandati consequetur: potest enim fieri, ut emptori res auferatur ab eo, qui venire mandavit: quia per ignorantiam non est usus exceptione, quam debuit opponere; veluti, SI NON AUCTOR MEUS EX VOLUNTATE TUA VENDIDIT.

15. POMPONIUS lib. 3. ad Sabinum.

Si servus meus, cum in fuga sit, rem a non domino emat, Publiciana mihi competere debet, licet possessionem rei traditæ per eum nactus non sim.

19. PAPINIANUS lib. 10. Quæstionum.

Paulus notat: Exceptio iusti domini Publicianæ obijcienda est.

17. NERATIUS lib. 3. Membranarum.

Publiciana actio non ideo comparata est, ut res domino auferatur [ejusque rei argumentum est primo æquitas, deinde exceptio SI EA RES POSSESSORIS NON SIT]; sed ut is, qui bona fide emit, possessionemque [ejus] ex ea causa nactus est, potius rem habeat.

TIT. III.

SI AGER VECTIGALIS, ID EST, EMPHYTEUTICARIUS, PETATUR.

1. PAULUS lib. 21. ad Edictum.

Agri civitatum alii vectigales vocantur, alii non. Vectigales vocantur, qui in perpetuum locantur: id est hac lege, ut tamdiu pro illis vectigal pendatur, quamdiu neque ipsis, qui conduxerint, neque his, qui in locum eorum successerunt, auferri eos liceat. Non vectigales sunt, qui ita colendi dantur, ut privatim agros nostros colendos dare solemus. §. 1. Qui in perpetuum fundum fruendum conduxerunt a municipibus, quamvis non efficiantur domini, tamen placuit competere eis in rem actionem adversus quemvis possessorem: sed & adversus ipsos municipes.

2. ULPIANUS lib. 17. ad Sabinum.

Ita tamen, si vectigal solvant.

3. PAULUS lib. 21. ad Edictum.

Idem est & si ad tempus habuerint conductum, nec tempus conductionis finitum sit.

LIBER SEPTIMUS.

TIT. I.

DE USUFRUCTU, ET QUEMADMODUM QUIS UTATUR FRUATUR.

1. PAULUS lib. 3. ad Vitellium.

Ususfructus est jus alienis rebus utendi fruendi, salva rerum substantia.

2. CÆSUS lib. 18. Digestorum.

Est enim ususfructus jus in corpore: quo sublato, & ipsum tolli necesse est.

3. GAIUS lib. 2. Rerum cottidianarum, vel aureorum.

Omniū prædiorum, jure legati, potest constitui ususfructus, ut heres jubeatur dare alicui ususfructum. Dare autem intelligitur, si induxerit in fundum legatarium, eumve patiatur uti frui. Et sine testamento [autem] si quis velit ususfructum constituere, pactionibus, & stipulationibus id efficere potest. §. 1. Constitit autem ususfructus non tantum in fundo, & ædibus, verum etiam in servis, & jumentis, cæterisque rebus. §. 2. Ne tamen in universum inutiles essent pro-

prietates, semper abscedente usufructu, placuit certis modis extinguere usufructum, & [ad] proprietatem reverti. §. 3. Quibus autem modis usufructus [&] constitit, & finitur, iisdem modis etiam nudus usus solet & constitui, & finire.

4. PAULUS lib. 2. ad Edictum.

Ususfructus in multis casibus pars domini est & exstat, quod vel præsens, vel ex die darii potest.

5. PAPINIANUS lib. 7. Quæstionum.

Ususfructus [&] ab initio pro parte indivisa vel divisa constitui, & legitimo tempore similiter amitti, eademque ratione per legem Falcidiam minui potest. Reo quoque promittendi defuncto, in partes hereditarias ususfructus obligatio dividitur: & si ex communi prædio debeatur, uno ex sociis defendente, pro parte defendentis fiet restitutio.

6. GAIUS lib. 7. ad Edictum provinciale.

Ususfructus pluribus modis constituitur: ut ecce, si legatus fuerit. † Sed & proprietate deducto usufructu legari potest, ut apud heredem maneat usufructus. §. 1. Constituitur adhuc usus-

usufructus, & in iudicio familiæ eriscundæ, & communi dividundo, si iudex alii proprietatem adjudicaverit, alii usufructum. §. 2. Adquiruntur autem nobis usufructus non solum per nosmetipsos, sed etiam per eas quoque personas, quas juri nostro subjectas habemus. §. 3. Nihil autem vetat, servo meo herede instituto, legari proprietatem deducto usufructu.

7. ULPIANUS lib. 17. ad Sabinum.

Usufructu legato omnis fructus rei ad fructuarium pertinet. Et aut [rei] soli, aut rei mobilis usufructus legatur. §. 1. Rei soli, ut puta ædium, usufructu legato, quicumque redditus est, ad usufructuarium pertinet: quæque obventiones sunt ex ædificiis, ex arcis, & cæteris, quæcunque ædium sunt. Unde etiam mitti eum in possessionem vicinarum ædium causa damni infecti, placuit: & jure domini possessurum eas ædes, si perseveretur non caveri: nec quicquam amittere finito usufructu. Hac ratione Labeo scribit, nec ædificium licere domino, te invito, altius tollere: sicut nec, aræ usufructu legato, potest in aræ ædificium poni. Quam sententiam puto veram. §. 2. Quoniam igitur omnis fructus rei ad eum pertinet, reficere quoque eum ædes per arbitrum cogi, Celsus scribit. [Celsus] lib. 18. Digestorum: Hactenus tamen, ut facta tecta habeat: Si qua tamen vetustate corruissent, neutrum cogi reficere: sed si heres refecerit, passurum fructuarium uti. Unde Celsus de modo facta tecta habendi querit, si quæ vetustate corruerunt, reficere non cogitur: modica igitur refectio ad eum pertineat, quoniam & alia onera agnoscit, usufructu legato: ut puta stipendium, vel tributum, vel salarium, vel alimenta ab ea re relicta, & ita Marcellus lib. 13. scribit. §. 3. Cassius quoque scribit lib. 8. Juris civilis, fructuarium per arbitrum cogi reficere, quemadmodum adserere cogitur arbores: & Aristo notat, hæc vera esse. Neratius autem lib. 4. Membrarum ait, non posse fructuarium prohiberi, quo minus reficiat: quia nec arare prohiberi potest, aut colere: nec solum necessarias refectioes facturum, sed etiam voluptatis causa, [ut] tectoria, & pavimenta, & similia [facere]: neque autem ampliare, nec utile detrahere posse,

8. IDEM lib. 40. ad Edictum.

Quamvis melius repositurus sit. Quæ sententia vera est.

9. IDEM lib. 17. ad Sabinum.

Item, (si fundi) usufructus sit legatus, quidquid in fundo nascitur, quidquid inde percipi potest, ipsius fructus est: sic tamen, ut boni viri arbitratu fruatur. Nam & Celsus libro octavodecimo Digestorum scribit, cogi eum posse recte colere. §. 1. Et, si apes in eo fundo sint, earum quoque usufructus ad eum pertinet. §. 2. Sed si lapidicinas habeat, & lapidem cædere velit, vel cretifodinas habeat, vel arenas: omnibus his usum Sabinus ait, quasi bonum patremfamilias. Quam sententiam puto veram. §. 3. Sed si hæc metalla post usufructum legatum sint inventa, cum totius agri relinquatur usufructus, non partium: contineantur legato. §. 4. Huic vicinus tractatus est,

qui solet in eo, quod accessit, tractari: & placuit, alluvionis quoque usufructum ad fructuarium pertinere. † Sed si insula juxta fundum in flumine nata sit, ejus usufructum ad fructuarium non pertinere Pegasus scribit: licet proprietati accedat: esse enim veluti proprium fundum, cujus usufructus ad te non pertineat: quæ sententia non est sine ratione. Nam ubi latitat incrementum, & usufructus augetur: ubi autem apparet separatum, fructuario non accedit. §. 5. Acupiorum quoque & venationum redditum, Cassius ait lib. 8. Juris civilis, ad fructuarium pertinere. Ergo & piscationum. §. 6. Seminarii autem fructum puto ad fructuarium pertinere: ita tamen, ut & vendere ei, & seminare liceat: debet tamen conferendi agri causa, seminarium paratum semper renovare, quasi instrumentum agri: ut, finito usufructu, domino restituatur. §. 7. Instrumenti autem fructum habere debet: vendendi tamen facultatem non habet. Nam & si fundi usufructus fuerit legatus, & sit ager, unde palo in fundum, cujus usufructus legatus est, solebat paterfamilias uti, vel salice, vel arundine: puto fructuarium hactenus uti posse, ne ex eo vendat: nisi forte salicti ei, vel silvæ palaris, vel arundineti usufructus sit legatus: tunc enim & vendere potest. Nam & Trebatius scribit, silvam cæduam & arundinetum posse fructuarium cædere, sicut paterfamilias cædebat: & vendere, licet paterfamilias non solebat vendere, sed ipse uti: ad modum enim referendum est, non ad qualitatem utendi.

10. POMPONIUS lib. 5. ad Sabinum.

Ex silva cædua pedamenta, & ramos ex arbore usufructuarium sumpturum: ex non cædua, in vineam sumpturum, dum ne fundum deteriores faciat.

11. PAULUS lib. 2. Epitomatorum Alfeni Digestorum.

Sed, si grandes arbores essent, non posse eas cædere.

12. ULPIANUS lib. 17. ad Sabinum.

Arboribus evolsis, vel vi ventorum dejectis, usque ad usum suum & villæ posse usufructuarium ferre, Labeo ait: nec materia eum pro ligno usum, si habeat, unde utatur ligno. Quam sententiam puto veram: alioquin, & si totus ager sit hunc casum passus, omnes arbores auferret fructuarium: materiam tamen ipsum succidere, quantum ad villæ refectioem, putat posse: quemadmodum calcem [inquit] coquere, vel arenam fodere, aliudve quid ædificio necessarium sumere. §. 1. Navis usufructu legato, navigandum mittendam puto, licet naufragii periculum immineat: navis etenim ad hoc paratur, ut naviget. §. 2. Usufructuarium vel ipse frui ea re, vel alii fruendam concedere, vel locare, vel vendere potest: nam & qui locat, utitur, & qui vendit. [utitur.] Sed & si alii precario concedat vel donet, puto eum uti: atque ideo retineri usufructum: & hoc Cassius & Pegasus responderunt, & Pomponius lib. 5. ex Sabino probat. † Non solum autem, si ego locavero, retineo usufructum, sed & si alius negotium meum gerens locaverit usufructum,

Julianus

Julianus lib. 35. scripsit, retinere me usumfructum. Quid tamen si non locavero, sed absente & ignorante me, negotium meum gerens utatur quis, & fruatur? Nihilominus retineo usumfructum. Quod & Pomponius lib. 5. probat, per hoc, quod negotiorum gestorum actionem adquisivi. §. 3. De illo Pomponius dubitat: si fugitivus, in quo meus usumfructus est, stipuletur aliquid ex re mea, vel per traditionem accipiat: an per hoc ipsum, quasi utar, retineam usumfructum? magisque admittit, retinere: nam sepe, etiam [si] presentibus servis non utamur, tamen usumfructum retinemus: ut puta aegrotante servo, vel infante, cujus operæ nullæ sunt, vel defectæ senectutis homine: nam & si agrum aremus, licet tam sterilis sit, ut nullus fructus nascatur, retinemus usumfructum. Julianus tamen lib. 35. Digestorum scribit, etiam si non stipuletur quid servus fugitivus, retineri [tamen] usumfructum: nam qua ratione [inquit] retinetur a proprietario possessio, etiam si in fuga servus sit; pari ratione etiam ususfructus retinetur. §. 4. Idem tractat: quid, si quis possessionem ejus nactus sit, an quemadmodum a proprietario possideri desinit, ita etiam ususfructus amittatur? Et primo quidem ait, posse dici amitti usumfructum: sed, licet amittatur, tamen dicendum, quod intra constitutum tempus ex re fructuarii stipulatus est, fructuario adquiri [potest]. Per quod colligit, posse dici, ne quidem si possideatur ab alio, amitti usumfructum, si modo mihi aliquid stipuletur: parvique referre, ab herede possideatur, vel ab alio, cui hereditas vendita [sit,] vel cui proprietas legata sit, an a prædone: sufficere enim ad retinendum usumfructum, esse affectum retinere volentis, & servum nomine fructuarii aliquid facere: quæ sententia habet rationem. §. 5. Julianus lib. 35. Digestorum tractat: Si fur decerpserit vel defecerit fructus maturos pendentes, cui conditione teneatur: domino fundi, an fructuario? & putat, quoniam fructus non sunt fructuarii, nisi ab eo percipiantur, licet ab alio terra separentur, magis proprietario conditionem competere: fructuario autem, furti actionem; quoniam interfuit ejus, fructus non esse ablatos. Marcellus autem movetur eo, quod, si postea fructus istos nactus fuerit fructuarius, fortassis fiant ejus: nam, si sunt, qua ratione hoc evenit, nisi ea, ut interim fierent proprietarii? mox apprehensi, fructuarii efficiuntur: exemplo rei sub conditione legatæ, quæ interim heredis est, existente autem conditione, ad legatarium transit: verum est enim, conditionem competere proprietario. Cum autem in pendenti est dominium, (ut ipse Julianus ait, in foetu, qui summittitur, & in eo, quod servus fructuarius per traditionem accepit, nondum quidem pretio soluto, sed tamen ab eo satisfacto), dicendum est, conditionem pendere, magisque in pendenti esse dominium.

13. IDEM lib. 18. ad Sabinum.

SI cujus rei ususfructus legatus erit, dominus potest in ea re satisfactionem desiderare, ut officio iudicis hoc fiat: nam sicuti debet fructuarius, uti frui, ita & proprietatis dominus securus esse [debet] de proprietate. Hæc autem ad omnem

usumfructum pertinere, Julianus lib. 38. Digestorum probat. [Si ususfructus legatus sit], non prius dandam actionem usufructuario, quam satisfecerit, *se boni viri arbitratu usum fructurum*: sed & si plures sint, a quibus ususfructus relictus est, singulis satisfdari oportet. §. 1. Cum igitur de usufructu agitur, non solum, quod factum est, arbitratur, sed etiam, in futurum, quemadmodum uti frui debet. §. 2. De præteritis autem damnis fructuarius etiam lege Aquilia tenetur, & interdicto, *quod vi aut clam*, ut Julianus ait: nam fructuarius quoque teneri his actionibus, necnon furti, certum est: sicut quemlibet alium, qui in aliena re tale quid commiserit. Denique consultus, quo bonum fuit, *actionem polliceri* Prætor, cum competat legis Aquiliæ actio? Respondit, quia sunt casus, quibus cessat Aquiliæ actio: ideo iudicem dari, ut ejus arbitratu utatur: nam qui agrum non prosciindit, qui vites non subserit, item aquarum ductus corrumpi patitur, lege Aquilia non tenetur. Eadem & in usuuario dicenda sunt. §. 3. Sed si inter duos fructuarios sit controversia, Julianus lib. 38. Digestorum scribit, æquissimum esse, quasi communi dividendo iudicium dari: vel stipulatione inter se eos cavere, qualiter fruantur: cur enim [inquit Julianus] ad arma & rixam procedere patiatur Prætor, quos potest jurisdictione sua componere? Quam sententiam Celsus quoque lib. 20. Digestorum probat: & ego puto veram. §. 4. Fructuarius causam proprietatis deteriore facere non debet: meliorem facere potest. Et aut *fundi* est ususfructus legatus, & non debet neque arbores frugiferas excidere, neque villam diruere, nec quicquam facere in perniciem proprietatis. Et si forte voluptate fuit prædium viridaria vel gestationes, vel deambulationes arboribus infructuosas opacas atque amœnas habens, non debet deicere, ut forte hortos olitorios faciat, vel aliud quid, quod ad redditum spectat. §. 5. Inde est quæsitum, an lapidinas, vel cretifodinas, vel arenifodinas ipse instituere possit? Et [ego] puto etiam ipsum instituere posse, si non agri partem necessariam huic rei occupaturus est. Proinde venas quoque lapidinarum, & hujusmodi metallorum inquirere poterit: Ergo & auri, & argenti, & sulphuris, & æris, & ferri, & cæterorum fodinas, vel quas paterfamilias instituit, exercere poterit, vel ipse instituere, si nihil agriculturæ nocebit. Et si forte in hoc, quod instituit, plus redditus sit, quam in vineis, vel arbutis, vel olivetis, quæ fuerunt; forsitan etiam hæc deicere poterit, siquidem ei permittitur meliorare proprietatem. §. 6. Si tamen, quæ instituit usufructuarius, aut cælum corrumpant agri, aut magnum apparatus sint desideratura, opificum forte, vel legulorum, quæ non potest sustinere proprietarius: non videbitur viri boni arbitratu frui. Sed nec ædificium quidem positum in fundo, nisi quod ad fructum percipiendum necessarium sit. §. 7. Sed, si *ædium* ususfructus legatus sit, Nerva filius, & lumina immittere cum posse, ait: sed & colores, & picturas, & marmora poterit, & sigilla, & si quid ad domus ornatum: sed neque diætas transformare, vel

coniangere, aut separare ei permittetur: vel aditus, posticasve vertere: vel refugia aperire: vel atrium mutare: vel viridaria ad alium modum convertere: excolere enim quod invenit, potest, quod alitate ædium non immutata. Item Nerva, eum, cui ædium ususfructus legatus sit, altius tollere non posse: quamvis lumina non obscurantur: quia tectum magis turbatur: quod Labeo etiam in proprietatis domino scribit. Idem Nerva, nec obstruere eum posse. §. 8. Item si domus ususfructus legatus sit, meritoria illic facere fructuarius non debet: nec per cœnacula dividere domum: atquin locare potest: sed oportebit, quasi domum, locare: nec balneum ibi faciendum est. Quod autem dicit, *meritoria non facturum*, [ita] accipe, quæ vulgo diversoria, vel tullonica appellant. Ego quidem, & si balneum sit in domo usibus dominicis solitum vacare in intima parte domus, vel inter diætas amœnas, non recte nec ex boni viri arbitratu facturum, si id locare cœperit, ut publice lavet: non magis, quam si domum ad stationem jumentorum locaverit; aut si stabulum, quod erat domus jumentis & carrucis vacans, pistirino locaverit.

14. PAULUS lib. 3. ad Sabinum.

Licet multo minus ex ea re fructum percipiat.

15. ULPIANUS lib. 18. ad Sabinum.

Sed, si quid inædificaverit, postea eum neque tollere hoc, neque refigere posse: refixa plane posse vindicare. §. 1. Mancipiorum quoque ususfructus legato non debet abuti, sed secundum conditionem eorum uti. Nam si librarium rus mittat, & qualum & calcem portare cogat: histriorem, balneatorem faciat: vel de symphonia atriensem: vel de palæstra stercorandis latrinis præponat, abuti videbitur proprietate. §. 2. Sufficiens autem alere, & vestire debet, secundum ordinem & dignitatem Mancipiorum. §. 3. Et generaliter Labeo ait, in omnibus rebus mobilibus modum eum tenere debere, ne sua feritate vel sævitia ea corrumpat: alioquin etiam lege Aquilia eum conveniri. §. 4. Et, si vestimentorum ususfructus legatus sit, non sicut quantitatis ususfructus legetur, dicendum est, ita uti eum debere, ne abutatur: nec tamen locaturum; quia vir bonus ita non uteretur. §. 5. Proinde, & si scenicæ vestis ususfructus legetur, vel aulæi, vel alterius apparatus: alibi, quam in scena, non utetur. Sed an & locare possit, videndum est: Et puto locaturum: & licet testator commodare, non locare fuerit solitus, tamen ipsum fructuarium locaturum tam scænicam, quam funebrem vestem. §. 6. Proprietatis dominus non debet impedire fructuarium [ita] utentem, ne deteriore ejus conditionem faciat. † De quibusdam plane dubitatur, si eum uti prohibeat, an jure id faciat: ut puta doliis, si forte fundi ususfructus sit legatus? Et putant quidam, & si defossa sint, uti prohibendum. Idem & in seriis, & [in] cuppis, & [in] cadis & amphoris putant: idem & in specularibus, si domus ususfructus legetur. Sed ego puto, nisi sit contraria voluntas, etiam instrumentum fundi vel domus contineri. §. 7. Sed nec servitutem im-

ponere fundo potest proprietarius, nec amittere servitutem. † Acquirere plane servitutem eum posse, etiam invito fructuario, Julianus scripsit. † Quibus consequenter, fructuarius quidem acquirere fundo servitutem non potest, retinere autem potest: & si forte fuerint, non utente fructuario, amissæ, hoc quoque nomine tenebitur. † Proprietatis dominus ne quidem consentiente fructuario servitutem imponere potest:

16. PAULUS lib. 3. ad Sabinum.

Nisi qua deterior fructuarii conditio non fiat; veluti si talem servitutem vicino concesserit, jus sibi non esse altius tollere.

17. ULPIANUS lib. 18. ad Sabinum.

Locum autem religiosum facere potest, consentiente usufructuario. Et hoc verum est favore religionis. † Sed interdum & solus proprietatis dominus locum religiosum facere potest: finge enim, eum testatorem inferre, cum non esset tam opportune ubi sepeliretur. §. 1. Ex eo, ne deteriore conditionem fructuarii faciat proprietarius, solet quæri, an servum dominus coercere possit? Et Aristo apud Cassium notat, plenissimam eum coërcitionem habere, si modo sine dolo malo faciat: quamvis usufructuarius nec contrariis quidem ministeriis, aut inusitatis, artificium ejus corrumpere possit; nec servum cicatricibus deformare. §. 2. Proprietarius autem & servum noxæ dedere poterit, si hoc sine dolo malo faciat: quoniam noxæ deditio jure non perimit usumfructum: non magis, quam usucapio proprietatis, quæ post constitutum usumfructum contingit. † Debebit plane denegari ususfructus persecutio, si ei, qui noxæ accepit, litis æstimatio non offeratur a fructuario. §. 3. Si quis servum occiderit, utilem actionem exemplo Aquiliæ, fructuario dandam, nunquam dubitavi.

18. PAULUS lib. 3. ad Sabinum.

Agri usufructu legato, in locum demortuorum arborum aliæ substituendæ sunt; & priores ad fructuarium pertinent.

19. POMPONIUS lib. 5. ad Sabinum.

Proculus putat, insulam posse [ita] legari, ut ei servitus imponatur, quæ alteri insulæ hereditariæ debeatur, hoc modo: SI ILLE HEREDI MEO PROMISERIT, PER SE NON FORE, QUO ALTIUS EA ÆDIFICIA TOLLANTUR, TUM [EI] EORUM ÆDIFICIORUM USUMFRUCTUM DO, LEGO, vel sic: ÆDIUM ILLARUM, QUOAD ALTIUS, QUAM [UTI] NUNC SUNT, ÆDIFICATE NON ERUNT, ILLI USUMFRUCTUM DO, LEGO. §. 1. Si arbores vento dejectas dominus non tollat, per quod incommodior [is] sit ususfructus, vel iter: suis actionibus usufructuario cum eo experiundum.

20. ULPIANUS lib. 18. ad Sabinum.

Si quis ita legaverit: FRUCTUS ANNUOS FUNDI CORNELIANI GAIIO MÆVIO DO, LEGO: perinde accipi debet hic sermo, ac si ususfructus fundi esset legatus.

21. IDEM lib. 17. ad Sabinum.

Si servi ususfructus sit legatus, quidquid [is ex] opera sua acquirit, vel ex re fructuarii, ad eum pertinet, siue stipuletur, siue ei possessio fuerit tradita.

data. Si vero heres institutus sit, vel legatum acceperit: Labeo distinguit cujus gratia vel heres instituitur, vel legatum acceperit.

22. IDEM lib. 18. ad Sabinum.

Sed & si quid donetur servo, in quo ususfructus alterius est; quaeritur, quid fieri oporteat? Et in omnibus istis, siquidem contemplatione fructuarii [aliquid] ei relictum vel donatum est, ipsi adquirit: si vero proprietarii, [proprietario]: si ipsius servi, adquiritur domino. Nec distinguimus, unde cognitum cum, & cujus merito habuit, qui donavit, vel reliquit. † Sed & si conditionis implendae causa quid servus fructuarius consequatur, & constiterit, contemplatione fructuarii eam conditionem adscriptam: dicendum est, ipsi adquiri: nam & in mortis causa donatione idem dicendum est.

23. IDEM lib. 17.

Sed sicuti stipulando fructuario acquirit, ita etiam paciscendo eum acquirere exceptionem fructuario, Julianus lib. 30. Digestorum scribit. Idemque, & si acceptum rogaverit, liberationem ei parere. §. 1. Quoniam autem diximus, quod ex operis adquiritur, ad fructuarium pertinere: sciendum est, etiam cogendum eum operari: etenim modicam quoque castigationem fructuario competere, Sabinus respondit, & Cassius lib. 8. Juris civilis scripsit, vi neque torqueat, neque flagellis cadat.

24. PAULUS lib. 10. ad Sabinum.

Si quis donaturus usufructuario, sponderit servo, in quem usumfructum habet, stipulanti, ipsi usufructuario obligatur: quia, ut ei servus talis stipulari possit, usitatum est.

25. ULPIANUS lib. 18. ad Sabinum.

Sed & si quid stipuletur sibi aut Stichus servo fructuario, donandi causa, dum vult fructuario praestitum, dicendum, si ei solvatur, fructuario adquiri. §. 1. Interdum tamen in pendenti est, cui adquirat iste fructuarius servus: ut puta [si] servum emit, & per traditionem accepit, necdum pretium numeravit, sed tantummodo pro eo fecit satis, interim cujus sit, quaeritur? Et Julianus lib. 35. Digestorum scripsit, in pendenti esse dominium ejus, & numerationem pretii declaraturam cujus sit: nam si ex re fructuarii, retro fructuarii fuisse. † Idemque [est] & si forte stipulatus sit servus, numeraturus pecuniam: nam numeratio declarabit, cui sit adquisita stipulatio. Ergo ostendimus, in pendenti esse dominium, donec pretium numeretur. † Quid ergo, si amisso usufructu, tunc pretium numeretur? † Julianus quidem lib. 35. Digestorum scripsit, Adhuc interesse, unde sit pretium numeratum: Marcellus vero, & Mauriciamus, amisso usufructu, jam putant dominium adquisitum proprietatis domino. Sed Juliani sententia humanior est, Quod si ex re utriusque pretium fuerit solutum, ad utrumque dominium pertinere, Julianus scripsit: scilicet prorata pretii soluti. Quid tamen, si forte simul solverit ex re utriusque: ut puta decem [milia] pretii nomine debebat, & dena solvit ex re singulorum: cui magis servus adquirat? Si numeratione solvit, intererit, cujus priores nummos solvat.

nam, quos postea solverit, aut vindicabit, aut si fuerint nummi consumpti, ad conditionem pertinent: si vero simul in sacculo solvit, nihil fecit accipientis: & ideo nondum adquisisse quicquam dominium videtur: quia, cum plus pretium solvit servus, non faciet nummos accipientis. §. 2. Si operas suas iste servus locaverit, & in annos singulos certum aliquid stipuletur: eorum quidem annorum stipulatio, quibus ususfructus mansit, adquiritur fructuario: sequentium vero stipulatio ad proprietarium transit, semel adquisita fructuario: quamvis non soleat stipulatio semel cui quaesita ad alium transire: nisi ad heredem, vel adrogatorem. Proinde, si forte ususfructus in annos singulos fuerit legatus, & iste servus operas suas locavit, & stipulatus est, ut supra scriptum est, prout capitis minutione amissus [fuerit] ususfructus, mox restitutus, ambulabit stipulatio: profectaque ad heredem, redibit ad fructuarium. §. 3. Quaestio est, an id, quod adquiri fructuario non potest, proprietario adquiratur? Et Julianus quidem lib. 35. Digestorum scripsit, * quod fructuario adquiri non potest, proprietario quaeri. Denique scribit, eum, qui ex re fructuarii stipuletur nominatim proprietario, vel jussu ejus, ipsi adquirere. Contra autem nihil agit, si non ex re fructuarii, nec ex operis suis fructuario stipuletur. §. 4. Servus fructuarius, si usumfructum in se dari stipuletur, aut sine nomine, aut nominatim proprietario, [ipsi proprietario] acquirit: exemplo servi communis, qui stipulando rem alteri ex dominis, cujus res est, nihil agit; quoniam rem suam stipulando quis, nihil agit: alteri stipulando, acquirit solidum. §. 5. Idem Julianus eodem lib. scripsit: Si servo fructuarius operas ejus locaverat, nihil agit: nam, & si ex re mea [inquit] a me stipulatus sit, nihil agit: non magis, quam servus alienus bona fide mihi serviens, idem agendo, domino quicquam acquirit. † Simili modo [ait] ne quidem si rem meam a me fructuario conducat, me [non] obligavit. Et regulariter definit: * quod quis, ab alio stipulando, mihi acquirit, id a me stipulando nihil agit: nisi forte [inquit] nominatim domino suo stipuletur a me, vel conducat. §. 6. Si duos fructuarios proponas, & ex alterius re servus sit stipulatus, quaeritur, utrum totum, an pro parte, qua habet usumfructum, ei quaeratur: nam & in duobus bonae fidei possessoribus hoc idem est apud Scævola[m] agitatum libro secundo Quaestionum? Et ait, vulgo creditum, rationemque hoc facere, (ut,) si ex re alterius stipuletur, partem ei duntaxat quaeri, partem domino: quod si nominatim sit stipulatus, nec dubitari debere, quin, adjecto nomine, solidum ei quaeratur. † Idemque ait, & si jussu ejus stipuletur: quoniam jussu pro nomine accipimus. Idem & in fructuariis erit dicendum: ut quo casu non totum adquiritur fructuario, proprietatis domino erit quaesitum; quoniam ex re fructuarii quaeri ei posse ostendimus. §. 7. Quod autem diximus, ex re fructuarii, vel (ex) operis posse adquirere: utrum tunc locum habeat, quotiens jure legari usufructus sit constitutus, an & si per traditionem, vel stipulationem, vel alium quemcunque modum,

modum, videndum: Et vera est Pegasi sententia, quam & Julianus libro sextodecimo secutus est, omnia fructuario adquiri.

26. PAULUS lib. 3. ad Sabinum.

Si operas suas locaverit servus fructuarius, & imperfecto tempore locationis, ususfructus interierit, quod superest, ad proprietarium pertinebit. Sed & si ab initio certam summam propter operas certas stipulatus fuerit, capite diminuto eo, idem dicendum est.

27. ULPIANUS lib. 18. ad Sabinum.

Si pendentes fructus jam maturos reliquisset testator, fructuarius eos feret, si, die legati cedente, adhuc pendentes deprehendisset: nam (&) stantes fructus ad fructuarium pertinent. §. 1. Si dominus solitus fuit tabernis ad merces suas uti, vel ad negotiationem, utique permittetur fructuario locare eas & ad alias merces: & illud solum observandum, ne vel abutatur usufructuarius, vel contumeliose injuriose utatur (usufructu). §. 2. Si servi usufructus legatus est, cujus testator quasi ministerio vacuo utebatur, si eum disciplinis, vel arte instituerit usufructuarius, arte ejus vel peritia utetur. §. 3. Si quid cloacarii nomine debeatur, vel si quid ob formam aquæductus, quæ per agrum transit, pendatur, ad onus fructuarii pertinebit. Sed & si quid ad collationem viæ, puto hoc quoque fructuarium subiturum. Ergo & quod ob transitum exercitus confertur ex fructibus: sed & si quid municipio: nam solent possessores certam partem fructuum municipio, viliori pretio, addicere: solent & fisco fusiones præstare. Hæc onera ad fructuarium pertinebunt. §. 4. Si qua servitus imposita est fundo, necesse habebit fructuarius sustinere: unde & si per stipulationem servitus debeatur, idem puto dicendum. §. 5. Sed & si servus sub poena emptus sit, interdictis certis quibusdam, an, si usufructus ejus fuerit legatus, observare hæc fructuarius debeat? Et puto debere eum observare, alioquin non boni viri arbitratur utitur (&) fruitur.

28. POMPONIUS lib. 5. ad Sabinum.

Nomisum aureorum vel argenteorum veterum, quibus pro gemmis uti solent, usufructus legari potest.

29. ULPIANUS lib. 18. ad Sabinum.

Omnium bonorum usufructum posse legari, nisi excedat dodrantis æstimationem, Celsus lib. 32. Digestorum, & Julianus libro sexagesimo primo scribit: & est verius.

30. PAULUS lib. 3. ad Sabinum.

Si is, qui binas aedes habeat, aliarum usufructum legaverit, posse heredem, Marcellus scribit, alteras altius tollendo, obscurare luminibus: quoniam habitari potest, etiam obscuratis ædibus. Quod usque adeo temperandum est, ut non in totum aedes obscurentur, sed modicum lumen, quod habitantibus sufficit, habeant.

31. IDEM lib. 10. ad Sabinum.

Ex re fructuarii etiam id intelligitur, quod ei fructuarius donaverit, concesseritve, vel ex administratione rerum ejus compendii servus fecerit.

32. POMPONIUS lib. 33. ad Sabinum.

Si quis unas aedes, quas solas habet, vel fundum tradit, excipere potest id, quod personæ, non prædii est; veluti usum, & usufructum. Sed & si excipiat, ut pascere sibi vel inhabitare liceat, valet exceptio: cum ex multis saltibus pastione fructus perciperetur. Et habitationis exceptione, siue temporali, siue usque ad mortem ejus, qui excepit, usus videtur exceptus.

33. PAPINIANUS lib. (1)7 Quæstionum.

Si Titio fructus, Mævio proprietas legata sit, & vivo testatore Titius decedat, nihil apud scriptum heredem relinqueretur, & id Neratius quoque respondit. §. 1. Usufructum in quibusdam casibus, non partis effectum obtinere convenit: unde si fundi vel fructus portio petatur, & absolute secuta postea pars altera, quæ adcrevit, vindicetur: in lite quidem proprietatis judicata rei exceptionem obstare, in fructus vero non obstare, scribit Julianus; quoniam portio fundi, velut alluvio, portioni, personæ fructus adcreset.

34. JULIANUS lib. 35. Digestorum.

Quotiens duobus usufructus legatur ita, ut alternis annis utantur, fruantur, siquidem ita legatus fuerit, TITIO & MÆVIO: potest dici priori Titio, deinde Mævio, legatum datum: si vero duo ejusdem nominis fuerint, & ita scriptum fuerit, TITII USUMFRUCTUM ALTERNIS ANNIS DO: nisi consenserint, uter eorum prior utatur, invicem sibi impediunt. Quod si Titius eo anno, quo frueretur, proprietatem accepisset: interim legatum non habebit, sed ad Mævium alternis annis usufructus pertinebit: & si Titius proprietatem alienasset, habebit eum usufructum, quia & si sub conditione usufructus mihi legatus fuerit, & interim proprietatem ab herede accepero, pendente autem conditione eandem alienavero, ad legatum admittar. §. 1. Si colono tuo usufructum fundi legaveris, usufructum vindicabit, & cum herede tuo agat ex conducto, & consequetur, ut neque mercedes præstet, & impensas, quas in culturam fecerat, recipiat. §. 2. Universorum bonorum, an singularum rerum usufructus legatur, hæcenus interesse puto, quod si aedes incensæ fuerint, usufructus specialiter ædium legatus peti non potest. Bonorum autem usufructu legato, aræ usufructus peti poterit: quoniam qui bonorum suorum usufructum legat, non solum eorum, quæ in specie sunt, sed & substantiæ omnis usufructum legare videtur; in substantia autem bonorum etiam aræ est.

35. IDEM lib. 1. ad Urseium Ferocem.

Si usufructus legatus est, sed heres scriptus ob hoc tardius adit, ut tardius ad legatum perveniretur: hoc quoque præstabitur, ut Sabino placuit. §. 1. Usufructus servi mihi legatus est, isque, cum ego uti frui desissem, liber esse jussus est, deinde ego ab herede æstimationem legati tuli: nihilo magis eum liberum fore, Sabinus respondit: namque videri me uti frui homine, pro quo aliquam rem habeam; conditionem autem ejus libertatis eandem manere, ita ut mortis meæ aut capitis diminutionis interventu liber futurus esset.

36. AFRIC.

36. AFRICANUS lib. 5. Quæstionum.

Qui usumfructum aræ legaverat, insulam ibi ædificavit; ea vivo eo, decidit, vel deusta est: usumfructum debere existimavit. † Contra autem non idem juris esse, si, insulæ usufructu legato, aræ, deinde insula facta sit. † Idemque esse, & si scyphorum usufructus legatus sit, deinde massa facta, & iterum scyphi: licet enim pristina qualitas scyphorum restituta sit, non tamen illos esse, quorum usufructus legatus sit. §. 1. Stipulatus sum de Titio fundum Cornelianum, detracto usufructu; Titius decessit: quæsitum est, quid mihi heredem ejus præstare oportet? Respondit, referre qua mente usufructus exceptus sit: nam si quidem hoc actum est, ut in cujuslibet persona usufructus constitueretur, solam proprietatem heredem debiturum: sin autem id actum sit, ut promissori duntaxat, usufructus reciperetur, plenam proprietatem heredem ejus debiturum. † Hoc ita se habere, manifestius in causa legatorum apparere: etenim si heres, a quo detracto usufructu proprietas legata sit, prius quam ex testamento ageretur, decesserit: minus dubitandum, quin heres ejus plenam proprietatem sit debiturus: idemque, & si sub condicione similiter legatus sit, & pendente condicione heres decessit. §. 2. Usufructus servi Titio legatus est; cum per heredem staret, quo minus præstaretur, servus mortuus est: aliud dici non posse ait, quam in id obligatum esse heredem, quanti legatarii interfit, moram factam non esse; ut scilicet ex eo tempore in diem, in quo servus sit mortuus, usufructus æstimetur. † Cui illud quoque consequens esse, ut si ipse Titius moriatur, similiter ex eo tempore, quo mora sit facta, in diem mortis æstimatio usufructus heredi ejus præstaretur.

37. IDEM lib. 7. Quæstionum.

Quæsitum est, si, cum in annos decem proximos usumfructum de te dari stipulatus essem, per te steterit quominus dares, & quinquennium transierit, quid juris sit? Item, si Stichus decem annorum proximorum operas de te dari stipulatus sim, & similiter quinquennium præterit? Respondit, ejus temporis usumfructum, & operas recte peti, quod per te transactum est, quo minus daretur.

38. MARCIANUS lib. 3. Institutionum.

Non utitur usufructuarius, si nec ipse utatur, nec nomine ejus alius; puta qui emit, vel qui conduxit, vel cui donatus est, vel qui negotium ejus gerit. † Plane illud interest, quod si vendidero usumfructum, etiamsi emptor non utatur, videor usumfructum retinere.

39. GAIUS lib. 7. ad Edictum provinciale.

Quia qui pretio fruitur, non minus habere intelligitur, quam qui principali re utitur fruitur.

40. MARCIANUS lib. 3. Institutionum.

Quod si donavero, non alias retineo, nisi ille utatur.

41. IDEM lib. 7. Institutionum.

Statuæ & imaginis, usumfructum posse relinqui, magis est: quia & ipsæ habent [aliquam] utilitatem, si quo loco opportuno ponantur. §. 1. Licet prædia quædam talia sint, ut magis in ea im-

pendamus, quam de illis adquiramus, tamen usufructus eorum relinqui potest.

42. FLORENTINUS lib. 11. Institutionum.

Si alii usus, alii fructus ejusdem rei legetur, id percipiet fructuarius, quod usuuario supererit: nec minus [&] ipse fruendi causa & usum habebit. §. 1. Rerum, an æstimationis usufructus tibi legetur, interest: nam si quidem rerum legetur, deducto eo, quod præterea tibi legatum est, [ex] reliquis bonis usumfructum feres: sin autem æstimationis [usufructus] legatus est, id quoque æstimabitur, quod præterea tibi legatum est. Nam, * sæpius idem legando, non ampliat testator legatum: re autem legata, etiam æstimationem ejus legando, ampliare legatum possumus.

43. ULPIANUS lib. 7. Regularum.

Etiam partis bonorum usufructus legari potest. Si tamen non sit specialiter facta partis mentio, dimidia pars bonorum continetur.

44. NERATIUS lib. 3. Membrarum.

Usufructuarius novum tectorium parietibus, qui rudes fuissent, imponere non potest: quia, tametsi meliorem, excolendo ædificium, domini causam facturum esset, non tamen id jure suo facere potest; aliudque est, tueri quod accepisset, an novum faceret.

45. GAIUS lib. 7. ad Edictum provinciale.

Sicut impendia cibariorum in servum, cujus usufructus ad aliquem pertinet, ita & valedudinis impendia ad eum respicere natura manifestum est.

46. PAULUS lib. 9. ad Plantium.

Si extraneo scripto, & emancipato præterito, matri defuncti, deducto usufructu, proprietas legata sit: petita contra tabulas bonorum possessione, plena proprietas, pietatis respectu, matri præstanda est. §. 1. Si testator jussit, ut heres reficeret insulam, cujus usumfructum legavit, potest fructuarius ex testamento agere, ut heres reficeret.

47. POMPONIUS lib. 5. ex Plautio.

Quod si heres hoc non fecisset, & ob id fructuarius frui non potuisset: heres etiam fructuarii eo nomine habebit actionem, quanti fructuarii interfuisset non cessasse heredem; licet usufructus morte ejus interisset.

48. PAULUS lib. 9. ad Plantium.

Si absente fructuario, heres, quasi negotium ejus gerens, reficiat: negotiorum gestorum actionem adversus fructuarium habet; tametsi sibi in futurum heres prospiceret. Sed si paratus sit recedere ab usufructu fructuarius, non est cogendus reficere: sed actione negotiorum gestorum liberatur. §. 1. Silvam cæduam, etiamsi intempestive cæsa sit, in fructu esse constat: sicut olea immatura lecta; item fœnum immaturum cæsum in fructu est.

49. POMPONIUS lib. 7. ad Plantium.

Si mihi, & tibi, a Sempronio & Mucio heredibus usufructus legatus sit: ego in partem Sempronii quadrantem, in partem Mucii alterum quadrantem habebō; tu item in utriusque parte eorum quadrantes partes [habebis].

50. PAULUS lib. 3. ad Vitellium.

Titus Mævio fundum Tusculanum reliquit, ejusque fidei commisit, ut ejusdem fundi partem dimidiam usumfructum Titia præstaret: Mævius villam, vetustate corruptam, necessariam cogendis & conservandis fructibus, ædificavit. Quæsitum est, an sumptus partem, pro portione usumfructus Titia adgnosceret debeat: Respondit Scævola, si prius, quam usumfructus præstaretur, necessario ædificasset, non alias cogendum restituere, quam ejus sumptus ratio haberetur.

51. MODESTINUS lib. 9. Differentiarum.

Titio, cum morietur, usumfructus inutiliter legari intelligitur; in id tempus videlicet collatus, quo a persona discedere incipit.

52. IDEM lib. 9. Regularum.

Ususfructu relicto, si tributa ejus rei præstantur, ea usufructuarius præstare debere dubium non est: nisi specialiter nomine fideicommissi testatori placuisse probetur, hæc quoque ab herede dari.

53. JAVOLENUS lib. 2. Epistolarum.

Si cui insulæ usumfructus legatus est, quamdiu quælibet portio ejus insulæ remanet, totius soli usumfructum retinet.

54. IDEM lib. 3. Epistolarum.

Sub conditione usumfructus fundi, a te herede, Titio legatus est; tu fundum mihi vendidisti, & tradidisti detracto usufructu. Quæro, si non extiterit conditio; aut extiterit, & interit usumfructus: ad quem pertineat? Respondit: intelligo, [te], de usufructu quærere, qui legatus est: itaque si conditio ejus legati extiterit, dubium non est, quin ad legatarium [is] usumfructus pertineat: & si aliquo casu ab eo amissus fuerit, ad proprietatem fundi revertatur: quod si conditio non extiterit, usumfructus ad heredem pertinebit: ita ut in ejus persona omnia eadem servantur, quæ ad amittendum usumfructum pertinent, & servari solent, † Cæterum in ejusmodi venditione spectandum id erit, quod inter e mentem vendentemque convenerit: ut, si apparuerit legati causa cum usumfructum exceptum esse, etiamsi conditio non extiterit, restitui a venditore emptori debeat.

55. POMPONIUS lib. 26. ad Quintum Mucium.

Si infantis usus tantummodo legatus sit, etiamsi nullus interim sit, cum tamen infantis ætatem exceßerit, esse incipit.

56. GAIUS lib. 17. ad Edictum provinciale.

An usumfructus nomine actio municipibus dari debeat, quæsitum est: periculum enim esse videbatur, ne perpetuus fieret: quia neque morte, nec facile capitis deminutione periturus est: qua ratione proprietas inutilis esset futura, semper abscedente usufructu. Sed tamen placuit dandam esse actionem. † Unde sequens dubitatio est, quousque tuendi essent in eo usufructu municipes? Et placuit, centum annis tuendos esse municipes: qui is finis vitæ longævi hominis est.

57. PAPINIANUS lib. 7. Responsorum.

Dominus fructuario prædium, quod ei per usumfructum serviebat, legavit; idque præ-

dium aliquamdiu possessum legatarius restituere filio, qui causam inofficiosi testamenti recte pertulerat, coactus est: mansisse fructus jus integrum, ex postfacto apparuit. §. 1. Per fideicommissum fructu prædiorum ob alimenta libertis relicto, partium emolumentum ex persona vita decedentium ad dominum proprietatis recurrit.

58. SCÆVOLA lib. 3. Responsorum.

Defuncta fructuaria mense Decembri, jam omnibus fructibus, qui in his agris nascuntur, mense Octobri per colonos sublatis: quæsitum est, utrum pensio heredi fructuariae solvi deberet, quamvis fructuaria ante Kalendas Martias, quibus pensiones inferri debeant, decesserit; an dividi debeat inter heredem fructuariae, & Rempublicam, cui proprietas legatu est? Respondi, Rempublicam quidem cum colono nullam actionem habere: fructuariae vero heredem sua die, secundum ea, quæ proponerentur, integram pensionem percepturum. §. 1.

SEMPRONIO DO LEGO EX REDACTU FRUCTUUM, OLERIS ET PORRINÆ, QUÆ HABEO IN AGRO FARRARIORUM PARTEM SEXTAM: Quæritur, an his verbis usumfructus legatus videatur? Respondi, non usumfructum, sed ex eo, quod redactum esset, partem legatam. † Item quæsitum est, si usumfructus non esset, an quotannis partem sextam redactam legaverit? Respondi, quotannis videri relictum: nisi contrarium specialiter ab herede adprobetur.

59. PAULUS lib. 3. Sententiarum.

Arbores vi tempestatis, non culpa fructuarii, everfas, ab eo substitui non placet. §. 1. Quidquid in fundo nascitur, [vel] quidquid inde percipitur, ad fructuarium pertinet: pensiones quoque jam antea locatorum agrorum, si ipsæ quoque specialiter comprehensæ sint. Sed ad exemplum venditionis, nisi fuerint specialiter exceptæ, potest usufructuarius conductorem repellere. §. 2. Cæsæ arundinis vel pali compendium, si in eo [quoque] fundi vectigal esse consuevit, ad fructuarium pertinet.

60. IDEM lib. 5. Sententiarum.

Cujuscumque fundi usufructuarius prohibitus, aut dejectus, de restitutione omnium rerum simul occupatarum agit: sed & si, medio tempore, alio casu interciderit usufructus, æque de perceptis antea fructibus utilis actio tribuitur. §. 1. Si fundus, cujus usufructus petitur, non a domino possideatur, actio redditur. Et ideo si de fundi proprietate inter duos questio sit, fructuarius nihil minus in possessione esse debet: satisque ei a possessore cavendum, est, quod non sit prohibitorius frui cum cui ususfructus relictus est, quamdiu de jure suo probet. Sed, si ipsi usufructuario questio moveatur, interim usufructus ejus offertur: sed caveri de restituendo eo, quod ex his fructibus perceptus est: vel si satis non detur, ipse frui permittitur.

61. NERATIUS lib. 2. Responsorum.

Vusufructuarius novam rivum parietibus non potest imponere. Edificium inchoatum fructu-

fructuarium consummare non posse, placet; etiam si eo loco aliter uti non possit: sed nec ejus quidem usumfructum esse: nisi in constituendo vel legando usumfructu hoc specialiter adjectum sit, ut utrumque ei liceat.

62. TRYPHONINUS lib. 7. Disputationum.

Vsumfructuarium venari in saltibus vel montibus possessionis, probe dicitur: nec aprum aut cervum, quem ceperit, proprium domini capit: sed fructus aut jure [civili,] aut gentium suos facit. §. 1. Si vivariis inclusæ feræ in ea possessione custodiebantur, quando usumfructus coepit, num exercere eas fructuarius possit, occidere non possit: alias, si quas initio inclusit operis suis, vel [post] libimet ipsæ inciderint, delapsæve fuerint, hæ fructuarii juris sint: commodissime tamen, ne per singula animalia facultatis fructuarii, propter discretionem difficilem, jus incertum sit, sufficit eandem numerum per singula quoque genera ferarum, finito usumfructu, domino proprietatis assignare, qui fuit coepti usumfructus tempore.

63. PAULUS lib. singulari de Jure Singulari.

Quod nostrum non est, transferemus ad alios: veluti is, qui fundum habet, quamquam usumfructum non habeat, tamen usumfructum cedere potest.

64. ULPIANUS lib. 51. ad Edictum.

Cum fructuarius paratus est usumfructum derelinquere, non est cogendus domum reficere, quibus casibus (&) usufructuario hoc onus incumbit. † Sed & post acceptum contra eum judicium, parato fructuario derelinquere usumfructum, dicendum est absolvi eum debere a iudice.

65. POMPONIUS lib. 5. ex Plautio.

Sed cum fructuarius debeat, quod suo suorumque facto deterius factum sit, reficere, non est absolvendus, licet usumfructum derelinquere paratus sit: debet enim omne, quod diligens paterfamilias in sua domo facit, & ipse facere. §. 1. Non magis heres reficere debet, quod vetustate jam deterius factum reliquisset testator, quam si proprietatem alicui testator legasset.

66. PAULUS lib. 47. ad Edictum

[**C**um] usufructuario non solum legis Aquilia actio competere potest: sed & servi corrupti, & injuriarum, si servum torquendo, deteriorem fecerit.

67. JULIANUS lib. 1. ex Minicio.

Cui usumfructus legatus est: etiam invito herede eum extraneo vendere potest.

68. ULPIANUS lib. 17. ad Sabinum

Vetus fuit quaestio, an partus ad fructuarium pertineret? Sed Bruti sententia obtinuit, fructuarium in eo locum non habere. Neque enim in fructu hominis homo esse potest. Hac ratione, nec usumfructum in eo fructuarius habebit. † Quid tamen si fuerit etiam partus usumfructus relictus, an habeat in eo usumfructum? Et cum possit partus legari, poterit & usumfructus ejus. §. 1. Foetus tamen

pecorum Sabinus & Cassius opinati sunt ad fructuarium pertinere. §. 2. Plane, si gregis vel armenti sit usumfructus legatus: debet ex adgnatis gregem supplere; id est, in locum capitem defunctorum.

69. POMPONIUS lib. 5. ad Sabinum

Vel inutiliam, alia summittere: ut, post substituta, fiant propria fructuarii, ne lucro ea res cedat domino. Et sicut substituta statim domini fiunt, ita priora quoque, ex natura fructus desinunt ejus esse. Nam alioquin, quod nascitur, fructuarii est: &, cum substituit, desinit ejus esse.

70. ULPIANUS lib. 17. ad Sabinum.

Quid ergo, si non faciat, nec suppleat? Teneri eum proprietario, Gaius Cassius scribit, lib. 10. Juris civilis. §. 1. Interim tamen, quamdiu submittantur & suppleantur capita, quæ demortua sunt, cujus sit foetus quaeritur? Et Julianus lib. 35. Digestorum scribit, pendere eorum dominium: ut, si summittantur, sint proprietarii; si non summittantur, fructuarii: Quæ sententia vera est, §. 2. Secundum quæ, si decesserit foetus, periculum erit fructuarii, non proprietarii: & necesse habebit alios foetus summittere. Unde Gaius Cassius lib. 8. scribit, carnem foetus demortui ad fructuarium pertinere. §. 3. Sed quod dicitur, debere eum summittere, toties verum est, quoties gregis, vel armenti, vel equitii, id est, universitatis usumfructus legatus est: ceterum, si singulorum capitem, nihil supplebit. §. 4. Item, si forte eo tempore, quo foetus editi sunt quod summitti deberet, nunc [&] post editionem utrum ex his, quæ edita sunt, videntum est. Puto autem verius, ea quæ pleno grege edita sunt, ad fructuarium pertinere; sed posteriorem gregis casum nocere debere fructuario. §. 5. Summittere autem facti est: & Julianus proprie dicit, dispertire, & dividere & divisionem quandam facere: quod dominum erit summissorum proprietarii.

71. MARCELLUS lib. 17. Digestorum.

Si in area, cujus usumfructus alienus esset, quis edificasset intra tempus, quo usumfructus perit: superficie sublata, restitui usumfructum, veteres responderunt.

72. ULPIANUS lib. 17. ad Sabinum.

Si dominus nudæ proprietatis usumfructum legaverit, verum est, quod Macianus scripsit lib. 3. quaestionum de fideicommissis, valere legatum: &, si forte in vita testatoris, vel ante aditam hereditatem proprietati accesserit, ad legatarium pertinere. Plus admittit Macianus, etiam si post aditam hereditatem accessisset usumfructus, utiliter diem cedere, & ad legatarium pertinere.

73. POMPONIUS lib. 5. ad Sabinum.

Si area usumfructus legatus sit mihi, posse me casam ibi edificare, custodiæ causa earum rerum, quæ in area sint.

74. GAIUS

74. GAIUS lib. 7. ad Edictum provinciale.

Si Stichus servo tuo, & Pamphilo meo legatus fuerit usufructus: tale est legatum, quale, si mihi, & tibi legatus esset: & ideo dubium non est, quin æqualiter ad nos pertineat.

TIT. II.

DE USUFRUCTU ADCRESCENDO.

1. ULPIANUS lib. 17. ad Sabinum.

Quotiens usufructus legatus est, ita inter fructuarios est jus adcrescendi, si conjunctim sit usufructus relictus: cæterum, si separatim unicuique partis rei usufructus sit relictus, sine dubio jus adcrescendi cessat. §. 1. Denique apud Julianum lib. 35. Digestorum quaeritur, Si communi servo usufructus sit relictus, & utrique domino acquisitus: an altero repudiante, vel amittente usumfructum, alter totum habeat? & putat ad alterum pertinere: & licet dominis usufructus non æquis partibus, sed pro dominicis adquiratur: tamen persona ejus, non dominorum, inspecta, ad alterum ex dominis pertinere, non proprietati accedere. §. 2. Idem ait, & si communi servo, & separatim Titio usufructus legatus sit, amissum ab altero ex sociis usumfructum, non ad Titium, sed ad solum socium pertinere debere, quasi solum conjunctum. Quæ sententia vera est: nam, * quamdiu vel unus utitur, potest dici usumfructum in suo statu esse. † Idem est, si duobus conjunctim, & alteri separatim usufructus esset relictus. §. 3. Interdum tamen, etsi non sint conjuncti, tamen usufructus legatus alteri adcrescit: ut puta si mihi fundi usufructus separatim totius, & tibi similiter fuerit relictus. Nam (ut [et] Celsus lib. 18. Digestorum, & Julianus lib. 35. scribit) concursu partes habemus. Quod & in proprietate contingeret: nam altero repudiante, alter [totum] fundum haberet. Sed in usufructu hoc plus est: quia & constitutus, & postea amissus, nihilominus jus adcrescendi admittit. Omnes enim auctores apud Plautium de hoc consenserunt: & (ut Celsus, & Julianus eleganter ajunt) usufructus cottidie constituitur & legatur: non, ut proprietate, eo solo tempore, quo vindicatur. * Cum primum itaque non inveniet alter eam, qui sibi concurrat, solus utetur in totum: nec refert, conjunctim, an separatim relinquatur. §. 4. Idem Julianus lib. 35. Digestorum scripsit. Si duobus heredibus institutis deducto usufructu, proprietate legetur, jus adcrescendi heredes non habere: nam videri usumfructum constitutum, non per concursum divisum.

2. AFRICANUS lib. 5. Quæstionum.

Ideoque amissa pars usufructus ad legatarium, eundemque proprietarium redibit.

3. ULPIANUS lib. 17. ad Sabinum.

Idem Neratius putat, cessare jus adcrescendi, lib. 1. Responsorum. Cui sententiæ congruit ratio Celsi dicentis, totiens jus adcrescendi esse, quotiens in duobus, qui in solidum habuerunt, concursu divisus est. §. 1. Unde Celsus lib. 18. scribit, si duo fundi domini, deducto usufructu, proprietatem tradiderint, uter eorum amiserit usumfructum, ad proprietatem redire: sed non ad

totum, sed cujusque usumfructum ei parti accedere, quam ipse tradiderit; ad eam enim partem redire debet, a qua initio divisus est. §. 2. Non solum autem, si duobus usufructus legetur, est jus adcrescendi; verum & si alteri usufructus, alteri fundus legatus est: nam, amittente usumfructum altero, cui erat legatus, magis jure adcrescendi ad alterum pertinet, quam redit ad proprietatem. Nec novum: nam, & si duobus usufructus legetur, & apud alterum sit consolidatus, jus adcrescendi non perit, neque ei, apud quem consolidatus est, neque ab eo: & ipse, quibus modis amitteret ante consolidationem, iisdem & nunc amitteret. Et ita & Neratius & Aristonius videtur, & Pomponius probat.

4. JULIANUS lib. 35. Digestorum.

Si tibi proprietas fundi legata fuerit, mihi autem & Mævio & tibi ejusdem fundi usufructus: habebimus ego & Mævius trientes in usufructu, unus triens proprietati miscbitur. Sive autem ego, sive Mævius, capite minuti fuerimus, triens inter te, & alterutrum nostrum dividetur: ita ut semissem in usufructu habeat is, qui ex nobis capite minutus non fuerat, ad te proprietas cum parte dimidia usufructus pertineat.

5. GAIUS lib. 7. ad Edictum provinciale.

Et si tradideris alicui proprietatem, deducto usufructu, nihilominus putat Julianus adcrescere: nec videri novum, tibi adquiri usumfructum.

6. ULPIANUS lib. 17. ad Sabinum.

Idem & si apud unum ex tribus fructuariis consolidatus sit usufructus. §. 1. Sed si cui proprietas, deducto usufructu, legata sit, & mihi pars usufructus: videndum erit, an inter me & heredem jus adcrescendi versetur? & verum est, ut quisque amiserit, ad proprietatem revertitur. §. 2. Si mihi usufructus fundi pure, tibi sub conditione legatus sit: potest dici, totius fundi usumfructum ad me pertinere interim; & si capite minutus fuero, totum amittere: sed, si extiterit conditio, totum usumfructum ad te pertinere, si forte capite deminutus sum: cæterum cum in meo itata maneo, communicandum usumfructum.

7. PAULUS lib. 3. ad Sabinum.

Si quis Attio & heredibus suis usumfructum legaverit, dimidiam Attius, dimidiam heredes habebunt. Quod si ita scriptum sit, Attio & Seio, cum heredibus meis, tres partes fient: ut unam habeant heredes, tertiam Attius, tertiam Seius. Nec enim interest ita legetur, illi & illi cum Mævio: an ita, illi & illi & Mævio.

8. ULPIANUS lib. 17. ad Sabinum.

Si mulieri cum liberis suis usufructus legetur, amissis liberis, ea usumfructum habet: [sed] & matre mortua, liberi ejus nihilominus usumfructum habent, jure adcrescendi. Nam & Julianus lib. 30. Digestorum ait, idem intelligendum in eo, qui solos liberos heredes scripserit: licet non, ut legatarios, eos nominaverit, sed ut ostenderet magis velle se, matrem ita frui, ut liberos secum habeat fruantes. † Sed & Pomponius quaerit, quid si mixti fuerint liberi, & extranei heredes? & ait, filios legatarios esse intelligendos. Et per contrarium, si voluerit eos liberos simul cum matre

matre frui: debere dici, matrem legatariam esse intelligendam; & per omnia similem esse [&] in hoc casu juris eventum.

9. AFRICANUS lib. 5. Quæstionum.

Si proprietates fundi duobus, usufructus uni legatus sit, non trientes in usufructu habent, sed semissem duo, semissem fructuarius. Item contra, si duo fructuarii, & usus fundi legatarius sit.

10. ULPIANUS lib. 17. ad Edictum.

Interdum pars usufructus & non habenti partem suam, sed amittenti adcrefcit: nam si usufructus duobus fuerit legatus, & alter lite contestata amiserit usufructum, mox & collegatarius, qui lite contestatus non erat, usufructum amisit: partem dimidiam duntaxat, quam amisit, qui lite contestatus est adversus eum, qui se liti obtulit, a possessore consequitur: pars enim collegatarii ipsi adcrefcit, non domino proprietatis; usufructus enim personæ adcrefcit, etsi fuerit amissus.

11. PAPINIANUS lib. 2. Definitionum.

Cum singulis, ab heredibus singulis, ejusdem rei fructus legatur, fructuarii separati videntur, non minus quam si æquis portionibus, duobus ejusdem rei fructus legatus fuisset: Unde fit, ut inter eos jus adcrefcendi non sit.

12. ULPIANUS lib. 17. ad Sabinum.

Cum alius ab alio herede usufructum vindicat.

TIT. III.

QUANDO DIES USUSFRUCTUS
LEGATI CEDAT.

1. ULPIANUS lib. 17. ad Sabinum.

Quamquam usufructus ex fruendo consistat, id est, facto aliquo ejus, qui fruitur & utitur: tamen semel cedit dies: aliter atque si cui in menses, vel [in] dies, vel [in] annos singulos quid legetur: tunc enim per dies singulos, vel menses vel annos dies legati cedit. † Unde quæri potest, si usufructus cui per dies singulos legetur, vel in annos singulos, an semel cedat? Et puto, non cedere simul, sed per tempora adjecta, ut plura legata sint. Et ita lib. 4. Digestorum Marcellus probat in eo, cui alternis diebus usufructus legatus est. §. 1. Et ideo, si [is] fructus legatus sit, qui cottidie percipi non potest, non erit inutile legatum: sed dies habebunt legatum, quibus frui potest. §. 2. Dies autem usufructus, item usus, non prius cedit, quam hereditas adeatur. Tunc enim constituitur usufructus, cum quis jam frui potest. Hac ratione & si servo hereditario usufructus legetur, Julianus scribit, quamvis cætera legata hereditati adquirantur, in usufructu tamen personam domini expectari, qui uti & frui possit. §. 3. Item si ex die usufructus legetur, dies ejus nondum cedit, nisi cum dies venit: posse enim usufructum ex die legari, & in diem, constat. §. 4. Non solum autem usufructus ante aditam hereditatem dies non cedit, sed nec actio de usufructu. Idemque, & si ex die fuerit legatus usufructus. Denique Scævola ait, agentem ante diem usufructus, nihil facere: quamvis alias, qui ante diem agit, male agit.

TIT. IV.

QUIBUS MODIS USUSFRUCTUS
VEL USUS AMITTITUR.

1. ULPIANUS lib. 17. ad Sabinum.

Non solum usufructum amitti *Capitis minutione* constat, sed & actionem de usufructu. † Et parvi refert, utrum jure sit constitutus usufructus, an vero tuitione Prætoris: proinde traditus quoque usufructus, item in fundo vectigali, vel superficie, [non] jure constitutus, capitis minutione amittitur. §. 1. Sed ita demum amittitur capitis diminutione usufructus, si jam constitutus est: cæterum, si ante aditam hereditatem, aut ante diem cedentem quis capite minutus est, constat non amitti. §. 2. Si tibi fundus ex die legatus est, & usufructum mihi rogatus es restituere, videndum erit, si capite minutus fuero intra diem legato tuo insertum, ne forte salvus sit mihi usufructus: quasi ante diem cedentem, capitis minutio interveniat? quod benigne dici poterit. §. 3. Usque adeo autem capitis minutio eum demum usufructum perimit, qui jam constitutus est, ut si in singulos annos, vel menses, vel dies legatus sit, is demum amittitur, qui jam processit: & si forte in annos singulos legatus est, illius duntaxat anni usufructus amittitur; & si in menses, ejus mensis; si in dies, ejus diei.

2. PAPINIANUS lib. 17. Quæstionum.

Si duobus separatim, alternis annis, usufructus relinquatur, continuis annis proprietas nuda est: cum si legatarium unum substituas, cui alternis annis legatus sit usufructus, plena sit apud heredem proprietas eo tempore, quo jus fruendi legatario non est. Quod si ex duobus illis alter decedat, per vices temporum plena proprietas erit: neque enim adcrefcere alteri quicquam potest: quoniam propria quisque tempora, non concurrente altero, fructus integri habuit. §. 1. Si non mors, sed capitis deminutio intercesserit: quia plura legata sunt, illius anni tantum, si modo jus fruendi habuit, fructus amissus erit. Quod & in uno legatario, qui fructum in singulos annos accepit, defendendum est: ut commemoratio temporum, repetitionis potestatem habeat. §. 2. Cum singulis fructus alternis annis legatur, si consentiant in eundem annum, impediuntur: quod non id actum videtur, ut concurrerent. Multum etenim refert, duobus simul alternis annis legetur (quod sane ultra primum annum procedere non poterit, non magis, quam si uni legatus ita fuisset), an singulis alternis annis: nam si concurrere volent, aut impediuntur invicem propter voluntatem, aut, si ea non refragabitur, singulorum annorum fructus vacabit.

3. ULPIANUS lib. 17. ad Sabinum.

Sicut in annos singulos usufructus legari potest, ita & capitis minutione amissus legari potest: ut adjiciatur, QUOTIESQUE CAPITIS MINUTUS ERIT, EI LEGO: vel sic, QUOTIENS AMISSUS ERIT: & tunc, si capitis minutione amittatur, repetitus videbitur. † Unde tractatum est, si cui quamdiu vivat, usufructus legatus sit: an videatur repetitus, quotiens amissus est: quod &

Mæcianus tentat. Et puto repetitum videri. Quare, si usque ad tempus sit legatus, ut puta usque ad decennium, idem erit dicendum. §. 1. Hæc autem repetitio, quæ sit post amissum capitis minutione usumfructum, quæritur, an [et] jus adcresecendi secum [salvum] habeat: ut puta, Titio & Mævio ususfructus legatus est, & si Titius capite minutus esset, eidem usumfructum legavit; Quæsitum est, si Titius ex repetitione usumfructum haberet, an inter eos jus adcresecendi salvum esset? Et Papinianus lib. 17. Quæstionum scribit, salvum esse, perinde ac si alius esset Titio in usufructu substitutus: hos enim, tametsi non verbis, re tamen conjunctos videri. §. 2. Idem Papinianus quærit, si Titio & Mævio usufructu legato, in repetitione ususfructus non totum, sed partem Titio relegasset: an viderentur conjuncti? Et ait, si quidem Titius amiserit, totum socio adcresecere: quod si Mævius amisisset, non totum adcresecere, sed partem ad eum, partem ad proprietatem redire: quæ sententia habet rationem. Neque [enim] potest dici, eo momento, quo quis amittit usumfructum, & resumit, etiam ipsi quicquam ex usufructu adcresecere: placet enim nobis, ei qui amittit usumfructum, ex eo quod amittit, nihil adcresecere. §. 3. Morte quæque amitti usumfructum, non recipit dubitationem: cum jus fruendi morte extinguatur; sicuti si quid aliud, [quod] personæ cohæret.

4. MARCIANUS lib. 3. Institutionum. SI legatum usumfructum legatarius alii restituere rogatus est, id agere Prætor debet, ut ex fideicommissarii persona magis, quam ex legatarii, pereat ususfructus.

5. ULPIANUS lib. 17. ad Sabinum. REPETI potest [legatus] ususfructus amissus qualicunque ratione: dummodo non morte: nisi forte heredibus legaverit. §. 1. Si quis usufructum solum servi alienaverit, per quem usufructus ei adquisitus est, dubium non est, quin usufructus per eum adquisitus retineatur. §. 2. Rei mutatione, interire usumfructum, placet: veluti, usufructus mihi ædium legatus est, ædes corrue-runt, vel exustæ sunt: sine dubio extinguitur. An & aræ? Certissimum est, exustis ædibus, nec aræ, nec cementorum usumfructum deberi: & ita [et] Julianus. §. 3. Si aræ sit usufructus legatus, & in ea ædificium sit positum, rem mutari, & usumfructum extinguui, constat. † Plane si proprietarius hoc fecit, ex testamento, vel de dolo tenebitur.

6. POMPONIUS lib. 5. ad Sabinum. SED & interdictum quod vi aut clam usufructuario competit.

7. JULIANUS lib. 35. Digestorum. NISI, sublato ædificio, usumfructum aræ (mihi) cesserit: tempore scilicet, quo usufructus perit, transacto.

8. ULPIANUS lib. 17. ad Sabinum. FUNDI usufructu legato, si villa diruta sit, usufructus non extinguetur [quia villa fundi accessio est]: non magis, quam si arbores deciderint.

9. PAULUS lib. 3. ad Sabinum. SED & eo quoque solo, in quo fuit villa, uti frui potero.

10. ULPIANUS lib. 17. ad Sabinum. QUID tamen, si fundus villæ fuit accessio? Videamus, ne etiam fundi usufructus extinguatur: & idem dicendum est, ut non extinguatur. §. 1. Non tantum, si ædes ad aream redactæ sint, usufructus extinguatur, verumetiam, si demolitis ædibus, testator alias novas restituerit. Plane, si per partes reficiat, licet omnis nova facta sit, aliud erit nobis dicendum. §. 2. Agri vel loci usufructus legatus, si fuerit inundatus, ut stagnum jam sit, aut palus, proculdubio extinguetur. §. 3. Sed & si stagni usufructus legetur, & exaruerit sic, ut ager sit factus: mutata re usufructus extinguatur. §. 4. Non tamen, si arvi usufructus legetur, & ibi vineæ sint positæ, vel contra, puto extingui. † Certe, sylvæ usufructu legato, si sylva cæsa illic sationes fuerint factæ, sine dubio usufructus extinguatur. §. 5. Si massæ usufructus legetur, & ex ea vasa sint facta, vel contra: Cassius apud Urseium scribit, interire usumfructum: quam sententiam puto veram. §. 6. Proinde & ornamentum dissolutum, aut transfiguratum, extinguit usumfructum. §. 7. In navis quoque usufructu Sabinus scribit, si quidem per partes refecta sit, usumfructum non interire: si autem dissoluta sit, licet iisdem tabulis, nulla præterea adjecta, restaurata sit, usumfructum extinctum: quam sententiam puto veriore. Nam & si domus fuerit restituta, usufructus extinguatur. §. 8. Quadrigæ usufructu legato, si unus ex equis decesserit, an extinguatur usufructus, quæritur? Ego puto, multum interesse, equorum an quadrigæ usufructus sit legatus: nam, si equorum, supererit in residuis; si quadrigæ, non remanebit, quoniam quadriga esse desiit.

11. PAULUS lib. 3. ad Sabinum. NISI alius ante diem legati cedentem substitutus sit.

12. ULPIANUS lib. 17. ad Sabinum. SI cui balinei usufructus legatus sit, & testator habitationem hoc fecerit; vel si tabernæ, & diætam fecerit: dicendum est, usumfructum extinctum. §. 1. Proinde & si histrionis reliquerit usumfructum, & eum ad aliud ministerium transulerit, extinctum esse usumfructum, dicendum erit.

13. PAULUS lib. 3. ad Sabinum. SI fructuarius messem fecit, & decessit, stipulam, quæ in messe jacet, heredis ejus esse Labeo ait: spicam, quæ terra teneatur, domini fundi esse: fructumque percipi, spica aut focno cæso, aut uva adempta, aut excussa olea: quamvis nondum tritum frumentum, aut oleum factum, vel vindemia coacta sit. Sed, ut verum est, quod de olea excussa scripsit, ita aliter observandum de ea olea, quæ per se deciderit. Julianus ait, fructuarii fructus tunc fieri, cum eos perceperit: bonæ fidei autem possessoris, mox, quam a solo separati sint.

14. POMPONIUS lib. 5. ad Sabinum. EXCEPTA capitis minutione, vel morte, reliquæ causæ vel pro parte interitum usufructus recipiunt.

15. ULPIANUS lib. 18. ad Sabinum.
Interdum proprietarius ad libertatem perducet;
 si forte usufructus fuerit tamdiu legatus, quam-
 diu manumittatur: nam incipiente proprietario
 manumittere, extinguetur usufructus.

16. IDEM lib. 5. Disputationum.
Si sub conditione mihi legatus sit usufructus,
 medioque tempore sit penes heredem: potest
 heres usufructum alii legare. Quæ res facit,
 ut, si conditio extiterit mei legati, usufructus ab
 herede relictus finiatur. Quod si ego usufruc-
 tum amiserò, non revertetur ad legatarium,
 cui ab herede pure legatus fuerat: quia ex diversis
 testamentis jus conjunctionis non contingit.

17. JULIANUS lib. 35. Digestorum.
Si tibi fundi usufructus pure, proprietatis autem
 sub conditione Titio legata fuerit, pendente
 conditione dominium proprietatis adquisieris,
 deinde conditio extiterit: pleno jure fundum Ti-
 tius habebit: neque interest, quod, detracto usu-
 fructu, proprietatis legata sit: dum enim proprie-
 tatem adquisieris, jus omne legati usufructus
 amissisti.

18. POMPONIUS lib. 3. ad Sabinum.
Si servo hereditario ante aditam hereditatem
 legatus usufructus fuisset, magis placet, adita
 hereditate, eum usufructum ad te transire: nec
 interire, quasi mutato dominio; quia nec dies ante
 cesserit, quam tu heres extiteris.

19. GAIUS lib. 7. ad Edictum provinciale.
Neque usufructus, neque iter, actusve domini
 mutatione amittitur.

20. PAULUS lib. 15. ad Plautium.
Is, qui usufructum habet, si tantum utatur, quia
 existimet se usum tantum habere, an usufruc-
 tum retineat? & si quidem sciens se usufruc-
 tum habere, tantum uti velit, nihilominus & frui
 videtur: si vero ignoret, puto eum amittere fru-
 ctum: non enim [ex] eo, quod habet, utitur, sed
 [ex] eo, quod putavit se habere.

21. MODESTINUS lib. 3. Differentiarum.
Si usufructus civitati legetur, & aratrum in eam
 inducatur, civitas esse desinit: ut passa est Car-
 thago: ideoque, quasi morte desinit habere usufruc-
 tum.

22. POMPONIUS lib. 6. ad Quintum
 Mucium.
Si mulieri usus domus legatus sit, & illa trans-
 mare profecta [sit, &] constituto tempore ad
 amittendum usum, afuerit, maritus vero domo usus
 fuerit, retinetur nihilominus usus: quemadmodum,
 si familiam suam in domo reliquisset, eaque pere-
 grinaretur. Et hoc magis dicendum est, si uxo-
 rem in domo reliquerit maritus, cum ipsi marito
 usus domus legatus sit.

23. IDEM lib. 26. ad Quintum Mucium.
Si ager, cujus usufructus nover sit, flumine vel
 mari inundatus fuerit, amittitur usufructus:
 cum etiam ipsa proprietatis eo casu amittatur: ac
 ne piscando quidem retinere poterimus usufruc-
 tum. Sed quemadmodum, si eodem impetu
 discesserit aqua, quo venit, restituitur proprietatis,
 ita & usufructum restituendum, dicendum est.

24. JAVOLENUS lib. 3. ex Posteriorum
 Labeonis.

Cum usufructum horti haberem, flumen hor-
 tum occupavit, deinde ab eo recessit: jus
 quoque usufructus restitutum esse, Labeoni vide-
 tur; quia id solum perpetuo ejusdem juris man-
 sisset. Ita id verum puto, si flumen inundatione
 hortum occupavit: nam, si, alveo mutato, inde
 manare coeperit, amitti usufructum existimo,
 cum is locus alvei publicus esse coeperit; neque
 in pristinum statum restitui posse. §. 1. Idem
 juris itinere & actu custodiendum esse, ait Labeo:
 de quibus rebus ego idem quod in usufructu sen-
 tio. §. 2. Labeo: nec si summa terra sublata ex
 fundo meo, & alia regeſta eſſet, idcirco meum so-
 lum eſſe deſinit: non magis, quam ſtercorato
 agro.

25. POMPONIUS lib. 11. ex Variis
 lectionibus.

Placet vel certæ partis, vel pro indiviso, usufruc-
 tum non utendo amitti.

26. PAULUS lib. 1. ad Neratium.
Si ager ab hostibus occupatus, servusve captus
 liberatus fuerit, jure postliminii restituetur
 usufructus.

27. IDEM lib. 1. Manualium.
Si servus, in quo usufructus alienus est, noxæ
 dedatur a domino proprietatis usufructuario,
 liberabitur, confusa servitute, proprietatis com-
 paratione.

28. IDEM lib. 13. ad Plautium.
Si usufructus alternis annis legetur, non posse,
 non utendo, eum amitti: quia plura sunt le-
 gata.

29. ULPIANUS lib. 17. ad Sabinum.
Pomponius quærit, Si fundum a me propieta-
 rius conduxerit, eumque fundum vendiderit
 Seio, non deducto usufructu: an usufructum
 per emptorem retineam? Et ait, licet propieta-
 rius mihi pensionem solverit, tamen usufructum
 amitti: quia non meo nomine, sed suo, fructus est
 emptor: teneri plane mihi ex locato propieta-
 rium, quanti mea interfuit, id factum non esse:
 quanquam, si a me conductum usufructum quis
 alii locaverit, retinetur usufructus: sed, si pro-
 prietarius eum locasset suo nomine, dicendum
 amitti; non enim meo nomine fruitur colonus.
 §. 1. Sed, si emptum a me usufructum pro-
 prietarius vendidisset, amitterem usufructum,
 quærendum est? Et puto amitto: quoniam &
 hic, non ut a me empto, fruitur fundi emptor.
 §. 2. Idem Pomponius quærit, si legatum mihi
 usufructum rogatus sim tibi restituere, an per te
 frui videar, nec amittatur usufructus? Et ait, du-
 bitare se de hac quæſtione. Sed est verius, quod
 Marcellus notat, nihil hanc rem fideicommiſſario
 nocere: ſuo enim nomine utilem actionem cum
 habiturum.

30. GAIUS lib. 7. ad Edictum provinciale.
Caro, & corium mortui pecoris in fructu
 non est: quia mortuo eo usufructus ex-
 tinguitur.

31. POMPONIUS lib. 4. ad Quintum Mucium.

Cum gregis ususfructus legatus est, & usque eo numerus pervenit gregis, ut grex non intelligatur, perit ususfructus.

TIT. V.

DE USUFRUCTU EARUM RERUM,
QUÆ USU CONSUMUNTUR,
VEL MINUUNTUR.

1. ULPIANUS lib. 18. ad Sabinum.

Senatus censuit, Ut omnium rerum, quas in cuiusque patrimonio esse constaret, ususfructus legari possit: quo Senatusconsulto inductum videtur, ut earum rerum, quæ usu tolluntur, vel minuuntur, possit ususfructus legari.

2. GAIUS lib. 7. ad Edictum provinciale.

Sed de pecunia recte caveri oportet his, a quibus ejus pecuniæ ususfructus legatus erit. §. 1. Quo Senatusconsulto non id effectum est, ut pecuniæ ususfructus proprie esset nec enim naturalis ratio auctoritate Senatus commutari potuit: sed, remedio introducto, coepit quasi ususfructus haberi.

3. ULPIANUS lib. 18. ad Sabinum.

Post quod omnium rerum ususfructus legari poterit. An & nominum? Nerva negavit: sed est verius, quod Cassius & Proculus existimant, posse legari. Idem tamen Nerva, ipsi quoque debitori posse usumfructum legari scribit, & remittendas ei usuras.

4. PAULUS lib. 1. ad Neratium.

Ergo cautio etiam ab hoc exigenda erit.

5. ULPIANUS lib. 18. ad Sabinum.

Hoc Senatusconsultum non solum ad eum pertinet, qui pecuniæ usumfructum, vel cæterarum rerum, quas habuit, legavit, verum & si fuerint alienæ. §. 1. Si pecuniæ sit ususfructus legatus, vel aliarum rerum, quæ in abusu consistunt, nec cautio interveniat: videndum, finito usufructu, an pecunia, quæ data sit, vel cæteræ res, quæ in absumptione sunt, condici possint? Sed, si quidem, adhuc constante usufructu, cautionem quis velit condicere, dici potest, omissam cautionem posse condici incerti conditione: sed, [si] finito usufructu, ipsam quantitatem Sabinus putat posse condici: quam sententiam & Celsus lib. 18. Digestorum probat. Quæ mihi non inarguta videtur. §. 2. Quæ in usufructu pecuniæ diximus, vel cæterarum rerum, quæ sunt in abusu, eadem & in usu dicenda sunt: nam * idem continere usum pecuniæ, & usumfructum, [&] Julianus scribit, & Pomponius lib. 8. de Stipulationibus.

6. JULIANUS lib. 35. Digestorum.

Si tibi decem (millia) legata fuerint, mihi eorundem decem (millium) ususfructus: fient quidem tua tota decem (millia), sed mihi quinque numerari debebunt; ita ut tibi caveam, tempore mortis meæ aut capitis deminutionis restituiri. Nam & si fundus tibi legatus fuisset, & mihi ejusdem fundi ususfructus: haberes tu quidem totius fundi proprietatem, sed partem cum usufructu, partem sine usufructu: & non heredi, sed tibi caverem boni viri arbitrato. §. 1. Sed si duobus eorundem decem (millium) ususfructus legatus

fuerit: quina (millia) accipient, & invicem (&) heredi satisfabunt.

7. GAIUS lib. 7. ad Edictum provinciale.

Si vini, olei, frumenti ususfructus legatus erit: si proprietas ad legatarium transferri debet: & ab eo cautio desideranda est, ut, quandoque is mortuus aut capite deminutus sit, ejusdem qualitatis res restituatur: aut, æstimatis rebus, certæ pecuniæ nomine cavendum est; quod & commodius est. Idem scilicet de cæteris quoque rebus, quæ usu continentur, intelligemus.

8. PAPINIANUS lib. 17. Questionum.

Tribus heredibus institutis, usumfructum quindecim millium Titio legavit, & duos ex heredibus jussit pro legatario satisfacere. Placebat, utile esse cautionis quoque legatum, nec refragari Senatusconsultum, quia cautio non impediretur; & esse alterum legatum velut certi, alterum incerti: ususfructus itaque nomine partem pecuniæ petendam ab eo, qui satis accepit a coherede: incerti que cum eodem agendum, si satis non dedisset: cum vero, qui satis præstitit, ac propter moram coheredis satis non accepit, neque fructus nomine interim teneri propter Senatusconsultum, neque actione incerti, quia coheredi satisfecit. † Illud etiam nobis placet, legatarium cogendum promittere: finito autem usufructu, si coheredes ex causa fidejussoria convenirentur, eos mandati non acturos: non enim suscepisse mandatum, sed voluntati paruisse: denique cautionis legato liberos. De illo nec diu tractandum fuit, secundum legatum, id est, cautionis, non heredum videri: sed ejus cui pecuniæ ususfructus relictus est, cuique testator prospicere voluit, & cujus interesse credidit, fidejussores non suo periculo quærere.

9. PAULUS lib. 1. ad Neratium.

In stipulatione de reddendo usufructu pecuniæ, duo soli casus interponuntur, mortis, & capitis deminutionis.

10. ULPIANUS lib. 79. ad Edictum.

Quoniam pecuniæ usus aliter amitti non potest, quam his casibus. §. 1. Si usus tantum pecuniæ legatus sit, quia in hac specie usus appellatione etiam fructum contineri magis accipiendum est, stipulatio ista erit interponenda. Et quidam ajunt, non autem hanc interponi stipulationem, quam data fuerit pecunia: ego autem puto, sive antea, sive postea (ea) pecunia data sit, tenere stipulationem.

11. IDEM lib. 18. ad Sabinum.

Si lana alicui legatus sit ususfructus, vel odorum, vel aromatum: nullus videtur ususfructus in istis jure constitutus; sed ad Senatusconsultum erit descendendum, quod de cautione eorum loquitur.

12. MARCIANUS lib. 7. Institutionum.

Cum pecunia erat relicta Titio, ita, ut post mortem legatarii ad Marcium rediret: quam adscriptum sit, ut usum ejus Titius haberet, proprietatem tamen ei legatam; & usus mentionem factam, quia erat restituenda ab eo pecunia post mortem ejus, Divi Severus & Antoninus rescripserunt.

TIT.

TIT. VI.

SI USUSFRUCTUS PETETUR, VEL
AD ALIUM PERTINERE
NEGETUR.

1. PAULUS lib. 18. ad Sabinum.

Si fundo fructuario servitus debeat, Marcellus, lib. 8. apud Julianum, Labeonis & Nervæ sententiam probat, existimantium servitutem quidem eum vindicare non posse, verum usumfructum vindicaturum: ac per hoc vicinum, si non patiatur eum ire (&) agere, teneri ei, quasi non patiatur uti frui. §. 1. Ususfructus legatus adminiculis eget, sine quibus uti frui quis non potest: & ideo, si ususfructus legetur, necesse est tamen, ut sequatur eum aditus: usque adeo, ut si quis usumfructum loci leget ita, *ne heres cogatur viam præstare*, inutiliter hoc adjectum videatur. † Item si, usufructu legato, iter ademptum sit, inutilis est ademptio: quia semper sequitur usumfructum. §. 2. Sed si usufructus sit legatus, ad quem aditus non est per hereditarium fundum, ex testamento utique agendo fructuarius consequetur, ut cum aditu sibi præstetur usufructus. §. 3. Utrum autem aditus tantum & iter, an vero & via debeat fructuario, legato ei usufructu, Pomponius lib. v. dubitat. Et recte putat, prout usufructus perceptio desiderat, hoc ei præstandum. §. 4. Sed an & alias utilitates & servitutes ei heres præstare debeat, puta luminum, & aquarum, an vero non? Et puto, eas solas præstare compellendum, sine quibus omnino uti non potest: sed, si cum aliquo incommodo utatur, non esse præstandas.

2. POMPONIUS lib. 5. ad Sabinum.

Si ab herede, ex testamento, fundi usufructus petitus sit, qui arbore deiecisset, aut ædificium demolitus esset; aut aliquo modo deteriorem usumfructum fecisset, aut servitutes imponendo, aut vicinorum prædia liberando: ad iudicis religionem pertinet, ut inspiciat, qualis ante iudicium acceptum fundus fuerit, ut usufructuario hoc, quod interest, ab eo servetur.

3. JULIANUS lib. 7. Digestorum.

Qui usumfructum traditum sibi ex causa fideicommissi desit in usu habere tanto tempore, quanto, si legitime ejus factus esset, amissurus eum fuerit, actionem ad restituendum eum habere non debet: est enim absurdum, plus juris habere eos, qui possessionem duntaxat usufructus, non etiam dominium adepti sint.

4. IDEM lib. 35. Digestorum.

Fundus detracto usufructu, legatus est Titio, & ejusdem fundi usufructus Sempronio sub conditione: dixi, interim cum proprietate usumfructum esse: licet placeat, cum detracto usufructu fundus legatur, apud heredem usumfructum esse; quia paterfamilias, cum detracto usufructu fundum legat, & alii usumfructum sub conditione, non hoc agit, ut apud heredem usufructus remaneat.

5. ULPIANUS lib. 17. ad Edictum.

Uti frui jus sibi esse, solus potest intendere, qui habet usumfructum: dominus autem fundi non potest: quia, qui habet proprietatem, utendi fruendi jus separatum non habet; nec enim potest ei suus fundus servire; de suo enim, non de alieno

jure, quemque agere oportet. Quanquam enim actio negativa domino competat adversus fructuarium, magis tamen de suo jure agere videatur, quam alieno: cum, invito se, negat jus esse utendi fructuario, vel sibi jus esse prohibendi. Quod si forte qui agit dominus proprietatis non sit, quamvis fructuarius jus utendi non habet, vincet tamen jure quo possessores sunt potiores, licet nulum jus habeant. §. 1. Utrum autem adversus dominum duntaxat in rem actio usufructuario competat, an etiam adversus quemvis possessorem, quaritur? Et Julianus libro septimo Digestorum scribit, hanc actionem adversus quemvis possessorem ei competere: nam &, si fundo fructuario servitus debeat, fructuarius non servitutem, sed usumfructum vindicare debet adversus vicini fundi dominum. §. 2. Si partis fundi usufructus constituitur, potest de eo in rem agi, siue vindicet quis usumfructum, siue alii neget. §. 3. In his autem actionibus, quæ de usufructu aguntur, etiam fructus venire plus quam manifestum est. §. 4. Si post litem de usufructu contestatam fuerit finitus usufructus, an ulterius fructus desinant deberi? Et puto desinere: nam &, si mortuus fuerit fructuarius, heredi ejus actionem præteritorum duntaxat fructuum dandam, Pomponius lib. 40. scribit. Fructuario, qui vicit, omnis causa restituenda est: & ideo, si servi fuerit usufructus legatus, quidquid ex re fructuarii, vel ex operis suis consecutus est, possessor debet restituere. §. 5. Sed & si forte tempore usufructus amissus est, alio quidem possidente, alio autem liti se offerente, non sufficit, eum usumfructum iterum renovare: verum cavere quoque eum de evictione usufructus oportet. quid enim, si servum aut fundum is, qui possidebat, pignori dedit, isque ab eo, qui (pignori) accepit, jure uti prohibetur? debet itaque habere cautum. §. 6. Sicut fructuario in rem confessoria agenti fructus præstandi sunt, ita & proprietatis domino, si negatoria actione utatur: sed in omnibus ita demum, si non sit possessor, qui agat: nam & possessori competunt. quod si possident, nihil fructuum nomine consequentur. Quod ergo officium erit iudicis (quam hoc)? ut securus consequatur fructuarius fruendi licentiam; proprietatis dominus, ne inquietetur (?)

6. PAULUS lib. 21. ad Edictum

Qui de usufructu iudicium accepit, si desierit possidere sine dolo, absolvetur: quod si liti se obtulit, & quasi possessor actionem de usufructu accepit, damnabitur.

TIT. VII.

DE OPERIS SERVORUM.

1. PAULUS lib. 2. ad Edictum.

Opera in actu consistit: nec ante in rerum natura est, quam si dies venit, quo præstanda est: quemadmodum cum stipulamur, **QUOD EX ARETHUSA NATUM ERIT**.

2. ULPIANUS lib. 17. ad Edictum.

Operæ servi legatæ capitis minutione non amittuntur.

3. **GAIVS** lib. 7. ad Edictum provinciale.
IN hominis usufructu operæ sunt, & ob operas mercedes.

4. **IDEM** lib. 2. de Liberali causa Edicti urbanici.

FRUCTUS hominis in operis constitit: & retro, in fructu hominis operæ sunt. † Et, ut in cæteris rebus fructus, deductis necessariis impensis, intelligitur, ita & in operis servorum.

5. **TERENTIUS CLEMENS** lib. 18. ad Legem Juliam & Papiam.

Operis servi legatis, usum datum intelligi & ego didici, & Julianus existimat.

6. **ULPIANUS** lib. 55. ad Edictum.

CUM de servi operis artificis agitur, pro modo restituendæ sunt: sed mediastini secundum ministerium: & ita Mela scribit. §. 1. Si minor annis quinque, vel debilis servus sit, vel quis alius, cujus nulla opera esse apud dominum potuit, nulla æstimatio fiet. §. 2. Item voluptatis vel affectionis æstimatio non habebitur: veluti, si dilexerit eum dominus, aut in deliciis habuerit. §. 3. Cæterum, deductis necessariis impensis, fiet æstimatio.

TIT. VIII.

DE USU, ET HABITATIONE.

1. **GAIVS** lib. 7. ad Edictum provinciale.

NUNC videndum de usu, & habitatione. §. 1. Constituitur etiam nudus usus, id est, sine fructu: qui & ipse iisdem modis constitui solet, quibus & usufructus.

2. **ULPIANUS** lib. 17. ad Sabinum.

CUI usus relictus est, uti potest, frui non potest. Et de singulis videndum. §. 1. *Domus* usus relictus est aut marito, aut mulieri: si marito, potest illic habitare non solus, verum cum familia quoque sua. † An & cum libertis, fuit questionis? Et Celsus scripsit, & cum libertis: posse hospitem quoque recipere: nam ita lib. 18. Digestorum scripsit. Quam sententiam & Tubero probat. † Sed an etiam inquilinum recipere possit, apud Labeonem meminisse tractatum libro posteriorum. Et ait Labeo, eum, qui ipse habitat, inquilinum posse recipere. [Idem: & hospites, & libertos suos.]

3. **PAULUS** lib. 3. ad Vitellium.

ET clientes.

4. **ULPIANUS** lib. 17. ad Sabinum.

CÆTERUM sine eo ne hos quidem habitare posse. Proculus autem de inquilino notat, non belle *inquilinum* dici, qui cum eo habitat. † Secundum hæc, & si pensionem percipiat, dum ipse quoque inhabitat, non erit ei invidendum: quid enim, si tam spatiosa domus usus sit relictus homini mediocri, ut portiuncula contentus sit? Sed & cum his, quos loco servorum in operis habet, habitabit: licet liberi sint, vel servi alieni. §. 1. *Mulier* autem si usus relictus sit, posse eam & cum marito habitare, Quintus Mucius primus admisit, ne ei matrimonio carendum foret, cum uti vult domo. Nam per contrarium, quin uxor cum marito possit habitare, nec fuit dubitatum. † Quid ergo, si viduæ legatus sit? an nuptiis contractis

post constitutum usum, mulier habitare cum marito possit? Et est verum [ut & Pomponius lib. 5. & Papinianus lib. 19. *Quæstionum* probat] posse eam cum viro & postea nubentem habitare. † Hoc amplius Pomponius ait, & cum socero habitaturam.

5. **PAULUS** lib. 3. ad Sabinum.

Mo & socer cum nuru habitabit: utique, cum vir una sit.

6. **ULPIANUS** lib. 17. ad Sabinum.

NON solum autem cum marito, sed & cum liberis libertisque habitare, & cum parentibus poterit. Et ita & Aristo notat apud Sabinum. Et huc usque erit procedendum, ut eosdem, quos masculi, recipere & mulieres possint.

7. **POMPONIVS** lib. 5. ad Sabinum.

NON aliter autem mulier hospitem recipere potest, quam si is sit, qui honeste cum ea, quæ usum habeat, habitaturus sit.

8. **ULPIANUS** lib. 17. ad Sabinum.

SED neque locabunt seorsum, neque concedent habitationem sine se, nec vendent usum. §. 1. Sed, si usus ædium mulieri legatus sit ea conditione, SI A VIRO DIVORTISSET, remittendam ei conditionem, & cum viro habitaturam. (Quod &) Pomponius libro quinto probat.

9. **PAULUS** lib. 3. ad Sabinum.

CÆTERARUM quoque rerum usu legato, dicendum est, uxorem cum viro in promiscuo usu eas res habere posse.

10. **ULPIANUS** lib. 17. ad Sabinum.

SI *habitatio* legetur, an perinde sit, atque si usus, quaeritur? & effectum quidem idem pene esse legatum usus & habitationis, & Papinianus consensit lib. 18. *Quæstionum*. † Denique donare non poterit: sed eas personas recipiet, quas & usufructus. Ad heredem tamen nec ipsa transit: nec, non utendo, amittitur, nec capitis diminutione. §. 1. Sed si *usufructus* sit relictus, an usus sit, videndum? & Papinianus lib. 7. *responsorum* ait, usum esse, non etiam fructum relictum. §. 2. Sed [si] sic relictus sit, *ILLI DOMUS USUFRUCTUS HABITANDI CAUSA*: utrum habitationem solam, an vero & usufructum habeat, videndum. Et Priscus, [&] Neratius putant, solam habitationem legatam: quod est verum. Plane, si dixisset testator, *USUM HABITANDI CAUSA*: non dubitarem, quin valeret.

§. 3. Utrum autem unius anni sit habitatio, an usque ad vitam, apud veteres quaesitum est. Et Rutilius, donec vivat, habitationem competere ait. quam sententiam & Celsus probat lib. 18. *Digestorum*. §. 4. Si usus fundi sit relictus, minus utique esse, quam fructum, longeque, nemo dubitat. Sed, quid in ea causa sit, videndum. Et Labeo ait, habitare eum in fundo posse, dominumque prohibiturum illo venire: sed colonum non prohibiturum, nec familiam, [scilicet eam,] quæ agri colendi causa illic sit. Cæterum, si urbanam familiam illo mittat, qua ratione ipse prohibetur & familiam prohibendam, ejusdem rationis est. † Idem Labeo ait, & cella vinaria & olearia cum solum usum: dominum vero invito eo non usum.

11. GAIUS lib. 2. Rerum cottidianarum, siue aurorum.

INque eo fundo haecenus ei morari licet, ut neque domino fundi molestus sit, neque his, per quos opera rustica fiunt, impedimento [sit]. Nec ulli alii jus, quod habet, aut vendere, aut locare, aut gratis concedere potest.

12. ULPIANUS lib. 17. ad Sabinum.

PLENUM autem usum debet habere, si & villae & praetorii [ei] relictus est. † Venire plane proprietarium ad fructus percipiendos, magis dicendum est: &, per tempora fructuum colligendorum etiam habitare illic posse, admittendum est. §. 1. Praeter habitationem, quam habet, cui usus datus est, deambulandi quoque & gestandi jus habebit. † Sabinus & Cassius, & lignis ad usum cottidianum, & horto, & pomis, & oleribus, & floribus, & aqua usum: non usque ad compendium, sed ad usum, scilicet non usque ad abusum. † Idem Nerva: & adjicit, stramentis etiam usum; sed neque solius, neque oleo, neque frumento, neque frugibus usum. Sed Sabinus & Cassius & Labeo & Proculus hoc amplius [etiam] ex his, quae in fundo nascuntur, quod ad victum sibi, suis sufficiat, sumpturum, & ex his, quae Nerva negavit. † Iubentius, etiam cum convivis & hospitibus posse uti. Quae sententia mihi vera videtur: aliquo enim largius cum usuario agendum est pro dignitate ejus, cui relictus est usus. † Sed utetur is (ut puto) dumtaxat in villa. Pomis autem & oleribus & floribus & lignis, videndum, utrum eodem loco utatur dumtaxat, an etiam in oppidum ei deferri possint: sed melius est accipere, & in oppidum deferenda: neque enim grave onus est horum, si abundant in fundo. §. 2. Sed si pecoris ei usus relictus est, puta gregis ovilis, ad stercoreandum usum dumtaxat, Labeo ait: sed neque lana, neque agnis, neque lacte usum; haec enim magis in fructu esse. Hoc amplius, etiam modico lacte usum puto: neque enim tam stricte interpretandae sunt voluntates defunctorum. §. 3. Sed si *bonum armenti* usus relinquatur, omnem usum habebit, & ad arandum, & ad caetera, ad quae boves apti sunt. §. 4. Equitii quoque legato ului, videndum, ne & domare possit, & ad vehendum sub jugo uti? & si forte auriga fuit, cui usus equorum relictus est, non puto eum Circensibus his usum: quia quasi locare eos videtur. Sed si testator sciens eum hujus esse instituti & vitae, reliquit, videtur etiam de hoc usu sensisse.

§. 5. Si usus ministerii alicui fuerit relictus, ad suum ministerium utetur, & [ad] liberorum conjugisque: [neque] videbitur alii concessisse, si simul cum ipsis utatur. Quamquam, si filiofamilias usus servi sit relictus, vel servo, patri, dominove adquisitus, ipsius dumtaxat usum exigit, non etiam eorum, qui sunt in potestate.

§. 6. Operas autem servi usufructuarii non locabit, neque alii utendo concedet: & ita Labeo. Quemadmodum enim concedere alii operas poterit, cum ipse uti debeat? † Idem tamen Labeo putat, si fundum conduxerit quis, usufructarium servum posse ibi operari. Quid enim interest, in qua re opera ejus utatur? quare & si lanam conduxerit usufructuari-

us expediendam, poterit etiam per usufructarias ancillas opus perficere. Idemque, si vestimenta texenda redemerit, vel insulam vel navem fabricandam, poterit ad haec operis uti usufructuarii. Nec offendetur illa Sabini sententia, ancillae usu dato, ad lanificium eam non mitti, nec ex operis mercedem capi; sed sibi lanam facere jure cogere: sibi enim facere videtur, qui non operas ejus locavit, sed opus, quod conduxit, expedit. Item & Octavianus probat.

13. GAIUS lib. 7. ad Edictum provinciale.

Sed ipsi servo ancillae pro opera mercedem imponi posse, Labeoni placet.

14. ULPIANUS lib. 17. ad Sabinum.

PER servum usufructarium si stipuler, vel per traditionem accipiam, an adquiram, quaeritur, si ex re mea, vel ex operis ejus? &, si quidem ex operis ejus, non valebit: quoniam nec locare operas ejus possumus: sed si ex re mea: dicimus servum usufructarium stipulantem, vel per traditionem accipientem, mihi adquirere, cum hac opera ejus utar. §. 1. *Ususfructus*, an *fructus* legetur, nihil interest: nam fructui & usus inest: ului, fructus deest: & fructus quidem sine usu esse non potest: usus sine fructu potest. † Denique si tibi fructus, deducto usu, legatus sit: inutile esse legatum, Pomponius lib. 5. ad Sabinum scribit: &, si forte, usufructu legato, fructus adimatur, totum videri ademptum scribit. † Sed, si fructus sine usu: videri constitutum, qui & ab initio constitui potest. Sed si, fructu legato, usus adimatur: Aristoteles scribit, nullam esse ademptionem: Quae sententia benignior est.

§. 2. Usu legato, si eidem fructus legetur, Pomponius ait confundi cum cum usu. † Idem ait & si tibi usus, mihi fructus, legetur, concurrere nos in usu, me solum fructum habiturum.

§. 3. Poterit autem apud alium esse usus, apud alium fructus sine usu, apud alium proprietas: veluti si, qui habet fundum, legaverit Titio usum, mox heres ejus tibi fructum legaverit, vel alio modo constituerit.

15. PAULUS lib. 3. ad Sabinum.

FUNDI usu legato, licebit usufructuario & ex penu, quod in annum dumtaxat sufficiat, capere; licet mediocri praedii eo modo fructus consumantur: quia & domo & servo ita uteretur, ut nihil alii fructuum nomine superesset. §. 1. Sicut is, cui usus fundi legatus est, quominus dominus agri colendi causa ibi versetur prohibere non potest, alioquin & frui dominum prohibebit; ita nec heres quidquam facere debet, quo minus is, cui usus legatus est, utatur, ut bonus paterfamilias uti debet.

16. POMPONIUS lib. 5. ad Sabinum.

SI ita legatus esset usus fundi, ut *instruendus esset*: earum rerum, quae in instrumento (fundi) essent, perinde ad legatarium usus pertinet, ac si nominatim ei earum rerum usus legatus fuisset. §. 1. Dominus proprietatis, etiam iavito usufructuario, vel usufructuario, fundum, vel aedes, per saltuarium, vel insularium custodire potest: interest enim ejus, fines praedii tueri. Eaque omnia dicenda sunt, quolibet modo constitutus usufructu-

fructus vel usus fuerit. §. 2. Servo, cuius usum duntaxat, non etiam fructum, habemus, potest [et] a nobis quid donari, vel etiam ex pecunia nostra negotiatum esse: ut, quidquid eo modo adquisierit, in peculio nostro sit.

17. AFRICANUS lib. 5. Quæstionum.

Familias vel servo ædium uso legato, [et] utis: legatum esse existimo, & eodem modo persecutionem ejus competituram, quo competere, si fructus quoque legatus esset. Itaque non minus absente, quam præsentem filio, servove, pater, dominusve in his ædibus habitabit.

18. PAULUS lib. 9. ad Plautium.

Si domus usus legatus sit sine fructu, communis refectio est, [rei] in sartis tectis, tam heredis, quam usufructuarii. Videamus tamen, ne, si fructum heres accipiat, ipse reficere debeat: si vero talis sit res, cuius usus relegatus est, ut heres fructum percipere non possit, legatarius reficere cogendus est. Quæ distinctio rationem habet.

19. IDEM lib. 3. ad Vitellium.

Usus pars legari non potest: nam frui quidem, pro parte possumus; uti, pro parte non possumus.

20. MARCELLUS lib. 13. Digestorum.

Servus, cuius mihi usus legatus est, acquirit mihi, si initiator erit, & operis ejus utar in taberna: nam mercibus vendendis emendisque acquirit mihi: sed & si jussu meo, per traditionem accipiet.

21. MODESTINUS lib. 2. Regularum.

Usus aquæ personalis est: & ideo ad heredem usufructuarii transmitti non potest.

22. POMPONIUS lib. 5. ad Quintum Mucium.

Divus Hadrianus, cum quidam usus sylvæ legatus esset, statuit fructum quoque eis legatum videri: quia, nisi liceret legatariis cadere silvam, & vendere, quemadmodum usufructuariis licet, nihil habituri essent ex eo legato. §. 1. Licet tam angustus est legatarius, cui domus usus legatus est, ut non possit occupare totius domus usum, tamen eis, quæ vacabunt, proprietarius non utetur: quia licebit usufructuario, aliis & aliis temporibus, tota domo uti: cum interdum domini quoque ædium, prout temporis conditio exigit, quibusdam utantur (quibusdam non utantur). §. 2. Usu legato, si plus usus sit legatarius, quam oportet, officio judicis, qui judicat, quemadmodum utatur, [quid] continetur? ne aliter, quam debet utatur.

23. PAULUS lib. 1. ad Neratium.

Neratius: Usuariæ rei speciem is, cuius proprietas est, nullo modo commutare potest. [Paulus]: deteriore enim causam usufructuarii facere non potest: facit autem deteriorem, etiam in meliorem statum commutata.

TIT. IX.

USUFRUCTUARIUS QUEM-
ADMODUM CAVEAT.

1. ULPIANUS lib. 79. ad Edictum.

Si cuius rei usufructus legatus sit, æquissimum Prætori visum est, de utroque legatarium cavere: & usum se boni viri arbitratur; & cum usufructus ad eum pertinere desinet, restitutum

quod inde exstabit. §. 1. Hæc stipulatio, si mobilis res sit, si soli, interponi debet.

§. 2. Illud sciendum est, ad fideicommissa etiam aptari eam debere. † Plane, & [si] ex mortis causa donatione usufructus constituitur, exemplo legatorum debet hæc cautio præstari. † Sed & si ex alia quacunque causa constitutus fuerit usufructus, idem dicendum est.

§. 3. Cavere autem debet, viri boni arbitratur perceptum iri usufructum: hoc est, non deteriorem se causam usufructus facturum, ceteraque facturum, quæ in re sua faceret. §. 4. Recte autem facient & heres & legatarius, qualis res sit, cum frui incipit legatarius, si in testatum redegerint, ut inde possit apparere, an, & quatenus rem pejorem legatarius fecerit. §. 5. Utilius autem visum est, stipulatione de hoc caveri, ut, si quis non viri boni arbitratur utatur, committatur stipulatio statim: nec expectabimus, ut amittatur usufructus. §. 6. Habet autem stipulatio ista duas causas: unam, si aliter quis utatur, quam vir bonus arbitratur; aliam de usufructu restituendo: quarum prior statim committetur, quam aliter fuerit usus, & sæpius committetur; sequens committetur, finito usufructu. §. 7. Sed quod diximus, id, quod inde exstabit, restitutum iri, non ipsam rem stipulatur proprietarius; inutiliter enim rem suam stipulari videretur. sed stipulatur restitutionem iri, quod inde exstabit. Interdum autem inerit proprietatis æstimatio, si forte fructuarius, cum possit usucapionem interpellare, neglexit: omnem enim rei curam suscipit.

2. PAULUS lib. 75. ad Edictum.
Nam fructuarius custodiam præstare debet.

3. ULPIANUS lib. 79. ad Edictum.

Omnes autem casus continentur huic stipulationi, quibus usufructus amittitur. §. 1. Desinere pertinere usufructum accipiemus, etiam si nec coeperit pertinere, quamvis legatus sit: & committetur nihilominus stipulatio, quasi desinat pertinere, quod nec coepit. §. 2. Si usufructus repetitus erit legato, quotiesque amissus fuerit: nisi utiliter fuerit tantum, committetur ista stipulatio, sed exceptione opus erit. §. 3. Sed & si quis usufructum tibi legaverit, & sub conditione, SI LIBEROS HABUERIS, proprietatem; amisso usufructu, committetur quidem stipulatio, sed exceptio locum habebit. §. 4. Si heres alienaverit proprietatem, & postea amittatur usufructus, an ex stipulatu agere possit, videamus? Et fortius dici potest, ipso jure non committi stipulationem: quia neque heredi, successoribusve ejus restitui potest: neque is, cui potest, (id est, ad quem pervenit proprietas) pertinet ad stipulationem. Sed is, ad quem pervenit, tempore quæsti domini sibi prospicere alia cautione debet: quod etsi non fecerit, nihilominus in rem actione uti potest.

4. VENTURIUS lib. 12. Stipulationum.

Si fructuarius proprietatem adsecutus fuerit, desinit quidem usufructus ad eum pertinere, propter confusionem: sed si ex stipulatu cum eo agitur, aut ipso jure inutiliter agi dicendum est, si viri boni arbitrium huc usque porrigitur; aut in factum excipere debet.

5. UL-

5. ULPIANUS lib. 79. ad Edictum.

HUIC stipulationi DOLUM MALUM AB-
ESSE, abfuturamque esse continetur: &
cum in rem sit doli mali mentio concepta, omni-
um dolum comprehendere videtur, successorum,
& adoptivi patris. §. 1. Sed si usus sine fructu
legatus erit, adempta fructus causa, satisfdari ju-
bet Prætor. Hoc merito: ut de solo usu, non
etiam de usufructu caveatur. §. 2. Ergo, & si
fructus sine usu obtigerit, stipulatio locum habe-
bit. §. 3. Et si habitatio, vel operæ hominis,
vel cuius alterius animalis relictæ fuerint, stipu-
latio locum habebit; licet per omnia hæc usum-
fructum non imitantur.

6. PAULUS lib. 75. ad Edictum.

Idem est [&] in re ditu prædii: sicuti si vin-
demis legata esset, vel messis: quamvis ex usu-
fructu ea percipiantur, quæ legata morte legata-
rii, ad heredem redeant.

7. ULPIANUS lib. 79. ad Edictum.

ET Si usufructus nomine, re tradita, satisfac-
tum non fuerit, Proculus ait, posse heredem
rem vindicare: & si objiciatur exceptio, de re
usufructus nomine tradita, replicandum erit:
Quæ sententia habet rationem: sed & ipsa stipu-
latio condici poterit. §. 1. Cum usufructus pe-
cuniæ legatus esset, exprimi debent hi duo casus
in stipulatione: CUM MORIERIS, AUT
CAPITE MINUERIS, DABI: idcirco hi
duo soli casus, quoniam pecuniæ usus aliter amit-
ti non potest, quam his casibus.

8. PAULUS lib. 75. ad Edictum.

Si tibi usufructus, & mihi proprietas legata sit:
mihi cavendum est: sed si mihi sub conditione
[proprietas] legata sit: quidam, & Marcianus, &
heredi, & mihi cavendum esse, putant: Quæ sen-
tentia vera est. † Item si mihi legata sit, & cum
ad me pertinere desierit, alii: & hic utrisque ca-
vendum, ut supra, placuit. † Quod si duobus
conjunctim usufructus legatus sit: [&] invi-
cem sibi cavere debebunt, & heredi in casum
illum, SI AD SOCIUM NON PERTINEAT
USUSFRUCTUS, HEREDI REDDI.

9. ULPIANUS lib. 51. ad Edictum.

Si usufructus mihi legatus sit, eumque restitu-
ere sim Titio rogatus, videndum est, quis de-
beat cavere: utrum Titius, an ego, qui legatarius

sum? an illud dicimus, mecum heredem acturum:
cum fideicommissario me agere debere? & est ex-
pediendus, hoc dicere: Si mihi spes aliqua durat
usufructus, & cum tu amiseris, potest ad me reci-
dere, hoc est, ad legatarium: ita rem expediri,
ut tu mihi, ego domino proprietatis caveam.
Quod si fideicommissarii causa usufructus mihi
relictus est, nec est illa spes ad me revertendi fru-
ctus: recta via fideicommissarium cavere oportet
domino proprietatis. §. 1. Illud sciendum est:
sive jure ipso quis usufructum habet, sive etiam
per tuitionem Prætoris, nihilominus cogendum es-
se fructuarium cavere, aut actiones suscipere. §. 2.
Plane si ex die proprietas alicui legata sit, usufru-
ctus pure: dicendum esse Pomponius ait, remit-
tendam [esse] hanc cautionem fructuario; quia
certum sit, ad eum proprietatem, vel ad heredem
ejus perventuram. §. 3. Si vestis usufructus le-
gatus sit, scripsit Pomponius, quamquam heres
stipulatus sit, finito usufructu, vestem reddi, attamen
non obligari promissorem, si eam sine dolo
malo adtritam reddiderit. §. 4. Si plures domi-
ni sint proprietatis, unusquisque pro sua parte sti-
pulabitur.

10. PAULUS lib. 40. ad Edictum.

Si servi, qui nobis communis erat, usufructum
tibi legavero, necessaria erit hæc cautio heredi
meo: quamvis enim de proprietate possit commu-
ni dividendo experiri, tamen causa usufructus,
qui tuus proprius est, ad officium communi divi-
dendo Judicis non pertinebit.

11. PAPINIANUS lib. 7. Responsorum.

Usu quoque domus relicto, viri boni arbitrato
cautionem interponi oportet: Nec mutat, si
pater heredes filios simul habitare cum uxore
legataria voluit.

12. ULPIANUS lib. 18. ad Sabinum.

Si vasorum (ipsorum) usufructus relictus sit, non
erit cautio Senatusconsulti necessaria: sed illa
sola, BONI VIRI ARBITRATU USURUM FRUI-
TURUM. Si igitur tradita sunt fruendi causa, nemo
dubitat, non fieri ejus, qui accepit: non enim ideo
tradantur, ut dominium recedat ab eo, qui tradit,
sed ut utatur fruatur legatarius. Ergo, cum non
fiant fructuarii vasa, vindicari a proprietario pos-
sunt, cautione non data. † Videndum est de condi-
tione, an possit locum habere? Et proditum est,
neminem rem suam, nisi furi condicere posse.

LIBER OCTAVUS.

TIT. I.

DE SERVITUTIBUS.

1. MARCIANUS lib. 3. Regularum.

Servitutes aut personarum sunt, ut usus, & usufructus: aut rerum, ut servitutes rusticorum prædiorum, & urbanorum.

2. ULPIANUS lib. 17. ad Edictum.

Unus ex dominis communium ædium servitu-
tem imponere non potest.

3. PAULUS lib. 21. ad Edictum.

Servitutes prædiorum aliæ in solo, aliæ in super-
ficie consistunt.

4. PAPINIANUS lib. 7. Quæstionum.

Servitutes ipsæ quidem jure neque ex tempore,
neque ad tempus, neque sub conditione, neque
ad certam conditionem (verbi gratia, QUAMDIU
VOLAM) constitui possunt: sed tamen, si hæc ad-
jiciantur, pacti, vel per doli exceptionem occurre-
tur, contra placita servitutem vindicanti: Idque
& Sabinum respondisse Cassius retulit, & sibi pla-
cere. §. 1. Modum adjici servitutibus posse con-
stat: veluti quo genere vehiculi agatur, [vel non
agatur,] veluti ut equo duntaxat; vel ut certam
pondus vehatur, vel grex ille transducatur, aut
carbo portetur. §. 2. Intervalla dierum & ho-
rarum,

rarum, non ad temporis causam, sed ad modum pertinent jure constitutæ servitutis.

5. GAIUS lib. 7. ad Edictum provinciale.

Via, iter, actus, ductus aquæ iisdem fere modis constituitur, quibus & ususfructus constitui diximus. §. 1. Usus servitutum temporibus scerni potest: forte, ut quis *post horam tertiam usque in horam decimam* eo jure utatur, vel, ut *alternis diebus* utatur.

6. PAULUS lib. 21. ad Edictum.

Ad certam partem fundi servitus tam remitti, quam constitui potest.

7. ULPIANUS lib. 13. ad Legem Juliam & Papiam.

Jus cloacæ mittendæ servitus est.

8. PAULUS lib. 15. ad Plantium.

Ut pomum decerpere licet, [&], ut spatari, [&], ut canare in alieno possimus, servitus imponi non potest. §. 1. Si prædium tuum mihi serviat, sive ego partis prædii tui dominus esse cæpero, sive tu mei, per partes servitus retinetur, licet ab initio per partes adquiri non poterit.

9. CELSUS lib. 5. Digestorum.

Si cui simplicius via per fundum cujuscumque cedatur, vel relinquatur, in infinito (videlicet per quamlibet ejus partem) ire agere licebit: civiliter modo. Nam quædam in sermone tacite excipiuntur: non enim per villam ipsam, nec per medias vineas ire agere sinendus est, cum id æque commode per alteram partem facere possit, minore servientis fundi detrimento. Verum constitit, ut, qua primum viam direxisset, ea demum ire agere deberet, nec amplius mutandæ ejus potestatem haberet: sicuti Sabino quoque videbatur; qui argumento *vivi* utebatur, quem primo qualibet ducere licuisset: posteaquam ductus esset, transferre non liceret: quod & in via servandum esse verum est.

10. IDEM lib. 18. Digestorum.

Si iter legatum sit, qua, nisi opere facto, ire non possit, licere fodiendo, substruendo, iter facere, Proculus ait.

11. MODESTINUS lib. 6. Differentiarum.

Pro parte domini servitutem adquiri non posse, vulgo traditur. † Et ideo si quis fundum habens, viam stipuletur, & partem fundi sui postea alienet, corrumpit stipulationem, in eam casum deducendo, a quo stipulatio incipere non possit. † Pro parte quoque neque legari, neque adimi via potest: & si id factum est, neque legatum, neque ademptio valet.

12. JAVOLENUS lib. 4. Epistolarum.

Non dubito, quin fundo municipum per servum recte servitus adquiratur.

13. POMPONIUS lib. 14. ad Quintum Mutium.

Si, tam angusti loci demonstratione facta, via concessa fuerit, ut neque vehiculum, neque jumentum ea inire possit: iter magis, quam via, aut actus acquisitus videbitur: sed si jumentum ea deduci poterit, non etiam vehiculum: actus videbitur acquisitus.

14. PAULUS lib. 15. ad Sabinum.

Servitutes prædiorum rusticorum, etiam si corporibus accedunt, incorporales tamen sunt: & ideo usu non capiuntur, vel ideo, quia tales sunt servitutes, ut non habeant certam continuamque possessionem; nemo enim tam perpetuo, tam continenter ire potest, ut nullo momento possessio ejus interpellari videatur. † Idem & in servitutibus prædiorum urbanorum observatur. §. 1. Servitus itineris ad sepulchrum, privati juris manet: & ideo remitti domino fundi servientis [potest:] & adquiri etiam post religionem sepulchri hæc servitus potest. §. 2. Publico loco interveniente, vel via publica, *haustus* servitus imponi potest, *aquæductus* non potest: a Principe autem peti solet *ut per viam publicam, aquam ducere sine incommodo publico liceat*. † Sacri & religiosi loci interventus etiam itineris servitutem impedit: cum servitus per ea loca nulli deberi potest.

15. POMPONIUS lib. 33. ad Sabinum.

Quotiens nec hominum nec prædiorum servitutes sunt, quia nihil vicinorum interest, non valet: veluti, *ne per fundum tuum eas, aut ibi consistas*: & ideo, si mihi concedas, *jus tibi non esse fundo tuo uti frui*, nihil agitur: aliter atque si concedas mihi, *jus tibi non esse in fundo tuo aquam quaerere*, minuendæ aquæ meæ gratia. §. 1. Servitutum non ea natura est, ut aliquid faciat quis (veluti viridia tollat, aut amceniorum prospectum præstet, aut in hoc ut in suo pingat): sed ut aliquid patiatur, aut non faciat.

16. JULIANUS lib. 49. Digestorum.

Ei, qui pignori fundum accepit, non est iniquum, utilem petitionem servitutis dari, sicuti ipsius fundi utilis petitio dabitur. † Idem servari convenit & in eo, ad quem vectigalis fundus pertinet.

17. POMPONIUS lib. singul. Regularum.

Via, itineris, actus, aquæductus pars in obligationem deduci non potest: quia usus eorum indivisus est: & ideo, si stipulator decesserit pluribus heredibus relictis, singuli solidam viam petunt: & si promissor decesserit, pluribus heredibus relictis, a singulis heredibus solida petitio est.

18. PAULUS lib. 31. Questionum.

Papinianus notat: In omnibus servitutibus, quæ aditione confusæ sunt, responsum est, doli exceptionem nocituram legatario, si non patiaturs eas iterum imponi.

19. LABEO lib. 4. Posteriorum a Javoleno epitomatorum.

Ei fundo, quem quis vendat, servitutem imponi, etsi non utilis sit, posse existimo; veluti, si aquam alicui [debere] ducere non expediret, nihilominus constitui ea servitus possit: quædam enim [debere] habere possumus, quamvis ea nobis utilia non sint.

20. JAVOLENUS lib. 5. ex posterioribus Labeonis.

Quotiens via aut aliquod jus fundi emeretur, cavendum putat esse Labeo, *per te non fieri*, quo minus eo jure uti possit: quia nulla ejusmodi juris vacua traditio esset. Ego puto, usum ejus juris pro traditione possessionis accipiendum esse.

se. Ideoque [&] interdicta veluti possessoria constituta sunt.

TIT. II.

DE SERVITUTIBUS PRÆDIORUM URBANORUM.

1. PAULUS lib. 21. ad Edictum.

Si intercedat solum publicum, vel via publica, neque itineris, actusve, neque altius tollendi servitutes impedit, sed immittendi, protegendi, prohibendi: item fluminum & stillicidiorum servitutem impedit: quia cælum, quod supra id solum intercedit, liberum esse debet. §. 1. Si usufructus tuus sit, ædium proprietates mea: quæ onera vicini sustinere debeant, mecum in solidum agi potest; tecum, nullo modo.

2. GAIUS lib. 7. ad Edictum provinciale.

Urbanorum prædiorum jura talia sunt: altius tollendi, & officiendi luminibus vicini, aut non extollendi. † Item stillicidium avertendi in tectum, vel aream vicini, aut non avertendi.

† Item immittendi tigna in parietem vicini: & denique projiciendi, protegendi: cæteraque istis similia.

3. ULPIANUS lib. 29. ad Sabinum.

Et hæc servitus, *Ne prospectui officiatur*.

4. PAULUS lib. 2. Institutionum.

Litium [in] servitute constituta, id adquisitionem videtur, ut vicinus lumina nostra excipiat. Cum autem servitus imponitur, *Ne luminibus officiatur*: hoc maxime adepti videmur, ne jus sit vicino, in vitis nobis altius edificare, atque ita minuere lumina nostrorum ædificiorum.

5. ULPIANUS lib. 17. ad Edictum.

In vitum autem in servitutibus accipere debemus, non eum, qui contradicit, sed eum, qui non consentit. Ideo Pomponius lib. 40, [&] infantem & furiosum invitos recte dici, ait: non enim ad factum, sed ad jus servitutis hæc verba referantur.

6. GAIUS lib. 7. ad Edictum provinciale.

Hæc autem jura similiter, ut rusticorum quoque prædiorum, certo tempore non utendo pereunt: nisi quod hæc dissimilitudo est, quod non omnimodo pereunt non utendo, sed ita, si vicinus simul libertatem usucapiat: veluti si ædes tuæ ædibus meis serviant, ne altius tollantur, ne luminibus mearum ædium officiatur, & ego per statutum tempus fenestras meas perfixas habuero vel obstruxero: ita demum jus meum amitto, si tu per hoc tempus ædes tuas altius sublatas habueris; alioquin, si nihil novi feceris, retineo servitutem. † Item si tigni immissi ædes tuæ servitutem debent, & ego ex mero tignum, ita demum amitto jus meum, si tu foramen unde exemptum est tignum, obturaveris, & per constitutum tempus ita habueris: alioquin, si nihil novi feceris, integrum jus suum permanet.

7. POMPONIUS lib. 26. ad Quintum Mutium.

Quod autem ædificio meo me posse consequi, ut libertatem usucaperem, dicitur, idem me non consecuturum, si arborem eodem loco sitam habuissim, Mutius ait: & recte; quia non ita in

suo statu & loco maneret arbor, quemadmodum paries, propter motum naturalem arboris.

8. GAIUS lib. 7. ad Edictum provinciale.

Parietem, qui naturali ratione communis est, alterutri vicinorum demoliendi eum, & reficiendi jus non est: quia non solus dominus est.

9. ULPIANUS lib. 53. ad Edictum.

Cum eo, qui tollendo obscurat vicini ædes, quibus non serviat, nulla competit actio.

10. MARCELLUS lib. 4. Digestorum.

Gaurus Marcello: Binas ædes habeo, alteras tibi lego; heres ædes alteras altius tollit, & luminibus tuis officit: quid cum illo agere potes? & an interesse putes, suas ædes altius tollat, an hereditarias? & de illo quæro, an per alienas ædes accessum heres ad eam rem, quæ legatur, præstare debet: sicut solet quæri, cum usufructus loci legatus est, ad quem locum accedi, nisi per alienum, non potest? Marcellus respondit: Qui binas ædes habebat, si alteras legavit, non dubium est, quin heres [alias] possit altius tollendo obscurare lumina legatarum ædium. Idem dicendum est, si alteri ædes, alteri aliarum usufructum legaverit. Non autem [semper] simile est itineris argumentum: quia * sine accessu nullum est fructus legatum: habitare autem potest, & ædibus obscuratis. Cæterum, usufructu loci legato, etiam accessus dandus est: quia, & haustu relicto, iter quoque ad hauriendum præstaretur. Sed ita officere luminibus & obscurare legatas ædes conceditur, ut non penitus lumen recludatur, sed tantum relinquatur, quantum sufficit habitantibus in usus diurni moderatione.

11. ULPIANUS lib. 1. de Officio Consulis.

Qui luminibus vicinorum officere, aliudve quid facere contra commodum eorum vellet, sciet se formam ac statum antiquorum ædificiorum custodire debere. §. 1. Si inter te & vicinum tuum non convenit, ad quam altitudinem extolli ædificia, quæ facere instituisti, oporteat: arbitrum accipere poteris.

12. JAVOLENUS lib. 10. ex Cassio.

Ædificia, quæ servitutem patiantur, ne quid altius tollatur, viridia supra eam altitudinem habere possunt: at si de prospectu est, eaque obstatura sunt, non possunt.

13. PROCULUS lib. 2. Epistolarum.

Quidam Hiberus nomine, qui habet post horrea mea insulam, balnearia fecit secundum parietem communem: non licet autem tubulos habere adnotos ad parietem communem, sicuti ne parietem quidem suum per parietem communem. De tubulis eo amplius hoc juris est, quod per eos flamma torretur paries: qua de re, volo cum Hiberlo loquaris, ne rem illicitam faciat. Proculus respondit: Nec Hiberum pro ea re dubitare puto, quod rem non permissam facit, tubulos secundum communem parietem extruendo. §. 1. Parietem communem incrustare licet, secundum Capitonis sententiam: sicut licet, [mihi] pretiosissimas picturas habere in pariete communi; cæterum, si demolitus sit vicinus, & ex stipulatu actione damni infecti agatur: non plaris, quam vulgaria

ria tectoria, æstimari debent. Quod observari & in incrustatione oportet.

14. PAPIRIUS JUSTUS lib. 1. de Constitutionibus.

Imperatores Antoninus & Verus Augusti rescripserunt, in area, quæ nulli servitutem debet, posse dominum vel alium voluntate ejus ædificare, intermisso legitimo spatio a vicina insula.

15. ULPIANUS lib. 29. ad Sabinum.

Inter servitudes, ne luminibus officatur, & ne prospectui offendatur, aliud & aliud observatur: quod in prospectu plus quis habet, ne quid ei officiat ad gratiorem prospectum, & liberum; in luminibus autem [non officere], ne lumina cujusquam obscuriora fiant: quodcumque igitur faciat ad luminis impedimentum, prohiberi potest, si servitus debeat: opusque ei novum nuntiari potest, si modo sic faciat, ut lumini noceat.

16. PAULUS lib. 2. Epitomarum Alfeni Digestorum.

Lumen, id est, ut cælum videretur: & interest inter lumen & prospectum: nam prospectus etiam ex inferioribus locis est: lumen ex inferiore loco esse non potest.

17. ULPIANUS lib. 29. ad Sabinum.

Si arborem ponat, ut lumini officiat, æque dicendum erit, contra impositam servitutem eum facere: nam & arbor efficit, quo minus cæli videri possit. Si tamen id quod ponitur, lumen quidem nihil impedit, solem autem auferat, si quidem eo loci, quo gratum erat eum non esse, potest dici, nihil contra servitutem facere: sin vero heliocamino, vel solario, dicendum erit, quia umbram facit in loco, cui sol fuit necessarius, contra servitutem impositam fieri. §. 1. Per contrarium, si deponat ædificium, vel arboris ramos, quo facto locus opacus quondam cepit solis esse plenus: non facit contra servitutem: hanc enim debuit, ne luminibus officiat: nunc non luminibus officit, sed plus æquo lumen facit. §. 2. Interdum dici potest, eum quoque, qui tollit ædificium, vel deprimit, luminibus officere: si forte κατὰ ἀντανέκτασιν, id est, per refractionem, seu repercussionem, vel presura quadam lumen in eas ædes devolvatur. §. 3. Hæc lex traditionis, STILLICIDIA, UTI NUNC SUNT, UT ITA SINT, hoc significat, impositam vicinis necessitatem stillicidiorum excipiendorum: non illud, ut etiam emptor stillicidia suscipiat ædificiorum vicinorum: hoc igitur pollicetur venditor, sibi quidem stillicidiorum servitutem deberi, se autem nulli debere. §. 4. Quæ de stillicidio scripta sunt, etiam in cæteris servitutibus accipienda sunt, si in contrarium nihil nominatim actum est.

18. POMPONIUS lib. 10. ad Sabinum.

Si fistulæ per quas aquam ducas, ædibus meis applicatæ, damnum mihi dent, in factum actio mihi competit: sed & damni infecti stipulari a te poterō.

19. PAULUS lib. 6. ad Sabinum.

Fistulam junctam parieti communi, quæ aut ex castello, aut ex cælo aquam capit, non jure haberi, Proculus ait: sed non posse prohiberi vicinum, quominus balneam habeat secundum parietem communem, quamvis humorem capiat paries:

non magis, quam si vel in triclinio suo, vel in cubiculo aquam effunderet. Sed Neratius ait, si talis sit usus tepidarii, ut assiduum humorem habeat, & id noceat vicino, posse prohiberi eum. §. 1. Juxta communem parietem cameram ex figlino opere factam, si ita retineatur, ut etiam sublato pariete maneat, si modo non impediat refectionem communis parietis, jure haberi licet. §. 2. Scalas posse me ad parietem communem habere, Sabinus recte scribit: quia removeri hæc possunt.

20. IDEM lib. 15. ad Sabinum.

Servitudes, quæ in superficie consistunt, possessione ne retinentur. Nam, si forte ex ædibus meis in ædes tuas tignum immisissum habuero, hoc, ut immisissum habeam, per causam digni possideo habendi consuetudinem. † Idem eveniet, & si mœnium in tuum immisissum habuero, aut stillicidium in tuum projecero: quia in tuo aliquid utor, et sic quasi facto quodam possideo. §. 1. Si domo mea altior area tua esset, tuque mihi per aream tuam in domum meam ire agere cessisti, nec ex plano aditus ad domum meam per aream tuam esset: vel gradus, vel clivos, propius januam meam jure facere possum: dum ne quid ultra, quam quod necesse est, itineris causa demoliar. §. 2. Si sublatum sit ædificium, ex quo stillicidium cadit, ut eadem specie & qualitate reponatur, utilitas exigit, ut idem intelligatur: nam alioquin, si quid strictius interpretetur, aliud est, quod sequenti loco ponitur: & ideo, sublato ædificio, usufructus interit: quamvis area pars est ædificii. §. 3. Si servitus stillicidii imposita sit, non licet domino servientis areæ ibi ædificare, ubi cassitare cepisset stillicidium. §. 4. Si antea ex tegula cassitaverit stillicidium: postea ex tabulato, vel ex alia materia cassitare non potest. §. 5. Stillicidium, quoquo modo acquisitum sit, altius tolli potest: levior enim fit eo facto servitus: cum quod ex alto cadet, lenius, & interdum direptum, nec perveniat ad locum servientem: inferius demitti non potest: quia fit gravior servitus, id est, pro stillicidio flumen. Eadem causa, retro duci potest stillicidium: quia in nostro magis incipiet cadere. Produci non potest: ne alio loco cadat stillicidium, quam in quo posita est servitus: lenius facere poterimus, acrius non. † Et omnino sciendum est, meliorem vicini conditionem fieri posse, deteriore non posse: nisi aliquid nominatim, servitute imponenda, immutatum fuerit. §. 6. Qui in area, in qua stillicidium cadit, ædificat, usque ad eum locum perducere ædificium potest, unde stillicidium cadit [recte]: sed [&] si in ædificio cadit stillicidium, supra ædificare ei conceditur, dum tamen stillicidium [recte] recipiatur.

21. POMPONIUS lib. 33. ad Sabinum.

Si domus tua ædificiis meis utramque servitutem deberet, ne altius tolleretur, & ut stillicidium ædificiorum meorum recipere deberet, & tibi concessero, jus esse, invito me, altius tollere ædificia tua: quod ad stillicidium meum attinet, sic statui debet: ut, si altius sublatis ædificiis tuis stillicidia mea cadere in ea non possint, ea ratione altius tibi ædificare non liceat: si non impediuntur stillicidia mea, liceat tibi altius tollere.

22. JULIANUS lib. 2. ex Minicio.

Qui ædificium habet, potest servitutem vicino imponere: ut non solum de his luminibus, quæ in præsentia erunt, sed etiam de his, quæ postea fuerint, caveat.

23. POMPONIUS lib. 33. ad Sabinum.

Si servitus imposita fuerit, *lumina, quæ nunc sunt, ut ita sint*, de futuris luminibus nihil caveri videtur. Quod si ita sit cautum, ne luminibus officiat: ambigua est scriptura: utrumne his luminibus officiat, quæ nunc sunt, an etiam his, quæ postea quoque fuerint? [Et] humanius est, verbo generali omne lumen significari, sive quod in præsentia, sive quod post tempus conventionis contigerit. §. 1. Futuro quoque ædificio, quod nondum est, vel imponi vel adquiri servitus potest.

24. PAULUS lib. 15. ad Sabinum.

Cuius ædificium jure superius est, ei jus est in inferiori supra suum ædificium imponere: dum inferiora ædificia non graviore servitute oneret, quam pati debent.

25. POMPONIUS lib. 33. ad Sabinum.

Hoc, quod dictum est de *immissis*, locum habet ex ædificio alio in aliud: aliter enim supra alienum ædificium superius habere nemo potest. §. 1. Si ex tribus ædibus in loco impari positis, ædes mediæ superioribus serviant ædibus, inferiores autem nulli serviant, & paries communis, qui sit inter ædes inferiores, & medias, altius a domino inferiorum ædium sublatus sit: jure eum altius habiturum, Sabinus ait.

26. PAULUS lib. 15. ad Sabinum.

In re communi nemo dominorum, jure servitutis neque facere quicquam invito altero potest; neque prohibere, quo minus alter faciat: *nulli enim res sua servit*. Itaque propter immensas contentiones plerumque res ad divisionem pervenit: sed per communi dividendo actionem consequitur socius, quo minus opus fiat, aut ut id opus, quod fecit, tollat; si modo toti societati prodest opus tolli.

27. POMPONIUS lib. 33. ad Sabinum.

Sed si inter me & te communes sunt Titianæ ædes, & ex his aliquid non jure in alias ædes meas proprias immisissum sit, nempe tecum mihi agere licet, aut rem perdere. † Idem fiet, si ex tuis propriis ædibus in communes meas & tuas ædes quid similiter effectum projectum: mihi enim solitecum est actio. §. 1. Si in area communi ædificare velis, socius prohibendi jus habet, quamvis tu ædificandi jus habeas a vicino concessum: quia, invito socio, in jure communi non habeas jus ædificandi.

28. PAULUS lib. 15. ad Sabinum.

Foramen in imo pariete conclavis, vel triclinii, quod esset proluendi pavimenti causa, id neque flumen esse, neque tempore adquiri placuit. Hoc ita verum est, si in eum locum nihil ex cælo aquæ veniat: neque enim perpetuam causam habet, quod manu fit: at quod ex cælo cadit, etsi non assidue fit, ex naturali tamen causa fit: & ideo perpetuo fieri existimatur. * Omnes autem servitutes prædiorum perpetuas causas habere debent, & ideo neque ex lacu, neque ex stagno con-

cedi aquæductus potest. † Stillicidii quoque immitendi naturalis & perpetua causa esse debet.

29. POMPONIUS lib. 32. ad Quintum Mutium.

Si quid igitur ex eo foramine, ex quo servitus non consistit, damnum vicinus sensisset, dicendum est, damni infecti stipulationem locum habere.

30. PAULUS lib. 15. ad Sabinum.

Si quis ædes, quæ suis ædibus servirent, cum emisisset, traditas sibi accepit, confusa sublataque servitus est: & si rursus vendere vult, nominatim imponenda servitus est; alioquin libere veniunt. §. 1. Si partem prædii nactus sim, quod mihi, aut cui ego serviam: non confundi servitutem placet: quia pro parte servitus retinetur: itaque si prædia mea prædiis tuis serviant, & tuorum partem mihi, & ego meorum partem tibi tradidero, manebit servitus. † Item ususfructus in alterutris prædiis adquisitus, non interruptit servitutem.

31. IDEM lib. 48. ad Edictum.

Si testamento damnatus heres, *Ne officeret vicini luminibus, servitutemque præstaret*, deposuit ædificium: concedenda erit legatario utilis actio, qua probibeatur heres, si postea extollere supra priorem modum ædificium conabitur.

32. JULIANUS lib. 7. Digestorum.

Si ædes meæ serviant ædibus Lucii Titii, & ædibus Publii Mævii, *ne altius ædificare mihi liceat*; & a Titio precario petierim, *ut altius tollerem*, atque ita per statutum tempus ædificatum habuero: libertatem adversus Publium Mævium usucapiam: non enim una servitus Titio & Mævio debebatur, sed duæ. Argumentum rei præbet, quod, si alter ex his servitutem mihi remisisset, ab eo solo liberaret, alteri nihilominus servitutem deberem. §. 1. Libertas servitutis usucapitur, si ædes possideantur: quare, si is, qui altius ædificatum habebat, ante statutum tempus ædes possidere desinit, interpellata usucapio est: is autem, qui postea easdem ædes possidere cœperit, integro statuto tempore libertatem usucapiet: natura enim servitutum ea est, ut possideri non possint: sed intelligatur possessionem earum habere, qui ædes possidet.

33. PAULUS lib. 5. Epitomarum Alfeni Digestorum.

Eum debere columnam restituere, quæ onus vicinarum ædium ferebat, cujus essent ædes, quæ servirent: non eum, qui imponere vellet: nam cum in lege ædium ita scriptum esset, *PARIES ONERI FERUNDO, UTI NUNC EST, ITA SIT*, satis aperte significari, in perpetuum parietem esse debere: non enim hoc his verbis dici, *ut in perpetuum idem paries æternus esset*, quod ne fieri quidem posset, sed *uti ejusdem modi paries in perpetuum esset, qui onus sustineret*: quemadmodum si quis alicui cavisset, *ut servitutem præberet*, qui onus suum sustineret: si ea res, quæ servit, & tuum onus ferret, perisset: alia in locum ejus dari debeat.

34. JULIANUS lib. 2. ex Minicio.

Et qui duas areas habet, alteram tradendo servam alteri efficere potest.

35. MARCIANUS lib. 3. Regularum.

Si binarum ædium dominus dixisset *Eas, quas venderet, servas fore*, sed in traditione non fecisset mentionem servitutis: vel ex vendito agere potest, vel incertum condicere, ut servitus imponatur.

36. PAPINIANUS lib. 7. Quæstionum.

Binas quis ædes habebat una contignatione tectas: utrasque diversis legavit. Dixi, quia magis placeat tignum posse duorum esse, ita ut certæ partes cujusque sint contignationis, ex regione cujusque domini fore tigna: nec ullam invicem habituros actionem, jus non esse immissum habere. Nec interest, pure utrisque, an sub conditione alteri ædes legatæ sint.

37. JULIANUS lib. 7. Digestorum.

Idemque esse, & si duobus ædes cesserint.

38. PAULUS lib. 2. Quæstionum.

Si ædes meæ a tuis ædibus tantum distent, ut prospici non possint, aut medius mons earum conspectum auferat: servitus imponi non potest.

39. IDEM lib. 1. Manualium.

Nemo enim propriis ædificiis servitutem imponere potest, nisi & is, qui cedit, & is cui ceditur, in conspectu habeant ea ædificia, ita ut officere alterum alteri possit.

40. IDEM lib. 3. Responsum.

Eos, qui jus *luminis immittendi* non habuerunt, aperto pariete communi, nullo jure fenestras immisisse, respondi.

41. SCAEVOLA lib. 1. Responsum.

Olympico habitationem & horreum, quod in ea domo erat, quoad viveret, legavit: juxta eandem domum hortus, & cœnaculum, quod Olympico legatum non est, fuerunt: ad hortum autem, & cœnaculum semper per domum, cujus habitatio relicta erat, aditus fuit. Quæsitum est, an Olympicus aditum præstare deberet? Respondi, servitutem quidem non esse: sed heredem transire per domum ad ea, quæ commemorata sunt, posse: dum non noceat legatario. §. 1. Lucius Titius, aperto pariete domus suæ, quatenus stillicidii rigor, & tignorum protectus compete-
bat, januam in publico aperuit. Quæro, cum neque luminibus Publii Mævii vicini, neque itineri [vicini] officeret, neque stillicidium ne vicini domo cadat: an aliquam actionem Publius Mævius vicinus ad prohibendum haberet? Respondi, secundum ea, quæ proponerentur, nullam habere.

TIT. III.

DE SERVITUTIBUS PRÆDIORUM RUSTICORUM.

1. ULPIANUS lib. 2. Institutionum.

Servitutes rusticorum prædiorum sunt hæ: iter, actus, via, aquæductus. † Iter, est jus eundi ambulandi homini, non etiam jumentum agendi. † Actus, est jus agendi vel jumentum, vel vehiculum. Itaque qui iter habet, actum non habet: qui actum habet, & iter habet etiam sine jumento. † Via, est jus eundi, & agendi, & ambulandi: nam & iter & actum in se via continet. † Aquæductus, est jus aquam ducendi per fundum alienum. §. 1. In rusticis computanda sunt aquæ haustus,

pecoris ad aquam adpulsus, jus pascendi, calcis coquendæ, arenæ fodiendæ. §. 2. Traditio plane, & patientia servitutum inducet officium Prætoris.

2. NERATIUS lib. 4. Regularum.

Rusticorum prædiorum servitutes sunt: licere alius tollere, & officere prætorio vicini: vel cloacam habere licere per vicini domum; vel prætorium, vel protectum habere licere. §. 1. Aquæductus, & haustus aquæ, per eundem locum ut ducatur, etiam pluribus concedi potest: [potest] etiam, ut diversis diebus vel horis ducatur.

§. 2. Si aquæ ductus vel haustus aquæ sufficiens est, potest & pluribus per eundem locum concedi, ut & iisdem diebus vel horis ducatur.

3. ULPIANUS lib. 17. ad Edictum.

[I]tem sic possunt servitutes imponi, & ut boves, per quos fundus colitur, in vicino agro pascantur: quam servitutem poni posse, Neratius lib. 2. Membranarum scribit. §. 1. Idem Neratius, etiam ut fructus in vicini villa cogantur, coactique habeantur, & pedamenta ad vineam ex vicini prædio sumantur, constitui posse scribit. §. 2. Eodem libro ait: vicino, cujus lapidicinæ fundo tuo immineant, posse te cedere, jus ei esse terram, rudus, saxa jacere, posita habere, & ut in [tuum] lapides provolvantur, ibique positi habeantur, indeque exportentur. §. 3. Qui habet haustum, iter quoque habere videtur ad hauriendam: & (ut ait Neratius lib. 3. Membranarum), siue ei jus hauriendi, & adeundi cessum sit, utrumque habebit: siue tantum hauriendi, inesse & aditum: siue tantum adeundi ad fontem, inesse & haustum. Hæc de haustu ex fonte privato. Ad flumen autem publicum, idem Neratius eodem libro scribit, iter debere cedi, haustum non oportere: & si quis tantum [haustum] cesserit, nihil eum agere.

4. PAPINIANUS lib. 2. Responsum.

Pecoris pascendi servitutes, item ad aquam appellendi, si prædii fructus maxime in pecore consistat, prædii magis, quam personæ videtur. † Si tamen testator personam demonstravit, cui servitutem præstari voluit, emptori, vel heredi non eadem præstabitur servitus.

5. ULPIANUS lib. 17. ad Edictum.

Ergo secundum eum & vindicari poterit. §. 1. Neratius [libris] ex Plautio ait, nec haustum pecoris, nec appulsus, nec cretæ eximendæ, calcisque coquendæ jus posse in alieno esse, nisi fundum vicinum habeat: & hoc Proculum & Atilicinum existimasse, ait. Sed ipse dicit, ut maxime calcis coquendæ & cretæ eximendæ servitus constitui possit, non ultra posse, quam quatenus ad eum ipsum fundum opus sit.

6. PAULUS lib. 15. ad Plantium

Veluti si figulinas haberet, in quibus ea vasa fierent, quibus fructus ejus fundi exportarentur; sicut in quibusdam fit, ut amphoris vinum evehatur: aut (ut) dolia fiant, vel regulæ (vel) ad villam ædificandam. Sed si, ut vasa venirent, figulinæ exercerentur, ususfructus erit. §. 1. Item longe recedit ab usufructu jus calcis coquendæ, & lapidis eximendi, & arenæ fodiendæ, ædificandi ejus gratia, quod in fundo est: Item silvæ caduæ,

caduæ, ut pedamenta in vineas non defint. † Quid ergo, si prædiorum meliorem causam hæc faciant? Non est dubitandum, quin servitutis sit. Et hoc (&) Mæcianus probat: in tantum, ut & talem servitutem constitui posse putet, *ut tignum mihi habere liceret in tuo*: scilicet, si habeam pascui servitutem, aut pecoris appellendi; ut, si hyems ingruerit, habeam, quo me recipiam.

7. IDEM lib. 21. ad Edictum.

Qui sella aut lectica vehitur, *ire*, non *agere*, dicitur. Jumentum vero ducere non potest, qui iter tantum habet. † Qui actum habet, & plaustrum ducere, & jumenta agere potest. Sed trahendi lapidem, aut tignum, neutri eorum jus est. Quidam, nec hastam rectam ei ferre licere: quia neque eundi, neque agendi gratia id faceret, & possent fructus eo modo lædi. † Qui viam habent, eundi agendique jus habent: plerique, & trahendi quoque, & rectam hastam referendi, si modo fructus non lædat. §. 1. In rusticis autem prædiis impedit servitutem medium prædium, quod non servit.

8. GAIUS lib. 7. ad Edictum provinciale.

Via latitudo ex Lege duodecim Tabularum in porrectum octo pedes habet: in anfractum, id est, ubi flexum est, sedecim.

9. PAULUS lib. 1. Sententiarum.

Servitus aquæ ducendæ, vel hauriendæ, nisi ex capite, vel ex fonte, constitui non potest: hodie tamen ex quocunque loco constitui solet.

10. IDEM lib. 49. ad Edictum.

Labeo ait, talem servitutem constitui posse, *ut aquam quærere, & inventam ducere liceat*. Nam si liceat, nondum ædificato (ædificio), servitutem constitueret: quare non æque liceat, nondum inventa aqua eandem constituere servitutem? & si, ut quærere liceat, cedere possumus: etiam ut inventa ducatur, cedi potest.

11. CELSUS lib. 27. Digestorum.

Per fundum, qui plurius est, jus mihi esse eundi agendi, potest separatim cedi. Ergo subtili ratione non aliter meum fiet jus, quam si omnes cedant: & novissima demum cessione superiores omnes confirmabuntur. Benignius tamen dicitur, & antequam novissimus cesserit, eos, qui antea cesserunt, vetare uti cesso jure non posse.

12. MODESTINUS lib. 9. Differentiarum.

Iter actum & iter, nonnulla est differentia. *Iter* est enim, qua quis pedes vel eques commovere potest: *Actus* vero, ubi & armenta trajicere, & vehiculum ducere liceat.

13. JAVOLENUS lib. 10. ex Cassio.

Certo generi agrorum adquiri servitus potest, velut vineis: quod ea ad solum magis, quam ad superficiem pertinet: ideo sublatis vineis, servitus manebit: sed, si in contrahenda servitute aliud actum erit, doli mali exceptio erit necessaria. §. 1. Si totus ager itineri, aut actui servit, dominus in eo agro nihil facere potest, quo servitus impediat, quæ ita diffusa est, ut omnes glebæ serviant. † At si iter actusve sine ulla determinatione legatus (est): modo determinabitur: & qua primum iter determinatum est, ea servitus constitit: cæteræ partes agri liberæ sunt. Igitur arbiter dan-

du (est), qui utroque casu viam determinare debet. §. 2. Latitudo actus itinerisque ea est, quæ demonstrata est: quod si nihil dictum est, hoc ab arbitro statuendum est. † In via aliud juris est: nam, si dicta latitudo non est, legitima debetur. §. 3. Si locus, non adjecta latitudine, nominatus est, per eum qualibet iri poterit: sin autem prætermisus est, æque, latitudine non adjecta, per totum fundum una poterit eligi via, duntaxat ejus latitudinis, quæ lege comprehensa est: pro quo ipso, si dubitabitur, arbitri officium invocandum est.

14. POMPONIUS lib. 32. ad Quintum Mutium.

Per quem locum viam alii cesserò, per eundem alii aquæductum cedere non potero: sed & si aquæductum alii concessero, alii iter per eundem locum vendere vel alias cedere non potero.

15. IDEM lib. 31. ad Quintum Mutium.

Quintus Mutius scribit: cum iter aquæ vel quotidianæ, vel æstivæ, vel quæ intervalla longiora habeat, per alienum fundum erit, (licere) fistulam suam vel fictilem, vel cujuslibet generis, in rivo ponere, quæ aquam latius exprimeret: & quod vellet, in rivo facere licere, dum ne domino prædii aquagium deterius faceret.

16. CALLISTRATUS lib. 3. de Cognitionibus.

Divus Pius aucupibus ita rescripsit: *ἐκ τῆς ἐν λόγῳ ἀκρίβειας τῶν δεσπότην ὑμῶν ἐν ἀλλοτρίοις χωρίοις ἱκεῖν*, id est, non est consentaneum, ut per aliena prædia, invitis dominis, aucupium faciatis.

17. PAPIRIUS JUSTUS lib. 1. de Constitutionibus.

Imperatores Antoninus & Verus Augusti rescripserunt, *aquam de flumine publico pro modo possessionum, ad irrigandos agros dividi oportere: nisi proprio quis jure plus sibi datum ostenderit*. † Item rescripserunt, *aquam ita demum permitti duci, si sine injuria alterius id fiat*.

18. ULPIANUS lib. 14. ad Sabinum.

Una est via, etsi per plures fundos imponatur: cum una servitus sit. † Denique quæritur, an, si per unum fundum iero, per alium non, per tantum tempus quanto servitus amittitur: an retineam servitutem? & magis est, ut aut tota amittatur, aut tota retineatur. Ideoque si nullo usus sum, tota amittitur: si vel uno, tota servatur.

19. PAULUS lib. 6. ad Sabinum.

Si unus ex sociis stipuletur iter ad communem fundum, inutilis est stipulatio: quia nec dari ei potest: sed si omnes stipulentur, siue communis servus, singuli ex sociis, *sibi dari oportere*, petere, possunt: quia ita dari eis potest a te: (ne), si stipulatur viæ plures heredes reliquerit, inutilis stipulatio fiat.

20. POMPONIUS lib. 33. ad Sabinum.

Si mihi eodem tempore concesseris & ire agere per tuum locum, & uti frui eo jus esse; deinde ego tibi concessero, jus mihi uti frui non esse: non aliter eo loco uteris frueris, quam ut ire agere mihi recte liceat. † Item si & ducere per tuum fundum aquam jure potnero, & in eo tibi ædificare, invito me, jus non fuerit: si tibi concessero, jus

jus esse ædificare, nihilominus hanc servitutem mihi præstare debebis, ne aliter ædifices, quam ut ductus aquæ meus maneat: totiusque (ejus) rei conditio talis esse debet, qualis esset, si una dumtaxat initio concessio facta esset. §. 1. Servitus naturaliter, non manufacto, lædere potest fundum servientem: quemadmodum si imbri crescat aqua in rivo, aut ex agris in eum confluat, aut aquæ fons secundum rivum, aut in eo ipso inventus postea fuerit. §. 2. Si fundo Seiano confinis fons fuerit, ex quo (fonte) per fundum Seianum aquam jure ducebam: meo facto fundo Seiano; manet servitus. §. 3. Hauriendi jus non hominis, sed predii est.

21. PAULUS lib. 15. ad Sabinum.

Si mihi concesseris iter aquæ per fundum tuum, non destinata parte, per quam ducerem: totus fundus tuus serviet.

22. POMPONIUS lib. 33. ad Sabinum.

Sed quæ loca ejus fundi tunc, cum ea fieret cessio, ædificiis, arboribus, vineis vacua fuerint, ea sola eo nomine servient.

23. PAULUS lib. 15. ad Sabinum.

Via constitui vel latior octo pedibus, vel angustior potest: ut tamen eam latitudinem habeat, qua vehiculum ire potest: alioquin iter erit, non via. §. 1. Si lacus perpetuus in fundo tuo est; navigandi quoque servitus, ut perveniatur ad fundum vicinum, imponi potest. §. 2. Si fundus serviens, vel is, cui servitus debetur, publicaretur: utroque casu durant servitutes: quia cum sua conditione quisque fundus publicaretur. §. 3. Quæcunque servitus fundo debetur, omnibus ejus partibus debetur: & ideo, quamvis particulatim venierit, omnes partes servitus sequitur, (&) ita ut singuli recte agant, *jus sibi esse fundi*. Si tamen fundus, cui servitus debetur, certis regionibus inter plures dominos divisus est: quamvis omnibus partibus servitus debeat: tamen opus est, ut hi, qui non proximas partes servienti fundo habebunt, transitum per reliquas partes fundi divisi, jure habeant: aut si proximi patientur, transeant.

24. POMPONIUS lib. 33. ad Sabinum.

Ex meo aqueductu Labeo scribit, cuilibet posse me vicino commodare: Proculus, [contra]: ut ne in meam partem fundi aliam, quam ad quam servitus adquisita sit, ut ea possit. Proculi sententia verior est.

25. IDEM lib. 34. ad Sabinum.

Si partem fundi mei certam tibi vendidero: aqueductus jus, etiam si alterius partis causa plerumque ducatur, te quoque sequetur: neque ibi aut bonitatis agri, aut usus ejus aquæ ratio habenda est, ita, ut eam solam partem fundi, quæ pretiosissima sit, aut maxime usum ejus aquæ desideret, jus ejus ducendæ sequatur: sed pro modo agri detenti, aut alienati, fiat ejus aquæ divisio.

26. PAULUS lib. 47. ad Edictum.

Si via, iter, actus, aqueductus legetur simpliciter per fundum: facultas est heredi, per quam partem fundi velit constituere servitutem: si modo nulla captio legatario in servitute sit.

27. JULIANUS lib. 7. Digestorum.

Si communi fundo meo & tuo serviat fundus Sempronianus, & eundem in commune redeme-

rimus, servitus extinguitur: quia per utriusque domini jus in utroque fundo esse incipit. At si proprio meo & proprio tuo idem serviat: manebit servitus: quia proprio fundo per communem servitus deberi potest.

28. IDEM lib. 34. Digestorum.

Itinere ad prædium commune duorum legato: nisi uterque de loco itineris consentiat, servitus neque adquiritur, neque deperit.

29. PAULUS lib. 2. Epitomarum Alfeni Digestorum.

Is, qui duo prædia confinia habuerat, superiorem fundum vendiderat: in lege ita dixerat, *ut aquam, sulco aperto, emptori educere in fundum inferiorem recte liceat*: si emptor ex alio fundo aquam acciperet, & eam in inferiorem ducere vellet, *quæsitum* est, an possit id suo jure facere; necne? Respondi, nihil amplius, quam quod ipsius fundi siccandi causa derivaret, vicinum inferiorem recipere debere.

30. IDEM lib. 4. Epitomarum Alfeni Digestorum.

Qui duo prædia habebat, in unius venditione aquam, quæ in fundo nascebatur, & circa eam aquam late decem pedes exceperat. *Quæsitum* est, utrum dominium loci ad eum pertineat: an, ut per eum locum accedere possit? Respondit, si ita recepisset, CIRCA EAM AQUAM LATE PEDES DECEM, iter duntaxat videri venditoris esse.

31. JULIANUS lib. 2. ex Minicio.

Tria prædia continua trium dominorum adjecta erant: imi prædii dominus, ex summo fundo, imo fundo servitutem aquæ quæsierat, & per medium fundum, domino concedente, in suum agrum ducebat: postea idem summum fundum emit: deinde imam fundum, in quem aquam induxerat, vendidit. *Quæsitum* est, num imus fundus id jus aquæ amisisset: quia cum utraque prædia ejusdem domini facta essent, ipsa sibi servire non potuissent? Negavit, amisisse servitutem: quia prædium, per quod aqua ducebatur, alterius fuisset: & quemadmodum servitus summo fundo, ut in imam fundum aqua veniret, imponi aliter non potuisset, quam ut per medium quoque fundum duceretur: sic eadem servitus ejusdem fundi amitti aliter non posset, nisi eodem tempore etiam per medium fundum aqua duci desisset, aut omnium tria simul prædia unius domini facta essent.

32. AFRICANUS lib. 6. Quæstionum.

Fundus mihi tecum communis est, partem tuam mihi tradidisti: & ad eundem viam per vicinum tuum proprium. Recte eo modo servitutem constitutam ait: neque quod dici solet, *per partes nec adquiri, nec imponi servitutes posse*, isto casu locum habere. Hic enim non per partem servitutem adquiri: utpote cum in id tempus adquiratur, quo proprius meus fundus futurus sit.

33. IDEM lib. 9. Quæstionum.

Cum essent mihi & tibi fundi duo communes, Titianus, & Seianus: & in divisione convenisset, *ut mihi Titianus, tibi Seianus cederet*: invicem partes eorum tradidimus, & in tradendo dictum est, *ut alteri per alteram aquam ducere liceret*. Recte esse servitutem impositam, ait: maxime

time si pacto stipulatio subdita sit. §. 1. Per plurimum prædia aquam ducis, quoquo modo imposita servitute: nisi pactum, vel stipulatio etiam de hoc subsecuta est, neque eorum cuius, neque alii vicino poteris haustum ex rivo cedere: pacto enim, vel stipulatione intervenientibus, & hoc concedi solet: quamvis nullum prædium ipsum sibi servire, neque servitutis fructus constitui potest.

34. PAPINIANUS lib. 7. Quæstionum.

UNUS ex sociis fundi communis permittendo *jussu* esse ire agere, nihil agit: & ideo, si duo prædia, quæ mutuo serviebant, inter eosdem fuerint communicata, quoniam servitutes pro parte rerum placet, ab altero servitus alteri remitti non potest: quamvis enim unusquisque sociorum solus sit, cui servitus debetur, tamen quoniam non personæ, sed prædia deberent, neque adquiri libertas, neque remitti servitus per partem poterit. §. 1. Si fons exaruerit, ex quo ductum aquæ habeo, isque post constitutum tempus ad suas venas redierit: an aquæductus amissus erit, quæritur?

35. PAULUS lib. 15. ad Plautium.

ET Atilicinus ait, Cæsarem Statilio Tauro rescripsisse, in hæc verba: *Hi, qui ex fundo Sutrinum aquam ducere soliti sunt, adierunt me, proposueruntque aquam, qua per aliquot annos usi sunt, ex fonte, qui est in fundo Sutrinum, ducere non potuisse, quod fons exaruisse: & postea ex eo fonte aquam fluere cepisse: petieruntque (a) me, ut, quod jus non negligentia aut culpa sua amiserant, sed quia ducere non poterant, his restitueretur. Quorum mihi postulatio cum non iniqua visa sit, succurrendum his putavi. Itaque quod jus habuerant (tunc), cum primum ea aqua pervenire ad eos non potuit, id eis restitui placet.*

36. IDEM lib. 2. Responsorum.

CUM fundo, quem ex duobus retinuit venditor, aquæ ducendæ servitus imposita sit, empto prædio quæsitæ servitus distractum denuo prædium sequitur. Nec ad rem pertinet, quod stipulatio, qua poenam promitti placuit, ad personam emptoris, si ei forte frui non licuisset, relata est.

37. IDEM lib. 3. Responsorum.

Λέγει Τίτιος Γάϊον Σείον τῷ ἀδελφῷ πλείστα χαίρειν. Ὡς αὐτὸς τὰ μέγιστα εἰς τὴν κρήνην τὴν κατασκευασθεῖσαν ἐν Ἰσθμῷ ὑπὸ τοῦ πατρὸς μου, δίδωμι καὶ χαρίζομαι τοῖς δούλοις εἰς τὴν οἰκίαν σὰ τὴν ἐν τῷ Ἰσθμῷ, ἃ ἔπειτα ἐν βέλαι. Id est: *Lucius Titius, G. Seio fratri S. P. De aqua fluente in fontem, quem pater meus in Isthmo instruxit, do concedoque tibi gratuito digitum, sive ad domum, quam in Isthmo tenes, sive quocumque tandem volueris. Quæro, an ex hac scriptura usus aquæ etiam ad heredes Gaii Seii pertineat? Paulus respondit, usum aquæ personalem ad heredem Seii quasi usufructui transmitti non oportere.*

38. IDEM lib. 1. Manualium.

FLumine interveniente, via constitui potest: si aut vado transiri potest, aut pontem habeat. Diversum, si pontonibus trajiciatur. Hæc ita, si per unius prædia flumen currat: alioquin si tua prædia mihi vicina sint, deinde flumen, deinde Titii prædia, deinde via publica, in quam iter

mihi acquiri volo, dispiciamus, ne nihil veter, a te mihi viam dari usque ad flumen, deinde a Titio usque ad viam publicam. Sed videamus, num & si tu eorum prædiorum dominus sis, quæ trans flumen intra viam publicam sint, idem juris sit: quia via consummari solet, vel civitate tenus, vel usque ad viam publicam, vel usque ad flumen, in quo pontonibus trajiciatur, vel usque ad proprium aliud ejusdem domini prædium? Quod si est, * non videtur interrumpi servitus, quamvis inter ejusdem domini prædia flumen publicum intercedat.

TIT. IV.

COMMUNIA PRÆDIORUM, TAM URBANORUM, QUAM RUSTICORUM.

1. ULPIANUS lib. 2. Institutionum.

Ædificia urbana quidem prædia appellamus: cæterum, & si in villa ædificia sint, æque servitutes urbanorum prædiorum constitui possunt. §. 1. Ideo autem hæc servitutes prædiorum appellantur, quoniam sine prædiis constitui non possunt. Nemo enim potest servitutem adquirere, vel urbani, vel rustici prædii, nisi qui habet prædium.

2. IDEM lib. 17. ad Edictum.

DE aqua per rotam tollenda ex flumine, vel haurienda, vel si quis servitutem castello imposuerit, quidam dubitaverunt, ne hæc servitutes non essent: Sed rescripto Imperatoris Antonini ad Tullianum adjicitur, licet servitus jure non valuit, si tamen hac lege comparavit, seu alio quocumque legitimo modo sibi hoc jus adquisivit, tuendum esse eum, qui hoc jus possedit.

3. GAIUS lib. 7. ad Edictum provinciale.

DUorum prædiorum dominus, si alterum ea lege tibi dederit, ut id prædium, quod datur serviat ei, quod ipse retinet, vel contra: jure imposita servitus intelligitur.

4. JAVOLENUS lib. 10. ex Cassio.

CAveri, ut ad certam altitudinem monumentum ædificetur, non potest: quia id, quod humani juris esse desiit, servitutem non recipit: sicut nec illa quidem servitus consistere potest, ut certus numerus hominum in uno loco humetur.

5. IDEM lib. 2. Epistolarum.

PROprium solum vendo, an servitutem talem injungere possim, ut mihi & vicino serviat? Similiter si commune solum vendo, ut mihi & socio serviat, an consequi possim? Respondi: * Servitutem recipere, nisi sibi, nemo potest. Adjectio itaque vicini pro supervacuo habenda est: ita ut tota servitus ad eum, qui receperit, pertineat. Solum autem commune vendendo, ut mihi, & socio serviat, efficere non possum: quia per unum socium communi solo servitus adquiri non potest.

6. ULPIANUS lib. 28. ad Sabinum.

SI quis duas ædes habeat, & alteras tradat, potest legem traditioni dicere: ut vel istæ, quæ non traduntur, servæ sint his, quæ traduntur, vel contra: ut traditæ retentis ædibus serviant: parvi- que refert, vicinæ sint ambæ ædes, an non. † Idem

erit & in prædiis rusticis : nam & si quis duos, fundos habeat, alium alii potest servum facere tradendo. Duas autem ædes simul tradendo non potest efficere alteras alteris servas : quia neque acquirere alienis ædibus servitatem, neque imponere potest. §. 1. Si quis partem ædium tradat, vel partem fundi, non potest servitutem imponere : quia per partes servitus imponi non potest, sed nec acquiri. † Plane, si divisit fundum regionibus, & sic partem tradidit pro diviso, potest alterutri servitutem imponere : quia non est pars fundi, sed fundus : quod & in ædibus potest dici, si dominus, pariete medio ædificato, unam domum in duas dividerit (ut plerique faciunt) : nam & hic pro duabus domibus accipi debet. §. 2. Item, si duo homines binas ædes communes habeamus simul tradendo, idem efficere possumus, ac si ego solus proprias binas ædes haberem. Sed, & si separatim tradiderimus, idem fiet : sic tamen, ut novissima traditio efficiat etiam præcedentem traditionem efficacem. §. 3. Si tamen alteræ unius propriæ sint ædes, alteræ communes : neutris servitutem vel acquirere, vel imponere me possit. Pomponius lib. 8. ex Sabino scripsit. Si in venditione quis dixerit, *servas fore ædes, quas vendidit*, necesse non habet liberas tradere. Quare vel suis ædibus eas servas facere potest, vel vicino concedere servitutem, scilicet ante traditionem. Plane si Titio *servas fore* dixit, si quidem Titio servitutem concesserit, absolutum est : si vero alii concesserit, ex empto tenebitur. A quo non obhorret, quod Marcellus lib. 6. Digestorum scribit : si quis in tradendo dixerit *fundum Titio servare*, cum ei non serviret, esset autem obligatus venditor Titio ad servitutem præstandam, an agere possit ex vendito, ut emptor servitutem imponi patiatur prædio, quod mercatus est ? Magisque putat, permittendum agere. Idemque ait, & si possit venditor Titio servitutem vendere, æque agere permittendum. Hæc ita demum, si recipiendæ servitutis gratia id in traditione expressum est. Cæterum, si quis (inquit) veritus, ne servitus Titio debeat, ideo hoc excepit : non erit ex vendito actio, si nullam servitutem promissit.

7. PAULUS lib. 5. ad Sabinum.

IN tradendis unis ædibus ab eo, qui binas habet, species servitutis exprimenda est : ne, si generaliter *servare* dictum erit : aut nihil valeat, quia incertum sit, quæ servitus excepta sit : aut omnis servitus imponi debeat. §. 1. Interpositis quoque alienis ædibus imponi potest : [veluti], ut *altius tollere, vel non tollere liceat* : vel etiam, si iter debeat, ut ita convalescat, si mediis ædibus servitus postea imposita fuerit, sicuti per plurimum prædia servitus imponi etiam diversis temporibus potest. Quamquam dici potest, si tria prædia continua habeam, & extremum tibi tradam, vel tuo, vel meis prædiis servitutem acquiri posse : si vero extremo, quod retineam, quia & medium meum sit, servitutem consistere : sed si rursus, aut id, cui acquisita sit servitus, aut medium aliena-vero, interpellari eum, donec medio prædio servitus imponatur.

8. POMPONIUS lib. 8. ad Sabinum.

SI, cum duas haberem insulas, duobus eodem momento tradidero, videndum est, an servitus alterutris imposita valeat : quia * alienis quidem ædibus, nec imponi, nec acquiri servitus potest : sed, ante traditionem peractam, suis magis acquirit, vel imponit is, qui tradit : ideoque valebit servitus.

9. IDEM lib. 10. ad Sabinum.

SI ei, cujus prædium mihi serviebat, heres extiti, & eam hereditatem tibi vendidi, restitui in pristinum statum servitus debet : quia id agitur, ut quasi tu heres videaris extitisse.

10. ULPIANUS lib. 10. ad Sabinum.

Quidquid venditor, servitutis nomine, sibi recipere vult, nominatim recipi oportet : nam illa generalis receptio, **QUIBUS (EST) SERVITUS UTIQUE EST**, ad extraneos pertinet, ipsi nihil prospicit venditori ad jura ejus conservanda : nulla enim habuit ; quia nemo ipse sibi servitutem debet : quinimo, & si debita fuit servitus, deinde dominium rei servientis pervenit ad me, consequenter dicitur extinguere servitutem.

11. POMPONIUS lib. 33. ad Sabinum.

Refectionis gratia, accedendi ad ea loca, quæ non servant, facultas tributa est his, quibus servitus debetur : qua tamen accedere eis sit necesse ; nisi in cessione servitutis nominatim præfinitum sit, qua accederetur : & ideo nec secundum rivum, nec supra eum, si forte sub terra aqua ducatur, locum religiosum dominus soli facere potest, ne servitus intereat : & id verum est : sed & depressurum vel adlevaturum rivum, per quem aquam jure duci potestatem habes : nisi si, ne id faceres, cautum sit. §. 1. Si prope tuum fundum jus est mihi *aquam rivo ducere*, tacita hæc jura sequuntur, ut reficere mihi rivum liceat, ut adire, qua proxime possim ad reficiendum eum ego, fabrique mei : item, ut spatium relinquat mihi dominus fundi, quo, dextra & sinistra, ad rivum adeam, & quo terram, limum, lapidem, arenam, calcem jacere possim.

12. PAULUS lib. 15. ad Sabinum.

Cum fundus fundo servit, vendito quoque fundo, servitutes sequuntur. Edificia quoque fundis, & fundi edificiis eadem conditione servantur.

13. ULPIANUS lib. 6. Opinionum.

Venditor fundi Geroniani, fundo Botrojanæ, quem retinebat, legem dederat, ne contra eum *piscatio thymaria exerceatur*. Quamvis mari, quod natura omnibus patet, servitus imponi privata lege non potest, quia tamen * bona fides contractus legem servari venditionis exposcit, personæ possidentium, aut in jus eorum succedentium, per stipulationis vel venditionis legem obligantur. §. 1. Si constat, in tuo agro lapidicinas esse, invito te, nec privato, nec publico nomine quisquam lapidem cedere potest, cui id faciendi jus non est : nisi talis consuetudo in illis lapidicinis consistat, ut, si quis voluerit ex his cedere, non aliter hoc faciat, nisi prius solitum solatium pro hoc domino præstat : ita tamen lapides cedere debet, postquam satisfaciatur domino, ut neque

usus necessarii lapidis intercludatur, neque commoditas rei, jure, domino adimatur.

14. JULIANUS lib. 41. Digestorum.

Iter nihil prohibet, sic constitui, ut quis interdum duntaxat eat: quod fere circa prædia urbana etiam necessarium est.

15. PAULUS lib. 1. Epitomarum Alfeni Digestorum.

Qui per certum locum iter, aut actum alicui cesserit, eum pluribus, per eandem locum, vel iter, vel actum cedere posse, verum est. Quemadmodum si quis vicino suas ædes servas fecisset, nihilominus aliis, quot vellet, multis eas ædes servas facere potest.

16. GAIUS lib. 2. Rerum quotidianarum, [sive aureorum.]

Potest etiam in testamento heredem suum quis damnare, ne alius ædes suas tollat, ne luminibus ædium vicinariam officiat, vel, ut patiatur eum signum in parietem immittere, vel stillicidia adversus eum habere, vel ut patiatur vicinum per fundum suum, vel heredis ire, agere, aquamve ex eo ducere.

17. PAPINIANUS lib. 7. Quæstionum.

Si precario vicinus in tuo maceriam duxerit, interdicto, quod precario (habet), agi non poterit: nec maceria posita, donatio servitutis perfecta intelligitur: nec utiliter intendetur, jus sibi esse, invito te, ædificatum habere; cum ædificium soli conditionem secutum, inutilem faciat intentionem. Cæterum, si in suo maceriam precario, qui servitutem tibi debuit, duxerit: neque libertas usucapietur, & interdicto, quod precario (habet,) utiliter cum eo agetur. Quod si donationis causa permiseris: & interdicto agere non poteris, & * servitus donatione tollitur.

18. PAULUS lib. 1. Manualium.

Receptum est, ut plures domini, & non pariter cedentes, servitutes imponant, vel adquirant: ut tamen ex novissimo actu etiam superiores confirmantur; perindeque sit, atque si eodem tempore omnes cesserint: & ideo, si is, qui primus cessit, vel defunctus sit, [vel alio genere,] vel alio modo partem suam alienaverit, post deinde socius cesserit, nihil agetur: cum enim postremus cedat, non retro adquiri servitus videtur: sed perinde habetur, atque si [post], cum postremus cedat, omnes cesserint. Igitur rursus hic actus pendebit, donec novus socius cedat. † Idem juris est, & si uni ex dominis cedatur, deinde [in persona socii] aliquid horum acciderit. † Ergo & ex diversio, si ei, qui [non] cessit, aliquid [tale] eorum contigerit, ex integro omnes cedere debebunt: tantum enim tempus eis remissum est, quo dare facere [possunt] vel diversis temporibus possint: & ideo non potest uni vel unus cedere. † Idemque dicendum est, [&] si alter cedat, alter leget servitutes: nam, si omnes socii legent servitutes, & pariter eorum adeatur hereditas, potest dici, utile esse legatum: si diversis temporibus, inutiliter dies legati cedit. * Nec enim sicut viventium, ita & defunctorum actus suspendi, receptum est.

TIT. V.

SI SERVITUS VINDICETUR, VEL AD ALIUM PERTINERE NEGETUR.

1. ULPIANUS lib. 14. ad Edictum.

Actiones de servitutibus rusticis, sive urbanis, eorum sunt, quorum prædia sunt. Sepulchra autem nostri domini non sunt. Atquin viam ad sepulchrum possumus vindicare.

2. IDEM lib. 17. ad Edictum.

De servitutibus in rem actiones competunt nobis (ad exemplum earum, quæ ad usumfructum pertinent) tam confessoria, quam negatoria: confessoria ei, qui servitutes sibi competere contendit: negatoria domino, qui negat. §. 1. Hæc autem in rem actio confessoria nulli alii, quam domino fundi, competit: servitutem enim nemo vindicare potest, quam is, qui dominium in fundo vicino habet, cui servitutem dicit deberi. §. 2. Recte Neratius scribit, si mediæ loci ususfructus legetur, iter quoque sequi: per ea scilicet loca fundi, per quæ (qui) ususfructum cessit, constitueret, quatenus est ad fruendum necessarium: namque sciendum est, iter, quod fruendi gratia fructuario præstatur, non esse servitutem; neque enim potest soli fructuario servitus deberi: sed si fundo debeat, & ipse fructuarius ea utetur.

§. 3. Pomponius dicit, fructuarium interdicto de itinere uti posse, si hoc anno usus est: alibi enim de jure, id est, in confessoria actione; alibi de facto, ut in hoc interdicto, quæritur: quod & Julianus lib. 48. Digestorum scribit. Pro sententia Juliani facit, quod Labeo scribit, etiam si testator usus sit, qui legavit ususfructum, debere utile interdictum fructuario dari: quemadmodum heredi vel emptori competunt hæc interdicta.

3. IDEM lib. 70. ad Edictum.

Sed, & si partem fundi quis emerit, idem dicendum est.

4. IDEM lib. 17. ad Edictum.

Loci corpus non est domini ipsius, cui servitus debetur, sed jus eundi habet. §. 1. Qui iter sine actu, vel actum sine itinere habet, actione de servitute utitur. §. 2. In confessoria actione, quæ de servitute movetur, fructus etiam veniunt. † Sed videamus, qui esse fructus servitutis possunt: & est verius, id demum fructuum nomine computandum, si quid (sit, quod) intersit agentis, servitute non prohiberi. Sed & in negatoria actione (ut Labeo ait) fructus computantur, quanti interest petitoris, non uti fundi sui itinere adversarium; & hanc sententiam & Pomponius probat. §. 3. Si fundus, cui iter debetur, plurium sit, unicuique in solidum competit actio (& ita & Pomponius lib. 41. scribit): sed in æstimationem, id, quod interest, veniet; scilicet, quod ejus interest, qui experietur. Itaque de jure quidem ipso singuli experientur, & victoria & aliis proderit, æstimatio autem ad quod ejus interest, revocabitur: quamvis per unum adquiri servitus non possit.

§. 4. Sed & si duorum fundus sit, qui servit, adversus unumquemque poterit ita agi: & (ut Pomponius libro eodem scribit) quisquis defendit, solidum debet restituere: quia divisionem

hæc res non recipit. §. 5. Si quis mihi itineris, vel actus, vel viæ, controversiam non faciat, sed reficere, sternere non patitur: Pomponius libro eodem scribit, confessoria actione mihi utendum: nam & si arborem impendentem habeat vicinus, quæ viam, vel iter invium, vel inhabile facit, Marcellus quoque apud Julianum notat, iter petendum, vel viam vindicandam: sed de refectioe viæ & interdicto uti possamus, quod de itinere actuque reficiendo competit: non tamen, si scilicet quis sternere velit, nisi nominatim id convenit.

§. 6. Sed & de haustu, quia servitus est, competunt nobis in rem actiones. §. 7. Competit autem de servitute actio domino ædificii, neganti servitatem se vicino debere, cujus ædes non in totum liberæ sunt, sed ei, cum quo agitur, servitatem non debent: verbi gratia: Habeo ædes, quibus sunt vicinæ Seianæ, & Sempronianæ; Sempronianis servitatem debeo; adversus dominum Seianarum volo experiri altius me tollere prohibentem: in rem actione experiar: licet enim serviant ædes meæ, ei tamen, cum quo agitur, non serviunt: hoc igitur intendo, habere me jus altius tollendi, invito eo, cum quo ago: quantum enim ad eum pertinet, liberæ ædes habeo. §. 8. Si cui omnino altius tollere non liceat, adversus eum recte agitur, jus ei non esse tollere. Hæc servitus, & ei, qui ultiores ædes habet, deberi poterit.

5. PAULUS lib. 21. ad Edictum.

ET ideo, si inter meas & Titii ædes tuæ (ædes) intercedant, possum Titii ædibus servitatem imponere, ne liceat ei altius tollere, licet tuis non imponatur: quia donec tu non extollis, est utilitas servitutis.

6. ULPIANUS lib. 17. ad Edictum.

ET si forte qui medius est, qui servitatem non debebat, altius extulerit ædificia sua, ut jam ego non videar luminibus tuis obstaturus, si ædificavero, frustra intendes, *jus mihi non esse ita ædificatum habere invito te*: sed si intra tempus statutum rursus deposuerit ædificium suum vicinus, renascetur tibi vindictio. §. 1. Sciendum tamen, in his servitutibus possessorem esse eum juris, & petitorum: & si forte non habeam ædificatum altius in meo, adversarius meus possessor est: nam, cum nihil sit innovatum, ille possidet, & ædificantem me prohibere potest & civili actione, & interdicto *quod vi, aut clam*. Idem & si lapilli jactu impederit. Sed & si, patiente eo, ædificavero, ego possessor ero effectus. §. 2. Etiam de servitute, quæ oneris ferendi causa imposita erit, actio nobis competit: *ut & onera ferat, & ædificia reficiat ad eum modum, qui servitute imposita comprehensus est*: & Gallus putat, non posse ita servitatem imponi, *ut quis facere aliquid cogetur*: sed, *ne me facere prohiberet*: nam * in omnibus servitutibus refectio ad eum pertinet, qui sibi servitatem adserit: non ad eum, cujus res servit. Sed evaluit Servii sententia in proposita specie, ut possit quis defendere, *jus sibi esse, cogere adversarium reficere parietem ad onera sua sustinenda*. Labeo autem hanc servitatem non hominem debere, sed rem: denique licere domino rem derelinquere, scribit. §. 3. Hæc autem actio in rem magis est,

quam in personam: & non alii competit, quam domino ædium, [&] adversus dominum: sicut cæterarum servitutum intentio. §. 4. Si ædes plurium dominorum sint, an in solidum agatur, Papinianus lib. 3. Quæstionum tractati & ait, singulos dominos in solidum agere, sicuti de cæteris servitutibus, excepto usufructu. Sed non idem respondendum inquit, si communes ædes essent, quæ onera vicini sustinerent. §. 5. Modus autem refectioe in hac actione ad eum modum pertinet, qui in servitute imposita continetur: forte, ut reficiat lapide quadrato, vel lapide struili, vel quovis alio opere, quod in servitute dictum est. §. 6. Veniunt & fructus in hac actione: id est, commodam, quod haberet, si onera ædium ejus vicinus sustineret. §. 7. Parietem autem meliorem quidem, quam in servitute impositum est, facere licet: deteriore si facit, aut per hanc actionem aut per operis novi nunciationem prohibetur.

7. PAULUS lib. 21. ad Edictum.

HArum actionum eventus hic est, ut victori officio judicis aut res præstetur aut cautio. Res ipsa hæc est, ut jubeat adversarium judex emendare vitium parietis, & idoneum præstare. Cautio (hæc est) ut eum jubeat de reficiendo pariete cavere: *neque se, neque successores suos prohibuituros altius tollere, sublatumque habere*: & si caverit, absolvetur: si vero neque rem præstat, neque cautionem, tanti condemnet, quanti actor in litem juraverit.

8. ULPIANUS lib. 17. ad Edictum.

Sicut autem refectio parietis ad vicinum pertinet, ita fultura ædificiorum vicini, cui servitus debetur, quamdiu paries reficietur, ad inferiorem vicinum non debet pertinere: nam, si non vult superior fulcire, deponat: & restituet, cum paries fuerit restitutus. Et hic quoque sicut in cæteris servitutibus, actio contraria dabitur: hoc est, *jus tibi non esse me cogere*. §. 1. Competit mihi actio adversus eum, qui cessit mihi (talem) servitatem, *ut in parietem ejus tigna immittere mihi liceat, supraque ea tigna (verbi gratia) porticum ambulatoriam facere, superque eum parietem columnas struiles imponere, quæ tectum porticus ambulatoriæ sustineant*. §. 2. Distant autem hæ actiones inter se: quod superior quidem locum habet etiam ad compellendum vicinum reficere parietem (meum); hæc vero locum habet ad hoc solum, ut tigna suscipiat: quod non est contra genera servitutum. §. 3. Sed si quæritur, quis possessoris, quis petitoris partes sustineat, sciendum est, possessoris partes sustinere, si quidem tigna immissa sint, eum, qui servitatem sibi deberi ait: si vero non sunt immissa, eum, qui negat. §. 4. Et si quidem is obtinuerit, qui servitatem sibi defendit, non debet ei servitus cedi: sive recte pronunciatum est, quia habet; sive perperam, quia * per sententiam non debet servitus constitui, sed, quæ est, declarari. Plane si non utendo amisit, dolo malo domini ædium, post litem contestatam, restitui ei oportet, quemadmodum placet in domino ædium. §. 5. Aristo Cerellio Vitali respondit, non putare se, ex taberna casearia fumum in su-

in superiora ædificia jure immitti posse, nisi ei rei servitus talem admittatur. Idemque ait, & ex superiore in inferiora non aquam, non quid aliud immitti licet: * in suo enim alii hætenus facere licet, quatenus nihil in alienum immittat: fumi autem, sicut aquæ, esse immisionem: posse igitur superiorem cum inferiore agere, *jus illi non esse in ita facere*. Alfenus denique scribere ait, posse ita agi, *jus illi non esse in suo lapidem cadere, ut in meum fundum fragmenta cadant*. Dicit igitur Aristo, eum, qui tabernam cæsariam a Minturnensibus conduxit, a superiore prohiberi posse fumum immittere, sed Minturnenses ei ex conducto teneri: agique sic posse dicit cum eo, qui cum fumum immittat, *jus ei non esse fumum immittere*: ergo per contrarium agi poterit, *jus esse (fumum immittere)*: quod & ipsum videtur Aristo probare. Sed & interdictum *Uti possidetis* poterit locum habere, si quis prohibeatur qualiter velit suo uti. §. 6. Apud Pomponium dubitatur lib. 41. lectionum, an quis possit ita agere, *licere fumum non gravem, puta ex foco, in suo facere, aut non licere*? Et ait, magis non posse agi: sicut agi non potest, *jus esse in suo ignem facere, aut sedere, aut lavare*. §. 7. Idem in diversum probat: nam & in balineis (inquit) vaporibus cum Quintilla cuniculum pergentem in Urbi Julii instruxisset, placuit, potuisse tales servitutes imponi.

9. PAULUS lib. 21. ad Edictum.

SI eo loco, per quem mihi iter debetur, tu ædificaveris: possum intendere, *jus mihi esse ire agere*: quod si probavero, inhibebo opus tuum. † Item Julianus scripsit: si vicinus, in suo ædificando effecerit, ne stillicidium meum reciperet, posse me agere de jure meo, id est, *jus esse immittendi stillicidium*: sicut in via diximus. Sed si quidem nondum ædificavit: sive usumfructum, sive viam habet, *jus sibi esse ire agere, vel frui, intendere potest*. Quod si jam ædificavit dominus: is, qui iter & actum habet, adhuc potest intendere *jus sibi esse*: fructuarius autem non potest, quia amisit usumfructum: & ideo de dolo actionem dandam hoc casu, Julianus ait. Contra si in itinere, quod per fundum tibi debeo, ædifices: recte intendam, *jus tibi non esse ædificare, vel ædificatum habere*: quemadmodum si in area mea quid ædifices. §. 1. Qui latiore via vel angustiore usus est, retinet servitutem: sicuti qui aqua, ex qua jus habet utendi, alia mixta usus est, retinet jus suum.

10. ULPIANUS lib. 53. ad Edictum.

SI quis diuturno usu, & longa quasi possessione, jus aquæ ducendæ nactus sit, non est ei necesse docere de jure, quo aqua constituta est, veluti ex legato, vel alio modo: sed utilem habet actionem, ut ostendat, *per annos forte tot usum se, non vi, non clam, non precario (possidisse)*. §. 1. Agi autem hac actione poterit non tantum cum eo, in cujus agro aqua oritur, vel per cujus fundum ducitur: verum etiam cum omnibus agi poterit, quicunque aquam (non) ducere impediunt, exemplo cæterarum servitutum. † Et generaliter, quicunque aquam ducere impediat, hac actione cum eo experiri poterit.

11. MARCELLUS lib. 6. Digestorum.

AN unus ex sociis in communi loco iavitis cæteris jure ædificare possit, id est, an, si prohibeatur a sociis, possit cum his ita experiri, *jus sibi esse ædificare*: & an socii cum eo ita agere possint, *jus sibi prohibendi esse, vel illi [jus] ædificandi non esse*: & si ædificatum jam sit, non possit cum eo ita experiri, *jus tibi non esse ita ædificatum habere*, quæritur? Et magis dici potest, * prohibendi potius, quam faciendi, esse jus socio: quia [magis] ille, qui facere conatur (ut dixi), quodammodo sibi alienum quoque jus præripit, si, quasi solus dominus, ad suum arbitrium uti jure communi velit.

12. JAVOLENUS lib. 2. Epistolarum.

EGI *jus illi non esse tigna in parietem meum immissa habere*: an & de futuris non immittendis cavendum est? Respondi, Judicis officio contineri puto, ut de futuro quoque opere caveri debeat.

13. PROCULUS lib. 5. Epistolarum.

Fistulas, quibus aquam duco, in via publica habeo: & hæ ruptæ inundant parietem tuum. puto, posse te mecum recte agere, *jus mihi non esse flumina ex meo in tuum parietem fluere*.

14. POMPONIUS lib. 33. ad Sabinum.

SI, cum meus proprius esset paries, passus sum [te] immittere tigna, quæ antea habueris, si nova velis immittere, prohiberi a me potes: imo etiam agere tecum potero, *ut ea, quæ nova immiseris, tollas*. §. 1. Si paries communis, opere abs te facto, in ædes meas se inclinaverit, potero tecum agere, *jus tibi non esse parietem illum ita habere*.

15. ULPIANUS lib. 6. Opinionum.

Altius ædes suas extollendo, ut luminibus domus minoris annis vigintiquinque vel impuberis, cujus curator vel tutor erat, officiat, efficit, quamvis hoc quoque nomine, actione ipse heredesque teneantur; quia * quod alium facientem prohibere ex officio necesse habuit, id ipse committere non debuit: tamen & adversus possidentem eadem ædes danda est impuberi vel minori actio, *ut quod non jure factum est, tollatur*.

16. JULIANUS lib. 7. Digestorum.

SI a te emero, ut mihi liceat ex ædibus meis in ædes tuas stillicidium immittere: & postea, te sciente, ex causa emptionis immissum habeam: Quæro, an ex hac causa, actione quadam, vel exceptione tuendus sim? Respondi, utroque auxilio me usurum.

17. ALFENUS lib. 2. Digestorum.

SI quando inter ædes binas paries esset, qui ita ventrem faceret, ut in vicini domum semipedem aut amplius procumberet: agi oportet, *jus non esse, illum parietem ita projectum in suum esse invito se*. §. 1. Cum in domo Gaii Seii locus quidam ædibus Annii ita serviret, *ut in eo loco positum habere jus Seio non esset*, & Seius in eo silvam sevisset, in qua labra, & [tenes] cucumellas positas haberet: Annio consilium omnes Jurisperiti dederunt, ut cum eo ageret, *jus ei non esse, in eo loco ea posita habere invito se*. §. 2. Secundum cujus parietem vicinus sterculinum fecerat, ex quo paries madescebat, consulebatur, quemadmodum posset vicinum cogere, *ut sterculinum tolleret*? Respondi:

spondi, si in loco publico id fecisset, per Interdictum cogi posse: sed, si in privato, de servitute agere oportere: si damni infecti stipulatus esset, possit per eam stipulationem, si quid ex ea re sibi damni datum esset, servare.

18. JULIANUS lib. 6. ex Minicio.

IS, cujus familia vicinum prohibebat aquam ducere, sui potestatem non faciebat, ne secum agi posset: quaerit actor, quid sibi faciendum esset? Respondi, oportere Praetorem, causa cognita, jubere bona adversarii possideri: & non ante inde discedere, quam is actori jus aquae ducendae constituisset: & si quid, quia aquam ducere prohibitus esset, siccitatibus detrimenti cepisset, veluti si prata arboresve exaruisent.

19. MARCIANUS lib. 5. Regularum.

SI de communi servitute qui bene quidem deberi intendit, sed aliquo modo litem perdidit culpa sua, non est æquum, hoc cæteris damno esse: sed, si per collusionem cessit litem adversario, cæteris dandam esse actionem de dolo, Celsus scripsit. Idque ait Sabino placuisse.

20. SCÆVOIA lib. 4. Digestorum.

Testatrix fundo, quem legaverat, casus junctas habuit: Quæritur, si hæ fundo legato non cederent, eumque legatarius vindicasset, an iste fundus aliquam servitutem casus deberet: aut, si ex fideicommissi causa (cum) sibi dari legatarius desideraret, heredes servitutem aliquam casus excipere deberent? Respondit, deberi. §. 1. Plures ex municipibus, qui diversa prædia possidebant, saltum communem, ut jus compascendi haberent, mercati sunt: idque etiam a successoribus eorum est observatum: sed nonnulli ex his, qui hoc jus habebant, prædia sua illa propria venum dederunt: Quæro, an in venditione etiam jus illud secutum sit prædia, cum ejus voluntatis venditores fuerint, ut [&] hoc alienarent? Respondit, id observandum, quod actum inter contrahentes esset: sed, si voluntas contrahentium manifesta non sit, & hoc jus ad emptores transire. † Item quæro, an, cum pars illorum priorum fundorum legato ad aliquem transmissa sit, aliquid juris secum [hujus] compascui traxerit? Respondit: cum id quoque jus fundi, qui legatus esset, videretur, id quoque cessurum legatario.

21. LABEO lib. 1. Pithanon a Paulo epitomatorum.

Si qua aqua nondum apparet, ejus iter ductus constitui non potest. Paulus: Imo puto, idcirco id falsum esse, quia cedi potest, ut aquam quaereres, & inventam ducere liceret.

TIT. VI.

QUEMADMODUM SERVITUDES AMITTANTUR.

1. GAIUS lib. 7. ad Edictum provinciale.

Servitutes prædiorum confunduntur, si idem utriusque prædii dominus esse coeperit.

2. PAULUS lib. 21. ad Edictum.

Qui iter & actum habet, si statuto tempore tantum ierit, non perisse actum, sed manere, Sabinus, Cassius, Octavenus ajunt: nam ire quoque per se eum posse, qui actum haberet.

3. GAIUS lib. 7. ad Edictum provinciale.

Jura prædiorum morte & capitis deminutione non perire, vulgo traditam est.

4. PAULUS lib. 27. ad Edictum.

Iter sepulchro debitum, non utendo nunquam amittitur.

5. IDEM lib. 66. ad Edictum.

Servitus & per socium, & fructuarium, & bonæ fidei possessorem nobis retinetur:

6. CELSUS lib. 5. Digestorum.

Nam satis est fundi nomine itum esse. §. 1. Si ego via, quæ nobis per vicini fundum debebatur, usus fuero, tu autem constituto tempore cessaveris, an jus tuum amiseris? & e contrario, si vicinus, cui via per nostrum fundum debebatur, per meam partem ierit, egerit, tuam partem ingressus non fuerit, an partem tuam liberaverit? [Celsus] respondit: Si divisus est fundus inter socios regionibus, quod ad servitutem attinet quæ ei fundo debebatur, perinde est, atque si ab initio duobus fundis debita sit: & sibi quisque dominorum usurpat servitutem, sibi non utendo deperdit: nec amplius in ea re causæ eorum [fundorum] miscentur: nec fit ulla injuria ei, cujus fundus servit, imo si quo melior: quoniam alter dominorum, utendo, sibi, non toti fundo, proficit. † Sed si is fundus, qui servierit, ita divisus est, plusculum habitationis ea res habet. Nam si certus ac finitus viæ locus est, tunc, si per longitudinem ejus fundus divisus est, eadem omnia servanda erunt, quæ si initio constituendæ ejus servitutis similiter hic duo fundi fuissent, si vero per latitudinem viæ fundus divisus [est] (nec multum refert, æqualiter id factum est, an inæqualiter) tunc manet idem jus servitutis, quod, fundo indiviso, fuerat: nec aut usu detineri, aut, non utendo deperire, nisi tota via poterit: nec, si forte inciderit, ut semita, quæ per alterum duntaxat fundum erit, uteretur, idcirco alter fundus liberabitur: quoniam unum, atque eo modo individuum viæ jus est. Possunt tamen alterutrum fundum liberare, si modo hoc specialiter convenit. Certe si is, cui servitus debebatur, alterum ex ea divisione fundum redemerit, nam ideo minus ea re fundi alterius servitus permanebit? nec video, quid absurde consecuturum sit eam sententiam, fundo altero manente servo: si modo & ab initio potuit angustior constitui via, quam lege finita est: & adhuc id loci superest in eo fundo, cui remissa servitus non est, ut sufficiat viæ. Quod si minus loci superest, quam viæ sufficiat, uterque fundus liberabitur: alter propter redemptionem: alter, quia per eum locum, qui superest, via constitui non potest. Cæterum si ita constitutum est jus viæ, ut per quamlibet partem fundi ire agere liceat, idque vel subinde mutare [nihil prohibet]; atque ita divisus est fundus, si per quamlibet ejus partem æque ire atque agi possit: tunc perinde observabimus, atque si ab initio duobus fundis duæ servitutes injunctæ fuissent, ut altera retineri, altera non utendo possit deperire. † Nec me fallit, alieno facto jus alterius immutatum iri: quoniam ante factus fuerat, per alteram partem ire agere, ut idem jus ei in altera parte fundi retineretur. Contra illud commodum accessisse ei, cui via debebatur, quod

quod per duas pariter vias ire agere possit: bisque octonos in porrectum, & senos denos in anfractum.

7. PAULUS lib. 13. ad Plautium.

Si sic constituta sit aqua, ut vel aestate ducatur tantum, vel uno mense, quaeritur, quemadmodum non utendo amittatur: quia non est continuum tempus: quo, cum uti non potest, non sit usus: itaque & si alternis annis vel mensibus quis aquam habeat, duplicato constituto tempore amittitur: idem & de itinere custoditur: Si vero alternis diebus, aut die toto, aut tantum nocte, statuto legibus tempore, amittitur: quia una servitus est. Nam & si alternis horis, vel una hora quotidie servitutum habeat, Servius scribit, perdere eum, non utendo, servitutum: quia id, quod habet, quotidianum sit.

8. IDEM lib. 15. ad Plautium.

Si stillicidii immittendi jus habeam in aream tuam, & permisero jus tibi in ea area edificandi, stillicidii immittendi jus amitto. Et similiter si per tuum fundum via mihi debeatur, & permisero tibi, in eo loco, per quem via mihi debetur, aliquid facere, amitto jus viae. §. 1. Is, qui per partem itineris it, totum jus usurpare videtur.

9. JAVOLENUS lib. 3. ex Plautio.

Aqua, si in partem aquagii influxit, etiam si non ad ultima loca pervenit, omnibus tamen partibus usurpantur.

10. PAULUS lib. 15. ad Plautium.

Si communem fundum ego & pupillus habemus, licet uterque non uteretur, tamen propter pupillum & ego viam retineo. §. 1. Si is, qui nocturnam aquam habet, interdiu per constitutum ad amissionem tempus usus fuerit, amisit nocturnam servitutum, qua usus non est. Idem est in eo, qui certis horis aqueductum habens, aliis usus fuerit, nec ulla parte earum horarum.

11. MARCELLUS lib. 4. Digestorum.

Is, cui via vel actus debebatur, ut vehiculi certo genere, uteretur, alio genere fuerat usus: videamus, ne amisit servitutum; & alia sit ejus conditio, qui amplius oneris, quam licuit, vexerit: magisque his plus, quam aliud, egisse videatur: sicuti si latiore itinere usus esset; aut si plura jumenta egerit, quam licuit; aut aquae admiscuerit aliam. Ideoque in omnibus istis questionibus servitus quidem non amittitur: non autem conceditur plus, quam pactum est, in servitute habere. §. 1. Heres, cum legatus esset fundus sub conditione, imposuit ei servitutes: extinguuntur, si legati conditio existat. Videamus, an adquisita sequantur legatarium? Et magis dicendum est, ut sequantur.

12. CELSUS lib. 23. Digestorum.

Qui fundum alienum bona fide emit, itinere, quod ei fundo debetur, usus est, retinetur id jus itineris: atque etiam si precario, aut vi dejecto domino, possidet: * fundus enim qualiter se habens, [ita,] cum in suo habitu possessus est, jus non deperit: neque refert, iuste, necne, possideat, qui talem cum possidet. Quare fortius, & si aqua per rivum sua sponte perfluxit, jus aquae ducendae retinetur: quod & Sabino recte placuit, ut apud Neratium libro quarto Membranarum scriptum est.

13. MARCELLUS lib. 17. Digestorum.

Si quis ex fundo, cui viam vicinus deberet, vendidisset locum proximum servienti fundo, non imposita servitute, & intra legitimum tempus, quo servitutes pereunt, rursus eum locum adquisisset: habiturus est servitutum, quam vicinus debuisset.

14. JAVOLENUS lib. 10. ex Cassio.

Si locus, per quem via, aut iter, aut actus debebatur, impetu fluminis occupatus esset, & intra tempus, quod ad amittendam servitutum sufficit, alluvione facta, restitutus est: servitus quoque in pristinum statum restituitur. Quod si id tempus praeterierit, ut servitus amittatur, revocare eam cogendus est. §. 1. Cum via publica [vel] fluminis impetu vel ruina amissa est, vicinus proximus viam praestare debet.

15. IDEM lib. 2. Epistolarum.

Si, cum servitus mihi per plures fundos deberetur, medium fundum adquisivi, manere servitutum puto: quia * toties servitus confunditur, quoties uti ea is, ad quem pertineat, non potest: medio autem fundo adquisito, potest consistere, ut per primum, & ultimum, iter debeatur.

16. PROCULUS lib. 1. Epistolarum.

Aquam, quae oriebatur in fundo vicini, plures per eundem rivum jure ducere soliti sunt, ita ut suo quisque die a capite duceret; primo per eundem rivum, eumque communem; deinde, ut quisque inferior erat suo quisque proprio rivo: (&) unus statuto tempore, quo servitus amittitur, non duxit: existimo eum jus ducendae aquae amisisse: nec per ceteros, qui duxerunt, ejus jus usurpatum esse: proprium enim cujusque eorum jus fuit: neque per alium usurpari potuit. Quod si plurium fundo iter aquae debitum esset, per unum eorum omnibus his, inter quos is fundus communis fuisset, usurpari potuisset. † Item si quis eorum, quibus aqueductus servitus debebatur, & per eundem rivum aquam ducebant, jus aquae ducendae, non ducendo eam, amisit: nihil juris eo nomine ceteris, qui rivo utebantur, adcrevit: Idque commodum ejus est, per cujus fundum id iter aquae, (quod), non utendo, pro parte unius amissum est: libertate enim hujus partis servitutis fruitur.

17. POMPONIUS lib. 11. ex variis lection.

Labeo ait: si is, qui haustum habet, per tempus, quo servitus amittitur, ierit ad fontem, nec aquam hauserit: iter quoque eum amisisse.

18. PAULUS lib. 15. ad Sabinum.

Si quis alia aqua usus fuerit, quam de qua in servitute impone da actum est: servitus amittitur. §. 1. Tempus, quo non est usus praecedens fundi dominus, cui servitus debetur, imputatur ei, qui (in) ejus loco successit. §. 2. Si, cum jus haberes immittendi, vicinus statuto tempore edificatum non habuerit, ideoque nec tu immittere potueris: non ideo magis servitutum amittes: quia * non potest videri usucepisse vicinus tuus libertatem ad eum suarum, qui jus tuum non interpellavit.

19. POMPONIUS lib. 32. ad Sabinum.

Si partem fundi vendendo, lege caverim, uti per eam partem in reliquum fundum meum aquam duce-

ducerem, & statutum tempus intercesserit, antequam rivum facerem: nihil juris amitto, quia nullum iter aquæ fuerit; sed manet mihi jus integrum: quod si fecissem iter, neque usus essem: amittam. §. 1. Si per fundum meum viam tibi legavero, & adita mea hereditate, per constitutum tempus ad amittendam servitutem ignoraveris eam tibi legatam esse: amittes viam non utendo: quod si intra (idem) tempus, antequam rescires tibi legatam servitutem, tuum fundum vendideris: ad emptorem via pertinebit, si reliquo tempore ea usus fuerit; quia scilicet tua esse coeperat; ut jam nec jus repudiandi legatum tibi possit contingere, cum ad te fundus non pertineat.

20. SCÆVOLA lib. 1. Regularum.

USU retinetur servitus, cum ipse, cui debetur, utitur, quive in possessione ejus est, aut merce-

narius, aut hospes, aut medicus, quive ad visitandum dominum venit, vel colonus, aut fructuarius;

21. PAULUS lib. 5. Sententiarum.

FRUCTUARIUS, licet suo nomine;

22. SCÆVOLA lib. 1. Regularum.

DENIQUE quicumque quasi debita via usus fuerit,

23. PAULUS lib. 5. Sententiarum.

SIVE ad fundum nostrum facit, vel ex fundo:

24. SCÆVOLA lib. 1. Regularum.

LICET malæ fidei possessor sit, retinebitur servitus.

25. PAULUS lib. 5. Sententiarum.

SERVITUTE usus non videtur, nisi is, qui suo jure uti se credidit: ideoque si quis pro via publica vel pro alterius servitute usus sit, nec interdictum, nec actio utiliter competit.

LIBER

TIT. I.

SI QUADRUPES PAUPERIEM FECISSE DICATUR.

1. ULPIANUS lib. 18. ad Edictum.

SI QUADRUPES PAUPERIEM FECISSE DICATUR, actio ex Lege duodecim Tabularum descendit: quæ Lex voluit, aut dari [id.] quod nocuit, id est, id animal, quod noxam commisit; aut estimationem noxæ offerre. §. 1. Noxæ autem est ipsum delictum. §. 2. Quæ actio ad omnes quadrupedes pertinet. §. 3. Ait Prætor, PAUPERIEM FECISSE. Pauperies est damnum sine injuria facientis datum: nec enim potest animal injuriam fecisse, quod sensu caret. §. 4. Itaque, ut Servius scribit, tunc hæc actio locum habet, cum commota feritate nocuit quadrupes: puta si equus calcitrosus calce percusserit; aut bos cornu petere solitus, petierit; aut mulæ propter nimiam ferociam. Quod si propter loci iniquitatem, aut propter culpam mulionis, aut si plus justo onerata quadrupes in aliquem onus everterit: hæc actio cessabit, damnumque injuriæ agitur. §. 5. Sed & si canis, cum duceretur ab aliquo, asperitate sua evaserit, & alicui damnum dederit, si contineri firmiter ab alio poterit, vel [si] per eum locum induci non debuit: hæc actio cessabit, & tenebitur qui canem tenebat. §. 6. Sed & si instigatu alterius fera damnum dederit, cessabit hæc actio. §. 7. Et generaliter hæc actio locum habet, quotiens contra naturam fera mota pauperiem dedit. Ideoque si equus dolore concitatus, calce petierit, cessare istam actionem: sed eum, qui equum percusserit, aut vulneraverit, in factum magis, quam lege Aquilia teneri; utique ideo, quia non ipse suo corpore damnum dedit. At si, cum equum permulisset quis, vel palpatum est, [&] calce eum percusserit, erit actioni locus. §. 8. Et, si alia quadrupes aliam concitavit, ut damnum daret, ejus, quæ concitavit, nomine agendum erit. §. 9. Sive autem corpore suo pauperiem quadrupes dedit, sive per aliam rem, quam tetigit quadrupes: hæc actio locum habebit: utputa, si plaustrum bos obrivit aliquem, vel alia re dejecta. §. 10. In bestiis au-

tem propter naturalem feritatem, hæc actio locum non habet: & ideo, si ursus fugit, & sic nocuit, non potest quondam dominus conveniri: quia definit dominus esse, ubi fera evasit: & ideo, & si eum occidi, meum corpus est. §. 11. Cum arietes vel boves commisissent, & alter alterum occidit, Quintus Mutius distinxit, ut, si quidem is perisset, qui adgressus erat, cessaret actio: si is, qui non provocaverat, competeret actio: quamobrem eam sibi aut noxam sarcire, aut in noxam dedere oportere. §. 12. Et, cum etiam in quadrupedibus noxa caput sequitur, adversus dominum hæc actio datur, non cujus, fuerit quadrupes, cum noceret, sed cujus nunc est. §. 13. Plane si ante litem contestatam decesserit animal, extincta erit actio. §. 14. Noxæ autem dedere, est, animal tradere vivum. † Demum, si commune plurimum sit animal, adversus singulos erit in solidum noxalis actio, sicuti in homine. §. 15. Interdum autem dominus in hoc non convenietur, ut noxæ dedat, sed etiam in solidum: utputa, si in jure interrogatus, an sua quadrupes esset, responderit, non esse suam: nam si confiteri esset ejus, in solidum condemnabitur. §. 16. Si post litem contestatam, ab alio sit animal occisum: quia domino legis Aquiliæ actio competit, ratio in judicio habebitur (legis Aquiliæ), quia dominus noxæ dedendæ facultatem amiserit. Ergo ex judicio propositio, litis estimationem offeret, nisi paratus fuerit actionem mandare adversus eum, qui occidit. §. 17. Hanc actionem nemo dubitaverit, heredi dari cæterisque successoribus: item adversus heredes, cæterosque, non jure successionis, sed eo jure, quo domini sint (competit).

2. PAULUS lib. 22. ad Edictum.

HÆC actio non solum domino, sed etiam ei, cujus interest, competit: veluti ei, cui res commodata est, item fulloni: quia eo, quod tenentur, damnum videntur pati. §. 1. Si quis aliquem evitans, Magistratum forte, in taberna proxima se immisisset, ibique a cane feroce læsus esset, non posse agi canis nomine, quidam putant: at, si solutus fuisset, contra.

3. GAIUS

3. GAIUS lib. 7. ad Edictum provinciale.

EX hac lege, jam non dubitatur, etiam liberarum personarum nomine agi posse: forte si patremfamilias aut filiumfamilias vulneraverit quadrupes: scilicet, ut non deformitatis ratio habeatur, cum * *liberum corpus æstimationem non recipiat*: sed impensarum in curationem factarum; & operarum amissarum, quasque amissurus quis esset, inutilis factus.

4. PAULUS lib. 22. ad Edictum.

Hæc actio utilis competit, etsi non quadrupes, sed aliud animal pauperiem fecit.

5. ALFENUS lib. 2. Digestorum.

Agaso cum in tabernam equum deduceret, mulam equus olfecit, mula calcem rejecit, & crus Agasoni fregit. Consulebatur, possetne cum domino mulæ agi, quod ea pauperiem fecisset? Respondi, posse.

TIT. II.

AD LEGEM AQUILIAM.

1. ULPIANUS lib. 18. ad Edictum.

Lex Aquilia omnibus legibus, quæ ante se de damno injuria locutæ sunt, derogavit; sive duodecim Tabulis, sive alia quæ fuit: quas (leges) nunc referre non est necesse. §. 1. Quæ lex Aquilia plebiscitum est: cum eam Aquilius Tribunus plebis a plebe rogaverit.

2. GAIUS lib. 7. ad Edictum provinciale.

Lex Aquilia capite primo cavetur: (ut) QUI SERVUM SERVAMVE, ALIENUM ALIENAMVE, QUADRUPEDEM VEL PECUDEM, INJURIA OCCIDERIT, QUANTI ID IN EO ANNO PLURIMI FUIT, TANTUM ÆS DARE DOMINO DAMNAS ESTO. §. 1. Et infra deinde cavetur, *Ut adversus inficiantem in duplum actio esset*. §. 2. Ut igitur apparet, servis (nostris) exæquat quadrupedes, quæ pecudum numero sunt, & gregatim habentur: veluti oves, capræ, boves, equi, muli, asini. † Sed, an *fues* pecudum appellatione continentur, quæritur? Et recte Labeoni placet, contineri: sed canis inter pecudes non est. Longe magis bestia in eo numero non sunt, veluti ursi, leones, pantheræ: elephantum autem, & camelum, quasi mixti sunt: nam & jumentorum operam præstant, & natura eorum fera est: & ideo primo capite contineri eas oportet.

3. ULPIANUS lib. 18. ad Edictum.

Si servus servave, injuria occisus occisive fuerit, lex Aquilia locum habet. *Injuria* (occisum esse) merito adjicitur: non enim sufficit occisum, sed oportet injuria id esse factum.

4. GAIUS lib. 7. ad Edictum provinciale.

Itaque, si servum tuum latronem insidiantem mihi occidero, securus ero: Nam *adversus periculum naturalis ratio permittit se defendere*.

§. 1. Lex duodecim Tabularum *furem noctu deprehensum occidere* permittit: ut tamen id ipsum cum clamore testificetur: *interdum autem deprehensum ita permittit occidere, si is se telo defendat*: ut tamen æque cum clamore testificetur.

5. ULPIANUS lib. 18. ad Edictum.

Sed & si quemcumque alium ferro se petentem quis occiderit, non videbitur injuria occidisse: & si metu quis mortis furem occiderit, non dubi-

tabitur, quin lege Aquilia non teneatur. Sin autem, cum posset adprehendere, maluit occidere, magis est, ut injuria fecisse videatur: ergo & Cornelia tenebitur. §. 1. *Injuriam* autem hic accipere nos oportet, non quemadmodum circa injuriarum actionem, contumeliam quandam: sed quod non jure factum est, hoc est, contra jus, id est, si culpa quis occiderit: & ideo interdum (utraque) actio concurrit, & legis Aquiliæ, & injuriarum: sed duæ erunt æstimationes, alia damni, alia contumeliæ. Igitur injuriam hic damnum accipiemus culpa datum, etiam ab eo, qui nocere noluit. §. 2. Et ideo quærimus, si furiosus damnum dederit, an legis Aquiliæ actio sit? Et Pegasus negavit: Quæ enim in eo culpa sit, cum suæ mentis non sit? Et hoc est verissimum: cessabit igitur Aquilia actio: quemadmodum si quadrupes damnum dederit, (Aquila cessat), [aut] si regula ceciderit. † Sed & si infans damnum dederit, idem erit dicendum. † Quod si impubes id fecerit, Labeo ait, quia furti tenetur, teneri & Aquilia eum: & hoc puto verum, si sit jam injuriæ capax. §. 3. Si magister in disciplina vulneravit servum, vel occiderit, an Aquilia teneatur, quasi damnum injuria dederit? Et Julianus scribit, Aquilia teneri eum, qui cluscaverat discipulum in disciplina. Multo magis igitur in occiso idem erit dicendum. † Proponitur autem apud eum species talis: sator (inquit) puero discenti, ingenno, filiofamilias, parum bene facienti quod demonstraverat, forma calcei cervicem percussit, ut oculus puero perfunderetur. Dicit igitur Julianus, injuriarum quidem actionem non competere: quia non faciendæ injuriæ causa percussit, sed monendi & docendi causa: an ex locato, dubitat: quia * *levis duntaxat castigatio concessa est docenti*. Sed lege Aquilia posse agi non dubito.

6. PAULUS lib. 22. ad Edictum.

Præceptoris enim nimia sævitia culpæ assignatur.

7. ULPIANUS lib. 18. ad Edictum.

Qua actione patrem consecuturum ait, quod minus ex operis filii sui propter vitiatum oculum sit habiturus: & impendia, quæ pro ejus curatione fecerit. §. 1. *Occisum* autem accipere debemus, sive gladio, sive etiam fuste, vel alio telo; vel manibus, si forte strangulavit eum; vel calce petiit, vel capite, vel qualiter qualiter. §. 2. Sed si quis plus justo oneratus, dejecerit onus, & servum occiderit, Aquilia locum habet: fuit enim (in) ipsius arbitrio, ita se non onerare. Nam & si lapsus aliquis servum alienum onere prefferit, Pegasus ait, Lege Aquilia eum teneri: ita demum, si vel plus justo se oneraverit, vel negligentius per lubricum transierit. §. 3. Proinde si quis alterius impulsu damnum dederit, Proculus scribit, neque eum, qui impulit, teneri, quia non occidit, neque eum, qui impulsus est, quia damnum injuria non dedit: secundum quod in factum actio erit danda in eum, qui impulit. §. 4. Si (quis) in colluctatione, vel in pancratio, vel pugiles dum inter se exercentur, alius alium occiderit, si quidem in publico certamine (alius alium occiderit),

cessat Aquilia: quia gloriæ causa & virtutis, non injuriæ gratia videtur damnum datum. Hoc autem in servo non procedit: quoniam ingenui solent certare: in filiofamilias vulnerato procedit. Plane, si cedentem vulneravit, erit Aquiliæ locus: aut si non in certamine servum occidit; nisi [si] domino committente hoc factum sit, tunc enim Aquilia cessat. §. 5. Sed si quis servum ægrotum leviter percusserit, & is obierit, recte Labeo dicit, lege Aquilia eum teneri: quia aliud alii mortiferum esse solet. §. 6. Celsus autem multum interesse [dicit,] occiderit, an mortis causam præstiterit, ut, * qui mortis causam præstiterit, non Aquilia, sed in factum actione teneatur. Unde adfert eum, qui venenum pro medicamento dedit: & [ait], causam mortis præstiterit: quemadmodum eum, qui furenti gladium porrexit: nam nec hunc Lege Aquilia teneri, sed in factum. §. 7. Sed si quis de ponte aliquem præcipitavit, Celsus ait, si ipso ictu perierit, aut continuo submersus est, aut lassatus vi fluminis victus perierit, Lege Aquilia teneri: quemadmodum, si quis puerum saxo illisisset. §. 8. Proculus ait, si medicus servum imperite secuerit, vel ex locato vel ex Lege Aquilia competere actionem.

8. GAIUS lib. 7. ad Edictum provinciale.

Idem juris est, si medicamento perperam usus fuerit. Sed & qui bene secuerit, & dereliquit curationem, securus non erit: sed culpæ reus intelligitur. §. 1. Mulionem quoque, si per imperitiam impetum mularum retinere non potuerit, si ea alienum hominem obtriverint, vulgo dicitur culpæ nomine teneri. Idem dicitur & si propter infirmitatem sustinere mularum impetum non potuerit. Nec videtur iniquum, si * infirmitas culpæ adnumeretur: cum affectare quisque non debeat, in quo vel intelligit, vel intelligere debet, infirmitatem suam alii periculosam futuram. Idem juris est in persona ejus, qui impetum equi, quo vehabatur, propter imperitiam, vel infirmitatem retinere non poterit.

9. ULPIANUS lib. 18. ad Edictum.

Item si obstetrix medicamentum dederit, & inde mulier perierit, Labeo distinguit: ut, si quidem suis manibus supposuit, videatur occidisse; sin vero dedit, ut sibi mulier offerret, in factum actionem dandam: quæ sententia vera est: magis enim causam mortis præstiterit, quam occidit. §. 1. Si quis per vim, vel suam, medicamentum alicui infundit, vel ore, vel clystere, vel si eum unxit malo veneno, Lege Aquilia (eum teneri:) quemadmodum obstetrix supponens tenetur. §. 2. Si quis hominem fame necaverit, in factum actione teneri, Neratius ait. §. 3. Si servum meum equitatem, concitato equo effeceris in flumen præcipitari, atque ideo (homo) perierit, in factum esse dandam actionem Ofilius scribit: quemadmodum si servus meus ab alio in insidias deductus, ab alio esset occisus. §. 4. Sed si per lulum jaculantibus servus fuerit occisus, Aquiliæ locus est. Sed si, cum alii in campo jacularentur, servus per eum locum transierit, Aquilia cessat: quia non debuit per campum jaculatorum iter intempestive facere:

qui tamen data opera in eum jaculatus est, utique Aquilia tenebitur.

10. PAULUS lib. 22. ad Edictum.

Nam lusus quoque noxius in culpa est.

11. ULPIANUS lib. 18. ad Edictum.

Item Mela scribit, si, cum pila quidam luderent, vehementius quis pila percussa in tonsoris manus eam dejecerit, & sic servi, quem tonsor radebat, gula sit præcisa adjecto cultello, in quocunque eorum culpa sit, eum Lege Aquilia teneri: Proculus, in tonsore esse culpam. Et sane, si ibi tondetur, ubi ex consuetudine ludebatur, vel ubi transitus frequens erat, est quod ei imputetur: quamvis nec illud male dicatur, si in loco periculoso sellam habenti tonsori se quis commiserit, ipsum de se queri debere. §. 1. Si alius tenuit, alius interemit, is, qui tenuit, quasi causam mortis præbuit, in factum actione tenetur. §. 2. Sed si plures servum percusserint, utrum omnes, quasi occiderint, teneantur, videamus? & si quidem apparet, cujus ictu perierit, ille, quasi occiderit, tenetur: quod si non apparet, omnes, quasi occiderint, teneri, Julianus ait: & si cum uno agatur, ceteri non liberantur: nam * ex Lege Aquilia quod alius præstiterit, alium non relevat, cum sit poena. §. 3. Celsus scribit, si alius mortifero vulnere percusserit, alius postea exanimaverit, priorem quidem non teneri, quasi occiderit, sed quasi vulneraverit: quia ex alio vulnere perit: posteriorem teneri, quia occidit: quod & Marcello videtur, & est probabilius. §. 4. Si plures trabem dejecerint, & hominem oppresserint, æque veteribus placet, omnes lege Aquilia teneri. §. 5. Item cum eo, qui canem irritaverat & effecerat, ut aliquem morderet, quamvis eum non tenuit, Proculus respondit, Aquiliæ actionem esse. Sed Julianus eum demum Aquilia teneri (ait), qui tenuit, & effecit, ut aliquem morderet: ceterum, si non tenuit, in factum agendam. §. 6. Legis autem Aquiliæ actio hero competit, hoc est, domino. §. 7. Si in eo homine, quem tibi redhibiturus essem, damnum injuria datum esset, Julianus ait, Legis Aquiliæ actionem mihi competere, meque, cum coepero redhibere, tibi restitutum. §. 8. Sed, si servus bona fide alicui serviat, an ei competit Aquiliæ actio? Et magis in factum [actio] erit danda. §. 9. Eum, cui vestimenta commodata sunt, non posse, si scissa fuerint, Lege Aquilia agere, Julianus ait: sed domino eam competere. §. 10. An fructuarius vel usuarius Legis Aquiliæ actionem haberet, Julianus tractat: Et ego puto melius, utile judicium ex hac causa dandum.

12. PAULUS lib. 10. ad Sabinum.

Sed & si proprietaris dominus vulneraverit servum, vel occiderit, in quo usufructus meus est: danda est mihi, ad exemplum legis Aquiliæ, actio in eum pro portione usufructus; ut etiam ea pars anni in æstimationem veniat, qua nondum usufructus meus fuit.

13. ULPIANUS lib. 18. ad Edictum.

Iber homo, suo nomine utilem Aquiliæ habet actionem: directam enim non habet, quoniam * dominus membrorum suorum nemo videtur.

tur. Fugitivi autem nomine dominus habet. §. 1. Julianus scribit, si homo liber bona fide mihi serviat, ipsum lege Aquilia mihi teneri. §. 2. Si servus hereditarius occidatur, queritur, quis Aquilia agat, cum dominus nullus sit hujus servi? Et ait Celsus, legem domino damna salva esse voluisse: dominus ergo hereditatis habebitur: quare, adita hereditate, heres poterit experiri. §. 3. Si servus legatus, post aditam hereditatem sit occisus, competere legis Aquiliae actionem legatario, si non post mortem servi agnovit legatum: quod si repudiavit, consequens esse ait Julianus dicere, heredi competere.

14. PAULUS lib. 22. ad Edictum.

Sed si ipse heres eum occiderit, dictum est, dandam in eum legatario actionem.

15. ULPIANUS lib. 18. ad Edictum.

Huc scripturae consequens est dicere: ut, si ante aditam hereditatem occidatur legatus servus, apud heredem remaneat Aquiliae actio, per hereditatem adquisita. Quod si vulneratus sit ante aditam hereditatem, in hereditate quidem actio remansit, sed cedere ea legatario heredem oportet. §. 1. Si servus vulneratus mortifere, postea ruina, vel naufragio, vel alio ictu maturius perierit: de occiso agi non posse, sed quasi de vulnerato. Sed si manumissus, vel alienatus, ex vulnere periit, [quasi] de occiso agi posse, Julianus ait. Hæc ita tam varie, quia verum est, eum a te occisum tunc, cum vulnerabas; quod mortuo eo, demum apparuit: in superiore non est passa ruina apparere, an sit occisus. Sed si vulneratum mortifere, liberum & heredem esse jusseris, deinde decesserit: heredem ejus agere Aquilia non posse.

16. MARCIANUS lib. 4. Regularum.

Quia in eum casum res pervenit, a quo incipere non potest.

17. ULPIANUS lib. 18. ad Edictum.

Si dominus servum suum occiderit, bonæ fidei possessori, vel ei, qui pignori accepit, in factum actione tenebitur. [§. 1. Si conjunctim duobus legetur Stichus, & alter eorum occisum repudiaverit: puto, conjunctum solum posse Aquilia agere; quia retro accrevisse dominium ei videtur.]

18. PAULUS lib. 10. ad Sabinum.

Sed & si is, qui pignori servum accepit, occidit eum, vel vulneravit: lege Aquilia & pignoratitia conveniri potest: sed alterutra contentus esse debet actor.

19. ULPIANUS lib. 18. ad Edictum.

Sed si communem servum occiderit quis, Aquilia teneri eum, Celsus ait. Idem est, & si vulneraverit.

20. IDEM lib. 42. ad Sabinum.

Scilicet pro ea parte, pro qua dominus est, qui agat.

21. IDEM lib. 18. ad Edictum.

Alt lex, QUANTI [IS HOMO] IN EO ANNO PLURIMI FUISSET. Quæ clausula æstimationem habet damni, quod datum est. §. 1. Annus autem retro versus computatur, ex quo quis occisus est. Quod si mortifere fuerit vulneratus, & postea post longum intervallum mortuus sit,

inde annum numerabimus, secundum Julianum, ex quo vulneratus est: licet Celsus contra scribit, §. 2. Sed utrum corpus ejus solum æstimemus, quanti fuerit, cum occideretur, an potius, quanti interfuit nostra, non esse occisum? Et hoc jure utimur, ut ejus, quod interest, fiat æstimatio.

22. PAULUS lib. 22. ad Edictum.

Proinde, si servum occidisti, quem sub pœna tradendum promissi, utilitas venit in hoc judicium. §. 1. Item causæ corpori cohærentes æstimationur, si quis ex comœdis, aut symphoniacis, aut gemellis, aut quadriga, aut ex pari mularum, unum, vel unam occiderit: non solum [enim] perempti corporis æstimatio facienda est, sed & ejus ratio haberi debet, quo cætera corpora depretiata sunt.

23. ULPIANUS lib. 18. ad Edictum.

Inde Neratius scribit, si servus heres institutus occisus sit, etiam hereditatis æstimationem venire. §. 1. Julianus ait, si servus liber & heres esse jussus, occisus fuerit: neque substitutum, neque legitimum, actione legis Aquiliae, hereditatis æstimationem consecuturum, quæ servo competere non potuit. Quæ sententia vera est. Pretii igitur solummodo fieri æstimationem, quia hoc interesse solum substituti videretur. Ego autem puto, nec pretii fieri æstimationem: quia, si heres esset, & liber esset. §. 2. Idem Julianus scribit, si institutus fuero sub conditione, SI STICHUM MANUMISERO, & Stichus sit occisus post mortem testatoris, in æstimationem etiam hereditatis pretium me consecuturum: propter occisionem enim defecit conditio. Quod si vivo testatore occisus sit, hereditatis æstimationem cessare: quia retrorsum quanti plurimi fuit, inspicitur. §. 3. Idem Julianus scribit, æstimationem hominis occisi ad id tempus referri, quo plurimi in eo anno fuit, & ideo, & si pretioso pictori pollex fuerit præcisus, & intra annum, quo præcideretur, fuerit occisus, posse [eum] Aquilia agere: pretioque eo æstimandum, quanti fuit prius, quam artem cum pollice amisset. §. 4. Sed & si servus, qui magnas fraudes in meis rationibus commiserat, fuerit occisus, de quo quæstionem habere destinaveram, ut fraudum participes eruerentur: rectissime Labeo scribit, tanti æstimandum, quanti mea intererat, fraudes servi per eum commissas detegi, non quanti noxa ejus servi valeat. §. 5. Sed & si bonæ frugis servus, intra annum mutatis moribus, occisus sit, pretium id æstimabitur, quanto valeret prius, quam mores mutaret. §. 6. In summa, omnia commoda, quæ intra annum, quo interfectus est, pretiosiores servum facerent, hæc accedere ad æstimationem ejus, dicendum est. §. 7. Si infans sit occisus nondum anniculus, verius est sufficere hanc actionem: ut æstimatio referatur ad id tempus, quo intra annum vixit. §. 8. Hanc actionem & heredi cæterisque successoribus dari constat. Sed in heredem vel cæteros hæc actio non dabitur, cum sit pœnalis: nisi forte ex damno locupletior heres factus sit. §. 9. Si dolo servus occisus sit, & lege Cornelia agere dominum posse constat: & si lege Aquilia egerit, præjudicium fieri Corneliae non debet. §. 10. Hæc actio ad-

versus confitentem competit in simplum: adversus negantem, in duplum. §. 11. Si quis hominem vivum falso confiteatur occidisse, & postea paratus sit ostendere, hominem vivum esse: Julianus scribit, cessare Aquiliam; quamvis confessus sit se occidisse: hoc enim solum remittere auctori confessoriam actionem, ne necesse habeat docere, eum occidisse: ceterum occisum esse hominem a quocunque oportet.

24. PAULUS lib. 22. ad Edictum.

Hoc apertius est circa vulneratum hominem: nam si confessus sit vulnerasse, nec sit vulneratus, estimationem cuius vulneris faciemus? vel ad quod tempus recurremus?

25. ULPIANUS lib. 18. ad Edictum.

Proinde si occisus quidem non sit, mortuus autem sit, magis est, ut non teneatur in mortuo, licet falsus sit. §. 1. Si procurator, aut tutor, aut curator, aut quivis alius confitetur [aut] absentem vulnerasse, confessoria in eos utilis actio danda est. §. 2. Notandum, quod in hac actione, quæ adversus confitentem datur, iudex non rei judicandæ, sed estimandæ datur: nam * nullæ partes sunt iudicandi in confitentes.

26. PAULUS lib. 22. ad Edictum.

Puta enim, quod qui convenitur, fateatur se occidisse, & paratus sit estimationem solvere, & adversarius magni litem estimat.

27. ULPIANUS lib. 18. ad Edictum.

Si servus servum alienum subripuerit, & occiderit, [&] Julianus & Celsus scribunt, & furti & damni injuriæ competere actionem. §. 1. Si servus communis, id est, meus & tuus, servum meum occiderit, legi Aquiliæ locus est adversus te, si tua voluntate fecit: & ita Proculum existimasse, Urseius refert. Quod si non voluntate tua fecit: cessare noxalem actionem: ne sit in potestate servi, ut tibi soli serviat: quod puto verum esse. §. 2. Item si servus communis, meus & tuus, sit occisus a servo Titii, Celsus scribit, alterum ex dominis agentem, aut litis estimationem consecuturum pro parte, aut noxæ dedi ei in solidum oportere: quia hæc res divisionem non recipit. §. 3. Servi autem occidentis nomine dominus tenetur: is vero, cui bona fide servit, non tenetur. Sed an is, qui servum in fuga habet, teneatur nomine ejus Aquiliæ actione, quaeritur? & ait Julianus, teneri: Et est verissimum, cum & Marcellus consentit. §. 4. Hujus legis secundum quidem capitulum in desuetudinem abiit. §. 5. Tertio autem capite ait eadem lex Aquilia, CÆTERARUM RERUM, PRÆTER HOMINEM ET PECUDEM OCCISOS, SI QUIS ALTERI DAMNUM FAXIT, QUOD USSERIT, FREGERIT, RUPERIT INJURIA, QUANTI EA RES ERIT IN DIEBUS TRIGINTA PROXIMIS, TANTUM RES DOMINO DARE DAMNAS ESTO. §. 6. Si quis igitur non occiderit hominem vel pecudem, sed uulnerit, fregerit, ruperit: sine dubio ex his verbis legis agendum erit. Proinde, si facem servo meo objeceris, & eum adusseris, tenebris mihi. §. 7. Item, si arbutum meum vel villam meam incendaris, Aquiliæ actionem habebis. §. 8. Si quis insulam voluerit meam exurere, & ignis etiam ad vi-

cini insulam pervenerit: Aquilia tenebitur etiam vicino: non minus etiam inquilinis tenebitur, ob res eorum exustas. §. 9. Si fornicarius servus coloni ad fornacem obdormisset, & villa fuerit exusta: Neratius scribit, ex locato conventum præstare debere: si negligens in eligendis ministris fuit: ceterum si alius ignem subjecerit fornaci, alius negligenter custodierit: an tenebitur, qui subjecerit? nam, qui custodit, nihil fecit; qui recte ignem subjecit, non peccavit: quid ergo [est]? Puto utilem competere actionem tam in eum, qui ad fornacem obdormivit, quam in eum, qui negligenter custodit. Nec quisquam dixerit in eo, qui obdormivit, rem eum humanam & naturalem passum: cum deberet vel ignem extinguere, vel ita manire, ne evagetur. §. 10. Si furnum secundum parietem communem haberes, an damni injuria tenearis? Et ait Proculus, agi non posse: quia nec cum eo, qui focum haberet: & ideo æquius puto, in factum actionem dandam: scilicet, si paries exustus sit: si autem nondum mihi damnum dederis, sed ita ignem habeas, ut metuum, ne mihi damnum des, damni infecti puto sufficere cautionem. §. 11. Proculus ait, cum coloni servi villam exussissent, colonum vel ex locato, vel [ex] lege Aquilia teneri: ita ut colonus possit servos noxæ dedere: & si uno iudicio res esset judicata, altero amplius non agendum. Sed hæc ita, si culpa colonus careret: ceterum, si noxios servos habuit, damni eum injuria teneri, curiales habuit. Idem servandum & circa inquilinorum insulæ personas scribit: Quæ sententia habet rationem. §. 12. Si cum apes meæ ad tuas advolassent, tu eas exusseris, legis Aquiliæ actionem competere Celsus ait. §. 13. Inquit lex, RUPERIT: (*Rupisse*) verbum fere omnes veteres sic intellexerunt, corruperit. §. 14. Et ideo Celsus quaerit, si lolium aut avenam in legem alienam injeceris, quo eam [tu] inquinares, non solum quod vi aut clam dominum posse agere, vel, si locatus fundus sit, colonum; sed & in factum agendum: & si colonus eam exercuit, cavere eum debere, *amplius non agi*: scilicet, ne dominus amplius inquietet: nam alia quædam species damni est, ipsum quid corrumpere, & mutare, ut lex Aquilia locum habeat: alia, nulla ipsius mutatione applicare aliud, cujus molestia separatio sit. §. 15. Cum eo plane, qui vinum spurcavit, vel effudit, vel acetum fecit, vel alio modo vitiavit, agi posse Aquilia, Celsus ait: quia etiam effusum, & acetum factum, corrupti appellatione continetur. §. 16. Et non negat fractum & usum contineri *corrupti* appellatione: sed non esse novum ut lex, specialiter quibusdam enumeratis, generale subiciat verbum, quo specialia complectatur: Quæ sententia vera est. §. 17. *Rupisse* eum utique accipiemus, qui vulneravit, vel virgis, vel loris, vel pignis cecidit, vel telo, vel quo alio, ut scinderet alicui corpus, vel tumorem fecerit: sed ita denum, si damnum injuria datum est: ceterum si nullo servum pretio viliorum deteriorumve fecerit, Aquilia cessat: injuriarumque erit agendum damtaxat: Aquilia enim eas rptiones, quæ damna dant, persequitur. Ergo, cum pretio quidem

dem non sit deterior servus factus, verum sumptus in salutem ejus & sanitatem facti sunt: in hac mihi videri damnum datum, atque ideo lege Aquilia agi posse. §. 18. Si quis vestimenta sciderit, vel inquinaverit, Aquilia, quasi ruperit, tenetur. §. 19. Sed & si quis milium vel frumentum meum effuderit in flumen, sufficit Aquiliae actio. §. 20. Item, si quis frumento arenam vel aliud (quid) immiscuit, ut difficilis separatio sit, quasi de corrupto agi poterit. §. 21. Si quis de manu mihi nummos excusserit, Sabinus existimat, damni injuriæ esse actionem, si ita perierint, ne ad aliquem pervenirent; puta si in flumen, vel in mare, vel in cloacam ceciderunt. Quod si ad aliquem pervenerunt, ope consilio furtum factum agendum: quod & antiquis placuit. Idem, etiam in factum dari posse actionem, ait. §. 22. Si mulier pugno, vel equa ictu a te percussa egerit: Brutus ait, Aquilia teneri, quasi rupto. §. 23. Et si mulum plus iusto oneraverit, & aliquid membri ruperit, Aquiliae locum fore. §. 24. Si navem venaliciarum mercium perforasset, Aquiliae actionem esse, quasi ruperit, Vivianus scribit. §. 25. Si olivam immaturam decerpserit, vel segetem defecerit immaturam, vel vineas crudas, Aquilia tenebitur: quod si jam maturas, cessat Aquilia; nulla enim injuria est, cum tibi etiam impensas donaverit, quæ in collectionem hujusmodi fructuum impendantur. Sed si collecta hæc interceperit, furti tenetur. Octavius in avis adjicit: nisi (inquit) in terram uvæ projecit, ut effunderentur. §. 26. Idem & in sylva cædua scribis, ut, si immatura, Aquilia teneatur: quod si matura interceperit, furti teneri eum, & arborum furtum cessarum. §. 27. Si salictum maturum ita, ne stirpes laderes, tuleris, cessare Aquiliam. §. 28. Et, si puerum quis castraverit, & pretiosorem fecerit, Vivianus scribit, cessare Aquiliam: sed injuriarum erit agendum, aut ex edicto Ædilium, (aut) in quadruplum. §. 29. Si calicem diatretum faciendum dedisti, si quidem impetitia fregit, damni injuria tenebitur: si (vero) non imperitia fregit, sed rimas habebat vitiosas, potest esse excusatus: & ideo plerumque artifices convenire solent, cum ejusmodi materiæ dantur, non periculo suo se facere: quæ res, ex locato tollit actionem, & Aquiliae. §. 30. Si cum maritus uxori margaritas extricatas dedisset in usu, eaque invito vel inscio viro perforasset, ut pertusis in linea uteretur, teneri eam Lege Aquilia, siue divertit, siue nupta est adhuc. §. 31. Si quis ædificii mei fores confregerit, [vel refrugerit,] aut si ipsum ædificium diruit, Lege Aquilia tenetur. §. 32. Si quis aquæductum meum diruerit, licet cæmenta mea sunt, quæ diruta sunt, tamen quia terra mea non sit, qua aquam duco, melius est dicere, actionem utilem dandam. §. 33. Si ex plostro lapis ceciderit, & quid ruperit, vel fregerit, Aquiliae actione plostrarium teneri, placet, si male composuit lapides, & ideo lapsi sunt. §. 34. Si quis servum conductum ad mulum regendum, commendaverit ei mulum, ille ad pollicem [suum] eum alligaverit de loro, & mulus eruperit sic, ut & pollicem avelleret servo, & se præcipitaret: Melia scribit, si pro perito imperitus locatus sit, ex

conducto agendum cum domino ob mulum ruptum vel debilitatum; sed, si ictu aut terrore mulus turbatus sit, tum dominum ejus, (id est, muli; & servi) cum eo, qui turbavit, habiturum legis Aquiliae actionem. Mihi autem videtur, & eo casu, quo ex locato actio est, competere [etiam] Aquiliae. §. 35. Item si rectori locaveris læcum vino plenum curandum, & ille eum pertudit, ut vinum si effusum, Labeo scribit, in factum agendum.

28. PAULUS lib. 10. ad Sabinum.

Qui foveas urforum cervorumque capiendorum causa faciant, si in itineribus fecerunt, eoque aliquid decedit, factumque deterius est, Lege Aquilia obligati sunt: at si in aliis locis, ubi fieri solent, fecerunt, nihil tenentur. §. 1. Hæc tamen actio ex causa danda est: id est, si neque denunciatum est, neque scierit, aut providere potuerit: [& multa hujusmodi deprehenduntur, quibus summoveatur petitor, si evitare periculum poterit.]

29. ULPIANUS lib. 18. ad Edictum.

Quemadmodum si laqueos eo loci posuisses, quo jus ponendi non haberes, & pecus vicini in eos [laqueos] incidisset. §. 1. Si protectum meum, quod supra domum tuam nullo jure habebam, recidisses, posse me tecum damni injuria agere, Proculus scribit: debuisti enim mecum, jus mihi non esse protectum habere: agere: nec esse æquum, damnum me pati, recisis a te meis tignis. † Aliud est dicendum ex rescripto Imperatoris Severi, qui ei, per cujus domum trajectus erat aquæductus citra servitutem, rescripsit, jure suo posse eum intercideri: & merito: interest enim, quod hic in suo protexit, ille in alieno fecit. §. 2. Si navis tua impacta in meam scapham, damnum mihi dedit, quaesitum est, quæ actio mihi competeret? Et ait Proculus, si in potestate nautarum fuit, ne id accideret, & culpa eorum factum sit, Lege Aquilia cum nautis agendum: quia parvi refert, navem immittendo, aut ferraculum ad navem ducendo, an tua manu damnum dederis; quia omnibus his modis per te damno adficior: sed si fune rupto, aut, cum a nullo regeretur navis, incurrisset, cum domino agendum non esse. §. 3. Item Labeo scribit, si cum vi ventorum navis impulsæ esset in funes anchorarum alterius, [&] nautæ funes præcidissent, si nullo alio modo, nisi præcisus funibus explicare se potuit, nullam actionem dandam. Idemque Labeo, & Proculus, & circa retia piscatorum, in quæ navis [piscatorum] inciderat, æstimarunt. Plane, si culpa nautarum id factum esset, Lege Aquilia agendum. Sed ubi damni injuria agitur, ob retia, non piscium, qui ideo capti non sunt, fieri æstimationem; cum incertum fuerit, an caperentur. Idemque & in venatoribus, & in aucupibus probandum. §. 4. Si navis alteram contra se venientem obruisset, aut in gubernatorem, aut in ducatorem, actionem competere damni injuriæ, Alfenus ait. Sed si tantæ vis navi facta sit, quæ temperari non potuit, nullam in dominum dandam actionem: sin autem culpa nautarum id factum sit, puto Aquiliae sufficere. §. 5. Si funem quis, quo reli-gata navis erat, præciderit, de nave, quæ periit, in factum agendum. §. 6. [Hæc actione] ex hoc

Legis capite de omnibus animalibus læsis, quæ pecudes non sunt, agendum est: puta, ut de cane. Sed & de apro, & leone, cæterisque feris & avibus idem erit dicendum. §. 7. Magistratus municipales, si damnum injuria dederint, posse Aquilia teneri. Nam & cum pecudes aliquis pignori cepisset, & fame eas necavisset, dum non patitur [re] eis cibaria adferre, in factum actio danda est. Item si, dum putat se ex lege capere pignus, non ex lege ceperit, & res tritas corruptasque reddat, dicitur Legem Aquiliam locum habere: quod dicendum est & si ex lege pignus cepit. Si quid tamen Magistratus adversus resistentem violentius fecerit, non tenebitur Aquilia. Nam & cum pignori servum cepisset, [&] ille se suspenderit, nulla datur actio. §. 8. Hæc verba, QUANTI IN TRIGINTA DIEBUS PROXIMIS FUIT, etsi non habens PLURIMI, sic tamen esse accipienda constat.

30. PAULUS lib. 22. ad Edictum.

Qui occidit adulterum deprehensum servum alienum, hac Lege non tenebitur. §. 1. Pignori datus servus, si occisus sit, debitori actio competit. † Sed an & creditori danda sit utilis, quia potest interesse ejus, quod debitor solvendo non sit, aut quod litem tempore amisit, quaeritur? Sed [hic] iniquum est, & domino & creditori eum teneri: nisi si quis putaverit nullam in ea re debitorem injuriam passurum, cum prosit ei ad debiti quantitatem, & quod sit amplius, consecuturus sit ab eo: vel ab initio in id, quod amplius sit, quam in debito, debitori dandam actionem: & ideo in his casibus, in quibus creditori danda est actio propter inopiam debitoris, vel quod litem amisit, creditor quidem usque ad modum debiti habebit Aquiliae actionem, ut prosit hoc debitori; ipsi autem debitori in id, quod debitum excedit, competit Aquiliae actio. §. 2. Si quis alienum vinum vel frumentum consumpserit, non videtur damnum injuria dare: ideoque utilis danda est actio. §. 3. In hac [quoque] actione, quæ ex hoc capitulo oritur, dolus & culpa punitur. Ideoque si quis in stipulam suam, vel spinam, comburendæ ejus causa, ignem immiserit, & ulterius evagatus & progressus ignis alienam segetem vel vineam læserit, requiramus nam imperitia ejus aut negligentia id accidit. Nam, si die ventoso id fecit, culpæ reus est: nam & * qui occasionem præstat, damnum fecisse videtur. In eodem crimine est & qui non observavit, ne ignis longius procederet. At si omnia quæ oportuit observavit, vel subita vis venti longius ignem produxit, caret culpa. §. 4. Si vulneratus fuerit servus non mortifere, negligentia autem perierit, de vulnerato actio erit, non de occiso.

31. IDEM lib. 10. ad Sabinum.

Si putator ex arbore ramum cum dejiceret, vel machinarius hominem prætereundem occidit: ita tenetur, si is in publicum decidat, nec ille proclamavit, ut casus ejus evitari possit. Sed Mucius etiam dixit, si in privato idem accidisset, posse de culpa agi: * culpam autem esse, quod, cum a diligente provideri poterit, non esset provisum; aut tum denunciatum esset, cum periculum evitari non possit. Secundum quam rationem non multum refert, per publicum, an per privatum iter fieret:

cum, plerumque per privata loca vulgo iter fiat. Quod si nullum iter erit, dolum dumtaxat præstare debet, ne immitat in eum, quem viderit transeuntem: nam culpa ab eo exigenda non est: cum divinare non potuerit, an per eum locum aliquis transiturus sit.

32. GAIUS lib. 7. ad Edictum provinciale.

Illud quaesitum est, an quod Proconsul in furto observat, quod a familia factum sit, (id est, ut non in singulos detur pœnæ persecutio, sed sufficeret id præstari, quod præstandum foret, si id furta unus liber fecisset) debeat & in actione damni injuriæ observari. Sed magis visum est, idem esse observandum: & merito: cum enim circa furti actionem hæc ratio sit, ne ex uno delicto tota familia dominus careat, eaque ratio similiter & in actionem damni injuriæ interveniat, sequitur, ut idem debeat aestimari: præsertim cum interdum levior sit hæc causa delicti; veluti si culpa, & non dolo, damnum daretur. §. 1. Si idem eundem servum vulneraverit, postea deinde etiam occiderit, tenebitur & de vulnerato, & de occiso; duo enim sunt delicta: aliter, atque si quis uno impetu pluribus vulneribus aliquem occiderit; tunc enim una erit actio de occiso.

33. PAULUS lib. 2. ad Plantium

Si servum meum occidisti, non affectiones aestimas esse puto (veluti si filium tuum naturalem quis occiderit, quem tu magno emptum velles,) sed quanti omnibus valeret. Sextus quoque Pedius ait, * pretia rerum, non ex affectione, nec utilitate singulorum, sed communiter tungi. Itaque eum, qui filium naturalem possidet, non eo locupletiores esse, quod eum plurimo, si alius possideret, redempturus fuit: nec illum, qui filium alienum possideat, tantum habere, quanti eum patri vendere posset: in Lege enim Aquilia [damnum] consequimur, & amisse dicemur, quod aut consequi potuimus, aut erogare cogimur. §. 1. In damnis, quæ Lege Aquilia non tenentur, in factum datur actio.

34. MARCELLUS lib. 21. Digestorum.

Titio & Seio Stichum legavit: deliberante Seio, cum Titius vindicasset legatum, Stichus occisus est: deinde Seius repudiavit legatum: perinde Titius agere possit, ac si soli legatus esset:

35. ULPIANUS lib. 18. ad Edictum.

Quia retro adcrevisse dominium ei videretur.

36. MARCELLUS lib. 21. Digestorum.

Nam sicut repudiante legatario legatum, heredis est actio, perinde ac si legatus non esset, ita hujus actio est, ac si soli legatus esset. §. 1. Si dominus servum, quem Titius mortifere vulneraverat, liberum & heredem esse jussit, eique postea Mævius [exstiterit heres, non habebit Mævius] cum Titio Legis Aquiliae actionem: scilicet secundum Sabinum opinionem, qui putabat, ad heredem actionem non transmitti, quæ defuncto competere non potuit. Nam sane absurdum accidet, ut heres pretium quasi occisi consequatur ejus, cujus heres exstiterit. Quod si ex parte eum dominus heredem cum libertate esse jussit, coheres ejus mortuo eo, ager Lege Aquilia.

37. JAVOLENUS lib. 14. ex Cassio.

Liber homo, si jussu alterius, manu injuriam dedit, actio Legis Aquiliae cum eo est, qui jussit, si modo jus imperandi habuit: quod si non habuit, cum eo agendum est, qui fecit. §. 1. Si quadrupes, cujus nomine actio esset cum domino, quod pauperiem fecisset, ab alio occisa est, & cum eo Lege Aquilia agitur, aestimatio non ad corpus quadrupedis, sed ad causam ejus, in quo de pauperie actio est, referri debet: & tanti damnandus est is, qui occidit, judicio Legis Aquiliae, quanti actoris interest, noxae potius deditioe defungi, quam litis aestimatione.

38. IDEM lib. 9. Epistolarum.

Si eo tempore, quo tibi meus servus, quem bona fide emisti, serviebat, ipse a servo tuo vulneratus est, placuit, omnimodo me tecum recte Lege Aquilia experiri.

39. POMPONIUS lib. 17. ad Quintum Mutium.

Quintus Mutius scribit: Equa, cum in alieno pasceretur in cogendo, quod praegnans erat ejecit: Querebatur, dominus ejus possetne cum eo, qui coegisset Lege Aquilia agere, quia equam in iciendo ruperat. Si percussisset, aut consulto vehementius egisset, visum est agere posse. §. 1. Pomponius: Quamvis alienum pecus in agro suo quis deprehendisset, sic illud expellere debet, quomodo si suum deprehendisset: quoniam, si quid ex ea re damnum cepit, habet proprias actiones. Itaque qui pecus alienum in agro suo deprehenderit, non jure id includit: nec agere illud aliter debet, quam (ut supra diximus) quasi suum: sed vel abigere debet sine damno, vel admonere dominum, ut suum recipiat.

40. PAULUS lib. 13. ad Edictum.

In Lege Aquilia, si deletum chirographum mihi esse dicam, in quo sub conditione mihi pecunia debita fuerit, & interim testibus quoque id probare possim, qui (testes) possunt non esse eo tempore, quo conditio extitit, & si, summatim re exposita, ad suspicionem Judicem adducam, debeam vincere: sed tunc condemnationis exactio competit, cum debiti conditio extiterit: quod si defecerit, condemnatio nullas vires habebit.

41. ULPIANUS lib. 41. ad Sabinum.

Si quis testamentum deleverit, an damni injuria actio competat, videamus: & Marcellus lib. 5. Digestorum dubitans negat competere: quemadmodum (enim) (inquit) aestimatio inibitur: Ego apud eum notavi, in testatore quidem hoc esse verum: quia quod interest ejus, aestimari non potest: verumtamen in herede vel legatariis diversum, quibus testamenta pene chirographa sunt. † Ibidem Marcellus scribit, chirographo deleto, competere Legis Aquiliae actionem. Sed & si quis tabulas testamenti apud se depositas deleverit, vel pluribus praesentibus legerit, utilius est, in factum & injuriarum agi: si injuriae faciendae causa, secreta judiciorum publicavit. §. 1. Interdum evenire Pomponius eleganter ait, ut quis tabulas delendo, furti non teneatur, sed tantum damni injuriae, imputa si non animo furti faciendi, sed tantum damni dandi

delevit: nam furti non tenebitur: * cum facto enim etiam animum furis furtum exigit.

42. JULIANUS lib. 48. Digestorum.

Qui tabulas testamenti depositas, aut alicujus rei instrumentum ita delevit, ut legi non possit, depositi actione, & ad exhibendum tenetur: quia corruptam rem restituerit, aut exhibuerit. Legis quoque Aquiliae actio ex eadem causa competit. Corripisse enim tabulas recte dicitur & qui eas interleverit.

43. POMPONIUS lib. 19. ad Sabinum.

O id, quod antequam hereditatem adires, damnum admissum in res hereditarias est, Legis Aquiliae actionem habes: quod post mortem ejus, cui heres sis, acciderit: dominum enim lex Aquilia appellat, non utique eam, qui tunc fuerit, cum damnum daretur: nam isto modo ne ab eo quidem, cui heres quis erit, transire ad eam ea actio poterit: neque ob id, quod tum commissum fuerit, cum in hostium potestate esses, agere postliminio reversus poteris: & hoc aliter constitui sine magna captione posthumorum liberorum, qui parentibus heredes erunt, non poterit. † Eadem dicemus & de arboribus eodem tempore furtim caesis. Puto, eadem dici posse etiam de (hac) actione, Quod vi, aut dam: si modo quis aut prohibitus fecerit, aut apparuerit eum intelligere debuisse, ab eis, ad quos ea hereditas pertineret, si rescissent, prohibitum iri.

44. ULPIANUS lib. 42. ad Sabinum.

In Lege Aquilia & levissima culpa venit. §. 1. Quoties sciente domino servus vulnerat, vel occidit, Aquilia dominum teneri dubium non est.

45. PAULUS lib. 10. ad Sabinum.

Scientiam hic pro patientia accipimus, ut, qui prohibere potuit, teneatur, si non fecerit. §. 1. Lege Aquilia agi potest, & sanato vulnerato servo. §. 2. Si meum servum, cum liberum putares, occideris, Lege Aquilia teneberis. §. 3. Cum stramenta ardentia transilirent duo concurrerunt, amboque ceciderunt, & alter flamma consumptus est. Nihil eo nomine potest agi, si non intelligitur, uter ab utro everfus sit. §. 4. Qui, cum aliter tueri se non possunt, damni culpam dederint, innoxii sunt. Vini enim vi defendere omnes leges, omniaque jura permittunt. Sed si, defendendi mei causa, lapidem in adversarium misero, sed non eum, sed praetereuntem percussero, tenebor Lege Aquilia: illum enim solum, qui vini infert, ferire conceditur: & hoc, si tuendi duntaxat, non etiam ulciscendi causa factum sit. §. 5. Qui idoneum parietem sustulit, damni injuria domino ejus tenetur.

46. ULPIANUS lib. 50. ad Sabinum.

Si vulnerato servo, Lege Aquilia actum sit, postea mortuo ex eo vulnere, agi Lege Aquilia nihilominus potest.

47. JULIANUS lib. 86. Digestorum.

Sed si priore judicio aestimatione facta, postea mortuo servo, de occiso agere dominus instituerit, exceptione doli mali opposita compelletur: ut ex utroque judicio nihil amplius consequatur, quam consequi deberet, si initio de occiso homine egisset.

48. PAU-

48. PAULUS lib. 39. ad Edictum.

SI servus ante aditam hereditatem damnum in re hereditaria dederit, & liber factus in ea re damnum det: utraque actione tenebitur: quia alterius, & alterius facti, hæ res sunt.

49. ULPIANUS lib. 9. Disputationum.

SI quis fumo facto apes alienas fugaverit, vel etiam necaverit, magis causam mortis præstisse videtur, quam occidisse: & ideo in factum actione tenebitur. §. 1. Quod dicitur, *damnum injuria datum Aquilia persequi*, sic erit accipiendum, ut videatur damnum injuria datum, quod cum damno injuriam attulerit: nisi magna vi cogente fuerit factum. Ut Celsus scribit circa eum, qui incendii arcendi gratia, vicinas ædes intercidit: nam hic scribit cessare Legis Aquiliæ actionem: justo enim metu ductus, ne ad se ignis perveniret, vicinas ædes intercidit: & sive pervenit ignis, sive ante extinctus est, existimat, Legis Aquiliæ actionem cessare.

50. IDEM lib. 6. Opinionum.

QUI domum alienam invito domino demolit, & eo loco balneas extruxit, præter naturale jus, quod superficies ad dominum soli pertinet, etiam damni dati nomine actioni subjicitur.

51. JULIANUS lib. 86. Digestorum.

ITA vulneratus (est) servus, ut eo ictu certum esset moriturum: medio deinde tempore heres institutus est, & postea ab alio ictus decessit: Quæro, an cum utroque de occiso, Lege Aquilia agi possit? Respondit: * *Occidisse* dicitur vulgo quidem, qui mortis causam quolibet modo præbuit: sed Lege Aquilia is demum teneri visus est, qui adhibita vi, & quasi manu, causam mortis præbuisse; tracta videlicet interpretatione vocis a cædendo, & a cæde. † Rursus Aquila Lege teneri existimati sunt non solum, qui ita vulnerassent, ut confestim vita privarent, sed etiam hi, quorum (ex) vulnere certum esset aliquem vita excessurum. Igitur, si quis servo mortiferum vulnus inflixerit, eundemque alius ex intervallo ita percusserit, ut maturius interficeretur, quam ex priore vulnere moriturus fuerat: statuendum est, utrumque eorum Lege Aquilia teneri. §. 1. Idque est consequens auctoritati veterum: qui cum a pluribus (idem) servus ita vulneratus esset, ut non appareret, cujus ictu periisset, omnes Lege Aquilia teneri judicaverunt. §. 2. Estimatio autem perempti non eadem in utriusque persona fiet: nam qui prior vulneravit, tantum præstabit, quanto in anno proximo homo plurimum fuerit, repetitis ex die vulneris trecentum sexaginta quinque diebus: posterior in id tenebitur, quanti homo plurimum venire poterit in anno proximo, quo vita excessit; in quo pretium quoque hereditatis erit. † Eiusdem ergo servi occisi nomine alius majorem, alius minorem estimationem præstabit. Nec mirum: dum aterque eorum ex diversa causa, & diversis temporibus, occidisse hominem intelligitur. Quod si quis absurde a nobis hæc constitui putaverit, cogitet longe absurdius constitui, neutrum Lege Aquilia teneri, aut alterum potius: cum * neque impunita maleficia esse oporteat, nec facile constitui possit, uter potius Lege teneatur,

* Multa autem Jure civili, contra rationem disputandi, pro utilitate communi recepta esse, innumerabilibus rebus probari potest: unum interim posuisse contentus ero. Cum plures irabem alienam furandi causa sustulerint, quam singuli ferre non possent, furti actione omnes teneri existimantur: quamvis subtili ratione dici possit neminem eorum teneri; quia neminem verum sit eam sustulisse.

52. ALFENUS lib. 2. Digestorum.

SI ex plagis servus mortuus esset, neque id medici incientia, aut domini negligentia accidisset: recte de injuria occiso eo agitur. §. 1. Tabernarius in semita noctu supra lapidem lucernam posuerat, quidam præteriens eam sustulerat; tabernarius eum consecutus lucernam reposcebat, & fugientem retinebat: ille flagello, quod in manu habebat, in quo dolor inerat, verberare tabernarium coeperat, ut se mitteret; ex eo majore rixa facta, tabernarius ei, qui lucernam sustulerat, oculum effoderat. Consulebat, num damnum injuria (non) videtur dedisse, quoniam prior flagello percussus esset? Respondi, nisi data opera effodisset oculum, non videri damnum injuria fecisse: culpam enim penes eum, qui prior flagello percussus, residere. Sed, si ab eo non prior vapulasset, sed cum ei lucernam eripere vellet, rixatus esset, tabernarii culpa factum videri. §. 2. In clivo Capitolino duo plostra onusta mulæ ducebant: prioris plostri muliones conversum plostrum sublevabant, quo facile mulæ ducerent: interim superius plostrum cessum ire coepit, & cum muliones, qui inter duo plostra fuerunt, e medio exissent, posterius plostrum a priore percussum, retro redierat, & puerum cujusdam obriverat: dominus pueri consulebat, cum quo (se) agere oporteret? Respondi, in causa jus esse positum. Nam si muliones, qui superius plostrum sustinissent, sua sponte se subduxissent, & ideo factum esset, ut mulæ plostrum retinere non possint, atque onere ipso retraherentur: cum domino mularum nullam esse actionem; cum hominibus, qui conversum plostrum sustinissent, Lege Aquilia agi posse: nam nihilominus eum damnum dare, qui, quod sustineret, mitteret sua voluntate, ut (id) aliquem feriret; veluti si quis asellum, cum agitasset, non retinisset; æque, si quis ex manu telum, aut aliud quid immisisset, damnum injuria daret. Sed si mulæ, quia aliquid reformidassent, & muliones timore permoti, ne opprimerentur, plostrum reliquissent, cum hominibus actionem nullam esse, cum domino mularum esse. Quod si neque mulæ neque homines in causa essent, sed mulæ retinere onus nequissent, aut, cum conniterentur, lapsæ concidissent, & ideo plostrum cessum redisset, atque hi, quo conversum fuisset, onus sustinere nequissent: neque cum domino mularum neque cum hominibus esse actionem. † Illud quidem certe, quoquomodo res se haberet, cum domino posteriorum mularum agi non posse, quoniam non sua sponte, sed percussæ retro redissent. §. 3. Quidam boves vendidit ea lege, uti daret experimendos: postea dedit experimendos: emptoris servus in experiundo percussus ab altero bove cornu est: Quærebatur, num venditor emptori damnum

damnum præstare deberet? Respondi, si emptor boves emptos haberet, non debere præstare: sed si non haberet emptos, tum, si culpa hominis factum esset, ut a bove feriretur, non debere (præstari); si vitio bovis, debere. §. 4. Cum pila complures luderent, quidam ex his servulum, cum pilam percipere conaretur, impulit, servus cecidit, & crus fregit: Quærebatur, an dominus servuli Lege Aquilia cum eo, cujus impulsu ceciderat, agere potest? Respondi, non posse: cum casu magis, quam culpa, videretur factum.

53. NERATIUS lib. 1. Membranarum.

Boves alienos in angustum locum coëgisti, eoque effectum est, ut deicerentur: Datur in te, ad exemplum Legis Aquiliæ, in factum actio.

54. PAPINIANUS lib. 37. Quæstionum.

Legis Aquiliæ debitori competit actio, cum reus stipulandi ante moram promissum animal vulneravit. Idem est & si occiderit animal. Quod si post moram promissoris, qui stipulatus fuerat, occidit, debitor quidem liberatur, Lege autem Aquilia hoc casu non recte experietur: nam creditor ipse sibi potius, quam alii, injuriam fecisse videtur.

55. PAULUS lib. 22. Quæstionum.

Stichum aut Pamphilum promisi Titio: cum Stichus esset decem (millium), Pamphilus viginti, stipulator Stichum ante moram occidit: Quæsitum est de actione Legis Aquiliæ? Respondi, Cum viliozem occidisse proponitur, in hunc tractatum nihilum differt ab extraneo creditor. Quanti igitur fiet æstimatio? utrum decem (millium), quanti fuit occisus; an quanti est, quem necesse habeo dare, id est, quanti mea interest? Et quid dicemus, si (&) Pamphilus decesserit sine mora? Jam pretium Stichi minuetur, quoniam liberatus est promissor: & sufficere fuisse pluris, cum occideretur, vel intra annum. Hac quidem ratione, etiamsi post mortem Pamphili intra annum occidatur, pluris videbitur fuisse.

56. IDEM lib. 2. Sententiarum.

Mulier, si in rem viri damnum dederit, pro tenore Legis Aquiliæ convenitur.

57. JAVOLENUS lib. 6. ex Posterioribus Labeonis.

Equum tibi commodavi, in eo tu cum equitares, & una complures equitarent, unus ex his irruit in equum, teque dejecit, & eo casu crura equi fracta sunt: Labeo negat, tecum ullam actionem esse: sed si equitis culpa factum esset, cum equite sane, non cum equi domino agi posse, verum puto.

TIT. III.

DE HIS, QUI EFFUDERINT, VEL DEJECERINT.

1. ULPIANUS lib. 23. ad Edictum.

Prætor ait de his, qui dejecerint, vel effuderint, UNDE IN EUM LOCUM, QUO VULGO ITER FIET, VEL IN QUO CONSISTETUR, DEJECTUM VEL EFFUSUM QUID ERIT, QUANTUM EX EA RE DAMNUM DATUM FACTUMVE ERIT, IN EUM, QUI IBI HABITAVERIT, IN DUPLUM JUDICIUM DABO. SI EO ICTU HOMO LIBER PERISSE DICE-

TUR, QUINQUAGINTA AUREORUM JUDICIUM DABO. SI VIVET, NOCITUMQUE EI ESSE DICETUR, QUANTUM OB EAM REM ÆQUUM JUDICI VIDEBITUR, EUM, CUM QUO AGETUR, CONDEMNARI, TANTI JUDICIUM DABO. SI SERVUS INSCIENTE DOMINO FECISSE DICETUR, IN JUDICIO ADJICIAM, AUT NOXAM DEDERE. §. 1. Summa cum utilitate id Prætozem edixisse, nemo est qui neget: * publice enim utile est, sine metu & periculo per itinera commeari. §. 2. Parvi autem interesse debet, utrum publicus locus sit, an vero privatus: dummodo per eum vulgo iter fiat: quia iter facientibus prospicitur, non publicis viis studetur: semper enim ea loca, per quæ vulgo iter solet fieri, eandem securitatem debent habere. Cæterum si aliquando vulgus in illa via non commearat, & tunc dejectum quid, vel effusum, cum adhuc secreta loca essent, modo coepit commeari, non debet hoc Edicto teneri. §. 3. Quod cum suspenderetur, decidit, magis dejectum videri: sed & quod suspensum decidit, pro dejecto haberi magis est. Proinde & si quid pendens effusum sit, quamvis nemo hoc effuderit, Edictum tamen locum habere dicendum est. §. 4. Hæc in factum actio in eum datur, qui inhabitat, cum quid deiceretur, vel effunderetur; non in dominum ædium: culpa enim penes eum est. Nec adjicitur culpæ mentio, vel inficiationis, ut in duplum detur actio, quamvis damni injuriæ utrumque exigit. §. 5. Sed cum homo liber perit, damni æstimatio non fit in duplum: quia* in homine libero nulla corporis æstimatio fieri potest: sed quinquaginta aureorum condemnatio fit. §. 6. Hæc autem verba, SI VIVET, NOCITUMQUE EI ESSE DICETUR, non pertinent ad damna, quæ in rem hominis liberi facta sunt, si forte vestimenta ejus, vel quid aliud scissum, corruptumve est: sed ea, quæ in corpus ejus admittuntur. §. 7. Si filius familias cœnaculum conductum habuit, & inde dejectum, vel effusum quid sit, de peculio in patrem non datur: quia non ex contractu venit: in ipsum itaque filium hæc actio competit. §. 8. Cum servus habitator est, utrum noxalis actio danda sit, quia non est ex negotio gesto: an de peculio, quia non ex delicto servi venit; neque enim recte servi dicitur noxa, cum servus nihil nocuerit? Sed ego puto, impunitum servum esse non oportere: sed extra ordinem officio judicis corrigendum. §. 9. Habitare autem dicimus, vel in suo, vel in conducto, vel gratuito. † Hospes plane non tenebitur: quia non ibi habitat, sed tantisper hospitatur: sed is tenetur, qui hospitium dederit. Multum autem interest inter habitatorem, & hospitem: quantum interest inter domicilium habentem, & peregrinantem. §. 10. Si plures in eodem cœnaculo habitent, unde dejectum est, in quemvis hæc actio dabitur:

2. GAIUS lib. 6. ad Edictum provinciale.

Cum sane impossibile est scire, quis dejecisset, vel effudisset,

3. ULPIANUS lib. 23. ad Edictum.

Et quidem, in solidum. Sed, si cum uno fuerit actum, ceteri liberabuntur,

4. PAULUS lib. 19. ad Edictum.
Perceptione, non litis contestatione præstaturi partem damni, societatis iudicio vel utili actione, ei, qui solvit.

5. ULPIANUS lib. 23. ad Edictum.
Si vero plures, diviso inter se coenaculo, habitent: actio in eum solum datur, qui inhabitabat eam partem, unde effusum est. §. 1. Si quis gratias habitationes dederit libertis, & clientibus, vel suis, vel uxoris, ipsum eorum nomine teneri Trebarius ait: Quod verum est. † Idem erit dicendum: & si quis amicis suis modica hospitaliola distribuerit. Nam & si quis coenaculariam exercens, ipse maximam partem coenaculi habebat, solus tenebitur. Sed & si hospitaculi habeat, solus tenebitur. (sed si quis coenaculi, ipse solus æque tenebitur.) Sed si quis coenaculariam exercens, modicum sibi hospitium retinuerit, residuum locaverit pluribus, omnes tenebuntur, quasi in hoc coenaculo habitantes, unde dejectum effusumve est. §. 2. Interdum tamen, (quod sine captione actoris fiat,) oportebit Prætorē, æquitate motum, in eum potius dare actionem, ex cuius cubiculo vel exedra dejectum est, licet plures in eodem coenaculo habitent: quod si ex mediano coenaculi quid dejectum sit, verius est, omnes teneri. §. 3. Si horrearius aliquid dejecerit, vel effuderit, aut conductor apothecæ, vel qui in hoc duntaxat conductum locum habebat, ut ibi opus faciat, vel doceat, in factum actioni locus est: etiam si quis operantium dejecerit, vel effuderit; vel (si quis) discipulorum. §. 4. Cum autem Legis Aquilia actione propter hoc quis condemnatus est, merito ei, qui ob hoc, quod hospes, vel quis alius de coenaculo deiecit, in factum dandam esse Labeo dicit adversus dejectorem. Quod verum est. Plane, si locaverat dejectori, etiam ex locato habebit actionem. §. 5. Hæc autem actio, quæ competit de effusis, & dejectis, perpetua est: & heredi competit. (in heredem vero non datur.) Quæ autem de eo competit, quod liber perisse dicitur, intra annum duntaxat competit: neque (in heredem, sed nec heredi, similibusque) personis; nam est pœnalis, & popularis: dummodo sciamus, ex pluribus desiderantibus hanc actionem ei potissimum dari debere, cuius interest; vel qui ad finitatem cognationeve defunctum contingit. Sed, si libero nocitum sit, ipsi perpetua erit actio. Sed si alius velit experiri, annua erit hæc actio: nec enim heredibus jure hereditario competit: quippe * quod in corpore libero damni datur, jure hereditario transire ad successores non debet, quasi non sit damnum pecuniarium: nam ex bono & æquo oritur. §. 6. Prætor ait: NE QUIS IN SUGGRUENDA PROTECTOVE, SUPRA EUM LOCUM, QUA VULGO ITER FIET, INVE QUO CONSISTETUR, ID POSITUM HABEAT, CUJUS CASUS NOCERE CUI POSSIT. QUI ADVERSUS EA FECERIT, IN EUM SOLIDORUM DECEM IN FACTUM, JUDICIUM DABO: SI SERVUS INSCIENTE DOMINO FECISSE DICETUR, (AUT ÆSTIMATIONEM DARI) AUT NOXÆ DEDI JUBEBO. §. 7. Hoc Edictum superioris portio est: consequens etenim

fuit, Prætorē etiam in hunc casum prospicere: ut si quid in his partibus ædium periculose positum esset, non noceret. §. 8. Ait Prætor, NE QUIS IN SUGGRUENDA PROTECTOVE. Hæc verba NE QUIS ad omnes pertinent, vel inquilinos, vel dominos ædium: sive inhabitent, sive non, habent tamen aliquid expositum his locis. §. 9. SUPRA EUM LOCUM, QUA VULGO ITER FIET, INVE QUO CONSISTETUR, ID POSITUM (HABEAT). Accipere debemus POSITUM, sive in habitationis, vel coenaculi, sive etiam in horrei vel cuius alterius ædificii. §. 10. * Positum habere etiam is recte videtur, qui ipse quidem non posuit, verum ab alio positum patitur. Quare, si servus posuerit, dominus autem positum patitur, non noxali iudicio dominus, sed suo nomine tenebitur. §. 11. Prætor ait, CUJUS CASUS NOCERE POSSET. Ex his verbis manifestatur, non omne, quicquid positum est, sed quicquid sic positum est ut nocere possit, hoc solum prospicere Prætorē, ne possit nocere: nec spectamus, ut noceat; sed omnino, si nocere possit, Edicto locus sit. Coerceatur autem, qui positum habuit, sive nocuit id, quod positum erat, sive non nocuit. §. 12. Si id, quod positum erat, deciderit & nocuerit, in eum competit actio, qui posuit, non in eum, qui habitaverit: quasi hæc actio non sufficiat; quia positum habuisse non utique videtur, qui posuit, nisi vel dominus fuit ædium, vel inhabitator. Nam & cum pictor in pergula clypeum, vel tabulam expositam habuisset, eaque excidisset, & transeunti damni quid dedisset, Servius respondit, ad exemplum hujus actionis, dari oportere actionem: hanc enim non competere palam esse; quia neque in suggruenda, neque in protecto tabula fuerat posita. Idem servandum respondit, & si amphora ex reticulo suspensa decideret, & damni dedisset, quia & legitima & honoraria actio deficit. §. 13. Ista autem actio popularis est, & heredi, similibusque competit: in heredes autem non competit, quia pœnalis est.

6. PAULUS lib. 19. ad Edictum.
Hoc Edictum non tantum ad civitates, & vicos, sed & ad vias, per quas vulgo iter fit, pertinet. §. 1. Labeo ait locum habere hoc Edictum, si interdum dejectum sit, non nocte: sed quibusdam locis & nocte iter fit. §. 2. Habitator suorumque culpam præstare debet. §. 3. Si de nave dejectum sit, dabitur actio utilis in eum, qui navem præpositus sit.

7. GAIUS lib. 6. ad Edictum provinciale.
Cum liberi hominis corpus ex eo, quod dejectum effusumve quid erit, læsum fuerit, iudex computat mercedes medicis præstatas, ceteraque impendia, quæ in curatione facta sunt: præterea operarum, quibus caruit, aut cariturus est ob id, quod inutilis factus est. Cicatricum autem, aut deformitatis nulla sit æstimatio: quia * liberum corpus nullam recipit æstimationem.

TIT. IV.

DE NOXALIBUS ACTIONIBUS.

1. GAIUS lib. 2. ad Edictum provinciale.
Noxales actiones appellantur, quæ non ex contractu, sed ex noxa atque maleficio servorum adversus,

adversus nos instituuntur: quarum actionum vis & potestas hæc est, ut, si damnum fuerimus, liceat nobis deditione ipsius corporis, quod deliquerit, evitare litis æstimationem.

2. ULPIANUS lib. 18. ad Edictum.

Si servus sciente domino occidit, in solidum dominum obligat: ipse enim videtur dominus occidisse; si autem insciente, noxalis est: nec enim debuit ex maleficio servi in plus teneri, quam ut noxæ eum dedat. §. 1. Is, qui non prohibuit, siue dominus manet, siue desit esse dominus, hac actione tenetur: sufficit enim, si eo tempore dominus, quo non prohibeat, fuit: in tantum, ut Celsus putet, si fuerit alienatus servus in totum, vel in partem, vel manumissus, noxam caput non sequi: nam servum nihil deliquisse, qui domino iubenti obtemperavit. Et sane, si iussit, potest hoc dici: si autem non prohibuit, quemadmodum factum servi excusabimus? Celsus tamen differentiam facit inter Legem Aquiliam, & Legem duodecim Tabularum: nam in Lege antiqua, si servus sciente domino furtum fecit, vel aliam noxam commisit, servi nomine actio est noxalis, nec dominus suo nomine tenetur: at in Lege Aquilia (inquit) dominus suo nomine tenetur, non servi. Utriusque Legis reddit rationem: duodecim Tabularum, quasi voluerit servos dominis in hac re non obtemperare: Aquiliæ, quasi ignoverit servo, qui domino paruit, periturus si non fecisset. Sed si placeat, quod Julianus libro octogesimo sexto scribit; si servus furtum faxit, noxiamve nocuit, etiam ad posteriores leges pertinere: potest dici, etiam servi nomine cum domino agi posse noxali iudicio; ut, quod detur Aquilia adversus dominum, non servum excuset, sed dominum oneret. Nos autem secundum Julianum probavimus: quæ (sententia) habet rationem, & a Marcello apud Julianum probatur.

3. IDEM lib. 3. ad Edictum.

In omnibus noxalibus actionibus, ubicunque scientia exigitur domini, sic accipienda est, si, cum prohibere posset, non prohibuit. Aliud est enim, auctorem esse servo delinquenti: aliud, pati delinquere.

4. PAULUS lib. 3. ad Edictum.

In delictis servorum, scientia domini quemadmodum accipienda est: utrum cum consilio, an & si viderit tantum, quamvis prohibere non potuerit? Quid enim, si ad libertatem proclamans, domino sciente faciat: aut quid si contemnat dominum: vel, cum trans flumen sit servus, vidente quidem, sed invito domino, noxiam noceat? Rectius itaque dicitur, scientiam ejus accipiendam, qui prohibere potest: & hoc in toto Edicto intelligendum est circa scientiæ verbum. §. 1. Si extraneus servus sciente me fecerit, eumque redemero, noxalis actio in me dabitur: quia non videtur domino sciente fecisse, cum eo tempore dominus non fuerim. §. 2. Cum dominus ob scientiam teneatur, an servi quoque nomine danda sit actio, videntum est: nisi forte Prætor unam poenam a domino exigere voluit: ergo dolus servi impunitus erit; quod est iniquum: Imo utroque modo dominus tenebitur. Una autem poena exacta, quam actor

elegerit, altera tollitur. §. 3. Si detracta noxa deditione, quasi cum conscio domino actum sit, qui non erat conscius, absolutione facta, & finito iudicio, amplius agendo cum noxæ deditione, exceptione rei judicatæ submovebitur: quia res in superius iudicium deducta, & finita est. Donec autem prius iudicium agitur, licentia agenti est, si eum de scientia domini arguenda poeniteat, tunc ad noxalem causam transire. Contra quoque, si cum eo, qui scit, cum noxæ deditione actum sit: amplius in dominum, detracta noxæ deditione, danda actio non est. In ipso autem iudicio, si voluerit & scientiam domini arguere, non est prohibendus.

5. ULPIANUS lib. 3. ad Edictum.

Si plarium servus deliquerit omnibus ignorantibus: noxale iudicium in quemvis dabitur. Sed si omnibus scientibus: quivis eorum tenebitur, detracta noxæ deditione; quemadmodum si plures deliquissent: nec altero convento alter liberabitur. Sed, si alter scit, alter ignoravit: qui scit, detracta noxæ deditione, convenitur; qui nescit, cum noxæ deditione. §. 1. Differentia autem harum actionum non solum illa est, quod qui scit, in solidum tenetur, verum illa quoque, quod si alienaverit servum, qui scit, siue manumiserit, siue decesserit servus, dominus tenetur: sed, si ipse dominus decesserit, heres ejus non tenetur.

6. IDEM lib. 18. ad Edictum.

Sed (&) ipse servus manumissus tenetur.

7. IDEM lib. 3. ad Edictum.

Noxalis [autem] non alias datur, nisi apud me sit servus: & si apud me sit, licet eo tempore non fuit, quo delinquebat, teneor; & heres meus tenetur, si noxius vivat. §. 1. Pomponius ait, si emptor servi noxali conventus sit, venditorem, quo sciente factum est, conveniri jam non posse.

8. IDEM lib. 37. ad Edictum.

Si servus communis furtum fecerit, quivis ex dominis in solidum noxali iudicio tenetur, eoque jure utimur. Sed non alias poterit (is,) qui conventus est, evadere litis æstimationem, nisi in solidum noxæ dederit servum: nec ferendus, etsi partem dedere fuerit paratus. Plane, si propter hoc, quod socii dedere parati non fuerint, in solidum fuit condemnatus, communi dividundo, vel familiæ eriscunda iudicio, adversus eos experietur. Ante noxale sane iudicium acceptum poterit sua parte cedendo securitatem consequi, ne necesse habeat suscipere iudicium. Quamquam quis possit dicere evenire, ut, dum pars ei cedatur, amittat actionem: dominus enim pro parte factus, non potest cum socio noxali experiri: fortassis nec communi dividundo agere possit ejus maleficii nomine, quod ante communionem admissum est. Quod si non potest, evidenti injuria adficietur. Sed melius est dicere, competere ei communi dividundo iudicium.

9. PAULUS lib. 39. ad Edictum.

Si communis familia vel communis servus furtum fecerit, altero ex dominis sciente, is, qui scit, omnium nomine tenebitur: & conventus, alterum

alterum quoque liberat: nec a socio quicquam debebit consequi: sui enim facti nomine poenam meruit. Quod si is, qui ignoravit, duplum præstiterit, a socio simplum consequetur.

10. IDEM lib. 22. ad Edictum.

Sed & eo nomine agere cum socio poterit, quod servum communem deteriore fecit: quem admodum cum quolibet alio, qui rem communem deteriore fecisset. Cæterum, si nihil præterea post noxæ deditiōem commune habebit, pro socio, vel si socii non fuerunt, in factum agi poterit.

11. ULPIANUS lib. 7. ad Edictum.

Bona fide servi possessor, ejus nomine, furti actione tenebitur: dominus non tenetur: sed noxæ dedendo non facit quidem actoris: cum autem coeperit istum servum dominus vindicare, doli exceptione summovebitur; vel officio judicis consequetur, ut indemnus maneat.

12. PAULUS lib. 6. ad Edictum.

Si bona fide possessor eum servum, quem bona fide possidebat, dimiserit, ne agi cum eo ex noxali causa possit, obligari eum actione, quæ datur adversus eos, qui servum in potestate habeant, aut dolo fecerint, quo minus haberent: quia per hoc adhuc possidere videntur.

13. GAIUS lib. 13. ad Edictum provinciale.

Non solum adversus bona fide possessorem, sed etiam adversus eos, qui mala fide possident, noxalis actio datur. * Nam [&] absurdum videtur, eos quidem, qui bona fide possiderent, excipere actionem: prædones vero securos esse.

14. ULPIANUS lib. 18. ad Edictum.

Si quis a multis conveniatur ex noxa ejusdem servi, vel (si) ab uno, ex pluribus tamen delictis: non necesse habet, quia omnibus dedere non potest, litis æstimationem offerre his, quibus dedere non potest. Quid ergo est, si a pluribus conveniatur? si quidem unus occupavit, an melior sit conditio, ut ipsi soli dedatur? an vero vel omnibus dedi debeat, vel cavere debeat *defensum sui adversus ceteros*? & * verius est, *occupantis meliorem esse conditionem*. Ei itaque debetur, non qui prior egit, sed qui prior ad sententiam pervenit: & ideo ei, qui postea vicerit, actionem denegari iudicati. §. 1. Sed & si statuliber sit, & ante deditiōem exstiterit conditio, per fideicommissum libertas fuerit ante præstita, vel existente conditione legati dominium fuerit translatum: arbitrio judicis absolvi eum oportet. Et officii judicis hoc quoque erit, ut caveatur ei, cui deditur, ob evictionem ob suum factum contingentem.

15. GAIUS lib. 6. ad Edictum provinciale.

Prætor decernere debet translationem iudicii in statuliberum fieri. † Si vero rei iudicandæ tempore adhuc in suspensio sit statuta libertas, Sabinus & Cassius liberari heredem putant, tradendo servum: quia toto suo jure cederet. Quod & verum est.

16. JULIANUS lib. 22. Digestorum.

Si heres dolo malo fecerit, ne statuliberum in potestate haberet, & propter hoc iudicium line noxæ deditiōne acceperit: (&) impleta condi-

tione statutæ libertatis, condemnari debebit; sicuti mortuo servo, condemnaretur.

17. PAULUS lib. 22. ad Edictum.

Si ex duobus dominis uno sciente, altero ignorante, servus delinquit, si ante cum altero, qui nesciebat, actum sit, & noxæ dederit servum, * iniquum est, vilissimi hominis deditiōne alterum quoque liberari. † Igitur agatur & cum altero: & si quid amplius est in damni persecutione, consequetur, computato pretio hominis noxæ dediti: ipsi tamen inter se [sic] debent pensare communi dividendo iudicium, ut [si] ille, quo sciente fecit, præstiterit, non totius partem ferat, sed partem ejus, quanti servus est: sic, & si alter aliquid præstiterit, ejus partem fieri. † Illud iniquum est, eum, qui iussit servum facere, consequi aliquid a socio, cum ex suo delicto damnum patiat. §. 1. Si plures, ejusdem servi nomine, noxali mecum agere velint; vel [si] unus pluribus iudiciis ejusdem servi nomine agat, in quo ususfructus tuus, proprietas mea sit: officio judicis continebitur, cum eum noxæ dederō, ut etiam usufructum actoris faciam: sed per Prætozem id consequar ego dominus proprietatis, ut aut cogat Prætor te pro æstimatione usufructus conferre ad litis æstimationem, aut usufructu cedere, si hoc expediat: & si ego dominus proprietatis eum servum nolui defendere, defensio tibi permittenda est: & si damnatus hominem tradas, [&] adversus me tueris.

18. POMPONIUS lib. 18. ad Sabinum.

Is, qui usufructum in servo habet, perinde cum domino habet actionem furti, atque si quilibet alius esset: sed cum eo non est, quamvis serviat ei: & ideo dominus damnatus fructuario noxæ dedens liberabitur.

19. PAULUS lib. 22. ad Edictum.

Si in re communi mea & tua damnum nobis dederit Titii servus, si cum eo agemus, erit noxali Aquiliæ actioni locus: ne damnatus in solidum singulis noxæ dedere cogatur. Sed potest dici, quasi unius damnum sit & una obligatio, aut utrisque pecuniam sufferendam, aut officio judicis simul utrisque noxæ dedendum. Sed & si alterutri nostrum in solidum noxæ deditus fuerit, & ob id ab utroque dominus sit absolutus, recte dicitur, eum, cui noxæ deditus sit, alteri teneri communi dividendo iudicio, ut communicet servum noxæ sibi deditum, cum ob rem communem [aliquid] ad socium pervenerit. §. 5. Si servi, in quo usufructus alienus est, dominus proprietatis operas conduxerit, verba efficiunt, ut cum noxæ deditiōne damnetur. §. 2. Si servus tuus navem exercuerit, ejusque vicarius & idem nauta in eadem nave damnum dederit: perinde in te actio danda est, ac si is exercitor liber, & hic vicarius servus ejus esset, ut de peculio servi tui ad noxam dedere vicarium damneris: ut tamen si servi tui iussu, vel sciente & patiente eo, damnum vicarius dederit, noxalis actio servi tui nomine esse debeat. Idemque sit etiam, si nautam facere iusserit.

20. GAIUS lib. 7. ad Edictum provinciale.

Qui ex pluribus noxis, diversis temporibus experitur, ex una noxia servi dominium natus, nullam amplius actionem habet adversus eum, qui dominus fuerat: cum actio noxalis caput sequatur. † At si maluit dominus priori iudicio litis estimationem sufferre, vel eidem, vel alii ex alio maleficio agenti nihilominus tenetur.

21. ULPIANUS lib. 23. ad Edictum.

Quoties dominus ex noxali causa convenitur, si nolit suscipere iudicium, in ea causa res est, ut debeat noxam dedere eum, cuius nomine iudicium non suscipitur; aut, si id non faciat, iudicium suscipietur omnimodo: sed non alias condemnabitur, quam si in potestate habeat, dolo malo fecerit, quominus haberet. §. 1. Eos, quorum nomine noxali iudicio agitur, etiam absentes defendi posse placuit: sed hoc ita demum, si proprii sint servi: nam, si alieni, praesentes esse oportet; aut si dubitetur, utrum proprii sint, an alieni.

Quod ita puto accipiendum, ut, si constet, vel bona fide servire, etiam absentes possint defendi. §. 2. Praetor ait: SI IS, IN CUJUS POTESTATE ESSE DICETUR, NEGAVIT SE IN SUA POTESTATE SERVUM HABERE: UTRUM ACTOR VOLET, VEL DEJERARE JUBEBO, IN POTESTATE SUA NON ESSE, NEQUE SE DOLO MALO FECISSE, QUOMINUS ESSET; VEL JUDICIUM DABO SINE NOXAE DEDITIONE.

§. 3. IN POTESTATE sic accipere debemus, ut facultatem & potestatem exhibendi ejus habeat: ceterum, * si in fuga sit, vel peregre, non videbitur esse in potestate. §. 4. Quod si reus jurare nolit, similis est ei, qui neque defendit absentem, neque exhibet: qui condemnantur quasi contumaces.

§. 5. Si tutor vel curator extiterit, ipsi jurare debent, in potestate domini non esse: si autem procurator sit, dominus ipse juret, necesse est. §. 6. Si iusjurandum exegit actor, reusque juravit, deinde postea noxali velit actor experiri: videndum est, an exceptio iurisjurandi debeat adversus actorem dari? Et Sabinus putat, non esse dandam, quasi de alia re sit iuramentum, hoc est, tunc non fuisse in potestate: modo vero, cum in potestate deprehendatur, de facto ejus posse agi.

Neratius quoque dicebat, post exactum iusjurandum posse actorem, detracta noxae deditio, experiri: si modo hoc contendat, posteaquam juratum est, coepisse in potestate habere.

22. PAULUS lib. 18. ad Edictum.

Si servus depositus vel commodatus sit, cum domino agi potest noxali actione: ei enim servire intelligitur: & quod ad hoc Edictum attinet, in potestate ejus est: maxime si copiam habeat recipiendi hominis. §. 1. Is, qui pignori accepit, vel qui precario rogavit, non tenetur noxali actione: licet enim iuste possideant, non tamen opinione domini possident: sed hos quoque in potestate domini intelligi, si facultatem repetendi eos dominus habeat. §. 2. Quid est habere facultatem repetendi? habeat pecuniam, ex qua liberari potest: nam non debet cogi vendere res suas, ut solvat pecuniam, & repetat servum. §. 3. Dominus, qui servum in sua potestate esse confitetur, aut

exhibere eum debet, aut absentem defendere: quod nisi faciat, puniatur, atque si praesentem non noxae dederit. §. 4. Si negavit dominus in sua potestate esse servum, permittit Praetor alicui arbitrium, utrum iurejurando id decidere an iudicium dicere sine noxae deditioe velit: per quod vincet, si probaverit eum in potestate esse, vel dolo ejus factum, quo minus esset: qui autem non probaverit in potestate adversarii esse servum, rem amittit.

23. GAIUS lib. 6. ad Edictum provinciale.

Sed etsi postea adversarius ejus in potestate habere coeperit servum, tenetur ex nova possessione, denegata ei exceptio.

24. PAULUS lib. 18. ad Edictum.

De illo videndum, utrum adversus eum tantum, qui dolo fecit, quominus in potestate haberet, actio locum habeat noxalis, si ex dolo ejus acciderit, ut cesset noxalis actio, forte si servo suo fugam mandavit: an & [si] possit nihilominus cum alio agi; quod accidit, cum alienatus manumissusve est? Quod est verius: in quo casu electio est actoris, cum quo velit agere. † Julianus autem ait de eo, qui manumisit, si paratus sit defendere se manumissus, exceptionem dandam ei, qui manumisit. Hoc & Labeo.

25. GAIUS lib. 6. ad Edictum provinciale.

Idem est, & si novus dominus servi iudicium patiatur.

26. PAULUS lib. 18. ad Edictum.

Electio vero alterum liberabit: id enim Praetor introduxit, ne eluderetur actor: non ut etiam lucrum faceret: ideoque exceptione a sequenti submovebitur. §. 1. His consequens est, ut si plures dolo fecerint, quo minus in potestate haberent, eligere debeat actor, quem velit convenire. §. 2. Item, si ex pluribus dominis quidam dolo malo partes suas deserint possidere, electio erit actoris, utrum directo agere velit cum eo, qui possidet, an Praetoria cum eo, qui desit possidere. §. 3. Si servum alienum alius in jure suum esse responderit, altero solvente, alter liberatur. §. 4. Si is, quem deseris dolo possidere, decesserit prius, quam hac actione convenireris, liberaris: quia hac actio in locum directae actionis succedit. Diversum dicemus, si moram feceris in iudicio accipiendo. §. 5. Neque heredi, neque in heredem, quod defunctus mentitus est, actio danda est: nec in ipsum quolibet tempore: nam liberum esse debet defendenti absentem servum, hujus Edicti poenam evitare: id est, ut sine noxae deditioe conveniatur. † Et ideo, si negaveris servum in tua potestate esse, postea fateri poteris: nisi si jam lis adversus te contestata est; nam tunc audiri non debes, ut Labeo ait. Octavenus, ex causa etiam liti contestata tibi succurrendum: utique, si res tua ea sit, ut ignosci tibi debeat. §. 6. Si, absente domino, ductus sit servus, vel etiam praesente, & in eadem causa sit, ut in integrum restitui possit: defensio permittitur ejus nomine, qui ductus est: postulantibus enim exhiberi eum ad defendendum, indulgere Praetor debet. † Idem concedendum est fructuario, vel cui pignoris nomine obligatus est, si praesens dominus defendere noluerit: ne alterius

terius dolus aut desidia aliis noceat. Idem præstandum est in seruo communi, quem alter ex dominis [præsens] noluit defendere. Sed & actori his casibus succurrendum est: quia placet, domini acquisitione extinguere actionem: iussu enim Prætoris ductus, in bonis sit ejus, qui duxit.

27. GAIUS lib. 6. ad Edictum provinciale.

SI noxali iudicio agitur de seruo, qui pignoris iure tenetur, aut de eo, cujus usufructus alterius est, admonendi sumus, si creditor vel usufructuarius præsens defensionem suscipere noluerit, Proconsulem interventurum, & pignoris persecutionem, vel usufructus actionem negaturum. Quo casu dici potest, ipso iure pignus liberari: nullum enim pignus est, cuius persecutio negatur. Usufructus autem, etiamsi persecutio (ejus) denegatur, ipso iure durat, eoque donec non utendo constituto tempore pereat. §. 1. Ex his, quæ diximus de seruo, qui alicui pignoris iure obligatus est, deque statu libero, & (de eo) cujus usufructus alienus est, apparet, eum, qui alienum servum in iure suum esse responderit, quamvis noxali iudicio teneatur, non tamen posse noxæ deditioe ipso iure liberari: quia nullum ad actorem dominium transferre possunt, cum ipsi domini non sint. Certe tamen, si ex ea causa traditum postea dominus vindicet, nec litis æstimationem offerat, poterit per exceptionem doli mali repelli.

28. AFRICANUS lib. 6. Quæstionum.

ET generaliter, si alieni servi nomine, qui tibi iustam servitutem serviret, noxali tecum egerim, tuque eum mihi noxæ dederis: sive, me possidente, dominus eum vindicet, exceptione doli mali, nisi litis æstimationem offerat, eum summo vere possum; sive ipse possideat, Publiciana mihi datur: & adversus excipientem si dominus ejus sit, utilem mihi replicationem doli mali profuturam: & secundum hæc, usu quoque me captivum, quamvis sciens alienum possideam: alioquin, si aliter constitutur, futurum, ut summa iniquitate bonæ fidei possessor adficiatur: si, cum ipso iure noxalis actio adversus eum competit, necessitas ei imponatur, ut litis æstimationem sufferat. † Eademque dicenda sunt & si, cum ab eo non defenderetur, iussu Prætoris eum duxerim: quoniam isto quoque casu iustam causam possidendi habeo.

29. GAIUS lib. 6. ad Edictum provinciale.

Non solum autem qui in potestate non habet, recusare [potest noxale iudicium, verum etiam habendi in] potestate liberum est evitare iudicium, si indefensam eam personam relinquat: sed hinc necesse est, jus suum ad actorem transferre, perinde ac si damnatus esset.

30. IDEM lib. ad Edictum Prætoris urbani, titulo de damno infecto.

IN noxalibus actionibus, eorum qui bona fide ab sunt, jus non corrumpitur, sed reversis defendendi ex bono & æquo potestas datur, si domini sint: sive aliquid in ea re jus habeant; qualis est creditor, & fructuarius.

31. PAULUS lib. 7. ad Plautium.

Quod ait Prætor, Cum familia furtum faciat, ad eum modum se actionem daturum, ut tantum actor consequatur, quantum, si liber fecisset, conse-

queretur: quaeritur, utrum ad pecuniæ præstationem respiciat, an etiam ad noxæ deditioem; ut puta [si] ex prætiis noxæ deditorum duplam colligatur, sequentes actiones inhibeantur? Sabinus & Cassius putant, pretium quoque noxæ deditorum imputari debere: quod Pomponius probat: & est verum: nam, & si servus indefensus ductus sit, æstimatione ejus imputanda est. Certe non tantum duplicationis, sed & condictiois rationem habendam. Julianus putat: sed & furti faciendi tempus spectandum esse, an ejusdem familiae sint servi? nam si hi, qui plurium dominorum erunt, unius esse postea coeperint, locus Edicto non erit.

32. CALLISTRATUS lib. 2. Edicti

monitorii.
IS, qui in aliena potestate est, si noxam commisit, se dicatur, si non defendatur, ducitur: & si præsens est dominus, tradere eum, & de dolo malo promittere debet.

33. POMPONIUS lib. 14. ad Sabinum.

Noxali iudicio invitus nemo cogitur alium defendere: sed carere debet eo, quem non defendit: si servus est: quod si liber est, qui in potestate sit, indistincte ipsi sui defensio danda est.

34. JULIANUS lib. 4. ad Urseium

[Ferocem].
Quotiens enim nemo filium familias ex causa delicti defendit, in eum iudicium datur.

35. ULPIANUS lib. 41. ad Sabinum.

ET, si condemnatus fuerit filius, iudicatum facere debet: tenet enim condemnatio: quoniam etiam illud dicendum est, patrem quoque post condemnationem filii, duntaxat de peculio posse conveniri.

36. IDEM lib. 37. ad Edictum.

Si quis servum pignoraturn, deinde a debitore subreptum, emerit a debitore: nomine ejus furti tenebitur, dominio servi adquisito: nec ob erit, quod Serviana potest ei homo avocari. Idemque & si a minore quis vigintiquinque annis emerit, vel in fraudem creditorum sciens: hi enim, quamvis auferri eis dominium possit, interim tamen conveniendi sunt.

37. TRYPHONINUS lib. 17. Disputationum.

Si alienus servus furtum mihi fecerit, qui postea in meum dominium pervenerit, extinguitur furti actio, quæ mihi competierat, nondum in iudicium deducta: nec si postea alienavero eum, quem ante litem contestatam emeram, furti actio restau-rabitur: quod si post litem contestatam eum redemero, condemnandus erit venditor:

38. ULPIANUS lib. 37. ad Edictum.

Quemadmodum, si alii vendidisset: parvi enim refert, cui vendiderit, adversario, an alii: suæque culpa litis æstimationem sublaturum, qui vendendo, noxæ deditioem sibi ademit. §. 1. Julianus autem lib. 22. Digestorum scribit, si servum pro derelicto habeam, qui tibi furtum fecerat, liberari me; quia statim meus esse desinit: ne ejus nomine, qui sine domino sit, furti sit actio. §. 2. Si servus meus rem tuam subtraxerit, & vendiderit, tuque nummos, quos ex pretio habebat, ei excusseris, locus erit furti actioni ultro citroque: nam &

adversus me furti ages noxali, servi nomine, & ego adversus te nummorum nomine. §. 3. Sed & si servo creditoris mei solverim nummos, ut is eos domino suo det, æque locus erit furti actioni, si is nummos acceptos interceperit.

39. JULIANUS lib. 9. Digestorum.

Si plurium servus furtum fecerit, & omnes dolo fecerint quo minus eum in potestate haberent, subsequi debet Prætor juris civilis actione, & iudicium honorarium, quod ex hac causa pollicetur, in eum [dare], quem actor elegerit: neque enim amplius præstare actori debet, quam ut detracta noxæ deditio agere possit cum eo: cum noxali iudicio experiri potuisset, si servus exhiberetur.

§. 1. Qui alienum servum, *sum esse* fatetur, quamvis noxali actione obligetur, nihilo minus, causa cognita, satisfacere debet. Qui autem pro servo

convenitur, satisfactione onerandus non est: non enim offert se defensionem alieni servi.

§. 2. Si quis dicet dominum dolo fecisse, quo minus in potestate ejus servus esset, ille autem contendat, eum servum ab alio defendi cum satisfactione: doli mali exceptioni locus erit.

§. 3. Sed & si, post iudicium acceptum cum domino, servus apparuerit, & quia non defendebatur, ductus sit: exceptione doli mali posita dominus absolvetur.

§. 4. Sed [&] mortuo servo, antequam iudicium accipiatur, omnino hac actione non tenebitur dominus.

40. IDEM lib. 22. Digestorum.

Si servus legatus, ante aditam hereditatem, rem heredis futuri subtraxerit, poterit is cum legatario, qui legatum agnoverit, furti agere: sed, si idem servus hereditariam rem subtraxerit, furti

actio cessabit: quia huiusmodi rerum furtum non fit: ad exhibendum autem actio competit.

41. IDEM lib. 2. ad Urseium Ferocem.

Cum servus communis alteri dominorum damnum injuria dedit, idcirco Legis Aquiliæ actio non est, quia, si extraneo damnum dedisset, cum altero in solidum lege Aquilia agi posset: si cui cum servus communis furtum fecerit, cum altero domino furti agi non potest, sed communi dividundo [agi potest.]

42. ULPIANUS lib. 37. ad Edictum.

Si ad libertatem proclamaverit is, cujus nomine noxale iudicium susceptum est, sustineri debet id iudicium, quoad de statu ejus iudicetur: & [sic] si quidem servus fuerit pronunciatus, noxale iudicium exercebitur: si liber, inutile videbitur.

§. 1. Si quis pro servo mortuo, ignorans eum decessisse, noxale iudicium acceperit, absolvi debet: quia de sit verum esse, propter eum dare oportere.

§. 2. Hæ actiones perpetuæ sunt, locumque habebunt tamdiu, quamdiu servi dedendi facultatem habemus.

† Nec tantum nobis, verumetiam successoribus nostris competent. † Item adversus successores: sed non quasi in successores, sed jure domini.

Proinde & si servus ad alium pervenisse proponatur, jure domini noxali iudicio novus dominus convenietur.

43. POMPONIUS lib. 8. Epistolarum.

Servi, quorum noxa caput sequitur, ibi defendendi sunt, ubi deliquisse arguentur: itaque servos dominus eodem loco exhibere debet, ubi vim intulisse dicentur: & carere omnium dominio potest, si eos non defendat.

LIBER DECIMUS.

TIT. I.

FINIUM REGUNDORUM.

1. PAULUS lib. 23. ad Edictum.

Finium regundorum actio in personam est, licet pro vindicatione rei est.

2. ULPIANUS lib. 19. ad Edictum.

Hæc actio pertinet ad prædia rustica, quamvis ædificia interveniant: neque enim multum interest, arbores quis in confinio an ædificium ponat.

§. 1. Judici finium regundorum permittitur, ut, ubi non possit dirimere fines, adjudicatione controversiam dirimat: & si forte, amovendæ veteris obscuritatis gratia, per aliam regionem fines dirigere iudex velit, potest hoc facere per adjudicationem, & condemnationem.

3. GAIUS lib. 7. ad Edictum provinciale.

Quo casu opus est, ut ex alterutro prædio alii adjudicandum sit: quo nomine is, cui adjudicatur [in vicem pro eo, quod ei adjudicatur], certa pecunia condemnandus est.

4. PAULUS lib. 23. ad Edictum.

Sed & loci unius controversia in partes scindi adjudicationibus potest, prout cujusque dominium in eo loco iudex compererit.

§. 1. In iudicio finium regundorum etiam ejus ratio fit, quod interest. Quid enim, si quis aliquam utilitatem ex eo loco percepit, quem vicini esse appareat? inique damnatio eo nomine fiet. Sed & si mensor ab

altero solo conductus sit, condemnatio erit faciendæ ejus, qui non conduxit, in partem mercedis.

§. 2. Post litem autem contestatam etiam fructus venient in hoc iudicio: nam & culpa & dolus exinde præstantur: sed ante iudicium percepti non omnimodo hoc in iudicium venient: aut enim bona fide percepit, & lucrari eum oportet, si eos consumpsit; aut mala fide, & condici oportet.

§. 3. Sed & si quis iudici non pareat in succidenda arbore, vel ædificio in fine posito deponendo, parteve ejus, condemnabitur.

§. 4. Si dicantur termini dejecti vel exarati, iudex, qui de crimine cognoscit, etiam de finibus cognoscere potest.

§. 5. Si alter fundus duorum, alter trium sit, potest iudex uni parti adjudicare locum, de quo quæritur, licet plures dominos habeat: quoniam magis fundo, quam personis adjudicari fines intelligantur: hic autem, cum sit adjudicatio pluribus, unusquisque portionem habebit, quam in fundo habet, & pro indiviso.

§. 6. Qui communem fundum habent, inter se non condemnantur: neque enim inter ipsos accipi videtur iudicium.

§. 7. Si communem fundum ego & tu habemus, & vicinum fundum ego solus, an finium regundorum iudicium accipere possumus? Et scribit Pomponius, non posse [nos accipere]: quia ego & socius meus in hac actione adversarii esse non possumus: sed unus loco habemur.

Idem Pomponius, ne utile quidem iudi-

judicium dandum dicit, cum possit, qui proprium habeat, vel communem vel proprium fundum alienare, & sic experiri. §. 8. Non solum autem inter duos fundos, verumetiam inter tres pluresve fundos accipi judicium finium regundorum potest: ut puta, singuli plurium fundorum confines sunt, trium forte, vel quatuor. §. 9. Finium regundorum actio & in agris vectigalibus, & inter eos, qui usufructum habent, vel fructuarium & dominum proprietatis vicini fundi, & inter eos, qui jure pignoris possident, competere potest. §. 10. Hoc judicium locum habet in confinio prædiorum rusticorum; urbanorum, displicuit: neque enim confines hi, sed magis vicini dicuntur, & ea communibus parietibus plerumque determinantur: & ideo etsi in agris ædificia juncta sint, locus huic actioni non erit: & in urbe hortorum latitudo contingere potest, ut etiam finium regundorum agi possit. §. 11. Sive via publica intervenit, confinium non intelligitur: & ideo finium repundorum agi non potest.

5. IDEM lib. 15. ad Sabinum.

Quia magis in confinio meo via publica, vel flumen sit, quam ager vicini.

6. IDEM lib. 23. ad Edictum.

Sed, si rivus privatus intervenit, finium regundorum agi potest.

7. MODESTINUS lib. 10. Pandectarum.

De modo agrorum arbitri dantur: & is, qui majorem locum in territorio habere dicitur, cæteris, qui minorem locum possident, integrum locum assignare compellitur. Idque ita rescriptum est.

8. ULPIANUS lib. 6. Opinionum.

Si irruptione fluminis fines agri confundit inundatio, ideoque usurpandi quibusdam loca, in quibus jus non habent, occasionem præstat: Præses provinciae alieno eos abstinere, & domino summi restituere, terminosque per mensorem declarari jubet. §. 1. Ad officium de finibus cognoscendis pertinet, mensores mittere, & per eos dirimere ipsam finium questionem, ut æquum est, si ita res exigit, oculisque suis subjectis locis.

9. JULIANUS lib. 8. Digestorum.

Judicium finium regundorum manet, quamvis socii communi dividundo egerint, vel alienaverint fundum.

10. IDEM lib. 51. Digestorum.

Judicium communi dividundo, familiae erciscundæ, finium regundorum, tale est, ut in eo singulae personae duplex jus habeant: agentis, & ejus, quo cum agitur.

11. PAPINIANUS lib. 2. Responsum.

In finalibus questionibus vetera monumenta, census auctoritas ante litem inchoatam ordinati sequenda est: modo si non varietate successionum, & arbitrio possessorum, fines, additis vel detractis agris, postea permutatos probetur.

12. PAULUS lib. 3. Responsum.

Eos terminos, quantum ad domini questionem pertinet, observari oportere fundorum, quos demonstravit is, qui utriusque prædii dominus fuit, cum alterum eorum venderet. Non enim termini, qui singulos fundos separabant, observari de-

bent, sed demonstratio ad finium novos fines inter fundos constituere.

13. GAIUS lib. 4. ad Legem duodecim Tabularum.

Sciendum est, in actione finium regundorum illud observandum esse, Quod ad exemplum quodammodo ejus legis scriptum est, quam Athenis Solon dicitur tulisse. Nam illic ita est, *Εάν τις αἰομασίαν παρ' ἀλλοτρίῳ χωρίῳ ὠρυγῇ, τὸν ὄρον μὴ παραβαίνειν· εἰν τεῖχρον, πῶδα ἀπολίπειν· εἰν δὲ οἶκημα, δύο πῶδας· εἰν δὲ τάφον ἢ βόθρον δρύττη, ὅσον τὸ βάθος ἢ, τοσούτον ἀπολίπειν· εἰν δὲ φρέαρ ὠρυγῇν· εἰλαυ δὲ, καὶ συκὴν, ἐννέα πῶδας ἀπὸ τοῦ ἀλλοτρίου φυτεύειν· τὰ δὲ ἄλλα δένδρα, πέντε πῶδας.* id est, Si quis sepeum ad alienum prædium fixerit, infoderitque, terminum ne excedito: Si maceriam, pedem relinquito: Si vero domum, pedes duos: Si sepulchrum aut scrobem foderit, quantum profunditatis habuerint, tantum spatii relinquito: Si puteum, passus latitudinem: At vero oleam, aut ficum, ab alieno ad novem pedes plantato: cæteras arbores, ad pedes quinque.

TIT. II.

FAMILIÆ ERCISCUNDÆ.

1. GAIUS lib. 7. ad Edictum provinciale.

Hæc actio proficiscitur a Lege duodecim Tabularum. Namque coheredibus volentibus a communione discedere, necessarium videbatur aliquam actionem constitui, qua inter eos res hereditariae distribuerentur. §. 1. Quæ quidem actio nihilominus ei quoque ipso jure competit, qui suam partem non possidet: sed si is, qui possidet, neget eum sibi coheredem esse, potest eum excludere per hanc exceptionem, *SI IN EARE, QUAE AGITUR, PRÆJUDICIUM HEREDITATI NON FIAT.* Quod si possideat eam partem, licet negetur esse coheres, non nocet talis exceptio: quo fit, ut eo casu ipse iudex, apud quem hoc judicium agitur, cognoscat, an coheres sit: nisi enim coheres sit, neque adjudicari quicquam ei oportet, neque adversarius ei condemnandus est.

2. ULPIANUS lib. 19. ad Edictum.

Per familiae erciscundæ actionem dividitur hereditas, sive ex testamento, sive ab intestato, sive ex Lege duodecim Tabularum, sive ex aliqua Lege deferatur hereditas, vel ex Senatus-Consulto, vel etiam Constitutione*. Et generaliter eorum duntaxat dividi hereditas potest, quorum peti potest [hereditas]. §. 1. Si quarta ad aliquem ex Constitutione D. Pii adrogatum deferatur, quia hic neque heres, neque bonorum possessor fit, utile erit familiae erciscundæ judicium necessarium. §. 2. Item si filii familias militis peculium sit, fortius defendi potest, hereditatem effectam per Constitutiones: & ideo hoc judicio locus erit. §. 3. In familiae erciscundæ judicio unusquisque heredem, & rei & actoris partes sustinet. §. 4. Dubitandum autem non est, quin familiae erciscundæ judicium & inter pauciores heredes ex pluribus accipi possit. §. 5. In hoc judicium, etsi nomina non veniunt, tamen si stipulationes interpositæ fuerint de divisione eorum, ut stetur ei, & [ut] alter alteri mandet

mandet actiones, procuratoremque eum in suam rem faciat, stabitur divisioni.

3. GAIUS lib. 7. ad Edictum provinciale.

Plane ad officium iudicis nonnumquam pertinet, ut debita & credita singulis pro solido, aliis alia adtribuat: quia * sepe & solutio & exactio partium non minima incommoda habet. Nec tamen scilicet hæc adtributio illud efficit, ut quis solus totum debeat, vel totum alicui soli debeatur: sed ut siue agendum sit, partim suo, partim procuratorio nomine agat; siue cum eo agatur, partim suo, partim procuratorio nomine conveniatur. Nam licet libera potestas [esse] maneat creditoribus cum singulis experiundi, tamen & his libera potestas est, suo loco substituendi eos, in quos onera actionis officio iudicis translata sunt.

4. ULPIANUS lib. 19. ad Edictum.

Cætera itaque res præter nomina veniunt in hoc iudicium. Sin autem nomen uni ex heredibus legatum sit, iudicio familiæ eriscundæ hoc heres consequitur. §. 1. *Mala medicamenta & venena* veniunt quidem in iudicium, sed iudex omnino interponere se in his non debet. Boni enim & innocentis viri officio eum fungi oportet. Tantundem debet facere [&] in *libris improbatæ lectionis* (Magicis forte, vel [his] similibus): hæc enim omnia protinus corrumpenda sunt. §. 2. Sed & si quid ex peculatu, vel ex sacrilegio acquisitum erit, vel vi, aut latrocinio, aut adgressura, hoc non dividetur. §. 3. Sed & *tabulas testamenti* debet aut apud eum, qui ex maiore parte heres est, jubere manere, aut in æde deponi. Nam & Labeo scribit, vendita hereditate tabulas testamenti descriptas deponi oportere: heredem enim exemplum debere dare, tabulas vero authenticas ipsum retinere, aut in æde deponere.

5. GAIUS lib. 7. ad Edictum provinciale.

Si quæ sunt *cautiones hereditariæ*, eas iudex curare debet, ut apud eum maneat, qui maiore ex parte heres sit: cæteri descriptum & recognitum faciant, cautione interposita, *Ut, cum res exegerit, ipsæ exhibeantur.* † Si omnes iisdem ex partibus heredes sint, nec inter eos conveniat, apud quem potius esse debeant, sortiri eos oportet: aut ex consensu vel suffragio eligendus est amicus, apud quem deponantur: vel in æde sacra deponi debent.

6. ULPIANUS lib. 19. ad Edictum.

Nam ad licitationem rem deducere, ut, qui licitatione vicit, hic habeat instrumenta hereditaria, non placet neque mihi, neque Pomponio.

7. VENULEIUS lib. 7. Stipulationum.

Si heres unus, cum sub conditione adjectum coheredem, aut apud hostes adjectum [eo] haberet, dixerit *se heredem esse*, & actione expertus vicerit, deinde conditio heredis extriterit, vel postliminio redierit: an victoriæ commodum debeat cum eo communicari? nam indubitate iudicati actio ei in solidum competit. Et electionem coheredi dandam, [id est] aut communicandam eam, aut experiundi faciendam potestatem huic, qui post victoriam coheredis effectus sit heres, aut reversus sit in civitatem. † Idemque observandum, si postea natus sit posthumus: non enim his perso-

nis silentium imputari potest, cum ad hereditatem post victoriam coheredis pervenerint.

8. ULPIANUS lib. 19. ad Edictum.

Pomponius scribit, si uni ex heredibus prælegata fuerint *rationes*, non prius ei tradendas, quam coheredes descripserint. Nam & si servus auctor (inquit) fuerit legatus, non alias eum tradendum, quam rationes reddiderit. Nos videbimus, numquid & cautio sit interponenda: *ut quotiens desiderata fuerint rationes, vel actor prælegatus, copia eorum fiat?* * plerumque enim authenticæ rationes sunt necessariae actori ad instruenda ea, quæ postea emergunt, ad notitiam ejus spectantia. Et necessarium est, cautionem ab eo super hoc coheredibus præstari: Idem [Pomponius]. §. 1. Pomponius ait, *columbas*, quæ emitti solent de columbario, venire in familiæ eriscundæ iudicium: eum nostræ sint tamdiu, quamdiu consuetudinem habeant ad nos revertendi. Quare si quis eas apprehendisset, furti nobis competit actio. † Idem & in *apibus* dicitur: quia in patrimonio nostro computantur. §. 2. Sed & si quid e pecoribus nostris *a bestia ereptum* sit, venire in familiæ eriscundæ iudicium putat, si feram evaserit: nam * magis esse, ut non desinat nostrum esse, inquit, quod a lupo eripitur, vel alia bestia, tamdiu, quamdiu ab eo fuerit consumptum.

9. PAULUS lib. 23. ad Edictum.

Veniunt in hoc iudicium res, quas heredes usucperunt, cum defuncto traditæ essent. Hæ quoque res, quæ heredibus traditæ sunt, cum defunctus emisisset.

10. ULPIANUS lib. 17. ad Edictum.

Item *prædia*, quæ nostri patrimonii sunt: sed & vectigalia, vel superficiaria. Nec minus hæ quoque res, quas *alienas* defunctus bona fide possedit.

11. PAULUS lib. 23. ad Edictum.

Partum quoque editum [&] postaditam hereditatem:

12. ULPIANUS lib. 19. ad Edictum.

ET post litem contestatam, Sabinus scribit in familiæ eriscundæ iudicium venire, & adjudicari posse. §. 1. Idem erit & si servis hereditariis ab extraneo aliquid datum sit. §. 2. * *Res, quæ sub conditione legata est*, interim heredum est: & ideo venit in familiæ eriscundæ iudicium, & adjudicari potest: cum sua scilicet causa, ut existente conditione eximatur ab eo, cui adjudicata est, aut deficiente conditione ad eos revertatur, a quibus relicta est. † Idem & in statu libero dicitur: qui interim est heredum, existente autem conditione ad libertatem perveniat.

13. PAPINIANUS lib. 7. Quæstionum.

Alienationes enim post iudicium acceptum interdicitæ sunt, duntaxat voluntariæ: non quæ vetustiore causam, & originem juris habent necessariam.

14. ULPIANUS lib. 19. ad Edictum.

Ed & si usucapio fuerit coepta ab eo, qui heres non erat ante litem contestatam, & postea impleta fuerit, rem de iudicio subducit. §. 1. Ususfructus an in iudicium deducatur, quaeritur: ut puta si,

ta si, deducto usufructu, fundus fuit (ab) heredibus legatus;

15. PAULUS lib. 23. ad Edictum.

Vel si servo hereditario usufructus legatus sit, nec enim a personis discedere sine interitu sui potest?

16. ULPIANUS lib. 19. ad Edictum.

Et puto officio iudicis contineri, ut, si volent heredes a communione usufructus discedere, morem eis gerat cautionibus interpositis. §. 1. Julianus ait, si alii fundum, alii usumfructum fundi iudex adjudicaverit, non communicari usumfructum. §. 2. Usufructus & ex certo tempore & usque ad certum tempus, & alternis annis adjudicari potest. §. 3. Id quod annis fundo post litem contestatam illuit, æque venit in hoc iudicium. §. 4. Sed & si dolo vel culpa quid in usumfructum ab uno ex heredibus factum sit, hoc quoque in iudicium venire, Pomponius ait. Nam (&) omnia, quæ quis in hereditate dolo aut culpa fecerit, in iudicium familiæ eriscundæ veniunt: sic tamen, si quasi heres fecerit. Et ideo, si vivo testatore unus ex heredibus pecuniam sustulerit, in familiæ eriscundæ iudicium ea non venit: quia tunc nondum heres erat: ubi autem quasi heres fecit, etsi alium præterea quis actionem habeat, tamen teneri eum familiæ eriscundæ iudicio, Julianus scribit. §. 5. Denique ait, si unus ex heredibus rationes hereditarias deleverit, (vel interleverit,) teneri quidem lege Aquilia, quasi corruperit: non minus autem etiam familiæ eriscundæ iudicio. §. 6. Item si servus hereditarius propriam rem heredum unius subriperit, Ofilius ait, esse familiæ eriscundæ actionem, & communi dividundo, furtique actionem cessare: quare, agentem familiæ eriscundæ iudicio consecuturum, ut aut ei servus adjudicetur, aut litis æstimatio in simplum offeratur.

17. GAIUS lib. 7. ad Edictum provinciale.

Danno commissio ab uno herede, conveniens est dicere, simpli habendam æstimationem in familiæ eriscundæ iudicio.

18. ULPIANUS lib. 19. ad Edictum.

His consequente Julianus ait: Si ex pluribus heredibus uni servus sit generaliter optionem legatus, & heredes Stichum tabulas hereditarias interlevisse dicant, vel corrupisse, & propter hoc renunciaverint, ne optaretur servus, deinde optatus vindicetur; poterunt, si eis vindicetur, doli mali exceptione uti, & de servo quæstionem habere. §. 1. Sed, an in familiæ eriscundæ iudicium de morte testatoris, vel de morte uxoris liberorumque suorum habebunt quæstionem heredes, quæritur? Et rectissime Pomponius ait, hæc ad divisionem rerum hereditarium non pertinere. §. 2. Idem quærit, si quis testamento caverit, ut servus exportandus veneat, officio familiæ eriscundæ iudicis contineri, ut voluntas defuncti non interdicat. Sed &, cum monumentum iussit testator fieri, familiæ eriscundæ agent, ut fiat. Idem tamen tenet, quia heredum interest, quos jus monumenti sequitur, præscriptis verbis posse eos experiri, ut monumentum fiat. §. 3. Sumptuum, quos unus ex heredibus bona fide fecerit, usuras quoque con-

sequi potest a coherede, ex die moræ, secundum rescriptum Imperatorum Severi & Antonini. §. 4. Celsus etiam illud eleganter adjicit, coheredem, etsi non solvit, habere familiæ eriscundæ iudicium, ut cogatur coheres solvere, cum alias non sit liberaturus rem creditor, nisi in solidum ei satisfiat. §. 5. Si filiusfamilias patri heres pro parte extitisset, & a creditoribus peculiaribus, conveniretur, (cum) paratus sit solvere id omne, quod debetur: per doli mali exceptionem consequetur a creditoribus mandari sibi actiones: sed etiam familiæ eriscundæ iudicium cum coheredibus habet. §. 6. Cum unus ex heredibus legatum exsolvit ei, qui missus fuerat in possessionem legatorum servandorum causa, putat Papinianus, & verum est, familiæ eriscundæ iudicium ei competere adversus coheredes: quia non alias discederet legatarius [a] possessione, quam vice pignoris erat consecutus, quam si totum [ei] legatum fuisset exsolutum. §. 7. Sed & si quis Titio debitum solverit, ne pignus veniret, Neratius scribit, familiæ eriscundæ iudicio eum posse experiri.

19. GAIUS lib. 7. ad Edictum provinciale.

Item ex diverso similiter prospicere iudex debet, ut quod unus ex heredibus ex re hereditaria percepit, stipulatusve est, non ad ejus solius lucrum pertineat. Quæ ita scilicet consequetur iudex, si aut reputationes inter eos fecerit, aut [si] curaverit cautiones interponi, quibus inter eos communcentur commoda & incommoda.

20. ULPIANUS lib. 19. ad Edictum.

Si filia nupta, quæ dotem conferre debuit, per errorem coheredum ita cavit, ut, quod a marito recipereisset, pro partibus hereditariis solveret, nihilominus familiæ eriscundæ sic arbitraturum Papinianus scribit, ut etiam si constante matrimonio ipsa diem suum obierit, conferatur dos: nam * imperitia inquit coheredum, jurisdictionis formam mutare non potuit. §. 1. Si filiusfamilias jussu patris obligatus sit, debet hoc debitum præcipere. † Sed & si in rem patris vertit, idem placet; & si de peculio, peculium præcipiet: & ita Imperator noster rescripsit. §. 2. Hoc amplius, filiusfamilias heres institutus dotem uxoris suæ præcipiet: nec immerito, quia ipse onera matrimonii sustinet. Integram igitur dotem præcipiet, & cavebit, defensum iri coheredes, qui ex stipulatu possunt conveniri. Idem, [&] si alius dotem dedit, & stipulatus est. Nec solum uxoris suæ dotem, sed etiam filii sui uxoris: quasi hoc quoque matrimonii onus ad ipsum spectet: quia filii onera & nurus ipse agnoscere necesse habet. Præcipere autem non solum patri datam dotem filium oportere, verum etiam ipsi filio, Marcellus scribit: sed filio datam tamdiu, quamdiu peculium patitur, vel in rem patris versum sit. §. 3. * Si pater inter filios, sine scriptura, bona divisit, & onera æris alieni pro modo possessionem distribuit, non videri simplicem donationem, sed potius supremi iudicii divisionem, Papinianus ait. Plane inquit, si creditores eos pro portionibus hereditariis conveniant, & unus placita detrectet, posse cum eo præscriptis verbis agi, quasi certa lege permutationem fecerint, scilicet, si omnes res divisæ sint. §. 4. Familiæ eriscundæ

erciscundæ iudicium amplius quam semel agi non potest: nisi causa cognita. Quod si quædam res indivisæ relictæ sunt, communi dividundo de his agi potest. §. 5. Papinianus ait: Si uni ex heredibus onus æris alieni iungitur citra speciem legati, officio iudicis familiæ erciscundæ cognoscens suscipere eum id oportere: sed non ultra dodrantem portionis suæ, ut quadrantem illibatum habeat: indemnes igitur coheredes suos præstare cavebit. §. 6. Idem scribit, [&] si filius in muneribus publicis, in quibus pater ei consentit, reliquatus est, & pro parte heres scriptus est, hoc quoque debere præcipere, quia & hoc patris æs alienum fuit. Sed si qua munera post mortem patris suscepit, ab his heredes patris soluti sunt. §. 7. Neratius autem respondit, eum, qui plures filios haberet, unum ex filiis ἀγνοοῦσιν, i. e. constitutiendi designandique certaminis munus, suscepturum professum esse: & prius, quam honore fungeretur, mortuum esse, omnibus filiis heredibus institutis: & quæsitum esse, an is filius, quod in eam rem impendisset, familiæ erciscundæ consequatur? (eique) respondisse, nulla actione idem consequi posse. Quod merito displicet. Debet itaque hoc in familiæ erciscundæ iudicium venire. §. 8. Item Papinianus scribit, si maritus alterum ex heredibus onus dotis solvendæ, quæ in stipulationem venit, suscipere iussit, & mulier adversus utrumque dirigat dotis petitionem: coheredem esse defendendum ab eo, qui suscipere onus iussus est. Sed legata, quæ ab utroque pro dote data electa, dote retinentur, in compendio coheredis (esse), qui debito levatur, non oportet: videlicet ut coheres, qui onus æris alieni suscepit, officio iudicis legatum consequatur. Et verum est hoc, nisi aliud testator edixit. §. 9. Idem scribit: quod uni ex coheredibus statuliber conditionis implendæ nomine dedit de peculio, in hoc iudicium non venire, nec communicari debere.

21. PAULUS lib. 23. ad Edictum.

Idem & in communi dividundo.

22. ULPIANUS lib. 19. ad Edictum.

Item Labeo scribit, si unus heredum thesaurum relictum a testatore effodit, familiæ erciscundæ iudicio eum teneri, etsi cum extraneo conscio partitus sit. §. 1. Familiæ erciscundæ iudex (ita) potest pluribus eandem rem adjudicare, si aut pluribus fuerit unius rei præceptio relictæ (ubi etiam necessitatem facere Pomponius scribit, ut pluribus adjudicetur); vel si certam partem unicuique coheredum adsignet: sed potest etiam, licitatione admissa uni rem adjudicare. §. 2. Sed & regionibus divisum fundum posse adjudicare secundum divisionem, nemo dubitaverit. §. 3. Sed etiam, cum adjudicat, poterit imponere aliquam servitutem, ut alium alii servum faciat ex iis, quos adjudicat: sed si pure alii adjudicaverit fundum, alium adjudicando, amplius servitutem imponere non poterit. §. 4. Familiæ erciscundæ iudicium ex duobus constat, id est, rebus, atque præstationibus, quæ sunt personales actiones. §. 5. Papinianus de re, quæ apud hostes est, Marcellum reprehendit, quod non putat impræstationes ejus rei venire in familiæ erciscundæ iudicium, quæ

apud hostes est. Quid enim impedimentum est, rei præstationem venire, cum & ipsa veniat,

23. PAULUS lib. 23. ad Edictum.

Propter spem postliminii? scilicet cum cautione: quia possunt non reverti: nisi si tantum æstimatus sit dubius eventus.

24. ULPIANUS lib. 19. ad Edictum.

Sed & ejus rei, quæ in rebus humanis esse desit, veniunt præstationes: Et ego Papiniano consentio. §. 1. Familiæ erciscundæ iudicium, & inter bonorum possessores, & inter eum, cui restituta est hereditas ex Trebelliano Senatusconsulto, & cæteros honorarios successores, locum habet.

25. PAULUS lib. 23. ad Edictum.

Heredes ejus, qui apud hostes decessit, hoc iudicium experiri possunt. §. 1. Si miles alium castrensem, alium cæterorum bonorum heredem fecerit, non est locus familiæ erciscundæ iudicio: divisum est enim per constitutiones inter eos patrimonium. Quemadmodum * cessat familiæ erciscundæ iudicium, cum nihil in corporibus, sed omnia in nominibus sunt. §. 2. Quantum vero ad accipiendum familiæ erciscundæ iudicium, nihil interest, possideat quis hereditatem, necne. §. 3. De pluribus hereditatibus, quæ inter eosdem ex diversis causis communes sunt, unum familiæ erciscundæ iudicium sumi potest. §. 4. Si inter me & te Titiana hereditas communis sit, inter me autem, & te & Titium Seiana, posse unum iudicium accipi inter tres, Pomponius scribit. §. 5. Item, si plures hereditates inter nos communes sunt, possumus de una familiæ erciscundæ iudicium experiri. §. 6. Si testator rem communem cum extraneo habebat, siue rei suæ partem alicui legavit, aut heres ante iudicium familiæ erciscundæ acceptum partem suam alienavit, ad officium iudicis pertinet, ut eam partem, quæ testatoris fuit, alicui jubeat tradi. §. 7. Quod pro emptore, vel pro donato (puta) coheres possidet, in familiæ erciscundæ iudicium venire, negat Pomponius. §. 8. Idem scribit: Cum ego & tu heredes Titio extitissimus, si tu partem fundi, quem totum hereditarium dicebas, a Sempronio petieris, & victus fueris, mox eandem partem a Sempronio emero, & traditus mihi fuerit, agente te familiæ erciscundæ iudicio, non veniet non solum hoc, quod pro herede possidetur, sed nec id, quod pro emptore. Cum enim per iudicem priorem apparuit, totam non esse hereditatis, quemadmodum in familiæ erciscundæ iudicium veniat? §. 9. An ea stipulatio, qua singuli heredes in solidum habent actionem, veniat in hoc iudicium, dubitatur: veluti si is, qui viam, iter, actus stipulatus erat, decesserit: quia talis stipulatio per Legem duodecim Tabularum non dividitur, quia nec potest? Sed verius est, non venire eam in iudicium, sed omnibus in solidum competere actionem: & si non præstetur via, pro parte hereditaria condemnationem fieri oportet. §. 10. Contra, si promissor viæ decesserit pluribus heredibus institutis, nec dividitur obligatio, nec dubium (est,) quin duret: quoniam viam promittere & is potest, qui fundum non habet. Igitur, quia singuli in solidum tenentur, officio iudicis cautiones interponi debere,

ut si quis ex his conventus litis æstimationem præstiterit, id pro parte a cæteris consequatur. §. 11. Idem dicendum est, & si testator viam legaverit. §. 12. In illa quoque stipulatione prospiciendum est coheredibus, si testator promiserat, NEQUE PER SE, NEQUE PER HEREDEM SUUM FIERI, QUO MINUS IRE AGERE POSSIT: quoniam, uno prohibente in solidum committitur stipulatio; ne unius factam cæteris damnosum sit. §. 13. Idem juris est in pecunia (promissa) a testatore, si sub pœna promissa sit: nam licet hæc obligatio dividatur per legem duodecim Tabularum, tamen, quia * nihilum prodest ad pœnam evitandam, partem suam solvere: siue nondum soluta est pecunia, nec dies venit, prospiciendum est per cautionem, ut de indemnitate caveat, per quem factum fuerit, ne omnis pecunia solveretur; aut ut caveat, *se ei, qui solidum solverit, partem præstaturum*: siue etiam solvit unus universam pecuniam, quam defunctus promittit, ne pœna committeretur, familiæ eriscundæ judicio a coheredibus partes recipere poterit. §. 14. Idem observatur in pignoribus solvendis, nam nisi universum, quod debetur, offeretur, jure pignus creditor vendere potest. §. 15. Si unus ex coheredibus noxali judicio servum hereditarium defenderit, & litis æstimationem obtulerit, cum hoc expediret, id pro parte hoc judicio consequatur. † Idem est & si unus legatorum nomine caverit, ne in possessionem mitterentur: & omnino quæ pro parte expediri non possunt, si unus cogente necessitate fecerit, familiæ eriscundæ judicio locus est. §. 16. Non tantum dolum, sed & culpam in re hereditaria præstare debet coheres; quoniam * cum coherede non contrahimus, sed incidimus in eum: non tamen diligentiam præstare debet, qualem diligens paterfamilias; quoniam hic propter suam partem causam habuit gerendi: & ideo negotiorum gestorum ei actio non competit. Talem igitur diligentiam præstare debet, qualem in suis rebus. † Eadem sunt, si duobus res legata sit: nam & hos conjunxit ad societatem non consensus, sed res. §. 17. Si incerto homine legato, & postea defuncto legatario, aliquis ex heredibus legatarii non consentiendo impedierit legatum, is, qui impedit, hoc judicio cæteris, quanti intersit eorum, damnabitur. † Idem est, si è contrario unus ex heredibus, a quibus generaliter homo legatus est *quem ipsi elegerint*, noluerit consentire, ut præstetur, quem solvi omnibus expediebat, & ideo conventi a legatario judicio, pluri damnati fuerint. §. 18. Item culpæ nomine tenetur, qui, cum ante alios ipse adisset hereditatem, servitutes, prædiis hereditariis debitas passus est non utendo amitti. §. 19. Si filius, cum patrem defenderet, condemnatus solverit, vel vivo eo, vel post mortem, potest æquius dici, habere petitionem a coherede in familiæ eriscundæ judicio. §. 20. Judex familiæ eriscundæ nihil debet indivisum relinquere. §. 21. Item curare debet, ut *de evictione* caveatur his, quibus adjudicat. §. 22. Si pecunia, quæ domi relicta non est, per præceptionem relicta sit, utrum universa a coheredibus præstanda sit, an pro parte

hereditaria: quemadmodum si pecunia in hereditate relicta esset, dubitatur? & magis dicendum est, ut id præstandum sit, quod præstaretur, si pecunia esset inventa.

26. GAIUS lib. 7. ad Edictum provinciale.

Officio (autem) judicis convenit, jubere rem hereditariam venire unam, pluresve pecuniamque ex pretio redactam ei numerari, cui legata sit.

27. PAULUS lib. 23. ad Edictum.

IN hoc judicio condemnationes & absolutiones in omnium persona faciendæ sunt: & ideo si in alicujus persona omissa sit damnatio, in cæterorum quoque persona quod fecit judex, non valebit: quia * non potest (ex) uno judicio res judicata in partem valere, in partem non valere.

28. GAIUS lib. 7. ad Edictum provinciale.

REM pignori creditori datam, si per præceptionem legaverit testator, officio judicis continetur, ut ex communi pecunia luatur, eamque ferat is, cui eo modo fuerat legata.

29. PAULUS lib. 4. ad Edictum.

SI pignori res data defuncto sit, dicendum est in familiæ eriscundæ judicium venire: sed is, cui adjudicabitur in familiæ eriscundæ judicio pro parte coheredi erit damnandus: nec cavere debet coheredi, indemnem eum fore adversus eum, qui pignori dederit; quia pro eo erit, ac si hypothecaria vel Serviana actione petita litis æstimatio oblata sit, ut & is, qui obtulerit, adversus dominum vindicantem exceptione tuendus sit. † Contra quoque, si is heres, cui pignus adjudicatum est, velit totum reddere, licet debitor nolit, audiendus est. † Non idem dici potest, si alteram partem creditor emerit: adjudicatio enim necessaria est, emptio, voluntaria: nisi si obijciatur creditori, quod animose licitus est: sed hujus rei ratio habebitur: quia quod creditor egit, pro eo habendum est, ac si debitor per procuratorem egisset: & ejus, quod propter necessitatem impendit, etiam ultro est actio creditori.

30. MODESTINUS lib. 6. Responsorum.

FUNDUS mihi communis est, (&) pupillæ coheredi: in eo fundo reliquiæ sunt conditæ, quibus religio ab utriusque patribus debebatur: nam parentes quoque ejusdem pupillæ ibi sepulti sunt: sed tutores distrahere fundum volunt: ego non consentio, sed portionem meam possidere malo, cum universitatem emere non possim, & velim pro meo arbitrio exsequi jus religionis: Quæro, an recte arbitrum communi dividendo ad hunc fundum partiendum petam: an etiam is arbiter, qui familiæ eriscundæ datur, iisdem partibus fungi possit, ut hanc possessionem, exemptis cæteris corporibus hereditariis, pro jure cuique nobis partiat? Herennius Modestinus respondit: nihil proponi, cur familiæ eriscundæ judicio addictus arbiter officium suum etiam in ejus fundi, de quo agitur, divisionem interponere non possit: sed religiosa loca in judicium non deduci, eorumque jus singulis heredibus in solidum competere.

31. PAPINIANUS lib. 7. Questionum.

SI servus pignori obligatus luatur ab uno ex heredibus, quamvis postea decedat, officium tamen arbitri durat: sufficit enim communionis causa,

sa, quæ præcessit, quæque hodie duraret, si res non intercidisset.

32. IDEM lib. 2. Responsum.

Quæ pater inter filios non divisit, post datas actiones vice divisionis, ad singulos pro hereditaria portione pertinent: modo si cætera, quæ non divisit, in unum generaliter non contulit, vel res datas non sequuntur.

33. IDEM lib. 7. Responsum.

Si paterfamilias, singulis heredibus fundos legando, divisionis arbitrio fungi voluit, non aliter partem suam coheres præstare cogetur, quam si vice mutua partem nexu pignoris liberam consequatur.

34. IDEM lib. 8. Responsum.

Servos inter coheredes tempore divisionis æstimatedos, non emendi sed dividendi animo pretiis adscriptos videri placuit: quare suspensa conditione mortuos, tam heredi, quam fideicommissario deperisse.

35. IDEM lib. 12. Responsum.

Pomponius Philadelphus, dotis causa, prædia filiae, quam habebat in potestate, tradidit; & redditus eorum genero solvi mandavit: an ea præcipua filia retinere possit, cum omnes filios heredes instituisset, quærebatur? Justam causam retinendæ possessionis habere filiam, quoniam pater prædia, de quibus quærebatur, dotis esse voluit, & matrimonium post mortem quoque patris steterat, respondi: filiam etenim, quæ naturaliter agros tenuit, specie dotis, cujus capax fuisset, defendi.

36. PAULUS lib. 2. Quæstionum.

Cum putarem te coheredem meum esse, idque verum non esset, egi tecum familiæ eriscundæ iudicio: & a iudice invicem adjudicationes & condemnationes factæ sunt: Quæro, rei veritate cognita, utrum conditio invicem competat, an vindicatio: & an aliud in eo, qui heres est; aliud in eo, qui heres non sit, dicendum est? Respondi: Qui ex assse heres erat, si, cum putaret se Titium coheredem habere, acceperit cum eo familiæ eriscundæ iudicium, & condemnationibus factis solverit pecuniam, quoniam ex causa iudicati solvit, repetere non potest. Sed tu videris eo moveri, quod non est iudicium familiæ eriscundæ, nisi inter coheredes acceptum: sed, quamvis non sit iudicium, tamen sufficit ad impediendam repetitionem, quod quis se putat condemnatum. Quod si neuter eorum heres fuit, sed, quasi heredes essent, acceperint familiæ eriscundæ iudicium, de repetitione idem in utrisque dicendum est, quod diximus in altero. Plane si sine iudice dividerint res, etiam conditionem earum rerum, quæ ei cesserunt, quem coheredem esse putavit, qui fuit heres, competere dici potest: non enim transactum inter eos intelligitur, cum ille coheredem esse putaverit.

37. SCÆVOLA lib. 12. Quæstionum.

Qui familiæ eriscundæ iudicio agit, (non) confitetur adversarium sibi esse coheredem.

38. PAULUS lib. 3. Responsum.

Lucius, & Titia fratres emancipati a patre, adulti curatores acceperunt: hi communes pecunias ex redditibus redactas singulis submini-

straverunt: postea (omne) patrimonium dividerunt, & post divisionem Titia soror Lucio fratri suo cepit quæstionem movere, quasi amplius accepisset, quam ipsa acceperat; cum Lucius frater ejus non amplius sua portione, imò minus, quam dimidiam consecutus sit: Quæro, an Titia competat adversus fratrem actio? Paulus respondit, secundum ea, quæ proponuntur, si Lucius non amplius ex redditu prædiorum communium accepit, quam pro hereditaria portione ei competeret, nullam sorori ejus adversus eum competere actionem. † Idem respondit, cum ex decretis alimentis a Prætoribus amplius fratrem accepisse diceretur, quam sororem: non tamen ultra partem dimidiam.

39. SCÆVOLA lib. 1. Responsum.

Ex parte heres institutus, causam de totis bonis, quam omnes heredes patiebantur (ob inultam mortem), suscepit, & obtinuit: coheres ab eo partem suam petebat, nec partem sumptuum factorum in litem præstare volebat: Quæsitum est, an doli exceptio noceret? Respondi, si idcirco amplius erogatum esset, quod ipsius quoque causa defensa esset, habendam rationem sumptuum: sed, & si omiserit doli exceptionem, agere potest de recipienda portione sumptuum. §. 1. Testator moriens, codicillis prædia sua omnia & patrimonium inter liberos divisit: ita ut longe amplius filio, quam filiae relinqueret: Quæsitum est, an soror fratri dotem conferre deberet? Respondi, secundum ea, quæ proponerentur, si nihil indivisum reliquisset, rectius dici ex voluntate defuncti collationem dotis cessare. §. 2. Servo libertatem dedit, qui erat annorum quindecim, Cum erit annorum triginta: eidem ex die mortis suæ quoad viveret, cibariorum nomine, denarios denos; vestiarii, denarios viginti quinque præstari se velle significavit: Quæsitum est, an utile esset cibariorum & vestiariarum legatum, cum Stichus ante libertatis tempus decesserit: & an, si non est utile, heres, qui præstiterat, a coherede repetere possit, apud quem morabatur? Respondi, non quidem debita fuisse: sed si id, quod datum est in alimenta, consumptum sit, repeti non posse. §. 3. Filius Reipublicæ debita, quæ post mortem patris contraxit, fratri suo pro parte hereditaria reputare non potest, si non in omnibus socii essent: licet hereditatem paternam communem haberent, & pater pro altero filio in patria Magistratu functus decessit. §. 4. Duos filios scripsit heredes, & certos homines unicuique eorum prælegavit, in quibus uni Stephanum cum peculio: is vivo testatore manumissus decessit: deinde pater: Quæsitum est, an id, quod in peculio habuit Stephanus prius, quam manumitteretur, ad utrosque filios pertineat: an vero ad eum solum, cui cum peculio prælegatus fuerat? Respondi, secundum ea, quæ proponerentur, ad utrosque. §. 5. Pater inter filios divisit bona, & eam divisionem testamento confirmavit, & cavit, ut æs alienum, quod unusquisque eorum habet, sive habeat, solas sustineret: postea, unus ex filiis cum pecuniâ mutaretur, intervenit pater, ejusque consensu prædia, quæ filio assignaverat, pignori data

data sunt : post mortem patris eadem prædia idem filius possedit, usuras solvit : Quæro, an familiæ erciscundæ iudicio, si prædia pignori data distrahat creditor, aliquid ei a coherede præstandum sit ? Respondi, secundum ea, quæ proponerentur, non esse præstandum.

40. GAIUS lib. 2. Fideicommissorum.

Si ex asse heres institutus, rogatus sit mihi partem aliquam restituere, veluti dimidiam, utile familiæ erciscundæ iudicium recte inter nos agetur.

41. PAULUS lib. 1. Decretorum.

Quædam mulier ab iudice appellaverat, quod diceret, eum de dividenda hereditate inter se & coheredem, non tantum res, sed (&) liberos divisisse, & alimenta, quæ dari testator certis libertis iussisset : nullo enim jure id eum fecisse : Ex diverso respondebatur, consensisse eis divisioni, & multis annis alimenta secundum divisionem præstitisse : Placuit, standum esse alimentorum præstationi. Sed & illud adjecit, nullam esse libertorum divisionem.

42. POMPONIUS lib. 6. ad Sabinum.

Si ita legatum fuerit uni ex heredibus, Quod mihi debet præcipito : officio iudicis familiæ erciscundæ continetur, ne ab eo coheredes exigant : nam, & si quod alius deberet, præcipere unus iussus fuerit, officio iudicis actiones ei præstari debebunt pro portione coheredis.

43. ULPIANUS lib. 30. ad Sabinum.

Arbitrum familiæ erciscundæ vel unus petere potest : nam provocare apud iudicem vel unum heredem posse, palam est : igitur & præsentibus cæteris & invitis poterit vel unus arbitrum poscere.

44. PAULUS lib. 6. ad Sabinum.

Inter coheredes etiam communi dividundo agi potest, ut res duntaxat, quæ eorum communes sint, & causæ ex his rebus pendentes in iudicium veniant : de cæteris vero in integro sit familiæ erciscundæ iudicium. §. 1. Si familiæ erciscundæ vel communi dividundo actum sit, adjudicationes Prætor tuetur, exceptiones aut actiones dando.

§. 2. Si coheredes, absente uno coherede, rem vendiderunt, & in ea re dolo malo fecerunt, quo plus ad eos perveniret : vel familiæ erciscundæ iudicio præstabit ei, qui absuit, vel hereditatis petitione. §. 3. Fructus, quos ante aditam hereditatem ex fundo hereditario heres capit, non aliter familiæ erciscundæ iudicio præstare eum Julianus ait, quam si, cum sciret hereditarium fundum esse, ceperit. §. 4. Qui familiæ erciscundæ, & communi dividundo, & finium regundorum agunt, & actores sunt & rei : [&] ideo jurare debent non calumniæ causa litem intendere, [&] non calumniæ causa ad inficias ire. §. 5. Quod ex facto suo unus ex coheredibus ex stipulatione hereditaria præstat, a coherede non repetet : veluti, si a se heredemque suo dolum malum absuturum defunctus sponderit : vel, neque per se neque per heredem suum fore, quo minus quis eat, agat. Imo & si reliqui propter factum unius teneri coeperint, quasi conditio stipulationis hereditariæ extiterit, habebunt familiæ erciscundæ iudicium cum eo, pro-

pter quem commissæ sit stipulatio. §. 6. Si quis stipulatus fuerit, Titium heredemque ejus ratum habiturum, & Titius pluribus heredibus relictis decesserit, eum solum teneri, qui non habuit ratum : & solum ex heredibus stipulatoris acturum, a quo fuerit petatum. §. 7. Usufructu uxori legato, donec ei dos solvatur, per arbitrum familiæ erciscundæ tam id, quod coheredis nomine ex dote solutum sit, recuperare [potest], quam, ut coheres solvat, effici posse, Cassius ait : & verum est. §. 8. Si duo, coheredes damnati sint statum ponere, & altero cessante, alter eam fecerit, non esse iniquum Julianus ait, familiæ erciscundæ iudicium dare, ut pars impendiorum boni viri arbitrata præstetur.

45. POMPONIUS lib. 13. ad Sabinum.

Siquid contendis ex hereditate mihi tecum commune esse, quod ego ex alia causa meum proprium esse dico, id in familiæ erciscundæ iudicium non venit. §. 1. Dolus, quem servus heredis admisit, in iudicium familiæ erciscundæ non venit : nisi si domini culpa in hoc erat, quod non idoneum servum rei communi applicuerit.

46. PAULUS lib. 7. ad Sabinum.

Si maritus sub conditione a patre [heres] institutus sit, interim uxoris de dote actionem pendere : plane, si post mortem soceri divortium factum sit, quamvis pendente conditione institutionis, dicendum est præceptioni [dotis] locum esse : quia mortuo patre, quædam filios sequuntur, etiam antequam fiant heredes : ut matrimonium, ut liberi, ut tutela. Igitur & dotem præcipere debet, qui onus matrimonii post mortem patris sustinuit : & ita Sævola quoque nostro visum est.

47. POMPONIUS lib. 21. ad Sabinum.

In iudicio familiæ erciscundæ vel communi dividundo, si, dum res in arbitrio sit, de jure prædii controversia sit, placet, omnes eos, inter quos arbiter sumptus sit, & agere, & opus novum nunciare pro sua quemque parte posse : & cum adjudicationes ab arbitro fiant, si uni adjudicetur totus fundus, caveri oportet, ut, quæ ex his actionibus recepta fuerint, reddantur : aut quæ in eas impensæ factæ fuerint, præstentur : & si, cum res in iudicio esset, eo nomine actum non fuerit, eum sequi integram actionem, cui totus fundus adjudicatus [fuerit], aut pro quacunque parte adjudicatus erit. §. 1. Item quæ res moveri possint, & in ea iudicia veniant, si interea subreptæ sint, furti agere eos, quorum istæ res periculo fuerunt, posse.

48. PAULUS lib. 12. ad Sabinum.

Si familiæ erciscundæ, vel communi dividundo, vel finium regundorum actum sit, & unus ex litigatoribus decesserit pluribus heredibus relictis, non potest in partes iudicium scindi : sed aut omnes heredes accipere id debent, aut dare unum procuratorem, in quem omnium nomine iudicium agatur.

49. ULPIANUS lib. 2. Disputationum.

Qui erat heres ex parte institutus, testatorem iussus a Prætore sepelire, servum, cui erat testamento data libertas, ideo distraxit, duplamque promisit, & ex ea cautione conventus præstitit.

Quæ

Quæsitum est, an familiæ erciscundæ judicio consequatur, quod ex duplæ stipulatione abest: Primo videamus, an hic debuerit duplam cavere. Et mihi videtur non debuisse: * hi enim demum ad duplæ cautionem compelluntur, qui sponte sua distrahant: cæterum si officio distrahentis fungitur, non debet adstringi; non magis, quam si quis ad exsequendam sententiam a Prætorè datus, distrahat: nam & hic in ea conditione est, ne cogatur implere, quod coguntur hi, qui suo arbitrio distrahant: nam inter officium suscipientis, & voluntatem distrahentis, multum interest. Quapropter re quidem integra stipulationem duplæ interponere non debuit. Sed decernere Prætor debet, esse actori adversus heredem existentem actionem exempto, si res distracta fuisset evicta: si autem heres erravit, & cavit, & servus perveniat ad libertatem, stipulatio committetur: quæ si fuerit commissa, æquum erit, utilem actionem ei adversus coheredem dari, defecto judicio familiæ erciscundæ, ne in damno moretur. Nam ut familiæ erciscundæ judicio agere quis possit, non tantum heredem esse oportet, verum ex ea causa agere, [vel conveniri,] quam gessit, quodque admisit, posteaquam heres effectus sit: cæterum cessat familiæ erciscundæ actio: & ideo si, antequam quis sciret se heredem esse, in hereditate aliquid gesserit, familiæ erciscundæ judicio non erit locus; quia non animo heredis gessisse videtur. Quare, qui ante aditam hereditatem quid gessit, veluti si testatorem sepelivit, familiæ erciscundæ judicium non habet: sed si post aditam hereditatem id fecit, consequenter dicemus, familiæ erciscundæ judicio consequi eum posse sumptum, quem fecit in funus.

50. IDEM lib. 6. Opinionum.

Quæ pater filio emancipato studiorum causa peregre agenti subministravit, si non credendi animo pater misisse fuerit comprobatus, sed pietate debita ductus, in rationem portionis, quæ ex defuncti bonis ad eundem filium pertinuit, computari æquitas non patitur.

51. JULIANUS lib. 8. Digestorum.

Fundus, qui dotis nomine socero traditus fuerit, cum socer filium ex aliqua parte heredem instituerit, per arbitrum familiæ erciscundæ præcipi ita debet, ut ea causa filii sit, in qua futura esset, si dos per præceptionem legata fuisset: quare fructus post litem contestatam percepti, ad eum redigendi sunt, habita ratione impensarum: qui vero ante litem contestatam percepti fuerint, æqualiter ad omnes heredes pertinebunt: & impensarum ratio haberi debet: quia nullus casus intervenire potest, qui hoc genus deductionis impediat. §. 1. Si ego a te hereditatem petere vellem, tu mecum familiæ erciscundæ agere, ex causa utriusque nostrum mos gerendus est: nam si ego totam hereditatem possideo, & te ex parte dimidia heredem esse confiteor, sed a communione discedere volo, impetrare debeo familiæ erciscundæ judicium: quia aliter dividi inter nos hereditas non potest. † Item si tu justam causam habes, propter quam per hereditatis petitionem potius, quam familiæ erciscundæ judicium, negotium di-

strahere velis, tibi quoque permittendum erit hereditatem petere: nam quædam veniunt in hereditatis petitionem, quæ in familiæ erciscundæ judicio non deducuntur; veluti si ego debitor hereditarius sim, judicio familiæ erciscundæ non consequeris id, quod defuncto debui, per hereditatis petitionem consequeris.

52. IDEM lib. 2. ad Urseium Ferocem.

Mævius, qui nos heredes fecit, rem communem habuit cum Attio: si cum Attio communi dividundo egissemus, & nobis ea res adjudicata esset, venturam eam in familiæ erciscundæ judicio, Proculus ait. §. 1. Servus liber & heres esse iustus, id, quod ex rationibus, quas patrifamilias gessisset, [&] penes se retineret, judicio familiæ erciscundæ, coheredibus suis præstabit. §. 2. Arbitrarius familiæ erciscundæ inter me & te sumptus, quædam mihi, quædam tibi adjudicare volebat: pro his rebus alterum alteri condemnandos esse intelligebat, quæsitum est, an possit pensatione ultro citroque condemnationis facta, eum solum, cujus summa excederet, ejus duntaxat summæ, quæ ita excederet, damnare? Et placuit, posse id arbitrium facere. §. 3. Cum familiæ erciscundæ, vel communi dividundo agitur, universæ res æstimari debent, non singularum rerum partes.

53. ULPIANUS lib. 2. Responsorum.

Pecuniam, quam filius emancipatus ita credidit, ut patri solveretur, ita demum in hereditatem patris numerari, si patri adversus filium ejusdem quantitatis nomine actio competebat.

54. NERATIUS lib. 3. Membranarum.

Ex hereditate Lucii Titii, quæ mihi & tibi communis erat, fundi partem meam alienavi: deinde familiæ erciscundæ judicium inter nos acceptum est: neque ea pars, quæ mea fuit, in judicio veniet, cum alienata de hereditate exierit, neque tua: quia etiam si remanet in pristino jure, hereditariaque est, tamen alienatione meæ partis exit de communione. Utrum autem unus heres partem suam non alienaverit, an plures, nihil interest: si modo aliqua portio alienata ab aliquo ex heredibus, hereditaria esse desit.

55. ULPIANUS lib. 2. ad Edictum.

Si familiæ erciscundæ, vel communi dividundo judicium agatur, & diviso tam difficilis sit, ut pene impossibilis esse videatur, potest judex in unius personam totam condemnationem conferre, & adjudicare omnes res.

56. PAULUS lib. 23. ad Edictum.

Non solum in finium regnorum, sed & familiæ erciscundæ judicio, præteriti quoque temporis fructus veniunt.

57. PAPINIANUS lib. 2. Responsorum.

Arbitro quoque accepto, fratres communem hereditatem consensu dividentes, pietatis officio funguntur: quam revocari non oportet, licet arbiter sententiam iurgio perempto non dixerit, si non intercedat ætatis auxilium.

TIT. III.

COMMUNI DIVIDUNDO.

1. PAULUS lib. 23. ad Edictum.

Communi dividundo judicium ideo necessarium fuit, quod pro socio actio magis ad persona-

les invicem præstationes pertinet, quam ad communium rerum divisionem. Denique cessat communi dividundo iudicium, si res communis non sit.

2. GAIUS lib. 7. ad Edictum provinciale.

Nihil autem interest, cum societate, an sine societate res inter aliquos communis sit: nam utroque casu locus est communi dividundo iudicio. Cum societate res communis est, [veluti] inter eos, qui pariter eandem rem emerunt: sine societate communis est, [veluti] inter eos, quibus eadem res testamento legata est. §. 1. In tribus [istis] duplicibus iudiciis, familiæ erciscundæ, communi dividundo, finium regundorum, quæritur, quis actor intelligatur: quia par causa omnium videtur? Sed magis placuit, eum videri actorem, qui ad iudicium provocasset.

3. ULPIANUS lib. 30. ad Sabinum.

In communi dividundo iudicio nihil pervenit ultra divisionem rerum ipsarum, quæ communes sint: & si quid in his damni datum factumve est; siue quid eo nomine aut abest alicui sociorum, aut ad eum pervenit ex re communi. §. 1. Si quid ipsi sine dolo malo inter se pepigerunt, id in primis & familiæ erciscundæ & communi dividundo iudex servare debet.

4. IDEM lib. 19. ad Edictum.

Per hoc iudicium corporalium rerum fit divisio, quarum rerum dominium habemus: non etiam hereditatis. §. 1. De puteo quæritur, an communi dividundo iudicio agi possit? Et ait Mela, ita demum posse, si solum ejus commune sit. §. 2. Hoc iudicium bonæ fidei est. Quare, si una res indivisa relicta sit, valebit utique [&] cæterarum divisio: & poterit iterum communi dividundo agi de ea, quæ indivisa mansit. §. 3. Sicut autem ipsius rei divisio venit in communi dividundo iudicio, ita etiam præstationes veniunt: & ideo si quis impensas fecerit, consequatur. Sed si non cum ipso socio agat, sed cum herede socii, Labeo recte existimat, impensas & fructus a defuncto perceptos venire. † Plane, fructus ante percepti, quam res communis esset, vel sumptus ante facti, in communi dividundo iudicio non veniunt. §. 4. Ea propter scribit Julianus, si missi in possessionem damni infecti simus, & antequam possidere juberemur, ego insulam fulsero, sumptum istum communi dividundo iudicio consequi me non posse.

5. JULIANUS lib. 2. ad Urseium Ferocem.

Sed si res non defenderetur, & ideo jussi sumus a Prætoribus eas aedes possidere, & ex hoc dominium earum nancisceremur, respondit Proculus, communi dividundo iudicio partem ejus impensæ me servaturum esse.

6. ULPIANUS lib. 19. ad Edictum.

Si quis putans sibi cum Titio fundum communem esse, fructus perceperit, vel sumptum fecerit, cum esset cum alio communis, agi poterit [utili] communi dividundo iudicio. §. 1. Quare & si fundum Titius alienaverit, licet hic communi dividundo iudicio locus non sit, quia a communione discessum est, utili tamen locum futurum: quod datur de præstationibus, quotiens commu-

nis esse desit. §. 2. Siue autem locando fundum communem, siue colendo, de fundo communi quid socius consecutus sit, communi dividundo iudicio tenebitur: & si quidem communi nomine id fecit, neque lucrum neque damnum sentire eum oportet: si vero non communi nomine, sed ut lucraretur solus, magis esse oportet, ut & damnum ad ipsum respiciat. Hoc autem ideo præstat communi dividundo iudicio, quia videtur partem suam non potuisse expedite locare. Cæterum, non alias communi dividundo iudicio locus erit (ut & Papinianus scribit) nisi id demum gessit, sine quo partem suam recte administrare non potuit: alioquin, si potuit, habet negotiorum gestorum actionem, eaque tenetur. §. 3. Si quid, post acceptum communi dividundo iudicium, fuerit impensum, Nerva recte existimat, etiam hoc venire. §. 4. Sed & partum venire, Sabinus & Atilicius responderunt. §. 5. Sed & accessionem & decessionem hoc iudicium accipere iidem existimaverunt. §. 6. Si quis in communem locum mortuum intulerit, an religiosum fecerit, videndum [est?]. Sane, jus quidem inferendi in sepulchrum unicuique in solidum competit: locum autem purum alter non potest facere religiosum. Trebatius autem, & Labeo, quanquam putant non esse locum religiosum factum, tamen putant in factum agendum. §. 7. Si damni infecti in solidum prædibus caveris, Labeo ait, communi dividundo iudicium tibi non esse: cum necesse tibi non fuerit in solidum cavere, sed sufficere pro parte tua. Quæ sententia vera est. §. 8. Si fundus communis nobis sit, sed pignori datus a me, venit quidem in communi dividundo: sed jus pignoris creditori manebit, etiam si adjudicatus fuerit: nam & si pars socio tradita fuisset, integrum maneret. Arbitrum autem communi dividundo hoc minoris partem æstimare debere, quod ex pacto vendere eam rem creditor potest, Julianus ait. §. 9. Idem [Julianus] scribit, si is, cum quo servum communem habebam, partem suam mihi pignori dederit, & communi dividundo agere coeperit, pigneratitia exceptione eum summoverti debere: sed, si exceptione usus non fuero, officium iudicis erit, ut, cum debitori totum hominem adjudicaverit, partis æstimatione eum condemnet: manere enim integrum jus pignoris. Quod si adjudicaverit iudex mihi, tanti duntaxat me condemnet, quanto plaris pignus sit, quam pecunia creditâ, & debitorem a me jubeat liberari. §. 10. Officio iudicis etiam talis adjudicatio fieri potest, ut alteri fundum, alteri usumfructum adjudicet. §. 11. Cætera eadem sunt, quæ in familiæ erciscundæ iudicio tractavimus. §. 12. Urseius ait, cum in communi ædificio vicinus nunciavit, ne quid operis fieret, si unus ex sociis ex hac causa damnatus fuisset, posse eam poenam a socio pro parte servare. Julianus autem recte notat, ita demum hoc verum esse, si interfuit ædium hoc fieri.

7. IDEM lib. 20. ad Edictum.

Comuni dividundo iudicium locum habet & in vestigali agro. † Vestigalis ager an regionibus dividi possit, videndum? Magis autem debet iudex abstinere hujusmodi divisione: alioquin

quin præstatio vectigalis confundetur. §. 1. Ne-
ratus scribit: arbitrum, si regionibus fundum
non vectigalem divisum duobus adjudicaverit,
posse, quasi in duobus fundis, servitutem impone-
re. §. 2. Qui in rem Publicianam habent, etiam
communi dividundo judicium possunt exercere.
§. 3. Ex quibusdam autem causis vindicatio ces-
sat: si tamen iusta causa est possidendi, utile com-
muni dividundo competit: ut puta si ex causa in-
debiti soluti res possideatur. §. 4. Inter prædo-
nes autem hoc judicium locum non habet: nec, si
precario possideant, locum habebit: nec, si clam:
quia iniusta est possessio ista: precaria vero, iusta
quidem, sed quæ non pergat ad iudicii vigorem.
§. 5. Julianus scribit, si alter possessor provocet,
alter dicat eum vi possidere, non debere hoc judi-
cium dari, nec post annum quidem: quia placuit,
etiam post annum in eum, qui vi deiecit, interdi-
ctum reddi: & si precario (inquit) dicat eum
possidere, adhuc cessabit hoc judicium: quia &
de precario interdictum datur. Sed & si clam di-
catur possidere qui provocat, dicendum esse ait,
cessare hoc judicium: nam de clandestina posses-
sione competere interdictum inquit. §. 6. Si duo
sint, qui rem pignori acceperunt, æquissimum esse,
utile communi dividundo judicium dari. §. 7.
Sed & si de usufructu sit inter duos controversia,
dari debet. §. 8. Item si duo a Prætoris missi sint
in possessionem legatorum: est enim iusta causa
possidendi, custodiæ gratia. Ergo, & si duo ven-
tres, idem erit dicendum. Quod habet rationem.
§. 9. Plane, si jam damni infecti missus iustus sit
possidere, non erit huic utili iudicio locus, cum
vindicationem habere possit. §. 10. Cum de
usufructu communi dividundo judicium agitur,
iudex officium suum ita diriget, ut vel regionibus
eis frui permittat, vel locet usufructum uni [ex
illis,] vel tertiæ personæ, ut hi pensiones sine ulla
controversia percipiant: vel si res mobiles sint,
etiam sic poterit, ut inter eos conveniat, caveant-
que, per tempora se usuros & fructuros: hoc est,
ut apud singulos mutua vice certo tempore sit
usufructus. §. 11. Neque colonis, neque eis,
qui depositum susceperunt, hoc judicium compe-
tit, quamvis naturaliter possideant. §. 12. Inter
eos, qui pignori acceperunt, talis divisio fieri de-
bet, ut non vero pretio æstimeretur pars, sed in tan-
tum duntaxat, quantum pro ea parte debetur: &
adligatur quidem pignus uni ex creditoribus, li-
centia tamen non denegetur debitori, debitum
offerre, & pignus suum luere. † Idemque dici-
tur & [si] possessor pignoris, litis æstimationem
pigneratitiam in rem agenti offerat. §. 13. Si
debitor communis prædii partem pignori dedit,
& a domino alterius partis provocatus creditor
ejus, aut ab alio creditore alterius debitoris, licen-
do superavit, & debitor ejus, cui res fuit adjudi-
cata, velit partem suam prædii recipere, soluto
eo quod ipse debuit, eleganter dicitur, non esse
audiendum, nisi & eam partem paratus sit recipere,
quam creditor per adjudicationem emit.
Nam & si partem vendideris rei, & prius quam
traderes emptori, communi dividundo iudicio
provocatus fueris, aliaque pars tibi adjudicata sit,

consequenter dicitur, ex empto agi non posse: nisi
totam rem suscipere fuerit paratus; quia hæc pars
beneficio alterius venditori accessit. Quinimo
etiam ex vendito posse conveniri emptorem, ut re-
cipiat totum. Solum illud spectandum erit, num
forte fraus aliqua venditoris intervenit. † Sed
& si, distracta parte, cesserit victus licitatione
venditor, æque, pretium ut restituat, ex empto te-
nebitur. † Hæc eadem & in mandato cæteris-
que hujus generis iudiciis servantur.

8. PAULUS lib. 23. ad Edictum.

Et si non omnes, qui rem communem habent,
sed certi ex his dividere desiderant, hoc iudi-
cium inter eos accipi potest. §. 1. Si incertum
sit, an lex Falcidia locum habeat, inter legatarium
& heredem communi dividundo agi potest: auc
incertæ partis vindicatio datur. † Similiter sit,
& si peculium legatum sit: quia, in quantum res
peculiares diminuit, id quod domino debetur, in-
certum est. §. 2. Venit in communi dividundo
judicium, etiam si quis rem communem deterio-
rem fecerit: forte servum vulnerando, aut ani-
mum ejus corrumpendo, aut arbores ex fundo ex-
cidendo. §. 3. Si communis servi gratia, noxæ
nomine plus præstiterit, æstimabitur servus, & ejus
partem consequetur. §. 4. Item si unus in soli-
dum de peculio conventus, & damnatus sit, est
cum socio communi dividundo actio, ut partem
peculii consequatur.

9. AFRICANUS lib. 7. Questionum.

Sed postquam socius, servi communis nomine,
de peculio in solidum damnatus esset, si apud
socium res peculiares intercidant, nihilomi-
nus utile erit iudicium communi dividundo, ad
recuperandam partem pecuniæ: alioquin iniquum
fore, si tota ea res ad damnum ejus, qui iudicium
acceperit, pertineat; cum utriusque domini peri-
culum in rebus peculiaribus esse debeat. Nam
& eum, qui mandatu domini defensionem servi
suscepit, omne, quod bona fide præstiterit, serva-
turum, quamvis peculium postea interciderit. Hæc
ita, si neutrius culpa intervenerit. Etenim domi-
num, cum quo de peculio agitur, si paratus sit re-
bus peculiaribus petitori cedere, ex causa audien-
dum putavit: scilicet, si sine dolo malo & fru-
stratione id faciat.

10. PAULUS lib. 23. ad Edictum.

Item, quamvis Legis Aquiliæ actio in heredem
non competat, tamen hoc iudicio heres socii
præstet, si quid defunctus in re communi admisit:
quo nomine Legis Aquiliæ actio nascitur. §. 1.
Si usus tantum noster sit, qui neque venire, neque
locari potest, quemadmodum divisio potest fieri
in communi dividundo iudicio, videamus? Sed
Prætor interveniet, & rem emendabit: ut, si iudex
alteri usum adjudicaverit, non videatur alter, qui
mercedem accepit, non uti: quasi plus faciat, quæ
videtur frui, quia hoc propter necessitatem sit.
§. 2. In communi dividundo iudicio, iusto pre-
tiorum æstimare debet iudex: & de evictione
quoque cavendum erit.

11. GAIUS lib. 7. ad Edictum provinciale.

In summa admonendi sumus: quod, si post in-
teritum rei communis is, cui aliquid ex com-
munio-

munione præstari oportet, eo nomine agere velit, communi dividundo iudicium utile datur: veluti si actor impensas aliquas in rem communem fecit, five socius ejus solus aliquid ex ea re lucratus est, velut operas servi mercedesve, hoc iudicio eorum omnium ratio habetur.

12. ULPIANUS lib. 71. ad Edictum.

Si ædes communes sint, aut paries communis, & eum reficere, vel demolire, vel in eum immittere quid opus sit, communi dividundo iudicio erit agendum, aut interdicto *uti possidetis* experimur.

13. IDEM lib. 75. ad Edictum.

In iudicium communi dividundo omnes res veniunt: nisi si quid fuerit ex communi consensu exceptum nominatim, ne veniat.

14. PAULUS lib. 3. ad Plautium.

In hoc iudicium [hoc] venit, quod communi nomine actum est aut agi debuit ab eo, qui scit se socium habere. §. 1. Impendia autem, quæ, dum proprium meum fundum existimo, feci, quæ scilicet, si vindicaretur fundi pars, per exceptionem doli retinere possem, an etiam, si communi dividundo iudicio mecum ageretur, æquitate ipsius iudicii retinere possum, considerandum est? Quod quidem magis puto: quia bonæ fidei iudicium est communi dividundo: sed hoc ita, si mecum agatur. Ceterum, si alienavero partem meam, non erit unde retinere possum. Sed is, qui a me emerit, an retinere possit, videndum est: nam (&) si vindicaretur ab eo pars, impendiorum nomine, quæ ego fecissem, ita, ut ego, poterat retentionem facere? & verius est, ut & in hac specie expensæ retineantur. Quæ cum ita sint, rectissime dicitur, etiam impendiorum nomine utile iudicium dari debere mihi in socium, etiam manente rei communione. † Diversum est enim, cum quasi in rem meam impendo, quæ sit aliena, aut communis: hoc enim casu, ubi quasi in rem meam impendo, tantum retentionem habeo: quia neminem mihi obligare volui. At cum puto rem Titii esse, quæ sit Mævii, aut esse mihi communem cum alio, quam est: id ago, ut alium mihi obligem: & sicut negotiorum gestorum actio datur adversus eum, cuius negotia curavi, cum putarem alterius ea esse, ita & in proposito. Igitur & si ab alienavero prædium, quia in ea causa fuit, ut mihi actio dari deberet, danda mihi erit (ut Julianus quoque scribit) negotiorum gestorum actio. §. 1. Si conveniat, ne omnino divisio fiat, huiusmodi pactum nullas vires habere, manifestissimum est. §. 2. Sin autem intra certum tempus, quod etiam ipsius rei qualitati prodest, valet. §. 3. Si inter socios convenisset, ne intra certum tempus societas divideretur, quin vendere liceat ei, qui tali conventionem tenetur, non est dubium. Quare emptor quoque communi dividundo agendo, eadem exceptione summovebitur, qua auctor ejus submoveretur. §. 4. Si paciscatur socius, ne partem suam petat, effectum tollitur societas.

15. IDEM lib. 5. ad Plautium.

Si socius servi communis nomine conventus, & condemnatus sit, agat communi dividundo, & antequam præstet: nam, & si noxali iudicio cum

uno actum sit, statim agat cum socio, ut ei pars traderetur: cautionibus interpositis, ut, si non dederit, reddet.

16. IDEM lib. 6. ad Plautium.

Cum socii dividunt societatem, de eo, quod sub conditione deberetur, cautiones intervenire solent.

17. MODESTINUS lib. 9. Regularum.

Qui coheredes habet, si fundum pignori datum a testatore suo, comparaverit a creditore, non debet a coheredibus iudicio communi dividundo conveniri.

18. JAVOLENUS lib. 2. Epistolarum.

Ut fundus hereditarius fundo non hereditario serviat, arbiter disponere non potest: quia ultra id, quod in iudicium deductum est, excedere potestas iudicis non potest.

19. PAULUS lib. 6. ad Sabinum.

Arbor, quæ in confinio nata est, item lapis, qui per utrumque fundum extenditur, quamdiu cohaeret fundo, e regione cuiusque finium, utriusque sunt: nec in communi dividundo iudicium veniunt: sed cum aut lapis exemptus, aut arbor eruta, vel succisa est, communis pro indiviso fiet: & veniet in communi dividundo iudicium: nam quod erat finitis partibus, rursus confunditur. Quare duabus maslis duorum dominorum constitutis, tota massa communis est, etiam si aliquid ex prima specie separatim maneat: ita arbor & lapis separatus a fundo, confundit jus domini. §. 1. De vestibulo communi binarum ædium arbiter communi dividundo invito utrolibet dari non debet: quia * qui de vestibulo liceri cogitur, necesse habet interdum totarum ædium pretium facere, si alias aditum non habet. §. 2. Si per eundem locum via nobis debeatur, & in eam impensa facta sit, durius ait Pomponius, communi dividundo vel pro socio agi posse: Quæ enim communio juris separatim intelligi potest? Sed negotiorum gestorum agendum. §. 3. Iudex communi dividundo, item familiæ eriscundæ, de servo, qui in fuga est, jubere debet liceri eos, inter quos iudex est: & tunc eum adjudicare, (ei), penes quem licitatio remansit: nec erit periculum, ne ex Senatusconsulto poena Legis Faviæ committatur. §. 4. Aquarum iter in iudicium communi dividundo non venire, Labeo ait: nam aut ipsius fundi est; & ideo in iudicium non venit: aut separatum a fundo, divisum tamen aut mensura, aut temporibus. Sed possunt jura interdum & separata a fundo esse, (&) nec mensura nec temporibus divisa: veluti cum is, cuius fuerunt, plures heredes reliquit. Quod cum accidit, contentaneum est & ea in arbitrio familiæ eriscundæ venire: nec videre inquit Pomponius, quare minus in communi dividundo, quam familiæ eriscundæ iudicium veniat. Igitur in huiusmodi speciebus (etiam) in communi dividundo iudicio venit, ut præfata jura aut mensura aut temporibus dividantur.

20. POMPONIUS lib. 13. ad Sabinum.

Si is, cum quo fundum communem habes, ad delictum non respondit, & ob id motu iudicis villa diruta est, aut arbuta succisa sunt, præstabitur

tur tibi detrimentum iudicio communi dividundo. *Quidquid enim culpa socii amissum est, eo iudicio continetur.*

21. ULPIANUS lib. 30. ad Sabinum.

Judicem in prædiis dividendis, quod omnibus utilisimum est, vel quod malint litigatores, sequi convenit.

22. POMPONIUS lib. 33. ad Sabinum.

Si meo & vicini nomine parietem ædificem, vel repetiturus ab eo pro parte impensam, vel donationis gratia, communis fiet paries.

23. ULPIANUS lib. 32. ad Edictum.

Si convenerit inter te & socium tuum, ut alternis annis fructum perciperetis, & non patiatut te socius tui anni fructum percipere, videndum, utrum ex conducto sit actio, an vero communi dividundo? † Eadem quaestio est & si socius, qui convenerat, ut alternis annis frueretur, pecus immisit, & effecit, ut futuri anni fructus, quos socium percipere oportuit, corrumpereentur? Et puto magis communi dividundo iudicium, quam ex conducto locum habere: quæ enim locatio est, cum merces non intercesserit: aut certe actionem incerti civilem reddendam.

24. JULIANUS lib. 8. Digestorum.

Communis servus si ex re alterius dominorum adquisierit, nihilominus commune id erit: sed is, ex cuius re adquisitam fuerit, communi dividundo iudicio eam summam percipere potest: quia fidei bonæ convenit, ut unusquisque præcipuum habeat, quod ex re ejus servus adquisierit. §. 1. Cum agere tecum communi dividundo vellem, partem tuam Titio tradidisti, mutandi iudicii causa. Teneris mihi Prætoriam actione, quod fecisses, ne tecum communi dividundo ageretur.

25. IDEM lib. 12. Digestorum.

Si Stichus communis meus & tuus servus habuerit Pamphilum vicarium aureorum decem, & mecum actum de peculio fuerit, condemnatusque decem præstitero: quamvis postea Pamphilus decesserit, nihilominus actione communi dividundo vel pro socio quinque [millia] præstare debebis; quia te hoc ære alieno liberavi. Longe magis consequar, si Stichus post mortem Pamphili alium vicarium adquisierat.

26. ALFENUS Varus lib. 2. Digestorum.

Communis servus, cum apud alterum esset, crus fregit in opere: *Quærebatur*, alter dominus quid cum eo, penes quem fuisset, ageret? *Respondi*, siquidem culpa illius magis, quam casu, res communis damni cepisset, per arbitrum communi dividundo posse recipere.

27. PAULUS lib. 3. Epitomarum Alfeni Digestorum.

De communi servo unus ex sociis questionem habere, nisi communis negotii causa, jure non potest.

28. PAPINIANUS lib. 7. Questionum.

Sabinus, in re communi neminem dominorum jure facere quicquam, invito altero, posse. Unde manifestum est, prohibendi jus esse: * in re enim pari potiore causam esse prohibentis, constat. Sed etsi in communi prohiberi socius a socio, ne quid faciat, potest, ut tamen factum opus

tollat, cogi non potest, si, cum prohibere poterat, hoc prætermisit: & ideo per communi dividundo actionem damnum sarciri poterit. Sin autem facienti consentit, nec pro damno habet actionem. Quod si quid absente socio, ad læsionem ejus fecit, tunc etiam tollere cogitur.

29. PAULUS lib. 2. Questionum.

Si quis, cum existimaverit fundum communem sibi cum Mævio esse, quem cum Titio communem habebat, impendisset, recte dicitur etiam communi dividundo iudicium ei sufficere: hoc enim est, si sciam rem communem esse, ignorem autem, cujus socii: neque enim negotia socii gero, sed propriam rem tueor? & magis ex re, quam impenditur, quam ex persona socii, actio nascitur. Denique ea actione pupillum teneri dicimus, ut impendia restituat officio iudicis. † Diversa causa est ejus, qui putat se in rem propriam impendere, cum sit communis: huic enim nec communi dividundo iudicium competit, nec utile dandum est. Ille enim, qui scit rem esse communem, vel aliena negotia eo animo gerit, ut aliquem sibi obliget, & in persona labitur. §. 1. Pomponius scripsit, posci iudicem posse a quolibet sociorum: sed, etiam si unus ex sociis mutus erit, recte cum eo communi dividundo agi.

30. SCÆVOLA lib. 1. Responsorum.

Communi dividundo iudicio recte agi, sive neuter possideat, sive alter sociorum fundum non possideat.

31. PAULUS lib. 15. Responsorum.

Bina mancipia, quæ ex hereditate paterna jussu Prætoris pupillis, ministerii causa, reservata essent, divisa non videri, sed omnium communia permanisse.

TIT. IV.

AD EXHIBENDUM.

1. ULPIANUS lib. 24. ad Edictum.

Hæc actio perquam necessaria est, & vis ejus in usu cotidiano est: & maxime propter vindicationes inducta est.

2. PAULUS lib. 21. ad Edictum.

Exhibere * est facere in publico potestatem, ut ei, qui agat, experiundi sit copia.

2. ULPIANUS lib. 24. ad Edictum.

In hac actione actor omnia nosse debet, & dicere argumenta rei, de qua agitur. §. 1. Qui ad exhibendum agit, non utique dominum se dicit, nec debet ostendere: cum multæ sint causæ ad exhibendum agendi. §. 2. Præterea, in hac actione notandum est, quod reus contumax per in litem iurandum petitoris damnari possit ei, iudice quantitatem taxante. §. 3. Est autem personalis hæc actio: & ei competit, qui in rem acturus est, qualicumque in rem actione: etiam pignoratitia Serviana, sive hypothecaria, quæ creditoribus competant. §. 4. Sed & usufructum petitorum competere ad exhibendum, Pomponius ait. §. 5. Sed & si quis interdicturus, rem exhiberi desideret, audietur. §. 6. Item, si optare velim servum, vel quam aliam rem, cujus optio mihi relicta est, ad exhibendum me agere posse constat, ut exhibitis possim vindicare. §. 7. Si quis noxali iudicio experiri velit, ad exhibendum ei actio est necessaria.

ria. Quid enim, si dominus quidem paratus sit defendere, actor vero destinare non possit, nisi ex presentibus; quia aut servum non recognoscit, aut nomen non tenet: nonne æquum est ei familiam exhibere, ut noxium servum agnoscat? Quod ex causa debet fieri, ad designandum eum, cujus nomine noxali quis agit, recensitione servorum facta. §. 8. Si quis extra heredem tabulas testamenti, vel codicillos, vel quid aliud ad testamentum pertinens exhiberi velit, dicendum est, per hanc actionem agendum non esse: cum sufficiunt [sibi] Interdicta in hanc rem competentia: Et ita Pomponius. §. 9. Sciendum est autem, non solum eis, quos diximus, competere ad exhibendum actionem, verum ei quoque, cujus interest exhiberi. Iudex igitur summam debet cognoscere, an ejus intersit; non, an ejus res sit: & sic jubere vel exhiberi; vel non, quia nihil interest. §. 10. Plus dicit Julianus, etsi vindicationem non habeam, interim posse me agere ad exhibendum, quia mea interest exhiberi: ut puta, si mihi servus legatus sit, quem Titius optasset; agam enim ad exhibendum, [quia mea interest exhiberi,] ut Titius optet, & sic vindicem; quamvis exhibitum ego optare non possim. §. 11. Si mecum fuerit actum ad exhibendum, ego ob hoc, quod conventus sum ad exhibendum actione, agere ad exhibendum non possum: quamvis videatur interesse mea ob hoc, quod teneor ad restituendum, Sed hoc non sufficit: alioquin & qui dolo fecit, quo minus possideret, poterit ad exhibendum agere, cum neque vindicaturus, neque interdicturus sit: & fur vel raptor poterit: quod nequaquam verum est. Eleganter igitur definit Neratius, iudicem ad exhibendum habetenus cognoscere, an justam & probabilem causam habeat [actionis], propter quam exhiberi sibi desideret. §. 12. Pomponius scribit, ejusdem hominis nomine recte plures ad exhibendum agere posse: forte, si homo primi sit; secundi in eo usufructus sit; tertius possessionem suam contendat; quartus pignus sibi eum adfirmet. Omnibus igitur ad exhibendum actio competit: quia omnium interest exhiberi hominem. §. 13. Ibidem subjungit, iudicem per arbitrium sibi ex hac actione commissam etiam exceptiones æstimare, quas possessor objicit: & si quæ tam evidens sit, ut facile repellat agentem, debere possessorem absolveri; si obscurior, vel quæ habeat altiore questionem, differendam in directum iudicium, re exhiberi iusta. De quibusdam [tamen] exceptionibus omnimodo ipsum debere disceptare, qui ad exhibendum actione iudicat: veluti pacti conventi, doli mali, jurisjurandi, rei quæ iudicata est. §. 14. Interdum æquitas exhibitionis efficit, ut, quamvis ad exhibendum agi non possit, in factum tamen actio detur, ut Julianus tractat. Servus (inquit) uxoris meæ rationes meas conscripsit: hæ rationes a te possidentur: desidero eas exhiberi. Ait Julianus, si quidem [in] mea charta scriptæ sint, locum esse huic actioni: quia & vindicare eas possum: nam cum charta mea sit, & quod scriptum est, meum est. Sed si charta mea non fuit, quia vindicare non possum, nec ad exhibendum experiri. In factum igitur mihi actionem competere. §. 15.

Sciendum est, adversus possessorem hac actione agendum: non solum cum, qui civiliter, sed & eum, qui naturaliter incumbat possessioni. † Denique creditorem, qui pignori rem accepit, ad exhibendum teneri placet.

4. POMPONIUS lib. 6. ad Sabinum.

Nam & cum eo, apud quem deposita, vel cui commodata vel locata res sit, agi potest.

5. ULPIANUS lib. 24. ad Edictum.

Celsus scribit, Si quis merces, quas exvehendas conduxit, in horreo posuit, cum conductore ad exhibendum agi potest. Item, si mortuo conductore heres exiit, cum herede agendum: sed, si nemo heres sit, cum horreario agendum: nam si a nullo (inquit) possidentur, verum est, aut horrearium possidere, aut certe ille est, qui possit exhibere. Idem ait: Quomodo autem possidet, qui vehendas conduxit? an quia pignus tenet? Quæ species ostendit, etiam eos, qui facultatem exhibendi habeant, ad exhibendum teneri. §. 1. Julianus autem ita scribit, ad exhibendum actione teneri eum, qui rerum vel legatorum servandorum causa in possessione sit: sed & eum, qui usufructus nomine rem teneat: quamvis nec hic utique possideat. † Inde Julianus quærit, quatenus hos oporteat exhibere? Et ait, priorem quidem sic, ut actor possessionem habeat: is autem, cum quo agetur, rei servandæ causa sit in possessione: eum vero, qui usufructum habeat, sic, ut actor rem possideat: is, cum quo agetur, utatur fruatur. §. 2. Idem Julianus scribit, emptorem, qui ruta cæsa non restituit, ad exhibendum teneri, in quantum in litem juravero. Sed ibi adjicit, si emptor possideat, aut dolo fecit, quo minus possideat. §. 3. Item Celsus scribit, stercus, quod in aream meam congesti, per ad exhibendum actionem posse te consequi, ut tollas: sic tamen, ut totum tollas; cæterum alias non posse. §. 4. Sed & si ratis delata sit vi fluminis in agrum alterius, posse eum conveniri ad exhibendum, Neratius scribit. † Unde quærit Neratius, utrum de futuro dumtaxat damno, an & de præterito, domino agri cavendum sit? Et ait, etiam de præterito caveri oportere. §. 5. Sed & si de ruina aliquid in tuam aream, vel in tuas ædes deciderit, teneberis ad exhibendum, licet non possideas. §. 6. Item, si quis facultatem restituendi non habeat, licet possideat, tamen ad exhibendum non tenebitur: ut puta, si in fuga servus sit, ad hoc plane solum tenebitur, ut caveat se exhibiturum, si in potestatem ejus pervenerit: sed & si non sit in fuga, permiseris autem ei, ubi velit, morari, idem erit dicendum; aut peregre a te missus sit, vel in prædiis tuis agat, ad hoc solum teneberis, ut caveas.

7. PAULUS lib. 13. ad Sabinum.

Gemma inclusa auro alieno, vel sigillum candelabro, vindicari non potest: sed, ut excludatur, ad exhibendum agi potest: † Aliter atque in tigno juncto ædibus: de quo nec ad exhibendum agi potest, quia Lex duodecim Tabularum solvi vetaret: sed actione de tigno juncto ex eadem Lege in duplum agitur.

7. ULPIANUS lib. 24. ad Edictum.

Tigni appellatione omnem materiam in Lege duodecim Tabularum accipimus, ut quibusdam

dam recte videtur. §. 1. Sed, si rotam meam vehiculo aptaveris, teneberis ad exhibendum. Et ita Pomponius scribit: quamvis tunc civiliter non possideas. §. 2. Idem & si armario vel navi tabulam meam, vel ansam scypho junxeris, vel emblemata phialæ: vel purpuram vestimento intexeris, aut brachium statue coadunaveris. §. 3. Item municipes ad exhibendum conveniri possunt: quia facultas est restituendi: nam & possidere, & usucapere eos posse constat. Idem [&] in collegiis, ceterisque corporibus dicendum erit. §. 4. Si quis non possideat litis contestatæ tempore, [sed] postea ante sententiam possidere coeperit, oportere dici putamus, debere condemnari, nisi restituat. §. 5. Si quis, cum iudicii accepti tempore possideret, postea sine dolo malo possidere desierit, absolvi eum oportet: quamvis sit, (inquit Pomponius) quod ei imputetur, cur non statim restituit, sed passus est secum litem contestari. §. 6. Idem scribit, si quis litis contestatæ tempore possederit, deinde desierit possidere, mox coeperit sive ex eadem causa, sive ex alia: condemnari eum oportere, nisi restituat. §. 7. Ibidem non male Pomponius jungit, ejus, qui ad exhibendum egit, utroque tempore interfuisse oportere, rem ei restitui: hoc est, & quo lis contestatur, & quo fit condemnatio. Et ita Labeoni placet.

8. JULIANUS lib. 9. Digestorum.

SI ad exhibendum actum est cum eo, qui neque possidebat, neque dolo malo tegerat, quo minus possideret, deinde eo defuncto heres ejus possidet rem, exhibere eam cogendus erit. Nam si fundum vel hominem petiero, & heres ex eadem causa possidere coeperit, restituere cogitur.

9. ULPIANUS lib. 24. ad Edictum.

JULIANUS scribit, Si quis hominem, quem possidebat, occiderit, sive ad alium transtulerit possessionem, sive ita rem corruerit ne haberi possit, ad exhibendum tenebitur: quia dolo fecit, quo minus possideret. † Proinde & si vinum, vel oleum, vel quid aliud effuderit, vel confregerit, ad exhibendum tenebitur. §. 1. Glans ex arbore tua in fundum meum incidit, eam ego immisso pecore depasco: qua actione possum teneri? Pomponius scribit, competere actionem ad exhibendum, si dolo pecus immisi, ut glandem comederet. Nam & si glans extaret, nec patieris me tollere, ad exhibendum teneberis: quemadmodum si materiam meam delatam in agrum suum quis auferre non pateretur. Et placet nobis Pomponii sententia, sive glans extet, sive consumpta sit: sed si extet, etiam interdicto *de glande legenda*, *Ut mihi tertio quoque die legendæ glandis facultas esset*, uti potero, si damni infestis caveris. §. 2. Si quis rem fecit ad aliam pervenire, videtur dolo fecisse, quo minus possideat: si modo hoc dolose fecerit. §. 3. Sed si quis rem deteriore exhibuerit, æque ad exhibendum eum teneri, Sabinus ait. Sed [hoc] ibi utique verum est, si dolo malo in aliud corpus res sit translata: velati, si ex scypho massa facta sit: quanquam enim massam exhibeat, ad exhibendum tenebitur: nam* mutata forma prope interemit substantiam rei. §. 4. Marcellus scribit, si tibi decem nomismata sint sub conditione lega-

ta & mihi decem usufructus pure, deinde heres pendente conditione, non exacta cautione, decem fructuario solverit, ad exhibendum eum actione teneri: quasi dolo fecerit, quo minus possideret: dolus autem in eo est, quod cautionem exigere superstitit a fructuario: effectumque, ut legatum tuum evanesceret, cum jam nummos vindicare non possis. Ita demum autem locum habebit ad exhibendum actio, si conditio extiterit legati. Potuisti tamen tibi prospicere stipulatione legatorum: [&] si prospexisti, non erit tibi necessaria ad exhibendum actio. Si tamen ignarus legati tui, a fructuario satis non exegit, dicit Marcellus, cessare ad exhibendum: scilicet quia nullus dolus est: succurrendum tamen legatario in factum adversus fructuarium actione, ait. §. 5. Quantum [autem] ad hanc actionem attinet, *Exhibere* est, in eadem causa præstare, in qua fuit, cum iudicium acciperetur: ut quis copiam rei habens possit exsequi, actione, quam destinavit, in nullo casu, quam intendit, laesa: quamvis non derestituendo, sed de exhibendo agatur. §. 6. Proinde si post litem contestatam usucaptum exhibeat, non videtur exhibuisse: cum petitor intentionem suam perdiderit & ideo absolvi eum non oportere, nisi paratus sit, repetita die, intentionem suscipere: ita ut fructus secundum legem æstimentur. §. 7. Quia tamen causa petitori in hac actione restituitur, Sabinus putavit, partum quoque restituendum: sive prægnans fuerit mulier, sive postea conceperit. Quam sententiam & Pomponius probat. §. 8. Præterea utilitates, si quæ amissæ sunt ob hoc, quod non exhibetur, vel tardius [quid] exhibetur, æstimandæ a iudice sunt. Et ideo Neratius ait, utilitatem actoris venire in æstimationem, non quantitas sit: Quæ utilitas, inquit, interdum minoris erit, quam res [erit].

10. PAULUS lib. 26. ad Edictum.

SI optione intra certum tempus data iudicium in id tempus extractum est, quo frustra exhibetur, utilitas petitoris conservetur. Quod si per heredem non stetit, quo minus exhiberet tempore iudicii accipiendi, absolvendus est heres.

11. ULPIANUS lib. 24. ad Edictum.

SEd & si hereditas amissa sit ob hoc, quod servus non exhibetur, æquissimum est æstimari officio iudicis damnum hereditatis. §. 1. Quo autem loco exhiberi rem oporteat, vel cujus sumptibus, videamus. Et Labeo ait, ibi exhibendum, ubi fuerit, cum lis contestaretur: periculo & impendiis actoris perferendam perducendamve eo loci, ubi actum sit. Pascere plane servum, vestire, curare, possessorem oportere ait. Ego autem arbitror interdum etiam hæc actorem agnoscere oportere, si forte ipse servus ex operis, vel artificio suo solebat se exhibere, nunc vero cogitur vacare. Proinde & si apud officium fuerit depositus exhibendus, cibaria debet agnoscere, qui exhiberi desideravit, si non solebat possessor servum pascere: nam si solebat, sicuti pascit, ita & cibaria potest non recusare. Interdum tamen eo loci exhiberi debet suis sumptibus: si forte proponas, data opera eum in locum abditum res contulisse, ut actori incommodior esset exhibitio: nam in hunc casum, suis sumptibus

sumptibus & periculo, debet exhiberi in eum locum, ubi agatur: ne ei calliditas sua profit. §. 2. Si de pluribus rebus quis conveniatur, & litis contestata tempore omnes possedit, licet postea quasdam desierit, quamvis sine dolo [malo], possidere, damnandum nisi exhibeat eas, quas potest.

12. PAULUS lib. 26. ad Edictum.

DE eo exhibendo, quem quis in libertatem vindicare velit, huic actioni locus esse potest. §. 1. Et filiusfamilias ea actione tenetur, si facultatem rei exhibendae habet. §. 2. Saepius ad exhibendum agenti, si ex eadem causa agat, obstat exceptionem, Julianus ait. Novam autem causam intervenire, si is, qui vindicandi gratia egisset, post acceptum iudicium eam ab aliquo accepit: & ideo exceptionem ei non officere. † Item, si ei, qui furti acturus, ad exhibendum egisset, iterum furtum factum sit. † Denique, si quis optandi gratia ad exhibendum egisset, & post litem contestatam, alterius testamento optio data sit, ad exhibendum agere potest. §. 3. Si quis ex uvis meis mustum fecerit, vel ex olivis oleum, vel ex lana vestimenta, cum sciret haec aliena esse: utriusque nomine ad exhibendum actione tenebitur: quia * quod ex re nostra fit, nostrum esse verius est. §. 4. Si post iudicium acceptum homo mortuus sit, quamvis sine dolo malo, & culpa possessoris, tamen interdum tanti damnandus est, quanti actoris interfuerit per eum non effectum, quo minus tunc, cum iudicium acciperetur, homo exhiberetur: tanto magis, si apparebit, eo casu mortuum esse, qui non incidisset, si tum exhibitus fuisset. §. 5. Si iusta ex causa statim exhiberi res non possit, iussu iudicis cavere debet, *se illo die exhibiturum*. §. 6. Heres, non quasi heres, sed suo nomine hac actione uti potest. Item heres possessoris suo nomine tenetur. † Igitur non procedit querere, an heredi & in heredem danda sit. Plane, ex dolo defuncti danda est in heredem haec actio, si locupletior hereditas eo nomine facta sit: veluti quod pretium rei consecutus sit.

13. GAIUS lib. ad Edictum Praetoris Urbani: titulo De liberali causa.

SI liber homo detineri ab aliquo dicatur, Interdictum adversus eum, qui detinere dicitur, de exhibendo eo potest quis habere: nam ad exhibendum actio in eam rem inutilis videtur: quia haec actio ei creditur competere, cuius peculiariter interest.

14. POMPONIUS lib. 14. ad Sabinum.

SI Vir nummos ab uxore sibi donatos sciens suos factos non esse, pro re empra dederit, dolo

malo fecit, quo minus possideat: & ideo ad exhibendum actione tenetur.

15. IDEM lib. 18. ad Sabinum.

Thesaurus meus in tuo fundo est, nec eum patris me effodere: cum eum loco non moveris, furti quidem, aut ad exhibendum, eo nomine agere recte non posse me, Labeo ait: quia neque possideris eum, neque dolo feceris, quo minus possideres, utpote cum fieri possit, ut nescias (eum) thesaurum in tuo fundo esse. Non esse autem iniquum, juranti mihi *non calumniae causa id postulare*, vel Interdictum, vel iudicium ita dari, ut si per me non stierit, quo minus damni infecti tibi operis nomine caveatur, *ne vim facias mihi, quo minus eum thesaurum effodiam, tollam, exportem*. Quod si etiam furtivus iste thesaurus est, etiam furti agi potest.

16. PAULUS lib. 10. ad Sabinum.

Cum servus tenet aliquid, dominus ad exhibendum suo nomine tenetur: si autem servus, citra scientiam domini, dolo fecit, quo minus habeat, vel furti actio, vel de dolo malo noxalis, servi nomine danda est: ad exhibendum autem utilis nulla constituenda est.

17. ULPIANUS lib. 9. de omnibus

Tribunalibus.

SI quis hominem debilitatum exhibeat, vel eluscatum, ad exhibendum quidem absolvi debet: exhibuit enim, & nihil impedit directam actionem talis exhibitio: poterit tamen agere actor ex lege Aquilia de hoc damno.

18. IDEM lib. 6. Opiniorum.

Solutione chirographo inani facto, & pignori- bus liberatis, nihilominus creditor, ut instrumenta ad eum contractum pertinentia ab alio, quam debitore, exhibeantur, agere potest.

19. PAULUS lib. 4. Epitomarum Alferi.

Ad exhibendum possunt agere omnes, quorum interest. Sed quidam consuluit, an possit efficere haec actio, ut rationes adversarii sibi exhiberentur, quas exhiberi magni ejus interesset? Respondit, * non oportere jus civile calumniari, neque verba captari, sed, qua mente quid diceretur, animadvertere convenire. Nam illa ratione etiam studiosum alicujus doctrinae posse dicere, sua interesse, illos aut illos libros sibi exhiberi: quia, si essent exhibiti, cum eos legisset, doctior & melior futurus esset.

20. ULPIANUS lib. 2. Regularum.

Questionis habendae causa ad exhibendum agitur ex delictis servorum ad vindicandos conscios suos.

LIBER UNDECIMUS.

TIT. I.

DE INTERROGATIONIBUS IN JURE FACIENDIS, ET INTERROGATORIIS ACTIONIBUS.

1. CALLISTRATUS lib. 2. Edicti monit.

Torrens heres (in jure) interrogandus est, *qua ex parte heres sit*, quotiens adversus eum actio instituitur, & dubitat actor, qua

ex parte is, cum quo agere velit, heres sit. Est autem interrogatio tunc necessaria, cum in personam sit actio, & ita, si certum peretur: ne dum ignoret actor, qua ex parte adversarius defuncto heres extiterit, interdum plus petendo aliquid damni sentiat. §. 1. Interrogatoriis autem actionibus hodie non utimur: quia * nemo cogitur ante iudicium de suo jure aliquid respondere: ideoque minus

nus frequenter, & in defuetudinem abierunt : sed tamen modo ad probationes litigatoribus sufficientia, quæ ab adversa parte expressa fuerint apud iudices, vel in hereditatibus, vel in aliis rebus, quæ in causis vertuntur.

2. ULPIANUS lib. 22. ad Edictum.

Edictum de interrogationibus ideo Prætor proposuit, quia sciebat difficile esse ei, qui heredem, bonorumve possessorem convenit, probare aliquem esse heredem, bonorumve possessorem.

3. PAULUS lib. 17. ad Edictum.

Quia perquamque difficilis probatio (aditæ) hereditatis est.

4. ULPIANUS lib. 22. ad Edictum.

Voluit Prætor adstringere eum, qui convenitur, ex sua in iudicio responsione, ut vel confitendo vel mentiando sese oneret : simul etiam portionis, pro qua quisque heres existit, ex interrogatione certioretur. §. 1. Quod ait Prætor, *ni in iure interrogatus responderit* : sic accipiendum est, apud Magistratus populi Romani, vel Præsides provinciarum, vel alios iudices. *Ius enim eum solum locum esse, ubi juris dicendi vel iudicandi gratia consistat ; vel si domi vel itinere hoc agat.*

5. GAIUS lib. 3. ad Edictum provinciale.

Qui interrogatur, *an heres, vel quota ex parte sit, vel an in potestate habeat eum, cuius nomine noxali iudicio agitur*, ad deliberandam tempus impetrare debet : quia, si perperam confessus fuerit, incommodo adicitur ;

6. ULPIANUS lib. 22. ad Edictum.

Et quia hoc * defunctorum interest, ut habeant successores, interest & viventium, ne præcipientur, quamdiu iuste deliberant. §. 1. Interdum interrogatus quis, *an heres sit*, non cogitur respondere : ut puta, si controversiam hereditatis ab alio patiatur : & ita D. Hadrianus constituit : ne aut negando (se) heredem, præjudicet sibi ; aut dicendo heredem, illigetur etiam ablata sibi hereditate.

7. IDEM lib. 18. ad Edictum.

Si quis in iure interrogatus, *an quadrupes, quæ pauperiem fecit, ejus sit*, responderit : tenetur.

8. PAULUS lib. 22. ad Edictum.

Si quis interrogatus de servo, qui damnum dedit, respondit, *sum esse servum* : tenebitur Lege Aquilia, quasi dominus : & si cum eo actum sit, qui respondit, dominus ea actione liberatur.

9. ULPIANUS lib. 22. ad Edictum.

Si sine interrogatione quis responderit *se heredem*, pro interrogato habetur. §. 1. Interrogatum non solum a Prætoris accipere debemus, sed & ab adversario. §. 2. Sed si servus interrogetur, nulla erit interrogatio : non magis, quam si servus interroget. §. 3. Alius pro alio non debet respondere cogi, *an heres sit* : de se enim debet quis in iudicio interrogari ; hoc est, cum ipse convenitur. §. 4. Celsus lib. 5. Digestorum scribit, Si defensor in iudicio interrogatus, *an is, quem defendit, heres, vel quota ex parte sit*, falso responderit : ipse quidem defensor adversario tenebitur ; ipsi autem, quem defendit, nullum facit præjudicium. Veram itaque esse Celsi senten-

tiam, dubium non est. † An ergo non videatur defendere, si non responderit, videndum ? Quod utique & consequens erit dicere : quia non plene defendit. §. 5. Qui interrogatus, *heredem se responderit, nec adjecerit, ex qua parte, ex asse respondisse dicendum est* : nisi forte ita interrogatur, *an ex dimidia parte heres sit, & responderit, heres sum* : hic enim magis (eum) puto ad interrogatum respondisse. §. 6. Illud quæritur, *an quis cogatur respondere, utrum ex testamento heres sit* : *Utrum suo nomine ei quaesita sit hereditas ; an per eos, quos suo iuri subiectos habet, vel per eum, cui heres existit* ? Summatim igitur Prætor cognoscere debet, cum quæritur, *an quis respondere debeat, quo jure heres sit* : ut, si valde interesse compererit, plenius responderi iubeat : quæ obtinere debent non solum in hereditatibus, sed etiam in honorariis successoribus. §. 7. Denique Julianus scribit, eum quoque, cui est hereditas restituta, debere in iure interrogatum respondere, *an ei hereditas sit restituta*. §. 8. Si de peculio agatur, non oportere responderi a patre, vel domino, *an in potestate habeat filium vel servum* : quia hoc solum quæritur, *an peculium apud eum, cum quo agitur, est*.

10. PAULUS lib. 48. ad Edictum.

Non alienum est, eum, a quo damni infecti stipulari volumus, interrogare in iure *an ædes ejus vel locus sit, ex quo damnum timeatur ; & pro qua parte* : ut, si neget suum prædium esse, nec caveat damni infecti, aut cedere aut resistendum putaverit, quasi dolo versatus, tradere compellatur.

11. ULPIANUS lib. 22. ad Edictum.

De ætate quoque (interdum) interrogatus respondere debet. §. 1. Si quis, cum heres non esset, interrogatus responderit, *ex parte heredem esse* : sic convenietur, atque si ex ea parte heres esset : fides enim ei contra se habebitur. §. 2. Qui ex quadrante heres, vel omnino cum heres non esset, responderit *se heredem ex asse*, in assem instituta actione convenietur. §. 3. Si cum esset quis ex semisse heres, dixerit *se ex quadrante* : mendacii hanc poenam feret, quod in solidum convenitur : non enim debuit mentiri, dum se minoris portionis heredem adseverat. † Interdum tamen iusta ratione potest opinari esse heredem ex minore parte. Quid enim si nescit sibi partem adcrevisse, vel ex incerta parte fuit institutus : cur ei responsum noceat ? §. 4. Qui tacuit (quoque) apud Prætoris, in ea causa est, ut instituta actione in solidum conveniatur, quasi negavit se heredem esse : nam qui omnino non respondit, contumax est : contumaciæ autem poenam hanc ferre debet, ut in solidum conveniatur, quemadmodum si negasset ; quia Prætoris contemnere videtur. §. 5. Quod autem ait Prætor, *Omnino non respondisse* : posteriores sic exceperunt, ut * omnino non respondisse videatur, qui ad interrogatum non respondit, id est, *πρὸς ἑνός*. §. 6. Si interrogatus quis, *an ex asse heres esset*, responderit *ex parte* : si ex dimidia esset, nihil ei nocere responsum : quæ sententia humana est. §. 7. Nihil interest, neget quis, an taceat interrogatus, an obscure respon-

spondeat, ut incertum dimittat interrogatorem.
 §. 8. Ex causa succurri ei, qui interrogatus respondit, non dubitamus: nam & si quis interrogatus, *an patri heres esset*, responderit; mox prolato testamento, inventus sit exheredatus: æquisimum est, succurri ei. Et ita Celsus scribit. Hic quidem & alia ratione, quod ea, * *quæ postea emergunt, auxilio indigent*. Quid enim, si occulta tabulæ, & remotæ, postea prolatae sunt? cur noceat ei, qui id responderit, quod in præsentiarum videbatur? Idem dico & si, qui *heredem se* responderit, mox falsum, vel inofficiosum, vel irritum testamentum fuerit pronunciatum: non enim improbe respondit, sed scriptura ductus.
 §. 9. Qui interrogatus responderit, sic tenetur, quasi ex contractu obligatus, pro quo pulsabitur, dum ab adversario interrogatur. Sed & si a Prætoris fuerit interrogatus, nihil facit Prætoris auctoritas: sed ipsius responsum, sive mendaciam.
 §. 10. Qui iusto errore ductus negaverit, *se heredem*, venia dignus est. §. 11. Sed & si quis sine dolo malo, culpa tamen responderit, dicendum erit, absolvi eum debere: nisi culpa dolo proxima sit. §. 12. Celsus scribit, licere respondentis poenitere, si nulla captio ex ejus poenitentia sit actoris. Quod verissimum mihi videtur: maxime si quis postea plenius instructus, quid faciat, instrumentis, vel epistolis amicorum juris sui edoctus.

§. 12. PAULUS lib. 17. ad Edictum.
Si filius, qui abstinuit se paterna hereditate, in jure interrogatus responderit *se heredem (esse)*: tenebitur: nam ita respondendo, *pro herede gessisse* videtur. † Sin autem filius, qui se abstinuit, interrogatus tacuerit, succurrendum est ei: quia hunc, qui abstinuit, Prætor non habet heredis loco. §. 1. Exceptionibus, quæ institutis in iudicio contra reos actionibus opponuntur, etiam is uti potest, qui ex sua responsione convenitur: veluti pacti conventi, rei judicatae, & cæteris.

§. 13. IDEM lib. 2. ad Plautium.
Confessionibus falsis respondentes, ita obligantur, si ejus nomine, de quo quis interrogatus sit, cum aliquo sit actio: quia quæ cum alio actio esset, si dominus esset, in nosmet confessione nostra conferemus. Et si eum, qui in potestate patris esset, respondissem, *filium meum esse*, ita me obligari, si ætas ejus pateretur, ut filius meus esse possit: quia * *falsæ confessiones naturalibus convenire deberent*: propter quæ fiat, ut patrisfamilias nomine respondendo, non obliget. §. 1. Eum, qui patrisfamilias, *suum esse* responderit *servum*, non teneri noxali actione: ac ne si bona fide liber homo mihi serviat, mecum noxali iudicio agi potest: & si actum fuerit, manebit integra actio cum ipso, qui admisit.

§. 14. JAVOLENUS lib. 9. ex Cassio.
Si is, cujus nomine noxæ iudicium acceptum est, manente iudicio liber judicatus est, reus absolvi debet: nec quidquam interrogatio in jure facta proderit: * quia ejus personæ, cujus nomine quis cum alio actionem habet, obligationem transferre non potest in eum, qui in jure suum esse confitetur; velut alienum servum, *suum esse* confitendo: liberi

autem hominis nomine, quia cum alio actio non est, ne per interrogationem quidem aut confessionem transferri poterit: quo casu eveniet, ut non recte hominis liberi nomine actum sit cum eo, qui confessus est. §. 1. In totum autem confessiones ita ratae sunt, si id, quod in confessionem venit, & jus & naturam recipere potest.

§. 15. POMPONIUS lib. 18. ad Sabinum.
Si ante aditam hereditatem, servum hereditarium *meum esse* respondeam, teneor: quia domini loco habetur hereditas. §. 1. Mortuo servo, quem in jure interrogatus *suum esse* confessus sit, non tenetur is, qui respondit: quemadmodum, si proprius ejus fuisset, post mortem ejus non teneretur.

§. 16. ULPIANUS lib. 37. ad Edictum.
Si servus ab hostibus captus sit, de quo quis in jure interrogatus responderit, *in sua potestate esse*: quamvis jura postliminiorum possint efficere dubitare nos, attamen non puto locum esse noxali actioni: quia non est in nostra potestate. §. 1. Quanquam autem placet, etiam cum teneri, qui *alienum servum suum* falsus esset, attamen rectissime placuit, cum demum teneri, qui suum potuit habere: cæterum, si dominum quærere non potuit, non teneri.

§. 17. IDEM lib. 38. ad Edictum.
Si servus non sit unius, sed plurium, & omnes mentiti sunt, *eum in sua potestate non esse*, vel quidam ex illis; aut dolo fecerunt, quo minus sit in potestate: unusquisque illorum tenebitur in solidum: quemadmodum tenerentur, si haberent in potestate. Is vero, qui nihil dolo fecerit, quo minus in potestate haberet, vel non negavit, non tenebitur.

§. 18. JULIANUS lib. 4. ad Urseium
 [Ferozem].

Qui ex parte dimidia heres erit, cum absentem coheredem suum defendere vellet, ut satisfactionis onus evitare possit, respondit *se solum heredem esse*, & condemnatus est: quarebat actor, cum ipse solvendo non esset, an, rescisso superiore iudicio, in eum, qui revera heres erat, actio dari deberet? Proculus respondit, rescisso iudicio posse agi. Idque est verum.

§. 19. PAPINIANUS lib. 8. Quæstionum.
Si filius, cum pro patre suo ageret, taceat interrogatus, omnia perinde observanda erunt, ac si non esset interrogatus.

§. 20. PAULUS lib. 2. Quæstionum.
Qui servum alienum responderit *suum esse*, si noxali iudicio conventus sit, dominum liberat: aliter atque si quis confessus sit, *se occidisse servum*, quem alius occidit; vel si quis responderit *se heredem*: nam his casibus non liberatur, qui fecit, vel qui heres est. Nec hæc inter se contraria sunt: nam superiore casu ex persona servi duo tenentur; sicut in servo communi dicimus, ubi altero convento alter quoque liberatur: at is, qui confitetur *se occidisse* vel vulnerasse, suo nomine tenetur: nec debet impunitum esse delictum ejus, qui fecit, propter eum, qui respondit: nisi quasi defensor ejus, qui admisit, vel heredis, litem subit hoc genere; tunc enim in factum exceptione data,

summovendus est actor, quia ille negotiorum gestor vel mandati actione recepturus est quod praestitit. † Idem est in eo, qui mandatu heredis heredem se esse respondit, vel cum eum alias defendere vellet. §. 1. In iure interrogatus, an fundum possideat: quæro, an respondere cogendus sit, & quota ex parte fundum possideat? Respondi: Javolenus scribit, possessorem fundi cogi debere respondere, quota ex parte fundum possideat: ut, si minore ex parte possidere se dicat, in aliam partem, quæ non defenderetur, in possessionem actor mittatur. §. 2. Idem & si damni infecti caveamus: nam & hic respondere debet, quota ex parte ejus sit praedium, ut ad eam partem stipulationem accommodemus. Poena autem non reprobantis hæc est, ut in possessionem eamus: & ideo [eo] pertinet scire, an possideat.

21. ULPIANUS lib. 22. ad Edictum.

UBicumque judicem æquitas moverit, æque oportere fieri interrogationem, dubium non est.

22. SCÆVOLA lib. 4. Digestorum.

PROcuratore Cæsaris ob debitum fiscale interrogante, unus ex filiis, qui nec bonorum possessionem acceperat, nec heres erat, respondit, se heredem esse: an quasi interrogatoria creditoribus cæteris teneatur? Respondit, * ab his, qui in iure non interrogassent, ex responso suo conveniri non posse.

TIT. II.

DE QUIBUS REBUS AD EUNDEM JUDICEM EATUR.

1. POMPONIUS lib. 13. ad Sabinum.

SI inter plures familiae eriscundæ agetur, & inter eosdem communi dividundo, aut finium regundorum: eundem judicem sumendum. Præterea, quo facilius coire coheredes vel socii possint, in eundem locum omnium præsentiam fieri oportet.

2. PAPINIANUS lib. 2. Quæstionum.

CUM ex pluribus tutoribus unus, quod cæteri non sint idonei, convenitur, postulante eo, omnes ad eundem judicem mittuntur: & hoc re scriptis Principum continetur.

TIT. III.

DE SERVO CORRUPTO.

1. ULPIANUS lib. 23. ad Edictum.

AIT Prætor: QUI SERVUM, SERVAM, ALIENUM, ALIENAM RECEPISSE, PERSUASISSEVE QUID EI DICETUR DOLO MALO, QUO EUM, EAM DETERIOREM FACERET, IN EUM, QUANTI EA RES ERIT, IN DUP- PLUM JUDICIUM DABO. §. 1. Qui bona fide servum emit, hoc Edicto non tenebitur: quia nec ipse poterit servi corrupti agere; quia nihil ejus interest, servum non corrumpi: & sane, si quis hoc admisit, eveniet, ut duobus actio servi corrupti competat: quod est absurdum. Sed nec eum, cui bona fide homo liber servit, hanc actionem posse exercere opinamur. §. 2. Quod autem Prætor ait, RECEPISSE, ita accipimus, si susceperit servum alienum ad se: & est proprie recipere, refugium abscondendi causa servo præstare, vel in suo agro, vel in alieno loco, edificiove. §. 3.

Persuadere autem est plus, quam compelli, atque cogi sibi parere. Sed persuadere τῶν μὲν λόγων ἐστίν, id est, ex mediis (scilicet verbis) est: nam & bonum consilium quis dando potest suadere, & malum: & ideo Prætor adjecit, DOLO MALO, QUO EUM DETERIOREM FACERET: neque enim delinquit, nisi qui tale aliquid servo persuadet, ex quo eum faciat deteriore. Qui igitur servum sollicitat ad aliquid vel faciendum vel cogitandum improbe, hic videtur hoc Edicto notari. §. 4. Sed utrum ita demum tenetur, si bonæ frugis servum perpulit ad delinquendum, an vero & si malum hortatus est, vel malo monstravit, quemadmodum faceret? Et est verius, etiam si malo monstravit, in quem modum delinqueret, teneri eum. Imo & si erat servus omnimodo fugiturus, vel furtum facturus, hic vero laudator hujus propositi extitit, tenetur. Non enim oportet laudando augeri malitiam. Sive ergo bonum servum fecerit malum, sive malum fecerit deteriore, corrupisse videbitur. §. 5. Is quoque deteriore facit, qui servo persuadet, ut injuriam faceret, vel furtum, vel fugeret, vel alienum servum ut sollicitaret, vel ut peculium intricaret, aut amator existeret, vel erro, vel malis artibus esset deditus, vel in spectaculis nimius, vel seditiosus; vel si actori suavis verbis, sive pretio, ut rationes dominicas intercideret, adulteraret, vel etiam ut rationem sibi commissam turbaret.

2. PAULUS lib. 19. ad Edictum.

VEL luxuriosum vel contumacem fecit; quive, ut stuprum pateretur, persuadet.

3. ULPIANUS lib. 23. ad Edictum.

DOLO MALO adjecto calliditatem notat Prætor ejus, qui persuadet. Cæterum, si quis sine dolo deteriore fecerit, [non notatur:] Et si lusus gratia fecit, non tenetur. §. 1. Unde quaeritur, si quis servo alieno suaserit in tectum ascendere, vel in puteum descendere, & ille parens ascenderit vel descenderit, & ceciderit, crusque vel quid aliud fregerit, vel perierit: an teneatur? Et, si quidem sine dolo malo fecerit, non tenetur: si dolo malo, tenebitur.

4. PAULUS lib. 19. ad Edictum.

SED commodius est, utili lege Aquilia eum teneri.

5. ULPIANUS lib. 23. ad Edictum.

DOLI verbum etiam ad eum, qui recepit, referendum est: ut non alius teneatur, nisi qui dolo malo fecerit: cæterum si quis, ut domino custodiret, recepit vel humanitate vel misericordia ductus, vel adprobata atque justa ratione: non tenebitur. §. 1. Si quis dolo malo persuaserit quid servo, quem liberum putabat, mihi videtur, teneri eum oportere: majus enim delinquit, qui liberum putans corrumpit: & ideo, si servus fuerit, tenebitur. §. 2. Hæc actio etiam adversus fatentem in duplum est, quamvis Aquilia inficiantem duntaxat coërceat. §. 3. Si servus servave fecisse dicitur, judicium cum noxæ deditioe redditur. §. 4. Hæc actio refertur ad tempus servi corrupti, vel recepti, non ad præsens: & ideo [&] si decesserit, vel alienatus sit, vel manumissus, nihilo minus

nus locum habebit actio: nec extinguitur manu-
missione semel nata actio.

6. PAULUS lib. 19. ad Edictum.

PRæteritæ enim utilitatis æstimatio in hoc judi-
cium versatur:

7. ULPIANUS lib. 23. ad Edictum.

Nam & mali servi forsitan consequuntur liber-
tatem: & posterior causa interdum tribuit
manumissionis justam rationem.

8. PAULUS lib. 19. ad Edictum.

Sed & heres ejus, cujus servus corruptus est,
habet hanc actionem: non solum si man-
serit in hereditate servus, sed & si exierit, forte
legatus.

9. ULPIANUS lib. 23. ad Edictum.

Si quis servum communem meum & suum corru-
perit, apud Julianum lib. 9. Digestorum quæ-
ritur, an hac actione teneri possit? Et ait, teneri
eum socio: præterea, poterit & communi divi-
dendo, [& pro socio, si socii sint,] teneri, ut Ju-
lianus ait. Sed cur deteriore facit Julianus con-
ditionem socii, si cum socio agat, quam si cum ex-
traneo agit? nam qui cum extraneo egit, sive re-
cepit, sive corruperit, agere potest: qui cum so-
cio, sine alternatione, id est, si corripit: nisi forte
non putavit Julianus, hoc cadere in socium: nemo
enim suum recipit. Sed si celandi animo recepit,
potest defendi, teneri eum. §. 1. Si in servo ego
habeam usumfructum, tu proprietatem, si quidem
a me sit deterior factus, poteris mecum experiri:
si tu id feceris, ego agere utili actione possum: ad
omnes enim corruptelas hæc actio pertinet: & in-
teresse fructuarii videtur, bonæ frugis servum esse,
in quo usumfructum habet. Et si forte alius eum
recepit, vel corruperit, utilis actio fructuario
competit. §. 2. Datur autem actio, *quanti ea res
erit, ejus dupli.* §. 3. Sed quæstionis est, æstima-
tio utrum ejus duntaxat fieri debeat, quod servus
in corpore vel in animo damni senserit, hoc est,
quanto vilior servus factus sit, an vero & cætero-
rum? Et Neratius ait, tanti condemnandum cor-
ruptorem, quanti servus ob id, quod subreptus sit,
minoris.

10. PAULUS lib. 19. ad Edictum.

In hoc iudicium etiam rerum æstimatio venit,
quas secum servus abstulit: quia omne damnum
duplatur: neque intererit, ad eum perlata fuerint
res, an ad alium: sive etiam consumptæ sunt: et-
enim justius est, eum teneri, qui princeps fuerit de-
licti, quam eum quæri, ad quem res perlata sunt.

11. ULPIANUS lib. 2. [3.] ad Edictum.

Neratius ait, postea furta facta in æstimationem
non venire. Quam sententiam veram puto:
nam & verba Edicti, *QUANTI EA RES ERIT*,
omne detrimentum recipiunt. §. 1. Servo per-
suasi, ut *chirographa debitorum corrumpat*, vide-
licet tenebor. Sed si consuetudine peccandi post-
ea & rationes, cæteraque similia instrumenta sub-
traxerit vel interleverit, deleverit, dicendum erit,
corruptorem horum nomine non teneri. §. 2.
Quamvis autem rerum subtractarum nomine *servi
corrupti* competat actio, tamen & *furti* agere pos-
sumus: ope enim consilio sollicitatoris videntur
res abesse: nec sufficiet, alterutra actione egisse:

quia altera alteram non minuit. Idem & in eo,
qui servum recepit, & celavit, & deteriore fecit,
Julianus scribit: sunt enim diversa maleficia furis,
& ejus, qui deteriore servum facit. Hoc am-
plius, & *condictionis* nomine tenebitur. Quam-
vis enim condictione hominem, poenam autem fur-
ti actione consecutus sit, tamen & quod interest,
debebit consequi actione servi corrupti:

12. PAULUS lib. 19. ad Edictum.

Quia manet reus obligatus, etiam rebus red-
ditis.

13. ULPIANUS lib. 23. ad Edictum.

Hæc actio perpetua est, non temporaria: & he-
redi, cæterisque successoribus competit: in
heredem non dabitur, quia poenalis est. §. 1. Sed
& si quis servum hereditarium corruperit, hac
actione tenebitur: sed & petitione hereditatis,
quasi prædo, tenebitur:

14. PAULUS lib. 19. ad Edictum.

Ut tantum veniat in hereditatis petitionem,
quantum in hanc actionem. §. 1. De filio
filiave familias corruptis huic Edicto locus non est:
quia *servi corrupti* constituta actio est, qui in pa-
trimonio nostro esset; & pauperiorem se factum
esse dominus probare potest, dignitate & fama do-
mus integra manente: sed utilis competit, officio
judicis æstimanda: quoniam * interest nostra, ani-
mum liberorum nostrorum non corrumpi. §. 2.
Si servus communis, meus & tuus, proprium meum
servum corruperit, Sabinus, non posse agi cum so-
cio: perinde atque si proprius meus servus corru-
pisset conservum. Item, si servus communis ex-
traneum corruperit, videndum est, utrum cum duo-
bus agi debeat, an & cum singulis, exemplo cæte-
rarum noxarum? Et magis est, ut unusquisque in
solidum teneatur, altero autem solvente, alterum
liberari. §. 3. Si is, in quo usumfructum habeo,
servum meum corruperit, erit mihi actio cum do-
mino proprietatis. §. 4. Pignoris dati nomine
debitor habet hanc actionem. §. 5. In hac actio-
ne non extra rem duplum est: id enim, quod da-
mni datum est, duplatur. §. 6. His consequenter
& illud probatur, [ut], si servo meo persuaseris, ut
Titio furtum faciat, non solum in id teneris, quo
deterior servus effectus est, sed & in id, quod Titio
præstaturus sis. §. 7. Item non solum, si mihi
damnum dederit consilio tuo, sed etiam si extraneo,
eo quoque nomine mihi teneris, quod ego Lege
Aquilæ obnoxius sis: aut si ex conducto teneor
alicui, quod ei servum locavi, & propter te dete-
rior factus sit, teneberis & hoc nomine. Et si qua
talia sint. §. 8. Æstimatio autem habetur in hac
actione, quanti servus vilior factus sit: quod officio
judicis expedietur. §. 9. Interdum tamen & in-
utilis sit, ut non expediat talem servum habere.
Utrum ergo & pretium cogitur dare sollicitator,
& servum dominus lucrifaciat? an vero cogi de-
bet dominus restituere servum, & pretium servi ac-
cipere? Et verius est, electionem domino dari:
sive servum detinere cupit, & damnum, quanti de-
terior servus factus est, in duplum accipere: vel,
servo restituto, si copiam hujus rei habeat, pretium
consequi; quod si non habeat, pretium quidem si-
mili modo accipere debet, cedere autem sollicita-
tori,

tori, periculo ejus, de dominio servi, actionibus. Quod tamen de restitutione hominis dicitur, tunc locum habet, cum homine vivo agitur. Quod autem si manumissio eo agitur, non facile apud judicem audietur, dicendo, ideo se manumisisse, quoniam habere noluerat domi: ut & pretium habeat, & libertum.

15. GAIUS lib. 6. ad Edictum provinciale.

Corruptitur animus servi, & si persuadeatur ei, ut dominum contemneret.

16. ALFENUS [Varus] lib. 2. Digestorum.

Dominus servum dispensatorem manumisit: postea rationes ab eo accepit: & cum eis non constaret, comperit apud quandam mulierculam pecuniam eum consumpsisse: Quærebatur, possetne agere servi corrupti cum ea muliere, cum is servus jam liber esset? Respondi, posse: sed etiam furti de pecuniis, quas servus ad eam detulisset.

17. MARCIANUS lib. 4. Regularum.

Servi corrupti nomine, & constante matrimonio, marito in mulierem datur actio: sed, favore nuptiarum, in simplum.

TIT. IV.

DE FUGITIVIS.

1. ULPIANUS lib. 1. ad Edictum.

IS, qui fugitivum celavit, fur est. §. 1. Senatus censuit: Ne fugitivi admittantur in saltus: neque protegantur a villicis, vel procuratoribus possessorum: [&] multam statuit: his autem, qui intra viginti dies fugitivos vel dominis reddidissent, vel apud Magistratus exhibuissent, veniam in ante actum dedit. † Sed & deinceps eodem Senatus-Consulto impunitas datur ei, qui intra præstituta tempora, quam reperit fugitivos in agro suo, domino vel Magistratibus tradiderit. §. 2. Hoc autem Senatus-Consultum aditum etiam dedit militi vel pagano, ad investigandum fugitivum in prædia Senatorum vel paganorum. Cui rei etiam lex Favia prospexerat, & Senatus-Consultum Modesto Consule factum, Ut fugitivos inquirere volentibus literæ ad Magistratus dentur: multa etiam centum solidorum in Magistratus statuta, si, literis acceptis, inquirentes non adjuvent. Sed & in eum, qui quæri apud se prohibuit, eadem pena statuta. † Est etiam generalis Epistola Divorum Marci & Commodi, qua declaratur, & Præsides, & Magistratus, & milites stationarios dominum adjuvare debere (in) inquirendis fugitivis: & ut inventos redderent, & ut hi, apud quos delitescant, puniantur, si crimine contingantur. §. 3. Unusquisque eorum, qui fugitivum adprehendit, in publicum deducere debet. §. 4. Et merito monentur Magistratus, eos diligenter custodire, ne evadant. §. 5. Fugitivum accipe, & si quis erro sit. Fugitivi autem appellatione, ex fugitiva natum non contineri, Labeo lib. 1. ad Edictum scribit. §. 6. In publicum deduci intelliguntur, qui Magistratibus municipalibus traditi sunt, vel publicis ministeriis. §. 7. Diligens custodia etiam vincire permittit. §. 8. Tandem autem custodiuntur, quandiu ad Præfectum Vigilum, vel ad Præsidentem deducantur: eorumque nomina, & notæ, & cujus se quis esse dicat, ad Magistratus deferantur: ut facilius agnoscere & percipi fugitivi possint. Notæ autem ver-

bo etiam cicatrices continentur. Idem juris est si hæc in scriptis publice vel in ædes proponas.

2. CALLISTRATUS lib. 6. Cognitionum.

Fugitivi simplices dominis reddendi sunt: sed si pro libero se gesserint, gravius coerceri solent.

3. ULPIANUS lib. 7. de Officio Proconsulis.

Divus Pius rescripsit, eum, qui fugitivum vult requirere in prædiis alienis, posse adire Præsidentem, literas ei daturum, & si ita res exegerit, apparitorem quoque, ut ei permittatur ingredi, & inquirere: & poenam eundem Præsidentem in eum constituere, qui inquirere non permiserit. † Sed & Divus Marcus Oratione, quam in Senatu recitavit, facultatem dedit ingrediendi tam Cæsaris, quam Senatorum & paganorum prædia volentibus fugitivos inquirere: scrutarique cubilia atque vestigia occultantium.

4. PAULUS lib. 1. Sententiarum.

Limenarchæ, & stationarii fugitivos deprehensos recte in custodia retinent. Magistratus municipales ad officium Præsidentis provinciæ vel Proconsulis comprehensos fugitivos recte transmittunt.

6. TRYPHONINUS lib. 1. Disputationum.

Si in arenam fugitivus servus se dederit, ne isto quidem periculo discriminis vitæ tantum sibi irrogato potestatem domini evitare poterit: nam Divus Pius rescripsit, omnimodo eos dominis suis reddere, sive ante pugnam ad bestias, sive post [pugnam]: quoniam interdum, aut pecunia interverla, aut commisso aliquo majore maleficio, ad fugiendam inquisitionem, vel justitiam animadversionis, in arenam se dare mallerent. Reddi ergo eos oportet.

TIT. V.

DE ALEATORIBUS.

1. ULPIANUS lib. 23. ad Edictum.

Prætor ait: SI QUIS EUM, APUD QUEM ALEA LUSUM ESSE DICETUR, VERBERAVERIT, DAMNUMVE EI DEDERIT, SIVE QUID EO TEMPORE DOLO EJUS SUBTRACTUM EST, JUDICIUM NON DABO: IN EUM, QUI ALEÆ LUDENDE CAUSA VIM INTULERIT, UTI QUÆQUE RES ERIT, ANIMADVERTAM. §. 1. Si rapinas fecerint inter se collusores, vi bonorum raptorum non denegabitur actio: susceptorem enim duntaxat prohibuit vindicari, non & collusores, quamvis & hi indigni videantur. §. 2. Item notandum, quod susceptorem verberatum quidem, & damnum passum, ubicunque & quodocunque non vindicat: verum furtum factum domi, & eo tempore, quo alea ludebatur, licet lusor non fuerit, qui quid eorum fecerit, impune fit. Damnum autem pro habitatione & domicilio nos accipere debere, certum est. §. 3. Quod autem Prætor negat, se furti actionem daturum, videamus, utrum ad poenalem actionem solam pertineat: an & si ad exhibendum velit agere, vel vindicare, vel condicere? Et est relatum apud Pomponium, solummodo poenalem actionem denegatam: quod non puto verum: Prætor enim simpliciter

citer ait, SI QUID SUBTRACTUM ERIT JUDICIUM NON DABO. §. 4. IN EUM, inquit, QUI ALEÆ LUDENDÆ CAUSA VIM INTULERIT, UTI QUÆQUE RES ERIT, ANIMADVERTAM. Hæc clausula pertinet ad animadversionem ejus, qui compulit ludere, ut aut multa multetur, aut in lautumias, vel in vincula publica ducatur.

2. PAULUS lib. 19. ad Edictum.

Solent enim quidam & cogere ad lufum, vel ab initio, vel victi, dum retinent. §. 1. Senatus-Consultum vetuit in pecuniam ludere: præterquam si quis certet hasta, vel pila jaciendo, vel currendo, saliendo, luctando, pugnando; quod virtutis causa fiat.

3. MARCIANUS lib. 5. Regularum.

[IN] quibus Rebus ex Lege Titia, [& Publicia] & Cornelia etiam sponsionem facere licet. Sed ex aliis, ubi pro virtute certamen non fit, non licet.

4. PAULUS lib. 19. ad Edictum.

Quod in convivio, vescendi causa ponitur, in eam rem familiæ ludere permittitur. §. 1. Si servus, vel filiusfamilias victus fuerit, patri, vel domino competit repetitio. Item si servus acceperit pecuniam, dabitur in dominum de peculio actio, non noxalis: quia ex negotio gesto agitur. Sed non amplius cogendus est præstare, quam id, quod ex ea re in peculio fit. §. 2. Adversus parentes & patronos repetitio ejus, quod in alea lufum est, utilis ex hoc Edicto danda est.

TIT. VI.

SI MENSOR FALSUM MODUM DIXERIT.

1. ULPIANUS lib. 24. ad Edictum.

Adversus mensorem agrorum Prætor in factum actionem proposuit, a quo falli nos non oportet: nam interest nostra, ne fallamur in modi renunciatione: si forte vel de finibus contentio sit, vel emptor scire velit vel venditor, cujusmodi ager veniat. Ideo autem hanc actionem proposuit, quia non crediderunt veteres, inter talem personam locationem [& conductionem] esse, sed magis operam beneficii loco præberi: & id, quod datur, ei ad remunerandum dari, & inde *honorarium* appellari: si autem ex locato [condueto] fuerit actum, dicendum erit, nec tenere intentionem. §. 1. Hæc actio *dolum malum* duntaxat exigit: visum est enim, satis abundeque coerceri mensorem, si dolus malus [solus] conveniatur ejus hominis, qui civiliter obligatus non est: proinde, si imperite versatus est, sibi imputare debet, qui eum adhibuit: sed & si negligenter, æque mentor securus erit; *lata culpa plane dolo comparabitur. Sed & si mercedem accepit, non omnem culpam eum præstare, propter verba Edicti: utique enim scit Prætor, & mercede eos intervenire. §. 2. Is autem tenetur hac actione, qui *renunciavit*: sed renunciasse & eum accipere debemus, qui per alium renunciavit:

2. PAULUS lib. 25. ad Edictum.

Vel per literas. §. 1. Sed si ego tibi, cum esses mentor, mandaverim, ut mensuram agri ageres, & tu id Titio delegaveris, & ille dolo [malo]

quid in ea re fecerit: tu teneberis: quia dolo malo versatus es, qui tali homini credidisti.

3. ULPIANUS lib. 24. ad Edictum.

Si duobus mandavero, & ambo dolo fecerint, adversus singulos in solidum agi poterit: sed altero convento, si satisfecerit, in alterum actionem denegari oportebit. §. 1. Competit autem hæc actio ei, cujus interfuit falsum modum renunciatum non esse, hoc est, vel emptori, vel venditori, cui renunciatio offuit. §. 2. Pomponius tamen scribit, si emptor plus dederit venditori propter renunciationem, quia condicere potest quod plus dedit, agi cum mensore non posse: nihil enim emptoris interesse, cum possit condicere; nisi solvendo venditor non fuit, tunc enim mentor tenebitur. §. 3. Sed si venditor majorem modum tradiderit fraudatus a mensore, consequenter dicit Pomponius, non esse actionem adversus mensorem: quia est ex vendito actio adversus emptorem; nisi & hic emptor solvendo non sit. §. 4. Idem Pomponius scribit, si propter judicium adhibitus mentor fraudaverit me in renunciatione, teneri eum, si ob hoc de judicio minus tuli. Plane si a iudice adhibitus, contra me renunciaverit dolo malo dubitat, an teneri mihi debeat. Quod magis admittit. §. 5. Hanc actionem heredi, similibusque personis dandam, Pomponius scribit. Sed in heredem, similesque personas denegandam, ait. §. 6. Servi autem nomine magis noxale, quam de peculio, competere ait: quamvis civilis actio de peculio competat.

4. PAULUS lib. 25. ad Edictum.

Hæc actio perpetua est: quia initium rei non a circumscriptione, sed a suscepto negotio originem accepit.

5. ULPIANUS lib. 24. ad Edictum.

Si mentor non falsum modum renunciaverit, sed traxerit renunciationem, & ob hoc evenierit, ut venditor liberetur, qui adsignaturum se modum intra certum diem promisit: hæc actio locum non habet. Sed nec dari utilem debere, Pomponius ait. Erit ergo ad actionem de dolo decurrendum. §. 1. Si, cum falsus modus renunciatus esset, emptor cum venditore ex empto egisset: agere poterit etiam cum mensore. Sed, si nihil ejus interest, condemnari mensorem non oportet. Quod si non de toto modo, qui deerat, cum venditore egerit, sed de minore: consequenter scribit Pomponius, de residuo cum mensore agi posse. §. 2. Hoc judicium latius Prætor porrexit: nam, & si cujus alterius rei mensuram falsam renunciavisse dicetur, hæc actio competit. Proinde, si in ædificii mensura fefellit, vel (in) frumenti, vel (in) vini;

6. PAULUS lib. 24. ad Edictum.

Sive de itineris latitudine, sive de servitute immittendi projiciendique quærat, sive aream, vel tignum, vel lapidem metiendo mentitus fuerit;

7. ULPIANUS lib. 24. ad Edictum.

Vel cujus alterius rei: tenebitur. §. 1. Et si mentor machinarius fefellerit, hæc actio dabitur. §. 2. Necnon illud quoque Pomponius dicit, etiam in eum, qui mentor non fuit, fefellit tamen in modo, competere hanc actionem. §. 3.

Hoc

Hoc exemplo etiam adversus architectum (actio) dari debet, qui fefellit: nam & Divus Severus, adversus architectum & redemptorem actiones dandas, decrevit. §. 4. Ego etiam adversus tabularium puto actiones dandas, qui in computatione fefellit.

TIT. VII.

DE RELIGIOSIS ET SUMPTIBUS FUNERUM, ET UT FUNUS DUCERE LICEAT.

1. ULPIANUS lib. 10. ad Edictum.

Qui propter funus aliquid impendit, cum defuncto contrahere creditur, non cum herede.

2. IDEM lib. 25. ad Edictum.

Locum, in quo servus sepultus est, religiosum esse, Aristo ait. §. 1. *Qui mortuum in locum alienum intulit, vel inferre curavit, tenebitur in factum actione.* In locum alterius accipere debemus, sive in agro, sive in edificio. Sed hic sermo domino dat actionem, non bonæ fidei possessori: nam cum dicat, *in locum alterius*, apparet de domino eum sentire, id est, eo, cujus locus est. Sed & fructuarius inferendo tenebitur domino proprietatis. † An & socius teneatur, si ignorante socio intulerit, tractari potest? Est tamen verius, familiæ eriscundæ, vel communi dividendo, conveniri eum posse. §. 2. Prætor ait, *SIVE HOMO MORTUUS, OSSAVE HOMINIS MORTUI, IN LOCUM PURUM ALTERIUS, AUT IN [ID] SEPULCHRUM, IN QUO JUS NON FUERIT, ILLATA ESSE DICENTUR: QUI HOC FECIT, IN FACTUM ACTIONE TENETUR, ET POENÆ PECUNIARIÆ SUBJICIETUR.* §. 3. De ea autem illatione Prætor sensit, quæ sepulturæ causa fit. §. 4. *Purus* autem locus dicitur, qui neque sacer, neque sanctus (est), neque religiosus: sed ab omnibus hujusmodi nominibus vacare videtur. §. 5. *Sepulchrum* est, ubi corpus ossave hominis condita sunt. Celsus autem ait: Non totus, qui sepulturæ destinatus est, locus religiosus fit, sed quatenus corpus humatum est. §. 6. *Monumentum* est, quod memoriæ servandæ gratia existat. §. 7. Si usumfructum quis habeat, religiosum locum non facit. Sed & si alius proprietatem, alius usumfructum habuit, non faciet locum religiosum. Nec proprietarius; nisi forte ipsum, qui usumfructum legaverit, intulerit, eum in alium locum inferri tam opportune non posset. Et ita Julianus scribit. Alias autem invito fructuario, locus religiosus non fiet: sed si consentiat fructuarius, magis est, ut locus religiosus fiat. §. 8. Locum, qui servit, nemo religiosum facit; nisi consentiat is, cui servitus deberetur. Sed si non minus commode per alium locum servitute uti potest, non videtur servitutis impediendæ causa id fieri: & ideo religiosus fit. Et sane habet hoc rationem. §. 9. Is, qui pignori dedit agrum, si in eum suorum mortuum intulerit, religiosum eum facit: sed & si ipse inferatur, idem est: cæterum alii concedere non potest.

3. PAULUS lib. 27. ad Edictum.

Ex consensu tamen omnium, utilius est dicere, religiosum posse fieri: idque Pomponius scribit.

4. ULPIANUS lib. 25. ad Edictum.

Scriptus heres prius, quam hereditatem adeat, patremfamilias mortuum inferendo, locum facit religiosum. Nec quis putet, hoc ipso *pro herede* eum gerere: finge enim, adhuc eum deliberare de adeunda hereditate. Ego, etiamsi non heres eum intulerit, sed quivis alius, herede vel cessante, vel absente, vel verente ne pro herede gerere videatur, tamen locum religiosum facere puto: plerumque enim defuncti ante sepeliuntur, quam quis heres (eis) existet. Sed tunc locus fit religiosus, cum defuncti fuit: * naturaliter enim videtur ad mortuum pertinere locus, in quem inferitur: præsertim si in eum locum inferatur, (in) quem ipse destinavit: usque adeo, ut, etiamsi in legatum locum sit illatus ab herede, illatione tamen testatoris fit religiosus: si modo in alium locum tam opportune inferri non potuit.

5. GAIUS lib. 19. ad Edictum provinciale.

Familiaria sepulchra dicuntur, quæ quis *sibi, familiæque suæ* constituit. *Hereditaria* autem, quæ quis *sibi, heredibusque suis* constituit:

6. ULPIANUS lib. 25. ad Edictum.

Vel quod paterfamilias jure hereditario adquisiit. Sed in utroque, heredibus quidem, cæterisque successoribus, qualescunque fuerint, licet sepeliri, & mortuum inferre: etiam si ex minima parte heredes ex testamento vel ab intestato sint: licet non consentiant alii. Liberis autem cujuscunque sexus, vel gradus, etiam filiisfamilias, & emancipatis, idem jus concessum est: sive extiterint heredes, sive sese abstineant. Exhereditatis autem, nisi specialiter testator jussu odio commotus eos vetuerit, humanitatis gratia tantum sepeliri, non etiam alios præter suam posteritatem inferre, licet. † *Liberti* autem nec sepeliri, nec alios inferre poterunt, nisi heredes extiterint patrono: quamvis quidam inscripserint, *monumentum sibi libertisque suis fecisse*: & ita Papinianus respondit, & sæpissime idem constitutum est. §. 1. Si adhuc monumentum purum est, poterit quis hoc & vendere & donare. Si Cenotaphium sit, posse hoc venire, dicendum est: nec enim esse hoc religiosum, Divi Fratres rescripserunt.

7. GAIUS lib. 19. ad Edictum provinciale.

Is, qui intulit mortuum in alienum locum, aut tollere id, quod intulit, aut loci pretium præstare cogitur per in factum actionem, quæ tam heredi, quam in heredem competit, & perpetua est. §. 1. Adversus eum, qui in alterius arcam lapideam, in qua adhuc mortuus non erit conditus, mortuum intulerit, utilem actionem in factum Proconsul dat: quia non proprie vel in sepulchrum, vel in locum alterius, intulisse dici potest.

8. ULPIANUS lib. 25. ad Edictum.

Ossa, quæ ab alio illata sunt, vel corpus, an liceat domino loci effodere vel eruere sine decreto Pontificum, seu jussu Principis, quæstionis est? Et ait Labeo, expectandum vel permissum Pontificale, seu jussionem Principis: alioquin injuriarum fore actionem adversus eum, qui ejecit. §. 1. Si locus religiosus *pro puro* venisse dicetur, Prætor in factum actionem in eum dat ei, ad quem ea res pertinet: quæ actio & in heredem

competit, cum quasi ex empto actionem contineat. §. 2. Si in locum publicis usibus destinatum intulerit quis mortuum, Prætor in eum iudicium dat, si dolo fecerit; (&) erit extra ordinem plectendus, modica tamen coercitione: sed, si sine dolo, absolvendus est. §. 3. In hac autem actione, *loci puri* appellatio & ad ædificium producenda est. §. 4. Nec solum domino hæc actio competit, verum ei quoque, qui ejusdem loci habet usufructum, vel aliquam servitutem: quia ius prohibendi etiam hi habent. §. 5. *Ei, qui prohibitus est inferre in eum locum, quo ei ius inferendi esset, in factum actio competit, & Interdictum*: etiam si non ipse prohibitus sit, sed procurator ejus; quia intellectu aliquo ipse prohibitus videtur.

9. GAIUS lib. 19. ad Edictum provinciale.

Liberum est ei, qui prohibetur, mortuum (officium mortui) inferre, aut statim Interdicto uti, quo prohibetur ei vis fieri: aut alio inferre, & postea in factum agere; per quam consequitur actor, quanti ejus interfuerit, prohibitum non esse: in quam computationem cadit loci empti pretium, aut conducti merces; item sui loci pretium, quem quis, nisi coactus (est,) religiosum facturus non esset. Unde miror, quare constare videatur, *Neque heredi, neque in heredem dandam hanc actionem*: nam, ut apparet, pecuniariae quantitatis ratio in eam deducitur: certe, perpetuo ea inter ipsos competit.

10. ULPIANUS lib. 25. ad Edictum.

Si venditor fundi exceperit locum sepulchri ad hoc, *Ut ipse, posterique ejus illo inferrentur*: si via uti prohibeatur, ut mortuum suum inferret, agere potest: * videtur enim etiam hoc exceptum inter eumentem & vendentem, *Ut ei per fundum sepulturae causa ire liceret*.

11. PAULUS lib. 27. ad Edictum.

Quod si locus monumenti hac lege venierit, *Ne in eum inferrentur, quos ius est inferri*: pactum quidem ad hoc non sufficit, sed stipulatione id caveri oportet.

12. ULPIANUS lib. 25. ad Edictum.

Si quis sepulchrum habeat, viam autem ad sepulchrum non habeat, & a vicino ire prohibeatur: Imperator Antoninus cum Patre rescriptit, *Iter ad sepulchrum peti precatio, & concedi solere: ut quotiens non debetur, impetretur ab eo, qui fundum adjunctum habeat*. Non tamen hoc Rescriptum, quod impetrandi dat facultatem, etiam actionem civilem inducit: sed extra ordinem interpellatur. Præses etiam compellere debet, iusto pretio iter ei præstari: ita tamen, ut iudex etiam de opportunitate loci prospiciat, ne vicinus magnum patiatur detrimentum. §. 1. Senatusconsulto cavetur, *Ne usus sepulchrorum permutationibus polluantur*: id est, ne sepulchrum aliæ conversationis usum accipiat. §. 2. Prætor ait: **QUOD FUNERIS CAUSA SUMPTUS FACTUS ERIT, EJUS RECUPERANDI NOMINE, IN EUM, AD QUEM EA RES PERTINET, JUDICIUM DABO**. §. 3. Hoc Edictum iusta ex causa propositum est: ut qui funeravit, persequatur id, quod impendit. Sic enim fieri, ne infe-

pulta corpora jacerent: neve quis de alieno funeretur. §. 4. Funus autem eum facere oportet, quem decedens elegit: sed, si non ille fecit, nullam esse huius rei poenam, nisi aliquid pro hoc emolumentum ei relictum est: tunc enim, si non paruerit voluntati defuncti, ab hoc repellitur. Sin autem de hac re defunctus non cavit, nec ulli delegatum id munus est, scriptos heredes ea res contingit: si nemo scriptus est, legitimos, vel cognatos quosque suo ordine, quo succedunt. §. 5. Sumptus funeris arbitrantur pro facultatibus, vel dignitate defuncti. §. 6. Prætor, vel Magistratus municipalis ad funus sumptus decernere debet: si quidem est pecunia in hereditate, ex pecunia: si non est, distrahere debet ea, quæ tempore peritura sunt, quorum retentio onerat hereditatem: si minus, si quid auri, argentique fuerit, distrahi, aut pignori jubebit, ut pecunia expediatur.

13. GAIUS lib. 19. ad Edictum provinciale.

Vel a debitoribus, si facile exigi possit.

14. ULPIANUS lib. 25. ad Edictum.

Et si quis impediatur eum, qui emit, quo minus ei res tradantur, Prætores intervenire oportere, tuerique huiusmodi factum, si quid impediatur, quo minus ei res venditæ tradantur. §. 1. Si colonus, vel inquilinus sit is, qui mortuus est, nec sit unde funeretur, ex invecitis illatis eum funerandum Pomponius scribit: & si quid superfuum remanserit, hoc pro debita pensione teneri. † Sed & si res legata sint a testatore, de cujus funere agitur, nec sit unde funeretur, ad eas quoque manumittere oportet: * *Satius est enim, de suo testatorem funerari, quam aliquos legata consequi*. † Sed si adita fuerit postea hereditas, res emptori auferenda non est: quia bonæ fidei possessor est, & dominium habet, qui auctore iudice comparavit. Legatari-um tamen legato carere non oportet, si potest indemnis ab herede præstari: quod si non potest, * *melius est legatarium non lucrari, quam emptorem damno adfici*. §. 2. Si cui fungris sui curam testator mandaverit, & ille, accepta pecunia, funus non duxerit, de dolo actionem in eum dandam Mela scripsit. Credo tamen, & extra ordinem eum a Prætores compellendum funus ducere. §. 3. *Funeris causa sumptus factus* videtur is demum, qui ideo fuit, ut funus ducatur, sine quo funus duci non possit: ut puta si quid impensum est in delationem mortui: sed & si quid in locum fuerit erogatum, in quem mortuus inferretur, funeris causa videri impensum Labeo scribit: quia necessario locus paratur, in quo corpus conditur. §. 4. Impensa peregre mortui, quæ facta est, ut corpus perferretur, funeris est, licet nondum homo funeretur. † Idemque & si quid ad corpus custodiendum, vel etiam commendandum factum sit, vel si quid in mariner, vel vestem collocandam. §. 5. Non * autem oportet ornamenta cum corporibus condi: nec quid aliud huiusmodi, quod homines simpliciores faciunt. §. 6. Hæc actio, quæ *funeraria* dicitur, ex bono & æquo oritur: continet autem *funeris causa tantum impensam*, non etiam cæterorum sumptum. † *Æquum* autem accipitur ex dignitate ejus, qui funeratus est, ex causa,

causa, ex tempore, & ex bona fide: ut neque plus impu-
etur sumptus nomine, quam factum est: ne-
que tantum, quantum factum est, si immodice fa-
ctum est: deberet enim haberi ratio facultatum
ejus, in quem factum est: & ipsius rei, quæ *ultra*
modum sine causa consumitur. Quid ergo, si ex
voluntate testatoris impensum est? Sciendum est,
nec voluntatem sequendam, si res egrediatur *justam*
sumptus rationem: pro modo autem facultatum
sumptum fieri. §. 7. Sed interdum is, qui sum-
ptum in funus fecit, *sumptum non recipit*, si pietatis
gratia fecit, non hoc animo, quasi recepturus
sumptum, quem fecit: & [ita] Imperator noster
rescripsit. Igitur æstimandum erit arbitro, &
perpendendum, quo animo sumptus factus sit:
utrum negotium quis vel defuncti, vel heredis ge-
rit, vel ipsius humanitatis; an vero misericordiae,
vel pietati tribuens, vel affectioni. Potest tamen
distingui & misericordiae modus, ut in hoc fuerit
misericors, vel pius, qui funeravit, ut eum sepe-
li-
ret, ne insepultus jaceret, non etiam, ut suo sumptu
fecerit: quod si judici liqueat, non debet eum
qui convenitur, absolvere: *Quis enim sine pietatis*
intentione alienum cadaver funerat? Oportebit
igitur testari, quem, quo animo funeravit: ne postea
patiatur questionem. §. 8. Plerique filii, cum
parentes suos funerant, vel alii, qui heredes fieri
possunt, licet ex hoc ipso neque pro herede geri-
tio, neque aditio præsumitur, tamen ne, vel *mis-*
uisse se necessarii, vel cæteri pro herede gessisse vide-
antur, solent testari, *Pietatis gratia facere se sepul-*
turam. Quid, si supervacuo fuerit factum: ad
aliud se munire videntur, ne misculisse se credantur:
ad illud non, ut sumptum consequantur: quippe
protestantur, *pietatis gratia id se facere*: plenius
igitur eos testari oportet, *ut & sumptum possint*
servare. §. 9. Fontalis quis potest dicere, inter-
dum partem sumptus facti posse recipiari, ut quis
pro parte quasi negotium gerens, pro parte pietatis
gratia id faciat. Quod & verius: partem igitur
sumptus consequetur, quem non donandi ani-
mo fecit. §. 10. Judicem, qui de ea æquitate
cognoscit, interdum sumptum omnino non debere
admittere modicum factum, si forte in contumeli-
am defuncti hominis locupletis modicus factus sit:
nam non debet hujus rationem habere, cum con-
tumeliam defuncto fecisse videatur, ita eum fune-
rando. §. 11. Si quis, dum se heredem putat,
patremfamilias funeraverit, funeraria actione uti
non poterit: quia non hoc animo fecit, quasi alie-
num negotium gerens: & ita Trebatius & Procu-
lus putat. Puto tamen, & ei ex causa dandam
actionem funerariam. §. 12. Labeo ait, quoti-
ens quis aliam actionem habet de funeris impensa
consequenda, *funeraria eum agere non posse*: &
ideo, si *familia erciscundæ* agere possit, funeraria
non acturum: plane, si jam familia erciscundæ
judicio actum sit, posse agi. §. 13. Idem Labeo
ait, si prohibente herede funeraveris testatorem,
ex causa competere tibi funerariam. Quid enim,
si filium testatoris heres ejus prohibuit? Hinc
contradici potest, *Ergo pietatis gratia funerasti*:
sed pone me testatum: *Habiturum me funerariam*
actionem: de suo enim expedit mortuos funerari:
& quid, si testator quidem funus mihi mandavit,

heres prohibet, ego tamen nihilominus funeravi?
nonne æquum est, mihi funerariam competere?
& generaliter puto, * *judicem [justum]* non me-
ram negotiorum gestorum actionem imitari, sed
solutius æquitatem sequi; cum hoc ei & actionis
natura indulget. §. 14. Divus autem Marcus
rescripsit, *Eum heredem, qui prohibet funerari ab*
eo, quem testator elegit, non recte facere: penam
tamen in eum statutam non esse. §. 15. Qui man-
datu alterius funeravit, non habet funerariam acti-
onem, sed is sciit, qui mandavit funerandum,
[sive] solvit ei, cui mandavit, sive debet. Quod
si pupillus mandavit sine tutore auctore, utilem fu-
nerariam dandas adversus heredem ei, qui im-
pendit: lucrari enim heredem iniquum est. Si
autem pupillus funus ad se pertinens sine tutoris
auctoritate mandavit, dandam in eum actionem ar-
bitror, si & heres extitit ei, qui funeratus est, sol-
vendoque hereditas est. Contra si quis mandatu
heredis funeravit, non posse eum funeraria agere,
Labeo scribit: quia habet mandati actionem.
§. 16. Si tamen quasi negotium heredis gerens fu-
neravit, licet ratum non habeat, tamen funeraria
eum agere posse, Labeo scribit. §. 17. Datur
autem hæc actio *adversus eos, ad quos funus perti-*
net, ut puta adversus heredem, bonorumve posses-
sorem, cæterosque successores.

15. ROMPONIUS lib. 5. ad Sabinum.

Funeris impensam & patronus, qui bonorum
possessionem petit contra tabulas, præstat.

16. ULPIANUS lib. 25. ad Edictum.

In eum, ad quem dotis nomine quid pervenerit,
dat Prætor funerariam actionem: * æquissimum
enim visum est veteribus, mulieres, quasi de patri-
monii suis, ita de dotibus funerari: & eum, qui
morte mulieris dotem lucratur, in funus conferre
debere, sive pater mulieris est, sive maritus.

17. PAPINIANUS lib. 3. Responforum.

Sed si nondum pater dotem recuperaverit, vir so-
lus convenietur, reputaturus patri, quod eo no-
mine præstiterit.

18. JULIANUS lib. 10. Digestorum.

Impensa enim funeris, æs alienum dotis est.

19. ULPIANUS lib. 15. ad Sabinum.

Ideoque etiam dos sentire hoc æs alienum debet.

20. IDEM lib. 25. ad Edictum.

Neratius quærit: si is, qui dotem dederat pro
muliere, stipulatus est duas partes dotis red-
di, tertiam apud maritum remanere, pactus sit, *ne*
quid maritus in funus conferret, an funeraria mari-
tus teneatur? Et ait, si quidem ipse stipulator mu-
lierem funeravit, locum esse pacto, & inutilem ei
funerariam fore: si vero alius funeravit, posse eum
maritum convenire: quia * pacto hoc publicum
jus infringi non possit. Quid tamen, si quis do-
tem hac lege dederit pro muliere: *Ut ad ipsum*
rediret, si in matrimonio mortua esset, aut quoquo
modo soluto matrimonio? nunquid hic in funus
non conferat? Sed cum dos morte mulieris ad
eum pervenerit, potest dici, conferre eum. §. 1.
Si maritus lucratur dotem, convenietur funeraria:
pater autem, non. Sed in hunc casum puto, si dos,
quia permodica fuit, in funus non sufficit, in su-
perfluum in patrem debere actionem dari. §. 2.
Cum materfamilias decedit, nec [est] ejus solven-
do he-

do hereditas, funerari eam ex dote tantum oportet: & ita Celsus scribit.

21. PAULUS lib. 27. ad Edictum.

IN patrem cuius in potestate fuerit is, cuius funus factum erit, competit funeraria actio, pro dignitate & facultatibus.

22. ULPIANUS lib. 22. ad Edictum.

Celsus scribit: Quotiens mulier decedit, ex dote, quæ penes virum remanet, & cæteris mulieris bonis, proportionem funeranda est.

23. PAULUS lib. 27. ad Edictum.

Veluti si in dote centum sint, in hereditate ducenta: duas partes heres, unam vir conferet.

24. ULPIANUS lib. 25. ad Edictum.

Julianus scribit, non deductis legatis.

25. PAULUS lib. 27. ad Edictum.

Nec pretiis manumissorum.

26. POMPONIUS lib. 15. ad Sabinum.

Nec ære alieno deducto.

27. ULPIANUS lib. 25. ad Edictum.

Sic pro rata & maritum & heredem conferre in funus oportet. §. 1. Maritus funeraria non convenietur, si mulieri in matrimonio dotem solverit, ut Marcellus scribit. Quæ sententia vera est: in his tamen casibus, in quibus hoc ei facere legibus permissum est. §. 2. Præterea maritum puto funeraria in id demum teneri, quod facere potest: id enim lucrari videtur, quod præstaret mulieri, si conveniretur.

28. POMPONIUS lib. 15. ad Sabinum.

Quod si nulla dos esset, tunc omnem impensam patrem præstare debere, Atilicius ait: aut heredes ejus mulieris, puta emancipatæ. Quod si neque heredes habeant, neque pater solvendo sit, maritum in quantum facere potest, pro hoc conveniri: ne injuria ejus videretur, quondam uxorem ejus insepultam relinqui.

29. GAIUS lib. 19. ad Edictum provinciale.

Si mulier post divortium alii nupta decesserit, non putat Fulcinius priorem maritum, licet lucrum dotem faciat, funeris impensam præstare. §. 1. Is, qui filiamfamilias funeravit, antequam dos patri reddatur, cum marito recte agit: reddita dote patrem obligatum habet. Utique autem, si cum marito actum fuerit, is eo minus patri mulieris restitutus est.

30. POMPONIUS lib. 15. ad Sabinum.

Contra quoque, quod pater in funus filiae impendit, aut alio agente secum funeratitia præstitit, ipse actione de dote a marito recipit. §. 1. Sed si emancipata in matrimonio decedat, collatos heredes, bonorumve possessores, & patrem, [pro portione dotis, quam recipit, & virum] pro portione dotis quam lucratus est.

31. ULPIANUS lib. 25. ad Edictum.

Si filiusfamilias miles sit, & habeat castrense peculium, puto successores ejus ante teneri: sic deinde ad patrem venire. §. 1. Qui servum alienum vel ancillam sepelivit, habet adversus dominum funerariam actionem. §. 2. Hæc actio non est annua, sed perpetua: & heredi, cæterisque successoribus, & in successores datur.

32. PAULUS lib. 27. ad Edictum.

Si possessor hereditatis funus fecerit, deinde victus, in restitutione non deduxerit quod impenderit, utilem esse ei funerariam. §. 1. Si eodem momento temporis vir & uxor decesserit, Labeo ait, in heredem viri pro portione dotis dandam hanc actionem: quoniam id ipsum dotis nomine ad eum pervenerit.

33. ULPIANUS lib. 68. ad Edictum.

Si quis fuit heres, deinde hereditas ablata sit ei, quasi indigno, magis est, ut penes eum jura sepulchrorum remaneant.

34. PAULUS lib. 64. ad Edictum.

Si locus sub conditione legatus sit, interim heres inferendo mortuum, non facit locum religiosum.

35. MARCELLUS lib. 5. Digestorum.

Minime majores lugendum putaverunt eum, qui ad patriam delendam, & parentes, & liberos interficiendos venerit: quem si filius patrem, aut pater filium occidisset, sine scelere, etiam præmio adficiendum omnes constituerunt.

36. POMPONIUS lib. 26. ad Quintum Mutium.

Cum loca capta sunt ab hostibus, omnia designant religiosa vel sacra esse: sicut homines liberi in servitutem perveniunt. Quod si ab hac calamitate fuerint liberata, quasi [quodam] postliminio reversa, pristino statui restituuntur.

37. MACER lib. 1. ad legem 20. hereditatium.

Funeris sumptus accipitur, quidquid corporis causa, veluti unguentorum, erogatum est: & pretium loci, in quo defunctus humatus est: & si qua vectigalia sunt, vel sarcophagi, & vectura: & quidquid corporis causa, antequam sepeliatur, consumptum est, funeris impensam esse existimo. §. 1. Monumentum autem sepulchri id esse, Divus Hadrianus rescripsit, quod monumenti, id est, causa muniendi ejus loci factum sit, in quo corpus impositum sit. Itaque si amplum quid ædificari testator jusserit, veluti in circuitum porticationes, eos sumptus funeris causa non esse.

38. ULPIANUS lib. 9. de omnibus Tribunalibus.

Ne corpora aut ossa mortuorum detinerentur, aut vexarentur, neve prohiberentur quo minus via publica transferrentur, aut quo minus sepelirentur, Præsidis provinciae officium est.

39. MARCIANUS lib. 3. Institutionum.

Divi Fratres Edicto admonuerunt, Ne iusta sepultura traditum, id est, terra conditum, corpus inquietetur. Videtur autem terra conditum, & si in arcula conditum hoc animo sit, ut non alibi transferatur. Sed arculam ipsam, si res exigat, in locum commodiorem licere transferre, non est denegandum.

40. PAULUS lib. 3. Quæstionum.

Si quis [enim] eo animo corpus intulerit, quod cogitaret inde alio postea transferre, magisque temporis gratia deponere, quam quod ibi sepeliret mortuum, & quasi æterna sede dare destina-verit: manebit locus profanus.

41. CAL.

41. CALLISTRATUS lib. 2. Institutionum.
SI plures sint domini ejus loci, ubi mortuus infer-
 tur, omnes consentire debent, cum extranei in-
 ferantur: nam ex ipsis dominis quemlibet recte
 ibi sepeliri constat, etiam sine ceterorum consen-
 su; maxime, cum alius non sit locus, in quo sepe-
 lretur.

42. FLORENTINUS lib. 7. Institu-
 tionum.

Monumentum generaliter res est memoriae causa
 in posterum prodita: in qua si corpus vel re-
 liqua inferantur, fiet sepulchrum; si vero nihil eo-
 rum inferatur, erit monumentum memoriae causa
 factum, quod Græci *νεκρώσιον*, id est, *inane sepul-*
chrum appellant.

43. PAPINIANUS lib. 8. Questionum.

Sunt personæ, quæ quanquam religiosum locum
 facere non possunt, Interdicto tamen de mor-
 tuo inferendo utiliter agunt: ut puta dominus pro-
 prietatis, si in fundum, cujus fructus alienus est,
 mortuum inferat, aut inferre velit: nam, si intule-
 rit, non faciet justum sepulchrum; sed, si prohi-
 beatur, utiliter Interdicto, qui de jure domini
 queritur, aget. Eademque sunt in socio, qui in
 fundum communem invito socio mortuum inferre
 vult: nam propter publicam utilitatem, ne insepul-
 ta cadavera jacerent, strictam rationem in super ba-
 beamus: quæ nonnunquam in ambiguis religionum
 questionibus omitti solet; nam summam esse ratio-
 nem, quæ pro religione facit.

44. PAULUS lib. 3. Questionum.

Cum in diversis locis sepultum est, uterque qui-
 dem locus religiosus non fit: quia * una se-
 pultura plura sepulchra efficere non potest: mihi
 autem videtur, illum religiosum esse, ubi quod est
 principale conditum est, id est, caput, cujus imago
 sit, inde cognoscitur. §. 1. Cum autem impe-
 tratur, ut reliquæ transferantur, desinit locus reli-
 giosus esse.

45. MÆCIANUS lib. 8. Fideicommissor.

Impensa funeris semper ex hereditate deducitur,
 quæ etiam omne creditum solet præcedere, cum
 bona solvendo non sint.

46. SCÆVOLE lib. 2. Questionum.

Si plura prædia quis habuit, & omnium usumfru-
 ctum separatim legaverit, poterit in unum in-
 ferri: & electio erit heredis & gratificationi lo-
 cus: sed fructuario utilem actionem in heredem
 dandam ad id recipiendum, quod propter eam ele-
 ctionem minutus est ususfructus. §. 1. Si heres
 mulieris inferat mortuam in hereditarium fundum,
 a marito, qui debet in funus conferre, pro æstima-
 tione loci consequatur. §. 2. Ei, cui vestimenta
 legantur, si in funus erogata sint, utilem actionem
 in heredem dandam placuit: & privilegium fune-
 rarium.

TIT. VIII.

DE MORTUO INFERENDO ET SE-
 PULCHRO ÆDIFICANDO.

1. ULPIANUS lib. 6 [8] ad Edictum.

PRætor ait: QUO QUAVE ILLI MORTUUM
 INFERRE INVITO TE JUS EST, QUO MI-

NUS ILLI EO EAVE MORTUUM INFERRE, ET
 IBI SEPELIRE LICEAT, VIM FIERI VETO. §. 1.
 Qui inferendi mortuum jus habet, non prohibetur
 inferre. Prohiberi autem inferre videtur, si in
 locum inferre prohibeatur, si in itinere arceatur.
 §. 2. Hoc Interdicto de mortuo inferendo domi-
 nus proprietatis uti potest: quod etiam de loco
 puro competit. §. 3. Item si mihi in fundum via
 debeat, in quem fundum inferre volo, & via pro-
 hibear, hoc Interdicto posse me experiri, placuit:
 quia inferre prohibeor, qui via uti prohibeor: id-
 que erit probandum, & si alia servitus debeat.
 §. 4. Hoc Interdictum prohibitorium esse, palam
 est. §. 5. Prætor ait: QUO ILLI JUS EST IN-
 VITO TE MORTUUM INFERRE, QUO MINUS
 ILLI IN EO LOCO SEPULCHRUM SINE DOLO
 MALO ÆDIFICARE LICEAT, VIM FIERI VETO.
 §. 6. Interdictum hoc propterea propositum est,
 quia * religionis interest, monumenta exstrui & ex-
 ornari. §. 7. Facere sepulchrum, si in monimen-
 tum in loco, in quo ei jus est, nemo prohibetur.
 §. 8. Ædificare videtur prohibere, & qui prohibet
 eam materiam conveyi, quæ aedificio necessaria sit:
 proinde &, si operi necessarios prohibuit quis ve-
 nire, Interdictum locum habet: & si machinam
 alligare quis prohibeat; si tamen eo loci prohi-
 beat, qui servitutem debeat: ceterum si in meo
 solo velis machinam ponere, non tenebor Interdi-
 cto, si jure te non patiar. §. 9. Ædificare autem
 non solum, qui novum opus molitur, intelligendus
 est, verum is quoque, qui vult reficere. §. 10. Is,
 qui id agit, ut labatur sepulchrum, hoc Interdicto
 tenetur.

2. MARCELLUS lib. 28. Digestorum.

Negat lex Regia, mulierem, quæ prægnans mor-
 tua sit, humari, antequam partus ei excidatur:
 qui contra fecerit, spem animantis cum gravida
 peremisse videtur.

3. POMPONIUS lib. 9. ad Sabinum.

Si propius ades tuas quis ædificet [&] sepul-
 chrum, opus novum [tu] nunciare poteris:
 sed facto opere, nullam habebis actionem, nisi
 quod vi aut clam. §. 1. Si propius aedificium alie-
 num intra legitimum modum mortuus illatus sit,
 postea eum prohibere non poterit aedificii domi-
 nus, quo minus alium mortuum eo inferat, vel mo-
 numentum ædificet, si ab initio domino sciente hoc
 fecerit.

4. ULPIANUS lib. 2. Responsorum.

Longa possessione jus sepulchri non tribui ei,
 cui jure non competit.

5. IDEM lib. 1. Opinionum.

Si in eo monumento, quod imperfectum esse di-
 citur, reliquæ hominis conditæ sunt, nihil im-
 pedit, quo minus id perficiatur. §. 1. Sed si reli-
 giosus locus jam factus sit, Pontifices explorare
 debent, quatenus, salva religione, desiderio refici-
 endi operis medendum sit.

DIGESTORUM SEU PANDECTARUM

PARS TERTIA.

LIBER DUODECIMUS.

TIT. I.

DE REBUS CREDITIS, SI CERTUM PETETUR, ET DE CONDICTIONE.

I. ULPIANUS lib. 26. ad Edictum.

ERe est, prius quam ad verborum interpretationem perveniamus, pauca de significatione ipsius Tituli referre. Quoniam igitur multa ad contractus varios pertinentia jura sub hoc Titulo Prætor inseruit, ideo *rerum creditarum* titulum præmisit: omnes enim contractus, quos alienam fidem secuti instituiamus, complectitur: nam, ut lib. 1. *Quæstionum* Celsus ait, *credendi* generalis appellatio est: ideo sub hoc Titulo Prætor, & de commodato, & de pignore edixit: nam cuiusque rei adsentiamur alienam fidem secuti, mox recepturi quid ex hoc contractu, *credere dicimur*. † Rei quoque verbum, ut generale, Prætor elegit.

2. PAULUS lib. 28. ad Edictum.

Mutuum damus recepturi non eandem speciem, quam dedimus (alioquin commodatum erit, aut depositum), sed idem genus: nam si aliud genus, veluti, ut pro tritico vinum recipiamus, non erit mutuum. §. 1. Mutui datio consistit in his rebus, quæ pondere, numero, mensura consistunt: quoniam eorum datione possumus in creditum ire; quia in genere suo functionem recipiunt per solutionem, quam specie: nam in cæteris rebus ideo in creditum ire non possumus, quia aliud pro alio invito creditori solvi non potest. §. 2. Appellata est autem *mutui datio* ab eo, quod de meo tuum fit: & ideo si non fiat tuum, non nascitur obligatio. §. 3. *Creditum* ergo a *mutuo* differt, quæ genus a specie: nam creditum consistit extra eas res, quæ pondere, numero, mensura continentur: sicut, si eandem rem recepturi sumus, creditum est. † Item mutuum non potest esse, nisi proficiascatur pecunia: creditum autem interdum, etiam si nihil proficiascatur, veluti si post nuptias dos promittatur. §. 4. In mutui datione oportet dominum esse dantem: nec obest, quod filiusfamilias & servus, dantes peculiares nummos, obligant: id enim tale est, quale, si voluntate mea tu des pecuniam: nam mihi actio acquiritur, licet mei nummi non fuerint. §. 5. Verbis quoque credimus, quodam actu ad obligationem comparandam interposito: veluti stipulatione.

3. POMPONIUS lib. 27. ad Sabinum.

Cum quid mutuum dederimus, etsi non cavimus, ut æque bonum nobis redderetur, non licet debitori deteriores rem, quæ ex eodem genere sit, reddere: veluti, vinum novum pro vetere: nam * *in contrahendo quod agitur, pro cauto habendum est*: id autem agi intelligitur, ut ejusdem generis, & eadem bonitate solvatur, qua datum sit.

4. ULPIANUS lib. 34. ad Sabinum.

Si quis nec causam, nec propositum fœnerandi habuerit, & tu empturus prædia, desideraveris

mutuam pecuniam, nec volueris creditæ nomine, antequam emisisses, suscipere, atque ita creditor, quia necessitatem forte proficiascendi habebat, deposuerit apud te hanc eandem pecuniam, ut, si emisisses, crediti nomine obligatus esses, hoc depositum periculo est ejus, qui suscepit. Nam & qui rem vendendam acceperit, ut pretio uteretur, periculo suo rem habebit. §. 1. Res pignori data, pecunia soluta condici potest: & fructus ex injusta causa percepti, condicendi sunt. Nam & si colonus post lustrum completum, fructus perceperit, condici eos constat: ita demum, si non ex voluntate domini percepti, sunt: nam, si ex voluntate, proculdubio cessat condictio. §. 2. Ea, quæ vi fluminum importata sunt, condici possunt.

5. POMPONIUS lib. 22. ad Sabinum.

Quod te mihi dare oporteat, si id postea perierit, quam per de factum erit, quo minus id mihi dares, tuum fore id detrimentum constat. † Sed cum quærat, an per te factum sit, animadverti debet, non solum in potestate tua fuerit id, necne; aut dolo malo feceris, quo minus esset vel fuerit, necne; sed etiam, si aliqua iusta causa sit, propter quam intelligere deberes, te dare oportere.

6. PAULUS lib. 28. ad Edictum.

Certum est, cujus species vel quantitas, quæ in obligatione versatur, aut nomine suo, aut ea demonstratione, quæ nominis vice fungitur, qualis quantaque sit, ostenditur. Nam & Pedius libro primo de stipulationibus * nihil referre ait, proprio nomine res appelletur, an digito ostendatur, an vocabulis quibusdam demonstretur: quatenus mutua vice fungantur, quæ tantundem præstent.

7. ULPIANUS lib. 26. ad Edictum.

Omnia, quæ inferi stipulationibus possunt, eadem possunt etiam numerationi pecuniæ: & ideo & conditiones.

8. POMPONIUS lib. 6. ex Plautio.

Proinde mutui datio interdum pendet, ut ex postfacto confirmetur: veluti, si dem tibi mutuos nummos, ut si conditio aliqua extiterit, tui fiant, sisque mihi obligatus: item, si legatam pecuniam heres crediderit, deinde legatarius eam noluit ad se pertinere; quia heredis ex die aditæ hereditatis videntur nummi fuisse, ut credita pecunia peti possit. Nam Julianus ait, & traditiones ab herede factas ad id tempus redigi, quo hereditas adita fuerit, cum repudiatum sit legatum aut adpositum.

9. ULPIANUS lib. 29. ad Edictum.

Certi condictio competit ex omni causa, ex omni obligatione, ex qua certum petitur: si ve ex certo contractu petatur, si ve ex incerto: licet enim nobis ex omni contractu certum condicere, dummodo præsens sit obligatio: cæterum si in diem sit vel sub conditionem obligatio, ante diem vel conditionem non potero agere. §. 1. Competit hæc actio etiam ex legati causa, & ex Lege

Aquila:

Aquiliana: sed ex causa furtiva per hanc actionem condicetur. Sed & si ex Senatusconsulto agatur, competit hac actio: veluti si is, cui fiduciaria hereditas restituta est, agere velit. §. 2. Sive autem suo nomine quis obligatus sit, sive alieno, per hanc actionem recte convenitur. §. 3. Quoniam igitur ex omnibus contractibus hac certi conditio competit, sive re fuerit contractus factus, sive verbis, sive conjunctim, referenda sunt nobis quaedam species, quae dignum habent tractatum, an hac actio ad petitionem eorum sufficiat. §. 4. Numeravit tibi decem, & hac alii stipulatus sum: nulla est stipulatio. An condicere decem per hanc actionem possum, quasi duobus contradictibus intervenientibus: uno, qui re factus est, id est, numeratione: alio qui verbis, id est, inutiliter: quoniam alii stipulari non potui? Et puto, posse. §. 5. Idem erit, si a pupillo fuero sine tutoris auctoritate stipulatus, cui tutore [auctore] credidi: nam & tunc manebit mihi conditio ex numeratione. §. 6. Item quæri potest, & si, quod tibi numeravi, sub impossibili conditione stipuler: cum enim nulla sit stipulatio, manebit conditio. §. 7. Sed & si ei numeravero, cui postea bonis interdictum est, mox ab eo stipuler, puto pupillo eum comparandum: quoniam & stipulando sibi acquirit. §. 8. Si nummos meos tuo nomine dederō, vel ut tuos, absente te & ignorante, Aristo scribit, adquiri tibi condictionem. Julianus quoque de hoc interrogatus libro 10. scribit, veram esse Aristonis sententiam: nec dubitari, quin, si meam pecuniam tuo nomine, voluntate tua, dederō, tibi adquiratur obligatio; cum quotidie credituri pecuniam mutuam, ab alio poscamus, ut nostro nomine creditor [meus &] futuro debitori nostro. §. 9. Deposui apud te decem, postea permisi tibi uti. Nerva, Proculus, etiam antequam moveantur, condicere: quasi mutua, tibi hac posse ajunt. Et est verum, ut & Marcello videtur: animo enim cœpit possidere: ergo transit periculum ad eum, qui mutuum rogavit, & poterit ei condici.

10. IDEM lib. 2. ad Edictum.

Quod si ab initio, cum deponerem, uti tibi, si volēs, permisero, creditam non esse, antequam mota sit: quoniam debitum iri non est certum.

11. IDEM lib. 26. ad Edictum.

Rogasti me, ut tibi pecuniam crederem, ego, cum non haberem, lancem tibi dedi, vel massam auri, ut eam venderes, & nummis uteris: si vendideris, puto mutuam pecuniam factam. Quod si lancem, vel massam sine tua culpa perdidideris prius, quam venderes, utrum mihi, an tibi perierit, questionis est: mihi videtur Nervæ distinctio verissima, existimantis, multum interesse, venalem habui hanc lancem, vel massam, necne: ut, si venalem habui, mihi perierit; quemadmodum si alii dedissem vendendam: quod si non fui propositio hoc, ut venderem, sed hac causa fuit vendendi, ut tu uteris tibi eam perisisse; & maxime, si sine usuris credidi. §. 1. Si tibi dederō decem [sic,] ut novem debeas: Proculus ait, & recte, non amplius te ipso jure debere, quam novem. Sed si dederō, ut undecim debeas, putat Proculus, amplius,

quam decem condici non posse. §. 2. Si fugitivus servus nummos tibi crediderit, an condicere tibi dominus possit, quæritur? Et quidem si servus meus, cui concessa est peculii administratio, crediderit tibi, erit mutua. Fugitivus autem, vel alius servus, contra voluntatem domini credendo, non facit accipientis. Quid ergo? Vindicari nummi possunt, si extant: aut, si dolo malo desinant possideri, ad exhibendum agi. Quod si sine dolo malo consumpsisti, condici tibi poterunt.

12. POMPONIUS lib. 6. ex Plautio.

Si a furioso, cum eum compotem mentis esse putares, pecuniam quasi mutuam acceperis, eaque in rem tuam versa fuerit, condictionem furioso adquiri, Julianus ait: nam ex quibus causis ignorantibus nobis actiones adquiruntur, ex iisdem etiam furioso adquiri. † Item si is, qui servo crediderat, furere cœperit, deinde servus in rem domini id verterit: condici furiosi nomine posse. † Et si alienam pecuniam credendi causa quis dederit, deinde furere cœperit, & consumpta sit ea pecunia, condictionem furioso adquiri.

13. ULPIANUS lib. 26. ad Edictum.

Nam & si fur nummos tibi credendi animo dedit, accipientis non facit: sed consumptis eis, nascitur conditio. §. 1. Unde Papinianus lib. 8. Questionum ait: Si alienos nummos tibi mutuos dedi, non ante mihi teneris, quam eos consumpseris. Quod si per partes eos consumpseris, an per partes tibi condicam, quærit? Et ait, condicendum, si admonitus alienos nummos fuisse, ideo per partem condico, quia nondum totos consumptos compereram. §. 2. Si servus communis decem crediderit, puto, sive administratio servo concessa est, sive non, & consumantur nummi, quin competere actionem. Nam & si communes tibi nummos credidero centum, posse me quinquaginta condicere, lib. 8. Questionum Papinianus scribit: etiamsi singula corpora communia fuerint.

14. IDEM lib. 29. ad Edictum.

Si filiusfamilias contra Senatusconsultum mutuat pecuniam solverit, patri nummos vindicanti nulla exceptio objicietur: sed si fuerint consumpti a creditore nummi, Marcellus ait, cessare condictionem: quoniam * toties conditio datur, quoties ex ea causa numerati sunt, ex qua actio esse potuisset, si dominium ad accipientem transisset; in proposito autem non esset. Denique per errorem soluti contra Senatusconsultum crediti magis est cessare repetitionem.

15. IDEM lib. 31. ad Edictum.

Singularia quaedam recepta sunt circa pecuniam creditam: Nam si tibi debitorem meum jussero dare pecuniam, obligaris mihi, quamvis meos nummos non acceperis. Quod igitur in duabus personis recipitur, hoc & in eadem persona recipiendum est: ut, cum ex causa mandati pecuniam mihi debeas, & convenerit, ut crediti nomine eam retineas, videatur mihi data pecunia, & a me ad te profecta.

16. PAULUS lib. 32. ad Edictum.

SI socius propriam pecuniam mutuam dedit, omnimodo creditam [pecuniam] facit, licet ceteri dissenserint. Quod si communem numeravit, non alias creditam efficit, nisi ceteri quoque consentiant: quia suae partis tantum alienationem habuit.

17. ULPIANUS lib. 1. Disputationum.

Cum filiusfamilias viaticum suum mutuum dederit, cum studiorum causa Romae ageret, responsum est a Scævola, extraordinario iudicio esse illi subveniendum.

18. IDEM lib. 7. Disputationum.

SI ego pecuniam tibi quasi donaturus dederō, tu quasi mutuam accipias: Julianus scribit donationem non esse. Sed an mutua sit, videndum. Et puto, nec mutuam esse: magisque nummos accipientis non fieri, cum alia opinione acceperit. Quare, si eos consumpserit, licet condictione teneatur, tamen doli exceptione uti poterit: quia secundum voluntatem dantis nummi sunt consumpti. §. 1. Si ego quasi deponens tibi dederō, tu quasi mutuam accipias: nec depositum, nec mutuum est. Idem est, & si tu quasi mutuam pecuniam dederis, ego quasi commodatam ostendendi gratia accepi. Sed in utroque casu, consumptis nummis, condictioni sine doli exceptione locus erit.

19. JULIANUS lib. 10. Digestorum.

Non omnis numeratio eum, qui accepit, obligat, sed quotiens id ipsum agitur, ut confestim obligaretur. Nam & is, qui mortis causa pecuniam donat, numerat pecuniam: sed non aliter obligavit accipientem, quam si exstiteret casus, in quem obligatio collata fuisset; veluti, si donator convaluisset, aut is, qui accipiebat, prior decessisset. Et cum pecunia daretur, ut aliquid fieret, quamdiu in pendentem esset an id futurum esset, cessabit obligatio: cum vero certum esse coepisset futurum id non esse, obligabitur, qui accepisset; veluti, si Titio decem dederō, ut Stichum intra Kalendas manumitteret, ante Kalendas nullam actionem habeo, post Kalendas ita demum agere potero, si manumissus non fuerit. §. 1. Si pupillus sine tutoris auctoritate crediderit, aut solvendi causa dederit, consumpta pecunia condictionem habet, vel liberatur: non alia ratione, quam quod factō ejus intelligitur ad eam, qui acceperit, pervenisse. Quapropter si eandem pecuniam is, qui in creditum vel in solutum acceperat, alii porro in creditum vel in solutum dederit, consumpta ea, & ipse pupillo obligatur, vel eum a se liberabit; & eum, cui dederit, obligatum habebit, [vel se ab eo liberabit:] nam omnino qui alienam pecuniam credendi causa dat, consumpta ea habet obligatum eum, qui acceperit: item qui in solutum dederit, liberabitur ab eo, qui acceperit.

20. IDEM lib. 18. Digestorum.

SI tibi pecuniam donassem, ut tu mihi eandem crederes, an credita fieret? Dixi, in hujusmodi propositionibus non propriis verbis nos uti: nam talem contractum neque donationem esse, neque pecuniam creditam: donationem non esse, quia non ea mente pecunia daretur, ut omnimodo

penes accipientem maneret: creditam non esse, quia exsolvendi causa magis daretur, quam alterius obligandi. Igitur si is, qui pecuniam hac conditione accepit, ut mihi in creditum daret, acceptam dederit, non fore creditam: magis enim meum accepisse intelligi debeo. Sed haec intelligenda sunt propter subtilitatem verborum: benignius tamen est, utrumque valere.

21. IDEM lib. 48. Digestorum.

Quidam existimaverunt, neque eum, qui decem peteret, cogendam quinque accipere, & reliqua persequi: neque eum, qui fundum suum diceret, partem dumtaxat iudicio persequi: sed in utraque causa humanius facturus videtur Praetor, si actorem compulerit ad accipiendum id, quod offeratur: cum ad officium ejus pertineat, lites diminuere.

22. IDEM lib. 4. ex Minicio.

Vinum, quod mutuum datum erat, per iudicem petitur: quæsitum est, cujus temporis aestimatio fieret: utrum cum datum esset, an cum litem contestatus fuisset, an cum res judicaretur? Sabinus respondit, si dictum esset, quo tempore redderetur, quanti tunc fuisset: (si non, quanti tunc) cum petiturum esset. † Interrogavi, cujus loci pretium sequi oporteat? Respondit, si convenisset, ut certo loco redderetur, quanti eo loco esset: si dictum non esset, quanti ubi esset petiturum.

23. AFRICANUS lib. 2. Quaestionum.

SI cum servum, qui tibi legatus sit, quasi mihi legatum possederim, & vendiderim: mortuo eo, posse te mihi pretium condicere, Julianus ait; quasi ex re tua locupletior factus sim.

24. ULPIANUS lib. singulari Pandectarum.

SI quis certum stipulatus fuerit, ex stipulata actionem non habet: sed illa condictionis actione id persequi debet, per quam certum petitur.

25. IDEM lib. sing. [de Officio] Consularium.

Creditor, qui ob restitutionem aedificiorum crediderit, in pecuniam, quam crediderit, privilegium exigendi habebit.

26. IDEM lib. 5. Opinionum.

SI pecuniam militis, procurator ejus mutuam dedit, fideiussoremque accepit: exemplo eo, quo si tutor pupilli, aut curator juvenis pecuniam alterutrius eorum creditam stipulatus fuerit, actionem dari militi, cujus pecunia fuerit, placuit.

27. IDEM lib. 10. ad Edictum.

Civitas mutui datione obligari potest, si ad utilitatem ejus pecuniae versae sunt: alioquin ipsi soli, qui contraxerunt, non civitas, tenebuntur.

28. GAIUS lib. 21. ad Edictum provinciale.

Creditor, qui non idoneum pignus accepit, non amittat exactionem ejus debiti quantitatis, in quam pignus non sufficit.

29. PAULUS lib. 4. ad Plantium.

SI institorem servum dominus habuerit, posse dici Julianus ait, etiam condici ei posse: quasi jussu ejus contrahatur, a quo praepositus sit.

30. IDEM

30. IDEM lib. 5. ad Plautium.

Qui pecuniam creditam accepturus, spondit creditori futuro, in potestate habet, ne accipiendo se [ei] obstringat.

31. IDEM lib. 17. ad Plautium.

Cum fundus vel homo per conditionem petitus esset, puto, hoc nos jure uti, ut post judicium acceptum causa omnis restituenda sit: id est, omne, quod habiturus esset actor, si litis contestandæ tempore solutus fuisset. §. 1. Servum tuum imprudens a fure bona fide emi; is ex peculio, quod ad te pertinebat, hominem paravit, qui mihi traditus est: Sabinus, Cassius, posse te mihi hominem condicere; sed, si quid mihi abesset ex negotio, quod is gessisset, invicem me tecum acturum. Et hoc verum est: nam & Julianus ait, videndum, ne dominus integram ex empto actionem habeat, venditor autem condicere possit bonæ fidei emptori. Quod ad peculiares nummos attinet, si existant, vindicare eos dominus potest, sed actione de peculio tenetur venditori, ut pretium solvat: si consumpti sint, actio de peculio evanescit. Sed adjicere debuit Julianus, non aliter domino servi venditorem ex empto teneri, quam si ei pretium solidum, & quæcumque, si cum libero contraxisset, deberentur, dominus servi præstaret. Idem dici debet, si bonæ fidei possessori solvissem: si tamen actiones, quas adversus eum habeam, præstare domino paratus sim.

32. CELSUS lib. 5. Digestorum.

Si (&) me, & Titium mutuam pecuniam rogaveris, & ego meum debitorem tibi promittere jufferim, tu stipulatus sis, cum putares eum Titii debitorem esse: an mihi obligaris? Subsisto: si quidem nullum negotium mecum contraxisti: sed propius est, ut obligari te existimem: non quia pecuniam tibi credidi (hoc enim nisi inter consentientes fieri non potest); sed quia pecunia mea, (quæ) ad te pervenit, eam mihi a te reddi bonum & æquum est.

33. MODESTINUS lib. 10. Pandectarum.

Principilibus Constitutionibus cavetur, Ne hi, qui provinciam regunt, quive circa eos sunt, negotientur, mutuamve pecuniam dent, fenusve exerceant.

34. PAULUS lib. 2. Sententiarum.

Præsidis provinciae officiales, quia perpetui sunt, mutuam pecuniam dare, & scænebrem exercere possunt. §. 1. Præses provinciae mutuam pecuniam scænebrem sumere non prohibetur.

35. MODESTINUS lib. 3. Responsorum.

Periculum nominum ad eum, cujus culpa deterius factum probari potest, pertinet.

36. JAVOLENUS lib. 1. Epistolarum.

Pecuniam, quam mihi sine conditione debebas, jussu meo promissisti Attio sub conditione: eum, pendente conditione, in eo statu sit obligatio tua adversus me, tanquam sub contraria conditione eam mihi spondidisti: si pendente conditione petam, an nihil acturus sum? Respondit: Non dubito, quin mea pecunia, quam ipse sine conditione stipulatus sum, etiamsi conditio in persona Attii, qui ex mea voluntate eandem pecuniam sub

conditione stipulatus est, non extiterit, credita esse permaneat: perinde est enim, ac si nulla stipulatio intervenisset: pendente autem causa conditionis, idem petere non possum: quoniam cum incertum sit, an ex ea stipulatione deberi possit, ante tempus petere videor.

37. PAPINIANUS lib. 1. Definitionum.

Cum ad præsens tempus conditio confertur, stipulatio non suspenditur: & si conditio vera sit, stipulatio tenet: quamvis tenere contrahentes conditionem ignorent; veluti, si rex Parthorum vivit, centum (millia) dare spondes? Eadem sunt, & cum in præteritum conditio confertur.

38. SCÆVOLA lib. 1. Quæstionum.

Respiciendum enim esse, an, quantum in natura hominum sit, possit scire eam debitum iri.

39. PAPINIANUS lib. 1. Definitionum.

Itaque tunc potestatem conditionis obtinet, cum in futurum confertur.

40. PAULUS lib. 3. Quæstionum.

Lecta est in Auditorio Æmilii Papiniani, Præfecti prætorio, Jurisconsulti, cautio hujusmodi: Lucius Titius scripsi me accepisse a Publio Mævio quindecim mutua numerata mihi de domo: & hæc quindecim proba recte dari Kalendis futuris stipulatus est Publius Mævius, spondendi ego Lucius Titius. Si die superscripta summa Publio Mævio, cive ad quem ea res pertinebit, data, soluta, satisve eo nomine factum non erit, tunc eo amplius, quo post solvam, pæna nomine, in dies triginta, inque denarios centenos, denarios singulos dari stipulatus est Publius Mævius, spondendi ego Lucius Titius. Convenitque inter nos, uti pro Mævio ex summa superscripta menstruos refundere debeam denarios tricenos ex omni summa ei, heredive ejus. Quæsitum est de obligatione usurarum: quoniam numerus mensium, qui solutioni competeat, transierat? Dicebam, quia pacta incontinenti facta stipulationi inesse creduntur, perinde esse, ac si per singulos menses certam pecuniam stipulatus, quoad tardius soluta esset, usuras adjecisset: igitur, finito primo mense, primæ pensionis usuras currere: & similiter post secundum & tertium tractum usuras non solutæ (pecuniæ) pensionis crescere: nec ante sortis non solutæ usuras peti posse, quam ipsa fors peti potuerat. † Pactum autem, quod subjectum est, quidam dicebant ad sortis solutionem tantum pertinere, non etiam ad usurarum, quæ priore parte simpliciter in stipulationem venissent: pactumque id tantum ad exceptionem prodesse: & ideo, non soluta pecunia statutis pensionibus, ex die stipulationis usuras deberi, atque si id nominatim esset expressum. † Sed cum sortis petitio dilata sit, consequens est, ut etiam usuræ ex eo tempore, quo moram fecit, accedant: & si (ut ille putabat) ad exceptionem tantum prodesset pactum (quamvis sententia diversa obtinuerit), tamen usurarum obligatio ipso jure non committeretur: non enim in mora est is, a quo pecunia propter exceptionem peti non potest. Sed (si) quantitatem, quæ medio tempore colligitur, stipulamur, cum conditio extiterit, si-

cut est in fructibus, idem & in usuris potest exprimi, ut ad diem non soluta pecunia, quo competit usurarum nomine, ex die interpositæ stipulationis præstetur.

41. AFRICANUS lib. 8. Quæstionum.

Ejus, qui in provincia Stichum servum Kalendario præposuerat, Romæ testamentum recitatum erat, quo idem Stichus liber & ex parte heres erat scriptus; qui status sui ignarus, pecunias defuncti aut exegit, aut credidit, ut interdum stipularetur, & pignora acciperet: consulebatur, quid de his juris esset? Placebat, debitores quidem, ei qui solvissent, liberatos esse; si modo ipsi quoque ignorassent dominum decessisse: earum autem summarum nomine, quæ ad Stichum pervenissent, familiæ herciscundæ quidem actionem non competere coheredibus, sed negotiorum gestorum dari debere: quas vero pecunias ipse credidisset, eas non ex maiore parte, quam ex qua ipse heres sit, alienatas esse. Nam & si tibi in hoc dederim nummos, ut eos Stichus credas, deinde, mortuo me, ignorans dederis, accipientis non facies. Neque enim sicut illud receptum est, ut debitores solventes ei liberentur, ita hoc quoque receptum, ut credendo nummos alienaret. Quare, si nulla stipulatio intervenisset, neque, (ut) creditam pecuniam, pro parte coheredis peti posse, neque pignora teneri. Quod si stipulatus quoque esset, referret, quemadmodum stipulatus esset: nam si nominatim, forte Titio domino suo, mortuo jam, dari stipulatus sit, proculdubio inutiliter esset stipulatus: quod si sibi dari stipulatus esset, dicendum hereditati eum adquisisse; sicut enim nobismet ipsis ex re nostra per eos, qui liberi, vel alieni servi bona fide serviunt, adquiratur, ita hereditati quoque ex re hereditaria adquiri: post aditam vero a coheredibus hereditatem, non æque idem dici (potest), utique si scirent eum sibi coheredem datum; quoniam tunc non possunt videri bonæ fidei possessores esse, qui nec possidendi animum haberent. Quod si proponatur, coheredes ejus id ignorasse, quod forte ipsi quoque ex necessariis fuerint: potest adhuc idem responderi: quo quidem casu illud eventurum, ut, si suæ conditionis coheredes iste servus habeat, invicem bona fide servire videantur.

42. CELSUS lib. 6. Digestorum.

SI ego decem stipulatus a Titio, deinceps stipuler a Seio, quanto minus a Titio consequi possim, si decem petiero a Titio, non liberatur Seius: alioquin nequicquam mihi cavetur: at, si judicatum fecerit Titius, nihil ultra Seius tenebitur. Sed si cum Seio egero, quantumcumque est, quo minus a Titio exigere potuero eo tempore, quo iudicium inter me & Seium acceptum est, tanto minus a Titio postea petere possim. §. 1. Labeo ait, cum decem curari stipulatus sis, ideo non posse te decem dari oportere intendere, quia etiam reum locupletiolem dando promissor liberari possit: quo scilicet significet, non esse cogendum eum accipere iudicium, si reum locupletem offerat.

TIT. II.

DE JURE JURANDO, SIVE VOLUNTARIO, SIVE NECESSARIO, SIVE JUDICIALI.

1. GAIUS lib. 5. ad Edictum provinciale.

Maximum remedium expediendarum litium in usum venit iurisjurandi religio: qua vel ex pactione ipsorum litigatorum, vel ex auctoritate iudicis, deciduntur controversiæ.

2. PAULUS lib. 18. ad Edictum.

Jusjurandum speciem transactionis continet: majoremque habet auctoritatem, quam res iudicata.

3. ULPIANUS lib. 22. ad Edictum.

Alit Prætor, si is, cum quo agetur, conditione delata, jura verit. eum, cum quo agetur, accipere debemus ipsum reum. Nec frustra adjicitur, conditione delata: nam si reus jura verit, nemine ei jusjurandum deferente, Prætor id jusjurandum non tuebitur; sibi enim juravit; alioquin facilis quisque ad jusjurandum decurrens, nemine sibi deferente jusjurandum, oneribus actionum se liberabit. §. 1. Quacumque autem actione quis conveniatur, si jura verit, proficiet ei jusjurandum: sive in personam, sive in rem, sive in factum, sive pœnali actione, vel quavis alia agatur; sive de Interdicto. §. 2. Sed & si de conditione personæ fuerit juratum, Prætor jusjurandum tuebitur: ut puta, detuli jusjurandum, & jurasti, in potestate mea te non esse: tuendum erit jusjurandum. §. 3. Unde Marcellus scribit, etiam de eo jurari posse, an prægnans sit mulier, vel non sit: & iurijurando standum. Denique ait, si de possessione erat quæstio, servari oportere: si forte quasi prægnans ire in possessionem volebat, & cum ei contradiceretur vel ipsa juravit se prægnantem, vel contra eam juratum est: nam si ipsa, ibit in possessionem sine metu; si contra eam, non ibit, quamvis vere prægnans fuerit: proderitque, inquit Marcellus, mulieri juranti jusjurandum, ne conveniatur, quasi calumniæ causa ventris nomine fuerit in possessionem, neve vim patiatur in possessione. Sed an jusjurandum eo usque proffit, ut post editum partum non quærat, ex eo editus, an non sit, cujus esse dicitur, Marcellus tractat? Et ait, veritatem esse quærendam: quia * jusjurandum alteri neque prodest, neque nocet: matris igitur jusjurandum partui non proficiet; nec nocebit, si mater detulerit, & juretur ex eo prægnans non esse. §. 4. Jurare autem oportet, ut delatum est jusjurandum; cæterum, si ego detuli, ut per Deum jurares, tu per caput tuum jurasti,

4. PAULUS lib. 18. ad Edictum.

Vel filiorum tuorum:

5. ULPIANUS lib. 22. ad Edictum.

Non erit ratum habendum jusjurandum: Quod si exegi, ut per salutem tuam jurares, & jurasti, stabitur: omne enim omnino licitum jusjurandum, per quod voluit quis sibi jurari, idoneum est: & si ex eo fuerit juratum, Prætor id tuebitur. §. 1. Divus Pius jurejurando, quod propria superstitione juratum est, standum rescriptit. §. 2. Dato jure-

jurejurando, non aliud quæritur, quam an juratum sit: remissa quæstione, an debeatur; quasi satis probatum sit jurejurando. §. 3. Sed si quis illicitum jusjurandum detulerit, scilicet improbatæ publicæ religionis, videamus, an pro eo habeatur, atque si juratum non esset? Quod magis existimo dicendum. §. 4. Si neque juratum est, neque remissum jusjurandum, pro eo debet haberi, atque si res in jusjurandum admissa non esset: proinde si postea jurare paratus sit, nihil ei hoc jusjurandum proficiet: quia ex eo, quod delatum est, juratum non est.

6. PAULUS lib. 19. ad Edictum.

Remittit jusjurandum, qui deferente se, cum paratus esset adversarius jurare, gratiam ei facit, contentus voluntate suscepti jurisjurandi. Quod si non suscepit jusjurandum, licet postea parato jurare actor nolit deferre, non videbitur remissum: nam, quod susceptum est, remitti debet.

7. ULPIANUS lib. 22. ad Edictum.

Ait Prætor: EJUS REI, DE QUA JUSJURANDUM DELATUM FUERIT, NEQUE IN IPSUM, NEQUE IN EUM, AD QUEM EA RES PERTINET, ACTIONEM DABO: EJUS REI sic erit accipiendum, si de tota re, si de parte sit juratum. Nam de eo, quod juratum est, pollicetur se actionem non daturum: neque in eum, qui juravit, neque in eos, qui in locum ejus, cui jusjurandum delatum est, succedunt;

8. PAULUS lib. 18. ad Edictum.

Etiam si in rem successerint.

9. ULPIANUS lib. 22. ad Edictum.

Nam, postquam juratum est, denegatur actio: aut si controversia erit, id est, si ambigitur, an jusjurandum datum sit, exceptioni locus est. §. 1. Jurejurando dato, vel remisso, reus quidem acquirit exceptionem sibi, aliisque: actor vero actionem acquirit: in qua hoc solum quæritur, an juraverit, dari sibi oportere; vel, cum jurare paratus esset, jusjurandum ei remissum sit. §. 2. Si damnetur quis post jusjurandum ex famoso judicio, famosum esse magis est. §. 3. Si is, qui temporaria actione mihi obligatus erat, detulerit jusjurandum, ut jurem eum dare oportere, egoque juravero, tempore non liberatur: quia post litem contestatam cum eo perpetuatur adversus eum obligatio. §. 4. Si minor vigintiquinque annis detulerit, & hoc ipso captum se dicat, adversus exceptionem jurisjurandi replicari debebit, ut Pomponius ait. Ego autem puto, hanc replicationem non semper esse dandam; sed plerumque ipsam Prætorum debere cognoscere, an captus sit, & sic in integrum restituere: nec enim utique, qui minor est, statim & circumscriptum se docuit. Præterea exceptio ista, si cognitio, statutum tempus post annum 25. non debet egredi. §. 5. Sed & si quis in fraudem creditorum jusjurandum detulerit debitori, adversus exceptionem jurisjurandi, replicatio fraudis creditoribus debet dari. Præterea si fraudator detulerit jusjurandum creditori, ut juret sibi decem dari oportere, mox, bonis ejus venditis, experiri volet: aut denegari debet actio, aut exceptio opponitur fraudatorum creditorum. §. 6. Jusjurandum defensoris vel

procuratoris, ei ab adversario delatum, prodesse, exceptionemque domino parere, Julianus scribit. Idem ergo dicendum erit, & si datus ad petendum procurator, reo deferente, juraverit dari mihi oportere: nam actionem mihi parit. Quæ sententia habet rationem. §. 7. Si petitor juravit, possessore deferente, rem suam esse, actori dabitur actio: sed hoc dumtaxat adversus eum, qui jusjurandum detulit; eosque, qui in ejus locum successerunt: cæterum adversus alium si velit prærogativa jurisjurandi uti, nihil ei proderit.

10. PAULUS lib. 18. ad Edictum.

Quia non deberet alii nocere, quod inter alios actum esset.

11. ULPIANUS lib. 22. ad Edictum.

Sed si possessori fuerit jusjurandum delatum, juraveritque rem petitoris non esse, quamdiu quidem possidet, adversus eum, qui detulit jusjurandum, si petat, exceptione jurisjurandi utetur; si vero amiserit possessionem, actionem non habebit, ne quidem si is possideat, qui ei jusjurandum detulit; non enim rem suam esse juravit, sed ejus non esse. §. 1. Proinde si, cum possideret, [&] deferente petitore rem suam juravit, consequenter dicemus, amissa quoque possessione, si is, qui detulit jusjurandum, nactus sit possessionem, actionem in factum ei dandam, & fructus perceptos ex re, quam meam esse juravi, restitui mihi placuit: sed & partum editum, foetusque pecorum restituendos constat post jusjurandum delatum. §. 2. Item si juravero, usumfructum aliqujus rei vel meum esse, vel dari mihi oportere, cætenus mihi, competit actio, quatenus, si vere usumfructum haberem, duraret: quibus vero casibus amitteretur, non competit mihi actio. Sed si rerum, in quibus ususfructus propter abusum constitui non potest, juraverit usumfructum se habere, vel sibi deberi, effectum jurisjurandi sequendum arbitror: ideoque tunc quoque videri eum recte jurasse, puto; & ex eo jurejurando posse petere usumfructum, cautione oblata. §. 3. Si, cum de hereditate inter me & te controversia esset, juravero hereditatem meam esse, id consequi debeo, quod haberem, si secundum me de hereditate pronunciatum esset: & non solum eas res restituere debes, quas tunc possidebas, sed & si quas postea cepisses possidere: perindeque haberi, quod juratum est, atque si probatum esset: idcirco utilis actio mihi competit. Quod si ego ex eadem hereditate possiderem, tuque cepisses petere eam a me, cum adversus te jurassem, exceptione me uti debere jurisjurandi. † Plane si alius a me hereditatem petere cepisset, dubium non erit (ut & Julianus scribit) nihil mihi jusjurandum prodesse.

12. JULIANUS lib. 9. Digestorum.

Idem est & si ego [a] quolibet alio possidente res hereditarias petere velim: quia & si petissem a te hereditatem, & probassem meam, nihilominus ab altero petendo, id ipsum probare necesse haberem.

13. ULPIANUS lib. 22. ad Edictum.

Si duo patroni essent, & libertus altero deferente jurasset, se libertum ejus non esse, utrum alteri

teri [totius] debita patronis portionis, an vero diuidia debita eis partis bonorum possessio competeret? Et ait, si is, cui iuratum est, patronus fuisset, alteri suae partis bonorum possessionem competere: nec ei prodesse, quod adversus alterum libertus iurasset: multum tamen fidei & auctoritatis apud iudicem patronum habiturum, quo magis solum se patronum probaret, quod libertus iurasset, alterum patronum non esse. §. 1. Julianus ait, eum, qui iuravit *fundum suum esse*, quod longi temporis praescriptionem etiam utilem actionem habere debere. §. 2. Idem Julianus scribit, eum, qui iuravit *furtum se non fecisse*, videri de toto iurasse: atque ideo neque furti, neque condictitia tenetur: quia condictitia (inquit) solus fur tenetur. † Nunquid ergo, qui iuravit *se furtum ne fecisse*, hoc solo nomine, condictioe si conveniatur, exceptione utatur? ceterum si contendat, qui condicit, quasi cum herede se furis agere, non debet repelli? & quasi *μὴ νομῶν*, id est, *unimembris* condictio dari debet adversus furis heredem: nec pati eum iudex debet, si exceperit tentare, probare furem. §. 3. Si quis iuraverit, *vendidisse me ei rem centum*, ex empto agere poterit, ut ei caetera praestentur: id est, res tradatur, & de evictione cavetur. An tamen ad pretium consequendum, ex vendito conveniri possit, videndum? Et si quidem [&] de hoc ipso iuratum est, quod pretium solutum est, nulla pro pretio actio superest: si vero hoc non fuerit iuratum, tunc consequens est, de pretio eum teneri. §. 4. Idem dicemus, & si quis *societatem fecisse* iuraverit: nam & is pro socio poterit conveniri. §. 5. Marcellus etiam scribit, si quis iuraverit *ob decem pignori dedisse fundum*, non alias eum pignoratitia agere posse, quam si decem solverit: sed & illud adjici, fortassis eum etiam in decem ex iurejurando suo posse conveniri. Quod magis probat: cui Quintus Saturninus consentit: argumentoque utitur ejus, qui iuravit, eam, *quae uxor sua fuerit, rem sibi in dotem dedisse*: nam & hic uxori, ait, utilem de dote actionem dandam. Quae non esse extra aequitatem posita, non negaverim. §. 6. Si quis iuraverit in re pecuniaria *per genium Principis, dare se non oportere*, & pejeraverit; vel, *dari sibi oportere*; vel *intra certum tempus iuraverit se soluturum*, nec solvit: Imperator noster cum Patre rescriptit, fustibus eum castigandum dimittere: & ita ei superdici *πρωταῖος μὴ ὀμνῶν*, id est, *tenerene iurato*.

14. PAULUS lib. 3. ad Edictum.

Quotiens propter rem iuratur, nec parenti, nec patrono remittitur iusjurandum: propter rem autem iusjurandum exigitur, veluti de pecunia credita: cum iurata actor, *sibi dari oportere*; vel reus, *se dare non oportere*. Idem est, cum de pecunia constituta iusjurandum exigitur.

15. IDEM lib. 6. ad Edictum.

Ad personas egregias, eosque, qui valetudine impediuntur, domum mitti oportet ad iurandum.

16. ULPIANUS lib. 10. ad Edictum.

SI Patronus libertam suam uxorem duxerit, non compelletur iurare de rerum amotarum judi-

cio: sed & si ipse deferat iusjurandum libertae suae, de calumnia non debet iurare.

17. PAULUS lib. 18. ad Edictum.

Iusjurandum, quod ex conventionem extra iudicium deferatur, referri non potest. §. 1. Pupillus tutore auctore iusjurandum deferre debet: quod si sine tutore auctore detulerit, exceptio quidem obstat, sed replicabitur: quia rerum administrandarum ius ei non competit. §. 2. Si tutor, qui tutelam gerit, aut curator furiosi prodigive, iusjurandum detulerit: ratum id haberi debet: nam & alienare res, & solvi eis potest: & agendo, rem in iudicium deducunt. §. 3. Procurator quoque quod detulit, ratum habendum est: scilicet, si aut universorum bonorum administrationem sustinet, aut si id ipsum nominatum mandatum sit, aut si in rem suam procurator sit;

18. ULPIANUS lib. 26. ad Edictum.

Alias autem procuratorem deferentem iusjurandum non esse audiendum, Julianus lib. 10. Digestorum scribit. Nec postea reus, qui semel iuravit, a domino conveniatur: nec multum ei proficere, si fuerit ei de rato cautum: sive enim dominus petat, cogetur docere reus *liquido se iurasse*, posita scilicet exceptione: sive ex stipulatione de rato agat, necesse habebit ipse de perjurio suo docere.

19. IDEM lib. 26. ad Edictum.

SI itaque mandatum fuit procuratori, ut petat, ille iusjurandum detulit, aliud fecit, quam quod mandatum est.

20. PAULUS lib. 18. ad Edictum.

Servus quod detulit vel iuravit, servetur, si peculii administrationem habuit.

21. GAIUS lib. 5. ad Edictum provinciale.

Hic enim solvi quoque recte potest: & novandae obligationis ius habuit.

22. PAULUS lib. 18. ad Edictum.

Quidam & de peculio actionem dandam in dominum, si auctori detulerit servus iusjurandum. † Eadem de *Filiofamilias* dicenda sunt.

23. ULPIANUS lib. 26. ad Edictum.

SI servus iuraverit, *dominum dare non oportere*, exceptio domino indulgenda est, sibi que adversarius imputabit, qui servo detulit iusjurandum.

24. PAULUS lib. 28. ad Edictum.

Multo magis proderit patri religio filii, cum quo etiam iudicium consistere potest. † Ipsi autem referentes, conditionem eorum, quibus subiecti sunt, non faciunt deteriore.

25. ULPIANUS lib. 26. ad Edictum.

SED & si servus meus, delato vel relato [ei] iurejurando, iuravit *rem domini esse*, vel *ei dare oportere*, puto dandam mihi actionem vel pacti exceptionem, propter religionem & conventionem.

26. PAULUS lib. 18. ad Edictum.

Qui iurasse dicitur, nihil refert, cujus sexus, aetatisve sit: omni enim modo custodiri debet iusjurandum adversus eum, qui contentus eo, cum deferret, fuit: quamvis pupillus non videatur pejerare: quia sciens fallere non videatur. §. 1. Si pater, *filium dare non oportere*, iuraverit:

Cassius

Cassius respondit, & patri & filio dandam exceptionem jurisjurandi. Si pater juraverit, *in peculio nihil esse*, filius conveniri poterit: sed & pater ita convenietur, ut post adquisiti peculii ratio habeatur. §. 2. Jurisjurandi conditio ex numero esse potest videre novandi, delegandive; quia proficiscitur ex conventionione: quamvis habeat & instar iudicii.

27. GAIUS lib. 5. ad Edictum provinciale.

Jusjurandum etiam loco solutionis cedit.

28. PAULUS lib. 18. ad Edictum.

IN duobus reis stipulandi, ab altero delatum jusjurandum etiam alteri nocebit. §. 1. Quod reus juravit, etiam fidejussori proficit: a fidejussore exactum jusjurandum, prodesse etiam reo, Cassius & Julianus ajunt: nam quia in locum solutionis succedit, hic quoque eodem loco habendum est; si modo ideo interpositum est jusjurandum, ut de ipso contractu, & de re, non de persona jurantis ageretur. §. 2. Si ei, qui debitorem meum in iudicium exhibere promisit, jusjurandum detulerim, isque juraverit, *se omnino exhibitionem ejus non promisisse*: prodesse debitori meo id non debet: si vero juraverit, *se nihil mihi prestare oportere*: distinguendum sit, & replicatione emendandum, utrum ideo juraverit, [an] quia post promissionem exhibuerit, an vero quia solverit. Quod & in fidejussore debiti distinguendum est. §. 3. Ex duobus reis promittendi ejusdem pecunie alter juravit: alteri quoque prodesse debet. §. 4. Exceptio jurisjurandi, non tantum si ea actione quis utatur, cujus nomine exegit jusjurandum, opponi debet: sed etiam si alia, si modo eadem questio in [hoc] iudicium deducatur: forte si ob actionem mandati, negotiorum gestorum, societatis, ceterasque similes jusjurandum exactum sit, deinde ex iisdem causis certum condicatur: quia per alteram actionem altera quoque consumitur. §. 5. Si quis juraverit, *se non rapuisse*, non debet adjuvari hoc jurejurando in actione furti, aut condictione: quia aliud est furtum fecisse, quod vel clam fieri potest. §. 6. Colonus, cum quo propter succisas forte arbores agebatur ex locato, si juraverit *se non succidisse*, five e Lege duodecim Tabularum de arboribus succisis, five e Lege Aquilia damni injuria, five interdicto *quod vi aut clam* postea convenietur, per exceptionem jurisjurandi defendi poterit. §. 7. Quæ juravit, *divortii causa rem se non amovisse*, non debet defendi per exceptionem, si cum ea in rem agatur: & si contendat *suam esse*, alio jurejurando opus est: contra, si juraverit *suam esse*, debet in actione rerum amotarum defendi. Et omnino hoc observandum est, licet per aliam actionem eadem questio moveatur, ut exceptio jurisjurandi locum habeat. §. 8. Igitur si quis juravit, *se non esse condemnatum*, etiam si ex stipulatu iudicatum solvi ob rem iudicatam conveniatur, defenderetur per exceptionem. Contra, si cum ex stipulatu iudicatum solvi conveniretur, juravit *se dare non oportere*, agenti iudicati non utique obstabit exceptio: potest enim fieri, ut non sit commissa stipulatio, licet res iudicata sit: nisi ideo jurasset, quod nec damnatum se esse diceret. §. 9. Item Pomponi-

us ait, eum, qui *furtum sibi factum alicujus rei* juravit, non statim etiam condictionis causam nancisci. §. 10. Item cum ex hac parte jusjurandum & actionem & exceptionem inducat, si forte reus extra iudicium, actore inferente, juraverit, *se dare non oportere*, & actor, reo deferente, *dare sibi oportere*, vel contra: posterior causa jurisjurandi potior habebitur: nec tamen præjudicium perjurio alterius fiet: quia non quæretur, *an dare eum oportet*, sed *an actor juraverit*.

29. TRYPHONINUS lib. 6. Disputationum.

Quod si juravi te deferente, non jurasse te dare tibi oportere, [&] adversus utilem actionem, qua hoc quæritur, an juraveris, *tibi dari oportere*, opponenda est exceptio jurisjurandi perimentis questionem actione comprehensam.

30. PAULUS lib. 18. ad Edictum.

EUM, qui juravit, ex ea actione, quæ inficiando crescit, aliquid sibi deberi, simpli, non dupli persecutionem sibi adquirere, Pedius ait: abunde enim sufficere, exonerare petitem probandi necessitate; cum, omissa hac parte Edicti, dupli actio integra maneat: & potest dici, hoc iudicio non principalem causam exerceri, sed jusjurandum actoris conservari. §. 1. Si juravero, *te Stichum mihi dare oportere*, qui non sit in rerum natura, nec æstimationem mihi prestare reus debet, nisi ex causa furtiva vel propter moras: tunc enim etiam post mortem servi æstimatio præstatur. §. 2. Si mulier juraverit, *decem dotis sibi deberi*, tota ea summa præstanda est: sed si juravit, *decem se dedisse in dotem*, hoc solum non erit quærendum, an data sint: sed, quasi data sint, quod ex eo reddi oportet, præstandum erit. §. 3. In popularibus actionibus jusjurandum exactum ita demum adversus alios proderit, si bona fide exactum fuerit: nam & si quis egerit, ita demum consumit publicam actionem, si non per collusionem actum sit. §. 4. Si libertus, deferente patrono, juravit *se libertum non esse*, ratum habendum est jusjurandum: ut nec operarum petitio, nec bonorum possessio contra tabulas dari debeat. §. 5. Si juravero *usufructum mihi dari oportere*, non aliter dari debet, quam si caveam *boni viri arbitratu me usum, & finito usufructu restitutum*.

31. GAIUS lib. 30. ad Edictum provinciale.

Admonendi sumus, interdum etiam post jusjurandum exactum permitti Constitutionibus Principum, ex integro causam agere, si quis nova instrumenta se invenisse dicat, quibus nunc solis usuris sit: sed hæ Constitutiones tunc videntur locum habere, cum a iudice aliquis absolutus fuerit: solent enim sæpe iudices in dubiis causis, exacto jurejurando, secundum eum judicare, qui juraverit. Quod si alias inter ipsos jurejurando transactum sit negotium, non conceditur eandem causam retractare.

32. MODESTINUS lib. [3.] Differentiarum.

Jurisjurandi gratiam facere pupillas non potest.

M m

33. UL-

33. ULPIANUS lib. 28. ad Sabinum.

Qui per salutem suam jurat, licet per Deum jurare videtur (respectu enim divini numinis ita jurat,) attamen, si non ita specialiter iusjurandum ei delatum est, iurasse non videtur: & ideo ex integro solenniter iurandum est.

34. IDEM lib. 26. ad Edictum.

Iusjurandum & ad pecunias & ad omnes res locum habet. † Etiam de operis iusjurandum deferri potest: nec de injuria queri adversarius potest, cum possit iusjurandum referre. † Quid tamen, si ideo dicat reus se liberatum, quoniam Stichum, quem promiserat, putat decessisse? Non erit tutus per relationem: & ideo ex hac causa putat Marcellus, & recte, aut remittendum ei iusjurandum, aut spatium dandum, ut certioretur, & sic juret. §. 1. Defensor municipum vel cujusvis corporis, iusjurandum deferre potest, si super hoc mandatum habeat. §. 2. Pupillo non deferitur iusjurandum. §. 3. Procurator non compellitur jurare, nec defensor: & ita Julianus scribit lib. 10. Digestorum, defensorem jurare non compelli: sufficereque ad plenam defensionem, si paratus sit iudicium accipere. §. 4. Qui iusjurandum defert, prior de calumnia debet jurare, si hoc exigatur: deinde sic ei iurabitur. Hoc iusjurandum de calumnia neque patrono, neque parentibus remittitur. §. 5. Si de qualitate juramenti fuerit inter partes dubitatum, conceptio ejus arbitri judicantis est. §. 6. Ait Prætor: EUM, A QUO IUSJURANDUM PETETUR, SOLVERE AUT JURARE COGAM. Alterum itaque eligat reus: aut solvat, aut juret: si non jurat,olvere cogendus erit a Prætor. §. 7. Datur autem & alia facultas reo, ut, si malit, referat iusjurandum; & si is, qui petet, conditione iurisjurandi non utetur, iudicium ei Prætor non dabit: æquissime enim hoc facit, cum non deberet displicere conditio iurisjurandi ei, qui detulit: sed nec iusjurandum de calumnia referenti deferitur: quia non est ferendus actor, si conditionis, quam ipse detulit, de calumnia velit sibi jurari. §. 8. Non semper autem consonans est, per omnia referri iusjurandum, quale deferitur: forsitan ex diversitate rerum vel personarum, quibusdam emergentibus, quæ varietatem inducunt: ideoque, si quid tale inciderit, officio iudicis conceptio hujusmodi iurisjurandi terminetur. §. 9. Cum res in iusjurandum demissa sit, iudex jurantem absolvit: referentem audiet; & si actor juret, condemnet reum: nolentem jurare reum, si solvat, absolvit: non solventem condemnat: ex relatione, non jurante actore, absolvit reum.

35. PAULUS lib. 28. ad Edictum.

Tutor pupilli, omnibus probationibus aliis deficientibus, iusjurandum deferens audiendus est: quandoque enim pupillo denegabitur actio. §. 1. Prodigus, si deferat iusjurandum, audiendus non est. † Idemque in cæteris similibus ei dicendum est: nam sive pro pacto convento, sive pro solutione, sive pro iudicio hoc iusjurandum cedit, non ab aliis delatum probari debet, quam qui ad hæc habiles sunt. §. 2. Qui non compelluntur

Romæ iudicium accipere, nec jurare compellendi sunt: ut Legati provinciales.

36. ULPIANUS lib. 27. ad Edictum.

Si actor deferat iusjurandum de sola constituta pecunia, & reus iuraverit: exceptione utetur, si de constituta conveniatur: sed, si de sorte, id est, de prior obligatione, conveniatur, exceptio cessabit: nisi de hac quoque iuraverit, adversario deferente.

37. ULPIANUS lib. 33. ad Edictum.

Si non fuerit remissum iusjurandum ab eo, qui detulerit, sed de calumnia non juratur, consequens est, ut debeat denegari ei actio: sibi enim imputet, qui processit ad delationem iurisjurandi, nec prius de calumnia iuravit: ut sit iste remittenti similis.

38. PAULUS lib. 37. ad Edictum.

Manifestæ turpitudinis, & confessionis est, nolle nec jurare, nec iusjurandum referre.

39. JULIANUS lib. 10. Digestorum.

Si quis cum debitore suo pepigerit, ne ab eo pecunia peteretur, si iurasset se Capitolium non ascendisse, vel aliud quodlibet fecisse, vel non fecisse, isque iuraverit: & exceptio iurisjurandi dari debebit, & solum repeti poterit: est enim iusta conventio, si, quælibet causa in conditione iurisjurandi deducta fuerit.

40. IDEM lib. 13. Digestorum.

Iusjurandum a debitore exactum efficit, ut pignus liberetur: est enim hoc acceptilationi simile: perpetuam certe exceptionem parit: idcirco pœnam quoque petentem creditorem exceptione summoverti oportet; & solum repeti potest: utpote cum interposito eo, ab omni controversia discedatur.

41. POMPONIUS lib. singul. Regularum.

Adeo, etiam absenti, & ignoranti iurisjurandi gratiam fieri posse, respondit: sed & per epistolam gratia iurisjurandi fieri potest.

42. IDEM lib. 18. Epistolarum.

Creditore, qui de mutua pecunia contra pupillum contendebat, iusjurandum deferente, pupillus iuravit, se dare non oportere; eandem pecuniam a fidejussore ejus petit: an excludendus sit exceptione iurisjurandi? Quid tibi placet, rescribe mihi. Eam rem apertius explicat Julianus. Nam si controversia inter creditorem & pupillum fuerit, an omnino pecuniam mutuam accepisset; & convenit, ut ab omni conditione discederetur, si pupillus iurasset; isque iuraverit se dare non oportere: naturalis obligatio hac pactione tollitur, & soluta pecunia repeti poterit: sin vero creditor quidem se mutuam dedisse contendebat, pupillus autem hoc solo defendebatur, quod tutor ejus non intervenisset, & hoc tale iusjurandum interpositum est: hoc casu fidejussorem Prætor non tuebitur. Si autem liquido probari non potest, quid actum sit, & in obscuro erit (ut plerumque [fit],) de facto, an de jure, inter creditorem & pupillum controversia fuerit, deferente creditore pupillum iurasse, intelligere debemus, id actum inter eos, ut si iurasset se dare non oportere, ab omni conditione discederetur: atque ita & solutam pecuniam repeti posse; & fidejussoribus exceptionem dari debet.

bere existimavimus. §. 1. Si fidejussor juraverit, *se dare non oportere*, exceptione jurisjurandi reus promittendi tutus est. Atquin si, quasi omnino idem non fidejussisset, juravit, non debet hoc jusjurandum reo promittendi prodesse. §. 2. Sed & si actore deferente, defensor absentis vel presentis juravit, eum, quem defendit, *dare non oportere*, exceptio jurisjurandi ei, cujus nomine jurandum fuerit, dari debebit. † Eadem ratio est & si fidejussoris defensor juraverit: reo enim detur exceptio. §. 3. Item, si reus juravit, fidejussor tutus sit: quia & res judicata secundum alterutrum eorum, utrique proficeret.

TIT. III.

DE IN LITEM JURANDO.

1. ULPIANUS lib. 51. ad Sabinum.

Rem in judicio deductam non idcirco pluris esse opinamur, quia crescere [condemnatio] potest, [ex] contumacia non restituentis, per jusjurandum in litem: non enim res pluris fit per hoc, sed ex contumacia aestimatur ultra rei pretium.

2. PAULUS lib. 13. ad Sabinum.

Sive nostrum quid petamus, sive ad exhibendum agatur. §. 1. Interdum quod intersit agentis, solum aestimatur, veluti cum culpa non restituentis, vel non exhibentis punitur: cum vero dolum, aut contumacia non restituentis, vel non exhibentis, quanti in litem juraverit actor.

3. ULPIANUS lib. 30. ad Edictum.

Nummis depositis, judicem non oportet in litem jusjurandum deferre, ut juret quisque, quod sua interfuit: cum certa sit nummorum aestimatio: nisi forte de eo quis juret, quod sua interfuit, *nummos sibi sua die redditos esse*: quid enim, si sub poena pecuniam debuit, aut sub pignore, quod, quia deposita ei pecunia abnegata est, distractum est?

4. IDEM lib. 36. ad Edictum.

Videamus in tutelari causa quis jurare, & adversus quem possit? Et quidem ipse pupillus, si impubes est, non potest: hoc enim sapissime rescriptum est. Sed nec tutorem cogendum, vel matrem pupilli admittendam, etsi parata esset jurare, D. Fratres rescripserunt: grave enim videbatur, & ignorantes, & invitos tutores, sub alieni compendii emolumento, etiam perjurium anceps subire. †. Curatores quoque pupilli vel adolescentis non esse cogendos in litem jurare, rescriptis Imperatoris nostri, & D. Patris ejus continetur: si tamen tantam affectionem pupillo suo, vel adolescenti, tutores vel curatores prestare volunt, auctoritas juris non refragabitur, quin judicio, quod inter ipsos acceptum est, finis ejusmodi possit adhiberi: non enim ad suam utilitatem jurisjurandi referenda aestimatio est, sed ad domini, cujus nomine tutelae ratio postuletur. Adolescens vero, si velit jurare, potest. §. 1. Deferre autem jusjurandum judicem oportet: ceterum si alius detulerit jusjurandum, vel non delato juratum sit, nulla erit religio: nec ullam jusjurandum. Et ita Constitutionibus expressum est Imperatoris nostri & Divi Patris ejus. §. 2. Jurare autem in infinitum licet. Sed, an judex modum iurijurando sta-

tuere possit, ut intra certam quantitatem juretur, ne arrepta occasione, in immensum juretur, quæro? Et quidem in arbitrio esse judicis, deferre jusjurandum, necne, constat. An igitur, qui possit jusjurandum non deferre, idem possit & taxationem iurijurando adjicere, quæritur? Arbitrio tamen bonæ fidei judicis etiam hoc congruit. §. 3. Item videndum, an possit judex, qui detulit jusjurandum, non sequi id: sed vel prorsus absolvere, vel etiam minoris condemnare, quam juratum est? Et magis est, ut ex magna causa, & postea repertis probationibus possit. §. 4. Ex culpa autem non esse jusjurandum deferendum, constat: sed aestimationem a judice faciendam.

5. MARCIANUS lib. 4. Regularum.

In actionibus in rem, & in ad exhibendum, & in bonæ fidei judiciis in litem juratur. §. 1. Sed judex potest præfinire certam summam, usque ad quam juretur: licuit enim & a primo nec deferre. §. 2. Item & si juratum fuerit, licet judici vel absolvere, vel minoris condemnare. §. 3. Sed in his omnibus ob dolum solum in litem juratur, non etiam ob culpam: hæc enim judex aestimat. §. 4. Plane interdum & in actione stricti iudicii in litem jurandum est; veluti, si promissor Stichi moram fecerit, & Stichus decesserit: quia judex aestimare, sine relatione jurisjurandi, non potest rem, quæ non extat.

6. PAULUS lib. 26. ad Edictum.

Alias, si ex stipulatu vel ex testamento agatur, non solet in litem jurari.

7. ULPIANUS lib. 8. ad Edictum.

Vulgo præsumitur, alium in litem non debere jurare, quam dominum litis: denique Papi-
anians ait, alium non posse jurare, quam eum, qui litem suo nomine contestatus est.

8. MARCELLUS lib. 8. Digestorum.

Tutor rem adulti, quam possidet, restituere ei non vult: Quæro, utrum, quanti res est, an quanti in litem juratum fuerit, condemnari debet? Resp. Non est æquum, pretio (id est, quanti res est) litem aestimari: cum & contumacia punienda sit; & arbitrio potius domini rei pretium statuendum sit, potestate petitori in litem iurandi concessa.

9. JAVOLENUS lib. 15. ex Plautio.

Cum furti agitur, jurare ita oportet, tanti rem fuisse, cum furtum factum sit; non adjici, **EO PLURISVE**, quia quod res pluris est, utique tanti est.

10. CALLISTRATUS lib. 1. Quæst.

In instrumentis quæ quis non exhibet, actori permittitur in litem jurare, quanti sua interest ea proferri: ut tanti condemnatur reus: idque etiam Divus Commodus rescripsit.

11. PAULUS lib. 3. Responsorum.

De perjurio ejus, qui ex necessitate juris in litem juravit, quæri facile non solere.

TIT. IV.

DE CONDICTIONE CAUSA DATA, CAUSA NON SECUTA.

1. ULPIANUS lib. 26. ad Edictum.

Si ob rem non inhonestam data sit pecunia, ut filius emanciparetur, vel servus manumitteretur,
M m 2 vel

vel a lite discedatur, causa secuta repetitio cessat.
§. 1. Si parendi conditioni causa, tibi dedero decem, mox repudiavero hereditatem vel legatum, possum condicere.

2. HERMOGENIANUS lib. 2. Juris Epitomarum.

Sed & si falsum testamentum sine scelere eius, qui dedit, vel inofficiosum pronuncietur, veluti causa non secuta, decem repetentur.

3. ULPIANUS lib. 26. ad Edictum.

Edi tibi pecuniam, ne ad judicem iretur: quasi decidi. An possum condicere, si mihi non caveatur, ad judicem non iri? Et est verum, multum interesse, utrum ob hoc solum dedi, ne eatur, an ut & mihi repromittatur, non iri: si ob hoc, ut [et] repromittatur, condici poterit, si non repromittatur: si, ut ne eatur, conditio cessat, quamdiu non itur. §. 1. Idem erit, & si tibi dedero, ne Stichum manumittas: nam secundum distinctionem supra scriptam, aut admittenda erit repetitio, aut inhibenda. §. 2. Sed si tibi dedero, ut Stichum manumittas, si non facis, possum condicere: aut si me poeniteat [condicere possum]. §. 3. Quid, si ita dedi, ut intra certum tempus manumittas? si nondum tempus praeteriit, inhibenda erit repetitio, nisi poeniteat: quod si praeteriit, condici poterit. † Sed si Stichus decesserit, an repeti, quod datum est, possit? Proculus ait, si post id temporis decesserit, quo manumitti potuit, repetitionem esse: si minus, cessare. §. 4. Quinimo & si nihil tibi dedi, ut manumitteres, placuerat tamen, ut darem, ultro tibi competere actionem, quae ex hoc contractu nascitur, id est, condictionem, defuncto quoque eo. §. 5. Si liber homo, qui bona fide serviebat, mihi pecuniam dederit, ut eum manumittam, & fecero: postea liber probatus, an mihi condicere possit, quaeritur? Et Julianus lib. 11. Digestorum scribit, competere manumisso repetitionem. Neratius etiam libro Membrarum refert, Paridem pantomimum a Domitia Neronis filia decem, quae ei pro libertate dederat, repetisse per judicem: nec fuisse quaesitum, an Domitia sciens liberum accepisset. §. 6. Si quis, quasi statu liber, mihi decem dederit, cum iussus non esset, condicere eum decem Celsus scribit. §. 7. Sed si servus, qui testamento heredi iussus erat decem dare, & liber esse, codicillis pure libertatem accepit, & id ignorans dederit heredi decem, an repetere possit? Et refert, patrem suum Celsum existimasse, repetere eum non posse. Sed ipse Celsus naturali aequitate motus, putat repeti posse. Quae sententia verior est: quanquam constet (ut & ipse ait) eum, qui dedit ea spe, quod se ab eo, qui acceperit, remunerari existimaret, vel amicio rem sibi esse eum futurum, repetere non posse, opinione falsa deceptum. §. 8. Subtilius quoque illud tractat, an ille, qui se statu liberum putaverit, nec fecerit nummos accipientis: quoniam heredi dedit, quasi ipsius heredis nummos daturus, non quasi suos, qui utique ipsius fuerunt, adquisiti scilicet post libertatem ei ex testamento competentem? Et puto, si hoc animo dedit, non fieri ipsius: nam & cum tibi nummos meos, quasi tuos do, non facio tuos. † Quid ergo, si hic non he-

redi, sed alii dedit, cui putabat se iussus? Si quidem peculiares dedit, nec fecit accipientis: si autem alius pro eo dedit, aut ipse dedit jam liber factus, fient accipientis. §. 9. Quamquam permisum sit statulibero, etiam de peculio dare implendae conditionis causa, si tamen vult heres nummos salvos facere, potest eum vetare dare: sic enim fiet, ut [et] statu liber perveniat ad libertatem, quasi impleta conditione, cui parere prohibitus est: & nummi non peribunt: sed is, quem testator accipere voluit, adversus heredem in factum actione agere potest, ut testatori pareatur.

4. IDEM lib. 39. ad Edictum.

Si quis accepto tulerit debitori suo, cum conveniret, ut expromissorem daret, nec ille det: potest dici, condici posse ei, qui accepto sit liberatus.

5. IDEM lib. 2. Disputationum.

Si pecuniam id eo acceperis, ut Caputem eas, deinde parato tibi ad proficiscendum conditio temporis vel valetudinis impedimento fuerit, quo minus proficisceris: an condici possit, videndum? Et, cum per te non steterit, potest dici repetitionem cessare: sed cum liceat poenitere ei, qui dedit, proculdubio repetetur id, quod datum est: nisi forte tua intersit, non accepisse te ob hanc causam pecuniam: nam si ita res se habeat, ut licet nondum profectus sis, ita tamen rem composueris, ut necesse habeas proficisci, vel sumptus, qui necessarii fuerunt ad profectionem, jam fecisti, ut manifestum sit, te plus forte, quam accepisti, erogasse, conditio cessabit: sed si minus erogatum sit, conditio locum habebit; ita tamen, ut indemnitas tibi praestetur ejus, quod expendisti. §. 1. Si servum quis tradiderit alicui ita, ut ab eo intra certum tempus manumitteretur, si poenituerit eum, qui tradiderit, & super hoc eum certioraverit, & fuerit manumissus post poenitentiam, attamen actio propter poenitentiam competit ei, qui dedit. Plane, si non manumiserit, constitutio succedit, facitque eum liberum, si nondum poenituerat eum, qui in hoc dedit. §. 2. Item si quis dederit Titio decem, ut servum emat & manumittat, deinde poeniteat: si quidem nondum emptus est, poenitentia dabit condictionem, si hoc ei manifestum fecerit; ne, si postea emat, damno adficiatur. Si vero jam sit emptus, poenitentia non facit injuriam ei, qui redemit, sed pro decem, quae accepit, ipsum servum, quem emit, restituet: aut si ante decessisse proponatur, nihil praestabit; si modo per eum factum non est: quod si fugit, nec culpa ejus contigit, qui redemit, nihil praestabit; plane repromittere eum oportet, si in potestatem suam pervenerit, restitutum iri. §. 3. Sed si accepit pecuniam, ut servum manumittat, isque fugerit prius, quam manumittatur, videndum an condici possit, quod accepit: Et, si quidem distracturus erat hunc servum, & propter hoc non distraxit, quod acceperat, ut manumittat, non oportet ei condici. Plane cavebit, ut, si in potestatem suam pervenerit servus, restituat id, quod accepit, eo minus, quo vilior servus factus est propter fugam. † Plane si adhuc eum manumitti velit is, qui dedit, ille vero manumittere nolit propter fugam offensus, totum, quod accepit, restituere eum oportet. Sed si eligat is, qui decem dedit, ipsum

ipsum servum consequi: necesse est, aut ipsam ei dari, aut, quod dedit, restituere. Quod si distracturas non erat eum, oportet id, quod accepit, restituere: nisi forte diligentius eum habiturus esset, si non accepisset, ut manumitteret: tunc enim non est æquum, eum & servo & toto pretio carere. §. 4. Sed ubi accepit, ut manumitteret, deinde servus decessit: si quidem moram fecit manumissioni, consequens est, ut dicamus refundere eum, quod accepit: quod si moram non fecit, sed, cum profectus esset ad Præsidem, vel apud quem manumittere posset, servus in itinere decesserit, veritas est, si quidem distracturas erat, vel quo ipse usus, oportere dici, nihil eum refundere debere: enimvero si nihil eorum facturus, ipsi adhuc servum dicimus obisse, decederet enim & si non accepisset, ut manumitteret; nisi forte profectio manumissionis gratia, morti causam præbuit, ut vel a latronibus sit interfectus, vel ruina in stabulo oppressus, vel vehiculo obtritus, vel alio quo modo, quo non periret, nisi manumissionis causa proficiscetur.

6. IDEM lib. 3. Disputationum.

Si extraneus pro muliere dotem dedisset, & patet esset, ut, quoquo modo finitum esset matrimonium, dos ei redderetur, nec fuerint nuptiæ secutæ: quia de his casibus solummodo fuit conventum, qui matrimonium sequantur, nuptiæ autem secutæ non sint; querendum erit, utrum mulieri condictio, an ei, qui dotem dedit, competat? Et verisimile est, in hunc quoque casum, eum, qui dat, sibi prospicere: nam, quasi causa non secuta, habere potest conditionem, qui ob matrimonium dedit, matrimonio non copulato: nisi forte evidentissimis probationibus mulier ostenderit, hoc eum ideo fecisse, ut ipsi magis mulieri, quam sibi prospiceret. §. 1. Sed & si pater pro filia det, & ita convenit, nisi evidenter aliud actum sit, conditionem patri competere, Marcellus ait.

7. JULIANUS lib. 15. Digestorum.

Qui se debere pecuniam mulieri putabat, jussu ejus, dotis nomine promisit sponso & solvit; nuptiæ deinde non intercesserunt: quaesitum est, utrum ipse potest repetere [eam] pecuniam, qui dedisset, an mulier? Nerva & Atilicianus responderunt, quoniam putasset quidem debere pecuniam, sed exceptione doli mali tueri se potuisset, ipsum repetiturum: sed si cum sciret se nihil mulieri debere, promississet, mulieris esse actionem: quoniam pecunia ad eam pertineret; si autem vere debitor fuisset, & ante nuptias solvisset, & nuptiæ secutæ non fuissent, ipse possit condicere, causa debiti integra mulieri ad hoc solum manente, ut ad nihil aliud debitor compellatur, nisi ut cedat ei condictionis actione. §. 1. Fundus dotis nomine traditus, si nuptiæ insecutæ non fuerint, conditione repeti potest: fructus quoque [condici] poterunt. Idem juris est de ancilla, & partu ejus.

8. NERATIUS lib. 2. Membranarum.

Quod Servius in libro de dotibus scribit, si inter eas personas, quarum altera nondum justam ætatem habeat, nuptiæ factæ sint, quod dotis nomine interim datum sit, repeti posse, sic intelligendum est, ut, si divortium intercesserit prius, quam utraque persona justam ætatem habeat, sit ejus pecuniæ

repetitio: donec autem in eodem habitu matrimonii permanent, non magis id repeti possit, quam quod sponsa sponso dotis nomine dederit, donec maneat inter eos adfinitas: quod enim ex ea causa, nondum coito matrimonio datur (cum si detur, tanquam in dotem perventurum) quamdiu pervenire potest, repetitio ejus non est.

9. PAULUS lib. 17. ad Plautium.

Si donaturus mulieri, jussu ejus sponso numeravi, nec nuptiæ secutæ sint, mulier condicet. Sed si ego contraxi cum sponso, & pecuniam in hoc dedi, ut si nuptiæ secutæ essent, mulieri dos adquireretur; si non essent secutæ, mihi redderetur: quasi ob rem datur, & re non secuta, ego a sponso condicam. §. 1. Si quis indebitam pecuniam, per errorem, jussu mulieris, sponso ejus promississet, & nuptiæ secutæ fuissent, exceptione doli mali uti non potest: maritus enim suum negotium gerit: & nihil dolo facit, nec decipiendus est; quod sit, si cogatur indotatam uxorem habere. Itaque adversus mulierem condictio ei competit: ut aut repetat ab ea quod marito dedit; ut aut liberetur, si nondum solverit. Sed si, soluto matrimonio, maritus peteret, in eo duntaxat exceptionem obstare [debere], quod mulier receptura esset.

10. JAVOLENUS lib. 1. ex Plautio.

Si mulieri ei, cui nuptura erat, cum dotem dare vellet, pecuniam, quæ sibi debebatur, acceptam fecit, neque nuptiæ insecutæ sunt, recte ab eo pecunia condicetur: quia nihil interest, utrum ex numeratione pecunia ad eum sine causa, an per acceptilationem pervenerit.

11. JULIANUS lib. 10. Digestorum.

Si heres arbitratus liberti certa summa monumentum jussu facere, dederit liberti pecuniam, & is accepta pecunia monumentum non faciat, conditione tenetur.

12. PAULUS lib. 6. ad Legem Juliam & Papiam.

Cum quis mortis causa donationem, cum convaluisset donator, condicit, fructus quoque donatarum rerum, & partus, & quod adcrevit rei donatæ, repetere potest.

13. MARCIANUS lib. 3. Regularum.

Si filius contulerit fratri, quasi agnitus bonorum possessionem, & non agnovit, repetere eum posse, Marcellus lib. 5. Digestorum scribit.

14. PAULUS lib. 3. ad Sabinum.

Si procuratori falso indebitum solutum sit, ita demum a procuratore repeti non potest, si dominus ratum habuerit: sed ipse dominus denetur, ut Julianus scribit. Quod si dominus ratum non habuisset, etiam si debita pecunia soluta fuisset, ab ipso procuratore repetetur: non enim quasi indebitum datum [repetetur], sed quasi ob rem datum, nec res secuta sit, rati habitatione non intercedente: vel quod furtum faceret pecuniæ falsus procurator; cum quo non tantum furti agi, sed etiam condici ei posse.

15. POMPONIUS lib. 22. ad Sabinum.

Cum servus tuus in suspicionem furti Attio venisset, dedisti eum in quaestum sub ea causa, ut, si id repertum in eo non esset, redderetur tibi: is cum tradidit Præfecto Vigilum, quasi in facinore de-

re deprehensum: Præfectus Vigilum eum summo supplicio adfecit. Ages cum Attio, dare eum tibi oportere: quia & ante mortem dare tibi eum oportuerit. Labeo ait, posse etiam ad exhibendum agi, quoniam fecerit, quominus exhiberet. Sed Proculus dari oportere ita ait, si fecisses ejus hominem: quo casu ad exhibendum agere te non posse: sed si tuus mansisset, etiam furti te acturum cum eo: quia re aliena ita sit usus, ut sciret se invito domino uti, aut dominum, si sciret, prohibiturum esse.

16. CELSUS lib. 3. Digestorum.

Dedi tibi pecuniam, ut mihi Stichum dares: utrum id contractus genus pro portione emptionis & venditionis est? an nulla hic alia obligatio est, quam ob rem dati re non secuta? in quod proclivior sum: & ideo, si mortuus est Stichus, repetere possum: quod ideo tibi dedi, ut mihi Stichum dares. Finge alienum esse Stichum, sed te tamen eum tradidisse: repetere a te pecuniam potero, quia hominem accipientis non feceris: & rursus si tuus est Stichus, & pro evitacione ejus promittere non vis, non liberaberis, quo minus a te pecuniam repetere possim.

TIT. V.

DE CONDICTIONE OB TURPEM, VEL INJUSTAM CAUSAM.

1. PAULUS lib. 10. ad Sabinum.

Omnē, quod datur, aut ob rem datur, aut ob causam: & ob rem, aut turpem aut honestam: turpem autem, aut ut dantis sit turpitudine, non accipientis; aut [ut] accipientis duntaxat, non etiam dantis; aut utriusque. §. 1. Ob rem igitur honestam datum ita repeti potest, si res, propter quam datum est, secuta non est. §. 2. Quod si turpis causa accipientis fuerit, etiam si res secuta sit, repeti potest:

2. ULPIANUS lib. 26. ad Edictum.

Ut puta dedi tibi, ne sacrilegium facias, ne furtum; ne hominem occidas: in qua specie Julianus scribit, si tibi dederō, ne hominem occidas, condici posse. §. 1. Item si tibi dederō, ut rem mihi reddas depositam apud te, vel ut instrumentum (mihi redderes). §. 2. Sed si dedi, ut secundum me in bona causa iudex pronunciaret, est quidem relatum, condictioni locum esse: sed hic quoque crimen contrahit; iudicem enim corrumpere videtur; & non ita pridem Imperator noster constituit, litem eum perdere.

3. PAULUS lib. 10. ad Sabinum.

Ubi autem & dantis & accipientis turpitudine versatur, non posse repeti, dicimus: veluti si pecunia detur, ut male iudicetur.

4. ULPIANUS lib. 26. ad Edictum.

Idem, si ob stuprum datum sit; vel si quis in adulterio deprehensus, redemerit se: cessat enim repetitio, idque Sabinus & Pegasus responderunt. §. 1. Item si dederit fur, ne prodideretur, quoniam utriusque turpitudine versatur, cessat repetitio. §. 2. Quotiens autem solius accipientis turpitudine versatur, Celsus ait, repeti posse: veluti, si tibi dederō, ne mihi injuriam facias. §. 3. Sed quod meretrici datur, repeti non potest: ut Labeo

& Marcellus scribunt: sed nova ratione, non ea, quod utriusque turpitudine versatur, sed solius dantis: illam enim turpiter facere, quod sit meretrix; non turpiter accipere, cum sit meretrix. §. 4. Si tibi indicium dederō, ut fugitivum in unum indices vel furem rerum mearum, non poterit repeti, quod datum est: nec enim turpiter accepisti. Quod si a fugitivo meo acceperis, ne enim indicares, condicere tibi hoc, quasi furi, possim: sed si ipse fur indicium a me accepit, vel furis, vel fugitivi socius, puto condictionem locum habere.

5. JULIANUS lib. 3. ad Urseium Ferozem.

Si a servo meo pecuniam quis accepisset, ne furtum ab eo factum indicaret, siue indicasset, siue non, repetitionem fore ejus pecuniæ, Proculus respondit.

6. ULPIANUS lib. 18. ad Sabinum.

Perpetuo Sabinus probavit veterum opinionem existimantium, id, quod ex injusta causa apud aliquem sit, posse condici. In qua sententia etiam Celsus est.

7. POMPONIUS lib. 22. ad Sabinum.

Ex ea stipulatione, quæ per vim extorta esset, si exacta esset pecunia, repetitionem esse constat.

8. PAULUS lib. 3. Quæstionum.

Si ob turpem causam promiseris Titio, quamvis, si petat, exceptione doli mali, vel in factum summovere eum possis, tamen, si solveris, non posse (te) repetere: quoniam sublata proxima causa stipulationis, quæ propter exceptionem inanis esset, pristina causa, id est, turpitudine, superesset; porro autem si & dantis & accipientis turpis causa sit, possessorem potius esse: & ideo repetitionem cessare, tametsi ex stipulatione solutum est.

9. IDEM lib. 5. ad Plantium.

Si vestimenta utenda tibi commodavero, deinde pretium, ut reciperem, dedissem, condictione me recte acturum, responsum est: quamvis enim propter rem datum sit, & causa secuta sit, tamen turpiter datum est. §. 1. Si rem locatam tibi, vel venditam a te, vel mandatam, ut redderes, pecuniam acceperis, habebis tecum ex locato, vel vendito, vel mandati actionem: quod si, ut id, quod ex testamento, vel ex stipulatu debebas, redderes mihi, pecuniam tibi dederim, condictio duntaxat pecuniæ datæ eo nomine erit: idque & Pomponius scribit.

TIT. VI.

DE CONDICTIONE INDEBITI.

1. ULPIANUS lib. 26. ad Edictum.

Nunc videndum de indebito soluto. §. 1. Et quidem, si quis indebitum ignorans solvit, per hanc actionem condicere potest: sed si sciens se non debere solvit, cessat repetitio.

2. IDEM lib. 16. ad Sabinum.

Si quis sic solverit, ut, si apparuisset esse indebitum vel Falcidia emergerit, reddatur, repetitio locum habebit: negotium enim contractum est inter eos. §. 1. Si quid ex testamento solutum sit, quod postea falsum, vel inofficiosum, vel irritum, vel ruptum apparuerit, repetetur: vel si post multum temporis emergerit æs alienum, vel codicilli

cilli diu celati, prolati, qui ademptionem continent legatorum solutorum, vel diminutionem per hoc, quia aliis quoque legata relicta sunt. Nam Divus Hadrianus circa inofficiosum & falsum testamentum rescripsit, actionem dandam ei, secundum quem de hereditate iudicatum est.

3. PAPINIANUS lib. 28. *Quæstionum.*

Idem est, & si solutis legatis nova & inopinata causa hereditatem abstulit: veluti nato posthumo, quem heres in utero fuisse ignorabat; vel etiam ab hostibus reverso filio, quem pater obiisse falso præsumperat: nam utiles actiones posthumo vel alio, qui hereditatem evicerat, dari oportere in eos, qui legatum perceperunt, Imperator Titus Antoninus rescripsit: scilicet quod bonæ fidei possessor, in quantum locupletior factus est, tenetur: nec periculum huiusmodi nominum ad eum, qui sine culpa solvit, pertinebit.

4. PAULUS lib. 3. ad Sabinum.

Idem Divus Hadrianus rescripsit, & si aliud testamentum proceratur.

5. ULPIANUS lib. 16. ad Sabinum.

Nec novum, ut, quod alius solverit, alius repetat: nam & cum minor vigintiquinque annis, inconsulte adita hereditate, solutis legatis, in integrum restituitur, non ipsi repetitionem competere, sed ei, ad quem bona pertinent, Arrio Titiano rescriptum est.

6. PAULUS lib. 3. ad Sabinum.

Si procurator tuus indebitum solverit, & tutatum non habeas, posse repeti, Labeo libris Posteriorum scripsit: quod si debitum fuisset, non posse repeti. Celsus: ideo, quoniam * cum quis procuratorem rerum suarum constituit, id quoque mandare videtur, ut solvat creditori: neque postea expectandum sit, ut ratum habeat. §. 1. Idem Labeo ait, si procuratori indebitum solutum sit, & dominus ratum non habeat, posse repeti. §. 2. Celsus ait, eum, qui procuratori debitum solvit, continuo liberari: neque ratihabitionem considerari: quod si indebitum accepit, ideo exigi ratihabitionem, quoniam nihil de hoc nomine exigendo mandasse videretur: (&) ideo, si ratum non habeatur, a procuratore repetendum. §. 3. Julianus ait, neque tutorem, neque procuratorem solventes, repetere posse: neque interesse, suam pecuniam, an pupilli vel domini solvant.

7. POMPONIUS lib. 9. ad Sabinum.

Quod indebitum per errorem solvitur, aut ipsum, aut tantundem repetitur.

8. PAULUS lib. 6. ad Sabinum.

Quod nomine mariti, qui solvendo non sit, alius mulieri solvisset, repetere non potest: adeo debitum esset mulieri.

9. ULPIANUS lib. 66. ad Edictum.

Nam & maritus, si, cum facere nihil possit, dotem solverit, in ea causa est, ut repetere non possit.

10. PAULUS lib. 7. ad Sabinum.

In diem debitor, adeo debitor est, ut ante diem solutum repetere non possit.

11. ULPIANUS lib. 35. ad Sabinum.

Si is, cum quo de peculio actum est, per imprudentiam plus, quam in peculio est, solverit, repetere non potest.

12. PAULUS lib. 7. ad Sabinum.

Si fundi mei usufructum tibi dederam, falso existimans me eum tibi debere, & antequam repetam, decesserim: condictio ejus ad heredem quoque meum transibit.

13. IDEM lib. 10. ad Sabinum.

Naturaliter etiam servus obligatur: & ideo si quis nomine ejus solvat, vel ipse manu-missus (ut Pomponius scribit) ex peculio, cujus liberam administrationem habeat, repeti non poterit: & ob id & fidejussor pro servo acceptus (tenetur): & pignus pro eo datum tenebitur: & si servus, qui peculii administrationem habet, rem pignori in id, quod debeat, dederit, utilis pignoratitia reddenda est. §. 1. Item quod pupillus sine tutoris auctoritate mutuum accepit, & locupletior factus est, si pubes factus solvat, non repeti.

14. POMPONIUS lib. vicesimo (primo) ad Sabinum.

Nam * hoc natura æquum est, neminem cum alterius detrimento fieri locupletiores.

15. PAULUS lib. 10. ad Sabinum.

Indebiti soluti condictio naturalis est. Et ideo etiam quod rei solutæ accessit, venit in con-dictionem: ut puta partus, qui ex ancilla natus sit; vel quod alluvione accessit; imo & fructus, quos is, cui solutum est, bona fide percepit, in con-dictionem venient. §. 1. Sed & si nummi alieni dati sint, condictio competet, ut vel possessio eorum reddatur: quemadmodum si falso existimans possessionem me tibi debere alicujus rei, tradidissem, condicerem. Sed & si possessionem tuam fecissem, ita ut tibi per longi temporis præscriptionem avocari non possit, etiam sic recte tecum per indebitam con-dictionem agerem. §. 2. Sed & si usufructus in re soluta alienus sit, deducto usufructu, a te condicam.

16. POMPONIUS lib. 15. ad Sabinum.

Sub conditione debitum, per errorem solutum, pendente quidem conditione repetitur, conditione autem existente repeti non potest. §. 1. Quod autem sub incerto die debetur, die existente non repetitur:

17. ULPIANUS lib. 2. ad Edictum.

Nam si, cum moriar, dare promiseram, & antea solvam: repetere me non posse, Celsus ait. Quæ sententia vera est.

18. IDEM lib. 47. ad Sabinum.

Quod si ea conditione debetur, quæ omnimodo exstatura est, solutum repeti non potest: licet sub alia conditione, quæ an impleatur incertum est, si ante solvatur, repeti possit.

19. POMPONIUS lib. 22. ad Sabinum.

Si pænæ causa ejus, cui debetur, debitor liberatus est, naturalis obligatio manet: & ideo solutum repeti non potest. §. 1. Quamvis debitum sibi quis recipiat, tamen si is, qui dat, non debitum dat, repetitio competit: veluti si is, qui heredem se, vel bonorum possessorem, falso existi-

existimans, creditori hereditario solverit; hic enim neque verus heres liberatus erit, & is, quod dedit, repetere poterit: quamvis enim debitum sibi quis recipiat, tamen si is, qui dat, non debitum dat, repetitio competit. §. 2. Si falso existimans debere, nummosolvero, qui pro parte alieni, pro parte mei fuerunt, ejus summæ partem dimidiam, non corporum, condicam. §. 3. Si putem, me Stichum aut Pamphilum debere, cum Stichum debeam, & Pamphilum solvam, repetam quasi indebitum solutum: nec enim pro eo, quod debeo, videor id solvisse. §. 4. Si duo rei, qui decem debebant, viginti pariter solverint: Celsus ait, singulos quina repetituros: quia, cum decem deberent, viginti solvissent: & quod amplius ambo solverint, ambo repetere possunt.

20. JULIANUS lib. 10. Digestorum.

SI reus & fidejussor solverint pariter, in hac causa non differunt a duobus reis promittendi: quare omnia, quæ de his dicta sunt, & ad hos transferre licebit.

21. PAULUS lib. 3. Questionum.

PLane si duos reos non ejusdem pecuniæ, sed alterius obligationis, constitueris, ut puta Stichum, aut Pamphilum, & iterum duos datos, aut togam, vel damna mille; non idem dici poterit in repetitione, ut partes repetant: quia nec solvere ab initio sic poterunt. Igitur hoc casu electio est creditoris, cui velit solvere, ut alterius repetitio impediatur.

22. POMPONIUS lib. 22. ad Sabinum.

SED [&] si me putem tibi aut Titio promississe, cum aut neutrum factum sit, aut Titii persona in stipulatione comprehensa non sit, & Titio solvere, repetere a Titio potero. §. 1. Cum iter excipere deberem, fundum liberum per errorem tradidi: incerti condicam, ut iter mihi concedatur.

23. ULPIANUS lib. 43. ad Sabinum.

Eleganter Pomponius querit: si quis suspicetur transactionem factam [vel] ab eo, cui heres est, vel ab eo, cui procurator est, & quasi ex transactione dederit, quæ facta non est; an locus sit repetitioni? Et ait, repeti posse: ex falsa enim causa datum est. † Idem puto dicendum, & si transactio secuta non fuerit, propter quam datum est. † Sed & si resoluta sit transactio, idem erit dicendum. §. 1. Si post rem judicatam quis transegerit, & solverit, repetere poterit: idcirco, quia placuit transactionem nullius esse momenti. Hoc enim Imperator Antoninus cum D. Patre suo rescripsit: retineri tamen, atque compensari in causam judicati, quod ob talem transactionem solutum est, potest. † Quid ergo, si appellatum sit: vel hoc ipsum incertum sit, an judicatum sit, vel an sententia valeat? Magis est, ut transactio vires habeat: tunc enim rescriptis locum esse credendum est, cum de sententia indubitata, quæ nullo remedio ademptari potest, transigitur. §. 2. Item si ob transactionem alimentorum testamento relictorum datum sit, apparet posse repeti, quod datum est: quia transactio Senatusconsulto infirmatur. §. 3. Si quis post transactionem nihilominus condemnatus fuerit, dolo quidem id fit,

sed tamen sententia valet: potuit autem quis, si quidem ante litem contestatam transegerit, volenti litem contestari opponere doli exceptionem: sed si post litem contestatam transactum est, nihilominus poterit exceptione doli uti post secuti: dolo enim facit, qui contra transactionem expertus, amplius petit: & ideo condemnatus repetere potest, quod ex causa transactionis dedit. Sane quidem ob causam dedit: neque repeti solet, quod ob causam datum est, causa secuta: sed hic non videtur causa secuta, cum transactioni non stetur. Cum igitur repetitio oritur, transactionis exceptio locum non habet: neque enim utrumque debet locum habere, & repetitio, & exceptio. §. 4. Si qua lex ab initio dupli vel quadrupli statuit actionem, dicendum est, solutum ex falsa ejus causa repeti posse.

24. IDEM lib. 46. ad Sabinum.

SI is, qui perpetua exceptione tueri se poterat, cum sciret sibi exceptionem profuturam, promiserit aliquid, ut liceretur: condicere non potest.

25. IDEM lib. 47. ad Sabinum.

CUM duo pro reo fidejussissent decem, deinde reus tria solvisset, & postea fidejussores quina, placuit eum, qui posterior solvit, repetere tria posse: hoc merito, quia tribus a reo solutis septem sola debita supererant: quibus persolutis, tria indebita soluta sunt.

26. IDEM lib. 26. ad Edictum.

SI non sortem quis sed usuras indebitas solvit, repetere non poterit, si sortis debite solvit: sed si supra legitimum modum solvit, D. Severus rescripsit (quo jure utimur) repeti quidem non posse, sed sorti imputandum; & si postea sortem solvit, sortem quasi indebitam repeti posse. Proinde & si ante fors fuerit soluta, usurae supra legitimum modum solutæ, quasi fors indebita, repetuntur. Quid, si simul solverit? Poterit dici, & tunc repetitionem locum habere. §. 1. Supra duplum autem usurae, & usurarum usurae, nec in stipulatum deduci nec exigi possunt: & solutæ repetantur: quemadmodum futurarum usurarum usurae. §. 2. Si quis falso se sortem debere credens, usuras solverit, potest condicere: nec videtur sciens indebitum solvisse. §. 3. Indebitum autem solutum accipimus, non solum si omnino non debeatur, sed & si per aliquam exceptionem perpetuam peti non poterat: quare hoc quoque repeti poterit: nisi sciens se tutum exceptione, solvit. §. 4. Si centum debens, quasi ducenta deberem, fundum ducentorum solvi: competere repetitionem Marcellus lib. 20. Digestorum scribit, & centum manere stipulationem. Licet enim placuit, rem pro pecunia solutam parere liberationem; tamen si ex falsa debiti quantitate majoris pretii res soluta est, non fit confusio partis rei cum pecunia*: nemo enim invitus compellitur ad communionem. Sed & conditio integræ rei manet, & obligatio incorrupta: ager autem retinebitur, donec debita pecunia solvatur. §. 5. Idem Marcellus ait, si pecuniam debens, oleum dederit pluris pretii, quasi plus debens, vel cum oleum deberet, oleum dederit, quasi majorem modum

dum debens: superfluum olei esse repetendum, non totum: & ob hoc peremptam esse obligationem. §. 6. Idem Marcellus adjicit, si cum fundi pars mihi deberetur, quasi totus deberetur, æstimatione facta solutio pecuniæ solidi pretii fundi facta sit, repeti posse non totum pretium, sed partem indebitæ [pretium]. §. 7. Adeo autem perpetua exceptio parit conditionem, ut Julianus lib. 10. scripsit, si emptor fundi damnaverit heredem suum, ut venditorem nexu venditi liberaret, mox venditor ignorans rem tradiderit, posse eum fundum condicere. Idemque, & si debitorem suum damnaverit liberare, & [ille] ignorans solverit. §. 8. Qui filiofamilias solverit, cum esset ejus peculiaris debitor, si quidem ignoravit ademptum ei peculium, liberatur: si scit, & solvit, conditionem non habet; quia sciens indebitum solvit. §. 9. Filiusfamilias contra Macedonianum mutatus si solverit, & patri suo heres effectus, velit vindicare nummos, exceptione summovebitur a vindicatione nummorum. §. 10. Si quis quasi ex compromisso condemnatus, falso solverit, repetere potest. §. 11. Hereditatis vel bonorum possessori, si quidem defendat hereditatem, indebitum solutum condici poterit: si vero is non defendat, etiam debitum solutum repeti potest. §. 12. Libertus, cum se putaret operas patrono debere, solvit: condicere eum non posse, quamvis putans se obligatum solvit, Julianus lib. 10. Digestorum scripsit. Natura enim operas patrono libertus debet. † Sed & si non operæ patrono sunt solutæ, sed, cum officium ab eo desideraretur, cum patrono deciderit pecunia, & solvit, repetere non potest. † Sed si operas patrono exhibuit, non officiales, sed fabriles, veluti pictorias, vel alias, dum putat se debere, videndum, an possit condicere? Et Celsus lib. 6. Digestorum putat, eam esse causam operarum, ut non sint eadem, neque ejusdem hominis, neque eidem exhibentur: nam plerumque robur hominis, ætas, temporis, opportunitasque naturalis mutat causam operarum: & ideo nec volens quis reddere potest. Sed hæc (inquit) operæ recipiunt æstimationem: & interdum licet aliud præstemus (inquit) aliud condicimus: ut puta fundum indebitum dedi, & fructus condico; vel hominem indebitum, & hunc sine fraude modico distraxisti, nempe hoc solum refundere debes, quod ex pretio habes; vel meis sumptibus pretiosiores hominem feci, nonne æstimari hæc debent? Sic & in proposito ait, posse condici, quanti operas essem conducturus. Sed si delegatus sit a patrono officiales operas, apud Marcellum lib. 20. Digestorum queritur. Et dicit Marcellus, non teneri eum: nisi forte in artificio sint: hæc enim, jubente patrono, & alii edendæ sunt. Sed si solverit officiales delegatus, non potest condicere, neque ei, cui solvit, creditori, cui alterius contemplatione solutum est, quique suum recipit; neque patrono, quia natura ei debentur. §. 13. Si decem aut Stichum stipulatus, solvam quinque: queritur, an possim condicere? Quæstio ex hoc descendit, an liberer in quinque: nam, si liberor, cessat conditio; si non liberor, erit conditio? Placuit autem (ut Celsus lib. 6. & Marcellus lib. 20.

Digestorum, scripsit) non perimi partem dimidiam obligationis: ideoque eum qui quinque solvit, in pendenti habendum, an liberaretur, petique ab eo posse reliqua quinque, aut Stichum: & si præstiterit reliqua quinque, videri eum & in priora debita solvisse; si autem Stichum præstitisset, quinque eum posse condicere, quasi indebita. Sic posterior solutio comprobabit, priora quinque utrum debita, an indebita solverentur. Sed & si post soluta quinque, & Stichus solvatur, & malim ego habere quinque, & Stichum reddere, an sim audiendus, querit Celsus? Et putat, natam esse quinque conditionem: quamvis utroque simul soluto, mihi retinendi, quod vellem, arbitrium daretur. §. 14. Idem ait, & si duo heredes sint stipulatoris, non sic posse, alteri quinque solutis, alteri partem Stichi solvi. Idem & si duo sint promissoris heredes. Secundum quæ liberatio non contingit, nisi aut utrique quina, aut utrique partes Stichi fuerint solutæ.

27. PAULUS lib. 28. ad Edictum.

Qui loco certo debere existimans indebitum solvit, quolibet loco repetet: non enim existimationem solventis eadem species repetitionis sequitur.

28. IDEM lib. 32. ad Edictum.

Judex si male absolvit, & absolutus sua sponte solverit, repetere non potest.

29. ULPIANUS lib. 2. Disputationum.

Interdum persona locum facit repetitioni: ut puta si pupillus sine tutoris auctoritate, vel furiosus, vel is, cui bonis interdictum est, solverit: nam in his personis generaliter repetitioni locum esse non ambigitur. Et, si quidem exstant nummi, vindicabuntur: consumptis vero, conditio locum habebit.

30. IDEM lib. 10. Disputationum.

Qui invicem creditor, idemque debitor est, in [his] casibus, in quibus compensatio locum non habet, si solvit, non habet conditionem, veluti indebiti soluti; sed sui crediti petitionem.

31. IDEM lib. 1. Opinionum.

Is, qui plus, quam hereditaria portio efficit, per errorem creditori caverit, indebiti promissi habet conditionem.

32. JULIANUS lib. 10. Digestorum.

Cum is, qui Pamphilum aut Stichum debet, simul utrumque solverit, si posteaquam utrumque solverit, aut uterque, aut alter ex his defuit in rerum natura esse, nihil repetet: id enim remanebit in soluto, quod superest. §. 1. Fidejussor cum paciscitur, ne ab eo pecunia petatur, & per imprudentiam solverit, condicere stipulatori poterit: & ideo reus quidem manet obligatus, ipse autem sua exceptione tutus est: nihil autem interest, fidejussor an heres ejus solvat. Quod si huic fidejussori reus heres extiterit & solverit, nec repetet, & liberabitur. §. 2. Mulier, si in ea opinione sit, ut credat se pro dote obligatam, quicquid dotis nomine dederit, non repetit: sublata enim falsa opinione, relinquitur pietatis causa, ex qua solutum repeti non potest. §. 3. Qui hominem generaliter promissit, similis est ei, qui hominem aut decem debet: & ideo, si, cum existimaret se Stichum

chum promississe, cum dederit, condicet: alium autem quemlibet dando, liberari poterit.

33. IDEM lib. 39. Digestorum.

Si in area tua ædificassem, & tu ædes possideres, condictio locum non habebit: quia nullum negotium inter nos contraheretur: nam is, qui non debitam pecuniam solverit, hoc ipso aliquid negotii gerit: cum autem ædificium in area sua ab alio positum dominus occupat, nullum negotium contrahit. † Sed [&] si is, qui in aliena area ædificasset, ipse possessionem tradidisset, conditionem non habebit: quia nihil accipientis faceret, sed suam rem dominus habere incipiat. Et ideo constat, si quis, cum existimaret se heredem esse, insulam hereditariam fulsisset, nullo alio modo, quam per retentionem impensas servare posse.

34. IDEM lib. 40. Digestorum.

Is, cui hereditas tota per fideicommissum relicta est, & præterea fundus, si decem dedisset heredi, & heres suspectam hereditatem dixerit, & eam ex Trebelliano restituerit, causam dandæ pecuniæ non habet: & ideo quod eo nomine, quasi implendæ conditionis gratia dederit, conditione repetet.

35. IDEM lib. 45. Digestorum.

Qui ob rem non defensam solvit, quamvis postea defendere paratus est, non repetet, quod solverit.

36. PAULUS lib. 5. Epitomarum Alfeni Digestorum.

Servus cuiusdam, insciente domino, magidem commodavit; is, cui commodaverat, pignori eam posuit, & fugit; qui accepit, non aliter se redditurum aiebat, quam si pecuniam accepisset; accepit a servulo, & reddidit magidem: *Quæsitum* est, an pecunia ab eo repeti possit? *Respondit*, si is, qui pignori accepisset magidem, alienam scit apud se pignori deponi, furti eum se obligasse: ideoque, si pecuniam a servulo accepisset redimendi furti causa, posse repeti: sed si nescisset alienam apud se deponi, non esse furem. † Item si pecunia ejus nomine, a quo pignus acceperat, a servo ei soluta esset, non posse ab eo repeti.

37. JULIANUS lib. 3. ad Urseianum [Ferocem].

Servum meum insciens a te emi, pecuniamque tibi solvi. Eam me a te repetiturum, & eo nomine conditionem mihi esse, omnimodo puto: si ve scisses meum esse, si ve ignorasses.

38. AFRICANUS lib. 9. Quæstionum.

Frater a fratre, cum in ejusdem potestate essent, pecuniam mutuatus, post mortem patris ei solvit. *Quæsitum* est, an repetere possit? *Respondit*, utique quidem pro ea parte, qua ipse patri heres extitisset, repetiturum: pro ea vero, qua frater heres extiterit, ita repetiturum, si non minus ex peculio suo ad fratrem pervenisset; naturalem enim obligationem, quæ fuisset, hoc ipso sublata videri, quod peculii partem frater sit consecutus, adeo ut, si prælegatum filio, eidemque debitori [id] fuisset, deductio hujus debiti a fratre ex eo fieret: idque maxime consequens esse ei sententia, quam Julianus probaret: si extraneo quid

debuisset, & ab eo post mortem patris exactum esset, tantum judicio eum familiæ eriscundæ recuperaturum a coheredibus fuisse, quantum ab his creditor actione de peculio consequi potuisset. Igitur, [&] si re integra familiæ eriscundæ agatur, ita peculium dividi æquum esse, ut ad quantitatem ejus indemnis a coherede præstetur: porro eum, quem adversus extraneum defendi oportet, longe magis in eo, quod fratri debuisset, indemnem [esse] præstandum. §. 1. *Quæsitum* est, si pater filio crediderit, isque emancipatus solvat, an repetere possit? *Respondit*, si nihil ex peculio apud patrem remanserit, non repetiturum: nam manere naturalem obligationem, argumento esse, quod extraneo agente intra annum de peculio, deduceret pater, quod sibi filius debuisset. §. 2. Contra si pater, quod filio debuisset, eidem emancipato solverit, non repetet: nam hic quoque manere naturalem obligationem, eodem argumento probatur, quod si extraneus intra annum de peculio agat, etiam quod pater ei debuisset, computetur. Eademque erunt & si extraneus heres exheredato filio solverit id, quod ei pater debuisset. §. 3. Legati satis accepi, & cum fidejussor mihi solvisset, apparuit indebitum fuisse legatum: Posse eum repetere existimavit.

39. MARCIANUS lib. 8. Institutionum.

Si quis, cum a fideicommissario sibi cavere poterat, non caverit, quasi indebitum plus debito eum solutum repetere posse, Divi Severus & Antoninus rescripserunt.

40. IDEM lib. 3. Regularum.

Qui *exceptionem perpetuam habet, solutum per errorem repetere potest. Sed hoc non est perpetuum: nam si quidem ejus causa exceptio datur cum quo agitur, solutum repetere potest; ut accidit in Senatusconsulto de intercessionibus: ubi vero in odium ejus, cui debetur, exceptio datur, perperam solutum non repetitur; veluti si filiusfamilias contra Macedonianum mutuum pecuniam acceperit, & paterfamilias factus solverit, non repetit. §. 1. Si pars domus, quæ in diem per fideicommissum relicta est, arserit ante diem fideicommissi cedentem, & eam heres sua impensa refecerit, deducendam esse impensam ex fideicommissio, constat: & si sine deductione domum tradiderit, posse incerti condici, quasi plus debito dederit. §. 2. Si pactus fuerit patronus cum liberto, ne operæ ab eo petantur, quidquid postea solutum fuerit a liberto, repeti potest.

41. NERATIUS lib. 6. Membranarum.

Quod pupillus sine tutoris auctoritate stipulanti promiserit, solverit, repetitio est: quia nec natura debet.

42. ULPIANUS lib. 68. ad Edictum.

Poenæ non solent repeti, cum depensæ sunt.

43. PAULUS lib. 3. ad Plautium.

Si quis jurasset se dare non oportere, ab omni contentione discedetur: atque ita solutam pecuniam repeti posse dicendum est.

44. IDEM lib. 14. ad Plautium.

Repetitio nulla est ab eo, qui suum recepit, tametsi ab alio, quam vero debitore, solutum est.

45. JAVOLENUS lib. 2. ex Plautio.

Sis, qui hereditatem vendidit, & emptori tradidit, id, quod sibi mortuus debuerat, non retinuit, repetere poterit: quia * plus debito solutum per conditionem recte recipietur.

46. IDEM lib. 4. ex Plautio.

Qui heredis nomine legata non debita ex nummis ipsius heredis solvit, ipse quidem repetere non potest, sed si ignorante herede nummos ejus tradidit, dominus [ait] eos recte vindicabit. † Eadem causa rerum corporalium est.

47. CELSUS lib. 6. Digestorum.

Indebitam pecuniam per errorem promissisti; eam, qui pro te fidejusserat, solvit: Ego existimo, si nomine tuo solverit fidejussor, te fidejussori, stipulatorem tibi obligatum fore: nec expectandum est, ut ratum habeas: quoniam potes videri id ipsum mandasse, ut tuo nomine solveretur: sin autem fidejussor suo nomine solverit quod non debebat, ipsum a stipulatore repetere posse: quoniam indebitam jure gentium pecuniam solvit: quominus autem consequi poterit ab eo, cui solvit, a te mandari iudicio consecuturum; si modo, per ignorantiam, petentem exceptione non summovert.

48. IDEM lib. 6. Digestorum.

Qui promissit, si aliquid a se factum sit, vel, cum aliquid factum sit, dare se decem, si prius, quam id factum fuerit, quod promissit, dederit, non videbitur fecisse, quod promissit: atque ideo repetere potest.

49. MODESTINUS lib. 3. Regularum.

His solis pecunia condicatur, quibus quoquo modo soluta est: non quibus proficit.

50. POMPONIUS lib. 5. ad Quintum Mutium.

Quod quis sciens indebitum dedit hac mente, ut postea repeteret, repetere non potest.

51. IDEM lib. 6. ad Quintum Mutium.

Ex * quibus causis retentionem quidem habemus, petitionem autem non habemus, ea, si solverimus, repetere non possumus.

52. IDEM lib. 27. ad Quintum Mutium.

Damus aut ob causam, aut ob rem. † Ob causam, præteritam; veluti cum ideo do, quod aliquid a te consecutus sum, vel quia aliquid a te factum est: ut etiam si falsa causa sit, repetitio ejus pecuniæ non sit. † Ob rem vero datur, ut aliquid sequatur: quo non sequente, repetitio competit.

53. PROCULUS lib. 7. Epistolarum.

Dominus testamento servo suo libertatem dedit, si decem det; servo ignorante id testamentum non valere, data sunt mihi decem: Queritur, quis repetere potest? Proculus respondit: Si ipse servus pecuniarum nummos dedit, cum ei a domino id permissum non esset, manent nummi domini, eosque non per conditionem, sed in rem actione petere debet: si autem alius rogatu servi suos nummos dedit, facti sunt mei, eosque dominus servi, cujus nomine dati sunt, per conditionem petere potest. Sed tam benignius, quam utilis est, recta via ipsum, qui nummos dedit, suum recipere.

54. PAPINIANUS lib. 2. Questionum.

Ex his omnibus causis, quæ jure non valuerunt, vel non habuerunt effectum, secuta per errorem solutione, conditioni locus erit.

55. IDEM lib. 6. Questionum.

Si urbana prædia locaverit prædo, quod mercedis nomine ceperit ab eo, qui solvit, non repetetur: sed domino erit obligatus. † Idemque juris erit in vecturis navium, quas ipse locaverit, aut exercuerit: item mercedibus servorum quorum operæ per ipsum fuerint locatæ: nam si servus non locatus mercedem, ut domino, prædoni retulit, non fiet accipientis pecunia: quod si vecturas navium, quas dominus locaverat, item pensiones insularum acceperit, ob indebitum ei tenebitur, qui non est liberatus solvendo. Quod ergo dici solet, prædoni fructus posse condici, tunc locum habet, cum domini fructus fuerint.

56. IDEM lib. 8. Questionum.

Sufficit ad causam indebiti, incertum esse, temporaria sit an perpetua exceptionis defensio: nam si qui, ne conveniatur, donec Titius Consul fiat, paciscatur, quia potest Titio decedente perpetua fieri exceptio, quæ ad tempus est, Titio Consulatum ineunte, summa ratione dicetur, quod interim solvitur, repeti: ut enim pactum, quod in tempus certum collatum est, non magis inducit conditionem, quam si ex die debitor solvit, ita prosum defensio juris, quæ causam incertam habet, conditionis instar obtinet.

57. IDEM lib. 3. Responsorum.

Cum indebitum impuberis nomine tutor numeravit, impuberis conditio est. §. 1. Creditor, ut procuratori suo debitum redderetur, mandavit: majore Pecunia soluta, procurator indebiti causa convenietur. Quod si nominatim, ut major pecunia solveretur, delegavit, indebiti cum eo [qui] delegavit, erit actio: quæ non videtur perempta, si frustra cum procuratore lis fuerit instituta.

58. IDEM lib. 9. Responsorum.

Servo manumisso fideicommissum ita reliquit, si ad libertatem ex testamento pervenerit; post acceptam sine iudice pecuniam, ingenuus pronunciat: indebiti fideicommissi repetitio erit.

59. IDEM lib. 2. Definitionum.

Si fidejussor jure liberatus, solverit errore pecuniam, repetenti non oberit: si vero reus promittendi per errorem, & ipse postea pecuniam solvit, non repetet: cum prior solutio, quæ fuit irrita, naturale vinculum non dissolvit, nec civile, si reus promittendi tenebatur.

60. PAULUS lib. 3. Questionum.

Julianus verum debitorem post litem contestatam, manente adhuc iudicio, negabat solvendum repetere posse: quia nec absolutus, nec condemnatus repetere posset: licet enim absolutus sit, natura tamen debitor permanet; similemque esse ei dicit, qui ita promissit, si ve navis ex Asia venerit, si ve non venerit: quia ex una causa alterius solutionis origo proficiscitur. §. 1. Ubi autem quis, quod pure debet, [sub conditione] novandi animo promissit, plerique putant, pendente novatione solutum repetere posse; quia, ex qua oblig

gatione solvat, adhuc incertum sit; idemque esse, etiam si diversas personas ponas eandem pecuniam pure, & sub conditione, novandi animo promississe: sed hoc dissimile est; in stipulatione enim pura, & condicionali, eundem debitum certum est.

61. SCÆVOLA lib. 5. Responsorum.

Tutores pupilli quibusdam creditoribus patris ex patrimonio paterno solverunt; sed postea, non sufficientibus bonis, pupillum abstinerunt: Queritur, an quod amplius creditoribus per tutores pupilli solutum est, vel totum quod acceperunt, restituere debeant? Respondi, si nihil dolo factum esset, tutori quidem, vel pupillo non deberi: creditoribus autem aliis in id, quod amplius sui debiti solutum est, teneri.

62. MÆCIANUS lib. 4. Fideicommissorum.

Fideicommissum in stipulatione deductum, tametsi non debitum fuisset, quia tamen a sciente, fidei explendæ causa promissum esset, debetur.

63. GAIUS lib. singulari de casibus.

Neratius casum refert, ut quis id, quod solverit, repetere non possit, quasi debitum dederit, nec tamen libertur; velut si is, qui cum certum hominem deberet, statim liberum dederit: nam ideo eum non liberari, quod non in plenum stipulatoris hominem fecerit; nec tamen repetere eum posse, quod debitum dederit.

64. TRYPHONINUS lib. 7. Disputationum.

Si quod dominus servo debuit, manumisso solvit, quamvis existimans ei [se] aliqua teneri actione, tamen repetere non poterit: quia naturale agnovit debitum; ut enim libertas naturali jure continetur, & dominatio ex gentium jure introducta est, ita debiti vel non debiti ratio in conditione naturaliter intelligenda est.

65. PAULUS lib. 17. ad Plautium.

In summa, ut generaliter de receptione tractemus, sciendum est dari, aut ob transactionem, aut ob causam, aut propter conditionem, aut ob rem, aut indebitum: in quibus omnibus queritur de repetitione. §. 1. Et quidem quod transactionis nomine datur, licet res nulla media fuerit, non repetitur: nam si lis fuit, hoc ipsum, quod a lite disceditur, causa videtur esse. Sin autem evidens calumnia deregitur, & transactio imperfecta est, repetitio dabitur. §. 2. Id quoque, quod ob causam datur, puta quod negotia mea adjuncta ab eo putavi, licet non sit factum: quia donari volui, quamvis falso mihi persuaserim, repeti non posse. §. 3. Sed agere per conditionem propter conditionem legati vel hereditatis, siue non sit mihi legatum, siue ademptum legatum, possum, ut repetam, quod dedi: quoniam non contrahendi animo dederim: quia causa, propter quam dedi, non est secuta. † Idem & si hereditatem adire nolui vel non potui. Non idem potest dici, si servus meus sub conditione heres institutus sit, & ego dederam, deinde manumissus adierit: nam hoc casu secuta res est. §. 4. Quod ob rem datur, ex bono & æquo habet repetitionem: veluti, si dem tibi, ut aliquid facias, nec feceris. §. 5. Ei, qui indebitum repetit, & fructus & partus restituere debent, dedu-

cta impensa. §. 6. In frumento indebitum soluto & bonitas est: & si consumpsit frumentum, pretium repetet. §. 7. Sic habitatione data, pecuniam condicam: non quidem quanti locare potui, sed quanti tu conducturus fuisses. §. 8. Si servum indebitum tibi dedi, eumque manumissisti, si sciens hoc fecisti, teneberis ad pretium ejus: si nesciens, non teneberis; sed propter operas ejus liberti, & ut hereditatem ejus restituas. §. 9. Indebitum est non tantum, quod omnino non debetur, sed & quod alii debetur, si alii solvatur: aut si id, quod alius debebat, alius, quasi ipse debeat, solvat.

66. PAPINIANUS lib. 8. Questionum.

Hæc conditio ex bono & æquo introducta, quod alterius apud alterum sine causa deprehenditur, revocare consuevit.

67. SCÆVOLA lib. 5. Digestorum.

Stichus testamento ejus, quem dominum suum arbitrabatur, libertate accepta, si decem annis ex die mortis annuos decem heredibus præstitisset, per octo annos præfinitam quantitatem, ut jussus erat, dedit: postmodum se ingenuum comperit: nec reliquorum annorum dedit: & pronunciatus est ingenuus: Quæsitum est, an pecuniam, quam heredibus dedit, ut indebitam datam repetere, & qua actione possit? Respondit, si eam pecuniam dedit, quæ neque ex operis suis, neque ex re ejus, cui bona fide serviebat, quæsita sit, posse repeti. §. 1. Tutor creditori pupilli sui plus, quam debebatur, exsolvit: & tutelæ judicio pupillo non imputavit: Quæro, an repetitionem adversus creditorem haberet? Respondit, habere. §. 2. Titius, cum multos creditores haberet, in quibus & Seium, bona sua privatim facta venditione Mævio concessit, ut satis creditoribus faceret: sed Mævius solvit pecuniam Seio, tanquam debitam, quæ jam a Titio fuerat soluta: Quæsitum est, cum postea reperiantur apochæ apud Titium debitorem, partim solutæ pecuniæ, cui magis repetitio pecuniæ indebitæ solutæ competit, Titio debitori, an Mævio, qui in rem suam procurator factus est? Respondit, secundum ea, quæ proponerentur, ei, qui postea solvisset. §. 3. Idem quæsit, an pactum, quod in parationibus adscribi solet in hunc modum, EX HOC CONTRACTU NULLAM INTER SE CONTROVERSIAM AMPLIUS ESSE, impediat repetitionem? Respondit, nihil proponi, cur impediret. §. 4. Lucius Titius Gaius Seio minori annis viginti quinque pecuniam certam credidit, & ab eo aliquantum usurarum nomine accepit: [&] Gaii Seii minoris heres adversus Publium Mævium a Præfide provinciæ in integrum restitutus est, ne debitum hereditarium solveret: [&] nec quicquam de usuris ejusdem sortis, quas Seius minor annis viginti quinque exsolveret, repetendis tractatum apud Præfidem, aut ab eo est pronunciatum. Quæro, an usuras, quas Gaius Seius minor annis viginti quinque, quoad viveret, creditori exsolveret, heres ejus repetere possit? Respondit, secundum ea, quæ proponerentur, condici id, quod usurarum nomine defunctus solvisset, non posse. † Item quæro, si existimes repeti non posse, an ex alio debito heres retinere eas possit? Respondit, ne hoc quidem.

TIT. VII.

DE CONDICTIONE SINE CAUSA.

1. ULPIANUS lib. 43. ad Sabinum.

Est & hæc species conditionis, si quis sine causa promiserit, vel si solverit quis indebitum. Qui autem promisit sine causa, condicere quantitatem non potest, quam non dedit: sed ipsam obligationem. §. 1. Sed etsi ob causam promisit, causa tamen secuta non est, dicendum est, conditionem locum habere. §. 2. Sive ab initio sine causa promissum est, sive fuit causa promittendi, quæ finita est vel secuta non est, dicendum est, conditioni locum fore. §. 3. Constat id demum posse condici alicui, quod vel non ex iusta causa ad eum pervenit, vel redit ad non iustam causam.

2. IDEM lib. 32. ad Edictum.

Si fullo vestimenta lavanda conduxerit, deinde, amissis eis, domino pretium, ex locato, conventus, præstiterit, posteaque dominus invenerit vestimenta: qua actione debeat consequi pretium, quod dedit? Et ait Cassius, eum non solum ex conducto agere, verum condicere domino posse. Ego puto ex conducto omnimodo eum habere actionem. An autem & condicere possit, quæsitum est: quia non indebitum dedit? Nisi forte, quasi sine causa datum, [sic] putamus condici posse: etenim vestimentis inventis, quasi sine causa datum videtur.

3. JULIANUS lib. 8. Digestorum.

Qui sine causa obligantur, incerti conditione consequi possunt, ut liberentur: nec refert,

omnem quis obligationem sine causa suscipiat, an maiorem quam suscipere eum oportuerit; nisi quod alias conditione id agitur, ut omni obligatione liberetur, alias, ut exoneretur: veluti qui decem promisit: nam, si quidem nullam causam promittendi habuit, incerti conditione consequitur, ut tota stipulatio accepto fiat; at si, cum quinque promittere deberet, decem promisit, incerti [conditione] consequetur, ut [in] quinque liberetur.

4. AFRICANUS lib. 8. Quæstionum.

Nihil refert, utrumne ab initio sine causa quid datum sit, an causa, propter quam datum sit, secuta non sit.

5. PAPINIANUS lib. 11. Quæstionum.

Avunculo nuptura, pecuniam in dotem dedit, neque nupsit: an eandem repetere possit, quæsitum est? Dixi, cum ob turpem causam dantis & accipientis pecunia numeretur, cessare conditionem; & in delicto pari potiorē esse possessorem: quam rationem fortassis aliquem secutum respondere, non habituram mulierem conditionem. Sed recte defendi, non [tam] turpem causam in proposito, quam nullam fuisse: cum pecunia, quæ daretur, in dotem converti nequiret: non enim stupri, sed matrimonii gratia datam esse. §. 1. Noverca privigno, nurus socero pecuniam dotis nomine dedit, neque nupsit. Cessare conditio prima facie videtur, quoniam iure gentium incestum committitur: atquin [vel] magis in ea specie nulla causa dotis dandæ fuit. Conditio igitur competit.

LIBER TERTIUS DECIMUS.

TIT. I.

DE CONDICTIONE FURTIVA.

1. ULPIANUS lib. 25. ad Sabinum.

In furtiva re, soli domino conditio competit.

2. POMPONIUS lib. 56. ad Sabinum.

Conditioni ex causa furtiva & furiosi & infantes obligantur, cum heredes necessarii exstiterunt: quamvis cum eis agi non possit.

3. PAULUS lib. 9. ad Sabinum.

Si condicatur servus ex causa furtiva, id venire in conditionem certum est, quod inter sit agentis: veluti si heres sit institutus, & periculum subeat dominus hereditatis perdendæ. Quod [&] Julianus scribit. † Item si mortuum hominem condicat, consecuturum ait pretium hereditatis.

4. ULPIANUS lib. 41. ad Sabinum.

Si servus vel filiusfamilias furtum commiserit, condicendum est domino id, quod ad eum pervenit: in residuum, noxæ servum dominus dedere potest.

5. PAULUS lib. 9. ad Sabinum.

Ex furtiva causa filiosfamilias condici potest: nunquam enim ea conditione alius, quam qui fecit, tenetur, aut heres ejus.

6. ULPIANUS lib. 38. ad Edictum.

Proinde & si ope consiliove alicujus furtum factum sit, conditione non tenebitur: etsi furti tenetur.

7. IDEM lib. 42. ad Sabinum.

Si pro fare damnum decisum sit, conditionem non impediri verissimum est: decisione enim furti quidem actio, non autem conditio tollitur. §. 1. Furti actio poenam petit legitimam: conditio, rem ipsam: ea res facit, ut neque furti actio per conditionem, neque conditio per furti actionem consumatur. Is itaque, cui furtum factum est, habet actionem furti, & conditionem, & vindicationem: habet & ad exhibendum actionem. §. 2. Conditio rei furtivæ, quia rei habet persecutionem, heredem quoque furis obligat: nec tantum, si vivat servus furtivus, sed etiam si decesserit: sed & si apud furis heredem diem suum obiit servus furtivus, vel non apud ipsum, post mortem tamen furis, dicendum est conditionem adversus heredem durare. † Quæ in herede diximus, eadem erunt & in cæteris successoribus.

8. IDEM lib. 27. ad Edictum.

In re furtiva conditio ipsorum corporum competit: sed utrum tamdiu, quamdiu exstent; an vero & si defierint esse in rebus humanis? Et, si quidem obrulit fur, sine dubio nulla erit conditio: si non obtulit, durat conditio æstimationis ejus: corpus enim ipsum præstari non potest. §. 1. Si ex causa furtiva res condicatur, cujus temporis æstimatio fiat, quæritur. Placet tamen, id tempus spectandum, quo res unquam plurimi fuit: maxime, cum deteriore rem factam iurando non liberatur: * semper enim moram fur facere videtur.

rar. §. 2. Novissime dicendum est, etiam fructus in hac actione venire.

9. IDEM lib. 30. ad Edictum.

In condictione ex causa furtiva non pro parte, quæ pervenit, sed in solidam tenemur, dum soli heredes sumus: pro parte autem heres, pro ea parte, pro qua heres est, tenetur.

10. IDEM lib. 38. ad Edictum.

Sive manifestus fur, sive nec manifestus sit, poterit ei condici. Ita demum autem manifestus fur condictione tenebitur, si deprehensa non fuerit a domino possessio ejus. Cæterum * nemo furum condictione tenetur, posteaquam dominus [possessionem] adprehendit: & ideo Julianus, ut procedat in fure manifesto tractare de condictione, ita proponit: furem deprehensum aut occidisse, aut fregisse, aut effudisse id, quod interceperat. §. 1. Ei quoque, qui vi bonorum raptorum tenetur, condici posse Julianus lib. 22. Digestorum significat. §. 2. Tandiu autem condictioni locus erit, donec domini facto dominium ejus rei ab eo recedat: & ideo si eam rem alienaverit, condicere non poterit. §. 3. Unde Celsus lib. 12. Digestorum scribit, si rem furtivam dominus pure legaverit furi, heredem ei condicere non posse. † Sed & si non ipsi furi, sed alii: idem dicendum est, cessare condictionem: quia dominium facto testatoris, id est, domini, discessit.

11. PAULUS lib. 39. ad Edictum.

Sed nec legatarius condicere potest: * ei enim competit condictio, cui res subrepta est, vel heredi ejus: sed vindicare rem legatam ab eo potest.

12. ULPIANUS lib. 38. ad Edictum.

Et ideo eleganter Marcellus definit lib. 7. ait enim: Si res mihi subrepta, tua remaneat, condices: sed & si dominium non tuo facto amiseris, æque condices. §. 1. In communi igitur re eleganter ait interesse, utrum tu provocasti communi dividundo judicio, an provocatus es: ut si provocasti communi dividundo judicio, amiseris condictionem; si provocatus es, retineas. §. 2. Neratius libris membranarum Aristonem existimasse refert, eum, cui pignori res data sit, incerti condictione acturum, si ea subrepta est.

13. PAULUS lib. 39. ad Edictum.

Ex argento subrepto procula facta condici posse, Fulcinius ait. Ergo in condictione peculorum, etiam calaturæ æstimatio fiet, quæ impensa furis facta est: quemadmodum, si infans subreptus adoleverit, æstimatio sit adolescentis; quamvis cura & sumptibus furis creverit.

14. JULIANUS lib. 22. Digestorum.

Si servus furtivus sub conditione legatus fuerit, pendente ea heres condictionem habebit: & si lite contestata, conditio exstiterit, absolutio sequi debet, perinde ac si idem servus sub conditione liber esse jussus fuisset, & lite contestata conditio exstiterit: nam nec peritoris jam interest hominem recipere, & res sine dolo malo furis ejus esse desit. † Quod si pendente conditione judicaretur, iudex æstimare debet, quanti emptorem invenerit. §. 1. Cavere autem ex hac actione peri-

tor ei, cum quo agitur, non debet. §. 2. Bove subrepto, & occiso, condictio & bovis, & corii, & carnis, domino competit; scilicet si & corium, & caro contrectata fuerint: cornua quoque condicentur. Sed si dominus condictione bovis pretium consecutus fuerit, & postea aliquid eorum, de quibus supra dictum est, condicet, omnimodo exceptione summovetur. † Contra si corium condixerit, & pretium ejus consecutus bovem condicet, offerente fure pretium bovis, detracto pretio corii, doli mali exceptione summovebitur. §. 3. Idem juris est, uvis subreptis: nam & mustum, & vinaria jure condici possunt.

15. CELSUS lib. 12. Digestorum.

Quod ab alio servus subripuit, ejus nomine liber furti tenetur: condici autem ei non potest, nisi liber contrectavit.

16. POMPONIUS lib. 38. ad Quintum Mutium.

Qui furtum admittit, vel re commodata vel deposita utendo, condictione quoque ex furtiva causa obstringitur: quæ differt ab actione commodati hoc, quod etiam si sine dolo malo & culpa ejus interierit res, condictione [tamen] tenetur: cum * in commodati actione non facile ultra culpam, & in depositi [non] ultra dolum malum teneatur is, cum quo (depositi) agitur.

17. PAPINIANUS lib. 10. Questionum.

Parvi refert ad tollendam condictionem, offeratur servus furtivus, an in aliud nomen, aliumque statum obligationis transferatur. Nec me movet, presens homo fuerit, necne: cum mora, quæ eveniebat ex furto, veluti quadam delegatione finiatur.

18. SCÆVOLA lib. 4. Questionum.

Quoniam furtum sit, cum quis indebitos nummos sciens acceperit, videndum, si procurator suos nummos solvat, an ipsi furtum fiat? Et Pomponius Epistolarum lib. 8. ipsum condicere ait ex causa furtiva: sed & me condicere, si ratum habeam, quod indebitum datum sit: sed altera condictione altera tollitur.

19. PAULUS lib. 3. ad Neratium.

Julianus ex persona filiae, quæ res amovit, dandam in patrem condictionem in peculium respondit.

20. TRYPHONINUS lib. 15. Disputationum.

Licet fur paratus fuerit excipere condictionem, & per me steterit, dum in rebus humanis res fuerat, condicere eam, postea autem perempta est, tamen durare condictionem veteres voluerunt: quia videtur qui primo invito domino rem contrectaverit, semper in restituenda ea, quam nec debuit auferre, moram facere.

TIT. II.

DE CONDICTIONE EX LEGE.

PAULUS lib. 2. ad Plautium.

Si obligatio Lege nova introducta sit, nec eorum eadem Lege, quo genere actionis experimur, ex Lege agendum est.

TIT.

TIT. III.

DE CONDICTIONE TRITICIARIA.

1. ULPIANUS lib. 27. ad Edictum.

Qui certam pecuniam numeratam petit, illa actione utitur, SI CERTUM PETETUR: qui autem alias res, per triticiariam conditionem petit. † Et generaliter dicendum est, eas res per hanc actionem peti, (si) quæ sint præter pecuniam numeratam: sive (in) pondere, sive (in) mensura constent: sive mobiles sint, sive soli. Quare fundum quoque per hanc actionem petimus, & si vengialis sit: sive jus stipulatus quis sit, veluti usumfructum vel servitutem utrorumque prædiorum.

§. 1. Rem autem suam per hanc actionem nemo petit, nisi ex causis (ex) quibus potest, veluti ex causa furtiva, vel (re) mobili vi abrepta.

2. IDEM lib. 18. ad Sabinum.

Sed & ei, qui vi aliquem de fundo deiecit, posse fundum condici Sabinus scribit. Et ita & Celsus. Sed ita, si dominus sit, qui deiectus condicat: cæterum, si non sit, possessionem eum condicere, Celsus ait.

3. IDEM lib. 27. ad Edictum.

In hac actione si quærat, res, quæ petita est, cuius temporis æstimationem recipiat, verius est, quod Servius ait, condemnationis tempus spectandum. Si vero desierit esse in rebus humanis, mortis tempus, sed *ἐν πλάτει*, quod latius, secundum Celsum, erit spectandum: non enim debet novissimum vitæ tempus æstimari: ne ad exiguum pretium æstimatione redigatur in servo forte mortifere vulnerato. † In utroque autem, si post moram deterior res facta sit, Marcellus scribit lib. 20. habendam æstimationem, quanto deterior res facta sit. Et ideo, si quis post moram servum eluscatum dederit, nec liberari eum. Quare ad tempus moræ in his erit reducenda æstimatio.

4. GAIUS lib. 9. ad Edictum provinciale.

Si merx aliqua, quæ certo die dari debebat, petita sit, veluti vinum, oleum, frumentum: tanti litem æstimandam, Cassius ait, quanti fuisset eo die, quo dari debuit: si de die nihil convenit, quanti tunc, cum iudicium acciperetur. † Idemque juris in loco esse: ut primum æstimatio sumatur ejus loci, quo dari debuit: si de loco nihil convenit, is locus spectetur, quo peteretur. Quod & de cæteris rebus juris est.

TIT. IV.

DE EO, QUOD CERTO LOCO DARI OPORTET.

1. GAIUS lib. 9. ad Edictum provinciale.

Alio loco, quam in quem sibi dari quisque stipulatus esset, non videbatur agendi facultas competere: sed quia iniquum erat, si promissor ad eum locum, in quem daturum se promississet, nunquam accederet, (quod vel data opera faceret, vel quia aliis locis necessario distringeretur), non posse stipulatorem ad suum pervenire, ideo visum est, utilem actionem in eam rem comparare.

2. ULPIANUS lib. 27. ad Edictum.

Arbitraria actio utriusque utilitatem continet, tam actoris, quam rei. Quod si rei interest, minoris sit pecuniæ condemnatio, quam intentatum est: aut si actoris, majoris (pecuniæ) fiat.

§. 1. Hac autem actio ex illa stipulatione venit, ubi stipulatus sum a te, *Ephesi decem dari*. §. 2. Si quis *Ephesi decem, aut Capuæ hominem dari* stipulatus experiatur, non debet, detracto altero loco, experiiri: ne auferat loci utilitatem reo. §. 3. Scævola lib. 15. Quæstionum ait, non utique ea, quæ tacite insunt stipulationibus, semper in rei esse potestate: sed quid debeat, esse in ejus arbitrio; an debeat, non esse. Et ideo cum quis *Stickum aut Pamphilum* promittit, eligere posse, quod solvat, quamdiu ambo vivunt: cæterum ubi alter decessit, extinguere ejus electionem; ne sit in arbitrio ejus, an debeat, dum non vult vivum præstare, quem solum debet. Quare & in proposito eum, qui promissit *Ephesi, aut Capuæ*, si fuerit in ipsius arbitrio, ubi ab eo petatur, conveniri non potuisse: semper enim alium locum electurum; sic evenire, ut sit in ipsius arbitrio, an debeat: quare putat posse ab eo peti altero loco, & sine loci adjectione. Damus igitur actori electionem petitionis. Et generaliter definit Scævola*, petito rem electionem habere, ubi petat: rem, ubi solvat: scilicet ante petitionem. Proinde mixta (inquit) rerum alternatio locorum alternationi, ex necessitate facit actoris electionem, & in rem propter locum: alioquin tollis ei actionem, dum vis reservare reo optionem. §. 4. Si quis ita stipulatur, *Ephesi, & Capuæ*, hoc ait, ut Ephesi partem, & Capuæ partem petat. §. 5. Si quis *insulam fieri* stipuletur, & locum non adjiciat, non valet stipulatio. §. 6. Qui ita stipulatur, *Ephesi decem dari*, si ante diem, quam Ephesum pervenire possit, agat perperam ante diem agi: quia & Julianus putat, diem tacite huic stipulationi insse. Quare verum puto, quod Julianus ait, eum, qui Romæ stipulatur, *hodie Carthagine dari*, inutiliter stipulari. §. 7. Idem Julianus tractat, an is, qui *Ephesi sibi aut Titio dari* stipulatus est, si alibi Titio solvatur, nihilominus possit intendere, sibi dari oportere? Et (Julianus) scribit, liberationem non contigisse: atque ideo posse peti, quod interest. Marcellus autem & alias tractat, & apud Julianum notat, posse dici, & si mihi alibi solvatur, liberationem contigisse: quamvis invitum accipere non cogar: plane, si non contigit liberatio, dicendum ait, superesse petitionem integræ summæ; quemadmodum si quis insulam alibi fecisset, quam ubi promiserat, in nihilum liberaretur. Sed mihi videtur summæ solutio distare a fabrica insulæ: & ideo, quod interest, solum petendum. §. 8. Nunc de officio judicis hujus actionis loquendum est: utrum quantitati contractus debeat servire, an vel excedere vel minuere quantitatem (debeat): ut si interfuisset rei, Ephesi potiusolvere, quam eo loci, quo conveniebatur, ratio ejus haberetur? Julianus Labeonis opinionem secutus, etiam actoris habuit rationem: cujus interdum potuit interesse, Ephesi recipere. Itaque utilitas quoque actoris veniet: quid enim, si trajectitiam pecuniam dederit, Ephesi recepturus, ubi sub pœna debebat pecuniam, vel sub pignoribus: & distracta pignora sunt, vel pœna commissa mora tua? vel fisco aliquid debebatur, & res stipulatoris vilissimo distracta est: in hanc arbitrariam, quod interfuit,

venit

veniet: & quidem ultra legitimum modum usurarum. Quid, si merces solebat comparare? & an & lucri ratio habeatur, non solius damni? Puto & lucri habendam rationem.

3. GAIUS lib. 9. ad Edictum provinciale.

Ideo in arbitrium judicis refertur hæc actio, quia scimus, quam varia sint pretia rerum per singulas civitates, regionesque: maxime vini, olei, frumenti: pecuniarum quoque licet videatur una & eadem potestas ubique esse, tamen aliis locis facilius, & levibus usuris inveniuntur, aliis difficilius, & gravibus usuris.

4. ULPIANUS lib. 27. ad Edictum.

Quod si Ephesi petetur, ipsa sola summa petetur, nec amplius quid: nisi si quid esset stipulatus, vel si temporis utilitas intervenit. §. 1. Interdum judex, qui ex hac actione cognoscit, cum sit arbitraria, absolvere reum debet, cautione ab eo exacta *de pecunia ibi solvenda, ubi promissa est*: quid enim, si ibi vel oblata pecunia actori dicatur, vel deposita, vel ex facili solvenda? Nonne debebit interdum absolvere? In summa, æquitatem (quoque) ante oculos habere debet judex, qui huic actioni addictus est.

5. PAULUS lib. 28. ad Edictum.

Si heres a testatore jussus sit, *certo loco quid dare*, arbitraria actio competit:

6. POMPONIUS lib. 22. ad Sabinum.

Aut mutua pecunia (sic) data fuerit, ut certo loco reddatur.

7. PAULUS lib. 28. ad Edictum.

In bonæ fidei judiciis, etiam si (in) contrahendo convenit, *ut certo loco quid præstetur*, ex empto vel vendito vel depositi actio competit: non arbitraria actio. §. 1. Si tamen *certo loco traditurum se* quis stipulatus sit, hac actione utendum erit.

8. AFRICANUS lib. 3. Quæstionum.

Centum Capuæ dari stipulatus, fidejussorem accepisti: ea pecunia ab eo similiter, ut ab ipso promissore peti debebit: id est, ut si alibi, quam Capuæ petantur, arbitraria agi debeat: lisque tanti æstimetur, quanti ejus vel actoris interfuerit eam summam Capuæ potius, quam alibi solvi. Nec oportebit, quod forte per reum steterit, quo minus tota centum Capuæ solverentur, obligationem fidejussoris augeri: neque enim hæc causa recte comparabitur obligationi usurarum: ibi enim duæ stipulationes sunt, hic autem una pecuniæ (credite) est: circa cujus executionem, æstimationis ratio arbitrio judicis committitur. Ejusque differentie manifestissimum argumentum esse puto, quod si post moram factam pars pecuniæ soluta sit, & reliquum petatur, officium judicis tale esse debeat, ut æstimet quanti actoris inter sit, eam duntaxat summam, quæ petetur, Capuæ solutam esse.

9. ULPIANUS lib. 47. ad Sabinum.

Is, qui certo loco dare promittit, nullo alio loco, quam in quo promittit, solvere invito stipulatore potest.

10. PAULUS lib. 4. Quæstionum.

Si post moram factam, quo minus Capuæ solveretur, cum arbitraria vellet agere, fidejussor acceptus sit ejus actionis nomine: videamus, ne

ea pecunia, quæ ex sententia judicis accedere potest, non debeat, nec sit in obligatione; adeo, ut nunc quoque sorte soluta vel si Capuæ petatur, arbitrium judicis cesset: nisi (si) quis dicat, si judex centum & viginti condemnare debuerit, centum solutis ex universitate, tam ex sorte, quam ex pœna, solutum videri: ut supersit petitio ejus, quod excedit sortem, & accedat pœna pro eadem quantitate: Quod non puto admittendum: tanto magis, quod * creditor accipiendo pecuniam etiam remisisse pœnam videtur.

TIT. V.

DE PECUNIA CONSTITUTA.

1. ULPIANUS lib. 27. ad Edictum.

Hoc Edicto Prætor faver naturali æquitati, qui constituta ex consensu facta custodit: quoniam * grave est fidem fallere. §. 1. Ait Prætor: **QUI PECUNIAM DEBITAM CONSTITUIT, QUI** sic accipiendum est, **QUÆVE**: nam & mulieres de constituta tenentur, si non intercesserint. §. 2. De pupillo, etsi nihil sit expressum Edicto, attamen sine tutoris auctoritate constituendo non obligatur. §. 3. Sed si filiusfamilias constituerit, an teneatur, quæritur? Sed puto verum, & ipsum constituentem teneri, & patrem de peculio. §. 4. Eum, qui inutiliter stipulatus est, cum stipulari voluerit, non constitui sibi, dicendum est de constituta experiri non posse: quoniam non animo constituentis, sed promittentis factum sit. §. 5. An potest aliud constitui, quam quod deberetur, quæsitum est? Sed cum jam placet, rem pro re solvi posse, nihil prohibet, & aliud pro debito constitui: denique si quis centum debens, frumentum ejusdem pretii constituat, puto valere constitutum. §. 6. *Debitum* autem ex quacunque causa potest constitui, id est, ex quocunque contractu, sive certi, sive incerti: & si ex causa emptionis quis pretium debeat, vel ex causa dotis, vel ex causa tutelæ, vel ex quocunque alio contractu. §. 7. Debitum autem vel natura sufficit. §. 8. Sed & is, qui honoraria actione, non jure civili obligatus est, constituendo tenetur: * videtur enim debitum, & quod jure honorario debetur: & ideo & pater & dominus de peculio obstricti, si constituerint, tenebuntur usque ad eam quantitatem, quæ tunc fuit in peculio, cum constituebatur: cæterum, si plus suo nomine constituit, non tenebitur in id, quod plus est.

2. JULIANUS lib. 11. Digestorum.

Quod si filii nomine constituerit se decem soluturum, quamvis in peculio quinque fuerint, de constituta in decem denebitur.

3. ULPIANUS lib. 27. ad Edictum.

Quod si maritus plus constituit ex dote, quam facere poterat: quia debitum constituerit, in solidum quidem tenetur, sed mulieri, in quantum facere potest, condemnatur. §. 1. Si quis autem constituerit, quod jure civili debebat, jure prætorio non debebat, id est, per exceptionem: an constituendo teneatur, quæritur? Et est verum, ut [&] Pomponius scribit eum non teneri: quia *debita jure* non est pecunia, quæ constituta est. §. 2. Si is, qui [&] jure civili, & prætorio debebat, in diem sit obligatus, an constituendo teneatur?

tur? Et Labeo ait, teneri (constitutum): quam sententiam & Pedius probat: & adjicit Labeo, vel propter has potissimum pecunias, quæ nondum peti possunt, constituta inducta: quam sententiam non invitus probarem: habet enim utilitatem, ut ex die obligatus, constituendo se eadem die soluturum, teneatur.

4. PAULUS lib. 29. ad Edictum.

Sed & si citiore die constituat se soluturum, similiter tenetur.

5. ULPIANUS lib. 27. ad Edictum.

Eum, qui Ephesi promisit se soluturum, si constituat alio loco se soluturum, teneri constat.

§. 1. Julianus Legatum Romæ constituentem quod in provincia acceperat, putat conveniri debere: quod & verum est. Sed (&) si non cum Romæ esset, sed in provincia adhuc, constituit se Romæ soluturum, denegatur in eum actio de constituta. §. 2. Quod exigimus, ut sit debitum quod constituitur, in rem exactum est: non utique ut is, cui constituitur, creditor sit: nam & quod ego debeo, tu constituendo teneberis: & quod tibi debetur, si mihi constituatur, debetur. §. 3. Julianus quoque lib. 11. scribit: Titius epistolam ad me talem emisit: *Scripsi (me) secundum mandatum Seii, si quid tibi debitum adprobatum erit, me tibi caturum, & soluturum sine controversia*: tenetur Titius de constituta pecunia. §. 4. Sed si quis constituerit alium soluturum, non se pro alio, non tenetur: & ita Pomponius lib. 8. scribit. §. 5. Item, si mihi constituas te soluturum, teneberis. Quod si mihi constitueris, *Sempronio te soluturum*, non teneberis. §. 6. Julianus lib. 11. Digestorum scribit, procuratori constitui posse: quod Pomponius ita interpretatur, ut ipsi procuratori constituas te soluturum, non domino. §. 7. Item, tutori pupilli constitui potest, & auctori municipum, & curatori furiosi. §. 8. Sed & ipsi constituentes tenebuntur. §. 9. Si auctori municipum, vel tutori pupilli, vel curatori furiosi, vel adolescentis, ita constituatur, **MUNICIPIBUS SOLVI, vel PUPILLO, vel FURIOSO, vel ADOLESCENTI**: utilitatis gratia puto dandam municipibus, vel pupillo, vel furioso, vel adolescenti utilem actionem. §. 10. Servo quoque constitui posse constat: & si servo constituatur, *domino solvi vel ipsi servo*, qualem qualem servum domino adquirere obligationem.

6. PAULUS lib. 2. Sententiarum

Idem est & si ei, qui bona fide mihi servit, constitutum fuerit.

7. ULPIANUS lib. 27. ad Edictum.

Sed & si filiofamilias constituatur, valet constitutum. §. 1. Si mihi aut Titio stipuler, Titio constitui suo nomine non posse, Julianus ait: quia non habet petitionem, tamen si solvi ei possit.

8. PAULUS lib. 29. ad Edictum.

Si vero Tibi, aut Titio constitueris te soluturum, mihi competit actio. Quod si posteaquam soli mihi te soluturum constituisti, solveris Titio, nihilominus mihi teneberis.

9. PAPINIANUS lib. 8. Quæstionum.

Titius tamen indebiti condictione tenebitur: ut quod ei perperam solutum est, ei, qui solvit, reddatur.

10. PAULUS lib. 29. ad Edictum.

Idem est & si ex duobus reis stipulandi post alteri constitutum, alteri postea solutum est: quia loco ejus, cui jam solutum est, haberi debet is, cui constituitur.

11. ULPIANUS lib. 27. ad Edictum.

Hactenus igitur constitutum valebit, si, quod constituitur, debitum sit, etiam si nullus apparet, qui interim debeat: ut puta, si ante aditam hereditatem debitoris, vel capto eo ab hostibus, constituat quis se soluturum: nam & Pomponius scribit valere constitutum, quoniam debita pecunia constituta est. §. 1. Si quis centum aureos debens, *ducentos* constituat, in centum tantummodo tenetur: quia ea pecunia debita est: ergo & is, qui sortem, & usuras, quæ non debebantur, constituit, tenebitur in sortem duntaxat.

12. PAULUS lib. 13. ad Edictum.

Sed & si decem debeantur, & *decem & Stichum* constituat, potest dici, decem tantummodo nomine teneri.

13. IDEM lib. 29. ad Edictum.

Sed si quis vinginti debens, *decem* constituit se soluturum, tenebitur.

14. ULPIANUS lib. 27. ad Edictum.

Qui autem constituit se soluturum, tenetur, siue adjecit certam quantitatem, siue non. §. 1. Si quis constituerit *se pignus daturum*, cum utilitas pignorum irrepserit, debet etiam hoc constitutum admitti. §. 2. Sed & si quis *certam personam fidejussuram pro se* constituerit, nihilominus tenetur, ut Pomponius scribit. † Quid tamen, si ea persona nolit fidejubere? puto teneri eum, qui constituit: nisi aliud actum est. Quid, si ante decessit? Si mora interveniente, æquum est teneri eum, qui constituit, vel in id, quod interest, vel ut aliam personam non minus idoneam fidejubentem præstet: si nulla mora interveniente, magis puto non teneri. §. 3. Constituire autem & præsentem & absentes possumus; sicut pacisci: & per nuncium, & per nosmetipsos, & quibuscunque verbis.

15. PAULUS lib. 29. ad Edictum.

ET licet libera persona sit, per quam tibi constitui, non erit impedimentum quod per liberam personam adquirimus: quia ministerium tantummodo hoc casu præstare videtur.

16. ULPIANUS lib. 27. ad Edictum.

Si duo, quasi duo rei, constituerimus, vel cum altero agi poterit in solidum. §. 1. Sed & certo loco & tempore constituere quis potest: nec solum eo loci (posse eum) petere, ubi ei constitutum est: sed, exemplo arbitrariæ actionis, ubique potest. §. 2. Ait Prætor, **SI APPAREAT, EUM, QUI CONSTITUIT, NEQUE SOLVERE, NEQUE FECISSE, NEQUE PER ACTOREM STETIT, QUOMINUS FIERET, QUOD CONSTITUTUM EST.** §. 3. Ergo, si non stetit per actorem, tenet actio: etiam si per rerum naturam stetit: sed magis dicendum est, subveniri reo debere. §. 4. Hæc autem verba Prætoris, **NEQUE FECISSE REUM, [QUOD CONSTITUIT,]** utrum ad tempus constituti pertinent, an vero usque ad

litis contestationem trahimus, dubitari potest? Et puto, ad tempus constituti.

17. PAULUS lib. 29. ad Edictum.

Sed & si alia die offerat, nec actor accipere voluit, nec ulla causa iusta fuit non accipiendi, æquum est, succurri reo aut exceptione, aut iusta interpretatione; ut factum actoris usque ad tempus iudicii ipsi noceat: ut illa verba, **NEQUE FECISSE**, hoc significant, ut neque in diem, in quem constituit, fecerit, neque postea.

18. ULPIANUS lib. 27. ad Edictum.

Item illa verba Prætoris, **NEQUE PER ACTOREM STETISSE**, eandem recipiunt dubitationem. Et Pomponius dubitat, si forte ad diem constituti per actorem non steterit, ante stetit vel postea? Et puto, & hæc ad diem constituti referenda: proinde si valetudine impeditus, aut vi, aut tempestate petitor non venit, ipsi nocere Pomponius scribit. §. 1. Quod adjicitur, **EAMQUE PECUNIAM, CUM CONSTITUTEBATUR, DEBITAM FUISSE**, interpretationem pleniorē exigit. Nam primum illud efficit, ut, si quid tunc debitum fuit, cum constitueretur, nunc non sit, nihilominus teneat constitutum: quia retrorsum se actio refert. Proinde temporali actione obligatum constituendo, Celsus & Julianus scribunt teneri debere: licet post constitutum dies temporalis actionis exierit. Quare & si post tempus obligationis se soluturum constituerit, adhuc idem Julianus putat: quoniam eo tempore constituit, quo erat obligatio, licet in id tempus, quo non tenebatur. §. 2. E re autem est hic subungere, utrum pœnam contineat hæc actio, an rei persecutionem? Et magis est, ut etiam Marcellus putat, ut rei sit persecutio. §. 3. Vetus fuit dubitatio, an, qui hac actione egit, sortis obligationem consumat? Et tutius est dicere, solutione potius ex hac actione facta liberationem contingere, non litis contestatione: quoniam solutio ad utramque obligationem proficit.

19. PAULUS lib. 29. ad Edictum.

Id, quod sub conditione debetur, siue pure, siue certo die constituatur, eadem conditione suspenditur: ut existente conditione teneatur; deficiente, utraque actio depereat. §. 1. Sed is, qui pure debet, si sub conditione constituat, inquit Pomponius, in hunc utilem actionem esse. §. 2. Si pater vel dominus constituerit se soluturum, quod fuit in peculio, non minueretur peculium, eo quod ex ea causa obstrictus esse cœperit: & licet interierit peculium, non tamen liberatur.

20. IDEM lib. 4. ad Plautium.

Nec enim, quod crescit peculium, aut decrescit, pertinet ad constitutoriam actionem.

21. IDEM lib. 29. ad Edictum.

Promissor Stichus, post moram ab eo factam, mortuo Sticho, si constituerit se pretium ejus soluturum, tenetur. §. 1. Si sine die constituas, potest quidem dici, te non teneri, licet verba Edicti late pateant; alioquin & confestim agi tecum poterit, si statim, ut constituisti, non solvas: sed modicum tempus statuendum est, non minus decem dierum, ut exactio celebretur. §. 2. Constituto satis non facit, qui soluturum se constituit,

si offerat satisfactionem. † Si quis autem constituat se *satisfidendum*, fidejussorem vel pignora det, non tenetur: quia nihil interfit, quemadmodum satisfaciatur.

22. IDEM lib. 6. Brevis Edicti.

Si post constitutam tibi pecuniam, hereditatem ex Senatusconsulto Trebelliano restitueris, quoniam sortis petitionem transtulisti ad alium, deneganda est tibi pecuniæ constitutæ actio. † Idem est in hereditatis possessore post evictam hereditatem. Sed magis est, ut fideicommissario, vel ei qui vicit, decernenda esset actio.

23. JULIANUS lib. 11. Digestorum.

Promissor hominis, homine mortuo, cum per eum staret, quo minus traderetur, etsi hominem daturum se constituerit, de constituta pecunia tenebitur, ut pretium ejus solvat.

24. MARCELLUS lib. singulari Responsorum.

Titius Seio epistolam emisit in hæc verba: *Remanserunt apud me quinquaginta ex credito tuo, ex contractu pupillorum meorum, quos tibi reddere debebo. Idibus Majis probos: Quod si ad diem superscriptum non dederō, tunc dare debebo usuras tot.* Quæro, an Lucius Titius in locum pupillorum hac cautione reus successerit? Marcellus respondit, si intercessisset stipulatio, successisse. † Item quæro, an, si non successisset, de constituta teneatur? Marcellus respondit, in sortem teneri: est enim humanior & utilior ista interpretatio.

25. PAPINIANUS lib. 8. Quæstionum.

Illud aut illud debuit, & constituit alterum: an vel alterum, quod non constituit,olvere possit, quæsitum est? Dixi, non esse audiendum, si velit hodie fidem constitutæ rei frangere. §. 1. Si, jurejurando delato, *deberi tibi juraveris*, cum habeas eo nomine actionem, recte de constituta agis. Sed & si non ultro detulero jusjurandum, sed referendi necessitate compulsus id fecero, quia nemo dubitat, modestius facere qui referat, quam ut ipse juret: nulla distinctio adhibetur, tametsi ob tuam facilitatem ad meam verecundiam subsequuta sit referendi necessitas.

26. SCÆVO LA lib. 1. Responsorum.

Quidam ad creditorem literas ejusmodi fecit: *Decem, quæ Lucius Titius ex area tua mutua acceperat, salvaratione usurarum habes penes me, Domine.* Respondit, secundum ea, quæ proponerentur, actione de constituta pecunia eum teneri.

27. ULPIANUS lib. 14. ad Edictum.

Utrum præsentē debitore, an absente, constituat quis, parvi refert: Hoc amplius, etiam invito constituere eum posse, Pomponius lib. 34. scribit. Unde falsam putat opinionem Labeonis existimantis, si postquam qui constituit pro alio, dominus ei denunciaret ne solvat, in factum exceptionem dandam: nec immerito Pomponius: nam cum semel sit obligatus, qui constituit, factum debitoris non debet eum excusare.

28. GAIUS lib. 4. ad Edictum provinciale.

Ubi quis pro alio constituit se soluturum adhuc is, pro quo constituit, obligatus manet.

29. PAU-

29. PAULUS lib. 24. ad Edictum.

Qui injuriarum, vel furti, vel vi bonorum raptorum tenetur actione, constituendo tenetur.

30. IDEM lib. 2. Sententiarum.

Si quis duobus pecuniam constituerit, *tibi, aut Titio*, etsi stricto jure propria actione pecuniæ constitutæ manet obligatus, etiamsi Titio solverit, tamen per exceptionem adjuvatur.

31. SCÆVOLA lib. 5. Digestorum.

Lucius Titius Seiorum debitor decessit: hi persuaserunt Publio Mævio, quod hereditas ad eum pertineret, & fecerunt, ut epistolam in eos exponeret, debitorem sese esse, quasi heredem patrui sui, confitentem: qui & addit epistolæ suæ, *quod in rationes suas eadem pecunia pervenit*: Quæsitum est, cum ad Publium Mævium ex hereditate Lucii Titii nihil pervenerit, an ex scriptura proposita de constituta pecunia conveniri possit? & an doli exceptione uti possit? Respondit, nec civilem eo nomine actionem competere: sed nec de constituta, secundum ea, quæ proponerentur. † Idem quæsit, usurarum nomine quod ex causa superscripta datum sit, an repeti possit? Respondit, secundum ea, quæ proponerentur, posse.

TIT. VI.

COMMODATI, VEL CONTRA.

1. ULPIANUS lib. 28. ad Edictum.

Ait Prætor, QUOD QUIS COMMODASSE DICETUR, DE EO JUDICIUM DABO. §. 1.

Hujus Edicti interpretatio non est difficilis. Unum solummodo notandum: quod qui Edictum concepit, *commodati* fecit mentionem, cum Pacuvius *ntendi* fecit mentionem. Inter commodatum autem, & utendum datum Labeo quidem ait tantum interesse, quantum inter genus, & speciem: commodari enim rem mobilem, non etiam soli; utendam dari etiam soli. Sed, ut apparet, proprie commodata res dicitur, & quæ soli est: idque (&) Cassius existimat: Vivianus (amplius) etiam habitationem commodari posse ait: §. 2. Impuberes commodati actione non tenentur: quoniam nec constituit commodatum in pupilli persona sine tutoris auctoritate: usque adeo, ut, etiam si pubes factus dolum aut culpam admiserit, hac actione non tenetur: quia ab initio non constituit.

2. PAULUS lib. 29. ad Edictum.

Nec in furiosum commodati actio danda est: sed ad exhibendum adversus eos dabitur, ut res exhibita vindicetur.

3. ULPIANUS lib. 28. ad Edictum.

Sed mihi videtur, si locupletior pupillus factus sit, dandam utilem commodati actionem, secundum D. Pii rescriptum. §. 1. Si reddita quidem sit res commodata, sed deterior reddita, non videbitur reddita, [quæ deterior facta redditur,] nisi quod interest, præstetur: * proprie enim dicitur *res non reddita*, quæ deterior redditur. §. 2. In hac actione, sicut in cæteris bonæ fidei judiciis, similiter in litem jurabitur: & rei judicandæ tempus, quanti res sit, observatur: quamvis in stricti, litis contestatæ tempus spectetur. §. 3. Heres ejus, qui commodatum accepit, pro ea parte, qua heres est, convenitur: nisi forte habuit facultatem totius rei restituendæ, nec faciat: tunc enim con-

demnatur in solidum; quasi hoc boni judicis arbitrio conveniat. §. 4. Si filiofamilias servove commodatum sit, duntaxat de peculio agendum erit: cum filio autem familias ipso & directo quis poterit. † Sed & si ancillæ vel filiafamilias commodaverit, duntaxat de peculio [erit] agendum. §. 5. Sed non tantum ex causa doli earum personarum pater vel dominus condemnatur, sed & ipsius quoque domini vel patris fraus duntaxat venit: ut Julianus lib. 11. circa pigneratitiam actionem distinguit. §. 6. Non potest commodari id, quod usu consumitur: nisi forte ad pompam vel ostentationem quis accipiat.

4. GAIUS lib. 1. de Verborum Obligation.

Sæpe etiam ad hoc commodantur pecuniæ, ut dicis gratia numerationis loco intercedant.

5. ULPIANUS lib. 28. ad Edictum.

Si, *ut certo loco vel tempore reddatur commodatum*, convenit, officio judicis inest, ut rationem loci vel temporis habeat. §. 1. Si quis hac actione egerit, & oblatam litis æstimationem susceperit, rem offerentis facit. §. 2. Nunc videndum est, *quid veniat in commodati actione*: utrum dolum, an & culpa? an vero & omne periculum? Et quidem in contractibus interdum dolum solum, interdum & culpam præstamus: dolum, in deposito: nam, quia nulla *utilitas* ejus versatur apud quem deponitur, merito dolum præstatur solus: nisi forte & merces accessit; tunc enim (ut est & constitutum) etiam culpa exhibetur: aut si hoc ab initio convenit, ut & culpam, & periculum præsteris, penes quem deponitur. Sed ubi utriusque utilitas vertitur, ut in empto, [ut] in locato, [ut] in dote, [ut] in pignore, [ut] in societate, & dolum & culpa præstatur. † Commodatum autem plerumque solam utilitatem continet ejus, cui commodatur: & ideo verior est Quinti [Mutii] sententia, existimantis, & culpam præstandam, & diligentiam: §. 3. Et si forte res æstimata data sit, omne periculum præstandum ab eo, qui æstimationem se præstaturum recepit. §. 4. Quod vero senectute contigit, vel morbo, vel vi latronum ereptum est, aut quid simile accidit, dicendum est, nihil eorum esse imputandum ei, qui commodatum accepit: nisi aliqua culpa interveniat. Proinde & si incendio, vel ruina aliquid contigit, vel aliquod damnum fatale, non tenebitur: nisi forte, cum possit res commodatas salvas facere, suas prætulit. §. 5. Custodiam plane commodatæ rei etiam diligentem debet præstare. §. 6. Sed, an etiam hominis commodati custodia præstetur, apud veteres dubitatum est: nam interdum & hominis custodia præstanda est: si vinctus commodatus est; vel ejus ætatis, ut custodia indigeret. Certe si hoc actum est, ut custodiam is, qui rogavit, præstet, dicendum erit, præstare. §. 7. Sed interdum & mortis damnum ad eum, qui commodatum rogavit, pertinet: nam si tibi equum commodavero, *ut ad villam adduceres*, tu ad bellum duxeris, commodati teneberis. Idem erit & in homine. † Plane, si sic commodavi, *ut ad bellum duceres*, meum erit periculum. † Nam & si servum tibi tectorem commodavero, & de machina ceciderit, periculum meum esse Namasæ ait. Sed ego ita hoc verum puto, si tibi com-

modavi, ut (♂) in machina operaretur: ceterum si, ut de plano opus faceret, tu eum imposuisti in machina, aut si machinæ culpa factum minus diligenter non ab ipso ligatæ, vel funium, perticarumque vetustate: dico periculum, quod culpa contigit rogantis commodatum, ipsum præstare debere. Nam & Mela scripsit, si servus lapidario commodatus sub machina perierit, teneri fabrum commodati, qui negligentius machinam colligavit. §. 8. Quinimo & qui alias re commodata utitur, non solum commodati, verum furti quoque tenetur, ut Julianus lib. 11. Digestorum scripsit. † Denique ait, si tibi *codicem* commodavero, & in eo chirographum debitorem tuum cavere feceris, egoque (hoc) interlevero, si quidem ad hoc tibi commodavero, ut caveretur tibi in eo, teneri me tibi contrario iudicio: si minus, neque me certiorasti ibi chirographum esse scriptum, etiam teneris mihi (inquit) commodati: imo (ait) etiam furti: quoniam aliter re commodata usus es: quemadmodum qui equo (inquit) vel vestimento aliter, quam commodatum est, utitur, furti tenetur. §. 9. Usque adeo autem diligentia in re commodata præstanda est, ut etiam in ea, quæ sequitur rem commodatam, præstari debeat: ut puta, equam tibi commodavi, quam pullus comitabatur, etiam pulli (te) custodiam præstare debere, veteres responderunt. §. 10. Interdum plane dolum solum in re comodata, qui rogavit, præstabit: ut puta si quis ita convenit; vel si suaduntaxat causa commodavit, sponsæ forte suæ, vel uxori, quo honestius culta ad se deduceretur; vel si quis ludos edens Prætor scenicis commodavit, vel (ipsi) Prætori quis ultro commodavit. §. 11. Nunc videndum, *In quibus speciebus commodati actio locum habeat?* Et est apud veteres de huiusmodi speciebus dubitatum. §. 12. Rem tibi dedi, ut *creditori tuo pignori daves*: dedisti: non repignorans, ut mihi reddas: Labeo ait, commodati actionem locum habere: quod ego puto verum esse, nisi merces intervenit: tunc enim, vel in factum, vel ex locato conducto agendam erit. Plane, si ego pro te rem pignori dedero tua voluntate, mandati erit actio. † Idem Labeo recte dicit, si a me culpa absit *repignerandi*, creditor autem nolit reddere pignus, competere tibi adhuc duntaxat commodati, ut tibi actiones adversus eum præstem. Absesse autem culpa a me videtur, sive jam solvi pecuniam, siveolvere sum paratus. Sumptum plane litis cæteraque æquum est eum agnoscere, qui commodatum accepit. §. 13. Si me rogaveris, ut *servum tibi cum lance commodarem*, & servus lancem perdiderit, Cartilius ait, periculum ad te respicere: nam & lancem videri commodatam: quare culpam in ea quoque præstandam. Plane, si servus cum ea fugerit, eum qui commodatum accepit, non teneri: nisi fugæ præstitit culpam. §. 14. Si de me petisses, ut *triclinium tibi sternerem, & argentum ad ministerium præberem*, & fecero; deinde petisses, ut idem sequenti die facerem, & cum commode argentum domi referre non possem, ibi hoc reliquero, & perierit: qua actione agi possit, & cuius esset periculum? Labeo de periculo scripsit, multum interesset idem posui, an non: si posui, ad me peri-

culum spectare: si minus, ad eum, penes quem relictum est. Ego puto commodati quidem agendum: verum custodiam eum præstare debere, penes quem res relictæ sunt: nisi aliud nominatim convenit. §. 15. Si duobus vehiculum commodatum sit, vel locatum simul, Celsus filius scripsit lib. 6. Digestorum, quæri posse, utrum unusquisque eorum in solidum, an pro parte teneatur? Et ait, * duorum quidem in solidum dominium, vel possessionem esse non posse: nec quemquam partis corporis dominium esse: sed totius corporis pro indiviso pro parte dominium habere. Usus autem balnei quidem, vel porticus, vel campi uniuscujusque in solidum esse; neque enim minus me uti, quod & alius uteretur: verum in vehiculo commodato, vel locato, pro parte quidem effectu me usum habere, quia non omnia loca vehiculi teneam; sed esse verius ait, & dolum, & culpam, & diligentiam, & custodiam in totum me præstare debere. Quare duo quodammodo rei habebuntur: etsi alter conventus præstiterit, liberabit alterum: & ambobus competit furti actio:

6. POMPONIUS lib. 5. ad Sabinum.

UT alterutro agente, alterius actio contra furem tollatur.

7. ULPIANUS lib. 28. ad Edictum.

UNde quæritur, si alter furti egerit, an ipse solus debeat commodati conveniri? Et ait Celsus, si alter conveniatur, qui furti non egerit, & paratus sit periculo suo conveniri alterum, qui furti agendo lucrum sensit ex re commodata, debere eum audiri, & absolvi. §. 1. Sed si legis Aquiliæ adversus socium ejus habuit commodator actionem, videndum erit, ne cedere debeat, si forte damnum dedit alter, quod hic, qui convenitur, commodati actione sarcire compellitur: nam & si adversus ipsum habuit Aquiliæ actionem commodator, æquissimum est, ut commodati agendo remittat actionem: nisi forte quis dixerit, agendo eum e lege Aquilia, hoc minus consecuturum, quam ex causa commodati consecutus est: quod videtur habere rationem.

8. POMPONIUS lib. 5. ad Sabinum.

REi commodatæ & possessionem, & proprietatem retinemus.

9. ULPIANUS lib. 2. ad Edictum.

Nemo enim commodando, rem facit ejus, cui commodat.

10. IDEM lib. 29. ad Sabinum.

EUM, qui rem commodatam accepit, si in eam rem usus est, in quam accepit, nihil præstare, si eam in nulla parte culpa sua deteriore fecit, verum est: nam si culpa (ejus) fecit deteriore, tenebitur. §. 1. Si rem inspectori dedi, an similis sit ei, cui commodata res est, quæritur. Et, si quidem mea causa dedi, dum volo pretium exquirere, dolum mihi tantum præstabit: si sui, & custodiam; & ideo furti habebit actionem. Sed & si, dum refertur, perit, si quidem ego mandaveram per quem remitteret, periculum meum erit: si vero ipse, cui voluit, commisit, æque culpam mihi præstabit, si sui causa accepit.

11. PAULUS lib. 5. ad Sabinum.

Qui non tam idoneum hominem elegerit, ut re-
ste id perferri possit.

12. ULPIANUS lib. 29. ad Sabinum.

Si mei causa, dolum tantum. §. 1. Commo-
datam rem missus qui repeteret, cum recepis-
set, aufugit. Si dominus ei dari iusserat, domino
perit: si commonendi causa miserat, ut referretur
res commodata, ei, qui commodatus est.

13. POMPONIUS lib. 11. ad Sabinum.

Is, qui commodatum accepit, si non apparentis
rei nomine commodati condemnatur, caven-
dum ei est, ut repertam dominus ei præstet. §. 1.
Si quem questum fecit is, qui experiendum quid
accepit, veluti si jumenta fuerint, eaque locata sint,
idiplum præstabit, qui experiendum dedit: neque
enim ante eam rem questui cuique esse oportet,
[prius] quam periculo ejus sit. §. 2. Si libero
homini, qui mihi bona fide serviebat, quasi servo,
rem commodavero, videamus, an habeam commo-
dati actionem: nam & Celsus filius agebat, si jus-
sisset eum aliquid facere, vel mandati cum eo vel
præscriptis verbis experiri me posse. Idem ergo
& in commodato erit dicendum. † Nec obstat,
quod non hac mente cum eo, qui liber bona fide
nobis serviret, contraheremus, quasi eum obliga-
tum habituri: plerumque enim id accidit, ut ex-
tra id, quod ageretur, tacita obligatio nascatur,
veluti, cum per errorem indebitum solvendi cau-
sa datur.

14. ULPIANUS lib. 48. ad Sabinum.

Si servus meus rem meam tibi, scienti nolle me ti-
bi commodari, commodaverit, & commoda-
ti & furti nascitur actio, & præterea condictio ex
causa furtiva.

15. PAULUS lib. 29. ad Edictum.

Commodare possumus etiam alienam rem,
quam possidemus: tametsi scientes alienam
possidemus.

16. MARCELLUS lib. 5. Digestorum.

Ita ut, & si fur vel prædo commodaverit, habeat
commodati actionem.

17. PAULUS lib. 29. ad Edictum.

In commodato [hæc] pactio, ne dolum præstetur,
rata non est. §. 1. Contraria commodati actio
etiam sine principali moveri potest, sicut & cæte-
ræ, quæ dicuntur *contrariæ*. §. 2. Si ex facto he-
redis agatur commodati, in solidum condemnatur,
licet ex parte heres est. §. 3. Sicut autem * vo-
luntatis & officii magis, quam necessitatis est,
commodare, ita modum commodati, finemque
præscribere, ejus est, qui beneficium tribuit. Cum
autem id fecit (id est, postquam commodavit)
tunc finem præscribere, & retro agere, atque in-
tempestive usum commodatæ rei auferre, non offi-
cium tantum impedit, sed & suscepta obligatio
inter dandum accipiendumque: geritur enim ne-
gotium invicem: & ideo invicem propositæ sunt
actiones, ut appareat, quod principio beneficii ac-
nudæ voluntatis fuerat, converti in mutuas præsta-
tiones actionesque civiles: ut accidit in eo, qui
absentis negotia gerere iuchoavit: neque [enim]
impune peritura deseret; suscepisset enim fortas-
sis alius, si is non cœpisset; * voluntatis est enim

suscipere mandatum, necessitatis consummare.

† Igitur si pugillares mihi commodasti, ut debi-
tor mihi caveret, non recte facies importune repe-
tendo: nam si negasses, vel emissem, vel testes ad-
hibuissem. † Idemque est, si ad fulciendam in-
sulam tigna commodasti, deinde protraxisti, aut
etiam sciens vitiosa commodaveris: * *adjuvari*
quippe nos, non decipi, beneficio oportet. Ex qui-
bus causis etiam contrarium iudicium utile esse di-
cendum est. §. 4. Duabus rebus commodatis,
recte de altera commodati agi posse, Vivianus
scripsit. Quod ita videri verum, si separatæ sint,
Pomponius scripsit: nam eum, qui carrucham
puta, vel lecticam commodavit, non recte actu-
rum de singulis partibus. §. 5. Rem commo-
datam perdidit, & pro ea pretium dedi, deinde res
in potestate tua venit: Labeo ait, contrario iudi-
cio aut rem mihi præstare te debere, aut, quod
a me accepisti, reddere.

18. GAIUS lib. 9. ad Edictum provinciale.

In rebus commodatis talis *diligentia* præstanda
est, qualem quisque diligentissimus paterfami-
lias suis rebus adhibet: ita ut tantum eos casus
non præstet, quibus resisti non possit; veluti mor-
tes servorum, quæ sine dolo & culpa ejus accidunt,
latronum hostiumve incursus, piratarum insidias,
naufragium, incendium, fugas servorum, qui cu-
stodiri non solent. Quod autem de latronibus,
& piratis & naufragio diximus, ita scilicet acci-
piemus, si in hoc commodata sit alieni res, ut eam
rem peregre secum ferat: alioquin si cui ideo ar-
gentum commodaverim, quod is amicos ad cœ-
nam invitaturum se diceret, & id peregre secum
portaverit, sine ulla dubitatione, etiam piratarum,
& latronum, & naufragii casum præstare debet.
Hæc ita, si dumtaxat accipientis gratia commoda-
ta sit res: † At si utriusque, veluti si commu-
nem amicum ad cœnam invitaverimus, tuque ejus
rei curam suscepisses, & ego tibi argentum com-
modaverim, scriptum quidem apud quosdam in-
venio, quasi dolum tantum præstare debeas. Sed
videndum est, ne & culpa præstanda sit: ut ita
culpæ fiat æstimatio, sicut in rebus pignori datis &
dotalibus æstimari solet. §. 1. Sive autem pi-
gnus, sive commodata res, sive deposita, deterior
ab eo, qui acceperit, facta sit, non solum istæ sunt
actiones, de quibus loquimur, verum etiam legis
Aquilæ: sed, si qua earum actum fuerit, aliæ tol-
luntur. §. 2. Possunt justæ causæ intervenire, ex
quibus cum eo, qui commodasset, agi deberet:
veluti de impensis in valetudinem servi factis, quæ-
ve post fugam requirendi, reducendique ejus causa
factæ essent: nam * cibariorum impensæ, naturali
scilicet ratione, ad eum pertinent, qui utendum ac-
cepisset. Sed & id, quod de impensis valetudinis
aut fugæ diximus, ad majores impensas pertinere
debet: modica enim impendia verius est, ut, sicuti
cibariorum, ad eundem pertineant. §. 3. Item
qui sciens *vasa vitiosa* commodavit, si ibi infusum
vinum, vel oleum corruptum effusumve est, con-
demnandus eo nomine est. §. 4. Quod autem
contrario iudicio consequi quisque potest, id
etiam recto iudicio, quo cum eo agitur, potest sal-
vum habere jure pensionis: sed fieri potest, ut

amplius esset, quod invicem aliquem consequi oporteat, aut iudex pensationis rationem non habeat, aut ideo de restituenda cum eo non agatur, quia ea res causa interdidit, aut sine iudice restituta est: dicemus necessariam esse contrariam actionem.

19. JULIANUS lib. 1. Digestorum.

A Deos, qui servandum aliquid conducunt, aut utendum accipiunt, damnum injuria ab alio datum non pertinere, proculdubio est. Qua enim cura aut diligentia consequi possumus, ne aliquis damnum nobis injuria det?

20. IDEM lib. 3. ad Urseium Ferocem.

A Rgentum commodatum si tam idoneo servo meo tradidissim ad te perferendum, ut non debuerit quis aestimare futurum, ut a quibusdam malis hominibus deciperetur, tuum, non meum, detrimentum erit, si id mali homines intercepissent.

21. AFRICANUS lib. 8. Quaestionum.

Rem mihi commodasti, eandem subripuisti: deinde, cum commodari ageres, nec a te scirem esse subreptam, iudex me condemnavit, & solvi: postea comperi a te esse subreptam. *Quaestum* est, quæ mihi tecum actio sit? *Respondit*, furti quidem non esse, sed commodati contrarium iudicium utile mihi fore. §. 1. In exercitu contubernaliibus vasa utenda communi periculo dedi: ac deinde meus servus, subreptis his, ad hostes profugit: & postea sine vasis receptus est. Habiturum me commodati actionem cum contubernaliibus constat, pro cuiusque parte: sed & illi mecum furti, servi nomine, agere possunt, quando & noxa caput sequitur. Et si tibi rem periculo tuo utendam commodavero, eaque a servo meo subripiatur, agere mecum furti possis servi nomine.

22. PAULUS lib. 22. ad Edictum.

Si servus, quem tibi commodaverim, furtum fecerit, utrum sufficiat contraria commodati actio, quemadmodum competit, si quid in curationem servi impendisti: an furti agendum sit, quaeritur? Et, furti quidem noxalem habere, qui commodatum rogavit, proculdubio est: contraria autem commodati tunc eum teneri, cum sciens talem esse servum, ignoranti commodavit.

23. POMPONIUS lib. 21. ad Quintum Mutium.

Si commodavero tibi equum, quo uteris usque ad certum locum, si nulla culpa tua interveniente, in ipso itinere deterior equus factus sit, non teneris commodati: nam ego in culpa ero, qui in tam longum iter commodavi, qui eum laborem sustinere non potuit.

TIT. VII.

DE PIGNERATITIA ACTIONE, VEL CONTRA.

1. ULPIANUS lib. 40. ad Sabinum.

Pignus contrahitur non sola traditione, sed etiam nuda conventionione, etsi non traditum est. §. 1. Si igitur contractum sit pignus nuda conventionione, videamus, an si quis aurum ostenderit, quasi pignori daturus, & æs dederit, obligaverit aurum pignori? Et consequens est, ut aurum obligetur, non æs: quia in hoc non consenserint. §. 2. Si

quis tamen, cum æs pignori daret, adfirmavit hoc aurum esse, & ita pignori dederit, videndum erit, an æs pignori obligaverit: & numquid, quia in corpus consensum est, pignori esse videatur? Quod magis est: tenebitur tamen pigneratitia contraria actione qui dedit: præter stellionatum, quem fecit.

2. POMPONIUS lib. 6. ad Sabinum.

Si [debitor] rem pignori datam vendidit, & tradidit, tuque ei nummos credidisti, quos ille solvit ei creditori, cui pignus dederat, tibi que cum eo convenit, *ut ea res, quam jam vendiderat, pignori tibi esset*, nihil te egisse constat: quia rem alienam pignori acceperis: ea enim ratione emptorem pignus liberatum habere coepisse: neque ad rem pertinuisse, quod tua pecunia pignus sit liberatum.

3. IDEM lib. 18. ad Sabinum.

Si quali recepturus a debitore tuo cominus pecuniam, reddidisti ei pignus, isque per fenestram id misit excepturo eo, quem de industria ad id posuerit, Labeo ait, furti te agere cum debitore posse, & ad exhibendum: & si agente [te] contraria pigneratitia, excipiat debitor de pignore sibi reddito, replicabitur de dolo & fraude, per quam nec redditum, sed per fallaciam ablatum id intelligitur.

4. ULPIANUS lib. 41. ad Sabinum.

Si convenit de distrahendo pignore, sive ab initio, sive postea, non tantum venditio valet, verum incipit emptor dominium rei habere. † Sed etsi non convenerit de distrahendo pignore, hoc tamen jure utimur, ut liceat distrahere: si modo non convenit, *ut liceat*. Ubi vero convenit, *ne distraheretur*, creditor, si distraxerit, furti obligatur: nisi ei ter fuerit denunciatum, ut solvat, & cessaverit.

5. POMPONIUS lib. 19. ad Sabinum.

Idque juris est, sive omnino fuerint pacti, *ut vendat*, sive in summa, aut conditione, aut loco contra pactionem factum sit.

6. IDEM lib. 35. ad Sabinum.

Quamvis convenerit, *ut fundum pigneratitium tibi vendere liceret*, nihilo magis cogendus es vendere, licet solvendo non sit is, qui pignus dederit: quia tua causa id caveatur. Sed Atilicinus, ex causa cogendum creditorem esse ad vendendum, dicit. Quid enim, si multo minus sit, quod debeatur, & hodie pluri venire possit pignus, quam postea? Melius autem est dici, eum, qui dederit pignus, posse vendere, & accepta pecunia solvere id, quod debeatur: ita tamen, ut creditor necessitatem habeat ostendere rem pigneratam, si mobilis sit, prius idonea cautela a debitore pro indemnitate ei præstanda; invitum enim creditorem cogi vendere, satis inhumanum est. §. 1. Si creditor pluri fundum pigneratum vendiderit, si id faceret, usuram ejus pecuniæ præstare debet ei, qui dederit pignus. Sed & si ipse usus sit ea pecunia, usuram præstari oportet. Quod si eam depositam habuerit, usuras non debet.

7. PAULUS lib. 2. Sententiarum.

Si autem tardius superfluum restituat creditor [id] quod apud eum depositum est, ex mo-

ra [etiam] usuras debitori hoc nomine præstare cogendus est.

8. POMPONIUS lib. 35. ad Sabinum.

Si necessarias impensas fecerim in servum, aut in fundum, quem pignoris causa acceperim, non tantum retentionem, sed etiam contrariam pigneratitiam actionem habebō. Finge enim medicis, cum ægrotaret servus, dedisse me pecuniam, & eum decessisse: item insulam fulsisse, vel refecisse, & postea deustam esse; nec habere, quod possem retinere. §. 1. Si pignori plura mancipia data sint, & quædam certis pretiis ita vendiderit creditor, ut evictionem eorum præstaret; & creditum suum habeat: reliqua mancipia potest retinere, donec ei caveatur, quod evictionis nomine promiserit, indemnem eum futurum. §. 2. Si unus ex heredibus portionem suam solverit, tamen tota res pignori data venire poterit: quemadmodum si ipse debitor portionem solvisset. §. 3. Si annua, bima, trima die, [triginta] stipulatus, acceperim pignus, pactusque sum, ut, nisi sua quaque die pecunia soluta esset, vendere eam mihi liceret: placet, antequam omnium pensionum dies veniret, non posse me pignus vendere; quia eis verbis omnes pensiones demonstrarentur. Nec verum est, sua quaque die non solutam pecuniam, antequam omnes dies venirent: sed omnibus pensionibus præteritis, etiam si una portio soluta non sit, pignus potest venire. Sed si ita scriptum sit, SI QUÆ PECUNIA SUA DIE SOLUTA NON ERIT, statim competit ei pacti conventio. §. 4. De vendendo pignore in rem pactio concipienda est, ut omnes contineantur. Sed & si creditoris duntaxat persona fuerit comprehensa, etiam heres ejus jure vendet, si nihil in contrarium actum est. §. 5. Cum pignus ex pactione venire potest, non solum ob sortem non solutam venire poterit, sed ob cætera quoque, veluti usuras, & quæ in id impensa sunt.

9. ULPIANUS lib. 28. ad Edictum.

Si rem alienam mihi debitor pignori dedit, aut malitiose in pignore versatus sit, dicendum est, locum habere contrarium judicium. §. 1. Non tantum autem ob pecuniam, sed & ob aliam causam pignus dari potest; veluti si quis pignus alicui dederit, ut pro se fidejubeat. §. 2. Proprie pignus dicimus, quod ad creditorem transit: hypothecam, cum non transit, nec possessio ad creditorem. §. 3. Omnis pecunia exsoluta esse debet, aut eo nomine satisfactum [esse,] ut nascatur pigneratitia actio. * Satisfactum autem accipimus, quemadmodum voluit creditor, licet non sit solutum: sive aliis pignoribus sibi caveri voluit, ut ab hoc recedat; sive fidejussoribus, sive reo dato, sive pretio aliquo, vel nuda conventionione: nascitur pigneratitia actio. Et generaliter dicendum erit, quotiens recedere voluit creditor a pignore, videri ei satisfactum, si, ut ipse voluit, sibi cavit, licet in hoc deceptus sit. §. 4. Is quoque, qui rem alienam pignori dedit, soluta pecunia potest pigneratitia experiri. §. 5. Qui ante solutionem egit pigneratitia, licet non recte egit, tamen, si offerat in judicio pecuniam, debet rem pigneratam, & quod sua interest, consequi.

10. GAIUS lib. 9. ad Edictum provinciale.

Quod si non solvere, sed alia ratione satisfacere paratus est, forte si expromissorem dare vult, nihil ei prodest.

11. ULPIANUS lib. 28. ad Edictum.

Solutum non videtur, si lis contestata cum debitor sit de ipso debito, vel si fidejussor conventus fuerit. §. 1. Novata autem debiti obligatio pignus perimit: nisi convenit, ut pignus repetatur. §. 2. Si quasi daturus tibi pecuniam, pignus accepero, nec dederō, pigneratitia actione tenebor, & nulla solutione facta. Idemque, & si accepto lata sit pecunia, vel conditio defecit, ob quam pignus contractum est: vel si pactum, cui standum est, de pecunia non petenda factum est. §. 3. Si in sortem duntaxat, vel in usuras obstrictum est pignus, eo soluto, propter quod obligatum est, locum habet pigneratitia. Sive autem usurae in stipulatum sint deductæ, sive non: si tamen pignus & in eas obligatum fuit, quamdiu quid ex his debetur, pigneratitia cessabit. Alia causa est earum, quas quis supra licitum modum promisit: nam hæc penitus illicitæ sunt. §. 4. Si creditori plures heredes exstiterint, & uni ex his pars ejus solvatur, non debent cæteri heredes creditoris injuria adfici: sed possunt totum fundum vendere, oblato debitori eo, quod coheredi eorum solvit: Quæ sententia non est sine ratione. §. 5. Solutam [autem] pecuniam accipiendum, non solum si ipsi, cui obligata res est, sed & si alii sit soluta voluntate ejus: vel ei, cui heres exstitit; vel procuratori ejus, vel servo pecuniis exigendis præposito. † Unde si domum conduxeris, & ejus partem mihi locaveris, egoque locatori tuo pensionem solvero, pigneratitia adversus te potero experiri: nam Julianus scribit, solvi ei posse; & si partem tibi, partem ei solvero, tantundem erit dicendum. Plane in eam duntaxat summam investita mea & illata tenebuntur, in quam coenaculum conduxi: non enim credibile est hoc convenisse, ut ad universam pensionem insulæ frivola mea tenerentur. Videtur autem tacite & cum domino ædium hoc convenisse, ut non pactio coenacularii proficiat domino, sed sua propria. §. 6. Per liberam autem personam pignoris obligatio nobis non adquiratur: adeo, ut ne per procuratorem plerumque vel tutorem adquiratur: & ideo ipsi actione pigneratitia convenientur. Sed nec mutat, quod constitutum est ab Imperatore Nostro, posse per liberam personam possessionem adquiri: nam hoc eo pertinebit, ut possimus pignoris nobis obligati possessionem per procuratorem vel tutorem apprehendere; ipsam autem obligationem libera persona nobis non semper adquirat. §. 7. Sed si procurator meus, vel tutor rem pignori dederit, ipse agere pigneratitia poterit. Quod in procuratore ita procedit, si [ei] mandatum fuerit pignori dare.

12. GAIUS lib. 9. ad Edictum provinciale.

Vel universorum bonorum administratio ei permessa est ab eo, qui sub pignoribus solebat mutuas pecunias accipere.

13. ULPIANUS lib. 38. ad Edictum.

SI, cum venderet creditor pignus, convenerit inter ipsum, & emptorem, ut, si solverit debitor pecuniam pretii emptori, liceret ei recipere rem suam: scripsit Julianus, & est rescriptum, ob hanc conventionem pigneratitiis actionibus teneri creditorem, ut debitori mandet ex vendito actionem adversus emptorem: sed & ipse debitor aut vindicare rem poterit, aut in factum actione adversus emptorem agere. §. 1. Venit autem in hac actione & dolus, & culpa, ut in commodato; venit & custodia: vis major non venit.

14. PAULUS lib. 29. ad Edictum.

EA igitur, quæ diligens paterfamilias in suis rebus præstare solet, a creditore exiguntur.

15. ULPIANUS lib. 28. ad Edictum.

Creditor, cum pignus reddit, de dolo debet debitori repromittere: & si prædium fuit pigneratum, & de jure ejus repromittendum [est,] ne forte servitutes, cessante uti creditore, amissæ sint.

16. PAULUS lib. 29. ad Edictum.

Tutor, lege non refragante, si dederit rem pupilli pignori, tuendum erit: scilicet si in rem pupilli pecuniam accipiat. Idem (est) & in curatore adolescentis, vel furiosi. §. 1. Contrariam pigneratitiam creditori actionem competere certum est. Proinde si rem alienam, vel alii pignoratam, vel in publicum obligatam dedit, tenebitur: quamvis & stellionatus crimen committat. Sed utrum ita demum, si scit, an & si ignoravit? Et quantum ad crimen pertinet, excusat ignorantia: quantum ad contrarium judicium, ignorantia (eum) non excusat: ut Marcellus lib. 6. Digestorum scribit. Sed si sciens creditor accipiat vel alienum, vel obligatum, vel morbosum, contrarium ei non competit. §. 2. Etiam vectigale prædium pignori dari potest. Sed & superficiarium: quia hodie utiles actiones superficiariis dantur.

17. MARCIANUS lib. singulari ad formulam hypothecariam.

Sane Divi Severus & Antoninus rescripserunt, ut sine deminutione mercedis soli obligaretur.

18. PAULUS lib. 29. ad Edictum.

SI convenerit, ut nomen debitoris mei pignori tibi sit, tuenda est a Prætorē hæc conventio: ut & te in exigenda pecunia, & debitorem adversus me, si cum eo experiar, tueatur. Ergo, si id nomen pecuniarium fuerit, exactum pecuniam tecum pensabis: si vero corporis alicujus, id, quod acceperis, erit tibi pignoris loco. §. 1. Si nuda proprietas pignori data sit, ususfructus, qui postea adcreverit, pignori erit. Eadem causa est alluvionis. §. 2. Si fundus pignoratus venierit, manere causam pignoris: quia cum sua causa fundus transeat; sicut in partu ancillæ, qui post venditionem natus sit. §. 3. Si quis caverit, ut silva sibi pignori esset, navem, ex ea materia factam, non esse pignoris. Cassius ait: quia aliud sit materia, aliud navis; & ideo nominatim in dando pignore adjiciendum esse ait, QUÆQUE EX SILVA FACTA NATA (VE) SINT. §. 4. Servus rem pecuniariam si pignori dederit, tuendum est, si liberam pe-

culii administrationem habuit: nam & alienare eas res potest.

19. MARCIANUS lib. singul. ad Formulam hypothecariam.

EAdem & de filiofamilias dicta intelligemus.

20. PAULUS lib. 29. ad Edictum.

Alienare res pignori dari voluntate domini potest: sed & si ignorante eo data sit, & ratum habuerit, pignus valebit. §. 1. Si pluribus res simul pignori detur, æqualis omnium causa est. §. 2. Si per creditorem stetit, quo minus ei solvatur, recte agitur pigneratitia. §. 3. Interdum & si soluta sit pecunia, tamen pigneratitia actio inhibenda est, veluti si creditor pignus suum emerit a debitore.

21. IDEM lib. 6. Brevis Edicti.

Domo pignori data, & area ejus tenebitur: est enim pars ejus: & contra, jus soli sequetur ædificium.

22. ULPIANUS lib. 30. ad Edictum.

Si pignore subrepto, furti egerit creditor, totum quicquid percepit, debito (eum) imputare Papinianus confitetur: Et est verum, etiamsi culpa creditoris furtum factum sit. Multo magis hoc erit dicendum in eo, quod ex conditione consecutus est. Sed quod ipse debitor furti actione præstitit creditori, vel conditione, an debito sit imputandum, videamus? Et quidem non oportere id ei restitui, quod ipse ex furti actione præstitit, peræque relatum est, & traditum. Et ita Papinianus lib. 9. Quæstionum ait. §. 1. Idem (Papinianus ait), & si metus causa servum pignoratam debitori tradiderit, quem bona fide pignori acceperat: nam si egerit, quod metus causa factum est, & quadruplum sit consecutus, (nihil) neque restituet ex eo, quod consecutus est, nec debito imputabit. §. 2. Si prædo rem pignori dederit, competit ei & de fructibus pigneratitia actio, quamvis ipse fructus suos non faciet: a prædone enim fructus & vindicari extantes possunt, & consumpti condici: proderit igitur ei, quod creditor bona fide possessor fuit. §. 3. Si post distractum pignus debitor, qui precario rogavit, vel conduxit pignus, possessionem non restituat, contrario judicio tenetur. §. 4. Si creditor, cum venderet pignus, duplam promisit (nam usu hoc evenerat, [&] conventus ob evictionem [erat]. & condemnatus): an haberet regressum pigneratitiæ contrariæ actionis? Et potest dici, esse regressum; si modo sine dolo & culpa sic vendidit, & ut paterfamilias diligens id gessit: si vero nullum emolumentum talis venditio attulit, sed tanti venderet, quanto vendere potuit, etiamsi hæc non promisit, regressum non habere.

23. TRYPHONINUS lib. 8. Disputationum.

Nec enim amplius a debitore, quam debiti summam, consequi poterit. Sed si stipulatio usurarum fuerat, & post quinquennium forte, quam pretium ex re obligata [consecutus est], victus eam emptori restituit, etiam medii temporis usuras a debitore petere potest; quia nihil ei solutum esse, ut auferri non possit, palam factum est: sed

sed si simplum præstitit, doli exceptione repellendus erit ab usurarum petitione; quia habuit usum pecuniæ pretii, quod ab emptore acceperat.

24. ULPIANUS lib. 30. ad Edictum.

ELeganter apud me quæsitum est, si impetrasset creditor a Cæsare, ut pignus possideret, idque evictum esset, an habeat contrariam pignoratitiam? Et videtur finita esse pignoris obligatio, & a contractu recessum. Imo utilis ex empto accommodata est, quemadmodum si pro soluto ei res data fuerit, ut in quantitatem debiti ei satisfaciat, vel in quantum ejus interfit: & compensationem habere potest creditor, si forte pignoratitia, vel ex alia causa cum eo agatur. §. 1. Qui reprobos nummos solvit creditori, an habet pignoratitiam actionem, quasi soluta pecunia, quæritur? Et constat, neque pignoratitia eum agere, neque liberari posse: quia reprobæ pecunia non liberat solventem; reprobis videlicet nummis reddendis. §. 2. Si vendiderit quidem creditor pignus pluris, quam debitum erat, nondum autem pretium ab emptore exegerit: an pignoratitio iudicio conveniri possit ad superfluum reddendum? an vero vel expectare debeat, quoad emptor solvat, vel suscipere actiones adversus emptorem? Et arbitror, non esse urgendum ad solutionem creditorem; sed aut expectare debere debitorem, aut si non expectat, mandandas ei actiones adversus emptorem, periculo tamen venditoris. Quod si accepit jam pecuniam, superfluum reddit. §. 3. In pignoratitio iudicio venit & si res pignori datas male tractavit creditor, vel servos debilitavit. Plane si pro maleficiis suis coercuit, vel vinxit, vel obtulit Præfecturæ, vel Præsidi, dicendum est, pignoratitia creditorem non teneri: quare si prostituit ancillam, vel aliud improbatum facere coëgit, illico pignus ancillæ solvitur.

25. IDEM lib. 31. ad Edictum.

Si servos pigneratos artificibus instruxit creditor: si quidem jam imbutos, vel voluntate debitoris, erit actio contraria. Si vero nihil horum intercessit, si quidem artificibus necessariis, erit actio contraria: non tamen sic, ut cogatur servis carere pro quantitate sumptuum debitor: sicut enim negligere creditorem dolus, & culpa, quam præstat, non patitur, ita nec talem efficere rem pigneratam, ut gravis sit debitori ad recipiendam: puta, saltum grandem pignori datum ab homine, qui vix luere potest, nedum excolere, tu acceptum pignori excoluisti sic, ut magni pretii faceres: alioquin non est æquum, aut quærere me alios creditores, aut cogi distrahere, quod velim receptum, aut tibi penuria coactum derelinquere. [Medie] igitur hæc a iudice erunt dispicienda, ut neque delicatus debitor, neque onerosus creditor audiatur.

26. IDEM lib. 3. Disputationum.

Non est mirum, si ex quacunque causa Magistratus in possessionem aliquem miserit, pignus constitui: cum testamento quoque pignus constitui posse, Imperator noster cum Patre sæpissime rescripsit. §. 1. Sciendum est, ubi iussu magistratus pignus constituitur, non alias constitui, nisi ventum fuerit in possessionem.

27. IDEM lib. 6. Opinionum.

Petenti mutuam pecuniam creditori, cum præ manu debitor non haberet, species auri dedit, ut pignori apud alium creditorem poneret: Si jam solutione liberatas receptasque eas is, qui susceperat, tenet, exhibere jubendus est: Quod si etiam nunc apud creditorem creditoris sunt, voluntate domini nexæ videntur: sed, ut liberatæ tradantur, domino earum propria actio adversus suum creditorem competit.

28. JULIANUS lib. 11. Digestorum.

Si creditor, qui rem pignori acceperat, amissa ejus possessione, Serviana actione petierit, & litis æstimationem consecutus sit, postea debitor eandem rem petens exceptione summovetur, nisi offerat ei debitor, quod pro eo solutum est. §. 1. Si servus (pro) peculiari nomine pignus acceperit actio pignoratitia adversus dominum debitori competit.

29. IDEM lib. 44. Digestorum.

Si rem alienam bona fide emeris, & mihi pignori dederis, ac precario rogaveris, deinde me dominus heredem instituerit, definit pignus esse & sola precarii rogatio supererit: idcirco usucapio tua interpellabitur.

30. PAULUS lib. 5. Epitomarum Alfeni Vari Digestorum.

Qui ratiario crediderat, cum ad diem pecunia non solveretur, ratem in flumine sua auctoritate detinuit; postea flumen crevit, & ratem abstulit: Si invito ratiario retinisset, ejus periculo ratem fuisse, respondit; sed si debitor sua voluntate concessisset, ut retineret, culpam duntaxat ei præstandam, non vim majorem.

31. AFRICANUS lib. 8. Quæstionum.

Si servus pignori datus, creditori furtum faciat, liberum est debitori servum pro noxæ deditio- ne relinquere. Quod si sciens furem, pignori mihi dederit, etsi paratus fuerit pro noxæ dedito apud me relinquere, nihilominus habiturum me pignoratitiam actionem, ut indemnem me præstet. † Eadem servanda esse Julianus ait, etiam cum depositus vel commodatus servus furtum faciat.

32. MARCIANUS lib. 4. Regularum.

Cum debitore, qui alienam rem pignori dedit, potest creditor contraria pignoratitia agere, etsi solvendo debitor sit.

33. IDEM lib. singulari ad Formulam Hypothecariam.

Si pecuniam debitor solverit, potest pignoratitia actione uti ad recipiendam ἀντίληψιν nam, cum pignus sit, hoc verbo poterit uti.

34. MARCELLUS lib. singulari Responsorum.

Titius, cum credidisset pecuniam Sempronio, & ob eam pignus accepisset, futurumque esset, ut distraheret (eam) creditor, quia pecunia non solveretur, petiit a creditore, ut fundum certo pretio emptum haberet; & cum impetrasset, epistolam, qua se vendidisse fundum creditori significaret, emisit: Quæro, an hanc venditionem debitor revocare possit, offerendo sortem, & usuras, quæ debentur? Marcellus respondit, secundum ea, quæ proposita essent, revocare non posse.

35. FLORENTINUS lib. 8. Institutionum.

Cum & fortis nomine, & usurarum aliquid debetur ab eo, qui sub pignoribus pecuniam debet, quidquid ex venditione pignorum recipiatur, primum usuris, quas jam tunc deberi constat, deinde, si quid superest, sorti accepto ferendum est. Nec audiendus est debitor, si, cum parum idoneum se esse sciat, eligit, quo nomine exonerari pignus suum malit. §. 1. Pignus, manente proprietate debitoris, solam possessionem transfert ad creditorem: potest tamen & precario, & pro conducto debitor re sua uti.

36. ULPIANUS lib. 11. ad Edictum.

Si quis in pignore pro auro & s subiecisset creditori, qualiter teneatur, quaesitum est? In qua specie rectissime Sabinus scribit, si quidem dato auro & s subiecisset, furti teneri: quod si in dando & s subiecisset, turpiter fecisse, non furem esse: sed (&) hic puto pigneratitium iudicium locum habere: Et ita Pomponius scribit. Sed & extra ordinem stellionatus nomine plectetur, ut est saepissime rescriptum. §. 1. Sed & si quis rem alienam mihi pignori dederit sciens prudensque, vel si quis alii obligatam mihi obligavit, nec me de hoc certioraverit, eodem crimine plectetur. Plane si ea res ampla est, & ad modicum aeris fuerit pignerata, dici debet, cessare non solum stellionatus crimen, sed etiam pigneratitiam, & de dolo actionem: quasi in nullo captus sit, qui pignori secundo loco accepit.

37. PAULUS lib. 5. ad Plautium.

Si pignus mihi traditum locassem domino, per locationem retineo possessionem: quia, antequam conductor debitor, non fuerit ejus possessio: cum & animus mihi retinendi sit, & conducti non sit animus possessionem apiscendi.

38. MODESTINUS lib. 1. Differentiarum.

Pupillo capienti pignus, propter metum pigneratitiae actionis, necessaria est tutoris auctoritas.

39. IDEM lib. 4. Responsum.

Gaius Seius ob pecuniam mutuam fundum suum Lucio Titio pignori dedit; postea pactum inter eos factum est, ut creditor pignus suum in compensationem pecuniae suae certo tempore possideret; verum ante expletum tempus creditor cum suprema sua ordinaret, testamento cavuit, ut alter ex filiis suis haberet eum fundum, & addidit, **QUEM DE LUCIO TITIO EMI**, cum non emisset; hoc testamentum inter ceteros signavit & Gaius Seius, qui fuit debitor: Quaero, an ex hoc, quod signavit, praedictum aliquod sibi fecerit, cum nullum instrumentum venditionis proferatur, sed solum pactum, ut creditor certi temporis fructus caperet? Herennius Modestinus respondit, * contractui pignoris non obesse, quod debitor testamentum creditoris, in quo se emisit pignus expressit, signasse proponitur.

40. PAPINIANUS lib. 3. Responsum.

Debitor a creditore pignus, quod dedit, frustra emit, cum rei suae nulla emptio sit: nec si

minoris emerit, & pignus petat, aut dominum vindicet, ei non totum debitum offerenti creditor possessionem restituere cogetur. §. 1. Debitoris filius, qui manet in patris potestate, frustra pignus a creditore patris peculiaribus nummis comparat: & ideo si patronus debitoris contra tabulas ejus possessionem acceperit, domini partem obtinebit: nam pecunia, quam filius ex re patris in pretium dedit, pignus liberatur. §. 2. Soluta pecunia, creditor possessionem pignoris, quae corporalis apud eum fuit, restituere debet: nec quicquam amplius praestare cogitur. Itaque si medio tempore pignus creditor pignori dederit, domino solvente pecuniam, quam debuit, secundi pignoris neque persecutio dabitur, neque retentio relinquetur.

41. PAULUS lib. 3. Quaestionum.

Rem alienam pignori dedisti; deinde dominus rei ejus esse coepisti: Datur utilis actio pigneratitia creditori. † Non est idem dicendum, si ego Titio, qui rem meam obligaverat sine mea voluntate, heres exstitero: hoc enim modo pignoris persecutio concedenda non est creditori: neque utique sufficit ad competendam utilem pigneratitiam actionem, eundem esse dominum, qui etiam pecuniam debet. Sed si convenisset de pignore, ut ex suo mendacio arguatur, improbe resistit, quo minus utilis actio moveatur.

42. PAPINIANUS lib. 3. Responsum.

Creditor iudicio, quod de pignore dato proponitur, ut superfluum pretii cum usuris restituat, jure cogitur: nec audiendus erit, si velit emptorem delegare: cum in venditione, quae (rite) fit, ex facto suum creditor negotium gerat.

43. SCAEVOLE lib. 5. Digestorum.

Locum purum pignori creditori obligavit, eique instrumentum emptionis tradidit: & cum eum locum inaedificare vellet, mota sibi controversia a vicino de latitudine, quod alias probare non poterat, petit a creditore, ut instrumentum a se traditum auctoritatis exhiberet: quo non exhibente, minorem locum aedificavit: atque (ita) damnum passus est: Quaesitum est, an si creditor pecuniam petat, vel pignus vindicet, doli exceptione posita, iudex hujus damni rationem habere debeat? Respondit, si operam non dedisset, ut instrumenti facultate subducta, debitor caperetur, posse debitorem, pecunia soluta, pigneratitia agere: opera autem in eo data, tunc & ante pecuniam solutam in id, quod interest, cum creditore agi. §. 1. Titius [cum] pecuniam mutuam accepit a Gaio Seio sub pignore culleorum, istos culleos cum Seius in horreo haberet, missus ex Officio annonae Centurio culleos ad annonam sustulit: (ac) postea instantia Gaii Seii creditoris recipiati sunt: Quaero, intertrituram, quae ex operis facta est, utrum Titius debitor, an Seius creditor, agnoscere debeat? Respondit secundum ea, quae proponerentur, ob id, quod eo nomine intertrimenti accidisset, non teneri.

LIBER QUARTUS DECIMUS.

TIT. I.

DE EXERCITORIA ACTIONE.

I. ULPIANUS lib. 28. ad Edictum.

Utilitatem huius Edicti patere, nemo est, qui ignoret: nam cum interdum ignari, cujus sint conditionis vel quales, cum magistris propter navigandi necessitatem contrahamus, æquum fuit, eum, qui magistrum navi imposuit, teneri: ut teneretur, qui institorem tabernæ vel negotio præposuit, cum sit major necessitas contrahendi cum magistro, quam institore: quippe res patitur, ut de conditione quis institoris dispiciat, & sic contrahat; in navis magistro non ita: nam interdum locus, tempus non patitur plenius deliberandi consilium. §. 1. *Magistrum navis accipere debemus, cui totius navis cura mandata est.* §. 2. (Sed) si cum quolibet nautarum sit contractum, non datur actio in exercitorem: quamquam ex delicto cujusvis eorum, qui navis navigandæ causa in nave sint, detur actio in exercitorem: alia enim est contrahendi causa, alia delinquendi: si quidem qui magistrum præponit, contrahi cum eo permittit: qui nautas adhibet, non contrahi cum eis permittit, sed culpa & dolo carere eos curare debet. §. 3. Magistri autem imponuntur locandis navibus, vel ad merces, vel vectoribus conducendis, armamentisve emendis: sed etiam si mercibus emendis vel vendendis fuerit præpositus, etiam hoc nomine obligat exercitorem. §. 4. Cujus autem conditionis sit magister iste, nihil interest: utrum liber, an servus: & utrum exercitoris, an alienus: sed nec, cujus ætatis sit, intererit: sibi imputaturo, qui præposuit. §. 5. *Magistrum autem accipimus, non solum quem exercitor præposuit, sed & eum, quem magister: & hoc consultus Julianus in ignorante exercitore respondit. Ceterum si scit, & passus est, eum in nave magisterio fungi, ipse eum imposuisse videtur: quæ sententia mihi videtur probabilis: * omnia enim facta magistri debet præstare, qui eum præposuit: alioquin contrahentes decipientur: & facilius hoc in magistro, quam institore, admittendum propter utilitatem. Quid tamen, si sic magistrum præposuit, ne alium ei liceret præponere? An adhuc Juliani sententiam admittimus, videndum est: finge enim & nominatim eum prohibuisse, ne Titio magistro utaris. Dicendum tamen erit, eo usque producendam utilitatem navigantium.* §. 6. *Navem accipere debemus, sive marinam, (sive fluviatilem:)* sive in aliquo stagno naviget, sive schedia sit. §. 7. Non autem ex omni causa Prætor dat in exercitorem actionem, sed *eius rei nomine, cujus ibi præpositus fuerit: id est, (si) in eam rem præpositus sit, ut puta, si (ad) onus vehendum locatum sit; aut aliquas res emerit utiles naviganti, vel si quid reficiendæ navis causa contractum vel impensum est, vel si quid nautæ, operatum nomine, petent.* §. 8. Quid, si mutuam pecuniam sumplerit? an ejus rei nomine videatur gestum? Et Pegasus existimat, si ad usum ejus rei, in quam præpositus est, fuerit mutuatus, dan-

dam actionem: quam sententiam puto veram. Quid enim, si ad armandam instruendamve navem, vel nautas exhibendos, mutuatus est? §. 9. Unde quærit Ofilius, si ad reficiendam navem mutuatus, nummos in suos usus converterit, an in exercitorem detur actio? Et ait, si hac lege accepit, quasi in navem impensurus, mox mutavit voluntatem, teneri exercitorem, imputaturum sibi, cur talem præposuerit: quod si ab initio consilium cepit fraudandi creditoris, & hoc specialiter non exprefferit, *quod ad navis causam accipit*, contra esse: quam distinctionem Pedius probat. §. 10. Sed & si in pretiis rerum emptarum fecellit magister, exercitoris erit damnum, non creditoris. §. 11. Sed si ab alio mutuatus, liberavit eum, qui in navis refactionem crediderat, puto etiam huic dandam actionem, quasi in navem crediderit. §. 12. Igitur præpositio certam legem dat contrahentibus. Quare si eum præposuit navi ad hoc solum, ut vecturas exigat, non ut locet, quod forte ipse locaverat, non tenebitur exercitor, si magister locaverit: vel si ad locandum tantum, non ad exigendum, idem erit dicendum: aut si ad hoc, ut vectoribus locet, non ut mercibus navem præstet, vel contra, modum egressus, non obligabit exercitorem. † Sed & si, ut certis mercibus eam locet, præpositus est, puta legumini, eannabæ, ille marmoribus, vel alia materia locavit: dicendum erit, non teneri: quædam enim naves onerariæ, quædam (ut ipsi dicunt) *εισβατηναι*, id est, *vectorum ductrices*, sunt, & plerosque mandare scio, *ne vectores recipiant*; & sic, *ut certa regione, & certo mari negotietur*: ut ecce, sunt naves, quæ Brundisium a Cassiopa, vel a Dyrrachio vectores trajiciunt, ad onera inhabiles; item, quædam fluvii capaces, ad mare non sufficientes. §. 13. Si plures sint magistri, non divisis officiis, quodcumque cum uno gestum erit, obligabit exercitorem: si divisis, ut alter locando, alter exigendo pro cuiusque officio obligabitur exercitor. §. 14. Sed & si sic præposuit, ut plerumque faciunt, *ne alter sine altero quid gerat*, qui contraxit cum uno, sibi imputabit. §. 15. *Exercitorem autem eum dicimus, ad quem observationes, & reditus omnes perveniunt, sive is dominus navis sit, si a domino navem per averfionem conduxit, vel ad tempus, vel in perpetuum.* §. 16. Parvi autem refert, qui exercet, masculus sit, an mulier, paterfamilias, an filiusfamilias vel servus: pupillus autem si navem exerceat, exigemus tutoris auctoritatem. §. 17. Est autem nobis electio, utrum exercitorem an magistrum convenire velimus. §. 18. Sed ex contrario, exercenti navem adversus eos, qui cum magistro contraxerunt, actio non pollicetur: quia non eodem auxilio indigebat. Sed aut ex locato cum magistro, si mercede operam ei exhibet: aut, si gratuitam, mandati agere potest. † Solent plane Præfecti propter ministerium annonæ, item in provinciis Præsides provinciarum, extra ordinem eos juvare ex contractu magistrorum. §. 19. *Si qui navem exeruerit, in aliena potestate erit, si que voluntate navem exeruerit, quod cum*

stro ejus gestum erit, in eum, in cujus potestate is erit, qui navem exercuerit, judicium datur. §. 20. Licet autem detur actio in eum, cujus in potestate est, qui navem exercet, tamen ita demum datur, si voluntate ejus exercent. Ideo autem ex voluntate in solidum tenentur, qui habent in potestate exercitorem, quia ad summam Rempublicam navium exercitio pertinet. At institutorum non idem usus est: ea propter in tributum duntaxat vocantur qui contraxerunt cum eo, qui in merce peculiaris sciente domino negotiatur. Sed si sciente duntaxat, non etiam volente, cum magistro contractum sit, utrum quasi in volentem damus actionem in solidum, an vero exemplo tributoriae dabinus? * In re igitur dubia melius est, verbis Edicti servare: & neque scientiam solam & nudam patris dominive in navibus onerare; neque in peculiaribus mercibus voluntatem extendere ad solidi obligationem. Et ita videtur & Pomponius significare: si sit in aliena potestate, si quidem voluntate gerat, in solidum eum obligari; sin minus, in peculium.

§. 21. In potestate autem accipiemus utriusque sexus, vel filios, vel filias, vel servos, vel servas.

§. 22. Si tamen servus peculiaris, volente filiofamilias, in cujus peculio erat, vel servo, vicarius ejus navem exercuit, pater, dominusve, qui voluntatem non accommodavit, duntaxat de peculio tenebitur: sed filius ipse in solidum. Plane, si voluntate domini vel patris exercent, in solidum tenebuntur: & præterea & filius, si & ipse voluntatem accommodavit, in solidum erit obligatus.

§. 23. Quamquam autem, si cum magistro ejus gestum sit, duntaxat polliceatur Prætor actionem, tamen (ut Julianus quoque scripsit) etiam si cum ipso exercitore sit contractum, pater dominusve in solidum tenebitur.

§. 24. Hæc actio ex persona magistri in exercitorem dabitur: & ideo, si cum utro eorum actum est, cum altero agi non potest: sed si quid sit solutum, si quidem a magistro, ipso jure minuitur obligatio: sed & si ab exercitore, siue suo nomine, id est, propter honorariam obligationem, siue magistri nomine solverit, minuetur obligatio; quoniam & alius pro me solvendo me liberat.

§. 25. Si plures navem exercent, cum quolibet eorum in solidum agi potest.

2. GAIUS lib. 9. ad Edictum provinciale.

NE in plures adversarios destringatur, qui cum uno contraxerit.

3. PAULUS lib. 29. ad Edictum.

NEc quicquam facere, quotam quisque portionem in nave habeat: eumque qui præstiterit, societatis judicio a cæteris consecuturum.

4. ULPIANUS lib. 29. ad Edictum.

SI tamen plures per se navem exercent, pro portionibus exercitationis conveniuntur: neque enim invicem sui magistri videntur. §. 1. Sed si plures exercent, unum autem de numero suo magistrum fecerint, hujus nomine in solidum poterunt conveniri. §. 2. Sed si servus plurium, navem exercent voluntate eorum, idem placuit, quod in pluribus exercitoribus: plane si unius ex omnibus voluntate exercuit, in solidum ille tenebitur: & ideo puto, & in superiore casu in solidum omnes

teneri. §. 3. Si servus sit, qui navem exercuit voluntate domini, & alienatus fuerit, nihilominus is, qui eum alienavit, tenebitur: proinde, & si decesserit servus, tenebitur; nam & magistro defuncto tenebitur. §. 4. Hæ actiones perpetuo, & heredibus, & in heredes dantur: proinde & si servus, qui voluntate domini exercuit, decessit, etiam post annum dabitur hæc actio, quamvis de peculio ultra annum non detur.

5. PAULUS lib. 29. ad Edictum.

SI eum, qui in mea potestate sit, magistrum navis habeas, mihi quoque in te competit actio, si quid cum eo contraxero. Idem [est,] si communis servus nobis erit. Ex locato tamen mecum ages, quod operas servi mei conduxeris: quia & si cum alio contraxisset, ageres mecum, ut actiones, quas eo nomine habui, tibi præstarem: quemadmodum cum libero, si quidem conduxisses, experieris: quod si gratitæ operæ fuerint, mandati ages. §. 1. Item si servus meus navem exercebit, & cum magistro ejus contraxero, nihil obstat, quominus adversus magistrum experiar actione, quæ mihi vel jure civili vel honorario competit: nam & cuius alii non obstat hoc Edictum, quominus cum magistro agere possit: hoc enim Edicto non transfertur actio, sed adjicitur. §. 2. Si unus ex his exercitoribus cum magistro navis contraxerit, agere cum aliis exercitoribus poterit.

6. PAULUS lib. 6. Brevis Edicti.

SI servus non voluntate domini navem exercuerit, si sciente eo, quasi tributoria: si ignorante, de peculio actio dabitur. §. 1. Si communis servus voluntate dominorum exercent navem, in singulos dari debebit in solidum actio.

7. AFRICANUS lib. 8. Quæstionum.

Lucius Titius Stichum magistrum navis præposuit: is pecuniam mutuatus, cavit, se in refectioem navis eam accepisse: Quæsitum est, an non aliter Titius exercitoria teneretur, quam si creditor probaret, pecuniam in refectioem navis esse consumptam? Respondit, creditorem utiliter acturum, si, cum pecunia crederetur, navis in ea causa fuisset, ut refici deberet: etenim ut non oportet creditorem ad hoc adstringi, ut ipse reficiendæ navis curam suscipiat, & negotium domini gerat (quod certe futurum sit, si necesse habeat probare, pecuniam in refectioem erogatam esse;) ita illud exigendum, ut sciat in hoc se credere, cui rei magister quis sit præpositus: quod certe aliter fieri non potest, quam si illud quoque scierit, necessariam refectioem pecuniam esse: quare etsi in ea causa fuerit navis, ut refici deberet, multo tamen major pecunia credita fuerit, quam ad eam rem esset necessaria, non debere in solidum adversus dominum navis actionem dari. §. 1. Interdum etiam illud æstimandum, an in eo loco pecunia credita sit, in quo id, propter quod credebatur, comparari potuerit: quid enim (inquit) si ad velum emendum in ejusmodi insula pecuniam quis crediderit, in qua omnino velum comparari non potest? Et in summa aliquam diligentiam in ea creditorem debere præstare. §. 2. Eadem fere dicenda ait, & si de institoria actione quærat. Nam tunc quoque creditorem scire debere, necessariam esse

mercis

mercis comparationem, cui emendae servus sit praepositus: & sufficere, si in hoc crediderit; non etiam illud exigendum, ut ipse curam suscipiat, an in hanc rem pecunia eroganda est.

TIT. II.

DE LEGERHODIA DE JACTU.

1. PAULUS lib. 2. Sententiarum.

LEge Rhodia cavetur, Ut si levandae navis gratia jactus mercium factus est, omnium contributione sarciantur, quod pro omnibus datum est.

2. IDEM lib. 34. ad Edictum.

SI laborante nave, jactus factus est, amissarum mercium domini, si merces vehendas locaverant, ex locato cum magistro navis agere debent; is deinde cum reliquis, quorum merces salvae sunt, ex conducto, ut detrimentum pro portione communicetur, agere potest. Servius quidem respondit, ex locato agere cum magistro navis debere, ut ceterorum vectorum merces retineat, donec portionem damni praestent. Imo, etsi retineat merces magister, ultro ex locato habiturus est actionem cum vectoribus: quid enim, si vectores sint, qui nullas sarcinas habeant? Plane commodius est, si sint, retinere eas. † At, si non, [&] totam navem conduxerit, ex conducto aget: sicut vectores, qui loca in nave conduxerunt: aequissimum enim est, commune detrimentum fieri eorum, qui propter amissas res aliorum, consecuti sunt, ut merces suas salvas haberent. §. 1. Si conservatis mercibus deterior facta sit navis, aut si quid exarmaverit, nulla facienda est collatio: quia dissimilis earum rerum causa sit, quae navis gratia parentur, & earum, pro quibus mercedem aliquis acceperit: nam & si faber incudem aut malleum fregerit, non imputaretur ei, qui locaverit opus: sed si voluntate vectorum vel propter aliquem metum id detrimentum factum sit, hoc ipsum sarciri oportet. §. 2. Cum in eadem nave varia mercium genera complures mercatores coegissent, praetereaque multi vectores servi liberique in ea navigarent, tempestate gravi orta, necessario jactura facta erat. Quaesita deinde sunt haec: an omnes jacturam praestare oporteat, & si qui tales merces imposuissent, quibus navis non oneraretur, velut gemmas, margaritas? & quae portio praestanda est? & an etiam pro liberis capitibus dari oporteat? & qua actione ea res expediri possit? Placuit, * omnes, quorum interfuisset jacturam fieri, conferre oportere, quia id tributum observatae res deberent: itaque dominum etiam navis pro portione obligatum esse: jacturae summam pro rerum pretio distribui oportet: corporum liberorum aestimationem nullam fieri posse; ex conducto dominos rerum amissarum cum nauta, id est, cum magistro, acturos. † Itidem agitur, an etiam vestimentorum cujusque, & annulorum aestimationem fieri oporteat? Et omnium visum est, nisi si qua consumendi causa imposita forent: quo in numero essent cibaria, eo magis, quod, si quando ea defecerint in navigationem, quod quisque haberet, in commune conferret. §. 3. Si navis a piratis redempta sit, Servius, Ofilius, Labeo, omnes conferre debere, ajunt. Quod vero praedones abstulerint, cum perdere, cujus fuerint: nec conferen-

dum ei, qui suas merces redemerit. §. 4. Portio autem pro aestimatione rerum, quae salvae sunt, & earum, quae amissae sunt, praestari solet: nec ad rem pertinet, si haec, quae amissae sunt, pluris veniri poterunt: quoniam detrimenti, non lucri, sit praestatio. Sed in his rebus, quarum nomine conferendum est, aestimatio debeat haberi, non quanti emptae sint, sed quanti venire possunt. §. 5. Servorum quoque, qui in mare perierunt, non magis aestimatio facienda est, quam si [qui] aegri in nave decesserint, aut aliqui sese praecipitaverint. §. 6. Si quis ex vectoribus solvendo non sit, hoc detrimentum magistri navis non erit: nec enim fortunas cujusque nauta excutere debet. §. 7. Si res quae jactae sunt, apparuerint, exoneratur collatio: quod si jam contributio facta sit, tunc hi, qui solverint, agent ex locato cum magistro: ut is ex conducto experiatur, & quod exegerit reddat. §. 8. Res autem jacta domini manet, nec fit adprehendentis: quia pro derelicto non habetur.

3. PAPINIANUS lib. 19. Responsorum.

Cum arbor, aut aliud navis instrumentum, removendi communis periculi causa, dejectum est, contributio debetur.

4. CALLISTRATUS lib. 2. Quaestionum.

Navis onusta levandae causa, quia intrare flumen pel portum non potnerat cum onere, si quaedam merces in scapham trajectae sunt, ne aut extra flumen periclitetur, aut in ipso ostio vel portu, eaque scapha submersa est, ratio haberi debet inter eos, qui in nave merces salvas habent, cum his, qui in scapha perdiderunt: proinde, tanquam si jactura facta esset. Idque Sabinus [quoque] lib. 2. Responsorum probat. † Contra, si scapha cum parte mercium salva est, navis periit, ratio haberi non debet eorum, qui in navi perdiderunt: quia jactus in tributum nave salva venit. §. 1. Sed si navis, quae in tempestate, jactu mercium unius mercatoris, levata est, in alio loco submersa est, & aliquorum mercatorum merces per urinatores extractae sunt data mercede, rationem haberi debere ejus, cujus merces in navigatione levandae navis causa jactae sunt, ab his, qui postea sua per urinatores servaverunt, Sabinus aequè respondit. Eorum vero, qui ita servaverunt, invicem rationem haberi non debere ab eo, qui in navigatione jactum fecit, si quaedam ex his mercibus per urinatores extractae sunt: eorum enim merces non possunt videri servandae navis causa jactae esse, quae periit. §. 2. Cum autem jactus de nave factus est, & alicujus res, quae in navi remanserunt, deteriores factae sunt, videndum, an conferre cogendus sit: quia non debet duplici damno onerari, & collationis, & quod res deteriores factae sunt? Sed defendendum est, hunc conferre debere pretio praesente rerum: itaque (verbigratia) si vicenum merces duorum fuerunt, & alterius aspergine decem esse coeperunt, ille, cujus res integrae sunt, pro viginti conferat, hic pro decem. † Potest tamen dici etiam illa sententia, distinguentibus nobis, deteriores ex qua causa factae sunt: id est, utrum propter jacta nudatis rebus damnum secutum est: an vero

alia ex causa, veluti quod alicubi jacebant merces in angulo aliquo, & unda penetravit; tunc enim conferre debebit. An ex priorē causa: collationis onus pati non debet; quia jactus etiam hunc læsit. Adhuc numquid & si aspergine propter jactum [res] deteriores factæ sunt. Sed distinctio subtilior adhibenda est, quid plus sit, in damno an in collatione: [si] (verbi gratia) hæ res viginti fuerunt, & collatio quidem facit decem, damnum autem duo: deducto hoc, quod damnum passus est, reliquum conferre debeat. † Quid ergo, si plus in damno erit, quam in collatione? Utpote decem aureis res deteriores factæ sunt: duo autem collationis sunt? Indubitate utrumque onus pati non debet. Sed hic videamus num & ipsi conferre oporteat: quid enim interest, jactatas res meas amiserim, an nudatas deteriores habere cœperim? Nam sicuti ei, qui perdidit, subvenitur: ita & ei subveniri oportet, qui deteriores propter jactum res habere cœperit: hæc ita Papirius Fronto respondit.

5. HERMOGENIANUS lib. 2. Juris Epitomarum.

A Missæ navis damnum, collationis consortio non sarcitur per eos, qui merces suas naufragio liberaverunt: nam hujus æquitatem tunc admitti placuit, cum jactus remedio cæteris in communi periculo, salva navi, consultum est. §. 1. Arbore cæsa, ut navis cum mercibus liberari possit, æquitas contributionis habebit locum.

6. JULIANUS lib. 86. Digestorum.

Navis adversa tempestate depressa, ictu fulminis deustis armamentis, & arbore, & antemna, Hipponem delata est, ibique tumultuariis armamentis ad præsens comparatis, Ostiam navigavit, & onus integram pertulit. Quæsitum est, an hi, quorum onus fuit, nautæ pro damno conferre debeant? Respondit, non debere: hic enim sumptus instruendæ magis navis, quam conservandarum mercium gratia factus est.

7. PAULUS lib. 3. Epitomarum Alfeni Digestorum.

Cum depressa navis aut dejecta esset, quod quisque ex ea suum servasset, sibi servare respondit, tanquam ex incendio.

8. JULIANUS lib. 2. ex Minicio.

Qui levandæ navis gratia res aliquas projiciunt, non hanc mentem habent, ut eas pro derelicto habeant; quippe si invenerint eas, ablaturas, & si suspicati fuerint, in quem locum ejectæ sunt, requisituros: ut perinde sint, ac si quis onere pressus, in viam rem abjecerit, mox cum aliis reversurus, ut eandem auferret.

9. VOLUSIUS MÆCIANUS ex Lege Rhodia.

Αἰώσις Εὐδαίμωνος Νικομηδέως πρὸς Ἀντωνίνον βασιλέα. Κύριε βασιλεῦ Ἀντωνίνε, ναυφραγίον ποιήσαντες ἐν τῇ Ἰταλίᾳ, διαπραγμάμεν ὑπὸ τῶν ἀντιπλοίων τῶν τὰς Κυκλάδας νήσους οἰκόντων. Ἀντωνίνος εἶπεν Εὐδαίμονι. Ἐγὼ μὲν τὰ νόμιμα κύριος, ὁ δὲ νόμος τῆς θαλάσσης· τῷ νόμῳ τῶν Ρωμίων κρινέσθω τῇ ναυτικῇ, ἐν οἷς μὴ τις τῶν ἡμετέρων ἀντὶ νόμου ἐγκλησάται· τὰτο δὲ αὐτὸ καὶ ὁ θεότατος Αὐγούστους ἔκρινεν. Id est, Deprecatio Eudæmonis Ni-

comediensis ad Antoninum Imperatorem. Domine Imperator Antonine, naufragium in Italia facientes, direpti sumus a Publicanis Cyclades insulas habitantibus. Respondit Antoninus Eudæmoni: Ego quidem mundi Dominus, Lex autem maris. Lege id Rhodia, quæ de rebus nauticis præscripta est, judicetur, quatenus nulla nostrarum Legum adversatur. Hoc idem Divus quoque Augustus judicavit.

10. LABEO lib. 1. Pithanon a Paulo Epitomatorum.

Si vehenda mancipia conduxisti, pro eo mancipio, quod in nave mortuum est, vectura tibi non debetur. Paulus: Imo, quæritur, quid actum est: utrum (ut) pro his, qui impositi, an pro his, qui deportati essent, merces daretur: quod si hoc apparere non potuerit, satis erit pro nauta, si probaverit impositum esse mancipium. §. 1. Si ea conditione navem conduxisti, ut ea merces tuæ portarentur, easque merces nulla nauta necessitate coactus in navem deterioiorem, cum id sciret te fieri nolle, transtulit, & merces tuæ cum ea nave perierunt, in qua novissime vectæ sunt: habes ex conducto (locato) cum priorē nauta actionem. Paulus: Imo contra; si modo ea navigatione utraque navis perierit, cum id sine dolo & culpa nautarum factum esset. † Idem juris erit, si prior nauta publice retentus, navigare cum tuis mercibus prohibitus fuerit. † Idem juris erit, cum ea conditione a te conduxisset, ut certam pecuniam tibi præstaret, nisi ante constitutum diem merces tuas eo loci exposuisset, in quem devehendæ eas merces locasset, nec per eum staret, quo minus remissa tibi (ea) pœna spectaret. † Idem juris in eodem genere cogitationis observabimus: si probatum fuerit, nautam morbo impeditum, navigare non potuisse. † Idem dicemus, si navis ejus vitium fecerit sine dolo malo, & culpa ejus. §. 2. Si conduxisti navem amphorarum duo millium, & ibi amphoras portasti, pro duobus millibus amphorarum pretium debes. Paulus: Imo si averlione navis conductæ est, pro duobus millibus debetur merces: si pro numero impositarum amphorarum merces constituta est, contra se habet: nam pro tot amphoris pretium debes, quot portasti.

TIT. III.

DE INSTITORIA ACTIONE.

1. ULPIANUS lib. 28. ad Edictum.

Æquum Prætori visum est, sicuti commodat sentimus ex actu institutorum, ita etiam obligari nos ex contractibus ipsarum, & conveniri. † Sed non idem facit circa eum, qui institorem præposuit, ut experiri possit: sed si quidem servum proprium institorem habuit, potest esse securus, adquisitis sibi actionibus: si autem vel alienum servum, vel etiam hominem liberum, actione deficietur; ipsum tamen institorem vel dominum ejus convenire poterit, vel mandati, vel negotiorum gestorum. Marcellus autem ait, debere dari actionem ei, qui institorem præposuit, in eos, qui cum eo contraxerint.

2. GAIUS lib. 9. ad Edictum provinciale.

Eo nomine, quo institor contraxit: si modo aliter rem suam servare non potest.

3. ULPIANUS lib. 28. ad Edictum.

Institutor appellatus est ex eo, quod negotio gerendo initet: nec multum facit, tabernæ sit præpositus, an cuilibet alii negotiationi.

4. PAULUS lib. 30. ad Edictum.

Cum interdum etiam ad homines honestos adferant merces, & ibi vendant. * Nec mutat causam actionis locus vendendi, emendive: cum utroque modo verum sit, institutorem emisse, aut vendidisse.

5. ULPIANUS lib. 28. ad Edictum.

Cuiusque igitur negotio præpositus sit, institutor recte appellabitur. §. 1. Nam & Servius libro primo ad Brutum ait, si quid cum insulario gestum sit, vel eo, quem quis ædificio præposuit, vel frumento cõmendo, in solidum eum teneri. §. 2. Labeo quoque scripsit, si quis pecuniis fœnerandis, agris colendis, mercaturis, redempturis, que faciendis præposuerit, in solidum eum teneri. §. 3. Sed & si in mensa habuit quis servum præpositum, nomine ejus tenebitur. §. 4. Sed etiam eos institutores dicendos placuit, quibus vestiarii, vel lintearii, dant vestem circumferendam & distrahendam; quos vulgo *circitores* appellamus. §. 5. Sed & muliones quis proprie institutores appellet. §. 6. Item fullonum & sarcinatorum præpositus, stabularii quoque loco institutorum habendi sunt. §. 7. Sed & si tabernarius servum suum peregre mitteret ad merces comparandas, & sibi mittendas, loco institutoris habendum Labeo scripsit. §. 8. Idem ait, si libitinarius, quos Græce *νεποδῆπται*, id est, *mortuorum sepultores*, vocant, servum pollinctorem habuerit, ipse mortuum spoliaverit, dandam in eum quasi institutoriam actionem: quamvis &furti & injuriarum actio competeret. §. 9. Idem Labeo ait, Si quis pistor servum suum solitus fuit in certum locum mittere ad panem vendendum, deinde is pecunia accepta præsentem, ut per dies singulos eis panem præstaret, conturbaverit, dubitari non oportet, quin, si permisit ei ita dari summas, teneri debeat. §. 10. Sed & cum fullo peregre proficiscens rogasset, ut discipulis suis, quibus tabernam instructam tradiderat, imperaret, post cujus profectionem vestimenta discipulus accepisset, & fugisset, fullonem non teneri, si quasi procurator fuit relictus: sin vero quasi institutor, teneri eum: plane si adfirmaverit mihi, recte me credere operariis suis, non institutoria, sed ex locato tenebitur. §. 11. Non tamen omne, quod cum institutore geritur, obligat eum, qui præposuit: sed ita, si ejus rei gratia, cui præpositus fuerit, contractum est, id est, duntaxat ad id, [ad] quod eum præposuit. §. 12. Proinde si præposui ad mercium distractionem, tenebor nomine ejus ex empto actione. † Item si forte ad emendum [eum] præposuerō, tenebor duntaxat ex vendito. Sed neque, si ad emendum, & ille vendiderit: neque, si ad vendendum, & ille emerit, debebit teneri. Idque Cassius probat. §. 13. Sed si pecuniam quis crediderit institutori, ad emendas merces præposito, locus est institutoriae. † Idemque, & si ad pensionem pro taberna exsolvenda: quod ita verum puto, nisi prohibitus fuit mutuari. §. 14. Si ei, quem ad vendendum emendumve oleum præposui, mutuum ole-

um datum sit, dicendum erit institutoriam locum habere. §. 15. Item si institutor, cum oleum vendidisset, annulum arrhæ nomine acceperit, neque eum reddat, dominum institutoria teneri: nam ejus rei, in quam præpositus est, contractum est: nisi forte mandatum ei fuit, præsentem pecunia vendere. † Quare si forte pignus institutor ob pretium acceperit, institutoriae locus erit. §. 16. Idem: fidejussori, qui pro institutore intervenerit, institutoria competit: ejus enim rei sequela est. §. 17. Si [ab alio] institutor sit præpositus, is tamen decesserit, qui præposuit, & heres ei extiterit, qui eodem institutore utatur, sine dubio teneri eum oportebit: nec non, si ante aditam hereditatem cum eo contractum est, æquum est ignorantem dari institutoriam actionem. §. 18. Sed & si procurator meus, tutor, curator, institutorem præposuerit, dicendum erit, veluti a me præposito, dandam institutoriam actionem.

6. PAULUS lib. 30. ad Edictum.

Sed & in ipsum procuratorem, si omnium rerum procurator est, dari debet institutoria.

7. ULPIANUS lib. 28. ad Edictum.

Sed & si quis meam rem gerens præposuerit, & ratum habuero, idem erit dicendum. §. 1. Parvi autem refert, quis sit institutor: masculus, an fœmina; liber, an servus, proprius vel alienus: item, quisquis præposuit. Nam & si mulier præposuit, competit institutoria, exemplo exercitoriae actionis: & si mulier sit præposita, tenebitur etiam ipsa. † Sed & si filiafamilias sit, vel ancilla præposita, competit institutoria actio. §. 2. Pupillus autem institutor obligat eum, qui eum præposuit, institutoria actione: quoniam sibi imputare debet, qui eum præposuit.

8. GAIUS lib. 9. ad Edictum provinciale

Nam [&] plerique pueros puellasque tabernis præponunt.

9. ULPIANUS lib. 28. ad Edictum.

Verum si ipse pupillus præposuerit, si quidem tutoris auctoritate, obligabitur: si minus, non.

10. GAIUS lib. 9. ad Edictum provinciale.

Eatenus tamen dabitur in eum actio, quatenus ex ea re locupletior est.

11. ULPIANUS lib. 28. ad Edictum.

Sed si pupillus heres extiterit ei, qui præposuerat, æquissimum erit, pupillum teneri, quamdiu præpositus manet: removendus enim fuit a tutoribus, si nollent opera ejus uti. §. 1. Sed & si minor viginti quinque annis erit, qui præposuit, auxilio ætatis utetur non sine causæ cognitione. §. 2. De quo palam proscriptum fuerit, Ne cum eo contrahatur, is præpositi loco non habetur: non enim permittendum erit cum institutore contrahere: sed, si quis nolit contrahi, prohibeat: cæterum, qui præposuit, tenebitur ipsa præpositione. §. 3. Proscribere palam sic accipimus, claris literis, unde de plano recte legi possit: ante tabernam scilicet vel ante eum locum, in quo negotiatio exercetur; non in loco remoto, sed in evidenti. Literis, utrum Græcis, an Latinis? Puto secundum loci conditionem: ne quis causari possit ignorantiam literarum. Certe si quis dicat, ignorasse se literas vel non observasse

servasse quod propositum erat, cum multi legerent, cumque palam esset propositum, non audietur. §. 4. Proscriptum autem perpetuo esse oportet. Ceterum si [per] id temporis, quo propositum non erat, vel obscurata proscriptio, contractum sit, institoria locum habebit. Proinde si dominus quidem mercis proscripsisset, alius autem sustulit, aut vetustate vel pluvia, vel quo simili contingit, ne proscriptum esset, vel non pareret, dicendum, eum, qui proposuit, teneri. † Sed si ipse institor decipiendi mei causa detraxit, dolus ipsius proponenti nocere debet: nisi particeps doli fuerit, qui contraxit. §. 5. Conditio autem præpositionis servanda est: quid enim, si certa lege vel interven- tu cujusdam personæ, vel sub pignore voluit cum eo contrahi, vel ad certam rem? Equissimum erit, id servari, in quo præpositus est. † Item si plu- res habuit institores, vel cum omnibus simul con- trahi voluit, vel cum uno solo; sed & si denuncia- vit cui, ne cum eo contraheret: non debet instito- ria teneri: nam & certam personam possumus pro- hibere contrahere, vel certum genus hominum, vel negotiatorum; vel certis hominibus permittere. Sed si alias cum alio contrahi vetuit, continua va- riatione, danda est omnibus adversus eum actio: neque enim decipi debent contrahentes. §. 6. Sed si in totum prohibuit cum eo contrahi, præpositi loco non habetur: cum magis hic custodis sit lo- co, quam institoris. Ergo nec vendere mercem hic poterit, nec modicum quid ex taberna. §. 7. Si institoria recte actum est, tributoria ipso jure lo- cum non habet: neque enim potest habere locum tributoria in merce dominica: quod si non fuit in- stitor dominicæ mercis, tributoria superest actio. §. 8. Si a servo tuo operas vicarii ejus conduxero, & eum merci meæ institorem fecero, isque tibi mercem vendiderit, emptio est: nam, cum domi- nus a servo emit, est emptio, licet non sit dominus obligatus; usque adeo, ut etiam pro emptore & possidere & usucapere dominus possit.

12. JULIANUS lib. 11. Digestorum.

ET ideo utilis institoria actio adversus me tibi competet: mihi vero adversus te, vel de peculio dispensatoris, si ex conducto agere velim; vel de peculio vicarii, quod ei mercem vendendam mandaverim: pretiumque quo emisti, in rem tuam versum videri poterit, eo quod debitor servi tui factus esses.

13. ULPIANUS lib. 28. ad Edictum

HABEBAT quis servum merci oleariæ præpositum Arelatæ; eundem & mutuis pecuniis acci- piendis: acceperat mutuam pecuniam: putans creditor ad merces eum accepisse, egit proposita actione: probare non potuit, mercis gratia eum accepisse: Licet consumpta est actio, nec amplius agere poterit, quasi pecuniis quoque mutuis acci- piendis esset præpositus, tamen Julianus utilem ei actionem competere ait. §. 1. Meminisse autem oportebit, institoria dominum ita demum teneri, si non novaverit quis eam obligationem, vel ab insti- tore, vel ab alio, novandi animo, stipulando. §. 2. Si duo pluresve tabernam exerceant, & servum, quem ex disparibus partibus habebant, institorem præposuerint, utrum pro dominicis partibus tene-

antur, an pro aequalibus: an pro portione mercis, an vero in solidam, Julianus quaerit? Et verius esse ait, exemplo exercitorum, & de peculio actio- nis, in solidum unumquemque conveniri posse: & quidquid is præstiterit, qui conventus est, societa- tis judicio, vel communi dividundo consequitur: quam sententiam & supra probavimus.

14. PAULUS lib. 4. ad Plautium.

IDEM erit, & si alienus servus communi merci præpositus sit: nam adversus utramque in soli- dum actio dari debet; & quod quisque præstite- rit, ejus partem societatis, vel communi dividun- do judicio consequetur: certe ubicunque actio so- cietatis vel communi dividundo cessat, quemque pro parte sua condemnari oportere constat, veluti si is, cujus servo creditum est, duobus heredibus in- stitutus, ei servo libertatem dederit: nam heredum quisque pro sua parte conveniendi sunt, quia cessat inter eos communi dividundo judicium.

15. ULPIANUS lib. 28. ad Edictum.

NOVISSE sciendum est, has actiones perpetuo dari, & in heredem, & heredibus.

16. PAULUS lib. 29. ad Edictum.

SI cum villico alicujus contractum sit, non datur in dominum actio: quia villicus propter fru- ctus percipiendos, non propter quæstum præponi- tur. Si tamen villicum distrahendis quoque mer- cibus præpositum habuero, non erit iniquum, ex- emplo institoria, actionem in me competere.

17. IDEM lib. 30. ad Edictum.

SI quis mancipiis vel jumentis, pecoribusve emen- dis vendendisque præpositus sit, non solum in- stitoria competit adversus eum, qui præposuit, sed etiam redhibitoria vel ex stipulatu duplæ simplæ- ve in solidum actio danda est. §. 1. Si servum Titii institorem habueris, vel tecum ex hoc Edi- cto, vel cum Titio ex inferioribus Edictis agere po- tero: sed si tu cum eo contrahi vetuisti, cum Ti- tio duntaxat agi poterit. §. 2. Si impubes patri habenti institores, heres extiterit, deinde cum his contractum fuerit, dicendum est, in pupillum dari actionem, propter utilitatem promiscui usus: quemadmodum ubi post mortem tutoris, cujus au- thoritate institor præpositus est, cum eo contrahi- tur. §. 3. Ejus contractus certe nomine, qui ante aditam hereditatem intercessit, etiam si furiosus he- res existat, dandam [esse] actionem etiam Pompo- nius scripsit: non enim imputandum est ei, qui sciens dominum decessisse, cum institore exercente mercem contrahat. §. 4. Proculus ait, si denun- ciavero tibi ne servo a me præposito crederes, exce- ptionem dandam, SI ILLE ILLI NON DENUN- CIAVERIT, NE ILLI SERVO CREDERET. Sed si ex eo contractu peculium habeat, aut in rem me- am versum sit, nec velim, quo locupletior sim, sol- vere, replicari de dolo [malo] oportet: nam vi- deri me dolum [malum] facere, qui ex aliena jactu- ra lucrum quaeram. §. 5. Ex hac causa etiam con- dici posse, verum est.

18. IDEM lib. singul. de Variis lectionib.

INSTITOR est, qui tabernæ, locove, ad emendum, vendendumve præponitur, quique sine loco ad eundem actum præponitur.

19. PA-

19. PAPINIUS lib. 3. Responsorum.

IN eum, qui mutuis accipiendis pecuniis procuratorem praeponit, utilis ad exemplum institoriae dabitur actio: quod aequum faciendum erit & si procurator solvendo sit, qui stipulanti pecuniam promissit. §. 1. Si dominus, qui servum institorem apud mentiam pecuniis accipiendis habuit, post libertatem quoque datam, idem per libertum negotium exercuit, varietate status non mutabitur periculi causa. §. 2. Tabernae praepositus a patre filius, mercium causa mutuam pecuniam accepit: pro eo pater fideiussit: Etiam institoria ab eo petetur, cum acceptae pecuniae speciem fideiubendo negotio tabernae miscuerit. §. 3. Servus pecuniis tantum scenerandis praepositus, per intercessionem alicuius alienum suscipiens, ut institorem, dominum in solidum jure Praetorio non adstringit: quod autem pro eo, qui pecuniam sceneravit, per delegationem alii promissit, a domino recte petetur; cui pecuniae creditae contra eum, qui delegavit, actio quaesita est.

20. SCAEVOLA lib. 5. Digestorum.

Lucius Titius mentis nummulariae, quam exercebat, habuit libertum praepositum: is Gaio Seio cavit in haec verba, *Octavius Terminalis, rem agens Octavii Felicis, Domitio Felici salutem. Habes penes mensam patroni mei denarios mille, quos denarios vobis numerare debebo pridie Kalendas Majas*: Quaesitum est, Lucio Titio defuncto sine herede, bonis ejus venditis, an ex epistola jure conveniri Terminalis possit? Respondit, nec jure his verbis obligatum, nec aequitatem conveniendi eum superesse: cum id institoris officio, ad fidem mentis protestandam, scripsisset.

TIT. IV.

DE TRIBUTORIA ACTIONE.

1. ULPIANUS lib. 29. ad Edictum.

Hujus quoque Edicti non minima utilitas est: ut dominus, qui alioquin in servi contractibus privilegium habet (quippe cum de peculio duntaxat teneatur, cujus peculii aestimatio, deducto, quod domino debetur, sit), tamen, si scierit servum peculiari merce negotiari, velut extraneus creditor, ex hoc Edicto in tributum vocatur. §. 1. Licet mercis appellatio angustior sit, ut neque ad servos, fullones, vel sarcinatores, vel textores, vel venaliciarios pertineat, tamen Pedius lib. 15. scribit, ad omnes negotiationes porrigendum Edictum. §. 2. *Peculiarem autem mercem*, non sicuti *peculium* accipimus: quippe peculium deducto, quod domino debetur, accipitur; merx peculiaris, etiam si nihil sit in peculio, dominum tributaria obligat, ita demum, si sciente eo negotiabitur. §. 3. *Scientiam* hic eam accipimus, quae habet & voluntatem. Sed (ut ego puto) non voluntatem, sed patientiam: non enim velle debet dominus, sed non nolle: si igitur scit, & non protestatur, & contradicit, tenebitur actione tributaria. §. 4. *Potestatis* verbum ad omnem sexum, item ad omnes, qui sunt alieno [juri] subiecti, porrigendum erit. §. 5. Non solum ad servos pertinebit tributaria actio: verum ad eos quoque, qui nobis bona fide serviunt, sive liberi, sive servi alieni sunt; vel in quibus usumfructum habemus.

2. PAULUS lib. 30. ad Edictum.

UT tamen merx, qua peculiariter negotietur, ad nos pertineat.

3. ULPIANUS lib. 29. ad Edictum.

Sed si servus communis sit, & ambo scient dominum, in utrumlibet ex illis dabitur actio: at si alter scit, alter ignoravit, in eum, qui scit, dabitur actio: deducetur tamen solidum, quod ei, qui ignoravit, debetur. Quod si ipsum quis ignorantem convenerit, quoniam de peculio convenitur, deducetur etiam id, quod scienti debetur: & quidem in solidum: nam & si ipse de peculio conventus esset, solidum, quod ei deberetur, deducetur. Et ita Julianus lib. 12. Digestorum scripsit. §. 1. Si servus pupilli vel furiosi sciente tutore, vel curatore, [in] merce peculiari negotietur, *dolum quidem tutoris vel curatoris nocere pupillo vel furioso non debere puto: nec tamen lucrosum esse debere. Ed ideo haecenus eum ex dolo tutoris tributaria teneri, si quid ad eum pervenerit. Idem & in furioso puto: quamvis Pomponius lib. 8. Epistolarum, si solvendo tutor sit, ex dolo ejus Pupillum teneri scripsit. Et sane haecenus tenebitur, ut actionem, quam contra tutorem habeat, praestet. §. 2. Sed & si ipsius pupilli dolo factum sit, si ejus aetatis sit, ut doli capax sit, efficere, ut teneatur: quamvis scientia ejus non sufficiat ad negotiationem. Quid ergo est? Scientia quidem tutoris & curatoris debet facere locum huic actioni: dolum autem, quatenus noceat, ostendi.

4. PAULUS lib. 30. ad Edictum.

Si pupillus, cujus tutor scierit, pubes factus, vel furiosus, sanae mentis, dolo admittant: teneantur ex hoc Edicto.

5. ULPIANUS lib. 29. ad Edictum.

Procuratoris autem scientiam & dolum nocere debere domino, neque Pomponius dubitat, nec nos dubitamus. §. 1. Si vicarius servi mei negotiatur, si quidem me sciente, tributaria tenebor: si me ignorante, ordinario sciente, de peculio ejus actionem dandam, Pomponius libro sexagesimo scripsit: nec deducendum ex vicarii peculio, quod ordinario debetur; cum id, quod mihi debetur, deducatur. † Sed si uterque scierimus, & tributariam & de peculio actionem competere, ait: tributariam, vicarii nomine; de peculio vero, ordinarii: eligere tamen debere agentem, qui potius actione experiatur: sic tamen, ut utrumque tribuatur, & quod mihi & quod servo debetur; cum, si servus ordinarius ignorasset, deduceretur integrum, quod ei a vicario debetur. §. 2. Sed & si ancilla negotiabitur, admittendam tributariam dicimus. §. 3. Item parvi refert, cum ipso servo contrahatur, an cum institore ejus. §. 4. **MERCIS NOMINE** merito adjicitur, ne omnis negotiatio cum eo facta tributariam inducat. §. 5. Per hanc actionem tribui jubetur, quod ex ea merce, & quod eo nomine receptum est. §. 6. In tributum autem vocantur, qui in potestate habent, cum creditoribus mercis. §. 7. Sed est quaesitum, dominus utrum ita demum partietur ex merce, si quid ei mercis nomine debeatur, an vero & si ex alia causa? Et Labeo ait, ex quacunque causa ei debeatur: parvi que referre, ante mercem, an postea ei debere quid

quid servus coeperit: sufficere enim, quod privilegium deductionis perdidit. §. 8. Quid tamen, si, qui contrahebant, ipsam mercem pignori acceperint? Puto debere dici præferendos domino iure pignoris. §. 9. Sive autem domino, sive his, qui in potestate jus sunt, debeat, utique erit tribuendum. §. 10. Sed si duo pluresve domini sint, utique omnibus tribuetur pro rata debiti sui. §. 11. Non autem totum peculium venit in tributum: sed id duntaxat, quod ex ea merce est; sive merces manent, sive pretium earum receptum, conversumve est in peculium. §. 12. Sed & si adhuc debeat mercis nomine a quibusdam, quibus solebat servus distrahere, hoc quoque tribuetur, prout fuerit receptum. §. 13. Si præter mercem servus iste in taberna habeat instrumentum, an hoc quoque tribuatur? Et Labeo ait, & hoc tribui: & est æquissimum: plerumque enim hic apparatus ex merce est; imo semper. Cætera tamen, quæ extra hæc in peculium habuit, non tribuentur: ut puta argentum habuit vel aurum: nisi si hæc ex merce comparavit. §. 14. Item si mancipia in negotiatione habuit ex merce parata, etiam hæc tribuentur. §. 15. Si plures habuit servus creditores, sed quosdam in mercibus certis, an omnes in iisdem confundendi erunt, & omnes in tributum vocandi? ut puta, duas negotiationes exercebat, puta sagariam, & linteariam, & separatos habuit creditores? Puto, separatim eos in tributum vocari: unusquisque enim eorum merci magis, quam ipsi, credidit. §. 16. Sed si duas tabernas ejusdem negotiationis exerceat, & ego fui tabernæ (verbi gratia) quam ad Bucinum habuit, ratiocinator, alius ejus, quam trans Tiberim: æquissimum puto, separatimtributionem faciendam: ne ex alterius re merceve alii indemnes fiant, alii damnum sentiant. §. 17. Plane, si in eandem tabernam merces deferebantur, licet hæc, quæ existent, ex unius creditoris pecunia sint comparatæ, dicendum erit, omnes in tributum venire, nisi fuerint creditori pigneratæ. §. 18. Sed si dedi mercem meam vendendam, & extat, videamus, ne iniquum sit, in tributum me vocari? Et si quidem in creditum ei abiit, tributio locum habebit: enimvero si non abiit, quia res venditæ non alias desinunt esse meæ, quamvis vendidero, nisi ære soluto vel fidejussore dato, vel alias satisfacto, dicendum erit, vindicare me posse. §. 19. Tributio autem fit pro rata ejus, quod cuique debeat: & ideo, si unus creditor veniat, desiderans tribui integram portionem, consequitur: sed quoniam fieri potest, ut alius quoque vel alii existere possint mercis peculiaris creditores, cavere debet creditor iste, *pro rata se refusurum, si forte alii emerferint creditores.*

6. PAULUS lib. 30. ad Edictum.

NON enim hæc actio, sicut de peculio, occupantis meliorem causam facit, sed æqualem conditionem quandoque agentium.

7. ULPIANUS lib. 29. ad Edictum.

ILLud quoque cavere debet, si quid aliud domini debitum emerferit, refusurum se ei pro rata. Finge enim conditionale debitum imminere vel in occulto esse; hoc quoque admittendum est: nam dominus pati non debet, licet in tribu-

tum vocatur. Quid me si dominus tribuere nolit, nec nunc, o rem suscipere: sed peculio vel mercibus cedere paratus sit? Pedius reert, audiendum eum: Quæ sententia habet æquitatem: & plerumque arbitrum in hanc rem Prætor dedit dare, cuius interventu tribuantur merces peculiares. §. 2. Si cuius dolo malo factum est, quo minus ita tribueretur, in eum tributaria datur, ut quanto minus tributum sit, quam debuerit, præstet, quæ actio dolum malum coërcet domini. † minus autem tribuere videtur, etiam si nihil tributum sit. † Si tamen ignorans in merce servum habere, minus tribuit, non videtur dolo minus tribuisse: sed re comperta si non tribuat, dolo (nunc) non caret: proinde si sibi ex ea merce solvi fecit, utique dolo videtur minus tribuisse. §. 3. Sed & si mercem perire passus est, aut eam avertit, aut vilioris data opera distraxit; vel si ab emptoribus pretium non exegerit: dicendum erit, teneri eum tributaria, si dolus intervenit. §. 4. Sed etsi negaverit dominus cuiquam deberi, videndum erit, an tributaria locus sit? Et est veterior Labeonis sententia, tributariam locum habere: alioquin expedit domino negare. §. 5. Hæc actio & perpetuo & in heredem datur, de eo duntaxat, quod ad eum pervenit:

8. JULIANUS lib. 11. Digestorum.

Quia non de dolo est, sed rei persecutionem continet. Quare etiam mortuo servo dominus, item heres ejus, perpetuo teneri debet, propter factum defuncti: quamvis non aliter, quam dolo interveniente, competat.

9. ULPIANUS lib. 29. ad Edictum.

Quod in herede dicimus, idem erit & in cæteris successoribus. §. 1. Eligere quis debet, qua actione experiatur, utrum de peculio, an tributaria: cum scit sibi regressum ad aliam non futurum. Plane, si quis velit ex alia causa tributaria agere, ex alia causa de peculio: audiendus erit. §. 2. Si servo testamento manumisso peculium legatum sit, non debere heredem tributorii teneri, quasi neque ad eum pervenerit, neque dolo fecerit, Labeo ait: Sed Pomponius lib. 60. scripsit, heredem, nisi curaverit caveri sibi a servo, vel deduxit a peculio quod tribuendum erat, teneri tributaria: Quæ sententia non est sine ratione: ipse enim auctor doli est, qui (id) egit, ne id tribueret: Totiens enim in heredem damus de eo, quod ad eum pervenit, quotiens ex dolo defuncti convenitur, non quotiens ex suo.

10. PAULUS lib. 30. ad Edictum.

DE peculii actione etiam cum emptore servi agi potest, tributaria non potest.

11. GAIUS lib. 9. ad Edictum provinciale.

ALIquando etiam agentibus expedit potius de peculio agere, quam tributaria: nam in (hac) actione, de qua loquimur, hoc solum in divisionem venit, quod in mercibus est, quibus negotiatur; quodque eo nomine receptum est: at in actione de peculio totius peculii quantitas spectatur, in quo & merces continentur: & fieri potest, ut dimidia forte parte peculii, aut tertia vel etiam minore negotietur: fieri præterea potest, ut patri, dominove nihil debeat.

12. JU-

12. JULIANUS lib. 12. Digestorum.

Alius duntaxat de peculio, alius tributaria, servi nomine cum domino agit: Quæsitum est, an deducere dominus de peculio debeat, quod Tributaria agenti præstaturus sit? Respondit, Tributaria actione tunc demum agi potest, cum dominus, in distribuendo pretio mercis, Edicto Prætoris non satisfecit: id est, cum maiorem partem debiti sui deduxit, quam creditoribus tribuit: veluti si, cum in merce triginta fuissent, in quam ipse quidem quindecim crediderat, duo autem extranei triginta, tota quindecim deduxerit, & creditoribus reliqua quindecim dederit: cum deberet sola decem deducere, extraneis dena tribuere: cum igitur hoc fecit, nec intelligendus est servum a se liberasse, eo quod quinque adhuc nomine ejus, tributaria actione præstaturus sit. Quare si agi de peculio cœperit, cum forte extra mercem peculium esset, quinque tanquam adhuc creditor servi deducere debebit.

TIT. V.

QUOD CUM EO, QUI IN ALIENA POTESTATE EST, [NEGOTIUM] GESTUM ESSE DICETUR.

1. GAIUS lib. 9. ad Edictum provinciale.

Omnia Proconsul agit, ut, qui contraxit cum eo, qui in aliena potestate sit, etiam si deficient superiores actiones (id est, exercitoria, institoria, tributaria), nihilominus tamen, in quantum ex bono & æquo res patitur, suum consequatur: sive enim jussu ejus, cujus in potestate sit, negotium gestum fuerit, in solidum eo nomine judicium pollicetur: sive non jussu, sed tamen in rem ejus versum fuerit, eatenus introducit actionem, quatenus in rem ejus versum fuerit: sive neutrum eorum sit, de peculio actionem constituit.

2. ULPIANUS lib. 29. ad Edictum.

Alt Prætor, IN EUM, QUI EMANCIPATUS, AUT EXHEREDATUS ERIT, QUIVE ABSTINUIT SE HEREDITATE EJUS, CUJUS IN POTESTATE, CUM MORITUR, FUERIT, EJUS REI NOMINE, QUÆ CUM EO CONTRACTA ERIT, CUM [IS] IN POTESTATE ESSET, SIVE SUA VOLUNTATE, SIVE JUSSU EJUS, IN CUJUS POTESTATE ERIT, CONTRAXERIT, SIVE IN PECULIUM IPSIUS, SIVE IN PATRIMONIUM EJUS, CUJUS IN POTESTATE FUERIT, EA RES REDACTA FUERIT, ACTIONEM, CAUSA COGNITA, DABO IN QUOD FACERE POTEST. §. 1. Sed & si citra emancipationem sui juris factus sit, vel in adoptionem datus, deinde pater naturalis decesserit: item, si quis ex minima parte sit institutus, æquissimum est, causa cognita etiam in hunc dari actionem in id, quod facere potest.

3. IDEM lib. 3. Disputationum.

Sed an hic detrabi debeat, quod aliis debetur, tractari potest? Et si quidem sint creditores, qui, cum essent alienæ potestatis, cum eo contraxerunt, recte dicetur, occupantis meliorem esse conditionem: nisi si quis privilegiarius veniat; hujus enim non sine ratione prioris ratio habebitur. Quod si qui sint, qui, posteaquam sui ju-

ris factus est, cum eo contraxerunt, puto horum rationem habendam.

4. IDEM lib. 29. ad Edictum.

Sed si ex parte non modica sit heres scriptus filius, in arbitrio est creditoris, utrum proportionem hereditaria, an in solidum eum conveniat. Sed & hic judex æstimare debet, ne forte in id, quod facere potest, debeat conveniri §. 1. Interdum autem, & si exheredatus filius vel emancipatus sit, in solidum actio adversus eum dabitur: ut puta, si patremfamilias se mentitus est, cum contraheretur cum eo: nam libro secundo Digestorum Marcellus scripsit, etiam si facere non possit, conveniendum propter mendacium. §. 2. Quamquam autem ex contractu in id, quod facere potest, actio in eum datur, tamen ex delictis in solidum convenietur. §. 3. Soli autem filio succurritur, non etiam heredi ejus: nam (&) Papi- nianus lib. 9. Quæstionum scribit, in heredem filii in solidum dandam actionem. §. 4. Sed an etiam temporis haberi debeat ratio, ut si quidem ex continenti cum filio agatur, detur actio in id, quod facere potest: sin vero post multos annos, non debeat indulgeri? Et mihi videtur rationem habendam esse: in hoc enim causæ cognitio vertitur. §. 5. Is, qui de peculio egit, cum posset quod jussu, in ea causa est, ne possit quod jussu postea agere. Et ita Proculus existimat. Sed si deceptus de peculio egit, putat Celsus succurrendum ei: quæ sententia habet rationem.

5. PAULUS lib. 30. ad Edictum.

Si filiusfamilias, vivo patre, conventus & condemnatus sit; in eum emancipatum, vel exheredatum, postea judicati actio in id, quod facere potest, danda est. §. 1. Si filio exheredato, ex Senatusconsulto Trebelliano hereditas patris restituta sit, non debebit in quantum facere potest, sed in solidum condemnari: quia effectu quodammodo heres est. §. 2. Sed si coactus immiscuerit se, ut restituat hereditatem, perinde observandum, ac si se abstinuisset.

6. ULPIANUS lib. 2. Disputationum.

Eum, qui se patremfamilias simulavit, & mandante aliquo stipulatus est, mandati teneri, Marcellus scripsit, quamvis rem præstare non possit: & sane verum est, teneri eum debere, qui dolo fecit. Hoc & in omnibus bonæ fidei judiciis dicendum erit.

7. SCÆVOLA lib. 1. Responsorum.

Pater filio permisit mutuam pecuniam accipere: & per epistolam creditori mandavit, ut ei crederet: filius ex minima parte patri heres existit: Respondi, esse in potestate creditoris, utrum filium, cui credidisset, in solidum, an heredes, pro qua parte quisque successisset, mallet convenire, sed filius condemnatur in quantum facere potest.

8. PAULUS lib. 1. Decretorum.

Titianus primus præposuerat servum mutuis pecuniis dandis, & pignoribus accipiendis: is servus etiam negotiatoribus hordei solebat pro emptore suscipere debitum, & solvere: cum fugisset servus, & is, cui delegatus fuerat dare pretium hordei, conveniret dominum nomine institoris, negabat, eo nomine se conveniri posse; qui

non in eam rem prepositus fuisset: cum autem & alia quædam gessisse, & horrea conduxisse, & multis solvisse idem servus probaretur, Præfectus annonæ contra dominum dederat sententiam. Dicebamus, quasi fidejussionem (esse) videri, cum pro alio solveret debitum (non pro aliis suscipit debitum): non solere autem ex ea causa in dominum dari actionem: nec videtur hoc dominum mandasse: sed quia videbatur in omnibus eum suo nomine substituisse, sententiam conservavit Imperator.

TIT. VI.

DE SENATUSCONSULTO MACEDONIANO.

I. ULPIANUS lib. 29. ad Edictum.

Verba Senatusconsulti Macedoniani hæc sunt: CUM INTER CÆTERAS SCELERIS CAUSAS MACEDO, QUAS ILLI NATURA ADMINISTRABAT, ETIAM ÆS ALIENUM ADHIBUISSET, ET SÆPE MATERIAM PECCANDI MALIS MORIBUS PRÆSTARET, QUI PECUNIAM (NE QUID AMPLIUS DICERETUR) INCERTIS NOMINIBUS CUEDERET. PLACERE, NE CUI, QUI FILIOFAMILIAS MUTUAM PECUNIAM DEDISSET, ETIAM POST MORTEM PARENTIS EJUS, CUJUS IN POTESTATE FUISSET, ACTIO PETITIOQUE DARETUR: UT SCIRENT, QUI PESSIMO EXEMPLO FOENERARENT, NULLIUS POSSE FILIOFAMILIAS BONUM NOMEN EXPECTATA PATRIS MORTE FIERI. §. 1. Si pendeat, an sit in potestate filius, utputa quoniam patrem apud hostes habet, in pendentem est, an in Senatusconsultum sit commissum: nam si reciderit in potestatem, Senatusconsulto locus est: si minus, cessat: interim igitur deneganda est actio. §. 2. Certe, si adrogatus mutuam pecuniam acceperit, deinde sit restitutus, ut emanciparetur, Senatusconsultum locum habebit: fuit enim filiofamilias. §. 3. In filiofamilias nihil dignitas facit, quo minus Senatusconsultum Macedonianum locum habeat: nam etiam si Consul sit, vel cujusvis dignitatis, Senatusconsulto locus est: nisi forte castrense peculium habeat: tunc enim Senatusconsultum cessabit.

2. IDEM lib. 64. ad Edictum.

Usque ad quantitatem castrensis peculii: cum filiofamilias in castrensi peculio vice patrumfamiliarum fungantur.

3. IDEM lib. 29. ad Edictum.

Si quis patremfamilias esse credidit, non vana simplicitate deceptus, nec juris ignorantia, sed quia publice paterfamilias plerisque videbatur, sic agebat, sic contrahebat, sic muneribusungebatur: cessabit Senatusconsultum. §. 1. Unde Julianus lib. 12. in eo, qui vectigalia conducta habebat, scribit, & est sæpe constitutum, cessare Senatusconsultum. §. 2. Proinde & in eo, qui scire non potuit, (an) filiofamilias sit, Julianus lib. 12. cessare Senatusconsultum ait: utputa in pupillo vel minore vigintiquinque annis. Sed in minore, causa cognita, & a Prætoribus succurrendum. In pupillo autem etiam alia ratione debuit dicere cessare Senatusconsultum: quod *mutua

pecunia non sit, quam sine tutoris auctoritate pupillus dat: quemadmodum ipse dicit Julianus lib. 12. Si filiofamilias crediderit, cessare Senatusconsultum: quod mutua pecunia non sit, quamvis liberam peculii administrationem habuit: non enim perdere ei peculium pater concedit, cum peculii administrationem permittit: & ideo vindicationem nummorum patri superesse ait. §. 3. Is autem solus Senatusconsultum offendit, qui *mutuam pecuniam filiofamilias dedit*: non qui alias contraxit, puta vendidit, locavit, vel alio modo contraxit: nam pecuniæ datio perniciofa parentibus eorum visa est: & ideo et si in creditum abiit filiofamilias, vel ex causa emptionis, vel ex alio contractu, in quo pecuniam non numeravi, & (si) stipulatus sim, licet coeperit esse mutua pecunia, tamen quia pecuniæ numeratio non concurret, cessat Senatusconsultum. Quod ita demum erit dicendum, si non fraus Senatusconsulti sit cogitata: ut, qui credere non potuit, magis ei venderet, ut ille rei pretium haberet in mutui vicem. §. 4. Si a filiofamilias stipulatus sim, & paterfamilias facto crediderim, siue capite diminutus sit, siue morte patris, vel alias sui juris sine capitis diminutione fuerit effectus, debet dici cessare Senatusconsultum: quia mutua jam paterfamilias data est.

4. SCÆVOLA lib. 2. Quæstionum.

Quia quod vulgo dicitur, filiofamilias credi non licere, non ad verba referendum est, sed ad numerationem.

5. PAULUS lib. 3. Quæstionum.

Ergo hic, & in solidum damnabitur, non in id, quod facere potest.

6. SCÆVOLA lib. 2. Quæstionum.

Contra etiam recte dicitur, si a paterfamilias stipulatus (sis), credas postea filiofamilias facto, Senatus potestatem exercendam: quia expleta est numeratione substantia obligationis.

7. ULPIANUS lib. 29. ad Edictum.

Item si filiofamilias fidejusserit, Neratius lib. 1. & 2. Responsorum cessare Senatusconsultum ait. Idem Celsus lib. 4. Sed Julianus adjicit, si color quæsitus sit, ut filiofamilias, qui mutuam accepturus erat, fidejuberet, alio reo dato, fraudem Senatusconsulti factam nocere: & dandam exceptionem tam filiofamilias, quam reo; quoniam & fidejussori filii subvenitur. §. 1. Idem ait, si duos reos accepero, filiumfamilias, & Titium, cum ad filiumfamilias esset perventura pecunia, ideo autem reum Titium acceperim, ne quasi fidejussor auxilio Senatusconsulti uteretur, utilem esse exceptionem adversus fraudem dandam. §. 2. Sed [&] si filiofamilias patre suo legato vel longo tempore absente, dotem pro filia promiserit, & rem patris pignori dederit, Senatusconsultum cessabit: patristamen res non tenebitur. † Plane, si patri heres extiterit filius, & pignus persequatur, exceptione doli summovebitur. §. 3. *Mutui dationem*, non solum numeratæ pecuniæ, verum omnium, quæ mutuo dari possunt, an accipere debeamus, videndum: Sed verba videntur mihi ad numeratam pecuniam referri: ait enim Senatus, **MUTUAM PECUNIAM DEDISSET**: sed si fraus sit

fit Senatusconsulto adhibita, puta frumento, vel vino, vel oleo mutuo dato, ut his distractis fructibus uteretur pecunia, subveniendum est filiofamilias. §. 4. Si filius in alterius erat potestate, cum mutua daretur, nunc in alterius, mens Senatusconsulti non cessat: dabitur itaque exceptio. §. 5. Sed & si patri ejus non mors, sed alia causa inciderit, quo minus sit in civitate, dicendum, Senatusconsulto locum esse. §. 6. Non solum ei, qui mutua dedisset, sed & successoribus ejus, deneganda est actio. §. 7. Proinde & si alius mutua dedit, alius stipulatus est, dabitur adversus eum exceptio, licet hic non dederit. Sed & si alteruter eorum ignoravit in patris esse potestate se, verius dicendum est, utrique nocere. [Idem est & in duobus reis stipulandi.] §. 8. Item, si duos filiosfamilias accepero reos, sed alterum putavi patremfamilias, intererit, ad quem pecunia pervenit: ut si eum scivi filiumfamilias, ad quem pervenit pecunia, exceptione summovear; si ad eum, quem ignorem, non summovear. §. 9. Sive autem sub usuris mutua data sit, sive sine usuris, ad Senatusconsultum spectat. §. 10. Quamquam autem non declaret Senatus, cui exceptionem det, tamen sciendum est, & heredem filii, si paterfamilias decesserit, & patrem ejus, si filiusfamilias decesserit, exceptione uti posse. §. 11. Interdum tamen, etsi Senatusconsulto locus sit, tamen in alium datur actio: ut puta, filiusfamilias institor mutua pecuniam accepit: scribit enim Julianus lib. 12. ipsum quidem institorem exceptione Senatusconsulti usum, si conveniatur: sed institutoriam actionem adversus eum, qui preposuit, competere: quamquam (inquit) si ipse pater eum preposuisset merces suae, vel peculiarem exercere passus esset, cessaret Senatusconsultum: quoniam patris voluntate contractum videretur: nam si scit eum negotiari, etiam hoc permisisse videtur, si non nominatim prohibuit merces accipere. §. 12. Proinde si acceperit pecuniam, & in rem patris vertit, cessat Senatusconsultum: patri enim, non sibi accipit. † Sed & si ab initio non sic accepit, verum postea in rem patris vertit, cessare Senatusconsultum, lib. 12. Digestorum Julianus ait: intelligendumque ab initio sic accepisse, ut in rem verneret. Non tamen vertisse videbitur, si mutua pecuniam acceptam patri in propriam debitum solvit: & ideo, si pater ignoravit, adhuc Senatusconsulto locus erit. §. 13. Quod dicitur, in eo, qui studiorum causa absens mutuum acceperat, cessare Senatusconsultum, in locum habet, si probabilem modam in mutua non excessit: certe eam quantitatem, quam pater solebat subministrare. §. 14. Si filius accepit mutua pecuniam, ut eum liberaret, qui, si peteret, exceptione non summoveatur, Senatusconsulti cessabit exceptio. §. 15. Hoc amplius cessabit Senatusconsultum, si paterolvere coepit, quod filiusfamilias mutuum sumperit: quasi ratum babuerit. §. 16. Si paterfamilias factus solverit partem debiti, cessabit Senatusconsultum: nec solum repetere potest.

8. PAULUS lib. 30. ad Edictum.

Cum tamen a curatore per ignorantiam solum sit, repeti debet.

9. ULPIANUS lib. 29. ad Edictum.

Sed si paterfamilias factus rem pignori dederit, dicendum erit, Senatusconsulti exceptionem ei denegandam usque ad pignoris quantitatem. §. 1. Si ab alio donatam sibi pecuniam filius creditori solverit, an pater vindicare vel repetere possit? Et ait Julianus, Si quidem hac conditione ei donata sit pecunia, ut creditori solvat, videri a donatore profectam protinus ad creditorem, & fieri nummos accipientis: si vero simpliciter ei donavit, alienationem eorum filium non habuisse, & ideo, si solverit, conditionem patri ex omni eventu competere. §. 2. Hoc Senatusconsultum [&] ad filias quoque familiarum pertinet. Nec ad rem pertinet, si adfirmetur, ornamenta ex ea pecunia comparasse: nam & ei quoque, qui filiofamilias credidit, decreto amplissimi ordinis actio denegatur: nec interest, consumpti sint nummi, an exstent in peculio. Multo igitur magis, severitate Senatusconsulti, ejus contractus improbabitur, qui filiafamilias mutuum dedit. §. 3. Non solum filiofamilias & patri ejus succurritur, verum fidejussori quoque, & mandatori ejus: qui & ipsi mandati habent regressum, nisi forte donandi animo intercesserunt: tunc enim, cum nullum regressum habeant, Senatusconsultum locum non habebit. Sed [&] si non donandi animo, patris tamen voluntate, intercesserunt, totus contractus a patre videbitur comprobatus. §. 4. Et hi tamen, qui pro filiofamilias sine voluntate patris ejus intercesserunt, solvendo non repetent. Hoc enim & Divus Hadrianus constituit, & potest dici, non repetituros. Atquin perpetua exceptione tuti sunt: sed & ipse filius, & tamen non repetit: quia * hi demum solum non repetunt, qui ob poenam creditorum actione liberantur, non quoniam exonerare eos lex voluit. §. 5. Quamquam autem solvendo non repetant.

10. PAULUS lib. 30. ad Edictum.

Quia naturalis obligatio manet;

11. ULPIANUS lib. 29. ad Edictum.

Tamen, si non opposita exceptione condemnati sunt, utentur Senatusconsulti exceptione. Et ita Julianus scribit in ipso filiofamilias, exemplo mulieris intercedentis.

12. PAULUS lib. 30. ad Edictum.

Si, tantum sciente patre, creditum sit filio, dicendum est, cessare Senatusconsultum. Sed si jusserit pater filio credi, deinde ignorante creditore mutaverit voluntatem, locus Senatusconsulto non erit: quoniam * initium contractus spectandum est.

13. GAIUS lib. 9. ad Edictum provinciale.

Si, quod alii mutuum dedimus, a filiofamilias novandi causa stipulemur, non esse impedimento Senatusconsultum, Julianus scribit.

14. JULIANUS lib. 12. Digestorum.

Filium habeo, & ex eo nepotem: nepoti meo creditum est jussu patris ejus: Quæsitum est, an contra Senatusconsultum fieret? Dixi, etiam si verbis Senatusconsulti filii continerentur, tamen & in persona nepotis idem servari debere. Jussum autem hujus patris non efficere, quominus contra Senatusconsultum creditum existimaretur, cum ipse

ipse in ea causa esset, ut pecuniam mutuam invito patre suo accipere non possit.

15. MARCIANUS lib. 14. Institutionum.

Nihil interest, quis filiofamilias crediderit, utrum privatus, an civitas: nam in civitate quoque Senatusconsultum locum habere D. Severus & Antoninus rescripserunt.

16. PAULUS lib. 4. Responsorum.

Si filiofamilias, absente patre, quasi ex mandato ejus pecuniam acceperit, cavisset, & ad patrem literas emisit, ut eam pecuniam in provincia solveret: debet pater, si actum (filii sui) improbat, continuo testationem interponere contrariae voluntatis.

17. IDEM lib. 2. Sententiarum.

Filiofamilias si in id acceperit mutuam pecuniam, ut eam pro sorore sua in dotem daret, pater ejus de in rem verso actione tenebitur: ipsi enim, mortua in matrimonio puella, repetitio dotis datur.

LIBER QUINTUS DECIMUS.

TIT. I.

DE PECULIO.

1. ULPIANUS lib. 29. ad Edictum.

Ordinarium Prætor arbitratus est, prius eos contractus exponere eorum, qui alienæ potestati subjecti sunt, qui in solidum tribuunt actionem: sic deinde ad hunc pervenire, ubi de peculio datur actio. §. 1. Est autem triplex hoc Edictum: aut enim de peculio, aut de in rem verso, aut quod jussu, hinc oritur actio. §. 2. Verba autem Edicti talia sunt: QUOD CUM EO, QUI IN ALTERIUS POTESTATE ESSET, NEGOTIUM GESTUM ERIT. §. 3. De eo loquitur, non de ea: sed tamen, & ob eam, quæ est feminini sexus, dabitur ex hoc Edicto actio. §. 4. Si cum impubere filiofamilias, vel servo contractum sit: ita dabitur in dominum vel patrem de peculio; si locupletius eorum peculium factum est. §. 5. Potestatis verbum communiter accipiendum est, tam in filio, quam in servo. §. 6. Nec magis dominium servorum (esse) spectandum, quam facultatem habendi eos: non enim solum servorum propriorum nomine conveniuntur, item communium, verum eorum quoque, qui bona fide nobis serviunt, sive liberi (sint,) sive servi alieni.

2. POMPONIUS lib. 5. ad Sabinum.

Ex ea causa, ex qua soleret servus fructuarius vel usufructuarius acquirere, in eum, cujus usufructus, vel usus sit, actio duntaxat de peculio, cæteræque honorariæ dantur: ex reliquis, in dominum proprietatis.

3. ULPIANUS lib. 29. ad Edictum.

Licet tamen Prætor, si cum eo, qui in potestate sit, gestum sit, polliceatur actionem, tamen sciendum est, & si in nullius sit potestate, dari de peculio actionem: ut puta, si cum servo hereditario contractum sit ante aditam hereditatem. §. 1. Unde Labeo scribit, & si secundo tertiove gradu substitutus sit servus, & deliberantibus primis heredibus cum eo contractum sit, mox, repudiantibus eis, ipse liber

18. VENTULEIUS lib. 2. Stipulationum.

Creditorem filiofamilias, mortuo eo, fidejussorem accipere non posse, Julianus scribit: quia nulla obligatio aut civilis aut naturalis superest, cui fidejussor accedat. Plane a patre, ejus actionis nomine, quæ de peculio adversus eum competat, fidejussorem recte accipi.

19. POMPONIUS lib. 7. ex Variis lectionibus.

Julianus scribit, exceptionem Senatusconsulti Macedoniani nulli obstare, nisi qui sciret, aut scire potuisset, filiumfamilias esse eum, cui credebatur.

20. IDEM lib. 5. Senatusconsultorum.

Si is, cui, dum in potestate patris esset, mutua pecunia data fuerat, paterfamilias factus, per ignorantiam facti, novatione facta, eam pecuniam expromissit, si petatur ex ea stipulatione, in factum excipiendum erit.

heresque extiterit, posse dici, de peculio eum conveniri, & de in rem verso. §. 2. Parvi autem refert, servus quis masculi an mulieris fuerit: nam de peculio & mulier convenietur. §. 3. Pedius etiam impuberes dominos de peculio obligari ait: non enim cum ipsis impuberibus contrahitur, ut tutoris auctoritatem spectes. † Idem adjicit, pupillum non posse servo peculium constituere, nec tutoris auctoritate. §. 4. In furiosi quoque curatorem dicimus dandam de peculio actionem: nam & hujus servus peculium habere potest: non si fuerit concessum, ut habeat; sed si non fuerit prohibitum, non habeat. §. 5. Si filiofamilias, vel servus pro aliquo fidejusserint, vel alias intervenierint, vel mandaverint: tractatum est, an sit de peculio actio? Et est verius, in servo causam fidejubendi vel mandandi spectandam: Quam sententiam & Celsus libro sexto probat in servo fidejussore. Si igitur quasi intercessor servus intervenierit, non rem peculiarem agens, non obligabitur dominus de peculio. §. 6. Julianus quoque lib. 12. Digestorum scribit, Si servus mandaverit, ut creditori [meo] solveretur: referre, ait, quam causam mandandi habuerit: si pro creditore suo solvi mandavit, esse obligatum dominum de peculio: quod si intercessoris officio functus sit, non obligari dominum de peculio. §. 7. Cui congruit, quod idem Julianus scribit, Si a filio meo fidejussore accepero, id me non de in rem verso, sed de peculio actione mandati præstaturum. Idem accipias & in servi fidejussore. Idemque, si alius mihi pro filio meo debitore solvisset. † Quod si filius meus debitor non fuisset, exceptione doli fidejussorem usum: & si solvisset, condicturum scribit. §. 8. Si servus, cum se pro libero gereret, compromiserit, queritur, an de peculio actio ex poena compromissi, quasi ex negotio gesto, danda sit, sicuti trajetitiæ pecuniæ datur: Sed hoc & Nervæ filio & mihi videtur verius, ex compromisso servi non dandam de peculio actionem: quia nec, si judicio condemnatur servus, datur in eum actio.

actio. §. 9. Sed si filius fidei iussor vel quasi inter-
venor acceptus sit, an de peculio patrem obligat,
quaeritur: Et est vera S. bini & Cati sententia exi-
stimantium, semper obligari patrem de peculio; &
dimittere in hoc a servo. §. 10. Quare [&] ex com-
promisso pater tenebitur. Et ita Papinianus quo-
que lib. 9. Quaestionum scribit: nec interesse, ait,
ex qua causa compromiserit: utrum ex ea causa,
ex qua potuit cum patre de peculio agere; an ve-
ro ex ea, qua non potuit: cum ex stipulatu pater
convenitur. §. 11. Idem scribit: iudicati quo-
que patrem de peculio actione teneri. Quod [&]
Marcellus putat; etiam ejus actionis nomine, ex
qua non potuit pater de peculio actionem pati:
nam sicut [in] stipulatione contrahitur cum filio,
ita iudicio contrahi; proinde non originem iudi-
cii spectandam, sed ipsam iudicati velut obligatio-
nem. Quare & si quasi defensor condemnatus sit,
idem putat. §. 12. Ex furtiva causa filio quidem
familias condici posse constat: an vero in patrem,
vel in dominum de peculio danda est, quaeritur?
Et est verius, in quantum locupletior dominus fa-
ctus esset, ex furto facto actionem de peculio dan-
dam. Idem Labeo probat: quia *iniquissimum
est, ex furto servi dominum locupletari impune.
Nam & circa rerum amotarum actionem, filiaefami-
lias nomine, in id, quod ad patrem pervenit,
competit actio de peculio. §. 13. Si filiusfamili-
as Duumvir pupillo rem salvam fore caveri non cu-
ravit, Papinianus lib. 9. Quaestionum, de peculio
actionem competere ait. Nec quicquam mutare
arbitror, an voluntate patris Decurio factus sit:
quoniam rempublicam salvam forte pater obstri-
ctus est.

4. POMPONIUS lib. 7. ad Sabinum.

Peculii * est, non id, cuius servus seorsum a domi-
no rationem habuerit, sed quod dominus ipse
separaverit, summa servi rationem discernens: nam
cum servi peculium totum adimere, vel augere, vel
minuere dominus possit, animadvertendum est, non
quid servus, sed quid dominus, constituendi servi-
lis peculii gratia fecerit. §. 1. Sed hoc ita verum
puto, si debito servum liberare voluit dominus: ut
etiam si nuda voluntate remiserit dominus quod
debuerit, desinat servus debitor esse: si vero nomi-
na ita fecerit dominus, ut quasi debitorem se servo
faceret, cum [revera] debitor non esset, contra pu-
to: re enim, non verbis, peculium augendum est.
§. 2. Ex his patet, non quid servus ignorante do-
mino habuerit, peculii esse, sed quid volente: alio-
quin & quod subripuit servus domino, fiet pecu-
lii; quod non est verum. §. 3. Sed saepe fit, ut
ignorante domino, incipiat minui servi peculium,
veluti cum damnum domino dat servus, aut furtum
facit. §. 4. Si opem ferente servo meo, furtum
mihi feceris, id ex peculio deducendum est, quo mi-
nus ob rem subreptam consequi possim. §. 5. Si
aere alieno dominico exhauriatur peculium servi,
res tamen in causa pecuniaria manent: nam si aut
servo donasset debitum dominus, aut nomine servi
alius domino intulisset, peculium suppletur, nec est
nova concessione domini opus. §. 6. Non solum
id in peculio vicariorum ponendum est, cuius rei

a domino, sed etiam id, cuius ab eo, cuius in pecu-
lio sint, seorsum rationem habeant.

5. ULPIANUS lib. 29. ad Edictum.

Depositi nomine, pater vel dominus duntaxat
de peculio conveniuntur, & si quid dolo ma-
lo eorum captus sum. §. 1. Sed & si precario res
filiofamilias vel servo data sit, duntaxat de peculio
pater dominusve obligantur. §. 2. Si filiusfamili-
as iusjurandum detulerit, & juratum sit, de pecu-
lio danda est actio, quasi contractum sit. Sed in
servo diversum est. §. 3. Peculium dictum est,
quasi pusilla pecunia, sive patrimonium pusillum.
§. 4. Peculium autem Tubero quidem sic definit
(ut Celsus lib. 6. Digestorum refert), quod servi
domini permisso, separatim a rationibus mini-
ci habet, deducto inde si quid domini debetur.

6. CELSUS lib. 6. Digestorum.

Definitio peculii, quam Tubero exposuit, [ut]
Labeo ait, ad vicariorum peculia non perti-
net. Quod falsum est: nam eo ipso, quod domi-
nus servo peculium constituit, etiam vicario con-
stituisse existimandus est.

7. ULPIANUS lib. 29. ad Edictum.

Quam Tuberonis sententiam & ipse Celsus pro-
bat. §. 1. Et adjicit, Pupillum vel furio-
sum constituere quidem peculium servo non posse:
verum ante constitutum (id est ante furorem, vel
a patre pupilli,) non adimetur ex his causis: Quae
sententia vera est. Et congruit cum eo, quod Mar-
cellus apud Julianum notans adjicit, posse fieri, ut
ex dominis servus peculium habeat apud alterum,
apud alterum non; ut puta si alter ex dominis fu-
riosus sit, vel pupillus: si, ut quidam (inquit) pu-
tant, peculium servus habere non potest, nisi con-
cedente domino: Ego autem puto, non esse opus
concedi peculium a domino servum habere, sed non
adimi, ut habeat. Alia causa est peculii liberae ad-
ministrationis: nam [haec] specialiter conceden-
da est. §. 2. Scire autem non utique singulas res
debet, sed *παχυμαστέρον*, id est, *pinguis*: Et in
hanc sententiam Pomponius inclinat. §. 3. Pu-
pillum autem, tam filium, quam servum, peculium
habere posse, Pedius lib. 15. scribit, cum [in] hoc
(inquit) totum ex domini constitutione pendeat.
Ergo & si furere coeperit servus, vel filius, retine-
bunt peculium. §. 4. In peculio autem res esse
possunt omnes, & mobiles, & soli: vicarios quo-
que in peculium potest habere, & vicariorum pe-
culium: hoc amplius, & nomina debitorum.
§. 5. Sed & si quid furti actione servo deberetur,
vel alia actione, in peculium computabitur; here-
ditas quoque & legatum, ut Labeo ait. §. 6. Sed
& id quod dominus sibi debet, in peculium habe-
bit, si forte in domini rationem impendit & domi-
nus ei debitor manere voluit: aut si debitorem ejus
dominus convenit: quare si forte ex servi emptio-
ne evicti nis nomine, duplum dominus exegit, in
peculium servi erit conversum: nisi forte dominus
eo proposito fuit, ut noller hoc esse in peculium
servi. §. 7. Sed & si quid ei conversus debet, erit
peculii, si modo ille habeat peculium, vel [prout]
habebit.

8. PAULUS lib. 4. ad Sabinum.

Non statim, quod dominus voluit ex re sua peculii esse, peculium fecit: sed si tradidit; aut cum apud eum esset, pro tradito habuit: desiderat enim res naturalem dationem: Contra autem, simul atque noluit, peculium servi definit peculium esse.

9. ULPIANUS lib. 29. ad Edictum.

Sed si damnum servo dominus dederit, in peculium hoc non imputabitur, non magis, quam si subripuerit. §. 1. Plane si conservus dedit damnum, vel subripuit, in peculium videtur haberi. Et ita Pomponius libro undecimo scribit: nam & si quid dominus ab eo, qui rem peculiarem subripuit, vel consecutus est, vel consequi potest, in peculium. Ne ei imputandum, Neratius lib. 2. Responsum scribit. §. 2. Peculium autem deducto, quod domino debetur, computandum esse: quia praevenisse dominus, & cum servo suo egisse creditur. §. 3. Huic definitioni Servius adjecit, & si quid his debeatur, qui sunt in ejus potestate; quoniam hoc quoque domino deberi nemo ambigit. §. 4. Præterea id etiam deducetur, quod his personis debetur, quæ sunt in tutela vel cura domini, vel patris vel quorum negotia administrant: dummodo dolo careant: quoniam & si per dolum peculium vel ademerint vel imminuerint, tenentur: nam si semper prævenire dominus & agere videtur, cor non dicatur etiam hoc nomine eum secum egisse, quo [nomine] vel tutelæ, vel negotiorum gestorum, vel utili actione tenebitur? Nam, ut eleganter Pedius ait, ideo hoc minus in peculio est, quod domino vel patri debetur, quoniam non est verisimile, dominum id concedere servo in peculium habere, quod sibi debetur. Sane cum ex cæteris causis ipsum a semetipso exegisse dicimus, qui negotia vel tutelam geret, cur non etiam in specie peculiari exegerit, quod exigi debuit? Defendendum igitur erit, quasi sibi eum solvere, cum quis agere de peculio conabitur. §. 5. Sed & creditori servi, qui heres existit domino ejus, deducit de peculio, quod sibi debetur [si conveniatur]: sive libertatem servus acceperit, sive non. Idemque & si legatus sit pure servus: nam quasi prævenit, & ipse secum egerit, sic deducet, quod sibi debetur: licet nullo momento dominium in manumisso vel legato pure habuerit. Et ita Julianus lib. 12. scribit. † Certe si sub conditione servus libertatem acceperit, minus dubitanter Julianus eodem loco scribit, heredem deducere: dominus enim factus est. Ad defensionem sententiæ suæ Julianus etiam illud adfert, quod si ei, qui post mortem servi vel filii intra annum potuit conveniri de peculio, heres existit, proculdubio deducam, quod mihi debetur. §. 6. Sive autem ex contractu quid domino debeat, sive ex rationum reliquis, deducet dominus. Sed & si ex delicto ei debeat, ut puta ob furtum, quod fecit, æque deducetur. † Sed est questionis, utrum ipsa furti æstimatio, id est, [id] solum, quod domino abest, an vero tantum, quantum si alienus servus commisisset, id est, cum furti poenis? Sed prior sententia verior est, ut ipsa furti æstimatio sola deducatur. §. 7. Si ipse servus sese vulneravit, non debet hoc damnum deducere; non

magis, quam si se occiderit, vel præcipitave it: licet enim [etiam] servis naturaliter in suum corpus se vivere. Sed si a se vulneratum servum domini, us curaverit, sumptuum nomine debitorem eum domino puto effectum: quanquam si ægrum eum curasset, rem suam potius egisset. §. 8. Item deducetur de peculio, si quid dominus servi nomine obligatus est, aut præstitit obligatus: ita, si quid ei creditum est jussu domini; nam hoc deducendum, Julianus lib. 12. Digestorum scribit. Sed hoc ita demum verum puto, si non in rem domini, vel patris, quod acceptum est, pervenit: alioquin secum debet compensare. Sed & si pro servo fidejusserit, deducendum Julianus lib. 12. Digestorum scribit. Marcellus autem in utroque, si nondum quicquam domino abest, melius esse ait, præstare creditori, ut caveat [ille,] *refusarum se, si quid præstiterit dominus hoc nomine conventus*, quam ab initio deduci: ut medii temporis interversum magis creditor consequatur. † Sed si de peculio conventus dominus, condemnatus est, debet de sequenti actione de peculio deduci: coepit enim dominus vel pater judicati teneri: nam & si quid servi nomine non condemnatus præstitisset creditori, etiam hoc deduceret.

10. GAIUS lib. 9. ad Edictum provinciale.

Si vero adhuc in suspensio est prius judicium de peculio, & ex posteriore judicio res judicaretur, nullo modo debet prioris judicii ratio haberi in posteriore condemnatione: quia * in actione de peculio occupantis melior est conditio. Occupare autem videtur, non qui prior litem contestatus est, sed qui prior ad sententiam judicis pervenit.

11. ULPIANUS lib. 29. ad Edictum.

Si noxali judicio conventus dominus, litis æstimationem obtulerit, de peculio deducendum est: quod si noxæ dederit, nihil est deducendum. §. 1. Sed & si quid dominus soluturum se servi nomine repromittit, deduci oportebit: quemadmodum si quid domino servus pro debitore expromiserat. † Idem est & si pro libertate quid domino expromissit, quasi debitor domino sit effectus: sed ita demum, si manumisso eo agatur. §. 2. Sed si a debitore dominico servus exegerit, an domini debitorem se fecerit, queritur? Et Julianus lib. 12. Digestorum, non aliter dominum deducturum ait, quam si ratum habuisset, quod exactum est. Eadem & in filiofamil. dicenda erunt. Et puto veram Juliani sententiam: naturalia enim debita spectamus in peculii deductionem: est autem naturæ æquum, liberari filium vel servum obligatione, eo quod indebitum videtur exegisse. §. 3. Est autem questionis, an id, quod dominus semel deduxit, cum conveniretur, rursus, si conveniatur de peculio, eximere debeat: an vero veluti solutum ei videatur, semel facta deductione? Et Neratius & Nerva putant: Item Julianus lib. 12. scribit, si quidem abstulit hoc de peculio, non debere deduci; si vero eandem positionem peculii reliquit, debere eum deducere. §. 4. Denique scribit, si servus vicarium quinque valentem in peculium habuit, & domino quinque deberet, pro quibus vicarium dominus deduxisset, & mortuo postea

postea vicario alium ejusdem pretii servus comparaverit, non definire domini esse debitorem, quasi vicarius ille domino decesserit; nisi forte, cum eum servo ademisset, & sibi solvisset, tunc decesserit. §. 5. Idem recte ait, Si eum vicarius videret decem, dominus conventus de peculio, quinque pro servo praestitisset, quoniam quinque ipsi debebantur; mox vicarius decessisset; ad vicarium alium agentem de peculio, decem dominum deducendum, quia [&] in eo, quod jam pro eo solvit, debitorem servum sibi fecerit. Quae sententia vera est: nisi servo ademit vicarium, ut sibi solveret. §. 6. Quod autem deduci debere diximus id, quod debetur ei, qui de peculio convenitur, ita accipiendum est, si non hoc aliunde consequi potuit. §. 7. Denique Julianus scribit, venditorem, qui servum cum peculio vendidit, si de peculio conveniatur, non debere deducere, quod sibi debetur: potuit enim hoc ex ratione peculii detrahere, & nunc condicere quasi indebitum: quoniam non est in peculio, quod domino debetur: potest (inquit) etiam ex vendito agere. Quod ita erit probandum, si tantum fuit in peculio, cum venderet, ut satisfacere debito dominus possit: ceterum, si postea quid accessit, conditionibus debiti existentibus, quod dominus non distraxerat, contra erit dicendum. §. 8. Idem scribit, si quis servum, cujus nomine de peculio habebat actionem, comparasset, an possit deducere, quod sibi debetur, quoniam adversus venditorem habet actionem de peculio: Et recte ait, posse: nam & quivis alius potest eligere, utrum cum emptore, an cum venditore ageret. Hunc igitur eligere pro actione deductionem. Nec video, quid habeant creditores, quod querantur; cum possint ipsi venditorem convenire, si quid forte putant esse in peculio. §. 9. Non solum autem, quod ei debetur, qui convenitur, deducendum est; verum etiam si quid socio ejus debetur. Et ita Julianus lib. 12. Digestorum scribit: nam * qua ratione in solidum alteruter convenitur, pari ratione deducere eum oportet, quod alteri debetur: Quae sententia recepta est:

12. JULIANUS lib. 12. Digestorum.

Quia hoc casu etiam cum eo agi potest, penes quem peculium non est.

13. ULPIANUS lib. 29. ad Edictum.

Sed in emptore, & venditore vera non est; item in fructuario, & proprietario, & ceteris, qui non sunt socii; & in domino, & bonae fidei emptore: nam & Julianus libro duodecimo scribit, neutrum horum deducere id, quod alteri debetur.

14. JULIANUS lib. 12. Digestorum.

Item cum testamento, praesenti die servus liber esse iussus est, cum omnibus heredibus de peculio agendum est; nec quisquam eorum amplius deducet, quam quod ipsi debeatur. §. 1. Item cum servus vivo domino mortuus est, deinde dominus intra annum plures heredes reliquit, & de peculio actio, & deductionis jus scinditur.

15. ULPIANUS lib. 29. ad Edictum.

Sed si duo sint bonae fidei possessores, adhuc dicendum erit, neutrum plus deducturum, quam

quod sibi detur. Idemque & si duo sunt fructuarii: quia nullam inter se habent societatem. Idem dicetur interdum & in sociis, si forte separata apud se peculia habeant, ut alter alterius peculii nomine non conveniatur: ceterum si commune sit peculium, & in solidum convenientur, & deducatur quod utrique debetur.

16. JULIANUS lib. 12. Digestorum.

Quis ergo casus est, quo peculium servi communis ad alterum ex dominis solum pertineat? In primis, si quis servi partem dimidiam vendiderit, nec peculium ei concesserit: Deinde, si quis servo communi pecuniam, vel res aliquas ea mente dederit, ut proprietatem eorum retineret, administrationem autem servo concederet. *Marcellus notat*: Est etiam ille casus, si alter ademerit: vel si omni quidem modo concesserit dominus, sed in nominibus erit concessio.

17. ULPIANUS lib. 29. ad Edictum.

Si servus meus ordinarius vicarios habeat, id, quod vicarii mihi debent, an deducam ex peculio servi ordinarii? Et prima illa quaestio est, an haec peculia in peculio servi ordinarii computentur? Et Proculus, & Atulcius existimant, sicut ipsi vicarii sunt in peculio, ita etiam peculia eorum: Et id quidem, quod mihi dominus eorum, id est, ordinarius servus debet, etiam ex peculio eorum detrahatur; id vero, quod ipsi vicarii debent, duntaxat ex ipsorum peculio: sed & si quid non mihi, sed ordinario servo debent, deducatur de peculio eorum, quasi conservo debitum: id vero, quod ipsis debet ordinarius servus, non deducatur de peculio ordinarii servi; quia peculium eorum in peculio ipsius est. Et ita Servilius respondit: sed peculium eorum augebitur, ut opinor: quemadmodum si dominus servo suo debeat.

18. PAULUS lib. 4. Quaestionum.

Cui consequens est, ut si Stichus peculium suum legatum sit, isque ex testamento agit, non aliter cogatur id, quod vicarius ejus testatori debet, relinquere, nisi is, id est, vicarius, peculium habeat.

19. ULPIANUS lib. 29. ad Edictum.

Hinc quaeritur, si ordinarii servi nomine actum sit de peculio, an agi possit & vicariorum? Et puto non posse. Sed si actum sit de peculio vicarii, agi poterit & de peculio ordinarii. §. 1. Potest esse apud me duplicis juris peculium: ut puta servus est dotalis: Potest habere peculium, quod ad me respiciat: potest & quod ad mulierem. Nam * quod ex re mariti quaeritur, vel ex operis suis, id ad maritum pertinet: & ideo si respectu mariti heres sit institutus, vel ei legatum datum, id eum non debere restituere, Pomponius scribit. Si igitur mecum agatur ex eo contractu, qui ad me respicit, utrum omne deducam, quodquod debetur mihi, sive ex mea causa, sive ex ea, quae ad uxorem respicit? an vero separamus causas, quasi in duobus peculiiis, ut & causa debiti, quod petitur, spectetur: ut si quidem ex eo peculio agatur, quod ad mulierem spectat, id deducam, quod ex eo contractu debeat; si ex eo contractu, qui ad me respicit, meum deducam? † Quae quaestio dilucidius est in fructuario tractata: utrum ex eo

demum contractu potest de peculio conveniri, quod ad se pertinet, an ex omni? Et Marcellus etiam fructuarium teneri scribit, & ex omni contractu: eum enim, qui contrahit, totum servi peculium, velut patrimonium, intuitum. Certe illud admittendum omni modo dicit, ut priore convento, ad quem [res] respicit, in superfluum is, cui quaesitum non est, conveniatur: Quae sententia probabilior est, & a Papiniano probatur. Quod & in duobus bonae fidei emptoribus erit dicendum. Sed in marito melius est dicere, simpliciter eum de peculio teneri. Sin autem maritus, huiusmodi servi nomine, aliquid praestiterit, an adversus mulierem agentem dotis nomine deducere id possit? Et ait, si id, quod creditori praestitum est, ad utriusque generis peculium pertinebit, pro rata utrique peculio decedere debere: Ex quo intelligi potest, si ad alterum peculium contractus pertinebit, modo soli uxori detrahi, modo non detrahi, si ad id peculium pertinuit contractus quod apud maritum resedit. §. 2. Interdum & ipsi fructuario adversus dominum datur actio de peculio, ut puta si apud eum habeat peculium, apud ipsum vero aut nihil, aut minus, quam fructuario debetur. Idem etiam contra eveniet: quavis in duobus dominis sufficiat pro socio, vel communi dividendo actio.

20. PAULUS lib. 20. ad Edictum.

Nam inter se agere socii de peculio non possunt.

21. ULPIANUS lib. 29. ad Edictum.

SUMMA cum ratione etiam hoc peculio Praetor imputabit, quod dolo malo domini factum est, quo minus in peculio esset. † Sed dolum malum accipere debemus, si ei ademit peculium: Sed & si eum intricare peculium in necem creditorum passus est, Mela scribit, dolo malo ejus factum. Sed & si quis, cum suspicaretur alium secum acturum, alio peculium avertat, dolo non caret: Sed si alii solvit, non debito de hoc, quin non teneatur; quoniam creditori solvitur, & licet creditori vigilare ad suum consequendum. §. 1. Si dolo tutoris, vel curatoris furiosi, vel procuratoris, factum sit: an pupillus, vel furiosus, vel dominus, de peculio conveniatur, videndum? Et puto, si solvendo tutor sit, praestare pupillum ex dolo ejus maxime, si quid ad eum pervenit. Et ita Pomponius lib. 8. Epistolarum scribit. Idem [&] in curatore, & procuratore, erit dicendum. §. 2. Emptor autem ex dolo venditoris non tenebitur, nec heres, vel alius successor, nisi in id, quod ad se pervenit. §. 3. Sive autem post iudicium acceptum, sive ante, dolo factum sit, continetur officio iudicis. §. 4. Si dominus vel pater recuset de peculio actionem, non est audiendus: sed cogendus est, quasi aliam quamvis personalem actionem suscipere.

22. POMPONIUS lib. 7. ad Sabinum.

Si damni infecti, etiam peculiarium nomine, promiserit dominus, ratio ejus haberi debet. Et eo ab eo, qui de peculio agit, domino est.

23. IDEM lib. 9. ad Sabinum.

ADium autem peculiarium nomine in solidum damni infecti promitti debet: sicut vicarii nomine noxale iudicium in solidum pati: quia pro pignore eas, si non defendantur, actor [abducit vel] possidet.

24. ULPIANUS lib. 26. ad Sabinum.

Curator furiosi administrationem peculii & dare & denegare potest tam servo furiosi, quam filio.

25. POMPONIUS lib. 23. ad Sabinum.

ID vestimentum peculii esse incipit, quod ita dedit dominus, ut eo vestitu servum perpetuo uti vellet, eoque nomine ei traderet, ne quis alius eo uteretur, idque ab eo ejus usus gratia custodiretur. Sed quod vestimentum servo dominus ita dedit utendum, ut non semper, sed ad certum usum, certis temporibus eo uteretur, veluti cum sequeretur eum, sive cenanti ministrabit, id vestimentum non esse peculii.

26. PAULUS lib. 30. ad Edictum.

SI semel ex ea causa, [id est,] quod dolo fecerit, dominus praestiterit de peculio conventus, ceteris ex eadem causa nihil praestabit. Si tantumdem servus ei debeat, quantum dolo minuit, non erit condemnandus. His consequens erit, ut manumisso quoque vel alienato servo, ex causa [etiam] doli intra annum teneatur.

27. GAIUS lib. 9. ad Edictum provinciale.

ET ancillarum nomine, & filiarum familias in peculio actio datur: maxime, si qua sarcinatrix, aut textrix erit, aut aliquod artificium vulgare exerceat, datur propter eam actio. Depositi quoque & commodati actionem dandam earum nomine, Julianus ait: sed & tributariam actionem, si peculiari merce sciente patre dominove negotientur, dandam esse. Longe magis non dubitatur, & si in rem versum est, quod jussu patris domine contractum sit. §. 1. Constat, heredem domini id quoque deducere debere, quod servus, cujus nomine cum eo de peculio ageretur, ante aditam hereditatem ex bonis hereditariis amovisset, consumpsisset, corrupisset. §. 2. Si servus alienatus sit, quamvis in eum, qui alienaverit, intra annum Praetor de peculio actionem polliceatur, tamen nihilominus & in novum dominum actio datur: & nihil interest, aliud apud eum adquisierit peculium, an quod pariter, cum eum emerit vel ex donatione acceperit, eidem concesserit. §. 3. Illud quoque placuit, quod & Julianus probat, omnimodo permittendum creditoribus, vel in partes cum singulis agere, vel cum uno in solidum. §. 4. Sed ipsi, qui vendiderit servum, non putat Julianus, de eo, quod ante venditionem crediderit, cum emptore de peculio agere permittendam. §. 5. Sed & si alieno credidero, eumque redemero, deinde alienavero, a quo non putat mihi in emptorem dari debere [iudicium]. §. 6. In venditorem autem duntaxat intra annum post redemptionem numerandum, de eo, quod adhuc alieno crediderim, dandam esse mihi actionem existimat: dedito eo, quod apud me peculii servus habebit. §. 7. Sicut autem de eo, quod ipse crediderim servo meo, non putat Julianus in emptorem, alienato eo, actio-

actionem mihi dari debere, ita & de eo, quod servus meus servo meo crediderit, si is, cui creditum fuerit, alienatus sit, negat permitti mihi debere cum emptore experiri. §. 8. Si quis cum servo duorum pluriumve contraxerit, permittendum est ei, cum quo velit dominorum in solidum experiri: * est enim iniquum in plures adversarios distringi eum, qui cum uno contraxerit: nec hujus duntaxat peculii ratio haberi debet, quod apud eum, cum quo agitur, is servus haberet, sed & ejus, quod apud alterum. Nec tamen res damnosa futura est ei, qui condemnatur: cum possit rursus ipse iudicio societatis vel communi dividendo, quod amplius sua portione solverit, a socio sociisve suis consequi. Quod Julianus ita locum habere ait, si apud alterum quoque fuit peculium: quia eo casu solvendo quisque etiam socium aere alieno liberare videtur: at si nullum sit apud alteram peculium, contra esse: quia nec liberare ullo modo aere alieno eum intelligitur.

28. JULIANUS lib. 11. Digestorum.

Quare & si socio neque heres, neque bonorum possessor, extitisset, eatenus damnari debet is, cum quo actum fuerit, quatenus peculium apud eum erit: & quantum ex bonis consequi potest.

29. GAIUS lib. 9. ad Edictum provinciale.

Si quis servum testamento liberum esse jusserit, relictis heredibus his, qui cum servo contraxerunt, possunt inter se coheredes vel de peculio agere: quia de eo quisque peculio, quod apud eum esset, quolibet alio agente teneatur. §. 1. Etiam si prohibuerit contrahi cum servo dominus, erit in eum de peculio actio.

30. ULPIANUS lib. 29. ad Edictum.

Quæsitum est, an teneat actio de peculio, etiam si nihil sit in peculio, cum ageretur: si modo sit rei iudicate tempore? Proculus & Pegasus nihilominus teneri ajunt: intenditur enim recte, etiam si nihil sit in peculio. † Idem & circa ad exhibendum & in rem actionem placuit: quæ sententia & a nobis probanda est. §. 1. Si eam ex parte herede domini vel patris agatur, duntaxat de peculio condemnandum, quod apud eum heredem sit, qui convenitur: idem & (de) in rem verso pro parte: nisi si quid in ipsius heredis rem vertit: nec quasi unum ex sociis esse hunc heredem conveniendum, sed pro parte duntaxat. §. 2. Sed si ipse servus sit heres ex parte institutus, æque cum eo agendum erit. §. 3. Sin vero filius sit, quamvis ex parte institutus, nihilominus in solidum actionem patietur: sed, si velit pro parte nomen coheredis redimere, audiendus est. Quid enim, si in rem patris versum sit? cur non consequatur filius a coherede, quod in patris re est? Idem (est) & si peculium locuples sit. §. 4. Is, qui semel de peculio egit, rursus, aucto peculio, de residuo debiti agere potest. §. 5. Si annua exceptione sit repulsus a venditore creditor, subveniri ei adversus emptorem debet: sed si alia exceptione, hætenus (subveniri), ut deducta ea quantitate, quam a venditore consequi potuisset, ab emptore residuum consequatur. §. 6. In dolo obijciendo temporis ratio habetur: fortassis enim, post tempus de dolo actionis, non patietur dolum

malum obijci Prætor; quoniam nec de dolo actio post statutum tempus datur. §. 7. In heredem autem doli clausula in id, quod ad eum pervenit, fieri debet; ultra, non:

31. PAULUS lib. 30. ad Edictum.

Sed si ipse heres dolo fecit, solidum præstat.

32. ULPIANUS lib. 2. Disputationum.

Si ex duobus vel pluribus heredibus ejus, qui manumisso servo, vel libero esse jussio, vel alienato, vel mortuo, intra annum conveniri poterat, unus fuerit conventus, omnes heredes liberabuntur: quamvis non in majorem quantitatem ejus peculii, quod penes se habet, qui convenitur, condemnatur. Idque ita Julianus scripsit: idemque est & si in alterius rem fuerit versum. Sed & si plures sint fructuarii, vel bonæ fidei possessores, unus conventus cæteros liberat: quamvis non majoris peculii, quam penes se est, condemnari debeat. Sed (si) licet hoc jure contingat, tamen æquitas dicat, iudicium in eos dari, qui occasione, juris liberantur, ut magis eos perceptio, quam intentio liberet: nam * qui cum servo contrahit, universum peculium ejus, quod ubicunque est, veluti patrimonium, inietur. §. 1. In hoc autem iudicio, licet restitueretur præcedens, tamen & augmenti & decessionis rationem haberi oportet: & ideo, si hodie nihil sit in peculio, sive accesserit aliquid, præsens status peculii spectandus est. Quare circa venditorem quoque, & emptorem, hoc nobis videtur verius, quod accessit peculio, posse nos ab emptore consequi: nec retrorsus, velut in uno iudicio, ad id tempus conventionem reducere emptoris, quo venditor conventus sit. §. 2. Venditor servi, si cum peculio servum vendidit, & tradiderit peculium, ne intra annum quidem de peculio convenietur: neque enim hoc pretium servi, peculium est, ut Neratius scripsit.

33. JAVOLENUS lib. 12. ex Cassio.

Sed si quis servum ita vendidit, ut pretium pro peculio acciperet, * penes eum videtur esse peculium, ad quem pretium peculii pervenit:

34. POMPONIUS lib. 12. ex variis Lectionibus.

Non penes quem res peculiaris sit.

35. JAVOLENUS lib. 12. ex Cassio.

At cum heres jussus est peculium dare, accepta certa summa, non videtur penes heredem esse peculium.

36. ULPIANUS lib. 2. Disputationum.

In bonæ fidei contractibus quæstionis est, an de peculio, an in solidum pater vel dominus teneantur: ut est in actione de dote agitata, si filio do, data sit, apud patrem duntaxat de peculio conveniretur? Ego autem arbitror, non solum de peculio, sed & si quid præterea dolo malo patris capta fraudataque est mulier, competere actionem: nam si habeat res, nec restituere sit paratus, æquum est, eum quanti ea res est condemnari: nam quod in servo, cui res pignori data est, expressum est, hoc & in cæteris bonæ fidei iudiciis accipiendum esse, Pomponius scripsit: namque si servo res pignori data sit, non solum de peculio &

in rem verso competit actio, verum hanc quoque habet adjectionem, ET SI QUID DOLO MALO DOMINI CAPTUS FRAUDATUSQUE ACTOR EST. * Videtur autem dolo facere dominus, qui, cum haberet restituendi facultatem, non vult restituere.

37. JULIANUS lib. 12. Digestorum.

Si creditor filii tui heredem te instituerit, & tu hereditatem ejus vendideris, illa parte stipulationis, QUANTA PECUNIA EX HEREDITATE AD TE PERVENERIT, teneberis de peculio. §. 1. Si servo tuo permiseris, vicarium emere aureis octo, ille decem emerit, & tibi scripserit se octo emisse; tuque ei permiseris eos octo ex tua pecunia solvere, & is decem solverit: hoc nomine duos aureos tantum vindicabis, sed hi venditori præstabuntur duntaxat de peculio servi. §. 2. Servum communem quem cum Titio aut cum Sempronio habebam, Titio vendidi, antequam ejus nomine ageretur mecum de peculio: quaesitum est, si de peculio cum Titio aut cum Sempronio ageretur, an ejus peculii quod apud me esset, ratio haberi deberet? Dixi, si cum Sempronio ageretur, nunquam rationem ejus peculii quod apud me esset, haberi debere: quia is nullam adversus me actionem haberet, per quam id quod præstittisset, consequi posset. Sed & si cum Titio post annum quam vendidissem, ageretur, similiter non esse computandum peculium, quod apud me est: quia jam mecum agi de peculio non posset: sin autem intra annum ageretur, tunc quoque habendam hujus peculii rationem: postquam placuit, alienato homine, permittendum creditori & cum venditore & cum emptore agere. §. 3. Si actum sit de peculio cum eo, qui usufructum in servo habet, & minus consecutus sit creditor, non est iniquum, ut ex universo ejus peculio, sive apud fructuarium sive apud proprietarium erit, rem consequatur. Nihil interest, operas suas conduxerit servus a fructuario, an pecuniam mutuam ab eo acceperit: dari itaque debet actio ei adversus dominum proprietatis, deducto eo quod servus peculii nomine apud fructuarium habet.

38. AFRICANUS lib. 8. Quaestionum.

Deposui apud filiumfamilias decem, & ago depositi de peculio. Quamvis nihil patri filius debet, & hæc decem teneat, nihilo magis tamen patrem damnandum existimavit, si nullum præterea peculium sit: hanc enim pecuniam, cum mea maneat, non esse peculii: denique quolibet alio agente de peculio, minime dubitandum ait, computari non oportere. Itaque ad exhibendum agere me, & exhibitam vindicare debere. §. 1. Si nuptura filiofamilias, dotis nomine certam pecuniam promiserit; & divortio facto agat de dote cum patre: utrumne tota promissione, an deducto eo quod patri filius debeat, liberari eam oporteret? Respondit, tota promissione eam liberandam esse: cum certe & si ex promissione cum ea ageretur, exceptione doli mali tueri se posset. §. 2. Stichus habet in peculio Pamphilum, qui est decem: idem Pamphilus debet domino quinque. Si agatur de peculio Stichi nomine, placebat timari debere pretium Pamphili: & quidem

totum, non deducto eo, quod domino Pamphilus debet: neminem enim posse intelligi ipsum in suo peculio esse. Hoc ergo casu damnum dominum passurum: ut pateretur, si cuilibet alii servorum suorum peculium non habenti credidisset: idque ita se habere evidentius apparerem ait, si Stichus peculium legatum esse proponatur, qui certe, (si) ex testamento agat, cogendus non est, ejus quod vicarius suus debet, aliter quam ex peculio ipsius deductionem pati: alioquin futurum, ut si tantundem vicarius domino debeat, ipse nihil in peculio habere intelligatur; quod certe est absurdum. §. 3. Servo quem tibi vendideram, pecuniam credidi: Quaesitum est, an ita mihi in te actio de peculio dari debeat, ut deducatur id, quod apud me ex eo remanserit? Quod quidem minime verum est: nec intererit, intra annum, quam vendiderim, an postea experiar: nam nec ceteris quidem, qui tunc cum eo contraxerint, in me actio datur. In contrarium quoque, agentibus mecum his qui antea cum eo servo contraxissent, non deducam id quod postea mihi debere coeperit. Ex quo apparet, onus ejus peculii, quod apud me remanserit, ad posterioris temporis contractus pertinere non debere.

39. FLORENTINUS lib. 11. Institutionum

Peculium & ex eo consistit, quod parsimonia sua quis paravit, vel officio meruerit a quolibet sibi donari: idque velut proprium patrimonium servum suum habere quis voluerit.

40. MARCIANUS lib. 5. Regularum.

Peculium nascitur, crescit, decrescit, moritur: & ideo eleganter Papirius Fronto dicebat, *peculium simile esse homini*. §. Quomodo autem peculium nascitur, quaesitum est: Et ita veteres distinguunt: si id adquisiit servus, quod dominus necesse non habet præstare, id esse peculium: si vero tunicas, aut aliquid simile, quod ei dominus necesse habet præstare, non esse peculium: ita igitur nascitur peculium. † Crescit, cum auctum fuerit. † Decrescit, cum servi vicarii moriantur, res intercidunt. † Moritur, cum ademptum sit.

41. ULPIANUS lib. 43. ad Sabinum.

Nec servus quicquam debere potest, nec servo potest deberi. Sed, cum eo verbo abutimur, factum magis demonstramus, quam ad jus civile referimus obligationem. Itaque quod servo debetur, ab extraneis dominus recte petet: quod servus ipse debet, eo nomine in peculium, & si quid inde in rem domni versum est, in dominum actio datur.

42. IDEM lib. 12. ad Edictum.

In adrogatorem de peculio actionem dandam, quidam recte putant: quamvis Sabinus, & Cassius, ex ante gesto de peculio actionem non esse dandam existimant.

43. PAULUS lib. 30. ad Edictum.

Si, posteaquam tecum de peculio egi, ante rem judicatam servum vendideris, Labeo ait, etiam ejus peculii nomine, quod apud emptorem quaesierit, damnari te debere: nec facientendum tibi: culpa enim tua (id) accidisse, qui servum vendidisses.

44. ULPIANUS lib. 63. ad Edictum.

Si quis cum filiofamilias contraxerit, duos habet debitores: filium in solidum, & patrem duntaxat de peculio.

45. PAULUS lib. 61. ad Edictum.

Ideoque, si pater filio peculium ademisset, nihilominus creditores cum filio agere possunt.

46. IDEM lib. 60. ad Edictum.

Qui peculii administrationem concedit, videtur permittere generaliter, quod & specialiter permissurus est.

47. IDEM lib. 4. ad Plantium.

Quotiens in taberna ita scriptum fuisset, CUM JANUARIO SERVO MEO GERI NEGOTIUM VETO: hoc solum consecutum esse dominum constat, ne instituta teneatur, non etiam de peculio. §. 1. Sabinus respondit, non alias dandam de peculio actionem in dominum, cum servus fidejussisset, nisi in rem domini, aut ob rem peculiarem fidejussisset. §. 2. Si semel actum sit de peculio, quamvis minus inveniatur rei judicanda tempore in peculio quam debet, tamen cautionibus locum esse non placuit de futuro incremento peculii: hoc enim in pro socio actione locum habet, quia socius universum debet. §. 3. Si creditor servi ab emptore esset partem consecutus, competere in reliquum in venditorem utile iudicium, Proculus ait: sed re integra non esse permittendum auctori dividere actionem, ut simul cum emptore & cum venditore experiatur; satis enim esse, hoc solum ei tribui, ut rescisso superiore iudicio, in alterum detur ei actio, cum electo reo minus esset consecutus: Et hoc jure utimur. §. 4. Non tantum autem quivis creditor cum venditore ex ante gesto agere potest, sed & ipse emptor: idque & Juliano videtur: quamvis & deducere ipse potest adversus alium agentem; dum tamen id, quod apud se habet, computet. §. 5. Si servus, deducto peculio, venditus sit, procedit, ut venditor & deductione uti possit: & si post venditionem coeperit aliquid venditori servus debere, non minuit pecunia, quia non domino debet. §. 6. Quae diximus in emptore & venditore, eadem sunt & si alio quovis genere dominium mutatum sit; ut legato, dotis datione: quia, quasi patrimonium liberi hominis, peculium servi intelligitur, ubicunque esset.

48. IDEM lib. 17. ad Plantium.

Libera peculii administratio non permanet neque in fugitivo, neque in subrepto, neque in eo, de quo nesciat quis, vivat, an mortuus sit. §. 1. Cui peculii administratio data est, delegare debitorem suum potest.

49. POMPONIUS lib. 4. ad Quintum Mutium.

Non solum id peculium est, quod dominus servo concessit: verum id quoque, quod ignorante quidem eo adquisitum sit, tamen si rescisset, passurus erat esse in peculio. §. 1. Si ignorante me servus meus negotia mea administraverit, tantidem debitor mihi intelligetur, quanti tenebatur, si liber negotia mea administrasset. §. 2. Ut debitor vel servus domino vel dominus servo intelligatur, ex causa civili computandum est: ideoque

si dominus in rationes suas referat, se debere servo suo, cum omnino neque mutuum acceperit, neque ulla causa praecesserat debendi, nuda ratio non facit eum debitorem.

50. PAPINIANUS lib. 9. Quaestionum.

Eo tempore, quo in peculio nihil est, pater latitat: In bonorum possessionem, ejus rei servandae causa, mitti non possum, qui de peculio cum eo acturus sum: quia * non fraudationis causa latitat, qui, si iudicium acciperet, absolvi deberet. Nec ad rem pertinet, quod fieri potest, ut damnatio sequatur: nam & si in diem vel sub conditione debeatur, fraudationis causa non videtur latitare, tametsi potest iudicis injuria condemnari. † Sed fidejussorem datum eo tempore, quo nihil in peculio est, teneri putat Julianus: quoniam fidejussor futurae quoque actionis accipi possit, si tamen sic acceptus est. §. 1. Si creditor patrem, qui de peculio tenebatur, heredem instituerit: quia mortis tempus in Falcidia ratione spectatur, illius temporis peculium considerabitur. §. 2. Etiam postquam dominus de peculio conventus est, fidejussor pro servo accipi potest: Et ideo qua ratione, si post actionem dictatam servus pecuniam exsolverit, non magis repetere potest, quam si iudicium dictatum non fuisset, eadem ratione fidejussor quoque utiliter acceptus videbitur: quia naturalis obligatio, quam etiam servus suscipere videtur, in litem translata non est. §. 3. Servus alienus, cum bona fide serviret mihi, nummos a Titio mutuatos mihi dedit, ut eum manumitterem; & manumisi: creditor quaerebat, quem de peculio conveniret? Dixi, quamquam creditor electionem alias haberet, tamen in proposito dominum esse conveniendum: & eum ad exhibendum mecum acturum pecuniae nomine, quae ipsi esset acquisita, nec in eam causam alienata, quae pro capite servi facta proponeretur. Neque enim admittendam esse distinctionem existimantium, si non manumissam, domini pecuniam esse; manumissione vero secuta, videri pecuniam ex re mea quasitam mihi: quoniam magis propter rem meam, quam ex re mea, pecunia mihi daretur.

51. SCAEVOLA lib. 2. Quaestionum.

Quod debetur servo ab extraneis, agenti de peculio, non omnimodo dominus ad quantitatem debiti condemnandus est: cum & sumptus in petendo, & eventus executionis possit esse incertus; & cogitanda sit mora temporis, quod datur iudicatis, aut venditionis bonorum, si id magis faciendum erit: ergo, si paratus sit actiones mandare, absolvetur. Quod enim dicitur, si cum uno ex sociis agatur, universum peculium computandum, quia sit cum socio actio: in eodem redibit, si actiones paratus sit praestare: & in omnibus, quos idcirco teneri dicimus, quia habent actionem, delegatio pro justa praestatione sit.

52. PAULUS lib. 4. Quaestionum.

Ex facto quaeritur, Qui tutelam, quasi liber, administrabat, servus pronuntiatus est: an, si conveniatur ejus dominus a pupillo (cujus quidem potiore causam quam creditorum ceterorum servi habendam rescriptum est) [an] vel id

d. ducatur ex peculio, quod domino debetur; & si putaveris posse deduci, an intersit, utrum, cum adhuc in libertate ageret, domini debitor factus est, an postea; & an de peculio impuberi competat? Respondi, * Nullum privilegium præponi patri vel domino potest, cum ex persona filii vel servi de peculio conveniuntur. Plane in cæteris creditoribus habenda est ratio privilegiorum. Quid enim, si filius doctem accepit, tutelam administravit? Merito igitur & in servo, qui pro tutore egit, id rescriptum est: & *quia occupantis melior sol. t. esse conditio, quam cæterorum*, inhibebitur actio. † Plane si ex re pupilli nomina fecit vel pecuniam in arca deposuit: datur ei vindictio nummorum; & adversus debitores utilis actio, scilicet, si nummos consumpserunt: hic enim alienare eos non potuit: quod & in quovis tutore dicendum est. Nec tamen interesse puto, quando domino debere cepit, utrum cum in libertatis possessione esset, an postea: nam & si Titii servo credidero, ejusque dominus esse cepero, deducam quod prius credidi, si conveniri de peculio cepero. • Quid ergo est? Quia de peculio actio deficit, utilis actio in dominum quasi tutelæ erit: ut, quod ille pro patrimonio habuit, peculium esse intelligatur. §. 1. Si dos filiofamilias sit data, vel tutelam administraverit, habenda erit ratio privilegiorum in actione de peculio: dilata interim cæterorum creditorum actione, vel interposita cautione, si priores agant, qui privilegium non habent, *rescriptum iri, quod acceperunt, si inferatur postea cum patre actio privilegii.*

53. IDEM lib. 11. Quæstionum.

SI Stichus peculium cum manumitteretur, ademptum non est, videtur concessum: debitores autem convenire, nisi mandatis sibi actionibus, non potest.

54. SCÆVO LA lib. 1. Responsorum.

Filiofamilias uni ex heredibus prædia prælegavit, ut instructa erant, cum servis: hi servi domini debitores fuerunt: Quæsitum est, an cæteris heredibus adversus eum actio de peculio competat? Respondit, non competere.

55. NERATIUS lib. 1. Responsorum.

IS cum quo de peculio agebam, a te vi exemptus est: Quod tunc, cum vi eximeres, in peculio fuerit, spectari.

56. PAULUS lib. 2. ad Neratium.

Quod servus meus pro debitore meo mihi expromisit, ex peculio deduci debet, & a debitore nihilo minus debetur. † Sed videamus, ne credendum sit, peculiare fieri nomen ejus, pro quo expromissum est? Paulus: Utique, si de peculio agente aliquo deducere velit, illud nomen peculiare facit.

57. TRYPHONINUS lib. 8. Disputationum.

SI filius vel servus, cujus nomine duntaxat de peculio actum est, ante initum iudicium decesserit, id peculium respicietur, quod aliquis eorum, cum moriebatur, habuit. §. 1. Sed eum, qui servum testamentario liberum fecit, & ei peculium legit, ejus temporis peculium legere intelligi Julianus scribit, quo libertas competit: ideoque

omnia incrementa peculii quoquo modo ante aditam hereditatem acquisita ad manumissum pertinere. §. 2. At si quis extraneo peculium servi legaverit, in conjectura voluntatis testatoris quæstionem esse: & verisimilius esse, id legatum, quod mortis tempore in peculio fuerit: ita ut, quæ ex rebus peculiaribus ante aditam hereditatem accesserint, debeantur, veluti partus ancillarum, & fœtus pecudum: quæ autem servo donata fuerint sive [quid] ex operis suis adquisierit, ad legatarium non pertinere.

58. SCÆVO LA lib. 5. Digestorum.

UNI ex heredibus prædia legavit, ut instructa erant, cum servis, & cæteris rebus, & quid ibi esset: hi servi domino debitores fuerunt, tam ex aliis causis, quam ex ratione Kalendarum: Quæsitum est, an cæteris heredibus adversus eum pecuniæ [ab] his debite actio de peculio competat? Respondit, non competere.

TIT. II.

QUANDO DE PECULIO ACTIO ANNALIS EST.

1. ULPIANUS lib. 29. ad Edictum.

PRÆTOR ait: Post mortem ejus, qui in alterius potestate fuerit, posteaquam is emancipatus, manumissus, alienatusve fuerit, duntaxat de peculio, & si quid dolo malo ejus, in cuius potestate est, factum erit, quo minus peculii esset, in anno, quo primum de ea re experiundi potestas erit, iudicium dabo. §. 1. Quamdiu servus vel filius in potestate est, de peculio actio perpetua est: post mortem autem ejus, vel postquam emancipatus, manumissus alienatusve fuerit, temporaria esse incipit, id est, annalis. §. 2. Annus autem utilis computabitur: Et ideo [et] si conditionalis sit obligatio, Julianus scripsit, ex eo computandum annum, non ex quo emancipatus est, sed ex quo peti potuit conditione existente. §. 3. Merito autem temporariam in hoc casu fecit Prætor actionem: nam, cum morte vel alienatione extinguatur peculium, sufficiebat, usque ad annum produci obligationem. §. 4. Alienatio autem, & manumissio, ad servos pertinet, non ad filios. Mors autem tam ad servos, quam ad filios, refertur: emancipatio vero ad solum filium. Sed & si alio modo sine emancipatione desierit esse in potestate, annalis erit actio. † Sed & si morte patris vel deportatione, nisi juris fuerit effectus filius, de peculio intra annum heres patris vel fiscus tenebuntur. §. 5. In alienatione accipitur utique venditor, qui actione de peculio intra annum teneatur. §. 6. Sed & si donavit servum, vel permutavit, vel in doctem dedit, in eadem causa est. §. 7. Item heres ejus, qui servum legavit non cum peculio. Nam si cum peculio vel legavit, vel liberum esse jussit, quæstio fit.

Et mihi verius videtur, non dandum neque in manumissum, neque in eum, cui legatum sit peculium, de peculio actionem. An ergo teneatur heres? Et ait Cæcilius, teneri: quia peculium, penes eum sit, qui, tradendo id legatario, se liberavit. Pegafas autem caveri heredi debere ait, ab eo, cui peculium legatum sit: quia ad eum veniunt creditores, ergo, si tradiderit sine cautione, erit conveniendus. §. 8. Si, præcepto servo & peculio,

Quod si servus domino quantitatem dederit, *ut manumittatur*, quam a me mutuam accepit: in peculium quidem hanc quantitatem non computari, in rem autem videri versum, si quid plus sit in eo, quod servus dedit, quam est in servi pretio. §. 1. In rem autem versum videtur, si ve idipsum quod servus accepit, in rem domini convertit (veluti si triticum accepit, & idipsum in familiam domini, cibariorum nomine, consumpserit; aut si pecuniam a creditore acceptam dominico creditori solverit: sed & si erravit in solvendo, & putavit creditorem eum, qui non erat, æque in rem versum esse, Pomponius lib. 6 [1] ait, quatenus indebiti repetitionem dominus haberet), si ve cum servus domini negotii gerendi administrandive causa quid gessit (veluti si mutuatus sit pecuniam, ut frumentum compararet ad familiam alendam, vel si ad vestiendam), si ve peculiariter mutuatus, postea in rem domini vertit. Hoc enim jure utimur, ut etiam si prius in peculium verterit pecuniam, mox in rem domini, esse de in rem verso actio possit. §. 2. Et regulariter dicimus, totiens de in rem verso esse actionem, quibus calibus procurator mandati, vel qui negotia gessit, negotiorum gestorum haberet actionem, quotiensque aliquid consumpsit servus, ut aut meliorem rem dominus habuerit, aut non deterio rem. §. 3. Proinde si servus sumpsit pecuniam, ut se aleret & vestiret secundum consuetudinem domini (id est, usque ad eum modum, quem dominus ei præstare consueverat) in rem videri domini vertisse, Labeo scribit. † Ergo idem erit & in filio. §. 4. Sed si mutua pecunia accepta domum dominicam exornavit tectoriis, & quibusdam aliis, quæ magis ad voluptatem pertinent, quam ad utilitatem, non videtur versum; quia nec procurator hæc imputaret: nisi forte mandatum domini aut voluntatem habuit: nec debere ex eo onerari dominum, quod ipse facturus non esset. Quid ergo est? Pati debet dominus, creditorem hæc auferre, sine domus suæ videlicet injuria: ne cogendus sit dominus vendere domum, ut, quantopretiosior facta est, id præstet. §. 5. Idem Labeo ait, si servus mutuatus nummos a me, alii eos crediderit, de in rem verso dominum teneri, quod nomen ei acquisitum est: quam sententiam Pomponius ita probat, si non peculiare nomen fecit, sed quasi dominicæ rationis: ex qua causa hætenus erit dominus obligatus, ut, si non putat sibi expedire nomen debitoris habere, cedat creditori actionibus, procuratoremque eum faciat. §. 6. Nec non illud quoque in rem domini versum, Labeo ait, quod mutuatus servus, domino cmit volenti ad luxuriæ materiam, unguenta forte, vel si quid ad delicias, vel si quid ad turpes sumptus subministravit: neque enim spectamus, an bono domini cesserit.

cesserit, quod consumptum est, sed an in negotium domini. §. 7. Unde recte dicitur, & si frumentum comparavit servus ad alendam domini familiam, & in horreo dominico reposuit, & hoc periit, vel corruptum est, vel arsit, videri verum. §. 8. Sed & si servum domino necessarium emisset, isque decessisset vel insulam fulsisset, eaque ruiisset, dicerem, esse actionem de in rem verso. §. 9. Sed si [sic] accepit, quasi in rem domini verteret, nec vertit, & decepit creditorem, non videtur verum, nec tenetur dominus: * ne credulitas creditoris domino obesset, vel calliditas servi noceret. Quid tamen, si is fuit servus, qui solitus erat accipiens vertere? Adhuc non puto nocere domino, si alia mente servus accepit: aut si, cum hac mente accepisset, postea alio vertit: curiosus igitur debet esse creditor, quo vertatur. §. 10. Si mutuatus sit pecuniam servus ad vestem comparandam, & nummi perierint, quis de in rem verso agere possit utrum creditor, an venditor? Puto autem, si quidem pretium numeratum sit, creditorem de in rem verso acturum, etsi vestis perierit: si autem non fuit pretium solutum, ad hoc tamen data pecunia, ut vestis emeretur, & pecunia perierit, vestis tamen familiae divisa est, utique creditorem de in rem verso habere actionem. An & venditor habeat, quia res ejus pervenerunt in rem domini? Ratio hoc facit, ut teneatur: unde incipit dominus teneri ex una causa duobus: proinde etsi tam pecunia, quam vestis periit, dicendum erit, utrique dominium teneri, quoniam ambo in rem domini vertere voluerunt.

4. GAIUS lib. 9. ad Edictum provinciale

Sed dicendum est, * occupantis meliorem conditionem esse debere: nam, utrisque condemnari dominum de in rem verso, iniquum est.

5. ULPIANUS lib. 29. ad Edictum.

Si res domino non necessarias emerit servus quasi domino necessarias, veluti servos: hactenus videri in rem ejus versum, Pomponius scribit, quatenus servorum verum pretium facit: cum, si necessarias emisset, in solidum, quanto venissent, teneretur. §. 1. Idem ait, si ve ratum habeat servi contractum dominus, si ve non, de in rem verso esse actionem. §. 2. Quod servus domino emit, si quidem voluntate ejus emit, potest quod jussu agi: si vero non ex voluntate, si quidem dominus ratum habuerit, vel alioquin rem necessariam vel utilem domino emit, de in rem verso, actio erit: si vero nihil eorum est, de peculio erit actio. §. 3. Placet, non solum eam pecuniam in rem verti, quae statim a creditore ad dominum pervenerit, sed & quae prius fuerit in peculio: Hoc autem totiens verum est, quotiens servus rem domini gerens, locupletiorum eum facit nummis peculiaribus: alioquin si servo peculium dominus adimat, vel [si] vendat eum cum peculio, vel rem ejus pecularem, & pretium exigat, non videtur in rem versum.

6. TRYPHONIUS lib. 1. Disputat.

Nam si hoc verum esset, etiam antequam venderet rem peculiarem, de in rem verso teneretur: quia hoc ipso, quod servus rem in peculio haberet, locupletior fieret: quod aperte falsum est.

7. ULPIANUS lib. 29. ad Edictum.

Et ideo, & si donaverit servus domino rem peculiarem, actio de in rem verso cessabit: Et sunt ista vera. §. 1. Plane si mutuum servus accepit, & donandi animo solvit, dum non vult eum debitorem facere peculiarem, de in rem verso actio est. §. 2. Illud verum non est, quod Mela scribit, si vero meo argentum dederis, ut pocula tibi faceret ex quolibet argento, mox, factis poculis servus decesserit, esse tibi adversus me de in rem verso actionem: quoniam possum pocula vindicare. §. 3. Illud plane verum est, quod Labeo scribit, si odores, & unguenta servus emerit, & ad funus erogaverit, quod ad dominum suum pertinebat: videri in rem domini versum. §. 4. Idem ait, & si hereditatem a servo tuo emerit, quae ad te pertinebat, & creditoribus pecuniam solvero, deinde [hanc] hereditatem abtuleris mihi, ex empto actione me ad ipsum consecuturum: videri enim in rem tuam versum: nam & si hereditatem a servo emerit, ut quod mihi ab ipso servo debebatur, compensarem, licet nihil solvi, tamen consequi me ex empto, quod ad dominum pervenit: Ego autem non puto, de in rem verso esse actionem emptori, nisi hoc animo gesserit servus, ut in rem domini verteret. §. 5. Si filiusfamilias pecuniam mutuatus, pro filia sua dotem dederit, in rem versum patris videtur, quatenus avus pro nepte daturus fuit: Quae sententia ita deum mihi vera videtur, si hoc animo dedit, ut patris negotium gerens.

8. PAULUS lib. 30. ad Edictum.

Et nihil interesse Pomponius ait, filiae suae nomine, an sororis, vel neptis ex altero filio natae dederit. † Idem ergo dicemus, & si servus mutuatus fuerit, & domini sui filiae nomine in dotem dederit.

9. JAVOLENUS lib. 12. ex Cassio.

Si vero pater dotem daturus non fuit, in rem patris versum esse non videtur.

10. ULPIANUS lib. 29. ad Edictum.

Si pro patre filius fidejusserit, & creditori solverit, in rem patris videtur versum: quia patrem liberavit. §. 1. Cui simile est, quod Papinianus lib. 9. Quaestionum scribit. Si filius quasi defensor patris judicium suscepit, & sit condemnatus, de in rem verso teneri patrem: namque filius eum judicio suscepto liberavit. §. 2. Idem tractat Papinianus, & si, quod patrem dare oporteret, a filio stipulatus, & ita convenerim filium: nam [&] hic de in rem verso fore actionem: nisi si donare patri filius voluit, dum se obligat. §. 3. Quare potest dici, etsi de peculio actionem quasi defensor patris suscepit, teneri patrem de in rem verso usque ad peculii quantitatem: cujus sententiae id erit emolumentum, ut si finita sit actio de peculio, de in rem verso conveniatur: Ego & ante condemnationem, post judicium patris nomine acceptum, de in rem verso patrem teneri puto. §. 4. In rem autem versum videtur, prout aliquid versum est: proinde, si pars versa est, de parte erit actio. §. 5. Sed utrum in sortem duntaxat tenebitur dominus, an & in usuras? Et si quidem promissit usuras, Marcellus lib. 5. Digestorum scribit, dominum praestaturum: sed si non sint promissae, utique non debebun

debebuntur, quia in stipulatum deductæ non sunt. † Plane, si contemplatione domini pecuniam dedi non gerenti servo negotia domini, sed ipse gerens, negotiorum gestorum actione potero etiam de usuris experiri. §. 6. *Versum* autem sic accipimus, ut duret *versum*: Et ita demum de in rem verso competit actio, si non sit a domino servo solutum, vel filio. † Si tamen in necem creditoris, id est, perdituro servo vel filio solutum sit, [quamvis solutum sit,] definit quidem *versum*: æquissimam autem est, de dolo malo adversus patrem vel dominum competere actionem. Nam & peculiaris debitor, si fraudulenter servo solverit, quod ei debebat, non liberatur. §. 7. Si domini debitor sit servus, & ab alio mutuatus, ei solverit, hætenus non vertit, quatenus domino debet: quod excedit, vertit. Proinde si, cum domino deberet triginta, mutuatus quadraginta, creditori ejus solverit, vel familiam exhibuerit, dicendum erit, de in rem verso in decem competere actionem: aut, si tantundem debeat, nihil videri *versum*: nam (ut Pomponius scribit) adversus lucrum domini videtur subventum: Et ideo, si debitor fuit domino, cum in rem verteret, nihil videri *versum*: si vero postea debitor esse domino cœperit, definire *versum*. Idemque & si solverit ei. † Plus dicit, etsi tantundem ei donavit dominus, quantum creditori solvit pro se, si quidem remunerandi animo, non videri *versum*: si vero aliis donavit, durare *versum*. §. 8. Idem quaerit, si decem in rem domini vertit, & postea tantundem summam a domino mutuatus sit, habeat præterea & peculium decem, videndum ait, utrum desit esse *versum*? An vero, quoniam est peculium, unde trahatur debitum, de in rem verso non tollimus actionem? An potius ex utroque pro rata detrahimus? Ego autem puto, sublatam de in rem verso actionem: cum debitor domini sit constitutus. §. 9. Idem quaerit, si in rem tuam verterit, & debitor tuus factus sit, mox creditor ejusdem summæ, quam tibi debuit: an renascatur de in rem verso actio, an vero ex post facto non convalescat? Quod verum est. §. 10. Idem tractat, an ex eventu possit in rem patris filius vertere: veluti si duo rei, pater & filius fuerint, & filius mutuatus suo nomine solvat: vel si filio jussu patris credidisti, & filius creditum tibi solvisset? Mihi videtur, si quidem pecunia ad patrem pervenerat, videri in rem *versum*: quod si non fuit, & suam negotiam gerens filius solvit, non esse de in rem verso actionem.

II. PAULUS lib. 30. ad Edictum.

Quod servus in hoc mutuatus fuerit, ut creditori suo solveret, non erit in rem *versum*: quamvis actione de peculio liberatus sit dominus.

12. GAIUS lib. 9. ad Edictum provinciale.

Si fundum patri dominove emit servus vel filiusfamilias, *versum* quidem esse videtur: ita tamen, ut si minoris sit, quam est emptus, tantum videatur in rem *versum*, quanti dignus sit; si vero pluris sit, non plus videatur in rem *versum*, quam emptus est.

13. ULPIANUS lib. 29. ad Edictum.

Si in rem alterius ex dominis *versum* sit, utrum is solus, in cujus rem *versum* est, an & socius pos-

sit conveniri, quaeritur? Et Julianus scribit, cum solum conveniri, in cujus rem *versum* est, sicuti cum solus jussit: quam sententiam puto veram.

14. JULIANI lib. 11. Digestorum

Marcellus notat.

Interdum & propter hoc, quod in rem alterius socii *versum* est, de in rem verso cum altero agi potest: qui conventus, a socio petere potest id, in quo damnatus fuerit. Quid enim dicemus, si peculium servo ab altero ademptum fuerit? Paulus, Ergo hæc quaestio ita procedit, si de peculio agi non potest.

15. ULPIANUS lib. 2. Disputationum.

Si filiusfamilias constituerit, quod pater debuit, videndum est, an de in rem verso actio dari debeat? Atquin non liberavit patrem: nam qui constituit, se quidem obligat, patrem vero non liberat: plane si solvat post constitutum, licet pro se videatur solvisse (hoc est, ob id, quod constituit), in rem tamen vertisse patris merito dicetur.

16. ALFENUS lib. 2. Digestorum.

Quidam fundum colendum servo suo locavit, & boves ei dederat: cum hi boves non essent idonei, jussit eos venire, & his nummis, qui recepti essent, alios reparari: servus boves vendiderat, alios redemerat, nummos venditori non solverat; postea conturbaverat: qui boves vendiderat, nummos a domino petebat actione de peculio, aut quod in rem domini *versum* esset, cum boves, pro quibus pecunia peteretur, penes dominum essent. *Respondit*, non videri peculii quicquam esse: nisi si quid, deducto eo, quod servus domino debuisset, reliquum fieret. Illud sibi videri, boves quidem in rem domini *versos* esse, sed pro ea re solvisse tantum, quanti priores boves venissent: si quo amplioris pecuniæ posteriores boves essent, ejus oportere dominum condemnari.

17. AFRICANUS lib. 8. Quaestionum.

Servus in rem domini pecuniam mutuatus, sine culpa eam perdidit. Nihilominus posse eum domino de in rem verso agi, existimavit: nam & si procurator meus in negotia mea impensurus, pecuniam mutuatus, sine culpa eam perdiderat, recte eum hoc nomine mandati, vel negotiorum gestorum acturum. §. 1. Cum Stichus vicario servi tui Pamphili contraxi. Actio de peculio, & in rem verso, (ita) dari debet, ut quod vel in tuam ipsius rem, vel in peculium Pamphili, *versum* sit, comprehendatur: scilicet, etiam si mortuo vel alienato Stichus, agatur. Quod si Pamphilo mortuo agam, magis est, ut quamvis Stichus vivat, tamen de eo, quod in peculio Pamphili *versum* est, non nisi intra annum quam is decessit, actio dari debeat: etenim quodammodo de peculio Pamphili tum experiri videbor: sicuti, si quod jussu ejus credidissem, experirer. † Nec nos movere debet, quod Stichus, de cujus peculio agitur, vivat: quando non aliter ea res in peculio ejus esse potest, quam si Pamphili peculium maneat. † Eadem ratio efficiet, ut id, quod in peculio Pamphili *versum* (sit), ita præstari debere dicamus, ut prius ejus, quod tibi Pamphilus debuerit, deductio fiat: quod vero in tuam rem *versum* fuerit, præstetur etiam non deducto eo, quod Pamphilus tibi debet.

18. NERATIUS lib. 7. Membranarum.

Quamvis in eam rem pro servo meo fidejusseris, quæ ita contracta est, ut in rem meam versaretur; veluti, si cum servus frumentum emisset, quo familia aleretur, venditori frumenti fidejusseris: Propius est tamen, ut de peculio eo nomine, non de in rem verso agere possis: ut unius dantaxat in quoquo contractu, de in rem verso sit actio, qui idipsum credidit, quod in rem domini versum est.

19. PAULUS lib. 4. Quæstionum.

Filiusfamilias togam emit: mortuo deinde eo, pater ignorans, & putans suam esse, dedicavit eam in funus ejus. Neratius libro Responsorum ait, in rem patris versum videri: in actione autem de peculio, quod in rerum natura non esset, uno modo æstimari debere, si dolo malo ejus, quo cum agatur, factum esset. Atquin si filio pater togam emere debuit, in rem patris (res) versa est, non nunc, quo funerabitur, sed quo tempore emit: funus enim filii, æs alienum patris est. Et (hoc) Neratius quoque, qui de in rem verso patrem teneri putavit, ostendit, negotium hoc (id est sepulturam, & funus filii) patris esse æs alienum, non filii. Factus est ergo debitor peculii, quamvis res non exstet: ut etiam de peculio possit conveniri: in quam actionem venit, & quod in rem versum est; quæ tamen adjectio tunc necessaria esset, cum annus post mortem filii excessit.

20. SCÆVOLA lib. 1. Responsorum.

Pater pro filia dotem promittit: & convenit, ut ipse filiam aleret: non præstante patre, filia a viro mutuam pecuniam accepit, & mortua est in matrimonio. *Respondi*, si ad ea id, quod creditum est, erogatum esset, sine quibus aut se tueri, aut servos paternos exhibere non posset, dandam de in rem verso utilem actionem. §. 1. Servus absentis Reipublicæ causa pupilli servis pecuniam credidit, subscribente tutore, stipulatione in personam tutoris translata: *quæsitum est*, an adversus pupillum competat actio? *Respondi*, si, cum in rem pupilli daretur, id in rem ejus versum est, & quo magis actus servorum confirmaretur, tutor spondit, posse nihilominus dici, de in rem verso cum pupillo actionem fore.

21. IDEM lib. 5. Digestorum.

Filiamfamilias duxit uxorem, patre dotem promittente, & convenit inter omnes personas, uti eam pater, aut ipsa se tueretur: maritus ei mutuos nummos dedit, cum juxta putaret, patrem ejus ministraturum tantum salarium, quantum dare filiæ suæ instituerat: eos nummos illa in usus necessarios sibi, & in servos, quos secum habebat, consumpsit, aliquantum & cum ei res familiares creditæ essent, ex pecunia mariti in easdem causas convertit: deinde prius, quam pater salarium expleret, moritur filia: pater impensam recusat: maritus res mulieris retinet. *Quæro*, an de in rem verso adversus patrem actio competat? *Respondi*, si ad ea id, quod creditum est, erogatum esset, sine quibus aut se tueri, aut servos paternos exhibere non posset, dandam de in rem verso utilem actionem.

TIT. IV.

QUOD JUSSU.

1. ULPIANUS lib. 29. ad Edictum.

Merito ex jussu domini in solidum adversus eum judicium datur. Nam * quodammodo cum eo contrahitur, qui jubet. §. 1. *Jussum* autem accipiendum est: sive testato quis, sive per epistolam, sive verbis, aut per nuncium, sive specialiter in uno contractu jusserit, sive generaliter: & ideo, & si sic contestatus sit, **QUOD VOLES CUM STICHO SERVO MEO NEGOTIUM GERERE PERICULO MEO**: videtur ad omnia jussisse, nisi certa lex aliquid prohibet. §. 2. Sed ego quæro, an revocare hoc jussum, antequam creditur, possit? Et puto, posse: quemadmodum si mandasset, & postea ante contractum contraria voluntate mandatum revocasset, & me certiorasset. §. 3. Sed & si mandaverit pater, dominusve, videtur jussisse. §. 4. Sed & si servi chirographo subscripserit dominus, tenetur quod jussu. §. 5. Quid ergo, si fidejusserit pro servo? Ait Marcellus, non teneri quod jussu: quasi extraneus enim intervenit: Neque hoc dicit ideo, quod tenetur ex causa fidejussionis; sed quia aliud est jubere. † Denique idem scribit, etsi inutiliter fidejusserit, tamen eum non obligari, quasi jusserit: Quæ sententia verior est. §. 6. Si ratum habuerit quis, quod servus ejus gesserit, vel filius, quod jussu actio in eos datur. §. 7. Si papillus dominus jusserit, utique non tenetur, nisi tutore auctore jussit. §. 8. Si jussu fructuarii erit cum servo contractum; item ejus, cui bona fide servit: Marcellus putat, quod jussu dandam in eos actionem: Quam sententiam & ego probo. §. 9. Si curatore adolescentis, vel tutoris, vel prodigi jubente, cum servo contractum sit, putat Labeo dandam quod jussu actionem in eos, quorum servus fuerit: Idem & in vero procuratore. † Sed si procurator vernus non sit, in ipsum potius dandam actionem, idem Labeo ait.

2. PAULUS lib. 30. ad Edictum.

Si tutoris jussu, servo pupilli creditum sit, puto, si ex utilitate pupilli fuerit creditum, in pupillum esse dandam actionem, quod jussit tutor. §. 1. Si jussu domini ancillæ, vel jussu patris filiæ creditum sit, danda est in eos quod jussu actio. §. 2. Si jussu meo cum alieno servo contractum fuerit, eumque postea redempto, quod jussu non tenebor; ne actio, quæ ab initio inutilis fuerit, eventu confirmetur.

3. ULPIANUS lib. 2. Responsorum.

Dominum, qui jussit semissibus usuris servo suo pecuniam mutuam credi, hæcenus teneri, quatenus jussit: nec pignoris obligationem locum habere in his prædiis, quæ servus non ex voluntate domini obligavit.

4. IDEM lib. 10. ad Edictum.

Si jussu ejus, qui administrationi rerum civitatis præpositus est, cum servo civitatis negotium contractum sit, Pomponius scribit, quod jussu eum eo agi posse.

5. PAULUS lib. 4. ad Plantium.

Si dominus vel pater pecuniam mutuam accepturus, jusserit servo filiove numerari, nulla quæstio

titio est, quin ipsi condici possit: Immo hoc casu de jussu actio non competit. §. 1. Si unus ex servi dominis jussit contrahi cum eo, is solus tene-

bitur: sed si duo jusserunt, cum quovis in solidum agi potest: quia similes sunt duobus mandantibus.

LIBER SEXTUS DECIMUS.

TIT. I.

AD SENATUSCONSULTUM VELLEJANUM.

1. PAULUS lib. 30. ad Edictum.

Vellejano Senatusconsulto plenissime comprehensum est, *Ne pro ullo feminae intercederent.* §. 1. Nam sicut moribus civilia officia adempta sunt foeminis, & pleraque ipso jure non valent: ita multo magis adimendum eis fuit id officium, in quo non sola opera nudumque ministerium earum versaretur, sed etiam periculum rei familiaris. §. 2. Aequum autem visum est, ita mulieri succurri, ut in veterem debitorem, aut in eum, qui pro se constituisset mulierem ream, actio daretur: magis enim ille, quam creditor, mulierem decepit.

2. ULPIANUS lib. 29. ad Edictum.

Et primo quidem temporibus Divi Augusti, mox deinde Claudii, Edictis eorum erat interdictum, *Ne feminae pro viris suis intercederent.* §. 1. Postea factum est Senatusconsultum, quo plenissime foeminis omnibus subventum est: cujus Senatusconsulti verba haec sunt: **QUOD MARCUS SILANUS, ET VELLEJUS TUTOR, CONSULES, VERBA FECERUNT DE OBLIGATIONIBUS FOEMINARUM, QUAE PRO ALIIS PRAEFIERENT, QUID DE EA RE FIERI OPORTET, DE EA RE ITA CONSULUERUNT: QUOD AD FIDEJUSSIONES ET MUTUI DATIONES PRO ALIIS, QUIBUS INTERCESSE- RINT FOEMINAE, PERTINET, TAMETSI ANTE VIDETUR ITA JUS DICTUM ESSE, NE EO NOMINE AB HIS PETITIO NEVE IN EAS ACTIO DETUR, CUM EAS VIRILIBUS OFFICIIS FUNGI, ET EJUS GENERIS OBLIGATIONIBUS OBSTRINGI NON SIT Aequum, ARBITRARI SENATUM, RECTE ATQUE ORDINE FACTUROS, AD QUOS DE EA RE IN JURE ADITUM ERIT, SI DEDERINT OPERAM, UT IN EA RE SENATUS VOLUNTAS SERVETUR.** §. 2. Verba itaque Senatusconsulti excutiamus, prius providentia amplissimi Ordinis laudata: quia opem tulit mulieribus, propter sexus imbecillitatem, multis hujuscemodi casibus suppositis, atque objectis. §. 3. Sed ita demum eis subvenit, si non callide sint versatae. Hoc enim Divus Pius & Severus rescripserunt: nam deceptis, non decipientibus, opitulatur. Et est & Graecum Severi [tale] rescriptum, *Ταῖς ἀπατώσαις γυναῖκιν τὸ δόγμα τῆς συγκαλῆτε βουλῆς ὁ βουδελ*, i.e. *Decipientibus mulieribus Senatusconsultum auxilio non est: infirmitas enim foeminarum, non calliditas, auxilium meruit.* §. 4. Omnis omnino obligatio Senatusconsulto Vellejano comprehenditur: sive verbis, sive re, sive quocunque alio contractu intercesserint. §. 5. Sed etsi mulier defensor alicujus extiterit, proculdubio intercedit: suscipit enim in se alienam obligationem: quippe cum ex hac

re subeat condemnationem. Proinde neque maritum, neque filium, neque patrem permittitur mulieri defendere.

3. PAULUS lib. 30. ad Edictum.

Sed si eum defendat, qui damnatus regressum ad eam habeat (veluti cum venditorem hereditatis sibi venditae vel fidejussorem suum defendat): intercedere non videtur.

4. ULPIANUS lib. 29. ad Edictum.

Sed si ego cum muliere ab initio contraxerim, cum ignorarem, cui haec factum vellet, non dubito Senatusconsultum cessare: & ita Divus Pius & Imperator Noster rescripserunt. §. 1. Proinde, si, dum vult Titio donatum, accepit a me mutuam pecuniam, & eam Titio donavit, cessat Senatusconsultum. Sed & si tibi donatura, creditori tuo nummos numeraverit, non intercedit: Senatus enim obligatae mulieri succurrere voluit, non donanti: hoc ideo, quia *facilius se mulier obligat, quam alicui donat.

5. GAIUS lib. 9. ad Edictum provinciale.

Nec interest, pecuniam solvendi causa numeret, an quamlibet suam rem in solutum det: nam etsi vendiderit rem suam, sive pretium acceptum pro alio solvit, sive emptorem delegavit creditori alieno, non puto Senatusconsulto locum esse:

6. ULPIANUS lib. 29. ad Edictum.

Si fidejussores pro defensore absentis filii, (ex) mandato matris ejus intercesserint, *quaeritur*, an etiam his Senatusconsulto subveniat? Et ait Papinianus lib. 9. *Quaestionum*, exceptione eos usuros. Nec multum facere, quod pro defensore fidejusserunt: cum contemplatione mandati matris intervenerunt. † Plane (inquit) si, qui accepit eos fidejussores, matrem eis mandasse ignoravit, exceptionem Senatusconsulti replicatione doli repellendam.

7. PAPINIANUS lib. 9. Quaestionum.

Quanquam igitur fidejussor, doli replicatione posita, defensionem exceptionis amittat, nullam tamen replicationem adversus mulierem habebit: quia facti non potest ignorationem praetendere. Sed non erit iniquum, dari negotiorum gestorum actionem in defensorem: quia mandati causa per Senatusconsultum constituitur irrita, & pecunia fidejussoris liberatur.

8. ULPIANUS lib. 29. ad Edictum.

Quamvis pignoris datio intercessionem faciat, tamen Julianus lib. 12. Digestorum scribit, redditionem pignoris, si creditrix mulier rem, quam pignori acceperat, debitori liberaverit, non esse intercessionem. §. 1. Si mulier intervenerit apud tutores filii sui, ne (hi) praedia ejus distraherent, & indemnitate eis repromiserit, Papinianus lib. 9. *Quaestionum* non putat eam intercessisse: nullam enim obligationem alienam recepisse, neque veterem, neque novam: sed ipsam fecisse hanc obligationem. §. 2. Si mulier apud Primum pro

Secundo intervenerit, mox pro Primo apud creditorem ejus: duas intercessionem factas, Julianus lib. 12. Digestorum scribit: unam pro Secundo apud Primum, aliam pro Primo apud creditorem ejus: & ideo (&) Primo restitui obligationem, & adversus eum. *Marcellus autem notat*, esse aliquam differentiam, utrum hoc agatur, ut ab initio mulier in alterius locum subdatur, & onus debitoris, a quo obligationem transferre creditor voluit, suscipiat: an vero quasi debitor delegetur; scilicet, ut si quasi debitor delegata est, una sit intercessio: proinde secundum hanc suam distinctionem, in prima visione, ubi quasi debitor delegata est, exceptionem ei Senatusconsulti Marcellus non daret: sed condemnata, vel ante condemnationem, condicere utique ei, a quo delegata est, poterit, vel quod ei abest, vel, si nondum abest, liberationem. §. 3. Interdum intercedenti mulieri & condictio competit: puta si contra Senatusconsultum obligata, debitorem suum delegaverit: nam hic ipsi competit condictio: quemadmodum si pecuniam solvisset, condiceret*: solvit enim & qui eum delegat. §. 4. Sed si is, qui a muliere delegatus est, debitor ejus non fuit, exceptione Senatusconsulti poterit uti, quemadmodum mulieris fidejussor. §. 5. Plane si mulier intercessura, debitorem suum delegaverit, Senatusconsultum cessat: quia, etsi pecuniam numerasset, cessaret Senatusconsultum: mulier enim per Senatusconsultum relevatur: non quæ deminuit, restituitur. §. 6. Sed si eum delegaverit, qui debitor ejus non fuit, fraus Senatusconsulto facta videbitur: & ideo exceptio datur. §. 7. Quotiens pro debitore intercesserit mulier, datur in eum pristina actio, etsi ille prius acceptilatione liberatus sit, quam mulier intercesserit. §. 8. Si convenerit cum debitore, ut expromissorem daret, & acceptum ei latum sit, deinde is dederit mulierem, quæ auxilio Senatusconsulti munita est: potest ei condici, quasi non dedisset: quid enim interest, non det, an talem det? Non erit igitur actio utilis necessaria, cum condictio competat. §. 9. Marcellus quoque scribit, si mulieri post intercessionem accepto tulerit creditor, nihilominus restitutoriam actionem ei dari debere: inanem enim obligationem dimisit. §. 10. Si mulier post intercessionem sic solverit, ne repetere possit, iuste prior debitor actionem recusat. Sed cum relevatur reus, si mulier sic solvit, ut repetere non possit, & cum ei mulieri, quæ repetere non poterat, si solvisset, accepto tulit creditor, similiter relevatur reus. §. 11. Quamquam in omnes, qui liberati sunt, restituitur actio, non tamen omnibus restituitur: utputa duo rei stipulandi fuerunt; apud alterum mulier intercessit: ei soli restituitur obligatio, (apud) quem intercessit. §. 12. Si mulieri heres exstiterit creditor, videndum, an restitutoria uti non possit? Et ait Julianus lib. 12. restitutoria eum nihilominus usurum: Non immerito, cum non obligata cum effectu successerit. Denique in Falcidia hoc æs alienum non imputabitur. §. 13. Plane si mihi proponas, mulierem veteri debitori successisse, dicendum erit, restitutoria eam conveniri posse: Sed & directa actione: nihil enim ejus

interest, qua actione conveniatur. §. 14. Si, cum essem tibi contracturus, mulier intervenerit, ut cum ipsa potius contraham: videtur intercessisse: quo casu datur in te actio, quæ instituit magis, quam restituit obligationem; ut perinde obligeris eodem genere obligationis, quo mulier est obligata: verbi gratia, si per stipulationem mulier, & tu, quasi ex stipulatu, conveneris. §. 15. Illud videndum est, si mulier pro eo intervenit, qui, si cum ipso contractum esset, non obligaretur, an hac actione ille debeat teneri: utputa si pro pupillo intercessit, qui sine tutoris auctoritate non obligatur: Et puto, non obligari pupillum, nisi locupletior factus est ex hoc contractu. † Item si minor vigintiquinque annis sit, pro quo mulier intercessit, in integrum restitutionem poterit implorare: vel (si) filius contra Senatusconsultum contracturus est.

9. PAULUS lib. 6. Regularum.

Sed si pro alieno servo intercedat, quemadmodum in patremfamilias priorum rerum restituitur actio, ita in dominum quoque restituenda erit.

10. ULPIANUS lib. 29. ad Edictum.

Hæ actiones, quæ in eos, pro quibus mulier intercessit, dantur, & heredibus, & in heredes, & perpetuo competunt: habent enim rei persecutionem; cæteris quoque honorariis successoribus dabuntur, & adversus eos.

11. PAULUS lib. 30. ad Edictum.

Si mulier, tanquam in usus suos pecuniam acceperit, alii creditura, non est locus Senatusconsulto; alioquin nemo cum feminis contrahet: quia ignorari potest, quid acturæ sint.

12. IDEM lib. 6. Brevium.

Immo tunc locus est Senatusconsulto, cum scit creditor eam intercedere.

13. GAIUS lib. 9. ad Edictum provinciale.

Aliquando, licet alienam obligationem suscipiat mulier, non adjuvatur hoc Senatusconsulto: Quod tum accidit, cum prima facie quidem alienam, re vera autem suam obligationem suscipiat: ut ecce, si ancilla ob pactionem libertatis expromissore dato, post manumissionem id ipsum suscipiat, quod expromissor debeat; aut si hereditatem emerit, & æs alienum hereditarium in se transcribat; aut si pro fidejussore suo intercedat. §. 1. De pignoribus prioris debitoris non est creditori nova actione opus: cum quasi Serviana (quæ [&] hypothecaria vocatur) in his utilis sit, quia verum est, convenisse de pignoribus, nec solutam esse pecuniam. §. 2. Si sub conditione vel in diem mulier pro alio intercesserit, etiam pendente conditione, volenti creditori, cum priore actio danda est restitutoria. Quo enim bonum est, expectare conditionem, vel diem, cum in ea causa sit prior iste debitor, ut omnimodo ipse debeat suscipere actionem?

14. JULIANUS lib. 12. Digestorum.

Si mulier contra Senatusconsultum intercesserit, æquum est, non solum in veterem debitorem, sed & in fidejussores ejus actionem restitui: nam, * cum mulieris persona subtrahatur creditori propter

pter Senatusconsultum, integra causa pristina restituerenda est.

15. IDEM lib. 51. Digestorum.

Si mulieri solvero id, quod tibi debebam, & ab ea ratam rem te habiturum, stipulatus fuero, & forte te ratum non habente, agere ex stipulatu instituo, exceptio Senatusconsulti, quod de intercessionibus foeminarum factum est, non proderit mulieri: non enim videri potest alienam obligationem recusare, cum maneam debito obligatus, & ipsa de lucro agat: ac potius reddere cogatur, quod non debitum acceperat, quam pro alio solvere.

16. IDEM lib. 4. ad Urseium Ferocem.

Si mulier contra Senatusconsultum [Vellejanum] pro me intercessisset Titio, egoque mulieri id solvissem, & ab ea Titius eam pecuniam peteret, exceptio [hujus] Senatusconsulti non est profutura mulieri: neque enim eam periclitari, ne eam pecuniam perdat, cum jam eam habeat. §. 1. Si ab ea muliere, quæ contra Senatusconsultum intercessisset, fidejussorem accepissem: Gaius Cassius respondit, ita demum fidejussori exceptionem dandam, si a muliere rogatus fuisset. Julianus autem recte putat, fidejussori exceptionem dandam, etiamsi mandati actionem adversus mulierem non habet: quia totam obligationem Senatus improbat: & a Prætoris restituitur prior debitor creditori.

17. AFRICANUS lib. 4. Quæstionum.

Vir uxori, donationis causa, rem viliori pretio addixerat, & in id pretium creditori suo delegaverat. Respondit, venditionem nullius momenti esse: & si creditor pecuniam a muliere peteret, exceptionem utilem fore: quamvis creditor existimaverit, mulierem debitoricem mariti fuisse. Nec id contrarium videri debere ei, quod placeat, si quando in hoc mulier mutuata est, ut marito crederet, non obstaturam exceptionem, si creditor ignoraverit, in quam causam mulier mutuaretur: quoniam quidem plurimum interfit, utrum cum muliere quis ab initio contrahat, an alienam obligationem in eam transferat: tunc enim diligentior esse debere. §. 1. Si mulier dixisset, sibi rem dotis nomine obligatam, & creditor curasset ei pecuniam dotis solvi, qui idem pignus acciperet: mulieri etiam pecunia credita deberetur: [si] possessor creditor adversus eam Serviana agentem exciperet, SI NON VOLUNTATE EJUS PIGNUS DATUM ESSET, replicationem mulieri Senatusconsulti non profuturam: nisi creditor scisset, etiam aliam pecuniam ei deberi. §. 2. Mulier, & Titius, cum in rem communem mutuarentur, ejusdem pecuniæ rei facti sunt: Non omnimodo mulierem pro parte socii videri intercessisse dicebat; nam si ob eam causam mutuati fuerint, ex qua, si creditor pecuniam non dedisset, majus damnum mulier passura fuerat (veluti quod communis insula fulta non esset, vel quod fundus communis in publicum committeretur,) potius esse, ut Senatusconsulto locus non sit: at si in aliquam emptio- nem mutua pecunia sit accepta, tunc pro parte intercessionem factam videri; & ideo creditorem partem dumtaxat pecuniæ a muliere petere posse;

quod si totum petierit, exceptione pro parte sum-
moveretur.

18. PAULUS lib. 8. ad Plautium.

Idem & si pro debitore meo Titius, & mulier, duo rei intercesserint.

19. AFRICANUS lib. 4. Quæstionum.

Tutor pupilli decesserat, herede instituto Titio: cum de adeunda hereditate dubitaret, quoniam male gesta tutela existimaretur, persuadente matre pupilli, ut suo periculo adiret, adiit: stipulatusque de ea est, *indemnem se eo nomine præstari*. Si ex ea causa Titius pupillo aliquid præstitisset, isque matrem conveniret, negavit exceptioni Senatusconsulti locum esse: quando vix sit, ut aliqua apud eundem pro eo ipso intercessisse intelligi possit. §. 1. Nec dissimilem hic propositioni ex facto agitatam: Cum quidam vir prætorius decessisset duobus filiis superstitibus, quorum alter impubes [esset,] & alter legitimus tutor fratri esset, & eum paterna hereditate abstinere vellet, mandatu uxoris defuncti, quæ mater pupillo esset, abstento pupillo solum se hereditati miscuisse: ubi similiter se respondisse [Julianus] ait, si, ex [ea] causa agente pupillo, damnum eo nomine passus esset, non impediri eum Senatusconsulto, quominus a muliere rem servaret. §. 2. In proposita specie & illud tractandum est, an is, qui mandato mulieris adierit, si damnum ob id patiatur, quod debitores hereditarii solvendo non fuerint, Senatusconsulto locus sit, quasi quodammodo eorum obligationes mulier susceperit? Magis autem est, ut ne ob hanc quidem causam Senatusconsultum locum habeat: quando non ea mente fuerit, ut pro his intercederet, sed tutoris adversus pupillum, & cæteros forte creditores, indemnem hereditatem præstaret. §. 3. Denique si ponamus, mulierem in emptionem hereditatis eo nomine damnum pati, quod debitores hereditarii solvendo non sint, nulla (puta) dubitatio erit, quin Senatusconsulto locus non sit: etiamsi maxime creditoribus aliquantum præstitisset. §. 4. Quid ergo, si, cum propterea de adeunda hereditate dubitaret Titius quod parum idonea nomina debitorum viderentur, mulier hoc ipsum repromisit, *ut quanto minus a quoquo eorum servari posset, ipsa præstaret?* Prope est, ut sit intercessio. §. 5. Cum haberes Titium debitorem, & pro eo mulier intercedere vellet, nec tu mulieris nomen propter Senatusconsultum sequeris, petiit a me mulier mutuam pecuniam solutura tibi: & stipulanti mihi promisit, ignorantem in quam rem mutuaretur, atque ita numerare me tibi iussit: deinde ego, quia ad manum nummos non habebam, stipulanti tibi promisi: *Quæsitum est*, si eam pecuniam a muliere petam, an exceptio Senatusconsulti ei profit? Respondit, videndum, ne non sine ratione dicatur, ejus loco, qui pro muliere fidejusserit, haberi me debere: ut, quemadmodum illi, quamvis ignoraverit mulierem intercedere, exceptio adversus creditorem datur, ne in mulierem mandati actio competat, ita mihi quoque adversus te utilis exceptio datur, mihi que in mulierem actio denegetur, quando hæc actio periculo mulieris futura sit. Et hæc paulo expeditius dicenda, si prius, quam ego tibi pecuni-

am solverim, compererim eam intercessisse. Cæterum si ante solverim, videndum utrumne nihilominus mulieri quidem exceptio adversus me dari debeat, & ego tibi condicere pecuniam possim: an vero perinde habendum sit, ac si initio ego pecuniam mulieri credidissem, ac rursus tu mihi in creditum isses: quod quidem magis dicendum existimavit, ut sic Senatusconsulto locus non sit: sicuti & cum debitorem suum mulier deleget, intercessioni locus non sit. Quæ postea non recte comparari ait: quando delegatione debitoris facta, mulier non obligetur, at in proposito alienam obligationem in se transtulerit: quod certe Senatus fieri noluerit.

20. IDEM lib. 8. Questionum.

Si pro uno reo intercessit mulier, adversus utrumque restituitur actio creditori.

21. CALLISTRATUS lib. 3. Institutionum.

Si pro aliquo mulier intercesserit, sed in rem ejus, quod acceptum est, versaretur, exceptio Senatusconsulti locum non habet: quia non fit pauperior. §. 1. Item si quid liberaliter fecerit, veluti ne judicatus pater ejus propter solutionem vexetur, non erit tanta Senatusconsulto: oneribus enim earum Senatus succurrit.

22. PAULUS lib. 5. Regularum.

Si mulieri dederim pecuniam, ut eam creditori meo solvat vel expromittat, si ea expromiserit, locum non esse Senatusconsulto Pomponius scribit: quia mandati actione obligata, in rem suam videtur obligari.

23. IDEM lib. singul. ad Senatusconsultum Vellejanum.

Si mulier in jure interrogata, responderit se heredem esse; si sciens se heredem non esse, responderit: minime intercessisse videri, quia decepit: quod si existimavit se heredem, & eo nomine decreta responderit: in eam actionem quidem dari, plerique existimaverunt, sed exceptione Senatusconsulti adjuvari.

24. IDEM lib. singulari de intercessionibus fœminarum.

Debitrix mulier a creditore delegata, pro eo, cui delegata est, promisit: Non utetur exceptione. §. 1. Sed si pecuniam promisit, ne delegetur, intercessisse videtur. §. 2. Si Senatusconsulti beneficium intervenerit, utrum statim, cum mulier intercesserit, actio in priorem debitorem competit, an, si mulier solutum condicat? Puto, statim, & non expectandam solutionem. §. 3. Si pro eo, qui temporali actione teneretur, mulier intercesserit, temporalis actio restituetur: sic tamen, ut ex præcedenti causa, continua tempora numerarentur post restitutionem; quamvis statim, atque intercessit mulier, competierat.

25. MODESTINUS lib. singulari de Eurenaticis.

Si domina servo suo credi jusserit, actione honoraria tenebitur. §. 1. Quod si pro eo fidejusserit, exceptione Senatusconsulti Vellejani, iudicio conventa adversus creditorem tueri se poterit: nisi pro suo negotio hoc fecerit.

26. ULPIANUS lib. 37. ad Edictum.

Si mulier, intercedendi animo, servum alienum suum esse responderit, quasi intercesserit, auxilio Senatusconsulti utetur: plane, si pro bona fide serviente sibi responderit, non videtur intercessisse.

27. PAPINIANUS lib. 3. Responsorum.

Bona fide personam mulieris in contrahendo secutus, ob ea, quæ inter virum & uxorem accepta pecunia gesta sunt, exceptione Senatusconsulti non summovetur. §. 1. Cum servi ad negotiationem præpositi, cum alio contrahentes, personam mulieris, ut idoneæ, sequuntur, exceptione Senatusconsulti dominum summovet; nec videtur deterior causa domini per servum fieri, sed nihil esse domino quæsitum: non magis, quam si litigiosum prædium servus aut liberum hominem emerit. §. 2. Uxor debitricem suam viro delegavit, ut vir creditori ejus pecuniam solveret: si fidem suam pro ea, quam delegavit, apud virum obligaverit, locum exceptio Senatusconsulti non habebit, quia mulier suum negotium gessit.

28. SCÆVO LA lib. 1. Responsorum.

Seja mancipia emit, & mutuum pecuniam accepit sub fidejussore marito, eamque solvit venditori: postea maritus decedens non solvendo, in fraudem creditoris cavet testamento, se enim pecuniam universam debere: quæritur, an intercessisse mulier videretur? Respondi, secundum ea, quæ proponerentur, non intercessisse. §. 1. Fundum uxoris suæ maritus obligavit Sempronio ob conductionem: mox mulier a Numerio sua fide mutuum pecuniam acceptam sub obligatione ejusdem fundi solvit [statim] Sempronio pro marito suo; Quæsitum est, an adversus Senatusconsultum obligata sit? Respondi, si Numerius scisset, eam intercedere, fore Senatusconsulto, de quo quæreretur, locum.

29. PAULUS lib. 16. Responsorum.

Quidam voluit heredibus Lucii Titii mutuum pecuniam dare, & cum eis contrahere: sed quoniam facultates eorum suspectas habuit, magis voluit uxori testatoris dare pecuniam, & ab ea pignus accipere: mulier eandem pecuniam dedit heredibus, & ab his pignus accepit: Quæro, an intercessisse videatur, & an pignora, quæ ipsa accepit, teneantur creditori? Paulus respondit, si creditor, cum contrahere vellet cum heredibus Lucii Titii, evitatis his, magis mulierem ream elegit: & in ipsius persona Senatusconsulto, quod de intercessionibus factum est, locum esse, & pignora [ab ea] data non teneri. Eas autem res, quas mulier ab his, pro quibus intercedebat, pignori accepit, creditori mulieris obligatas non esse: sed non sine ratione Præto rem facturum, si non tantum [in] persona, subducta muliere, in principales debitores dederit actionem, sed etiam in res, quæ mulieri obligatæ sunt. §. 1. Paulus respondit, ea, quæ in fraudem Senatusconsulti, quod de intercessione fœminarum factum est, excogitata probari possunt, rata haberi non oportere.

30. IDEM lib. 2. Sententiarum.

Si decipiendi animo, vel cum sciret se non teneri, mulier pro aliquo intercesserit, exceptio ei Senatusconsulti non datur: actionem enim, quæ in dolum

dolum mulieris competit, amplissimus Ordo non excludit. §. 1. Procurator, si mandatu mulieris pro alio intercesserit, exceptione Senatus-consulti Vellejani adjuvatur: ne alias actio intercidat.

31. IDEM lib. 1. ad Neratium.

PAULUS: Si mulier, quod ex intercessione solvit, nolit repetere, sed mandati agere, & cavere velit de indemnitate reo, audienda est.

32. POMPONIUS lib. 1. Senatusconsultorum.

Si mulier hereditatem alicujus adeat, ut res alienum ejus suscipiat, vix est, ut succurri ei debeat: nisi si fraude creditorum id conceptum sit: ** nec enim loco minoris viginti quinque annis circumscripti per omnia habenda est mulier.* §. 1. Si mulier rem a se pignori datam per intercessionem, recipere velit, fructus etiam liberos recipit: & si res deterior facta fuerit, eo nomine magis aestimetur. † Sed si creditor, qui pignus per intercessionem acceperit, hoc alii vendidit, vera est eorum opinio, qui petitionem dandam ei putant & adversus bonæ fidei emptorem: ** ne melioris conditionis emptor sit, quam fuerit venditor.* §. 2. Item si mulier creditori viri fundum vendidit (& tradidit) ea conditione, ut emptor acceptam pecuniam viro referret, & hunc fundum vindicat: exceptio quidem opponitur ei dere emptæ, & traditæ, sed replicabitur a muliere, AUT SI EA VENDITIO CONTRA SENATUSCONSULTUM FACTA SIT. Et hoc procedit, sive ipse creditor emerit, sive interposuerit alium, quo mulier ea ratione careat re sua. † Idem est & si non pro viro, sed pro alio debitore rem suam tradidit. §. 3. Si mulier, ne ipsa intercederet, alii mandaret, ut id faceret, an in hujus persona locus huic Senatusconsulto sit, qui rogatu mulieris id faceret: totus enim sermo Senatusconsulti ad petitionem non dandam adversus ipsam mulierem spectat: Et puto, rem ita esse distinguendam: ut si quidem creditor, cui me obligavi, mandante muliere hoc in fraudem Senatusconsulti egisset, ne ipsa interveniret contra Senatusconsultum, daret autem alium, excludendum eum exceptione fraudis Senatusconsulti factæ: si vero is ignorasset, ego autem scissem, tunc mandati me agentem cum muliere, excludendum esse, me autem creditori teneri. §. 4. Si mulier, pro eo, pro quo intercesserit, judicium parata sit accipere, ut non in veterem debitorem actio detur: quoniam Senatusconsulti exceptionem opponere potest, cavere debet, *exceptione se non usuram,* & sic ad judicem ire. §. 5. Intercedere mulierem intelligendum est, etiam pro eo, qui obligari non possit, veluti, si pro servo alieno intercedit: sed rescissa intercessione, in dominum restituenda est actio.

TIT. II.

DE COMPENSATIONIBUS.

1. MODESTINUS lib. 6. Pandectarum.

Compensatio, est debiti & crediti inter se contributio.

2. JULIANUS lib. 90. Digestorum.

Unusquisque creditorem suum, eundemque debitorem, petentem summovet, si paratus est compensare.

3. POMPONIUS lib. 25. ad Sabinum.

Ideo compensatio necessaria est, quia interest nostra potius non solvere, quam soluturam repetere.

4. PAULUS lib. 3. ad Sabinum.

Verum est, quod & Neratio placebat, & Pomponius ait, ipso jure eo minus fidejussorem ex omni contractu debere, quod ex compensatione reus retinere potest: sicut enim cum totum peto a reo, male peto, ita & fidejussor non tenetur ipso jure in majorem quantitatem, quam reus condemnari potest.

5. GAIUS lib. 9. ad Edictum provinciale.

Si quid a fidejussore petetur, æquissimum est, eligere fidejussorem, quod ipsi, an quod reo debetur, compensare malit: sed & si utrumque velit compensare, audiendus est.

6. ULPIANUS lib. 30. ad Sabinum.

Etiam quod natura debetur, venit in compensationem.

7. IDEM lib. 28. ad Edictum.

Quod in diem debetur, non compensabitur, antequam dies venit, quamquam dari oporteat. §. 1. Si rationem compensationis judex non habuerit, salva manet petitio: nec enim rei judicatæ exceptio objici potest. Aliud dicam, si reprobat pensationem, quasi non existente debito: tunc enim rei judicatæ mihi nocebit exceptio.

8. GAIUS lib. 9. ad Edictum provinciale.

In compensationem etiam id deducitur, quo nomine cum actore lis contestata est: ne diligentior quisque deterioris conditionis habeatur, si compensatio ei denegetur.

9. PAULUS lib. 32. ad Edictum.

Si cum filiofamilias aut servo contracta sit societas, & agat dominus vel pater, solidum per compensationem servamus: quamvis, si ageremus, duntaxat de peculio præstaretur. §. 1. Sed si cum filiofamilias agatur, an, quæ patri debeantur, filius compensare possit, quaeritur? Et magis est admittendum: quia unus contractus est: sed cum conditione, ut caveat, *patrem suum ratum habiturum*, id est, non exacturum, quod is compensaverit.

10. ULPIANUS lib. 63. ad Edictum.

Si ambo socii parem negligentiam societati adhibuimus, dicendum est, desinere nos invicem esse obligatos, ipso jure compensatione negligentiae facta. † Simili modo probatur, si alter ex re communi aliquid percepit, alter tantam negligentiam exhibuerit, quæ eadem quantitate aestimatur, compensationem factam videri, & ipso jure invicem liberationem. §. 1. Si quis igitur compensare potens, solverit, condicere poterit, quasi indebito soluto. §. 2. Quotiens ex maleficio oritur actio, ut puta ex causa furtiva, cæterorumque maleficiorum, si de ea pecuniarie agitur, compensatio locum habet. Idem est & si condicatur ex causa furtiva. † Sed & qui noxali judicio convenitur, compensationem opponere potest. §. 3. In stipula-

pulationibus quoque, quæ instar actionum habent, [id est, prætoris,] compensatio locum habet: & secundum Julianum, tam in ipsa stipulatione quam in ex stipulatu actione poterit objici compensatio.

11. IDEM lib. trigesimo [secundo] ad Edictum.

Cum alter alteri pecuniam sine usuris, alter usurariam debet, constitutum est a Divo Severo, concurrentis apud utrumque quantitatis usuras non esse præstandas.

12. IDEM lib. 64. ad Edictum.

Idem juris est non solum in privatis verumetiam in causa fisci constitutum. † Sed & si invicem sit usuraria pecunia, diversæ tamen (sint) usuræ, compensatio nihilominus locum habet ejus, quod invicem debetur.

13. IDEM lib. 66. ad Edictum.

Quod Labeo ait, non est sine ratione: ut, si cui petitioni specialiter destinata est compensatio, in cæteris suo objiciatur.

14. JAVOLENUS lib. 15. ex Cassio.

Quæcunque per exceptionem perimi possunt, in compensationem non veniunt.

15. IDEM lib. 2. Epistolarum.

Pecuniam certo loco a Titio dari stipulatus sum: is petit a me, quam ei debeo, pecuniam: Quæro, an hoc quoque pensandum sit, quanti mea interfuit, certo loco dari? Respondit, Si Titius petit, eam quoque pecuniam, quam certo loco promisit, in compensationem deduci oportet: sed cum sua causa, id est, ut ratio habeatur, quanti Titii interfuerit, eo loco, quo convenerit, pecuniam dari.

16. PAPINIANUS lib. 3. Quæstionum.

Cum militi castrensium bonorum alius, cæterorum alius heres exstitit, & debitor alteri heredum obligatus, vult compensare, quod ab alio debetur, non audietur. §. 1. Cum intra diem ad judicati executionem datum judicatus Titio agit cum eodem Titio, qui & ipse pridem illi judicatus est, compensatio admittetur: aliud est enim, diem obligationis non venisse; aliud, humanitatis gratia tempus indulgeri solutionis.

17. IDEM lib. 1. Responsorum.

Ideo condempnatus, quod ætiores annonam ædilitatis tempore præbuit, frumentariæ pecuniæ debitor non videbitur: & ideo compensationem habebit.

18. IDEM lib. 3. Responsorum.

In rem suam procurator datus, post litis contestationem si vice mutua conveniatur, æquitate compensationis utetur. §. 1. Creditor compensare non cogitur, quod alii quam debitori suo debet: quamvis creditor ejus pro eo, qui convenitur ob debitum proprium, velit compensare.

19. IDEM lib. 11. Responsorum.

Debitor pecuniam publicam servo publico citra voluntatem eorum solvit, quibus debitum recte solvi potuit: obligatio pristina manebit, sed dabitur ei compensatio peculii fini, quod servus publicus habebit.

20. IDEM lib. 13. Responsorum.

Ob negotium copiarum expeditionis tempore mandatum curatorem condemnatum, pecuniam jure compensationis retinere non placuit: quoniam ea non compensantur.

21. PAULUS lib. 1. Quæstionum.

Postea quam placuit inter omnes, id, quod invicem debetur, ipso jure compensari, si procurator absentis conveniatur, non debet de rato cavere, quia nihil compensat, sed ab initio minus ab eo petitur.

22. SCÆVOLA lib. 2. Quæstionum.

Si debeas decem (millia), aut hominem, utrum adversarius volet, ita compensatio hujus debiti admittitur, si adversarius palam dixisset, utrum voluisset.

23. PAULUS lib. 9. Responsorum.

Id, * quod pupillorum nomine debetur, si tutor petat, non posse compensationem objici ejus pecuniæ, quam ipse tutor suo nomine adversario debet.

24. IDEM lib. 3. Decretorum.

Jussit Imperator audiri adprobantem sibi a fisco deberi, quod ipse convenitur.

TIT. III.

DEPOSITI VEL CONTRA.

1. ULPIANUS lib. 30. ad Edictum.

Depositum est, quod custodiendum alicui datum est. Dictum ex eo, quod ponitur: præpositio enim de auger depositum, ut ostendat, totum fidei ejus commissum, quod ad custodiam rei pertinet. §. 1. Prætor ait: QUOD NEQUE TUMULTUS, NEQUE INCENDII, NEQUE RUINÆ, NEQUE NAUFRAGII CAUSA DEPOSITUM SIT, IN SIMPLUM: (EX) EARUM AUTEM RERUM, QUÆ SUPRA COMPREHENSÆ SUNT, IN IPSUM IN DUPLUM: IN HEREDEM EJUS, QUOD DOLO MALO EJUS FACTUM ESSE DICETUR, QUI MORTUUS SIT, IN SIMPLUM: QUOD IPSIUS, IN DUPLUM JUDICIUM DABO. §. 2. Merito hæc causas deponendi separavit Prætor, quæ continent fortuitam causam depositionis ex necessitate descendente, non ex voluntate proficiscentem. §. 3. Eam tamen deponere tumultus vel incendii, vel cæterarum causarum gratia intelligendum est, qui nullam aliam causam deponendi habet, quam imminens ex causis supra scriptis periculum. §. 4. Hæc autem separatio causarum justam rationem habet: quippe cum quis fidem elegit, nec depositum redditur, contentus esse debet simplo: cum vero extante necessitate deponat, crescit, perfidæ crimen: & publica utilitas coercenda est, vindicandæ reipublicæ causa: est enim inutile in causis hujusmodi fidem frangere. §. 5. Quæ depositis rebus accedunt, non sunt deposita, ut puta si homo vestitus deponatur, vestis enim non est deposita: nec si equus cum capistro, nam solus equus depositus est. §. 6. Si convenit, ut in deposito & culpa præstetur, rata est conventio: contractus enim legem ex conventionem accipiunt. §. 7. Illud non probabis, dolum non esse præstandum, si convenerit: nam hæc conventio contra bonam fidem,

fidem, contraque bonos mores est: & ideo nec sequenda est. §. 8. Si vestimenta servanda balneatori data perierunt, si quidem nullam mercedem servandorum vestimentorum accepit, depositi eum teneri, & dolum duntaxat præstare debere puto: quod si accepit, ex conducto. §. 9. Si quis servum custodiendum conjecerit forte in pistrinum, si quidem merces intervenit custodiæ, puto esse actionem adversus pistrinarium ex conducto: si vero mercedem accipiebam ego pro hoc servo, quem in pistrinum accipiebat, ex locato me agere posse. Quod si operæ ejus servi cum custodia pensabantur, quasi genus locati & conducti intervenit: sed, quia pecunia non datur, præscriptis verbis datur actio: si vero nihil aliud, quam cibaria præstabat, nec de operis quicquam convenit, depositi actio est. §. 10. In conducto & locato, & in negotio, ex quo diximus præscriptis verbis dandam actionem, & dolum & culpam præstabunt, qui servum receperunt: at si cibaria tantum dabat, dolum duntaxat: sequemur tamen (ut Pomponius ait), & quid habuerunt proscriptum, aut quid convenerit: dummodo sciamus, & si quid fuit proscriptum, dolum tamen eos præstare, qui receperunt, qui solus in depositum venit. §. 11. Si te rogavero, *ut rem meam perferas ad Titium, ut is eam servet*, qua actione tecum experiri possum, apud Pomponium quaeritur? Et putat, tecum mandati: cum eo vero, qui eas res receperit, depositi: si vero tuo nomine receperit, tu quidem mihi mandati teneris, ille tibi depositi; quam actionem mihi præstabis, mandati iudicio conventus. §. 12. Quod si rem tibi dedi, *ut, si Titius (rem) non recepisset, tu custodires*, nec eam receperit: videndum est, utrum depositi tantum, an & mandati actio sit? Et Pomponius dubitat: puto tamen, mandati esse actionem: quia plenius fuit mandatum, habens & custodiæ legem. §. 13. Idem Pomponius quaerit, si tibi mandavero, *ut rem ab aliquo meo nomine receptam custodias*, idque feceris, mandati an depositi tenearis? Et magis probat, mandati esse actionem, quia hic est primus contractus. §. 14. Idem (Pomponius) quaerit, si apud te volentem me deponere, *jusseris apud libertum tuum deponere*, an possim tecum depositi experiri? Et ait, si tuo nomine, hoc est, quasi te custodituro, deposuisses, mihi tecum depositi esse actionem: si vero suaseris mihi, *ut magis apud eum deponam*, tecum nullam esse actionem, cum illo depositi (actio est); nec mandati teneris, quia rem meam gessi. Sed si mandasti mihi, *ut periculo tuo apud eum deponam*, cur non sit mandati actio, non video. † Plane si fidejussit pro eo, Labeo omnimodo fidejussorem teneri ait: non tantum si dolo fecit is, qui depositum suscepit, sed & si non fecit, est tamen res apud eum; quid enim, si fureret is, apud quem depositum sit; vel pupillus sit? vel neque heres, neque bonorum possessor, neque successor ejus existeret? tenebitur ergo, ut id præstet, quod depositi actione præstari solet. §. 15. An in pupillum, apud quem sine tutoris auctoritate depositum est, depositi actio detur, quaeritur? Sed probari oportet, si apud doli mali jam capacem deposueris, agi posse, si dolum com-

misit: nam (&) in quantum locupletior factus est, datur actio in eum, & si dolum non intervenit. §. 16. Si res deposita deterior reddatur, quasi non reddita, agi depositi potest: cum enim deterior redditur, potest dici, dolo malo redditam non esse. §. 17. Si servus meus deposuerit, nihilominus depositi habebō actionem. §. 18. Si apud servum deposuero, & cum manumisso agam, Marcellus ait, nec tenere actionem: quamvis solemus dicere, *doli etiam in servitute commissi teneri quem debere*; quia & delicta & noxæ caput sequuntur: erit igitur ad alias actiones competentes decurrendum. §. 19. Hæc actio bonorum possessoribus, cæterisque successoribus, & ei, cui ex Trebelliano Senatusconsulto restituta est hereditas, competit. §. 20. Non tantum præteritus dolum in depositi actione veniet, sed etiam futurus, id est, post litem contestatam. §. 21. Inde scribit Neratius, si res deposita sine dolo malo amissa sit, & post iudicium acceptum recuperaretur, nihilominus recte ad restitutionem reum compelli, nec debere absolvi nisi restituat. † Idem Neratius ait, quamvis tunc tecum depositi actum sit, cum restituendi facultatem non habeas, horreis forte clusis, tamen, si ante condemnationem restituendi facultatem habeas, condemnandum te, nisi restituas: quia res apud te est: tunc enim quaerendum, an dolo malo feceris, cum rem non habes. §. 22. Est autem & apud Julianum lib. 13. Digestorum scriptum, eum, qui rem deposuit, statim posse depositi actione agere: hoc enim ipso dolo facere eum, qui suscipit, quod reposcenti rem non reddat. Marcellus autem ait, * non semper videri posse dolo facere eum, qui reposcenti non reddat: quid enim, si in provincia res sit; vel in horreis, quorum aperiendorum condemnationis tempore non sit facultas? vel conditio depositionis non existit? §. 23. Hanc actionem bonæ fidei esse, dubitari non oportet. §. 24. Et ideo (&) fructus in hanc actionem venire, & omnem causam, & partem, dicendum est: ne nuda res veniat. §. 25. Si rem depositam vendidisti, eamque postea redemisti, in causam depositi, etiamsi sine dolo malo postea perierit, teneri te depositi: quia semel dolo fecisti, cum venderes. §. 26. In depositi quoque actione in litem iuratur. §. 27. Non solum si servus meus, sed & si is, qui bona fide mihi serviat, rem deposuerit, æquissimum erit, dari mihi actionem, si rem ad me pertinentem deposuit. §. 28. Simili modo, & si usufructum in servo habeam, si id, quod deposuit, ex eo peculio fuit, quod ad me pertinebat, vel res mea fuit, eadem actione agere potero. §. 29. Item si servus hereditarius deposuerit, heredi postea adeunti competit actio. §. 30. Si servus deposuit, sive vivat, sive decesserit, utiliter dominus hac actione experietur: ipse autem servus manumissus non poterit agere: sed & si fuerit alienatus, adhuc ei competit actio, cuius fuit servus cum deponeret: initium enim contractus spectandum est. §. 31. Si duorum servus sit, qui deposuit, unicuique dominorum in partem competit depositi. §. 32. Si rem a servo depositam Titio, quem dominum ejus putasti, cum non esset, restituisses, depositi actione te non teneri,

Celsus ait: quia nullus dolus intercessit: cum Titio autem, cui res restituta est, dominus servi aget: sed si exhibuerit, vindicabitur: si vero, cum sciret esse alienum, consumpserit, condemnabitur: quia dolo fecit, quo minus possideret. §. 33. Eleganter apud Julianum quaeritur, si pecuniam servus apud me deposuit, *ita ut domino pro libertate ejusdem*, egoque dederō, an tenear depositi? Et lib. (13) Digestorum scribit, si quidem sic dederō, quasi ad hoc penes me depositam, teque certiora vero, non competere tibi depositi actionem, quia sciens recepisti: careo igitur dolo: si vero quasi meam pro libertate ejus numeravero, tenebor. Quae sententia vera mihi videtur: hic enim non tantum sine dolo malo non reddidit, sed nec reddidit: aliud est enim reddere, aliud quasi de suo dare. §. 34. Si pecunia apud te ab initio hac lege deposita sit, *ut si voluisses, utereris*, priusquam utaris, depositi teneberis. §. 35. Saepe evenit, ut res deposita vel nummi periculo sint ejus, apud quem deponuntur: ut puta si hoc nominatim convenit: sed & si se quis deposito obtulit, idem Julianus scribit, periculo (se) depositi illigasse: ita tamen, ut non solum dolum, sed etiam culpam & custodiam praestet, non tamen casus fortuitos. §. 36. Si pecunia in sacculo signato deposita sit, & unus ex heredibus ejus, qui deposuit, veniat repetens, quemadmodum ei satisfiat videndum est? Promenda pecunia est vel coram Praetore, vel intervenientibus honestis personis, & exsolvenda pro parte hereditaria: sed etsi resignetur, non contra legem depositi fiet, cum vel Praetore auctore, vel honestis personis intervenientibus hoc eveniet: residuo vel apud eum remanente, si hoc voluerit; sigillis videlicet prius ei impressis, vel a Praetore, vel ab his, quibus coram signacula remota sunt: vel si hoc recusaverit, in aede deponendo. Sed si res sunt, quae dividi non possunt, omnes debet tradere, satisfactione idonea a petitore ei praestanda in hoc, quod supra ejus partem est: satisfactione autem non interveniente, rem in aedem deponi, & omni actione depositarium liberari. §. 37. Apud Julianum lib. 13 Digestorum talis species relata est: ait enim, Si depositor decesserit, & duo existant, qui inter se contendant, unusquisque solum se heredem dicens, ei tradendam rem, qui paratus est, adversus alterum, reum defendere [hoc est, eum, qui depositum suscepit]: quod si neuter hoc onus suscipiat, commodissime dici ait, non esse cogendum a Praetore iudicium suscipere: oportere igitur rem deponi in aede aliqua, donec de hereditate iudicetur. §. 38. Si quis tabulas testamenti apud se depositas pluribus praesentibus legit, ait Labeo depositi actione recte de tabulis agi posse: Ego arbitror & injuriarum agi posse, si hoc animo recitatum testamentum est quibusdam praesentibus, ut iudicia secreta ejus, qui testatus est, divulgarentur. §. 39. Si *prædo* vel *fur* deposuerint, & hoc Marcellus lib. 6 Digestorum putat recte depositi acturos: nam interest eorum, eo quod teneantur. §. 40. Si quis *argentum* vel *aurum* depositum petat, utrum speciem, an & pondus complecti debeat? Et magis est, ut utrumque complectatur: scyphum forte, (vel) lancem, vel pateram di-

cendo, & materiam, & pondus addendo: sed & si purpura sit infecta vel lana, pondus similiter adiciendum: salvo eo, ut si de quantitate ponderis incertum est, juranti succurratur. §. 41. Si *cista* signata deposita sit, utrum cista tantum petatur, an & species comprehendendae sint? Et ait Trebatius, cistam repetendam, non singularum rerum depositi agendum: Quod (&) si res ostensa sunt, & sic depositae, adiciendae sunt & species vestis. Labeo autem ait, eam, qui cistam deponit, singulas quoque res videri deponere: Ergo & de rebus agere eum oporet. † Quid ergo, si ignoraverit is, qui depositum suscipiebat, res ibi esse? Non multum facere, cum suscepit depositum. Ego & rerum depositi agi posse existimo, quamvis signata cista deposita sit. §. 42. Filium familias teneri depositi, constat: quia & cæteris actionibus tenetur: sed & cum patre ejus agi potest duntaxat de peculio. † Idem & in servo: nam cum domino agitur. Plane & Julianus scripsit, & nobis videtur: Si eorum nomine, qui sunt in potestate, agatur, veniat in iudicium & si quid per eum, in cuius jure sunt, captus fraudatusve est: ut & dolus eorum veniat, non tantum ipsorum, cum quibus contractum est. §. 43. Si *apud duos* sit deposita res, adversus unumquemque eorum agi poterit: nec liberabitur alter, si cum altero agatur: non enim electione, sed solutione liberantur. Proinde si ambo dolo fecerunt, & alter, quod interest, praestiterit: alter non convenietur; exemplo duorum tutorum. Quod si alter vel nihil vel minus facere possit, ad alium pervenietur. † Idemque & si alter dolo non fecerit, & idcirco sit absolutus: nam ad alium pervenietur. §. 44. Sed si duo deposuerint, & ambo agant, si quidem sic deposuerunt, ut vel unus tollat totum, poterit in solidum agere: sin vero pro parte, pro qua eorum interest, tunc dicendum est, in partem condemnationem faciendam. §. 45. Si deposuero apud te, *ut post mortem tuam reddas*: & tecum, & cum herede tuo, possum depositi agere: possum enim mutare voluntatem, & ante mortem tuam depositum repetere. §. 46. Proinde & si sic deposuero, *ut post mortem meam reddatur*, poterō & ego, & heres meus, agere depositi: (ego) mutata voluntate. §. 47. Quia autem dolus duntaxat in hanc actionem venit, quaesitum est, si heres rem apud testatorem depositam, vel commodatam distraxit, ignarus depositam, vel commodatam, an teneatur? Et quia dolo non fecit, non tenebitur de re. An tamen vel de pretio teneatur, quod ad eum pervenit? Et verius est, teneri eum: hoc enim ipso dolo facit, quod id, quod ad se pervenit, non reddit.

2. PAULUS lib. 31. ad Edictum.

Quid ergo, si pretium nondum exegit? Aut minoris, quam debuit, vendidit? Actiones suas tandem modo praestabit.

3. ULPIANUS lib. 31. ad Edictum.

Plane si possit rem redimere, & praestare, nec velit, non caret culpa: quemadmodum si redemptam, vel alia ratione suam factam noluit praestare, causatus, quod semel ignarus vendiderit.

4. PAULUS lib. 5. ad Plantium.

Sed etsi non sit heres, sed putavit se heredem, & vendidit, simili modo lucrum ei extorquebitur.

5. UL-

5. ULPIANUS lib. 30. ad Edictum.

EI, apud quem depositum esse dicitur, contrarium iudicium depositi datur: in quo iudicio merito in litem non iuratur; non enim de fide rupta agitur, sed de indemnitate ejus, qui depositum suscepit. §. 1. In sequestrem depositi actio competit; si tamen cum sequestre convenit, ut certo loco rem depositam exhiberet, nec ibi exhibeat, teneri eum palam est. Quod si de pluribus locis convenit, in arbitrio ejus est, quo loci exhibeat: sed si nihil convenit, denunciandum est ei, ut apud Prætores exhibeat. §. 2. Si velit sequester officium deponere, quid ei faciendum sit? Et ait Pomponius adire eum Prætores oportere, & ex ejus auctoritate denunciatione facta his, qui eum elegerant, ei rem restituendam, qui præsens fuerit. Sed hoc non semper verum puto: nam plerumque non est permittendum, officium, quod semel suscepit contra legem depositionis deponere; nisi iustissima causa interveniente & cum permittitur, raro ei res restituenda est, qui venit: sed oportet eam, arbitrato iudicis, apud eadem aliquam deponi.

6. PAULUS lib. 2. ad Edictum.

Proprie [autem] in sequestre est depositum, quod a pluribus in solidum certa conditione custodiendum reddendumque traditur.

7. ULPIANUS lib. 30. ad Edictum.

Si hominem apud se depositum, ut questio de eo haberetur, ac propterea vinctum, vel ad malam mansionem extensum, sequester solverit misericordia ductus, dolo proximum esse, quod factum est, arbitror: quia, cum sciret cui rei pararetur, intempestive misericordiam exercuit, cum posset non suscipere talem causam, quam decipere. §. 1. Datur actio depositi in heredem ex dolo defuncti in solidum. Quanquam enim alias ex dolo defuncti non solemus teneri, nisi pro ea parte, quæ ad nos pervenit, tamen hic dolo ex contractu rei que persecutione descendit: ideoque in solidum unus heres tenetur; plures vero pro ea parte, qua quisque heres est. §. 2. Quotiens foro cedunt nummularii, solet primo loco ratio haberi depositariorum: hoc est, eorum, qui depositas pecunias habuerunt, non quas fœnore apud nummularios, vel cum nummulariis, vel per ipsos exercebant, & ante privilegia igitur, si bona venierint, depositariorum ratio habetur: dummodo eorum, qui vel postea usuras acceperunt, ratio non habeatur, quasi renunciarint deposito. §. 3. Item queritur, utrum ordo spectetur eorum, qui deposuerunt; an vero simul omnium depositariorum ratio habeatur? Et constat, simul admittendos: hoc enim Rescripto Principali significatur.

8. PAPINIANUS lib. 9. Quæstionum.

Quod privilegium exercetur non in ea tantum quantitate, quæ in bonis argentarii, ex pecunia deposita, reperta est, sed in omnibus fraudatoris facultatibus: idque propter necessarium usum argentariorum ex utilitate publica receptum est. Plane sumptus causa, qui necessarie factus est, semper præcedit: nam, deducto eo, bonorum calculus subduci solet.

9. PAULUS lib. 17. ad Edictum.

In depositi actione, si ex facto defuncti agatur adversus unum ex pluribus heredibus, pro parte hereditaria agere debeo: si vero ex suo delicto, pro parte non ago: merito: quia æstimatio refertur ad dolum, quem in solidum ipse heres admisit.

10. JULIANUS lib. 2. ex Minicio.

Nec adversus coheredes ejus, qui dolo carent, depositi actio competit.

11. ULPIANUS lib. 41. ad Sabinum.

Quod servus deposuit, is, apud quem depositum est, servo rectissime reddet ex bona fide: nec enim convenit bonæ fidei, abnegare id, quod quis accepit, sed debet reddere ei, a quo accepit: Sic tamen, si sine dolo omni reddat, hoc est, ut nec culpæ quidem suspicio sit: denique Sabinus hoc explicuit, addendo, nec ulla causa intervenit, quare putare possit, dominum reddi nolle: hoc ita est, si potuit suspicari, iusta scilicet ratione motus: cæterum sufficit bonam fidem adesse: sed & si ante ejus rei furtum fecerat servus, si tamen ignoravit is, apud quem deposuit, vel credidit dominum non invitum fore hujus solutionis, liberari potest: bona enim fides exigitur. Non tantum autem si remanenti in servitute fuerit solutum, sed etiam si manumisso vel alienato, ex iustis causis liberatio contingit: scilicet, si quis ignorans manumissum vel alienatum, solvit. Idemque & in omnibus debitoribus servandum Pomponius scribit.

21. POMPONIUS lib. 22. ad Sabinum.

Si in Asia depositum fuerit, ut Roma reddatur, videtur id actum, ut non impensa ejus id fiat, apud quem depositum sit, sed ejus, qui deposuit. §. 1. Depositum eo loco restitui debet, in quo sine dolo malo ejus est, apud quem depositum est: ubi vero depositum est, nihil interest. † Eadem dicenda sunt communiter & in omnibus bonæ fidei judiciis. Sed dicendum est, si velit actor suis impensis, suoque periculo perferri rem Romam, ut audiendus sit: quoniam & in ad exhibendum actione id servatur. §. 2. Cum sequestre recte agatur depositi sequestraria actione: quam & in heredem ejus reddi oportet. §. 3. Quemadmodum in quod ex stipulatu vel ex testamento dari oporteat, post iudicium acceptum cum detrimento rei periret: sic depositum quoque eo die, quo depositi actum sit, periculo ejus, apud quem depositum fuerit, est, si iudicii accipiendi tempore potuit id reddere reus, nec reddidit.

13. PAULUS lib. 31. ad Edictum.

Si quis inficiatus sit non adversus dominum, sed quod eum, qui rem depositam petebat, verum procuratorem non putaret, aut ejus, qui deposuisset, heredem: nihil dolo malo fecit: postea autem si cognoverit, cum eo agi poterit: quoniam nunc incipit dolo malo facere, si reddere eam non vult. §. 1. Competit etiam condictio, depositæ rei nomine: sed non antequam id dolo admissum sit: non enim quemquam hoc ipso, quod depositum accipiat, condictione obligari, verum quod dolum malum admiserit.

14. GAIUS lib. 9. ad Edictum provinciale.

Si plures heredes exstiterint ei, qui deposuerit, dicitur, si major pars adierit, restituendam rem præsen-

præsentibus. *Majorem autem partem non ex numero utique personarum, sed ex magnitudine portionum hereditariarum intelligendam, cautela idonea reddenda.* §. 1. Sive autem cum ipso, apud quem deposita est, actum fuerit, sive cum herede ejus, & sua natura res ante rem judicatam intercederit, veluti si homo mortuus fuerit, Sabinus & Cassius absolvi debere eum cum quo actum est, dixerunt: quia æquum esset, naturalem interitum ad actorem pertinere; utique, cum interitura esset ea res, etsi restituta esset auctori.

15. JULIANUS lib. 13. Digestorum.

Qui rem suam deponi apud se patitur, vel utendam rogat, nec depositi, nec commodati actione tenetur: sicuti qui rem suam conducit, aut precario rogat, nec precario tenetur, nec ex locato.

16. AFRICANUS lib. 7. Quæstionum.

Si is, apud quem rem deposueris, apud alium eam deponat, & ille dolo quid admiserit, ob dolum ejus, apud quem postea sit depositum, eatenus eum teneri apud quem tu deposueris, ut actiones suas tibi præstet.

17. FLORENTINUS lib. 7. Institutionum.

Licet deponere tam plures quam unus possunt, attamen apud sequestrem non nisi plures deponere possunt: nam tum id fit, cum aliqua res in controversiam deducitur; itaque hoc casu in solidum unusquisque videtur deposuisse: quod aliter est, cum rem communem plures deponunt. §. 1. Rei depositæ proprietates apud deponentem manet: sed & possessio; nisi apud sequestrem deposita est: nam tum demum sequester possidet: id enim agitur ea depositione, ut neutrius possessioni id tempus procedat.

18. NERATIUS lib. 2. Membranarum.

De eo, quod tumultus, incendii, ruinæ, naufragii causa depositum est, in heredem de dolo mortui actio est pro hereditaria portione, & in simplum, & intra annum quoque: in ipsum, & in solidum, & in duplum, & in perpetuum datur.

19. ULPIANUS lib. 17. ad Edictum.

Julianus & Marcellus putant, filiumfamilias depositi recte agere posse.

20. PAULUS lib. 18. ad Edictum.

Si sine dolo malo rem depositam [tibi], amiseris, nec depositi teneris, nec cavere debes, si deprehenderit, eam reddi: si tamen ad te iterum pervenerit, depositi teneris.

21. IDEM lib. 60. ad Edictum.

Si apud filiumfamilias res deposita sit, & emancipatus rem teneat, pater nec intra annum de peculio debet conveniri: sed ipse filius. §. 1. Plus Trebatius existimat, etiam si apud servum depositum sit, & manumissus rem teneat, in ipsum dandam actionem, non in dominum: licet ex cæteris causis in manumissum actio non datur.

22. MARCELLUS lib. 5. Digestorum.

Si duo heredes rem apud defunctum depositam dolo interverterint, quodam utique casu in partes tenebuntur. Nam si dividerint decem [millia], quæ apud defunctum deposita fuerant, & quina [millia] abstulerint, & uterque solvendo est, in partes obstricti erunt: nec enim amplius actoris interest. Quod si lancem contlaverint, aut con-

flari ab aliquo passi fuerint, aliave quæ species dolo eorum interversa fuerit, in solidum conveniri poterunt, ac si ipsi servandam suscepissent: nam certe verum est, in solidum quemque dolo fecisse: & nisi pro solido, res non potest restitui. Nec tamen absurde sentiet, qui hoc putaverit, plane, nisi integræ rei restitutione, eum, cum quo actum fuerit, liberari non posse; condemnandum tamen, si res non restituetur, pro qua parte heres existit.

23. MODESTINUS lib. 2. Differentiarum.

Actione depositi conventus, iero constituto cibariorum nomine, apud eundem judicem utiliter experitur.

24. PAPINIANUS lib. 9. Quæstionum.

Lucius Titius Sempronio salutem. Centum nummos, quos hac die commendasti mihi, adnummerante servo Stichos actore, esse apud me ut notum haberes, hac epistola, manu mea scripta, tibi notum facio: quæ, quando voles, & ubi voles, confestim tibi numerabo. Quæritur, propter usurarum incrementum? Respondi, depositi actionem locum habere: quid est enim aliud commendare, quam deponere? Quod ita verum est, si id actum est, ut corpora nummorum eadem redderentur: nam si, ut tantundem solveretur, convenit, egreditur ea res depositi notissimos terminos. In qua quæstione, si depositi actio non teneat, cum convenit tantundem, non idem reddi, rationem usurarum haberi, non facile dicendum est. Et est quidem constitutum, in bonæ fidei judiciis, quod ad usuras attinet, ut tantundem possit officium arbitri, quantum stipulatio: sed contra bonam fidem & depositi naturam est, usuras ab eo desiderare temporis ante moram, qui beneficium in suscipienda pecunia dedit: si tamen ab initio de usuris præstandis convenit, lex contractus servabitur.

25. IDEM lib. 3. Responsorum.

De sponsaliorum aut postea res oblatas puellæ, quæ sui juris fuit, pater suscipit: Heres ejus, ut exhibeat, recte convenietur etiam actione depositi. §. 1. Qui pecuniam apud se non obsignatam, ut tantundem redderet, depositam, ad usus proprios convertit, post moram in usuras quoque judicio depositi condemnandus est.

26. PAULUS lib. 4. Responsorum.

Publia Mævia, cum proficisceretur ad maritum suum, arcam clusam cum veste & instrumentis commendavit Gaia Seia, & dixit ei: Cum salva sanave venero, restitues mihi; certe, si aliquid mihi humanum contigerit, filio meo, quem ex alio marito suscepi. Defuncta ea intestata, desidero, res commendatæ, cui restitui debeant: filio, an marito? Paulus respondit, filio. §. 1. Lucius Titius ita cavit: Ελαβον, καὶ ἔχω εἰς λόγον παρακαταθήκης τὰ προγεγραμμένα τῷ ἀργυρίῳ δηνάρια μυρία, καὶ πάντα ποιήσω, καὶ συμφωνῶ, καὶ ὁμολόγητα, ὡς προέγραπται, καὶ συνετέμην χορηγῆσαι σοι τόκον ἑκάστης μηνῆς ἑκάστη μηνὸς ὀβολὸς τέσσαρες, μέχρι τῆς ἀποδόσεως παντὸς τοῦ ἀργυρίου: id est, Suscepi, habeoque apud me titulo depositi superscripta denarium argenti decem millia: meque ad præscriptum omnia præstaturum & promitto, & profiteor: conventionem scilicet inita, ut quoad omne argentum reddatur, in singulos menses, singulasque libras, usura-

rum nomine, quaternos tibi obolos subministrem. *Quæro, an usuræ peti possunt? Paulus respondit, eum contractum, de quo quæritur, depositæ pecuniæ modum excedere. [et] ideo secundum conventionem usuræ quoque actione depositi peti possunt. §. 2. Titius Sempronius salutem. Habere me a vobis auri pondo plus minus decem, et disce duos, saccum signatum: ex quibus debetis mihi decem, quos apud Titium deposuistis: item quos Trophimati decem: item ex ratione patris vestri decem, et quod excurrit: Quæro, an ex huiusmodi scriptura aliqua obligatio nata sit, scilicet quod ad solam pecuniæ causam attinet? Respondit, ex epistola, de qua quæritur, obligationem quidem nullam natam videri, sed probationem depositarum rerum impleri posse. An autem is quoque, qui deberi sibi cavit in eadem epistola decem, probare possit hoc, quod scripsit, iudicem æstimaturum.*

27. IDEM lib. 7. Responsorum.

Lucius Titius, cum haberet filiam in potestate Seiam, Pamphilo servo alieno in matrimonium collocavit: cui etiam dotem dedit, quam sub titulo depositi in cautionem contulit, et postea, nulla denunciatione a domino facta, pater decessit: mox et Pamphilus servus: *Quæro, qua actione Seia pecuniam petere possit, cum ipsa patri heres exstiterit? Paulus respondit, quoniam dos constitui non potuit, ex causa depositi actione de peculio pecuniam repetendam.*

28. SCÆVOLA lib. 1. Responsorum.

Quintus Cæcilius Candidus ad Paccium Rogatianum epistolam scripsit in verba infra scripta: *Cæcilius Candidus Paccio Rogatiano suo salutem. Vigintiquinque nummorum, quos apud me esse voluisti, notum tibi [ita] hac epistola facio, ad ratiunculam meam ea pervenisse: quibus ut primum prospiciam, ne vacua tibi sint, [id est, ut usuras eorum accipias,] curæ habebō. Quæsitum est, an ex ea epistola etiam usuræ peti possunt? Respondi, deberi ex bonæ fidei iudicio [usuras], sive percepit, sive pecunia in re sua usus est.*

29. PAULUS lib. 2. Sententiarum.

Si sacculum vel argentum signatum deposuero, et is, penes quem depositum fuit, me invito contractaverit, et depositi et furti actio mihi in eum competit. §. 1. Si [ex] permissu meo deposita pecunia is, penes quem deposita est, utatur, ut in cæteris bonæ fidei iudiciis, usuras ejus nomine præstare mihi cogitur.

30. NERATIUS lib. 1. Responsorum.

Si fidejussor pro te, apud quem depositum est, litis æstimatione damnatus sit, rem tuam fieri.

31. TRYPHONINUS lib. 9. Disputationum.

Bona fides, quæ in contractibus exigitur, æquitatem summam desiderat. Sed eam utrum æstimamus ad merum jus gentium, an vero cum præceptis civilibus, et prætoriiis: veluti reus capitalis iudicii deposuit apud te centum, is deportatus est,

bona ejus publicata sunt; utrumne ipsi hæc reddenda, an in publicum deferenda sunt? Si tantum naturale jus et gentium intuemur, ei, qui dedit, restituenda sunt: si civile jus, et Legum ordinem, magis in publicum deferenda sunt. Nam male meritis publice, ut exemplo aliis ad deterrenda maleficia sit, etiam egestate laborare debet. §. 1. Incurrit hic et alia inspectio, [an] bonam fidem inter eos tantum, [inter] quos contractum est, nullo extrinsecus adsumpto, æstimare debeamus, an respectu etiam aliarum personarum, ad quas id, quod geritur, pertinet; exempli loco, latro spolia, [quæ] mihi abstulit, posuit apud Seium inscium de malitia deponentis, utrum latroni, an mihi restituere Seius debeat? Si per se dantem, accipientemque intuemur, hæc est bona fides, ut commissam rem recipiat is, qui dedit: Si totius rei æquitatem, quæ ex omnibus personis, quæ negotio isto continguntur, impletur, mihi reddenda sunt, quo facto scelestissimo adempta sunt: et probo hanc esse justitiam, quæ suum cuique ita tribuit, ut non distrahat ab ullius personæ justiore repetitione. Quod si ego ad petenda ea non veniam, nihilominus ei restituenda sunt, qui deposuit, quamvis male quæsitam deposuit: Quod et Marcellus in prædone et fure scribit. Si tamen ignorans latro, cujus filio, vel servo rem abstulisset, apud patrem dominumve ejus deposuit ignorantem: nec ex jure gentium consistet depositum; cujus hæc est potestas, ut alii, non domino sua ipsius res quasi aliena servanda detur. Et si rem meam fur, quam me ignorante subripuit, apud me etiam nunc delictum ejus ignorantem deposuerit: recte dicetur non contrahi depositum; quia * non est ex fide bona, rem suam dominum prædoni restituere compelli: sed et si etiam nunc ab ignorante domino tradita sit, quasi ex causa depositi, tamen indebiti dati conditio competet.

32. CELSUS lib. 11. Digestorum.

Quod Nerva diceret, latiore culpam dolum esse, Proculo displicebat, mihi verissimum videtur. Nam et si quis non ad eum modum, quem hominum natura desiderat, diligens est, nisi tamen ad suum modum curam in deposito præstat, fraude non caret: nec enim salva fide minorem iis, quam suis rebus, diligentiam præstabit.

33. LABEO lib. 6. Posteriorum a Javoleno Epitomarum.

Servus tuus pecuniam cum Attio sequestre deposuit apud Mævium, ea conditione, ut ea tibi redderetur, si tuam esse probasses: si minus, ut Attio [redderetur]: Posses dixi cum eo, apud quem deposita esset, incerti agere, id est, ad exhibendum, et exhibitam vindicare: quia servus in deponendo tuum jus deterius facere non potuisset.

34. IDEM lib. 2. Pithanon.

Potes agere depositi cum eo, qui tibi non aliter, quam nummis a te acceptis depositum reddere voluerit, quamvis sine mora et incorruptum reddiderit.

LIBER SEPTIMUS DECIMUS.

TIT. I.

MANDATI, VEL CONTRA.

1. PAULUS lib. 32. ad Edictum.

Obligatio mandati consensu contrahentium consistit. §. 1. Ideo per nuncium quoque vel per epistolam mandatum suscipi potest. §. 2. Item sive *ROGO*, sive *VOLO*, sive *MANDO*, sive alio quocunque verbo scripserit, mandati actio est. §. 3. Item mandatum & in diem differri, & sub conditione contrahi potest. §. 4. Mandatum, nisi gratuitum, nullum est: nam originem ex officio atque amicitia trahit: contrarium ergo est officio merces: interveniente enim pecunia, res ad locationem & conductionem potius respicit.

2. GAIUS lib. 2. Rerum cottidianarum [live aureorum].

Mandatum inter nos contrahitur, sive mea tantum gratia tibi mandem, sive aliena tantum, sive mea & aliena, sive mea & tua, sive tua & aliena. Quod si tua tantum gratia tibi mandem, supervacuum est mandatum, & ob id nulla ex eo obligatio nascitur. §. 1. *Mea tantum gratia* intervenit mandatum, veluti, si tibi mandem, ut negotia mea geras, vel ut fundum mihi emeris, vel ut pro me fidejubeas. §. 2. *Aliena tantum*, veluti, si tibi mandem, ut Titti negotia gereres: vel ut fundum ei emeris, vel ut pro eo fidejubeas. §. 3. *Mea & aliena*, veluti, si tibi mandem ut mea, & Titti negotia gereres: vel ut mihi & Titio fundum emeris: vel ut pro me & Titio fidejubeas. §. 4. *Tua, & mea*, veluti, si mandem tibi, ut sub usuris crederes ei, qui in rem meam mutuaretur. §. 5. *Tua, & aliena*, veluti, si [tibi] mandem, ut Titio sub usuris crederes. Quod si, ut sine usuris crederes; *aliena tantum gratia* intervenit mandatum. §. 6. *Tua* autem gratia intervenit mandatum, veluti, si mandem tibi, ut pecunias tuas potius in emptiones praediorum colloques, quam foeneres; vel ex diverso, ut foeneres potius, quam in emptiones praediorum colloques: cujus generis mandatum, magis consilium est, quam mandatum: & ob id non est obligatorium: quia nemo ex consilio obligatur, etiamsi non expediat ei, cui dabatur: quia liberum est cuique, apud se explorare, an expediat sibi consilium.

3. PAULUS lib. 32. ad Edictum.

Praeterea in causa mandati etiam illud vertitur, ut interim nec melior causa mandantis fieri possit, interdum melior, deterior vero nunquam. §. 1. Et quidem, si mandavi tibi, ut aliquam rem mihi emeris, nec de pretio quidquam statui, tuque emisisti, utrinque actio nascitur. §. 2. Quod si pretium statui, tuque pluris emisisti, quidam negaverunt, te mandati habere actionem, etiamsi paratus esses, id, quod excedit, remittere: namque iniquum est, non esse mihi cum illo actionem, si nolit; illi vero, si velit, mecum esse.

4. GAIUS lib. 2. Rerum quotidianarum [vel aureorum].

Sed Proculus recte eum, usque ad pretium statutum acturum existimat: Quae sententia sane benignior est.

5. PAULUS lib. 32. ad Edictum.

Diligenter igitur fines mandati custodiendi sunt: nam qui excessit, aliud quid facere videtur. §. 1. Et si susceptum non impleverit, tenetur. §. 2. Itaque si mandavero tibi, ut domum Seianam centum emeris, tuque Titianam emeris longe majoris pretii, centum tamen, aut etiam minoris: non videris impleisse mandatum. §. 3. Item si mandavero tibi, ut fundum meum centum venderes, tuque eum nonaginta vendideris, & petam fundum: non obstabit mihi exceptio, nisi & reliquum mihi, quod deest mandatu meo, praestes, & indemnem me per omnia conserves. §. 4. Servo quoque dominus si praeceperit, certa summam vendere, ille minoris vendiderit, similiter vindicare eam dominus potest: nec ulla exceptione summoverti, nisi indemnitas ei praestetur. §. 5. *Melior* autem causa mandantis fieri potest, si cum tibi mandassem, ut Stichum decem emeris, tu eum minoris emeris; vel tantidem, ut aliud quicquam servo accederet: utroque enim casu, aut non ultra pretium, aut intra pretium fecisti.

6. ULPIANUS lib. 31. ad Edictum.

Si remunerandi gratia honor intervenit, erit mandati actio. §. 1. Si cui fuerit mandatum, ut negotia administraret, hac actione erit conveniendus: nec recte negotiorum gestorum cum eo agitur; nec enim ideo est obligatus, quod negotia gessit, verum idcirco, quod mandatum suscepit; denique tenetur, etiam non gessisset. §. 2. Si passus sim, aliquem pro me fidejubere, vel alias intervenire, mandati teneor: & nisi pro invito quis intercesserit, aut donandi animo, aut negotium gerens, erit mandati actio. §. 3. Rei turpis nullum mandatum est: & ideo hac actione non agitur. §. 4. Si tibi mandavero, quod mea non intererat, veluti, ut pro Scio intervenias, vel ut Titio credas: erit mihi tecum mandati actio (ut Celsus lib. 7. Digestorum scribit), & ego tibi sum obligatus. §. 5. Plane si tibi mandavero, quod tua intererat, nulla erit mandati actio, nisi mea quoque interfuit: aut si non esses facturus, nisi ego mandassem, [&] si mea non interfuit, tamen erit mandati actio. §. 6. Apud Julianum lib. 13. Digestorum quaeritur: Si dominus jusserit procuratorem suum certam pecuniam sumere, & foenerare periculo suo, ita ut certas usuras domino penderet (*dumtaxat*), si pluris foenerare potuisset, ipse lucraretur: In creditam pecuniam videtur (inquit) accepisse. Plane, si omnium negotiorum erat ei administratio mandata, mandati quoque eum teneri: quemadmodum solet mandati teneri (debitor,) qui creditoris sui negotia gessit. §. 7. Marius Paulus quidam fidejusserat pro Daphnide, mercedem pactus ob suam fidejussionem; & sub nomine alterius ex eventu litris caverat, sibi certam quantitatem dari: hic a Claudio Saturnino Praetore majores fructus inferre jussus erat: [&] advocatibus ei idem Saturninus interdixerat: Videbatur autem mihi judicatum solvi fidejussisse, & quasi redemptor litis extitisse, & velle a Daphnide mandati judicio confes-

qui, quod erat condemnatus: Sed rectissime Divi fratres rescripserunt, nullam actionem eum propter suam calliditatem habere: quia mercede pacta accesserat ad talem redemptionem. Marcellus autem sic loquitur de eo, qui pecunia accepta spondit, ut si quidem [hoc] actum est, ut suo periculo sponderet, nulla actione agat: sin vero non hoc actum est, utilis ei potius actio competit: Quæ sententia utilitati rerum consentanea est.

7. PAPINIANUS lib. 3. Responsorum.

Salarium procuratori constitutum, si extra ordinem peti cœperit, considerandum erit, laborem dominus remunerare voluerit, atque ideo fidem adhiberi placitis oporteat; an eventum litium, majoris pecuniæ præmio, contra bonos mores procurator redemerit.

8. ULPIANUS lib. 31. ad Edictum.

Si procuratorem dederò, nec instrumenta mihi causæ reddat, qua actione mihi teneatur? Et Labeo putat, mandati eum teneri: nec esse probabilem sententiam existimantium, ex hac causa agi posse depositi; uniuscujusque enim contractus initium spectandum, & causam. §. 1. Sed & si per collusionem procuratoris absolutus sit adversarius, mandati eum teneri: sed si solvendo non sit, tunc de dolo actionem adversus eum, qui per collusionem absolutus sit, dandam ait. §. 2. Sed & de lite, quam suscepit exsequendam, mandati eum teneri constat. §. 3. Si quis mandaverit alicui gerenda negotia ejus, qui ipse sibi mandaverat, habebit mandati actionem, quia & ipse tenetur: tenetur autem, quia agere potest. Quamquam enim vulgo dicatur, procuratorem ante litem contestatam facere procuratorem non posse, tamen mandati actio est: ad agendum enim dumtaxat hoc facere non potest. §. 4. Si tutores mandaverint contutori suo mancipium emendum pupillo, & ille non emerit, an sit mandati actio? Et utrum tantum mandati, an vero & tutelæ? Et Julianus distinguit: referre enim [ait.] cujus generis servum tutores uni tutorum mandaverint, ut emeret: nam si supervacuum servum, vel etiam onerosum, mandati actione tantum eum teneri, tutelæ non teneri: si vero necessarium servum, tunc & tutelæ eum teneri, (non) solum, sed & ceteros; nam & si (non) mandassent, tenerentur tutelæ, cur servum pupillo necessarium non comparaverunt. Non sunt igitur excusati, quod contutori mandaverunt, quia emere debuerunt; plane habebunt nihilominus mandati actionem, quia mandato non est obtemperatum: contra quoque Julianus ait, tutorem, qui emit, mandati actionem habere adversus contutores suos. §. 5. Si liber homo, cum bona fide serviret, mandaverit Titio, ut redimeretur, & nummos ex eo peculio dederit, quod ipsum sequi, non apud bonæ fidei emptorem relinqui debuit; Titiusque pretio soluto liberum illum manumiserit; mox ingenuus pronunciatus est: habere eum mandati actionem, Julianus ait, adversus eum, cui se redimendum mandavit: sed hoc tantum inesse mandati iudicio, ut sibi actiones mandet, quas habet adversus eum, a quo comparavit. † Plane si eam pecuniam dederit, quæ erat ex peculio ad bonæ fi-

dei emptorem pertinente, nullæ ei (inquit Julianus) mandari actiones possunt: quia nullas habet, cum ei suos nummos emptor dederit; quinimo (inquit) ex vendito manebit obligatus: sed & hæc actio inutilis est, quia quantum fuerit consecutus, tantum empti iudicio necesse habebit præstare.

§. 6. Mandati actio tunc competit, cum cœpit interesse ejus, qui mandavit: cæterum, si nihil interest, cessat mandati actio: & eatenus competit, quatenus interest: Utpote mandavi tibi, ut fundum emeris: si intererat mea emi, teneberis; cæterum, si eundem hunc fundum ego ipse emi, vel alius mihi, neque interest aliquid, cessat mandati actio. † Mandavi, ut negotia gereres: Si nihil deperierit, quamvis nemo gesserit, (nulla actio est:) aut si alius idoneæ gesserit, cessat mandati actio. Et in similibus hoc idem erit probandum.

§. 7. Si ignorantes fidejussores debitorem solvisse, vel etiam acceptilatione sive pacto liberatum, ex substantia debitoris solverunt, non tenebuntur mandati. §. 8. Quod & ad actionem fidejussoris pertinet. Et hoc ex rescripto Divorum Fratrum intelligere licet. Hujus verba hæc sunt Cæcilio Juliano: Si hi, qui pro te fidejusserant, in majorem quantitatem damnati, quam debiti ratio exigebat, scientes & prudentes auxilium appellationis omiserunt, poteris, mandati agentibus his, æquitate iudicis tueri te. Igitur, si ignoraverunt, excusata ignorantia est: si scierunt, incumbere eis necessitas provocandi: cæterum dolo versati sunt, si non provocaverunt. Quid tamen, si paupertas eis non permisit? Excusata est eorum inopia. Sed & si testato convenerunt debitorem, ut, si ipse putaret, appellaret, puto rationem eis constare. §. 9. Dolo autem facere videtur, qui id, quod potest restituere, non restituit. §. 10. Proinde si tibi mandavi, ut hominem emeris, tuque emisisti, teneberis mihi, ut restituas. † Sed & si dolo emere neglexisti (forte enim pecunia accepta alii cessisti, ut emeret) aut si lata culpa (forte si gratia ductus, passus es alium emere) teneberis. Sed & si servus, quem emisisti, fugit, si quidem dolo tuo, teneberis: si dolo non intervenit, nec culpa, non teneberis, nisi ad hoc, ut caveas, si in potestatem tuam pervenerit, te restitutum. † Sed & si restituas, [&] tradere debes: & si cautum est de evictione, vel potes desiderare, ut tibi caveatur: puto sufficere, si mihi hac actione cedas, ut procuratorem me in rem meam facias, nec amplius præstes, quam consecuturus sis.

9. PAULUS lib. 32. ad Edictum.

De tuo etiam facto cavere debes.

10. ULPIANUS lib. 31. ad Edictum.

Idemque & in fundo, si fundum emit procurator: nihil enim amplius, quam bonam fidem præstare eum oportet, qui procurat. §. 1. Sed & si de sanitate servi procuratori cautum est, aut caveri potest, aut de cæteris vitiis, idem erit dicendum: aut si culpa cavere non curaverit, condemnabitur. §. 2. Si ex fundo, quem mihi emit, procurator fructus consecutus est, hos quoque officio iudicis præstare eum oportet. §. 3. Si procurator meus pecuniam meam habeat, ex mora utique usuras mihi pendet. Sed & si pecuniam me-

am foenori dedit, usurasque consecutus est, consequenter dicemus, debere eum præstare, quantumcunque emolumentum sensit, siue ei mandavi, siue non: quia bonæ fidei hoc congruit, ne de alieno lucrum sentiat. Quod si non exercuit pecuniam, sed ad usus suos convertit, in usuras convenietur, quæ legitimo modo in regionibus frequentantur. † Denique Papinianus ait, etiam si usuras exegerit procurator, & in usus suos convertit, usuras eum præstare debere. §. 4. Si quis Titio mandaverit, ut ab actoribus suis mutuam pecuniam acciperet, mandati eum non acturum, Papinianus lib. 3. responsum scribit: quia de mutua pecunia eum habet obligatum: & ideo usuras eum petere non posse, quasi ex causa mandati, si in stipulationem deductæ non sunt. §. 5. Idem Papinianus libro eodem refert, fidejussori condemnato, qui ideo fidejussit, quia dominus procuratori mandaverat, ut pecuniam mutuam acciperet, utilem actionem dandam, quasi institoriam; quia & hic quasi præposuisse eum mutuae pecuniæ accipiendæ videatur. §. 6. Si cui mandavero, ut a Titio stipuletur, poterō cum eo, cui mandavi, agere mandati, ut eum accepto liberet, si hoc velim: vel si malim, in hoc agam, ut eum deleget mihi, vel [si] cui alii voluerō. † Et Papinianus libro eodem scribit, si mater pro filia dotem dederit, eamque mandante filia vel illico stipulata sit, vel etiam postea, mandati eam teneri, quamvis ipsa sit, quæ dotem dederit. §. 7. Si quis ea, quæ procurator suus & servi gerebant, ita demum rata esse mandavit, Si interventu Sempronii gesta essent, & male pecunia credita sit, Sempronium, qui nihil dolo fecit, non teneri: & est verum, eum, qui non animo procuratoris intervenit, sed affectionem amicalem promissit in monendis procuratoribus, & actoribus, & in regendis consilio, mandati non teneri: sed si quid dolo fecerit, non mandati, sed magis de dolo teneri. §. 8. Si mandavero procuratori meo, Ut Titio pecuniam meam credat sine usuris, isque non sine usuris crediderit, an etiam usuras mihi restituere debeat, videamus? Et Labeo scribit, restituere eum oportere, etiamsi hoc mandaverim, ut gratuitam pecuniam daret: quamvis, si periculo suo credidisset, cessaret (inquit Labeo) in usuris actio mandati. §. 9. Idem Labeo ait, & verum est, reputationes quoque hoc iudicium admittere: & sicuti fructus cogitur restituere is, qui procurat, ita sumptum, quem in fructus percipiendos fecit, deducere eum oportet: sed & si ad vecturas suas, dum excurrit in prædia, sumptum fecit, puto hos quoque sumptus reputare eum oportere: nisi [si] salariarius fuit, & hoc convenit, ut sumptus de suo faceret ad hæc itinera, (hoc est, de salario.) §. 10. Idem ait, si quid procurator citra mandatum in voluptatem fecit, permittendum ei auferre, quod sine damno domini fiat: nisi rationem sumptus istius dominus admittit. §. 11. Fidejussores & mandatores, etiam sine iudicio solverint, habeant actionem mandati. §. 12. Generaliter Julianus ait, si fidejussor ex sua persona omiserit exceptionem, qua reus uti non potuit, si quidem minus honestam, habere eum mandati actionem: quod si eam, qua reus uti potuit, si sciens id fecit, non habiturum

mandati actionem; si modo habuit facultatem rei conveniendi, desiderandique, ut ipse susceperet potius iudicium vel suo vel procuratorio nomine. §. 13. Si fidejussori donationis causa acceptum factum sit a creditore, puto si fidejussorem remunerari voluit creditor, habere eum mandati actionem: Multo magis, si mortis causa accepto tulisset creditor, vel si eam liberationem legavit.

11. POMPONIUS lib. 3. ex Plautio.

SI ei, cui damnatus ex causa fidejussoria fueram, heres postea exstitero, habebō mandati actionem.

12. ULPIANUS lib. 31. ad Edictum.

SI vero non remunerandi causa, sed principaliter donando, fidejussori remisit actionem, mandati eum non acturum. §. 1. Marcellus autem fatetur, si quis donaturus fidejussori, pro eo solverit creditori, habere fidejussorem mandati actionem. §. 2. Plane, inquit, si filiusfamilias vel servus fuit fidejussor, & pro his solvero donaturus eis, mandati patrem vel dominum non acturos: hoc ideo, quia non patri donatum voluit (qui solvit.) §. 3. Plane si servus fidejussor solverit, dominum mandati acturum. §. 4. Idem Marcellus ibidem ait, si filiusfamilias non iussu patris fidejusserit, cessat mandati actio, si nihil sit in peculio: quod si iussu vel ex peculio solutum est, multo magis habet pater mandati. §. 5. Si filiofamilias mandavi, ut pro me solveret, patrem, siue ipse solverit, siue filius ex peculio, mandati acturum Neratius ait: Quod habet rationem: nihil enim mea interest, quis solvat. §. 6. Si filiofamilias mandavero, ut pro me solveret, & emancipatus solvat, verum est in factum actionem filio dandam: patrem autem, post emancipationem solventem, negotiorum gestorum actionem habere. §. 7. Contrario iudicio experiuntur, qui mandatum susceperunt; ut puta qui rerum vel rei unius procuracionem susceperunt. §. 8. Inde Papinianus querit, Si patronus prædium, quod emerat, pro quo pretii bensem exsolverat, iusserit liberto suo tradi, ut ille residuum pretii redderet, deinde, reddito pretio, vendenti fundum patrono libertus consenserit: trientis pretium an libertus possit repetere? Et ait, si mandatum suscepit initio libertus, non donatum accepit, contrario iudicio posse eum pretium repetere, quod deductis mercedibus, quas medio tempore percepit, superest: quod si donationem patronus in libertum contulit, videri & postea libertum patrono donasse. §. 9. Si mihi mandaveris, ut rem tibi aliquam emam, egoque emero meo pretio, habebō mandati actionem de pretio recipiendo: sed & si tuo pretio, impendero tamen aliquid bona fide ad emptionem rei, erit contraria mandati actio; aut si rem emptam nolis recipere. Simili modo, & si quid aliud mandaveris, & in id sumptum fecero. Nec tantum id, quod impendi, verum usuras quoque consequar. Usuras autem non tantum ex mora esse admittendas: verum iudicem æstimare debere, si exegit a debitore suo quis, & solvit, cum uberrimas usuras consequeretur (æquissimum enim erit rationem ejus rei haberi;) aut si ipse mutuatus gravibus usuris, solvit. † Sed & si eum usuris non relevavit, ipsi autem & usurae absunt;

sunt; vel si minoribus relevavit, ipse autem maioribus fœnus accepit, ut fidem suam liberaret: non dubito, debere eum mandati iudicio & usuras consequi. Et (ut est constitutum) totum hoc ex æquo & bono iudex arbitrabitur. §. 10. Dedi tibi pecuniam; ut creditori meo exsolvas; non fecisti: Præstabis mihi usuras; quo casu & a me creditor pecuniam debitam cum usuris recepturus sit. Et ita Imperator Severus Hadriano Demonstrati rescriptit. §. 11. Si adolescens luxuriosus mandet tibi, ut pro meretrice fidejubeas, idque tu sciens mandatum susceperis, non habebis mandati actionem: quia simile est, quasi perdituro pecuniam sciens credideris. † Sed & si ulterius directo mandaverit tibi, ut meretrici pecuniam credas, non obligabitur mandati; quasi adversus bonam fidem mandatum sit. §. 12. Cum quidam talem epistolam scripsisset amico suo, *Rogo te, commendatum habeas Sextilium Crescentem amicum meum*, non obligabitur mandati: quia commendandi magis hominis quam mandandi causa scripta est. §. 13. Si quis mandaverit filiofamilias credendam pecuniam, non contra Senatusconsultum accipienti, sed ex ea causa, ex qua de peculio, vel de in rem verso, vel quod jussu pater teneretur: erit licitum mandatum. † Hoc amplius dico, si cum dubitarem utrum contra Senatusconsultum acciperet, an non, nec essem daturus contra Senatusconsultum accipienti, intercesserit, qui diceret, non accipere contra Senatusconsultum, & periculo meo crede, dicat, bene credis: arbitror locum esse mandato, & mandati eum teneri. §. 14. Si post creditam pecuniam mandavero creditori credendam, nullum esse mandatum rectissime Papinianus ait. Plane, si ut expectares, nec urgeres debitorem ad solutionem, mandavero tibi, ut ei des intervallum, periculoque meo pecuniam fore dicam: verum puto, omne nominis periculum debere ad mandatorem pertinere. §. 15. Idem ait, si tutor mandet, suscipi vel probari nomen, quod fecerit, tenere eum mandati, scilicet quondam pupillo suo vel curatori ejus. §. 16. Si mandavero exigendam pecuniam, deinde voluntatem mutavero, an sit mandati actio vel mihi, vel heredi meo? Et ait Marcellus, cessare mandati actionem: quia extinctum est mandatum, finita voluntate: quod si mandaveris exigendam, deinde prohibuisti, exactamque recepisti, debitor liberabitur. §. 17. Idem Marcellus scribit, Si, ut post mortem sibi monumentum fieret, quis mandavit, heres ejus poterit mandati agere: illum vero, qui mandatum suscepit, si sua pecunia fecit, puto agere mandati, si non ita ei mandatum est, ut sua pecunia faceret monumentum: potuit enim agere etiam cum eo, qui mandavit, ut sibi pecuniam daret ad faciendum: maxime, si jam quædam ad faciendum paravit.

13. GAIUS lib. 10. ad Edictum provinciale.
Idem est & si mandavi tibi, ut post mortem meam heredibus meis emeris fundum.

14. ULPIANUS lib. 31. ad Edictum.
Herodem fidejussoris, si solverit, habere mandati actionem dubium non est. † Sed si venderit hereditatem, & emptor solverit, an habeat mandati actionem, quaeritur: Et Julianus lib. 13.

scribit, idcirco heredem habere mandati actionem, quia tenetur iudicio ex empto, ut præstet actiones suas: idcircoque competere ex empto actionem, quia potest præstare. §. 1. Si fidejussori duo heredes exstiterint, & alter eorum a coherede emerit hereditatem, deinde omne, quod defunctus fidejusserat, stipulatori solverit, habebit aut ex stipulatu, aut ex empto obligatum coheredem suum: idcirco is mandati actionem habebit.

15. PAULUS lib. 2. ad Sabinum.

SI mandassem tibi, ut fundum emeris, postea scripsissem, ne emeris, tu antequam scias me veruisse, emissem, mandati sibi obligatus ero: ne damno adficiatur is, qui suscipit mandatum.

16. ULPIANUS lib. 31. ad Edictum.

SI quis [mihi] mandaverit, in meo aliquid facere, & fecero: Quaeritur est, an sit mandati actio? Et ait Celsus lib. 7. Digestorum, hoc respondisse se, cum Aurelius Quietus hospiti suo medico mandasse diceretur, ut in hortis ejus, quos Ravenna habebat, in quos omnibus annis secedere solebat, sphaeristerium, & hypocausta, & quædam ipsius valetudini apta, sua impensa faceret. Deducto igitur, quanto sua ædificia pretiosiora fecisset, quod amplius impendisset, posse eum mandati iudicio persequi.

17. PAULUS lib. 7. ad Sabinum.

SI mandavero tibi, ut a Titio decem exigeres, & ante exacta ea, mandati tecum egero: si ante rem judicatam exegeris, condemnandum te esse constat.

18. ULPIANUS lib. 40. ad Sabinum.

QUI patitur ab alio mandari, ut sibi credatur, mandare intelligitur.

19. IDEM lib. 43. ad Sabinum.

Servus meus si de semet emendo mandaret, ut redimatur, Pomponius eleganter tractat, an is, qui servum redemerit, ultro convenire possit venditorem, ut servum recipiat: quoniam mandati actio ultro citroque est? Sed esse iniquissimum Pomponius ait, ex facto servi mei cogi me servum recipere, quem in perpetuum alienari volueram: nec magis in hunc casum debeo mandati teneri, quam ut eum tibi venderem.

20. PAULUS lib. 11. ad Sabinum.

EX mandato, apud eum, qui mandatum suscepit, nihil remanere oportet: sicuti nec damnum pati debet, si exigere fœneratam pecuniam non potuit. §. 1. Fidejussori negotiorum gestorum est actio, si pro absente fidejusserit: nam mandati actio non potest competere, cum non antecefferit mandatum.

21. ULPIANUS lib. 47. ad Sabinum.

Cum, mandatu alieno, pro te fidejusserim, non possum adversus te habere actionem mandati; quemadmodum qui alienum mandatum intuitus, spopondit: sed si non utique unus, sed utriusque mandatum intuitus id fecerim, habebō mandati actionem etiam adversus te; quemadmodum si duo mihi mandassent, ut tibi crederem, utrumque haberem obligatum.

22. PAULUS lib. 32. ad Edictum.

Si mandavero tibi, ut pro me in diem fidejubeas, tuque pure fidejusseris, & solveris: utilius respondebitur, interim non esse tibi mandati actionem; sed cum dies venerit. §. 1. Item tractatum est, si, cum in diem deberem, mandatu meo in diem fidejusseris, & ante diem solveris, an statim habeas mandati actionem? Et quidam putant, presentem quidem esse mandati actionem, sed tantum minorem, quanti mea interfit, superveniente die solutum fuisse; sed melius est dici, interim nec hujus summae mandati agi posse: quando nonnullum adhuc commodum meum sit, ut nec hoc ante diem solvam. §. 2. Interdum evenit, ut meum negotium geram, & tamen utilem habeam mandati actionem: veluti, cum debitor meus periculo suo debitorem suum mihi delegat; aut cum rogatu fidejussoris cum reo experior: nam quamvis debitum meum persequar, nihilominus & illius negotium gero: igitur, quod minus servavero, consequar mandati actione. §. 3. Si hi, quorum res veniunt, quas pignori dederunt, supposuerunt emptores, & eis emendas res mandent, mandatum intelligitur: licet, quantum ad meram rationem, mandatum non constituit; nam cum rem tuam emas, nulla emptio est in tua persona rei tuæ. §. 4. Julianus scripsit, mandati obligationem consistere etiam in rem ejus, qui mandatum suscipit, ex eo maxime probari, quod si pluribus heredibus vendentibus uni mandavero, ut rem hereditariam emeret, etiam pro ea parte, qua heres sit, obligatur mandati actione, & obligat: & sane, si ille propter hoc extraneo rem non addiderit, quod mandatum susceperat, ex bona fide esse, prestare ei pretium, quanti vendere poterat; & contra, si emptor ad emptionem rei sibi necessariae idcirco non accesserat, quod heredi præcepisset, se ei empturum, æquissimum esse, mandati iudicio præstari, quanti ejus interfuit, emptam rem habere. §. 5. Is, cujus bona publicata sunt, mandare alicui potest, ut ea emat: & si emerit, utilis erit mandati actio, si non præstet fidem; quod ideo receptum est, quia publicatis bonis, quidquid postea acquiritur, non sequitur fiscum. §. 6. Qui ædem sacram spoliandam, hominem vulnerandum, occidendum, mandatum suscipiat, nihil mandati iudicio consequi potest, propter turpitudinem mandati. §. 7. Si tibi centum dederò, ut ea Titio dares, tuque non dederis, sed consumpseris, & mandati & furti teneri te; Proculus ait: aut si ita dederim, ut quæ velles, dares, mandati tantummodo. §. 8. Si mandaverim servo tuo, ut quod tibi debeam, solveret meo nomine: Neratius scribit, quamvis mutuatus servus pecuniam, rationibus tuis quasi a me receptam intulerit, tamen si nummos a creditore non ita acceperit, ut meo nomine daret, nec liberari me, nec te mandati mecum acturum: quod si sic mutuatus sit, ut pecuniam meo nomine daret, utrumque contra esse: nec referre, alius [quis] an idem ipse servus nomine tuo, quod pro me solvebatur, acceperit: & hoc verius est, quoniam, * quoniam suos nummos accipit creditor, non contingit liberatio debitori. §. 9. Fugitivus meus, cum apud furem esset, pecuniam adquisit, & ex

ea servos paravit, eosque Titius per traditionem a venditore accepit: Mela ait, mandati actione me consecuturum, ut restituat mihi Titius: quia servus meus mandasse Titio videbatur, ut per traditionem acciperet; si modo rogatu servi hoc fecerit: quod si sine voluntate ejus venditor Titio tradiderit, tunc posse me ex empto agere, ut mihi eos venditor traderet: venditoremque per conditionem a Titio repetiturum, si servos tradiderit Titio, quos non debuerit, cum debere se existimaret. §. 10. Si curator bonorum venditionem quidem fecerit, pecuniam autem creditoribus non solverit: Trebatius, Ofilius, Labeo responderunt, his, qui præsentibus fuerunt, competere adversus eum mandati actionem; his autem, qui absentes fuerunt, negotiorum gestorum actionem esse. Atquin si præsentium mandatum exsecutus, id egit, negotiorum gestorum actio absentibus non est, nisi forte adversus eos, qui mandaverunt curatori, tanquam si negotia absentium gesserint: quod si, cum soli creditores se esse existimarent, id mandaverint, in factum actio absentibus danda est in eos, qui mandaverint. §. 11. Sicut autem liberum est, mandatum non suscipere, ita susceptum consummari oportet, nisi renunciatum sit. Renunciari autem ita potest, ut integrum jus mandatori reservetur, vel per se, vel per alium eandem rem commode explicandi: aut [si] redundet in eum captio, qui suscepit mandatum. Et quidem si is, cui mandatum est, ut aliquid mercaretur, mercatus non sit, neque renunciaverit, se non empturum, idque sua non alterius culpa fecerit: mandati actione teneri eum convenit: hoc amplius tenetur (sicuti Mela quoque scripsit) si eo tempore per fraudem renunciaverit, cum jam recte emere non posset.

23. HERMOGENIANUS lib. 2. Juris Epitomarum.

Sane si valetudinis adversæ, vel capitalium inimicitiarum.

24. PAULUS lib. 2. Sententiarum.

Seu ob inanes rei actiones.

25. HERMOGENIANUS lib. 2. Juris Epitomarum.

Seu [ob] aliam justam causam excusationes alleget: audiendus est.

26. PAULUS lib. 32. ad Edictum.

Inter causas omittendi mandati etiam mors mandatoris est: nam mandatum solvitur morte: si tamen per ignorantiam impletum est, competere actionem utilitatis causa dicitur. Julianus quoque scripsit, mandatoris morte solvi mandatum: sed obligationem aliquando durare. §. 1. Si quis debitori suo mandaverit, ut Titio solveret, & debitor, mortuo eo, cum id ignoraret, solverit, liberari eum oportet. §. 2. Absente intelligitur pecunia fidejussori, etiam si debitor ab eo delegatus sit creditori: licet is solvendo non fuerit: quia * bonum nomen facit creditor, qui admittit debitorem delegatum. §. 3. Si is, qui fidejussori donare vult, creditorem ejus habeat debitorem suum, eumque liberaverit, continuo agat fidejussor mandati: quatenus nihil interfit, utrum nummos solverit creditori, an eum liberaverit. §. 4. Præterea

terea sciendum est, non plus fidejussorem consequi debere mandati iudicio, quam (quod) solverit. §. 5. Mandatu tuo fidejussi (in) decem, & procuratori creditoris solvi: si verus procurator fuit, statim mandati agam: quod si procurator non est, repetam ab eo: §. 6. Non omnia, quæ impensurus non fuit, mandatori imputabit: veluti quod spoliatus sit a latronibus, aut naufragio res amiserit, vel languore suo suorumque adprehensus quædam erogaverit; nam hæc magis casibus quam mandato imputari oportet. §. 7. Sed cum servus, quem mandatu meo emeris, furtum tibi fecisset, Neratius ait, mandati actione te consecuturum, ut servus tibi noxæ dedatur: si tamen sine culpa tua id acciderit: quod si ego scissem talem esse servum, nec prædixissem, ut possis præcavere, tunc, quanti tua interfit, tantum tibi præstari oportet. §. 8. Faber mandatu amici sui emit servum decem, & fabricam docuit: deinde vendidit eum viginti, quos mandati iudicio coactus est solvere: mox, quasi homo non erat sanus, emptori damnatus est. Mela ait, non præstaturum id ei mandatore: nisi, posteaquam emisset, sine dolo malo ejus hoc vitium habere ceperit servus: sed si jussu mandatoris eum docuerit, contra fore, tunc enim & mercedem & cibaria consecuturum: nisi (si), ut gratis doceret, rogatus sit.

27. GAIUS lib. 9. ad Edictum provinciale.

SI quis alicui scripserit, ut debitorem suum liberet, seque eam pecuniam, quam is debuerit, soluturum: mandati actione teneatur. §. 1. Si servum ea lege tibi tradidero, ut eum post mortem meam manumitteres, constitit obligatio: potest autem & in mea quoque persona agendi causa intervenire: veluti si, poenitentia acta, servum recipere velim. §. 2. Qui mandatum suscepit, si potest id explere, deferere promissum officium non debet: alioquin, quanti mandatoris interfit, damnabitur: si vero intelligit explere se id officium non posse, idipsum, cum primum poterit, debet mandatori nunciare: ut is, si velit, alterius opera utatur: quod si, cum possit nunciare, cessaverit, quanti mandatoris interfit, tenebitur: si aliqua ex causa non poterit nunciare, securus erit. §. 3. Morte quoque ejus, cui mandatum est, si is integro adhuc mandato decesserit, solvitur mandatum: & ob id heres ejus, licet exsecutus fuerit mandatum, non habet mandati actionem. §. 4. Impendia, mandati exsequendi gratia facta, si bona fide facta sunt, restitui omnimodo debent: nec ad rem pertinet, quod is, qui mandasset, potuisset, si ipse negotium gereret, minus impendere. §. 5. Si, mandatu meo, Titio credideris, & mecum mandati egeris, non aliter condemnari debeo, quam si actiones tuas, quas adversus Titium habes, mihi præstiteris: sed si cum Titio egeris, ego quidem non liberabor, sed in id duntaxat tibi obligatus ero, quod a Titio servare non potueris.

28. ULPIANUS lib. 14. ad Edictum.

PAPINIANUS lib. 3. Questionum ait, mandatorem debitoris solventem, ipso jure reum non liberare: propter mandatum enim suum solvit & suo nomine: ideoque mandatori actiones putat adversus reum cedi debere.

29. IDEM lib. 7. Disputationum.

SI fidejussor conventus, cum ignoraret non fuisse debitori numeratam pecuniam, solverit ex causa fidejussionis, an mandati iudicio persequi possit id, quod solverit, quæritur? Et si quidem sciens prætermiserit exceptionem vel doli, vel non numeratæ pecuniæ, videtur dolo versari: * dissoluta enim negligentia prope dolum est. Ubi vero ignoravit, nihil, quod ei imputetur. Pari ratione & si aliqua exceptio debitori competebat, pacti forte conventi, vel cujus alterius rei, & ignarus hanc exceptionem non exercebit, dici oportet, ei mandati actionem competere: potuit enim atque debuit reus promittendi certiorare fidejussorem suum, ne forte ignarus solvat indebitum. §. 1. Non male tractabitur, si, cum ignoraret fidejussor inutiliter se obligatam, solverit, an mandati actionem habeat? Et si quidem factum ignoravit, recipi ignorantia ejus potest: si vero jus, aliud dici debet. §. 2. Si, cum debitor solvisset, ignarus fidejussor solverit, puto eum mandati habere actionem: ignoscendum est enim ei, si non divinavit debitorem solvisse: debitor enim debuit notum facere fidejussori, jam se solvisse, ne forte creditor obrepât, & ignorantiam ejus circumveniat, & excutiat ei summam in quam fidejussit. §. 3. Hoc idem tractari & in fidejussore potest: si cum solvisset, non certioravit reum, sic deinde reus solvit, quod solvere eum non oportebat: & credo, si, cum posset (eum) certiorare, non fecit, oportere mandati agentem fidejussorem repelli: * dolo enim proximum est, si post solutionem non nunciaverit debitori: cedere autem reus indebiti actione fidejussori debet, ne duplum creditor consequatur. §. 4. Quædam tamen etsi sciens omittat fidejussor, caret fraude: ut puta, si exceptionem procuratoriam omisit: sive sciens, sive ignarus: de bona fide enim agitur, * cui non congruit de apicibus juris disputare, sed de hoc tantum, debitor fuerit, neene. §. 5. In omnibus autem visionibus, quæ propositæ sint, ubi creditor vel non numeratam pecuniam (accipit), vel numeratam iterum accepit, repetitio contra eum competit, nisi ex condemnatione fuerit ei pecunia soluta: tunc enim propter auctoritatem rei judicatæ, repetitio quidem cessat, ipse autem stellionatus crimine propter suam calliditatem plectetur. §. 6. Fidejussor, si solus tempore liberatus, tamen solverit creditori, recte mandati habebit actionem adversus reum: quamquam enim jam liberatus solvit, tamen fidem implevit, & debitorem liberavit: si igitur paratus sit defendere reum adversus creditorem, æquissimum est, mandati iudicio eum, quod solvit, recipere. Et ita Juliano videtur.

30. JULIANUS lib. 13. Digestorum.

SI hominem tibi dederam, ut eum manumitteres, & postea procurator meus prohibuerit, ne manumitteres, an mandati agere possim, si tu eum manumiseris? Respondi: Si procurator justam causam habuit interpellandi manumissionem servi, quem in hoc solum acceperam, ut manumitterem, veluti si compererit eum postea falsas rationes confecisse, insidias vitæ prioris domini struxisse: tenebor, nisi denunciationi procuratoris parvero: si

vero nulla iusta causa procuratori fuit denunciandi, ne servus manumitteretur, non poterit mecum agi, quamvis ad libertatem eum perduxerim.

31. IDEM lib. 14. Digestorum.

Si negotia mea mandavero gerenda ei, qui mihi actione in quadruplum tenebatur, post annum vero in simplum, etsi post annum cum eo mandati agam, præstare mihi quadruplum debet: nam qui alterius negotia administranda suscipit, id præstare debet in sua persona, quod in aliorum.

32. IDEM lib. 3. ad Ulpium Ferocem.

Si hereditatem aliter aditurus non essem, quam cautum mihi fuisset, *damnum præstari*, & hoc mandatum intercessisset: fore mandati actionem existimo: si quæ autem mandaverit alicui, ne *legatum a se repellat*, longe ei dissimile esse: nam legatum acquisitum nunquam illi damno esse potuit, hereditas interdum damnosa est. † In summa quicunque contractus tales sunt, ut (quicunque) eorum nomine fidejussor obligari posset, & mandati obligationem consistere puto: neque enim multum referre, præsens quis interrogatus fidejubeat, an absens mandet: præterea vulgo animadvertere licet, mandatu creditorum hereditates suspectas adiri, quos mandati iudicio teneri proculdubio est.

33. IDEM lib. 4. ex Minicio.

Rogatus, ut fidejuberet, si in minorem summam se obligavit, recte tenetur: si in majorem, (Julianus) verius putat, quod a plerisque responsum est, eum, qui majorem summam, quam rogatus erat, fidejussisset, hæcenus mandati actionem habere, quatenus rogatus esset: quia id fecisset, quod mandatum ei est: nam usque ad eam summam, in quam rogatus erat, fidem ejus spectasse videtur, qui rogavit.

34. AFRICANUS lib. 8. Quæstionum.

Qui negotia Lucii Titii procurabat, is, cum a debitoribus ejus pecuniam exegisset, epistolam ad eum emisit, qua significaret, *certam summam ex administratione apud se esse, eamque creditam sibi se debiturum cum usuris semissibus*. Quæsitum est, an ex ea causa, creditam pecuniam peti possit? Et an usuræ peti possint? Respondit, non esse creditam: alioquin dicendum, ex omni contractu, nuda pactione, pecuniam creditam fieri posse. † Nec huic simile esse, quod si pecuniam apud te depositam convenerit, ut creditam habeas, credita fiat: quia tunc nummi, qui mei erant, tui sunt. Item quod, si a debitore meo jussero te accipere pecuniam, credita fiat: id enim benigne receptum est. His argumentum esse, eum, qui, cum mutuam pecuniam dare vellet, argentum vendendum dedisset, nihilo magis pecuniam creditam recte petiturum: & tamen pecuniam ex argento redactam, periculo ejus fore, qui accepisset argentum. (Et) in proposito igitur dicendum, actione mandati obligatum fore procuratorem, ut, quamvis ipsius periculo nummi fuerint, tamen usuras, de quibus convenerit, præstare debeat. §. 1. Cum heres ex parte esses, mandavi tibi, ut *prædium hereditarium mihi emeris certo pretio*; emisti: Pro coheredum quidem partibus non dubie mandati actio est inter nos: pro tua autem parte posse

dubitari ait, utrumne ex empto, an mandati, agi oporteat. Neque enim sine ratione quem existimaturum, pro hac parte sub conditione contractam emptionem. Quod quidem maxime quæri pertinere ait, ut si forte prius, quam emptio fieret, decesserim, & tu, cum scires me decessisse, propter mandatum meum alii vendere nolueris, an heres meus eo nomine tibi sit obligatus? Et retro, si alii vendideris, an heredi meo tenearis? Nam si quidem sub conditione emptio facta videtur, potest agi, quemadmodum si quævis alia conditio post mortem extitisset: sin vero perinde mandati agendum sit, ac si alienum fundum emi mandassem, morte interfecta, cum id scieris, resoluta mandato, nullam tibi actionem cum herede meo fore: sed & si mandati agendum esset, eadem præstanda, quæ præstarentur, si ex empto ageretur.

35. NERATIUS lib. 5. Membranarum.

Si fundum, qui ex parte tuus est, mandavi tibi, ut *emeres mihi*: verum est, mandatum posse ita consistere, ut mihi, cæteris partibus redemptis, etiam tuam partem præstare debeas: sed si quidem certo pretio emendas eas mandaverim, quancunque aliorum partes redemeris, sic & tua pars coarctabitur, ut non abundet mandati quantitatem, inquam tibi emendum totum mandavi: sin autem, nullo certo pretio constituto, emere tibi mandaverim, tuque ex diversis pretiis partes cæterorum redemeris, & tuam partem, viri boni arbitratu aestimato pretio, dari oportet.

36. JAVOLENUS lib. 7. ex Cassio.

Ita ut omnes summas, majores & minores coarctet, & ita portionem ei, qui mandatum suscepit, præstet. Quod & plerique probant. §. 1. Simili modo & in illa specie, ubi *certo pretio tibi emere* mandavi, & aliarum partium nomine commode negotium gessisti, & vilius emeris, pro tua parte tantum tibi præstatur, quanti interest tua: dammodo intra id pretium, quod mandato continetur: quid enim fiet, si exiguo pretio hi, cum quibus tibi communis fundus erat, rem abjicere vel necessitate rei familiaris vel alia causa cogerentur? non etiam tu ad idem dispendium deduceres: sed nec lucrum tibi ex hac causa acquirere debes: cum mandatum gratuitum esse debet: neque enim tibi concedendum est, propter hoc venditionem impedire, quod animosiores ejus rei emptorem esse, quam tibi mandatum est, cognoveris. §. 2. Quod si fundum, qui per partes venit, emendum (tibi) mandassem, sed ita, ut non aliter mandato tenear, quam si totum fundum emeris, si totum emere non potueris, in partibus emendis tibi negotium gesseris: sive habueris in eo fundo partem, sive non: & eveniet, ut is, cui tale mandatum datum est, periculo suo interim partes emat: & nisi totum emerit, ingratus eas retineat. Propius est, ut cum hujusmodi incommodis mandatum suscipi possit, præstarique officium & in partibus emendis, perinde atque in toto debet ab eo, qui tale mandatum sua sponte suscepit. §. 3. Quod si mandassem tibi, ut *fundum mihi emeris*, non addito eo, ut non aliter mandato tenear, quam si totum emeris, & tu partem, vel quasdam partes ejus emeris, tum habebimus

sine

sine dubio invicem mandati actionem, quamvis reliquas partes emere non potuisses.

37. AFRICANUS lib. 8. Quæstionum.

Hominem certum pro te dari fidejussi, & solvi: Cum mandati agatur, æstimatio ejus ad id potius tempus, quo solutus sit, non quo agatur, referri debet: & ideo, etiam si mortuus fuerit, nihilominus utilis ea actio est. † Aliter in stipulatione servatur: nam tunc id tempus spectatur, quo agitur: nisi forte, aut per promissorem steterit, quo minus sua die solveret, aut per creditorem, quo minus acciperet: etenim neutri eorum frustratio sua prodesse debet.

38. MARCELLUS lib. singulari Responsorum.

Lucius Titius Publio Mævio filio naturali domum communem permisit, non donationis causa, creditori filii obligare: postea Mævio defuncto, relicta pupilla, tutores ejus judicem adversus Titium acceperunt, & Titius de mutuis petitionibus: (Quæro, an domus pars, quam Titius) obligandam filio suo accommodavit, arbitrato judicis liberari debeat? Marcellus respondit, an, & quando debeat liberari, ex persona debitoris, itemque ex eo, quod inter contrahentes actum esset, ac tempore, quo res, de qua quæreretur, obligata fuisset, judicem æstimaturum: est enim earum specierum judicialis quæstio, per quam res expediat. §. 1. Non absimilis illa, quæ frequentissime agitari solet, Fidejussor an, & prius, quam solvat, agere possit, ut liberetur? Nec tamen semper spectandum est, ut solvat, aut judicio accepto condemnatur, si diu in solutione reus cessabit, aut certe bona sua dissipabit: præsertim si domi pecuniam fidejussor non habebit, qua numerata creditori, mandati actione conveniat.

39. NERATIUS lib. 7. Membranatum.

Et Aristoni & Celso patri placuit, posse rem hac conditione deponi, mandatumque suscipi, ut res periculo ejus sit, qui depositum vel mandatum suscepit: Quod & mihi verum esse videtur.

40. PAULUS lib. 9. ad Edictum.

Si pro te præsentem & vetantem fidejusserim, nec mandati actio, nec negotiorum gestorum est: sed quidam utilem putant dari (oportere): quibus non consentio: secundum quod & Pomponio videtur.

41. GAIUS lib. 3. ad Edictum provinciale.

Potest & ab una duntaxat parte mandati judicium dari: nam si is, qui mandatum suscepit, egressus fuerit mandatum, ipsi quidem mandati judicium non competit, at ei, qui mandaverit, adversus eum competit.

42. ULPIANUS lib. 11. ad Edictum.

Si mandavero tibi, ut excuterer vires hereditatis, & tu, quasi minor sit, eam a me emeris, mandati mihi teneberis. Tantundem & si tibi mandavi, ut vires excuterer ejus, cui eram crediturus, & renunciaveris, eum idoneum esse.

43. IDEM lib. 23. ad Edictum.

Qui mandatum suscepit, ut pecunias in diem collocaret, isque hoc fecerit, mandati conveniendus est, ut cum dilatione temporis actionibus cedat.

44. IDEM lib. 62. ad Edictum.

Dolus est, si quis nolit persequi, quod persequi potest: aut si quis non exegerit, quod exigere,olvere.

45. PAULUS lib. 5. ad Plautium.

Si mandatu meo fundum emeris, utrum, cum dederis pretium, ageres mecum mandati, an & antequam des, ne necesse habeas res tuas vendere? Et recte dicitur, in hoc esse mandati actionem, ut suscipiam obligationem, quæ adversus te venditori competit: nam & ego tecum agere possum, ut præstes mihi adversus venditorem empti actiones. §. 1. Sed si mandatu meo judicium suscepisti, manente judicio, sine justa causa non debes mecum agere, ut transferatur judicium in me: nondum enim perfecisti mandatum. §. 2. Item si, dum negotia mea geris, alicui de creditoribus meis promiseris, & antequam solvas, dicendum est, te agere posse, ut obligationem suscipiam: aut, si nolit creditor obligationem mutare, cavere tibi debeo, defensurum te. §. 3. Si judicio te sisti promisero, nec exhibuero, & antequam prestem, mandati agere possum, ut me liberes, vel si pro te reus promittendi factus sim. §. 4. Sed si mandavero tibi, ut creditori meo solvas, tuque expromiseris, & ex ea causa damnatus sis, humanius est & in hoc casu mandati actionem tibi competere. §. 5. Quotiens (autem) ante solutam pecuniam mandati agi posse diximus, faciendi causa, non dandi ratione: licet reus: & est æquum, sicut mandante aliquo actionem nacti cogimur eam præstare judicio mandati, ita ex eadem causa obligatos habere mandati actionem, ut liberemur. §. 6. Si fidejussor multiplicaverit summam, in quam fidejussit, sumptibus ex justa ratione factis, totam eam præstabit is, pro quo fidejussit. §. 7. Quod mihi debebas, a debitore stipulatus sum periculo tuo: posse me agere tecum mandati in id, quod minus ab illo servare potero, Nerva, Atilicinus ajunt: quamvis id mandatum ad tuam rem pertineat. Et merito: tunc enim liberatur is, qui debitorem delegat, si nomen ejus creditor secutus (est); non cum periculo debitoris ab eo stipulatur. §. 8. Idem juris est, si mandatu fidejussoris cum reo egissem, quia sequenti mandato liberaretur ex prioris causa.

46. IDEM lib. 74. ad Edictum.

Si quis pro eo sponderit, qui ita promisit, si Stichum non dederis, centum millia dabis? & Stichum redemerit vilius, & solverit, ne centum millium stipulatio committatur: constat, posse eum mandati agere. Igitur commodissime illa forma in mandatis servanda est, ut, * quotiens certum mandatum sit, recedi a forma non debeat: at quotiens incertum vel plurimum causarum, tunc licet aliis præstationibus exsoluta sit causa mandati, quam quæ ipso mandato inerant, si tamen hoc mandatori expedierit, mandati erit actio.

47. POMPONIUS lib. 3. ex Plantio.

Julianus ait, si fidejussori uxor doti promiserit, quod ei ex causa fidejussoria debeat, nuptiis secutis confestim mandati adversus debitorem agere eum posse: quia intelligitur abesse ei pecunia, eo quod onera matrimonii sustineret. §. 1. Si is, qui pro te hominem dare fidejussit, alienum hominem

minem stipulatori dederit, nec ipse liberatur, nec te liberat: & ideo mandati actionem tecum non habet: sed si stipulator eum hominem usuceperit, dicendum esse Julianus ait, liberationem contingere: eo ergo casu mandati actio post usucapionem demum tecum erit.

48. CELSUS lib. 7. Digestorum.

Quint. Mucius Scaevola ait, Si quis sub usuris creditam pecuniam fidejussisset, & reus in iudicio conventus cum recusare vellet sub usuris creditam esse pecuniam, (& fidejussor solvendo usuras potestatem recusandi eas reo sustulisset, eam pecuniam a reo non petiturum: sed si reus fidejussori denunciasset, *ut recusaret*, sub usuris debitam esse, nec is propter suam existimationem recusare voluisset, quod ita solverit, a reo petiurum. Hoc bene censuit Scaevola: * parum enim fideliter facit fidejussor in superiore casu, quod potestatem eximere reo videtur, suo jure uti: ceterum in posteriore casu non oportet esse noxiam fidejussori, si ipse pepercisset pudori suo. §. 1. Cum mando tibi, *ut credendo pecuniam, negotium mihi geras*, *mihique id nomen praestes*, (meum in eo) periculum, meum emolumentum sit: puto mandatum posse consistere. §. 2. Ceterum, *ut tibi negotium geras, tui arbitrii sit nomen*, id est, *ut cuivis credas*, *ut recipias usuras*, periculum duntaxat ad me pertineat, jam *extra* mandati formam est: quemadmodum si mandem, *ut mihi quemvis fundum emas*.

49. MARCELLUS lib. 6. Digestorum.

Servum Titii emi ab alio bona fide, & possideo: mandatu meo eum Titius vendidit, cum ignoraret suum esse: vel contra, ego vendidi illius mandatu, cum forte is, cui heres extiterit, eum emisset: de jure evictionis, & mandato, *quaesitum est*. Et puto, Titium, quamvis quasi procurator vendidisset, obstrictum emptori, neque si rem tradidisset, vindicationem ei concedendam: & idcirco mandati agere posse, si quid ejus interfuisset, quia forte venditurus non fuerit. † Contra, mandator, si rem ab eo vindicare velit, exceptione doli summovetur, & adversus venditionem testatoris sui habet ex empto, jure hereditario, actionem.

50. CELSUS lib. 38. Digestorum.

Si is, qui negotia fidejussoris gerebat, ita solvit stipulatori, *ut rem, fidejussoremque liberaret*, idque utiliter fecit: negotiorum gestorum actione fidejussorem habet obligatum: nec refert, ratum habuit necne: fidejussor, etiam antequam solveret procuratori pecuniam, simul ac ratum habuisset, haberet tamen mandati actionem. §. 1. Sive, cum frumentum deberetur, fidejussor Africum dedit; sive quid ex necessitate solvendi plus impendit, quam est pretium solutae rei; sive Stichum solvit, isque decessit, aut debilitate flagitiove ad nullum pretium sui redactus est: id mandati iudicio consequeretur.

51. JAVOLENUS lib. 9. ex Cassio.

Fidejussor, quamvis per errorem ante diem pecuniam solverit, petere tamen ab eo non potest: ac ne mandati quidem actionem, antequam dies solvendi veniat, cum reo habebit.

52. IDEM lib. 1. Epistolarum.

Fidejussorem, si sine adjunctione bonitatis tritici pro altero triticum sponndit, quodlibet triticum dando (reum) liberare posse existimo: a reo autem non aliud triticum repetere poterit, quam quo pessimo tritico liberare se a stipulatore licuit: itaque si paratus fuerit reus, quod dando ipse creditori liberari potuit, fidejussori dare, & fidejussor id, quod dederit (id est, melius triticum) condicet, exceptione eum doli mali summoveri existimo.

53. PAPINIANUS lib. 9. Quaestionum.

Qui fide alterius pro alio fidejussit praesente, & non recusante, utrosque obligatos habet jure mandati. Quod si pro invito vel ignorante, alterutrum mandatum secutus fidejussit, eum solum convenire potest, qui mandavit: non etiam rem promittendi: nec me movet, quod pecunia fidejussoris reus liberetur: id enim contingit, etsi meo mandato pro alio solvas.

54. IDEM lib. 27. Quaestionum.

Cum servus extero se mandat emendum, nullum mandatum est. Sed si in hoc mandatum intercessit, *ut servus manumitteretur*, nec manumiserit, & pretium consequetur dominus ut venditor, & affectus ratione, mandati agatur: Finge filium naturalem vel fratrem esse: * placuit enim *Prudentioribus*, affectus rationem in bonae fidei iudiciis habendam. Quod si de suis nummis emptor pretium dederit (neque enim aliter iudicio venditi liberari potest), *quaeri solet*, an *utilius* de peculio agere possit? Et verius & utilius videtur, Praetorem de hujusmodi contractibus servorum non cogitasse, quo se ipsi mala ratione dominis auferunt. §. 1. Si liber homo bona fide serviens, redimi se mandaverit, idque nummis emptoris factum sit, contraria mandati actione agi posse constat: ut tamen actiones praestentur, quas habet emptor adversus venditorem: Finge, non manumisisse liberam personam emptorem.

55. IDEM lib. 1. Responsorum.

Procurator, qui non res inclusas subtraxit, sed traditas non reddidit, iudicio mandati, non furti, tenetur.

56. IDEM lib. 3. Responsorum.

Qui mutuum pecuniam dari mandavit, omisso reo promittendi, & pignoribus non distractis, eligi potest: quod uti liceat, si literis exprimatur, distractis quoque pignoribus, ad eam creditor redire poterit: etenim quae dubitationis tollendae causa contractibus inferuntur, jus commune non laedunt. §. 1. Fidejussor, qui pecuniam in jure obtulit, & propter aetatem ejus qui petebat, obsignavit, ac publice deposuit, confestim agere mandati potest. §. 2. Non ideo minus omnis temporis bonam fidem explorari oportet, quod dominus post annos quinque provincia reversus, mox Reipublicae causa profecturus, non acceptis rationibus mandatum instauraverit: cum igitur ad officium procuratoris pertinuerit, quidquid ex prima negotiorum gestorum administratione debuit, ad secundam rationem transferre, secundi temporis causa priorem litem suscipiet. §. 3. Salarium incertae pollicitationis neque extra ordinem

ordinem recte petitur, neque iudicio mandati, ut salarium tibi constituat. §. 4. Sumptus bona fide necessario factos, etsi negotio finem adhibere procurator non potuit, iudicio mandati restitui necesse est.

57. IDEM lib. 10. Responsorum.

Mandatum distrahendorum servorum, defuncto, qui mandatum suscepit, intercidisse constituit: quoniam tamen heredes ejus errore lapsi, non animo furandi, sed exsequendi, quod defunctus suae curae fecerat, servos vendiderant, eos ab emptoribus usucaptos videri placuit; sed venaliciarium ex provincia reversum, Publiciana actione non utiliter acturum, cum exceptio iusti domini causa cognita detur, * neque oporteat eum, qui certi hominis fidem elegit, ob errorem aut imperitiam heredum, adfici damno.

58. PAULUS lib. 4. Quaestionum.

Si praecedente mandato Titium defenderas, quamvis mortuo eo, cum hoc ignorares: (ego) puto mandati actionem adversus heredem Titii competere, quia * *mandatum morte mandatoris, non etiam mandati actio solvitur.* Quod si sine mandato defensionem suscepisti, negotium quodammodo defuncti gerere institueras, (&) quemadmodum, si illum liberasses, competeret tibi negotiorum gestorum actio, ita potest dici, & heredem ejus eadem actione teneri. §. 1. Lucius Titius creditori suo mandatorem dedit; deinde defuncto debitore, majore parte creditorum consentiente, a Praetore decretum est, ut portionem creditores ab heredibus ferant, absente eo creditore, apud quem mandator existerat: Quaero, si mandator conveniatur, an eandem habeat exceptionem, quam heres debitoris? Respondi: Si praesens apud Praetorem ipse quoque consensit, pactus videtur iusta ex causa: eaque exceptio & fidejussori danda esset, & mandatori: sed cum proponas eum amisse, iniquum est auferri ei electionem, sicut pignus, aut privilegium, qui potuit praesens id ipsum proclamare, nec desiderare decretum Praetoris: nec enim, si quis dixerit summovendum creditorem, heredi consulitur, sed mandatori vel fidejussori, quibus mandati iudicio eandem partem praestaturus est: plane si ab herede partem accepisset, an in reliquum permittendum esset creditori fidejussorem convenire, dubitatum est: sed videbitur consentire decreto, conveniendo heredem.

59. IDEM lib. 4. Responsorum.

Si mandatu Titii Calpurnius pecuniam, quam Titius credebatur, stipulatus esset, non donandi animo: mandati iudicio eum ab herede Titii posse conveniri, ut actiones suas praestet. † Idem est & si exacta est a Calpurnio pecunia. §. 1. Paulus respondit, Fidejussorem, qui rem pignoris jure obligatam a creditore emit, mandati iudicio conventum ab herede debitoris, ablato omni debito restituere cum fructibus cogendum; neque habendum similem extraneo emptori: cum * in omni contractu bonam fidem praestare debeat. §. 2. Paulus respondit, die adjecto in mandato, intra quem praestaturum se Lucius Titius scripsit, non esse impedimento, quo minus etiam post eum

diem conveniri mandati iudicio possit. §. 3. Paulus respondit, hunc ex mandatoribus in solidum eligi posse, etiam si non sit concessum in mandato: post condemnationem autem in duorum personam collatam, necessario ex causa iudicati singulos pro parte dimidia conveniri posse, & debere. §. 4. Creditor pignus vendidit: quaero, an si evicta sit possessio emptori, regressum creditor ad mandatorem habere possit? & an intersit, creditoris jure vendiderit, an communi jure promiserit? Paulus respondit, si creditor ex pretio pignorum debitum consecuturus non sit, mandatorem liberum non videri. Ex hoc responso apparet, si evictionis nomine non teneatur, prolicere eam rem ad liberationem. §. 5. Ille illi salutem. Mando tibi, ut Blaesus Severo ad finem meo octoginta credas, sub pignore illo (& illo,) in quam pecuniam, & quidquid usurarium nomine accesserit, indemnem rationem tuam me esse ex causa mandati in eum diem, quoad vixerit Blaesus Severus, praestaturum: postea saepe conventus mandator, non respondit: Quaero an morte debitoris liberatus sit? Paulus respondit, mandati obligationem perpetuam esse, licet in mandato adjectum videatur, indemnem rationem tuam esse ex causa mandati, in eum diem, quoad vixerit Blaesus Severus, praestaturum. §. 6. Paulus respondit, non videri mandati conditione paritum, cum in mandato adjectum sit, ut idonea cautio a debitore exigatur, si neque fidejussor, neque pignora accepta sint.

60. SCAEVOLA lib. 1. Responsorum.

Creditor mandatorem convenit, is condemnatus, provocavit. Quarendum est, an manente appellatione debitor a creditore conveniri potest? Respondi, posse. §. 1. Ad eum, qui uxorem ducturus erat, literas fecit tales: Titius Sejo salutem. Semproniam pertinere ad animum meum cognovisti: ideoque cum ex voto meo nuptura tibi sit, velim certus sis, secundum dignitatem tuam contrahere te matrimonium: & quamvis idonee repromissuram tibi Titiam matrem puellae dotem sciam, tamen & ipse, quo magis conciliem animum tuum domui meae, fidem meam interponere non dubita. Quare scias quodcumque ab ea ex hac causa stipulatus fueris, id me mea fide esse jussisse, salvum te habiturum: Atque ita Titia, quae neque Titio mandaverat, neque ratum habuerat, quod scripserat, dotem Sejo promisit: Quaero, si heres Titii ex causa mandati praestiterit, an actione mandati heredem Titiae convenire potest? Respondi, secundum ea, quae proponuntur, non posse. Item quaesitum est, an nec negotiorum gestorum? Respondi, nec hoc nomine jure agere posse; palam enim facere Titium, non tam Titiae nomine, quam quod consultum vellet, mandasse. Item, si maritus adversus mandatorem ageret, an aliqua exceptione summoveatur? Respondi, nihil proponi, cur summovendus sit. §. 2. Duobus quis mandavit negotiorum administrationem: quaesitum est, an unusquisque mandati iudicio in solidum teneatur? Respondi, unumquemque pro solido conveniri debere; dummodo ab utroque non amplius debito exigatur. §. 3. Si inter maritum, & socerum, id actum esset vel tacito intellectu; ut onus exhiben-

de uxoris ad maritum rediret, præstante patre dotis usuras, nullam actionem superfore ad recipiendum, quod negetur consumptum: quod si pater puellæ exhibitionem mandasse se doceat, actionem mandati competere. §. 4. Lucius Titius fratris filio commisit rerum suarum administrationem ita: Σεῖο τέκνω χαίρειν. Ἐγὼ μὲν κατὰ φύσιν εἶναι νομίζω, τὸ ὑπὲρ πατρὸς, καὶ τῶν τῷ πατρὸς υἱῶν πραγματεύεσθαι, δίχα τὸ τινὰ ἐπιτροπικὸν αἰτεῖν· εἰ δὲ δεῖ καὶ τοιούτους τινὲς ἐπιτρέπω σοὶ περὶ πάντων ἐμῶν, ὡς θέλεις, πραγματεύεσθαι· εἴτε πωλεῖν θέλεις, εἴτε ὑποτίθεσθαι, εἴτε ἀγοράζειν, εἴτε ὅτιδὲν πράττειν, ὡς κυρίῳ ὄντι τῶν ἐμῶν· ἐμὲ πάντα κῆρυα εἶναι τὰ ὑπὸ σὲ γινόμενα ἡγεμένους, καὶ μηδὲν ἀντιλέγοντός σοι πρὸς μηδεμίαν πρόξενον. Id est, Sejo filio suo S. Ego quidem secundum naturam esse existimo pro patre, & patris filiis negotiari sine aliqua concessionis inquisitione: si autem necessitas alicujus talis erit, concedo tibi de omnibus meis, ut vis, negotiari; siue vendere vis, siue pacisci, siue emergere, siue quodcumque operari, ut domino omnium meorum; me omnia firma esse a te facta existimante, & non contrarium dicente tibi ad ullam operationem. Quæsitum est, si quid non administrandi animo, sed fraudulenter alienasset vel mandasset, an valeret? Respondi, eum, de quo quæreretur, plene quidem, sed quatenus res ex fide agenda esset, mandasse. † Item quæro, an cum Sejus magistratu functus, debitor exstitisset, Lucius Titius eo nomine conveniri possit, vel res ejus obligatæ essent, propter verba epistolæ superscripta? Respondi, neque conveniri posse, neque res obligatas esse.

61. PAULUS lib. 2. ad Neratium.

Quod filiofamilias, ut peteret mandavi, emancipatus exegit: de peculio intra annum utiliter agam. Paulus: Sed & cum filio agendum est.

62. SCÆVOLA lib. 6. Digestorum.

Cum controversia esset de hereditate defunctæ, inter scriptum heredem, & patruum Mævium, & amitam, Mævius, literis ad sorores suas factis, declaravit commune futurum, quidquid ad eum ex eventu is hereditariæ pervenisset: neque stipulatio literas secuta est: Quæsitum est, cum transegerit idem Mævius cum scripto herede, ita ut prædia, & aliæ quædam res ex ea transactione ad eum pervenirent, an ex literis suis possit a sororibus conveniri? Respondit, posse. §. 1. Mandavi in hæc verba, Lucius Titius Gajo suo salutem, Peto, & mando tibi, ut fidem dicas pro Publio Mævio apud Sempronium: quæque a Publio soluta tibi non fuerint, me repræsentaturum, hac epistola, manu mea scripta, notum tibi facio: quæro, si non fidejussisset, sed mandasset creditori, & alias egisset, quam [quod] ei mandatum esset, an actione mandati teneretur? Respondit [teneri].

TIT. II.

PRO SOCIO.

1. PAULUS lib. 32. ad Edictum.

Societas coiri potest vel in perpetuum, id est, dum vivunt, vel ad tempus, vel ex tempore, vel sub conditione. §. 1. In societate omnium bo-

norum omnes res, quæ coeuntium sunt, continuo communicantur.

2. GAIUS lib. 10. ad Edictum provinciale.

Quia, licet specialiter traditio non interveniat, tacita tamen creditur intervenire.

3. PAULUS lib. 32. ad Edictum.

Ea vero, quæ in nominibus erant, manent in suo statu, sed actiones invicem præstare debent.

§. 1. Cum specialiter omnium bonorum societas coita est, tunc & hereditas, & legatum, & quod donatum est, aut quacunque ratione acquisitum, communioni acquireretur. §. 2. De illo quæritur: si ita societas, ut si qua justa hereditas alterutri obvenit, communis sit: quæ justa hereditas? utrum quæ jure legitimo obvenit, an etiam ea, quæ testamento? Et probabilius est, ad legitimam hereditatem tantum hoc pertinere. §. 3. Societas, si dolo malo, aut fraudandi causa coita sit, ipso jure nullius momenti est: quia * fides bona contraria est fraudi, & dolo.

4. MODESTINUS lib. 3. Regularum.

Societatem coire & re, & verbis, & per nuntium posse nos, dubium non est. §. 1. Diffociamur renuntiatione, morte, capitis minutione, & egestate.

5. ULPIANUS lib. 31. ad Edictum.

Societates contrahuntur siue universorum bonorum, siue negotiationis alicujus, siue vectigalis, siue etiam rei unius. §. 1. Societas autem coiri potest, & valet etiam inter eos, qui non sunt æquis facultatibus, cum plerumque pauperior opera suppleat, quantum ei per comparisonem patrimonii deest. §. 2. Donationis causa societas recte non contrahitur.

6. POMPONIUS lib. 9. ad Sabinum.

Si societatem (mecum) coieris, ea conditione, ut partes societatis constitueres, ad boni viri arbitrium ea res redigenda est: & conveniens est viri boni arbitrio, ut non utique ex æquis partibus socii simus, veluti si alter plus operæ, industriæ, pecuniæ in societatem collaturus sit.

7. ULPIANUS lib. 30. ad Sabinum.

Coiri societatem & simpliciter licet: & si non fuerit distinctum, videtur coita esse universorum, quæ ex quæstu veniunt: hoc est, si quod lucrum ex emptione, venditione, locatione, conductione descendit.

8. PAULUS lib. 5. ad Sabinum.

(Quæstus enim intelligitur, qui ex opera cæjus [que] descendit.)

9. ULPIANUS lib. 30. ad Sabinum.

Nec adjecit Sabinus, hereditatem, vel legatum, vel donationes mortis causa, siue non mortis causa: Fortassis hæc ideo, quia non sine causa obveniunt, sed ob meritum aliquod accedunt.

10. PAULUS lib. 6. ad Sabinum.

Et quia plerumque vel a parente vel a liberto, quasi debitum nobis hereditas obvenit.

11. ULPIANUS lib. 30. ad Sabinum.

Et ita de hereditate, legato, donatione, Quintus Mutius scribit.

12. PAU-

12. PAULUS lib. 6. ad Sabinum.

Sed nec res alienum, nisi quod ex quaestu pende-
bit, veniet in rationem societatis.

13. IDEM lib. 32. ad Edictum.

Sed & si adjiciatur, ut & quaestus & lucri socii
sint, verum est, non ad aliud lucrum, quam
quod ex quaestu venit, hanc quoque adjectionem
pertinere.

14. ULPIANUS lib. 30. ad Sabinum.

Si convenerit inter socios, ne intra certum tempus
communis res dividatur, non videtur convenis-
se, ne societate abeat. Quid tamen, si hoc con-
venit, ne abeat: an valeat? Eleganter Pompo-
nius scripsit, frustra hoc convenire: nam etsi non
convenit, si tamen intempestive renunciatur socie-
tati, esse pro socio actionem: sed etsi convenit, ne
intra certum tempus societate abeat, & ante tem-
pus renunciatur, potest rationem habere renuncia-
tio: nec tenebitur pro socio, qui ideo renuncia-
vit, quia conditio quaedam, qua societas erat
coita, ei non praestatur: aut quid, si ita [in-
jurius &] damnosus socius sit, ut non expe-
diat eum pati?

15. POMPONIUS lib. 13. ad Sabinum.

Vel quod ea re frui non liceat, cujus gratia nego-
tiatio suscepta sit?

16. ULPIANUS lib. 30. ad Sabinum.

Idemque erit dicendum, si socius renunciaverit
societati, qui Reipublicae causa diu, & invitus
sit abfuturus: quamvis nonnunquam ei objici pos-
sit, quia potuit & per aliam societatem administra-
re vel socio committere: sed hoc non alias, nisi
valde sit idoneus socius, aut facilis abfuturo etiam
per aliam societatis administratio. §. 1. Qui igitur
pacificetur, ne dividat, nisi aliqua justa ratio in-
tercedat, nec vendere poterit, nec alia ratione effi-
ciet, ut dividatur: Et sane potest dici venditio-
nem quidem non impediri, sed exceptionem adver-
sus emptorem locum habere, si ante dividat, quam
divideret is, qui vendidit.

17. PAULUS lib. 6. ad Sabinum.

Sed & socius, qui alienaverit, contra pactum
[accipit,] committit, & tenetur societatis, aut
communi dividendo iudicio. §. 1. Si absenti re-
nunciata societas sit, quoad is scierit, quod is ad-
quisivit, qui renunciavit, in commune redigi; de-
trimentum autem solius ejus esse, qui renunciave-
rit: sed quod absens adquisivit, ad solum eum per-
tinere; detrimentum ab eo factum, commune esse.
§. 2. In societate autem coeunda, nihil attinet
de renunciatione cavere [eundem,] quia ipso ju-
re societatis intempestiva renuntiatio in aestima-
tionem venit.

18. POMPONIUS lib. 13. ad Sabinum.

Si servus societatem coierit, non sufficit, si jubea-
tur a domino servus abire a societate: sed so-
cio renunciandum est.

19. ULPIANUS lib. 30. ad Sabinum.

Qui admittitur socius, ei tantum socius est, qui
admisit: & recte: cum enim societas con-
sensu contrahatur, socius mihi esse non potest,
quem ego socium esse nolui. Quid ergo, si socius
meus cum admisit? Ei soli socius est.

20. IDEM lib. 31. ad Edictum.

Nam socii mei socius, meus socius non est;

21. IDEM lib. 30. ad Sabinum.

Et quidquid fuerit de societate nostra conse-
cutus, cum illo, qui eum adsumpsit, com-
municabit: nos (ei) cum eo non communica-
bimus: sed factum ejus praestabitur societati, id
est, aget socius, & societati praestabit, quod fue-
rit consecutus.

22. GAIUS lib. 10. ad Edictum provinciale.

Ex contrario factum quoque sociorum debet
ei praestare, sicuti suum: quia ipse adver-
sus eos habet actionem. Item certum est, nihil
vetare, prius (quam) inter eum, qui admisit,
& eum, qui admissus fuerit, societatis judi-
cio agi, quam agi incipiat inter ceteros, & eum,
qui admisit.

23. ULPIANUS lib. 30. ad Sabinum.

De illo Pomponius dubitat, utrum actionem eum
mandare sociis sufficit, ut, si facere ille non
possit, nihil ultra sociis praestet: an vero indemnes
eos praestare debeat: & puto, omnimodo eum te-
neri ejus nomine, quem ipse solus admisit, quia
difficile est negare, culpa ipsius admissum. §. 1.
Idem quaerit, an commodum, quod propter ad-
missum socium accessit, compensari cum damno,
quod culpa praebuit, debeat. Et ait, compensan-
dum: Quod non est verum. Nam & Marcellus
lib. 6. Digestorum scribit, si servus unius ex so-
ciis, societati a domino praepositus, negligenter
versatus sit, dominum societati, qui praeposuerit,
praestaturum: nec compensandum commodum,
quod per servum societati accessit, cum damno. Et
ita Divum Marcum pronunciasse: nec posse dici
socio, ABSTINE COMMODO, QUOD PER SER-
VUM ACCESSIT, [SI] DAMNUM PETIS.

24. IDEM lib. 31. ad Edictum.

Plane si ambo socii servum alterius praeposue-
rint, non tenebitur dominus ejus nomine, nisi
duntaxat de peculio: commune enim periculum
esse oportet, cum ambo eum praeponomus.

25. PAULUS lib. 6. ad Sabinum.

Non ob eam rem minus ad periculum socii per-
tinet quod negligentia ejus periisset, quod
in plerisque aliis industria ejus societas [aucta]
fuisse: Et hoc ex appellatione Imperator pro-
nunciavit.

26. ULPIANUS lib. 31. ad Edictum.

Et ideo, si socius quaedam negligenter in socie-
tate egisset, in plerisque autem societatem
auxisset, non compensatur compendium cum ne-
gligentia, ut Marcellus lib. 6. Digestor. scripsit.

27. PAULUS lib. 6. ad Sabinum.

Omnes alienum, quod manente societate con-
tractum est, de communi solvendum est: li-
cet, posteaquam societas distracta est, solutum sit:
igitur & si sub conditione promiserat, & distra-
cta societate, conditio exstitit, ex communi sol-
vendum est: ideoque si interim societas dirima-
tur, cautiones interponendae sunt.

28. IDEM lib. 60. ad Edictum.

Si socii sumus, & unus ex die pecuniam debeat,
& dividatur societas: non debet hoc dedu-
cere socius, quemadmodum praesens debet, sed

omnes dividere, & cavere, cum dies venerit defen-
su iri socium.

29. ULP IANUS lib. 30. ad Sabinum.

SI non fuerint partes societati adjectæ, æquas eas
esse constat. Si vero placuerit, ut quis duas
partes vel tres habeat, alius unam, an valeat? Pla-
cet valere: si modo aliquid plus contulit societati
vel pecuniæ, vel operæ, vel cujuscunque alterius
rei (causa.) §. 1. Ita coiri societatem posse, ut
nullius partem damni alter sentiat, lucrum vero
commune sit, Cassius putat: Quod ita demum va-
lebit (ut & Sabinus scribit) si tanti sit opera,
quanti damnum est*: plerumque enim tanta est
industria socii, ut plus societati conferat, quam pe-
cunia; item si solus naviget, si solus peregrinetur,
pericula subeat solus. §. 2. Aristo refert, Cassi-
um respondisse, societatem talem coiri non posse,
ut alter lucrum tantum, alter damnum sentiret: &
hanc societatem *leoninam* solitum appellare. Et
nos consentimus, talem societatem nullam esse, ut
alter lucrum sentiret, alter vero nullum lucrum, sed
damnum sentiret: * Iniquissimum enim genus
societatis est, ex qua quis damnum, non etiam lu-
crum spectet.

30. PAULUS lib. 6. ad Sabinum.

Mucius lib. 14. scribit, non posse societatem
coiri, ut aliam damni, aliam lucri partem so-
cius ferat. Servius in notatis Mucii ait, nec posse
societatem ita contrahi: * neque enim lucrum in-
telligitur, nisi omni damno deducto; neque da-
mnum, nisi omni lucro deducto. Sed potest coiri
societas ita, ut ejus lucri, quod reliquum in so-
cietate sit, omni damno deducto, pars alia fera-
tur: & ejus damni, quod similiter relinquatur,
pars alia capiatur.

31. ULP IANUS lib. 30. ad Sabinum.

UT sit pro socio actio, societatem intercede-
re oportet: nec enim sufficit, rem esse com-
munem, nisi societas intercedit. Communiter
autem res agi potest etiam citra societatem: [ut]
puta cum non affectione societatis incidimus in
communem, ut evenit in re duobus legata;
item si a duobus simul emptæ res sit; aut si he-
reditas vel donatio communiter nobis obvenit; aut
si a duobus separatim emimus partes eorum, non so-
cii futuri.

32. IDEM lib. 2. ad Edictum.

Nam cum tractatu habito societas coita est, pro
socio actio est: cum sine tractatu, in re ipsa
& negotio communiter gestum videtur;

33. IDEM lib. 31. ad Edictum.

UT in conductionibus publicorum, item in em-
ptionibus: nam qui nolunt inter se conten-
dere, solent per nuncium rem emere in commune:
quod a societate longe remotum est. Et ideo, so-
cietate sine tutoris auctoritate coita, pupillus non
tenetur: attamen communiter gesto tenetur.

34. GAIUS lib. 10. ad Edictum pro-
vinciale.

Quibus casibus, si quid forte unus in eam rem
impenderit, siue fructus mercedesve unus
perceperit, vel deteriore fecerit rem, non socie-
tatis iudicio locus est: sed inter coheredes qui-
dem familiaris eriscundæ iudicio agitur; inter cæ-

teros, communi dividundo. † Inter eos quoque,
quibus hereditario juris communis res est, polle &
communi dividundo agi.

35. ULP IANUS lib. 30. ad Sabinum.

Nemo potest societatem heredi suo sic pare-
re, ut ipse heres socius sit. † In heredem
autem socii proponitur actio, ut bonam fidem
præstet;

36. PAULUS lib. 6. ad Sabinum.

ET acti etiam culpam, quam is præstaret, in cu-
jus locum successit, licet socius (non) sit.

37. POMPONIUS lib. 13. ad Sabinum.

Plane si hi, qui sociis heredes exstiterint, ani-
mum inierint societatis in ea hereditate novo
consensu; Quod postea gesserint, efficitur, ut in
pro socio actionem deducatur.

38. PAULUS lib. 6. ad Sabinum.

PRO socio arbiter prospicere debet cautionibus
in futuro damno vel lucro pendente ex ea so-
cietate: quod Sabinus in omnibus bonæ fidei judi-
ciis existimavit: siue generalia sunt, veluti pro so-
cio, negotiorum gestorum, tutelæ: siue specialia,
veluti mandati, commodati, depositi. §. 1. Si te-
cum societas mihi sit, & res ex societate commu-
nes, quam impensam in eas fecero, quosve fructus
ex his rebus ceperis, vel pro socio, vel communi
dividundo, me consecuturum; & altera actione
alteram tolli Proculus ait.

39. POMPONIUS lib. 13. ad Sabinum.

Si fundus mihi tecum communis sit, & in eum
mortuum intuleris, agam tecum pro socio.

40. IDEM lib. 17. ad Sabinum.

Heres socii, quamvis socius non est, tamen ea,
quæ per defunctum inchoata sunt, per he-
redem explicari debent: in quibus dolus ejus ad-
mitti potest.

41. ULP IANUS lib. 20. ad Edictum.

Si quis a socio pœnam stipulatus sit, pro socio
non aget, si tantundem in pœnam sit, quan-
tum ejus interfuit.

42. IDEM lib. 45. ad Sabinum.

Quod si ex stipulatu eam consecutus sit, postea
pro socio agendo, hoc minus accipiet, pœna
ei in sortem imputata.

43. IDEM lib. 28. ad Edictum.

Si actum sit communi dividundo, non tollitur
pro socio actio, quoniam pro socio & nomi-
num rationem habet, & adjudicationem non ad-
mittit: sed si postea pro socio agatur, hoc minus
ex ea actione consequitur, quam ex prima actione
consecutus est.

44. IDEM lib. 31. ad Edictum.

Si margarita tibi vendenda dederò, ut, si ea de-
cem vendidisses, redderes mihi decem; si pluris,
quod excedit, tu haberes: mihi videtur, si animo
contrahendæ societatis id actum sit, pro socio esse
actionem; si minus, præscriptis verbis.

45. IDEM lib. 30. ad Sabinum.

Rei communis nomine cum socio furti agi pot-
est, si per fallaciam dolove malo amovit, vel
rem communem celandi animo contrectet: sed &
pro socio actione obstrictus est: nec altera actio
alteram tollet: Idemque in omnibus bonæ fidei
iudiciis dicendum est.

46. PAU-

46. PAULUS lib. 6. ad Sabinum.

Idem est & in colono, & in eo, qui negotia gerit, & qui mandatum nostrum exequitur, & in tutore.

47. ULPIANUS lib. 30. ad Sabinum.

Sed si ex causa furtiva condixero, cessabit pro socio actio, nisi si pluri mea inter sit. §. 1. Si damnum in re communi socius dedit, Aquilia teneri eam, & Celsus, & Julianus, & Pomponius scribunt:

48. PAULUS lib. 6. ad Sabinum.

Sed nihilominus & pro socio tenetur.

49. ULPIANUS lib. 31. ad Edictum.

Si hoc facto societatem laesit; si verbi gratia negotiatorem servum vulneraverit, vel occidit.

50. PAULUS lib. 6. ad Sabinum.

Sed actione pro socio consequitur, ut altera actione contentus esse debeat: quia utraque actio ad rei persecutionem respicit; non, ut furti, ad poenam dumtaxat.

51. ULPIANUS lib. 30. ad Sabinum.

Merito autem adjectum est, ita demum furti actionem esse, si per fallaciam & dolo malo amovit: quia, cum sine dolo malo fecit, furti non tenetur: & sane * plerumque credendum est, eum, qui partis dominus est, jure potius suo [re] uti, quam furti consilium inire. §. 1. Et ideo videbimus, an Favia teneatur? Et ratio quidem facit, ne teneatur: verum, si plagium fecit, vel suppressit, Favia teneri.

52. IDEM lib. 31. ad Edictum.

Cum duobus vicinis fundus (conjunctus) venalis esset, alter ex his petit ab altero, ut eum fundum emeret, ita ut ea pars, quæ suo fundo juncta esset, sibi cederetur: mox ipse eum fundum, ignorante vicino, emit. Quæritur, an aliquam actionem cum eo vicinus habeat? Julianus scripsit, implicitam esse facti questionem: nam si hoc solum actum est, ut fundum Lucii Titii vicinus emeret & mecum communicaret, adversus me, qui emi, nullam actionem vicino competere: si vero id actum est, ut quasi commune negotium gereretur, societatis judicio tenebor, ut tibi, deducta parte, quam mandaveram, reliquas partes præstem. §. 1. Venit autem in hoc judicium pro socio bona fides. §. 2. Utrum ergo tantum dolum, an etiam culpam, præstare socium oporteat, quæritur? Et Celsus lib. 7. Digestorum ita scripsit, * Socios inter se dolum & culpam præstare oportet. Si in cœnanda societate (inquit) artem operamve pollicitus est alter, veluti cum pecus in commune pascendum, aut agrum politori damus in commune quærendis fructibus: nimirum ibi etiam culpa præstanda est: pretium enim operæ artis est velamentum. Quod si, rei communi socius nocuit, magis admittit, culpam quoque venire. §. 3. Damna, quæ imprudentibus accidunt, hoc est, damna fatalia, socii non cogentur præstare. Ideoque si pecus æstimatum datum sit, & id latrocinio aut incendio perierit, commune damnum est, si nihil dolo aut culpa acciderit (ejus, qui æstimatum pecus acceperit): Quod si a furibus subreptum sit, proprium ejus detrimentum est: quia custodiam præstare debuit, qui æstimatum acceperit. Hæc

vera sunt, & pro socio erit actio; si modo societatis contrahendæ causa pascenda data sunt, quamvis æstimata. §. 4. Quidam sagariam negotiationem cœserunt: alter ex his ad merces comparandas profectus in latrones incidit, [suamque] pecuniam perdidit: servi ejus vulnerati sunt, resque proprias perdidit: Dicit Julianus damnum esse commune, ideoque actione pro socio damni partem dimidiam agnoscere debere, tam pecuniæ, quam rerum cæterarum, quas secum non tulisset socius, nisi ad merces communi nomine comparandas proficisceretur. Sed & si quid in medicos impensum est, pro parte socium agnoscere debere, rectissime Julianus probat. Proinde & si naufragio quid periit, cum non alias merces, quam navi, solerent advehi, damnum ambo sentient; nam * sicuti lacrum, ita damnum quoque commune esse oportet, quod non culpa socii contingit. §. 5. (Cum) duo erant argentarii socii, alter eorum aliquid separatim quæsierat, & lucri senserat: quærebatur, an commune esse lucrum oporteret? Et Imperator Severus Flavio Felici in hæc verba rescripsit: * Etiam si maxime argentaria societas inita est, quod quisque tamen socius non ex argentaria causa quæsit, id ad communionem non pertinere, explorari juris est. §. 6. Papinianus quoque lib. 3. Responsorum ait: Si fratres parentum indivisas hereditates ideo retinuerunt, ut emolumentum ac damnum in his commune sentirent, quod aliunde quæsierint, in commune non redigetur. §. 7. Item ex facto consultum respondisse se, ait lib. 3. Responsorum: Inter Flavium Victorem & Vellicum Asianum placuerat, ut, locis emptis pecunia Victoris monumenta fierent opera & peritia Asiani: quibus distractis, pecuniam Victor cum certa quantitate reciperet, superfluum Asiannus acciperet, qui operam in societatem contulit: Erit pro socio actio. §. 8. Idem Papinianus eodem libro ait, Si inter fratres voluntarium consortium initum fuerit: & stipendia, cæteraque salaria in commune redigi judicio societatis: quamvis filius emancipatus hæc non cogatur conferre fratri (inquit) in potestate manenti: quia, etsi in potestate manenti: quia, etsi in potestate maneret, præcipua ea haberet. §. 9. Idem respondit, societatem non posse ultra mortem porrigi: & ideo nec libertatem de supremis judiciis constringere quis poterit, vel cognatum ulteriorem proximioribus præferre. §. 10. Idem respondit, Socius, qui cessantis cessantiumve portiones insulæ restituerit, quamvis aut sortem cum certis usuris intra quatuor menses, postquam opus resectum erit, recipere potest, exigendoque privilegio utetur, aut deinceps propriam rem habebit, potest tamen pro socio agere ad hoc, ut consequatur, quod sua intererat. Finge enim, malle eum magis suum consequi, quam dominium insulæ: Oratio enim D. Marci idcirco quatuor mensibus finit certas usuras, quia post quatuor dominium dedit. §. 11. Si qui societatem ad emendum cœserint, deinde res alterius dolo vel culpa emptæ non sit, pro socio esse actionem constat: Plane, si conditio sit adjecta, SI INTRA ILLUM DIEM VENIRET, & dies sine culpa socii præterierit, cessabit actio pro socio.

cio. §. 12. Item si in communem rivum reficiendum impensa facta sit, pro socio esse actionem ad recipiendum sumptum, Cassius scripsit. §. 13. Item Mela scribit, Si vicini semipedes inter se contulerunt, ut ibi cratitium parietem inter se edificarent ad onera utriusque sustinenda, deinde edificato pariete alter in eum immitti non patiatur: pro socio agendum. † Idemque, & si aream in commune emerint, ne luminibus suis officeretur, & alteri tradita sit, nec præstet alteri, quod convenit: pro socio actionem esse. §. 14. Si plures sint inter eodem societates coitæ, ad omnes societates sufficere hoc unum iudicium constat. §. 15. Si quis ex sociis propter societatem profectus sit, veluti ad merces emendas, eos dumtaxat sumptus societati imputabit, qui in eam pensi sunt. Viatica igitur, & meritoriorum, & stabulorum, jumentorum, carrulorum vecturas, vel sui, vel sarcinarum suarum gratia, vel mercium, recte imputabit. §. 16. Socium, universa in societatem conferre debere, Neratius ait, si omnium bonorum socius sit: & ideo, si ob injuriam sibi factam, vel ex Lege Aquilia, si ipsius siue filii corpori nocitum sit, conferre debere respondit. §. 17. Ibidem ait, socium omnium bonorum non cogi conferre, quæ ex prohibitis causis adquisierit. §. 18. Per contrarium quoque apud veteres tractatur, an socius omnium bonorum, si quid ob injuriarum actionem damnatus præstiterit, ex communi consequatur, ut præstet? Et Atilicinus, Sabinus, Cassius responderunt, si injuria iudicis damnatus sit, consecuturum: si ob maleficium suum, ipsum tantum damnum sentire debere. Cui congruit quod Servium respondisse, Aufidius refert, si socii bonorum fuerint, deinde unus, cum ad iudicium non adesset, damnatus sit, non debere eum de communi id consequi: si vero præsens injuriam iudicis passus sit, de communi sarciriendum.

53. IDEM lib. 30. ad Sabinum.

Quod autem ex furto, vel ex alio maleficio quaesitum est, in societatem non oportere conferri palam est: quia * delictorum turpis atque foeda communio est. Plane, si in medium collata sit, commune erit lucrum;

54. POMPONIUS lib. 13. ad Sabinum.

Quod enim ex maleficio contulerit socius, non aliter recipere debet, quam si damnatus sit.

55. ULPIANUS lib. 30. ad Sabinum.

Si igitur ex hoc conventus fuerit, qui maleficium admisit: id, quod contulit, aut solum, aut cum poena auferret: [solum auferret,] si mihi proponas, insciente socio eum in societatis rationem hoc contulisse: quod si sciente, etiam poenam socium agnoscere oportet: * æquum est enim, ut cujus participavit lucrum, participet & damnum.

56. PAULUS lib. 6. ad Sabinum.

Nec quicquam interest, utrum manente societate præstiterit ob furtum, an dissoluta ea. † Idemque est in omnibus turpibus actionibus: veluti injuriarum, vi bonorum raptorum, servi corrupti, & similibus: & in omnibus poenis pecuniariis, quæ ex publicis judiciis accidunt.

57. ULPIANUS lib. 30. ad Sabinum.

Nec prætermittendum esse, Pomponius ait, ita demum hoc esse verum, si honestæ & licitæ rei societas coita sit: ceterum, si maleficii societas coita sit, constat, nullam esse societatem. * Generaliter enim traditur, *rerum inhonestarum nullam esse societatem.*

58. IDEM lib. 31. ad Edictum.

Si id, quod quis in societatem contulit, extinctum sit, videndum, an pro socio agere possit? Tractatum ita est apud Celsum lib. 7. Digestorum, ad Epistolam Cornelii Felicis: Cum tres equos haberes, & ego unum, societatem coimus, ut accepto equo meo, quadrigam venderes, & ex pretio quartam mihi redderes: Si igitur ante venditionem equus meus mortuus sit, non putare se Celsus ait, societatem manere, nec ex pretio equorum tuorum partem deberi; non enim habendæ quadrigæ, sed vendendæ coitam societatem: ceterum si id actum dicatur, ut quadriga fieret, eaque communicaretur, tuque in ea tres partes haberes, ego quartam, non dubie adhuc socii sumus. §. 1. Item Celsus tractat, si pecuniam contulissemus ad mercem emendam, & mea pecunia perisset, cui perierit ea? Et ait, si post collationem evenit, ut pecunia periret, quod non fieret, nisi societas coita esset, utrique perire; utputa si pecunia, cum peregre portaretur ad mercem emendam, periret: si vero ante collationem, posteaquam eam destinasses, tunc perierit, nihil eo nomine consequeris, inquit; quia non societati periret. §. 2. Si filiusfamilias societatem coierit, deinde emancipatus a patre fuerit, apud Julianum quaeritur, an eadem societas duret: an vero alia sit; si forte post emancipationem in societatem duratum est? Julianus scripsit lib. 14. Digestorum, eandem societatem durare: initium enim his contractibus inspiciendum. Duabus autem actionibus agendum esse, una adversus patrem, altera adversus filium. Cum patre, de eo, cujus dies ante emancipationem cessit: nam ejus temporis, quo post emancipationem societas duravit, nihil præstare patrem oportet: cum filio autem, de utroque tempore, id est, de tota societate: nam & si quid (inquit) socius filii, post emancipationem filii, dolo fecerit, ejus, non patri, sed filio actio danda est. §. 3. Si servus meus societatem cum Titio coierit, & alienatus in eandem permanserit: potest dici, alienatione servi & priorem societatem finitam, & ex integro alteram inchoatam: atque ideo & mihi, & emptori, actionem pro socio competere: item tam adversus me [quam adversus emptorem], ex his causis, quæ ante alienationem inciderunt, dandam actionem; ex reliquis, adversus emptorem solum.

59. POMPONIUS lib. 12. ad Sabinum.

Adec morte socii solvitur societas, ut nec ab initio pacisci possimus, ut heres (etiam) succedat societati. Hæc (ita) in privatis societatibus ait. In societate vectigalium nihilominus manet societas, & post mortem alicujus: sed ita demum, si pars defuncti ad personam heredis ejus adscripta sit, ut heredi quoque conferri oporteat: quod ipsum ex causa æstimandum est: Quid enim, si is mortuus sit, propter cujus operam maxime societas

tas coita sit? aut sine quo societas administrari non possit? §. 1. Quod in alea aut adulterio perdidit socius, ex medio non est laturus: si quid vero dolo nostro socius damni ceperit, a nobis repetat.

60. IDEM lib. 13. ad Sabinum.

Socium, qui in eo, quod ex societate lucri faceret, reddendo moram adhibuit, cum ea pecunia ipse usus sit, uluras quoque (eum) prestare debere, Labeo ait: sed non quasi uluras, sed quod socii intersit, moram eum non adhibuisse: sed si aut usus ea pecunia non sit, aut moram non fecerit, contra esse. Item post mortem socii nullam talem aestimationem ex facto heredis faciendam; quia morte socii dirimatur societas. §. 1. Socius, cum resisteret communibus (servis) venalibus ad fugam erumpentibus, vulneratus est: impensam, quam in curando se fecerit, non consecuturum pro socio actione, Labeo ait: quia id non in societatem, quamvis propter societatem, impensum sit: sicuti si propter societatem eum heredem quis instituere desisset, aut legatum praetermisisset, aut patrimonium suum negligentius administrasset; nam nec compendium, quod propter societatem ei contigisset, veniret in medium, veluti si propter societatem heres fuisset institutus, aut quid ei donatum esset.

61. ULPIANUS lib. 31. ad Edictum.

Secundum Julianum tamen, & quod Medicis pro se datum est, recipere potest. Quod verum est.

62. POMPONIUS lib. 13. ad Sabinum.

Si Titius, cum quo mihi societas erat, decesserit, egoque, cum putarem Titii hereditatem ad Sejum pertinere, communiter cum eo res vendiderim, & partem pecuniae ex venditione redactae ego, partem Sejus abstulerit: te, qui revera Titio heres es, partem ad me redactae pecuniae societatis iudicio non consecuturum, Neratio & Aristoni placebat; quia mea dumtaxat partis pretia percepissem: Neque interesse, utrum per se partes meas vendidissem, an communiter cum eo, qui reliquas partes ad se pertinere diceret; alioquin eventurum, ut etiam si duo socii rem vendiderint, unusquisque quod ad se pervenerit, partem alteri societatis iudicio prestare debeat: Sed nec te ex parte, quam hereditatis petitione forte a Sejo consecuturus sis, quicquam mihi prestare debere; quia quod ad Sejum pervenerit, tuarum partium pretium sit, nec ad me, habentem meum, quicquam ex eo redire debeat.

63. ULPIANUS lib. 31. ad Edictum.

Verum est, quod Sabino videtur, etiam si non universorum bonorum socii sunt, sed unius rei, attamen in id, quod facere possunt, quodve dolo malo fecerint, quo minus possint, condemnari oportere: hoc enim summam rationem habet, cum * societas ius quodammodo fraternitatis in se habeat. §. 1. Vivendum est, an & fideiussori socii id prestari debeat? an vero personale beneficium sit? Quod magis verum est. Sed si hic fideiussor, quasi defensor socii, iudicium susceperit, proderit sibi: namque Julianus lib. 14. Digestorum scripsit, defensorem socii in id, quod so-

cus facere potest, condemnari oportere. † Idemque & in patroni defensore accipere debere ait. † Et utique idem erit in universis, qui in id, quod facere possunt, conveniuntur. §. 2. Patri autem vel domino socii, si iussu eorum societas contracta sit, non esse hanc exceptionem dandam: quia nec heredi socii ceterisque successoribus hoc praestabitur; quia nec ceterorum heredibus, successoribusve, quos in id, quod facere possunt, convenimus, idem praestatur. §. 3. Id, quod facere socius potest, quemadmodum aestimandum sit? Et placuit, non debere deduci res alienum, quod debetur a socio: Ita & Marcellus lib. 7. Digestorum scripsit: nisi forte (inquit) ex ipsa societate debeat. §. 4. Item videndum, an cautio veniat in hoc iudicium ejus, quod facere socius non possit, scilicet nuda promissio? Quod magis dicendum arbitror. §. 5. Si, cum tres socii essent, egerit cum uno ex sociis socius, & partem suam integram sit consecutus; deinde alius socius cum eodem agat, & partem consequi integram non poterit, quia facere solidum non potest: an hic, qui minus consecutus est, cum eo agere possit, qui solidum accepit, ad communicandas partes inter eos (id est) exaequandas; quasi iniquum sit, ex eadem societate, alium plus, alium minus consequi? Sed magis est, ut pro socio actione consequi possit, ut utriusque portio exaequetur: Quae sententia habet aequitatem. §. 6. Tempus autem spectamus, quantum facere socius possit, rei iudicandae. §. 7. Hoc quoque facere quis posse videtur, quod dolo fecit, quo minus possit: nec enim aequum est, dolum suum quemquam relevare. Quod & in ceteris, qui in id, quod facere possunt, conveniuntur, accipiendum est. Si tamen non dolo, sed culpa sua, facere posse desit, dicendum est, condemnari eum non debere. §. 8. In heredem quoque socii pro socio actio competit, quamvis heres socius non sit: * licet enim socius non sit, attamen emolumentum successor est. Et circa societates vectigalium ceterorumque idem observamus, ut heres socius non sit, nisi fuerit adscitus, verumtamen omne emolumentum societatis ad eum pertineat: simili modo & damnum agnoscat, quod contingit, siue adhuc vivo socio vectigalis, siue postea; quod non similiter in voluntaria societate observatur. §. 9. Si servo communi legatum sine libertate unus ex dominis reliquit, hoc ad solum socium pertinet. An tamen pro socio iudicio communicari debeat cum herede socii, quaeritur? Et ait Julianus Sextum Pomponium referre Sabinum respondentem, non communicari: & posse hanc sententiam defendi, Julianus ait: non enim propter communionem hoc acquisitum est, sed ob suam partem: nec oportet id communicari, quod quis non propter societatem, sed propter suam partem adquisierit. §. 10. Societas solvitur ex personis, ex rebus, ex voluntate, ex actione. Ideoque siue homines, siue res, siue voluntas, siue actio interierit, distrahi videtur societas. † Intereunt autem homines quidem maxima aut media capitis diminutione, aut morte. Res vero, cum aut nullae relinquuntur, aut conditionem mutaverint: neque (enim) ejus rei, quae jam nulla sit, quisquam socius est;

est; neque ejus, quæ consecrata publicatave sit.
† Voluntate distrahitur societas, renunciatio-
ne.

64. CALLISTRUS lib. 1. Qua-
stionum.

ITaque cum separatim socii agere coeperint, &
unusquisque eorum sibi negotietur, sine dubio
jus societatis dissolvitur.

65. PAULUS lib. 32. ad Edictum.

Actione distrahitur, cum aut stipulatione aut
judicio mutata sit causa societatis. Proculus
enim ait, hoc ipso, quod judicium ideo dictatum
est, ut societas distrahatur, renunciata societa-
tem: sive totorum bonorum sive unius rei societas
coita sit. §. 1. Item bonis a creditoribus ven-
ditis unius socii, distrahi societatem Labeo ait.
§. 2. Si in rem certam emendam conducendamve
coita sit societas, tunc etiam post alicujus mortem
quidquid lucri detrimentive factum sit, commune
esse Labeo ait. §. 3. Diximus, dissensu solvi so-
cietatem; hoc ita est, si omnes dissentiant. Quid
ergo, si unus renunciet? Cassius scripsit, eum, qui
renunciaverit societati, a se quidem liberare so-
cios suos, se autem ab illis non liberare: Quod
utique observandum est, si dolo malo renunciatio
facta sit: veluti si, cum omnium bonorum societa-
tem inissemus, deinde cum obvenisset uni heredi-
tas, propter hoc renunciavit: idcoque siquidem
damnum attulerit hereditas, hoc ad eum, qui re-
nunciavit, pertinebit; commodum autem com-
municare cogetur actione pro socio. Quod si
quid post renunciationem adquisierit, non erit
communicandum: quia nec dolo admittitur in
eo. §. 4. Item, si societatem ineamus ad aliquam
rem emendam, deinde solus volueris eam emere,
ideoque renunciaveris societati, ut solus emeris:
teneberis, quanti interest mea. Sed si ideo renun-
ciaveris, quia emptio tibi displicebat, non tenebe-
ris, quamvis ego emero: quia hic nulla fraus est.
Eaque & Juliano placent. §. 5. Labeo autem
Posteriorum libris scripsit, si renunciaverit socie-
tati unus ex sociis eo tempore, quo interfuit socii
non dirimi societatem, committere eum in pro so-
cio actione: nam si emimus mancipia, inita so-
cietate, deinde renuncies mihi eo tempore, quo
vendere mancipia non expedit, hoc casu, quia
deteriorem causam meam facis, teneri te pro socio
judicio. Proculus hoc ita verum esse, (si) socie-
tatis non interfuit dirimi societatem: semper enim
non id, quod privatim interest unius ex sociis,
servari solet, sed quod societati expedit: Hæc ita
accipienda sunt, si nihil de hoc in coeunda socie-
tate convenit. §. 6. Item qui societatem in tem-
pus coit, eam ante tempus renunciando, socium
a se, non se a socio liberat. Itaque, si quid com-
pendii postea factum erit, ejus partem non fert:
at si dispendium, æque præstabit portionem, nisi
renunciatio ex necessitate quadam facta sit. Quod
si tempus finitum est, liberum est recedere: quia
sine dolo (malo) id fiat. §. 7. * Renunciare
societati etiam per alios possumus: & ideo dictum
est, procuratorem quoque posse renunciare socie-
tati. † Sed utrum de eo dictum sit, cui omnium
bonorum administratio concessa est, an de eo, cui
hoc ipsum nominatim mandatum est, videamus?

An vero per utrumque recte renunciatur? Quod
est verius, nisi (si) prohibuerit enim dominus spe-
cialiter renunciare. §. 8. Item scriptum est, posse
procuratori quoque meo socium meum renuncia-
re: quod Servius apud Alfenum ita notat, esse in
potestate domini, cum procuratori ejus renuncia-
tum est, an velit ratam habere renunciationem:
igitur is, cujus procuratori renunciatum est, libe-
ratus esse videbitur: an autem ipse quoque, (qui)
renunciavit procuratori, liberetur, in potestate
ejus erit; quemadmodum diximus in eo, qui socio
renunciat. §. 9. Morte unius societas dissolvi-
tur, etsi consensu omnium coita sit, plures vero
superfint: nisi in coeunda societate aliter conve-
nerit: nec heres socii succedit: sed quod ex re
communis postea quaesitum est; item dolo & cul-
pa in eo, quod ex ante gesto pendet, tam ab here-
de, quam heredi, præstandum est. §. 10. Item si
alicujus rei societas sit, & finis negotio impositus,
finitur societas. Quod si, integris omnibus ma-
nentibus, alter decesserit, deinde tunc sequatur
res, de qua societatem coierunt, tunc eadem distin-
ctione utemur, qua in mandato: ut si quidem igno-
ta fuerit mors alterius, valeat societas; si nota, non
valeat. §. 11. Societas quemadmodum ad heredes
socii non transit, ita nec ad adrogatorem; ut alio-
quin invitus quis socius efficiatur, cui non vult:
Ipse autem adrogatus socius permanet; nam etsi
filiusfamilias emancipatus fuerit, permanebit so-
cius. §. 12. Publicatione quoque distrahi socie-
tem diximus: quod videtur spectare ad universorum
bonorum publicationem, si socii bona publi-
centur: nam, cum in ejus locum alius succedat,
pro mortuo habetur. §. 3. Si post distractam
societatem aliquis in rem communem impenderit
Socius, actione pro socio id non consequitur: quia
non est verum, pro socio, communiterve, id ge-
stum esse: sed communi dividendo judicio hujus
quoque rei ratio habebitur: nam, etsi distracta
esset societas, nihilominus divisio rerum superest.
§. 14. Si communis pecunia penes aliquem so-
cium sit, & alicujus sociorum quid absit, cum
eo solo agendum, penes quem ea pecunia sit: qua
deducta, de reliquo, quod cuique debeatur, omnes
agere possunt. §. 15. Nonnunquam necessarium
est & manente societate agi pro socio: veluti
cum societas vestigalium causa coita est, propter-
que varios contractus neutri expediat recedere
a societate, nec refertur in medium, quod ad
alterum pervenerit. §. 16. Si unus ex sociis ma-
ritus sit, & distrahatur societas manente ma-
trimonio, dotem maritus præcipere debet: quia
apud eum esse debet, qui onera sustinet. Quod
si jam dissoluto matrimonio societas distraha-
tur, eadem die recipienda est dos, qua & solvi
debet.

66. GAIUS lib. 10. ad Edictum provinciale.

Quod si eo tempore, quo dividitur societas, in
ea causa dos sit, ut certum sit, eam, vel partem
ejus reddi non oportere, dividere eam inter socios
judex debet.

67. PAULUS lib. 32. ad Edictum.

Si unus ex sociis rem communem vendiderit con-
sensu sociorum, pretium dividi debet ita, ut ei
caveatur,

caveatur, *indemnem cum futurum*. Quod si jam damnum passus est, hoc ei præstabitur. Sed si pretium communicatum sit sine cautione, & aliquid præstiterit is, qui vendidit, an, si non omnes socii solvendo sint, quod a quibusdam servari non potest, a cæteris debeat ferre? Sed Proculus putat*, hoc ad cæterorum onus pertinere, quod ab aliquibus servari non potest: rationeque defendi posse: quoniam societas cum contrahitur, tam lucri, quam damni communio initur. §. 1. Si unus ex sociis, qui non totorum bonorum socii erant, communem pecuniam sceneraverit, usurasque perceperit, ita demum usuras partiri debet, si societatis nomine sceneraverit: nam si suo nomine, quoniam sortis periculum ad eum pertinuerit, usuras ipsum retinere oportet. §. 2. Si quid unus ex sociis necessario de suo impendit in communi negotio, iudicio societatis servabit; & usuras, si forte mutuatus sub usuris, dedit: Sed & si suam pecuniam dedit, non sine causa dicitur, quod usuras quoque percipere debeat, quas possit habere, si alii mutuum dedisset. §. 3. Non alias socius in id, quod facere potest, condemnatur, quam si confitetur se socium fuisse.

68. GAIUS lib. 10. ad Edictum provinciale.
Nemo ex sociis plus parte sua potest alienare, et si totorum bonorum socii sint. §. 1. Illud queritur, utrum is demum facere videtur, quo minus facere possit, qui erogat bona sua in fraudem future actionis; an & qui occasione acquirendi non utitur? Sed verius est, de eo sentire Proconsulem, qui erogat bona sua: idque ex Interdictis colligere possumus, in quibus ita est, QUOD DOLO FECISTI, UT DESINERES POSSIDERE.

69. ULPIANUS lib. 32. ad Edictum.
Cum societas ad emendum coiretur, & conveniret, ut unus reliquis unudinas (id est epulas) præstaret, eosque a negotio dimitteret, si eas eis non solverit, & pro socio, & ex vendito, cum eo agendum est.

70. PAULUS lib. 33. ad Edictum.
Nulla societatis in æternum coitio est.

71. IDEM lib. 3. Epitomarum Alfeni Digestorum.

Duo societatem coierunt, ut Grammatica docerent, & quod ex eo artificio quæstus fecissent, commune eorum esset: de ea re, quæ voluerunt fieri, in pacto convento societatis proscripserunt: deinde inter se his verbis stipulati sunt, HÆC, QUÆ SUPRA SCRIPTA SUNT, EA ITA DARI, FIERI, NEQUE ADVERSUS EA FIERI: SI EA ITA DATA, FACTA NON ERUNT, TUM VIGINTI MILLIA DARI? Quæsitum est, an, si quid contra factum esset, societatis actione agi posset? Respondit, si quidem pacto convento inter eos [de] societate facto ita stipulati essent, HÆC ITA DARI, FIERI SPONDES? futurum fuisse, ut, si novationis causa id fecissent, pro socio agi non possit, sed totæ res in stipulationem translata videretur: sed quoniam non ita essent stipulati, EA ITA DARI, FIERI SPONDES? sed SI EA ITA FACTA NON ESSENT, DECEM DARI? non videri sibi, rem in stipulationem pervenisse, sed dantaxat pœnam: non enim utriusque rei promissorem obliga-

ri, ut ea daret, faceret, & si non fecisset, pœnam sufferret: & ideo societatis iudicio agi posse. §. 1. Duo colliberti societatem coierunt *lucris, quæstus, compendii*: postea unus ex his a patrono heres institutus est, alteri legatum datum est: Neutrum horum in medium referre debere respondit.

72. GAIUS lib. 2. Cotidianarum rerum, [sive Atrorum].

Socius socio etiam culpæ nomine tenetur, id est, defidiæ, atque negligentia. Culpæ autem non ad exactissimam diligentiam dirigenda est: sufficit etenim talem diligentiam communibus rebus adhibere, qualem suis rebus adhibere solet; quia qui parum diligentem sibi socium acquirit, de se queri debet.

73. ULPIANUS lib. 1. Responsorum Maximino respondit.

Si societatem universarum fortunarum coierint, id est, earum quoque rerum, quæ postea cuique acquirentur, hereditatem cuius eorum delatam, in commune redigendam. † Idem Maximinæ respondit, si societatem universarum fortunarum ita coierint, ut quidquid erogaretur, vel quaereretur, communis lucris atque impendii esset, ea quoque, quæ in honorem alterius liberorum erogata sunt, utriusque imputanda.

74. PAULUS lib. 62. ad Edictum.

Si quis societatem contraxerit, quod emit, ipsius sit, non commune: sed societatis iudicio cogitur rem communicare.

75. CELSUS lib. 15. Digestorum.

Si coita sit societas ex his partibus quas Titius arbitratus fuerit; si Titius, antequam arbitraretur, decesserit, nihil agitur: nam id ipsum actum est, ne aliter societas sit, quam ut Titius arbitratus sit.

76. PROCULUS lib. 5. Epistolarum.

Societatem mecum coisti, ea conditione ut Nerva amicus communis partem societatis constitueret: Nerva constituit, ut tu ex triente socius esses, ego ex besse: Queris, utrum ratum id jure societatis sit, an nihilominus ex æquis partibus socii simus? Existimo autem melius te quæsiturum fuisse, utrum ex his partibus socii essemus, quas is constituisset, an ex his, quas virum bonum constituere oportuisset. * Arbitrorum enim genera sunt duo: unum ejusmodi, ut si æquum sit, si iniquum, parere debeamus; quod observatur, cum ex compromisso ad arbitrum itum est: alterum ejusmodi, ut ad boni viri arbitrium redigi debeat, et si nominatim persona sit comprehensa, cujus arbitratu fiat;

77. PAULUS lib. 4. Quæstionum.

Veluti cum lege locationis comprehensum est, ut opus arbitrio locatoris fiat.

78. PROCULUS lib. 5. Epistolarum.

In proposita autem quæstione arbitrium viri boni existimo sequendum esse: eo magis, quod iudicium pro socio bonæ fidei est.

79. PAULUS lib. 4. Quæstionum.

Unde si Nervæ arbitrium ita prævum est, ut manifesta iniquitas ejus appareat, corrigi potest per iudicium bonæ fidei.

80. PROCLUS lib. 5. Epistolarum.

Quid enim, si Nerva constituit, ut alter ex millesima parte, alter, ex duo millesimis [partibus] socius esset? Illud potest conveniens esse viri boni arbitrio, ut non utique ex æquis partibus socii simus, veluti si alter plus operæ, industriæ, gratiæ, pecuniæ in societatem collaturus erat.

81. PAPINIANUS lib. 9. Questionum.

Si socius pro filia dotem promisit, & prius, quam solveret, herede ea relicta decessit, quæ postea cum marito de exigenda dote egit, accepto liberata est: Quæsitum est, an si pro socio ageret, dotis quantitatem præcipere deberet, si forte convenisset inter socios ut de communis dos constitueretur? Dixi, pactum non esse iniquum: utique si non de alterius tantum filia convenit: nam si commune hoc pactum fuit, non interesse, quod alter solus filiam habuit: cæterum, si numeratam dotem pater, defuncta in matrimonio filia, reciperasset, reddi pecuniam societati debuisse; pactum ex æquitate sic nobis interpretantibus: quod si, salva societate, divortio matrimonium solutum foret, cum sua causa dotem recipere; scilicet ut ea vel alii marito dari possit: nec, si prior maritus facere non posset, denuo de societate constituendam dotem; nisi [si] nominatim ita convenisset. Verum in proposito largiter esse videbatur, dos numerata esset, an vero promissa: nam si filia datam dotem, posteaquam patri heres extitit, jure suo recepisset, non esse re-

ferendam pecuniam societati, quam mulier habitura fuit, etsi alius heres extitisset; quod si accepto a marito liberata esset, nequaquam imputari posse societati, non solutam pecuniam.

82. IDEM lib. 3. Responsorum.

Jure societatis per socium ære alieno socius non obligatur: nisi in communem arcam pecuniæ versa sit.

83. PAULUS lib. 1. Manualium.

Illud querendum est, arbor, quæ in confinio nata est, item lapis, qui per utrumque fundum extenditur, an, cum succisa arbor est, vel lapis exemptus, [ejus sit] cujus fundus: pro ea quoque parte singulorum esse debeat, pro qua parte in fundo fuerat: an, qua ratione duabus massis duorum dominorum conflatis, tota massa communis est, ita arbor hoc ipso, quo separatur a solo, propriamque substantiam in unum corpus redactam accipit, multo magis pro indiviso communis sit, quam massa? sed naturali convenit ratione, & postea tantam partem utrumque habere, tam in lapide, quam in arbore, quantam & in terra habebat.

84. LABEO lib. 6. Posteriorum a Javoleno Epitomarum.

Quotiens jussu alicujus vel cum filio ejus, vel cum extraneo societas coitur, directo cum illius persona agi posse, cujus persona in contrahenda societate spectata sit.

LIBER OCTAVUS DECIMUS.

TIT. I.

DE CONTRAHENDA EMPTIONE, ET
DE PACTIS INTER EMPTOREM, ET
VENDITOREM COMPOSITIS, ET
QUÆ RES VENIRE NON
POSSUNT.

I. PAULUS lib. 33. ad Edictum.

Origo emendi vendendique a permutationibus coepit: olim enim non ita erat nummus: neque aliud merx, aliud pretium, vocabatur: sed unusquisque secundum necessitatem temporum, ac rerum, utilibus inutilia permutabat, quando plerumque evenit, ut, quod alteri superest, alteri desit. Sed quia non semper, nec facile concurrebat, ut, cum tu haberes, quod ego desiderarem, invicem haberem, quod tu accipere velles, electa materia est, cujus publica ac perpetua æstimatio difficultatibus permutationum, æqualitate quantitatis subveniret: ea [que] materia forma publica percussa, usum dominiumque non tam ex substantia præbet, quam ex quantitate: nec ultra merx utrumque, sed alterum pretium vocatur. §. 1. Sed, an sine nummis venditio dici hodieque possit, dubitatur, veluti si ego togam dedi, ut tunicam acciperem? Sabinus & Cassius esse emptionem & venditionem putant: Nerva & Proculus permutationem, non emptionem hoc esse. Sabinus Homero teste utitur, qui exercitum Græcorum ære, ferro, hominibusque vinum emere refert illis verbis:

Εὐδεν ἄρ' οἰκίζοντο Καρχημόδωντες Ἀχαιοί,
ἄλλοι μὲν χαλκῷ, ἄλλοι δ' αἰθύνῃ σιδήρῳ,

ἄλλοι δὲ ῥινόεσσι, ἄλλοι δ' ἀντοῖσι βόεσσιν,
ἄλλοι δ' ἀνδρῶν πόδεσσιν.

Id est,

Hinc quidem vinum emebant conati Achivi:
Alii quidem ære, alii autem splendido ferro,
Alii vero pellibus, alii autem ipsis vaccis,
Alii autem mancipiis.

Sed hi versus permutationem significare videntur, non emptionem, sicut illi:

Εὐθ' αὖτε Γλαύκῳ Κρονίδῃς Φρένας ἐξέλετο Ζεὺς,
ὅς περ εἰς Τυδείδην Διομήδεα τέυχε ἀμείβειν.

Id est,

Hinc rursus Glauco Saturnius mentes exemit Jupiter,

Qui cum Tydide Diomede arma mutavit.

Magis autem pro hac sententia illud diceretur, quod alias idem Poëta dicit.

πρίστω κτεάτεσσιν ἑοῖσιν.

Id est,

emit possessionibus suis.

Sed verior est Nerva & Proculi sententia: nam ut aliud est vendere, aliud emere, alius emptor, alius venditor, sic aliud est pretium, aliud merx: quod in permutatione discerni non potest, uter emptor, uter venditor sit. §. 2. Est autem emptio juris gentium: & ideo consensu peragitur: & inter absentes contrahi potest, & per nuncium, & per literas.

2. ULPIANUS lib. 1. ad Sabinum.

In per patrem & filium contrahi emptio non potest: sed de rebus castrensibus potest. §. 1. Sine pretio nulla venditio est. Non autem pretii numera-

numeratio, sed conventio perficit sine scriptis habitam emptionem.

3. IDEM lib. 28. ad Sabinum.

SI res ita distracta sit, ut si displicisset, inempta esset, constat, non esse sub conditione distractam, sed resolvi emptionem sub conditione.

4. POMPONIUS lib. 9. ad Sabinum.

ET liberi hominis, & loci sacri, & religiosi, qui haberi non potest, emptio intelligitur, si ab ignorante emitur,

5. PAULUS lib. 5. ad Sabinum.

Quia difficile dignosci potest liber homo a servo.

6. POMPONIUS lib. 9. ad Sabinum.

Sed Celsus filius ait, hominem liberum scientem te emere non posse: nec cuiuscunque rei, [si] scias alienationem [non] esse: ut sacra, & religiosa loca; aut quorum commercium non sit, ut publica, quæ non in pecunia populi, sed in publico usu habeantur, ut est Campus Martius. §. 1. Si fundus annua, bima, trima die, ea lege venisset, ut si in diem statutum pecunia soluta non esset, fundus inemptus foret: & ut, si interim emptor fundum coluerit, fructusque ex eo perceperit, inempto eo facto restituerentur, & [ut] quanti minoris postea alii venisset, ut id emptor venditori præstaret: ad diem pecunia non soluta, placet venditori ex vendito eo nomine actionem esse: nec conturbari debemus, quod inempto fundo facto dicatur actionem ex vendito futuram esse: * in emptis enim & venditis potius id, quod actum, quam id, quod dictum sit, sequendum est: & cum lege id dictum sit, apparet hoc duntaxat actum esse, ne venditor emptori, pecunia ad diem non soluta, obligatus esset: non ut omnis obligatio empti & venditi utrique solveretur. §. 2. Conditio, quæ initio contractus dicta est, postea alia pactione immutari potest: sicuti etiam abiri tota emptione potest, si nondum impleta sunt, quæ utrinque præstari debuerunt.

7. ULPIANUS lib. 28. ad Sabinum.

Hæc venditio servi, si rationes domini computasset arbitrio, conditionalis est: * conditionales autem venditiones tunc perficiuntur, cum impleta fuerit conditio. Sed utrum hæc est venditionis conditio, si ipse dominus putasset suo arbitrio? an vero, si arbitrio viri boni? nam si arbitrium domini accipiamus, venditio nulla est: quemadmodum si quis ita vendiderit, SI VOLUERIT; vel stipulanti sic spondeat, SI VOLVERO DECEM DABO: neque enim debet in arbitrium rei conferri, an sit obstrictus. Placuit itaque veteribus, magis in viri boni arbitrium id collatum videri, quam domini: si igitur rationes potuit accipere, nec accepit, vel accepit, fingit autem se non accepisse: impleta conditio emptionis est, & ex empto venditor conveniri potest. §. 1. Huiusmodi emptio, QUANTI TU EUM EMISTI, QUANTUM PRETH IN ARCA HABEO, valet: nec enim incertum est pretium tam evidenti venditione; magis enim ignorantur quanti emptus sit, quam in rei veritate incertum est. §. 2. Si quis ita emerit, EST MIHI FUNDUS EMPTUS CENTUM, ET QUANTO FLURIS EUM VENDIDERO, valet ven-

ditio, & statim impletur: habet enim certum pretium, si plaris emptor fundum vendiderit.

8. POMPONIUS lib. 9. ad Sabinum.

Nec emptio nec venditio sine re, quæ veneat, potest intelligi. Et tamen fructus & partus futuri recte ementur; ut, cum editus esset partus, jam tunc [cum contractum esset negotium,] venditio facta intelligatur: sed si id egerit venditor, ne nascatur, aut fiant, ex empto agi posse. §. 1. Aliquando tamen & sine re venditio intelligitur: veluti cum quasi alea emitur; quod fit, cum captus piscium, vel avium vel missilium emitur: emptio enim contrahitur, etiamsi nihil inciderit: quia spei emptio est; & quod missilium nomine eo casu captum est, si evictum fuerit, nulla eo nomine ex empto obligatio contrahitur: quia id actum intelligitur.

9. ULPIANUS lib. 28. ad Sabinum.

In venditionibus & emptionibus consensum debere intercedere palam est: Caterum sive in ipsa emptione dissentient, sive in pretio, sive in quo alio, emptio imperfecta est. Si igitur ego me fundum emere putarem Cornelianum, tu mihi te vendere Sempronianum putasti, quia in corpore dissentimus, emptio nulla est. † Idem est, si ego me Stichum, tu Pamphilum absentem vendere putasti: nam cum in corpore dissentiatur, apparet nullam esse emptionem. §. 1. Si in nomine dissentiamus, verum de corpore constet, nulla dubitatio est, quin valeat emptio & venditio: * nihil enim facit error nominis, cum de corpore constat. §. 2. Inde quaritur, si in ipso corpore non erratur, sed in substantia error sit, ut puta si acetum pro vino veneat, æs pro auro, vel plumpum pro argento, vel quid aliud argento simile, an emptio & venditio sit? Marcellus scripsit lib. 6. Digestorum, emptionem esse & venditionem, quia in corpus consensum est, etsi in materia sit erratum. Ego in vino quidem consentio, quia eadem prope *basia*, id est, substantia est: si modo vinum acuit: ceterum si vinum non acuit, sed ab initio acetum fuit, ut embamina, id est, *intrinsectus*, aliud pro alio venisse videtur: in cæteris autem nullam esse venditionem puto, quotiens in materia erratur.

10. PAULUS lib. 5. ad Sabinum.

Aliter, atque si aurum quidem fuerit, deterius autem quam emptor existimaret: tunc enim emptio valet.

11. ULPIANUS lib. 28. ad Sabinum.

Alioquin quid dicemus, si cæcus emptor fuit; vel si in materia erratur? vel in minus perito discernendarum materialium? In corpus eos consensisse dicemus? Et quemadmodum consensit, qui non vidit? §. 1. Quod si ego me virginem emere putarem, cum esset jam mulier, emptio valebit: in sexu enim non est erratum. † Ceterum si ego mulierem venderem, tu puerum emere existimasti, quia in sexu error est, nulla emptio, nulla venditio est.

12. POMPONIUS lib. 31. ad Quintum Mucium.

In huiusmodi autem questionibus personæ ementium & vendentium spectari debent, non eorum, quibus adquiritur ex eo contractu actio: nam si

servus meus vel filius, qui in mea potestate est, me præsente, suo nomine emat, non est querendum, quid ego existinem, sed quid ille, qui contrahit.

13. IDEM lib. 9. ad Sabinum.

[Sed] si servo meo, vel ei, cui mandavero, vendas sciens fugitivum, illo ignorante, me sciente: non teneri te ex empto verum est.

14. ULPIANUS lib. 23. ad Sabinum.

Quid tamen dicemus, si in materia & qualitate ambo errarent: ut puta si & ego me vendere aurum putarem, & tu emere, cum æs esset: ut puta coheredes viriolam, quæ aurea dicebatur, pretio exquisito uni heredi vendidissent, eaque inventa esset magna ex parte ænea? Venditionem esse constat ideo, quia auri aliquid habuit: nam si inauratum aliquid sit, licet ego aureum putem, valet venditio; si autem æs pro auro veneat, non valet.

15. PAULUS lib. 5. ad Sabinum.

Et si consensum fuerit in corpus, id tamen in rerum natura ante venditionem esse defecerit, nulla emptio est. §. 1. Ignorantia emptori prodest, quæ non in supinum hominem cadit. §. 2. Si rem meam mihi ignoranti vendideris, & iussu meo alii tradideris, non putat Pomponius, dominium meum transire: quoniam non [hoc] mihi propositum fuit, sed quasi tuum dominium ad eum transire: & ideo etiam si donaturus mihi rem meam, iussu meo alii tradas, idem dicendum erit.

16. POMPONIUS lib. 6. ad Sabinum.

Suæ rei emptio non valet, si sciens si ignorans emi: sed si ignorans emi, quod solvero repetere potero, quia nulla obligatio fuit. §. 1. Nec tamen emptioni obstat, si in ea re ususfructus duntaxat eementis sit.

17. PAULUS lib. 33. ad Edictum.

Officio tamen iudicis pretium minuetur.

18. POMPONIUS lib. 9. ad Sabinum.

Sed si communis ea res emptori cum alio sit, dici debet, scisso pretio pro portione, pro parte emptionem valere, pro parte non valere. §. 1. Si servus domini iussu, in demonstrandis finibus agri venditi, vel errore, vel dolo plus demonstraverit, id tamen demonstratum accipi oportet, quod dominus senserit: Et idem Alfenus scripsit de vacua possessione per servum tradita.

19. IDEM lib. 31. ad Quintum Mutium.

Quod vendidi, non aliter fit accipientis, quam si aut pretium nobis solutum sit, aut satis eo nomine factum, vel etiam fidem habuerimus emptori sine ulla satisfactione.

20. IDEM lib. 9. ad Sabinum.

Sabinus respondit, si quam rem nobis fieri velimus [etiam], veluti statuem, vel vas aliquod, seu vestem, ut nihil aliud, quam pecuniam daremus, emptionem videri: nec posse ullam locationem esse, ubi corpus ipsum non detur ab eo, cui id fieret: aliter, atque si aream darem, ubi insulam ædificares: quoniam tunc a me substantia proficiscitur.

21. PAULUS lib. 5. ad Sabinum.

Ab eo scripsit, obscuritatem pacti nocere potius debere venditori, qui id dixerit, quam

emptori: quia potuit re integra apertius dicere.

22. ULPIANUS lib. 23. ad Sabinum.

Hanc legem venditionis, SI QUID SACRI VEL RELIGIOSI EST, EJUS VENIT NIHIL, supervacuum non esse, sed ad modica loca pertinere. Cæterum, si omne religiosum, vel sacrum, vel publicum venerit, nullam esse emptionem:

23. PAULUS lib. 5. ad Sabinum.

Et quod solverit eo nomine, emptor condicere potest.

24. ULPIANUS lib. 28. ad Sabinum.

In modicis autem ex empto esse actionem: quia non specialiter locus sacer vel religiosus venit, sed emptioni majoris partis accessit.

25. IDEM lib. 34. ad Sabinum.

Si ita distrahatur, ILLA, AUT ILLA RES, utram eliget venditor, hæc erit emptæ. §. 1. Qui vendidit, necesse non habet fundum emptoris facere: ut cogitur, qui fundum stipulanti spondit.

26. POMPONIUS lib. 17. ad Sabinum.

Si sciens emam ab eo, cui bonis interdictum sit, vel cui tempus ad deliberandum de hereditate ita datum sit, ut ei deminuendi potestas non sit, dominus non ero: dissimiliter atque si a debitore sciens creditorem fraudari emero.

27. PAULUS lib. 8. ad Sabinum.

Qui a quolibet rem emit, quam putat ipsius esse, bona fide emit: At qui sine tutoris auctoritate a pupillo emit, vel falso tutore auctore, quem scit tutorem non esse, non videtur bona fide emere; ut [&] Sabinus scripsit.

28. ULPIANUS lib. 41. ad Sabinum.

Rem alienam distrahere quem posse, nulla dubitatio est: nam emptio est & venditio: sed res emptori auferri potest.

29. IDEM lib. 43. ad Sabinum.

Quoties servus venit, non cum peculio distrahitur: Et ideo, si non sit exceptum, si exceptum sit, (ne cum peculio veneat,) non cum peculio distractus videtur. Unde si qua res fuerit peculiaris a servo subrepta, condici potest, videlicet quasi furtiva: hoc ita, si res ad emptorem pervenerit.

30. IDEM lib. 32. ad Edictum.

Sed ad exhibendum agi posse nihilominus, & ex vendito, puto.

31. POMPONIUS lib. 22. ad Sabinum.

Sed & si quid postea accessit peculio, reddendum est venditori, veluti partus, & quod ex operis vicarii perceptum est.

32. ULPIANUS lib. 44. ad Sabinum.

Qui tabernas argentarias, vel cæteras, quæ in solo publico sunt, vendit, non solum, sed jus vendit: cum istæ tabernæ publicæ sunt, quarum usus ad privatos pertinet.

33. POMPONIUS lib. 33. ad Sabinum.

Cum in lege venditionis ita sit scriptum, FLUMINA, STILLICIDIA, UTI NUNC SUNT, UT ITA SINT, nec additur, quæ flumina, vel stillicidia: primum spectari oportet, quid acti sit; si non

si non id appareat, tunc id accipitur, quod venditori nocet: ambigua enim oratio est.

34. PAULUS lib. 33. ad Edictum.

Si in emptione fundi dictum sit, *accedere Stichum servum*, neque intelligatur, quis ex pluribus accesserit, cum de alio emptor, de alio venditor senserit: nihilominus fundi venditionem valere constat. Sed Labco ait, cum Stichum deberi, quem venditor intellexerit. Nec refert, quanti sit accessio, siue plus in ea sit, quam in ipsa re, cui accedat, an minus: plerasque enim res aliquando propter accessiones emimus; sicut cum domus propter marmora, & statuas, & tabulas pictas ematur. §. 1. Omnium rerum, quas quis habere, vel possidere, vel persequi potest, venditio recte fit: quas vero natura, vel gentium jus, vel mores civitatis commercio exuerunt, earum nulla venditio est. §. 2. Liberum hominem scientes emere non possumus: Sed nec talis emptio, aut stipulatio admittenda est, CUM SERVUS ERIT: quamvis dixerimus, futuras res emi posse: Nec enim fas est, ejusmodi casus expectare. §. 3. Item si & emptor & venditor scit furtivum esse quod venit, a neutra parte obligatio contrahitur. Si emptor solus scit, non obligabitur venditor: Nec tamen ex vendito quidquam consequitur, nisi ultro quod convenerit, praestet. Quod si venditor scit, emptor ignoravit, utrimque obligatio contrahitur. Et ita Pomponius quoque scribit. §. 4. Rei suae emptio tunc valet, cum ab initio agatur, ut possessionem emat, quam forte venditor habuit, & in judicio possessionis potior esset. §. 5. Alia causa est degustandi, alia metiendi: gustus enim ad hoc proficit, ut improbare liceat: mensura vero non eo proficit, ut aut plus, aut minus veneat, sed ut appareat, quantum ematur. §. 6. Si emptio ita facta fuerit, EST MIHI EMPTUS STICHUS, AUT PAMPHILUS, in potestate est venditoris, quem velit dare, sicut in stipulationibus: sed uno mortuo, qui superest, dandus est: & ideo prioris periculum ad venditorem, posterioris ad emptorem respicit: sed & si pariter decesserunt, pretium debetur: unus enim utique periculo emptoris vixit. Idem dicendum est, etiam si emptoris fuit arbitrium, quem vellet habere: si modo hoc solum arbitrio ejus commissum sit, ut, quem voluisset, emptum haberet; non & illud, an emptum haberet. §. 7. Tutor rem pupilli emere non potest: Idemque porrigendum est ad similia, id est, ad curatores, procuratores, & qui negotia aliena gerunt.

35. GAIUS lib. 10. ad Edictum provinciale.

Quod saepe *arrha* nomine pro emptione datur, non eo pertinet, quasi sine arrha conventio nihil proficiat: sed ut evidentius probari possit, convenisse de pretio. §. 1. Illud constat, imperfectum esse negotium, cum emere volenti sic venditor dicit, QUANTI VELIS, QUANTI AEQUUM PUTAVERIS, (QUANTI AESTIMAVERIS,) HABEBIS EMPTUM. §. 2. Veneni mali quidam putat non contrahi emptionem: quia nec societas, aut mandatum flagitiosae rei, ullas vires habet: quae sententia potest sane vera videri de his, quae nullo modo, adjectione alterius materiae, usu nobis

esse possunt: de his vero, quae mixta aliis materiis adeo nocendi naturam deponunt, ut ex his antidoti, & alia quaedam salubria medicamenta conficiantur, aliud dici potest. §. 3. Si quis amico peregre eunti mandaverit, ut *fugitivum suum quaerat, & si invenerit, vendat*: nec ipse contra Senatusconsultum committit, quia non vendidit, neque amicus ejus, quia praesentem vendit; emptor quoque, qui praesentem emit recte negotium gerere intelligitur. §. 4. Si res vendita per furtum perierit, prius animadvertendum erit, quid inter eos de custodiari rei convenerat. Si nihil appareat convenisse, talis custodia desideranda est a venditore, qualem bonus paterfamilias suis rebus adhibet: quam si praestiterit, & tamen rem perdidit, securus esse debet, ut tamen (scilicet,) vindicationem rei & conditionem exhibeat emptori: unde videbimus in personam ejus, qui alienam rem vendiderit, cum is nullam vindicationem aut conditionem habere possit: ob id ipsum damnandus est; quia si suam rem vendidisset, potuisset eas actiones ad emptorem transferre. §. 5. In his, quae pondere, numero, mensurave constant (veluti frumento, vino, oleo, argento, modo ea servantur, quae in ceteris, ut simul atque de pretio convenerit, videatur perfecta venditio: modo ut, etiam si de pretio convenerit, non tamen aliter videatur perfecta venditio, quam si admensa, adpensa, adnumeratave sint. Nam si omne vinum vel oleum, vel frumentum, vel argentum, quantumcunque esset, uno pretio venierit, idem juris est, quod in ceteris rebus. Quod si vinum ita venierit, ut in singulas amphoras; item oleum, ut in singulas metretas; item frumentum, ut in singulos modios; item argentum, ut in singulas libras certum pretium diceretur: quaeritur, quando videatur emptio perfici? Quod similiter scilicet quaeritur & de his, quae numero constant, si pro numero corporum pretium fuerit statutum? Sabinus & Cassius tunc perfici emptionem existimant, cum adnumerata, admensa, adpensa sint: quia venditio quasi sub hac conditione videtur fieri, ut in singulas metretas, aut in singulos modios, quos, quasve admensuseris; aut in singulas libras, quas adpenderis; aut in singula corpora, quae adnumeraveris. §. 6. Ergo & si grex venierit: si quidem universaliter uno pretio, perfecta videtur, postquam de pretio convenerit: si vero [in] singula corpora certo pretio, eadem erunt, quae proxime tractavimus. §. 7. Sed & si ex doleario pars vini venierit, veluti metretae centum, verissimum est (quod & constare videtur) antequam admetiatur, omne periculum ad venditorem pertinere. Nec interest, unum pretium omnium centum metretarum in semel dictum sit, an in singulos eos. §. 8. Si quis in vendendo praedio confinem celaverit, quem emptor si audisset, empturus non esset, teneri venditorem.

36. ULPIANUS lib. 43. ad Edictum.

Cum in venditione quis pretium rei ponit, donationis causa non exacturus, non videtur vendere.

37. IDEM lib. 3. Disputationum.

Si quis fundum jure hereditario sibi delatum ita vendidisset, ERIT TIBI EMPTUS [TANTI.]

QUANTI A TESTATORE EMPTUS EST; mox inveniatur non emptus, sed donatus testatori: videtur quasi sine pretio facta venditio: ideoque similis erit sub conditione factae venditioni: quæ nulla est, si conditio defecerit.

38. IDEM lib. 7. Disputationum.

SI quis donationis causa minoris vendat, venditio valet. Totiens enim dicimus, in totum venditionem non valere, quotiens universa venditio donationis causa facta est: quotiens vero viliori pretio res, donationis causa, distrahitur, dubium non est, venditionem valere. Hoc inter cæteros: inter virum vero & uxorem donationis causa venditio facta pretio viliori, nullius momenti est.

39. JULIANUS lib. 15. Digestorum.

SI debitor rem pignoratam a creditore redemerit, quasi suæ rei emptor, actione ex vendito non tenetur, & omnia in integro sunt creditori. §. 1. Verisimile est, eum, qui fructum olivæ pendens vendidisset, & stipulatus est decem pondo olei, quod natum esset, pretium, constituisse ex eo quod natum esset, usque ad decem pondo olei: Idcirco solis quinque collectis, non amplius emptor petere potest, quam quinque pondo olei quæ collecta essent, a plerisque responsum est.

40. PAULUS lib. 4. Epitomarum Alfeni

(Digestorum.)

QUI fundum vendebat, in lege ita dixerat, ut emptor in diebus triginta proximis fundum metiretur, & de modo renunciaret, & si ante eam diem non renunciasset, ut venditoris fides soluta esset: emptor intra diem mensuræ, quo minorem modum esse credidit, renunciavit, & pecuniam pro eo accepit: postea eum fundum vendidit, & cum ipse emptori suo admetiretur, multo minorem modum agri, quam putaverat, invenit: Quærebat, an id quod minoris esset, consequi a suo venditore posset? Respondit, interesse, quemadmodum lex diceretur: nam si ita dictum esset, ut emptor diebus triginta proximis fundum metiatur, & domino renunciaret, quanto modus agri minor sit: quo post diem trigessimum renunciasset, nihil ei profuturum. Sed si ita pactum esset, ut emptor in diebus proximis fundum metiatur, & de modo agri renunciaret: & si in diebus triginta renunciasset, minorem modum agri esse, quamvis multis post annis, posse eum quo minor is modus agri fuisset, repetere. §. 1. In lege fundi aquam accessuram dixit: Quærebatur, an etiam iter aquæ accessisset? Respondit, sibi videri id actum esse: & ideo iter quoque venditorem tradere oportere. §. 2. Qui agrum vendebat, dixit, fundi jugera decem & octo esse: & quod ejus admensum erit, ad singula jugera certum pretium stipulatus erat: viginti inventa sunt: Pro viginti debere pecuniam respondit. §. 3. Fundi venditor frumenta manu sata receperat, in eo fundo ex stipula seges erat enata: Quæsitum est, an pacto contineretur? Respondit, maxime referre, quid est actum: cæterum secundum verba, esse actum, quod ex stipula nasceretur, non magis, quam si quid ex sacco saccarii (cecidisset,) aut ex eo quod avibus ex aëre cecidisset, natum

esset. §. 4. Cum fundum quis vendiderat, & omnem fructum receperat, & arundinem cædnam & silvam in fructum esse, respondit. §. 5. Dolia, quæ in fundo domini essent, accessura dixit: Etiam ea, quæ servus, qui fundum coluerat, emisset, peculiararia emptori cessura respondit. §. 6. Rota quoque, per quam aqua traheretur, nihilo minus ædificii est, quam situla.

41. JULIANUS lib. 3. ad Urseium

Ferocem.

CUM ab eo, qui fundum alii obligatum habebat, quidam sic emptum rogasset, ut esset is sibi emptus, si eum liberasset, dummodo ante Kalendas Julias liberaret, Quæsitum est, an utiliter agere possit ex empto in hoc, ut venditor eum liberaret? Respondit: videamus, quid inter eumentem & vendentem actum sit: nam si id actum est, ut omnimodo intra Kalendas Julias venditor fundum liberaret, ex empto erit actio, ut liberet: nec sub conditione emptio facta intelligetur, veluti si hoc modo emptor interrogaverit, erit mihi fundus emptus, ita ut eum intra Kalendas Julias liberet; vel ita, ut eum intra Kalendas a Titio redimas. Si vero sub conditione facta emptio est, non poterit agi ut conditio impleatur. §. 1. Mensam argento coopertam mihi ignoranti pro solida vendidisti imprudens: Nulla est emptio, pecuniaque eo nomine data condicetur.

42. MARCIANUS lib. 1. Institutionum.

DOMINI neque per se, neque per procuratores suos, possunt saltem criminosos servos vendere, ut cum bestiis pugnarent. Et ita Divi Fratres rescripserunt.

43. FLORENTINUS lib. 8. Institutionum.

EA quæ commendandi causa in venditionibus dicuntur, si palam appareant, venditorem non obligant: veluti si dicat servum speciosum, domum bene ædificatam: at si dixerit hominem literatum vel artificem, præstare debet: nam hoc ipso plaris vendidit. §. 1. Quædam etiam pollicitationes venditorem non obligant, si ita in promptu res sit, ut eam emptor non ignoraverit: veluti si quis hominem luminibus effossis emat, & de sanitate stipuletur: nam de cætera parte corporis potius stipulatus videtur, quam de eo, in quo se ipse decipiebat. §. 2. Dolum malum a se abesse præstare venditor debet: qui non tantum in eo est, qui fallendi causa obscure loquitur, sed etiam qui insidiosè obscure dissimulat.

44. MARCIANUS lib. 3. Regularum.

SI duos quis servos emerit pariter uno pretio, quorum alter ante venditionem mortuus est: neque in vivo constat emptio.

45. IDEM lib. 4. Regularum.

LABEO libro posteriorum scribit, si vestimenta interpola quis pro novis emerit, Trebatio placere, ita emptori præstandum quod interest, si ignorans interpola emerit: quam sententiam & Pomponius probat: in qua & Julianus est: qui ait, siquidem ignorabat venditor, ipsius rei nomine teneri: si sciebat, etiam damni, quod ex eo contingit; quemadmodum si vas aurichalcum pro auro

auro vendidisset ignorans, tenetur, ut aurum, quod vendidit, præstet.

46. IDEM lib. singulari de Delatoribus.

Non licet ex officio, quod administrat quis, emere quid vel per se, vel per aliam personam: alioquin non tantum rem amittit, sed & in quadruplum convenitur secundum Constitutionem Severi & Antonini: Et hoc ad Procuratorem quoque Cæsaris pertinet. Sed hoc ita se habet, nisi specialiter quibusdam hoc concessum est.

47. ULPIANUS lib. 29. ad Sabinum.

Si aquæ ductus debeatur prædio, (&c) jus aquæ transit ad emptorem, etiam si nihil dictum sit: sicut & ipsæ fistulæ, per quas aqua ducitur;

48. PAULUS lib. 5. ad Sabinum.
Licet extra ædes sint.

49. ULPIANUS lib. 29. ad Sabinum.

Et quamquam jus aquæ non sequatur, quod amissum est: attamen fistulæ & canales, dum (sibi) sequuntur, quasi pars ædium ad emptorem perveniunt: Et ita Pomponius lib. 10. putat.

50. IDEM lib. 11. ad Edictum.

Labeo scribit, si mihi bibliothecam ita venderis, si *Decuriones Campani locum mihi vendidissent, in quo eam ponerem, & per me stet, quo minus id a Campanis impetrem, non esse dubitandum, quin præscriptis verbis agi possit: Ego, etiam ex vendito agi posse, puto, quasi impleta conditione, cum per emptorem stet, quo minus impleatur.*

51. PAULUS lib. 21. ad Edictum.

Litora, quæ fundo vendito conjuncta sunt, in modum non computantur, quia nullius sunt, sed jure gentium omnibus vacant: Nec viæ publicæ, aut loca religiosa vel sacra: Itaque, ut proficiant venditori, caveri solet, ut *viæ, item litora, & loca publica in modum cedant.*

52. IDEM lib. 54. ad Edictum.

Senatus censuit, *Ne quis domum villamve dirueret, quo plus sibi adquireretur: neve quis negotiandi causa eorum quid emeret, venderetve: pœna in eum, qui adversus Senatusconsultum fecisset, constituta (est), ut duplum ejus, quanti emisset, in ærarium inferre cogeretur: in eum vero qui vendidisset, ut irrita fieret venditio. † Plane, si mihi pretium solveris, cum tu duplum ærario debeas, repetes a me, quod a mea parte irrita facta est venditio. † Nec solum huic Senatusconsulto locus erit, si quis suam villam vel domum, sed & si alienam vendiderit.*

53. GAIUS lib. 28. ad Edictum provinciale.

Ut res emptoris fiat, nihil interest, utrum solum sit pretium, an eo nomine fidejussor datus sit. Quod autem de fidejussore diximus, plenius acceptum est, qualibet ratione (si) venditori de pretio satisfactum est, veluti expromissore, aut pignore dato, proinde sit, ac si pretium solum esset.

54. PAULUS lib. 1. ad Edictum Ædilium curulium.

Res bona fide vendita, propter minimam causam inempta fieri non debet.

55. IDEM lib. 2. ad Edictum Ædilium curulium.

Nuda & imaginaria venditio pro non facta est: & ideo nec alienatio ejus rei intelligitur.

56. IDEM lib. 50. ad Edictum.

Si quis sub hoc pacto vendiderit ancillam, ut prostituatur, & si contra factum esset, ut liceret ei abducere: & si per plures emptores mancipium cucurrerit, ei, qui primo vendit, abducendi potestas sit.

57. PAULUS lib. 5. ad Plautium.

Domum emi, cum eam & ego & venditor combussam ignoraremus. Nerva, Sabinus, Cassius, nihil venisse, quamvis area maneat: pecuniæque solutam condici posse ajunt. † Sed si pars domus maneret, Neratius ait, hanc quæstionem multum interesse, quanta pars domus incendio consumpta permaneat: ut si quidem amplior domus pars exusta est, non compellatur emptor perficere emptionem; sed etiam quod forte solutum ab eo est, repetet: sin vero vel dimidia pars, vel minor quam dimidia exusta fuerit, tunc coarctandus est emptor venditionem adimplere, æstimatione viri boni arbitrato habita, ut quod ex pretio propter incendium decrescere fuerit inventum, ab hujus præstatione liberetur. §. 1. Sin autem venditor quidem sciebat domum esse exustam, emptor autem ignorabat, nullam venditionem stare, si tota domus ante venditionem exusta sit: si vero quantacunque pars ædificii remaneat, & stare venditionem, & venditorem emptori quod interest restituere. §. 2. Simili quoque modo ex diverso tractari oportet, ubi emptor quidem sciebat, venditor autem ignorabat: & hic enim oportet, & venditionem stare, & omne pretium ab emptore venditori, si non depensum est, solvi: vel, si solutum sit, non repeti. §. 3. Quod si uterque sciebat, & emptor & venditor domum esse exustam totam, vel ex parte, nihil actum fuisse: dolo inter utramque partem compensando; & judicio, quod ex bona fide descendit, dolo ex utraque parte veniente, stare non concedente.

58. PAPINIANUS lib. 10. Quæstionum.

Arboribus quoque vento dejectis, vel absumptis igne, dictum est, emptionem fundi non videri esse contractam, si contemplatione illarum arborum (veluti oliveti) fundus comparabatur: sive sciente sive ignorante venditore: sive autem emptor sciebat vel ignorabat, vel uterque eorum, hæc obtinent, quæ in superioribus casibus pro ædibus dicta sunt.

59. CELSUS lib. 8. Digestorum.

Cum venderes fundum, non dixisti, *ITA UT OPTIMUS MAXIMUSQUE*: Verum est, quod Quinto Mutio placebat, non liberum, sed qualis esset, fundum præstari oportere: Idem & in urbanis prædiis dicendum est.

60. MARCELLUS lib. 6. Digestorum.

Comprehensum erat lege venditionis, *dolia sexaginta emptori accessura*, cum essent centum: in venditoris fore potestate responsum est, quæ vellet dare.

61. IDEM lib. 20. Digestorum.

EXistimo posse me id, quod meum est, sub conditione emere: quia forte speratur meum esse desinere.

62. MODESTINUS lib. 5. Regularum.

Qui officii causa in provincia agit, vel militat, prædia comparare in eadem provincia non potest: præterquam si paterna ejus a fisco distrahantur. §. 1. Qui nesciens loca sacra, vel religiosa, vel publica, pro privatis comparavit, licet emptio non teneat, ex empto tamen adversus venditorem experietur, ut consequatur, quod interfuit ejus, ne deciperetur. §. 2. Res in aversione emptæ, si non dolo venditoris factum sit, ad periculum emptoris pertinebit: etiam si res adsignata non sit.

63. JAVOLENUS lib. 7. ex Cassio.

Cum servo dominus rem vendere certæ personæ jufferit, si alii vendidisset, quam cui jussus erat, venditio non valet. Idem juris in libera persona est, cum perfici venditio non potuit in ejus persona, cui dominus venire eam noluit. §. 1. Demonstratione fundi facta, fines nominari supervacuum est: si nominentur, etiam ipsam venditorem nominare oportet, si forte alium agrum confinem possidet.

64. IDEM lib. 2. Epistolarum.

Fundus ille est mihi & Titio emptus. Quæro, utrum in partem, an in totum, venditio consistat, an nihil actum sit? Respondi: Personam Titii supervacuo accipiendam [puto]: ideoque totius fundi emptionem ad me pertinere.

65. IDEM lib. 11. Epistolarum.

Convenit mihi tecum, ut certum numerum regularum mihi dares certo pretio: quod ut faceres, utrum emptio sit, an locatio? Respondi: Si ex meo fundo regulas tibi factus ut darem, convenit, emptionem puto esse, non conductionem: * totiens enim conductio alicujus rei est, quotiens materia, in qua aliquid præstatur, in eodem statu ejusdem manet: quotiens vero & immutatur, & alienatur, emptio magis, quam locatio intelligi debet.

66. POMPONIUS lib. 31. ad Quintum Mutium.

In vendendo fundo quædam, etiam si non dicantur, præstanda sunt; veluti, *ne fundus evincatur*, aut, *ususfructus ejus*: quædam ita deum, si dicta sint; veluti viam, iter, actum, aquæductum præstatum iri: idem & in servitutibus urbanorum prædiorum. §. 1. Si cum servitus venditis prædiis deberetur, nec commemoraverit venditor, sed sciens esse retinuerit, & ob id per ignorantiam rei emptor non utendo per statutam tempus eam servitutem amiserit, quidam recte putant venditorem teneri ex empto ob dolum. §. 2. Quintus Mutius (scribit, qui) scripsit RUTA CÆSA, (QUÆQUE) ADIUM FUNDIVE NON SUNT, bis idem scriptum: nam ruta cæsa ea sunt, quæ neque adium neque fundi sunt.

67. IDEM lib. 39. ad Quintum Mutium.

Alienatio cum sit, cum sua causa dominium ad alium transferimus, quæ esset futura, si apud

nos ea res mansisset: Idque toto Jure civili ita se habet, præterquam si aliquid nominatim sit constitutum.

68. PROCULUS lib. 6. Epistolarum.

Si, cum fundum venderes, in lege dixisses, *quod si merc. dis nomine a conductore exeres, id emptori accessurum esse*: existimo te in exigendo non solum bonam fidem, sed etiam diligentiam præstare debere, id est, non solum, ut a te dolus malus absit, sed etiam ut culpa. §. 1. Fere aliqui solent hæc verba adjicere, DOLUS MALUS A VENDITORE ABERIT: qui, etiam si adjectum non est, abesse debet. §. 2. Nec videtur abesse, si per eum factum est, aut fiet, quo minus fundum emptor possideat. Erit ergo ex empto actio, non ut [vendedor] vacuum possessionem tradat; cum multis modis accidere poterit, ne tradere possit: sed ut si quid dolo malo fecit, aut facit, dolus malus ejus æstimaretur.

69. IDEM lib. 11. Epistolarum.

Rutilia Polla emit lacum Sabatenem angularium, & circa eum lacum pedes decem: Quæro, nunquid (&) decem pedes, qui tunc accesserunt, sub aqua sint, quia lacus crevit, an proximi pedes decem ab aqua Rutiliæ Pollæ juris sint? Proculus respondit: Ego existimo, eatenus lacum, quem emit Rutilia Polla, venisse, quatenus tunc fuit; & circa eum decem pedes, qui tunc fuerunt: nec ob eam rem, quod lacus postea crevit, latius eum possidere debet, quam emit.

70. LICINNIUS RUFINUS lib. 8. Regularum.

Liberi hominis emptionem contrahi posse plerique existimaverunt: si modo inter ignorantes id fiat. Quod idem placet, etiam si venditor sciat, emptor autem ignoret. Quod si emptor sciens liberum esse, emerit: nulla emptio contrahitur.

71. PAPIRIUS JUSTUS lib. 1. Constitutionum.

Imperatores Antoninus & Verus Augusti Sextio Vero in hæc verba rescripserunt: *Quibus mensuris aut pretiis negotiatores vina compararent, in contrahentium potestate esse: neque enim quisquam cogitur vendere, si aut pretium aut mensura displiceat; præsertim si nihil contra consuetudinem regionis fiat.*

72. PAPINIANUS lib. 10. Questionum.

Pacta conventa, quæ postea facta detrahunt aliquid emptioni, contineri contractu videntur: quæ vero adjiciunt, credimus (hoc) non inesse. Quod locum habet in his, quæ adimicula sunt emptionis: veluti *ne cautio duplæ præstetur*; aut, *ut cum fidejussore cautio duplæ præstetur*. Sed quo casu agente emptore non valet pactum, idem vires habebit jure exceptionis, agente venditore. † An idem dici possit, aucto postea vel diminuto pretio, non immerito quaesitum est: quoniam emptionis substantia constitit ex pretio. Paulus notat: Si omnibus integris manentibus, de augendo vel diminuendo pretio rursus convenit, recessum a priore contractu, & nova emptio intercessisse videtur. §. 1. Papinianus: Lege venditionis illa facta, **et QUID SACRI, AUT RELIGIOSI, AUT PUBLICI**

PUBLICI EST, EJUS NIHIL VENIT, si res non in usu publico, sed in patrimonio fisci erit, venditio ejus valebit: nec venditori proderit exceptio, quæ non habuit locum.

73. IDEM lib. 3. Responsorum.

ADe sacra terræ motu diruta, locus ædificii non est profanus, & ideo venire non potest. §. 1. Intra maceriam sepulchrorum hortis vel cæteris culturis loca pura servata, si nihil venditor nominatim excepit, ad emptorem pertinent.

74. IDEM lib. 1. Definitionum.

Clavibus traditis, ita mercium in horreis conditarum possessio tradita videtur, si claves apud horrea traditæ sint: quo facto, confestim emptor dominium & possessionem adipiscitur, etsi non aperuerit horrea: quod si venditoris merces non fuerunt, usucapio confestim inchoabitur.

75. HERMOGENIANUS lib. 2. Juris Epitomarum.

Qui fundum vendidit, ut eum certa mercede conductum ipse habeat; vel, si vendat, non alii, sed sibi distrabat; vel simile aliquid paciscatur: ad complendum (id), quod pepigerunt, ex vendito agere poterit.

76. PAULUS lib. 6. Responsorum.

Dolia in horreis defossa, si non sint nominatim in venditione excepta, horreorum venditioni cessisse videntur. §. 1. Eum, qui in locum emptoris successit, iisdem defensionibus uti posse, quibus venditor (ejus) uti potuisset: sed & longæ possessionis præscriptione, si utriusque possessio impleat tempora constitutionibus statuta.

77. JAVOLENUS lib. 4. ex Posterioribus Labeonis.

In lege fundi vendendi lapidicinæ in eo fundo, ubique essent, exceptæ erant; (&) post multum temporis in eo fundo repertæ erant lapidicinæ: eas quoque venditoris esse Tubero respondit: Labeo, referre quid actum sit: si non appareat, non videri eas lapidicinas esse exceptas; * neminem enim nec vendere, nec excipere, quod non sit, & lapidicinas nullas esse, nisi quæ appareant, & cadantur: aliter interpretantibus, totum fundum lapidicinarum fore, si forte toto eo sub terra esset lapis: hoc probo.

78. LABEO lib. 4. Posteriorum a Javoleno Epitomarum.

Fistulas emptori accessuras in lege dictum erat: Quærebatur, an castellum, ex quo fistulis aqua duceretur, accedere? Respondi, apparere id actum esse, ut id quoque accederet, licet scriptura non continetur. §. 1. Fundum ab eo emisti, cujus filii postea tutelam administrans, nequaquam accepisti possessionem: Dixi, tradere te tibi possessionem hoc modo posse, ut pupillus & familia ejus decedat de fundo, tunc demum tu ingrediaris possessionem. §. 2. Qui fundum ea lege emerat, ut soluta pecunia traderetur ei possessio, duobus heredibus relictis decessit: Si unus omnem pecuniam solverit, partem familiæ eriscundæ judicio servabit: nec, si partem solvat, ex empto cum venditore ager; quoniam ita contractum æs alienum dividi

non potuit. §. 3. Frumenta, quæ in herbis erant, cum vendidisses, dixisti, te, si quid vi, aut tempestate factum esset, præstaturum, ea frumenta nives corruerunt: Si immoderatæ fuerunt, & contra consuetudinem tempestatum, agi tecum ex empto poterit.

79. JAVOLENUS lib. 5. ex Posterioribus Labeonis.

Fundi partem dimidiam ea lege vendidisti, ut emptor alteram partem, quam retinebas, annis decem certa pecunia in annos singulos conductam habeat. Labeo & Trebatius negant, posse ex vendito agi, ut id, quod convenerit, fiat. Ego contra puto: si modo ideo vilius fundum vendidisti, ut hæc tibi conductio præstaretur: nam hoc ipsum, pretium fundi videretur, quod eo pacto venditus fuerat: eoque jure utimur.

80. LABEO lib. 5. Posteriorum a Javoleno Epitomarum.

Cum manu sata in venditione fundi excipiuntur, non quæ in perpetuum sata sunt, excipi videntur, (sed) quæ singulis annis feri solent, ita ut fructus eorum tollatur: nam aliter interpretantibus, vites & arbores omnes exceptæ videbuntur. §. 1. Hujus rei emptionem posse fieri dixi, QUÆ EX MEIS ÆDIBUS IN TUAS ÆDES PROJECTA SUNT, UT EA MIHI ITA HABERE LICEAT; deque ea re ex empto agi. §. 2. Sylva cædua in quinquennium venierat: Quærebatur, cum glans decidisset, utrius esset? Scio Servium respondisse, primum sequendum esse, quod apparet actum esse: quod si in obscuro esset, quæcunque glans ex his arboribus, quæ casæ non essent, cecidissent, venditoris esset: eam autem, quæ in arboribus fuisset eo tempore, cum hæ caderentur, emptoris. §. 3. Nemo potest videri eam rem vendidisse, de cujus dominio id agitur, ne ad emptorem transeat: sed hoc aut locatio est, aut alius genus contractus.

81. SCÆVOLA lib. 7. Digestorum.

Titius, cum mutuos acciperet tot aureos sub usuris, dedit pignori sive hypothecæ prædia & fidejussorem Lucium: cui promisit, intra triennium proximum se eum liberaturum: quod si id non fecerit die superscripta, & solverit debitum fidejussor creditori, jussit prædia emptæ esse, quæ creditoribus obligaverat: Quæro, cum (non) sit liberatus Lucius fidejussor a Titio, an, si solverit creditori, emptæ haberet superscripta prædia? Respondit, si non ut in causam obligationis, sed ut emptæ habeat, sub conditione emptio facta est, & contractam esse obligationem. §. 1. Lucius Titius promisit de fundo suo centum millia modiorum frumenti annua præstare prædiis Gaji Seji: postea Lucius Titius vendidit fundum, additis verbis his, QUO JURE, QUÆQUE CONDITIONE EA PRÆDIA LUCII TITII HODIE SUNT, ITA VENEUNT ITAQUE HABEBUNTUR: Quæro, an emptor Gajo Sejo ad præstationem frumenti sit obnoxius? Respondit, emptorem Gajo Sejo, secundum ea, quæ proponerentur, obligatum non esse.

TIT. II.

DE IN DIEM ADDITIONE.

1. PAULUS lib. 5. ad Sabinum.

IN diem additio ita fit: ILLE FUNDUS CENTUM ESTO TIBI EMPTUS, NISI SI QUIS INTRA KALENDAS JANUARIAS PROXIMAS MELIOREM CONDITIONEM FECERIT, QUO RES A DOMINO ABEAT.

2. ULPIANUS lib. 28. ad Sabinum.

Quoties fundus in diem addicitur, utrum pura emptio est, sed sub conditione resolvitur; an vero conditionalis sit magis emptio, quaestio est? Et mihi videtur verius, interesse quid actum sit: nam si quidem hoc actum est, ut meliore allata conditione, discedatur, erit pura emptio, quae sub conditione resolvitur: sin autem hoc actum est, ut perficiatur emptio, nisi melior conditio afferatur, erit emptio conditionalis. §. 1. Ubi igitur, secundum quod distinximus, pura venditio est, Julianus scribit, hunc, cui res in diem addicta est, & usucapere posse, & fructus, & accessiones lucrari, & periculum ad eum pertinere, si res interierit:

3. PAULUS lib. 5. ad Sabinum.

Quoniam post interitum rei jam nec adferri possit melior conditio.

4. ULPIANUS lib. 28. ad Sabinum.

Ubi autem conditionalis venditio est, negat Pomponius usucapere eum posse, nec fructus ad eum pertinere. §. 1. Idem Julianus lib. 15. quaerit: Si res in diem addicta interciderit, vel ancilla decesserit, an partus vel fructus ejus nomine adjectio admitti possit? Et negat admittendam adjectionem: quia alterius rei, quam ejus, quae distracta est, non solet adjectio admitti. §. 2. Idem Julianus eodem libro scribit: Si ex duobus servis, viginti venditis & in diem addictis, alter decesserit, deinde unius nomine, qui superest, emptor extiterit, qui supra viginti promitteret, an discedatur a priore contractu? Et ait, dissimilem esse hanc speciem partus specie, & ideo hic discedi a priore emptione, & ad secunda perveniri. §. 3. Sed & Marcellus lib. 5. Digestorum scribit, pure vendito, & in diem addicto fundo, si melior conditio allata sit, rem pignori esse desinere, si emptor eum fundum pignori dedisset. Ex quo colligitur, quod emptor medio tempore dominus esset: alioquin nec pignus teneret. §. 4. Idem Julianus lib. octogesimo octavo Digestorum scripsit, eum, qui emit fundum in diem, Interdictum quod vi aut clam uti posse: nam hoc Interdictum ei competit, cuius interest opus non esse factum. Fundo autem (inquit) in diem addicto, & commodum, & incommodum omne ad emptorem pertinet, antequam venditio transferatur: & ideo, si quid tunc vi aut clam factum est, quamvis melior conditio allata fuerit, ipse utile Interdictum habebit; sed eam actionem, sicut fructus, inquit, quos percepit, venditi iudicio praestaturum. §. 5. Cum igitur tunc recedatur ab emptione, ubi pure contrahitur; vel tunc non impleatur, ubi sub conditione fit, cum melior conditio sit allata: si falsus emptor subiectus sit, eleganter scribit Sabinus, priori

rem esse emptam; quia non videatur melior conditio allata esse, non existente vero emptore: sed & si existat alius emptor, meliorem tamen conditionem non adferat, aequè dicendum erit, perinde haberi, ac si non existeret. §. 6. Melior autem conditio adferri videtur, si pretio sit additum. † Sed & si nihil pretio addatur, solutio tamen offeratur facilius pretii, vel maturior; melior conditio adferri videtur. † Praeterea, si locus opportunior solvendo pretio dicatur, aequè melior conditio allata videtur; & ita Pomponius lib. 9. ex Sabino scribit. † Item ait & si persona idoneior accedat ad emptionem, aequè videri meliorem conditionem allatam. † Proinde, si quis accedat ejusdem pretii emptor, sed qui levioribus emat conditionibus, vel qui satisfactionem nullam exigat, melior conditio allata videbitur. Ergo idem erit probandum & si viliori pretio emere sit paratus, ea tamen remittat, quae venditori gravia erant in priore emptione.

5. POMPONIUS lib. 9. ad Sabinum.

Quidquid enim ad utilitatem venditoris pertinet, pro meliore conditione haberi debet.

6. ULPIANUS lib. 28. ad Sabinum.

Item quod dictum est, fructus interea captos emptorem priorem sequi, totiens verum est, quotiens nullus emptor existit, qui meliorem conditionem adferat, vel falsus (existit): sin vero existit emptor posterior, fructus refundere priorem debere constat, (sed venditori): Et ita Julianus lib. 48. Digestorum scripsit. §. 1. Si quis extiterit, qui meliorem conditionem adferat, deinde prior emptor adversus eum licitatus sit, & penes eum emptorem manserit: dubitari poterit, utrum fructus ipse habeat, quasi nulla meliore conditione allata; an vero venditoris sint, licet eadem sit persona, quae meliorem conditionem attulit? Quod ratio facere videtur: intererit tamen, quid acti sit: Et ita Pomponius scribit.

7. PAULUS lib. 5. ad Sabinum.

Licet autem venditori, meliore allata conditione, addicere posteriori: nisi prior paratus sit plus adjicere.

8. IDEM lib. 33. ad Edictum.

Necessè autem habebit venditor, meliore conditione allata, priorem emptorem certiores facere, ut, si quid alius adjicit, ipse quoque adjicere possit.

9. ULPIANUS lib. 28. ad Sabinum.

Sabinus scribit, licere venditori meliorem conditionem oblatam abjicere, sequique primam, quasi meliorem. Et ita utimur. † Quid tamen, si hoc erat nominatum actum, ut liceret resistere emptori meliore conditione allata? Dicendum erit, dissolutam priorem emptionem, etiamsi venditor sequentem non admittat.

10. JULIANUS lib. 13. Digestorum.

Sed si proponatur, a creditore pignus in diem addictum, non potest videri bona fide negotium agi, nisi adjectio recipiatur. Quid ergo est, si inops emptor, & impedienda tantummodo venditionis causa intervenit? Potest creditor, sine periculo, priori emptori addicere.

11. UL-

11. ULPIANUS lib. 23. ad Sabinum.

QUOD autem Sabinus scribit, *Fundum in diem adduci non posse rursus, qui semel fuerit in diem additus*, ratione ejusmodi defendit: quia prioris, inquit, emptoris statim sit scilicet quasi non videatur melior conditio allata, si non secure secundo emptori fundus addicitur, sed alia licitatio prospicitur. Sed Julianus lib. 15. Digestorum scripsit, interesse multum, quid inter contrahentes actum sit: nec impedire quicquam, vel hoc agi, ut saepius (fundus) collocetur: dum vel prima, vel secunda, vel tertia adjectione res a venditore discedat. §. 1. Item quod Sabinus ait, si, *tribus vendentibus, duo posteriori addixerint, unus non admiserit adjectionem, hujus partem priori, duorum posteriori emptam*, ita demum verum est, si variis pretiis partes suas distraxerunt:

12. POMPONIUS lib. 9. ad Sabinum.

ET si dispares partes vendentium fuerint.

13. ULPIANUS lib. 28. ad Sabinum.

QUOD si uno pretio vendiderint, dicendum est, totam priori emptam manere: quemadmodum si quis mihi totum fundum ad diem addidisset, postea vero pretio adjecto, dimidiam alii addiderit. Celsus quoque lib. 8. Digestorum refert, Mucium, Brutum, Labeonem, quod Sabinum existimare. Ipse quoque Celsus idem probat: & adjicit, mirari se, a nemine animadversum, quod si prior emptor ita contraxerit, ut nisi totum fundum emptum nolle habere, non habere eum eam partem emptam, quam unus ex sociis posteriori emptori addicere noluit. §. 1. Verum est autem, vel unum ex venditoribus posse meliorem adferre conditionem: emere enim cum tota re etiam nostram partem possumus.

14. PAULUS lib. 5. ad Sabinum.

SI venditor simulaverit meliorem allatam conditionem, cum minoris, vel etiam tantidem alii venderet, utrique emptori in solidum erit obligatus. §. 1. Sed si emptor alium non idoneum subjecit, eique fundus additus est, non video (inquit) quemadmodum priori sit emptus, cum alia venditio, & vera postea subsequuta sit. Sed verum est, venditorem deceptum ex vendito actionem habere cum priore emptore, quanti sua intersit, id non esse factum: per quam actionem & fructus, quos prior emptor percepit, & quo deterior res culpa vel dolo malo ejus facta sit, recipiet venditor: & ita Labeoni & Nervæ placet. §. 2. Sed si neuter subjecit emptorem, majore autem pretio additum est praedium ei, qui solvendo non est, abutum est a priore emptione: quia ea melior intelligitur, quam venditor comprobavit, cui licuit non addicere. §. 3. Sed & si pupillus postea sine tutoris auctoritate pluri emerit, consentiente venditore abibitur a priore emptione. Idem & de servo alieno. † Aliter atque si servo suo, vel filio, quem in potestate habet, vel domino rei per errorem id addiderit: quia non est emptio his casibus. Quod si alieno servo, quem putaverit liberum esse, addiderit: contra se habebit; & erit hic similis egenti. §. 4. Emptorem, qui meliorem conditionem attulerit, praeter corpus nihil sequitur, quod venierit. §. 5. Non tamen ideo, si tantundem pretium alius

det, hoc ipso, quod fructus eum non sequantur, qui secuturi essent priorem emptorem, melior conditio videtur allata: quia non id agitur inter emptorem, & venditorem.

15. POMPONIUS lib. 9. ad Sabinum.

SI praedio in diem addito, ante diem venditor mortuus sit, sive post diem heres ei existat, sive omnino non existat, priori praedium emptum est: quia * melior conditio allata, quae domino placeat, intelligi non potest, cum is, qui vendat, non existat. Quod si intra diem adjectionis heres existat, melior conditio ei adferri potest. §. 1. Si fundus in diem additus fuerit pluri, ut quaedam ei accedant, quae non accesserint priori emptori, si non minoris, sint haec res, quam quo pluri postea fundus venierit, prior venditio valet; quasi melior conditio allata non sit, si minoris sint. † Idemque aestimandum est, si dies longior pretii solvendi data fuerit; ut queratur, quantum ex usura ejus temporis capi potuerit.

16. ULPIANUS lib. 32. ad Edictum.

IMperator Severus, rescripsit, *Sicut fructus in diem addictae domus, cum melior conditio fuerit allata, venditori restitui necesse est, ita rursus quae prior emptor medio tempore necessario probaverit erogata, de venditu retineri: vel, si non sufficiat, solvi aequum est.* Et credo sensisse Principem de empti venditi actione.

17. JULIANUS lib. 15. Digestorum.

CUM duo servi duobus separatim denis in diem addicti sint, & exstiterit, qui pro utroque triginta det, refert, unius pretio decem, an singulorum quina adjiciat: Secundum superiorem adjectionem, is servus inemptus erit, cujus pretio adjectio facta fuerit: secundum posteriorem [adjectionem], uterque ad posteriorem emptorem pertinebit: Quod si incertum sit, ad utrius pretium addiderit, a priore emptione non videbitur esse discessum.

18. AFRICANUS lib. 3. Quaestionum.

CUM in diem duobus sociis fundus sit additus, uno ex his pretium adjiciente, etiam pro ipsius parte a priore venditione discedi rectius existimatur.

19. JAVOLENUS lib. 2. ex Plantio.

FUNDO in diem addito, si postea pretium adjectum est, & venditor, alio fundo applicito, cum ipsum fundum posteriori emptori addixit, & id sine dolo malo fecit, priori emptori obligatus non erit: nam quamvis non id tantum, quod in diem additum erat, sed aliud quoque cum eo venierit, tamen, si venditor dolo caret, prioris emptoris causa absoluta est: id enim solum intuendum est, an priori venditori bona fide facta sit adjectio.

20. PAPINIANUS lib. 3. Responsorum.

PRIOR emptor post meliorem conditionem oblatam, ob pecuniam in exordio venditori de pretio solutam, contra secundum emptorem, citra delegationem jure stipulationis interpositam, agere non potest.

TIT. III.

DE LEGE COMMISSORIA.

I. ULPIANUS lib. 28. ad Sabinum.

Si fundus commissoria lege venierit, magis est, ut sub conditione resolvi emptio, quam sub conditione contrahi videatur.

2. POMPONIUS lib. 35. ad Sabinum.

CUM venditor fundi in lege ita caverit, SI AD DIEM PECUNIA SOLUTA NON SIT, [UT] FUNDUS INEMPTUS SIT, ita accipitur *inemptus esse fundus*, si venditor inemptum eum esse velit, quia id venditoris causa caveretur: nam si aliter acciperetur, exusta villa in potestate emptoris futurum, ut non dando pecuniam inemptum faceret fundum, qui ejus periculo fuisset.

3. ULP IANUS lib. 30. ad Edictum.

Nam legem commissariam, quæ in venditionibus adjicitur, si volet, venditor exercebit: non etiam invitus.

4. I D E M lib. 32. ad Edictum.

SI fundus lege commissoria venierit, hoc est, *ut nisi intra certum diem pretium sit exsolutum, inemptus fieret*: videamus, quemadmodum venditor agat tam de fundo, quam de his, quæ ex fundo percepta sint: itemque si deterior fundus effectus sit facto emptoris? Et quidem finita est emptio; sed jam decisa quæstio est, ex vendito actionem competere, ut rescriptis Imperatoris Antonini & D. Severi declaratur. §. 1. Sed, quod ait Neratius, habet rationem: ut interdum fructus [emptor] lucretur, cum pretium, quod numeravit, perdidit. Igitur sententia Neratii tunc habet locum, quæ est humana, quando emptor aliquam partem pretii dedit. §. 2. Eleganter Papinianus lib. 3. Responsum scribit, statim, atque commissoria est, statuere venditorem debere, utrum commissoriam velit exercere, an potius pretium petere: nec posse, si commissoriam elegit, postea variare. §. 3. In commissoriam etiam hoc solet convenire, *ut si venditor eundem fundum venderet, quanto minoris vendiderit, id a priore emptore exigat*. Erit itaque adversus eum ex vendito actio. §. 4. Marcellus lib. 20. dubitat, commissoria utrum tunc locum habet, si interpellatus non solvat, an vero si non obtulerit? Et magis arbitror, offerre eum debere, si vult se legis commissoriæ potestate solvere: quod si non habet, cui offerat, posse esse securum.

5. NERATIUS lib. 5. Membranarum.

Lege fundo vendito dicta, ut, si intra certum tempus pretium solutum non sit, res inempta sit: de fructibus, quos interim emptor percepisset, hoc agi intelligendum est, ut emptor interim eos sibi suo quoque jure perciperet: sed si fundus revenisset, Aristo existimabat, venditori de his judicium in emptorem dandum esse: quia nihil penes eum residere oporteret ex re, in qua fidem fefelleret.

6. SCÆVOLA lib. 2. Responforum.

DE lege commissoria interrogatus ita respondit, Si per emptorem factum sit, quo minus legi pareretur, & ea lege uti venditor velit: fundos inemptos fore, & id, quod arrhæ, vel alio nomine datum esset, apud venditorem remansurum. §. 1. Idem respondit, si ex lege inempti sint fundi, nec

id, quod accessurum dictum est, emptori deberi.
§. 2. Post diem lege commissoria comprehensum,
venditor partem reliquæ pecuniæ accepit: Re-
spondit, si post statutum diem reliquæ pecuniæ,
venditor legem dictam non exercuisset, & partem
reliqui debiti accepisset, videri recessum a commis-
soria.

7. HERMOGENIANUS lib. 2. Juris
Epitomarum.

Post diem commissoriæ legi præstitutum, si venditor pretium petat, legi commissoriæ renunciatum videtur, nec variare, & ad hanc redire potest.

8. SCÆVOLA lib. 7. Digestorum.

Mulier fundos Gaio Seio vendidit, & acceptis
arrhæ nomine certis pecuniis, statuta sunt tem-
pora solutioni reliquæ pecuniæ; quibus si non pa-
ruisset emptor, pactus est, ut arrham perderet, &
inemptæ villæ essent: die statuto emptor testatus
est, se pecuniam omnem reliquam paratum fuisse ex-
solvere, & sacculum cum pecunia signatorum si-
gnis obsignavit; defuisse autem venditricem: po-
steriore autem die nomine fisci testato conventum
emptorem, ne ante mulieri pecuniam exsolveret,
quam fisco satisfaceret; Quæsitum est, an fundi
non sint in ea causa, ut a venditrice vindicari debe-
ant ex conventionem venditoris? Respondit, secun-
dum ea, quæ proponerentur, non commississe in le-
gem venditionis emptorem.

TIT. IV.

DE HEREDITATE, VEL ACTIONE
VENDITA.

1. POMPONIUS lib 9. ad Sabinum.

Si hereditas venierit ejus qui vivit, aut nullus sit, nihil esse acti: quia in rerum natura non sit, quod venierit.

2. ULPIANUS lib. 49. ad Sabinum.

Venditor hereditatis satisfacere de evictione non debet: cum [id] inter eumentem & vendentem agatur, ut neque amplius, neque minus juris emptor habeat, quam apud heredem futurum esset: Plane, de facto suo venditor satisfacere cogendus est, §. 1. In hereditate vendita utrum ea quantitas spectatur, quæ fuit mortis tempore, an ea, quæ fuit, cum aditur hereditas: an ea, quæ fuit, cum hereditas venundatur, videndum erit? Et verius est, hoc esse servandum, quod actum est: plerumque autem hoc agi videtur, ut quod ex hereditate pervenit, in id tempus, quo venditio fit, id videatur venisse. §. 2. Illud potest quæri, si etiam impuberi sit substitutus is, qui vendidit hereditatem testatoris, an etiam id, quod ex impuberis hereditate ad eum, qui vendidit hereditatem, pervenit, ex empto actioni locum faciat? Et magis est, ne veniat: quia alia hereditas est: licet enim unum testamentum sit, alia tamen, atque alia hereditas est. Plane, si hoc actum sit, dicendum erit, etiam impuberis hereditatem in venditionem venire, maxime si jam delata impuberis hereditate venierit hereditas. §. 3. *Pervenisse ad venditorem hereditatis* quomodo videatur, quæritur? Et ego puto, antequam quidem corpora rerum hereditariarum nactus venditor fuerit, hætenus videri ad eum pervenisse, quatenus mandare potest earum rerum persecutionem, actio-

actionesque tribuere: enimvero ubi corpora natu-
tus est, vel debita exegit, plenius ad eum videri
pervenisse. † Sed & si rerum venditarum ante
hereditatem venditam pretia fuerit consecutus, pa-
lam est ad eum pretia rerum pervenisse. † Illud
retinendum est, cum effectu videri pervenisse, non
prima ratione: idcirco quod legatorum nomine
quis praestitit, non videtur ad eum pervenisse: sed
& si quid aeris alieni est, vel cuius alterius oneris
hereditarii, pervenisse merito negabitur. Sed &
rerum ante venditionem donatarum pretia presta-
ri, aequitatis ratio exigit. §. 4. Non tantum au-
tem quod ad venditorem hereditatis [pervenit],
sed & quod ad heredem ejus ex hereditate perva-
nit, emptori restituendum est: Et non solum quod
jam pervenit, sed & quod quandoque pervenerit,
restituendum est. §. 5. Sed & si quid dolo malo
eorum factum est, quo minus ad eos perveniat, &
hoc emptori praestandum est. *Fecisse autem dolo
malo, quo minus perveniat*, videtur, [sive] aliena-
vit aliquid, vel etiam accepto quem liberavit; vel
id egit dolo malo, ne de hereditate acquireretur,
vel ne possessionem adipisceretur, quam posset adi-
pisci. † Sed & si non dolo malo sed lata culpa
admiserit aliquid, utique tenebitur. † Deperdi-
ta autem & deminuta sine dolo malo venditoris
non praestabuntur. §. 6. Illud quaesitum est, an
venditor hereditatis ob debitum a filio suo, qui in
potestate ejus esset, servove, ei, cuius hereditatem
vendidisset, praestare debeat emptori? Et visum
est, quidquid duntaxat de peculio filii, servive, aut
in suam rem versum inveniat, praestare eum de-
bere. §. 7. Solet quaeri, an & si quid lucri occa-
sione hereditatis venditor senserit, emptori resti-
tuere id debeat? Et est apud Julianum haec qua-
estio tractata lib. 6. Digestorum, & ait, quod non
debitum exegerit, retinere heredem: & quod non
debitum solverit, non reputare: nam hoc servari,
ut heres emptori non praestet, quod non debitum
exegerit: neque ab eo consequatur, quod non de-
bitum praestiterit. Si autem condemnatus praesti-
terit, hoc solum heredi sufficit, esse eum condemna-
tum sine dolo malo suo, etiamsi maxime creditor
non fuerit is, cui condemnatus est heres. Quae sen-
tentia mihi placet. §. 8. Non solum autem here-
ditarias actiones, sed etiam eas obligationes, quas
ipse heres constituit, dicendum erit praestari em-
ptori debere. Itaque & si fidejussorem acceperit
ab hereditario debitore, ipsam [hanc] actionem,
quam habet heres, praestare [emptori] debet:
sed & si novaverit, vel in iudicium deduxerit actio-
nem, praestare debet hanc ipsam actionem, quam
nactus est. §. 9. Sicuti lucrum omne ad empto-
rem hereditatis respicit, ita damnum quoque debet
ad eundem respicere. §. 10. Denique si rem he-
reditariam heres vendiderit, ac per hoc fuerit con-
demnatus, non habet contra emptorem actionem:
quia non ideo condemnatur, quod heres esset, sed
quod vendiderit. Sed si pretium rei distractae em-
ptori hereditatis dedit, videamus, an locus sit ex
vendito actioni? Et putem esse. §. 11. Sive ipse
venditor dederit aliquid pro hereditate, sive pro-
curator ejus, sive alius quis pro eo, dum negotium
ejus gerit, locus erit ex vendito actioni: dummo-

do aliquid absit venditori hereditatis: ceterum,
si nihil absit venditori, consequens erit dicere, non
competere ei actionem. §. 12. Apud Julianum
scriptum est, si venditor hereditatis exceperit *ser-
vum sine peculio*, & ejus nomine cum eo fuerit
actum de peculio, & in rem verso, id duntaxat eum
consequi, quod praestiterit ejus peculii nomine,
quod emptorem sequi debeat, aut quod in rem de-
functi versum est: His enim casibus aes alienum em-
ptoris solvit: ex ceteris causis suo nomine conde-
mnetur. §. 13. Quid ergo, si *servum cum peculio*
exceperit venditor hereditatis, conventusque de
peculio praestitit? Marcellus lib. 6. Digestorum,
non petere eum scripsit: si modo hoc actum est,
ut, quod superfuisset ex peculio, hoc haberet: at
si contra actum est, recte repetere eum posse ait: si
vero nihil expressim inter eos convenit, sed tan-
tummodo peculii mentio facta est, cessare ex ven-
dito actionem constat. §. 14. Si venditor here-
ditatis *aedes sibi* exceperit, quarum nomine damni
infecti promissum fuerat: interest, quid acti sit:
nam si ita exceperit, *ut damni quoque infecti stipula-
tionis onus sustineret*, nihil ab emptore conseque-
retur: si vero id actum erit, *ut emptor hoc aes alie-
num exsolveret*, ad illum onus stipulationis perti-
nebit: si non apparebit quid acti sit, verisimile
erit, id actum, ut ejus quidem damni nomine, quod
ante venditionem datum fuerit, onus ad emptorem,
alterius temporis ad heredem pertineat. §. 15.
Si Titius Mævii hereditatem Seio vendiderit, &
a Seio heres institutus, eam hereditatem Attio ven-
diderit, an ex prior venditione hereditatis cum
Attio agi possit? Et ait Julianus *, quod venditor
hereditatis petere a quolibet extraneo herede po-
tuisse, id ab hereditatis emptore consequatur: &
certe, si Seio alius heres exstitisset, quidquid ven-
ditor Mævianae hereditatis nomine praestitisset, id
ex vendito actione consequi ab eo potuisset: nam
& si duplam hominis a Seio stipulatus fuisset, &
ei heres exstitisset, eamque hereditatem Titio ven-
didisset, evicto homine, rem a Titio servarem.
§. 16. Si quid publici vectigalis nomine praestiterit
venditor hereditatis consequens erit dicere, agno-
scere emptorem [ei] hoc debere: namque heredi-
taria onera [etiam] haec sunt: & si forte tributo-
rum nomine aliquid dependat, idem erit dicendum.
§. 17. Quod si funere facto heres vendidisset he-
reditatem, ad impensam funeris ab emptore conse-
quatur? Et ait Labeo, emptorem impensam fune-
ris praestare debere: quia & ea, inquit, impensa he-
reditaria est: cuius sententiam & Javolenus putat
veram: & ego arbitror. §. 18. Cum quis debi-
tori suo heres exstitit, *confusione* creditor esse de-
finit: sed si vendidit hereditatem, aequissimum vi-
detur, emptorem hereditatis vicem heredis obti-
nere: & idcirco teneri venditori hereditatis, sive,
cum moritur, testator debuit, quamvis post mor-
tem debere desit, adita a venditore hereditate; si-
ve quid in diem debeatur; sive sub conditione, &
postea conditio exstitisset: ita tamen, si ejus debi-
ti adversus heredem actio esse poterat, ne forte et-
iam ex his causis, ex quibus cum herede actio non
est, cum emptore agatur. §. 19. Et si servitutes
amisit heres institutus adita hereditate, ex vendito
poterit

poterit experiri adversus emptorem, ut servitutes ei restituantur. §. 20. Sed & si quid venditor nondum præstiterit, sed quoquo nomine obligatus sit propter hereditatem, nihilominus agere potest cum emptore.

3. POMPONIUS lib. 27. ad Sabinum.

SI venditor hereditatis exactam pecuniam sine dolo malo & culpa perdidisset, non placet eum emptori teneri.

4. ULPIANUS lib. 32. ad Edictum.

SI nomen sit distractum, Celsus lib. 9 Digestorum scribit, locupletem esse debitorem, non debere præstare: debitorem autem esse, præstare, nisi aliud convenit.

5. PAULUS lib. 33. ad Edictum.

ET quidem sine exceptione quoque, nisi in contrarium actum sit: sed, si certæ summæ debitor dictus sit, in eam summam tenetur venditor: si incertæ, & nihil debeat, quanti intersit emptoris.

6. IDEM lib. 5. Quæstionum.

EMptori nominis etiam pignoris persecutio præstari debet: ejus quoque quod postea venditor accepit. * nam beneficium venditoris prodest emptori.

7. IDEM lib. 14. ad Plautium.

Cum hereditatem aliquis vendidit, esse debet hereditas, ut sit emptio: nec enim alea emitur, ut in venatione, & similibus, sed res: quæ si non est, [non] contrahitur emptio, & ideo pretium condicetur.

8. JAVOLENUS lib. 2. ex Plautio.

Quod si nulla hereditas ad venditorem pertinet, quantum emptori præstare debuit, ita distinguere oportebit: ut si est quidem aliqua hereditas, sed ad venditorem non pertinet, ipsa æstimetur: si nulla est, de qua actum videatur, pretium duntaxat; & si quid in eam rem impensum est, emptor a venditore consequatur;

ET si quid emptoris interest. 9. PAULUS lib. 33. ad Edictum.

10. JAVOLENUS lib. 2. ex Plautio.

Quod si in venditione hereditatis id actum est, si quid juris esset venditoris, venire, nec postea quidquam præstitum iri: quamvis ad venditorem hereditas non pertinuerit, nihil tamen [eo] præstabitur; quia id actum esse manifestum est, ut quemadmodum emolumentum negotiationis, ita periculum ad emptorem pertineret.

11. ULPIANUS lib. 32. ad Edictum.

Nam hoc modo admittitur esse venditionem, si qua hereditas est tibi emptæ, & quasi spes hereditatis: ipsum enim incertum rei veneat, ut in rebus.

12. GAIUS lib. 10. ad Edictum provinciale

Hoc autem sic intelligendum est, nisi sciens ad se non pertinere, ita vendiderit: nam tunc ex dolo tenebitur.

13. PAULUS lib. 14. Plautium.

Quod si sit hereditas, [et] si non ita convenit, ut quidquid juris haberet venditor, emptor haberet, tunc heredem se esse, præstare debet: illo vero adjecto, liberatur venditor, si ad eam hereditas non pertineat.

14. IDEM lib. 33. ad Edictum.

Qui filii familias nomina vendidit, actiones quoque, quas cum patre habet, præstare debet. §. 1. Si hereditas venerit, venditor res hereditarias tradere debet: quanta autem hereditas est, nihil interest:

15. GAIUS lib. 10. ad Edictum provinciale.

Nisi de substantia ejus affirmaverit.

16. PAULUS lib. 33. ad Edictum.

Si quasi heres vendideris hereditatem, cum tibi ex Senatusconsulto Trebelliano restituta esset hereditas, quanti emptoris intersit, teneberis.

17. ULPIANUS lib. 43. ad Edictum.

Nomina eorum, qui sub conditione vel in diem debent, & emere & vendere solemus: ea enim res est, quæ emi & venire potest.

18. JULIANUS lib. 15. Digestorum.

Si ex pluribus heredibus unus, antequam cæteri adirent hereditatem, pecuniam, quæ sub pœna debebatur a testatore, omnem solverit, & hereditatem vendiderit, nec a coheredibus suis propter egestatem eorum quidquam servare poterit, cum emptore hereditatis, vel ex stipulatu, vel ex vendito recte expetitur: omnem enim pecuniam hereditario nomine datam, eo manifestius est, quod in iudicio familiæ eriscundæ ducitur, per quod nihil amplius unusquisque a coheredibus suis consequi potest, quam quod tanquam heres impenderit.

19. IDEM lib. 25. Digestorum.

Multum interest, sub conditione aliqua obligatio veneat, an, cum ipsa obligatio sub conditione sit, pure veneat. Priore casu, deficiente conditione nullam [esse] venditionem: posteriore, statim venditionem consistere: nam si Titius tibi decem sub conditione debeat, & ego abs te nomen ejus emam, confestim ex empto vendito agere poterō, ut vel acceptum ei facias.

20. AFRICANUS lib. 7. Quæstionum.

Si hereditatem mihi Lucii Titii vendideris, ac post debitori ejusdem heres existas, actione ex empto teneberis. §. 1. Quod simplicius etiam in illa propositione procedit, cum quis ipse creditor suo heres existit, & hereditatem vendidit.

21. PAULUS lib. 16. Quæstionum.

Venditor ex hereditate, interposita stipulatione, rem hereditariam persecutus, alii vendidit: Quæritur, quid ex stipulatione præstare debeat: nam bis utique non committitur stipulatio, ut & rem & pretium debeat? Et quidem si, posteaquam rem vendidit heres, intercessit stipulatio, credimus, pretium in stipulationem venisse: quod si antecessit stipulatio, deinde rem nactus est, tunc rem debet. Si ergo hominem vendiderit, & is decesserit, an pretium ejusdem debeat? non enim deberet Stichus promissor, si eum vendidisset, mortuo eo, si nulla mora processisset: sed ubi hereditatem [vendi], & postea rem ex ea vendidi, potest videri, ut negotium ejus agam, quam hereditatis: sed hoc in re singulari non potest credi: nam si eundem hominem tibi vendidero, & nec dum tradito eo, alii quoque vendidero, pretiumque accepero, mortuo eo, videamus, ne nihil tibi debeam ex empto (quoniam moram in tradendo non feci: pretium enim hominis venditi, non ex re, sed propter negotiationem

nem, percipitur), & sic sit, quasi alii non vendidisset; tibi enim rem debebam, non actionem: at cum hereditas venit, tacite hoc agi videtur, ut si quid tanquam heres feci, id præstem emptori, quasi illius negotium agam; quemadmodum fundi venditor fructus præstet bonæ fidei ratione, quamvis, si neglexisset, ut alienum, nihil ei imputare possit, nisi si culpa ejus argueretur. Quid, si rem, quam vendidi, alio possidente, petii, & litis æstimationem accepi: utrum pretium illi debeo, an rem? Urique rem: non enim actiones ei, sed rem, præstare debeo. Et si vi dejectus, vel propter furti actionem duplum abstulero, nihil hoc ad emptorem pertinebit: nam si sine culpa desit detinere venditor, actiones suas præstare debebit, non rem, & sic æstimationem quoque: nam & aream tradere debet, exusto ædificio.

22. SCAEVOLA lib. 2. Responsorum.

Hereditatis venditæ pretium pro parte accepit, reliquam emptore non solvente: Quæsitum est, an corpora hereditaria pignoris nomine teneantur? Respondi, nihil proponi, cur non teneantur.

23. HERMOGENIANUS lib. 2. Juris Epitomarum.

Venditor actionis, quam adversus principalem reum habet, omne jus, quod ex ea causa ei competit, tam adversus ipsum reum, quam adversus intercessores hujus debiti cedere debet, nisi aliud actum est. §. 1. Nominis venditor quid quid vel compensatione vel exactione fuerit consecutus, integrum emptori restituere compellatur.

24. LABEO lib. 4. Posteriorum a Javoleno Epitomarum.

Hereditatem Cornelii vendidisti: deinde Attius, cui a te herede Cornelius legaverat, prius, quam legatum ab emptore perciperet, te fecit heredem. Recte puto ex vendito te acturum, ut tibi præstetur: quia ideo eo minus hereditas venierit, ut id legatum præstaret emptor: Nec quicquam interfit, utrum Attio, qui te heredem fecerit, pecunia debita sit, an legatario.

25. IDEM lib. 2. Pithanon.

Si, excepto fundo hereditario, venit hereditas, deinde ejus fundi nomine venditor aliquid adquisiit, debet id præstare emptori hereditatis. *Paulus*: Imo semper quæritur in ea re, quid actum fuerit: si autem id non apparebit, præstare eam rem debet emptori venditor: nam id ipsum ex ea hereditate ad eum pervenisse videbitur: non secus, ac si eum fundum in hereditate vendenda non excepisset.

TIT. V.

DE RESCINDENDA VENDITIONE, ET QUANDO LICET AB EMPTIONE DISCEDERE.

1. POMPONIUS lib. 15. ad Sabinum.

Celsus filius putabat, si vendidisset mihi filiusfamilias rem peculiarem, etiam si conveniat, ut abeat ab ea venditione, inter patrem, & filium, & me convenire debere; ne, si cum patre solo pactus sim, filius non possit liberari. Et quærat, utrumne nihil agatur ex ea pactione: an vero ego

quidem liberer, filius maneat obligatus; sicuti si pupillus sine tutoris auctoritate paciscatur, ipse quidem liberatur, non etiam, qui cum eo pactus est: nam quod *Aristo* dixit, posse ita pacisci, ut unus maneat obligatus, non est verum: quia pro una parte contrahentium abiri pacto ab emptione non possit; & ideo, si ab una parte renovatus sit contractus, dicitur non valere ejusmodi pactionem: sed dicendum est, * patre paciscente, & liberato adversario, filium quoque obiter liberari.

2. IDEM lib. 24. ad Sabinum.

Si quam rem a te emi, eandem rursus [a te] pluris minorisve emero, discessimus a prioris emptione: * potest enim, dum res integra est, conventionem nostram, infecta fieri emptio, atque ita consistit posterior emptio, quasi nulla præcesserit: sed non poterimus eadem ratione uti post pretium solum emptione repetita, cum post pretium solum infectam emptionem facere non possumus.

3. PAULUS lib. 33. ad Edictum.

Emptio & venditio, sicut consensu contrahitur, ita contrario consensu resolvitur, antequam fuerit res secuta. † Ideoque quæsitum est, si emptor fidejussorem acceperit, vel venditor stipulatus fuerit, an nuda voluntate resolvatur obligatio? *Julianus* scripsit, ex empto quidem agi non posse, quia * bonæ fidei iudicio exceptiones pacti insunt: An autem fidejussori utilis sit exceptio, videndum: Et puto, liberato reo & fidejussorem liberari. † Item venditorem ex stipulatu agentem, exceptione summoverti oportet. † Idemque juris esse, si emptor quoque rem in stipulationem deduxerit.

4. Lib. 8. Digestorum Juliani Paulus norat.

Si emptio contracta sit, togæ (puta) aut lancis, & pactus sit venditor, *ne alterutrius emptio maneat*, puto resolvi obligationem hujus rei nomine duntaxat.

5. JULIANUS lib. 15. Digestorum.

Cum emptor venditori, vel emptori venditor, acceptum faciat, voluntas utriusque ostenditur id agentis, ut a negotio discedatur, & perinde habeatur, ac si convenisset inter eos, *ut neuter ab altero quicquam peteret*: sed ut evidentius appareat, acceptilatio in hac causa non sua natura, sed potestate conventionis valet. §. 1. Emptio nuda conventionem dissolvitur, si res secuta non fuerit. §. 2. Mortuo autem homine, perinde habenda est venditio, ac si traditus fuisset: utpote cum venditor liberetur, & emptori homo pereat: quare, nisi iusta conventio intervenerit, actiones ex empto & vendito manebunt.

6. PAULUS lib. 2. ad Edictum.

Si convenit, ut res, quæ venit, si intra certum tempus displicuisset, redderetur, ex empto actio est, ut *Sabinus* potat, aut proxima empti in factum datur.

7. IDEM lib. 5. Quæstionum.

Si id quod pure emi, sub conditione rursus emam, nihil agitur posteriore emptione. §. 1. Si pupilli persona intervenit, qui ante sine tutoris auctoritate, deinde tutore auctore emit, quamvis vendi-

tor jam ei obligatus fuit, tamen, quia pupillus non tenebatur, renovata venditio efficit, ut invicem obligati sint. Quod si ante tutoris auctoritas intervenerit, deinde sine tutore auctore emit, nihil actum est posteriore emptione. † Item potest *queri*, si sine tutoris auctoritate pactus fuerit, ut discedatur ab emptione, an perinde sit, atque si ab initio sine tutoris auctoritate emisset, ut scilicet ipse non teneatur, sed agente eo retentiones competant? Sed nec illud sine ratione dicetur, quoniam initio recte emptio sit contracta, vix bonæ fidei convenire, eo pacto stari, quod alteri captiosum sit: & maxime, si justo errore sit deceptus.

8. SCÆVOLA lib. 2. Responsorum.

Titius Seji procurator, defuncto Sejo, ab eo scriptus heres, cum ignoraret, fundum vendente servo hereditario, quasi procurator subscripsit: Quæsitum est, an cognito eo, prius quam emptio perficeretur, a venditione discedere possit? Respondit, Titium, si non ipse vendidit, non idcirco actionibus civilibus teneri, quod servo vendente subscripsit, sed servi nomine prætoriam actione teneri.

9. IDEM lib. 4. Digestorum.

Fundus, qui Lucii Titii erat, ob vectigale Reipublicæ venit: sed cum Lucius Titius debitor professus esset, paratum se esse vectigal exsolvere solidum, cum minore venisset fundus, quam debita summa esset, Præses provincie rescidit venditionem, eumque restitui iussit Lucio Titio: Quæsitum est, an post sententiam Præsidis, antequam restitueretur, in bonis Lucii Titii fundus emptus esset? Respondit, non prius quam emptori pretium esset illatum, vel, si pretium nondum esset ab emptore solutum, in vectigal satisfactum esset.

10. IDEM lib. 7. Digestorum.

Sejus a Lucio Titio emit fundum lege dicta, ut si ad diem pecuniam non solvisset, res inempta fieret: Sejus, parte pretii præsentis lre soluta, defuncto venditore, filiis ejus pupillaris ætatis & ipse tutor cum aliis datus, neque contutoribus pretium secundum legem numeravit, nec rationibus tutelæ retulit. Quæsitum est, an irrita emptio facta esset? Respondit, secundum ea quæ proponerentur, inemptam videri. §. 1. Emptor prædiorum, cum suspicaretur Numeriam & Semproniam controversiam moturas, pactus est cum venditore, ut ex pretio aliqua summa apud se maneret, donec emptori fidejussor daretur a venditore: postea venditor eam legem inseruit, ut, si ex die pecunia omnis soluta non esset, & venditor ea prædia venisse nollit, invendita essent: interea de adversariis alteram mulierem venditor superavit, cum altera transegit, ita ut sine ulla questione emptor prædia possideret: Quæsitum est, cum neque fidejussor datus[est], nec omnis pecunia secundum legem suis diebus soluta sit, an prædia invendita sint? Respondit, si convenisset, ut non prius pecunia solveretur, quam fidejussor venditi causa daretur, nec id factum esset, cum per emptorem non staret quominus fieret, non posse posteriorem legis partem exerceri.

TIT. VI.

DE PERICULO ET COMMODO
REI VENDITÆ.

1. ULPIANUS lib. 28. ad Sabinum.

Si vinum venditum acuerit, vel quid aliud vitii sustinuerit, emptoris erit damnum: quemadmodum si vinum esset effusum, vel vasis contusis, vel qua alia ex causa. † Sed si venditor se periculo subjecit, in id tempus periculum sustinebit, quoad se subjecit. Quod si non designavit tempus, eatenus periculum sustinere debet, quoad degustetur vinum: videlicet quasi tunc plenissime veneat, cum fuerit degustatum. Aut igitur convenit, quoad periculum vini sustineat, & eatenus sustinebit: aut non convenit, & usque ad degustationem sustinebit. Sed si nondum sunt degustata, signata tamen ab emptore vasa vel dolia, consequenter dicemus, adhuc periculum esse venditoris: nisi [si] aliud convenit. §. 1. Sed & custodiam ad diem mensuræ venditor præstare debet: priusquam enim admetiatur vinum, [prope] quasi nondum venit: post mensuram factam, venditoris definit esse periculum; & ante mensuram periculo liberatur, si non ad mensuram vendidit, (sed) forte amphoras, vel etiam singula dolia. §. 2. Si dolium signatum sit ab emptore, Trebatius ait, traditum id videri: Labeo, contra; Quod & verum est: magis enim ne summutetur signari solere, quam ut tradere tum videatur. §. 3. Licet autem venditori vel effundere vinum, si diem ad metiendum præstituit, nec intra diem admensum est: effundere autem non statim poterit, prius quam testando denunciaret emptori, ut aut tollat vinum, aut sciat futurum, ut vinum effunderetur: si tamen, cum posset effundere, non effundit, laudandus est potius: ea propter mercedem quoque doliorum potest exigere; sed ita demum, si interfuit ejus inania esse vasa, in quibus vinum fuit, veluti si locaturus ea fuisset, vel si necesse habuit alia conducere dolia: commodius est autem conducere vasa, nec reddi vinum, nisi, quanti conduxerit, ab emptore reddatur; aut vendere vinum bona fide, id est, quantum sine ipsius incommodo fieri potest, operam dare, ut quæ minime detrimento sit ea res emptori. §. 4. Si doliare vinum emeris, nec de tradendo [eo] quicquam convenit, id videri actum, ut ante evacuarentur, quam ad vindemiam opera eorum futura sit necessaria: quod si non sint evacuata, faciendum, quod veteres putaverunt, per corbem venditorem mensuram facere, & effundere. Veteres enim hoc propter mensuram suaserunt, si quanta mensura esset, non appareat, videlicet ut appareret quantum emptori perierit.

2. GAIUS lib. 2. Cottidianarum rerum.

Hoc ita verum est, si is est venditor, cui sine nova vindemia non sint ista vasa necessaria: si vero mercator est, qui emere vina, & vendere solet, is dies spectandus est, quo ex commodo venditoris tolli possint. §. 1. Custodiam autem ante admetiendi diem qualem præstare venditorem oporteat, utrum plenam, ut & diligentiam præstet: an vero dolum duntaxat, videamus? Et puto,

puto, eam diligentiam venditorem exhibere debere, ut fatale damnum, vel vis magna, sit excusatum.

3. PAULUS lib. 5. ad Sabinum.

Custodiam autem venditor talem præstare debet, quam præstant hi quibus res commodata est; ut diligentiam præstet exactiorem, quam in suis rebus adhiberet.

4. ULPIANUS lib. 28. ad Sabinum.

Si quis vina vendiderit, & intra certum diem degustanda dixerit, deinde per venditorem steterit, quo minus degustarentur: utrum præteritum duntaxat periculum acoris & mucoris venditor præstare debet; an vero etiam die præterito, ut, si forte corrupta sint, postea quam dies degustandi præterit, periculum ad venditorem pertineat? an vero magis emptio sit soluta, quasi sub conditione venierint, hoc est, si ante diem illam fuissent degustata? Et intererit, quid actum sit. Ego autem arbitror, si hoc in occulto sit, debere dici, emptio-nem manere; periculum autem ad venditorem respicere, etiam ultra diem degustando præfinitum, quia per ipsum factum est. §. 1. Si *aversione* vinum venit, custodia tantum præstanda est. Ex hoc apparet, si non ita vinum venit, ut *degustaretur*, neque acorem, neque mucorem, venditorem præstare debere, sed omne periculum ad emptorem pertinere: difficile autem est, ut quisquam sic emat, ut ne degustet: quare si dies degustationi adiectus non erit, quandoque degustare emptor poterit; & quoad degustaverit, periculum acoris & mucoris ad venditorem pertinebit: dies enim degustationi præstitutus meliorem conditionem emptoris facit. §. 2. Vino autem per *aversionem* vendito, finis custodiæ est avehendi tempus. Quod ita erit accipiendum, si adiectum tempus est: cæterum, si non sit adiectum, videndum, ne infinitam custodiam non debeat venditor? Et est verius (secundum ea quæ supra ostendimus) aut interesse, quid de tempore actum sit, aut denunciare ei ut tollat vinum: certe, antequam ad vindemiam fuerint dolia necessaria, debet avehi vinum.

5. PAULUS lib. 5. ad Sabinum.

Si per emptorem steterit, quo minus ad diem vinum tolleretur; postea, nisi quod dolo modo venditoris interceptum esset, non debet ab eo præstari: si, verbi gratia, amphoræ centum ex eo vino, quod in cella esset, venierint, si admensum est; donec admetiatur, omne periculum venditoris est, nisi id per emptorem fiat.

6. POMPONIUS lib. 9. ad Sabinum.

Si vina emerim, *exceptis acidis, & mucidis* & mihi expediat acida quoque accipere, Proculus ait, quamvis id emptoris causa exceptum sit, tamen acida & mucida non venisse: nam quæ invitas emptor accipere non cogeretur, iniquum esse, non permitti venditori vel alii ea vendere.

7. PAULUS lib. 5. ad Sabinum.

Id quod post emptionem fundo accessit per alluvionem, vel periit, ad emptoris commodum incommodumque pertinet: nam & si totus ager post emptionem flumine occupatus esset, periculum esset emptoris: sic igitur & commodum ejus esse

debet. §. 1. Quod venditur, in modum agri cedere debet: nisi [si] id actum est, ne cederet. At quod non venit, in modum cedendum, si id ipsum actum est, ut cederet: veluti viæ publicæ, limites, luci, qui fundum tangunt. Cum vero neutrum dictum est, cedere non debet: & ideo nominatim caveri solet, ut *luci, viæ publicæ, quæ in fundo sint, totæ in modum cedant*.

8. IDEM lib. 33. ad Edictum.

Necessario sciendum (est), quando perfecta sit emptio: tunc enim sciemus, cujus periculum sit: nam perfecta emptione periculum ad emptorem respiciet. † Et, si id, quod venierit, appareat, quid, quale, quantum sit, (sit) & pretium, & pure venit, perfecta est emptio. † Quod si sub conditione res venierit, si quidem defecerit conditio, nulla est emptio, sicuti nec stipulatio: Quod si exstiterit, Proculus & Octavenus emptoris esse periculum ajunt. Idem Pomponius lib. 9. probat. † Quod si pendente conditione, emptor vel venditor decesserit: constat, si exstiterit conditio, heredes quoque obligatos esse, quasi jam contracta emptione in præteritum. Quod si pendente conditione res tradita sit: emptor non poterit eam usucapere pro emptore; & quod pretii solutum est, repetetur; & fructus medi temporis venditoris sunt: sicuti stipulationes, & legata conditionalia perimuntur, si pendente conditione res extincta fuerit. Sane si exstet res, licet deterior effecta, potest dici, esse damnum emptoris. §. 1. Si ita venierit, *est ille servus emptus sive navis ex Asia venerit, sive non venerit*, Julianus putat, statim perfectam esse venditionem, quoniam certum sit eam contractam. §. 2. Cum usumfructum mihi vendis, interest, utrum jus utendi fruendi, quod solum tuum sit, vendas; an vero in ipsum corpus, quod tuum sit, usumfructum mihi vendas: nam priore casu, etiamsi statim morieris, nihil mihi heres tuus debebit, heredi autem meo debebitur, si tu vivis: posteriore casu, heredi meo nihil debebitur, heres tuus debebit.

9. GAIUS lib. 10. ad Edictum provinciale.

Si post inspectum prædium, antequam emptio contraheretur, arbores vento vi dejectæ sunt, an hæ quoque emptori tradi debeant, quaeritur? Et responsum est, non deberi, quia eas non emerit, eum, antequam fundum emerit, defierint fundi esse: Sed si ignoravit emptor dejectas esse arbores, venditor autem scivit, nec admonuit, quanti emptoris interfuerit, rem æstimandam esse, si modo venit.

10. ULPIANUS lib. 8. Disputationum.

Si in venditione conditionali hoc ipsum convenisset, *ut res periculo emptoris servaretur*; puto pactum valere. §. 1. In libro septimo Digestorum Juliani *Scævola* notat: Fundi nomine emptor agere non potest, cum prius, quam mensura fieret, inundatione aquarum, aut chasmate, aliove quo casu pars fundi interierit.

11. ALFENUS (Varus) lib. 2. Digestor.

Si vendita insula combusta esset, cum incendium sine culpa fieri non possit, quid juris sit? Respondit: Quia sine patrisfamilias culpa fieri potest, neque si servorum negligentia factum esset, continuo dominus in culpa erit: Quamobrem si venditor

venditor eam diligentiam adhibuisset in insula custodienda, quam debent homines frugi & diligenter præstare, si quid accidisset, nihil ad eum pertinebit.

12. PAULUS lib. 3. Alfeni Epitomarum (Digestorum).

Lectos emptos Edilis, cum in via publica positi essent, concidit: Si traditi essent emptori, aut per eum stetisset, quominus traderentur, emptoris periculum esse placet:

13. JULIANUS lib. 3. ad Urseium Ferocem.

Eumque cum Edili, si id non jure fecisset, habiturum actionem Legis Aquiliæ; aut certe cum venditore ex empto agendum esse, ut is actiones suas, quas cum Edile habuisset, (ei) præstaret.

14. PAULUS lib. 3. Epitomarum Alfeni Digestorum.

Quod si neque traditi essent, neque emptor in mora fuisset, quo minus traderentur, venditoris periculum erit. §. 1. Materia empti si furto perisset, postquam tradita esset, emptoris esse periculo, respondit: si minus, venditoris: Videri autem trabes traditas, quas emptor signasset.

15. GAIUS lib. 2. Cottidianarum rerum.

Si vina, quæ in doliis erunt, venierint, eaque antequam ab emptore tollerentur, sua natura corrupta fuerint: si quidem de bonitate eorum adfirmavit venditor, tenebitur emptori: quod si nihil adfirmavit, emptoris erit periculum; quia, si non degustavit, si degustando male probavit, de se queri debet. Plane, si, cum intelligeret venditor non duraturam bonitatem eorum usque (ad) in eum diem, quo tolli deberent, non admonuit emptorem, tenebitur ei, quanti ejus interesset admonitum fuisse.

16. JAVOLENUS lib. 7. ex Cassio.

Servi emptor, si eum conductum rogavit, donec pretium solveret, nihil per eum servum acquirere poterit: quoniam * non videtur traditus is, cujus possessio per locationem retinetur a venditore. Periculum ejus servi ad emptorem pertinet: quod tamen sine dolo venditoris intervenerit.

17. POMPONIUS lib. 31. ad Quintum Mutium.

Illud sciendum est, cum moram emptor adhibere coepit, jam non culpam, sed dolum (malum) tantum præstandum a venditore. Quod si per venditorem & emptorem mora fuerit, Labeo quidem scribit, emptori potius nocere, quam venditori, moram adhibitam: sed videndum est, ne posterior mora damnosa ei sit. Quid enim, si interpellavero venditorem, & non dederit id, quod emeram; deinde, posteriore offerente illo, ego non acceperim? Sane hoc casu nocere mihi deberet. Sed si per emptorem mora fuisset; deinde, cum omnia in integro essent, venditor moram adhibuerit, cum posset se exsolvere: æquum est, posteriorem moram venditori nocere.

18. PAPINIANUS lib. 3. Responsorum.

Habitationum oneribus morte libertorum finitis, emptor domus ob eam causam venditori non tenebitur, si nihil aliud convenit, quam ut habitationes secundum defuncti voluntatem super

pretium libertis præstarentur. §. 1. Ante pretium solum domini questione mota, pretium emptor solvere non cogetur, nisi fidejussores idonei a venditore ejus evictionis offerantur.

19. HERMOGENIANUS lib. 2. Juris Epitomarum.

Venditori si emptor in pretio solvendo moram fecerit, usuras duntaxat præstabit, non omne omnino, quod venditor, mora non facta, consequi potuit; veluti si negotiator fuit, & pretio soluto, ex mercibus plas, quam ex usuris, quarere potuit.

TIT. VII.

DE SERVIS EXPORTANDIS, VEL SI ITA MANCIPIUM VENIERIT, UT MANUMITTATUR, VEL CONTRA.

1. ULPIANUS lib. 32. ad Edictum.

Si fuerit distractus servus, ne aliquo loci moretur, qui vendidit, in ea conditione est, ut possit legem remittere, ipse Romæ retinere: Quod & Papinianus lib. 3. respondit: propter domini enim (inquit) securitatem custoditur lex, ne periculum subeat.

2. MARCIANUS lib. 2. Publicorum.

Exportandus si venierit ab Italia, in provincia morari potest: nisi specialiter prohibitum fuerit.

3. PAULUS lib. 50. ad Edictum.

Si quis hac lege veniit, ut intra certum tempus manumittatur, si non sit manumissus, liber sit: si tamen is, qui vendidit, in eadem voluntate perseveret, heredis voluntatem non esse exquirendam.

4. MARCELLUS lib. 24. Digestorum.

Si minor viginti annis servum tibi in hoc vendiderit, (& tradiderit), ut eum manumitteres, nullius momenti est traditio, quamquam ea mente tradiderit, ut, cum viginti annos ipse expleisset, manumitteres: non enim multum facit, quod distulit libertatis præstationem, lex quippe consilio ejus quasi parum firmo restitit.

5. PAPINIANUS lib. 10. Quæstionum.

Cui, pacto venditoris, pomerio cujuslibet civitatis interdictum est, urbe etiam interdictum esse videtur. Quod quidem alias cum Principum mandatis præciperetur, etiam naturalem habet intellectum: ne scilicet; qui careret minoribus, fruatur majoribus.

6. IDEM lib. 27. Quæstionum.

Si venditor ab emptore caverit, ne serva manumitteretur, neve prostituatur, & aliquo facto, contra quam fuerat exceptum, evincatur, aut libera judicetur & ex stipulatu poena petatur: doli exceptionem quidam obstaturam putant; Sabinus, non obstaturam. Sed ratio faciet, ut jure non teneat stipulatio, si, ne manumitteretur, exceptum est: nam incredibile est, de actu manumittentis, ac non potius de effectu beneficii cogitatum: cæterum si, ne prostituatur, exceptum est, nulla ratio occurrit, cur poena peti, & exigi non debeat, cum & ancillam contumelia adfecerit, & venditoris affectionem forte, simul & verecundiam læserit: etenim alias, remota quoque stipulatione, placuit ex vendito esse actionem. §. 1.

Si

Si quid emptor, contra quam lege venditionis cautum est, fecisset, (aut non fecisset), nobis aliquando placebat, non alias ex vendito propter poenam homini irrogatam agi posse, quam si pecuniæ ratione venditoris interesset, veluti quia poenam promississet: ceterum viro bono non convenire credere, venditoris interesse, quod animo scævientis satisfactum non fuisset. Sed in contrarium me vocat Sabini sententia, qui utiliter agi ideo arbitratus est, quoniam hoc minoris homo venisse videatur.

7. IDEM lib. 10. Quæstionum.

Servus ea lege venit, *ne in Italia esset: quod si aliter factum esset, convenit citra stipulationem, ut poenam præstaret emptor*: Vix est, ut eo nomine vindictæ ratione venditor agere possit: acturus utiliter, si non servata lege, in poenam, quam alii promissit, inciderit. Huic consequens erit, ut hæc agere possit, quatenus alii præstare cogitur: quidquid enim excedit, poena, non rei persecutio est. Quod si, *ne poenæ causa exportaretur*, convenit, etiam affectionis ratione recte agatur. Nec videntur hæc inter se contraria esse, cum * *beneficio adfici hominem, intersit hominis*: enimvero poenæ non irrogatæ indignatio solam duritiam continet.

8. IDEM lib. 27. Quæstionum.

Quæsitum est, si quis proprium servum vendidisset, & ut manumitteretur intra certum tempus, præcepisset, ac postea mutasset voluntatem, & emptor nihilominus manumississet, an aliquam eo nomine actionem haberet? Dixi, ex vendito actionem, manumisso servo, vel mutata venditoris voluntate, evanuisse.

9. PAULUS lib. 5. Quæstionum.

Titius servum vendidit ea lege, *ut, si Romæ moratus esset, manus injicere liceret*: emptor alii eadem lege vendidit: servus fugit a secundo

emptore, & Romæ moratur. Quæro, an sit manus injectio, & cui? Respondi: In fugitivo non est dubitandum, nihil contra legem factum videri: quia nec domino auferre se potest, nec, qui in fuga est, ibi moratur. Quod si (ex) voluntate secundi emptoris, contra legem moratus sit, potior habendus est, qui auctor fuit legis: & posterior, magis admonendi emptoris, & liberandi se eandem legem repetierit; nec poterit aliquo modo auferre legem sui venditoris, cujus conditio existit: nam & si poenam promississet, tenetur, licet ipse quoque stipulatus esset: sed in poena promissa duæ actiones sunt: manus autem injectio in servum competit. † Quod si prior ita vendidit, *ut profuturum libera esset*; posterior, *ut manus injicere liceret*: potior est libertas, quam manus injectio. † Plane, si prior lex manus habeat injectionem, posterior libertatem: favorabilius dicetur, liberam fore, quoniam utraque conditio pro mancipio additur, & sicut manus injectio, ita libertas eximit eam injuriam.

10. SCAEVOLA lib. 7. Digestorum.

Cum venderet Pamphilam, & Stichum, venditioni infernit pactum conventum, *uti ne eadem mancipia, Pamphila & Stichus, quos minorato pretio vendidit, alterius servitutem, quam Seji paterentur, post mortemque ejus in libertate morarentur*: Quæsitum est, an hæc mancipia, de quibus inter emptorem & venditorem convenit, post mortem emptoris jure ipso liberata sint? Respondit, secundum Constitutionem Divi Adriani super hoc prolatam, Pamphilam & Stichum, de quibus quæreretur, si manumissi non sint, liberos non esse. *Cicudius*: Divus Marcus ex lege dicta libertatis in vendendo, quamvis non manumissos, fore liberos in Semensibus constituit, licet in mortis tempus emptoris distulit venditor libertatem.

LIBER NONUS DECIMUS.

TIT. I.

DE ACTIONIBUS EMPTI, ET VENDITI.

1. ULPIANUS lib. 28. ad Sabinum.

Si res vendita non tradatur, in id, quod interest, agitur: hoc est, quod rem habere interest emptoris: hoc autem interdum pretium egreditur, si pluri interest, quam res valet, vel emptæ est. §. 1. Venditor, si, cum sciret deberi servitutem, celavit, non evadet ex empto actionem: si modo eam rem emptor ignoravit: omnia enim, quæ contra bonam fidem fiunt, veniunt in empti actionem. Sed scire venditorem, & celare, sic accipimus, non solum si non admonuit, sed & si negavit servitutem istam deberi, cum esset ab eo quæsitum. Sed & si proponas, eum ita dixisse, *Nulla quidem servitus debetur, verum, ne emergat inopinata servitus, non teneor*, puto eum ex empto teneri: quia servitus debebatur, & scisset, sed si id egit, ne cognosceret emptor aliquam servitutem deberi, opinor, eum ex empto teneri. Et generaliter dixerim, si improbato more versatus sit in celanda servitute, debere eum teneri, non si secu-

ritati suæ prospectum voluit. Hæc ita vera sunt, si emptor ignoravit servitutes: quia * non videtur esse celatus, qui scit: neque certiorari debuit, qui non ignoravit.

2. PAULUS lib. 5. ad Sabinum.

Si in emptione *modus* dictus est, & non præstatur, ex empto est actio. §. 1. Vacua possessio emptori tradita non intelligitur, si alius in ea legatorum fidei vel commissorum servandorum causa in possessionem est, aut creditores bona possideant. Idem dicendum est, si venter in possessione sit: nam & ad hoc pertinet vacui appellatio.

3. POMPONIUS lib. 9. ad Sabinum.

Ratio possessionis, quæ a venditore fieri debeat, talis est, ut, si quis eam possessionem jure avocaverit, tradita possessio non intelligatur. §. 1. Si emptor *vacuam possessionem* tradi stipulatus sit, & ex stipulatu agat, fructus non veniunt in eam actionem: quia & qui *fundum dari* stipularetur, vacuam quoque possessionem tradi oportere, stipulari intelligitur, nec tamen fructuum præstatio ea stipulatione continetur: neque rursus plus debet esse in stipulatione, sed ex empto superesse ad fructuum

præstationem. §. 2. Si iter, actum, viam, aquæductum per tuum fundum emero, vacuæ possessionis traditio nulla est: itaque cavere debes, per te non fieri, quo minus utar. §. 3. Si per venditorem vini mora fuerit, quo minus traderet, condemnari eum oportet, utro tempore pluris vinum fuit, vel quo venit, vel quo lis in condemnationem deducitur; item quo loco pluris fuit, vel quo venit, vel ubi agatur. §. 4. Quod si per emptorem mora fuisset, æstimari oportet pretium, quod sit, cum agatur, & quo loco minoris sit. Mora autem videtur esse, si nulla difficultas venditorem impediatur, quo minus traderet, præsertim si omni tempore paratus fuit tradere. Item non oportet ejus loci pretia spectari, in quo agatur: sed ejus, ubi vina tradi oportet: nam quod a Brundisio vinum venit, etsi venditio alibi facta sit, Brundisii tradi oportet.

4. PAULUS lib. 5. ad Sabinum.

Si servum mihi ignoranti, sciens furem, vel noxium esse, vendideris, quamvis duplam promiseris, teneris mihi ex empto, quanti mea intererit scisse: quia ex stipulatu eo nomine agere tecum non possum, antequam mihi quid abesset. §. 1. Si modus agri minor invenitur, pro numero jugerum auctor obligatus est: quia ubi modus minor invenitur, non potest æstimari bonitas loci, qui non exstat. Sed non solum, si modus agri totius minor est, agi cum venditore potest, sed etiam de partibus ejus: ut puta si dictum est, vineæ jugera tot esse, vel oliveti, & minus invenitur: ideo (que) his casibus pro bonitate loci fiet æstimatio.

5. IDEM lib. 3. ad Sabinum.

Si heres testamento quid vendere damnatus sit, & vendiderit, de reliquis, quæ per consequentias emptionis propria sunt, vel ex empto, vel ex testamento, agi cum eo poterit. §. 1. Sed si falso existimans se damnatum vendere, vendiderit, dicendum est, agi cum eo ex empto non posse: quoniam doli mali exceptione actor summoveri potest; quemadmodum si falso existimans se damnatum dare, promississet, agentem doli mali exceptione summoveret. Pomponius etiam incerti condicere eum posse ait, ut liberetur.

6. POMPONIUS lib. 9. ad Sabinum.

Tenetur ex empto venditor, etiam si (agnoverit) minorem fundi modum esse. §. 1. Si vendidi tibi insulam certa pecunia, & ut aliam insulam meam reficeret: agam ex vendito, ut reficias: si autem hoc solum, ut reficeret eam, convenisset: non intelligitur emptio & venditio facta, ut (&) Neratius scripsit. §. 2. Sed si aream tibi vendidi certo pretio, & tradidi ita, ut insula edificata partem dimidiam mihi retradas, verum est, & ut ædifices, agere me posse ex vendito, & ut ædificatam mihi retradas: quamdiu enim aliquid ex re vendita apud te superesset, ex vendito me habere actionem constat. §. 3. Si locum sepulchri emeris, & propius eum locum, antequam mortuus ibi inferatur, ædificatum a venditore fuerit, poteris ad eum reverti. §. 4. Si vas aliquod mihi vendideris, & dixeris certam mensuram capere, vel certum pondus habere: ex empto tecum agam, si minus præstes. Sed si vas mihi vendideris, ita

ut adfirmares integrum, si id integrum non sit, etiam id, quod eo nomine perdidisti, præstabis mihi: si vero non id actum sit, ut integrum præstes, dolum malum duntaxat præstare te debere: Labeo contra (putat), & illud solum observandum, ut, nisi in contrarium id actum sit, omnimodo integrum præstari debeat: & est verum. Quod & in locatis doliis præstandum, Sabinum respondisse, Minicius refert. §. 5. Si tibi iter vendidero, ita demum auctorem me laudare poteris, si tuus fuerit fundus, cui adquirere servitutem volueris: iniquum est enim me teneri, si propter hoc adquirere servitutem non potueris, quia dominus vicini fundi non fueris. §. 6. Sed si fundum tibi vendidero, & ci fundo iter accessurum dixerò, omnimodo tenebor itineris nomine, quia utriusque rei quasi unus venditor obligatus sum. §. 7. Si filiusfamilias rem vendiderit mihi, & tradiderit, sicut paterfamilias tenebitur. §. 8. Si dolo malo aliquid fecit venditor in re vendita, ex empto, eo nomine, actio emptori competit: nam & dolum malum eo iudicio æstimari oportet, ut id, quod præstaturum se esse pollicitus sit venditor, emptori præstari oporteat. §. 9. Si venditor sciens obligatum aut alienum vendidisset, (&) adjectum sit, Neve eo nomine quid præstaret: æstimari oportet dolum malum ejus: quem semper abesse oportet in iudicio empti, quod bonæ fidei sit.

7. IDEM lib. 10. ad Sabinum.

Fundum mihi cum venderes, deducto usufructu, dixisti, (eum) usufructum Titii esse, cum is apud te remansurus esset: Si cœperis eum usufructum vindicare, reverti adversus te non potero, donec Titius vivat, nec in (ea) causa esse cœperit, ut, etiam si ejus usufructus esset, amissurus cum fuerit: nam tunc (id est, si capite deminutus vel mortuus fuerit Titius), reverti potero ad te venditorem. † Idemque juris est, si dicas eum usufructum Titii esse, cum sit Seji.

8. PAULUS lib. 5. ad Sabinum.

Si tibi liberum prædium tradidero, cum serviens tradere deberem, etiam condictio incerti competit mihi, ut patiaris eam servitutem, quam debuit, imponi. §. 1. Quod si servum prædium in traditione fecero, quod liberum tibi tradere debui, (tu) ex empto habebis actionem, remittendæ ejus servitutis gratia, quam pati non debeas.

9. POMPONIUS lib. 20. ad Sabinum.

Si is, qui lapides ex fundo emerit, tollere eos nolit, ex vendito agi cum eo potest, ut eos tollat.

10. ULPIANUS lib. 46. ad Sabinum.

Non est novum, ut duæ obligationes in ejusdem persona, de eadem re concurrant. Cum enim is, qui venditorem obligatum habebat, ei, qui eundem venditorem obligatum habebat, heres exstiterit, constat, duas esse actiones in ejusdem persona concurrentes, propriam, & hereditariam: & debere heredem institutum, si velit separatim duarum actionum commodum uti, ante aditam hereditatem propriam venditorem convenire; deinde, adita hereditate, hereditariam: quod si prius adierit hereditatem, unam quidem actionem movere

movere potest, sed ita, ut per eam utriusque contractus sentiat commodum. Ex contrario quoque si venditor venditori heres exstiterit, palam est, duas evictiones eum præstare debere.

11. IDEM lib. 32. ad Edictum.

Ex empto actione is, qui emit, utitur. §. 1. Et in primis sciendum est, in hoc iudicio id demum deduci, quod præstari convenit: cum enim sit bonæ fidei iudicium, *nihil magis bonæ fidei congruit, quam id præstari, quod inter contrahentes actum est*: quod si nihil convenit, tunc ea præstabitur, quæ naturaliter insunt huius iudicii potestate. §. 2. Et in primis ipsam rem præstare venditorem oportet, id est, tradere: quæ res, si quidem dominus fuit venditor, facit & emptorem dominum: si non fuit, tantum evictionis nomine venditorem obligat; si modo pretium est numeratum, aut eo nomine satisfactum. Emptor autem nummos venditoris facere cogitur. §. 3. Redhibitionem quoque contineri empti iudicio, (&) Labeo & Sabinus putant, & nos probamus. §. 4. Animalium quoque venditor cavere debet, *ea sana præstari*: & qui jumenta vendidit, solet ita promittere, *esse, libere, ut oportet*. §. 5. Si quis virginem se emere putasset, cum mulier venisset, & sciens errare eum venditor passus sit, redhibitionem quidem ex hac causa non esse, verumtamen ex empto competere actionem ad resolvendam emptionem, & pretio restituto mulier reddatur. §. 6. Is, qui vina emit, *arrhæ* nomine certam summam dedit; postea convenerat, ut emptio irrita fieret: Julianus, ex empto agi posse ait, *ut arrha restituatur*; *utilemque esse actionem ex empto etiam ad distrahendam, inquit, emptionem. Ego illud quæro, si annulus datus sit arrhæ nomine, & secuta emptione, pretioque numerato, & tradita re, annulus non reddatur, qua actione agendum est: utrum condicatur, quasi ob causam datus (sit), & causa finita sit; an vero ex empto agendum sit? Et Julianus diceret, ex empto agi posse: certe etiam condici poterit, quia jam sine causa apud venditorem est annulus. §. 7. (Venditorem), etiam si ignorans vendiderit, *fugitivum non esse*, præstare emptori oportere, Neratius ait. §. 8. Idem Neratius, etiam si alienum servum vendideris, *furtis, noxisque solutum* præstare (te) debere, ab omnibus receptum ait, & ex empto actionem esse, *ut habere licere* emptori caveatur, sed & ut tradatur ei possessio. §. 9. Idem ait, non tradentem, quanti intersit, condemnari: satis autem non dantem, quanti plurimum auctorem periclitari oportet. §. 10. Idem Neratius ait, propter omnia hæc satis esse, quod plurimum est, præstari: id est, ut sequentibus actionibus, deducto eo, quod præstitum est, lis æstimetur. §. 11. Idem recte ait, si quid horum non præstetur, cum cætera facta sint, nullo deducto condemnationem faciendam. §. 12. Idem lib. 2 Responsorum ait, Emptorem noxali iudicio condemnatum, ex empto actione id tantum consequi, quanti minimo defungi potuit: idemque putat, & si ex stipulatu agat: & si defendat noxali iudicio, siue non: quia manifestum fuit noxium servum fuisse, nihilominus vel ex stipulatu, vel ex empto, agere posse. §. 13. Idem Nera-

tius ait, venditorem in re tradenda debere præstare emptori, ut in lite de possessione potior sit: sed Julianus libro 15. Digestorum probat, nec videri traditum, si superior in possessione emptor futurus non sit: erit igitur ex empto actio, nisi hoc præstetur. §. 14. Cassius ait, eum, qui ex duplæ stipulatione, litis æstimationem consecutus est, aliarum rerum nomine, de quibus in venditionibus caveri solet, nihil consequi posse. Julianus, deficiente dupla, ex empto agendum putavit. §. 15. Denique libro 10. apud Minicium ait, si quis servum ea conditione vendiderit *ut intra triginta dies duplam promitteret, postea ne quid præstaretur*, & emptor hoc fieri intra diem non desideraverit, ita demum non teneri venditorem, si ignorans alienum vendidit: tunc enim in hoc fieri, ut per ipsum, & per heredem ejus, emptorem habere liceret: qui autem alienum sciens vendidit, dolo (inquit) non caret, & ideo empti iudicio tenebitur. §. 16. Sententiam Juliani verissimam esse arbitror in pignoribus quoque: nam si jure creditoris vendiderit, deinde hæc fuerint evicta, non tenetur, nec ad pretium restituendum ex empto actione creditor: hoc enim multis constitutionibus effectum est. Dolum plane venditor præstabit: denique etiam repromittit de dolo: sed etsi non repromiserit, sciens tamen sibi non obligatam, vel non esse ejus, qui sibi obligavit, vendiderit tenebitur ex empto: quia dolum eum præstare debere ostendimus. §. 17. Si quis rem vendiderit, & *ei accessurum quid dixerit*, omnia quidem, quæ diximus in re distracta, in hoc quoque sequenda sint: ut tamen evictionis nomine non in duplum teneatur, sed in hoc tantum obligetur, ut emptori habere liceat, & non solum per se, sed per omnes. §. 18. Qui autem *habere licere* vendidit, videamus, quid debeat præstare? Et multum interesse arbitror, utrum (hoc) polliceatur, *per se venientesque a se personas non fieri, quo minus habere liceat*: an vero *per omnes*. Nam si per se, non videtur id præstare, ne alius evincat: proinde si evicta res erit, siue stipulatio interposita est, ex stipulatu non tenebitur: siue non est interposita, ex empto non tenebitur: sed Julianus lib. 15. Digestorum scribit, etiam si aperte venditor pronunciet, *per se heredemque suum non fieri, quo minus habere liceat*, posse defendi, ex empto eum in hoc quidem non teneri, quod emptoris interest; verumtamen, ut pretium reddat, teneri. Ibidem ait, idem esse dicendum, * & si aperte in venditione comprehendatur, *nihil evictionis nomine præstatum iri*, pretium quidem deberi re evicta, utilitatem non deberi. Neque enim bonæ fidei contractus hac patitur conventionem, ut emptor rem amitteret, & pretium venditor retineret: Nisi forte (inquit) sic quis omnes istas superscriptas conventiones recipiet, quemadmodum recipitur, *ut venditor nummos accipiat, quamvis merx ad emptorem non pertineat*: veluti cum futurum jactum retis a piscatore emimus, aut indaginem plagis positus a venatore, vel pantheram ab aucupe: nam etiam si nihil capit, nihilominus emptor pretium præstare necesse habebit: sed in superscriptis conventionibus contra erit dicendum, nisi forte sciens alienum vendit;

tunc enim, secundum supra a nobis relatum Juliani sententiam, dicendum est, ex empto eum teneri, quia dolo facit.

12. CELSUS lib. 27. Digestorum.

SI jactum retis emero, & jactare retem piscator noluit, incertum ejus rei aestimandum est: si quod extraxit piscium, reddere mihi noluit, id aestimari debet, quod extraxit.

13. ULPIANUS lib. 32. ad Edictum.

Julianus lib. 15. inter eum, qui sciens quid, aut ignorans vendidit, differentiam facit in condemnatione ex empto: ait enim, qui pecus morbosum, aut tignum vitiosum vendidit, siquidem ignorans fecit, id tantum ex empto actione praestaturum, quanto minoris essem empturus, si id ita esse scissem: si vero sciens reticuit, & emptorem decepit, omnia detrimenta, quae ex ea emptione emptor traxerit, praestaturum ei: siue igitur aedes vitio tigni corruerunt, aedium aestimationem, siue pecora contagione morborum perierunt; quod interfuit idonee venisse, erit praestandum.

§. 1. Item qui furem vendidit, aut fugitivum, si quidem sciens, praestare debebit, quanti emptoris interfuit non decipi: si vero ignorans (vendiderit), circa fugitivum quidem tenetur, quanti minoris empturus esset, si eum (esse) fugitivum scisset; circa furem non tenetur. Differentiae ratio est, quod fugitivum quidem habere non licet, & quasi evictionis nomine tenetur venditor; furem autem habere possumus.

§. 2. Quod autem diximus, quanti emptoris interfuit non decipi, multa continet, & si alios secum sollicitavit, ut fugerent, vel res quasdam abstulit.

§. 3. Quid tamen, si ignoravit quidem furem esse, adseveravit autem bonae frugi, & fidum, & caro vendidit? Videamus, an ex empto teneatur? Et patem, teneri. Atqui ignoravit: sed non debuit facile, quae ignorabat, adseverare.

Inter hunc igitur, & qui scit, interest: qui scit, praemonere debuit furem esse; hic non debuit facilis esse ad temerariam indicationem.

§. 4. Si venditor dolo fecerit, ut (rem) pluris venderet, puta de artificio mentitus est, aut de peculio, empti eum judicio teneri, ut praestaret emptori, quanto pluris servum emisset, si ita peculiatus esset, vel eo artificio instructus.

§. 5. Per contrarium quoque idem Julianus scribit: Cum Terentius Victor decessisset, relicto herede fratre suo; & res quasdam ex hereditate, & instrumenta, & mancipia Vellicus (quidam) subtraxisset; quibus subtractis facile, quasi minimo valeret hereditas, ut sibi ea venderetur, persuasit: an venditi judicio teneri possit?

Et ait (Julianus) competere actionem ex vendito in tantum, quanto pluris hereditas valeret, si haec (res) subtractae non fuissent.

§. 6. Idem Julianus, dolum solere a venditore praestari, etiam in hujusmodi specie ostendit: Si, cum venditor sciret fundum pluribus municipiis legata debere, in tabula quidem conscripserit, uni municipio deberi, verum postea legem consignaverit, si qua tributorum, aut vectigalis, indictionisve quid nomine, aut ad viam collationem praestare oportet, id emptorem dare, facere, praestareque oportere: ex empto eum teneri, quasi decepisset emptorem: Quae

sententia vera est. §. 7. Sed cum in facto proponeretur, tutores hoc idem fecisse, qui rem pupillarem vendebant: quaestionis esse ait, an tutorum dolum pupillus praestare debeat? Et si quidem ipsi tutores vendiderunt, ex empto eos teneri, nequaquam dubium est. Sed si pupillus, auctoribus eis vendidit, in tantum tenetur, in quantum locupletior ex eo factus est: tutoribus in residuum perpetuo condemnandis, quia nec transfertur in pupillum post pubertatem hoc, quod dolo tutorum factum est.

§. 8. Offerri pretium ab emptore debet, cum ex empto agitur: & ideo [&] si pretii partem offerat, nondum est ex empto actio. Venditor enim, quasi pignus, retinere potest eam rem, quam vendidit.

§. 9. Unde quaeritur, si pars sit pretii soluta, [&] res tradita, postea evicta sit, utrum ejus rei consequetur pretium integrum ex empto agens: an vero, quod numeravit? Et puto magis id, quod numeravit, propter doli exceptionem.

§. 10. Si fructibus jam maturis ager distractus sit, etiam fructus emptori cedere, nisi aliud convenit, exploratum est.

§. 11. Si in locatis ager fuit, pensiones utique ei cedent, qui locaverat. Item & in praediis urbanis: nisi si quid nominatim convenisse proponatur.

§. 12. Sed & si quid praeterea rei venditae nocitum est, actio emptori praestanda est: damni forte infecti, vel aquae pluviae arcendae, vel Aquiliae, vel Interdicti quod vi, aut clam.

§. 13. Item si quid ex operis servorum, vel vecturis jumentorum vel navium quaesitum est, emptori praestabitur: & si quid peculio eorum accessit: non tamen, si quid ex re venditoris.

§. 14. Si Titius fundum, in quo nonaginta jugera erant, vendiderit, & in lege emptionis dictum est, in fundo centum esse jugera, & antequam modus manifestetur, decem jugera alluvione adcreverint, placet mihi Neratii sententia existimantis, ut, si quidem sciens vendidit, ex empto actio competat adversus eum, quamvis decem jugera adcreverint: quia dolo fecit, nec dolo purgatur: si vero ignorans vendidit, ex empto actionem non competere.

§. 15. Si fundum mihi alienum vendideris, & hic ex causa lucrativa meus factus sit, nihilominus ex empto mihi adversus te actio competit.

§. 16. In his autem, quae cum re empti praestari solent, non solum dolum, sed & culpam praestandam arbitror: nam & Celsus lib. 8. Digestorum scripsit, cum convenit, ut venditor praeteritam mercedem exigat, & emptori praestet, non solum dolum, sed & culpam eum praestare debere.

§. 17. Idem Celsus libro eodem scribit: Fundi, quem cum Titio communem habebas, partem tuam vendidisti: & antequam traderes, coactus es communi dividendo judicium accipere: si socio fundus sit adjudicatus, quantum ob eam rem a Titio consecutus es, id tantum emptori praestabis: quod si tibi fundus totus adjudicatus est, totum (inquit) eum emptori trades; sed ita, ut ille solvat, quod ob eam rem Titio condemnatus es.

Sed ob eam quidem partem, quam vendidisti, pro evictione cavere debes: ob alteram autem, tantum de dolo malo repromittere; æquum est enim, eandem esse conditionem emptoris, quae futura esset, si cum ipso actum esset

com-

communi dividundo. Sed si certis regionibus fundum inter te, & Titium iudex divisit, sine dubio partem, quæ adjudicata est, emptori tradere debes. §. 18. Si quid servo distracto venditor donavit ante traditionem, hoc quoque restitui debet: hereditates quoque per servum adquisitæ, & legata omnia; nec distinguendum, cujus respectu ista sint relicta. Item quod ex operis servus præstitit venditori, emptori restituendum est: nisi ideo dies traditionis e pacto prorogatus est, ut ad venditorem operæ pertinerent. §. 19. Ex vendito actio venditori competit ad ea consequenda, quæ ei ab emptore præstari oportet. §. 20. Veniunt autem in hoc iudicium infra scripta: In primis pretium, quanti res venit: item usuræ pretii post diem traditionis; nam cum re emptor fruatur, æquissimum est eum usuras pretii pendere. §. 21. Possessionem autem traditam accipere debemus, etsi precaria sit possessio: hoc enim solum spectare debemus, an habeat facultatem fructus percipiendi. §. 22. Præterea, ex vendito agendo, consequetur etiam sumptus, qui facti sunt in re distracta: ut puta si quid in ædificia distracta erogatum est: scribit enim Labeo, & Trebatius, esse ex vendito hoc nomine actionem. Idem & si in agri servi curationem impensum est ante traditionem; aut (si quid) in disciplinas, quas verisimile erat etiam emptorem velle impendi. Hoc amplius Labeo ait & si quid in sanus mortui servi impensum sit, ex vendito consequi oportere: si modo sine culpa venditoris mortem obierit. §. 23. Item si convenerit, cum res veniret, ut locuples ab emptore reus datur, ex vendito agi posse, ut id fiat. §. 24. Si inter emptorem prædiorum & venditorem convenisset, ut si ea prædia emptor, heresve ejus, pluris vendidisset, ejus partem dimidiam venditori præstaret; & heres emptoris pluris ea prædia vendidisset: venditorem, ex vendito agendo partem ejus, quo pluris vendidisset, consecuturum. §. 25. Si procurator vendidit, & caverit emptori: quaeritur, an domino, vel adversus dominum actio dari debeat? Et Papinianus lib. 3. Responsorum, putat, cum domino ex empto agi posse utili actione ad exemplum institoriae actionis, si modo rem vendendam mandavit: e.g. & per contrarium dicendum est, utilem ex empto actionem domino competere. §. 26. Ibidem Papinianus respondisse se refert: si convenerit, ut ad diem pretio non soluto, venditori duplum præstaretur, in fraudem constitutionum videri adjectum, quod usuram legitimam excedit: diversamque causam commissoriae esse ait: cum ea specie (inquit) non scenus illicitum contrahatur, sed lex contractui non improbatu dicatur. §. 27. Si quis colludente procuratore meo, ab eo emerit, an possit agere ex empto? Et puto, hætenus, ut aut stetur emptioni, aut discedatur. §. 28. Sed & si quis minorem vigintiquinque annis circumvenerit, & huic hætenus dabimus actionem ex empto, ut diximus, in superiore casu. §. 29. Si quis a pupillo sine tutoris auctoritate emerit, ex uno latere constat contractus: nam qui emit, obligatus est pupillo, pupillum sibi non obligat. §. 30. Si venditor habitationem exceperit ut inquilino liceat habitare, vel colono, ut perfrui liceat

ad certum tempus: magis esse Servius putabat, ex vendito (esse) actionem: denique Tubero ait, si iste colonus damnum dederit, emptorem ex empto agentem cogere posse venditorem, ut ex locato cum colono experiatur, ut, quidquid fuerit consecutus, emptori reddat. §. 31. Adibus distractis, vel legatis, ea esse ædium solemus dicere, quæ quali pars ædium, vel propter ædes habentur, ut puta puteal:

14. POMPONIUS lib. 31. ad Quintum Mutium.

Id est, quo puteum operitur.

15. ULPIANUS lib. 32. ad Edictum:

L Ines, (&) labra, salientes, fistulae quoque, quæ salientibus junguntur, quamvis longe excurrant extra ædificium, ædium sunt. Item canales. Pisces autem, qui sunt in piscina, non sunt ædium, nec fundi:

16. POMPONIUS lib. 31. ad Quintum Mutium.

Non magis, quam pulli, aut cætera animalia, quæ in fundo sunt.

17. ULPIANUS lib. 32. ad Edictum.

F Undi nihil est, nisi quod terra se tenet. †Ædium autem multa esse, quæ adibus adfixa non sunt, ignorari non oportet; ut puta seras, claves, claustra. Multa etiam defossa esse, neque tamen fundi, aut villæ haberi; ut puta vasa vinaria, torcularia: quoniam hæc instrumenti magis sunt, etiam si ædificio coherent. §. 1. Sed & vinum, & fructus perceptos, villæ non esse constat. §. 2. Fundo vendito, vel legato, sterculinum & stramentum, emptoris & legatarii sunt: ligna autem, venditoris vel heredis; quia non sunt fundi, tamen si ad eam rem comparata sunt. In sterculino autem distinctio Trebatii probanda est: ut, si quidem stercorandi agri causa comparatum sit, emptorem sequatur; si vendendi, venditorem: nisi si aliud actum est. Nec interest, in stabulo jaceat, an acervus sit. §. 3. Quæ tabulae pictæ pro tectorio includuntur, item (quæ) crustæ marmoreæ, ædium sunt. §. 4. Reticuli circa columnas, plutei circa parietes, item Cilicia vela, ædium non sunt. §. 5. Item quod insulae causa paratum est, si nondum perfectum est, quamvis positum in ædificio sit, non tamen videtur ædium esse. §. 6. Si ruta & cæsa excipiantur in venditione, ea placuit esse ruta, quæ eruta sunt; ut arena, creta, & similia: cæsa ea esse, ut arbores cæsas, & carbones, & his similia. Gallus autem Aquilius, cujus Mela refert opinionem, recte ait, frustra in lege venditionis de rutis & cæsis contineri: quia, si non specialiter venierunt, ad exhibendum de his agi potest: neque enim magis de materia cæsa, aut de camentis aut de arena cavendum est venditori, quam de cæteris quæ sunt pretiosiora. §. 7. Labeo generaliter scribit, ea, quæ perpetui usus causa in ædificiis sunt, ædificiis esse: quæ vero ad præsens, non esse ædificiis: ut puta fistulae, temporis quidem causa positæ, non sunt ædium: verumtamen, si perpetuo fuerint positæ, ædium sunt. §. 8. Castella plumbea, putea, opercula puteorum, epitonia fistulis adplumbata, aut quæ terra continentur, quamvis non sint adfixa, ædium esse constat. §. 9. Item

constat, figilla, columnas quoque, & personas, ex quarum rostris aqua salire solet, villæ esse. §. 10. Ea, quæ ex ædificio detracta sunt, ut reponantur, ædificii sunt: at quæ parata sunt, ut imponantur, non sunt ædificii. §. 11. Pali, qui vineæ causa parati sunt, antequam collocentur, fundi non sunt; sed qui exempti sunt hac mente, ut collocentur, fundi sunt.

18. JAVOLENUS lib. 7. ex Cassio.

Granaria, quæ ex tabulis fieri solent, ita ædium sunt, si stipites eorum in terra defossi sunt: quod si supra terram sunt, rutis & cæsis cedunt. §. 1. Tegulæ, quæ nondum ædificiis impositæ sunt, quamvis tegendi gratia allatæ sunt, in rutis & cæsis habentur. Aliud juris est in his, quæ detractæ sunt, ut reponerentur: ædibus enim accedunt.

19. GAIUS ad Edictum Prætoris, titulo de publicanis.

Veteres in emptione, venditioneque, appellationibus promiscue utebantur:

20. IDEM lib. 2. [1] ad Edictum provinciale.

Idem est (&) in locatione, & conductione.

21. PAULUS lib. 33. ad Edictum.

Si sterilis ancilla sit, cujus partus venit, vel major annis quinquaginta, cum id emptor ignoraverit, ex empto tenetur venditor. §. 1. Si prædii venditor non dicat de tributo sciens, tenetur ex empto: quod si ignorans non prædixerit, quod forte hereditarium prædium erat, non tenetur. §. 2. Quamvis supra diximus, cum in corpore consentiamus, de qualitate autem dissentiamus, emptio nem esse: tamen venditor teneri debet, quanti interest non esse deceptum: & si venditor quoque nesciet: veluti si mensas quasi citreas emat, quæ non sunt. §. 3. Cum per venditorem iterit quo minus rem tradat, omnis utilitas emptoris in æstimationem venit: quæ modo circa ipsam rem consistit: neque enim, si potuit ex vino (puta) negotiari, & lucrum facere, id æstimandum est, non magis quam si triticum emerit, & ob eam rem, quod non sit traditum, familia ejus fame laboraverit: nam pretium tritici, non servorum fame necatorum, consequitur: nec major sit obligatio, quod tardius agitur, quamvis crescat si vinum hodie pluris sit. Merito: quia si ve datum esset, haberem emptor, si ve non: quoniam saltem hodie dandum est, quod jam olim dari oportuit. §. 4. Si tibi fundum vendidero, ut eum conductum certa summa haberem: ex vendito, eo nomine, mihi actio est, quasi in partem pretii ea res sit. §. 5. Sed etsi ita fundum tibi vendidero, ut nulli alii eum, quam mihi venderes, actio eo nomine ex vendito est, si alii vendideris. §. 6. Qui domum vendebat, excepit sibi habitationem, donec viveret, aut in singulos annos decem: emptor primo anno maluit decem præstare: secundo anno habitationem (præstare.) Trebatius ait, mutandæ voluntatis potestatem eum habere, singulisque annis alterutrum præstare posse; & quamdiu paratus sit alterutrum præstare, petitionem non esse.

22. JULIANUS lib. 7. Digestorum.

Si in qualitate fundi venditor mentitus sit, non in modo ejus: tamen tenetur emptori; pone enim dixisse eum, quinquaginta jugera esse vineæ, & quinquaginta prati: & (in vinea minus, &) in prato plus inveniri: esse tamen omnia centum jugera.

23. IDEM lib. 13. Digestorum.

Si quis servum, quem cum peculio vendiderat, manumiserit, non solum peculii nomine, quod servus habuit tempore quo manumittebatur, sed & eorum quæ postea acquirit, tenetur, & præterea cavere debet, quidquid ex hereditate liberti ad eum pervenerit, restitutum iri. Marcellus notat: Illa præstare venditor ex empto debet, quæ haberet emptor si homo manumissus non esset: non continebuntur igitur, quæ, si manumissus non fuit, adquisiturus non esset.

24. JULIANUS lib. 15. Digestorum.

Si servus, in quo ususfructus tuus erat, fundum emerit, & antequam pecunia numeraretur, capite minutus fueris: quamvis pretium solveris, actionem ex empto non habebis, propter talem capitis deminutionem; sed indebiti actionem adversus venditorem habebis: ante capitis autem minutionem nihil interest, tu solvas, an servus ex eo peculio, quod ad te pertinet: nam utroque casu actionem ex empto habebis. §. 1. Servum tuum imprudens a fure bona fide emi: is ex peculio, quod ad te pertinebat, hominem paravit, qui mihi traditus est. Posse te eum hominem mihi condicere, Sabinus dixit; sed si quid mihi abesset ex negotio, quod is gessisset, invicem me tecum acturum de peculio: Cassius veram opinionem Sabini retulit, in qua ego quoque sum. §. 2. Servo vendente hominem, fidejussor venditionis omnia præstare debet, in quæ obligaretur, si pro libero fidejussisset: nam & in dominum actio sic datur, ut emptor eadem consequatur, quæ, libero vendente, consequi debuisset: sed ultra peculii taxationem dominus non condemnatur.

25. IDEM lib. 54. Digestorum.

Qui pendentem vindemiam emit, si uvam legere prohibeatur a venditore, adversus eum petentem pretium, exceptione uti poterit, Si ea pecunia, qua de agitur, non pro ea re petitur, quæ venit, neque tradita est. Cæterum post traditionem si ve lectam uvam calcare, si ve multum evehere prohibeatur, ad exhibendum, vel injuriarum agere poterit: quemadmodum si aliam quamlibet rem suam tollere prohibeatur.

26. ALFENUS VARUS lib. 2. Digestorum.

Si quis, cum fundum venderet, dolia centum, quæ in fundo esse affirmabat, accessura dixisset, quamvis ibi nullum dolium fuisset, tamen dolia emptori debet.

27. PAULUS lib. 3. Epitomarum Alfeni.

Quidquid venditor accessurum dixerit, id integrum ac sanum tradi oportet: veluti si fundo dolia accessura dixisset, non quassa, sed integra dare debet.

28. JU-

28. JULIANUS lib. 3. ad Urseium
Ferozem.

PRædia mihi vendidisti; & convenit, ut aliquid facerem: quod si non fecissem, pœnam promisi. Respondit, venditor, antequam pœnam ex stipulatu petat, ex vendito agere potest: si consecutus fuerit, quantum pœnæ nomine stipulatus esset, agentem ex stipulatu doli mali exceptio summovebit: si ex stipulatu pœnam consecutus fueris, ipso jure ex vendito agere non poteris: nisi in id, quod plaris ejus interfuerit, id fieri.

29. IDEM lib. 4. ex Minicio.

Cui res sub conditione legata erat, is eam imprudens ab herede emit: actione ex empto poterit consequi emptor pretium, quia non ex causa legati rem habet.

30. AFRICANUS lib. 8. Quæstionum.

Servus, quem de me cum peculio emisti, priusquam tibi traderetur, furtum mihi fecit. Quamvis ea res, quam subripuit, interierit, nihilo minus retentionem eo nomine, ex peculio me habiturum ait: id est, ipso jure ob id factum minutum esse peculium; eo scilicet, quod debitor meus ex causa conditionis sit factus. Nam licet, si jam traditus furtum mihi fecisset: aut omnino conditionem eo nomine de peculio non haberem, aut eatenus haberem, quatenus ex re furtiva auctum peculium fuisset: tamen in proposito & retentionem me habiturum, & si omne peculium penes te sit, vel, quasi plus debito solverim, posse me condicere. Secundum quæ dicendum, si nummos, quos servus iste mihi subripuerat, tu, ignorans furtivos esse, quasi peculiares ademeris, & consumpseris, conditio eo nomine mihi adversus te competat, quasi res mea ad te sine causa pervenerit. §. 1. Si sciens alienam rem ignoranti mihi vendideris: etiam, prius quam evincatur, utiliter me ex empto acturum putavit in id, quanti mea intersit meam esse factam: * quamvis enim alioquin verum sit, venditorem hæcenus teneri, ut rem emptori habere liceat, non etiam ut ejus faciat, quia tamen dolum malum abesse præstare debeat, teneri eum, qui sciens (alienam) non suam ignoranti vendidit. Idem (est) maxime, si manumisso vel pignori daturus vendiderit.

31. NERATIUS lib. 3. Membranarum.

Si ea res, quam ex empto præstare debebam, vi mihi adempta fuerit, quamvis eam custodire debuerim, tamen propius est, ut nihil amplius, quam actiones persequendæ ejus præstari a me emptori oporteat: quia * custodia adversus vim parum proficit: actiones autem eas non solum arbitrio, sed etiam periculo tuo (tibi) præstare debebo, ut omne lucrum ac dispendium te sequatur. §. 1. Et non solum, quod ipse per eum adquisiit, præstare debeo, sed & id, quod emptor, jam tunc tibi tradito servo, adquisiturus fuisset. §. 2. Uterque nostrum eandem rem emit a non domino, cum emptio, venditioque sine dolo malo fieret, traditaque est: sive ab eodem emimus, sive ab alio, atque alio, is ex nobis tuendus est, qui prior jus ejus adprehendit, hoc est, cui primum tradita est; si alter ex nobis a domino emisset, is omnimodo tuendus est.

32. ULPIANUS lib. 11. ad Edictum.

Si quis a me oleum, quod emisset, adhibitis ini- quis ponderibus accepisset, ut in modo me falleret; vel emptor circumscriptus sit a venditore ponderibus minoribus: Pomponius ait, posse dici venditorem, sibi dare oportere quod plus est, petere: Quod habet rationem. Ergo & emptor ex empto habebit actionem, qua contentus esse possit.

33. IDEM lib. 23. ad Edictum.

Et si uno pretio plures res emptæ sint, de singulis ex empto, & vendito agi potest.

34. IDEM lib. 18. ad Edictum.

Si, fundo vendito, in qualitate jugerum captio est, ex empto erit actio.

35. IDEM lib. 70. ad Edictum.

Si quis fundum emerit, quasi per eum fundum eundi agendi jus non esset, & Interdicto de itinere actuque victus sit: ex empto habebit actionem: licet enim stipulatio de evictione non committatur, quia non est de jure servitutis in rem actione pronunciatum, tamen dicendum est, ex empto actionem competere.

36. PAULUS lib. 7. ad Plautium.

Venditor domus, antequam eam tradat, damni infecti stipulationem interponere debet: quia antequam vacuum possessionem tradat, custodiam & diligentiam præstare debet; & * pars est custodiæ, diligentiaque, hanc interponere stipulationem: & ideo, si id neglexerit, tenebitur emptori.

37. IDEM lib. 14. ad Plautium.

Sicut æquum est, bonæ fidei emptori alterius dolum non nocere, ita non est æquum, eidem personæ venditoris sui dolum prodelle.

38. CELSUS lib. 8. Digestorum.

Si venditor hominis dixit, peculium eum habere decem, nec quemquam adempturum: & si plus habet, totum præstet; nisi hoc actum est, ut duntaxat decem præstaret: si minus est, præstet esse decem, & talem servum esse, ut tantum peculii habeat. §. 1. Si per emptorem steterit, quo minus ei mancipium traderetur, pro cibariis, per arbitrium indemnitate posse servari, Sextus Aelius, Drusus dixerunt: quorum & mihi justissima videtur esse sententia. §. 2. Firmus a proculo quæsit, si de plumbeo castello fistulæ sub terram missæ, aquam ducerent in ænum lateribus circumstructum, an hæc ædium essent? an ut ruta cæsa vineta fixaque, quæ ædium non essent? Ille rescripsit, referre, quid acti esset. Quid ergo, si nihil de ea re neque emptor neque venditor cogitaverunt, ut plerumque in ejusmodi rebus evenisse solet? nonne propius est, ut inserta & inclusa ædificio partem ejus esse existimemus.

39. MODESTINUS lib. 5. Respon-
forum.

Quæro: Si quis ita fundum vendiderit, uti venditum esse videatur, quod intra terminos ipse possedit; sciens tamen aliquam partem certam se non possidere, non certioraverit emptorem: an ex empto judicio teneatur: cum hæc generalis adjectio ad ea quæ specialiter novit qui vendidit, nec excepit, pertinere non debeat: ne alioquin emptor capia-

capiatur, qui fortasse, si hoc cognovisset vel empturus non esset, vel minoris empturus esset, si certioratus de loco certo fuisset: cum hoc & apud veteres sit relatum in ejus persona, qui sic exceperat, *Servitutes, si quæ debentur, debentur*: et enim juris auctores responderunt, si certus venditor quibusdam personis certas servitutes debere, non admonuisset emptorem, ex empto eum teneri debere; quando hæc generalis exceptio non ad ea pertinere debeat, quæ venditor novit, quæ [que] specialiter excipere & potuit, & debuit, sed ad ea quæ ignoravit, & de quibus emptorem certiorare nequivit? Herennius Modestinus respondit: si quid circumveniendi emptoris causa venditor in specie de qua quæritur, fecit, ex empto actione conveniri posse.

40. POMPONIUS lib. 31. ad Quintum Mucium.

Quintus Mucius scribit: Dominus fundi de prædio arbores stantes vendiderat, [&] pro his rebus pecuniam accepit, & tradere volebat: emptor quærebat, quid se facere oporteret: & vererbatur, ne hæc arbores ejus non viderentur factæ? Pomponius: * Arborum quæ in fundo continentur, non est separatim corpus a fundo: & ideo, ut dominus, suas specialiter arbores vindicare emptor non poterit, sed ex empto habet actionem.

41. PAPINIANUS lib. 3. Responsorum.

In venditione, super annua pensatione pro aqueductu infra domum Romæ constitutam, nihil commemoratum est: Deceptus ob eam rem ex empto actionem habebit: itaque, si conveniatur ob pretium ex vendito, ratio improvisi oneris habetur.

42. PAULUS lib. 2. Quæstionum.

Si duorum fundorum venditor separatim de modo cujusque pronuntiaverit, & ita utrumque uno pretio tradiderit, & alteri aliquid desiit, quamvis in altero exsuperet; forte si dixit, unum centum jugera, alterum ducenta habere: non proderit ei, quod in altero ducenta decem inveniuntur, si in altero decem desint: Et de his ita apud Labconem relatum est. † Sed an exceptio doli mali venditori profutura sit, potest dubitari: Utique si exiguus modus silvæ desiit, & plus in vineis habeat, quam repromissum est, an non facit dolo, qui jure perpetuo utitur? nec enim hic, quod amplius in modo invenitur, quam alioquin dictum est, ad compendium venditoris, sed ad emptoris pertinet; & tunc tenetur venditor, cum minor modus invenitur. Videamus tamen, ne ulla querela sit emptoris in eodem fundo, si plus inveniat in vinea quam in prato, cum universus modus constet. † Similis quæstio esse potest ei, quæ in duobus fundis agitata est, & si quis duos statuliberos uno pretio vendat, & dicat, unum decem dare justum, qui quindecim dare debeat: nam & hic tenebitur ex empto actione, quamvis emptor a duobus viginti accepturus sit. Sed rectius est, & in omnibus superscriptis casibus lucrum cum damno compensari: & si quid deest emptori, sive pro modo, sive pro qualitate loci, hoc ei resarciri.

43. IDEM lib. 5. Quæstionum.

Titius, cum decederet, Seia Stichum, Pamphilum, Arescufam, per fideicommissum reliquit, ejusque fidei commisit, ut omnes ad libertatem post annum perduceret: cum legataria fideicommissum ad se pertinere noluisse, nec tamen heredem a sua petitione liberasset, heres eadem mancipia Sempronio vendidit, nulla commemoratione fideicommissæ libertatis facta: emptor, cum pluribus annis mancipia superscripta sibi servissent, Arescufam manumisit: [&] cum cæteri quoque servi cognita voluntate defuncti, fideicommissam libertatem petissent, & heredem ad Prætozem perduxissent, jussu Prætoris, ab herede sunt manumissi: Arescusa quoque, nolle se emptorem patronum habere, responderat: cum emptor pretium a venditore, empti judicio, Arescuse quoque nomine repeteret, lectum est responsum Domitii Ulpiani, quo continebatur, Arescufam pertinere ad rescriptum sacrarum Constitutionum, si nollet emptorem patronum habere; emptorem tamen nihil posse post manumissionem a venditore consequi: Ego cum meminissim & Julianum in ea sententia, esse, ut existimaret, post manumissionem quoque empti actionem durare, quæro, quæ sententia vera est? Illud etiam in eadem cognitione nomine emptoris desiderabatur, ut sumptus, quos in unum ex his, quem erudierat, fecerat, ei restituerentur. † Item quæro, Arescusa, quæ recusavit emptorem patronum [habere], cujus sit liberta constituta: an possit vel legatariam, quæ non liberavit, vel heredem patronum habere: nam cæteri duo ab herede manumissi sunt? Respondi, semper probavi Juliani sententiam putantis, [manumissione non amittitur eo modo.] † De sumptibus vero, quos in erudiendum hominem emptor fecit, videndum est: nam empti judicium ad eam quoque speciem sufficere existimo; non enim pretium continet tantum, sed omne quod interest emptoris, servum non evinci. Plane, si in tantum pretium excedisse proponas, ut non sit cogitatum a venditore de tanta summa; veluti si ponas agitatore postea factum, vel pantomimum, evictum esse eum qui minimo venit pretio: iniquum videtur, in magnam quantitatem obligari venditorem.

44. AFRICANUS lib. 8. Quæstionum.

Cum [&] forte idem mediocrium facultarium sit, [&] non ultra duplum periculum subire eum oportet.

45. PAULUS lib. 5. Quæstionum.

Idque [&] Julianum agitas Africanus refert: quod justum est: sicut minuitur præstatio, si servus deterior apud emptorem effectus sit, cum evincitur. §. 1. Illud expeditius videbatur, si mihi alienam aream vendideris, & in eam ego aedificavero, atque ita eam dominus evincit: nam, quia possum petentem [dominum,] nisi impensas aedificiorum solvat, doli mali exceptione summovere, magis est, ut ea res ad periculum venditoris non pertineat. Quod & in servo dicendum est, si in servitatem, non in libertatem evinceretur: ut dominus mercedes & impensas præstare debeat. Quod si emptor non possideat aedificium vel servum, ex empto habebit actionem. In omnibus tamen

tamen his casibus, si sciens quis alienum vendiderit, omnimodo teneri debet. §. 2. Superest *tertia deliberatio*, cuius debet esse liberta Arescusa, quæ recusat emptorem? Et non sine ratione dicitur, ejus debere effici libertam, a quo vendita est, [id est heredis], quia & ipse ex empto actione tenetur. Sed hoc ita, si non Arescusa elegerit emptoris patronatum: tunc etenim & illius remanet liberta, & ille ex empto actionem non habet, quia nihil ejus interest, cum eam libertam habet.

46. IDEM lib. 24. Quæstionum.

SI quis alienam rem vendiderit, & medio tempore heres domino rei extiterit, cogetur implere venditionem.

47. IDEM lib. 6. Responsum.

Lucius Titius, accepta pecunia ad materias vendendas sub pœna certa, ita ut si non integras repræstaverit intra statuta tempora, pœna conveniatur, partim datis materiis, decessit: cum igitur testator in pœnam commiserit, neque heres ejus reliquam materiam exhibuerit, an & in pœnam, & in usuras conveniri possit: præsertim cum emptor mutuatus pecuniam, usuras gravissimas expendit? Paulus respondit, Ex contractu, de quo quæritur, etiam heredem venditoris in pœnam conveniri posse: in actione quoque ex empto, officio judicis, post moram intercedentem, usurarum pretii rationem haberi oportere.

48. SCÆVOLA lib. 2. Responsum.

Titius heres Sempronii fundum Septicio vendidit ita: *Fundus Sempronianus, quidquid Sempronii juris fuit, erit tibi emptus tot nummis*: vacuumque possessionem tradidit, neque fines ejus demonstravit: Quæritur, an empti iudicio cogendus sit ostendere ex instrumentis hereditariis, quid juris defunctus habuerit, & fines ostendere? Respondi, id ex ea scriptura præstandum, quod sensisse intelliguntur: Quod si non appareat, debere venditorem & instrumenta fundi, & fines ostendere: hoc etenim contractui bonæ fidei consonat.

49. HERMOGENIANUS lib. 2. Juris Epitomarum.

Qui per collusionem imaginarium colonum, circumveniendi emptoris causa, supposuit, ex empto tenetur: Nec defenditur, si, quo facilius excogitata fraus occultetur, colonum & quinquennii pensiones in fidem suam recipiat. §. 1. Pretii sorte, licet post moram, soluta, usuræ peti non possunt, cum hæ non sint in obligatione, sed officio judicis præstentur.

50. LABEO lib. 4. Posteriorum a Javoleno Epitomarum.

Bona fides non patitur, [ut,] cum emptor alicujus legis beneficio pecuniam rei venditæ debere desisset, antequam res ei tradatur, venditor tradere compelleretur & re sua careret: possessione autem tradita futurum est, ut rem venditor æque amitteret: utpote cum petenti eam rem [emptor exceptionem rei venditæ & traditæ objiciat, ut perinde habeatur, ac si] petitor ei neque vendidisset, neque tradidisset.

51. IDEM lib. 5. Posteriorum a Javoleno Epitomarum.

SI & per emptorem & venditorem mora fuisset quominus vinum præberetur & traderetur, perinde esse ait, quasi si per emptorem solum stetisset: * non enim potest videri mora per venditorem emptori facta esse, ipso moram faciente emptore. §. 1. Quod si fundum emitte ea lege, *uti des pecuniam Kalendis Juliis*, etsi ipsis Kalendis per venditorem esset factum quo minus pecunia ei solveretur, deinde per te staret, quo minus solves: uti posse adversus te lege sua venditorem dixi: quia in vendendo hoc ageretur, ut quandoque per emptorem factum sit, quo minus pecuniam solvat, legis pœnam patiatur. Hoc ita verum puto, nisi si quid in ea re venditor dolo fecit.

52. SCÆVOLA lib. 7. Digestorum.

Creditor fundum libi obligatum, cujus chirographa tributorum a debitore retro solutorum apud se deposita habebat, vendidit Mævio ea lege, *ut si quid tributorum nomine debitum esset, emptor solveret*: idem fundus ob causam eorum tributorum quæ jam soluta erant, a conductore salatus, in quo idem fundus est, venit; eumque idem Mævius emit, & pretium solvit: Quæsitum est, an empti iudicio, vel aliqua actione, emptor a venditore consequi possit, ut solutionum superscriptarum chirographa [ei] dentur? Respondit, posse emptorem empti iudicio consequi, ut instrumenta de quibus quæreretur, exhibeantur. §. 1. Prædium æstimatum, in dotem a patre filiæ suæ nomine datum, obligatum creditori deprehenditur: Quæsitum est, an filius, qui hereditatem patris retinet, cum ab ea se filia abstinuisset, dote contenta, actione ex empto teneatur, ut a creditore lueret, & marito liberum præstaret? Respondit, teneri. §. 2. Inter venditorem & emptorem militiæ ita convenit, ut salarium quod debeatur ab illa persona emptori cederet. Quæsitum est, emptor militiæ quam quantitatem a quo exigere [debet], & quid ex ejusmodi pacto venditor emptori præstare debeat? Respondit, venditorem actiones extraordinarias eo nomine, quas haberet, præstare debere. §. 3. Ante domum mari junctam, molibus jactis ripam constituit: & *uti ab eo possessa domus fuit*, Gajo Sejo vendidit: Quæro, an ripa, quæ ab auctore domui conjuncta erat, ad emptorem quoque jure emptionis pertineat? Respondit, eodem jure fore venditam domum, quo fuisset prius, quam veniret.

53. LABEO lib. 1. Pithanon.

SI mercedem insulæ accessuram (esse) emptori dictum est, quanti insula locata est, tantum emptori præstetur. Paulus: Imo si insulam totam uno nomine locaveris & amplioris conductor locaverit, & in vendenda insula *mercedem emptori cessuram* esse dixeris, id accedet, quod tibi totius insulæ conductor debebit. §. 1. Si eum fundum vendidisti, in quo sepulchrum habuisti, nec nominatim tibi sepulchrum excepisti, parum habes eo nomine cautum. Paulus: Minime, si modo in sepulchrum iter publicum transit. §. 2. Si *habitoribus habitatio* lege venditionis recepta est, omnibus in ea habitantibus, præter dominum, re-

Et recepta habitatio est. Paulus: Imo, si cui in ea insula quam vendideris, gratis habitationem dederis, & sic receperis, *habitoribus, aut quam quisque diem conductum habet*: parum caveris: nominatim enim de his recipi oportuit: itaque eos habitatores emptor insulae habitatione impune prohibebit.

54. IDEM lib. 2. Pithanon.

SI servus quem vendideras, jussu tuo aliquid fecit, & ex eo crus fregit: ita demum ea res tuo periculo non est, si id imperasti quod solebat ante venditionem facere, & si id imperasti quod etiam non vendito servo imperaturus eras. Paulus: Minime: nam si periculosam rem ante venditionem facere solitus es, culpa tua id factum esse videbitur: puta enim eum fuisse servum, qui per catadromum descendere aut in cloacam demitti solitus esset. Idem juris erit, si eam rem imperare solitus fueris, quam prudens & diligens paterfamilias imperaturus ei servo non fuerit. † Quid, si hoc exceptum fuerit? Tamen potest ei servo novam rem imperare, quam imperaturus non fuisset, si [non] venisset: veluti si ei imperasti, *ut ad emptorem iret, qui peregre esset*: nam certe ea res tuo periculo esse non debet: itaque tota ea res ad dolum malum duntaxat, & culpam venditoris, dirigenda est. §. 1. Si *dolia octoginta accedere fundo, quae infossa essent*, dictum erit, & plura erunt, quam ad eum numerum: dabit emptori ex omnibus, quae vult, dum integra det: si sola octoginta sunt, qualiacunque emptorem sequentur, nec pro non integris quicquam ei venditor praestabit.

55. POMPONIUS lib. 10. Epistolarum.

SI servus, qui emeretur vel promitteretur, in hostium potestate sit, Octavenus magis putabat, valere emptionem & stipulationem: quia inter emmentem & vendentem esset commercium: potius enim difficultatem in praestando eo inesse, quam [in] natura: etiam si officio judicis sustinenda esset ejus praestatio, donec praestari possit.

TIT. II.

LOCATI CONDUCTI.

1. PAULUS lib. 34. ad Edictum.

Locatio & conductio, cum naturalis sit, & omnium gentium, non verbis, sed consensu contrahitur: sicut emptio & venditio.

2. GAIUS lib. 2. Rerum cottidianarum.

Locatio & conductio proxima est emptioni & venditioni: hisdemque juris regulis constituit. Nam ut emptio & venditio (ita) contrahitur, si de pretio convenerit: sic & locatio & conductio contrahi intelligitur, si de mercede convenerit. §. 1. Adeo autem familiaritatem aliquam habere videntur emptio & venditio, item locatio & conductio, ut in quibusdam quaeri solet, utrum emptio & venditio sit, an locatio & conductio; ut ecce, si cum aurifice (mihi) convenerit, *ut is ex auro suo annulos mihi faceret certi ponderis, certaeque formae*, & acceperit (verbi gratia) trecenta: utrum emptio & venditio sit, an locatio & conductio? Sed placet, unum esse negotium, & magis emptionem & venditionem

esse. Quod si ego aurum dederam, mercede pro opera constituta, dubium non est, quin locatio & conductio sit.

3. POMPONIUS lib. 9. ad Sabinum.

Cum fundus locetur, & aestimatum instrumentum colonus accipiat, Proculus ait id agi, ut instrumentum emptum habeat colonus: sicuti fieret, cum quid aestimatum in dotem daretur.

4. IDEM lib. 16. ad Sabinum.

Locatio precariive rogatio ita facta, *quoad is, qui eam locasset, dedissetve, vellet*, morte ejus qui locavit, tollitur.

5. ULPIANUS lib. 28. ad Edictum.

Si tibi habitationem locavero, mox pensionem remittam, ex locato & conducto agendum erit.

6. GAIUS lib. 10. ad Edictum provinciale.

Is qui rem conduxerit, non cogitur restituere id, quod rei nomine furti, actione consecutus est.

7. PAULUS lib. 32. ad Edictum.

Si tibi alienam insulam locavero quinquaginta, tuque eandem sexaginta Titio locaveris, & Titius a domino prohibitus fuerit habitare, agentem te ex conducto, sexaginta consequi debere placet: quia ipse Titio tenearis in sexaginta.

8. TRYPHONINUS lib. 9. Disputationum.

Nos videamus, ne non sexaginta praestanda, nec quinquaginta sint, sed quanti interest perfrui conductione: tantundemque consequatur medius, quantum praestare debeat ei qui a se conduxit; quoniam emolumentum conductionis, ad comparationem uberioris mercedis computatum, majorem efficit condemnationem: & tamen primus locator reputationem habebit quinquaginta, quae ab illo perciperet, si dominus insulae habitare novissimum conductorem non vetuisset. Quo jure utimur.

9. ULPIANUS lib. 32. ad Edictum.

Si quis domum bona fide emptam vel fundum locaverit mihi, isque sit evictus sine dolo malo culpaque ejus: Pomponius ait, nihilominus eum teneri ex conducto ei qui conduxit: *ut ei praestetur, frui quod conduxit licere*. Plane, si dominus non patitur, & locator paratus sit aliam habitationem non minus commodam praestare, aequissimum esse ait, absolvi locatorem. §. 1. Hic subiungi potest, quod Marcellus lib. 6. Digestorum scripsit: Si fructuarius locaverit fundum in quinquennium, & decesserit, heredem ejus non teneri, ut frui praestet: non magis quam insula exusta teneretur locator conductori. † Sed an ex locato teneatur conductor, ut pro rata temporis, quo fructus est, pensionem praestet, Marcellus quaerit: quemadmodum praestaret, si fructuarii servi operas conduxisset vel habitationem? Et magis admittit, teneri eum: & est aequissimum. † Idem quaerit, si sumptus fecit in fundum, quasi quinquennio fructurus, an recipiat; Et ait, non receptorum: quia, hoc evenire posse prospicere debuit. † Quid tamen, si non quasi fructuarius ei locavit, sed (si) quasi fundi dominus? Videlicet tenebitur: decepit enim conductorem: Et ita Imperator Antoninus cum Divo Severo rescripsit. † In exustis quoque aedibus, ejus temporis, quo aedificium stetit,

tit, mercedem præstandam rescripserunt. §. 2. Julianus lib. 15. Digestorum dicit: Si quis fundum locaverit, ut etiam si quid vi majori accideret, hoc ei præstaretur, pacto standum esse. §. 3. Si colonis prædiorum lege locationis, ut innocentem ignem habeant, denunciatum sit, siquidem fortuitus casus incendii causam intulerit, non præstabit periculum locator: si vero culpa locatoris, quam præstare necesse est, damnum fecerit, tenebitur. §. 4. Imperator Antoninus cum Patre, cum grex esset abactus, quem quis conduxerat, ita rescripsit: Si capras latrones citra tuam fraudem abegisse probari potest, iudicio locati casum præstare non cogaris: atque temporis, quod insectum est, mercedes ut indebitas reciperabis. §. 5. Celsus etiam imperitiam culpæ adnumerandam lib. 8. Digestorum scripsit: si quis vitulos pascendos vel sarcendum quid poliendamve conduxit, culpam eum præstare debere: & quod imperitia peccavit, culpam esse: quippe ut artifex (inquit) conduxit. §. 6. Si alienam domum mihi locaveris, eaque mihi legata vel donata sit, non teneri me tibi ex locato ob pensionem. Sed de tempore præterito videamus, si quid ante legati diem pensionis debetur? Et puto solvendum.

10. JULIANUS lib. (3) ad Ferocem.

ET ego ex conducto recte agam, vel in hoc, ut me liberes.

11. ULPIANUS lib. 32. ad Edictum.

VIDEAMUS, an & servorum culpam & quoscunque induxerit, præstare conductor debeat? & quatenus præstat, utrum ut servos noxæ dedat, an vero suo nomine teneatur? & adversus eos quos induxerit, utrum præstabit tantum actiones, an quasi ob propriam culpam tenebitur? Mihi ita placet, ut culpam etiam eorum quos induxit, præstet suo nomine, etsi nihil convenit: si tamen culpam in inducendis admittit, quod tales habuerit, vel suos, vel hospites: Et ita Pomponius libro sexagesimo (tertio) ad Edictum probat. §. 1. Si hoc in locatione convenit, ignem ne habeto, & habuit, tenebitur, etiamsi fortuitus casus admisit incendium: quia non debuit ignem habere. Aliud est enim ignem innocentem habere: permittit enim habere, sed innoxium ignem. §. 2. Item, prospicere debet conductor, ne aliquo vel jus rei, vel corpus deterius faciat vel fieri patiatur. §. 3. Qui vinum de Campania transportandum conduxisset, deinde, mota a quodam controversia, signatum suo & alterius sigillo in apothecam deposuisset, ex locato tenetur, ut locatori possessionem vini sine controversia (reddat), nisi culpa conductor careret. §. 4. Inter conductorem & locatorem convenerat, ne in villa Urbana sanum componeretur: composuit: deinde servus igne illato (se occidit): Ait Labeo, teneri conductorem ex locato: quia ipse causam præbuit, inferendo contra conductionem.

12. HERMOGENIANUS lib. 2. Juris Epitomarum.

SED etsi quilibet extraneus ignem injecerit, damni locati habebitur ratio.

13. ULPIANUS lib. 32. ad Edictum.

ITEM quæritur, si cisiarius, (id est, carrucharius), dum cæteros transire contendit, ciseum everit, & servum quassavit vel occidit? Puto ex locato esse in eum actionem: temperare enim debuit: sed & utilis Aquilia (ei) dabitur. §. 1. Si navicularius onus Minturnas vehendum conduxerit, & cum flumen Minturnense navis ea subire non posset, in aliam navem merces transtulerit, eaque navis in ostio fluminis perierit, tenetur primus navicularius. Labeo, si culpa carer, non teneri ait: cæterum si vel invito domino fecit, vel quo non debuit tempore, aut si minus idoneæ navi (imposuit), tunc ex locato agendum. §. 2. Si magister navis sine gubernatore in flumen navem immiserit, & tempestate orta temperare non potuerit, & navem perdiderit: vectores habebunt adversus eum ex locato actionem. §. 3. Si quis servum docendum conduxerit, eumque duxerit peregre, & aut ab hostibus captus sit, aut perierit, ex locato esse actionem placuit: si modo non sic conduxit, ut & peregre duceret. §. 4. Item Julianus libro octogesimo sexto Digestorum scripsit, si tutor puero parum bene facienti forma calcei tam vehementer cervicem percusserit, ut ei oculus effunderetur, ex locato esse actionem patri ejus: quamvis enim magistris levis castigatio concessa sit, tamen hunc modum non tenuisse. Sed & de Aquilia supra diximus. Injuriarum autem actionem competere, Julianus negat: quia non injuriæ faciendæ causa hoc fecerit, sed præcipiendi. §. 5. Si gemma includenda aut insculpenda data sit, eaque fracta sit, si quidem vitio materiæ factum sit, non erit ex locato actio: si imperitia facientis, erit. Huic sententiæ addendum est, nisi periculum quoque in se artifex receperat: tunc enim, etsi vitio materiæ id evenit, erit ex locato actio. §. 6. Si fullo vestimenta polienda acceperit, eaque mures roserint, ex locato tenetur: quia debuit ab hac re cavere: & si pallium fullo permutaverit, & alii alterius dederit, ex locato actione tenebitur: etiamsi ignarus fecerit. §. 7. Exercitu veniente migravit conductor: deinde hospitio milites fenestras, & cætera sustulerunt: si domino non denunciavit, & migravit, ex locato tenebitur: Labeo autem si resistere potuit, & non resistit, teneri ait: Quæ sententia vera est. Sed (&) si denunciare non potuit, non puto eum teneri. §. 8. Si quis mensuras conduxerit, easque Magistratus frangi jusserit, si quidem iniquæ fuerunt, Sabinus distinguit, utrum scit conductor, an non: si scit, esse ex locato actionem; si minus, non. Quod si æquæ sunt, ita demum eum teneri, si culpa ejus id fecit Edilis. Et ita Labeo, & Mela scribunt. §. 9. Duo rei locationis in solidum esse possunt. §. 10. Si lege operis locandi comprehensum esset, ut, si ad diem effectum non esset, relocare id liceret, non alias prior conductor ex locato tenebitur, quam si eadem lege relocatum esset: nec ante relocari id potest, quam dies efficiendi præterisset. §. 11. Qui impleto tempore conductionis, remansit in conductione, non solum reconduxisse videbitur, sed etiam pignora videntur durare obligata. Sed hoc ita verum est, si non alius pro eo in priore

conductione res obligaverat: hujus enim novus consensus erit necessarius. Eadem causa erit, & si Reipublicæ prædia locata fuerint. † Quod autem diximus, *taciturnitate utriusque partis colonum reconduxisse videri*, ita accipiendum est, ut in ipso anno, quo tacuerunt, videantur eandem locationem renovasse, non etiam in sequentibus annis: & si lustrum forte ab initio fuerat conductioni præstitutum. Sed & si secundo quoque anno post finitum lustrum nihil fuerit contrarium actum, eandem videri locationem in illo anno permanisse: hoc enim ipso quo tacuerunt, consensisse videntur: & hoc deinceps in unoquoque anno observandum est. † In urbanis autem prædiis alio jure utimur: ut, prout quisque habitaverit, ita (&) obligetur: nisi in scriptis certum tempus conductione comprehensum est.

14. IDEM lib. 71. ad Edictum.

Qui ad certum tempus conducit, finito quoque tempore colonus est: intelligitur enim dominus, cum patitur colonum in fundo esse, ex integro locare: & hujusmodi contractus neque verba, neque scripturam utique desiderant, sed nudo consensu convalescunt: & ideo si interim dominus furere cœperit vel decesserit, fieri non posse Marcellus ait, ut locatio redintegretur: Et est hoc verum.

15. IDEM lib. 32. ad Edictum.

Ex conducto actio conductori datur. §. 1. Competit autem ex his causis fere: ut puta si re, quam conduxit, frui ei non liceat, forte quia possessio ei aut totius agri aut partis non præstatur, aut villa non reficitur vel stabulum, vel ubi greges ejus stare oporteat; vel, si quid in lege conductionis convenit, si hoc non præstatur, ex conducto agatur. §. 2. Si vis tempestatis calamitosa contigerit, an locator conductori aliquid præstare debeat, videamus? Servius omnem vim, cui resisti non potest, dominum colono præstare debere ait: ut puta fluminum, graculorum, sturnorum, & si quid simile acciderit; aut si incursum hostium fiat. Si qua tamen vitia ex ipsa re oriantur, hæc damno coloni esse: veluti si vinum coacuerit; si rancis, aut herbis segetes corruptæ sint. Sed & si labe facta sit, omnemque fructum tulerit, damnum coloni non esse, ne supra damnum seminis (amissi) mercedes agri præstare cogatur: sed & si uredo fructum oleæ corruerit, aut solis fervore non ad sueto id acciderit, damnum domini futurum. Si vero nihil extra consuetudinem acciderit, damnum coloni esse. Idemque dicendum, si exercitus præteriens per lasciviam aliquid abstulit. Sed (&) si ager terræ motu ita corruerit, ut nusquam sit, damno domini esse: oportere enim agrum præstari conductori, ut frui possit. §. 3. Cum quidam incendium fundi allegaret, & remissionem desideraret, ita ei rescriptum est: *Si prædium coluisti, propter casum incendii repentini non immerito subveniendum tibi est.* §. 4. Papinianus lib. 4. Responsum ait, Si uno anno remissionem quis colono dederit ob sterilitatem, deinde sequentibus annis contigit ubertas, nihil obesse domino remissionem: sed integram pensionem, etiam ejus anni quo remisit, exigendam. Hoc idem & in

vestigalis damno respondit. Sed (&) si verbo *donationis* dominus ob sterilitatem anni remiserit, idem erit dicendum: quasi non sit donatio, sed transactio. † Quid tamen, si novissimus erat annus sterilis, in quo ei remiserit? Verius dicetur, etsi superiores uberes fuerunt, & scit locator, non debere eam ad computationem vocari. §. 5. Cum quidam de fructuum exiguitate quereretur: non esse rationem ejus habendam, rescripto Divi Antonini continetur. Item alio rescripto ita continetur: *Novam rem desideras, ut propter vetustatem vinearum remissio tibi detur.* §. 6. Item cum quidam nave amissa vecturam, quam pro mutua acceperat, repeteretur, rescriptum est ab Antonio Augusto, non immerito Procuratorem Cæsaris ab eo vecturam repetere, cum munere vehendi functus non sit: Quod in omnibus personis similiter observandum est. §. 7. Ubique tamen remissionis ratio habetur ex causis supra relatis, non id quod sua interest conductor consequitur, sed mercedis exonerationem pro rata: supra denique damnum seminis ad colonum (pertinere) declaratur. §. 8. Plane si forte dominus frui non patiatur, vel cum ipse locasset, vel cum aliis alienum, vel quasi procurator, vel quasi suum: quod interpretabitur: Et ita Proculus in procuratore respondit. §. 9. Interdum ad hoc ex locato agatur, ut quis locatione liberetur, Julianus lib. 15. Digestorum scripsit. Utpote Titio fundum locavi, isque pupillo herede instituto decessit: & cum tutor constituisset abstinere pupillum hereditate, ego fundum pluris locavi: deinde pupillus restitutus est in bona paterna: Ex conducto nihil amplius cum consecuturum, quam ut locatione liberetur; mihi enim justa causa fuit locandi:

16. JULIANUS lib. 15. Digestorum.

Cum eo tempore in pupillum actiones nullæ darentur.

17. ULPIANUS lib. 32. ad Edictum.

Tutela tamen cum tutore judicio, inquit, agitur, si abstinere non debuit:

18. JULIANUS lib. 15. Digestorum.

In quo inerit etiam hoc, quod ex conductione fundi lucrum facere potuit.

19. ULPIANUS lib. 32. ad Edictum.

Sed addes hoc Juliani sententiæ, ut, si collusi ego cum tutore, ex conducto tenear in id quod pupilli interfuit. §. 1. Si quis dolia vitiosa ignarus locaverit, deinde vinum effluerit, tenebitur in id quod interest: nec ignorantia ejus erit excusata: Et ita Cassius scripsit. Aliter atque si saltum pascuum locasti, in quo herba mala nascebatur: hic enim si pecora vel demortua sunt, vel etiam deteriora facta, quod interest præstabitur, si scisti; si ignorasti, pensionem non petes. Et ita Servio, Labeoni, Sabino placuit. §. 2. Illud nobis videndum est, si quis fundum locaverit: quæ soleat *instrumenti* nomine conductori præstare, quæque si non præstet, ex locato teneatur? Et est epistola Neratii ad Aristonem, dolia utique colono esse præstanda, & prælum & trapetum, instructa funibus: si minus, dominum instruere ea debere. Sed & prælum vitiatum dominum reficere debere. Quod si culpa coloni quid eorum corru-

corruptum sit; ex locato eum teneri. Fiscos autem quibus ad premendam oleam utimur, colonum sibi parare debere (Neratius scripsit): quod si regulis olea prematur, & prælum, & fuculam, & regulas, & tympanum, & trochleas, quibus relevatur prælum, dominum parare oportere. Item ænum, in quo olea calda aqua lavatur, ut cætera vasa olearia, dominum præstare oportere, sicuti dolia vinaria: (quæ) ad præsentem usum colonum picare oportebit. Hæc omnia sic sunt (accipienda), nisi si quid aliud specialiter actum sit. §. 3. Si dominus exceperit in locatione, ut frumenti certum modum certo pretio acciperet, si dominus nolit frumentum accipere, neque pecuniam ex mercede deducere: potest quidem totam summam ex locato petere, sed utique consequens est existimare, officio Judicis hoc convenire, habere rationem, quando conductoris intererat, in frumento potius, quam in pecunia solvere pensionis exceptam portionem. Simili modo, & si ex conducto agatur, idem erit dicendum. §. 4. Si inquilinus ostium vel quadam alia edificio adjecerit, quæ actio locum habeat? Et est verius, quod Labeo scripsit, competere ex conducto actionem, ut ei tollere liceat: sic tamen, ut damni infecti caveat, ne in aliquo dum aufert, deteriore causam ædium faciat, sed ut pristinam faciem ædibus reddat. §. 5. Si inquilinus arcam æratam in ædes contulerit, & ædium aditum coangustaverit dominus, verius est, ex conducto eum teneri, & ad exhibendum actione: sive scit, sive ignoraverit: officio enim judicis continetur, ut cogat eum, aditum & facultatem inquilino præstare ad arcam tollendam, sumptibus scilicet locatoris. §. 6. Si quis, cum in annum habitationem conduxisset, pensionem totius anni dederit, deinde insula post sex menses ruerit vel incendio consumpta sit, pensionem residui temporis, rectissime Mela scripsit, ex conducto actione repetiturum: non quasi indebitum condicendum: non enim per errorem dedit plus, sed ut sibi in causam conductionis proficeret: aliter atque si quis cum decem conduxisset, quindecim solverit; hic enim, si per errorem solvit, dum putat se quindecim conduxisse, actionem ex conducto non habebit, sed solam condictionem: nam inter eum qui per errorem solvit, & eum qui pensionem integram prorogavit, multum interest. §. 7. Si quis mulierem vehendam navi conduxisset, deinde in nave infans natus fuisset, probandum est, pro infante nihil deberi: cum neque vectura ejus magna sit, neque is omnibus utatur, quæ ad navigantium usum parantur. §. 8. Ex conducto actionem etiam adheredem transire palam est. §. 9. Cum quidam exceptor operas suas locasset, deinde is qui eas conduxerat, decessisset, Imperator Antoninus cum Divo Severo rescripsit ad libellum exceptoris, in hæc verba: *Cum per te non stetisse proponas, quominus locatas operas Antonio Aquilæ solveres, si eodem anno mercedes ab alio non accepisti, fidem contractus impleri æquum est.* §. 10. Papinianus quoque lib. 4. Responsorum scripsit: Diem functo Legato Cæsaris, salarium comitibus residui temporis præstandum: modo si non postea comites cum aliis eodem tempore fuerunt.

20. PAULUS lib. 34. ad Edictum.

Sicut emptio, ita & locatio, sub conditione fieri potest. §. 1. Sed donationis causa contrahi non potest. §. 2. Interdum locator non obligatur, conductor obligatur: veluti cum emptor fundum conducit, donec pretium ei solvat.

21. JAVOLENUS lib. 1. Epistolarum.

Cum venderem fundum, convenit, ut donec pecunia omnis persolveretur, certa mercede emptor fundum conductum haberet: an soluta pecunia, merces accepta fieri debeat? Respondit, bona fides exigit, ut, quod convenit, fiat: sed non amplius præstat is venditori, quam pro portione ejus temporis, quo pecunia numerata non esset.

22. PAULUS lib. 34. ad Edictum.

Item si pretio non soluto, inempta res facta sit, tunc ex locato erit actio. §. 1. Quotiens autem faciendum aliquid datur, locatio est. §. 2. Cum insulam ædificandam loco, ut sua impensa conductor omnia faciat, proprietatem quidem eorum ad me transfert, & tamen locatio est: locat enim artifex operam suam, id est, faciendi necessitatem. §. 3. Quemadmodum in emendo & vendendo naturaliter concessum est, quod pluri sit, minoris emere; quod minoris sit, pluri vendere; & (ita) invicem se circumscribere: ita in locationibus quoque & conductionibus juris est.

23. HERMOGENIANUS lib. 2. Juris Epitomarum.

ET ideo, prætextu minoris pensionis, locatione facta, si nullus dolus adversarii probari possit, rescindi locatio non potest.

24. PAULUS lib. 34. ad Edictum.

Si in lege locationis comprehensum sit, ut arbitratu domini opus adprobetur, perinde habetur, ac si viri boni arbitrium comprehensum fuisset: idemque servatur, si alterius cujuslibet arbitrium comprehensum sit: nam fides bona exigit, ut arbitrium tale præstetur, quale viro bono convenit: idque arbitrium ad qualitatem operis, non ad prorogandum tempus quod lege finitum sit, pertinet; nisi idipsum lege comprehensum sit. Quibus consequens est, ut irrita sit adprobatio dolo conductoris facta, ut ex locato agi possit. §. 1. Si colonus locaverit fundum, res posterioris conductoris domino non obligantur: sed fructus in causa pignoris manent, quemadmodum esset, si primus colonus eos percepisset. §. 2. Si domus vel fundus in quinquennium pensionibus locatus sit, potest dominus, si deseruerit habitationem vel fundi culturam colonus vel inquilinus, cum eis statim agere. §. 3. Sed & de his, quæ præsentis die præstare debuerunt (velut opus aliquod efficerent, propagationes facerent), agere similiter potest. §. 4. Colonus, si ei frui non liceat, totius quinquennii nomine statim recte agat, etsi reliquis annis dominus fundi frui patiat: nec enim semper liberabitur dominus, eo quod secundo vel tertio anno patietur fundo frui: nam & qui expulsus a conductione, in aliam se coloniam contulit, non suffecturus duabus, neque ipse pensionum nomine obligatus erit: & quantum per singulos annos compendii facturus erat, consequetur.

quetur. * Sera est enim patientia fruendi, quæ offertur eo tempore, quo frui colonus, aliis rebus illigatus, non potest. Quod si paucis diebus prohibuit, deinde poenitentiam agit, omniaque colono in integro sunt, nihil ex obligatione, paucorum dierum mora minuit. Item utiliter ex conducto agit is, cui secundum conventionem non præstantur, quæ convenerant: sive prohibeatur frui a domino, vel ab extraneo, quem dominus prohibere potest. §. 5. Qui in plures annos fundum locaverat, testamento suo damnavit heredem, *ut conductorem liberaret*: Si non patiat heres eum reliquo tempore frui, est ex conducto actio: quod si patiat, nec mercedes remittat, ex testamento tenetur.

25. GAIUS lib. 10. ad Edictum provinciale.

Si merces promissa sit generaliter *alieno arbitrio*, locatio & conductio contrahi non videtur: *sin autem quanti Titius aestimaverit*, sub hac conditione stare locationem, ut si quidem ipse qui nominatus est, mercedem definierit, omnimodo secundum ejus aestimationem & mercedem persolvi oporteat, & conductionem ad effectum pervenire: *sin autem ille vel noluerit vel non potuerit mercedem definire*, tunc pro nihilo esse conductionem, quasi nulla mercede statuta. §. 1. Qui fundum fruendum vel habitationem alicui locavit, si aliqua ex causa fundum vel ædes vendat, curare debet, ut apud emptorem quoque eadem pactione & colono frui & inquilino habitare liceat: alioquin prohibitus is agat cum eo ex conducto. §. 2. Si, vicino ædificante, obscurentur lumina cœnaculi, teneri locatorem inquilino: Certe, quin liceat colono vel inquilino relinquere conductionem, nulla dubitatio est. De mercedibus quoque, si cum eo agatur, reputationis ratio habenda est. † Eadem intelligemus, si ostia fenestrasve nimium corruptas locator non restituat. §. 3. Conductor omnia secundam legem conductionis facere debet: & ante omnia colonus curare debet, ut opera rustica suo quoque tempore faciat, ne intempestiva cultura deteriore fundum faceret: præterea villarum curam agere debet, ut eas incorruptas habeat. §. 4. Culpæ autem ipsius & illud adnumeratur, si propter inimicitias ejus vicinus arbores exciderit. §. 5. Ipse quoque si exciderit, non solum ex locato tenetur, sed etiam Lege Aquilia, & ex Lege duodecim Tabularum *arborum furtim cæsarum*, & Interdicto *quod vi aut clam*: Sed utique judicis, qui ex locato judicat, officio continetur, ut cæteras actiones locator omittat. §. 6. *Vis major*, quam Græci *οὐκ ἐλαφὴν* id est, *vim divinam* appellant, non debet conductori damnosa esse, si plus quam tolerabile est, læsi fuerint fructus: alioquin modicum damnum æquo animo ferre debet colonus, cui immodicum lucrum non auferitur. Apparet autem de eo nos colonus dicere, qui ad pecuniam numeratam conduxit: alioquin partiarius colonus, quasi societatis jure, & damnum & lucrum cum domino fundi partitur. §. 7. Qui columnam transportandam conduxit, si ea dum tollitur aut portatur, aut reponitur, fracta sit, ita id periculum præstat, si qua ipsius eorumque, quorum

opera uteretur, culpa acciderit: * culpa autem abest, si omnia facta sunt, quæ diligentissimus quisque observaturus fuisset. † Idem scilicet intelligemus, & si dolia vel tignum transportandum aliquis conduxerit. † Idemque etiam ad cæteras res transferri potest. §. 8. Si fullo aut sarcinator vestimenta perdiderit, eoque nomine domino satisfecerit, necesse est domino, vindicationem eorum & conditionem cedere.

26. ULPIANUS lib. 2. Disputationum.

In operis duobus simul locatis, convenit priori conductori ante satisfieri.

27. ALFENUS lib. 2. Digestorum.

Habitatores non, si paulo minus commode aliqua parte cœnaculi uterentur, (statim) dedactionem ex mercede facere oportet: ea enim conditione habitatorem esse, ut, si quid transversarium incidisset, quamobrem dominum aliquid demoliri oporteret, aliquam partem parvulam incommodi sustineret; non ita tamen, ut eam partem cœnaculi dominus aperuisset, in qua magnam partem usus habitator haberet. §. 1. Iterum interrogatus (est,) si quis timoris causa emigrasset, deberet mercedem, necne? Respondit: si causa fuisset, cur periculum timeret, quamvis periculum vere non fuisset, tamen non debere mercedem: sed si causa timoris justa non fuisset, nihilominus debere.

28. LABEO lib. 4. Posteriorum epitomatorum Javoleno.

Quod si domi habitatione conductor æque usus fuisset, præstaturum. §. 1. Et etiam ejus domus mercedem, quæ vitium fecisset, [deberi putat.] §. 2. Idem juris esse, si potestatem conducendi habebat, uti pretium conductionis præstaret. Sed si locator conductori potestatem conducendæ domus non fecisset, & is in qua habitaret, conduxisset, tantum ei præstandum putat, quantum sine dolo malo præstitisset. Cæterum, si gratuitam habitationem habuisset, proportionem temporis ex locatione domus deducendum esse.

29. ALFENUS lib. 7. Digestorum.

In lege locationis scriptum erat, REDEMPTOR SILVAM NE CÆDITO, NEVE CINGITO, NEVE DEURITO, NEVE QUEM CINGERE, CÆDERE, URERE SINITO: Quærebatur, utrum redemptor, si quem quid earum rerum facere vidisset, prohibere deberet; an etiam ita silvam custodire, ne quis id facere possit? Respondi, verbum SINERE utramque habere significationem: sed locatorem potius id videri voluisse, ut redemptor non solum, si quem casu vidisset silvam cedere, prohiberet; sed uti curaret & daret operam, ne quis caderet.

30. IDEM lib. 3. Digestorum a Paulo epitomatorum.

Qui insulam triginta conduxerat, singula cœnacula ita (conduxit) ut quadraginta ex omnibus colligerentur: dominus insulæ, quia ædificia vitium facere diceret, demolierat eam: Quæsitum est, quanti lis aestimari deberet, si (is) qui totam conduxerat, ex conducto ageret? Respondit, si vitiatum ædificium necessario demolitus esset, pro-

portione, quanti dominus prædiorum locasset, quod ejus temporis habitatores habitare non potuissent, rationem duci, & tanti litem æstimari: fin autem non fuisset necesse demoliri, sed, quia melius ædificare vellet, id fecisset, quanti conductoris interesset, habitatores ne migrarent, tanti condemnari oportere. §. 1. *Edilis in municipio balneas conduxerat, ut eo anno municipales gratis lavarentur*: post tres menses incendio facto, Respondit posse agi cum balneatore ex conducto, ut pro portione temporis, quo lavationem non præstitisset, pecuniæ contributio fieret. §. 2. Qui mulas ad certum pondus oneris locaret, cum majore onere conductor eas rupisset, *consulebat de actione*? Respondit, vel lege Aquilia, vel ex locato recte eum agere: sed Lege Aquilia tantum cum eo agi posse, qui tum mulas agitasset: ex locato, etiam si alius eas rupisset, cum conductore recte agi. §. 3. Qui ædem faciendam locaverat, in lege dixerat: QUOAD IN OPUS LAPIDIS [OPUS] ERIT, PRO LAPIDE ET MANUPRETIO DOMINUS REDEMTORI IN PEDES SINGULOS SEPTEM DABIT: Quæsitum est, utrum factum opus, an etiam imperfectum, metiri oporteret? Respondit, etiam imperfectum. §. 4. Colonus villam hac lege acceperat, ut incorruptam redderet, præter vim & vetustatem: coloni servus villam incendit, non fortuito casu: Non videri eam vim exceptam respondit: nec id pactum esse, ut si aliquis domesticus eam incendisset, ne præstaret, sed extrariam vim utrosque excipere voluisse.

31. IDEM lib. 5. Digestorum a Paulo epitomatorum.

IN navem Saufei cum complures frumentum conducerant, Saufei uni ex his frumentum reddiderat de communi, & navis perierat: Quæsitum est, an cæteri pro sua parte frumenti, cum nauta agere possunt oneris averſi actione? Respondit, rerum locatarum duo genera esse: ut aut idem redderetur, sicuti cum vestimenta fulloni curanda locarentur; aut ejusdem generis (redderetur,) veluti cum argentum pufulatum fabro daretur, ut vasa fierent, aut aurum, ut annuli: ex superiore causa rem domini manere; ex posteriore, in creditum iri. † Idem juris esse in deposito: nam si quis pecuniam numeratam ita deposuisset, ut neque clusam, neque obſignatam traderet, sed adnumeraret, nihil aliud eum debere, apud quem deposita esset, nisi tantundem pecuniæ solveret: Secundum quæ videri triticum factum Saufei, & recte datum. Quod si separatim tabulis, aut heronibus, aut in alia cupa clusum uniuscujusque triticum fuisset, ita ut internosci posset quid cujusque esset: non potuisse nos permutationem facere, sed tum posse eum cujus fuisset triticum, quod nauta solvisset, vindicare: & ideo se improbare actiones oneris averſi: quia sive ejus generis essent merces, quæ nautæ traderentur, ut continuo ejus fierent, & mercator in creditum iret, non videretur onus esse averſum, quippe quod nautæ fuisset: sive eadem res quæ tradita esset, reddi deberet, furti esse actionem locatori, & ideo supervacuum esse judicium oneris averſi. Sed si ita datum esset, ut in simili re

solvi possit, conductorem culpam duntaxat debere: nam in re, quæ utriusque causa contraheretur, culpam deberi: neque omnimodo culpam esse, quod uni reddidisset ex frumento, quoniam alicui primum reddere eum necesse fuisset, tametsi meliorem ejus conditionem faceret, quam cæterorum.

32. JULIANUS lib. 4. ex Minicio.

QUI fundum colendum in plures annos locaverat, decessit; & eum fundum legavit: Cassius negavit posse cogi colonum, ut eum fundum coleret, quia nihil heredis interesset: Quod si colonus vellet colere, & ab eo cui legatus esset fundus, prohiberetur, cum herede actionem colonum habere, & hoc detrimentum ad heredem pertinere: sicuti si quis rem quam vendidisset, necdum tradidisset, alii legasset, heres ejus emptori & legatario esset obligatus.

33. AFRICANUS lib. 8. Quæstionum.

SI fundus quem mihi locaveris, publicatus sit, teneri te actione ex conducto, ut mihi frui liceat, quamvis per te non stet, quo minus id præstes: Quemadmodum, inquit, si insulam ædificandam locasses, & solum corruisset, nihilominus teneberis. Nam & si vendideris mihi fundum, isque prius, quam vacuus traderetur, publicatus fuerit, tenearis ex empto: Quod hætenus verum erit, ut pretium restituas, non ut etiam id præstes, si quid pluris mea intersit, eum vacuum mihi tradi. † Similiter igitur & circa conductionem servandum puto, ut mercedem quam præstiterim restituas, ejus scilicet temporis, quo fructus non fuerim: nec ultra actione ex conducto præstare cogeris. † Nam & si colonus tuus fundo frui a te aut ab eo prohibetur, quem tu prohibere ne id faciat possis, tantum ei præstabis, quanti ejus interfuerit frui: in quo etiam lucrum ejus continebitur: Sin vero ab eo interpellabitur, quem tu prohibere propter vim majorem: aut potentiam ejus non poteris, nihil amplius ei quam mercedem remittere, aut reddere debebis.

34. GAIUS lib. 10. ad Edictum provinciale.

PERinde ac latronum incursu id acciderit.

35. AFRICANUS lib. 8. Quæstionum.

ET hæc distinctio convenit illi, quæ a Servio introducta, & ab omnibus fere probata est: ut, si averſione insulam locatam dominus reficiendo, nec a conductor frui possit, effecerit, animadvertatur, necessario nec ne id opus demolitus est: * Quid enim interest, utrum locator insulæ propter vetustatem cogatur eam reficere, ad locator fundi cogatur ferre injuriam ejus quem prohibere non possit: Intelligendum est autem, nos hac distinctione uti de eo, qui & suum prædium fruendum locaverit, & bona fide negotium contraxerit: non de eo qui alienum prædium per fraudem locaverit, nec resistere domino possit, quominus is colonum frui prohibeat. §. 1. (Cum) fundum communem habuimus, & inter nos convenit, ut alternis annis certo pretio eum conductum haberemus, tu, cum tuus annus exiturus esset, consalto fructum insequentis anni corrupisti: agam tecum duabus actionibus, una ex conducto, altera ex locato: locati enim judicio mea pars propria, conducti au-

rem actione tua dumtaxat propria in iudicium venient. Deinde ita *notat*: Noane, quod ad meam partem attinebit, communi dividendo præstabitur a te mihi damnum? Recte quidem (*notat*:) Sed tamen etiam Servii sententiam veram esse puto; cum eo scilicet, ut, cum alterutra actione rem sit vaverim, altera perimatur. † Quod ipsam simplicius ita quæremus, si proponatur inter duos, qui singulos proprios fundos haberent, convenisse, ut alter alterius ita conductionem haberent, ut fructus mercedis nomine pensaretur.

36. FLORENTINUS lib. 7. Institutionum,

Opus, quod *aversione* locatum est, donec adprobetur, conductoris periculum est. Quod vero ita conductum sit, ut *in pedes, mensurasve præstetur*, eatenus conductoris periculo est, quatenus ad mensum non sit: & in utraque causa nociturum locatori, si per eum steterit, quominus opus adprobetur, vel admetiatur. Si tamen vi majore opus prius interciderit, quam adprobaretur, locatoris periculo est: nisi si aliud actum sit: non enim amplius præstari locatori oporteat, quam quod sua cura atque opera consequutus esset.

37. JAVOLENUS lib. 8. ex Cassio.
Si prius quam locatori opus probaretur, vi aliqua consumptum est, detrimentum ad locatorem ita pertinet, si tale opus fuit, ut probari deberet,

38. PAULUS lib. singul. Regularum.
Qui operas suas locavit, totius temporis mercedem accipere debet, si per eum non stetit, quominus operas præstet. §. 1. Advocati quoque, si per eos non steterit, quominus causam agant, honoraria reddere non debent.

39. ULPIANUS lib. 2. ad Edictum.
Non solet locatio dominium mutare.

40. GAIUS lib. 5. ad Edictum provinciale.

Qui mercedem accipit pro custodia alicujus rei, is hujus periculum custodiæ præstat.

41. ULPIANUS lib. 5. ad Edictum.
Sed de damno ab alio dato agi cum eo non posse, Julianus ait: * *Qua enim custodia consequi potuit, ne damnum injuria ab alio dari possit?* Sed Marcellus interdum esse posse ait: sive custodiri potuit, ne damnum daretur, sive ipse custos damnum dedit. Quæ sententia Marcelli probanda est.

42. PAULUS lib. 13. ad Edictum.

Si locatum tibi servum subripias, utrumque iudicium adversus te est exercendum, locati (actionis), & furti.

43. IDEM lib. 21. ad Edictum.

Si vulneraveris servum tibi locatum, ejusdem vulneris nomine, Legis Aquiliæ, & ex locato actio est: sed alterutra contentus actor esse debet; idque officio judicis continetur, apud quem ex locato ageretur.

44. ULPIANUS lib. 7. ad Edictum.

Locare servitutem nemo potest.

45. PAULUS lib. 22. ad Edictum.

Si domum tibi locavero, & servi mei tibi damnum dederint, vel furtum fecerint, non te-

neor tibi ex conducto, sed noxali actione. §. 1. Si hominem tibi locavero, ut *habeas in taberna*, & is furtum fecerit: dubitari potest, utrum ex conducto actio sufficiat, quali longe sit a bona fide [actum], ut quid patiaris detrimenti per eam rem quam conduxisti; an adhuc dicendum sit, extra causam conductionis esse furti crimen, & in propriam persecutionem cadere hoc delictum? Quod magis est.

46. ULPIANUS lib. 59. ad Edictum.

Si quis conduxerit nummo uno, conductio nulla est: qui & hoc donationis instar inducit.

47. MARCELLUS lib. 6. Digestorum.

Cum apparebit emptorem conductoremve pluribus vendentem, vel locantem, singulorum in solidum intuitum personam: ita demum ad præstationem partis singuli sunt compellendi, si contabit esse omnes solvendo: Quamquam fortasse justius sit, etiam si solvendo omnes erunt, electionem conveniendi quem velit, non auferendam actori, si actiones suas adversus ceteros præstare non recuset.

48. IDEM lib. 8. Digestorum.

Si cui locaverim faciendum, quod ego conduxeram, constabit habere me ex locato actionem. §. 1. Qui servum conductum, vel aliam rem (non immobilem) non restituit, quanti in litem juratum fuerit, damnabitur.

49. MODESTINUS lib. 6. Excusat.

Oἱ ἐπιτροπὰι γενομένοι, ἢ κηράτορες, πρὶν ἐκπύσαι τὰ τῆς κηδεμονίας, μισθωτοῖς καὶ παρὰ τὸν ἐκδότην κωλύονται, καὶ τὶς ἀποκρυψάμεν τὰτα, προσέλθῃ τῇ μισθώσει τῶν τῶ καίσαρος χωρίων. ὡς παραπονήσας κολάζεται. τὸ το ἐκέλευσεν ὁ αὐτοκράτωρ Σεβήρ. §. 1. κατὰ ταῦτα δὲ καὶ οἱ χειρίζοντες ἐπιτροπὰς, ἢ κηρατορίας εἰσὶν κωλυμένοι μισθώσθαι, καὶ παρὰ τὸ ταμεῖον χωρία id est, Titores curatoresve constituti, prius quam officii rationes reddant, prohibentur ne quid de patrimonio Caesaris conductum habeant: ac si quis id dissimulans, nihilominus ad conducenda Caesaris prædia accesserit, perinde ut falsarius pena afficitur. Hocque sanxit Imperator Severus. §. 1. Secundum quæ sane prohibiti erunt & a fisco conducere, qui tutelam curamve gerunt.

50. IDEM lib. 10. Pandectarum.

Si ignorans quis militi quasi pagano locaverit, exigere illum posse probandum est: * non enim contemnit disciplinam, qui ignoravit militem.

51. JAVOLENUS lib. 11. Epistolarum.

EA lege fundum locavi, ut si non ex lege coleretur, relocare eum mihi liceret: & quo minoris locassem, hoc mihi præstaretur: (nec convenit, ut, si pluris locassem, hoc tibi præstaretur:) & cum nemo fundum colebat, pluris tamen locavi: Quæro, an hoc ipsum præstare debeam? Respondit: In hujusmodi obligationibus id maxime spectare debemus, quod inter utramque partem convenit: videtur autem in hac specie id silentio convenisse, ne quid præstaretur, si ampliore pecunia fundus esset locatus: id est, ut hæc ex conventionem pro locatore tantummodo interponeretur. §. 1. Locavi opus faciendum, ita ut pro opere redemptori

ptori certam mercedem in dies singulos dare. Opus vitiosum factum est: an ex locato agere possim? Respondit: Si ita opus locasti, ut bonitas ejus tibi a conductore approbaretur, tamen si convenit, ut in singulas operas certa pecunia daretur, praestari tamen tibi a conductore debet, si id opus vitiosum factum est: * non enim quidquam interest, utrum uno pretio opus, an in singulas operas collocatur: si modo universitas consummationis ad conductorem pertinet: poterit itaque ex locato cum eo agi, qui vitiosum opus fecerit: nisi [si] ideo in operas singulas merces constituta erit, ut arbitrio domini opus efficeretur: tum enim nihil conductor praestare domino de bonitate operis videtur.

52. POMPONIUS lib. 31. ad Quintum Mucium.

SI decem tibi locem fundum, tu autem existimes quinque te conducere, nihil agitur. Sed & si ego minoris me locare sensero, tu plaris te conducere, utique non plaris erit conductio, quam [quanti] ego putavi.

53. PAPINIANUS lib. 11. Responsorum.

QUI fidejussor exitit apud mancipem pro colono publicorum praediorum, quae manceps ei colono locavit, Reipublicae non tenetur: sed fructus in eadem causa pignoris manent.

54. PAULUS lib. 5. Responsorum.

Quaero, an fidejussor conductionis, etiam in usuris, non illatarum pensionum nomine teneatur: nec profint ei Constitutiones, quibus cavetur, eos qui pro aliis pecuniam exsolvunt, sortis solummodo damnum agnoscere oportere? Paulus respondit, si in omnem causam conductionis etiam fidejussor se obligavit, eum quoque, exemplo coloni tardius illatarum per moram coloni pensionum praestare debere usuras: * usurae enim in bonae fidei judiciis etsi non tam ex obligatione proficiantur, quam ex officio judicis applicentur, tamen cum fidejussor in omnem causam se applicuit, aequum videtur ipsum quoque agnoscere onus usurarum; ac si ita fidejussisset, IN QUANTUM ILLUM CONDEMNARI EX BONA FIDE OPORTEBIT, TANTUM FIDE TUA ESSE JUBES: vel ita, INDEMNEM ME PRESTABIS? §. 1. Inter locatorem fundi, & conductorem convenit, ne intra tempora locationis Seius conductor de fundo invitus repelleretur: & si pulsatus esset, poenam decem praestet Titius locator Seio conductori: vel Seius conductor Titio, si intra tempora locationis discedere vellet, aequae decem Titio locatori praestare vellet: quod invicem de se stipulati sunt: Quaero, cum Seius conductor biennii continui pensionem non solveret, an sine metu poenae expelli possit? Paulus respondit: quamvis nihil expressum sit in stipulatione poenali de solutione pensionum, tamen verisimile esse, ita convenisse de non expellendo colono intra tempora praefinita, si pensionibus paruerit, & ut oportet, coleret: & ideo si poenam petere coeperit is, qui pensionibus satis non fecit, profuturam locatori doli exceptionem. §. 2. Paulus respondit, servum, qui aestimatus colonae adscriptus est, ad periculum colonae pertine-

bit: & ideo aestimationem hujus defuncti ab herede colonae praestari oportere.

55. IDEM lib. 2. Sententiarum.

DOMINUS horreorum, effractis & compilatis horreis, non tenetur, nisi custodiam eorum recepit: servi tamen ejus, cum quo contractum est, propter aedificiorum notitiam in quaestione peti possunt. §. 1. In conducto fundo, si conductor sua opera aliquid necessario vel utiliter auxerit, vel aedificaverit, vel instituerit, cum id non convenisset, ad recipienda ea quae impendit, ex conducto cum domino fundi experiri potest. §. 2. Qui contra legem conductionis fundum ante tempus sine justa ac probabili causa deseruerit, ad solvendas totius temporis pensiones ex conducto conveniri potest, quatenus locatori in id, quod ejus interest, indemnitas servetur.

56. IDEM lib. singul. de Officio Praefecti vigilum.

CUM domini horreorum insularumque desiderant, diu non apparentibus, nec ejus temporis pensiones exsolventibus conductoribus, aperire, & ea quae ibi sunt, describere, a publicis personis, quorum interest, audiendi sunt: Tempus autem in hujusmodi re biennii debet observari.

57. JAVOLENUS lib. 9. ex Posterioribus Labeonis.

QUI domum habebat, aream adjunctam ei domui vicino proximo locaverat: Is vicinus, cum aedificaret in suo, terram in eam aream amplius, quam fundamenta camentitia locatoris erant, congestit: & ea terra adsiduis pluviis inundata, (ita) parietis ejus qui locaverat humore praestituto (madefacto), aedificia corruerunt. Labeo ex locato tantummodo actionem esse ait, quia non ipsa congestio, sed humor ex ea congestione postea damnum fuerit: damni autem injuriae actio ob ea ipsa sit, per quam non extrinsecus alia causa oblata damnum quis adfectus est. Hoc probo.

58. LABEO lib. 4. Posteriorum a Javoleno epitomatorum.

INSULAM uno pretio totam locasti, & eam vendidisti, ita ut emptori mercedes inquilinorum accederent. Quamvis eam conductor majore pretio locaret, tamen id emptori accedit, quod tibi conductor debeat. §. 1. In operis locatione erat dictum, ante quam diem effici deberet: deinde, si ita factum non esset, quanti locatoris interfuisset, tantam pecuniam conductor promiserat. Eatenus eam obligationem contrahi puto, quatenus vir bonus de spatio temporis aestimasset: quia id actum apparet esse, ut eo spatio absolveretur, sine quo fieri non possit. §. 2. Quidam in municipio balineum praestandum annuis viginti nummis conduxerat: & ad refectionem fornacis fistularum, similiumque rerum, centum nummi ut praestarentur ei convenerat: conductor centum nummos petebat: ita ei deberi dico, si in earum rerum refectionem eam pecuniam impendi satisdaret.

59. JAVOLENUS lib. 5. ex Labeonis posterioribus.

MARCIVS domum faciendam a Flacco conduxerat: deinde operis parte effecta terrae motu concussam erat aedificium. Massurius Sabinus, si vi

si vi naturali, veluti terræ motu, hoc acciderit, Flacci esse periculum.

60. LABEO Posteriorum lib. 5. a Javoleno epitomatorum.

Cum in plures annos domus locata est, præstare locator debet, ut non solum habitare conductor ex Calendis illis cujusque anni, sed etiam locare habitatori, si velit, suo tempore possit. Itaque si ea domus ex Kalendis Januariis fulta in Kalendis Juniis permansisset, ita ut nec habitare quisquam, nec ostendere alicui posset, nihil locatori conductorem præstaturum: adeo ut nec cogi quidem posset, ex Kalendis Julius refecta domo habitare, nisi si paratus fuisset locator commodam domum ei ad habitandum dare. §. 1. Heredem coloni, quamvis colonus non est, nihilominus domino possidere existimo. §. 2. Vestimenta tua fullo perdidit: & habes unde petas, nec repetere vis: Agis nihilominus ex locato cum fullone. Sed iudicem æstimaturum, an possis adversus furem magis agere, & ab eo tuas res consequi, fullonis videlicet sumptibus: sed si hoc tibi impossibile esse perspexerit, tunc fullonem quidem tibi condemnabit, tuas autem actiones te ei præstare compellet. §. 3. Lege dicta, domus facienda locata erat, ita, ut probatio aut improbatio locatoris aut heredis ejus esset: redemptor, ex voluntate locatoris quædam in opere permutaverat. Respondi, opus quidem ex lege dicta non videri factum, sed quoniam ex voluntate locatoris permutatum esset, redemptorem absolvi debere. §. 4. Mandavi tibi ut excuterer, quanti villam ædificare velles: renunciasti mihi ducentorum impensam excutere: certa mercede opus tibi locavi: postea comperi non posse minoris trecentorum eam villam constare: data autem tibi erant centum, ex quibus cum partem impendisses, vetui te opus facere. Dixi, si opus facere perseveraveris, ex locato tecum agere, ut pecuniæ mihi reliquum restituas. §. 5. Messem, inspiciente colono, cum alienam esse non ignorares, sustulisti: Condicere tibi frumentum dominum posse Labeo ait: & ut id faciat, colonum ex conducto cum domino acturum. §. 6. Locator horrei propositum habuit se aurum, argentum, margaritam non recipere suo periculo: deinde cum sciret has res inferri, passus est. Proinde eum futuram tibi obligatum dixi, ac si propositum fuit remissum (videtur.) §. 7. Servum meum mulionem conduxisti: negligentia ejus mulus tuus periit. Si ipse se locasset, ex peculio duntaxat, & in rem versum damnum tibi præstaturum (dico): sin autem ipse eum locassem, non ultra me tibi præstaturum, quam dolum malum & culpam meam abesse. Quod si sine definitione personæ mulionem a me conduxisti, & ego eum tibi dedissem, cujus negligentia jumentum perierit: illam quoque culpam me tibi præstaturum aio, quod eum elegissem, qui ejusmodi damno te adficeret. §. 8. Vehiculum conduxisti, ut onus tuum portaret, & secum iter faceret: id cum pontem transiret, redemptor ejus pontis portorium ab eo exigebat: Quærebatur, an etiam pro ipsa (sola) reda portorium daturus fuerit? Puto, si mulio non ignoravit ea se transitarum, cum vehiculum locaret, mulionem præstare debe-

re. §. 9. Rerum custodiam, quam horrearius conductoribus præstare deberet, locatorem tororum horreorum horreario præstare non debere puto: nisi (si) in locando aliter convenerit.

61. SCÆVOLA lib. 7. Digestorum.

Colonus, cum lege locationis non esset comprehensum, ut vineas poneret, nihilominus [in fundum] vineas instituit, & propter earum fructum denis amplius aureis annuis ager locari cœperat: Quæsitum est, si dominus istum colonum fundi ejectum pensionum debitarum nomine conveniat, an sumptus utiliter factos in vineis instituendis reputare possit opposita doli mali exceptione? Respondit, vel expensas consecuturum, vel nihil amplius præstaturum. §. 1. Navem conduxit, ut de provincia Cyrenensi Aquiletam navigaret, olei metretis tribus millibus impositis, & frumenti modis octo millibus, certa mercede: sed evenit ut onerata navis in ipsa provincia novem mensibus retineretur, & onus impositum commisso tolleretur: Quæsitum est, an vecturas, quas convenit, a conductore secundum locationem exigere navis possit? Respondit, secundum ea quæ proponerentur, posse.

62. LABEO lib. 1. Pithanorum.

Strivum, quem faciendam conduxeras, & feceras, antequam eum probares, labes corrumpit, tuum periculum est. Paulus: Imo si soli vitio id accidit, locatoris erit periculum: si operis vitio accidit, tuum erit detrimentum.

TIT. III.

DE ÆSTIMATORIA.

1. ULPIANUS lib. 32. ad Edictum.

Actio de æstimate proponitur, tollendæ dubitationis gratia. Fuit enim magis dubitatum, cum res æstimata vendenda datur, utrum ex vendito sit actio propter æstimationem: an ex locato, quasi rem vendendam locasse videor: an ex conducto, quasi operas conduxissem: an mandati? Melius itaque visum est, hanc actionem proponi. Quotiens enim de nomine contractus alicujus ambigeretur, conveniret tamen aliquam actionem dari, dandam æstimatoriam præscriptis verbis actionem: est enim negotium civile gestum, & quidem bona fide. Quare omnia & hic locum habent, quæ in bonæ fidei judiciis diximus. §. 1. Æstimatio autem periculum facit ejus qui suscepit: Aut igitur ipsam rem debet incorruptam reddere, aut æstimationem de qua convenit.

2. PAULUS lib. 30. ad Edictum.

Hæc actio utilis est, & si merces intervenit.

TIT. IV.

DE RERUM PERMUTATIONE.

1. PAULUS lib. 32. ad Edictum.

Sicut aliud est vendere, aliud emere; alius emptor, alius venditor: ita pretium aliud, aliud merx: at in permutatione discerni non potest, uter emptor, vel uter venditor sit. Multumque differunt præstationes: emptor enim, nisi nummos accipientis fecerit, tenetur ex vendito: venditori sufficit ob evictionem se obligare, possessionem tradere, & purgari dolo malo; itaque, si evicta res non sit, nihil debet: in permutatione vero si utrumque pretium est, utriusque rem fieri oportet;

tet; si merx, neutrius: sed cum debeat & res, & pretium esse, non potest inveniri, quid eorum merx, & quid pretium sit; nec ratio patitur, ut una, eademque res & veneat, & pretium sit emptionis. §. 1. Unde si ea res, quam acceperim, vel dederim, postea evincatur, in factum dandam actionem, respondetur. §. 2. Item emptio ac venditio nuda consentientium voluntate contrahitur: permutatio autem ex re tradita initium obligationi præbet: alioquin, si res nondam tradita sit, nudo consensu constitui obligationem dicemus: quod in his dumtaxat receptum est, quæ nomen suum habeat; ut in emptione, venditione, conductione, mandato. §. 3. Ideoque Pedius ait, alienam rem dantem nullam contrahere permutationem. §. 4. Igitur ex altera parte traditione facta, si alter rem nolit tradere, non in hoc agemus, ut interest nostra illam rem accepisse, de qua convenit, sed, ut res contra nobis reddatur, conditioni locus est, quasi re non secuta.

2. IDEM lib. 5. ad Plautium.

ARisto ait, quoniam permutatio vicina esset emptioni, sanum quoque, furtis noxisque solutum, & non esse fugitivum servum, præstandum, qui ex causa daretur.

TIT. V.

DE PRÆSCRIPTIS VERBIS, ET IN FACTUM ACTIONIBUS.

1. PAPINIANUS lib. 8. Quæstionum.

Nonnumquam evenit, ut cessantibus judiciis proditis & vulgaribus actionibus, cum propriam nomen invenire non possumus, facile descendamus ad eas, quæ in factum appellantur. Sed, ne res exemplis egeat, paucis agam. §. 1. Domino mercium in magistrum navis, si sit incertum, utrum navem conduxerit, an merces vehendas locaverit, civilem actionem in factum esse dandam, Labeo scribit. §. 2. Item si quis pretii explorandi gratia rem tradat, neque depositum, neque commodatum erit: sed, non exhibita fide, in factum civilis subijcitur actio.

2. CELSUS lib. 8. Digestorum.

Nam, cum deficient vulgaria atque usitata actionum nomina, præscriptis verbis agendum est:

3. JULIANUS lib. 14. Digestorum.

In quam necesse est confugere, quotiens contractus existant, quorum appellationes nullæ jure civili prodita sunt.

4. ULPIANUS lib. 30. ad Sabinum.

Natura enim rerum conditum est, ut plura sint negotia, quam vocabula.

5. PAULUS lib. 5. Quæstionum.

Naturalis meus filius servit tibi, & tuus filius mihi; convenit inter nos, ut & tu meum manumitteres & ego tuum; ego manumisi, tu non manumisti: qua actione mihi teneris, quæsitum est. In hac quæstione totius ob rem dati tractatus inspicere potest: qui in his competit speciebus. Aut enim *do tibi, ut des*: aut *do, ut facias*; aut *facio, ut des*: aut *facio, ut facias*: In quibus quæritur, quæ obligatio nascatur. §. 1. Et si quidem pecuniam dam, ut rem accipiam: emptio & venditio est: si autem rem do, ut rem accipiam: quia non præbet permutationem rerum emptionem esse, du-

bium non est, nasci civilem obligationem: in qua actione id veniet, non ut reddas, quod acceperis, sed ut damneris mihi, quanti interest mea, illud, de quo convenit, accipere; vel, si meum recipere velim, repetatur quod datum est, quasi ob rem datum, re non secuta. † Sed si *scyphos tibi dedi, ut Stichum mihi dares*, periculo meo Stichus erit: ac tu dumtaxat culpam præstare debes. (Explicitus est articulus ille, *do, ut des*.) §. 2. At cum *do, ut facias*: si tale sit factum, quod locari solet, puta *ut tabulam pingas*, pecunia data, locatio erit, sicut superiore casu emptio; si res, non erit locatio, sed nascetur vel civilis actio in hoc, quod mea interest, vel ad repetendum condictio. † Quod si tale est factum, quod locari non possit, puta *ut servum manumittas*, si certum tempus adjectum est, intra quod manumittatur, idque, cum potuisset manumitti, vivo servo transierit, si finitum non fuit, & tantum temporis consumptum sit, ut potuerit debueritque manumitti: condici ei potest, vel præscriptis verbis agi. Quod his, quæ diximus, convenit. † Sed si dedi tibi servum, ut *servum tuum manumitteres*, & manumisti, & is, quem dedi, evictus est: si sciens dedi, de dolo in me dandam actionem Julianus scribit; si ignorans, in factum civilem. §. 3. Quod si *faciam, ut des*, & posteaquam feci, cessas dare: nulla erit civilis actio, & ideo de dolo dabitur. §. 4. Sed, si *facio, ut facias*, hæc species tractatus plures recipit. † Nam si pacti sumus, ut *tu a meo debitore Carthagine exigas, ego a tuo Romæ*; vel, *ut tu in meo, ego in tuo solo ædificem*, & ego ædificavi & tu cessas: in priorem speciem mandatum quodammodo intervenisse videtur, sine quo exigere pecunia alieno nomine non potest: quamvis enim & impendia sequantur, tamen mutuam officium præstamus: & potest mandatum ex pacto etiam naturam suam excedere. † Possum enim tibi mandare, ut *& custodiam mihi præstes*; & non plus impendas in exigendo, quam decem. Et si eandem quantitatem impenderemus, nulla dubitatio est. Sin autem alter fecit, ut & hic mandatum intervenisse videatur, quasi refundamus invicem impensas: neque enim de re tua tibi mando. Sed tutius erit, & in insulis fabricandis & in debitoribus exigendis, præscriptis verbis dari actionem: quæ actio similis erit mandati actioni: quemadmodum in superioribus casibus, locationi & emptioni. §. 5. Si ergo hæc sunt, ubi de faciendo ab utroque convenit, & in proposita quæstione idem dici potest: & necessario sequitur, ut ejus fiat condemnatio quanti interest mea, servum habere, quem manumisi. An deducendum erit, quod libertum habeo? Sed hoc non potest aestimari.

6. NERATIUS lib. 1. Responsorum.

Insulam hoc modo, ut *aliam (insulam) reficeres, vendidi*. Respondit, nullam esse venditionem: sed civili intentione incerti agendum (est).

7. PAPINIANUS lib. 2. Quæstionum.

Si tibi decem dederò, ut *Stichum manumittas*, & cessaveris: confestim agam præscriptis verbis, ut solvas, quanti mea interest; aut, si nihil interest, condicam tibi, ut decem reddas.

8. IDEM lib. 27. Quæstionum.

SI dominus servum, cum furto argueretur, quæstionis habendæ causâ æstimatum dedisset, neque de eo compertum fuisset, & is non redderetur: eo nomine civiliter agi posse, licet aliquo casu servum retenturus esset, qui traditum accepisset. Potest enim retinere servum siue dominus pro eo pecuniam elegisset, siue in admisso deprehensus fuisset: tunc enim (&) datam æstimationem reddi a domino oportere. Sed quæsitum est, qua actione pecunia, si eam dominus elegisset, peti posset? Dixi, tametsi quod inter eos ageretur verbis quoque stipulationis conclusum non fuisset, si tamen lex contractus non lateret, præscriptis verbis incerti & hic agi posse: nec videri nudum pactum intervenisse, quotiens certa lege dari probaretur.

9. IDEM lib. 11. Responsum.

OB eam causam accepto liberatus, ut nomen Titii debitoris delegaret, si fidem contractus non impleat, incerti actione tenebitur: Itaque iudicis officio non vetus obligatio restaurabitur, sed promissa præstabitur, aut condemnatio sequetur.

10. JAVOLENUS lib. 13. Epistolarum.

PARTIS tertiæ usumfructum legavit: heredis bona ab ejus creditoribus distracta sunt: & pecuniam, quæ ex æstimatione partis tertiæ fiebat, mulier accepit fruendi causa: & per ignorantiam stipulatio prætermissa est: Quæro, an ab herede mulieris pecunia, quæ fruendi causa data est, repeti possit, & qua actione? Respondi, in factum actionem dari debere.

11. POMPONIUS lib. 39. ad Quintum Mucium.

Quia actionum non plenus numerus esset, ideo plerumque actiones in factum desiderantur. Sed & eas actiones, quæ Legibus proditæ sunt, si Lex justa ac necessaria sit, supplet Prætor in eo, quod Legi deest: Quod facit in Lege Aquilia, reddendo actiones in factum accommodatas Legi Aquiliæ: idque utilitas ejus Legis exigit.

12. PROCULUS lib. 11. Epistolarum.

SI vir uxori suæ fundos vendidit, & in venditione comprehensum est, convenisse inter eos, si ea nupta ei esse desisset, ut eos fundos, si ipse vellet, eodem pretio mulier transcriberet viro: in factum existimo iudicium esse reddendum: idque & in aliis personis observandum.

13. ULPIANUS lib. 30. ad Sabinum.

SI tibi rem vendendam certo pretio dedissem, ut, quo plaris vendidisses, tibi haberes, placet, neque mandati, neque pro socio esse actionem: sed in factum, quasi alio negotio gesto: quia & mandata gratuita esse debent; & societas non videtur contracta in eo, qui te non admisit socium distractionis, sed sibi certum pretium excepit. §. 1. Julianus (lib. 11. Digestorum) scribit, Si tibi aræ meæ dominium dederò, ut insula ædificata partem mihi reddas: neque emptionem esse, quia pretii loco partem rei meæ recipio; neque mandatum, quia non est gratuitum; neque societatem, quia * nemo societatem contrahendo rei suæ dominus esse desinit. † Sed si puerum docendum, vel pecus pascendum tibi dederò, vel puerum nu-

triendum, ita ut, si post certos annos venisset, pretium inter nos communicaretur, abhorre hanc ab aræ; eo quod hic dominus esse non desinit, qui prius fuit: competit igitur pro socio actio. † Sed si forte puerum domini tui fecero, idem se, quod in aræ, dicturum: quia dominium desinit ad primum dominum pertinere. Quid ergo est? in factum putat actionem Julianus dandam, (id est, præscriptis verbis). Ergo si quis aræ dominium non transtulerit, sed passus sit te sic ædificare, ut communicaretur vel ipsa, vel pretium, erit societas. Idemque, & si partis aræ dominium transtulerit, partis non, & eadem lege ædificare passus sit.

14. IDEM lib. 41. ad Sabinum.

QUæ servandarum mercium (suarum) causa alienas merces in mare projecit, nulla tenetur actione: (Sed) si sine causa id fecisset, in factum; si dolo, de dolo (tenetur). §. 1. Sed & si servum quis alienum spoliaverit, isque frigore mortuus sit, de vestimentis quidem furti agi poterit, de servo vero in factum (agendum), criminali poena adversus eum servata. §. 2. Sed & si calicem argenteum quis alienum in profundum abjecerit, damni dandi causa, non lucri faciendi, Pomponius lib. 17. ad Sabinum scripsit, neque furti, neque damni injuriæ actionem esse: in factum tamen agendum. §. 3. Si glans ex arbore tua in meum fundum cadat, eamque ego immisso pecore depascam, Aristo scribit, non sibi occurrere legitimam actionem, qua experiri possim: nam neque ex Lege duodecim Tabularum de pastu pecoris, quia non in tuo pascitur; neque de pauperie, neque de damni injuriæ agi posse: in factum itaque erit agendum.

15. IDEM lib. 42. ad Sabinum.

Solent, qui noverunt servos fugitivos alicubi celari, indicare eos dominis, ubi celantur: quæ res non facit eos fures: Solent etiam mercedem hujus rei accipere & sic indicare: nec videtur illicitum esse hoc, quod datur: Quare qui accepit, quia ob causam accepit, nec improbam causam, non timet conditionem. Quod si solum quidem nihil est, sed pactio intercessit ob (indicium), hoc est, ut si indicasset, apprehensusque esset fugitivus, certum aliquid daretur, videamus, an possit agere? Et quidem conventio ista non est nuda, ut quis dicat, ex pacto actionem non oriri, sed habet in se negotium aliquod: ergo civilis actio oriri potest, id est, præscriptis verbis; nisi si quis & in hac specie de dolo actionem competere dicat, ubi dolus aliquis arguatur.

16. POMPONIUS lib. 22. ad Sabinum.

Permisisti mihi cretam eximere de agro tuo, ita ut eum locum, unde exemissem, replem: exemi, nec repleo: Quæsitum est, quam habeas actionem? Sed certum est, civilem actionem incerti competere. Si autem vendidisti cretam, ex vendito ages. Quod si post exemptionem cretæ replevero, nec patiaris me cretam tollere, tum agam ad exhibendum: quia mea facta est, cum voluntate tua exempta sit. §. 1. Permisisti mihi, ut sere-rem in fundo tuo & fructus tollerem: sevi, nec pateris me fructus tollere: Nullam juris civilis actio-

actionem esse, Aristo ait: an in factum dari debeat, deliberari posse: Sed erit de dolo.

17. ULPIANUS lib. 28. ad Edictum.

SI gratuitam tibi habitationem dederam, an commodati agere possim? & Vivianus ait, posse. Sed est tutius, præscriptis verbis agere. §. 1. Si margarita tibi æstimata dederam, ut aut eadem mihi adferres, aut pretium eorum: deinde hæc perierint ante venditionem: cuius periculum sit? Et ait Labeo, quod & Pomponius scripsit, si quidem ego te venditor rogavi, meum esse periculum: si tu me, tuum: si neuter nostrum, sed duntaxat consensimus, teneri te hætenus, ut dolum & culpam mihi præstes. Actio autem ex hac causa utique erit præscriptis verbis. §. 2. Papinianus lib. 8. Quæstionum scripsit: Si rem tibi inspiciendam dedi, & dicas te perdidisse, ita demum mihi præscriptis verbis actio competit, si ignorem ubi sit: nam si mihi liqueat, apud te esse, furti agere possum, vel condicere, vel ad exhibendum agere. Secundum hæc, si cui inspiciendum dedi, siue ipsius causa, siue utriusque, & dolum & culpam mihi præstandam esse dico, propter utilitatem, periculum non: si vero mei duntaxat causa datum est, dolum solum: quia prope depositum hoc accedit. §. 3. Si cum unum bovem haberem & vicinus unum, placuerit inter nos, ut per decem dies ego ei, & ille mihi bovem commodarem, ut opus faceret, & apud alterum bos periret: commodati non competit actio, quia non fuit gratuitum commodatum; verum præscriptis verbis agendum est. §. 4. Si cum mihi vestimenta venderes, rogavero ut ea apud me relinquant, ut peritioribus ostenderem; mox hæc perierint vi ignis, aut alia maiore: periculum me minime præstatum. Ex quo apparet, utique custodiam ad me pertinere. §. 5. Si quis sponsonis causa annulos acceperit, nec reddit victori, præscriptis verbis actio in eum competit. Nec enim recipienda est Sabini opinio, qui condici & furti agi ex hac causa putat. Quemadmodum enim rei nomine, cuius neque possessionem, neque dominium victor habuit, aget furti? Plane si inhonesta causa sponsonis fuit, sui annuli duntaxat repetitio erit.

18. IDEM lib. 30. ad Edictum.

SI apud te pecuniam deposuerim, ut dares Titio, si fugitivum meum reduxisset, nec dederis, quia non reduxit: si pecuniam mihi non reddas, melius est præscriptis verbis agere. Non enim ambo pecuniam ego & fugitivarius deposuimus, ut quasi apud sequestrem sit depositum.

19. IDEM lib. 31. ad Edictum.

ROgasti me, ut tibi nummos mutuos darem; ego cum non haberem, dedi tibi rem vendendam, ut pretio utereris: Si non vendidisti, aut vendidisti quidem, pecuniam autem non accepisti mutuatam, tutius est, ita agere, ut Labeo ait, præscriptis verbis; quasi negotio quodam inter nos gesto proprii contractus. §. 1. Si prædium pro te obligavero: deinde placuerit inter nos, ut mihi fideiussorem præstares; nec facias: melius esse dico,

præscriptis verbis agi, nisi merces intervenit: nam si intervenit, ex locato esse actionem.

20. IDEM lib. 32. ad Edictum.

A pud Labeonem quæritur: Si tibi equos venales expericundos dederam, ut, si in triduo displicuissent, redderes, tuque desultor in his cucurreris & viceris, deinde emere nolueris, an sit adversus te ex vendito actio? Et puto verius esse, præscriptis verbis agendum: nam inter nos hoc actum, ut experimentum gratuitum acciperes, non ut etiam certares. §. 1. Item apud Melam quæritur: Si mulas tibi dederam, ut experiaris, & si placuissent, emeris; si displicuissent, ut in dies singulos aliquid præstares: deinde mulæ a grassatoribus fuerint ablatae intra dies experimenti: quid esset præstandum, utrum pretium, & merces, an merces tantum? Et ait Mela, interesse, utrum emptio jam erat contracta, an futura: ut si facta, pretium petatur; si futura, merces petatur. Sed non exprimit de actionibus. Puto autem, si quidem perfecta fuit emptio, competere ex vendito actionem: si vero nondum perfecta esset, actionem talem, qualem adversus desultorem dari. §. 2. Si, cum emere argentum velles, vascularius ad te detulerit & reliquerit, & cum displicuisset tibi, servo tuo referendum dedisti, & sine dolo malo & culpa tua perierit, vascularii esse detrimentum: quia ejus quoque causa sit missum: Certe culpam eorum, quibus custodiendum perferendumve dederis, præstare te oportere, Labeo ait: & puto, præscriptis verbis actionem in hoc competere.

21. IDEM lib. 2. Disputationum.

Quotiens deficit actio vel exceptio, utilis actio vel exceptio est.

22. GAIUS lib. 10. ad Edictum provinciale.

SI tibi polienda sarcindave vestimenta dederim, si quidem gratis hanc operam te suscipiente, mandati est obligatio: si vero mercede data, aut constituta, locationis conductionisque negotium geritur. Quod si neque gratis hanc operam susceperis, neque protinus aut data aut constituta sit merces, sed eo animo negotium gestum fuerit, ut postea tantum mercedis nomine daretur, quantum inter nos statutum sit: placet, quasi de novo negotio, in factum dandum esse iudicium, id est, præscriptis verbis.

23. ALFENUS lib. 3. Digestorum a Paulo Epitomarum.

Duo secundum Tiberim cum ambularent, alter eorum ei, qui secum ambulabat, rogatus annulum ostendit, ut respiceret; illi excidit annulus, & in Tiberim devolutus est: Respondit, posse agi cum eo in factum actionem.

24. AFRICANUS lib. 8. Quæstionum.

Titius Sempronio triginta dedit, pactique sunt, ut ex redditu ejus pecuniæ tributum, quod Titius pendere deberet, Sempronius præstaret, computatis usuris semissibus: quantoque minus tributum nomine præstitum foret, quam earum usurarum quantitas esse, ut id Titio restitueret: quod amplius præstitum esset, id ex sorte decederet: aut, si & sortem & usuras summa tributum excessisset, id quod amplius esset, Titius Sempronio

Præstaret: neque de ea re ulla stipulatio interposita est. Titius *consulebat*, id quod amplius ex usuris Sempronius redegeisset, quam tributorum nomine præstitisset, qua actione ab eo consequi possit; Respondit, * pecuniæ quidem creditæ usuras nisi in stipulationem deductas, non deberi. Verum in proposito videndum, ne non tam fœnerata pecunia intelligi debeat, quam quasi mandatum inter eos contractum; nisi quod ultra semissem consecuturus esset: sed ne ipsius quidem sortis petitionem pecuniæ creditæ fuisse: quando, si Sempronius eam pecuniam sine dolo malo vel amisisset, vel vacuum habuisset, dicendum, nihil eum eo nomine præstare debuisse. Quare tutius esse, præscriptis verbis in factum actionem dari: præsertim cum illud quoque convenisset, *ut, quod amplius præstitum esset, quam ex usuris redigeretur, sorti decederet*; quod ipsum jus & causam pecuniæ creditæ excedat.

25. MARCIANUS lib. 3. Regularum.
SI operas fabriles quis servi vice mutua dedisset, *ut tot idem reciperet*, posse eum præscriptis verbis agere: sicuti si *penulas dedisset, ut tunicas acciperet*. Nec esse hoc contrarium, quod si per errorem operæ indebitæ datæ sunt, ipsæ repeti non possunt: nam aliud dando, ut aliud reddatur, obligari jure gentium possumus: quod autem indebitum datur, aut ipsum repeti debet, aut tantundem ex eodem genere: quorum neutro modo operæ repeti possunt.

26. POMPONIUS lib. 21. ad Sabinum.
SI tibi scyphos dedi, *ut eosdem mihi redderes*, commodati actio est: si *ut pondus argenti redderes*, quantum in illis esset, tantidem ponderis petitio est per actionem præscriptis verbis; tam boni tamen argenti, quam illi scyphi fuerunt: sed si, *ut vel hos scyphos, vel (ut) ejusdem ponderis argentum dares*, convenit, (idem) dicendum est.

DIGESTORUM SEU PANDECTARUM

PARS QUARTA.

LIBER VIGESIMUS.

TIT. I.

DE PIGNORIBUS ET HYPOTHECIS: (ET) QUALITER EA CONTRAHANTUR: ET DE PACTIS EORUM.

1. PAPINIANUS lib. 11. Responsum.

Conventio generalis in pignore dando bonorum vel postea quæditorum recepta est: in speciem autem alienæ rei collata conventionione, si non fuit ei, qui pignus dabat, debita, postea debitori dominio quæsito, difficilius creditori, qui non ignoravit alienum, utilis actio dabitur; sed facilius erit possidenti retentio. §. 1. Servo pignori dato, peculium ejus creditor, citra conventionem specialiter super eo conceptam, frustra distrahit: Nec interest, quando servus domino peculium adquisierat. §. 2. Cum prædium pignori daretur, nominatim, *ut fructus quoque pignori essent*, convenit: Eos consumptos bona fide emptor utili Serviana restituere non cogetur: pignoris etenim causam nec usucapione perimi placuit, quoniam quæstio pignoris ab intentione domini separatur. Quod in fructibus dissimile est, qui nunquam debitoris fuerunt. §. 3. Pacto placuit, *ut, ad diem usuris non solutis, fructus hypothecarum usuris compensarentur fini legitimæ usuræ*: Quamvis exordio minores in stipulatum venerint, non esse tamen irritam conventionem placuit: cum, ad diem minore fœnore non soluto, legitimæ majores usuræ stipulanti recte promitti potuerunt. §. 4. Cum prædium uxor viro donasset, idque prædium vir pignori dedisset, post divortium mulier possessionem prædii sui recipere: & idem prædium ob debitum viri pignori dedit: In ea duntaxat pecunia recte pignus a mu-

liere contractum apparuit, quam offerre viro debuit, meliore prædio facto: scilicet, si majores sumptus, quam fructus fuissent, quos vir ex prædio percepit: etenim in ea quantitate proprium mulier negotium gessisse, non alienum suscepisse videtur.

2. IDEM lib. 3. Responsum.

Fidejussor, qui pignora vel hypothecas suscepit, atque ita pecunias solvit, si mandati agat, vel cum eo agatur, exemplo creditoris, etiam culpam æstimari oportet: Caterum judicio, quod de pignore dato proponitur, conveniri non potest.

3. IDEM lib. 20. Quæstionum.

Si superatus sit debitor, qui rem suam vindicabat, *quod suam non probat*: æque servanda erit creditori actio Serviana, probanti, *res in bonis eo tempore, quo pignus contrahebatur, illius fuisse*. Sed & si victus sit debitor vindicans hereditatem, judex actionis Servianæ, neglecta de hereditate dicta sententia, pignoris causam inspicere debebit. Atquin aliud in legatis & libertatibus dictum est: cum secundum eum, qui legitimam hereditatem vindicabat, sententia dicta est. Sed creditor non bene legatariis per omnia comparatur: cum legata quidem aliter valere non possunt, quam si testamentum ratum esse constaret: enimvero fieri potest, ut & pignus recte sit acceptum, nec tamen ab eo lis bene instituta. §. 1. Per injuriam victus apud judicium, rem, quam petierat, postea pignori obligavit: non plus habere creditor potest, quam habet, qui pignus dedit. Ergo summovebitur rei judicatæ exceptione; tametsi maxime nullam propriam, qui vicit, actionem exercere possit: non enim quid ille non habuit, sed quid in ea re, quæ pignori data est, debitor habuerit, considerandum est.

4. GAIUS lib. singul. De formula hypothecaria.

Contrahitur hypotheca per pactum conventum, cum quis paciscatur, *ut res ejus propter aliquam obligationem sint hypothecae nomine obligatae*. Nec ad rem pertinet quibus sit verbis: sicuti est (&) in his obligationibus, quae consensu contrahuntur: Et ideo & sine scriptura si convenit, *ut hypotheca sit*, & probari poterit, res obligata erit, de qua conveniunt. Fiunt enim de his scripturae, ut quod actum est, per eas facilius probari poterit: & sine his autem valet quod actum est, si habeat probationem: Sicut & nuptiae sunt, licet testationes in scriptis habitae non sunt.

5. MARCIANUS lib. singul. Ad Formulam hypothecariam.

Res hypothecae dari posse sciendum est pro quacunque obligatione: siue mutua pecunia datur, siue dos, siue emptio vel venditio contrahatur, vel etiam locatio & conductio, vel mandatum: & siue pura est obligatio, vel in diem, vel sub conditione; & siue in praesenti contractu, siue etiam praecedat: sed & futurae obligationis nomine dari possunt: sed & non solvendae omnis pecuniae causa, verum etiam de parte ejus: & vel pro civili obligatione vel honoraria, vel tantum naturali: sed (&) in conditionalis obligatione non alias obligantur, nisi conditio extiterit. §. 1. *Inter pignus autem & hypothecam tantum nominis sonus differt*. §. 2. Dare autem quis hypothecam potest, siue pro sua obligatione, siue pro aliena.

6. ULPIANUS lib. 73. ad Edictum.

Obligatione generali rerum, *quas quis habuit, habiturusve sit*, ea non continebuntur, quae verisimile est quemquam specialiter obligaturum non fuisse: utputa supellex; item vestis relinquenda est debitori; & ex mancipiis, quae in eo usu habebit, ut certum sit, eum pignori datum non fuisse: proinde de ministeriis ejus perquam ei necessariis, vel quae ad affectionem ejus pertineant.

7. PAULUS lib. 68. ad Edictum.

Vel quae in usum cottidianum habentur, Serviana non competit.

8. ULPIANUS lib. 73. ad Edictum.

Denique concubinam, filios naturales, alumnos constitit generali obligatione non contineri, & si qua alia sunt hujusmodi ministeria.

9. GAIUS lib. 9. ad Edictum provinciale.

Sed & quod ad eas res, quas eo tempore, quo paciscebatur, in bonis habuit, idem observari debet. §. 1. Quod emptionem venditionemque recipit, etiam pignorationem recipere potest.

10. ULPIANUS lib. 73. ad Edictum.

Si debitor res suas duobus simul pignori obligaverit, ita ut utrique in solidum obligatae essent: singuli in solidum adversus extraneos Serviana utentur; inter ipsos autem si quaestio moveatur, possidentis meliorem esse conditionem: dabitur enim possidenti haec exceptio, *Si non convenit, ut eadem res mihi quoque pignori esset*: Si autem id actum fuerit, ut pro partibus res obligarentur, utilem actionem competere, & inter ipsos, &

adversus extraneos: per quam dimidiam partis possessionem apprehendant singuli.

11. MARCIANUS lib. singul. Ad Formulam hypothecariam.

Si is, qui bona Reipublicae jure administrat, mutuum pecuniam pro ea accipiat, potest rem ejus obligare. §. 1. Si *ἀντίρροπος* id est, *mutuus pignoris usus pro credito*, facta sit, & in fundum, aut in aedes aliquis inducatur: eoque retinet possessionem pignoris loco, donec illi pecunia solvatur; cum in usuras fructus percipiat, aut locando, aut ipse percipiendo, habitandoque. Itaque, si amiserit possessionem, solet in factum actione uti. §. 2. *Usufructus an possit pignori hypothecae dari*, quaesitum est, siue dominus proprietatis convenit, siue ille, qui solum usufructum habet? Et scribit Papinianus lib. 11. Responsum, tuendum creditorem: & si velit cum creditore proprietarius agere, *non esse ei jus uti frui invito se*, tali exceptione eum Praetor tuebitur, *Si non inter creditorem, & eum ad quem ususfructus pertinet, convenit, ut ususfructus pignori sit*. Nam & cum emptorem usufructus tuetur Praetor, cur non & creditorem tuebitur? Eadem ratione & debitori objicietur exceptio. §. 3. Jura praediorum urbanorum pignori dari non possunt: Igitur nec convenire possunt, ut hypothecae sint.

12. PAULUS lib. 68. ad Edictum.

Sed an viae, itineris, actus, aquaeductus pignoris conventio locum habeat, videndum esse Pomponius ait, ut talis pactio fiat, *[ut], quamdiu pecunia soluta non sit, eis servitutibus creditor utatur*; scilicet si vicinum fundum habeat: & si intra diem certum pecunia soluta non sit, vendere eas vicino liceat. Quae sententia propter utilitatem contrahentium admittenda est.

13. MARCIANUS lib. singul. Ad Formulam hypothecariam.

Grege pignori obligato, quae postea nascuntur, tenentur: Sed & si prioribus capitibus decedentibus, totus grex fuerit renovatus, pignori tenebitur. §. 1. *Statuliber* quoque dari hypothecae poterit, licet conditione existente evanescat pignus. §. 2. Cum pignori *rem pignoratam* accipi posse placuerit, quatenus utraque pecunia debetur, pignus secundo creditori tenetur, & tam exceptio, quam actio utilis ei danda est. Quod si dominus solverit pecuniam, pignus quoque perimitur. † Sed potest dubitari, numquid creditori, nummorum solutorum nomine, utilis actio danda sit, an non: quid enim, si res soluta fuerit? Et verum est, quod Pomponius libr. 7. ad Edictum scribit: si quidem pecuniam debet is, cujus nomen pignori datum est, exacta ea creditorem secum pensaturum: si vero corpus is debuerit & solverit, pignoris loco futurum apud secundum creditorem. §. 3. Et in *superficiariis* legitime consistere creditor potest adversus quemlibet possessorem: siue tantum pactum conventum de hypotheca intervenerit, siue etiam possessio tradita [fuerit], deinde amissa sit. §. 4. Etiam si creditor judicatum debitorem fecerit, hypotheca manet obligata: quia suas condiciones habet hypothecaria actio; id est, si soluta est pecunia, aut satisfactum [est]

[est]; quibus cessantibus tenet. Et si cum defensore in personam egero, licet is mihi satis dederit & damnatus sit, æque hypotheca manet obligata. Multo magis ergo si in personam actum sit, siue cum reo, siue cum fideiussore, siue cum utrisque pro parte, licet damnati sint, hypotheca manet obligata. * Nec per hoc videtur satisfactum creditori, quod habet iudicati actionem. §. 5. Si sub conditione debiti nomine, obligata sit hypotheca, dicendum est, ante conditionem non recte agi, cum nihil interim debeatur: sed, si sub conditione debiti conditio venerit, rursus agere poterit. Sed si præsens sit debitum, hypotheca vero sub conditione, & agatur ante conditionem hypothecariam, verum quidem est, pecuniam solutam non esse, sed auferri hypothecamini quum est: ideoque arbitrio iudicis cautiones interponendæ sunt, si conditio exstiterit, nec pecunia solvatur, restitui hypothecam, si in rerum natura sit. §. 6. Propter usuras quoque, si obligata sit hypotheca, usuræ solvi debent. Idem & in pœna dicemus.

14. ULPIANUS lib. 73. ad Edictum.

Quæsitum est, si nondum dies pensionis venit, an & medio tempore persequi pignora permittendum sit? Et puto, dandam pignoris persecutionem: quia interest mea. Et ita Celsus scribit. §. 1. Ex quibus casibus naturalis obligatio consistit, pignus perseverare constitit.

15. GAIUS lib. singul. De formula hypothecaria.

ET quæ nondum sunt, futura tamen sunt, hypothecæ dari possunt; ut fructus pendentes, partus ancillæ, foetus pecorum: & ea quæ nascuntur, sint hypothecæ obligata. Idque servandum est, siue dominus [fundi] convenerit aut de usufructu, aut de his, quæ nascuntur: siue is, qui usufructum habet: sicuti Julianus scribit. §. 1. Quod dicitur creditorem probare debere, cum conveniebat, rem in bonis debitoris fuisse: ad eam conventionem pertinet, quæ specialiter facta est, non ad illam, quæ cottidie inferi solet cautionibus, ut specialiter rebus hypothecæ nomine datis, cætera etiam bona teneantur debitoris, quæ nunc habet & quæ postea adquisierit, perinde atque si specialiter hæc res fuissent obligatæ. §. 2. Qui res suas jam obligaverint, & alii secundo obligant creditori, ut effugiant periculum, quod solent pati, qui sapius easdem res obligant, prædicere solent, alii nulli rem obligatam esse, quam forte Lucio Titio, ut in id, quod excedit priorem obligationem, res sit obligata, [ut sit pignori, hypothecæve id quod plurius est], aut [in] solidum, cum primo debito liberata res fuerit. De quo videndum est, utrum hoc ita se habeat, si & conveniat: an & si simpliciter convenerit de eo quod excedit, ut sit hypothecæ? Et solida res inesse conventioni videtur, cum a primo creditore fuerit liberata. An adhuc pars? Sed illud magis est, quod prius diximus.

16. MARCIANUS lib. singul. ad formulam hypothecariam.

SI fundus hypothecæ datus sit, deinde alluvione major factus [est], totus obligabitur. §. 1. Si nesciente domino res ejus hypothecæ data sit, deinde postea dominus ratum habuerit, dicendum

est, hoc ipsum, quod ratum habet, voluisse eum retro recurrere [rachabitionem] ad illud tempus, quo convenit: Voluntas autem fere eorum demum servabitur, qui & pignori dare possunt. §. 2. Si res hypothecæ data, postea mutata fuerit, æque hypothecaria actio competit: veluti de domo data hypothecæ & horto facta. Item si de loco convenit & domus facta sit. Item de loco dato, [deinde] vineis in eo positis. §. 3. In vindicatione pignoris quaeritur, an rem, de qua actum est, possideat is, cum quo actum est? Nam si non possideat, nec dolo fecerit, quo minus possideat, absolvi debet. Si vero possideat & aut pecuniam solvat, aut rem restituat, æque absolvendus est. Si vero neutrum horum faciat, condemnatio sequetur. † Sed si velit restituere, nec possit, forte quod res abest, & longe est, vel in provinciis: solet cautionibus res explicari: nam, si caverit se restitutum, absolvitur. Sin vero dolo quidem desit possidere, summa autem ope nusus non possit rem ipsam restituere: tanti condemnabitur, quanti actor in litem iuraverit; sicut in cæteris in rem actionibus: nam si tanti condemnatus esset, quantum deberetur, quid proderat in rem actio, cum (&) in personam agendo idem consequeretur? §. 4. Interdum etiam de fructibus arbitrari debet iudex: ut ex quo lis inchoata sit, ex eo tempore etiam fructibus condemnet. Quid enim, si minoris sit prædium, quam debetur: nam de antecedentibus fructibus nihil potest pronunciare, nisi existent, & res non sufficit. §. 5. Creditor hypothecam sibi per sententiam adjudicatam quemadmodum habiturus sit, quaeritur: nam dominum ejus vindicare non potest. Sed hypothecaria agere potest: & si exceptio objicietur a possessore rei iudicatae, replicet, si secundum me iudicatum non est. §. 6. Si plurius condemnatus sit debitor non restituendo pignus, quam computatio sortis & usurarum faciebat, an si tantum solverit, quantum debebat, exoneretur hypotheca? Quod ego, quantum quidem ad subtilitatem legis & auctoritatem sententiæ, non probo: Semel enim causa transire videtur ad condemnationem, & inde pecunia deberi. Sed humanius est, non amplius eum, quam quod revera debet, dando, hypothecam liberare. §. 7. Aliena res utiliter potest obligari sub conditione, si debitoris facta fuerit. §. 8. Si duo pariter de hypotheca paciscantur: in quantum quisque obligatum hypothecam habeat, utrum pro quantitate debiti, an pro partibus dimidiis, quaeritur? Et magis est, ut pro quantitate debiti pignus habeant obligatum. Sed uterque, si cum possessore agat, quemadmodum? utrum de parte quisque, an de toto, quasi utrique in solidum res obligata sit? Quod erit dicendum, si eodem die pignus utrique datum est separatim: sed si simul illi & illi, si hoc actum est, uterque recte in solidumaget; si minus, unusquisque pro parte. §. 9. Potest ita fieri pignoris datio, hypothecæve, ut, si intra certum tempus non sit soluta pecunia, jure emptoris possideat rem, iusto pretio tunc aestimandam: hoc enim casu videtur quodammodo conditionalis esse venditio: Et ita Divus Severus & Antoninus rescripserunt.

17. ULPIANUS lib. 15. ad Edictum.

Pignoris persecutio in rem parit actionem creditori.

18. PAULUS lib. 19. ad Edictum.

Si ab eo, qui Publiciana uti potuit, quia dominum non habuit, pignori accipi: sic tueretur me per Servianam Prætor, quemadmodum debitorem per Publicianam.

19. ULPIANUS lib. 21. ad Edictum.

Qui pignori plures res accepit, non cogitur unam liberare, nisi accepto universo, quantum debetur.

20. IDEM lib. 63. ad Edictum.

Cum convenit, ut is, qui ad refectionem ædificii credidit, de pensionibus jure pignoris ipse creditum recipiat, etiam actiones utiles adversus inquilinos accipiet, cautionis exemplo, quam debitor creditori pignori dedit.

21. IDEM lib. 73. ad Edictum.

Si inter colonum & procuratorem meum convenit de pignore, vel ratam habente me conventionem vel mandante: quasi inter me & colonum meum convenisse videatur. §. 1. Si debitor servum, quem a non domino bona fide emerat & pignora vit, teneat, Servianæ locus est; & si adversus eum agat creditor, doli replicatione exceptionem elidet: (&) ita Julianus ait; & habet rationem. §. 2. Quidquid pignori commodi, sive incommodi fortuito accessit, id ad debitorem pertinet. §. 3. Si res pignorat non restituatur, lis adversus possessorem erit æstimanda: sed utique aliter adversus ipsum debitorem, aliter adversus quemvis possessorem: nam adversus debitorem non plaris, quam quanti debet, quia non plaris interest: adversus cæteros possessores etiam plaris: & quod amplius debito consecutus creditor fuerit, restituere debet debitori pignoratitia actione.

22. MODESTINUS lib. 7. Differentiarum.

Si Titio, qui rem meam ignorante me creditori suo pignori obligaverit, heres exstitero, ex postfacto pignus directo quidem non convalescit, sed utilis pignoratitia dabitur creditori.

23. IDEM lib. 3. Regularum.

Creditor prædia sibi obligata ex causa pignoris, locare (recte poterit). §. 1. Pignoris obligatio etiam inter absentes recte ex contractu obligatur.

24. IDEM lib. 5. Regularum.

In quorum finibus emere quis prohibetur, pignus accipere non prohibetur.

25. IDEM lib. 8. Regularum.

Cum vitiose vel inutiliter contractus pignoris intercedat, retentioni locus non est: nec si bona creditoris ad fiscum pertineant.

26. IDEM lib. 4. Responsorum.

Fidejussor impetravit a Potestate, ut & antequam solveret, pignora ipse possideat, quasi satisfacturus creditoribus, nec satisfecit: modo heres debitoris paratus est solvere creditoribus: Quæro, an pignora fidejussor restituere cogendus sit? Modestinus respondit, cogendum esse. §. 1. Pater Seio emancipato filio facile persuasit, ut, quia

mutuam quantitatem acciperet a Septicio creditore, chirographum perscriberet sua manu filius [ejus], quod ipse impeditus esset scribere, sub commemoratione domus ad filium pertinentis pignori dandæ: Quærebatur, an Seius inter cætera bona etiam hanc domum jure optimo possidere possit, cum patris se hereditate abstinerit; nec metui ex hoc solo, quod mandante patre manu sua perscripsit instrumentum chirographi, cum neque consensum suum accommodaverat patri, aut signo suo, aut alia scriptura? Modestinus respondit, cum sua manu pignori domum suam futuram Seius scripserat, consensum ei obligationi dedisse manifestum est. §. 2. Lucius Titius prædia & mancipia, quæ in prædiis erant, obligavit: heredes ejus prædiis inter se divisit, illis mancipiis defunctis, alia substituerunt: creditor postea prædia cum mancipiis distraxit: Quæritur, an ipsa mancipia, quæ sunt modo in prædiis constituta, hoc est (in) hypothecis, emptor vindicare recte possit? Modestinus respondit, si neque pignorata sunt ipsa mancipia, neque ex pignoratit ancillis nata, minime creditoribus obligata esse.

27. MARCELLUS lib. 5. Digestorum

Servum, quem quis pignori dederat, ex levissima offensa vinxit, mox solvit; & quia debito non satisfacerebat, creditor minoris servum vendidit: an aliqua actio creditori in debitorem constituenda sit, quia crediti ipsius actio non sufficit ad id, quod deest persequendum? Quid si eum interfecisset, aut elusisset? Ubi quidem interfecisset, ad exhibendum tenetur: ubi autem elusisset, quasi damni injuriæ dabimus actionem ad quantum interest, quod debilitando aut vinciendo, persecutionem pignoris exinanierit. Fingamus nullam crediti nomine actionem esse, quia forte causa ceciderat: non existimo indignam rem animadversione & auxilio Prætoris. Ulpianus notat: si ut creditori noceret, vinxit, tenebitur: si merentem, non tenebitur.

28. PAULUS lib. 3. Quæstionum.

Si legati conditionalis relictæ filiofamilias, pater ab herede rem propriam ejus pignori accepit, & mortuo patre, vel emancipato filio, conditio legati exstiterit: incipit filio legatum deberi: & neque pater potest pignus vindicare, neque filius qui nunc habere cœpisset actionem, nec ex præcedente tempore potest quicquam juris habere in pignore: sicut in fidejussore dicitur.

29. IDEM lib. 5. Responsorum.

Paulus respondit, generalem quidem conventionem sufficere ad obligationem pignorum: sed ea, quæ ex bonis defuncti non fuerant, sed postea ab herede ejus ex alia causa adquisita sunt, vindicari non posse a creditore testatoris. §. 1. Si mancipia in causam pignoris ceciderunt, ea quoque quæ ex his nata sunt, eodem jure habenda sunt. Quod tamen diximus etiam adgnata teneri, sive specialiter de his convenerit, sive non, ita procedit, si dominium eorum ad eum pervenit, qui obligavit, vel heredem ejus: Cæterum, [si] apud alium dominum pepererint, [non erunt obligata.] §. 2. Domus pignori data exusta est, eamque aream emit Lucius Titius & extruxit: Quæsitum est,

de jure pignoris? Paulus respondit, pignoris persecutionem perseverare: & ideo jus soli superficiem secutam videri, id est, cum jure pignoris: sed bona fide possessores non aliter cogendos, creditoribus ædificium restituere, quam sumptus in exstrukione erogatos, quatenus pretiosior res facta est, reciperent. §. 3. Si sciente & consentiente domino servus, ut omnia bona domini pignori obligata essent, convenit, ipsum quoque, qui cavit, obligatum esse pignoris jure.

30. IDEM lib. 6. Responsorum.

Periculum pignorum nominis venditi ad emptorem pertinere, si tamen proberetur eas res obligatas fuisse.

31. SCÆVOLA lib. 1. Responsorum.

Lex vectigali fundo dicta erat, ut, si post certum temporis vectigal solutum non esset, is fundus ad dominum redeat: postea is fundus a possessore pignori datus est: Quæsitum est, an recte pignori datus est? Respondit, si pecunia intercessit, pignus esse. † Item quæsiit: si cum in exsolutione vectigalis tam debitor, quam creditor cessassent & propterea pronunciatum esset, fundum secundum legem domini esse, cujus potior causa esset? Respondit, si (ut proponeretur) vectigali non soluto, jure suo dominus usus esset, etiam pignoris jus evanuisse.

32. IDEM lib. 5. Responsorum.

Debitor pactus est, ut quæcunque in prædia pignori data, inducta, inuenta, importata, ibi nata, paratave essent, pignori essent: eorum prædiorum pars sine colonis fuit, eaque actori suo colenda debitor [ita] tradidit, adsignatis & servis culturæ necessariis: Quæritur, an & Stichus villicus, & cæteri servi ad culturam missi, & Stichi vicarii obligati essent? Respondit, eos duntaxat, qui hoc animo a domino inducti essent, ut ibi perpetuo essent, non temporis causa accommodarentur, obligatos.

33. TRYPHONINUS lib. 8. Disputat.

Is, qui promisit tibi aut Titio, solutum quidem Titio repetere non potest, sed pignus ei datum & ante solutionem recipit.

34. SCÆVOLA lib. 27. Digestorum.

Cum tabernam debitor creditori pignori dedit, quæsitum est, utrum eo facto nihil egerit, an tabernæ appellatione merces, quæ in ea erant, obligasse videatur: & si eas merces per tempora distraxerit, & alias comparaverit, easque in eam tabernam intulerit & decesserit, an omnia, quæ ibi deprehenduntur, creditor hypothecaria actione petere possit, cum & mercium species mutatae sint, & res aliæ illatae? Respondit: Ea, quæ mortis tempore debitoris in taberna inventa sunt, pignori obligata esse videntur. §. 1. Idem quæsiit, cum epistola talis emissa sit: *ἀναίσταμενος παρὰ σὺ δυνάρια πεντακῆστια, παρακάλεσά σε, μὴ βεβαιωτὴν ἀλλὰ ὑποθήκην παρ' ἐμοῦ λαβεῖν οἷδας γὰρ ἀκριβῶς, ὅτι καὶ ἡ ταβέρνα, καὶ οἱ δούλοι μὲ ἔδενον κατέχονταί, ἢ σοὶ καὶ ὡς εὐχόμενοι ἀνδρῶν ἐπιτεύσας.* Id est, *Mutuatus abs te quingentos denarios, rogavi, ne sponsorem, sed pignus a me acciperes: exacte enim, & pro certo nosti, nemini alius tabernam, servosque meos, quam tibi esse ob-*

ligatos, & quod tanquam honesto viro fidem habueris: an pignus contractum sit? an vero [ea] epistola nullius momenti sit, cum sine die & Consule sit? Respondit, cum convenisse de pignoribus videtur, non idcirco obligationem pignorum cessare, quod dies & Consules additi vel tabulae signatae non sint. §. 2. Creditor pignori accepit a debitore quidquid in bonis habet, habiturusve esset: Quæsitum est, an corpora pecuniæ, quam idem debitor ab alio mutuam accepit, cum in bonis ejus facta sint, obligata creditori pignoris esse cœperint? Respondit, cœpisse.

35. LABEO lib. 1. Pithanon a Paulo epitomatorum.

Si insula, quam tibi ex pacto convento licuit vendere, combusta est, deinde a debitore suo restituta: idem in nova insula juris habes.

TIT. II.

IN QUIBUS CAUSIS PIGNUS, VEL HYPOTHECA TACITE CONTRAHITUR.

1. PAPINIANUS lib. 10. Responsorum.

Senatusconsulto, quod sub Marco Imperatore factum est, pignus insulae creditori datum, qui pecuniam ob retributionem ædificii exstrukendi mutuam dedit, ad eum quoque pertinebit, qui redemptori, domino mandante, nummos ministravit.

2. MARCIANUS lib. singul. ad formulam hypothecariam.

Pomponius lib. 40. Variarum lectionum scribit, Non solum pro pensionibus, sed & si deterio-rem habitationem fecerit culpa sua inquilinus, quo nomine ex locato cum eo erit actio, inuenta & illata pignori erunt obligata.

3. ULPIANUS lib. 73. ad Edictum.

Si horreum fuit conductum vel diversorium, vel area: tacitam conventionem de inuentis illatis, etiam in his locum habere, putat Neratius: Quod verius est.

4. NERATIUS lib. 1. Membranarum.

Eo jure utimur, ut quæ in prædia urbana inducta illata sunt, pignori esse credantur, quasi id tacite convenerit: In rusticis prædiis contra observatur. §. 1. *Stabula*, quæ non sunt in continentibus ædificiis, quorum prædiorum ea numero habenda sunt, dubitari potest? Et quidem urbanorum sine dubio non sunt, cum a cæteris ædificiis separata sint. Quod ad causam tamen [tal]is taciti pignoris pertinet, non multum ab urbanis prædiis differunt.

5. MARCIANUS lib. singul. ad formulam hypothecariam.

Pomponius [libro 13. Variarum lectionum scribit], Si gratuitam habitationem conductor mihi præstiterit, inuenta a me domino insulae pignori non esse. §. 1. Item illud, inquit, videntum est, voluntate domini induci pignus ita posse, ut in partem debiti sit obligatum. §. 2. Si quis fidejubeat, cum res illius a debitore, pro quo fidejussit, pignori data sit, bellissime intelligitur, hoc ipso quod fidejubeat, quodammodo mandare res suas esse obligatas. Sane si postea sint ejus res hypothecæ datae, non erunt obligatae.

6. UL-

6. ULPIANUS lib. 73. ad Edictum.

Licet in prædiis urbanis tacite solet conventum accipi, ut perinde teneantur *invecta & inlata*, ac si specialiter convenisset: certe libertari huiusmodi pignus non officit: Idque & Pomponius probat: ait enim, manumissioni non officere ob habitationem obligatum.

8. POMPONIUS lib. 13. ex variis Le-
gionibus.

In prædiis rusticis fructus, qui ibi nascuntur, tacite intelliguntur pignori esse domino fundi locati, etiam si nominatim id non convenerit. §. 1. Videndum est, ne non omnia illata, vel inducta: sed ea sola, quæ, ut ibi sint, illata fuerint, pignori sint? Quod magis est.

8. PAULUS lib. 2. Sententiarum.

Cum debitor gratuita pecunia utatur, potest creditor de fructibus rei sibi pigneratæ ad modum legitimum usuras retinere.

9. IDEM lib. singul. de Officio Præfecti
Vigilum.

Est differentia obligatorum propter pensionem, & eorum quæ ex conventionem manifestarii pignoris nomine tenentur: quod manumittere mancipia obligata pignori non possumus, inhabitantes autem, manumittimus; scil. antequam pensionis nomine percludamur: tunc enim pignoris nomine retenta mancipia non liberabimus: & derisus Nerva Jurisconsultus, qui per fenestram monstraverat servos detentos ob pensionem, liberari posse.

10. SCÆVOLA lib. 6. Digestorum.

Tutoris heres cum herede pupilli transactione facta, cum ex ea maiorem partem solvisset, in residuam quantitatem pignus obligavit: Quæsitum est, an in veterem contractum jure res obligata esset? Respondit, secundum ea, quæ proponerentur, obligatam esse.

TIT. III.

QUÆ RES PIGNORI, VEL HYPOTHECÆ DATÆ OBLIGARI NON
POSSUNT.

1. MARCIANUS lib. singulari ad formulam hypothecariam.

Pupillus sine tutoris auctoritate hypothecam dare non potest. §. 1. Si filiusfamilias pro alio rem peculiarem obligaverit, vel servus, dicendum est, eam non teneri, licet liberam peculii sui administrationem. Facti tamen est quæstio, si quærat, quousque eis permissum videatur peculium administrare. §. 2. Eam rem, quam quis emere non potest, quia commercium ejus non est, jure pignoris accipere non potest, ut D. Pius Claudio Saturnino rescripsit. Quid ergo si prædium quis litigiosum pignori acceperit? an exceptione summovendus sit? Et Octavenus putabat, etiam in pignoribus locum habere exceptionem: Quod ait Scævola lib. 3. variarum Quæstionum, procedere, ut in rebus mobilibus exceptio locum habeat.

2. GAIUS lib. singul. De formula hypothecaria.

Si alius pro muliere quæ intercessit, dederit hypothecam, aut pro filiofamilias, cui contra Senatusconsultum creditum est: an his succurritur, quæritur? Et in eo quidem, qui pro muliere obligavit

rem suam, facilius dicetur, succurri ei: sicuti fidejussori [huius] mulieris eadem datur exceptio. Sed [&] in eo, qui pro filiofamilias rem suam obligavit, eadem dicenda erunt, quæ tractantur & in fidejussores ejus.

3. PAULUS lib. 3. Quæstionum.

Aristo Neratio Prisco scripsit, etiamsi ita contractum sit, ut *antecedens dimitteretur*, non aliter in jus pignoris succedet, nisi convenerit, ut *sibi eadem res esset obligata*: neque enim in jus primi succedere debet, qui ipse nihil convenit de pignore: quo casu emptoris causa melior efficietur. Denique si antiquior creditor de pignore vendendo cum debitore pactum interposuit, posterior autem creditor de distrahendo omisit, non per oblivionem, sed cum hoc ageretur, non posset vendere: videamus, an dici possit, huc usque transire ad eum jus prioris, ut distrahere pignus huic liceat? Quod admittendum existimo: * sæpe enim quod quis ex sua persona non habet, hoc per extraneum petere potest.

4. IDEM lib. 5. Responsum.

Titius, cum mutuam pecuniam accipere vellet a Mævio, cavuit ei, & quasdam res hypothecæ nomine dare destinavit: deinde postquam quasdam ex his rebus vendidisset, accepit pecuniam. Quæsitum est, an & prius res venditæ creditori tenerentur? Respondit, cum in potestate fuerit debitoris, post cautionem interpositam pecuniam non accipere, eo tempore pignoris obligationem contractam videri, quo pecunia numerata est: & ideo inspiciendum, quas res in bonis debitor numeratæ pecuniæ tempore habuerit.

5. IDEM lib. 5. Sententiarum.

Creditor, qui sciens filiumfamilias a parente pignori accepit, relegatur.

TIT. IV.

QUI POTIORES IN PIGNORE, VEL
HYPOTHECA HABEANTUR, ET DE
HIS QUI IN PRIORUM CREDI-
TORUM LOCUM SUCCE-
DUNT.

1. PAPINIANUS lib. 8. Quæstionum

Qui dotem pro muliere promisit, pignus sive hypothecam de restituenda sibi dote accepit: subsecuta deinde pro parte numeratione, maritus eandem rem pignori alii dedit: mox residuæ quantitatis numeratio impleta est. Quærebatur de pignore. Cum ex causa promissionis ad universæ quantitatis exsolutionem, qui dotem promisit, compellitur, non utique solutionum observanda sunt tempora, sed dies contractæ obligationis: Nec [probe] dici, in potestate ejus esse, ne pecuniam residuam redderet, ut minus dotata mulier esse videatur. §. 1. Alia causa est ejus qui pignus accepit, ad eam summam, quam intra diem certum numerasset, ac forte prius, quam numeraret, alii res pignori data est.

2. IDEM lib. 3. Responsum.

Qui generaliter bona debitoris pignori accepit, eo potior est, cui postea prædium ex his bonis datur: quamvis ex ceteris pecuniam suam redigere possit. † Quod si ea conventio prioris fuit, ut ita demum cetera bona pignori haberentur, si

pecunia de his quæ generaliter accepit, servari non potuisset: deficiente secunda conventionem secundus creditor in pignore postea dato non tam potior quam solus invenietur.

3. IDEM lib. 11. Responsorum.

Creditor acceptis pignoribus, quæ secunda conventionem secunda creditor accepit, novatione postea facta (pignora) prioribus addidit: Superioris temporis ordinem manere primo creditori placuit, tanquam in suum locum succedenti. §. 1. Cum ex causa mandati prædium Titio, cui negotium fuerat gestum, deberetur, prius quam ei possessio traderetur, id pignori dedit: post traditam possessionem idem prædium alii denuo pignori dedit: Prioris causam esse potioris apparuit, si non creditor secundus pretium ei qui negotium gesserat, solvisset: verum in ea quantitate, quam solvisset, ejusque usuris, potioris fore constaret: nisi forte prior ei pecuniam offerat. Quod si debitor aliunde pecuniam solvisset, priorem præferendum. §. 2. Post divisionem regionibus factam inter fratres convenit, ut, si frater agri portionem pro indiviso pignori datam, a creditore suo non liberasset, ex divisione quæsitæ partis partem dimidiam alter distraheret: Pignus intelligi contractum existimavi: sed priorem secundo non esse potioris; quoniam secundum pignus ad eam partem directum videbatur, quam ultra partem suam frater non consentiente socio non potuit obligare.

4. POMPONIUS lib. 35. ad Sabinum.

[S]i debitor, antequam a priore creditore pignus liberaret, idem illud ob pecuniam creditam alii pignori dedisset, & antequam utrique creditori solveret debitum, rem (aliam) priori creditori vendiderat, creditumque pensaverit cum pretio rei venditæ: dicendum est perinde haberi debere, ac si priori creditori pecunia soluta esset. Nec enim interesse, solverit, an pensaverit: & ideo posterioris creditoris causa est potior.

5. ULPIANUS lib. 3. Disputationum.

Interdu[m] posterior potior est priori: utputa, si in rem istam conservandam impensum est, quod sequens credidit: veluti si navis fuit obligata, & ad armandam eam (rem), vel reficiendam ego credidero.

6. IDEM lib. 73. ad Edictum.

Hujus enim pecunia salvam fecit totius pignoris causam: Quod poterit quis admittere, & si in cibaria nautarum fuerit creditum, sine quibus navis salva pervenire non poterat. §. 1. Item si quis in merces (sibi) obligatas crediderit, vel ut salvæ fiant, vel ut nautum exsolvatur, potentior erit, licet posterior sit: nam & ipsum nautum potentius est. §. 2. Tantundem dicetur & si merces horreorum, vel aræ, vel vecturæ jumentorum deberetur: nam & hic potentior erit.

7. IDEM lib. 3. Disputationum.

Idemque est, si ex nummis pupilli fuerit res comparata. Quare, si duorum pupillorum nummis res fuerit comparata, ambo in pignus concurrent pro his portionibus quæ in pretium rei fuerint expensæ. Quod si res non in totum ex nummis

cujusdam comparata est, erit concursus utriusque creditoris, id est & antiquioris, & ejus cujus nummis comparata est. §. 1. Si tibi, quæ habiturus sum, obligaverim, & Titio specialiter fundum, si in dominium meum pervenerit, mox dominium ejus adquisiero: putat Marcellus, concurrere utrumque creditorem (&) in pignore. Non enim multum facit, quod de suo nummos debitor dederit: quippe cum res ex nummis pigneratis empta, non sit pignorata ob hoc solum, quod pecunia pignorata erat.

8. IDEM lib. 7. Disputationum.

Si pignus specialiter Respublica acceperit, dicendum est, præferri eam fisco debere, si postea fisco debitor obligatus est: quia & privati præferuntur.

9. AFRICANUS lib. 8. Quæstionum.

Qui balneum ex Kalendis proximis conduxerat, pactus erat, ut homo Eros pignori locatori esset, donec mercedes solverentur. Idem ante Kalendas Julias eundem Eros alii ob pecuniam creditam pignori dedit: Consultus, an adversus hunc creditorem petentem Eros, locatorem Prætor tueri deberet? Respondit, debere: licet enim eo tempore homo pignori datus esset, quoniam quicquam pro conductione deberetur, quoniam tamen jam tunc in ea causa Eros esse coepisset, ut invito locatore jus pignoris in eo solvi non posset, potioris ejus causam habendam. §. 1. Amplius etiam sub conditione creditorem tuendum putabat adversus eum, cui postea quicquam deberi coeperit: si modo non ea conditio sit, quæ invito debitore impleri non possit. §. 2. Sed & si heres ob (ea) legata, quæ sub conditione data erant, de pignore rei suæ convenisset, & postea eadem ipsa pignora ob pecuniam creditam pignori dedit, ac post conditio legatorum exstitit: hic quoque tuendum eum, cui prius pignus datum esset, existimavit. §. 3. Titia prædium alienum Titio pignori dedit, post Mævio: deinde domina ejus pignoris facta, marito suo in dotem æstimatum dedit: Si Titio soluta sit pecunia, non ideo magis Mævii pignus convalescere placebat. Tunc enim, priore dimisso, sequentis confirmatur pignus, cum res in bonis debitoris invenitur: in proposito autem maritus emptoris loco est: atque ideo, quia neque tunc cum Mævio obligaretur, neque cum Titio solveretur, in bonis mulieris fuerit, nullum tempus inveniri, quo pignus Mævii convalescere possit. Hec tamen ita, si bona fide in dotem æstimatum prædium maritus accepit, id est, si ignoravit Mævio obligatum esse.

10. ULPIANUS lib. 1. Responsorum.

Si & jure judicatum, & pignus in causa judicati ex auctoritate ejus qui jubere potuit, captum est, privilegiis temporis fore potioris heredem ejus, in cujus persona pignus constitutum est.

11. GAIUS lib. singulari de Formula hypothecaria.

Potior est in pignore, qui prius credidit pecuniam, & accepit hypothecam: quamvis cum alio ante convenerat, ut, si ab eo pecuniam accepit, sit res obligata: licet ab hoc postea accepit: poterat enim, licet ante convenit, non accipere ab

eo pecuniam. §. 1. *Videmus*, an idem dicendum sit, si, sub conditione stipulatione facta, hypotheca data sit, qua pendente alius credidit pure, & accepit eandem hypothecam, tunc deinde prioris stipulationis existat conditio: ut potior sit, qui postea credidisset? Sed vereor, num hic aliud sit dicendum: cum enim semel conditio existit, perinde habetur, ac si illo tempore quo stipulatio interposita est, sine conditione facta esset: Quod & melius est. §. 2. Si colonus convenit, ut *inducta in fundum, illata, ibi nata, pignori essent*, & antequam inducat, alii rem hypothecæ nomine obligaverit, tunc deinde eam in fundum induxerit, potior erit, qui specialiter pure accepit: quia non ex conventionem priori obligatur, sed ex eo, quod inducta res est: quod posterius factum est. §. 3. Si de futura re convenerit, ut hypothecæ sit, sicuti est de partu: hoc *quæritur*, an ancilla conventionis tempore in bonis fuit debitoris? & in fructibus, si convenit ut sint pignori: æque quæritur, an fundus, vel jus utendi fruendi conventionis tempore fuerit debitoris? §. 4. Si paratus est posterior creditor priori creditori solvere, quod ei debetur, videndum est, an competat ei hypothecaria actio, nolente priore creditore pecuniam accipere? Et dicimus, priori creditori inutilem esse actionem, cum per eum fiat, ne ei pecunia solvatur.

12. MARCIANUS lib. singulari ad formulam hypothecariam.

Creditor, qui prior hypothecam accepit, sive possideat eam, & alius vindicet hypothecaria actione, exceptio priori utilis est, SI NON MIHI ANTE PIGNORI HYPOTHECÆVE NOMINE SIT RES OBLIGATA: sive alio possidente, prior creditor vindicet hypothecaria actione, & ille excipiat SI NON CONVENIT, UT SIBI RES SIT OBLIGATA, hic in modum supra relatum replicabit: Sed si cum alio possessore creditor secundus agat, recte agat, & adjudicari ei poterit hypotheca, ut tamen prior cum eo agendo, auferat ei rem. §. 1. Si, quoniam non reituebat rem pigneratam possessor, condemnatus ex præfatis modis litis æstimationem exsolverit, an perinde secundo creditori teneatur, ac si soluta sit pecunia priori creditori, quæritur? Et recte puto hoc admittendum esse. §. 2. Si primus, qui sine hypotheca credidit, post secundum, qui utrumque fecit, (ipse) hypothecam accepit, sine dubio posterior in hypotheca est. Unde si in diem de hypotheca convenit, dubium non est, quin potior sit: licet ante diem cum alio creditore pure de eadem re convenit. §. 3. Si idem bis, id est, ante secundum, & post eum crediderit, in priore pecunia potior est secundo, in posteriore tertius est. §. 4. Si tecum de hypotheca paciscatur debitor, deinde (idem) cum alio tua voluntate: secundus potior erit. Pecunia autem soluta secundo, an rursus teneatur tibi, recte quæritur? Erit autem facti quæstio agitata, quid inter eos actum sit: utrum ut discedatur ab hypotheca in totum, (cum) prior concessit (creditor) alii obligari hypothecam: an ut ordo servetur, & prior creditor secundo loco constituitur. §. 5. Papinianus

lib. 11. respondit, Si prior creditor postea novatione facta eadem pignora cum aliis acceperit, in suum locum eum succedere: sed si secundus non offerat pecuniam, posse priorem vendere, ut primam tantum pecuniam expensam ferat, non etiam quam postea credidit: & quod superfluum ex anteriore credito accepit, hoc secundo restituat. §. 6. Sciendum est, secundo creditori rem teneri etiam invito debitore tam in suum debitum, quam in primi creditoris, & in usuras suas, & quas primo creditori solvit. Sed tamen usurarum, quas creditori primo solvit, usuras non consequetur. Non enim negotium alterius gessit, sed magis suum. Et ita Papinianus lib. 3. Responsum scripsit: & verum est. §. 7. Si simpliciter convenisset secundus creditor de hypotheca, ab omni possessore eam auferre poterit, præter priorem creditorem & qui ab eo emit. §. 8. A Titio mutuatus, pactus est cum illo, ut ei prædium suum pignori hypothecæve esset: deinde mutuatus est pecuniam a Mævio, & pactus est cum eo, ut, si Titio defierit prædium teneri, ei teneatur: tertius deinde aliquis dat mutuam pecuniam (tibi), ut Titio solveres, & paciscitur (tecum), ut idem prædium ei pignori hypothecæve sit, & locum ejus subeat: Num hic medius tertio potior est, qui pactus est, ut, Titio soluta pecunia, impleatur conditio, & tertius de sua negligentia queri debeat? Sed tamen & hic tertius creditor secundo præferendus est. §. 9. Si tertius creditor pignora sua distrahi permittit ad hoc, ut priori pecunia soluta, in aliud pignus priori succedat, successurum cum Papinianus lib. 11. Responsum scripsit: Et omnino secundus creditor nihil aliud juris habet, nisi ut solvat priori, & loco ejus succedat. §. 10. Si priori hypotheca obligata sit, nihil vero de venditione convenerit, posterior vero de hypotheca vendenda convenerit: verius est priorem potior esse. Nam (&) in pignore placet, si prior convenerit de pignore, licet posteriori res tradatur, adhuc potior esse priorem.

13. PAULUS lib. 5. ad Plautium.

Insulam tibi vendidi, & dixi, prioris anni pensionem mihi, sequentium tibi accessuram, pignorumque ab inquilino datorum jus utrumque secuturum: Nerva, Proculus, nisi ad utramque pensionem pignora sufficerent, jus omnium pignorum primum ad me pertinere; quia nihil aperte dictum esset, an communiter ex omnibus pignoribus summa pro rata servetur: si quid superesset, ad te. Paulus. Facti quæstio est: Sed verisimile est id actum, ut primam quamque pensionem pignorum causa sequatur.

14. IDEM lib. 14. ad Plautium.

Si non dominus duobus eandem rem diversis temporibus pigneraverit, prior potior est: quamvis, si a diversis non dominis pignus accipiamus, possessor melior sit.

15. IDEM lib. 68. ad Edictum.

Etiam superficies in alieno solo posita, pignori dari potest: ita tamen, ut prior causa sit domini soli, si non solvatur ei solarium.

16. PAULUS lib. 3. Quæstionum.

Claudius Felix eandem fundum tribus obligaverat, Eutychnæ primum, deinde Turboni, tertio loco alii creditori: cum Eutychna de jure suo doceret, superata apud judicem a tertio creditore non provocaverat: Turbo apud alium (judicem) victus appellaverat: Quærebatur, utrum tertius creditor etiam Turbonem superare deberet, qui primam creditricem; an, ea remota, Turbo tertium excluderet? Plane cum tertius creditor primum de sua pecunia dimisit, in locum ejus substituitur in ea quantitate, quam superiori exsolvit. Fuerunt igitur qui dicerent, hic quoque tertium creditorem potiorum esse debere: mihi nequaquam hoc justum esse videbatur. † Pone, primam creditricem judicio convenisse tertium creditorem; & exceptione, aliove quo modo a tertio superatam: numquid adversus Turbonem, qui secundo loco crediderat, tertius creditor, qui primam vicit, exceptione rei judicæ uti potest? aut contra, si post primum judicium, in quo prima creditrix superata est a tertio creditore, secundus creditor tertium obtinuerit, poterit uti exceptione rei judicæ adversus (primam) creditricem? Nullo modo, ut opinor. Igitur nec tertius creditor successit in ejus locum, quem exclusit: nec inter alios res judicata alii prodesse, aut nocere solet: sed sine præjudicio prioris sententiæ totum jus alii creditori integrum relinquitur.

17. IDEM lib. 6. Responsum.

[E]um qui a debitore (suo) prædium obligatum comparavit, eatenus tuendum, quatenus ad priorem creditorem ex pretio pecunia pervenit.

18. SCÆVOLA lib. 1. Responsum.

Lucius Titius pecuniam mutuam dedit sub usuris, acceptis pignoribus: eidemque debitori Mævius sub iisdem pignoribus pecuniam dedit: Quæro, an Titius non tantum fortis, & earum usurarum nomine, quæ acceperunt, antequam Mævius crederet, sed etiam earum quæ postea acceperunt, potior esset? Respondit, Lucium Titium in omne, quod ei debetur, potiorum esse.

19. IDEM lib. 5. Responsum.

Mulier in dotem dedit marito prædium pignori obligatum, & testamento maritum & liberos ex eo natos, item ex alio, heredes instituit: creditor, cum posset heredes convenire idoneos, ad fundum venit: Quæro, an, si ei justus possessor offerat, compellendus sit jus nominis credere? Respondi, posse videri non injustum postulare.

20. TRYPHONINUS lib. 8. Disputationum.

Quærebatur, si post primum contractum tuum, antequam aliam pecuniam tu crederes, eidem debitori Seius credidisset quinquaginta, & hyperocham hujus rei, quæ tibi pignori data esset, debitor obligasset, dehinc tu eidem debitori crederes forte quadraginta: quod plus est in pretio rei, quam primo credidisti, utrum ei ob quinquaginta, an tibi in quadraginta cederet pignoris hyperocha: finge Seium paratum esse offerre tibi summam primo ordine creditam? Dixi, consequens esse, ut Seius potior sit in eo, quod amplius est in pignore: &

oblata ab eo summa primo ordine credita, usurarumque ejus, postponatur primus creditor in summam, quam postea eidem debitori credidit.

21. SCÆVOLA lib. 27. Digestorum.

Titius Seia ob summam, qua ex tutela ei condemnatus erat, obligavit pignori omnia bona sua, quæ habebat, quæque habiturus esset: postea mutuatus a fisco pecuniam, pignori ei res suas omnes obligavit, & intulit Seia partem debiti, & reliquam summam novatione facta eidem promisit, in qua obligatione similiter, ut supra, de pignore convenit: Quæsitum est, an Seia præferenda sit fisco & in illis rebus, quas Titius tempore prioris obligationis habuit: item in his rebus, quas post priorem obligationem adquisit, donec universum debitum suum consequatur? Respondit, nihil proponi, cur non sit præferenda. §. 1. Negotiatori marmorum creditor sub pignore lapidum, quorum pretia venditores ex pecunia creditoris acceperant, (numeravit): idem debitor conductor horreorum Cæsaris fuit; ob quorum pensiones aliquot annis non solutas, Procurator exactioni præpositus, ad lapidum venditionem officium suum extendit: Quæsitum est, an jure pignoris eos creditor retinere possit? Respondit, secundum ea, quæ proponerentur, posse.

TIT. V.

DE DISTRACTIONE PIGNORUM, ET HYPOTHECARUM.

1. PAPINIANUS lib. 26. Quæstionum.

Creditor, qui prædia pignori accepit, &, post alium creditorem qui pignorum conventionem ad bona debitoris contulit, ipse quoque simile pactum bonorum ob alium aut eundem contractum interposuit, ante secundum creditorem dimissum, nullo jure cætera bona titulo pignoris vendidit. Sed ob eam rem in personam actio contra eum creditori, qui pignora sua requirit, non competit: nec utilis danda est: nec furti rerum mobilium gratia recte convenietur: quia propriam causam, ordinis errore ductus, persecutus videtur: præsertim cum alter creditor furto possessionem, quæ non fuit apud eum, non amiserit: ad exhibendum quoque frustra litem excipiet: quia neque possidet, neque dolo fecit, ut desineret possidere. Sequitur, ut secundus creditor possessores interpellare debeat.

2. IDEM lib. 2. Pandectarum.

Fidejussor conventus, officio Judicis adsecutus est, ut emptionis titulo prædium creditori pignori datum susciperet: Nihilominus alteri creditori, qui postea sub eodem pignore contraxit, offerendæ pecuniæ, quam fidejussor dependit, cum usuris medi tempore, facultas erit: nam hujusmodi venditio transferendi pignoris causa, necessitate juris fieri solet.

3. IDEM lib. 3. Responsum.

Cum prior creditor pignus jure conventionis vendidit, secundo creditori non superesse jus offerendæ pecuniæ, convenit. §. 1. Si tamen debitor, non interveniente creditore, pignus venderit, ejusque pretium priori creditori solverit, emptori poterit offerri, quod ad alium creditorem de nummis ejus pervenit, & usura medi tempore: nihil

nihil enim interest, debitor pignus datum vendidit, an denuo pignori obliget.

4. IDEM lib. 11. Responsorum.

Cum solvendae pecuniae dies pacto profertur, convenisse videtur, ne prius vendendi pignoris potestas exerceatur.

5. MARCIANUS lib. singul. ad formulam hypothecariam.

Cum secundus creditor, oblata priori pecunia, in locum ejus successerit, venditionem, ob pecuniam solutam & creditam, recte facit. §. 1. Si secundus creditor, vel fidejussor, soluta pecunia, pignora susceperint, recte eis offertur, quamvis emptionis titulo ea tenuerunt.

6. MODESTINUS lib. 8. Regularum.

Cum posterior creditor a priore pignus emit, non tam acquirendi dominii, quam servandi pignoris sui causa intelligitur pecuniam dedisse: & ideo offerri ei a debitore potest.

7. MARCIANUS lib. singul. ad formulam hypothecariam.

Si creditor pignus, vel hypothecam vendiderit hoc pacto, *ut liceat sibi reddere pecuniam, & pignus recipere*: an, si paratus sit debitor reddere pecuniam, consequi id possit? Et Julianus lib. 11. Digestorum scribit, recte quidem distractum esse pignus; ceterum agi posse cum creditore, ut si quas actiones habeat, eas cedat debitori. Sed quod Julianus scribit in pignore, idem & circa hypothecam est. §. 1. Illud inspicendum est, an liceat debitori, si hypotheca venierit, pecunia soluta eam recipere: Et si quidem ita venierit, *ut, si intra certum tempus a debitore pecunia soluta fuerit, emptio rescindatur*, intra illud tempus pecunia soluta recipit hypothecam: si vero tempus praeteriit, aut si non eo pacto res venierit, non potest rescindi venditio, nisi minor sit annis vigintiquinque debitor, aut pupillus, aut Reipublicae causa absens, vel in aliqua earum causarum (erit,) ex quibus Edicto succurritur. §. 2. Queritur, si pactum sit a creditore, *ne liceat debitori hypothecam vendere, vel pignus*, quid juris sit: & an pactio nulla sit talis, quasi contra jus sit posita: ideoque veniri possit? Et certum est, nullam esse venditionem, ut pactioni stetur.

8. MODESTINUS lib. 4. Regularum.

Creditoris arbitrio permittitur, ex pignoribus sibi obligatis, quibus velit distractis, ad suum commodum pervenire.

9. PAULUS lib. 3. Quaestionum.

Questum est, si creditor ab emptore pignoris pretium servare non potuisset, an debitor liberatus esset? *Putavi*, si nulla culpa imputari creditori possit, manere debitorem obligatum: quia ex necessitate facta venditio non liberat debitorem nisi pecunia percepta. §. 1. Pomponius autem *Lectionum* lib. 2. ita scripsit: Quod in pignoribus dandis adjici solet, *ut, quo minus pignus venisset, reliquum debitor redderet*, supervacuum est: quia ipso jure ita se res habet, etiam non adjecto eo.

10. IDEM lib. 6. Responsorum.

Et si is, qui lege pignoris emit, ob evictionem rei redire ad venditorem non potest: tamen non esse audiendum creditorem, qui fundum ven-

didit, si velit ejusdem rei ex alia causa quaestionem movere.

11. SCAEVOLA lib. 1. Responsorum.

Arbitrari dividendae hereditatis, cum corpora hereditaria divisisset, nomina quoque communium debitorum separatim singulis in solidum assignavit: *Quaestum est*, an debitoribus cessantibus, pro solido pignus vendere quisque potest? Respondi, posse.

12. TRYPHONINUS lib. 8. Disputationum.

Rescriptum est ab Imperatore, libellos agente Papiniano, creditorem a debitore pignus emere posse: quia in dominio manet debitoris. §. 1. Si aliena res pignori data fuerit, & creditor eam vendiderit: videamus, an pretium quod percepit creditor, liberet debitorem personali actione pecuniae creditae? Quod vere responderetur, si ea lege vendidit, *ne evictionis nomine obligaretur*: quia ex contractu, (&) quali obligatione a debitore interposita, certe ex occasione ejus redactum id pretium aequius proficeret debitori, quam creditoris lucro cederet. Sed quantum quidem ad creditorem, debitor liberatur: quantum vero ad dominum rei, si necdum pignus evictum est, vel ad emptorem, post evictionem, ipsi debitor utili actione tenetur, ne ex aliena jactura sibi lucrum adquirat: nam (&) si majores fructus forte petens a possessore creditor abstulit, universos in quantitatem debitam accepto ferre debet: & cum per injuriam iudicis domino rem, quae debitoris non fuisset, abstulisset creditor, quasi obligatam sibi, & quaeretur, an, soluto debito, restitui eam oporteret debitori, Scaevola noster restituendam probavit. Quod si non ita vendidit, ut certum sit omnimodo apud eum pretium remansurum, verum obligatus est ad id restituendum: arbitror interim quidem nihil a debitore peti posse, sed in suspenso haberi liberationem: verum, si actione ex empto conventus praestitisset creditor emptori, debitum persequi eum a debitore posse: quia apparuit non esse liberatum.

13. PAULUS lib. 1. Decretorum.

Creditor, qui jure suo pignus distrahit, jus suum cedere debet: &, si pignus possidet, tradere utique (debet) possessionem.

14. SCAEVOLA lib. 6. Digestorum.

Arbitri dividendae hereditatis, inter heredes, cum corpora hereditaria divisissent, nomina quoque communium debitorum separatim diversa singulis in solidum assignaverunt: *Quaestum est*, an unusquisque eorum, debitore sibi addicto cessante in solutione, pro solido pignus sub eo nomine obligatum vendere possit? Respondit, potuisse.

TIT. VI.

QUIBUS MODIS PIGNUS, VEL HYPOTHECA SOLVITUR.

1. PAPINIANUS lib. 11. Responsorum.

Debitoris absentis amicus negotia gessit, & pignora citra emptionem pecunia sua liberavit: Jus pristinum domino restitutum videtur. Igitur qui negotium gessit, utilem Servianam dari sibi non recte desiderabit: si tamen possideat, exceptione doli defenditur. §. 1. Cum venditor, numerata sibi

sibi parte pretii, prædium quod venierat, pignori accepisset, ac postea residuum pretium emptori, litteris ad eum missis, donasset; eoque defuncto, donationem quibusdam modis inutilem esse constabat: jure pignoris fiscum frustra petere prædium, qui successerat in locum venditoris, apparuit: cujus [pignoris] solutum esse pactum prima voluntate donationis constabat; quoniam inutilem pecuniæ donationem Lex facit, cui non est locus in pignore liberando. §. 2. Defensor absentis cautionem judicatum solvi præstitit. In dominum judicio postea translato, fidejussores ob rem judicatam, quos defensor dedit, non tenebuntur, nec pignora quæ dederunt.

2. GAIUS lib. 9. ad Edictum provinciale.

SI creditor Serviana actione pignus a possessore petierit, & possessor litis æstimationem obtulerit, & ab eo debitor rem vindicet: non aliter hoc facere concedetur, nisi prius ei debitum offerat.

3. ULPIANUS lib. 8. Disputationum.

SI res distracta fuerit sic, nisi intra certum diem meliorem conditionem invenisset, fueritque tradita, & forte emptor, antequam melior conditio offerretur, hanc rem pignori dedisset, Marcellus lib. 5. Digestorum ait, finiri pignus, si melior conditio fuerit allata: quanquam ubi sic res distracta est, nisi emptori displicuisset, pignus finiri non putet.

4. IDEM lib. 73. ad Edictum.

SI debitor, cujus res pignori obligatæ erant, servum quem emerat, redhibuerit, an desinat Servianæ locus esse? Et magis est, ne desinat: nisi ex voluntate creditoris hoc factum est. §. 1. Si in venditione pignoris consenserit creditor, vel, ut debitor hanc rem permutet, vel donet, vel in dotem det, dicendum erit, pignus liberari: nisi salva causa pignoris sui consensit (vel venditioni, vel cæteris): nam solent multi salva causa pignoris sui consentire. Sed (&) si ipse vendiderit creditor, sic tamen venditionem fecit, ne discederet a pignore, nisi ei satisfiat, dicendum erit, exceptionem ei non nocere. † Sed & si non concesserat pignus venditari, sed ratam habuit venditionem, idem erit probandum. §. 2. Belle quæritur, si forte venditio rei specialiter obligatæ non valeat, an nocere hæc res creditori debeat quod consensit: ut puta si qua ratio juris venditionem impediat? Dicendum est, pignus valere.

5. MARCIANUS lib. singul. ad formulam hypothecariam.

SOlvitur hypotheca, & si ab ea discedatur, aut paciscatur creditor, ne pecuniam petat: nisi (si) quis dicat pactum interpositum esse, ut a persona non petatur: Et quid si hoc actum sit, cum forte alius hypothecam possidebit? Sed cum pactum conventum exceptionem perpetuam pariat, eadem (&) in hoc casu possunt dici, ut & ab hypotheca discedatur. §. 1. Si paciscatur creditor, ne intra annum pecuniam petat, intelligitur de hypotheca quoque idem pactus esse. §. 2. Si convenerit, ut pro hypotheca fidejussor daretur, & datus sit: satisfactum videbitur, ut hypotheca liberetur. Aliud est, si jus obligationis vendiderit creditor, & pecu-

niam acceperit: tunc enim manent omnes obligationes integræ, quia pretii loco id accipitur, non solutionis nomine. §. 3. Satisfactum (esse) creditori intelligitur, & si jusjurandum delatum datum est, hypothecæ non esse rem obligatam.

6. ULPIANUS lib. 73. ad Edictum.

ITEM liberatur pignus, si solutum est debitum, si eo nomine satisfactum [est.] Sed [&] si tempore finitum pignus est, idem dicere debemus. Vel si qua ratione obligatio ejus finita est. §. 1. Qui paratus est solvere, merito pignus videtur liberasse. Qui vero non solvere, sed satisfacere paratus est, in diversa causa est. Ergo satisfacisse prodest: quia sibi imputare debet creditor, qui satisfactionem admisit vice solutionis: at qui non admittit satisfactionem, sed solutionem desiderat, culpandus non est. §. 2. In satisfactione autem non utimur Attilicini sententia, qui putabat, si satisficeretur alicui certæ pecuniæ, recedere eum a pignoribus debere.

7. GAIUS lib. singulari ad formulam hypothecariam.

SI consensit venditioni creditor, liberatur hypotheca: Sed in his pupilli consensus non debet aliter ratus haberi, quam si præsentem tutorem [auctorem] consenserit, aut etiam ipse tutor: scilicet si commodum aliquid, vel satis ei fieri ex eo iudex æstimaverit. §. 1. Videbimus, si procurator omnium bonorum consensit, vel servus actor, cui & solvi potest, & in id positus est: an teneat consensus eorum? & dicendum esse non posse: nisi specialiter hoc eis mandatum est. §. 2. Sed si cum debitoris procuratore convenit, ne sit res obligata, dicendum est, id debitori per doli exceptionem prodesse. Cum autem cum servo ejus convenerit, per ipsam pacti [conventi] exceptionem debet. §. 3. Si convenit de parte pro indiviso alienanda, si certa res est, quæ venit, potest dici, de reliqua parte ab initio agi oportere: nec obstat exceptio. §. 4. Illud tenendum est, si quis communis rei partem pro indiviso dederit hypothecæ, divisione facta cum socio, non utique eam partem creditori obligatum esse, quæ ei obtingit, qui pignori dedit, sed utriusque pars pro indiviso pro parte dimidia manebit obligata.

8. MARCIANUS lib. singulari ad formulam hypothecariam.

SICUT re corporali extincta ita & usufructu extincto pignus hypothecæ perit. §. 1. Creditor, ne hypothecæ sit res, pacisci potest: & ideo si heredi pactus fuerit, ei quoque proderit pactum, cui restituit hereditatem ex Senatusconsulto Trebelliano. §. 2. Si procurator debitoris in rem suam sit, non puto dubitari debere, quin pactum noceat creditori. † Itemque si a parte creditoris procuratori in rem suam extiterit, paciscendo inutilem sibi faciet hypothecariam actionem: in tantum, ut putem recte dici, & dominis litis hoc casu nocere hanc exceptionem. §. 3. Si convenerit, ne pars dimidia pro indiviso pignori sit, quæcumque fundi ejus pars a quolibet possessore petatur, dimidia non recte petetur. §. 4. Si plures dederint pro indiviso, & cum uno creditor paciscatur, ne hypothecæ sit, deinde ab eo petat: etiam si hic

cum quo pactus est, solidam fundum possideat pro indiviso; quia de parte convenisset, non repellit eum a toto. §. 5. An pacisci possunt filiusfamilias, & servus, ne res pignori sit, quam peculiariter hypothecam acceperint, & habent liberam administrationem, videamus: an quemadmodum donare non possunt, ita nec pacisci, *ne pignori sit*, possint: Sed dicendum est, ut concedere possint: scilicet si pretium pro pactione accipiant; quasi vendant. §. 6. Si voluntate creditoris fundus alienatus est, in verecunde applicari sibi eum creditor desiderat: si tamen effectus sit secutus venditionis: nam si non venerit, non est satis ad repellendam creditorem, quod voluit venire. §. 7. Supervacuum est querere, agrum specialiter hypothecae datum, permissu creditoris venisse, si ipse debitor re possideat: nisi quod potest fieri, ut debitor permissu creditoris vendiderit, deinde postea bona fide redemerit ab eodem, vel ab alio, ad quem per successionem ea res pertinere coepisset; aut si ipse debitor emptori heres existerit. Verumtamen, cum pecunia soluta non sit, doli mali suspicio inest, translata ad praesens tempus, ut possit creditor replicationem doli mali objicere. §. 8. Illud videamus, si Titius debitor voluntate creditoris sui vendiderit Mævio, vel ei a quo Mævius emerit, & postea Mævius Titio heres existerit, & creditor ab eo petat, quid juris sit. Sed iniquum est auferri ei rem a creditore, qui non successionis jure, sed alio modo rem nactus est. Potest tamen dici, cum Titii dolus in re versaretur, ne creditor a possessore pecuniam recipiat, iniquissimum esse, ludificari eum. §. 9. Quod si is fundus a Mævio alicui obligatus possideatur, cui nondum satisfactum erit, tunc rursus æquum erit excipi, **SI NON VOLUNTATE CREDITORIS VENIIT**: licet enim dolus malus debitoris interveniat qui non solvit, tamen secundus creditor qui pignori accepit, potior est. §. 10. Tutius tamen est, si debitor a creditore petat, *ut ei permittat pignus vendere, quo magis satisfaciatur*, ante cautionem accipere ab eo, qui rem empturus erit, ut pretium rei venditæ usque ad summam debiti creditori solvatur. §. 11. *Venditionis autem appellationem generaliter accipere debemus: ut & si legare permisit, valeat quod concessit: Quod ita intelligemus, ut [et] si legatum repudiatum fuerit, convalescat pignus.* §. 12. Si debitor vendiderit rem, nec tradiderit, annon repellatur creditor, quasi adhuc res in bonis sit debitoris: an vero cum teneatur ex empto, pignus extinguatur? Quod & magis est. Sed quid, si pretium venditor consecutus non sit, nec paratus sit emptor dare? Tantundem potest dici. §. 13. Sed si permiserit creditor *venire*, debitor vero donaverit, an exceptione illum summoveat? An facti sit magis questio, nunquid ideo ventri voluit, ut pretio accepto, ipsi quoque res expediat? Quo casu non nocebit consensus. † Quod si in dotem dederit, vendidisse in hoc casu recte videtur, propter onera matrimonii. † In contrarium, si concessit donare, & vendiderit debitor, repellatur creditor. Nisi si quis dicat, ideo concessisse donari, quod amicus erat creditori is cui donabatur. §. 14. Quod si concesserit *decem vendere*, ille quinque vendiderit,

dicendum est, non esse repellendum creditorem: In contrarium non erit querendum, quin recte vendit, si pluri vendiderit, quam concessit creditor. §. 15. Non videtur autem consensisse creditor, si sciente eo debitor rem vendiderit, cum ideo passus est venire, quod sciebat ubique pignus [sibi] durare: sed si subscripserit forte in tabulis emptionis, consensisse videtur: nisi manifeste appareat deceptum esse. Quod observari oportet & si sine scriptis consenserit. §. 16. Si debitori concessum sit, & heres ejus vendiderit, potest facti questio esse, quid intellexit creditor? Sed recte venisse dicendum est: hæc enim subtilitates ab iudicibus non admittuntur. §. 17. Si debitor forte concessa venditione desierit possidere, & novus possessor vendiderit, an duret pignus, quasi personæ permiserit creditor? Quod & magis est: nam si novo possessori, non debitori, a quo hypothecam accepit, concessit creditor vendere, dicendum est, nocere ei exceptionem. §. 18. Sed si intra annum, aut biennium consenserit creditor vendere, post hoc tempus vendendo, non auferit pignus creditori. §. 19. Si creditor hypothecaria usus, a possessore litis æstimationem consecutus fuerit, & a debitore petat debitum, puto doli mali exceptionem ei obstaturam.

9. MODESTINUS lib. 4. Responsorum.

Titius Sempronio fundum pignori dedit: & eundem [fundum] postea Gaius Seio pignori dedit: atque ita idem Titius Sempronio, & Gaius Seio fundum eundem in assem vendidit, quibus pignori ante dederat in solidam singulis. Quæro, an, venditione interposita jus pignoris extinctum sit: ac per hoc jus solum emptionis apud ambos permanerit? Modestinus respondit, dominium ad eos, de quibus queritur, emptionis jure pertinere: cum consensum mutuo venditioni dedisse proponantur, invicem pigneratitiam actionem eos non habere. §. 1. Titius Seio pecuniam sub pignore fundi dederat, qui fundus cum esset Reipublicæ ante obligatus, secundus creditor pecuniam Reipublicæ [eam] solvit: sed Mævius existit, qui dicebat, ante Rempublicam sibi fundum obligatum fuisse: inveniebatur autem Mævius, instrumento cautionis cum Republica facto a Seio, interfuisse, & subscripsisse, quo caverat *Seius fundum nulli alii esse obligatum*. Quæro, an actio aliqua in rem Mævio competere potest? Modestinus respondit, pignus, cui is de quo queritur consensit, minime eum retinere posse.

10. PAULUS lib. 3. Questionum.

Voluntate creditoris pignus debitor vendidit: & postea placuit inter eum & emptorem, *ut a venditione discederent*. Jus pignorum salvum erit creditori: nam sicut debitori, ita & creditori pristinum jus restituitur: Neque omnimodo creditor pignus remittit, sed ita demum, si emptor rem retineat, nec reddat venditori: & ideo si iudicio quoque accepto venditor absolutus sit; vel, quia non tradebat, in id quod interest condemnatus: salvum fore pignus creditori dicendum est; hæc enim accidere potuissent, etiam si non voluntate creditoris vendidisset. §. 1. Creditor quoque si pignus distraxit, & ex venditione recessum fuerit, vel homo redhibitus, dominium ad debito-

rem revertitur. † Idemque est in omnibus, quibus concessum est rem alienam vendere: Non enim, quia dominium transferunt, ideo ab emptore jus (ejus) recipiunt, sed in pristinam causam res redit, resoluta venditione.

11. IDEM lib. 4. Responsum.

Lucius Titius cum esset uxori suae Gaiae Seiae debitor sub pignore, sive hypotheca praediorum, eadem praedia cum uxore sua (Seia), Septitiae communis filiae nomine, Sempronio marito ejus futuro in dotem dedit: postea, defuncto Lucio Titio, Septitia filia abstinuit (se) hereditate paterna. Quaero, an mater ejus hypothecam persequi possit? Paulus respondit, pignoris quidem obligationem praediorum Gaiam Seiam, quae viro pro filia communi in dotem eadem danti consensit, cum communis filiae nomine darentur, remisisse videri, obligationem autem personalem perseverasse: sed adversus eam, quae patris hereditate se abstinuit, actionem non esse dandam.

12. IDEM lib. 5. Responsum.

Paulus respondit, Sempronium antiquiorem creditorem consentientem, cum debitor eandem rem tertio creditori obligaret, jus suum pignoris remisisse videri, non etiam tertium in locum ejus successisse: & ideo medii creditoris meliorem causam effectam. † Idem observandum (est) & si

Respublica tertio loco crediderit. §. 1. Qui pignoris jure rem persequuntur, a vendicatione rei eos removeri solere, si qualiscunque possessor offerre vellet: neque enim debet quæri de jure possessoris, cum jus petitoris removeatur, soluto pignore.

13. TRYPHONINUS lib. 8. Disputationum.

Si deferente creditore juravit debitor, se dare non oportere, pignus liberatur: quia perinde habetur, atque si judicio absolutus esset: nam & si a iudice, quamvis per injuriam, absolutus sit debitor, tamen pignus liberatur.

14. LABEO lib. 5. Posteriorum a Javoleno epitomatorum.

Cum colono tibi convenit, Ut in vecta importata pignori essent, donec merces tibi soluta, aut satisfactum esset: deinde mercedis nomine fidejussorem a colono accepisti. Satisfactum tibi videri existimo: & ideo illata pignori esse desisse.

15. SCÆVOLA lib. 6. Digestorum.

Primi creditoris, qui pignori praedia acceperat, & posterioris, cui quidam ex iisdem fundis dati erant, ad eandem personam hereditas devenerat: debitor offerebat quantum a posteriore creditore mutuatus fuerat. Respondit, cogendum accipere salvo jure pignoris prioris contractus.

LIBER VIGESIMUS PRIMUS.

TIT. I.

DE ADILITIO EDICTO, ET REDHIBITIONE, ET QUANTI MINORIS.

1. ULPIANUS lib. 1. ad Edictum Aedilium curulium.

Labeo scribit, Edictum Aedilium curulium de venditionibus rerum esse, tam earum quae soli sint, quam (earum) quae mobiles aut semoventes. §. 1. Ajunt Aediles, QUI MANCIPIA VENDUNT, CERTIORES FACIANT EMPTORES, QUID MORBI VITAE CUIQUE SIT, QUIS FUGITIVUS, ERRORE SIT, NOXAE SOLUTUS NON SIT: EADEMQUE OMNIA CUM EA MANCIPIA VENIBUNT, PALAM RECTE PRONUNCIANTO. QUOD SI MANCIPIUM ADVERSUS EA VENISSET, SIVE ADVERSUS QUOD DICTUM PROMISSUMVE FUERIT, CUM VENIRET, FUISSET: QUOD EJUS PRÆSTARI OPORTERE DICETUR, EMPTORI, OMNIBUSQUE, AD QUOS EA RES PERTINET, JUDICIUM DABIMUS, UT ID MANCIPIUM REDHIBEATUR. † SI QUID AUTEM POST VENDITIONEM TRADITIONEMQUE DETERIUS EMPTORIS OPERA FAMILIAE, PROCURATORISVE EJUS FACTUM ERIT: SIVE QUID EX EO POST VENDITIONEM NATUM, ADQUISITUM FUERIT: ET SI QUID ALIUD IN VENDITIONE EI ACCESSERIT, SIVE QUID EX EA RE FRUCTUS PERVENERIT AD EMPTOREM: UT EA OMNIA RESTITUAT. ITEM, SI QUAS ACCESSIONES IPSE PRÆSTITERIT, UT RECIPIAT. ITEM SI QUOD MANCIPIUM CAPITALEM, FRAUDEM

ADMISERIT, MORTIS CONSCISCENDÆ SIBI CAUSA QUID FECERIT, INVE ARENAM DEPUGNANDI CAUSA AD BESTIAS INTROMISSUS FUERIT: EA OMNIA IN VENDITIONE PRONUNCIANTO. EX HIS ENIM CAUSIS JUDICIUM DABIMUS. HOC AMPLIUS, SI QUIS ADVERSUS EA SCIENS DOLO MALO VENDIDISSE DICETUR, JUDICIUM DABIMUS. §. 2. Causa hujus Edicti proponendi est, ut occurratur fallaciis vendentium, & emptoribus succurratur, quicumque decepti a venditoribus fuerint: dummodo sciamus, venditorem, etiam si ignoravit ea, quae Aediles præstari jubent, tamen teneri debere. Nec est hoc iniquum, potuit enim ea nota habere venditor: neque enim interest emptoris, cur fallatur, ignorantia venditoris, an calliditate. §. 3. Illud sciendum est, Edictum hoc non pertinere ad venditiones fiscales. §. 4. Si tamen Respublica aliqua faciat venditionem, Edictum hoc locum habebit. §. 5. In pupillaribus quoque venditionibus erit Edicto locus. §. 6. Si intelligatur vitium, morbusque Mancipii, ut plerumque signis quibusdam solent demonstrare vitia, potest dici, Edictum cessare: hoc enim tantum intuendum est, ne emptor decipiatur. §. 7. Sed sciendum est, morbum apud Sabinum sic definitum esse, habitum cujusque corporis contra naturam, qui usum ejus ad id facit deteriore, cujus causa natura nobis ejus corporis sanitatem dedit: Id autem alias in toto corpore, alias in parte accidere: namque totius corporis morbus est, puta, Phthisis, id est, tabes, febris; partis, veluti cæcitas, licet homo itaque natus sit: Vitiumque a morbo multum differre; ut puta si quis balbus sit: nam hunc vitio-

vitiosum magis esse, quam morbosum. Ego puto *Ædiles* tollendæ dubitationis gratia bis *κατὰ τὸ αὐτὸ*, id est, *de eodem*, idem dixisse, ne qua dubitatio superesset. §. 8. Proinde si quid tale fuerit vitii, siue morbi, quod usum ministeriumque hominis impediatur, id dabit redhibitioni locum: Dummodo meminerimus, non utique quodlibet quam levissimum efficere, ut morbosus vitiosusve habeatur. Proinde levis febricula, aut vetus quartana, quæ tamen jam sperni potest, vel vulnusculum modicum, nullum habet in se delictum, quasi pronunciatum non sit: contemni enim (hæc) potuerant. † Exempli itaque gratia referamus, qui morbofi vitiosi que sunt. §. 9. Apud Vivianum queritur, si servus inter *fanaticos* non semper caput jactaret, & aliqua profatus esset, an nihilominus sanus videretur? Et ait Vivianus, nihilominus hunc sanum (esse): neque enim nos (inquit) minus animi vitiis aliquos sanos esse intelligere debere: alioquin (inquit) futurum, ut in infinito hac ratione multos sanos esse negaremus; utputa levem, superstitiosum, iracundum, contumacem, & si qua similia sunt animi vitia: magis enim de corporis sanitate, quam de animi vitiis promitti. Interdum tamen, inquit, vitium corporale usque ad animum pervenire & eum vitare; veluti contingeret *φρεναιτικῶς*, id est, *mente capto*, quia, id ei ex febribus acciderit. Quid ergo est? si quid sit animi vitium tale, ut id a venditore excipi oporteret, neque id venditor, cum sciret, pronunciasset: ex empto eum teneri. §. 10. Idem Vivianus ait, quamvis aliquando quis *circa fana bacchatus sit*, & responsa reddiderit, tamen, si nunc hoc non faciat, nullum vitium esse: neque eo nomine, quod aliquando id fecit, actio est: sicuti si aliquando febrem habuit. Cæterum, si nihilo minus permaneret in eo vitio, ut *circa fana* bacchari soleret, & quasi demens responsa daret, etiam si per luxuriam id factum est, vitium tamen esse; sed vitium animi, non corporis: ideoque redhiberi non posse; quoniam *Ædiles* de corporalibus vitiis loquuntur: attamen ex empto actionem admittit. §. 11. Idem dicit etiam in his, qui præter modum *timidi, cupidi, avarique* sunt, aut *iracundi*,

2. PAULUS lib. 1. ad Edictum *Ædilium* curulium.

VEL *melancholici*,

3. GAIUS lib. 1. ad Edictum *Ædilium* curulium.

VEL *protervi*: vel *gibberos*, vel *curvi*, vel *pruriginosi*, vel *scabiosi*: item *muti* & *surdi*.

4. ULPIANUS lib. 1. ad Edictum *Ædilium* curulium.

OB quæ vitia negat redhibitionem esse, ex empto dat actionem. §. 1. Sed si vitium corporis usque ad animum penetrat, forte si propter febrem loquantur aliena, vel (qui) per vicos more insanorum deridenda (loquantur) in quo sit animi vitium, ex corporis vitio accidit, redhiberi posse. §. 2. Item aleatores & vinarios non contineri Edicto, quosdam respondisse, Pomponius ait: quemadmodum nec gulosos, nec impostores, aut mendaces, aut litigiosos. §. 3. Idem Pomponius ait:

quamvis non valide sapientem servum venditor præstare debeat, tamen, si ita fatuum vel moriosum vendiderit, ut in eo usus nullus sit, videri vitium. Et videtur hoc jure uti, ut * vitii morbi que appellatio non videatur pertinere, nisi ad corpora: animi autem vitium ita demum præstabit venditor, si promisit; si minus, non: & ideo nominatim *de errone & fugitivo* excipitur; hoc enim animi vitium est, non corporis. Unde quidam jumenta pavida & calcitrosa morbosus non esse adnumeranda dixerunt: animi enim, non corporis, hoc vitium esse. §. 4. In summa, si quidem animi tantum vitium est, redhiberi non potest, nisi si dictum est, hoc abesse, & non abest: ex empto tamen agi potest, si sciens id vitium animi reticuit: si autem corporis solius vitium est, aut & corporis & animi mixtum vitium, redhibitio locum habebit. §. 5. Illud erit adnotandum, quod de morbo generaliter scriptum est, non de *fontico morbo*. Nec mirum hoc videri, Pomponius ait: nihil enim ibi agitur de ea re, cui hic ipse morbus obstat. §. 6. Idem ait: non omnem morbum dare locum redhibitioni; ut puta levis lippitudo, aut levis dentis auriculæve dolor, aut mediocriter ulcus: non denique febriculam quantumlibet ad causam hujus Edicti pertinere.

5. PAULUS lib. 11. ad Sabinum.

ET quantum interest inter hæc vitia, quæ *Γραὴ κακοψέλειαν*, vitiositatem, dicunt, interque *πᾶθος*, id est, *perturbationem*, aut *νέσος*, id est, *morbum*, aut *ἀσθενίαν*, id est, *agrotationem*, tantum inter talia vitia & eum morbum, ex quo quis minus aptus usui sit, differt.

6. ULPIANUS lib. 1. ad Edictum

Ædilium curulium.

POMPONIUS recte ait, non tantum ad perpetuos morbos, verum ad temporarios quoque hoc Edictum pertinere. §. 1. Trebatius ait, impetiginosum morbosum non esse, si eo membro, ubi impetigo esset, æque recte utatur. Et mihi videtur vera Trebatii sententia. §. 2. Spadonem morbosum non esse, neque vitiosum, verius mihi videtur, sed sanum esse: sicuti illum, qui unum testiculum habet, qui etiam generare potest.

7. PAULUS lib. 11. ad Sabinum.

SI autem quis ita spado est, ut tam necessaria pars corporis & penitus absit, morbosus est.

8. ULPIANUS lib. 1. ad Edictum

Ædilium curulium.

SI cui lingua abscissa sit, an sanus esse videatur, queritur? Et extat hæc quaestio apud Ofilium, relata (apud eum) in equo: ait enim, hunc videri non esse sanum.

9. IDEM lib. 44. ad Sabinum.

MUTUM morbosum esse, Sabinus ait: morbum enim esse, sine voce esse, apparet: sed qui graviter loquitur, morbosus non est: nec qui *ἀσαφές*, id est, *obscure*: plane, qui *ἀσώματος*, sine ulla significatione vocis, loquitur, hic utique morbosus est.

10. IDEM lib. 1. ad Edictum *Ædilium* curulium.

IDEM Ofilius ait, si homini digitus sit abscissus, membrive quid laceratum, quamvis confanaverit,

erit, si tamen ob eam rem eo minus uti possit, non videri sanum (esse). §. 1. Catonem quoque scribere lego, cui digitus de manu, aut de pede præcisus sit, eum morbosum esse: Quod verum est, secundum supra scriptam distinctionem. §. 2. Sed si quis plures digitos habeat, sive in manibus, sive in pedibus, si nihil impeditur numero eorum, non est in causa redhibitionis: propter quod non illud spectandum est, quis numerus sit digitorum, sed an sine impedimento vel pluribus, vel paucioribus uti possit. §. 3. De myope quæsitum est, an sanus esset? Et puto, eum redhiberi posse. §. 4. Sed & *νυκτάλωπα*, id est, *luscitosum*, morbosum esse constat: id est, ubi homo neque matutino tempore videt, neque vespertino; quod genus morbi Græci vocant *νυκτάλωπα*. Luscitionem (eam esse) quidam putant, ubi homo lumine adhibito nihil videt. §. 5. Quæsitum est, an balbus & blæsus & atypus, isque, qui tardius loquitur, & varius, & varius, sanus sit? Et opinor, eos sanos esse.

11. PAULUS lib. 11. ad Sabinum.

Cui dens abest, non est morbosus: magna enim pars hominum aliquo dente caret, neque ideo morbofi sunt: præsertim cum sine dentibus nascimur, nec ideo minus sani sumus, donec dentes habeamus; alioquin nullus senex sanus esset.

12. ULPIANUS lib. 1. ad Edictum
Ædilium curulium.

Qui clavum habet, morbosus est: sed & polyposus. §. 1. Eum, qui alterum oculum, aut alteram maxillam majorem habet, si recte iis utatur, sanum videri, Pedius scribit: ait enim, in æqualitatem maxillarum, oculorum, brachiorum, si nihil ex ministerio præstando subtrahit, extra redhibitionem esse. Sed & latus vel crus brevius potest adferre impedimentum: ergo & hic erit redhibendus. §. 2. Si quis natura gutturosus sit, aut oculos eminentes habeat, sanus videtur. §. 3. Item sciendum est, scævam non esse morbosam vel vitiosam, præterquam si imbecillitate dextræ validius sinistra utitur: Sed hunc non scævam, sed mancum esse. §. 4. Is, cui os oleat, an sanus sit, quæsitum est? Trebatius ait, non esse morbosum, os alicui olere (veluti hircosum, strabonem): hoc enim (alicui) ex illuvie oris accidere solere: Si tamen ex corporis vitio id accidit, veluti quod jecur, quod pulmo, aut aliud quid similiter dolet, morbosus est.

13. GAIUS lib. 1. ad Edictum Ædilium
curulium.

Item claudus morbosus est.

14. ULPIANUS lib. 1. ad Edictum
Ædilium curulium.

Quæritur de ea muliere, quæ semper mortuos parit, an morbosa sit? Et ait Sabinus, si vulvæ vitio hoc contingit, morbosam esse. §. 1. Si mulier prægnans venierit, inter omnes convenit, sanam eam esse: * maximum enim, ac præcipuum munus fœminarum est, accipere, ac tueri conceptam. §. 2. Puerperam quoque sanam esse, si modo nihil extrinsecus accidit, quod corpus ejus in aliquam valetudinem immitteret. §. 3. De stertili Cælius distinguere Trebatium dicit: ut, si na-

tura sterilis sit, sana sit: si vitio corporis, contra. §. 4. Item de eo, qui urinam facit, quæritur? & Pedius ait, non ob eam rem sanum non esse, quod in lecto, somno vinoque pressus, aut etiam pigritia surgendi urinam faciat: Sin autem vitio vesicæ collectam humorem continere non potest, non quia urinam in lecto facit, sed quia vitiosam vesicam habet, redhiberi posse: & verius est. §. 5. Quod Pedius idem ait, si uva alicujus præcisa sit, tollere magis, quam præstare redhibitionem, quod morbus minuitur: Ego puto, si morbus desinit, non esse redhibitioni locum: sin autem vitium perseveret, redhibitionem locum habere. §. 6. Si quis digitis conjunctis nascatur, non videtur sanus esse: sed ita demum, si incommodatur ad usum manus. §. 7. Mulierem ita artam, ut mulier fieri non possit, sanam non videri constat. §. 8. Si quis *ἀντρίδας*, id est, *tonsillas*, habeat, an redhiberi, quasi vitiosus, possit, quæritur? Et si *ἀντρίδες*, id est, *tonsillæ*, (hæ) sunt, quas existimo, id est, inveteratas; & qui jam discuti non possint, faucium tumores: qui *ἀντρίδας*, id est, *tonsillas* habet, vitiosus est. §. 9. Si venditor nominatim exceperit de aliquo morbo, & de cætero sanum esse dixerit, aut promiserit, standum est eo quod convenit: * remittentibus enim actiones suas non est regressus dandus: nisi sciens venditor morbum, consulto reticuit: tunc enim dandam esse de dolo malo replicationem. §. 10. Si nominatim morbus exceptus non sit, talis tamen morbus sit, qui omnibus potuit apparere; ut puta cæcus homo venibat, aut qui cicatricem evidentem, & periculosam habebat vel in capite, vel in alia parte corporis: ejus nomine non teneri, Cæcilius ait: (perinde) ac si nominatim morbus exceptus fuisset: ad eos enim morbos vitiaque pertinere Edictum Ædilium probandum est, quæ quis ignoravit vel ignorare potuit.

15. PAULUS lib. 11. ad Sabinum.

Quæ bis in mense purgatur, sana non est: item quæ non purgatur; nisi per ætatem accidit.

16. POMPONIUS lib. 23. ad Sabinum.

Quod ita sanatum est, ut in pristinum statum restitueretur, perinde habendum est, quasi nunquam morbosum esset.

17. ULPIANUS lib. 1. ad Edictum
Ædilium curulium.

Quis sit *fugitivus*, definit Ofilius: * *Fugitivus* est, qui extra domini domum fuga causa, quo se a domino celaret, mansit. §. 1. Cælius autem fugitivum esse ait eum, qui ea mente discedat, ne ad dominum redeat: tametsi, mutato consilio, ad eum revertatur: nemo enim tali peccato (inquit) poenitentia sua nocens esse desinit. §. 2. Cassius quoque scribit, fugitivum esse, qui certo proposito dominum relinquat. §. 3. Item apud Vivianum relatum est, fugitivum fere ab affectu animi intelligendum esse, non utique a fuga: nam eum, qui hostem, aut latronem, incendium, rui namve fugeret, quamvis fugisse verum est, non tamen fugitivum esse. † Item, ne eum quidem, qui a præceptore, cui in disciplinam traditus erat, aufugit, esse fugitivum: si forte ideo fugit, quia immoderate eo utebatur: idemque probat & si ab eo

eo fugerit, cui erat commodatus, si propter eandem causam fugerit. Idem probat Vivianus, & si scævius cum eo agebat: Hæc ita, si eos fugisset, & ad dominum venisset: cæterum si ad dominum non venisset, sine ulla dubitatione fugitivum videri ait. §. 4. Idem ait interrogatus Proculus de eo, qui domi latuisset, in hoc scilicet, ut fugæ nactus occasionem se subtraheret: ait, tamen si fugere non posset, videri qui domi mansisset, tamen eum fugitivum fuisse: sin autem in hoc tantum latuisset, quoad iracundia domini effervesceret, fugitivum non esse; sicuti ne eum quidem, qui cum dominum animadverteret verberibus se adficere velle, præcipuisset se ad amicum, quem ad precandam perduceret. Ne eum quidem fugitivum esse, qui in hoc progressus est, ut se præcipitaret. Cæterum etiam eum quis fugitivum diceret, qui domi in altum locum ad præcipitandum se ascendisset, magisque hunc mortem sibi consciscere voluisse: illud enim, quod plerumque ab imprudentibus (inquit) dici solet, eum esse fugitivum, qui nocte aliqua sine voluntate domini emanisset, non esse verum, sed ab affectu animi cujusque æstimandum. §. 5. Idem Vivianus ait: si a magistro puer recessit, & rursus ad matrem pervenit; cum quæreretur, num fugitivus esset: si celandi causa (quo), ne ad dominum reverteretur, fugisset, fugitivum esse; sin vero, ut per matrem faciliorem deprecationem haberet delicti alicujus, non esse fugitivum. §. 6. Cælius quoque scribit, si servum emeris, qui se in Tiberim deiecit, si moriendi duntaxat consilio suscepto, a domino discessisset, non esse fugitivum: sed si fugæ prius consilium habuit, deinde mutata voluntate, in Tiberim se deiecit, manere fugitivum. Eadem probat & de eo qui de ponte se præcipitavit. Hæc omnia vera sunt, quæ Cælius scribit. §. 7. Idem ait, si servus tuus fugiens, vicarium suum secum abduxit, si vicarius invitus, aut imprudens secutus est, neque occasionem ad te redeundi nactus prætermisit: non videri fugitivum fuisse: sed si aut olim, cum fugeret, intellexit quid ageretur, aut postea cognovit quid acti esset, & redire ad te cum posset, noluit: contra esse. † Idem putat dicendum de eo, quem plagiarius abduxit. §. 8. Idem Cælius ait: si servus, cum in fundo esset, exisset de villa ea mente, ut profugeret; & quis eum, prius quam ex fundo tuo exisset, comprehendisset: fugitivum videri: * animum enim fugitivum facere. §. 9. Idem ait, nec enim, qui ad fugam gradum unum, alteramve promovit, vel etiam currere cœpit, si dominum sequentem non potest evadere, non esset fugitivum. §. 10. Idem recte ait, libertatis cujusdam speciem esse, fugisse: hoc est, potestate dominica in præsentem liberatum esse. §. 11. Pignori datus servus debitorem quidem dominum habet: sed si, posteaquam jus suum exercuit creditor, ei se subtraxit, potest fugitivus videri. §. 12. Apud Labeonem & Cælium quæritur, si quis in asylum confugerit, aut eo se conferat, quo solent venire, qui se venales postulant, an fugitivus sit? Ego puto, non esse eum fugitivum, qui id facit, quod publice facere licere arbitratur. Ne eum quidem, qui ad statum Cæsaris confugit, fugitivum arbitror: non enim fugiendi

animo hoc facit. † Idem puto & in eum, qui in asylum, vel quod aliud confugit: quia non fugiendi animo hoc (facit): si tamen ante fugit, & postea se contulit, non ideo magis fugitivus esse definit. §. 13. Item Cælius scribit, placere, (eum) quoque fugitivum esse, qui eo se conferat, unde eum dominus recuperare non possit: multoque magis illum fugitivum esse, qui eo se conferat, unde abduci non possit. §. 14. *Erronem* (ita) definit Labeo, pusillum fugitivum esse: & ex diverso, *fugitivum*, magnum errorum esse: sed proprie *erronem* sic definimus, qui non quidem fugit, sed frequenter sine causa vagatur, & temporibus in res nugatorias consumptis, serius domum redit. §. 15. Apud Cælium scriptum est, Liberti apud patronum habitantis sic, ut sub una clave tota ejus habitatio esset, servus ea mente, ne rediret ad eum, extra habitationem (liberti) fuit; sed intra aedes patroni (&) tota nocte oblituit: videri esse fugitivum Cælius ait: Plane si talem custodiam ea habitatio non habuit, & in ea cella libertus habitavit cui commune & promiscuum plurimum cellarum iter est, contra placere debere, Cælius ait, & Labeo probat. §. 16. Idem Cælius ait, servum in provinciam missum a domino, cum eum mortuum esse, & testamento se liberum relictum audisset, & in eodem officio permansisset, tantumque pro libero se gerere cœpisset: hunc non esse fugitivum: nec enim mentiendo se liberum (inquit) fugitivus esse cœpit: quia sine fugæ consilio id fecit. §. 17. Quod ajunt Ediles, NOXA SOLUTUS NON SIT, sic intelligendum est, ut non hoc debeat pronunciari, *nullam eum noxam commississe*, sed illud, *noxam solutum esse*, hoc est, noxali judicio subjectum non esse: ergo, si noxam commisit, nec permanet, noxa solutus videtur. §. 18. Noxas accipere debemus privatas, hoc est, eas, quæcunque committuntur ex delictis, non publicis criminibus: ex quibus agitur judiciis noxalibus: denique specialiter cavetur infra de capitalibus fraudibus: ex privatis autem noxiis oritur damnum pecuniarium, si quis forte noxæ dedere noluerit, sed litis æstimationem sufferre. §. 19. Si quis talis sit servus, qui omnino manumitti non possit ex Constitutionibus, vel si sub pœna vinculorum distractus sit a domino, vel ab aliqua potestate damnatus, vel si exportandus: æquissimum erit etiam hoc prædici. §. 20. Si quis adfirmaverit, aliquid adesse servo, nec adsit, (vel abesse & adsit): nupta si dixerit, *furem non esse*, & fur sit; si dixerit, *artificem esse*, & non sit: hi enim, quia quod adseveraverunt non præstant, adversus dictum promissumve facere videntur.

18. GAIUS lib. 1. ad Edictum Edilium
curulium.

SI quid venditor de mancipio affirmaverit, idque non ita esse emptor queratur: aut redhibitorio, aut æstimatorio, id est, quanto minoris, judicio agere potest: verbi gratia, si *constantem*, aut *laboriosum*, aut *curracem*, *vigilacem* esse, aut ex *frugalitate sua peculium adquirentem* affirmaverit: & is ex diverso levis, protervus, desidiosus, somniculosus, piger, tardus, comesor inveniatur. Hæc omnia videntur eo pertinere, ne id, quod affirma-

verit venditor, amarè ab eo exigatur, sed cum quodam temperamento: ut si forte *constantem* esse affirmaverit, non exacta gravitas & constantia, quasi a Philosopho desideretur; & si *laboriosum & vigilacem* affirmaverit esse, non continuus labor per dies noctesque ab eo exigatur: sed hæc omnia ex bono & æquo modice desiderantur. † Idem & in cæteris, quæ venditor affirmaverit, intelligemus. §. 1. Venditor, qui *optimum cocum esse* dixerit, optimum in eo artific o præstare debet: qui vero simpliciter *cocum esse* dixerit, satisfacere videtur, etiam si mediocre cocum præstet. Idem & in cæteris generibus artificiorum. §. 2. Æque, si quis simpliciter dixerit *peculiatum esse servum*, sufficit, si is vel minimum habeat peculium.

19. ULPIANUS lib. 1. ad Edictum
Ædilium curulium.

SCIENDUM tamen est, quædam etsi dixerit, præstare eum non debere: scilicet ea, quæ ad nudam laudem servi pertinent; veluti si dixerit, *frugi, probum, dicto audientem*. Ut enim Pedius scribit, multum interest, commendandi servi causa quid dixerit, an vero præstaturum se promiserit quod dixit. §. 1. Plane, si dixerit, *aleatorem non esse, furem non esse, ad statuam nunquam confugisse*, oportet eum id præstare. §. 2. *Dictum* a promisso sic discernitur: *Dictum* accipimus, quod verbo tenus pronunciatum est, nudoque sermone finitur: *Promissum* autem potest referri & ad nudam promissionem, sive pollicitationem, vel ad sponsum. Secundum quod incipiet is, qui de huiusmodi causa stipulanti spondit, & ex stipulatu posse conveniri & redhibitoriis actionibus: Non novum: nam & qui ex empto potest conveniri, idem etiam redhibitoriis actionibus conveniri potest. §. 3. Ea autem sola dicta sive promissa admittenda sunt, quæcunque sic dicuntur, ut præstentur, non ut jactentur. §. 4. Illud sciendum est: Si quis *artificem* promiserit vel dixerit, non utique perfectum eum præstare debet, sed ad aliquem modum peritum: ut neque consummata scientiæ accipias, neque rursus indoctum (esse) in artificium: Sufficiet igitur, talem esse quales vulgo artifices dicuntur. §. 5. Deinde ajunt Ediles, EMPTORI, OMNIBUSQUE AD QUOS EA RES PERTINET, JUDICIUM DABIMUS: Pollicentur emptori actionem, & successoribus ejus qui in universum jus succedunt. *Emptorem* accipere debemus eum, qui pretio emit: sed si quis permutaverit, dicendum est, utrumque emptoris & venditoris loco haberi; & utrumque posse ex hoc Edicto experiri. §. 6. Tempus autem redhibitionis sex menses utiles habet: Si autem mancipium non redhibeatur, sed quanto minoris agitur, annus utilis est. Sed tempus redhibitionis ex die venditionis currit: aut, si dictum promissumve quid est, ex eo, ex quo dictum promissumve quid est.

20. GAIUS lib. 1. ad Edictum Ædilium
curulium.

SI vero ante venditionis tempus dictum intercesserit, deinde post aliquot dies interposita fuerit stipulatio, Gaius Sabinus scribit, ex prior

causa, quæ statim (inquit) ut venit id mancipium, eo nomine posse agere cœpit.

21. ULPIANUS lib. 1. ad Edictum
Ædilium curulium.

REDHIBERE est, facere ut rursus habeat venditor quod habuerit: &, quia reddendo id fiebat, idcirco redhibitio est appellata, quasi redditio. §. 1. Cum redditur ab emptore mancipium venditori, *de dolo malo* promitti oportere ei, Pomponius ait: & ideo cautiones necessarias esse; ne forte aut pignori datus sit servus ab emptore, aut jussu ejus furtum sive damnum cui datum sit. §. 2. Idem Pomponius ait, interdum etiam dupliciter cautiones interponi debere: alias in præteritum, alias in futurum: utputa si ejus servi nomine qui redhibetur, emptor, procuratorve ejus judicium accepit; vel quod cum eo ageretur, vel quod ipse ejus nomine ageret. Cavendum autem esse ait, si quid sine dolo malo emptor condemnatus (fuerit, aut) dederit, his rebus recte præstari: vel si quid ex eo quod egerit, ad eum pervenerit, dolo vel culpa ejus factum sit, quo minus perveniret, iisdem diebus reddi. §. 3. Idem ait, futuri temporis nomine cautionem ei, qui sciens vendidit, fieri solere, *si in fuga est homo sine culpa emptoris*, & nihilominus condemnatus venditor: tum enim cavere oportere, *ut emptor hominem persequatur, & in sua potestate redactum venditori reddat*.

22. GAIUS lib. 1. ad Edictum Ædilium
curulium.

ET neque per se, neque per heredem suum futurum, quominus eum hominem venditor habeat.

23. ULPIANUS lib. 1. ad Edictum
Ædilium curulium.

CUM autem redhibitio sit, si deterius mancipium sive animo sive corpore ab emptore factum est, præstabit emptor venditori: utputa si stupratum sit, aut sævitia emptoris fugitivum esse cœperit: & ideo, inquit Pomponius, ut ex qualunque causa deterius factum sit, id arbitrio Judicis æstimetur & venditori præstetur. Quod si sine iudice homo redhibitus sit, reliqua autem, quæ diximus, nolit emptor reddere: sufficiat venditori ex vendito actio. §. 1. Jubent Ediles RESTITUI ET QUOD VENDITIONI ACCESSIT, ET SI QUAS ACCESSIONES IPSE PRÆSTITERIT: ut uterque resoluta emptione nihil amplius consequatur, quam (non) haberet, si venditio facta non esset. §. 2. Excipitur etiam ille, qui capitalem fraudem admisit. † *Capitalem fraudem* admittere est, tale aliquid delinquere, propter quod capite puniendus sit. Veteres enim *fraudem* pro poena ponere solebant. Capitalem fraudem admisisse accipiemus, dolo malo & per nequitiam. Cæterum si quis errore, si quis casu fecerit, cessabit Edictum: Unde Pomponius ait, neque impuberem, neque furiosum capitalem fraudem videri admisisse. §. 3. Excipitur & ille, qui mortis consciscendæ causa quid fecerit. *Malus servus* creditus est, qui aliquid facit, quo magis se rebus humanis extrahat: utputa laqueum torfit, sive medicamentum pro veneno bibit, præcipitemve se ex alto miserit, aliudve quid fecerit, quo facto speravit mortem perventuram: tanquam nonnihil in alium ausurus, qui

qui hoc adversus se ausus est. §. 4. Si servus sit, qui vendidit, vel filiusfamilias: in dominum, vel patrem de peculio. *Edilitia actio competit: quamvis enim poenales videantur actiones, tamen quoniam ex contractu veniunt, dicendum est, eorum quoque nomine, qui in aliena potestate sunt, competere: proinde & si filiusfamilias vel ancilla distraxit, æque dicendum est actiones. Edilitias locum habere.* §. 5. Hæ actiones, quæ ex hoc Edicto oriuntur, etiam adversus heredes omnes competunt. §. 6. Etsi bona fide nobis servient liberi forte homines vel servi alieni, qui vendiderunt, potest dici, etiam hos hoc Edicto contineri. §. 7. Julianus ait, iudicium redhibitoria actionis utrumque, id est, venditorem & emptorem, quodammodo in integrum restituere debere. §. 8. Quare si emptori servus furtum fecerit, siue alii cuilibet, ob quod furtum emptor aliquid præstiterit, non aliter hominem venditori restituere jubetur, quam si indemnem eum præstiterit. † Quid ergo, (inquit Julianus) si noluerit venditor hominem recipere? non esse cogendum ait quicquam præstare: nec amplius, quam pretio condemnabitur: & hoc detrimentum sua culpa emptorem passurum, qui, cum posset hominem noxæ dedere, maluerit litis æstimationem sufferre: Et videtur mihi Juliani sententia humanior esse. §. 9. Cum redhibetur mancipium, si quid ad emptorem pervenit, vel culpa ejus non pervenit, restitui oportet: non solum si ipse fructus percepit, mercedesve a servo vel conductore servi accepit, sed etiam si a venditore fuerit idcirco consecutus, quod tardius ei hominem restituit: sed & si a quovis alio possessore fructus accepit emptor, restituere eos debet. † Sed & si quid fructuum nomine consecutus est, id præstet. Item si legatum, vel hereditas servo obvenit. Neque refert, potuerit hæc consequi venditor, an non potuerit, si servum non vendidisset. Ponamus enim, talem esse, qui capere aliquid ex testamento non potuerat: nihil hæc res nocebit. † Pedius quidem etiam illud non putat esse spectandum, cuius contemplatione testator servum heredem scripserit vel ei legaverit: quia, etsi venditio remansisset, nihil hæc res emptori proderat: & per contrarium (inquit) si contemplatione venditoris institutus proponeretur, tamen diceremus, restituere emptorem non debere venditori, si nollet eum redhibere.

24. GAIUS lib. I. ad Edictum *Ædilium curulium.*

ET generaliter dicendum est, quidquid extrarem emptoris per eum servum acquisitum est, id justum videri reddi oportere.

25. ULPIANUS lib. I. ad Edictum *Ædilium curulium.*

ÆDiles etiam hoc præstare emptorem volunt, si in aliquo deterior factus sit servus: sed ita demum, si post venditionem, traditionemque factus sit: cæterum (si ante fuit), non pertinet ad hoc iudicium, quod ante factum est. §. 1. Sive ergo ipse deteriore eum fecit, siue familia ejus, siue procurator, tenebit actio. §. 2. *Familia* appellatione omnes, qui in servitio sunt, continentur: etiam liberi homines, qui ei bona fide serviunt, vel alieni: accipe eos quoque, qui in potestate ejus

sunt. §. 3. *Procuratoris* fit mentio in hac actione: Sed Neratius procuratorem hic (eum) accipiendum ait, non quemlibet, sed cui universa negotia, aut idipsum, propter quod deterius factum sit, mandatum est. §. 4. Pedius ait, æquum fuisse, id duntaxat imputari emptori ex facto procuratoris & familiae, quod non fuit passurus servus, nisi (ei) venisset: quod autem passurus erat, etiam si non venisset, in eo concedi emptori servi sui noxæ deductionem: & ex eo (inquit) quod procurator commisit, solum actionum præstandarum necessitatem ei injungi. §. 5. Quid ergo, si culpa, non etiam dolo emptoris servus deterior factus sit? Æque condemnabitur. §. 6. Hoc autem, quod *deterior* factus est servus, non solum ad corpus, sed etiam ad animi vitia referendum est: ut puta si imitatione conservorum apud emptorem talis factus est; aleator forte, vel vinarius vel erro evasit. §. 7. Sed notandum est, quod non permittitur emptori, ex huiusmodi causis noxæ dedere servum suum: nec enim factum servorum suorum, itemque procuratoris præstat. §. 8. Item sciendum est, hæc omnia, quæ exprimuntur Edicto *Ædilium*, præstare eum debere, si ante iudicium acceptum facta sint: idcirco enim necesse habuisse ea enumerari, ut, si quid eorum ante litem contestatam contigisset, præstaretur: cæterum post iudicium acceptum, tota causa ad hominem restituendum in iudicio versatur: & tam fructus (veniunt), quam id, quo deterior factus est, cæteraque veniunt: * *Judici* enim, statim atque iudex factus est, omnium rerum officium incumbit, quæcunque in iudicio versantur: ea autem, quæ ante iudicium contingunt, non valde ad eum pertinent; nisi fuerint ei nominatim injecta. §. 9. Præterea in Edicto adjicitur sic: ET QUANTA PECUNIA PRO EO HOMINE SOLUTA, ACCESSIONISVE NOMINE DATA ERIT, NON REDDETUR: CUJUSVE PECUNIÆ QUIS EO NOMINE OBLIGATUS ERIT, NON LIBERABITUR. §. 10. Ordine fecerunt *Ædiles*, ut ante venditori emptor ea omnia, quæ supra scripta sunt, præstet: sic deinde pretium consequatur.

26. GAIUS lib. I. ad Edictum *Ædilium curulium.*

Videamus tamen, ne iniquum sit, emptorem compelli dimittere corpus, & ad actionem iudicati mitti, si interdum nihil præstatur propter inopiam venditoris: potiusque res ita ordinanda sit, ut emptor caveat, si intra certum tempus pecunia sibi soluta sit, se mancipium restitutum.

27. ULPIANUS lib. I. ad Edictum *Ædilium curulium.*

Debet autem recipere pecuniam quam dedit pro eo homine, vel si quid accessionis nomine. *Dari* autem non id solum accipiemus, quod numeratur venditori, ut puta pretium & usuras ejus: sed & si quid emptionis causa erogatum est. Hoc autem ita demum deducitur, si ex voluntate venditoris datur: cæterum, si quid sua sponte datum esse proponatur, non imputabitur; neque enim debet, quod quis suo arbitrio dedit, a venditore exigere. Quid ergo si forte vectigalis nomine datum est, quod emptorem forte sequeretur? Dicemus, hoc quoque restituendum: indemnus enim emptor debet discedere.

28. GAIUS

28. GAIUS lib. 1. ad Edictum Aedilium curulium.

Si venditor de his, quæ Edicto Aedilium continentur, non caveat, pollicentur adversus eum [ad] redhibendum iudicium, intra duos menses: vel quanti emptoris interfuit, intra sex menses.

29. ULPIANUS lib. 1. ad Edictum Aedilium curulium.

Illud sciendum est, si emptor venditori hæc non præstat, quæ desiderantur in actione, non posse ei venditorem condemnari: si autem emptori venditor ista non præstat, condemnabitur ei. §. 1. Item emptori præstandum est, ut pecuniæ, cuius nomine obligatus erit, liberetur: si ipsi venditori obligatus sit, si etiam alii. §. 2. Condemnatio autem fit, *quanti ea res erit*. Ergo, excedet pretium, an non, videamus? Et quidem continet condemnatio pretium, accessionesque. An & usuras pretii consequatur, quasi quod sua interfuit debeat accipere: maxime cum fructus quoque ipse restituat? Et placet consequatur. §. 3. Si quid tamen damni sensit, vel si quid pro servo impendit, consequetur arbitrio iudicis: sic tamen, non ut ei horum nomine venditor condemnetur, ut ait Iulianus; sed ne alias compellatur hominem venditori restituere, quam si eam indemnem præstet.

30. PAULUS lib. 1. ad Edictum Aedilium curulium.

Item si servi redhibendi nomine emptor iudicium accepit, vel ipse ejus nomine dictavit, cavendum ex utraque parte erit: ut, si quid sine dolo malo condemnatus sit, vel si quid ex eo, quod egerit, ad eum pervenerit, dolove malo ejus factum sit, quo minus perveniret, id reddat. §. 1. Quas impensas necessario in curandum servum post litem contestatam emptor fecerit, imputabit: præcedentes impensas nominatim comprehendendas, Pedius: sed cibaria servo data non esse imputanda, Aristo [ait]; nam nec ab ipso exigere, quod in ministerio ejus fuit.

31. ULPIANUS lib. 1. ad Edictum Aedilium curulium.

Quod si nolit venditor hominem recipere, non in maiorem summam (inquit) quam in pretium ei condemnandum. Ob hæc ergo, quæ propter servum damna sensit, solam dabimus ei corporis retentionem: cæterum poterit evitare præstationem venditor, si nolit hominem recipere: quo facto, pretii præstationem, eorumque, quæ pretium sequuntur, solam non evitabit. §. 1. Si venditor pronunciaverit vel promiserit, *furem non esse*, teneatur ex sua promissione, si furtum servus fecit: esse enim hoc casu furem, non tantum eum, qui extraneo, sed [et eum], qui domino suo res subtrahit, intelligendum est. §. 2. Si ancilla redhibeatur, & quod ex ea post venditionem natum erit, reddetur, siue unus *partus* sit, siue plures. §. 3. Sed & si forte *ususfructus* proprietati adcreverit, indubitate hic quoque restituetur. §. 4. Si *peculium* quaesit apud emptorem, quid de hoc dicemus? Et, si quidem ex re emptoris accessit, dicendum est, apud ipsum relinquendum: si aliunde crevit, venditori restituendum [est]. §. 5. Si plures heredes sint emptoris: an omnes ad redhibendum consen-

tire debeant, videamus? Et ait Pomponius, omnes consentire debere ad redhibendum; dareque unum procuratorem: ne forte venditor injuriam patiatur, dum ab alio partem recipit hominis, alii in partem pretii condemnatur, quanti minoris is homo sit. §. 6. Idem ait, homine mortuo vel etiam redhibito, singulos pro suis portionibus recte agere. Pretium autem, & accessiones pro parte recipient. Sed & fructus, accessiones, & si quo deterior homo factus est, pro parte præstabitur ab ipsis: nisi forte tale sit, quod divisionem non recipiat: ut puta ancillæ partus: in hoc enim idem servandum est, quod in ipsa matre vendita, quam pro parte redhiberi posse negavimus. §. 7. Marcellus quoque scribit, si servus communis servum emerit, & sit in causa redhibitionis, unum ex dominis pro parte sua redhibere servum non posse: non magis (inquit) quam cum emptori plures heredes existerent, nec omnes ad redhibendum consentiunt. §. 8. Idem Marcellus ait, non posse alterum ex dominis consequi actionem ex empto, ubi sibi pro parte venditor tradat, si pro portione pretium dabit. & hoc in emptoribus servari oportere ait: nam venditor pignoris loco, quod vendidit, retinet, quoad emptor satisfaciatur. §. 9. Pomponius ait, si unus ex heredibus, vel familia ejus, vel procurator culpa vel dolo fecerit rem deteriore, æquum esse in solidum eum teneri arbitrio iudicis: Hoc autem expeditius esse, si omnes heredes unum procuratorem ad agendum dederunt: tunc & si quo deterior servus culpa unius heredem factus est, & hoc solutum est, cæteri familiæ eriscundæ iudicium adversus eum habent; quia propter ipsum damnum sentiunt, impediunturque redhibere. §. 10. Si venditori plures heredes extiterint, singulis proportionem hereditaria poterit servus redhiberi: & si servus plurimum venerit, idem erit dicendum: nam si unus a pluribus, (vel plures ab uno), vel plura mancipia ab uno emanant, verius est dicere, si quasi plures rei fuerint venditores, singulis in solidum redhibendum: si tamen partes emptæ sint a singulis, recte dicetur, alteri quidem posse redhiberi, cum altero autem agi quanto minoris. Item si plures singuli partes ab uno emanant, tunc pro parte quisque eorum experietur: sed si in solidum emanant, unusquisque in solidum redhibebit. §. 11. Si mancipium, quod redhiberi oportet, mortuum erit, hoc quaeretur, nunquid culpa emptoris, vel familiæ ejus, vel procuratoris, homo demortuus sit: nam si culpa ejus decessit, pro vivo habendus est: & præstantur (ea) omnia, quæ præstarentur, si viveret. §. 12. *Culpam* omnem accipiemus, non utique latam: propter quod dicendum est, quamcunque occasionem morti emptor præstitit, debere eum: etiam si non adhibuit medicum, ut sanari possit; vel malum adhibuit, sed culpa sua. §. 13. Sed hoc dicemus, si ante iudicium acceptum decessit: cæterum, si post iudicium acceptum decessisse proponatur, tunc in arbitrium iudicis veniet, qualiter mortuus sit: ut enim & Pedio videtur, ea quæcunque post litem contestationem contingunt, arbitrium iudicis desiderant. §. 14. Quod in procuratore diximus, idem & in tutore & curatore dicendum erit, cæterisque, qui ex officio pro aliis

aliis interveniunt: Et ita Pedius ait: & adjicit, quibus administratio rerum, culpam abesse præstare non inique dominum cogi. §. 15. Idem Pedius ait, *familia* appellatione & filiosfamilias demonstrari: facta enim domesticorum, redhibitoria agentem præstare voluit. §. 16. Si quis egerit quanto minoris propter servi fugam, deinde agat propter morbum: quanti fieri condemnatio debeat? Et quidem sæpius agi posse quanto minoris, dubium non est: Sed ait Julianus, id agendum esse, ne lucrum emptor faciat, & his ejusdem rei æstimationem consequatur. §. 17. In factum actio competit, ad pretium recipiendum, si mancipium redhibitum fuerit: in qua non hoc quaeritur, an mancipium in causa redhibitionis fuerit; sed hoc tantum, an sit redhibitum: Nec immerito: iniquam est enim, posteaquam venditor agnovit, recipiendo mancipium, esse id in causa redhibitionis, (tunc) quaeri, utrum debuerit redhiberi, an non debuerit: nec de tempore quaeretur, an intra tempora redhibitus esse videatur. §. 18. Illud plane hæc actio exigit, ut sit redhibitus: cæterum, nisi fuerit redhibitus, deficit ista actio, etiam si nudo consensu placuerit, ut redhibeatur: conventio ergo de redhibendo non facit locum huic actioni, sed ipsa redhibitio. §. 19. Restitui autem debet per hanc actionem, etiam quod ei servo in venditione accessit. §. 20. Quia assidua est duplæ stipulatio, idcirco placuit, etiam ex empto agi posse, si duplam venditor mancipii non caveat: ea enim, quæ sunt moris & consuetudinis, in bonæ fidei iudiciis debent venire. §. 21. Qui mancipia vendunt, nationem cujusque in venditione pronunciare debent: plerumque enim natio servi aut provocat, aut deterret emptorem: idcirco interest nostra scire nationem: præsumptum etenim est, quosdam servos bonos esse, quia natione sunt non infamata; quosdam malos videri, quia ea natione sunt, quæ magis infamis est. Quod si de natione ita pronunciatum non erit, iudicium emptori, omnibusque, ad quos ea res pertinebit, dabitur: per quod emptor redhibet mancipium. §. 22. Si quid ita venierit, ut nisi placuerit, intra præfinitum tempus redhibeatur, ea conventio rata habetur: si autem de tempore nihil convenerit, in factum actio intra sexaginta dies utiles accommodatur emptori ad redhibendum, ultra non: si vero convenerit, ut in perpetuum redhibitio fiat, puto, hanc conventionem valere. Item si tempus sexaginta dierum præfinitum redhibitioni præterit, causa cognita iudicium dabitur. §. 23. In causæ autem cognitione hoc versabitur, si aut mora fuit per venditorem, aut non fuit præsens cui redderetur; aut aliqua iusta causa intercessit, cur intra diem redhibitum mancipium non est, quod (ei) magis displicuerat. §. 24. In his autem actionibus eadem erunt observanda, quæ de partu, fructibus, accessionibus, quæque de mortuo redhibendo dicta sunt. §. 25. Quod emptioni accedit, partem esse venditionis, Prudentibus visum est.

32. GAIUS lib. 2. ad Edictum Ædilium curulium.

Itaque sicut superius venditor de morbo, vitiove & cæteris, quæ ibi comprehensa sunt, prædicare

jubetur; & præterea, in his causis non esse mancipium, ut promittat, præcipitur: ita & cum accedat alii rei homo, eadem & prædicere, & promittere compellitur: quod non solum hoc casu intelligendum est, quo nominatim adjicitur, *accessurum fundo hominem Stichum*, sed etiam si generaliter omnia mancipia, quæ in fundo sint, accedant venditioni.

33. ULPIANUS lib. 1. ad Edictum Ædilium curulium.

Proinde Pomponius ait, justam causam, esse, ut, quod in venditione accessurum esse dictum est, tam integrum præstetur, quam illud præstari debuit, quod principaliter venit. Nam jure civili, ut integra sint, quæ accessura dictum fuerit, ex empto actio est: veluti si *dolia accessura fundo* dicta fuerint. Sed hoc ita, si certum corpus accessurum fuerit dictum: nam si servus cum peculio venierit, ea mancipia quæ in peculio fuerint, sana esse præstare venditor non debet: quia non dixit, certum corpus accessurum; sed peculium tale (præstare oportere): & quemadmodum certam quantitatem peculii præstare non debet, ita nec hoc. † Eandem rationem facere Pomponius ait, ut, etiam si hereditas, aut peculium servi venierit, locus Edicto Ædilium non sit circa ea corpora, quæ sunt in hereditate, aut in peculio. † Idem probat, & si *fundus cum instrumento* venierit, & in instrumento mancipia sint. Puto hanc sententiam veram: nisi si aliud specialiter actum esse proponatur. §. 1. Si vendita res redhibeatur, servus quoque qui ei rei accessit, licet nullam in eo vitium sit, redhibetur.

34. AFRICANUS lib. 6. Quæstionum.

Cum ejusdem generis plures res simul veneant, veluti comædi, vel chorus: referre ait, in universos, an in singulos pretium constituatur: ut scilicet interdum una, interdum plures venditiones contractæ intelligantur: Quod vel eo quaeri pertinere, ut, si quis eorum forte morbosus vel vitiosus sit, (vel) omnes simul redhibeantur. §. 1. Interdum etsi in singula capita pretium constitutum sit, tamen una emptio est: ut propter unius vitium omnes redhiberi (possint) vel debeant: scilicet cum manifestum erit, (non) nisi omnes quem empturum vel venditurum fuisse: ut plerumque circa comædos, vel quadrigas, vel mulas pares accidere solet, ut neutri non nisi omnes habere expediat.

35. ULPIANUS lib. 1. ad Edictum Ædilium curulium.

Plerumque propter morbosa mancipia etiam non morbosa redhibentur, si separari non possint sine magno incommodo, vel ad pietatis rationem offensam: Quid enim, si filio retento, parentes redhibere maluerint, vel contra? Quod & in fratribus & in personis contubernio sibi conjunctis, observari oportet.

36. POMPONIUS lib. 23. ad Sabinum.

Si plura mancipia uno pretio venierint, & de uno eorum ædilitia actione utamur, ita demum probatione ejus æstimatio fiet, si confuse universis mancipiis constitutum pretium fuerit. Quod si singulorum mancipiorum constituto pretio, universa tanti venierint, quantum ex consummatione

singulorum fiebat, tunc cujusque Mancipii pretium, seu pluris, seu minoris id esset, sequi debemus.

37. ULPIANUS lib. 1. ad Edictum
Ædilium curulium.

PRæcipiunt Ædiles, *Ne veterator pro novitio veneat.* Et hoc Edictum fallacis venditorum occurrit: ubique enim curant Ædiles, ne emptores a venditoribus circumveniantur: ut ecce plerique solent Mancipia, quæ novitia non sunt, quasi novitia distrahere: ad hoc [scilicet,] ut pluris vendant: præsumptum est enim, ea Mancipia, quæ rudia sunt, simpliciora esse, & ad ministeria aptiora, & dociliora, [et] ad omne ministerium habilia; [trita vero Mancipia & veterana difficile est reformare], & ad suos mores formare. Quia igitur venalitarii sciunt, facile decurri ad novitiorum emptionem, idcirco interpolant veteratores, & pro novitiis vendunt: quod ne fiat, hoc Edicto Ædiles denunciant: & ideo si quid ignorante emptore ita venierit, redhibebitur.

38. IDEM lib. 2. ad Edictum Ædilium
curulium.

ÆDiles ajunt, QUI JUMENTA VENDUNT, PALAM RECTE DICUNTO, QUID IN QUOQUE EORUM MORBI, VITIQUE SIT: UTI QUÆ OPTIME ORNATA VENDENDI CAUSA FUERINT, ITA EMPTORIBUS TRADENTUR. SI QUID ITA FACTUM NON ERIT, DE ORNAMENTIS RESTITUENDIS, JUMENTISVE ORNAMENTORUM NOMINE REDHIBENDIS, IN DIEBUS SEXAGINTA: MORBI AUTEM, VITIIVE CAUSA IN EMPTIS FACIENDIS, IN SEX MENSIBUS: VEL QUO MINORIS, CUM VENIRENT, FUERINT, IN ANNO JUDICIUM DABIMUS. SI JUMENTA PARIA SIMUL VENIERINT, ET ALTERUM IN EA CAUSA FUERIT, UT REDHIBERI DEBEAT, JUDICIUM DABIMUS, QUO UTRUMQUE REDHIBEATUR. §. 1. Loquuntur Ædiles in hoc Edicto de *jumentis* redhibendis. §. 2. Causa autem hujus Edicti eadem est, quæ Mancipiorum redhibendorum. §. 3. Et fere eadem sunt in his, quæ in Mancipiis, quod ad morbum, vitiumve attinet. Quidquid igitur hic diximus, huc erit transferendum: & si mortuum fuerit jumentum, pari modo redhiberi potuerit, quemadmodum Mancipium [potest]. §. 4. *Jumentorum* autem appellatione an omne pecus contineatur, videamus? Et difficile est, ut contineatur: nam aliud significant *jumenta*, aliud significatur *pecoris* appellatione. §. 5. Idcirco elogium huic Edicto subjectum est, cujus verba hæc sunt, QUÆ DE JUMENTORUM SANITATE DIXIMUS, DE CÆTERO QUOQUE PECORE OMNI VENDITORES FACIUNTO. §. 6. Unde dubitari desiit, an hoc Edicto boves quoque contineantur: etenim *jumentorum* appellatione non contineri eos verius est: sed *pecoris* appellatione continebuntur. §. 7. Sed enim sunt quædam, quæ in hominibus quidem morbum faciunt, in jumentis non adeo: utputa si mulus castratus est, neque morbi, neque vitii quid habere videtur, quia neque de fortitudine quid ejus detrahatur, neque de utilitate: cum ad generandum nunquam sit habilis. Cælius quoque scribit, non omnia animalia castrata ob id

ipsum vitiosa esse, nisi propter ipsam castrationem facta sunt imbecilliora: & ideo mulum non esse vitiosum. Idem refert, Osilium existimasse, equum castratum sanum esse: sicuti spado quoque sanus est: sed si emptor ignoravit, venditor scit, ex empto esse actionem: Et verum est, quod Osilius. §. 8. Quælitum est, si mula talis sit, ut transjungi non possit, an sana sit? Et ait Pomponius sanam esse: plerasque denique carrucarias tales esse, ut non possint transjungi. §. 9. Idem ait, si nata sit eo ingenio, aut corpore, ut alterum jugum non patiatur, sanam non esse. §. 10. Non tantum autem ob morbum, vitiumve redhibitio locum habebit in jumentis, verum etiam si contradictum, promissumve, erit locus redhibitioni, exemplo Mancipiorum. §. 11. *Vendendi* autem causa ornatum jumentum videri Cælius ait, non si sub tempus venditionis, hoc est, biduo ante venditionem (ornatum) sit: sed si in ipsa venditione ornatum sit: aut ideo, (inquit) venale cum esset, sic ornatum inspiceretur: semperque cum de ornamentis agitur, (&) in actione & in Edicto adjectum est, VENDENDI CAUSA ORNATA DUCTA ESSE: poterit enim jumentum ornatum itineris causa duci, deinde venire. §. 12. Si plura jumenta venierint, non omnia erunt redhibenda propter unius ornamentum: nam (&) si vitiosum sit unum jugum, non tamen propter hoc cætera juga redhibebuntur. §. 13. Si forte jugum mularum sit, quarum altera vitiosa est, non emptio tantum vitiosæ, sed ex utriusque erit componendum, quanti minoris sit: cum enim uno pretio utraq; venierint, non est separandum pretium, sed quanto minoris cum veniret utrumque fuit, non alterum, quod erat vitiosum. §. 14. Cum autem jumenta paria veniant, Edicto expressum est, ut, cum alterum in ea causa sit, ut redhiberi debeat, utrumque redhibeatur: in qua re tam emptori, quam venditori consulitur, dum jumenta non separantur. Simili modo & si triga venierit, redhibenda erit tota: & si quadriga, redhibeatur. Sed si duo paria mularum sint, & una mula vitiosa sit, vel par, solum par redhibebitur, alterum non: si tamen nondum sint paria constituta, sed simpliciter quatuor mule uno pretio venierint, unus erit mule redhibitio, non omnium: nam & si polia venierit, dicemus, unum equum, qui vitiosus est, non omnem poliam redhiberi oportere. Hæc & in hominibus dicemus, pluribus uno pretio distractis: nisi (si) separari non possint, utputa si tragædi vel mimi,

39. PAULUS lib. 1. ad Edictum Ædilium curulium.

Vel fratres.

40. ULPIANUS lib. 2. ad Edictum
Ædilium curulium.

Hi enim non erunt separandi. §. 1. Deinde ajunt Ædiles, NE QUIS CANEM, VERREM, (VEL MINOREM APRUM), LUPUM, URSUM, PANTHERAM, LEONEM.

41. PAULUS lib. 2. ad Edictum Ædilium curulium.

ET generaliter, ALIUDVE, QUOD NOCERET, ANIMAL, SIVE SOLUTA SINT, SIVE ALLIGATA,

GATA, UT CONTINERI VINCULIS, QUO MINUS DAMNUM INFERANT, NON POSSINT.

42. ULPIANUS lib. 2. ad Edictum Aedilium curulium.

QUA VULGO ITER FIET, ITA HABUISSE VELIT, UT CUIQUAM NOCERE, DAMNUMVE DARE POSSIT. SI ADVERSUS EA FACTUM ERIT, ET HOMO LIBER EX EA RE PERIERIT, SOLIDI DUCENTI: SI NOCITUM HOMINI LIBERO ESSE DICETUR, QUANTI BONUM Aequum JUDICI VIDEBITUR, CONDEMNETUR: CETERARUM RERUM, QUANTI DAMNUM DATUM, FACTUMVE SIT, DUPLI.

43. PAULUS lib. 1. ad Edictum Aedilium curulium.

BOVEM, qui cornu petit, vitiosum esse plerique dicunt: Item mulas, quæ cessum dant: Ea quoque jumenta, quæ sine causa turbantur, & semetipsa eripiunt, vitiosa esse dicuntur. §. 1. Qui ad amicum domini deprecaturus confugit, non est fugitivus: Imo etiam si ea mente sit, ut non impetrato auxilio domum non revertatur, nondum fugitivus est: quia non solum consilii, sed & facti, fugæ nomen est. §. 2. Qui persuasus alterius a domino recessit, fugitivus est, licet id non fuerit facturus citra consilium ejus qui persuasit. §. 3. Si servus meus bona fide tibi serviens fugerit, vel sciens se meum esse, vel ignorans, fugitivus est: nisi animo ad me revertendi id fecit. §. 4. Mortis consciscendæ causa sibi facit, qui propter nequitiam, malosque mores, flagitiumve aliquod admissum, mortem sibi consciscere voluit: non si, dolorem corporis non sustinendo, id fecerit. §. 5. Si quis servum emerit, & rapto eo, vi bonorum raptorum actione quadruplum consecutus est, deinde servum redhibeat: reddere debebit quod accepit. Sed si, per eum servum injuriam passus, injuriæ nomine egerit, non reddet venditori: aliter forsitan atque si loris ab aliquo cæso, aut quæstione de eo habita, emptor egerit. §. 6. Aliquando (etiam) redhiberi Mancipium debet, licet æstimatoria, id est, quanto minoris agamus: nam si adeo nullius sit pretii, ut ne expediat quidem tale Mancipium domino habere, veluti si furiosum, aut lunaticum sit, licet æstimatoria actum fuerit, officio tamen judicis continebitur, ut reddito Mancipio pretium recipiatur. §. 7. Si quis, cum consilium inisset fraudandorum creditorum, redhibuerit, non redhibiturus alias nisi vellet eos fraudare: tenetur creditoribus propter Mancipium venditor. §. 8. Pignus manebit obligatum, etiam si redhibitus fuerit servus: quemadmodum si eum alienasset, aut usufructum ejus, non recte redhibetur, nisi redemptum (sit), & pignore liberatum redhibeatur. §. 9. Si sub conditione homo emptus sit, redhibitoria actio ante conditionem existentem inutiliter agitur: quia nondum perfecta emptio, arbitrio judicis imperfecta fieri non potest: & ideo, & si ex empto vel vendito, vel redhibitoria ante actum fuerit, expleta conditione, iterum agi poterit. §. 10. Interdum, etiam si pura sit venditio, propter juris conditionem in suspensio est: veluti si servus, in quo alterius usufructus, alterius proprietas est, aliquid emerit: nam dum incertum est, ex cujus re pretium

solvat, pendet, cui sit adquisitum: & ideo neutri eorum redhibitoria competit.

44. IDEM lib. 2. ad Edictum Aedilium curulium.

JUSTISSIME Aediles noluerunt, hominem ei rei, quæ minoris esset, accedere: ne qua fraus aut Edicti aut lucri civili fieret, ut ait Pedius, propter dignitatem hominum: alioquin eandem rationem fuisse, & in cæteris rebus: Ridiculum namque esse, tunicæ fundum accedere. Cæterum hominis venditioni quidvis adjicere licet: nam & plerumque plus in peculio est, quam in servo: & nonnunquam vicarius, qui accedit, pluris est, quam is servus qui venit. §. 1. Proponitur actio ex hoc Edicto in eum, cujus maxima pars in venditione fuerit: quia plerumque venaliciarii ita societatem coeunt, ut, quidquid agunt, in commune videantur agere: æquum enim Aedilibus visum est, vel in unum ex his, cujus major pars aut nulla parte minor esset, ædilitias actiones competere: ne cogeretur emptor cum multis litigare: quamvis actio ex empto cum singulis sit pro portione, qua socii fuerunt: nam id genus hominum ad lucrum potius vel turpiter faciendum, pronius est. §. 2. In redhibitoria vel æstimatoria potest dubitari, an, quia alienum servum vendidit, & ob evictionem, & propter morbum forte, vel fugam simul teneri potest: nam potest dici nihil interesse emptoris, sanum esse, fugitivum non esse eum qui evictus sit? Sed interfuit emptoris, suum possedisse propter operas: neque ex postfacto decrescat obligatio: statim enim ut servus traditus est, committitur stipulatio, quanti interest emptoris.

45. GAIUS lib. 1. ad Edictum Aedilium curulium.

REDHIBITORIA actio duplicem habet condemnationem: modo enim in duplum, modo in simplum condemnatur venditor: Nam si neque pretium, neque accessionem solvat, neque eum qui eo nomine obligatus erit liberet, dupli pretii, & accessionis condemnari jubetur: si vero reddat pretium & accessionem, vel eum qui eo nomine obligatus est, liberet: simpli (videtur condemnari.)

46. POMPONIUS lib. 18. ad Sabinum.

CUM mihi redhibeas furtis noxisque solutum esse, promittere non debes, præterquam quod jussu tuo fecerat, aut ejus cui tu eum alienaveris.

47. PAULUS lib. 11. ad Sabinum.

SI hominem emptum manumisti, & redhibitoriam, & quanti minoris denegandam tibi, La-beo ait: sicut duplæ actio periret: Ergo & quod adversus dictum promissumve sit, actio peribit. §. 1. Post mortem autem hominis ædilitiæ actiones manent:

48. POMPONIUS lib. 23. ad Sabinum.

SI tamen sine culpa actoris, familiæve ejus, vel procuratoris mortuus sit. §. 1. Audiendus est is, qui de vitio vel morbo servi querens retinere eum velit. §. 2. Non nocebit emptori, si sex mensium exceptione redhibitoria exclusus, velit intra annum æstimatoria agere. §. 3. Ei, qui servum vinctum vendiderit, ædilitium Edictum remitti æquum est: multo enim amplius est id facere, quam pronunciare, in vinculis fuisse. §. 4. In ædilitiis

litiis actionibus exceptionem opponi æquum est, si emptor sciret de fuga, aut vinculis, aut cæteris rebus similibus, ut venditor absolvatur. §. 5. *Ædilitiæ actiones & heredi, & in heredem competunt: ut tamen & facta heredum, quæ postea accesserint, & quod experiiri potuerint, quærantur.* §. 6. Non solum de Mancipiis, sed de omni animalibus hæ [actiones] competunt: ita ut, etiamsi usum fructum in homine emerim, competere debeant. §. 7. Cum redhibitoria actione de sanitate agitur, permittendum est, de uno vitio agere & prædicere, ut, si quid aliud postea apparuisset, de eo iterum ageretur. §. 8. Simpliarum venditionum causa ne sit redhibitio, in usu est.

49. ULPIANUS lib. 8. Disputationum.
ETIAM in fundo vendito redhibitionem procedere, nequaquam incertum est: veluti si pestilens fundus distractus sit: nam redhibendus erit. Et benignum est dicere, vectigalis exactionem futuri temporis post redhibitionem adversus emptorem cessare.

50. JULIANUS lib. 4. ex Minicio.
V Aricosus sanus non est.

51. AFRICANUS lib. 8. Quæstionum.
CUM Mancipium morbosum vel vitiosum servus emat, & redhibitoria vel ex empto dominus experiatur, omnimodo scientiam servi, non domini spectandam esse ait: ut nihil intersit, peculiari, an domini nomine emerit, & certum incertumve mandante eo emerit: quia [tunc] & illud ex bona fide est, servum, cum quo negotium sit gestum, deceptum non esse; & rursus delictum ejusdem, quod in contrahendo admiserit, domino nocere debet. Sed si servus, mandatu domini, hominem emerit, quem dominus vitiosum esse sciret, non tenetur venditor. §. 1. Circa procuratoris personam, cum quidem ipse scierit morbosum, vitiosum esse, non dubitandum, quin, quamvis ipse domino mandati vel negotiorum gestorum actione sit obstrictus, nihilo magis eo nomine agere possit: at cum ipse ignorans esse vitiosum, mandatu domini qui id sciret emerit, & redhibitoria agat, ex persona domini utilem exceptionem ei non putabat opponendam.

52. MARCIANUS lib. 4. Regularum.
SI furtum domino servus fecerit, non est necesse, hoc in venditione servi prædicere, nec ex hac causa redhibitio est: Sed si dixerit, hunc furem non esse, ex illa parte tenebitur, QUOD DIXIT, PROMISITVE.

53. JAVOLENUS lib. 1. ex Posterioribus Labeonis.
QUI tertiaria, aut quartana febris, aut podagra vexarentur, quive comitalem morbum haberent, ne quidem his diebus quibus morbus vacaret, recte sani dicentur.

54. PAPINIANUS lib. 8. Responsorum.
A Ctioni redhibitoria non est locus, si Mancipium bonis conditionibus emptum fugerit, quod ante non fugerat.

55. IDEM lib. 12. Responsorum.
CUM sex menses utiles, quibus experiundi potestas fuit, redhibitoria actioni præstantur, non

videbitur potestatem experiundi habuisse, qui vitium fugitivi latens ignoravit: non idcirco tamen dissolutam ignorationem emptoris excusari oportebit.

56. PAULUS lib. 1. Quæstionum.
L Atinus Largus: Quæro, an fidejussori emptio- nis redhiberi Mancipium possit? Respondi: Si in universam causam fidejussor sit acceptus, putat Marcellus posse ei fidejussori redhiberi.

57. IDEM lib. 5. Quæstionum.
SI servus Mancipium emit, & dominus redhibitoria agat, non aliter ei venditor daturus est, quam si omnia præstiterit, quæ huic actioni continentur: & quidem solida, non peculio tenus: nam & si ex empto dominus agat, nisi pretium totum solverit, nihil consequitur. §. 1. Quod si servus vel filius vendiderit, redhibitoria in peculium competit: in peculio autem & causa redhibitionis continebitur. Nec nos moveat, quod, antequam redatur servus, non est in peculio: non enim potest esse in peculio servus, qui adhuc emptoris est: sed causa ipsius redhibitionis in peculio computatur. Igitur si servus, decem millibus emptus, quinque millibus sit, hæc quoque in peculio esse dicemus. Hoc ita, si nihil domino debeat, aut ademptum peculium non est. Quod si plus domino debeat, eveniet, ut hominem præstet & nihil consequatur.

58. IDEM lib. 5. Responsorum.
Q Uæro, an, si servus apud emptorem fugit, & in causa redhibitionis esse pronunciatus fuerit, non prius venditori restitui debeat, quam rerum ablatarum a servo æstimationem præstiterit? Paulus respondit, venditorem cogendum non tantum pretium servi restituere, sed etiam rerum ablatarum æstimationem: nisi si pro his paratus sit servum noxæ nomine relinquere. §. 1. Item quæro, si nolit æstimationem & pretia rerum restituere, an servus retinendus sit, & danda sit actio de peculio, vel de pretio redhibiti servi ex duplæ stipulatione? Paulus respondit, de pretio servi repetendo competere actionem, etiam ex duplæ stipulatione. De rebus per furtum ablati jam responsum est. §. 2. Servum dupla emi, qui rebus ablati fugit: mox inventus præsentibus honestis viris, interrogatus, an & in domo venditoris fugisset, respondit fugisse: Quæro, an standam sit responso servi? Paulus respondit: Si & alia indicia prioris fugæ non deficiunt, tunc etiam servi responso credendum est.

59. ULPIANUS lib. 74. ad Edictum.
CUM in ea causa est venditum Mancipium, ut redhiberi debeat, iniquum est, venditorem pretium redhibendæ rei consequi. §. 1. Si quis duos homines uno pretio emerit, & alter in ea causa est ut redhibeatur, deinde petatur pretium totum: exceptio erit objicienda: si tamen pars pretii petatur, magis dicetur, non nocere exceptionem: nisi forte ea sit causa, in qua, propter alterius vitium, utrumque Mancipium redhibendum sit.

60. PAULUS lib. 69. ad Edictum.
F Acta redhibitione, omnia in integrum restituntur, perinde ac si neque emptio, neque venditio intercessit.

61. UL-

61. ULPIANUS lib. 80. ad Edictum.

Quotiens de servitute agitur, victus tantum debet prestare, quanti minoris emisset emptor, si scisset hanc servitutem impositam.

62. MODESTINUS lib. 8. Different.

Ad res donatas Edictum Aedilium curulium non pertinere dicendum est: Etenim quid se restitutum donator repromittit, quando nullum pretium interveniat? Quid ergo, si res ab eo cui donata est, melior facta sit? namquid quanti ejus qui meliorem fecit, interest, donator conveniatur? Quod minime dicendum est: ne eo casu liberalitatis suae donator poenam patiatur. Itaque si quae res donetur, necesse non erit ea repromittere, quae in rebus venalibus Aediles repromitti jubent. Sane de dolo donator obligare se & debet & solet: ne, quod benigne contulerit, fraudis consilio revocet.

63. ULPIANUS lib. 1. ad Edictum Aedilium curulium.

Sciendum est, ad venditiones solas hoc Edictum pertinere, non tantum mancipiorum, verum ceterarum quoque rerum. † Cur autem de locationibus nihil edicatur, mirum videbatur. Haec tamen ratio redditur: vel quia nunquam istorum de hac re fuerat jurisdictio: vel quia non similiter locationes, ut venditiones, fiunt.

64. POMPONIUS lib. 17. Epistolarum.

Labeo scribit, si uno pretio plures servos emisisti, & de uno agere velis, (inter) aestimationem servorum proinde fieri debere, atque (ut) fieret in aestimationem bonitatis agri, cum ob evictam partem fundi agatur. §. 1. Idem ait, si uno pretio plures servos vendidisti, sanosque esse promissisti, & pars duntaxat eorum minus sana sit, de omnibus adversus dictum, promissum, recte agi. §. 2. Ibidem ait, errare & fugere jumentum posse, nec tamen, erronem aut fugitivum esse, agi posse.

65. VENULEIUS lib. 5. Actionum.

Animi potius, quam corporis vitium est, (veluti) si ludos assidue velit spectare, aut tabulas pictas studiose intueatur, sive etiam mendax, aut similibus vitiis teneatur. §. 1. Quotiens *morbis fonticus* nominatur, eum significari Cassius ait, qui noceat: nocere autem intelligi, qui perpetuus est, non qui tempore finiatur: sed morbum fonticum eum videri, qui inciderit in hominem, postquam is natus sit: *fontes* enim nocentes dici. §. 2. Servus tam *veterator*, quam *novitius* dici potest: sed *veteratorem*, non spatio serviendi, sed genere & causa aestimandum, Caelius ait: nam quicumque ex venalicio novitiorum emptus, alicui ministerio praepositus sit, statim eum veteratorum numero esse: *novitium* autem non tyrocinio animi, sed conditione servitutis intelligi: nec ad rem pertinere, Latine sciat, necne: (nam) nec ob id veteratorem esse, si liberalibus studiis eruditus sit.

TIT. II.

DE EVICTIONIBUS, ET DUPLAE STIPULATIONE.

1. ULPIANUS lib. 28. ad Sabinum.

Sive tota res evincatur, sive pars, habet regressum emptor in venditorem: sed cum pars evinca-

tur, si quidem pro indiviso (evincatur), regressum habet pro quantitate evictae partis: quod si certus locus sit evictus, non pro indiviso portio fundi, pro bonitate loci erit regressus: quid enim, si, quod fuit in agro pretiosissimum, hoc evictum est; aut quod fuit in agro vilissimum? aestimabitur loci qualitas, & sic erit regressus.

2. PAULUS lib. 5. ad Sabinum.

Si dupla non promitteretur, & eo nomine agetur, dupli condemnandus est reus.

3. IDEM lib. 10. ad Sabinum.

Cum in venditione servi peculium semper exceptum esse intelligitur, is homo ex peculio summam quandam secum abstulerat: Si, propter hanc causam, furti cum empto, e actum sit, non reverteretur emptor ad venditorem ex stipulatione duplae: quia furtis, noxisque solutum esse praestari debet venditionis tempore, haec autem actio postea esse coeperit.

4. ULPIANUS lib. 32. ad Edictum.

Illud quaeritur, an is, qui mancipium vendidit, debeat fidejussorem ob evictionem dare, quem vulgo *anctorem secundum* vocant? Et est relatum, non debere: nisi hoc nominatim actum est. §. 1. Si impuberis nomine tutor vendiderit, evictione secuta, Papinianus lib. 3. Responsum ait, dari in eum cujus tutela gesta sit, utilem actionem: sed adjicit, in id demum, quod rationibus ejus accepto latum est: sed an in totum, si tutor solvendo non sit, videamus? Quod magis puto: neque enim male contrahitur cum tutoribus.

5. PAULUS lib. 33. ad Edictum.

Servi venditor *peculium accessurum* dixit: Si vicarius evictus sit, nihil praestaturum venditorem Labeo ait: quia sive non fuit in peculio, non accesserit: sive fuerit, injuriam a iudice emptor passus est. Aliter atque si nominatim, *servum accedere* dixisset: tunc enim praestare deberet in peculio eum esse.

6. GAIUS lib. 10. ad Edictum provinciale.

Si fundus venierit ex consuetudine ejus regionis in qua negotium gestum est, pro evictione cavere oportet.

7. JULIANUS lib. 13. Digestorum.

Qui a pupillo substitutum ei servum emerit, agere cum substituto ex empto potest, & ex stipulatu de evictione: cum neutram earum actionum adversus pupillum habere potuerit.

8. IDEM lib. 15. Digestorum.

Venditor hominis emptori praestare debet, quanti ejus interest hominem venditoris fuisse: Quare sive partus ancillae, sive hereditas quam servus jussu emptoris adierit, evicta fuerit, agi ex empto potest: & sicut obligatus est venditor, ut praestet licere habere hominem quem vendidit, ita ea quoque, quae per eum adquiri potuerunt, praestare debet emptori ut habeat.

9. PAULUS lib. 76. ad Edictum.

Si vendideris servum mihi Titii, deinde Titius heredem me reliquerit, Sabinus ait, amissam actionem pro evictione, quoniam servus non potest evinci: sed in ex empto actione decurrendum est.

10. CELSUS lib. 27. Digestorum.

Si quis per fundum, quem cum alio communem haberet, quasi solus dominus ejus esset, jus eundi, agendi, mihi vendiderit & cesserit, tenebitur mihi evictionis nomine, cæteris non cedentibus.

11. PAULUS lib. 6. Responsorum.

Lucius Titius prædia in Germania trans Rhenum emit, & partem pretii intulit: cum in residuam quantitatem heres emptoris conveniretur, quæstionem retulit dicens, has possessiones ex præcepto Principali partim distractas, partim veteranis in præmia assignatas: Quæro, an hujus rei periculum ad venditorem pertinere possit? Paulus respondit, futuros casus evictionis post contractam emptionem ad venditorem non pertinere: Et ideo secundum ea quæ proponuntur, pretium prædiorum peti posse. §. 1. Ex his verbis stipulationis duplæ vel simplæ, EUM HOMINEM, QUO DE AGITUR, NOXÆ ESSE SOLUTUM, venditorem conveniri non posse propter eas noxas, quæ publice coerceri solent.

12. SCÆVOLA lib. 2. Responsorum.

Quidam ex parte dimidia heres institutus universa prædia vendidit; & coheredes pretium acceperunt: evictis his, Quæro, an coheredes ex empto actione teneantur? Respondi, si coheredes præsentibus adfuerunt, nec dissenserunt, videri unumquemque partem suam vendidisse.

13. PAULUS lib. 5. ad Sabinum.

Bonitatis æstimationem faciendam, cum pars evincitur, Proculus recte putabat, quæ fuisset venditionis tempore, non cum evinceretur:

14. ULPIANUS lib. 18. ad Edictum.

Non in dimidiam quantitatem pretii.

15. PAULUS lib. 5. ad Sabinum.

Sed si quid postea alluvione accessit, tempus quo accedit inspiciendum. §. 1. Si usufructus evincatur, pro bonitate fructuum æstimatione facienda est. † Sed & si servus evincatur, quanti minoris ob id prædium est, lis æstimanda est.

16. POMPONIUS lib. 9. ad Sabinum.

Evicta re vendita, ex empto erit agendum de eo quod accessit: quemadmodum ea quæ empto fundo nominatim accesserunt, si evicta sint, simplum præstatur. §. 1. *Duplæ stipulatio committi* dicitur tunc, cum res restituta est petitori, vel damnatus est litis æstimatione, vel possessor ab emptore conventus absolutus est. §. 2. Si servus, cujus nomine *duplam* stipulati sumus, evictus fuerit a nobis ob id, quod fugitivus vel sanus non fuerit, an agere nihilominus possimus, quæritur? Proculus videndum ait, ne hoc quoque intersit, utrum tum evictus sit, cum meus factus non esset; an tum, cum meus factus esset: in eo enim casu cum meus factus est, statim mea interest, quanto ob id deterior est; & * quam actionem semel ex stipulatu habere cœpi, eam nec evictione, nec morte, nec manumissione, nec fuga servi, nec ulla simili causa amitti: at si in bonis meis factus non sit, nihil ob ea, quod fugitivus sit, pauperior sim; utpote cum in bonis meis non sit. Quod si sanum esse, erronem non esse, stipulatus essem, tantum mea interesse, quantum ad præsentem usum

pertineret, tametsi in obscuro esset: utpote ignorantibus nobis, quamdiu eum habiturus essem, & an futurum esset, ut eum quisquam aut a me aut ab eo cui vendidissem, cuive similiter promississem, evinceret: summam autem opinionis suæ hanc esse, ut tantum ex ea stipulatione consequar, quanti mea intersit, aut post stipulationem interfuerit, eum servum fugitivum non esse.

17. ULPIANUS lib. 29. ad Sabinum.

Vindicantem venditorem rem, quam ipse vendidit, exceptione doli posse summoverti, nemini dubium est, quamvis alio jure dominium quæsierit: improbe enim rem a se distractam evincere conatur. Eligere autem emptor potest, utrum rem velit retinere, intentione per exceptionem elisa: an potius re ablata, ex causa stipulationis duplum consequi.

18. PAULUS lib. 5. ad Sabinum.

Sed etsi exceptio omissa sit, aut opposita ea, nihilominus evictus sit, ex duplæ quoque stipulatione, vel ex empto potest conveniri.

19. ULPIANUS lib. 29. ad Sabinum.

Sed & si stipulatio nulla fuisset interposita, de ex empto actione idem dicemus. §. 1. Si homo liber, qui bona fide serviebat, venierit mihi a Titio; Titiusque eum heredem scripserit, quasi liberum, & ipse mihi sui faciat controversiam: ipsum de se obligatum habebō.

20. POMPONIUS lib. 10. ad Sabinum.

Fundum meum obligavi; deinde alienavi tibi, ut eo nomine non obligaberis: si eum postea abs te emam, & satis pro evictione mihi des, excipiendum cautione, quod pro me obligatus sit; quia etiam non excepto eo, agendo eo nomine contra te, doli mali exceptione possim summoverti.

21. ULPIANUS lib. 29. ad Sabinum.

Si servus venditus decesserit, antequam evincatur, stipulatio non committitur: quia nemo eum evincat, sed factum humanæ sortis: de dolo tamen poterit agi, si dolus intercesserit. §. 1. Inde Julianus lib. 43. eleganter definit, duplæ stipulationem tunc committi, quotiens res ita amittitur, ut eam emptori habere non liceat propter ipsam evictionem. §. 2. Et ideo ait, si emptor hominis, mora sibi controversia, venditorem dederit procuratorem, isque victus litis æstimationem sustulerit, stipulationem duplæ non committi: quia nec mandati actionem procurator hic idemque venditor habet, ut ab emptore litis æstimationem consequatur. Cum igitur neque corpus, neque pecunia emptori absit, non oportet committi stipulationem. Quamvis, si ipse iudicio accepto victus esset & litis æstimationem sustulisset, placeat committi stipulationem: ut & ipse Julianus eodem libro scripsit: neque enim habere licet eum, cujus si pretium quis non dedisset, ab adversario auferretur: prope enim hunc ex secunda emptione, id est, ex litis æstimatione, emptori habere licet, non ex pristina. §. 3. Idem Julianus eodem libro scribit, si lite contestata fuerit homo culpa possessoris, damnatus quidem erit possessor, sed non statim eum ad venditorem regressurum, & ex duplæ stipulatione acturum: quia interim, non propter evictionem, sed propter fugam

fugam, ei hominem habere non licet. Plane (inquit) cum adprehenderit possessionem fugitivi, tunc committi stipulationem (Julianus ait): nam & si sine culpa possessoris fugisset, deinde cautionibus interpositis absolutus esset, non alias committeretur stipulatio, quam si adprehensum hominem restituisset. Ubi igitur litis aestimationem obtulit, sufficit adprehendere: ubi cavit, non prius nisi restituerit.

22. POMPONIUS lib. 1. ex Plautio.

SI pro re pupilli, quam emit, litis aestimationem tutor non ex pecunia pupilli, sed ex suo praestiterit: stipulatio de evictione pupillo adversus venditorem committitur. §. 1. Si pro evictione fundi, quem emit mulier, satis accepisset, & eundem fundum in dotem dedisset, deinde aliquis eum a marito per iudicium abstulisset: potest mulier statim agere adversus fidejussores emptionis nomine, quasi minorem dotem habere coepisset, vel (etiam) nullam, si tantum maritus obtulisset, quanti fundus esset.

23. ULPIANUS lib. 29. ad Sabinum.

Sed & si post mortem mulieris evincatur, regressus erit ad duplae stipulationem: quia ex promissione maritus adversus heredes mulieris agere potest; & ipsi ex stipulatu agere possunt.

24. AFRICANUS lib. 6. Questionum.

Non tamen ei consequens esse, ut (&) si ipsi domino nuptura, in dotem eum dederit, committi stipulationem dicamus: quamvis aequae indotata mulier futura sit: quoniam quidem etiam si verum sit, habere ei non licere servum, illud tamen verum non sit, iudicio eum evictum esse. Ex empto tamen contra venditorem mulier habet actionem.

25. ULPIANUS lib. 29. ad Sabinum.

SI servum, cujus nomine duplum stipulatus sis, manumiseris, nihil ex stipulatione consequi possis: quia non evincitur quo minus habere tibi liceat, quem ipse ante voluntate tua perdidideris.

26. PAULUS lib. 5. ad Sabinum.

Sed hoc nomine, quod libertum quis non habeat, ex vendito actionem habet, si scierit venditor, alienum se vendere. Sed & si ex causa fideicommissi emptor coactus fuerit eum manumittere, ex empto actionem habebit.

27. POMPONIUS lib. 11. ad Sabinum.

Hoc iure utimur: ut exceptiones ex persona emptoris obiectae si obstant, venditor ei non teneatur: si vero ad personam venditoris respicient, contra. Certe nec ex empto, nec ex stipulatione duplae, nec simple, actio competit emptori, si exceptio (ei), ex facto ipsius opposita, obstitit.

28. ULPIANUS lib. 80. ad Edictum.

Sed si ex utriusque persona, & auctoris, & emptoris exceptiones obijciuntur, intererit, propter quam exceptionem iudex contra judicaverit: & sic, aut committetur, aut non committetur stipulatio.

29. POMPONIUS lib. 11. ad Sabinum.

SI rem, quam mihi alienam vendideras, a domino redemerim, falsum esse quod Nerva respondisset, posse te a me pretium consequi ex vendito agentem, quasi habere mihi rem liceret, Celsus

filius agebat: quia nec bonae fidei conveniret, & ego ex alia causa rem haberem. §. 1. Si duplae stipulator, ex possessore petitor factus & victus sit, quam rem, si possideret, retinere potuerit, peti autem utiliter non poterit: vel ipso jure promissor duplae tutus erit, vel certe doli mali exceptione se tueri poterit; sed ita, si culpa, vel sponte duplae stipulatoris possessio amissa fuerit. §. 2. Quolibet tempore venditori renunciari potest, ut de ea re agenda adsit: quia non praefinitur certum tempus in ea stipulatione: dum tamen ne prope ipsam condemnationem id fiat.

30. IDEM lib. 19. ad Sabinum.

SI emptori, qui stipulatus sit, furtis noxisque solutum esse, heres exstiterit is cui servus furtum fecerit, incipit is ex stipulatu actionem habere, quemadmodum si ipse alii praestitisset.

31. ULPIANUS lib. 42. ad Sabinum.

SI ita quis stipulanti spondeat, sanum esse, furem non esse, vispellionem non esse, & cetera: inutilis stipulatio quibusdam videtur: quia si quis est in hac causa, impossibile est quod promittitur; si non est, frustra est. Sed ego puto verius, hanc stipulationem, furem non esse, vispellionem non esse, sanum esse, utilem esse: hoc enim continere quod interest, horum quid esse, vel horum quid non esse: sed (&) si cui horum fuerit adjectum praestari, multo magis valere stipulationem: alioquin stipulatio, quae ab Aedilibus proponitur, inutilis erit; quod utique nemo sanus probabit.

32. IDEM lib. 46. ad Sabinum.

Quia dicitur, quotiens plures res in stipulationem deducuntur, plures esse stipulationes: an & in duplae stipulatione hoc idem sit, videamus. Cum quis stipulatur, fugitivum non esse, erronem non esse, & cetera quae ex Edicto Aedilium curulium promittuntur: utrum una stipulatio est, an plures? Et ratio facit, ut plures sint. §. 1. Ergo & illud procedit, quod Julianus libro 15. Digestorum scribit: Egit (inquit) quanti minoris propter fugam servi; deinde agit propter morbum: Id agendum est (inquit) ne lucrum faciat emptor, & bis ejusdem vitii aestimationem consequatur. Fingamus emptum decem; minoris autem empturum fuisse duobus, si tantum fugitivum esse scisset emptor: hac consecutum propter fugam; mox comperisse, quod non esset sanus; similiter duobus minoris empturum fuisse, si de morbo non ignorasset: Rursus consequi debebit duo: nam, & si de utroque simul egisset, quatuor esset consecuturus: quia eum forte, qui neque sanus, & fugitivus esset, sex tantum esset empturus. Secundum haec saepius ex stipulatu agi poterit: neque enim ex una stipulatione, sed ex pluribus agitur.

33. IDEM lib. 51. ad Sabinum.

SI servum emero, & eundem vendidero, deinde emptori ob hoc fuero condemnatus, quia redere non potui evictum, committitur stipulatio.

34. POMPONIUS lib. 27. ad Sabinum.

SI mancipium ita emeris, ne prostituatur, & cum prostitutum fuisset, ut liberum esset: si contra legem venditionis faciente te ad libertatem pervenerit, tu videris quasi manumisisse: & ideo nullum

nullum adversus venditorem habebis regressum. §. 1. Si communi dividundo mecum actum (esset), & adversario servus adjudicatus sit, quia probavit eum communem esse: habebo ex duplæ stipulatione actionem: quia non interest, quo genere iudicii evincatur, ut mihi habere non liceat. §. 2. Duplæ stipulatio evictionem non unam continet, si quis dominium rei petierit & evicerit: sed & si Serviana actione experiatur.

35. PAULUS lib. 2. ad Edictum Ædilium curulium.

Eviçtus autem a creditore tunc videtur, cum fere spes habendi abscissa est: itaque si Serviana actione evictus sit, committitur quidem stipulatio, sed quoniam soluta a debitore pecunia potest servum habere, si soluto pignore venditor conveniatur, poterit uti doli exceptione.

36. IDEM lib. 29. ad Edictum.

Nave aut domus empta, singula cæmentia vel tabulæ emptæ non intelliguntur: ideoque nec evictionis nomine obligatur venditor quasi evicta parte.

37. ULPIANUS lib. 32. ad Edictum.

Emptori duplam promitti a venditore oportet, nisi aliud convenit: non tamen ut satisfiat, nisi specialiter id actum proponatur; sed ut repromittatur. §. 1. Quod autem diximus, *duplam promitti oportere*, sic erit accipiendum, ut non ex omni rei id accipiamus, sed de his rebus, quæ pretiosiores essent: si margarita forte, aut ornamenta pretiosa, vel vestis serica, vel quid aliud non contemptibile veniat. † Per Edictum autem Curulium etiam de servo cavere venditor jubetur. §. 2. Si simplam pro dupla per errorem stipulatus sit emptor, re evicta, consecuturum eum ex empto Neratius ait, quanto minus stipulatus sit: si modo omnia facit emptor, quæ in stipulatione continentur: Quod si non fecit, ex empto id tantum consecuturum, ut ei promittatur, quod minus in stipulationem superiorem deductum est.

38. IDEM lib. 2. Disputationum.

In creditore, qui pignus vendidit, tractari potest, an re evicta vel ad hoc teneatur ex empto, ut quam habet adversus debitorem actionem, eam præstet: habet autem contrariam pigneratitiam actionem? Et magis est, ut præstet: cui enim non æquum videbitur, vel hoc saltem consequi emptorem, quod sine dispendio creditoris futurum est?

39. JULIANUS lib. 57. Digestorum.

Minor vigintiquinque annis fundum vendidit Titio; (&) eum Titius Seio: minor se in ea venditione circumscriptum dicit; & impetrat cognitionem non tantum adversus Titium, sed etiam adversus Seium: Seius postulabat apud Prætorem, utilem sibi de evictione stipulationem in Titium dari: Ego dandum putabam. Respondi, justam rem Seius postulat: nam si ei fundus prætoris cognitione ablatus fuerit, æquum erit, per eundem Prætorem & evictionem restitui. §. 1. Si servus tuus emerit hominem, & eundem vendiderit Titio, ejusque nomine duplam promiserit, & tu a venditore servi stipulatus fueris: si Titius servum petierit, & ideo victus sit, quod servus tuus in tradendo sine voluntate tua proprietatem ho-

minis transferre non potuisset, supererit Publiciana actio, & propter hoc duplæ stipulatio ei non committetur. Quare venditor quoque tunc agentem te ex stipulatu, poterit doli mali exceptione summovere. Alias autem si servus hominem emerit, & duplam stipulatur, deinde eum vendiderit, & ab emptore evictus fuerit, domino quidem adversus venditorem in solidum competit actio, emptori vero adversus dominum dumtaxat de peculio. † Denunciare vero de evictione emptor servo, non domino debet: ita enim evicto homine, utiliter de peculio agere poterit: sin autem servus decesserit, tunc domino denunciandum est. §. 2. Si a me besselæ fundi emeris, a Titio trientem, deinde partem dimidiam fundi a te quis petierit: Si quidem ex besselæ, quem a me acceperas, semis petitus fuerit, Titius non tenebitur: Si vero triens, quem Titius tibi tradiderat, & sextans ex besselæ, quem a me acceperas, petitus fuerit: Titius quidem pro triente, ego pro sextante evictionem tibi præstabimus. §. 3. Pater sciens filium suum, quem in potestate habebat, ignoranti emptori vendidit: quæsitum est, an evictionis nomine teneatur? Respondit: Qui liberum hominem sciens vel ignorans tanquam servum vendat, evictionis nomine tenetur: Quare etiam pater, si filium suum tanquam servum vendiderit, evictionis nomine obligatur. §. 4. Qui statuliberum tradit, nisi dixerit *eum statuliberum esse*, evictionis nomine perpetuo obligatur. §. 5. Qui servum venditum tradit, & dicit *usumfructum in eo Seii esse*, cum ad Sempronium pertineat, Sempronio usumfructum petente perinde tenetur, ac si in tradendo dixisset, *usumfructus nomine adversus Seium non teneri*: & si revera Seii usumfructus fuerit, legatus autem ita, ut, cum ad Seium pertinere desisset, Sempronii esset, Sempronio usumfructum petente, tenebitur; Seio agente, recte defugiet.

40. IDEM lib. 58. Digestorum.

Si is, qui satis a me de evictione accepit, fundum a me herede legaverit, confestim fidejussores liberabuntur: quia etiam si evictus fuerit ab eo cui legatus fuerat, nulla adversus fidejussores actio est.

41. PAULUS lib. 2. ad Edictum Ædilium curulium.

Si ei, cui vendidi & duplam promisi, cum ipse eadem stipulatione mihi cavisset, heres exstiterim: evicto homine, nulla parte stipulatio committitur. Neque enim mihi evinci videtur, cum vendiderim eum: neque ei, cui me promissorem præstarem; quoniam parum commode dicar ipse mihi duplam præstare debere. §. 1. Idem si domino servi heres exstiterit emptor, quoniam evinci ei non potest, nec ipse sibi videtur evincere, non committitur duplæ stipulatio. His igitur casibus ex empto agendum erit. §. 2. Si is qui fundum emerit, & satis de evictione acceperit, (&) eundem fundum vendiderit, emptori suo heres exstiterit; vel ex contrario, emptor venditori heres exstiterit: an evicto fundo, cum fidejussoribus agere possit quæritur? Existimo autem, utroque casu fidejussores teneri: quoniam & cum debitor creditori suo, heres exstiterit, ratio quædam inter heredem,

heredem, & hereditatem ponitur: & intelligitur major hereditas ad debitorem pervenire, quali soluta pecunia, quæ debebatur hereditati; & per hoc minus in bonis heredis esse: Et ex contrario, cum creditor debitori suo existit heres, minus in hereditate habere videtur, tanquam ipsa hereditas heredi solverit. Sive ergo is qui de evictione satis acceperat, emptori cui ipse vendiderat, sive emptor venditori suo heres exstiterit, fidejussores tenebuntur: & si ad eundem venditoris & emptoris hereditas reciderit, agi cum fidejussoribus poterit.

42. PAULUS lib. 53. ad Edictum.

SI prægnans ancilla vendita & tradita sit, evicto partu, venditor non potest de evictione conveniri: quia partus venditus non est.

43. JULIANUS lib. 58. Digestorum.

VACCA emptor, si vitulus, qui post emptionem natus est, evincatur, agere ex duplæ stipulatione non potest: quia nec ipsa, nec usufructus evincitur. Nam quod dicimus, *vitulum fructum esse vaccæ*, non jus, sed corpus demonstramus: sicuti prædiorum frumenta & vinum, fructum recte dicimus, cum constet, eadem hæc non recte usufructum appellari.

44. ALFENUS lib. 2. Digestorum a Paulo Epitomatorum.

SCAPHAM non videri navis esse, respondit: nec quidquam conjunctum habere: nam scapham ipsam per se parvam naviculam esse: omnia autem, quæ conjuncta navi essent, veluti gubernacula, malus, antennæ, velum, quasi membra navis esse.

45. IDEM lib. 4. Digestorum a Paulo Epitomatorum.

QUI fundum tradiderat jugerum centum, fines multo amplius emptori demonstraverat: Si quid ex his finibus evinceretur, pro bonitate ejus emptori præstandum ait: quamvis id quod relinqueretur, centum jugera haberet.

46. AFRICANUS lib. 6. Quæstionum.

FUNDUM, cujus usufructus Attii erat, mihi vendidisti, nec dixisti *usufructum Attii esse*: hunc ego Mævio, detracto usufructu tradidi: Attio capite minuto, non ad me, sed ad proprietatem usufructum redire ait: neque enim potuisse constitui usufructum eo tempore, quo alienus esset: sed posse me venditorem te de evictione convenire: quia æquum sit, eandem causam meam esse, quæ futura esset, si tunc usufructus alienus non fuisset. §. 1. Si per alienum fundum mihi viam constitueris, evictionis nomine te obligari ait: Etenim quo casu, si per proprium constituentis fundum concessa esset via, recte constitueretur, eo casu, si per alienum concederetur, evictionis obligationem contrahit. §. 2. Cum tibi Stichum venderem, dixi, *eum statuliberum esse, sub hac conditione manumissum*, SI NAVIS EX ASIA VENERIT, is autem, SI TITIVS CONSUL FACTUS FUERIT, manumissus erat: Querebatur, si prius navis ex Asia venerit, ac post Titius consul fiat, atque ita in libertatem evictus sit, an evictionis nomine teneatur? Respondit, non teneri eum: etenim dolo malo emptorem facere:

cum prius exstiterit ea conditio, quam evictionis nomine exsolverit. §. 3. Item, si post biennium liberum fore dixi, qui post annum libertatem acceperit, & post biennium in libertate evincatur; vel decem dare jussum, dixerim *quinque*, & his decem datis, ad libertatem pervenerit: magis esse, ut his quoque casibus non teneatur.

47. IDEM lib. 8. Quæstionum.

SI duos servos quibus a te emam, & eorum alter evincatur, nihil dubii fore, quin recte eo nomine ex empto acturus sim, quamvis alter decem dignus sit: nec referre, separatim singulos, an simul utrumque emerim.

48. NERATIUS lib. 6. Membranarum.

CUM [fundus], UTI OPTIMUS MAXIMUSQUE [EST], emptus est, & alicujus servitutis evictæ nomine aliquid emptor a venditore consecutus est, deinde totus fundus evincitur: ob eam evictionem id præstari debet, quod ex duplo reliquum est: nam si aliud observabimus, servitutibus aliquibus, & mox proprietate evicta, amplius duplo emptor, quam (quanti) emit, consequeretur.

49. GAIUS lib. 7. ad Edictum provinciale.

[SI] ab emptore usufructus petatur, proinde is venditori denunciare debet, atque is, a quo pars petitur.

25. ULPIANUS lib. 25. ad Edictum.

SI pignora veneant per apparitores Prætoris extra ordinem sententias sequentes, nemo unquam dixit dandam in eos actionem re evicta: sed si dolo rem viliori pretio projecerunt, tunc de dolo actio datur adversus eos domino rei.

51. IDEM lib. 80. ad Edictum.

SI per imprudentiam judicis, aut errorem, emptor rei victus est, negamus auctoris damnum esse debere: aut quid refert, fortibus judicis, an stultitia res perierit? injuria enim quæ sit emptori, auctorem non debet contingere. §. 1. Si Titius Stichum post mortem suam liberum esse jussum venderit, mortuo deinde eo Stichus ad libertatem pervenerit: an stipulato de evictione interposita teneat? Et ait Julianus, committi stipulationem: Quamvis enim Titius hoc casu denunciari pro evictione non potuisset, heredi tamen ejus denunciari potuisset. §. 2. Si quis locum vendiderit, & idem venditor ab herede suo, voluntate emptoris, in eo sepultus fuerit, actio de evictione intercidit: hoc casu enim emptor proprietatem amittet. §. 3. Non mirum autem est, ut, evicto homine, de evictione teneatur heres, quamvis defunctus non similiter fuerit obstrictus: cum & aliis quibusdam casibus plenior adversus heredem vel heredi competat obligatio, quam competierat defuncto; ut cum servus post mortem emptoris heres institutus est, jussuque heredis emptoris adiit hereditatem: nam actio ex empto præstare debet hereditatem: quamvis defuncto in hoc tantum fuit utilis ex empto actio, ut servus traderetur. §. 4. Si plures mihi in solidum pro evictione teneantur, deinde post evictionem cum uno fuero expertus: si agam cum cæteris, exceptione me esse repellendum, La-beo ait.

G g g

52. IDEM

52. **IDE M** lib. 81. ad Edictum.
Sciendum est, nihil interesse, ex qua causa duplæ stipulatio fuerit interposita, utrum ex causa emptionis, an ex alia, ut committi possit.

53. **PAULUS** lib. 77. ad Edictum.
Si fundo tradito, pars evincatur: si singula jugera venierint certo pretio, tunc non pro bonitate, sed quanti singula venierint, quæ evicta fuerint, præstandum; etiam si ea, quæ meliora fuerunt, evicta sint. §. 1. Si, cum possit emptor auctori denunciare, non denunciaffet; idemque victus fuisset, quoniam parum instructus esset: hoc ipso videtur dolo fecisse, & ex stipulatu agere non potest.

54. **GAIVS** lib. 28. ad Edictum provinciale.

Qui alienam rem vendidit, post longi temporis præscriptionem vel usucapionem desinit emptori teneri de evictione. §. 1. Si heres statuliberum, qui sub conditione pecuniæ dandæ liber esse iussus est, vendiderit, & maiorem pecuniam in conditione esse dixerit, quam dare ei iussus est: ex empto tenetur; si modo talis est conditio, ut ad emptorem transiret, id est, si heredi dare iussus est servus: nam si alii dare iussus, quamvis veram pecuniæ quantitatem dixerit, tamen, si non admonuerit alii dare iussum, evictionis nomine tenebitur.

55. **ULPIANUS** lib. 2. ad Edictum Aedilium curulium.

Si ideo contra emptorem iudicatum est, quod defuit: non committitur stipulatio; magis enim propter absentiam victus videtur, quam quod malam causam habuit. Quid ergo, si ille quidem, contra quem iudicatum est, ad iudicium non adfuit; alius autem adfuit, & causam egit: Quid dicemus? utputa acceptum quidem cum pupillo tutore auctore fuit iudicium: sed absente pupillo tutor causam egit, & iudicatum est contra tutorem: quare non dicemus committi stipulationem? etenim, actum esse causam, palam est: & satis est, ab eo, cui jus agendi fuit, causam esse actam. §. 1. Præsenti autem venditori denunciandum est: sive autem absit, sive præsens sit, & per eum fiat, quominus denunciatur, committetur stipulatio.

56. **PAULUS** lib. 2. ad Edictum Aedilium curulium.

Si dictum fuerit vendendo, ut simpla promittatur, vel triplum, aut quadruplum promitteretur, ex empto perpetua actione agi poterit: non tamen, ut vulgus opinatur, etiam satisfacere debet qui duplam promittit: sed sufficit nuda repromissio, nisi aliud convenerit. §. 1. Si compromisero, & contra me data fuerit sententia, nulla mihi actio de evictione danda est adversus venditorem: nulla enim necessitate cogente id feci. §. 2. In stipulatione duplæ, cum homo venditur, partis adjectio necessaria est: quia non potest videri homo evictus, cum pars ejus evicta est. §. 3. Si, cum possit usucapere emptor, non cepit, culpa sua hoc fecisse videtur: Unde, si evictus est servus, non tenetur venditor. §. 4. Si præsente promissore, qui de evictione promisit, & non ignorante, procuratori denunciatum sit: nihilo minus promissor tenetur. §. 5. Simili modo tenetur & qui curavit, ne sibi denunciari possit. §. 6. Sed & si nihil venditore faciente,

emptor cognoscere, ubi esset, non potuit, nihilominus committitur stipulatio. §. 7. Pupillo etiam sine tutoris auctoritate posse denunciari, si tutor non apparet, ex duplæ stipulatione, benignius receptum esse, Trebatius ait.

57. **GAIVS** lib. 2. ad Edictum Aedilium curulium.

Habere licere rem videtur emptor, & si is, qui emptorem in evictione rei vicerit, ante ablata vel abductam rem sine successore decesserit: ita ut neque ad fiscum bona pervenire possint, neque privatim a creditoribus distrahi: tunc enim nulla competit emptori ex stipulatu actio: quia rem habere ei licet. §. 1. Quod cum ita est, videamus, num, & si ab eo qui vicerit, donata legatave res fuerit emptori, æque dicendam sit ex stipulatu actionem non nasci? Scilicet, si antequam abduceret vel auferret donaverit aut legaverit: alioquin semel commissæ stipulatio resolvi non potest.

58. **JAVOLENUS** lib. 1. ex Plautio.

Heres servum non nominatim legatum tradidit, & dolo repromisit: postea servus evictus est: Agere cum herede legatarius ex testamento poterit, quamvis heres alienum esse servum ignoraverit.

59. **POMPONIVS** lib. 2. ex Plautio.

Si res, quam a Titio emi, legata sit a me: non potest legatarius conventus a domino rei venditori meo denunciare: nisi cessæ ei fuerint actiones, vel quodam casu hypothecas habet.

60. **JAVOLENUS** lib. 2. ex Plautio.

Si in venditione dictum non sit, quantum venditorem pro evictione præstare oporteat: nihil venditor præstabit, præter simplam, evictionis nomine, & ex natura ex empto actionis hoc, quod interest.

61. **MARCELLUS** lib. 8. Digestorum.

Si, quod a te emi, & Titio vendidi, voluntate mea [Titio] tradideris: de evictione te mihi teneri, sicuti si acceptam rem tradidissem, placet.

62. **CELSUS** lib. 27. Digestorum.

Si rem, quæ apud te esset, vendidissem tibi: quia pro tradita habetur, evictionis nomine me obligari placet. §. 1. Si ei, qui [mihi] vendidit, plures heredes exstiterunt: una de evictione obligatio est, omnibusque denunciari, & omnes defendere debent: si de industria non venerint in iudicium, unus tamen ex his liti substitit, propter denunciationis vigorem, & prædictam absentiam, omnibus vincit aut vincitur; recteque cum cæteris agam, quod evictionis nomine victi sint. §. 2. Si fundum, in quo ususfructus Titii erat, (qui ei relictus est) quoad vivet, detracto usufructu ignorantem mihi vendideris, & Titius capite deminutus fuerit; & aget Titius, jus sibi esse utendi fruendi: comperit mihi adversus te ex stipulatione de evictione actio: quippe si verum erat, quod mihi dixisses in venditione, recte negarem, Titio jus esse utendi fruendi.

63. **MODESTINUS** lib. 5. Respon-
 forum.

Herennius Modestinus respondit, non obesse ex empto agenti, quod denunciatio pro evictione interposita non esset, si pacto ei remissa esset denunciandi necessitas. §. 1. Gaia Scia fundum a Lucio

cio Titio emerat, & quaestione mota fisci nomine, auctorem laudaverat, & evictione secuta fundus ablatus, & fisco adjudicatus est, venditore praesente: Queritur, cum emptrix non procaverat, an venditorem poterit convenire? Herennius Modestinus respondit, si ve quod alienus fuit, cum veniret, si ve quod tunc obligatus, evictus est, nihil proponi, cur emptrici adversus venditorem actio non competat. §. 2. Herennius Modestinus respondit: Si emptor appellavit, & bonam causam vitio suo ex praescriptione perdidit, ad auctorem reverti non potest.

64. PAPINIANUS lib. 7. Quaestionum.

EX mille jugeribus traditis ducenta flumen abstulit: si postea pro indiviso ducenta evincantur, dupla stipulatio pro parte quinta, non quarta, praestabitur: nam quod perit, damnum emptori, non venditori attulit: si totus fundus, quem flumen deminuerat, evictus sit, jure non deminuetur evictionis obligatio: non magis, quam si incuria fundus, aut servus traditus, deterior factus sit: nam & e contrario non augetur quantitas evictionis, si res melior fuerit effecta. §. 1. Quod si modo terrae integro, qui fuerat traditus, ducenta jugera per alluvionem accesserunt, ac postea, pro indiviso, pars quinta totius evicta sit, perinde pars quinta praestabitur, ac si sola ducenta de illis mille jugeribus quae tradita sunt, fuissent evicta: quia alluvionis periculum non praestat venditor. §. 2. Quaesitum est, si mille jugeribus traditis, perissent ducenta, mox alluvio per aliam partem fundi ducenta attulisset, ac postea pro indiviso quinta pars evicta esset: pro qua parte auctor teneretur? Dixi, consequens esse superioribus, ut neque pars quinta mille jugerum, neque quarta debeatur evictionis nomine: sed perinde teneatur auctor, ac si de octingentis illis residuis sola centum sexaginta fuissent evicta: nam reliqua quadraginta, quae universo fundo decesserunt, pro rata novae regionis esse intelligi. §. 3. Cateram cum pro diviso pars aliqua fundi evincitur, tamen si certus numerus jugerum traditus sit, tamen non pro modo, sed pro bonitate regionis praestatur evictio. §. 4. Qui unum jugerum pro indiviso solum habuit, tradidit: secundam omnium sententias non totum dominium transiit, sed partem dimidiam jugeri: quemadmodum si locum certum, aut fundum similiter tradidisset.

65. IDEM lib. 8. Quaestionum.

Rem hereditariam pignori obligatam heredes vendiderunt, & evictionis nomine pro partibus hereditariis sponponderant: cum alter pignus pro parte sua liberasset, rem creditor evicit: Querebatur, an uterque heredum conveniri possit? Idque placebat, propter indivisam pignoris causam: nec remedio locus esse videbatur, ut per doli exceptionem actiones ei, qui pecuniam creditori dedit, praestarentur: quia non duo rei facti proponerentur: sed familiae eriscunda iudicium eo nomine utile est: nam quid interest, unus ex heredibus in totum liberaverit pignus, an vero pro sua duntaxat portione, cum coheredis negligentia damnosa non debet esse alteri?

66. IDEM lib. 28. Quaestionum.

Si, cum venditor admonuisset emptorem, ut Publiciana potius, vel ea actione, quae de fundo vestigali proposita est, experiretur, emptor id facere supersedit: omnimodo nocebit ei dolus suus, nec committitur stipulatio. Non idem in Serviana quoque actione probari potest: haec enim etsi in rem actio est, nudam tamen possessionem avocat, & soluta pecunia venditori, dissolvitur: unde fit, ut emptori suo nomine non competat. §. 1. Si is, qui Reipublicae causa afuit, fundum petat, utilis possessori pro evictione competit actio. † Item, si privatus a milite petat, eadem aequitas est emptori restituenda pro evictione actionis. §. 2. Si secundus emptor venditorem eundemque emptorem ad litem hominis dederit procuratorem, & non restituto eo damnatio fuerit secuta: quodcumque ex causa iudicati praestiterit procurator, ut in rem suam datus, ex stipulatu consequi non poterit: sed quia damnum evictionis ad personam pertinet emptoris, qui mandati iudicio nihil percepturus est, non inutiliter ad percipiendam litis aestimationem agatur ex vendito. §. 3. Divisione inter coheredes facta, si procurator absentis interfuit, & dominus ratam habuit, evictis praediis in dominum actio dabitur, quae daretur in eum qui negotium absentis gessit, ut, quanti sua interest, actor consequatur: scilicet ut melioris, aut deterioris agri facti causa, finem pretii, quo fuerat tempore divisionis aestimatus, deminuat vel excedat.

67. IDEM lib. 10. Responsorum.

Emptori post evictionem servi, quem dominus abduxit, venditor eundem servum post tempus offerendo, quo minus praestet quod emptoris interest, non recte defenditur.

68. IDEM lib. 11. Responsorum.

Cum ea conditione pignus distrahitur, ne quid evictione secuta creditor praestet: quamvis pretium emptor non solverit, sed venditori caveat: evictione secuta nullam emptor exceptionem habebit, quo minus pretium solvat. §. 1. Creditor, qui pro pecunia nomen debitoris per delegationem sequi maluit, evictis pignoribus, quae prior creditor accepit, nullam actionem cum eo qui liberatus est, habebit.

69. SCAEVOLA lib. 2. Quaestionum.

Qui libertatis causam excepit in venditione, si ve jam tunc, cum traderetur, liber homo fuerit, si ve conditione, quae testamento proposita fuerit, impleta ad libertatem pervenerit, non tenebitur evictionis nomine. §. 1. Qui autem in tradendo statuliberum dicit, intelligetur hanc speciem duntaxat libertatis excipere, quae ex testamento impleta conditione ex praeterito possit contingere: & ideo si praesens testamento libertas data fuerit, & venditor statuliberum pronunciavit, evictionis nomine tenetur. §. 2. Rursus qui statuliberum tradit, si certam conditionem pronunciaverit, sub qua dicit ei libertatem datam, deteriorem conditionem suam fecisse existimabitur: quia non omnem causam statute libertatis, sed eam duntaxat, quam pronunciaverit, excepisse videbitur:

bitur: veluti si [quis] hominem dixerit *decem dare jussum*, isque post annum ad libertatem pervenerit, quia hoc modo libertas data fuerit, **STICHUS POST ANNUM LIBER ESTO**, evictionis obligatione tenebitur. §. 3. Quid ergo? qui jussum *decem dare* pronunciat viginti dare debere, nonne in conditionem mentitur? Verum est, hunc quoque in conditionem mentiri: & ideo quidam existimaverunt, hoc quoque casu evictionis stipulationem contrahi. Sed auctoritas Servii prævaluit, existimantis hoc casu ex empto actionem esse: videlicet quia putabat eum, qui pronunciaisset *servum viginti dare jussum*, conditionem excepisse quæ esset in dando. §. 4. *Servus rationibus redditus, liber esse jussus est*: hunc heres tradidit, & dixit *centum dare jussum*: Si nulla reliqua sunt, quæ servus dare debeat, & per hoc, adita hereditate, liber factus est, obligatio evictionis contrahitur: eo quod liber homo, tanquam statuliber, traditur. Si centum in reliquis habet, potest videri heres non esse mentitus: quoniam rationes reddere jussus, intelligitur summam pecuniæ, quæ ex reliquis colligitur, jussus dare. Cui consequens est, ut, si minus quam centum in reliquis habuerit, veluti sola quinquaginta, ut, cum eam pecuniam dederit, ad libertatem pervenerit, de reliquis quinquaginta actio ex empto competat. §. 5. Sed & si quis in venditione *statuliberum* perfusorie dixerit, conditionem autem libertatis celaverit, empti iudicio tenebitur, si id nescierit emptor: hic enim exprimitur, eum, qui dixerit *statuliberum* & nullam conditionem pronunciaverit, evictionis quidem nomine non teneri, si conditione impleta servus ad libertatem pervenerit: sed empti iudicio teneri, si modo conditionem, quam sciebat propositam esse, celavit; sicuti qui fundum tradit, & cum sciat certam servitutem deberi, perfusorie dixerit, **ITINERA, ACTUS, QUIBUS SUNT, UTIQUE SUNT, RECTE RECIPITUR**, evictionis quidem nomine se liberat, sed quia decepit emptorem, empti iudicio tenetur. §. 6. In fundo vendito cum modus pronunciatus deest, sumitur portio ex pretio: quod totum colligendum est ex omnibus jugeribus dictis.

70. **PAULUS** lib. 5. Quæstionum.
EViecta re, ex empto actio non ad pretium duntaxat recipiendum, sed ad id quod interest competit. Ergo, & si minor esse cœpit, damnum emptoris erit.

71. **IDEM** lib. 16. Quæstionum.

Pater filiæ nomine fundum in dotem dedit: evicto eo, an ex empto, vel duplæ stipulatio committatur, quasi pater damnum patiatur, non immerito dubitatur. Non enim, sicut mulieris dos est, ita patris esse dici potest: nec conferre fratribus cogitur dotem a se profectam, manente matrimonio. Sed videamus, ne probabilius dicatur, committi hoc quoque casu stipulationem: * interest enim patris, filiam dotatam habere, & spem quandoque recipiendæ dotis: utique, si in potestate sit: Quod si emancipata est, vix poterit defendi, statim committi stipulationem, cum uno casu ad eum dos regredi possit. Nunquid ergo tunc demum agere possit, cum, mortua in matri-

monio filia, potuit dotem repetere, si evictus fundus non esset? An & hoc casu interest patris dotatam filiam habere, ut statim convenire promissorem possit? Quod magis paterna affectio inducit.

72. **GALLISTRATUS** lib. 2. Quæstionum.

Cum plures fundi specialiter nominatim uno instrumento emptionis interposito venierint, non utique alter alterius fundus pars videtur esse, sed multi fundi una emptione continentur, & quemadmodum, si quis complura mancipia uno instrumento emptionis interposito vendiderit, evictionis actio in singula capita mancipiorum spectatur; & sicut aliarum quoque rerum complurium una emptio facta sit, instrumentum quidem emptionis interpositum unum est, evictionum autem tot actiones (sunt), quot & species rerum (sunt) quæ emptione comprehensæ sunt: ita & in proposito non utique prohibebitur emptor, evicto ex his uno fundo venditorem convenire, quod una cautione emptionis complures fundos mercatus comprehenderit.

73. **PAULUS** lib. 7. Responsorum.

Seia fundos, Mævianum & Seianum, & cæteros doti dedit: eos fundos vir Titius, viva Seia, sine controversia possedit: post mortem deinde Seiæ, Sempronia heres Seiæ quæstionem pro prædii proprietate facere instituit: Quæro, cum Sempronia ipsa sit heres Seiæ, an jure controversiam facere possit; Paulus respondit, jure quidem proprio, non hereditario, Semproniam, quæ Seiæ, de qua quæritur, heres existit, controversiam fundorum facere posse, sed evictis prædiis, eandem Semproniam heredem Seiæ convenire posse, vel exceptione doli mali summoverti (posse).

74. **HERMOGENIANUS** lib. 2. Juris Epitomarum.

Si plus vel minus, quam pretii nomine datum est, evictione secuta dari convenerit, placitum custodiendum est. §. 1. Si jussu judicis rei iudicatæ pignus captum per officium distrahatur, post evincatur: ex empto contra eum, qui pretio liberatus est, non quanti interest, sed de pretio duntaxat ejusque usuris, habita ratione fructuum, dabitur: scilicet si hos ei cui evicit restituere non habebat necesse. §. 2. Mora quæstione, interim non ad pretium restituendum, sed ad rem defendendam venditor conveniri potest. §. 3. Qui nomen *quale fuit* vendidit, duntaxat ut sit, non ut exigi etiam aliquid possit, & dolum præstare cogitur.

75. **VENULEIUS** lib. 16. Stipulationum.

Quod ad servitutes prædiorum attinet, si tacite secutæ sunt, & vindicentur ab alio, Quintus Mucius, & Sabinus existimant, venditorem ob evictionem teneri non posse: nec enim evictionis nomine quemquam teneri in eo jure, quod tacite soleat accedere: nisi **UT OPTIMUS MAXIMUSQUE ESSET**, traditus fuerit fundus: tunc enim liberum ab omni servitute præstandum. Si vero emptor petat viam vel actum, venditorem teneri non posse: nisi nominatim dixerit, accessurum iter, vel actum; tunc enim teneri eum qui ita dixerit: & vera est Quinti Mucii sententia, ut qui *optimum maximumque fundum* tradidit, liberum præ-

stet, non etiam deberi alias servitutes: nisi hoc specialiter ab eo accessum sit.

76. IDEM lib. 17. Stipulationum.

Si alienam rem mihi tradideris, & eandem pro derelicto habuero, amitti auctoritatem, id est, actionem pro evictione, placet.

TIT. III.

DE EXCEPTIONE REI VENDITÆ
(ET TRADITÆ.)

1. ULPIANUS lib. 76. ad Edictum.

Marcellus scribit, si alienum fundum vendideris, & tuum postea factum petas, hac te exceptione recte repellendum. §. 1. Sed & si dominus fundi, heres venditori existat, idem erit dicendum. §. 2. Si quis rem meam, mandatu meo vendiderit, vindicanti mihi rem venditam, nocebit hæc exceptio: nisi probetur, me mandasse ne traderetur antequam pretium solvatur. §. 3. Celsus ait, Si quis rem meam vendidit minoris, quam ei mandavi, non videtur alienata: & si petam eam, non obstabit mihi hæc exceptio. Quod verum est. §. 4. Si servus merces peculiariter emerit, deinde dominus eum, prius quam proprietatem rerum nancisceretur, testamento liberum esse jussit, eique peculium prælegaverit, & venditor a servo merces petere cœperit: exceptio in fa-

ctum locum habebit: quia is tunc servus fuisset, cum contraxisset. §. 5. Si quis rem emerit, non autem fuerit ei tradita, sed possessionem sine vitio fuerit hæc, habet exceptionem contra venditorem: nisi forte venditor justam causam habeat, cur rem vindicet: nam & si tradiderit possessionem, fuerit autem justa causa vindicanti, replicatione adversus exceptionem utetur.

2. POMPONIUS lib. 2. ex Plautio.

Si a Titio fundum emeris, qui Sempronii erat, isque tibi traditus fuerit; pretio autem soluto Titius Sempronii heres exstiterit, & eundem fundum Mævius vendiderit, & tradiderit: Julianus ait, æquius esse, priorem te tueri: quia, & si ipse Titius fundum a te peteret, exceptione summo-veretur; & si ipse Titius eum possideret, Publiciana peteres.

3. HERMÓGENIANUS lib. 6. Juris
Epitomatorum.

Exceptio rei venditæ & traditæ non tantum ei cui res tradita est, sed successoribus etiam ejus, & emptori secundo, etsi res ei non fuerit tradita, proderit: interest enim emptoris primi, secundo rem non evinci. §. 1. Pari ratione venditoris etiam successoribus nocebit: sive in universum jus, sive in eam duntaxat rem successerint.

LIBER VIGESIMUS SECCUNDUS.

TIT. I.

DE USURIS, ET FRUCTIBUS, ET
CAUSIS, ET OMNIBUS ACCES-
SIONIBUS, ET MORA.

1. PAPINIANUS lib. 2. Quæstionum.

Cum iudicio bonæ fidei disceptatur, arbitrio iudicis usurarum modus ex more regionis, ubi contractum est, constituitur: ita tamen, ut Legi non offendat. §. 1. Socius si ideo condemnandus erit, quod pecuniam communem invaserit, vel in suos usus converterit, omnimodo, etiam mora non interveniente, præstabuntur usurae. §. 2. Nec tamen iudex iudicii bonæ fidei recte iubebit interponi cautiones, ut, si tardius sententiæ condemnatus paruerit, futuri temporis pendatur usura, cum in potestate sit actoris iudicatum exigere. Paulus notat: Quid enim pertinet ad officium iudicis, post condemnationem futuri temporis tractatus? §. 3. Papinianus: Circa tutelæ restitutionem pro favore pupillorum satior interpretatio facta est: nemo enim ambigit hodie, si iudex accipiat in diem sententiæ, si sine iudice tutela restituatur, in eum diem quo restituit usuras præstari. Plane, si tutelæ iudicio nolentem experiri, tutor ultro convenerit, & pecuniam obrulerit, eamque obsignatam deposuerit, ex eo tempore non præstabit usuras.

2. IDEM lib. 6. Quæstionum.

Vulgo receptum est, ut, quamvis in personam actum sit, post litem tamen contestatam causa præstetur: Cujus opinionis ratio redditur, quoniam, quale est, cum petitur, tale dari debet, ac propterea postea captos fructus, patrumque editum restitui oportet.

3. IDEM lib. 20. Quæstionum.

In fideicommissi persecutione, cum post iudicis sententiam, moram fecisset heres, iussit Imperator Marcus Antoninus, intermisso legitimo tempore, quod condemnatis præstatur, ut usque ad sententiam commoda fideicommissarius accipiat. Quod decretum ita accipi oportet, si ante iudicis sententiam mora non intervenit: tametsi non facile evenire possit, ut, mora non præcedente, perveniat ad iudicem: sed puta legis Falcidiae rationem intervenisse. Cæterum si, antequam ad iudicem perveniretur, in mora heres fuit, exinde fructuum præstandorum necessitate adstrictus, qua tandem ratione, quoniam & sententia victus est, legitimi temporis spatio fructibus liberabitur, cum ea temporis intercapedo iudicato dilationem dare, non lucrum adferre debeat? §. 1. In his quoque iudiciis, quæ non sunt arbitraria, nec bonæ fidei, post litem contestatam, actori causa præstanda est in eum diem, quo sententia dicitur: Certe post rem iudicam tempus a fructibus dependendis immune est. §. 2. Nonnumquam evenit, ut, quamquam fructus hereditatis, aut pecuniæ usura nominatim relicta non sit, nihilominus debeat: ut puta si quis rogetur, post mortem suam, quidquid ex bonis supererit, Titio restituere: ut enim ea quæ fide bona deminuta sunt, in causa fideicommissi non deprehenduntur, si pro modo cæterorum quoque bonorum deminuantur: ita, quod ex fructibus supererit, jure voluntatis restitui oportebit. §. 3. Cum Pollidius a propinqua sua heres institutus rogatus fuisset, filiæ mulieris, quidquid ex bonis ejus ad se pervenisset, cum certam ætatem puella compleisset, restituere; idque sibi

(mater) ideo placuisse testamento comprehenderit, ne filiae tutoribus, sed potius necessitudini res committerentur; eundemque Pollidum fundum retinere iussisset: Praefectis praetorii suasi, fructus, qui bona fide a Pollidio ex bonis defunctae percepti essent, restitui debere: siue quod fundum ei tantum praegaverat, siue quod lubrico tutelae fideicommissi remedium mater praetulerat. §. 4. Si auro, vel argento facto, per fideicommissum relicto, mora intervenerit, an usurarum aestimatio facienda sit, tractari solet. Plane si materiam istam ideo relinquit, ut, ea distracta, pecunia (quae resecta), fideicommissa solverentur, aut alimenta praestarentur, non oportere frustrationem impunitam esse, responderi oportet: Quod si forte ideo relinquit, ut his vasis uteretur, non sine rubore desiderabuntur usurae: ideoque non exigentur.

4. IDEM lib. 27. Quaestionum.

SI stipulatus sis, rem dari vacuumque possessionem tradi, fructus postea captos actione incerti ex stipulatu, propter inferiora verba, consecuturum te, ratio suadet. † An idem de partu ancillae responderi possit, considerandum est? Nam quod ad verba superiora pertinet, siue factum rei promittendi, siue effectum per traditionem dominii transferendi continent, partus non continetur. Verum si emptor a venditore novandi animo, ita stipulatus est, factum tradendi stipulatus intelligitur: quia non est verisimile, plus venditorem promississe, quam iudicio empti praestare compelleretur. Sed tamen propter illa verba vacuumque possessionem tradi, potest dici partus quoque rationem committi incerti stipulatione: etenim, ancilla tradita, partum postea editum in bonis suis reus stipulandi habere potuisset. §. 1. Si post contractam emptionem, ante interpositam stipulationem partus editus, aut aliquid per servum venditori acquisitum est: quod ex stipulatu consequi non poterit, iudicio empti consequitur: id enim quod non transfertur in causam novationis, jure pristino peti potest.

5. IDEM lib. 28. Quaestionum.

Generaliter observari convenit, bonae fidei iudicium non recipere praestationem, quae contra bonos mores desideretur.

6. IDEM lib. 29. Quaestionum.

Cum de in rem verso cum herede patris vel domini ageretur, & usurarum quaestio moveretur, Imperator (Antoninus) ideo solvendas usuras iudicavit, quod eas ipse dominus vel pater longo tempore praestitisset. §. 1. Imperator quoque noster Severus filiae Flavii Athenagorae, cujus bona fuerant publicata, de fisco ideo numerari decies centena dotis nomine iussit, quod ea patrem praestitisse dotis usuras allegasset.

7. IDEM lib. 2. Responsorum.

Debitor usurarius creditori pecuniam obtulit, & eam, cum accipere nolisset, obsignavit, ac deposuit: Ex eo die ratio non habebitur usurarum. Quod si postea conventus, ut solveret, moram fecerit, nummi steriles ex eo tempore non erunt.

8. IDEM lib. 7. Responsorum.

Equis per fideicommissum relictis, post moram foetus quoque praestabitur ut fructus: sed foetus secundus ut causa, sicut partus mulieris.

9. IDEM lib. 11. Responsorum.

Pecuniae foenebris, intra diem certum debito non soluto, dupli stipulatum, in altero tanto supra modum legitimae usurae respondi non tenere: Quare pro modo cujuscunque temporis, superfluo detracto, stipulatio vires habebit. §. 1. Usurarum stipulatio, quamvis debitor non conveniatur, committitur: nec inutilis legitimae usurae stipulatio videtur sub ea conditione concepta, Si minores ad diem solutae non fuerint: non enim poena, sed foenus uberius (iusta) ratione sortis promittitur. Si tamen post mortem creditoris nemo fuit, cui pecunia solveretur, ejus temporis inculpatam esse moram constitit: Ideo, si majores usurae prioribus petantur, exceptio doli non inutiliter opponitur.

10. PAULUS lib. 2. Quaestionum.

Partum post litem contestatam editum restituere possessor debet: quem non deberet restituere, si, cum mater peteretur, jam natus fuisset; nisi specialiter & pro hoc egisset.

11. IDEM lib. 25. Quaestionum.

Gaius Seius, qui rempublicam gerebat, scenegavit pecuniam publicam sub usuris solitis: fuit autem consuetudo, ut intra certa tempora non inlatis usuris, graviores infligerentur: quidam debitorum cessaverunt in solvendis usuris, quidam plus intulerunt, & sic effectum est, ut omne, quod usurarum nomine competebat, etiam pro his, qui cessaverant in usuris, suppleatur: Quaesitum est, an illud, quod amplius ex consuetudine poenae nomine a quibusdam exactum est, ipso Seio proficere deberet, an Reipublica lucro cederet? Respondi, si Gaius Seius a debitoribus usuras stipulatus esset, eas solas Reipublicae praestari oportere, quae secundum formam ab his exigi solent, etiam si omnia nomina idonea sint. §. 1. Quid si servus publicus obligationem usurarum Reipublicae adquisivit? Aequum est, quamvis ipso jure usurae Reipublicae debeantur, tamen pro defectis nominibus compensationem majorum usurarum fieri, si non sit parata Respublica universorum debitorum fortunam suscipere. † Eadem fere in tutoribus Marcellus refert.

12. IDEM lib. 4. Responsorum.

Seia mutuam pecuniam accepit a Septicio: de usuris ita convenit, Nisi sua quaque die usurae superscriptae exsolverentur, vel post tertium mensem, tunc in majores usuras Seia teneretur: & deinceps per singulas pensiones, si conditione data usurae non solverentur, ea conditio observaretur, donec omnis summa debita hoc nomine exsolveretur: Quaero an haec verba, & deinceps per singulas pensiones, si conditione data usurae non solvantur, ea conditio observaretur, eo pertineant, ut, quamvis commissa sit forte prima stipulatio, non tamen in ampliorem quantitatem usurarum conveniri possit, quam ejus pensionis nomine, quae egressa est diem praestitutum? Paulus respondit, plures

plures conditiones continere eam stipulationem, quæ de gratia rebus usuris præstandis subiecta est, (id est), ut per singulas pensiones conditio inspiceretur non illatarum suis temporibus leviorum usurarum: & ideo posse evitari poenam sequentium pensionum.

13. SCÆVO LA lib. 1. Responsorum.

Qui semisses usuras promisit, per multos annos minores præstitit: heres creditoris semisses petit: cum per debitorem non steterit, quo minus minores solvat, Quæro, an exceptio doli, vel patii obstat? Respondi, si exsolvendis ex more usuris per tanta tempora mora per debitorem non fuit, posse, secundum ea quæ proponerentur, obstat exceptionem. §. 1. Quæsitum est an iudicio negotiorum gestorum vel mandati pro pecunia otiosa usuras præstare debeat, cum dominus nullam pecuniam fœneravit? Respondit, si eam pecuniam possitam habuisset, idque ex consuetudine mandantis fecisset, non debere quicquam usurarum nomine præstare.

14. PAULUS lib. 14. Responsorum.

Respondit Paulus,] Moram in solvendo fideicommissio factam, partus quoque ancillarum restituendos. §. 1. Heres rogatus erat, post mortem suam sine reductu hereditatem restituere: Quæsitum est, an partus ancillarum, etiam vivo heredi nati, restituendi essent propter verba testamenti, quibus de reductu solo deducendo testator sensit? Paulus respondit, * ante diem fideicommissi cedentem partus ancillarum editos, fideicommissio non contineri. Neratius lib. 1. ita refert: eum, qui similiter rogatus esset, ut mulierem restitueret, partum eius restituere cogendum non esse; nisi tunc editus esset, cum in fideicommissio restituendo moram fecisset. Neque interesse existimo, (an) ancilla specialiter, an hereditas in fideicommissio sit.

15. IDEM lib. 16. Responsorum

respondit.

Neque eorum fructuum, qui post litem contestatam officio iudicis restituendi sunt, usuras præstari oportere: neque eorum, qui prius percepti quasi malæ fidei possessori condicuntur.

16. IDEM lib. 1. Decretorum.

Liberalitatis in Rempublicam factæ usuræ non exiguntur. §. 1. Cum usuræ pretii fundi ab eo qui a fisco emerat peterentur, & emptor negaret traditam sibi possessionem, Imperator decrevit, * iniquum esse usuras ab eo exigere, qui fructus non percepisset.

17. IDEM lib. singulari de Usuris.

Cum quidam cavisset, se quotannis quincunces usuras præstaturum: & si quo anno non solvisset, tunc totius pecuniæ ex die, qua mutuatus est, semisses soluturum; & redditus per aliquot annos usuris, mox stipulatio commissa esset: Divus Marcus Fortunato ita rescripsit: Præsidentem provincie adi, qui stipulationem, de cuius iniquitate questus es, ad modum justæ exactionis rediget. Hæc constitutio ad finitum modum excedit. Quid ergo? Sic temperanda res est, ut in futurum duntaxat ex die cessationis crescat usura. §. 1. Divus Pius ita rescripsit: Parum juste præteritas usuras petis, quas quis fuisse te longi temporis intervallum indicat, qui

eas a debitore tuo, ut gratior apud eum videlicet esset, petendas non putasti. §. 2. In tacito fideicommissio omne emolumentum heredi anferendum, & fisco præstandum, Divus Pius rescripsit: Ergo & usurarum emolumentum aufertur heredi. §. 3. Si pupillo non habenti tutorem fideicommissum solvi non potuit, non videri moram per heredem factam, Divus Pius rescripsit. Ergo nec ei debetur, qui, quod Reipublicæ causa a fuit, vel ex alia causa iusta impeditus, ex qua restitutio indulgetur, petere non potuit: Quid enim potest imputari ei, qui solvere, etiam si vellet, non potuit? Nec simile videri posse quod placuit, minoribus etiam in his succurri, quæ non adquisierunt: * usuræ enim non propter lucrum petentium, sed propter moram solventium infliguntur. §. 4. Ex locato qui convenitur, nisi convenerit ut tardius pecuniæ illata usuras deberet, non nisi ex mora usuras præstare debet. §. 5. Fiscus ex suis contractibus usuras non dat; sed ipse accipit: ut solet a foricariis, qui tardius pecuniam inferunt; item ex vectigalibus: Cum autem in loco privati successit, etiam dare solet. §. 6. Si debitores, qui minores semilibus præstabant usuras, fisci esse cœperunt: postquam ad fiscum transierunt, semisses cogendi sunt præstare. §. 7. Eos, qui ex administratione rerum civitatum conveniuntur, usuris obnoxios esse, satis notum est. Idem observatur in operum curatoribus, si pecunia apud eos remansit. Sed in ea, quam redemptoribus commiserunt, etiam si negligenter dederint, usura eis remittitur. Hæc autem ita sunt, si nulla fraus arguitur: alioquin etiam usuræ applicabuntur. §. 8. Si dies non sit ab his, qui statuas vel imagines ponendas legaverunt, præfinitus, a Præsidente tempus statuendum est: & nisi posuerint heredes, usuras Reipublicæ usque ad tertiam centesimam pendent.

18. IDEM lib. 3. Responsorum.

Eviectis agris, si initio convenit, ut venditor pretium restitueret, usuræ quoque post evictionem præstabuntur: quamvis emptor, post dominii litem inchoatam, fructus adversario restituit: nam incommodum medii temporis emptoris damnum est. §. 1. Post traditam possessionem defuncto venditore, cui successor incertus fuit, medii quoque temporis usuræ pretii, quod in causa depositi non fuit, præstabuntur.

19. GAIUS lib. 6. ad Legem 12. Tabularum.

Videamus, an in omnibus rebus petitis in fructus quoque condemnatur possessor. Quid enim, si argentum, aut vestimentum, aliamve similem rem: quid præterea, si usumfructum, aut nudam proprietatem, cum alienus ususfructus sit, petierit? * neque enim nuda proprietatis, quod ad proprietatis nomen attinet, fructus ullus intelligi potest; neque ususfructus, rursus fructus eleganter computabitur. Quid igitur, si nuda proprietas petita sit? Ex quo perdidit fructuarius usumfructum, æstimabuntur in petitione fructus. Item si ususfructus petitus sit, Proculus ait, in fructus perceptos condemnari. Præterea Gallus Aelius putat, si vestimenta aut scyphus petita sint, in fructu hæc numeranda esse, quod locata ea re, mercedis nomine ca-

ne capi potuerit. §. 1. Iter quoque & actus, si petitus sit, vix est, ut fructus ulli possint aestimari: nisi si quis commodum in fructibus numeraret, quod habiturus esset petitor, si statim eo tempore, quo petisset, agere non prohiberetur: quod admittendum est.

20. PAULUS lib. 12. ad Sabinum.

Usuras illicitas scilicet mixtas, ipsas tantum non deberi constat, ceterum sortem non vitare.

21. ULPIANUS lib. 34. ad Edictum.

Sciendum est, non omne, quod differendi causa optima ratione fiat, morae adnumerandum: Quid enim, si amicos adhibendos debitor requirat, vel expediendi debiti, vel fidejussoribus rogandis: vel exceptio aliqua allegetur? Mora facta non videtur.

22. PAULUS lib. 37. ad Edictum.

Si modo idipsum non fraudandi causa simulatur.

23. ULPIANUS lib. 34. ad Edictum.

Sed & si Reipublicae causa abesse subito coactus sit, ut defensionem sui mandare non possit, moram facere non videbitur: siue in vinculis hostiumve potestate esse coeperit. §. 1. Aliquando etiam in re moram esse decerni solet, si forte non exstat, qui conveniatur.

24. PAULUS lib. 37. ad Edictum.

Si quis solutioni quidem moram fecit, iudicium autem accipere paratus fuit, non videtur fecisse moram: utique, si iuste ad iudicium provocavit. §. 1. Cum reus moram facit, & fidejussor tenetur. §. 2. Mora videtur creditori fieri, siue ipsi, siue ei cui mandaverat, siue ei qui negotia ejus gerebat, mora facta sit. Nec hoc casu per liberam personam adquiri videtur, sed officium impleri: sicuti cum quis furtum mihi facientem apprehendit, negotium meum agens, manifesti furti actionem mihi parat; item cum procurator interpellaverit promissorem hominis, perpetuam facit stipulationem.

25. JULIANUS lib. 7. Digestorum.

Qui scit, fundum sibi cum alio communem esse, fructus, quos ex eo perceperit, invito vel ignorante socio, non maiore ex parte suos facit, quam ex qua dominus praedii est. Nec refert, ipse, an socius, an uterque eos severit: quia *omnis fructus non jure seminis, sed jure soli percipitur: & quemadmodum si totum fundum alienum quis sciens possideat, nulla ex parte fructus suos faciet, quoquo modo sati fuerint, ita qui communem fundum possidet, non faciet suos fructus pro ea parte, qua fundus ad socium ejus pertinebit. §. 1. In alieno fundo, quem Titius bona fide mercatus fuerat, frumentum servi: an Titius bonae fidei emptor perceptos fructus suos faciat? Respondi: Quod [ad] fructus, qui ex fundo percipiuntur, intelligi debet propius ea accedere, quae servi operis suis adquirunt: quoniam in percipiendis fructibus magis corporis jus, ex quo percipiuntur, quam seminis ex quo oriuntur, aspicitur: & ideo nemo unquam dubitavit, quin, si in meo fundo frumentum tuum severim, segetes, & quod ex messibus collectum fuerit, meum fieret. Porro bonae fidei possessor in percipiendis fructibus id juris habet, quod

dominis praediorum tributum est. Præterea, cum ad fructuarium pertineant fructus a quolibet sati, quanto magis hoc in bonae fidei possessoribus recipiendum est, qui plus juris in percipiendis fructibus habent? cum fructuarii quidem non fiant, antequam ab eo percipiantur; ad bonae fidei autem possessorem pertineant, quoquo modo a solo separati fuerint: sicut ejus qui vectigalem fundum habet, fructus fiunt, simul atque solo separati sunt. §. 2. Bonae fidei emptor sevit, & antequam fructus perciperet, cognovit fundum alienum esse, an perceptione fructus suos faciat, quaeritur? Respondi, Bonae fidei emptor, quod ad percipiendos fructus, intelligi debet, quamdiu evictus fundus non fuerit: nam & servus alienus, quem bona fide emero, tamdiu mihi ex re mea, vel ex operis suis, adquiret, quamdiu a me evictus non fuerit.

26. IDEM lib. 6. ex Minicio.

Venationem fructus fundi negavit esse, nisi fructus fundi ex venatione constet.

27. AFRICANUS lib. 8. Quaestionum.

Cum patrifamilias mora facta sit, jam in herede ejus non quaeritur mora: nam tunc heredi proximo hereditario jure, ea competet: ideoque ad ceteros quoque deinceps transmittitur.

28. GAIUS lib. 2. Rerum quotidianarum

[siue aureorum.]

In pecudum fructu etiam foetus est, sicut lac, & pilus, & lana. Itaque agni, & hœdi, & vitali statim pleno jure sunt bonae fidei possessoris, & fructuarii. §. 1. Partus vero ancillae in fructu non est: itaque ad dominum proprietatis pertinet: absurdum enim videbatur, hominem in fructu esse, cum omnes fructus rerum natura hominum gratia comparaverit.

29. MARCIANUS lib. 14. Institutionum.

Placuit, siue supra statutum modum quis usuras stipulatus fuerit, siue usurarum usuras, quod illicite adjectum est pro non adjecto haberi, & licitas peti posse.

30. PAULUS lib. singul. Regularum.

Etiam ex nudo pacto debentur civitatibus usurae creditarum ab eis pecuniarum.

31. ULPIANUS lib. 1. Responsorum.

Quod in stipulatione sic adjectum est, & usuras, si quae competierint, nullius esse momenti, si modus certus non adjiciatur.

32. MARCIANUS lib. 4. Regularum.

Mora fieri intelligitur non ex re, sed ex persona: id est, si interpellatus opportuno loco, non solverit: Quod apud judicem examinabitur. Nam (ut & Pomponius libro duodecimo Epistolarum scripsit) difficilis est hujus rei definitio. Divus quoque Pius Tullio Balbo rescripsit, an mora facta intelligatur, neque constitutione ulla, neque juris auctorum quaestione decidi posse, cum sit magis facti, quam juris. §. 1. Et non sufficit ad probationem morae, si servo debitoris absentis denunciatum est a creditore, procuratoreve ejus: cum etiam si ipsi (inquit) domino denunciatum est, ceterum postea, cum is sui potestatem faceret, omissa esset repetendi debiti instantia, non protinus per debitorem mora facta intelligitur. §. 2. In bonae fidei contractibus ex mora usurae debentur. §. 3. Quid

Quid ergo, si & filiusfamilias, & pater ex persona ejus teneatur, siue jussu ejus contractum est, siue in rem versum est patris, vel in peculium: cujus persona circa moram spectabitur? Et, si quidem pater duntaxat convenietur ex mora sua, non tenetur: in filiam tamen dabitur actio in hoc, ut, quod minus a patre actor consecutus est, filius præstet: Quod si filius moram fecerit, tunc actor vel cum ipso in solidum, vel cum patre duntaxat de peculio habebit. §. 4. Sed si duo rei promittendi sint, alterius mora alteri non nocet. §. 5. Item si fidejussor solus moram fecerit, non tenetur; sicuti si Stichum promissum occiderit: sed utilis actio in hunc dabitur.

33. ULP IANUS lib. singul. de Officio
Curatoris Reipublicæ.

Si bene collocatæ sunt pecuniæ publicæ, in fortem inquietari debitores non debent: & maxime, si parient usuras: si non parient, prospicere Reipublicæ securitati debet Præses provinciæ: dummodo non acerbum se exactorem, nec contumeliosum præbeat, sed moderatum & cum efficacia benignum, & cum instantia humanum: nam inter insolentiam incuriosam, & diligentiam non ambitiosam, multum interest. §. 1. Præterea prospicere debet, ne pecuniæ publicæ credantur sine pignoribus idoneis, vel hypothecis.

34. IDEM lib. 16. ad Edictum.

Usuræ vicem fructuum obtinent: & merito non debent a fructibus separari: & ita in legatis, & fideicommissis, & in tutelæ actione, & in cæteris judiciis bonæ fidei servatur. Hoc idem [igitur] in cæteris obventionibus dicemus.

35. PAULUS lib. 1. ad Edictum.

Lite contestata usuræ currunt.

36. ULP IANUS lib. 61. ad Edictum.

Prædiorum urbanorum pensiones pro fructibus accipiuntur.

37. IDEM lib. 10. ad Edictum.

ET in contraria negotiorum gestorum actione usuræ veniunt, si mutuatus sum pecuniam, ut creditorem tuum absolvam: quia aut in possessionem mittendus erat bonorum tuorum, aut pignora venditurus. Quid si domi habens propter eandem causam solvi: Puto verum, si liberavi ex magno incommodo, debere dici usuras venire: eas autem quæ in regione frequentantur, ut est in bonæ fidei judiciis constitutum. Sed si mutuatus dedi, hæ venient usuræ quas ipse pendo: utique, si plus tibi præstarem commodi, quam usuræ istæ colligunt.

38. PAULUS lib. 6. ad Plantium.

Videamus, generali quando in actione, quæ est in personam, etiam fructus veniant? §. 1. Et quidem, si fundus ob rem datus sit, veluti dotis causa, (&) renunciata ad finitas, fructus quoque restituendi sunt: utique hi, qui percepti sunt eo tempore, quo sperabatur ad finitas: sed & posteriores, si in re mora fuit, (ut) ab illo, qui reddere debeat, omnimodo restituendi sunt. Sed & si per mulierem stetit, quo minus nuptiæ contrahantur, magis est, ut debeat fructus recipere. Ratio autem hæc est, quod si sponsus non conveniebatur restituere fructus, licuerat ei negligere fundum. §. 2. Item si indebitum (fundum) solvi, & repeto, fructus quo-

que repetere debeo. §. 3. Idemque est, si mortis causa fundus sit donatus, & revaluerit qui donavit, atque ita condictio nascatur. §. 4. In Faviana quoque actione, & Pauliana, per quam quæ in fraudem creditorum alienata sunt, revocantur, fructus (quoque) restituntur: nam Prætor id agit, ut perinde sint omnia, atque si nihil alienatum esset: quod non est iniquum: nam & verbum *restituas*, quod in hac re Prætor dixit, plenam habet significationem, ut fructus quoque restituantur. §. 5. Et idco, cum restitui Prætor vult, veluti in Interdicto unde vi, etiam fructus sint restituendi. §. 6. Item si vi, metusve causa rem tradam, non aliter mihi restituisse videtur, quam si fructus (mihi) restituat: nec mora mea mihi aliquid aufert. §. 7. Si actionem habeam ad id consequendum, quod meum non fuit, veluti ex stipulatu, fructus non consequar, etiam si mora facta sit. Quod si acceptum est judicium, tunc Sabinus, & Cassius, ex æquitate fructus quoque post acceptum judicium præstandos, putant, ut causa restituatur: Quod puto recte dici. §. 8. Ex causa etiam emptionis fructus restituendi sunt. §. 9. Sed in societatibus fructus communicandi sunt. §. 10. Si possessionem naturalem revocem, proprietas mea manet: videamus de fructibus: Et quidem in deposito & commodato fructus quoque præstandi sunt, sicut diximus. §. 11. In interdicto quoque quod vi aut clam, magis est, ut omnis causa & fructus restituantur. §. 12. Ante matrimonium quoque fructus percepti, dotis fiunt, & cum ea restituntur. §. 13. Eadem ratio est in fructibus prædiorum urbanorum. §. 14. Item, si dividere fundum tecum velim, tu nolis, & colam, an fructus dividi debeant post deductionem impensarum? Et puto dividendos. §. 15. In cæteris quoque bonæ fidei judiciis fructus omnimodo præstantur. §. 16. Si duos prælegata fuerit, ante nuptias percepti fructus in causa legati veniunt.

39. MODESTINUS lib. 9. Differen-
tiarum.

Equis per fideicommissum legatis, post moram heredis foetus quoque debentur. † *Equitio*, autem legato, etiam si mora non intercedat, incremento gregis foetus accedunt.

40. IDEM lib. 4. Regularum.

In eum diem, quo creditor pignora distraxit, re-
ste usuræ fiet reputatio.

41. IDEM lib. 3. Responsorum.

Tutor condemnatus, per appellationem traxerat executionem sententiæ: Herennius Modestinus respondit, eum qui de appellatione cognovit, potuisse, si frustratoriam morandi causa appellationem interpositam animadverteret, etiam de usuris medii temporis eum condemnare. §. 1. Lucius Titius, cum centum, & usuras aliquanti temporis deberet, minorem pecuniam, quam debebat, obsignavit: Quæro, an Titius pecuniæ, quam obsignavit, usuras præstare non debeat? Modestinus respondit, si non hac lege mutua pecunia data est, *uti liceret & particulatim*, [quod acceptum est], exsolvere: non retardari totius debiti usurarum præstationem, si, cum creditor paratus esset totum suscipere, debitor, qui in exsolutione totius cessabat, H h h solam

solam partem deposuit. §. 2. Ab Aulo Agerio Gaius Seius mutuam quandam quantitatem accepit hoc chirographo: ILLE SCRIPSIT, ME ACCEPISSE, ET ACCEPI AB ILLO MUTUOS ET NUMERATOS DECEM: QUOS EI REDDAM KALENDIS ILLIS PROXIMIS CUM SUIS USURIS PLACIIS INTER NOS: Quæro, an ex eo instrumento usuræ peti possint, & quæ? Modestinus respondit, si non appareat de quibus usuris conventio facta sit, peti eas non posse.

42. IDEM lib. 11. Responsum.

Herennius Modestinus respondit, fructus, qui post adquisitionem ex causa fideicommissi dominium ex terra percipiuntur, ad fideicommissarium pertinere: licet major pars anni ante diem fideicommissi credentem præterisse dicatur.

43. IDEM lib. 18. Responsum.

Herennius Modestinus respondit, ejus temporis, quod cessit, postquam fiscus debitum percepit, eum, qui mandatis a fisco actionibus experitur, usuras quæ in stipulatum deductæ non sunt petere posse.

44. IDEM lib. 10. Pandectarum.

Poenam pro usuris stipulari nemo supra modum usurarum licitum potest.

45. POMPONIUS lib. 22. ad Quintum Mutium.

Fructus percipiendo uxor, vel vir ex re donata, suos facit: illos tamen, quos suis operis adquisierit; veluti ferendo: nam si pomum decerpserit, vel ex sylva cædit, non sit ejus: sicuti nec cujuslibet bonæ fidei possessoris: quia non ex facto ejus is fructus nascitur.

46. ULPIANUS lib. 62. ad Edictum.

Quod in fructus redigendos impensum est, non ambigitur ipsos fructus deminuere debere.

47. SCÆVOLA lib. 9. Digestorum respondit,

Paratum judicium accipere, si ab adversario cessatum est, moram facere non videri.

48. IDEM lib. 22. Digestorum.

Maritus uxori suæ usumfructum tertiæ partis, & cum liberos habuisset, proprietatem legavit: eam uxorem heredes falsi testamenti, & aliorum criminum accusaverunt, qua re impedita est legatorum petitio: interea & filius ei mulieri natus est, eoque conditio legati existit: Quæsitum est, cum testamentum falsum non esse apparuerit, an fructus etiam mulieri præstari debeant? Respondit, præstandos.

49. JAVOLENUS lib. 3. ex Posterioribus Labeonis.

Fructus rei est, vel pignori dare licere.

TIT. II.

DE NAUTICO FOENORE.

1. MODESTINUS lib. 10. Pandectarum.

Trajectitia ea pecunia est, quæ trans mare vehitur: cæterum si eodem loci consumatur, non erit trajectitia. † Sed videndum, an merces ex (ea) pecunia comparata in ea causa habeantur? Et interest, utrum etiam ipsæ periculo creditoris navigent: tunc enim trajectitia pecunia sit,

2. POMPONIUS lib. 3. ex Plautio.

Ab eo ait, si nemo sit, qui a parte promissoris interpellari trajectitiæ pecuniæ possit, idipsum testatione complecti debere, ut pro petitione id cederet.

3. MODESTINUS lib. 4. Regularum.

In nautica pecunia ex ea die periculum spectat creditorem, ex quo navem navigare conveniat.

4. PAPINIANUS lib. 3. Responsum.

Nihil interest, trajectitia pecunia sine periculo creditoris accepta sit, an post diem præstitutum & conditionem impletam periculum esse creditoris defierit: utrobique igitur majus legitima usura scænus non debebitur. Sed in priore quidem specie semper: in altera vero, discussio periculo: nec pignora, vel hypothecæ, titulo majoris usuræ tenebuntur. §. 1. Pro operis servi trajectitiæ pecuniæ gratia secuti, quod in singulos dies in stipulatum deductum est, ad finem centesimæ, non ultra duplum debetur. In stipulatione scænoris post diem periculi separatim interposita, quod (in ea) legitimæ usuræ deerit, per alteram stipulationem operarum supplebitur.

5. SCÆVOLA lib. 6. Responsum.

Periculi pretium est, & si conditione quamvis pœnali non existente recepturus sis quod dederis, & insuper aliquid præter pecuniam, si modo in aleæ speciem non cadat: veluti ea, ex quibus conditiones nasci solent, ut si manumittas, si non illud facias, si non convolvero, & cætera. Nec dubitabis, si piscatori erogatur in apparatus plurimum pecuniæ dederim, ut si cepisset, redderet: & athletæ, unde se exhiberet, exerceretque, ut si vicisset, redderet. §. 1. In his autem omnibus & pactum sine stipulatione ad augendam obligationem prodest.

6. PAULUS lib. 25. Quæstionum.

Foenerator, pecuniam usuris maritinis mutuam dando, quasdam merces in nave pignori accepit: ex quibus si non potuisset totum debitum exsolvi, aliarum mercium aliis navibus impositarum, propriisque foeneratoribus obligatarum, si quid superfuisset, pignori accepit: Quæsitum est, nave propria perempta, ex qua totum solvi potuit, an id damnum ad creditorem pertineat, intra præstitutos dies amissa nave? an ad cæterarum navium superfluum admitti possit? Respondi, Alias quidem pignoris deminutio ad damnum debitoris, non etiam ad creditoris pertinet; sed cum trajectitia pecunia ita datur, ut non alias petitio ejus creditori competat, quam (si) salva navis intra statuta tempora pervenerit, ipsius crediti obligatio non existente conditione defecisse videtur: & ideo pignorum quoque persecutio perempta est; etiam eorum quæ non sunt amissa: Si navis intra præstitutos dies perisset, & conditionem stipulationis defuisse videri: ideoque sine causa de pignorum persecutione, quæ in aliis navibus fuerunt, quæri. Quando ergo ad illorum pignorum persecutionem creditor admitti potuerit? Scilicet tunc, cum conditio existerit obligationis, & alio casu pignus amissum fuerit, vel vilius distractum: vel si navis postea perierit, quam dies præfinitus periculo exactus fuerit.

7. IDEM

7. IDEM lib. 3. ad Edictum.

In quibusdam contractibus etiam usurae debentur, quemadmodum per stipulationem. Nam si dedero decem trajectitia, ut salva nave sortem cum certis usuris recipiam, dicendum est, posse me sortem cum usuris recipere.

8. ULPIANUS lib. 77. ad Edictum.

Servius ait, pecuniae trajectitiae poenam peti non posse, si per creditorem sterisset, quo minus eam intra (certum) tempus praestitutum accipiat.

9. LABEO lib. 5. Pithanon a Paulo Epitomatorum.

Si trajectitiae pecuniae poena, uti solet, promissa est: quamvis eo die, qui primus solvendae pecuniae fuerit, nemo vixerit, qui (eam) pecuniam deberet, tamen perinde committi poena potest, ac si fuisset heres debitoris.

TIT. III.

DE PROBATIONIBUS, ET PRAESUMPTIONIBUS.

1. PAPINIANUS lib. 3. Quaestionum.

Quotiens quaeretur, genus vel gentem quis haberet, necne, eum probare oportet.

2. PAULUS lib. 69. ad Edictum.

Ei incumbit probatio, qui dicit; non qui negat.

3. PAPINIANUS lib. 5. Responsorum.

Cum tacitum fideicommissum ab eo datur, qui tam in primo, quam in secundo testamento, pro eadem parte, vel postea pro maiore heres scribitur: probatio *mutatae voluntatis* ei debet incumbere, qui convenitur: cum secreti suscepti ratio plerumque dominus rerum persuadeat, eos ita heredes scribere, quorum fidem elegerunt.

4. PAULUS lib. 6. Responsorum (respondit).

Emplorem probare debere, eum servum, de quo quaeritur, antequam emeret, fugisse.

5. IDEM lib. 9. Responsorum.

Ab ea parte, quae dicit, *adversarium suum (ab) aliquo Jure prohibitum esse. Specialiter Lege vel Constitutione*, id probari oportere. §. 1. Idem respondit, si quis negat emancipationem recte factam, probationem *ipsam* praestare debere.

6. SCAEVOLA lib. 2. Responsorum.

Patrum manifeste docere debere, libertum in fraudem suam aliquid dedisse, ut partem ejus, quod in fraudem datum esset, posset avocare.

7. PAULUS lib. 2. Sententiarum.

Cum probatio prioris fugae deficit, servi quaestioni credendum est: in se enim interrogari, non pro domino, aut in dominum videtur.

8. IDEM lib. 18. ad Plantium.

Si filius in potestate patris (se) esse neget, Praetor cognoscit, ut prior doceat filius: quia & pietate, quam patri debet (praestare), hoc statuendum est; & quia *se liberum esse* quodammodo contendit: Ideo enim & qui ad libertatem proclamat, prior d. cere jubetur.

9. CELSUS lib. 1. Digestorum.

Si pactum factum sit, in quo *heredis* mentio non fiat, quaeritur, an id actum sit, ut ipsius duntaxat persona eo statueretur. Sed quamvis verum est, quod, qui excipit, probare debeat, quod exci-

pitur, attamen de ipso duntaxat, ac non de herede ejus quoque convenisse, petitor, non qui excipit, probare debet: quia plerumque tam heredibus nostris, quam nobismetipsis cavemus.

10. MARCELLUS lib. 3. Digestorum.

Census & monumenta publica potiora testibus esse, Senatus censuit.

11. CELSUS lib. 11. Digestorum.

Non est necesse pupillo probare, fideiussores pro tutore datos, cum accipiebantur, idoneos non fuisse: nam probatio exigenda est ab his, quorum Officii fuit providere, ut pupillo caveretur.

12. IDEM lib. 17. Digestorum.

Quingenta testamento tibi legata sunt; idem scriptum est in codicillis postea scriptis: Refert, duplicare legatum voluerit, an repetere: & oblitus, se in testamento legasse, id fecerit. Ab utro ergo probatio ejus rei exigenda est? Prima fronte aequius videtur, ut petitor probet, quod intendit: sed nimirum probationes quaedam a reo exiguntur: nam si creditum petam, ille respondeat *solutam esse pecuniam*: ipse hoc probare cogendus est. Et hic igitur, cum petitor duas scripturas ostendit, heres posteriorem inanem esse: ipse heres id adprobare iudici debet.

13. IDEM lib. 30. Digestorum.

Cum de *etate* hominis quaeretur, Caesar Noster in haec verba rescripsit: *Et durum & iniquum est, cum de statu aetatis alicujus quaeretur, & diversae professiones proferuntur, ea potissimum stare, quae vocet: sed causa cognita veritatem excuti oportet; & ex eo potissimum annos computari, ex quo praecipuam fidem in ea re constare credibilis videtur.*

14. ULPIANUS lib. 2. de Officio Consulis.

Circa eum, qui se ex *Libertinitate* ingenuum dicat, referendum est, quis actoris partibus fungatur? Et, si quidem in possessione libertinitatis fuit, sine dubio ipsum oportebit ingenuitatis causam agere, docereque *se ingenuum esse*: Sin vero in possessione ingenuitatis sit, & libertinus esse dicatur: (scilicet ejus, qui ei controversiam movet), hoc probare debet qui eum dicit libertum suum: Quid enim interest, *servum suum* quis, an *libertum* contendat? † Si quis autem fiducia ingenuitatis suae ultro in se suscipiat probationes, ad hoc ut sententiam ferat pro ingenuitate facientem (hoc est, *ingenuum se esse* ut pronuncietur) an obtemperare ei debeat, tractari potest? Et non abs re esse opinor, morem ei geri probandi *se ingenuum*, & sententiam secundum se dandam: cum nulla captio intercedat juris.

15. MODESTINUS lib. 12. Responsorum.

Quidam, quasi ex Seia susceptus (a) Gaio Seio, cum Gaius fratres haberet, hereditatem Gaii invaluit: & fratribus ejusdem, quasi ex mandatu defuncti, fideicommissa solvit; cautionem accepit: qui postea cognito, quod filius fratris eorum non fuisset, querebant, an cum eo de hereditate fratris possint, propter emissam manum ab eis, quasi filio agere? Modestinus respondit, cautione exsoluti fideicommissi statum ejus, qui probari potest

test a fratribus defuncti filius (mortui) non esse, minime confirmatum esse: sed hoc ipsum a fratribus probari debet.

16. TERENCE CLEMENS lib. 3.
ad Legem Julianam & Papiam.

ETiam matris professio filiorum recipitur: Sed & xvi recipienda est.

17. CELSUS lib. 6. Digestorum.

Cum de Lege Falcidia quaeritur, heredis probatio est, locum habere Legem Falcidiam: quod dum probare non potest, merito condemnabitur.

18. ULPIANUS lib. 6. Disputationum.

Quotiens operæ quasi a liberto petuntur, probationes ab eo, qui se patronum dicit, exiguntur: & ideo Julianus scripsit, licet in præiudicio possessor patronus esse videtur, verum partibus actoris non libertum fungi debere; sed eum, qui se patronum esse contendit. §. 1. Qui dolo dicit factum aliquid, licet in exceptione, docere dolum admissum debet. §. 2. Interrogationis factæ probationem actori imponi debere, id est, ei, qui in iure interrogatum dixit respondisse, se solum heredem esse: vel, si tacuisse dicatur interrogatus, æque tantundem erit dicendum, impositam improbationem, non ei, qui excepit se non respondisse, sed actori.

19. IDEM lib. 7. Disputationum.

In exceptionibus dicendum est, reum partibus actoris fungi oportere; ipsumque exceptionem, velut intentionem, implere: ut puta si pacti conventi exceptione utatur, docere debet pactum conventum factum esse. §. 1. Cum quis promississet iudicio se sisti, & Reipublicæ causa ausuisse dicat, & ob id non stetisse, vel dolo malo adversarii factum, quo minus sisteretur, vel valetudinem sibi impedimento fuisse, vel tempestatem: probare eum id oportet. §. 2. Sed & si procuratoria quis exceptione utatur, eo quod non licuisset adversario dare, vel fieri procuratorem: probare id oportet objicientem exceptionem. §. 3. Idem erit dicendum & si ea pecunia petatur, quæ pensata dicitur. §. 4. Hoc amplius, si iudicata rei vel iurisjurandi conditio delata dicatur de eo, quod nunc petitur, siue in alea gestum esse contendatur, eum implere probationes oportet.

20. JULIANUS lib. 43. Digestorum.

Si quis liberum hominem vi rapuerit, in vinculis habuerit, is indignissime commodum possessoris consequeretur: quia probari non poterit, hominem eo tempore, quo primum lis ordinaretur, in libertate fuisse.

21. MARCIANUS lib. 6. Institutionum.

Verius esse existimo, ipsum, qui agit, id est, legatarium, probare oportere, scisse alienam rem, vel obligatam legare defunctum: non heredem probare oportere, ignorasse alienam vel obligatam: Quia semper necessitas probandi incumbit illi, qui agit.

22. ULPIANUS lib. 1. Responsum.

Eum, qui voluntatem matrem dicit, probare hoc debere,

23. MARCIANUS lib. singulari ad formulam hypothecariam.

Ante omnia probandum est, quod inter agentem & debitorem convenit, ut pignori hypothecæ sit: sed & si hoc probet actor, illud quoque implere debet, rem pertinere ad debitorem eo tempore, quo convenit de pignore; aut cuius voluntate hypotheca data sit.

24. MODESTINUS lib. 4. Regularum.

Si chirographum cancellatum fuerit, licet præfuntione debitor liberatus esse videtur, in eam tamen quantitatem, quam manifestis probationibus creditor sibi adhuc deberi ostenderit, recte debitor convenitur.

25. PAULUS lib. 3. Questionum.

Cum de indebito quaeritur, quis probare debet non fuisse debitum? Res ita temperanda est: Ut si quidem is, qui accepisse dicitur rem, vel pecuniam indebitam, hoc negaverit; & ipse, qui dedit, legitimis probationibus solutionem adprobaverit: sine ulla distinctione ipsum, qui negavit sese pecuniam accepisse, si vult audiri, compellendum esse ad probationes præstandas, quod pecuniam debitam accepit: per etenim absurdum est, eum, qui ab initio negavit pecuniam suscepisse, postquam fuerit convictus eam accepisse, probationem non debiti ab adversario exigere. Sin vero ab initio confiteatur quidem suscepisse pecunias, dicat autem non indebitas ei fuisse solutas, præsumptionem videlicet pro eo esse, qui accepit, nemo dubitat: * Qui enim solvit, nunquam ita resupinus est, ut facile suas pecunias jactet, & indebitas effundat: & maxime si ipse, qui indebitas dedisse dicit, homo diligens est, & studiosus paterfamilias, cujus personam incredibile est in aliquo facile errasse: & ideo eum, qui dicit indebitas solvisse, compelli ad probationes, quod per dolum accipientis, vel aliquam iustam ignorantie causam indebitum ab eo solutum: & nisi (hoc) ostenderit, nullam eam repetitionem habere. §. 1. Sin autem is, qui indebitum queritur, vel pupillus, vel minor sit, vel mulier; vel forte vir quidem perfectæ ætatis, sed miles, vel agriculator, & forensium rerum expers, vel alias simplicitate gaudens, & desidia deditus: tunc eum, qui accepit pecunias, ostendere bene eas accepisse, & debitas ei fuisse solutas; & si non ostenderit, eas redhibere. §. 2. Sed hæc ita, si totam summam indebitam fuisse solutam is, qui dedit, contendat. Sin autem pro parte queritur, quod pars pecuniæ solutæ debita non est; vel quod ab initio quidem debitum fuit, sed vel dissoluto debito, postea ignarus iterum solvit, vel exceptione tutus, errore ejus, pecunias dependit: ipsum omnimodo hoc ostendere, quod vel plus debito persolvit, vel jam solutam pecuniam per errorem repetita solutione dependit, vel tutus exceptione suam nesciens projecit pecuniam; secundum generalem regulam, quæ eos, * qui opponendas esse exceptiones adfirmans, vel solvisse debita contendunt, hæc ostendere exigat. §. 3. In omnibus autem visionibus quas præposuimus, licentia concedenda est ei, cui onus probationis incumbit, adversario suo de rei veritate iusjurandum inferre, prius ipso pro calumnia jurante,

jurante, ut iudex iuramenti fidei secutus, ita suam sententiam possit formare, iure referendæ religionis ei servando. §. 4. Sed hæc, ubi de solutione indebiti quæstio est. Sin autem cautio indebite exposita esse dicatur, & indiscrete loquitur: tunc eum, in quem cautio exposita est, compelli debere esse ostendere, quod in cautionem deduxit: nisi ipse specialiter, qui cautionem exposuit, causas explanavit, pro quibus eandem conscripsit. Tunc enim stare eum oportet suæ confessioni: nisi evidentissimis probationibus in scriptis habitis ostendere paratus sit, sese hæc indebite promississe.

26. PAPINIANUS lib. 20. Quæstionum.

PROcula magnæ quantitatis fideicommissum a fratre sibi debitum, post mortem ejus in ratione cum heredibus compensare vellet, ex diverso autem allegaretur, nunquam id a fratre, quamdiu vixit, desideratum, cum variis ex causis sæpe (in) rationem fratris pecunias ratio Proculæ solvisset: Divus Commodus, cum super eo negotio cognosceret, non admisit compensationem, quasi tacite fratri fideicommissum fuisset remissum.

27. SCÆVOLA lib. 33. Digestorum.

Qui testamentum faciebat, ei, qui usque ad certum modum capere potuerat, legavit licitam quantitatem: deinde ita locutus est, *Titio centum do lego, quæ mihi pertulit: quæ ideo ei non cavi, quod omnem fortunam & substantiam, si quam a matre susceperat, in sinu meo habui sine ulla cautione. Item, eidem Titio reddi & solvi volo de substantia mea centum quinquaginta, quæ ego ex redditibus prædiorum ejus, quorum ipse fructum percepi & distraxi: item de Calendario, si qua a matre receperat Titius, in rem meam converti. Quæro, an Titius ea exigere potest?* Respondit, si Titius superscripta ex ratione sua ad testatorem pervenisse probare potuerit, exigere: videtur enim eo, quod ille plus capere non poterat, in fraudem Legis hæc in testamento adjecisse.

28. LABEO lib. 7. Pithanon a Paulo Epitomatorum.

Si arbiter animadvertere debeat, *An operis facti memoria exstet*, hoc ei quærendum est: an aliquis meminerit, id opus factum esse? Paulus: Imo, cum in arbitrio quæritur, memoria facti operis exstet necne: non hoc quæritur, num aliquis meminerit, quo die, aut quo Consule factum sit, sed num hoc aliquo modo probari possit, quando id opus factum sit: & hoc ita, quod Græci dicere solent, *ἐν πλάτει*: potest enim hoc memoria teneri: intra annum (puta) factum: cum interim nemo sit eorum, qui meminerit, quibus Consulibus id viderit: sed cum omnium hæc est opinio, nec audisse, nec vidisse, cum id opus fieret: neque ex eis audisse, qui vidissent, aut audissent: & hoc infinite similiter susum versum accidet: cum memoria operis facti non exstaret.

29. SCÆVOLA lib. 9. Digestorum.

Imperatores Antoninus & Verus Augusti Claudio Apollinari rescripserunt, in hæc verba: *Probationes, quæ de filiis dantur, non in sola adfirmatione testium consistunt: sed & epistolas, quæ*

uxoribus missæ allegarentur, si de fide earum constitit, nonnullam vicem instrumentorum obtinere decretum est. §. 1. Mulier gravida repudiata, filium enixa absente marito, (ut) spurium in actis professæ est: Quæsitum est, an is in potestate patris sit, & matre intestata mortua jussu ejus hereditatem matris adire possit, nec obsit professio a matre irata facta? Respondit, veritati locum superfore.

30. Lib. 1. Responsorum FESTO respondit.

Si ancilla fuit, ad libertatem perducam non videri neque (per) fideicommissi relictæ sibi probationem, nec quod alimenta sunt ut nutrici præstita.

31. Lib. 2. MACTORIO SABINO.

Commemorationem in chirographo pecuniarum, quæ ex alia causa debere dicuntur, factam, vim obligationis non habere.

TIT. IV.

DE FIDE INSTRUMENTORUM, ET AMISSIONE EORUM.

1. PAULUS lib. 2. Sententiarum.

Instrumentorum nomine ea omnia accipienda sunt, quibus causa instrui potest: & ideo tam testimonia, quam personæ instrumentorum loco habentur.

2. IDEM lib. 5. Sententiarum.

Quicunque a fisco convenitur, non ex indice & exemplo alicujus scripturæ, sed ex authentico conveniendus est: ita si contractus fides possit ostendi: cæterum calumniosam scripturam vim in judicio obtinere non convenit.

3. IDEM lib. 3. Responsorum respondit.

Repetita quidem die cautionem interponi non debuisse. Sed falsi crimen, quantum ad eos, qui in hoc consenserunt, contractum non videri: cum inter præsentis & convenientes res actitata sit: magisque debitor, quam creditor deliquerit.

4. GAIUS lib. singulari de formula hypothecaria.

In re hypothecæ nomine obligata ad rem non pertinet, quibus sit verbis: sicuti est (&) in his obligationibus, quæ consensu contrahuntur: & ideo (&) sine scriptura si convenit, ut hypothecæ sit, & probari poterit, res obligata erit, de qua conveniunt. Fiunt enim de his scripturæ, ut, quod actum est, per eas facilius probari possit: & sine his autem valet, quod actum est, si habeat probationem; sicut & nuptiæ sunt, licet testatio sine scriptis habita est.

5. CALLISTRATUS lib. 2. Quæstionum.

Si res gesta, sine literarum quoque consignatione, veritate factum suum præbeat, non ideo minus valebit, quod instrumentum nullum de ea intercessit.

6. ULPIANUS lib. 50. ad Edictum.

Si de tabulis testamenti deponendis agatur, & dubitetur cui eas deponi oportet: semper seniore juniore, & amplioris honoris inferiore, & marem fœminæ, & ingenuum libertino præferemus.

TIT. V.

DE TESTIBUS.

1. ARCADIVS, qui & Charisius, lib. singulari de Testibus.

Testimoniorum usus frequens ac necessarius est: & ab his præcipue exigendus, quorum fides non facillat. §. 1. Adhiberi quoque testes possunt, non solum in criminalibus causis, sed etiam in pecuniariis litibus, sicubi res postulat: & hi, quibus non interdicitur testimonium, nec ulla Lege a dicendo testimonio excusantur. §. 2. Quamquam quibusdam Legibus amplissimus numerus testium definitus sit: tamen ex Constitutionibus Principum hæc licentia ad sufficientem numerum testium coarctatur, ut iudices moderentur, & cum solum numerum testium, quem necessarium esse putaverint, evocari patiantur; ne effrenata potestate ad vexandos homines superflua multitudo testium protrahatur.

2. MODESTINVS lib. 8. Regularum.

In testimoniis autem dignitas, fides, mores, gravitas examinanda est: & ideo testes, qui adversus fidem suam testationis vacillant, audiendi non sunt.

3. CALLISTRATUS lib. 4. de Cognitionibus.

Testium fides diligenter examinanda est. Ideoque in persona eorum exploranda erunt in primis conditio cujusque: utrum quis decurio, an plebeius sit; & an honestæ, & inculpatae vitæ, an vero notatus quis, & reprehensibilis; an locuples, vel egens sit, ut lucri causa quid facile admittat: vel an inimicus ei sit, adversus quem testimonium fert; vel amicus [ei] sit, pro quo testimonium dat. Nam si careat suspitione testimonium, vel propter personam, a qua fertur, quod honesta sit; vel propter causam, quod neque lucri, neque gratiæ, neque inimicitiae causa sit: admittendus est. §. 1. Ideoque D. Hadrianus Vivio Varo Legato provinciae Ciliciæ rescripsit, cum, qui iudicat, magis posse scire, quanta fides habenda sit testibus. Verba epistolæ hæc sunt: Tu magis scire potes, quanta fides habenda sit testibus: qui, & cuius dignitatis, & cuius æstimationis sint: & qui simpliciter visi sint dicere, utrum unum eundemque meditatam sermonem attulerint; an ad ea, quæ interrogaveras, ex tempore verisimilia responderint. §. 2. Eiusdem quoque Principis extat rescriptum ad Valerium Verum de excutienda fide testium, in hæc verba: Quæ argumenta ad quem modum probandæ cuique rei sufficiant, nullo certo modo satis definiri potest: sicut non semper, ita sæpe sine publicis monumentis cuiusque rei veritas deprehenditur: alias numerus testium, alias dignitas & auctoritas: alias veluti consentiens fama confirmat rei, de qua quaeritur, fidem. Hoc ergo solum tibi rescribere possum summam, non utique ad unam probationis speciem cognitionem statim alligari debere: sed ex sententia animi tui te æstinare oportere, quid aut credas, aut parum probatum tibi opinaris. §. 3. Idem Divus Hadrianus Junio Rufino Proconsuli Macedoniæ rescripsit, testibus se, non testimoniis crediturum. Verba epistolæ ad hanc partem pertinentia hæc sunt: Quod crimina objecerit apud me Alexander Apro, & quia

[non] probabat, nec testes producebat, sed testimoniis uti volebat, quibus apud me locus non est, nam ipsos interrogare soleo: quem remissi ad provinciae Præsidem, ut is de fide testium quaereret; & nisi impleffet quod intenderat, relegaretur. §. 4. Gabino quoque Maximo idem Princeps in hæc verba rescripsit: Alia est auctoritas præsentium testium, alia testimoniorum quæ recitari solent: Tecum ergo delibera, ut, si retinere eos velis, des eis impendia. §. 5. Lege Julia de vi cavetur, Ne hac lege in reum testimonium dicere liceret, qui se ab eo, parenteve ejus liberaverit: quive impuberes erunt: quique iudicio publico damnatus erit, qui eorum in integrum restitutus non erit: quive in vinculis, custodiave publica erit: quive ad bestias ut depugnaret, se locaverit: quæve palam quæstum faciet, feceritve: quive, ob testimonium dicendum, vel non dicendum, pecuniam accepisse iudicatus vel convictus erit. Nam quidam propter reverentiam personarum, quidam propter lubricum consilii sui, alii vero propter notam & infamiam vitæ suæ, admittendi non sunt ad testimonii fidem. §. 6. Testes non temere evocandi sunt per longum iter: & multo minus milites avocandi sunt a lignis vel muneribus, perhibendi testimonii causa: idque Divus Hadrianus rescripsit. Sed & Divi Fratres rescripserunt, Quod ad testes evocandos pertinet, diligentiae iudicantis est explorare, quæ consuetudo in ea provincia, in quam iudicat, fuerit: nam si probabitur, sæpe in aliam civitatem testimonii gratia plerosque evocatos, non esse dubitandum quin evocandi sint, quos necessarios in ipsa cognitione deprehenderit qui iudicat.

4. PAULVS lib. 2. ad Legem Juliam & Papiam.

Lege Julia iudiciorum publicorum cavetur, Ne invito denunciatur, ut testimonium (litis) dicat adversus socerum, generum, vitricum, privignum, sobrinum, sobrinam sobrino natum, eosve qui priore gradu sint: item, Ne liberti ipsius, liberorum ejus, parentum, vivi, uxoris: item patroni, patronæ: & ut ne patroni, patronæ adversus libertos, neque liberti adversus patronum cogantur testimonium dicere.

5. GAIVS lib. 4. ad Legem Juliam & Papiam.

In Legibus, quibus excipitur, Ne gener, aut socer invito testimonium dicere cogeretur, generi appellatione sponsum quoque filia contineri placet: Item soceri, sponsæ patrem.

6. LICINNIUS RUFINVS lib. 2. Regularum.

Idonei non videntur esse testes, quibus imperari potest, ut testes fiant.

7. MODESTINVS lib. 3. Regularum.

Servi responso tunc credendum est, cum alia probatio ad eruendam veritatem non est.

8. SCÆVOLA lib. 4. Regularum.

Inviati testimonium dicere non coguntur senes, valetudinarii, vel milites, vel qui cum Magistratu Reipublicæ causa absunt, vel quibus venire non licet.

9. PAULVS

9. PAULUS lib. 1. ad Sabinum.

Testis idoneus pater filio, aut filius patri non est.

10. POMPONIUS lib. 1. ad Sabinum.

Nullus idoneus testis in re sua intelligitur.

11. IDEM lib. 33. ad Sabinum.

Ad fidem rei gestae faciendam etiam non rogatus testis intelligitur.

12. ULPIANUS lib. 37. ad Edictum.

Ubi numerus testium non assignatur, etiam duo sufficient: pluralis enim elocutio duorum numero contenta est.

13. PAPINIANUS lib. 1. de adulteriis.

Quæsitum scio, an in publicis judiciis calumnie damnati testimonium iudicio publico perhibere possunt? Sed neque Lege Remmia prohibentur: & Julia Lex de vi, & repetundarum, & peculatus, eos homines testimonium dicere non vetuerunt: verumtamen, quod Legibus omissum est, non omittetur religione iudicantium: ad quorum officium pertinet, ejus quoque testimonii fidem, quod integræ frontis homo dixerit, perpendere.

14. IDEM lib. singul. De adulteriis.

Scio quidem tractatum esse, an ad testamentum faciendum adhiberi possit adulterii damnatus? Et sane iuste testimonii officio ei interdicetur. Existimo ergo neque jure civili testamentum valere, ad quod hujusmodi testis processit; neque jure Prætorio, quod jus civile subsequitur: ut neque hereditas adiri, neque bonorum possessio dari possit.

15. PAULUS lib. 3. Sententiarum.

Repetundarum damnatus, nec ad testamentum, nec ad testimonium adhiberi potest. §. 1. Hermaphroditus an ad testamentum adhiberi possit, qualitas sexus incalescentis ostendit.

16. IDEM lib. 5. Sententiarum.

Qui falso vel varie testimonia dixerunt, vel utriusque parti prodiderunt, a iudicibus competenter puniuntur.

17. ULPIANUS lib. singul. Regularum.

Pater, & filius qui in potestate ejus est, item duo fratres qui in ejusdem patris potestate sunt, testes utrique in eodem testamento, vel eodem negotio fieri possunt: quoniam nihil nocet, ex una domo plures testes alieno negotio adhiberi.

18. PAULUS lib. 2. de Adulteriis.

Ex eo, quod prohibet Lex Julia de adulteriis, testimonium dicere condemnatam mulierem, colligitur, etiam mulieres testimonii in iudicio dicendi jus habere.

19. ULPIANUS lib. 8. de Offic. Procons.

Invisi testimonium non dicunt publicani: item is, qui non detractandi testimonii causa aberit: item is, qui quid exercitui præbendum conduxerit. §. 1. Sed nec pupillis testimonium denunciari potest.

20. VENULEIUS lib. 2. de Judic. publ.

In testimonium accusator citare non debet eum, qui iudicio publico reus erit, aut qui minor viginti annis erit.

21. ARCADIUS, qui & Charisius, lib. singul. de Testibus.

Ob carmen famosum damnatus intestabilis fit. §. 1. Illud quoque incunctabile est, ut, si res

exigat, non tantum privati, sed etiam Magistratus, si in præsentia sint, testimonium dicant. † Item Senatus censuit, Prætorum testimonium dare debere in iudicio adulterii causa. §. 2. Si ea rei conditio sit, ubi arenarium testem, vel similem personam admittere cogimur, sine tormentis testimonio ejus credendum non est. §. 3. Si testes omnes ejusdem honestatis & existimationis sint, & negotii qualitas ac iudicis motus cum his concurrat, sequenda sunt omnia testimonia: Si vero ex his quidam [eorum] aliud dixerint, licet impari numero, credendum est: sed quod naturæ negotii convenit, & quod inimicitiae aut gratiæ suspitione caret: confirmabitque iudex motum animi sui ex argumentis & testimoniis, & quæ rei aptiora, & vero proximiora esse compererit: Non enim ad multitudinem respici oportet, sed ad sinceram testimoniorum fidem, & testimonia quibus potius lux veritatis adsistit.

22. VENULEIUS lib. 2. de Officio

Proconsulis.

Curent Magistratus cujusque loci, testari volentibus & seipso & alios testes vel signatores præbere: quo facilius negotia explicentur, & probatio rerum salva sit.

23. IDEM lib. 1. de Judiciis publicis.

Produci testis non potest, qui ante in eum rerum testimonium dixit.

24. PAULUS lib. 5. Sententiarum.

Testis eos, quos accusator de domo produxerit, interrogari non placuit.

25. ARCADIUS (qui & Charisius) lib. singul. de Testibus.

Mandatis cavetur, Ut Præsides attendant, ne patroni in causa, cui patrocinium præstiterunt, testimonium dicant: Quod & in executoribus negotiorum observandum est.

TIT. VI.

DE JURE ET FACTI IGNORANTIA.

1. PAULUS lib. 44. ad Edictum.

Ignorantia vel facti, vel juris est. §. 1. Nam si quis nesciat decessisse eum, cujus bonorum possessio defertur, non cedit ei tempus. † Sed si sciatur quidem defunctum esse cognatum, nesciat autem proximitatis nomine bonorum possessionem sibi deferri; aut se sciat scriptum heredem, nesciat autem quod scriptis heredibus bonorum possessionem Prætor promittit: cedit ei tempus, quia in jure errat. † Idem est, si frater consanguineus defuncti credat matrem potiorē esse. §. 2. Si quis nesciat, se cognatum esse, interdum in jure, interdum in facto errat: nam, si & liberum se esse & ex quibus natus sit sciatur, jura autem cognationis habere [se] nesciat, in jure errat. At si (quis) forte expositus quorum parentum esset, ignoret, fortasse & serviat alicui putans se servum esse, in facto magis quam in jure errat. §. 3. Item si quis sciatur quidem, alii delatam esse bonorum possessionem, nesciat autem ei tempus præterisse bonorum possessionis: in facto errat. † Idem est, si putet eum bonorum possessionem accepisse. † Sed si sciatur, eum non petivisse, tempusque ei præterisse, ignoret autem sibi ex successorio capite competere bonorum possessionem.

sessionem, cedet ei tempus, quia in jure errat. §. 4. Idem dicemus, si ex assē heres institutus non putet se bonorum possessionem petere posse ante apertas tabulas: Quod si nesciat esse tabulas, in facto errat.

2. NERATIUS lib. 5. Membranarum.

IN omni parte error in jure non eodem loco, quo facti ignorantia, haberi debet: cum jus finitum & possit esse, & debeat; facti interpretatio plerumque etiam prudentissimos fallat.

3. POMPONIUS lib. 3. ad Sabinum.

Plurimum interest, utrum quis de alterius causa & facto non sciret, an de jure suo ignorat. §. 1. Sed Cassius ignorantiam Sabinum ita accipiendam existimasse refert, non deperdiri & nimium securi hominis.

4. IDEM lib. 13. ad Edictum.

Juris ignorantiam in usucapione negatur prodesse: facti vero ignorantiam prodesse constat.

5. TERENCEIUS CLEMENS lib. 2. ad Legem Juliam & Papiam.

Iniquissimum videtur, cuiquam scientiam alterius quam suam nocere: vel ignorantiam alterius alii profuturam.

6. ULPIANUS lib. 18. ad Legem Juliam & Papiam.

Nec supina ignorantia ferenda est factum ignorantis: ut nec scrupulosa inquisitio exigenda. Scientia enim hoc modo aestimanda est, ut neque negligentia crassa, aut nimia securitas satis expedita sit, neque delatoria curiositas exigatur.

7. PAPINIANUS lib. 19. Quæstionum.

Juris ignorantia non prodest acquirere volentibus, suum vero petentibus non nocet.

8. IDEM lib. 1. Definitionum.

Error facti ne maribus quidem in damnis vel compendiis obest: juris autem error nec foeminis in compendiis prodest: Cæterum omnibus juris error in damnis amittendæ rei suæ non nocet.

9. PAULUS lib. singul. De juris, & facti ignorantia.

Regula est, juris quidem ignorantiam cuique nocere, facti vero ignorantiam non nocere. Videamus igitur in quibus speciebus locum habere possit: ante præmissio, quod minoribus viginti-quinque annis [jus] ignorare permissum est: quod & [in] foeminis in quibusdam causis propter sexus infirmitatem dicitur: & ideo sicubi non est delictum, sed juris ignorantia, non læduntur. Hac ratione, si minor viginti-quinque annis filiofamilias crediderit, subvenitur ei, ut non videatur filiofamilias credidisse. §. 1. Si filiusfamilias miles a com-militone heres institutus, nesciat sibi etiam sine patre licere adire, per Constitutiones Principales jus ignorare potest: & ideo ei dies aditionis [non] cedit. §. 2. Sed facti ignorantia ita demum cui-

que nocet, si non ei summa negligentia obijciatur: quid enim, si omnes in civitate sciant, quod ille solus ignorat? Et recte Labeo definit, scientiam neque curiosissimi, neque negligentissimi hominis accipiendam: verum ejus qui eam rem diligenter inquirendo notam habere possit. §. 3. Sed juris ignorantiam non prodesse, Labeo ita accipiendam existimat, si Jurisconsulti copiam haberet, vel sua prudentia instructus sit: ut, cui facile sit scire, ei detrimento sit juris ignorantia: quod raro accipiendum est. §. 4. Qui ignoravit dominum esse rei venditorem, plus in re est, quam in existimatione mentis: & ideo tametsi existimet, se non a domino emere, tamen, si a domino ei tradatur, dominus efficitur. §. 5. Si quis jus ignorans, Lege Falcidia usus non sit, nocere ei dicit epistola Divi Pii. Sed & Imperatores Severus & Antoninus in hæc verba rescripserunt: *Quod ex causa fideicommissi indebitum datum est, si non per errorem solutum est, repeti non potest. Quamobrem Cargiliani heredes, (qui cum ex testamento ejus pecuniam ad opus aquæductus reipublicæ Cirtensium relictam solverint, non solum cautiones non exegerunt, quæ interponi solent, ut quod amplius cepissent municipes, quam per Legem Falcidiam licuisset, redderent, verumetiam stipulati sunt, ne ea summa in alios usus converteretur, & scientes prudentesque passi sunt eam pecuniam in opus aquæductus impendi), frustra postulant reddi sibi a Republica Cirtensium, quasi plus debito dederint: Cum sit utrumque iniquum, pecuniam, quæ ad opus aquæductus data est, repeti; & Rempublicam ex corpore patrimonii sui impendere, (&) in id opus, quod totum alienæ liberalitatis gloriam repræsentet. † Quo si ideo repetitionem ejus pecuniæ habere credunt, quod imperitia lapsi legis Falcidiæ beneficio nisi non sunt: sciant, ignorantiam facti, non juris prodesse: nec stultis solere succurri, sed errantibus. † Et licet municipum mentio in hac epistola fiat, tamen & in qualibet persona idem observabitur. Sed nec, quod in opere aquæductus relictæ esse pecunia proponitur, in hunc solum casum cessare repetitionem dicendum est: nam initium constitutionis generale est: demonstrat enim, si non per errorem solutum sit fideicommissum quod indebitum fuit, non nosse repeti. † Item & illa pars æque generalis est, ut qui juris ignorantia legis Falcidiæ beneficio usi non sunt, (nec) possint repetere: ut secundum hoc possit dici, etiam si pecunia, quæ per fideicommissum relictæ est, quæque soluta est, non ad aliquid faciendum relictæ sit, & licet consumpta non sit, sed exstet apud eum cui soluta est, cessare repetitionem*

10. PAPINIANUS lib. 6. Responsorum.

Impuberes sine tutore agentes, nihil posse scire intelliguntur.

LIBER VICESIMUSTERTIUS.

TIT. I.

DE SPONSALIBUS.

1. FLORENTINUS lib. 3. Institut.

SPonsalia, sunt mentio & repromissio nuptiarum futurarum.

2. ULPIANUS lib. sing. de Sponsalibus.

SPonsalia (autem) dicta sunt a spondendo: nam moris fuit veteribus stipulari, & spondere sibi uxores futuras.

3. FLO-

3. FLORENTINUS lib. 3. Institutionum.

UNde & sponsi sponsæque appellatio nata est.

4. ULPIANUS lib. 35. ad Sabinum.

Sufficit nudus consensus ad constituenda sponsalia. §. 1. Denique constat, & absenti absentem desponderi posse: & hoc quotidie fieri.

5. POMPONIUS lib. 16. ad Sabinum.

Hæc ita, si scientibus his, qui absint, sponsalia fiant, aut si postea ratum habuerint.

6. ULPIANUS lib. 36. ad Sabinum.

Si puellæ tutores ad finienda sponsalia nuncium miserunt, non putarem suffecturum ad dissolvendam nuptiarum spem hunc nuncium: non magis, quam sponsalia posse eos solo, constituere: nisi forte omnia ista ex voluntate puellæ facta sint.

7. PAULUS lib. 35. ad Edictum.

IN sponsalibus nihil interest, utrum testatio interponatur, an aliquis sine scriptura spondeat. §. 1. In sponsalibus etiam consensus eorum exigendus est, quorum in nuptiis desideratur. Intelligi tamen semper filiæ patrem consentire, nisi evidenter dissentiat, Julianus scribit.

8. GAIUS lib. 11. ad Edictum provinc.

Furor quin sponsalibus impedimento sit, plus quam manifestum est: sed postea interveniens sponsalia non infirmat.

9. ULPIANUS lib. 35. ad Edictum.

Quæsitum est apud Julianum, an sponsalia sint, ante duodecimum annum si fuerint nuptiæ collatæ? Et semper Labeonis sententiam probavi, existimantis, si quidem præcesserint sponsalia, durare ea, quamvis in domo loco nuptiæ esse cœperit: si vero non præcesserint, hoc ipso quod in domum deducta est, non videri sponsalia facta: Quam sententiam Papinianus quoque probat.

10. IDEM lib. 3. Disputationum.

IN potestate manente filia, pater sponso nuncium remittere potest, & sponsalia dissolvere: Enimvero si emancipata est, non potest neque nuncium remittere, neque quæ dotis causa data sunt condicere: ipsa enim filia nubendo efficiet dotem esse, conditionemque extinguet, quæ, causa non secuta, nasci poterit: nisi forte quis proponat, ita dotem patrem pro emancipata filia dedisse, ut si nuptiis non consentiret (vel contractis, vel non contractis), repeteret, quæ dederat: tunc enim habebit repetitionem.

11. JULIANUS lib. 16. Digestorum:

Sponsalia, sicut nuptiæ, consensu contrahentium fiunt: & ideo, sicut nuptiis, ita sponsalibus filiamfamilias consentire oportet.

12. ULPIANUS lib. singul. de Sponsalibus.

SEd, quæ patris voluntati non repugnat, consentire intelligitur. §. 1. Tunc autem solum dissentienti a patre licentia filiæ conceditur, si indignum moribus, vel turpem sponsum ei pater eligat.

13. PAULUS lib. 5. ad Edictum.

Filiosfamilias dissentiente, sponsalia nomine ejus fieri non possunt.

14. MODESTINUS lib. 4. Different.

IN sponsalibus contrahendis ætas contrahentium definita non est, ut in matrimoniis: quapropter

(&) a primordio ætatis sponsalia effici possunt, si modo id fieri ab utraque persona intelligatur, id est, si non sint minores, quam septem annis.

15. IDEM lib. singul. De enucleatis casib.

Tutor factam pupillam suam nec ipse uxorem ducere, nec filio suo in matrimonio adjungere potest: Scias tamen, quod de nuptiis tractamus, & ad sponsalia pertinere.

16. ULPIANUS lib. 3. ad Leg. Juliam & Papiam.

ORatio Imperatorum Antonini & Commodi, quæ quasdam nuptias in personam Senatorum inhibuit, de sponsalibus nihil locuta est: recte tamen dicitur, etiam sponsalia in his casibus ipso jure nullius esse momenti: ut suppleatur, quod Orationi deest.

17. GAIUS lib. 1. ad Legem Juliam & Papiam.

Sæpe justæ ac necessariæ causæ non solum annum, vel biennium, sed etiam triennium, & quadriennium, & ulterius trahunt sponsalia: veluti valetudo sponsi sponsæve, vel mortes parentum, aut capitalia crimina, aut longiores peregrinationes, quæ ex necessitate fiunt.

18. ULPIANUS lib. 6. ad Edictum.

IN sponsalibus constituendis parvi refert, per se & coram, an per internuncium, vel per epistolam, an per alium hoc factum est: & fere plerumque conditiones interpositis personis (expediuntur.)

TIT. II.

DE RITU NUPTIARUM.

1. MODESTINUS lib. 1. Regularum.

Nuptiæ sunt conjunctio maris & feminae, (&) consortium omnis vitæ: divini & humani juris communicatio.

2. PAULUS lib. 35. ad Edictum.

Nuptiæ consistere non possunt, nisi consentiant omnes: id est, qui cœunt, quorumque in potestate sunt.

3. IDEM lib. 1. ad Sabinum.

SI nepotem ex filio, & neptem ex altero filio in potestate habeam, nuptias inter eos (me) solo auctore contrahi posse, Pomponius scribit, & verum est.

4. POMPONIUS lib. 3. ad Sabinum.

Minorem annis duodecim nuptam, tunc legitimam uxorem fore, cum apud virum expleffet duodecim annos.

5. IDEM lib. 4. ad Sabinum.

Mulierem absenti per literas ejus, vel per nuncium posse nubere placet, si in domum ejus deduceretur: eam vero, quæ abesset, ex literis vel nuncio (suo) duci a marito non posse: deductione enim opus esse in mariti, non in uxoris domum; quasi in domicilium matrimonii.

6. ULPIANUS lib. 35. ad Sabinum.

Denique Cinna scribit: eum, qui absentem accepit uxorem, deinde rediens a cœna juxta Tiberim perisset, ab uxore lugendum, responsum est.

7. PAULUS lib. singulari ad Legem Falcidiam.

Ideoque potest fieri, ut in hoc casu aliqua virgo & dotem, & de dote habeat actionem.

8. POMPONIUS lib. 5. ad Sabinum.

Libertinus libertinam matrem, aut sororem, uxorem ducere non potest: quia hoc jus moribus, non legibus, introductum est.

9. ULPIANUS lib. 26. ad Sabinum.

Sinepos uxorem velit ducere avo furente, omnimodo patris auctoritas erit necessaria: sed si pater furit, avus sapiat, sufficit avi voluntas. §. 1. Is, cujus pater ob hostibus captus est, si non intra triennium revertatur, uxorem ducere potest.

10. PAULUS lib. 35. ad Edictum.

Si ita pater absit, ut ignoretur, ubi sit, & an sit: quid faciendum est, merito dubitatur? Et, si triennium effluxerit, postquam apertissime fuerit pater ignotus ubi degit, & an superstes sit, non prohibentur liberi (ejus) utriusque sexus matrimonium vel nuptias legitimas contrahere.

11. JULIANUS lib. 62. Digestorum.

Si filius ejus, qui apud hostes est, vel absit, ante triennium captivitatis vel absentiae patris uxorem duxit; vel si filia nupserit: puto, recte matrimonium vel nuptias contrahi: dummodo eam filius ducat uxorem, vel filia tali nubat, cujus conditionem certum sit patrem non repudiatum.

12. ULPIANUS lib. 26. ad Sabinum.

Si qua mihi uxor fuit, deinde a me repudiata nupsit Seio, quem ego postea adrogavi, non sunt nuptiae incestae. §. 1. Inter me, & sponsam patris mei nuptiae contrahi non possunt, quamquam *noverca* mea non proprie dicatur. §. 2. Sed & per contrarium, sponsa mea patri meo nubere non poterit: quamvis *nurus* non proprie dicatur. §. 3. Si uxor mea post divortium alii nupserit, & filiam suscepit, putat Julianus, hanc quidem privignam non esse, verum nuptiis ejus abstinendum. §. 4. Adoptivae sororis filiam possum uxorem ducere: *cognata* enim mea non est filia ejus, quia avunculus nemo fit per adoptionem; & ea demum cognationes contrahuntur in adoptionibus, quae legitimae essent, id est, quae agnatorum jus haberent. Pariratione & sororem patris mei adoptivi possum ducere, si non fuit eodem patre nata.

13. IDEM lib. 34. ad Sabinum.

Si patrona tam ignobilis sit, ut ei honestae sint vel saltem liberti sui nuptiae, officio judicis super hoc cognoscentis haec prohiberi non debent.

14. PAULUS lib. 35. ad Edictum.

Adoptivus filius si emancipetur, eam, quae patris adoptivi uxor fuit, ducere non potest: quia *noverca* locum habet. §. 1. Item si quis filium adoptaverit, uxorem ejusdem, quae *nurus* loco est, ne quidem post emancipationem filii ducere poterit: quoniam aliquando *nurus* ei fuit. §. 2. *Servilis* quoque cognationes (in) hoc jure observandae sunt: Igitur suam matrem manumissus non ducet uxorem. Tantundem juris est, & in sorore, & sororis filia. Idem e contrario dicendum est, ut pater filiam non possit ducere, si ex servitute manumissi sint: etsi dubitetur, patrem eum esse. † Unde nec vulgo quaesitam filiam pater naturalis potest uxorem ducere: * *in contrahendis matrimoniis naturale jus, & pudor inspiciebat*: contra pudorem est autem, filiam uxorem suam ducere. §. 3. Idem tamen, quod in servilibus cognationibus constitutum est, etiam in servilibus adfinitatibus

servandum est: veluti, ut eam, quae in contubernio patris fuerit, quasi *novercam*, non possim ducere: & contra, eam, quae in contubernio filii fuerit, patrem quasi *nurum* non ducere. Aequae nec matrem ejus, quam quis in servitute uxorem habuit, quasi *socrum*: cum enim cognatio servilis intelligitur, quare non & adfinitas intelligatur? Sed in re dubia certius & modestius est, hujusmodi nuptiis abstinere. §. 4. Nunc videamus, quomodo *noverca*, & *privigna*, & *socrus*, & *nurus* intelligantur: ut sciamus, quas non liceat ducere. † Quidam *novercam* per se patris uxorem, & *nurum* filii uxorem, & *privignam* uxoris ex alio marito filiam intelligunt: Sed quod ad hanc causam, verius est, nec avi uxorem, nec proavi duci posse. Duas ergo, vel plures *novercas* ducere non poterit: Non mirum: Nam & is, qui adoptivus est, nec naturalis patris, nec adoptivi uxorem ducere potest. (Sed) & si plures uxores pater habuerit, nullam earum ducere possum. † Itaque *socrus* appellatione non tantum uxoris meae mater, sed & avia, & proavia intelligitur: ut nullam earum ducere possum. † *Nurus* quoque appellatione non tantum filii uxor, sed & nepotis, & pronepotis continetur: licet quidam has *pronurus* appellant. † *Privigna* quoque non solum ea mihi intelligitur, quae uxoris meae filia est, sed & neptis, & proneptis: ut nullam earum ducere possum. Item ejus matrem, quam sponsam habui, non posse me uxorem ducere, Augustus interpretatus est: fuisse enim eam *socrum*.

15. PAPINIANUS lib. 4. Responsorum.

Uxorem quondam privigni conjungi matrimonio vitrici non oportet: nec in matrimonium convenire *novercam* ejus, qui *privignae* maritus fuit.

16. PAULUS lib. 35. ad Edictum.

Oratione divi Marci cavetur, *Ut si Senatoris filia libertino nupsisset, nec nuptiae essent*: quam & Senatusconsultum secutum est. §. 1. Nepote uxorem ducente, & filius consentire debet: neptis vero si nubat, voluntas & auctoritas avi sufficit. §. 2. *Furor* contrahi matrimonium non finit, quia consensu opus est: sed recte contractum non impedit.

17. GAIUS lib. 11. ad Edictum provinciale.

Per adoptionem quaesita fraternitas eoque impedit nuptias, donec manet adoptio. Ideoque eam, quam pater meus adoptavit, & emancipavit, potero uxorem ducere: aequae & si, me emancipato, illam in potestatem retinuerit, poterimus jungi matrimonio. §. 1. Itaque volenti generum adoptare suadet, ut filiam emanciparet: similiter suadet ei, qui *nurum* velit adoptare, ut emancipet filium. §. 2. Amitam quoque, & materteram, item magnam quoque amitam, & materteram magnam prohibemur uxorem ducere: quamvis magna amita, & matertera, quarto gradu sint. Utique autem amitam, & amitam magnam prohibemur uxorem ducere, & si per adoptionem nobis conjunctae sint.

18. JULIANUS lib. 16. Digestorum.

Nuptiae inter easdem personas nisi volentibus parentibus renovatae, iustae non habentur.

19. MARCIANUS lib. 16. Institutionum.

Capite trigesimoquinto Legis Juliae, *Qui liberos, quos habent in potestate, injuria prohibuerint ducere uxores, vel nubere (vel qui dotem dare non volunt, ex Constitutione Divorum Severi & Antonini), per Proconsules, Praesidesque provinciarum coguntur in matrimonium collocare, & dotare. Prohibere autem videtur, & qui conditionem non quaerit.*

20. PAULUS lib. singulari ad Orationem Divi Severi & Commodi.

Sciendum est, ad officium curatoris (non) pertinere, nubat pupilla, an non: quia officium ejus in administratione negotiorum constat: (Et) ita Severus & Antoninus rescripserunt, in haec verba: *Ad officium curatoris administratio pupillae pertinet: nubere autem pupilla suo arbitrio potest.*

21. TERENCEIUS CLEMENS lib. 3. ad Legem Juliam & Papiam.

Non cogitur filiusfamilias uxorem ducere.

22. CELSUS lib. 15. Digestorum.

Si patre cogente ducit uxorem, quam non duceret si sui arbitrii esset, contraxit tamen matrimonium: quod inter invitos non contrahitur: maluisse hoc videtur.

23. IDEM lib. 30. Digestorum.

Lege Papia cavetur, *Omnibus ingenuis, praeter Senatores eorumque liberos libertinam uxorem habere licere.*

24. MODESTINUS lib. 1. Regularum.

In liberae mulieris consuetudine non concubitus, sed nuptiae intelligendae sunt: si non corpore quaestum fecerit.

25. IDEM lib. 2. Regularum.

Filius emancipatus etiam sine consensu patris uxorem ducere potest, & susceptus filius ei heres erit.

26. IDEM lib. 5. Responsorum. (respondit).

Reas adulterii factas, nec ante damnationem vivente marito uxores duci posse.

27. ULPIANUS lib. 3. ad Legem Juliam & Papiam.

Si quis in Senatorio ordine agens libertinam habuerit uxorem, quamvis interim uxor non sit, attamen in ea conditione est, ut si amiserit dignitatem, uxor esse incipiat.

28. MARCIANUS lib. 10. Institutionum.

Invitam libertam uxorem ducere patronus non potest:

29. ULPIANUS lib. 3. ad Legem Juliam & Papiam.

Quod & Ateius Capito Consulatu suo fertur decrevisse. Hoc tamen ita observandum est, nisi patronus ideo eam manumisit, ut uxorem eam ducat.

30. GAIUS lib. 2. ad Legem Juliam & Papiam.

Simulae nuptiae nullius momenti sunt.

31. ULPIANUS lib. 6. ad Legem Juliam & Papiam.

Si Senatori indulgentia Principis fuerit permissum libertinam justam uxorem habere, potest justa uxor esse.

32. MARCELLUS lib. 1. ad Legem Juliam & Papiam.

Sciendum est, libertinum qui se ingenuo dedit adrogandum, quamvis in ejus familia ingenui jura sit consecutus, ut libertinum tamen a Senatoriis nuptiis repellendum esse.

33. IDEM lib. 3. ad Legem Juliam & Papiam.

Plerique opinantur, cum eadem mulier ad eundem virum revertatur, id matrimonium idem esse: Quibus assentior, si non multo tempore interposito reconciliati fuerint: nec inter moras aut illa alii nupserit, aut hic aliam duxerit: maxime si nec dotem vir reddiderit.

34. PAPINIANUS lib. 4. Responsorum.

Generali mandato *quaerendi mariti filiae* familias, non fieri nuptias, rationis est: Itaque personam ejus patri demonstrari, qui matrimonio consenserit, ut nuptiae contrahantur, necesse est. §. 1. Ream adulterii, quam vir jure mariti postulavit, non prohibetur post abolitionem uxorem denuo ducere: Sed & si non jure mariti ream postulavit, jure contractum matrimonium videbitur. §. 2. Inter privignos contrahi nuptiae possunt, etsi fratrem communem ex novo parentum matrimonio susceptum habeant. §. 3. Filiam Senatoris nuptias libertini secutam, patris casus non faciat uxorem: nam quaesita dignitas liberis, propter crimen patris auferenda (non) est.

35. IDEM lib. 6. Responsorum.

Filiusfamilias miles matrimonium sine patris voluntate non contrahit.

36. PAULUS lib. 5. Questionum.

Tutor, vel curator adultam (uxorem) ducere non potest: nisi a patre desponsa, destinata, testamentove, nominata conditione nuptiis, secuta fuerit.

37. IDEM lib. 7. Responsorum.

Libertum curatoris puellae prohiberi oportet uxorem eandem ducere.

38. IDEM lib. 2. Sententiarum.

Si quis Officium in aliqua provincia administrat, inde oriundam, vel ibi domicilium habentem uxorem ducere non potest, quamvis sponsare non prohibeatur: ita scilicet, ut, si post Officium depositum noluerit mulier nuptias contrahere, liceat ei hoc facere, arris tantummodo redditus quas acceperat. §. 1. Veterem sponsam in provincia, quam quis administrat, uxorem ducere potest: & dos data non sit caduca. §. 2. Qui in provincia aliquid administrat, in ea provincia filias suas in matrimonium collocare, & dotem constituere non prohibetur.

39. IDEM lib. 6. ad Plautium.

Sororis proneptem non possum ducere uxorem: quoniam parentis loco ei sum. §. 1. Si quis ex his, quas moribus prohibemur uxores ducere, duxerit, incestum dicitur committere.

40. POMPONIUS lib. 4. ex Plautio.

Aristo respondit, privignae filiam non magis uxorem duci posse, quam ipsam privignam.

41. MARCELLUS lib. 26. Digestorum.

Probrum intelligitur etiam in his mulieribus esse, quae turpiter viverent, vulgoque quaestum facerent,

facient, etiam si non palam. §. 1. Et si qua se in concubinato alterius quam patroni tradidisset, *matrisfamilias* honestatem non habuisse dico.

42. **MODESTINUS** lib. singulari de Ritu nuptiarum.

Semper in conjunctionibus non solum quid liceat considerandum est, sed & quid honestum sit. §. 1. Si Senatoris filia, neptis, proneptis libertino, vel qui artem ludicram exercuit, cujusve pater materve id fecerit, nupserit, nuptiæ non erunt.

43. **ULPIANUS** lib. 1. ad Legem Juliam & Papiam.

Palam quæstum facere dicemus, non tantum eam quæ in lupanario se prostituit, verum etiam si qua, ut adsolet, in taberna cauponia, vel qua alia pudori suo non parcat. §. 1. Palam autem sic accipimus, passim, hoc est sine delectu: non si qua adulteris, vel stupratoribus se committit, sed quæ vicem prostitutæ sustinet. §. 2. Item, quod cum uno, & altero pecunia accepta commiscuit, non videtur palam corpore quæstum facere. §. 3. Octavenus tamen rectissime ait, etiam eam quæ sine quæstu palam se prostituerit, debuisse his connumerari. §. 4. Non solum autem ea quæ facit, verum ea quoque quæ fecit, & (si) facere desiit, Lege notatur: neque enim aboletur turpitudine, quæ postea intermissa est. §. 5. Non est ignoscendum ei, quæ obtentu paupertatis turpissimam vitam egit. §. 6. Lenocium facere non minus est, quam corpore quæstum exercere. §. 7. Lenas autem eas dicimus, quæ mulieres quæstuaras prostituunt. §. 8. Lenam accipimus & eam, quæ alterius nomine hoc vitæ genus exercet. §. 9. Si qua cauponam exercens, in ea corpora quæstuaras habeat, ut multæ adsolent sub prætextu instrumenti cauponii prostitutas mulieres habere: dicendum, hanc quoque lenæ appellatione contineri. §. 10. Senatus censuit, non conveniens esse ulli Senatori, uxorem ducere aut retinere damnatam publico iudicio: quo (iudicio) cuilibet ex populo experiri licet; nisi si cui Lege aliqua accusandi publico iudicio non est potestas. §. 11. Si qua calumniæ iudicio damnata sit ex causa publici iudicii, & quæ prævaricationis damnata est, publico iudicio damnata esse non videtur. §. 12. Quæ in adulterio deprehensa est, quasi publico iudicio damnata est. (Proinde) si adulterii condemnata esse proponatur, non tantum quia deprehensa est, erit notata, sed quia & publico iudicio damnata est. Quod si non sit deprehensa, damnata autem: idcirco notetur, quia publico iudicio damnata est: (at) si deprehensa quidem sit, damnata autem non sit, notata erit. Ego puto, etsi absoluta sit post deprehensionem, adhuc tamen notam illi obesse debere: quia verum est, eam in adulterio deprehensam; quia factum Lex, non sententiam notaverit. §. 13. Non adjicitur hic, ut in Lege Julia de adulteriis, a quo, vel ubi deprehensam: proinde sive maritus, sive quis alius deprehendisse proponatur, videtur notata: Sed & si non in domo mariti, vel patris sui deprehensa sit, erit notata secundum verba Legis.

44. **PAULUS** lib. 1. ad Legem Juliam & Papiam.

Lege Julia ita cavetur: QUI SENATOR EST, QUIVE FILIUS, NEPOSVE EX FILIO, PRONEPOSVE EX FILIO NATO CUJUS EORUM EST, ERIT: NE QUIS EORUM SPONSAM UXOREMVE SCIENS DOLO MALO HABETO LIBERTINAM, AUT EAM, QUÆ IPSA, CUJUSVE PATER, MATERVE ARTEM LUDICRAM FACIT, FECERIT. NEVE SENATORIS FILIA, NEPTISVE EX FILIO, PRONEPTISVE EX NEPOTE, FILIO NATO, NATA: LIBERTINO, EIVE, QUI IPSE, CUJUSVE PATER, MATERVE ARTEM LUDICRAM FACIT, FECERIT: SPONSA, NUPTAVE SCIENS DOLO MALO ESTO: NEVE QUIS EORUM DOLO MALO, SCIENS SPONSAM UXOREMVE EAM HABETO. §. 1. Hoc capite prohibetur Senator libertinam ducere, eamve, cujus pater materve artem ludicram fecerit: Item libertinus Senatoris filiam ducere. §. 2. Non obest, avum & aviam artem ludicram fecisse. §. 3. Nec distinguitur, pater in potestate habeat filiam, necne: tamen iustum patrem intelligendum Octavenus ait; matrem, etiam si vulgo conceperit. §. 4. Item nihil refert, naturalis sit pater, an adoptivus. §. 5. An & is noceat, qui, antequam adoptaret, artem ludicram fecerit: atque si naturalis pater, antequam filia nasceretur, fecerit? Et si hujus notæ homo adoptaverit, deinde emancipaverit, an non possit duci, ac si talis pater naturalis decessisset? Sed de hoc casu contrariam Legis sententiam esse, Pomponius recte putat, ut eis non connumeretur. §. 6. Si postea ingenuæ uxoris pater materve artem ludicram facere coeperit: iniquissimum est, dimittere eam debere, cum nuptiæ honestæ contractæ sint, & fortasse jam liberi procreati sint. §. 7. Plane si ipsa artem ludicram facere coeperit, utique dimittenda erit. §. 8. Eas, quas ingenui cæteri prohibentur ducere uxores, Senatores non ducent.

45. **ULPIANUS** lib. 3. ad Legem Juliam & Papiam.

In eo Jure, quod dicit, INVITO PATRONO LIBERTAM QUÆ EI NUPTA EST, ALII NUBERE NON POSSE, Patronum accipimus (ut Rescripto Imperatoris Nostri, & Divi Patris ejus continetur) & eum qui hac lege emit, ut manumittat: quia manumissa liberta emptoris habetur. §. 1. Qui autem juravit se patronum, hoc idem non habebit. §. 2. Ne is quidem debet habere, qui non suis nummis comparavit. §. 3. Plane, si filiusfamilias miles esse proponatur, non dubitamus, si castrensis peculii ancillam manumiserit, competere ei hoc jus: est enim patronus secundum Constitutiones; nec patri ejus hoc jus competit. §. 4. Hoc caput ad nuptam tantum libertam pertinet, ad sponsam non pertinet: & ideo, invito patrono nuncium sponsa liberta si miserit, & alio connubium habet. §. 5. Deinde ait Lex, INVITO PATRONO. Invitum accipere debemus eum, qui non consentit ad divortium: idcirco nec a furioso divertendo solvit se hujus Legis necessitate: nec si ab ignorante divorterit: rectius enim

enim hic invitus dicitur, quam qui dissenfit. §. 6. Si ab hostibus patronus captus esse proponatur, vereor, ne possit ista connubium habere nubendo: quemadmodum haberet, si mortuus esset. Et qui Juliani sententiam probant, dicerent, non habituram connubium: putat enim Julianus, durare ejus libertæ matrimonium etiam in captivitate, propter patroni reverentiam. Certe, si in aliam servitutem patronus sit deductus, proculdubio dissolutum esset matrimonium.

46. GAIUS lib. 8. ad Legem Juliam & Papiam.

Illud dubitationis est: an & qui communem libertam uxorem duxerit, ad hoc jus admittatur? Javolenus negavit: quia non proprie videtur ejus liberta, quæ etiam alterius sit. Aliis contra visum est: quia libertam ejus esse negari non potest, licet alterius quoque sit liberta: Quam sententiam plerique recte probaverunt.

47. PAULUS lib. 2. ad Legem Juliam & Papiam.

Senatoris filia, quæ corpore quæstum, vel artem ludicram fecerit, aut judicio publico damnata fuerit, impune libertino nubit: nec (enim) honos ei servatur, quæ se in tantum (scelus) deduxit.

48. TERENCEIUS CLEMENS lib. 8. ad Legem Juliam & Papiam.

Filio patroni in libertum paternam eandemque uxorem idem juris, quod ipsi patrono daretur, ex sententia Legis accommodatur. † Idemque dicendum erit & si alterius patroni filius, vivo altero, libertam eorum uxorem duxerit. §. 1. Si ignominiosam libertam suam patronus uxorem duxerit, placet, quia contra Legem maritus sit, non habere eum hoc Legis beneficium. §. 2. Si uni ex filiis assignatam alter uxorem duxerit, non idem jus quod (in) patrono tribuendum: nihil enim juris habebit: quia Senatus omne jus libertorum assignatorum ad eum transtulit, cui id pater tribuit.

49. MARCELLUS lib. 1. ad Legem Juliam & Papiam.

Observandum est, ut inferioris gradus homines ducant uxores eas, quas hi, qui altioris dignitatis sunt, ducere Legibus propter dignitatem prohibentur: ac contra, antecedentis gradus homines non possunt eas ducere, quas hi, qui inferioris dignitatis sunt, ducere non licet.

50. IDEM lib. 3. ad Legem Juliam & Papiam.

Proxime constitutum dicitur, ut, cum quis libertam suam duxerit uxorem, quam ex fideicommissi causa manumiserit, liceat libertæ invito eo nuptias contrahere: puto, quia non erat ferendus is, qui ex necessitate manumisit, non suo arbitrio: magis enim debitam libertatem præstitit, quam ullum beneficium in mulierem contulit.

51. LICINIUS RUFINUS lib. 1. Regularum.

Matrimonii causa ancilla manumissa, a nullo alio uxor duci potest, quam a quo manumissa est: nisi patronus matrimonio ejus renuntiaverit. §. 1. Si autem filiusfamilias, matrimonii causa, jussu patris ancillam manumiserit, Julia-

nus putat, perinde eam haberi, atque si a patre ejus manumissa esset: & ideo potest eam uxorem ducere.

52. PAULUS lib. 6. ad Sabinum.

Incestæ nuptiæ neque dotem habent: & ideo (omne) quod perceptum est, licet fructuum nomine, auferetur.

53. GAIUS lib. 11. ad Edictum provinciale.

Nuptiæ consistere non possunt inter eas personas, quæ in numero parentum liberorumve sunt, sive proximi, sive ulterioris gradus sint, usque ad infinitum.

54. SCÆVOLA lib. 1. Regularum.

Et nihil interest, ex justis nuptiis cognatio descendat, an vero non: nam & vulgo quæsitam sororem quis vetatur uxorem ducere.

55. GAIUS lib. 11. ad Edictum provinciale.

Quin etiam nefas existimatur, eam quoque uxorem ducere, quæ per adoptionem filia, neptisve esse cœperit: in tantum, ut etsi per emancipationem adoptio dissoluta sit, idem juris maneat. §. 1. Patris adoptivi mei matrem, aut materteram, aut neptem ex filio, uxorem ducere non possum: scilicet, si in familia ejus sim: Alioquin si emancipatus fuero ab eo, sine dubio nihil impedit nuptias: scilicet, quia post emancipationem extraneus intelligor.

56. ULPIANUS lib. 3. Disputationum.

Etiam si concubinam quis habuerit sororis filiam, licet libertinam, incestum committitur.

57. MARCIANUS lib. 2. Institutionum.

Qui in provincia Officium aliquod gerit, prohibetur etiam consentire filio suo uxorem ducenti. §. 1. (In libr. 2. de adulteriis Papiniani Marcianus notat): Divus Marcus & Lucius Imperatores Flaviæ Tertullæ per Mensorem libertum ita rescripserunt: *Movetur & temporis diuturnitate, quo ignara juris in matrimonio avunculi tui fuisti, & quod ab avia tua collocata es, & numero liberorum vestrorum: idcirco (que) cum hæc omnia in unum concurrunt, confirmamus statum liberorum vestrorum in eo matrimonio quæsitorum, quod ante annos quadraginta contractum est, perinde atque si legitime concepti fuissent.*

58. IDEM lib. 4. Regularum.

A Divo Pio rescriptum est, Si libertina Senatorem deceperit, quasi ingenua, & ei nupta est, ad exemplum Prætoris Edicti, dandam in eam actionem: quia ex dote nullum lucrum habet, quæ nulla est.

59. PAULUS lib. singulari de Adsignatione libertorum.

Senatusconsulto, quo cautum est, *Ne tutor pupillam, vel filio suo, vel sibi nuptum collocet*, etiam nepos significatur.

60. IDEM lib. singulari ad Orationem Divi Antonini & Commodi

Si quis tutor quidem non sit, periculum tamen tutelæ ad eum pertineat, an sententia Orationis contineatur: veluti si pupilla ab hostibus capta fuerit, aut falsis allegationibus a tutela se excusaverit, ut ex sacris Constitutionibus periculum ad eum pertineat? Et dicendum est, hos quoque ad Senatusconsultum pertinere: nam & hujus-

modi periculum in numerum trium tutelarum computari comprobatum est. §. 1. Sed si propter alterius personam periculum ad eum pervenit, videamus, ne extra sententiam Senatusconsulti sit: veluti si Magistratus in tutelæ periculum incidit, vel fidejusserit quis pro tutore, vel curatore: quia nec in numerum trium tutelarum hæc imputantur. Et consequens est, hoc probare. §. 2. Quid ergo, si honoris causa tutor datus sit? quatenus nec hujusmodi tutela in numerum computatur, nunquid idem sit? Sed ratio in contrarium ducit: quod dictum est, (&) honorarium tutorem periculum solere pati, si male passus sit administrari tutelam. §. 3. Quin autem ille, qui cum datus est tutor cessat in administratione, pertineat ad Orationem, non est dubitandum: quia perinde tenetur ex sacris Constitutionibus, atque si gessisset. §. 4. Quid ergo si, cum se vellet excusare aliquo titulo, nec in promptu probationes haberet, excusationis negotium fuerit dilatum, & inter moras pupilla adoleverit? an ad Senatusconsultum pertineat? Quæstio in eo est, an (&) post pubertatem officio finito excusationem ejus recipi oporteat: nam si recipitur, & excusaverit, impune potest ducere: si vero non debeat recipi post officium finitum, non recte ducit. Et ait Papinianus lib. 5. Responso- rum, officio finito excusationem recipi non oportere: & ideo exacti temporis periculum ad eum pertinere. Sed mihi hoc nequaquam placet: iniquum enim est, propter dilationem, quæ forte non dolo, sed (quæ) ex necessitate contingit, non excusari, vel nuptias impediri excusatione recepta. §. 5. Quamvis verbis Orationis cautum sit, *Ne uxorem tutor pupillam suam ducat*, tamen intelligendum est, ne desponderi quidem posse: nam cum qua nuptiæ contrahi non possunt, hæc plerumque ne quidem desponderi potest: nam quæ duci potest, jure despondetur. §. 6. Quid ergo, si adoptivus filius tutoris duxerit pupillam illicitæ, posteaque emancipatus fuerit? Credendam est, de adoptivis emancipatis Senatum non sensitse: quia post emancipationem in totum adoptivæ familiæ obliviscuntur. §. 7. Naturales liberi, licet in adoptionem dati fuerint, Senatusconsulto continentur. §. 8. Quid ergo, si tutor datus provocavit, & postea heres ejus victus est? præteriti temporis periculum præstare debet? an vero, si filius heres fuerit, & victus est, ad Orationem pertineat? Et consequens est, hoc probare: quoniam rationem debet reddere.

61. PAPINIANUS lib. 32. Quæstionum.

DOte propter illicitum matrimonium caduca facta, exceptis impensis necessariis, quæ dotem ipso jure minuere solent, quod judicio de dote redditurus esset, maritus solvere debet.

62. IDEM lib. 4. Responso- rum.

Quanquam in arbitrio matris pater esse voluerit, cui nuptum filia communis collocaretur, frustra tamen ab ea tutor datus eligeretur: neque enim intelligitur pater de persona tutoris cogitasse: cum ideo maxime matrem prætulit, ne filia nuptias tutori committeret. §. 1. Mulier liberti viri ac patroni sui mala ratione conjungitur. §. 2. Tutor, qui rationes curatoris reddidit, puellam

suam ante constitutum tempus ætatis ejus uxorem ducere, nec matrem ex alio matrimonio factam, potest.

63. IDEM lib. 1. Definitionum.

PRæfectus cohortis, vel equitum, aut Tribunus, contra Interdictum, ejus provinciæ duxit uxorem, in qua officium gerebat: matrimonium non erit: Quæ species pupillæ comparanda est, cum ratio potentatus nuptias prohibuerit. † Sed an huic quoque, si virgo nupsit, non sit auferendum quod testamento relictum est, deliberari potest? Exemplo tamen pupillæ nuptæ tutori, quod relictum est potest mulier consequi: pecuniam tamen in dotem datam, mulieris heredi restitui necesse est.

64. CALLISTRATUS lib. 2. Quæstionum.

Libertum, eundemque tutorem pupillæ, eo quod in matrimonium collocata ipsi tutori suo, vel filio ejus est, Senatus relegandum censuit. §. 1. Senatusconsulti, quo prohibentur tutores & filii eorum pupillas suas ducere, puto heredem quoque tutoris extraneum sententia adprehendi: cum ideo prohibuerit hujusmodi nuptias, ne pupillæ in re familiari circumscribantur ab his, qui rationes eis gestæ tutelæ reddere compelluntur. §. 2. Tutor autem pupilli non prohibetur filiam suam collocare pupillo suo in matrimonium.

65. PAULUS lib. 7. Responso- rum.

EO, qui in patria sua militavit, non videri contra Mandata ex eadem provincia uxorem ducere: idque etiam quibusdam Mandatis contineri. §. 1. Idem (eodem) Respondit: mihi placere, etsi contra Mandata contractum sit matrimonium in provincia, tamen post depositum officium, si in eadem voluntate perseverat, justas nuptias effici: & ideo postea liberos natos ex justo matrimonio, legitimos esse.

66. IDEM lib. 2. Sententiarum.

Non est matrimonium, si tutor vel curator pupillam suam intra vicesimum & sextum annum non desponsam a patre, nec testamento destinatam, ducat uxorem, vel eam filio suo jungat: quo facto uterque infamatur, & pro dignitate pupillæ extra ordinem coercetur: Nec interest filius sui juris, an in patris potestate sit. §. 1. Curatoris libertum, eam pupillam cujus patronus res administrat, uxorem ducere, satis incivile est.

67. TRYPHONINUS lib. 9. Disputationum.

Non solum vivo tutore, sed & post mortem ejus, filius tutoris ducere uxorem prohibetur eam, cujus tutelæ rationi obstrictus pater fuit. Nec puto interesse, exstiterit ei heres filius, an abstinerit paterna hereditate: an nec heres fuit, forte exheredatus, aut præteritus emancipatus: Nam & fieri potest, ut per fraudem in eum collocata bona patris propter tutelam revocari oporteat. §. 1. De uno dubitari potest: si avus tutelam gessit neptis ex filio emancipato natæ, an nepoti ex altero filio eam collocare possit, si emancipato, si manenti in potestate: quia *par affectionis causa suspicionem fraudis amoret*? Sed etsi Senatusconsultum stricto jure contra omnes tutores nititur, attamen summæ affectionis avitæ intuitu,

intuitu, hujusmodi nuptiæ concedendæ sunt. §. 2. Sed & si filiusfamilias tutor puellæ vel curator fuit, puto, (vel) magis patri ejus non oportere eam nubere: Nunquid nec fratri, qui est in ejusdem potestate? §. 3. Sed videamus, si Titii filius duxerit uxorem eam, quæ tua pupilla fuit, deinde Titium, vel filium ejus adoptaveris, an perementur nuptiæ, ut in genero adoptato dictum est: an adoptio impeditur? Quod magis dicendum est, & si curator, dum gerit curam, adoptaverit maritum ejus puellæ cujus curator est: nam finita janituta, & nupta puella alii, vercor ne longum sit, adoptionem mariti ejus impedire; quasi propter hoc interponatur, ut ratio tutelæ reddendæ cohibeatur: Quam causam prohibitionis nuptiarum contrahendarum Oratio Divi Marci continet. §. 4. Et si quis curator ventri bonisque datus sit, prohibitionem ejusdem Senatusconsulti inducit: nam & hic debet rationem reddere: Nec spatium administrationis movere nos debet, quia nec in tutore, nec curatore discrimen majoris aut minoris temporis, quo in hujusmodi munere quis fuerit, habitum esse. §. 5. Si puellæ tutelam Titius administravit, vel curator negotia gessit, eaque, nondum recepta ratione, decessit, filia herede relicta: Querenti, an eam filio suo posset Titius collocare in matrimonium, dixi, posse: quia (ratio) hereditaria esset, & sit simplex debitum: Alioquin omnis debitor eam, cui obligatus esset ex aliqua ratione, prohibetur sibi filioque suo conjungere. §. 6. Sed & is, qui pupillam abstinet bonis patris sui, rationem ejus rei præstare debet; & fieri, potest, ut, etsi inconsultus hoc feceris, & hoc nomine condemnari debeat: sed etsi, optimo consilio, usus sit auxilio Prætoris jurisdictionis, quia non solvendo pater ejus decesserat, nihilominus tamen, quia judicio hoc probari oportet, impediuntur nuptiæ: Nam qui bene tutelam, & ex fide administravit, nihilominus prohibetur.

68. PAULUS lib. singulari ad Senatusconsultum Turpillianum.

Jure gentium incestum committit, qui ex gradu ascendentium vel descendentium uxorem duxerit. † Qui vero ex latere eam duxerit, quam vetatur, vel adfinem, quam impeditur: si quidem palam fecerit, levius; si vero clam hoc commiserit, gravius punitur. Cujus diversitatis illa ratio est circa matrimonium, quod ex latere non bene contrahitur: palam delinquentes, ut errantes majore poena excusantur: clam committentes, ut contumaces plectuntur.

TIT. III.

DE JURE DOTIUM.

1. PAULUS lib. 14. ad Sabinum.

Dotis causa perpetua est: (&) cum voto ejus, qui dat, ita contrahitur, ut semper apud maritum sit.

2. IDEM lib. 60. ad Edictum.

Reipublicæ interest mulieres dotes salvas habere, propter quas nubere possunt.

3. ULPIANUS lib. 63. ad Edictum.

Dotis appellatio non refertur ad ea matrimonia, quæ consistere non possunt: neque enim dos sine matrimonio esse potest. Ubique igitur matrimonii nomen non est, nec dos est.

4. PAULUS lib. 6. ad Sabinum.

Si proprietati nudæ in dotem datæ ususfructus accesserit, incrementum videtur dotis, non alia dos: quemadmodum si quid alluvione accessisset.

5. ULPIANUS lib. 31. ad Sabinum.

Profectitia dos est, quæ a patre vel parente profecta est de bonis, vel facta ejus. §. 1. Sive igitur parens dedit dotem, sive procurator ejus, sive iussit alium dare; sive, cum quis dedisset negotium ejus gerens, parens ratum habuerit: profectitia dos est. §. 2. Quod si quis patri donaturus dedit, Marcellus lib. 6. Digestorum scripsit, hanc quoque a patre profectam esse: Et est verum. §. 3. Sed & si curator furiosi, vel prodigi, vel cujusvis alterius, dotem dederit, similiter dicemus, dotem profectitiam esse. §. 4. Sed & si proponas, Prætorum, vel Præsidem decrevisse, quantum ex bonis patris (vel) ab hostibus capti, aut a latronibus oppressi, filia in dotem detur: hæc quoque profectitia videtur. §. 5. Si pater repudiaverit hereditatem dotis constituendæ causa, fortè quod maritus erat substitutus, aut qui potuit ab intestato hereditatem vindicare: dotem profectitiam non esse, Julianus ait. † Sed & si legatum in hoc repudiaverit pater, ut apud generum heredem remaneat dotis constituendæ causa: Julianus probat, non esse profectum id de bonis: quia nihil erogavit de suo pater, sed non adquisivit. §. 6. Si pater, non quasi pater, sed alio dotem promittente fidejussit, & quasi fidejussor solverit: Neratius ait, non esse profectitiam dotem: quamvis pater servare a reo id, quod solvit, non possit. §. 7. Sed si pater dotem promisit, & fidejussorem, vel reum pro se dedit, ego puto profectitiam esse dotem: sufficit enim, quod pater sit obligatus sive reo, sive fidejussori. §. 8. Si filiusfamilias mutuatus, creditorem delegavit, ut daret pro filia dotem; vel etiam ipse accepit, & dedit: videri dotem ab avo profectam Neratius ait hæcenus, quatenus avus esset dotaturus neptem suam: id enim in rem avi videri versum. §. 9. Si quis certam quantitatem patri donaverit, ita ut hanc pro filia daret: non esse dotem profectitiam Julianus lib. 17. Digestorum scripsit: obstrictus est enim, ut det, aut si non dederit, conditione tenetur. Hoc & in matre juris esse ait, si forte sub ea conditione uxor marito det, ut pro filia genero in dotem daret: nec videri uxorem marito donasse. Rectissime ergo ait, ut non sit interdicta donatio jure civili: non enim (ad) hoc dedit, ut ipse habeat, sed ut genero pro filia expendat: denique si non dederit, conditione tenetur. Esse igitur dotem istam adventitiam, Julianus ait: Et ita utimur. §. 10. Si filiusfamilias dotem promiserit, & sui juris factus dederit, profectitiam esse dotem: non enim pro hereditate patris æs alienum solvit: sed suum æs alienum susceptum, dum filiusfamilias esset, paterfamilias factus exoneravit.

§. 11.

§. 11. Si pater pro filia emancipata dotem dederit, profectitiam nihilominus dotem esse nemini dubium est: quia * non jus potestatis, sed parentis nomen dotem profectitiam facit: Sed ita demum, si ut parens dederit: cæterum si, cum deberet filiae, voluntate ejus dedit, adventia dos est. §. 12. Papinianus lib. 10. Quæstionum ait, cum pater curator suæ filiae juris sui effectæ dotem pro ea constituisset, magis eum, quasi patrem id, quam quasi curatorem, fecisse videri. §. 13. [Julianus lib. 19. Digestorum.] Adoptivum quoque patrem, si ipse dotem dedit, habere ejus repetitionem ait. §. 14. Si quis pro aliena filia dotem promiserit, & promissori pater heres extiterit, Julianus distinguit interesse, ante nuptias pater heres extiterit & dotem dederit, an postea: si ante, videri dotem ab eo profectam: potuit enim nuncium remittendo resolvere dotem: quod si post nuptias, non esse profectitiam.

6. POMPONIUS lib. 14. ad Sabinum.

Jure succursum est patri, ut filia amissa solatii loco cederet, si redderetur ei dos ab ipso profecta: ne & filiae amissæ, & pecuniæ damnum sentiret. §. 1. Si pater alienum fundum bona fide emptum in dotem dedit, ab ipso profectus intelligitur. §. 2. Si in dote danda circumventus sit alteruter, etiam majori annis vigintiquinque succurrendum est: quia bono & æquo non conveniat, aut lucrari aliquem cum damno alterius, aut damnum sentire per alterius lucrum.

7. ULPIANUS lib. 31. ad Sabinum.

Dotis fructum ad maritum pertinere debere, æquitas suggerit: cum enim ipse onera matrimonii subeat, æquum est, eum etiam fructus percipere. §. 1. Si fructus constante matrimonio percepti sint, dotis non erunt: si vero ante nuptias percepti fuerint, in dotem convertuntur: nisi forte aliquid inter maritum futurum, & destinatum uxorem convenit: tunc enim, quasi donat one facta fructus non redduntur. §. 2. Si usufructus in dotem datus sit, videamus, utrum fructus reddendi sunt, necne: Et Celsus lib. 10. Digestorum ait, interesse quid acti sit: & nisi appareat aliud actum, putare se, jus ipsum in dote esse, non etiam fructus, qui percipiuntur. §. 3. Si res in dote dentur, puto in bonis mariti fieri, accessionemque temporis marito ex persona mulieris concedendam. † Fiunt autem res mariti, si constante matrimonio in dotem dentur. † Quid ergo, si ante matrimonium? Si quidem sic dedit mulier, *ut statim ejus fiant*: efficiuntur; enimvero si hac conditione dedit, *ut tunc efficiantur, cum nupsit*, sine dubio dicemus, tunc ejus fieri, cum nuptiæ fuerint secutæ. Proinde si forte nuptiæ non sequantur nuncio remisso, si quidem sic dedit mulier, *ut statim viri res fiant*, condicere eas debet missio nuncio: enimvero si sic dedit, *ut secutis nuptiis incipiant esse*, nuncio remisso, statim eas vindicabit: sed ante nuncium remissum si vindicabit, exceptio poterit nocere vindicanti, aut doli, aut in factum: doti enim destinata non debebunt vindicari.

8. CALLISTRATUS lib. 2. Quæstionum. **S**ed nisi hoc evidenter actum fuerit, credendum est hoc agi, *ut statim res sponsi fiant*: & nisi nuptiæ secutæ fuerint, reddantur.

9. ULPIANUS lib. 31. ad Sabinum.

Si ego Seia res dederò, *ut ipsa suo nomine in dotem det*, efficiuntur ejus, licet non in dotem sint datæ: sed conditione tenebitur. Quod si pro ea res ego dem, si quidem ante nuptias: interest, qua conditione dedi, utrum, *ut statim fiant accipientis*, an *secutis nuptiis*: si statim, nuncio missio condicam: sin vero non statim, potero vindicare, quia meæ res sunt. Quare (&) si sequi nuptiæ non possunt propter matrimonii interdictionem, ex posteriore casu res meæ remanebunt. §. 1. Si res alicui tradidero, *ut nuptiis secutis dotis efficiantur*, & ante nuptias decessero: an, secutis nuptiis, dotis esse incipiant? Et vereor, ne non possint in dominio ejus effici, cui datæ sunt: quia post mortem incipiat dominium discedere ab eo, qui dedit: quia pendet donatio in diem nuptiarum: & cum sequitur conditio nuptiarum, jam heredis dominium est, a quo discedere rerum non posse dominium invito eo, fatendum est. Sed benignius est, favore dotium, necessitatem imponi heredi consentire ei, quod defunctus fecit: aut si distulerit, vel absit, etiam nolente, vel absente eo, dominium ad maritum ipso jure transferri; ne mulier maneat indotata. §. 2. *Dotis autem causa data*, accipere debemus ea, quæ in dotem dantur. §. 3. Cæterum si res dentur in ea, quæ Græci *παράφρον* dicunt, quæque Galli *peculium* appellant, videamus, an statim efficiuntur mariti? Et putem, si sic dentur ut fiant, effici mariti: & cum distractum fuerit matrimonium, non vindicari oportet, sed condici, nec dotis actione peti; ut D. Marcus (&) Imperator noster cum Patre rescripserunt. † Plane, si rerum libellus marito detur, ut Romæ vulgo fieri videmus: nam mulier res, quas solet in usu habere in domo mariti, neque in dotem dat, in libellum solet conferre, eumque libellum marito offerre, ut is subscribat, quasi res acceperit; & velut chirographum ejus uxor retinet, res, quæ libello continentur, in domum ejus se intulisse: Hæ igitur res an mariti fiant, videamus. Et non puto: non quod non ei tradantur: quid enim interest, inferantur volente eo in domum ejus, an ei tradantur? sed quia non puto hoc agi inter virum & uxorem, ut dominium ad eum transferatur, sed magis, ut certum sit in domum ejus illatas, ne si quandoque separatio fiat, negetur: & plerumque custodiam earum maritus repromittit, nisi mulieri commissæ sint. Videbimus harum rerum nomine, si non reddantur, utrum rerum amotarum, an depositi, an mandati mulier agere possit? Et si custodia marito committitur, depositi, vel mandati agi poterit: si minus, agetur rerum amotarum, si animo amoventis maritus (eas) retineat; aut ad exhibendum, si non amovere eas connisus est.

10. IDEM lib. 34. ad Sabinum.

Plerumque interest viri, res non esse æstimatas, idcirco, ne periculum rerum ad eum pertineat: maxime, si animalia in dotem acceperit, vel vestem qua mulier utitur; eveniet enim, si æstimata sint, & ea

& ea mulier adtrivit, ut nihilominus maritus æstimationem eorum præstet: quotiens igitur non æstimatae res in dotem dantur, & meliores, & deteriores mulieri fiunt. §. 1. Si prædiis inæstimatis aliquid accessit, hoc ad compendium mulieris pertinet: si aliquid decessit, mulieris damnum est. §. 2. Si servi sobolem ediderunt, mariti lucrum non est. §. 3. Sed fœtus dotalium pecorum ad maritum pertinent: quia fructibus computantur: sic tamen, ut suppleri proprietatem prius oporteat, & submissis in locum mortuorum capitum (ex) agnatis, residuum in fructum maritus habeat: quia fructus dotis ad eum pertineat. §. 4. Si ante matrimonium æstimatae res dotationales sunt, hæc æstimationo quasi sub conditione est: namque hanc habet conditionem, *si matrimonium fuerit secutum*: secutis igitur nuptiis, æstimationo rerum perficitur, & fit vera venditio. §. 5. Inde quæri potest, si ante nuptias mancipia æstimata deperierint, an mulieris damnum sit? Et hoc consequens est dicere: nam cum sit conditionalis venditio, pendente autem conditione mors contingens extinguat venditionem, consequens est dicere, mulieri perisse: quia nondum erat impleta venditio: quia æstimationo venditio est. §. 6. Si res in dotem datae fuerint, quamvis æstimatae; verum convenerit, *ut aut æstimationo, aut res præstentur*: si quidem fuerit adjectum, *utrum mulier velit*, ipsa eliget, utrum malit petere rem, an æstimationem: verum si ita fuerit adjectum, *utrum maritus velit*, ipsius erit electio: aut si nihil de electione adjiciatur, electionem habebit maritus, utrum malit res offerre, an pretium earum. Nam & * cum illa aut illa res promittitur, rei electio est, utram præstet. Sed si res non exstet, æstimationem omnimodo maritus præstabit.

11. PAULUS lib. 7. ad Sabinum.

SAne & deteriore factam reddere poterit.

12. ULPIANUS lib. 34. ad Sabinum.

Si res æstimata, post contractum matrimonium, donationis causa adprobetur, nulla est æstimationo: quia nec res distrahi donationis causa potest; cum effectum inter virum & uxorem non habeat: res igitur in dote remanebit. Sed si ante matrimonium, magis est, ut in matrimonii tempus collata donatio videatur: atque ideo non valet. §. 1. Si mulier se dicat circumventam minoris [rem] æstimasse, ut puta servum: si quidem circum in hoc venta est, quod servum dedit; non tantum in hoc, quod minoris æstimavit; in eo acturam, ut servus sibi restitatur: enimvero si in æstimationis modo circumventa est, erit arbitrium mariti, utrum justam æstimationem, an potius servum præstet. Et hæc, si servus vivit. Quod si decessit, Marcellus ait, magis æstimationem præstandam: (sed) non justam, sed eam, quæ facta est; quia boni consilii mulier debet, quod fuit æstimatus. Ceterum, si simpliciter dedisset, proculdubio periculo ejus moreretur, non mariti. Idemque & in minore circumventa Marcellus probat. † Plane si emptorem habuit mulier iusti pretii, tunc dicendum, justam æstimationem præstandam: idque duntaxat [uxori] minori annis præstandum Marcellus scribit. Scævola autem in marito notat, si dolus

ejus adfuit, justam æstimationem præstandam: Et puto verius quod Scævola ait. §. 2. Si cum marito debitore mulier pacta sit, *ut id, quod debeat, in dotem habeat*: dotis actione scilicet eam agere posse existimo. Licet enim ipso jure priore debito liberatus non sit, (sed) tamen exceptionem habere potest.

13. MODESTINUS lib. singulari de

Differentia dotis.

Si mulier post divortium, antequam ex stipulatu de dote agat, ad eundem virum fuerit reversa, constantius dicetur, per doli exceptionem inefficacem fieri ex stipulatu actionem, usque quo matrimonium durat.

14. ULPIANUS lib. 34. ad Edictum.

Si rem æstimatam mulier in dotem dederit, deinde ea moram faciente in traditione, in rerum natura esse desierit, actionem eam habere non puto.

15. POMPONIUS lib. 14. ad Sabinum.

Quod si per eam non steterit, perinde pretium aufert, ac si tradidisset: quia quod evenit, emptoris periculo est.

16. ULPIANUS lib. 34. ad Sabinum.

Quotiens res æstimata in dotem datur, evicta ea, virum ex empto contra uxorem agere; & quidquid eo nomine fuerit consecutus, dotis actione, soluto matrimonio, ei præstare oportet: quare & si duplum forte ad virum pervenerit, id quoque ad mulierem redigetur: quæ sententia habet æquitatem: quia non simplex venditio sit, sed dotis causa: nec debeat maritus lucrari ex damno mulieris; sufficit enim maritum indemnem præstari, non etiam lucrum sentire.

17. PAULUS lib. 7. ad Sabinum.

In rebus dotalibus virum præstare oportet tam dolum quam culpam: quia causa sua dotem accipit: Sed etiam diligentiam præstabit, quam in suis rebus exhibet. §. 1. Si re æstimata data, nuptiæ secutæ non sint, videndum est, quid repeti debeat: utrum res, an æstimationo? Sed id agi videtur, ut ita demum æstimationo rata sit, si nuptiæ sequantur: quia nec alia causa contrahendi fuerit. Res igitur repeti debeat, non pretium.

18. POMPONIUS lib. 14. ad Sabinum.

Si mancipia in dotem æstimata accepisti, & pactum conventum factum est, *Ut tantidem æstimata divortio facto redderes*, manere partum eorum apud te Labeo ait: quia & mancipia tuo periculo fuerint.

19. ULPIANUS lib. 34. ad Sabinum.

Etiam si alii jussu mariti dos detur, nihilominus maritus de dote obligatur.

20. PAULUS lib. 7. ad Sabinum.

Julianus scribit, valere talem stipulationem, CUM MORIERIS, DOTIS NOMINE TOT DARI? quia & pacisci soleant, *ne a viva exhibeatur*. Quod non esse simile accepi: aliud est enim differre exactionem; aliud, ab initio in id tempus stipulari, quo matrimonium futurum non sit. Idque & Aristoni, & Neratio, & Pomponio placet.

21. ULPIANUS lib. 35. ad Sabinum.

Stipulationem, quæ propter causam dotis fiat, constat habere in se conditionem hanc, SI NUPTIÆ FUERINT SECUTÆ: & ita demum ex ea

agi posse, quamvis non sit expressa conditio, SI NUPTELÆ, constat: quare, si nuncius remittatur, defecisse conditio stipulationis videtur.

22. PAULUS lib. 7. ad Sabinum.

ET licet postea eidem nupserit, non convalescit stipulatio.

23. ULPIANUS lib. 35. ad Sabinum.

QUIA autem in stipulatione non est necessaria dotis adjectio, etiam in datione tantundem ducimus.

24. POMPONIUS lib. 15. ad Sabinum.

SI filiafamilias nuptura ex peculio, cujus administrationem habet, dotem viro dedit; deinde, cum in eadem causa peculium ejus esset, divortium fecerit: dos ei recte solvitur, quasi a quolibet peculiari debitore.

25. PAULUS lib. 7. ad Sabinum.

SI ei nuptura mulier, qui Stichum debebat, ita cum eo pacta est, PRO STICHO, QUEM MIHI DEBES, DECEM TIBI DOTI ERUNT: secundum id, quod placuit rem pro re solvi posse, & liberatio contingit, & decem in dotem erunt: quia & permutatio dotium conventionem fieri potest.

26. MODESTINUS lib. 1. Regularum.

ITA constante matrimonio permutari dotem posse dicimus, si hoc mulieri utile sit: ut ex pecunia in rem, aut ex re in pecuniam. Idque probatum est.

27. ULPIANUS lib. 36. ad Sabinum

QUOD si fuerit factum, fundus vel res dotalis efficitur.

28. PAULUS lib. 7. ad Sabinum.

POST nuptias pater non potest deteriorem causam filiae facere, quia nec reddi ei dos invita filia potest.

29. ULPIANUS lib. 36. ad Sabinum.

CUM pater dotem pro filia promittit, & dotem legat: si quidem marito legavit, videndum est, an legatum valeat? Et non puto valere: Nam cum creditori debitor legat id quod debet, nullum legatum est. Quod si filiae legavit, valet legatum: dos enim ex promissione marito debetur, legatum filiae. Et si quidem hoc animo testatorem esse filia ostenderit, ut duplicaret ei legatum: habebit utrumque; dotem, quam maritus persecutus fuerit, & legatum, ex causa legati. Quod si alterutrum voluit habere: Si mulier legatum petat, opposita doli exceptione non alias cogetur ei heres legatum solvere, quam si caverit *indemnem hoc nomine heredem futurum adversus maritum ex promissione agentem*: Sed si maritus agat, nihil de indemnitate eum cavere oportebit; verum mulier post eum agens, exceptione repellatur, quia semel dos praestita est.

30. PAULUS lib. 7. ad Sabinum.

DOTEM, quæ in prius matrimonium data est, non aliter converti in posterius matrimonium dicendum est, quam cum hoc agitur: dum hoc agi semper interpretemur, nisi probetur aliud convnisse.

31. PAPINIANUS lib. 4. Responforum.

QUOD si non divortium, sed jurgium fuit: dos ejusdem matrimonii manebit.

32. POMPONIUS lib. 16. ad Sabinum.

SI ex lapidicinis dotalis fundi lapidem vel arbores, quæ fructus non essent, sive superficiem ædificii dotalis voluntate mulieris vendiderit: nummi ex ea venditione recepti, sunt dotis.

33. ULPIANUS lib. 6. ad Sabinum.

SI extraneus sit, qui dotem promissit, isque defectus sit facultatibus: imputabitur marito, cur eum non convenerit: maxime si ex necessitate, non ex voluntate dotem promiserat: nam, si donavit, utcunque parcendum marito, qui eum non præcipitavit ad solutionem, qui donaverat: quemque in id, quod facere posset, si convenisset, condemnaverat. Hoc enim Divus Pius rescripsit, eos, qui ex liberalitate conveniuntur, in id, quod facere possunt, condemnandos. † Sed si vel pater vel ipsa promiserunt, Julianus quidem lib. 16. Digestorum scribit, etiam, si pater promissit, periculum respicere ad maritum: Quod ferendum non est: debebit igitur mulieris esse periculum. Nec enim quicquam iudex propriis auribus audiet mulierem dicentem, cur patrem, qui de suo dotem promissit, non urserit ad exsolutionem: multo minus, cur ipsam non convenerit. Recte itaque Sabinus disposuit, ut diceret, quod pater vel ipsa mulier promissit, viri periculo non esse; quod debitor, id viri esse; quod alius, scilicet donaturus, ejus periculo ait, cui acquiritur: acquiri autem mulieri accipiemus, ad quam rei commodum respicit.

34. IDEM lib. 33. ad Sabinum.

MATER cum filiae aurum dedisset utendum, pater puellæ id aurum in dotem viro adpendit; dein mortua est mater: Si inscia, invitave uxore vir id aurum in dotem dedisset, manet id aurum heredis matris, vindicarique potest: & eo minorem dotem viro datam esse placuit: quia res evicta est, marito competit adversus socerum actio.

35. IDEM lib. 47. ad Sabinum.

DOTEM a patre, vel a quovis alio promissam, si vir novandi causa stipuletur: coepit viri esse periculum, cum ante mulieris fuisset.

36. IDEM lib. 48. ad Sabinum.

DEBITOR mulieris, jussu ejus, pecuniam viro expromissit: deinde vir acceptam eam jussu mulieris fecit: Res mulieri perit. Hoc quomodo accipimus? utrum dotis nomine, an (&) si alia ex causa? Et videtur de eo debitore dictum, qui dotis nomine promissit. Illud adhuc subest, utrum ante nuptias, an post nuptias id factum sit: multum enim interesse videtur: nam si secutis nuptiis id factum est, dote jam constituta, maritus accepto ferendo perdit dotem: si autem antequam nuptiae sequerentur, nihil videtur doti constitutum esse.

37. PAULUS lib. 12. ad Sabinum.

NON enim alias perit mulieri actio, quam si nuptiae secutæ fuerint: nam si secutæ non sunt, manet debitor mulieri obligatus.

38. ULPIANUS lib. 48. ad Sabinum.

SANE videndum est, an marito mulier, quæ jussit accepta ferri, obligetur? Et putem obligari mandati actione: & hoc ipsum in dotem converti, quod mulier mandati iudicio obligata est: Et quod dicitur, rem mulieri perire, consequens est: nam, si co-

si coeperit velle de dote agere, ipsa secum debet compensare iustum suum.

39. IDEM lib. 33. ad Edictum.

SI serva servo quasi dotem dederit, deinde constante conjunctione, ad libertatem ambo pervenerint peculio eis non adempto, & in eadem conjunctione permanserint: ita res moderetur, ut, si quæ ex rebus corporalibus, velut in dotem tempore servitutis datis, exstiterint, videantur ea tacite in dotem conversa, ut earum æstimatio mulieri debeatur. §. 1. Si spadoni mulier nupserit, distinguendum arbitror, castratus fuerit, necne: ut in castrato dicas dotem non esse; in eo, qui castratus non est, quia est matrimonium, & dos & dotis actio est.

40. IDEM lib. 34. ad Edictum.

DIVUS Severus rescripsit Pontio Luciano in hæc verba: *Si mulier, quæ dotem dederat, post divortium rursus in matrimonium redit, non revocatis instrumentis: non dubitabit is, apud quem res agetur, secundum voluntatem mulieris, quæ utique non indotata redire in matrimonium voluit, partibus suis fungi, quasi renovata dote.*

41. PAULUS lib. 35. ad Edictum.

PROMITTENDO dotem, omnes obligantur, cuiuscunque sexus conditionisque sint. §. 1. Sed si nuptiæ secutæ non fuerint, ex stipulatu agi non potest: magis enim res, quam verba intuenda sunt. §. 2. Accepti quoque latione dos constituitur, cum debitori marito acceptum feratur dotis constituendæ causa. §. 3. Si a debitore mulieris sub conditione dos promittatur; & postea, sed antequam maritus petere posset, debitor solvendo esse defierit: magis periculum ad mulierem pertinere placet: Nec enim videri maritum nomen secutum eo tempore, quo exigere non poterit. † Quod si jam tunc debitor, cum sub conditione promitteret, solvendo non fuerit: periculum viri esse, quod sciens tale nomen secutus videretur, quale initio obligationis fuerit. §. 4. Si debitor mulieris dotem promiserit, & mulierem heredem reliquerit: Labeo perinde habendum ait, ac si mulier ipsa dotem promississet: cuius sententiam Julianus quoque probat: nec enim æquum esse ait, ut ei damnetur ejus pecuniæ nomine, quam ipsa debeat; & satis esse, acceptilatione eam liberari.

42. GAIUS lib. 11. ad Edictum provinciale.

RES in dotem datæ, quæ pondere, numero, mensura constant, mariti periculo sunt: quia in hoc dantur, ut eas maritus ad arbitrium suum distrahatur; & quandoque soluto matrimonio, ejusdem generis & qualitatibus alias restituatur vel ipse, vel heres ejus.

43. ULPIANUS lib. 3. Disputationum.

LICET soleat dos per acceptilationem constitui, tamen si ante matrimonium acceptilatio fuerit interposita, nec nuptiæ secutæ, Scævola ait, matrimonii causa acceptilationem interpositam non secutis nuptiis nullam esse, atque ideo suo loco manere obligationem: Quæ sententia vera est. §. 1. Quotiens autem extraneus accepto fert debitori dotis constituendæ causa, si quidem nuptiæ insecutæ non fuerint, liberatio non sequetur: nisi forte sic accepto tulit, ut velit mulieri in totum

donatum: tunc enim credendum est, *brevi manu* acceptum a muliere, & marito datum: cæterum mulieri per liberam personam conditio adquiri non potest. † Plane secutis nuptiis, mulier soluto matrimonio dotis exactionem habebit: nisi forte sic accepto tulit extraneus, ut ipse, quoquomodo solutum fuerit matrimonium, conditionem habeat: tunc enim non habebit mulier actionem. † Secundum quæ constituta dote per acceptilationem, & secutis nuptiis, is effectus erit dotis exactioni, ut, si quidem pura sit obligatio, quæ accepto lata est, non ipsa jam restituenda sit, sed solvenda dos secundum sua tempora. † Sin vero obligatio in diem fuit, nec ante solutum matrimonium dies obligationis præterit, restauranda est in diem pristinum obligatio; & si debitum cum satisfactione fuerit, satisfactio renovanda est. Similique modo & si conditionalis fuerit obligatio, quæ in dotem conversa est, & pendente obligatione divortium fuerit secutum, verius, obligationem sub eadem conditione restitui debere. Sed si conditio exstiterit constante matrimonio, ex die divortii tempora exactionis numerantur.

44. JULIANUS lib. 16. Digestorum.

SI pater filiæ nomine dotem promississet, & eam ante nuptias emancipasset, non resolvitur promissio: nam & cum ante nuptias pater moreretur, nihilominus heredes ejus ex promissione obligati manebunt. §. 1. Quæ debitorem filium familias habet, si patri ejus ita dotem promiserit, *quod mihi debes, vel quod mihi filius tuus debet, doti tibi erunt*, non obligatur: sed efficit, ut id, quod actione de peculio servari a patre poterat, in dote sit. Marcellus: Sive igitur cum filio posthac, sive cum patre agere instituerit, exceptione pacti conventi summovebitur: actione autem de dote si experietur, consequetur quod in peculio fuisse, apparuerit eo tempore, quo dos promittebatur; utique si post nuptias promissa, ejus temporis peculium æstimari debet, quo nuptiæ fierent.

45. TRYPHONINUS lib. 8. Disputationum.

QUOD si nuptura debitori filiofamilias, *actionem duntaxat de peculio* promissit: id, quod ex ea causa sibi deberetur, nuptiarum tempore inspicitur. §. 1. Si vero alii nuptura, iussit filiumfamilias debitorem de peculio dotem promittere, tempus inspicitur quo dos promissa est, ut tantum in peculio esse æstimaretur.

46. JULIANUS lib. 16. Digestorum.

QUOMODUM invito domino servus stipulatus acquirit, ita, si dotem domini nomine sibi promitti patiatur, obligatio domino acquiritur: sed neque periculum dominus præstare debet, si forte debitor mulieris dotem promiserit, neque culpam. † Traditione quoque rei dotalis in persona servi vel filiifamilias facta, dos constituitur, ita ut neque periculum, nec culpam dominus, aut pater præstet. † Igitur hanc dotem periculo mulieris esse dico, quamdiu dominus vel pater ratam promissionem vel donationem habuerit: Ideoque etiam manente matrimonio res quas tradiderit conditione repetituram. † Item incerti conditione consecuturam, ut promissione liberetur.

retur. §. 1. Si debitori suo mulier nuptura, ita dotem promississet, *Quod mihi debes, aut fundus Sempronianus tibi erit*: utrum mulier vellet, id in dote erit: & si quidem debitum maluisset dotis nomine apud virum remanere, potest (ea) exceptione se tueri adversus petentem fundum: quod si fundum dedisset, pecuniam marito condicet. §. 2. Pater, etiam si falso existimans se filiae suae debitorem esse dotem promississet, obligabitur.

47. IDEM lib. 18. Digestorum.

SI servo in dotem ante nuptias dato donatum aliquid vel legatum ante nuptias fuisset, ampliatur dos, sicut ex fructibus fundi, qui ante nuptias traditus est.

48. IDEM lib. 2. ad Urseium Ferocem.

TAli facta stipulatione, *decem in anno proximo dotis nomine dare spondes?* Quaesitum est, annus ex quo tempore esset numerandus: utrum ex die stipulationis factae; an ex eo die, quo dos esse potuisset, id est, nuptiarum? Et responsum est, ex die nuptiarum annum esse numerandum: ne, si aliter observaremus, si intra annum nuptiae factae non sint, videri possit dos ex ea obligatione deberi. §. 1. Socer genero suo sic legaverat: *Lucio Titio filiae meae nomine centum heres meus damnas esto dare*: hanc pecuniam generum petere debere; exactam, acceptam legatis referri: sed divortio facto de dote actionem mulieri reddendam Proculus respondit: & nihilominus dotis esse factam. Julianus notat: imo nec filiae, si voluerit, deneganda est huiusmodi actio.

49. IDEM lib. 5. ex Minicio.

Vir ab eo, qui uxori ejus dotem facere volebat, certam pecuniam eo nomine stipulatus est; deinde acceptam eam fecit: quaerebatur, essetne ea pecunia in dotem? Respondit, Si acceptam non fecisset, & promissor solvendo esse desisset, quaereremus, an culpa mariti ea pecunia exacta non esset: cum vero acceptam fecit, omnimodo periculum ad eum pertinebit; perinde enim est, ac si acceperit pecuniam, & eandem promissori donaverit.

50. AFRICANUS lib. 8. Quaestionum.

Quae fundum in dote habebat, divortio facto, cum in matrimonium rediret, pacta est cum viro, *uti decem in dotem acciperet, & fundum sibi restitueret*; ac datis decem, prius quam fundus ei restitueretur, in matrimonio decessit: Illud ex bona fide est, & negotio contracto convenit, ut fundus, quasi sine causa penes maritum esse coeperit, condicatur. §. 1. Et hoc evidentius circa actionem pigneratitiam apparebit. Etenim si, cum fundum Cornelianum pignoris causa tibi tradidissem, postea ex conventionem fundum Titianum in hoc (tibi) tradiderim, *ut Cornelianum mihi restitueres*: minime (puto) dubitandum erit, quin statim recte pigneratitia ad recipiendum Cornelianum agere possim.

51. ULPIANUS lib. 2. Responsorum.

SI res, quas filiae emancipatae pater donavit, ex voluntate ejus postea in dotem pro ea datae sunt; a filia dotem, non a patre videri datam.

52. MARCIANUS lib. 3. Regularum.

Non solum si *aestimatus fundus*, sed etiam si *non aestimatus* in dotem datus est, & alias, cum necesse non habeat mulier duplum promittere, promisit: quia ipse fundus est in dote, quodcumque propter eum consecutus fuerit a muliere maritus, quandoque restituet mulieri de doto agenti.

53. NERATIUS lib. 3. Membrarum.

Cum vir uxori donare vellet, debitor mulieris, qui solvendo non erat, dotem ei promisit: Ad id duntaxat, ad quod solvendo fuit, viri periculo ea res est: & si quid debitori ad solvendum facultatis accesserit, periculum ad eam summam, quae accesserit, crescet; permanebitque, etiam si rursus pauperior factus erit: quia neque tum, cum dos promitteretur, donatio facta est, nisi ejus pecuniae, quae a debitore servari non poterat: neque cum solvendo (is) esse coepit, donationis causa permaneat; cum eo loco res sit, quo esset, si tum quoque cum promitteretur dos, locuples fuisset.

54. GAIUS ad Edictum Praetoris (urbani), titulo de Praedioribus.

Res quae ex dotali pecunia comparatae sunt, dotalis esse videntur.

55. PAULUS lib. 1. ad Plautium.

Cum dotis causa aliquid expromittitur, fidejussor eo nomine datus tenetur.

56. IDEM lib. 6. ad Plautium.

Si is, qui Stichum mulieri debet, in dotem delegatus sit; & antequam solveret debitor, Stichus decesserit, cum neque per debitorem stetisset, quo minus solveret, neque maritus (in) agendo moram fecisset: periculo mulieris Stichus morietur: quamquam etiam si moram maritus fecerit in exigendo, si tamen (etiam) apud maritum moriturus Stichus fuerit, actione dotis maritus non teneatur. §. 1. Ibi dos esse debet, ubi onera matrimonii sunt. §. 2. Post mortem patris statim onera matrimonii filium sequuntur: sicut liberi, sicut uxor. §. 3. Quod dicitur, *necessarias impensas ipso jure dotem minuire*: non eo pertinet, ut si forte fundus in dote sit, desinat aliqua ex parte dotalis esse: sed nisi impensa reddatur, aut pars fundi, aut totus retineatur. Sed si tantum in fundum dotalem impensum sit per partes, quanti fundus est, desinere eum dotalem esse Scaevola Noster dicebat: nisi mulier sponte marito intra annum impensas obtulerit. Si pecunia & fundus in dote sint, & necessariae impensae in fundum factae, Nerva ait, dotem pecuniariam minui. Quid ergo, si mulier impensas marito solverit: utrum crescet dos, an ex integro data videbitur? Cujus rei manifestior iniquitas in fundo est, secundum Scaevolae Nostri sententiam: nam si desinit dotalis esse, poterit alienari: rursus quemadmodum poterit fieri dotalis data pecunia? an jam pecunia in dote esse videbitur? & magis est, ut ager in causam dotis revertatur, sed interim alienatio fundi inhibeatur.

57. JAVOLENUS lib. 1. ex Plautio.

Nuptura filiofamilias, si socero dotem ita promiserit, *Quod filius tuus mihi debet, id dote tibi*

tibi erit: interesse puto, utrum filii obligatio, an patris persecutio & in rem versum promissioni contineatur? Nam si id, quod filium dare oportet, significatum est: tota pecunia, in quam filius obligatus est, promissioni dotis continebitur: sin autem id, quod patrem de peculio, vel in rem verso præstare oportebit: æstimare debet, quantum sit eo tempore id, quod promittitur: ut ea summa dotis esse videatur, qua patrem eo tempore filii nomine condemnari oportebit: quod si non evidenter apparuit, de cuius mulier obligatione sensuit: præsumptionem ad filii debitum spectare verisimile est; nisi evidentissime contrarium approbetur.

58. CELSUS lib. 19. Digestorum.

Si sponsalibus nondum factis Titio dotem Seia nomine promiseris, cum ea nubere ei nollit, tamen, si postea nupserit, dotem debebis: nisi alia nuptiæ media intervenissent. §. 1. Si mulier ancillam Pamphilam a Titio stipulata, deinde ei nuptura, quod is sibi debebat, doti habere permisit: etiamsi non erit viri Pamphila, an ipsa tamen Pamphila in dote & mulieris periculo erit; an & quod ea pepererit (reddi mulieri debebit)? quia, si in sua causa prior stipulatio mansisset, non redderetur: nisi forte refert, habuerit rem, quam debebat vir, quo tempore dos constituebatur (nam ita poterit videri res ipsa ad eum pervenisse); an non habuerit: nam si non habuerit, magis est, ut liberatio obligationis potius quam res ipsa ad eum (ita) pervenisse videatur: idcoque partus ejus non debetur.

59. MARCELLUS lib. 7. Digestorum.

Si mulier ita dotem promiserit, *Decem Tibi aut Titio doti erunt*: hoc casu dici potest, vel Titio dari posse; sed de dote virum teneri, quemadmodum si Titio jussisset dari. Nec mirum: cum etiam promissura viro dotem, possit delegante eo alteri promittere: etsi dici solet, alii quam marito dotis nomine mulierem non posse obligari. His enim casibus viro dos quæritur: non enim existimabimus illam ita promississe, cum vel de Titii nuptiis cogitaret. §. 1. Ex asse heres institutus, rogatusque mulieri dodrantem hereditatis restituere, jussu ejus quod debet doti promissit marito: vereor, non sit obligatus: nam mulieri in hoc tenetur, ut hereditatem restituendo transferat actiones, & quas habet, & quibus est obstrictus: quas transferre ad alium, quam cui debet fideicommissum, non potest. Aliquis dixerit, incerti cum eo agi posse, (ut) fideicommissi præstet æstimationem: Huic ego consentire non possum: nam obligari mulieris debitorem ita æquum est, si accipere id ipsam, quod ei debetur, vir potest. Sed ne indotata mulier esse videatur, dicendum est, ipsi mulieri ex Trebelliano restituendam esse partem hereditatis, quæ ei relicta est, ut ea suo marito pro dote eam solveret: quia & ad eam fideicommissum, & onera ejus pertinent; delegatione propter nimiam subtilitatem & casus necessitatem minime obtinente. §. 2. Ejus nomine quæ libera videbatur, decem in dote dedisti: Eo casu habebis conditionem, quo habere potuisses, si mulieris liberæ nomine dedisses, nec nuptiæ se-

cutæ essent. Si manumissa nupserit, ita demum dos erit, si ea mente dedisti, ut quandoque secutis nuptiis dos esset: Igitur, si mulieri donaturus dedisti, dominus condicet: quemadmodum si eum, qui sibi donaturus esset, mulieri ipsam donare jussisset.

60. CELSUS lib. 11. Digestorum.

Quæro, quantæ pecuniæ dotem promittenti adultæ mulieri curator consensum accommodare debeat? Respondit: Modus ex facultatibus & dignitate mulieris maritique statuendus est, quousque ratio patitur.

61. TERENCEIUS CLEMENS lib. 3.

ad Legem Juliam & Papiam.

Sive generalis curator, sive dotis dandæ causa constitutus sit, & amplius doti promissum est quam facultates mulieris valent, ipso jure promissio non valet: quia * Lege rata non habetur auctoritas dolo malo facta. Quærendum tamen est, utrum tota obligatio, an quod amplius promissum est quam promitti oportuit, infirmetur? (Et) utilius est dicere, id, quod superfluum est, tantummodo infirmare. §. 1. Iste autem curator res dotis nomine tradere debet: non (etiam) ut vendat cuilibet, & pretium ejus in dotem det. Dubitari autem post, an hoc verum sit: quid enim, si aliter honeste nubere non possit, quam ut pecuniam in dotem det; idque ei magis expediat? Atquin possunt res in dotem datæ plerumque alienari, & pecunia in dotem converti. Sed (ut expediatur Quæstio) si quidem res in dotem maritus accipere maluerit, nihil amplius quærendum est: sin autem non aliter contrahere matrimonium vir patitur, nisi pecuniis in dotem datis, tunc officium est curatoris, apud eandem intrare judicem qui eum constituit, ut iterum ei causa cognita etiam viro absente permittat rerum venditione celebrata dotem constituere.

62. MODESTINUS lib. 5. Responsorum.

Titia, cum esset minor viginti quinque annis, quartam hereditatis matris suæ communem sibi cum fratribus mutavit, & accepit pro ea parte fundum, quasi emptione inter se facta: hunc fundum cum aliis rebus doti dedit: Quæro, si in integrum restituatur, & partem suam accipiat quartam, & reddat fundum: quid debeat maritus facere, an contentus esse debeat aliis rebus in dotem datis? Item quæro, si hæc decesserit, & heredes ejus in integrum restitutionem ex persona ejus petierint; & ipsi petant quartam partem, & illi fundum: an maritus cogatur restituere fundum, contentus in retentione lucris dotis cæteris rebus? Modestinus respondit, nihil proponi, cur marito dos auferenda sit: sed in meram æstimationem prædii mulier, vel ejus heredes condemnandi sunt, in hoc tempus referendam, quo in dotem datus est.

63. IDEM lib. singulari de Eurematicis.

Stipulatio de dote reddenda ab extraneo interposita, facto divortio statim committitur: nec redintegrato matrimonio actio stipulatori quæsitæ intercidit: denuo igitur consentiente stipulatore dos constituenda est, ne sequenti matrimonio mulier indotata sit: si modo ea dos non ab ipsa pro-

fecta sit, quam alius permissu ejus stipulatus est; tunc enim consensus ejus non est necessarius.

64. JAVOLENUS lib. 4. ex Cassio.

Post divortium mulier, si de dote maritus nihil cavit, & cum alii nupsisset, postea ad priorem virum rediit: tacite dos ei redintegratur.

65. POMPONIUS lib. 5. ad Quintum Mutium.

Si legato aut hereditate aliquid servo dotali obvenit, quod testator noluit ad maritum pertinere, id soluto matrimonio reddendum est mulieri.

66. IDEM lib. 8. ad Quintum Mucium.

Si ususfructus fundi, cujus proprietatem mulier non habebat, dotis nomine mihi a domino proprietatis detur: difficultas erit post divortium circa reddendum jus mulieri: quoniam diximus, ususfructum a fructuario cedi non posse nisi domino proprietatis; & si extraneo cedatur, id est, ei qui proprietatem non habeat, nihil ad eum transire, sed ad dominum proprietatis reversurum ususfructum. Quidam ergo, remedii loco, recte putaverunt introducendum, ut vel locet hunc ususfructum mulieri maritus, vel vendat nummo uno: ut ipsum quidem jus remaneat penes maritum, perceptio vero fructuum ad mulierem pertineat.

67. PROCULUS lib. 7. Epistolarum.

Proculus nepoti suo salutem. Ancilla, quæ nupsit, dotisque nomine pecuniam viro tradidit, siue sciet (se) ancillam esse, siue ignoret, non poterit eam pecuniam viri facere: eaque nihilominus mansit ejus, cujus fuerat antequam eo nomine viro traderetur: nisi forte usucapta est; nec postea, quam apud eundem virum libera facta est, ejus pecuniæ causam mutare potuit. Itaque nec facto quidem divortio, aut dotis jure, aut per conditionem repetere recte potest: sed is, cujus pecunia est, recte vindicat eam. Quod si vir eam pecuniam pro suo possidendo usucepit, scilicet quia existimavit mulierem liberam esse: propius est, ut existimem, eum lucrificasse: utique, si antequam matrimonium esse inciperet, usucepit. Et in eadem opinione sum, si quid ex ea pecunia paravit, antequam ea dos fieret, ita ut nec possideat eam, nec dolo fecerit, quo minus eam possideret.

68. PAPINIANUS lib. 10. Questionum.

Dotis promissio non ideo minus valebit, quod ignorante initio patre nuptiæ (non) fuerint, si postea consenserit: cum * omnis dotis promissio futuri matrimonii tacitam conditionem accipiat. Nam & si minor annis duodecim ut major deducta sit, tunc primum petetur, cum major annis apud eundem esse coeperit: quod enim vulgatum est, dotis promissionem in primis duntaxat nuptiis destinari, neque durare obligationem, si post alterius matrimonium ei nubat, cui dotem promiserat, tunc locum habet, cum intercesserunt aliæ nuptiæ.

69. IDEM lib. 4. Responsorum.

Cum post divortium viro sciente mulier in possessionem prædiorum, quæ in dotem promissæ, longo tempore fuerit, convenisse tacite videtur, ne dos quæ promissa fuerat, petatur: & si petere ea coeperit, pacti exceptione a muliere repellitur. §. 1. Mulier pecuniam sibi debitam a Seio cum usuris

futuri temporis in dote promittenda demonstravit: Eas quoque dotis portionem esse, quarum dies post nuptias cessit, rationis est. §. 2. Usuras dotis in stipulatum cum dote post divortium deductas, ex die secundi matrimonii non esse præstandas placuit: quia nec sortis exactio locum haberi coepit: medii autem temporis debebuntur. §. 3. In domum absentis uxore deducta, nullis in eam interea ex bonis viri sumptibus factis, ad exhibitionem uxoris promissas usuras reversus vir improbe petit. §. 4. Gener a socero dotem, arbitrato soceri certo die dari, non demonstrata (re vel) quantitate stipulatus fuerat: Arbitrio quoque detracto, stipulationem valere placuit: Nec videri simile, quod, fundo non demonstrato, nullum esse legatum vel stipulationem fundi constaret: cum inter modum constituendæ dotis, & corpus ignotum differentia magna sit: dotis etenim quantitas pro modo facultatum patris & dignitate mariti constitui potest. §. 5. Nuptiis ex voluntate patris puellæ cum filio tutoris jure contractis, dos pro modo facultatum & dignitate natalium recte per tutorem constitui potest. §. 6. Patrona dotem pro liberta jure promissam, quod exstiterit ingrata, non retinebit. §. 7. Cum res in dotem æstimatas, soluto matrimonio, reddi placuit, summa declaratur, non venditio contrahitur: ideoque rebus evictis, si mulier bona fide eas dederit, nulla est actio viro; alioquin de dolo tenetur. §. 8. In dotem rebus æstimatis (&) tradidis, quamvis eas mulier in usu habeat, viri dominium factum videretur. §. 9. Partum dotalium ancillarum dotis esse portionem convenit: ideoque frustra pacisci virum, ut inter uxorem & se partus communis sit.

70. PAULUS lib. 6. Questionum.

In ambiguis pro dotibus respondere melius est.

71. IDEM lib. 13. Questionum.

Cum dotem mulieris nomine extraneus promissit, mulieris periculum est: (sed) si maritus nomen secutus, usuras exegerit, periculum ejus futurum respondetur.

72. IDEM lib. 8. Responsorum.

Mulier bona sua omnia in dotem dedit: Quæro, an maritus, quasi heres, oneribus respondere cogatur? Paulus respondit, eum quidem, qui tota ex repromissione dotis bona mulieris retinuit, a creditoribus conveniri ejus non posse: sed non plus esse in promissione bonorum, quam quod superest deducto ære alieno. §. 1. [Paulus respondit,] in rebus dotalibus etiam patrem mariti dolum & culpam præstare debere. §. 2. Paulus respondit, Si mulier de suo dotem dedit, & adhibuit matrem quæ stipularetur: potuisse eam postea instrumentum dotali mutare.

73. IDEM lib. 2. Sententiarum.

Mutus, surdus, cæcus, dotis nomine obligantur: quia & nuptias contrahere possunt. §. 1. Manente matrimonio, non perdituræ uxori ob has causas dos reddi potest: ut sese suosque alat: ut fundum idoneum emat; ut in exilium, ut in insulam relegato parenti præstet alimonia; aut ut egenum virum, fratrem, sororemve sustineat.

74. HER-

74. HERMOGENIANUS lib. 5. Juris Epitomarum.

SI sponsa dotem dederit, nec nupserit; vel minor duodecim annis, ut uxor habeatur: exemplo dotis, condictioni, favoris ratione, privilegium, quod inter personales actiones vertitur, tribui placuit.

75. TRYPHONINUS lib. 6. Disputationum.

Quamvis in bonis mariti dos sit, mulieris tamen est: & merito placuit, ut si in dotem fundum inæstimatum dedit, cujus nomine duplæ stipulatione cautum habuit, isque marito evictus sit, statim eam ex stipulatione agere posse: Porro cujus interest non esse evictum quod in dote fuit, quodque ipsa evictionem pati creditur ob id quod eum in dotem habere desit, hujus etiam constante matrimonio, quamvis apud maritum dominium sit, emolumentum potestatem esse creditur; cujus etiam matrimonii onera maritus sustinet.

76. IDEM lib. 9. Disputationum.

SI pater mulieris mortis suæ causa dotem promiserit, valet promissio. Nam & si in tempus, quo ipse moreretur, promississet, obligaretur: sed si convaluerit, cur ei non remittatur obligatio per condictionem, atque si stipulanti quivis alius promississet, aut dotem alicujus nomine? nam ut corporis vel pecuniæ translata, ita obligationis constitutæ mortis causa condictio est. Non idem dicendum est in persona mulieris, si (mulier) mortis (suæ) causa dotem promiserit: quia nisi matrimonii oneribus serviat, dos nulla est.

77. IDEM lib. 10. Disputationum.

SI mulier debitori suo, qui sub usuris debebat, nuptura dotem promississet, quod is sibi deberet: post contractas nuptias secuti temporis usuras non esse dotales: quia illa obligatio tota tolleretur, perinde ac si solutum debitum mulieri in dotem ab ea datum esset.

78. IDEM lib. 11. Disputationum.

Cum in fundo mariti habens mulier usumfructum, dotis causa eum marito dedit: quamvis ab ea ususfructus decesserit, maritus tamen non ususfructum habet, sed suo fundo quasi dominus utitur, consecutus per dotem plenam fundi proprietatem, non separatam usufructu: nec est, quod non utendo maritus amittat. Divortio autem facto constituet in eodem fundo usumfructum mulieri. Quod si in matrimonio decesserit uxor, nihil emolumenti ob dotem habere videtur maritus: quia etsi uxorem eam non duxisset, fructuariæ morte finitus ususfructus ad proprietatem rediret: ideoque nec in funus confert mulieris. §. 1. Plane si pater filiæ nomine, qui in fundo generi usumfructum habebit, dotis constituendæ gratia eum dederit, & in matrimonio mortua fuerit: habebit ex sua persona ususfructus petitionem. §. 2. Quod si mulier in fundo suo marito usumfructum dotis causa constituerit, tunc ex mariti persona erit ususfructus proprie: qui & non utendo ipsius pereat. Quod si acciderit, videamus, an etiam nunc dotata sit mulier? Et, si quidem dominium apud mulierem est fundi, ad quem reversus est ususfructus, nihil jam in dote habet, quod actione dotis

consequatur ab eo, cui quod non utendo amisit ususfructum imputari non potest, ex quo ipsa lucrum habet: ideoque indotata erit. Quod si alienaverit uxor proprietatem, quæ sine ullo mulieris emolumento plenior facta est, adhuc dotata est: quia dotis actione teneri debet maritus, qui, quando licuit usufructu uti, amisit eum non utendo: nam, si habere perseverasset ususfructum ad divortium, commodum mulieris cederet ejus restitutio: quia etsi non protinus ad ipsam transiret, tamen vel (si) pretio, vel beneficio, sine incommodo mulieris, ad proprietatem revertetur. Si autem ususfructum maritus non amiserit, morte mulieris non finitur ususfructus apud maritum. Divortio autem facto, primo videamus & in hac, & in superiore specie, an pro rata temporis ejus anni dividantur fructus? quod probandum est. Ipsius autem restitutio ita fiet, ut habenti mulieri fundum ususfructus cedatur, & ita cum proprietate consolidetur. Sed etsi non sit fundi domina, nihilominus competit dotis actio, ut dimittat a se maritus ususfructum: nam vel ex emptio actione adhuc, ut ususfructum præstet, mulier tenetur: aut pretium ejus consequi sperat: aut cuivis magis gratiam præstare, quam relinquere apud inimicum jus ad se translatum, licere ei civile est. §. 3. Uxor viro ususfructum dotis nomine dedit: manente matrimonio eidem fundum vendidit: Quæsitum est, divortio facto, quid dotis judicio recipere debeat? Dixi referre, quanti fundus venisset: Nam si nudæ proprietatis æstimatio facta fuisset, mulier dotis judicio pretium ususfructus recipere debet. † Quid ergo est, si vir ante litem contestatam mortuus fuisset? heredes ejus nihil præstituros: Nam etsi quilibet alius emptor proprietatis extitisset, heres viri nihil mulieri præstaret, scilicet usufructu reverso ad proprietatem: Cæterum si fundus totus venisset, quanti debet venire (non) detracto usufructu intelligi mulierem dotem, manente matrimonio, recepisse. §. 4. Si fundus communis in dotem datus erit, & socius egerit cum marito communi dividundo, adjudicatusque fundus socio fuerit: in dote erit quantitas, qua socius marito damnatus fuerit: aut si, ommissa licitatione, extraneo addictus is fundus fuerit: pretii portio quæ distracta est: sed ita, ut non vice corporis habeatur; nec divortio secuto præsentis die quod in numero est restituatur, sed statuto (tempore) solvi debeat. Quod si marito fundus fuerit adjudicatus, pars utique data in dotem dotalis manebit: divortio autem facto sequetur restitutionem, propter quam ad maritum pervenit, etiam altera portio, scilicet ut recipiat tantum pretii nomine a muliere, quantum dedit ex condemnatione socio: Nec audiri debet alteruter eam æquitatem recusans; aut mulier in suscipienda parte altera quoque, aut vir in restituenda. Sed an constante matrimonio non sola pars dotalis sit, quæ data fuit in dotem, sed etiam altera portio, videamus? Julianus de parte tantum dotali loquitur: Et ego dixi in auditorio, illam solam dotalem esse. §. 5. Si marito dotis nomine stipulanti promisit per errorem is qui exceptione tutus erat, ne solvat, cogetur ei solvere: & habebit condictionem adversus mulierem, aut patrem,

trem, uter eorum delegavit, ob id quod indebitum marito promisit aut solvit.

79. LABEO lib. 6. Posteriorum a Javoleno Epitomatorum.

AVus neptis nomine filio natae, genero dotem dedit & moritur: Negat Servius, dotem ad patrem reverti: & ego cum Servio sentio, quia non potest videri ab eo profecta, quia nihil ex his sui habuisset. §. 1. Pater filiae nomine, centum doti ita promisit, cum commodissimum esset: Atcius scripsit, Servium respondisse, cum primum sine turpitudine & infamia dari possit, deberi.

80. JAVOLENUS lib. 6. ex Posterioribus Labeonis.

Si debitor mulieris dotem sponso promiserit: posse mulierem ante nuptias a debitore eam pecuniam petere, neque eo nomine postea debitorem viro obligatum futurum, ait Labeo. Falsum est: quia ea promissio in pendenti esset, donec obligatio in ea causa est.

81. PAPINIANUS lib. 8. Quaestionum.

Pater filiae nomine nummos alienos, quos mutuos acceperat, aut in causam crediti receperat, in dotem dedit: consumptis his, dos profectitia efficitur.

82. PROCULUS lib. 5. Epistolarum.

Cum uxor virum suum, cum pecuniam sibi deberet, in dotem filiae communis dare jussit, & id fecisse dicatur: puto animadvertendum esse, utrum eam dotem suo, an uxoris nomine dedit: si suo, nihilominus uxori eam debere pecuniam; si uxoris nomine dederit, ipsum ab uxore liberatum esse.

83. JAVOLENUS lib. 6. Posteriorum Labeonis.

Si debitor mulieris dotem sponso promiserit, non posse mulierem ante nuptias a debitore (eam) pecuniam petere: quia ea promissio in pendenti esset, donec obligatio in ea causa est.

84. LABEO lib. 6. Pithanon a Paulo Epitomatorum.

Si de dote promissa agitur: non oportet, in quantum facere potest, condemnari eam qui promisit. Paulus: Imo, quod ad extraneum attinet, semper hoc verum est: Ceterum si manente adfinitate dotem promissam gener a socero petit, utique in quantum facere potest socer condemnabitur: si dirempto matrimonio petitur, ex causa & persona idtribuendum puto: Quid enim, si socer specie futurae dotis induxerit genero; & cum sciret se praestare dotem non posse, id egerit, ut genero infidiaretur.

85. SCAEVOLA lib. 8. Digestorum.

Fundum filiae nomine pater in dotem dederat: hujus heredi filiae ex asse, creditoribus urgentibus patris, utilius videtur potius fundum qui dotalis est distrahere, quod minus fructuosus sit, & alios hereditarios uberiore redditu retinere: maritus consentit, si nulla in ea re captio sit futura: Quæro, an [ea] pars dotis, quæ in hoc fundo est, mulieri manente matrimonio recte solvatur? Respondit, si pretium creditori solvatur, recte solutum.

TIT. IV.

DE PACTIS DOTALIBUS.

1. JAVOLENUS lib. 4. ex Cassio.

Pacisci post nuptias, etiam si nihil ante convenierit, licet. §. 1. Pacta, quæ de reddenda dote fiunt, inter omnes fieri oportet qui repetere dotem [possunt, & a quibus repeti potest: ne ei, qui non interfuit, apud arbitrum cognoscentem pactum non prolit.

2. ULPIANUS lib. 19. ad Sabinum.

Si convenerit, Ut quoquo modo dissolutum sit matrimonium liberis intervenientibus dos apud virum remaneret: Papinianus Juniano Prætori respondit, morte mariti finito matrimonio, neque convenisse videri dotem remanere: & si convenisset, non esse servandum pactum contra dotem, cum mariti mortalitas intervenit.

3. PAULUS lib. 3. ad Sabinum.

Pacta conventa, quæ in divortii tempus collata sunt, non facto divortio locum non habent.

4. ULPIANUS lib. 31. ad Sabinum.

Si convenerit, ut fructus in dotem converterentur, an valeat conventio? Et Marcellus ait lib. 8. Digestorum, conventionem non valere: prope enim indotatam mulierem hoc pacto fieri. Sed ita distinguit, (ut) si quidem fundum in dotem dederit mulier, ita ut maritus fructus redderet, non esse ratum pactum; idemque (esse) & si usufructum in dotem hoc pacto dedit: quod si convenisset de fructibus reddendis, hoc est, ut in dote essent fructus, quos quos percepisset, & fundus vel usufructus in hoc traditus est, non ut fundus vel fructus fieret dotalis, sed ut fructus perciperet dotis futuros, cogendum de dote actione fructus reddere. Erunt igitur in dote fructus, & fruetur iste usaris, quæ ex fructibus collectis & in sortem reductis percipi possunt. † Ego utrobique arbitror interesse, quæ contemplatione dos sit data: ut si ob hoc ei majorem dotem mulier dedit, quia fructus volebat esse dotis, contento marito ea pecunia quæ ex usaris redditum colligitur, posse dici conventionem valere: nec enim videtur sterilis esse dos: Finge quadragena annua esse redditus apud eum, qui non acciperet in dotem, nisi hoc convenisset, plus trecentum: uti boni consulere, tam uberem dotem consecutus? Et quid dicimus, si pactum tale intervenit, ut maritus fructus in dotem converteret, & mulier se suosque aleret, tuereturve, & universa onera sua expediret? quare non dicas conventionem valere?

5. PAULUS lib. 7. ad Sabinum.

Illud convenire non potest, ne de moribus agatur, vel plus vel minus exigatur: ne publica coercitio privata pactio tollatur. §. 1. Ac ne illa quidem pacta servanda sunt, ne ob res donatas vel amotas ageretur: quia altero pacto ad furandam mulieres invitantur; altero jus civile impugnatur. §. 2. Et si convenerit, ne ob impensas necessarias ageretur, pactum non est servandum: quia tales impensæ dotem ipso jure minuunt.

6. ULPIANUS lib. 4. ad Edictum.

Pomponius ait, maritum non posse pacisci, Ut dolum solummodo in dotem præstet: videlicet propter utilitatem nubentium: quamvis pacisci possit,

possit, Nescit periculo ejus nomen debitoris, qui ei dotem promisit: nam & Ut sit dos periculo mulieris, pacisci eum posse probat: & per contrarium, Ut ea dos, quæ periculo mulieris est, sit periculo mariti.

7. POMPONIUS lib. 15. ad Sabinum.

Cum dos filiae nomine datur, optimum est, pactum conventum cum utroque generum facere: quamquam initio dotis dandæ legem quam velit, etiam citra personam mulieris, is qui dat dicere possit. † Si vero post datam pacisci velit, utriusque persona in paciscendo necessaria est: quoniam jam acquisita mulieri dos tum esset: quo casu si solus pater pactus esset sine filia, siue solus agat, siue adjuncta filiae persona: ei soli nocebit & proderit pactum conventum: nec si sola filia aget, neque proderit, neque nocebit ei. † Si vero filia sola pacta fuerit, quo pacto melior conditio patris fiet, proderit & patri: quoniam per filiam patri adquiri potest, per patrem filiae non potest. † Si vero sic pacta sit filia, ut noceat: ipsi quandoque filiae agenti nocebit pactum; patri vero nullo modo nocebit, nisi adjecta quoque filiae persona experiatur. Dicendum est, paciscendo filiam patris conditionem deteriore facere non posse eo casu, quo mortua ea in matrimonio dos ad patrem reversura est.

8. PAULUS lib. 6. ad Sabinum.

Quotiens patre furente, vel ab hostibus capto, filias familias ducit uxorem, filiaque familias nubit, necessario etiam pactio cum ipsis duntaxat dotis nomine fieri potuit.

9. POMPONIUS lib. 15. ad Sabinum.

Si ita conveniat, Ut, si vivo socero mortua sit filia, ipsi socero: si mortuo filio ejus: si filio quoque defuncto, totum suo heredi reddatur: benigna interpretatione potest defendi, utilem stipulationem esse.

10. IDEM lib. 26. ad Sabinum.

Avus pactus est, cum dotem pro nepote suscepisset, ne a se, neve (a) filio dos peteretur, ab alio vero, quam filio herede, ut dos peteretur: Exceptione conventionis filius tuendus erit: quippe heredi nostro cavere concessum est: nec quicquam obstat, quo minus certæ personæ, si heres erit sibi, caveri possit: quod non idem & in cæteris heredibus cavetur. Et ita Celsus scribit.

11. ULPIANUS lib. 34. ad Edictum.

Cum pater dotem pollicitus fuerit, & paciscatur, ne se vivo petatur, neve constante matrimonio (dos petatur): ita pactum interpretandum Divus Severus constituit, quasi adjectum esset, se vivo: hoc enim ita accipiendum [esse] contemplatione paternæ pietatis, & contrahentium voluntatis, ut posterior quoque pars conventionis ad vitam patris relata videatur: ne diversa sententia fructum dotis ab oneribus matrimonii separet, quodque indignissimum est, inducat, ut non habuisse dotem existimetur. Quo rescripto hoc effectum est, ut si quidem vivo patre decesserit filia, aut sine culpa sua divorterit, omnimodo dos peti non possit: constante autem matrimonio, mortuo patre, peti possit.

12. PAULUS lib. 35. ad Edictum.

Si pater dotem dederit, & pactus sit, ut, mortua in matrimonio filia, dos apud virum remaneret: puto pactum servandum, etiam si liberi non interveniant. §. 1. Ex pactis conventis, quæ ante nuptias, vel post nuptias interponi solent, alia ad voluntatem pertinent; ut mulier dotem promissa se alatur, & donec nupta sit, dos ab ea non petatur; aut certam summam viro præstet, & ab eo alatur, & his similia: alia ad jus pertinent, veluti quando dos petatur, quemadmodum reddatur: in quibus non semper voluntas contrahentium servatur. Cæterum si convenerit, ne omnino dos petatur, indotata erit mulier. §. 2. Si mulier pacta sit, ne amplius, quam pars dimidia dotis a se petatur, & poenam stipulata sit: Mela ait, alterutro eam contentam esse oportere; vel exceptione pacti, (&) acceptam facere poenæ obligationem; vel, si ex stipulatu agat, denegandam (ei) exceptionem. §. 3. Si fundo æstimato in dotem dato pacta sit mulier, ut, quanto pluris venierit, id in dote sit: Mela ait, (id) servandum: Cum (&) ex contrario convenire possit, ut, si minoris venierit, ipsa debeat. §. 4. Si pacta sit mulier, ut, sive pluris siue minoris fundus æstimatus venierit, pretium, quanto res venierit, in dote sit: stari eo pacto oportet: sed si culpa mariti minoris venierit, & id ipsum mulierem consequi.

13. JULIANUS lib. 17. Digestorum.

Item si non venierit, æstimatio præstari debet.

14. PAULUS lib. 35. ad Edictum.

De die reddendæ dotis hoc juris est, ut liceat pacisci qua die reddatur: dum ne mulieris deterior conditio fiat.

15. GAIUS lib. 11. ad Edictum provinc.

Id est, ut citiore die reddatur.

16. PAULUS lib. 35. ad Edictum.

Ut autem longiore die solvatur dos, convenire non potest: non magis, quam ne omnino reddatur.

17. PROCULUS lib. 11. Epistolarum.

ATilicinus Proculo suo salutem: Cum inter virum & uxorem pactum conventum ante nuptias factum sit, ut quibus diebus dos data esset, iisdem, divortio facto, redderetur, post quinquennium, quam nuptiæ factæ sunt, uxor viro dotem dedit: divortio facto, quæro, utrum quinquennii die vir uxori dotem redderet, an statuto Legibus tempore? Proculus respondit: Quod ad diem reddendæ dotis attinet, pacto existimo meliorem conditionem mulieris fieri posse; deteriore non posse: itaque si cautum est, ut propiore [tempore,] quam Legibus constitutum est, reddatur, stari eo debere: si ut longiore, nec valere id pactum conventum. † Cujus sententiæ conveniens est dicere, si pacto convento cautum est, ut, quanto serius (quæque,) & post nuptias data fuerit, tanto post divortium reddatur: si propiore, quam in reddenda dote constitutum est, data sit, valere pactum conventum; si longiore, non valere.

18. JULIANUS lib. 18. Digestorum.

Licet manente matrimonio non possit inter virum & uxorem convenire, ut longiore (die) dos

dos reddatur: post divortium tamen, si iusta causa conventionis fuerit, custodiri id pactum debet.

19. ALFENUS lib. 3. Digestorum a Paulo Epitomatorem.

Aliud est, si pater pro filia dotem promisit, ut annua, bima, trima, quadrima, quinto anno (dos) a se redderetur, & convenit, ut iisdem diebus dos soluto matrimonio redderetur: hoc enim pactum ita valet, si patri filia heres existisset, & interveniente ea pactum conventum fuerit.

20. PAULUS lib. 35. ad Edictum.

Ores quoque donatas, vel amotas, vel impen-
sas factas, tunc facta pactio valebit, id est, post divortium. §. 1. Si extraneus de suo daturus sit dotem, quidquid vult, pacisci & ignorante muliere, sicut & stipulari, potest; legem enim suae rei dicit: postquam vero dederit, pacisci consentiente muliere debet. §. 2. Si convenerit, ne annu-
liere, neve a patre dos petatur, heres non habebit exceptionem. Sed si convenerit, ne manente ma-
trimonio vivo patre petatur, mortuo patre statim
exigitur: & si non petierit maritus, tenebitur hu-
jus culpa nomine, si dos exigi potuerit; nisi forte
ante diremptum sit matrimonium, quam facultatem
petendi haberet.

21. JULIANUS lib. 17. Digestorum.

Si mulier dotis causa promiserit certam sum-
mam, & pro ea mancipia in dotem dederit ea
conditione, Ut periculo ejus essent, & si quid ex
his natum esset, ad eam pertineat: itari pacto con-
vento oportebit. Nam constat posse inter uxo-
rem & virum conveniri, Ut dos, quae in pecunia
numerata esset, permutaretur, & transferatur in
corpora, cum mulieri prodest.

22. IDEM lib. 2. ad Urseium Ferocem.

Quidam fundum dotis causa ab uxore sua acce-
perat, interque eos convenerat, Ut mercedes
ejus fundi vir uxori, annui nomine, daret: deinde
eum fundum vir matri mulieris certa pensione co-
lendum locaverat: eaque, cum mercedes ejus fun-
di deberet, decesserat, & filiam suam solam here-
dem reliquerat: & divortium factum erat: vir
deinde petebat a muliere mercedes, quas mater de-
buerat. Placuit exceptionem mulieri dari non
debere: ac si inter se & virum non convenisset,
Ut haec mercedes sibi alimentorum nomine darentur:
cum futurum sit, ut quodammodo donationes in-
ter virum & uxorem confirmantur: nam quod an-
nui nomine datur, species est donationis.

23. AFRICANUS lib. 7. Quaestionum.

Pater, cum filiae suae nomine dotem daret, pa-
ctus est, Ut mortua filia, uno pluribusve liberis
superstitibus, deducta parte tertia reliqua dos sibi,
aut post mortem suam illi aut illi filiis, quos in po-
testate habebat, reddatur: deinde haec ita fieri sti-
pulatus est: post mortem ejus, mulier in matrimo-
nio decesserat, relictis filiis. Quaesitum est, an ex
stipulatione duas partes illi petere possint? Re-
spondi, posse: etenim vim ejus stipulationis hanc
esse, ut si in matrimonio mortua esset, dos patri
redderetur: & perinde habendum, ac si talis sti-
pulatio interpolata fuisset, si navis ex Asia ven-
it, mihi, aut post mortem meam Lucio Titio dari spon-

des? nam & si post mortem stipulatoris navis ve-
nisset, heredi deberi.

24. FLORENTINUS lib. 3. Institutio-
tionum.

Si inter virum & uxorem pactum est, Ut certa
pars dotis, vel tota ob unum vel plures liberos
intervenientes retineatur: etiam eorum liberorum
nomine, qui ante nati sunt quam dos daretur aut
amplietur, conventio rata est: nam sufficit, eos
ex eo matrimonio nasci, in quo dos data est.

25. ULPIANUS lib. 1. Responsum.

Quod de reddenda dote, Si data fuisset, mortua
in matrimonio filia, convenit, idem de non
petenda quoque videri convenisse: ac patrum pa-
cti conventi exceptionem (nactum) ad heredem
suum transmississe.

26. PAPINIANUS lib. 4. Responsum.

Inter locerum & generum convenit, Ut, si filia
(mortua) superstitem anniculum filium ha-
buisse, dos ad virum pertineret; quod si vivente
matre filius obisset, vir dotis portionem, uxore
in matrimonio defuncta, retinere: mulier nau-
fragio cum anniculo filio perit: Quia ver simile
videbatur, ante matrem infantem periisse, virum
partem dotis retinere placuit. §. 1. Vir dotem,
quam ex pacto filiae nomine retinere potuit, si
lapsus errore non retinuit, filiam, quae patris sola,
matri pro parte heres exstiterit, apud arbitrum di-
visionis non improbe dotis perperam a patre solu-
tae preceptionem desiderare constitit. §. 2. Cum
inter patrem & generum convenit, Ut in matri-
monio sine liberis defuncta filia, dos patri resti-
tuatur, id actum inter contrahentes intelligi de-
bet, ut liberis superstitibus filia defuncta dos re-
tineatur: nec separabitur portio dotis additamen-
ti causa data, si postea nihil aliud conveniat. §. 3.
Convenit, ut mulier viri sumptibus, quoquo iret,
veheretur: atque ideo mulier pactum ad litteras
viri secuta, provinciam, in qua Centurio merebat,
petit: Non servata fide conventionis, licet directa
actio nulla competit, utilis tamen in factum danda
est. §. 4. Filia cum pro se dotem promitteret,
pepigit, Ut, si in matrimonio sine liberis deces-
sisset, matri suae dos solvatur. Pacto filiae nulla
matri quaeritur actio: si tamen heres puellae ma-
tri pecuniam dotis solverit, viro contra placita
petenti dotem obstabit exceptio. §. 5. Pater, si
filia nupta mortem obisset, dotem dari stipulatus
est: constante matrimonio capitali crimine da-
mnatus est: Divortio secuto, vel morte viri soluto
matrimonio, stipulationis conditio deficit. Quod
si mulier in matrimonio decesserit, ex stipulatu
fisco dotis actio quaeretur: post verum autem
divortium renovatis nuptiis, non committitur fi-
sco stipulatio, licet defuncta sit in matrimonio fi-
lia; quoniam ad primas nuptias pertinet.

27. IDEM lib. 1. Definitionum.

Si liberis sublati reversa post jurgium per diffi-
mulationem mulier, veluti venali concordio,
Ne dotata sit, conveniat, conventio secundum
ordinem rei gestae moribus improbanda est.

28. PAULUS lib. 5. Quaestionum.

Quavis, si pacta sit mulier, vel ante nuptias, vel
post nuptias, Ut ex fundi fructibus, quem de-
dit

dit in dotem, creditor mulieris dimittatur; an valeat pactum? Dico, si ante nuptias id convenerit, valere pactum; eoque modo minorem dotem constitutam: post nuptias vero, cum onera matrimonii fructus relevaturi sunt, jam de suo maritus paciscitur, ut dimittat creditorem; & erit mera donatio.

29. SCÆVOLA lib. 2. Responsorum.

Cum maritus, qui a stimata prædia in dotem acceperat, manente matrimonio pactus est circumscribenda mulieris gratia, *Ut prædia inestimata essent, ut sine periculo suo ea deteriora faceret: quæsitum est, an secundum priores dotales tabulas prædia æstimata remanerent, & periculum eorum ad maritum pertineret? Respondi, non idcirco (id) pactum, de quo quæreretur, impediri, quod in matrimonio factum esset, si deteriore loco dos non esset: nihilominus, eo pacto admissio, si deteriora prædia faceret, eo etiam nomine dotis eum actione teneri.* §. 1. Titius mulieris nomine dotem dedit, & stipulatus est *in casum mortis, & divortii*: divortio secuto, non repetita dote, Titius decessit: mulier, ex voluntate heredis ejus, redintegravit matrimonium: Quæsitum est, an ex stipulatu dotem petere possit? Respondi, heredem Titii, si consensisset ut ea quantitas, quam ex stipulatu consequi potuerat, dotis reconciliato matrimonio fieret, posse pacti exceptione summoverti. §. 2. Mulier de dote, quam dedit, pacta est, *Ut, si in matrimonio decessisset, fratri ejus redderetur*: isque in eum casum stipulatus est: mulier decedens quasdam res dotales marito legavit, & aliis; quosdam ex servis dotalibus manumisit: Quæsitum est, an maritus (earum) rerum nomine, quas legavit mulier, & servorum, quos manumisit, fratri teneretur? Respondi, nihil proponi, cur non teneretur: cum etiam heredes defunctæ tam legatariis, quam libertatibus obnoxii sint.

30. TRYPHONINUS lib. 10. Disputationum.

Bæbius Marcellus Bæbio Maryllo, dotis filia suæ nomine, centena promiserat: & convenerat inter eos, *Ne ea dos constante matrimonio peteretur; vel, si post mortem patris in matrimonio sine liberis filia decessisset, ut dimidia dos apud Maryllum remaneret dimidia fratri mulieris restitueretur*: eaque etiam in stipulationem deducta erant: mortuo Marcello, filio & filia superstitebus, dote universa filia prælegata, Maryllus nata filia diverterat: & mulier decesserat, fratre suo & filia ex partibus æquis heredibus relicta. Apud Petronium Magnum Prætozem Maryllus ab herede filio Marcelli ex dotis promissione universam dotem petebat, illa conjectura, quasi inter duos placuisset, *Nulla filiorum exstante mortua muliere, partem dotis remanere apud maritum*: magis convenisset utique, totam ejus esse dotem, si filium filiamve habuisset. Ex diverso respondebatur, pacti quidem vulgaris exceptionem (etiam) heredi proficere: sed in specie, quæ proponitur, non quasi heres mulieris ex persona defunctæ, se exceptione pacti tuebatur; sed ipse (erat) ille, qui etiam viva muliere, si ab eo dos peteretur, po-

tuisset (ea) exceptione Maryllum, quia divortium factum erat, summoverti, eandemque defensionem etiam post mortem sororis suæ relinebat. Itaque placuit, eum ab ea petitione absolvi, nulla ex hac sententia facta derogatione fideicommissi petitioni quam jure hereditario per filiam heres uxoris Maryllus in parte dimidia habebat.

31. SCÆVOLA lib. 3. Quæstionum.

Si inter virum & uxorem convenit, *Ut extremi anni matrimonii fructus nondum percepti mulieris lucro fiant*, hujusmodi pactum valet.

32. JAVOLENUS lib. 6. ex Posterioribus Labeonis.

Uxor viro fundum æstimatum centum in dotem dederat: deinde cum viro pactum conventum fecerat, *Ut divortio facto, eodem pretio uxori vir fundum restitueret*: postea volente uxore, vir eum fundum ducentorum vendiderat: & divortium erat factum. Labeo putat, viro potestatem fieri debere, utrum velit ducenta, vel fundum reddere: neque ei pactum conventum remitti oportere. Idcirco puto hoc Labeonem respondisse, quoniam voluntate mulieris fundus venit: alioquin omnimodo fundus erat restituendus. §. 1. Si pater filia nomine certam pecuniam in dotem promiserat, & pactus est, *Ne invitum eam solveret*: nihil ab eo exigendum puto: quia id, quod pacto convento, *ne invitum exigeretur*, convenerit, in dotis causam esse non videretur.

TIT. V.

DE FUNDO DOTALI.

1. PAULUS lib. 36. ad Edictum.

Interdum Lex Julia de fundo dotali cessat, si ob id, quod maritus damni infecti non cavebat, missus sit vicinus in possessionem dotalis prædii, deinde jussus sit possidere: hic enim dominus vicinus sit: quia hæc alienatio non est voluntaria. §. 1. Sed & per universitatem transit prædium, secundum quod possibile est, ad alterum: veluti ad heredem mariti: cum suo tamen jure, ut alienari non possit.

2. ULPIANUS lib. 5. de Adulteriis.

Si maritus fuerit in servitutem reductus, an dotem minus alienare hunc fundum non possit? Quod puto esse verius. §. 1. Quare, & si ad fiscum pervenerit, nihilominus venditio fundi impeditur: quamvis fiscus semper idoneus successor sit, & solvendo.

3. PAULUS lib. 36. ad Edictum.

Fundus dotali servo legatus, ad Legem Juliam pertinet, quasi dotalis. §. 1. Totiens autem non potest alienari fundus, quotiens mulieri actio de dote competit, aut omnimodo competitura est.

4. GAIUS lib. 11. ad Edictum provinciale.

Lex Julia, quæ de dotali prædio prospexit, *Ne id marito liceat obligare, aut alienare*, plenius interpretanda est: ut etiam de sponso idem juris sit, quod de marito.

5. ULPIANUS lib. 2. de omnibus Tribunalibus.

Julianus lib. 16. Digestorum scripsit, neque servitutes fundo debitas posse maritum amittere, neque ei alias imponere.

6. IDEM lib. 5. de Adulteriis.

Sed nec libertas servitutis urbano prædio dotali debitæ competit: ne per hoc deterior conditio prædii fiat.

7. JULIANUS lib. 16. Digestorum.

Si maritus fundum Titii servientem dotali prædio adquisierit, servitus confunditur. (Sed si eundem Titio reddiderit sine restauratione servitutis, hoc marito imputabitur), & hoc casu maritus litis æstimationem præstabit: quod si maritus solvendo non erit, utiles actiones adversus Titium mulieri ad restaurandam servitutem dantur. §. 1. (Sed) cum uxor fundum, cui prædia viri servitutem debebant, in dotem dat, fundus ad maritum pervenit amissa servitute: & ideo non potest videri per maritum jus fundi deterius factum. Quid ergo (est)? Officio de dote judicantis continetur, ut redintegrata servitute jubeat fundum mulieri vel heredi ejus reddi.

8. ALFENUS lib. 3. Digestorum a Paulo Epitomatorum.

Vir in fundo dotali, uxoris rogatu, olivetum succiderat; hoc (ut) novellum reponeret: postea vir mortuus erat, & uxori dotem relegaverat: Ligna, quæ ex oliveto excisa essent, oportere mulieri reddi respondit.

9. AFRICANUS lib. 8. Quæstionum.

Si marito debitori fundi id, quod debet, doti mulier promiserit, dotalem fundum effici. §. 1. Quod si ei promittat qui fundum aut decem debuit, in arbitrio esse mariti quod in dote sit. §. 2. Quod si Stichum aut fundum debuit maritus, & quod debet, doti ei promissum sit: Stichum mortuo, fundum in dotem esse. §. 3. His consequens esse (ait), ut si Cornelianum aut Sempronianum fundum debenti, id, quod debet, doti promissum sit, utrum eorum dotalem esse malit (hunc dotis esse): plane utrum velit, alienaturum; alterum alienari non posse: si tamen alienum rursus redimat, adhuc in ejus potestate est, an eum, quem retinisset, alienari velit.

10. PAULUS lib. 5. Quæstionum.

Erit ergo potestas Legis ambulatoria: quia dotalis fuit obligatio. Numquid ergo, (etiam) illo nondum redempto, alterum quoque alienare possit, quia potest alterum redimere: an hoc non debet recipi, ut nullus in dote sit? Certe ex post facto videbitur recte alienatus, illo postea redempto.

11. AFRICANUS lib. 8. Quæstionum.

Quod si fundus in dotem æstimatus datus sit, ut electio esset mulieris: negavit alienari fundum posse. Quod si arbitrio mariti sit: contra esse.

12. PAPINIANUS lib. 1. de Adulteriis.

Etiam (si) dirempto matrimonio, dotale prædium esse intelligitur. §. 1. Soceri voluntas in distrahendo dotali prædio nulla est.

13. ULPIANUS lib. 5. de Adulteriis.

Dotale prædium accipere debemus, tam urbanum, quam rusticum: ad omne enim ædificium Lex Julia pertinebit. §. 1. Prædii appellatione etiam pars continetur. Proinde si ve totum

prædium in dotem sit datum, si ve pars prædii, alienari non poterit: Et hoc jure utimur. §. 2. Dotale prædium sic accipimus, cum dominium marito quæsitum est: ut tunc demum alienatio prohibeatur. §. 3. Heredi quoque mulieris idem auxilium præstabitur, quod mulieri præstabatur. §. 4. Si uxore herede instituta, fundus dotalis fuerit legatus, si quidem deductis legatis mulier quantitatem dotis in hereditatem habitura est, valet legatum: si minus, an non valeat quæritur? Scævola, & si non totus, sed (vel) aliqua pars ex eo vindicari possit, si modo aliqua pars ad dotem supplendam desit, id duntaxat ex eo remanere apud mulierem ait, quod quantitati dotis deest.

14. PAULUS lib. 3. de Adulteriis.

Si nuptura Titio, voluntate ejus fundum dotis nomine Mævio tradit, dos ejus conditionis erit, cujus esset, si ipsi Titio fundum tradidisset. §. 1. Si mulieris nomine quis fundum in dotem dederit, dotalis fundus erit: propter uxorem enim videtur is fundus ad maritum pervenisse. §. 2. Si fundum alienum mulieri debeat maritus, eumque mulier ei dotis nomine promiserit: in pendentia erit: & tunc fiet dotalis, cum ad eum pervenerit. §. 3. Si fundum legatum sibi dotis causa mulier repudiaverit, vel etiam substituto viro omiserit hereditatem, vel legatum: erit fundus dotalis.

15. PAPINIANUS lib. 3. Responsorum.

Dotale prædium, cujus vir possessionem retinuit, post litteras ad uxorem emissas quibus dotis non fore prædium declaravit, in matrimonio defuncta muliere, virum retinere placuit: quia mulier actionem ex pacto non habuit.

16. TRYPHONINUS lib. 11. Disputationum.

Si fundum, quem Titius possidebat bona fide, (&) longi temporis possessione poterat sibi quærere, mulier ut suum marito dedit in dotem, eamque petere neglexerit vir, cum id facere posset: rem periculi sui fecit: nam licet Lex Julia, quæ vetat fundum dotalem alienari, pertineat etiam ad hujusmodi acquisitionem, non tamen interpellat eam possessionem, quæ per longum tempus sit, si, antequam constitueretur dotalis fundus, jam coeperat. Plane, si paucissimi dies ad perficiendam longi temporis possessionem superfuissent: nihil erit, quod imputabitur marito.

17. MARCIANUS lib. 7. Digestorum.

Fundum dotalem maritus vendidit, & tradidit: si in matrimonio mulier decesserit, & dos lucro mariti cesserit, fundus emptori avelli non potest.

18. JAVOLENUS lib. 6. ex Posterioribus Labeonis.

Vir in fundo dotali lapidicinas marmoreas aperuerat: divortio facto, quæritur, marmor, quod cæsum neque exportatum esset, cujus esset: & impensam in lapidicinas factam mulier, an vir præstare deberet? Labeo marmor viri esse ait: Cæterum, viro negat quidquam præstandum esse a muliere: quia nec necessaria ea impensa esset, & fundus deterior esset factus. Ego non tantum necessarias, sed etiam utiles impensas præstandas a muliere existimo: nec puto fundum deteriore esse

esse, si tales sunt lapidicinae, in quibus lapis crescere possit. §. 1. Si per mulierem mora fieret, quo minus aestimationem partis fundi viro solveret, & fundum reciperet, cum hoc pactum erat: fructus

interim perceptos ad virum pertinere ait *Labeo*: Puto potius pro portione fructus virum habiturum, reliquos mulieri restitutum: Quo jure utimur.

LIBER VICESIMUS QUARTUS.

TIT. I.

DE DONATIONIBUS INTER VIRUM ET UXOREM.

1. ULPIANUS lib. 32. ad Sabinum.

Moribus apud nos receptum est, ne inter virum & uxorem donationes valerent. Hoc autem receptum est, ne mutuato amore invicem spoliarentur, donationibus non temperantes, sed profusa erga se facilitate:

2. PAULUS lib. 7. ad Sabinum.

Nec esset eis studium liberos potius educendi. † Sextus Cæcilius & illam causam adjiciebat: quia sæpe futurum esset, ut discuterentur matrimonia, si non donaret is, qui posset; atque ea ratione eventurum, ut venalicia essent matrimonia.

3. ULPIANUS lib. 32. ad Sabinum.

Hæc ratio & Oratione Imperatoris nostri Antonini (Augusti) electa est: nam ita ait, *Majores nostri inter virum & uxorem donationes prohibuerunt, amorem honestum solis animis æstimantes, famæ etiam conjunctorum consulentes, ne concordia pretio conciliari videretur: neve melior in paupertatem incideret, deterior ditior fieret.* §. 1. Videamus inter quos sunt prohibita donationes. Et quidem, si matrimonium moribus legibusque (nostris) constat, donatio non valebit. Sed si aliquod impedimentum interveniat, ne sit omnino matrimonium, donatio valebit. Ergo si Senatoris filia libertino contra Senatusconsultum nupsit, vel provincialis mulier ei, qui ibi meret, contra mandata, valebit donatio, quia nuptiæ non sunt: Sed fas non est, eas donationes ratas esse: ne melior sit conditio eorum qui deliquerunt. Divus tamen Severus in liberta Pontii Paulini Senatoris contra statuit: quia non erat affectione uxoris habita, sed magis concubinae. §. 2. Qui in ejusdem potestate sunt, prohibentur sibi donare: ut puta, frater mariti, qui est in soceri potestate. §. 3. Verbum potestatis non solum ad liberos trahimus, verum etiam ad servos: nam magis est, ut hi quoque, qui aliquo jure subjecti sunt marito, donare non possint. §. 4. Secundum hæc, si mater filio, qui in patris potestate esset, donet, nullius momenti erit donatio; quia patri quæritur: Sed si in castra eunti filio dedit, videtur valere; quia filio quæritur, & est castrensis peculii. † Quare & si filius, vel privignus, vel quisvis alius potestati mariti subjectus, de castrensi suo peculio donavit, non erit irrita donatio. §. 5. Prohibetur igitur (&) uxori & nuru donare etiam is, qui est in soceri potestate, si modo maritus sit in patris potestate. §. 6. Ab uxoris, nurusve parte prohibitum est donari viro, vel genero. † Sed & his, qui sunt in eorum potestate, si fuerit donatum, vel in quorum sunt potestate, non valebit donatio: si modo vir, & soecr in ejusdem sunt potestate, vel vir in soceri: cæterum si in alia familia est maritus, neque socero,

neque ei, qui est in ejus potestate, neque ei, in cujus est, donatione interdictum est. §. 7. Socru a nuru, vel contra, donari non est prohibitum: quia hic jus potestatis non vertitur. §. 8. Si servus meus, cujus ususfructus alienus est, donet uxori meæ ex eo peculio, quod ad me non pertinebat; vel homo liber bona fide mihi serviens: an valeat donatio, quæritur? Et in libera quidem persona utcumque admitti potest donatio: cæteræ enim personæ alienationem peculii, ut donent, non habent. §. 9. Non tantum autem per se maritus & uxor, cæteræque personæ dare non possunt. §. 10. Sciendum autem est, ita interdictam inter virum & uxorem donationem, ut ipso jure nihil valeat quod actum est. † Proinde, si corpus sit quod donatur, nec traditio quicquam valeat. † Et si stipulanti promissum sit, vel accepto latum, nihil valet*: ipso enim jure, quæ inter virum & uxorem donationis causa geruntur, nullius momenti sunt. §. 11. Si quis igitur nummos uxori dederit, non fieri ejus apparet: quia nihil corporis ejus fieri palam est. §. 12. Sed si debitorem suum ei solvere jusserit, hic quæritur, an nummi fiant ejus, debitorque liberetur? Et Celsus lib. 15. Digestorum scribit, videndum esse, ne dici possit & debitorem liberatum, & nummos factos mariti, non uxoris. Nam (&) si donatio jure civili non impediretur, cum rei gestæ ordinem futurum, ut pecunia ad te a debitore tuo, deinde a te ad mulierem perveniret: nam celeritate jungendarum inter se actionum, unam actionem occultari: cæterum debitorem creditori dare, creditorem uxori: nec novum aut mirum esse, quod per alium accipias, te accipere. Nam & si is, qui creditoris tui se procuratorem esse simulaverit, a debitore tuo jubente te pecuniam acceperit, & furti actionem te habere constet, & ipsam pecuniam tuam esse. §. 13. Huic sententiæ consequens est, quod Julianus libro septimodecimo Digestorum scripsit, si donaturum mihi jussit uxori meæ dare: ait enim Julianus, nullius esse momenti: perinde enim habendum, atque si ego acceptam, (&) rem meam factam, uxori meæ dedissem. Quæ sententia vera est.

4. JULIANUS lib. 17. Digestorum.

Idemque est, & si mortis causa traditurum mihi jusserim uxori tradere: nec referre, convaluerit donator, an mortuus sit: neque existimandum est, si dixerimus valere donationem, non fieri me pauperiorem: quia si convaluerit donator, conditione tenebor; si mortuus fuerit, rem, quam habiturus eram in bonis meis, desinam propter donationem habere.

5. ULPIANUS lib. 32. ad Sabinum.

Si sponsus sponsæ donaturus, tradiderit Titio, ut is sponsæ daret; deinde Titius tradiderit post nuptias secutas: siquidem cum interposuerit maritus, donationem non valere, quæ post contractas

tractas nuptias perficiatur: si vero mulier cum interposuerit, jamdudum perfectam donationem, hoc est, ante nuptias; atque ideo, quamvis contractis nuptiis Titius tradiderit, donationem valere. §. 1. Si maritus duos reos habeat, Titium, & mulierem, & mulieri accepto tulerit donationis causa, neuter liberatur: quia acceptilatio non valet: Et hæc Julianus lib. 17. Digestorum scribit. Plane si (mihi) proponas, Titio accepto latum, ipse quidem liberabitur, mulier vero manebit obligata. §. 2. Generaliter tenendum est, Quod inter ipsos, aut qui ad eos pertinent, aut per interpositas personas donationis causa agatur, non valere: quod si aliarum extrinsecus rerum personarumve causa commixta sit: si separari non potest, nec donationem impediri: si separari possit, cætera valere; id, quod donatum sit, non valere. §. 3. Si debitor viri pecuniam, jussu mariti, uxori promiserit, nihil agitur. §. 4. Si uxor viri creditori donationis causa promiserit & fidejussorem dederit, neque virum liberari, neque mulierem obligari, vel fidejussorem ejus, Julianus ait: perindeque haberi, ac si nihil promississet. §. 5. Circa venditionem quoque, Julianus (quidem) minoris factam venditionem nullius esse momenti ait. Neratius autem (cujus opinionem Pomponius non improbat) venditionem, donationis causa inter virum & uxorem factam, nullius esse momenti: si modo, cum animum maritus vendendi non haberet, idcirco venditionem commentus sit, ut donaret: enimvero, si, cum animum vendendi haberet, ex pretio ei remisit, venditionem quidem valere, remissionem (autem) hætenus non valere, quatenus facta est locupletior. Itaque si res quindecim venit quinque, nunc autem sit decem, quinque tantum præstanda sunt: quia in hoc locupletior videtur facta. §. 6. Si donationis causa vir vel uxor servitute non utatur, puto amitti servitutem: verum post divortium condici posse. §. 7. Si uxor vel maritus exceptione quadam donationis causa summoeri voluerint, facta a iudice absolutione valebit quidem sententia, sed condicetur ei cui donatum est. §. 8. Concessa donatio est sepulturæ causa: nam sepulturæ causa locum marito ab uxore, vel contra, posse donari constat: & si quidem intulerit, faciet locum religiosum. Hoc autem ex eo venit, quod definiri solet, eam demum donationem impediri solere, quæ & donantem pauperiorem, & accipientem facit locupletiores: Porro hic non videtur fieri locupletior in ea re, quam religioni dicavit. Nec movit quemquam, quod emeret, nisi a marito accepisset: nam, etsi pauperior ea fieret nisi maritus dedisset, non tamen idcirco fit locupletior quod non expendit. §. 9. Hæc res & illud suadet, si uxori maritus sepulturæ causa donaverit, ita demum locum fieri intelligi mulieris, cum corpus humatur: cæterum, antequam fiet religiosus, donantis manet: proinde si distraxerit mulier, manet locus donatoris. §. 10. Secundum hæc, si uxori suæ monumentum purum maritus magni pretii donaverit, valebit donatio: sic tamen, ut, cum sit religiosus, valeat. §. 11. Sed etsi ipsa fuerit illo illata, licet morte ejus finitum est matrimonium, favorabiliter tamen

dicetur locus in religiosum fieri. §. 12. Proinde & si maritus ad oblationem in Dei uxori donavit, vel locum, in quo opus publicum, quod promiserat facere, vel (ut) ad rem publicam dedicaret: fiet locus sacer. Sed & si quid ei det, ut (donum) Deo detur, vel consecratur, dubium non est, quin debeat valere. Quare, & si oleum pro ea in æde sacra posuerit, valet donatio. §. 13. Si maritus heres institutus repudiet hereditatem donationis causa, Julianus scripsit lib. 17. Digestorum, donationem valere: neque enim pauperior fit, qui non adquisit, sed qui de patrimonio suo deposuit. Repudiatio autem mariti mulieri prodest, si vel substituta sit mulier, vel etiam ab intestato heres futura. §. 14. Simili modo & si legatum repudiet, placet nobis, valere donationem, si mulier substituta sit in legato, vel etiam si proponas eam heredem institutam. §. 15. Si quis rogatus sit, præcepta certa quantitate, uxori suæ hereditatem restituere, & is sine deductione restituerit, Celsus lib. 10. Digestorum scripsit, magis plenior officio fidei præstandæ functum maritum, quam donasset, videri. Et rectam rationem huic sententiæ Celsus adjecit, quod plerique magis fidem exsolvent in hunc casum, quam donant: nec de suo putant proficisci quod de alieno plenius restitunt, voluntatem defuncti secuti: nec immerito sæpe credimus aliquid defunctum voluisse, & tamen non rogasse. Quæ sententia habet rationem magis in eo, qui non erat deducta quarta rogatus restituere, & tamen integram fidem præstitit omisso Senatusconsulti commodo: hic enim vere fidem exsolvit, voluntatem testatoris obsecutus. Hoc ita, si non per errorem calculi fecit. Cæterum indebiti fideicommissi esse repetitionem, nulla dubitatio est. §. 16. Cum igitur nihil de bonis erogatur, recte dicitur valere donationem. Ubicumque igitur non deminuit de facultatibus suis qui donavit, (valet): vel etiam si deminuat, locupletior tamen non fit qui accepit, donatio valet. §. 17. Marcellus lib. 7. Digestorum querit, Si mulier acceptam a marito pecuniam in sportulas pro cognato suo ordini erogaverit, an donatio valeat? Et ait, valere: nec videri locupletiores mulierem factam, quamvis mutuum pecuniam esset acceptura, & pro adfines erogatura. §. 18. In donationibus autem jure civili impeditis hætenus revocatur donum ab eo, (ab eave), cui donatum est, ut si quidem exister res, vindicetur: si consumpta sit, condicatur hætenus, quatenus locupletior quis eorum factus est.

6. GAIUS lib. 11. ad Edictum provinciale.

Quia quod ex non concessa donatione retinetur, id aut sine causa, aut ex injusta causa retineri intelligitur: ex quibus causis condictio nasci solet.

7. ULPIANUS lib. 31. ad Sabinum.

Quod autem spectetur tempus, an locupletiores sint facti: utrum tempus litis contestatæ, an rei judicatæ? Et verum est, litis contestatæ tempus spectari oportere, idque Imperator Noster cum Patre rescripsit. §. 1. Si maritus pecuniam uxori in unguenta dederit, eaque eam (pecuniam) credi-

tori

tori suo solverit, mox (ea) de sua pecunia unguenta emerit: non videri locupletiores factam, Marcellus lib. 7. Digestorum scribit. Idemque, & si lancem ob eandem causam ei dederit, eaque lancem retinuerit, de sua autem pecunia unguenta emerit, vindicationem cessare: quia non est locupletior, quæ tantundem in re mortua impendit. §. 2. Si vir & uxor quina invicem sibi donaverint, & maritus servaverit, uxor consumpserit, recte placuit compensationem fieri donationum: & hoc Divus Hadrianus constituit. §. 3. Idemque ait, (&) si vir uxori pecuniam donaverit, ipsaque ex ea prædium emerit: æstimari oportere, in quantum locupletior facta sit mulier. Proinde & si prædia hodie vilissimo sunt, consequenter dicemus, litis contestatæ tempore æstimatione eorum spectandam. Plane, si magni pretii prædia sunt, summa (tantum) numerata erit restituenda, non etiam usuræ pretii. §. 4. Eleganter tractabitur, Si mulier quindecim prædia emerit, & maritus non totum pretium numeraverit, sed duas partes pretii, hoc est decem, uxor de suo quinque; deinde hæc prædia valeant nunc decem: maritus quantum consequatur? Et magis est, ut consequi debeat duas partes decem: ut quod perierit ex pretio, utrique perierit, & marito & uxori. §. 5. Si maritus æstimationem rerum, quas in dotem accepit, dicat se donationis causa auxisse: remedium monstravit Imperator Noster cum Divo Patre suo, Rescripto, cujus verba hæc sunt: *Cum donationis causa pretium auctum adsumas, qui super ea re cogniturus erit, si pecunie molum recusabis, ipsa prædia restitui debere, sumptuum deductis rationibus, arbitrabitur.* In arbitrio igitur mariti erit, quid præstitum malit. † Idem juris est, & si e contrario mulier de minore æstimatione quaratur. Nec aliud in commo dato æstimato (dato) observari solet, ut Pomponius lib. 4. Variarum Lectionum scribit. §. 6. Si uxor a marito suo prædia, quæ ob dotem pignori acceperat, emerit, eaque emptio donationis causa facta dicatur: nullius esse momenti, pignoris tamen obligationem durare, Imperator Noster cum Patre suo rescripsit: cujus Rescripti verba ideo retuli, ut appareat venditionem inter virum & uxorem bona fide gestam non retractari: *Si tibi maritus pignora propter dotem & pecuniam creditam data, non donationis causa, vendidit, quod bona fide gestum est, manebit ratum: at si titulus donationis quæsitus ostenditur, atque ideo venditionem irritam esse constabit, jure publico causam pignorum integram obtinebis.* §. 7. Si uxor rem emit, & maritus pretium pro ea numeravit: interdum dicendum est, totum a muliere repetendum, quasi locupletior ex ea in solidum facta sit: ut puta si emit quidem rem mulier, & debebat pecuniam, maritus (autem) a venditore eam liberavit: Quid enim interest, creditori solvat, an venditori? §. 8. Uxori quis donavit servum, ita ut eum intra annum manumitteret: an, si mulier non obtemperet voluntati, Constitutio Divi Marci imponat ei libertatem, si vir vel vivit, vel etiam diem suum obierit? Et ait Papinianus, cum Sabini sit sententia recepta, (qui putat, tunc fieri servum ejus cui donatur, cum ceperit libertas imponi, ideoque nec si velit mulier,

post exactum tempus possit manumittere,) recte dici, non esse Constitutioni locum: nec voluntatem mariti posse Constitutioni locum facere, cum proprium servum possit manumittere. Quæ sententia mihi quoque probatur, quia venditor sive donator non sibi vult legem imponi, nec potest, sed ei qui accepit: dominio igitur penes se remanente, nequaquam effectum habebit Constitutio. §. 9. Manumissionis causa donatio facta valet: licet non hoc agatur, ut statim ad libertatem, sed quandoque perducatur: proinde si, *ut post certum tempus manumittat*, uxori suæ tradidit, tunc demum ejus fiet, cum tempore impleto manumittere coeperit: quare antea manumittendo nihil agit. Nam & illud sciendum est, si uxori quis suæ donaverit, *ut intra annum manumittat*, deinde non manumiserit (ea) intra annum, postea manumittendo nihil agi.

8. GAIUS lib. 11. ad Edictum provinciale.

SI antequam servus manumittatur, morte aut divortio solutum fuerit matrimonium, resolvitur donatio: inesse enim conditio donationi videtur, ut manente matrimonio manumittatur.

9. ULPIANUS lib. 32. ad Sabinum.

SI cum uxori donet maritus, qui ejus erat conditionis, *ne unquam ad libertatem perducatur*: dicendum est, omnino nihil agi hac donatione. §. 1. Si pecunia accepta mulier manumiserit, vel operas ei imposuerit: ait Julianus, operas quidem cum licito jure imposituram, & tenere obligationem: nec videri mulierem ex re viri locupletiores fieri, cum eas libertus promittat. Quod si pretium ob manumissionem acceperit mulier, & sic manumiserit, si quidem ex peculio suo dedit, nummos mariti manere: sin vero alius pro eo dedit, fient nummi mulieris. Quæ sententia recte se habet. §. 2. Inter virum & uxorem mortis causa donationes receptæ sunt:

10. GAIUS lib. 1. ad Edictum provinc.

QUIA in hoc tempus excurret donationis eventus, quo vir & uxor esse desinunt.

11. ULPIANUS lib. 32. ad Sabinum.

SEd interim res non statim fiunt ejus, cui donatæ sunt, sed tunc demum, cum mors insecuta est: Medio igitur tempore dominium remanet apud eum, qui donavit. §. 1. Sed quod dicitur, *mortis causa donationem inter virum & uxorem valere*, ita verum est, ut non solum ea donatio valeat, secundum Julianum, quæ hoc animo sit, ut tunc res fiat uxoris vel mariti cum mors insequetur, sed omnis mortis causa donatio. §. 2. Quando itaque non retro agatur donatio, emergunt vitia, ut Marcellus animadvertit in specie hujusmodi: Maritus uxori mortis causa donatum voluit, interposuit mulier filiumfamilias, qui a marito acciperet, eique traderet; deinde, cum moritur maritus, paterfamilias invenitur: an valeat traditio? Et ait, consequens esse dici, traditionem valere: quia sui juris effectus est eo tempore, ad quod traditio redigitur, id est, cum maritus moriebatur. §. 3. Idem ait, Placuisse scio Sabinianis, si filiafamilias uxori maritus tradet, donationem ejus cum omni suo emolumento fieri, si, vivo adhuc marito, sui juris fuerit effecta: Quod & Julianus lib. 17. Digestorum probat. §. 4. Proinde & si uxor marito filiofa-

liofamilias mortis causa tradat, & is sui juris effectus sit, sine dubio dicemus ipsius fieri. §. 5. Per contrarium quoque, si uxor donaverit mortis causa patrifamilias marito, & mortis ejus tempore filiusfamilias inveniatur: patri erit nunc emolumentum quaesitum. §. 6. Consequenter Scævola apud Marcellum notat, si servum interposuit mulier, ut ei tradatur mortis causa, isque adhuc servus dederit mulieri, deinde mortis tempore liber inveniatur: tantundem esse dicendam. §. 7. Idem Marcellus tractat, si is, qui interpositus est, posteaquam dederit mulieri, decesserit vivo adhuc donatore, donationem evanescere: quia debeat aliquo momento interposito fieri, & sic ad mulierem transire. Quod ita procedit, si ea, cui donabatur, eum interposuit, non is, qui donabat. Porro si a marito interpositus est, & res ipsius statim facta est: & si ante mortem mariti tradiderit & decesserit, traditio ejus egit aliquid: ut tamen hæc traditio pendeat, donec mors sequatur. §. 8. Si uxor rem Titio dederit, *ut is marito mortis causa traderet*; eaque defuncta, invitis heredibus ejus Titius marito dederit: interest, utram a muliere sit interpositus Titius, an vero a marito, cui donabatur. Si a muliere interpositus (est), obligabit se conditione, si marito tradiderit: si autem a marito sit interpositus, mortua muliere confestim fundus efficietur ejus, quem maritus interposuit, & actionem ipse maritus cum eo habebit. §. 9. Si uxor rem, quam a marito suo mortis causa acceperat, vivo eo alii tradiderit: nihil agitur ea traditione: quia non ante ultimum vitæ tempus mulieris fuit. Plane in quibus casibus placeat retro agi donationem, etiam sequens traditio a muliere facta in pendenti habebitur. §. 10. Si maritus uxori donaverit mortis causa, eaque diverterit, an dissolvatur donatio? Julianus scripsit, infirmari donationem, nec impendere. §. 11. Idem ait, si divortii causa facta sit donatio, valere.

12. PAULUS lib. 7. ad Sabinum.

Quæ tamen sub ipso divortii tempore, non quæ ex cogitatione quandoque futuri divortii fiant.

13. ULPIANUS lib. 32. ad Sabinum.

Sed si mors sit infecta, non videri factas res mulieris: quia donatio in alium casum facta est. §. 1. Proinde & si mortis causa uxori donaverit, & deportationem passus est, an donatio valeat videamus? Et alias placet, in casum deportationis donationem factam valere, quemadmodum in causam divortii. Cum igitur deportatione matrimonium minime dissolvatur, & nihil vitium mulieris incurrit, humanum est, donationem, quæ mortis causa ab initio facta est, tali exilio subsequente confirmari, tanquam si mortuo marito rata habebatur: ita tamen, ut non adimatur licentia marito eam revocare; quia & mors ejus expectanda est, ut tunc plenissimam habeat firmitatem, quando ab hac luce fuerit subtractus: si reversus, siue adhuc in pœna constitutus. §. 2. Cum quis acceperit, *ut in suo ædificet*, condici ei id non potest: quia magis donari ei videtur. Quæ sententia Neratii quoque fuit: ait enim, datum *ad villam extruendam*, vel *agrum ferendum*, quod alioquin facturus non erat

is qui acceperit, in speciem donationis cadere: Ergo inter virum & uxorem hæc erunt interdictæ.

14. PAULUS lib. 71. ad Edictum.

Quod si vir uxori, cujus ædes incendio consumptæ sunt, *ad refectionem earum* pecuniam donaverit: valet donatio in tantum, in quantum ædificii extractio postulat.

15. ULPIANUS lib. 32. ad Sabinum.

Ex annuo vel menstruo, quod uxori maritus præstat, tunc quod superest revocabitur, si satis immodicum est, id est, supra vires dotis. §. 1. Si maritus uxori pecuniam donaverit, eaque usuras ex donata pecunia perceperit: lucrabitur: Hæc ita Julianus in marito lib. 18. Digestorum scribit.

16. TRYPHONINUS lib. 10. Disputationum.

Quid ergo, si ex centum, quæ vir uxori donavit, quinquaginta apud debitorem (ex his) perierint, & alia quinquaginta duplicata usuris uxor habet? Non plus quinquaginta, ejus donationis nomine, maritus ab ea consequetur.

17. ULPIANUS lib. 32. ad Sabinum.

De fructibus quoque videamus, si ex fructibus prædiorum, quæ donata sunt, locupletata sit, an in causam donationis cadant? Et Julianus significat, fructus quoque, ut usuras, licitam habere donationem. §. 1. Sed si quid servus donatus adquisiit, ad eum, qui donavit, pertinebit.

18. POMPONIUS lib. 4. ex variis Lectionibus.

Si vir uxoris, aut uxor viri servis aut vestimentis usus, vel usa fuerit, vel in ædibus ejus gratis habitaverit: valet donatio.

19. ULPIANUS lib. 32. ad Sabinum.

Si uxor filio donaverit servum, qui in patris mariti sit potestate; deinde is servus ancillam acceperit: dominium mulieri quaeretur. Nec interesse Julianus ait, ex cujus pecunia (hæc) ancilla emptæ sit: quia ** nec ex re sua quicquam adquiri potest per eum qui donatur, ei cui donatur*: hoc enim bonæ fidei possessoribus concessum est: virum autem scientem alienum possidere. §. 1. Idem quaerit, si ex re mariti ea ancilla comparata fuerit, an adversus agentem mulierem de dote (maritus) pretium possit per exceptionem retinere? Et dicendum est, posse maritum (&) exceptionem habere, si dos ab eo petetur, secundum Marcelli sententiam: & si solverit, secundum Julianum, condicere posse.

20. JAVOLENUS lib. 11. Epistolarum.

Si is servus, qui uxori mortis causa donatus est, prius quam vir decederet, stipulatus est: in pendenti puto esse causam obligationis, donec vir aut moriatur, aut suspitione mortis propter quam donavit liberetur: quidquid autem eorum incidere, quod donationem aut primat, aut confirmet: id quoque causam stipulationis aut confirmabit, aut resolveret.

21. ULPIANUS lib. 32. ad Sabinum.

Si quis pro uxore sua vectigal, quod in itinere præstari solet, solvisset: an, quasi locupletior esset ea facta, exactio fiat: an vero nulla sit donatio? Et magis puto, non interdictum hoc: maxime si

me si ipsius causa profecta est. Nam & Papinianus lib. 4. Responsorum scripsit, vesturas uxoris & ministeriorum ejus virum itineris sui causa datas repetere non posse: iter autem fuisse videtur viri causa, & cum uxor ad virum pervenit, nec interesse, an aliquid de vesturis in contrahendo matrimonio convenerit: * non enim donat, qui necessariis oneribus succurrit. Ergo & si consensu mariti profecta est mulier propter suas necessarias causas, & aliquid maritus expensarum nomine ei praestiterit, hoc revocandum non est. §. 1. Si uxor viro dotem promiserit, & dotis usuras: sine dubio dicendum est, peti usuras posse: quia non est ista donatio, cum pro oneribus matrimonii petantur. Quid tamen, si maritus uxori petitionem earum remiserit? Eadem erit quaestio, an donatio sit illicita. Et Julianus hoc diceret: Quod verum est. Plane si convenerat, uti se mulier pasceret, suosque homines, idcirco passus est eam dote sua frui, ut se suosque aleret: expeditum erit; puto enim non posse ab ea peti quasi donatum, quod compensatum est.

22. IDEM lib. 3. ad Sabinum.

UXORI suae quis mortis causa servum donavit, eumque cum libertate heredem scripsit: an valeat institutio, quaeritur? Et puto, si hoc animo eum scripsit heredem, quod donationis se dixit poenituisse, valere institutionem, & necessarium heredem domino servum fieri: ceterum, si posteaquam heredem instituit, donavit: donatio praevalabit; vel si ante donavit, non tamen adimendi animo libertatem adscripsit.

23. IDEM lib. 3. ad Sabinum.

PAPINIANUS putabat, Orationem Divi Severi ad rerum donationem pertinere: denique si stipulanti spondidisset uxori suae, non putabat conveniri posse heredem mariti, licet durante voluntate maritus decesserit.

24. PAULUS lib. 7. ad Sabinum.

SI inter extraneos facta sit donatio, & antequam per tempus legitimum dominium fuerit adquisitum, coierint; vel contra, si inter virum & uxorem facta sit donatio, & ante impletum tempus supradictum, solum sit matrimonium: nihilominus procedere temporis suffragium constat: quia altero modo sine vitio tradita est possessio; altero, quod fuerit vitium, amotum sit.

25. TERENCEIUS CLEMENS lib. 5.

ad Legem Juliam & Papiam.

SED & si, constante matrimonio, res aliena uxori a marito donata fuerit, dicendum est, confestim ad usucapionem ejus uxorem admitti: quia & si (non) mortis causa donaverat ei, non impediretur usucapio: nam jus constitutum ad eas donationes pertinet, ex quibus & locupletior mulier, & pauperior maritus in suis rebus sit. Itaque licet mortis causa donatio interveniat, quasi inter extraneas personas fieri intelligenda est in ea re, quae, quia aliena est, usucapi potest.

26. PAULUS lib. 7. ad Sabinum.

SEUM, qui mihi vendiderit, jusserim eam rem uxori meae donationis causa dare, & is possessionem jussu meo tradiderit: liberatus erit: quia licet illa jure civili possidere non intelligatur, cer-

te tamen venditor nihil habet quod tradat. §. 1. Ex quibus causis inter virum & uxorem concessae sunt donationes, ex iisdem & inter socerum, & generum nurumve concessas Neratius ait: Ergo socer genero mortis vel divortii causa (donabit: sed) & genero socero mortis suae vel divortii causa.

27. MODESTINUS lib. 7. Regularum.

INTER eos, qui matrimonio coituri sunt, ante nuptias donatio facta jure consistit, etiam si eodem die nuptiae fuerint consecutae.

28. PAULUS lib. 7. ad Sabinum.

SI id quod donatum sit perierit, vel consumptum sit: ejus qui dedit, est detrimentum: merito, quia manet res ejus qui dedit, suamque rem perdit. §. 1. Si quid in pueros ex ancillis dotalibus natos maritus impenderit, aut in doctrinam, aut alimenta: non servatur marito: quia ipse ministeriis eorum utitur. Sed illud servatur, quod nutrici datum est ad educendam: quia pro capite quid dedisset: quemadmodum si a praedonibus redemisset servos dotalis. §. 2. Si quas servi operas viri uxori praestiterint, vel contra: magis placuit, nullam habendam earum rationem. Et sane non amare, nec tanquam inter infestos jus prohibita donationis tractandum est; sed ut inter conjunctos maximo affectu, & solam inopiam timentes. §. 3. Si ex decem donatis sibi mulier servum emerit, & is quinque sit: quinque petenda esse, apud Plautium placuit: quemadmodum si mortuus est, nihil peteretur. Si vero quindecim dignus sit, non plus quam decem potest peti: quoniam eatenus donator pauperior factus esset. §. 4. Quod si ex decem duos servos emerit; & eorum alter mortuus sit, alter decem dignus sit: solet quaeri. Et plerique, & Pomponius interesse putant, utrum uno pretio venierint, an diversis: si uno, tota decem petenda; quemadmodum si una res empti deterior facta esset, vel grex, vel carruca, & aliqua pars inde perisset: si diversis, hoc solum petendum, quanti sit emptus, qui superest. §. 5. Julianum putasse Pomponius refert, si quid per eum servum, quem ex nummis a marito donatis mulier adquisisset, forte legatum, hereditatem; aut partus editus esset: eo quoque nomine petitionem faciendam esse. §. 6. Illud constat, si, antequam a viro annum acciperet mulier, ipsa de suo, aut etiam mutuata impenderit: videri tantum jam ex annuo consumptum. §. 7. Illud recte dictum Celsus ait, Si dotis usuras annuas uxor stipulata sit, licet ei non debeantur, quia tamen quasi de annuo convenerit, peti quidem dotis judicio non possunt, compensari autem possunt: Idem ergo dicemus in qualibet pactione annui nomine facta.

29. POMPONIUS lib. 14. ad Sabinum.

SI mulier ex pecunia donata emptum servum vendidisset, & alium emisisset: posteriorem periculo mulieris esse Fulcinius scripsit: Quod non est verum, licet non ex re mariti emptus sit. §. 1. Si vir uxori lanam donavit, & ex ea lana vestimenta sibi confecit: uxoris esse vestimenta Labeo ait:

30. GAIUS lib. 11. ad Edictum provinciale.

UTilem tamen viro competere.

M m m

31. POM-

31. POMPONIUS lib. 14. ad Sabinum.

Sed si vir lana sua vestimentum mulieri confecerit, quamvis id uxori confectum fuerit, & uxoris cura, tamen viri esse: Neque impedire, quod in ea re uxor tanquam lanipendia fuerit, & viri negotium procuraret. §. 1. Si uxor lana sua, operis ancillarum viri, vestimenta suo nomine confecit muliebria: & vestimenta mulieris esse, & pro operis ancillarum viro præstare nihil debere: sed viri nomine vestimenta confecta virilia, viri esse, ut is lanæ uxori præstet pretium: Sed si non virilia vestimenta suo nomine mulier confecit, sed ea viro donavit, non valere donationem: cum illa valeat, cum viri nomine confecit: nec unquam operas viri ancillarum æstimari convenit. §. 2. Si vir uxori aream donaverit, & uxor in ea insulam ædificaverit, ea insula sine dubio mariti est: sed eam impensam mulierem servaturam placet: nam si maritus vindicat insulam, retentionem impensæ mulierem facturam. §. 3. Si duo mancipia fuerint, singula quinis digna, sed utrumque unis quinque donationis causa a viro mulieri, vel contra venierint: melius dicetur, communia ea esse pro portione pretii; nec tandem spectandum esse, quanti mancipia sint, sed quantum ex pretio donationis causa sit remissum. Sine dubio licet a viro vel uxore minoris emere, si non sit animus donandi. §. 4. Si vir uxori, vel contra, quid vendiderit vero pretio, & donationis causa paciscantur, *ne quid venditor ob eam rem præstet*: videndum est, quid (de) ea venditione agatur: utrum res venierit, & totum negotium valeat: an vero ut ea sola pactio irrita sit, quemadmodum irrita esset, si post contractam emptionem novo consilio inito id pacti fuisset actum: Et verius est, pactum duntaxat irritum esse. §. 5. Idem dicemus, si donationis causa pacti sint, *ne fugitivum, aut erronem præstent*: id est, integras esse actiones ædilitias, & ex empto. §. 6. Quod vir uxori in diem debet, sine metu donationis præsensolvere potest: quamvis commodum temporis retenta pecunia sentire potuerit. §. 7. Quod legaturus mihi, aut hereditatis nomine relikturus es, potes rogatus a me uxori meæ relinquere: & non videtur ea esse donatio: quia nihil ex bonis meis deminuitur: in quo maxime majores donanti succurrisse Proculus ait, *ne amore alterius alter despoliaretur*, non quasi malivolos, [ne] alter locupletior fieret. §. 8. Si vir uxori manus immodicum Kalendis Martiis, aut natali die dedisset, donatio est: sed si impensas, quas faceret mulier, quo honestius se tueretur, contra est. §. 9. Non videtur locupletior facta esse mulier, si aut in opsonio, aut in unguentis, aut in cibariis familiæ, donatam sibi pecuniam impenderit. §. 10. Quæ vir cibaria uxoris familiæ jumentisve præstiterit, quæ in usu communi erant, non condicentur: quod si familiam domesticam uxoris aut venalitiam pavit, contra puto observari debere.

32. ULPIANUS lib. 33. ad Sabinum.

Cum hic status esset donationum inter virum & uxorem, quem antea retulimus, Imperator Noster Antoninus Augustus, ante excessum Divi Severi Patris sui, Oratione in Senatu habita, auctor fuit Senatui censendi, Fulvio Æmiliano & Num-

mio Albino Consulibus, ut aliquid laxaret ex juris rigore. §. 1. Oratio autem Imperatoris nostri *de confirmandis donationibus* non solum ad ea pertinet, quæ nomine uxoris a viro comparata sunt, sed ad omnes donationes inter virum & uxorem factas: ut & ipso jure res fiant ejus cui donatae sunt, & obligatio sit civilis: & de Falcidia, ubi possit locum habere, tractandum sit, cui locum ita fore opinor, quasi testamento sit confirmatum quod donatum est. §. 2. Ait Oratio, *FAS ESSE, EUM QUIDEM QUI DONAVIT POENITERE: HEREDEM VERO ERIPERE FORSITAN ADVERSUS VOLUNTATEM SUPREMAM EJUS QUI DONAVIT, DURUM ET AVARUM ESSE.* §. 3. *Pœnitentiam* accipere debemus *supremam*. Proinde si uxori donavit, deinde eum poenituit, mox desit poenitere, dicendum est, donationem valere, ut supremum ejus spectemus judicium: Quemadmodum circa fideicommissa solemus, vel in legatis, cum de doli exceptione opposita tractamus, *ut sit ambulatoria voluntas ejus usque ad vitæ supremum exitum.* §. 4. Sed ubi semel donatorem poenituit, etiam heredi revocandi potestatem tribuimus, si appareat defunctum evidenter revocasse voluntatem: Quod si in obscuro sit, proclivior esse debet iudex ad comprobandam donationem. §. 5. Si maritus ea quæ donaverit, pignori dederit: utique eum poenituisse dicemus, licet dominium retinuit. Quid tamen, si hoc animo fuit, ut vellet adhuc donatum: finge in possessionem precariam mulierem remansisse, paratamque esse satisfacere creditori: dicendum est, donationem valere: nam si ab initio (ei) rem obligatam hoc animo donasset, dicerem, vim habere donationem, ut parata satisfacere mulier haberet doli exceptionem: Quinimo & si satisfecisset, potuisse eam per doli exceptionem consequi, ut sibi mandentur actiones. §. 6. Si donator servus fuerit effectus privati, dicendum est, non impletam, sed peremptam donationem: quamvis *morti servitus comparatur*: proinde & si ipsa in servitutem redigatur cui donatum est, extincta erit (donatio). §. 7. Si maritus uxori donaverit, & mortem sibi ob sceleris conscientiam consciverit, vel (etiam) post mortem memoria ejus damnata sit, revocabitur donatio: quamvis ea quæ aliis donaverit, valeant, si non mortis causa donavit. §. 8. Si miles uxori donaverit de castrensibus bonis, & fuerit damnatus: quia permissum est ei de his testari, si modo impetravit ut testetur cum damnaretur, donatio valebit: nam & mortis causa donare poterit, cui testari permissum est. §. 9. Quod ait Oratio *CONSUMPSISSE*, sic accipere debemus, ne is, qui donationem accepit, locupletior factus sit: cæterum, si factus est, Orationis beneficium locum habebit. Sed & si non sit factus locupletior, dederit tamen tantam quantitatem, eaque est: dicendum est, si is decessit qui factus est locupletior, posse repetere id quod dedit, nec compensare id quod consumpsit: quamvis, divortio secuto, hæc compensatio locum habeat. §. 10. Si divortium (post) donationem intercessit, aut prior decesserit qui donum accepit, veteri juri statur: hoc est, si maritus uxori donatum

tum vult, valeat donatio: quod si non vult, extinguatur: plerique enim cum bona gratia discedunt, plerique cum ira sui animi & offensa. §. 11. Quid ergo, si divortium factum est, deinde matrimonium restauratur; & in divortio vel mutata est voluntas, vel eadem duravit, restaurato tamen matrimonio & voluntate donatoris reconciliata: an donatio duret, si constante matrimonio donator decesserit? Et potest defendi, valere. §. 12. Quod si divortium non intercesserit, sed fribusculum: profecto valebit donatio, si fribusculum quievit. §. 13. Si mulier & maritus diu (seorsum) quidem habitaverint, sed honorem invicem matrimonii habebant (quod scimus interdum & inter Consulares personas subsequutum): puto, donationes non valere, quasi duraverint nuptiæ: * non enim coitus matrimonium facit, sed maritalis affectio: si tamen donator prior decesserit, tunc donatio valebit. §. 14. Si ambo ab hostibus capti sint, & qui donavit, & cui donatum est, quid dicimus? & prius illud volo tractare: Oratio, si ante mors contigerit ei, cui donatum est, nullius momenti donationem esse voluit: ergo si ambo decesserint, quid dicemus; naufragio forte, vel ruina, vel incendio? Et si quidem possit apparere, quis ante spiritum posuit, expedita est quaestio: si vero non appareat, difficilis quaestio est: & magis puto, donationem valuisse; & his ex verbis Orationis defendimus: ait enim oratio, SI PRIOR VITA DECESSERIT, QUI DONATUM ACCEPIT; non videtur autem prior vita decessisse, qui donatum accepit, cum simul decesserint. † Proinde rectissime dicetur, utrasque donationes valere, si forte, invicem donationibus factis, simul decesserint: quia neuter alteri supervixerit: licet de commorientibus Oratio non senserit. † Sed cum neuter alteri supervixerit, donationes mutuae valebunt: nam & circa mortis causa donationes mutuas id erat consequens dicere, neutri datam conditionem: locupletes igitur heredes donationibus relinquent. † Secundum hæc si ambo ab hostibus simul capti sint, amboque ibi decesserint, non simul, utrum captivitatis spectamus tempus ut dicamus donationes valere, quasi simul decesserint: an neutram, quia vivis eis finitum est matrimonium: an spectamus, uter prius decesserit, ut in ejus persona non valeat donatio: an uter rediit, ut ejus valeat? Mea tamen fert opinio, ubi non reverterunt, ut tempus spectandum sit captivitatis, quasi tunc defecerint: quod si alter redierit, eum videri supervixisse, quia rediit. §. 15. Qui quasdam res ex his, quas donaverat, legasset, quasdam non, [non] videbitur ceteras noluisse ad uxorem pertinere: plerumque enim antea legat, postea donat; vel alia causa fuit legandi. §. 6. Oratio non solum virum & uxorem complectitur, sed etiam ceteros, qui propter matrimonium donare prohibentur: ut puta donat socer nurui, vel contra; [vel] socer genero, vel contra; [vel] consocer, consocero, qui copulatos matrimonio in potestate habent: nam, ex mente Orationis, his quoque omnibus permissum est in eundem casum donare: & ita & Papinianus lib. 4. Responsum sensit. Sic enim scribit: Socer nurui, vel genero

donavit: postea filius ejus, vel filia, constante matrimonio, vita decessit: Quamquam vitium donationis perseveret, tamen, si socer nullam quaestionem donationibus intulit, post mortem ejus contra heredes Orationis sententia videtur intervenire, nam quæ ratio donationem prohibuit, eadem beneficium datum imploravit. Ut igitur valeat donatio ista, Papinianus exigit ut & filius ejus, qui donavit, ante decesserit, & socer postea, durante voluntate. §. 17. Si filius familias, qui castrense peculium habet, vel quasi castrense, uxori donet: filii personam & mortem spectabimus. §. 18. Si nurus socero donaverit, mortem nurus & perseverantem in supremam diem voluntatem spectare nos oportet. Quod si socer ante decesserit, dicemus extinctam donationem: an quia maritus vivit, si uxori suæ supervixit, admittimus vim habere donationem? Et si quidem maritus solus socero heres existit, quasi nova donatio potest servari in maritum collata; ut illa finita sit, alia coeperit: si vero filius heres patri non est, finita erit donatio ratione nova. §. 19. Si socer nurui nuncium miserit, donatio erit irrita: quamvis matrimonium concordantibus viro & uxore, secundum rescriptum Imperatoris Nostri cum Patre, comprobatum est: sed quod ad ipsos, inter quos donatio facta est, finitum est matrimonium. §. 20. Proinde & si duo consoceri invicem donaverint, idem erit dicendum: si invitis filiis nuncium remiserint, inter ipsos irritam esse donationem. † In hac autem donatione inter soceros facta, mors desideranda est ejus, qui donavit constante matrimonio & jure potestatis durante: Idemque & in his, qui sunt in eorum potestate. §. 21. Si consocer consocero donaverit, & alter eorum, vel uterque copulatos emancipaverit: debet dici, donationem ad Orationem non pertinere; & ideo infirmari donationem. §. 22. Si sponsus sponsæ donaverit, in tempus matrimonii collata donatione: quamvis inter virum & uxorem donatio non videatur facta, & verba Orationis minus sufficiant, tamen donationem dicendum est ad sententiam Orationis pertinere, ut, si duraverit voluntas usque ad mortem, valeat donatio. §. 23. Sive autem res fuit, quæ donata est, sive obligatio remissa: potest dici, donationem effectum habituram: ut puta uxori acceptum tulit donationis causa quod debeat: potest dici, pendere acceptilationem non ipsam, sed effectum ejus. Et generaliter, universæ donationes, quas impediri diximus, ex Oratione valebunt. §. 24. Si inter virum & uxorem societas donationis causa contracta sit, jure vulgato nulla est: nec post decretum Senatus, emolumentum ea liberalitas, ut actio pro socio constituitur, habere poterit: quæ tamen in commune tenuerunt, sine præstituto revocanda non sunt. Idcirco igitur pro socio actio non erit, quia nulla societas est, quæ donationis causa interponitur, nec inter ceteros: & propter hoc nec inter virum & uxorem. §. 25. Idem erit dicendum, & si emptio contracta sit donationis causa: nam nulla erit. §. 26. Plane si minoris res venierit donationis causa, vel postea pretium sit remissum, admittimus donationem valere ad Senatusconsultum. §. 27. Si quis sponsam habuerit, deinde eandem

uxorem (duxerit,) cum non liceret: an donationes quasi in sponsalibus factae valeant, videamus? Et Julianus tractat hanc questionem in minore duodecim annis, si in domum quasi mariti immatura sit deducta: ait enim hanc sponsam esse, etsi uxor non sit. Sed est verius quod Labeoni videtur: & a nobis, & a Papiniano lib. 10. Questionum probatum est: ut si quidem praecesserint sponsalia, durent, quamvis jam uxorem esse putet qui dixit: si vero non praecesserint, neque sponsalia esse; quoniam non fuerunt: neque nuptias, quod nuptiae esse non potuerunt. Ideoque si sponsalia anteceperint, valet donatio: si minus, nulla est: quia non quasi ad extraneam, sed quasi ad uxorem fecit: & ideo nec Oratio locum habebit. §. 28. Sed si Senator libertinam desponderit, vel tutor pupillam, vel quis alius ex his, qui matrimonium copulare prohibentur, & duxerit, an donatio quasi in sponsalibus facta valeat? Et putem, etiam sponsalia improbanda, & quasi ab indignis ea, quae donata sunt, ablata, fisco vindicari.

33. IDEM lib. 36. ad Sabinum.
SI stipulata fuerit mulier annum, id ex stipulatu petere, constante matrimonio, non potest. † Sed si manente matrimonio, decessisse maritus proponatur, puto, quia in annuo quoque donatio vertitur, posse dici, stipulationem confirmari ex Senatusconsulto. §. 1. Si uxor marito annum versa vice praestiterit, restituetur ei hoc, & poterit vindicare id quod exstat: Credo, poterit & condicere, in quantum locupletior factus est: quia non tam solemne est annum, quod maritus uxori pendit, & quod uxor marito praestat; imo incongruens est, & contra sexus naturam. §. 2. Et si forte maritus ab uxore stipulatus sit id annum, decesseritque mulier constante matrimonio, dicendum erit, ex Oratione donationem convallescere.

34. IDEM lib. 43. ad Sabinum.
SIve uxor marito res donasset, isque eas in dotem pro communi filia dedisset; siue post donationem, quam in maritum contulit, uxor passa est, eum pro filia in dotem dare: benigne dici potest, etsi prima donatio nullius momenti est, attamen ex sequenti consensu valere dotis donationem.

35. IDEM lib. 34. ad Edictum.
SI non secundum legitimam observationem divortium factum sit, donationes post tale divortium factae nullius momenti sunt: cum non videatur solutum matrimonium.

36. PAULUS lib. 36. ad Edictum.
SI donatae res exstant, etiam vindicari poterunt: sed quia causam possidendi donatio praestitit, nisi reddatur res, aestimatio facienda est iusto pretio: caverique possidendi debet de evictione simpli, quanti ea res sit: Idque etiam Pedio videtur. §. 1. Sponsus alienum anulum sponsae muneri misit, & post nuptias pro eo suum dedit: Quidam & Nerva putant, fieri eum mulieris: quia tunc factam donationem confirmare videtur, non novam inchoare: Quam sententiam veram esse accepi.

37. JULIANUS lib. 17. Digestorum.
SI mulier dolo fecerit, ne res exstaret sibi a marito donata: vel ad exhibendum, vel damni in-

juriae cum ea agi poterit; maxime si post divortium id commiserit.

38. ALFENUS lib. 3. Digestorum [a Paulo Epitomatorum.]

Servus communis viri & fratris ejus, puerum donavit uxori fratris: pro qua parte is servus, qui donasset, viri esset, pro ea parte munus non esse factum mulieris respondit. §. 1. Idem juris erit, si ex tribus fratribus unus uxorem haberet, & rem communem uxori donasset: nam ex tertia parte mulieris res facta non est: ex duabus autem partibus reliquis, si id scissent fratres, aut, posteaquam donata esset, ratum habuissent, non debere mulierem reddere.

39. JULIANUS lib. 5. ex Minicio.

Vir uxori pecuniam cum donare vellet, permisit ei, ut a debitore suo stipuletur: illa cum id fecisset, priusquam pecuniam auferret, divortium fecit: Quaero, utrum vir eam summam petere debeat, an ea promissione propter donationis causam actio nulla esset? Respondi, inanem fuisse [eam] stipulationem. † Sed si promissor mulieri ignorans solvisset, si quidem pecunia exstat, vindicare eam debitor potest: sed si actiones suas marito praestare paratus est, doli mali exceptione se tueritur: ideoque maritus hanc pecuniam debitoris nomine vindicando consequetur. † Sed si pecunia non exstat, & mulier locupletior facta est, maritus eam petet: intelligitur enim ex re mariti locupletior facta esse mulier; quoniam debitor doli mali exceptione se tueri potest.

40. ULPIANUS lib. 2. Responsorum.

Quod apiscendae dignitatis gratia ab uxore in maritum collatum est, eatenus ratum est, quatenus dignitati supplendae opus est,

41. LICINNIUS RUFINUS lib. 6. Regularum.

Nam & Imperator Antoninus constituit, ut ad processus viri uxor ei donare possit.

42. GAIUS lib. 11. ad Edictum provinc.

Nuper, ex indulgentia Principis Antonini, recepta est alia causa donationis, quam dicimus *honoris causa*: ut ecce, si uxor viro laticlavii petendi gratia donet, vel ut equestris ordinis fiat, vel ludorum gratia.

43. PAULUS lib. singul. Regularum.

Inter virum & uxorem exilii causa donatio fieri potest.

44. NERATIUS lib. 5. Membranarum.

Si extraneus rem viri, ignorans ejus esse, ignorantem uxori, ac ne viro quidem sciente eam suam esse, donaverit: mulier recte eam [usu] capiet. † Idemque juris erit, si is qui in potestate viri erat, credens se patremfamilias esse, uxori patris donaverit. † Sed si vir rescierit suam rem esse priusquam usucapiatur, vindicareque eam poterit, nec volet, & hoc & mulier noverit: interrumpetur possessio: quia transit in causam ab eo factae donationis ipsius mulieris scientia: propius est, ut nullum acquisitioni domini ejus adferat impedimentum: non enim omnimodo uxores ex bonis virorum, sed ex causa donationis ab ipsis factae acquirere prohibita sunt.

45. ULPIANUS lib. 17. ad Edictum.

Marcellus lib. 7. Digestorum scribit, etiam eum detrudere sine mulieris damno, & citra metum Senatusconsulti, quod detrahentibus negotiationis causa occurrit.

46. IDEM lib. 72. ad Edictum.

Inter virum & uxorem nec possessionis ulla donatio est.

47. CELSUS lib. 1. Digestorum.

Utrum negotium uxoris gerens, an officio mariti ductus, in rem ejus impenderit vir, facti non juris est quaestio. Conjectura ejus rei, ex modo & ex genere impensae, non difficilis est.

48. IDEM lib. 1. Digestorum.

Quae jam nuptae maritus donavit, viri manent, & potest ea vindicare: nec quicquam refert, quod ampla legata ab uxore ei relicta sunt.

49. MARCELLUS lib. 7. Digestorum.

Sulpicius Marcello: Mulier, quae ad communem filium volebat, qui in potestate patris erat, post mortem patris fundum pervenire, cum patri tradidit, uti post mortem restituatur filio: Quaero, an donatio tibi videatur, ut nihil agatur; an valeat quidem, sed mulieri potestas datur, si noluerit, eum repetere? Respondit: Si color vel titulus (ut sic dixerim) donationi quaesitus est, nihil valebit traditio: id est, si hoc exigit uxor, ut aliquid ex ea re interim commodi sentiret maritus: alioquin si solo ejus ministerio usa est, & id egit, ut vel revocare sibi liceret, vel ut res cum (omni) emolumento per patrem postea ad filium transiret, cur non idem perinde sit ratum, ac si cum extraneo tale negotium contraxisset, hoc est, extraneo in hanc causam tradidisset?

50. JAVOLENUS lib. 13. Epistolarum.

Si, cum mulier viginti servum emisset, in eam emptionem vir quinque venditori dedit: divorcio facto, omnimodo vir eam summam exigit. Neque ad rem pertinet, an is servus deterior factus sit: nam & si mortuus esset, quinque exactio ei competere. Queritur enim, an mulier ex viri patrimonio locupletior sit eo tempore, quo de dote agebatur? facta autem intelligitur, quae aere alieno suo, interventu viri, liberata est: quod potuisset adhuc debere, si vir pecuniam non solvisset: neque enim interest, ex qua causa mulier pecuniam debuit; utrum creditam, an eam, quam ex emptione praestare debeat. §. 1. Quod si mulier non emerat servum, sed ut emeret, a viro pecuniam accepit: tum vel mortuo, vel deteriore facto servo, damnum ad virum pertinebit: quia quod aliter emptura non fuit, nisi pecuniam a viro accepisset, hoc consumptum ei perit, qui donavit; si modo in rerum natura esse desiit: nec videtur mulier locupletior esse, quae neque a creditore suo liberata est, neque id possidet quod ex pecunia viri emerat.

51. POMPONIUS lib. 5. ad Quintum Mutium.

Quintus Mutius ait, cum in controversiam venit, unde ad mulierem quid pervenerit; & verius, & honestius est, quod non demonstratur unde habeat, existimari a viro, aut qui in potestate ejus esset, ad eam pervenisse. Evitandi autem turpis

quaestus gratia circa uxorem hoc videtur Quintus Mutius probasse.

52. PAPINIANUS lib. 10. Quaestionum.

Si vir uxori, donationis causa, rem vilius locaverit, locatio nulla est: cum autem depositum inter eas personas minoris donationis causa aestimatur, depositum est. Hae ideo tam varie, qui locatio quidem sine mercede certa contrahi non potest, depositum autem & citra aestimationem quoque dari potest. §. 1. Uxor viro fructum fundi ab herede suo dari; quod si datus non fuisset, certam pecuniam mortis causa promitti curavit: Defuncto viro viva muliere, stipulatio solvitur: ut traditio, quae mandante uxore mortis causa facta est: nam quo casu inter exteros conditio nascitur, inter maritos nihil agitur.

53. IDEM lib. 4. Responsum.

Mortis suae causa genero vel nurui socerum frustra donare convenit: quia, mortuo socero, nuptiae non solvuntur: Nec interest, an pater filium vel filiam exheredaverit. Divortii species, eadem ratione, diversa est. §. 1. Res in dotem aestimatas, consentiente viro, mulier in usu habuit: Usu deteriores si fiant, damni compensatio non admittitur: easdem res non potest mulier sibi, quasi donatas, descendere ex illis verbis, quibus donationes ei a viro legatae sunt: cum ejusmodi species neque donari neque auferri videtur.

54. IDEM lib. 8. Responsum.

Vir usuras promissae dotis in stipulatum deduxerat, easque non petierat: Cum per omne tempus matrimonii sumptibus suis uxorem & ejus familiam vir exhiberet, dote praelegata, (sed) & donationibus verbis fideicommissi confirmatis, legato quidem dotis usuras non contineri videbatur, sed titulo donationis remissas.

55. PAULUS lib. 6. Quaestionum.

Uxor marito suo pecuniam donavit: maritus ex pecunia sibi donata aut mobilem aut soli rem comparavit: solvendo non est, & res extant: Quaero, si mulier revocet donationem, aut utiliter condititia experiatur: videtur enim maritus, quamvis solvendo non sit, ex donatione locupletior effectus, cum pecunia mulieris res comparata extet? Respondi, Locupletiolem esse ex donatione negari non potest: non enim quaerimus, quid deducto aere alieno liberum habeat, sed quid ex re mulieris possideat: solo enim separatur hic ab eo, cui res donata est, quod ibi res mulieris permanet, & vindicare directo potest; & erit deterior causa viri, si ei pecunia, quatenus res valet, non ultra id tamen quod donatum est, condicatur, quam si dotis judicio conveniatur: sed nihil prohibet, etiam in rem utilem mulieri in ipsas res accommodare.

56. SCAEVOLA lib. 3. Quaestionum.

Si, quod mihi mortis causa donare vellet, ego pure uxori donare vellem: non valet, quod uxori jubeo dari: quia illo convalescente, conditione teneor: mortuo autem nihilominus pauperior sum; non enim habeo, quod habiturus essem.

57. PAULUS lib. 7. Responsum.

EA, quae a marito suo pecuniam ex causa donationis acceperat, litteras ad eum misit hujusmodi: Cum petenti mihi a te, Domine carissime, advenire

induxerit indulgentia tua viginti ad expediendas quasdam res meas, quæ summa mihi numerata est sub ea conditione, [ut] si per me meosque mores quid steterit, quo minus in diem vitæ nostræ matrimonium permaneat, siue invito te discessero de domo tua, vel repudium tibi sine ulla querela misero, divortiumque factum per me probabitur: tunc viginti, quæ mihi hac die donationis causa dare voluisti, daturam, restitutam me sine ulla dilatione spondeo: Quæro, (an), si eadem Titio marito suo repudium miserit, pecuniam restituere debeat? Paulus respondit, pecuniam, quam vir uxori donavit, ex stipulatione proposita, si conditio ejus existit, peti posse: quoniam ex donatione in pecuniam creditam conversa est: Quod si stipulatio commissa non probetur, tunc tantum peti posse, quanto locupletior ex ea donatione facta probetur.

58. SCAEVOLA lib. 2. Responsorum.

Si prædia & mancipia Seia data, effecta sint ejus tempore concubinatus, ac postea tempore matrimonii aliis acceptis reddita sunt: quid juris est? Respondit, secundum ea quæ proponerentur, negotium potius gestum videri, quam donationem intervenisse. §. 1. Item, cum quæreretur de cibariis mancipiorum: Respondit, tempore quidem concubinatus data cibaria repeti non possunt: sed nec tempore matrimonii, si ea mancipia uxoris in communi usu fuerint. §. 2. Filius rebus matris intervenire solitus, pecunia matris, consentiente ipsa, mancipia & res mobiles, emptionum instrumenta tuo nomine confecit; decessit in patris potestate: Quæsitum est, an mater cum marito suo experiri, & qua actione uti possit? Respondit, si mater obligatum filium in ea pecunia voluit esse, intra annum quam filius decessit, de peculio cum patre, in cujus potestate fuisse proponatur, actionem habere: si donavit, repeti posse, quanto locupletior ex ea donatione pater factus est.

59. PAULUS lib. 2. Sententiarum.

Si quis uxori ea conditione donavit, ut quod donavit, in dotem accipiat: defuncto eo, donatio convalescit.

60. HERMOGENIANUS lib. 2. Juris Epitomarum.

Vitricus & privignus invicem sibi donare prætextu matrimonii non prohibentur. §. 1. Divortii causa donationes inter virum & uxorem concessæ sunt: Sæpe enim evenit, uti propter sacerdotium, vel etiam sterilitatem,

61. GAIUS lib. 11. ad Edictum provinc.

Vel senectutem, aut valetudinem, aut militiam satis commode retineri matrimonium non possit.

62. HERMOGENIANUS lib. 2. Juris Epitomarum.

Et ideo bona gratia matrimonium dissolvitur. §. 1. Divortio facto nec instaurato matrimonio, non confirmabitur inter virum & uxorem facta donatio: nec inter patronum & libertam: Si ab eo invito divertere non licet, facta donatio separatur, cum inter hos divortium intercedat: perinde enim id quod donatum est habetur divortio intercedente, ac si donatum non fuisset.

63. PAULUS lib. 3. ad Neratium.

De eo, quod uxoris in ædificium viri ita conjunctum est, ut detractum alicujus usus esse possit, dicendum est agi posse, quia nulla actio est ex Lege duodecim Tabularum: quamvis Decemviros non sit credibile de his sensitse, quorum voluntate res eorum in alienum ædificium conjunctæ essent. Paulus notat: Sed in hoc solum agi potest, ut (sola) vindicatio soluta re competat mulieri, non in duplam, ex Lege duodecim Tabularum: neque enim furtivum est quod sciente domino inclusum est.

64. JAVOLENUS lib. 6. ex Posterioribus Labeonis.

Vir mulieri, divortio facto, quædam idcirco dederat, ut ad se reverteretur: mulier reversa erat, deinde divortium fecerat. (Labeo:) Trebatius inter Terentiam & Decenatem respondit, si verum divortium fuisset, ratam esse donationem: si simulatum, contra. Sed verum est, quod Proculus & Cæcilius putant, tunc verum esse divortium, & valere donationem divortii causa (factam), si aliæ nuptiæ insecutæ sunt; aut tam longo tempore vidua fuisset, ut dubium non foret, alterum esse matrimonium: alias nec donationem ullius esse momenti futuram.

65. LABEO lib. 6. Posteriorum a Javoleno Epitomarum.

Quod vir ei, quæ nondam viripotens nupserit, donaverit, ratum futurum existimo.

66. SCAEVOLA lib. 9. (Digestorum.)

Seia Sempronio, cum certa die nuptura esset, antequam domum deduceretur tabulæque dotis signarentur, donavit tot aureos: quæro, an ea donatio rata sit? Non attinuisse tempus, an, antequam domum deduceretur, donatio facta esset, aut tabularum consignatarum, quæ plerumque & post contractum matrimonium fierent, in quærendo exprimi: itaque nisi ante matrimonium contractum, quod consensu intelligitur, donatio facta esset, non valere. §. 1. Virgini in hortos deductæ ante diem tertium quam ibi nuptiæ fierent, cum in separata diæta ab eo esset, die nuptiarum, priusquam ad eum transiret, & priusquam aqua & igni acciperetur, (id est, nuptiæ celebrentur,) obtulit decem aureos dono: Quæsitum est, post nuptias contractas divortio facto, (an) summa donata repeti possit? Respondit, id quod ante nuptias donatum proponeretur, non posse (de dote) deduci.

67. LABEO lib. 2. Pithanon (a Paulo Epitomarum.)

Si uxor nummis a viro, aut ab eo qui in ejus potestate esset, sibi donatis servum emerit; deinde, cum ejus factus fuerit, eum ipsum donationis causa viro tradiderit: rata erit traditio: quamvis ea mente facta fuerit, qua ceteræ donationes: neque ulla actio ejus nomine dari potest.

TIT. II.

DE DIVORTIIS ET REPUDIIS.

1. PAULUS lib. 35. ad Edictum.

Dirimitur matrimonium divortio, morte, captivitate, vel alia contingente servitute utrius eorum.

2. GAIUS

2. GAIUS lib. 11. ad Edictum provinciale.

Divortium autem, vel a diversitate mentium dictum est, vel quia in diversas partes eunt qui distrahunt matrimonium. §. 1. In repudiis autem, id est, renunciatione, comprobata sunt hæc verba: TUAS RES TIBI HABETO: item hæc: TUAS RES TIBI AGITO. §. 2. In sponsalibus quoque discutiendis placuit renunciationem intervenire oportere. In quare hæc verba probata sunt: CONDITIONE TUA NON UTOR. §. 3. Sive autem ipsi præsentem renunciatur, sive absenti per eum qui in potestate ejus sit, cujusve is eave in potestate sit, nihil interest.

3. PAULUS lib. 35. ad Edictum.

Divortium non est, nisi verum, quod animo perpetuam constituendi diffensionem fit. † Itaque quidquid in calore iracundiæ vel fit, vel dicitur, non prius ratum est, quam (si) perseverantia apparuit judicium animi fuisse: ideoque per calorem missio repudio, si brevi reversa uxor est, nec divortisse videtur.

4. ULPIANUS lib. 26. ad Sabinum.

Julianus lib. 18. Digestorum quærit, an furiosa repudium mittere, vel repudiari possit. Et scribit, furiosam repudiari posse, quia ignorantis loco habetur: repudiare autem non posse, neque ipsam propter dementiam, neque curatorem ejus; patrem (tamen) ejus nuncium mittere posse: Quod non tractaret de repudio, nisi constaret retineri matrimonium. Quæ sententia mihi videtur vera.

5. IDEM lib. 34. ad Edictum.

Si filia emancipata idcirco diverterat, ut maritum lucro dotis adficiat, patrem fraudet, qui profecticiam dotem potuit petere, si constante matrimonio decessisset: (&) ideo patri succurrendum est, ne dotem perdat: non enim minus patri quam marito succurrere Prætorum oportet. Danda igitur est ei dotis exactio, atque si constante matrimonio decessisset filia.

6. JULIANUS lib. 62. Digestorum.

Uxores eorum, qui in hostium potestate pervernerunt, possunt videri nuptiarum locum retinere: eo solo, quod alii temere nubere non possunt. Et generaliter definiendum est, donec certum est maritum vivere in captivitate constitutum, nullam habere licentiam uxores eorum migrare ad aliud matrimonium: nisi mallent ipsæ mulieres causam repudii præstare. Sin autem in incerto est, an vivus apud hostes teneatur, vel morte præventus, tunc si quinquennium a tempore captivitatis excesserit, licentiam habet mulier ad alias migrare nuptias: ita tamen, ut bona gratia dissolutum videatur pristinum matrimonium, & unusquisque suum jus habeat imminutum: Eodem jure & in marito in civitate degente & uxore captiva observando.

7. PAPINIANUS lib. 1. de Adulteriis.

Si poenituit eum, qui libellum tradendum divortii dedit, isque per ignorantiam mutatae voluntatis oblatus est: dare matrimonium dicendum: nisi poenitentia cognita, is qui accepit, ipse voluit matrimonium dissolvere: tunc enim per eum, qui accepit, solvitur matrimonium.

8. IDEM lib. 2. de Adulteriis.

Divus Hadrianus eum, qui alienam uxorem ex itinere domum suam duxisset, & inde marito ejus repudium misisset, in triennium relegavit.

9. PAULUS lib. 2. de Adulteriis.

Nullum divortium ratum est, nisi septem civibus Romanis puberibus adhibitis, præter libertum ejus, qui divortium faciet. † Libertum accipiemus etiam eum, qui a patre, avo, proavo, & cæteris sursum versum manumissus sit.

10. MODESTINUS lib. 1. Regularum.

Patrono invito liberta, quam in matrimonio habuit, ab eo discedere non potest: nisi ex causa fideicommissi manumissa sit: tunc enim potest, licet ejus sit liberta.

11. ULPIANUS lib. 3. ad Legem Julianam & Papiam.

Quod ait Lex, DIVORTII FACIENDI POTESTAS LIBERTÆ, QUÆ NUPTA EST PATRONO, NE ESTO: non infectum videtur effectisse divortium, quod jure civili dissolvere solet matrimonium: Quare (constare) matrimonium dicere non possumus, eum sit separatum. Denique scribit Julianus, de dote hanc actionem non habere. Merito igitur quamdiu patronus ejus eam uxorem suam esse vult, cum nullo alio connubio ei est: nam quia intellexit legislator, facto libertæ quasi diremptum matrimonium, detraxit ei cum alio connubium: Quare cuicumque nupserit, pro non nupta habebitur. Julianus quidem amplius putat, nec in concubinato eam alterius patroni esse posse. §. 1. Ait Lex: QUAMDIU PATRONUS EAM UXOREM ESSE VOLET. Et velle debet uxorem esse, & patronus dare. † Si igitur aut patronus esse, aut velle desierit, finita est Legis auctoritas. §. 2. Illud rectissime placuit, qualiquali voluntate intelligi possit patronus animum habere desisse quasi in uxorem, finiri Legis hujus beneficium. † Proinde cum patronus rerum amotarum cum liberta, quæ ab invito eo divorterat, vellet experiri: Imperator Noster cum Divo Patre suo rescipit, intelligi eum hoc ipso nolle nuptam sibi, qui eam actionem vel aliam importet, quæ non solet nisi ex divortio oriri. Quare si accusare eam adulterii cœperit, vel alio crimine postulare, quod uxori nemo objicit, magis est, ut diremptum sit matrimonium: Etenim meminisse oportet, ideo adimi cum alio connubium, quia patronus sibi nuptam cupit. † Ubicumque igitur vel tenuis intellectus videri potest nolentis nuptam, dicendum est, jam incipere libertæ cum alio esse connubium. Proinde si patronus sibi desponderit aliam, vel destinaverit, vel matrimonium alterius appetierit, credendus est nolle hanc nuptam: Et si concubinam sibi adhibuerit, idem erit probandum.

TIT. III.

SOLUTO MATRIMONIO DOS QUEM ADMODUM PETATUR.

1. POMPONIUS lib. 15. ad Sabinum.

Dotium causa semper & ubique præcipua est: nam & publice interest, dotes mulieribus conservari, cum dotatas esse fœminas ad sobolem procrean-

creandam replendamque liberis civitatem maxime sit necessarium.

2. ULPIANUS lib. 35. ad Sabinum.

Soluto matrimonio, solvi mulieri dos debet: nec cogitur maritus alii eam ab initio stipulanti promittere: nisi hoc ei nihil nocet; nam si incommodum aliquod maritus suspectum habet, non debere eum cogi alii quam uxori promittere, dicendum est. Hæc, si sui juris mulier est. §. 1. Quod si in patris potestate est, & dos ab eo profecta sit: ipsius & filiae dos est. Denique pater non aliter, quam ex voluntate filiae petere dotem, nec per se, nec per procuratorem potest: Sic ergo & promittendum Sabinus ait: ei ergo promittendum erit, cui uterque iusserit. Caterum, si pater solus iussit, dotis actio filiae non erit adempta, quandoque sui juris filia fuerit facta: Item, si voluntate solius filiae promittatur, remanebit dotis actio integra patri. † Sed utrum ut (&) agat solus, an (&) ut adjuncta quoque filiae persona experiri possit? Et puto, nec eam actionem amissam, quam adjuncta filiae persona potest habere: quod si sui juris fuerit facta filia, nocebit ei ista stipulatio. §. 2. Voluntatem autem filiae, cum pater agit de dote, utrum sic accipimus, ut consentiat, an vero ne contradicat filia? Et est ab Imperatore Antonino rescriptum, filiam, nisi evidenter contradicat, videri consentire patri. Et Julianus lib. 48. Digestorum scripsit, quasi ex voluntate filiae videri experiri patrem, si furiosam filiam habeat: Nam ubi non potest per dementiam contradicere, consentire quis eam merito credet. Sed si absens filia sit, dicendum erit, non ex voluntate ejus id factum: cavendumque, *ratam rem filiam habituram*, a patre: ubi enim sapit, scire eam exigimus, ut videatur non contradicere.

3. PAULUS lib. 7. ad Sabinum.

Non solum autem in exigenda, sed etiam in solvenda dote, quæ communis est patris & filiae, utriusque voluntas exquiritur: nec alter alterius deteriore conditionem facere potest. Sed si pecunia ad patrem pervenit, quam filia accepit, actio de dote utrisque tolletur.

4. POMPONIUS lib. 15. ad Sabinum.

Si pater sine consensu filiae dotem a viro exegisset, & eandem alii viro ejus filiae nomine dedisset, (&) mortuo patre filia cum priore viro ageret: doli mali exceptione repellitur.

5. ULPIANUS lib. 30. ad Sabinum.

De divisione anni ejus, quo divortium factum est, quæritur, ex die matrimonii, an ex die traditi (marito) fundi maritus sibi computet tempus? Et utique in fructibus a viro retinendis neque dies dotis constitutæ, neque nuptiarum observabitur: sed quo primum dotale prædium constitutum est; id est, tradita possessione.

6. PAULUS lib. 7. ad Sabinum.

Si ante nuptias fundus traditus est, ex die nuptiarum ad eundem diem sequentis anni computandus annus est. Idem in cæteris annis servatur, donec divortium fiat: nam si ante nuptias traditus sit, & fructus inde percepti: hi restituendi sunt quandoque divortio facto, quasi dotis facti.

7. ULPIANUS lib. 31. ad Sabinum.

Fructus (eos) esse constat, qui deducta impensa supererunt: Quod Scævola & ad mariti & ad mulieris impensas refert. Nam si mulier pridie vindemias doti dedit, mox sublati a marito vindemiis divortit: non putat ei undecim duntaxat mensium fructus restitui, sed & impensas, quæ antequam portiones fructuum fiant deducendæ sunt. † Igitur, si & maritus aliquid impendit in eundem annum, utriusque impensæ concurrent: ita & si impensarum a muliere factarum ratio habeatur, cum plurimis annis in matrimonio fuit, necesse est primi anni computari temporis, quod sit ante datum prædium. §. 1. Papinianus (autem) lib. 11. Quæstionum, Divortio facto fructus dividi ait, non ex die locationis, sed habita ratione præcedentis temporis, quo mulier in matrimonio fuit. Neque enim si vindemiæ tempore fundus in dotem datus sit, eumque vir ex calendis Novembris primis fructum locaverit, mensis Januarii suprema die facto divortio, retinere virum & vindemiæ fructus, & ejus anni, quo divortium factum est, quartam partem mercedis, æquum est: alioquin si coactis vindemiis, altera die divortium intercedat, fructus integros retinebit. Itaque si fine mensis Januarii divortium fiat, & quatuor mensibus matrimonium steterit, vindemiæ fructus, & quarta portio mercedis instantis anni confundi debebunt, ut ex ea pecunia tertia portio viro relinquatur. §. 2. E contrario quoque idem observandum est: (nam) si mulier, percepta vindemia, statim fundum viro in dotem dederit, & vir ex calendis Martiis eundem locaverit, & calendis Aprilibus primis divortium fuerit secutum, non solum partem duodecimam mercedis, sed pro modo temporis omnium mensium, quo dotale prædium fuit, ex mercede, quæ debebitur, portionem retinebit. §. 3. Item si messes ejus anni, quo divortium factum est, colonum ex forma locationis sequantur, ante vindemiam soluto matrimonio nihilominus pecunia messium in computationem cum spe futuræ vindemiæ veniet. §. 4. Apparet igitur ex his, illos fructus, quos mulier percepit antequam nuberet, non debere in contributionem venire. §. 5. Ob donationes, item ob res amotas, ex his fructibus, qui post divortium percepti sunt, compensationes fieri possunt. §. 6. Quod in anno dicitur, potest dici, & in sex mensibus, si bis in anno fructus capientur: ut est in locis irriguis. §. 7. Et in pluribus annis idem dici potest: ut in sylva cædua. §. 8. Item si locatio agri talis sit, ut super annuam mercedem quinquennio quoque aliquid amplius præstaretur: in eo enim quod amplius est, tempus ad quinquennium computamus. §. 9. Non solum autem de fundo, sed etiam de pecore, idem dicemus: ut lana ovium, foetusque pecorum præstaretur. Quare enim, si maritus prope partum oves doti acceperit, item proximas tonsuræ, post partum & tonsas oves, protinus divortio facto, nihil reddat? nam & hic fructus toto tempore, quo curantur, non quo percipiuntur, rationem accipere debemus. §. 10. In servo quoque anni ratio habetur, si in annum forte operæ ejus locatæ sunt: (ut) præteriti temporis ad maritum, post divortium autem ad mulierem operæ

operae pertineant. §. 11. De pensionibus quoque praediorum urbanorum idem est quod in fructibus rusticorum. §. 12. Si fundum viro uxor in dotem dederit, isque inde arbores deciderit: si hae fructus intelliguntur, pro portione anni debent restitui. Puto autem, Si arbores caeduae fuerunt, vel gremiales, dici oportet, in fructu cedere: si minus, quasi deteriorem fundum fecerit maritus, tenebitur. Sed & si vi tempestatis ceciderunt, dici oportet, pretium earum restituendum mulieri, nec in fructum cedere; non magis, quam si thesaurus fuerit inventus; in fructum enim non computabitur, sed pars ejus dimidia restituetur, quasi in alieno inventi. §. 13. Si vir in fundo mulieris dotali lapidicinas marmoreas invenerit, & fundum fructuosiore fecerit: marmor, quod casum neque exportatum, est mariti, & impensa non est ei praestanda: quia nec in fructu est marmor, nisi tale sit, ut lapis ibi renascatur; quales sunt in Gallia, sunt & in Asia. §. 14. Sed si cretifodinæ, argentifodinæ, vel auri, vel cujus alterius materiae sint, vel arenæ, utique in fructu habebuntur. §. 15. Interdum marito de fructibus a muliere cavetur, & nihil retinet, si fructibus stantibus fundum mulier recipiet: interdum retinebit tantum maritus, & nihil restituet: id est, si non plus erit, quam pro portione cum retinere oportet: interdum vero (&) reddet, si plus percepit, quam cum retinere oportet. † Eadem conditio erit etiam, si cum socero, vel cum herede alterutrius, de dote agatur. §. 16. Impendi autem fructuum percipiendorum (causa), Pomponius ait, quod in arando serendoque agro impensum est: quodque in tutelam aedificiorum, agrumve servum curandum; scilicet, si ex aedificio vel servo fructus aliqui percipiebantur. Sed hae impensae non petentur, cum maritus fructum totum anni retinet: quia ex fructibus prius impensis satisfaciendum est. † Plane si novam villam necessario extruxit, vel veterem totam sine culpa sua conlapsam restituerit, erit ejus impensae petitio: Simili modo & si pastina instituit: hae enim impensae aut in res necessarias aut utiles cedant, pariuntque marito actionem.

8. PAULUS lib. 7. ad Sabinum.

SI fundus in dotem datus sit, in quo lapis caeditur, lapidicinarum commodum ad maritum pertinere constat: quia palam sit, eo animo dedisse mulierem fundum, ut iste fructus ad maritum pertineat: nisi si contrariam voluntatem in dote danda declaraverit mulier. §. 1. Quod in seminem erogatur, si non responderint menses, ex vindemia deducetur: quia totius anni unus fructus est.

9. POMPONIVS lib. 14. ad Sabinum.

SI mora per mulierem fuit, quo minus dotem reciperet: dolum malum duntaxat in ea re, non etiam culpam maritus praestare debet; ne facto mulieris in perpetuum agrum ejus colere cogatur; fructus tamen, qui pervenissent ad virum, redduntur.

10. IDEM lib. 15. ad Sabinum.

SI ab hostibus capta filia, quae nupta erat, & dotem a patre profectam habebat, ibi decesserit: puto dicendum, perinde observanda omnia, ac si nupta decessisset; ut, etiamsi in potestate

non fuerit patris, dos ab eo profecta reverti ad eum debeat. §. 1. Si vir uxorem suam occiderit, dotis actionem heredibus uxoris dandam esse, Proculus ait: & recte: non enim aequum est, virum ob facinus suum dotem (sperare) lucrifacere. Idemque & e contrario statuendum est.

11. IDEM lib. 16. ad Sabinum.

SI alienam rem sciens mulier in dotem dederit, reddenda ei est, quasi suam dedisset: & fructus (quoque) pro portione anni, quo divortium factum est.

12. ULPIANUS lib. 36. ad Sabinum.

Maritus in id quod facere potest, condemnari, exploratum est: sed hoc heredi non esse praestandum:

13. PAULUS lib. 7. ad Sabinum.

Quia tale beneficium personale est, & cum persona exstinguitur.

14. ULPIANUS lib. 36. ad Sabinum.

Alia causa est defensoris: quem placet sufficienter videri defendisse, si tantum uxori praestet, quantum consequeretur si ipsum maritum convenisset. §. 1. Eleganter quaerit Pomponius lib. 15. ex Sabino, si paciscatur maritus, ne in id quod facere possit condemnetur, sed in solidum, an hoc pactum servandum sit? Et negat servari oportere: Quod quidem & mihi videtur verum: namque contra bonos mores id pactum esse, melius est dicere: quippe cum contra receptam reverentiam, quae maritis exhibenda est, id esse apparet.

15. PAULUS lib. 7. ad Sabinum.

Rei judicatae tempus spectatur, quatenus maritus facere potest. §. 1. Heredi mariti, licet in solidum condemnatur, compensationes tamen, quae ad pecuniariam causam respiciunt, proderunt, ut hoc minus sit obligatus; veluti ob res donatas, & amotas, & impensas: morum vero coercitionem non habet. §. 2. Socero quoque, cum quonurus de dote agit, idem honor habetur, (ut) in id damnetur quod facere potest:

16. POMPONIVS lib. 16. ad Sabinum.

Quia parentis locum socer obtinet.

17. PAULUS lib. 7. ad Sabinum.

Ex diverso si socer ex promissione a marito conveniatur, solet quaeri, an idem ei honor habendus sit? Neratius libris membranarum & Proculus scribunt, hoc justum esse. §. 1. Item si mulier ex promissione conveniatur, magis placuit, defendendam eam per exceptionem: idem & Proculus ait: sicuti, cum socia fuit, dabitur ei exceptio: quamvis jure civili sit obligata. §. 2. Si in judicio dotis iudex, ignorantia juris lapsus, condemnaverit maritum in solidum: Neratius, Sabinus, doli exceptione eum uti oportere, ajunt; eaque tutum fore.

18. POMPONIVS lib. 16. ad Sabinum.

Etiam filios mulieris, qui patri heredes exstiterunt, in id quod facere possunt, condemnandos Labeo ait. §. 1. Licet in dotalibus rebus non solum dolum, sed & culpam maritus praestet; cum tamen quaeritur in judicio de dote, an facere possit, dolum duntaxat comprehenditur: quia in rerum ipsius administratione non erat ab eo culpa exigenda.

exigenda: Quamquam eum duntaxat dolum ei nocere putem, si facere non possit, quem propter uxorem adhibuit, ne ei solidum solveret; non propter quemlibet alium. Ofilius autem agebat, Si dolo mariti res dotalis interisset, & alioquin solvendo non esset: quamvis nihil dolo fecisset, quo minus solvendo esset; perinde tamen eum damnandum ejus rei dotalis nomine, in qua dolum fecisset, atque si dolo ejus factum esset, quo minus facere possit. † Caterum, si circa interitum rei dotalis dolus malus & culpa mariti absit, actiones solas, quas eo nomine quasi maritus habet, præstandas mulieri: veluti furti, vel damni injuriæ.

19. ULPIANUS lib. 36. ad Sabinum.

SI mulier diverterit, & judicio de dote contestato reversa fuerit in matrimonium: redintegrato matrimonio expirat judicium, & omnia in statu pristino manent.

20. PAULUS lib. 7. ad Sabinum.

Quamvis mulier non in hoc accipiat constante matrimonio dotem, ut æs alienum solvat, aut prædia idonea emat, sed ut liberis ex alio viro egenis, aut fratribus, aut parentibus consulere, vel ut eos ex hostibus redimeret: quia iusta & honesta causa est, non videtur male accipere: & ideo recte ei solvitur: Idque & in filiarum familias observatur.

21. ULPIANUS lib. 3. Disputationum.

SED & si ideo maritus ex dote expendit, ut a latronibus redimeret necessarias mulieri personas, vel ut mulier vinculis vindicaret de necessariis suis aliquem: reputatur ei id quod expensum est: si pars dotis sit, pro ea parte; si tota dos sit, actio dotis evanescit. Et multo magis idem dicendum est, si fover agat de dote, debere rationem haberi ejus quod in ipsum impensum est: si ipse maritus hoc fecit, si filia ut faciat dedit. Sed & si non pater experiretur, sed post mortem ejus filia sola de dote ageret, idem erit dicendum: cum enim doli exceptio insit de dote actioni, ut (in) cæteris bonæ fidei judiciis, potest dici (ut & Celso videtur) inesse hunc sumptum actioni de dote; maxime, si ex voluntate filia factus sit.

22. IDEM lib. 33. ad Edictum.

SI cum dotem daret pater vel extraneus pro muliere in unum casum pepigit, vel in divortium, vel in mortem: dicendum est, in eum casum in quem non pepigit, esse mulieri actionem. §. 1. Si post solutum matrimonium filiarum familias citra patris voluntatem exactam communem dotem consummat: patri, & viva ea & mortua, actio superest, ut dos ipsi solvatur. Quod ita verum est, si perditura solvatur: cæterum, si non perditura, & ex iustis causis soluta sit, non supererit actio; sed mortuo patre, nec etiam heredes agent, nec mulier. §. 2. Si mulier soluto matrimonio egentem rem dotis per novationem decepta accipiat: nihilominus actio dotis ei manebit. §. 3. Si pater filia absente de dote egerit, etsi omissa sit de rato satisfactio, filia denegari debet actio: si patri heres extiterit, si in legato tantum acceperit, quantum dotis satis esset: & ita Julianus pluribus locis scribit, compensandum ei in dotem, quod a patre datur; lucroque ejus cedit, si tantum ab eo con-

secuta sit, quantum ei dotis nomine debeatur a marito, qui patri solvit. §. 4. Si patri, propter condemnationem, Romæ, ubi dos peratur, esse non liceat, filia satis dotis fieri oportet: ita tamen, ut caveat ratam rem patrem habiturum. §. 5. Eo autem tempore consentire filiam patri oportet, quod lis contestatur. Secundum hæc, si filia dicat se patri consentire, & ante litis contestationem mutaverit voluntatem, vel etiam emancipata sit, frustra pater agat. §. 6. Nec non illud quoque probamus, quod Labeo probat: nonnunquam patri denegandam actionem, si tam turpis persona patris sit, ut verendum sit, ne acceptam dotem consumat: Ideoque officium judicis interponendum est, quatenus & filia & patri competenter consuletur. Sed si latitet filia: ne tali patri consentire cogatur, puto dari quidem patri actionem, sed causa cognita: Quid enim, si filia verecunde per absentiam patri condicat: cur non dicamus, patri non esse dandam actionem? Quod si is pater sit, cui omnimodo consentire filiam decet, hoc est, vitæ probatæ; filia levis mulier, vel admodum juvenis, vel nimia circa maritum non merentem: dicendum est, patri potius adquiescere Prætores oportere, dareque ei actionem. §. 7. Si maritus vel uxor constante matrimonio furere ceperint, quid faciendum sit, tractemus: Et illud quidem dubio procul observatur, eam personam, quæ furore detenta est, quia sensum non habet, nuncium mittere non posse. † An autem illa repudianda est, considerandum est? Et, si quidem intervallum furor habeat, vel perpetuus quidem morbus est, tamen ferendus his qui circa eam sunt, tunc nullo modo oportet dirimi matrimonium: sciente ea persona, quæ cum compos mentis esset, (&) ita furenti, quemadmodum diximus, nuncium miserit, culpa sua nuptias esse direptas: Quid enim tam humanum est, quam ut fortuitis casibus mulieris maritum, vel uxorem viri, participem esse? † Sin autem tantus furor est, ita ferox, ita perniciosus, ut sanitatis nulla spes super sit, circa ministros terribilis; & forsitan altera persona (velit), vel propter sævitiam furoris, vel, quia liberos non habet, procreandæ sobolis cupidine tenta est (dirimere): licentia erit compoti mentis personæ, furenti nuncium mittere: ut nullius culpa videatur esse matrimonium dissolutum, neque in damnum alterutra pars incidat. §. 8. Sin autem, in sævissimo furore muliere constituta, maritus dirimere quidem matrimonium calliditate non vult, spernit autem infelicitatem uxoris, & non ad eam flectitur, nullamque ei competentem curam inferre manifestissimus est; sed abutitur dotem: tunc licentiam habeat vel curator furiosæ, vel cognati, adire judicem competentem, quatenus necessitas imponatur marito, omnem talem mulieris sustentationem sufferre, & alimenta præstare, & medicinæ ejus succurrere, & nihil prætermitti quæ maritum uxori adferre decet, secundum dotis quantitatem. Sin vero dotem ita dissipaturus ita manifestus est, ut non hominem frugi oportet, tunc dotem sequestrari, quatenus ex ea mulier competens habeat solatium una cum sua familia: pactis videlicet dotalibus, quæ inter eos ab initio nuptia-

nuptiarum inita fuerint, in suo statu durantibus, & alterius expectantibus sanitatem, aut mortis eventum. §. 9. Item pater furiosae utiliter intendere, *sibi filiaeve suae reddi dotem*, potest: quamvis enim furiosa nuncium mittere non possit, patrem tamen ejus posse certum est. §. 10. Si soluto matrimonio pater furiosus sit, curator ejus, voluntate filiae, dotem petere poterit: aut, si curatoris copia non sit, agere filiae permittendum erit; caverique oportebit de rato. §. 11. Idem decernendum est, & si ab hostibus captus sit pater, puellae dandam actionem de dote repetenda. §. 12. Transgrediamur nunc ad hunc articulum, ut quaeramus *adversus quos* competit de dote actio? Et adversus ipsum maritum competere, palam est: siue ipsi dos data sit, siue alii ex voluntate mariti, vel subiecto juri ejus, vel non subiecto. † Sed si filiusfamilias sit maritus, & dos focero data sit, adversus focerum agatur. Plane si filio data sit, si quidem jussu foceri, adhuc absolute focer tenebitur. Quod si filio data sit non jussu patris, Sabinus & Cassius responderunt, nihilominus cum patre agi oportere: videri enim ad eum pervenisse dotem, penes quem est peculium: sufficit autem ad id damnari eum, quod est in peculio, vel si quid in rem patris versum est. Sin autem focero dotem dederit, cum marito non poterit experiri, nisi patri heres extiterit. §. 13. Si mulier in conditione mariti erraverit, putaveritque esse liberum, cum servus esset: concedi oportet quasi privilegium in bonis viri mulieri: videlicet ut, si sint & alii creditores, haec praefertur circa de peculio actionem: & si forte domino aliquid debeat servus, non praefertur mulier, nisi in his tantum rebus, quae vel in dote datae sunt, vel ex dote comparatae; quasi & haec dotales sint:

23. PAULUS lib. 36. ad Edictum.
ET si quid in eam dotem impensum est, nec a muliere reddatur, per doli mali exceptionem servabitur.

24. ULPIANUS lib. 33. ad Edictum.
SI, constante matrimonio, propter inopiam mariti mulier agere velit, unde exactionem dotis initium accipere ponamus? Et constat, exinde dotis exactionem competere, ex quo evidentissime apparuerit mariti facultates ad dotis exactionem non sufficere. §. 1. Si, exheredato marito, mulier agat, magis est, ut ex die aditae patris hereditatis incipiat ei dotis exactio. §. 2. Quotiens mulieri satisfidandum est de solutione dotis post certum tempus, si maritus satisfidare non possit, tunc deducto commodo temporis, condemnatio residui representatur: sed si, cum maritus satisfidare posset, nollet, in solidum eum condemnandum Mela ait, non habita ratione commodi temporis. Judicis igitur officio convenit, ut aut satisfidatione interposita absolvat maritum, aut habita ratione compensationis eum condemnet: quod quidem hodie magis usurpatur: nec ferenda est mulier, si dicat, magis se velle dilationem pati, quam in representatione deductionem. §. 3. Siue autem mariti, siue uxoris periculo dos fuit, nihilominus legitimo tempore debet solvere maritus. §. 4. Si vir voluntate mulieris servos dotales manumiserit,

si quidem donare ei mulier voluit, nec de libertatis causa impositis ei praestandis tenebitur: quod si negotium inter eos gestum est, utique tenebitur, ut officio judicis caveat, *restituturum se mulieri quidquid ad eum ex bonis liberti, vel ex obligatione pervenisset*. §. 5. Si maritus saevus in servos dotales fuit, videndum, an de hoc possit conveniri? Et, si quidem tantum in servos uxoris saevus fuit, constat eum teneri hoc nomine: si vero & in suos est natura talis, adhuc dicendum est, immoderatam ejus saevitiam hoc judicio coercendam: quamvis enim diligentiam uxor eam demum ab eo exigat, quam rebus suis exhibet, nec plus possit, attamen saevitia, quae in propriis culpanda est, in alienis coercenda est (hoc est, in dotalibus). §. 6. Si uxor viri rem commodaverit, eaque perierit: videndum, an compensationem hoc nomine pati possit? Et puto, si quidem prohibuit eam maritus commodare, statim deductionem fieri: si vero non prohibuit eam commodare, arbitrio judicis modicum tempus ei indulgeri cautionem praebenti. §. 7. Si bona mulieris pro parte sint publicata, superest mulieri reliquae partis dotis exactio: Plus puto, & si post litem contestatam publicata sit pro parte dos, sufficere arbitrium judicis ad partis condemnationem faciendam: Quod si tota dos publicata sit, exspirabit iudicium.

25. PAULUS lib. 36. ad Edictum.
SI filiofamilias dos data sit injussu patris, de peculio quidem agatur: sed siue propter impensas a filiofamilias factas, siue propter res donatas a filio, vel amotas ab uxore res peculiares: hoc ipso, quod habet actionem pater ex persona filii, majus peculium sit: & sic totum est praestandum mulieri quod est in peculio: quia adhuc sit, quod uxori debeat. §. 1. Maritum, in reddenda dote, *de dolo malo & culpa* cavere oportet: quod si dolo malo fecerit, quo minus restituere possit, damnandum eum, *quanti mulier in litem juraverit*: quia * invitis nobis, res nostras alius retinere non debeat. §. 2. Si post divortium res dotales deteriores factae sint, & vir in reddenda dote moram fecerit: omnimodo detrimentum ipse praestabit. §. 3. Si qui dotalium servorum in fuga erunt, cavere debet maritus, *se eos viri boni arbitratu persecuturum & restitutum*. §. 4. Si vir in quinquennium locaverit fundum, & post primum forte annum divortium intervenerit: Sabinus ait, non alias fundum mulieri reddi oportere, (quam) si caverit, *si quid praeter unius anni locationem maritus damnatus sit, id a se praestatum iri*: sed & mulieri cavendum, *quidquid praeter primum annum ex locatione vir consecutus fuerit, se ei restitutum*.

26. IDEM lib. 37. ad Edictum.
Semel mora facta, si servum dotalem postea offerente marito mulier accipere noluerit, & ita is decesserit: non debet pretium ejus maritus, vel heres ejus: ne damnum sentiat, quod postea offerente eo mulier accipere noluit.

27. GAIUS lib. 11. ad Edictum provinciale.
SI post divortium mortua muliere, heres ejus cum viro, parenteve ejus agat: eadem videntur

tur de restituenda dote intervenire, quæ ipsa muliere agente observari solent.

28. ULPIANUS lib. 1. Institutionum.

Facere posse maritus etiam id videtur, quod a muliere consequi potest: scilicet si jam ei aliquid absit, quod pro muliere (aliquid) expendit, vel mandato ejus præstitit: cæterum, si nondum ei abest (utputa sub conditione est obligatus), nondum videtur facere posse.

29. IDEM lib. 3. Disputationum.

Quotiens pater dotem dat, & stipulatur, ita demum in suam personam de dote actionem transfert, si ex continenti stipuletur: cæterum, si interposito tempore stipulari velit, non nisi consentiente filia poterit, quamvis in potestate sit; quia deteriore conditionem in dote filiae facere non potest, nisi consentiat. Plane si ante nuptias dotem dederit, poterit ex intervallo, ante nuptias tamen, & citra voluntatem (quoque) filiae stipulari. §. 1. Si quis pro muliere dotem dederit, conveneritque, ut, quoquo modo dirempto matrimonio, ipsi solveretur, postea maritus uxori dotem solverit: rectissime dicetur, exactionem nihilominus ei, qui dedit, contra maritum competere.

30. JULIANUS lib. 16. Digestorum.

Nupta non impeditur, quo minus cum priore marito de dote experiatur. §. 1. Quoties culpa viri accidit, ne dos a socero, aut a quolibet alio, qui mulieris nomine promiserat, exigeretur, si aut in matrimonio filia decesserit, aut matremfamilias facta eum qui dotem repromiserat, heredem instituerit: satis constat, nihil amplius virum præstare debere, quam ut eos obligatione liberet.

31. IDEM lib. 18. Digestorum.

Si marito publico iudicio damnato pars aliqua bonorum ejus publicetur, fiscus creditoribus ejus satisfacere necesse habet, inter quos uxor quoque est. §. 1. Si pater, cum ducenta filiae suae nomine dotis promississet, pactus fuerit, ne amplius quam centum a se peterentur, & soluto matrimonio egerit: centum, de quibus convenit: ne peterentur, nec intelliguntur dotis esse. Quod si, mortuo patre, cum herede ejus maritus agere coeperit, ista quoque pecunia in dote erit. §. 2. Si voluntate filiae procurator a patre datus, litem de dote contestatus fuerit, & re secundum eum judicata pater decesserit: judicati actionem filiae potius, quam heredibus patris, dari oportebit. §. 3. Cum patri dos data esset, & ei filius ex aliqua parte heres sub conditione institutus fuerit, & pendente conditione, coheredes ejus dotem pro sua portione mulieri solverint: hoc minus filius ex dote præstare debet, quoniam nullam actionem ejus pecuniæ recipiendæ gratia adversus coheredes habet. §. 4. Si fundum dotalem recepisset mulier, non habita ratione fructuum proportionem anni quo nupta non fuisset, nihilominus de dote agere potest: quia minorem dotem recepisset: Hoc enim ad dotis augmentum pertinet: quemadmodum si partum ancillarum non recepisset, aut legata, vel hereditates quæ post divortium per servos dotales adquisitæ marito fuissent.

32. IDEM lib. 2. ad Urseium Ferocem.

Si prior maritus posteriori dotis nomine tanquam debitor mulieris dotem promiserit, non plus, quam (id) quod facere possit, dotis futurum esse.

33. AFRICANUS lib. 7. Questionum.

Quæ dotis nomine certam pecuniam promiserat, quosdam adhibuerat, qui stipularentur partem dotis distracto matrimonio sibi solvi: ea nulla data dote obierat, eodem marito suo herede relicto: is damnosam hereditatem ejus adierat: Nihilominus stipulatoribus tenebitur: quoniam adeundo hereditatem debitoris, intelligeretur secum pensasse. Nec ad rem pertinere quod solvendo non esset hereditas: quando cæteris etiam creditoribus teneatur.

34. IDEM lib. 8. Questionum.

Titia divortium a Seio fecit: hanc Titius in sua potestate esse dicit, & dotem sibi reddi postulat: ipsa se matremfamilias dicit & de dote agere vult: Quæsitum est, quæ partes judicis sint? Respondi, patri, nisi probet filiam non solum in sua potestate esse sed etiam consentire sibi, denegandam actionem: sicuti denegaretur, etiamsi constaret eam in potestate esse.

35. MARCIANUS lib. 10. Institutionum.

Liberta, quæ voluntate patroni discessit, de dote cum eo agere potest, quam ei dedit.

36. PAULUS lib. 2. de Adulteriis.

Si maritus minus facere potest, & dos publicata sit: in id, quod facere potest, fisco maritus condemnandus est: ne in perniciem mariti mulier punita sit.

37. IDEM (lib. 2. Responsorum).

Dotem voluntate filiae videri patrem recepisse, cum causas contradicendi ei filia non haberet: maxime cum ab eo postea ampliore summa dotata sit.

38. MARCELLUS lib. singulari Responsorum.

Lucius Titius, cum esset filiusfamilias, voluntate patris uxorem Mæviam duxit, & dotem pater accepit; Mævia Titio repudium misit: postea pater repudiatus, absente filio, sponsalia cum ea de nomine filii sui fecit: Mævia deinde repudium sponsalibus misit, itaque ita alii nupsit: Quæro, si Mævia agat cum Lucio Titio quondam marito & a patre herede relicto de dote, & probetur culpa mulieris matrimonium dissolutum, an possit maritus propter culpam mulieris dotem retinere? Marcellus respondit, etiamsi ut heres institutus a patre Titius conveniretur, tamen, si sponsalibus non consensisset, culpam mulieris multandam esse.

39. PAPINIANUS lib. 11. Questionum.

Viro atque uxore mores invicem accusantibus, Causam repudii dedisse utrumque pronunciatum est: Id ita accipi debet, ut ea lege, quam ambo contempserunt, neuter vindicetur: paria enim delicta mutua pensatione dissolvuntur.

40. IDEM lib. 28. Questionum.

Post dotem datam, & nuptias contractas, stipulatus est pater filiae voluntate, divortio facto dotem

dotem dari: Si conditio stipulationis impleatur, & postea filia sine liberis decesserit, non erit impediendus pater, quo minus ex stipulatu agat: viva autem filia si agere vult, exceptione summo- vendus erit.

41. IDEM lib. 37. Quæstionum.

SI pater ignorans filiam divortisse, dotem ex causa promissionis numeravit: non per inde- biti conditionem, sed de dote actione pecunia petetur.

42. IDEM lib. 4. Responsorum.

IN insulam patre deportato qui dotem pro filia dedit, actio dotis ad filiam pertinet. Post di- vortium quoque patre damnato, qui idem consen- tiente filia non petierat, æque dotis actio mulieris est. §. 1. Fructus ex prædiis, quæ in dotem data videbantur, bona fide perceptos, & mulieris one- ribus ante causam liberalem absumptos, quamvis servam fuisse postea constitit, peti non posse placuit. † Sumptus vero necessarios & utiles in prædia, quæ dotalia videbantur, factos, compen- satis fructibus perceptis, ad finem superflui servari convenit. §. 2. Usuras numeratæ dotis ex stipu- latu pater, in matrimonio defuncta filia, si petat, gener, qui residuæ dotis promissæ fœnus stipulatus est, ita demum ad finem vice mutua debitæ quan- titatis compensationem opponere iuste videtur, si propriis sumptibus uxorem suam exhibuit: alio- quin, si patris sumptibus exhibita sit, inanis usura- rum stipulatio compensationi non proderit. §. 3. Ad viram uxore post divortium reversa, iudicium acceptum ex stipulatione, quam extraneus qui do- tem dederit stipulatus fuerit, non dissolvitur: nec officio iudicis absolutio continetur.

43. SCÆVOLA lib. 2. Quæstionum.

SI maritus in id quod facere potest condemna- tus sit, & nomina sint ad dotis quantitatem, neque amplius, (neque) habebit mandare actiones.

44. PAULUS lib. (5) Quæstionum.

SI focer a genero heres institutus adierit here- ditatem, quandoque mortuo patre, cum here- de ejus filiam de dote acturam, Nerva & Cato re- sponderunt: ut est relatum apud Sextum (Pom- ponium Digestorum) ab Aristone lib. 5. Ibidem Aristoni consensit. Ergo dicerem, & si eman- cipasset pater filiam, ipsam quoque conveniri pos- se. §. 1. Lucius Titius filia suæ nomine centum doti promisit Gaius Seio; (&) inter Gaium Seium & Lucium Titium patrem mulieris convenit, *ne dos a viro, vivo Lucio Titio (id est, patre mulie- ris), peteretur*: postea culpa mariti divortio fa- cto solutum est matrimonium; & pater mulieris decedens alios heredes instituit, filia exheredata: Quæro, an ab heredibus focer maritus exigere dotem potest, cum eam mulieri redditurus est? Respondi, Cum filia, aliis a patre heredibus in- stitutis, actionem de dote sua recipienda habere cœperit, necesse habebit maritus aut exactam do- tem aut actiones ei præstare: nec ullam exceptio- nem habebunt focer heredes adversus eum: cum * absurde dicitur, dolo videri eum facere, qui non ipsi, quem convenit, sed alii restitutorus petit: Alioquin &, si post mortem patris divortisset nondum exacta dote, excluderetur exactione dotis

maritus: quod non est admittendum. Sed et si ex parte filia heres patri suo exstiterit, debebit maritus coheredes ejus pro parte virili exigere, & mulieri reddere, aut actiones ei præstare.

45. IDEM lib. (6) Quæstionum.

GAius Seius avus maternus Seia nepti, quæ erat in patris potestate, certam pecuniæ quantita- tem dotis nomine Lucio Titio marito dedit: & instrumento dotali hujusmodi pactum & stipu- lationem complexus est: *Si inter Lucium Titium maritum & Seiam divortium sine culpa mulieris factum esset, dos omnis Seia uxori, vel Gaius Seio avo materno redderetur restituereturque*: Quæro, cum Seius avus maternus statim vita defunctus sit, & Seia postea sine culpa sua divorterit vivo patre suo, in cujus potestate est, an, & cui actio ex hoc pacto ex stipulatione competat: (&) utrum here- di avi materni ex stipulatu, an nepti? Respondi, in persona quidem neptis videri inutiliter stipula- tionem esse conceptam: quoniam avus maternus ei stipulatus proponitur: quod cum ita est, heredi stipulatoris, quandoque divorterit mulier, actio competere videtur. Sed dicendum est, Seia posse dotem solvi, quamvis actio ei directo non compe- tat, ac si *sibi aut illi dari* avus stipulatus esset: sed permittendum est nepti ex hac avita conventionem, ne commodum dotis defraudetur, utilem actionem: Favore enim nuptiarum, & maxime propter affe- ctionem personarum, ad hoc decurrendum est.

46. IDEM lib. (nono * decimo * Quæ- stionum.)

Qui dotem stipulanti uxori promiserat, eidem testamento quædam legaverat, ita tamen, *ne dotem ab heredibus peteret*: ea, quæ legata erant, uxor capere non potuerat: Respondi, dotis actio- nem mulieri adversus heredes non esse dene- gandam.

47. SCÆVOLA (lib. 19) Quæstionum.

Cum mulier viri lenocinio adulterata fuerit, nihil ex dote retinetur: Cum enim improbet maritus mores, quos ipse aut ante corrupit, aut postea probavit? Si tamen ex mente Legis sumer quis, ut nec accusare possit, qui lenocinium uxori præbuerit: audiendus est.

48. CALLISTRATUS lib. 2. Quæ- stionum.

Si dotali instrumento ita stipulatio interposita sit, *ut liberorum nomine dos apud maritum resi- deat*: nepotum quoque nomine dos retinebitur.

49. PAULUS lib. 7. Responsorum.

Mævia marito suo, inter alias res dotis, etiam in- strumentum solidorum decem tradidit, quo Otacilius eidem Mæviæ caverat, *daturum se, cum nuptum ire cœpisset, decem (millia)*: ex eo instru- mento maritus nihil exegit, quia nec potuit: Quæ- situm est, si dos a marito petatur, an compellendus sit etiam illam summam, quæ instrumento contine- tur, refundere? Respondi, potuisse quidem eum, cui actiones mandatæ sunt, debitorem convenire: sed, si sine dolo malo vel culpa exigere pecuniam non potuit, neque dotis nomine eum conveniri posse, neque mandati iudicio. §. 1. Fundus æsti- matus in dotem datus, a creditore antecedente ex causa pignoris ablatus est: Quæsitum est, an mu- lier,

lier, si æstimationem dotis repetat, exceptione summovenda sit: ait enim, se propterea non teneri, quod pater ejus dotem pro se dedit, cui heres non existerit? Paulus respondit, prædio evicto sine dolo & culpa viri, pretium petenti mulieri doli mali exceptionem obesse: consequi enim eam pretium fundi evicti, evidens iniquitas est, cum dolus patris ipsi nocere debeat.

50. SCÆVOLA (lib. 2. Responsorum.)

Æstimatis rebus in dotem datis pactum intercessit, ut, ex quacunque causa dos reddi deberet, ipsæ res restituerentur, habita ratione augmenti, & diminutionis, viri boni arbitrati: quæ vero non exstarent, (ab initio) æstimatio earum: Quæsitum est, cum res quædam quas maritus vendiderat extarent, an secundum pactum & hæc ad mulierem pertinerent? Respondi, res quæ extant, si neque volente neque ratum habente muliere venissent, perinde reddendas, atque si nulla æstimatio intervenisset.

51. HERMOGENIANUS lib. 2. Juris Epitomarum.

Æstimatæ res, usu etiam mulieris periculo mariti deteriores efficiuntur.

52. TRYPHONINUS lib. 7. Disputationum.

Maritus dotem, quam non accepit, post divortium per errorem solvit. Repetet: quia non numeratam caverat: exigere enim ab eo non potuit.

53. IDEM lib. 12. Disputationum.

Si filiofamilias dos data est, ipse quidem dotis actione tenetur, pater autem ejus de peculio: Nec interest, in peculio rem, vel pecuniam dotalem habeat, necne: sed quatenus facere potest, hic quoque condemnandus est. Intelligitur autem peculio tenus facere posse, quod habet rei judicandæ tempore. † Atquin, si cum patre agatur, deducetur ex peculio quod patri vel subjectis ei personis filius debet: at si cum ipso filio agatur, alterius debiti non fiet detractio in computatione quantum facere possit filius.

54. PAULUS (lib. singul. de Jure singulari.)

Maritus facere posse creditur, nullo deducto ære alieno: item socinus, item patronus, parensve: at is qui ex donatione convenitur, omni ære alieno deducto facere posse intelligitur.

55. IDEM (lib. 5. ad Plautium).

Cum mulier de dotis repetitione post solum matrimonium agit, cavere debet marito, qui ædium nomine damni infecti cavit, si velit eam recipere, ut periculum mariti amoveat.

56. IDEM (lib. 6. ad Plautium.)

Si quis sic stipuletur a marito, si quo casu Titia tibi nupta esse desierit, dotem dabis? Hac generali commemoratione, & ab hostibus capta ea committetur stipulatio: vel etiam si deportata fuerit, vel ancilla effecta: hac enim conceptione omnes hi casus continentur. Plane quantum veniat in stipulatione? utrum quasi mortua sit, an quasi divortium fecerit? Humanius quis id competere dixerit, quod propter mortem convenit.

57. MARCELLUS lib. 7. Digestorum.

Ususfructu in dotem dato, si divortium intervernerit, nec proprietas rei apud maritum vel mulierem sit: eam dotis esse restitutionem, ut maritus caveat, *quamdiu vixerit passurum se uti frui mulierem heredemque ejus*: quod an verum sit circa adjectionem heredis, dubito. Interest, quemadmodum sit ususfructus in dotem datus. Si, cum haberet mulier fructum, viro, cujus erat proprietas fundi, ususfructum cessit: nihil mulier heredi suo relinquet: debebatur enim ei ususfructus, qui ad heredem non solet transire. † Quod si fundi sui fructum mulier viro cessit, restitui is a viro debet: cum proprietate enim ad heredem ejus transisset, si vir in reddendo eo non fecisset moram. Si vero alienata sit proprietas, aut aliquis fundi sui ususfructum mulieris jussu viro ejus dederit in dotem: inspiciendum est primum, quemadmodum mulieri possit restitui: Potest autem vel cautionibus interpositis, ut sicut potest vir jure suo cedat mulieri, fruique eam patiatur: vel, si se accommodavit dominus proprietatis, volente eo mulieri constituatur ususfructus: nam aut fructum fundi ille mulieri poterit cedere, aut aliquid videlicet pro eo (ut inter eos actum fuerit) dare: Nam (&) finge, hoc ipsum mulierem posse proprietatis domino vendere: quo casu non inique, etiam mulieris herede agente, vir facere cogetur; quippe si moram non fecisset, pretium fructus mulier heredi suo reliquisset: Quod si facultatem ususfructus vendendi proprietatis domino mulier non habuerit, patientiam, quam percipiendi fructus præstare ipsi debuit, etiam heredi ejus præstat.

58. MODESTINUS lib. singul. de Euerematicis.

Servus dotalis heres ab aliquo institutus, mariti jussu vel adire vel repudiare debet hereditatem. Sed ne maritus aut facile repudiando, vel temere suscipiendo incognitam successionem, dotis judicio uxori suæ obligetur, consulendum est, mulierem coram testibus interrogari, *utrum velit omittere, an adipiscere hereditatem*: & si repudiare se dixerit, facile mariti jussu repudiabit: quod si hereditatem agnoscere maluerit, reddendus est a marito servus uxori ea conditione, ut, cum jussu ejus adierit, rursus marito retradatur. Ita & mariti sollicitudini consulatur, & uxoris desiderio parebitur.

59. JULIANUS lib. 2. ad Urseium Ferocem.

Filiæ meæ emancipatæ & ægræ vir in hoc repudium misit, ut mortua ea dotem potius heredibus ejus, quam mihi redderet: Sabinus dicebat, utile mihi ejus dotis recipiendæ judicium dandum esse: (Gaius idem.)

60. PROCULUS lib. 5. Epistolarum.

Si filiusfamilias nupta decesserit, & pater funus ei fecerit: tamen si ei dotem post aliquod tempus gener reddere deberet, tamen continuo socer agendo consequetur, ut impensam funeris præsentem recipiat: cætera dotis statuto tempore solvantur.

61. PA-

61. PAPINIANUS (lib. 11. Quaestionum.)

Dotalem servum vir invita uxore manumisit: Heres solus vir a liberto institutus portionem hereditatis, quam ut patronus consequi potuit ac debuit, restituere debet; alteram vero portionem, dotis iudicio: si modo uxor manumittendi refragatur.

62. ULPIANUS lib. 33. ad Edictum.

Quod si vir voluntate mulieris servos dotales manumiserit, cum donare ei mulier voluit: nec de libertatis causa impositis ei praestandis tenebitur.

63. PAULUS lib. 2. ad Legem Juliam & Papiam.

ET definit servus in dote esse: quia cui manumittendi causa donare liceret, ei quodammodo donaret, quod permetteret manumittere.

64. ULPIANUS lib. 7. ad Legem Juliam & Papiam.

Si vero negotium gerens mulieris non invitae, maritus dotalem servum voluntate ejus manumiserit: debet uxori restituere quidquid ad eum pervenit. §. 1. Sed & si quid libertatis causa maritus ei imposuit, id uxori praestabit. §. 2. Plane si operae fuerint (a) marito exhibitae, non aestimatio earum, non erit æquum hoc nomine uxori maritum quippiam praestare. §. 3. Sed si post manumissionem aliquid ei fuerit liberto impositum, id uxori praestandum est. §. 4. Sed & si reum maritus acceperit, ad promissoremve, æque adversus ipsum obligationem debet praestare. §. 5. Item quidquid ad eum ex bonis liberti pervenerit, æque praestare cogetur, si modo ad eum quasi ad patronum pervenerit: cæterum, si alio jure, non cogitur praestare: nec enim beneficium, quod in eum libertus contulit, hoc uxori debet; sed id tantum, quod jure patronatus adsequitur, vel adsequi potuit. Plane si ex maiore parte quam debet, heres scriptus fuerit, quod amplius est non praestabit: & si forte, cum ei nihil deberet libertus, heredem eum scripsit, nihil uxori restituet. §. 6. Dabit autem (ut ait Lex) quod ad eum pervenit. † Pervenisse accipimus, si jam exegit, si exigere potest, quia actio ei delata est. §. 7. Adjicitur in Lege, ut & si dolo malo (aliquid) factum sit, quo minus ad eum perveniat, (teneatur). §. 8. Si filium exheredaverit patronus, & ad eum bona liberti pertineant: videndum est, an heres hoc nomine teneatur? Et cum nihil neque ad ipsum (patronum), neque ad heredem ejus perveniat, quomodo fieri potest, ut hoc nomine teneatur? §. 9. De viro, heredeque ejus Lex tantum loquitur: De socero, successoribusque soceri nihil in Lege scriptum est. Et hoc Labeo quasi omissum adnotat. In quibus igitur casibus Lex deficit, non erit nec utilis actio danda. §. 10. Quod ait Lex, QUANTA PECUNIA ERIT, TANTAM PECUNIAM DATO: ostendit, aestimationem hereditatis vel bonorum liberti, non ipsam hereditatem voluisse Legem praestare, nisi maritus ipsas res tradere maluerit: & hoc enim benignius admitti debet.

65. SCAEVOLA (lib. singul. Quaestionum publice tractatarum.)

Hæc actio, etiam constante matrimonio, mulieri competit.

66. JAVOLENUS lib. 6. ex Posterioribus Labeonis.

In his rebus, quas præter numeratam pecuniam doti vir habet, dolum malum & culpam cum præstare oportere, Servius ait: Ea sententia Publii Mutii est: nam is in Licinnia Gracchi uxore statuit, quod res dotales in ea seditione, qua Gracchus occisus erat, perissent, (ait) quia Gracchi culpa ea seditio facta esset, Licinniae præstari oportere. §. 1. Servis uxoris vir nummos in vestiarius dederat; quo parato, deinde intra annum divortium intercesserat: Placuit Labeoni, Trebatius qualia vestimenta post divortium essent, talia viro reddi. † Idem juris futurum fuisset, si ipsa vestimenta vir emisset, & servis dedisset. Quod si vestimenta non redderentur, tum virum pretium in dote compensaturum. §. 2. Filia familias, divortio facto, dotem patri reddi, jufferat; deinde, parte dotis persoluta, pater decesserat: reliquam partem, si nec delegata, nec promissa novandi animo patri fuisset, mulieri solvi debere, Labeo, Trebatius, putant: Idque verum est. §. 3. Mancipia in dotem aestimata accepisti: pactum conventum deinde factum est, Ut, divortio facto, tantidem aestimata redderes; nec de partu dotalium ancillarum mentio facta est: Manebit, inquit Labeo, partus tuus: quia is pro periculo mancipiorum penes te esse deberet. §. 4. Mulier, quæ centum dotis apud virum habebat, divortio facto ducenta a viro errante stipulata erat: Labeo putat, quanta dos fuisset, tantam deberi; si prudens mulier plus esset stipulata, si imprudens. Labeonis sententiam probo. §. 5. Uxor divortio facto partem dotis receperat, partem apud virum reliquerat: deinde alii nupserat: (&) iterum vidua facta, ad priorem virum redierat, cui centum (decem) doti dederat; neque ejus pecuniæ, quæ reliqua ex priorē dote erat, mentionem fecerat: Divortio facto, reliquum ex priorē dote iisdem diebus virum redditurum ait Labeo, quibus reddidisset, si superius divortium inter eos factum non esset, quoniam prioris dotis causa in sequentem dotis obligationem esset translata: Et hoc verum puto. §. 6. Si vir socero injussu uxoris, manente matrimonio, dotem acceptam fecisset: etiamsi id propter egestatem soceri factum esset, viri tamen periculum futurum ait Labeo: Et hoc verum est. §. 7. Si quis pro muliere dotem viro promisit, deinde, herede muliere relicta, decesserit: quæ ex parte mulier ei heres esset, pro ea parte, dotis periculum, quod viri fuisset, ad mulierem pertinere ait Labeo: quia nec melius æquius esset, quod exigere vir ab uxore non potuisset, ob id ex detrimento viri mulierem locupletari: Et hoc verum puto.

67. POMPONIUS lib. 20. Epistolarum.

In partem dotis reddendæ erit id, quod mulieri ex peculio servi restitui debebit; & ideo & dolum & culpam in eo peculio vel adquirendo vel conservando maritus præstare debet: & fructus ex eo percepti, quomodo cujuslibet rei dotalis, ad maritum pertinebunt.

LIBER

LIBER VICESIMUS QUINTUS.

TIT. I.

DE IMPENSIS IN RES DOTALES
FACTIS.

I. ULPIANUS lib. 36. ad Sabinum.

Impensarum quædam sunt necessariae, quædam utiles, quædam (vero) voluptuariae. §. 1. *Necessariae* hæc dicuntur, quæ habent in se necessitatem impendendi: cæterum, si nulla fuit necessitas, alio jure habentur. §. 2. In necessariis impensis hoc sciendum est, eas demum impensas dotem minuere, quæ in dotem factæ sunt: cæterum, si in dotem non factæ sint, non habent in se reputationem. §. 3. Inter necessarias impensas esse Labeo ait, moles in mare vel flumen projectas: sed & si pistrinum vel horreum necessario factum sit, in necessariis impensis habendum ait. Proinde Fulcinius inquit: Si ædificium ruens, quod habere mulieri utile erat, refecerit; aut si oliveta rejecta restauraverit; vel ex stipulatione damni infecti, ne committatur, præstiterit;

2. PAULUS lib. 7. ad Sabinum.

Vel in valetudinem servorum impenderit;

3. ULPIANUS lib. 36. ad Sabinum.

Vel si vites propagaverit, vel arbores curaverit; vel seminaria pro utilitate agri fecerit: necessarias impensas fecisse videbitur. §. 1. Nos generaliter definiemus, *multum interesse, ad perpetuam utilitatem agri, vel ad eam, quæ non ad præsentis temporis pertineat: an vero ad præsentis anni fructum*: si in præsentis, cum fructibus hoc compensandum: si vero non fuit ad præsens tantum apta erogatio, necessariis impensis computandum.

4. PAULUS lib. 36. ad Edictum.

Et in totum, id videtur necessariis impensis contineri: quod si a marito omissum sit: *Judex tanti eum damnabit, quanti mulieris interfuerit, eas impensas fieri*. Sed hoc differt, quod factarum ratio habetur, etsi res male gesta est: non factarum, ita, si ob id res male gesta est. Itaque si fulserit insulam ruentem, eaque exusta sit, impensas consequitur: si non fecerit, deusta ea, nihil præstabit.

5. ULPIANUS lib. 36. ad Sabinum.

Quod dicitur, *necessarias impensas dotem minuire*, sic erit accipiendum (ut & Pomponius ait), non ut ipsæ res corporaliter deminuantur, ut puta fundus, vel quodcunque aliud corpus: etenim absurdum est, deminationem corpus fieri propter pecuniam: cæterum hæc res faciet definire esse fundum dotalem, vel partem ejus: manebit igitur maritus in rerum detentationem, donec ei satisfiat: non enim ipso jure corporum, sed dotis deminutio. Ubi ergo admittimus deminationem dotis ipso jure fieri? ubi non sunt corpora, sed pecunia: nam in pecunia ratio admittit, deminationem fieri. Proinde si æstimata corpora in dotem data sint, ipso jure dos deminuetur per impensas necessarias. Hoc de his impensis dictum est, quæ in dotem ipsam factæ sint: cæterum, si extrinsecus, non imminuent dotem. §. 1. Sed si impensis necessariis mulier satisfecerit: utrum dos crescat,

an vero dicimus, ex integro videri dotem? Et ego, ubi pecunia est, non dubito dotem videri crevisse. §. 2. Si dos tota soluta sit non habita ratione impensarum: videndum est, an condici possit id, quod pro impensis necessariis compensari solet. Et Marcellus admittit, conditioni esse locum: sed etsi plerique negent, tamen, propter æquitatem, Marcelli sententia admittenda est. §. 5. *Utiles* autem impensæ sunt, quas maritus utiliter fecit, remque meliorem uxoris fecerit, hoc est, dotem:

6. PAULUS lib. 7. ad Sabinum.

Veluti si novelletum in fundo factum sit, aut si in domo pistrinum, aut tabernam adjecerit, si servos artes docuerit.

7. ULPIANUS lib. 36. ad Sabinum.

Voluptuariae autem impensæ sunt, quas maritus ad voluptatem fecit, & quæ species exornant. §. 1. Quarum utiles non quidem minuunt ipso jure dotem, verumtamen habent exactionem.

8. PAULUS lib. 7. ad Sabinum.

Utilium nomine ita faciendam deductionem quidam dicunt, si voluntate mulieris factæ sint: iniquum enim esse, compelli mulierem rem vendere, ut impensas in eam factas solveret, si aliundeolvere non potest: Quod summam habet æquitatis rationem.

9. ULPIANUS lib. 36. ad Sabinum.

Pro voluptuariis impensis, nisi parata sit mulier pati maritum tollentem, exactionem patitur: nam si vult habere mulier, reddere ea, quæ impensa sunt, debet marito: aut si non vult, pati debet tollentem, si modo recipiant separationem: cæterum, si non recipiant, relinquendæ sunt: ita enim permittendum est marito auferre ornatum quem posuit, si futurum est ejus, quod abstulit.

10. PAULUS lib. 36. ad Edictum.

Quod si hæc res, in quibus impensæ factæ sunt, promercales fuerint: tales impensæ non voluptuariae, sed utiles sunt.

11. ULPIANUS lib. 36. ad Sabinum.

In voluptuariis autem Aristo scribit, nec si voluntate mulieris factæ sunt, exactionem parere. §. 1. Donationem inter virum & uxorem circa impensas quoque inhibitam, vere Sabinus scribit.

12. PAULUS lib. 7. ad Sabinum.

Omnino & in ædificandis ædibus, & in reponendis propagandisque vineis, & in valetudine Mancipiorum, modicas impensas non debet arbiter curare: alioquin, negotiorum gestorum potius, quam de dote judicium videbitur.

13. IDEM [lib. 7. Brevium].

Neque stipendium, neque tributum, ob dotalem fundum præstita, exigere vir a muliere potest: onus enim fructuum hæc impendia sunt.

14. ULPIANUS [lib. 5. Regularum].

Impensæ necessariae sunt, quibus non factis dos imminuitur: veluti aggeres facere, flumina avertere, ædificia vetera fulcire, itemque reficere, arbores in locum mortuarum reponere. §. 1. *Utiles* sunt, veluti pecora prædiis imponere, id est stercore. §. 2. *Voluptuosæ* sunt balnea exstruere.

15. NE-

15. NERATIUS lib. 2. Membranarum.

QUOD dicitur, *Impensas, quæ in res dotales necessario factæ sunt, dotem deminuerè*, ita interpretandum est, ut, si quid extra tutelam necessariam in res dotales impensum est, id (est), in ea causa sit: nam tueri res dotales vir suo sumptu debet: alioquin tam cibaria dotalibus mancipiis data, & quævis modica ædificiorum dotalium resectio, & agrorum quoque cultura dotem minuent: omnia enim hæc in specie necessariarum impensarum sunt. Sed ipsæ res ita præstare intelliguntur, ut non tam impendas in eas: quam, deducto eo, minus ex his percepisse videaris. Quæ autem impendia, secundum eam distinctionem, ex dote deduci debeant, non tam facile in universum definiri, quam per singula ex genere & magnitudine impendiorum æstimari possunt.

16. IDEM (lib. 6. Membranarum).

ET ante omnia quæcunque impensæ quærendorum fructuum causa factæ erunt: (quamquam eadem etiam colendi causa fiant: ideoque non solum ad percipiendos fructus, sed etiam ad conservandam ipsam rem speciemque ejus necessariæ sint) eas vir ex suo facit: nec ullam habet eo nomine ex dote deductionem.

TIT. II.

[DE ACTIONE] RERUM AMOTARUM.

1. PAULUS lib. 7. ad Sabinum.

RERUM amotarum iudicium singulare introductum est adversus eam, quæ uxor fuit; quia non placuit, cum ea furti agere posse: quibusdam existimantibus, ne quidem furtum eam facere, ut Nerva, Cassio: quia societas vitæ quodammodo dominum eam faceret; aliis, ut Sabino & Proculo, furto quidem eam facere, sicuti filia patri faciat, sed furti non esse actionem constituto jure: in qua sententia & Julianus rectissime est.

2. GAIUS lib. ad Edictum Prætoris, titulo *de re judicata*.

NAM in honorem matrimonii turpis actio adversus uxorem negatur.

3. PAULUS lib. 7. ad Sabinum.

ET ideo, si post divortium easdem res contrectat, etiam furti tenebitur. §. 1. Item si servus ejus furtum fecerit, furti cum ea agere possumus. §. 2. Sed & cum uxore furti agere possibile est: si ei, cui heredes simus, furtum fecit: vel nobis, antequam nuberet: tamen propter reverentiam personarum, in utroque casu furtivam tantum conditionem competere, non etiam furti actionem, dicimus. §. 3. Item verum est, quod Ofilius ait, etiam eas res, quas divortii tempore mulier comederit, vendiderit, donaverit, qualibet ratione consumpserit, rerum amotarum iudicio contineri. §. 4. Si filiafamilias res amoverit, Mela, Fulcinus ajunt, de peculio dandam actionem: quia displicuit, eam furti obligari, vel in ipsam ob res amotas dari actionem. Sed si pater, adjuncta filia, de dote agat: non aliter ei dandam actionem, quam si filiam rerum amotarum iudicio, in solidum, & cum satisfactione defendat: sed mortua filia, in patrem rerum amotarum actionem dari non oportere,

Proculus ait: nisi quatenus ex ea re pater locupletior sit,

4. POMPONIUS (lib. 16. ad Sabinum.)

DOLORE malo fecerit, quo minus ad eum pervenerit.

5. PAPINIANUS [lib. 11. Quæstionum.]

VIVA quoque filia, quod ad patrem ex rebus amotis pervenit, utili iudicio potendum est.

6. PAULUS [lib. 7. ad Sabinum.]

CONTRA nuntium quoque socero hoc iudicium dandum, Atilicinus & Fulcinus ajunt. §. 1. Quoties filiofamilias dos data est, socerum ob res divortii causa amotas, furti agere non posse. §. 2. Item cum rerum amotarum etiam in virum datur iudicium: si filiofamilias maritus sit, utrum de peculio, an in ipsum actio dari debeat? Eadem repetemus, quæ de filiafamilias diximus. §. 3. Si post divortium maritus decesserit: heres ejus rerum amotarum iudicio uti potest. §. 4. Item heres mulieris ex hac causa tenebitur, sicut conditionis nomine ex causa furtiva. §. 5. Sed si morte mariti solutum sit matrimonium: heres mariti hereditatis petitione, vel ad exhibendum actione eas consequi poterit. Aristo & condici ei posse recte putat: quia ex injusta causa apud eum essent. §. 6. Quod si, mortuo viro, amoverit: non fecit furtum: quia rei hereditariæ nondum possessæ, non fit furtum: ideoque aut vindicari poterunt, aut in hereditatis petitionem venient.

7. ULPIANUS [lib. 36. ad Sabinum.]

MULIER habebit rerum amotarum actionem adversus virum: & compensare potest (mulier) cum actione, qua maritus agere vult ob res amotas.

8. POMPONIUS lib. 16. ad Sabinum.

SI, cum dos solveretur mulieri, aut satis doti fieret, dictum non esset, *actum iri rerum amotarum*: nihilominus agi potest: nam, & cum dos nulla sit, eadem actio detur. §. 1. Sabinus ait: si mulier res, quas amoverit, non reddat, æstimari debere, quanti in litem vir jurasset.

9. PAULUS lib. 37. ad Edictum.

NON enim æquum est, invitum suo pretio res suas vendere.

10. POMPONIUS lib. 16. ad Sabinum.

IDEOQUE nec debere eum pro evictione promittere: quod ex contumacia mulieris id ita acciderit.

11. ULPIANUS lib. 33. ad Edictum.

MARCELLUS lib. 8. Digestorum scribit: Sive vir uxorem, sive uxor virum domo expulit, & res amoverunt: rerum amotarum teneri. §. 1. Qui rerum amotarum instituit actionem, si velit magis jusjurandum deferre, cogitur adversarius jurare, *nihil divortii causa amotum esse*: dum prius de calumnia juret, qui jusjurandum defert. §. 2. Jurare autem tam vir, quam uxor cogetur. Pater autem amovens jurare non cogitur: cum iniquum sit, de alieno facto alium jurare: Is ergo cogitur jurare, qui amovisse dicitur; & idcirco nec heres ejus, qui, quæve amovisse dicetur, jurare cogetur. §. 3. Si quis delatum sibi jusjurandum referre velit, non videtur Prætor permisisse:

12. PAULUS lib. 7. Brevium.

Non magis, quam si quis ei, qui furti agat, iusjurandum deferat, an ipse fur sit.

13. ULPIANUS lib. 33. ad Edictum.

Ideo Labeo scribit, mulieri non esse permittendum referre iusjurandum: & ita Edictum ordinatum videtur.

14. PAULUS lib. 18. ad Edictum.

De rebus amotis permittendum marito, vel uxori, de quibusdam rebus iusjurandum deferre, de quibusdam probare.

15. ULPIANUS lib. 34. ad Edictum.

Nihil interest, utrum simul, an separatim habitaverunt: cum actio rerum amotarum competat etiam adversus eam, quæ ex ea domo subtraxit, in qua non simul cum viro habitavit. §. 1. Uxor, & nurus, & pronurus, viro, & socero, & profocero furtum facere possunt: furti autem non tenentur: nisi forte emancipatus sit filius: tunc enim nurus patri ejus & furtum facit, & furti tenetur.

16. HERMOGENIANUS lib. 2. Juris Epitomarum.

Ad fiscum mariti bonis devolutis, uxor rerum amotarum nomine in simplum convenitur: quamvis alii in quadruplum condemnentur.

17. ULPIANUS lib. 30. ad Edictum.

Si concubina res amoverit, hoc jure utimur, ut furti teneatur: Consequenter dicemus, * ubique cessat matrimonium, ut puta in ea, quæ tutori suo nupsit, vel contra mandata convenit, vel sicubi alibi cessat matrimonium, cessare rerum amotarum actionem: quia competit divortii causa. §. 1. Res amotas dicimus non solum eas, quas mulier amovit cum divortii consilium inisset, sed etiam eas, quas nupta amoverit, si, cum discederet, eas celaverit. §. 2. Non solum eas res, quæ exstant in rerum amotarum judicium venire, Julianus ait, verum etiam eas, quæ in rerum natura esse desierunt: Simili modo etiam certi condici eas posse, ait. §. 3. Quæ viro suo res pignori datas amoverit, hoc judicio tenebitur:

18. PAULUS lib. 6. Quæstionum.

Sed & domino condictio competet: sed alterutri agere (re) permittendum est.

19. ULPIANUS lib. 34. ad Edictum.

Sed & si divortii tempore fures in domum mariti induxerit, & per eos res amoverit, ita ut ipsa non contrectaverit: rerum amotarum judicio tenebitur. Verum est itaque, quod Labeo scripsit, uxorem rerum amotarum teneri, etiam si ad eam res non pervenerit.

20. MARCELLUS lib. 7. Digestorum.

Si rem, quam maritus bona fide emerat, uxor amovit, vel opem furi tulit, idque fecit divortii causa: rerum amotarum judicio damnabitur.

21. PAULUS lib. 37. ad Edictum.

Si mulier cum de viri vita desperasset, subreptis quibusdam rebus divortisset: si convaluerit vir, utilis rerum amotarum actio ei danda est. §. 1. Si servus mulieris jussu dominæ divortii causa res amoverit, Pedius putat, ne furtum cum facere; quoniam nihil lucris sui causa contrectet: nec videri furtum facienti opem ferre, cum mulier furtum non agiat; quamvis servus in facinoribus domino di-

cto audiens esse non debeat: sed rerum amotarum actio erit. §. 2. At si in dorem servus datus furtum viro fecerit, si quidem mulier talem esse cum scierit, totum damnum viro facietur: quod si ignoraverit, tunc non ultra condemnationem noxæ multanda erit. §. 3. Rerum amotarum actio damnum repræsentat, etiam si postea dotis exactio competat. §. 4. Commodi quoque, si quod amotis rebus amiserit vir, ratio habenda est. §. 5. Hæc actio, licet ex delicto nascatur, tamen rei persecutionem continet: & ideo non anno finitur, sicut & condictio furtiva. Præterea & heredibus competit. §. 6. Nec viro, nec mulieri prodest in hoc judicio, si facere non possunt: pendet enim id ex furto.

22. JULIANUS lib. 19. Digestorum.

Si propter res amotas egero cum muliere, & lis æstimata sit: an actio ei danda sit, si amiserit possessionem? movet (me), quia dolo adquisit possessionem. Respondi, qui litis æstimationem suffert, emptoris loco habendus est. Ideo si mulier, cum qua rerum amotarum actum est, æstimationem litis præstiterit, adversus vindicantem maritum vel heredem mariti exceptionem habet: & si amiserit possessionem, in rem actio ei danda est. §. 1. Si mulier mortis causa res amoverit, deinde mortuus est maritus: hereditatis petitione, vel actione ad exhibendum consequi poterit heres id, quod amotum est.

23. AFRICANUS lib. 8. Quæstionum.

Redintegrato matrimonio, si iterum divortium factum erit: ob res amotas prioris divortii causa, item ob impensas donationesque priore matrimonio factas, manere actionem existimavit.

24. ULPIANUS lib. 5. Regularum.

Ob res amotas, vel proprias viri vel etiam dotales, tam vindicatio, quam condictio viro adversus mulierem competit: & in potestate est, quæ velit actione uti.

25. MARCIANUS lib. 3. Regularum.

Rerum quidem amotarum judicium sic habet locum, si divortii consilio res amotæ fuerint, & secutum divortium fuerit: sed si in matrimonio uxor marito res subtraxerit, licet cessat rerum amotarum actio, tamen ipsas res maritus condicere potest: nam jure gentium, condici puto posse res ab his, qui non ex justa causa possident.

26. GAIUS lib. 4. ad Edictum provinciale.

Rerum amotarum actio condictio est.

27. PAPINIANUS lib. 4. Responsorum.

Rerum amotarum actio ob adulterii crimen, quo mulier postulata est, non differtur.

28. PAULUS lib. 6. Quæstionum.

Si uxor rem viri ei, cui eam vir accommodaverat, subripuerit, isque conventus sit: habebit furti actionem, quamvis vir habere non possit.

29. TRYPHONINUS lib. 11. Disputationum.

Rerum amotarum æstimatio ad tempus quo amotæ sunt referri debet: nam veritate furtum fit, etsi lenius coercetur mulier: quare nec a bonæ fidei possessore ita res amotæ usucapiuntur: sed si pluris

pluris factæ non restituuntur quæ amotæ sunt, cre-
scit æstimatio, ut in conditione furtivæ rei.

30. PAPINIANUS lib. 11. Quæ-
stionum.

Cum soluto matrimonio rerum amotarum judi-
cium contra mulierem instituitur, redintegrato
rursus matrimonio solvitur iudicium.

TIT. III.

DE AGNOCENDIS ET ALENDIS LI-
BERIS, VEL PARENTIBUS, VEL
PATRONIS, VEL LIBERTIS.

1. ULPIANUS lib. 34. ad Edictum.

Senatusconsultum, quod factum est de liberis ad-
gnoscentis, duas species complectitur: unam
eorum, qui agnoscunt; aliam earum, quæ falsum
partum subjiunt. §. 1. Permittit igitur mulie-
ri, parentive, in cuius potestate est, vel ei, cui man-
datum ab eis est, si putet prægnantem, denunciare
intra dies triginta post divortium communeros
ipsi marito, vel parenti, in cuius potestate est; aut
domum denunciare, si nullius eorum copiam habeat.
§. 2. Domum accipere debemus, hospitium, si in
civitate maneat: quod si non sit, sed in villa, vel
in municipio, illic ubi larem matrimonio colloca-
rent. §. 3. Denunciare autem hoc tantum, esse
mulierem ex eo prægnantem: non ergo hoc denun-
ciat, ut mittat custodes maritus: sufficit enim mu-
lieri (hoc) notum facere, quod sit prægnans; mariti
est jam aut mittere custodes, aut ei denunciare quod
non sit ex se prægnans. Hoc autem vel ipsi marito,
vel alii nomine ejus facere permittitur. §. 4. Poe-
na autem mariti ea est, ut, nisi aut custodes præmi-
serit, aut contra denunciaverit non esse ex se præ-
gnantem, cogatur maritus partum agnoscere; & si
non agnoverit, extra ordinem coercetur. Debebit
igitur respondere, non esse ex se prægnantem, aut no-
mine ejus responderi: Quod si factum fuerit, non
alias necesse habebit agnoscere, nisi vere filius fue-
rit. §. 5. Illud notandum est, quod denuntiatio
a marito non incipit, sed a muliere. §. 6. Sed si
maritus ultro custodes offerat, & ea non admittat;
vel si non denunciaverit mulier; aut si denunciae-
rit quidem, custodes autem arbitrio judicis non ad-
miserit: liberum est marito parentive ejus, partum
non agnoscere. §. 7. Si mulier (esse) se prægnan-
tem intra triginta dies non denunciaverit, postea
denuncians, causa cognita audiri debebit. §. 8.
Quinimo, & si in totum omiserit denunciationem,
Julianus ait, nihil hoc nocere ei, quod editur. §. 9.
Dies autem triginta continuos accipere debemus
ex die divortii, non utiles. §. 10. Eleganter au-
tem apud Julianum lib. 19. Digestorum quæritur:
Si intra dies triginta mulier marito non denuncia-
verit, & intra triginta partum ediderit: an Sena-
tusconsulto locus sit? Et ait, Plancianum Senatus-
consultum cessare: quia de eo partu non videtur
sentire, qui intra diem trigesimum nascatur: quip-
pe dies triginta ad denunciandum præstituit Sena-
tus. Sed hanc rem non facere præjudicium par-
tui, arbitror. §. 11. Quemadmodum per con-
trarium, si maritus uxore denunciante custodes mi-
serit, nullum præjudicium sibi faciat. Licebit igi-
tur ei partum editum ex se negare: nec ei nocebit,
quod ventrem custodierit. Et ita Marcellus lib.

7. Digestorum scripsit: ait enim: Sive quis ne-
get uxorem, sive ex se prægnantem, sine præjudicio
recte mittet custodes; maxime si missurus idipsum
protestetur. §. 12. Julianus lib. 19. Digestorum
scripsit: Quod Senatusconsulto comprehensum
est, si mulier viro denunciaverit, se ex eo concepisse,
& is, cui denunciatum erit, custodes ad ventrem cu-
stodiendum inspiciendumque non miserit, neque con-
testato dixerit eam ex se prægnantem non esse, ut ei
id, quod editum sit, agnoscere sit necesse, non eo per-
tinet, ut, si quis agnoscere se filium diceret, suum
heredem haberet, quamvis ex alio conceptus sit:
quandoque enim (inquit) coepit causa agi, grande
præjudicium adfert pro filio confessio patris. §. 13.
Idem per contrarium quoque ait, si mulier, divor-
tio facto, non fecerit ea, quæ Senatusconsulto præ-
cipiuntur, ut liceat patri non agnoscere, non eo per-
tinere, ut filius natus suum se dicere non possit, sed
ad id tantum, ut ita pater alere eum cogatur, si con-
stiterit eum filium esse. §. 14. Idem Julianus scri-
bit, si, uxore denunciante se prægnantem, maritus
non negaverit, non utique suum illi partum effici:
cogendum tamen alere. Cæterum (si) esse satis
injuriosum ait, si quis longo tempore afuerit, & re-
versus uxorem prægnantem invenerit, & idcirco
rejecerit, si quid ex his quæ Senatusconsulto conti-
nentur omiserit, suum heredem ei nasci. §. 15.
Ex his apparet, sive uxor omiserit, quæ eam ex Se-
natusconsulto observare oportuit, nihil præjudica-
re filio, si filius est, non tantum in jure sui, verum
ne in alimentis quidem, secundum D. Pii rescri-
ptum: sive maritus neglexerit facere quæ ex Sena-
tusconsulto debet, natum cogitur omnimodo ale-
re; cæterum recusare poterit filium. §. 16. Pla-
ne, si denunciante muliere negaverit ex se esse præ-
gnantem, tamen si custodes non miserit, non evitabit
quominus quærat, an ex eo mulier prægnans sit.
Quæ causa si fuerit acta apud judicem, & pronun-
ciaverit, cum de hoc agatur, quod ex eo prægnans
fuerit nec ne, in ea causa essent agnosci debeat: si-
ve filius non fuit, sive fuit, esse suum.

2. JULIANUS lib. 19. Digestorum.

In omnibus causis: quare & fratribus (suis) con-
sanguineus erit.

3. ULPIANUS lib. 34. ad Edictum.

Sive contra pronuntiaverit: non fore suum,
quamvis suus fuerit. Placet enim ejus rei ju-
dicem jus facere: & ita Marcellus libro septimo
Digestorum probat: Eoque jure utimur. §. 1.
Quia Plancianum Senatusconsultum ad eos partus
pertinet, qui post divortium eduntur, aliud Sena-
tusconsultum temporibus D. Hadriani factum est,
ut etiam si constante matrimonio partus sit editus,
de agnoscendo eo agatur. §. 2. Quid ergo, si quis
post mortem patris nascatur avo superstite, in cu-
jus potestate recasurus est: ut si ex filio ejus susce-
ptus probetur? videndum, quid dici debeat. Et
certe probandum est, cum avo præjudicium de
partu agnoscendo similiter agendum. §. 3. Quid
si hoc ipsum in quæstionem veniat, utrum in matri-
monio, an postea editus sit? Dicendum est, & su-
per hoc ex Senatusconsultis agendum. §. 4. Et
quid (sit), si, an uxor fuerit, disceptetur? Et Julia-
nus Sexto Cæcilio Africano respondit, locum esse

præjudicio. §. 5. Illud tenendum, hæc Senatus-consulta post mortem parentis cessare, si is super- sit in cuius potestatem recasuri non sunt. Quid ergo est in petitione hereditatis, quam filius in- tendit? quæretur, utrum ex eo natus sit, cuius he- reditatem petit, an non? Adeo hoc verum est, ut Julianus lib. 19. Digestorum scribat: si vivo patre redditum sit præjudicium, & antequam sententia feratur, pater decesserit, transeundum ad Carbonia- num Edictum. §. 6. Item hæc Senatusconsulta pertinent ad eos, qui sui heredes agnoscantur: cæterum si forte non sint in potestatem recasuri: verius est, Senatusconsulta cessare.

4. PAULUS (lib. 2. Sententiarum.)

Necare videtur non tantum is, qui partum per- focat: sed & is, qui abjicit; & qui alimonia denegat; & (is) qui publicis locis, misericordiæ causa exponit, quam ipse non habet.

5. ULPIANUS lib. 2. de Officio Consulis.

Si quis a liberis ali desideret: vel (si) liberi, ut a parente exhibeantur: iudex de ea re cogno- scet. §. 1. Sed utrum eos tantum liberos, qui sunt in potestate, cogatur quis exhibere: an vero etiam emancipatos, vel ex alia causa sui juris con- stitutos, videndum est. Et magis puto, etiam si non sunt liberi in potestate, alendos a parentibus: & vice mutua alere parentes debere. §. 2. Utrum autem tantum patrem, avumve paternum, proavum- ve paterni avi patrem, cæterosque virilis sexus pa- rentes (alere cogamur) an vero etiam matrem, cæ- terosque parentes (&) per illum sexum contingen- tes cogamur alere, videndum. Et magis est, ut utrobique se iudex interponat, quorundam necessi- tatibus facilius succursurus, quorundam ægritudi- ni: & cum ex æquitate hæc res descendat, carita- reque sanguinis, singulorum desideria perpendere iudicem oportet. §. 3. Idem in liberis quoque exhibendis a parentibus dicendum est. §. 4. Er- go & matrem cogemus, præsertim vulgo quæsitos liberos alere: nec non ipsos eam. §. 5. Item Di- vus Pius significat, quasi avus quoque maternus alere compellatur. §. 6. Idem rescriptit, ut filiam suam pater exhibeat, si constiterit apud iudicium, iuste eam procreatam. §. 7. Sed si filius possit se exhibere, æstimare iudices debent, ne non de- beant ei alimenta decernere. Denique idem Pius ita rescriptit: (*Aditi a te*) *competentes iudices ali te a patre tuo jubeant pro modo facultatum ejus: si modo, cum opificem te esse dicas: in ea valetudine es, ut operis sufficere non possis.* §. 8. Si vel parens neget filium, idcircoque alere se non debere contendat; vel filius neget parentem: summam iudices oportet super ea re cognosce- re: si constiterit, filium, vel parentem esse, tunc ali jubeant; cæterum, si non constiterit, nec decer- nent alimenta. §. 9. Meminisse autem oportet, & si pronunciaverint ali oportere, attamen eam rem præjudicium non facere veritati: nec enim hoc pronunciatur, *filium esse*: sed *ali debere*: Et ita D. Marcus rescriptit. §. 10. Si quis ex his alere detrectet: pro modo facultatum alimenta constituentur: quod si non præstentur, pignori- bus captis & distractis cogetur sententiæ satisfacere.

§. 11. Idem iudex æstimare debet, num habeat aliquid parens, vel an pater, (quod) meri- to filios suos nolit alere: Titbatio denique Mari- no rescriptum est, merito patrem eum nolle alere, quod eum detulerat. §. 12. Non tantum alimen- ta, verumetiam cætera quoque onera liberorum patrem ab iudice cogi præbere, Rescriptis conti- netur. §. 13. Si impubes sit filius emancipatus, patrem inopem alere cogetur: Iniquissimum enim quis merito dixerit, patrem egere, cum filius sit in facultatibus. §. 14. Si mater alimenta, quæ fecit in filium, a patre repetat, cum modo eam audien- dam, (ita) D. Marcus rescriptit Antonie Monta- næ in hæc verba: *Sed & quantum tibi alimentorum nomine, quibus necessario filiam tuam exhibuisti, a patre ejus præstari oporteat, iudices æsti- mabunt: nec impetrare debes ea, quæ exigente ma- terno affectu in filiam tuam erogatura esses, etiamsi a patre suo educeretur.* §. 15. A milite quoque filio, qui in facultatibus sit, exhibendos parentes esse, pietatis existimat ratio. §. 16. Parens quam- vis ali a filio ratione naturali debeat, tamen æs alienum ejus non esse cogendum exsolvere filium, rescriptum est. §. 17. Item rescriptum est, here- des filii ad ea præstanda, quæ vivus filius ex offi- cio pietatis suæ dabit, invitos cogi non oportere: nisi in summam egestatem pater deductus est. §. 18. Solent iudices cognoscere & inter patro- nos & liberos, si de alendis his agatur: itaque si negent se esse liberos, cognoscere eos oportebit: quod si liberos constiterit, tunc demum decer- nere, ut alant. Nec tamen alimentum decretum tollet liberto facultatem, quo minus præjudicio certare possit, si libertum se neget. §. 19. Ali- menta autem pro modo facultatum erunt præben- da, egentibus scilicet patronis: cæterum, si sit unde se exhibeant, cessabunt partes iudicis. §. 20. Utrum autem tantum patroni alendi sint, an etiam patronorum liberi, tractari potest? Et puto, causa cognita, iudices & liberos quoque patronorum alendos, decernere: non quidem tam facile ut pa- tronos, sed nonnunquam & ipsos: nam & obse- quium non solum patronis, verumetiam liberis eo- rum debere præstari. §. 21. Sed & libertus ma- ternus alere cogitur. §. 22. Si quis a liberti li- berto ali se desideret; vel ab eo, quem ex causa fideicommissi manumisit, quemque suis nummis redemit: non debet audiri: ut & Marcellus scri- bit: exæquatque eum, qui mercedes exigendo jus libertorum amisit. §. 23. Sed & patroni filium, qui capitis accusavit libertum paternum, negat exhibendum. §. 24. Sed & liberta cogitur pa- tronum alere. §. 25. De alimentis patroni arbi- ter solet dari, arbitraturus, quantum sit in faculta- tibus: ut perinde possint alimenta moderari: quæ tamdiu præstabuntur, quamdiu liberto superfit, patrono desit. §. 26. Patrem & matrem patroni, cum patronus & filii ejus minime superfint, alere egentes ipsi (liberti), si idonei facultatibus sunt, coguntur.

6. MODESTINUS (lib. singulari de Manumissionibus.)

Alimenta, liberto petente, non præstando pa- tronus, amissione libertatis causa impositorum, & here-

& hereditatis liberti, punietur: non autem necesse habebit præstare, etiam si potest. §. 1. Imperatoris Commodi Constitutio talis profertur: Cum probatum sit, contumeliis patronos a libertis esse violatos, vel illata manu atroci esse pulsatos, aut etiam paupertate vel corporis valetudine laborantes velictos: primum eos in potestatem patronorum redigi, & ministerium dominis præbere cogi: sin autem nec hoc modo admoneantur, vel a Præfide emptori addicentur, & pretium patronis tribuetur.

7. IDEM lib. 5. Responsorum.

SI neget, qui maritus fuisse dicitur, matrimonium esse contractum, eo quod eam, quæ se uxorem fuisse dicit, ancillam esse probare paratus sit: alimenta quidem liberis præstare, interim compellendum: sin autem constiterit eam servam fuisse, nihil ei, qui pascendos curavit, ex hoc præjudicium generare respondit.

8. MARCELLUS lib. 1. ad Legem Juliam & Papiam.

NON quemadmodum masculorum liberorum nostrorum liberi ad onus nostrum pertinent, ita & in fœminis est: nam manifestum est, id, quod filia parit, non avo, sed patri suo esse oneri; nisi pater aut non sit superstes, aut egens est.

9. PAULUS lib. singulari de Jure patronatus.

IN bonis superstitem libertorum nullum omnino jus patroni liberive patronorum habent: nisi si tam esse infirmos, tamque pauperes, Præsidibus probaverint, ut merito mensuris alimentis a libertis suis adjuvari debeant. Idque jus ita plurimis Principum Constitutionibus manifestatur.

TIT. IV.

DE INSPICIENDO VENTRE,
CUSTODIENDOQUE
PARTU.

1. ULPIANUS lib. 24. ad Edictum.

Temporibus Divorum Fratrum cum hoc incidisset, ut maritus quidem prægnantem mulierem diceret, uxor negaret, Consulti Valerio Prisciano Prætori Urbano rescripserunt in hæc verba: Novam rem desiderare Rutilius Severus videtur, ut uxori, quæ ab eo diverterat, & se non esse prægnantem profiteatur, custodem apponat: & ideo nemo mirabitur, si nos quoque novam consilium & remedium suggeramus. Igitur si perstat in eadem postulatione, commodissimum est, eligi honestissimæ fœminæ domum, in quam Domitia veniat: & ibi tres obstetrices, probatæ & artis & fidei, quæ a te assumptæ fuerint, eam inspiciant: Et si quidem vel omnes, vel duæ renunciaverint prægnantem videri, tunc persuadendum mulieri erit, ut perinde custodem admittat, atque si ipsa hoc desiderasset: Quod si enixa non fuerit, sciat maritus, ad invidiam existimationemque suam pertinere; ut non immerito possit videri captasse hoc ad aliquam mulieris injuriam: Si autem vel omnes, vel plures, non esse gravidam, renunciaverint, nulla causa custodiendi erit. §. 1. Ex hoc rescripto evidentissime apparet, Senatusconsulta de liberis agnoscendis locum non habuisse, si mulier dissimularet se

prægnantem, vel etiam negaret: Nec immerito: * partus enim, antequam edatur, mulieris portio est, vel viscerum. Post editum plane partum a muliere, jam potest maritus jure suo filium per Interdictum desiderare, aut exhiberi sibi, aut ducere permitti, extra ordinem. Igitur Princeps in causa necessaria subvenit. §. 2. Secundum quod Rescriptum evocari mulier ad Prætorem poterit, & apud eum interrogari, an se putet prægnantem: cogendaque erit respondere. §. 3. Quid ergo, si non responderit, aut non veniat ad Prætorem, numquid Senatusconsulti poenam adhibemus, scilicet ut liceat marito non agnoscere? Sed finge, non esse eo contentum maritum: qui se patrem potius optet, quam carere filio velit. Cogenda igitur erit remediis Prætoris, & in jus venire, & si venit, respondere: pignoraque ejus capienda, & distrahenda, si contemnat; vel multis coercenda. §. 4. Quid ergo, si interrogata dixerit se prægnantem? Ordo Senatusconsultis expositus sequitur: quod si negaverit, tunc secundum hoc Rescriptum Prætor debet obstetrices adhibere. §. 5. Et notandum, quod non permittitur marito vel mulieri obstetricem adhibere, sed omnes a Præatore adhibendæ sunt. §. 6. Item Prætor domum honestæ matronæ eligere debet, in quam mulier veniat, ut possit inspicere. §. 7. Quid ergo, si inspicere se non patitur, vel ad domum non veniat? Aequè Prætoris auctoritas interveniet. §. 8. Si omnes, vel plures renunciaverint prægnantem non esse, an mulier possit injuriarum experiri ex hac causa? Et magis puto, agere eam injuriarum posse: sic tamen, si injuriæ faciendæ causa id maritus desideravit: cæterum, si non injuriæ faciendæ animo, sed quia jussu credidit, vel nimio voto liberorum suscipiendorum ductus est, vel ipsa eum illexerat, ut crederet, quod constante matrimonio hoc fingebar, æquissimum erit, ignosci marito. §. 9. Meminisse autem oportet, tempus non esse præstitutum Rescripto: quamvis in Senatusconsultis de liberis agnoscendis triginta dies præstuantur mulieri. Quid ergo? Semper dicemus marito licere uxorem ad Prætorem evocare? an vero & ipsi triginta dies præstituimus? Et putem, Prætorem causa cognita debere maritum & post triginta dies audire. §. 10. De inspiciendo ventre, custodiendoque partu, sic Prætor ait: SI MULIER, MORTUO MARITO, PRÆGNANTEM SE ESSE DICET, HIS, AD QUOS EA RES PERTINEBIT, PROCURATORIVE EORUM, BIS IN MENSE DENUNCIANDUM CURET, UT MITTANT, SI VELINT, QUÆ VENTREM INSPICIANT: MITTANTUR (AUTEM) MULIERES LIBERÆ DUMTAXAT QUINQUE: HÆQUE SIMUL OMNES INSPICIANT: DUM NE QUÆ EARUM, DUM INSPICIT, INVITA MULIERE VENTREM TANGAT. MULIER IN DOMO HONESTISSIMÆ FŒMINÆ PARIAT, QUAM IGO CONSTITUAM. † MULIER ANTE DIES TRIGINTA, QUAM PARITURAM SE PUTAT, DENUNCIET HIS AD QUOS EA RES PERTINET, PROCURATORIBUSVE EORUM, UT MITTANT, SI VELINT, QUI VENTREM CUSTODIANT. IN QUO CONCLAVI MULIER PARITURA ERIT,

IBI NE PLURES ADITUS SINT, QUAM UNUS: SI ERUNT, EX UTRAQUE PARTE TABULIS PRÆFIGANTUR. ANTE OSTIUM EJUS CONCLAVIS LIBERI TRES, ET TRES LIBERÆ CUM BINIS COMITIBUS CUSTODIANT. QUOTIESCUNQUE EA MULIER IN ID CONCLAVE, ALIUDVE QUOD, SIVE IN BALNEUM IBIT, CUSTODES, SI VOLUNT, ID ANTE PROSPICIANT: ET EOS QUI INTROIERINT, EXECUTIANT. CUSTODES, QUI ANTE CONCLAVE POSITI ERUNT, SI VOLUNT, OMNES, QUI CONCLAVE AUT DOMUM INTROIERINT, EXECUTIANT. MULIER, CUM PARTURIRE INCIPAT, HIS AD QUOS EA RES PERTINET, PROCURATORIBUSVE EORUM DENUNCIEI, UT MITTANT QUIBUS PRÆSENTIBUS PARIAT. MITTANTUR MULIERES LIBERÆ DUM TAXAT QUINQUE: ITA UT, PRÆTER OBSTETRICES DUAS, IN EO CONCLAVI NE PLURES MULIERES LIBERÆ SINT, QUAM DECEM: ANCILLÆ, QUAM SEX. HÆ, QUÆ INTUS FUTURÆ ERUNT, EXECUTIANTUR OMNES IN EO CONCLAVI, NE QUA PRÆGNANS SIT. TRIA LUMINA, NE MINUS, IBI SINT: SCILICET, QUIA TENEBRÆ AD SUBJICIENDUM APTIORES SUNT. † QUOD NATUM ERIT, HIS AD QUOS EA RES PERTINET, PROCURATORIBUSVE EORUM, SI INSPICERE VOLUNT, OSTENDATUR. APUD EUM EDUCATUR, APUD QUEM PARENS JUSSERIT. SI AUTEM NIHIL PARENS JUSSERIT, AUT IS, APUD QUEM VOLUERIT EDUCARI, CURAM NON RECIPIET, APUD QUEM EDUCATUR, CAUSA COGNITA CONSTITUAM. IS, APUD QUEM EDUCABITUR QUOD NATUM ERIT, QUOAD TRIUM MENSIV SIT, BIS IN MENSE EX EO TEMPORE; QUOAD SEX MENSIV SIT, SEMEL IN MENSE; A SEX MENSIBUS QUOAD ANNICULUS FIAT, ALTERNIS MENSIBUS; AB ANNICULO QUOAD FARI POSSIT, SEMEL IN SEX MENSIBUS, UBI VOLET, OSTENDAT. SI CUI VENTREM INSPICI, CUSTODIRIVE, ADESSE PARTUI LICITUM NON ERIT, PACTUMVE QUID ERIT, QUOMINUS EA ITA FIAN, UTI SUPRA COMPREHENSUM EST: EI, QUOD NATUM ERIT, POSSESSIONEM CAUSA COGNITA NON DABO: SIVE QUOD NATUM ERIT, UT SUPRA CAUTUM EST, INSPICI NON LICUERIT. QUAS UTIQUE ACTIONES ME DATURUM POLLICEOR HIS, QUIBUS EX EDICTO MEO BONORUM POSSESSIO DATA SIT, EAS, SI MIHI JUSTA CAUSA VIDEBITUR ESSE, EI NON DABO. §. 11. Quamvis sit manifestissimum Edictum Prætoris, attamen non est negligenda interpretatio ejus. §. 12. Denunciare igitur mulierem oportet his scilicet, quorum interest partum non edi, vel totam habituris hereditatem, vel partem ejus, sive ab intestato, sive ex testamento. §. 13. Sed & si servus heres institutus fuerit, si nemo natus sit: Aristo scribit, hic quoque servo, quamvis non omnia, quædam tamen circa partum custodiendum arbitrio Prætoris esse concedenda: Quam sententiam puto veram.

Publice enim interest, partus non subjici: ut ordinum dignitas, familiarumque salva sit: Ideoque etiam servus iste, cum sit in spe constitutus successionis, qualis qualis sit, debet audiri, rem & publicam & suam gerens. §. 14. Denunciari autem oportet his, quos proxima spes successionis contingit: ut puta primo gradu heredi instituto; non etiam substituto: & si intestatus paterfamilias sit, his, qui primum locum ab intestato tenent: si vero plures sint simul successuri, omnibus denunciandum est. §. 15. Quod autem Prætor ait, *causa cognita se possessionem non daturum, vel actiones denegaturum*, eo pertinet, ut si per rursitatem aliquid fuerit omissum ex his, quæ Prætor servari voluit, non obsit partui: Quale est enim, si quid ex his, quæ leviter observanda Prætor edixit, non sit factum, partui denegari bonorum possessionem? Sed mos regionis inspicendus est, & secundum eum & observari ventrem, & partum, & infantem oportet.

2. JULIANUS lib. 24. Digestorum.

Edictum de custodiendo partu derogatorium est ejus, quod ad Carboniani decreti exemplum comparatum est. §. 1. Sed hoc aliquando remittere Prætor debet, si non malitia, sed imperitia mulieris factum fuerit, ne venter inspiceretur, aut partus custodiretur.

3. PAULUS lib. 14. ad Plautium.

Qui ventri substitutus est, vel institutus, si ventrem servare velit, audiendus est.

4. SCÆVOLA lib. 20. Digestorum.

IS, a quo, si sine liberis decessisset, quidquid ad eum ex bonis pervenisset sorori fideicommissum relictum erat, decessit posthuma herede instituta, & substitutis aliis: Quæsitum est, cum uxor defuncti prænantem se dicat, an sorori, procuratorive ejus, secundum formam Edicti, ventrem inspicere, & partum custodire permittendum sit? Respondi, in ejusmodi specie, de qua quæreretur, posse videri, ad ejus, cui fideicommissum datum esset, sollicitudinem perspicendum, idque causa cognita statuendum.

TIT. V.

SI, VENTRIS NOMINE MULIERE IN POSSESSIONEM MISSA, EADEM POSSESSIO DOLO MALO AD ALIUM TRANSFERATA ESSE DICATUR.

1. ULPIANUS lib. 34. ad Edictum.

Hoc Edicto rectissime Prætor prospexit, ne, dum in favorem partus possessionem pollicetur, aliis prædæ occasionem præbeat. §. 1. Idcirco constituit actionem in mulierem, quæ in alium hanc possessionem dolo malo transtulit. † Non solum mulierem Prætor coërcet, verum eum quoque, in cujus potestate ea fuerit; scilicet si dolo ipsorum alius in possessionem fuerit admissus: actionemque in tantum pollicetur in eos, quanti interfuerit ejus, qui experitur. §. 2. Necessario Prætor adjecit: *Ut qui per dolum venit in possessionem, cogatur decedere.* Coget autem eum decedere, non Prætoria potestate, vel manu ministrorum, sed melius & civilius faciet, si eum per Interdictum ad jus ordinarium remiserit. §. 3.

Inter-

Interest autem ejus, qui experitur, admissum alium in possessionem non fuisse: cum forte bona fide fructus perceptos consumpserit: aut si prædo venerit in possessionem, a quo fructus consequi non possit, quia solvendo non est. §. 4. Hac actio etiam post annum dabitur: quia rei habet perfectionem. §. 5. Et si filia (familias) sit, quæ dolo fecit, in patrem dabitur actio, si quid ad eum pervenerit.

2. PAULUS lib. 37. ad Edictum.

Dolo facit mulier, non quæ in possessionem venientem non prohibet: sed quæ circumscribendi alicujus causa, clam & per quandam machinationem in possessionem introducat. §. 1. Si & patris & filiæ factum arguetur, in alterum, quem actor velit, reddenda est actio: quia in id, quod agentis interest, datur. Ideo si id, quod ei abest, ab eo, qui in potestate est, servari possit, præter sumptus litis causa factos inutilis erit ei hæc actio.

TIT. VI.

SI MULIER VENTRIS NOMINE IN POSSESSIONE, CALUMNIÆ CAUSA, ESSE DICETUR.

1. ULPIANUS lib. 34. ad Edictum.

Si de possessione ventris nomine quærat, & deferente herede mulier juraverit *prægnantem se esse*: servandam est jusjurandum: nec tenebitur mulier, quasi calumniæ causa fuerit in possessionem missa: nec vis ei facienda est post jusjurandam. Si tamen peperit, quæretur veritas, an ex eo prægnans fuerit: alteri enim nec prodest nec nocet jusjurandum inter alios factum: nec partui igitur nocebit. §. 1. Et hoc Edictum ex eadem causa proficiscitur, qua superius: debet enim Prætor, quemadmodum facilis est circa bonorum possessionem dandam mulieri ventris nomine, ita calumniam ejus impunitam non relinquere. §. 2. Per calumniam autem in possessione fuisse videtur, quæ sciens prudensque se prægnantem non esse, voluit in possessionem venire. §. 3. Hanc autem actionem Prætor intra annum utilem pollicetur, ultra non: videlicet, quasi poenalem. §. 4. Simili autem modo & hic, quanti agentis interfuit, Prætor actionem pollicetur. §. 5. In parentem etiam Prætor actionem pollicetur: si modo per eam factum sit, ut in possessionem per calumniam veniret. §. 6. Competit autem (hæc) actio ei, cuius interfuit in possessionem missam non esse: ut puta, vel cohæredi speranti partum, vel (is) qui substitutus fuit, vel qui ab intestato, si partus non fuisset, succedere potuit. §. 7. Interesse autem videtur primum de alimentis, quæ in ventrem sunt erogata: nec enim alias hæc repetuntur, nisi per calumniam in possessionem venit: cæterum, si res calumnia caret, nihil præstabit mulier, qua sine causa alta est sub prætextu ventris. §. 8. Nonnunquam augebitur quod interest: si quis forte dubitans, an prægnans sit, exclusus sit hereditate: nam heredi ejus, qui exclusus est, dandam hanc actionem Julianus ait: siquidem ejus quoque interfuit, non fuisse calumniæ causa in

possessione mulierem: quia hoc si non fuisset, adeundo hereditatem institutus, heredi suo locupletiore hereditatem suam relinqueret. † Sed & hoc imputatur mulieri, quod diminuta sunt multa in hereditate: dum hic contemplatione ventris non attingit hereditatem. §. 9. Idem Julianus lib. 19. Digestorum sic ait: Si substitutus manente muliere in possessione decesserit, heres ejus eadem actione pretium hereditatis a muliere exiget. §. 10. Sed an decedant legata cæteraque onera hereditatis, videndum? Et mihi videtur posse dici, legatarios potius cum muliere usos hac actione: quia & ipsorum interfuit adiri hereditatem. §. 11. Libertati plane subveniendum erit adversus eum, qui propter hereditatem hac actione egit: scilicet ut fideicommissarias cogatur is præstare, qui pretium utique etiam eorum consequitur: Sed & directis credo Prætorum succurrere oportere, ut interventu suo tucatur eorum libertatem. §. 12. Si dolus filiæfamilias intervenerit, & particeps doli fuerit pater, suo nomine tenebitur.

TIT. VII.

DE CONCUBINIS.

1. ULPIANUS lib. 2. ad Legem Juliam & Papiam.

Quæ in concubinato est, ab invito patrono poterit discedere, & alteri se aut in matrimonium, aut in concubinatum dare. Ego quidem probo in concubina adimendum ei coniubium, si patronum invitum deserat: quippe cum honestius sit patrono libertam concubinam, quam matremfamilias habere. §. 1. Cum Atilicino sentio, & puto, solas eas in concubinato habere posse sine metu criminis, in quas stuprum non committitur. §. 2. Qui autem damnatam adulterii in concubinato habuit, non puto Lege Julia de adulteriis teneri: quamvis, si uxorem eam duxisset, teneretur. §. 3. Si qua in patroni fuit concubinato, deinde in filii esse cœpit, vel in nepotis, vel contra: non puto eam recte facere; quia prope nefaria est hujusmodi conjunctio, & ideo hujusmodi facinus prohibendum (est). §. 4. Cujuscunque ætatis concubinam habere posse, palam est: nisi minor annis duodecim sit.

2. PAULUS lib. 12. ad Legem Juliam & Papiam.

Si patronus libertam concubinam habens furere cœperit, in concubinato eam esse humanius dicitur.

3. MARCIANUS (lib. 12. Institutionum.)

In concubinato potest esse & aliena liberta, & ingenua, & maxime ea quæ obscuro loco nata est, vel quæstum corpora fecit: alioquin si honestæ vitæ, & ingenuam mulierem in concubinatum habere maluerit, sine testatione hoc manifestum faciente non conceditur: sed necesse est ei, vel uxorem eam habere, vel hoc recusantem stuprum cum ea committere. §. 1. Nec adulterium per concubinatum ab ipso committitur: nam quia concubinatus per Leges nomen assumpsit, extra Legis poenam est: ut & Marcellus lib. 7. Digestorum scripsit.

4. PAU-

4. PAULUS (lib. 19. Responsorum.)

CONCUBINAM ex sola animi destinatione aestimari oportet.

5. IDEM (lib. 2. Sententiarum.)

CONCUBINAM ex ea provincia, in qua quis aliquid administrat, habere potest.

LIBER VICESIMUS SEXTUS.

TIT. I.

DE TUTELIS.

1. PAULUS (lib. 38. ad Edictum.)

Tutela est (ut Servius definit) *vis ac potestas in capite libero, ad tuendum eum qui propter aetatem suam sponte se defendere nequit, jure civili data, ac permessa.* §. 1. *Tutores* autem sunt, qui eam vim ac potestatem habent: exque re ipsa nomen ceperunt: itaque appellantur tutores, quasi *tuitores*, atque *defensores*: sicut *æditui* dicuntur, qui ædes tuentur. §. 2. *Mutus* tutor dari non potest, (quoniam auctoritatem præbere non potest). §. 3. *Surdum* non posse dari tutorem, plerique, & Pomponius (lib. 69. ad Edictum) probant: quia non tantum loqui, sed & audire tutor debet.

2. POMPONIUS lib. 3. ad Sabinum.

Non est exigendum a pupillo, ut sibi tutorem petat, aut ut ad tutorem suum proficiatur.

3. ULPIANUS lib. 37. ad Sabinum.

Qui habet tutorem (pupillus vel pupilla), si furere cœperint, in ea causa sunt, ut in tutela nihilominus durent: quæ sententia *Quinti* quoque *Mutii* fait, & a *Juliano* probatur: eoque jure utimur, ut cesset cura, si tutelæ ætas indigeat. Quare si tutores habent, per furorem in curam non rediguntur: siue non habent, & furor eis accesserit, nihilominus tutores accipere poterunt: quia Lex 12. Tabularum ita accepta est, ut ad pupillos, vel pupillas non pertineat. §. 1. Quia autem in pupillorum persona adgnatos curatores non admittimus, idcirco putavi, etsi minor vixitiquinque annis furiosus sit, curatorem ei, non ut furioso, sed ut adolescenti dari, quasi ætatis esset impedimentum: & ita definiemus, ei, quem ætas curæ vel tutelæ subjicit, non esse necesse quasi dementi quæri curatorem: & ita Imperator *Antoninus Augustus* rescripsit: cum magis ætati, quam dementiæ tantisper sit consulendum. §. 2. Si pupillus pupillave, cum justo tutore, tutorve cum eorum (quo) litem agere vult, & curator in eam rem petitur: utrum, ipsis poscentibus, datur: an vero & adversario? Et sciendum est, siue agant, siue convenientur, dari hunc curatorem posse: sed non alias, quam si ipse petat, cui dari eum oportet. † Denique *Cassius* lib. 6. scripsit, talem curatorem neminem dari posse, nisi præsentem: neque cuique, nisi præsentem, & postulanti. Itaque infanti non potest dari. † Idem *Cassius* ait, si pupillus curatorem poscere non vult, quo minus cum eo agatur, cogi eum a Prætoribus debuisse. §. 3. Quolibet loco & tempore hunc curatorem dari posse, *Pomponius* lib. 16. ad Sabinum scripsit. §. 4. Si pupillus petat talem curatorem, nec addat in quam rem: an in omnes controversias datus sit? Et ait *Celsus*, *Servium* constituisse, in omnes res datum videri.

4. PAULUS lib. 8. ad Sabinum.

Quod dicitur, si indistincte datus sit curator, in totam litem datum videri: fortasse eo spectet, si familiæ eriscundæ, aut communi dividendo, aut finium regundorum actio esset cum tutore: & si indistincte datus esset, non solum eo nomine curator esset, quod ageret pupillus pupillave, sed invicem quoque, quod cum his ageretur. §. 1. Possunt autem vel plures in plurimum locum, vel unus in plurimum, vel unus unius loco, vel in unam litem, vel in plures curator peti.

5. POMPONIUS lib. 17. ad Sabinum.

Cum semel petitus sit talis curator, quamdiu is curator maneat, alius in eandem litem curator peti non potest. §. 1. Et, si *Titius* (verbi gratia) adversus *Seium* curator petitus sit, idem *Titius* adversus alium tutorem dari poterit: ut ex diversis causis unus duorum curatorum locum obtineat. † Quod quidem & adversus eundem accideret, si in diversas lites, in diversis temporibus idem petatur.

6. ULPIANUS lib. 38. ad Sabinum.

Muto itemque mutæ impuberibus tutorem dari posse, verum est: Sed an auctoritas eis accommodari possit, dubitatur? Et, si potest tacenti, & muto potest: est autem verius (ut *Julianus* libro 21. Digestorum scripsit) etiam tacentibus auctoritatem posse accommodari. §. 1. Sub conditione a Præsidibus provinciarum non posse dari tutorem, placet: & si datus sit, nullius esse momenti dationem: Et ita *Pomponius* ait: Hanc autem adjectionem, quam Præsides provinciarum faciunt, TUTOREM DO, SI SATISDEDERIT, non conditionem in se habere, sed admonitionem, non aliter ei tutelam committi, quam (si satisdederit, hoc est, non aliter ei gerere permittendum, quam) si rem salvam fore caverit. §. 2. Tutoris datio neque imperii est, neque jurisdictionis: sed ei soli competit, cui nominatim hoc dedit vel Lex, vel Senatusconsultum, vel Princeps. §. 3. Surdo impuberi poterit tutor dari. §. 4. Ei, cujus pater in hostium potestate est, tutorem dari (non) posse, palam est: Sed si datus sit, an in pendentem sit datio, quæri potest? Et non puto dationem valere: sic enim post patris regressum recidit in potestatem, atque si nunquam pater ab hostibus captus fuisset. Imo curator substantiæ dari debet, ne in medio pereat.

7. ULPIANUS (lib. 2. Disputationum.)

Si filiusfamilias tutor a Prætoribus datus sit: si quidem pater tutelam agnovit, in solidum debet teneri; si non agnovit, duntaxat de peculio. Agnovisse autem videtur, siue gesit, siue gerenti filio consensit, siue omnino attigit tutelam. Unde cum quidam filio scripsisset, ut diligenter tutelam gereret, CUM SCIAS (inquit) PERICULUM AD NOS PERTINERE: dixi, hunc quoque

quoque videri adgnovisse. Plane, si solum, monuit filium, non videtur agnita.

8. IDEM lib. 1. Opinionum.

Patronus quoque tutor liberti sui fidem exhibere debet: & si qua in fraudem debitorum, quamvis pupilli liberti, gesta sunt, revocari ius publicum permittit.

9. MARCIANUS lib. 3. Institutionum.

In eos extra ordinem animadvertitur, qui probentur, nummis datis tutelam occupasse, vel pretio accepto operam dedisse ut non idoneus tutor daretur; vel consulto in edendo patrimonio quantitatem minuerit; vel evidenti fraude pupillorum bona alienasset.

10. ULPIANUS (lib. 2. ad Edictum.)

Etiam non municeps tutor dari potest, dummodo municipi detur.

11. PAULUS lib. 3. ad Vitellium.

Furiosus, si tutor datus fuerit, potest intelligi ita dari, cum sua mentis esse ceperit.

12. IDEM lib. 10. Responsorum.

Questum est, an hi, qui in locum absentis Rei publicae causa tutores dati sunt, mortuo illo tutores perseverent, an alii petendi essent? Paulus respondit, eos, qui in locum absentis dati sunt, non reverso eo, in eadem causa perseverare usque ad tempus pubertatis.

13. POMPONIUS lib. 2. Enchiridii.

Solet etiam curator dari aliquando tutorem habenti, propter adversam tutoris valetudinem, vel senium aetatis: qui magis administrator rerum, quam curator esse intelligitur. §. 1. Est etiam adiutor tutelae, quem solet Praetor permittere tutoribus constituere, qui non possunt sufficere administrationi tutelae: ita tamen, ut suo periculo eam constituent.

14. ULPIANUS lib. 37. ad Sabinum.

Si adrogati sunt adhuc impuberes, vel deportati sint pupilli: tutores habere desinunt. §. 1. Item si in servitutem pupillus redigatur, utique finitur tutela. §. 2. Aliis quoque modis desinunt esse tutores: si forte quis ab hostibus fuerit captus, vel pupillus, vel tutor. §. 3. Sed etsi ad tempus fuerit quis datus, tempore finito tutor esse desinit. §. 4. Praeterea, si suspectus quis fuerit remotus, desinit esse tutor. §. 5. Sed etsi ad certam conditionem datus sit, aequè evenit, ut desinat esse tutor existente conditione.

15. IDEM lib. 38. ad Sabinum.

Si quis tutor non sit captus ab hostibus, sed missus ad eos quasi legatus, aut etiam receptus ab eis, aut transfugerit: quia servus non efficitur, tutor manet; sed interim a Praesidibus alius tutor dabitur.

16. GAIUS lib. 12. ad Edictum provinc.

Tutela plerunque virile officium est. §. 1. Et sciendum est, nullam tutelam hereditario iure ad alium transire: Sed ad liberos virilis sexus perfectae aetatis descendunt legitimae, caeterae non descendunt.

17. PAULUS lib. 8. ad Sabinum.

Complura Senatusconsulta facta sunt, Ut in locum furiosi, & muti, & surdi tutoris, alii tutores dentur.

18. NERATIUS lib. 3. Regularum.

Feminae tutores dari non possunt: quia id munus masculorum est: nisi a Principe filiorum tutelam specialiter postulent.

TIT. II.

DE TESTAMENTARIA TUTELA.

1. GAIUS lib. 12. ad Edictum provinciale.

Lege duodecim Tabularum permissum est parentibus liberis suis, siue foeminini siue masculini sexus, si modo in potestate sint, tutores testamento dare. §. 1. Item scire debemus, etiam posthumis filiis, vel nepotibus, vel caeteris liberis licere parentibus testamento tutores dare: qui modo in ea causa sint, ut, si viro eo nati fuerint, in potestate ejus futuri (sint), neque testamentum rupturi. §. 2. Item ignorandum non est, eum, qui filium in potestate, & nepotem ex eo aequè in potestate habebit, si nepoti tutorem dederit, ita recte dedisse videri, si nepos post mortem ejus in patris sui potestatem recasurus non sit: quod evenit, si vivo testatore filius in potestate ejus esse desierit.

2. ULPIANUS lib. 2. ad Sabinum.

Nec militem liberis recasuris in potestatem tutorem dare posse, a Divis Fratribus rescriptum est.

3. IDEM lib. 35. ad Edictum.

Testamento datos tutores accipere debemus etiam eos, qui codicillis testamento confirmatis scripti sunt. §. 1. Sed eos demum testamento datos accipere nos oportet, qui jure dati sunt.

4. MODESTINUS lib. 7. Differentiarum.

Pater herede instituto filio vel exheredato tutorem dare potest: mater autem non nisi instituto; quasi in rem potius, quam in personam, tutorem dare videatur. † Sed & inquiri in eum qui matris testamento datus est tutor, oportebit: cum a patre datus, quamvis minus jure datus sit, tamen sine inquisitione confirmatur; nisi si causa, propter quam datus videbatur, in eo mutata sit, veluti si ex amico inimicus, vel ex divite pauperior effectus sit.

5. ULPIANUS lib. 15. ad Sabinum.

Si quis filiabus (suis) vel filiis tutores dederit, etiam posthumae videtur dedisse: quia filiae appellatione etiam posthuma continetur.

6. IDEM (lib. 39. ad Sabinum.)

Quid, si nepotes sint? an appellatione filiorum, & ipsis tutores dati sint, videndum? Et magis est, ut ipsis quoque dati videantur: si modo liberos dixit: Caeterum, si filios, non continebuntur: aliter enim filii, aliter nepotes appellantur. † Plane, si posthumis dederit, tam filii posthumi, quam caeteri liberi continebuntur.

7. PAULUS lib. 3. ad Sabinum.

Tutores non ab herede, sed a testatore protinus proficiscuntur, simul atque aliquis heres existisset: nam & ipse heres tutor dari (potest); & post mortem heredis tutor recte dari potest.

8. ULPIANUS lib. 24. ad Sabinum.

Tutor datus vetari tutor esse potest, vel testamento, vel codicillis. §. 1. Sed si sub conditione fuerit tutor datus, deficiente conditione tutor non erit. §. 2. Tutorem autem & a certo

tempore dare, & usque ad certum tempus, licet; & sub conditione, & usque ad conditionem. §. 3. In tutoris dationem utrum levissima conditio, an novissima, ut in legato, spectanda est? ut puta: *Titius, cum poterit, tutor esto*; *Titius, si navis ex Asia venerit, tutor esto*. Et Julianus lib. 20. Digestorum recte scripsit, novissimam scripturam esse spectandam.

9. POMPONIUS lib. 3. ad Quintum Motium.

Si nemo hereditatem adierit, nihil valet ex his, quae testamento scripta sunt: si vero unus ex pluribus adierit, tutela statim valet: nec expectandum erit, ut omnes hereditatem adeant.

10. ULPIANUS (lib. 36. ad Sabinum.)

Si hereditas nondum adita sit, ex qua tutor speratur, verius est, alium tutorem posse dari: quasi nondum sit, nec speretur. §. 1. In tutelis testamentariis id sequimur, quod novissimum est: & si saepius tutor datus sit, novissimam scripturam intuemur. §. 2. Qui filium, & ex eo nepotem habebat, si nepoti tutorem dederit, habet disceptationem, an aliquo casu non sit utilis datio: ut puta si proponas, filium vivo patre decessisse, & nepotem ex eo successisse vivo avo? Et fortius dicendum est, tutelam quoque e Lege (Junia) Velleia confirmatam: nam & Pomponius lib. 16. ex Sabino scripsit, valere tutoris dationem: Cum enim confirmatum sit testamentum, consequenter tutoris quoque datio valebit in eo testamento scripta, quod valet; id est, ubi nepos vel heres institutus sit, vel nominatim exheredatus sit. §. 3. Si furiosus testamento tutor detur, siquidem *cum fure defierit*: tutorem esse recte datum, Proculus existimat: quod si datus sit pure, negat Proculus valere dationem: Sed est verius, quod & Pomponius ait, recte videri datum, & tunc fore tutorem cum sapere ceperit. §. 4. Servus alienus ita dari tutor potest, si liber erit, tutor esto: Quinimo, & si pure datus sit, videtur inesse haec conditio, *cum liber erit*. † Potest autem quis & extraneo servo defendere ex hac causa fideicommissariam libertatem: Quid enim interest, suum servum, an alienum tutorem scripserit, cum pupilli favore & publicae utilitatis, adsumpta libertas sit in persona ejus, qui tutor scriptus est? Potest igitur & huic fideicommissaria libertas defendi, si voluntas apertissime non refragetur.

11. IDEM (lib. 37. ad Sabinum.)

Si quis sub conditione, vel ex die, tutorem dederit, medio tempore alius tutor dandus est: quamvis legitimam tutorem pupillus habeat: Sciendum est enim, quamdiu testamentaria tutela speratur, legitimam cessare. §. 1. Et si semel ad testamentarium devoluta fueris tutela, deinde excusatus sit tutor testamentarius, adhuc dicimus, in locum excusati dandum, non ad legitimam tutorem redire tutelam. §. 2. Idem dicimus, & si fuerit remotus: nam & hic idcirco abijt, ut alius detur. §. 3. Quod si tutor testamento datus decesserit, ad legitimam tutelam redit: quia hic Senatusconsultum cessat. §. 4. Plane si duo pluresve fuerint tutores testamentarii, in locum ejus, qui decessit, vel in civitate esse desit, poterit

dari alius: ceterum, si nullus supersit, vel in civitate sit, legitima tutela succedit.

12. IDEM (lib. 38. ad Sabinum.)

Certarum rerum, vel causarum testamento tutor dari non potest, nec deductis rebus.

13. POMPONIUS (lib. 17. ad Sabinum.)

Et, si datus fuerit, tota datio nihil valet:

14. MARCIANUS (lib. 2. Institutionum.)

Quia personae, non rei vel causae datur.

15. ULPIANUS (lib. 38. ad Sabinum.)

Si tamen tutor detur rei Africanæ, vel rei Syriacæ, utilis datio est: Hoc enim jure utimur.

16. IDEM lib. 39. ad Sabinum.

Si quis ita dederit, *filiis meis tutor esto*: in ex conditione est, ut tam filiis, quam filiabus dedisse videatur: *filiorum* enim appellatione & filiae continentur. §. 1. Si quis *filio* tutorem dederit, & plures filios habeat: an omnibus filiis dedisse videatur? Et de hoc Pomponius dubitat: Magis autem est, ut omnibus dedisse videatur. §. 2. Si quis *liberis* tutores dederit, vel *filiis*, & habeat quosdam apud hostes, etiam ipsis dedisse videbitur: si non aliud aperte probetur testatorem sensisse. §. 3. Si quis, cum ignoraret se filium Titium habere, *filiis* tutores dederit: utrum his solis dedisse videatur, quos in potestate scit, an ei quoque, quem ignoravit se habere? Et magis est, ut huic dedisse non videatur, licet nomen *filiorum* admittit & ipsum: sed quia de ipso non sensisset, dicendum est cessare in personam ejus dationem. §. 4. Proinde & si certus fuit filium decessisse qui supererat, idem erit dicendum: nec enim videtur ei dedisse, quem obisse credebat. §. 5. Si *Posthumis* dederit tutores, hique vivo nascantur, an datio valeat? Et magis est, ut utilis datio fiat, etiam si vivo eo nascantur.

17. IDEM (lib. 35. ad Edictum.)

Testamento datos tutores non esse cogendos satisfacere *rem salvam fore*, certo certius est. Sed nihilominus, cum quis offert satisfactionem, ut solus administret, audiendus est: ut Edicto cavetur. Sed recte Praetor etiam ceteris detulit hanc conditionem, si & ipsi velint satisfacere: nam & si ipsi parati sunt satisfacere, non debent excludi alterius oblatione: sed, impleta videlicet ab omnibus satisfactione, omnes gerent; ut qui contentus est magis satis accipere, quam gerere, securus esset. §. 1. Non omnium do autem is, qui satisfacit, transferendus est. Quid enim, si suspecta persona sit, vel turpis, cui tutela committi nec cum satisfactione debeat? vel quid, si jam multa flagitia in tutela admisit? nonne magis repelli & rejici a tutela, quam solus administrare debeat? Nec satis non dantes temere repelluntur: quia plerumque bene probati & idonei atque honesti tutores, etiam si satis non dent, non debent rejici; quinimo recubandi sunt satisfacere. §. 2. Duplex igitur causae cognitio est: una ex persona ejus, qui obtraheret satisfactionem, quis, & qualis est: alia contutorum, quales sunt; num forte ejus existimationis, vel ejus honestatis sunt, ut non debeant hanc contumeliam satisfactionis subire.

18. CAL-

18. CALLISTRATUS lib. 3. Edicti monitorii.

Quod si plures satisfacere parati sint, tunc idoneor preferendus erit, ut & tutorum personae inter se, & fidejussorum comparentur.

19. ULPIANUS lib. 35. ad Edictum.

Si nemo tutorum provocet ad satisfactionem, sed existat quidam qui tutor non est, desideraretque ut aut satisfacerent tutores, aut si non dent, parato sibi satisfacere committant tutelam, non est audiendus: neque enim aut extero committenda tutela est, aut testamento dati tutores contra ius satisfactioni subijciendi sunt. §. 1. Hoc Edictum de satisfactione ad tutores testamentarios pertinet. † Sed & si ex inquisitione dati sunt tutores, Marcellus ait, & ad hos pertinere hoc Edictum, & id Oratore etiam Divorum Fratrum significari: ideoque & illi clausulae sunt subiecti: ut si cui major pars tutorum decernat, is gerat, quem major pars eligat: quamvis verba Edicti ad testamentarios pertineant. §. 2. Testamento datus posthumus tutor, nondum est tutor, nisi posthumus edatur: datur tamen adversus eum substituto pupilli negotiorum gestorum actio: sed si partus editus fuerit, deinde hic tutor, prius quam quicquam gereret, remotus a tutela fuerit, & hic eadem actione tenebitur: si quid plane gessit post editum partum, de eo quoque, quod ante gessit, tutelae iudicio tenebitur: & omnis administratio in hac actione veniet.

20. PAULUS (lib. 38. ad Edictum.)

Tutor incertus dari non potest. §. 1. Testamento quemlibet possumus tutorem dare, siue is Praetor siue Consul sit: quia Lex duodecim Tabularum id confirmat.

21. IDEM lib. 8. Brevium.

Testamento tutores hi dari possunt, cum quibus testamenti factio est.

22. ULPIANUS lib. 45. ad Edictum.

Si quis tutorem dederit filio suo, servum, quem putabat liberum esse, cum esset servus: is neque liber, neque tutor erit.

23. AFRICANUS lib. 8. Quaestionum.

Tutor ita recte non datur, illi aut illi filiis meis, utri eorum valet, Titius tutor esto: Quid enim dicemus, si Titius constituere nolit, utri ex filiis tutor esse velit? §. 1. Ita autem recte tutor dabitur, Titius si valet, illi filio meo tutor esto.

24. JAVOLENUS (lib. 5. ex Cassio.)

Si plures tutores sint, a Praetore curatorem posci litis causa supervacuum est: quia altero auctore cum altero agi potest.

25. MODESTINUS (lib. 4. Pandectarum.)

Duobus pupillis tutor datus, etsi alterius tutela se excusare potest, cum res separatae sint, at tamen alterius tutor manet.

26. PAPINIANUS lib. 4. Responsum.

Jure nostro tutela communium liberorum patri testamento patris frustra mandatur: nec, si provincia Praeses imperitia lapsus patris voluntatem sequendam decreverit, successor ejus sententiam, quam Leges nostrae non admittunt, recte sequetur. §. 1. Honoris causa tutor datus non videtur, quem pater a ceteris tutoribus, quibus ne-

goria gerenda mandavit, rationes accipere voluit. §. 2. Propter litem inofficiosi testamenti ordinandam exheredato filio, cui tutorem pater (jure) dedit, eundem a Praetore confirmari oportet: eventus iudicatae rei declarabit, utrum ex testamento patris, an ex decreto Praetoris auctoritatem acceperit.

27. TRYPHONINUS lib. 14. Disputationum.

Idem fiet, si intestatum decessisse patrem pupilli nomine defendatur, falsumve testamentum nomine pupilli dicatur: & si patruus exstet, legitimus tutor futurus ab intestato: quia tutorem habenti tutor dari non potest: nam commodius ipse, qui scriptura continetur, a Praetore dabitur, ut sine ullo litis praedictio iustus tutor auctor pupillo ad eam litem fiat. §. 1. Cum autem ipse patruus, quem tutorem legitimum sibi dicebat pupillus esse, subiectum filium criminaretur, & ad se legitimam hereditatem pertinere contenderet, alium tutorem petendum Julianus respondit.

28. PAPINIANUS lib. 4. Responsum.

Qui tutelam testamento mandatam excusationis jure suscipere noluit, ab his quoque legatis summovendus erit, quae filiis ejus relicta sunt: modo si legata filii non affectione propria, sed in honorem patris meruerunt. §. 1. Verbis fidei commissi manumissus, non jure tutor testamento datur: post libertatem itaque redditam, ex voluntate testatoris ad tutelam vocatur. §. 2. Impuberi liberti patronus frustra tutorem dabit: sed voluntatem ejus, si fides inquisitionis congruat, Praetor sequetur.

29. IDEM lib. 15. Responsum.

Ex sententia Senatusconsulti Liboniani tutor non erit, qui se testamento pupillo tutorem scripsit. Cum autem patris voluntas hoc ipsum manu sua declarantis ambigua non esset, eum, quamvis alii tutores essent, curatorem dandum respondi: nec admittendam excusationem, quam jure publico habebat; quoniam promississe videbatur: nec, ut suspectum removeri.

30. PAULUS lib. 6. Quaestionum.

Duo sunt Titii, pater, & filius; datus est tutor Titius, nec apparet, de quo sensit testator: Quaro, quid sit juris? Respondit, Is datus est, quem dare se testator sensit: si id non apparet, non jus deficit, sed probatio. Igitur neuter est tutor.

31. (SCAEVOLA lib. 4. Quaestionum.)

Si pater exheredata filiae tutores dederit, & testamentum ejus ruptum dicatur nato posthumo: commodissimum est, eosdem tutores pupillae dari ad petendam intestati hereditatem.)

32. PAULUS lib. 9. Responsum.

Quaro, an non ejusdem civitatis cives testamento quis tutores dare possit? Paulus respondit, posse. §. 1. Idem Paulus respondit, cum quoque, qui propter rerum notitiam tutor datus est, perinde in omnibus & administrationis & accessionis jure conveniri posse, atque ceteros tutores, qui eodem testamento dati sunt. §. 2. Lucius Titius heredes instituit filios suos pupillaris aetatis, eisque tutores his verbis dedit: *Filiis meis tutores*

sunt Gaius Marcius & Lucius Eros: cui Eroti libertatem non dedit: fuit autem Eros intra viginti quinque annos ætatis. Quæro, an possit libertatem sibi vindicare? Paulus respondit, quoniam placet, eum, qui a domino tutor datus est, libertatem quoque meruisse videri, eum quoque, de quo queritur, in eadem causa habendum; & liberum quidem ab adita hereditate esse, tutela autem post legitimam ætatem onerari.

33. JAVOLENUS lib. 8. ex Posterioribus Labeonis.

Tutoribus ita datis, *Lucium Titium tutorem do, Si is non vivit, tum Gaium Plantium tutorem do;* Titius vixerat, & tutelam gesserat, deinde mortuus erat: Trebatius negat, ad Plantium pertinere tutelam; Labeo contra; Proculus, quod Labeo; Ego Trebatii sententiam probo, quia illa verba ad mortis tempus referuntur.

34. SCÆVOLA lib. 10. Digestorum.

Cum codicillis ideo alios tutores dare significasset, *quoniam testamento datos quosdam defunctos, aut excusationem habere posse comperisset;* an nihilominus qui eorum viverent, nec excusati essent, tutores permanerent? Respondit, nihil proponi, cur non permanerent.

TIT. III.

DE CONFIRMANDO TUTORE,
VEL CURATORE.

1. MODESTINUS lib. 6. Excusationum.

Ut ne de confirmandis tutoribus relinquamus indiscussum, pauca & de his scrutemur. §. 1. Sunt quidam dati recte tutores secundum testamenta, id est, & a quibus oportet, & quibus oportet, & quomodo oportet, & ubi oportet. Pater enim filiis, vel nepotibus, quos habet in potestate, recte dat tutorem, sed in testamento. † Si autem fuerit persona talis, quæ non potest dare, velut mater, aut patronus, aut extraneus quis; aut persona, cui non potest dari, velut si pater filio non existenti in potestate, aut filia dederit; aut si dixerit, *PRECOR TE CURAM HABERE RERUM;* aut in codicillis non confirmatis dederit tutorem, aut curatorem: tunc quod deficit, repleti a Consulari potestate Constitutiones concesserunt, & secundum mentem confirmari tutores. §. 2. Et siquidem pater fuerit, qui dederit tutorem, amplius nihil ut plurimum inquit qui præest, sed simpliciter eum confirmat; Si autem alius quis dederit, tunc inquit personam, si apta sit. §. 3. Hoc amplius scire oportet, quoniam curator testamento neque a patre recte datur: sed datum assuetum est confirmari ab eo qui præest.

2. NERATIUS lib. 3. Regularum.

Mulier liberis non recte testamento tutorem dat: sed si dederit, decrero Prætoris vel Proconsulis ex inquisitione confirmabitur; nec satisfidabit pupillo rem salvam fore. §. 1. Sed etsi curator a matre testamento datus sit filiis ejus, decreto confirmatur ex inquisitione.

3. JULIANUS lib. 21. Digestorum.

Qui a patre tutor scriptus est aut non iusto testamento, aut non ut Lege præcipiebatur,

confirmandus est ad tutelam gerendam, perinde ac si ex testamento tutor esset: id est, ut satisfactio ei remittatur.

4. PAULUS lib. singulari de Excusationibus tutelarum.

Si patronus, vel quivis extraneus, impuberi, quem heredem instituerit, tutorem dederit, & extra ea nihil in bonis habeat pupillus: non male dicitur, iudicium ejus sequendum esse, qui & personam ejus, quem tutorem esse voluerit, noverit, & impuberem ita dilexit, ut eum heredem institueret.

5. PAPINIANUS lib. 11. Quæstionum.

Tutores a patre testamento datos jussit Prætor magistratus confirmare: Hi cautionem quoque accipere debuerunt: nec voluntas ejus, qui tutorem dare non potuit, negligentiam magistratum excusat. Denique Prætor non ante decretum interponere potest, quam per inquisitionem idoneis pronunciatis. Unde sequitur, ut si tutelæ tempore solvendo non fuerint, in id, quod de bonis eorum servari non possit, contra magistratus actio decernatur.

6. IDEM lib. 5. Responsorum.

Si filio puberi pater tutorem, aut impuberi curatorem dederit, citra inquisitionem Prætor eos confirmare debet.

7. HERMOGENIANUS lib. 2. Juris Epitomarum.

Naturali filio, cui nihil relictum est, tutor frustra datur a patre: nec sine inquisitione confirmatur. §. 1. Si queratur, an ex inquisitione recte datus sit tutor, quatuor hæc considerata sunt: an hic dederit qui dare potuit; & ille acceperit cui fuerat dandus; & is datur cujus dandi facultas erat; & pro tribunali decretum interpositum.

8. TRYPHONINUS (lib. 14. Disputat.)

In confirmando tutore hoc Prætor inquirere debet, an duraverit patris voluntas: Quod in facili est, si proximo mortis tempore tutores non jure vel curatores scripserit pater. Nam si ante annos, ut spatio medio potuerit facultatum dati non jure tutoris a patre fieri deminutio, vel morum ante celata vel ignorata emerfit improbitas, aut inimicitia cum patre exarserunt,

9. PAULUS (lib. singulari de Cognitionibus.)

Vel cum fisco aliquem contractum damnosum miscuissent.

10. TRYPHONINUS (lib. 14. Disputat.)

Utilitatem pupillorum Prætor sequitur, non scripturam testamenti, vel codicillorum. Nam patris voluntatem Prætor ita accipere debet, si non fuit ignarus scilicet eorum, quæ ipsa Prætor de tutore comperta habet. Quid denique, si postea de eo, quem pater testamento codicillisve non jure dedit, scripsit tutorem esse nolle? Nempe non sequitur primam voluntatem Prætor, a quo pater discessit.

11. SCÆVOLA (lib. 20. Digestorum.)

AVia nepotibus curatorem dedit, fideicommissum ei relicto: quæsitum est, an administrare curator compelli debeat? Respondit, curatorem quidem non esse: sed, cum aliquid ei testamentum datu

datum esset, teneri eum ex fideicommissio, si non curam susciperet; nisi id quod ei datum esset, nollet petere, aut reddere esset paratus. §. 1. Item quaesitum est, an iste curator satisfacere nepotibus debeat? Respondit, quasi curatorem non debere: sed cum fideicommissum ab eo peti posset, fideicommissi nomine satisfacere debere.

TIT. IV.

DE LEGITIMIS TUTORIBUS.

1. ULPIANUS (lib. 14. ad Sabinum).

Legitimae tutelae Lege duodecim tabularum adgnatis delatae sunt; & consanguineis: idem patronis, id est, his qui ad legitimam hereditatem admitti possint. Hoc summa providentia: ut qui sperarent hanc successionem, iidem tuerentur bona, ne dilapidarentur. §. 1. Interdum alibi est hereditas, alibi tutela: ut puta si sit consanguinea pupillo: Nam hereditas quidem ad adgnatam pertinet, tutela autem ad adgnatum. † Item in libertinis, si sit patrona, & patroni filius: Nam tutelam patroni filias, hereditatem patrona obtinebit: † Tantumdemque erit & si sit patroni filia, & nepos. §. 2. Si apud hostes sit frater, inferioris gradus adgnato tutela non deferatur: nam & si patronus apud hostes sit, patroni filia tutela non deferatur: sed interim a Praetore datur. §. 3. Interdum (autem) etiam sine hereditate tutela deferatur, interdum hereditas sine tutela: ut puta in eo, qui latitavit, cum servum (suum) rogatus esset manumittere. Nam generaliter Divus Pius rescriptit Aurelio Basso, jus patroni eum non habere, his verbis: *Plane tergiversatio eorum, qui subvertere fideicommissam libertatem velint, eo modo puniatur, ne jus patroni adquirant in eo quem liberum esse volunt.* † Idem erit, si filiae adsignatus libertus sit: tutela quidem apud fratres remanebit, ut Marcellus notat, legitima autem hereditas ad sororem pertinebit.

2. IDEM lib. 37. ad Sabinum.

Legitimam tutelam capitis deminutione pupilli, etiam ea qua salva civitate contingit, amitti, nulla dubitatio est.

3. IDEM lib. 38. ad Sabinum.

Tutela legitima, quae patronis deferatur (e) Lege duodecim Tabularum, non quidem specialiter vel nominatim delata est, sed per consequentias hereditatum, quae ex ipsa Lege patronis datae sunt. §. 1. Ergo manumissor ex Lege duodecim Tabularum tutor est, sive sponte (manumiserit), sive etiam compulsus ex causa fideicommissi manumiserit. §. 2. Sed etsi hac Lege emit, ut manumitteret, & ex Constitutione divi Marci ad Aufidium Victorinum pervenit ad libertatem, dicendum est tutorem esse. §. 3. Plane, si forte ex Rubriano Senatusconsulto pervenerit ad libertatem, non habebit tutorem eum, qui rogatus est, sed orcinus libertus effectus ad familiam testatoris pertinebit. In qua specie incipit tutela ad liberos patroni primos pertinere, quae ad patronos non pertinet. Quod quidem in omnibus orcinis libertis locum habet testamento manumissis. §. 4. Si duo pluresve manumittant, omnes tutores sunt: Sed si mulier sit inter manumissores, dicendum est solos masculos fore tutores. §. 5. Sed si aliquis ex patronis decesserit, tu-

tela penes ceteros patronos est, quamvis ille filium reliquerit. Sed & si ab hostibus fuerit captus, interim soli compatroni tutores sunt. Simili modo & si in servitutem redactus sit, apparet ceteros esse tutores. §. 6. Sed si omnes patroni decesserint, tunc tutela ad liberos eorum incipit pertinere. §. 7. Proinde si alter ex patronis filium, alter nepotem reliquerit, utrum ad solum filium, an vero & ad nepotem tutela pertineat: quia & nepos in familia patris sui proximus est? hoc apparebit ex legitimis hereditatibus: Legitima autem hereditas ad solum filium (pertinet: ergo & tutela ad solum filium) descendit: post filium, tunc ad nepotem. §. 8. Quæri potest, si patroni filius sit remotus, vel excusatus, an nepoti tutela deferatur? Et Marcellus in ea sententia est, ut succedi non posse scribat: Idcirco enim abierunt tutela, ut alii in locum eorum dentur, non ut successio admittatur. §. 9. Non tantum autem morte, verum etiam capitis deminutione successio debet in legitima tutela admitti: Quare si proximior capite deminutus est, qui post eum est, succedit in tutelae administratione. §. 10. Si parens filium, vel filiam, vel nepotem, vel neptem, vel deinceps impuberes, quos in potestate habeat, emancipet: vicem legitimi tutoris sustinet.

4. MODESTINUS lib. 4. (Differentiarum).

Quo defuncto, si liberi perfectæ ætatis existant, fiduciarii tutores fratris vel sororis efficiuntur.

5. ULPIANUS (lib. 35. ad Edictum).

Legitimos tutores nemo dat: sed Lex duodecim Tabularum fecit tutores. §. 1. Sed etiam hos, cogi satisfacere certum est: in tantum, ut etiam patronum & patroni filium, ceterosque liberos ejus cogi rem salvam fore satisfacere, plerisque videatur. Sed hoc causa cognita Praetorem statuere debere melius est, utrum debeat satisfacere patronus, liberique ejus, an non: ut si persona honesta sit, remittatur ei satisfactio, & maxime si substantia modica sit; si autem patroni persona vulgaris, vel minus honesta sit, ibi dicendum est, satisfactionem locum habere: Ut * aut modus tutelae, aut persona, aut causa admittat satisfactionem. §. 2. In legitimis, & in his, qui a Magistratibus dantur, quaesitum est, an uni decerni tutela possit? Et ait Labeo, & uni recte tutelam decerni: posse enim aliquos vel absentes, vel furiosos esse: Quae sententia utilitatis gratia admittenda est, ut uni decernatur administratio. §. 3. An ergo & provocare se invicem secundum superiorem clausulam possint? Et magis est, ut si omnes satis non dederint, vel si finita est satisfactio (nonnunquam enim satisfactio) ab eis non petitur, aut satis definit esse cautum), aut Magistratus municipales ab his quos dederint aut non potuerunt, aut noluerunt satis exigere: posse dici etiam in his, quo casu cautum non est, admittendam provocationem. §. 4. An ergo & in patronis idem sit dicendum, maxime ubi cessat satisfactio? Et puto, in patronis non oportere admitti provocationem, nisi ex magna causa: ne quis spem successionis deminuat: nam si patrono tutela non fuerit commissa, poterit per compatro-

num damno adfici, qui solus rem pupilli male administrat. §. 5. Si legitimus tutor capite minutus sit, dicendum est, delinere eum esse tutorem, & locum esse iudicio tutelæ finita tutela.

6. PAULUS (lib. 38. ad Edictum).

Intestato parente mortuo, agnatis deservitur tutela. *Intestatus* autem videtur non tantum is qui testamentum non fecit, sed & is qui testamento liberis suis tutores non dedit: quantum enim ad tutelam pertinet, intestatus est. † Idem dicemus, si tutor testamento datus adhuc filio impubere manente decesserit: nam tutela ejus ad agnatum re-vertitur.

7. GAIUS (lib. 1. Institutionum).

Sunt autem *agnati*, qui per virilis sexus personas cognatione juncti sunt, quasi a patre cognati: veluti frater eodem patre natus, fratris filius, neposve ex eo; item patruus, & patruus filius, neposve ex eo.

8. PAULUS (lib. 38. ad Edictum).

Si reliquero filium impubere, & fratrem, & nepotem ex alio filio: constat utrosque esse tutores, si perfectæ ætatis sunt: quia eodem gradu sunt.

9. GAIUS (lib. 12. ad Edictum provinciale).

Si plures sunt agnati, proximus tutelam nanciscitur: & si eodem gradu plures sint, omnes tutelam nanciscuntur.

10. HERMOGENIANUS (lib. 2. Juris Epitomatorum).

Agnato propior scemina, quo minus sit impuberis agnati tutor, non obicitur: Ideoque patruus sororem consanguineam habentis fratris filii legitimus erit tutor: nec amita patruo magno, vel matertera fratris filiis, ne sint tutores, obitat. §. 1. Surdus, & mutus, nec legitimi tutores esse possunt: cum nec testamento, nec alio modo utiliter dari possint.

11. PAULUS (lib. 16. ad Plautium).

Minus autem audiens, potest.

TIT. V.

DE TUTORIBUS ET CURATORIBUS
DATIS AB HIS QUI JUS DANDI HABENT: ET QUI, ET IN QUIBUS
CAUSIS SPECIALITER DARI POSSUNT.

1. ULPIANUS (lib. 39. ad Sabinum.)

Sive Proconsul, sive Præses, sive etiam Præfectus Aegypti, sive Proconsulatum (obtrineat) provincie, (vel) temporis causa Præside defuncto, vel quia ipsi provincia regenda commissa est, tutorem dare poterit. §. 1. Legatus quoque Proconsulis, ex oratione Divi Marci, tutorem dare potest. §. 2. Quod autem permittitur tutorem dare provincie Præsidi, eis tantum permittitur, qui sunt ejusdem provincie, vel ibidem domicilium habent.

2. IDEM lib. 35. ad Edictum.

Cum quidam tutores dati appellassent, quidam autem non adessent: Divus Pius rescripsit, dandum temporarium tutorem, qui tutela fungatur.

3. IDEM lib. 36. ad Edictum.

Jus dandi tutores datum est omnibus Magistratibus municipalibus: eoque jure utimur: sed illum, qui ab eodem municipio vel agro ejusdem municipii est.

4. IDEM lib. 9. ad Legem Juliam & Papiam.

Prætor ipse se tutorem dare non potest: sicut nec pædaneus judex, nec compromissarius ex sua sententia fieri potest.

5. GAIUS lib. 12. ad Edictum provinciale.

Illud semper constitit, Præsidentem posse tutorem dare tam absentem quam præsentem, & tam præsentem quam absentem.

6. ULPIANUS lib. 8. de omnibus Tribunalibus.

Necnon ignorantem, & invito.

7. IDEM lib. 1. de omnibus Tribunalibus.

Non tantum ad dotem dandam nupturæ curatorem dari oportet, verum etiam ei (quoque) quæ jam nupta est: Sed & ad dotem augendam datur: & mutandæ quoque dotis gratis curator dari potest.

8. IDEM lib. 8. de omnibus Tribunalibus.

Nec mandante Præsidente alius tutorem dare poterit. §. 1. Si Prætor vel Præses provincie in furore aut dementia constitutus dederit tutorem, non puto valere: quamvis enim Prætor vel Præses sit, nec furor ei magistratum abroget, attamen datio nullius erit momenti. §. 2. Dari tutor omni die poterit. §. 3. Furioso, & furiosæ, & muto, & surdo tutor vel curator a Præatore vel Præsidente dari poterit.

9. MARCIANUS lib. 9. Institutionum.

Impuberi ad hereditatem adeundam ut tutor datur, ex causa permissum est.

10. IDEM lib. 5. Regularum.

Tutor si peritus fuerit habenti, sed absente eo, quasi non habenti datus sit, datio nulla est: nam & quoquo modo in petitione tutoris si erratum fuerit in facti causa, maxime post Constitutionem Divorum Fratrum, non valet tutoris datio.

11. CELSUS lib. 11. Digestorum.

Curator pupillo vel pupillæ non datur, si tutor eorum affuerit.

12. ULPIANUS lib. 3. de Officio Proconsulis.

His qui in ea causa sunt ut superesse rebus suis non possint, dare curatorem Proconsulem oportebit. §. 1. Nec dubitabit filium quoque patri curatorem dare: quamvis enim contra sit apud Celsum & apud alios plerosque relatum, quasi indecorum sit patrem a filio regi: attamen D. Pius Justus Celer, item D. Fratres rescripserunt, *filium, si sobrie vivat, patri curatorem dandum, magis quam extraneum.* §. 2. D. Pius matris querelam de filiis prodigis admisit, ut curatorem accipiant, in hæc verba: *Non est novum quosdam, etsi mentis suæ videbuntur ex sermonibus, compotes esse, tamen sic tractare bona ad se pertinentia, ut, nisi subveniatur his, deducantur in egestatem: eligendus itaque erit qui eos consilio regat: nam equum est, prospice-*

re nos etiam eis, qui, quod ad bona ipsorum pertinet, furiosum faciunt exitum.

13. PAPINIANUS lib. 11. Quæstionum.

Si impuberi libertas & hereditas per fideicommissum data sit, & institutus adire nolit: Senatus censuit, eum, si impuberis nomine desideretur, adire cogendum: ut tamen pupillo, pupillæ tutor ab eo cui jus dandi erit, detur, qui tutelam retineat, quoad testitatur hereditas, & rem salvam fore ab herede caveatur. Postea D. Hadrianus, ut idem in eo servetur, cui directa libertas data fuerit, rescripsit.

§. 1. Quamvis autem a patrono, rem salvam pupillo fore, non facile cautio exigatur, tamen Senatus pro extraneo haberi voluit eum, qui, quod in ipso fuit, etiam libertate privavit impubere: & jus quidem liberti quod habet, quia ex causa fideicommissi manumittit, non est ei ablatum: tutela vero sine vinculo cautionis non committitur. Quid ergo, si non caveat? Non dubie tutela non erit apud patronum. §. 2. Sed si puella duodecimum annum impleverit, tutor desinit esse. Quoniam tamen minoribus annorum desiderantibus curatores dari solent, si curator patronus petatur, fides inquisitionis pro vinculo cedet cautionis.

14. IDEM lib. 12. Quæstionum.

Libertus non aliis patroni patronæve liberis tutor esse cogitur, quam qui jura patronatus sperare possunt.

15. PAULUS lib. 2. ad Edictum.

In omnem rem curator dandus est in ejus tutoris locum, qui reipublicæ causa absuit.

16. IDEM lib. 73. ad Edictum.

Nec ille desinit tutor esse: Quod & in omnibus qui ad tempus excusantur, juris est.

17. ULPIANUS lib. 9. ad Edictum.

Et, qui de statu suo litigat, tutorem dari posse Pomponius scribit: & verum est: ut ita demum tenatur datio, si liber est.

18. IDEM lib. 61. ad Edictum.

In dando tutore ex inquisitione, & in eum inquitur qui Senator est. Et ita Severus rescripsit.

19. PAULUS lib. 16. ad Plautium.

Ubi absunt hi qui tutores dare possunt, decuriones jubentur dare tutores: dummodo major pars conveniat: ubi non est dubium, qui unum ex se dare possint.

§. 1. Magistratus municipalis collegam suum qui dare tutorem possint, non est dubium.

20. MODESTINUS lib. 7. Differentiarum.

Ventri tutor a Magistratibus populi Romani dari non potest; curator potest: nam de curatore constituendo Edicto comprehensum est. §. 1. Curatorem habenti quominus alius curator detur, regula Juris non est impedimento.

21. IDEM lib. 1. Excusationum.

Scire oportet Magistratus, quod curatrices minoribus mulieres non creabunt. §. 1. Si mater sub hac conditione scripserit filios heredes, si soluti patris potestate fuerint: solatis his, & propter hoc heredibus, ipse pater curator creari non poterit, etiam si voluerit: ut non alia via hoc, quod noluit testatrix, fiat: Et hoc ita a Divo Severo

promulgatum est. §. 2. Sed & si quis a parentibus prohibitus fuerit tutor esse, hunc neque creari oportet: & si creatus sit, nec recusaverit, prohiberi eum esse tutorem, manente epitimia. §. 3. Eos, qui in legatione sunt, nec creent tutores vel curatores Magistratus: quia per id tempus, quo in legatione sunt, periculum ad eos non pertinet. §. 4. Si Præfectorium hominem in legatione existentem Romanus Princeps dederit tutorem, dimittetur. §. 5. Cum reliquis oportet Magistratum & mores creandorum investigare: * neque facultates enim, neque dignitas ita sufficiens est ad fidem, ut bona electio, vel voluntas, & benigni mores. §. 6. Semper autem maxime hoc observent Magistratus, ne creent eos qui seipso volunt ingerere ut creentur, quique pecuniam dant: hos enim & pœnæ obnoxios esse, promulgatum est.

22. IDEM lib. 5. Excusationum.

Et qui non sunt Consilarii vel Senatores, Consiliorum, vel Senatorum filiis tutores creantur: sicut & Consilarii vel Senatores his qui non sunt ex Consiliariis vel Senatoribus.

23. IDEM lib. 4. Pandectarum.

Simul plures tutores dari possunt.

24. PAULUS lib. 9. Responsorum.

Divi Marcus & Verus Cornelio Proculo: Si quando desinit in civitate, ex qua pupilli oriundi sunt, qui idonei videantur esse tutores: officium sit Magistratum, inquirere ex vicinis civitatibus honestissimum quemque, & nomina Præsidi provinciae mittere, non ipsos arbitrium dandi sibi vindicare.

25. IDEM lib. 10. Responsorum.

Curatorem impuberi datum quacunque ex causa, perseverare in diem pubertatis in eadem cura, respondi: Ergo post pubertatem alium curatorem sibi petere debet.

26. SCÆVO LA lib. 2. Responsorum.

Seiæ egressæ annos duodecim, decreto Prætoris ex inquisitione datus est tutor quasi minori. Quæro, an excusare se deberet? Respondi, secundum ea quæ proponerentur, neque excusationem necessariam esse, neque obligari quod non gereret.

27. HERMOGENIANUS lib. 2. Juris Epitomatorum.

Pupillo, qui tam Romæ quam in provincia facultates habet, rerum quæ sunt Romæ, Prætor; provincialium, Præses tutorem dare potest. §. 1. Libertino tutores liberti dandi sunt: Sed etsi ingenuus detur, nec se excusaverit, tutor perseverabit.

28. PAULUS lib. 2. Decretorum.

Romanus Appulus ab iudice appellaverat, dicens se non debuisse dari in tutela collegam ei, quem ipse, cum Magistratus esset, nominasset suo periculo, ne in una tutela duplex periculum sustineret: decrevit Imperator, posse quem & fideiussorem pro tutore esse, & nihilominus tutorem dari. Itaque detentus est in tutela.

29. IDEM lib. singulari de Cognitionibus.

Si peregre agant qui tutores vel curatores dati sunt, ut intra diem trigessimum notam his a Magistratibus fiat, Divus Marcus rescripsit.

TIT. VI.

QUI PETANT TUTORES VEL CURA-
TORES, ET UBI PETANTUR.

1. MODESTINUS lib. 7. Differe-
tiarum.

MATRIS sollicitudo in petendis filio tutoribus,
non etiam curatoribus, observatur: nisi quo
casu impuberi curator petendus est.

2. IDEM lib. 1. Excusationum.

SI minores non habent eos, qui ex Legibus sunt
defensores, si quidem tutoribus indigent pro-
pter aetatem, possunt petere eis tutores constitui,
cognati, & qui secundum affinitatem sunt, familia-
res parentum, masculorum, & foeminarum: pos-
sunt & amici parentum, & educatores ipsorum
puerorum hoc petere. §. 1. Alii igitur volunta-
te petunt, tutores: Sunt autem quidam, quibus est
necesse petere tutores, puta, mater, & liberti: ex
his enim illa damnum patitur, hi autem & puniun-
tur, si non petierint eos qui ex Legibus defensores
sunt. Mater enim expellitur a legitima filii here-
ditate, quasi existens indigna accipere hereditatem
legitimam, negligens ei constitui tutorem. Et non
solum si non petierit, sed & si puritatis gratia pe-
tierit eum qui dimitti poterat, deinde dimisso eo,
vel abjecto, alium non petierit rursus, vel ex stu-
dio malos petierit. Liberti autem ex his causis
accusati apud Praesidem puniuntur, ut emendantur,
si apparuerint vel propter negligentiam, vel pro-
pter malitiam non petiisse. §. 2. Quae autem de
matre dicta sunt, ostenduntur in epistola Divi Seve-
ri cujus verba subiecta sunt.

DIVUS Severus Cuspio Rufino: Omnem mera-
tionem adhibere subveniendis pupillis, cum ad
curam publicam pertineat, liquere omnibus volo: &
ideo quae mater vel non petierit tutores idoneos fi-
liis suis, vel prioribus excusatis, reiectisve, non con-
festim aliorum nomina dederit, jus non habeat vin-
dicandorum sibi bonorum intestatorum filiorum.
§. 3. Si quidem aliquis vel foenerator vel legata-
rius, vel alius necessariam habeat adversus pupillum
persecutionem, ipse quidem non petet tutorem pu-
pillo, sed eos qui petere possunt, rogabit petere,
vel, si hi neglexerint, tunc accedens ad Praesidem
hoc ipsum dicet, ut, constituto more legitimo, ea
adversus pupillam moveatur persecutio. §. 4.
Haec quidem de tutoribus. Curatores autem mi-
nores sibi ipsis petent, si quidem adfuerint, per se-
ipsos: si autem abfuerit aliquis eorum, petet per
procuratorem. §. 5. An autem alius petere cura-
torem possit minori, quaesitum est? & Ulpianus
egregius ita scribit: non licere alium ei petere,
sed ipsum sibi ipsi.

Et apud Paulum lib. 9. Responsorum ita
relatum est.

CURATOREM, ignorante, nec mandante pupilla,
non recte ei a tutore petitiū videri: pericu-
lumque eorum, quae curator non jure datus gessit:
non sine ratione eum, qui petit, cogendum agno-
scere. Et alia parte ejusdem libri ita respondit:
Si matris iudicium Princeps secutus curatores filiae
ejus dedit, periculum administrationis eorum eam
respicere debere. §. 6. Qui qualitercunque di-
missi sunt per excusationem a tutela, necesse non

habent petere pupillis tutorem, ut ait Severi & An-
tonini Constitutio.

3. PAULUS lib. 10. Responsorum.

DEcreto Decurionum & ipsum Magistratum cu-
ratorem dari potuisse, respondi.

4. TRYPHONINUS lib. 15. Disputa-
tionum.

CREDENDA est, & eam matrem Constitutione
contineri, quae a patre non legitime tutores
testamento vel codicillis datos filiis impuberibus,
non postulavit decreto confirmari. §. 1. Sin au-
tem idoneis datis tutoribus pluribus unus eorum
vel decessit, vel temporalem excusationem accepit,
mater, quae propterea in locum illius aliam non pe-
tit, quia numerus reliquorum administrationi tute-
lae sufficiebat, incidit quidem in verba Constitutio-
nis, sed sententia excusatur. §. 2. Sed si suspe-
cto tutore pupilli accusato, decretum erit ei ad-
jungere alios, mater eos quoque petere debet: & si
non petit, incidet in sententiam Constitutionis.
§. 3. Haec autem mater ab omni quidem bonorum
vindicatione intestatorum filiorum repellitur: si
vero maritus ei fideicommissum a filio reliquerit,
cui mulier non petit tutorem, si sine liberis decesse-
rit, vel sub hac ipsa conditione, si intestatus mor-
tuus erit; fideicommissi petitio, quae ex alieno ju-
dicio descendit, non est perempta. §. 4. Quae
autem suspectum tutorem non fecit, nec verbis,
nec sententia Constitutionis in poenam incidit:
quod ejusmodi facta dijudicare & aestimare, viri-
lis animi est: & potest etiam delicta ignorare ma-
ter: satisque est, eam petisse talem, qui inquisitio-
ne per Praetorem habita idoneus apparuit: & ideo
nec iudicium ejus sufficit ad eligendos tutores, sed
inquisitio fit, etiam si maxime in bona propria libe-
ris suis testamento tutores dederit.

TIT. VII.

DE ADMINISTRATIONE ET PERI-
CULO TUTORUM ET CURATORUM
QUI GESSEKINT, VEL NON: ET
DE AGENTIBUS, VEL CONVE-
NIENDIS, UNO VEL PLU-
RIUS.

1. ULPIANUS lib. 35. ad Edictum.

GERERE atque administrare tutelam, extra ordi-
nem tutor cogi solet. §. 1. Ex quo scit se
tutorem datum, si cesset tutor, suo periculo cessat.
Id enim a Divo Marco constitutum est: ut, qui
scit se tutorem datum, nec excusationem, si quem
habet, allegat intra tempora praestituta, suo peri-
culo cesset. §. 2. Sufficit tutoribus ad plenam
defensionem, si ipsi iudicium suscipiant, si pupillus
ipsis auctoribus: nec cogendi sunt tutores
cavere, ut defensores solent. Licentia igitur erit,
utrum malint ipsi suscipere iudicium, an pupillum
exhibere, ut ipsis auctoribus iudicium suscipiatur:
ita tamen, ut pro his qui fieri non possunt, vel ab-
sint, ipsi tutores iudicium suscipiant; pro his au-
tem qui supra septimum annum aetatis sunt, & praes-
to fuerint, auctoritatem praestent. §. 3. In cau-
sis autem adultorum licentia erit agentibus, vel
ipsum adultum praesentem in iudicium vocare, ut
consensu curatoris conveniatur: vel contra cura-
torem agere, ut ipse litem suscipiat. In absenti-
bus an-

bus autem adultis omnimodo contra curatorem agendum. §. 4. Non denegari autem neque tutoribus, neque curatoribus, etiam debitores pupillorum vel adultorum, ex persona sua, prospectu officii, in iudicium vocare: vel eis hoc facientibus suum accommodare consensum.

2. IDEM lib. 9. ad Edictum.

SI tutor condemnavit, sive ipse condemnatus est: pupillo, & in pupillum potius actio iudicati datur: & maxime si non se liti obtulit, sed cum non posset vel propter absentiam [pupilli], vel propter infantiam auctor ei esse ad accipiendum iudicium. Et hoc etiam D. Pius rescriptit. Et exinde multis rescriptis declaratum est, in pupillum dandam actionem iudicati semper, tutore condemnato: nisi abstineatur: tunc enim nec in tutorem nec in pupillum, nec pignora tutoris capienda esse, saepe rescriptum est. §. 1. Amplius Marcellus libro vicesimo (primo) Digestorum scribit: & si satisdedit tutor, mox abstinuit pupillus, fidejussoribus quoque ejus debere subveniri: sed (&) si pupillus non abstinuit, quemadmodum ipsi, ita & fidejussoribus ejus subveniri: maxime, si pro absente pupillo, vel pro infante satisdedit.

3. IDEM lib. 35. ad Edictum.

SI plures curatores dati sunt, Pomponius lib. 68. ad Edictum scripsit, ratum haberi debere etiam quod per unum gestum est: nam & in furiosi curatoribus, ne utilitates furiosi impediatur, Prætor uni eorum curationem decernet, ratumque habebit quod per eum sine dolo malo gestum est. §. 1. Si parens vel pater qui in potestate habet, destinaverit testamento, quis tutorum tutelam gerat, illum debere gerere Prætor putavit. Meritoque parentis statum voluntati, qui utique recte filio prospexit. Tantundem Prætor facit & de his, quos parens destinavit testamento, (ipse) autem confirmavit: ut, si parens declaravit, quem velit tutelam administrare, ille solus administret. §. 2. Ceteri igitur tutores non administrabunt: sed erunt hi, quos vulgo *honorarios* appellamus. Nec quisquam putet, ad hos periculum nullum redundare. Constat enim, hos quoque, excussis prius facultatibus ejus qui gesserit, conveniri oportere: dati sunt enim, quasi observatores actus ejus & custodes: imputabiturque eis quandoque, cur, si male eum conversari videbant, suspectum (eum) non fecerunt. Adsidue igitur & rationem ab eo exigere eos oportet, & sollicitè curare, qualiter conversetur: & si pecunia sit quæ deponi possit, curare, ut deponatur ad prædiorum comparationem: blandiuntur enim sibi, qui putant, honorarios tutores omnino non teneri: tenentur enim secundum ea quæ supra ostendimus. §. 3. Quamvis autem ei potissimum se tutelam commissurum Prætor dicat, cui testator delegavit, attamen nonnunquam ab hoc recedet: ut puta si pater minus penso consilio hoc fecit, forte minor viginti quinque annis; vel eo tempore fecit, quo iste tutor bonæ vitæ vel frugis videbatur, deinde postea idem coepit male conversari ignorante testatore; vel si contemplatione facultatum ejus res ei commissa est, quibus postea exutus est. §. 4. Nam & si unum pater dederit tutorem, nonnunquam ei adjunguntur curatores:

Nam Imperator Noster cum Patre rescripsit, cum duos quis liberos suos tutores dedisset, unum rerum Italicarum, alium rerum Africanarum, curatores eis adjungendos: nec patris secuti sunt voluntatem. §. 5. Quod in tutoribus scriptum est, & in curatoribus erit observandum, quos pater testamento destinavit, a Prætoribus confirmandos. §. 6. Apparet igitur, Prætori curæ fuisse, ne tutela per plures administraretur: quippe etsi pater non destina-verit quis gerere debeat, attamen id agit, ut per unum administraretur; sane enim facilius unus tutor & actiones exercet & excipit; ne per multos tutela spargatur. §. 7. Si non erit a testatore electus tutor, aut gerere nolet: tum is gerat cui major pars tutorum tutelam decreverit. Prætor igitur jubebit eos convocari: aut si non coibunt, aut coacti non decernent, causa cognita ipse statuet, quis tutelam geret. §. 8. Plane si non consentiant tutores Prætori, sed velint omnes gerere, quia fidem non habeant electo, nec patiuntur succedanei esse alieni periculi, dicendum est, Prætoris permittere eis omnibus gerere. §. 9. Item si dividi inter se tutelam velint tutores, audiendæ sunt: ut distribuatur inter eos administratio.

4. IDEM lib. 9. ad Edictum.

Vel in partes, vel in regiones: & si ita fuerit divisa, unusquisque exceptione summovebitur pro ea parte, vel regione, quam non administrat.

5. IDEM lib. 35. ad Edictum.

Ita autem depositioni pecuniarum locus est, si ea summa corradi (id est, colligi) possit, ut comparari ager possit: si enim tam exigua esse tutelam (facile) probatur, ut ex nummo refecto prædium puero comparari non possit, depositio cessat. † Quæ ergo tutelæ quantitas depositionem inducat, videamus? Et cum causa depositionis exprimatur, ut prædia pupillis comparentur, manifestum est, ut ad minimas summas non videatur pertinere: quibus modus præfiniri generaliter non potest; cum facilius causa cognita per singulos possit examinari. Nec tamen auferenda facultas est, etiam minores summas interdum deponi postulare, si suspecti tutores esse videantur. §. 1. Gessisse autem videtur tutor, qui quid omnino pupillare attigit, etiam si modicum: cessantque partes eorum, qui solent cessantes cogere administrare. §. 2. Quod si, posteaquam gessit, tunc se gestu abstinuit: etiam suspecti postulatio succedit. §. 3. Quod si quis tutelam mandaverit gerendam, gesta que fuerit ab eo cui mandatum est: locus erit tutelæ actioni: * videtur enim gessisse, qui per alium gessit. Quod si non accessit is cui mandatum est, utili actione convenitur. §. 4. Debitor patris, qui tutelam administravit filii, tutelæ iudicio tenebitur etiam ob id quod patri debuit. §. 5. Si tutor pupillum suum puberem factum non admonuerit, ut sibi curatores peteret (sacris enim Constitutionibus hoc facere jubetur, qui tutelam administravit): an tutelæ iudicio teneatur? Et magis puto, sufficere tutelæ iudicium, quasi connexum sit hoc tutelæ officio, quamvis post pubertatem admittatur. §. 6. Post completum vicesimum quintum annum ætatis, si nondum rationes

rationes redditæ sunt, nec ad causam instrumenta pertinentia, fidei ac verecundiæ curatorum convenit, ut consilio suo cceptam litem perficiant. Si igitur cessent in his quæ constituta sunt faciendis, magis puto sufficere negotiorum gestorum iudicium, etiamsi actum est: si tamen huius rei ratio redditæ non est. §. 7. Julianus lib. 21. Digestorum huiusmodi speciem proponit: Quidam decedens filiis suis dederat tutores, & adiecerat, *Eos (que) aneclogistos esse volo*: & ait Julianus, tutores, nisi bonam fidem in administratione præstiterint, damnari debere, quamvis testamento comprehensum sit, *ut aneclogisti essent*. Nec eo nomine ex causa fideicommissi quicquam consequi debebunt, ut ait Julianus: & est vera ista sententia: * *nemo enim jus publicum remittere potest huiusmodi cautionibus, nec mutare formam antiquitus constitutam*: damnum vero, quodcumque ex tutela quis senserit, & legari, & per fideicommissum ei relinqui potest. §. 8. Papinianus lib. 5. Responsorum ita scribit: Pater tutelam filiorum consilio matris geri mandavit, & eo nomine tutores liberavit. Non idcirco minus officium tutorum integrum erit, sed viris bonis conveniet, salubre consilium matris admittere: tamen neque liberatio tutoris, neque voluntas patris, aut intercessio matris tutoris officium infringat. §. 9. Usque adeo autem licet tutoribus patris præceptum negligere, ut si pater caverit, *ne quid rei suæ distraheretur, vel, ne mancipia distraherentur, (vel) ne vestis, (vel) ne domus, (vel) ne aliæ res periculo subjectæ*, liceat eis contemnere hanc patris voluntatem. §. 10. Ex quo innouit tutor, se tutorem esse: scire debet periculum tutelæ ad eum pertinere. Innotescere autem qualiter qualiter sufficit, non utique testato eum conveniri: nam etsi citra testationem, scilicet undecunque cognovit, nulla dubitatio est, quin debeat periculum ad ipsum respicere.

6. IDEM lib. 36. ad Edictum.

Hoc autem, quod cognovit tutor, pupillus probare debet.

7. IDEM lib. 35. ad Edictum.

Tutor, qui repertorium non fecit, quod vulgo *Inventarium* appellatur, dolo fecisse videtur: nisi forte aliqua necessaria & iustissima causa allegari possit, cur id factum non sit. Si quis igitur dolo inventarium non fecerit, in ea conditione est, ut teneatur in id quod pupilli interest: quod ex iurejurando in litem æstimatur. † Nihil itaque gerere ante inventarium factum eum oportet: nisi id quod dilationem nec modicam exspectare possit. §. 1. Si tutor cessaverit in distractione earum rerum quæ tempore depereunt, suum periculum facit: debuit enim confestim officio suo fungi. † Quid, si contutores exspectabat, vel differentes, vel etiam volentes se excusare, an ei ignoscatur? Et non facile ignoscetur: debuit enim partibus suis fungi: non quidem præcipiti festinatione, sed nec moratoria cunctatione. §. 2. Competet adversus tutores tutelæ actio, si male contraxerint: (hoc est), si prædia comparaverint non idonea, per sordes, aut gratiam. † Quid ergo, si neque sordide, neque gratiose, sed non

bonam conditionem elegerint? Recte quis dixerit, solam latam negligentiam eos præstare in hac parte debere. §. 3. Si post depositionem pecuniæ comparare prædia tutores neglexerint, incipient in usuras conveniri: Quamquam enim a Præatore cogi eos oportet ad comparandum, tamen, si cessent, etiam usuris plectendi sunt tarditatis gratia: nisi (si) per eos factum non est, quominus compararent. §. 4. Pecuniæ, quam in usus suos converterunt tutores, legitimas usuras præstant: sed hoc ita demum, si evidenter doceantur pecuniam in usus suos convertisse. Ceterum non utique qui non sceneravit, vel non deposuit, in suos usus vertit: Et ita Divus Severus decrevit. Doceri igitur debet, in usus suos pecuniam vertisse. §. 5. *Vertisse in suos usus* (non) accipimus eum, qui debitor patris pupilli fuit, deinde ipse sibi non solvit: hic enim eas usuras præstabit, quas patri promiserat. §. 6. Si tutor pecuniam pupillarem suo nomine sceneravit, ita demum cogetur usuras quas percepit præstare, si suscipiat pupillus ceterorum nominum periculum. §. 7. Si deponi oportet pecunias ad prædiorum comparisonem, si quidem factum est, usuræ non current: sin vero factum non est, si quidem nec præceptum est ut deponantur, pupillares præstabuntur; si præceptum est, & neglectum, de modo usurarum videndum est? Et solent Prætores comminari, *ut, si non fiat depositio, vel quanto tardius fiat, legitimæ usuræ præstentur*: si igitur comminatio intercessit, iudex qui quandoque cognoscet, decretum Prætoris sequetur. §. 8. Idem solent facere Prætores etiam circa eos tutores, qui negant habere ad alendos pupillos penes se aliquid: ut quidquid constiterit penes eos esse, ejus gravissima usura pendatur: & hoc persequi oportere iudicem palam est, cum & alia pœnæ adiectione. §. 9. Residuorum autem summarum pupillares usuras pendi oportet. §. 10. Quæ autem sunt *pupillares usuræ videndum est*? Et apparet hanc esse formam usurarum, ut ejus quidem pecuniæ, quam quis in usus suos convertit, legitimam usuram præstet. Sed & si negavit *apud se esse pecuniam*, & Prætor pronanciavit contra eum, legitimasolvere debet: vel si moram depositione fecit, & Prætor irrogavit ei legitimas. Sed & si, dum negat *aliquam quantitatem penes se esse*, pupillis ad onera sua expedienda imposuit necessitatem mutuam pecuniam legitimis usuris accipiendi, tenebitur in legitimis. Item si a debitoribus legitimas exegit. † Ex cæteris causis secundum morem provinciarum præstabit usuras, aut quincunces, aut trientes, aut si quæ aliæ leviores in provincia frequentantur. §. 11. Usuræ a tutoribus non statim exiguntur, sed interjecto tempore, ad exigendum, & ad collocandum, duum mensium: Idque in iudicio tutelæ servari solet: Quod spatium seu laxamentum temporis tribui non oportet his, qui nummos impuberum, vel adolescentium, in suos usus converterunt. §. 12. Si usuras exactas tutor vel curator usibus suis retinuerint, earum usuras agnoscere eos oportet: sane enim parvi refert, utrum sortem pupillarem, an usuras in usus suos converterint. §. 13. Pecuniæ, quæ in arca fuit, etiam heredes curatoris

ratoris tamdiu usuras præstabunt, quamdiu non interpellaverint, ut loco defuncti curator constituatur. §. 14. Si tutor pro contutore condemnatur, an etiam in usuras condemnandus sit, quaeritur? Et placet (ut multis Rescriptis continetur, & Papinianus lib. 12. Quaestionum ait), etiam in usuras eum condemnandum, si suspectum facere supersedit. Et quidem eas demum usuras cogendum præstare, quas etiam suæ administrationis cogitur. §. 15. Sciendum est, tutorem & post officium finitum usuras debere in diem, quo tutelam restituit.

8. IDEM lib. 23. ad Edictum.

Si tutelæ agat is cujus tutela administrata est: dicendum est, nonnunquam diem creditæ pecuniæ expectandum; si forte tutor pecunias crediderit pupilli nomine, quarum exigendarum dies nondum venit: Sane, quod ad pecunias attinet, ita (demum) verum est, si potuit & debuit credere: cæterum, si non debet credere, non expectabitur.

9. IDEM lib. 36. ad Edictum.

Quotiens tutor pecuniam pupillarem fœnori dat, stipulatio hoc ordine faciendæ est: Stipulari enim debet aut pupillus, aut servus pupilli: Quod si neque pupillus ejus ætatis erit, ut stipulari possit, neque servum habebit, tunc ipse tutor, quive in ejus potestate erit: quo casu Julianus sæpissime scripsit, utilem actionem pupillo dandam. Sed & si absens sit pupillus, oportere tutorem suo nomine stipulari, nequaquam ambigendum est. §. 1. Si paterfamilias eum, pro quo fidejussit, tutorem dederit filio suo: officio tutoris convenit, ut, cum dies pecuniæ præterierit, creditori debitum solvat: & ideo cessante eo, si pupillus suæ tutelæ factus solverit ex causa fidejussoria, non solum mandati, sed etiam tutelæ agere poterit: hoc enim ei imputatur, cur pro se non solverit. Quod si in diem debitor fuit iste tutor, quibusdam videtur, non venire in tutelæ judicium: si modo is dies post tutelam finitam supervenit. Quod si dies adhuc durante tutela venit, putant omnimodo devolvi in tutelæ judicium. Ego & hoc, & superius ita verum puto, si facultatibus labi tutor cœpit: cæterum, si idoneus tutor fuit, nihil venire in tutelæ judicio. Nec quisquam putet, nullum effectum hoc habere: namque si quis dixerit, in tutelæ judicium devolvi, & privilegio locus est, & fidejussores tenebuntur, si rem salvam fore cautum est. §. 2. Item si temporali actione fuit obligatus tutor, dicendum est, locum esse tutelæ judicio, ut perpetua actio sit. §. 3. Et generaliter, quod adversus alium præstare debuit pupillo suo, id adversus se quoque præstare debet: fortassis & plus: adversus alios enim experiri sine actione non potuit, adversus se potuit. §. 4. Sed si sub usuris gravioribus patri pupilli pecuniam debuit, quam sint pupillares, videndum est, an ei aliquid imputetur? Et si quidem solvit, nihil est, quod ei imputetur, potuit enim solvere, nec onerare se usuris: si vero non solvit, usuras cogendus est agnoscere, quas a se exigere debuit. §. 5. Sicut autem solvere tutor quod debet, ita & exigere quod sibi debetur potest, si creditor fuit patris

pupilli: nam & sibi solvere potest, si modo fuit pecunia, unde solvat: & si usuræ fuerint graviores, quæ ei debebantur, relevabitur eis pupillus, quia tutor se potuit liberare: sicut aliis quoque solvere & potuit & debuit. §. 6. Nec utique necesse habet, si conveniatur, per judicem solvere: idcircoque si mala causa pupillaris est, denunciare sibi verum debet. Denique Imperator Antoninus cum Patre, etiam honoraria eos imputare pupillo prohibuit, si supervacaneam litem instituisent, cum convenirentur a vero creditore: Nec enim prohibentur tutores bonam fidem agnoscere. §. 7. Non tantum autem sibi solvere tutor, verum etiam sibi creditam pecuniam scribere (potest), ut Marcellus lib. 8. Digestorum scripsit: seque mutua pecunia poterit obligare, sibi mutuatam proscribendo. §. 8. Constat eum, qui ad augmentum datur (utputa ad bona materna quæ postea accesserunt, vel ad quid aliud augmentum) administrare bona pristina non solere. † Si autem suspectum facere priorem tutorem supersedit, vel satis ab eo exigere, plectetur. §. 9. Per contrarium autem, qui datus est simpliciter tutor pupillo vel curator, si quid postea augmenti accesserit, periculo tenetur, quamvis soleat ad augmentum dari curator: quæ res non facit, ut ipsa augmenta non pertineant ad curam priorum, ad quos omnis utilitas pupillorum debet pertinere. Sive igitur datus est, communicatur periculum cum prioribus: sive datus non est, tenetur administrationis necessitate is qui antea erat datus.

10. IDEM lib. 49. ad Edictum.

Generaliter, quotiescunque non fit nomine pupilli quod quivis paterfamilias idoneus facit, non videtur defendi: sive igitur solutionem, sive judicium, sive stipulationem detrectat, defendi non videtur.

11. IDEM lib. 33. ad Edictum.

Circa pupillum, cujus tutor servus erat pronunciat, Divus Pius rescripsit, in rebus, quas ex pecunia pupilli servus comparaverat, dominum non posse uti prærogativa deductionis. † Quod & in curatore observandum est.

12. PAULUS lib. 38. ad Edictum.

Cum plures tutelam gerunt, nulli eorum in contutorem actio pupilli nomine datur. §. 1. Quæ bona fide a tutore gesta sunt, rata habentur etiam ex Rescriptis Trajani & Hadriani: & ideo pupillus rem a tutore legitime distractam vindicare non potest: nam & inutile est pupillis, si administratio eorum non servatur, nemine scilicet emente. Nec interest, tutor solvendo fuerit, necne: cum si bona fide (res) gesta sit, servanda sit; si mala fide, alienatio non valet. §. 2. Nimium est, licere tutori respectu existimationis pupilli erogare ex bonis ejus, quod ex suis non honestissime fuisset erogaturus. §. 3. Cum tutor non rebus duntaxat, sed etiam moribus pupilli præponatur: in primis mercedes præceptoribus, non quas minimas poterit, sed pro facultate patrimonii, pro dignitate natalium constituet; alimenta servis, libertisque, nonnunquam etiam exteris, si hoc pupillo expediet, præstabit; solennia munera parentibus cognatisque mittet. Sed non dabit do-

tem sorori alio patre natæ, etiam si aliter ea nubere non potuit: nam etsi honeste, ex liberalitate tamen sit, quæ servanda arbitrio pupilli est. §. 4. Si tutor pecuniam pupillarem credere non potuit, quod non erat cui crederet, pupillo vacabit.

13. GAIUS lib. 12. ad Edictum provinciale.

Tutor secundum dignitatem facultatesque pupilli modum servorum æstimare debet, qui circa eum futuri sunt. §. 1. Non est audiendus tutor, cum dicat, ideo cessasse pupillarem pecuniam, quod idonea nomina non inveniret, si arguatur eo tempore suam pecuniam bene collocasse. §. 2. In solvendis legatis & fideicommissis attendere debet tutor, ne cui non debitum solvat: Nec nuptiale munus matri pupilli, vel sorori mittere. † Aliud est, si matri forte, aut sorori pupilli tutor ea quæ ad victum necessaria sunt, præstiterit, cum semetipsa sustinere non possit: nam ratum id habendum est. Nec enim eadem causa est ejus quod in eam rem impenditur, & quod muneris legato- rumve nomine erogatur.

14. PAULUS lib. 8. Brevium.

Etiam contutatoris factum imputatur collegæ, si potuit & debuit suspectum facere: interdum & si debuit satis petere: nam si idoneus subito lapsus est, nihil collegæ imputari potest.

15. IDEM lib. 2. Sententiarum.

Si tutor constitutus, quos invenerit debitores, non convenerit, ac per hoc minus idonei efficiantur; vel intra sex primos menses pupillares pecunias non collocaverit: ipse in debitam pecuniam, & in usuras ejus pecuniæ, quam non fræneravit, convenitur.

16. IDEM lib. 6. ad Sabinum.

Cum quaeritur judicio tutelæ, quæ nomina a tutore facta agnoscere pupillus debeat: Marcellus putabat, si tutor pecuniam pupilli mutuam dedisset, & suo nomine stipulatus esset, posse dici nomina integra pupillo salva esse, deperdita & male contracta ad tutorem pertinere: sed verius se putare, posse tutorem eam conditionem adolescenti deferre, ut id, quod gessisset tutor in contrahendis nominibus, aut in totum agnosceret, aut a toto recederet; ita ut perinde esset, ac si tutor sibi negotium gessisset. Idem est & si pupilli nomine credidisset.

17. POMPONIUS lib. 17. ad Sabinum.

Qui jussus est ab eo qui jus jubendi habet, tutelam gerere: si cessasset, ex quo jussus est, indemnem pupillum præstare debebit, non ex quo tutor esse cœpit.

18. JULIANUS lib. 21. Digestorum.

Qui tutor negotia pupilli gessit, quamvis in nulla re auctor pupillo fuerit, quin tutelæ judicio teneatur dubitari non oportet: quid enim prohibet, ita patrimonium pupilli compositum esse, ut nihil gerere necesse sit, in quo tutoris auctoritas interponi debeat? §. 1. Ex duobus tutoribus, si cum altero actum fuerit, alter non liberabitur.

19. ULPIANUS lib. 1. Responsorum.

Actus sui rationem concuratori reddere non esse compellendum: sed, nisi cum eo administra-

tionem communicet (aut si non) ex fide curam gerat, suspectum postulari posse.

20. IDEM lib. 5. de Officio Proconsulis.

Tutor vel curator, cujus injusta appellatio pronuntiata erit, cujusve excusatio recepta non sit, ex quo accedere ad administrationem debuit, erit obligatus.

21. MARCELLUS lib. singulari Responsorum.

Lucius Titius Gaium Seium filium familias testamento filio suo tutorem dedit; Gaius Seius sciente & consentiente patre, tutelam administravit: Quæro, an defuncto Gaiio Seio actio tutelæ adversus patrem ejus, & in quantum competat? Marcellus respondit, secundum ea quæ proposita essent, actione de peculio, & de in rem verso patrem teneri: nec multum videri in hoc casu facere patris scientiam & consensum ad obligandum eum in solidum: nisi forte contutore vel alio quo volente eum facere suspectum, intercessit, & quasi in se periculum recepit.

22. PAULUS lib. 3. ad Edictum.

Tutor ad utilitatem pupilli & novare & rem in judicium deducere potest. Donationes autem ab eo factæ pupillo non nocent.

23. ULPIANUS lib. 9. ad Edictum.

Vulgo observatur, ne tutor caveat, ratam rem pupillum habiturum: quia rem in judicium deducit: Quid tamen, si dubitetur an tutor sit, vel an daret tutor, vel an gestus illi commissus sit? Equum est, adversarium non decipi. Idem & in curatore est, ut Julianus scripsit.

24. PAULUS lib. 9. ad Edictum.

Decreto Prætoris actor constitui periculo tutoris solet, quotiescunque aut diffusa negotia sint, aut dignitas, vel ætas, aut valetudo tutoris id postulet: Si tamen nondum fari pupillus potest, ut procuratorem facere possit, aut absens sit, tunc actor necessario constituendus est. §. 1. Si duobus simul tutela gerenda permessa est vel a parente, vel a contutoribus, vel a magistratibus: benigne accipiendum est, etiam uni agere permissum: quia duo simul agere non possunt.

25. ULPIANUS lib. 13. ad Edictum.

Si minoris actum fuerit cum tutoribus, adstantibus curatoribus, & pupillus ob hoc egerit cum curatoribus, & ei sint condemnati in id quod sua intererat, minoris tutores culpa eorum condemnatos non esse: an restitutio adversus tutores cesset? Et Papinianus responsorum lib. 2. ait, nihilominus posse restitui: & idcirco curatores, si nondum judicatum fecerunt, posse provocantes per exceptionem doli consequi, ut eis mandentur adversus tutores actiones. Quid tamen si jam fecerunt judicatum curatores? Proderit hoc tutoribus, quoniam nihil minori abest, qui de præda magis, quam de damno sollicitus est: nisi forte mandare actiones paratus sit curatoribus.

26. PAULUS lib. 24. ad Edictum.

[Cum] curatore & protutore, etiam manente administratione, agi potest.

27. IDEM lib. 7. ad Plantium.

Tutor qui tutelam gerit, quantum ad providentiam pupillarem, domini loco haberi debet.

28 MAR-

28. MARCELLUS lib. 8. Digestorum.

Tutor pro pupillo in iudicium vocatus, soleniter cavet: Si inter moras puer ad pubertatem pervenit, non est cogendus accipere iudicium. §. 1. Tutor, qui post pubertatem pupilli negotiorum ejus administratione abstinuit, usuras prestare non debet, ex quo obtulit pecuniam: Quinetiam justius mihi videtur, eum, per quem non stetit quominus conventus restitueret tutelam, ad prestationem usurarum non compelli: (Ulpianus notat, Non sufficit obtulisse, nisi & deposuit obfignatam tuto in loco:)

29. IDEM lib. 8. Digestorum.

Maximeque heredem tutoris: nam periniquum est, eum, cui forte post viginti annos, vel amplius, in mentem venit tutelam reposcere, etiam usuras postulare.

30. IDEM lib. 21. Digestorum.

Tutoris præcipuum est officium, ne indefensum pupillum relinquat.

31. MODESTINUS lib. 1. Excusationum.

Divi Severus & Antoninus Augusti Sergio Juliano: Forma, qua singuli tutores, prout quisque gessit tutelam, nonnunquam in solidum tenentur, duntaxat intra pubertatis tempora locum habet: non etiam si post pubertatem administraverint.

32. IDEM lib. 6. Responsorum.

Sine herede tutor decessit: Quæro, an curator pupillo datus, cum neque inventaria neque alia instrumenta a fidejussore tutoris exhibeantur, possit eundem fidejussorem convenire ex stipulatione, quanti pupilli interest? Modestinus respondit, * in id quod tutor conveniri potuit, fidejussorem (quoque) conveniri posse. §. 1. Modestinus respondit, damnum, si quod (datum) accidit, eo quia cautiones soluti vestigialis inventaræ non sunt, ad tutorem, cujus nulla culpa admissa proponitur, minime pertinere. §. 2. Modestinus respondit, tutorem eorum reddituum nomine rationem pupillæ reddere debere, qui ex fundo bona fide percipi potuerunt. §. 3. Item respondit, si minus a servo tutor percepit, quam bona fide ex fundo percipi potuit, ex eo, de quo pupillæ sit obstrictus, quantum ex peculio servi servari possit, eidem tutori proficere debere: scilicet si non perdituro servo administrationem credidit. §. 4. Interposito curatore adolescens fundum Titio vendidit: postea, adgnita fraude, in integrum restitutus, in possessionem induci iussus est. Quæro, an, cum ex hac venditione melior factus non est, neque in rem suam quidquam versum probetur, pretium emptori restituere non debeat? Modestinus respondit *, Pretium fundi ab adolescente venundati, si rationibus ejus non profuit, nec quidquam de eo (a) judicante de in integrum restitutione statutum est, emptorem frustra postulare. §. 5. Item respondit, Sumptibus voluptatis causa ab emptore factis adolescentem onerandum non esse: qui tamen ab eodem ædificio ita auferri possunt, ut in facie pristina (id est, quæ fuit ante venditionem) [ædificium] esse possit, emptori auferre permitti oportere. §. 6. Lucius Titius coheres & curator sororis suæ, cum esset ex civitate, in qua usitatum

erat ipsos dominos prædiorum, non conductores, onera annonarum & contributionum temporarium sustinere, morem hunc & consuetudinem semper observatam secutus, & ipse pro communi & individua hereditate annonas præstitit: Quæro, an in rationibus dandis opponi curatori possit, quia non recte pro parte sororis tales impensas fecerat? Modestinus respondit, (in) id demum curatorem adultæ repntare ex causa de qua quaritur posse, quod ipsa, si rem suam administraret, erogare compelleretur. §. 7. Tutores duo, post venditionem pupillarum rerum factam, pecuniam inter se dividerant: post quam divisionem alter eorum in exilium datus est, durante tutela: Quærebatur, an actore constituto, contutor ejus partem pupillaris pecuniæ petere ab eo poterit? Modestinus respondit, Si hoc quaritur, an, contutore relegato, contutor ejus tutelæ actionem exercere possit, non posse respondi.

33. CALLISTRATUS lib. 4. de Cognitionibus.

A Tutoribus & curatoribus pupillorum eadem diligentia exigenda est circa administrationem rerum pupillarum, quam paterfamilias rebus suis ex bona fide præbere debet. §. 1. Officium tutorum curatoribus constitutis finem accipit: ideoque omnia negotia, quæ inita sunt, ad fidem curatorum pertinent. Idque etiam D. Marcus cum filio suo Commodio rescripsit. §. 2. Heredibus quoque pupillorum electio eadem adversus tutores, in quo potissimum consistere velint, competit, quæ ipsis, quorum tutela administrata sit. §. 3. Principalibus Constitutionibus declaratur: Sumptuum, qui bona fide in tutelam, non qui in ipsos tutores fiunt, ratio haberi solet: nisi ab eo qui eum dat, certum solatium ei constitutum est.

34. JULIUS AQUILA lib. Responsorum respondit,

Ad instruendam diligentiam judicantis, & pupillorum utilitatem admittendam, servos quoque eorum interrogari posse.

35. PAPINIANUS (lib. 2. Quæstionum.)

Tutor five curator nomina, quæ juste putat non esse idonea, a priore tutore vel curatore suscipere quidem cogitur, non tamen exactionem periculo suo facere.

36. IDEM (lib. 3. Quæstionum.)

Inter tutores divisa tutela est: Æquitas, quæ merum jus compensationis inducit, propter officium & personam agentis tutoris non differtur: nam divisio tutelæ, quæ non juris, sed jurisdictionis est, modum administrationi facit, & inter ipsos locum habet, nec experiri cum pupillo volentibus obstare debet.

37. IDEM (lib. 11. Quæstionum.)

Tutorem qui tutelam gerit, Sabinus & Cassius, prout gerit, in singulas res per tempora, velut ex pluribus causis, obligari putaverunt. §. 1. Secundum quam sententiam servus institutor dominicæ mercis, vel præpositus debitis exigendis, si liber factus in eodem actu perseverat, quamvis tempore servitutis obligari non potuerit, præteriti temporis nomine, actione negotiorum gestorum non inutiliter convenietur, earum scilicet rerum,

quæ connexam rationem cum his quæ postea gesta sunt habuerunt: sic (enim) & tutelæ iudicium earum quoque rerum causa tenere placuit, quæ post pubertatem administrantur, si posterior actus priori cohæreat, neque divisus propriam rationem habet. §. 2. Inde descendit quæstio, quæ vulgo circa filiumfamilias tractata est, qui tutor testamento datus, post tutelam gestam emancipatus, in eodem officio perseveravit: Et secundum Sabini & Cassii sententiam eveniet, ut de eo quidem quod post emancipationem gestum est, in solidum conveniri possit; de præterito autem, siue peculium non sit ademptum, siue ademptum sit, in id quod facere possit: quod si superioris temporis nomine patrem de peculio pupillus convenire maluerit (annus enim utilis, ex quo tutela agi posse cœpit, computabitur), ne capiatur pater, inducta totius temporis causa, tempus, quo filiusfamilias tutelam gessit, comprehendendum erit.

38. IDEM (lib. 12. Quæstionum.)

Si plures tutelam non administraverint, & omnes solvendo sint: utrum, quia nullæ partes administrationis inveniuntur, electioni locus erit: an, ut ejusdem pecuniæ debitores, excipere debent periculi societatem? Quod magis ratio suadet. §. 1. Si quidam ex his idonei non sint, onerabuntur sine dubio cæteri: nec inique, cum singulorum contumacia pupillo damnum in solidum dederit. §. 2. Unde querendum est, an actiones pupillus ei, qui solus convenitur, in alterum pro parte scilicet præstare debeat? Sed, cum propria cujusque contumacia puniatur, qua fronte poterit hoc desiderari?

39. IDEM lib. 5. Responsorum.

Tutores, qui post finem tutelæ per errorem officii durante rerum administrationem retinuerunt, nominum paternorum periculum, quæ post pubertatem adolescentis idonea fuerunt, præstare cogendi non erunt, cum actionem inferre non potuerunt. §. 1. Curator a patre testamento datus impuberis negotiis se per errorem immiscuit: postea a Prætoris tutoribus aliis datis, periculum futuri temporis ille, qui postea nihil gessit, non præstabit. §. 2. Qui se negotiis impuberis non jure tutor datus secundum patris voluntatem immiscuit, errore comperto tutorum a Prætoris constitui consultius petet: ne forte, si rem cœptam deseruerit, fraudis vel culpæ causa condemnatur: Non idem servatur, si quis ultro negotium alienum gesserit, cum satis abundeque sufficiat, vel in una specie per amici laborem domino consuli. §. 3. Heres institutus, qui non habuit substitutum, prius quam hereditatem adiret, quam impuberi restituere debuit, vita decessit: Cum hereditas in Italia esset, scriptus autem heres in provincia vita decessisset, tutores provincialium rerum culpæ nomine condemnandos existimavi: si causam testamenti non ignorantes utilitatem impuberis deseruerunt: nam hereditatis in provincia fideicommissio restituta, causam quidem juris expedire potuisse, rerum autem administrationem ad eos recidere debuisse, qui tutelam in Italia suscepissent. §. 4. Adversus tutorem, qui pupillum hereditate patris abstinuit, actionem denegari non oportet

creditori qui cum ipso tutore contraxit: quamvis tutor pecuniam in rem impuberis venteret. §. 5. Curatores ad lescentis mutui periculi gratia cautionem invicem sibi præbuerunt, & in eam rem pignora dederunt: Cum officio deposito solvendo fuissent, irritam cautionem esse factam, & pignoris vinculum solutum, apparuit. §. 6. Tutor datus adversus ipsam creationem provocavit: Heres ejus postea victus, præteriti temporis periculum præstabit: quia non videtur levis culpa, contra juris auctoritatem mandatum tutelæ officium detrectare. §. 7. Rerum provincialium tutores, in Urbe causas appellationis impuberum agentes, rerum Italicarum curatores, ut impuberibus constituentur, ad officium suum revocare debent: alioquin, si prius in provinciam redierint, dolum aut culpam eorum in ea quoque parte recte iudex conveniet. §. 8. Patruus testamento fratris filio tutor datus, cum in Italia domicilium haberet, tam Italicarum rerum quam provincialium administrationem suscepit; atque ita pecuniam ex venditionibus Romæ receptam in provinciam trajecit, & in Calendarium pupilli convertit: Tutor in locum ejus Romæ substitutus, administrationem pecuniæ, quæ non pertinet ad tutelam suam, suscipere non cogitur. §. 9. Curatores testamento vel tutores inutiliter dati, neque decreto Prætoris confirmati, negotia gesserunt: Vice mutua periculum præstare coguntur: cum officium sponte citra juris adminiculum iniverint, & qui fuit idoneus, decretum Prætoris curatores vel tutores constituentis implorare debuerit. §. 10. Tutoribus idoneis diem functis, vice mutua periculum ad heredes eorum non redundat, quod non habuit locum officio tutelæ manente. §. 11. In eum, qui tutelam gerere noluit, post cæteros qui gesserunt, actionem (utilem) tutelæ dari placuit. Quod tamen ex tutela non pervenit ad eos, qui se negotiis miscuerunt, sed communi negligentia perit, citra substitutionis ordinem æqualiter omnium periculum spectat. §. 12. Tutores, pubere pupillo constituto, litem appellationis inchoatam, jussu Consulum ob notitiam rei perfecerunt: Cum iudicatum persequi non potuerunt, periculo culpæ non subjiciuntur. §. 13. Ab eo qui restitutionis auxilio non juvatur, quæstio culpæ tutorum, conventionem remitti potest: nec donatum, sed transactum videtur. §. 14. Negligentiæ tutorum periculo nominum, quæ pater usuris majoribus fecit, adscripto, pupilla quidem actionem Calendarii præstare cogitur: exactas autem usuras tutelæ tempore, citra ullam compensationem retinet. §. 15. Adolescens, tutoribus conventis a quibus totum servari non potuit, adversus curatores, qui tutelam ad se negligentia non transtulerunt, integram actionem retinet: neque enim tutelæ iudicio consumptum videtur, quod alterius officii querelam habuit. §. 16. Tutor, qui tutoris idoneum heredem convenire pupilli nomine noluit, damni vicarius substituitur: ut is, qui non idoneum tutelæ tempore suspectum facere supersevit. §. 17. Tutelæ iudicium ideo differri non oportet, quod fratris & coheredis impuberis idem tutelam sustineat. §. 18. Quod de peculio servi actoris, quem

adole-

adolescens postquam res suas administrare coepit manumisit, (&) retinuit, aut retinere potuit: in ratione reddenda, curatori per iudicem accepto feretur.

40. IDEM (lib. 6. Responsum.)

Impuberi filio Centurio curatorem dedit: Decreto Praetoris non secuto, si nihil curator datus administraret, periculo contumaciae vel negligentiae non adstringetur: nam * *privilegium militum ad alienam injuriam porrigi non oportet*: nec in aliis, circa supremam voluntatem, imperitiae venia datur, quam in bonis militum: filiae vero tutela jure patriae potestatis, non militiae premio mandatur.

41. IDEM (lib. 7. Responsum.)

Qui plures tutores habuit, unum qui solvendo non fuit, *rationem actus sui* vetuit reddere: Quoniam ejus liberatio, quod ex tutela percepit, aut dolo contraxit, non est relicta, coniutores, qui suspectum facere neglexerunt, ex culpa recte conveniuntur: tutor enim legatarius ex culpa, quae testamento remissa est, non tenetur.

42. IDEM (lib. 1. Definitionum.)

Ex pluribus tutoribus in solidum unum tutorem iudex condemnavit: In rem suam iudicatus procurator datus, privilegium pupilli non habebit: quod nec heredi pupilli datur: non enim causae, sed personae succurritur, quae meruit praecipuum favorem.

43. PAULUS lib. 7. Quaestionum.

Cum post mortem pupilli desinit esse nomen idoneum, tutor periculo eximitur. §. 1. Qui cum esset fratris sui filiae curator, *quadringenta dotis nomine marito ejus se daturum* promisit: Quaero an succurrendum sit ei, cum, postea aere alieno emergente, supra vires patrimonii ejus dos promissa sit; quoniam in instrumento ita scriptum sit, *ille pater & curator stipulanti spondit*? Moveret quaestionem quod non ut de suo dotem daret, sed, cum crederet rationem pupillarem sufficere, promisit: Praeterea & illud hic potest tractari, ut, si sciens curator non sufficere promiserit, vel donasse videatur, vel quoniam dolo fecit, non illi succurratur. Respondi, * Curator cum officium suum egressus sponte se obligaverit, non puto ei a Praetore subveniri debere, non magis, quam si creditori puellae *pecuniam se daturum* spondisset: sed is de quo tractamus, si non donandi animo, sed negotii gerendi causa dotem promisit, habet mulierem obligatam: & poterit dici, etiam manente matrimonio eam teneri, quia habet dotem, sicut in collatione bonorum dicitur; vel certe post divortium, sive exacta sit dos, sive maneat nomen, quia potest efficere ut ei accepto feratur. Quod si mulier suum curatorem adimplere id, quod supra vires patrimonii ejus in dotem dare promisit, non queat: curatorem quidem in hoc quod superfluum est, per exceptionem relevari, mulier vero cautionem in maritum exponere debet: Quod si quandoque locupletior constante matrimonio facta fuerit, dotis reliquum marito servat.

44. IDEM (lib. 13. Quaestionum.)

Qui nominibus a curatoribus prioribus susceptis, siue tutoribus, nomina agnoverunt, periculum in se transferunt. §. 1. Sed si pupillus post pubertatem, rationibus a tutore acceptis, reliquationem ejus secutus, usuras acceptaverit, privilegium suum non amittit in bonis tutoris venditis: Praetor enim privilegium ei servare debet.

45. IDEM (lib. 14. Quaestionum.)

Si pupillus alterum ex tutoribus post pubertatem liberasset, improbe alterum illius nomine conabitur interpellare. † Idemque dicemus in duobus Magistratibus collegis, quorum alterum Respublica convenit. Sed haec in Magistratibus tractavi, quasi duo rei ejusdem debiti essent omnimodo: quod non ita est: nam si uterque idoneus est, electio locum non habet. † Is autem qui tempore liberatus est, non ei similis est qui nihil habet, sed ei qui satisfecit: habet enim quod obiciat petitori.

46. IDEM (lib. 9. Responsum.)

Lucius Titius curator Gaii Seii, tempore curae, fundum Cornelianum locavit Sempronio, qui Sempronius reliqua traxit: pupillus, aetate probata, eundem quondam colonum Sempronium fecit procuratorem: Quaero, an ex eo, quod ille ut procurator egit, omne debitum adolescens agnovisse videatur; eoque nomine curatorem suum liberasset: Paulus respondit, non ex eo, quod adultus eum qui praedia ejus coluit procuratorem habere voluit, debitum, quod ex conductione reliquatus est, agnovisse eum videri. §. 1. Sempronii, qui ex pollicitatione debitor patriae suae existerat, bona Respublica jussu Praesidis possedit; quorum bonorum Magistratus Reipublicae tres curatores constituerunt, qui apud Graecos *ἐπιμεληταί*, id est, *curatores*, vocantur, qui postea inter se, sine consensu Reipublicae, administrationem bonorum Sempronii diviserunt: ex quibus quidam, cum reliqua traherent, idonei (in) ipso tempore administrationis esse desierunt: postea pupillus heres Sempronii, qui abstentus erat, ab Imperatore impetravit, ut bona paterna ei restituerentur: Quaero, an ex bonis eorum, qui idonei sunt, indemnitati pupilli prospici debeat: cum individuum his officium curae a Magistratibus injectum sit? Paulus respondit: si pupillo in curatores bonorum actiones decerni placuerit, pro ejus portione, qui idoneus non sit, Magistratus conveniri oportere: alia enim causa est tutorum, alia eorum qui Reipublicae negotia administrant. §. 2. Tutorem, qui pecuniam pupillarem quamvis suo nomine sceneravit, non videri contra Constitutiones fecisse, quae prohibent pecuniam pupillarem in usus suos convertere. §. 3. Quaesitum est, an ejus pecuniae, qua tutor usus est, post finitam quoque tutelam in diem iudicii accepti easdem usuras praestare debeat? Paulus respondit: finita administratione eas usuras debere computari, quae in tutelae iudicio computantur. §. 4. Paulus respondit, propter ea, quae post pubertatem, nulla necessitate cogente, sed ex voluntate sua, tutor administravit, fidejussorem, qui *salvum rem fore* cavuit, non teneri. §. 5. Tutelae iudicio, tutor con-

ventus edidit librum rationum, & secundum eum condemnatus solvit: postea (cum) a debitoribus paternis, quorum nomina libro rationum non in-erant, exigere vellet pupillus, (&) prolatae sunt ab his apochae tutoris. Quaesitum est, utrum adver-sus tutorem, an adversus debitores actio ei com-petatur? Paulus respondit, si tempore administran-dae tutelae tutori tutelam gerenti debitores solvis-sent, liberatos (eos) ipso jure a pupillo: sed si cum tutore actum esset, posse eundem adolescen-tem, propter eam causam, tutelae experiri; & ad-versus exceptionem rei judicatae doli mali uti re-plicatione. §. 6. Cum testamento duo tutores dati essent pupillo, & alter ex his vita defunctus fuisset, in locum ejus, petente matre, ex Praesidis provinciae praecepto a Magistratibus (aliis) tutor datus est, a quo Magistratus satis exegerunt rem salvam fore: tutor testamento datus postea datum suspectum fecit: Quaesitum est, in quantum tenea-tur? Paulus respondit, tutorem testamento datum pro ea parte conveniri oportere, pro qua parte administravit: pro contutoris autem portione prius eos conveniri debere, qui pro eo se obliga-verunt, vel Magistratus, qui eum dederunt; tunc si solidum pupillus consequi non potuerit, de offi-cio contutoris querendam, an suspectum facere debuerit, praesertim cum suspectum quoque eum postulasse dicatur: Alias quidem, cum Magistra-tus plures tutores dant, non prius ad eos reverti pu-pillus potest, quam omnes tutores excussati fuerint: in proposito, cum unus a Magistratibus datus pro-poneretur, non est visum, prius collegam conve-niendum, qui & suspectum fecit, & testamento da-tus est; perindeque habendos singulos, ac si in partes dimidias tutores dati essent. §. 7. Tutori-bus concessum est, a debitoribus pupilli pecuniam exigere, ut ipso jure liberentur: non etiam dona-re, vel etiam deminuendi causa cum iis transigere: & ideo eum, qui minus tutori solvit, a pupillo in reliquum conveniri posse.

47. SCÆVO LA lib. 2. Responsorum.

Titium & Mævium tutores quis dedit, & cavit, *ἑλόμεναι, καὶ παρακαλῶν, πάντας γίνεσθαι μετὰ τῆς Μαιβίης τῆς ἀδελφῆς μὲν γυναικὸς καὶ διχα αὐτῆς τὸ γινόμενον ἕκαστον ἕως, id est, volo & rogo, omnia fieri cum Mævi fratris mei consilio, & quod sine eo fiet, irritum sit; Titius solus a debitoribus exegit: an liberati essent? Respondi, si & admini-strationem Mævio dedisset, non recte solutum. §. 1. Quantum (autem) filio meo diurnum sufficiat, Marina & Jannaria aestimabunt: Quæro, an con-tenti esse debeant tutores arbitrio mulierum? Re-spondi, sumptum boni viri arbitrio faciendum. §. 2. Tutores dati ad res Italicas, instrumenta Ro-mæ reperierunt debitorum provincialium, ut pe-cunia Romæ, aut ubicunque petitum fuerit, solva-tur. Quæro, cum neque debitores in Italia essent, neque eorum prædia: an hæc exactio ad Italicae rei tutores pertineat? Respondi, si provincialis contractus esset, non pertinere: respicere tamen ad officium eorum, ne instrumentorum ignorantia contractus eos, ad quos administratio pertineret, lateret. §. 3. A matre datus testamento tutor, cum putaret se tutorem esse, distraxit bona mater-*

na & paterna pupillorum, & decessit non solven-do: quæritur, an pupillus res possit vindicare? Respondi, si manent res pupilli, vindicari ab eo posse. §. 4. Præfectus Legionis ita testamento cavit, *volo, ut sit in arbitrio tutorum filii mei, si voluerint hujus summe uncias inferre usurarum nomine, ita, ne nummi dispergantur.* Quæro, si appaierit pecunia foenerata a tutoribus, judicio tutelae uncias usuras, an vero eas, quas stipulati sunt, præstare debeant? Respondi: Si secundum voluntatem defuncti elegissent usurarum præsta-tionem, neque pupilli nomine in fœnus dedissent: id præstatur, quod testator voluisset. §. 5. Lucius Titius mutuum pecuniam a tutore accepit, & rem hereditariam pignori ei dedit: post triennium jam puberibus his, quorum tutela administrata est, fisco bona defuncti adjudicata sunt, quia mortem ejus heres non est ultus. Quæritur, an id nomen pupillus recusare possit? Respondi, secundum ea quæ proponuntur, id nomen ad onus tutorum non pertinere. §. 6. Altero ex duobus fratribus so-ciiis bonorum & negotiationis defuncto, herede filio, patruus tutor, venditis omnibus communis negotiationis mercibus, & sibi redemptis, nego-tium suo nomine exercuit: Quaesitum est, utrum compendium negotii, an usuras pecuniæ præstare debeat? Respondi, secundum ea, quæ proponun-tur, pupillo usuram, non compendium, præstan-dam. §. 7. Tutor rerum Italicarum conventus a creditore provinciali, ubi rem pupillus habuit, solvit: Quæsitum est, an id tutelae judicio repu-tari possit? Respondi, nihil proponi, cur non possit.

48. HERMOGENIANUS lib. 1. Juris Epitomarum.

Inter bonorum ventrisque curatorem, & inter curatorem furiosi, itemque prodigi, pupillive, magna est differentia: quippe cum illis quidem plane rerum administratio, duobus autem superio-ribus sola custodia, & rerum, quæ deteriores futu-ræ sunt, venditio committitur.

49. PAULUS lib. 2. Sententiarum.

Ob fœnus pupillaris pecuniæ per contumaciam non exercitum, aut fundorum omisam com-parisonem, tutor si non ad damnum refarcien-dum idoneus est, extra ordinem coërcebitur.

50. HERMOGENIANUS lib. 2. Juris Epitomarum.

Si res pupillaris incurfu latronum pereat; vel ar-gentarius, cui tutor pecuniam dedit, cum fuisset celeberrimus, solidum reddere non possit: nihil eo nomine tutor præstare cogitur.

51. VENULEIUS lib. 6. Stipulationum.

Si duo pluresve tutores tutelam administrent, in fidejussorem quidem in solidum per quemlibet eorum committitur stipulatio, at si inter eos di-visa sit tutela regionibus (quod plerumque fit), & alius urbana negotia, alius peregrina administraret, tunc ex substantia cujusque rei, aut committi con-tra fidejussorem stipulationem aut non committi dicemus: nam licet omnes tutores sint, & tute-lam gerant, tamen cum quis de ea re, quæ extra suam regionem erit, experiri vel ad judicium vo-cari cœperit, perinde non committitur stipulatio, atque

atque si ei administratio tutelae permissa non esset; * quantum enim facit in totum denegata, tantumdem valet, si in ea re, de qua agitur, denegata sit.

§ 2. NERATIUS lib. 1. Responsorum.

Curator pro minore non tantum dotem dare debet, sed etiam impendia, quae ad nuptias facienda sunt.

§ 3. PAULUS lib. 2. Decretorum.

Amilus Dexter, magistratus sui tempore datis tutoribus, cessaverat in exigenda satisfactione; deinde (a) quibusdam excusatis, a sequentibus Magistratibus Dexter tutor adsumptus fuerat: creatus conveniebatur in solidum duplici ratione, quod, cum Magistratus esset, & tutores dedisset, satisfactionem non exegisset: ex diverso dictum est, licet satis exactum non esset, tamen in diem tutelae finitae idoneos fuisse tutores, neque cessationem curatorum obesse tutoribus debere: *Pronunciavit*, si in diem finitae tutelae idonei permanissent tutores, licet (&) satis non esset exactum, curatorum esse periculum: si minus, tutorum & Magistratum: hoc est, tunc esse periculum ejus, qui suspectum non fecisset, aut satis non exegisset, cum finita tutela non inveniretur idoneus fuisse.

§ 4. TRYPHONINUS lib. 2. Disputat.

Non existimo maximis usuris subjiciendum eum, qui a contutoribus suis mutuam pecuniam pupilli accepit, & cavit, certasque usuras promisit, quas & alii debitorum pupillo dependunt: quia hic sibi non consumpsit, nec clam, nec quasi sua pecunia licenter abutitur; & nisi his usuris a contutore mutuum ei daretur, aliunde accepisset. Et multum refert, palam aperteque debitorem se ut extraneum & quemlibet faceret pupillo, an sub administratione tutelae pupillique utilitate latenter sua commoda pupilli pecunia juvaret.

§ 5. IDEM lib. 14. Disputationum.

Tres tutores pupillo dati sunt: unus tutelam gessit, & solvendo non est; secundus Titio gerendam mandavit, & Titius quaedam administravit; tertius nihil omnino gessit: Quaesitum est, quatenus quisque eorum teneatur? Et tutorum quidem periculum commune est in administratione tutelae: & in solidum universi tenentur. Plane, si pecunia numerata pupilli inter eos distributa est, non in maiorem summam quisque eorum, quam accepit, tenetur. §. 1. Sed si ipsi tutores rem pupilli furati sunt, videamus, an ea actione, quae proponitur ex Lege duodecim Tabularum adversus tutorem in duplum, singuli in solidum teneantur: & quamvis unus duplum praestiterit, nihilominus etiam alii teneantur: nam in aliis furiis ejusdem rei pluribus, non est propterea ceteris poenae deprecatio, quod ab uno jam exacta est: sed * tutores, propter admissam administrationem, non tam invito domino contrectare eam videntur, quam perfide agere: nemo denique dicet, unum tutorem & duplum hac actione praestare, & quasi specie conditionis, aut ipsam rem, aut ejus aestimationem. §. 2. Non solum ergo gessisse tutelam is creditur, qui alii gerendam mandavit: sed & qui satis a contutore accepit rem salvam pupillo futuram, eique permisit administrationem totius tutelae; nec potest se defendere Constitutio-

nibus, quae jubent ante conveniri eum, qui gessit.

§. 3. Item in eo, quod nemo gessit, non utique ejus periculum est, qui quaedam gessit, sed communiter omnium: Exigi autem ab eo solo periculum ob alia, quae non gessit, non oportet: nisi si qua talia sunt, quae vel consummationem coeptorum ab eo desiderabant, vel ita conjuncta fuerunt, ut separari non debuerunt. §. 4. Quod autem dicitur, *desisse solvendo esse, vel non esse, contutores praestare debere*, videamus qualem intellectum habet: id est, utrum sufficit, nihil diminutum esse de facultatibus contutoris, ex quo tempore datus est, sed eandem faciem patrimonii permansisse: an, etsi nihil post accidit, quod palam faciat diminutionem patrimonii, debet tamen contutor inquirere fortunas contutoris? Sed hoc & ex personae qualitate, & ex temporis interapedine, quo testamentum factum est, usque ad mortem patris, aliam aestimationem accipere debet: nam aperte prodigo, vel cujus bona venierunt, licet obreptum fuerit Praetori, qui decreto eum dedit, permittere contutori administrationem non debet: & potuit aliquid pater eorum, post testamentum factum accidens ignorasse, aut, cum destinatum haberet mutare testamentum, id non fecisse.

§ 6. SCAEVOLA lib. 4. Digestorum.

Tutor rerum & animalium pupilli venditionem fecit: sed quaedam animalia emptoribus pretium non solventibus, retinuit, & apud se habuit: pretium idem rationibus pupilli accepto tulit: ex his aliquot nata sunt: defuncto tutore heres (ejus) eandem tutelam administravit, & animalia annis plurimis possedit: Quaesitum est, an, cum is, cujus tutela administrata est, annis viginti quatuor esset, jure animalia vindicaret? Respondit, secundum ea, quae proponerentur, pupillum ea vindicare non posse.

§ 7. IDEM lib. 10. Digestorum.

Chirographis debitorum incendio exustis, cum ex inventario tutores convenire eos possent ad solvendam pecuniam, aut novationem faciendam cogere, cum idem circa priores debitores propter eundem casum fecissent, id omisissent circa debitores pupillorum: an, si quid propter hanc cessationem eorum pupilli damnum contraxerunt, judicio tutelae consequantur? Respondit, si adprobatum fuerit, eos tutores hoc per dolum vel culpam praetermisisse, praestari ab his hoc debere. §. 1. Ab eo, qui sententia Praesidis bonis ademptis relegatus erat, cum ex permisso Principis appellatio ejus recepta sit, quam is qui pronunciaverat non receperat, fundum emerat pupillus, intervenientibus tutoribus: & *appellatione injusta* pronunciata, fundus ei ablatus est: Quaesitum est, an tutelae judicio pretium fundi pupillus consequi a tutoribus possit? Respondit, si scientes emerant ab eo, qui in ea causa esset, ut obnoxius sententiae priori esset, tutelae judicio eos teneri.

§ 8. IDEM lib. 11. Digestorum.

Qui negotiationem per Pamphilum & Diphilum, prius servos postea libertos, exercebat, suo testamento eos tutores reliquit: & cavit, ut *negotium eodem more exerceretur, quo se vivo exercebatur*: (hique) tutelam administraverunt,

R r r

non

non tantum cum impubes patroni filius fuisset, sed etiam post pubertatem ejus: sed Diphilus quidem cum incremento negotiationis rationes obtulit, Pamphilus autem putavit reddere oportere non ad incrementum negotiationis, sed ad computationem usurarum, ut in tutelae judicio solet: Quæsitum est, an secundum voluntatem defuncti, exemplo Diphili Pamphilus quoque rationem reddere debeat? Respondit, debere. Claudius Tryphoninus: Quia * lucrum facere ex tutela non debet. §. 1. Ex duobus tutoribus pupilli altero defuncto adhuc impubere pupillo, qui supererat, ex persona pupilli sui iudice accepto, consecutus est cum usuris quantum ex tutela ad tutorem defunctum pervenerat: Quæsitum est, judicio tutelae, quo experitur pubes factus, utrum ejus tantum (portionis), quæ ab initio (quod) ex tutelae ratione pervenerat ad defunctum contutorem, usurae veniant, an etiam ejus summæ, quæ exortis usuris pupillo aucta, post mortem ejus ad superstitem æque cum sorte translata sit, aut transferri debuit? Respondit, si eam pecuniam in se vertisset, omnium pecuniarum usuras præstandas: Quod si pecunia mansisset in rationibus pupilli, præstandum quod bona fide percepisset, aut percipere potuisset, sed fœnori dare cum potuisset, neglexisset: cum id quod ab alio debitore nomine usurarum cum sorte datur, ei qui accipit, totum sortis vice fungitur, vel fungi debet. §. 2. Testamento dati tutores, quod ruptum videbatur, cessaverunt in administratione tutelae, & a Præsede tutor datus est pupillo: jussi autem sunt etiam hi qui dati erant testamento tutores, tutelam administrare, conjuncto eo qui a Præsede datus cœperat administrare: Quæsitum est, ex testamento datos periculum (antecedentis temporis) administrationis, utrum ex apertis tabulis, an ex quo jussi sunt, pertineat (ad eos)? Respondit, ad eos de quibus quæreretur, nullum antecedentis temporis periculum pertinere. §. 3. Pupillo herede instituto, filia exheredatae duo millia nummorum aureorum legavit: eosdemque tutores utrisque dedit. Quæsitum est, an (cum) ex eo die, quo duo millia potuerunt a substantia hereditatis (separare), & in nomina collocare, neglexerint, usurarum nomine pupillae tutelae judicio teneantur? Respondit, teneri. §. 4. Quæsitum est, an usurae pupillaris pecuniæ, quas tutores debuerunt, cum ad curatorem transferuntur, in sortem computantur; & universæ summæ usuras debere curatores incipiant? Respondit, omnis pecuniæ, quæ ad curatores transit, parem causam esse: quia omnis fors efficitur.

59. IDEM lib. 26. Digestorum.

Cum hereditas patris ære alieno gravaretur, & res in eo statu videretur, ut pupilla (ab) hereditate paterna abstinere, unus ex tutoribus cum plerisque creditoribus ita decidit, ut certa crediti portione contenti essent, acciperentque: idem curatores jam viri potenti accepti cum plerisque creditoribus deciderunt: Quæsitum est, an, si aliquis tutorum creditor patris pupillae solidam pecuniam expensam sibi ex re pupillae cum usuris fecerit, revocari a curatoribus pupillae ad portiones eas possit, quas cæteri quoque creditores accepe-

runt? Respondit, eum tutorem, qui cæteros ad portionem vocaret, eadem parte contentum esse debere.

60. POMPONIUS lib. 8. Epistolarum.

Si tutoris heres exsecutus est quæ tutor inchoavit, tutelae etiam eo nomine tenetur.

61. IDEM lib. 20. Epistolarum.

Apud Aristonem ita scriptum est: (Quod culpa tutoris pupillus ex hereditate desit possidere, ejus æstimatio in petitione hereditatis sine ulla dubitatione fieri debet: ita, si pupillo de hereditate cautum sit: Cautum autem esse videtur, etiam si tutor erit idoneus, a quo servari possit id quod pupillus ex litis æstimatione subierit. † Sed si tutor solvendo non est, videndum erit, utrum calamitas pupilli, an detrimentum petitoris esse debeat: perindeque haberi debet, ac si res fortuito casu interisset: similiter atque ipse pupillus expers culpæ quid ex hereditate deminuisset, corrupisset, perdidisset. † De possessore quoque furioso queri potest, si quid ne in rerum natura esset, per furorem ejus accidisset: tu quid putas? Pomponius, Puto eum vere dicere. Sed quare cunctatus es, si solvendo non sit tutor, cujus damnum esse debeat? cum alioquin elegantius dicere poterit, actiones dumtaxat, quas haberet cum tutore pupillus, venditori hereditatis præstandas esse: sicuti heres, vel bonorum possessor, si nihil culpa ejus factum sit (veluti si fundo hereditario vi dejectus sit, aut servus hereditarius vulneratus ab aliquo sit sine culpa possessoris), nihil plus, quam actiones, quas eo nomine habet, præstare debeat. † Idem dicendum est & si per curatorem furiosi, culpa vel dolo quid amissum fuerit: quemadmodum si quid stipulatus tutor vel curator fuisset, aut vendidisset rem hereditariam: * Impune autem puto admittendum, quod per furorem alicujus accidit: quomodo si casu aliquo, sine facto personæ, id accidisset.

TIT. VIII.

DE AUCTORITATE ET CONSENSU TUTORUM ET CURATORUM.

1. ULPIANUS lib. 1. ad Sabinum.

Quamquam regula sit juris civilis, in rem suam auctorem tutorem fieri non posse, tamen potest tutor proprii sui debitoris hereditatem adveni pupillo auctoritatem accommodare, quamvis per hoc debitor ejus efficiatur: prima enim ratio auctoritatis ea est, ut heres fiat; per consequentias contingit, ut debitum subeat: se tamen auctore, ab eo stipulari non potest. Et cum quidam auctoritatem adcommodaret pupillae suæ, ut servo suo stipulanti sponderet, D. Pius Antoninus rescripsit, jure pupillam non teneri: sed in quantum locupletior facta est, dandam actionem. Sed si auctor fiat, ut filio suo quid tradatur, nulla erit auctoritas: evidenter enim sua auctoritate rem acquirit. §. 1. Tutor si invitatus retentus sit per vim, non valet quod agitur: neque enim præsentia corporis sufficit ad auctoritatem; ut si somno aut morbo comitiali occupatus tacuisset.

2. IDEM

2. IDEM lib. 24. ad Sabinum.

Nulla differentia est, non interveniat auctoritas tutoris, an perperam adhibeatur.

3. PAULUS lib. 8. ad Sabinum.

Etiam si non interrogatus tutor auctor fiat, valet auctoritas ejus, cum se probare dicit id, quod agitur: hoc est enim auctorem fieri.

4. POMPONIUS lib. 17. ad Sabinum.

Et si pluribus datis tutoribus unius auctoritas sufficiat, tamen, si tutor auctoretur cui administratio tutelae concessa non est, id ratum a Praetore haberi non debet. † Et ideo puto verius esse, quod Ofilio placebat, si eo tutore auctore, qui tutelam non gerat, eman a pupillo, sciens alium ejus tutelam gerere, dominum in eum non posse fieri. † Item si eo auctore eman, qui a tutela fuerit remotus: nec enim id ratum haberi.

5. ULPIANUS lib. 40. ad Sabinum.

Pupillus obligari tutori eo auctore non potest.

Plane si plures sint tutores, quorum unius auctoritas sufficit, dicendum est, altero auctore, pupillum ei posse obligari: sive mutuum pecuniam ei det, sive stipuletur ab eo. Sed & cum solus (sit) tutor mutuum pecuniam pupillo dederit, vel ab eo stipuletur, non erit obligatus tutori: naturaliter tamen obligabitur, in quantum locupletior factus est: nam in pupillum non tantum tutori, verum cuius actionem, in quantum locupletior factus est, dandam, Divus Pius rescripsit.

§. 1. Pupillus vendendo sine tutoris auctoritate non obligatur: sed nec in emendo, nisi in quantum locupletior factus est. §. 2. Item ipse tutor & emptoris & venditoris officio fungi non potest.

Sed enim si contutorem habeat, cujus auctoritas sufficit, proculdubio emere potest: sed si mala fide emptio intercesserit, nullius erit momenti: ideoque nec usucapere potest. Sane, si suae aetatis factus comprobaverit emptionem, contractus valet. §. 3. Sed si per interpositam personam rem pupilli emerit, in ea causa est, ut emptio nullius momenti sit: quia non bona fide videtur rem gesisse.

Et ita est rescriptum a D. Severo & Antonino. §. 4. Sane si ipse quidem emit palam, dedit autem nomen, non mala fide, (sed) simpliciter, ut solent honestiores non pati nomina sua instrumentis inscribi, valet emptio. Quod si calide, idem erit, ac si (per) interpositam personam emisset.

§. 5. Sed & si creditor pupilli distrahat, aequè emere bona fide poterit. §. 6. Si filius tutoris, vel quæ alia persona juri ejus subjecta emerit, idem erit, atque si ipse emisset.

6. POMPONIUS lib. 17. ad Sabinum.

Tutores, quibus administratio decreta non esset, tanquam extraneos, recte a pupillo emere placet.

7. ULPIANUS lib. 40. ad Sabinum.

Quod dicimus, * in rem suam auctoritatem accommodare tutorem non posse, totiens verum est, quotiens per semet vel subjectas sibi personas acquiritur ei stipulatio: ceterum negotium ei geri per consequentias, ut dictum est, nihil prohibet (auctoritas).

§. 1. Si duo rei sint stipulandi, & alter me auctore a pupillo stipuletur, alter altero tutore auctore: dicendum est, stipulatio-

nem valere: sic tamen, si auctoritas tutoris unius sufficiat: ceterum, si non sufficiat, dicendum erit inutilem esse stipulationem. §. 2. Si & pater, & filium, qui in potestate ejus fuit, tutores fuerint, & pater sit stipulatus filio auctore: nullius momenti erit stipulatio: idcirco, quia in rem patris auctor esse filius non potest.

8. IDEM lib. 48. ad Sabinum.

Et si conditionalis contractus cum pupillo fiat, tutor debet pure auctor fieri: nam auctoritas non conditionaliter sed pure interponenda est, ut conditionalis contractus confirmetur.

9. GAIUS lib. 12. ad Edictum provinciale.

Obligari ex omni contractu pupillus sine tutoris auctoritate non potest: adquirere autem sibi stipulando, & per traditionem accipiendo, etiam sine tutoris auctoritate potest: sed credendo obligare sibi non potest, quia sine tutoris auctoritate nihil alienare potest. §. 1. Ex hoc autem, quod pupillus nullam rem sine tutoris auctoritate alienare potest, apparet, nec manumittere eum sine tutoris auctoritate posse. Hoc amplius, licet tutoris auctoritate manumittat, debet e Lege Ælia Sentia apud Consilium causam probare. §. 2. Pu-

pillus ex omnibus causis solvendo sine tutoris auctoritate, nihil agit: quia nullum dominium transferre potest. Si tamen creditor bona fide pecuniam pupilli consumpserit, liberabitur pupillus.

§. 3. Hereditatem adire pupillus sine tutoris auctoritate non potest: quamvis lucrosa sit, nec ullum habeat damnum. §. 4. Nec ex Senatusconsulto Trebelliano hereditatem recipere (pupillus) sine tutoris auctoritate potest. §. 5. Tutor statim in ipso negotio præsens debet auctor fieri: post tempus vero, aut per epistolam interposita ejus auctoritas nihil agit. §. 6. Etiam si non exaudiat tutoris auctoritatem is, qui cum pupillo contrahit, scriptis tamen hoc adprobetur, recte negotium geritur: veluti si absenti pupillo per epistolam vendam aliquid, aut locem, & is tutoris auctoritate consentiat.

10. PAULUS lib. 24. ad Edictum.

Tutor, qui per valetudinem, vel absentiam, vel aliam justam causam auctor fieri non potuit, non tenetur.

11. GAIUS lib. 15. ad Edictum provinciale.

Si ad pupillum aut furiosum bonorum possessio pertineat, expediendarum rerum gratia, & in agnoscenda & in repudianda bonorum possessione voluntatem tutoris curatorisque spectari debere, placuit: qui scilicet, si quid (eorum) contra commodum pupilli furiosive fecerint, tutelae curationisve judicio tenebuntur.

12. JULIANUS lib. 21. Digestorum.

Si servus communis, tui & Titii, a pupilla tua te auctore aliquam rem per traditionem acceperit, tota ad Titium pertinebit. Marcellus notat: Nam quodcumque ad omnes dominos non potest pervenire, id pro solido ad eum, cui adquiri potest, pertinere veteres comprobaverunt.

13. IDEM lib. 21. Digestorum.

Impuberes tutore auctore obligantur, etiam si taceant: nam cum pecuniam mutuam acceperint,

quamvis nihil dicant, auctoritate tutoris interposita tenentur: Quare etsi non debita pecunia his personis soluta fuerit, quamvis tacuerint, interposita tutoris auctoritas sufficit, ut condictione teneantur.

14. IDEM lib. 3 (1) Digestorum.

Non multum interest, absuerit tutor, cum negotium contraheretur, an praesens ignoraverit, quale esset, quod contrahebatur.

15. MARCIANUS lib. 2. Regularum.

Accipientis & edentis iudicium idem tutor auctor utrique fit: Sed (hoc) utrum ita est, si bis auctor factus est, an & una auctoritas sufficiat eo animo, ut ad utrumque pertineat, dubitat quidem Pomponius? Sed fortiter defenditur, sufficere unam auctoritatem.

16. PAULUS lib. 1. ad Legem Aeliam Sentiam.

Etiam si tutor caecus factus sit, auctor fieri potest.

17. IDEM lib. 6. ad Edictum.

Si tutor pupillo nolit auctor fieri, non debet eum Praetor cogere: Primum, quia iniquum est, etiamsi non expedit pupillo, auctoritatem eum praestare: deinde, etsi expedit, tutelae iudicio pupillus hanc iacturam consequitur.

18. IDEM lib. 1. ad Plautium.

Potest pupillus tutore auctore debitorem suum Titio delegare. Sed cum tutor debet pupillo, dicendum est, neque delegari eum, neque procuratorem adversus tutorem dari ipso tutore auctore posse: quia futurum sit, ut auctoritate sua liberetur.

19. IDEM lib. 9. Responsorum.

Curatore etiam impuberi dari posse: sed ad ea, quae solemnitatem juris desiderant, explicanda tutore auctore opus esse.

20. SCAEVOLA lib. 10. Digestorum.

Inter pupillos paternae hereditatis divisio facta est praesente tutore, sed non adsignante instrumento divisionis: Quaesitum est, an ei dari oporteret? Respondit, si tutor auctor fuisset, non idcirco minus standum esse divisioni, quod non adsignasset.

21. IDEM lib. 26. Digestorum.

Defendente tutore pupillus condemnatus ex contractu patris, accepit curatorem: inter quem & creditorem Acta facta sunt apud Procuratorem Caesaris infra scripta. Priscus Procurator Caesaris dixit, *faciat iudicata*: Novellius curator dixit, *abstineo pupillum*: Priscus Procurator Caesaris dixit, *Responsum habes: scis, quid agere debeas*. Quaesitum est, an secundum haec acta adolescens (a) bonis patris abstentus sit? Respondit, proponi abstentum.

22. LABEO lib. 5. Pithanon.

Si quid est, quod pupillus agendo tutorem suum liberaturus est, id ipso tutore auctore agi recte non potest.

TIT. IX.

QUANDO EX FACTO TUTORIS VEL
CURATORIS MINORES AGE RE
VEL CONVENIRI
POSSUNT.

1. POMPONIUS lib. 29. ad Sabinum.

Ob dolum malum, vel culpam tutoris, Aristo ait pupillum possessorem condemnandum: Sed non puto, quanti actor in litem iuraret. Et tamen illud ita est, si rem a tutore pupillus servare possit.

2. ULPIANUS lib. 1. Opinionum.

Si tutor vel curator pecunia ejus, cujus negotia administrat, mutua data, ipse stipulatus fuerit, vel praedia in nomen suum emerit: utilis actio ei, cujus pecunia fuit, datur ad rem vindicandam, vel mutuam pecuniam exigendam.

3. PAPINIANUS lib. 20. Quaestionum.

Dolus * tutorum puero neque nocere neque prodesse debet. † Quod autem vulgo dicitur, *tutoris dolum pupillo non nocere*, tunc verum est, cum ex illius fraude locupletior pupillus factus non est. † Quare merito Sabinus tributoria actione pupillum conveniendum ex dolo tutoris existimavit: scilicet, si per iniquam distributionem pupilli rationibus favit. † Quod in depositi quoque actione dicendum est: Item hereditatis petitione: si modo, quod tutoris dolo desit, pupilli rationibus illatum probetur.

4. ULPIANUS lib. 64. ad Edictum.

At si extrinsecus aliquid tutor dolo admiserit, pupillo nihil nocere oportet.

5. PAPINIANUS lib. 5. Responsorum.

Post mortem furiosi non dabitur in curatorem, qui negotia gessit, iudicari actio, non magis, quam in tutores: si modo nullam ex consensu, post depositum officium, novationem factam, & in curatorem vel tutorem obligationem esse translatam, constabit. §. 1. Tutor, qui pecuniam se soluturum cavit, quam pater pupilli condemnatus fuerat, actionem post tutelam finitam recte recusat. Non idem in eo placuit, qui suo nomine mutuam pecuniam accepit, & iudicatum pro pupillo fecit: nisi forte creditor ideo contraxit, ut in causam iudicati pecunia transiret.

6. IDEM (lib. 2. Definitionum.)

Tutor, interposito decreto Praetoris, actorem reliquit: Secundum eum sententia dicta, iudicati transfertur ad pupillum actio non minus, quam si tutor obtinuisset.

7. SCAEVOLA lib. 13. Quaestionum.

Tutori, qui infantem defendit, succurritur, ut in pupillum iudicati actio detur.

8. IDEM lib. 5. Responsorum.

Tutor, qui & coheres pupillo erat, cum conveniretur fideicommissi nomine, in solidum ipse cavit. Quaesitum est, an in adultum pupillum pro parte danda sit utilis actio? Respondit, danda.

TIT.

TIT. X.

DE SUSPECTIS TUTORIBUS, ET
CURATORIBUS.

1. ULPIANUS lib. 35. ad Edictum.

Hæc clausula & frequens & pernecessaria est: cottidie enim suspecti tutores postulantur. §. 1. Primum igitur tractemus, unde descendat suspecti crimen, & apud quos postulari quis possit suspectus tutor vel curator: deinde quis, & a quo, & ex quibus causis removetur, deque pena suspecti. §. 2. Sciendum est, suspecti crimen e Lege duodecim Tabularum descendere. §. 3. Damus autem ius removendi suspectos tutores Romæ Prætoribus: in provinciis Præsilibus earum. §. 4. An autem apud Legatum Proconsulis suspectus postulari possit, dubium fuit? Sed Imperator Antoninus cum Divo Severo Braduæ Maurico Proconsuli Africæ rescripsit, posse: * quia mandata jurisdictione, officium ad eum totum juris dicendi transit. † Ergo & si Prætor mandet jurisdictionem, simili modo dicendum est, suspectum posse apud eum postulari, cui mandata est: cum enim sit in provincia hoc rescriptum, consequens erit dicere, & eum, cui a Prætoris mandata est jurisdictione, posse de suspecto cognoscere. §. 5. Ostendimus, qui possunt de suspecto cognoscere: nunc videamus, qui suspecti fieri possunt. Et quidem omnes tutores possunt, sive testamentarii sint, sive non sint, sed alterius generis tutores: Quare & si legitimus sit tutor, accusari poterit. Quid, si patronus? adhuc idem erit dicendum: modo ut meminerimus, patrono parcendum. §. 6. Consequens est, ut videamus, qui possunt suspectos postulare. Et sciendum est, quasi publicam esse hanc actionem, (hoc est, omnibus patere). §. 7. Quinimo, & mulieres admittuntur: sed hæc solæ, quæ pietate necessitudinis ductæ ad hoc procedunt: ut puta mater, nutrix quoque, & avia (possunt). Potest & soror (nam in sorore & rescriptum exstat Divi Severi), & si qua alia mulier fuerit, cujus Prætor perpensam pietatem intellexerit non sexus verecundiam egredientis, sed pietate productam, non continere injuriam pupillorum, admittet eam ad accusationem. §. 8. Si quis de plebeis ob facta atrociora in tutela admissa fuerit apud Prætores accusatus, remittitur ad Præfectum Urbis graviter puniendus.

2. IDEM lib. 1. de omnibus Tribunalibus.

Libertus quoque, si fraudulenter gessiſſe tutelam filiorum patroni probetur, ad Præfectum Urbis remittetur puniendus.

3. IDEM lib. 35. ad Edictum.

Tutor quoque contutorem potest suspectum facere: sive duret adhuc tutor; sive jam defuerit ipse, contutor autem maneat tutor. Et ita Divus Severus rescripsit. Plus Divus Pius Cæcilio Petino rescripsit, posse tutorem suspectum remotum contutores suos suspectos facere. §. 1. Liberti quoque pupillorum grate facient, si tutores vel curatores eorum, male gerentes rem patronorum, vel liberorum patronorum, suspectos fecerint: Sed si patronum suum ut suspectum in tutela facere velint, melius est, liberos ab accusatione repellere,

ne in ipsa cognitione gravius aliquid emergat: cum hoc aliis omnibus pateat. §. 2. Non tantum autem adolescentis curator, sed etiam furiosi, vel prodigi, ut suspectus removeri potest. §. 3. Sed & si quis curam ventris bonorumve administrat, non carebit hujus criminis metu. §. 4. Præterea videndum, an & sine accusatione possit suspectus repelli? Et magis est, ut repellere debeat, si Prætori liqueat ex apertissimis rerum argumentis, suspectum eum esse: Quod favore pupillorum accipiendum est. §. 5. Nunc videamus, ex quibus causis suspecti removeantur? Et sciendum est, aut ob dolum in tutela admissum suspectum licere postulare, si forte grassatus in tutela est, aut sordide egit, vel perniciose pupillo, vel aliquid interceptum ex rebus pupillaribus jam tutor. Quod si quid amisit, ante tamen (admisit) quam tutor esset, quamvis in bonis pupilli, vel in tutela: non potest suspectus tutor postulari: quia delictum tutelam præcessit: proinde si pupilli substantiam expilavit, sed antequam tutor esset, accusari debet expilata hereditatis (crimine): si minus, furti. §. 6. Quæri potest, si tutor fuerit pupilli, idemque sit curator confirmatus adolescenti, an possit ex delictis tutelæ suspectus postulari? Et cum possit tutelæ a concuratoribus conveniri, consequens erit dicere, cessare suspecti accusationem: quia tutelæ agi possit, deposito officio, & alio sumpto. §. 7. Idem erit quærendum, (&) si proponas aliquem defuisse esse tutorem, & rursus cœpisse (ut puta usque ad tempus, vel ad conditionem erat datus, deinde iterum, vel superveniente conditione testamentaria, vel etiam a Prætoris postea datus est), an suspectus postulari possit? Et quia duæ tutelæ sunt, si est, qui eum tutelæ iudicio conveniat, æquissimum erit dicere, cessare crimen suspecti. §. 8. Si autem ipse tutor est solus, numquid, quia tutelæ cessat, removendus sit ab hac administratione, quasi (in hac) suspectus ex eo, quod in alia male versatus sit? Ergo & in eo, qui curator solus post finitam tutelam confirmatus est, idem dici potest. §. 9. Quod si quis ita tutor datus sit, quoad in Italia erit, tutor esto; vel, quoad trans mare non ierit: an possit suspectus postulari ex eo gestu, quem administravit, antequam trans mare abesset? Et magis est, ut postulari possit: quasi una tutela sit, habens intervalla. §. 10. Si quis abfuturus Reipublicæ causa desideravit in locum suum constitui alium tutorem, an reversus ex ante gesto suspectus postulari possit? Et quia potest ex priore gestu utili actione conveniri, cessabit postulatio. §. 11. Si curator ventri bonisque datus fraudulenter versatus sit, deinde tutor datus, an postulari suspectus propter fraudes in cura admissas possit, dubitari potest: Et si quidem habet contutores, non poterit postulari, quia conveniri potest: si non habet, amoveri potest. §. 12. Si tutor inimicus pupillo parentibusve ejus sit, & generaliter, si qua iusta causa Prætores moverit, cur non debeat in ea tutela versari, rejicere eum debet. §. 13. Severus & Antoninus rescripserunt Epicurio, Tutores, qui res vetitas sine decreto distraxerunt, nihil quidem egisse; verum, si per fraudem id fecerunt, removeri eos oportere. §. 14. Tutor, qui ad alimenta pu-

pillo præstanda copiam sui non faciat, suspectus est, poteritque removeri. §. 15. Sed si non latitet, sed præsens nihil posse decerni contendit, quasi inopibus, si datis pupillo Advocatis in mendacio revincatur, ad Præfectum Urbis remittendus est: neque enim interest, id agere quemquam ut corrupta fide inquisitionis tutor constituatur, an bona fide constitutum velut prædonem bonis alienis incumbere: Hic ergo non quasi suspectus removebitur, sed remittetur puniendus ea poena, qua solent adfici, qui tutelam corruptis ministeriis Prætoris redemerunt. §. 16. Qui pecuniam ad prædiorum emptionem conferre, neque (pecuniam) deponere pervicaciter perstant, quoad emptionis occasio inveniatur, *vinculis publicis* jubentur *contineri*, & insuper pro suspectis habentur: Sed sciendum est, non omnes hac severitate debere tractari, sed utique humiliores: cæterum eos, qui sunt in aliqua dignitate positi, non opinor *vinculis publicis* contineri oportere. §. 17. Is tutor, qui inconsideranter pupillum vel dolo abstulit hereditate, potest suspectus postulari. §. 18. Qui ob segnitiam, vel rusticitatem, inertiam, simplicitatem, vel ineptiam remotus sit, in hac causa est, ut integra existimatione tutela vel cura abeat. Sed & si (quis) ob fraudem non removebit aliquem, sed ei adjunxerit, non erit famosus: quia non est *abire tutela* iussus.

4. IDEM lib. 1. de omnibus Tribunalibus.

HÆ enim causæ faciunt, ut integra existimatione tutela vel cura quis abeat. §. 1. Decreto igitur debet *causa* removendi significari, ut appareat de existimatione. §. 2. Quid ergo, si non significaverit causam remotionis decreto suo? Papinianus ait, debuisse dici hunc integræ esse famæ: Et est verum. §. 3. Si Prætor sententia sua non removerit tutela, sed *gerere* prohibuit: dicendum est, magis esse, ut & hic desinat tutor esse. §. 4. Qui nihil gesserunt, non possunt suspecti postulari: verum ob ignaviam, vel negligentiam, vel dolum, si dolo fecerunt, possunt removeri.

5. IDEM lib. 3. Disputationum.

Suspectus fieri is quoque qui satis dederit, vel nunc offerat, potest: expedit enim pupillo, rem suam salvam fore, quam tabulas rem salvam fore cautionis habere: Nec ferendus est contutor, qui ideo collegam suum suspectum non fecit, quoniam cautum erat pupillo.

LIBER VICESIMUS SEPTIMUS.

TIT. I.

DE EXCUSATIONIBUS.

1. MODESTINUS lib. 1. Excusationum.

Herennius Modestinus, Ignatio Dextro S. Conscribens librum, ut mihi videtur, utilissimum, quem *Excusationem tutelæ & curatorem vocavi*, hunc tibi misi. §. 1. Faciam autem, quoad possibile erit, de his doctrinam manifestam, enarrans legalia Græcorum voce, etsi cognovero, inepta ea ad transferendum esse. §. 2. Apponam

6. CALLISTRATUS lib. 4. de Cognitionibus.

Quia *satisfactio propositum tutoris malevolum non mutat, sed diutius grassandi in re familiarum facultatem præstat.

7. ULPIANUS lib. 1. de omnibus Tribunalibus.

Imperibus quidem non permittitur suspectos facere: adolescentibus plane volentibus suspectos facere curatores suos permittitur, dummodo (ex) consilio necessariorum id faciant. §. 1. Si fraus non sit admissa, sed lata negligentia, quia ista prope fraudem accedit, removeri hunc quasi suspectum oportet. §. 2. Præterea accesserunt quædam species ex Epistola Imperatoris nostri, & D. Severi ad Atriunculonium: nam adversus eos, qui ne alimenta decernantur sui copiam perseverant non facere, ut suis rebus careant præcipitur; reique servandæ causa pupillus in possessionem mittatur ejus, qui suspectus sententia sua factus est; quæque mora deteriora futura sunt, curatore dato distrahi jubentur. §. 3. Item si quis tutor datus non compareat, solet Edictis evocari, novissimeque, si copiam sui non fecerit, ut suspectus removeri, ob hoc ipsum quod copiam sui non fecit. Quod & perraro & diligenti habita inquisitione faciendum est.

8. IDEM lib. 61. ad Edictum.

Suspectum tutorem cum putamus, qui moribus talis est, ut suspectus sit: enimvero tutor, quamvis pauper est, fidelis tamen & diligens, removendus non est quasi suspectus.

9. MODESTINUS libro singulari de Erematicis.

Si tutor aliquo vinculo necessitudinis vel affinitatis pupillo conjunctus sit, vel si patronus pupilli liberti tutelam gerit, & quis eorum a tutela removendus videatur, optimum factum est, curatorem ei potius adjungi, (quam eundem) cum notata fide & existimatione removeri.

10. PAPINIANUS lib. 12. Quæstion.

Decreto Prætoris ut suspectus remotus, periculum futuri temporis non timet: iniquum enim videtur, removeri quidem a tutela vel cura, in futurum autem non esse securum.

11. IDEM lib. 5. Responsorum.

Post finitam tutelam, cognitio suspecti tutoris, quamvis pridem recepta, solvitur.

12. JULIUS AQUILA libro Responsorum.

Nihil proponi, cur præscribere curator possit in cognitione suspecti, quominus religio Prætoris a pupillari servo detegente fraudes instruat.

dicendorum narrationi etiam ipsa Legum verba, si necesse erit, ut dicendorum simul, & legendorum usum habentes, integritatem indigentibus, & utilitatem præbeamus. §. 3. Dicendum igitur primum est, quos *creari non oporteat*. §. 4. Libertinis pupillis ingenuos tutores vel curatores Præsides non dabunt, nisi omnimodo libertinorum penuria secundum locum illum sit: libertinis enim libertinos solos oportere dari, qui ex eodem loco sint, Oratio Divi Marci jubet. Si autem dabitur, Divus Severus

Severus impuberum curam habens, obligatum esse tutelae, nisi iuste rationes reddiderit, rescriptit. §. 5. Non potest curator esse sponsae sponsus, ut Senatus dicit: creatus autem talis, absolvetur.

2. IDEM lib. 2. Excusationum.

EXcitantur a tutela & curatoria qui septuaginta annos compleverunt. Excessisse autem oportet septuaginta annos tempore illo, quo creantur, aut quo hereditatem adiit quis, aut quo conditio, quae testamento inscripta est, completa est: non intra tempora excusationis. §. 1. Aetas autem probatur aut ex nativitatis scriptura, aut aliis demonstrationibus legitimis. §. 2. Remittit a tutela vel curatoria & liberorum multitudo. §. 3. Legitimos autem liberos esse oportet omnes, etsi non sint in potestate. §. 4. Oportet autem liberos vivos esse quando tutores patres dantur: qui enim antea decesserunt, his non connumerantur: neque rursus nocent, qui postea moriuntur: Et hoc ita inquit Constitutio Divi Severi. §. 5. Hoc autem videtur quidem dictum esse de tutore dato secundum testamentum: convenit autem hoc & in omni alio. §. 6. Qui autem in ventre est, etsi in multis partibus Legum comparatur jam natis, tamen neque in praesenti quaestione, neque in reliquis civilibus muneribus prodest patri: & hoc dictum est in Constitutione Divi Severi. §. 7. Non solum autem filii remissionem tutelae tribuunt, & filiae, sed etiam nepotes ex filiis masculis nati, masculi & foeminae. Auxiliantur autem tum quando patre eorum mortuo illius locum suppleant avo. Quotcumque autem nepotes fuerint ex uno filio, pro uno filio numerantur. Haec autem ex Constitutionibus, quae de *liberis* loquuntur, possunt colligi: nusquam enim facile est invenire, ubi de *filiis* loquatur Constitutio, sed de *liberis*: appellatio autem haec & ad nepotes extenditur. §. 8. Numerum autem liberorum determinatum Constitutionibus esse oportet unicuique, tunc cum creatur: nam si post creationem generantur, non auxiliantur, ut Constitutio inquit Severi & Antonini. §. 9. Amplius autem & qui habet tres tutelae, aut tres curatorias: aut commixtim tres curatorias, & tres tutelae, & adhuc manentes, hoc est, nondum excedentibus aetatem minoribus, hi excusantur ad tutelam vel curatoriam vocati. Sed tamen & si curator quis fuerit, non impuberis, sed furiosi, (seu prodigi), in numerum curarum & haec computabitur curatoria: quod sic se habere docet Constitutio Severi & Antonini. Dicit autem haec & nobilis Ulpianus de tribus tutelis.

3. ULPIANUS lib. singulari de Officio Praetoris tutelaris.

Tria onera tutelarum dant excusationem. † Tria autem onera sic sunt accipienda, ut non numerus pupillorum plures tutelae faciat, sed patrimoniorum separatio: & ideo qui tribus fratribus tutor datus est, qui indivisum patrimonium haberent, vel quibusdam tutor, quibusdam curator, unam tutelam suscepisse creditur.

4. MODESTINUS lib. 2. Excusationum.

Diximus tres habentes tutelae ad quartam non vocari. Quaesitum est igitur, si quis duas habens tutelae, deinde ad tutelam tertiam vocatus

appellaverit, & adhuc pendente iudicio appellationis ad quartam tutelam promoveatur, utrum a quarta se excusans mentionem faciet & tertiae, an omnino dimittet illam? Et a Divo Severo & Antonino constitutum invenio, non oportere ad quartam promoveri a tertia appellante: sed pendente tertiae creationis excusatione, illius finem expectare, terminum futurum quartae creationis: recta ratione: si enim ordine praepostero quartam suscipiat quis, eveniet, ut post tertiam extantem, injusta tertiae appellatione apparente, quatuor oneribus gravetur extra Leges. §. 1. Si pater in tribus fuerit muneribus aut tutelarum aut curatoriarum, filius ejus non vexabitur: & ita constitutum est a Divo Severo & Antonino. Hoc autem & e contrario est, quod oportet filii tutelae remissionem patri dare: & rursus utrisque communes, id est, unam filii, & duas patris aut e converso. Tunc autem haec ita se habent, cum onus uni domui, non separatis contingit. Scribit autem & Ulpianus nobilissimus haec eadem.

5. ULPIANUS lib. singulari de Officio Praetoris Tutelaris.

Tria onera in domo una esse sufficit: proinde si pater alicujus, vel filius, vel frater, qui est in ejusdem potestate, tria onera sustineat, quae ad periculum patris sui spectent, quia voluntate ejus administrant, omnibus excusatio a tutela competit. Sed si non patris voluntate administrant, non prodesse, saepe rescriptum est.

6. MODESTINUS lib. 2. Excusationum.

Si duas habenti tutelae aliae duae simul superinductae fuerint, quae est ordine tertia, auxiliabitur ei, ad remissionem quartae, et Imperator fuerit, qui quartam injunxerit, aut tertiam, & antequam cognoscat Imperatoris mandata, promotus erit ad aliam. Si autem ordo non apparuerit, sed in una die duae creationes proponerentur in diversis chartis, non qui creatus est, sed qui creavit eliget, quam oporteat eum suscipere. §. 1. Grammatici, Sophistae, Rhetores, Medici qui *περιόδοιται*, id est, circulatorum vocantur, quemadmodum a reliquis muneribus, ita & a tutela & a cura requiem habent. §. 2. Est autem & numerus Rhetorum in unaquaque civitate, qui vocationem munerum habent, & haereses quaedam propositae lege: quod manifestum est ex Epistola Antonini Pii, quae descripta quidem est communitati Asiae, universo autem orbi conveniens est: cujus capitulum hic subiectum est. *Minores quidem civitates possunt quinque medicos immunes habere, & tres Sophistas, Grammaticos totidem: majores autem civitates septem, qui curent; quatuor, qui doceant utramque doctrinam: maxima autem civitates decem Medicos, & Rhetores quinque, & Grammaticos totidem. Supra hunc autem numerum ne maxima quidem civitas immunitatem praestat. Decet autem maximo quidem numero uti Metropoles gentium: secundo autem, quae habent vel forum causarum vel loca iudiciorum: tertio autem, reliquas.* §. 3. Excedere quidem hunc numerum non licet neque sententia Senatus, neque alia qua adjuvitione: minuire autem licet: quoniam pro civilibus muneribus apparet hoc tale factum. §. 4. Et

utique

utique non aliter de immunitate hac fructum habebunt, nisi decreto Senatus inscripti fuerint numero concessio, & circa operationem se negligenter non habeant. §. 5. Et Philosophos quidem liberari a tutelis Paulus scribit ita: † *Philosophi, Oratores, Grammatici, qui publice iuventibus profunt, excusantur a tutelis: nam & Ulpianus lib. 4. de Officio Proconsulis ita scribit.* §. 6. *Sed & reprobari Medicum posse a Republica, quamvis semel probatus sit, Imperator noster cum Patre Lælio Basso rescripsit.* §. 7. De Philosophis autem eadem Constitutio D. Pii ita dicit: *Philosophorum autem non constitutus est numerus, quia rari sunt, qui philosophantur. Existimo autem, quoniam qui divitiis superabundant, voluntarie tribuent pecuniam in utilitate patriæ: si autem proprie loquantur de substantia, inde jam manifesti sicut non philosophantes.* §. 8. Est autem Imperatoris Commodi Constitutionibus inscriptum capitulum ex Epistola Antonini Pii, in qua manifestatur, & Philosophos habere immunitatem tutelarum: sunt autem hæc verba: *Consimiliter autem bis omnibus Divus pater meus mox ingrediens principatum, Constitutione existentes honores & immunitates firmavit scribens, Philosophos, Rhetores, Grammaticos, Medicos immunes esse Gymnasiis Sacerdotii stantes, & neque ad frumenti, & vini, & olei emptiones, & præpositiones, & neque iudicare, neque Legatos esse, neque in militia munerari nolentes, neque ad alium famulatum eos cogi.* §. 9. Amplius & illud scire oportet, & eum, qui in patria propria docet, aut medicatur, immunitatem hanc habere: si enim existens Comaneus in Cæsarea doceat, aut medicetur, apud Comanenses immunitatem non habet: & hoc ita promulgatum est a D. Severo & Antonino. §. 10. Valde tamen disciplinis instructos, & si supra numerum, & in aliena patria moram faciant, esse immunes Paulus scribit, dicens D. Pium Antoninum ita iussisse. §. 11. Romæ philosophantem cum salario vel sine salario, remissionem habere promulgatum est a Divo Severo & Antonino, ita ac si in propria patria doceret. Quibus promulgationibus potest quis illam rationem adducere, quoniam in Regia Urbe, quæ & habetur & est communis patria, decenter utique utilem seipsum præbens, non minus, quam in propria patria, immunitate fructur. §. 12. Legum vero Doctores in aliquo præsidatu docentes, remissionem non habebunt. Romæ autem docentes, a tutela & cura remittuntur. §. 13. Ulpianus libro singulari de Officio Prætoris Tutelaris ita scribit: *Athletæ habent a tutela excusationem, sed qui sacris certaminibus coronati sunt.* §. 14. Gentium præsidatus, puta Asiæ, Bithyniæ, Cappadociæ, tribuit immunitatem a tutelis, hoc est, quoad in præsidatu sunt. §. 15. Tutela non est Reipublicæ munus, nec quod ad impensam pertinet, sed civile: nec provinciale videtur tutelam administrare. §. 16. Remittuntur a tutela & cura Magistratus civitatum. §. 17. Dat remissionem tutelæ & capitalis inimicitia a creato facta adversus patrem pupillorum, nisi secundum testamentum apparuerit datus tutor: nisi, postquam scriptum est testamentum, capitale certamen, eis ad invicem

constitit: vel nisi antiquior quidem est testamento inimicitia: propter hoc autem videtur esse datus tutor, ut supponatur debito, & negotiis: & hoc ex Epistola Imperatoris Severi ostenditur. §. 18. Amplius autem absolvitur a tutela, cum quæstionem quis pupillo de statu movet, cum videtur hoc non calumnia facere, sed bona fide: & hoc Divi Marcus & Severus promulgaverunt. §. 19. De rusticis autem, & humilibus, & illiteratis, scribit Paulus ita: *Mediocritas & rusticitas interdum excusationem præbent, secundum Epistolas Divorum Hadriani & Antonini.* † *Ejus, qui se neget literas scire, excusatio accipi non debet, si modo non sit expert negotiorum.*

7. ULPIANUS lib. singulari Excusationum.

PAupertas sane dat excusationem, si quis imparem se oneri inuncto possit probare: Idque Divorum Fratrum Rescripto continetur.

8. MODESTINUS lib. 3. Excusationum.

SED & milites, qui honeste compleverunt militiæ tempus, remissionem habent tutelarum adversus omnes hodie privatos. Adversus autem filios eorum, qui eidem ordini communicaverunt, & eorum qui olim milites fuerunt, intra annum quidem dimissionis remissionem habent, post annum autem non habent: coæqualitas enim honoris militiæ fortior videtur olim militum privilegio: nisi fortassis alias habuerint justas tutelæ excusationes, utputa numerum annorum, vel aliquid tale, quale & privatos adversus omnes excusare consuevit. † Hæc autem de filiis, non de nepotibus eorum, qui olim milites fuerunt. Nepotes enim eorum qui olim milites fuerunt, in eodem loco cum reliquis privatis esse creduntur. §. 1. Qui nimirum ignominiose dimissi sunt, similes, his qui nequaquam militaverunt, existimantur: & propter hoc neque ipsi habent privilegium, neque filiis eorum, qui olim fuerunt milites, tutores dati obligabuntur. §. 2. Quandoque autem non complent quidam militiæ tempus, & tamen habent remissionem tutelarum, sed non eandem cum iis qui compleverunt: qui enim vigesimum annum militiæ excessit, similis esse creditur ei, qui complevit tempus militiæ. §. 3. Qui autem intra hos annos dimissus est, non habet continuam tutelarum immunitatem, sed ad tempus, quemadmodum & reliquorum civilium munerum remissionem habet: qui enim intra quinque annos militia solutus est, nullam sibi vindicabit immunitatem: qui autem post quinque annos, unius anni habet immunitatem: qui autem post octo, biennii: qui autem post duodecim, triennii: qui autem post sexdecim, quadriennii: qui autem post viginti, sicut supra diximus, continuo absolvetur. §. 4. Qui autem inter nocturnos custodes, qui sunt Romæ, militaverit, anni solius habet remissionem. §. 5. Ita autem, si honeste scilicet absoluti fuerint, sicut dictum est, vel propter ægritudinem causativam remissionem acceperint: est enim & hæc honesta: qui enim ignominiosa potitur remissione, non habet vacationem. §. 6. Veteranus autem esse creditur, non solum legionarius, sed & omnis, qui qualitercunque militavit, etsi honeste est & ipse solutus:

solatus: (filiorum tamen tutor creabitur:) etenim legionarius ejus, qui inter nocturnos custodes militavit, filiorum tutor fit. §. 7. Jam vero & militi impuberi curator dabitur, qui olim miles fuerit: scilicet si pater hujus mortuus fuerit, five etiam hic emancipatus fuerit similiter. §. 8. Et de universis his Constitutiones testantur. §. 9. Scribit autem & Ulpianus ita: Sed ignominia missi ab urbicis plane tutelis excusabuntur: quia ingredi eis urbem non licet. † Plane, si quis in cohortibus urbanis permilitavit, licet ante viginti annos mittitur, tamen perpetuam habet a tutelis excusationem. §. 10. Quæsitum est autem, utrum unam & semel tutelam recipiunt, qui olim fuerunt milites, vel uno tempore non amplius quam semel, quiescente autem prima tutela, rursus (privilegium) recipiant: aliter atque in privatis, qui quieverunt: non enim auxiliantur his, qui habuerunt, neque inter tres adnumerantur: ita & in his, qui olim fuerunt milites, non prodest creatum esse. † Hoc autem & in Curiis est promulgatum, ut ostendit Divi Severi & Antonini Constitutio. §. 11. Et nihil differt, qualiter indigent filii commilitonis tutore vel curatore, utrum emancipati, vel patre mortuo. §. 12. Primipilarii ex Constitutionibus Imperialibus excusationem habent reliquarum tutelarum: primipilarii autem filiorum tutores erunt. † Primipilarii autem hi existimantur, qui exercent primum pilum. Si autem non exercens mortuus fuerit, hujus filiorum primipilarius tutor non erit.

9. ULPIANUS lib. singulari de Officio Prætoris tutelarum.

SI Tribunus in cohortibus Prætoriiis permilitaverit, etiam a collegarum filiorum tutela excusabitur, beneficio Divi Severi, & Imperatoris nostri.

10. MODESTINUS lib. 3. Excusat.

Non solum autem, qui ad caligatas militias, & reliquas, primipilarii militaverunt, sed & qui qualitercunque necessitatis publicæ plebis Romanorum gratia absentes fuerunt, anni habent vacationem post reversionem. §. 1. Annus denique hic non solum his qui compleverunt consuetum militiæ tempus, in reliquis publicis necessitatibus datur, sed & his, qui qualitercunque quieverunt a publica necessitate, & reversi sunt, & si minus tempus eo, quod constitutum est, consummaverunt. §. 2. Quas denique prius habebant tutelas, propter hoc autem deposuerunt, quoniam publici negotii gratia abibant, has, quum reversi fuerint, confestim recipient, nihil eis auxiliante anno: annus enim ad futuras novasque datur, non ad eas, quæ resumi debent. §. 3. Annus autem copulatorum dierum scrutabitur ex quo quis reversus est: rectam viam dirigens, vel dirigere debens, non eam, quæ est ex circuitibus. §. 4. Et qui in testamento dati sunt tutores, renuent secundum Leges, administrationem earum, quæ in alia provincia sunt possessionum, quod ostendit subjecta Divi Severi Constitutio. Divi Severus & Antoninus Augusti Valerio: *Testamento tutor datus, ante præfinitum diem adire debuisti, & postulare, ut ab administratione rerum, quæ in alia provincia erant,*

liberareris. §. 5. Qui primum pilum explevit, si cum tutelam suscepisset unius filii, rursus in militares necessitates assumptus erit, deponet sollicitudinem tutelæ. §. 6. Similiter & in locum illius tutoris, quem postea sibi collegam quis adduxerit, dabitur curator, ut ait Constitutio D. Severi: quam recte adaptans omnibus similibus capitulis, curatorem dari licet in locum eorum, qui temporis vacationem recipiunt. §. 7. Si libertus impubes dabitur a patrono tutor filiis suis, vel alius quicumque minor vigintiquinque annis: donec quidem impubes fuerit, non molestabitur; interim autem alter in locum ejus creabitur curator. Similis est huic & legitimus tutor, si impuberem esse contigerit: etenim in locum ejus curator interim dabitur. §. 8. Si quis ita ægrotus fuerit, ut oporteat eum non omnino dimitti a tutela: in locum ejus curator (interim) dabitur; sanatus autem hic rursus recipiet tutelam. Si quis autem in insaniam inciderit, similis est huic: & ita Ulpianus scribit. Adversa quoque valetudo excusat, sed ea quæ impedimento est, quominus quis suis rebus superesse possit, ut Imperator Noster cum Patre rescripsit.

11. PAULUS lib. singul. de Excusatione tutorum.

ET non tantum, ne incipiant, sed & a cœpta excusari debent.

12. MODESTINUS lib. 3. Excusat.

Idem Ulpianus scribit. Sed in hoc Rescripto adjectum est, solere vel ad tempus vel in perpetuum excusari, prout valetudo est, qua adficiatur. Furor autem non in totum excusat, sed efficit, ut curator interim detur. §. 1. Sunt & alii, qui, etsi jam sint tutores vel curatores, continuo tamen de reliquo absolvuntur a sollicitudine: puta qui domicilium alio transtulerunt, ex Rescripto Imperatoris scientis quidem tutorem esse eum, transigrare autem expressim ei concedentis, & horum alterutrum literis significantis.

13. IDEM lib. 4. Excusationum.

Scire oportet, quoniam neque dati tutores, neque testamentarii provocare necesse habent: ut ostendit Constitutio D. Veri & Antonini. Hoc autem observari oportet, & in datis curatoribus: in paucissimis enim distant curatores a tutoribus. Adversus denique sententias auferentes eis excusationes licentiam habebunt appellandi. §. 1. Multa vero observari oportet, ut concedatur, tutores vel curatores causas remissionis tribuere. Oportet enim, eos constituto legibus tempore ad iudicem accedere. Sunt autem constituta tempora hæc. Qui enim in ipsa civitate est, ubi creatur, vel intra centesimum lapidem a civitate, intra quinquaginta dies excusabitur, postea autem non admittetur, sed tenebitur ad sollicitudinem: & si horum quid non fecerit, erit in eadem causa, in qua esset, si apparuisset proprio periculo ipsum negligere, neque ulla ei via relicta erit ad excusationem. Qui autem supra centum milliaria a civitate abest, viginti milliaria habebit numerata in unamquamque diem a quo cognoverit (oportet autem ei manifestari a Præsidibus vel in faciem, vel ad domum), & extra hos, alios

triginta dies habebit ad excusationem. † Hoc autem convenit & iis, qui testamento dati sunt, siue tutores fuerint, siue curatores, quos confirmari a Magistratibus consuetum est. §. 2. Aliud etiam invenimus in Divi Marci promulgatione, inquisitione dignum. Etenim ei, qui in ipsa civitate est, in qua creatus est, vel intra centum miliaria, quinquaginta dierum spatium legislator dedit: ei vero, qui ultra centum miliaria habitat, in unamquamque diem numerari viginti miliaria iussit, & extra hos alios triginta dies adjecit ad excusationem: unde contingit, ut, si cuius habitatio centum sexaginta miliaribus absit, is octo & triginta dierum spatium habeat, octo quidem centum sexaginta miliariorum nomine in unamquamque diem, viginti miliaribus numeratis, triginta vero, eo, quod ad excusationem faciunt. Erit igitur in deteriori ordine, qui longius habitat, eo qui intra centum miliaria est, vel in ipsa civitate: si utique his quidem semper quinquaginta dies spatii sunt, illis vero pauciores. Sed etsi maxime verba Legis hunc habeant intellectum, tamen mens legislatoris aliud vult: ita enim & Cerebrius Scævola, & Julius Paulus, & Domitius Ulpianus, coryphæi Legum prudentum scribunt, dicentes ita oportere hoc observari, ut nunquam alicui minus detur quinquaginta dierum spatium: tunc autem longius, cum annumeratio dierum, qui in viam computantur, adiectis triginta diebus, quos ad excusationem Lex dat, excedit quinquaginta dies: ut puta si dixerimus, aliquem a quadringentis quadraginta miliaribus habitare: hic enim via quidem habebit dies viginti duos, ad excusationem autem alios triginta. §. 3. Observabunt autem hoc temporis spatium omnes, qui qualitercunque excusantur a tutela, vel cura, vel parte ejus. §. 4. Consequens autem est credere, quod si aliqua specie excusationis fuerit quis usus, non aliter audietur, quam si observaverit constitutum tempus: nisi forte alterius alicujus civitatis est civis. §. 5. Ita vero necesse est custodiri constitutum tempus, ut & si excusatus fuerit dimissus, non liberari eum D. Verus & Antoninus ostendant in Constitutione, jubentes non detineri eum, qui in locum ejus creatus sit, quasi non liceat alium dari in locum existentis tutoris. §. 6. Sufficit autem intra constitutum tempus excusare se solum. Si enim postea nolens desierit, non ei nocebit: ideoque si representaverit quis se solum, non permanferit autem postea, ut se excuset, post constitutum tempus exceptione repellitur, & hoc dicit Constitutio Imperatorum Veri & Antonini. §. 7. Si enim quis propter ægritudinem, vel aliam necessitatem (puta maris, vel hyemis, vel incursus latronum, aut aliam quam similem) constituto tempore non poterit venire: ignoscendum ei est: cuius fidem tamen sufficit firmare ex ipsa naturali Justitia, tamen & Constitutio Imperatorum Veri & Antonini hæc dicit. §. 8. Scire autem oportet, non sufficere, si accedat ad judicem, sed oportere etiam de specie remissionis testari: & si multa habeat jura, quæ ad remissionem faciunt, omnia nominare: si minus, similem esse ei, qui nequaquam accessit, aut accessit quidem, justam autem

remissionis causam non nominavit. §. 9. Quinquaginta vero dies continui numerantur, incipiendo a tempore cognitionis, quo quis cognovit se ipsum datum esse. §. 10. Oportet autem unam testari ante tribunal, vel aliter in submemorationibus. Potest autem & libellos dare, ut iidem ipsi ajunt Imperatores. §. 11. Hæc de iis qui observare constitutum tempus debent. De iis autem qui non subjecti sunt constitutionis temporibus, ageremur. §. 12. Qui non juste dati sunt tutores (hoc est, a quibus non oportet, aut quos non oportet, aut quibus non oportet, aut quo non oportet modo) si neque confirmantur, neque administraverint, sunt immunes: neque opponet quis eis, quod constituta tempora excusationis non observaverint: neque enim habent excusationis necessitatem, ut ostenditur in subjectis Constitutionibus, quas exempli gratia subjeci: adaptantur autem utique omnibus. Divi Severus & Antoninus Augusti Narcisso: *Ab avo materno tutor datus necesse non habuisti excusari, cum ipso jure non teneris: si igitur administrationi te non miscuisti, potes esse securus.* † Similiter autem & si eum, qui non suppositus est jurisdictioni, creabunt Magistratus tutorem vel curatorem: neque hic necessitatem habet observare constituta tempora, ut puta, quia neque civis neque incola est.

14. IDEM lib. 5. Excusationum.

Libertum, cum de excusatione tutorum & curatorum tractetur, scire oportet, non solum patris pupilli, sed & matris intelligi debere. §. 1. Sed & cum de liberis patroni quæsierimus, scire oportet, appellationem hanc non in primo gradu consistere, hoc est in filium & filiam, sed & in nepotes ex utroque latere & eos qui deinceps sunt. §. 2. Sed etsi jus annulorum aureorum impetraverit, adhuc custodit libertorum ordinem, secundum hæc quæ scripsit Marcus Antoninus. §. 3. Qui propria pecunia emptus & manumissus est, nequaquam connumeratur reliquis libertis. §. 4. Si plures liberti fuerint, unus omnibus liberis tutor dabitur, & a tribus tutelis non absolvetur.

15. IDEM lib. 6. Excusationum.

Spadonem quoque creabunt tutorem: nullam enim habet excusationem, ut Constitutio ostendit Imperatorum Severi & Antonini. §. 1. Qui patri promisit se fore tutorem liberorum, excusari ab hac tutela non potest, etsi aliter habet jus excusationis. §. 2. Scire oportet, nulli dignitatem tribuere excusationem: unde si quis Senator fuerit, hic tutor erit, & eorum qui inferioris ordinis sunt, (quam) Senatorum: quemadmodum rescripsit Divus Marcus & Commodus. §. 3. Si quis autem tutor vel curator fuerit non Senatoris, vel aliter non in dignitate positi, deinde postea fiat Senator, continuo absolvetur a sollicitudine. Si autem liberi, quorum tutelam aut curam administrabat, erant Senatoris, non absolvetur a tutela aut cura. §. 4. Similiter autem, & qui inferioris ordinis est, non excusabitur a tutela vel cura majorum. §. 5. Neque librarios, neque calculatores, quos vulgo rationarios dicimus, habere immunitatem, dicunt Divorum Constitutiones. §. 6. Jam autem & Judæi non Judæorum tutores erunt, sicut

sicut & reliqua administrabunt: Constitutiones enim in iis solis sine modestia eos esse iubent, per quæ cultus inquinari videtur. §. 7. *Ratiocinatio civitatis*, neque in numerum unius tutelæ procedit. §. 8. *Liberti* uxorum Senatorum (uuius), etsi res eorum disponunt, non absoluntur tamen a tutelis: hoc enim (masculorum) Senatorum libertis solum concessum est. §. 9. Si civitatis princeps, id est, *Magistratus*, incidente ei creatione, obnoxius fuerit periculo tutelæ, hanc non connumerabit aliis tutelis: quemadmodum nec fideiussores tutelæ: sed neque qui ob honorem tutores conscripti sunt. §. 10. Qui *vestigalia conduxit* a civitatibus, non excusatur a cura. §. 11. Qui iura multa poterit dicere, quorum unumquodque per se ipsum satis validum non est, an possit excusari quæsitum est: puta septuaginta quis annorum non est, neque tres habet tutelæ, sed neque quinque filios, aut aliquod aliud jus remissionis; habet nimirum duas tutelæ, & duos filios, & sexaginta annorum est, aut alia quædam talia dicit, per se ipsa quidem perfectum auxilium non præbentia, quæ tamen si invicem conjuncta sint, iusta appareant: Sed visum est, hunc non excusari. §. 12. Qui accepit vel habet immunitatem civilium vel publicorum munerum, hic a tutela vel cura non excusabitur. §. 13. Qui absolutus est a tutela vel cura, non omnino depositionibus apud acta ad remissionem alterius tutelæ vel curationis utetur, si non extiterint ei iura remissionis. §. 14. Qui dixerit se ipsum ignotum esse patri aut matri pupilli, ea de causa liberandus non est. §. 15. Est autem quando & qui *tres habet tutelæ*, vel curas, non habet jus remissionis, puta si quis affectaverit suscipere. Jam autem & tutor, qui modici patrimonii (factus) est, affectasse videtur. §. 16. Ulpianus libro singulari de Excusationibus ita scribit: Si quis inter tres tutelæ emancipati filii sui tutelam administret, an ei hæc in numerum procedit, scio dubitatum: Invenio tamen rescriptum, emancipatæ filiæ tutelam numerari inter onera oportere. §. 17. Si quis creabitur tutor existens in patris potestate, deinde pater noluerit pro eo cavere, iusserunt Leges & ipsam patrem creari tutorem, ut nullo modo impediatur tutelæ cautio, ut ostendit Divi Hadriani Constitutio: † Imperator Hadrianus Bitrasio Pollioni Legato Lygdonensi. Si Claudius Mater, quamvis filiusfamilias sit, idoneus tutor esse videbitur; pater autem ejus idcirco cavere non vult, ut filium suum tutela eximat, & in hoc artificio perseveraverit: existimo te huic fraudi recte occurrurum, & ut filius & ipse ad tutelam liberorum Clementis gerendam compellantur.

16. IDEM lib. 2. Responsorum.

GAius testamento Nigidium filio suo tutorem dedit, eundemque usque ad vicesimum quintum annum curatorem constituit: Quæro, cum liceat Nigidio a curatione etiam citra appellationem se excusare, ex qua die tempora, quæ in excusationibus observanda D. Marcus statuit, computanda sunt: utrum ex die aperti testamenti, an ex quo ad negotia gerenda vocatur, id est, post quartumdecimum annum impletum? Modestinus respondit, excusationem a cura tunc necessariam

esse, cum decreto Prætoris seu Præsidis confirmatus curator fuerit.

17. CALLISTRATUS lib. 4. de Cognitionibus.

Non tantum magnitudo patrimoniorum ineunda est susceptarum trium tutelæ, quæque suscipienda est: sed etiam ætas pupillorum consideranda est: nam si priorum pupillorum ætas prope pubertatem sit, ita ut tantummodo semestre tempus reliquum fuerit; aut eorum, quorum suscipere tutelam cogitur: non dabitur excusatio: Idque Principalibus Constitutionibus cavetur. §. 1. Iliensibus & propter inclytam nobilitatem civitatis, & propter conjunctionem originis Romanæ, jam antiquitus & Senatusconsultis & Constitutionibus Principum plenissima immunitas tributa est, ut etiam tutelæ excusationem habeant: scilicet eorum pupillorum, qui Ilienses non sint. Idque D. Pius rescripsit. §. 2. Eos qui in corporibus sunt, veluti fabrorum, immunitatem habere dicimus: etiam circa tutelæ exterorum hominum administrationem, habebunt excusationem: nisi si facultates eorum adauctæ fuerint, ut ad cætera quoque munera publica suscipienda compellantur. Idque Principalibus Constitutionibus cavetur. §. 3. Non omnia tamen corpora, vel collegia vacationem tutelæ habent, quamvis muneribus municipalibus obstricta non sint: nisi nominatim id privilegium eis indultum sit. §. 4. Is qui Ædilitate fungitur, potest tutor dari: nam Ædilitas inter eos Magistratus habetur, qui (a.) privatis muneribus excusati sunt, secundum Divi Marci rescriptum. §. 5. Sane notum est, quod gerentibus honorem vacationem tutelæ concedi placuit: vacare autem eos, qui tunc primum vocentur ad suscipiendum officium tutelæ: cæterum eos, qui jam se miscuerint administrationi, ne tempore quidem Magistratus vacare (æque notum est). §. 6. Domini navium non videntur haberi inter privilegia, ut a tutelis vacent: Idque Divus Trajanus rescripsit. §. 7. Inquilini castrorum a tutelis excusari solent: nisi eorum, qui & ipsi inquilini sunt, & in eodem castro, eademque conditione sunt.

18. ULPIANUS lib. 20. ad Legem Juliam & Papiam.

Bello amissi ad tutelæ excusationem profunt. Quæsitum est autem, qui sunt isti: utrum hi, qui in acie sunt interempti; an vero omnes omnino, qui per causam belli parentibus sunt abrepti in obsidione forte? Melius igitur probabitur, eos solos qui in acie amittuntur, prodesse debere, cæterumque sexus (vel) ætatis sint: hi enim pro Republica ceciderunt.

19. IDEM lib. 35. ad Edictum.

Illud usitatissimum est, ut his qui in Italia domicilium habeant, administratio rerum provincialium remittatur.

20. JULIANUS lib. 20. Digestorum.

Si pupillum patris contendat exheredatum esse, & se heredem scriptum, æquum est, tutorem pupillo dari, recepta patris excusatione: vel, si nolit excusationem petere, remoto eo a tutela, ita litem de hereditate expedire.

21. MARCIANUS lib. 2. Institutionum.

Propter litem quam quis cum pupillo habet, excusare se a tutela non potest: nisi forte de omnibus bonis aut plurima parte eorum controversia sit. §. 1. Qui se vult excusare, si plures habet excusationes, & de quibusdam non probaverit, aliis uti intra tempora non prohibetur. §. 2. Licet datus tutor ad universum patrimonium datus est, tamen excusare se potest, ne ultra centesimum lapidem tutelam gerat: nisi in eadem provincia pupilli patrimonium sit: & ideo illarum rerum dabunt tutores in provincia Præsides ejus. §. 3. Nec Senatores ultra centesimum lapidem urbis tutelam gerere coguntur. §. 4. Habenti ergo tutorem tutor datur: sed aliarum rerum, non earundem (datur).

22. SCÆVOLA lib. 1. Regularum.

Geometrae a tutelis (non) vacant. §. 1. Hi vero, quibus Princeps curam alicujus rei injunxit, excusantur a tutela, donec curam gerunt.

23. ULPIANUS lib. 2. Responsorum.

Propter Magistratum, quem in municipio quis erat administraturus, tutelae excusationem non habere respondi. §. 1. Si in castris merentes non ab eo tutores dentur qui in castris merebat, excusationem habere (respondi).

24. PAPINIANUS lib. 11. Quaestionum.

Nequaquam credendum est, ei privilegium excusationis ablatum, cui fideicommissaria libertas soluta est: nam in toto fere Jure manumissor ejusmodi nihil juris ut patronus adversus liberti personam consequitur: excepto, quod in jus vocare (patronum) injussu Prætoris non debet.

25. ULPIANUS lib. 2. de Officio Proconsulis.

Excusare se tutor per libellos non poterit.

26. PAULUS lib. singulari de Excusationibus.

Mensores frumentarios habere jus excusationis, apparet ex Rescripto Divorum Marci & Commodi, quod rescripserunt Præfecto Annonæ.

27. MARCIANUS lib. 5. Regularum.

Legatarius, qui rogatus est alii omne legatum restituere, si maluit se excusare a tutela, legatum propter fideicommissarium consequitur: cui similis est, qui de falso egit, nec obtinuit.

28. PAPINIANUS lib. 5. Responsorum.

Tutor petitus ante decreti diem, si aliquod privilegium querit, recte petitionem institutam excludere non poterit. §. 1. Quæ tutoribus remunerandæ fidei causa testamento parentis relinquuntur, post excusationem ab heredibus extraneis quoque retineri placuit: Quod non habebit locum in persona filii, quem pater impuberi fratri coheredem & tutorem dedit: cum judicium patris ut filius non ut tutor promeruit. §. 2. Tutorem ad tempus exulare jussum, excusare non oportet: sed per tempus exilii curator in locum ipsius debet dari.

29. MARCIANUS lib. 2. Institutionum.

Plane si in exilium datus sit tutor, potest se excusare, si in perpetuum datus est. §. 1. Faci-

lius autem exulis ignorantia, qui contutorem spectum facere non potuerit, veniam habebit.

30. PAPINIANUS lib. 5. Responsorum.

Jurisperitos, qui tutelam gerere coeperunt, in Consilium Principum adsumptos, Optimi Maximique Principes Nostri constituerunt excusandos: quoniam circa latus eorum agerent, & honor delatus finem certi temporis ac loci non haberet. §. 1. Cum oriundus ex provincia, Romæ domicilium haberet, ejusdem curator decreto Præsidis ac Prætoris constitutus, rerum administrationem utrobique suscepit: Placuit, eum duas curationes administrare non videri: quod videlicet unius duo patrimonia non viderentur. §. 2. Qui privilegio subnixus est, fratri curationem suscipere non cogitur. §. 3. Patronus impuberi liberto quosdam ex libertis tutores aut curatores testamento dedit: Quamvis eos idoneos esse constet, nihilominus jure publico poterunt excusari, ne decreto confirmentur.

31. PAULUS lib. 6. Quaestionum.

Si is, qui tres tutelam administrabat, duobus pupillis diversis decretis datus est, (qui potuit excusari), & priusquam causas excusationis allegaret, unus ex pupillis, quorum jam tutelam administrabat, decessit: ubi desiit ei competere excusatio, statim tenuit eum prius decretum, quasi in loco tertiæ tutelæ quarta subroganda: nam ipso jure tutor est, & antequam excusetur. Potuit ergo tutela ejus, qui nunc quarto loco invenitur, excusari: sed cum non sit excusatus, necessario subeundum est onus illius quoque tutelæ. Nec me movet, quod dicat aliquis, hoc ne exigi, an administraretur tutela: hoc enim eo pertinet, ne sit finita administratio: ceterum, si periculum sustineat cessationis, puto ei imputandam eam quoque tutelam. §. 1. Idem evenire potest, si duobus testamentis, cum haberet tres tutelam, tutor datus est: ubi non apertarum tabularum tempus inspicere debet, si queratur, quæ prior delata sit tutela: sed aditæ hereditatis, vel conditionis existentis. §. 2. Illa quoque erit differentia tutelarum de quibus diximus, si tertia & quarta sit delata, licet in quartam prius detentus sit, quod hujus, id est, quartæ, ex quo jussus est administrare, illius, ex quo datus est, periculum sustinet. §. 3. Eum, qui pupillum bonis paternis abstinerat, detinendum in quarta tutela existimavi, quasi deposita illa. §. 4. Cæterum putarem, recte facturum Prætozem, si etiam unam tutelam sufficere crediderit, si tam diffusa & negotiosa sit, ut pro pluribus cedat. Neque igitur fratres consortes plurium loco habendi sunt: neque non fratres, si idem patrimonium habent, & ratio administrationis pariter reddenda sit. † Et ex diverso fratres diviso patrimonio, duæ tutelæ sunt: non enim (ut dixi) numerus pupillorum, sed difficultas rationum conficiendarum & reddendarum consideranda est.

32. IDEM lib. 7. Quaestionum.

Nesennius Apollinaris Julio Paulo: Mater filium suum pupillum, vel quivis alius extraneus extraneum æque pupillum scripsit heredem, & Titio legatum dedit, eumque eidem pupillo tutorem

tutorem adscripsit: Titius confirmatus excusavit se a tutela: Quæro, an legatum amittat? (Et quid,) si testamento quidem tutor non sit scriptus, legatum tamen acceperit, datusque a Prætoris tutor excuset se, an æque repellendus sit a legato: & an aliquid intersit, si a patre vel emancipato pupillo tutor datus sit, vel puberi curator? Respondi, Qui non jure datus (sit) vel tutor vel curator a patre, confirmatus a Prætoris, excusationis beneficio uti maluit, repellendus est a legato: idque & Scævola nostro placuit: nam (&) Prætor, qui eum confirmat tutorem, defuncti sequitur judicium. † Idem in matris testamento dicendum est. † Similis est matri quivis extraneus, qui pupillum heredem instituit, eique & in tutore dando prospicere voluit: quales sunt alumni nostri. † Recte ergo placuit, eum, qui recusat id quod testator relinquit, ab eo quod petit, quod idem dedit, repelli debere. † Non semper tamen existimo, eum qui onus tutelæ recusavit, repellendum a legato: sed ita demum, si legatum ei ideo adscriptum appareat, quod eidem tutelam filiorum injunxit, non quod alioquin daturus esset, etiam sine tutelæ: Id apparere potuit, si posueris, testamento legatum adscriptum, codicillis vero postea factis tutorem datum: in hoc enim legato potest dici, non ideo ei relictum, quia & tutorem esse voluerit testator.

33. IDEM lib. 23. Quæstionum.

Sed hæc nimium scrupulosa sunt, nec admittenda: nisi evidenter pater expresserit, velle se dare, *etiamsi tutelam non administravit*: semper enim legatum aut antecedit, aut sequitur tutelam.

34. IDEM lib. 7. Quæstionum.

Ex eis apparet, non esse his similem (eum) quem Prætor tutorem dedit, cum posset uti immunitate: hic enim nihil contra judicium fecit testatoris: nam quem ille non dedit tutorem, eum voluisse, tutelam administrare filii, dicere non possumus.

35. IDEM lib. 23. Quæstionum.

Quid autem, si se non excusaverit, sed administrare noluerit, contentus, quod ceteri idonei essent? Hic poterit conveniri, si ab illis res servari non potuisset. Sed hoc non quærendum est, sed contumacia punienda est ejus, qui quodammodo se excusavit. Multo magis quis dicere debet, indignum judicio patris, qui ut suspectus remotus est a tutela.

36. IDEM lib. 9. Responsum.

Amicissimos quidem & fidelissimos parentes liberis tutores eligere solere, & ideo ad suscipiendum onus tutelæ etiam honore legati eos persequi: sed cum proponatur, is de quo quæritur, in testamento legatum meruisse, & idem pupillo substitutus, non est verisimile, hunc demum eum testatorem substituere voluisse, *si & tutelam suscepisset*: Et ideo eum de quo quæritur, a legato quidem, si adhuc viveret pupillus, repellendum fuisse, a substitutione autem non esse summovendum: cum eo casu etiam suscepta tutela finiretur. §. 1. Lucius Titius ex tribus filiis incolumibus unum habet emancipatum ejus ætatis, ut curatores accipere debeat. Quæro, si idem Titius pater, pe-

tente eodem filio emancipato, curator a Prætoris detur, an jure publico uti possit, & nihilo minus trium filiorum nomine vacationem postulare? Respondi, præmium quidem patri, quod propter numerum liberorum ei competit, denegari non oportere: sed cum filio suo curator petatur, contra naturales stimulos facit, si tali excusatione utendum esse tentaverit.

37. SCÆVOLA (lib. 2. Responsum.)

Qui testamento tutor datus fuerat, adito Prætoris dixit, *se tres liberos habere*; adjecit præterea, *habenti patrum legitimum tutorem se vitiose tutorem datum*: Prætor ita decrevit, SI LEGITIMUM TUTOREM HABENTI TUTOR DATUS ES, NON EST TIBI NECESSARIA EXCUSATIO: Quæro, cum nemo patruus impuberi tutor esset, an nihilo minus tutor remansit? Respondi, secundum ea quæ proponerentur, quamvis justas excusationis causas haberet, non tamen esse excusatum, propter vitium pronuntiationis. §. 1. Item quæro, si adquevisset sententiæ, an ob id quod non gessit tutelam, utilis actio in hunc dari debeat? Respondi: si errore potius, quod se pro jure trium liberorum quod allegabat, excusatum crederet, quam malitia ab administratione cessasset, utilem actionem (non) dandam.

38. PAULUS lib. 2. Sententiarum.

Quinquaginta dierum spatium tantummodo ad contestandas excusationum causas pertinet: peragendo enim negotio, ex die nominationis continui quatuor menses constituti sunt.

39. TRYPHONINUS lib. 13. Disputationum.

Si, cum ipse instituerit ut proferret excusationem, mora contradictionis impeditus est, quo minus decreto liberaretur: excusationem recte probari.

40. PAULUS lib. 2. Sententiarum.

Post susceptam tutelam, cæcus, aut surdus, aut mutus, aut furiosus, aut valetudinarius deponere tutelam potest. §. 1. Perpetuas quæ operi & oneri tutelæ impar est, solet tribuere vacationem.

41. HERMOGENIANUS lib. 2. Juris Epitomarum.

Administrantes rem Principum, ex indulgentia eorum, licet citra codicillos, a tutela, itemque cura, tempore administrationis delata, excusantur. §. 1. Idemque custoditur in his qui Præfecturam Annonæ vel Vigilum gerunt. §. 2. Eorum, qui Reipublicæ causâ absunt, comites, qui sunt intra statutum numerum, de tutela, quæ absentibus vel profecturis delata est, excusantur: nam susceptam antea non deponunt. §. 3. Qui corporis, item collegii jure excusantur: a collegiarum filiorumque eorum tutela non excusantur: exceptis his, quibus hoc specialiter tributum est.

42. PAULUS lib. sing. de Cognitionibus.

Plane ultra centesimum milliarius ab Urbe filiorum collegiarum suorum tutelam suscipere non coguntur.

43. HERMOGENIANUS lib. 2. Juris Epitomarum.

Libertus Senatoris, filiorum ejus tutelam administrans, ab aliis tutelis non excusatur.

44. TRYPHONINUS lib. 2. Disputat.

Cum ex Oratione Divi Marci ingenuus libertino tutor datus excusari debeat, eandem excusationem competere etiam ei qui jus annulorum impetrasset, Imperator Noster cum Divo Severo Patre suo rescripsit. §. 1. Ergo si pupillo libertino habenti jus annulorum, datus sit ingenuus tutor vel curator, consequens est, ut excusatio ejus ob hanc conditionum diversitatem non debeat accipi. §. 2. At si, antequam pupillus vel pubes minor annorum vigintiquinque jus annulorum acciperet, Lucius Titius ei datus, ut ingenuus excusatus fuit, post impetratum beneficium denno eidem tutor curatorve dari poterit: exemplo eo, quo placuit, & rescriptum est, eum qui tempore, quod intra annum erat, ex quo Reipublicæ causa abesse desierat, excusatus fuit, præterito eo, ipsum suo loco dari posse. §. 3. Et quamvis libertinus, qui Senatori patrono procurat, excusationem ab aliorum tutela habeat, iste tamen qui jus annulorum impetravit, qui in ordinem ingenuorum transit, tali excusatione uti non possit.

45. IDEM lib. 13. Disputationum.

Titius filiis meis, quoad Reipublicæ causa non aberit, tutor esto: gessit tutelam ex testamento delatam; deinde Reipublicæ causa abesse cœpit, & desit: An, quasi nova tutela nunc delata, excusari debeat etiam ob absentiam Reipublicæ causa? an quia præcessit testamentum absentiam ob publicam causam, & est ab eo jam administrata tutela, non oporteat eum excusari? quid, si liberos interea susceperit, aut aliam excusationem paravit? Magis est, ut hæc una tutela sit: ideo nec excusationem ei competere, nec agi tutelæ ob prius tempus posse. §. 1. Sed si ita scriptum in testamento fuit: *Titius tutor esto: cum Reipublicæ causa aberit, tutor ne esto: cum redierit, tutor esto*: quid de excusatione aut ob absentiam Reipublicæ causa, aut aliam, quæ post obvenit, dici oporteat, videamus. † Præcedit autem alia quaestio: testamento ex die vel sub conditione (tutores) dati, an se excusare ante diem conditionemve necesse habeant? & in primis an jam dies quinquaginta eis cedant, intra quos necesse est causas excusationis exercere? Sed verum est, non ante esse tutorem, quam dies venerit: nam nec antequam adita sit hereditas. Quia igitur ex eodem testamento jam gesta fuit tutela, & qui excusatus est alias, abfuturus Reipublicæ causa, reversus continuo hæret tutelæ ante susceptis, etiam intra annum: sed hic ex ipso testamento desierit esse tutor: & ideo ex secunda tutela excusare se potest. §. 2. Si a Prætorē detur curator mente capto, aut muto, sive ventri: excusatur jure liberorum. §. 3. Romæ datos tutores eos tantum accipere debemus, qui vel a Præfecto Urbis, vel a Prætorē, vel in testamento Romæ confecto, vel in continetibus ædificiis dati sunt. §. 4. Si tanta corporis aut mentis valetudine ab agendis rebus libertus prohibeatur, ut ne suis quidem negotiis sufficiat, necessitati erit subcumbendum: ne impossibile injungatur tutelæ munus, quod obiri a liberto non potest, cum incommodo pupilli, & adversus utilitatem ejus.

46. PAULUS lib. sing. de Cognitionibus.

Qui in collegio pistorum sunt, a tutelis excusantur: si modo per semet pistrinum exerceant: sed non alios puto excusandos, quam qui intra numerum sunt. §. 1. Urbici autem pistorēs a collegiarum quoque filiorum tutelis excusantur. §. 2. Sed & hoc genus excusationis est, si quis se dicat ibi domicilium non habere, ubi ad tutelam datus est: Idque Imperator Antoninus cum D. Patre significavit.

TIT. II.

UBI PUPILLUS EDUCARI VEL MORARI DEBEAT: (ET DE ALIMENTIS EI PRÆSTANDIS.)

I. ULPIANUS lib. 34. ad Edictum.

Solet Prætor frequentissime adiri, ut constituat, ubi filii vel alantur vel morentur: non tantum in posthumis, verum omnino in pueris. §. 1. Et solet ex persona, ex conditione, (&) ex tempore statuere, ubi potius alendus sit: & nonnunquam a voluntate patris recedit Prætor. Denique cum quidam testamento suo cavisset, ut filius apud substitutum educetur, Imperator Severus rescripsit; *Prætorē æstimare debere, præsentibus cæteris propinquis liberorum*: id enim agere Prætorē oportet, ut sine ulla maligna suspitione alatur partus, & educetur. §. 2. Quamvis autem Prætor recusantem apud se educari non polliceatur se coacturum, attamen quaestio est, an debeat etiam invitum cogere: utputa libertum, parentem, vel quem alium de adfinibus cognatisve? Et magis est, ut interdum debeat id facere. §. 3. Certe non male dicetur, si legatarius vel heres educationem recuset testamento sibi injunctam, denegari ei actiones debere: ex quo tutoris testamento dati: quod ita demum placuit, si idcirco sit relictum: cæterum, si esset relicturus, etiam si educationem recusaturum sciret, non denegabitur ei actio: & ita Divus Severus sæpissime statuit.

2. IDEM (lib. 36. ad Edictum.)

Officio judicis, qui tutelæ cognoscit, congruit, reputationes tutoris non improbas admittere: utputa si dicat, impendisse in alimenta pupilli, vel disciplinas. §. 1. Modus autem, si quidem Prætor arbitratus est, is servari debet, quem Prætor statuit: si vero Prætor non est aditus, pro modo facultatum pupilli debet arbitrio judicis æstimari; nec enim permittendum est tutori tantum reputare, quantum dedit, si plus æquo dedit. §. 2. Hoc amplius, etsi Prætor modum alimentis statuit, verumtamen ultra vires facultatum est, quod decretum est, nec suggessit Prætori de statu facultatum, non debet ratio haberi alimentorum omnium: quia, si suggessisset, aut minuerentur jam decreta, aut non tanta decernerentur. §. 3. Sed si pater statuit alimenta liberis, quos heredes scripserit, ea præstādo, tutor reputare poterit: nisi forte ultra vires facultatam statuerit: tunc enim imputabitur ei, cur non adito Prætorē desideravit alimenta minui.

3. IDEM

3. IDEM lib. 1. de Omnibus Tribunalibus.

Jus alimentorum decernendorum pupillis Prætori competit: ut ipse moderetur, quam summam tutores vel curatores ad alimenta pupillis vel adolescentibus præstare debeant. §. 1. Modum autem patrimonii spectare debet, cum alimenta decernit: & debet statuere tam moderate, ut non universum redditum patrimonii in alimenta decernat, sed semper sit, ut aliquid ex redditu supersit. §. 2. Ante oculos habere debet in decernendo & mancipia quæ pupillis deserviunt, & mercedes pupillorum, & vestem, & tectum pupilli: ætatem etiam contemplari, in qua constitutus est, cui alimenta decernuntur. §. 3. In amplis tamen patimoniis (positis) non cumulus patrimonii, sed quod exhibitioni frugaliter sufficit, modum alimentis dabit. §. 4. Sed si non constat, quis modus facultatum sit, inter tutorem, & eum, qui alimenta decerni desiderat, suscipere debet cognitionem, nec temere alimenta decernere, ne in alterutram partem delinquat: prius tamen exigere debet ut profiteatur tutor, quæ sit penes se summa: & comminari graviores ei usuras infligi ejus quod supra professionem apud eum fuerit comprehensum. §. 5. Idem ad instructionem quoque pupillorum, vel adolescentium, pupillarum, vel earum quæ intra vigesimum annum constitutæ sunt, solet decernere respectu facultatum, & ætatis eorum qui instruuntur. §. 6. Sed si egeni sunt pupilli, de suo eos alere tutor non compellitur: & si forte post decreta alimenta ad egestatem fuerit pupillus perductus, deminui debent quæ decreta sunt; quemadmodum solent augeri, si quid patrimonio accesserit.

4. JULIANUS lib. 21. Digestorum.

Qui filium heredem instituerat, filia dotis nomine, cum in familia nupsisset, ducenta legaverat, nec quicquam præterea; & tutorem eis Sempronium dedit: is a cognatis & (a) propinquis pupillæ perductus ad Magistratum jussus est alimenta pupillæ, & mercedes, ut liberalibus artibus institueretur, pupillæ nomine præceptoribus dare: pubes factus pupillus puberi jam factæ sorori suæ ducenta, legati causa, solvit: Quæsitum est, an tutelæ judicio consequi possit, quod in alimenta pupillæ, & mercedes a tutore ex tutela præstitum sit? Respondi, Existimo, etsi citra Magistratum decretum tutor sororem pupilli sui aluerit, & liberalibus artibus instituerit, cum hæc aliter ei contingere non possent, nihil eo nomine, tutelæ judicio, pupillo, aut substitutis pupilli præstare debere.

5. ULPIANUS lib. 3. de Officio Proconsulis.

Si disceptetur, ubi morari, vel ubi educari pupillum oporteat, causa cognita id Præsidem statuere oportebit. In causæ cognitione evitandi sunt, qui pudicitia impuberis possunt insidiari.

6. TRYPHONINUS lib. 14. Disputat.

Si absens sit tutor, & alimenta pupillus desideret: si quidem negligentia, & nimia cessatio in administratione tutoris obijciatur, quæ etiam ex hoc arguatur, quod per absentiam ejus deserta de-

relictæque sunt pupilli negotia, evocatis adfinibus atque amicis tutoris, Prætor, edicto proposito, causa cognita, etiam absente tutore, vel removendum eum qui dignus tali nota videbitur, decernet, vel adjungendum curatorem; & ita, qui datus erit, expediet alimenta pupillo. † Si vero necessaria absentia tutoris & improvise acciderit (forte quod subito ad cognitionem Principalem profectus, nec rei suæ providere nec consulere pupillo potuerit), & speratur redire, & idoneus sit tutor, nec expediat alium adjungi, & pupillus alimenta de re sua postulet, recte constituetur ad hoc solum, ut ex re pupilli alimenta expediat.

TIT. III.

DE TUTELÆ ET RATIONIBUS DISTRAHENDIS, ET UTILI CURATIONIS CAUSA ACTIONE.

1. ULPIANUS lib. 36. ad Edictum.

In omnibus quæ fecit tutor, cum facere non deberet, item in his quæ non fecit, rationem reddet hoc judicio: præstando dolum, culpam, & quantam in rebus suis diligentiam. §. 1. Unde quæritur apud Julianum libro 21. Digestorum, si tutor pupillo auctoritatem ad mortis causa donationem accommodaverit, an tutelæ judicio teneatur? Et ait, teneri eum: nam sicuti testamenti factio (inquit) pupillis concessa non est, ita nec mortis quidem causa donationes permittendæ sunt. §. 2. Sed & si non mortis causa donaverit tutore auctore, idem Julianus scripsit, plerosque quidem putare, non valere donationem: & plerumque ita est: sed nonnullos casus posse existere, quibus sine reprehensione tutor auctor sit pupillo ad deminuendum, decreto scilicet interveniente; veluti si matri, aut sorori, quæ aliter se tueri non possunt, tutor alimenta præstiterit: nam cum bonæ fidei judicium sit, nemo feret (inquit) aut pupillum aut substitutum ejus quærentes, quod tam conjunctæ personæ alitæ sint: quinimo per contrarium putat posse cum tutore agi tutelæ, si tale officium prætermiserit. §. 3. Officio tutoris incumbit, etiam rationes actus sui conficere, & pupillo reddere: cæterum, si non fecit, aut si factas non exhibet, hoc nomine judicio tutelæ tenebitur. De servis quoque interrogationes, sed & quæstiones habendas, & hoc officio judicis convenire placuit: nam D. Severus decrevit, cum neque inventaria neque autionalia proferantur, remedio eo uti debere, ut rationes a servis qui rem gesserant, proferantur; has rationes si esse mala fide conscriptas a servis dicunt tutores, etiam in quæstionem servi interrogari poterunt. §. 4. Præterea si matrem aluit pupilli tutor, putat Labeo imputare eum posse: sed est verius, non, nisi perquam egenti dedit, imputare eum oportere de largis facultatibus pupilli: utrumque igitur concurrere oportet: ut & mater egena sit, & filius in facultatibus positus. §. 5. Sed si munus nuptiale matri pupilli miserit, non eum pupillo imputaturum Labeo scripsit: nec perquam necessaria est ista munusculatio. §. 6. Si pupillis tutores pater dedit, inter quos & libertum suum, perque cum voluerit tutelam administrari, & tutores certam

certam summam ei statuerunt, quia aliter se exhibere non poterat: habendam ejus rationem quod statutum est, Mela existimat. §. 7. Ergo & si ex inquisitione propter rei notitiam fuerit datus tutor, eique alimenta statuerint contutores: debet eorum ratio haberi, quia justa causa est præstandi. §. 8. Sed & si servis cibaria præstiterit, vel libertis, scilicet rei pupilli necessariis, dicendum est, reputaturum. Idemque & si liberis hominibus, si tamen ratio præstandi justa intercedat. §. 9. Item sumptus lites tutor reputabit, & viatica, si ex officio necesse habuit aliquo excurrere, vel proficisci. §. 10. Nunc tractemus, si plures tutelam pupilli administraverint, pro qua quisque eorum parte conveniendus sit? §. 11. Et, si quidem omnes simul gesserunt tutelam, & omnes solvendo sunt, æquissimum erit, dividi actionem inter eos pro portionibus virilibus, exemplo fidejussorum. §. 12. Sed & si non omnes solvendo sint, inter eos qui solvendo sunt, dividitur actio: sed prout quisque solvendo est, poterunt conveniri. §. 13. Et si forte quis ex facto alterius tutoris condemnatus præstiterit, vel ex communi gestu, nec ei mandatae sunt actiones, constitutum est a Divo Pio, & ab Imperatore Nostro, & Divo Patre ejus, utilem actionem tutori adversus contutorem dandam. §. 14. Plane, si ex dolo communi conventus præstiterit tutor, neque mandatae sunt actiones, neque utilis competit: quia proprii delicti poenam subit: quæ res indignum eum fecit, ut a cæteris quid consequatur doli participibus: * nec enim ulla societas maleficiorum, vel communicatio justa damni ex maleficio (est). §. 15. Usque adeo autem ad contutores non venit, si sint solvendo contutores, ut prius ad Magistratus, qui eos dederunt, vel ad fidejussores veniatur: Et ita Imperator noster Ulpio Proculo rescripsit. Quod enim Marcellus lib. 8. Digestorum scripsit, quodque sæpissime rescriptum est, quamdiu (vel) unus ex tutoribus idoneus est, non posse ad Magistratus qui dederunt venire, sic erit accipiendum, si non contutor ob hoc conveniatur, quod suspectum facere vel satis exigere noluit. §. 16. Hanc actionem etiam in heredem tutoris competere constat. §. 17. Sed & heredi pupilli æque competit, similibusque personis. §. 18. Non tantum ante condemnationem (sed etiam post condemnationem) desiderare tutor potest, mandari sibi actiones adversus contutorem pro quo condemnatus est. §. 19. Rationibus distrahendis actione non solum hi tenentur tutores qui legitimi fuerunt, sed omnes qui jure tutores sunt, & gerunt tutelam. §. 20. Considerandum est in hac actione, utrum pretium rei tantum duplicetur, an etiam quod pupilli intersit? Et magis esse arbitror, in hac actione quod interest non venire, sed rei tantum æstimationem. §. 21. In tutela ex una obligatione duas esse actiones constat: & ideo, sive tutelæ fuerit actum, (de) rationibus distrahendis agi non potest: sive contra, tutelæ actio, quod ad speciem istam, perempta est. §. 22. Hunc tamen tutorem qui intercepti pecuniam pupillarem, & furti teneri Papinianus ait: qui, & si furti teneatur, hac actione conventus, furti actione non li-

beratur: nec enim eadem est obligatio tutelæ, ut quis dicat plures esse actiones ejus em facti, sed plures obligationes: nam & tutelæ & furti obligatur. §. 23. Hanc actionem sciendum est perpetuam esse, & heredi, similibusque personis dari ex eo, quod vivo pupillo captum est. † Sed in heredem cæterosque successores non dabitur: quia poenalis est. §. 24. Hæc actio tunc competit, cum & tutelæ actio (est), hoc est finita deum tutela.

2. PAULUS lib. 8. ad Sabinum.

Actione (de) rationibus distrahendis nemo tenetur, nisi qui in tutela gerenda rem ex bonis pupilli abstulerit. §. 1. Quod si furandi animo fecit, etiam furti tenetur. Utraque autem actione obligatur, & altera alteram non tollet. Sed & condictio ex furtiva causa competit: per quam si consecutus fuerit pupillus quod fuerit ablatum, tollitur hoc iudicium: quia nihil absit pupillo. §. 2. Hæc actio licet in duplum sit, in simplo rei persecutionem continet: non tota dupli poena est.

3. POMPONIUS lib. 5. ad Sabinum.

Si tutelæ aut negotiorum gestorum agatur, incerto hoc, quantum ab adversariis debetur tutori procuratorive: arbitratu iudicis cavendum est, quod eo nomine eis absit.

4. PAULUS lib. 8. ad Sabinum.

Nisi finita tutela sit, tutelæ agi non potest. † Finitur autem non solum pubertate, sed etiam morte tutoris vel pupilli. §. 1. Filiumfamilias emancipatum, si tutelam administret, etiam directo teneri, Julianus putat. §. 2. Si adhuc impubes tutelæ agat, nihil consumitur. §. 3. Cum furiosi curatore non tutelæ sed negotiorum gestorum actio est: quæ competit etiam dum negotia gerit: quia non idem in hac actione, quod in tutelæ actione, dum impubes est is cuius tutela geritur, constitutum est.

5. ULPIANUS lib. 43. ad Sabinum

Si tutor rem sibi depositam a patre pupilli vel commodatam non reddat: non tantum commodati, vel depositi, verum tutelæ quoque tenetur: & si acceperit pecuniam ut reddat, plerisque placuit, eam pecuniam vel depositi vel commodati actione repeti vel condici posse: quod (habet rationem; quia) turpiter accepta sit.

6. IDEM lib. 31. ad Edictum.

Si filiusfamilias tutelam administraverit, & liberatus patria potestate dolo aliquid fecerit: an actio tutelæ Patrem (quoque) hoc nomine teneat, quæritur. Et æquum est, ut cum duntaxat dolum pater præstet, qui commissus est ante emancipationem filii.

7. IDEM lib. 35. ad Edictum.

Si pupillus heres existerit ei, cuius tutelam tutor suus gesserat, ex hereditaria causa cum tutore suo habebit actionem. §. 1. Si tutor in hostium potestatem pervenerit, quia finita tutela intelligitur, fidejussores, qui pro eo rem salvam fore sponponderint, & si quis existat defensor ejus, qui paratus est suscipere iudicium tutelæ, vel si quis (sit) curator bonis ejus constitutus, recte convenientur:

8. PAPI-

8. PAPINIANUS lib. 28. Quæstionum.

Quamvis jure postliminii tutelam pristinam possit integrare.

9. ULPIANUS lib. 25. ad Edictum.

Si tutor Reipublicæ causa abesse coeperit, ac per hoc fuerit excusatus, quod Reipublicæ causa aberit: tutelæ judicio locus est. Sed si defierit Reipublicæ causa abesse, consequenter definit qui in locum ejus datus est, & tutelæ conveniri poterit. §. 1. Si duobus impuberibus fratribus tutor datus sit, & alter eorum in legitimam tutelam fratris sui perfectæ ætatis constituti recidit, eum, qui datus esset, tutorem esse desiisse, Neratius ait. Quia igitur definit, erit tutelæ actio etiam ex persona impuberis: quamvis si testamento datus fuisset, non desineret esse tutor ejus, qui adhuc erat impubes: quia * semper legitima tutela testamentaria cedit. §. 2. Si testamento sub conditione tutor datus sit, deinde alius medio tempore ex inquisitione: dicendum est locum esse tutelæ judicio, existente conditione, quia tutor esse definit. §. 3. Sed & si quis testamento usque ad tempus fuerit datus, idem erit dicendum. §. 4. Et generaliter quod traditum est, *pupillum cum tutore suo agere tutelæ non posse*, hæcenus verum est, si eadem tutela sit: * absurdum enim erat, a tutore rationem administrationis negotiorum pupilli repositi, in qua adhuc perseveraret: in qua autem definit tutor, & iterum coepit esse, sic ex pristina administratione tutelæ debitor est pupillo, quomodo si pecuniam creditam a patre ejus accepisset. Quem igitur effectum hæc (ex) sententia habeat, videamus? Nam, si solus tutor est, utique ipse secum non ager: sed vel per specialem curatorem conveniendus est; vel pone eum contutorem habere, qui possit adversus eum judicem accipere, ex qua causa cum eo tutelæ agi potest. Quinimo si medio tempore solvendo esse defierit, imputabitur contutoribus, cur non egerunt cum eo. §. 5. Si tutori curator sit adjunctus, quamvis suspecto postulato, non cogetur tutelæ judicium tutor suscipere: quia tutor maneret. §. 6. Sed & si fuerit tutor confiscatus, adversus fiscum dandam esse actionem constat ei qui loco ejus curator datus sit, vel contutoribus ejus. §. 7. Cæteræ actiones, præter tutelæ, adversus tutorem competunt, etsi adhuc tutelam administrant, veluti furti, damni, iniuriæ, condictio.

10. PAULUS lib. 8. Brevis Edicti.

Sed non dantur pupillo, dum tutor tutelam gerit: quamvis enim morte tutoris intereat, tamen pupillus cum herede ejus actionem habet: quia sibi solvere debuit.

11. ULPIANUS (lib. 35. ad Edictum.)

Si filiusfamilias tutelam administraverit, deinde fuerit emancipatus: remanere eum tutorem Julianus ait: & cum pupillus adoleverit, agendum cum eo, ejus quidem temporis quod est ante emancipationem, in quantum facere potest; ejus vero quod est post emancipationem, in solidum: cum patre vero duntaxat de peculio, manere enim adversus eum etiam post pubertatem de peculio actionem; neque enim ante annus cedit, intra

quem de peculio actio detur, quam tutela fuerit finita.

12. PAULUS (lib. 8. Brevis Edicti.)

Filius autem tutor propter hoc suum factum cum patre agere non potest ante pubertatem: quia nec finita tutela hoc ab eo exigere potest.

13. ULPIANUS lib. 35. ad Edictum.

Si tutor post pubertatem pupilli negotia administraverit, in judicium tutelæ veniet id tantum, sine quo administratio tutelæ expediri non potest: si vero post pubertatem pupilli is, qui tutor ejus fuerat, fundos ejus vendiderit, mancipia & prædia comparaverit, neque venditionis hujus, neque emptionis ratio judicio tutelæ continebitur. Et est verum, * ea quæ connexa sunt, venire in tutelæ actionem: Sed & illud est verum, si coeperit negotia administrare post tutelam finitam, devolvi judicium tutelæ in negotiorum gestorum actionem: oportuit enim eum a semetipso tutelam exigere. Sed & si quis, cum tutelam administrasset, idem curator adolescenti fuerit datus, dicendum est, negotiorum gestorum eum conveniri posse.

14. GAIUS lib. 12. ad Edictum provinciale.

Si post pubertatem tempore aliquo, licet brevissimo, intermiserit administrationem tutor, deinde coeperit gerere: sine ulla dubitatione, tam tutelæ quam negotiorum gestorum judicio cum eo agendum est.

15. ULPIANUS lib. 1. Disputationum.

Si ex duobus tutoribus cum altero quis transegerit, quamvis ob dolum communem: transactio nihil proderit alteri: nec immerito: cum * unusquisque doli sui poenam sufferat. Quod si conventus alter præstitisset, proficiet id quod præstitit, ei qui conventus non est: licet enim doli ambo rei sint, tamen sufficit unum satisfacere: ut in duobus, quibus res commodata est, vel deposita, quibusque mandatum est.

16. IDEM lib. 74. ad Edictum.

Si cum (adhuc) tutore ex stipulatu agatur, vel cum his qui pro eo intervenerunt, erit dubitatio, an, quia tutelæ agi non potest, nec ex stipulatu agi possit? Et plerique putant, etiam hanc actionem propter eandem utilitatem differendam. §. 1. Cum curatore pupilli sive adolescentis agi poterit, & si usque adhuc cura perseveret.

17. IDEM lib. 3. de Officio Consulis.

Imperatores Severus & Antoninus rescripserunt in hæc verba: *Cum hoc ipsum queratur, an aliquid tibi a tutoribus vel curatoribus debeat, non habet rationem postulatio tua, volentis in sumptibus litis ab his tibi pecuniam subministrari.*

18. PAPINIANUS lib. 25. Quæstionum.

Cum tutor, negotiis impuberis administratis, pupillum paterna hereditate abstinet, bonis patris venditis, tractari solet, utilis actio pupillo relinqui, an creditoribus concedi debeat? Et probatur, actionem inter pupillum & creditores patris esse dividendam: scilicet, ut quod rationi bonorum per tutorem deerit, creditoribus reddatur; quod autem (dolo) vel culpa tutoris in officio pupilli perperam abstinenti contractum est, puero relinquatur. Quæ actio sine dubio non prius

competet, quam pupillus ad pubertatem pervenerit: sed illa confestim creditoribus datur.

19. ULPIANUS lib. 1. Responsorum.

Si probatum est nomen debitoris a novissimo curatore, frustra tutorem de eo conveniri.

20. PAPINIANUS lib. 2. Responsorum.

Alterius curatoris heredem minorem, ut maiore pecunia condemnatum, in integrum restitui placuit. Ea res materiam litis adversus alterum curatorem instaurandae non dabit, quasi minore pecunia condemnatum, si non sit ejus aetatis actor, cui subveniri debeat: sed aequitatis ratione suadente, per utilem actionem ei subveniri, in quantum alter relevatus est, oportet. §. 1. Non idcirco actio, quae post vigintiquinque annos aetatis intra restitutionis tempus adversus tutorem minorem pecunia tutelae iudicio condemnatum redditur, inutilis erit, quod adolescenti curatores ob eam culpam condemnati sunt. Itaque si non iudicium a curatoribus factum est, per doli exceptionem curatores consequi poterunt eam actionem praestari sibi.

21. IDEM lib. 1. Definitionum.

Cum pupillus tutelae actione contra tutorem alterum, tutorem, quem iudex in solidum condemnavit, cessit, quamvis postea iudicatum fiat, tamen actio data non intercedit: quia pro parte condemnati tutoris non tutela redditur, sed nominis pretium solum videtur.

22. PAULUS lib. 13. Quaestionum.

Defensor tutoris condemnatus non auferet privilegium pupilli: neque enim sponte cum eo pupillus contraxit.

23. IDEM lib. 9. Responsorum.

Convento herede tutoris iudicio tutelae, curatorem ejusdem neque ipso jure liberatum videri, neque exceptionem rei iudicatae ei dandam. Idemque in heredibus Magistratum observandum.

24. IDEM lib. 2. Sententiarum.

Posthumus tutor datus, non nato posthumus: neque tutela, quia nullus pupillus est: (neque pro tutore, quia nulla significatio est); neque negotiorum gestorum, iudicio tenetur, quia administrasse negotia ejus, quia natus non esset, non videtur: & ideo utilis in eum actio dabitur.

25. HERMOGENIANUS lib. 5. Juris Epitomatorum.

Non solum tutelae privilegium datur in bonis tutoris, sed etiam ejus, qui pro tutela negotium gessit: vel ex curatione pupilli, pupillave, furiosi, furiosave debebitur, si eo nomine cautum non sit.

TIT. IV.

DE CONTRARIA TUTELAE, ET UTILI ACTIONE.

1. ULPIANUS lib. 36. ad Edictum.

Contrariam tutelae actionem Praetor proposuit, induxitque in usum, ut facilius tutores ad administrationem accederent, scientes pupillum quoque sibi obligatum fore ex sua administratione. Quamquam enim sine tutoris auctoritate pupilli non obligentur, nec in rem suam tutor obligare pupillum possit: attamen receptum est, ut tutori

suo pupillus sine tutoris auctoritate civiliter obligetur, ex administratione scilicet: etenim provocandi fuerant tutores, ut promptius de suo aliquid pro pupillis impendant, dum sciunt, se recepturos id quod impenderint. §. 1. Haec actio non solum tutori, verum etiam ei qui pro tutore negotia gessit, competere debet. §. 2. Sed & si curator sit vel pupilli, vel adolescentis, vel furiosi, vel prodigi, dicendum est, etiam his contrarium dandum. Idem in curatore quoque ventris probandum est. Quae sententia Sabini fuit existimantis, ceteris quoque curatoribus ex iisdem causis dandum contrarium (iudicium). §. 3. Finito autem officio hanc actionem competere dicemus tutori: ceterum, quamdiu durat, nondum competit. Sed si pro tutore negotia gessit, vel etiam curam administravit, locus erit iudicio, etiam statim: quia hoc casu in ipsum quoque statim actio competit. §. 4. Praeterea, si tutelae iudicio (quis) convenietur, reputare potest id quod in rem pupilli impendit. Sic erit arbitrii ejus, utrum compensare, an petere velit sumptus. Quid ergo, si iudex compensationis ejus rationem non habuit? an contrario iudicio experiri possit? Et utique potest: Sed si reprobata est haec reputatio, & adiecit, non debet iudex contrario iudicio id sarcire. §. 5. An in hoc iudicio, non tantum quae pro pupillo, vel in rem ejus impensa sunt veniant, verum etiam ea quoque, quae debebantur alias tutori, (utputa a patre pupilli si quid debitum fuit) quaeritur? Et magis puto, cum integra sit actio tutori, non esse in contrarium iudicium deducendum. §. 6. Quid tamen, si ideo expectavit, quia tutor erat, & ideo non exegit? videamus, an contrario iudicio tutelae indemnitate consequatur. Quod magis probandum est: nam sicuti quodcumque aliud gessit pro utilitate pupilli, id contrario iudicio consequetur, ita etiam id, quod sibi debetur, consequi debet, vel ejus securitatem. §. 7. Ego, & si ex causa, quae tempore finitur, obligatio aliqua fuit, tutelae contrarium iudicium esse ei opinor. §. 8. Hanc actionem dandam placeat, & si tutelae iudicio non agatur: etenim nunquam pupillus idcirco agere tutelae non vult, quia nihil ei debetur: imo plus in eum impensum est, quam (quod) ei abest: nec impediendus est tutor contrario agere.

2. JULIANUS lib. 21. Digestorum.

Longe magis dandum est, & si rationibus distrahendis actio intendatur.

3. ULPIANUS lib. 36. ad Edictum.

Quid ergo, si plus in eum impendit, quam est in facultatibus? videamus, an possit hoc consequi. Et Labeo scribit, posse. Sic tamen accipiendum est, si expedit pupillo ita tutelam administrari. Ceterum si non expedit, dicendum est, absolvi pupillum oportere: neque enim in hoc administrantur tutela, ut mergantur pupilli: iudex igitur, qui contrario iudicio cognoscit, utilitatem pupilli spectabit, & an tutor ex officio sumptus fecerit. §. 1. Contrarium iudicium an ad hoc quoque competat, ut quis a pupillo exigat liberationem, videndum est? Et nemo dixit, in hoc agere quem contrario posse ut

tute a,

tutela iudicio liberetur: sed tantum de his, quæ ei propter tutelam absunt. Consequitur autem pecuniam, si quam de suo consumpsit, etiam cum usuris: sed vel trientibus; vel his, quæ in regione observantur; vel his, quibus mutuatus est, si necesse habuit mutuari ut pupillo ex iusta causa prorogaret; vel his (a) quibus pupillum liberavit, vel quibus caruit tutor, si nimum profuit pupillo pecuniam esse exsolutam. §. 2. Plane si forte tutor aliquid pecunie debuit foverare, aliquid ipse pro pupillo solvit, nec ipse usuras consequitur, nec pupillo præstabit. §. 3. Quare & si in usus suos convertit, deinde aliquid impendit in rem pupillarem, quam impendit, desinit vertisse, & exinde usuras non præstabit. Et si ante impendit in rem pupillarem, mox in usus suos vertit, non videbitur vertisse quantitatem, quæ concurrat cum quantitate sibi debita, ut ejus summa non præstet usuras. §. 4. Usuras utrum tandem consequetur tutor, quamdiu tutor est; an etiam post finitam tutelam, videamus: an ex mora tantum? Et magis est, ut, quoad ei reddatur pecunia, consequatur: nec enim debet ei sterilis esse pecunia. §. 5. Si tamen fuit in substantia pupilli unde consequetur, dicendum est, non oportere eum usuras a pupillo exigere. §. 6. Quid ergo, si de re pupillari non potuit sibi solvere, quia erat deposita ad prædiorum comparationem? Si quidem non postulavit a Prætoribus, ut promatur pecunia, vel hoc minus deponatur, sibi imputet: si vero hoc desideravit, nec impetravit, dicendum est, non deperire ei usuras in contrario iudicio. §. 7. Sufficit tutori, bene & diligenter negotia gessisse: etsi eventum adversum habuit, quod gestum est. §. 8. Iudicio contrario tutela præstatur & id, quod in rem pupilli versum (ante tutelam), vel post tutelam, si negotiis tutelæ tempore gestis nexum probatur: & quod ante impensum est, si pro tutore negotia gessit, & postea tutor constitutus est, vel ventri erat curator: sed & si non pro tutore negotia gerebat, debet venire, quod ante impensum est: deducuntur enim in tutelæ iudicium sumptus, quoscunque fecerit in rem pupilli; sic tamen, si (ex) bona fide fecit. §. 9. Hanc actionem perpetuam esse, palam est, & heredi, & in heredem dari, ceterosque successores, & ad quos ea res pertinet, & in eos.

4. JULIANUS lib. 21. Digestorum.

A tutela remotus eo loco haberi debet, quo esset finita tutela: & sicut actiones patitur, perinde ac si pupillus pubes factus esset, ita contrario iudicio, si quidem aberit, persequi debet: nihil enim prohibet suspectum tutorem esse, quamvis complura in rem pupilli impenderit, quæ cum amittere non oportet.

5. ULPIANUS lib. 1. Responsorum.

Heredem tutoris, si eam summam solverit, in quam obligati pupilli fuerunt, actionem contrariam adversus eos habere posse, respondi.

6. PAULUS lib. 5. ad Plautium.

Si tutor pro pupillo se obligavit, habet contrariam actionem, & antequam solvat.

TIT. V.
DE EO, QUI PRO TUTORE PROVE
CURATORE NEGOTIA
GESSIT.

1. ULPIANUS lib. 36. ad Edictum.

Pro tutela actionem necessario Prætor proposuit: nam quia plerumque incertum est, utrum quis tutor, an vero quasi tutor pro tutore administraverit tutelam, idcirco in utrumque casum actionem scripsit: *Ut, si de tutor est, si de non sit qui gessit, actione tamen teneatur.* Solent enim magni errores intercedere, ut discerni facile non possit, utrum quis tutor fuerit, & sic gesserit, an vero non fuerit, pro tutore tamen munere functus sit. §. 1. Pro tutore autem negotia gerit, qui munere tutoris fungitur in re impuberis, si se putet tutorem, si se scit non esse, finget tamen (esse). §. 2. Proinde & si servus quasi tutor egerit, Divus Severus rescripsit, dandum in dominum iudicium utile. §. 3. Cum eo qui pro tutore negotia gessit, etiam ante pubertatem agi posse nulla dubitatio est: quia tutor non est. §. 4. Quare, si quis finita tutela pro tutore negotia impuberis gessit, tenebitur. §. 5. Sed & si prius pro tutore administraverit, deinde quasi tutor, æque tenebitur ex eo quod pro tutore administravit: quamvis devolvatur hic gestus in tutelæ actionem. §. 6. Si quis quasi tutor negotia gesserit ejus, qui jam pubes est, neque tutorem habere potest: pro tutela actio cessat. Simili modo & si ejus qui nondum natus est: nam ut pro tutore quis gerat, eam esse personam oportet, cujus ætas recipiat tutorem, (id est impuberem esse oportet). Sed erit negotiorum gestorum actio. §. 7. Si curator impuberi a Prætoribus datus, negotia gesserit, an, quasi pro tutore gesserit, teneatur, quaeritur? Et est verius, cessare hanc actionem: quia officio curatoris functus est. Si quis tamen, cum tutor non esset, compulsus a Prætoribus, vel a Præsidente, dum se putat tutorem, gesserit tutelam, videndum, an pro tutore teneatur? Et magis est, ut quamvis compulsus gesserit, teneri tamen debeat, qui animo tutoris gessit, cum tutor non esset. At iste curator, non quasi tutor, sed quasi curator gessit. §. 8. In pro tutela iudicio usura quoque veniunt. §. 9. Sed utrum solummodo in id quod gessit tenebitur, an vero in id etiam, quod gerere debuit? Et, si quidem omnino non attingit tutelam, non tenebitur: neque enim attingere debuit, qui tutor non fuit. Quod si quædam gessit, videndum, an etiam eorum, quæ non gessit, teneatur: & hætenus tenebitur, si alius gesturus fuit. Sed (&) si cognito quod tutor non fuit, abstinuit (se) administratione: videamus, an teneatur, si necessarios pupilli non certioravit, ut ei tutorem peterent? Quod verius est.

2. CELSUS lib. 25. Digestorum.

Si is, qui pro tutore negotia gerebat, cum tutor non esset, rem pupilli vendidit, nec ea usucapta est: petet eam pupillus, quanquam ei cautum est: non enim eadem huius, quæ tutoris, est rerum pupilli administratio.

3. JAVOLENUS (lib. 5. Epistolarum.)

Quæro, an is qui cum tutor testamento datus esset, & id ipsum ignoraret, pro tutore negotia pupilli gesserit quasi tutor: an, quasi pro tutore negotia gesserit, teneatur? Respondit, non puto teneri quasi tutorem: quia scire quoque se tutorem esse debet, ut eo affectu negotia gerat, quo tutor gerere debeat.

4. POMPONIUS lib. 16. ad Quintum

Qui pro tutore negotia gerit, eandem fidem & diligentiam præstat, quam tutor præstaret.

5. ULPIANUS lib. 10. ad Edictum.

Et, qui pro tutore negotia gessit, contrarium iudicium competit.

TIT. VI.

QUOD FALSO TUTORE AUCTORE GESTUM ESSE DICATUR.

1. ULPIANUS lib. 12. ad Edictum.

Hujus Edicti æquitas non est ambigua: ne contrahentes decipiantur, dum falsus tutor adhibetur. §. 1. Verba autem Edicti hæc sunt: **QUOD EO AUCTORE**, inquit, **QUI TUTOR NON FUERIT**. §. 2. Verbis Edicti multa desunt: Quid enim si fuit tutor, is tamen fuit, qui auctoritatem accommodare non potuit, puta furiosus, vel ad aliam regionem datus? §. 3. Sed Pomponius libro 30. scribit, interdum, quamvis (a) non tutore gestum est, non pertinere ad hanc partem Edicti. Quid enim, si duo tutores, alter falsus, alter verus auctoritatem accommodaverint: nonne valebit quod gestum est? §. 4. Item hoc Edictum, licet singulariter scriptum sit, si tamen plures intervenerint, qui tutores non erant, (tamen) locum habere debere, Pomponius lib. 30. scribit. §. 5. Idem Pomponius scribit, etiamsi pro tutore negotia gerens auctoritatem accommodaverit, nihilominus hoc Edictum locum habere: nisi forte Prætor decrevit, *ratum se habiturum id, quod his auctoribus gestum est*: tunc enim valebit per Prætoris tuitionem, non ipso jure. §. 6. Ait Prætor: **SI ID ACTOR IGNORAVIT**, **DABO IN INTEGRUM RESTITUTIONEM**. Scienti non subvenit: merito; quoniam ipse se decepit.

2. PAULUS lib. 12. ad Edictum.

Si id, inquit, actor ignoravit. Labeo: & si dictum sit ei, & bona fide non crediderit.

3. ULPIANUS lib. 12. ad Edictum.

Plane si is sit, qui auxilio non indiget, scientia ei non nocet: ut puta si pupillus cum pupillo egit: nam cum nihil actum sit, scientia non nocet.

4. PAULUS lib. 12. ad Edictum.

Minori vigintiquinque annis succurreretur, etiamsi scierit.

5. ULPIANUS lib. 12. ad Edictum.

Interdum tamen & si scientia noceat, tamen restitutio facienda erit, si a Prætor compulsum est ad iudicium accipiendum.

6. PAULUS lib. 12. ad Edictum.

Pupilli scientia computanda non est: tutoris ejus computanda est: Utrique (&) si pupillo tantum sit, melius dicitur, rem suam restitui pupillo, quam incertum cautionis eventum (eum) spectare:

Quod & Julianus, si alias circumventus sit pupillus, respondit.

7. ULPIANUS lib. 12. ad Edictum.

Novissime Prætor ait: **IN EUM, QUI, CUM TUTOR NON ESSET, DOLO MALO AUCTOR FACTUS ESSE DICETUR, JUDICIUM DABO: UT QUANTI EA RES ERIT, TANTAM PECUNIAM CONDEMNETUR**. §. 1. Non semper tutor convenitur; nec sufficit, si sciens auctor fuit: verum ita demum, si dolo malo auctor fuit. Quid, si compulsus, aut metu, ne compelleretur, auctoritatem accommodaverit? Nonne debet esse excusatus? §. 2. Quod ait Prætor, *Quanti ea res erit*, magis puto non pœnam, sed veritatem his verbis contineri. §. 3. Pomponius lib. 30. recte scribit, etiam sumptuum in hoc iudicio rationem haberi, quos facturus est actor restitutorio agendo. §. 4. Si plures sint, qui auctores fuerunt, perceptione ab uno facta & ceteri liberantur, non electione.

8. PAULUS lib. 12. ad Edictum.

Et ideo, si nihil aut non totum servatum sit, in reliquos non denegandam in id, quod deest, Sabinus scribit.

9. ULPIANUS lib. 12. ad Edictum.

Hujus actionis exemplo Pomponius lib. 31. scribit, dandam actionem adversus eum qui dolo malo adhibuit, ut alius auctoraretur in sciens. §. 1. Has in factum actiones heredibus quidem competere, cæterisque successoribus: in eos vero non reddi, Labeo scribit; nec in ipsum, post annum: quoniam & factum puniunt, & in dolum concipiuntur; & adversus eas personas, quæ alieno juri subjectæ sunt, noxales erunt.

10. GAIUS lib. 4. ad Edictum provinciale.

Si falso tutore actum sit, & interea dies actionis exierit, aut res usucapta sit: omnia incommoda perinde sustinere debet, ac si illo tempore vero tutore auctore egisset.

11. ULPIANUS lib. 35. ad Edictum.

Falsus tutor, qui in contrahendo auctor minori duodecim vel quatuordecim annis fuerit, tenebitur in factum actione, propter dolum malum: cujuscunque conditionis fuerit, vel sui juris, vel alieni. §. 1. Qui dolo malo auctoritatem accommodavit, tenebitur hoc Edicto. §. 2. Sed & si quis filiafamilias auctor factus sit ad contrahendum, tenetur. † Idemque juris est, si ancillæ quis tutore auctore credidisset. Nam omnibus istis modis propter tutorem decipitur is qui contraxit, qui aliter cum impubere contracturus non fuit, quam si tutoris auctoritas intercessisset. §. 3. Julianus lib. 21. Digestorum tractat: (an etiam) in patrem debeat dari hæc actio, qui filiam minorem duodecim annis nuptum dedit: Et magis probat, patri ignoscendum esse (qui) filiam suam maturius in familiam sponsi perducere voluit: affectu enim propensiore magis quam dolo (malo) id videri fecisse. §. 4. Quod si intra duodecim annos hæc decesserit, cum haberet dotem: putat Julianus, si dolo malo conversatus sit is, ad quem dos pertinet, posse maritum doli mali exceptione condicentem summovere, in casibus, in quibus do-

tem

tem vel in totum vel in partem, si constabat matrimonium, fuerat lucraturus.

12. IDEM lib. 1. Responsorum.

EX eo quod interrogatus *tutorem se esse* respondit, nulla eum actione teneri: si tamen, cum tutor non esset, responso suo in aliquam captionem adolescentem induxit, utilem actionem adversus eum dandam.

TIT. VII.

DE FIDEJUSSORIBUS, ET NOMINATORIBUS, ET HEREDIBUS TUTORUM ET CURATORUM.

1. POMPONIUS lib. 17. ad Sabinum.

Quamvis heres tutoris tutor non est, tamen ea quæ per defunctum inchoata sunt, per heredem, si legitimæ ætatis & masculus sit, explicari debent: in quibus dolus ejus admitti potest. §. 1. Quod penes tutorem fuit, heres quoque ejus reddere debet: quod apud pupillum is reliquerit, si heres capit, non quidem crimine caret, sed extra tutelam est; & utili actione hoc reddere compellitur.

2. ULPIANUS lib. 39. ad Sabinum.

Postulare tutorem videtur & qui per alium postulat: Item nominare & qui per alium hoc idem facit.

3. IDEM lib. 35. ad Edictum.

Etiam fidejussorem & heredes fidejussoris ad rationem eandem usurarum revocandos esse constat, ad quam & tutor revocatur.

4. IDEM lib. 36. ad Edictum.

Cum ostendimus, heredem quoque tutelæ iudicio posse conveniri, videndum, an etiam proprius ejus dolus, vel propria administratio veniat in iudicium? Et exstat Servii sententia existimantis, Si post mortem tutoris heres ejus negotia pupilli gerere perseveraverit; aut in arca tutoris pupilli pecuniam inveniit, & consumpserit; vel eam pecuniam quam tutor stipulatus fuerat, exegerit: tutelæ iudicio eum teneri suo nomine: nam cum permittatur adversus heredem ex proprio dolo jurari in litem, apparet eum iudicio tutelæ teneri ex dolo proprio. §. 1. Negligentia plane propria heredi non imputabitur. §. 2. Usuras quoque ejus pecuniæ, quam pupillarem agitavit, præstare debet heres tutoris: quantas autem & cujus temporis usuras præstare debeat, ex bono & æquo constitui ab iudice oportet. §. 3. Fidejussores a tutoribus nominari, si præsentibus fuerunt, & non contradixerunt, & nomina sua referri in acta publica passi sunt, æquum est, perinde teneri, atque si jure legitimo stipulatio interposita fuisset. † Eadem causa videtur adfirmatorum: qui scilicet, cum idoneos esse tutores adfirmaverint, fidejussorum vicem sustinent.

5. PAULUS lib. 33. ad Edictum.

Si cum fidejussoribus tutoris ex stipulatione *rem salvam fore* ageretur, easdem reputationes habebunt, quas tutor.

6. PAPINIANUS lib. 2. Responsorum.

Pupillus contra tutores, eorumque fidejussores, iudicem accepit: iudice defuncto, prius quam ad eum iretur, contra solos fidejussores alter iudex

datus est: Officio cognoscentis conveniet, si tutores solvendo sint, & administratio non dispar sed communis fuit, portionum virilium admittere rationem ex persona tutorum.

7. IDEM lib. 3. Responsorum.

Si fidejussores, qui *rem salvam fore pupillo* caverant, tutorem adolescens ut ante conveniret, petierant, atque ideo stipulanti promiserunt *se reddituros, quod ab eo servari non potuisset*: placuit inter eos qui solvendo essent, actionem residui dividi: quod onus fidejussorum susceptum videretur. Nam & si mandato plurimum pecunia credatur, æque dividitur actio: si enim quod datum pro alio, solvitur, cur species actionis æquitatem divisionis excludit?

8. PAULUS lib. 9. Responsorum.

Heredes ejus, qui non jure tutor vel curator datus administrationi se non immiscuit, dolum & culpam præstare non debere. §. 1. PAULUS RESPONDIT, tale iudicium in heredem tutoris transferri oportere, quale defunctus suscepit. Hoc eo pertinet, ut non excusetur heres, si dicat se instrumenta tutelaria non invenisse: nam cum ex omnibus bona fide iudiciis propter dolum defuncti heres teneatur, idem puto observandum (&) in tutelæ actione. Sed Constitutionibus subventum est ignorantia heredum: hoc tamen tunc observandum est, cum post mortem tutoris heres conveniatur, non si lite contestata tutor decesserit: nam litis contestatione & pœnales actiones transmittuntur ab utraque parte, & temporales perpetuantur.

TIT. VIII.

DE MAGISTRATIBUS CONVENIENDIS.

1. ULPIANUS lib. 36. ad Edictum.

In Ordinem subsidaria actio non dabitur, sed in Magistratus: nec in fidejussores eorum; hi enim *Rempublicam salvam fore* promittunt, non pupilli. Proinde nec nominatores Magistratum ex hac causa tenebuntur, sed soli Magistratus. † Sed si Ordo receperit in se periculum, dici debet, teneri eos qui præsentibus fuerunt: parvi enim refert, nominaverint, vel fidejusserint, an in se periculum receperint: Utilis ergo in eos actio competit. † Sed si a Magistratibus municipalibus tutor datus sit, non videtur per Ordinem electus. §. 1. Neque Prætor, neque quis alius cui tutoris dandi jus est, hac actione tenebitur. §. 2. Si Præses Provinciæ denunciare Magistratus tantum de facultatibus tutorum voluit, ut ipse daret: videamus an & quatenus teneantur? Et exstat Divi Marci Rescriptum, quo voluit, eos qui Præsidi remunciant, non perinde teneri, atque si ipsi dedissent; sed si deceptorum, gratia forte aut pecunia, falsa renunciantes: Plane, si Præses provinciæ satis eos exigere iussit, non dubitabimus teneri eos, etiam si Præses dederit. §. 3. Si Præses provinciæ, nominibus ab alio acceptis, ad Magistratus municipales remiserit, ut se de nominibus instruant, & perinde instructus dederit tutores, an exemplo eorum, qui Prætorum instruant, debeant magistratus teneri, quaeritur: utique enim interest, utrum ipsi Magistratus nomina electa dederint

Præfidi, an ea, quæ ab alio Præses accepit, inquirant? Et puto, utroque casu (sic) teneri, quasi dolo vel lata culpa versati sunt. §. 4. Non tantum pupilli, sed etiam successores eorum subsidaria agere possunt. §. 5. Si curatores fuerunt minus idonei dati, dicendum est, teneri Magistratus oportere, si ex suggestu eorum, vel nominibus ab eis acceptis, Præses dederit. † Sed & si ad eos remiserit ut ipsi dent, vel post dationem ut exigere satisfactionem, periculum ad eos pertinebit. §. 6. Magistratibus imputatur etiam, si omnino tutor vel curator datus non sit: sed ita demum tenentur, si moniti non dederint: Ideo damnum, quod impuberes vel adolescentes medio tempore passi sunt, ad eos Magistratus pertinere non ambigitur, qui munere mandato non paruerunt. §. 7. Sciendum autem est, si Magistratus municipales data opera tutelam distulerint in successores suos, vel si satisfactionem data opera traxerint quoad successores accipiant, nihil eis prodesse. §. 8. Divus Hadrianus rescripsit, etiam in eum qui electus est ad estimandas tutorum satisfactiones, actionem dandam. §. 9. Si inter Magistratus hoc convenit, ut alterius tantum periculo tutores darentur: conventiones pupillo non præjudicare, Divus Hadrianus rescripsit: conventionem enim Dumviorum jus publicum mutari non potest: prius tamen arbitror conveniendum eum qui hoc suscepit; deinde excussis facultatibus ejus, tunc veniendum ad collegam: quemadmodum si solus dedisset, diceremus prius eum, deinde collegam adgrediendum. §. 10. Si quando desint in civitate, ex qua pupilli oriundi sunt, qui idonei videantur: officium est Magistratum exquirere ex vicinis civitatibus honestissimum quemque, & nomina Præfidibus provinciæ mittere; non ipsos arbitrium dandi sibi vindicare. §. 11. Si Magistratus ab initio tutorem idoneum dedit, & satis non exegit, non sufficit: quod si satis exegit, & idoneum exegit, quamvis postea facultatibus lapsi sint tutores vel fidejussores, nihil est quod ei qui dedit imputetur: non enim debent Magistratus futuros casus & fortunam pupillo præstare. §. 12. Sed & si satis non exegit, idoneus tamen tutor eo tempore fuit, quo tutelæ agi potest, sufficit. §. 13. Probatio autem non pupillo incumbit, ut doceat fidejussores solvendo non fuisse, cum acciperentur, sed Magistratibus, ut doceant eos solvendo fuisse. §. 14. Privilegium in bonis Magistratus pupillus non habet, sed cum cæteris creditoribus partem habiturus est. §. 15. Exigere autem cautionem Magistratus sic oportet, ut pupilli servus, aut ipse pupillus, si dari potest, & in præsentiarum est, stipuletur a tutoribus, item fidejussoribus eorum, *rem salvam fore*: aut, si nemo est qui stipuletur, servus publicus stipulari debet (*rem salvam fore pupillo*), aut certe ipse Magistratus. §. 16. Plane ubi servus publicus vel ipse Magistratus stipulatur, dicendum est utilem actionem pupillo dandam. §. 17. Si filiusfamilias fuit Magistratus, & caveri pupillo non curaverit, aut non idonee cautum sit culpa ejus: an & quatenus in patrem ejus actio danda sit, queritur? Et ait Julianus, in patrem de peculio dandam, si voluntate ejus filius Decurio

factus sit, si non. Nam & si voluntate patris magistratum administravit, attamen non oportere patrem ultra, quam de peculio, conveniri: quasi *Rempublicam salvam (solum) fore* promittat, qui dat voluntatem, ut filius Decurio ercetur.

2. I D E M lib. 3. Disputationum.

PROponebatur, duos tutores a Magistratibus municipalibus datos, cautione non exacta, quorum alterum inopem decessisse, alterum in solidum conventum satis pupillo fecisse: & quærebatur, an tutor iste adversus Magistratum municipale habere possit aliquam actionem, cum sciret a contutore suo satis non esse exactum? Dicebam, cum a tutore satis pupillo factum sit, neque pupillum ad Magistratus redire posse, neque tutorem: cum nunquam tutor adversus Magistratus habeat actionem: Senatus enim consultum pupillo subvenit; præsertim cum sit quod tutori imputetur, quod satis a contutore non exegit, vel suspectum non fecit, si scit (ut proponitur) Magistratibus eum non cavisse.

3. JULIANUS lib. 21. Digestorum.

QUod si tutor ab hac parte culpa vacet, non erit iniquum adversus Magistratus actionem ei dari.

4. ULPIANUS lib. 3. Disputationum.

NON similiter tenentur heredes Magistratum, ut ipsi tenentur: nam nec heres tutoris negligentia nomine tenetur: nam Magistratus quidem in omne periculum succedit; heres ipsius dolo proximæ culpæ succedaneus est.

5. JULIANUS lib. 21. Digestorum.

DUO tutores partiti sunt inter se administrationem tutelæ: alter sine herede decessit: Quæsitum est, in Magistratum qui non curasset ut caveretur, an in alterum tutorem actio pupillo dari deberet? Respondi, æquius esse in alterum tutorem dari, quam in Magistratum: debuisse enim eum, cum sciret pupillo cautum non esse, universa negotia curare: & in ea parte, quam alteri tutori commisisset, similem esse ei, qui ad administrationem quorundam negotiorum pupilli non accessisset: nam etsi aliquam partem negotiorum pupilli administraverit, tenetur etiam ob rem quam non gessit, cum gerere deberet.

6. ULPIANUS lib. 1. ad Edictum.

QUOD ad heredem Magistratus pertinet, extat D. Pii Rescriptum, causa cognita debere dari actionem. Nam Magistratus si tanta fuit negligentia, ut omnem cautionem omitteret, æquum est haberi eum loco fidejssoris, ut & heres ejus teneatur: si vero cavit, & tunc idonei fuerunt, (&) postea desierunt, sicut (&) ipse Magistratus probe recusaret hanc actionem, ita & heres multo justius. Novissime, non alias, ait, in heredem actionem dandam, quam si evidenter magistratus cum minus idoneis fidejssoribus contrahunt.

7. CELSUS lib. 11. Digestorum.

IN Magistratus, qui tutorem dederunt, rogo rescribas utrum pro virili portione actio danda sit, an optio sit ejus, qui pupillus fuit, cum quo potissimum agat? Respondit, si dolo fecerunt Magistratus, ut minus pupillo caveretur, in quem vult actio ei danda in solidum est: sin culpa (dun-

(duntaxat) eorum, neque dolo malo id factum est, æquius esse existimo, pro portione in quemque eorum actionem dari, dum pupillo salva res sit.

S. MODESTINUS lib. 6. Responsorum.

Magistratus a curatoribus adulti cautionem exegerunt rem salvam fore: ex his alter sine herede decessit: Quæro, an indemnitate in solidum collega ejus præstare debeat? Modestinus respondit, nihil proponi, cur non debeat.

9. IDEM lib. 4. Pandectarum.

An in Magistratus actione data, cum usuris fors exigi debeat, an vero usuræ peti non possint, quoniam constitutum est poenarum usuras peti non posse, quæsitum est: Et rescriptum est a D. Severo & Antonino, & usuras peti posse: quoniam * eadem in Magistratibus actio datur, quæ competit in tutores.

TIT. IX.

DE REBUS EORUM, QUI SUB TUTELA VEL CURA SUNT, SINE DECRETO NON ALIENANDIS, VEL SUPPO-

NENDIS.

1. ULPIANUS lib. 35. ad Edictum.

Imperatoris Severi Oratione prohibiti sunt tutores & curatores prædia rustica vel suburbana distrahere. §. 1. Quæ Oratio in Senatu recitata est, Tertyllo & Clemente Consulibus, idibus Junii. §. 2. Et sunt verba ejus hujusmodi: Præterea, Patres Conscripti, interdiciam tutoribus & curatoribus, ne prædia rustica vel suburbana distrahant: nisi ut id fieret parentes testamento vel codicillis caverint. Quod si forte res alienum tantum erit, ut ex rebus cæteris non possit exsolvi: tunc Prætor Urbanus Vir Clarissimus adeatur, qui pro sua religione æstimet, quæ possint alienari obligarive debeant: manente pupillo actione, si postea potuerit probari, obreptum esse Prætori. Si communis res erit, & socius ad divisionem provocet; aut si creditor, qui pignori agrum a parente pupilli acceperit, jus exequetur: nihil novandum censeo.

§. 3. Si defunctus dum viveret res venales habuerit, testamento tamen non caverit uti distraherentur: abstinendum erit venditioni: non enim utique, qui ipse voluerit vendere, idem etiam postea distrahenda putavit. §. 4. Si minor viginquingue annis emit prædia, ut quoad pretium solveret, essent pignori obligata venditori: non puto pignus valere: nam ubi dominium quæsitum est minori, coepit non posse obligari.

2. PAULUS lib. singul. ad Orationem

D. Severi.

Sed hic videtur illud movere, quod cum domino pignus quæsitum est, & ab initio obligatio inhæsit. Quod si a fisco emerit, nec dubitatio est, quin jus pignoris salvum sit. Si igitur talis species in privato venditore inciderit, Imperiali beneficio opus est, ut (ex) Rescripto pignus confirmetur.

3. ULPIANUS lib. 35. ad Edictum.

Sed si pecunia alterius pupilli alteri pupillo fundus sit comparatus, isque pupillo vel minori traditus, an pignoris obligationem possit habere is, cujus pecunia fundus sit emptus? Et magis est,

ut salvum sit jus pignoris secundum Constitutionem Imperatoris nostri, & D. patris ejus, ei pupillo, cujus pecunia comparatus est fundus. §. 1. Pignori tamen capi jussu Magistratus vel Præsidis, vel alterius Potestatis, & distrahi fundis pupillaris potest. † Sed & in possessionem mitti rerum pupillarium a Præore quis potest: & jus pignoris contrahitur sive legatorum servandorum causa, sive damni infecti: & ut procedat, juberi etiam possideri poterit: Hæ enim obligationes sive alienationes locum habent, quia non ex tutoris vel curatoris voluntate id fit, sed ex magistratuum auctoritate. §. 2. Item quæri potest, si fundus a tutore petitus sit pupillaris, nec restituatur, an litis æstimatio oblata alienationem pariat? Et magis est, ut pariat: hæc enim alienatio non sponte tutorum fuit. §. 3. Idemque erit dicendum & si fundus petitus sit, qui pupilli fuit, & contra pupillum pronunciatum, tutoresque restituerunt: nam & hic valebit alienatio, propter rei judicatæ auctoritatem. §. 4. Si jus *ἐμφυτεύτικόν* vel *ἐκβατεύτικόν* habeat pupillus, videamus, an distrahi hoc a tutoribus possit? Et magis est, non posse, quamvis jus prædii potius sit. §. 5. Nec usufructus alienari potest, etsi solus fuit usufructus pupilli. † An ergo hic nec non utendo amittatur, si tutor causam præbuerit hujus rei? Et manifestum est, restaurari debere. † Sed si proprietatem habeat pupillus, non potest usufructum vel usum alienare, quamvis Oratio nihil de usufructu loquatur. † Simili modo dici potest, nec servitutem imponi posse fundo pupilli vel adolescentis, nec servitutem remitti: † Quod & in fundo dotali placuit. §. 6. Si lapidicinas vel quæ alia metalla pupillus habuit stypteria, vel cujus alterius materiæ, vel si cretifodinas, argentifodinas, vel quid aliud huic simile;

4. PAULUS lib. singul. ad Orationem

D. Severi.

Quod tamen privatis licet possidere:

5. ULPIANUS lib. 35. ad Edictum.

Magis puto ex sententia Orationis impediri alienationem. §. 1. Sed & si salinas habeat pupillus, idem erit dicendum. §. 2. Si pupillus alienum fundum bona fide emptum possideat, dicendum puto, nec hunc alienare tutores posse: ea enim, quæ quasi pupillaris vero distractus est, venditio valet. §. 3. Si fundus pupillo pignoratitatus sit, an vendere tutores? hunc enim quasi debitoris, hoc est, alienum vendunt. Si tamen impetraverat pupillus, vel pater ejus, ut jure domini possideant, consequens erit dicere non posse distrahi, quasi prædium pupillare. † Idemque & si fuerit ex causa damni infecti jussus possidere. §. 4. Si fundus legatus, vel per fideicommissum fuerit relictus Seio a pupillo herede instituto, an tutores restituere hunc fundum possint sine auctoritate Prætoris? Et putem, si quidem rem suam legavit, cessare Orationem: sin vero de re pupilli, dicendum erit, locum esse Orationi, nec inconsulto Prætoris posse alienare. §. 5. Si pupillus stipulanti sponderit, anolvere possit sine Prætoris auctoritate? Et magis est, ne possit: alioquin inventa

critu

erit alienandi ratio. §. 6. Sed si pater stipulanti fundum sponderit, successeritque pupillus in stipulatum: fortius dicetur, sine Prætoris auctoritate posse eum reddere. † Idemque & si jure hereditario alii successerit, qui erat obligatus. §. 7. Eadem ratione, & si parens fundum vendidit, vel quis alius cui pupillus successerit, potest dici pupillum cætera venditionis inconsulto Prætore posse perficere. §. 8. Fundum autem legatum repudiare pupillus sine Prætoris auctoritate non potest: esse enim & hanc alienationem, cum res sit pupilli, nemo dubitat. §. 9. Non passim tutoribus sub obtentu æris alieni permitti debuit venditio: namque non esse viam eis distractionis tributam: & ideo Prætore arbitrium hujus rei Senatus dedit: cujus officio in primis hoc convenit excutere, an aliunde possit pecunia ad extenuandum æs alienum expediri. Quærendum ergo debet, an pecuniam pupillus habeat, vel in numerato, vel in nominibus quæ conveniri possunt, vel in fructibus conditis, vel etiam in reddituum spe, atque obventionum. † Item requirat, num alix res sint præter prædia, quæ distrahi possunt, ex quorum pretio æri alieno satisfieri possit. Si igitur deprehenderit, non posse aliunde exsolvi quam ex prædiorum distractione, tunc permittet distrahi: si modo urgeat creditor, aut usurarum modus parendum æri alieno suadeat. §. 10. Idem Prætor æstimare debet, utrum vendere potius an obligare permittat. Nec non illud vigilanter observare, ne plus accipiat sub obligatione prædiorum fœnoris, quam (quod) opus sit ad solvendum æs alienum, aut distrahendum arbitrabitur; ne propter modicum æs alienum magna possessio distrahatur: sed si sit alia possessio minor, vel minus utilior pupillo, magis eam jubere distrahi, quam majorem & utilio-rem. §. 11. In primis igitur, quoties desideratur ab eo, ut remittat distrahi, requirere debet (eum) qui se instruat de fortunis pupilli; nec nimium tutoribus vel curatoribus credere, qui nonnunquam lucri sui gratia adseverare Prætori solent, necesse esse distrahi possessiones, vel obligari. Requirat ergo necessarios pupilli, vel parentes, vel libertos aliquos fideles, vel quem alium qui notitiam rerum pupillarium habet: aut si nemo inveniat, aut suspecti sint qui inveniuntur, jubere debet edirationes, itemque synopsis bonorum pupillarium, Advocatumque pupillo dare, qui instruere possit Prætoris religionem, an adsentire venditioni vel obligationi debeat. §. 12. Illud quæri potest, si Prætor aditus permiserit distrahi possessionem provincialem, an valeat quod fecit? Et putem valere, si modo tutela Romæ agebatur: & hi tutores eam quoque administrationem subierant. §. 13. Ne tamen titulo tenus tutores ære alieno allegato pecunia abutantur, quam mutuam acceperunt, oportebit Prætorem curare, ut pecunia accepta creditoribus solvatur, & de hoc decernere: dareque viatorem qui ei renunciaret, pecuniam istam ad hoc conversam, propter quod considerata est alienatio vel obligatio. §. 14. Si æs alienum non interveniat, tutores tamen allegent expedire hæc prædia vendere, & (vel) alia comparare, vel certe istis carere: videndum est an

Prætor eis debeat permittere? Et magis est, ne possit: Prætori enim non liberum arbitrium datum est distrahendi res pupillares, sed ita demum, si æs alienum immineat. Proinde & si permiserit ære alieno non allegato, consequenter dicemus nullam esse venditionem, nullumque decretum: non enim passim distrahi jubere Prætori tributum est: sed ita demum si urgeat æs alienum. §. 15. Manet actio pupillo, si postea poterit probari, obreptum esse Prætori. Sed videndum est utrum in rem an in personam dabimus ei actionem? Et magis est, ut in rem detur, non (tantum) in personam adversus tutores sive curatores. §. 16. Communia prædia accipere debemus, si pro indiviso communia sint. Cæterum si pro diviso communia sint, cessante Oratione decreto locus erit.

6. IDEM lib. 2. de omnibus Tribunalibus.

Sed si forte alius proprietatem fundi habeat, alius usumfructum, magis est ut cesset hæc pars Orationis, quæ de divisione loquitur: nulla enim communio est.

7. IDEM lib. 35. ad Edictum.

SI pupillorum sint communia prædia, qui diversos tutores habent: videamus an alienatio locum habere possit? Et cum provocatio necessaria sit, puto alienationem impediri: neuter enim poterit provocare, sed ambo provocationem expectare. † Item, si eosdem tutores habeant, multo magis quis impeditam alienationem dicet. §. 1. Si pupillus dedit pignori (ex) permisso Prætoris, nonnulla erit dubitatio, an alienatio possit impediri? Sed dicendum est, posse creditorem jus suum exequi: Tutius tamen fecerit, si prius Prætorem adierit. §. 2. Si pater vel parens tutor sit alicui ex liberis, an Prætor adeundus sit, si obligare velit? Et magis est, ut debeat: priorior tamen esse debet Prætor ad consentiendum patri. §. 3. Si Prætor tutoribus permiserit vendere, illi obligaverint; vel contra: an valeat quod actum est? Et * mea fert opinio, eum qui aliud fecit, quam quod a Præторе decretum est, nihil egisse. §. 4. Quid ergo, si Prætor ita decrevit, vendere obligareve permitto, an possit liberum arbitrium habere, qui faciat? Et magis est, ut possit: dummodo sciamus Prætorem non recte partibus suis functum; debuit enim ipse statuere & eligere, utrum magis obligare an vendere permittat. §. 5. Si obligavit rem tutor sine decreto, quamvis obligatio non valeat, est tamen exceptioni doli locus: sed tunc cum tutor acceptam mutnam pecuniam ei solverit, qui sub pignore erat creditor. §. 6. Idem videndum est, an & obligare ei rem possit? Et dicendum est, si eandem sortem acceperit, nec gravioribus usuris, valere obligationem, ut jus prioris creditoris ad sequentem transeat.

8. IDEM lib. 2. de omnibus Tribunalibus.

Qui neque tutores sunt ipso jure, neque curatores, sed pro tutore negotia gerunt, vel pro curatore, eos non posse distrahere res pupillorum, vel adolescentium, nulla dubitatio est. §. 1. Sed si curator sit furiosus, vel cujus alterius non adolescentis, videndum est, utrum jure veteri valebit venditio, an hanc Orationem admittemus? Et puto, quia de pupillis Princeps loquitur, & conjunctum

junctim tutoribus curatores accipiant, pertinere: & de cæteris puto ex sententia Orationis idem esse dicendum. §. 2. An obligari communia possint, quæritur? Sed non puto sine decreto obliganda: nam quod excepit Oratio, ad hoc tantum pertinet, ut perimatur communio, non ut augeatur difficultas communionis.

9. IDEM lib. 5. Opinionum.

Quamvis antecessor Præsidis decrevisset, ea prædia venundari, quæ tutor pupilli subiecto nomine alterius emptoris ipse sibi comparabat: tamen si fraudem & dolum contra Senatusconsulti auctoritatem & fidem tutori commissam deprehendisset successor ejus, æstimabit, quatenus tam callidum commentum etiam in exemplum coercere debeat.

10. IDEM lib. 6. Opinionum.

Illicite post Senatusconsultum pupilli vel adolescentis prædio venundato, si eo nomine apud judicem tutelæ vel utilis actionis æstimatio facta est, eaque soluta: vindicatio prædii ex æquitate inhibetur.

11. IDEM lib. 3. de Officio Proconsulis.

Si prædia minoris vigintiquinque annis distrahi desiderentur, causa cognita Præses provinciæ debet id permittere. † Idem servari oportet, & si furiosi vel prodigi, vel cujuscunque alterius prædia curatores velint distrahere.

12. MARCIANUS lib. singulari ad Formulam hypothecariam.

Non sit contra Senatusconsultum, si cujus tutor creditori patris pupilli exsolvit, ut ejus loco succedat.

13. PAULUS lib. singul. ad Orationem D. Severi.

Si fundus sit sterilis, vel saxosus, vel pestilens, videndum est an alienare eum non possit? Et Imperator Antonin. & D. Pater ejus in hæc verba rescripserunt: *Quod allegastis, infructuosum esse fundum, quem vendere vultis, nos non potest: cum utique pro fructuum modo pretium inventurus sit.* † Quanquam autem neque distrahere neque obligare tutor pupillare prædium possit, attamen Papinianus, lib. 5 Responsorum, ait, tutorem pupilli sine decreto Prætoris non jure distrahere: si tamen, inquit, errore lapsus vendiderit, & pretium acceptum creditoribus paternis pueri solverit, quandoque domino prædium cum fructibus vindicanti doli non inutiliter opponitur exceptio, pretium ac medii temporis usuras, quæ creditoribus debentur, non offerenti; si ex cæteris ejus facultatibus æs alienum solvi non poterit. Ego autem notavi, Et si solvi potuerit, si tamen illæ res salvæ erunt, ex quarum pretio æri alieno satisfieri potuit, dicendum est adhuc doli exceptionem obstare, si lucrum capiet pupillus ex damno alieno.

14. IDEM lib. 9. Responsorum.

Paulus respondit, etsi testamentum patris postea irritum esse apparuit, tamen tutores pupilli siue curatores filii nihil contra Orationem Divorum Principum fecisse videri, si secundum voluntatem defuncti testamento scriptam prædium rusticum pupillare vendiderunt.

TIT. X.

DE CURATORIBUS FURIOSIS
ET ALIIS EXTRA MINORES
RES DANDIS.

1. ULPIANUS lib. 1. ad Sabinum.

LEge 12. tab. prodigo interdicitur bonorum suorum administratio: quod moribus quidem ab initio introductum est. † Sed solent hodie Prætores vel Præsides, si talem hominem invenerint, qui neque tempus neque finem expensarum habet, sed bona sua dilacerando & dissipando profudit, curatorem ei dare exemplo furiosi: & tamdiu erunt ambo in curatione, quamdiu vel furiosus sanitatem, vel ille sanos mores receperit: quod si evenierit, ipso jure desinunt esse in potestate curatorum. §. 1. Curatio autem ejus, cui bonis interdicitur, filio negabatur permittenda. Sed extat D. Pii Rescriptum, filio potius curationem permittendam in patre furioso, si tam probus sit. *win 226.5*

2. PAULUS lib. 1. de Officio Proconsulis.

Sed & aliis dabit Proconsul curatores, qui rebus suis superesse non possunt: vel dari jubebit: Nec dubitabit filium quoque patri curatorem dari.

3. ULPIANUS lib. 31. ad Sabinum.

Dum deliberant heredes instituti adire, bonis a Præatore curator datur.

4. IDEM lib. 38. ad Sabinum.

Furiosæ matris curatio ad filium pertinet: pietas enim parentibus, etsi inæqualis est eorum potestas, æqua debetur.

5. GAIUS lib. 9. ad Edictum provinc.

Curator ex SC. constituitur, cum clara persona (veluti Senatoris vel uxoris ejus) in ea causa sit, ut ejus bona venire debeant: nam, ut honestius ex bonis ejus, quantum potest, creditoribus solveretur, curator constituitur, distrahendorum bonorum gratia, vel a Præatore, vel in provinciis a Præsede.

6. ULPIANUS lib. 1. de omnib. Tribunal.

Observare Prætorem oportebit, ne cui temere citra causæ cognitionem plenissimum curatorem det: quoniam plerique vel furorem, vel dementiam fingunt, quo magis curatore accepto onera civilia detrectent.

7. JULIANUS lib. 21. Digestorum.

Consilio & opera curatoris *tueri* debet non solum patrimonium, sed & corpus ac salus furiosi. §. 1. Curator dementi datus, decreto interposito, *uti satisdaret*, non cavet, & tamen quasdam res de bonis ejus legitimo modo alienavit: si heredes dementis easdem res vindicent, quas curator alienavit, & exceptio opponetur, *si non curator vendiderit*, replicatio dari debet, *aut si satisfactione interposita secundum decretum vendiderit*, quod si pretio accepto curator creditores furiosi dimisit, triplicatio doli tutos possessores præstabit. §. 2. Cum dementis curatorem, quia satis non dederat, & res male administraret, Proconsul removerit a bonis, aliumque loco ejus substituerit curatorem; & hic posterior, cum nec ipse satisdedit, egerit cum remoto negotiorum gestorum, posteaque heredes dement-

dementis cum eodem negotiorum gestorum agant, & is exceptione rei judicatae inter se & curatorem utatur: heredibus replicatio danda erit, aut si is, qui egit, satisfecerit. † Sed an replicatio curatori profutura esset, iudex aestimabit: nam si curator sequens pecuniam, quam ex condemnatione consecutus fuerat, in rem furiosi vertisset, doli triplicatio obstabit. §. 3. Quaesitum est, an alteri ex curatoribus furiosi recte solvetur, vel an unus rem furiosi alienare possit? Respondi, recte solvi: Eum quoque, qui ab altero ex curatoribus fundum furiosi legitime mercaretur, usucapturum: quia* solutio, venditio, traditio, facti magis, quam juris sunt: Ideoque sufficit unius ex curatoribus persona: quia intelligitur alter consentire: Denique si praesens sit, & vetet solvi, vetet venire, vel tradi, neque debitor liberabitur, neque emptor usucapiet.

8. ULPIANUS lib. 6. de Officio Proconsulis.

Bonorum ventris nomine curatorem dari oportet: eumque, rem salvam fore: viri boni arbitratu satisfacere Proconsul jubet: sed hoc si non ex inquisitione detur: nam si ex inquisitione, cessat satisfactio.

9. NERATIUS libro 1. Membranarum.

Cujus bonis distrahendis curatores facere Senatus permittit, ejus bona creditoribus vendere non permittit: quamvis creditores post id beneficium bona vendere mallerent: sicut enim integra re potestas ipsorum est, utrum velint eligendi, ita cum alterum elegerint, altero abstinere debent. † Multoque magis id servari aequum est, si [etiam] factus est curator, per quem bona distraherentur, quamvis nondum explicato eo negotio decesserit: Nam & tunc ex integro alius curator faciendus est, neque heres prioris curatoris onerandus: cum accidere possit, ut negotio, vel propter sexum vel propter aetatis infirmitatem, vel propter dignitatem majorem minoremve quam in priore [a] curatore spectata erat, habilis non sit; possint etiam plures heredes ei existere, neque [aut] per omnes id negotium administrare expediat, aut quicquam dici possit, cur unus aliquis ex his potissimum onerandus sit.

10. ULPIANUS libro 16. ad Edictum.

Iulianus scribit, eos quibus per Praetorem bonis interdictum est, nihil transferre posse ad aliquem, quia in bonis non habeant, cum eis deminutio sit interdicta. §. 1. Curator furiosi rem quidem suam quasi furiosi tradere poterit, & dominium transferre: rem vero furiosi si quasi suam tradat, dicendum ut non transferat dominium; quia non furiosi negotium gerens tradidit.

11. PAULUS libro 7. ad Plautium.

Pignus a curatore furiosi datum valet, si utilitate furiosi exigente id fecit.

12. MARCELLUS lib. 1. Digestorum.

Adagnato [vel alio] curatore furiosi, rem furiosi dedicari non posse, constat: adagnato enim furiosi non usquequaque competit rerum ejus alienatio; sed quatenus negotiorum exigit administratio.

13. GAIUS libro 3. ad Edictum provinciale.

Saepe ad alium e Lege 12. Tabularum curatio furiosi aut prodigi pertinet, alii Praetor administrationem dat: scilicet cum ille legitimus inhabilis ad eam rem videatur.

14. PAPINIANUS libro 5. Responsorum.

Virum uxori mente captae curatorem dari non oportet.

15. PAULUS lib. 3. Sententiarum.

ET mulieri, quae luxuriose vivit, bonis interdicti potest. §. 1. In bonis curatoris privilegium furiosi furiosaeve servatur. Prodigus, & omnes omnino etiam si in Edicto non sit eorum mentio, in bonis curatoris decreto privilegium consequuntur.

16. TRYPHONINUS lib. 13. Disputationum.

SI furioso puberi, quanquam majori annorum viginti quinque, curatorem pater testamento dederit, eum Praetor dare debet, secutus patris voluntatem: manet enim ea datio curatoris apud Praetorem, ut rescripto D. Marci continetur. §. 1. His consequens est, ut, [&] si prodigo curatorem dederit pater, voluntatem ejus sequi debeat Praetor, eumque dare curatorem. Sed utrum omnimodo, an ita, si futurum esset, ut, nisi pater aliquid testamento cavisset, Praetor ei bonis interdicturus esset? & maxime si filios habeat iste prodigus? §. 2. Potuit tamen pater & alias providere nepotibus suis, si eos jussisset heredes esse, & exheredasset filium, eique quod sufficeret alimentorum nomine ab eis certum legasset, addita causa necessitateque judicii sui: aut si non habuit in potestate nepotes, quoniam emancipato jam filio nati fuissent, sub conditione eos heredes instituere, ut emanciparentur a patre prodigo. §. 3. Sed quid, si nec ad hoc consensurus esset prodigus? [sed] per omnia iudicium testatoris sequendum est: ne, quem pater vero consilio prodigum credidit, eum Magistratus, propter aliquod forte suum vitium, idoneum putaverit.

17. GAIUS lib. 1. de Manumissionibus.

Curator furiosi nullo modo libertatem praestare potest: quod ea res ex administratione non est: nam in tradendo ita res furiosi alienat, si [id] ad administrationem negotiorum pertineat: & ideo si donandi causa alienet, [neque] traditio quicquam valebit; nisi ex magna utilitate furiosi hoc cognitione iudicis faciat.

DIGESTORUM SEU PANDECTARUM PARS QUINTA.

LIBER VICESIMUS OCTAVUS.

QUI TESTAMENTA FACERE POSSUNT, ET QUEMADMODUM TESTAMENTA FIANE.

1. **MODESTINUS** [lib. 2. Pandectar.]

Testamentum, est voluntatis nostrae iuxta sententia, de eo, quod quis post mortem suam fieri velit.

2. **LABEO** [lib. 1. Posteriorum Javoleno Epitomatorum].

In eo, qui testatur, ejus temporis, quo testamentum facit, integritas mentis, non corporis sanitas, exigenda est.

3. **PAPINIANUS** [lib. 14. Quaest.]

Testamenti factio non privati sed publici juris est.

4. **GAIUS** [lib. 2. Institutionum].

Si quaeramus, an valeat testamentum, in primis animadvertere debemus, an is, qui fecerit testamentum, habuerit testamenti factionem: deinde si habuerit, requiremus, an secundum regulas Iuris civilis testatus sit.

5. **ULPIANUS** [lib. 6. ad Sabinum].

[A]qua aetate testamentum vel masculi vel foeminae facere possunt, videamus? Verius est, in masculis quidem quartum decimum annum spectandum, in foeminis vero duodecimum completum. † Utrum autem excessisse debeat quis quartumdecimum annum, ut testamentum facere possit: an sufficit complexisse? Propone aliquem Kalendis Januariis natum, testamentum ipso natali suo fecisse quartodecimo anno: an valeat testamentum? Dico valere. Plus arbitror, etiam si pridie Kalendarum fecerit post sextam horam noctis, valere testamentum: jam enim complexisse videtur annum quartumdecimum, ut Marciano videtur.

6. **GAIUS** lib. 17. ad Edictum provinc.]

Qui in potestate parentis est, testamenti faciendi jus non habet: adeo ut quamvis pater ei permittat, nihilo magis tamen jure testari possit. §. 1. Surdus, mutus, testamentum facere non possunt: sed si quis [post] testamentum factum valetudine aut quolibet alio casu mutus aut surdus esse coeperit, ratum nihilominus permanet testamentum.

7. **ÆMILIUS MACER** lib. 1. ad Legem vicensimam hereditatium.

Si mutus, aut surdus, ut liceret sibi testamentum facere, a Principe impetraverit: valet testamentum.

8. **GAIUS** lib. 17. ad Edictum provinciale.

Ejus, qui apud hostes est, testamentum, quod ibi fecit, non valet, quamvis redierit. §. 1. Si cui aqua & igni interdictum sit, ejus nec illud testamentum valet, quod ante fecit, nec id, quod postea [fecerit]: bona quoque, quae tunc habuit cum damnaretur, publicabuntur, aut, si

non videantur lucrosa, creditoribus concedentur. §. 2. In insulam deportati, in eadem causa sunt. §. 3. Sed relegati in insulam, & quibus terra Italica & sua provincia interdicitur, testamenti faciendi jus retinent. §. 4. Hi vero, qui ad ferrum, aut ad bestias, aut in metallum damnantur, libertatem perdunt, bonaque eorum publicantur: unde apparet, amittere eos testamenti factionem.

9. **ULPIANUS** (lib. 45. ad Edictum).

Si quis post accusationem in custodia fuerit defunctus indemnatus, testamentum ejus valebit. [10. **PAULUS** lib. 3. Sententiarum].

Qui manus amisit, testamentum facere potest, quamvis scribere non possit.

11. **ULPIANUS** [lib. 10. ad Sabinum].

Obfides testari non possunt, nisi eis permittatur.

12. **JULIANUS** [lib. 42. Digestorum].

Lege Cornelia testamentum eorum, qui in hostium potestate decesserint, perinde confirmantur, ac si hi, qui ea fecissent, in hostium potestate non pervenissent: & hereditas ex his eodem modo ad unumquemque pertinet. Quare servus heres scriptus ab eo, qui in hostium potestate decesserit, liber & heres erit, seu velit, seu nolit; licet minus proprie necessarius heres dicatur: nam & filius ejus, qui in hostium potestate decessit, iustus hereditati obligatur; quamvis suus heres dici non possit, qui in potestate morientis non fuit.

13. **MARCIANUS** lib. 4. Institutionum].

Qui a latronibus capti sunt, cum liberi manent, possunt facere testamentum. §. 1. Item qui apud externos legatione funguntur, possunt, facere testamentum. §. 2. Si quis in capitali crimine damnatus appellaverit, & medio tempore pendente appellatione fecerit testamentum, & ita decesserit: valet ejus testamentum.

14. **PAULUS** [lib. 2. Regularum].

Qui [in] testamento domini manumissus est, si ignorat dominum decessisse, aditamque ejus esse hereditatem, testamentum facere non potest, licet jam paterfamilias & sui juris est: nam qui incertus de statu suo est, certam legem testamento dicere non potest.

15. **ULPIANUS** [lib. 12. ad Edictum].

De statu suo dubitantes, vel errantes, testamentum facere non possunt: ut Divus Pius rescripsit.

16. **POMPONIUS** [lib. singul. Regul.].

Filiusfamilias, & servus alienus, & posthumus, & surdus, testamenti factionem habere dicuntur: licet enim testamentum facere non possunt, attamen ex testamento [vel] sibi vel aliis acquirere possunt. §. 1. Marcellus notat: Furiosus quoque testamenti factionem habet, licet

testamentum facere non potest. Ideo autem habet testamenti factionem, quia potest sibi adquirere legatum fideicommissum: nam etiam competentibus mentis personales actiones etiam ignorantibus acquiruntur.

17. PAULUS [lib. 3. Sententiarum].

In adversa corporis valetudine mente captus, eo tempore testamentum facere non potest.

18. ULPIANUS [lib. 1. ad Sabinum].

Is, cui Lege bonis interdictum est, testamentum facere non potest: & si fecerit, ipso iure non valet. Quod tamen interdictione vetustius habuerit testamentum, hoc valebit. Merito ergo nec testis ad testamentum adhiberi poterit, cum neque testamenti factionem habeat. §. 1. Si quis ob crimen famosum damnetur, Senatusconsulto expressum est, ut intestabilis sit: ergo nec testamentum facere poterit, nec ad testamentum adhiberi.

19. MODESTINUS [lib. 5. Pandectarum].

Si filiusfamilias, aut pupillus, aut servus tabulas testamenti fecerit, signaverit: secundum eas bonorum possessio dari non potest, licet filiusfamilias sui juris, aut pupillus pubes, aut servus, liber factus decesserit: quia nullæ sunt tabulæ testamenti, quas is fecit, qui testamenti faciendi facultatem non habuerit.

20. ULPIANUS lib. 1. ad Sabinum.

Qui testamento heres instituitur, in eodem testamento testis esse non potest. Quod in legatario & in eo, qui tutor scriptus est, contra habetur: hi enim testes possunt adhiberi, si aliud eos nihil impediatur, ut puta si impubes, si in potestate sit testatoris. §. 1. Potestatis autem verbum non solum ad liberos, qui sunt in potestate, referendum est, verum etiam ad eum, quem redemit ab hostibus: quamvis placeat, hunc servum non esse, sed vinculo quodam retineri, donec pretium solvat. §. 2. Per contrarium quæri potest, an pater ejus, qui de castrensi peculio potest testari, adhiberi ab eo ad testamentum testis possit? & Marcellus lib. 10. Digestorum scribit, posse: & frater ergo poterit. §. 3. Quæ autem in testamento diximus super perhibendis testimoniis eorum, qui in potestate sunt, in omnibus testimoniis accipias, ubi aliquid negotii geritur per quod adquiratur. §. 4. Ne furiosus quidem testis adhiberi potest: cum compos mentis non sit: sed si habet intermissionem, eo tempore adhiberi potest: testamentum quoque, quod ante furorem consummavit, valebit, & bonorum possessio ex eo testamento competit. §. 5. Eum, qui Lege repetundarum damnatus est, ad testamentum adhiberi posse existimo: quoniam in iudicium testis esse vetatur. §. 6. Mulier testimonium dicere in testamento quidem non poterit: alias autem non posse testem esse mulierem, argumento est Lex Julia de adulteriis, quæ adulterii damnatam testem produci vel dicere testimonium vetat. §. 7. Servus quoque merito ad solennia adhiberi non potest, cum iuris civilis communionem non habeat in totum, ne Prætoris quidem Edicti. §. 8. Et veteres putaverunt, eos, qui propter solennia testamanti adhibentur, *durare*

debere, donec suprema contestatio peragatur. §. 9. Non tamen intelligentiam sermonis exigimus: hoc enim Divus Marcus Didio Juliano in teste, qui Latine non noverat, rescripsit: nam si vel sensu percipiat quis, cui rei adhibitus sit, sufficere. §. 10. Sed si detenti sint *inviti* ibi testes, putant non valere testamentum.

21. IDEM lib. 2. ad Sabinum.

Heredes palam, ita ut exaudiri possint, nuncupandi sunt. Licebit ergo testandi vel nuncupare heredes, vel scribere: sed, si nuncupat, palam debet. † Quid est, *palam*? non utique in publicum, sed ut exaudiri possit: exaudiri autem non ab omnibus, sed a testibus; & si plures fuerint testes adhibiti, sufficit solennem numerum exaudire. §. 1. Si quid post factum testamentum mutari placuit, omnia ex integro facienda sunt. Quod vero quis obscurius in testamento vel nuncupat, vel scribit, an post solennia explanare possit, quæritur: ut puta Strichum legaverat, cum plures haberet, nec declaravit de quo sentiret; Titio legavit, cum multos Titios amicos haberet; erraverat in nomine, vel [prænomine], vel cognomine, cum in corpore non errasset: poteritne postea declarare, de quo senserit? Et puto, posse: nihil enim nunc dat, sed datum significat. † Sed & si notam posita adiecerit legato, vel sua voce, vel literis, vel summam, vel nomen legatarii, quod non scripserat, vel nummorum qualitatem, an recte fecerit? Et puto, etiam qualitatem nummorum posse postea addi: nam etli adjuncta non fuisset, utique placeret conjectionem fieri ejus, quod reliquit, vel ex vicinis scripturis, vel ex consuetudine patrisfamilias vel regionis. §. 2. In testamentis, in quibus testes rogati adesse debent, ut testamentum fiat, alterius rei causa forte rogatos, ad testandum non esse idoneos placet: quod si accipiendum est, ut licet, ad aliam rem sint rogati, vel collecti, si tamen ante [testimonium] certiores ad testamentum [se] adhibitos, posse, eos testimonium suum recte perhibere. §. 3. Uno contextu actus testari oportet: autem uno contextu, nullum actum alienum testamento intermiscere, quod [si] aliquid pertinens ad testamentum faciat, testamentum non vitatur.

22. IDEM [lib. 39. ad Edictum].

Ad testium numerum simul adhiberi possumus, [ut] ego, & pater, & plures, qui fuimus in ejusdem potestate. §. 1. Conditionem testium tunc inspicere debemus, cum signarent: non mortis tempore: si igitur [tunc] cum signarent, tales fuerint, ut adhiberi possint, nihil nocet, si quid postea eis contigerit. §. 2. Si ab ipso testatore annulum accepero, & signavero, testamentum valet, quasi alieno signaverim. §. 3. Si signata sint ab ipso testatore, non videtur signatum. §. 4. Si quis ex testibus nomen suum non adscripserit, veruntamen signaverit: pro eo est, atque si adhibitus non esset: & si [ut multi faciunt] adscripserit se, non tamen signaverit, adhuc idem dicemus. §. 5. Signum autem utrum annulo tantum impressum adhibemus: an vero & si non annulo, verum alio quodam impresso; varie enim

enim homines signant? Et magis est, ut tantum annulo quis possit signare: dum tamen habeat *χαρακτήρα*, id est, formam, insculptamque signis imaginem. §. 6. Possit & nocte signari testamentum, nulla dubitatio est. §. 7. Signatas tabulas accipi oportet, & si linteo, quo tabulae involutae sunt, signa impressa fuerint.

23. IDEM [lib. 4. Disputationum].

Si testamentum, quod resignaverit testator, iterum signatum fuerit septem testium signis, non erit imperfectum: sed utroque jure valebit, tam Civili, quam Praetorio.

24. FLORENTINUS [lib. 10. Institutionum].

UNum testamentum pluribus exemplis consignare quis potest: idque interdum necessarium est: forte si navigaturus, & secum ferre & relinquere judiciorum suorum testationem velit.

25. JAVOLENUS lib. 5. Posterior. Labeonis.

Si is, qui testamentum faceret, heredibus primis nuncupatis, prius quam secundos exprimeret heredes, obmutuisset: magis coepisse eum testamentum facere, quam fecisse, Varus Digestorum lib. 1. Servium respondisse scripsit: itaque primos heredes ex eo testamento non futuros. Labeo tum hoc verum esse existimat, si constaret, voluisse plures eum, qui testamentum fecisset, heredes pronunciare: Ego nec Servium puto aliud sensisse.

26. GAIUS [lib. 22. ad Edictum provinc.].

Cum Lege quis *intestabilis* jabetur esse: eo pertinet, ne ejus testimonium recipiatur; & eo amplius [ut quidam putant] neve ipsi dicatur testimonium.

27. CELSUS [lib. 15. Digestorum].

Domitius Labeo Celso suo salutem. Quaro, an testium numero habendus sit is, qui, cum rogatus est ad testamentum scribendum, idem quoque cum tabulas scripisset, signaverit? *Jubentis Celso Labeoni suo salutem. [Ant] non intelligo, quid sit, de quo me consulueris, aut valide stulta est consultatio tua: plus enim quam ridiculum est, dubitare, an aliquis jure testis adhibitus sit, quoniam idem & tabulas testamenti scripserit.*

28. MODESTINUS [lib. 9. Regularum].

Servus, licet alienus, jussu testatoris testamentum scribere non prohibetur.

29. PAULUS [lib. 14. Responsorum].

Ex ea scriptura, quae ad testamentum faciendum parabatur, si nullo jure testamentum perfectum esset, nec ea, quae fideicommissorum verba habent, peti posse. §. 1. Ex his verbis, quae scriptura paterfamilias addidit, *ταύτην τὴν διαθήκην βόλομαι εἶναι κυρίαν ἐπὶ πάσης ἐξουσίας*. Hoc testamentum volo esse ratum, quacunque ratione poterit; videri eum voluisse, omnimodo valere ea, quae reliquit, etiam si intestatus decessisset.

30. IDEM [lib. 3. Sententiarum].

Singulos testes, qui in testamento adhibentur, proprio *chirographo* adnotare convenit, quis & cujus testamentum signaverit.

31. IDEM [lib. 5. Sententiarum].

Ejus bona, qui se Imperatorem facturum heredem esse jactaverat, a fisco occupari non possunt.

TIT. II.

DE LIBERIS ET POSTHUMIS HEREDIBUS INSTITUENDIS, VEL EXHEREDANDIS.

1. ULPIANUS (lib. 1. ad Sabinum).

Quid sit *nominatim* exheredari, videamus. Nomen, & praenomen, & cognomen ejus dicendum est: an sufficit vel unum ex his? Et constat sufficere.

2. IDEM [lib. 6. Regularum].

Nominatim exheredatus filius & ita videtur, *Filius meus exheres esto*, si nec nomen ejus expressum sit, si modo unicus sit: nam si plures sunt filii, benigna interpretatione potius a plerisque respondetur, nullum exheredatum esse.

2. IDEM [lib. 1. ad Sabinum].

Et si pepercerit *filium* dicere, ex *Scia* autem *natum* dixit, recte exheredat: & si cum convivio dixerit, non *nominandus*, vel non *filius meus*, *latro*, *gladiator*, magis est, ut recte exheredatus sit: & si ex *adultero natum* dixerit. §. 1. *Pute* autem filium exheredari Julianus putat: qua sententia utimur. §. 2. Filius inter medias quoque heredum institutiones recte exheredatur, & erit a toto gradu summotus, nisi forte ab unius persona eum testator exheredaverit: nam, si hoc fecit, vitiosa erit exheredatio: quemadmodum si ita eum exheredaverit. *Quisquis mihi erit filius, exheres esto*; nam [ut Julianus scribit] hujusmodi exheredatio vitiosa est, quoniam post *aditam* hereditatem voluit eum summotum, quod est impossibile. §. 3. Ante heredis institutionem exheredatus, ab omnibus gradibus summotus est. §. 4. Inter duos [autem] gradus exheredatus, ab utroque remotus est, secundum *Scævola* sententiam, quam puto veram. §. 5. In eo qui miscuit duos gradus, exheredationem valere, *Mauricianus* recte putat: veluti, *Primus heres esto, ex semisse*: si primus heres non erit, secundus [ex semisse] heres esto: tertius ex alio semisse heres esto: filius exheres esto: si tertius heres non erit, quartus heres esto: nam ab utroque gradu summotus est. §. 6. Si ita testatus sit paterfamilias, ut a primo quidem gradu filium praeteriret, a secundo solo exheredaret, *Sabinus*, & *Cassius*, & *Julianus* putant, perempto primo gradu, testamentum ab eo gradu exordium capere, unde filius exheredatus est: quae sententia comprobata est.

4. IDEM (lib. 3. ad Sabinum).

Placet, omnem masculum posse posthumum heredem scribere, si jam maritus sit, si nondum uxorem duxerit: nam & maritus repudiare uxorem potest, & qui non duxit uxorem postea maritus effici. Nam & cum maritus posthumum heredem scribit, non utique is solus posthumus scriptus videtur, qui ex ea, quam habet uxorem, ei natus est, vel (is), qui tunc in utero est, verum is quoque, qui ex quacunque uxore nascatur.

5. JAVOLENUS lib. 1. ex Cassio.

Ideoque qui posthumum heredem instituit, si post testamentum factum mutavit matrimonium,

nium, is institutus videtur, qui ex posteriore matrimonio natus est.

ULPIANUS lib. 3. ad Sabinum.

Sed est *quæsitum*, an is qui generare facile non possit, posthumum heredem facere possit? Et scribit Cassius, & Javolenus, posse: nam & uxorem ducere & adoptare potest. Spadonem quoque posse posthumum heredem scribere, & Labeo & Cassius scribunt: quoniam nec ætas nec sterilitas ei rei impedimento est. §. 1. Sed si *castratus* sit, Julianus Proculi opinionem secutus, non putat posthumum heredem posse instituere: quo jure utimur. §. 2. *Hermaphroditus* plane, si in eo virilia prævalebunt, posthumum heredem instituere poterit.

7. PAULUS (lib. 1. ad Sabinum.)

Si filius, qui in potestate est, præteritus sit, & vivo patre decedat: testamentum non valet, nec superius rumpitur: & eo jure utimur.

8. POMPONIUS (lib. 1. ad Sabinum.)

Si primo herede instituto, filium exheredavero, a secundo autem substituto non exheredavero, & dum pendet an prior aditus sit, filius decesserit: secundum sententiam, qua utimur, non erit secundus heres, quasi ab initio inutiliter institutus, cum ab eo filius exheredatus non sit. † Quod si in posthumo filio idem acciderit, ut natus vivo patre, a quo exheredatus sit, moriatur, eadem dicenda erunt de substituto: quoniam, cum est natus filius, loco ejus qui superstes est.

9. PAULUS [lib. 1. ad Sabinum.]

Si quis posthumos, quos per ætatem aut valetudinem habere forte non potest, heredes instituit: superius testamentum rumpitur: quod natura magis in homine generandi & consuetudo spectanda est, quam temporale vitium, aut valetudo, propter quam abducatur homo a generandi facultate. §. 1. Sed si ex ea, quæ alii nupta sit, posthumum quis heredem instituerit: ipso jure non valet, quod turpis sit institutio. §. 2. Si filium exheredavero, nepotemque ex eo præteriero, & alium heredem instituero, & supervixerit filius post mortem meam, licet ante aditam hereditatem decesserit: non tamen nepotem ruptum testamentum, Julianus, & Pomponius, & Marcellus ajunt. † Diversumque est, si in hostium potestate filius sit, & decesserit in eodem statu: rumpit enim his casibus nepos testamentum: quod moriente avo filii jus pependerit, non abscissum (ut superiore casu fuerit). Sed & si heres institutus omiserit hereditatem, erit legitimus heres: quoniam hæc verba, *si intestato moritur*, ad id tempus referuntur, quod testamentum destituitur, non quod moritur. §. 3. Sed si ex ea, quam nefas sit ducere, posthumum heredem instituero, non putat rumpi testamentum Pomponius. §. 4. Sed, si per adoptionem sororem factam habeam, potero posthumum ex ea heredem instituere: quia, adoptione soluta, possam eam ducere uxorem.

10. POMPONIUS (lib. 1. ad Sabinum.)

Commodissime is, qui nondum natus (est), ita heres instituitur, *sive vivo me, sive mortuo, natus fuerit, heres esto* aut etiam pure, neutrius

temporis habita mentione: si alteruter casus omisus fuerit, eo casu, qui omisus sit, natus rumpit testamentum: quia (hic filius) nec sub conditione quidem scriptus heres intelligitur, qui in hunc casum nascitur, qui non est testamento apprehensus.

11. PAULUS lib. 2. ad Sabinum.

In suis heredibus evidentius apparet, continuationem domini eo rem perducere, ut nulla videatur hereditas fuisse: quasi olim hi domini essent, qui etiam vivo patre quodammodo domini existimantur: unde etiam filiasfamilias appellatur, sicut paterfamilias: sola nota hæc adjecta, per quam distinguitur genitor ab eo, qui genitus sit: itaque post mortem patris non hereditatem percipere videntur; sed magis liberam bonorum administrationem consequuntur: hac ex causa, licet non sint heredes instituti, domini sunt; nec obstat, quod licet eos exheredare, quod & occidere licebat.

12. ULPIANUS lib. 9. ad Sabinum.

Quod dicitur filium natum rumpere testamentum, natum accipe, & si exsecto ventre editus sit: nam & hic rumpit testamentum, scilicet si nascatur in potestate. §. 1. Quid tamen, si non integrum animal editum sit, cum spiritu tamen: an adhuc testamentum rumpat? & [hoc] tamen rumpit.

13. JULIANUS lib. 29. Digestorum.

Si ita scriptum sit, *Si filius mihi natus fuerit, ex hisse heres esto* (ex reliqua parte uxor mea heres esto): si vero filia mihi nata fuerit, ex triente heres esto: ex reliqua parte uxor heres esto: & filius, & filia nati essent: dicendum est, assen distribuendum esse in septem partes, ut ex his filius quatuor, uxor duas, filia unam partem habeat: ita enim secundum voluntatem testantis, filius altero tanto amplius habebit, quam uxor; item uxor altero tanto amplius, quam filia: licet enim subtili juris regulæ conveniebat, ruptum fieri testamentum, attamen, quum ex utroque nato testamentum, attamen, quum ex utroque nato testator voluerit uxorem aliquid habere, ideo ad hujusmodi sententiam humanitate suggerente decursus est: quod etiam Juventio Celfo apertissime placuit. §. 1. Regula est Juris Civilis, qua constitutum est, *hereditatem adimi non posse*: propter quam liber & heres esse iustus, quamvis dominus ademerit eodem testamento libertatem, nihilominus & libertatem & hereditatem habebit. §. 2. Testamentum, quod hoc modo scribitur, *Titius post mortem filii mei heres esto, filius exheres esto*, nullius momenti est: quia filius post mortem suam exheredatus est: quare & contra tabulas paternorum libertorum hujusmodi filius bonorum possessionem accipere poterit.

14. AFRICANUS (lib. 4. Quæstionum.)

Si posthumus a primo gradu exheredatus, a secundo præteritus sit: quamvis eo tempore nascatur, quo ad heredes primo gradu scriptos pertineat hereditas, secundum tamen gradum vitari placet, ad hoc, ut prætermittentibus institutis ipse heres existat: imo & si defuncto eo heredes instituti omiserint hereditatem, non posse substitutos

tos adire. Itaque & si a primo gradu exheredatus, a secundo præteritus, a tertio exheredatus sit, & viventibus primis & deliberantibus decedat: quæri solet, omittentibus primis aditionem, utrum ad eos, qui tertio gradu scripti sint, an potius ad legitimos heredes pertineat hereditas? quo & ipso casu rectius existimari putavit, ad legitimos eam pertinere. Nam & cum duobus heredibus institutis, & in singulorum locum facta substitutione, a primis exheredatus posthumus, a secundis præteritus fuerit: si alter ex institutis omiserit, quamvis posthumus excludatur, non tamen magis substitutum admitti. §. 1. Quod vulgo dicitur, *eum gradum, a quo filius præteritus sit, non valere*, non usquequaque verum esse (ait): nam si primo gradu heres institutus sit filius, non debere eum a substitutis exheredari: ideoque si filio & Titio heredibus institutis, Titio Mævius substitutus sit, omittente Titio hereditatem, Mævium eam adire posse, quamvis filius secundo gradu exheredatus non sit. §. 2. Si quis ita scripserit, *Ille, quem scio ex me natum non esse, exheres esto*: hanc exheredationem ita nullius momenti esse ait, si probetur ex eo natus: non enim videri quasi filium exheredatum esse: cum *elogium* pater, cum filium exheredaret, proposuisset, (&) adjecisset propter eam causam exheredationis errasse.

15. ULPIANUS [lib. 1. ad Sabinum].

Idem est & si ita dixerit, *Ille illius filius exheres esto*, patrem ei adulterum per errorem adsignans.

16. AFRICANUS (lib. 4. Quæstionum).

Si filius heres institutus sit, omisso posthumo, filioque substitutus nepos ex eo sit: si interim moriatur filius, posthumo non nato, nepotem tam patri, quam avo suum heredem futurum: quod si nemo filio substitutus sit, & solus ipse institutus sit, tunc, quia eo tempore, quo is moriatur, certum esse incipit, neminem ex eo testamento heredem fore, ipse filius intestato patri heres existat: sicut evenire solet, cum sub ea conditione, quæ in ipsius potestate erit, filius heres institutus, prius quam ei pareret, moriatur.

17. FLORENTINUS lib. 10. Institut.

Filii etiam hoc modo exheredantur, *filius exheres sit, filius exheres erit*.

18. ULPIANUS (lib. 57. ad Edictum).

Multi non notæ causa exheredant filios, nec ut eis obliint, sed ut eis consulant (ut puta impuberibus): eisque fideicommissam hereditatem dant.

19. PAULUS (lib. 1. ad Vitellium).

Cum quidam filiam ex asse heredem scripseret, filioque quem in potestate habebat, decem legasset, adjecit, (&) *in cætera parte exheres mihi erit*: & quæreretur, an recte exheredatus videretur? Scævola respondit, non videretur: & in disputando adjiciebat, ideo non valere, quoniam nec fundi exheres esse iussus, recte exheredaretur: aliamque causam esse institutionis, quæ benigne acciperetur: exheredationes autem non essent adjuvanda.

20. MODESTINUS (lib. 2. Pandect.).

Sub conditione filius heres institutus, si pendente conditione adrogandum se dedit, necessarius heres non erit.

21. POMPONIUS lib. 2. ad Quintum Mucium.

Si filium nominatim exheredavero, & cum postea heredem instituere, heres erit.

22. TERENCEIUS CLEMENS (lib. 17. ad Legem Juliam & Papiam).

Cum posthumus sub conditione instituitur, si prius quam nascatur, conditio existerit: non rumpitur testamentum posthumi adgnatione.

23. PAPINIANUS (lib. 12. Quæstionum).

Filio, quem pater post emancipationem a se factam, iterum adrogavit, exheredationem ante scriptam nocere dixi: nam in omni fere Jure sic observari convenit, ut veri patris adoptivus filius numquam intelligatur: ne imagine naturæ veritas adumbretur, videlicet quod non translatus, sed redditus videretur: nec multum puto referre, quod ad propositum attinet, quod loco nepotis filium exheredatum pater adrogavit. §. 1. Si Titius heres institutus, loco nepotis adoptetur: defuncto postea filio, qui pater videbatur, nepotis successione non rumpitur testamentum ab eo, qui heres invenitur.

24. PAULUS (lib. 9. Quæstionum).

Posthuma sub conditione heres instituta, si pendente conditione vivo patre nascatur rumpit testamentum.

25. IDEM (lib. 12. Responsorum).

Titius testamento heredem instituit, & filium habens sic exheredationem, posuit: *cæteri omnes filii filiaque mea exheredes sunt*. Paulus respondit, filium recte exheredatum videri. † Postea consultus, an videatur exheredatus, quem pater putavit decessisse? Respondit, filios & filias nominatim exheredatos proponi: de errore autem patris, qui intercessisse proponitur, apud judicem agi oportere. §. 1. Lucius Titius, cum suprema sua ordinaret in civitate, & haberet neptem ex filia prægnantem rure agentem, scripsit *id, quod in utero haberet, ex parte heredem*: Quæro, cum ipsa die, qua Titius ordinaret testamentum in civitate, hora diei sexta, eodem die (albescente cælo), rure sit enixa Mævia masculum, an institutio heredis valeat: cum, quo tempore scriberetur testamentum, jam editus esset partus? Paulus respondit, verba quidem testamenti ad eum pronepotem directa videri, qui post testamentum factum nasceretur: sed si (ut proponitur eadem die, qua testamentum factum est, neptis testatoris, antequam testamentum scriberetur, enixa esset, licet ignorante testatore, tamen institutionem jure factam videri, (recte) responderi.

26. PAULUS lib. 3. Sententiarum.

Filius familias si militet, ut paganus nominatim a patre aut heres scribi aut exheredari debet: jam sublato Edicto Divi Augusti, quo cautum fuerat, ne pater filium militem exheredet.

IDEM

27. IDEM (lib. 3. ad Neratium).

Posthumum ex qualibet vidua natum sibi filium heredem instituere potest.

28. TRYPHONINUS (lib. 20. Disputationum).

Filius a patre, cujus in potestate est, sub conditione, quæ non est in ipsius potestate, heres institutus, & in defectum conditionis exheredatus, decessit pendente etiam tunc conditione tam institutionis, quam exheredationis: Dixi, heredem eum ab intestato mortuum esse, quia dum vivit, neque ex testamento heres, neque exheredatus fuit. Herede autem scripto ex parte filio, coheres post mortem filii institui potest §. 1. Filiusfamilias miles de castrensi peculio fecit testamentum, habens filium in ejusdem potestate: cum militare desisset, patre eodemque avo defuncto, quaesitum est, an rumpetur ejus testamentum? Non quidem adoptavit, nec hodie ei natus est filius, nec priore subducto de potestate suo herede ulterior successit in proximum locum: sed tamen in potestate sua habere coepit, quem non habebat; simulque paterfamilias factus est, & filius sub ejus recidit potestate: Rumpetur ergo testamentum. Sed si heres institutus, vel exheredatus iste ejus filius, non rumpitur: quia nullo circa eum novo facto, sed ordine quodam naturali nactus est potestatem. §. 2. Si quis ex certa uxore natum scribit heredem, in periculum rumpendi testamentum deducit, ex aliena susceptis liberis. §. 3. Si quis eo tempore, quo nondum ejus uxor esse posset, testator natum ex ea scripsit heredem: an postea contracto licito matrimonio natus, heres ex testamento esse possit, quaeritur: veluti si scribas hodie heredem, qui tibi ex Titia natus erit, quando Titia ancilla, vel minor annis vigintiquinque ea, cujus pater tuus tutelam administravit, aut tutor tu ipse fuisti; postea (Titia) uxor justa tibi fuerit, vel libertatem adepta, aut tempore annorum vigintiquinque, & utilis anni, & rationum allegatione: an natus heres esse possit? Nemo certe dubitabit, ex Titia, quæ tunc propter tenorem ætatis uxor duci non potuit, quando testamentum fiebat, natum postea ea uxore ducta, heredem esse posse. Et generaliter nato post testamentum herede scripto, aditus est ad hereditatem, in qualicunque statu testamenti faciendi tempore fuit, quæ postea testatori civiliter nupta est. §. 4. Quid autem, si filium post testamentum natum ex beffe, filiam autem post testamentum natam ex triente scripsit heredem, nec ullum coheredem dedit, nec substituit invicem alium? Unus natus solus ex testamento sit heres.

29. SCÆVOLA (lib. 6. Quaestionum).

Gallus sic posse institui posthumos nepotes induxit: *Si filius meus, vivo me, morietur, tunc si quis mihi ex eo nepos, sive quæ neptis, post mortem meam in decem mensibus proximis, quibus filius meus moreretur, natus, nata erit, heredes sunt.* §. 1. Quidam recte admittendum credunt, etiam si non exprimat de morte filii, sed simpliciter instituat, ut eo casu valeat, qui ex verbis concipi possit. §. 2. Idem credendum

est Gallum existimasse & de pronepote, ut dicat testator, *si (me) vivo nepos decedat, tunc qui ex eo pronepos, & cetera.* §. 3. Sed & si vivo filio, jam mortuo pronepote, cujus uxor prægnans esset, testamentum faceret, potest dicere: *si me vivo filius decedat, tunc qui pronepos.* §. 4. Num si & filius & nepos vivant, concipere utriusque mortuis, vivo se, tunc qui pronepos nasceretur, poterit? Quod similiter admittendum est: ita sane, si prius nepos, deinde filius decederet, ne successione testamentum rumpetur. §. 5. Et quid, si tantum in mortis filii casum conciperet. Quid enim, si aquæ & ignis interdictione peteretur? Quid, si nepos, ex quo pronepos institueretur, ut ostendimus, emancipatus esset? Hi enim casus & omnes, ex quibus suus heres post mortem scilicet, avi nasceretur, non pertinent ad Legem Velleam. Sed ex sententia Legis Velleæ, & hæc omnia admittenda sunt, ut ad similitudinem mortis, ceteri casus admittendi sint. §. 6. Quid si, qui filium apud hostes habebat, testaretur? quare non inducere, ut si antea quam filius ab hostibus rediret, quamvis post mortem patris, decederet, tunc deinde nepos, vel etiam adhuc illis vivis post mortem scilicet avi nasceretur, non rumpetur? nam hic casus ad Legem Velleam non pertinet. Melius ergo est, ut in ejusmodi utilitate, præsertim post Legem Velleam, quæ & multos casus rumpendi abtulit, interpretatio admittatur, ut instituens nepotem, qui sibi post mortem suus nasceretur, recte instituisse videatur, quibuscunque casibus nepos post mortem natus suus esset, rumpeturque præteritus: atque etiam si generaliter, *quidquid sibi liberorum natus erit post mortem, aut, quicumque natus fuerit, sit institutus; si suus nasceretur.* §. 7. Si ejus, qui filium habeat, (&) nepotem ex eo instituat, nurus prægnans ab hostibus capta sit, ibique vivo avo & ejus filio pariat, mox ille post mortem patris atque avi redeat: utrum hic casus ad Legem Velleam respiciat, an ad jus antiquum aptandus sit; possitque vel ex jure antiquo, vel ex Vellea institutus non rumpere? quod querendum est, si jam mortuo filio, pronepotem instituat, redeatque mortuo. Sed cum testamentum ab eo non rumpitur, nihil refert, utrum ex jure antiquo an ex Lege Vellea excludatur. §. 8. Forsitan addubitet quis, an istis casibus, si nepos post testamentum nascatur, vivo patre suo, deinde ex eo concipiatur, isque vivo patre deinde avo nascatur: an non potuerit heres institui, quia pater ipsius non recte institutus esset: Quod minime est expavescendum: hic enim suus heres nascitur, & post mortem nascitur. §. 9. Ergo & si pronepos admitteretur, qui natus erit ex nepote, postea vivo filio, atque si ex eo natus esset, adoptatur. §. 10. In omnibus his speciebus illud servandum est, ut filius duntaxat, qui est in potestate, ex aliqua parte sit heres institutus: nam frustra exheredabitur post mortem suam: quod non esse necessario in eo filio, qui apud hostes (est), si ibi decedat: & in nepote certe, & pronepote; quorum si liberi heredes instituantur, institutionem numquam exigemus: quia possunt præteriri.

§. 11.

§. 11. Nunc de LEGE VELLEA videamus voluit VIS NOBIS NATOS SIMILITER NON RUMPERE TESTAMENTUM. §. 12. Et videtur *primum caput* eos spectare, qui, cum nascerentur, sui heredes futuri essent. Et rogo: si filium habeas, & nepotem nondum natum tantum ex eo heredem instituas, filius decedat, mox vivo te nepos nascatur: Ex verbis dicendum est non rumpi testamentum; ut non solum illud primo capite notaverit, si nepos, qui eo tempore instituitur, quo filius non sit: verum & si vivo patre nascatur, quid enim necesse est, tempus testamenti faciendi respici, cum satis sit observari id tempus, quo nascitur? nam etsi ita verba sunt, QUI TESTAMENTUM FACIET, IS OMNIS VIRILIS SEXUS, QUI EI SUUS HERES FUTURUS ERIT, & cætera: ETIAMSÍ (VIVENTE) PARENTE VIVO NASCANTUR. §. 13. *Sequenti parte*, succedentes in locum liberorum non vult (Lex) rumpere testamentum: & ita interpretandum est, ut si & filium, & nepotem, & pronepote[m] habeas, mortuis utrisque, pronepos institutus succedens in sui heredis locum, non rumpat. Et bene verba se habent, SI QUIS EX SUIS HEREDIBUS SUUS HERES ESSE DESIERIT, ad omnes casus pertinentia, quos supplendos Galli Aquilii sententia diximus: Nec solum si nepos vivo patre decedat, nec succedens pronepos avo mortuo rumpat, sed & si supervixit patri, ac decedat, dummodo heres institutus sit, aut exheredatus. §. 14. Videndum, num hac posteriore parte, SI QUIS EX SUIS HEREDIBUS SUUS HERES ESSE DESIERIT, LIBERI EJUS, & cætera, IN LOCUM SUORUM SUI HEREDES SUCCEDUNTO, possit interpretatione induci, ut si filium apud hostes habens nepotem ex eo heredem instituas, non tantum si vivo te filius decedat, sed etiam post mortem, antequam ab hostibus reversus fuerit, succedendo non rumpet: nihil enim addidit, quo significaret tempus; nisi quod (licet audenter) possis dicere, vivo patre hunc suum heredem esse desisse, licet post mortem decedat, quia nec redit, nec potest redire. §. 15. Ille casus in difficili est, (si) filium habeas, & nepotem nondum natum instituas, isque nascatur vivo patre suo, ac mox pater decedat: non enim suus heres est tempore, quo nascatur; nec posteriori alii succedendo prohiberi videtur rumpere, quam qui jam natus erit. Denique (&) superiore capite, ut liceat institui nondum natos, qui cum nascentur sui erunt, permitti: posteriore capite non permittit institui, sed vetat rumpi: neve ob eam rem minus ratum esset, quod succedit. Porro procedere debet, ut utiliter sit institutus, (quod nullo jure potuit) qui nondum natus erat. Juliano tamen videretur, duobus quasi capitibus Legis commixtis, in hoc quoque inducere Legem, ne rumpantur testamenta. §. 16. Quæremus tamen, cum recepta est Juliani sententia, an, si nascatur nepos vivo patre suo, deinde emancipetur, sponte adire possit hereditatem? Quod magis probandum est: nam emancipatione suus heres fieri non potuit.

30. GAIUS lib. 17. ad Edictum provinc. Inter cetera, quæ ad ordinanda testamenta necessario desiderantur, principale jus est de liberis heredibus instituendis, vel exheredandis: ne præteritis istis, rumpatur testamentum; namque filio, qui in potestate est, præterito, inutile est testamentum.

31. PAULUS lib. 2. ad Sabinum. Dum apud hostes est filius, pater jure fecit testamentum, & recte eum præterit: cum si in potestate esset filius, nihil valiturum esset testamentum.

32. MARCIANUS lib. 2. Regularum. Si filio emancipato exheredato, is, qui in potestate est, præteritus sit: ipse quidem emancipatus, si contra tabulas petat, nihil agit; ab intestato autem & suus & emancipatus venient.

TIT. III.

DE INJUSTO, RUMPTO, IRRITO FACTO TESTAMENTO.

I. PAPINIANUS (lib. 1. Definition.).

Testamentum aut non jure factum dicitur, ubi *solemnia juris* defuerunt: aut nullius esse momenti, cum filius, qui fuit in patris potestate, præteritus est: aut rumpitur alio testamento, ex quo heres existere poterit, vel adgnatione sui heredis: aut in irritum constituitur, non adita hereditate.

2. ULPIANUS (lib. 2. ad Sabinum).

Tunc autem prius testamentum rumpitur, cum posterius rite perfectum est: nisi forte posterius vel jure militari sit factum, vel in eo scriptus est qui ab intestato venire potest: tunc enim & posteriore non perfecto superius rumpitur.

3. IDEM lib. 3. ad Sabinum.

Posthumi per virilem sexum descendentes, ad similitudinem filiorum nominatim exheredandi sunt, ne testamentum adgnascendo rumpant. §. 1. Posthumos autem dicimus eos (*dantaxat*), qui post mortem parentis nascuntur. Sed & hi, qui post testamentum factum in vita nascuntur, ita demum per Legem Velleam rumpere testamentum prohibentur, si nominatim sint exheredati. §. 2. Unde etiam ante heredis institutionem, vel inter medias heredum institutiones, vel inter gradus exheredari possunt: nam Divus Marcus decrevit, idem in posthumis, quod in filio, servandum: nec ratio diversitatis reddi potest. §. 3. Ex his apparet, aliam causam esse filiorum superstitum, aliam posterorum: illi injustum faciunt, hi rumpunt; illi semper, hi, si nascantur, nec inveniant se exheredatos. §. 4. Sed & si sit ante hoc aliud testamentum, a quo posthumus exheredatus sit: placet, si post mortem testatoris nascatur, si vivo testatore, utrumque ruptum esse, & superius per inferius, & inferius per posthumum. §. 5. Nominatim autem exheredatus posthumus videtur, si ita dixerit, *Quicumque mihi nasceretur*: si ita, *ex Seia*: si ita, *venter exheres esto*: sed & si dixerit, *posthumus exheres esto*, natus vel post mortem, vel vivo testatore, non rumpet. §. 6. Licet autem posthumus præteritus adgnascendo rumpat, tamen interdum evenit, ut pars testamenti rumpatur, ut puta si proponas, a primo gradu

gradu posthumum exheredatum, a secundo præteritum: nam hic primus gradus valet, secundus ruptus est.

4. IDEM (lib. 4. Disputationum).

Denique & deliberantibus primo gradu scriptis heredibus, qui secundo gradu scripti sunt heredes obtinere hereditatem non possunt: gradu enim rupto, & infirmato, amplius hereditas inde obtineri non potest.

5. IDEM (lib. 3. ad Sabinum).

Nam, & si sub conditione sit heres institutus quis, a quo posthumus non est exheredatus, tamen pendente conditione rumpitur gradus, ut & Julianus scripsit. † Sed & si sit ei substitutus quis, etiam deficiente conditione primi gradus, non admittetur substitutus: a quo scilicet posthumus exheredatus non est. Puto igitur, existente quidem conditione primi gradus, posthumus potius locum fore: post defectum autem conditionis natus posthumus gradum non rumpit; quia nullus est. Rumpendo autem testamentum, sibi locum facere posthumus solet, quamvis filius sequentem gradum, a quo exheredatus est, patiatum valere. Sed si a primo gradu præteritus, a secundo exheredatus sit, si eo tempore nascatur posthumus, quo aliquis ex institutis vixit, totum testamentum ruptum est: nam tollendo primum gradum, sibi locum facit.

6. IDEM (lib. 10. ad Sabinum).

Si quis, filio exheredato, nuru prægnante relicta, decesserit, & extraneum sub conditione instituerit; & pendente conditione, post mortem patris, vel deliberante herede instituto de adeunda hereditate, exheredatus filius decesserit, & nepos fuerit natus: an rumpat testamentum? & dicemus testamentum non rumpi: cum nec exheredari huiusmodi nepos deberet ab avo, quem pater præcedebat. † Plane, si forte institutus omiserit hereditatem, hunc avo suo futurum heredem ab intestato, non dubitatur. Utrumque propriis rationibus; nam adgnascendo quidem is rumpit, quem nemo præcedebat mortis tempore: ab intestato vero is succedit, (cui) ante eum alii non est delata hereditas; non fuisse autem filio delatam hereditatem apparet, cum deliberante instituto decesserit. Sed hæc ita, si mortis avi tempore in utero nepos fuit: cæterum si postea conceptus est, Marcellus scribit, neque ut suum, neque ut nepotem aut cognatum ad hereditatem, vel ad bonorum possessionem posse admitti. §. 1. Sed si pater ejus, qui mortis avi tempore in utero fuit, apud hostes erat, nepos iste, patre in eadem causa decedente, post mortem avi succedendo, testamentum rumpet: quia superscripta persona ei non obstat; nec enim creditur in rebus humanis fuisse, cum in ea causa decedat; quamquam captivus reversus, patris sui injustum faceret testamentum, in eo præteritus. §. 2. Sive autem in civitate nepos fuit conceptus: sive apud hostes: quoniam datur & partui postliminium, succedendo testamentum rumpit. §. 3. Succedendo itaque sui non rumpunt, si fuerint instituti, vel exheredati ab eo gradu, ad quem hereditas defertur: scilicet si gradus

ille valeat. §. 4. Quocunque autem modo parentes præcedentes in potestate esse defierint, succedentes liberi, si fuerint instituti vel exheredati, non rumpent testamentum, si per captivitatem si per mortem, vel poenam. §. 5. Irritum sit testamentum, quotiens, ipsi testatori aliquid contigit: puta si civitatem amittat per subitam servitutem; ab hostibus (verbi gratia) captus; vel si major annis viginti venum se dari passus sit ad (actum) gerendum, (pretiumve) participandum. §. 6. Sed & si quis fuerit capite damnatus, vel ad bestias, vel ad gladium, vel alia poena, quæ vitam adimit, testamentum ejus irritum fiet: (&) non tunc, cum consumptus est, sed cum sententiam passus est: nam poenæ servus efficitur. Nisi forte miles fuit ex militari delicto damnatus: nam huic permitti solet testari, ut Divus Hadrianus rescripsit: & credo, jure militari testabitur. † Quæ ratione igitur damnato ei testari permittitur? numquid, & si quod ante habuit factum testamentum, si ei permissum sit testari, valeat? an vero poena irritum factum rescindendum est? & si militari jure ei testandum sit, dubitari non oportet, quin, si voluit id valere, fecisse id credatur. §. 7. Ejus, qui deportatur, non statim irritum fiet testamentum, sed cum Princeps factum comprobaverit: tunc enim, & capite minuitur. † Sed & si de decurione puniendo, vel filio, nepoteve, Præses scribendum Principi interlocutus est, non puto statim servum poenæ factum: licet in carcere soleant, diligentioris custodiæ causa, recipi: nec huius igitur testamentum irritum fiet, prius quam Princeps de eo supplicium sumendum rescripserit: proinde, si ante decesserit, utique testamentum ejus valebit, nisi mortem sibi conscivit. Nam eorum, qui mori magis quam damnari maluerint ob conscientiam criminis, testamenta irrita Constitutiones faciunt, licet in civitate decedant. Quod si quis tædio vitæ, vel valetudinis adversæ impatientia, vel jactationis, ut quidam Philosophi, in ea causa sunt, ut testamenta eorum valeant. † Quam distinctionem in militis quoque testamento Divus Hadrianus dedit Epistola ad Pomponium Falconem: ut, siquidem ob conscientiam delicti militaris mori maluit, irritum sit ejus testamentum: quod si tædio vitæ, vel dolore, valere (testamentum); aut si intestato decessit, cognatis, aut si non sint, legioni ista sint vidicanda. §. 8. Hi autem omnes, quorum testamenta irrita damnatione fieri diximus, si provocaverint, capite non minuantur: atque ideo neque testamenta, quæ antea fecerunt, irrita fient: & tunc testari poterunt. Hoc enim sæpissime est constitutum: nec videbuntur, quasi de statu suo dubitantes, non habere testamenti factionem: sunt enim certi status, nec ipsi de se interim certi. §. 9. Quid tamen, si appellationem ejus Præses non recepit, sed Imperatori scribendo poenam remoratus est? puto, hunc quoque suum statum interim retinere, nec testamentum irritum fieri: nam (ut est Oratione D. Marci expressum) * tametsi provocantis, vel ejus, pro quo provocatur, appellatio non fuerit recepta, poena tamen sustinenda est,

est, quoad Princeps rescripserit ad literas Præfidi, & libellum rei cum literis missum: nisi forte latro manifestus, vel seditio prærupta, factioque cruenta, vel alia iusta causa, quam mox Præfides literis excusavit, moram non recipiant, non poenæ festinatione, sed præveniendi periculi causa: tunc enim punire permittitur, deinde scribere. §. 10. Quid, si quis fuerit damnatus illicite, poena non sumpta? an testamentum ejus irritum fiat, videamus: ut puta decurio ad bestias, an capite minuatur, testamentumque ejus irritum fiat? Et non puto: cum sententia eum non tennerit. Ergo, & si quis eum, qui non erat jurisdictionis suæ, damnaverit: testamentum ejus non erit irritum, quemadmodum est constitutum. §. 11. Sed ne eorum quidem testamenta rata sunt, (sed irrita fient), quorum memoria post mortem damnata est, ut puta ex causa Majestatis, vel alia tali (causa). §. 12. Quatenus tamen diximus, ab hostibus capti testamentum irritum fieri, adjiciendum est, postliminio reversi vires suas recipere jure postliminii: aut, si ibi decedant, Lege Cornelia confirmari. Ergo & si quis damnatus capite, in integrum indulgentia Principis sit restitutus, testamentum ejus convalescet. §. 13. Filii familias veterani sui juris morte patris factum testamentum irritum non fieri constat: nam, quantum ad testandum de castrensi peculio, pro patrefamilias habendus est: & ideo nec emancipatione irritum fieri militis vel veterani testamentum, verum est.

7. ULPIANUS lib. 10. ad Sabinum.

SI miles jure civili testamentum fecerit, & primo gradu heredem eum scripserit, quem jure militari poterat; secundo, eum, quem communi jure potest; & post annum missionis decesserit: primus gradus irritus fiet, & a secundo incipiet testamentum.

8. IDEM (lib. 11. ad Sabinum).

Verum est, adoptione vel adrogatione filii filiaeve testamentum rumpi: quoniam sui heredis adgnatione solet rumpi. §. 1. Filia cum emancipatur, vel nepos, quia una mancipatione exeunt de potestate, testamentum rumpunt.

9. PAULUS (lib. 2. ad Sabinum).

SI pater ab hostibus capiatur, filio manente in civitate: reverso eo, non rumpitur testamentum.

10. IDEM (lib. 1. ad Vitellium).

Sed nec filius postliminio rediens rumpit patris testamentum, ut Sabinus existimavit.

11. ULPIANUS (lib. 46. ad Edictum).

SI binæ tabulae proferantur diversis temporibus factæ, unæ prius, aliæ postea, utraque tamen septem testium signis signatæ; & apertæ posteriores vacuæ inventæ sint (id est, nihil scriptum habentes omnino): superius testamentum non est ruptum: quia sequens nullum est.

12. IDEM lib. 4. Disputationum.

Posthumus præteritus, vivo testatore natus decessit: licet juris scrupulositate, nimisque subtilitate testamentum ruptum videatur, attamen si signatum fuerit testamentum, bonorum possessionem secundum tabulas accipere heres scriptus potest, remque obtinebit, ut & Divus

Hadrianus & Imperator noster rescripserunt. Idcirco (que) legatarii & fideicommissarii habebunt ea, quæ sibi relicta sint, securi, † Idem & circa injunctum & irritum testamentum erit dicendum, si bonorum possessio data fuerit ei, qui rem ab intestato auferre possit. §. 1. Si paganus, qui habebat jam factum testamentum, aliud fecisset, & in eo comprehendisset, fidei heredis committere, ut priores tabulae valerent: omnimodo prius testamentum ruptum est: (quo) rupto, potest quæri, an vice codicillorum id valere deberet? Et cum hæc verba sint fideicommissi, & sine dubio universa, quæ illic scripta sunt, in causa fideicommissi erunt, non solum legata, & fideicommissa, sed & libertates, & heredis institutio.

13. GAIUS lib. 2. Institutionum.

Posthumorum loco sunt & hi, qui in sui heredis loco succedendo, quasi adgnascendo fiunt parentibus sui heredes: ut ecce, si filium, & ex eo nepotem neptemve in potestate habeam, quia filius gradu præcedit, is solus jura sui heredis habet; quamvis nepos quoque, & neptis ex eo, in eadem potestate sint: sed si filius meus me vivo morietur, aut qualibet ratione exeat de potestate mea, incipit nepos neptisve in ejus loco succedere; & eo modo jura suorum heredum quasi adgnatione nanciscuntur: ne ergo eo modo rumpat mihi testamentum, sicut ipsum filium vel heredem instituere vel exheredare nominatim debeo, ne non jure faciam testamentum, ita & nepotem, neptemve ex eo necesse est mihi vel heredem instituere, vel exheredare; ne forte, me vivo filio mortuo, succedendo in locum ejus, nepos neptisve, quasi adgnatione rumpat testamentum: idque Lege Junia Vellea provisum est.

14. PAULUS (lib. singul. de Adsignatione libertorum).

SI ita facta sit exheredatio, Si filius natus natusve sit, exheres esto: utrisque natis, non rumpitur testamentum.

15. JAVOLENUS [lib. 4. Epistolarum].

Qui uxorem prægnantem habebat, in hostium potestatem pervenit: Quæro, filio nato, quo tempore testamentum in civitate factum rumpatur? & si filius ante moriatur, quam pater, an scripti heredes hereditatem habituri sint? Respondi: Non puto dubium esse, quin per Legem Cornelianam, quæ de confirmandis eorum testamentis qui in hostium potestate decessissent lata est, nato filio, continuo ejus testamentum, qui in hostium potestate sit, rumpatur: Sequitur ergo, ut ex eo testamento hereditas ad neminem perveniat.

16. POMPONIUS (lib. 2. ad Quintum Mucium).

Cum in secundo testamento heredem eum qui vivit instituimus, sive pure, sive sub conditione: si tamen conditio existere potuit, licet non extiterit, superius testamentum erit ruptum, † Multum autem interest, qualis conditio posita fuerit: nam aut in præteritum concepta ponitur, aut in præsens, aut in futurum. † In præteritum concepta ponitur, veluti, Si Titius Consul fuit:

fuit: quæ conditio si vera est (id est, si Titius consul fuit) ita est institutus heres, ut superius testamentum rumpatur: tum enim ex hoc heres esset: si vero Titius Consul non fuit, superius testamentum non est ruptum. † Quod si *ad præsens tempus conditio* adscripta est herede instituto, veluti, *si Titius Consul est*: eundem exitum habet: ut, si sit, possit heres esse, & superius testamentum rumpatur; si non sit, nec possit heres esse, nec superius testamentum rumpatur. † *In futurum autem collatæ conditiones*, si *possibiles* sunt, existere potuerunt, licet non existerint: efficiunt, ut superius testamentum rumpatur, etiam si non existerint: si vero *impossibiles* sunt, veluti, *Titius, si digito cælum tetigerit, heres esto*: placet, perinde esse quasi conditio adscripta non sit, quæ est impossibilis.

17. PAPINIANUS (lib. 5. Respons.).

Filio præterito, qui fuit in patris potestate, neque libertates competunt, neque legata præstantur, si præteritus fratribus partem hereditatis avocavit: Quod si bonis se patris abstinuit, licet subtilitas juris refragari videtur, attamen voluntas testatoris ex bono & æquo tuebitur.

18. SCAEVOLA [lib. 5. Quæstionum].

Si qui heres institutus est, a testatore adrogetur, potest dici satis ei factum: quia & antequam adoptetur, institutio ut in extraneo locum habebit.

19. IDEM lib. 6. Quæstionum.

Si ego & Titius instituti simus, & a nobis posthumus exheredatus sit, a substitutis nostris non sit exheredatus: Titio defuncto, ne ego quidem adire potero: jam enim propter instituti personam, a quo posthumus exheredatus est, in cuius locum substitutus vocatur, a quo posthumus exheredatus non est, ruptum est testamentum. §. 1. Sed si ego & Titius invicem substituti simus, quamvis in partem substitutionis exheredatus non sit: mortuo, vel repudiante Titio, me posse adire puto, & ex asse heredem esse. §. 2. In prima tamen specie, etsi vivat Titius, neque ego sine illo, neque ipse sine me adire poterit: quia incertum est, an adhuc altero omittente rumpatur testamentum itaque simul adire possumus.

20. IDEM [lib. 13. Digestorum].

Lucius Titius, integra mente & valetudine, testamentum fecit, uti oportet: postea cum in valetudinem adversam incidisset, mente captus tabulas easdem incidit: Quæro, an heredes his tabulis instituti adire possint hereditatem? Respondit, secundum ea, quæ proponerentur, non ideo minus adire posse.

TIT. IV.

DE HIS, QUÆ IN TESTAMENTO DELENTUR, INDUCUNTUR, VEL INSCRIBUNTUR.

I. ULPIANUS (lib. 15. ad Sabinum).

Quæ in testamento legi possunt, ea inconsulto deleta & inducta nihilo minus valent: inconsulto, non valent. Id vero, quod non iussu domini scriptum, inductum, deletumve est, pro nihilo est. Legi autem sic accipiendum, non intelligi, sed oculis perspicui, quæ sunt scripta. Cæterum, si extrinsecus intelliguntur, non vide-

buntur legi posse: sufficit autem, si legibilia sint *inconsulto deleta*, sive ab ipso, sive ab alio, sed nolentibus. *Inducta* accipiendum est, & si perducta sint. §. 1. Quod igitur incaute factum est, pro non facto est, si legi potuit. Et ideo & si novissime [ut solet] testamento fuerit adscriptum, LITURAS, INDUCTIONES, SUPER-INDUCTIONES IPSE FECI: non videbitur referri ad ea, quæ inconsulto contigerunt. Proinde & si inconsulto superscripsit induxisse se, manebunt: & si ademit, non erunt adempta. §. 2. Sed si legi non possunt, quæ inconsulto deleta sunt, dicendum est, non deberi: sed hoc ita demum, si ante consummationem testamenti factum est. §. 3. Sed consulto quidem deleta exceptione petentes repelluntur: inconsulto vero, non repelluntur, sive legi possunt, sive non possunt: quoniam si totum testamentum non existeret, constaret valere omnia, quæ in eo scripta sunt. Et si quidem illud concidit testator, denegabuntur actiones: si vero alius invito testatore, non denegabuntur. §. 4. Et hereditatis portio adempta, vel tota hereditas, si forte sit substitutus, jure facta videbitur: non quasi adempta (quoniam hereditas semel data, adimi facile non potest) sed quasi nec data. §. 5. Si quis codicillos in testamento confirmavit, & codicillis aliquid adscripsit, mox deleuit, ita ut appareat: an debeatur? Et Pomponius scribit, codicillos deletos non valere.

2. IDEM libro 4. Disputationum.

Cancellaverat quis testamentum [vel induxerat], etsi propter unum heredem facere dixerat, id postea testamentum signatum est: Quærebatur de viribus testamenti, deque portione ejus, propter quem se cancellasse dixerat? Dicebam, si quidem unius ex heredibus nomen induxerit, sine dubio cæteram partem testamenti valere, & ipsi soli denegari actiones: sed legata ab eo nominatim relicta debebuntur, si voluntas ea fuit testantis, ut tantum heredis institutio improbetur. Sed si instituti nomen induxit, & substituti reliquit, institutus emolumentum hereditatis non habebit. Sed si omnia nomina induxerit [ut proponitur], adscripserit autem, idcirco se id fecisse, quia unum heredem offensum habuit: multum interesse arbitror, utrum illum tantum fraudare voluit hereditate, an vero, causa illius, totum testamentum infirmare, ut licet unus inductionis causam præbuerit, verum omniū offuerit: & si quidem soli ei ademptam voluit portionem, cæteris nihil nocebit inductio, non magis, quam si volens unum heredem inducere, invitus & alium induxerit: quod si putaverit totum testamentum delendum ob unius malum meritum, omnibus denegantur actiones. Sed an legatariis denegari actio debeat, quæstio est: in ambiguo tamen interpretandum erit, & legata deberi, & coheredum institutionem non esse infirmandam.

3. MARCELLUS lib. 29. Digestorum.

Proxime in cognitione Principis, cum quidam heredum nomina induxisset, & bona ejus ut caduca a fisco vindicarentur, diu de legatis dubitatum est, & maxime de his [legatis], quæ adscripta erant his, quorum institutio fuerat indu-

cta.

Etia. Plerique etiam legatarios excludendos existimabant: quod sane sequendum aiebam, si omnem scripturam testamenti cancellasset: nonnullos opinari, id iure ipso perimi, quod indutum sit, cetera omnia valitura. Quid ergo? non & illud interdum credi potest, eum, qui heredum nomina induxerat, satis se consecuturum putasse, ut intestati exitum faceret? * sed in re dubia benigniorem interpretationem sequi non minus iustus est, quam tutius. Sententia Imperatoris Antonini Augusti, Pudente & Pollione Consulibus: Cum Valerius Nepos, mutata voluntate, (&) incidit testamentum suum, & heredum nomina induxerit: hereditas ejus, secundum Divi patris mei Constitutionem, ad eos, qui scripti fuerint, pertinere non videtur. Et Advocatis fisci dixit: Vos habetis iudices vestros. Vivius Zeno dixit: Rogo, domine Imperator, audias me patienter: delegatis quid statues? Antoninus Cæsar dixit: videtur tibi voluisse testamentum valere, qui nomina heredum induxit? Cornelius Priscianus Advocatus Leonis dixit: Nomina heredum tantum induxit. Calpurnius Longinus Advocatus fisci dixit: Non potest ullum testamentum valere, quod heredem non habet. Priscianus dixit: Manumissit quosdam, & legata dedit. Antoninus Cæsar remotis omnibus cum deliberasset, & admitti rursus eosdem iussisset, dixit: Causa præsens admittere videtur humaniorem interpretationem: ut ea duntaxat existimemus Nepotem irrita esse voluisse, quæ induxit. Nomen servi, quem liberam esse iusserat, induxit: Antoninus rescripsit, liberum eum nihilominus fore: quod videlicet favore constituit libertatis.

4. PAPINIANUS [lib. 6. Responsor.].

Puribus tabulis eodem exemplo scriptis unius testamenti voluntatem eodem tempore dominus solenniter complevit: si quasdam tabulas in publico depositas abstulit, atque delevit, quæ jure gesta sunt, præsertim cum ex cæteris tabulis, quas non abstulit, res gesta declararetur, non constituentur irrita. Paulus notat: Sed si, ut intestatus moreretur, incidit tabulas, & hoc adprobaverint hi, qui ab intestato venire desiderant, scriptis avocabitur hereditas.

TIT. V.

DE HEREDIBUS INSTITUTE.

1. ULPIANUS [lib. 1. ad Sabinum].

Qui testatur, ab heredis institutione plerumque debet initium facere testamenti: licet etiam ab exheredatione, quam nominatim facit. Nam D. Trajanus rescripsit, posse nominatim etiam ante heredis institutionem filium exheredare. §. 1. Institutum autem heredem eum quoque dicimus, qui scriptus non est, sed solummodo nuncupatus. §. 2. Mutus & surdus recte heres institui potest. §. 3. Qui neque legaturus quid est, neque quemquam exheredaturus, quinque verbis potest facere testamentum, ut dicat, *Lucius Titius mihi heres esto*. † Hæc autem scriptura pertinet ad eum, qui non per scripturam testatur: qui poterit etiam tribus verbis testari, ut [dicat], *Lucius heres esto*: nam & *mihi*, & *Titius*, abundat. §. 4. Si ex fundo fuisset

aliquis solus institutus, valet institutio, detracta fundi mentione. §. 5. Si autem sic scribat, *Lucius heres*, licet non adjecerit *esto*, credimus plus nuncupatum, minus scriptum: & si ita, *Lucius esto*, tantundem dicimus: ergo & si ita, *Lucius solummodo*. Marcellus non insubtiliter, non putat hodie hoc procedere. Divus autem Pius, cum quidam portiones inter heredes distribuisset ita, *ille ex parte tota, ille ex tota*, nec adjecisset, *heres esto*, rescripsit, *valere institutionem*: quod & Julianus scripsit. §. 6. Item Divus Pius rescripsit, *illa uxor mea esto*, institutionem valere, licet decesset heres. §. 7. Idem Julianus, *illum heredem esse*, non putavit valere: quoniam deest aliquid: sed & ipsa valebit, subaudito *jubeo*.

2. IDEM [lib. 2. ad Sabinum].

Circa eos, qui ita heredes instituti sint, ex partibus quas adscripsero, non putat Marcellus eos heredes, nullis adscriptis partibus: quemadmodum si ita essent heredes instituti, *si eis partes adscripsero*: sed magis est, ut sic utraque institutio accipiat, si voluntas defuncti non refragatur, ex quibus partibus adscripsero: si minus, ex æquis; quasi duplici facta institutione: quam sententiam Celsus lib. 16. Digestorum probat: aliter atque [probat] in illa institutione, *ex qua parte me Titius heredem scripsit, Seius heres esto*: tunc enim, si non est a Titio scriptus, nec Seius ab eo: nec immerito: hic enim creditur inesse conditio: sed Marcellus hæc similia putat. §. 1. Potest autem interesse, utrum ita quis scribat, *ex his partibus, quas adscripsi, an, adscripsero*: ut superiori modo dicas, nullis adscriptis partibus, nullam esse institutionem: quomodo in illo Marcellus, *ex his partibus, ex quibus testamento matris scripti fuissent, heredes sunt*, si intestata mater decesserit, hos non esse institutos.

3. IDEM [lib. 3. ad Sabinum].

Servus alienus vel totus, vel pro parte, sine libertate heres institui potest. §. 1. Si servum meum pure heredem scripsero, sub conditione liberum: differtur institutio in id tempus, quo libertas data est. §. 2. Si quis ita scripserit, *si Titius heres erit, Seius heres esto*, (*Titius heres esto*): quasi quævis conditio, expectatur Titii aditio, ut Seius heres fiat: & sane, & Juliano & Terrylliano hoc videtur. §. 3. Qui fideicommissam libertatem sub conditione accipit, potest ab herede pure cum libertate heres institui: & non expectata conditione, libertatem & hereditatem consequitur: & erit interim necessarius, & existente conditione voluntarius heres efficietur: ut non desinat heres esse, sed ut jus in eo mutetur successionis. §. 4. Aperturæ tabularum dilatio necessarii heredis jus non mutat: ut solemus in substituto impuberis dicere: nam est relatum, si se adrogandum dederit substitutus impuberi defuncti filius, necessarium eum fore.

4. IDEM [lib. 4. ad Sabinum].

Suus quoque heres, sub conditione heres potest institui. Sed excipiendus est filius: quia non sub omni conditione institui potest. Et quidem sub ea conditione, quæ est in potestate ipsius, potest; de hoc enim inter omnes constat: sed

utrum ita demum institutio effectum habeat, si paruerit conditioni, an & si non paruerit, & decessit? Julianus putat, filium sub ejusmodi conditione institutum, [etiam] si conditioni non paruerit, summotum esse: & ideo si coheredem habeat ita institutus, non debere eum expectare, donec conditioni pareat filius: cum etsi patrem intestatum faceret non parendo conditioni, proculdubio expectare deberet: quæ sententia probabilis mihi videtur ut sub ea conditione institutus, quæ in arbitrio ejus sit, patrem intestatum non faciat. §. 1. Puto recte generaliter definiri, utrum in potestate fuerit conditio, an non fuerit, facti potestas est: potest enim & hæc, si *Alexandriam pervenerit*, non esse in arbitrio per hyemis conditionem; potest & esse, si ei, qui a primo milliario *Alexandriæ* agit, fuit imposita: potest & hæc, si *decem Titio dederit*, esse in difficili, si Titius peregrinetur longinquo itinere: propter quæ ad generalem definitionem recurendum est. §. 2. Sed & si, filio sub conditione, quæ in ejus potestate est, herede instituto, nepos sit substitutus, siue extraneus, puto vivo filio non extaturum heredem substitutum, post mortem vero extaturum: nec necessariam (a) substituto filii exheredationem: cum etsi fuerit facta, frustra est: post mortem enim filii facta est, quam inutilem esse alias ostendimus: opinamur igitur, filium, si sit institutus sub ea conditione, & sit in ejus potestate, non indigere exheredatione a sequentibus gradibus: alioquin & (a) coherede indigebit.

5. Apud JULIANUM lib. 29. Digestorum Marcellus notat.

SI ejusmodi sit conditio, sub qua filius heres institutus sit, ut ultimo vitæ ejus tempore certum sit eam existere non posse, & pendente ea decedat: intestato patri heres erit: velut si *Alexandriam pervenerit, heres esto*. Quod si etiam novissimo tempore impleri potest, veluti, si *decem Titio dederit, heres esto*: contra puto.

6. ULPIANUS (lib. 4. ad Sabinum).

SED si conditioni dies esset adjectus, ut puta, si *Capitolium intra dies triginta ascenderit*, tantundem potest dici: ut, si non paruerit conditioni, substitutus possit admitti, filio repulso. (idque) consequens est sententiæ Juliani, & nostræ. §. 1. Nepotes autem, & deinceps cæteri, qui ex Lege Vellea institui non rumpunt testamenta, sub omni conditione institui possunt, etsi redigantur ad filii conditionem. §. 2. Solemus dicere, *media tempora non nocere*: ut puta civis Romanus heres scriptus, vivo testatore factus peregrinus, mox civitatem Romanam pervenit: *media tempora non nocent*. † Servus alienus sub conditione heres scriptus, traditus est servus hereditario, mox usucaptus ab extraneo: non est vitiosa institutio. §. 3. Si servum communem cum libertate dominus heredem scripserit, & eum redemerit: necessarius efficietur. Sed si substitutus sit impuberi, & partem redemerit impubes, necessarius non efficietur, (ut) Julianus scribit. §. 4. Sed si sit cum libertate institutus, an ei libertatis datio codicillis adimi possit, apud Julianum queritur. Et putat, in eum ca-

sum, quo necessarius fieret, ademptionem non valere, ne a semetipso ei adimatur libertas: servus enim heres institutus, a semetipso libertatem accipit: quæ sententia habet rationem: nam sicuti legari sibi non potest, ita nec a se adimi.

7. JULIANUS lib. 30. Digestorum.

SI servus communis sub conditione heres institutus, vivo testatore libertatem consecutus, sit: etiam pendente conditione testamentariæ libertatis, adire hereditatem potest. §. 1. Item siue testator eum alienaverit, siue heres post mortem testatoris, jussu domini, hereditatem adibit.

8. IDEM (lib. 2. ad Urseium Ferocem).

DUO socii quendam servum communem, testamento facto, heredem & liberum esse jussuerant: ruina simul oppressi perierant: Plerique responderunt, hoc casu duobus orcinum heredem existere: & id est verius. §. 1. Sed & si sub eadem conditione servum communem uterque socius liberum heredemque esse jussisset, eaque extitisset, idem juris erit.

9. ULPIANUS (lib. 5. ad Sabinum).

QUOTIES volens alium heredem scribere, alium scripserit, in corpore hominis errans (veluti *Frater meus, patronus meus*): placet neque eum heredem esse, qui scriptus est, quoniam voluntate deficitur; neque eum, quem voluit, quoniam scriptus non est. §. 1. Et si in re quis erraverit (ut puta, dum vult lancem relinquere, vestem legget), neutrum debet. Hoc, siue ipse scripsit, siue scribendum dictaverit. §. 2. Sed si non in corpore erraverit, sed in parte (puta (si), cum dictasset ex semisse aliquem scribi, ex quadrante sit scriptus), Celsus (lib. 12. Quæstionum) Digestorum undecimo, posse defendi ait, ex semisse heredem fore, quasi plus nuncupatum sit, minus scriptum: quæ sententia Rescriptis adjuvatur generalibus. † Idemque est, & si ipse testator minus scribat, cum plus vellet adscribere. §. 3. Sed si majorem adscripserit testamentarius, vel (quod difficilius est probatione) ipse testator (ut pro quadrante semissem), Proculus putat ex quadrante fore heredem: quoniam inest quadrans in semisse: quam sententiam & Celsus probat.

§. 4. Sed & si quis pro centum ducenta per notam scripssisset, idem juris est: nam & ibi utrumque scriptum est, & quod voluit, & quod adjectum est: quæ sententia non est sine ratione. §. 5. Tantundem Marcellus tractat, & in eo, qui conditionem destinans inferere, non addidit: nam & hunc pro non instituto putat. Sed si conditionem addidit dum nollet, detracta ea heredem futurum, nec nuncupatum videri, quod contra voluntatem scriptum est: Quam sententiam & ipse & nos probamus. §. 6. Idem tractat, & si testamentarius contra voluntatem testatoris conditionem detraxit (vel mutavit), heredem non futurum, sed pro non instituto habendum. §. 7. Sed si, cum primum heredem ex parte dimidia scribere destinasset, primum & secundum scripsit, solus primus scriptus heres videbitur, & solus heres existet quasi ex parte dimidia institutus. §. 8. Si quis nomen heredis quidem non dixerit, sed indubitabili signo

signo eum demonstraverit, quod pene nihil a nomine distat, non tamen eo, quod contumeliæ causa solet addi: valet institutio. §. 9. Heres institui, nisi ut certe demonstraretur, nemo potest. §. 10. Si quis ita dixerit, *Uter ex fratribus meis, Titio, & Mævio, Seiam uxorem duxerit, ex quadrante: uter non duxerit, ex quadrante heres esto*: [hic] recte factam institutionem esse, certum est: sed quis, ex qua parte, incertum. §. 11. Plane erit similis, si ita institutio facta fuerit: *Uter ex superscriptis fratribus meis Seiam uxorem duxerit, heres esto*: sed & hanc puto valere institutionem, quasi sub conditione factam. §. 12. * Heredes, juris successores sunt: & si plures instituantur, dividi inter eos a testatore jus oportet: quod si non fiat, omnes æqualiter heredes sunt. §. 13. Si duo sint heredes instituti, unus ex parte tertia fundi Cornelianii, alter ex besse ejusdem fundi: Celsus expeditissimam Sabini sententiam sequitur, ut, detracta fundi mentione, quasi sine partibus heredes scripti, hereditate potirentur, si modo voluntas patrisfamilias manifestissime non refragatur. §. 14. Si quis ita scripserit, *Stichus liber esto, & posteaquam liber erit, heres esto*: Labeo, Neratius, [&] Aristo opinantur, detracto verbo medio, *postea*, simul ei [&] libertatem & hereditatem competere. Quæ sententia mihi quoque vera videtur. §. 15. Si quis primum ex triente, heredem instituerit, & si secundus heres non erit, tertium ex besse heredem scribat: hic secundo repudiante bessem habebit non solum jure substitutionis, sed & institutionis; id est, trientem jure substitutionis, trientem jure institutionis. §. 16. Servus cum libertate heres institutus, si sit alienatus, juberi adire ab eo potest, cui alienatus est: sed, si redemptus sit a testatore, institutio valet, & necessarius heres erit. §. 17. Si servus ex die libertatem acceperit, & hereditatem pure, mox sit alienatus, vel manumissus: videamus, an institutio valeat? Et quidem, si alienatus non esset, potest defendi, institutionem valere: ut, die veniente libertatis, quæ hereditatem moratur, competente libertate, & heres necessarius existat. §. 18. Sed si in diem libertas, hereditas (autem) sub conditione, data sit, si conditio post diem advenientem extiterit, liber & heres erit. §. 19. Sed (&) si pure fuerit heres institutus, libertate in diem data, si sit alienatus, vel manumissus, dici debet, heredem eum posse existere. §. 20. Sed (&) si non ipse servus sit alienatus, sed usufructus in eo, æque institutio valet, sed differtur in id tempus, quo extinguitur usufructus.

10. PAULUS [lib. 1. ad Sabinum].

Si alterius atque alterius fundi pro partibus quis heredes instituerit, perinde habebitur, quasi non adjectis partibus heredes scripti essent: nec enim facile, sed diversitate partium portiones inveniantur: ergo expeditius est, quod Sabinus scribit, perinde habendum, ac si nec fundum nec partes nominasset.

11. JAVOLENUS [lib. 7. Epistolarum].

Attius fundi Cornelianii heres esto (mihi), duo Titii illius insulæ heredes sint; habebunt

duo Titii semissem, Attius semissem: idque Proculo placet: quid tibi videtur? Respondit: Vera est Proculi opinio.

12. PAULUS [lib. 2. ad Sabinum].

Si inæqualibus partibus datis, ita adjiciatur: *Quos ex disparibus partibus heredes institui, æque heredes sunt*: existimandum est, exæquari eos, scilicet si hoc ante peractum testamentum scriptum sit.

13. ULPIANUS [lib. 7. ad Sabinum].

Interdu[m] hæc adjectio, *Æque heredes sunt*, testatoris voluntatem exprimit: ut puta, *Primus & fratris mei filii æque heredes sunt*: nam hæc adjectio declarat, omnes ex virilibus partibus institutos, ut & Labeo scripsit: qua detracta, semissem fratris filii, semissem Primus haberet. §. 1. Paterfamilias distribuere hereditatem in tot partes potest, quot voluerit: sed solennis assis distributio in duodecim uncias fit. §. 2. Denique, si minus distribuit, potestate juris in hoc revolvitur: ut puta si duos heredes ex quadrante scripserit: nam hereditas ejus residua accedit, ut ex semisibus videantur scripti. §. 3. Sed si alter ex quadrante, alter ex semisse heredes scripti sunt, qui accedit quadrans, pro partibus hereditariis eis adcrefcit. §. 4. Sed si excesserit in divisione duodecim uncias, æque pro rata decrefcet: ut puta, me ex duodecim unciis heredem, te ex sex scripsit, ego hereditatis habeo bessem, tu trientem. §. 5. Sed si duos ex asse heredes scripsit, alios ex duodecim unciis, an æque distributio fiat, apud Labeonem lib. 4. Posteriorum queritur? Et putat Labeo, & illos ex semisse, & hos qui ex duodecim unciis scripti sunt, ex semisse heredes fore: cui sententiæ adfentiendum puto. §. 6. Sed si duos ex asse heredes instituerit, tertium autem ex dimidia & sexta: eodem libro Labeo ait, in viginti uncias assem dividendum, octo laturum ex dimidia & sexta scriptum, illos duos duodecim. §. 7. Apud eundem refertur, *Titius ex parte tertia, deinde asse expleto, Idem ex parte sexta*: in quatuordecim uncias hereditatem dividendam Trebatius ait.

14. JAVOLENUS lib. 1. ex Cassio.

Si quis heredes ita instituit: *Titius ex parte prima, Sejus ex parte secunda, Mævius ex parte tertia, Sulpicius ex parte quarta, heredes sunt*: æquæ partes hereditatis ad institutos pertinebunt, quia testator appellatione numeri, scripturæ magis ordinem, quam modum partibus imposuisse videtur.

15. ULPIANUS lib. 7. ad Sabinum.

Iulianus quoque lib. 30. refert, si quis ita heredem scripserit, *Titius ex parte dimidia heres esto, Seius ex parte dimidia: ex qua parte Seium institui, ex eadem parte Sempronius heres esto*: dubitari posse, utrum in tres semisses dividere voluit hereditatem, an vero in unum semissem Seium & Sempronium conjungere. Quod est verius: & ideo conjunctim eos videri institutos. Sic fiet, ut Titius semissem, hi duo quadrantes ferant. §. 1. Idem eodem libro scripsit, *Si primus ex semisse, secundus ex semisse: si pri-*

*mus heres non erit, tertius ex dodrante substitu-
tus sit: facti quidem quaestionem esse: verum re-
cte dicitur, si quidem primus adierit, aequales par-
tes habituros: si repudiaverit, quindecim partes
futuras; ex quibus novem quidem laturum ter-
tium, sex secundum.*

16. JULIANUS lib. 30. Di-
gestorum.

Nam tertium & instituti & substituti perso-
nam sustinere: in tres partes institutum vide-
ri, in sex substitutum.

17. ULPIANUS lib. 7. ad Sabinum.

Item quod Sabinus ait, *Si cui pars adposita non
est* (excusamus). Duos ex quadrantibus here-
des scripsit; tertium sine parte: quod assi deest,
feret. Hoc & Labeo. §. 1. Unde idem tra-
ctat: *si duos ex undecim, duos sine parte scripsit;*
mox unus ex his, qui sine parte fuerunt, repu-
diaverit: utrum omnibus semuncia, an ad solum
sine parte scriptum, pertineat? Et variat: Sed
Servius omnibus adcrefcere ait: quam senten-
tiam veriore puto: nam quantum ad jus ad-
crefcendi, non sunt conjuncti, qui sine parte in-
stituuntur. Quod & Celsus lib. 16. Digestorum
probat. §. 2. Idemque putat, & *si, expleto asse,
duos sine parte heredes scripserit*, neque hos ne-
que illos conjunctos. §. 3. Sed *si asse expleto,
alium sine parte heredem scripserit*: in alium as-
sem veniet. Aliter atque si ita scripsisset, exple-
to asse, *Ex reliqua parte heres esto*: quoniam, cum
nihil reliquum est, ex nulla parte heres institutus
est. §. 4. Sed si expleto asse duo sine partibus
scribantur, utrum in singulos asses isti duo, an
in unum assem jungantur, quaeritur? Et pu-
tat Labeo, & verius est, in unum assem venire:
nam & si unus sine parte, duo conjunctim sine par-
te instituuntur, non tres trientes fieri, Celsus lib.
16. scripsit, sed duos semisses. §. 5. Quod si
quis dupondium distribuit, & tertium sine parte
instituit, hic non in alium assem, sed in trientem
venit, ut Labeo quarto Posteriorum scripsit: nec
Aristo, vel Aulus, utpote probabile, notant.

18. PAULUS lib. 1. ad Vitellium.

Sabinus: Quaeritur est, si plus asse paterfamil.
distribuisset, & aliquem sine parte fecisset he-
redem: utrumne is assem habiturus foret, an id
duntaxat, quod ex dupondio deesset? Et hanc
esse tolerabilissimam sententiam puto: ut eadem
ratio in dupondio omnique re deinceps, quae in
asse servetur. Paulus: Eadem ratio est in se-
cundo asse, quae in primo.

19. ULPIANUS lib. 7. ad Sabinum.

Ex facto etiam agitatum Pomponius & Arria-
nus referunt: Si quis, vacua parte relicta, ita
instituerit, *Si mihi Seius heres non erit* (quem non
instituerat) *Sempronius heres esto*: an hic occupa-
re possit vacantem portionem? Et Pegasus qui-
dem existimat, ad eam partem admitti: Aristo
contra putat, quia huic pars esset data, quae nul-
la esset; Quam sententiam & Javolenus probat,
& Pomponius & Arrianus. Et hoc jure utimur.

20. PAULUS lib. 2. ad Sabinum

Quo loco scribatur heres sine parte, utrum
primo, an medio, vel novissimo, nihil inter-

est. §. 1. Si jam mortuo quadrans, alii dodrans
datus sit, & alius sine parte scriptus sit: Labeo
ait, eum, qui sine parte heres institutus sit, alte-
rum assem habiturum: & hanc mentem esse te-
stantis: Quod & Julianus probat, & verum est.
§. 2. Quod si vivus & mortuus ex parte dimidia
conjunctim heredes instituti sunt, ex altera
alius: aequas partes eos habituros ait: Quia
mortui pars pro non scripto habetur.

21. POMPONIUS lib. 1. ad Sabinum.

Trebatius ait, sic non recte scribi: *Quisquis
mihi heres erit, Stichus liber & heres esto*: li-
berum tamen [futurum]. Labeo, & heredem
eum futurum, recte putat. §. 1. Servo liberta-
tem pure, hereditatem sub conditione, dari posse,
verissimum puto: ut tamen utrumque ex condi-
tione pendeat.

22. JULIANUS lib. 30. Digestorum.

Et expleta quidem conditione, liber heresque
erit, quocunque loco libertas data fuerit: de-
ficiente autem conditione, perinde habetur, ac
si libertas sine hereditate data fuerit.

23. POMPONIUS lib. 1. ad Sabinum.

Si quis instituatur heres in diem certum vel in-
certum, is bonorum possessionem agnoscere
potest, & tanquam heres, distrahere hereditatem.
§. 1. Sed si bonorum possessionem non admittat,
sed conditionem trahat, cui facile parere possit
(veluti, *Si servum*, quem in potestate habeat,
manumiserit, nec manumittat): hic Praetoris
erunt partes, ut imitetur Edictum suum illud quo
praefinit tempus, intra quod adeatur hereditas.
§. 2. Item si conditioni heres parere non poterit,
quam in sua potestate non habebit (veluti insti-
tutione collata in alterius factum, aut quendam
casum, *Si ille*, puta, *Consul factus fuerit*) tunc
postulantibus creditoribus constituet Praetor, nisi
intra certum tempus hereditas obigerit, adita-
que fuerit, se bona defuncti creditoribus possi-
dere (jussurum): & interim, quae urgebunt,
per procuratores distrahi jussurum. §. 3. Sed si
sub conditione quis heres institutus sit, & grave
aes alienum sit, quod ex poena crescit, & maxi-
me si publicum debitum imminet, per procura-
torem solvendum aes alienum: sicuti cum venter
in possessione sit, aut pupillus heres tutorem non
habeat. §. 4. Et ideo ait, *causa cognitionem*
adjectam propter eos qui sine dilatione peregre
essent, vel aegritudine vel valetudine ita impedi-
rentur, ut in jus produci non pollint, nec tamen
defenderentur.

24. CELSUS lib. 16. Digestorum.

Titius & Seius, *uterve eorum vivet, heres mi-
hi esto*: Existimo, si uterque vivat, ambo he-
redes esse: altero mortuo, cum qui supererit, ex
asse heredem fore.

25. ULPIANUS (lib. 6. Regularum).

Quia tacita substitutio inesse videatur insti-
tutioni.

26. CELSUS [lib. 16. Digestorum].

Idque & in legato eodem modo relicto Senatus
censuit.

27. POM-

27. POMPONIUS (lib. 3. ad Sabinum).

Si te solum ex parte dimidia pure, ex altera sub conditione heredem instituero, & substituero tibi: non existente conditione, substitutum ex ea parte heredem fore Celsus ait. §. 1. Sed si te heredem instituero, & deinde eundem te sub conditione instituam: nihil valere sequentem institutionem, quia satis plena prior fuisset. §. 2. Sed si plures institutiones ex eadem parte sub diversis conditionibus fuerint factæ, utra prior conditio exstiterit, id faciet, quod supra diximus, si pure & sub conditione idem instituatur.

28. ULPIANUS lib. 5. ad Sabinum.

Si ita quis institutus sit, *Titius heres esto, si secundus heres non erit*; deinde, *Secundus heres esto*: placet, primo gradu Secundum esse institutum.

29. POMPONIUS lib. 5. ad Sabinum.

Hoc articulo, *Quisque*, omnes significantur: & ideo Labeo scribit, si ita scriptum sit, *Titius & Seius, quanta quisque eorum ex parte heredem me habuerit scriptum, heres mihi esto*, nisi omnes habeant scriptum heredem testatorem, neutrum heredem esse posse: quoniam ad omnium factum sermo refertur: in quo puto testatoris mentem respiciendam. Sed humanius est, eum quidem, qui testatorem suum heredem scripserit, in tantam partem ei heredem fore: qui autem eum non scripserit, nec ad hereditatem ejus admitti.

30. ULPIANUS lib. 2. (1) ad Edictum.

Pignori obligationem servum, necessarium domino posse fieri, Imperator Severus rescripsit: ita tamen, si paratus sit prius creditori satisfacere.

31. GAIUS lib. 17. ad Edictum provinc.

Non minus servos, quam liberos, heredes instituere possumus: si modo eorum scil. servi sint, quos ipsos heredes instituere possumus; cum testamenti factio cum servis ex persona dominorum introducta est. §. 1. *Hereditarium servum* ante aditam hereditatem, ideo placuit heredem institui posse, quia creditum est hereditatem dominam esse, defuncti locum obtinere.

32. IDEM lib. 1. de Testamentis ad Edictum Prætoris Urbani.

Illa institutio, *Quos Titius voluerit*, ideo vitiosa est, quod alieno arbitrio permixta est: nam satis constanter Veteres decreverunt, *testamentorum jura ipsa per se firma esse oportere, non ex alieno arbitrio pendere*. §. 1. *Is, qui apud hostes est*, recte heres instituitur, quia jure postliminii omnia jura civitatis in personam ejus in suspenso retinentur, non abrumuntur. Itaque si reversus fuerit ab hostibus, adire hereditatem poterit. Servus quoque ejus recte heres instituitur: & si reversus sit ab hostibus, potest eum jubere adire hereditatem: si vero ibi decesserit, qui ei heres existet, potest per servum heres fieri.

33. IDEM lib. 2. de Testamentis ad Edictum Prætoris Urbani.

Si quis ita scripserit, *Titius ex parte dimidia heres esto: idem Titius ex altera parte dimidia, si navis ex Asia venerit, heres esto*: cum ex pura institutione adierit heres, quamvis conditio alte-

rius institutionis pendeat, ex assè sit heres, scil. etiam conditione deficiente: cum non profit ei conditio quicquam existens: quippe cum non dubitetur, quin, si quis ex parte dimidia heres institutus sit, nec præterea quisquam alius, ipse ex assè heres institui videatur.

34. PAPINIANUS lib. 1. Definitionum.

Hereditas ex die, vel ad diem, non recte datur: sed vitio temporis sublato, manet institutio.

35. ULPIANUS lib. 4. Disputationum.

Ex facto proponebatur quidam duos heredes scripsisse, unum rerum provincialium, alteram rerum Italicarum: & cum merces in Italia devehere soleret, pecuniam misisse in provinciam ad merces comparandas; quæ comparatæ sunt, vel vivo eo, vel post mortem, nondum tamen in Italiam devehæ: Quærebatur, merces utrum ad eum pertineant, qui rerum Italicarum heres scriptus erat: an vero ad eum qui provincialium? Dicebam, * receptum esse, rerum heredem institui posse: nec esse inutilem institutionem: sed ita ut Officio Judicis familiæ heriscundæ cognoscentis contineatur, nihil amplius eum, qui ex re institutus est, quam rem, ex qua heres scriptus est, consequi. Ita igitur res accipietur: verbi gratia, Pone duos esse heredes institutos, unum ex fundo Corneliano, alterum ex fundo Libiano: & fundorum alterum quidem facere dodrantem bonorum, alterum quadrantem. Erunt quidem heredes ex æquis partibus, quasi sine partibus instituti, verumtamen Officio Judicis tenebuntur, ut unicuique eorum fundus, qui relictus est, adjudicetur, vel attribuat. §. 1. Unde scio quæsitum, æris alieni onus pro qua parte agnosci debeat? Et refert Papinianus, cujus sententiam ipse quoque probavi, pro hereditariis partibus eos agnoscere æs alienum debere, hoc est, pro semisse: fundos etenim vice præceptionis accipiendos. Quare si forte tantum sit æs alienum, ut nihil, detracto eo, superesse possit, consequenter dicemus, institutiones istas ex re factas, nullius esse momenti. Et si forte Falcidia interveniens recisionem esset legatorum factura, hic Officio Judicis recidit præceptiones istas: ut non plus quisque eorum habeat, quam esset habiturus, si legatum accepisset, vel aliud, vel etiam præceptiones. Quod si fuerit incertum, an Falcidia interventura sit, rectissime probatur, Officio Judicis cautiones esse interponendas. §. 2. Cum hæc ita sint, hæc etiam institutio, de qua quæritur, non (est) repellenda, si alius rerum provincialium, alius rerum Italicarum heres fuerit scriptus: Officioque Judicis attribuentur singulis res quæ adscriptæ sunt. Erunt tamen heredes ex æquis partibus: quia nulla pars adscripta est. Quæ res facit, ut si forte in aliis facultatibus plus sit (in Italicis forte quam in provincialibus), in aliis minus, & æris alieni ratio urgeat, dici imminutionem eandem fieri, quam supra ostendimus. Proinde & si aliis fuerint legata relicta, contributio admittenda erit. §. 3. Rerum autem Italicarum vel provincialium significatione quæ

res accipiendae sint, videndum est. Et facit quidem totum voluntas defuncti: nam, quid senserit, spectandum est: verumtamen hoc intelligendum erit, *rerum Italicarum* significatione eas contineri, quas perpetuo quis ibi habuerit, atque ita disposuit ut perpetuo haberet. Ceteroquin si tempore in quo transtulit in alium locum, non ut ibi haberet, sed ut denuo ad primum locum revocaret: neque augebit quo transtulit, neque minuet unde transtulit: ut puta de Italico patrimonio quosdam servos miserat in provinciam (forte Galliam) ad exigendum debitum, vel ad merces comparandas, recursuros, si comparassent: dubium non est, quin debeat dici, ad Italicum patrimonium eos pertinere debere: ut est apud Mucium relatum, cum fundus erat legatus, vel cum instrumento, vel cum his quae ibi sunt. Agasonem enim missum in villam a patrefamilias, non pertinere ad fundi legatum (Mucius) ait: quia non idcirco illo erat immissus, ut ibi esset. Proinde si servus fuerit missus in villam, interim illic futurus, quia dominum offenderat, quasi ad tempus relegatus, responsum est eum ad villae legatum non pertinere. Quare ne servi quidem, qui operari in agro consueverunt, qui in alios agros revertebantur, (&) quasi ab alio commodati, in ea sunt conditione, ut ad legatum pertineant: quia non ita in agro fuerant, ut ei agro viderentur destinati. Quae res in proposito quoque suggerit, ut *Italicarum rerum* esse credantur haec res, quas in Italia esse testator voluit. §. 4. Proinde & si pecuniam misit in provinciam ad merces comparandas, & necdum comparatae sint, dico, pecuniam, quae idcirco missa est, ut per eam merces in Italiam adveherentur, (in) Italico patrimonio injungendam: Nam & si dedisset in provincia de pecuniis, quas in Italia exercebat, ituras & redituras, dicendum est, hanc quoque Italici patrimonii esse rationem. §. 5. Igitur efficere dici, ut merces quoque istae, quae comparatae sunt, ut Romam veherentur, sive profectae sint eo vivo, sive nondum, & sive scit, sive ignoravit, ad eum heredem pertinere, cui *Italicae res* sunt adscriptae.

36. IDEM (lib. 8. Disputationum).
SI quis ita scripserit heredem, *ex qua parte Codicis Titium heredem scripsero, heres esto*: etiamsi pars in Codicillis non fuerit adscripta, erit tamen heres, quasi sine parte institutus.

37. JULIANUS (lib. 29. Digestorum).
CUM in testamento ita scribitur, *si filius meus me vivo morietur, nepos ex eo post mortem meam natus, heres esto*: duo gradus heredum sunt: nullo enim casu uterque ad hereditatem admititur. Ex quo apparet, si nepoti Titius substitutus fuerit, & filius patri heres extiterit, non posse Titium una cum filio heredem esse: quia non in primum, sed in secundum gradum substituitur. §. 1. Haec verba, *Publius, Marcus, Gaius invicem substituti, heredes mihi sunt*, sic interpretanda sunt, ut breviter videretur testator tres instituisse heredes, & invicem eos substituisse: perinde, ac si ita scripsisset, *ille, & ille,*

& ille instituti heredes, & substituti sunt. §. 2. Qui tres filios habebat, & ita scripserit, *filii mei heredes sunt, Publius filius meus exheres esto*, videri potest, prima parte duos duntaxat filios heredes instituisse.

38. IDEM (lib. 30. Digestorum).

QUI filio impuberi exheredato Pamphilum legat, eandem post mortem filii ex parte heredem instituere eodem modo potest, quo is, qui servum Sempronio legatum, eundem post mortem Sempronii ex parte heredem instituit.

§. 1. Servus testamento heres pure scriptus, liber caute iussus esse si intra Kalendas Decembres decem dedisset, si Codicillis pure libertatem accepit, intra Kalendas quidem neque liber, neque heres erit, nisi decem dederit: si intra Kalendas non dederit, liber ex Codicillis erit. §. 2. Si quis servum suum liberum sub conditione, heredem pure scripsisset, eumque vendidisset: pendente conditione, iussu emptoris servus adire hereditatem potest: quia & constitit institutio, & est qui jus imperandi habet. §. 3. Quod si post defectam conditionem alienatus fuisset: non potest iussu emptoris hereditatem adire: quia eo tempore ad eum pervenisset, quo iam extincta institutio inutilis fuerat. §. 4. Igitur cum servus sub conditione liber esse juberetur, & legatum pure accepit, si pendente conditione manumissus vel alienatus fuerat, legatum habebit, aut domino acquireret; quamvis mortis tempore conditio libertatis extincta fuerit: Si vero post defectum conditionis manumissus aut alienatus fuerit, legatum ad irritum recidit. §. 5. Cum venditor servum ante traditionem ab emptore pro parte heredem scriptum adire jubet, restituere coheredi servi necesse habet: quia lucrum facere, ejus servi jure, quem vendidit, non debet. Plane, non totum quod adquisierit, restituet, sed pro ea duntaxat parte, qua servus coheredem habuerit:

39. MARCIANUS lib. 2. Regularum.

ID est partem dimidiam servi, & quartam hereditatis. Lib. 30. Digestorum Juliani Marcellus notat: immo (&) id debet praestari, quod consequi venditor non potuisset, si prius quam adiret servus partem hereditatis, is traditus esset. Quod est verum.

40. JULIANUS lib. 30. Digestorum.

SI paterfamilias Titium, quem ingenuum esse credebatur, heredem scripserit, eique, si heres non esset, Sempronium substituerit; dein Titius, quia servus fuerat, iussu domini adiret hereditatem: potest dici, Sempronium in partem hereditatis admitti. Nam qui scit aliquem servum esse, & eum heredem scribit, & ita substituit, si Stichus heres non erit, Sempronius heres esto, intelligitur tale quod dicere, si Stichus neque ipse heres erit, neque alium fecerit: At, qui eum, quem liberum putat esse, heredem scripserit, hoc sermone, si heres non erit, nihil aliud intelligitur significare, quam si hereditatem vel sibi adquisierit, vel mutata conditione alium heredem non fecerit: quae adjectio ad eos pertinet, qui patresfamilias heredes scripti, postea in servitum

vitutem deducti fuerint. Igitur in hoc casu semisses fient, ita ut alter semis inter eum, qui dominus instituti heredis fuerit, & substitutum, æquis portionibus dividatur.

41. POMPONIUS (lib. 12. ex Variis lectionibus).

ET hoc Tiberius Cæsar constituit in persona Parthenii, qui tanquam ingenuus heres scriptus, adierat hereditatem, cum esset Cæsaris servus: nam divisa hereditas est inter Tiberium, & eum qui Parthenio substitutus erat, ut refert Sextus Pomponius.

42. JULIANUS (lib. 64. Digestorum).

Qui solvendo non erat, duos Apollonios liberos heredesque esse jusserat: Altero ante apertas tabulas testamenti mortuo, non ineleganter defendi poterit, eum, qui supererit, liberum & solum necessarium heredem fore: Quod si uterque vivit, institutionem nullius esse momenti, propter Legem Æliam Sentiam, quæ amplius quam unum necessarium heredem fieri vetat.

43. PAULUS lib. (1. ad Legem Æliam Sentiam).

Invicem enim eos sibi obtinere,

44. ALFENUS (lib. 5. Digestorum).

Paterfamilias testamento duos heredes instituerat: eos monumentum facere jusserat in diebus certis; deinde ita scripserat, *Qui eorum non fecerit, omnes exheredes sunt*: alter heres hereditatem prætermiserat; reliquus heres consulebat, cum ipse monumentum instruxisset, numquid minus heres esset ob eam rem, quod coheres ejus hereditatem non adisset? Respondit, neminem ex alterius facto hereditati neque alligari neque exheredari posse: sed uti quisque conditionem impleisset, quamvis nemo adisset præterea, tamen eum heredem esse.

45. IDEM (lib. 2. Digestorum a Paulo Epitomatorum).

Si Mævia mater mea & Fulvia filia mea vivunt, tum mihi Lucius Titius heres esto. Servius respondit, si testator filiam nunquam habuerit, mater autem supervixisset, tamen Titium heredem fore: quia id, quod impossibile in testamento scriptum esset, nullam vim haberet.

46. AFRICANUS (lib. 2. Quæstionum).

Quidam, cum filiumfamilias heredem instituere vellet, ne ad patrem ejus ex (ea) hereditate quicquam perveniret, voluntatem suam exposuit filio: filius, cum patris offensam vereretur, petiit a testatore, ne sub conditione, si a patre emancipatus esset, heredem eum institueret; & impetravit ab eo, ut amicum suum heredem institueret: atque ita testamento amicus filii, ignotus testatori, heres institutus est, nec quicquam ab eo petitum est: Quærebatur, si ille amicus aut adire nollet, aut aditam nollet restituere hereditatem, an fideicommissum ab eo peti possit, aut aliqua actio adversus eum esset: & utrum patri an filio competere? Respondit, etiamsi manifestum sit, scriptum heredem fidem suam interposuisse, non tamen aliter ab eo fideicommissum peti posse, quam si & ipsum testatorem fidem ejus secutum esse pro-

baretur: si tamen, cum a filiofamilias rogaretur amicus, & aditurum se hereditatem recepisset, & restitutum patrifamilias facto, non absurde dici possit mandati actionem futuram, & eam actionem patri inutilem fore: quia non sit ex bona fide, id ei restitui, quod testator ad eum pervenire voluerit: sed nec filio vulgarem competituram, verum utilem: sicuti dare placeret ei, qui, cum filiofamilias esset, pro aliquo fidejussisset, ac paterfamilias factus solvisset.

47. IDEM (lib. 4. Quæstionum).

Si ita scriptum fuerit, *Titius, imo Seius, heres esto*: Seium solum heredem fore, respondit. Sed & si ita, *Titius heres esto, imo Seius heres esto*: idem erit dicendum. §. 1. Quidam testamento ita heredes instituit, *Titia filia mea heres esto: si quid mihi liberorum me vivo mortuove nascetur, tunc qui virilis sexus unus pluresve nascuntur, ex parte dimidia, & quarta; qui feminini sexus una pluresve natæ erunt, ex parte quarta mihi heres sit*; posthumus ei natus est: Consulebatur, quota ex parte posthumus heres esset? Respondit, eam hereditatem in septem partes distribuendam: ex his filiam quatuor, posthumum tres, habituros: qui filia totus as, posthumus dodrans datus est: ut quarta portione amplius filia, quam posthumus, ferre debeat. Ideo si posthuma quoque nata esset, tantundem sola filia, quantum uterque posthumorum habituri essent. Itaque in proposito cum as filia, dodrans posthumus sit datus, viginti unam partes fieri: ut filia duodecim, novem filius habeat. §. 2. In testamento ita scriptum est: *Lucius Titius ex duabus uncias, Gaius Attius ex parte una Mævius ex parte una, Seius ex partibus duabus, heredes mihi sunt*: Consulebatur, quid juris esset? Respondit, hanc scripturam, illam interpretationem accipere posse: ut Lucius Titius duas uncias habeat, cæteri autem quasi sine partibus instituti, ex reliquo dextante heredes sint: quem dextantem ita dividi oportet, ut Seius quincuncem, Attius & Mævius alterum quincuncem habeant.

48. MARCIANUS (lib. 4. Institutionum).

His verbis *Titius hereditatis meæ dominus esto* recte institutio fit. §. 1. Illa institutio valet, *filius meus impiissimus male de me meritis heres esto*: pure enim heres instituitur cum maledicto, & omnes hujusmodi institutiones receptæ sunt. §. 2. Interdum nec cum libertate utiliter servus a domina heres instituitur: ut Constitutione divorum Severi & Antonini significatur: cujus verba hæc sunt: *Servum adulterii accusatum, non jure testamento manumissum aut sententiam ab ea muliere videri, quæ rea fuerit ejusdem criminis postulata, rationis est*: Quare sequitur, ut in eundem a domina collata institutio nihil momenti habeat. §. 3. Si in patre, vel patria, vel alia simili adsumptione falsum scriptum est: dumde eo, qui demonstratus sit, constet, institutio valet.

49. FLORENTINUS lib. 10. Institut.

Si alienum servum liberum & heredem esse jussi, & is postea meus effectus est, neutrum valet;

valet: quia libertas alieno servo inutiliter data est. §. 1. In extraneis heredibus illa observatur, ut sit cum eis testamenti factio; siue ipsi heredes instituuntur, siue hi, qui in potestate eorum sunt. Et id duobus temporibus inspicitur: testamenti facti, ut constiterit institutio; & mortis testatoris, ut effectum habeat: hoc amplius, & cum adibit hereditatem, esse debet cum eo testamenti factio; siue pure, siue sub conditione heres institutus sit. Nam jus heredis eo vel maxime tempore inspiciendum est, quo acquirit hereditatem: medio autem tempore inter factum testamentum & mortem testatoris, vel conditionem institutionis existentem, mutatio juris heredi non nocet; quia (ut dixi) tria tempora inspicimus.

50. ULPIANUS lib. 6. Regularum.

Servum meum heredem institutum cum libertate, si vivus vendidero ei, cum quo testamenti factio non est, posteaque cum redemero: ex testamento mihi heres esse poterit, nec medium tempus, quo apud eum fuit, vitiavit institutionem: quia verum est, utroque tempore, tam testamenti faciendi, quam mortis (tempore), meum fuisse. Unde, si apud eum remanserit, vitatur institutio: vel, si cum eo testamenti factio est, jussu ejus adeundo acquireret ei hereditatem. §. 1. Si in non faciendo *impossibilis conditio* institutione heredis sit expressa, secundum omnium sententiam heres erit, perinde ac si pure institutus esset. §. 2. *Hereditas* plerumque dividitur in duodecim uncias, quæ assis appellatione continentur. Habent autem & hæ partes propria nomina ab uncia usque ad assem, (puta) hæc: sextans, quadrans, triens, quincunx, semis, septunx, bes, dodrans, dextans, denarius, (as).

51. MARCIANUS (lib. 3. Regularum.)

Talem institutionem quidam valere non putabant, Stichus liber esto: & si liber erit, heres esto. Sed D. Marcus rescripsit, hanc institutionem valere: perinde atque si non erat adjectum, si liber erit. §. 1. Si quis ita scripserit, Stichus, si meus erit cum moriar, liber & heres esto: alienatus non poterit jussu emptoris adire hereditatem: quamvis, etsi non erat hoc expressum, non alias liber & heres fieri poterat, quam si mansisset ejus. † Sed si vivus eum manumiserit, Celsus lib. 15. Digestorum scribit, fieri hunc heredem: non enim hunc casum testatorem voluisse excludere palam est: neque verba omnino repugnant: nam quamvis servus ejus non est, at certe libertus est.

52. PAULUS lib. 2. Regularum.

Servus hereditarius heres institui potest: si modo testamenti factio fuit cum defuncto; licet cum herede instituto non sit.

53. MARCELLUS (lib. singul. Responsorum).

Lucius Titius, Seio & Sempronio ex semislibus heredibus institutis, & ceteris exheredatis, invicem heredem substituit: deinde legata & libertates dedit: postea ita subjecit, Cornelius, & Salustius & Varo æquis partibus heredes sunt, quos invicem substituo: Quæro, quantum vel priores duo ex semislibus institui vel posteriores

habere debeant? Marcellus respondit, in obscuro esse, Cornelium & Salustium & Varonem primo, an secundo vel tertio gradu heredes instituere voluerit: sed secundum scripturam testamenti, quæ poneretur, alterum assem datum eis videri.

54. NERATIUS (lib. 1. Membranarum).

Pater filio impuberi servum heredem substituit, liberumque esse jussit; eum pupillus vendidit Titio: Titius eum, jam primo testamento facto, in secundo testamento liberum heredemque esse jussit: Superius testamentum Titii ruptum est; quia is servus & heres potest esse: & ut superius testamentum rumpatur, sufficit, ita posterius factum esse, ut aliquo casu potuerit ex eo heres existere. Quod ad vim autem ejus institutionis pertinet, ita se res habet, ut, quamdiu pupillo ex ea substitutione heres potest esse, ex Titii testamento libertatem hereditatemque consequi non possit: si pupillus in suam tutelam pervenerit, perinde ex Titii testamento liber heresque sit, ac si pupillo substitutus non fuisset: si pupillo heres existit, propius est, ut Titio quoque, si velit, heres esse possit.

55. PAULUS (lib. 1. ad legem Æliam Sentiam).

Si is qui solvendo non est, primo loco Stichum, secundo eum, cui ex fideicommissi causa libertatem debet, liberum & heredem instituerit: Neratius secundo loco heredem scriptum fore ait: quia non videtur creditorum fraudandorum causa manumissus.

56. IDEM (lib. singulari de Secundis tabulis).

Potest quis ita heredem instituere: si intra annum septuagesimum decessero, ille mihi heres esto: non enim pro parte testatus intelligi debet, sed sub conditione instituisse.

57. IDEM [lib. 57. ad Edictum].

Si is qui solvendo non est, servum cum libertate heredem instituerit, & liberum substituerit: ante incipiendum erit a substituto. Lex enim Ælia Sentia ita de eum ei, qui in fraudem creditorum heres institutus est, conservat libertatem, si nemo alius ex eo testamento heres esse potest.

58. IDEM lib. 4. ad Vitellium.

Nemo dubitat, recte ita heredem nuncupari posse, hic mihi heres esto: cum sit coram qui ostenditur. §. 1. Qui frater non est, si fraterna caritate diligitur, recte cum nomine suo sub appellatione fratris heres instituitur.

59. CELSUS lib. 16. Digestorum.

Liber homo, cum tibi serviret, heres institutus, jussu tuo adiit. Trebatius, esse eum heredem: Labeo, tunc non esse heredem, si necessitate id fecerit, non quod alioquin vellet obligari. §. 1. Si quis ita heredem instituerit, Titius qua ex parte mihi socius est in vectigali salinarum, pro ea parte mihi heres esto: Quidam putant, si asse descripto id dictum sit, ut maxime socius fuerit Titius, non esse heredem; sed si qua pars vacua relicta fuerit, ex ea heredem esse: Quod totum & ineptum & vitiosum est: quid enim vetat, asse descripto utiliter Titium, ex parte forte quarta, ex qua socius erat, heredem institutum

telle?

esse? §. 2. *Titius heres esto: Seius & Mævius heredes sunt*: Verum est, quod Proculo placet, duos semisses esse, quorum alter conjunctim duobus datur. §. 3. Cum quis ex institutis, qui [non] cum aliquo conjunctim institutus sit, heres non est, pars ejus omnibus pro portionibus hereditariis adcrefcit: neque refert, primo loco quis institutus, an alicui substitutus heres sit.

§. 4. Si heres institutus scribendi testamenti tempore civis Romanus fuit, deinde ei aqua & igni interdictum est: heres sit, si intra illud tempus quo testator decessit, redierit, aut, si sub conditione heres institutus est, quo tempore conditio existit. † Idem & in legatis, & in honorum possessionibus. §. 5. *Titius ex semisse heres esto: Seius ex quadrante heres esto: Titius, si in Capitolium ascenderit, ex alio quadrante heres esto*:

Antequam Capitolium ascendat, si pro herede gerat, [ex semisse heres erit]: si Capitolium ascenderit, & ex quadrante heres erit: nec erit ei necesse pro herede gerere, quippe jam heredi. §. 6.

Si ita scriptum fuerit, *Titius ex parte tertia, Mævius ex parte tertia heredes sunt*: Titius, si intra tertias Kalendas navis ex Asia venerit, ex reliqua parte heres esto: Videamus, ne Titius statim ex semisse heres sit: nam duo heredes instituti sunt: sed Titius aut ex semisse, aut ex besse: ita sextans utique erit in pendentem: & si conditio existit, ex besse heres erit; si non existit, ille sextans Mævio adcrefcet. Sed si decesserit Titius, antequam conditio existat, deinde conditio existit, tamen ille sextans non Titii heredi, sed Mævio adcrefcet: nam, cum adhuc dubium esset, Titio an Mævio is sextans datus esset, Titius decessit: nec potest intelligi datus ei, qui tempore dandi in rerum natura non fuit. §. 7. Si Attius Titium, & Mævium & Seium æquis partibus heredes instituit, Titius interim solus adiit hereditatem, & Seium heredem instituit: poterit Seius Titii adire hereditatem; Attii vel adire, vel omittere. Sed Attio, antequam adeat vel omitat ejus hereditatem, ex semisse heres erit: Si adierit Seius Attii hereditatem, Titius ex Triente duntaxat heres erit: & per hereditatem Titii triens duntaxat ad Seium perveniet: alterum trientem ex sua institutione habebit. † Quid ergo, si ab Attio Titius & Seius heredes instituti sunt, Titius adierit hereditatem, Titio Seius heres existit: Potestne Attii hereditatem omittere? an necessario ei ex asse heres est? quippe cum alius nemo heres institutus est, quam is ipse, (qui) ex aliqua parte iam heres est: perinde est, quasi unus heres per Titium institutus sit.

60. CELSUS lib. 29. Digestorum.

Qui solvendo non erat, servum primo loco, & alterum servum secundo loco heredes scripsit: Solus is, qui primo loco scriptus est, hereditatem capit: nam Lege Ælia Sentia ita caveatur, ut si duo pluresve ex eadem causa heredes scripti sint, uti quisque primus scriptus sit, heres sit.

61. MODESTINUS lib. 3. Responsor.

Quivolebat filiam exheredare, sic testamento comprehendit: *Te autem filia, ideo exheredavi, quoniam contentam te esse dori volui*: Quæ-

ro, an efficaciter exheredata sit? Modestinus respondit, nihil proponi, cur non esset voluntate testatoris exheredata.

62. IDEM lib. 2. Pandectarum.

In tempus capiendæ hereditatis institui heredem posse, benevolentia est: veluti, *Lucius, Titius, cum capere potuerit, heres esto*. Idem & in legato. §. 1. Quotiens non apparet, quis heres institutus sit, institutio non valet [quippe evenire potest, si testator complures amicos eodem nomine habeat, & ad designationem nominis singulari nomine utatur]: nisi ex aliis apertissimis probationibus fuerit revelatum, pro qua persona testator senserit.

63. JAVOLENUS lib. 1. ex Cassio.

Heredes sine partibus utrum conjunctim an separatim scribantur, hoc interest, quod, si quis ex conjunctis decessit, hoc non ad omnes, sed ad reliquos qui conjuncti erant, pertinet: si autem ex separatis, ad omnes, qui testamento eodem scripti sunt heredes, portio ejus pertinet.

64. IDEM lib. 7. Epistolarum.

Ejus servum, qui post mortem meam natus erit, heredem institui posse, Labeo frequenter scribit. Idque verum esse, manifesto argumento comprobatur: quia servus hereditarius, prius quam adeatur hereditas, institui heres potest: quamvis is testamenti facti tempore nullus sit.

65. IDEM lib. 12. Epistolarum.

Hereditas ad Statium Primum nullo jure pertinet, cum institutus heres non sit. Nec quicquam ei prodest, quod ab eo aliquod legatum est, aut libertus ei defuncti testamento commendatus est, ex quo, si manumissus non est, servus est.

66. POMPONIUS lib. 1. ad Quintum Mucium.

Si ita quis heredes instituerit, *Titius heres esto: Gaius & Mævius æquis ex partibus heredes sunt*: quamvis & syllaba conjunctionem faciat; si quis tamen ex his decedat, non alteri soli pars adcrefcit, sed (&) omnibus coheredibus pro hereditariis portionibus, quia non tam conjunxisse, quam celerius dixisse videatur.

67. IDEM lib. 2. ad Quintum Mucium.

Si ita scriptum fuerit, *Titbasus si in Capitolium ascenderit, heres esto; Titbasus heres esto*: secunda scriptura potior erit: plenior est enim quam prior.

68. IDEM lib. 7. ad Quintum Mucium.

Si quis Sempronium heredem instituerit sub hac conditione, *si Titius in Capitolium ascenderit*: quamvis non alias heres esse possit Sempronius, nisi Titius ascendisset in Capitolium, & hoc ipsum in potestate sit repositum Titii; quia tamen scriptura non est expressa voluntas Titii, erit utilis ea institutio. Atquin si quis ita scripserit, *si Titius voluerit, Sempronius heres esto*: non valet institutio. * Quædam enim in testamentis si exprimantur, effectum nullum habent: quando, si verbis tegantur, eandem significationem habeant, quam haberent expressa: (&) momentum aliquod habebunt. Sic enim filii exhereditatio cum eo valet, si quis heres existat: & tamen

nemo dubitat, quin si ita aliquis filium exheredaverit, *Titius heres esto*, (&) *cum heres erit Titius filius exheres esto*, nullius momenti esse exheredationem.

69. PROCLUS (lib. 2. Epistolarum).

Cornelius, & Mævius, uter eorum volet, heres esto; uterque vult: Trebatius, neutrum fore heredem; Cartilius, utrumque; Tu cui adfentiaris? Proculus: Cartilio adfentior, & illam adjectionem, *uter eorum volet*, supervacuum puto: id enim, etiam ea non adjecta, futurum fuit, ut, uter vellet, heres esset; uter nollet, heres non esset: quod si hi ex numero necessariorum heredum essent, tum id non frustra adjectum esse: & non solum figuram, sed vim quoque conditionis continere: dicerem tamen, si uterque heres esse vellet, utrumque heredem esse.

70. PAPINIANUS (lib. 6. Responsorum).

Captatorias institutiones non eas Senatus improbavit, quæ mutuis affectionibus judicia provocaverunt: sed quarum conditio confertur ad secretum alienæ voluntatis.

71. PAULUS [lib. 5. ad Legem Juliam & Papiam].

Illæ autem institutiones captatoriæ non sunt: veluti si ita heredem quis instituat, *Qua ex parte Titius me heredem instituit, ex ea parte Mævius heres esto*: quia in præteritum, non in futurum institutio collata est. §. 1. Sed illud quæri potest, an idem servandum sit, quod Senatus censuit, etiam si in aliam personam captionem direxerit? Veluti si ita scripserit: *Titius si Mævium tabulis testamenti sui heredem a se scriptum ostenderit, probaveritque, heres esto*. Quod in sententiam SC. incidere non est dubium.

72. TERENCEUS CLEMENS (lib. 4. ad Legem Juliam & Papiam).

Si quis solidum a Lege capere non possit, & ex asse sit institutus ab eo qui solvendo non est: Julianus, ex asse eum heredem esse respondit. Legi enim locum non esse in ea hereditate quæ solvendo non est.

73. GAIUS lib. 13. ad Legem Juliam & Papiam.

Sub conditione herede instituto, si substitutus: nisi eandem conditionem repetemus, pure eum heredem substituere intelligimur.

74. LICINNIUS RUFINUS lib. 2. Regularum.

Si ita quis heres institutus fuerit, *excepto fundo, excepto usufructu heres esto*: perinde erit iure civili, atque si sine ea re heres institutus esset: idque auctoritate Galli Aquilii factum est.

75. PAPINIANUS (lib. 12. Quæstionum).

Si filius substituatur ei a quo præteritus est: non ut intestati patris, sed ex testamento habebit hereditatem: quoniam & quolibet alio substituto, si fuisset ab eo exheredatus, inde testamentum inciperet, ubi filius esset exheredatus.

76. IDEM lib. 15. Quæstionum.

Servus uxori a marito mortis causa donatus, mariti manet, ut & Juliano quoque videtur. Idem, si accipiat libertatem simul & hereditatem,

viro necessarius heres erit, nec sine libertate aliquid ei legari potest.

77. IDEM lib. 17. Quæstionum.

Asse toto non distributo, ita scriptum est, *quem heredem Codicillis fecero, heres esto*: Titium Codicillis heredem instituit: ejus quidem institutio valet, ideo, quod licet Codicillis dari hereditas non possit, tamen hæc ex testamento data videtur: sed hoc tantum ex hereditate habebit, quantum ex asse residuum mansit.

78. IDEM lib. 6. Responsorum.

Qui non militabat, bonorum maternorum, quæ in Pannonia possidebat, libertum heredem instituit; paternorum, quæ habebat in Syria, Titium: jure semisses ambos habere constitit: sed arbitrum dividendæ hereditatis supremam voluntatem, factis adjudicationibus, & interpositis propter actiones cautionibus, sequi salva Falcidia; scil. ut quod vice mutua præstarent, doli ratione quadranti retinendo compensetur. §. 1. Lucio Titio ex duabus partibus, Publio Mævio ex quadrante, scriptis heredibus, assem in dodrantem esse divisum respondi: modum enim duarum partium ex quadrante declarari: quod Veteres nummis Titio legatis nummorum specie non demonstrata, cæterorum legatorum contemplatione receperunt. §. 2. Filius heredibus æquis partibus institutis, ac postea fratri filio pro duabus uncias: unum assem inter omnes videri factum placuit, & ex eo decem uncias filios accepisse: tunc enim ex altero asse portionem intelligi relictam, cum, asse nominatim dato, vel duodecim uncias distributis, residua portio non invenitur: * nihil autem interest, quo loco sine portione quis heres instituitur, quo magis assis residuum accepisse videatur. §. 3. Seius Mævium ex parte quam per Leges capere possit, heredem instituit, ex reliqua Titium: si Mævius solidum capere poterit, Titius adjectus, aut substitutus, heres non erit.

79. IDEM (lib. 1. Definitionum).

Quod si non sit reliqui facta mentio, tantundem in altero asse habebit Mævius, quantum Titius in primo.

80. IDEM lib. 6. Responsorum.

Quod si Mævius nullius capax sit, in totum substitutus admittitur.

81. PAULUS (lib. 9. Quæstionum).

Clemens Patronus testamento caverat, *Ut si sibi filius natus fuisset, heres esset: si duo filii, ex æquis partibus heredes essent: si duæ filiae, sin ille r: si filius & filia, filio duas partes, filiae tertia n dederat*: Duobus filiis & filia natis, quærebatur quemadmodum in proposita specie partes faciemus: cum filii debeant partes, vel etiam singuli duplo plus quam soror accipere: quinque igitur partes fieri oportet, ut ex his binas masculi, unam foemina accipiat. §. 1. Si ita scripserit testator, *Quanta ex parte me a Titio heredem institutum recitasset, ex ea parte Sempronius mihi heres esto*: non est captatoria institutio: plane, nullo recitato testamento ab ipso testatore, inanis videbitur institutio, remota suspitione captatoriæ institutionis.

82. SCAEVOLA (lib. 15. Quaestionum.)

Si quis ita h. res instituat, *Si legitimus heres vindicare nolit hereditatem meam*: puto deficere conditionem testamenti, illo vindicante.

83. IDEM (lib. 18. Quaestionum.)

Si non Lex Aelia Sentia, sed alia Lex, vel SC. aut etiam Constitutio servi libertatem impediatur: is necessarius fieri non potest, etiam si non sit solvendo testator. §. 1. Temporibus Divi Hadriani Senatus censuit: *Si testator, qui, cum moritur, solvendo non fuit, duobus pluribusve libertatem dederit, eisque hereditatem restitui iussit, institutus heres suspectam sibi hereditatem dixerit: ut adire eam cogatur: & ad libertatem perveniat, qui priore loco scriptus fuerit, eique hereditas restituantur.* Idem servandum in his, quibus per fideicommissum libertas data fuerit. Igitur, si primo loco scriptus desideraret adire hereditatem, nulla difficultas erit: nam si posteriores quoque liberos se esse dicent, & restituti hereditatem desiderent, an solvendo sit hereditas, & omnibus liberis factis restitui deberet, apud Praetorem quaereretur: absente autem primo, sequens desiderans adire hereditatem, non est audendus: quia si primus velit sibi restitui hereditatem, praefendus est; & hic servus futurus.

84. PAULUS lib. 23. Quaestionum.

Si servo fideicommissa data sit libertas: heres hunc eundem servum cum libertate heredem reliquisset: *Quaeritur* est, an necessarius fiat heres? Et humanius est & magis aequitatis ratione subnixum, non fieri necessarium: qui enim, etiam invito defuncto, poterat libertatem extorquere, is liber esse iussus, non magnum videtur beneficium a defuncto consequi: immo nihil commodi sensisse, sed magis debitam sibi accepisse libertatem. §. 1. Idem probandum erit & in illo servo, quem testator ea lege emerat, ut manumitteret, si heres fuerit institutus: nam & hic seposito beneficio testatoris, proprio jure poterit ad libertatem pervenire ex Constitutione Divi Marci. §. 2. Idem & in eo, qui, propria sua data pecunia, emptus est ab aliquo: nam & hic poterit ab ipso testatore libertatem extorquere.

85. SCAEVOLA lib. 2. Responsorum.

Lucius Titius, qui fratrem habebat, testamento ita cavit: *Titius frater meus ex asse mihi heres esto: si mihi Titius heres esse noluerit, aut (quod abominor) prius morietur, quam meam hereditatem adierit, aut filium filiamve ex se natum natamve non habebit, tunc Stichus & Pamphilus servi mei, liberi & heredes mihi aequis partibus sumo.* Quaero: cum Titius hereditatem adierit, & liberos aditae hereditatis tempore non habuerit: an Stichus & Pamphilus ex substitutione liberi & heredes esse possint? Item quaero: si ex substitutione neque liberi, neque heredes esse possint: an in partem hereditatis videantur adjecti? Respondit: apparet quidem non eam mentem testatoris fuisse, ut quemquam heredem adhiberet fratri, quem aperte ex asse heredem instituisset: Igitur si frater adiit, Stichus & Pamphilus heredes non erunt: quos eos amplius noluit heredes esse, si frater priusquam hereditatem adiret, decessisset

liberis relictis: nam prudens consilium testandis animadvertitur: non enim fratrem solum heredem praetulit substitutis, sed & ejus liberos.

86. MACIANUS lib. 7. Fideicommissor.

Iam dubitari non potest, suos quoque heredes sub hac conditione institui posse, *ut si voluissent heredes essent: si heredes non essent, alium, quemvisum erit, eis substituere*: Negatumque hoc casu necesse est, sub contraria conditione filium exheredare. Primum, quia tunc tantum id exigeretur, cum in potestate ejus non esset, an heres patri existeret, expectantis extrinsecus positae conditionis eventum. Deinde, quod etsi quacunque posita conditione deberet filius sub contraria conditione exheredari, in proposito ne possibilis quidem reperiri posset; certe si verbis exprimeretur, inepta fieret: huic enim conditioni, *Si volet, heres esto*, quae alia verba contraria concipi possunt, quam haec, *Si nolet heres esse, exheres esto?* quod quam sit ridiculum, nulli non patet. §. 1. Non ab re autem hoc loco velut excessus hic subjungetur, suis ita heredibus institutis, *si voluerint heredes esse*, non permittendum amplius abstinere se hereditate: cum ea conditione instituti, jam non ut necessarii, sed sua sponte heredes extiterunt: sed & ceteris conditionibus, quae in ipsorum sunt potestate, si sui pariant, jus abstinendi adsequi non debent.

87. HERMOGENIANUS lib. 3. Iuris

Epitomarum.

Ex uncis sex primo herede instituto, secundo ex octo, si tertius ex residua parte, vel nulla portionis facta mentione, heres instituitur, quinque uncias hereditatis tertius habebit: in vigintiquatuor etenim partes hereditate distributa, tertio ratio calculi, veluti ex decem partibus instituto, quinque uncias assignavit.

88. GAIUS lib. singul. de Casibus.

Ei, qui solvendo non est, aliquo casu evenit, ut & servus cum libertate heres existat, (&) praeterea alius heres adjiciatur: veluti si servo cum libertate herede instituto, (ita) adjectum sit, *Si mihi Stichus heres erit, tunc Titius quoque heres esto*: nam Titius, antequam Stichus ex testamento heres extiterit, heres esse non potest: cum autem semel heres extiterit servus, non potest adjectus efficere, ut qui semel heres existit, desinat heres esse.

89. PAULUS lib. 2. Manualium.

Si socius heres institutus sit ex asse, & servo communi legetur pure sine libertate: hoc legatum non constitit. † Plane sub conditione ei utiliter & sine libertate legabitur: quoniam & proprio servo ab herede recte sub conditione legatur. Quare etiam heres institui sine libertate, ut alienus, socio herede scripto poterit: quia & proprius cum domino heres institui poterit.

90. TRYPHONINUS lib. 21. Disputat.

Testamento domini servus sub conditione cum libertate heres institutus, pendente adhuc conditione necem domini detexit; eumque Praetor *mereri libertatem* decrevit: etsi postea conditio testamenti extiterit, aliunde liber est, id est ex praemio, non ex testamento. Igitur non est

est necessarius domino heres: licet autem ei volenti adire.

91. PAULUS lib. 5. Sententiarum.

Imperatorem litis causa heredem institui, invidiosum est: nec calumnia facultatem ex principali Majestate capi oportet.

92. IDEM Imperialium sententiarum in cognitionibus prolatarum ex libris sex primo, seu Decretorum libro (secundo).

PActumeius Androthene Pactumeiam Magnam filiam Pactumeii Magni ex affe heredem instituerat: eique patrem ejus substituerat. Pactumeio Magno occiso, & rumore perlato quasi filia quoque ejus mortua, mutavit testamentum, Noviumque Rufum heredem instituit, hac præfatione: *Quia heredes, quos volui habere mihi, continere non potui, Novius Rufus heres esto*: Pactumeia Magna supplicavit Imperatores Nostros: & cognitione suscepta, licet modus institutione contineretur, quia falsus non solet obesse, tamen ex voluntate testantis putavit Imperator ei subveniendum: igitur pronunciavit, hereditatem ad Magnam pertinere, sed legata ex posteriore testamento eam præstare debere, proinde atque si in posterioribus tabulis ipsa fuisset heres scripta.

TIT. VI.

DE VULGARI ET PUPILLARI SUBSTITUTIONE.

1. MODESTINUS [lib. 2. Pandectar.]

Heredes aut instituti dicuntur, aut substituti: instituti, primo gradu: substituti, secundo, vel tertio. §. 1. Heredis substitutio duplex est, aut simplex: veluti *Lucius Titius heres esto*: si mihi *Lucius Titius heres non erit*, tunc *Seius heres mihi esto*: si heres non erit, sive erit, & intra pubertatem decesserit, tunc *Gaius Seius heres mihi esto*. §. 2. Substituere liberis tam heredibus institutis quam exheredatis possumus, & tam eum quem heredem nobis instituimus, quam alterum. §. 3. Substituere liberis pater non potest, nisi si heredem sibi instituerit: nam sine heredis institutione nihil in testamento scriptum valet.

2. ULPIANUS lib. 6. ad Sabinum.

MORibus introductum est, ut quis liberis impuberibus testamentum facere possit, donec masculi ad quatuordecim annos perveniant, feminae ad duodecim: quod sic erit accipiendum, si sint in potestate. Cæterum emancipatis non possumus: Posthumis plane possumus. Nepotibus etiam possumus: & deinceps si qui non recasuri sunt in patris potestatem. Sed si eos patres præcedant, ita demum substitui eis potest, si heredes instituti sint, vel exheredati: ita enim post Legem Velleiam succedendo non rumpunt testamentum; nam si principale ruptum sit testamentum, & pupillare evanuit. † Sed si extraneum quis impuberem heredem scripserit, poterit ei substituere: si modo eum in locum nepotis adoptaverit, vel adrogaverit, filio præcedente. §. 1. Quisquis autem impuberi testamentum facit, sibi quoque debet facere. Cæterum soli filio non poterit, nisi forte miles sit. Adeo autem, nisi sibi

quoque fecerit, non valet, ut nisi adita quoque patris hereditas sit, pupillare testamentum evanescat. † Plane si omissa causa principalis testamenti, ab intestato possideatur hereditas, dicendum est, & pupillo substitutum servandum. §. 2. Interdum etiam pupillaris testamenti causa compellendum heredem institutum adire hereditatem, ut ex secundis tabulis fideicommissum convalescat: utputa, si jam pupillus decessit: cæterum, si adhuc vivat, improbum esse Julianus existimat enim, qui sollicitus est de vivi hereditate. §. 3. Ego, etiam si minor vigintiquinque annis adeundæ hereditatis causa fuerit restitutus, puto proficere secundis tabulis, ut Prætor utiles actiones decernat substituto. §. 4. Prius autem sibi quis debet heredem scribere, deinde filio substituere: & non convertere ordinem scripturæ, & hoc Julianus putat, (prius sibi debere, deinde filio heredem scribere): cæterum, si ante filio, deinde sibi testamentum faciat, non valere. Quæ sententia rescripto imperatoris nostri ad Virum Lappum Britannia Præsidem comprobatus est, & merito: constat enim unum esse testamentum, licet duæ sint hereditates: usque adeo, ut, quos quis sibi facit necessarios, eosdem etiam filio faciat, & posthumum suum filio impuberi possit quis substituere. §. 5. Sed si quis ita fuerit testatus, si filius meus intra annum decesserit, *Seius heres esto*: deinde, *filius heres esto*: valet substitutio, licet conversa scriptura filii testamentum fecerit. §. 6. Sed & si ita scripserit, si filius mihi heres non erit, *Seius heres esto*: filius heres esto: secundo quidem gradu Seius scriptus est heres, & si filius heres non existerit, proculdubio Seius ei heres erit: sed etsi existerit filius heres, & in pubertate defunctus est, Seius admittendus recte videtur, ut non ordo scripturæ, sed ordo successionis spectetur. §. 7. Quod igitur dictum est, singulis liberorum substituere licere, ideo adjectum est, ut declaretur, non esse a filii testamento incipiendum impuberis.

3. MODESTINUS lib. 1. Differentiar.

CUM filio impuberi pater ita substituerit, *Quisquis mihi heres erit, idem filio impuberi heres esto*: placuit ad hanc substitutionem scriptos tantummodo (ad hereditatem) admitti: Itaque dominus, cui per servum hereditatis portio quaesita sit, ex substitutione impuberi heres effici non poterit, si servus ab ejus exierit potestate.

4. IDEM (libro singulari de Eutematicis).

IAM hoc jure utimur ex D. Marci & Veri Constitutione, ut cum pater impuberi filio in alterum casum substituisse, in utrumque casum substituisse intelligatur: sive filius heres non existerit, sive existerit & impubes decesserit. §. 1. Quod jus ad tertium quoque genus substitutionis tractum esse videtur: Nam si pater duos filios impuberes heredes instituat, eosque invicem substituatur, in utrumque casum reciprocam substitutionem factam videri, D. Pius constituit. §. 2. Sed si alter pubes, alter impubes, hoc communi verbo, *eosque invicem substituo*, sibi fuerint substituti: in vulgarem tantummodo casum factam videri substitutionem, Severus & Antoninus constituit.

Incoh-

Incongruens enim videbatur, ut in altero duplex esset substitutio, in altero sola vulgaris. Hoc itaque casu singulis separatim pater substituere debet: ut, si pubes heres non extiterit, impubes ei substituatur: si autem impubes heres extiterit, & intra pubertatem decesserit, pubes frater in portionem coheredis substituatur, quo casu in utrumque eventum substitutus videbitur, ne, si vulgari modo impuberi quoque substituatur, voluntatis quaestionem relinquat, utrum de una vulgari tantummodo substitutione in utriusque persona sensisse intelligatur: ita enim in altero utraque substitutio intelligitur, si voluntas parentis non refragetur: vel certe evitandae quaestionis gratia specialiter in utrumque casum impuberi substituatur fratrem, *Sive heres non erit, sive erit, & intra pubertatis annos decesserit.*

5. GAIUS (lib. 3. ad Legem Juliam & Papiam).

SI in testamento heredes scripti ita alicui substituti fuerint, *Ut si heres non esset, quisque sibi heres esset, is in parte quoque deficientis esset heres:* pro qua parte quisque heres extitisset, pro ea parte eum in portione quoque deficientis vocari placet: neque interesse, jure institutionis quisque ex maiore parte heres factus esset, an quod per Legem alteram partem alicujus vindicasset.

6. TERENCEIUS CLEMENS lib. 4. ad Legem Juliam & Papiam.

SI is, qui ex bonis testatoris solidum capere non possit, substitutus sit ab eo impuberi filius ejus: solidum ex ea causa capiet, quasi a pupillo capiat. Sed hoc ita interpretari Julianus noster videtur, ut ex bonis quae testatoris fuerant, amplius capere non possit: quod si pupillo aliquid praeterea acquisitum esset, aut si exheredato esset substitutus, non impediri eum capere, quasi a pupillo capiat.

7. PAPINIANUS (lib. 6. Responsorum).

VERBA civilibus substitutionem post quartumdecimum annum aetatis frustra fieri convenit: sed qui non admittitur ut substitutus, ut adjectas heres quandoque non erit: ne fiat contra voluntatem, si filius non habeat totum interim, quod ei testamento pater dedit.

8. ULPIANUS lib. 4. ad Sabinum.

QUI liberis impuberibus substituit, aut pure, aut sub conditione solet substituere. † *Pure sic, Si filius meus intra pubertatem decesserit, Seius heres esto:* sive Seius ille heres institutus sit, & impuberi substitutus, nullam habet conditionem; sive solum substitutus. † *Sub conditione* autem institutum si substituatur, id est si *mibi heres erit*, non alias existet heres ex substitutione, nisi & ex institutione heres fuerit: cui similis est & haec substitutio, *Quisquis nihil ex superscriptis heres erit:* habet enim in se eandem (conditionem) similem superiori. §. 1. Haec verba, *Quisquis mibi heres erit, idem impuberi filio heres esto*, hunc habent sensum, ut non omnia qui patri heres extitit, sed is qui ex testamento heres extitit, substitutus videatur: & ideo

neque pater, qui per filium, neque dominus, qui per servum extitit, ad substitutionem admitteatur, neque heredis heres: quia non ex iudicio veniunt: Partes quoque eadem ad substitutos pertinent, quas in ipsius patrisfamiliae habuerunt hereditate.

9. LABEO lib. 1. Posteriorum a Javoleno Epitomatorum.

SI pater filio impuberi eosdem quos sibi, & te unum praeterea heredem instituit: bonorum filii te dimidiam; ceteros patris heredes communiter dimidiam ita habere, ut unus semis apud te maneat, alterius semissis pro his partibus inter heredes paternos divisio fiat, quibus ex partibus hereditatem paternam haberent.

10. ULPIANUS lib. 4. ad Sabinum.

SED si plures sint ita substituti, *Quisquis mibi ex superscriptis heres erit;* deinde quidam ex illis, posteaquam heredes extiterint patri, obierunt: soli superstites ex substitutione heredes existent, pro rata partium, ex quibus instituti sint: nec quicquam valebit ex persona defunctorum. §. 1. Quos possum heredes mibi facere necessarios, possum & filio: & servum meum, & fratrem suum, quamvis in rebus humanis nondum sit: posthumus igitur erit fratri heres necessarius. §. 2. Filio impuberi herede ex asse instituto substitutus quis est; extitit patri filius heres: an possit substitutus separare hereditates, ut filii habeat, patris non habeat? Non potest: sed aut utriusque debet hereditatem habere, aut neutrius: juncta enim hereditas coepit esse. §. 3. Idemque est, si pater me heredem scripserit ex parte, (&) filium ex parte, & ego patris hereditatem repudiavero: nam neque filii hereditatem repudiavero: nam neque filii hereditatem habere possum. §. 4. Si ex asse heres institutus, filio exheredato substitutus repudiaverit patris hereditatem, cum non haberet substitutum: non poterit filii adire: * nec enim valet filii testamentum, nisi patris fuerit adita hereditas. Nec (enim) sufficit ad secundarum tabularum vim, sic esse factum testamentum, ut ex eo adiri hereditas possit. §. 5. Ad substitutos pupillares pertinent, & si quae postea pupillis obvenierint: neque enim suis bonis testator substituit, sed impuberis: cum & exheredato substituere quis possit: nisi mibi proponas militem esse, qui substituit heredem hac mente, ut ea sola velit ad substitutum pertinere, quae a se ad institutum pervenerunt. §. 6. In adrogato quoque impubere dicimus ad substitutum ejus ab adrogatore datum non debere pertinere ea, quae haberet, si adrogatus non esset: sed ea sola, quae ipse ei dedit adrogator, nisi forte distinguimus, ut quartam quidem, quam omnimodo ex Rescripto Divi Pii debuit ei relinquere, substitutus habere non possit, superfluum habeat. Scævola tamen lib. decimo Quaestionum putat, vel hoc adrogatori permittendum: quae sententia habet rationem. Ego etiam amplius puto, & si quid beneficio adrogatoris adquisiit, & haec substitutum posse habere: ut puta adrogatoris amicus, vel cognatus ei aliquid reliquit. §. 7. Nemo institu-

institutus & sibi substitutus sine causae mutatione quicquam proficit: sed hoc in uno gradu: ceterum, si duo sint gradus, potest dici, valere substitutionem, ut Julianus libro trigesimo Digestorum putat: Si quidem sic sit substitutus sibi, cum haberet coheredem Titium, *Si Stichus heres non erit, liber & heres esto*, non valere substitutionem: Quod si ita, *Si Titius heres non erit, tunc Stichus liber, & heres, & in ejus partem esto*, duos gradus esse: atque ideo repudiante Titio Stichum liberum & heredem fore.

11. PAULUS lib. 1. ad Sabinum,

Si is, qui heres institutus est, filio substitutus sit: nihil oberit ei in substitutione, si tunc capere possit, cum filius decessit. Contra quoque potest pœnas in testamento pupilli pati, licet in patris non sit.

12. PAPINIANUS lib. 3. Quaestionum.

Sed filius, qui patri ac postea fratri ex secundis tabulis heres existit, hereditatem patris recusat, fraternam autem retinere malit, audiri debet. Justius enim Prætorum facturum existimo, si fratri separationem (bonorum) patris concesserit: etenim jus dicenti propositum est, liberos oneribus hereditariis non sponte susceptis liberare; non invitos ab hereditate remove: præsertim quod remotis tabulis secundis legitimam haberet fratris hereditatem. Itaque legata duntaxat ex secundis tabulis præstari debent, habita ratione facultatum in Falcidia, non patris, ut alias solet, sed impuberis.

13. POMPONIUS (lib. 1. ad Sabinum).

Quo gradu heres liberis substituatur, nihil interest.

14. IDEM (lib. 1. ad Sabinum).

In pupillari substitutione, licet longius tempus comprehensum fuerit, tamen finietur substitutio pubertati.

15. PAPINIANUS lib. 6. Responsorum.

Centurio filiis, si intra quintum & vicesimum annum ætatis sine liberis vita decesserint, directo substituit: intra 14. annos etiam propria bona filio substitutus jure communi capiet: post eam autem ætatem ex privilegio militum patris duntaxat, cum fructibus inventis in hereditate.

16. POMPONIUS (lib. 3. ad Sabinum).

Si quis eum, quem testamento suo legavit, rursus a substituto filii liberum esse jufferit: liber erit: quasi legato adempto. Nam & in legato in (his) testamentis novissima scriptura erit spectanda: sicut in eodem testamento, vel testamento (&) codicillis confirmatis observaretur. §. 1. Si suo testamento perfecto, alia rursus hora pater filio testamentum fecerit, adhibitis legitimis testibus: nihilominus id valebit. Nam & si sibi & filio pater testamentum fecerit, deinde sibi tantum, utrumque superius rumpetur. Sed si secundum testamentum ita fecerit pater, ut sibi heredem instituatur, si vivo se filius decedat, potest dici non rumpi superius testamentum: quia * secundum non valet, in quo filius præteritus sit.

17. IDEM (lib. 4. ad Sabinum).

Substitui liberis is etiam potest, qui post mortem ejus natus fuerit, cui substitutus heres fuerit.

18. ULPIANUS (lib. 16. ad Sabinum).

Si servus communis substitutus sit impuberi cum libertate: si quidem a patrefamilias fuisset redemptus, erit impuberi necessarius: si vero ab impubere redemptus, non necessarius, sed voluntarius sit heres, ut Julianus lib. 30. Digestorum scribit. Quod si neque a patre neque a pupillo fuerit redemptus, æquitatis ratio suggerit, ut ipse pretium partis suæ domino offerens, possit & libertatem & hereditatem consequi. §. 1. Si Titio fuerit legatus servus, posse eum impuberi substitui cum libertate, quemadmodum institui potuit legatus: & evanescit legatum existente conditione substitutionis.

19. JULIANUS (lib. 30. Digestorum).

Idem est, & si post mortem legatarii servus substitutus sit.

20. ULPIANUS (lib. 16. ad Sabinum).

Patris & filii testamentum pro uno habetur, etiam in Jure Prætorio: nam (ut Marcellus libro Digestorum 9. scribit) sufficit tabulas esse patris signatas, & si resignatae sint filii: & septem signa patris sufficiunt. §. 1. Si pater sibi per scripturam, filio per nuncupationem, vel contra, fecerit testamentum: valebit.

21. IDEM (lib. 4. ad Edictum).

Si ita quis substituerit: *Si filius meus intra decimum annum decesserit, Scius heres esto*; deinde hic ante quartumdecimum, post decimum decesserit: magis est, ut non possit bonorum possessionem substitutus petere: non enim videtur in hunc casum substitutus.

22. GAIUS (lib. 15. ad Edictum provinciale).

Is, qui contra tabulas testamenti patris bonorum possessionem petierit: si fratri impuberi substitutus sit, repellitur a substitutione.

23. PAPINIANUS (lib. 6. Responsorum).

Qui plures heredes instituit, ita scripsit: *Eosque omnes invicem substituo*: post aditam a quibusdam ex his hereditatem, uno eorum defuncto, si conditio substitutionis extitit, alio herede partem suam repudiante, ad superstites tota portio pertinebit: quoniam, invicem in omnem causam singuli substituti videbuntur: ubi enim quis heredes instituit, & ita scribit, *Eosque invicem substituo*, hi substitui videbuntur, qui heredes extiterunt.

24. ULPIANUS lib. 4. Disputationum.

Si plures sint instituti ex diversis partibus, & omnes invicem substituti: plerumque credendum (&) ex iisdem partibus substitutos, ex quibus instituti sint: ut si forte unus ex uncia, secundus ex octo, tertius ex quadrante sit institutus, repudiante tertio, in novem partes dividatur quadrans; feratque octo partes, qui ex besse institutus fuerat; unam partem, qui ex uncia (scriptus est): nisi forte alia mens fuerit testatoris, quod vix credendum est, nisi evidenter fuerit expressum.

25. JU-

25. JULIANUS lib. 24. Digestorum.

SI pater impuberes filios invicem substituerit, & ei qui novissimus mortuus fuerit, Titium: Respondendum est, solos fratres bonorum possessionem accepturos, & quodammodo duos gradus huius institutionis factos: ut primo fratres invicem substituerentur; si illi non essent, tunc Titius vocaretur.

26. IDEM lib. 29. Digestorum.

SI pater filium impuberem heredem scripserit, & ei substituerit, si quis sibi post mortem natus erit; deinde vivo patre posthumus natus fuerit: testamentum (vivo) rumpetur: post mortem autem fratris vivo patre natus, solus heres patri suo existet.

27. IDEM lib. 30. Digestorum.

SI Titius coheredi suo substitutus fuerit, deinde ei Sempronius: verius puto, in utramque partem Sempronium substitutum esse.

28. IDEM lib. 62. Digestorum.

LEX Cornelia, quæ testamenta eorum, qui in hostium potestate decesserunt, confirmat, non solum ad hereditatem ipsorum, qui testamenta fecerunt, pertinet, sed ad omnes hereditates, quæ ad quemque ex eorum testamento pertinere potuissent, si in hostium potestatem non pervenissent. Quapropter cum pater in hostium potestate decesit, filio impubere relicto in civitate, & is intra tempus pubertatis decesserit, hereditas ad substitutum pertinet, perinde ac si pater in hostium potestatem non pervenisset. Sed si pater in civitate decesit, filius impubes apud hostes; si quidem mortuo patre filius in hostium potestatem pervenerit, non commode dicitur, hereditatem ejus ex ea Lege ad substitutos pertinere? si vero vivo patre filius in hostium potestatem pervenerit, non existimo Legi Corneliæ locum esse: quia non efficitur per eam; ut is qui nulla bona in civitate reliquit, heredes habeat. Quare etiam si pater filius vivo patre captus fuerit, deinde, mortuo in civitate patre, in hostium potestate decesserit, patris hereditas ex Lege 12. Tabularum, non filii ex Lege Cornelia, ad agnatum proximum pertinet.

29. SCAEVOLA lib. 15. Quæstionum.

SI pater captus sit ab hostibus, mox filius, & ibi ambo decedant: quamvis prior pater decedat, Lex Cornelia ad pupilli substitutionem non pertinebit, nisi reversus in civitate impubes decedat: quoniam & si ambo in civitate decessissent, veniret substitutus.

30. JULIANUS lib. 78. Digestorum.

QUIDAM testamento Proculum ex parte quarta, & Quietum ex parte dimidia & quarta heredem instituit: deinde Quietum Florum, Proculo Sotiam heredes substituit: deinde, si neque Florus, neque Sotia heredes essent, tertio gradu ex parte dimidia & quarta coloniam Leptitanorum, (&) ex quarta complures heredes substituit in plures quam tres uncias: Quietus hereditatem adiit: Proculus & Sotia vivo testatore decesserunt: Quæritur, quadrans Proculo datus ad Quietum an ad substitutos tertio gradu pertineat? Respondi, eam videri voluntatem patris-

familias fuisse, ut tertio gradu scriptos heredes ita demum substituerit, si tota hereditas vacasset: Idque apparere evidenter: ex eo quod plures quam duodecim uncias inter eos distribuisset: & idcirco partem quartam hereditatis, de qua quæritur, ad Quietum pertinere.

31. IDEM lib. sing. de Ambiguitatibus.

IN substitutione filio ita facta, *Quisquis mihi ex superscriptis heres erit, idem filio heres esto?* Quæritur, quisquis heres quandoque fuerit, intelligatur: an quisquis heres tum erit, cum filius moriatur? Placuit Prudentibus, si quandoque heres fuisset: quamvis enim vivo pupillo heres esse desisset, forte ex causa de inofficioso, quæ pro parte mota est, futurum tamen eum heredem ex substitutione creditum est. §. 2. Non simili modo in hac specie dicendum est, si quis, cum filios duos haberet, Gaium puberem, Lucium impuberem, ita filio substituisset: *Si Lucius filius meus impubes decesserit, neque mihi Gaius filius heres erit, tunc Seius heres esto*: nam ita Prudentes hoc interpretati sunt ut ad impuberis mortem conditio substitutionis esset referenda.

32. IDEM (lib. 1. ad Urseium Ferocem).

QUI complures heredes ex disparibus partibus instituerat, & in his Attium: si Attius non adierit, cæteros ex iisdem partibus, quibus instituerat, heredes ei substituerat: deinde si Attius non dedisset, Titium coheredem eis qui substituti sunt, adjecit: *Quæsitum est quam partem is, & quam cæteri habituri essent?* Respondi, Titium virilem, cæteros hereditarias: veluti si tres fuissent, Titium partem quartam Attianæ partis habiturum, reliquarum partium hereditarias partes, ex quibus instituti erant, reliquos habituros esse. Quod si non solum Titium, sed etiam alios adjecisset heredes, hos quidem viriles partes habituros: veluti si tres puta) coheredes fuissent substituti, extranei duo adjecti, hos quintas partes Attianæ partis, reliquos autem coheredes hereditarias partes habituros esse (dixit).

33. AFRICANUS (lib. 2. Quæstionum).

SI mater ita testetur, ut filium puberem, cum erit annorum quatuordecim, heredem instituat, eique pupillaribus tabulis, si sibi heres non erit, alium substituat: valet substitutio. §. 1. Si filius, & ex eo nepos posthumus ita heredes instituantur, ut Gallo Aquilio placuit: & nepoti, si is heres non erit, Titius substituitur: filio herede existente, Titium omnimodo, id est, etiamsi nepos natus non fuerit, excludi respondit.

34. IDEM (lib. 4. Quæstionum).

EX duobus impuberibus ei, qui supremus moreretur, heredem substituit: Si simul morerentur, utrique heredem esse respondit: quia supremus non is demum qui post aliquem, sed etiam post quem nemo sit, intelligatur; sicut & e contrario proximus non solum is, qui ante aliquem, sed etiam is ante quem nemo sit, intelligitur. §. 1. Filium impuberem & Titium heredes instituit; Titio Mævium substituit; filio quisquis sibi heres esset ex superscriptis, substituit; Titius omisit hereditatem, Mævius adiit? mortuo deinde filio, putat magis ei soli ex substitutione

tione deferri pupilli hereditatem, qui patris quoque hereditatem adierit. §. 2. Etiam si contra patris tabulas bonorum possessio petita sit, substitutio tamen pupillaris valet, & legata omnibus præstanda sunt, quæ a substitutione data sunt.

35. IDEM (lib. 5. Quæstionum),

ET si contra tabulas patris petita sit a pupillo bonorum possessio, in substitutum tamen ejus actionem legati dandam esse, ita ut augeantur præterea: quod filius extraneis non debuerit. Sic & crescere a substituto data legata, si per bonorum possessionem plus ad filium pervenisset, quemadmodum & ipse filius plus exceptis deberet. His consequens esse existimo, ut, si impubes ex asse heres scriptus sit, & per bonorum possessionem semis ei ablatus sit, substitutus in partem legati nomine exoneretur: ut quemadmodum portio, quæ per bonorum possessionem accesserit, augeat legata, ita & hic, quæ abscesserit, minuat.

36. MARCIANUS lib. 4. Institutionum.

Potest quis in testamento plures gradus heredum facere; puta, *Si ille heres non erit, ille heres esto*: & deinceps plures; ut novissimo loco in subsidium vel servum necessarium heredem instituat. §. 1. Et vel plures in unius locum possunt substitui, vel unus in plurimum, vel singulis singuli, vel invicem ipsi qui heredes instituti sunt.

37. FLORENTINUS lib. 10. Institutum.

Vel singulis liberis, vel qui eorum novissimus morietur, heres substitui potest: singulis, si neminem eorum intestato decedere velit: novissimo, si jus legitimarum hereditatum integrum inter eos custodiri velit.

38. PAULUS lib. sing. de Secundis tabulis.

Qui plures liberos habet, potest quibusdam substituere: neque utique necesse habet, omnibus: sicuti potest nulli substituere. §. 1. Ergo & ad breve tempus ætatis substituere potest: ut puta, *si filius meus intra annum decimum decesserit, Titius mihi heres esto*. §. 2. Itaque & si diversos substituatur post finem ætatis, admittendum erit: veluti, *si intra decimum annum decesserit, Titius heres esto: si post decimum, intra quartum decimum, Mævius heres esto*. §. 3. Si a patre institutus, rogatusque hereditatem restituere, coactus ex fideicommissario adierit: quamvis cætera, quæ in eodem testamento relicta sunt, per eam aditionem confirmantur, ut legata & libertates, secundas tamen tabulas non oportere resuscitari destituto jam jure civili testamento, (Quintus) Cervidius Scævola noster dicebat: sed plerique in diversa sunt opinione: quia & pupillares tabulæ pars sunt prioris testamenti: quo jure utimur.

39. JAVOLENUS lib. 1. ex Posterioribus Labeonis.

Cum ex filio quis duos nepotes impuberes habeat, sed alterum eorum in potestate, alterum non, & veller utrumque ex æquis partibus heredem habere, & si quis ex his impubes decessisset, ad alterum partem ejus transferre: ex consilio Labeonis, Ofilii, Cascelli, Trebatii,

eum, quem in potestate habebat, solum heredem fecit; & ab eo alteri dimidiam partem hereditatis, cum in suam tutelam venisset, legavit; quod si is, qui in potestate sua esset, impubes decessisset, alterum heredem ei substituit. §. 1. Filio impuberi in singulas causas alium & alium heredem substituere possumus: veluti ut alius, *si sibi nullus filius fuerit*, & alius, *si filius fuerit*, & impubes mortuus fuerit, heres sit. §. 2. Quidam quatuor heredes fecerat, & omnibus heredibus præter unum substituerat: unus ille, cui non erat quisquam substitutus, & ex cæteris alter vivo patrefamilias decesserat: Partem cui nemo erat substitutus, ad substitutum quoque pertinere, Ofilius, Cascellius responderunt: Quorum sententia vera est.

40. PAPINIANUS lib. 29. Quæstionum.

CAusa cognita impubes adrogatus decesserat: Quemadmodum legitimis heredibus auctoritate Principali prospicitur vinculo cautionis, ita si forte substituit naturalis pater impuberi, succurrendum erit substituto: nam & legitimis heredibus futuris non aliæ, quam utiles actiones præstari possunt.

41. IDEM lib. 6. Responsorum.

Coheredi substitutus, prius quam hereditatem adiret, aut conditio substitutionis existeret, vita decessit: Ad substitutum ejus, si ante substitutionem, si postea substitutus sit, utraque portio pertinebit: nec intererit, prior substitutus post institutum an ante decedat.

§. 1. Ex [his] verbis, *eosque invicem substituo*, non adeuntis portio scriptis heredibus pro modo sibi vel alii quæsitæ portionis defertur. §. 2. Cum filia vel nepoti qui locum filii tenuit, aut post testamentum cæpit tenere, parens substituit: si quis ex his mortis quoque tempore non fuit in familia, substitutio pupillaris sit irrita. §. 3. Quod si heredem filium pater rogaverit, *si impubes diem suum obierit Titio hereditatem suam restituere*: legitimum heredem filii, salva Falcidia, cogendum patris hereditatem, ut ab impubere fideicommissio post mortem ejus dato, restituere placuit. Nec aliud servandum, cum substitutionis conditio puberem ætatem verbis precariis egreditur. Quæ ita locum habebunt, si patris testamentum jure valuit: alioquin si non valuit, ea scriptura, quam testamentum esse voluit, codicillos non faciet, nisi hoc expressum est. Nec fideicommissio propriæ facultates filii tenebuntur. Et ideo si pater filium exheredaverit, & ei nihil reliquerit, nullum fideicommissum erit. Alioquin si legata vel fideicommissa filius acceperit, intra modum eorum, fideicommissum hereditatis a filio datum citra Falcidiæ rationem debebitur. §. 4. Quid discretas portiones conjunctis pluribus separatim dedit, ac post omnem institutionis ordinem ita scripsit, *quos heredes meos invicem substituo*: conjunctos primo loco vice mutua substituere videtur: quibus institutionum partes non agnoscen-
tibus, cæteros omnes coheredes admitti. §. 5. Qui patrem & filium pro parte heredes instituerat, & invicem substituerat, reliquis coheredibus

di bus datis, post completum ailem ita scripsit, *hos omnes iuvicem substituo*. Voluntatis sit quæstio, commemoratione omnium, patrem & filium substitutioni coheredum miscuisset, an eam scripturam ad ceteros [omnes] transtulisset? Quod magis verisimile videtur, propter specialem inter patrem & filium substitutionem.

§. 6. Coner. impuberi filio datus, eidemque substitutus, legata e secundis tabulis relicta perinde præstabit ac si pure partem, & sub conditione partem alteram accepisset. Non idem servabitur alio substituto: nam ille Falcidiæ rationem induceret, quasi plane sub conditione primis tabulis heres institutus: tamen si maxime coheres filio datus quadrantem integrum obtineret. Nam & cum legatum primis tabulis Titio datur, secundis autem tabulis eadem res Sempronio, Sempronius quandoque Titio concurrat. §. 7. Cum pater impuberi filia, quæ novissima diem suum obisset, tabulas secundas fecisset, & impubes filia, superstiti sorore pubere, vita decessisset, irritam esse factam substitutionem placuit: in persona quidem prioris, quia non novissima decessit; in alterius vero, quia puberem ætatem complevit. §. 8. Non videri cum vitio factam substitutionem his verbis, placuit: *Ille filius meus, si (quod abominor) intra pubertatis annos decesserit, tunc in locum partemve ejus Titius heres esto*: non magis, quam si post demonstratam conditionem sibi heredem esse substitutum jussisset. Nam & qui certæ rei heres instituitur, coherede non dato bonorum omnium hereditatem obtinet.

42. IDEM [lib. 1. Definitionum].

Qui duos impuberes filios heredes reliquerat, ita substituit, *si ambo mortui essent*: deinde pueri post mortem patris simul perierunt: Duæ hereditates substituto deferantur. Sed si diversis temporibus vita decedant, in hereditate novissimi pueri, ejus fratris, qui ante mortuus est, hereditatem substitutus inveniet: sed in ratione Falcidiæ, pueri prioris hereditas non veniet: nec substitutus amplius quam rescanciam jure testamenti desiderabit: legata quoque, quæ a substituto ejus filii data sunt qui prior intestato decessit, ad irritam recidunt.

43. PAULUS [lib. 9. Quæstionum].

EX facto quæritur: Qui filium habebat mutum puberem, impetravit a Principe, *ut mutuo substituere ei liceret*, & substituit Titium: mutus duxit uxorem post mortem patris, & nascitur ei filius: Quæro, an rumpatur testamentum? Respondi: Beneficia quidem principalia ipsi Principes solent interpretari: verum voluntatem Principis insipientibus, potest dici, eatenus id eum tribuere voluisse, quatenus filius ejus in eadem valetudine perseverat: [&] ut quemadmodum jure civili pubertate finitur pupillare testamentum, ita Princeps imitatus sit jura in eo, qui propter infirmitatem non potest testari. † Nam & si furioso filio substituisset, diceremus desinere valere testamentum, cum resipisset: quia jam posset sibi testamentum facere. Etenim iniquum incipit fieri beneficium Principis, si adhuc id valere dicamus: auferret enim testa-

menti factionem homini sanæ mentis. Igitur etiam * *agnitione sui heredis* dicendum est rumpi substitutionem: quia nihil interest, alium heredem instituere ipse filius postea, an jure habere cœpit suum heredem: nec enim aut patrem aut Principem de hoc casu cogitasse verisimile est, ut eum qui postea nasceretur, exheredaret. Nec interest, quemadmodum beneficium Principale intercedat circa testamenti factionem, utrum in personam unius, an complurium. §. 1. Item quæro: si ita facta proponatur substitutio, *filius meus si intra decem annos decesserit, Titius heres esto: si intra quatuordecim, Mævius*; filiusque octo annorum decesserit: utrum Titius solus ex substitutione ei heres erit, an & Mævius: quia certum est & intra decem & intra quatuordecim annos filium decessisse? Respondi, * omne quidem spatium, quod est intra pubertatem, liberum esse patri ad substituendum filio, sed finis hujus pubertas est: magis autem est, in utroque eorum tempus suum separatim servari: nisi contraria voluntas testatoris aperte ostendatur. §. 2. Lucius Titius, cum haberet filios in potestate, uxorem heredem scripsit, & ei substituit filios: Quæsitum est, an institutio uxoris nullius momenti sit, eo quod ab eo gradu filii non essent exheredati? Respondi, eum gradum, a quo filii præteriti sint, nullius esse momenti: & ideo, cum iidem substituti proponantur, ex testamento eos heredes existisse videri; scilicet quia non totum testamentum infirmant filii, sed tantum eum gradum, qui ab initio non valuit: sicut responsum est, si a primo sit filius præteritus, a secundo exheredatus. Nihil autem interest, qua ratione secundi heredis institutio valeat: utrum quia ab eo filius exheredatus est, an quia ipse filius substitutus est. §. 3. Julius Longinus pater eos, quos sibi heredes instituerat, filio ita substituit, *Quisquis sibi heres esset*: Unus ex heredibus institutis, qui tacitam fidem accommodaverat, ut non capienti partem ex eo, quod acceperat, daret, ad substitutionem impuberis admissus, utrum pro ea parte, pro qua scriptus fuit, veniat; an vero pro ea quam cepit, ita ut augeatur ejus pars in substitutione? Respondi *: Qui in fraudem Legum fidem accommodat, adeundo heres efficitur: nec desinet heres esse, licet res quæ [ita] relicte sunt, auferantur. Unde & ex secundis tabulis in tantum heres esse potest, in quantum scriptus esset: satis enim punitus est in eo, in quo fecit contra Leges. Quinimo, etsi desineret heres esse, idem dicerem: quemadmodum intelligendum est in eo, qui, cum scriptus esset heres, postquam adisset hereditatem in servitutem redactus est, & postea libertate donatus, cui permisum est ad substitutionem venire, quæ ei in testamento fuerat relicta: licet enim hereditatem ex institutione amisit, tamen ex substitutione istam portionem, quantum amisit, percepturum.

44. IDEM [lib. 10. Quæstionum].

EX pupillari testamento superius principale neque ex parte neque in totum confirmari posse, Mævianus scripsit.

45. IDEM (lib. 12. Responsum).

Lucius Titius legitimus filium, & alterum naturalem heredes instituit: eosque invicem substituit: Titianus legitimus filius, quem pater anniculum reliquit, post patris mortem impubes decessit superstiti matre, & fratre naturali, quem etiam coheredem habebat: Quæro [an] hereditas ejus ad Titium naturalem fratrem ex causa substitutionis pertineat, an vero ad matrem? Respondi: ad primum casum non existentium heredum, substitutionem, de qua quæritur, pertinere: non ad sequentem, si quis eorum postea decessisset intra pubertatem: cum in naturalis filii persona duplex substitutio locum habere non poterit: & ideo ad matrem legitimi filii hereditas ab intestato pertinet. §. 1. Paulus respondit, si omnes instituti heredes omnibus invicem substituti essent, ejus portionem, qui quibusdam defunctis postea portionem suam repudiavit, ad eum solum, qui eo tempore supervixit, ex substitutione pertinere.

46. IDEM (lib. 13. Responsum).

Paterfamilias primis tabulis posthumo herede instituto, secundis sibi vel filio, si intra pubertatem decessisset, Gaium Seium fratrem suum substituit, deinde Titium Gaii Seio: & postea sic dixit, *Quod si Gaius Seius frater meus primo loco substitutus, heres mihi esset, tunc Titio fideicommissum relinquo*: Quæro, cum filius patri heres extiterit, eoque intra pubertatem mortuo frater testatoris ex substitutione heres sit, an fideicommissum debeatur, cum ideo relictum sit: *Si Gaius Seius frater suus sibi heres extitisset?* Respondi, fratrem defuncti, qui in utrumque casum [institutus vel] substitutus est, filio impubere defuncto, ea, quæ testator reliquit, præstare debere: nec adversari hæc verba, *quod si Gaius Seius mihi heres erit, tunc dari volo*; cum verum sit, eum & testatoris heredem extitisse.

47. SCÆVOLA [lib. 2. Responsum].

Qui habet filium & filiam impuberes, instituto filio herede, filiam exheredavit: & si filius intra pubertatem decessisset, filiam eidem substituit: sed filia, si, antequam nuberet, decessisset, uxorem suam, item sororem suam substituit: Quæro cum filia impubes prior decesserit, deinde frater ejus impubes, an filii hereditas ad uxorem & sororem testatoris jure substitutionis pertineat? Respondi, secundum ea quæ proponerentur, non pertinere.

48. IDEM [lib. singulari Questionum publice tractatarum].

Servum communem habemus: hic heres scriptus est: & si heres non sit, Mævius illi substitutus est: alterius jussu dominorum adiit hereditatem, alterius non: Quæritur, an substituto locus sit, an non? Et verius est, substituto locum esse. §. 1. *Titius heres esto: Stichum Mævius do lego: Stichus heres esto: si Stichus heres non erit, Stichus liber heresque esto*. In hac questione in primis quærendum est, utrum unus gradus sit, an duo: & an causa mutata sit substitutionis, an eadem permaneat. Et quidem in plebisque quæritur, an ipse sibi substitui possit? Et

responderetur, *causa institutionis mutata substitui posse*. Igitur si Titius heres scriptus sit, & si heres non sit, idem heres jussus sit, substitutio nullius momenti erit. Sed si sub conditione quis heres scriptus sit, pure autem substitutus (est), causa immutatur: quoniam potest ex institutione defici conditio, & substitutio aliquid adferre: sed si extiterit conditio, duæ puræ sunt, & ideo nullius momenti erit substitutio. Contra si pure quis instituatur, deinde sub conditione sibi substituatur, nihil facit substitutio conditionalis: nec mutata intelligatur: quippe cum, (&) si extiterit conditio, duæ puræ sunt institutiones. † Secundum hæc proposita quæstio manifestetur, *Titius heres esto: Stichum Mævius do lego: Stichus heres esto: si Stichus non erit, Stichus liber heresque esto*. Nos didicimus, quoniam eodem testamento & legatus sit Stichus & libertatem accepit, prævalere libertatem: & si prævaleret libertas, non deberi legatum: & ideo jussu legatarii non posse adire hereditatem: ac per hoc verum esse, Stichum heredem non esse: & ex sequentibus verbis libertatem illi competere, cum unus gradus videtur. † Quid ergo, si non adierit Titius? Incipiet substitutione Stichus liber & heres esse. Porro, quamdiu non adit jussu legatarii, nec ex causa legati intelligitur legatarii esse effectus: & ideo certum est, illum heredem non esse: ac per hoc ex his verbis, *si heres non erit, Stichus liber heresque esto*, liber & heres existet. Hoc autem, quod sentimus, Julianus quoque in libris suis probat. §. 2. Si pupillus substitutum sibi servum alienaverit, eumque emptor liberum heredemque instituerit: numquid iste in substitutione habeat substitutus universum? Et si quidem pupillus ad pubertatem pervenerit, necessarius ex testamento emptoris heres existit: sin vero intra pubertatem decesserit, ex substitutione quidem liber & heres sit, & necessarius patri pupilli; emptori autem voluntarius heres existit.

TIT. VII.

DE CONDITIONIBUS INSTITUTIONUM.

1. ULPIANUS (lib. 5. ad Sabinum).

Sub impossibili conditione vel alio mendo factam institutionem placet non vitari.

IDEM lib. 6. ad Sabinum.

Si testamento comprehensum sit, *ille servus, si meus erit, aut qui meus erit, cum moriar, heres esto*: quatenus accipiatur meus, quæritur? Et si quidem alienavit in eo usumfructum, nihilo minus ipsius est: si vero partem in eo alienavit, an deficiat conditio institutionis, quæritur? Et verius est, non defecisse conditionem, nisi evidentissimis probationibus testatorem voluisse apparuerit, pro hac conditione hæc verba inseruisse, si totus servus in dominio ejus remanserit: tunc enim parte alienata, conditio deficit. §. 1. Sed si duo servi ita sint heredes instituti, *Primus & Secundus, si mei erunt, cum moriar, liberi & heredes sunt*, & alter ex his sit alienatus, Celsus recte putat, sic accipiendum, atque si singulos

separatim sub eadem conditione heredes institueret.

3. PAULUS (lib. 1. ad Sabinum).

SI ita heres institutus sit, si decem dederit; & accipere nolit, cui dare iussus sum: pro impleta conditione habetur.

4. ULPIANUS (lib. 8. ad Sabinum).

SI qui ita sint instituti: Si socii una bonorum meorum permanserint usque ad annos sedecim, heredes sunt: Inutilem esse institutionem secundum verborum significationem, Marcellus ait: Julianus autem, quoniam & ante habitam hereditatem iniri societas potest, quasi rei futuræ, valere institutionem; quod est verum. §. 1. Idem Julianus scribit, eum, qui ita heres institutus est, si servum hereditarium non alienaverit, caventem coheredi implere conditionem: ceterum, si solus heres scriptus sit, sub impossibili conditione heredem institutum videri: quæ sententia vera est.

5. PAULUS (lib. 2. ad Sabinum).

SI heredi plures conditiones conjunctim datæ sint, omnibus parendam est; si disjunctim sint, cuilibet.

6. ULPIANUS (lib. 9. ad Sabinum).

SI quis ita institutus sit, si monumentum post mortem testatoris in triduo proximo mortis ejus fecisset: cum monumentum in triduo perfici non possit, dicendum erit, conditionem evanescere, quasi impossibilem.

7. POMPONIUS (lib. 5. ad Sabinum).

SI quis sub conditione heredes institueret, si invicem cavissent, se legata eo testamento relicta reddituros: placet, remitti eis conditionem: quia ad fraudem Legum respicerent, quæ vetarent quosdam legata capere: quamquam (&) si cautum esset in ipsa actione, exceptione tuendus esset promissor.

8. ULPIANUS (lib. 50. ad Edictum).

Quæ sub conditione jurisjurandi relinquuntur, a Prætoribus reprobantur: providit enim, ne is, qui sub jurisjurandi conditione quid accepit, aut omittendo conditionem, perderet hereditatem, legatumve, aut cogeretur turpiter accipiendi conditionem jurare: voluit ergo, eum, cui sub jurisjurandi conditione quid relictum est, ita capere, ut capiunt hi, quibus nulla talis jurisjurandi conditio inferitur: & recte. Cum enim faciles sint nonnulli hominum ad jurandum contemptu religionis, alii perquam timidi metu divini numinis usque ad superstitionem, ne vel hi vel illi aut consequerentur aut perderent quod relictum est, Prætor consultissime intervenit. Etenim potuit is, qui voluit factum, quod religionis conditione adstringit, sub conditione faciendi relinquere: ita enim homines aut facientes admitterentur, aut non facientes deficerentur conditione. §. 1. Hoc Edictum etiam ad legata pertinet, non tantum ad heredum institutionem. §. 2. In fideicommissis quoque oportebit eos, qui de fideicommissio cognoscunt, subsequi Prætoris Edictum, ea propter, quia vice legatorum funguntur. §. 3.

Et in mortis causa donationibus dicendum est Edicto locum esse: si forte quis caverit, nisi jurasset se aliquid facturum, restitutum quod accepit: oportebit itaque remitti cautionem. §. 4. Si quis sub jurisjurandi conditione, & præterea sub alia sit institutus: huic videndum est an remittatur conditio. Et magis est, ut remitti jurisjurandi conditio debeat, licet alii conditioni parendum habeat. §. 5. Sed si sub jurisjurandi conditione sit institutus, aut si decem (millia) dederit, hoc est, alternata conditione, ut aut pareat conditioni, aut juret: aliud quid videndum, numquid remitti ei conditio non debet, quia potest alteri conditioni parendo, esse securus? Sed est verius, remittendam conditionem: ne alia ratione conditio alia eum urgeat ad jusjurandum. §. 6. Quotiens heres jurare jubetur, daturum se aliquid, vel facturum, quod non improbum est, actiones hereditarias non alias habebit, quam si dederit, vel fecerit id, quod erat iussus jurare. §. 7. Mortuo autem vel manumisso Stichum, vivo testatore, qui ita heres institutus est, si jurasset se Stichum manumissurum, non videbitur defectus conditio (heres): quamvis verum sit, compellendum eum manumittere, si viveret. † Idem est, & si ita heres institutus esset quis, Titius heres esto, ita ut Stichum manumittat: aut, Titio centum ita lego, ut Stichum manumittat. Nam mortuo Stichum nemo dicet summovendum eum: non videtur enim defectus conditio, si parere conditioni non possit; implenda est enim voluntas, si potest. §. 8. De hoc jurejurando remittendo non est necesse adire Prætorem: semel enim in perpetuum a Prætoribus remissum est, nec per singulos remittendum. Et idcirco, ex quo dies legati cesserit, remissum videtur, etiam ignorante scripto herede. Ideoque in herede legatarii recte probatur, ut post diem legati cedentem, si decesserit legatarius, debeat heres ejus actione de legato uti, quasi pure legato relicto ei, cui heres existerat.

9. PAULUS (lib. 45. ad Edictum).

Conditiones, quæ contra bonos mores inferuntur, remittendæ sunt: veluti si ab hostibus patrem suum non redemerit; si parentibus suis patronove alimenta non præstiterit.

10. ULPIANUS (lib. 8. Disputationum).

Institutio talis, Si codicillis Seium heredem scripsero, heres esto, non est inutilis in quovis herede instituto, præter filium: est enim conditionalis institutio: nec videtur hereditas codicillis data, quod interdictum est: verum conditionalis est hæc institutio, quæ testamento data esset. Proinde & si ita scripserit, Cujus nomen codicillis scripsero, ille mihi heres esto: pari ratione dicendum erit institutionem valere, nullo jure impediante. §. 1. Si quem ita institutum ponamus, Ille, si eum codicillis heredem scripsi, heres esto: valet institutio, etiam in filio, qui in potestate est: cum * nulla sit conditio quæ in præteritum confertur, vel quæ in præsens: veluti, Si Rex Parthorum vivit: Si navis in portu stat.

11. JULIANUS (lib. 29. Digestorum).
Si quis testamento hoc modo scripserit, *filius meus, si Titium adoptaverit, heres esto; si non adoptaverit, exheres esto; & filio parato adoptare, Titius nolit se adrogandum dare: erit filius heres, quasi expleta conditione.*

12. HERMOGENIANUS (lib. 3. Juris Epitomarum).

Verba hæc, *Publius Mævius, si volet, heres esto*, in necessario conditionem faciunt, ut, si nolit, heres non existat: (nam) in voluntaria heredis persona frustra adduntur; cum & si non fuerint addita, invitus non efficitur heres.

13. JULIANUS (lib. 30. Digestorum).

Ei, qui ita hereditatem vel legatum accepit, *si decem dederit*, neque hereditas neque legatum aliter adquiri potest, quam si post impletam conditionem id egerit scriptus heres, vel legatarius, per quod hereditas aut legatum adquiri solet.

14. MARCIANUS (lib. 4. Institut.)

Conditiones contra Edicta Imperatorum, aut contra Leges, aut quæ Legis vicem obtinent, scriptæ, vel quæ contra bonos mores, vel de-risoriæ sunt, aut hujusmodi, quas Prætores improbaverunt, pro non scriptis habentur: & perinde, ac si conditio hereditati sive legato adjecta non esset, capitur hereditas, legatunive.

15. PAPINIANUS (lib. 16. Quæst.)

Filius qui fuit in potestate, *sub conditione* scriptus heres, *quam Senatus aut Princeps improbant*, testamentum infirmet patris, ac si conditio non esset in ejus potestate: nam quæ facta lædunt pietatem, existimationem, verecundiam nostram, & (ut generaliter dixerim) contra bonos mores fiunt: nec facere nos posse credendum est.

16. MARCIANUS (lib. 4. Institut.)

Si *Titius heres erit, Seius heres esto: si Sejus heres erit, Titius heres esto*: Julianus inutilem esse institutionem (scribit), cum conditio existere non possit.

17. FLORENTINUS [lib. 10. Institutionum].

Si plures institutiones ex eadem parte sub diversis conditionibus fuerint: conditio, quæ prior extiterit, occupabit institutionem.

18. MARCIANUS [lib. 7. Institut.]

Cum servus pure liber, & heres scriptus sub conditione sit; & si heres non existerit, legatum acceperit: in legato repetitam videri conditionem, Divus Pius rescripsit. §. 1. Hac ratione & Papinianus scribit, cum avia nepotem *sub conditione emancipationis* pro parte heredem instituit, & postea codicillis scriptis *hoc amplius* ei legavit, quam quod heredem eum instituit: repetitam videri conditionem emancipationis etiam in legato, quamvis in legato nullam, ut in hereditate, substitutionem fecisset.

19. IDEM [lib. 8. Institutionum].

Si ita scriptum fuerit, *Titius heres esto: si Titius heres fuerit, Mævius heres esto: si Titius suspectam adierit hereditatem, potest Mævius tertio adire, & quartam retinere.*

20. LABEO [lib. 2. Posteriorum a Javolenio Epitomarum].

Mulier, quæ viro suo ex dote promissam pecuniam debebat, virum heredem ita institue-rat, *si eam pecuniam, quam doti promississet, neque petisset, neque exegisset*: Puto, si vir denunciasset cæteris heredibus, per se non stare, quo minus acceptum faceret id, quod ex dote sibi deberetur, statim eum heredem futurum. Quod si solus heres institutus esset in tali conditione: nihilominus puto statim eum heredem futurum: quia *ἀδύνατος*, id est, *impossibilis*, conditio pro non scripta accipienda est. §. 1. Si quis hereditarium servum jussus est manumittere, & heres esse: quamvis, si manumiserit, nihil agat, tamen heres erit; verum est enim eum manumisisse: sed post aditionem, libertas servo data, secundum voluntatem testatoris convalescit. §. 2. Si quis te heredem ita instituit, *si se heredem instituisse, aut quid sibi legasset*: nihil interest, quo gradu is a te heres institutus, vel quid ei legatum sit; dummodo aliquo gradu id te fecisse probes.

21. CELSUS lib. 16. Digestorum.

Servus alienus ita heres institui potest, *cum liber erit*: proprius autem ita institui non potest:

22. GAIUS [lib. 18. ad Edictum princ.]

Quia ratio suadet, eum, qui libertatem dare potest, ipsum debere aut præsentis die, aut in diem, aut sub conditione dare libertatem: nec habere facultatem, in casum a quolibet ob-venientis libertatis heredem instituere.

23. MARCELLUS [lib. 12. Digest.]

Uter ex fratribus meis consobrinam nostram duxerit uxorem, ex dodrante: qui non duxerit, ex quadrante heres esto: Aut nubit alteri, aut non vult nubere, consobrinam qui ex his duxit [uxorem], habebit dodrantem; erit alterius quadrans. Si neuter eam duxerit uxorem, non quia ipsi ducere noluerunt, sed quia illi nubere noluerit, ambo in partes æquales admittantur: plerumque enim hæc conditio, *si uxorem duxerit, si dederit, si fecerit*, ita accipi oportet, quod per eum non stet, quo minus ducat, det, aut faciat.

24. PAPINIANUS [lib. 6. Respons.]

Qui ex fratribus meis Titiam consobrinam uxorem duxerit, ex besse heres esto: qui non duxerit, ex triente heres esto: Vivo testatore consobrina defuncta, ambo ad hereditatem venientes semisses habebunt: quia verum est, eos heredes institutos, sed emolumento portionum eventu nuptiarum discretos.

25. MODESTINUS (lib. 9. Regul.)

Sub conditione heres institutus servus, sine jussu domini conditioni parere [non] potest.

26. POMPONIUS (lib. 2. ad Quintum Mucium).

Si pupillus sub conditione heres institutus fuerit, conditioni etiam sine tutoris auctoritate parere potest. Idemque (est) & si legatum ei sub conditione relictum fuerit: quia conditione expleta, pro eo est, quasi pure ei hereditas vel legatum relictum sit.

27. MO-

27. MODESTINUS (lib. 8. Respons.)

Quidam in suo testamento heredem scripsit sub tali conditione, si reliquias ejus in mare abjiciat: Quærebatur, cum heres institutus conditioni non paruiſſet, an expellendus eſt ab hereditate? Modestinus reſpondit: Laudandus eſt magis, quam accuſandus heres, qui reliquias teſtatoris non in mare ſecundum ipſius voluntatem abjecit: ſed memoria humanæ conditionis, ſepultura tradidit. Sed hoc prius inſpiciendum eſt, ne homo, qui talem conditionem poſuit, neque compos mentis eſſet. Igitur ſi perſpicuis rationibus hæc ſuſpicio amoveri poteſt, nullo modo legitimus heres de hereditate controverſiam facit ſcripto (heredi). §. 1. Heredi, quem teſtamento pure inſtituit, codicillis ſcripſit conditionem: Quæro, an ei parere neceſſe habeat? Modestinus reſpondit: Hereditas codicillis neque adimi poteſt: porro in defectu conditionis de ademptione hereditatis cogitaſſe intelligitur.

28. PAPINIANUS (lib. 13. Quæſt.)

Si filius ſub conditione heres erit, & nepotes ex eo ſubſtituantur; cum * non ſufficit, ſub qualibet conditione filium heredem inſtitui, ſed ita demum teſtamentum ratum eſt, ſi conditio fuit in filii poteſtate: conſideremus nunquid interſit, quæ conditio fuerit adſcripta? Utrum quæ moriente filio impleri non potuit (veluti ſi *Alexandriam ierit filius, heres eſto*, iſque Romæ deceſſit): (an vero quæ potuit etiam extremo vitæ momento impleri (veluti, ſi *Titio decem dederit, filius heres eſto*)? quæ conditio nomine filii per alium impleri poteſt. Nam ſuperior quidem ſpecies conditionis admittit vivo filio nepotes ad hereditatem: qui, ſi neminem ſubſtitutum haberet, dum moritur, legitimus patri heres extiterit: argumentoque eſt, quod apud Servium quoque relatum eſt: quendam enim refert ita heredem inſtitutum, ſi in Capitolium aſcenderit; quod ſi non aſcendiſſet, legatum ei datum; eumque, antequam aſcenderet, mortem obiſſe: de quo reſpondit Servius, conditionem morte defeciſſe; ideoque, moriente eo legati diem ceſſiſſe. Altera (vero) ſpecies conditionis vivo filio non admittit nepotes ad hereditatem, qui, ſubſtituti ſi non eſſent, inteſtato avo heredes exiſterent: neque enim filius videretur obſtiſſe, poſt cujus mortem patris teſtamentum deſtituitur: quemadmodum ſi, exheredato eodem filio, nepotes, cum filius moreretur, heredes fuiſſent inſtituti.

TIT. VIII.

DE JURE DELIBERANDI.

1. ULPIANUS (lib. 60. ad Ediſtum).

Si ſervus fuerit heres inſtitutus: utique non ipſi præſtituimus tempus ad deliberandum, ſed ei, cujus ſervus eſt: quia pro nullo iſti habentur apud Prætoſem. Itemque ſi plurium ſervus ſit, utique omnibus dominis præſtituemus. §. 1. Ait Prætoſ, ſi tempus ad deliberandum petet, dabo. §. 2. Cum dicit tempus, nec adjicit diem, ſine dubio oſtendit, eſſe in Jus dicentis poteſtate, quem diem præſtituat,

2. PAULUS [lib. 57. ad Ediſtum].

Itaque pauciores centum dierum non ſunt dandi.

3. ULPIANUS [lib. 60. ad Ediſtum].

Nec non illud ſciendum, nonnunquam ſemel, nonnunquam ſæpius diem ad deliberandum datum eſſe, dum Prætoſi ſuadet, tempus, quod primum aditus præſtituerat, non ſuffeciſſe.

4. IDEM (lib. 61. ad Ediſtum).

Sed hoc impetrari non debet, niſi ex magna cauſa.

5. IDEM (lib. 70. ad Ediſtum).

Ariſto ſcribit, non ſolum creditoribus ſed & heredi inſtituto Prætoſem ſubvenire debere: hiſque copiam inſtrumentorum inſpiciendorum facere, ut perinde inſtruire ſe poſſint, expediet, necne, agnoſcere hereditatem. §. 1. Si major ſit hereditas & deliberat heres, & res ſunt in hereditate, quæ ex tractu temporis deteriores fiunt: adito Prætoſe poteſt iſ, qui deliberat, ſine præjudicio eas juſtis pretiis vendere; qui poſſit etiam ea, quæ nimium ſumptuoſa ſint, veluti jumenta, aut venalitia, item ea, quæ mora deteriora fiunt, vendere; quique præterea curaturus ſit, ut æs alienum, quod ſub pœna, vel ſub pretioſis pignoribus debeatur, ſolvatur.

6. GAIUS (lib. 23. ad Ediſt. provine.)

Igitur ſiquidem in hereditate ſit vinum, oleum, frumentum, numerata pecunia, inde fieri debent impendia: ſi minus, a debitoribus hereditariis exigenda pecunia. Quod ſi nulli ſunt debitores, aut Judicem provocent: venire debent res ſupervacue.

7. ULPIANUS (lib. 60. ad Ediſtum).

Ait Prætoſ: Si pupilli, pupillæ, nomine poſtulat, tempus ad deliberandum, an expediat, eum hereditatem retinere, & hoc datum ſit, Si juſta cauſa eſſe videbitur: bona interea deminui, niſi ſi cauſa cognita boni viri arbitrati, vetabo. §. 1. Merito Prætoſ impedit interim deminutionem, quamdiu nomine pupilli petitur tempus ad deliberandum. §. 2. Quid ſit autem deminui vetabo, videamus? Hiſ verbis Prætoſ non tantum alienationem impedit: verumetiam actiones exerceri non patitur: eſt enim abſurdum, ei cui alienatio interdicitur, permitti actiones exercere: & ita Labeo ſcribit. §. 3. In cauſa autem cognitione hoc vertetur, an juſta cauſa ſit, ut deminui Prætoſ permittat. † Ergo & funeris cauſa deminui permittet. Idem eorum, quæ ſine piaculo non poſſunt præteriri. † Veſcendi gratia æque deminui permittet. Sed & ubi urget, ex aliis quoque cauſis permittere eum oportet: ut ædificia ſarciantur; ne agri inculti ſint; ſi qua pecunia ſub pœna debetur, ut reſtituatur; ne pignora diſtrahantur. † Ex aliis quoque juſtis cauſis Prætoſ aditus deminutionem permittet; neque enim ſine permiſſu ejus debet deminutio fieri.

8. IDEM (lib. 61. ad Ediſtum).

Si quis ſuus heres, poſteaquam ſe abſtinuerit, tunc petat tempus ad deliberandum: videamus an impetrare debeat. Magisque eſt, ut ex cauſa debeat impetrare, cum nondum bona venierint.

Aaaa

9. PAULUS

9. PAULUS [lib. 58. ad Edictum].

Filius, dum deliberat, alimenta habere debet ex hereditate.

10. MARCELLUS [lib. 28. Digestor.]

Si plures gradus sint heredum institutorum, per singulos observaturum se ait Prætor id, quod præfiniendo tempore deliberationis edicit: videlicet ut a primo quoque ad sequentem translata hereditate, quamprimum inveniat successorem, qui possit defuncti creditoribus respondere.

11. JAVOLENUS [lib. 4. ex Posterioribus Labeonis].

Qui filium libertinum habebat, heredem eum instituerat; deinde ita scripserat, *Si mihi filius nullus erit, qui in suam tutelam veniat, tum Dama servus liber esto*; is filius pupillus libertinus erat: Quærebatur, si Dama liber esset. Trebatius negat: quia filii appellatione libertinus quoque contineretur. Labeo contra: quia eo loco verum filium accipi oportet. Trebatii sententiam probo; si tamen testatorem de hoc filio locutum esse apparet.

LIBER VICESIMUS NONUS.

TIT. I.

DE TESTAMENTO MILITIS.

1. ULPIANUS (lib. 45. ad Edictum).

Militibus liberam testamenti factionem primus quidem Divus Julius Cæsar concessit: sed ea concessio temporalis erat. † Postea vero primus Divus Titius dedit. † Post hoc Domitianus. † Postea Divus Nerva plenissimam indulgentiam in milites contulit: eamque & Trajanus secutus est: & exinde Mandatis inferi cœpit caput tale. (Caput ex Mandatis:) *Cum in notitiam meam prolatum sit, subinde testamenta (a) commilitonibus relicta proferri, quæ possint in controversiam deduci, si ad diligentiam Legum revocentur & observantiam: secutus animi mei integritudinem erga optimos fidelissimosque commilitones, simplicitati eorum consulendum existavi: ut quoquo modo testati fuissent, rata esset eorum voluntas. Faciant igitur testamenta, quomodo volent: faciant, quomodo poterint: sufficiatque ad bonorum suorum divisionem faciendam nuda voluntas testatoris.* §. 1. Miles autem appellatur, vel a militia, id est, duritia, quam pro nobis sustinent; aut a multitudine; aut a malo, quod arcere milites solent; aut a numero mille hominum, ducitum a Græco verbo, tractum a tagmate: nam Græci mille hominum multitudinem *τάγμα* appellant, quasi millesimum quemque dictum, unde ipsum ducem *χιλίαρχον* appellant. † Exercitus autem nomen ab exercitatione traxit.

2. GAIUS lib. 15. ad Edictum provinc.

De militis testamento ideo separatim Proconsul edicit, quod optime novit, ex Constitutionibus Principalibus propria atque singularia jura in testamenta eorum observari.

3. ULPIANUS (lib. 2. ad Sabinum).

Si miles, qui destinaverat communi jure testari, ante defecerit, quam testaretur: Pomponius dubitat. Sed cur non in milite diversum probet? neque enim, qui voluit jure communi testari, statim beneficio militari renunciavit: * nec credendus est quisquam genus testandi eligere ad impugnanda sua judicia: sed magis utroque genere voluisse propter fortuitos casus: quemadmodum plerique pagani solent, cum testamenti faciunt perscripturam, adjicere, *velle hoc etiam vice codicillorum valere*: quisquam dixerit, si imperfectum sit testamentum, codicillos non esse?

nam secundum nostram sententiam etiam Divus Marcus rescripsit.

4. IDEM (lib. 1. ad Sabinum).

Iure militari *surdum & mutum* testamentum facere posse ante causariam missionem, in numeris manentem, placet.

5. IDEM lib. 4. ad Sabinum.

Milites etiam his, qui heredes existerant, possunt substituere in his duntaxat, quæ sunt ex testamento eorum consecuti.

6. IDEM (lib. 5. ad Sabinum).

Si miles unum ex fundo heredem scripserit, creditum, quantum ad residuum patrimonium, intestatus decessisse: * miles enim pro parte testatus potest decedere, pro parte intestatus.

7. IDEM lib. 9. ad Sabinum.

Qui jure militari testatur, etsi ignoraverit prægnatam uxorem, vel non fuit prægnas, hoc tamen animo fuit, ut vellet quisquis sibi nascetur exheredem esse: testamentum non rumpitur.

8. MARCELLUS (lib. 10. Digestorum).

Idem est, & si adrogaverit filium, neposve successerit in locum filii.

9. ULPIANUS (lib. 9. ad Sabinum).

Idemque erit dicendum, & si nato filio, vivo se, maluit eodem testamento durante decedere: nam videtur jure militari rescisse testamentum. §. 1. Ut est rescriptum a Divo Pio in eo, qui, cum esset paganus, fecit testamentum, mox militare cœpit: nam hoc quoque jure militari incipiet valere, si hoc maluit miles.

10. IDEM [lib. 11. ad Sabinum].

Facere testamentum hostium potius nec jure militari potest.

11. IDEM lib. 45. ad Edictum.

Ex militari delicto *capite damnatis* testamentum facere licet super bonis tunc taxat castrensibus: sed utrum jure militari, an jure communi, queritur? Magis autem est, ut jure militari eis testandum sit: nam cum ei quasi militi tribuatur jus testandi, consequens erit dicere, jure militari ei testandum: quod ita intelligi oportet, si non sacramenti fides rupta sit. §. 1. Si miles incertus, an sui juris sit, testamentum fecerit: in ea conditione est testamentum ejus, ut valeat: nam & si incertus, an pater suus vivat, testamentum fecerit, testamentum ejus valebit. Si filiusfamilias ignorans patrem suum decessisse, de castrensi peculio in militia testatus sit: non pertin

pertinebunt ad heredem ejus patris bona, sed sola castrensia.

12. PAPINIANUS [lib. 6. Respons.]

Milites enim ea duntaxat, quæ haberent, scriptis relinquunt.

13. ULPIANUS (lib. 45. ad Edictum).

Idem est, & si de testamento mutando cogitavit: non quia adimere volebat castrensia bona heredi scripto, sed quia de paternis testari volebat, & alium heredem scribere. §. 1. Sed si jam veteranus decessit, universa bona etiam paterna ad heredem pertinere castrensium, Marcellus libro undecimo Digestorum scribit. Neque enim jam potuit de parte bonorum testari. §. 2. Et de portari, & fere omnes, qui testamenti factionem non habent, a milite heredes institui possunt. Sed si servum poenæ heredem scribat, institutio non valebit: sed si mortis tempore in civitate inveniatur, institutio incipit convalescere, quasi nunc data hereditate. Et generaliter in omnibus id poterit dici, quos miles scribit heredes, ut institutio incipiat vires habere, si mortis tempore talis inveniatur, ut a milite institui poterit. §. 3. Si servum proprium, quem liberum esse credidisset, miles heredem sine libertate instituit: in ea conditione est, ut institutio non valeat. §. 4. Cum miles in testamento suo servo libertatem dederit, eidemque & a primo & a secundo herede per fideicommissum hereditatem reliquerit: quamvis & primus heres, & substitutus, prius quam adierint hereditatem, mortem obierunt, non debere intestati exitum facere, Imperator noster cum Divo Severo rescripsit: sed perinde habendum est, ac si eidem servo libertas simul & hereditas directo data esset: quæ utraque ad eum pervenire testatorem voluisse, negari non potest.

14. MACCIANUS (lib. 4. Fideicommiss.)

Testabatur, an tale aliquid & in paganorum testamentis indulgendum esset? Et placet, non sine distinctione hoc fieri: sed si quidem vivo testatore & sciente decessissent, nihil novi statuendum: si autem ignorante, aut post mortem ejus, omnimodo subveniendum.

15. ULPIANUS (lib. 45. ad Edictum).

In fraudem plane creditorum nec miles amplius quam unum necessarium facere poterit. §. 1. Sicut autem hereditatem miles nuda voluntate dare potest, ita & adimere potest. Denique si cancellaverit testamentum suum, vel inciderit, nullius erit momenti. Si tamen testamentum cancellaverit, & mox valere voluerit, valebit ex suprema voluntate. † Et ideo cum miles induxisset testamentum suum, mox anulo suo signasset, qui super ea re cogniturus erit, considerabit, quo proposito id fecerit: nam si mutatae voluntatis eum poenituisse probabitur, renovatum testamentum intelligetur: quod si ideo, ne ea, quæ scripta fuerint, legi possint, causa irriti facti iudicii potiori existimabitur. §. 2. Testamentum ante militiam factum a milite, si in militia decesserit, jure militari valere, si militis voluntas contraria non sit, Divus Pius rescripsit. §. 3. Si quis se scribat heredem

in testamento militis, non remittitur ei Senatus-consulti poena. §. 4. Miles & ad tempus heredem facere potest, & alium post tempus, vel ex conditione, vel in conditionem. §. 5. Item tam sibi, quam filio jure militari testamentum facere potest, & soli filio, tametsi sibi non fecerit: quod testamentum valebit, si forte pater, vel in militia, vel intra annum militiae decessit. §. 6. Bonorum possessionem, ultra tempora Edicto determinata, nec militis posse agnosci, Papinianus libro quartodecimo (quæstionum) scribit: quia generalis est ista determinatio.

16. PAULUS (lib. 43. ad Edictum).

Dotalem fundum si legaverit miles, non erit ratum legatum, propter Legem Juliam.

17. GAIUS lib. 15. ad Edictum provinc.

Si certarum rerum heredes instituerit miles, velati alium urbanorum prædiorum, alium rusticorum, alium cæterarum rerum: valebit institutio perindeque habebitur, atque si sine partibus heredes eos instituisse, resque omnes suas per præceptionem cuique legando distribuisset. §. 1. Julianus etiam ait, si quis alium castrensiarum rerum, alium cæterarum scripserit, quasi duorum hominum duas hereditates intelligi: ut etiam in æs alienum, quod in castris contractum esset, solus isteneatur, qui castrensiarum rerum heres institutus esset; extra castra contracto ære alieno is solus obligetur, qui cæterarum rerum heres scriptus esset. † Cui scilicet conveniens videtur respondisse, ut, ex quaqua causa debeatur militi, vel huic heredi vel illi ipso jure debeatur. † Quod si alterutra pars bonorum æri alieno, quod ex ea causa pendeat, non sufficiat, & propter hoc is, qui ex ea parte heres institutus est, non adierit: alterum, qui adisset, compellendum esse aut defendere totam hereditatem, aut totam creditoribus solvere. §. 2. Si eodem testamento miles eundem heredem, deinde exheredem scripserit: adempta videtur hereditas: cum * in paganorum testamento sola hereditas exheredatione adimi non possit. §. 3. Si pater a filio familias milite ex castrensi peculio heres institutus, omissa causa testamenti, aliquid ex peculio possidebit, dolove malo fecerit, quominus possideret: datur in eum legatorum actio. §. 4. Si miles testamentum in militia fecerit, codicillos post militiam, & intra annum missionis moriatur: plerisque placet, in codicillis Juris civilis regulam spectari debere: quia non sunt a milite facti: nec ad rem pertinere, quod testamento confirmati sunt. † Ideoque in his legatis, quæ testamento data sunt, Legi Falcidiae locum non esse: at in his, quæ codicillis scripta sunt, locum esse.

18. TRYPHONINUS (lib. 18. Disputat.)

Si vero composita utraque legata, tam quæ testamento, quam quæ codicillis data sunt, ultra dodrantem sint, quaeritur, quatenus minuantur ea, in quibus Falcidia locum habet? Commodissime autem id statuatur, ut ex universitate bonorum in solidum solutis legatis, quæ testamento miles dederat, id quod supererit, pro

dodrante & quadrante dividatur inter heredes, & eos, quibus codicillis legata data sunt. §. 1. Quid ergo, si consumant universorum bonorum quantitatem legata, quæ testamento data sunt: utrum nihil ferent hi, quibus codicillis legatum est, an aliquid? Et quoniam, si adhuc miles hæc quoque legasset, contribuebantur omnia, & pro rata ex omnibus decedebat ea portio, quam amplius legaverat quam in bonis habuerat, nunc quoque idem fiat: deinde constituta quantitate legatorum, quæ codicillis data sunt, ex summa, quæ efficiebatur debita, si æquo jure omnia deberentur, quartam deducat his solis, quibus codicillis legata sunt. §. 2. Quod si, post utraque legata solida computata, deprehenderetur, quod remaneat apud heredem, non tamen sufficiens quartæ eorundem legatorum: quod ei deest, detrahatur his solis, quibus codicillis legata data sunt.

19. ULPIANUS (lib. 4. Disputationum). Quærebatur, si miles, qui habebat jam factum testamentum, aliud fecisset; & in eo comprehendisset, *fidei heredis committere, ut priores tabulæ valerent*: quid juris esset? Dicebam, Militi licet plura testamenta facere: sed si simul fecerit, siue separatim, utique valebunt, si hoc specialiter expresse: nec superius per inferia rumpetur: cum & ex parte heredem instituere possit, hoc est, ex parte testato, ex parte intestato decedere. Quinimo & si codicillos ante fecerat, poterit eos, per testamentum sequens cavendo, in potestatem institutionis redigere, & efficere directam institutionem, quæ erat precaria. Secundum hæc in proposito referebam, si hoc animo fuerit miles, ut valeret prius factum testamentum, id, quod cavit, valere oportere: ac per hoc effici, ut duo testamenta sint: Sed in proposito cum fidei heredis committatur, ut valeat prius testamentum, apparet, eum non ipso jure valere voluisse, sed magis per fideicommissum, id est, in causam fideicommissi & codicillorum vim prioris testamenti convertisse. §. 1. Utrum autem totum testamentum in eam causam conversum sit, hoc est, & heredis institutio, an vero legata tantum, & fideicommissa, & libertates, quæritur? Sed mihi videtur non solum cetera præter institutionem heredis, sed & ipsam institutionem in causam fideicommissi verxisse: nisi aliud testatorem scripsisse probetur. §. 2. Si quis a milite heres ad tempus scriptus esset, & alius ex tempore: quæritur, an posterior heres a priore relicta legata debet? Et arbitror, hunc non debere, nisi alia voluntas militia probetur.

20. JULIANUS (lib. 27. Digestorum). Tribunus militum, si intra dies certos, quam successor ejus in castra venerat, manens in castris codicillos fecerit, & ibi decesserit: quoniam definit militis loco haberi, postquam successor ejus in castra venit, ideo communi jure civium Romanorum codicilli ejus æstimandi sunt. §. 1. Cum aliquis facto testamento militare coeperit, id quoque testamentum quod, antequam militare coeperit, fecerat, ali-

quo casu intelligitur militia tempore factum: veluti si tabulas inciderit, & legerit testamentum, ac rursus suo signo signaverit; amplius si & aliquid interleverit, perduxerit, adjecerit, emendaverit: quod si nihil horum inciderit, testamentum ejus ad privilegia militum non pertinebit.

21. AFRICANUS (lib. 4. Questionum). Quod constitutum est, ut testamentum militia tempore factum etiam intra annum post missionem valeret, quantum ad verba ejus, ad eos duntaxat, qui mitti solent, id beneficium pertimere existimavit: secundum quod neque Praefectos, neque Tribunos, aut ceteros, qui successoribus acceptis militare desinunt, hoc privilegium habituros.

22. MARCIANUS lib. 4. Institut. Miles filiusfamilias, si capite minutus fuerit, vel emancipatus, vel in adoptionem datus a patre suo: testamentum ejus valet, quasi ex voluntate.

23. TERTYLLIANUS (libro sing. de Castrensi peculio). Idem, & si paterfamilias miles de castrensibus rebus duntaxat testatur adrogandum se dederit. Si vero missus jam hoc fecerat, non valet testamentum.

24. FLORENTINUS (lib. 10. Institut). Divus Trajanus Statilio Severo ita rescripsit: Id privilegium, quod militibus datum est, ut quoquomodo facta ab his testamenta rata sint, sic intelligi debet, ut utique prius constare debeat, testamentum factum esse: quod & sine scriptura, & a non militibus fieri potest. Si ergo miles, de cujus bonis apud te quæritur, convocatis ad hoc hominibus, ut voluntatem suam testaretur, ita locutus est, ut declararet, quem vellet sibi esse heredem, & cui libertatem tribuere: potest videri, sine scripto hoc modo esse testatus, & voluntas ejus rata habenda est. Ceterum si (ut plerumque sermonibus fieri solet) dixit alicui, EGO TE HEREDEM FACIO, aut TIBI BONA MEA RELINQUO: non oportet hoc pro testamento observari. Nec ullorum magis interest, quam ipsorum, quibus id privilegium datum est, ejusmodi exemplum non admitti: alioquin non difficulter post mortem alicujus militis testes existerent, qui adfirmarent se audisse dicentem aliquem, relinquere se bona, cui visum sit: & per hoc judicia vera subvertuntur.

25. MARCELLUS (lib. singulari Responsorum). Titius, priusquam Tribunus legionis factus esset, testamentum fecit; & postea cinctus, manente eodem, defunctus est: Quæro, an militis testamentum videatur esse? Marcellus respondit: Testamentum, quod ante tribunatum fecisset, nisi si postea ab eo factum, dictum esse probaretur, quod valere vellet, ad commune jus pertinet. Constitutionibus enim Principum non militum testamenta, sed quæ a militibus facta sunt, confirmantur: sed plane fecisse testamentum eum interpretandum est, qui se velle testamentum, quod ante fecerat, valere aliquo modo declaravit.

26. MACER (lib. 2. Militarum).

Testamenta eorum, qui *ignominiae causa* missi sunt, statim desinunt militari jure valere: quod anni spatium testamentis eorum, qui honestam vel causariam missionem meruerant, tribuitur. §. 1. Jus testandi de castrensi (peculio), quod filiisfamilias militibus concessum est, ad eos, qui ignominiae causa missi sunt, non pertinet: quod hoc praemii loco merentibus tributum est.

27. PAPINIANUS (lib. 6. Responsi).

Centurio secundo testamento posthumos heredes instituit, neque substitutos dedit: quibus non additis, ad superius testamentum se redire testatus est: Caetera, quae secundo testamento scripsit, esse irrita placuit: nisi nominatim ea confirmasset, ad priorem voluntatem reversus.

28. ULPIANUS (lib. 36. ad Sabinum).

Cum filiusfamilias miles decessisset, filio impubere herede instituto, eique substituisset in avi potestate manenti, tutoresque dedisset, Divi Fratres rescripserunt, substitutionem quidem valere, tutoris autem dationem non valere: quia hereditati quidem suae miles qualem vellet substitutionem facere potest, verumtamen alienum jus minuere non potest.

29. MARCELLUS (lib. 10. Digesti.)

Si a milite scriptus heres sua sponte adierit hereditatem, & rogatus totam hereditatem restituerit: ex Trebelliano transeunt actiones. §. 1. Miles testamento suo manumittendo, nihil efficit in eo, cujus libertas Lege Aelia Sentia, vel aliqua impeditur. §. 2. Edictum Praetoris, quo iusjurandum *heredibus institutis legatariisque remittitur*, locum habet etiam in militum testamentis: sicut etiam in fideicommissis. † Idemque si turpis esset conditio. §. 3. Patri (ejus), qui in emancipatione ipse manumissor extitisset, contra tabulas testamenti dandam bonorum possessionem partis debitae placet: exceptis his rebus, quas in castris adquisisset: quarum liberam testamenti factionem habet.

30. PAULUS (lib. 7. Quaestionum).

Nam in bona castrensia non esse dandam contra tabulas filii militis bonorum possessionem, D. Pius Antoninus rescripsit.

31. MARCELLUS (lib. 13. Digesti.)

Si miles Titio & Seio servum legaverit, & cum Titius manumisisset deliberante Seio, moxque is legatum omisisset: liberandum fore dico: quia & si heres servum alicui legatum interim manumisisset, deinde legatarius repudiasset, liber esset.

32. MODESTINUS (lib. 9. Regularum).

Si secundum probabilem voluntatem militis hereditas ejus non adeatur, nec res castrenses heredibus competunt.

33. TERTYLLIANUS (lib. singul. de Castrensi peculio).

Si filiusfamilias miles fecisset testamentum morte militiae, deinde post mortem patris posthumus ei nasceretur: utique rumpitur ejus testamentum. Verum si perseverasset in ea voluntate, ut vel-

let adhuc illud testamentum valere: valiturum illud, quasi rursus aliud factum; si modo militaret adhuc eo tempore, quo nasceretur illi posthumus.

§. 1. Sed si filiusfamilias miles fecisset testamentum, deinde postea, vivo eo & adhuc avo quoque superstiti, nasceretur ei posthumus, non rumpitur ejus testamentum: quia cum id, quod nasceretur, in potestate ejus non perveniret, non videtur suus heres adgnasci. Ac ne avo quidem suo hunc nepotem posthumum, cum vivo filio nasceretur, suum heredem protinus adgnasci: & ideo nec avi testamentum rumpi: quoniam licet in potestate avi protinus esse inciperet, tamen antecederet eum filius. §. 2. Secundum quae, si filiusfamilias miles testamentum fecerit, & omiserit posthumum per errorem, non quod volebat exheredatum; deinde posthumus, post mortem avi, vivo adhuc filio, id est, patre suo, natus fuerit: omnimodo rumpet illius testamentum. Sed si quidem, pagano jam illo facto, natus sit, nec convalescet ruptum: si vero militante adhuc natus fuerit, rumpetur; deinde, si voluerit ratum illud esse pater, convalescet sic, quasi denuo factum. §. 3. Sed & si vivo ac avo nascatur posthumus, hic non rumpet continuo patris testamentum: si supervixerit post mortem avi, vivo adhuc patre, rumpet, quod novus illi nunc primum heres adgnascitur. Ita tamen, ut nunquam possit duorum simul testamenta rumpere, & avi, & patris.

34. PAULUS (lib. 14. Quaestionum).

Ejus militis, qui doloris impatientia vel taedio vitae mori maluit, testamentum valere, vel intestati bona ab his, qui Lege vocantur, vindicari, Divus Hadrianus rescripsit. §. 1. Militia missus intra annum testamentum facere coepit, neque perficere potuit: Potest dici: solum ita esse testamentum, quod in militia fecit, si jure militiae fuit scriptum: alioquin, si valuit jure communi, non esse jure rescissum. §. 2. Nec tamen circa militem eadem adhibetur distinctio: nam quocumque modo testamentum fecerit, novissima voluntate rescindetur: quoniam *voluntas quoque militis testamenti est*.

35. IDEM (lib. 19. Quaestionum).

Miles si testamentum imperfectum relinquat, scriptura, quae profertur, perfecti testamenti potestatem obtinet: nam militis testamentum sola perficitur voluntate. † Quique plura per dies varios scribit, saepe facere testamentum videtur.

36. IDEM (lib. 6. Responsorum).

Militis codicillis ad testamentum factis, etiam hereditas jure videtur dari: Quare si parte dimidiam hereditatis codicillis dederit, testamento scriptus ex asse heres partem dimidiam habebit: legata autem testamento data communiter debentur. §. 1. Miles castrensium bonorum, & non castrensium, diversis heredibus institutis, postea castrensium bonorum alios heredes instituit: Prioribus tabulis tantum abstulisse videtur, quantum in posteriores contulerit: nec videtur mutare: etsi prioribus tabulis unus heres scriptus fuisset. §. 2. Miles in supremis ordinandis ignarus uxorem esse praegnantem, ventris non habuit mentionem: Post

mortem patris filia nata, ruptum esse testamentum apparuit, neque legata deberi: si qua vero medio tempore scriptus heres legata solvisset, utilibus actionibus filiae datis, ob improvisum casum esse revocanda; nec institutum, cum bonae fidei possessor fuerit, quod inde servari non potuisset, praestare. §. 3. Veteranus moriens, testamentum jure communi tempore militiae factum, irritum esse voluit, & intestatus esse maluit: Heredum institutiones (ac substitutiones) in eodem statu mansisse placuit: legata vero petentes exceptione doli mali secundum jus commune summoventur: cujus exceptionis vires ex persona petentis aestimantur; (&) alioquin potior est in re pari causa possessoris. §. 4. Miles jure communi testatus, postea testamento jure militiae super bonis omnibus facto, post annum militiae vita decesserat: prioris testamenti, quod ruptum esse constabat, non redintegrari vires constitit.

37. PAULUS (lib. 7. Quaestionum).

SI duobus a milite liberto scriptis heredibus alter omiserit hereditatem: pro ea parte intestatus videbitur defunctus decessisse: quia miles & pro parte testari potest: & competit patrono ab intestato bonorum possessio: nisi (si) haec voluntas defuncti probata fuerit, ut omittebat altero, ad alterum vellet totam redire hereditatem.

38. IDEM (lib. 8. Quaestionum).

QUOD dicitur, si miles intra annum, quam missus est, decesserit, valere ejus testamentum, quod jure militari fecerat: verum est, etiam si post annum conditio institutionis extiterit, mortuo eo intra annum. Et ideo, si heredi filio substituerit, nihil interest quando filius moriatur: sufficit enim patrem intra annum obiisse. §. 1. Miles testamentum fecerat: deinde non ignominiae causa missus, rursus cinctus est in alia militia: Querebatur, an testamentum ejus, quod in militia fecerat, valeret? Quaesivi, utrum jure militari an communi jure testatus est? & si quidem communi jure testatus est, nulla dubitatio est, quin valeat. Sed si ut miles fecisset testamentum, agitare coepi, quando adsumptus fuisset, postquam desiit in numeris esse, utrum intra annum, an post annum? Cognovi, intra annum cum adsumptum: ergo si, cum adhuc jure militari valeret, rursus eodem jure posset testari, numquid etiam post annum eo mortuo valeat testamentum? Me movebat, quod alia militia est posterior. Sed humanius est dicere, valere testamentum, quasi conjuncto munere militiae. Non loquor de eo, qui voluit valere testamentum etiam adsumptus: hic enim quasi in militia sequenti fecit testamentum, exemplo ejus, qui paganus fecit, deinde militare coepit.

39. IDEM (lib. 9. Quaestionum).

SI filiusfamilias miles captus, apud hostes decesserit; dicemus, Legem Corneliam etiam ad ejus testamentum pertinere. Sed quaeramus, si pater ejus prius in civitate decesserit, relicto nepote ex filio, an similiter testamentum patris rumpatur? Et dicendum est, non rumpi testa-

mentum: quia ex eo tempore, quo captus est, videtur decessisse.

40. IDEM (lib. 11. Responsum).

Lucius Titius miles notario (suo) testamentum scribendum notis dictavit, & antequam literis praescriberetur, vita defunctus est: Quæro, an hæc dictatio valere possit? Respondi, militibus quoquo modo velint, & quo modo possunt, testamentum facere concessum esse: ita tamen, ut hoc ita subsecutum esse legitimis probationibus ostendatur. §. 1. Idem respondit, ex testamento ejus, qui jure militari testatus esset, servum, qui (licet sub conditione) legatum meruit, etiam libertatem posse sibi vindicare. §. 2. Idem respondit, Lucius Titius miles testamentum ita fecit, *Pamphila serva mea ex asse mihi heres esto*: alio deinde capite, Sempronio commilitoni suo eandem Pamphilam reliquit: cujus fidei commisit, ut eam manumitteret. Quæro, an heres esset Pamphila, atque si directo accepisset libertatem? Respondi, intelligendum, militem qui ancillam suam heredem instituerat ignorasse, posse ex ea institutione etiam libertatem ei competere; & ideo sine causa postea a commilitone petisse, ut eandem manumitteret: cum ex prioris scriptura libera & heres effecta esset, postea, nullo præjudicio voluntati facto, frustra legata est.

41. TRYPHONIUS (lib. 18. Disputat.)

Miles ita heredem scribere potest: *Quoad vivit Titius, heres esto; post mortem ejus, Septicius*. Sed si ita scripserit, *Titius usque ad annos decem heres esto*, nemine substituto, intestati causa post decem annos locum habebit. Et quia diximus, ex certo tempore, & usque ad certum tempus milites posse instituere heredem, his consequens est, ut antequam dies veniat, quo admittatur institutus, intestati hereditas deferatur. Et quod in bonorum portione ei licet, hoc etiam in temporis spatio licet non modicum sit, ex eodem privilegio competat. §. 1. Mulier, in qua turpis suspicio cadere potest, nec ex testamento militis aliquid capere potest: ut Divus Hadrianus rescripsit. §. 2. Nec tutorem ei, qui in aliena est potestate, miles dare potest. §. 3. Si miles exheredaverit filium; vel, sciens cum filium suum esse, silentio præterierit: an legatum a substituto ejus dare possit, quaesitum est? Dixi, non posse, licet ampla legata reliquerit. §. 4. Exheredato miles & emancipato filio substituere potest. Verum hoc jus in his exercebitur, quæ ab ipso ad eum, cui substituit, pervenerint; non etiam in his, (si) quæ habuerit, vel postea adquisierit: nam & si filio suo, vivo adhuc avo, substituit, post adquisitam ei avi hereditatem, nemo diceret, ad substitutum pertinere. §. 5. Si militis adita non fuerit hereditas, an substitutio, quam pupillo fecit, valeat, quaeritur? Et consequens erit, hoc dicere: quia permittitur, militem filio facere testamentum, quamvis sibi non fecerit.

42. ULPIANUS (lib. 45. ad Edictum).

EX eo tempore quis jure militari incipit posse testari, ex quo in numeros relatus est: ante, non:

non: Proinde qui nondum in numeris sunt, licet etiam lecti tirones sint, & publicis expensis iter faciant, nondum milites sunt: debent enim in numeros referri.

43. PAPINIANUS (lib. 6. Respon-
forum).

Filiusfamilias equestri militia exornatus, & in comitatu Principum retentus, cingi confestim iussus, testamentum de castrensi (peculio) facere potest.

44. ULPIANUS (lib. 45. ad Edictum).

Rescripta Principum ostendunt, omnes omnino, qui ejus sunt gradus, ut jure militari testari non possint, si in hostico deprehendantur, ut illic decedant, quomodo velint, & quomodo possint, testari: siue Præses sit Provinciæ, siue quis alius, qui jure militari testari non potest.

TIT. II.

DE ADQUIRENDA VEL OMIT-
TENDA HEREDITATE.

1. PAULUS lib. 2. ad Sabinum.

Qui totam hereditatem adquirere potest, is pro parte eam scindendo adire non potest.

2. ULPIANUS (lib. 4. ad Sabinum).

Sed & si quis ex pluribus partibus in ejusdem hereditate institutus sit, non potest quasdam partes repudiare, quasdam agnoscere.

3. IDEM (lib. 6. ad Sabinum).

Quamdiu prior heres institutus hereditatem adire potest, substitutus non potest.

4. IDEM (lib. 3. ad Sabinum).

Nolle adire hereditatem non videtur, qui non potest adire.

5. IDEM lib. 1. ad Sabinum.

Mortuus, nec non surdus, etiam ita natos, pro herede gerere, & obligari hereditati posse, constat. §. 1. Eum cui lege bonis interdicitur, (heredem) institutam posse adire hereditatem constat.

6. IDEM (lib. 6. ad Sabinum).

Qui in aliena est potestate, non potest invitum hereditati obligare eum, in cuius est potestate: ne ari alieno pater obligaretur. §. 1. Sed in bonorum possessione placuit, ratam haberi posse eam, quam circa voluntatem agnovit is, qui potestati subiectus est. §. 2. Sed & si legitima hereditas filio delata sit ex Senatusconsulto Orficiano matris, idem erit probandum. §. 3. Sed & si non adierit filius, diu tamen possedit pater hereditatem, credendus est admisisse hereditatem, ut D. Pius & Imperator noster rescripserunt. §. 4. Si is qui putabat se filiumfamilias, patris jussu adierit: eum neque sibi, neque ei qui iussit, quæsisse hereditatem constat: quamquam is quem pater iussit adire, & decessit, si adierit jam mortuo patre, obliget se hereditati: ut Julianus lib. 31. Digestorum scripsit. Nam eum qui dubitat, utrum filiusfamilias an paterfamilias morte patris factus sit, posse adire hereditatem, magis admittit. §. 5. Interdum filiifamilias & sine aditione adquirent hereditatem his, in quorum sunt potestate: ut puta si nepos ex filio exheredato, heres sit institutus: patrem enim suum sine aditione faciet heredem, & qui-

dem necessarium. §. 6. Sed si quis heres institutus adoptetur a filio exheredato, necessarium eum non facit: sed juberi debet, ut adeat: quoniam mortis tempore in potestate non fuerit. Nam per eum quis existere necessarius non potest, qui ipse non esset extiturus. §. 7. Celsus lib. 15. Digestorum scripsit, Eum qui metu verborum vel aliquo timore coactus, fallens adierit hereditatem, siue liber sit, heredem non fieri placet; siue servus sit, dominum heredem non facere.

7. PAULUS (lib. 1. ad Sabinum).

Si quis filiumfamilias heredem instituerit, & ita scripserit, *Si mihi Titius iste filiusfamilias heres non erit, Sempronius heres esto*: filio adeunte jussu patris, substitutus excluditur. §. 1. Si filius, prius quam sciret se necessarium extitisse patri heredem, decesserit relicto filio necessario: permittendum est nepoti abstinere se avi hereditate: quia & patri ejus idem tribneretur. §. 2. In omni successione, qui ei heres extitit qui Titio heres fuit, Titio quoque heres videtur esse, nec potest Titii omittere hereditatem.

8. ULPIANUS lib. 7. ad Sabinum.

More nostræ civitatis neque pupillus neque pupilla sine tutoris auctoritate obligari possunt: hereditas autem quin obliget nos æri alieno, etiam si non sit solvendo, plus quam manifestum est. De ea autem hereditate loquimur, in qua non succedunt hujusmodi personæ quasi necessariae. §. 1. Impubes, qui in alterius potestate est, si jussu ejus adierit hereditatem, licet consilii capax non fuerit, ei acquirit hereditatem.

9. PAULUS (lib. 2. ad Sabinum).

Pupillus si fari possit, licet hujus ætatis sit, ut causam acquirendæ hereditatis non intelligat (quamvis non videatur scire hujusmodi ætatis puer: neque enim scire neque decernere talis ætas potest, non magis quam furiosus), tamen cum tutoris auctoritate hereditatem adquirere potest: hoc enim favorabiliter eis præstat.

10. ULPIANUS (lib. 7. ad Sabinum).

Si ex asse heres destinaverit partem habere hereditatis, videtur in assem pro herede gessisse.

11. POMPONIUS (lib. 3. ad Sabinum).

Impuberibus liberis omnimodo abstinendi potestas sit: puberibus autem ita, si se non immiscuerint.

12. ULPIANUS (lib. 11. ad Edictum).

Ei, qui se non miscuit hereditati paternæ, siue major sit, siue minor, non esse necesse Prætorem adire: sed sufficit, se non miscuisse hereditati. † Et est in Semensibus Vivis Soteri & Victorino rescriptum, *Non esse necesse pupillis in integrum restitui ex avito contractu, quorum pater constituerat non agnoscere hereditatem, neque quicquam amoverat, vel pro herede gesserat.*

13. IDEM (lib. 7. ad Sabinum).

Is qui heres institutus est, vel (is) cui legitima hereditas delata est, repudiatione hereditatem amittit. Hoc ita verum est, si in ea causa erat here-

hereditas, ut & adiri posset: ceterum heres institutus sub conditione, si ante conditionem existentem repudiavit, nihil egit, qualisqualis fuit conditio: etsi in arbitrium collata est. §. 1. Si quis dubitet, vivat testator, necne: repudiando nihil agit. §. 2. Substitutus quoque similiter si ante repudiat, quam heres institutus decernat de hereditate; nihil valebit repudiatio. §. 3. Neque filiusfamilias repudiando sine patre, neque pater sine filio, alteri nocet: utrique autem possunt repudiare.

14. PAULUS (lib. 2. ad Sabinum).

Idem est etiam, si legitima hereditas filiis obvenit.

15. ULPIANUS (lib. 7. ad Sabinum).

IS qui putat se necessarium, cum sit voluntarius, non poterit repudiare: nam plus est in opinione, quam in veritate.

16. IDEM (lib. 24. ad Edictum).

Et e contrario, qui se putat necessarium, voluntarius existere non potest.

17. IDEM lib. 7. ad Sabinum.

Nec is, qui non valere testamentum aut falsum esse putat, repudiare potest. Sed si certum sit, falsum non esse, quod falsum dicitur, sicut adeundo acquirit, ita & repudiando amittit hereditatem. §. 1. Heres institutus, idemque legitimus, si quasi institutus repudiaverit, quasi legitimus non amittit hereditatem: sed si quasi legitimus repudiavit, si quidem scit se heredem institutum, credendus est utrumque repudiasse: si ignorat, ad neutrum ei repudiatio nocebit; neque ad testamentariam, quoniam hanc non repudiavit; neque ad legitimam, quoniam nondum ei fuerat delata.

18. PAULUS (lib. 2. ad Sabinum).

IS potest repudiare qui & adquirere potest.

19. IDEM (lib. 59. ad Edictum).

Qui hereditatem adire vel bonorum possessionem petere voluit, certus esse debet, defunctum esse testatorem.

20. ULPIANUS lib. 61. ad Edictum.

Pro herede gerere videtur is, qui aliquid facit quasi heres. Et generaliter Julianus scribit, eum demum pro herede gerere, qui aliquid quasi heres gerit: pro herede autem gerere, non esse facti, quam animi: nam hoc animo esse debet, ut velit esse heres. Ceterum si quid pietatis (causa fecit), si quid custodiae causa fecit, si quid quasi non heres egit sed quasi alio jure dominus, apparet non videri pro herede gessisse. §. 1. Et ideo solent testari liberi, qui necessarii existunt, non animo heredis se gerere, quæ gerunt: sed aut pietatis aut custodiae causa, aut pro suo. Ut puta patrem *sepelivit*, vel *iusta ei fecit*: si animo heredis, pro herede gessit; enimvero si pietatis causa hoc fecit, non videtur pro herede gessisse: servos hereditarios *pavit*, jumenta aut *pavit* aut *distraxit*: si hoc ut heres gessit, pro herede; aut si non ut heres, sed ut custodiat, aut putavit sua, aut, dum deliberat, quid fecit, consulens ut salvæ sint res hereditariæ, si forte ei non placuerit pro herede gerere, apparet non videri pro herede gessisse. † Proinde & si fundos aut

ædes locavit, vel *fulsit*, vel [si] quid aliud fecit, non hoc animo, quasi pro herede gereret; sed dum ei, qui substitutus est, vel ab intestato heres exstaturus, prospicit; aut res tempore perituras distraxit: in ea causa est, ut pro herede non gesserit, quia non hoc animo fuerit. §. 2. Si quid tamen quasi heres petit, sed ex his, quæ ad heredem extraneum non transeunt: videamus, an oneribus se immerferit hereditariis: ut puta a liberto parentis operas petit; has heres extraneus petere non potuit; hic tamen petendo consequi potest. Et constat, pro herede eum non gessisse: cum petitio earum etiam creditoribus competat, & maxime futurarum. §. 3. Sed & qui in sepulchrum hereditarium mortuum instillit, obligari paternis creditoribus non est existimandus, ut Papinianus ait: quæ sententia humanior est, licet Julianus contra scripserit. §. 4. Papinianus scribit, filium heredem institutum, qui se bonis paternis abstinuit, vulgo putare quosdam, si a statulibero pecuniam accepit, a creditoribus conveniendum: sive nummi peculiare fuerint, sive non fuerint: quia ex defuncti voluntate accipitur, quod conditionis implendæ causa datur. Julianus autem, & si non abstinuit, idem existimavit. † Ita demum autem *pro herede gessisse* ait Papinianus, si solus heres sit. Ceterum si coheredem habeat, & coheres adiit, non est cogendus (inquit) is, qui accepit a statulibero, actiones creditorum suscipere: nam, cum se filius abstinet, idem debet consequi jure Prætorio, quod emancipatus consequitur, qui hereditatem repudiavit; quo facto statuliber filio nominatim pecuniam dare iussus, potuisset non heredi dando ad libertatem pervenire. † Itaque tunc *pro herede geri* dicendum esse ait, quotiens accipit, quod citra nomen & jus heredis accipere non poterat. §. 5. Si sepulchri violati filius aget, quamvis hereditarii: quia nihil ex bonis patris capit, non videtur bonis immiscere: hæc enim actio pœnam & vindictam, quam rei persecutionem, quam rei persecutionem continet.

21. IDEM (lib. 7. ad Sabinum).

Si quis extraneus rem hereditariam quasi *subripens*, vel *expilans* tenet, non pro herede gerit: nam admissum contrariam voluntatem declarat. §. 1. Interdum autem animus solus cum obstringeret hereditati: ut puta si re non hereditaria quasi heres usus sit. §. 2. Sed ita demum pro herede gerendo adquiret hereditatem, si jam sit (ei) delata. Ceterum ex quibus causis repudiantem nihil agere diximus, ex iisdem causis pro herede gerendo quicquam agere sciendum est. §. 3. Si quis partem, ex qua institutus est, ignoravit, Julianus scribit, nihil ei nocere, quominus pro herede gereret. Quod & Cassius probat, si conditionem, sub qua heres institutus est, non ignorat: si tamen extitit conditio, sub qua (substitutus) est. Quid tamen, si ignorat conditionem extitisse? Puto (posse) adire hereditatem: quemadmodum si ignoret, an coheredis, cui substitutus est, repudiatione portio ei delata sit.

22. PAULUS (lib. 2. ad Sabinum).

Si is, ad quem legitima hereditas pertinet, putaverit defunctum servum suum esse, & quasi peculium ejus nactus sit: placet, non obligari eum hereditati. † Idem ergo dicemus (ut ait Pomponius) si quasi libertini sui, cum ingenuus esset, bona (ejus) occupabit. Nam * ut quis pro herede gerendo obstringat se hereditati, scire debet, qua ex causa hereditas ad eum pertineat: veluti adgnatus proximus justo testamento scriptus heres, antequam tabulae proferantur, cum existimaret intestato patremfamilias mortuum, quamvis omnia pro domino fecerit, heres tamen non erit. † Et idem juris erit, si non justo testamento scriptus heres, prolatis tabulis, cum putaret justum esse: quamvis omnia pro domino administraverit, hereditatem tamen non acquirat.

23. POMPONIUS (lib. 3. ad Sabinum).

In repudianda hereditate, vel legato, certus esse debet de suo jure is, qui repudiat.

24. ULPIANUS (lib. 7. ad Sabinum).

Fuit quaestionis, an pro herede gerere videatur, qui pretium hereditatis omittendae causa capit? Et obtinuit, hunc pro herede quidem non gerere, qui ideo accepit, ne heres sit: in Edictum tamen Praetoris incidere: sive igitur a substituto (non) heres accepit, sive a legitimo, mortis causa accepisse videtur. † Idemque erit, & si non accepit, sed promissa sit ei pecunia: nam & stipulando mortis causa capit.

25. IDEM (lib. 8. ad Sabinum).

Si quis mihi bona fide serviat servus alienus, jussu meo hereditatem adeundo nihil promovebit, nec acquirat mihi: nec fructuarius quidem servus. §. 1. Servus municipum, vel collegii, vel decuriae, heres institutus, manumissus, vel alienatus, adibit hereditatem. §. 2. Si fisci servus sit, jussu procuratoris Caesaris adibit hereditatem, ut est saepe rescriptum. §. 3. Si quis plane servus poenae fuerit effectus, ad gladium, vel ad bestias, vel in metallum damnatus, si fuerit heres institutus, pro non scripto hoc habebitur: idque Divus Pius rescripsit. §. 4. Jussu ejus, qui in potestate habet, non est simile tutoris auctoritati, quae interponitur perfecto negotio: sed praecedere debet, ut Gaius Cassius lib. 2. Juris Civilis scribit: & putat, vel per internuncium fieri posse, vel per epistolam. §. 5. Sed utrum generaliter, *quaecunque tibi hereditas fuerit delata*: an specialiter? Et magis placet (ut Gaius Cassius scribit) specialiter debere mandare. §. 6. An nominatim de vivi hereditate mandari possit, quaeritur? Sed ego non puto recipiendum, ut de vivi hereditate mandetur. Plane, si rumor fuit *Lucium Titium decessisse*, poterit ei mandare, ut si heredem scripsit eum, adeat: aut si clusae adhuc tabulae sunt, & sit incertum, an filius scriptus sit heres. §. 7. Sed quid, si mandavit, *ut hereditatem colligat*? an videtur mandasse, ut adeat? Quid, si, *ut petat bonorum possessionem*? aut, *ut rem hereditariam distrabat*? Aut quid, si peritam bonorum possessionem ratam habuit, mox filius adeat hereditatem? Vel quid, si pro herede gerere mandavit, filius adiit hereditatem? An jussu videatur

adiisse, dubitari potest? Imo verius est, ex his omnibus aditionem esse introducendam. † Pater filio ita scripsit, *Scio, fili, quod pro tua prudentia invigilabis hereditati delatae tibi Lucii Titii*: Puto, jussu patris adisse. §. 9. Quid, si mandavit, *si expedit adire, adito?* si putas expedire (adire), adito? Erit jussu aditum. §. 10. Si coram Titio jussit adire, si arbitrio Lucii Titii: recte puto jussisse. §. 11. Sed si mandavit quasi ex asse instituto, & inveniatur ex parte: non puto ex jussu adisse. Quod si ex parte jussit, potest ex asse adire. † Aliter atque si mandavit quasi ab intestato, & ex testamento adit: nam non puto quicquam egisse. At si ex testamento mandavit, poterit & ab intestato, quoniam non fecit deteriore conditionem patris. † Idemque, & si quasi instituto praecipit, & inveniatur substitutus, vel contra. §. 12. Sed si mandavit, *ut patris adiret*, sit autem & impuberi substitutus, non sufficit jussum. §. 13. Plane si sic mandavit, *si qua ex testamento Lucii Titii deferatur hereditas*, potest defendi jussu adisse. §. 14. Sed si posteaquam jussit, poenitentiam egit, priusquam adiret, nihil agit adeundo. §. 15. Item si se adrogandum dederit prius quam filius adiret, non est acquisita hereditas.

26. PAULUS (lib. 2. ad Sabinum).

Si ego & servus meus, vel filius, heres institutus sit: si jussero filio vel servo adire, statim & ex mea institutione me heredem esse Pomponius scribit: Idem & Marcellus probat, & Julianus.

27. POMPONIUS (lib. 3. ad Sabinum).

Neminem pro herede gerere posse vivo eo, cujus in bonis gerendum sit, Labeo ait.

28. ULPIANUS (lib. 8. ad Sabinum).

Arsto existimat, Praetorem aditum facultatem facere debere heredi, rationes defuncti ab eo petere, penes quem depositae sunt, deliberanti de adeunda hereditate.

29. POMPONIUS (lib. 3. ad Sabinum).

Qui heres institutus prohibeatur ab eo, qui una institutus jam hereditatem adiit, tabulas, literas, rationes inspicere mortui, unde scire posset, an sibi adeunda esset hereditas, non videtur pro herede gerere.

30. ULPIANUS (lib. 8. ad Sabinum).

Cum quidam Legationis causa absens filium heredem institutum non potuisset jubere adire in provincia agentem, Divus Pius rescripsit Consulibus, subvenire ei oportere, mortuo filio: eo quod reipublicae causa aberat. §. 1. Quod dicitur, *proximus a filio posthumo heres, dum mulier praegnas est, aut putatur esse, adire hereditatem non potest*; sed si scit non esse praegnantem, potest: accipe proximus a ventre, qui suum heredem pariturus est. (Et) non solum ad testatos haec verba, verum ad intestatos quoque pertinent. † Et in eo ventre idem accipias, qui legitimum vel consanguineum pariturus est: Quoniam * mortis tempore qui in utero est, quantum ad moram faciendam inferioribus, & sibi locum faciendum si fuerit editus, pro jam nato habetur. [† Idemque & per

bonorum possessionem edictalem). Denique Prætor ventrem mittit in possessionem. §. 2. Sive igitur putem prægnatem, sive sit revera prægnas, quæ eum paritura est, qui suus heres futurus est, adire hereditatem non possum: quoniam in eo est, ut rumpatur testamentum: nisi si proponas ventrem institutam vel exheredatam. §. 3. Quod dicitur, si putatur esse prægnas, sic accipiendum (est), si dicat se prægnatem. † Quid ergo, si ipsa non dicat, sed neget, alii dicant prægnatem esse? Adhuc adiri hereditas non potest: finge obstetrices dicere. † Quid, si ipse putat solus? Si iusta ratione ductus, non potest adire: si secundum multorum opinionem, potest. §. 4. Quid ergo, si prægnas fuit, cum putaret heres non esse prægnatem, & adiit, mox abortum factum est? Proculdubio nihil egerit. Totiens igitur ei sua præsumptio proficit, quotiens concurrat cum veritate. §. 5. Sed & si ipsa mulier heres instituta sit, quæ se prægnatem fingit, ad eundem acquirere hereditatem. Per contrarium non acquireret, si se putet prægnatem, cum non sit. §. 6. Suum heredem, certum est, ex assere heredem esse, etsi putat esse prægnatem mulierem, quæ non est prægnas. Quid, si unum in utero habeat, an ex parte dimidia sit heres? sive institutum posthumum proponas, sive intestatum patrem decessisse. quod & Sextum (Proponium) opinatum Tertullianus lib. 4. Quæstionum refert: putasse enim, sicuti (cum) vacuo utero suus ex assere heres est, ita & cum unum gerit, nec per naturam humanæ conditionis alium partem formare potest (quod quidem post certum tempus conceptionis eveniet), ex parte dimidia & ignorantem fore heredem: non ex quarta, ut Julianus putat. §. 7. Scientia autem, vel opinio, si filiusfamilias vel servus instituti sunt, utrum ipsorum, an domini vel patris accipienda sit? finge patrem putasse prægnatem, filium certum esse finge, & sic adire: an adquirat hereditatem? puto acquirere: sed contra, non acquirere. §. 8. Si certus sum, non esse falsum testamentum, vel irritum, vel ruptum: licet dicatur esse, possum adire hereditatem.

31. PAULUS (lib. 2. ad Sabinum).

Heredi cum posthumo instituto reliquæ partes adcrebunt, quæ posthumo datæ sunt, si certum sit non esse prægnatem, licet heres ignoret.

32. ULPIANUS (lib. 8. ad Sabinum).

Heres institutus, si putet testatorem vivere, quamvis jam defunctus sit: adire hereditatem non potest. §. 1. Sed & si scit, se heredem institutum, sed utrum pure, an sub conditione, ignoret, non poterit adire hereditatem, licet pure heres institutus sit: & sub conditione, licet paruerit conditioni. §. 2. Sed & si de conditione testatoris incertus sit, paterfamilias an filiusfamil. sit, non poterit adire hereditatem: etsi ejus conditionis sit in veritate, ut testari poterit.

33. PAULUS (lib. 12. ad Plautum).

Quod si dubitet, apud hostes decessit, an civis Romanus: quoniam utroque casu est jus adeundi, & in re est ut possit adire, dicendum est posse adire.

34. ULPIANUS (lib. 8. ad Sabinum).

Sed (&) si de sua conditione quis dubitet, an filiusfamilias sit, posse eum acquirere hereditatem, jam dictum est. † Cur autem, si suam ignoret conditionem, adire potest; si testatoris, non potest? Illa ratio est, quod qui conditionem testatoris ignorat, an valeat testamentum dubitat: qui de sua, de testamento certus est. §. 1. Sed & si, cum esset pure institutus, putavit sub conditione, & impleta conditione, quam injectam putavit, adiit: an possit acquirere hereditatem? Consequens est dicere, posse eum adire, maxime cum hæc suspicio nihil ei offuerit, nec periculum adtulerit. † Facilius quis admittet, si quis pure institutus, putabit se sub conditione institutum, conditionemque impletam, quam in eventum putabat: nam in nullo hæc suspicio offuit.

35. IDEM (lib. 9. ad Sabinum).

Si quis heres institutus ex parte, mox Titio substitutus, antequam ex causa substitutionis ei deferatur hereditas, pro herede gesserit: erit heres ex causa quoque substitutionis: quoniam invito quoque ei adcrebuit portio. † Idem dico, & si filiusfamilias vel servus, jussu domini vel patris adierint hereditatem, mox emancipatus, vel manumissus, ex causa substitutionis adeant: erunt namque heredes: sunt enim appendices præcedentis institutionis. §. 1. Si exclusus per conditionem sibi datam pater filium jussit adire: dicendum erit, eum non quæsisse suam portionem. §. 2. Sed si ex duobus filiis unum jufferit, debet & alium filium jubere adire.

36. POMPONIUS (lib. 3. ad Sabinum).

Si ex sua parte dominus vel pater adierit: necessarium est jussum, ut filius vel servus coheredes adeant.

37. IDEM lib. 5. ad Sabinum.

Heres in omne jus mortui, non tantum singularum rerum dominium succedit: cum & ea, quæ in nominibus sint, ad heredem transeant.

38. ULPIANUS (lib. 43. ad Edictum).

Si duo sint necessarii heredes, quorum alter se abstinuit, alter, posteaquam prior abstinuit, immiscuit se: dicendum est, hunc non posse recusare, quo minus tota onera hereditaria subeat: qui enim scit, aut scire potuit, illo abstinente, se oneribus fore implicitum, ea conditione adire videtur.

39. IDEM (lib. 46. ad Edictum).

Quamdiu potest ex testamento adiri hereditas, ab intestato non defertur.

40. IDEM (lib. 4. Disputationum).

Quæsitum est, an licet quis paternæ hereditatis nihil attingat, aliquid tamen propter patris voluntatem habeat, vel faciat, an creditoribus paternis cogatur respondere? ut puta si impuberi fuerit substitutus: in qua specie Julianus lib. 26. Digestorum scripsit, incidere eum in Edictum, si se immiscuerit impuberis hereditati: nam qui judicium parentis oppugnaverit, non debet ex eadem hereditate quicquam consequi. Sed Marcellus eleganter distinguit: multum interesse, utrum ex assere fuerit institutus (in) patris testamento, an ex parte: ut si ex parte, potue-

potuerit sine metu, remota patris successione, impuberis hereditatem amplecti.

41. JULIANUS lib. 26. Digestorum.

Filius, qui se paterna hereditate abstinuit, si exhereditati fratris hereditati se immiscuerit, & pro herede gesserit, poterit ex substitutione hereditatem obtinere.

42. ULPIANUS lib. 4. Disputationum.

Iulianus lib. 26. Digestorum scripsit, Si pupillus paterna hereditate se abstinuisset, deinde ei aliquis heres exstiteret, non esse eum compellendum creditoribus paternis respondere, nisi substitutus ei fuit: inclinatur enim in hoc, ut putet substitutum etiam patris onera subiturum. Quæ sententia a Marcello recte notata est: impugnat enim utilitatem pupilli, qui ipse saltem potest habere successorem: metu enim onerum patris, timidius quis etiam impuberis hereditatem adibit. Alioquin (inquit) & si frater fuit, omiſſa causa testamenti, ab intestato possidebit hereditatem: & quidem impune: * nec enim videtur voluisse fraudare Edictum, qui sibi prospicit, ne oneribus patris pupilli hereditas implicaretur. Sed quod in fratre scripsit, credo ita intelligendum, si non impuberis frater fuit, sed testatoris: ceterum utique, si frater a patre fratri substitutus impuberi sit, sine dubio necessarius heres existeret. §. 1. Si in societatem, quam vivo patre inchoaverat filius, post mortem patris perseveraverit: Julianus recte distinguit, interesse, utrum rem coeptam sub patre perficit, an novam inchoavit: nam si quid novum in societatem inchoavit, non videri miscuisse hereditati patris, scripsit. §. 2. Si servum paternum filius manumiserit, sine dubio miscuisse se paternæ hereditati videbitur. §. 3. Proponebatur filius a patre de castrensi peculio servos comparasse, eosque a patre manumittere rogatus, cum heres esset ab eo institutus: Quærebatur, si se abstinuisset paterna hereditate, eosque manumississet, an miscuisse se paternæ hereditati videatur? Dicebamus: nisi evidenter quasi heres manumiserit, non debere eum calumniam pati, quasi se miscuerit, hereditati.

43. JULIANUS (lib. 30. Digestorum).

Heres per servum hereditarium ejusdem hereditatis partem, vel id quod ejusdem hereditatis sit, adquirere non potest.

44. IDEM (lib. 47. Digestorum).

Quotiens pupillus patri heres extitit, & abstinet se hereditate, quamvis patris bona sub creditoribus fiant, tamen rata haberi debent quæcunque pupillus bona fide gesserit: & ideo ei, qui fundum tutore auctore a pupillo emerit, succurrendum erit: nec interest, pupillus solvendo sit, necne.

45. IDEM (lib. 1. ad Urseium Ferozem).

Aditio hereditatis non est in opera servili. §. 1. Idcirco, si servus dotalis adierit, actione de dote eam hereditatem mulier recuperabit, quamvis ea, quæ ex operis dotalium adquiruntur, ad virum pertineant. §. 2. Et cum quæstus & compendii societas initur, quidquid ex operis suis socius adquisierit, in medium con-

feret, sibi autem quisque hereditatem adquiret. §. 3. Præterea nec fructuarius quidem servus jussu ejus, qui usumfructum in eo habet, adire hereditatem poterit. §. 4. Et quod a quibusdam respondetur, si liber homo, qui bona fide mihi serviebat, propter me heres institutus erit, posse eum jussu meo adire hereditatem; potest verum esse, ut intelligatur non opera sua mihi adquirere, sed ex re mea: sicut in stipulando, & per traditionem accipiendo, ex re mea mihi adquirat.

46. AFRICANUS lib. 1. Quæstionum.

Cum falsum testamentum diceretur: si quidem ipse heres accusaretur; quoniam certus esse debeat se falsum non fecisse, recte adibit hereditatem: sin autem alius argueretur citra conscientiam ejus, non potest adire; quasi dubitet verum esse testamentum.

47. IDEM (lib. 4. Quæstionum).

Qui servum suum heredem institutum adire jusserat, prius quam ille adiret, furiosus est factus: negavit, recte servum aditurum: quoniam non nisi voluntate domini adquiri hereditas potest: * furiosi autem voluntas nulla est.

48. PAULUS (lib. 1. Manualium).

Si quis alicui mandaverit, ut si æstimaverit, peteret sibi bonorum possessionem; & postquam ille petit, furere coeperit: nihilominus adquisita est ei bonorum possessio. Quod si, antequam ille petat, is, qui mandavit petendam, furere coeperit: dicendum non est, statim ei adquisitam bonorum possessionem: igitur bonorum possessionis petitio rati habitione debet confirmari.

49. AFRICANUS (lib. 4. Quæstionum).

Pupillum, etiam eo tutore auctore, qui tutelam non gerat, hereditatem adeundo obligari, ait. 50. M. DESTINUS (lib. sing. de Eurem.)

Si per epistolam servo pupilli tutor hereditatem adire jusserit: si post subscriptam epistolam tutor moriatur, antequam ex epistola servus adiret, nemo dicturus est, obligari postea pupillum hereditati.

51. AFRICANUS lib. 4. Quæstionum.

Eum, qui duobus testamentis ejusdem testatoris heres scribitur, cum dubitet, cum posterius falsum sit, ex neutro eorum posse adire hereditatem, placet. §. 1. Filiusfamilias heres scriptus patrem suum certiore fecerat, videri sibi solvendo esse hereditatem: pater rescripserat, sibi parvam idoneam renunciari; itaque debere cum diligentius explorare, & ita adire, si idoneam comperisset: filius, acceptis literis patris, adiit hereditatem: Dubitatum est, an recte adisset? Probabilius diceretur, quandiu persuasum ei non sit solvendo esse hereditatem, patrem non obligasse. §. 2. Sed & si quis ita dixerit, si solvendo hereditas est, adeo hereditatem, nulla aditio est.

52. MARCIANUS (lib. 4. Institutionum.)

Cum heres institutus erat filius, & habebat patrem furiosum, in cujus erat potestate; interponere se suam benevolentiam D. Pius rescripsit, ut si filiusfamilias adierit, perinde habeatur, atque si paterfamilias adisset: permittitque ei & servos hereditatis manumittere. §. 1. Qui ex parte heres institutus est pure, ex parte sub

condicione, solus: etiam pendente condicione, si adierit hereditatem, ex asse heres erit: quia solus heres futurus est omnimodo: nisi habet in conditionalem partem substitutum.

53. GAIUS (lib. 14. ad Leg. Jul. & Papiam).

Qui ex duabus partibus heres institutus fuerit, ex alia pure, ex alia sub condicione; & ex pura institutione adierit & decesserit, posteaque conditio extiterit: ea quoque pars ad heredem ejus pertinet. §. 1. Qui semel aliqua ex parte heres extiterit, deficientium partes etiam invitatus excipit, id est, (tacite ei deficientium partes etiam invito adcrefcunt).

54. FLORENTINUS (lib. 8. Institut.).

Heres quandoque, adeundo hereditatem, jam tunc a morte successisse defuncto intelligitur.

55. MARCIANUS (lib. 2. Regularum).

Cum hereditate patris necessarius heres se abstineat, conditio coheredi, siue suo, siue extraneo, defertur, ut aut totam agnoscat, aut a tota recedat: & ita se abstinere potest propter alium, qui per suam personam non poterat. Si tamen creditores dicant, se contentos esse ejus portione, quia non potest exonerari, nisi deferatur conditio: & alterius parte abstinere se creditores debent, ut ejus actiones ei, qui convenitur, dentur.

56. ULPIANUS (lib. 57. ad Edictum).

Si is qui immiscuit se hereditati, decessisset, deinde alter se abstinere: eadem conditio deferenda est heredi ejus, quæ & ipsi: quod Marcellus ait.

57. GAIUS (lib. 23. ad Edict. provinc.).

Necessariis heredibus non solum impuberibus, sed etiam puberibus, abstinendi se ab hereditate Proconsul potestatem facit: ut quamvis creditoribus hereditariis jure civili teneantur, tamen in eos actio non detur, si velint derelinquere hereditatem. Sed impuberibus quidem, etiam si se immiscuerint hereditati, præstat abstinendi facultatem: puberibus autem ita, si se non immiscuerint. §. 1. Sed tamen & puberibus minoribus vigintiquinque annis, si temere damnosam hereditatem parentis appetierint, ex generali Edicto, quod est de minoribus vigintiquinque annis, succurrit: cum, & si extranei damnosam hereditatem adierint, ex ea parte Edicti in integrum eos restituit. §. 2. Servis autem necessariis heredibus, siue puberes siue impuberes sint, hoc non permittitur.

58. PAULUS (lib. 2. Regularum).

Ex parte heres institutus servus, & nondum adita hereditate a coherede ejus, liber & heres fit necessarius: quia non a coherede sed a semetipso accipit libertatem: nisi ita institutus fuerit, cum mihi quis heres erit, Stichus liber & heres esto.

59. NERATIUS (lib. 2. Membranarum).

Qui patri heres extitit, si idem filio impuberi substitutus est, non potest hereditatem ejus prætermittere. Quod sic recipiendum est, (etiam) si vivo pupillo mortuus erit, deinde pupillus impubes decesserit: nam is, qui heres extiterit, pupillo quoque heres necessario erit: nam si ipsum invitum obligat, conjungi eam paternæ hereditati, & adcrefcendi jure adquiri cuicumque patris heredi, existimandum est.

60. JAVOLENUS lib. 1. ex Posterioribus Labeonis.

Filium emancipatum pater solum heredem instituit, & si is heres non esset, servum liberum & heredem esse jufferat; filius, tanquam pater demens fuisset, bonorum (ejus) possessionem ab intestato petit, & ita hereditatem possedit: Labeo ait, si probaretur sana mente pater testamentum fecisse, filium ex testamento patri heredem esse. Hoc falsum puto: nam filius emancipatus cum hereditatem testamento datam ad se pertinere noluit, continuo ea ad substitutum heredem transit; nec potest videri pro herede gessisse, qui, ut hereditatem omitteret, ex alia parte Edicti possessionem bonorum petat. Paulus. Et Proculus Labeonis sententiam improbat, & in Javoleni sententia est.

61. MACER lib. 1. de Officio Præsidis.

Si minor annis, posteaquam ex parte heres extitit, in integrum restitutus est: D. Severus constituit, ut ejus partis onus coheres suscipere non cogatur, sed bonorum possessio creditoribus detur.

62. JAVOLENUS (lib. 1. ex Posterioribus Labeonis).

Antistius Labeo ait: si ita institutus sit, Si juraverit, heres esto: quamvis juraverit, non tamen eum statim heredem futurum, antequam pro herede aliquid gesserit: quia jurando voluntatem magis suam declarasse videatur. Ego puto, satis eum pro herede gessisse, si ut heres juraverit: Proculus idem: eoque jure utimur. §. 1. Si servus heres institutus post jussum domini, antequam adiret, alienatus esset: novum jussum posterioris domini, non jussum prioris exigitur.

63. (Libro singul. Regularum Pomponii MARCELLUS notat).

Furiosus acquirere sibi commodum hereditatis ex testamento non potest, nisi (si) necessarius patri aut domino heres existat: per alium autem adquiri ei potest: veluti per servum, vel eum, quem in potestate habet.

64. JAVOLENUS (lib. 2. ex Posterioribus Labeonis).

Servus duorum heres institutus, & adire jussus, si alterius domini jussu adierit, deinde manumissus fuerit, poterit ipse adeundo ex parte dimidia heres esse.

65. PAULUS (lib. 2. ad Sabinum).

Et si substitutum haberet idem servus ita, si heres non erit, ille heres esto, substitutus locum non habet.

66. ULPIANUS (lib. 61. ad Edictum).

Si servus communis vel uni ex dominis, vel pluribus, vel omnibus heres extiterit necessarius: nullius eorum hereditate se poterit abstinere.

67. IDEM (lib. 1. Regularum).

Servus communis ab extero heres institutus, si jussu unius adierit hereditatem, non pro majore parte interim heredem eum facit, quam pro dominica: deinde cæteris sociis non jubentibus, tacito jure partes ei adcrefcant.

68. PAULUS

68. PAULUS [lib. 5. ad Legem Juliam & Papiam].

Cum solus servus heres institutus sit, sicut licet uno tempore omnium dominorum jussu adire hereditatem, ita & separatis temporibus, singulorum jussu recte adit: nam quia sæpius adit, non ex testamento, sed ex jure dominorum venire, utilitatis causa, videtur: ne, alterius festinatione, alterius jus lædatur.

69. ULPIANUS [lib. 60. ad Edictum].

Quamdiu institutus admitti potest, substituto locus non est: nec ante succedere potest, quam excluso herede instituto. Eveniet igitur, ut necessarium sit remedium Prætoris & circa denegandas primo actiones, & circa præstituum tempus substituto: quia intra diem primo præstitutum, neque adire hereditatem potest, neque pro herede gerere. Is autem, qui tertio gradu scriptus est, si primo deliberante secundus decedat, ipse potest succedere. Ergo expectamus in singulis, ut prius eis deferatur hereditas; tunc deinde, posteaquam delata est, expectamus diem præstitutum: intra quem (diem) nisi aut adeat, aut pro herede gerat, denegamus ei actiones.

70. PAULUS [lib. 5. ad Edictum].

In plurium heredum gradibus hoc servandum est, ut si testamentum proferatur, prius a scriptis incipiatur; deinde transitus fiat ad eos, ad quos legitima hereditas pertinet: etiam si idem sit, ad quem utroque modo pertineat: nam hoc gradatim consequitur, ut prius ex testamento delatam, deinde legitimam repudiet. Idem juris est in bonorum possessione, ut prius scriptus repellat bonorum possessionem: deinde is, qui ab intestato petere potest. §. 1. Si vero ei, ad quem legitima hereditas potest pertinere, conditio data sit, nihil constituere potest de legitima, antequam dies conditionis transeat: & ideo dicendum est, in eo casu, si respondit *neutram hereditatem ad se velle pertinere*, bona defuncti a creditoribus possidenda [sunt].

71. ULPIANUS [lib. 61. ad Edictum].

Si servum quis alienum ab hostibus redemerit, & heredem eum cum libertate instituerit: magis puto fore eum liberum & necessarium heredem. Nam cum scribit ei libertatem, vinculo suo resolvit: & in hoc solum reddit jure postliminii, ut non iterum servus ejus fiat, cujus erat antequam caperetur (hoc enim satis impium est); sed (ut) pristino domino suam æstimationem omnimodo offerat, vel maneat ei obligatus donec pretium solvat: quod libertatis favore introductum est. §. 1. Si quis hac lege emptus sit, ut intra certum diem manumittatur, & cum libertate heres institutus sit: an ei succurrendum sit, ut se abstineat, videamus? Magisque est, ut, donec dies non extiterit, possit ei necessarius heres effici, & non possit [se] se abstinere: sin autem dies præteritus fuerit, tunc non necessarius, sed voluntarius heres efficitur, potest se abstinere secundum exemplum ejus, cui fideicommissaria libertas sub conditione debebatur. §. 2. Si quis dederit nummos domino, ut manumitta-

tur: puto huic omnimodo esse succurrendum.

§. 3. Prætor ait, *si per eum eamve factum erit, quo quid ex ea hereditate emoveretur*.

§. 4. Si quis suus se dicit retinere hereditatem nolle, aliquid autem ex hereditate amoverit: abstinendi beneficium non habebit. §. 5. Non dixit Prætor, *si quid amoverit*, sed, *si per eum eamve factum erit, quo quid ex ea amoveretur*:

sive ergo ipse amoverit, sive amovendum curaverit, Edictum locum habebit. §. 6. Amovisse eum accipimus, qui quid celaverit, aut interverterit, aut consumpserit. §. 7. Ait Prætor, *quo quid ex ea amoveretur*: sive autem una res sive plures fuerint amotæ, Edicto locus est; sive ex ea hereditate sint, sive ad eam hereditatem pertineant. §. 8. Amovere non videtur, qui non callido animo nec maligno rem reposuit. Ne is quidem, qui in re erravit, dum putat non esse hereditariam. Si igitur non animo amovendi, nec ut hereditati damnum det, rem abstulit, sed dum putat non esse hereditariam, dicendum est eum amovisse non videri. §. 9. Hæc verba Edicti ad eum pertinent, qui ante quid amovit, deinde se abstinuit: ceterum si ante se abstinuit, deinde tunc amovit, hic videamus, an Edicto locus sit? Magisque est, ut putem, istic Sabini sententiam admittendam: scilicet, ut furti potius actione creditoribus teneatur: etenim qui semel se abstinuit, quemadmodum ex postdelicto obligatur?

72. PAULUS [lib. 1. ad Plautium].

Si quis heres ita scriptus fuerit, *ut intra certum tempus adeat hereditatem*: &, *si non ita adierit, alius ei substituatur*; prior autem heres, antequam adiret, decesserit: nemo dubitat, quin substitutus ultimum diem aditionis expectare non solet.

73. IDEM [lib. 7. ad Plautium].

Si quis, non quasi heres, sed quasi patroni filius, egens, a liberto paterno alii velit, proculdubio hoc extra causam est immiscendi se bonis paternis: & ita recte Labeo scribit.

74. IDEM [lib. 12. ad Plautium].

Qui putat se decem dare jussum, cum quinque jussus sit: si decem dederit, fiet heres ad-cundo. §. 1. At si quinque putet se jussum dare, cum decem dare jussus est, & dat quinque, non implet conditionem: sed ad aliquid proficit, ut, si adimpleverit reliquum, aliorum quinque datione videatur conditio esse impleta. §. 2. Qui bona fide servit, si quasi jussu domini adierit, non obligabitur. §. 3. Similis est huic statuliber, qui jussus ab herede adire hereditatem, post conditionem libertatis existentem, cum hoc ignoraret, adiit. §. 4. De eo, qui heres institutus ab aliquo dubitat, [an] libertas ei ex testamento domini obtigerit, cum nesciat conditionem libertatis extitisse, vel hereditatem aditam, an adeundo heres fiat, videndum? Julianus hunc diceret fieri heredem.

75. MARCIANUS [lib. 9. Digestor.]

Ex semisse Titius heres scriptus est: quadrantis bonorum possessionem per errorem petit: Quæro, an nihil actum sit; an vero perinde omnia servanda sint, ac si quadrans nominatus non sit? Respondit, magis nihil actum esse:

esse: quemadmodum cum ex semisse scriptus heres, ex quadrante per errorem adiit hereditatem.

76. JAVOLENUS (lib. 4. Epistolarum).

Si tu ex parte sexta sub conditione institutus fuisses heres, & omittente partem suam Titio, cui substitutus eras, ex substitutione adisses, deinde conditio jure sextantis extitisset: Quæro, an adire necesse habueris, ne sextans tuus intereat? Respondit: nihil interest, utrum ex substitutione prius adierit, an ex prima institutione: cum ab utraque causa una aditio sufficiat: sextans itaque, qui sub conditionem datus mihi est, ad me solum pertinet. §. 1. Item si tu sextans, ex quo institutus esses heres, omiseris aditionem: numquid dubitas, quin ex substitutione adeundo Titianæ partis habiturus partem esses? Respondi: non dubito, quin, si prima institutione adeundo heres esse possim, in potestate mea sit, quam partem hereditatis aut amittere velim, aut vindicare.

77. POMPONIUS lib. 8. ad Quintum Mucium.

Illud dubitari potest, (an), si cum testamento heres institutus essem ab eo, qui etiam si intestatus decessisset, legitima hereditas ejus ad me pertineret: an simul utramque hereditatem repudiare possim: quoniam antequam ex testamento hereditatem repudiarem, legitima nondum ad me pertinet: Verum eodem momento intelligor & ex testamento, & legitimam repudiare: sicuti si legitimam velim ad me pertinere, cum sciam testamento mihi relictam, videbor ante repudiare testamentum, & ita legitimam adquisisse.

78. IDEM lib. 35. ad Quintum Mucium.

Duo fratres fuerant, bona communia habuerant: eorum alter intestato mortuus, suum heredem non reliquerat: frater, qui supererat, nolebat ei heres esse: *Consulebat*, num ob eam rem, quod communibus, cum sciret eum mortuum esse, usus esset, hereditati se alligasset? Respondit, nisi eo consilio usus esset, quod veliet se heredem esse, non adstringi: itaque cavere debet, ne qua in re plus sua parte dominationem interponeret.

79. ULPIANUS (lib. 2. ad Legem Julianam & Papianam).

Placet, quotiens acquiritur per aliquem hereditas vel quid aliud ei cujus quis in potestate est, confestim acquiri ei cujus est in potestate: neque momento aliquo subsistere in persona ejus, per quem acquiritur: & sic acquiri ei, cui acquiritur.

80. PAULUS (lib. 5. ad Legem Julianam & Papianam).

Si solus heres ex pluribus partibus fuero institutus, unam partem omittere non possum: nec interest, in quibusdam habeam substitutum necne. §. 1. Idem puto, etiam si aliis mixtus heredibus, ex pluribus partibus heres institutus sim: quod & hic, adeundo unam portionem, omnes acquirō, si tamen delatæ sint. §. 2. Item si servus meus ex parte heres institutus sit pure, ex parte sub conditione, dato scilicet co-

herede; & jussu meo adierit; deinde eo manumisso conditio alterius portionis extiterit: verius est, non mihi esse adquisitam illam portionem, sed ipsum comitari. Omnia enim paria permanere debent in id tempus, quo alterius portionis conditio extet, ut adquiratur ei, cui prior portio acquisita est. §. 3. Ego quidem puto, & si adhuc in potestate sit, iterum adeundem esse, si conditio extiterit: & illud, quod dicimus semel adeundum, in ejusdem persona locum habet; non cum per alium acquirenda est hereditas.

81. ULPIANUS lib. 13. ad Legem Julianam & Papianam.

Totiens videtur heres institutus etiam in causa substitutionis adisse, quotiens adquirere sibi possit: nam si mortuus esset, ad heredem non transferret substitutionem.

82. TERENCEIUS CLEMENS (lib. 16. ad Legem Julianam & Papianam).

Si servus ejus, qui capere non potest, heres instituatur, & antequam jussu domini adeat hereditatem, manumissus alienatusve sit, & nihil in fraudem Legis factum esset: ipse admittitur ad hereditatem. Sed & si partem capere possit dominus ejus, eadem dicenda sunt de parte: quam ille capere non potest: nihil enim interest de universo quærat, quod capere non possit, an de portione.

83. ULPIANUS (lib. 18. ad Legem Julianam & Papianam).

Si totam an (partem, ex qua quis herem institutus est, tacite rogatus sit restituere): apparet, nihil ei debere ad crescere: quia rem non videtur haberet.

84. PAPINIANUS (lib. 16. Quæst.)

Ventre præterito, si filius, qui fuit emancipatus, aut exher, heres institutus sit: quamdiu rumpi testamentum potest, non defertur ex testamento hereditas. Sed si vacua ventre mulier fuit, & incerto eo filius in familia retentus vita decessit: heres fuisse intelligitur: emancipatus, aut exher, non aliter possunt hereditatem quærere, quam si non esse prægnatem sciant. Ergo si ventre pleno sit mulier, nonne iniquum erit, interea defunctum filium heredi suo relinquere nihil? & ideo Decreto filio succurrendum est: quia, si ve frater ei nascatur, si ve non nascatur, patri heres futurus est: Eademque ratio facit ut emancipato quoque subveniri debeat, qui alterutro casu rem omnimodo habiturus est.

85. IDEM (lib. 30. Quæstionum).

Si metus causa adeat aliquis hereditatem: fiet, ut quia invitus heres existat, detur abstinenti facultas.

86. IDEM (lib. 6. Responsorum).

Pannonius Avitus, cum in Cilicia procuraret, heres institutus, ante vita decesserat, quam heredem se institutum cognosceret: quia bonorum possessionem, quam procurator ejus petierat, heredes Aviti ratam habere non potuerant, ex persona defuncti restitutionem in integrum implorabant: quæ stricto jure non competit, quia intra diem aditionis Avitus obisset. Divum tamen

tamen Pium contra constituisse, Macianus libro *Quæstionum* refert in eo, qui legationis causa Romæ erat: & filium, qui matris delatam possessionem absens amiserat, sine respectu ejus distinctionis restitutionem (locum) habere: Quod & hic humanitatis gratia obtinendum est. §. 1. *Rei perduellionis* hereditatem, suspensa cognitione filius emancipatus, cui de patris innocentia liquet, potest quærere. §. 2. *Pro herede gessisse* filium placet, qui moriens, comperto matrem suam intestato vita decessisse, codicillis petit ab herede suo, ut maternorum bonorum servum manumitteret, ac sibi parentibusque suis in possessionem matris monumentum extrueret.

87. IDEM (lib. 10. *Responsorum*).

Eum bonis patris se miscere convenit, qui remoto familiæ vinculo, pro herede gerere videretur: & ideo filius, qui tanquam ex bonis matris, cujus hereditatem suscepit, agrum ad hereditatem patris pertinentem, ut maternum ignorans possedit, abstinendi consilium, quod in bonis patris tenuit, amisisse non videtur. §. 1. Pupillis, quos placuit oneribus hereditariis esse liberandos, confusas actiones restitui oportet.

88. PAULUS (lib. 1. *Quæstionum*).

Gerit pro herede, qui animo agnoscit successione, licet nihil attingat hereditarium: unde & si domum pignori datam, sicut hereditariam, retinuit, cujus possessio qualisqualis fuit in hereditate, pro herede gerere videtur: idemque est, & si alienam rem, ut hereditariam, possedisset.

89. SCÆVOLA (lib. 13. *Quæstionum*).

Si pupillus se hereditate abstinereat, succurrendum est & fide jussoribus ab eo datis, si ex hereditario contractu convenirentur.

90. PAULUS (lib. 12. *Responsorum* respondit).

Per curatorem hereditatem adquiri non posse. §. 1. Idem respondit, si jussu avi nepos patris, qui de castrensi peculio testamentum fecit, hereditatem adisset, adquisisse ei ea, de quibus pater testari potest: quia castrensia esse mutatione personæ desierint.

91. IDEM (lib. 15. *Respons.* respondit).

Si is, qui bonis paternis se abstinent, per suppositam personam emptoris bona patris mercatus probatur, perinde eum conveniri oportere a creditoribus, atque si bonis paternis se immiscuisset.

92. IDEM (lib. 17. *Responsorum*).

Filius familias duxit uxorem: ea, filius sublatis, intestata decessit: filii jussu patris, non avi, adierunt hereditatem: Quæro, an avo adquisita sit hereditas? Paulus respondit, secundum ea quæ proponuntur, nihil actum esse.

93. IDEM (lib. 3. *Sententiarum*).

Pater, quotiens filio mandat adire, certus esse debet, (an) pro parte, an ex assè: & (an) ex institutione, an ex substitutione: & (an) testamento, an ab intestato, filius suus heres existat. §. 1. Mutus pater vel dominus, filio vel

servo heredibus institutis, magis est, ut, si intellectui non careat, nutu jubere possit adire hereditatem: ut ei jure ejus commodum quæri possit, quod facile explicari possit scientia literarum. §. 2. Mutus servus jussu domini pro herede gerendo obligat dominum hereditati.

94. HERMOGENIANUS (lib. 3. *Juris Epitomarum*).

Qui superstitis bona repudiat, post mortem ejus adire hereditatem, item bonorum possessionem petere non prohibetur.

95. PAULUS (lib. 4. *Sententiarum*).

Recusari hereditas non tantum verbis sed etiam re potest, & alio quovis indicio voluntatis.

96. HERMOGENIANUS (lib. 3. *Juris Epitomarum*).

Qui se pupillum falso existimans, cum esset pubes, pro herede gessit: quo minus heres existat, nihil error talis ei nocebit.

97. PAULUS lib. 3. *Decretorum*.

Clodius Clodianus, facto prius testamento, postea eundem heredem in alio testamento inutiliter facto instituerat: scriptus heres, cum posterius putaret valere, ex eo hereditatem adire voluit: sed postea hoc inutile repertum est. Papinianus putabat, repudiasse eum ex prioris hereditatem; ex posteriore autem non posse adire: dicebam, non repudiare eum, qui putaret posterius valere: pronunciavit, Clodianum intestatum decessisse.

98. SCÆVOLA lib. 26. *Digestorum*.

Quæ neptis suæ nomine, quam ex Seia habebat, Sempronio tot dotis nomine sponderat, & pro usuris in exhibitionem certam summam præstabat, decessit, relicta Seia filia, & aliis heredibus; cum quibus Sempronius iudicio (egit): condemnatique pro portionibus hereditariis singuli heredes, inter quos & Seia, Sempronio caverunt summam, qua quisque condemnatus erat, usuris iisdem, quæ ad exhibitionem a testatrice præstabantur: postea, excepta Seia filia, ceteri heredes abstinerunt hereditate beneficio Principis. & tota hereditas ad Seiam pertinere cœpit: Quæro, an in Seiam, quæ sola heres remansit, & omnia ut sola heres egerat, pro eorum quoque portionibus, qui beneficio Principali hereditate abstinerint, utilis actio dari debeat? Respondit, pro parte eorum, qui (se) abstinuissent, actiones solere decerni in eam, quæ adisset, & maluisset integra hereditaria onera subire.

99. POMPONIUS (lib. 1. *Senatus-consultorum*).

Arsto in decretis Frontianis ita refert: Cum duæ filiæ patri necessariæ heredes extitissent, altera se paterna abstinerat hereditate, altera bona paterna vindicarat, totumque onus suscipere parata erat: Sanctum Cassium Præto-rem, causa cognita actiones hereditarias utiles daturum recte pollicitum ei, quæ ad hereditatem patris accederat, denegaturumque ei quæ se abstinerat.

TIT. III.

TESTAMENTA QUEMADMODUM
APERIANTUR, INSPICIANTUR,
ET DESCRIBANTUR.

I. GAIUS (lib. 17. ad Edictum provinc.)

Omnibus, quicumque desiderant tabulas testamenti inspicere, vel etiam describere, despicendi describendique potestatem facturum se Praetor pollicetur. † Quod vel suo vel alieno nomine desideranti tribuere eum, manifestum est. §. 1. Ratio autem hujus Edicti manifesta est. Neque enim sine iudice transigi, neque apud iudicem exquiri veritas de his controversiis, quae ex testamento profiscerentur, aliter potest, quam inspectis cognitisque verbis testamenti. §. 2. Si quis neget sigillum suum agnoscere, non ideo quidem minus aperiuntur tabulae, sed alias suspectae sunt.

2. ULPIANUS (lib. 50. ad Edictum).

Tabularum testamenti instrumentum non est unius hominis; hoc est heredis: sed universorum, quibus quid illic adscriptum est: quin potius publicum est instrumentum. §. 1. Testamentum autem proprie illud dicitur, quod jure perfectum est: sed abusive testamenta ea quoque appellamus, quae falsa sunt, vel injusta, vel irrita, vel rupta: itemque imperfecta solemus testamenta dicere. §. 2. Ad causam autem testamenti pertinere videtur id, quodcumque quasi ad testamentum factum sit, in quacumque materia fuerit scriptum, quod contineat supremam voluntatem: & tam principales, quam secundae tabulae Edicto continentur. §. 3. Si plura sint testamenta, quae quis exhiberi desideret: universorum ei facultas facienda est. §. 4. Si dubitetur, utrum vivat, an decesserit is, cujus quis quod ad causam testamenti pertinet, inspicere describique postulat, dicendum est, Praetorem causa cognita statuere id debere: ut, si liquerit eum vivere, non permittat inspicere tabulas; & ut ipsam scripturam quis inspiciat, & sigilla, & quid aliud ex tabulis velit spectare. §. 5. Inspectio tabularum etiam lectionem earum indicat. §. 6. Diem autem & Consulem tabularum non patitur Praetor describi vel inspicere, idcirco, ne quid falsi fiat: namque etiam inspectio materiam falso fabricando instruere potest. §. 7. Utrum autem incontinenti potestatem inspiciendi vel describendi jubet, an desideranti tempus dabit ad exhibitionem? Et magis est, ut dari debeat, secundum locorum angustias, seu prolixitates. §. 8. Si quis non negans apud se tabulas esse, non patiatur inspicere, & describi, omnimodo ad hoc compelletur: si tamen neget penes se tabulas esse, dicendum est, ad Interdictum remitti, quod est de tabulis exhibendis.

3. GAIUS lib. 17. ad Edictum provinciale.

Ipsi tamen heredi vindicatio tabularum, sicut ceterarum hereditariarum rerum competit: & ob id ad exhibendum quoque agere potest.

4. ULPIANUS lib. 50. ad Edictum.

Cum ab initio aperiendae sint tabulae, Praetoris id officium est, ut cogat signatores convenire, & sigilla sua recognoscere.

5. PAULUS (lib. 8. ad Plautium).

Vel negare se signasse: publice enim expedit, suprema hominum judicia exitum habere.

6. ULPIANUS (lib. 50. ad Edictum).

Sed si major pars signatorum fuerit inventa, poterit ipsis intervenientibus resignari testamentum, & recitari.

7. GAIUS (lib. 7. ad Edictum provinc.)

Sed si quis ex signatoribus aberit, mitti debent tabulae testamenti, ubi ipse sit, uti agnoscat: nam revocari eum, agnoscendi causa, onerosum est: quippe saepe cum magna captione a rebus nostris revocamur; & sit iniquum, damnosum cuique esse officium suum. Nec ad rem pertinet, unus absit, an omnes: & si forte, omnibus absentibus, causa aliqua aperire tabulas urgeat, debet Proconsul curare, ut intervenientibus optimae opinionis viris aperiuntur, & post descriptum & recognitum factum, ab hisdem, quibus intervenientibus aperta sunt, obsignentur: tunc deinde eo mittantur, ubi ipsi signatores sint, ad inspicienda sigilla sua.

8. ULPIANUS (lib. 50. ad Edictum).

Pupillares tabulas, etiam si non fuerit superscriptum ne aperiuntur, attamen, si seorsum eas signatas testator reliquerit, Praetor eas aperiri, nisi causa cognita, non patietur.

9. PAULUS (lib. 45. ad Edictum).

Si mulier ventris nomine in possessione sit, aperiendae sunt secundae tabulae, ut sciatur cui demandata sit curatio.

10. ULPIANUS (lib. 13. ad Leg. Julianam & Papianam).

Si in duobus exemplariis scriptum sit testamentum, alterutro patefacto apertae tabulae sunt. §. 1. Si sui natura tabulae patefactae sunt, apertum videri testamentum non dubitatur: non enim quaeremus, a quo aperiuntur. §. 2. Si tabulae non compareant, vel exustae sint: futurum est, ut subvenire legatariis debeat. Idem est, si suppressae, (vel) occultae sint.

11. GAIUS (lib. 11. ad Legem Julianam & Papianam).

Sicut codicilli pars intelliguntur testamenti: ita secundae tabulae principalium tabularum partem obtinere videntur.

12. ULPIANUS (lib. 13. ad Legem Julianam & Papianam).

Si quis fecerit testamentum, & exemplum ejus, exemplo quidem aperto nondum apertum est testamentum: quod si authenticum patefactum est, totum apertum est.

TIT. IV.

QUIS OMISSA CAUSA TESTAMENTI, AB INTESTATO, VEL ALIO MODO POSSIDEAT HEREDITATEM.

I. ULPIANUS (lib. 50. ad Edictum).

Praetor Voluntas defunctorum tuetur: & eorum calliditati occurrit, qui omissa causa testamenti ab intestato hereditatem partemve ejus possident, ad hoc, ut eos circumveniant, quibus quid ex iudicio defuncti deberi potuit, si non ab intestato possideretur hereditas: & in eos actionem

nem pollicetur. §. 1. Et parvi refert, utrum quis per semetipsum an per alium acquirere potuit hereditatem: nam, quomodocunque potuit, si non adquisiit hereditatem, in ea causa est, ut incidat in Edictum Prætoris. §. 2. *Prætermittere autem causam testamenti* videtur, qui, cum posset jubere, noluit id facere. §. 3. Quid ergo, si servus ejus, cum juberetur adire hereditatem, dicto audiens non fuit? Sed compellendus est servus hoc facere: ideoque dominus ab intestato veniens incidit in Edictum. §. 4. Sin autem nec certioratus est dominus a servo, & postea ipse ab intestato possedit hereditatem, non debet incidere in Edictum, nisi si fugit ignorantiam. §. 5. Si proponatur idem & institutus & substitutus, & prætermiserit institutionem: an incidat in Edictum quæritur? Et non puto incidere: quasi testator hanc ei dederit facultatem, qui eum substituit. §. 6. *Prætermittere est causam testamenti*, si quis repudiaverit hereditatem. §. 7. Qui sunt in potestate, statim heredes sunt ex testamento: nec, quod se abstinere possunt, quicquam facit. Quod si postea miscuerunt, ex testamento videntur heredes: nisi si abstinerint quidem se testamento, verum ab intestato petierint bonorum possessionem; hic enim incident in Edictum. §. 8. Qui sub conditione institutus heres potuit parere conditioni, nec paruit, cum conditio talis sit, ut in arbitrio sit heredis instituti, deinde ab intestato possideat hereditatem: debebit Edicto teneri, quia ejusmodi conditio pro pura debet haberi. §. 9. Non quærimus, qui prætermissa causa testamenti ab intestato hereditatem possideant, utrum jure legitimo possideant, an non: nam quoquo jure possideant hereditatem, vel partem ejus, conveniri ex Edicto poterunt: utique si non ex alia causa possideant: ut puta, si quis omisit quidem hereditatem, sed ex causa fideicommissi possidet, missus in possessionem fideicommissorum servandorum causa: vel si proponas eum crediti servandi causa venisse in possessionem; nam nec ex hac causa legatariis respondere cogetur. † Totiens igitur Edictum Prætoris locum habebit, quotiens aut quasi heres legitimus possidet, aut quia bonorum possessionem accipit ab intestato, aut si forte quasi prædo possideat hereditatem, fingens sibi aliquem titulum ab intestato possessionis: quocunque enim modo hereditatem lucrifactor quis sit, legata præstabit. §. 10. Sane interveniente cautione, *Evidua hereditate legata reddi*, etsi non possideat quis hereditatem, dolo autem malo fecerit, quod minus possideat, eveniet, ut perinde teneatur, atque si hereditatem adisset. §. 11. *Dolo autem malo fecisse* videtur, quo minus possideat, qui ad alium transulit possessionem per fraudem, ut legatarii, cæterique, qui quid in testamento acceperant, careant his, quæ sibi relicta sunt. §. 12. Sane *quæstionis* fuit, utrum is demum dolo malo facere videatur, quo minus possideat, qui per dolum eam possessionem dimittat, quam aliquando habuit: an vero is (quoque), qui hoc ipsum malitiose fecit, ne ab initio possidere

inciperet? Labeo sibi videri ait, non minus delinquere eum qui non incipiat possidere, quam eum qui desinat: quæ sententia obtinet. §. 13. Si quis per fraudem omiserit hereditatem, ut ad legitimum perveniat: legatorum petitione tenebitur.

2. IDEM (lib. 7. ad Sabinum).

Licet pro herede gerere non videatur, qui pretio accepto prætermisit hereditatem: tamen dandam in eum actionem, exemplo ejus, qui omissa causa testamenti ab intestato possidet hereditatem, Divus Hadrianus rescripsit: proinde legatariis & fideicommissariis tenebitur. §. 1. Sed utrum ab eo erit incipiendum, & sic ad heredem veniendum: an convertemus ordinem? Mihi videtur humanior esse hæc sententia: ut possessor hereditatis prior excutiat, maxime si lucrativam habet possessionem.

3. POMPONIUS (lib. 3. ad Sabinum).

Si pecuniam a substituto acceperis, ut prætermittes, isque adierit: an danda sit legatariis actio, dubitari potest? Et puto, si ipse quoque prætermiserit, & quod Lege ad se rediret, possidebit hereditatem, in utrumque vestrum dandam: ut ei tamen, cui ab utroque legatum sit, in alterutrum detur actio.

4. ULPIANUS (lib. 50. ad Edictum).

Si quis pecuniam non accepit, simpliciter autem omisit causam testamenti, dum vult præstitum ei, qui substitutus est, vel legitimo: numquid locus non sit Edicto? Plane indignandum est, circumventam voluntatem defuncti: & ideo si liquido constiterit, in necem legatariorum hoc factum, quamvis non pecunia accepta, sed nimia gratia collata, dicendum erit, locum esse utili actioni adversus eum, qui possidet hereditatem. §. 1. Et recte dicetur: Ubi cumque quis, dum vult præstitum ei, qui se repudiante venturus est, non repudiaturus, nisi præstitum vellet, & maxime si ob evertenda judicia id fecit, (ibi dicendum est), adversus possessorem competere actionem: sic tamen, ut, ubi quidem pecunia accepta repudiavit, ibi dicamus, eum, qui omisit, conveniendum; ubi vero gratis, in fraudem tamen eorum quibus quid relictum est, possessorem debere conveniri utili actione. §. 2. *Quamquam de heredibus institutis* videatur Prætor loqui, attamen etiam ad alios hæc res serpet: ut si sit legatarius a quo fideicommissum relictum est, & hic id egisset, ut omittatur hereditas, doloque id fecit, conveniri debet. §. 3. Si quis vendiderit hereditatem, utique possidere videtur: non dolo fecisse, quo minus possideat.

5. MARCELLUS (lib. 12. Digestorum).

Excusatus videtur patronus, qui institutionem prætermisit, cum aliter esset a liberto scriptus heres, quam eum institutus fuerit, & per quemcumque casum non potuerit jussu domini adire hereditatem, impune prætermittet ex testamento hereditatem.

6. ULPIANUS (lib. 50. ad Edictum).

Quia autem is, qui ab intestato possidet hereditatem, conveniri potest, si omittit causam testamenti: quæsitum est, si quasi ex volun-

tate testatoris videatur omisisse, an cogatur præstare? Utpote, fratrem suum scripsit heredem, & codicillos fecit ab intestato; petitque a fratre, ut si legitima hereditas ad eum pertinuerit, fideicommissa præstaret quibusdam: si igitur, omissa causa testamenti, ab intestato possideat hereditatem, videndum est, an legatariis cogatur respondere? Et Julianus libro trigesimo primo Digestorum scribit, cogendum primum legata præstare; mox dimissis legatis, si quid superfluo fideicommissa: dummodo quadrans non tangatur. Ego puto Juliani sententiam ita accipiendam, ut, si omissa causa testamenti ab intestato possideat hereditatem, cogatur omnimodo legata præstare: nec enim utique omittere ei hereditatem permisit, qui fideicommissa ab eo relinquit (ab) intestato. §. 1. Plane si nominatim id ei permisit, dicemus, non eum incidere in Edictum: quia usus est facultate ea, quam ei testator concessit: quod si non ei concessit specialiter testator omittere, is ordo erit sequendus, quem Julianus ostendit. §. 2. Quid deinde dicemus, si iisdem, & ex testamento legata & fideicommissa ab intestato fuerint relicta, & præterea aliis fideicommissa? an ordinem illum debeamus facere, quem Julianus monstrat: an vero contribuemus omnes fideicommissarios, quasi æquales? Et magis est, ut ita distinguamus: multum interesse, utrum incidit in Edictum heres, an non. Nam si incidit, præferendi erunt hi, quibus testamento relicta fuerunt quædam: sin vero non incidit, quia hæc fuit testatoris voluntas, ut daret ei facultatem & ab intestato succedendi; vel quia alia causa intercessit, quæ secundum ea, quæ supra scripta sunt, non offendit Edictum: dicendum est, contribui fideicommissa debere, quasi exæquata. §. 3. Non simpliciter autem Prætor pollicitus est, se daturum actionem, sed causa cognita: nam si invenerit testatorem hujus rei auctorem esse, ipsumque permisisse ab intestato succedere, aut si qua alia iusta causa omittendi intervenerit, utique non dabit actionem in eum legatorum. §. 4. Item si invenerit bona ad alium pertinere, non dabit actionem: si vero nulla suspicio collusionis religionem Prætoris instruxerit. §. 5. Si autem is, cui auferri hereditas potest, aliquid possideat de hereditate, & possidere desierit sine dolo malo, magis est ut desinat conveniri. §. 6. Quod ergo tempus spectabimus, possideat, necne? Litis contestatæ tempus spectari debet. §. 7. Certe si vacantia bona quis possederit, & quadriennium præterierit, indubitate conveniri poterit ex hac parte Edicti: quia & omisit causam testamenti, & (quia) ab intestato possedit; & quidem sic, ut præscriptione quadriennii tutus sit. §. 8. Si patronus ex debita sibi portione heres scriptus, dato sibi

coherede, ex alia parte omiserit institutionem, quia debita pars ejus erat exhausta; omiserit & coheres; deinde possideat patronus ab intestato legitimam hereditatem totam: dandam in eum legatorum actionem, Celsus libro sexto decimo Digestorum ait, quæ in Titium competeret: sufficereque patrono, quod integram debitam sibi portionem habeat. Hæc autem ita sunt, si coheres collusit cum patrono: aliter enim non esse patronum cogendum legata præstare: neque enim interdictum est, ut quis omittat hereditatem, si sine fraude id fiat. §. 9. Hoc Edictum etiam ad contra tabulas bonorum possessionem pertinere, magis dicendum est: scilicet ut qui, accipiendo contra tabulas bonorum possessionem, liberis parentibusque legata præstaret, si omiserit eam bonorum possessionem & ab intestato possideat hereditatem, cogatur ea præstare, quæ præstaret, si contra tabulas (bonorum) possessionem accepit. §. 10. Si libertas sub conditione fuerit data, si decem dederit, & omissa causa testamenti fuerit: non aliter libertas competet, quam si conditioni paritum sit.

7. MARCELLUS (lib. 12. Digestorum).

Quidam Titium & Mævium instituit heredes, & centum Titio legavit: uterque omisso testamento legitimam adiit hereditatem: Non probe legatorum actionem Titius postulabit. † Idem, si utrique legasset.

8. ULPIANUS (lib. 50. ad Edictum).

Si quis sub conditione dandorum decem, vel qua alia, quæ in dando vel in faciendo fuit, heres institutus, omissa causa testamenti, ab intestato possideat hereditatem: videndum est, an huic, in cujus persona conditio collata est, subveniri debeat? Et magis est, ne subveniatur: neque enim legatarius est.

9. PAULUS (lib. 45. ad Edictum).

Ed & si adhuc parendi conditioni tempus habeat, hac parte Edicti non teneretur.

10. ULPIANUS (lib. 50. ad Edictum).

Si non solus, sed cum alio possidet hereditatem is, qui omisit causam testamenti: rectissime Julianus ait, quod & Marcellus probat, dandam in ipsum quoque legatorum actionem utilem: nec enim aspernari debet, obesse sibi factum heredis scripti, cui etiam profuerit. Hoc autem ita est, nisi si pecuniam accepit is, qui omisit causam testamenti: tunc enim in solidum tenebitur. §. 1. Cum substitutis (ab institutis) legata fuissent relicta, & tam instituti, quam substituti, omissa causa testamenti, possideant ab intestato hereditatem: Divus Pius rescriptit, neque improbe, neque imprudenter institutos legata recusare substitutis data: recte enim recusant in se dari legatorum fideicommissorum petitionem substituto, cui liberum fuit adeundi hereditatem, non fideicommissum petere, sed universa bona obtinere. §. 2. Si duo sint heredes, institutus & substitutus, & ambo, omissa causa testamenti, ab intestato possideant hereditatem: quæstionis est, an ambo cogantur legata præstare; & utrum unusquisque

que ea legata, quæ a se relicta sunt, an vero ambo utraque legata cogantur præstare? Ego puto, in solidum adversus singulos legatorum petitionem dandam. † Sed utrum eorum, quæ a se legata sunt; an vero etiam eorum, quæ ab altero herede: videamus. Et alias proponamus, institutum solum possidere hereditatem: eorum legatorum, quæ sunt a se relicta, an etiam eorum, quæ sunt a substituto relicta, actionem patietur? dicendum est, ita demum etiam eorum, si dolo substituti perveniat ad institutos hereditas sine pecunia: nam si pecuniam accepit substitutus, ipse erit conveniendus. † Item si solus substitutus possideret, si quidem, pecunia accepta, institutus omisisset, dicemus institutum suis legatariis respondere debere, substitutum suis: si autem sine pecunia, adversus substitutum dabimus actionem. † Nunc cum ambo possideant, melius dicetur, singulos suis legatariis respondere debere.

11. JAVOLENUS (lib. 7. Epistolarum).

Si ab instituto & substituto eadem res mihi legata sit, & ommissa causa testamenti, hereditatem possideant Lege: etiam si ab utroque (herede) solidum mihi debetur, tamen ab uno legatum consecutus, ab altero petere non potero: eligere itaque reum potero.

12. ULPIANUS (lib. 50. ad Edictum).

De libertatibus quoque in hoc casu quæsitum est, an competant tam hæ, quæ ab instituto, quam hæ, quæ a substituto datæ sunt? Et magis est, ut competant tam directæ, quam fideicommissariæ. §. 1. Heredem ejus, qui, ommissa causa testamenti, ab intestato possidet hereditatem, in solidum legatorum actione teneri, constat: magis est enim, rei persecutionem, quam pœnam continere; & ideo (&) perpetuam esse: hoc autem ita est, nisi propter dolum defuncti conveniatur heres: tunc enim in id, quod ad eum pervenit, conveniretur.

13. GAIUS (lib. 17. ad Edictum provinc.)

Et si non totam aliquis hereditatem, partemve ejus ex qua heres institutus est, ab intestato possideat, sed (vel) minimam portiunculam, vel etiam unam aliquam rem, tenetur hoc Edicto:

14. IDEM (lib. 2. de testamentis ad Edictum Prætoris Urbani).

Quamvis non proprie pars hereditatis in una re intelligatur.

15. IDEM (lib. 17. ad Edictum provinc.)

Nec id iniquum est, cum ex suo quisque vitio, hoc incommodo afficiatur.

16. IDEM (lib. 2. de testamentis ad Edictum Prætoris Urbani).

Cum enim hereditas ab eo quoque peti possit, qui unam aliquam rem hereditario nomine possideat, dubitari non oportet, quin verum sit quod diximus.

17. IDEM (lib. 17. ad Edictum provinc.)

Si quis ommissa causa testamenti, omnino eam hereditatem non possideat, excluduntur legatarii: nam liberum cuique esse debet, etiam lucrosam hereditatem omittere, licet eo modo legata libertatesque intercidunt. Sed in fidei-

commissariis hereditatibus id provisum est, ut, si scriptus heres nolle adire hereditatem, jussu Prætoris adeat, & restituat: quod beneficium his quibus singulæ res per fideicommissum relictae sint, (non) magis tributum est, quam legatariis.

18. IDEM lib. 2. de testamentis ad Edictum Prætoris Urbani.

(S)i duo heredes instituti, ambo, ommissa causa testamenti, ab intestato possideant hereditatem: tunc, quia uterque Prætorio Jure perinde habetur, atque si ex testamento hereditatem adiisset, pro partibus in singulos competit actio. §. 1. Admonendi sumus, huic, in quem ex hac parte Edicti legatorum actio datur, beneficium legis Falcidiae concedendum.

19. IDEM lib. 17. ad Edictum provinc.

Præterea patrono quoque, qui ex asse heres institutus est, si ab intestato possiderit hereditatem, commodum partis debitæ, quod habiturus foret, si ex testamento adiisset hereditatem, salvum (ei) debet esse.

20. ULPIANUS (lib. 4. Disputat.)

Si eadem res diversis personis ab instituto & substituto fuerit relicta: non uterque, sed qui ab instituto accepit, solus vindicabit.

21. JULIANUS lib. 2. (7) Digestorum.

Si filius meus a matre sua heres scriptus fuerit, & ego, testamenti causa ommissa, bonorum possessionem ejusdem filii nomine petiero: actio legatorum in me dari debebit, non secus ac si ipse heres scriptus, ommissa causa testamenti, bonorum possessionem ab intestato accepissem.

22. IDEM lib. 31. Digestorum.

Si in testamento ita scriptum fuerit, *Titius heres esto: si Titius heres erit, Mævius heres esto: & Titius ommissa causa testamenti hereditatem legitimam possiderit: Mævio adversus eum petitio hereditatis dari non debet pro parte, quam habiturus esset, si testamenti causa ommissa non fuisset. Cum enim omisso testamento hereditas possidetur, legatorum quidem & libertatum ratio habenda est; quia aliter, quam ab herede dari non potuerunt: hereditatis vero, quæ ita data est, rationem habere Prætor non debet; sua enim culpa testator sub hac conditione hereditatis partem dedit, quam potuit pure dare. §. 1. Quare & si ita scriptum fuisset, *Titius heres esto, quisquis mihi ex superscriptis heres erit, Stichus liber heresque esto, & Titius omisso testamento hereditatem possideat, libertatem Prætor Stichi tueri non debet, nec hereditatis petitionem ei dare. §. 2. Si quis hoc modo testamentum scripserit, Titius heres esto: si Titius heres non erit: Mævius heres esto: quisquis mihi ex superscriptis heres erit, Mævio, si mihi heres non erit, centum dato; deinde Titius, omisso testamento, legitimam hereditatem possideat: An Mævio, cujus in potestate fuit, ut ex substitutione adeundo totam hereditatem haberet, legatorum actio dari debeat, quaeritur? & placet dari: quia nihil prohibet, Mævium justam causam habuisse, propter quam nolle negotiis hereditariis implicari.**

23. ULPIANUS (lib. 46. ad Edictum).

SI filius, qui mansit in patris potestate, item filia, heredes instituti, præterito fratre emancipato, qui contra tabulas accipere possessionem potuit, ut intestati patris possessionem acceperint: legata omnibus præstabunt: nec filia dotem suam fratri conferet, cum ut scripta videatur hereditatem habere.

24. PAULUS [lib. 60. ad Edictum].

SI dolo tutoris omiserit pupillus causam testamenti, & legitimam hereditatem possideat: danda est legatorum actio in pupillum: sed eatenus, quatenus hereditas ei acquisita est. Quid enim, si cum alio possideat hereditatem? §. 1. Sed hoc & in eo, qui pubes est, plerique putant observandum, ut pro qua parte possideat, teneatur: quamvis Prætor perinde in eum det actionem, atque si adisset hereditatem.

25. CELSUS lib. 16. Digestorum.

Cui servus ipsius substitutus est, servum suum adire iussit: si idcirco fecit, ne legata præstaret: utraque præstabit, & qua heres est, & qua, omissa causa testamenti, possidet ex substitutione hereditatem; salva Falcidia ei servata.

26. PAPINIANUS [lib. 16. Quæst.]

Julianus scribit, patrem, qui filiam sibi substitutam iussit adire hereditatem, legata quæ ab ipso data sunt ex sententia Edicti præstaturum: quoniam filia patri substituitur in casu; non ut arbitrium eligendi relinquatur. Sed si varia legata supra dodrantem data sint, eorum prius rationem habendam, quæ a filia relicta sunt: non enim caret dolo pater, qui, honore proprio omisso, propter compendium alienam institutionem maluit. §. 1. Denique si filix pater substitutus adiit hereditatem, nihil eum dolo facere Julianus existimat: quia nemo filix patrem contra votum parentum substituere videtur, sed ut arbitrium eligendi relinquat.

27. IDEM [lib. 6. Responsorum].

Mater secundis tabulis impuberi filio substituta, locum Edicto facit, si, omisso testamento, legitimam hereditatem filii possideat. Idem juris erit, & si filio heres data sit, & substituta. §. 1. In sententiam Edicti propter legatorum causam frater incidisse non videbatur, qui filium suum substitutum impuberi testamento fratris non emancipavit: sed ab intestato per eum [bona] possidere cœpit. §. 2. In eum, qui testamento scriptus heres non fuit, si fraudis consilio cum heredibus scriptis participato, legitimam hereditatem solus possideat, actio legatorum ex sententia Prætoris dabitur.

28. MÆCIANUS [lib. 4. Fideicommissorum].

Si servum heredem institutum dominus, qui ipse rogatus fuerat fideicommissum præstare, prius quam adire juberet, vendiderit: præstare id debet: cum per pretium servi, hereditatis quoque æstimationem consequatur. §. 1. Institutus heres & rogatus restituere hereditatem, si omissa causa testamenti legitimam hereditatem possideat, non dubie, ut legata cæteraque fideicommissa, ita hereditatem quoque restituere com-

pellendus est: libertates quoque tam directas, quam fideicommissarias: sed si alienos servos rogatus sit manumittere, utique redimere eos debet: eam autem decessionem patietur is, cui restituta fuerit hereditas, quam is, qui ei restituerit, passurus fuit.

29. ULPIANUS [lib. 5. Fideicommiss.]

Qui, omissa causa testamenti, ab intestato possidet hereditatem, servos ad libertatem perducere debet: ne eis factum noceat ejus, qui ex testamento adire noluit: sic tamen, ut habeat liberos.

30. HERMOGENIANUS [lib. 3. Juris Epitomarum].

Qui omissa causa testamenti, pro emptore, vel pro dote, vel pro donato, five alio quolibet titulo, exceptis pro herede, & pro possessore, possideat hereditatem: a legatariis & fideicommissariis non convenitur.

TIT. V.

DE SENATUSCONSULTO SILANIANO ET CLAUDIANO, QUORUM TESTAMENTA NE APERIANTUR.

1. ULPIANUS lib. 50. ad Edictum.

Cum aliter nulla domus tuta esse possit, nisi periculo capitis sui custodiam dominis, tam ab domesticis, quam ab extraneis, præstare servi cogantur, idem SC. introducta sunt de publica quæstione a familia necatorum habenda. §. 1. Domini appellatione continetur, qui habet proprietatem, etsi usufructus alienus sit. §. 2. Qui servum bona fide possedit, domini appellatione non continebitur: nec qui usufructum solum habuit. §. 3. Servus pignori datus, quod attinet ad debitoris necem, per omnia (perinde) habetur, atque si pignori datus non esset. §. 4. Servi appellatione etiam hi continentur, qui sub conditione legati sunt: nam medio tempore heredis sunt: nec, quod conditio existens efficit, ut desinant esse heredis, facit, ne videantur interim ejus (esse). † Idemque erit dicendum in statulibero. §. 5. Sed in eo, cui fideicommissa libertas pure debetur, exstat Rescriptum Divi Pii ad Jumentium Sabinum: quo ostenditur, non esse festinandum ad tormenta ejus, cui fideicommissa libertas debetur: & magis est, ne puniatur ob hoc, quod sub eodem testamento fuit, nisi particeps sceleris fuerit. §. 6. Domini appellatione etiam pro parte dominum contineri, dicendum est. §. 7. Domini appellatione & filiusfamilias cæterique liberi, qui in potestate sunt, continentur. Senatusconsultum enim Silanianum non solum ad patresfamilias, verum ad liberos quoque pertinet. §. 8. Quid deinde dicemus, si liberi non sint in potestate? Marcellus lib. 12. Digestorum dubitat: ego puto plenius accipiendum, ut etiam ad eos liberos pertineat, qui in potestate non sunt. §. 9. In eo, qui est in adoptionem datus, non putamus locum habere Senatusconsultum, quamvis in adoptato locum habet. §. 10. Sed nec in alumno occiso locus est Senatusconsulto. §. 11. De matris servis, filio filiaque occisis, quæstio non habebitur.

bebitur. §. 12. Si pater ab hostibus captus sit, quæstionem de servis habendam & supplicium, filio occiso, *eleganter* Scævola ait: Quod etiam post mortem patris probat, si, antequam ei suus heres existat, occisus fuerit. §. 13. Idem Scævola ait, constantius defendendum, herede instituto filio, de his quæstionem habendam & supplicium, qui pure legati vel manumissi sunt, ante aditam hereditatem filio occiso: quamvis enim si viveret, herede eo existente, ipsius non essent futuri, attamen, ubi decessit, qua extinctum legatum & libertas est, Senatusconsulto fore locum dicit. §. 14. Si pater necatus sit, an de servis filii quæstio habeatur, si forte in castrensi peculio servos habuit? Et magis est, quæstionem de servis filii habendam, suppliciumque sumendum, licet non sit in potestate filius. §. 15. Si vir aut uxor occisi esse proponantur, de servis eorum quæstio habeatur: quamquam neque viri servi proprie uxoris dicantur, neque uxoris proprie viri: sed quia *commixta familia (est) & una domus est*, ita vindicandum, atque in propriis servis, Senatus censuit. §. 16. Sed neque uxore occisa, neque marito, de servis soceri quæstionem habendam, Senatus censuit. Marcellus autem lib. 12. Digestorum etiam in soceri servis idem, quod in mariti, recte dixit. §. 17. Occisorum appellatione eos contineri Labeo scribit, qui per vim aut cadem sunt interfecti: (ut) puta jugulatum, strangulatum, præcipitatum, vel saxo, vel fuste, vel lapide percussum, vel quo alio telo (necatum). §. 18. Quod si quis (puta) veneno, vel etiam quo alio, quod clam necare soleat, interemptus sit: ad (hoc) Senatusconsultum vindicta mortis ejus non pertinebit: hoc idcirco, quia totiens puniendi sunt servi, quia auxilium domino non tulerunt, quotiens potuerunt ei adversus vim opem ferre, & non tulerunt: cæterum quid potuerunt facere adversus eos, qui veneno vel quo alio more insidiantur? §. 19. Plane si venenum per vim infusum sit, Senatusconsultum locum habet. §. 20. Ubique igitur vis adhibita est, quæ interemere solet, ibi dicendum est, locum Senatusconsulto fore. §. 21. Quid ergo, si dominus veneno non per vim necatus esse proponatur, impunitum erit factum? nullo modo: licet enim cessat Senatusconsultum Silianum, nec quæstio suppliciumque de his, qui sub eodem tecto fuerunt, habeatur: tamen si qui conscii vel factores sceleris fuerunt, hi demum supplicio adficiuntur: & adiri hereditas apeririue tabulæ etiam ante quæstionem habitam possunt. §. 22. Si sibi manus quis intulit, Senatusconsulto quidem Siliano locus non est, sed mors ejus vindicatur: scilicet, ut si in conspectu servorum hoc fecit, potueruntque eum in se sevientem prohibere, poena adficiantur; si vero non potuerunt, liberentur. §. 23. Si quis non metu criminis imminenti, sed iadio vitæ vel impatientia doloris sibi manus intulit, ejus testamentum aperiri & recitari mortis casus non impedit. §. 24. Item illud sciendum est, nisi constet aliquem esse occisum, non haberi de familia quæstionem. Liquere igitur debet, sce-

lere interemptum, ut Senatusconsulto locus sit. §. 25. Quæstionem autem sic accipimus, non tormenta tantum, sed omnem inquisitionem & defensionem mortis. §. 26. Hoc autem Senatusconsultum eos quidem, qui sub eodem tecto fuerunt, omnimodo punit: eos vero qui non sub eodem tecto, sed in eadem regione, non aliter, nisi conscii fuissent. §. 27. Eodem autem tecto qualiter accipiat, videamus: utrum intra eosdem parietes, an & ultra, intra eandem diætam, vel cubiculum, vel eandem domum, vel eosdem hortos, vel totam villam? Et ait Sextus, sic esse sæpe judicatum, ut quicumque eo loci fuerunt, unde vocem exaudire potuerunt, hi puniantur, quasi sub eodem tecto fuerint, licet alii validioris vocis, alii exiguioris (sunt), nec omnes undique exaudiri possint. §. 28. Juxta hoc tamen videtur & Divus Hadrianus rescripsisse in hæc verba: *Servi quotiens dominis suis auxilium ferre possunt, non debent salutem eorum suam antepone: potuisse autem ancillam, quæ in eodem conclavi cum domina sua fuerat, auxilium ei ferre, si non corpore suo, at certe voce plorantem, ut hi, qui in domo fuerant, aut vicini audirent: hoc ipsum manifestum est, quod dixit percussorem sibi mortem minatum si proclamasset: ultimum utique supplicium pati debet vel hoc, ne cæteri servi credant, in periculo dominorum sibi quemque consulere debere.* §. 29. Hoc rescriptum multa continet: nam ei non parcat, qui in eodem conclavi fuit; & ei, qui timuit mori, non ignoscit; & quod vel voce oporteat servos dominis auxilium ferre, ostendit. §. 30. Si quis in villa agens occisus sit: plus quam iniquum est, si forte diffusa late prædia habeat, de omnibus, qui in ea regione fuerint, servis, & quæstionem haberi, & supplicium sumi: sufficit ergo eos, qui cum ipso, qui occisus dicitur, fuerunt, & qui suspicionem cædis, aut conscientia attingi videbuntur, (de his) quæstionem haberi. §. 31. Cum dominus in itinere esset occisus, de his, qui una cum eo fuerunt, cum occideretur, vel cum una fuissent, profugerunt, supplicium sumendum est: Quod si cum domino nemo fuit, cum occideretur, cessant ista Senatusconsulta. §. 32. Impubes servus, vel ancilla nondum viripotens, non in eadem causa erunt: atas enim excusationem meretur. §. 33. Impuberi autem utrum in supplicio tantum parcimus, an vero etiam in quæstione? Et magis est, ut de impubere nec quæstio habeatur: & alias solet hoc in usu observari, ut impuberes non torqueantur; terreri tantum solent, & habena vel ferula cædi. §. 34. Excusantur autem servi, qui auxilium tulerunt sine dolo malo: nam si finxit se quis auxilium ferre, vel dicis gratia tulit: nihil hoc commentum eis proderit. §. 35. Tulisse autem auxilium non tantum is videtur, qui servavit dominum (hoc est, qui potuit ita opem ferre, ut salvus esset dominus), verum is quoque, qui quidquid potuit, fecit, tametsi dominus interfectus est: veluti si quis clamavit, ut ad auxilium conveniretur, aut terruit aggressores; atque si quis

si quis turbam convocavit, aut si corpus suum objecit, vel alias corpore suo auxilium tulit.

§. 36. Non tamen semper, qui clamore usus est, auxilium tulisse videtur: quid enim, si cum posset manu depellere a domino periculum, ille clamorem inanem elegit? plectendus utique erit. §. 37. Quid, si vulnerati sint servi, cum protegerent dominum? Dicendum est, parci eis debere: nisi si aut ipsi vulnera ista fecerunt data opera, ne punirentur; aut talia vulnera isti acceperunt, ut possent nihilominus opem ferre, si voluissent. §. 38. Si dominus mortifere vulneratus supervixerit, nec de quoquam servorum suorum conquestus sit: etiam si sub eodem tecto fuerunt, tamen parcendum illis erit.

2. CALLISTRATUS (lib. 5. de Cognit.)

Divus Marcus Commodus Pisoni rescripsit in hæc verba, *Cum constiterit apud te, Piso carissime, Julium Donatium, posteaquam conterritus adventu latronum profugerat villam suam, vulneratum esse, mox testamento facto purgasse officium servorum suorum: nec pietas pro servis, nec sollicitudo heredis obtinere debet, ut ad pœnam vocentur, quos absolvit dominus ipse.*

3. ULPIANUS (lib. 50. ad Edictum).

Si quis in gravi valetudine adfectus, opem domino ferre non potuerit, subveniendum est ei. §. 1. Si quis moriens dixisset, a servo vim mortis allatam esse sibi: dicendum est, non esse credendum domino, si moriens hoc dixit: nisi potuerit & probari. §. 2. Si maritus uxorem noctu intra cubiculum secum cubantem necaverit, vel uxor maritum: servi pœna Senatusconsulti liberabuntur. † Sed si exaudissent, & opem non tulissent, plectendi erunt, non tantum si proprii essent mulieris, sed etiam si mariti. §. 3. Si tamen maritus in adulterio deprehensam occidat: quia ignoscitur ei, dicendum est, non tantum mariti sed etiam uxoris servos liberandos, si iustum dolorem exequenti domino non resisterunt. §. 4. Si cum omnes domini adgressuram paterentur, uni servus opem tulit, an sit excusandus; an vero, quia omnibus non tulit, plectendus? Et magis est, (ut) siquidem omnibus ferre potuit, quamvis quibusdam tulit, supplicio adficiendum: si vero simul omnibus non potuit, excusandum, quia quibusdam opem tulerit. Nam illud durum est dicere, si, cum duobus auxilium ferre non possit, elegit alteri esse auxilio, electione crimen eum contraxisse. §. 5. Quare & si servus mulieris marito dominæ magis auxilio fuit, quam dominæ: vel contra: dicendum est, ignosci ei debere. §. 6. Subvenitur eis, qui eo tempore, quo dominus dominave occisus est, clausi ita fuerunt sine dolo malo, ut erumpere succurrendi causa, aut comprehendendi eos, qui eadem fecerint, non potuerint. Nec interest, a quo clausi continebantur. Sic tamen, si non data opera voluerint se ita includi, ne opem ferre possint. *Clausos* accipere debemus, & si sunt vincti: si tamen ita vincti, ut omnimodo erumpere vincula & auxilio esse non potuerunt. §. 7. Ignoscitur etiam his, qui *atate defecti*

sunt. §. 8. *Surdus* quoque inter imbecillos numerandus est, aut inter eos, qui sub eodem tecto non sunt: quia ut illi per spatium, ita hic per morbum nihil audit. §. 9. *Cæcus* quoque veniam mereri debet. §. 10. *Mutum*, simili modo excipimus, sed ibi, ubi vocis tantum auxilium superfuit. §. 11. *Furiosos* excipi, nequaquam dubium est. §. 12. Si quis (quem) eorum servum servamve ex ea familia, qui ejus facinoris noxius erit, receperit vel celaverit sciens dolo malo: in ea causa est, ac si Lege, quæ de sicariis lata est, facinoris noxius fuerit. §. 13. Si ex stipulatu servus debeatur, & eadem domini arguerit, & pro (hoc) præmio liber esse iustus sit: ex stipulatu actio stipulatori non datur: nam, & si supplicio adfectus fuisset, non daretur. Quod si sub eodem tecto non fuit, ex stipulatu actio in æstimatione servi utilis erit creditori. §. 14. Utrum autem is solus videatur indicasse vel arguisse, qui ad hoc profiliit ultro; an etiam is, qui, cum recusaretur, ipse detorsit in alium crimen? & magis est, ut ille hoc præmio dignus sit, qui ultro ad accusationem profilit. §. 15. Hi quoque, qui non potuerunt alias ad libertatem pervenire (utputa, si hac lege distractus erat quis, *ne manumitteretur*), poterunt propter hoc, quod in commune utile est, ad libertatem pervenire. §. 16. De his quoque servis, qui testamento manumissi sunt, perinde atque servis, supplicium sumendum est. §. 17. De his qui antequam testamentum occisi occisæve aperiretur, profugissent, posteaque aperto testamento liberi scripti invenirentur, perinde ac si de servis, quæstio habenda, suppliciumque sumendum est. Nam est *æquisimum*, ultioni dominorum non obstare indulgentiam ipsorum: quam (quo) quisque plenior esset expertus, eo graviores scelere suo pœnam merebitur. §. 18. Quod ad causam testamenti pertinens relictum erit ab eo, qui occisus esse diceretur: id ne quis sciens dolo malo aperiendam, recitandum, describendumque curet, Edicto cavetur, prius quam de ea familia quæstio ex Senatusconsulto habita, suppliciumque de noxiis sumptum fuerit. §. 19. *Aperire* autem hic ille videtur, qui naturaliter aperit, sive sint signatæ, sive non sint legatæ, sed tantum naturaliter clausæ. §. 20. *Aperire* accipere debemus prohibitos nos, vel palam, vel publice, vel secreto. Omnis enim apertura prohibita est. §. 21. Si quis ignorans occisum, aperuerit: non debet hoc Edicto teneri. §. 22. Et si sciens, non tamen dolo aperuit, æque non tenebitur: si forte per imperitiam, vel per rusticitatem, ignarus Edicti Prætoris vel Senatusconsulti, aperuit. §. 23. Si quis tabulas quidem non aperuit naturaliter, linum autem incidit: excusatus erit: quia dolo caret, qui ipsas tabulas non aperuit. §. 24. Si autem non totum testamentum, sed pars ejus aperta sit: dicendum est, in Edictum incidisse eum, qui aperuit: parvi enim refert, utrum totum an pars aperiatur. §. 25. Si quis codicillos aperuerit, testamentum non aperuerit: in Edictum incidit: nam & codicilli ad causam

causam testamenti pertinent. §. 26. Item si iure valeat id, quod apertum est, siue non valeat, attamen Edicto locus est. §. 27. Eadem servantur & de his, quæ ad causam substitutionis pertinent, si pupillus, pupillave, occisus, occisave esse dicetur. §. 28. Si alius aperuit, alius recitavit, alius descripsit: omnes in Edictum incident, qui singula eorum fecerunt. §. 29. Non tantum ex testamento, sed etiam ab intestato hereditas ad hoc Edictum pertinet: ut ne quis ad eat, bonorumve possessionem petat, antequam quaestio de familia habeatur: ne heres propter compendium suum familiae facinus occultaret. §. 30. Eleganter Scævola ait, ut quis ad heredem suum utiles actiones transmittat, si forte ante aditionem decessit, exploratum esse debere, idcirco eum non adire, quod Senatusconsulto Edicto quoque terreatur. §. 31. Si conditioni intra diem ex die mortis præstitutum parere iussi ignorantia non paruerunt: si idcirco ignoratum est, quia metu Senatusconsulti aperiri tabulae non potuerunt, succurritur eis ad implendam conditionem. §. 32. Si & aliud impedimentum sit, de non adeunda hereditate, vel aperiendarum tabularum; (sit) & Senatusconsulti: nihil prodesse impedimentum Senatusconsulti, si & aliud fuit: veluti si prægnas uxor occisi fuit, vel etiam putabatur, & propterea adire hereditatem institutus non potuerit.

4. PAPINIANUS (lib. 6. ad Edictum).

Qui posthumos heredes instituerat, non natis posthumis uxorem secundo loco scripsit heredem: cum a familia necatus diceretur, uxor diem suum obierat: heredes mulieris actiones ex constitutione sibi dari postulabant: Eos ita demum audiendos esse respondi, si mulier, quam in utero nihil gestare constabat, propter Senatusconsultum hereditatem adire noluit alioquin prægnate ea defuncta nullam injuriæ querelam intervenisse.

5. ULPIANUS (lib. 50. ad Edictum).

Necessarios heredes puto Edicto comprehendendi, si se misceant hereditati. §. 1. Nec bonorum possessionem peti Prætor permittit: & ego puto ad omnes bonorum possessiones hoc Edictum pertinere. §. 2. Non alias bona publicantur, quam si constabit esse occisum patremfamilias, & heredem ante quaestionem de familia habitam, suppliciumque sumptum, adisse hereditatem. §. 3. Ubi quis incuria necatus est, vel Medici insidiis, adiri quidem hereditas potest, sed heredi defensio mortis incumbit.

6. PAULUS (lib. 46. ad Edictum).

Et si percussor certus sit, tamen habenda quaestio est, ut cædis mandator inveniatur. Uti que autem ipse maxime quaestioni dabitur, quamvis & cæteri puniantur. §. 1. Quamvis alias in caput domini servi non torqueantur, recte tamen fiet quaestio, etiam si heredem accuset: siue extraneus heres, siue ex suis sit. §. Si unus ex dominis non compareat, quaerendum est de casu ejus per servos, quos communes habuerunt: magis enim de salute aut ultione domini non comparentis quam in caput præsentis torquebun-

tur. §. 3. Si appetitus sit nec occisus dominus, nihil Senatusconsulto caverur: ipse enim in familiam suam potest animadvertere.

7. IDEM lib. sing. ad Senatusconsultum Silanianum.

Et (in) libertos extraordinarium auxilium habebit.

8. IDEM (lib. 46. ad Edictum).

Senatusconsulto Pisoniano cavetur, ut, si pœna obnoxius servus venisset, quandoque animadvertum in eum esset, ut venditor pretium præstaret: ne emptori injuriam fecisse videatur Senatus. §. 1. Si filiusfamilias, qui in castrensi peculio testatus est, occisus sit: omni modo id defendendum est, ut ex quibus casibus ad fiscum patrisfamilias bona pertinent, his casibus & hujus peculium, potius quam ad heredes qui deliquerunt in adeundo, & similibus, ultive non sunt.

9. GAIUS (lib. 17. ad Edictum provinc.)

Cum fisco caduca bona defuncti addicantur propter inuitam mortem, in eum legatorum actio datur: & libertates raræ sunt, eorum scilicet, qui Senatusconsulto excipiuntur.

10. PAULUS (lib. sing. ad Senatusconsultum Silanianum).

Si exheredatus filius, antequam adiretur patris hereditas, occisus sit: ex eventu inspicietur: ut si adita fuerit hereditas, quasi alieni fuisse videantur: si vero irritum testamentum factum sit, quia ipsius essent si viveret, omnia perinde aguntur, ac si dominus esset. §. 1. Sub Divo Trajano constitutum est, de his libertis, quos vivus manumiserat, quaestionem haberi.

11. TRYPHONINUS (lib. 2. Disputat.)

Idemque erit & de his, qui jus annulorum petierant.

12. PAULUS lib. sing. ad Senatusconsultum Silanianum.

Si servus a testatore occiso legatus sit, & Prætor pro præmio statuerit liberum eum esse: dicendum est, non impediri libertatem.

13. VENULEJUS SATURNINUS (lib. 2. de publicis Judicis)

In cognitione aperti adversus Senatusconsultum testamenti ejus, qui a familia sua occisus dicitur, quinquennii tempus constitutum est Senatusconsulto, Tauro & Lepido Consultibus: quod tamen ad extraneos pertinet: namque eos, qui parricidii pœna teneri possunt, semper accusare permittitur eodem Senatusconsulto.

14. MÆCIANUS (lib. 11. de publ. Judic.)

Exciipiuntur Senatusconsulto Siliano impuberes servi. Trebii autem Germanus Legatus etiam de impubere sumi jussit supplicium: & tamen non sine ratione: nam is puer nec multum a puberi ætate aberat, & ad pedes domini cubuerat, cum occideretur, nec postea cædem ejus prodiderat: ut enim opem ferre eum non potuisse constabat, ita silentium præstitisse etiam postea, certum erat: & his duntaxat impuberibus Senatusconsulto parci credebat, qui tantum sub eodem tecto fuissent; qui vero ministri vel participes cædis fuissent, & ejus ætatis (quamquam nondum puberis) ut rei intellectum capere possent,

possent, his non magis in cæde domini, quam in ulla alia causa parci oportere.

15. MARCIANUS (lib. sing. de Delator.)

Si sequens gradus ultus fuerit necem testatoris, an priore hereditas ad illum (trans) feratur? Et ait Papinianus, non esse hoc: nam poena illius, hujus præmium esse non debet. §. 1. Cum ex parte heredi instituto legatum quoque erat, & in ulciscenda morte cessaverat: Divi Severus & Antoninus rescripserunt, tam hereditatis portionem, quam legatum ei auferendum. §. 2. Heredibus autem qui in ulciscenda morte defuncti cessaverant, tam testamento, quam ab intestato auferuntur bona (forte & si quasi patronus venit): quamvis hi suo jure admittantur.

16. MARCELLUS [lib. 12. Digestor.]

Domino a familia occiso, servus communis necem ejus detexit: favore libertatis liber quidem fieri debet, pretii autem partem sibi contingentem socium consequi oportet.

17. MODESTINUS [lib. 8. Regular.]

Prius de re familia torquenda est: & si confiteatur, tunc interrogetur, quo mandante flagitium admissum sit.

18. IDEM (lib. 9. Regularum.)

Ex inofficioso testamento queri idem & mortem vindicare defuncti non prohibetur: idque Paulus respondit.

19. IDEM (lib. 8. Pandectarum.)

Cum dominus occiditur, auxilium ei familia ferre debet & armis, & manu, & clamoribus, & objectu corporis. Quod si, cum posset, non tulerit, merito de ea supplicium sumitur.

20. PAPINIANUS (lib. 2. Responsor.)

Heres, qui veneni causam persequitur, res hereditarias urgentes ordinare, salvis probationum indiciis, non prohibetur.

21. IDEM lib. 6. Responsorum.

Propter veneni questionem tempus petendæ possessionis non profertur: cum eo quoque suspensio crimine recte petatur. Aliud Senatui placuit, cum a familia dominus necatus dicitur, servorum videlicet causa, quorum libertatem, questionis habendæ gratia, negligi necesse est. §. 1. Neptis, quæ possessionem aviæ petierat, mortem ejus, interfectam sciens, non defenderat: fideicommissum, quod avia ex alio testamento nepti debuit, in restituendis fisco bonis non esse deducendum placuit: dolus enim heredis punitus est. Si autem negligentia mulier emolumentum bonorum amiserit, fideicommissum esse retinendum, integrato jure debiti, rationis est. §. 2. Præsidis iniquitate reis illatæ cædis absolutis heredibus, qui non defunctorie debitum officium impleverant, quamvis non provocassent, hereditatem auferri non oportere, visum est.

22. PAULUS lib. 16. Responsorum.

Gaius Seius, cum languesceret, questus est, se veneno occidi a servo suo; & sic expiravit: cui heres exstitit Lucia Titia soror, & mortem ejus exequi neglexit; & ipsa post annum decimum decessit: exstitit, qui bona nunciaret Gaii Seii: Quæro, an morte Titiae extinctum sit crimen? Paulus respondit, causam de qua quæ-

ritur, cum sit pecuniaria, morte ingratae heredis extinctam non videri.

23. MÆCIANUS (lib. 13. Fideicommiss.)

Si, antequam patefieret testatorem occisum, tabulae testamenti apertæ essent: deinde innotuisset, id admissum esse: causa cognita, puto compellendum institutum adire hereditatem, quam suspectam diceret, & ex Trebelliano Senatusconsulto restituere.

24. ULPIANUS (lib. 50. ad Edictum.)

Si quis quasi suspectam hereditatem coactus adit, non teneatur Edicto.

25. GAIUS (lib. 17. ad Edict. provinc.)

Lege Cornelia cavetur de præmio accusatoris qui requisivit & renunciavit eos servos, qui ex ea familia ante questionem fugerint: ut in singulos servos, quos convicerit, quinque aureos ex bonis occisi: aut, si inde redigi ea quantitas non possit, ex publico accipiat: Quod præmium non in omnes servos, qui sub eodem tecto locove fuerint, sed in eos solos qui sub eadem admisissent, accusatori tribuitur. §. 1. Præterea cavetur, Ut de his, qui ante questionem habitam fugerint, si aperto testamento liberi scripti inveniantur, Lege de sicariis judicium fiat: ita ut ex vinculis causam dicant; & convicti, perinde ac servi, puniantur; & ei, qui convicerit, deni aurei præmii nomine darentur ex bonis damnati. §. 2. Ex hoc Edicto actio proficiscitur contra eum, qui adversus Edictum Prætoris tabulas testamenti aperuisse (dicitur): vel si quid aliud fecisse dicatur: nam (ut ex supradictis apparet) plura sunt, propter quæ poena Edicti constituta est. † Palam est autem popularem actionem esse, cujus poena in centum aureos ex bonis damnati extenditur: & inde partem dimidiam ei, cujus opera convictus erit, præmii nomine se daturum Prætor pollicetur, partem in publicum redacturum.

26. SCÆVO LA (lib. 34. Digestorum.)

Fideicommissum, quod ex testamento fratris patruelis Gaius Seius Titio debebat, ab heredibus Seii Titius accepit: Quæsitum est, cum necem Gaii Seii heredes ejus non vindicaverint, an (Titius) nihilominus (eos) heredes ut indignos accusare possit ob id, quod necem ejus non vindicaverint; nec obsit ei, quod ab iisdem fideicommissum ex testamento fratris patruelis consecutus sit? Respondit, nihil proponi cur obstaret.

27. CALLISTRATUS (lib. 1. de jure Fisci.)

Si de pluribus heredibus, quibusdam invitis, aut ignorantibus, apertum erit testamentum, non amittunt portiones suas, qui culpa carent.

TIT. VI.

SI QUIS ALIQUEM TESTARI PROHIBUERIT, VEL COEGERIT.

1. ULPIANUS (lib. 48. ad Edictum.)

Qui, dum capiat hereditatem legitimam, vel ex testamento, prohibuit testamentarium introire, volente eo facere testamentum, vel mutare: Divus Hadrianus constituit, denegari ei debere actiones; denegatisque ei actionibus, fisco locum fore. §. 1. Si dominus dolo fecerit, ne testamentum mutaretur, in quo servus ejus scriptus erat:

erat: quamvis manumissus adierit hereditatem, actiones ei denegantur: cum & liberis ejus, si quid fuerit datum, denegari debeat, et si non fuerit in potestate. † Sed si legatum ei relictum sit, idque restituere sit rogatus, consequens erit dicere, admitti eum ad legatum, quod non ipse habuisset, sed ad alium sit translaturus. §. 2. Si plures heredes instituti sint, & omnes dolo fecerint, quo minus testamentum mutaretur: dicendum est, actiones omnibus denegari: quia omnes dolo fecerunt.

2. PAULUS (lib. 44. ad Edictum).

Si quis dolo malo fecerit, ut testes non veniant, & per hoc deficiatur facultas testamenti faciendi: denegandæ sunt actiones ei, qui dolo fecerit, siue legitimus heres sit, siue priore testamento scriptus. §. 1. Fratris autem factum fratri non nocet. §. 2. Si fidei ejus, qui dolum admisit, commissum est, ut hereditatem restitueret, ea hereditas caduca cum suis oneribus fiet: ut commodum Legis Falcidiae fiscus sentiat; dodrantis autem fideicommissarius.

3. PAPINIANUS (lib. 15. Respons.)

Virum, qui non per vim, nec dolum, quo minus uxor contra eum, mutata voluntate, codicillos faceret, intercesserat, sed (ut fieri adsolet) offensam ægræ mulieris maritali sermone placaverat, in crimen non incidisse respondi: nec ei, quod testamento fuerat datum, auferendum.

TIT. VII.

DE JURE CODICILLORUM.

1. ULPIANUS (lib. 4. Disputationum).

Sæpissime rescriptum & constitutum est, eum qui testamentum facere opinatus est, nec voluit quasi codicillos id valere, videri nec codicillos fecisse. Ideoque quod in illo testamento scriptum est, licet quasi in codicillis poterit valere, tamen non debetur.

2. JULIANUS (lib. 37. Digestorum).

Si ei, qui post testamentum factum & ante codicillos scriptos natus esset, codicillis per fideicommissum aliquid daretur, utile est. §. 1. Quod si ei, qui post testamentum factum, & antequam codicilli scriberentur, mortuus esset, datum esset, pro non scripto habetur. §. 2. Codicillorum jus singulare est, ut, quæcunque in his scribentur, perinde haberentur, ac si in testamento scripta essent. Ideoque servo, qui testamenti facti tempore testatoris fuisset, codicillorum tempore alienus, non recte libertas directe datur. Et contra, si, cum testamentum fiebat, alienus esset, codicillorum tempore testatori, intelligitur alieno servo libertas data. Et ideo licet directæ libertates deficiant, attamen ad fideicommissarias eundem est. §. 3. Furiosus non intelligitur codicillos facere: quia nec aliud quicquam agere intelligitur, cum per omnia, & in omnibus, absentis vel quiescentis loco habeatur. §. 4. Hereditas testamento inutiliter data non potest codicillis quasi hereditas confirmari, sed ex fideicommissio petitur, salva ratione Legis Falcidiae.

3. IDEM (lib. 39. Digestorum).

Si quis, cum testamentum nullum habebat, codicillis fideicommissa hoc modo dedit, quis-

quis mihi heres erit bonorum possessor, ejus fidei committo: fideicommissa præstari debent: quia paterfamilias, qui testamenti factionem habet, & codicillos faceret, perinde haberi debet, ac si omnes heredes ejus essent, ad quos legitima ejus hereditas vel bonorum possessio, perventura esset. §. 1. Sed & si post codicillos factos natus quis esset proximus agnatus, vel suus heres, fideicommissum præstari debet: intelligitur enim is quoque heres scriptus: & ideo non perinde habendus est, ac si rupisset hos codicillos. §. 2. Testamento facto, etiam si codicilli in eo confirmati non essent, vires tamen ex eo capient. † Denique si ex testamento hereditas adita non fuisset, fideicommissum ex hujusmodi codicillis nullius momenti erit.

4. IDEM (lib. 63. Digestorum).

Eum, qui codicillorum tempore solvendo sit, recte libertatem dare, placuit; quamvis testamenti facti tempore solvendo non fuerit.

5. PAPINIANUS (lib. 7. Respons.)

Ante tabulas testamenti codicilli facti non aliter valent, quam si testamento, quod postea factum est, (vel) codicillis confirmantur; aut voluntas eorum quocunque indicio retineatur: sed non servabuntur ea, de quibus aliter defunctus novissime judicavit.

6. MARCIANUS (lib. 7. Institut.)

Divi Severus & Antoninus rescripserunt, nihil egisse matrem, quæ, cum pure liberos suos heredes instituerit, conditionem emancipationis codicillis adjecit: quia neque conditionem heredi instituto codicillis adjicere, neque substituere directo potest. §. 1. Codicillos & plures quis facere potest: & ipsius manu neque scribi neque signari necesse est. §. 2. Licet in confirmatione codicillorum paterfamilias adjecerit, ut non alias valere velit, quam sua manu signatos & subscriptos, tamen valent facti ab eo codicilli, licet neque ab eo signati, neque manu ejus scripti fuerint, nam ea, quæ postea geruntur, prioribus derogant. §. 3. Codicillos is demum facere potest, qui & testamentum facere potest. §. 4. Si post testamentum factum mortuo codicillis quis legaverit, licet testamento confirmatis: pro non scripto legatum sit.

7. IDEM (lib. 2. Regularum).

Quædam non referuntur ad confirmationem codicillorum: veluti si ante captivitatem quis codicillos confirmaverit, & in captivitate codicillos scribat: nam non valent. Idem est, si aliquo modo jus testamenti faciendi defuerit habere. §. 1. Præterea in illis quæ non juris, sed facti sunt, non est perinde habendum, quod codicillis scribitur, atque si, ubi confirmatio, scriptum fuisset: veluti si ita in codicillis scriptum erit, vestem, quæ mea est: codicillorum tempus spectandum, non quo confirmantur. † Item, Si Titus vivus est; vel Si tot annis est, codicillis legavit Seio: tempus codicillorum, non quo tempore sit testamentum, spectandum.

8. PAULUS (lib. sing. de jure Codicill.)

Conficiuntur codicilli quatuor modis: aut enim in futurum confirmantur, aut in præteritum

teritum, aut per fideicommissum testamento facto, aut sine testamento. §. 1. Sed ideo fideicommissa dari possunt ab intestato succedentibus, quoniam creditur paterfamilias sponte sua his relinquere legitimam hereditatem. §. 2. Codicilli totiens valent, quotiens quis testamentum quoque facere possit. Non tamen hoc ita intelligemus, ut exigamus, potuisset eum eo tempore, quo scribit eos codicillos, testamentum facere (quid enim, si sufficientium testium facultatem non habuit?) sed si jure testamenti factionem habuit. §. 3. Si post factum testamentum codicillos quis confirmaverit, deinde adrogandam se præbuerit, & ibi codicillos fecerit, atque ita emancipatus decesserit. Quæritur, an ex codicillis legata debeantur: nam & testamentum valet: sed eo tempore eos fecit, quo testamenti factionem non habuit: nec similis est muto, qui recte codicillos confirmaverit: licet enim is testamentum facere non possit, tamen testamentum, quod ante fecerat, in eodem statu est; hujus autem testamentum sublatum est, & de alienis quodammodo rebus testatur? Sed dicemus, codicillos valere: nam etsi posthumus natus ruperit testamentum, & decesserit, nihilominus codicilli valent. §. 4. Si miles testamentum quidem ante militiam, sed codicillos in militia fecerit: an jure militari valeant codicilli, quæritur: quoniam testamentum jure communi valet, nisi (si) militiæ tempore signavit, vel quædam adjecerit? Certe codicilli militiæ tempore facti, non debent referri ad testamentum: sed jure militari valent. §. 5. Si ei servo, qui testamento legatum acceperat, libertas codicillis datur: utile legatum esse dicemus: quasi ab initio constiterit legatum. §. 6. Si quis certi generis codicillos confirmaverit, puta quos novissimos fecero: non utique statim, quæ codicillis dantur, consistere videbuntur, quamdiu alii quoque fieri possint: & ideo, si alii postea fiant, legata in prioribus data non valebunt.

9. MARCELLUS [lib. 9. Digestorum].

Aristo negavit valere codicillos ab eo factos, qui paterfamilias, necne esset, ignorasset. Ulpianus notat: Nisi veteranus fuit: tunc enim & testamentum valebit.

10. PAPINIANUS [lib. 15. Quæst.]

Quod per manus traditum est, Codicillis hereditatem dari non posse, rationem illam habet: ne per codicillos, qui ex testamento valent, ipsum testamentum, quod vires per institutionem heredem accipit, confirmari videretur.

11. IDEM [lib. 19. Quæstionum].

Qui gravi utero uxorem esse ignorabat, codicillis ad filium scriptis, libertates dedit: nata post mortem patris filia, cum de ea nihil patrem sensisse constitisset, placuit, libertates a solo filio præstari posse:

12. IDEM [lib. 22. Quæstionum].

Redemptis a sorore partibus.

13. IDEM [lib. 19. Quæstionum].

Illud [enim] sine dubio dici non potest, etiam filiam manumittere cogendam, cum ab ea nihil pater petierit, & jure suo heres extiterit.

§. 1. Tractari solet de eo, qui cum tabulas testamenti non fecisset, codicillis ita scripsit, *Titium heredem esse volo*: sed multum interest, utrum fideicommissariam hereditatem a legitimo per hanc scripturam, quam codicillorum instar habere voluit, reliquerit; an vero testamentum facere se existimaverit. Nam hoc casu nihil a legitimo peti poterit. Voluntatis autem quæstio ex [eo] scripto plerumque declarabitur: nam si forte a Titio legata reliquit, substitutum adscripsit, heres si non extitisset: sine dubio non codicillos, sed testamentum facere voluisse intelligetur.

14. SCÆVOLA [lib. 8. Quæstionum].

Quidam referunt (quantum repero) apud Vianum Sabini & Cassii & Proculi expositam esse in quæstione hujusmodi controversiam: an legata, quæ, posteaquam instituti mortem obierunt, codicillis adscripta vel adempta sunt, a substitutis debeantur? id est, an perinde datio & ademptio etiam hoc tempore codicillis facta valeat, ac si testamento facta esset: quod Sabini & Cassium respondisse ajunt, Proculo dissente: nimirum autem Sabini & Cassii collectio (quam & ipsi reddunt) illa est, quod codicilli pro parte testamenti habentur, observationemque & legem juris inde traditam servant. Ego autem ausim sententiam Proculi verissimam dicere: nullius enim momenti est legatum, quod datum est ei, qui tempore codicillorum in rebus humanis non est, licet testamenti fuerit: esse enim debet cui datur; deinde sic quæri, an datum consistat: ut non ante juris ratio, quam persona quærenda sit: & in proposito igitur, quod post obitum heredis codicillis legatum, vel ademptum est, nullius momenti est, quia heres, ad quem sermonem conferat, in rebus humanis non est: eaque ademptio & datio nunc vana efficietur. Hæc in eo herede, qui ex asse institutus erit, dato substituto: ita ut ab instituto codicilli confirmarentur. §. 1. Quod si duo instituti sint, substitutis datis, unusque eorum decesserit: utilia videntur legata. Sed circa coheredem erit tractatus, nunquid totum legatum debeat, si quisquis mihi heres erit legatum erit, an vero non: quia sit substitutus heres, qui partem faciat, licet ipse non debeat? idem etiam potest circa nomina expressa tractari: multoque magis solum coheredem totum debere puto; quia is adjunctus sit, qui etiam tunc, cum adjungebatur, in rebus humanis non erat.

15. AFRICANUS [lib. 2. Quæstionum].

Sed cum ea testatoris voluntas fuerit, ut ex universa hereditate legata erogarentur, dicendum, scriptis heredibus profuturam doli exceptionem, si amplius quam hereditaria portio petatur.

16. PAULUS [lib. 21. Quæstionum].

Ab intestato factis codicillis, relicta etiam postea natus intestati successor debebit. Quicumque enim ab intestato successerit, locum habent codicilli, nam unus casus est: nec interest, quis succedit, dum intestato succedat: ad testamentum autem, quod quoquo tempore fecisset, pertinent codicilli. Et (ut manifestius dicam) intestato paterfamilias mortuo, nihil desiderant codi-

codicilli, sed vicem testamenti exhibent: testamento autem facto, jus sequuntur ejus.

17. IDEM [lib. 3. Sententiarum].

Litera, quibus hereditas promittitur, vel animi affectus exprimitur, vim codicillorum non obtinent.

18. CELSUS [lib. 20. Digestorum].

Plotiana Celso suo salutem. Lucius Titius his verbis ita cavit: *Si quid tabulis, aliove quo genere ad hoc testamentum pertinens reliquero, ita valere volo*: Quæro, an codicilli, qui ante hoc testamentum scripti sunt, debeant rati esse? Juventius Celsus Plotianæ salutem. Hæc verba, si quid ad hoc testamentum pertinens reliquero, valere volo, etiam ea quæ ante testamentum scripta sunt, comprehendere.

19. MARCELLUS (lib. 14. Digestor.)

Is, qui unum filium habebat, cum codicillos ad eum scripsisset, decessit intestatus, herede eo, (&) quem postea procreavit: Adgnatione sui he-

redis nemo dixerit codicillos evanuisse: igitur si nihil tum de posthumis speravit, (&) codicilli non evanescent; & quæ relicta sunt, pro parte dimidia filius, ad quem codicillus factus est, solvere compellitur, non etiam posthumus. Sed & si codicillos reliquisset duobus superstitibus filiis decedens, cum putaret alterum ex his prius decessisse, simili modo dici potest, omnia perinde debere filium, ad quem scripti sunt codicilli, atque si solus heres extitisset patri: imo dumtaxat partem debet. Eorum tamen, quæ pro parte præstari non possunt, nihil eorum præstandum: quoniam ille non fuerit filio ablaturus, nisi solus putaret successorem sibi futurum.

20. PAULUS (lib. 5. ad Leg. Jul. & Pap.)

Si palam heres nuncupatus sit, legata autem in tabulis collata fuerint, Julianus ait, *tabulas testamenti non intelligi, quibus heres scriptus non est: & magis codicilli quam testamentum existimanda sint*: & hoc puto rectius dici.

LIBER TRIGESIMUS.

(LIBER PRIMUS).

DE LEGATIS ET FIDEICOMMISSIS.

1. ULPIANUS lib. 67. ad Edictum.

Per omnia exæquata sunt legata fideicommissis.

2. IDEM (lib. 1. Fideicommissorum).

Sciendum est, eos demum fideicommissum posse relinquere, qui testandi jus habent.

3. IDEM (lib. 4. ad Sabinum.)

Hæc verba testatoris, *Quisquis mihi ex superscriptis heres erit*; aut, *si heres erit Seius*, vel *si hereditatem adierit*: subjectum legatum vel fideicommissum non faciunt conditionale.

4. IDEM (lib. 5. ad Sabinum).

Si quis in fundi vocabulo erravit, & Cornelianum pro Semproniano nominavit: debebitur Sempronianus: Sed, si in corpore errabit, non debebitur. Quod si quis, cum vellet vestem legare, supellectilem adscripsit, dum putat supellectilis appellatione vestem contineri: Pomponius scripsit, vestem non deberi: quemadmodum si quis putet, auri appellatione electrum vel aurichalchum contineri: vel (quod est stultius) vestis appellatione etiam argentum contineri. Rerum enim vocabula immutabilia sunt: hominum mutabilia. §. 1. Si quis heredes instituerit, & ita legaverit, *Quisquis mihi Gallicanarum rerum heres erit, damnus esto dare*: ab omnibus heredibus videri legatum: quoniam ad omnes eos res Gallicanæ pertinent.

5. PAULUS (lib. 1. ad Sabinum).

Servi electione legata, semel dumtaxat optare possumus. §. 1. Labeo ait, cum certa res aut persona legatur ita, *qui meus erit, cum moriar, heres dato*, & communis sit, totum deberi: Trebatium vero respondisse, partem deberi, Cassius scripsit: quod & verius est. §. 2. Cum fundus communis legatus sit non adjecta portione, sed *meum* nominaverit, portionem deberi constat.

6. JULIANUS (lib. 33. Digestorum).

Stichum, qui meus erit cum moriar, heres meus dato: magis conditionem legato injecisse, quam demonstrare voluisse patremfamilias apparet; eo quod, si demonstrandi causa hæc oratio poneretur, ita concepta esset, *Stichus qui meus est*, non, *qui meus erit*. Sed conditio talis accipi debet, quatenus meus erit, ut, si totum alienaverit, legatum extinguatur: si partem, pro ea parte debeat, quæ testatoris mortis tempore fuerit.

7. PAULUS lib. 2. ad Sabinum.

Legatum servo delatum dominus potest repudiare.

8. POMPONIUS lib. 2. ad Sabinum.

Si ex toto fundo legato testator partem alienasset, reliquam dumtaxat partem deberi placet: quia, etiam si adjecisset aliquid ei fundo, augmentum legatario cederet. §. 1. Si ita scriptum sit, *Lucius Titius heres meus, aut Mævius heres meus decem Seio dato*: cum utro velit, Seius aget; ut, si cum uno actum sit, & solutum, alter liberetur, quasi (si) duo rei promittendi in solidum obligati fuissent. † Quid ergo, si ab altero partem petierit? Liberum cui erit ab alterutro reliquum petere. † Idem erit, & si alter partem solvisset. §. 2. Si ita legatum sit, *Leſticiarios octo, aut pro his in homines singulos certam pecuniam, utrum legatarius volet*: non potest legatarius partem servorum vindicare, pro parte nummos petere: quia unum in alterutra causa legatum sit: quemadmodum si olei pondo quinquaginta, aut in singulas libras certum æs legatum sit: ne aliter observantibus, etiam uno homine legato divisio concedatur: nec interest, divisa ea summa an juncta ponatur: (&) certe octo servis aut pro omnibus certa pecunia legata, non posse invitum heredem partem pecuniæ, partem mancipiorum debere.

9. IDEM (lib. 3. ad Sabinum).

Id, quod apud hostes est, legari posse Octavenus scripsit: & postliquinii jure consistere.

Dddd 2

10. PAU-

10. PAULUS (lib. 2. ad Sabinum).

Julianus, nec a filiofamilias sine jussu patris optari posse, nec ante aditam hereditatem, putat: quod est verum.

11. PAPINIANUS (lib. 9. Quæstion.)

Cum filiofamilias vel servo alieno legatum vel hereditas datur, fidei committi patris vel domini potest: ac tunc demum ex persona ipsorum fideicommissum vires capit, cum ipsis, per quos commodum hereditatis vel legati patri dominove quæritur, fideicommissum relinquatur. † Denique Julianus, non insubtili ratione motus, patrem, cujus filius heres institutus est, exterò quidem, habita ratione Legis Falcidiae, restituere hereditatem respondit; quoniam ex persona filii teneretur: ipsi vero filio, non admitta Falcidia; quoniam ex persona sua sibi filius obligari non posset: ac pater non ut heres, sed ut pater, rogari videtur. † Et ideo si filio rogatus sit pater post mortem suam, quod ad se pervenit ex legato vel hereditate filio relicta, restituere, isque vivo patre decedat, omnimodo patrem id retenturum, quoniam fideicommissum ex persona patris vires acceperit.

12. POMPONIUS (lib. 3. ad Sabinum).

Si mihi & tibi eadem res legata fuerit; deinde die legati cedente, heres tibi extitero: liberum mihi esse Labeo ait, ex meo legato, an ex eo, quod tibi heres sim, adquiram (legatum). Si voluero eam rem ex meo legato ad me pertinere, ut tota mea sit: ex hereditario legato petere eam posse Proculus ait. §. 1. Si quis servos, quos *Gadibus haberet*, eo testamento, quod Romæ moriens fecerit, triduo, quo mortuus fuerit, heredem dare mihi damnaverit: ratum esse legatum, & angustias temporis nihil legato nocere. §. 2. Regula Juris civilis est, quæ efficit, ut quibus ipsis legare possimus, eorum quoque servis legare possimus. §. 3. In legatis novissimæ scripturæ valent: quia mutari causa præcedentis legati vel die, vel conditione, vel in totum ademptione, potest. Sed si sub alia & alia conditione legatum ademptum est, novissima ademptio spectanda est. † Interdum tamen in legatis non posterior, sed præcedens scriptura valet: Nam si ita scripsero, *quod Titio infra legavero, id neque do, neque lego*: quod infra legatum erit, non valebit: nam & eum sermonem, quo præsentia legata data in diem proferuntur, ad postea quoque scripta legata pertinere, placuit. † Voluntas ergo facit, quod in testamento scriptum v. leat.

13. IDEM (lib. 4. ad Sabinum).

Cum incertus homo legatus tibi esset, heres Stichum servo tuo tradidit: Neratius respondit, si voluntate domini tradidit, vel ratum hoc dominus habuerit, perinde eum liberatum, atque si Stichus legatus esset.

14. ULPIANUS (lib. 15. ad Sabinum).

Si ita sit adscriptum, *si cui legavero bis, semel heres ei dato*; vel *ut semel debeatur*: & eidem duas quantitates adscripserit, vel duos fundos: An utrumque debeatur? Et ait Aristo, unum videri legatum. Nam quod ademptum est, nec

datum videri; secundum Celsi & Marcelli sententiam: quæ vera est. §. 1. Sed Papinianus libro nonodecimo Quæstionum ait, & si post legata sæpius adscripta idem hoc subjecit, *semel præstari velle*, & hoc ante impletum testamentum fecerit, ipso jure videri cætera legata adempta: sed quo magis erit ademptum, non enim apparet? & ait, posse dici, exiguius esse præstandum.

15. PAULUS (lib. 3. ad Sabinum).

Qui quartam (partem) bonorum legare voluit, dimidiam scripsit: Proculus recte ait, posse defendi quartam legatam; quia inesse dimidiæ. Idem erit & si quinquaginta voluit legare, & centum scripta sint: quinquaginta enim debebuntur. † Sed & si plus legare voluit, & minus scripsit, valebit legatum. §. 1. Si quis unam summam filiabus legaverit, ut etiam de posthuma sentiret: si ea non est nata, superstiti solidam debebitur.

16. POMPONIUS (lib. 5. ad Sabinum).

Si duobus res conjunctim legata sit, quamvis alter in rerum natura non fuerit: alteri solam partem deberi, puto verum esse. §. 1. Heres, adjecto ei nomine cujusdam, qui heres non sit, dare damnatus, totum legatum debet: nam & si duos ex heredibus suis nominatim quis damnavisset, & alter hereditatem non adisset, qui adisset, totum deberet, si pars ejus, qui non adisset, ad eum qui adisset, pervenerit. §. 2. Si Titio & posthumis legatum sit, non nato posthumo, totum Titius vindicabit. † Sed & si testator Titio & posthumis viriles partes dari voluisset, vel etiam id expressisset, totum Legatum Titio debetur, non nato posthumo.

17. ULPIANUS libro quinto (decimo) ad Sabinum.

Qui filiabus legavit, si mentionem aliqua parte testamenti posthumæ fecit, videtur in filiarum legato & de posthuma sensit. §. 1. Si quis ita legaverit: *Si qua filia mihi genitur, ei heres meus centum dato*: pluribus natis, videtur singulis tantundem legasse: quod ita accipiendum est, nisi evidens sit contraria sententia testatoris. §. 2. Si uni ex heredibus fuerit legatum: hoc deberi ei officio judicis familiaris herciscundæ, manifestum est: sed etsi abstinerit se hereditate, consequi eum hoc legatum posse, constat.

18. JULIANUS (lib. 31. Digestorum).

Et quidem totum legatum petere potest: Equamvis a semetipso inutiliter ei legatum fuisset.

19. ULPIANUS (lib. 15. ad Sabinum).

Legata inutiliter data, Papinianus putat libro Quæstionum, confirmari per repetitionem (id est, per hanc scripturam) postea sorte in codicillis factam, *Hoc amplius ei heres meus dato*: & diversum esse in illa scriptura, *Quas pecunias legavi, quibus dies adpositus non est, annua, bima, trima die, heres meus dare damnas esto*: non enim hoc egisse testatorem, ut confirmaret quæ inutilia sunt, sed ut diem nullibus prorogaret. §. 1. Idem eodem loco, & in substituto impuberis

beris scripsit: ut, si fuerit ab impubere inutiliter legatum, substitutus hoc debeat, si hoc amplius legatum ab eo sit relictum aliquid, nec ille patri heres exstiterit, & decesserit. §. 2. In legato pluribus relicto, si partes adjectæ non sunt, æque servantur.

20. POMPONIUS (lib. 5. ad Sabinum).

Qui duos servos haberet, unum ex his legasset, ut non intelligeretur quem legasset: legatarii est electio.

21. ULPIANUS (lib. 15. ad Sabinum).

Grege legato, & quæ postea accedunt, ad legatarium pertinent.

22. POMPONIUS (lib. 5. ad Sabinum).

Si grege legato, aliqua pecora vivo testatore mortua essent, in eorumque locum aliqua essent substituta: eundem gregem videri: & si deminutum ex eo grege pecus esset, & vel unus bos superesset, eum vindicari posse, quamvis grex defisset esse: quemadmodum insula legata, si combusta esset, area possit vindicari.

23. PAULUS (lib. 3. ad Sabinum).

Si quis bonorum partem legaverit, ut hodie sit, sine fructibus restituitur: nisi mora intercesserit heredis.

24. POMPONIUS (lib. 5. ad Sabinum).

Quod in rerum natura adhuc non sit, legari posse, veluti *quidquid illa ancilla peperisset*, constitit: vel ita, *ex vino, quod in fundo meo natum est*, vel *scelus tantum dato*. §. 1. Si usumfructum habeam, eumque legaverim: nisi postea proprietatem ejus nactus sim, inutile legatum est. §. 2. Si quis post testamentum factum fundo Titiano legato partem aliquam adjecerit, quam fundi Titiani destinaret: id, quod adjectum est, exigi a legatario potest: & similis est causa alluvionis: (&) maxime si ex alio agro, qui fuit ejus, cum testamentum faceret, eam partem adjecit. §. 3. Quod si post testamentum factum, ex fundo Titiano aliquid detraxit, & alii fundo adjecit: videndum est, utrumne eam quoque partem legatarius petiturus sit; an hoc minus, quasi fundi Titiani esse defuerit: cum nostra destinatione fundorum nomina & domus, non natura constituerentur? Et magis est, ut quod alii destinatum est, ademptum esse videatur. §. 4. Si navem legaverim, & specialiter meam adscripsero, eamque per partes totam refecero carina eadem manente: nihilominus recte a legatario vindicaretur.

25. PAULUS (lib. 3. ad Sabinum).

A filio herede etiam pure patri legari potest: nec interest, an die cedente legati in patris potestate sit. Igitur, & si jussu patris adita sit hereditas, imputabitur ei in Falcidiam.

26. POMPONIUS (lib. 5. ad Sabinum).

Non amplius legatorum nomine ad quemquam pertinere videtur, quam quod deducto eo, quod explendæ conditionis causa datum esset, superesset. §. 1. Si certum corpus heres dare damnatus sit; nec fecerit, quo minus ibi, ubi id esset, traderet: si id postea sine dolo & culpa heredis perierit, deterior sit legatarii conditio. §. 2. Cum, bonorum parte legata,

dubium sit, utrum rerum partes an aestimatio debeat: Sabinus quidem & Cassius aestimationem, Proculus & Nerva rerum partes esse legatas existimaverunt. Sed oportet heredi succurri: ut ipse eligat, siue rerum partes, siue aestimationem dare maluerit. In his tamen rebus partem dare heres conceditur, quæ sine damno dividi possunt: si autem vel naturaliter indivisæ sint, vel sine damno divisio earum fieri non potest, aestimatio ab herede omnimodo præstanda est.

27. PAULUS (lib. 9. ad Plantium).

Potest autem heres vel paucioribus vel in una re relictam partem legatario dare, in quam vel legatarius consenserit, vel iudex aestimaverit: ne necesse haberet legatarius in omnibus rebus vindicare portionem.

28. ULPIANUS (lib. 19. ad Sabinum).

Si creditori meo, tutus adversus eum exceptione, id quod ei debeo, legem: utile legatum est: quia remissa (ei) exceptio videtur. Sicut Aristo ait, id, quod honoraria actione mihi debetur, si legetur mihi, legatum valere: quia civilis mihi datur actio pro honoraria. §. 1. Marcellus libro vicesimo octavo putat, rem, quam ex stipulatu mihi debes, si legaveris, utile esse legatum: ut neque Falcidia hoc minuat.

29. PAULUS (lib. 6. ad Legem Juliam & Papiam).

Si autem neque modo, neque tempore, neque conditione, neque loco debitum differatur: inutile est legatum.

30. ULPIANUS (lib. 19. ad Sabinum).

Talis scriptura, *quas pecunias legavi, quibus dies adpositus non est, eas heres meus annua, bina, trina die dato*, ad corpora legata non pertinet, sed ad ea, quæ pondere, numero, mensura continentur. §. 1. Et ad ea tantum legata pertinet, quibus dies non est adpositus: proinde si forte pure legatum est, ex hac adjunctione prorogabitur. §. 2. Quid si forte *centum* mihi legata sunt *præsentia*? Utrum annua die dabuntur, an vero præsentia? Et ait Servius, & La-beo, præsens deberi. Quamvis igitur supervacua sit hæc adjectio, quantum ad vim, & effectum legati pertinet: tamen ad hoc proficiet, ut præsentia die legatum debeat. §. 3. Sed si *in annos singulos*, aut *singulos menses* sit legatum relictum, cessabit ea scriptura, quia hoc legatum & initium & finem habet. §. 4. Sed & si sub conditione sit legatum relictum, potest dici, cessare annuam adjunctionem: quia dies incertus appellatur conditio. §. 5. Cui congruit, quod Trebatius existimat: si cui legetur, *quando annorum viginti erit*, vulgarem hanc clausulam cessare. §. 6. Item si legetur pecunia, *quæ in arca est*, vel vinum, *quod in apothecis est*, dicendum est, cessare clausulam: quoniam, quotiens species legetur, cessare diximus. §. 7. Hanc autem scripturam non solum ad præcedentia (sola) legata, sed ad universa, quæ testamento adscripta sunt, extendi, Gallus Aquilius, Ofilius, Trebatius responderunt: idque verum est.

31. PAULUS (lib. 3. ad Sabinum).

Sed etiam ad ea, quæ codicillis confirmatis postea legata fuerint, hæc clausula pertinet.

32. ULPIANUS (lib. 20. ad Sabinum).

Si quis a filio pupillo herede instituto, cum is in tutelam suam venisset, pecuniam legaverit, & a substituto herede legata repetierat: impubere filio mortuo, secundus heres legatum non debet: quod ita verum esse tam Sextus quam Pomponius putant, si repetitio legatorum ad eum modum concepta sit; veluti, quæ a filio meo legavi, quæque eum dare iussi, si mihi heres esset, id heres meus iisdem diebus dato: sed si ita repetita fuerint, quæ a filio meo legavi, heres meus dato, pure repetita videbuntur legata, & dumtaxat demonstratio eorum facta: igitur & hoc ipsum legatum, de quo quæritur, præsens debetur. §. 1. Si quis plures Stichos habens, Stichum legaverit: si non apparet, de quo Sticho sensit: quem elegerit, debet præstare. §. 2. Si parti civitatis aliquid sit relictum, quod ad ornatum vel compendium Reipublicæ spectat, sine dubio debetur.

33. PAULUS (lib. 3. Regularum).

Si pluribus eadem res legata fuerit: si quidem conjunctim; etiam si alter vindicet, alter ex testamento aget, non plus quam partem habebit is, qui ex testamento aget. † Quod si separatim: si quidem evidentissime apparuerit, ademptione a priore legatario facta, ad secundum legatum testatorem convolasse, solum posteriorem ad legatum pervenire placet: sin autem hoc minime apparere potest, pro virili portione ad legatum omnes venire: scilicet nisi ipse testator ex scriptura manifestissimus est, utrumque eorum solidum accipere voluisse: tunc enim uni pretium, alii ipsa res adsignatur, electione rei, vel pretii servanda ei, qui prior de legato sive de fideicommissio litem contestatus est; ita tamen, ut non habeat licentiam, altero electo, ad alterum transire.

34. ULPIANUS (lib. 21. ad Sabinum).

Plane, ubi transferre voluit legatum in novissimum, priori non debetur: tametsi novissimus talis sit, in cuius persona legatum non constitit. At si conjuncti disjunctive commixti sint, conjuncti unius personæ potestate funguntur. §. 1. Si eadem res sæpius legetur in eodem testamento: amplius quam semel peti non potest; sufficitque, vel rem consequi, vel rei æstimationem. §. 2. Sed si duorum testamentis mihi eadem res legata sit, bis petere poterò: ut ex altero testamento rem consequar, ex altero æstimationem. §. 3. Sed si non corpus sit legatum, sed quantitas eadem in eodem testamento sæpius, Divus Pius rescripsit, tunc sæpius præstandam summam, si evidentissimis probationibus ostendatur testatorem multiplicasse legatum voluisse. Idemque & in fideicommissio constituit. Ejusque rei ratio evidens est: quod eadem res sæpius præstari non potest; eadem summa volente testatore multiplicari potest. §. 4. Sed hoc ita erit accipiendum, si non certum corpus nummorum sæpius sit relictum; utputa cen-

tum, quæ in arca habet, sæpius legavit: tunc enim fundo legato esse comparandum credo.

§. 5. Sed si pondus auri vel argenti sæpius sit relictum, Papinianus respondit, magis summæ legato comparandum: merito: quoniam non species certa relictæ videatur. §. 6. Proinde & si quid aliud est, quod pondere, numero, mensura continetur, sæpius relictum, idem erit dicendum (id est, sæpius deberi, si hoc testator voluerit). §. 7. Quod si rem emissem mihi legatam: usque ad pretium, quod mihi abest, competet mihi ex testamento actio. §. 8. Et multo magis hoc dicendum est, si duobus testamentis mihi eadem res legata sit; sed alter me restituere rogaverit, vel ipsam rem, vel aliud pro ea, aut (si sub conditione legasset) dandi quid pro ea: nam hætenus mihi abesse res videtur, quatenus sum præstaturus. §. 9. Si conjunctim res legetur: constat partes ab initio fieri: nec solum hi partem faciunt, in quorum persona constitit legatum, verum hi quoque, in quorum persona non constitit legatum: utputa si Titio, & servo proprio sine libertate. §. 10. Sed si in pupillari testamento alii eandem rem legaverit, quam mihi in suo testamento legavit, Julianus scribit, concursu partes non habere: interim igitur partem habebitis, cui in suo testamento legavit. §. 11. Si duobus sit legata, quorum alter heres institutus sit: a semetipso ei legatum inutiliter videtur: ideoque quod ei a se legatum est, ad collegatarium pertinebit. §. 12. Inde dicitur: si duo sint heredes, unus ex uncia, alter ex undecim uncis, & eis fundus legatus sit: unciam heredem undecim partes in fundo habiturum; coheredem unciam. §. 13. Plane si alter ex legatariis heres extiterit heredi, a quo legatum erat relictum, non ideo minus partem collegatario faciet: retinet enim pro parte legatum. §. 14. Si ita Titio legetur, fundum Seianum vel usumfructum ejus sibi habeto: duo esse legata; & arbitrio ejus esse, an velit usumfructum vindicare. §. 15. Sed & si quis ita leget Titio, fundum do lego, ut eum pro parte habeat: mihi videtur posse dici, partem habiturum: videri enim fundi appellatione non totum fundum, sed partem appellasse: nam & pars fundus recte appellatur.

35. PAULUS (lib. 3. ad Sabinum.)

Si (heres) alienum hominem dare damnatus sit, & hic a domino manumissus sit: nihil ex hoc legatum debetur.

36. POMPONIUS (lib. 6. ad Sabinum).

Titiæ textores meos omnes, præterquam quos hoc testamento alii legavi, lego. Plotiæ vernas meos omnes, præterquam quos alii legavi, lego: cum essent quidam (&) vernæ, iidem & textores: Labeo ait, quoniam nec quos Titia textores non legaverit aliter apparere possit, quam si cognitum fuerit quos eorum Plotiæ legaverit, nec quos Plotiæ legaverit, possit: neutrius legato exceptos esse eos, de quibus quæritur; & ideo communes ambobus esse: hoc enim juris est, & si neutrius legati nomine quic-

quicquam esset exceptum. §. 1. Quod si hoc modo esset legatum, *textores omnes præter vernas*; & rursus, *vernas omnes præter textores*: qui & verna & textor esset, neutri fuisse legatum. §. 2. Nihil distat, utrum ita legetur, *Titio & Mævio*, an ita, *Titio cum Mævio*: utrobique enim conjunctim legatum videtur. §. 8. Si alteri Stichum heres dederit, quem duobus dare damnatus fuerat; & antequam interpellaretur ab altero, Stichus mortuus est: heres non tenetur, quia nihil per eum factum intelligitur.

37. ULPIANUS (lib. 21. ad Sabinum).

Legato generaliter relicto, veluti *hominis*: Gaius Cassius scribit, id esse observandum, ne optimus vel pessimus accipiatur: quæ sententia Rescripto Imperatoris nostri & Divi Severi juvatur: qui rescripserunt, homine legato actorem non posse eligi. §. 1. Si de certo fundo sensit testator, nec appareat, de quo cogitavit: electio heredis erit, quem velit dare: aut, si appareat, ipse fundus vindicabitur. † Sed & si lancem legaverit, nec appareat quam, æque electio est heredis, quam velit dare.

38. POMPONIUS (lib. 6 ad Sabinum).

Legatarius pro parte adquirere, pro parte repudiare legatum non potest: heredes ejus possunt; ut alter eorum partem suam adquirat, alter repudiet. 3. 1. Si legatum nobis relicto constituerimus nolle ad nos pertinere, pro eo erit, quasi nec legatum quidem sit: & ideo dicimus, nec confusas servitutes, si forte prædium mihi legatum prædio meo debuerit servitutes; & integra furti actio manebit, si servus legatus sit (ei), cujus nomine furti agere poterit legatarius.

39. ULPIANUS (lib. 21. ad Sabinum).

Cum servus legatus in fuga (esset), vel longinquo absens exigatur: operam præstare heres debet, ut eam rem requirat, & præstet: & ita Julianus scribit: nam & sumptum an in hanc rem facere heres deberet, Africanus (libro 20 Epistolarum) apud Julianum querit; putatque, sumptum præstandum: quod & ego arbitror sequendum. §. 1. Fructus autem hi deducuntur in petitionem, non quos heres percepit, sed quos legatarius percipere potuit: & id in operis servorum, vel vecturis jumentorum, vel naulis navium dicendum. † Quod in fructibus dicitur, hoc & in pensionibus urbanorum ædificiorum intelligendum erit. † In usurarum autem quantitate mos regionis erit sequendus. Judex igitur usurarum modum æstimabit & statuet. † Ipsi quoque rei interitum post moram res interierit, æstimatio ejus præstatur. Item partus ancillarum. † Et si servus fuerit legatus; & hereditas, vel legatum, vel quid per eum adquisitum sit: heres præstare debet. §. 2. Si Titius a me rem emisset, & eandem mihi legasset, antequam ei traderem; mox ei tradidero, & pretium recepero: videtur quidem is prima facie rem mihi meam legasse, & ideo legatum non consistere, sed ex empto actione liberatus, utique per legatum rem vindicare po-

tero, quam tradidi. Sed si nondum erat solutum mihi pretium, Julianus scribit, ex vendito quidem me acturum, ut pretium exequar; ex testamento vero, ut rem, quam vendidi, & tradidi, recipiam. † Idem subjungit, si pretium quidem mihi erat solutum, rem autem nondum tradideram, ex testamento me agentem liberationem consequi. §. 3. Idem Julianus scribit: si fundum testator, quem ab alio emerat, mihi legavit: heredem cogendum mihi actionem ex empto præstare: scilicet si nondum res tradita fuerit vel defuncto, vel heredi. §. 4. Si quis alicui legaverit, *licere lapidem cadere*: quaeritur, an etiam ad heredem hoc legatum transeat: & Marcellus negat, ad heredem transmitti, nisi nomen heredis adjectum legato fuerit. §. 5. Heres cogitur legati prædii solvere vestigal præteritum, vel tributum, vel solarium, vel cloacarium, vel pro aquæ forma. §. 6. Scio ex facto tractatum, cum quidam duos fundos ejusdem nominis habens, legasset *fundum Cornelianum*; & esset alter pretii majoris, alter minoris; & heres diceret minorem legatum, legatarius majorem: vulgo fatebitur, utique minorem eum legasse, si majorem non potuerit docere legatarius. §. 7. Constat, etiam res alienas legari posse, utique si parari possint: etiam si difficilis earum paratio sit. §. 8. Si vero *Salustianos hortos*, qui sunt Augusti, vel *fundum Albanum*, qui principalibus usibus deservit, legaverit quis, furiosus est, talia legata testamento adscribere. §. 9. Item *campum Martium*, aut *forum Romanum*, vel *ædem sacram* legari non posse constat. §. 10. Sed & ea prædia *Cæsaris*, quæ in formam patrimonii redacta sub *Procuratore patrimonii* sunt, si legentur: nec æstimatio eorum debet præstari: quoniam commercium eorum, nisi jussu Principis, non fit: cum distrahi non soleant.

40. IDEM (lib. 2. Fideicommissorum).

Sed si res aliena, cujus commercium legatarius non habet, ei, cui jus possidendi non est, per fideicommissum relinquatur, puto æstimationem deberi.

41. IDEM (lib. 21. ad Sabinum).

Cætera igitur præter hæc videamus: & quidem corpora legari omnia, & jura, & servitutes possunt. §. 1. Sed ea, quæ ædibus juncta sunt, legari non possunt: quia hæc legari non posse Senatus censuit, Aviola & Pansa Consulibus. §. 2. Tractari tamen poterit, si quando marmora vel columnæ fuerint separatæ ab ædibus, an legatum convalescat? Et si quidem ab initio non constitit legatum, ex postfacto non convalescet: quemadmodum nec res mea legata mihi, si post testamentum factum fuerit alienata: quia vires ab initio legatum non habuit. Sed si sub conditione legetur, poterit legatum valere: si *existentis conditionis tempore mea non sit*, vel *ædibus juncta non sit*: secundum eos qui & emi rem meam sub conditione, & promitti mihi stipulanti & legari ajunt. Purum igitur legatum Catoniana regula impedit: conditionale non: quia ad conditionalia Catoniana non pertinet.

pertinet. §. 3. Item quæri potest, si quis binas ædes habens, alteras legaverit, & ex alteris aliquid junctum ei, cui ædes legavit: an legatum valebit? Movet quæstionem, quod ex Senatus consulto & Constitutionibus licet nobis ab ædibus nostris in alias ædes transferre possessoribus earum futuris: id est, non distracturis: Et ita Imperator noster & D. Severus rescripserunt. Numquid ergo & legari possit ei, cui aliam domum legem? Sed negandum erit: quia cui legatum est, non est possessor futurus. §. 4. Si duobus domum legaverit Sempronianam, & ex ea alteri eorum marmora ad extructionem domus Seianæ, quam ei legaverat: non male agitur, an valeat, quia dominus est utriusque legatarius. Et quid, si quis domum *deductis marmoribus* legaverit, quæ voluit heredem habere ad extruendam domum, quam retinebat in hereditate? Sed melius dicetur, in utroque deductionem non valere: legatum tamen valebit, ut æstimatione eorum præstetur. §. 5. Sed si quis *ad opus Reipublicæ faciendum* legavit: puto, valere legatum: nam & Papinianus lib. 11. Responsorum refert, Imperatorem nostrum & Divum Severum constituisse, eos, qui Reipublicæ ad opus promiserint, posse detrachere ex ædibus suis urbanis atque rusticis, & id ad opus uti: quia hi quoque non promercii causa id haberent. † Sed videamus, utrum ei soli civitati legari possit, in cuius territorio est, an & de alia civitate in aliam transferre possit? Et puto, non esse permittendum: Quamquam constitutum sit, ut de domo, quam aliquis habet, ei permittatur in domum alterius civitatis transferre. §. 6. Hoc Senatusconsultum non tantum ad Urbem, sed & ad alias civitates pertinet. §. 7. Sed & Divorum Fratrum est Rescriptum ad libellum Procliani & Epitynchani ob debitum publicum desiderantium, ut sibi distrahere permittatur; quod eis jus distrahendi denegaverunt. §. 8. Hoc Senatusconsultum non tantum ad ædes, sed & ad balinea, vel aliud quod ædificium, vel porticus, siue ædibus, vel tabernas, vel popinas extenditur. §. 9. Item hoc prohibetur (hæc) legari, quod non alias præstari potest, quam ut ædibus detrahatur, subducatur: id est, marmora vel columnæ. † Idem & in tegulis, (&) in tignis, & ostiis Senatus censuit. † Sed & in bibliothecis parietibus inhaerentibus. §. 10. Sed si cancelli (sint) vel vela, legati poterunt: Non tamen (fistulæ) vel castelli. §. 11. Sed automataria, aut si qui cantuari per quos aquæ saliant, poterunt legari: maxime si impositi sint. §. 12. Quid ergo in *statuis* dicendum? Si quidem inhaerent parietibus, non licebit: si vero alias existant, dubitari potest. Verum mens Senatus plenius accipienda est: ut si qua ibi fuerunt perpetua, quasi portio ædium, distrahi non possint. §. 13. Proinde dicendum est, nec tabulas adfixas & parietibus adjunctas, vel singula sigilla adæquata, legari posse. §. 14. Sed & si paravi: quædam testator quasi translaturus in aliam domum, &

puto valere. §. 15. Sed si ea, quæ legavit, ædibus junxit, extinctum erit legatum. §. 16. Sed si heres ea junxit, puto non extinguí:

42. IDEM (lib. 2. Fideicommissorum).

Sive scit, siue ignoravit.

43. IDEM (lib. 21. ad Sabinum).

Senatus enim ea, quæ sunt ædium, legari (non) permisit: hæc autem mortis tempore ædium non fuerunt: heres ergo æstimationem præstabit. Sed si detraxerit, & præstiterit, poenis erit locus: quamvis, ut non vendat, detrahit, sed ut exsolvat. §. 1. Marcellus etiam scribit, si maritus diætam in uxoris hortis, quos in dotem acceperat, fecerit: posse eum hæc detrachere, quæ usui ejus futura sint: sine mulieris tamen damno: nec ad hoc (ei) Senatusconsultum futurum impedimento. Ergo si non est ei obfuturum, quominus detrahat, dici oportebit, posse eum hæc legare, quæ detrachere potest. §. 2. Legatum in aliena voluntate poni potest: in heredis non potest. §. 3. Qui ab hostibus redemptus est, legari sibi poterit; & proficiet legatum ad liberationem vinculi pignoris, quod in eo habuit qui redemit.

44. IDEM (lib. 22. ad Sabinum).

Servum filii sui, castrensis peculii, legare poter potest: & si vivo patre mortuus sit filius, & apud patrem peculium remansit, constitit legatum: cum enim filius jure suo non utitur, retro creditur pater dominum in servo peculiari habuisse. §. 1. Si quis rem sibi legatam ignorans adhuc legaverit, postea cognoverit, & voluerit ad se pertinere: legatum valebit, quia, ubi legatarius non repudiavit, retro ipsius fuisse videtur, ex quo hereditas adita est. Si vero repudiaverit, retro videtur (res) repudiata fuisse heredis. §. 2. Si *pocula* quis legavit, & *massa* facta est, vel contra; item si *lana* legetur, & vestimentum ex ea fiat: Julianus lib. 32. (Digestorum) scripsit, legatum in omnibus superscriptis consistere, & deberi quod existat. Quam sententiam puto veram, si modo non mutaverit testator voluntatem. §. 3. Sed & sic *lancem* legavit, & *massam* fecit, mox poculum: debetur poculum, durante scilicet voluntate. §. 4. Si *area* legatæ domus imposita sit: debetur legatario, nisi testator mutavit voluntatem. §. 5. Eum, qui *chirographum* legat, debitum legare, non solum tabulas, argumento est venditio: nam, cum chirographa veneunt, nomen venisse videtur. §. 6. Sed etsi *nomen* legetur, benigne id quod debetur accipiendum est: ut actiones adversus debitorem cedantur. §. 7. Si idem servus & legatus & liber esse iussus sit: interdum procedere solum legatum poterit: ut puta, si in fraudem creditoris data erit libertas; vel si is sit servus, qui in perpetuam servitutem venerit: idem erit, vel si servus sit forte pignori datus. §. 8. Si *statuliberum* heres legaverit, expediet heredi ipsum statuliberum præstare magis quam æstimationem: etenim æstimationem veram præstabit: ipsum vero si dederit, existente condi-

tione,

tione, nullum sentiet damnum; jam enim aestimatio postea non petitur ab eo hominis liberi. §. 9. Si duos fundos habens testator, alterius mihi usumfructum, alterum Titio leget: aditum mihi legatarius non debebit, sed heres cogitur redimere aditum, & prestare.

45. POMPONIUS (lib. 6. ad Sabinum).

Si a substituto pupilli ancillas tibi legassem, easque tu a pupillo emisisses, & antequam scires tibi legatas esse, alienaveris: utile legatum esse, Neratius, & Aristo, & Ofilius probant. §. 1. Heres generaliter dare damnatus, sanum eum esse promittere non debet: sed *furtis & noxiis solutum esse* promittere debebit: quia ita dare debet, ut eum habere liceat; sanitas autem servi ad proprietatem ejus nihil pertinet: sed ob id quod furtum fecit servus, aut noxam nocuit, evenit quo minus eum habere domino liceat; sicuti ob id, quod obligatus est fundus, accidere possit, ut eum habere domino non liceat. §. 2. Si vero certus homo legatus est, talis dari debet, qualis est.

46. IDEM lib. 9. Epistolarum.

Quæ de legato dicta sunt, eadem transferre licebit ad eum, qui vel *Stichum* vel *hominem* dari promiserit.

47. ULPIANUS (lib. 22. ad Sabinum).

Cum res legata est, si quidem propria fuit testatoris, & copiam ejus habet heres: moram facere non debet, sed eam prestare. Sed si res alibi sit, quam ubi petitur, primum quidem constat, ibi esse prestandam, ubi relicta est: nisi alibi testator voluit: nam si alibi voluit, ibi prestanda est, ubi testator voluit, vel ubi verisimile est eum voluisse: & ita Julianus scripsit tam in propriis, quam in alienis legatis. † Sed si alibi relicta est, alibi autem ab herede translata est dolo malo ejus: nisi ibi prestetur, ubi petitur, heres condemnabitur doli sui nomine: cæterum si sine dolo: ibi prestabitur, quo transtulit. §. 1. Sed si id petatur, quod pondere, numero, mensura continetur: si quidem certum corpus legatum est (veluti frumentum ex illo horreo, vel vinum ex apotheca illa), ibi prestabitur, ubi relicta est; nisi alia mens fuit testantis: sin vero non fuit certa species, ibi erit prestandum, ubi petitur. §. 2. Itaque si Stichus sit legatus, & culpa heredis non pareat, debebit aestimationem ejus prestare: sed si culpa nulla intervenit, cavere heres debet de restitutione servi, non aestimationem prestare. † Sed & si alienus servus in fuga sit sine culpa heredis, idem dici potest: nam (&) in alieno culpa admitti potest: cavebit autem sic, ut, si fuerit adprehensus, aut ipse, aut aestimatio prestetur. † Quod & in servo ab hostibus capto constat. §. 3. Sed si Stichus aut Pamphilus legatur, & alter ex his vel in fuga sit, vel apud hostes: dicendum erit præsentem prestari, aut absentis aestimationem: totiens enim electio est heredi committenda, quotiens moram non est facturus legatario. † Quæ ratione placuit, & si alter decesserit, alterum omnimodo prestandum: fortassis vel mortui pretium. † Sed si ambo sint

in fuga, non ita cavendam, ut si in potestate ambo redirent; sed si vel alter: & vel ipsum, vel absentis aestimationem prestandam. §. 4. Item si res aliena vel hereditaria sine culpa heredis perierit, vel non compareat: nihil amplius quam cavere eum oportebit: sed si culpa heredis res perit, statim damnandus est. §. 5. *Culpa* autem qualiter sit aestimanda, videamus: an non solum ea quæ dolo proxima (sit), verum etiam quæ levis est: an numquid & diligentia quoque exigenda est ab herede; quod verius est. §. 6. Item si fundus chasmate perierit, Labeo ait, utique aestimationem non deberi: quod ita verum est, si non post moram factam id evenerit; potuit enim eum acceptum legatarius vendere.

48. POMPONIUS (lib. 6. ad Sabinum).

Si heredis servus rem legatam, ignorante domino, subtraxisset & vendidisset: Atilicinus, in factum dandam actionem, ut vel noxæ servum dederet dominus, vel ex peculio præstaret, quod ex venditione ejus rei haberet. §. 1. Si unus ex heredibus servum legatum occidisset: omnino mihi non placet coheredem teneri, cujus culpa factum non sit, ne res in rerum natura sit.

49. ULPIANUS (lib. 23. ad Sabinum).

Si cui legetur, cum quatuordecim annorum erit: certo jure utimur, ut tunc sit quatuordecim annorum, cum impleverit: & ita Imperatorem decrevisse, Marcellus scripsit. §. 1. Ergo cum esset sic relictum, cum ad quatuordecimum annum, pervenisset, bina, annua, trima die, & decem & septem annorum mortis tempore inveniatur, præsens legatum erit: proinde, si quindecim annorum, consequenter dicemus post biennium deberi: si sedecim, post annum debebitur: si menses desint ad septimumdecimum annum, residuis mensibus (debetur): hæc ita, si putans minorem esse quatuordecim annorum, cum jam excessisset, sic legavit: si vero scit, triennium ad legati præstationem ex die testamenti facti numerabimus. §. 2. Hoc autem legatum & conditionale est, & in diem: conditionale tamdiu, quamdiu quatuordecimus annus sit completus; postea in diem. §. 3. Et ideo, si quidem ante quatuordecimum annum decesserit, ad heredem nihil transijt: certe postea ad heredem transfert. Quod si testamenti facti tempore minor quatuordecim annis filius inveniatur: puto tempus annua, bina, trima die præstationis ex die completi quatuordecimi anni statim cedere: nisi evidens alia mens probaretur testatoris aliud sentientis. §. 4. Si Titio decem, quæ ego debeo, legavero & rogavero eadem creditori prestare: fideicommissum quidem in creditoris persona non valet, quia nihil ejus interest; heres vero potest cum legatario agere, quia ipsius interest creditori solvi, ne eum conveniat: ergo propter hoc valebit legatum. §. 5. Sed si testator decem mihi sub fidejussore debuit: fideicommissi petitio non solum heredi, sed & fidejussori competit: interest enim ejus, solvi mihi, quam ipsum conventum mandati actionem intendere: nec interest, solvendo sit, necne. §. 6. Julianus (lib. 39. Digestorum scribit): Si fidejussor

jussor creditori legasset, *quod ei deberet*, an legatum valeret? & ait, creditoris quidem nihil interesse, verum debitorem habere ex testamento actionem: interest enim ipsius liberari; quippe conveniri a fidejussoris herede non poterit. §. 7. Quod si idem fidejussor Titio leget, & fidei ejus commiserit, *ut creditori solvat*: & debitor & fidejussoris heres agere cum Titio ex causa fideicommissi poterunt: quia utriusque interest legatarium solvere. §. 8. Meminisse autem oportet, cum, qui damnatur (hoc solum), fundum vendere, non gratis damari hoc facere; sed hoc solum, ut vendat vero pretio. §. 9. Quod si certo pretio sit damnatus facere, necesse habebit tanti vendere, quanti damnatus est.

50. IDEM (lib. 24. ad Sabinum).

SI servus plurium sit, pro domini portione legatum ei relictum adquiret. §. 1. Si hereditatis iudex contra heredem pronunciaverit non agentem causam, vel lusorie agentem: nihil hoc nocebit legatariis, † Quid ergo, si per injuriam fuerit pronunciatum, non tamen provocavit? Injuria ei facta non nocebit legatariis, ut & Sabinus significat. Si tamen secundum substitutum pronunciet, an ille legatariis teneatur, videamus: & cum jus facit hæc pronuntiatio, quod attinet ad ipsius personam, nunquid legatariis teneatur; nec enim tam improbe causari potest, secundum se judicatum per gratiam? respondebit igitur & legatariis, ut creditoribus. §. 2. Si quis ante quaestionem de familia habitam, adierit hereditatem, vel necem testatoris non defenderit: legatorum persecutio adversus fiscum locum habet. † Quid tamen si fiscus bona non agnoscat? Ex necessitate redundabit onus legatorum ad heredem. † Sed si subjecit delatorem sibi, ut ei hereditas adjudicaretur & oneribus careret, vel minus plene defendit causam: non se exonerat: exemplo ejus, qui collusorie hereditate litigavit. §. 3. Si numerus nummorum legatus sit, neque apparet: quales sunt legati: ante omnia ipsius patrisfamilias consuetudo, deinde regionis, in qua versatus est, exquirenda est; sed & mens patrisfamilias, & legatarii dignitas vel caritas, & necessitudo; item earum, quæ præcedunt, vel quæ sequuntur, summarum scripta sunt spectanda.

51. PAPINIANUS (lib. 4. Quæst.).

Sed si certos nummos, veluti quos in arca habet, aut certam lancem legavit: non numerata pecunia, sed ipsa corpora nummorum, vel rei legata continentur: neque permutationem recipiunt, & exemplo cujuslibet corporis æstimanda sunt.

52. PAULUS (lib. 4. ad Sabinum).

Si cui servi omnes cum peculio legati sint, etiam hi servi debentur, qui nullum peculium habent. §. 1. Si a filio impubere sub conditione legatum sit, & filius heres extitit, deinde mortuus est: potest dici patremfamilias, qui a filio sub conditione legavit, a substituto pure repetit, statim voluisse a substituto dari, si filius pendente conditione decessisset.

53. ULPIANUS (lib. 25. ad Sabinum).

Quid ergo, si majorem quantitatem a substituto reliquit? quod excedit, hoc erit quod a substituto relictum est: quod vero concurret cum summa superioribus tabulis inscripta, inde debebitur. §. 1. Sed si repetierit legatum cum alio; forte fundum mihi legaverat ab impubere, repetiit hunc ab impuberis herede mihi & Scio: repetitio hæc efficiet, ut pars mihi debeatur. §. 2. Si quis duos heredes scripserit, & damnaverit unumquemque solidam rem legatario præstare: idem est, atque si duobus testamentis legatum esset: nam & si mihi & filio, vel servo meo esset eodem testamento legatum, sine dubio valeret legatum utriusque, ut & Marcellus apud Julianum adjicit. §. 3. Si heres hominem legatum occidit ob facinus, hoc est, merentem: (sine dubio) dicendum erit, eum ex testamento non teneri. §. 4. Sed si noxæ dedit, an teneatur, quia potest redimere? & puto teneri. §. 5. Sed si animal legatum occiderit, puto teneri, non ut carnem præster, vel cætera *λεῖψαντα*, (id est, reliquias), sed ut præstet pretium, quanti esset, si viveret. §. 6. Item si ædes legatas ob damnum infectum possideri passus est, puto eum teneri: debuit enim repromittere. §. 7. Sed si mortuum intulit, fecitque religiosum locum legatum: si quidem patremfamilias intulit, cum alio inferre non posset, vel tam opportune non haberet, ex testamento non denebitur. An vero teneatur, ut pretium loci præstet? (Et) si quidem ipse paterfamilias illo inferri voluit, ex testamento non denebitur: quod si heres intulit suo arbitrio, debet præstare, si sit in hereditate, unde pretium præstetur: testator enim, qui legavit, vel alio inferri voluit, vel pretium loci legatario offerri. §. 8. Item si servum non ipse occidit, sed compulit ad maleficio, ut ab alio occideretur, vel supplicio adficeretur: æquissimum erit, pretium eum præstare: quod si sua mala mente ad hoc processit, cessabit æstimatio. §. 9. Servus legatus, si ab hostibus captus sit sine dolo heredis, non præstabitur: si dolo, præstabitur.

54. POMPONIUS (lib. 8. ad Sabinum).

Turpia legata, quæ denotandi magis legatarii gratia scribuntur, odio scribentis pro non scriptis habentur. §. 1. Si Titia legatum relictum est, si arbitrata Seii nupsisset, & vivo testatore Seius decessisset, & ea nupsisset: legatum ei deberi. §. 2. Sed & si servi mors impedisset manumissionem, cum tibi legatum esset, si eum manumississes: nihilominus debetur tibi legatum: quia per te non stetit, quominus perveniat ad libertatem. §. 3. Si pars heredum nominata sit in legando, viriles partes heredes debent: si vero omnes, hereditarias.

55. IDEM (lib. 9. ad Sabinum).

Nemo potest in testamento suo cavere, ne Leges in suo testamento locum habeant: quia nec tempore, aut loco, aut conditione finire obligatio heredis legatorum nomine potest.

56. IDEM (lib. 14. ad Sabinum).

Si legati servi nomine stipuletur legatarius, fugitivum eum non esse præstari: nihil veniet in

in eam stipulationem: quia qualis sit, talis ex testamento præstari debet: nec ullum in legato damnum facere intelligeretur.

57. ULPIANUS (lib. 33. ad Sabinum).

Si res obligata per fideicommissum fuerit relictæ: si quidem scit eam testator obligatam, ab herede luenda est; nisi si animo alio fuerit: si nesciat, a fideicommissario; nisi si vel hanc, vel aliam rem relicturus fuisset, si scisset obligatam, vel potest aliquid esse superfluum exsoluto ære alieno. † Quod si testator eo animo fuit, ut, quamquam liberandorum prædiorum onus ad heredes suos pertinere noluerit, non tamen aperte utique de his liberandis fensit: poterit fideicommissarius per doli exceptionem, a creditoribus, qui hypothecaria secum agerent, consequi, ut actiones sibi exhiberentur: quod quamquam suo tempore non fecerit, tamen per jurisdictionem Prædis provinciæ id ei præstabitur.

58. PAPINIANUS (lib. 9. Responsi.)

Domus hereditarias exustas, & heredis nummis exstructas, ex causa fideicommissi post mortem heredis restituendas, viri boni arbitrato sumptuum rationibus deductis, & ædificiorum ætatibus examinatis, respondi:

59. ULPIANUS (lib. 33. ad Edictum).

Si modo nulla culpa ejus incendium contigisset.

60. JULIANUS lib. 39. Digestorum.

Quod si nulla retentione facta domum tradidisset, incerti conditio ei competet, quasi plus debito solverit.

61. PAPINIANUS (lib. 9. Responsi.)

Sumptus autem in reficienda domu necessarios a legatario factos, petenti ei legatum, ejus postea conditio extitit, non esse reputandos existimavi.

62. PAULUS (lib. 41. ad Edictum).

Si ancilla cum liberis legata sit: & ancilla sola, si non sint liberi, & liberi soli, si non sit ancilla, debentur.

63. CELSUS (lib. 17. Digestorum).

Si ancillas omnes, & quod ex his natum erit, testator legaverit, una mortua, Servius partum ejus negat deberi: quia accessionis loco legatus sit: quod falsum puto: & nec verbis, nec voluntati defuncti accommodata hæc sententia est.

64. GAIUS lib. 15. ad Edictum provinciale.

Captatoriae scripturae simili modo neque in hereditatibus, neque in legatis valent.

65. IDEM (lib. 1. de legatis ad Edictum Prætoris).

Si ita legatum sit, *Seio servos decem do, præter eos decem, quos Titio legavi*: si quidem decem tantum inveniantur in hereditate, inutile est legatum: si vero ampliores, post eos quos Titius elegit, in cæteris valet legatum; sed non in ampliores, quam decem, qui legati sunt: quod si minus sunt, in tantos, quanti inveniantur.

§. 1. Illi, si volet, *Stichum do*, conditionale est legatum: & non aliter ad heredem transit, quam si legatarius voluerit: quamvis alias, quod sine adjunctione, si volet, legatum sit, ad heredem legatarii transmittitur: aliud est enim juris, si quid

tacite continetur, aliud si verbis exprimat. §. 2. Si domus fuerit legata, licet particulatim ita resecta sit, ut nihil ex pristina materia superfit: tamen dicemus, utile manere legatum: at si, ea domu destructa, aliam eodem loco testator ædificaverit, dicemus interire legatum: nisi aliud testatorem sensisse fuerit adprobatum.

66. IDEM (lib. 18. ad Edictum provinc.)

Et si æquo pretio emere vel vendere jussit heredem suum testator: adhuc utile legatum est. Quid enim, si legatarius, a quo emere fundum heres jussus est, cum ex necessitate eum fundum venderet, nullum inveniret emptorem? vel ex diverso, quid, si legatarii magni interesset, eum fundum emere, nec aliter heres venditurus esset, quam si testator jussisset?

67. IDEM (lib. 1. de legatis ad Edictum Prætoris).

Servus uni ex heredibus legatus, si quid in hereditate malitiose fecisse dicatur, forte rationes interlevisse, non aliter adjudicandus est, quam ex eo, volentibus coheredibus, quaestio habeatur. Idem est & si extraneo fuerit legatus, §. 1. Si ex pluribus heredibus, ex disparibus partibus institutis, duobus eadem res legata sit: heredes non pro hereditaria portione, sed pro virili id legatum habere debent.

68. IDEM (lib. 18. ad Edictum provinc.)

Si post mortem patris filio legetur, dubium non est, quin mortuo patre ad filium pertineat, legatum: nec interfit, an patri heres exstiterit, necne. §. 1. Sed si servo post mortem domini relictum legatum est: si quidem in ea causa durabit, ad heredem domini pertineat; usque adeo, ut idem juris est, & si testamento domini liber esse jussus fuerit: ante enim cedit dies legati, quam aliquis heres domino existat: quo fit, ut hereditati acquisitum legatum, postea herede aliquo existente, ad eum pertineat: præterquam si suus heres aliquis, aut necessarius domino ex eo testamento factus erit: tunc enim quia in unum concurrit, ut & heres existat, & dies legati cedat, probabilius dicitur ad ipsum potius, cui relictum est, pertinere legatum, quam ad heredem ejus, a quo libertatem consequitur. §. 2. Si pure legatus servus, sub conditione liber esse jussus fuerit, sub contraria conditione valet legatum: & ideo existente conditione legatum perimitur; deficiente, ad legatarium pertinebit: & ideo si pendente conditione libertatis legatarius decesserit, posteaque defecerit conditio (libertatis), ad heredem legatarii non pertinet legatum. §. 3. Quod si idem pure legatus sit, & ex die liber esse jussus erit: omnimodo inutile legatum est, quia diem venturam certum est: ita Julianus quoque sensit. † Unde ait: Si servus Titio legatus sit, & idem post mortem Titii liber esse jussus fuerit: inutile legatum est, quia moriturnum Titium certum est.

69. IDEM (lib. 2. de legatis ad Edictum Prætoris).

Servo legato legari posse receptum est: quod adita hereditate statim servus acquiritur legatario,

ratio, deinde sequetur legatum. §. 1. Si servum sub conditione legatum heres alienaverit, deinde conditio exstiterit: potest nihilominus a legatario vindicari, nec extinguitur legatum.

§. 2. Si testator quosdam ex heredibus iusserit res alienum solvere: non creditores habebunt adversus eos actionem, sed coheredes, quorum interest hoc fieri. Nec solum hoc casu alius habet actionem, quam cui testator dari iussit: sed alio quoque; veluti si filiae nomine genero, aut sponso dotem dari iusserit: non enim gener, aut sponsus, sed filia habet actionem, cuius maxime interest. §. 3. (Si fundus, qui legatus est), servitutem debeat impositam: qualis est, dari debet. Quod si ita legatus sit, *Uti optimus maximusque*: liber præstandus est. §. 4. Servus, qui in negotio fuerit, legatus, non antetradi debet, quam rationes explicet: & si ad iudicium itum sit, iudicis eadem partes esse debent. §. 5. Si res, quæ legata est, an in rerum natura sit dubitetur, forte si dubium sit an homo legatus vivat: placuit, agi quidem ex testamento posse, sed officio iudicis contineri, ut cautio interponeretur, qua heres caveret, eam rem persecuturum, & si nactus sit, legatario restitutum.

70. IDEM (lib. 18. ad Edictum provinc.)

Si servus Titii furtum mihi fecerit, deinde Titius herede me instituto servum tibi legaverit: non est iniquum, talem servum tibi tradi, qualis apud Titium fuit, id est, ut me indemnem præstes furti nomine, quod is fecerit apud Titium. §. 1. Nam & si fundus, qui meo fundo serviebat, tibi legatus fuerit, non aliter a me tibi præstari debeat, quam ut pristinam servitutem recipiam. §. 2. Nec dissimile est ei, qui mandato alieno alicujus servum emit; vel ei, qui servum redhibet: qui omnes non aliter restituere servum coguntur, quam ut ratio habeatur furti, quod ab eo servo factum fuerit, vel antequam negotium contraheretur, vel postea. §. 3. Quare & si post aditam hereditatem servus legatus heredi furtum fecerit, ita præstari debet, ut ob hoc delictum quasi litis æstimatio a legatario sufferatur heredi.

71. ULPIANUS (lib. 51. ad Edictum).

Si domus alicui simpliciter sit legata, neque adjectum, quæ domus: cogentur heredes, quam veller, domum ex his, quas testator habebat, legatario dare: quod si nullas ædes reliquerit: magis derisorium est quam utile legatum. §. 1. De evictione an cavere debeat is, qui servum præstat ex causa legati, videamus: & regulariter dicendum est, quærens sine iudicio præstita res legata evincitur, posse eam ex testamento peti: cæterum si iudicio petita est, officio iudicis cautio necessaria est, ut sit ex stipulatu actio. §. 2. In pecunia legata contenti heredi modicum tempus ad solutionem dandum est: nec urgendum ad suscipiendum iudicium: quod quidem tempus ex bono & æquo Prætores observare oportebit. §. 3. Qui confitetur se quidem debere, justam autem causam adfert, cur utique præstare non possit, audiendus est: ut puta si aliena res legata sit, negetque dominum

eam vendere, vel immodicum pretium ejus rei petere adfirmet; aut si servum hereditarium neget se debere præstare, forte patrem suum, vel matrem, vel fratres naturales: æquissimum est enim, concedi ei ex hac causa æstimationem officio iudicis præstare. §. 4. Cum alicui peculium legatum esset, velletque heres æstimationem præstare, quia iniquum esse agebat, id separari a se: non impetravit id a Prætores: alia enim conditio est hominum, alia cæterarum rerum: in hominibus enim benigna ratione receptum est, quod supra probavimus. §. 5. Si fundus municipum vectigalis ipsis municipibus sit legatus, an legatum consistat, petique possit, videamus. Et Julianus lib. 38. Digestorum scribit, quamvis fundus vectigalis municipum sit, attamen, quia aliquod jus in eo is, qui legavit, habet, valere legatum. §. 6. Sed & si non municipibus, sed alii fundum vectigalem legaverit, non videri proprietatem rei legatam, sed id jus, quod in vectigalibus fundis habemus.

72. PAULUS (lib. 48. ad Edictum).

Si quis legaverit fundum Cornelianum, *exceptis vineis, quæ mortis ejus tempore erunt*: si nullæ vineæ erunt, legato nihil decedit.

73. GAIUS (lib. 3. de legatis ad Edictum Prætoris).

Si heres iussus sit facere, ut *Lucius centum habeat*, cogendus est heres centum dare: quia nemo facere potest, ut ego habeam centum, nisi mihi dederit. §. 1. Vicis legata perinde licere capere, atque civitatibus, Rescripto Imperatoris nostri significatur.

74. ULPIANUS (lib. 4. Disputat.)

Licet Imperator noster cum Patre rescripserit, *Videri voluntate testatoris repetita a substituto, quæ ab instituto fuerant relicta*: tamen hoc ita erit accipiendum, si non fuit evidens diversa voluntas, quæ ex multis colligetur, an quis ab herede legatum vel fideicommissum relictum noluerit a substituto deberi. Quid enim, si aliam rem relinquit a substituto ei fideicommissario vel legatario, quam ab instituto non reliquerat? Vel quid si certa causa fuit, cur ab instituto reliquerat, quæ in substituto cessaret? Vel quid, si substituit ex parte fideicommissarium, cui ab instituto reliquerat fideicommissum? In obscura igitur voluntate locum habere Rescriptum, dicendum est.

75. IDEM (lib. 5. Disputationum).

Si sic legatum vel fideicommissum sit relictum, si *æstimaverit heres, si comprobaverit, si justum putaverit*: & legatum & fideicommissum debetur: quoniam quasi viro potius bono ei commissum est, non in meram voluntatem heredis collatum. §. 1. Si mihi, *quod Titius debet*, fuerit legatum, neque Titius debeat: sciendum est nullum esse legatum: & quidem, si quantitas non sit adjecta, evidenti ratione nihil debetur: quia non apparet quantum fuerit legatum: nam & si quid ego Titio debeo, ei legavero, quantitate non adjecta, constat nullum esse legatum: cum si decem, quæ Titio debeo, legavero, nec quicquam Titio debeam, falsa de-

monstratio

monstratio non perimit legatum, ut in legato dotis Julianus respondit. §. 2. Quod si addiderit, decem, quæ mihi Titius debet, lego: sine dubio nihil erit in legato: nam inter falsam demonstrationem & falsam conditionem, siue causam, multum interest: proinde, & si Titio decem, quæ mihi Sejus debet, legavero, nullum erit legatum: esse enim debitor debet: nam & si vivus exegissem, extingueretur legatum; & si debitor maneret, actiones adversus eum heres meus duntaxat præstare cogeretur. §. 3. Si quis ita stipulatus, Stichum, aut decem, utrum ego velim, legaverit quod ei debebatur: tenebitur heres ejus, ut præstet legatario actionem, electionem habituro, utrum Stichum, an decem persequi malit. §. 4. Proinde si Stichum legaverit, cum ille ei Stichum, aut decem deberet, incerti actio legatario adversus heredem competit, ut scripsit Julianus lib. 33. Digestorum: per quam actionem compellat heredem experiri: & si Stichum consecutus fuerit, præstabit ei; si decem, nihil consequetur: secundum quod erit in arbitrio debitoris, an sit legatarius is, cui Stichus legatus est.

76. JULIANUS (lib. 34. Digestorum).

Quod si quis Stichum aut Pamphilum stipulatus, Sempronio Stichum legasset, Mævio Pamphilum: oneratus heres intelligitur, ut necesse habeat alteri actionem suam, alteri æstimationem Stichi aut Pamphili dare.

77. ULPIANUS (lib. 5. Disputat.)

Si pecunia fuit deposita apud aliquem, ejusque fideicommissum, ut eam pecuniam præstet: fideicommissum ex Rescripto D. Pii debetur: quasi videatur heres rogatus remittere id debitori: nam si conveniatur debitor ab herede, doli exceptione uti potest: quæ res utile fideicommissum facit. Quod cum ita se habet, ab omni debitore fideicommissum relinqui potest.

78. IDEM (lib. 8. Disputationum).

Fideicommissum, quod a legatario relinquitur, ita demum ab eo debetur, si ad legatarium legatum pervenerit.

79. JULIANUS [lib. 5. Digestorum].

Si quis testamento suo, Titio & Seio decem dari jufferit, nullam hæc verba recipiunt ambiguitatem: ut dena dixisse videatur, qui decem dixit.

80. Apud JULIANUM lib. 32. Digestorum MARCELLUS notat.

Is, qui sola triginta reliquerat, Titio triginta legavit, Seio viginti, Mævio decem: Massurius Sabinus probat, Titium quindecim, Seium decem, Mævium quinque consecuturos: ita tamen, ut ex his pro rata portionis Falcidiæ satisfiat.

81. JULIANUS lib. 32. Digestorum.

Si fundum sub conditione legatum heres pendente conditione sub alia conditione alii legasset; & post existentem conditionem, quæ priore testamento præposita fuisset, tunc ea conditio, sub qua heres legaverat, exstiterit: dominium a priore legatario non discedit. §. 1. Si servo communi res legata fuisset, potest alter dominus agnoscere legatum, alter repellere: nam

in hanc causam servus communis quasi duo servi sunt. §. 2. Stichum Sempronio do, lego. Si Sempronius Stichum intra annum non manumiserit, eundem Stichum Titio do, lego: Quæsitum est, quid juris esset? Respondi, Sempronium interim totum habiturum: & si quidem intra annum manumisisset, liberum eum effecturum; sin autem hoc non fecisset, totum ad Titium pertinere. §. 3. Qui fundum excepto ædificio legat, appellatione ædificii aut superficiem significat, aut solum quoque, cui ædificium superpositum est. Si de soli superficie exceperit, nihilominus jure legati totus fundus vindicabitur: sed exceptione doli mali posita, consequetur heres (id), ut sibi habitare in villa liceat: in quo inerit, ut iter quoque & actum in ea habeat. Si vero solum quoque exceptum fuerit, fundus, excepta villa, vindicari debet: & servitus ipso jure villæ debetur; non secus ac si duorum fundorum dominus alterum legaverit, ita ut alteri serviret: sed inclinandum est, testatorem etiam de solo cogitasse, sine quo ædificium stare non potest. §. 4. Si libertus Patronum ex septunce heredem scripserit, alios ex cæteris; & ita legaverit, Quisquis mihi alius ex superscriptis cum patrono meo heres erit, servos illum & illum Titio lego, quos æstimo singulos vicens aureis: intelligendum erit a coherede patroni duntaxat legatum datum, & ideo Titium non amplius quincuncem in servis vindicare posse. Adjectio autem illa, Quos æstimo singulos vicens aureis, non mutat legati conditionem, si Legis Falcidiæ rationem habere oporteat: nihilominus enim verum pretium servorum in æstimationem deducitur. §. 5. Titio fundum do, lego, si heredi meo decem dederit: si decem heres Titio debuisset, & ea Titius accepta ei fecisset, fundum vindicare potest. §. 6. Si Titius, cui Stichus legatus fuerat, antequam sciret ad se legatum pertinere, decesserit, & eundem Seio legaverit, & heres Titii legatum non repudiaverit: Stichum Seius vindicabit. §. 7. Si paterfamilias, ab impubere filio, Titio fundum legaverit, & a substituto eundem eidem Titio; & pupillus patri heres exstiterit: siue vindicaverit Titius legatum, siue repudiaverit, quamvis filius impubes decesserit, a substituto vindicare non poterit: hoc enim quod rursus a substituto legatur, perinde habendum est, ac si repetita legata essent. Quare, & si pure a filio, sub conditione substituto legatum fuerit, perinde omnia servabuntur, ac si tantum a filio legatum fuisset: contra autem, si a filio sub conditione, a substituto pure legatum fuerit, & pupillus pendente conditione decesserit, ex substitutione sola legatum valebit. §. 8. His verbis, Lucio & Titio, eorumque cui fundum do, lego, utiliter legatur: & si utrique vixerint, utrique; si alter, alteri (totum) debetur. §. 9. Cum statuliber sub conditione legatus est, & pendente conditione legati, conditio statuta libertatis deficit: legatum utile fit: nam sicut statuta libertas tunc perimit legatum, cum vires accipit, ita legatum quoque non ante perimi potest, quam dies cesserit ejus. §. 10. A filio impubere legatus, &

a substituto liber esse iussus: si quidem pupillus ad pubertatem pervenerit, ab eo, cui legatus fuerat, vindicabitur; mortuo vero pupillo, libertas competit. † Longe magis hoc servari conveniet, si idem servus sub conditione ab impubere legatus fuerit, & pendente conditione filius intra pubertatem decesserit.

82. IDEM (lib. 23. Digestorum).

Non quocunque modo (si) legatarii res facta fuerit, die cedente, obligatio legati extinguatur: sed ita, si eo modo fuerit ejus, quo avelli non possit. Ponamus rem, quæ mihi pure legata sit, accipere me per traditionem die legati cedente, ab eo herede, a quo eadem sub conditione alii legata fuerit: nempe agam ex testamento: quia is status est ejus, ut existente conditione discessurum sit a me dominium: nam & si ex stipulatione mihi Stichus debeat, & is, cum sub conditione alii legatus esset, factus fuerit meus ex causa lucrativa, nihilominus, existente conditione, ex stipulatu agere potero. §. 1. Si ex bonis ejus, qui Reip. causa aberat, rem usu acquisierim; & ea, antequam evinceretur, mihi legata sit, deinde postea evincatur: recte ex testamento petam, eam mihi dare oportere. §. 2. Fundus mihi legatus est: proprietatem ejus fundi redemi, detracto usufructu: postea venditor capite minutus est, & usufructus ad me pertinere coepit: Si ex testamento egero, Judex tanti litem æstimare debet, quantum mihi aberit. §. 3. Marcellus: Idem erit, & si partem redemero, pars mihi legata est, aut donata: partem enim duntaxat petere debebo. §. 4. Julianus: Quod si legatum mihi est quod ex Pamphila natum erit, ego Pamphilam mercatus sum, & ea apud me peperit: non possum videri partem ex causa lucrativa habere: quia matrem ejus mercatus sum: argumentum rei est, quod evicto eo actio ex empto comperit. §. 5. Qui Gaium & Lucium ejusdem pecuniæ reos habebat, si ita legaverit, *Quod mihi Gaius debet, id heres meus Sempronio damnas esto dare: Quod mihi Titius debet, id heres meus Mævio damnas esto dare*: eam conditionem heredis sui constituit, ut is necesse habeat alteri actiones suas, alteri litis æstimationem præstare. Si tamen vivus testator Gaius acceptum fecit, necesse est, ut Sempronii & Mævii legatum inutile sit. §. 6. Cum mihi Stichus aut Pamphilus legati fuissent duorum testamentis, & Stichum ex (altero) testamento consecutus fuissim: ex altero Pamphilum petere possum: quia & si uno testamento Stichus aut Pamphilus legati fuissent, & Stichus ex causa lucrativa meus factus fuisset, nihilominus Pamphilum petere possem.

83. MARCELLUS (lib. 13. Digest.)

Titius Stichi partem tibi legavit, ejusdem Stichi partem Seius tibi legavit: ex utriusque testamento consequeris.

84. JULIANUS lib. 33. Digestorum.

Hujusmodi legatum, *Si Titius heredi meo caverit, centum Mævio se daturum, & heres meus Titio centum dato*, utile (legatum) est: quemadmodum quod alicui legatum, ex causa

fideicommissi restituatur. §. 1. Eadem ratione hoc quoque legatum utile sit: *Si Titius heredi meo caverit, se in municipio ex centum aureis opus facturum, tum ei centum aureos heres meus dare damnas esto*. §. 2. Si Sempronius Titium heredem instituerit, & ab eo post biennium fundum dari jussit Mævio, Titius deinde ab herede suo eundem fundum Mævio præsentis die legaverit, & Mævius pretium fundi ab herede Titii acceperit: si ex testamento Sempronii fundum petere velit, exceptione repelli poterit, si pretio fundi contentus non erit. §. 3. Si cui homo legatus fuisset, & per legatarium stetisset, quominus Stichum, cum heres tradere volebat, acciperet: mortuo Sticho, exceptio doli mali heredi proderit. §. 4. Aedes, quibus heredis aedes serviebant, legatæ, sunt traditæ legatario non imposita servitute: dixi, posse legatarium ex testamento agere, quia non plenum legatum accepisset: nam & cum qui debilitatum ab herede servum acceperit, (recte) ex testamento agere. §. 5. Qui servum testamento sibi legatum, ignorans eum sibi legatum, ab herede emit: si cognito legato, ex testamento egerit & servum acceperit, actione ex vendito absolvi debet: quia hoc judicium fidei bonæ est, & continet in se doli mali exceptionem. † Quod si pretio soluto, ex testamento agere instituerit: hominem consequi debet: actione ex empto pretium recipiet: quemadmodum reciperaret, si homo evictus fuisset. † Quod si iudicio ex empto actum fuerit, & tunc actor compererit legatum sibi hominem esse, & agat ex testamento: non aliter absolvi heredem oportebit, quam si pretium restituerit & hominem actoris fecerit. §. 6. Cum pater pro filia sua, dotis nomine, centum promississet, deinde eidem centum eadem legasset: doli mali exceptione heres tutus erit, si & gener ex promissione, & puella ex testamento agere instituerit: convenire enim inter eos oportet, ut alterutra actione contenti sint. §. 7. Si ita cui legatum esset, *Si tabulas chirographi mei heredi meo reddiderit, heres meus ei decem dato*: hujusmodi conditio hanc vim habet, si heredem meum debito liberaverit. Quare & si tabulæ exstarent, non intelligetur conditioni satisfecisse creditor, nisi acceptum heredi fecerit: & si tabulæ in rerum natura non fuerint, existimabitur implese conditionem, si heredem liberaverit: nec ad rem pertinebit, jam tunc, cum testamentum fiebat, tabulæ interciderint, an postea, vel mortuo testatore. §. 8. Si Titio & Mævio legatus fuerit Stichus, qui Titii erat, debetur pars Stichi Mævio: nam Titius, quamvis ad legatum non admittatur, partem faciet. §. 9. *Stichum aut Pamphilum, utrum heres meus velit, Titio dato*: si dixerit heres, Stichum se velle dare, Sticho mortuo, liberabitur: cum autem semel dixerit heres, utrum dare velit, mutare sententiam non poterit. §. 10. Legatum est ita, *Fundum Cornelianum & mancipia, quæ in eo fundo, cum moriar, mea erunt, heres meus Titio dato*: ancilla, quæ in eo fundo esse consueverat, mortis tempore, cum in fuga esset, enixa est: Quæro,

Quæro, an vel ipsa vel partus ejus legato cedat? Respondi, Ancilla quamvis in fuga sit, legata videtur: & licet fugitiva erat, perinde habetur, ac si in eo fundo fuisset moriente patrefamilias: huic consequens est, ut partus quoque matrem sequatur, & perinde legato cedat, ac si in fundo editus fuisset. §. 11. Si Titio Stichus aut Pamphilus, utrum eorum mallet, legatus est; deinde Pamphilum testator Titio donavit: Stichus in obligatione remanet. §. 12. Quibus ita legatum fuerit, *Titio & Mævio singulos servos do, lego*, constitit (eos) non concursuros in eundem servum: sicuti non concurrunt, cum ita legatur, *Titio servum do, lego; Mævio alterum servum do, lego*. §. 13. Si is, cui legatum fuerat, antequam constitueret, qua actione uti vellet, decessit duobus heredibus relictis: legatum accipere simul venientes, nisi consenserint, non possunt: quare quamdiu alter rem vindicare vult, alter in personam agere non potest: sed si consenserint, rem communiter habebunt: consentire autem, vel sua sponte debent, vel iudice imminente.

85. PAULUS (lib. 11. ad Plantium).

Duobus conjunctim fundus erat legatus; alter ex his partis æstimationem per actionem personalem abstulit: alter si fundum totum vindicare velit, exceptione doli pro parte dimidia repellitur: quia defunctus semel ad eos legatum pervenire voluit.

86. JULIANUS (lib. 34. Digestorum).

Si tibi homo, quem *pignori dederas*, legatus ab alio fuerit: actionem ex testamento habebis adversus heredem, ut pignus luatur. §. 1. Si testamento Stichus ab uno herede legatus fuerit Mævio, & eidem codicillis idem Stichus ab omnibus heredibus; & antequam codicilli aperirentur, Mævius litis æstimationem consecutus fuerit: ipso jure vindicari ex codicillis non potest: quia testator semel legatum ad eum pervenire voluit. §. 2. Cum servus legatur, & ipsius servi status, & omnium, quæ personam ejus attingunt, in suspensio est: nam si legatarius repulerit a se legatum, nunquam ejus fuisse videbitur: si non repulerit, ex die aditæ hereditatis ejus intelligitur. Secundum hanc regulam, & de jure eorum, quæ per traditionem servus acceperit, aut stipulatus fuerit, deque his quæ legata ei vel donata fuerunt, statuetur: ut vel heredis vel legatarii servus singula gessisse existimetur. §. 3. Si fundus ab omnibus heredibus legatus sit, qui unius heredis esset: is quidem, cujus fundus esset, non amplius quam partem suam præstabit; cæteri in reliquas partes tenebuntur. §. 4. Valet legatum, si superficies legata sit ei, cujus in solo fuerit; licet is dominus soli sit: nam consequetur, ut hac servitute liberetur, & superficiem lucrificiat.

87. PAPINIANUS (lib. 18. Quæst.)

Filio pater, quem in potestate retinuit, heredi pro parte instituto, legatum quoque relinquit: durissima sententia est existimantium denegandam ei legati petitionem, si patris abstinerit hereditate: * non enim impugnatur ju-

dicium ab eo, qui justis rationibus noluit negotiis hereditariis implicari.

88. MARCIANUS (lib. 6. Institut.)

Sed si non alias voluit pater habere eum legatum, nisi hereditatem retineat, tunc neque adversus coheredem dandam ei legati petitionem, secundum Aristonis sententiam, constat: cum ipsi filio non videretur esse solvendo hereditas: & hoc ita est, licet non conditionaliter expressisset, intellexisse tamen manifestissime adprobetur.

89. JULIANUS (lib. 36. Digestorum).

Nam nec emancipatus, hereditate omiſſa, legatum ab herede petere prohibetur: Prætor enim permittendo his, qui in potestate fuerint, abstinere se hereditate paterna, manifestum facit, jus se in persona eorum tribuere, quod futurum esset, si liberum arbitrium adeundæ hereditatis habuissent.

90. PAPINIANUS (lib. 18. Quæst.)

Quid ergo, si ita legaverit, *Hoc amplius filio meo?* non dubie voluntatis, quidem quæstio erit: sed non absimilis est prioris casus circa filii providentiam, nisi evidens voluntas contraria patris probetur. §. 1. Plane si pluribus filiis institutis, ratione legatorum alio denegabitur ei, qui non agnoverit hereditatem.

91. JULIANUS (lib. 36. Digestorum).

Quæsitum est, si filiusfamilias qui filium habebat, heres institutus fuisset, cum esset uterque in potestate aliena: an ab eo, filio ejus legari possit? Respondi, Cum possit a filio patri legari, consequens est, ut vel fratri ipsius, vel filio, vel etiam servo patris sui legetur. §. 1. Præsenti quidem die data libertate, servo legari vel pure, vel sub conditione poterit. † Cum vero libertas sub conditione data fuerit, alias utiliter, alias inutiliter pure legabitur. Nam si ea conditio libertatis fuerit, ut patrefamilias statim mortuo possit ante aditam hereditatem existere conditio (veluti, *Stichus, si decem Titio dederit, vel Capitolium ascenderit, liber esto*): utile legatum est: hujusmodi autem conditiones, si heredi decem dederit, si post aditam hereditatem Capitolium ascenderit, inutile legatum efficient. † Necessario autem ex asse herede scripto, etiam hæ conditiones, quæ ante aditam hereditatem impleri possunt, inutile legatum efficient. §. 2. Duobus heredibus institutis, alteri Stichum legaverat, & eidem Sticho decem: cum Stichus, vivo testatore, ad libertatem pervenisset, totum legatum ei deberitur: nam in solidum constituisse causam legati in ejus persona, hoc quoque argumento est, quod si heres, cui legatus fuerat, hereditatem non adisset, solidum ab altero herede consequi possit. §. 3. Servo legato legatum datum est: si alienatus testatore fuisset, legatum ad emptorem pertinebit. §. 4. Cum servus Titio, & eidem servo aliquid legatur, fideicommissi potest, ut aut servum alicui restituat, vel ea, quæ servo legata sunt: hoc amplius, etiam ipsi servo, cum liber erit, fideicommissum a Titio dari potest. §. 5. Si quis Stichum legaverit & eundem alienaverit, vel manumiserit; deinde codicillis eidem

eidem legatum dederit: legatum vel manumisso vel emptori debebitur. §. 6. Si mihi servus a te herede legatus fuerit, & eidem servo aliquis legaverit, & vivo eo qui mihi servum legaverat, dies legati servo dati cesserit: confestim id legatum hereditati acquiritur: & ideo, quamvis postea moritur is, qui servum mihi legaverat, ad me id, quod servo legatum est, non pertinebit. §. 7. Cum homo ex testamento petitus est, causa ejus temporis, quo lis contestabatur, representari debet actori: & sicut partus ancillarum, sicut fructus fundorum interim percepti in hoc judicium deducuntur, ita quod servo legatorum, vel hereditatis nomine interim obvenit, præstandum est petitori.

92. JULIANUS (lib. 39. Digestorum).

Si fundum per fideicommissum relictum unus ex heredibus, excusso pretio secundum reditum ejus fundi, mercatus sit propter æs alienum hereditarium, præsentem & adsignante eo, cui fideicommissum debebatur: placet, non fundum, sed pretium ejus restitui debere. Marcellus notat: Si fundum restituere malit heres, audiendum existimo. §. 1. Julianus: Si Titio pecunia legata fuerit, & ejus fideicommissum *ut alienum servum manumitteret*, nec dominus eum vendere velit, nihilominus legatum capiet: quia per eum non stat, quo minus fideicommissum præstet: nam & si mortuus fuisset servus, a legato non summoventur. §. 2. Sienti conceditur unicuique ab eo, ad quem legitima ejus hereditas, vel bonorum possessio perventura est, fideicommissum dare: ita & ab eo, ad quem impuberis filii legitima hereditas vel bonorum possessio perventura est, fideicommissa recte dabuntur.

93. ULPIANUS (lib. 1. Fideicommissum).

Quod fideicommissum hætenus, quatenus impubes decedat, valebit: cæterum, si pubes factus decesserit, evanescit fideicommissum.

94. JULIANUS (lib. 39. Digestorum).

Plane si filium impuberem exheredaverit, fideicommissum legitimus heres præstare cogendus non erit, nisi idem & patri heres fuerit. §. 1. Qui rogatus erat hereditatem, ex qua servus ejus heres institutus erat, restituere, (cum) alii servum vendidisset, quæsitum est, an hereditatem restituere cogendus est is, ad quem hereditas ex emptione servi heredis scripti pervenerit? Dixi compellendum esse ad fideicommissum restituendum eum, qui servum suum heredem scriptum vendidit: cum pretium hereditatis, quam restituere rogatus est, habeat. † Is autem, ad quem hereditas ex emptione servi heredis scripti pervenerit, ex causa cogendus erit fideicommissum præstare: id est, si dominus servi heredis scripti solvendo non erit. §. 2. Si cui Stichus aut Dama legatus esset, electione legatario data, & fidei ejus commissum esset, ut Stichum alteri præstaret: si Damam vindicare maluerit, nihilominus Stichum ex causa fideicommissi præstare debet. Sive enim pluris est Dama, compellendus (est) Stichum redimere: sive minoris, æque Stichum juste dare cogetur: cum

per eum steterit, quo minus ex testamento haberet, quod fideicommissum fuerit. §. 3. Qui testamento manumittitur, & neque legatum, neque hereditatem capit, fideicommissum præstare cogendus non est. Ac ne is quidem, quæ servum legatum rogatus fuerit manumittere. Is enim demum pecuniam ex causa fideicommissi præstare cogendus est, qui aliquid ejusdem generis, vel similis, ex testamento consequitur.

95. ULPIANUS (lib. 1. Fideicommissum).

Videndum tamen est, nunquid, si vice operam rogaverit eum aliquid, debeat hoc fideicommissum valere? quod nequaquam dicendum est: quia nec operæ imponi hujusmodi liberti possunt, nec impositæ exiguntur, quamvis testator ita caverit.

96. JULIANUS (lib. 39. Digestorum).

Quidam testamento vel codicillis ita legavit: *Aureos quadringentos Pamphilæ dari volo, ita ut infra scriptum est: ab Julio multare aureos tot: & in castris quos habeo, tot: & in numero quos habeo, tot*: post multos annos eadem voluntate manente decessit, cum omnes summæ in alios usus translatae essent: Quæro, an debeatur fideicommissum? Respondi, vero similis est, patremfamilias demonstrare potius heredibus voluisse, unde aureos quadringentos; si ne incommodo rei familiaris contrahere possint, quam conditionem fideicommissi iniecisset, quod initio pure datum esset: & ideo quadringenti Pamphilæ debebuntur. §. 1. Quotiens Lege Julia bona vacantia ad fiscum pertinent, & legata & fideicommissa præstantur, quæ præstare cogeretur heres, a quo relictæ erant. §. 2. Si tibi servus legatus fuerit, & petitem a te, *ut Titio aliquid præstares usque ad pretium servi*, deinde servus decesserit: nihil fideicommissi nomine præstare cogendus eris. §. 3. Si scriptus ex parte heres rogatus sit *præcipere pecuniam, & eis, quibus testamento legatum erat, distribuere*: id quod sub conditione legatum est, tunc præcipere debet, cum conditio extiterit: interim aut ei, aut his, quibus legatum est, satisfacere oportet. §. 4. Cui statuliber pecuniam dare iussus est, is rogari potest, *ut eandem pecuniam alicui restituat*. Nam cum possit testator codicillis pure libertatem dare, & hoc modo conditionem extinguere, cur non etiam per fideicommissum eandem pecuniam adimendi potestatem habeat?

97. IDEM (lib. 42. Digestorum).

Si mihi Stichus legatus esset, fideique meæ commissum, *ut aut Stichum aut Pamphilum meum servum redderem*, & in Stichum aliquid ex legato propter Legem Falcidiam perdidissem: necesse habebam, aut Pamphilum servum meum totum Titio dare, aut eam partem Stichi, quam legatorum nomine accepero.

98. IDEM (lib. 52. Digestorum).

Servus ab hostibus, captus recte legatur: hoc enim jure postliminii fit, ut quemadmodum heredem instituere possumus servum, qui in hostium potestate est, ita legare quoque eum possumus.

99. IDEM

99. IDEM (lib. 70. Digestorum).

SI domino Stichus legatus esset, & servo ejus optio data, partem dimidiam Stichi dico ad dominum pertinere: quod possit servus manumissus eundem Stichum optare.

100. IDEM (lib. 77. Digestorum).

SI mihi Sempronius a Titio herede legaverit, Titiusque mihi sub eadem conditione eandem rem legaverit: existente conditione, capiam legatum ex testamento Sempronii.

101. IDEM (lib. 78. Digestorum).

SI servo meo Stichus legatus fuerit testamento, idque legatum repudiavero; deinde prolatis codicillis apparuerit, mihi quoque eundem Stichum legatum esse: nihilominus eundem vindicare possum. §. 1. Si ei, qui in hostium potestate est, legatum fuerit, & is apud hostes decesserit: nullius momenti legatum erit, quamvis postliminio confirmare potuit.

102. IDEM (lib. 81. Digestorum).

SI minor (quam) viginti annis dominus servum causa non probata manumiserit, & postea legatum ei dederit, isque alienatus ad libertatem perductus fuisset: legatum non capit: Nam perinde nullius est momenti legatum, ac si sine libertate datum fuisset.

103. IDEM (lib. 83. Digestorum).

IN tacitis fideicommissis fraus Legi fieri videtur, quotiens quis neque testamento, neque codicillis rogaretur, sed domestica cautione vel chirographo obligaret se ad præstandum fideicommissum ei, qui capere non potest.

104. IDEM (lib. 1. ad Urseium Ferozem).

AB omnibus heredibus legatum ita erat, *Quisquis mihi heres erit, damnas esto Titio dare centum*: deinde infra comprehensum erat, ne unus ex heredibus ei daret: Quæritur, reliqui heredes utrum tota centum (dare) deberent, an deducta unius (illius) hereditaria portione? Respondit, verius esse reliquos heredes tota centum debere: cum & significatio verborum non repugnet huic sententiæ, & voluntas testatoris congruat. §. 1. In testamento sic erat scriptum, *Lucio Titio, si is heredi meo tabellas, quibus ei pecuniam expromiseram, dederit, centum dato*: Titius deinde, antequam tabellas heredi redderet, decesserat: Quæsitum est, an heredi ejus legatum deberetur? Cassius respondit, si tabellæ fuissent, non deberi: quia non redditus his dies legati non cessit. Julianus notat, si testamenti faciendi tempore tabellæ nullæ fuerunt, una ratione dici potest, legatum Titio deberi: quod *adverbum*, id est, *impossibilis* conditio pro non scripta habetur. §. 2. Etiam rem hostium posse legari, Sabinus ait, si aliquo casu eveni possit. §. 3. Si Attio ita legatum fuerit, *Quisquis mihi heres erit, damnas esto Attio heredi decem dare*: deducta sua parte, Attius decem petet. §. 4. Item si jussus fuisset heres decem dare, & fundum sibi habere, deducta sua parte decem dabit. §. 5. Denique constitit, cum ita legatum fuisset, *Quisquis mihi heres erit, damnas esto heredi meo decem dare*, exæquari omnium heredum partes: eo quod unusquisque & sibi & coheredi suo da-

ri damnatus videtur. §. 6. Cum quidam heredem instituit, *quandoque mater ejus decessisset*; deinde secundus heres scriptus fuisset, & ab eo legata ei, qui sub conditione heres institutus fuisset, relicta essent; isque viva matre decessisset, postquam dies legati cesserit: quæsitum est, an heredi ejus legata deberentur? Verius est, legatum heredi deberi, sive pure a substituto legatum datum est primo heredi, sive sub hac conditione, *si heres non fuerit*: quia moriente eo conditio impletur. §. 7. Si socero a genero suo herede instituto pars hereditatis alii legata fuisset: deducta dote, eum debiturum esse partem hereditatis legatam, Sabinus respondit: quemadmodum, si pecunia ex crediti causa socero debita fuisset, ea deducta partem hereditatis daturus fuisset.

105. IDEM (lib. 1. ex Minicio).

Legatum ita erat, *Quæ Lucius Titius mihi debet, (ea) heres meus Cornelio dare damnas esto*: nihil amplius ex hoc legato quam actiones suas heres præstare debet.

106. ALFENUS VARUS (lib. 2. Digestorum a Paulo Epitomatorum).

SI in testamento scriptum esset, *heres meus aureos centum Licinio damnas esto*, neque adscripsisset *dare*: deberi legatum constat.

107. AFRICANUS (lib. 2. Quæst.)

SI a pluribus heredibus legata sint ea, quæ unus ex his præcipere jubeatur, & præstare: in potestate eorum, quibus sit legatum, debere esse ait, utrumne a singulis heredibus petere velint, an ab eo, qui præcipere sit jussus: itaque eum, qui præcipere jussus est, cavere debere coheredibus, indemnes eos præstari. §. 1. Si quis servum, cui aliquid sine libertate legaverit, *cum morietur ipse servus*, leget: minime dubitandum, quin utile legatum futurum sit: propterea scilicet quod moriente servo, id quod ipsi legatum erit, ad eum, cui ipse legatus fuerit, perventurum sit.

108. IDEM (lib. 5. Quæstionum).

SI servus legatus, vivo testatore fugisse dicatur: & impensa & periculo ejus, cui legatus sit, reddi debet: quoniam rem legatam eo loco præstare heres debeat, in quo a testatore sit relicta. §. 1. Si id, quod ex testamento mihi debes, quilibet alius servo meo donaverit: manebit adhuc mihi ex testamento actio: & maxime si ignorem meam factam esse. Alioquin consequens erit, ut etiam si tu ipse servo meo eam donaveris, invito me libereris: quod nullo modo recipiendum est: quando ne solutione quidem invito me facta libereris. §. 2. Cum homo Titio legatus esset, quæsitum est utrum arbitrium heredis est, quem velit dandi; an potius legatarii? Respondi, verius dici, electionem ejus esse, cui potestas sit, qua actione uti velit (id est, legatarii). §. 3. Hujusmodi legatum, *illi, aut illi, uter eorum prior Capitolium ascenderit*, utile esse, evidenti argumento probari ait: quod constet, usumfructum libertis legatum, & *qui eorum supervixerit*, proprietatem, utiliter legari, Idque & de herede instituendo dicendum existimavit.

mauit. §. 4. Stichum, quem de te stipulatus eram, Titius a te herede mihi legavit: si quidem non ex lucrativa causa stipulatio intercessit, utile legatum esse, placebat: sin e duabus, tunc magis (placet) inutile esse legatum: quia nec absit quicquam, nec bis eadem res præstari possit. §. 5. Sed si cum mihi ex testamento Titii Stichum deberes, eundem a te herede Sempronius mihi legaverit, fideique meæ commiserit, *ut eum alicui restituerem*, legatum utile erit: quia non sum habiturus. Idem juris erit, & si pecuniam a me legaverit. Multo magis si in priore testamento fideicommissum sit. Item si in priore testamento Falcidiæ locus sit, quod inde abscidit ratione Falcidiæ, ex sequenti testamento consequar. §. 6. Item si domino heres exstitero, qui non esset solvendo, cujus fundum tu mihi dare iussus esses, manebit tua obligatio: sicut maneret, si eum fundum emissem. §. 7. Si ita scriptum erit, *amplius, quam Titio legavi, heres meus Seio decem dato*: dubitandum non erit, quin & Titio suum legatum maneat, & Seio nihil ultra decem debeatur: nam & usitatum fere est sic legare, *Lucio Titio tot, & hoc amplius uxori, & liberis ejus tot*. §. 8. Si ei, cui nihil legatum est, cum hac adiectione, *hoc amplius*, aliquid legetur: minime dubitandum est, quin id, quod ita legaverit, debeatur: multoque minus dubitandum, si ab eo, qui nihil mihi debet, ita stipulatus fuero, *Amplius quam mihi debes, decem dare spondes*, quin decem debeantur. §. 9. Si servus alienus liber esse iussus, & legatus sit, peti eum ex legato posse ait: nam cum libertas nullius momenti sit, absurdum esse, per eam legatum infirmari, quod alioquin valeret, & si solum datum fuisset. §. 10. Qui quinque in arca habebat, ita legavit, vel stipulanti promissit, *decem quæ in arca habeo*: & legatum, & stipulatio valebit: ita tamen, ut sola quinque vel ex stipulatione, vel ex testamento debeantur: ut vero quinque quæ deerunt, ex testamento peti possint, vix ratio patietur: nam quodammodo certum corpus, quod in rerum natura non sit, legatum videtur. Quod si mortis tempore plena summa fuerat, & postea aliquod ex ea deperierit: sine dubio soli heredi deperit. §. 11. Si servus legatus sit, & moram heres fecerit: periculo ejus & vivit, & deterior sit; ut si debilem forte tradat, nihilominus teneatur. §. 12. Cum quid tibi legatum, fideive tuæ commissum sit, ut mihi restituas: si quidem nihil præterea ex testamento capias, dolum malum duntaxat in exigendo eo legato, alioquin etiam culpam te mihi præstare debere, existimavit: sicut in contractibus fidei bonæ servatur, ut si quidem utriusque contrahentis commodum versetur, etiam culpa; sin unius solius, dolum malus tantummodo præstetur. §. 13. Qui margaritam Titio pignori dederat, filium heredem instituit, & filiam exheredavit; deinde ita cavit, *te, Titii, rogo, fideique tuæ committo, uti margarita, quæ tibi pignori dedi, vendas, & deducto omni debito tuo, quod amplius erit, id omne filiae meæ restituas*: ex ea scriptura filiam a fratre fidei-

commissum petere posse, ut is actiones suas adversus debitorem ei præstaret. Hoc enim casu eum, qui creditor fuisset, debitorem intelligendam, ejus scilicet, quod pretium pignoris summam debiti excedat. §. 14. Non autem mirandum, si (cum) alius rogatus sit, alius fideicommissio obstringatur: nam, & cum in testamento ita scribatur, *te, Titii, rogo, ut acceptis centum, illum servum manumittas, vel Sempronio quid præstes*, parum quidem apte scribi, verum æque intelligendum heredis fideicommissum, ut pecuniam Titio præstaret: ideoque & ipsum Titium cum herede acturum, & libertatem servo, vel Sempronio, quod rogatus sit, præstare cogendum. §. 15. Avidius filii sui fidei commisit, *ut certam pecuniam quatuor libertis suis mutuam daret, & usuras leviores taxaverat*: placuit, hoc fideicommissum utile totum esse.

109. IDEM (lib. 6. Quæstionum).

SI quando quis uxori suæ ea, quæ vivus donaverat, vulgari modo leget, non de aliis donationibus videri eum sentire, ait, quam de his, quæ jure valituræ non sunt. Alioquin (&) frustra legaturus sit: (atque) si ita exprimat, *quæ uxori jure donavero, vel ita, quæ uxori manumissionis causa donavero, (ea ei lego)*: nam inutile legatum futurum est. §. 1. Heres, cujus fidei commissum erat, ut mihi fundum aut centum daret, fundum Titio vendidit: cum electio ei relinquatur, utrum malit, dandi, ut tamen alterum solidum præstet, Prætoris officio convenire existimo, ut si pecuniam Titius offerat, inhibeat fundi persecutionem: ita enim eadem causa constitueretur, quæ futura esset, si alienatus fundus non fuisset: quando etiam adversus ipsum heredem officium Prætoris sive arbitri tale esse deberet, ut si fundus non præstaretur, neque plaris, neque minoris, quam centum æstimeretur.

110. IDEM (lib. 8. Quæstionum).

SI heres generaliter servum, quem ipse voluerit dare iussus, sciens furem dederit, isque furtum legatario fecerit: de dolo (malo) agi posse ait. Sed quoniam illud verum est, heredem in hoc teneri, ut non pessimum det, ad hoc tenetur, ut & alium hominem præstet, & hunc proxime deditioe relinquat.

111. MARCIANUS (lib. 2. Institutionum).

ETiam si partis bonorum se excusaverit tutor (puta Italicarum, vel provincialium rerum), totum, quod testamento datum est, ei auferetur: & ita Divi Severus & Antoninus rescripserunt.

112. IDEM (lib. 6. Institutionum).

SI (quis) inquilinos sine prædiis, quibus adherent, legaverit: inutile est legatum: Sed an æstinatio debeatur, ex voluntate defuncti statuendum esse, Divi Marcus & Commodus rescripserunt. §. 1. Cum servum suum heres damnatus dare, eum manumiserit, tenetur in ejus æstimationem: nec interest, scierit, an ignoraverit legatum. † Sed & si donaverit servum heres, & cum is, cui donatus est, manumiserit, tenetur

tenetur heres: quamvis ignoraverit, a se eum legatum esse. §. 2. Si ita legatum fuerit, *Titio cum Seio do lego*: utrisque legatum est: sicut utrumque legatum est, cum fundus cum domo Formiana legatus est. §. 3. Si quis scripserit testamento fieri, quod contra jus est, vel bonos mores: non valet: Veluti si quis scripserit contra Legem aliquid, vel contra Edictum Prætoris, vel etiam turpe aliquid. §. 4. Divi Severus & Antoninus rescripserunt, *jusjurandum* contra vim Legum & auctoritatem Juris in testamento scriptum, nullius esse momenti.

113. IDEM [lib. 7. Institutionum].

Servo alieno ita legari potest, *quoad serviat*, vel *si servus* forte *Titii erit*, ut & Marcellus ait. §. 1. Si quis post tempus libertatem servo suo dederit, & interea rogaverit heredem, donec ad libertatem perveniat, cibaria ei dare: testatoris voluntati obtemperandum esse, D. Severus & Antoninus rescripserunt. §. 2. Si quis a primo herede centum legaverit alicui, & eidem a secundo ducenta, posteaque generaliter repetierit legata: trecenta videtur repetiisse. §. 3. Sed si pater impuberi filio substituerit, & a substituto legata repetierit: si pupillus heres extiterit, & intra pubertatem decesserit, repetitio non valet: quia voluntas defuncti hæc est, ut semel debeantur. §. 4. Si ab impubere legatum fuerit sub conditione, *si ad pubertatem pervenerit*, & a substituto repetitum fuerit: legatum debetur & a substituto: nec videtur repetita conditio quæ inutile legatum facit. §. 5. Ineptas voluntates defunctorum circa sepulturam (veluti vestes, aut si qua alia supervacua ut in funus impendantur) non valere, Papinianus libro 3. Responsorum scribit.

114. IDEM (lib. 8. Institutionum).

Filiusfamilias miles vel veteranus, licet sine testamento decedat, potest fideicommittere a patre: quia etiam testamentum facere potest. §. 1. Si libertus ab intestato decesserit, a patrono potest, usque ad partem debitam, fideicommissum relinquere: quia, si testamentum faceret, licebit ei partem debitam solam relinquere. §. 2. Qui intestato decedit, & scit bona sua ad fiscum perventura vacantia, fidei fisci committere potest. §. 3. Apud Marcellum lib. 12. Digestorum talis quæstio agitur: Quidam ab eo, cui fundum legaverat, fideicommisserat, ut eum fundum post mortem suam restitueret Sempronio: ejusdem legatarii fidei commiserat, ut Titio daret centum. Quæritur, quid juris sit? Et ait Marcellus, si Titio testator centum ex fructibus, quos vivus legatarius perceperit, reliquerit, & legatarius post tantum temporis decessisset, ut ex fructibus centum fierent, Titium centum accepturum; si post acceptum legatum confestim decessisset legatarius, Titii fideicommissum extinguere: qui placet * *non plus posse rogari quem restituere, quam (quantum) relictum est*. §. 4. Sed si Titii fideicommissum non est in tempus mortis legatarii collatum, ait Marcellus, confestim fideicommissum Titio dandum, sed cautione exacta, quanto amplius ceperit,

reddi: quam cautionem ita committi, si prius legatarius decesserit, quam ex fructibus centum perciperet: sed vix est, ut legatarius ex redditibus voluerit ante dare quam fructus legatarius percepisset. Certe erit legatarius audiendus, si velit totum fundum præstare, si de restituendo cavetur: absurdum enim est, de suo eum præstare centum: maxime si fundus centum, vel non multo plurius est: quo jure utimur. §. 5. Si quid alicui licite fuerit relictum (vel jus aliud), quod ipse quidem propter corporis sui vitium, vel propter qualitatem relictæ, vel aliam quamcunque probabilem causam habere non potuit, alius tamen hoc habere potuit: quanti solet comparari, tantam æstimationem accipiet. §. 6. Ut quis heredem instituatur aliquem, rogari non potest: plane Senatus censuit perinde habendum, atque si rogasset hereditatem restituere. §. 7. Quid ergo, si heres post mortem suam rogatus fuerit hereditatis suæ partem quartam restituere? Verius esse existimo, quod & Scævola notat, & Papirius Fronto scribit, valere fideicommissum, atque si de hereditate sua restituenda rogatus esset: & eatenus restituenda est, quatenus hereditas testatoris patitur, secundum vulgarem formam juris. §. 8. Sed si liberos suos emancipare rogatus fuerit, non cogitur hoc facere: potestas enim patria, inæstimabilis est. §. 9. Edes destruendæ neque legari, neque per fideicommissum relinquere possunt: & ita Senatus censuit. §. 10. Si fideicommissum relictum fuerit servo alieno sine libertate, & ad libertatem pervenerit: dicendum est, posse eum admitti ad capiendum. §. 11. D. Severus & Antoninus rescripserunt, eum qui rogatus est sub conditione fratris sui filiis restituere, ante diem fideicommissi cedentem ne quidem ex voluntate eorum posse restituere his in potestate patris agentibus: cum possit, die fideicommissi cedente, sui juris constitutis ipsis debere restitui; vel si aliquis ex his ante decesserit, non omnibus. §. 12. Idem Principes rescripserunt, filiis ante diem fideicommissi venientem restituere hereditatem maternam necesse non esse: sed præstare heredem posse *vulgarem cautionem*, aut si præstare eam non poterit, mitti liberos in possessionem fideicommissi servandi causa: ut pro pignore, non ut pro dominis possideant, vel alienandi jus, sed ut pignus habeant: ut filius per patrem fructus consequatur, & servus per dominum. §. 13. Cum erit rogatus, si sine liberis decesserit, per fideicommissum restituere: conditio defecisse videbitur, si patri supervixerint liberi: nec quæritur an heredes extiterint. §. 14. Divi Severus & Antoninus rescripserunt, eos, qui testamento vetant quid alienari, nec causam exprimunt, propter quam id fieri velint: nisi invenitur persona, cujus respectu hoc a testatore dispositum est, nullius esse momenti scripturam, quasi nudum præceptum reliquerint: quia talem legem testamento non possunt dicere. Quod si liberis, aut posteris, aut libertis, aut heredibus, aut aliis quibusdam personis consulentes, ejusmodi voluntatem

significarent: eam servandam esse: sed hæc neque creditoribus, neque fisco fraudi esse: nam si heredis, propter testatoris creditores, bona venierunt, fortunam communem fideicommissarii quoque sequuntur. §. 15. Cum pater, filio herede instituto, ex quo tres habuerat nepotes, fideicommissit, ne fundum alienaret, & ut in familia relinqueret; & filius decedens, duos heredes instituit, tertium exheredavit, eum fundum extraneo legavit: Divi Severus & Antoninus rescripserunt, verum esse, non paruisse voluntati defuncti filium. §. 16. Sed, & si cum duos exheredavit, unum heredem instituit, fundum extraneo legavit, [ut] putat Marcellus, posse exheredatos petere fideicommissum. Quod evenit, & si vivus filios emancipasset, & postea fundum alienasset. §. 17. Sed si omnes filii heredes instituti sint ex disparibus partibus, non possunt petere fideicommissum ex minore parte scripti, ut viriles, non hereditarias, partes in eo habeant: verum est enim in familia reliquisse, licet uni reliquisset. §. 18. Item si unum heredem instituit, nec quicquam legasset, exheredati nihil interim, quamdiu in familia res est, petere possunt. §. 19. Interdum etiam cum lucro heredis moritur servus legatus, vel per fideicommissum relictus: veluti si alienus, vel [licet] proprius, pluribus tamen separatim ita relictus, ut unusquisque in solidum capiat, [scilicet si] sine culpa heredis mortuus sit.

115. ULPIANUS (lib. 2. Institution.)

Etiam hoc modo, *cupio des, opto des, credo te daturum*, fideicommissum est.

116. FLORENTINUS (lib. 11. Institut.)

Legatum est delibatio hereditatis, qua testator ex eo, quod universum heredis foret, alicui quid collatum velit. §. 1. Heredi a semetipso legatum dari non potest, a (te) coherede potest. Itaque si fundus legatus sit ei, qui ex parte dimidia heres institutus est, & duobus extraneis: ad heredem, cui legatus est, sexta pars fundi pertinet: quia a se vindicare non potest, a coherede vero semissario, duobus extraneis concurrentibus, non amplius tertia parte: extranei autem & ab ipso herede, cui legatum est, semissem, & ab alio herede trientem vindicabunt. §. 2. Alienus servus heres institutus legari ipse a se nec totus, nec pro parte potest. §. 3. Servo hereditario recte legatur, licet ea adita non sit: quia *hereditas personæ defuncti, qui eam reliquit, vice fungitur*. §. 4. Fundus legatus talis dari debet, qualis relictus est: itaque si ve ipse fundo heredis servitutem debuit, si ve ei fundus heredis, licet confusione dominii servitus extinguita sit, pristinum jus restituendum est: & nisi legatarius imponi servitutem patitur, petenti ei legatum exceptio doli mali opponetur; si vero fundo legato servitus non restitueretur, actio ex testamento superest.

117. MARCIANUS (lib. 13. Institution.)

Si quid relictum sit Civitatibus, omne valet: si ve in distributionem relinquatur, si ve in opus, si ve in alimenta, vel in eruditionem puerorum, si ve quid aliud.

118. NERATIUS (lib. 10. Regularum).

Et eo modo relictum, *exigo, desidero uti des*, fideicommissum valet: sed & ita, *volo hereditatem meam Titii esse, scio hereditatem meam restitutum te Titio*.

119. MARCIANUS (lib. 1. Regularum).

Si servus vetitus est a testatore rationes reddere, non hoc consequitur, ut ne, quod apud eum sit, reddat, & lucrifaciat, sed ne scrupulosa inquisitio fiat: hoc est, ut negligentiae ratio non habeatur, sed tantum fraudium. Ideo & manumisso non videtur peculium legari per hoc, quod vetitus est rationes reddere.

120. ULPIANUS (lib. 2. Responsum).

Nihil proponi, cur prohibeatur heres ædificia distrahere, quorum redditus sportulæ sunt relictæ: salva tamen causa legati. §. 1. Omnibus, quibus fideicommissum relictum est, ad distractionem consentientibus, nullam fideicommissi petitionem superfuturam. §. 2. Fructus ex fundo pure legato, post aditam hereditatem a legatario perceptos, ad ipsum pertinere: colonum autem cum herede ex conducto habere actionem.

121. MARCIANUS (lib. 3. Regularum).

Si quis legaverit Titio cum Mævio & sine altero alter ad legatum admittitur. Nam & cum dicit Prætor, *ventrem cum liberis in possessionem esse jubeo*, etsi non sint liberi, venter in possessionem mittetur.

122. PAULUS (lib. 3. Regularum).

Civitatibus legari potest etiam quod ad honorem ornatumque civitatis pertinet. † *Ad ornatum*, puta quod ad instruendum forum, theatrum, stadium legatum fuerit. † *Ad honorem*, puta quod ad Munus edendum Venationemve, ludos Scenicos, ludos Circenses, (relictum fuerit); aut quod ad divisionem singulorum civium, vel epulum, relictum fuerit: hoc amplius, quod in alimenta infirmæ ætatis, (puta senioribus, vel pueris, puellisque) relictum fuerit, ad honorem civitatis pertinere respondetur. §. 1. *Lucius Titius & Gaius Seius Publio Mævio decem dare damnas sunt*; Gaius Seius heres non extitit: Sabinus ait, Titium solum legatum debitum: nam Seium pro non scripto habendum esse: hæc sententia vera est: (hoc est, Titius tota decem debebit). §. 2. Eum, cui sub hac conditione fundus legatus est, *si centum heredi dedisset*, si tantum sit in pretio fundi, quantum heredi dare iussus est: non est legatarius cogendus fideicommissum a se relictum præstare: quoniam nihil ex testamento videtur capere, qui tantum erogat, quantum accipit.

123. MARCELLUS (lib. singulari Responsum).

Lucius Titius, cum duos filios heredes relinqueret, testamento ita cavit, *Quisquis mihi liberorum meorum heres erit, ejus fidei committo, ut si quis ex his sine liberis decedat, hereditatis meæ besser, cum morietur, fratribus suis restituat*: frater decedens fratrem suum ex dodrante fecit heredem: Quæro, an fideicommissum satisfecerit? Marcellus respondit, id quod ex testamento Lucii Titii fratri testator debuisset, pro ea parte, qua

qua alius heres extitisset, peti posse: nisi diversum sensisse eum probaretur: nam parvum inter hanc speciem interest, & cum alias creditor debitori suo extitit heres: sed plane audiendus erit coheres, si probare possit, ea mente testatorem heredem instituisse fratrem suum, ut contentus institutione, fideicommissum abstinere deberet.

§. 1. In testamento ita scriptum est, *Gaius Seio illud & illud heres meus dato: & te rogo, Seio, fideique tue mando, uti ea omnia, quæ (supra) scripta sunt, reddas sine ulla mora, ei redderes ipse*: Quæro, an tacitum fideicommissum sit, cum personam testator, cui restitui vellet, testamento non significaverit? Marcellus respondit: si in fraudem Legum tacitam fidem Seius accommodasset, nihil ei prodesse (potest), si his verbis paterfamilias cum eo locutus esset: non enim ideo circumvenisse minus Leges existimandus est, cum perinde incertum sit, cui prospectum voluerit.

124. NERATIUS (lib. 5. Membranar.)

Si heredes nominatim enumerati, dare quid damnati sunt, propius est, ut viriles partes debeant; quia personarum enumeratio hunc effectum habet, ut exæquentur in legato præstando; qui si nominati non essent, hereditarias partes debitori essent.

125. RUTILIUS MAXIMUS (lib. singul. ad Legem Falcidiam).

Si heres centum præcipere iussus sit, & restituere hereditatem, & patronus bonorum

possessionem contra tabulas petierit: sicut legata, ita & præceptio pro parte, quam patronus abstulit, minuetur.

126. PAULUS (lib. singul. de secundis Tab.)

AB exheredati substituto inutiliter legatum datur. Ergo nec a legitimo exheredati fideicommissum dari poterit: quod & legitimi eo jure præstare coguntur, quo, si scripti fuissent. † Sed si committente aliquo ex liberis in Edictum Prætoris, quo contra tabulas bonorum possessionem pollicetur, scriptus quoque filius contra tabulas bonorum possessionem petierit: substitutus ejus, legata pro modo patrimonii, quod ad filium pervenit, præstabit, perinde ac si id quod per bonorum possessionem filius habuit, a patre accepisset. §. 1. Cum a posthumo ita legetur, *si heres erit*, & non nato posthumo substituti adeant: legata eos debere, existimandum est, quæ ille, si viveret, debiturus erat.

127. IDEM (lib. singul. de jure Codicillor.)

A Fratrís posthumo fideicommissum dari potest: sola enim voluntas servatur in fideicommissis: & obtinuit Galli sententia, alienos quoque postumos legitimos nobis heredes fieri.

128. MARCIANUS (lib. 2. Institur.)

Si tutor pupillam suam contra Senatusconsultum uxorem duxit, illa quidem ex testamento ejus capere potest, ipse autem non potest: & merito, delinquant enim hi, qui prohibitas nuptias contrahunt, & merito puniendi sunt; quod imputari non potest mulieri, quæ a tutore decepta est.

LIBER TRIGESIMUS PRIMUS.

(LIBER SECUNDUS).

DE LEGATIS ET FIDEICOMMISSIS.

1. ULPIANUS lib. 9. ad Sabinum.

In arbitrium alterius conferri legatum, veluti conditio, potest: quid enim interest, *Si Titius in Capitolium ascenderit*, mihi legetur, an, *Si voluerit*? §. 1. Sed cum ita legatum sit, pupillo sive pupillæ, *Arbitrio tutorum*, neque conditio inest legato, neque mora: cum placeat, in testamentis legatum in alterius arbitrium collatum, pro viri boni arbitrio accipi: quæ enim mora est in boni viri arbitrio, quod injectum legato velut certam quantitatem exprimit, pro viribus videlicet patrimonii?

2. PAULUS (lib. 75. ad Edictum).

Quotiens nominatim plures res in legato exprimuntur, plura legata sunt: si autem suppellex, aut argentum, aut peculium, aut instrumentum legatum sit, unum legatum (est).

3. IDEM (lib. 4. ad Plautium).

Si ita legetur, *Heres dare damnas esto, si in Capitolium non ascenderit*: utile legatum est, quamvis in potestate ejus sit ascendere, vel non ascendere.

4. IDEM (lib. 8. ad Plautium).

Neminem ejusdem rei legata sibi partem velle, partem nolle, verius est.

5. IDEM (lib. 7. Questionum).

Sed duobus legatis relictis, unum quidem repudiare, alterum vero amplecti posse, re-

spondetur. §. 1. Sed si unum ex legatis onus habet, & hoc repellatur, non idem dicendum est. Pone eum, cui decem & Stichus legatus est, rogatum servum manumittere: si Falcidia locum habet, ex decem utriusque legati quarta deducetur: igitur, repudiato servo, non evitabitur *onus deductionis*, sed legatarius ex pecunia duas quartas relinquet.

6. IDEM (lib. singul. ad Leg. Falcidiam).

GRege autem legato, non potest quædam sperni, quædam vindicari: quia non plura, sed unum legatum est. † Idemque dicemus, peculio legato aut veste, aut argento, & similibus.

7. IDEM (lib. 8. ad Plautium).

Si Titio & ei, qui capere non potest, decem legata sint: quia duobus heres dare damnatur, & unus capere non potest, quinque sola Titio dantur.

8. IDEM (lib. 9. ad Plautium).

Si quis servum heredis vel alienum legaverit, & is fugisset: cautiones interponendæ sunt de reducendo eo. Sed si quidem vivo testatore fugerit, expensis legatarii reducitur: si post mortem, sumptibus heredis. §. 1. Si ita legetur, *Sempronio decem: aut, si noluerit, hominem Stichus lego*: hoc casu duo legata sunt, sed uni contentus esse debet. §. 2. Si quis legaverit *ex illo dolio amphoras decem*: etsi non decem, sed pauciores inveniri possint, non extinguatur legatum

tum: sed hoc tantummodo accipit, quod invenitur. §. 3. Si inter duos dubitetur de eodem legato, cui potius dari oportet: ut puta si Titio relictum est, & duo ejusdem nominis amici testatoris veniant, & legatum petant, & heres solvere paratus sit, deinde ambo defendere heredem parati sint: eligere debere heredem, cui solvat, ut ab eo defendatur. §. 4. Certam pecuniam legatam si & legatarius & substituti legatarii peterent, & heres solvere paratus sit: si ambo defendere heredem parati sint, eligere debet heres, cui solvat, ut ab eo defendatur: & si neutrius manifesta calumnia videatur, ei potius solvendum, cui primum legatum est. §. 5. Si cui certam partem hereditatis legavero: Divus Hadrianus rescripsit, ut neque pretia manumissorum, neque funeris impensa deduceretur.

9. MODESTINUS (lib. 9. Regularum).

Cum autem pars bonorum ita legatur, *bonorum meorum, quæ sunt, cum moriar*: dos manumissorum pretia e medio deducenda sunt.

10. JAVOLENUS (lib. 1. ex Plautio).

Cum fundus nominatim legatus sit, si quid (ei) post testamentum factum adjectum est, id quoque legato cedit, etiam si illa verba adjecta non sint, *qui meus erit*: si modo testator eam partem non separatim possedit, sed universitati prioris fundi adjunxit.

11. POMPONIUS (lib. 7. ex Plautio).

Statuliberum ab herede ne tunc quidem, cum dubia sit ejus ex testamento libertas, legatum sine libertate accipere posse, Labeo ait: quia servus ejus esset. Sed si heres eandem conditionem legato inferat, quæ libertati a testatore data præposita fuerit, valet legatum: nam & si, cum moreretur heres, servus liber esse jussus esset, recte sine libertate ei ab herede legari posse constituit: quia supervacuum sit, ei libertatem dare, quam ex testamento heredis capturus non sit, sed (ex) testatoris (habet). §. 1. Stichum aut Pamphilum, *utrum heres meus volet, Titio dato: dum utrum velit dare, eo die, quo testamentum meum recitatum erit, dicat*: si non dixerit heres, Pamphilum an Stichum dare malit, perinde obligatum eum esse puto, ac si Stichum aut Pamphilum dare damnatus esset, utrum legatarius elegerit: si dixerit, se Stichum dare velle, Stichum mortuo, liberari eum. Si ante diem legati cedentem alter mortuus fuerit: alter qui supererit, in obligatione manebit. Cum autem semel dixerit heres utrum dare velit, mutare sententiam non poterit: & ita & Juliano placuit.

12. PAULUS (lib. 2. ad Vitellium).

Si pecunia legata in bonis legantis non sit, solvendo tamen hereditas sit: heres pecuniam legatam dare compellitur: sive de suo, sive ex venditione rerum hereditarium, sive unde voluerit. §. 1. Quod ita legatum est, *Heres, cum morietur, Lucio Titio dato decem*, cum incerta die legatum est, ad heredes legatarii non pertinet, si vivo herede decesserit.

13. POMPONIUS (lib. 7. ex Plautio).

Qui duos reos ejusdem pecuniæ habet, Titium atque Mævium, ita legavit: *Quod mihi Ti-*

rius debet, Mævio heres meus dato: quod Mævius (debet), Seio dato: his verbis onerat heredem: nam cum actiones suas heres Mævius præstiterit adversus Titium, videtur Mævius factus ejus liberatus esse: & idcirco Seio heres tenebitur. §. 1. Si is, qui unum rem habebat, quod is sibi deberet, duobus in solidum separatim legasset: oneratur heres duobus satisfacere, uni actione cedendo, alteri pecuniam solvendo.

14. PAULUS (lib. 4. ad Vitellium).

Si idem servus & legatus & liber esse jussus sit: favor libertatis prævalet. Sin autem & in posteriore scriptura legatus est, & evidens ademptio libertatis ostenditur: legatum propter defectu voluntatem prævalet. §. 1. Servo alieno herede instituto, post mortem domini ejus, cui acquisita hereditas & libertatem fideicommissariam dari posse constat.

15. CELSUS lib. 6. Digestorum.

Si quis duobus heredibus institutis, ita legaverit, *Stichum aut decem heredes danto*: non potest alter heredum quinque, alter partem Stichi dare: sed necesse est, utrumque aut Stichum totum aut decem solvere.

16. IDEM (lib. 16. Digestorum).

Si Titio aut Seio, *utri heres vellet*, legatum relictum est: heres alteri dando, ab utroque liberatur: si neutri dat: uterque perinde petere potest, atque si ipsi soli legatum foret: nam ut stipulando duo rei constitui possunt, ita & testamento potest id fieri.

17. MARCELLUS (lib. 10. Digestorum).

Si quis Titio decem legaverit, & rogaverit, *ut ea restituat Mævio*, Mæviusque fuerit mortuus: Titii commodum cedit, non heredis: nisi dumtaxat ut ministrum Titium elegit. † Idem est, & si ponas usufructum legatum. §. 1. Si heres damnatus esset, decem uni ex libertis dare, & non constituerit cui daret: heres omnibus eadem decem præstare cogendus est.

18. CELSUS (lib. 17. Digestorum).

Herodem meum ita tibi obligare possum, ut si, quandoque ego moriar, tuus servus Stichus non erit, dare eum tibi damnas sit.

19. IDEM (lib. 18. Digestorum).

Si is, cui legatus sit Stichus, aut Pamphilus, cum Stichum sibi legatum putaret, vindicaverit: amplius mutandæ vindicationis jus non habet: tanquam si damnatus heres alterutrum dare, Stichum dederit, cum ignoret sibi permisum vel Pamphilum dare, nihil repetere possit.

20. IDEM (lib. 19. Digestorum).

ET Proculo placebat, & a patre sic accepi, quod servo communi legatum sit, si alter dominorum omitteret, alteri non adcrefcere: non enim conjunctim, sed partes legatas: nam ambo si vindicarent, eam quemque legati partem habiturum, quam in servo haberet.

21. IDEM (lib. 20. Digestorum).

Cum quidam uxori suæ totam reddidisset, quadraginta ei legare voluisset; & quamquam sciret dotem redditam, hoc tamen prætextu usus esset, quasi dotis reddendæ nomine eam summam legaret: existimo, deberi quadraginta:

ginta: etenim reddendi verbum, quamquam significationem habeat retro dandi, recipit tamen & per se dandi significationem.

22. IDEM (lib. 21. Digestorum).

Lucius Titius, in testamento suo, Publio Mævio militiam suam reliquit, sive pecuniam (ejus), quaecunque redigi ex venditione ejus potuerit, cum suis commodis: sed cum supervixit testamento Lucius Titius, militiam vendidit, & pretium exigit, & dedit ei, cui illam militiam vel pretium ejus testamento dari voluerit: post mortem Lucii Titii iterum Publius Mævius vel militiam vel pretium ejus ab heredibus Lucii Titii exigebat. Celsus: Existimo pretium militiæ præstari non oportere: nisi legatarius ostenderit, testatorem, & post factam solutionem, iterum eum pretium militiæ accipere voluisse: Quod si non totum pretium militiæ, sed partem vivus testator legatario dedit, reliqui superesse exactio- nem: nisi heres (&) ab hoc decessisse testatorem ostenderit; onus enim probandi mutatam esse defuncti voluntatem, ad eum pertinet, qui fideicommissum recusat.

23. MARCELLUS (lib. 13. Digestorum).

Lucio Titio fundum Seianum, vel usumfructum fundi Seiani lego: potest legatarius vel fundum vindicare, vel fructum: quod facere non potest is, cui tantum fundus legatus est.

24. ULPIANUS (lib. 2. Fideicommissorum).

Cum quidam ita fideicommissum reliquisset, *Rogo restituas libertis meis quibus voles*: Marcellus putavit, posse heredem & indignum præferre. At si ita, *his quos dignos putaveris*: petere posse ait eos, qui nos offenderint. Idem ait, si neminem eligat, omnes ad petitionem fideicommissi admitti videri, quasi jam præsentis die datum, cum sic relinquatur (*quibus voles*), nec ulli offerat: plane, si cæteri defuncti sunt, superstiti dandum, vel heredi ejus, si prius, quam peteret, decessit. Scævola autem notat, Si omnes petere potuerunt, cum nulli offertur, cur non & qui decesserunt, ad heredem transmiserunt? utique, si uno petente jam eligere non potest, cui det? videtur enim Marcellus, cum fideicommissum ita relinquatur, *ex libertis cui volueris*, arbitrari, nisi offerat, cui heres velit, & statim offerat, sine aliquo scilicet intervallo, statim competere omnibus petitionem: cum igitur omnibus competat, merito notatus est, cur superstiti soli putet dandum: nisi forte antequam justum tempus prætereat, quo potuit eligere, cui potius offerat, cæteri decesserint.

25. MARCELLUS (lib. 15. Digestorum).

Si tamen quibusdam absentibus præsentis die relinquitur fideicommissum: causa cognita statuendam est, explorandumque an & alii sint petitori.

26. IDEM (lib. 16. Digestorum).

Is, cujus in servo proprietas erat, fructuario heredem instituto, alicui eum servum legavit: non potest heres doli mali exceptione uti, si legatarius vindicare servum vellet non relicto heredi usufructu.

27. CELSUS (lib. 34. Digestorum).

Si illud aut illud legatum sit, unum legatum est: si sub contrariis conditionibus aliud atque aliud legatum est, unum legatum esse arbitramur: neque refert, & heredum, & eorum, quibus legatum esse, diversas personas esse: veluti si ita legatum est, *Si Nerva consul factus erit, Titius heres Attio fundum: si non erit Nerva consul factus, Scius heres Mævio centum dato*.

28. MARCELLUS (lib. 29. Digestorum).

Cum patronus ex debita parte institutus, fideicommissum relictum, ab eo præstare non cogitur: si omiserit institutionem, qui eam partem vindicant, utrum eodem modo retinere, an vero præstare debeant fideicommissum? & magis est, deberi fideicommissum: quoniam * quod illius personæ præstaretur, hoc nequaquam ad alium pertinere deberet.

29. CELSUS lib. 36. Digestorum.

Pater meus referebat, cum esset in consilio Duceni Veri Consulis. itum in sententiam suam: ut, cum Otacilius Catulus, filia ex asse herede instituta, liberto ducenta legasset, petissetque ab eo, ut ea concubinæ ipsius daret, & libertus, vivo testatore, decessisset, & quod ei relictum erat, apud filiam remansisset, cogeretur filia id fideicommissum concubinæ reddere. §. 1. Quod alicujus heredis nominatim fidei committitur, potest videri ita demum dari voluisse, si ille extitisset heres. §. 2. Si filio heredi pars ejus, a quo nominatim legatum est, adcrevit: non præstabit legatum, quod jure antiquo capit.]

30. IDEM lib. 37. Digestorum.

Quidam in testamento ita scripsit, *Reipublicæ Graviscanorum lego in tutelam viæ (reficiendæ), quæ est in colonia eorum, usque ad viam Aureliam*: Quæsitum est, an hoc legatum valeat? Juventius Celsus respondit, Propemodum quidem imperfecta est hæc scriptura, *in tutelam (Aureliæ) viæ*: quia summa adscripta non est: potest tamen videri tanta summa legata, quanta ei rei sufficeret: si modo non apparet, aliam fuisse defuncti voluntatem, aut ex magnitudine ejus pecuniæ, aut ex mediocritate facultatum, quam testatrix reliquit: tunc enim officio judicis, secundum æstimationem patrimonii, & legati quantitas definiri potest.

31. MODESTINUS (lib. 1. Regularum).

Si quis, quos non poterit manumittere, legavit, ut manumitterentur: nec legatum nec libertas valet.

32. IDEM (lib. 9. Regularum).

Omnia, quæ testamentis sine die vel conditione adscribuntur, ex die aditæ hereditatis præsentur. §. 1. Fundum ante conditionem completam ab herede non traditum, sed a legatario detentum, heres vindicare cum fructibus poterit. §. 2. Cum ita legatur, *illi hoc amplius fundum illum cum omnibus rebus, quæ in eodem fundo erunt*: mancipia quoque continentur. §. 2. Cum ita legatur, *quidquid in horreo meo erit*: & is, cui legatum est, ex rebus non legatis, ignorante eo, ampliandi legati sui gratis, in horreum intulerit: quod illatum est, non videtur esse

esse legatum. §. 4. Quod a legatario petum erat, ut alii restitueret: si legatarius decedat, heres quoque ejus id, quod legatum est, prestare debet. §. 5. Species nominatim legata, si non reperiuntur, nec dolo heredis deesse probentur, peti ex eodem testamento non possunt. §. 6. In fideicommissum, quod familiae relinquitur, hi ad petitionem ejus admitti possunt, qui nominati sunt: aut post omnes eos extinctos, qui ex nomine defuncti fuerint eo tempore, quo testator moreretur, & qui ex his primo gradu procreati sint; nisi specialiter defunctus ad ulteriores voluntatem suam extenderit.

33. IDEM (lib. 9. Responsorum respondit).

Legatorum petitio adversus heredes pro partibus hereditariis competit: nec pro his qui solvendo non sunt, onerari coheredes oportet. §. 1. Qui plures heredes instituit testamento, a quibusdam nominatim relinquit legata: postea codicillos ad omnes heredes scripsit: Quæro, quæ legata debeantur? Modestinus respondit, cum manifeste testator testamento expresse, a quibus heredibus legata præstari vellet, licet codicillos ad omnes scripserit, apparet tamen ea, quæ codicillis dedit, ab his præstanda esse, quos munere fungi debere testamento suo ostendit testator.

34. IDEM (lib. 10. Responsorum).

Titia cum testamento facto decederet, heredibus institutis Mævia & Sempronio filiis suis ex æquis partibus, petit a Mævia, ut Stichum servum suum manumitteret, in hæc verba: *a te autem, Mævia filia carissima, peto, ut Stichum servum tuum manumittas, cum in ministerio tuo tot capita servorum tibi his codicillis legavero: nec legavit.* Quæro, quid his verbis relictum videatur: cum ut supra cautum est, duobus heredibus institutis defunctam testatricem, & mancipia hereditaria duarum personarum fuisset; & codicillis nihil relictum sit de præstandis mancipiis; nec possit utile fideicommissum putari, quod datum non sit, cum legasse se dixerit, nec adjecerit legati speciem, nec ab herede, uti præstarentur mancipia, petierit? Modestinus respondit, ex verbis consultationi insertis Mæviam neque legati, neque fideicommissi petitionem habere, neque libertatem servo suo dare compelli. §. 1. Lucius Titius in testamento suo ita cavuit: *Οκταβιάνῃ Στρατονίκῃ τῇ γλυκυτάτῃ με θυγατρὶ χαίρειν. Βέλωμαι αὐτὴν παρ' ἐαυτῆς λαβεῖν χωρίον Γάζαν σὺν ταῖς ἐνδύκαις αὐτῆς πάσαις, Οκταβιάνῳ Ἀλεξάνδρῳ τῷ γλυκυτάτῳ με υἱῷ (χαίρειν). Εξάρετον βέλωμαι αὐτὸν παρ' ἐαυτῆς λαβεῖν σύγκτησιν ἀγνωφόρον Κομιάνην, σὺν τοῖς ἔχει ἐνδύκαις πάσαις.* Id est, *Octaviana Stratonice dulcissime filia mea salutem. Volo eam a se ipsa accipere villam Gazam cum impositionibus suis omnibus. Octaviano Alexandro dulcissimo filio meo salutem. Præcipuum volo eum a se ipso accipere synthesein steriliam villarum cum impositionibus suis.* Quæro, an hujusmodi scriptura integrum prædium singulis datum esse videatur, an vero partem hereditariam duntaxat contineat: cum inutiliter a semetipso quemque eorum, quam

habebat, partem accipere voluit? Modestinus respondit, non sic interpretandam scripturam, de qua quæritur, ut fideicommissum inutile fiat. Item quæro, si integrum prædium relictum esse videtur, an pretium portionis fratri & coheredi solvendum sit? ut hoc ipso, quod a semetipso accipere præcepit, pretio illato integrum habere eum voluerit. Item respondit, ad solutionem pretii fideicommissarium minime compellendum. §. 2. Lucia Titia intestata moriens, a filiis suis per fideicommissum alieno servo domum reliquit: post mortem, filii (ejus) iidem qui heredes, cum diviserunt hereditatem matris, diviserunt etiam domum: in qua divisione dominus servi fideicommissarii quasi testis adfuit: Quæro, an fideicommissi persecutionem acquisitam sibi per servum, eo quod interfuit divisioni, amisisse videatur? Modestinus respondit, fideicommissum ipso jure amissum non esse, quod ne repudiari quidem potest: sed nec per doli exceptionem summovetur; nisi evidenter apparuerit, omittendi fideicommissi causa hoc (eum) fecisse. §. 3. Gaius Seius, (cum domum suam) haberet, & in prætorio uxoris suæ transtulisset, quasdam res de domo sua in eodem prætorio transtulit: ibique post multos dies decedens, testamento uxorem suam heredem & alios complures reliquit: quo testamento significavit verba, quæ infra scripta sunt: *In primis sciant heredes mei, nullam pecuniam esse penes uxorem meam. Sed nec aliud quidquam. Ideoque hoc nomine eam inquietari nolo:* Quæro, an ea, quæ vivo eo in prætorio uxoris ejus translata sunt, communi hereditati vindicari possunt; & an secundum verba testamenti præscribi coheredibus possit a parte uxoris defuncti? Modestinus respondit, si ea, quæ in domum seu prætorium uxoris defunctus transtulit, præcipua ad eam pertinere voluit, nihil proponi, cur voluntate ipsius standum non sit. Necesse igitur habet mulier, talem voluntatem fuisse testatoris, ostendere: quod nisi fecerit, in hereditate mariti & hæc remanere oportet. §. 4. Si ea conditione liberto fideicommissum relictum est, *ne a filijs ejus recederet;* & per tutores factum est, quominus conditionem impleret: iniquum est, eum, cum sit inculpatus, emolumento fideicommissi carere. §. 5. Qui, invita filia, de dote egerat: decessit, eadem illa exheredata, filio herede instituto, & ab eo fideicommissum filiae dotis nomine reliquit: quæro, quantum a fratre mulier consequi debeat? Modestinus respondit: Quod in primis est, non esse consumptam de dote actionem mulieri, cum patri suo non consenserit, atque non ignoras: sic enim res explicatur, ut, si quidem major quantitas in (priore) dote fuit, illius petitione sit tantummodo mulier contenta: quod si in summa dotis nomine legata amplius sit, quam in dote principali, compensatio fiat usque ad eandem summam, quæ concurrat; & id tantummodo, quod excedit in sequenti summa, ex testamento consequatur: non est enim verisimile patrem duplici præstatione dotis filium eundemque heredem onerare voluisse; præterea

terea cum putaverit se efficaciter, licet non consentiente filia, instituisse adversus generum de dote actionem. §. 6. Lucius Titius, relictis duobus filiis suis heredibus diversi sexus institutis, addidit caput generale, uti legata & libertates ab his heredibus suis praeferantur; quadam tamen parte testamenti a filio petit, ut omne onus legatorum in se sustineret, in hunc modum, (ea) quaecunque in legatis reliqui, vel dari praecepi, ab Attiano filio meo & herede dari praestarique jubebo: deinde subjecit in praeceptione relinquenda filiae suae haec verba, Paulinae filiae meae dulcissimae si quid me vivo dedi, comparavi, sibi habere jubeo: cuius rei quaestionem fieri veto, & peto a te filia carissima, ne velis irasci, quod ampliore substantiam fratri tuo reliquerim, quem scis magna onera sustentaturum, & legata, quae supra feci, praestaturum: Quaero, an (ex) his extremis verbis, quibus cum filia sua in testamento pater locutus est, effectum videatur, ut hereditariis actionibus (id est) omnibus filium suum oneraverit; an vero jam solum propter onus legatorum locutus esse videatur, petitiones autem hereditariae in utrumque heredem creditoribus dari debeant? Modestinus respondit, ut actiones creditorum filius solus excipiat, iussisse testatorem, non proponi. §. 7. Titia cum nuberet Gaius Seio, dedit in dotem praedia, & quasdam alias res: postea decedens Codicillis ita cavit, Γάιον Σείον τὸν ἄνδρα μὲ παρακατατίθεμαι σοι, ὡς θυγάτηρ. ὡς βούλομαι δοῦναι εἰς βίαν καὶ χρηστὴν καὶ ἐπικαρπίαν, μετοχὴν κέρους Γαλλήνων, ἣν ἔφθασα δέδωκεναι, εἰς προίκα, σὺν σίμασι τοῖς ὑμφορούμενοις τῇ προίκα· καὶ κατὰ μηδὲν ἐνοχληθῆναι αὐτὸν περὶ τῆς προίκα· ἔσται γὰρ μετὰ τὴν τελευταίαν αὐτῆς αἰ, καὶ τῶν τέκνων τῶν. Id est, Gaium Seium virum meum commendo tibi o filia: cui volo dari ad vitae usum & fructum, participationem Castelli Nacleorum quam praeveneri dedisse in dotem cum corporibus, quae inferuntur dote: & in nihilum molestari eum de dote: erunt enim post mortem ejus tua, & filiorum tuorum: praeterea alia multa huic (eidem) marito legavit, ut, quandiu viveret, haberet. Quaero, an propter haec, quae codicillis ei extra dotem relicta sunt, possit post mortem Gaii Seii, ex causa fideicommissi, petitio filiae & heredi Titiae competere, & earum rerum nomine, quas in dotem Gaius Seius accepit? Modestinus respondit: Licet non ea verba proponuntur, ex quibus filia testatrix fideicommissum a Gaiio Seio, postquam praestiterit, quae testamento legata sunt, petere possit: tamen nihil prohibet, propter voluntatem testatrix, post mortem Gaii Seii fideicommissum peti.

35. IDEM (lib. 16. Responsores respondit)

Legatis uxori, quae usu ejus causa parata sunt, eos servos ad eam non pertinere, qui non proprii ipsius, sed communis usus causa parti sunt.

36. IDEM (lib. 3. Pandectarum):

Legatum est donatio testamento relicta.

37. JAVOLENUS (lib. 1. ex Cassio).

Qui testamento inutiliter manumissus est, legari eodem testamento potest: quia totiens efficacior est libertas legato, quotiens utiliter data est.

38. IDEM (lib. 2. ex Cassio).

Quod servus legatus ante aditam hereditatem adquisivit, hereditati acquirit.

39. IDEM (lib. 3. ex Cassio).

Si area legata, post testamentum factum, edificium impositum est: utrumque debetur, & solum, & superficies.

40. IDEM (lib. 1. Epistolarum).

(**S**i) duobus servis meis eadem res legata est, & alterius servi nomine ad me eam pertinere nolo, totum ad me pertinebit: quia partem alterius (servi per alterum servum adquireo, perinde ac si meo & alterius) servo esset legatum.

41. IDEM (lib. 7. Epistolarum).

Menio fundi partem dimidiam, Seio partem dimidiam lego, eundem fundum Titio lego: si Seius decesserit, pars ejus utrique adcrebit: quia cum separatim & partes fundi, & totus legatus sit, necesse est, ut ea pars quae cessat, proportionem legati cuique eorum, quibus fundus separatim legatus est, adcrebeat. §. 1. A me herede uxori meae ita legatum est, Quidquid propter Titiam ad Seium dotis nomine pervenit, tantam pecuniam Seius heres meus Titiae det. Quaero, an deductiones impensarum fieri possint, quae fierent, si de dote ageretur? Respondit: Non dubito, quin uxori suae, quod ita legatum est, A te heres peto, quidquid ad te pervenisset, ut tantum ei dares, tota dos sine ratione deductionis impensarum mulieri debeatur. † Non autem idem jus servari debet ex testamento extranei, quod servatur in testamento viri qui dotem uxori relegavit: haec enim taxationis loco habenda est, Quidquid ad te pervenit; illic autem, ubi vir uxori relegat, id videtur legare, quod in iudicio dotis (mulier) consecutura fuerit.

42. IDEM (lib. 11. Epistolarum).

Cum ei, qui partem capiebat, legatum esset, ut alii restitueret: placuit solidum capere posse:

43. POMPONIUS (lib. 3. ad Quintum Mucium).

Si ita relictum fuerit, Quantum heres meus habebit, tantum Titiaso dari volo: pro eo est, quasi ita scriptum sit, Quantum omnes heredes habemus. §. 1. Quod si ita fuerit, Quantum unus heres habebit, tantum Titiaso heredes meos dare volo: minor pars erit accipienda, quae venit in legato. §. 2. Pegasus solitus fuerat distinguere, Si in diem fideicommissum relictum sit, veluti post annos decem, interesse, cujus causa tempus dilatum sit: utrumne heredis, quo casu heredem fructum retinere debere; an legatarii, veluti si in tempus pubertatis ei, qui impubes sit, fideicommissum relictum sit, tunc enim fructus praestandos & antecedentis temporis: & haec ita intelligenda sunt, si non nominatim adiectum est, ut cum incremento heres fideicommissum praestet. §. 3. Si ita scriptum sit, Decem aut quindecim heres dato: pro eo est, ac si decem sola legata sint: aut si ita sit, Post annum, aut post biennium, quam ego decessero, heres dato: post biennium videtur, legatum, quia heredis esset potestas in eligendo.

44. IDEM (lib. 4. ad Quintum Mucium).

Si pluribus heredibus institutis, ita scriptum sit, *Heres meus damnas esto dare aureos quinque*: non quilibet heres, sed omnes videbuntur damnati, ut una quinque dent. §. 1. Si ita legatum fuerit, *Lucius Titius heres meus, Titiaso quinque aureos dare damnas esto*, deinde alio loco ita, *Publius Mævius heres meus Titiaso quinque aureos damnas esto dare*: nisi Titius ostenderit adimendi causa a Publio legatum esse relictum, quinos aureos ab utroque accipiet.

45. IDEM (lib. 8. ad Quintum Mucium).

Si ita sit scriptum, *Filiabus meis centum aureos do*: an & masculini generis & foemini liberi legatum videatur? nam si ita scriptum esset, *Filiis meis hosce tutores do*, responsum est, etiam filiabus tutores datos esse, quod non est ex contrario accipiendum, ut filiarum nomine etiam masculi contineantur: * exemplo enim pessimum est, *feminino vocabulo etiam masculos contineri*. §. 1. Si sub conditione, vel ex die certa, nobis legatum sit: ante conditionem vel diem certum, repudiare non possumus: nam nec pertinet ad nos, antequam dies veniat vel conditio existat. §. 2. Si pater filiae suae testamento aureos tot heredem dare jussisset, *ubi ea nupsisset*: si filia nupta sit, cum testamentum sit, sed absente patre & ignorante, nihilominus legatum, debetur: si enim hoc pater non ignorabat, videtur de aliis nuptiis sensisse.

46. PROCULUS (lib. 5. Epistolarum).

Si scripsisset, quid legabat, *Quidquid mihi Lucium Titium dare facere oportet, Sempronio lego*; nec adjecit, *praesens in diemve*: non dubitarem, quantum ad verborum significationem adtineret, quin ea pecunia comprehensa non esset, cujus dies, moriente eo qui testamentum fecisset, nondum venisset: adjiciendo autem haec verba, *praesens in diemve*: aperte mihi videtur ostendisse, eam quoque pecuniam legare voluisse.

47. IDEM lib. 6. Epistolarum.

Sempronius Proculus Nepoti suo salutem. Binae tabulae testamenti eodem tempore exemplarii causa scriptae, ut vulgo fieri solet, ejusdem patrisfamilias proferuntur; in alteris centum, in alteris quinquaginta aurei legati sunt Titio: quaeris, utrum & quinquaginta aureos, an centum duntaxat habiturus sit? Proculus respondit: In hoc casu (magis) heredi parcendum est; ideoque utrumque legatum nullo modo debetur, sed tantummodo quinquaginta aurei.

48. IDEM lib. 8. Epistolarum.

Licinius Lucusta Proculo suo salutem. Cum faciat conditionem in releganda dote, ut si mallet uxor mancipia, quae in dotem dederit, quam pecuniam numeratam recipere: si ea mancipia uxor malit, numquid etiam ea mancipia, quae postea ex his mancipiis nata sunt, uxori debeantur, quaero? Proculus Lucustae suo salutem. Si uxor mallet mancipia, quam dotem accipere: ipsa mancipia, quae aestimata in dotem dedit, non etiam partus mancipiorum ei debebuntur. §. 1. Bonorum possessione dementis curatori data, legata a curatore, qui furiosum defendit,

peti poterunt: sed qui petent, cavere debebunt, si hereditas evicta fuerit, quod legatorum nominis datum sit, redditu iri.

49. PAULUS (lib. 5. ad Legem Juliam & Papiam).

Mortuo bove, qui legatus est, neque corium, neque caro debetur. §. 1. Si Titio frumentaria tessera legata sit, & is decesserit: quidam putant extinguere legatum: sed hoc non est verum: nam cui tessera vel militia legatur, aestimatio videtur legata. §. 2. Labeo refert, agrum, cujus commercium non habes, legari tibi posse Trebatium respondisse: quod merito Priscus Fulcinius falsum esse ajebat. §. 3. Sed Proculus (ait), Si quis heredem suum eum fundum, cujus commercium is heres non habeat, dare jussisset ei, qui ejus commercium habeat, putat heredem obligatum esse (quod verius est) vel ipsam rem, si haec in bonis testatoris fuerit, vel, si non est, in ejus aestimationem. §. 4. Si testator dari quid jussisset, aut opus fieri, aut munus dari: pro portione sua eos praestare, quibus pars hereditatis aderesceret, aequae atque cetera legata, placet.

50. MARCELLUS (lib. 28. Digest.)

Ut heredibus substitui potest, ita etiam legatariis: videamus, an idem fieri possit, & cum mortis causa donabitur: ut id promittat ille alteri, si ipse capere non poterit? quod magis est: quia in posterioris quoque persona donatio confertur. §. 1. Si Titius mihi Stichum aut decem debeat, & legavero tibi Stichum quem mihi debet: placet extinguere legatum, decem solutis: & si diversis, alii decem, alii Stichus legatus fuerit: ex eventu solutionis legatum valet. §. 2. Cum ita legatum est, *Quantam pecuniam heres meus a Titio exegerit, tantam Mævius dato*: si sub conditione legatum est, antequam exacta pecunia sit, legatarius agere non potest: quod si statim dies legati cedit, (ut Publicius recte putat) legatarius agere potest, ut actiones praestentur.

51. ULPIANUS lib. 8. ad Legem Juliam & Papiam.

Si ita quis testamento suo cavisset, *Illi, quantum plurimum per Legem accipere potest, dari volo*: utique tunc, cum quando capere poterit, videtur ei relictum. Sed & si dixerit, *Quantam maximam partem dare possum, damnas esto heres meus ei dare*: idem erit dicendum. §. 1. Is, cui in tempus liberorum tertia pars relicta est, utique non poterit adoptando tertiam partem consequi.

52. TERENCEIUS CLEMENS lib. 3. ad Legem Juliam & Papiam.

Non oportet prius de conditione cujusquam quaeri, quam hereditas legatimve ad eum pertineat.

53. IDEM (lib. 4. ad Leg. Juliam & Papiam).

Cum ab uno herede mulieri pro dote, compensandi animo, legatum esset, eaque dotem suam ferre quam legatum maluerit: utrum in omnes heredes, an in eum solum, a quo legatum est, actio ei de dote dari debeat, quaeritur? Julianus, in eum primum, a quo legatum sit, actionem

nem dandam putat: nam cum aut suo jure, aut iudicio mariti contenta esse debeat, æquum esse, eum, a quo ei maritus aliquid pro dote legaverat, usque ad quantitatem legati onus huius æris alieni sustinere, reliqua parte dotis ab hereditibus ei præstanda. §. 1. Eadem erunt dicenda, si heres instituta pro dote, omiserit hereditatem, ut in substitutum actio detur: & hoc verum est. §. 2. Sed de legatis & legis Falcidiæ ratione belle dabitur, utrum is, in quem solum dotis actio detur, legata integra ex persona sua debeat, perinde ac si omnes heres dotem præstarent: an dotem totam in ære alieno computare, quia in eum solum actio ejus detur: quod sane magis rationem habere videtur.

54. IDEM (lib. 13. ad Leg. Juliam & Papiam).

SI cui fundus centum dignus legatus fuerit, Si centum heredi vel cuilibet alii dederit: uberimum videtur esse legatum: nam alias interest legatarii fundum potius habere, quam centum: * sæpe enim confines fundos etiam supra justam æstimationem interest nostra acquirere.

55. GAIUS (lib. 1. (2) ad Leg. Juliam & Papiam).

SI Titio & mihi eadem tres legata fuerit; & is die cedente legati decesserit, me herede relicto, & vel ex mea propria causa, vel ex hereditaria legatum repudiavero: magis placere video, partem defecisse. §. 1. Si eo herede instituto, qui vel nihil, vel non totum capere potest, servo hereditario legatum fuerit: tractantibus nobis de capacitate, videndum est, utrum heredis an defuncti persona, an neutrius spectari debeat? Et post multas varietates placet, ut, quia nullus est dominus, in cujus persona de capacitate queri possit, sine ullo impedimento adquiratur legatum hereditati: atque ob id omnimodo ad eum pertineat, quicumque postea heres extiterit, secundum quod accipere potest; reliqua autem pars ad eos, qui jure vocantur, venit.

56. IDEM (lib. 14. ad Leg. Juliam & Papiam).

QUOD Principi relictum est, qui, antequam dies legati cedat, ab hominibus ereptus est, ex Constitutione Divi Antonini, successor ei debetur.

57. JUNIUS MAURICIANUS (lib. 2. ad Legem Juliam & Papiam).

SI Augustæ legaveris, & ea inter homines esse desierit: deficit, quod ei relictum est: sicuti Divus Hadrianus in Plotinæ; & proxime Imperator Antoninus in Faustinae Augustæ persona constituit, cum ea ante inter homines esse desierit, quam testator decederet.

58. GAIUS (lib. 14. ad Leg. Juliam & Papiam).

SI cui res legata fuerit, & omnino aliqua ex parte voluerit suam esse: totam acquirit.

59. TERENCEIUS CLEMENS (lib. 15. ad Legem Juliam & Papiam).

SI mihi pure, servo meo vel pure, vel sub conditione eadem res legata est; egoque legatum, quod mihi datum est, repudiem, deinde, condi-

tione existente, id quod servo meo legatum est, vellem ad me pertinere: partem legati deficere responsum est: nisi si quis dubitet, an existente conditione, si servus vivat, omnimodo legatum meum fiat, quod semel ad me pertinere voluerint: quod æquius esse videtur. † Idem est, & si duobus servis meis eadem res legetur.

60. ULPIANUS (lib. 16. ad Leg. Juliam & Papiam).

Iulianus ait: Si a filio herede legatum sit Scio, fideique ejus commissum (fuerit) sub conditione ut Titio daret, & Titius pendente conditione decesserit: fideicommissum deficiens apud Seium manet, non ad filium heredem pertinet: quia * in fideicommissis potiore causam habere eum, cujus fides electa sit, Senatus voluit.

61. ULPIANUS (lib. 18. ad Legem Juliam & Papiam).

SI Titio & Mævio heredibus institutis, qui quadringenta relinquebat, a Titio ducenta legaverit, & quisque heres esset, centum; neque Mævius hereditatem adierit: trecenta Titius debet. §. 1. Julianus quidem ait, si alter ex legitimis heredibus repudiasset portionem, cum essent ab eo fideicommissa relicta, coheredem ejus non esse cogendum fideicommissa præstare: portionem enim ad coheredem sine onere pertinere: sed post Rescriptum Severi, quo fideicommissa ab instituto relicta, a substitutis debentur, & hic quid substitutus cum suo onere consequetur ad crescentem portionem.

62. LICINNIUS RUFINUS lib. 4. Regularum.

SI alienus servus heres institutus fuerit, a domino ejus fideicommissum relinqui potest: sed ita hoc fideicommissum dominus præstare debet, si per servum factus sit heres: quod si antequam jussu ejus adiretur hereditas, servus manumissus fuerit, & suo arbitrio adierit hereditatem: dominus id debiturus non est, quia heres factus non est; nec servus, quia rogatus (non) est: itaque utilis actio hoc casu competit, ut is, ad quem emolumentum hereditatis pervenerit, & fideicommissum præstare compellatur.

63. CALLISTRATUS (lib. 4. Edicti monitorii).

SI heres rem legatam ignorans, in funus consumpsit: ad exhibendum actione non tenebitur: quia nec possidet, nec dolo malo fecit, quominus possideret: sed per in factum actionem legatario consulitur, ut indemnitas ei ab herede præstetur.

64. PAPINIANUS (lib. 15. Quæst.)

Cum proponeretur, in scriptura fideicommissi, quod pluribus sub conditione fuerat relictum, per errorem omissam mutuam substitutionem, quam testator in secundis tabulis, cum eosdem substitueret, expressit: Divi Marcus & Commodus Imperatores rescripserunt, voluntatem manifestam videri mutuae factæ substitutionis; etenim causa fideicommissi, utcumque precaria voluntas quaereretur, conjectura potuit admiti.

65. IDEM (lib. 16. Quæstionum).

PECULIAM legatum augeri & minui potest, si res peculii postea esse incipiant aut desinant. † Idem in familia erit, siue universam familiam suam, siue certam, veluti urbanam aut rusticam, legaverit, ac postea servorum officia vel ministeria mutaverit. † Eadem sunt, lecticariis aut pedisequis legatis. §. 1. *Quadrige* legatum, equo postea mortuo, perire quidam ita credunt, si equus ille decessit, qui demonstrabat quadrigam: sed si medio tempore deminuta suppleatur, ad legatarium pertinebit. §. 2. Titio Stichus legatus, post mortem Titii libertatem accepit: & legatum adita hereditate, & libertas post mortem Titii competit. † Idemque est, & si moriente Titio liber esse iussus est. §. 3. Si tamen Titio, ex parte herede instituto, servus legatus (sit), & post mortem ejus liber esse iussus sit: siue adierit hereditatem Titius, siue non adierit, post cujus mortem libertas ei data est, defuncto eo, libertas competit.

66. IDEM (lib. 17. Quæstionum).

MÆVIUS fundum mihi ac Titio sub conditione legavit, heres autem ejus eundem sub eadem conditione mihi legavit: verendum esse Julianus ait, ne exstante conditione pars eadem ex utroque testamento mihi debeat: voluntatis tamen quæstio erit: nam incredibile videtur, id egisse heredem, ut eadem portio bis eidem debeat. Sed verisimile est, de altera parte eum cogitasse. Sane Constitutio Principis, qua placuit, eidem saepe legatum corpus, non onerare heredem, ad unum testamentum pertinet. Debitor autem (non) semper, quod debet, jure legat: sed ita, si plus sit in specie legati: si enim idem sub eadem conditione relinquitur, quod emolumentum legati futurum est? §. 1. Duorum testamentis pars fundi, quæ Mævii est, Titio legata est: non ineleganter probatum est, ab uno herede soluta parte fundi, quæ Mævii fuit, ex alio testamento liberationem obtingere; neque postea parte alienata revocare actionem semel extinctam. §. 2. Sed si pars fundi simpliciter, non quæ Mævii fuit, legetur, solutio prior non peremit alteram actionem: atque etiam hanc eandem partem aliquo modo suam factam poterit alter heres solvere: (neque) plures in uno fundo dominium juris intellectu, non divisione corporis obtinent. §. 3. Non idem respondetur, cum duobus testamentis generatim homo legatur: nam qui solvente altero, legatarii factus est, quamvis postea sit alienatus, ab altero herede idem solvi non poterit. † Eademque ratio stipulationis est: * *Hominitis enim legatum, orationis compendio singulos homines continet*: utque ab initio non consistit in his, qui legatarii fuerunt, ita frustra solvitur cujus dominium postea legatarius adeptus est, tamen si dominus esse desinit. §. 4. In fundo legato si heres sepelierit, æstimatio referenda erit ad totum pretium fundi, quo potuit ante sepulturam æstimari: quare, si fuerit solutus, actionem adhuc ex testamento propter locum alienatum durare, rationis est. §. 5. Eum qui ab uno ex

heredibus, qui solus oneratus fuerat, litis æstimationem legatæ rei abstulit, postea codicillis apertis ab omnibus heredibus ejusdem rei relictæ dixi dominium non querere. * Eum enim, qui pluribus speciebus juris uteretur, non sæpius eandem rem eidem legare, sed loqui sæpius. §. 6. Fundo legato, si usufructus alienus sit, nihilominus petendus est ab herede: * usufructus enim, etsi in jure non in parte consistit, emolumentum tamen rei continet. Enimvero fundo relicto, ob reliquas præstationes, quæ legatum sequuntur, agetur: verbi gratia, si fundus pignori datus, vel aliena possessio sit. † Non idem placuit de cæteris servitutibus. † Sin autem res mea legetur mihi, legatum propter istas causas non valebit. §. 7. A municipibus heredibus scriptis, detracto usufructu, legari proprietas potest: quia non utendo possunt usufructum amittere.

67. IDEM (lib. 19. Quæstionum).

UNUM ex familia, propter fideicommissum a se cum moreretur relictum, heres eligere debet: ei, quem elegit, frustra testamento suo legat, quod posteaquam electus est, ex alio testamento petere potest: utrum ergo non consistit, quod datur, quasi creditori relictum: an quamdiu potest mutari voluntas, non recte creditori comparabitur? Sive tamen dura electio, fuisse videtur creditor; siue mutetur, ex neutro testamento petitio competit. §. 1. Si Falcidia quæretur: perinde omnia servabuntur, ac si nominatim ei, qui postea electus est, primo testamento fideicommissum relictum fuisset: * non enim facultas necessariæ electionis, propriæ liberalitatis beneficium est: quid est enim quod de suo videatur reliquisse, qui, quod relinquit omnimodo reddere debuit? §. 2. Itaque si cum forte tres ex familia essent ejus, qui fideicommissum reliquit, eodem vel dispari gradu: satis erit uni reliquisse: nam postquam paritum est voluntati, cæteri conditione deficiunt. §. 3. Sed si, uno ex familia herede instituto, ille fundus extraneo relictus est: perinde fideicommissum ex illo testamento petetur, ac si nemo de familia heredi heres extitisset: verum is, qui heres scriptus est, ratione doli exceptionis cæteris fideicommissum petentibus facere partem intelligitur: * nam quæ ratio cæteros admittit, eadem tacitam inducit pensionem. §. 4. Si duos de familia non æquis portionibus heredes scripserit, & partem (forte quartam) extero ejusdem fundi legaverit: pro his quidem portionibus, quas jure hereditario retinent, fideicommissum non petetur; non magis, quam si alteri fundum prælegasset: pro altera vero parte, quæ in externum collata est, virilem, qui sunt de familia, petent; admittit propter heredes virilium portionum pensionem. §. 5. Sed etsi fundum heres uni ex familia reliquerit, ejusque fidei commiserit, ut eum extero restitueret: quæsitum est, an hoc fideicommissum peti possit? dixi, ita demum peti posse, si (præterea tantundem ei relictum esset, quod) fundi pretium efficiat: sed si quidem ille prior testator ita fideicommissum reliquisset, rogo fundum, cui voles, aut quibus voles ex familia, relinquant.

rem in expedito fore: quod si talia verba fuissent, *peto non fundus de familia exeat*, heredis heredem propter sequens fideicommissum, quod in exterum collatum est, oneratum intelligi; petitoris deinceps cæteris ex primo testamento fideicommissum, post mortem videlicet ejus, qui primo electus est. §. 6. Et ideo si, electo uno, fideicommissum in exterum non conferatur, non alias ei, qui electus est, fideicommissum præstandum erit, quam interpositis cautionibus, *fundum, cum morietur, si non in familia cum effectu relinqueretur, restitui*. §. 7. *Rogo fundum, cum morieris, restituas ex libertis cui voles*: quod ad verba attinet, ipsius erit electio: nec petere quisquam poterit, quamdiu præferri alius potest: defuncto eo, prius quam eligat, petent omnes. Itaque eveniet, ut quod uni datum est, vivis pluribus unus petere non possit: sed omnes petant, quod non omnibus datum est: & ita demum possit petere unus, si solus moriente eo superfuisset. §. 8. Si rem tuam, quam existimabam meam, te herede instituto, Titio legem: non est Neratii Prisci sententiæ, nec Constitutioni locus: qua cavetur, non cogendum præstare legatum heredem: nam succursum est heredibus, ne cogerentur redimere, quod testator suum existimans reliquit: sunt enim magis in legandis suis rebus, quam in alienis comparandis, & onerandis heredibus faciliores voluntates: quod in hac specie non evenit, cum dominium rei sit apud heredem. §. 9. Si omissa fideicommissi verba sunt, & cætera, quæ leguntur, cum his, quæ scribi debuerant, congruant: recte datum, & minus scriptum, exemplo institutionis legatorumque intelligitur: quam sententiam Optimus quoque Imperator noster Severus secutus est. §. 10. Item Marcus Imperator rescripsit, verba, quibus testator ita caverat, *non dubitare se, quodcumque uxor ejus cepisset, liberis suis reddituram*, pro fideicommissio accipienda. Quod Rescriptum summam habet utilitatem: ne scilicet honor bene transacti matrimonii, fides etiam communium liberorum decipiat patrem, qui melius de matre præsumpserat: & ideo Princeps providentissimus & juris religiosissimus, cum fideicommissi verba cessare animadverteret, cum sermonem pro fideicommissio rescripsit accipiendum.

68. PAULUS (lib. 11. Quæstionum).

SEquens quæstio est, an etiam, quæ vivus per donationem in uxorem contulit, in fideicommissi petitionem veniant? respondi, ea extra causam bonorum defuncti computari debere, & propterea fideicommissio non contineri: quia ea habitura esset etiam alio herede existente. Plane nominatim maritus uxoris fidei committere potest, ut & ea restituat.

69. PAPINIANUS (lib. 19. Quæst.)

Peto, *Luci Titi, contentus sis, centum aureis*: fideicommissum valere placuit: idque rescriptum est. Quid ergo, si, cum heredem ex parte instituisset, ita locutus est: *peto, pro parte tua contentus sis, Luci Titi, centum aureis*? petere poterunt coheredes partem hereditatis,

retinente siue præcipiente, quo contentum esse voluit defunctus. Sine dubio facilius est, hoc probare, quam probari potuit illud: cum ibi fideicommissum petatur ab his (cum) quibus testator non est locutus. † Idem dicemus, si, cum ex affe scripsisset heredem, ejus gratia, qui legitimus heres futurus esset, ita loquatur: *peto pro hereditate, quam tibi reliqui, quæ ad fratrem meum jure legitimo rediret, contentus sis centum aureis*. §. 1. Prædium, quod nomine familiæ relinquitur, si non voluntaria facta sit alienatio, sed bona heredis veneant, tamdiu emptor retinere debet, quamdiu debitor haberet bonis non venditis: post mortem ejus non habiturus, quod exter heres præstare cogeretur. §. 2. Mater filio impubere herede instituto, tutorem eidem adscripsit, ejusque fideicommissit, *ut, si filius suus intra quatuordecim annos decessisset, restitueret hereditatem Sempronio*: non ideo minus fideicommissum recte datum intelligi debet, quia tutorem dare mater non potuit: nam & si pater non jure facto testamento tutoris fidei commiserit, æque præstabitur, quemadmodum si jure testamentum factum fuisset: sufficit enim, ut ab impubere datum fideicommissum videatur ab eo dari, quem is, qui dabat, tutorem dederat, vel etiam tutorem fore arbitrabatur. † Idem in curatore impuberis vel minoris annis debet probari. † Nec interest, tutor recte datus vivo patre moriatur, vel aliquo privilegio excusetur; vel tutor esse non possit propter ætatem, cui tutor fuerat datus: quibus certe casibus fideicommissum non intercudit, quod a pupillo datum videtur. † Hac denique ratione placuit, a tutore, qui nihil accepit, fideicommissum pupillo relinqui non posse: quoniam quod ab eo relinquitur extero, non ipsius proprio, sed pupilli jure debeatur. §. 3. Fratre herede instituto petit, *ne domus alienaretur, sed ut in familia relinqueretur*: si non paruerit heres voluntati, sed domum alienaverit, vel extero herede instituto decesserit: omnes fideicommissum petent, qui in familia fuerunt. † Quid ergo, si non sint ejusdem gradus? ita res temperari debet, ut proximus quisque primo loco videatur invitatus: nec tamen ideo sequentium causa propter superiores in posterum lædi debet, sed ita prox. quisque admittendus est, si paratus sit cavere, *se familiæ domum restitutum*. Quod si cautio non fuerit ab eo, qui primo loco admissus est, desiderata: nulla quidem eo nomine nascetur condictio; sed si domus ad exterum quandoque pervenerit, fideicommissi petitio familiæ competit. Cautionem autem ratione doli mali exceptionis puto jure desiderari, quamvis nemo alius ulterior ex familia superfit. §. 4. Si quidam sint postea emancipati, tractari potest, an hi quoque recte fideicommissum petant. Et puto, recte petituros: quoniam familiæ appellatione personæ quoque hæc demonstratæ intelliguntur.

70. IDEM (lib. 20. Quæstionum).

Imperator Antoninus rescripsit, legatarium si nihil ex legato accepit, ei, cui debet fidei-

commissum, actionibus suis posse cedere: nec id cogendum solvere. Quid ergo, si non totum, sed partem legati relictæ restituere rogatus, abstulit eo? utrum actionibus suis in totum cogatur cedere; an vero non nisi ad eam quantitatem, quæ fideicommissio continetur? quod ratio suadet. † Sed & si legatum perceperit, * non amplius ex causa fideicommissi cogendus erit solvere, quam recepit. §. 1. Si centum legatis duplum restituere rogatus sit, ad summam legati videbitur constituisse: si autem post tempus fideicommissum relictum sit, usurarum duntaxat additamentum admittetur: nec mutanda sententia erit, quod forte legato percepto magnum emolumentum ex aliquo negotio consecutus est, aut poenam stipulationis imminuentem evasit. † Hæc ita, si quantitas cum quantitate conferatur. Enimvero si pecunia accepta rogatus sit rem propriam, quamquam majoris pretii est, restituere: non est audiendus legatarius, legato percepto, si velit computare: non enim æquitas hoc probare patitur, si quod legatorum nomine perceperit, legatarius offerat. §. 2. Cum quidam filio suo ex parte herede instituto, patrum ejus coheredem ei dedisset, & ab eo petisset, ut filium suum pro virili portione filiis suis coheredem faceret: si quidem minus esset in virili portione, quam fratris hereditas habuit, nihil amplius peti posse: quod si plus, etiam fructuum, quos patruus percepit, vel, cum percipere potuerit, dolo non cepit, habendam esse rationem, responsum est: non secus, quam si centum (millibus) legatis rogetur, post tempus majorem quantitatem restituere. §. 3. Cum autem rogatus, *Quidquid ex hereditate supererit, post mortem suam restituere*, de pretio rerum venditarum alias comparat, deminuisse, quæ vendidit, non videtur:

71. IDEM (lib. 8. Responsorum).

Sed quod inde comparatum est, vice permutati domini restituetur.

72. IDEM (lib. 20. Quæstionum).

Idem servandum erit, & si proprios creditores ex ea pecunia demiserit: * non enim absumitur, quod in corpore patrimonii retinetur.

73. IDEM (lib. 23. Quæstionum).

Si, quod ex Pamphila nascetur, legatum mihi fuerit, & ego Pamphilam emam, eaque apud me sit enixa: ratione summa responsum est, non ex causa lucrativa partum intelligi meum factum: ideoque petendum ex testamento, tanquam istum emissem; ut scilicet, pretii contributione facta, consequantur tantum, quanti puerum, deducta matris æstimatione, constituisse mihi, iudex in causa legati datus æstimaverit.

74. IDEM (lib. 27. Quæstionum).

Titio centum aureos hæc res præsens dato; deinde protulit diem legatorum: non est verum, quod Alfenus retulit, centum præsentem debere: quia diem proprium habuerunt.

75. IDEM (lib. 6. Responsorum).

Miles ad sororem epistolam, quam post mortem suam aperiri mandavit, talem scripsit: *Scire te volo, donare me tibi aureos offingentos:*

fideicommissum deberi sorori, constitit: nec aliud probandum in cujuslibet suprema voluntate. Placet enim consistere fideicommissum, ac si defunctus cum eo loquatur, quem precario remuneratur. §. 1. Pro parte heres institutus, cui præceptiones erant relictæ, post diem legatorum cedentem, ante aditam hereditatem vita decessit: partem hereditatis ad coheredes substitutos pertinere placuit; præceptionum autem portiones, quæ pro parte coheredum constituerunt ad heredes ejus transmitti.

76. IDEM (lib. 7. Responsorum).

Cum filius divilis tribunalibus actionem inofficiosi testamenti matris pertulisset, atque ita variæ sententiæ Judicum extitissent, heredem, qui filium vicerat, pro partibus, quas aliis coheredibus abstulit filius, non habiturum præceptiones sibi datas, non magis quam cæteros legatarios actiones, constitit: sed libertates ex testamento competere placuit, cum pro parte filius de testamento matris litiget: quod non erit trahendum ad servitutes, quæ pro parte minui non possunt: plane petetur integra servitus ab eo, qui filium vicit: partis autem æstimationo præstatur; aut, si paratus erit filius prætio accepto servitutem præbere, doli summovebitur exceptione legatarius, si non offerat partis æstimationem, exemplo scilicet Legis Falcidæ. §. 1. *Lucio Sempronio lego omnem hereditatem Publii Mævii.* Sempronius ea demum onera suscipiet, quæ Mævianæ hereditatis fuerunt, & in diem mortis ejus, qui heres Mævii extitit, perseveraverunt: sicut vice mutua præstabantur actiones, quæ præstari potuerunt. §. 2. Dominus, herede fructuario scripto, fundum sub conditione legavit: voluntatis ratio non patitur, ut heres ex causa fructus emolumentum retineat: diversum in cæteris prædiorum servitutibus, quas heres habuit, responsum est: quoniam fructus portionis instar obtinet. §. 3. *Heres meus Titio dato, quod ex testamento Sempronii debetur mihi:* cum jure novationis, quam legatarius, idemque testator ante fecerat, legatum ex testamento non debeatur, * placuit falsam demonstrationem legatario non obesse; nec in totum falsum videri, quod veritatis primordio adjuvaretur. §. 4. Servus pure manumissus, cui libertas propter impedimentum juris post aditam hereditatem non competit, quod status ejus extrinsecus suspenditur, forte propter adulterii quæstionem, ex eodem testamento neque legata, neque fideicommissa pure data sperare potest: quia dies inutiliter cedit. §. 5. Pater cum filia pro semisse herede instituta, sic testamento locutus fuerat: *peto, cum morieris, licet alios quoque filios susceperis, Sempronio nepoti meo plus tribuas in honorem nominis mei:* necessitas quidem restituendi nepotibus viriles partes præcedere videbatur, sed moderandæ portionis, quam majorem in unius nepotis personam conferri voluit, arbitrium filiae datum. §. 6. Non jure tutori dato mater legavit: si consentiat, ut decreto Prætoris confirmetur, & Prætor non idone-

idoneum existimet, actio legati [non] denegabitur. §. 7. Qui Mucianam cautionem, *alicuius non faciendi causa*, interposuit, si postea fecerit, fructus quoque legatorum, quos principio promitti necesse est, restituere debet. §. 8. Variis actionibus legatorum simul legatarius uti non potest: quia legatum datum, in partes dividi non potest: non enim ea mente datum est legatariis pluribus actionibus uti, sed ut laxior eis agendi facultas sit ex una interim, quæ fuerat electa, legatum petere. §. 9. Reperendorum legatorum facultas ex eo testamento solutorum danda est, quod irritum esse post defuncti memoriam damnatam apparuit: modo si a legatis solutis crimen perduellionis illatum est.

77. IDEM (lib. 8. Responsorum).

CUM pater filios, eorumque matrem heredes instituisse, ita scripsit: *Peto a te, filia, ut, acceptis ex hereditate mea in portionem tuam centum aureis, & prædio Tusculano, partem hereditatis restituas matri tuæ.* Respondi, prædium quidem hereditarium iudicio divisionis de communi filiam habituram: pecuniam autem de parte sua retenturam. §. 1. Eorum, quibus mortis causa donatum est, fidei committi quoquo tempore potest: quod fideicommissum heredes salva Falcidiæ ratione, quam in his quoque donationibus exemplo legatorum locum habere placuit, præstabunt. Si pars donationis fideicommissio teneatur, fideicommissum quoque munere Falcidiæ fungetur. Si tamen alimenta præstari voluit, collationis totum onus in residuo donationis esse, respondendum erit ex defuncti voluntate, qui de maiore pecunia præstari non dubie voluit integra. §. 2. Mater filiis suis vulgo conceptis dotem suam mortis causa donando stipulari permisit: cum, aliis heredibus institutis, petisset a filiis, *viro dotem restitui*, totum viro fideicommissum dotis deberi, si Falcidiæ ratio non intervenerit; ideo retentionem dotis virum habere placuit: alioquin Falcidiæ partem heredibus, a filiis ex stipulatu cum viro agentibus, ex dote esse per in factum actionem reddendam. §. 3. Surdo & muto, qui legatam accipit, *ut cum morietur, restituat*, recte mandatur: nam & ignorantes adstringuntur fideicommissio: quibus ignorantibus emolumentum ex testamento quaeritur. §. 4. *Hereditatem filius cum moreretur, filiis suis vel cui ex his voluisset, restituere fuerat rogatus*: quo interea in insulam deportato, eligendi facultatem non esse poena peremptam placuit; nec fideicommissi conditionem ante mortem filii heredis existere; viriles autem inter eos fieri, qui eo tempore vixerint, cum de aliis eligendi potestas non fuerit. §. 5. Qui dotale prædium contra Legem Juliam vendidit, uxori legatum dedit, & emptoris fidei commisit, *ut amplius ei pretium restituat*: emptorem fideicommissi non teneri constabat: si tamen, accepto legato mulier venditionem irritam faceret: eam, oblato pretio, doli placuit exceptione summoverti. §. 6. Mævio debitori suo reus stipulandi man-

davit, *ut Titio, cui mortis causa donabat, pecuniam debitam solveret*: cum sciens dominum vita decessisse Mævius pecuniam dedisset, non esse liberationem secutam, constitit: nec si Mævius solvendo non esset, in Titium actionem solidi, vel iure Falcidiæ dandam esse; quia mortis causa cepisse non videtur: diversum probandum foret, si Mævius, ignorans dominum vita decessisse, pecuniam errore lapsus dedisset: tunc enim portio iure Falcidiæ revocaretur. §. 7. Cum pater fideicommissum prædiorum, ex testamento matris, filiæ deberet, eandem pro parte ita heredem instituit, *ut hereditatem fideicommissio compensaret*: eademque prædia filio exheredato dari voluit: Quamquam filia patris hereditatem suscipere noluisse, fideicommissum tamen ab heredibus esse filio præstandum, ad quos hereditatis portio, quam accepit filia, redierat, placuit: quod si alium filiæ substituisset, cum oportere filio fideicommissum reddere. §. 8. Eiectis prædiis, quæ pater, qui se dominum esse crediderit, verbis fideicommissi filio reliquit, nulla cum fratribus & coheredibus actio erit: si tamen inter filios divisionem fecit, arbiter conjectura voluntatis, non patietur, eum partes coheredibus prælegatas restituere: nisi parati fuerint & ipsi patris iudicium fratri conservari. §. 9. Pater certam pecuniam exheredata filiæ verbis fideicommissi reliquit, *eamque nupturæ dotis nomine dari voluit, filio dotem stipulante*: cum filius minorem dotem dedisset, superfluum esse filiæ reddendum constabat: divortio quoque secuto, fideicommissum filiam recte petituram, ut actio stipulationis sibi præstaretur: quoniam verisimile non erat, patrem interponi stipulationem voluisse, quo filia post primas nuptias indotata constitueretur: cæterum si postea nuberet, ad secundas nuptias cautionem extendi non oportere. §. 10. A filia pater petierat, *ut, cui vellet ex liberis suis prædia, cum moreretur, restitueret*; uni ex liberis prædia fideicommissi viva donavit: non esse electionem, propter incertum diem fideicommissi, certæ donationis, videbatur: nam in eum destinatio dirigi potest, qui fideicommissum inter cæteros habiturus est, remota matris electione. §. 11. *Fidei heredum meorum committo, ne fructum Tusculanum alienent, & ne de familia nominis mei exeat*: secundum voluntatem eos quoque invitatos intelligendum est, quibus heredes extranei fideicommissam libertatem reddiderunt. §. 12. *Fidei tuæ committo uxor, (ut des) ut restituas filiæ meæ, cum morieris, quidquid ad te quoque nomine de bonis meis pervenerit*: etiam ea quæ postea codicillis uxori dedit, fideicommissio continebuntur: nam * *ordo scripturæ non impedit causam iuris, ac voluntatis*: sed dos prælegata retinebitur, quoniam reddi potius videtur, quam dari. §. 13. *Volo prædia dari libertis meis*: quod si quis eorum sine liberis vita decesserit, partes eorum ad reliquos pertinere volo: collibertum patris eundemque filium, ex voluntate substitutionem excludere, placuit. §. 14. Curatoris sui frustra fidei commississe videbatur,

ut heredi fratri negotiorum gestorum rationem redderet: quanquam igitur testamento cautum esset, ut cum ad statum suum frater pervenisset, ei demum solveretur, tamen sub curatore alio fratrem agentem, recte placuit, actionem inferre; cum illis verbis fratri potius consultum videretur, quam solutio, quæ iuste fieri potuit, dilata.

§. 15. Ab instituto extraneo prædia libertis, cum moreretur, verbis fideicommissi reliquerat, & petierat, ne ex nomine familiae alienarentur: substitutum ea prædia debere ex defuncti voluntate, respondi: sed utrum confestim, an sub eadem conditione, voluntatis esse questionem: sed conjectura ex voluntate testatoris capienda, mors instituti expectanda (est).

§. 16. Mensæ negotium ex causa fideicommissi cum indemnitate heredum per cautionem susceptum, emptio-ni simile videtur, & ideo non erit quaerendum, an plus in ære alieno sit, quam in quæstu.

§. 17. Pater filiae mancipia, quæ nubenti dedit, verbis fideicommissi præstari voluit: partus susceptos, etsi matres ante testamentum mortuæ fuissent, ex causa fideicommissi præstandos respondi: nec aliud in uxore confirmatis donationibus pridem observatum est.

§. 18. Hereditatem post mortem suam rogati restituere nominum periculo, quæ per divisionem obtigerunt, inter coheredes interpositis delegationibus, non adstringuntur: (non) magis, quam prædiorum, cum permutatio rerum discernens communionem interveniet.

§. 19. Filia mea præcipiat, sibi que habeat, volo, rem matris suæ: fructus, quos medio tempore pater percipiet, nec in separato habuit, sed absumpsit, vel in suum patrimonium convertit, non videntur filiae relictæ.

§. 20. Dulcissimis fratribus meis, avunculis autem tuis, quæcunque mihi supersunt in Pamphilia, Lucia, vel ubicunque, de maternis bonis, concedi volo, ne quam cum his controversiam habeas: omnia corpora maternæ hereditatis, quæ in eadem causa domini manserunt, ad voluntatem fideicommissi pertinent: Ex iisdem igitur facultatibus percepta pecunia, & in corpus proprii patrimonii versa; item iure divisionis res propriæ factæ non præstabuntur: cum discordiis propinquorum sedandis prospexerit, quas materia communionis solet excitare.

§. 21. Pater, pluribus filiis heredibus institutis, moriens claves & anulum, custodiæ causa, majori natu filiae tradidit; & libertum eidem filiae, qui præsens erat, res, quas sub cura sua habuit, assignare iussit: commune filiorum negotium gestum intelligebatur; nec ob eam rem apud arbitrum divisionis præcipuam causam filiae fore.

§. 22. Cum imperfecta scriptura invenitur, ita demum verbum legati vel fideicommissi, quod præcedit, vel sequitur, ad communionem adsumitur, si dicto scriptum congruat.

§. 23. Filius matrem heredem scripserat, & fideicommissa tabulis data cum iurijurandi religione præstari rogaverat, cum testamentum nullo jure factum esset: nihilo minus matrem legitimam heredem cogendam præstare fideicommissa, respondi: nam enixæ voluntatis preces ad omnem successionis speciem porrectæ

videbantur.

§. 24. Mundo filiae meæ pro salute sollicitus ipse, ut, quoad liberos tollat, testamentum non faciat: ita enim poterit sine periculo vivere: fideicommissariam hereditatem sorori coheredi non videri relictam, apparuit; quod non de pecunia sua testari, sed obtento consilii, derogare juri, testamentum fieri prohibendo, voluit.

§. 25. Rogo, filia, bona tua quandoque distribuas liberis tuis, ut quisque de te meruerit: videtur omnibus liberis, etsi non æqualiter promeruerint, fideicommissum relictum: quibus, matris electione cessante, sufficiet, si non offenderint; eos autem, quos mater elegerit, fore potiores, si soli promeruissent, existimavi: quod si neminem elegerit, eos solos non admitti: qui offenderunt.

§. 26. Donationis prædiorum epistolam ignorante filio mater in æde sacra verbis fideicommissi non subnixam deposuit, & literas tales ad ædium misit: Instrumentum voluntatis meæ post mortem meam filio meo tradi volo: Cum pluribus heredibus intestato diem suum obisset, intelligi fideicommissum filio relictum, respondi: non enim quæri oportet, cum quo de supremis (quis) loquatur, sed in quem voluntatis intentio dirigitur.

§. 27. Libertis prædium reliquit, ac petiit, ne id alienarent, utque in familia libertorum retinerent: si, excepto uno, cæteri partes suas vendiderint, qui non vendidit, cæterorum partes, quibus non dedit alienandi voluntatem, integras petet: eos enim ad fideicommissum videtur invitasse, qui iudicio paruerunt: alioquin *perabsurdum erit, vice mutua petitionem induci; scilicet ut ab altero partem alienatam quis petat, cum partem suam alienando perdiderit. Sed hoc ita procedere potest, si pariter alienaverint: cæterum, prout quisque prior alienaverit, partem posterioribus non faciet: qui vero tardius vendidit, ei, qui non vendidit, in superiorum partibus fecisse partem intelligitur: ac si nemo vendiderit, & novissimus sine liberis vita decesserit, fideicommissi petitio non supererit.

§. 28. Cum inter libertos ad prædii legatam liberta quoque fuisset admissa, quod patronus petit, ut de nomine familiae non exiret, heredem libertæ filium partem prædii, quam mater accepit, retinere visum est.

§. 29. Cum existimaret ad solam consobrinam suam bona perventura, codicillis ab ea factis pluribus fideicommissa reliquerat: iure successionis ad duos ejusdem gradus possessione devoluta, rationibus (æquitatis), & perpetui Edicti exemplo, pro parte dimidia mulierem revelandam, respondi; sed libertates ab ea præstandas, quas intercedere damni causa durum videbatur.

§. 30. Pater, qui filio semissem dederat, & sororibus ejus impuberibus quadrantes, quibus fratrem tutorem dedit, ita fuerat locutus: Fili, contentus eris pro tuo semisse aureis ducentis, & vos filiae pro vestris quadrantibus centenis aureis: vice mutua liberis fideicommissum hereditatis reliquisse non videbatur, sed æstimationem, ut a parentibus frangi fieri solet, patrimonii sui fecisse; nec idcirco fratrem iudicio tutelæ bonæ fidei rationes quandoque præscriptione

scriptione demonstratae quantitatis exclusurum.
 §. 31. Titio fratri suo Mævius hereditatem Seii, (a) quo heres institutus erat, post mortem suam restituere rogatus, eodem Titio herede scripto, petit, ut moriens Titius tam suam, quam Seii hereditatem Sempronio restitueret: cum ex fructibus medio tempore perceptis fideicommissi debitam quantitatem Titius percepisset, aris alieni loco non esse deducendum fideicommissum, respondi: quoniam ratione compensationis percepisse debitum videbatur: plane si ea lege Mævius Titium heredem instituat, *ne fideicommissum ex testamento Seii retineat*, Falcidiam compensationi sufficere: sed iniquitate occurrere: prudentius autem fecerit, si ex testamento fratris hereditatem repudiaverit, & intestati possessionem acceperit: nec videbitur dolo fecisse, cum fraudem excluderet. §. 32. *A te peto, marite, si quid liberorum habueris, illis prædia relinquant: vel si non habueris, tuis, sive meis propinquis, aut etiam libertis nostris*: non esse datam electionem, sed ordinem scripturae factum substitutioni, respondi. §. 33. Vicos civitati relictos, qui proprios fines habebant, ex causa fideicommissi non ideo minus deberi placuit, quod testator fines eorum significaturum, & certaminis formam, quam celebrari singulis annis voluit, alia scriptura se declaraturum promisit, ac postea morte præventus non fecit.

78. IDEM (lib. 9. Responsum).

Qui solidum fideicommissum frustra petebat, herede Falcidiam objiciente, si partem interim solvi sibi desideraverit, neque acceperit, in eam moram passus intelligitur. §. 1. Cum post mortem emptoris, venditionem Reipublicae prædiorum optimus maximusque Princeps noster Severus Augustus rescindi, heredibus pretio restituto, iussisset: de pecunia legatario, cui prædium emptor ex ea possessione legaverat, conjectura voluntatis, pro modo aestimationis, partem solvendam esse respondi. §. 2. Etiam Respublica fideicommissi post moram usuras præstare cogitur: sed damnum, si quod ex ea re fuerit secutum, ab his sarcendum erit, qui post dictam sententiam judicatumolvere supersederunt. † Nec aliud servabitur in litis sumptibus, si ratio litigandi non fuit: * *ignaviam etenim prætendentes audiri non oportere*. † Quod in tutoribus quoque probatur. §. 3. Prædium pater de familia liberorum alienari verbis fideicommissi prohibuit: supremis ex liberis, qui fideicommissum petere potuit, non idcirco minus actionem in bonis suis reliquisse visus est, quod heredem extrarium sine liberis decedens habuit. §. 4. Si creditor ab eo, qui testamentum fecit, domum acceptam jure pignoris vendidit: contra emptorem fideicommissi causa, tametsi voluntatem defuncti non ignoravit, nihil decerneretur.

79. IDEM (lib. 11. Responsum).

Quæ fideicommissa moriens libertis viri debuit, eorundem prædiorum suis quoque libertis fructum reliquit; juris ignorance lapsi, qui petere prædia ex mariti testamento debue-

runt, secundum fideicommissum inter ceteros longo tempore perceperunt: non ideo peremptam videri petitionem prioris fideicommissi constitit.

80. IDEM (lib. 1. Definitionum).

Legatum ita dominium rei legatarii facit, ut hereditas heredis res singulas: quod eo pertinet, ut, si pure res relicta sit, & legatarius non repudiavit defuncti voluntatem, recta via dominium, quod hereditatis fuit, ad legatarium transeat, nunquam factum heredis.

81. PAULUS (lib. 9. Quæstionum).

Si quis testamento facto, a filiis suis, quos heredes instituisset, fideicommissa reliquisset, non ut a legitimis heredibus, sed ut a scriptis, & testamentum aliquo casu irritum factum sit: filii ab intestato venientes fideicommissa ex testamento præstare compelli non possunt.

82. IDEM (lib. 10. Quæstionum).

Debitor decem legavit creditori, quæ ei post annum sub pignore debebat: non (ut quidam putant) medii temporis tantum commodum ex testamento debetur, sed tota decem peti possunt. Nec tollitur petitio, si interim annus supervenerit: nam sufficit, quod utiliter dies cecidit. Quod si vivo testatore annus superveniat: dicendum erit, inutile effici legatum, quanquam constiterit ab initio. Sic & in dote prælegata responsum est, totam eam ex testamento peti posse. Alioquin secundum illam sententiam, si interurium tantum est in legato, quid dicemus, si fundus legatus sit ex die debitus? nam nec pecunia peti potest, quæ non est legata: nec pars fundi facile inveniretur, quæ possit pro commodo peti. §. 1. Si primo, & Secundo, & Tertio heredibus institutis, sic legata dentur, *Simili Primus heres non erit, Secundus Titio decem dato: Si Secundus mihi heres non erit, Primus Seio fundum Tusculanum dato*: utrisque omittentibus hereditatem, Primo & Secundo, quærebatur, substituti, quos eis dederit, an & cui legata præstare debent? Ab utroque substituto legata debentur. §. 2. Servo alieno posse rem domini legari Valens scribit: item id, quod domino ejus pure debetur. Cum enim servo alieno aliquid in testamento damus, domini persona ad hoc tantum inspicitur, ut sit cum eo testamenti factio: cæterum ex persona servi constitit legatum. Et ideo rectissime Julianus definit, * *id demum servo alieno legari posse, quod ipse liber factus capere posset*: calumniosa est enim illa annotatio, posse legari servo, & quamdiu serviat: nam & hoc legatum ex persona servi vires accipit. Alioquin & illud annotaremus, esse quosdam servos, qui, licet libertatem consequi non possint, attamen legatum & hereditatem possunt acquirere domino. Ex illo igitur præcepto, quod dicimus, *servi inspicere personam in testamentis*, dictum est, servo hereditario legari posse. Ita non mirum, si res domini, & quod ei debetur, servo ejus pure legari possit: quamvis domino ejus non possent (hæc) utiliter legari.

H h h h

83. IDEM

83. IDEM lib. 11. Questionum.

Latinus Largus: proxime ex facto incidit species talis: Libertinus patronum ex semisse heredem instituit, & filiam suam ex alio semisse: fidei commisit filiae, ut quibusdam ancillis patroni restitueret, cum hæ manumissæ essent: & si eadem filia heres non esset, substituit ei easdem ancillas: quoniam filia non voluit heres existere, ancillæ iussu domini, (id est, patroni) adierunt defuncti hereditatem: Post aliquantum temporis ab eo manumissæ quærebant, an fideicommissum petere ab eodem patrono possint: rogo ergo, quid de hoc existimes, rescribas? Respondi, nec repetitum videri in hunc casum fideicommissum; sed alterutrum datum, vel fideicommissum, vel ipsam hereditatem: melius autem dici, in eundem casum substitutas videri, in quem casum fideicommissum meruerunt; & ideo ad substitutionem eas vocari. Cum enim servo alieno fideicommissum ab uno ex heredibus sub conditione libertatis fuerit datum, idemque servus ei heredi substituitur; licet pure substitutio facta sit, tamen sub eadem conditione substitui videtur, sub qua fideicommissum meruit.

84. IDEM (lib. 21. Questionum.)

Si quis servo suo fideicommissam libertatem reliquit, & aliud quid adscripsit: quidam dicunt, quia placebat, ab herede eum manumitti debere, futurum esse, ut non admittatur ad fideicommissum: sed hoc iniquum est: in huiusmodi enim persona utriusque quodammodo dies cessit, & libertatis, & pecuniæ petendæ: adeo ut putem, * si mora fiat præstandæ libertati, etiam fideicommissio moram videri factam, & usurarum onus accedere: nam & cætera, quæ medio tempore adquisit dominus, dum moratur præstare libertatem, eidem restitui oportere, rectissime responsum est.

85. IDEM (lib. 4. responsum.)

Creditorem, cui res pignoris jure obligata a debitore legata esset, non prohiberi pecuniam creditam petere, si voluntas testatoris compensare volentis evidenter non ostenderetur.

86. IDEM (lib. 13. Responsum.)

Gaius Seius pronepos meus heres mihi esto ex semisse bonorum meorum, excepta domo mea, & paterna, in quibus habito, cum omnibus, quæ ibi sunt. Quæ omnia scias ad portionem hereditatis, quam tibi dedi, non pertinere. Quæro, cum sit in his domibus argentum, nomina debitorum, suppellex, mancipia: an hæc omnia, quæ illic inveniuntur, ad alios heredes institutos debeant pertinere? Paulus respondit: nomina debitorum non contineri, sed omnium esse communia; in cæteris vero nullum pronepoti locum esse.

§. 1. Titius cum fratris filio fundos & urbana prædia legaret, in his & fundum Seianum legavit: quem ipse paterfamilias, quoad viveret, uno quidem nomine universum habuit, sed, quo facilius conductorem inveniret, per duas partes locabat; ita ut ex qualitate loci superiorem partem, Seianum superiorem, inferiorem autem partem, Seianum inferiorem appellaret: Quæro, an in fundus totus ad fratris filium pertineat?

Paulus respondit, Si testator fundum Seianum uno nomine universum possedit: quamvis eundem divisim partibus locaverat, universum eum ex causa fideicommissi præstari oportere: nisi si heres, de qua parte testator senserit, evidenter probaverit.

87. IDEM (lib. 14. Responsum.)

Titia Seio tesseram frumentariam comparari voluit, post diem trigessimum a morte ipsius. Quæro, cum Seius viva testatrice, tesseram frumentariam ex causa lucrativa habere coepit, nec possit id quod habet, petere; an ei actio competat? Paulus respondit, ei, de quo queritur, pretium tesserae præstandum: quoniam tale fideicommissum magis in quantitate, quam in corpore consistit. §. 1. Usuras fideicommissi, post impletos annos vigintiquinque, puellæ, ex quo mora facta est, deberi respondi: quamvis enim constitutum sit, ut minoribus vigintiquinque annis usuræ omnimodo præstentur, tamen non pro mora hoc habendum est; quam sufficit semel intervenisse, ut perpetuo debeantur. §. 2. Seia libertis suis fundum legavit, fideique eorum ita commisit, *Fidei autem vestra, Vere & Sapide, committo, ne eum fundum vendatis: eumque, qui ex vobis ultimus decesserit, cum morietur, restituat Symphoro liberto meo, & successori, & Beryllo, & Sapida, quos infra manumisi, quive ex his tunc superviverent.* Quæro, cum nec in prima parte testamenti, qua fundum prælegavit, eos substituit, in secunda tamen adjecerit verbum, *Qui ultimus decesserit*; an pars unius defuncti ad alterum pertineret? Paulus respondit, testatricem videri in eo fideicommissio, de quo queritur, duos gradus substitutionis fecisse: unum, ut is, qui ex duobus prior morietur, alteri restitueret; alterum, ut novissimus his restitueret, quos nominatim postea enumeravit. §. 3. Imperator Alexander Augustus Claudiano Juliano Præfecto Urbi: *Si liquet tibi, Juliane carissime, aviam intervertende inofficiosi querelæ patrononum suum donationibus in nepotem factis exinanisse: ratio deposcit, id, quod donatum est, pro dimidia parte revocari.* §. 4. Lucius Titius, cum haberet quinque liberos, universos emancipavit, & in unum filium Gaium Seiam amplissimas facultates donationibus contulit, & modicum sibi residuum servavit, & universos liberos cum uxore scripsit heredes: in eodem testamento duas possessiones, quas retinuerat, eidem Gaiio Seio prælegavit: & ab eo petit, ut ex redditibus prædiorum, quæ vivus ei donaverat, *Mævia filia tot aureos daret, item alteri fratri alios tot*: conventus a Mævia sorore sua, Legem Falcidiam implorat. Quæro, cum sanctissimus Imperator (ut supra scriptum est) contra voluntatem donantis, ea quæ donata sunt, revocari præceperit; an Gaius Seius compellendus sit secundum voluntatem patris ex donationibus fideicommissum præstare heredi sororis? Paulus respondit, post literas Imperatoris nostri dubitari non oportere, quin in hac quoque specie, de qua queritur, subveniendum sit liberis, quorum portio in

in unum filium donationibus collatis, imminuta est: praesertim cum Imperator noster contra voluntatem patris subveniret; in proposita autem causa etiam voluntas patris pro his, qui fideicommissam petunt, intercedit: sed si Falcidia Lex intercedit, fideicommissa in solidum esse praestanda, propter immodicarum donationum rationem.

88. SCAEVOLA lib. 3. Responsorum.

Lucius Titius testamento ita cavit: Si quid cuique liberorum meorum dedi, aut donavi, aut in usum concessi, aut sibi adquisiit, aut ei ab aliquo datum, aut relictum est: id sibi praecipiat, sumat, habeat: filii nomine calendarium fecerat: postea sententia dicta est, & placuit, id quod sub nomine ipsius filii in calendario remanserat, ei deberi; non etiam id quod exactum in rationes suas pater convertisset: Quæro, si id, quod exegisset pater ex nominibus filii ante testamentum factum, iterum post testamentum factum in nomen filii convertisset; an ad filium secundum sententiam pertineret? Respondi, id quod ex eadem causa exactum in eandem causam redisset, deberi. §. 1. Atrepto, Titi, fideique tuæ committo, uti curam condendi corporis mei, suscipias, & pro hoc tot aureos e medio praecipito. Quæro, an si Lucius Titius minus quam decem aureos erogaverit, reliqua summa heredibus proficiat? Respondi, secundum ea quæ proponerentur, heredum commodo proficere. §. 2. Quæ marito heres extiterat, ita testamento cavit: Mævi & Semproni, filii dulcissimi, praecipito omne quicquid ex hereditate bonisve Titii domini mei, patris vestri, ad me pervenit mortis ejus tempore: ita tamen, ut omne onus ejusdem hereditatis tam in præteritum, quam in futurum, necnon etiam si quid post mortem Titii domini mei, adgnoscat. Quæro, an, si quid solvisset post mortem mariti, cum ipsa fructus cepisset, dedisset, ad onus eorum pertineret? Respondi, secundum ea quæ proponerentur, ea duntaxat onera legatariis imposuisse, quæ saperessent. §. 3. Quisquis mihi heres heredesve erunt, hoc amplius Lucius Eutychus, quam quod eum heredem institui, a media hereditate sumito, sibi que habeto una cum Pamphilo, quem liberum esse jubeo, instrumentum tabernæ ferrariæ, ita ut negotium exerceatis: Lucius Eutychus viva testatrice decessit: pars hereditatis ejus ad coheredem pertinuit. Quæro, an Pamphilus eodem testamento manumissus, ad petitionem partis instrumenti admitti possit: licet taberna, ut voluit testatrix, exerceri non possit? Respondi, admitti. §. 4. Sempronia substituta heredi instituta, legata accepit, si heres non esset: movit contra institutum actionem, quod dolo ejus factum esse dicebat, quo minus testatrix volens primo loco scribere eam heredem, testamentum mutaret; nec obtinuit. Quæro, an legati perfectionem salvam haberet? Respondi, secundum ea quæ proponerentur, salvam habere. §. 5. Testator legata ante quinquennium vetuit peti, praestarique: sed heres quædam sua sponte ante quinquennium solvit. Quæsitum est, an ejus, quod ante diem existentem solutum est, repræ-

sentationem in reliqua solutione legati reputare possit? Respondi, non propterea minus relictum videri, quod aliquid ante diem sit solutum. §. 6. Lucius Titius testamento ita cavit: Prædiolum meum dari volo libertabusque meis, & quos hoc testamento manumisi, & Seia alumna mea, ita ne de nomine familiae meae exeat, donec ad unum proprietas perveniat. Quæro, an Seia in communione cum libertis habeat portionem: an vero sibi partem dimidiam ejus prædioli vindicare possit? Respondi, perspicuam esse testantis voluntatem, omnes ad viriles partes vacantis. §. 7. Impuberem filium heredem instituit: uxori dotem prælegavit, item ornamenta, & servos, & aureos decem: & si impubes decessisset, substituit: a quibus ita legavit, Quæcumque primis tabulis dedi, eadem omnia ab heredibus quoque heredis mei in duplum dari volo. Quæritur, an ex substitutione, impubere mortuo, dos quoque iterum debeatur? Respondi, non videri de dotis legato duplicando testatorem sensisse. † Item quæro, cum corpora legata etiam nunc ex lucrativa causa possideantur, an a substitutis peti possint? Respondi, non posse. §. 8. Civibus meis do lego chirographum Gaii Seii; postea codicillis vetuit a Seio exigi: & ab herede petiit ut ex alterius debitoris debito, quem codicillis nominavit, eandem summam reipublicæ daret. Quæsitum est, si posterior idoneus non esset, an integram quantitatem heredes præstare debeant: Respondi, heredes Reipublicæ adversus eum duntaxat debitorem, qui novissimis codicillis (ut proponitur) designatus est, actionem præstare debere. §. 9. Filiam ex asse instituit heredem, eique substituit nepotem suum, & ita cavit: Si (quod abominor) neque filia mea, neque nepos meus, heredes mei erunt, tunc portionem meam partis dimidia fundi illius ad libertos meos pertinere volo. Quæritur, cum ante testatorem & filia & nepos decesserunt, & intestati bona pertinerunt ad prætorem ejus: an fideicommissum ad libertos pertineret? Respondi, secundum ea quæ proponerentur, si nullus alius heres institutus substitutusque esset, quam filia & nepos, videri legitimorum fideicommissum esse, ut præstarent. §. 10. Quisquis mihi heres erit, sciat debere me Demetrio patruo meo denaria tria, & deposita apud me a Seleuco patruo meo denaria tria, quæ etiam protinus reddi & solvi ejus jubeo. Quæsitum est, an, si non deberentur, actio esset? Respondi, si non deberentur, nullam quasi ex debito actionem esse, sed ex fideicommissum. §. 11. Lucius Titius Damam & Pamphilum libertos suos ante biennium mortis suæ de domo dimisit; & cibaria, quæ dabat, præstare desist; mox facto testamento ita legavit, Quisquis mihi heres erit, omnibus libertis meis, quos hoc testamento manumisi, & quos ante habui, quosque, ut manumittantur, petii, alimentorum nomine in menses singulos certam pecuniam dato: Quæsitum est, an Damæ & Pamphilo fideicommissum debeatur? Respondi, secundum ea quæ proponerentur, ita deberi, si hi, qui petent, manifeste docerent, eo animo circa se

patronum, cum testamentum faceret, esse coepisse, ut his quoque legatum dari vellet: alioquin nihil ipsis praestetur. §. 12. Damæ & Pamphilo, quos testamento manumiserat, fundum dedit, ita ut post mortem suam filiis suis restituerent: eodem testamento petiit ab heredibus suis, ut Pamphilam manumitterent, quæ Pamphila filia naturalis erat Pamphili: idem Pamphilus, post diem legati sui cedentem, testamento heredem instituit Mævium, ejusque fidei commisit, ut hereditatem suam (id est, fundi superscripti partem dimidiam, quam solam in bonis ex testamento patronæ suæ habebat) Pamphilæ filiae suæ, cum primum libera fuisset, restitueret. Quæro: Pamphila manumissa utrum ex testamento superiore patris sui patronæ eam partem petere possit, an vero ex testamento patris naturalis, ex causa fideicommissi, habita ratione Legis Falcidiae? Respondi, ex his, quæ proponerentur, probari, Pamphilam duntaxat ex testamento superiore fideicommissum petere posse. Claudius: quia creditur, * appellatione filiorum & naturales liberos, id est, in servitute susceptos, contineri. §. 13. Scævola: codicillis Gaio Seio centum legavit, ejusque fidei commisit, ut ancillæ testatoris ea daret. Quæro, an utile fideicommissum sit, quod legatarius ancillæ testatoris dare jussus est? Respondi, non esse. Item, si utile non est, an legatarius heredi, cujus ancilla est, restituere compellatur? Respondi, non compelli: sed nec ipsum legatarium legatum petere posse. §. 14. Insulam libertis utriusque sexus legavit, ita ut ex reditu ejus masculi duplum, feminae simplum percipiant: eamque alienare vetuit: ex consensu omnium ab herede venundata est. Quæro: an & ex pretio insulae duplum mares, simplum caperent feminae? Respondi, ob pretium nullam fideicommissi persecutionem esse, nisi ea mente venditioni consenserunt, ut similiter ex pretio mares quidem duplum, feminae autem simplum consequantur. §. 15. Institutio filio herede, & ex eo nepotibus emancipatis, testator ita cavit: βέλωμαι δὲ τὰς ἐμὰς οἰκίας μὴ πωλεῖσθαι ὑπὸ τῶν κληρονόμων μὲν, μὴδὲ δανείζεσθαι κατ' αὐτῶν, ἀλλὰ μένειν αὐτὰς ἀκεραίας αὐτοῖς, καὶ υἱοῖς καὶ ἐκγόνοις, ἐς τὸν ἅπαντα χρόνον· ἐὰν δὲ τις βεβλήτῃ αὐτῶν πωλεῖσθαι, τὸ μὲν αὐτῷ· ἢ δανείζεσθαι κατ' αὐτῷ, ἐξουσίαν ἔχτω πωλεῖσθαι τῷ συγκληρονόμῳ αὐτοῦ, καὶ δανείζεσθαι παρ' αὐτοῦ, ἐὰν δὲ τις παρὰ τὰτα ποιήσῃ. ἔσται τὸ χρηματίζεμενον ἄχρηστον καὶ ἀκυρον. id est, volo meas aedes non vendi ab heredibus meis, neque fœnerari super eas: sed manere eas firmas, simplices, meis filiis & nepotibus, universum tempus. Si autem aliquis eorum voluerit vendere partem suam, vel fœnerari super eam, potestatem habeat vendere coheredi suo & fœnerari ab eo: si autem aliquis præter hæc fecerit, erit quod obligatur, inutile atque irritum. Quæritur, cum filius defuncti mutuam pecuniam a Flavia Dionysia acceperit, & locatis ædibus pro parte sua, pensiones sibi debitas creditrici delegaverit, an conditio testamenti extitisse videatur, ut filiis suis fideicommissi nomine teneatur? Respondi, secundum ea quæ proponerentur, non extitisse. §. 16. Matre & uxore here-

dibus institutis ita cavit, *A te, uxor carissima, peto, ut quid post mortem tuam fratribus tuis relinquantur: habes filios sororum tuarum, quibus relinquantur: scis unum fratrem tuum filium nostrum occidisse, dum ei rapinam facit: sed & alius mihi deteriora fecit.* Quæro, cum uxor intestata decessit, & legitima ejus hereditas ad fratrem pertineat, an (sororis) filii fideicommissum ab eo petere possint? Respondi, posse defendi, fideicommissum deberi. §. 17. *Lucius Titius hoc meum testamentum scripsi sine ullo jurisperito, rationem animi mei potius secutus, quam vimiam & miseram diligentiam: & si minus aliquid legitime minusve perite fecero, pro jure legitimo haberi debet hominis sani voluntas: deinde heredes institui.* Quæsitum est, intestati ejus bonorum possessione petita, an portiones adscriptæ ex causa fideicommissi peti possunt? Respondi, secundum ea quæ proponerentur, posse.

89. IDEM (lib. 4. Responsorum).

Testamento filium & uxorem suam heredes instituit: postea epistolam scripsisse dicitur, qua & quidquid in peculio habuit filius, ei donavit, & adjecit, *præcipua hæc eum, snique juris, & post mortem suam habere velle.* Quæro, cum testamento significaverit, si quid obsignatum recepisset, id vice codicillorum valeret, epistola autem non sit obsignata: an quæ epistola continentur, ad filium pertineant? Respondi, si fides epistolæ relicte constaret, deberi, quæ in eam dare se velle significavit. §. 1. Qui indivisam cum fratre suo rem habebat, filias suas heredes instituit, & ita cavit: *Propter res universas, quæ mihi cum illo fratre meo, patruo vestro, communes sunt, quas æstimationis constiterit esse universas duo millium aureorum: fidei vestræ committo, uti pro portione vestra mille aureos a Lucretio Pacato patruo vestro accipiat: huic testamento quinquennio supervixit, & abunde patrimonium reliquit.* Quæsitum est, an heredes Lucretii Pacati secundum verba superscripta offerentes mille aureos, fideicommissum consequantur? Respondi, secundum ea quæ proponerentur, non facere voluntatem, ut universa datis millenis aureis restituerentur: sed æstimationis, quæ mortis tempore in rebus fuerat, oblationem deberi fieri. §. 2. Seio, quem heredi substituerat, ita legavit: *Seio, si mihi heres non erit, & uxori ejus Marcellæ, argenti libras quindecim dari volo.* Quæro, cum Seius heres extiterit, an Marcellæ legati dimidia portio debeatur? Respondi, secundum ea quæ proponerentur, deberi. §. 3. Lucius Titius intestato moriturus, cum haberet uxorem, & ex ea filiam emancipatam, codicillis hæc verba inseruit, *Pertinent (autem) hi codicilli ad uxorem & filiam: primum (autem) rogo, sic inter vos agatis, ut me vivo egistis: itaque rogo, ut quicquid aut ego reliquero, aut quod vos ipsæ habetis, commune vobis sit: filia intestati patris bonorum possessionem accepit.* Quæritur, an aliqua pars hereditatis Lucii Titii ex causa fideicommissi a filia matri deberetur, & quota? Respondi, secundum ea quæ proponerentur, dimidiam partem

partem deberi, si modo uxor parata sit in commune bona sua conferre. §. 4. Quatuor filios æquis partibus instituit, & fundum per præceptionem singulis legavit: filii, cum universa bona patris obligata essent, mutua accepta pecunia hereditario creditori solverunt, & posteriori obligaverunt: qui, cum ei debitum non solveretur, prædia universa, lege pignoris, uni ex heredibus vendidit. Quæritur, an cum iste filius ex causa emptionis ea possideat, fratribus & coheredibus fideicommissi petitio esset: an vero ea perempta esset, cum communiter universa sequenti creditori obligaverint? Respondi, actionem quidem fideicommissi in personam competentem omnibus invicem manere: non autem fideicommissum restituendum est, nisi prius debitum ab eis emptori, eidemque coheredi persolveretur. §. 5. Filia fideicommissi in hæc verba, *Peto a te filia mea, ut dotalem cautionem post mortem meam mutes, & ita renoves, ut fratres tui dotem stipularentur hoc casu, ut si sine liberis, uno pluribusve, in matrimonio moriaris, dos ad eos perveniat*: post mortem patris decessit maritus, antequam renovaretur cautio dotalis: & postea alii nupta decessit, nullo liberorum relicto, vivo adhuc Titio uno ex fratribus: Quæsitum est, an Titius petitionem haberet rerum, quæ in dotem fuerant? Respondi, posse

fideicommissum ab heredibus sororis peti, si per eam stetit, quo minus dotem frater stipularetur. §. 6. Filium & filiani heredes instituit: & libertis legata dedit, eorumque fidei commisit in hæc verba, *Avobis peto, ut quidquid vobis legavi, contenti sitis viventes, ut post vos filiis meis restituatis*; defuncta testatrix filia Mævia libertus decessit, herede instituto patronæ filio ex parte debita, ex altera extraneo: Quæsitum est, an adita hereditate, patronæ filius a coherede suo partem eorum, quæ ex testamento matris ad Mævium libertum pervenerant, petere potest? Respondi ejus quod ei deberetur, si hereditatem non adisset, partem a coherede petere posse. §. 7. Maritus uxorem ex asse heredem instituit, cujus post mortem codicillos aperiri testator præcepit: prædium hereditarium uxor infructuosum rationi suæ existimans vendidit; emptor quærit, an retrahari hæc venditio possit post mortem mulieris ab his, quibus codicillis per fideicommissum hereditas data deprehenderetur; an vero solum quantitas pretii ab herede uxoris fideicommissariis debeat? Respondi, propter justam ignorantiam tam mulieris, quam emptoris, heredem mulieris, ut fundus apud emptorem remaneat, fideicommissario pretium dare debere.

LIBER TRIGESIMUS SECUNDUS.

(LIBER TERTIUS).

DE LEGATIS ET FIDEICOMMISSIS.

I. ULPIANUS (lib. 1. Fideicommissi.)

SI incertus quis sit, captivus (sit), an a latronibus obsessus: testamentum facere non potest. † Sed & si sui juris sit ignarus, putetque se per errorem, quia a latronibus captus est, servum esse velut hostium; vel legatus, (qui) nihil se a captivo differere putat: non posse fideicommittere certum est: quia nec testari potest, qui, an liceat sibi testari, dubitat. §. 1. Sed si filius familias vel servus fideicommissum reliquerit, non valet: si tamen manumissi decessisse proponantur, constanter dicemus, fideicommissum relictum videri: quasi nunc datum, cum mors ei contingit: videlicet si duraverit voluntas post manumissionem. Hæc utique nemo credet in testamentis nos esse probaturos: quia * nihil in testamento valet, quotiens ipsum testamentum non valet: sed si alias fideicommissum quis reliquerit. §. 2. Hi, quibus aqua & igni interdictum est, item deportati, fideicommissum relinquere non possunt: quia nec testamenti faciendi jus habent, cum sint ἀπόλαδες, id est, extorres. §. 3. Deportatos autem eos accipere debemus, quibus Princeps insulas adnotavit, vel de quibus deportandis scripsit. Cæterum, prius quam factum Præfidis comprobet, nondum amisisse quis civitatem videtur: proinde, si ante decessisset, civis decessisse videtur: & fideicommissumque, quod ante reliquerat, quam sententiam pateretur, valebit; sed (&) si post sententiam, antequam Imperator comprobet, valebit quod factum est, quia certum statum usque adhuc habuit. §. 4. A Præfectis vero Præ-

torio, vel eo, qui vice Præfecti ex mandatis Principis cognoscet, item a Præfecto Urbis deportatos (quia ei quoque epistola D. Severi & Imperatoris nostri jus deportandi datum est) statim amittere civitatem: & ideo nec testamenti faciendi jus, nec fideicommittendi constat habere. §. 5. Si quis plane in insulam deportatus codicillos ibi fecerit; & indulgentia Imperatoris restitutus, iisdem codicillis durantibus decesserit: potest defendi fideicommissum valere, si modo in eadem voluntate duravit. §. 6. Sciendum est autem, eorum fidei committi (quem) posse, ad quos aliquid perventurum est morte ejus: vel dum eis datur, vel dum eis non adimitur. §. 7. Nec tantum proximi bonorum possessoris, verum inferioris quoque fidei committere possumus. §. 8. Sed & ejus, qui nondum natus est (fidei committi posse), si modo natus nobis successurus sit. §. 9. Illud certe indubitate dicitur, si quis intestatus decedens, ab eo, qui primo gradu ei succedere potuit, fideicommissum reliquerit, si illo repudiante, ad sequentem gradum devoluta sit successio; eum fideicommissum non debere: & ita Imperator noster rescripsit. §. 10. Sed & si a patrono sit relictum, & aliquis ex liberis ejus mortuo admissus sit ad bonorum possessionem, idem erit dicendum.

2. GAIUS (lib. 1. Fideicommissorum).

EX filio præterito, licet suus heres erit, fideicommissum relinquere non potest.

3. ULPIANUS (lib. 1. Fideicommissorum).

SI mulier dotem stipulata fuerit, & accepto tulit marito in hoc dotem, ut fideicommissum det: dicendum est, fideicommissum deberi: percipisse

pisse enim aliquid a muliere videtur: hæc ita, si mortis causa donatura mulier marito fecit acceptura. † Sed & si mortis causa auxerit marito dotem, vel in matrimonium ejus mortis causa redierit, potest fideicommissum ab eo deberi. §. 1. Julianus scribit, si servus mihi legatus sit, eumque manumittere rogatus sim, fideicommissum a me relinqui non posse: scilicet si pure roget: nam si sub conditione, vel in diem, propter fructum medii temporis posse me obligari, nec Julianus dubitaret. §. 2. Si rem quis debeat ex stipulatu ei, cui rem legaverit: fidei committere (ejus) non poterit: licet ex legato commodum sentire videatur, quod dominium nanciscitur statim, nec expectat ex stipulatu actionem; fortassis quis dicat, & sumptum litis, quem sustineret, si ex stipulatione litigaret, eum lucrari: sed nequaquam dicendum est, hujus fidei committi posse. §. 3. Sed (&) si habenti tibi proprietatem, usumfructum mortis causa cesserō: potest dici, fideicommittere me posse. Nec quemquam moveat, quod ususfructus solet morte extinguī: nam medii potius temporis, quo vivat qui donavit, commodum cogitemus. §. 4. Si autem pignus debitoris liberavero mortis causa, & ejus fidei commiserō: non potest valere fideicommissum.

4. PAULUS (lib. 4. Sententiarum).

A Patre vel domino relictum fideicommissum, si hereditas ei non queratur, ab emancipato filio vel servo manumisso utilibus actionibus postulatur: penes eos enim quæsitæ hereditatis emolumentum remanet.

5. ULPIANUS (lib. 1. Fideicommissi.)

Si fuerit municipio legatum relictum ab his, qui rempublicam gerunt, fideicommissum dari potest. §. 1. Si quis non ab herede, vel legatario, sed ab heredis, vel legatarii herede fideicommissum reliquerit, hoc valere benignum est.

6. PAULUS (lib. 1. Fideicommissor.)

Sed etsi sic fideicommissum dederō ab herede meo, *Te rogo, Luci Titi, ut ab herede tuo petas dari Mævio decem aureos*, utile erit fideicommissum: scilicet, ut mortuo Titio, ab herede ejus peti possit: idque & Julianus respondit. §. 1. Sic autem fideicommissum dari non poterit, *Si Stichus Seti factus, jussu ejus hereditatem adierit, rogo det*: quoniam qui fortuito, non judicio testatoris, consequitur hereditatem, vel legatum, non debet onerari: nec recipiendum esse, ut cui nihil dederis, eum rogando obliges.

7. ULPIANUS (lib. 1. Fideicommissi.)

Si deportati servo fideicommissum fuerit adscriptum, ad fiscum pertinere, dicendum est: nisi eum deportatus vivo testatore alienaverit, vel fuerit restitutus: tunc enim ad ipsum debet pertinere. §. 1. Si miles deportato fideicommissum reliquerit, verius est, quod & Marcellus probat, capere eum posse. §. 2. Si quis creditori suo legaverit id, quod debet, fidei committi ejus non poterit, nisi commodum aliquod ex legato consequatur: forte exceptionis timore, vel si quod in diem debitum fuit, vel sub conditionem,

8. PAULUS (lib. 1. Fideicommissorum).

Si legatarius, a quo fideicommissum datum est, petierit legatum: id tantum, quod per judicem exegerit, præstare fideicommissario cogitur: vel, si non exegerit, actione cedere: ad eum enim litis periculum spectare iniquum est, non culpa legatarii lis perierit. §. 1. Servo heredis fideicommissum utiliter non relinquitur: nisi fidei ejus commiserit, ut *servum manumittat*. §. 2. Cum ita petisset testator, ut quidquid ex bonis ejus ad patrem pervenisset, filiae suæ ita restitueret, ut eo amplius haberet, quam ex bonis patris habitura esset: D. Pius rescripsit, manifestum esse, de eo tempore sensitse testatorem, quod post mortem patris futurum esset.

9. MÆCIANUS (lib. 1. Fideicommissi.)

Si ita fuerit fideicommissum relictum, ad quemcunque ex testamento meo, vel ab intestato; vel ita, ad quemcunque quoquo jure bona mea perveniant: hac oratione & ejus, qui postea natus erit, inve familiam venerit; & ejus, qui postea cognatus esse coeperit, fideicommissum videtur: ejus quoque, quæ nondum nupta erit, sed postea, eo calu, quo ex Edicto ad uxorem bona mariti intestati solent pertinere.

10. VALENS (lib. 2. Fideicommissi.)

Si tibi, & ei, qui ex tribus liberis meis in finis meum venerit, centum aureos legavero: non minuitur in tua persona legatum, si nemo venit.

11. ULPIANUS (lib. 2. Fideicommissi.)

Fideicommissa quocunque sermone relinqui possunt: non solum Latina, vel Græca, sed etiam Punica, vel Gallicana, vel alterius cujuscunque gentis. §. 1. Quotiens quis exemplum testamenti præparat, & prius decedat, quam testetur: non valent quasi ex codicillis, quæ in exemplo scripta sunt: licet verba fideicommissi scriptura habeat: & ita Div. Pium decrevisse, Mæcianus scribit. §. 2. Si ita quis scripserit, *illum tibi commendo*: D. Pius rescripsit, fideicommissum non deberi: aliud est enim personam commendare, aliud voluntatem suam fideicommittentis heredibus insinuare. §. 3. Cum esset quis rogatus restituere portionem accepta certa quantitate, responsam est, ultro petere ipsum fideicommissum ab herede posse. Sed utrum, si volet, præcipiet restituetque portionem: an vero & si noluerit, cogatur accepta quantitate portionem restituere, propriæ est deliberationis. Et sane, cum quis rogatur, accepta certa quantitate portionem restituere, duplex est fideicommissum: unum, ut possit petere quantitatem paratus portione cedere: aliud, ut etsi non petet, tamen cogatur fideicommissario restituere parato præstare quantitatem. §. 3. Si quis ita scripserit, *sufficiunt tibi vineæ, vel fundus*: fideicommissum est: quoniam & illud fideicommissum esse arbitramur, contentus esto illa re. §. 5. Sic fideicommissum relictum, nisi heres meus noluerit, illi decem dari volo: quasi conditionale fideicommissum est, & primam voluntatem exigit: ideoque post primam voluntatem non erit arbitrium heredis dicendi noluisse. §. 6. Hoc autem (legatum), cum voluerit, tractum

tractum habet, quamdiu vivat is, a quo fideicommissum relictum est: verum si antequam dederit, decesserit, heres ejus praestat, sed [§.] si fideicommissarius, antequam heres constituat, decesserit, ad heredem suum nihil transtulisse videtur: conditionale enim esse legatum, nemini dubium est, & pendente conditione legati, videri decessisse fideicommissarium. §. 7. Quamquam autem fideicommissum ita relictum non debeat, si volueris, tamen si ita adscriptum fuerit si fueris arbitratus, si putaveris, si aestimaveris, si utile tibi fuerit visum, vel videbitur, debetur: non enim plenum arbitrium voluntas heredi dedit, sed quasi viro bono commissum relictum, illi si te meruerit, omnimodo fideicommissum debetur: si modo meritum, quasi apud virum bonum, collocare fideicommissarius potuit. Et si ita sit, si te non offenderit, aequè debetur. Nec poterit heres causari, non esse meritum, si alius vir bonus & non infestus meritum potuit admittere. §. 9. Haec verba, te fili rogo, at praedia, quae ad te pervenerint, pro tua diligentia diligas, & curam eorum agas, ut possint ad filios tuos pervenire, licet non satis exprimunt fideicommissum, sed magis consilium, quam necessitatem, relinquenti: tamen ea praedia in nepotibus post mortem patris eorum vim fideicommissi videntur continere. §. 10. Si filio a patre herede instituto fideicommissum relictum fuerit: etsi verbis non sit ita relictum, cum pater moreretur, sed intelligi hoc possit (puta quia sic relictum est, ut relinquat filio, vel, volo eum habere, vel, volo ad eum pertinere,) defendetur, in id tempus fideicommissum relictum, quo sui juris filius efficitur. §. 11. Si cui ita fuerit fideicommissum relictum, si morte patris sui juris fuerit effectus, & emancipatione sui juris factus sit: non videri defecisse conditionem: sed & cum mors patri contingat, quasi extante conditione, ad fideicommissum admitteatur. §. 12. Si rem suam testator legaverit, eamque necessitate urgente alienaverit: fideicommissum peti posse, nisi probetur adimere ei testatorem voluisse: probationem autem [mutata:] voluntatis ab heredibus exigendam. §. 13. Ergo & si nomen quis debitoris exegerit, quod per fideicommissum reliquit, non tamen hoc animo quasi vellet extinguere fideicommissum: poterit dici deberi. † Nisi forte interest: hic enim extinguitur ipsa constantia debiti; ibi res durat, tametsi alienata sit. Cum tamen quidam nomen debitoris exegisset, & pro deposito pecuniam habuisset: putavi fideicommissi petitionem superesse: maxime, quia non ipse exegerat, sed debitor ultro pecuniam obtulerat, quam offerente ipso non potuit [non] accipere. † Paulatim igitur admitteremus, etsi ex hac parte pecuniae rem comparaverit, quam non hoc animo exegit, ut fideicommissarium privaret fideicommissio: posse adhuc fideicommissi petitionem superesse. §. 14. Si quis allicite edificasset (id est, hoc quod dirui Constitutiones jubent), an fideicommissum relinquere ex eo quis possit, videamus? Et puto posse: cum enim dirui necesse sit, nulla dubitatio est, quin Senatusconsultum impedimento non sit. §. 15.

Si heres rogatus sit certam summam usuiis certis fœnori dare, utile est fideicommissum: sed Macianus putat, non alias cogendum credere, quam idonee ei caveatur: sed ego proclivior sum, ut putem cautionem non exigendam. §. 16. Si servo alieno militia relinquatur, an domino quaeratur legatum, quaeritur? Et aut scit servum esse, & dico aestimationem deberi: aut ignoravit, & denegari fideicommissi persecutio debet; quia si scisset servum, non reliquisset. §. 17. Ex his apparet, cum per fideicommissum aliquid relinquatur, ipsum praestandum quod relictum est: cum vero ipsum praestari non potest, aestimationem esse praestandam. §. 18. Si quis decem alicui per fideicommissum reliquerit; & si perdidisset id quod testamento relictum est, rursus ei relinquerit: quaerebatur, an sequens fideicommissum valeat: ve an exigere heres debeat cautionem, salva fore decem, ne cogatur ad praestationem: & an si saepius perdidisset, saepius ei sarciretur fideicommissum? Divus Pius rescripsit, neque cautionem exigendam: & non amplius, quam semel postquam perdidisset, praestandum: non enim onerandus est heres, ut in infinitum, quotiens perdidisset, restituere ei tantundem debeat: sed ut per fideicommissum posterius duplicata ejus legata videantur; nec amplius ad periculum heredis pertineant, si quid postea is consumpserit, exsoluto & posteriore fideicommissio. §. 19. Idem si quis certam quantitatem cui reliquerit, & addiderit, facilius hanc summam posse compensari, cum debitor sit fideicommissarius ex causa hereditatis Gaii Seii; nec velit ille hereditatem adire Gaii Seii, sed petat fideicommissum: Imperator noster, contra voluntatem eum testantis petere fideicommissum rescripsit: cum * in fideicommissis praecipue spectanda servandaque sit testatoris voluntas. §. 20. Plerumque evenit, multorum interesse id quod relinquatur: verum testatorem uni voluisse honorem habitum: & est haec sententia Marcelli verissima. §. 21. Sic evenit, ut interdum, si pluribus testator honorem habere voluit, & de pluribus sensit, quamvis unum legatum sit, tamen ad persecutionem ejus plures admittantur: Ut puta si decem fuerunt ejusdem rei stipulandi, & heres vel fideicommissarius rogatus est, ut eis solveret: hic enim, si omnium interest, & de omnibus sensit testator, fideicommissum relictum omnes petere potuerunt. Sed utrum in partem agent, an in solidum, videamus? Et credo, prout cujusque interest, consequentur: unus igitur, qui occupat, agendo totum consequitur, ita ut caveat, defensu iri adversus ceteros fideicommissarios eum, qui solvit, si socii sunt, si non. §. 22. * Interdum alterius nomen scribitur in testamento, alteri vero fideicommissi petitio, vel legati competit: Ut puta si fidei heredis committatur, ut ipse publicum pro Titio praestet, fideicommissum hoc vel legatum non publicanus petit, licet ei sit adscriptum, sed ipse petere poterit, pro quo legatum relictum est. Multum autem interesse arbitror, cui

cui volet prospectum, cujusque contemplatione testator fecerit. Plerumque autem intelligendum est, privati causa hoc fecisse, licet emolumentum publicano quæatur. §. 23. Si in opere civitatis faciendo aliquid relictum sit, unumquemque heredem in solidum teneri, D. Marcus & Lucius Verus Proculæ rescripserunt: tempus tamen coheredi præstituerunt, intra quod mittat ad opus faciendum: post quod solam Proculam voluerunt facere, imputaturam coheredi sumptum pro parte ejus. §. 24. Ergo & in statua, & in servitute, cæterisque, quæ divisionem non recipiunt, idem D. Marcus rescripsit. §. 25. Si quis opus facere jussus, paratus sit pecuniam dare Reipublicæ, ut ipsa faciat, cum testator per ipsum id fieri voluerit: non audietur: & ita D. Marcus rescripsit.

12. VALENS (lib. 1. Fideicommissorum).
Sichus liber esto, & ut eum heres artificium doceat, unde se tueri possit, peto: Pegalus inutile fideicommissum esse ait: quia genus artificii adjectum non esset: Sed Prætor, aut arbiter ex voluntati defuncti, & ætate, & conditione, & natura, ingenioque ejus, cui relictum erit, statuet, quod potissimum artificium heres docere eum sumptibus suis debeat.

13. MÆCIANUS (lib. 2. Fideicommissi).
Si sic locutus erit testator, heres meus illi fundum dato: Seio hoc amplius decem: non erit dubitandum, quin Seius & fundi partem, & decem ex testamento percipere debeat.

14. GAIUS (lib. 1. Fideicommissorum).
Non dubium est, quin, si uxori legatum sit, si non nupserit, idque alii restituere rogata sit, cogenda est, si nupserit, restituere. §. 1. Heres quoque, cui jurisjurandi conditio remittitur, legatum & fideicommissum debet. §. 2. Sed si cui legatum relictum est, ut alienam rem redimat, vel præstet: si redimere non possit, quod dominus non vendat, vel immodico pretio vendat, justam æstimationem inferat.

15. MÆCIANUS (lib. 2. Fideicommissi).
Heres testatoris legatæ, quæ in profundo esse dicuntur, quandoque apparuerint, præstantur.

16. POMPONIUS (lib. 1. Fideicommissi).
Sæpe legatum plenius restituitur fideicommissario, quam esset relictum: veluti si alluvione ager auctus esset, vel etiam insulæ natæ.

17. MÆCIANUS (lib. 2. Fideicommissi).
Etiam ea, quæ futura sunt, legari possunt: ut insula vel in mare, vel in fluminibus enata. §. 1. Servitus quoque servo prædium habenti recte legatur.

18. POMPONIUS (lib. 1. Fideicommissi).
Si jure testamento facto fideicommissum tibi relinquero, deinde postea aliud fecero non jure, in quo fideicommissum relictum tibi, vel aliud quam quod priore testamento, vel omnino non sit relictum: videndum est, mens mea hæc fuerit facientis postea testamentum, ut nolim ratum tibi sit priore testamento relictum: quia nuda voluntate fideicommissa infirmarentur? Sed vix id obtinere potest: fortassis ideo, quod

ita demum a priore testamento velim recedi, si posterius valiturum sit; & nunc ex posteriore testamento fideicommissum ei non debetur, etiamsi iidem heredes utroque testamento instituti, ex priori existerunt.

19. VALENS (lib. 5. Fideicommissorum).
Si tibi legatum est, vel fideicommissum relictum, uti quid facias: etiamsi non interest heredis id fieri, negandam tibi actionem, si non caveas heredi futurum, quod defunctus voluit, Ner-va & Atilicinus recte putaverunt.

20. ULPIANUS (lib. 6. Fideicommissi).
Si res mihi per fideicommissum relictæ, eadem tibi legata, vel per fideicommissum relictæ sit, non communicandi animo, sed utrique in solidum: ambigendum non est, si alteri sit soluta, alterum nullum quidem jus in ipsam rem habere, sed actionem de pretio integram eum habere.

21. PAULUS (lib. 4. Sententiarum).
Nutu etiam relinquitur fideicommissum: dummodo is nutu relinquat, qui & loqui potest, nisi superveniens morbus ei impedimento sit. §. 1. Fideicommissum relictum, & apud [eum], cui relictum est, ex causa lucrativa inventum, extinguere placuit: nisi defunctus æstimationem quoque ejus præstari voluit. §. 2. Columnis ædium vel tignis per fideicommissum relictis, ea tantummodo Amplissimus Ordo præstari voluit, nulla æstimationis facta mentione, quæ sine domus injuria auferri possunt.

22. HERMOGENIANUS [lib. 4. Juris Epitomarum].
Si quis in principio testamenti adscripserit, cui bis legavero, semel deberi volo, postea eodem testamento, vel codicillis sciens sæpe eidem legaverit: suprema voluntas potior habetur: nemo enim eam sibi potest legem dicere, ut a priore ei recedere non liceat. † Sed hoc ita locum habebit, si specialiter dixerit, prioris voluntatis sibi pœnituisse, & voluisse, ut legatarius plura legata accipiat. §. 1. Miles, in eum ex militari delicto capitali dicta sententia, permittente eo in ipsa sententia qui damnavit, sicut testamenti faciendi, ita fideicommissi relinquendi potestatem consequitur. §. 2. Mortis damnum per fideicommissum servi relictæ, antequam mora fiat fideicommissarius solus patitur: licet alienus relinquatur.

23. PAULUS [lib. 5. Sententiarum].
Ex imperfecto testamento legata vel fideicommissa imperatorem vindicare, inverecundum est: decet enim tantæ majestati, eas servare leges, quibus ipse solutus esse videtur.

24. NERATIUS [lib. 2. Responsorum].
Creditori ita potest legari, ne indebitum ab eo repeteretur.

25. PAULUS [lib. 1. ad Neratium].
Ille, aut ille heres Seio centum dato: potest Seius, ab utro velit, petere. §. 1. Cum in verbis nulla ambiguitas est, non debet admitti voluntatis quæstio.

26. IDEM [lib. 2. ad Neratium].
Is, qui fideicommissum debet, post moram non tantum fructus, sed etiam omne damnum, quo adfectus est fideicommissarius, præstare cogitur.

27. IDEM

27. IDEM (lib. 2. De rectorum).

PAula Callinico ex parte herede instituto, filiae ejusdem Jubentianae, cum in familia nupsisset, decem testamento legavit; deinde post tempus codicillis factis, centum eidem Callinico reliquerat, non adjecto *hoc amplius*: pronunciavit utramque summam deberi: maxime cum in codicillis filiae Callinici nihil legatum fuisset. §. 1. Pompeius Hermippus filium Hermippum ex doctante, filiam Titianam ex quadrante heredes instituerat, & praedia certa singulis praelegaverat; praeterea, si sine liberis Hermippus moreretur, aliam possessionem filiae dari jusserat; post testamentum factis codicillis, filiae certa praedia dederat, eamque his contentam esse voluit pro omni hereditate, & his, quae in testamento reliquerat: Hermippi bona ad fiscum pervenerant: Titiana soror fideicommissum petebat: Quaerebatur utrum pro hereditate tantum, an & pro his, quae post mortem frater rogatus erat restituere, pater eam voluisset accipere ea, quae codicillis reliquerat? Mihi ab omni voluntate recessum videbatur: Placuit humanius interpretari, ea sola, quae vivente fratre acceptura erat, adempta videri: non etiam quae post mortem ejus reliquerat, si sine liberis decederet: & ita pronunciavit. §. 2. Julianus Severus decedens, institutis quibusdam heredibus, alumno suo quinquaginta legaverat, eaque Julio Mauro colono suo ex pensionibus fundi debitis ab eo praestari voluerat, eidemque Mauro quaedam legaverat: cum de hereditate fiscus quaestionem movisset, jussu Procuratoris Maurus pecuniam fisco solverat, postea heres scriptus obtinuerat fiscum: alumno autem mortuo, heres ejus fideicommissum ab herede Mauri petebat: Placuit Imperatori, non videri ejus fideicommissum, sed demonstratum, unde accipere posset: & ideo heres Severi hac praestare debet.

28. IDEM libro singulari ad Senatusconsultum Tertullianum.

SI fidei meae committatur, ut, quod mihi reliquum fuerit supra quod capere possum, alii restituum: posse me id capere constat.

29. LABEO lib. 2. Posteriorum a Javoleno Epitomatorum.

Qui concubinam habebat, ei vestem prioris concubinae utendum dederat; deinde ita legavit, *vestem, quae ejus causa emptā, parata esset*: Calcellius, Trebatius, negant ei deberi prioris concubinae causa parata: quia alia conditio esset in uxore. Labeo id non probat: quia in ejusmodi legato non jus uxorum sequendum, sed verborum interpretatio esset facienda: idemque vel in filia, vel in qualibet alia persona juris esset. Labeonis sententia vera est. §. 1. Cum ita legatum esset, ut Titia uxor mea tantandem partem habeat, quantulam unus heres: si non aequales partes essent heredum, Quintus Mucius & Gallus putabant, maximam partem legatam esse; quia in majore minor quoque inesset: Servius, Ofilius, minimam; quia cum heres (dare) damnatus esset, in potestate ejus esset, quam partem daret: Labeo hoc probat: idque

verum est. §. 2. Cum ita legatum esset, *Quantam pecuniam ex hereditate Titii ad me pervenit, tantam pecuniam heres meus Seiae dato*: id legatum putat Labeo, quod acceptum in tabulis suis ex ea hereditate testator retulisset; ceterum negat cavendum heredi a legatario, si quid forte postea ejus hereditatis nomine heres damnatus esset. Ego contra puto: quia * non potest videri pervenisse ad heredem, quod ejus hereditatis nomine praestaturus esset. Idem Alfendus Varus Servio placuisse scribit: quod & verum est. §. 3. Si heres tibi servo generaliter legato, Stichum tradiderit, isque a te evictus fuisset: posse te ex testamento agere, Labeo scribit: quia * non videtur heres dedisse, quod ita dederat, ut habere non possis: & hoc verum puto: sed hoc amplius ait, debere te, prius quam iudicium accipiatur, denunciare heredi: nam si aliter feceris, agenti ex testamento opponeretur tibi doli mali exceptio. §. 4. Si Stichus & Dama, servi mei, in potestate mea erunt, cum moriar, tum Stichus & Dama liberi sunt, & fundum illum sibi habento: Si alterum ex his post testamentum factum dominus alienasset, vel manumississet, neutrum liberum futurum Labeo putat: sed Tubero eum, qui remansisset in potestate, liberum futurum, & legatum habiturum putat. Tuberonis sententiam voluntati defuncti magis puto convenire.

30. IDEM (lib. 2. Posteriorum a Javoleno Epitomatorum).

Qui quatuor pocula oleaginea habebat, ita legavit, *pocula oleaginea paria duo*: Respondi, unum par legatum esse: quia non ita esset, *bina paria*; neque ita, *poculorum paria duo*: idem & Trebatius. §. 1. Qui hortos publicos a Republica conductos habebat, eorum hortorum fructus usque ad lustrum, quo conducti essent, Ausidio legaverat: & heredem eam conductionem eorum hortorum ei dare damnaverat, sinereque uti eum, & frui. Respondi, heredem teneri sinere frui: hoc amplius, heredem mercedem quoque hortorum Reipublicae praestaturum. §. 2. Cum testamento scriptum esset, *Sticho servo meo heres quinque dato, & si Stichus heredi meo biennium servierit, liber esto*: Post biennium legatum deberi existimo: quia in id tempus & libertas & legatum referri deberet: quod & Trebatius respondit. §. 3. Si Fundum mihi vendere certo pretio damnatus es, nullum fructum ejus rei a venditione excipere tibi liberum erit: quia id pretium ad totam causam fundi pertinet. §. 4. Qui fundum mandatu meo in societate mihi & sibi emerat, deinde eum finibus diviserat, & prius quam mihi traderet, ita eum tibi legaverat, *fundum meum illi do*: Negavi, amplius partem deberi: quia verisimile non esset, ita testatum esse patremfamilias, ut mandati heres ejus damnaretur. §. 5. Uxori meae, dum cum filio meo Capuae erit, heres meus ducenta dato; filius a matre migravit: Si ambo Capuae habitassent, legatum matri debitu iri putavi; quamvis una non habitassent: sin autem in aliud municipium transissent, unius anni tantummodo

tummodo debitu iri, quo una habitassent, quantolibet tempore, Trebatius ait: videamus, an his verbis, *dum cum filio Capuae erit*, non conditio significetur, sed ea scriptura pro supervacuo debet haberi: quod non probo: sin autem per mulierem mora non est, quo minus cum filio habitet: legata ei deberi. §. 6. Si *aedes alienas ut dares* damnatus sis, neque eas ulla conditione emere possis: aestimare iudicem oportere, Attius scribit, quanti aedes sint, ut pretio soluto, heres liberetur. † Idemque juris est, & si potuisses emere, non emeris.

31. IDEM lib. 1. Pithanorum a Paulo Epitomatorum.

SI cui *aedes* legatae sint, is omne habebit id aedificium, quod solum earum aedium erit. Paulus: hoc tunc demum falsum est, cum dominus (aedium) binarum aliquod conclave, quod supra concamerationem alterarum aedium esset, in usum alterarum convertit, atque ita his usus fuerit: namque eo modo alteris aedibus id accedet, alteris decedet.

32. SCÆVOLA (lib. 14. Digestorum).

SExtiam filiam ex quadrante, ex reliquis Seium & Marcium sororis filios scripsit heredes: Sextiam substituit Marcio & Marcium Sextiae: dedit autem per praeceptionem Marcio certas species: Marcus partem hereditatis, ex qua scriptus erat, omisit: & eo intestato defuncto, bona ejus ad fratrem legitimum Seium devoluta sunt: Quaesitum est, an Sextia ex substitutione etiam haec, quae praelegata Marcio erant, jure substitutionis a legitimo herede defuncti sibi vindicare possit? Respondit, secundum ea quae proponerentur, Sextiam in legatis, quae Marcio data sunt, substitutam non esse.

33. IDEM (lib. 15. Digestorum).

UXORI suae inter cetera ita legavit, *& domus eam partem, in qua morari consuevimus*: Quaesitum est, cum tam testamenti faciendi tempore, quam mortis, totam domum in usu haberit, nec quicquam ex ea locatum: an ea tantummodo videtur legasse cubacula, in quibus dormire consueverat? Respondit, eam omnem partem, in qua morari cum familia sua consuevisset. §. 1. Uxori suae inter cetera ita legavit, *uxori meae quidquid virtus dedi, donavi, usibusve ejus comparavi, concedi volo*: Quaero, an quod post testamentum factum ei donatum est, id quoque concessum videatur? Respondit, verba quae proponerentur, nihil pro futuro (tempore) significare. §. 2. Cum Seius pro uxore centum aureos creditori solverit, & ornamentum pignori positum luerit, postea autem testamento facto uxori suae legavit, *quidquid ad eum, in ve stipulatum ejus concessit, & hoc amplius vicenos aureos annuos*: Quaesitum est, an hos centum aureos heredes viri ab uxore, vel (ab) heredibus ejus repetant? Respondit, si donationis causa creditori solvisset, teneri heredes ex causa fideicommissi, si repetant: atque etiam petentes exceptione summo veri: Quod praesumptum esse debet, nisi contrarium ab herede approbetur.

34. IDEM (lib. 16. Digestorum).

Nomen debitoris in haec verba legavit, *Titio hoc amplius dari volo decem aureos, quos mihi heredes Gaii Seii debent, adversus quos et actionem mandari volo, eique eorundem pignora tradi*: Quaero, utrum heredes tantum decem dare debeant, an (in) omne debitum, hoc est in usuras debeant mandare? Respondit, videri universam ejus nominis obligationem legatam. † Item quaero, cum ignorante matrefamilias, actores in provincia adjectis sorti usuris, decem stipulati sint, an ex causa fideicommissi superscripti etiam incrementum hujus debiti ad Titium pertineat? Respondit, pertinere. §. 1. Filio ex parte herede scripto, praeceptionem dedit inter cetera, his verbis, *Titio filio meo nomina ex calendario, quae elegerit filius meus sibi, viginti dare damnas sunt sine dolo malo*: eidem filio vivus omnium rerum suarum administrationem permisit; qui post testamentum factum, ante mortem patris annos decem, quibus procurabat patri, contra veterem consuetudinem patris, qua calendarium exercebatur, novos debitores ampliarum pecuniarum fecit, & in priores, quos pater exiguarum fortunarum habebat, majus creditum contulit, ad hoc, ut viginti nominibus prope omnis substantia calendarii esset: Quaesitum est, an huic filio eorum nominum, quae ipse fecit, praeceptio permittenda est? Respondit, ex his electionem habere, quae testamenti tempore testator in calendario habuit. §. 2. Uni ex heredibus per praeceptionem reliquit ea, quae ex patrimonio viri sui Aretonis eis supererant: ejusque fidei commisit: haec eadem restituere pronepoti, cum erit annis sedecim: in quibus haec verba adjecit, *Item rogo, uti reliquum as alienum, quod ex bonis Aretonis debetur, omnibus creditoribus ex redditibus eorum bonorum solvas, reddas, satisque facias*: Quaesitum est (an), si probaverit heres, non sufficere redditum bonorum ad totius debiti exsolutionem, nihilominus tamen ipse debet agnoscere onus aeris alieni? Respondit, * manifeste proponi, ex redditibus bonorum eorum iustum as alienum exsolvere, non de proprio. §. 3. Pater filio & filia heredibus institutis, cum singulis certa praedia & calendaria praelegasset, ita cavit, *Et te autem, fili carissime (peto), quaecunque legavi, praestari volo. Et si quid evenerit aeris alieni, si quod in tempus pro mutuo acceperam, & debuero, a te solvi volo: ut quod sorori tuae reliqui, integrum ad eam pertineat*: Quaesitum est, an quod ex quacunque causa debuit pater, a filio sit praestandum? Respondit, posse filiam ex fideicommissio consequi, ut levaretur, quo magis integrum, quod testator dedisset, ad eum pervenisset.

35. IDEM (lib. 17. Digestorum).

PATRONUS libero statim tribum emi petierat: libertas diu moram ab herede patroni passus est, & decedens heredem reliquit clarissimum Virum: Quaesitum est, an tribus aestimatio heredi ejus debeatur? Respondit, deberi. † Idem quaesitum, an & commoda, & Principales liberalitates, quas libertus ex eadem tribu usque in diem mortis

mortis suæ consecutus fuisset, si ei ea tribus secundum voluntatem patroni sui tunc comparata esset: an vero usuræ æstimationis heredi ejus debeantur? Respondi, quidquid ipse consecutus esset, id ad heredem suum transmittere.

§. 1. Sempronio ita legavit: *Sempronius summo prædia ei omnia, quæ sunt usque ad prædium, quod vocatur Gaas, finibus Galatiæ, sub cura villici Primi, ita ut hæc omnia instructa sunt*: Quæsitum est, cum in eodem confinio prædiorum unum sit prædium non Galatiæ, sed Cappadociæ finibus, sub cura tamen ejusdem villici, an etiam id prædium cum cæteris ad Sempronium pertineat? Respondit, & hoc deberi. §. 2. Libertis, quos nominaverat, ita legavit, *Fundum Trebatianum, qui est in regione Atellata: Item fundum Satrianum, qui est in regione Niphana, cum taberna dari volo*: Quæsitum est, cum inter fundos, quos supra legavit, sit quidem fundus vocabulo Satrianus, in regione tamen Niphana non sit: an ex causa fideicommissi libertis debeatur? Respondit, si nullus esset Satrianus in regione Niphana, & de eo sensisse testatorem certum sit, qui alibi esset: non (idcirco) minus deberi, quia in regione designanda lapsus esset. §. 3. Codicillis confirmatis ita cavit, *Tiburtribus municipibus meis, amantissimisque. Scitis balineum Julianum, junctum domui meæ, ita ut publice sumptu heredum meorum & diligentia decem mensibus totius anni præbeatur gratis*: Quæsitum est, an & sumptus refectationibus necessarios heredes præstare debeant? Respondit, secundum ea quæ proponerentur, videri testatorem, super calefactionis & præbitio- nis onus, de his quoque sensisse, qui ad quotidianam tutelam pertineant, quibus balineæ aut instruuntur, aut denique inter solitas cessationum vices parari purgarique, ut habiles ad lavandum fierent, sint solitæ.

36. Apud SCÆVOLAM lib. 18. Digestorum CLAUDIUS notat.

Nec fideicommissa ab intestato data debentur ab eo, cujus de inofficioso testamento constitisset: quia crederetur quasi furiosus testamentum facere non potuisse: ideoque nec aliud quid pertinens ad suprema ejus judicia valet.

37. SCÆVOLA lib. 18. Digestorum.

Cum quis decedens Seix matri fundum, qui proprius matris erat, legaverat, ab ea petierat, ut eundem, cum moreretur, Flaviæ Albinæ conjugis suæ restitueret: post mortem testatoris mater apud Magistratum professa est, *Nihil se adversus voluntatem filii sui facturam, paratamque se fundum Flaviæ Albinæ tradere, si sibi annua bina præstarentur reddituum nomine*: sed neque possessionem tradidit, neque annua bina accepit. Quæsitum est, an jure fundum alii vendere possit? Respondit, si de legati jure fideique commissi quæreretur, secundum ea, quæ proponerentur, nec valuisse, quod matri suam legabatur: neque onus fideicommissi processisse, si modo nihil præterea mater cepisset. §. 1. Qui testamento heredem scripserat, Mævio ducenta legavit, & fidei ejus commisit, ut centum daret

Glaucechyche: Epidi autem, quinquaginta: postea Mævius volente testatore, literas emisit ad eas, secundum voluntatem testatoris restitutum: postea testator fecit codicillos, quibus & hoc præcepit, ut præter hos codicillos si quid aliud prolatum esset, non valeat. Quæsitum est, an Mævius qui ducenta accepit, quia mutavit voluntatem de ea epistola testator, a mulieribus conveniri ex causa fideicommissi possit? Respondit, secundum ea, quæ proponuntur, frustra Mævium conveniri, siue ducenta, siue prædium pro his accepit. §. 2. Seiam & Mævium libertos suos æquis partibus heredes scripsit: Mævio substituit Sempronium pupillum suum: deinde codicillos per fideicommissum confirmavit, quibus ita cavit, *Lucius Titius Seix heredi suæ, quam pro parte dimidia institui, Salutem, Mævium libertum meum, quem in testamento pro parte dimidia heredem institui, eam partem hereditatis veto accipere. Cujus in locum partemve ejus, Publium Sempronium dominum meum heredem esse volo*: & Mævio, ad quem hereditatis portionem noluit pervenire, cum hoc elogio fideicommissum reliquit, *Mævio liberto meo de me nihil merito dari volo lagynos vini vetusti centum quinquaginta*. Quæsitum est, cum voluntas testatoris hæc fuerit, ut omnimodo perveniat portio hereditatis ad Sempronium pupillum, an fideicommissum ex verbis superscriptis valere intelligatur: & a quo Sempronius petere possit, cum ad certam personam codicillos scripserit? Respondit, posse fideicommissum a Mævio peti. §. 3. Pater emancipato filio bona sua universa, exceptis duobus servis, non mortis causa donavit, & stipulatus est a filio in hæc verba: *Quæ tibi mancipia, quæque prædia donationis causa tradidi, cessi, per te non fieri dolo (ve) malo, neque per eum ad quem ea res pertinebit, quo minus ea mancipia, quæque ex his adgnata erunt, eaque prædia cum instrumento, cum ego volam, vel cum morieris, quæque eorum exstabant, neque dolo malo aut fraude factore tuo ejusque ad quem ea res pertinebit, in rerum natura, aut in potestate esse desissent, si vivam, mihi, aut tui ego volam, reddantur, restituantur*: stipulatus est Lucius Titius pater, spondit Lucius Titius filius. Idem pater decedens epistolam fideicommissariam ad filium suum scripsit in hæc verba: *Lucio Titio filio suo Salutem. Certus de tua pietate fidei tuæ committo uti des præstes illi & illi certam pecuniam: & Lucionem servum meum libertum esse volo*. Quæsitum est, cum filius patris nec bonorum possessionem acceperit, nec ei heres exstiterit: an, ex epistola fideicommissa & libertatem præstare debeat? Respondit, etsi neque hereditatem adisset, neque bonorum possessionem petisset, & nihil ex hereditate possideret: tamen nihil minus, & ex stipulatu ab heredibus patris, & fideicommissum ab his, quorum interest, quasi debitorem conveniri posse, maxime post Constitutionem Divi Pii, quæ hoc induxit. §. 4. Nuptura, duobus filiis (suis), quos ex priore marito habebat, mandavit ut viginti, quæ dori dabat, stipularentur

pularentur in omnem casum, quo solvi posset matrimonium: ut etiam alterutri ex his tota dos solvatur: constante matrimonio, uno ex filiis mortuo, uxor per epistolam petit a superstite filio, Uti quandoque partem dimidiam duntaxat dotis exigeret, & ea contentus erit, alteram autem partem apud maritum ejus remanere concedat: Quæsitum est, postea in matrimonio muliere defuncta, an maritus, si de tota dote conveniatur a filio, doli mali exceptione se tueri possit, & an ultro ex causa fideicommissi actio ei competat, ut de parte obligationis accepto ei feratur? Respondit, & exceptionem utilem fore, & ultro ex fideicommissis peti posse. † Idem quærit, an de reliqua dimidia parte mandati actio utilis sit heredibus mulieris adversus filium ejus? Respondit, secundum ea quæ proponerentur, maxime post literas ad filium scriptas, non fore utilem. Claudius: Quoniam in his expresse, ut contentus esset partis dimidiæ dotis: quibus verbis satis fideicommissum filio relinqui placuit. §. 5. Codicillis ita scripsit: Βέλωμαι πάντα τὰ ὑποτεταγμένα κύρια εἶναι. Μαξίμῳ τῷ κυρίῳ με δηνάρια μύρια πεντακίχλια, ἔτινα ἔλαβον παρὰ κατὰθήκην, παρὰ τῷ θεῷ αὐτῷ Ἰουλίου Μαξίμου, ἵνα αὐτῷ ἀνδραγέντι ἀποδώσω, ἀγίνοντα σὺν τόκῳ τῶν μύρια, ἀποδοθῆναι αὐτῷ βέλωμαι, ἔτω γὰρ τῷ θεῷ αὐτῷ ὅμοσα. Id est, Volo omnia quæ infra ordinata sunt, firma esse: Maximo domino meo denaria quinquies mille, quæ accepi in depositum a patre ejus Julio Maximo, ut ei viro factæ vel adulto reddam cum usuris quæ sunt triginta millia, ei dari volo: ita enim pater suo juravi. Quæsitum est, an ad depositam pecuniam petendam sufficiant verba codicillorum, cum hanc solam nec aliam ullam probationem habeant? Respondi, Ex his quæ proponerentur, scilicet cum iuramentum dedisse super hoc testator affirmavit, credenda est scriptura. §. 6. Titia, honestissima fœmina, cum negotiis suis opera Callimachi semper uteretur, qui ex testamento capere non poterat, testamento facto manu sua ita cavit, Τίτια διαβέβηκεν, καὶ βέλωμαι δοθῆναι Καλλιμάχῳ μισθὸν χάριν δηνάρια μύρια, i. e. Titia testamentum condidi, & volo dentur Callimacho mercedis gratia denarium decem millia. Quæro, an hæc pecunia, ex causa mercedis, ab heredibus Titiae exigi possit? Respondi, non idcirco, quod scriptum est, exigi posse in fraudem Legis relictum. §. 7. Ex his verbis testamenti, Omnibus quos quasve manumisi, manumiseram, siue his tabulis, siue quibuscumque aliis, filios filiasve suos omnes concedi volo: Quæsitum est, an his, quos vivus manumisisset, debeantur filii? Respondit, his quoque, quos quasve ante testamentum factum manumisisset, filios filiasve ex causa fideicommissi præstari oportere.

38. IDEM (lib. 19. Digestorum).

Pater filium heredem prædia alienare, seu pignori ponere prohibuerat, sed conservari liberis ex justis nuptiis, & cæteris cognatis, fideicommisserat: filius prædia, quæ pater obligata reliquerat, dimisso hereditario creditore nummis novi creditoris, a priore in sequentem creditorem pignoris hypothecæ nomine transtulit. Quæsitum

est, an pignus recte contractum esset? Respondit, secundum ea quæ proponerentur, recte contractum. † Idem quæsit, cum filius prædia hereditaria, ut dimitteret hereditarios creditores, distraxisset: an emptores, qui fideicommissum ignoraverunt, bene emerint? Respondi, secundum ea quæ proponerentur, recte contractum, si non erat aliud in hereditate, unde debitum exsolvisset. §. 1. Duobus libertis Stichis & Erote heredibus institutis ita cavit, Fundum Cornelianum de nomine meorum exire veto: unus ex heredibus, Stichus ancillam Arescensam testamento liberam esse iussit, eique partem suam fundi legavit: Quæro, an Eros, & cæteri conliberti Stichi, ex causa fideicommissi, ejus fundi partem ab herede Stichi petere possint? Respondit, non contineri. §. 2. Filiam suam heredem scripserat, & ita caverat: Veto autem ædificium de nomine meo exire: sed ad vernas meos quos hoc testamento nominavi pertinere volo. Quæsitum est, defuncta herede, & legatariis vernis, an ad unum libertum, qui remansit, totum fideicommissum pertineret? Respondit, ad eum, qui ex vernis superesset, secundum ea, quæ proponerentur, virilem partem pertinere. §. 3. Fundum a filio, quoad viveret, vetuit venditari, donari, pignerari: & hæc verba adjecit, Quod si adversus voluntatem meam facere voluerit, fundum Titianum ad fiscum pertinere: ita enim fiet, ut fundus Titianus de nomine vestro nunquam exeat: Quæsitum est, cum vivus filius eum fundum secundum voluntatem patris retinuerit: an, defuncto eo, non ad heredes scriptos a filio, sed ad eos, qui de familia sunt, pertineat? Respondit, hoc ex voluntate defuncti colligi posse, filium, quoad viveret, alienare vel pignere non posse: testamenti autem factionem & in eo fundo in extraneos etiam heredes habiturum. §. 4. Julius Agrippa primipilaris testamento suo cavit, Ne ullo modo reliquias ejus & prædium suburbanum aut domum majorem heres ejus pigneraret, aut ullo modo alienaret: filia ejus heres scripta heredem reliquit filiam suam neptem primipilaris, quæ easdem res diu possedit, & decedens extraneos instituit heredes. Quæsitum est, an ea prædia extraneus heres haberet: an vero ad Juliam domnam, quæ habuit patrum majorem Julium Agrippam, pertinerent? Respondi, cum hoc nudum præceptum est: nihil proponi contra voluntatem defuncti factum, quo minus ad heredes pertinerent. §. 5. Quindecim libertis, quos nominaverat, prædiolum cum taberna legaverat, & adjecerat hæc verba: Sibi que eos habere possidere volo ea lege & conditione, ne quis eorum partem suam vendere, donareve, aliudve quid facere alii velit. Quod si adversus ea quid factum erit, tunc eas portiones prædiorumve cum taberna ad Rempublicam Tusculanarum pertinere volo. Quidam ex his libertis vendiderunt partes suas duobus conlibertis suis ex eodem corpore: emptores autem defuncti Gaium Seium extraneum heredem reliquerunt: Quæsitum est, partes, quæ venierunt, utrum ad Gaium Seium, an ad superstites conlibertos suos, qui partes suas non vendiderunt, pertinerent? Respondit, secundum ea quæ proponeretur, ad Gaium Seium

Seium pertinere. † Idem quæsit, an partes venditæ ad Rempublicam Tusculanorum pertinerent? Respondi, non pertinere. Claudius: quia non possidentis persona, qui nunc extraneus est, respicienda est: sed emptorum, qui secundum voluntatem defunctæ ex illis fuerunt, quibus permiserat testatrix venditari: nec conditio existit dati fideicommissi Tusculanis. §. 6. Fidei commisit ejus, cui duo milia legavit, in hæc verba: *A te, Petroni, peto uti ea duo (milia) solidorum reddas Collegio cuiusdam templi*: Quæsitum est, cum id collegium postea dissolutum sit, utrum legatum ad Petroniam pertineat: an vero apud heredem remanere debeat? Respondit, Petroniam jure petere: utique si per eum non stetit, parere defuncti voluntati. §. 7. Mater filios heredes scripserat, & adjecit: *prædia, quæ ad eos ex bonis meis perventura sunt, nulla ex causa abalienent, sed conservent successioni suæ, deque ea re invicem sibi caverent*. Ex his verbis quæsitum est, an prædia per fideicommissum relicta videantur? Respondit, nihil de fideicommissio proponi. §. 8. Ex parte dimidia heredi instituto, per præceptionem fundum legavit, & ab eo ita petit: *Peto, uti velis coheredem tibi recipere in fundo Juliano meo, quem hoc amplius te præcipere jussi, Clodium Verum nepotem meum, cognatum tuum*. Quæsitum est, an pars fundi ex causa fideicommissi nepoti debeat? Respondit, deberi.

39. IDEM lib. 20. Digestorum.

Pamphilo liberto hoc amplius, quam codicillis reliqui, dari volo centum: scio omnia quæ tibi, Pamphile, relinquo ad filios meos perventura: cum affectionem tuam circa eos bene perspectam habeam. Quæro, an verbis superscriptis Pamphili fidei commisit, ut post mortem filiis defuncti centum restitueret? Respondit, secundum ea quæ proponerentur, non videri quidem, quantum ad verba testatoris pertinet, fideicommissum Pamphili, ut centum restitueret, sed cum sententiam defuncti a liberto decipi satis inhumanum est, centum ei relictos, filiis testatoris deberi restitui: Quia in simili specie & Imperator noster D. Marcus hoc constituit. §. 1. Propositum est, non habentem liberos nec cognatos, in discrimine vitæ constitutum per infirmitatem, accessit amicis Gaius Scio contubernali dixisse: *quod vellet ei relinquere prædia, quæ nominasset: eaque dicta in testationem Gaium Seium redegisset*, etiam ipso testatore interrogato, an ea dixisset, & responso ejus tali *maxime*, id est, maxime, inserto. Quæsitum est, an prædia, quæ destinata essent, ex causa fideicommissi ad Gaium Seium pertinerent? Respondit, super hoc nec dubitandum esse, quin fideicommissum valet. §. 2. Duas filias æquis ex partibus heredes fecerat: alteri fundum prælegaverat, & ab ea petierat, ut sorori suæ viginti daret: ab eadem filia petit, ut partem dimidiam fundi eidem sorori restitueret. Quæsitum est, an viginti præstari (non) deberent? Respondi, non esse præstanda.

40. IDEM lib. 21. Digestorum.

Post emancipationem patris suscepta, a patruo ut legitimo herede petierat, ut partem he-

reditatis avunculo suo daret, & agros duos: ad utrumque autem ut proximum cognatum successio ejus pertinuit per bonorum possessionem: Quæsitum est, cum in parte hereditatis fideicommissum non constitit, quam suo jure per bonorum possessionem avunculus habiturus est; an nihilominus in partem agrorum consistat, ut Titius partes agrorum duas, id est, unam, quam suo jure per bonorum possessionem habeat, alteram vero partem ex causa fideicommissi petere debeat? Respondit, posse petere. † Idem quæsit, si ab eodem patruo fideicommissum aliis quoque dederit: utrum in solidam, an vero pro parte ab eo præstanda sint? Respondit, in solidum præstari. §. 1. Seiam ex dodrante, Mævium ex quadrante instituit heredes: fidei Seiam commisit, in hæc verba, *A te peto, tuæque fidei committo, quidquid ex hereditate mea ad te pervenerit, restituas filio tuo retentis tibi hortis meis*. Quæsitum est, cum generali capite fideicommississet, quisquis heres esset de omnibus ut præstarent quod cuique legasset, (præstari fieri jussisset): an cum dodrantem hereditatis restituerit, hortos in assem vindicare Seia debet? Respondit, etiam coheredis fidei commissum viderit, ut quadrantem, quem in his hortis haberet Seia, redderet.

41. IDEM lib. 22. Digestorum.

Uxorem & filium communem heredes instituit, & uxoris fidei commisit in hæc verba: *Peto a te domina uxor, ne, ex fundo Titiano partem tibi vindices, cum scias me universam emptionem ejus fundi fecisse: sed beneficio affectionis & pietatis, quam tibi debui, eandem emptionem, cum nummis meis comparassem, tecum communicasse*. Quæsitum est, an cum fundum in solidum filii esse voluerit? Respondit, eum, de quo quæreretur, perinde rationem in fundo haberi voluisse, ac si universus hereditarius esset: ut pro dimidia parte & uxor & filius agrum ut hereditarium habeant. §. 1. In testamento ita scriptum fuit, *domum meam cum horto applicito libertis meis concedi volo: & alio capite: Fortunio liberto meo ex domum mea, quam libertis dedi, dietam in qua habitabam, item cellarium junctum eidem dietæ, ab herede meo concedi volo*. Quæsitum est, an heres testatoris oneratus videatur in præstando legato Fortunio, quamvis domus universa libertis sit prælegata? Respondit, non esse oneratum. §. 2. Codicillis confirmatis ita cavit: *Omnibus autem libertis meis, & quos vivis, & quos his codicillis manumisi: vel postea manumisero, contubernales suas, item filios, filias lego: nisi si quos quæve ad uxorem meam testamentum pertinere volui, vel ei nominatim legavi, legavero*. Idem postea petiit ab heredibus suis ut regionem Umbria, (Tuscia), Piceno coheredes uxori suæ restituerent cum omnibus quæ ibi erunt, & mancipiis rusticis vel urbanis, & actoribus, exceptis manumissis. Quæsitum est, cum Eros & Stichus servi in diem vitæ testatoris, in Umbria, in Piceno actum administraverint, sint autem Damæ, quem testator vivus manumiserat, filii naturales: utrum eidem Damæ ex verbis codicilli ab heredibus præstandi sint; an vero ad Seiam uxorem ex verbis epistolæ pertineant? Respondit, ex

codicillis ad patrem eos naturalem pietatis intuitu, pertinere. §. 3. Felicissimo & Felicissimæ, quibus libertatem dederat, fundum Gargilianum legavit cum casa: & alio capite, Titio filio, quem ex parte quarta heredem scripserat, prælegaverat in hæc verba, *Titii filii, hoc amplius de medio sumito legatam meam, quæ mihi tam pater tuus Præsens, quam Cælius Justus frater patris relinquerunt.* Quæsitum est, cum fundus Gargilianus testatrici a marito ejus, id est, a patre Titii filii legatus sit, cui fundus ex causa fideicommissi debeatur: utrum Titio filio tantum, an Felicissimo & Felicissimæ, an tribus? Respondit, non esse verisimile eam, quæ nihil aliud Felicissimo & Felicissimæ, nisi hæc (quæ) specialiter, legavit, ad filium, cui & hereditatis suæ partem reliquit, legatum generali sermone transferre voluisse. §. 4. Testamento pueros ita legaverat, *Publio Mævio dominulo meo ab heredibus meis dari volo pueros quinque ex meis, duntaxat intra annos septem*: post annos complures, quam fecit testamentum, moritur: Quæsitum est, cujus ætatis Mævio mancipia debeantur, utrumne, quæ testamenti facti tempore intra septem annos fuerunt, an quæ mortis tempore intra eam ætatem inveniantur? Respondit, eam videri ætatem designatam, quæ esset, cum a testatore relinquerentur. §. 5. Concubinæ inter cætera his verbis legaverat, *Fundum in Appia cum villico suo, & contubernali ejus, & filiis, dari volo.* Quæsitum est, an nepotes quoque villici & contubernalis ejus testator ad concubinam pertinere voluit? Respondit, nihil proponi, cur non deberentur. §. 6. Legaverat per fideicommissum Mæviis ita, *& quidquid in patria Gadibus possideo*: quæsitum est, an, si quam suburbanam adjacentem possessionem haberet, hæc quoque ex causa fideicommissi Mæviis debeatur? Respondit, posse ad hanc quoque verborum significationem extendi. † Item quæsitum est, calendarii, quod in patria sua, vel intra fines ejus defunctus exercuit, instrumenta in domo, quam in patria sua habebat, reliquit: an id quoque calendarium propter verba supra scripta Mæviis ex causa fideicommissi deberetur? Respondit, non deberi. † Item quæsitum est, an pecunia, quæ in arca domi Gadibus inventa esset, vel ex diversis nominibus exacta, & ibi deposita, ex fideicommissio debeatur? Respondit, supra responsum. §. 7. Testamento, quo filium & uxorem heredes instituerat, filia per fideicommissum centum, cum in familia nuberet, legavit; & adjecit ita, *Fidei tuæ, filia, committo, ut cum in familia nubas, & quotiescunque nubes, patiaris ex dote tua, quam dabis, partem dimidiam stipulari fratrem tuum, & Seiam matrem tuam pro partibus dimidiis dari sibi, si in matrimonio ejus cui nubes, sive divortio facto, priusquam dos tua reddatur, eove nomine satisfactum erit, morieris, nullo filio filiave ex eo relicto*: Pater virginem filiam nuptum collocavit, ejusque nomine dotem dedit; & post divortium eandem recepit, & alii in matrimonium cum dote dedit, & stipulatus est, eam (dotem) sibi aut filia suæ reddi: manente filia in matrimonio se-

cundo, mortuus est eodem testamento relicto, eique heredes exstiterunt filius & uxor; postea marito defuncto, puella, dote recepta nupsit alii, præsentibus & consentientibus fratre & matre, quæ etiam dotem ejus auxit, & nenter eorum stipulati sunt dotem: mox matri filius & filia heredes exstiterunt; deinde in matrimonio filia decessit, marito herede relicto. Quæsitum est, cum puella non ex causa legati pecuniam in dotem ab heredibus patris acceperat, sed mortuo secundo marito materfamilias facta dotem recipaverat: an heres ejus ex causa fideicommissi fratri defunctæ teneatur in eam pecuniam, quam percipere posset, si dotem stipulatus esset? Respondit, secundum ea quæ proponerentur, non teneri. §. 8. (Ejus) heres vel legatarius rogatus est, *ut quendam adoptet*, his verbis adjectis, *si alias fecerit, exheres esto: vel, perdat legatum.* Quæsitum est, si non adoptaverit, an ei, qui adoptatus non est, actio quædam ex fideicommissio competit? Respondit, fideicommissum, quo quis rogatur, *ut adoptet*, ratum non esse. §. 9. *Agri plagam, quæ est in regione illa, Mæviis Publio & Gaiio transcribi volo, pretio facto viri boni arbitrati, & hereditati illato, duplæ evictione expromissa a reliquis heredibus: ita ut sub pœna centum promittant, eam agri plagam partemve ejus ad Seiam posterorve ejus non perventuram quacuna ratione.* Quæsitum est, an legatum valeat, cum Publius emere velit, Gaius nolit? Respondit, eum, qui fideicommissum præstari sibi velit, posse partem dimidiam ejus agri, qui legatus est, petere, quamvis alter persequi nolit. † Item quæsitum est, cautio, quæ interponi debeat secundum voluntatem, pro quota parte cuique heredum præstanda sit? Respondit, pro ea portione, quæ ex fideicommissio præstatur. §. 10. Sorori legavit homines, quos nominavit testamento: ejusque fidei commisit, *ut eadem mancipia filiis suis cum obiret restitueret.* Quæsitum est, adgnata ex his an defuncti filiis heredibus restituenda sint post mortem legataria, an remaneant ad heredes ejus? Respondit, (ea), quæ postea adgnata essent, verbis fideicommissi non contineri. §. 11. Pater naturalis filia suæ, ex testamento mariti ejus, fideicommissi debitor, cum ea mulier alii nuberet, non mandatu mulieris dotem marito ejus dedit, & sibi reddi eam stipulatus est, si sine liberis filia moreretur: mulier filiam suscepit: Quæsitum est, an fideicommissum a patre exigere possit? Respondit, si nec ratam habuisset dotem datam, superesse fideicommissi petitionem: † Idem quæsiit, an, si pater accepto facere stipulationem velit, mulieri persecutio fideicommissorum deneganda sit? Respondit supra responsum: eumque patrem, de quo quæreretur, si ita dedisset, ut mulier ratum haberet, posse condicere. §. 12. Seium maritum scripsit heredem, eique substituit Appiam alumnam, fideique heredis commisit, *ut post mortem suam hereditatem eidem alumnae restitueret: aut, si quid ante contigisset alumnae, tunc Valeriano fratris filio restitueret eandem hereditatem.* Quæsitum est,

est, si Seius vivus, quidquid ad eum ex hereditate pervenisset, alumnæ restituisse, an secundum voluntatem defunctæ id fecisse videretur: præsertim cum hæc eidem substituta esset? Respondit, si vivo Seio Appia decessisset, non esse liberatum a fideicommissio Valeriano relicto. §. 13. Scævola respondit: Cum heres scriptus rogatus esset, cum volet, alii restituere hereditatem, interim non est compellendus ad fideicommissum. Claudius: Post mortem (enim) utique creditur datum. §. 14. Heredis scripti fidei commiserat, Ut Seia uxori universam restitueret hereditatem: & uxoris fidei commisit in hæc verba, A te, Seia, peto, ut quidquid ad te ex hereditate mea pervenerit, exceptis his, (si) qua tibi supra legavi, reliquum omne reddas restituas Mæviae infanti dulcissimæ: A qua, Seia, satis exigi veto, cum sciam, eam potius rem aucturam, quam detrimento futuram. Quæsitum est, an statim Mævia fideicommissum a Seia petere possit? Respondit, nihil proponi cur non possit.

42. IDEM (lib. 33. Digestorum).

Titius heredes instituit, Seiam uxorem ex parte duodecima, Mæviam ex reliquis partibus: & de monumento, quod sibi exstrui volebat, ita cavit: Corpus meum uxori meæ volo tradi sepeliendum in fundo illo, & monumentum exstrui usque ad quadringentos aureos. Quæro, cum in duodecima parte non amplius quam centum quinquaginta aurei ex bonis mariti ad uxorem perveniant, an hac scriptura ab ea sola monumentum sibi testator exstrui voluerit? Respondi, ab utraque herede monumentum pro hereditariis portionibus instruendum.

43. CELSUS (lib. 15. Digestorum).

Si filia pater dotem arbitrato tutorum dari iussisset: Tubero perinde hoc habendum ait, ac si viri boni arbitrato legatum sit. Labeo quærit, quemadmodum apparet, quantam dotem cuiusque filia boni viri arbitrato constitui oportet? ait, id non esse difficile ex dignitate, ex facultatibus, ex numero liberorum testamentum facientis æstimare.

44. POMPONIUS (lib. 2. ad Sabinum).

Si fundus legatus sit cum his quæ ibi erunt: quæ ad tempus ibi sunt, non videntur legata: & ideo pecuniæ quæ fœnerandi causa ibi fuerunt, non sunt legata.

45. ULPIANUS (lib. 22. ad Sabinum).

Hoc legatum, uxoris causa parata, generale est, & continet tam vestem, quam argentum, aurum, ornamenta, cæteraque quæ uxoris gratia parantur. † Sed quæ videantur uxoris causa parari? Sabinus libris ad Vitellium ita scripsit: Quod in usu frequentissime versatur, ut in legatis uxoris adjiciatur, quod ejus causa parata sint, hanc interpretationem obtinuit, quod magis uxoris (causa), quam communis promiscuique usus causa paratum foret: neque interesse visam est, ante ductam uxorem id paterfamilias paravisset, an postea: an etiam ex his rebus, quibus ipse uti solet, uxori aliquid assignavisset; dum id mulieris usibus proprie adtributum esset.

46. PAULUS (lib. 2. ad Vitellium).

EA tamen adjectio legatum alias exiguius, alias plenius efficiat. Augetur, cum sic scriptum

est, quæque ejus causa parata sunt: id enim significat, & si quid præter ea, quæ dicta sunt, ejus causa paratum est: minuitur, detracta conjunctione: quia ex omnibus supra comprehensis ea sola definiuntur, quæ ejus causa parata sunt.

47. ULPIANUS (lib. 22. ad Sabinum).

Si quid earum rerum ante comparavit, quam uxorem duxit, si id ei, ut nteretur, tradidit: perinde est, quasi postea paravisset. Ex eo autem legato ea pertinent ad uxorem, quæ ejus causa emptæ, comparatæ, quæque retenta sunt: in quibus etiam quæ prioris uxoris, quæque filia, neptis, vel nurus fuerunt, continentur. §. 1. Inter emptum & paratum quid interest, quæritur? Et responsum est, in empto paratum inesse, in parato non continuo emptum contineri; veluti si quis, quæ prioris uxoris causa emisisset, posteriori uxori tradidisset, eas res eum posterioris causa paravisse, non emisisse constât: ideoque quamvis maritus posterioris uxoris causa nihil emerit, tamen tradendo, quæ prior habuerit, ejus causa parata sunt: & si ei assignata non sunt, legato cedunt: at quæ prioris uxoris causa parata sunt, ita posteriori debentur, si ei assignata sint: quia non est ita de posteriore uxore cogitatum, cum compararentur.

48. PAULUS (lib. 4. ad Sabinum).

Nam ne id quidem, quod traditum est, si postea ademptum sit, legato cedet.

49. ULPIANUS (lib. 22. ad Sabinum).

Item legato continentur mancipia, puta lecticarii, qui solam matremfamilias portabant: item jumenta, vel lectica, vel sella, vel burdones: item mancipia alia: puellæ fortassis, quas sibi comatas mulieres exornant. §. 1. Sed & si forte virilia ei quædam donaverit, quodammodo ejus causa parata videbuntur. §. 2. Proinde & si quædam promiscui usus sint, solitus tamen fuerit ab ea quasi usum mutuari, dicendum erit, ipsius causa videri parata. §. 3. Item interest, ipsius causa parata sint ei legata, an ipsius causa emptæ: paratis enim omnia continentur, quæ ipsius usibus fuerunt destinata: emptæ vero ea sola, quæ propter eam emptæ fecit maritus: unde non continebuntur emptis solis legatis, quæ alia ratione paterfamilias adquisita ei destinavit: utroque autem legato, continebuntur & quæ maritus emi mandaverit, vel quæ emerat, necdum autem ei assignaverit, assignaturus si vixisset. §. 4. Parvi autem refert, uxori, an concubinæ quis leget, quæ ejus causa emptæ paratæ sunt: sane enim, nisi dignitate, nihil interest. §. 5. Si uxori aurum quod ejus causa paratum est, legatum sit, & postea sit conflatum, materia tamen maneat: ea ei debetur. §. 6. Sed ut legatum valeat, mortis tempore uxorem esse debere, Proculus scripsit: & verum est*: separatio enim dissolvit legatum. §. 7. Hoc legatum & filio & filia relinqui potest, Quæ ejus gratia parata sunt; & servo servæque: & continebuntur, quæ ipsi sunt adtributa, vel destinata.

50. IDEM (lib. 23. ad Sabinum).

Cum filiofamilias ita legatur, Cum is in tutelam suam pervenerit: pubertatis tempus signi-

significatur. Et sane si impuberi filiofamilias legatum sit, plerumque sentiendum est, quod Sabinus ait, ut non & paterfamilias fiat, sed ut pubes. Cæterum si mater, quæ suspectam habuit mariti, a quo divorterat, vitam, filio suo, quamvis impuberi leget, non videtur sensitse de eo tempore, quo pubes est: sed de eo quo & pubes & paterfamilias est: nam & si pubes fuit, multo magis dicemus, de paterfamilias eam sensitse: ac (si) dixisset, *In suam tutelam, & in suam potestatem*. §. 1. Quod si quis patrifamilias impuberi leget, cum *sua tutela sit*: de pubertate sensit; interdum & de viginti quinque annis, si mens testantis appareat. Nam si jam puberi, minori tamen viginti quinque annis legavit, proculdubio anni viginti quinque erunt præstituti. §. 2. Item, si furioso, vel prodigo, vel ei, cui Prætor ex causa curatorem dedit, ita sit legatum: puto, & de eo sensum casu, quo curæ & tutelæ liberetur. §. 3. Ex his & huiusmodi apparet, voluntatis quæstionem Sabinum interpretatum. Et utique non dubitaret, si puberi, & multo magis majori viginti quinque annis ita sit legatum, de sua potestate testatorem sensitse. §. 4. Sic autem hæc scriptura varia est, & voluntatis habet quæstionem: ut illa quoque: si quis ita scripserit, *Cum sui juris fuerit factus*: nam aliter alias accipitur; & plerumque potestatis liberationem continet, plerumque pubertatem, vel vicesimum quintum annum. §. 5. Ego quidem, & si quis jam puberi, minori tamen viginti quinque annis, sic legaverit, *Cum ad pubertatem pervenerit*, puto, de ætate eum sensitse, quæ caret in integrum restitutione. §. 6. Idem & si (quis), *Cum suæ ætatis fuerit factus*, (vel, *legitimæ ætatis*), utrum de pubertate, an de viginti quinque annis sensum (sit), disputari de voluntate potest: non minus quam si ita adscripserit, *Cum iustæ ætatis (sit) factus*, vel, *Cum maturæ ætatis*, vel *Cum adoleverit*.

51. PAULUS (lib. 4. ad Sabinum).

Si filiafamilias ita legatum sit, *Cum in tutelam suam pervenerit*: tunc debetur, cum viripotens facta fuerit.

52. ULPIANUS (lib. 24. ad Sabinum).

Librorum appellatione continentur omnia volumina, sive in charta, sive in membrana sint, sive in quavis alia materia: sed & si in phyllyra, aut (in) tiliâ (ut nonnulli conficiunt), aut in quo alio corio, idem erit dicendum. † Quod si in codicibus sint, membraneis, vel chartaceis, vel etiam eboreis, vel alterius materiæ, vel in ceratis codicillis: an debeantur, videamus? & Gaius Cassius scribit, deberi & membranas, libris legatis: consequenter igitur cætera quoque debebuntur, si non adversatur voluntas testatoris. §. 1. Si cui *centum libri* sint legati, centum volumina ei dabimus: non centum, quæ quis ingenio suo metitus est, cui ad libri scripturam sufficerent; ut puta cum haberet Homerum totum in uno volumine, non quadraginta octo libros computamus, sed unum Homeri volumen pro libro accipiendum est. §. 2. Si *Homeri corpus* sit legatum, & non sit

plenum: quantæcunque partes hodie inveniantur, debentur. §. 3. *Libris* autem legatis, bibliothecas non contineri Sabinus scripsit. Idem & Cassius: ait enim, membranas, quæ scriptæ sint contineri; deinde adjecit, neque armaria, neque scrinia, neque cætera, in quibus libri continentur, deberi. §. 4. Quod tamen Cassius de membranis paria scripsit, verum est: nam nec chartæ puræ (debentur), *libris legatis*: nec *chartis legatis* libri debebuntur: nisi forte, & hic non urserit voluntas: ut puta si quis forte chartas sic reliquerit, *Chartas meas universas*, qui nihil aliud, quam libros habebat, studiosus studioso: nemo enim dubitabit, libros deberi; nam & in usu plerique libros *chartas* appellant. † Quid ergo, si quis *chartas* legaverit *puras*? Membranæ non continebuntur, neque cæteræ ad scribendum materiæ, sed nec coepti scribi libri. §. 5. Unde non male quaeritur, si *libri* legati sint, an contineantur nondum perscripti? Et non puto contineri: non magis quam *vestis* appellatione nondum detexta continetur: sed perscripti libri nondum malleati vel ornati continebuntur: proinde & nondum conglutinati, vel emendati continebuntur: sed & membranæ nondum confutæ continebuntur.

§. 6. *Chartis* legatis, neque papyrus ad *chartas* paratum, neque chartæ nondum perfectæ continebuntur. §. 7. Sed si *bibliothecam* legaverit, utrum armarium solum, vel armaria (continebuntur), an vero libri quoque contineantur, quaeritur? & eleganter Nerva ait, interesse (id) quod testator senserit: nam & locum significari bibliothecam; eo alias armarium (sicuti dicimus, *choream bibliothecam emit*) alias libros (sicuti dicimus, *bibliothecam emisse*). † Quod igitur scribit Sabinus, libros bibliothecam non sequi, non per omnia verum est: nam interdum armaria quoque debentur, quæ plerique *bibliothecas* appellant. Plane si mihi proponas adhærentia esse membro armaria, vel adfixa: sine dubio non debebuntur, cum ædificii portio sint. §. 8. Quod in bibliotheca tractavimus, idem Pomponius libro 6. ex Sabino in *dactylitheca* legata tractat: & ait, anulos quoque contineri, non solum thecam, quæ anulorum causa parata sit: hoc autem ex eo conjectat, quod ita proponitur quis legasse, *Dactylithecam meam, & si quos præterea anulos habeo*: & ita Labeonem quoque existimasse ait. §. 9. Sunt tamen quædam, quæ omnimodo legatum sequuntur, ut *lectum* legatum contineat & fulcrâ: & *armariis* & *loculis* claustra & claves cedunt.

53. PAULUS (lib. 4. ad Sabinum).

Argento legato, constat arculas ad legatarium non pertinere. §. 1. Item *anulis* legatis *dactylithecæ* non cedunt.

54. POMPONIUS (lib. 7. ad Sabinum).

Si pure tibi legavero, deinde postea scripsero ita, *Hoc amplius, si navis ex Asia venerit, heres meus ei fundum dato*: verius est, eo verbo *amplius* superiora repeti. † Sicuti dicimus, *Lucius Titius plebi quinquamillia dedit, hoc amplius Seius viscerationem*: quia quoque millia Seium dedisse

dedisse intelligimus. Et, *Titius accepit quinque, Seius hoc amplius fundum*: Seium quinque quoque cepisse intelligimus.

55. ULPIANUS (lib. 25. ad Sabinum).

Ligni appellatio nomen generale est: sed sic separatur, ut sit aliquid materia, aliquid lignum. *Materia* est, quæ ad ædificandum, fulciendum, necessaria est: *lignum*, quidquid comburendi causa paratum est. † Sed utrum ita demum, si concisum sit, an & si non sit? & Quintus Mucius lib. 2. refert, si cui ligna legata essent, quæ in fundo erant, arbores quidem materiæ causa succisas non deberi: nec adjecit, si (non) comburendi gratia succisæ sunt, ad eum pertinere; sed sic intelligi consequens est. §. 1. Ofilius quoque lib. 5. Juris partiti ita scripsit: cui ligna legata sunt, ad eum (omnia) ligna pertinere, quæ alio nomine non appellantur: veluti virgæ, carbones, nuclei olivarum, quibus ad nullam aliam rem nisi ad comburendum possit uti; sed & balani, vel si qui alii nuclei. §. 2. Idem lib. 2. negat, arbores nondum concisas, nisi quæ minutatim conciduntur, videri ei legatas, cui ligna legata sunt: ego autem arbitror, hoc quoque ligni appellatione contineri, quod nondum minutatim fuit concisum, si jam concidendo fuit destinatum: proinde si sylvam huic rei habebat destinatam, sylva quidem non cederet, dejectæ autem arbores lignorum appellatione continebuntur, nisi aliud testator sensit. §. 3. Lignis autem legatis, quod comburendi causa paratum est, continetur: sive ad balnei calefactionem, sive diatarum hypocautarum, sive ad calcem, vel ad aliam rem coquendam solebat uti. §. 4. Ofilius lib. 5. Juris partiti scripsit, nec sarmenta ligni appellatione contineri: sed (si voluntas non refragatur) & virgulæ, & cremia, & sarmenta, & superamenta materiæ, & vitium stirpes, atque radices continebuntur. §. 5. Lignorum appellatione in quibusdam regionibus, (ut in Ægypto, ubi arundine pro ligno utuntur, & arundines, & papyrus comburitur) & herbula quædam, vel spinæ, vel vepres continebuntur. Quid mirum? cum *ξύλον*, id est, *lignum*, hoc, & naves *ξύλινæ*, id est, *lignorum vectrices*, appellant, quæ hæc ἀπὸ τῶν ἑλῶν, id est, *a paludibus*, deducunt. §. 6. In quibusdam provinciis, & editu bubum ad hanc rem utuntur. §. 7. Si lignum sit paratum ad carbones coquendas atque conficiendas: ait Ofilius lib. 5. juris partiti, carbonum appellatione hujusmodi materiam non contineri. † Sed an lignorum? & fortassis quis dicet, nec lignorum: non enim lignorum gratia hæc testator habuit. Sed & titiones, & alia ligna cocta ne fumum faciant, utrum ligno, an carboni, an suo generi adnumerabimus? Et magis est, ut proprium genus habeatur. §. 8. Sulphurata quoque de ligno æque eandem habebunt definitionem. §. 9. Ad facces quoque parata, non erunt lignorum appellatione comprehensa: nisi hæc fuit voluntas. §. 10. De pinu autem integri strobili, ligni appellatione continebuntur.

56. PAULUS (lib. 4. ad Sabinum).

Pali & perticæ in numero materiæ redigendi sunt: & ideo lignorum appellatione non continentur.

57. POMPONIUS (lib. 30. ad Sabinum).

Servius respondit, cui omnis materia legata sit, ei nec arcam, nec armarium legatum esse.

58. ULPIANUS (lib. 4. Disputationum).

Cum uxori suæ quis ea, quæ ejus causa parata sunt, legasset, deinceps vivus purpuras comparasset in provincia, necdum tamen advexisset: Rescriptum est, ad mulierem purpuras pertinere.

59. JULIANUS lib. 34. Digestorum.

Qui chirographum legat, non tantum de tabulis cogitat, sed etiam de actionibus, quarum probatio tabulis continetur: appellatione enim chirographi uti nos pro ipsis actionibus, palam est: cum venditis chirographis intelligimus nomen venisse: quin etiam si nomen quis legaverit, id, quod in actionibus est, legatum intelligitur.

60. ALFENUS lib. 2. Digestorum a Paulo Epitomatorum.

Cum quæreretur, agni legati quatenus viderentur, quidam aiebant, agnum duntaxat sex mensium: sed verius est, eos legatos esse, qui minores anniculi essent. §. 1. *Servis & ancillis urbanis legatis*, agasonem, mulionem, legato non contineri respondi: eos enim solos (in) eo numero haberi, quos paterfamilias circum se ipse sui cultus causa haberet. §. 2. *Lana, lino, purpura uxori legatis, quæ ejus causa parata essent*, cum multam lanam, & omnis generis reliquisset, quærebatur an omnis deberetur? Respondit, si nihil ex ea destinasset ad usum uxoris, sed omnis commixta esset, non dissimilem esse deliberationem, cum penus legata esset, & multas res, quæ penus essent, reliquisset, ex quibus paterfamilias vendere solitus esset: nam si vina diffudisset, habiturus usioni ipse, & heres ejus, tamen omne in penu existimari: sed cum probaretur, eum, qui testamentum fecisset, partem penus vendere solitum esse, constitutum est, ut ex eo, quod ad annum opus esset, heredes legatario darent. Sic mihi placet & in lana fieri: ut ex ea, quod ad usum annum mulieris satis esset, (ea) sumeret: non enim deducto eo quod ad viri usum opus esset, reliquum uxori legatum esset: sed quod uxoris causa paratum esset. §. 3. *Prædiis legatis, & quæ eorum prædiorum colendorum causa emptæ, parataque essent*, neque topiarium, neque saltuarium legatum videri ait: topiarium enim ornandi, saltuarium autem tuendi & custodiendi fundi magis, quam colendi, paratum esse: asinum machinarium legatum videri: item oves, quæ stercoreandi fundi causa pararentur: item upilionem, si ejus generis oves curaret.

61. IDEM [lib. 8. Digestorum a Paulo Epitomatorum).

Textoribus omnibus, qui sui essent cum moretetur, legatis: quæsitum est, an & is, quem postea ex his ostiarium fecisset, legato contineretur?

retur? Respondit, contineri, non enim ad aliud artificium, sed ad alium usum transductum esse.

62. JULIANUS [lib. sing. de Ambiguitat.]

Qui duos mulos habebat, ita legavit; *mulos duos, qui mei erunt, cum moriar, (Seio) heredes dato.* Idem nullos mulos, sed duas mulas reliquerat. Respondit Servius, deberi legatum: quia *mulorum* appellatione etiam *mulæ* continentur: quemadmodum appellatione *servorum* etiam *servæ* plerumque continentur. Id autem eo veniet, quod semper sexus masculinus (etiam) *foemininum* (sexum) continet.

63. IDEM (lib. 1. ad Urseium Ferocem).

In repetundis legatis hæc verba quæ adjici solent, *Item dare damnas esto*, & ad conditiones, & ad dies legatorum easdem repetendas referri, Sabinus respondit.

64. AFRICANUS (lib. 6. Quæst.)

Qui filium & nepotem heredem instituerat, certa prædia, quæque in his mortis tempore sua essent, nepoti per fideicommissum dederat *excepto calendario*: mortis tempore in ea arca, in qua instrumenta & rationes debitorum erant, pecunia numerata inventa est. Plerisque videbatur, vix vero simile esse, ut testator de pecunia numerata sensisset. Ego autem illud dignum animadversione existimabam, cum quis *calendarium* præstari alicui voluerit, utrumne nomina duntaxat debitorum præstari voluisse intelligendus est, an vero etiam pecuniam, si qua ab his exacta, eidem tamen calendario destinata fuerit: Et magis puto: quemadmodum si exactæ pecuniæ, & rursus collocatæ essent, permutatio nominum non perimeret vel minueret fideicommissum: ita ipsæ quoque pecuniæ, si adhuc *calendario*, id est, nominibus faciendis, destinatæ essent, eidem fideicommissio cedere debeant. Quin etiam illud quoque (putem) defendi posse: ut non modo a debitoribus exactæ pecuniæ, sed quacunque de causa redactæ, eidem tamen rationi (fuerint) destinatæ, fideicommissio cedant.

65. MARCIANUS (lib. 7. Institut.)

Legatis servis, *exceptis negotiatoribus*, Labeo scripsit, eos legato exceptos videri, qui præpositi essent negotii exercendi causa; veluti qui ad emendum, locandum, conducendum præpositi essent: cubicularios autem, vel obsonatores, vel eos, qui piscatoribus præpositi sunt, non videri *negotiationis* appellatione contineri? & puto veram esse Labeonis sententiam. §. 1. Si ex officio quis ad artificium transierit, quidam recte putant, legatum extinguere: quia officium artificio mutatur. Non idem e contrario, cum *lecticarius* cocus postea factus est. §. 2. Si unus servus plura artificia sciat; & alii coci legati fuerunt, alii textores, alii *lecticarii*: ei cedere servum dicendum est, cui legati sunt, in quo artificio plerumque versabatur. §. 3. *Ornatricibus* legatis, Celsus scripsit, eas, quæ duos tantum menses apud magistratum fuerunt, legato non cedere: alii & has cedere; ne necesse sit, nullam cedere, cum omnes adhuc discere possint; & omne artificium incrementum recipit: quod magis obtinere debet: quia *humanae naturæ* con-

gruum est. §. 4. *Pecoribus* legatis, Cassius scripsit quadrupedes contineri, quæ gregatim pascuntur: & sues autem pecorum appellatione continentur: quia & hi gregatim pascuntur: sic denique & Homerus in *Odyssæa* ait:

Δῆσις τὸν γε σῦεσσι παρήμενον, αἱ δὲ νέμονται
Παρ Κόρακ' & πίτρη, ἐπὶ τῇ κρήνῃ Ἀρεθῶν.

Id est,

*Invenies hunc assidentem suibus, quæ pascuntur
Juxta Coracis saxum, juxtaque fontem Arethusa-*
nam.

§. 5. *Fumentis* legatis, boves non continentur: nec contra. §. 6. *Equis* (autem) legatis, & equæ continentur. §. 7. *Ovibus* legatis, agni non continentur: quamdiu autem agnorum loco sunt, ex usu cujusque loci sumendum est: nam in quibusdam locis ovium numero esse videntur, cum ad tonsuram venerint.

66. PAULUS (lib. 3. Sententiarum).

Avis legatis, anseres, phasiani, & gallinæ, & aviaria debebuntur: phasianarii autem & pastores anserum non continentur, nisi id testator expressit.

67. MARCIANUS (lib. 7. Institut.)

Qui *saltum æstivum* legavit, & hoc amplius *etiam ea res* (legaverit), quæ ibi esse solent, non videtur de illis pecoribus sensisse, quæ hieme in hibernis, aut æstate in æstivis esse solent: sed de illis (sensit), quæ perpetuo ibi sunt.

68. ULPIANUS (lib. 1. Responsorum).

[Uniano respondit], Testatorem, adjiciendo *Prædium Seianum omne*, eam quoque partem fundi superscripti quasi ad se pertinentem videri per fideicommissum reliquisse, quam ex causa pignoris nactus est, salvo scilicet jure debitoris. §. 1. Ex his verbis, *curate agros attendere, & ita fiet, ut filius meus filios vestros vobis condonet*: fideicommissum peti non posse. §. 2. *Servos communes a Seia* ita relictos, *si mei erunt, cum moriar*, non deberi: si modo hoc sensit testatrix, ut ita deberentur, si in solidum ejus fuissent. §. 3. *Prædiis cum his enthecis quæ in ea possessione sunt*, relictis, mancipia quoque prædiorum, cum illic testamenti facti tempore fuerunt, cedent: sed & quæ postea accesserunt, si modo hoc testator manifeste expressit.

69. MARCELLUS (lib. sing. Responsorum).

Non aliter a significatione verborum recedi oportet, quam cum manifestum est, aliud sensisse testatorem. §. 1. Titius codicillis suis ita cavit: *Publio Mævio omnes juvenes, quos in ministerio habeo, dari volo*: Quæro, a qua ætate juvenes, & in quam intelligi debeant. Marcellus respondit, quos verbis, quæ proponerentur, demonstrare voluerit testator, ad notionem ejus, qui de ea re cogniturus esset, pertinere: * non enim in causa testamentorum ad definitionem utique descendendum est, cum plerumque abusive loquantur, nec propriis nominibus ac vocabulis semper utantur: cæterum existimari posset juvenis is, qui adolescentis excessit ætatem, quoad incipiat inter seniores numerari.

70. ULPIANUS (lib. 22. ad Sabinum).

SI cui lana legetur, id legatum videtur, quod tinctum non est, sed *dyosfuds*, id est, sponte natum. §. 1. Siue autem facta est, siue infecta, lanæ appellatione continetur. §. 2. Quæsitum est, utrum lanæ appellatione ea sola contineatur, quæ neta non est: an & ea, quæ neta est, ut puta stamen & subtemen? Et Sabinus & neta contineri putat: cuius sententia utimur. §. 3. Lanæ appellationem eatenus extendi placet, quoad ad telam pervenisset. §. 4. Et sciendum succidam quoque contineri, & lotam, si modo tincta non sit. §. 5. Lanæ appellatione tomentum non continebitur. §. 6. Sed nec ea lana, ex qua quis quasi vestimentum fecerit valetudinis vel deliciarum gratia, continebitur. §. 7. Ne ea quidem, quæ fomentationis gratia parata sunt, vel medicinarum, lanarum appellatione continentur. §. 8. Sed & pelles lanatæ contineantur? & hoc lanæ cedere, manifestum est. §. 9. Lana legata, etiam leporinam lanam, & anserinam, & caprinam credo contineri, & de ligno, quam *λεῖψυλον* (id est, lanam ligneam) appellant. §. 10. Linum autem, lana legata, utique non continebitur. §. 11. Lino autem legato, tam factum, quam infectum continebitur, quodque netum, quodque in tela est, quod est nondum detextum. Ergo aliud in lino, quam in lana est. Et quidem si tinctum linum sit, credo, lino continebitur. §. 12. *Versicoloribus*, videndum est: & constabat apud veteres, lanæ appellatione versicoloria non contineri: sed ea omnia videri legata quæ tincta sunt & neta, quæ neque detexta, neque contexta sunt. Proinde quæritur, an purpura appellatione versicolorum contineatur? & ego arbitror, ea quæ tincta non sunt, versicoloribus non adnumerari: & ideo neque album, neque naturaliter nigrum contineri, nec alterius coloris naturalis: purpuram autem & coccum, quoniam nihil nativi coloris sunt, contineri arbitror: nisi aliud senserit testator. §. 13. *Purpuræ* autem appellatione omnis generis purpuram contineri puto: sed coccum non continebitur: fucinum, & ianthinum continebitur. Purpuræ appellatione etiam subtemen factum contineri, nemo dubitat: lana tingendæ purpuræ (causa) destinata non continebitur.

71. IDEM (lib. 20. ad Sabinum).

Cum suæ ancillæ sive servi in testamento scribuntur, hi designari videntur, quos paterfamilias suorum numero habuit.

72. PAULUS (lib. 4. ad Sabinum).

Eadem in omnibus rebus, quas suas quis legaverit, dicenda sunt.

73. ULPIANUS (lib. 20. ad Sabinum).

Suos autem servos vel ancillas eos accipimus, qui sunt pleno jure testantis: inter quos fructuarii non continebuntur. §. 1. Sed qui bona fide testatori serviunt, suorum appellatione magis est ut contineantur: si modo suorum appellatione, eos quos suorum numero habuit, voluit contineri. §. 2. Eos vero, quos quis pigiori hypothecæ dedit, sine dubio inter suos

legasse videbitur debitor: creditor nequaquam. §. 3. Proinde si quis servos habuit proprios, sed quorum operas locabat, vel pistorias, vel histrionicas, vel alias similes: an servorum appellatione etiam hos legasse videatur? Quod & præsumi oportet: nisi contraria voluntas testatoris appareat. §. 4. Eum qui venalitiariam (vitam) exercebat, puto suorum numero non facile contineri velle ejusmodi mancipia: nisi evidens voluntas fuit etiam de his sentientis: nam quos quis ideo comparavit, ut illico distraheret, mercis magis loco, quam suorum habuisse credendus est. §. 5. Vicarios autem servorum suorum numero non contineri, Pomponius libro quinto scribit.

74. POMPONIUS (lib. 6. ad Sabinum).

Si quis suos servos legavit, communes quoque continentur, & in quibus ususfructus alienus fuit.

75. ULPIANUS (lib. 20. ad Sabinum).

Nummis indistincte legatis, hoc receptum est, ut exiguiore legati videantur: si neque ex consuetudine patrisfamilie, neque ex regionis, unde fuit, neque ex contextu (testamenti) possit apparere.

76. IDEM lib. 2. ad Edictum.

Chartis legatis, nemo dicet scriptas, & libros jam factos, legato cedere. † Hoc idem & in tabulis est.

77. JAVOLENUS (lib. 1. ex Plantio).

Cum in substitutione legata repetuntur, libertates etiam continentur.

78. PAULUS (lib. 2. ad Vitellium).

Quæsitum est, Stichum servum ex eo fundo ante annum mortis testatoris abductum, & disciplinæ traditum, postea in eum fundum non reversum: an deberetur? Responsum est, si studendi causa misisset, non quo de fundo eum aliorum transferret, deberi. §. 1. *Mævi fili, quod jam tibi maximam partem facultatum dederim, contentus esse debes fundo Semproniano cum suis inhabitantibus, id est, familia, & quæ ibi erunt.* Quæsitum est de nominibus debitorum, & nummis. Eadem epistolam talem emisit: *Argentum omne, & supellectilem, quodcumque habeo tibi dono, & quidquid in prædio Semproniano habeo: an supellex, quæ in aliis prædiis vel domibus esset, ad Mævium pertineret: & an servi, quos ex eo fundo aliis legavit?* Responsum est, nomina & nummos non videri deberi: nisi manifeste de his quoque legandis voluntas defunctæ adprobaretur: servos ex isdem fundis aliis datos, deminuisse filii legatum: de argento & supellectili, quæ alibi esset, eum, cujus notio est, æstimaturum, ut id obtineat, quod testatori placuisse a legatario adprobabitur. §. 2. Prædia quidam reliquit, adjectis (his) verbis, *ut a me possessa sunt, & quæcumque ibi erunt, cum moriar.* Quæsitum est de mancipiis, quæ in his prædiis morata fuerunt, vel operis rustici causa, vel alterius officii, cæterisque rebus quæ ibi fuerunt in diem mortis: an ad legatarium pertinerent? Respondit, ea omnia de quibus quæreretur, legata videri. §. 3. *Peto ut fundum*

*meum Capanianum Genesiae alumnæ meæ adscri-
batis ducentoriarum aureorum, ita uti est?* Quæri-
tur an fundo & reliqua colonorum, & mancipia,
si qua mortis tempore in eo fuerunt, debeantur?
Respondit, reliqua quidem colonorum non le-
gata, cætera vero videri (illis) verbis, *ita uti est*,
data. §. 4. Illud fortasse quæsiturus sit aliquis,
cur *argenti* appellatione etiam factum argentum
comprehenderetur: cum, si marmor legatum esset,
nihil præter rudem materiam demonstratum vi-
deri posset? cuius hæc ratio traditur: quippe
ea, quæ talis naturæ sint, ut sæpius in sua redigi
possint initia, ea materiæ potentia victa, nun-
quam vires ejus effugiant. §. 5. *Coccum* quod
proprio nomine appellatur, quin *versicoloribus*
cederet, nemo dubitavit. Quin minus porro
coracinum aut isginum aut melinum suo nomi-
ne, quam coccum purpuræ designatur? §. 6.
Cum vir ita legasset, *quæ uxoris causâ parata
sunt, ei do lego*: (ego) apud Prætorē fidei-
commissarium petebam etiam res æstimatas, qua-
rum pretium in dotem erant; nec obtinui;
quasi testator non sensisset de his rebus: atquin
si in usum ejus datæ sint, nihil interest, ab ipsa,
an ab alio comparatæ sunt: postea apud Abur-
nium Valentem inveni ita relatam: mulier res
æstimatas in dotem dederat, ac deinde maritus
ei legaverat his verbis, *quæ ejus causâ compa-
rata emptæque essent*: dixit, *emptoriam parato-
rumque* appellatione non contineri ea, quæ in
dotem data essent; nisi si maritus eas res, postea-
quam ipsius factæ essent, in uxoris usum con-
vertisset. §. 7. Rebus quæ in fundo sunt lega-
tis, accedunt etiam ea, quæ tunc non sunt, si esse
solent: nec, quæ casu ibi fuerunt, legata existi-
mantur.

79. CELSUS (lib. 9. Digestorum).

*Si chorus aut familia legetur, perinde est, quasi
singuli homines legati sint.* §. 1. His verbis,
quæ ibi mobilia mea erunt, do, lego, nummos
ibi repositos, ut mutui darentur, non esse lega-
tos Proculus ait: at eos, quos præsidii causa
repositos habet (ut quidam bellis civilibus facti-
tassent) eos legato contineri: & audisse se ru-
sticos senes ita dicentes, *pecuniam sine peculio
fragilem esse*; peculium appellantes, quod præ-
sidii causa seponeretur. §. 2. *Area* legata, si
inædificata medio tempore fuerat, ac rursus area
fit, quamquam tunc peti non poterat, nunc ta-
men debetur. §. 3. *Servus* quoque legatus, si
interim manumittatur, & postea servus factus
sit, postea peti potest.

80. IDEM (lib. 35. Digestorum).

*Conjunctim heredes institui, aut conjunctim
legari, hoc est: totam hereditatem & tota
legata singulis data esse, partes autem concursa
fieri.*

81. MODESTINUS lib. 9. Differen-
tiarum.

Servis legatis, etiam ancillas quidam deberi
recte putant: quasi commune nomen utrum-
que sexum contineat. *Ancillis* vero legatis, ma-
sculos non deberi, nemo dubitat. † Sed *pueris*
legatis, etiam puellæ debentur. Id non aque,

in puellis pueros contineri, dicendum est. §. 1.
Mulieribus vero legatis, etiam virgines debentur:
sicuti *viris* legatis, etiam pueros deberi respon-
detur. §. 2. *Pecudibus* autem legatis, & boves,
& cætera jumenta continentur. §. 3. *Armento*
autem legato, etiam boves contineri convenit,
non etiam greges ovium & caprarum. §. 4.
Ovibus legatis, neque agnos, neque arietes con-
tineri quidam recte existimant. §. 5. *Ovium*
vero grege legato, & arietes & agnos deberi
non dubitat.

82. IDEM (lib. 9. Regularum).

Servus, qui in fundo morari solitus erat, si fu-
gerit, licet post mortem testatoris apprehen-
datur, fundo legato, *ut instructus est*, etiam ipse
(legato) cedit.

83. IDEM (lib. 10. Responsorum).

*Quod his verbis relictum est, Quicquid ex
hereditate bonisve meis ad te pervenerit, cum
moriens, & stituias, fructus, quos heres vivus per-
cepit, item quæ fructuum vice sunt, non venire
placuisse: nec enim quicquam proponi, ex quo
de his quoque restituendis testatricem rogasse
probari potest.* §. 1. Idem testator, qui libe-
ris fideicommissum relinquebat, substitutione in-
ter eos facta expressit, *ut post mortem extremi
ad posteros eorum pertineret*. Quæro, cum ne-
mo alius sit, nisi libertus ejus, qui extremo
mortuus est, an is ad fideicommissum admitti
debeat? Respondit, *Posterorum* appellatione li-
beros tantummodo, non etiam libertos eorum,
quibus fideicommissum relictum est, fideicom-
misso contineri, nequaquam incertum est.

84. JAVOLENUS lib. 2. ex Cassio.

*Cui, quæ Romæ essent, legata sunt, ei etiam
quæ custodiæ causâ in horreis extra urbem
reposita sunt, debentur.*

85. POMPONIUS lib. 2. ad Quintum

Mucium.

Nuper constitutum est a Principe, ut &
non adjecto hoc, *meum*, si quis corpus
alicui leget, & ita sentiat, ut ita demum præ-
stetur, si suum sit: ita valere legatum, ut ap-
pareat, magis sententiam legantis, non hoc
verbum, *meum*, respiciendum esse: & ideo
elegans est illa distinctio, ut quotiens certum
corpus legatur, ad præsens tempus adjectum
hoc verbum, *meum*, non faciat conditionem:
si vero incertum corpus legetur (veluti ita, *vi-
na mea, vestem meam*) videatur pro conditio-
ne hoc verbum esse, *mea*, ut ea demum quæ
illius sunt, videantur legata: quod non puto
fortiter posse defendi, sed potius & hic ve-
stem, vel vinum, quod suorum numero habue-
rit, hoc legatum esse: sic enim responsum
est, etiam quod coacuerit, vinum legato ce-
dere, si id vini numero testator habuisset.
† Plane in mortis tempore collatum hunc ser-
monem, *vestem quæ mea erit*, sine dubio pro
conditione accipiendam puto: sed & *Stichum,
qui meus erit*, puto pro conditione accipien-
dum: nec interesse, utrum ita, *qui meus erit*,
an ita, *si meus erit*: utrobique conditionem
eam esse. Labeo tamen scribit, etiam in futu-
rum

rum tempus collatum hunc sermonem, *qui meus erit*, pro demonstratione accipiendum. Sed alio jure utimur.

86. PROCLUS (lib. 5. Epistolarum).

Si ita legatum est, *domum, quaeque mea ibi erunt, cum moriar*: nummos ad diem exactos a debitoribus, ut aliis nominibus collocarentur, non puto legatos esse. Et Labeonis distinctionem valde probo: qui scripsit, nec quod casu abesset, minus esse legatum; nec quod casu ibi sit magis esse legatum.

87. PAULUS lib. 4. ad Legem Juliam & Papiam.

Et fideicommissum, & mortis causa donatio appellatione *legati* continentur.

88. IDEM lib. 5. ad Legem Juliam & Papiam.

Lana legata, vestem, quae ex ea facta sit, deberi non placet. §. 1. Sed & materia legata, navis, armariumve ex ea factum, non vindicetur. §. 2. Nave autem legata dissoluta, neque materia, neque navis debetur. §. 3. Massabutem legata, scyphi ex ea facti, exigi possunt.

89. IDEM lib. 6. ad Legem Juliam & Papiam.

Re conjuncti videntur, non etiam verbis: cum duobus separatim eadem res legatur. Item verbis, non etiam re, *Titio & Seio fundum aequis partibus do, lego*: quoniam semper partes habent legatarii. Praefertur igitur omnimodo ceteris, qui & re & verbis conjunctus est. Quod si re tantum conjunctus sit, constat non esse potiore. Si vero verbis quidem conjunctus sit, re autem non: quaestio est, an conjunctus potior sit? & magis est ut (&) ipse praeferratur.

90. IDEM lib. 7. ad Leg. Juliam & Papiam.

Nominatim legatum accipiendum est, quod a quo legatum sit, intelligitur: licet nomen pronunciatum sit.

91. PAPINIANUS lib. 7. Responsi.

Praediis per praedicationem filiae datis cum reliquis actorum & colonorum, ea reliqua videntur legata, quae de redditu praediorum in eadem causa manserunt: alioquin pecuniam a colonis exactam, & in calendarium in eadem regione versam, reliquis non contineri, neque colonorum, neque actorum, facile constabit, tamen si nominatim actores ad filiam pertinere voluit. §. 1. Ex his verbis, *Lucio Titio praedia mea illa cum Praetorio, sicut a me in diem mortis meae possessa sunt, do, instrumentum rusticum, & omnia, quae ibi fuerunt, quo domus fuisset instructior, deberi convenit*: colonorum reliqua non debentur. §. 2. Pater filio *tabernam purpurariam cum servis institutoribus & purpuris, quae in diem mortis ejus ibi fuerunt, legavit*: neque pretia purpure condita, neque debita, neque reliqua legato contineri placuit. §. 3. *Titio Seiana praedia sicuti comparata sunt, do, lego*: cum essent Gabiniana quoque simul uno pretio comparata, non sufficere solum argumentum emptionis respondit, sed inspicendum, an literis & rationibus appellatione Seianorum Gabiniana quoque conti-

nentur, & utriusque possessionis confusi redditus, titulo Seianorum accepto lati essent. §. 4. Balneas legatae domus esse portionem constabat: quod si eas publice praebuit, ita domus esse portionem balneas, si per domum quoque intrinsecus adirentur, & in usu patrisfamiliae vel uxoris nonnunquam fuerunt, & mercedes ejus inter ceteras meritoriorum domus rationibus accepto ferebantur, & uno pretio comparatae vel instructae communi conjunctu fuissent. §. 5. Qui domum possidebat, hortum vicinum aedibus comparavit, ac postea domum legavit: si hortum domus causa comparavit, ut ameniorem domum ac salubriorem possideret, aditumque in eum per domum habuit, & aedium hortus additamentum fuit, domus legato continebitur.

§. 6. Appellatione domus insulam quoque injectam domui videri, si uno pretio cum domu fuisset comparata, & utriusque pensiones similiter accepto latas rationibus ostenderetur.

92. PAULUS lib. 13. Responsorum.

Si mihi *Mavia & Nigidia filiae meae heredes erunt, tunc Mavia e medio sumito, praecipito sibi quae habeto fundos meos illum & illum cum casulis & custodibus omnium horum fundorum, & cum his omnibus agris, qui ad conjunctionem cujusque eorum fundorum emptione, vel quolibet alio casu obtigerint: item cum omnibus mancipiis, pecoribus, jumentis, ceterisque universis speciebus, quae in isdem fundis, quoque eorum, cum moriar, erunt; uti optimi maximique sunt, utique eos in diem mortis meae possedi, & (ut plenius dicam) ita uti cludentur*: in fundo autem uno ex his qui praelegati sunt, tabularium est, in quo sunt & complurium mancipiorum emptiones, sed & fundorum & variorum contractuum instrumenta, praeterea & nomina debitorum: Quaero, an instrumenta communia sint? Respondi, secundum ea, quae proponuntur, instrumenta emptionum, item debitorum, quae in fundo praelegato remanserunt, non videri legato contineri. §. 1. His verbis domibus legatis, *Fidei heredum meorum committo, uti sinant eam habere domus meas, in quibus habito, nullo omnino excepto, cum omni instrumento, & repositis omnibus, non videri testatorem de pecunia numerata, aut instrumentis debitorum sensisse*.

93. SCAEVOLE (lib. 3. Responsorum).

Lucius Titius testamento suo cavit, ne ullo modo praedium fabrianum aut domum heres alienaret: filia ejus heres scripta heredem reliquit filiam suam: quae easdem res diu possedit, & decedens extraneos heredes instituit. Quaesitum est, an praedia pertinerent ad Juliam, quae Lucium Titium testatorem patrum majorem habuit? Respondit, nihil proponi contra voluntatem defuncti factum, quo minus ad heredem pertineret, cum hoc nudum praecceptum est).

* §. 1. *Semproniae mulieri meae reddi jubeo ab heredibus meis centum aureos, quos mutuos acceperam*. Quaesitum est, si hanc pecuniam, ut debitam Sempronia petens videtur sit: an fide commissum peti possit? Respondit secundum ea, quae proponerentur, posse ex causa fide commissi peti, quod

quod apparuisset non fuisse ex alia causa debitum. §. 2. Quidam prædia legavit libertis, adjectis his verbis, *uti a me possessa sunt, & quæcumque ibi erunt cum moriar.* Quæsitum est, an mancipia quæ in his prædiis morata in diem mortis patrisfamilias fuerunt operis rustici causa, vel alterius officii, cæteræque res, quæ ibi fuerunt, ad legatarios pertineant? Respondit, pertinere. §. 3. Quæsitum est, an, quod heredes fratribus rogati essent restituere, etiam ad sorores pertineret? Respondit, pertinere, nisi aliud sensisse testatorem probetur. §. 4. Collegio fabrorum fundum cum sylvis, quæ ei cedere solent, *uti optimus maximusque esset,* legavit: Quæro, an ea quoque quæ in diem mortis ibi fuissent, (id est, fœnum, pabulum, palea, item machinæ, vasa vinaria, * id est, cuppæ, & dolia quæ in cella defixa sunt: item granaria *) legata essent. Respondit, non recte peti quod legatum non esset. §. 5. Ex parte dimidia herede instituto, per præceptionem fundum legavit, & ab eo ita petiit: *Peto uti velis coheredem tibi recipere in fundo Juliano meo, quem amplius te recipere jussi, Clodium Verum, nepotem meum, cognatum tuum.* Quæro, an pars fundi ex causa fideicommissi nepoti deberetur? Respondit, deberi.

94. VALENS (lib. 2. Fideicommissor.)

IS, qui complures libertos relinquebat, tribus ex his fundum legaverat: & petierat, *ut curarent, ne de nomine suo exiret.* Quærebat, ex tribus qui primus moriebatur, utrum utrique, vel alteri ex his, qui sibi in legato conjuncti essent, relinquere partem suam deberet: an possit vel alii conliberto suo eam relinquere? Placuit, etsi voluntatis quæstio esset, satis illum facturum, etsi alii reliquisset. Quod si nulli dedisset: occupantis, an omnium conlibertorum; & num eorum tantum, quibus pariter legatum esset, petitio fideicommissi esset, dubitabatur? & Julianus recte omnibus debere putavit.

95. MACIANUS lib. 2. Fideicommissor.

Quisquis mihi heres erit, damnas esto dare, fideique ejus committo, *uti det quantas summas distavero, dederò:* Aristo res quoque corporales contineri ait, ut prædia, mancipia, vestem, argentum: quia & hoc verbum *quantas* non ad numeratam duntaxat pecuniam referri, ex dotis relegatione, & stipulationibus emptæ hereditatis apparet: & *summæ* appellatio similiter accipi deberet, ut in his argumentis, quæ relata essent, ostenditur: voluntatem præterea defuncti, quæ maxime in fideicommissis valeret, ei sententiæ suffragari; neque enim post eam præfationem adjecturum testatorem fuisse res corporales, si duntaxat pecuniam numeratam præstari voluisset.

96. GAIUS lib. 2. Fideicommissorum.

SI Titius ex parte heres rogatus sit Mævio hereditatem restituere, & rursus Titio coheres ejus rogatus sit partem suam, aut partis partem restituere: an hanc quoque partem, quam a coherede ex fideicommissio recipit, Titius restituere Mævio debeat, Divus Antoninus consultus, rescripsit, non debere restituere: quia * heredita-

tis appellatione, neque legata neque fideicommissa continentur.

97. PAULUS lib. 2. Decretorum.

OSidius quidam, instituta filia Valeriana herede, auctori suo Antiocho data libertate, prædia certa & peculium & reliqua relegaverat, tam sua, quam colonorum; legatarius proferebat, manu patrisfamilias reliquatum, (&) tam suo, quam colonorum nomine; item in eadem scriptura adjectum in hunc modum, *Item, quorum rationem reddere debeat, scilicet quæ in condito habuerat paterfamilias, frumenti, vini, & cæterarum rerum,* quæ & ipsa libertus petebat, & ex reliquis esse dicebat, & apud præsidem obtinuerat: Ex diverso cum diceretur, reliqua colonorum ab eo non peti, nec propria, diversam autem causam esse eorum, quæ in condito essent, Imperator interrogavit partem legatarii, quærendi causa: pone, inquit, in condito centies aureorum esse, quæ in usum sumi solerent, diceres totum, quod esset relictum in arca, deberi? & placuit, recte appellasse. † A parte legatarii suggestum est, quædam a colonis post mortem patrisfamilias exacta: respondit, hoc quod post mortem exactum fuisset, reddendum esse legatario.

98. IDEM libro singulari de forma Testamenti.

SI plures gradus sint heredum, & scriptum sit, *heres meus dato:* ad omnes gradus hic sermo pertinet: sicuti hæc verba, *quisquis mihi heres erit.* Itaque si quis velit non omnes heredes legatorum præstatione onerare, sed aliquos ex his, nominatim damnare debet.

99. IDEM libro singulari de Instrumenti significatione.

Servis urbanis legatis, quidam urbana mancipia non loco sed operæ separant, ut licet in prædiis rusticis sint, tamen, si opus rusticum non faciant, urbani videntur. Dicendum autem est, quod urbani intelligendi sunt, quos paterfamilias inter urbanos adnumerare solitus sit: quod maxime ex libellis familiæ, item cibariis deprehendi poterit. §. 1. Venatores & aucupes utrum in urbanis, an in rusticis contineantur, potest dubitari: sed dicendum est, ubi paterfamilias moreretur, & hos alebat, ibi eos numerari. §. 2. Muliones de urbano ministerio sunt: nisi propter opus rustre testator eos destinatos habebat. §. 3. Eum, qui natus est ex ancilla urbana, & missus in villam nutriendus, interim in neutris esse quidam putant: videamus, ne in urbanis esse intelligatur? quod magis placet. §. 4. Servis licticariis legatis, si idem licticarius sit & cocus, accedet legato. §. 5. Si alii vernæ, alii cursores legati sunt, si quidam & vernæ & cursores sint, cursoribus cedent: * semper enim species generi derogat. † Si in specie aut in genere utrique sint: plerumque communicabuntur.

100. JAVOLENUS lib. 2. ex Posterioribus Labeonis.

Heres meus damnas esto Lucio Titio Stichum servum meum reddere: vel ita, illum servum meum

meum illi reddito. Cascellius ait, deberi: neque id Labeo improbat: quia * qui reddere jubetur, simul & dare jubetur. §. 1. *Duae statuæ marmoreæ* cuidam nominatim, item omne marmor erat legatum: Nullam statuam marmoream, præter duas, Cascellius putat deberi; Ofilius, Trebatius contra: Labeo Cascellii sententiam probat: quod verum puto; quia duas statuas legando, potest videri non putasse in marmore se statuas legare. §. 2. *Uxori meæ (vestem,) mundum muliebrem, ornamenta omnia, aurum, argentum, quod ejus causa factum paratumque esset, omne do lego.* Trebatius hæc verba, quod ejus causa factum paratumque est, ad aurum & argentum dantaxat referri putat: Proculus ad omnia: quod & verum est. §. 3. *Cui Corinthia vasa legata essent, & bases (id est, bases seu fulcra)* quoque eorum vasorum collocandorum causa paratas deberi, Trebatius respondit: Labeo autem id non probat, si eas bases testator numero vasorum habuit: Proculus vero recte ait, si æneæ quidem sint, non autem Corinthiæ, non deberi. §. 4. *Cui testudinea legata essent, ei lectos testudineos pedibus inargentatos deberi,* Labeo, Trebatius, responderant: quod verum est.

101. SCÆVO LA (lib. 16. Digestorum).

Qui habebat in provincia, ex qua oriundus erat, propria prædia, & alia pignori sibi data ob debita, codicillis ita scripsit: *τῇ γλυκυτάτῃ μὲ πατρίδι [βέλομαι] εἰς τὰ μέρη αὐτῆς δοῦναι, ἀφορίζω αὐτῇ χωρία πάντα, ὅσα ἐν Συρίᾳ κτήματα εὐν πᾶσιν τοῖς ἐνέσιν βοσκήμασιν, δέλοις καρποῖς ἀποδίτοις κατασκευαῖς πάσαις.* id est, *suavissime patriæ meæ volo in partem suam dari, & ipsi separatim adjudico prædia omnia, quæcunque in Syria possideo, cum omnibus in eis existentibus, (&) pecoribus, (&) servis, (&) fructibus, (&) usu consumptibus, (&) apparatu omni.* Quæsitum est, an etiam prædia, quæ pignori habuit testator, patriæ suæ reliquisse videatur? Respondit, secundum ea, quæ proponerentur, non videri relicta: si modo in proprium patrimonium, quod fere cessante debitore sit, non sint redacta. §. 1. *Peto fundum meum, ita uti est, alumnæ meæ dari.* Quæsitum est, an fundo & reliqua colonorum, & mancipia, si qua mortis tempore in eo fundo fuerint, debeantur? Respondit, reliqua quidem colonorum non esse legata: cætera vero videri illis verbis, *ita uti est, data.*

102. IDEM (lib. 17. Digestorum).

His verbis legavit: *Uxori meæ lateraria mea viatoria, & quidquid in his conditum erit, quæ membranis meæ manu scriptis continebuntur, nec ea sint exacta, cum moriar, licet in rationes meas translata sint, & cautiones ad actorem meum transtulerim:* hic chirographa debitorum, & pecuniam, cum esset profecturus in Urbem, in lateralibus condidit: & chirographis exactis, quam pecunia erogata, reversus in patriam post biennium alia chirographa prædiorum, quæ postea comparaverat, & pecuniam in lateralibus condidit: Quæsitum est, an ea tantum

videatur nomina ei legasse, quæ postea reversus in hisdem lateralibus condidit? Respondit, secundum ea quæ proponerentur, non deberi, quæ mortis tempore in his lateralibus essent, & membranis manu ejus scriptis continerentur. † Idem quæsit, an cum emptiones prædia quoque legato cedant? Respondit, non quidem manifeste apparere, quid de prædiis sensisset: verum si ea mente emptiones ibi haberet, ut his legatariæ datis proprietas prædiorum præstaretur, posse defendi, prædia quoque deberi.

§. 1. *Paterfamilias ita legavit, Lances numero duas leves, quas de sigillaribus emi, dari volo:* is de sigillaribus leves quidem non emerat, lances autem emptas habebat: & dictaverat testamentum ante triduum quam moreretur. Quæsitum est, an hæ lances, quas emptas de sigillaribus habuit, legato cederent, cum nullas alias de sigillaribus emerit, nec legaverit? Respondit, secundum ea, quæ proponerentur, deberi eas, quas de sigillaribus emisset. §. 2. *Alumno præcepit militiam (emi) his verbis: Sempronio in alumno meo illud & illud: & cum per ætatem licebit militiam illam cum introitu comparari volo: huic quoque omnia integra.* Quæsitum est, si Sempronius eam militiam sibi comparaverit, an pretium ejus, sed & id, quod pro introitu erogari solet, ex causa fideicommissi ab heredibus consequi possit? Respondit, secundum ea quæ proponerentur, posse. §. 3. *Idem testator liberto militiam his verbis legavit, Seio liberto meo militiam do lego illam, quam militiam & testator habuit:* Quæsitum est, an onera omnia & introitus militiæ ab herede sint danda? Respondit, danda.

103. IDEM (libro singulari Quæstionum publice tractarum).

Si pater exheredato filio substituit heredem extraneum, deinde ille extraneus hunc filium heredem instituit, & heres factus intra pubertatem decedat: puto, a substituto ei filio omnino legata præstari non debere: quia non directo sed per successionem ad filium hereditas patris pervenit. §. 1. Plus ego in fratre, qui, cum hæres extitisset patri, exheredatum fratrem heredem instituit, accepi, substitutum ejus legatum non debere: ac ne quidem si intestato fratre successerit; quia non principaliter, sed per successionem bona fratris ad eum pervenerunt. §. 2. Si filius ex uncia heres institutus sit, & (ab) eo legata data sint, habeat & substitutum, deinde commissio Edicto per alium filium acceperit partis dimidiæ bonorum possessionem: substitutus ejus utrum ex uncia legata præstat, an vero ex semisse? Et verius est, ex semisse: (sed ex uncia, omnibus: ex reliquis, liberis & parentibus). §. 3. Contra quoque si ex dodrante institutus, commissio Edicto, semissem acceperit bonorum possessionem, ex semisse tantum legata substitutus debet: quomodo enim augentur, ubi amplius est in bonorum possessione, sic & ubi minus est, deducitur.

LIBER TRIGESIMUSTERTIUS.

TIT. I.

DE ANNUIS LEGATIS, ET FIDEI-
COMMISSIS.

1. POMPONIUS lib. 5. ad Sabinum.

Cum in annos singulos quid legatum sit, neque adscriptum, quo loco detur: quocunque loco petetur, dari debet: sicuti ex stipulatu, aut nomine facto petatur.

2. IDEM lib. 6. ad Sabinum.

In annos singulos heres damnatus *sinere me frui fundo*, si initio anni, quo colere deberem, moram fecerit: licet postea patiat, quia cultura sum exclusus, tamen totius anni nomine mihi tenebitur: quemadmodum si *diurnas operas Stichus dare damnatus*, non a mane, sed a sexta diei hora det, totius diei nomine tenetur.

3. ULPIANUS (lib. 24. ad Sabinum).

Si legatum sit relictum annua, bima, trima die, triginta forte: dena per singulos debentur annos, licet non fuerit adjectum *æquis pensionibus*. §. 1. Proinde & si adjectum fuerit *pensionibus*, licet non sit incertum *æquis*; item si scriptum fuerit *æquis*, licet non sit adjectum, *pensionibus*: dicendum erit, æquas fieri. §. 2. Sed si adjectum *pensionibus inæquis*, inæquales debebuntur. Quæ ergo debeantur, videamus. Et puto eas deberi (nisi specialiter testator electionem heredi dedit), quas vir bonus fuerit arbitratus: ut pro facultatibus defuncti & depositione patrimonii debeantur. §. 3. Sed & si fuerit adjectum *Viri boni arbitratu*, hoc sequemur, ut pro positione patrimonii sine vexatione & incommodo heredis fiat. §. 4. Quid si ita, *Pensionibus quas putaverit legatarius*? an totum petere possit, videamus. Et, puto totum non petendum simul: sicut & in heredis electione: fieri enim pensiones debere testator voluit, quantitates duntaxat pensionum in arbitrium heredis aut legatarii contulit. §. 5. Sed si ita sit legatum, *Hereditas mea Titio decem trima die dato*, utrum pensionibus, an vero post triennium debeatur? Et puto sic accipiendum, quasi paterfamilias de annua, bima, trima die sensisse proponatur. §. 6. Si cui certa quantitas legetur, & quoad præstetur in singulos annos certum aliquid velut *usuras* iusserit testator præstari: legatum valet, sed in usuris hæcenus debet valere, quatenus modum probabilem usurarum non excedit.

4. PAULUS lib. 62. ad Edictum.

Si in singulos annos alicui legatum sit, Sabinus (cujus sententia vera est) plura legata esse ait, & primi anni purum, sequentium conditionale: videri enim hanc inesse conditionem, *si vivat*, & ideo, mortuo eo, ad heredem legatum non transire.

5. MODESTINUS lib. 10. Responfor.

Avobis quoque cæteri heredes peto, ut uxori meæ præstetis, quoad vivet, annuos decem aureos: uxor supervixit marito quinquennio, & quatuor mensibus. Quæro, an heredibus ejus sexti anni legatum integrum debeatur? Mode-

stinus respondit, integri sexti anni legatum deberi.

6. IDEM (lib. 11. Responforum).

Annuam pecuniam ad ludos civitati reliquit, quibus præsidere heredes voluit: successores heredum negant se debere; quasi testator tamdiu præstari voluisset, quamdiu præsiderent heredes. Quæro igitur, (an) cum præsidendi mentionem fecerit, ad tempus fideicommissum, an perpetuo præstari voluerit? Modestinus respondit, fideicommissum quotannis in perpetuum Reipublicæ præstandum esse.

7. POMPONIUS lib. 8. ad Quintum Mucium.

Quintus Mucius ait: Si quis in testamento ita scripsit, *Filii filiaque mea ibi sunt ubi eos mater sua esse volet, eisque heres meus in annos singulos, inque pueros puellasque singulas damnas esto dare cibarii nomine aureos decem*: si tutores eam pecuniam dare nolunt ei, apud quem pueri atque puellæ sunt, nihil est, quod ex testamento agere possit: nam ea res eo pertinet, uti (tutores) sciant, quæ voluntas testatoris fuit, uti possint eam pecuniam sine periculo dare. Pomponius: In testamentis quædam scribuntur, quæ ad auctoritatem duntaxat scribentis referuntur, nec obligationem pariunt. Hæc autem talia sunt, si te heredem solum instituiam & scribam, *ut monumentum mihi certa pecunia facias*: nullam enim obligationem ea scriptura recipit, sed ad auctoritatem meam conservandam poteris, si velis, facere. † Aliter atque si, coherede tibi dato, idem scripsero: nam si te solum damnavero, *ut monumentum facias*, coheres tuus agere tecum poterit familiæ eriscundæ, ut facias: quoniam interest illius: quin etiam si utrique iussi estis hoc facere, invicem actionem habebitis. † Ad auctoritatem scribentis hoc quoque pertinet, cum quis iussit *in municipio imagines poni*: nam si non honoris municipii gratia id fecisset, sed sua actio eo nomine nulli competit. Itaque hæc Quinti Mucii scriptura, *Liberi mei ibi sunt, ubi eos mater sua esse volet*, nullam obligationem parit: sed ad auctoritatem defuncti conservandam (id) pertinebit, ut, ubi iusserit, ibi sint. † Nec tamen semper voluntas ejus aut iussum conservari debet: veluti si Prætor doctus sit, non expedire, pupillum eo morari ubi pater iusserit, propter vitium, quod pater forte ignoravit in eis personis esse, apud quas morari iussit. † Si autem pro cibariis eorum in annos singulos aurei decem relictæ sint: si hoc sermone significantur, apud quos morari mater pupillos voluerit; si ita acceperimus hunc sermonem, ut ipsis filiis id legatum debeatur: utile erit: & magis enim est, ut providentia filiorum suorum hoc fecisse videatur. Et in omnibus, ubi auctoritas sola testatoris est, neque omnimodo spernenda, neque omnimodo obvianda est: sed interventu Judicis hæc omnia debent, si non ad turpem causam feruntur, ad effectum perducere.

8. GAIUS

8. GAIUS [lib. 5. ad Leg. Juliam
& Papiam].

In singulos annos relictum legatum simile est usufructui, cum morte finiatur: sane capitis deminutione non finitur, cum usufructus finiatur; & usufructus ita legari potest, *Titio usufructum fundi lego, (&) quotiensque capite minutus erit, eundem usufructum ei do.* Illud certe amplius est in hoc legato, quod ingressu cujuslibet anni, si decesserit legatarius, ejus anni legatum heredi suo relinquit: quod in usufructu non ita est; cum * fructuarius, etiam si maturis fructibus, nondum tamen perceptis decesserit, heredi suo eos fructus non relinquet.

9. PAPINIANUS [lib. 7. Responsorum].

Fundus, quem paterfamilias libertis legatorum nomine, quæ in annos singulos reliquit, pignus esse voluit, ex causa fideicommissi rei servandæ gratia recte petetur. Paulus notat: Hoc admittendum est, & in aliis rebus hereditariis, ut & in eas legatarius mittatur.

10. IDEM [lib. 8. Responsorum].

Scio amico fidelissimo, si voluerit, sicut meis negotiis interveniebat, eodem modo filiorum meorum intervenire, annuos senos aureos, & habitationem qua utitur, præstari volo: non ideo minus annua Scio pro parte hereditaria viventis filiæ deberi placuit, quod ex tribus filiis Titia duo aliis heredibus institutis vita decesserunt, cum tam labor, quam pecunia divisionem reciperent. §. 1. Medico Sempronio, quæ viva præstabam, dari volo: ea videntur relicta, quæ certam formam erogationis annuæ, non incertam liberalitatis voluntatem habuerunt. §. 2. Uxori, præter id quod a me vivo annui nomine accipiebat, aureos centum dari volo: annum videtur, & semel centum aureos reliquisse. §. 3. Libertis dari volo, quæ viva præstabam: & habitatio præstabitur: sumptus jumentorum non debetur, quem auctori domina præstare solita fuit utilitatis suæ causa. Ideo nec sumptum medicamentorum medicus libertus recte petet: quem ut patronam ejusque familiam curaret, acceptabat.

11. PAULUS (lib. 21. Quæstionum).

Cum in annos singulos legatur: plura legata esse placet, & per singula legata jus capiendi inspicietur. Idem in servo inspicendum est ex persona dominorum.

12. IDEM (lib. 13. Responsorum).

Gaius Seius prædia diversis pagis Mævæ & Seixæ legavit, & ita cavuit: *Præstari autem volo ex prædiis Potitiani prædiis Lutatianis annua arundinis millia trecenta, & salicis munda annua librarum singula millia.* Quæro an id legatum defuncta legataria extinctum sit. Paulus respondit, servitutem jure constitutam non videri, neque in personam, neque in rem: sed fideicommissi petitionem competisse ei, cui prædia Lutatiana legata sunt: Et ideo, cum annua legata fuerint, mortua legataria, finitum legatum videri.

13. SCÆVOLA (lib. 4 Responsorum).

Mævianepotem ex Mævio puberem heredem instituit, & Lucio Titio ita legavit: *Lucio Titio viro bono, cujus obsequio gratias ago, dari volo annuos, quandiu vivat, aureos decem, si rebus nepotis mei interveniat, omnemque administrationem rerum nepotis mei ad sollicitudinem suam revocaverit.* Quæro, cum Lucius Titius aliquo tempore Mævii negotia gesserit, & per eum non steterit, quo minus gerat; Publius autem Mævius nollet eum administrare: an fideicommissum præstari debeat? Respondi, si non propter fraudem, aliamve quam justam causam improbandæ operæ causa remotus esset a negotiis, quæ administrare secundum defuncti voluntatem vellet, percepturum legatum. §. 1. Uxore herede scripta ita cavuit: *Libertis meis omnibus alimentorum nomine, singulis annuos denarios duodecim ab herede dari volo, si ab uxore mea non recesserint.* Quæro, cum paterfamilias sua voluntate de civitate difficile profectus sit, ea autem assidue proficiscatur: an liberti cum ea proficisci debeant? Respondi, non posse absolute responderi, cum multa oriri possint, quæ pro bono sint æstimanda: ideoque hujusmodi varietas viri boni arbitrio dirimenda est. † Item quæritur, cum proficiscens eis nihil amplius obtulerit, ac per hoc eam secuti non sint: an legatum debeatur? Respondit: & hoc ex longinquis brevibusque excursionibus, & modo legati æstimandum esse.

14. ULPIANUS (lib. 2. Fideicommissi).

Si cui annum fuerit relictum sine adjectione summæ: nihil videri huic adscriptum, Mela ait: sed est verior Nervæ sententia, quod testator præstare solitus fuerat, id videri relictum: si minus, ex dignitate personæ statui oportebit.

15. VALENS (lib. 7. Fideicommissi).

Iavolenus] Eum, qui rogatus post decem annos restituere pecuniam, ante diem restituerat: respondit, si propter capientis personam, quod rem familiarem tueri non posset, in diem fideicommissum relictum probetur, & perdituro ei id heres ante diem restituisset, nullo modo liberatum esse: quod si tempus heredis causa prorogatum esset, ut commodum mediis temporis ipse sentiret, liberatum eum intelligi: nam & plus eum præstitisse, quam debuisset.

16. PAULUS (lib. 3. ad Neratium).

Servus post decem annos liber esse jussus est, legatumque ei ex die mortis domini in annos singulos relictum est: eorum quidem annorum, quibus jam liber erit, legatum debetur; interim autem heres ei alimenta præstare compellitur.

17. LABEO (lib. 2. Posteriorum Javoleno Epitomatorum).

Legatum ita est: *Attia donec nubat, quinquaginta damnas esto heres meus dare;* neque adscriptum est, in annos singulos: Labeo, Trebatius, præsens legatum deberi putat. Sed rectius dicitur, id legatum in annos singulos deberi. §. 1. *Vini Falerni, quod domi nasceretur, quotannis in annos singulos binos culeos heres meus At-*

tio dato: etiam pro eo anno, quo nihil vini natum est, deberi duos culeos; si modo ex vindemia cæterorum annorum dari possit.

18. SCÆVOLA (lib. 14. Digestorum).

Codicillis testamento confirmatis, fundum libertis legavit, eumque alienari vetuit: sed pertinere voluit & ad filios libertorum, vel ex his natos: deinde hæc verba adjecit, *A quibus præstari volo heredi, ex redditu ejus fundi decem per annos singulos, usque ad annos trigintaquinque a die mortis meæ.* Quæsitum est, cum heres a Titio institutus, intra trigessimum quintum annum ætatis decesserit: an residui temporis fideicommissum ex verbis superscriptis heredis quoque heredi debeatur? Respondit, deberi: nisi ostendatur a libertis, testatorem ad heredis trigessimum quintum annum respexisse. §. 1. Stichus alumno suo centum, & mensuros decem, & annuos centum, dari voluit: & Semproniam, quam heredem ex triente instituerat, rogavit in hæc verba, *Fidei tuæ committo, Sempronia soror, uti legata, quæ alumnis meis reliqui, ex medio recipias, & apud te habeas, quoad usque commendatos habeas.* Quæsitum est, cum Sempronia, cujus fideicommissum sit, abstinnerat se hereditate, antequam secundum voluntatem defuncti perciperet pecuniam alumnis relictam, an Stichus de legatis actio etiam ante vicessimum quintum annum competat? Respondit, competere.

19. IDEM (lib. 17. Digestorum).

Titia, herede Seia scripta, usufructum fundi Mævio legavit, ejusque fidei commisit in hæc verba: *A te, Mævi, ex redditu fundi Speratiani præstari volo Arrio Pamphilo, & Arrio Stichus, (ex) die mortis meæ annuos sexcentos quotannis, quoad vivant.* Quæsitum est, cum Mævius annua alimenta præstiterit; post mortem autem ejus fundus ad heredem Titiae pleno jure redierit: an alimenta, ex fideicommissum, Pamphilo & Stichus debeantur? Respondi, nihil proponi, cur debeant præstari ab heredibus Titiae: cum ab usufructuario alimenta relictæ sunt. † Idem quæsit, an ab heredibus Mævii legatarii præstanda sint? Respondi, nihil ab herede legatarii: nisi testatorem manifeste probetur voluisse etiam finito usufructu, præstari; si modo id, quod ex usufructu receptum esset, ei rei parandæ sufficeret. §. 1. Qui Marcus homini docto certa annua præstabat, testamento cavit, *Domina sanctissima, scio te de amicis meis curaturam, ne quid his desit: verumtamen & Marco dari octingenta.* Quæsitum est, an Marcus, præstitis sibi ex causa legati octingentis, annua quoque consequi debeat? Respondit, nihil proponi, cur non secundum ea, quæ in consultatione collata essent, debeantur. §. 2. Lucio Titio auri pondo tria, quæ viva præstabam. Quæro, cum testatrix quadraginta Titio, quoad viveret, salarii nomine certam summam, & amplius festorum dierum nomine certum pondus argenti, aut pro eo pretium præstiterit, an eadem ex causa legati vel fideicommissi

ab heredibus ejus Titio præstari debeant? Respondit, nihil proponi, cur præstanda non sit.

20. IDEM (lib. 18. Digestorum).

Annua his verbis legavit, *Si morarentur cum matre mea, quam heredem ex parte institui.* Quæsitum est, an, mortua matre, conditio adposita defecisse videatur: ac per hoc neque cibaria, neque vestiaria his debeantur? Respondit, secundum ea quæ proponerentur, deberi. §. 1. Artia fideicommissum his verbis reliquit: *Quisquis mihi heres erit, fidei ejus committo, uti dæ ex redditu cænaculi mei & horrei post obitum sacerdoti, & hierophylaco, & libertis, qui in illo templo erunt, denaria decem die numularum, quas ibi posui.* Quæro, utrum his duntaxat, qui eo tempore, quo legabatur, in rebus humanis & in eo officio fuerint, debitum sit, an etiam his, qui in locum eorum successerunt? Respondit, secundum ea quæ proponerentur, ministerium nominatorum designatum: cæterum datum templo. † Item quæro, utrum uno duntaxat anno decem fideicommissi nomine debeantur: an etiam in perpetuum decem annua præstanda sint? Respondit, in perpetuum.

21. IDEM (lib. 12. Digestorum).

Liberto suo ita legavit: *Præstari volo Philoni, usque dum vivet, quinquagesimam omnis redditus, quæ prædiis a colonis vel emptoribus fructus ex consuetudine domus meæ præstantur:* heredes prædia vendiderunt, ex quorum redditu quinquagesima relictæ est. Quæsitum est, an pretii usuræ, quæ ex consuetudine in provincia præstarentur, quinquagesima debeatur? Respondit, redditus duntaxat quinquagesimas legatas, licet prædia vendita sint. §. 1. A liberto, cui fundum legaverat ferentem annua sexaginta, per fideicommissum dederat Pamphilæ annua dena. Quæsitum est, si Lex Falcidia liberto legatum minuerit, an Pamphilæ quoque annum fideicommissum minutum videatur: cum ex redditu legata sint, qui largitur, etiam si Falcidia partem dimidiam fundi abstulerit, annuam Pamphilæ præstationem? Respondit, secundum ea quæ proponerentur, non videri minutam: nisi si alia mens testatoris probaretur. §. 2. Filium ex do-drante, uxorem ex quadrante instituit heredes: & filii fidei commisit, ut novercæ restitueret hereditatem: ab ea autem petit, ut infirmam filii commendatam haberet: eique mensuros aureos denos præstaret, donec ad vicessimum quintum annum ætatis pervenerit: cum autem impleisset eam ætatem, partem dimidiam hereditatis ei restitueret: filius deducta dodrantis parte quarta ex qua institutus erat, novercæ hereditatem restituit: & postea implevit vicessimum quintum annum ætatis. Quæsitum est, cum noverca universæ hereditatis haberet dodrantem, femunciam, & sicilicium: an ejus partem dimidiam privigno suo restitueret? Respondi, secundum ea, quæ proponerentur, tantum restituendum, quantum cum eo, quod Falcidia nomine filius deduxisset, semissem faceret. † Idem quæsit, an, quod infirmitati filii pater consulere voluerit, fructus quoque medii temporis noverca ei

ei restituere deberet? Respondit, secundum ea quæ proponerentur, debere. §. 3. Lucius Titius testamento patriæ suæ civitatis Sebastenorum centum legavit, uti alternis annis ex usuris ejusdem certamina sub nomine (ipsius celebrarentur: & adjecit hæc verba, *Quod si conditione superscripta recipere legatam sibi pecuniam civitas Sebastenorum noluerit, nullo modo heredes meos obligatos ei esse volo: sed habere sibi pecuniam*: postea Præses Provinciæ ex nominibus debitorum hereditariorum elegit idonea nomina, & in causam legati Reipublicæ adjudicavit, post cujus sententiam Respublica a plerisque adjudicatis sibi pecunias percepit. Quæsitum est, an si Respublica conditionibus testamento adscriptis postea non paruerit, legatum ad filios heredes pertineat? Respondit, Rempublicam voluntati testatoris parere compellendam: ac nisi faciat, in his quidem summis, quæ per numerationem vel novationem solutæ sunt, utili repetitione heredes adjuvandos: ab his vero nominibus, quæ neque solverunt Reipublicæ, neque novatione abscesserunt a pristina obligatione, non prohibendos, quo minus debitum petant. §. 4. Largius Euripianus consuluit, alumno certam pecuniam patronum testamento legasse, deque ea re testamento ita cavisse: *Pecuniam quam Titio liberto & alumno meo legavi, esse volo penes Publium Mævium usque ad annum vicesimum quintum ætatis ejus, proque ea computari cum eo usuras quadrantes: quantum autem in sumptum ei statuendum sit, tu Publi Mævi, cum patris affectum ei præstare debeas, æstimabis*. Quæsitum est, an heredes a Publio Mævio satis accipere debuerint, solventes eam pecuniam? Respondit, cum testamento nulla exigendæ satisfactionis commemoratio fiat, satis habuisse heredes, secundum voluntatem defuncti Publio Mævio pecuniam numerare: & ideo nec Titius alumnus, vel heredes ejus audiri debeant adversus heredes patroni agentes, quod satis non exegerunt: ex ea enim numeratione etiam a Titio, ac proinde etiam ab heredibus ejus, liberatos esse superscriptos heredes; nisi vivente testatore Publius Mævius solvendo esse desierit, tunc enim cautio ab eo exigenda est. §. 5. Pater duos filios æquis ex partibus instituit heredes, majorem, & minorem, qui etiam impubes erat; & in partem ejus certa prædia reliquit, & cum quatuordecim annos impleverit, certam pecuniam ei legavit, idque fratris ejus fidei commisit, a quo petit in hæc verba: *A te peto, Sei, ut ab annis duodecim ætatis ad studia liberalia fratris tui inferas matri ejus annua tot usque ad annos quatuordecim: eo amplius tributa fratris tui pro censu ejus dependas, donec bona restituas: & ad te redditus prædiorum illorum pertineant, quoad perveniat frater tuus ad annos quatuordecim*. Quæsitum est, defuncto majore fratre, herede alio relicto: utrum omnis conditio percipiendi redditus fundorum anniversaria præstetur; (&) alia, quæ præstaturus esset si viveret Seius, ad heredem ejus transierint: an vero id omne protinus ad pupillam & tutores transferri debeat? Respondit, secundum ea quæ

proponerentur, intelligitur testator quasi cum tutore locutus, ut tempore, quo tutela restituenda est, hæc, quæ pro annuis præstari jussisset, percipiendisque fructibus, finiantur: sed cum major frater morte præventus est, omnia, quæ relicta sunt, ad pupillum & tutores ejus confestim post mortem fratris transisse.

22. ALFENUS VARUS (lib. 2. Digestorum a Paulo Epitomatorum).

Filia mea, quotiescunque vidua erit, in annos singulos centum heres meus dato. Quæritur, si filia minus annui temporis vidua fuisset, nunquid minus ei centum deberentur? Respondit, sibi videri, tametsi totus annus nondam fuisset, tamen deberi.

23. MARCIANUS (lib. 6. Institutionum).

Cum quidam Decurionibus divisiones dari voluisset die natalis sui: Divi Severus & Antoninus rescripserunt, non esse verisimile testatorem de uno anno sensisse; sed de perpetuo legato.

24. IDEM (lib. 8. Institutionum).

Cum erat certa pecunia, id est, centum, Reipublicæ Sardoniorum relicta per quadriennium certaminis Chrysantiani: Divi Severus & Antoninus rescripserunt, videri perpetuam pensionem reliquisse testatorem per quadriennium; non in primum quadriennium.

25. VALENS (lib. 2. Fideicommissorum).

Filiosfamilias, quoad in potestate patris sit, in annos singulos dena dari possunt.

TIT. II.

DE USU, ET USUFRUCTU, (ET REDITU,) ET HABITATIONE, ET OPERIS PER LEGATUM VEL FIDEICOMMISSUM DATIS.

1. PAULUS lib. 3. ad Sabinum.

Nec usus, nec usufructus itineris, actus, viæ, aquæductus legari potest, quia *servitus servitutis esse non potest*: nec erit utile ex Senatusconsulto, quo cavetur, *ut omnium, quæ in bonis sint, usufructus legari possit*, quia id neque ex bonis, neque extra bona sit: sed incerti actio erit cum herede, ut legatario quamdiu vixerit, eundi, agendi, ducendi facultatem præstet; aut ea servitus constituatur sub hac cautione, ut, si decefferit legatarius, vel capite deminutus ex magna causa fuerit, restituatur.

2. PAPINIANUS (lib. 17. Quæstionum).

Hominis operæ legatæ, capitis diminutione vel non utendo non amittuntur. Et quoniam ex operis mercedem legatarius percipere potest, etiam operas ejus ipse locare poterit. Quas si prohibeat heres capi, tenebitur. Idem est, & si servus se locaverit. Et quia legatarius fructuarius non est, ad heredem suum operarum legatum transmittit: sed servo usufructu legatum perit.

3. PAULUS (lib. 3. ad Sabinum).

Hominis quoque liberi operæ legari possunt: sicut locari, & in stipulationem deduci.

4. ULPIANUS (lib. 18. ad Sabinum).

Si pure proprietas legata erit, ea ad legatarium perveniet, quamvis fructuarius heres sit institutus.

5. PAULUS (lib. 3. ad Sabinum).

Ususfructum, cum moriar, inutiliter stipulor: idem est in legato: quia & constitutus ususfructus morte intercidere solet.

6. POMPONIUS (lib. 15. ad Sabinum).

Si ususfructus mihi in biennium continuum a morte testatoris legatus sit, & per heredem steterit, quo minus eum mihi daret: præterito biennio, nihilominus tenetur: quemadmodum teneretur, si res legata in rerum natura esse desisset, quam quis deberet, moratusque esset in ea danda: ut peti quidem jam ususfructus, qui legatus sit, non possit, quia alius futurus sit, quam qui legatus fuerit, sed æstimatio ejus bima dumtaxat facienda sit.

7. ULPIANUS (lib. 26. ad Edictum).

Operæ testamento relicte quando cedere debeant? utrum ex quo petit eas legatarius, an ex quo adita hereditas est? Et cui pereant dies, quibus æger servus fuit? Et puto, ex die petitionis eas cedere: quare si post petitas æger esse servus coeperit, legatario peribunt.

8. GAIUS (lib. 3. de legatis ad Edictum Prætoris).

Si ususfructus municipibus legatus erit, quaeritur, quousque in eo usufructu tuendi sint: nam si quis eos perpetuo tuetur, nulla utilitas erit nudæ proprietatis, semper abscedente usufructu: unde centum annos observandos esse constat; qui, finis vitæ longissimus esset.

9. ULPIANUS (lib. 8. Disputationum).

Si ab eo, cui legatus esset ususfructus, fideicommissum fuerit relictum: licet ususfructus ad legatarium non pervenerit, heres tamen, penes quem ususfructus remanet, fideicommissum præstat: quod & in militis testamento erit dicendum, si legatarius, a quo fideicommissum relictum est, repudiaverit legatum: vel vivo testatore decesserit.

10. JULIANUS (lib. 78. Digestorum).

Si Titio fundus, & ejusdem fundi usufructus legatus fuerit: erit in potestate ejus, fundum an usufructum vindicare malit: &, si fundum elegerit, necessario plenam proprietatem habebit, licet usufructum a se repulerit, si veto usufructum habere maluerit, & proprietatem fundi repulerit, solum usufructum habebit.

11. IDEM (lib. 1. ex Minicio).

Habitationis legatum in singulos annos ab initio anni deberi, constat.

12. ALFENUS (VARUS lib. 2. Digestorum a Paulo Epitomatorum).

Heres in fundo, cujus usufructus legatus est, villam posuit: eam invito fructuario demolire non potest: nihilo magis, quam si quam arborem posuisset, ex fundo (is) evellere vellet: sed si, antequam usufructuarius prohibuerit, demolierit, impune facturum.

13. PAULUS (lib. 13. ad Plautium).

Cum usufructus alternis annis legatur: non unum, sed plura legata sunt: aliud est in servitute aquæ, & viæ: viæ enim servitus una est; quia natura sui habet intermissionem.

14. CELSUS (lib. 18. Digestorum).

Duos separatim uti frui sinere damnatus heres, communiter uti frui passus est. Quaerebatur, an utrique ex testamento teneretur? Dixi teneri, si testator utrumque solidum habere voluit: nam ipsius onus est, ut solidum singulis legatum præstaret: qua parte igitur alterum uti frui sineret heres, ea parte eum non sinere alterum uti frui: ideoque per æstimationem unicuique, quod deest, replere debet.

15. MARCELLUS (lib. 13. Digestorum).

Damnatus esto heres Titium sinere in illa domo habitare, quoad vivet: unum videtur esse legatum. §. 1. Qui duos fundos habebat, unum legavit, & alterius fundi usufructum alii legavit. Quaero, si fructuarius ad fundum aliunde viam non habeat, quam per illum fundum qui legatus est: an fructuario servitus debeatur? Respondit, quemadmodum si in hereditate esset fundus, per quem fructuario potest præstari via, secundum voluntatem defuncti videtur id exigere ab herede: ita & in hac specie non aliter concedendum esse legatario fundum vindicare, nisi prius ius transeundi usufructuario præstet: ut hæc forma in agris servetur, quæ vivo testatore obtinuerit, siue donec usufructus permanet, siue dum ad suam proprietatem redierit.

16. MODESTINUS (lib. 9. Responsorum).

Legatum civitati relictum est, ut ex redditibus quotannis in ea civitate memorie conservandæ defuncti gratia spectaculum celebretur, quod illic celebrari non licet. Quaero, quid de legato existimes? [Modestinus] respondit: cum testator spectaculum edi voluerit in civitate, sed tale, quod ibi celebrari non licet, iniquum esse, hanc quantitatem, quam in spectaculum defunctus destinaverit, lucro heredum cedere: igitur adhibitis heredibus, & primoribus civitatis, dispendiendum est, in quam rem converti debeat fideicommissum, ut memoria testatoris alio & licito genere celebretur.

17. SCÆVOLA (lib. 3. Responsorum).

Quidam prædia reipublicæ legavit, de quorum redditu quotannis ludos edi voluit, & adjecit: quæ legata peto, Decuriones, & rogo, ne in aliam speciem, aut alios usus, convertere velitis. Respublica per quadriennium continuum ludos non edidit. Quaero, an redditus, quos quadriennio respublica percepit, heredibus restituere debeat, vel compensare in aliam speciem legati ex eodem testamento? Respondit, & invitis heredibus possessione adprehensa, perceptos fructus restituendos esse: & non erogatum secundum defuncti voluntatem, in alia, quæ deberentur, compensari.

18. MODESTINUS (lib. 9. Respon-
forum).

Qui plures habebat liberos, testamento suo dixit, se habitationem relinquere iis, quos codicillis designasset: cum nullos postea designaverit: Quæro, an omnes admitti debeant? Respondit, Si patronus, qui se designaturum personas libertorum pollicitus est, nullum postea designavit: legatum habitationis perfectum esse non videtur, non existente, cui datum intelligi possit.

19. IDEM (libro sing. de Erematicis).

Si alii fundum, alii usufructum ejusdem fundi, testator legaverit: si eo proposito fecit, ut alter nudam proprietatem haberet, errore labitur. Nam detracto usufructu, proprietatem eum legare oportet eo modo: *Titio fundum detracto usufructu lego, (vel) Seio ejusdem fundi usufructum heres dato*: Quod nisi fecerit, usufructus inter eos communicabitur: quod * interdum plus valet scriptura, quam peractum sit.

20. POMPONIUS (lib. 8. ad Quintum
Mucium).

Si servum sub conditione liberum esse jubeam, & usufructum ejus tibi legavero: valet legatum.

21. PAULUS lib. 7. ad Legem Juliam
& Papiam.

Titio usufructus Stichii, aut si navis ex Asia venerit, decem legata sunt: non peret usufructum, antequam conditio decem existat, vel deficiat; ne potestas heredi utrum velit dandi auferatur.

22. ULPIANUS (lib. 15. ad Legem
Juliam & Papiam).

Patrimonii mei, redditum omnibus annis uxori meæ dari volo. Aristo respondit, ad heredem uxoris non transire: quia aut usufructui simile esset, aut huic legato, *In annos singulos*.

23. JUNIUS MAURITIANUS
(lib. 2. ad Leg. Juliam & Papiam).

Licet testatori repetere legatum usufructus, ut etiam post capitis deminutionem deberetur: & hoc nuper Imperator Antoninus ad libellam rescriptit, tunc tantum esse huic Constitutioni locum, cum in annos singulos relegaretur.

24. PAPINIANUS (lib. 7. Responforum).

Uxori fructu bonorum legato, fœnus quoque sortium, quas defunctus collocavit, post impletam ex S.C. cautionem, præstabitur. Igitur usuras nominum in hereditate relictorum ante cautionem interpositam debitas, velut sortes in cautionem deduci necesse est. Non idem servabitur, nominibus ab herede factis: tunc enim sortes duntaxat legatario dabuntur: aut quod propter moram usuras quoque reddi placuit, super his non cavebitur. §. 1. *Scorpion servum meum Semproniam concubina meæ servare volo*: non videtur proprietas servi relicta, sed usufructus.

25. IDEM (lib. 8. Responforum).

Qui fructus prædiorum uxori reliquit, post mortem ejus, prædia cum redditibus ad here-

des suos redire voluit, imperitia lapsus: nullum fideicommissum dominus, neque proprietatis, neque fructus, ad eos reverti dedit: etenim redditus futuri, non præteriti temporis demonstrati videbantur.

26. PAULUS (lib. 10. Quaestionum).

Sempronius Attalus ab herede suo fundum in Italiam Gaius post decennium, detracto usufructu, dari iussit. Quæro, cum medio hoc decennii spatio heres vita functus sit, an post tempus decennii plenus fundus ad legatarium pertineat? Mover enim me quod dies legati hujus sive fideicommissi cesserit, ac per hoc (&) ad heredem legatarii pertinere potuerit: & ideo quasi circa debitum jam legatum, mortuo herede, usufructus extinctus sit, nec ad heredem heredis pertinere possit. Respondi: * Dies quidem fideicommissi vel legati cedit statim, cum post tempus certum heres dare rogatur, sive jubetur: sed usufructus nondum est heredis: nisi cum dominium detracto usufructu, præstitit: & ideo capitis deminutione vel morte perire non potest, quod nondum habuit. † Idem evenit, si proprietas, detracto usufructu, sub conditione legata sit, & pendente conditione heres decesserit: tunc enim ab heredis herede incipit usufructus, qui ex persona ejus finietur. † Sed his casibus de sententia testatoris quærendum est, qui utique de eo usufructu detrahendo sensit, qui conjunctus esset heredis personæ: quo extincto solidam proprietatem ad legatarium voluit pertinere: nec plus transmitti ad successorem suum, qui nondum habere cœpit usufructum, quam si jam habere cœpisset. §. 1. Si fundus duobus, alii usufructus legatus sit: non trientes in usufructu, sed semisses constituuntur. † Idemque est ex contrario, si duo sint fructuarii, & alii proprietas legata est. Et inter eos tantum ad crescendi jus est.

27. SCÆVOLA (lib. 1. Responforum).

Uxori maritus per fideicommissum usufructum, & alia, & dotem prælegavit: heredes usufructum ei concesserunt: post biennium, illicitum matrimonium fuisse pronuntiatum est. Quæsitum est, an id, quod præterito tempore possedit, ab eo repeti possit? Respondit, id, quod fructus nomine percepisset, repeti posse.

28. PAULUS (lib. 13. Responforum).

Quæro, si usufructus fundi legatus est, & eidem fundo indicationes temporariae indicatae sint, quid juris sit? Paulus respondit, idem juris esse, & in his speciebus, quæ postea indicuntur, quod in vectigalibus dependendis responsum est: ideoque hoc onus ad fructuarium pertinet.

29. GAIUS (lib. 1. Fideicommissorum).

Si quis usufructum legatum sibi, alii restituere rogatus sit, eumque in fundum induxerit fruendi causa: licet jure civili morte & capitis deminutione ex persona legatarii pereat usufructus, quod huic ipso jure adquisitus est; tamen Prætor jurisdictione sua id agere debet, ut idem servetur, quod futurum esset, si ei, cui ex fideicommissis restitutus esset, legatus jure adquisitus fuisset.

30. JAVOLENUS (lib. 2. ex Posterioribus Labeonis).

Qui usufructus legatus esset, donec ei totius dotis satisfaceret; cum ei heres pro sua parte satisfecisset, quamvis reliqui satis non darent, tamen pro ea parte usufructum desinere habere mulierem, ait Labeo: idem fieri, & si per mulierem mora fieret, quo minus satis acciperet. §. 1. Colono suo dominus usufructum fundi, quem is colebat, legaverat: agat colonus cum herede ita, ut Iudex cogat heredem ex locationis actione eum liberare.

31. LABEO (lib. 2. Posteriorum a Javoleno Epitomatorum).

Is, qui fundum tecum communem habebat, usufructum fundi uxori legaverat, post mortem ejus tecum heres arbitrum communi dividundo petierat. Blæsus ait, Trebatium respondisse, si arbiter certis regionibus fundum divisisset, ejus partis, quæ tibi obtigerit, usufructum mulieri nulla ex parte deberi: sed ejus quod heredi obtigisset, totius usufructum eam habituram. Ego hoc falsum puto. Nam cum ante arbitrum communi dividundo conjunctus pro indiviso ex parte dimidia totius fundi usufructus mulieris fuisset: non potuisse arbitrum, inter alios judicando, alterius jus mutare: quod & receptum est.

32. SCÆVOLA (lib. 15. Digestorum).

Generali capite præposito, quidam in testamento suo ita adjecit: *Felix, quem liberum esse jussi, usufructum fundi Vestigiani lego: cujus proprietatem puto te consecuturum, si non contenderis cum herede meo, sed potius concordaveris: sed & tu heres omnia fac, ut amici sis: hoc enim vobis expedit.* Quæsitum est, an vivente herede exigere possit. Felix fundi proprietatem? Respondit, nihil proponi, cur Felici proprietatem fundi legata videretur. §. 1. Filios ex Seio, & filiam ex alio marito, heredes instituit æquis portionibus, & matri ita legaverat: *Æliæ Dorcadi matri meæ dari volo, quoad vivat, usufructum bonorum meorum: ita ut post obitum ejus ad liberos meos, aut ad eum, qui ex his vivet, pertineat: filii post aditam hereditatem decesserant.* Quæsitum est, mortua matre, superstiti filia testatrix, usufructus utrum ad solam filiam, an vero pro portione hereditatis pertineret? Respondit, ad eos redire, apud quos proprietatem esset. Claudius non credidit ipsum usufructum in vicem portionum hereditariarum post mortem aviæ inter ipsos datum: eo magis, quod æquis partibus heredes erant scripti. §. 2. Uxori usufructum domum, & omnium rerum, quæ in his domibus erant, excepto argento legaverat: item usufructum fundorum, & salinarum. Quæsitum est, an lanæ cujusque coloris, mercis causa paratæ: item purpure, quæ in domibus erant, usufructus ei deberetur? Respondit, excepto argento, & his, quæ mercis causa comparata sunt, cæterorum omnium usufructum legatariam habere. §. 3. Idem quæsitum, cum in salinis, quarum usufructus legatus esset, salis inventus sit non minimus modus: an ad uxorem ex causa fideicommissi usufructus pertineat? Respondit, de his legandis, quæ venalia ibi

essent, non sensisse testatorem. §. 4. Idem quæsitum: cum eodem testamento ita caverit, *A te peto, uxor, uti ex usufructu, quem tibi præstari volo in annum quinquaginta, contenta sis annuis quadringentis: quod amplius fuerit, rationibus heredis hereditumve meorum inferatur: an recessum videatur a superiore capite, ideoque uxor non amplius habeat ex usufructu, quam annos quadringentos?* Respondit, satis id, quod quæretur, aperte verba, quæ proponerentur, declarare. §. 5. Lucius Titius testamento suo Publio Mævio fundum Tusculanum reliquit: ejusque fidei commisit, ut ejusdem fundi partem dimidiam usufructus Titia præstaret: Publius Mævius villam vetustate corruptam, eogendis & conservandis fructibus necessariam ædificavit. Quæro, an sumptus partem pro portione usufructus Titia agnoscere debeat? Respondit, si prius, quam usufructum præstaret, necessaria ædificavit, non alias cogendum restituere, quam ejus sumptus ratio habeatur. §. 6. Duas filias & filium mente captum heredes scripsit, filii portionis mente capti datæ usufructum legavit in hæc verba: *Hoc amplius Publia Clementiana præcipiet sibi quartæ partis hereditatis meæ, ex qua Iulium Iustum filium meum heredem institui: petoque a te, Publia Clementiana, uti fratrem tuum Iulium Iustum alas, tuearis, dependas pro eo, pro quo tibi usufructum portionis ejus reliqui, donec mentis compos fiat, & convalescat.* Quæsitum est, cum filius in eodem furore in diem mortis suæ perseverans decesserit, an usufructus interciderit? Respondit, verbis, quæ proponerentur, perseverare legatum: nisi manifestissime probetur, aliud testatorem sensisse. §. 7. Heredis instituti fidei commisit, filio suo annua decem præstare: aut (ea) prædia emere, & assignare, ut usufructum haberet, redditum efficientia annua decem: filius fundos sibi ab herede secundum matris voluntatem traditos locavit: & quæsitum est, defuncto eo, reliqua colonorum utrumine ad heredem filii fructuarii, an vero ad heredem Seia testatrix pertineant? Respondit, nihil proponi, cur ad heredem Seia pertineant. §. 8. Usufructum tertie partis bonorum suorum uni ex heredibus legaverat: Quæsitum est, an pecuniæ, quæ ex rebus divisis secundum æstimationem effecta est, tertia præstanda sit? Respondit, heredis esse electionem, utrum rerum, an æstimationis usufructum præstare vellet. §. 9. Item quæsitum est: tributa, præter ea, quæ vel pro prædiis aut moventibus deberi & reddi necesse est, (an) eximenda sint ex quantitate, (ut) reliquæ duntaxat pecuniæ, si hoc heres elegerit, reddi debeat? Respondit, reliquæ pecuniæ tertiam præstandam.

33. IDEM lib. 17. Digestorum.

Sempronio ea, quæ vivus præstabam, dari volo: is etiam habitabat in testatoris domo, quæ uni ex heredibus prælegata erat. Quæsitum est, an habitatio quoque debeat? Respondit, nihil proponi, cur non debeat. §. 1. Ex his verbis testamenti, *libertis meis, quibus nominatim nihil reliqui, quæ vivus præstabam, dari volo,* Quæsitum est, an libertis, qui cum patrono suo in diem mor-

tis habitabant, etiam habitatio relicta videatur? Respondit, videri. §. 2. Codicillis ita scripsit: *Negidium, Titium, Dionem libertos meos senes, & infirmos, peto, in locis, in quibus nunc agunt, senescere patiamini*: Quæro, an ex hoc capite liberti superscripti ex fideicommissio fructus locorum, quibus morantur, recipere debeant: cum alia, quæ eis specialiter legata sunt, sine controversia consecuti sint? Respondit, verbis quæ proponerentur id petatum, ut ad eum modum paterentur heredes ibi eos esse, ad quem modum ipsa patiebatur.

34. IDEM (lib. 18. Digestorum).

Codicillis fideicommissa in hæc verba dedit: *Libertis libertabusque meis, & quos in codicillis manumisi, fundum, ubi me humari volui, dari volo; ut qui ab his decesserit, portio ejus reliquis adcreseat, ita ut ad novissimum pertineat*: post cujus novissimi decessum ad Rempubl. Arelatensem pertinere volo, hoc amplius libertis libertabusque meis habitationes in domo, quamdiu vivant: *Patricia & Trophina dietas omnes, quibus, uti consuevit, habitet*: quam domum post mortem eorum ad Rempubl. pertinere volo. Quæsitum est, Reipubl. fideicommissum utrum ab herede, an a libertis datum sit? Respondit, secundum ea quæ proponerentur, posse ita verba accipi, ut ejus legatarii, qui novissimus decederet, fideicommissum videatur. † Idem quæsit, defunctis quibusdam ex libertis, quibus habitatio relicta erat, an portiones domus, in quibus hi habitaverant, jam ad Rempublicam pertineant? Respondit: quoad aliquis eorum vivat, fideicommissum Reipublicæ non deberi. §. 1. Qui Semproniam ex parte decima, & Mæviæ ex parte decima alumnus ex reliquis partibus instituerat heredes, curatorem alumno dedit, cum jure facere putaret: & curatoris fidei commissit, *ne pateretur fundum venire, sed cum Sempronia & Mævia nutricibus suis frueretur redditu ejus*: & ima parte testamenti ita adjecit, *omnem voluntatem meam fidei heredum meorum committo*. Quæsitum est, an tertias partes ususfructus fundi nutrices ex fideicommissio petere possint, quamvis curator ei receptus sit, quem jure dare non poterat alumno? Respondit, secundum ea, quæ proponerentur, utiliter fideicommissio, voluntatem suam confirmasse: id igitur enique dedisse, ut & nutrices una cum alumno redditu fundi uterentur.

35. IDEM (lib. 22. Digestorum).

Uxori ususfructum villæ legavit in quinquennium a die mortis suæ: deinde hæc verba adjecit, & *peracto quinquennio, cum ejus ususfructus esse desierit, tunc eum fundum illi & illi libertis dari volo*. Quæsitum est, cum uxor intra quinquennium decesserit, an libertis proprietatis petitio jam, an vero impleto quinquennio competat: quia peracto quinquennio testator proprietatem legaverat? Respondit, post completum quinquennium fundum ad libertos pertinere.

36. IDEM (lib. 25. Digestorum).

Sticho testamento manumisso fundi ususfructus erat legatus, & cum is uti froique desisset, fidei heredum testator commisit, uti eum fundum

darent Lucio Tizio: sed Stichus testamento suo ejusdem fundi proprietatem nepotibus suis legavit: & heredes Stichi ex testamento ejus legatariis nepotibus eum fundum tradiderunt. Quæsitum est, cum nepotes legatarii ignoraverint conditionem fundi superscripti priore testamento datam, & plus quam tempore statuto possederint, an eum fundum sibi adquisierint? Respondit, secundum ea quæ proponerentur, legatarios sibi adquisisse. §. 1. Idem quæsit, si aliquo casu legatariis auferri possit, an repetitionem ab heredibus Stichi ejus nepotes habere possint? Respondit, supra quidem de acquisitione responsum: verum, si ex alia causa acquisitio cessasset, videri Stichum, si post mortem eorum, quibus proprietas legata esset, testamentum fecisset, potius quod habere se crederet, quam quod onerare heredes vellet, legasse.

37. IDEM lib. 33. Digestorum.

Uxorimeæ ususfructum lego bonorum meorum, usque dum filia mea annos impleat octodecim: Quæsitum est, an prædiorum tam rusticorum, quam urbanorum, & mancipiorum, & supellectilis, itemque calendarii ususfructus ad uxorem pertineat? Respondit, secundum ea quæ proponerentur, omnium pertinere.

38. IDEM (lib. 4. Responsorum).

Fundi Abutiani redditus uxori meæ, quoad vivat, dari volo: Quæro, an possit tutor heredis fundum vendere, & legatario offerre quantitatem annuam, quam vivo patrefamilias ex locatione fundi redigere consueverat? Respondit, posse. † Item quæro, an habitare impune prohiberi possit? Respondit, non esse obstrictum heredem ad habitationem præstandam. † Item quæro, an compellendus sit heres reficere prædium? Respondit, si heredis facto minores redditus facti essent, legatarium recte desiderare, quod ob eam rem diminutum sit. † Item quæro, quo distat hoc legatum ab ususfructu? Respondit, ex his quæ supra responsa essent, intelligi differentiam.

39. IDEM (lib. 6. Responsorum).

Filios heredes instituit, uxori vestem, mundam muliebrem, lanam, linum, & alias res legavit, & adjecit, *Proprietatem autem eorum, quæ superscripta sunt, reverti volo ad filias meas, quæve ex his tunc vivant*. Quæsitum est, utrum ususfructus, an proprietas earum rerum data sit? Respondit proprietatem legatam videri.

40. ALFENUS (VARUS lib. 8. Digestorum a Paulo Epitomatorum).

Illi cum illo habitationem lego: perinde est, ac si ita, illi & illi, legasset.

41. JAVOLENUS (lib. 2. ex Posterioribus Labeonis).

Cum ita legatum esset, *Fructus annos fundi Corneliani Publio Mævio do lego*: perinde putat accipiendum esse Labeo, ac si ususfructus fundi similiter esset legatus: quia hæc mens fuisse testatoris videatur.

42. IDEM (lib. 5. ex Posterioribus Labeonis).

In fructu id esse intelligitur, quod ad usum hominis inductum est: neque enim maturitas

natur-

naturalis hic spectanda est, sed id tempus, quo magis colono domino eum fructum tollere expedit: itaque cum olea immatura plus habeat redditus, quam si matura legatur, non potest videri, si immatura lecta est, in fructu non esse.

43. VENULEIUS (lib. 10. Actionum).

Nihil interest, utrum bonorum quis, an rerum tertiae partis usufructum legaverit. Nam si bonorum usufructus legabitur, etiam res alienum ex bonis deducetur; & quod in actionibus erit, computabitur: at si certarum rerum usufructus legatus erit, non idem observabitur.

TIT. III.

DE SERVITUTE LEGATA.

1. JULIANUS (lib. 1. ex Minicio).

Qui duas tabernas conjunctas habebat, eas singulas duobus legavit. Quaesitum est, si quid ex superiore taberna in inferiorem inaedificatum esset: num inferior oneri ferendo in superioris tabernae loco contineretur? Respondit, servitutem impositam videri. Julianus notat: Videamus, ne hoc ita verum sit, si aut nominatim haec servitus imposita est, aut ita legatum datum est, *Tabernam meam, uti nunc est, do lego.*

2. MARCELLUS lib. 13. Digest.

Fundum communem habentibus legari potest via; cum & communis servus recte viam stipulatur: & cum duo ei, qui ipse viam stipulatus fuerit, heredes exstiterint, non corrumpitur stipulatio.

3. IDEM lib. 29. Digestorum.

Si fundum Maevio, & ad eum viam per alium fundum, & eundem fundum sine via Titio legasset: si uterque fundum vindicasset, sine via legato fundum cessurum: quia neque adquiri per partem servitus possit. Et si prius Maevius fundum vindicaret, altero deliberante, posse dubitari, an, si postea Titius omisisset, viae legatum saluum esset? Et hoc magis videbatur. Quamquam si sub conditione quis fundum legasset, viam pure; aut pro parte fundum pure, pro parte sub conditione, & viam sine conditione: si pendente ea, legati dies cessisset, interitum fore viae legatum: ut responsum est, cum alteri ex vicinis qui fundum communem habebant, viam sub conditione, alteri pure legasset, pendente conditione decessisset: quia alterius legatarii persona impedimento esset, quo minus solidus fundus cum via vindicaretur.

4. JAVOLENUS lib. 9. Epistolarum.

Si is, qui duas aedes habebat, unas mihi, alteras tibi legavit; & medius paries, qui utrasque aedes distinguat, intervenit: eo jure eum communem nobis esse existimo, quo, si paries tantum duobus nobis communiter esset legatus: ideoque neque me, neque te agere posse, jus non esse alteri ita immixtas habere: nam quod communiter socius habet, & in jure eum habere constitit: itaque de ea re arbiter communi dividendo sumendus est.

5. PAPINIANUS (lib. 16. Quaest.)

Et si maxime testamenti factio cum servis alienis ex persona dominorum est: ea tamen quae servis relinquuntur, ita valent, si liberis relicta possent valere: sic ad fundum domini via servo frustra legatur.

6. IDEM (lib. 7. Responsorum).

Pater filiae domum legavit, eique per domum hereditarias jus transeundi praestari voluit: si filia domum suam habiteret, viro quoque jus transeundi praestabitur: alioquin filiae praestari non videbitur. Quod si quis non usum transeundi personae datum, sed legatum servitutis esse plenum intelligat: tantundem juris ad heredem quoque transmittetur: quod hic nequaquam admittendum est: ne quod affectu filiae datum est, hoc & ad externos ejus heredes transire videatur.

7. PAULUS (lib. 21. Quaestionum).

Cum a pluribus heredibus institutis via legata est, quia partem non recipit, singuli heredes in solidum conveniuntur: quia & uno ex heredibus adeunte vindicari potest.

TIT. IV.

DE DOTE PRAELEGATA.

1. ULPIANUS (lib. 19. ad Sabinum).

Cum dos relegatur, verum est, id dotis legato inesse, quod actione de dote inerat. §. 1. Et ideo, si inter virum & uxorem convenerat, ut morte viri soluto matrimonio, filio communi interveniente, dos apud mariti heredem remaneret, & maritus decedens dotem relegaverit: stari pacto non debet ob hoc, quod dos relegata est. Verum & citra relegationem hoc probari debet: nam * quod est admissum, posse deteriore conditionem dotis fieri intervenientibus liberis, totiens locum habet, quotiens ipsa in matrimonio decedit, vel divortium intervenit. §. 2. (Et) verum est, commodum in dote relegata esse representationis, quamvis annua die dos praestaretur. §. 3. Est & illud, quod ob res donatas hodie post Senatusconsultum nulla sit exactio, si modo voluntatem non mutavit testator. §. 4. Impensae autem ipso jure dotem minuunt: sed quod diximus in jure dotem impensis minui, non ad singula corpora, sed ad universitatem erit referendum. §. 5. Adeo autem dotis actionem continet dotis relegatio, ut, si vivus eam uxori (scilicet quibus licet casibus) solverit, cesset legatum. §. 6. Sed & si mancipia fuerint in dote non aestimata, & haec demortua sint: legatum dotis in his evanescit. §. 7. Sed & si dotem promiserit mulier, neque dederit, & decedens maritus uxori dotem praelegaverit, mulier nihil amplius quam liberationem habebit. Nam & si quis ita legaverit, *Centum, quae in arca habeo*: aut, *quae ille apud me deposuit*: si nulla sint, nihil deberi constat, quia nulla corpora sint. §. 8. Si quis uxori fundum Titianum his verbis legasset, *Is enim fundus propter illam ad me pervenit*: omnimodo debetur fundus: nam * quidquid demonstratae rei additur satis demonstratae, frustra est. §. 9. Celsus lib. 20. Digestorum scribit, Si socer nurui dotem relegavit, si quidem jus actionis de dote voluit relegare, nullius momenti esse legatum; quippe nupta est: sed si voluit eam recipere dotalem pecuniam, (inquit) utile erit legatum. Si tamen haec dotem receperit, nihilominus maritus dotis persecutionem habebit: sive heres institutus esset, familiae eriscundae iudicio; sive non, utili actione. Ego puto, quoniam non hoc voluit socer,

socer, ut bis dotem heres præstet, & mulierem agentem ex testamento, cavere debere, *defensu in heredem adversus maritum*. † Ergo & maritus idem debet cavere, adversus mulierem defensu iri, si prior agat. §. 10. Per contrarium apud Julianum lib. 37. quæritur, si socer filio suo exheredato dotem nurus legasset? Et ait, agi quidem cum marito exheredato de dote non posse: veruntamen ipsum dotem persecuturum ex causa legati: sed non alias eum legatum consecuturum, quam si caverit, *heredes adversus mulierem defensu iri*: & differentiam facit inter eum, cui dos relegata est, & orcinum libertum, cui peculium legatum est: namque cum de peculio posse conveniri ait; heredem non posse: quia peculium desit penes se habere: at dotis actio nihilominus competit, etsi dotem desierit habere. §. 11. Idem Julianus quærit, si dotem marito relegaverit socer, an dote soluta mulieri legatum mariti extinguatur? Et dicit extinguere: quia nihil esset jam, quod marito posset præstari. §. 12. Idem quærit, si dos alii legata esset, eamque rogatus sit mulieri restituere: an lex Falcidia in legato locum haberet? Et dicit habere: sed quod minus est in fideicommissum, mulierem dotis actione consecuturam. Ego quæro, an comoda representationis in hoc legato sic observentur, atque si dos ipsi mulieri fuisset relegata? Et puto (habere). §. 13. Idem Julianus quærit, si mulieri dos sit relegata, eaque rogata *dotem restituere*, an Falcidia locum habeat? Et negat habere: quoniam fideicommissum quoque negat valere. Quod si præterea quid uxori legatum sit, putat ex residuo fideicommissum præstari: quod utique, habita ratione Falcidiæ, mulieri præstabitur. Sed & marito ex parte herede instituto, a socero dote prælegata, legatum dotis Falcidiam passurum: videlicet, quia adhuc constante matrimonio, indubitata dos videtur relegata: verum quod Falcidia recidit, in familiæ heredis iudicio maritum præcepturum: quemadmodum totam dotem præciperet, si non esset relegata. §. 14. Mela scripsit: Si fundus in dote sit, & specialiter sit legatus, mox generaliter dos relegata: non bis, sed semel deberi fundum. §. 15. Ibidem Mela conjungit, si fundus in dote fuit locatus a marito ad certum tempus: uxorem non alias fundum ex relegatione consequi, quam si caverit, *se passuram colonum frui*: dummodo ipsa pensiones percipiat.

2. ULPIANUS (lib. 5. Disputat.)

Cum quis uxori suæ dotem relegat, fideique commissum ab ea relinquit: hoc fideicommissum ex commodo, quod ex relegatione mulier sentit, æstimabitur: & ita Celsus quoque lib. 20. Digestorum scripsit. Quod si necessariae fuerunt impense, quæ ipso jure dotem minuunt: amplius dici potest, si tanta quantitas dotis, quam maritus accepit, ei relegata est, oportere dici, etiam eam quantitatem posse fideicommissum erogare, quæ ipso jure dotem minuit: esse enim mulierem legatariam, nemo est, qui dubitet. Sed & si non dos, sed pro dote aliquid uxori fuerit legatum: adhuc quasi dos relegata accipitur,

† Hoc amplius Julianus scripsit: Etsi non fuerit adjectum, pro dote esse legatum, hoc tamen animo relictum: adhuc ejus esse conditionis. Uxor igitur, si rogetur vel dotem, vel quod pro dote legatum est, vel in vicem dotis sibi adscriptum est, restituere: non cogetur, nisi eatenus, quatenus diximus, restituere. † Et ideo heres instituta rogataque quantitatem hereditatis restituere: id demum restituet, quod quantitatem dotis excedit; idque quod ex representationis commodo sentit. Nam & si quis, cum a nuru dotem accepisset, filium suum heredem instituerit, eumque rogaverit, *quidquid ad eum ex hereditate pervenisset, restituere*, mox morte uxoris dotem fuerit lucratus: id non restitueret, quod ex dote percepit: quia matrimonii causa id lucratus est, non ex patris iudicio. §. 1. Mulier dotem promissit quadringentorum, & dedit fundos duos in ducenta; præterea nomina debitorum in residua ducenta: mox maritus ejus decedens pro dote fundos ei duos, non eos, quos in dotem acceperat, reliquit; & præterea duos illos dotales, quos æstimatos acceperat, reliquit; fideique ejus commisit, *ut quidquid ad se ex hereditate ejus pervenisset, id restitueret* Scio, cum moveretur, Quærebatur, quantum esset in fideicommissum, muliere defuncta? Dicebam, uxorem hanc, quæ rogata est, *quidquid ad se pervenerit ex testamento, restituere*, in ea esse conditione, ut id demum restituere rogetur, quod deducta dotis quantitate ad eam pervenit: dotem enim recepisse eam magis, quam accepisse: salvo eo, quod ex commodo representationis ab ea fideicommissum potuit. † Proinde id quidem, quod pro dote maritus ei reliquit, non cogetur restituere; nisi plus fuit in eo, quam in quantitate dotis: residuum vero, quod præterea illi relictum est, cum fructibus cogetur restituere. Habebit igitur præcipuam dotem cum suis fructibus: id vero, quod extrinsecus ei relictum est, cum fructibus, quid ad eam pervenerint, restituet.

3. JULIANUS (lib. 34. Digestorum).

Qui ita legat uxori suæ, *Titia amplius, quam dotem, aureos tot heres meus damnas esto dare*: manifestus est, dotem quoque relegasse.

4. AFRICANUS (lib. 5. Quæstionum).

Cum vulgari modo dies legatorum profertur, nihil eam rem ad dotis relegationem pertinere ait: quia suum diem habeat.

5. MARCIANUS (lib. 3. Regularum).

Dote relegata, non est heres audiendus, si velit ob donationes in mulierem factas solutionem differre, vel ob impensas alias, quam quæ ipso jure dotem minuunt: aliud est enim, minorem esse factam dotem, quod per necessarias impensas accidit: aliud, pignoris nomine retineri dotem ob ea, quæ mulierem invicem præstare æquum est.

6. LABEO (lib. 2. Posteriorum a Javolenio Epitomatorum).

Cum scriptum esset: *Quæ pecunia propter uxorem meam ad me venit quinquaginta, tantundem pro ea dote heres meus dato*: quamvis quadraginta dotis fuissent, tamen quinquaginta deber

bere Alfenus Varus Servium respondisse scribit, quia proposita summa quinquaginta adjecta sit.

§. 1. Item ei, quæ dotem nullam habebat, vir sic legaverat: *Quanta pecunia dotis nomine, & reliqua: pro ea quinquaginta heres dato*: debet ei legatum Otilius, Cascellius; item & Servii auditores retulerunt, perinde habendum esse, ac si servus alicui mortuus, aut pro eo centum legata essent: quod verum est; quia his verbis non dos ipsa, sed pro dote pecunia legata videtur.

7. PAPINIANUS (lib. 18. Quæst.)

Pater dotem a nuru acceptam filio exheredato legavit: heres patris, opposita doli exceptione, non ante solvere legatum cogendus est, quam ei cautum fuerit de indemnitate soluto matrimonio. §. 1. Sed si prius quam legatum filio solveretur, mulier dotem suam recipere: frustra filius de legato aget. §. 2. Sed si Lex Falcidia locum in legato dotis adversus filium exheredatum habuerit, & mulier solutionem ratam fecerit: propter eam quantitatem, quam heres retinuerit, utilis actio dotis ei dabitur, quod si ratum non habeat, defendi quidem debet heres a viro, qui se defensurum promisit; sed si totam litem vir solus subierit, actio iudicati, si cautum non erit, pro ea quantitate, quæ jure Falcidie petenda est, adversus heredem dabitur. §. 3. Sed si prius quam legatum filio solveretur, mulier divertit: quanquam ipsa nondum præcipere dotem possit, non ideo tamen actio filii differtur: quia tunc iisdem diebus filio solvi dotem responsum est. Cum patri pro parte heres extitit, & ad præceptionem dotis, soluto matrimonio, postquam heres extitit, admissus est. §. 4. Si forte per errorem cautio defensionis omisa sit, & ex causa fideicommissi filius dotem acceperit: ut indebitum fideicommissum non repeteretur: cautionis enim præstandæ necessitas solutionem moratur: non indebitum facit, quod fuit debitum: sed non erit iniquum, heredi subveniri. §. 5. Quid ergo, si patris heres solvendo sit: nonne iuste mulieri dabitur adversus virum utilis actio dotis? cui dos perire non debet: quia non interposuit per errorem heres cautionem.

8. IDEM (lib. 7. Responsorum).

Vir uxori, quæ dotem in mancipiis habebat, pecuniam pro dote legaverit: vivo viro mancipiis mortuis, uxor post virum vita decessit. Ad heredem ejus actio legati recte transmittitur: quoniam mariti voluntas servanda est.

9. IDEM (lib. 8. Responsorum).

Uxori meæ fundum Cornelianum, & quæ præcipua obtulit æstimata, in speciebus restituere volo. Respondi, non æstimatum prædium in dotem datum, exceptum non videri: sed * universa dote prælegata, rerum æstimatarum pretium non relictum; verum ipsas res, quales invenirentur.

10. SCAEVOLA (lib. 8. Quæstionum).

Si Seia pro dote centum fundus legatus sit, idemque Mævio: quod Mævio Falcidia aufert, pro eo, quasi concursus non fuerit, mulier plus vindicet; quia amplius sit in dote mulieris.

11. PAULUS (lib. 7. Responsorum).

Seia, cum nuberet Lucio Titio, dedit dotis nomine centum aureos, & adhibuit Quintum Mucium, qui nihil numeravit, sed dotem stipulatus est, si morte mulieris solutum fuerit matrimonium: Seia moriens testamento suo ita cavuit, *Lucio Titio marito meo, cui maximas gratias ago, dari volo super dotem, quam ei dedi, tot aureos*. Quæro, cum instituit Lucium Titium convenire Quintus Mucius ex stipulatu actione: an repellere eum maritus possit ex verbis testamenti? Respondit, si Quintus Mucius mandante Seia, non donationis causa, stipulatus est, heredibus mulieris eum teneri; & ideo Quintum Mucium exceptione repellendum esse: quod si donationis causa Seia stipulari permisisset, videri eum in eum casum, qui morte mulieris exitit, mortis causa stipulatum; & ideo fidei ejus committi potuisse, in eum casum, dicendum fore.

12. SCAEVOLA (lib. 3. Responsorum).

Qui dotem in pecunia numerata & æstimatis rebus acceperat, uxori ita legavit: *Seia uxori meæ, si omnes res, quæ tabulis dotalibus continentur, heredi meo exhibuerit, & tradiderit summam dotis, quam mihi pro ea pater ejus intulit, dari volo hoc amplius (denarios) decem*. Quæsitum est, cum res in dotem datæ plures ipso usu sumptæ essent, nec moriente marito fuerant, an quasi sub impossibili conditione legatum datum debeatur? Respondi, videri conditioni paritum, si, quod ex rebus in dotem datis supererat, in potestatem heredis pervenit.

13. LABEO (lib. 1. Pithanorum a Paulo

Epitomatorum).

(**P**AULUS): Si filius familias, uxorem cum haberet, dotem ab ea acceperat, deinde pater familias factus, dotem ei, ut solet, legavit: quamvis patri heres non erit, tamen id legatum debebitur.

14. SCAEVOLA (lib. 15. Digestorum).

Theopompus testamento facto duas filias & filium æquis partibus instituit heredes, & codicillis ita cavuit: *Τὴν θυγατέρα μου Κρισπίαν, ἢ θυγατέρα ἐκδοθήσῃ ἢ ἂν ἐὰν φίλοι καὶ οἱ συγγενεὶ δοκιμάσωσι, προνοήσῃ ἐκδοθῆναι Πολιανῶς, ἡδὲ καὶ πᾶν γνῶμην, ἐπὶ ταῖς ἰσῆς, ἵφ' αἷς λαὶ τὴν ἀδελφὴν αὐτῆς ἐξιδῶκα*. Id est, *Filiam meam Crispianam, quam vellent tradi nuptui cuicunque amice mei & cognati approbarent, providebit tradi Polliani sciens mentem meam in æqualibus portionibus, in quibus & sororem ejus tradidi*. Pollianus a marito puellæ juratus scripsit, voluisse patrem eandem quantitatem in dotem accipere etiam minorem filiam, quam major accepisset. Quæro, an eandem summam dotis nomine coheredes extra partem hereditatis minori filiæ præstare debeant? Respondit, eum cujus notio est, æstimaturum, ut eadem quantitas ex communi præcipua minori filiæ dotis nomine detur.

15. GAIUS (lib. 2. de legatis ad Edictum Prætoris).

Licet placeat pignoras res, vel in publicum cum obligatas, heredem, qui dato jussus est, liberare debere: tamen si is, qui tales res in dotem accepit, dotem prælegaverit, non cogatur heres

heres liberare eas, nisi aliud specialiter testator dixerit.

6. PAULUS (lib. 2. ad Vitellium).

Qui dotem a matre uxoris acceperat, & stipulanti ei promiserat, testamento uxori dotem legavit: cum quaesitum esset, an uxor dotis summam consequi posset, respondit Scævola, non videri dari uxori, quod necesse sit matri reddi: alias sic respondit, non videri, nisi manifeste uxor docuisset, eam testantis voluntatem fuisse, ut onerare heredes duplici præstatione dotis vellet.

17. SCÆVOLA lib. 3. Responsorum.

Uxori ita legavit: *uxor mea, quidquid ei comparavi, & quod mihi dedit, e medio sibi summat.* Quaero, an dos prælegata videatur? Respondit, verbis quæ proponerentur, videri & de dote legata loqui: nisi aliud testatorem voluisse probaretur. §. 1. *Titia uxori meæ, quanta pecunia ad me in stipulationem dotis ejus nomine pervenit: quæ dos est dotibus duobus consignatis instrumentis centum aureorum.* Quaesitum est, an utramque summam consequi possit? Respondit, nihil proponi, cur non possit.

TIT. V.

DE OPTIONE VEL ELECTIONE
LEGATA.

1. ULPIANUS (lib. 2. ad Sabinum).

Divus Pius Cæcilio Proculo rescripsit, eum, cui servorum legata sit electio, tres posse eligere.

2. IDEM (lib. 20. ad Sabinum).

Quotiens servi electio vel optio datur, legatarius optabit, quem velit. §. 1. Sed & homine generaliter legato, arbitrium eligendi quem acciperet, ad legatarium pertinet. §. 2. Data igitur optione, si quis optaverit alienum servum, vel hominem liberum: videndum est, an consumpserit optionem? & puto non consumi.

§. 3. Eum, cui centum amphorarum electio data sit, acetum eligentem non consumere optionem, si id acetum elegerit, quod vini numero paterfamilias non habuit.

3. IDEM (lib. 23. ad Sabinum).

Scilicet si ante exhibitionem, hoc est, ante degustationem acetum elegerit.

4. PAULUS (lib. 3. ad Sabinum).

Scyphei electione data, si non omnibus scyphis exhibitis legatarius elegerit, integram ei optionem manere placet: nisi ex his duntaxat eligere voluisset, cum sciret & alios esse.

5. AFRICANUS (lib. 5. Quaestionum).

Nec solum si fraude heredis: sed etiam si alia qualibet causa id evenierit.

6. POMPONIUS (lib. 6. ad Sabinum).

Mancipiorum electio legata est: ne venditio quandoque eligente legatario interpelletur, decernere debet Prætor, nisi intra tempus ab ipso præfinitum elegerit, actionem legatorum ei non competere. † Quid ergo, si die præterito, sed antequam venderet heres, vindicare legatarius velit? quia non est damnum subiturus heres, propter quod decernere Prætor id solet: & quid si die præterito, quem finierit Prætor, heres ali-

quos ex servis, vel omnes manumiserit? nonne Prætor eorum tuebitur libertatem? ergo totiens actio deneganda non est, si omnia in integro sint. † Idem est, & si pignori aliquos ex his servis heres dederit post diem, vel vendiderit.

7. PAULUS (lib. 10. Quaestionum).

Imo & si quosdam servos distraxit, quosdam retinuit: non est audiendus legatarius, si velit optare ex retentis ab herede, cum jam dispo fuerit familiam heres.

8. POMPONIUS (lib. 6. ad Sabinum).

Si tibi electio servi, & mihi reliqui legati sunt: decernendum est a Prætore, nisi intra certum tempus optaveris, petitionem tibi non datu iri. §. 1. Si ex quatuor viriolis duæ, quas elegeris, mihi legatæ sint: si ve duæ solæ relictæ sint, si ve ab initio duæ solæ fuerint, valet legatum. §. 2. Unius hominis mihi & tibi optio data est: cum ego optassem, si non mutassem voluntatem, deinde tu eundem optaveris, utriusque nostrum servum futurum: quod si ante decessissem, vel furiosus factus essem, non futurum communem: quia non videor consentire, qui sentire non possum: humanius autem erit, ut & in hoc casu, quasi semel electione facta, fiat communis. §. 3. Si rerum depositarum electio mihi relictæ sit: & ad exhibendum cum eo, apud quem depositæ sint, agere potero; & cum herede agere, ut is depositi agendo, facultatem mihi eligendi præstet.

9. JULIANUS (lib. 32. Digestorum).

Cum ita legatur, *Titio Stichum do lego: si Pamphilum non elegerit*: simile est, atque si ita legatum fuisset, *Titio Stichum aut Pamphilum, utrum eorum volet, do lego.* §. 1. Quaesitum est, si Stichus sub conditione liber esse iussus sit, & mihi optio servi data esset, vel servus generaliter legatus esset: quid juris esset? Dixi, commodius constitui, eum, qui sub conditione libertatem Sticho det, & optionem servorum, non cogitare de Sticho; sicuti constat non cogitare eum de eo, cui præsentem dederit: secundum quod si Stichum optavero vel elegero, nihil agam: & ex cæteris nihilominus optabo. §. 2. In eodem casu quaesitum est, si optione servorum data, antequam optarem, conditio statutæ libertatis defecisset: an Stichum optare possim? Puto Mucianæ sententiæ adsentendum: qua placet, ipsa libertate legatum perimi; non datione statutæ libertatis: quare si ve vivo testatore, si ve post mortem ejus, (&) ante aditam hereditatem conditio statutæ libertatis defecerit, legatum erit utile: nam sicut pura libertas, ita statuta libertas aditam hereditatis tempore vires accipit: ideo (que) Stichum optare possum.

10. IDEM (lib. 34. Digestorum).

Si Pamphilo servo Lucii Titii servus generaliter legatus sit, deinde dominus Pamphili, postquam dies legati cesserit, eum manumissit: siquidem Titius servum vindicaverit, extinguatur Pamphili legatum; quia non esset in hereditate, qui possit optari: si vero Titius legatum a se repudiasset, Pamphilum optare posse legatum constat: licet enim manumissione Pamphili duæ personæ constituerentur, Titii & Pamphili, unius

tamen rei legatum inter eas vertitur: & Titio vindicante, optio extinguitur; repudiante, Pamphilus optare potest.

11. IDEM (lib. 36. Digestorum).

SI Eros Seio legatus sit, & Eros fundus, deinde optio servi Mævio data fuerit, isque Eros optavit: fundus ad solum Seium pertinebit: quoniam aditæ hereditatis tempore is solus erit, ad quem posset legatum pertinere. Nam & cum servo communi alter ex sociis legat, idcirco ad solum socium totum legatum pertinet, quoniam die legati cedente solus est, cui per eum servum possit adquirere.

12. IDEM (lib. 1. ex Minicio).

SERVO generaliter legato, verius est, omnes heredes, si eis electio data est, eundem dare debere: si non consentiant heredes, ex testamento eos teneri.

13. PAULUS (lib. 8. ad Plautium).

SI optio servi data mihi fuerit, & Stichus aliquid testator sine libertate legasset, tunc sequens legatum consistit, cum tota familia ad unum, id est, Stichum, reciderit: ut quasi pure legato, utiliter sit legatum. Nec adversatur Catoniana, si voluntarius heres institutus sit: quia potest ante aditam hereditatem, etiam si statim decesserit, familia minui. Quod si necessarius heres institutus sit, sequens legatum propter Catonianam inutile est. §. 1. Pomponius scribit, emptore hereditatis postulante, ut is, cui servi optio legata sit, optet: videndum esse, an Prator, ut id faciat, cogere debeat legatarium, quemadmodum si heres institutus id postularet: quia potest per heredem id emptore consequi: & quare non possit, non video.

14. JAVOLENUS (lib. 2. ex Cassio).

SI cum optio servi ex universa familia legata esset, heres aliquem, prius quam optaretur, manumisit: ad libertatem eum interim non perducit: servum tamen, quem ita manumiserit, amittit: quia is aut electus, legato cedit: aut relictus, tunc liber ostenditur.

15. IDEM (lib. 2. Epistolarum).

SERVO sine libertate legavi, deinde optionem servorum Mævio dedi: is eundem servum optavit. Quæro, an id quoque, quod legatum est, ei deberetur? Respondit, Non puto legatum huius servi nomine ad dominum pertinere.

16. TERENTIUS CLEMENS (lib. 15. ad Legem Juliam & Papiam).

OPTIONE legata placet non posse ante aditam hereditatem optari, & nihil agi, si optaretur.

17. IDEM (lib. 17. ad Leg. Jul. & Papiam).

CUM optio duorum servorum Titio data sit, reliqui Mævio legati sint: cessante primo in electione, * reliquorum appellatione omnes ad Mævium pertinent.

18. SCÆVOLA (lib. 13. Quæstionum).

HOmine legato, Neratius ait, nihil agi repudiante Pamphilo: itaque eum ipsam eligi posse.

19. PAULUS (lib. 3. Sententiarum).

ILLud, aut illud, utrum elegerit legatarius: nullo a legatario electo, decedente eo post diem legati cedentem, ad heredem transmitti placuit.

20. LABEO (lib. 2. Posteriorum a Javolenis Epitomatorum).

APud Aufidium lib. 1. rescriptum est: Cum ita legatum est, *vestimenta, quæ volet, triclinaria sumito, sibi quæ habeto*; si is dixisset, quæ vellet, deinde, antequam ea sumeret, alia se velle dixisset: mutare voluntatem eum non posse, ut alia sumeret: quia omne jus legati prima testatione, qua sumere se dixisset, consumpsit; quoniam res continuo ejus fit, simul ac si dixerit eam sumere.

21. SCÆVOLA (lib. 22. Digestorum).

FILIUM & uxorem heredes scripsit; filiam exheredavit, & ei legatum dedit, cum in familia nuberet, centum, (& cum in familia nupserit,) his verbis, *Insuper arbitrata Sempronie matris ejus mancipia decem, quæ confestim post aditam hereditatem meam a Sempronie uxore mea eligi volo. Quæ mancipia, cum in familiam nupserit, dari volo: & si, antequam nupserit, aliquod ex mancipiis decesserit, tunc in locum ejus arbitrata Sempronie matris ejus dari volo, dum ad eam plenus numerus perveniat: quod si Sempronie mater ejus non elegerit, tunc ipsa sibi quæ volet, eligat.* Quæsitum est, cum mater elegerit, an ea, quæ ex his mancipiis ante nuptias adgnata sunt, ad puellam supra numerum decem mancipiorum pertineant? Respondit, cum mancipiorum legatum in tempus nuptiarum testator transtulit, id, quod medio tempore ancillæ enixæ sunt, ad filiam non pertinere. † Idem quæsit, ante nuptias, eorundem mancipiorum fructus & usus an ad Semproniam matrem pertineant? Respondit, nihil proponi, cur ad matrem pro solido pertineant.

22. IDEM (lib. 17. Digestorum).

MARITUS uxori suæ codicillis per fideicommissum dedit prædia: item lances, quas elegerit, quatuor. Quæsitum est, an ex his lanceibus, quæ mortis tempore sint, eligere possit? Respondit, posse.

TIT. VI.

DE TRITICO, VINO, VEL OLEO
LEGATO.

1. ULPIANUS (lib. 20. ad Sabinum).

VINO legato, acetum quoque continetur, quod patet familias vini numero habuit.

2. POMPONIUS (lib. 6. ad Sabinum).

CUM alii penum, alii vinum legatum esset: excepto vino, omne penum ad alium legatarium pertinebit. §. 1. Si centum amphoræ, quas velles, tibi legatæ sint: ex testamento agendo consequi potes, ut degustare tibi liceat; aut quanti interfuerit licere tibi degustare, ad exhibendum agere potes.

3. ULPIANUS (lib. 23. ad Sabinum).

SI cui vinum sit legatum centum amphorarum, cum nullum vinum reliquisset: vinum heredem empturum & præstaturum; non acetum, quod vini numero fuit. §. 1. Si vinum legatum sit, videamus, an cum vasis debeat. Et Celsus inquit *, vino legato, etiam si non sit legatum cum vasis, vasa quoque legata videri: non quia pars sunt vini vasa, quemadmodum emblemata argenti, scyphorum forte vel speculi; sed quia

quia credibile est, mentem testantis eam esse, ut voluerit accessioni esse vino amphoras: & sic (inquit) loquimur, habere nos amphoras mille, ad mensuram vini referentes. † In doliis non puto verum: ut, vino legato, & dolia debeantur, maxime si depressa in cella vinaria fuerint: aut ea sunt, quæ per magnitudinem difficile moventur. † In cuppis autem sive coppulis puto admittendum, & ea deberi: nisi pari modo immobiles in agro, veluti instrumentum agri erant. † Vino legato, utres non debebuntur, nec culeos quidem deberi dico.

4. PAULUS (lib. 4. ad Sabinum).

Cum certum pondus olei, non adjecta qualitate, legatur: non solet quæri, cujus generis oleo uti solitus fuerit testator; aut cujus generis (oleum) istius regionis homines in usu habeant: & ideo liberum est heredi, cujus velit generis oleum legatario solvere.

5. JULIANUS (lib. 15. Digestorum).

Cum certus numerus amphorarum vini legatus esset ex eo, quod in fundo Semproniano natum esset; & minus natum esset: non amplius deberi placuit; & quasi taxationis vicem obtinere hæc verba, *Quod natum erit.*

6. PROCULUS (lib. 5. Epistolarum).

Cui vinum heres dare damnatus est, quod in amphoris & cadis diffusum est, dari debet: etiam si vasorum mentio facta non est. † Item quamvis cum vasis, cadis, legatum est: tamen id quoque, quod in doliis, legatum esse videtur. † Sicuti si servos omnes cum peculio cuiusque eorum legasset: etiam eos, quibus peculii nihil esset, legasse videretur.

7. JAVOLENUS (lib. 2. ex Posterioribus Labeonis).

Quidam heredem damnaverat dare uxori suæ vinum, oleum, frumentum, acetum, mella, salsamenta. Trebatius agebat, ex singulis rebus non amplius deberi, quam quantum heres mulieri dare voluisset: quoniam non adjectum esset, quantum ex quaque re daretur. Ofilius, Cascellius, Tubero, omne quantum paterfamilias reliquisset, legatum putant. Labeo id probat: idque verum est. §. 1. *Lucio Titio tritici modios centum, qui singuli pondo centum pendeant, heres dato.* Ofilius, nihil legatum esse: quod & Labeo probat: quoniam ejusmodi tritici in rerum natura non esset: quod verum puto.

8. POMPONIUS (lib. 6. Epistolarum).

Si heres damnatus sit dare vinum quod in doliis esset, & per legatarium fierit, quo minus accipiat: periculose heredem facturum, si id vinum effundet: sed legatarium petentem vinum ab herede, doli mali exceptione placuit summoveri, si non præster id, quod propter moram ejus damnum passus sit heres.

9. ULPIANUS (lib. 23. ad Sabinum).

Si quis vinum legaverit, omne continetur, quod ex vinea natum vinum permansit. † Sed si mulsum sit factum, vini appellatione non continebitur proprie: nisi forte paterfamilias etiam de hoc sensit. † Certe zythum, quod in quibusdam provinciis ex tritico, vel (ex) hordeo,

vel (ex) pane conficitur, non continebitur. † Simili modo nec camum, nec cervesia continebitur, nec hydromeli. Quid conditum? nec hoc puto, nisi alia mens testantis fuit. OEnomeli plane, id est, dulcissimum vinum, continebitur. † Et passum, nisi contraria sit mens, continebitur. Defrutum non continebitur, quod potius conditurae loco fuit. † Acinaticium plane vino continebitur. † Cydoneum & si qua alia sunt quæ non ex vinea sunt, vini appellatione non continebuntur. † Item acetum vini appellatione non continebitur. † Hæc omnia ita demum vini nomine non continentur, si modo vini numero a testatore non sunt habita: alioquin Sabinus scribit, omnia vini appellatione contineri, quæ vini numero paterfamilias habuit: igitur & acetum quod vini numero paterfamilias habuit, & zythum, & camum, & cætera quæ pro hominum affectione atque usu vini numero habebuntur. Quod si totum vinum, quod paterfamilias habuit, coacuit, non extinguatur legatum. §. 1. Si acetum quis legaverit: non continebitur legato acetum, quod vini numero testator habuit: embamma autem continebitur: quia aceti numero fuit. §. 2. Item si quis vinum, quod habuit, legavit, deinde (hoc) coacuit: licet postea in aceti locum translatum sit a paterfamilias, vino legato continebitur: quia id quod testamenti facti tempore vinum fuit, demonstratum est: & est hoc verum, nisi voluntas adversetur. §. 3. Vino autem paterno legato, id demum legatum videtur, quod testator vini numero habuit, non quod pater. † Item si peculiare vinum legatum sit, id continebitur, quod servi habuerunt. Cur tam diverse? Quod paternum vinum jam cœpit usus ipsius testatoris esse: at peculiare in usu servorum remansit. §. 4. Item si vinum vetus sit legatum.

10. HERMOGENIANUS (lib. 2. Juris Epitomarum).

EX usu testatoris legatum æstimabitur: id est, quot annorum vino pro vetere utebatur: Quod si non appareat,

11. ULPIANUS (lib. 23. ad Sabinum).

Vetus (accipietur), quod non est novum; id est, anni prioris vinum appellatione veteris continebitur:

12. PAULUS (lib. 4. ad Sabinum).

Nam aliter observantibus, quis finis, aut quod initium veteris vini sumeretur?

13. ULPIANUS (lib. 23. ad Sabinum).

EX eo vino, quod in illo fundo nascatur, heres meus amphoras decem quotannis in annos singulos dato: quo anno natum non fuisset, ex superiore anno ejus fundi eum numerum amphorarum heredem daturum, Sabinus existimat: quæ sententia, si voluntas non adversetur, mihi quoque placet.

14. POMPONIUS (lib. 6. ad Sabinum).

Vino legato, ea demum vasa sequuntur, quæ ita diffusa sunt, ut non ad perpetuum usum (vasa) reservarentur: veluti amphoræ & cadi.

15. PROCULUS (lib. 2. Epistolarum).

Vinum cum vasis legavit. Negat Trebatius, quod in doliis sit, deberi: & sensum testatoris, alium putat esse; verborum, alium: ceterum dolia in vasis vinariis non essent. Ego, etsi dolia in vasis vinariis non sunt, tamen non concederem Trebatio, vinum, quod in doliis esset, id est, quod in vasis non esset, non esse legatum. * Illud verum esse puto, cui vinum cum vasis legatum erit, ei amphoras, cados, in quibus vina diffusa servamus, legatos esse: vinum enim in amphoras & cados hac mente diffundimus, ut in his sit, donec usus causa probetur; & scilicet id vendimus cum his amphoris & cadis: in dolia autem alia mente conjicimus, scilicet ut ex his postea vel in amphoras & cados diffundamus, vel sine ipsis doliis veneat.

16. IDEM lib. 3. ex Posterior. Labeonis.

Qui vinum Surrentinum in urnalibus habebat diffusum, is tibi vinum legaverat in amphoris: omne illud quoque vinum, quod in urnalibus fuisset, legatum esse Labeo & Trebatius responderunt. §. 1. Cui dulcia legata essent, si nihil aliud testamento significetur: omnia hæc esse legata, mulsum, passum, defrutum, & similes potiones; item uvas, ficos, palmas, caricæ. §. 2. Quod si ita esset legatum, *Vinum amphorarium, aminæum, græcum, & dulcia omnia*: nihil inter dulcia, nisi quod potionis fuisset, legatum putat Labeo ex collatione vini amphorarii: quod non improbo.

TIT. VII.

DE INSTRUCTO VEL INSTRUMENTO LEGATO.

1. PAULUS (lib. 4. ad Sabinum).

Sive cum instrumento, fundus legatus est, sive instructus, duo legata intelliguntur. §. 1. Fundo cum instrumento legato & alienato, instrumentum non vindicabitur ex sententia defuncti.

2. PAPINIANUS lib. 7. Responsorum.

Cum pater, pluribus filiis heredibus scriptis, duobus præceptionem bonorum aviæ præter partes hereditarias dedisset: pro partibus coheredum viriles habituros legatarios placuit. §. 1. Dotes prædiorum, quæ Græco vocabulo *ἐνδοκίαι* appellantur, cum non instructa legantur, legatario non præstantur.

3. IDEM lib. 8. Responsorum.

Fundum instructum libertis patronus testamento legavit: postea codicillis petit, ut morientes partes suas fundi superstitionibus restituerent; nec instructi mentionem habuit. Talem in causam fideicommissi deductum videri placuit, qualis fuerat legatus: sed medii temporis augmenta fortium & partium, item detrimenta fatalium, fideicommissio contineri. §. 1. Minor viginti annis, instructa prædia consobrinæ suæ dari voluit, & quosdam servos prædiorum vivus manumisit: non idcirco servi manumissi præstabuntur, quod ad libertatem pervenire non possunt. † Idem juris est, cum ex quavis alia causa libertas non competit.

4. JAVOLENUS (lib. 2. ex Posterioribus Labeonis).

Cum quidam duos fundos junctos haberet, & ex altero boves, cum opus fecissent, in alterum reverterentur, utrumque fundum cum instrumento legaverat: Labeo, Trebatius, boves ei fundo cessuros putant, ubi opus fecissent, non ubi manere consuevissent: Cascellius contra: Labeonis sententiam probo.

5. LABEO (l. 1. Pichanon a Paulo Epitomat.)

Si cui fundum & instrumentum ejus legare vis, nihil interest, quomodo leges: *Fundum cum instrumento*, * *an Fundum & instrumentum* * *an Fundum instructum*. Paulus: imo contra: nam inter ea legata hoc interest, quod si fundo alienato mortuus fuerit, qui ita legavit, ex hac scriptura, *Fundum cum instrumento*, nihil erit legatum: ex cæteris poterit instrumentum esse legatum.

6. SCÆVOLA (lib. 16. Digestorum).

Nepoti legaverat, quæ certa regione prædia habuerat, ut instructa sunt, cum vino, grano, calendario; & adjecerat hæc verba, *Quidquid erit, cum moriar, in illa regione, & quidquid in quacunque specie erit in illa regione, vel quod meum erit*: viva testatrice unus ex debitoribus condemnatus, vivente testatrice satis non fecit. Quæsitum est, an quod ex sententia judicis deberetur, ad nepotem pertineret: Respondit, nihil proponi, cur non deberetur.

7. IDEM (lib. 22. Digestorum).

Tabernam cum cœnaculo Pardulæ manumisso testamento legaverat cum mercibus & instrumentis, & suppellectili, quæ ibi esset: item horreum vinarium cum vino, & vasis, & instrumento, & institutoribus, quos secum habere consueverat. Quæsitum est, (& cum vivo testatore insula, in qua cœnaculum fuit quod ei legatum erat, exulta sit, & post biennium eodem loco constituta nova; & horreum, quod eidem legatum erat, a testatore venierit; vini autem venditio dilata sit, ut ex eo commodo venirent: an universa legata Pardula consequi possit: Respondit, ea, in quibus voluntas mutata esset, non deberi.

8. ULPIANUS (lib. 20. ad Sabinum).

In instrumento fundi ea esse, quæ fructus quærendi, cogendi, conservandi gratia parata sunt, Sabinus libris ad Vitellium evidenter enumerat. † *Quærendi*, veluti homines, qui agrum colunt, & qui eos exercent, præpositive sunt his; quorum in numero sunt villici, (&) monitores: præterea boves domiti, & pecora, stercoreandi causa parata: vasaque utilia culturæ; quæ sunt aratra, ligones, sarculi, falces putatoriae, bidentes, & si qua similia dici possunt. † *Cogendi*, quemadmodum torcularia, corbes, falcesque messoriae, falces foenariae, quali vindemiatorii, exceptorii-que, in quibus uvæ comportantur. † *Conservandi*, quasi dolia, licet defossa non sint, & enipæ. §. 1. Quibusdam in regionibus accedunt instrumento, si villa cultior est, veluti atrientes, scoparii: si etiam viridaria sint, (topiarii): si fundus saltus pastionesque habet, greges pecorum, pastores, saltuarii.

9. PAU-

2. PAULUS (lib. 4. ad Sabinum).

DE grege ovium ita distinguendum est, ut si ideo comparatus sit, ut ex eo fructus caperetur, non debeat: si vero ideo, quia non aliter ex saltu fructus percipi poterit, contra erit; quia per greges fructus ex saltu percipiuntur.

10. ULPIANUS (lib. 20. ad Sabinum).

Si reditus (etiam) ex melle constat, alvei apesque continentur.

11. JAVOLENUS (lib. 2. ex Cassio).

Eadem ratio est in avibus, quæ in insulis maritimis aluntur.

12. ULPIANUS (lib. 20. ad Sabinum).

Questum est, an frumentum, quod cibariis cultorum paratum foret, instrumento cederet? Et plurimis non placet: quia consumeretur: quippe * instrumentum est apparatus rerum diutius mansurum, sine quibus exerceri nequiret possessio: accedit eo, quod cibaria victus magis quam colendi causa pararentur. Sed ego puto, & frumentum & vinum ad cibaria paratum instrumento contineri: & ita Servium respondisse auditores ejus referunt. Item nonnullis visum est, frumentum, quod ferendi causa sepositum est, instrumento contineri: puto, quia & instar culturae esset; & ita consumitur, ut semper reponeretur: sed causa seminis nihil a cibariis differt. §. 1. Conservandi fructus causa: veluti granaria, quia in his (fructus custodiuntur; urceos, capellas, in quibus) fructus componuntur: sed & ea, quæ exportandorum fructuum causa parantur, instrumento esse constat: veluti jumenta, & vehicula, & naves, & cupæ, & culei. §. 2. Alfennius autem, si quosdam ex hominibus aliis legaverit, ceteros, qui in fundo fuerunt, non contineri instrumento ait: quia nihil animalis instrumenti esse opinebatur: quod non est verum: constat enim eos, qui agri gratia ibi sunt, instrumento contineri. §. 3. Queritur, an servus, qui quasi colonus in agro erat, instrumento legato contineatur? Et Labeo & Pegasus, recte negaverunt: quia non pro instrumento in fundo fuerat, etiam si solitus fuerat & familiae imperare. §. 4. Saltuarium autem Labeo quidem putat cum demum contineri, qui fructuum servandorum gratia paratus sit: eum non, qui finium custodiendorum causa: sed Neratius etiam hunc: & hoc jure utimur, ut omnes saltuarii contineantur. §. 5. Trebatius amplius etiam pistorem & tonsorem, qui familiae rusticae causa parati sunt, putat contineri; item fabrum, qui villæ reficiendæ causa paratus sit; & mulieres, quæ panem coquant, quæque villam servant; item molitores, si ad usum rusticum parati sunt; item focariam, & villicam, si modo aliquo officio virum adjuvet; item lanificas, quæ familiam rusticam vestiant, & quæ pulmentaria rusticis coquant. §. 6. Sed an instrumenti instrumentum legato instrumento continetur, queritur: hæc enim, quæ rusticorum causa parantur, lanificæ, & lanæ, & tonsores, & fullones, & focariæ, non agri sunt instrumentum, sed instrumenti? Puto igitur, etiam focariam contineri: sed & lanificas, & ceteros, qui

supra numerati sunt: & ita Servium respondisse auditores ejus referunt. §. 7. Uxores quoque & infantes eorum, qui supra enumerati sunt, credendum est in eadem villa agentes voluisse testatorem legato contineri: neque enim duram separationem injunxisse credendus est. §. 8. Si aliqua parte anni in fundo pascantur pecora, aliqua parte his pabulum conducitur; vel servi, si aliqua parte anni per eos ager colitur, aliqua parte in mercedem mittuntur: nihilo minus instrumento continentur. §. 9. Cellarum quoque ([id est], ideo præpositum, ut rationes salvæ sint), item ostiarium, mulionemque instrumenti esse constat. §. 10. Et molas, & machinas, focum, stipulas, asinum machinarium, machinam frumentariam, vas aeneum, in quo sapa coqueretur, & defrutum fiat, & aqua ad bibendum lavandamque familiam paratur, instrumenti esse: & cribra, & plaustra, in quibus stercus evehatur. §. 11. Ea vero, quæ solo continentur, instrumenti fundi non esse, Cassius scribit: veluti arundineta, & salicta, antequam cæsa sint: quia fundas fundi instrumentum esse non potest: sed si cæsa sint, puto contineri: quia quærendo fructui deserviunt. † Idem & in palis erit dicendum. §. 12. Si in agro venationes sint, puto venatores quoque, & vestigatores, & canes, & cætera, quæ ad venationem sunt necessaria, instrumento contineri: maxime si ager (&) ex hoc redditum habuit. §. 13. Et si ab aucupio reditus fuit, aucupes, & plagæ, & hujus rei instrumentum agri instrumento continebitur: nec mirum: cum & aves instrumento, exemplo apium, contineri Sabinus & Cassius putaverunt. §. 14. Si quis eodem instrumento in plurimis agris utatur, cujus agri sit instrumentum, queritur: Et ego arbitror, si quidem apparet voluntas patrisfamilias cui potius agro destinaverat, ejus esse instrumentum: ceteri enim agri ab hoc agro veluti mutantur: si non appareat, nullius instrumento cedit: * neque enim pro parte dividemus instrumentum. §. 15. Supellex, ceteraque si qua in agro fuerunt, quo instructior esset paterfamilias, instrumento fundi non continentur. §. 16. Si domus sit instrumentum legatum, videndum quid contineatur? Et Pegasus ait, instrumentum domus id esse, quod tempestatibus arcendæ aut incendii causa paratur; non quod voluptatis gratia: itaque neque specularia, neque vela quæ frigoris causa vel umbræ in domo sunt, debent. Quæ sententia Cassii fuit, qui dicebat, inter instrumentum & ornamentum multum interesse: instrumenti enim ea esse, quæ ad tutelam domus pertinent: ornamentum, quæ ad voluptatem; sicuti tabulas pictas. §. 17. Vela autem Cilicia instrumenti esse, Cassius: quæ ideo parantur, ne ædificia vento vel pluvia laborent. §. 18. Acetum quoque quod extinguendi incendii causa paratur; item centones, sifones, perticæ quoque & scalæ: & formiones, & spongas, & hamas, & scopas contineri, plerique & Pegasus ajunt. §. 19. Tegulam autem, & tignum ejus rei causa paratam, instrumento contineri, si ad hujusmodi causam habeat tigna parata, ad alios usus non deserv-

deservientia. Proinde & fulcimenta, si qua habebat huic rei necessaria; etiam ea instrumento domus continebuntur. §. 20. De velis, quæ in hypethris extenduntur, item de his quæ sunt circa columnas, Celsus scribit, magis supellectili adnumeranda: & ita Sabinum & Cassium putare. §. 21. Canales autem, & harpagones, & hamas, instrumento contineri constat. §. 22. Item peritica, quibus araneæ detergantur: item spongiæ, quibus columnæ, pavimenta, podia extergantur: scabæ, quæ ad lacunaria admoveantur, instrumenti sunt: quia mundiorum domum reddunt. §. 23. Papinianus quoque lib. 7. Responsorum ait: Signilla & itatæ adfixæ, *instrumento domus* non continentur, sed domus portio sunt: quæ vero non sunt adfixa, instrumento non continentur, inquit; supellectili enim adnumerantur: exceptio horologio æreo, quod non est adfixum; nam & hoc instrumento domus * putat contineri, sicut prothyrum domus, si velamen est, (inquit) instrumento domus * continetur. §. 24. Fistulæ autem & canales & crateres, & si qua sunt alia ad aquas salientes necessaria: item ferræ & claves, magis domus portio quam domus instrumentum sunt. §. 25. Specularia quoque adfixa, magis puto domus esse partem: nam & in emptione domus & specularia & pegmata cedere, siue in edificio sint posita, siue ad tempus detracta. Sed si non sint reposita, ad hoc tamen sint, ut suppleantur, si qua desint, instrumento (potius continebuntur. §. 26. Cancellos quoque instrumento) contineri puto. §. 27. Sed si *fundus* non sit cum instrumento legatus, sed *ita ut instructus sit*: Quæsitum est, an plus contineatur, quam si cum instrumento legatus esset? Et Sabinus (libris) ad Vitellium scribit, fatendum esse, * plus esse, cum instructus fundus legetur, quam si cum instrumento: quam sententiam quotidie increfcere & invalescere videmus. Quanto igitur hoc legatum uberius est, videndum est. Et Sabinus definit, & Cassius apud Vitellium notat, Omnia quæ eo collata sunt, ut instructior esset paterfamilias, instructo (inquit) continebuntur: id est, quæ ibi habuit, ut instructior esset. Hoc ergo legato non agri instrumentum, sed proprium suum instrumentum reliquisse videtur. §. 28. Proinde si *fundus* sit *instructus* legatus, & supellex continebitur, quæ illic fuit usus ipsius gratia; & vestis non solum stragula, sed & qua ibi uti solebat; mensæ quoque eboreæ, vel si quæ aliæ; item vitrea, & aurum, & argentum: vina quoque, si qua ibi fuerint usus ipsius causa, continentur, & si quid aliud utensilium. §. 29. Sed si qua eo congefferat non usus sui causa, sed custodiæ gratia, non continebuntur; vina etiam, quæ in apothecis sunt, non cedent: & hoc jure utimur, ut quæ ibi paterfamilias quasi in horreo habuit, hæc non contineantur. §. 30. Celsus quoque lib. 19. Digestorum scribit, fructus ibi repositos, ut venirent, vel in alium usum, quam fundi, converterentur, instructo fundo non contineri. §. 31. Idem Celsus eodem libro ait, etiam supellectilarios, & ceteros hoc genus servos con-

tineri; id est, ministeria, quibus instructus erat in eo fundo, extra ea, quæ libertatem acceperunt, & qui rure morari solebant. §. 32. Si instructum fundum legasset, ea paedagogia, quæ ibi habebat, ut cum ibi venisset præsto essent in triclinio, legato continentur. §. 23. Contubernales quoque servorum, id est, uxores, & natos, instructo fundo contineri verum est. §. 34. *Instructo* autem *fundo*, & bibliothecam, & libros qui illic erant, ut quotiens venisset uteretur, contineri constat: sed si quasi apotheca librorum utebatur, contra erit dicendum. §. 35. Neratius quoque lib. 4. Epistolarum Rufino respondit, *instructo fundo* & supellectilem, & vina, & mancipia non solum ad cultum custodiamve villæ, sed etiam quæ ut ipsi paterfamilias in ministerio ibi essent, legato cedere. §. 36. Imagines quoque hæc solæ legatæ videntur, quæ in aliquo ornatu villæ fuerunt. §. 37. Papinianus quoque *prædiis instructis* legatis, mancipia non contineri, quæ temporis causa illic fuerunt, ac non eo animo transtulit paterfamilias, ut aut fundi, aut suum instrumentum faceret. §. 38. Idem respondit, *prædiis instructis* legatis, actorem ex his in Provinciam missum, ut ordinatis negotiis ad pristinum actum rediret, legato prædiorum cedere, quamvis nondum redierit. §. 39. Idem respondit, *instructis hortis* legatis, etiam vina quæ ibi fuerunt, quo dominus esset instructior, contineri: aliud esse, si horrea ibi habuit, unde instruebatur vel in urbe, vel in aliis prædiis. §. 40. Idem respondit, *domo* per fideicommissum relicta *cum supellectili* Claudio Hieroniano, clarissimo viro ab Umbrio Primo, & mensas, & cæteram supellectilem quam in hortis paterfamilias in Proconsulatum profecturus contulerat, ut tutiore loco essent, contineri. §. 41. Idem respondit theriacam quoque, & cætera medicamenta quæ secessus causa dominus ibi habuit, & vestem propter secessum ibi depositam, instructo fundo legato, inesse. §. 42. Idem respondit, *domo, ita ut instructa est*, cum omni jure suo *legata*: urbanam familiam, item artifices quorum operæ cæteris quoque prædiis exhibebantur, legato non contineri: ostiarii autem (inquit) vel topiarii, diætarii, aquarii, domui tantum deservientes, continebuntur: sed quod de artificibus ait, falsum est, si ejus domus causa parati sunt; licet aliis quoque prædiis commodabantur. §. 43. Idem respondit, *domo instructa* legata, mensas eboreas, & libros non contineri: sed (&) hoc falsum est: nam omne, quidquid in domo fuit, quo instructior ibi esset paterfamilias, continebitur: supellectilem autem patrisfamilias instrumentum esse, nemo dubitat. Denique Neratius lib. 4. Epistolarum Marcello fratri suo respondit, & vestem domus instructæ legato contineri: maxime, inquit, in proposita specie: proponebatur enim, qui legaverat, argentum & rationes excepisse: nam qui hæc (inquit) excepit, non potest non videri de cæteris rebus, quæ in ea essent, sensisse. † Sed & ipse Papinianus eodem libro Responsorum ait, patrem mercatorem ac fœneratorem,

rorem, qui duos filios totidemque filias heredes instituerat, ita legasse, *filiiis maribus domum meam instructam do lego, darique jubeo*: merces & pignora an contineantur, quæri posse: Sed facilem iudici voluntatis conjecturam fore, cæteris patris facultatibus examinatis. §. 44. Celsus scribit, *servis, qui in fundo morantur* legatis, vicarios eorum non contineri: nisi appareat, & de vicariis eum sensisse. §. 45. Papinianus quoque lib. 7. Responsum, uxori, cui vir omnia, quæ in domo erant, ab herede filia præstari voluit, cautiones debitorum emptionesque servorum non videri legatas, respondit: nisi (inquit) ex alia parte, & de servis eum cogitasse, apparuerit: scilicet ut eorum servorum ei legasse videatur emptiones, quos & ipsos voluit ad eam pertinere. §. 46. Si quis fundum ita ut instructus est, legaverit, & adjecerit *cum suppellectili, vel mancipiis, vel una aliqua re*, quæ nominatim expressa non erat: utrum minuit legatum adjiciendo speciem, an vero non, quæritur? Et Papinianus respondit, non videri minutum: sed potius ex abundanti adjectum. §. 47. Idem Papinianus lib. 7. Responsum ait, *Instructis hortis* filio legatis, mater argentum muliebri filiae legaverat: Respondit, etiam id argentum muliebri, quod in hortis habuit, ut ibi esset instructior, ad filiam pertinere.

13. PAULUS lib. 4. ad Sabinum.

Tabernæ cauponæ instrumento legato, etiam institores contineri, Neratius existimat: sed videndam, ne inter instrumentum tabernæ cauponæ, & instrumentum cauponæ sit discrimen: ut tabernæ non nisi loci instrumenta fiat, ut dolia, vasa, aucones, calices, trullæ, quæ circa cœnam solent trajici; item urnæ æreæ, & congiaria, sextaria, & similia: cauponæ autem, cum negotiationis nomen sit, etiam institores. §. 1. Instrumento balneario legato, etiam balneatorem contineri, Neratius respondit.

14. IDEM lib. 2. ad Vitellium.

Continetur autem & fornicator.

15. POMPONIUS (lib. 6. ad Sabinum).

Si ita testamento scriptum sit, *quæ tabernarum exercendarum instruendarum, pistrini, cauponæ causa facta, paratque sunt*, do lego: his verbis Servius respondit, & caballos, qui in pistrinis essent, & pistoris, (&) in cauponio institores, & focariam, mercesque, quæ in his tabernis essent, legatas videri. §. 1. Domo instructa: responsum est, suppellectilem negatam, non etiam vina: quia domus vinis instructa intelligi non potest. §. 2. Mulier villæ custos perpetua fundo, qui cum instrumento legatus esset, aut instructo continebatur, sicuti saltuarius: par enim ratio est: nam desiderant tam villæ, quam agri custodiam: illic, ne quid vicini aut agri aut fructuum occupent; hic, ne quid cæterarum rerum, quæ in villa continentur. Villa autem sine ulla dubitatione pars fundi habetur.

16. ALFENUS lib. 2. Digestorum a Paulo Epitomatorum.

Villæ instrumento legato, suppellectilem non contineri verius est. §. 1. Vineæ & instru-

mento ejus legato, instrumentum vineæ nihil esse, Servius respondit: qui eum consulebat, Cornelium respondisse aiebat, palos, perticas, rastro, ligones instrumenti vineæ esse: quod verius est. §. 2. Quidam uxori fundum, uti instructus esset, in quo ipse habitabat, legavit, consultus de mulieribus lamificis an in instrumento continerentur: respondit, non quidem esse instrumenti fundi; sed quoniam ipse paterfamilias, qui legasset, in eo fundo habitasset, dubitari non oportere, quin & ancillæ, & cæteræ res, quibus paterfamilias in eo fundo esset instructus, omnes legatæ viderentur.

17. MARCIANUS lib. 7. Institutionum.

Item pistoris instrumento legato, *cera, colores* similiaque horum legato cedunt: item *peniculi & cantheria, & conchæ*. §. 1. Instrumento piscatorio contineri Aristo ait naucellas, quæ piscium capiendorum causa comparatæ sunt: sed & pistoris contineri, verius est. §. 2. Instrumento balneario legato, dictum est, balneatorem sic instrumento contineri balneario, quomodo instrumento * fundi saltuarius, & topiarios, & instrumento * cauponio institorem: cum balneæ sine balneatoribus usum suum præbere non possint.

18. PAULUS lib. 2. ad Vitellium.

Cum de *lanionis* instrumento quæritur: *femora* carne, *mensas*, pondera ferramenta que *laniandæ* carnis causa præparata; item *trutinas*, cultros, dolabras instrumento relinquimus. §. 1. Instrumento legato, aliquando etiam personas legantium necesse est inspicere: ut ecce, pistorio instrumento (legato), ita ipsi pistoris inesse videri possunt, si paterfamilias pistrinum exercuit: nam plurimum interest, instrumentum pistoribus an pistrino paratum sit. §. 2. Asinam molendariam & molam negat Neratius instrumento fundi contineri. §. 3. Item caccabos & patinas (in) instrumento fundi esse dicimus; quia sine his pulmentarium coqui non potest. Nec multum refert inter caccabos & ænium quod supra focum pendet: hic aqua ad potandum calefit: in illis, pulmentarium coquitur. Quod si ænium instrumento continetur, urcei quoque, quibus aqua in ænium infunditur, in idem genus rediguntur: ac deinceps in infinitum primis quibusque proxima copulata procedunt. * Optimum ergo esse Pedius ait, non propriam verborum significationem scrutari: sed in primis, quid testator demonstrare voluerit: deinde in qua præsumptione sunt, qui in quaque regione commorantur. §. 4. Cum de villico quæreretur, (&) an instrumento inesset & dubitaretur: Scævola consultus respondit, si non pensionis certa quantitate, sed fide dominica coleretur, deberi. §. 5. Idem consultus de meta molendaria: respondit, si rusticis ejus fundi operariis moleretur, eam quoque deberi: est autem meta, inferior, *pau* molæ; catillus, superior. §. 6. De bubulco quoque ita respondit: sive de eo qui bubus ibi araret, sive de eo, qui boves ejus fundi aratores pasceret, quæreretur, deberi. §. 7. De putatoribus quoque (ita) respondit, si ejus fundi causa habe-

haberentur, inesse. §. 8. Pastores quoque, & fof-
fores ad legatarium pertinere. §. 9. Item cum
fundus ita legatus esset, *Mævio fundum Scia-
num, ita ut optimus maximusque est, cum omni
instrumento rustico & urbano, & mancipiis, quæ
ibi sunt; & quæreretur, an semina deberentur?*
Respondit, verius esse deberi: nisi aliud testato-
rem sensisse, heres probaret. † Idem respondit
de frumento repolito ad mancipiorum exhibi-
tionem. §. 10. In instrumento medici esse col-
lyria, & emplastra, & cætera ejus generis, Cas-
sius scribit. §. 11. Cui fundum instructum le-
gaverat, nominatim mancipia legavit: Quæsitum
est, an reliqua mancipia, quæ non nominasset, in-
strumento cederent? Cassius ait, responsum esse,
tametsi mancipia instructi fundi sint, tamen vi-
deri eos solos legatos esse, qui nominati essent:
quod appareret non intellexisse patremfamilias,
instrumento quoque servos adnumeratos (esse).
§. 12. Sabinus: cui fundus, quæque ibi sunt,
legata sunt, ei fundus, & omnia quæ in eo so-
lita sunt esse, quæque ibi majore parte anni mo-
rari, & hi qui in eum manendi causa recipere se
confueverunt, legati videntur: at si qua consul-
to in fundo congesta contractave sunt, quo lega-
tum cumlaretur, ea non videntur legata esse.
§. 13. Quidam cum ita legasset, *Villam meam,
ita ut ipse possedi, cum supellectile, mensis, man-
cipiis, quæ ibi deputabuntur, urbanis & rusticis,
vinis, quæ in diem mortis meæ ibi erunt, & de-
cem aureis:* & quæreretur, cum in diem mor-
tis ibi libros, & vitreamina, & vesticulam ha-
buerit, an eadem omnia legato cederent, quoniam
quædam enumerasset: Scævola respondit, specia-
liter expressa (quæ) legato cederent. §. 14. Do-
mum instructam legavit cum omnibus adfixis:
quæritur de instrumentis debitorum, an ea lega-
tarius habere potest? Respondit, secundum ea
quæ proponerentur, non posse.

19. PAULUS lib. 13. Responsorum.

SI mancipia, quæ post testamentum factum in
fundum Seixæ relictum a testatore inducta
fundi colendi gratia, in eodem fundo fuerint:
ea quoque instrumento fundi contineri respondi:
quamvis enim ea mancipia testator demonstrasset,
quæ tunc ibi essent, cum legaret, tamen non mi-
nuendi legati, sed augendi causa, mancipiorum
quoque fecit mentionem: cæterum instrumento
fundi mancipia quoque colendi agri causa indu-
cta contineri, non ambigitur. §. 1. Paulus re-
spondit, villæ instrumento neque fructus reposi-
tos, neque equitum contineri: supellectile au-
tem legato cedere: servum vero arte fabrica
peritum, qui annuam mercedem præstabat, in-
strumento villæ non contineri.

20. SCÆVOLA lib. 3. Responsorum.

SEIXÆ ex parte heredi institutæ, si heres erit,
fundos per præceptionem dederat instructos
cum suis villicis, & reliquis colonorum: & Co-
dicillis ita scripsit, *Postea mihi venit in mentem,
Seixæ fundos, quos reliqui, ita ut sunt instructi
rustico instrumento, supellectile, pecore, & villi-
cis, cum reliquis colonorum & apotheca, habere
volo.* Quæsitum est, an etiam ea, quæ patrisfa-

miliæ usus quotidiani causa in fundis fuerunt,
legato continerentur? Respondit, testamento qui-
dem (ut proponeretur) Seixæ insuper fundum le-
gatum: verum non amplius deberi, quam in co-
dicillis, quos sane post oblivionem testamentariæ
scripturæ fecisset, instructi appellatione conti-
neri velle se manifeste ostendisset. §. 1. Liberto
suo quidam prædia legavit his verbis: *Seio li-
berto meo fundos illum & illum do lego, ita ut
instructi sunt, cum dotibus, & reliquis colonorum,
& saltuariis, cum contubernalibus suis, & filiis,
& filiabus.* Quæsitum est, an Stichus servus,
qui prædium unum ex his coluit, & reliquatus
est amplam summam, ex causa fideicommissi
Seio debeatur? Respondit, si non fide dominica,
sed mercede, ut extranei coloni solent, fundum
coluisset, non deberi. §. 2. Gaius Seio alumnus
meo fundos meos illum & illum, ita ut instructi
sunt, & domum superiorem dari volo. Quæsi-
tum est, an etiam domum instructam dari volue-
rit? Respondit, secundum ea quæ proponeren-
tur, ita videri dedisse, nisi is, a quo peteretur,
aliud testatorem sensisse manifeste doceret: at si
habitationis, id est, ædificii instrumentum legas-
set, non cedere servos operæ aliive rei paratos.
§. 3. Prædia, ut instructa sunt, cum dotibus, &
reliquis colonorum & villicorum, & mancipiis,
& pecore omni legavit, & pecuniis, & cum
actore. Quæsitum est, an reliqua colonorum,
qui finita conductione, interposita cautione, de
colonia discesserant, ex verbis superscriptis le-
gato cedant? Respondit, non videri de his re-
liquis esse cogitatum. §. 4. Idem quæsit in acto-
re legato, an uxor & filia legato cedant: cum
actor non in prædiis, sed in civitate moratus
sit? Respondit, nihil proponi, cur cedant. §. 5.
Idem quæsit, cum testator, facto testamento, in
Provinciam sit profectus: an ea mancipia, quæ
post profectionem ejus, aut mortem, sine cujus-
quam auctoritate sponte sua ad parentes & no-
tos sibi homines in fundos legatos transiere, le-
gato cedant? Respondit, non legatos eos, qui
forte veluti commeantes transissent. §. 6. Pam-
phila libertæ meæ dari volo fundum Titianum,
cum instrumento, & his quæ in eodem erunt, cum
moriar. Quæsitum est, si Stichus servus ex eo
fundo ante annum mortis testatoris abductus, &
in disciplinam traditus, postea in eum fundum
non reversus sit, an debeatur? Respondit, si stu-
dendi causa misisset, non quo a fundo eum alior-
sum transferat, deberi. §. 7. Tyrannæ soror
meæ fundum meum Græcianum, cum stabulo, &
instrumento rustico omni relinquo. Quæritur, an
fundi appellatione etiam pascua quæ ad eum
simul cum fundo pervenerint, & quæ semper
in usibus hujus possessionis habuerat, legato ce-
derent? Respondit, si prata fundo Græciano ita
conjunxisset, uti sub una fundi appellatione
haberentur, ea quoque deberi. §. 8. Instructis
domibus legatis, crabattus argento inaurato te-
ctus, mortis Titia tempore in domibus non est
reperitus, sed in horreis tantisper conditus. Quæ-
ro, an is quoque præstandus sit? Respondit, si
in domo esse soleret, & quo tutiore loco habe-
retur,

retur, interim in horreo allatus esset, nihilominus præstandum. §. 9. Quod adjecit testator, *Uti possedi*, an hoc significet sicut instructa in diem mortis habuit, id est, cum mancipiis, pecoribus, instrumento rustico? Respondit, non de jure quæritur.

21. POMPONIUS lib. 1. Fideicommissorum.

Cum fundus sine instrumento legato sit: dolia, molæ olivariæ, & prælum, & quæcunque infixæ inædificatæque sunt, fundo legato continentur; * nulla autem ex his rebus, quæ moveri possunt, paucis exceptis, fundi appellatione continentur. † De molis tum quæri solet, cum ita adfixæ itave inædificatæ sint, ut partes ædificiorum esse videantur.

22. PAULUS lib. 3. Sententiarum.

Fundo legato, ut optimus maximusque est, retia apraria, & cætera venationis instrumenta continebantur: (quod etiam) ad instrumenta pertinet, si quæstus fundi ex maxima parte in venationibus consistat. §. 1. Fundo legato cum mancipiis, & pecoribus, & omni instrumento rustico & urbano: peculium auctoris ante testatorem defuncti, si ex eodem fundo fuerit, magis placet ad legatarium pertinere.

23. NERATIUS lib. 2. Respon-
forum.

Cum quærat, quod sit *tabernæ* instrumentum: interesse, quod genus negotiationis in ea exerceri solitum sit.

24. PAULUS (lib. 3. ad Neratium).

Fundus qui locatus erat, legatus est cum instrumento: instrumentum, quod colonus in eo habuit, legato cedit. Paulus: an quod coloni fuit, an tantum id, quod testatoris fuit? Et hoc magis dicendum est: nisi nullum domini fuit.

25. JAVOLENUS (lib. 2. ex Posterioribus Labeonis).

Fundi instrumento legato, id pecus cedere putabat Tubero, quod is fundus sustinere potuisset. Labeo contra: quid enim fiet (inquit), si cum mille oves fundus sustinere potuisset, duo millia ovium in eo fundo fuerint? quas oves potissimum legato cessuras existimabimus? nec quærendum esse, quid debuisset parari pecoris, instrumenti fundi causa, sed quid paratum esset: non enim ex numero aut multitudine legata æstimandum esse. Labeonis sententiam probō.

§. 1. Quidam, cum in fundo siglinas haberet, figulorum opera, majore parte anni, ad opus rusticum utebatur; deinde ejus fundi instrumentum legaverat: Labeo, Trebatius, non videri figulos instrumento fundi esse. §. 2. Item cum instrumentum omne legatum esset, excepto pecore: pastores oviliones, ovilia quoque legato contineri, Ofilius non recte putat.

26. IDEM (lib. 5. ex Posterioribus Labeonis).

Dolia fictilia, item plumbea, quibus terra adgesta est, & in his viridiaria posita, ædium esse Labeo, Trebatius, putant: ita id verum putō, si ita illigata sint ædibus, ut ibi perpetuo

posita sint. §. 1. Molæ manuaris quidem suppellectilis, jumentarias autem instrumenti esse, Ofilius ait: Labeo, Cascellius, Trebatius neutras suppellectilis, sed potius instrumenti putant esse: quod verum puto.

27. SCÆVOLA lib. 6. Digestorum.

Prædia maritima cum servis qui ibi erunt, & omni instrumento, & fructibus qui ibi erunt, & reliquis colonorum, nutritori suo legavit. Quæsitum est, an servi piscatores qui solebant in ministerio testatoris esse, & ubicunque eum sequi, & urbicis rationibus expungebantur, nec mortis testatoris tempore in prædiis legatis deprehensi fuerint, legati esse videantur? Respondit, secundum ea quæ proponerentur, non esse legatos. §. 1. Adfini suo ita legavit: *Fundum Cornelianum Titio, ita ut est instructus, cum omnibus rebus & mancipiis & reliquis colonorum dari volo*: hæc testatrix Romæ litis causa ex Africa veniens, mancipia quædam ex fundo superscripto, quo citius per hyemem (operam elegeret), secum abduxit. Quæsitum est, an ea mancipia fideicommissō cedant, cum quædam ex his rusticis officiis ad tempus peregrinationis abducta sunt, relictis conservabimus, & filiis suis, & quædam matribus, & patribus? Respondit, mancipia, de quibus quæreretur, secundum ea, quæ proponerentur, ex causa fideicommissi deberi. §. 2. Item quæsit, an fructus ejusdem fundi, qui ibi in diem mortis coacti manserint, fideicommissō cedant: cum plenissima testatoris erga adfinem voluntas ab eo quoque manifestetur, quo reliqua colonorum ejusdem possessionis ad eum pertinere voluerit? Respondit, in hujusmodi scriptura posse responderi, hoc solum quærendum, an manifeste appareat, defunctam id de quo quæreretur, dari voluisse. §. 3. Liberto, quem heredem ex parte rescripsit, fundum per præceptionem dedit in hæc verba: *Pamphile liberte, præcipito, tibi que habeto fundum meum Titianum, & agellum Sempronianum cum instrumento & his quæ in eodem erunt, cum moriar, familiaque, quæ in eo fundo moratur, exceptis quos manumifero*. Quæsitum est, cum testator in eo fundo aliquantum vini in doliis habuerit, quod vivus totum venderat, & partem tertiam pretii pro eo acceperat, an vinum in doliis remanens, ad libertum ex causa præceptionis pertineat? Respondit, verbis, quæ proponerentur, contineri: nisi manifeste contrariam voluntatem coheredes approbant. In eo fundo instrumenta calendarii, & nummos reliquit: Responsum est, de nummis quoque, ut supra responsum. §. 4. Ita legatum est, *Septitiæ sorori meæ fundi paterni mei Seiani partem dari volo, sicut est: & alteram partem, ita ut in diem mortis fuerit*. Quæsitum est, an ex verbis superscriptis asseres, & præla jam posita parataque ut immittentur ædificio: item instrumentum urbanum & rusticum, cum mancipiis, quæ fundi causa erant, ad legatarios pertineant? Respondit: Possunt hæc verba, *sicut est*, ad instrumentum referri. §. 5. Fundos legavit in hæc verba: *Sempronio fratri meo hoc amplius fundos meos, ita ut instructi sunt, Cassianum, Nonianum,*

cum suis salictis & sylvis. Quæsitum est, cum silvæ & salicta non in fundis superscriptis, sed in adjectis agellis, & quos simul testator comparavit, nec sine his fundi coli possint: an legato cederent? Respondit, id tantum cedere legato, quod verbis comprehendisset.

28. IDEM lib. 23. Digestorum.

Lucius Titius fundum, uti erat instructus, legaverat. Quæsitum est, fundus instructus quemadmodum dari debeat: utrum sicut instructus fuit mortis patrifamilias tempore, ut quæ medio tempore adgnata, aut in fundum illata sunt, heredis sint: an vero instructus fundus eo tempore inspicere debeat, quo factum est testamentum; an vero eo tempore, quo fundus peti coeperit, ut quidquid eo tempore instrumenti deprehendatur, legatario proficiat? Respondit, ea quibus instructus sit fundus, secundum verba legati, quæ sint in eadem causa cum dies legati cedat, instrumento contineri.

29. LABEO lib. 1. Πιδανών.

Si navem cum instrumento emisti, præstari tibi debet scapha navis. Paulus: imo contra: etenim scapha navis non est instrumentum navis: etenim mediocritate, non genere ab ea differt; instrumentum autem cujusque rei necesse est alterius generis esse, atque ea quæque sit: quod Pomponio lib. 7. epistolarum placuit.

TIT. VIII.

DE PECULIO LEGATO.

1. PAULUS lib. 4. ad Sabinum.

Servo legato cum peculio, & alienato vel manumisso, vel mortuo: legatum etiam peculii extinguitur.

2. GAIUS lib. 18. ad Edictum provinciale.

Nam quæ accessionum locum obtinent, extinguuntur, cum principales res peremptæ fuerint.

3. PAULUS lib. 4. ad Sabinum.

At si ancilla cum suis natis legata sit: etiam mortua ea vel alienata, vel manumissa, nati ad legatarium pertinebunt: quia duo legata sunt separata.

4. GAIUS lib. 18. ad Edictum provinciale.

Sed & si cum vicariis suis legatus sit servus: durat vicariorum legatum & mortuo eo, aut alienato, aut manumisso.

5. PAULUS lib. 4. ad Sabinum.

Peculio legato, constat heredem nomina peculiarum persequi posse, & insuper ipsum, si quid debeat servo, reddere legatario debere.

6. ULPIANUS lib. 25. ad Sabinum.

Si peculium legatur, & sit in corporibus (puta fundi vel ardes): si quidem nihil sit, quod servus domino, vel conservis, liberisve domini debeat, integra corpora vindicabuntur: sin vero sit, quod domino, vel superscriptis personis debeatur, deminuti singula corpora pro rata debebunt: & ita Julianus & Celsus putant. §. 1. Et si fuerit legatum peculium, non deducto ære alieno: verendum ne inutile legatum sit: quia quod adjicitur contra naturam legati fit: sed puto ve-

rum, (ad) hanc adjectionem non vitare legatum: sed nihil ei adjicere: nec enim potest crescere vindicatio peculii per hanc adjectionem. † Plane si proponas, legatarium nactum possessionem rerum, exceptione doli adversus heredem vindicantem uti potest: habet enim in solidis rebus voluntatem æris alieni non deducendi. † Sed & si dominus remittere se servo quod debet, vel nihil sibi servum debere, significaverit, valet hæc adjectio: quia nuda voluntate potest dominus servo remittere, quod ei debet. §. 2. Vicario autem meo mihi legato, an & vicarii mei peculium ad me pertineat, quaeritur? Et putamus, contineri legato vicarii, ejus peculium, nisi adversa sit voluntas testatoris. §. 3. Si servus & vicarius ejus, liberi esse jussi sint, eisque peculia sua legata sint: verba secundum voluntatem testatoris exaudienda, tanquam de duobus separatimque peculii testatore locuto: & secundum hæc vicarius vicarii non communicabitur: nisi hæc mens fuit testantis. §. 4. Sicut autem æs alienum, hoc est, quod debetur domino, minuit legatum peculium: ita per contrarium id, quod dominus debet servo, augere debet. Sed huic sententiæ adversatur Rescriptum Imperatoris nostri & patris ejus, quod ita est: Cum peculium servo legatur, non etiam id conceditur, ut petitionem habeat pecuniæ, quam se in rationem domini impendisse dicit. † Quid tamen, si hæc voluntas fuit testatoris? cur non possit consequi? certe compensari debet hoc, quod impendit, cum eo, quod domino debetur. An & quod dominus scripserit se servo debere, peculio legato cederet? Pegasus negat: idem Nerva: & cum Gneus Domitius filiae suæ peculium, quod ejus esset, legasset, & annum, quod ei solitus erat dare, biennio non dedisset; sed in rationibus suis reculisset, filia se debere quinquaginta: Atilicinus exillimavit, legato non cedere: quod verum est, quia consonat Rescripto. §. 5. Non solum autem, quod domino debetur, peculio legato deducitur: sed & si quid heredi debitum fuit.

7. POMPONIUS lib. 7. ad Sabinum.

Si quis creditori suo adrogandum se dederit, & agatur de peculio cum adrogatore: idem putandum, quod de herede dicitur.

8. ULPIANUS lib. 25. ad Sabinum.

Denique Pegasus respondit, si statulibero, cui peculium legatum sit, heres interim crediderit: id ipso jure detrahi & corpora singula (etiam) per hoc æs alienum deminui. §. 1. Proinde si pure libertatem accipiet, & heres vel vivo domino, vel ante aditam hereditatem, servo crediderit: legatum peculii minuetur secundum Juliani sententiam, licet dominus servi nunquam fuerit. §. 2. Qui Stichum & Pamphilum servos habebat, testamento eos manumisit, & unicuique peculium suum legavit: placet, quod alteri debet, de peculio ejus decedere, & alterius accedere legato. §. 3. Item quaeritur, si servo libertas data sit, si decem dedisset heredi, peculiumque ei legatum sit: an decem, quæ dedisset heredi, debeant de peculio decedere? Et est verum, quod

quod

quod Sabino placuit, hoc minus esse in peculio legato. §. 4. Plus ait Sabinus, si statuliber servum heredi vendiderit, perinde definire eum in peculio esse, atque si extraneo vendidisset. §. 5. His consequenter quaeritur, si servus cum domino de libertate pactus fuerit, & partem pecuniae dederit, & antequam residuum dederit, dominus decesserit, liberumque esse testamento jusserit cum peculio legato: an quod domino dederit in peculio sit imputandum? Et ait Labeo, de peculio decedere: plane si nondum dederat, sed, donec totum traderet, pro deposito apud eum fuerit, id in peculio esse placuit. §. 6. Item si servo peculium sit legatum, & a debitore ejus peculiari heres vetitus sit petere: verum est, hoc minus esse in legato peculio; hoc est, detrahendum id quod debitori legatum est. §. 7. Interdum & si non sit legatum peculium, velut legatum sic accipitur: id est, in hujusmodi specie: quidam servo libertatem, si rationes reddidisset, dederat; & si heredibus centum intulisset: Imperator igitur noster cum Patre rescripsit, peculium quidem non nisi legatum deberi, verum (inquit) si conditionibus praescriptis paruit servus, testatorem voluisse eum retinere peculium interpretamur, videlicet ex eo, quod ex peculio eum jusserat centum inferre. §. 8. Utrum autem id demum peculium accipimus, quod mortis tempore fuit: an vero & quod postea accessit, applicamus; vel quod decessit, detrahimus? Et Julianus alias accipiendum legatum peculii ait; si ipsi servo legatur; alias, si alii: nam si ipsi, id tempus in legato spectandum, quo dies legati cedit: si vero extraneo, mortis tempus; sic tamen, ut incrementa ex rebus peculiaribus ad eum perveniant, ut puta partus ancillarum, vel foetus pecorum: quod autem ex operis suis vel ex alia re accedit, id, si alii quam ipsi legetur peculium, non debetur. Hoc utrumque Julianus secundum voluntatem testatoris scribit: cum enim ipsi suum peculium legatur, verisimile est, eum omne augmentum ad ipsum pertinere voluisse, cui patrimonium manumisso futurum est: cum alii, non sic: tamen ut, si in alterius persona hoc eum sensisse appareat, idem dicas.

9. PAULUS lib. 4. ad Sabinum.

Id quod servo, qui in ipsius peculio est, debetur, non deducitur ex legato peculio, quamvis conservus ejus sit. §. 1. Si conservum suum vulneraverit servus & viliores fecerit: Marcellus, non esse dubitandum, deduci ex peculio, quod domino interesset: nam quid interest, conservum vulneret an seindat aliquid, vel frangat, an subripiat? quo casu sine dubio minuitur peculium: sed non ultra simplum. §. 2. Sed si se vulneravit, vel etiam occidit, nihil est deducendum hoc nomine: alioquin dicemus, & si fugerit, deducendum id, quanto vilior sit factus propter fugam.

10. POMPEONIUS lib. 7. ad Sabinum.

Si peculium servo vel filio praelegare velis: ne deducatur id, quod tibi debetur, specialiter ea, quae in peculio erant, leganda sunt.

11. ULPIANUS (lib. 29. ad Edictum).

Ei quoque, qui nihil in peculio habet, potest peculium legari: non enim tantum praesens, sed etiam futurum peculium legari potest.

12. JULIANUS lib. 37. Digestorum.

Tunc inutile legatum peculii fit, cum servus vivo testatore decedit: ceterum, si mortis tempore servus vixerit, peculium legato cedit.

13. CELSUS lib. 19. Digestorum.

Aliter atque si servus vestitus legatus foret.

14. ALEENUS VARUS (lib. 5. Digest.)

Quidam in testamento ita scripserat, Pamphilus servus meus peculium suum, cum moriar, sibi habeto, liberque esto. Consulebatur, rectene Pamphilo peculium legatum videretur, quod prius quam liber esset, peculium sibi habere jussus esset? Respondit, * in conjunctionibus ordinem nullum esse; neque quicquam interesse, utrum eorum primum diceretur, aut scriberetur: quare recte peculium legatum videri, ac si prius liber esse, deinde peculium sibi habere jussus est.

15. IDEM lib. 2. Digestorum a Paulo

Epitomatorum.

Servo manumisso peculium legatum erat; alio capite omnes ancillas suas uxori legaverat; in peculio servi ancilla fuit: servi eam esse respondit; neque referre, utri prius legatum esset.

16. AFRICANUS lib. 5. Quaestionum.

Stichus habet in peculio Pamphilum; hunc dominus noxali judicio defendit, & damnatus litis aestimationem solvit: deinde Stichum testamento manumisit, eique peculium legavit. Quaesitum est, an quod Pamphili nomine praestitum sit, ex peculio vel ipsius Pamphili vel Stichi deducendum sit? Respondit, Pamphili quidem de peculio utique deducendum, quantacunque ea summa esset, id est, etiam si eum noxae dedere expedisset: quidquid enim pro capite servi praestitum sit, in eo debitorem eum domini constituit: quod si Pamphili peculium non sufficiat, tunc ex peculio Stichi non ultra pretium Pamphili deduci debere. §. 1. Quaesitum est, si ex alia (qua) causa Pamphilus pecuniam domino debuisset, nec ea ex peculio ejus servari posset, an usque ad pretium ejus servari posset, ex peculio Stichi possit deducere? Negavit: neque enim simile id superiori esse: ibi enim propterea pretium vicarii deducendum, quod eo nomine ipse Stichus ob defensionem vicarii sui domino debitor constituitur: at in proposito, quia Stichus nihil debeat, ex ejus peculio nihil esse deducendum, sed ex Pamphili duntaxat; qui certe ipse in suo peculio esse intelligi non potest.

17. JAVOLENUS lib. 2. ex Cassio.

Qui peculium servi legaverat, judicium eo nomine acceperat; deinde decesserat: placuit, non aliter peculium ex causa legati praestari, quam si de accepto judicio heredi caveretur.

18. MARCIANUS lib. 6. Institutionum.

Si servo manumisso peculium legatum fuerit, in eum sine dubio creditoribus peculiaribus actiones non competunt: sed non alias heres peculium praestare debet, nisi ei caveatur defensum adversus creditores peculianos.

19. PAPINIANUS lib. 7. Responsorum.

Cum dominus servum vellet manumittere, professionem edi sibi peculii iussit, atque ita servus libertatem accepit: res peculii professioni subtractas, non videri manumisso tacite concessas, apparuit. §. 1. Testamento data libertate, peculium legaverat, eandemque postea manumiserat: libertus, ut & nominum peculii actiones ei præstarentur, ex testamento consequetur. §. 2. Filiusfamilias, cui pater peculium legavit, servum peculii vivo patre manumisit: servus communis omnium heredum est exemptus peculio propter filii destinationem: quia id peculium ad legatarium pertinet, quod in ea causa moriente patre invenitur.

20. MARCIANUS lib. 7. Institutionum.

Nihilque interest, (ante) legatus, deinde inutiliter manumissus sit, an contra.

21. SCÆVOLA lib. 8. Quæstionum.

Si Stichus manumisso peculium legatum sit, & Titio servus pecularis: quantum peculio deductum erit ob id quod domino debetur, tantum ei accidere, cui Vicarius legatus est, Julianus ait.

22. LABEO lib. 2. Posteriorum a Javoleno Epitomatorum.

Dominus servum testamento manumiserat, & ei peculium legaverat: is servus mille nummos domino debuerat, & eos heredi solvit: Respondi, omnes eas res deberi orciño, si pecuniam orciñus, quam debuerat, solvisset. §. 1. Dominus servum qui cum eo vicarium communem habebat, testamento manumiserat, & peculium ei legaverat: deinde ipsum vicarium, qui communis erat, nominatim & ipsi & libertæ suæ legaverat: Respondi, partem quartam libertæ, reliquam (partem) quartam liberti futurum: quod & Trebatius.

23. SCÆVOLA lib. 15. Digestorum.

Dominus Stichus servo suo, qui bona liberti ejus gessit cui pro parte dimidia testamento heres extiterat, in quibus negotiis gestis & calendaria fuerant, testamento suo libertatem dederat, si rationem reddidisset; eique peculium suum per fideicommissum dedit; Stichus summas, quibus reliquatus erat tam ex calendario, quam ex variis causis reddidit, manentibus debitoribus pro quibus ipse pecuniam heredibus patroni refuderat: libertatemque adeptus decessit. Quæsitum est, an heredibus Stichi adversus nomina debitorum, pro quibus Stichus pecuniam heredibus patroni intulit, heredes patroni ex causa fideicommissi compellendi sint actiones præstare: cum nihil aliud a Stichus patrono debitum fuerit? Respondit, præstandum. §. 1. Testamento codicillisve servos manumisit, & peculia legavit, & de Stichus ita cavuit? *Stichum servum meum liberum esse volo, eique volo dari decem aureos, & quidquid ex ratione loculorum meorum habet: rationes autem heredibus meis dari volo: his omnibus, quos hoc testamento manumisi, peculia sua concedi volo.* Quæsitum est, an, quod amplius rationi loculorum in diem mortis erogavit Stichus ex peculio suo, ab heredibus recipere debeat: cum ex consuetudine domus esset, ut quidquid amplius ex suo in ratione loculorum erogasset, dominica ratio ei deberet,

atque exsolveret? Respondit, secundum ea, quæ propter consuetudinem, proponerentur, id quoque peculio legato contineri, quod & dominica ratio deberet, & solita erat reddere. §. 2. Servis libertates legataque dederat, & conditionem ita scripserat, *ὅσους κατέλιπον ἐλευθέρους καὶ τὰ ἀγῶτα αὐταῖς, τότε βάλωμαι εἶναι ἐνεχέσθαι* id est, *Quotquot reliqui liberos, atque (eis) legata, eos ipsos inexcussos esse volo.* Quæsitum est, an peculia quoque legata his videbuntur? Respondit secundum ea quæ proponerentur, non videri legata. §. 3. Item quæsitum est, an ex iisdem verbis reliqua rationum quasi legata retinere possint: aut si res dominicas apud se habuerint, aut si qui eorum coloni prædiorum fuerunt, pensiones? Respondit, supra responsum.

24. ULPIANUS lib. 43. ad Sabinum.

Si legatus fuerit servus, peculium excipere non est necesse, quia non sequitur, nisi legetur.

25. CELSUS lib. 19. Digestorum.

Si servus liber esse iussus sit, eique peculium legatum sit: vicariorum ejus vicarii legato continentur.

26. SCÆVOLA (lib. 3. Responsorum).

Titi fili, e medio præcipito, sumito, tibi que habeto domum illam, item aureos centum: alio deinde capite peculio filiis prælegavit. Quæsitum est, an peculio prælegato, & centum aurei, & usuræ eorum debentur, cum rationibus brevianis in ære alieno & sortem & usuras inter cæteros creditores complexus sit? Respondit, si id fœnus nomine filii adscripsisset, id quoque peculio legato deberi.

TIT. IX.

DE PENU LEGATA.

1. ULPIANUS (lib. 24. ad Sabinum).

Uxori suæ in annos singulos penoris aliquid heres dare iussus est: si non dedisset, nummos dare damnatus est. Quæritur, an penus legata peti possit: an vero solummodo sit in præstatione, & si non præstetur, tunc quantitas petatur? Et si quidem semel penus sit legata, non per singulos annos, certo jure utimur, (ut & Marcellus libro 39. Digestorum apud Julianum notat) in præstatione esse duntaxat penum, quantitatem vero & peti posse: habebit igitur heres oblationem tamdiu, quamdiu lis cum eo de pecunia contestetur: nisi forte aliud tempus vel mente vel verbis testator præstituit: Quod si in annos singulos penus legata sit, per singulos annos penus ad hunc poterit præstari: si minus, summæ per singulos annos petentur. † Quid ergo, si una summa legata sit, & primo penus non sit præstita? Utrum tota summa debeatur, quasi toto penoris legato transfuso: an vero quantitas primi anni æstimationis sola sit translata, dabitari potest. Puto tamen, sic voluntatem sequendam testatoris, ut tota summa illico, postquam cessaverat heres dare penum uxori, præstetur, heredis inde votione coercenda.

2. MARCIANUS lib. 3. Regularum.

Penu certa cum vasis certis legata & consumpta, ne vasa quidem cedunt legato, exemplo peculii.

3. ULPI-

3. ULPIANUS lib. 22. ad Sabinum.

Qui penum legat, quid legato complectatur, videamus: & Quintus Mucius scribit lib. 2. Juris Civilis, penulegata contineri, quæ esui potuique sunt: idem Sabinus libris ad Vitellium scribit: quæ harum (inquit) patrisfamilias, uxoris, liberorumve ejus, vel familiae, quæ circa eos esse solet; item jumentorum, quæ dominici usus causa parata sunt. §. 1. Sed Aristo notat, etiam quæ esui potuique non sunt, contineri legato: ut puta ea, in quibus esse solemus, oleum forte, garum, muria, mel, cæteraque his similia. §. 2. Plane (inquit) si penus esculenta legetur, Labeo lib. 9. Posteriorum scribit, nihil eorum cedere, quia non hæc esse, sed per ea solemus. Trebatius in melle contra scribit: merito, quia mel esse solemus. Sed Proculus omnia hæc contineri recte scribit: nisi contraria mens testatoris appareat. §. 3. Esculenta utrum ea quæ esse, an & ea per quæ esse solemus, legaverit? Et ea quoque legato contineri credendum: nisi contraria mens patrisfamilias doceatur: mella certe semper esculentæ penui cedere. † Lacertas quoque cum muria sua contineri, nec Labeo negavit. §. 4. Poculenta penu, ea, quæ vini loco paterfamilias habuit, continebuntur: (suprascripta vero non continebuntur). §. 5. Penori acetum quoque cedere nemo dubitat, nisi extinguendi ignis causa fuit (paratum: tunc enim esui potuique non fuit): & ita Ofilius lib. 16. actionum scribit. §. 6. Sed quod diximus, *usus sui gratia paratum*, accipiendum erit, & amicorum ejus, & clientium, & universorum, quos circa se habet: non etiam ejus familiae, quam neque circa se, neque circa suos habet: puta si qui sunt in villis deputati: quos Quintus Mucius sic definiebat, ut eorum cibaria contineri putet, qui opus non facerent: sed materiam præbuit Servio notandi, ut textorum & tetricum cibaria adjiceret contineri: Sed Mucius eos voluit significare, qui circa patremfamilias sunt. §. 7. Simili modo & jumentorum cibaria penui continentur, sed eorum jumentorum, quæ usibus ipsius & amicorum deserviunt: cæterum si qua jumenta agris deserviebant, vel locabantur, legato non cedere cibaria eorum. §. 8. Sive autem frumentum, sive quid leguminis in cella penuaria habuit, penori legato continebitur: sed & hordeum sive familiae sive jumentorum gratia, & Ofilius scribit lib. 16. actionum. §. 9. Ligna & carbones cæteraque, per quæ penus conficeretur, an penori legato contineantur, queritur? Et Quintus Mucius & Ofilius negaverunt: non magis quam molæ (inquiunt) continentur. Idem & thus & ceras contineri negaverunt. Sed Rutilius & ligna, & carbones, quæ non vendendi causa parata sunt, contineri ait. Sextus autem Cæcilius etiam thus, & cereos in domesticum usum paratos, contineri legato scribit. §. 10. Servius apud Melam, & unguentum & chartas epistolares penoris esse scribit: & est verius, hæc omnia, odores quoque contineri: sed & charta ad ratiunculam vel ad logarium paratas contineri. §. 11. Vasa quoque penuaria quin contineantur, nulla dubitatio est. Aristo autem scribit, dolia non contineri: & est verum secundum

illam distinctionem, quam supra in vino fecimus. Nec frumenti, nec leguminum thecæ, arculæ forte, vel sportæ: vel si qua alia sunt, quæ horrei penuarii, vel cellæ penuariæ instruendæ gratia habentur, non continebuntur: sed ea sola continentur, sine quibus penus haberi non recte potest.

4. PAULUS lib. 4. ad Sabinum.

Nam quod liquidæ materiæ sit, quia per se esse non potest, rapit secum in accessionis locum id, sine quo esse non potest: vasa autem, accessio legatæ penus, non legata sunt. Denique penu consumpta, vasa non debentur. Sed & si penum cum vasis specialiter sit legatum: vasa non debentur, vel consumpta penu, vel adempta. §. 1. Si cui, quæ in promptuario sint, legata fuerint: non omnis penus legata est. §. 2. Item si quis solitus fructus suos vendere, penum legaverit, non omnia, quæ & promercii causa habuit, legasse videtur: sed ea sola, quæ in penum sibi separabat: quod si promiscue uti solebat, tunc quantum ad annum usum ei sufficeret, familiaeque ejus, cæterorumque, qui circa eum sunt, legato cederet: quod fere inquit Sabinus) evenit in personis mercatorum, aut quotiens cella est olei & vini, quæ venire solebant, in hereditate relicta. §. 3. Nomen autem *penus* mihi traditum est omnibus generibus dictum. §. 4. Si ita legetur, *penum quæ Roma sit*: utrum, quæ est intra continentia, legata videtur, an vero ea sola, quæ est intra murum? & quidem urbes fere omnes muretenus finiti, Romanam continentibus, & urbem Romam æque continentibus. §. 5. Quod si urbana penus sit legata: omnem quæ ubique est, legatam videri, Labeo ait, etiam si in villa sit *urbico* usui destinata: sicuti *urbica ministeria* dicimus & quæ extra urbem nobis ministrare consueverunt. Si autem extra urbem, Romæ tamen sit, sed & si in *hortis* sit *urbi* junctis: idem erit dicendum. §. 6. Si cui *penus* legata sit *præter vinum*, omnis penus legata videtur, excepto vino. Sed si ita scriptum sit, *Omnem penum, præter vinum, quod Romæ erit*, sola penus, quæ Romæ est, legata videtur: Et ita & Pomponius lib. 6. ad Sabinum scribit.

5. IDEM lib. 4. ad Sabinum.

Non omne quod *bibetur*, in penu habetur: alioqui necesse est, ut omnia medicamenta, quæ biberentur, contineantur: itaque ea demum penoris esse, quæ alendi causa biberentur: quo in numero antidotum non est: & sane vere Cassius sensit. §. 1. Sed quod quidam negaverunt, piper, & ligusticum, & careum, & laser & cætera hujusmodi in penu non esse, improbatum est.

6. IDEM lib. 10. ad Sabinum.

Instrumentum pistrini, item universa vasa cocinatoria penu non continentur.

7. SCAEVOLA lib. 3. Responforum.

Penum meam omnem ad matrem liberosque meos qui cum matre sunt, pertinere volo. Quæro, si tutores pupilli eam solummodo penum deberi, quæ in cenaculo esset, dicant; sint autem & in horreis amphoræ: an hæc quoque deberentur? Respondit, quidquid penoris usus causa ubicunque habuisset, deberi.

TIT. X.

DE SUPELLECTILE LEGATA.

1. POMPONIUS lib. 6. ad Sabinum.

Supellex est domesticum patrisfamilie instrumentum, quod neque argento, aurove facto vel vesti adnumeretur:

2. FLORENTINUS lib. II. Institutionum.

Id est, res moventes, non animales.

3. PAULUS lib. 4. ad Sabinum.

Supellectili legata hæc continentur, mensæ, trapezophora, delficæ, subsellia, scamna, lecti etiam inargentati, culcitæ, toralia, imperia, vasa aquaria, pelves, aquimitalia, candelabra, lucernæ, trullæ. §. 1. Item vasa ænea vulgaria, id est, quæ non proprie essent loco adtributa. §. 2. Præterea capsæ, armaria: sed sunt, qui recte putant, capsas & armaria, si librorum aut vestium aut armamentorum gratia parata sint, non esse in supellectili: quia ne hæc quidem ipsæ res, quibus attributæ essent, supellectilis instrumento cederent. §. 3. Vitrea escaria & potoria in supellectili sunt, sicut fictilia: nec solum vulgaria, sed etiam quæ in pretio magno sunt: nam & pelves argenteas, & aquimitalia argentea, & mensis, & lectos inargentatos, vel inauratos, atque gemmatos, in supellectili esse non debitorum: usque adeo, ut idem juris sit, & si tota argentea vel aurea sint. §. 4. Demurrhinis & crystallinis dubitari potest, an debeant adnumerari supellectili, propter eximium usum & pretium: sed & de his idem dicendum est. §. 5. Nec interest, cujus materiæ sint res, quæ sunt in supellectili: sed craterem argenteum non esse in supellectili, nec ullum vas argenteum, secundum seculi severitatem nondum admittentis supellectilem argenteam. Hodie propter usum imperitorum, si in argento relatum sit candelabrum argenteum, argenti esse videtur: & error jus facit.

4. IDEM (libro singulari de Instrumenti significatione).

Rhedæ, & sedularia supellectili adnumerari solent.

5. IDEM (lib. 4. ad Sabinum).

De tapis quæri potest, subsellia cathedraria quibus interni solent: utram in veste sint, sicut stragula; an in supellectili, sicut toralia, quæ propria stragulorum non sunt? Et hoc magis placuit, ea supellectili contineri. §. 1. De tapis autem vel linteis quibus insternuntur vehicula, dubitari potest, an sint in supellectili? Sed dicendum est, potius instrumenti viatorii ea esse: sicut pelles, quibus involvuntur vestimenta; lora quoque, quibus hæc pelles constringi solent.

6. ALFENUS lib. 3. Digestorum a Paulo Epitomatorum.

Supellectilis eas esse res puto, quæ ad usum communem patrisfamilias paratæ essent, quæ nomen sui generis separatim non haberent: quare quæ ad artificii genus aliquod pertinerent, neque ad communem usum patrisfamilias accommodatæ essent, supellectilis non esse. §. 1. Sed nec pugillares & codices in supellectili sunt.

7. CELSUS (lib. 19. Digestorum).

Abeo ait, originem fuisse supellectilis, quod olim his, qui in legationem proficiscerentur, locari solerent, quæ sub pellibus usui forent. §. 1. Tubero hoc modo demonstrare supellectilem tentat: Instrumentum quoddam patrisfamilie rerum ad cotidianum usum paratarum, quod in aliam speciem non cadet: ut (verbi gratia) penum, argentum, vestem, ornamenta, instrumenta agri aut domus. Nec mirum est, moribus civitatis, & usu rerum, appellationem ejus mutata esse: nam fictili, aut lignea, aut vitrea, aut ærea denique supellectili utebantur: nunc ex ebore, atque testudine, & argento, jam ex auro etiam atque gemmis supellectili utuntur: quare speciem potius rerum, quam materiam intueri oportet, supellectilis potius, an argenti, an vestis sint. §. 2. Servius fatetur, sententiam ejus, qui legaverit, aspici oportere, in quam rationem ea solitus sit referre: verum si ea, de quibus non ambigeretur quin in alieno genere essent, (ut puta escarium argentum, aut penulas & togas) supellectili quis adscribere solitus sit, non ideo existimari oportere, supellectili legata ea quoque contineri: non enim ex opinionibus singulorum, sed ex communi usu nomina exaudiri debere. Id Tubero parum sibi liquere ait: nam quorsum nomina (inquit) nisi ut demonstrarent voluntatem dicentis? equidem non arbitror quemquam dicere, quod non sentiret, ut maxime nomine usus sit, quo id appellari solet: nam vocis ministerio utimur: ceterum * nemo existimandus est dixisse, quod non mente agitaverit. Sed etsi magnopere me Tuberonis & ratio & auctoritas movet, non tamen a Servio dissentio, non videri quemquam dixisse, cujus non suo nomine usus sit: nam * etsi prior atque potentior est, quam vox, mens dicentis, tamen nemo sine voce dixisse existimatur: nisi forte & eos, qui loqui non possunt, conato ipso & sono quodam καὶ τῇ ἀναρπῶν φωνῇ, id est, articulata voce, dicere existimamus.

8. MODESTINUS (lib. 9. Respons.)

Cum quidam uxori suæ legaverat domum cum jure suo omni, & instrumento, & supellectili: Quærebatur, an videretur & argentum escale & potorium legato contineri? Respondit, si quid in supellectili argentum est, deberi: escale autem vel potorium argentum non deberi, nisi hoc quoque testatorem sensisse legatarias doceat.

9. PAPINIANUS lib. 7. Respons.

Legata supellectili, cum species ex abundanti per imperitiam enumerentur, generali legato non derogatur: si tamen species certi numeri demonstratæ fuerint, modus generi datus in his speciebus intelligitur. † Idem servabitur instructo prædio legato, si quædam species numerum certum acceperint. §. II. Supellectilis mensas esse cujuscunque materiæ (scilicet vel argenteas vel argento inclusas), placet: nam & argenteos lectos, item argentea candelabra supellectili cedere, posterior ætas recepit: cum & Ulixem ex auro & argento lectum viventis arboris truncis ædificatum ornasse: quem Penelopa recognoscendi

viri signum accepit, ut voluit Homerus. §. 2. Supellectili sua omni legata, acceptum argentum pignori non continebitur: quia supellectilem suam legavit: utique si non in usu creditoris id argentum voluntate debitoris fuit, sed propositum propter contractus fidem, ac restituendae rei vinculum.

10. JAVOLENUS lib. 3. ex Posterioribus Labeonis.

Qui vestem omnem, & res plurium generum supellectilis expenso ferre solitus erat, is uxori supellectilem legaverat: Recte negabant, vestem legato cessuram Labeo, Ofilius, Cascellius: quia non posset videri vestis appellatione supellectilis contineri.

11. IDEM lib. 10. ex Posterior. Labeonis.

Vasa aenea salientis aquae posita, item si quid aliud magis deliciarum quam usus causa paratum esset, non esse supellectilis, Labeo, Trebatius putant. † Murrea autem vasa, & vitrea, quae ad usum edendi & bibendi causa parata essent, in supellectili dicuntur esse.

LIBER TRIGESIMUS QUARTUS.

TIT. I.

DE ALIMENTIS VEL CIBARIIS LEGATIS.

1. ULPIANUS lib. 5. de omnibus Tribunal.

Si alimenta fuerint legata: dici potest, etiam aquam legato inesse, si in ea regione fuerint legata, ubi venundari aqua solet.

2. MARCIANUS lib. 8. Institutionum.

Si quis libertis alimenta reliquerit: etsi legati fuerint servi & rogati legatarii manumittere, ad fideicommissum admittantur: ut & Divi quoque Severus & Antoninus rescripserunt. §. 1. Et licet ad fiscum bona fuerint devoluta, ex quibus alimenta debeantur, praestanda sunt, sicuti si ad quemlibet successorem transissent.

3. ULPIANUS lib. 2. de Officio Consul.

Solent iudices, ex causa alimentorum, libertos dividere, quotiens plures sunt heredes: ne a singulis heredibus minutatim alimenta petentes distribuuntur: quam divisionem perinde tueri oportet, atque si paterfamilias ipse libertos divisisset. † Solent & unum eligere, per quem alimenta praestentur, aut ex voluntate defuncti, aut arbitrio suo, ut Rescripta subjecta ostendunt: Exemplum libelli dati mihi a libertis Silii nisi vobis, sciens, ad exemplum istam rem pertinere: quia multi testamentis suis praestari libertis iubent necessaria, quae, quia minimi aeris sunt, ad nihilum perducuntur, cum plures heredes ceperunt per successiones existere: qua de causa puto vos recte facturos, si, convocatis Favillae heredibus, procuratoribusve eorum, constitueritis, cui a ceteris dari debeat pecunia, ex cuius usuris alimenta praestentur: debet autem is, qui accipiet, cavere eis, qui dabunt, redditurum se, ut quisque ex libertis decesserit, aliove quo modo in civitate esse desierit, tantum ex sorte, quantum efficiet pro portione computatio. Divus Pius Rubrio cuidam Telesphoro rescripsit:

12. LABEO lib. 4. Pithanon a Paulo

Epitomatorum.

Quemadmodum urbanus servus & rusticus distinguatur non loco, sed genere usus, ita urbana penus & supellex ad usum urbanum, non ad locum urbanum aut peregrinum dirigenda est: multumque interest, penus & supellex ea, quae in urbe sit, an urbana legetur vel promittatur.

13. MODESTINUS lib. 9. Responsorum respondit.

Numquam ex eo, quod supellectilem legavit maritus testamento, habitationem, in qua supellex fuit, legasse videtur: quare contra defuncti voluntatem habitationem sibi mulierem vindicare, proculdubio est.

14. CALLISTRATUS lib. 3. de Cognitionibus.

Fundo legato, instrumentum ejus non aliter legato cedit, nisi specialiter id expressum sit. Nam & domo legata, neque instrumentum ejus, neque supellex aliter legato cedit, quam si id ipsum nominatim expressum a testatore fuerit.

Consules vocatis his, a quibus vobis alimenta deberi ex causa fideicommissi constiterit, vel omnes ab uno, vel facta pro rata distributione, quis & a quibus percipiatis, decernent. Fiscus enim, si eo nomine quid ab eo vobis deberetur, exemplum sequetur. Jam nunc sciatis, partes eorum, qui solvendo esse desierint, non pertinere ad onus reliquorum heredum.

4. MODESTINUS lib. 10. Responsorum.

Τοῖς τε ἀπελευθέροις τὰς τε ἀπελευθέραις μὴ ὥς ζωσά ἐν τε τῇ διαθήκῃ, ἐν τε τῷ κωδικίῳ ἐλευθέρωσα, ἢ ἐλευθερώσω, δοθῆναι βέλομαι τὰ ἐν χείρῃ μὲ χωρεῖα, ἐπὶ τῷ καὶ ὅσα ζωσῆς μὲ ἐλάβανον ἐτοιχεῖσθαι αὐτοῖς κισσάρῃς καὶ βετιαρίῃς ὀνόματι. id est, Libertis libertabusque meis, quos vivens in testamento & codicillis manumisi, vel manumittam, dari volo mea praedia, quae in Chio insula habeo, ad hoc, ut quaecunque vivente me acceperint, constituentur eis cibarii & vestiarii nomine. Quaero, quam habeant significationem: utrum ut ex praediis alimenta ipsi capiant, an vero ut praeter praedia, & cibaria & vestiaria ab herede percipiant? & utrum proprietas, an usufructus relictus est? & si proprietas relictas sit, aliquid tamen superfluum inveniatur in redditibus, quam est in quantitate cibariorum & vestiariarum, an ad heredem patronae pertinet? & si mortui aliqui ex libertis sint, an pars eorum ad fideicommissarios superstites pertinet: & an die cedente fideicommissi, morientium libertorum portiones ad heredes eorum an testatoris decurrant? Modestinus respondit, Videntur mihi ipsa praedia esse libertis relictas, ut pleno dominio haec habeant, & non per solum usufructum; & ideo & si quid superfluum in redditibus quam in cibariis erit, hoc ad libertos pertineat. † Sed etsi decesserit fideicommissarius ante diem fideicommissi cedentem, pars ejus ad ceteros fideicommissarios pertinet: post diem autem cedentem

dentem si qui mortui sint, ad suos heredes hæc transmittent. §. 1. Lucius Titius testamento suo libertis libertabusque cibaria & vestiaria a liberis (suis) eisdemque heredibus præstari iussit, nulla conditione addita. Quæro, an, si sine patroni liberis iidem liberti agant, cibaria & vestiaria accipere possint? Modestinus respondit, nihil proponi propter quod petitio eorum, quæ testamento pure legata sunt, non competat.

5. IDEM lib. 11. Responsorum.

Verba testamenti: *Omnibus libertis nostris cibaria præstabitis pro arbitrio vestro: non ignorantes, quos ex his caros habuerim: item alio loco: Prothumum, Polychronium, Hypatium commendo: ut & vobiscum sint, & cibaria præstetis, peto.* Quæro, an omnibus cibaria debent dari: an his, quos commendavit, & cum heredibus esse iussit? Modestinus respondit, omnibus libertis cibaria relicta proponi, quorum modum viri boni arbitrio statuendum esse.

6. JAVOLENUS lib. 2. ex Cassio.

Legatis alimentis cibaria, & vestitus, & habitatio debetur, quia sine his ali corpus non potest: cætera quæ ad disciplinam pertinent, legato non continentur.

7. PAULUS (lib. 14. Respons.)
Nisi aliud testatorem sensisse probetur.

8. PAPINIANUS lib. 7. Respons.

Pecuniæ sortem alimentis libertorum destinatam, unum ex heredibus secundum voluntatem defuncti præcipientem, cavere non esse cogendum, ex persona deficientium partes coheredibus restitui, placuit: ob eam igitur speciem post mortem omnium libertorum indebiti non competit actio, nec utilis dabitur. † Diversa causa est ejus, cui legatorum divisio mandatur: nam ea res præsentem ac momentariam curam injungit: alimentorum vero præbendorum necessitas oneribus mensuris atque annuis, verecundiam quoque pulsantibus, adstringitur.

9. IDEM (lib. 8. Responsorum).

Alio herede instituto, ita scripsit: *A te peto, Gai Sci, quidquid ex hereditate mea redegeris, illis alumnis meis des singulis denos aureos, eandemque summam penes te esse volo, cujus ex incremento eos alere te volo: reliquum restitues Nummio conliberto nostro.* Respondi, quamvis distrahere bona Gaius Seius alio scripto herede non possit, tamen eum, alumnis relictam pecuniam, ut servet, ac restituat intra Falcidiam, recte petiturum: quod de superfluo probari non potest. §. 1. Eum quoque libertum inter eos, quibus cibaria item vestiarius patrona, quæ viva præstabat, reliquit, recte fideicommissum petiturum existimavi, qui annos viginti aureos, & menstruum frumentum atque vinum acceptavit.

10. IDEM lib. 9. Responsorum.

Cum unus ex heredibus certam pecuniam præcipere iussus esset, de cujus sorte libertis alimenta præstaret: heredem quoque heredis ad præceptionem admitti placuit: si tamen plures heredes heres haberet, intentionem, quidem defuncti prima facie refragari, sed aliud probari non oportere: quid enim, si cæteros heredes suos

evitavit, & quietam ac verecundam atque etiam idoneam, libertis consulens, domum sequi maluit? & ideo ab omnibus heredibus heredis alimenta præstabuntur. §. 1. Verbis fideicommissi pure manumisso, præteriti quoque temporis alimenta reddenda sunt, quamvis tardius libertatem receperaverit, nec heres moram libertati fecerit: tunc enim explorari moram oportet, cum de usuris fideicommissi quæritur, non de ipsis fideicommissis. §. 2. Alimentis viri boni arbitratu filiae relictis, ab herede filio pro modo legatæ dotis, quam solum pater exheredatæ filiae nubenti dari voluit, atque pro incrementis ætatis eam exhibendam esse respondi, non pro viribus hereditatis.

11. PAULUS (lib. 10. Quæstionum).

Is cui (annua) alimenta relicta fuerant, in metallum damnatus, indulgentia Principis restitutus est. Respondi, eum & præcedentium annorum recte cepisse alimenta, & sequentium deberi ei.

12. IDEM lib. 14. Responsorum.

Lucius Titius libertis suis cibaria & vestiaria annua certorum nummorum reliquit, & posteriore parte testamenti ita cavit: *Obligatos eis ob causam fideicommissi fundos meos, illum, & illum, ut ex redditu eorum alimenta superscripta percipiant.* Quæsitum est, an si quanto minores redditus provenerint, quam est quantitas cibariorum & vestiariorum, heredes ad supplendum eam onerari non debeant: vel si alio anno excesserint, an supplendum sit, quod superiore anno minus perceperint? Paulus respondit, cibaria & vestiaria libertis defuncti integra deberi; neque ex eo, quod postea prædia his pignoris jure testator obligare voluit, ut ex redditu eorum alimenta perciperent, minuisse eum, vel auxisse ea, quæ reliquerat, videri.

13. SCÆVOLA (lib. 4. Responsorum).

Gaius Seio trecentos aureos legavit, ut ex usuris ejus summæ libertis cibaria & vestiaria præstaret, quæ statuerat: codicillis autem eandem summam vetuit dari Gaius Seio, sed dari Publio Mævio voluit. Quæro, an libertis fideicommissum debeat Mævius? Respondi, Mævium, nisi aliud, de quo non deliberaretur, doceat sibi a testatore injunctum, videri secundum voluntatem testatoris recepisse ea onera, quæ adscripta erant ei summæ quæ in eum codicillis transferebatur.

§. 1. Imperator Antoninus Pius libertis Sextiæ Basilæ: *Quamvis verba testamenti ita se habeant, ut, quoad cum Claudio Justo morati essetis, alimenta & vestiarius legata sint: tamen hanc fuisse defunctæ cogitationem interpreter, ut & post mortem Justi eadem vobis præstari velnerit.* Respondit, ejusmodi scripturam ita accipi, ut necessitas alimentis præstandis perpetuo maneat. §. 2. Item consultus de tali scriptura, *Ex tecum sint semper, volo.* Quæro, cum manumissi ab herede cum eo morati diu sint, sed ob graviolem servitutem ab eo decesserint, an alimenta his debeantur, quæ negat se præstare, nisi vice servitutis iis uteretur? Respondit, secundum ea quæ proponerentur, deberi.

14. ULPIANUS (lib. 2. Fideicommiss.)

Mela ait, si puero vel puellæ alimenta relinquantur, usque ad pubertatem deberi: sed hoc

verum

verum non est: tamdiu enim debebitur, donec testator voluit: aut si non patet quid sentiat, per totum tempus vitæ debebuntur. §. 1. Certe si usque ad pubertatem alimenta relinquuntur, si quis exemplum alimentorum, quæ dudum pueris & puellis dabantur, velit sequi, sciat Hadrianum constituisse, ut pueri usque ad decimumoctavum, puellæ usque ad quartumdecimum annum alantur: & hanc formam ab Hadriano datam observandam esse, Imperator noster rescripsit: sed etsi generaliter pubertatem non sic definiatur, tamen pietatis intuitu in sola specie alimentorum hoc tempus ætatis esse observandum non est incivile. §. 2. Sed si alimenta, quæ vivus præstabat, reliquerit: ea demum præstabuntur, quæ mortis tempore præstare solitus erat: quare si forte varie præstiterit, ejus tamen temporis præstatio spectabitur, quod proximum mortis ejus fuit. Quid ergo, si cum testaretur minus præstabat, plus mortis tempore, vel contra? adhuc erit dicendum, eam præstationem sequendam, quæ novissima fuit. §. 3. Quidam libertis suis, ut alimenta, ita aquam quoque, per fideicommissum reliquerat. Consulebat de fideicommissio: cum in ea regione Africæ vel forte Ægypti res (agi) proponebatur, ubi aqua venalis est. Dicebam igitur, esse emolumentum fideicommissi, si quis habens cisternas id reliquerit, si non, ut sit in fideicommissio, quanto quis aquam sibi esset comparaturus: nec videri inutile esse fideicommissum, quasi servitute prædii non possessori vicinæ possessionis relicta. † Nam & haustus aquæ, ut pecoris ad aquam appulsus, est servitus personæ, tamen ei, qui vicinus non est, inutiliter relinquitur. † In eadem causa erunt gestandi, vel in tuo vas premendi, vel aræ tuæ ad frumenta cæteraque legumina exprimenda utendi: hæc enim aqua personæ relinquitur.

15. SCÆVOLA (lib. 17. Digestorum).

A Filio herede codicillis Seia decem reliquit, & alumno his verbis: *Mævio infanti alumno meo quadringenta dari volo, quæ peto a te, Seia suscipias, & usuras ei quincunces in annum usque vicesimum ætatis præstes, eumque suscipias & tuearis.* Quæsitum est, an Seia postquam legatum suum acceperit, si nolit pecuniam alumno relictam suscipere, vel in suscipienda ea cessaverit, onus alimentorum ex die mortis testatoris compellenda sit adgnosceret? Respondit, secundum ea quæ proponerentur, compellendam præstare: cum fideicommissam sit. † Idem quæsit, an heres quoque Seia in annos viginti alimenta præstare debeat? Respondit, debere. §. 1. Testator concubinæ mancipia rustica numero octo legavit, & his cibaria præstari iussit in hæc verba: *Eisque mancipiis, quæ supra legavi, cibarii nomine ab heredibus meis præstari volo quæ me vivo accipiebant.* Quæsitum est, cum vivo testatore semper mancipia rustica tempore messium & arearum delegata fuerint, & eo tempore cibaria ex ratione domini sui nunquam acceperint, excepto custodæ prædii: an heres ejus quoque temporis, id est, messis, & arearum, & cibaria concubinæ pro mancipiis rusticis præstare deberet? Respondit, eum, cujus notio est, æstimaturum.

Claudius: merito: nam si eodem modo, quo apud testatorem fuerunt, & apud concubinam futura legavit, non debentur ejus temporis, de quo quæsitum est, cibaria: verum si velut in ministerium urbanum ab his transferentur, debentur. §. 2. Titia decedens testamento ita cavit: *Omibus libertis libertabusque meis cibaria & vestiaria, quæ viva præstabam, dari præstarique volo.* Quæsitum est, cum tribus solis eo tempore, quo ea vixit, sicut rationibus continebatur, cibaria & vestiaria præstiterit: an heres ejus a cæteris quoque libertis conveniri possit; an vero tribus tantum sit obnoxius, qui rationibus ipsius cibaria & vestiaria accepisse reperiuntur? Respondit, ab omnibus.

16. IDEM lib. 18. Digestorum.

A Limenta & vestiaria libertis suis dedit: Quæsitum est, an quia nominatim a Moderato uno ex heredibus (dari) iussit testator, solus Moderatus debeat, non etiam post mortem Moderati heredes ejus? Respondit, & heredes teneri. §. 1. Libertis libertabusque, item quos quasque testamento codicillisve manumiserat, alimenta Commodi, quæ viva præstabat, dari iusserat: item omnibus libertis libertabusque fundos. Quæsitum est, an ad ea legata admitteretur liberti paterni libertus, cui scribere solebat, ita ἀπὸ Ρουφίνης ἡμετέρῳ ἀπελευθέρῳ, id est, Rufina prognato liberto nostro: epistola etiam emissâ ad Ordinem Civitatis, unde oriunda erat, petierat, uti publice, quod medicus erat, salaria ei præstarentur, manifestando literis suis, eum suum esse libertum? Respondit, eum, cujus notio est, æstimaturum: ut si quidem viva ea, & ei præstabat, nihilominus ad fideicommissum admitteretur; aliter vero non.

§. 2. Basilicæ libertæ decem dedit, quam apud Epictetum & Callistum libertos esse voluit, ut, cum fuerit Basilica annorum viginti quinque, cum usuris quincuncibus restitueretur: ita ut ex usuris aliretur, prout ætatem ampliaverit: Quæsitum est, an ex alio capite, quo generaliter libertis libertabusque cibaria & vestiaria & habitationem reliquit, etiam Basilicæ deberetur? Respondit, secundum ea quæ proponerentur, non deberi, nisi hoc quoque ei datum probaretur. Claudius: Quia destinaverat alimentis ejus usuras pecuniæ, quas specialiter ei prælegaverat. §. 3. Qui societatem omnium bonorum suorum cum uxore sua per annos amplius quadraginta habuit, testamento eandem uxorem, & nepotem ex filio, æquis partibus heredes reliquit, & ita cavit: *item libertis meis, quos vivus manumisi, ea quæ præstabam.* Quæsitum est, an & qui eo tempore, quo societas inter eos permansit, manumissi ab utrisque, & communes liberti facti sunt, ea quæ a vivente percipiebant, solida ex fideicommissio petere possint? Respondit, non amplius quam quod vir pro sua parte præstabat, deberi.

17. IDEM lib. 19. Digestorum.

Servos ad custodiam templi reliquerat, & his ab herede legaverat his verbis: *Peto, fideique tuæ committo, ut des præstes in memoriam meam pedisequis meis, quos ad curam templi reliqui, singulis menstrua cibaria, & annua vestiaria*

certa. Quæsitum est, cum templum nondum esset extructum: ex die mortis, an vero ex eo tempore, quo templum explicitum fuerit, percipere servi debeant legatum? Respondit, officio iudicis heredem compellendum servis relicta præstare, donec templum extrueretur.

18. IDEM lib. 20. Digestorum.

Libertis, quos testamento manumiserat, alimentum nomine mensiuos decem legaverat: deinde codicillis generaliter omnibus libertis mensiuos septem, & annuos vestiarii nomine denos legavit. Quæsitum est, (an) & ex testamento & ex codicillis, libertis fideicommissum heredes præstare debeant? Respondit, nihil proponi cur non ea quæ codicillis data proponerentur, præstari deberent: nam ab his, quæ testamento cibariorum nomine legata essent, recessum est propter ea, quæ codicillis relicta sunt. §. 1. Manumissis testamento cibaria annua, si cum matre morabuntur, per fideicommissum dedit: mater filio triennio supervixit, neque cibaria, neque vestiaria eis præstitit, cum in petitione fideicommissi liberti cessarent: sed & filia, posteaquam matri heres extitit, quoad vixit, annis quatuordecim interpellata de iisdem solvendis non est. Quæsitum est, an post mortem filie a novissimo herede petere possint, & tam præteriti temporis, quam futuri, id, quod cibariorum nomine & vestiarii relictum est? Respondit, si conditio extitisset, nihil proponi, cur non possent. §. 2. Ab heredibus Stichum manumitti voluit, eique, si cum Seio moraretur, cibaria & vestiaria præstari a Seio: deinde hæc verba adjecit, *Te autem, Sei, peto, ut cum ad annum vicesimum quintum perveneris, militiam ei compares: si tamen te ante non reliquerit.* Quæsitum est, Stichum statim libertatem consecuto, prius autem defuncto Seio, quam ad annum vicesimum quintum perveniret: an ab his, ad quos bona Seii pervenerunt, militia Stichum comparari debet; & si placet deberi, utrum statim militia comparanda sit? an eo tempore, quo Seius anum vicesimum quintum expleturus fuisset, si supervixisset? Respondit, cum placeat comparandam: non ante deberi, quam id tempus cessisset. §. 3. Posthumis heredibus institutis, & patre, & matre: & substitutione facta, actores manumisit, & peculia eis legavit, & annua, & certis libertis suis legata, & aliis exteris plura: deinde post testamentum factum nata filia, codicillis ita cavit, *Si quid testamento, quod ante hoc tempus feci, legavi cui, dari volui: peto ab his, ut tertiam partem Petinæ filie meæ reddant:* secundis autem tabulis facta pupillari substitutione, impuberibus libertis, quibus a parentibus libertates dedit, eo amplius alterum tantum, quantum in nummo, præter cibaria & vestiaria, dari voluit: Quæsitum est, cum supervixisset filia testamento aperto & codicillis, postea autem decesserit, & fideicommissum datum ei de restituenda parte tertia ad heredes suos transmiserat: an etiam cibariorum & vestiariorum tertiæ partes ei per fideicommissum datæ esse videantur? Respondit, non videri. §. 4. Idem quæsit, an eorum quæ codicillis per fideicommissum relicta sunt, tertiæ partes ad filiam pertinere deberent? Respondit,

non deberi. Idem quæsit, an alterum tantum a substitutione legatum, deducta tertia parte quantitatis legatorum testamento datorum, computari debeat: ut duæ partes quantitatis debeantur, præter codicillos, quibus tertiam partem codicillis legatorum ad filiam suam pertinere voluit? Respondit, integrum ex tabulis substitutionis deberi. §. 5. Cibaria & vestiaria per fideicommissum dederat, & ita adjecerat, *quos libertos meos, ubi corpus meum positum fuerit, ibi eos morari jubeo, ut per absentiam filiarum mearum ad sarcophagum meum memoriam meam quotannis celebrent.* Quæsitum est, uni ex libertis, qui a die mortis neque ad heredes accesserit, neque ad sepulchrum morari voluerit, an alimenta præstanda sint? Respondit, non præstanda.

19. IDEM (lib. 22. Digestorum).

Testamento ita cautum fuit: *Libertis meis cibaria, quæque alia præstabam, ab heredibus meis præstari volo:* unus ex libertis, ex voluntate patroni, negotii sui gratia, quadriennio ante diem mortis absuit: ex hac causa cibaria, quæ ante acceperat, mortis tempore non accepit: cui tamen liberto eodem testamento patronus, sicut & aliis, quos vivus manumiserat, legatum quinque dederat. Quæsitum est, an isti quoque cibaria, & reliqua, quæ cæteris libertis legata sunt, debeantur? Respondit, cur non?

20. IDEM lib. 3. Responsorum.

Stichus nutricis meæ nepos liber esto: cui decem aureos annuos dari volo: qui deinde, interpositis nominibus, eidem Stichum contubernalem ejus & liberos legavit, iisque quæ vivus præstabat: deinde alio capite libertis omnibus, quæ vivus præstabat, dari iussit. Quæro, an Stichus, præter suum legatum, & alimenta percipere possit? Respondit, secundum ea quæ proponerentur, non posse. §. 1. Item cum alimenta libertis utriusque sexus reliquerit a Republica, & ex prædiis, quæ ei legavit, dari voluisset, Quæro, Stichum contubernali & liberis utrum ab herede instituto, an a Republica diaria & vestiaria, quæ vivus dabat, præstari deberent? Respondit, posse benigna voluntatis interpretatione dici, iis quoque a Republica præstanda. §. 2. Titia usufructum fundi legavit Mævio, ejusque fidei commisit, *ut ex redditu fundi præstaret Pamphilæ & Stichum annuos centenos nummos, quoad vivent.* Quæro, an mortuo Mævio, heres alimenta debeat? Respondit, nihil proponi, cur debeat præstari ab herede Titia: sed nec ab herede legatarii; nisi id testator manifeste probetur voluisse etiam finito usufructu præstari; si modo id quod ex usufructu receptum esset, ei rei præstanda sufficeret. §. 3. Mater filio herede instituto, per fideicommissum libertatem Pamphilo servo dedit: eidem cibariorum nomine legavit quinos aureos, & vestiarii in singulos annos quinquagenos, si cum filio ejus moretur. Quæro, filio defuncto, an alimenta debentur? Respondit, si conditioni parvisset, deberi & post mortem.

21. ULPIANUS lib. 2. Fideicommissi.

Dariis, (vel cibariis) relictis: neque habitationem, neque vestiarium, neque calciarium deberi, palam est: quoniam de cibo tantum testator sensit.

22. VALENS lib. 1. Fideicommissorum.

Cum alimenta per fideicommissum relicta sunt, non adjecta quantitate: ante omnia inspicendum est, quæ defunctus solitus fuerat ei præstare; deinde, quid cæteris ejusdem ordinis reliquerit: si neutrum apparuerit, tum ex facultatibus defuncti, & caritate ejus, cui fideicommissum datum erit, modus statui debet. §. 1. Qui fratris sui libertis alimenta debebat, is testamento vineas cum hac adjectione reliquerat, *ut habeant, unde se pascant*: Si pro alimentis vineas reliquisset, non aliter eis ex fideicommissi causa eas præstari debere, quam si testamenti obligatione heredes liberassent: aut, si id omissum fuisset, & postea ex testamento agerent, doli mali exceptione tutum heredem futurum: scilicet si non minus valent vineæ, quam alimentorum æstimatio: illam autem adjectionem, *ut habeant, unde se pascant*, magis ad causam prælegandi, quam ad usumfructum constitutum pertinere.

23. PAULUS lib. 4. ad Neratium.

Rogatus es, *ut quendam educes*: ad victum necessaria ei præstare cogendus es. Paulus: cur plenius est alimentorum legatum, ubi dictum est & vestiarius & habitationem contineri? Imo ambo exæquanda sunt.

TIT. II.

DE AURO, ARGENTO, MUNDO, ORNAMENTIS, UNGUENTIS, VESTE VEL VESTIMENTIS ET STATUIS LEGATIS.

1. POMPONIUS lib. 6. ad Sabinum.

Si alii vestimenta, alii vestis muliebris separatim legata sit: detractis muliebribus & ei adsignatis, cui specialiter legata sunt, reliquum alteri debetur. † Idem est, cum alteri mundus muliebris, alteri argentum omne legatum esset, de argento, quod in mundo esset. † Item si duæ statuæ marmoreæ tibi, & deinde omne marmor legatum esset: præter duas nulla statua marmorea legata est tibi. † Idem, urbanis servis tibi legatis, si mihi dispensator legatus sit. §. 1. Cui certum pondus argenti dare heres iussus sit, ei pecuniam numeratam dando jure ipse liberatur, si in ea pecunia eadem æstimatio fuerit: quod ita verum est, si non certum genus argenti legatum sit.

2. AFRICANUS lib. 2. Quæstionum.

Qui tibi mandaverat, ut ornamenta in usum uxoris suæ emeris, eidem uxori (uti adsollet) legavit, quæ ejus causa parata erunt; tu deinde post mortem mandatoris, ignorans eum decessisse, emisti: non debebuntur mulieri; quoniam ea verba ad mortis tempus referuntur. At si vivente testatore, muliere autem mortua, emeris: non ineleganter dicetur, inefficax hoc legatum esse, quando non possit vere dici, ejus causa paratum videri, quæ prius decessit. † Eadem dicenda erunt, & si vivat quidem mulier, sed diverterit: & quærat, an post emptam ei debeantur: quali non videantur uxoris causa parata?

3. CELSUS lib. 19. Digestorum.

Uxori legavit, *quæ ejus causa parata sunt*, & ante mortem divorit: non deberi, quia adempta videantur, Proculus ait: nimirum facti questio est: nam potest nec repudiata adimere voluisse.

4. PAULUS lib. 44. ad Edictum.

Cum quidam libertum suum in Asiam misisset ad purpuras emendas, & testamento uxori suæ lanam purpuream legasset: pertinere ad eam, si quam purpuram vivo eo libertus emisisset, Servius respondit.

5. AFRICANUS lib. 2. Quæstionum.

A pud Phuphidium Quæstionum libro secundo ita scriptum est: *Simuliter mandaverit tibi, ut sibi uniones usus sui causa emeris: si tu post mortem ejus, cum putares eam vivere, emeris, Atilicinus negat esse legatos ei, cui mulier ita legaverit*, Ornamenta, quæ mea causa parata sunt eruntve: non enim ejus causa videri parata esse, quæ jam mortua ea emptæ fuerint.

6. MARCELLUS lib. sing. Respons.

Seiā ab herede Publio Mævio ita legavit: *Antoniam Tertillæ (do) lego auri pondo tot, & unionem cum hyacinthis*: postea unionem solvit, neque ullum mortis tempore inter ornamenta sua unionem reliquit. Quæro, an heres ex causa fideicommissi æstimationem rei, quæ in hereditate non est, præstare debeat? Marcellus respondit, non debere. §. 1. Item quæro, si probari possit, Seiā uniones & hyacinthos quosdam in aliam speciem ornamenti, quod postea pretiosius fecit additis aliis gemmis vel margaritis, convertisse: an hos uniones & hyacinthos petere possit, & heres compellatur ornamento posteriori eximere & præstare? Marcellus respondit, petere non posse: * nam quid fieri potest, ut legatum vel fideicommissum durare existimetur, cum id quod testamento dabatur in sua specie non permanferit? nam quodammodo extinctum sit: ut interim omittam, quod etiam dissolutione ac permutatione tali, voluntas quoque videatur mutata. §. 2. Lucius Titius testamento ita scripsit, *Heredem meam volo, fideique ejus committo, ut in patriam meam faciat porticum publicam, in qua poni volo imagines argenteas, item marmoreas*. Quæro, an legatum valeat? Marcellus respondit, valere: & operis, cæterorumque, quæ ibi testator poni voluerit, legatum ad patriam pertinere: intelligi enim (potuit), aliquod civitati accedere ornamentum.

7. PAULUS lib. 8. ad Plautium.

Si ita esset legatum, *Vestem meam, argentum meum, damnas esto dare*: id legatum videtur, quod testamenti tempore fuisset: quia præsens tempus semper intelligeretur, si aliud comprehensum non esset: nam cum dicit, *Vestem meam, argentum meum*: hac demonstratione meum præsens non futurum tempus ostendit. † Idem est & si quis ita legaverit, *servos meos*.

8. IDEM lib. 9. ad Plautium.

Plautius: mulier ita legavit, *Quisquis mihi heres erit, Titia vestem (meam), mundum, ornamentaque muliebria damnas esto dare*. Co-

hus ait, si non appareret, quid sensisset, omnem vellem secundum verba testamenti legatam videri. Paulus: idem Javolenus scribit, quia verisimile est (inquit), testatorem tantum ornamentorum universitati derogasse, quibus significationem muliebrium accommodasset: accedere eo, quod illa demonstratio, muliebria, neque vestiri neque mundo applicari, salva ratione recti sermonis potest.

9. MODESTINUS lib. 9. Regularum.

Cum certum auri vel argenti pondus legatum est, si non species designata sit: non materia, sed pretium presentis temporis praestari debet.

10. POMPONIUS l. 5. ad Quintum Muc.

Quintus Mucius ait: Si paterfamilias uxori vas, aut vestimentum, aut quippiam aliud ita legavit, quod ejus causa emptum paratumve esset: id videtur legasse, quod magis illius quam communis usus causa, paratum esset. Pomponius: Sed hoc verum est, non solum si ipsius viri & uxoris (communis usus), sed etiam si liberorum ejus, aut alterius alicujus communis usus fuerit: id enim videtur demonstrasse, quod proprio usui uxoris comparatum sit. Sed quod Quintus Mucius demonstrat, vas, aut vestimentum, aut quid aliud: efficit ut falsa sint, quae subjecimus: multum enim interest, generaliter an specialiter legentur haec. Nam si generaliter (veluti ita, quae uxoris causa comparata sunt) vera est illius definitio: si vero ita scriptum fuerit, vestem illam purpuram, ut certa demonstraret (licet adjectum sit, quae ejus causa empti paratave essent; licet neque empti, neque parata, neque in usum ei data sint): legatum omnimodo valet: quia * certo corpore legato, demonstratio falsa posita non peremit legatum: veluti si ita sit scriptum, Stichum quem ex venditione Titii emi: nam si neque emit, aut ex alia venditione emit, legatum nihilominus valet. Plane si ita legatum fuerit: Vas, aut vestimenta, (aut) quae uxoris causa parata sunt: tunc aequae erit vera Quinti Mucii sententia: quo casu sciendum est, etiam si alienae res haec fuerint, quas putavit testator suas esse, heredem teneri, ut eas det.

11. PROCULUS lib. 5. Epistolarum.

Si quis legaverit aurum, gemmas, margaritas, quae in eo auro essent: etiam id aurum, cui neque gemmae neque margaritae inessent, legasse videtur.

12. PAPINIANUS (lib. 17. Quaest.)

Si imaginem legatam heres derafit, & tabulam solvit: potest dici, actionem ex testamento durare: quia legatum imaginis, non tabulae fuit.

13. SCAEVOLA lib. 15. Digestorum.

Uxori quis legavit his verbis: Mundum mulierem omnem, ornamenta, & quidquid vivus dedi, donavi, ejus causa comparavi, confeci: id omne dari volo. Quaesitum est, an carrucha dormitoria dum mulis, cum semper uxor usa sit, ei debeat? Respondit, si ejus usus causa habitata esset, deberi. † Idem quaesivit, an ex eadem clausula vestis, quam ancillis, vel lecticariis ejus-

dem uxoris suae comparaverat vel fecerat, praestanda esset? Respondit, praestandam.

14. POMPONIUS lib. 5. ad Sabinum.

Si statuam legavero, & postea ex alia statua brachium ei adjecero: omnimodo statua a legatario vindicari potest.

15. SCAEVOLA lib. 15. Digestorum.

Species auri & argenti Sciae legavit, & ab ea petiit in haec verba: A te, Scia, peto, ut, quidquid tibi specialiter in auro, argento, legavi, id cum morieris reddas, restituas illi & illi veris meis: quarum rerum ususfructus, dum vivet, tibi sufficiet. Quaesitum est, an ususfructus auri & argenti solus legatariae debeat? Respondit, verbis, quae proponerentur, proprietatem legatam addito onere fideicommissi.

16. IDEM lib. 18. Digestorum.

Filiam in potestate patris manentem mater scripsit heredem, eique patrem Maeviam substituit, & ita scripsit: Quisquis mihi heres erit, fidei ejus committo, uti ornamenta mea omnia, aurum, argentum, vestimenta, quibus ego usa sum, ne veniant, & filiae meae reserventur. Quaesitum est: cum, filia recusante, pater ex substitutione heres extitisset, & intestato decessisset, filia autem bonis ejus abstinerat: an fideicommissum petere possit? Respondit, secundum ea quae proponerentur, videri patris utiliter fidei commissum. Claudius: Quoniam verbo servandi, quod scriptum est, videri in id tempus dilatum fideicommissum, quo sui juris futurus esset is, cui dabatur.

17. ULPIANUS lib. 21. ad Sabinum.

Si gemma ex anulo legetur, vel aliae materiae junctae, vel emblemata: recte legantur, & separantur, & praestanda sunt.

18. SCAEVOLA (lib. 22. Digestorum).

Qui uxori suae legaverat bonorum suorum decimam & mancipia & species argenti quas expresserat, eidem anulos & vestem reddi ab heredibus petit, quasi propria uxoris fuissent: quaesitum est, si uxoris non fuerint, an praestari ex causa legati deberent? Respondit, legandi animo dedisse ea videri, nisi contrarium ab herede approbetur. §. 1. Idem testator fideicommissit uxoris, ut quidquid ad eam ex testamento ejus pervenisset, alumno communi restitueret. Quaesitum est, an etiam eas res, quas proprias uxoris suae fuisse testator sciat, eique reddi praecipit, alumno praestare debeat? Respondit: si propriae fuissent, non debere: si legato acquirerentur, debere. §. 2. Mulier testamento & postea codicillis multas species vestis, argenti, quas vel ipsa se confecisse vel habere significavit, specialiter per fideicommissum reliquit. Quaesitum est, an non aliae legatariis cederent, quam quae in hereditate inventae essent? Respondit, eas cedere, quae inventae essent.

19. ULPIANUS (lib. 20. ad Sabinum).

Cum aurum vel argentum legatum est: quidquid auri argentiue relictum sit, legato continetur, sive factum, sive infectum: pecuniam autem signatam placet eo legato non contineri. §. 1. Proinde si certum pondus auri sit

fit legatum, vel argenti: magis quantitas legata videtur, nec ex vasis tanget. §. 2. Sed si argenti facti pondo centum sint legata: ex facto argento debebitur legatum. Unde est quaesitum apud Celsum, an & vascula possit separare? Et scripsit, vascula non separatum, licet ei optio fuerit relicta. §. 3. Idem Celsus libro 19. Quaestionum quaerit, si centum pondo argenti fuerint relicta, an replumbari debeant, ut sic appendantur? Et Proculus & Celsus ajunt, exempto plumbo appendi debere: nam & emptoribus replumbatae adsignantur, & in rationes argenti pondus sic deferitur: quae sententia habet rationem. §. 4. Plane si cui vascula argentea, ut puta lances quadratae sint legatae: etiam plumbum quo continentur, cum sequetur. §. 5. Simili modo quaeritur, si cui argentum legatur, an emblemata aurea, quae in eo sunt, cum sequantur? Et Pomponius libro 5. ex Sabino distinguit, multum interesse, certum pondus ei argenti facti legetur, an vero argentum factum: Si pondus, non contineri: si argentum factum, contineri; quoniam argento cedit, quod ad speciem argenti junctum est: quemadmodum clavi aurei, & purpureae pars sunt vestimentorum. Idem Pomponius libris epistolarum: Et si non sunt clavi vestimentis confuti, tamen veste legata contineri. §. 6. Idem Celsus libro 19. Digestorum, Commentariorum septimo, scribit, auro legato ea quae inaurata sunt non deberi: nec aurea emblemata, quae in absidibus argenteis sunt. §. 7. An autem auri appellatione anuli aurei contineantur, quaeritur? Et Quintus Sabinus libro 10. ad Edictum scribit, contineri. §. 8. Lectum plane argenteum, vel si qua alia supellex argentea fuit, argenti appellatione non continetur, si numero argenti habita non est: Ut in junctura argentea scio me dixisse, quod non in argentario paterfamilias reponerat. Sed nec candelabra, nec lucernae argenteae, vel sigilla, quae in domo reposita sunt, vel imagines argenteae, argenti appellatione continebantur; nec speculum (vel) parietis adfixum, vel etiam quod mulier mundi causa habuit: si modo non in argenti numero habita sunt. §. 9. Argento facto legato, Quintus Mucius ait, vasa argentea contineri: veluti parapsidas, acetabula, tryllas, pelves, & his similia: non tamen quae supellectilis sunt. §. 10. Sed cui vasa sint legata, non solum ea continentur, quae aliquid in se recipiant edendi bibendique causa paratum, sed & quae aliquid sustineant: & ideo scutellas vel promulsidaria contineri. † Repositoria quoque continebuntur: nam vasorum appellatio generalis est: dicimus vasa vinaria & navalia. §. 11. Infecti autem argenti appellatio rudem materiam continet, id est, non factam. † Quid ergo, si coeptum sit argentum fabricari, nondum perfectum? utrum facti an infecti appellatione contineatur, dubitari potest: sed puto magis facti. Certe jam erat factum, sed calabatur, facti appellatione continebitur. † An & calati continebitur, quod calari coepit? & puto contineri, si cui forte ca-

latum sit argentum legatum. §. 12. Si cui escarium argentum legatum sit: id solum debebitur, quod ad epulandum in ministerio habuit (id est, ad esum & potum). † Unde de aquiminario dubitatum est: & puto contineri: nam & hoc propter escam paratur. Certe si caccabos argenteos habebat, vel miliarium argenteum, vel sartaginem, vel aliud vas ad coquendum: dubitari poterit, an escario contineatur? & haec magis cocinatorii instrumenti sunt. §. 13. Perveniamus & ad gemmas inclusas argento, auroque: & ait Sabinus, auro argentove cedere: ei enim cedit, cujus major est species: quod recte expressum. Semper enim cum quaerimus, quid cui cedat, illud spectamus, quid cujus rei ornandae causa adhibetur: ut accessio cedat principali: cedent igitur gemmae phialis, vel lancibus, inclusae auro, argentove. §. 14. Sed & in coronis mensarum gemmae coronis cedent, & haec mensis. §. 15. In margaritis quoque & auro idem est: nam si margaritae auri ornandi gratia adhibitae sunt, auro cedunt: si contra, aurum margaritis cedit. §. 16. Idem & in gemmis anulis inclusis. §. 17. Gemmae autem sunt perlucidae materiae: quas (ut refert Sabin. lib. ad Vitellium) Servius (a) lapillis eo distinguebat, quod gemmae essent perlucidae materiae, veluti smaragdi, chrysolithi, amethysti: lapilli autem contrariae superioribus naturae, ut obsidiani, venientiani. §. 18. Margaritae autem nec gemmis nec lapillis contineri, satis constitisse, ibidem Sabinus ait: quia concha apud rubrum mare & crescit, & coalescit. §. 19. Murrina autem vasa in gemmis non esse, Cassius scribit. §. 20. Auro legato, vasa aurea continentur: & gemmis, gemmae (vasa): secundum haec siue gemmae sint in aureis vasis, siue in argenteis, auro argentove cedent: quoniam hoc spectamus, quae res, cujus rei ornandae causa fuerit adhibita, non quae sit pretiosior.

20. PAULUS (lib. 3. ad Sabinum).

SI ut habiliter gemmae geri possint, inclusae auro fuerint: tum aurum gemmis dicimus cedere.

21. POMPONIUS (lib. 6. ad Sabinum).

IN argento potorio utrum id duntaxat sit, in quo bibi possit; an etiam id, quod ad praeparationem bibendi comparatum est: veluti colum nivarium & urceoli: dubitari potest: sed propius est, ut haec quoque insint. §. 1. Unguentis legatis, non tantum ea legata videntur, quibus unguimur voluptatis causa, sed & valetudinis: qualia sunt commagena, glaucina, crina, rosa, mura, colum, nardum purum; hoc quidem etiam, quo elegantiores sint & mundiores, unguuntur foeminae. §. 2. Sed de aquiminario Cassius ait, consultum se respondisse, cum alteri argentum potorium, alteri escarium legatum esset, escario cedere.

22. ULPIANUS (lib. 22. ad Sabinum).

VESTIMENTUM id est, quod detextum est, etsi defectum non sit: (id est, si sit consummatum). Quod in tela est, nondum (per-textum, vel) detextum, contextum appellatur.

Quis-

Quisquis igitur vestem legaverit: neque stamen, neque subtemen legato continebitur.

23. IDEM (lib. 44. ad Sabinum).

Vestis an vestimenta legentur, nihil refert.

§. 1. Vestimentorum sunt omnia lanea, lineaque, vel serica, vel bombucina, quæ induendi, præcingendi, amiciendi, infernendi, injiciendi, incubandive causa parata sunt: & quæ his accessionis vice cedunt, quæ sunt insitæ pistoræ, clavique, qui vestibus insuntur. §. 2. Vestimenta omnia aut virilia sunt, aut puerilia, aut muliebria, aut communia, aut familiarica. † Virilia sunt, quæ ipsius patrisfamilie causa parata sunt: veluti togæ, tunicæ, palliola, vestimenta, stragula, amittapa, (&) saga, reliquæque similia. † Puerilia sunt, quæ ad nullum alium usum pertinent, nisi puerilem: veluti togæ prætextæ, aliculæ, chlamydes, pallia, quæ filiis nostris comparamus. † Muliebria sunt, quæ matrisfamilie causa sunt comparata, quibus vir non facile uti potest sine vituperatione: veluti stolæ, pallia, tunicæ, capitiæ, zonæ, mitræ, quæ magis capitis tegendi quam ornandi causa sunt comparata, plagulæ, penulæ. † Communia sunt, quibus promiscue utitur mulier cum viro: veluti si (ejusmodi) penula palliumve est, & reliqua hujusmodi, quibus sine reprehensione vel vir vel uxor utatur. † Familiarica sunt, quæ ad familiam vestiendam parata sunt: sicuti saga, tunicæ, penulæ, lintea, vestimenta, stragula & consimilia. §. 3. Vestis etiam ex pellibus constabit:

24. PAULUS (lib. 11. ad Sabinum).

Cum & tunicas, & stragula pellicia nonnulli habeant.

25. ULPIANUS (lib. 44. ad Sabinum).

Argumento sunt etiam nationes quædam, veluti Sarmatarum, quæ pellibus teguntur. §. 1. Aristo etiam coactilia vesti cedere ait, & tegimenta subfelliorum huic legato cedere. §. 2. Vittæ margaritarum, item fibulæ ornamentorum magis, quam vestis sunt. §. 3. Tapeta vesti cedunt, quæ aut sterni aut injici solent. Sed stragulas, & babylonica, quæ equis inferni solent, non puto vestis esse. §. 4. Fasciæ crurales pedulesque, & impilia vestis loco sunt, quia partem corporis vestiunt. † Alia causa est odonum: quia usum calciamentorum præstant. §. 5. Cervicalia quoque vestis nomine continentur. §. 6. Si quis addiderit vestem suam, apparet, de ea eum sensisse, quam ipse in usus suos habuit. §. 7. Culcitæ etiam vestis erunt. §. 8. * Item pelles caprinæ & agninæ vestis erunt. * §. 9. Muliebri veste legata, & infantilem contineri, & puellarum, & virginum, Pomponius libro 22. ad Sabinum recte scribit: mulieres enim omnes dici, quæcunque sexus fœminini sunt. §. 10. Ornamenta muliebria sunt, quibus mulier ornatur, veluti inaures, armillæ, viriolæ, anuli, præter signatorios, & omnia, quæ ad aliam rem nullam parantur, nisi corporis ornandi causa: quo ex numero etiam hæc sunt, aurum, gemmæ, lapilli, quia aliam nullam in se utilitatem habent. † Mundus muliebris

est, quo mulier mundior fit: Continentur eo specula, matulæ, unguenta, vasa unguentaria, & si qua similia dici possunt: veluti lavatio, (risus). † Ornamentorum hæc: vittæ, mitræ, semimitræ, calantica, acus cum margarita quam mulieres habere solent, reticula, crocufantia. Sicut & mulier potest esse munda, non tamen ornata: ut solet contingere in his, quæ se emundaverint lotæ in balneo, neque se ornaverint: & contra est aliqua ex somno statim ornata, non tamen commundata. §. 11. Margarita, si non soluta sunt, vel qui alii lapides, si quidem exemptiles sint, dicendum est ornamentorum loco haberi. Sed etsi in hoc sint resoluti, ut componantur, ornamentorum loco sunt. Quod si adhuc sint rudes lapilli, vel margaritæ, vel gemmæ, ornamentorum loco non erunt: nisi alia mens fuit testantis, qui hæc quoque, quæ ad ornamenta paraverat, ornamentorum loco, & appellatione comprehendere voluit. §. 12. Unguenta, quibus valetudinis causa unguimur, mundo non continentur.

26. PAULUS lib. 11. ad Sabinum.

Quamvis quædam ex veste magis ornatus gratia, quam quo corpus tegant, comparentur: tamen, quod eo nomine sint reperta, potius habenda esse vestis numero, quam ornamentorum. † Similiter ornamentorum esse constat, quibus uti mulieres venustatis & ornatus causa coeperunt: neque referre, si quædam eorum alium quoque usum præbeant, sicuti mitræ, & anademata; quamvis enim corpus tegant, tamen ornamentorum, non vestis esse.

27. ULPIANUS (lib. 44. ad Sabinum).

Quintus Mucius lib. 2. Juris Civilis ita definit, argentum factum, vas argenteum videri esse. §. 1. An, cui argentum omne legatum est, ei nummi quoque legati esse videantur, quaeritur? Et ego puto, non contineri: non facile enim quisquam argenti numero nummos computat. † Item argento facto legato, puto, nisi evidenter contra sensisse testatorem appareat, nummos non contineri. §. 2. Argento omni legato, quod suum esset: sine dubio non debetur id, quod in credito esset: hoc ideo, quia non videtur suum esse, quod vindicari non possit. §. 3. Cui aurum vel argentum factum legatum est, si fractum, aut collisum sit, non continetur. Servius enim existimat, aurum vel argentum factum id videri, quo commode uti possumus: argentum autem fractum & collisum non incidere in eam definitionem, sed infecto contineri. §. 4. Cui legatum est aurum omne, quod suum esse, cum moveretur, vindicare potuit: suum esse. Sed si qua distributio ejus rei facta est, tunc interest, quomodo sit legatum. † Si factum aurum legatum est, omne ad eum pertinet, cui legatum est, ex quo auro aliquid est effectum: sive id suæ, sive alterius usionis causa paratum esset: veluti vasa aurea, emblemata, signa, aurum muliebre, & cætera, quæ his rebus sunt similia. Sed si infectum legatum est, quod ejus ita factum est, ut eo, (quod) ad rem comparatum est, non possis uti sine refectione, quod-

quodque ab eo paterfamilias infecti numero fuerat, id videtur legatum esse. † Si autem *aurum vel argentum signatum* legatum est, id paterfamilias videtur testamento legasse, quod ejus aliqua forma est expressum: veluti, quæ Philippi sunt, itemque nomismata & similia. §. 5. Argento legato, non puto ventris causa habita scaphia contineri: quia argenti numero non habentur. §. 6. *Argentum factum* recte quis ita definierit, quod neque in massa, neque in lamina, neque in signato, neque in supellectili, neque in mundo, neque in ornamentis insit.

28. ALFENUS (VARUS) lib. 7. Digest.

Cum in testamento alieni argentum, *quod usus sui causa paratum esset*, legaretur, itemque vestis, aut supellex: Quæsitum est, quid cujusque usus causa videretur paratum esse: utrumne id argentum, quod victus sui causa paratum paterfamilias ad cottidianum usum parasset: an & si eas mensas argenteas & ejus generis argentum haberet, quo ipse non temere uteretur, sed commodare ad ludos, & ad cæteras apparationes soleret? Et magis placet, quod victus sui causa paratum est, tantum contineri.

29. FLORENTINUS (lib. 11. Institut.)

SI quando alterius generis materia auro argenteove injecta sit: si factum aurum vel argentum legetur, & id, quod injectum est, debetur. §. 1. Utra autem utrius materiae sit accessio, viû atque usu rei, consuetudinis patrisfamilias æstimandum est.

30. PAULUS (lib. singul. de Adsignatione libertorum).

SI quis ita legaverit: *uxori meæ mundum, ornamenta, seu quæ ejus causa paravi*, do lego: placet omnia deberi. Sicuti cum ita legatur, *Titio vina, quæ in urbe habeo, seu in portu*, do lego (omnia deberi). Hoc enim verbum *seu* ampliandi legati gratia positum est.

31. LABEO (lib. 2. Posteriorum a Javoleno Epitomatorum).

QUI lancem maximam, minorem, minimam relinquebat, ita legaverat, *Lancem minorem illi lego*: mediæ magnitudinis videri legatam lancem responsum est, si non appareret, quam lancem ex his paterfamilias demonstrare voluisset.

32. PAULUS (lib. 2. ad Vitellium).

Pediculis argenteis adjuncta sigilla ænea, cæteraque omnia, quæ ad eandem similitudinem redigi possunt, argento facto cedunt. §. 1. Auro facto adnumerantur gemmæ anulis inclusæ: quippe anulorum sunt. *Cymbia argentea* crustis aureis illigata; *margaritæ*, quæ ita ornamentis muliebribus contextæ sunt, ut in his aspectus auri potentior sit, auro facto adnumerantur. *Aurea emblemata*, quæ (in lapidibus), aphidibus argenteis essent, & replumbari possent, deberi Gallus ait: sed Labeo improbat. Tuberum autem, quod testator auri numero habuisset, legatum deberi ait: alioquin aurata & inclusa vasa alterius materiae, auri numero non habenda. §. 2. Argento potorio vel escario legato, in his, quæ dubium est cujus generis sint, consuetudinem patrisfamilias spectandam: non

etiam in his, quæ certum est ejus generis (non) esse. §. 3. Quidam primipilaris uxori suæ argentum escarium legaverat. Quæsitum est, cum paterfamilias in argento suo vasa habuerit, quibus & potabat & edebat: an legaro hæc quoque vasa continerentur? Scævola respondit, contineri. §. 4. Idem, cum quæreretur de tali legato, *Hoc amplius filia mea dulcissima e medio sumito, sibi que habeto ornamentum omne meum muliebri cum auro, & si qua alia muliebria appauerint*: cum testatrix negotiatrix fuerit, an non solum argentum, quod in domo, vel intra horreum usibus ejus fuit, legato cedat; sed etiam quod in Basilica fuit muliebri: Respondit, si testatrix habuit proprium argentum ad usum suum paratum, non videri id legatum, quod negotiandi causa venale proponi soleret: nisi de eo quoque sensisse, is, qui petat, probet. §. 5. Neratius Proculum refert ita respondisse, vasis electrinis legatis, nihil interesse, quantum ea vasa, de quibus quæritur, argenti aut electri habebant. † Sed utrum argentum electro, an electrum argento cedat? Id ex aspectu vasorum facilius intelligi posse: quod si in obscuro sit, inspiciendum est, in utro numero ea vasa is, qui testamentum fecit, habuerit. §. 6. Labeo testamento suo Neratiæ uxori suæ nominatim legavit, *vestem, mundum muliebrem omnem, ornamentaque muliebria omnia, lanam, linum, purpuram, versicoloria facta infectaque omnia, &c.* sed non mutat substantiam rerum non necessaria verborum multiplicatio, quia Labeo testamento *lanam* ac deinde *versicoloria* scripsit, quasi desit lana tincta, lana esse: detractoque verbo *versicoloria*, nihilominus etiam versicoloria debebuntur, si non appareat, aliam defuncti voluntatem fuisse. §. 7. Titia mundum muliebrem Septiciæ legavit: ea putabat, sibi legata & ornamenta, & monilia, in quibus gemmæ & margaritæ insunt, & anulos, & vestem tam coloriam, quam versicoloriam. Quæsitum est, an hæc omnia mundo continentur? Scævola respondit, ex his, quæ proponerentur, duntaxat argentum balneare mundo muliebri contineri. §. 8. Item cum in aures, in quibus duæ margaritæ elenchis, & smaragdi duo, legasset, & postea elenchos eisdem detraxisset, & quæreretur, an nihilominus detractis elenchis in aures deberentur: respondit, deberi, si mancant in aures, quamvis margaritæ eis detractæ sint. §. 9. De alio idem respondit, cum quædam ornamentum mammillarum ex cylindris triginta quatuor & tympanis margaritis triginta quatuor legasset, & postea quatuor ex cylindris, etiam sex de margaritis detraxisset.

33. POMPONIUS (lib. 4. ad Quintum Mucium).

INTER vestem virilem & vestimenta virilia nihil interest: sed difficultatem facit mens legantis, si & ipse solitus fuerit uti quadam veste, quæ etiam mulieribus conveniens est: itaque ante omnia dicendum est, eam legatam esse, de qua senserit testator: non quæ revera aut muliebris, aut virilis sit: nam & Quintus (Titius) ait, scire

se quendam Senatorem muliebribus cenatoriis uti solitum: qui, si legaret muliebre vestem, non videretur de ea sensisse, qua ipse quasi virili utebatur.

34. IDEM (lib. 9. ad Quintum Mucium).

Scribit Quintus Mucius, *Si aurum suum omne paterfamilias uxori suae legasset, id aurum, quod aurifici faciendum dedisset, aut quod ei deberetur, si ab aurifice ei repensum non esset, mulieri non debetur.* Pomponius: Hoc ex parte verum est, ex parte falsum. † Nam de eo, quod debetur, sine dubio, utputa si auri libras stipulatus fuerit, hoc aurum, quod ei deberetur ex stipulatu, non pertinet ad uxorem: cum illius factum adhuc non sit: id enim, quod suum esset, non quod in actione haberet, legavit. † In aurifice falsum est, si aurum dederit, ita ut ex eo auro aliquid sibi faceret: nam tunc, licet apud aurificem sit aurum, dominium tamen non mutabit; manet tamen ejus, qui dedit, & tantum videtur mercedem praestaturus pro opera aurifici: per quod eo perducimur, ut nihilominus uxori debeatur. Quod si aurum dedit aurifici, ut non tamen ex eo auro fieret sibi aliquid corpusculum, sed ex alio: tunc quatenus dominium transit ejus auri ad aurificem (quippe quasi permutationem fecisse videatur), & hoc aurum non transibit ad uxorem. §. 1. Item scribit Quintus Mucius, si maritus uxori, cum haberet quinque pondo auri, legasset ita, *Aurum, quodcumque uxoris causa paratum esset, uti heres uxori daret*: etiam si libra auri inde venisset, & mortis tempore amplius quam quatuor librae non deprehenderentur, in totis quinque libris heredem esse obligatum: quoniam * articulus est praesentis temporis demonstrationem in se continens. Quod ipsum, quantum ad (ipsam) juris obligationem pertineat, recte dicetur; id est, ut ipso jure heres sit obligatus: verum sciendum, si in hoc alienaverit testator inde libram, quod deminueret vellet ex legato uxoris suae, tunc mutata voluntas defuncti locum faciet doli mali exceptioni, ut, si perseveraverit mulier in petendis quinque libris, exceptione doli mali submoveatur: sed si ex necessitate aliqua compulsus testator, non quod vellet deminueret ex legato, tunc mulieri ipso jure quinque librae auri debebuntur, nec doli mali exceptio nocebit adversus petentem. §. 2. Quod si ita legasset uxori, *Aurum, quod ejus causa paratum erit*: tunc rectissime scribit Quintus Mucius, ut haec scriptura habeat in se & demonstrationem legati, & argumentum: ideoque ipso jure, alienata libra auri, amplius quatuor pondo non remanebunt in obligatione, nec erit utendum distinctione, qua ex causa alienaverit testator.

35. PAULUS (lib. 14. Responsum).

Titia amica mea, cum qua sine mendacio vixi, auri pondo quinque dari volo. Quaero, an heredes ad praestantionem integre materiae auri, an ad pretium, & quantum praestandum compellendi sint? Paulus respondit, aut aurum ei, de qua quaeritur, praestari oportere: aut pretium auri, quanti comparari potest. §. 1. Item qua-

ro, si lite contestata Praetor ita pronunciavit, ut materia praestetur: an tutores, audiendi sint, ab hac sententia pupillum, adversus quem pronunciatum est, apud successorem ejus in integrum restituere volentes? Paulus respondit, Praetorem, qui auro legato certi ponderis, materiam praestari jussit, recte pronunciasse videri.

36. SCAEVOLA (lib. 3. Responsum).

Seia dulcissima poculum aureum, quod elegerit, fidei heredum committo, ut darent. Quaero, cum in hereditate non sint nisi truellae, scyphi, modioli, phialae: an Seia de his speciebus eligere possit. Respondit, cum omnia potui parata, pocula dicuntur, posse eam ex his eligere.

37. PAULUS (lib. 21. Responsum).

Ornamentorum appellatione vestem muliebre non contineri, nec eandem heredis jura mutasse respondi.

38. SCAEVOLA (lib. 3. Responsum).

Titia testamento item codicillis multas species tam argenti quam vestis specialiter per fideicommissum reliquit. Quaero, an non aliae species legato cedant, quam quae in hereditate inventae essent? Respondit, eas cedere, quae inventae essent: de ceteris cavendum, ut, si inventae essent, praestentur. §. 1. *Sempronia Pia hoc amplius coopertoria Tabiana, & tunicas tres cum palliis, quae elegerit, dari volo.* Quaero, an ex universa veste, id est, (an) ex synthesi, tunicas singulas, & palliola Sempronia eligere possit? Respondit, si essent tunicae singulares cum palliis relictae, ex his duntaxat eligi posse: quod si non est, heredem vel tunicas, & palliola, sed ex synthesi, praestaturum, vel veram estimationem earum. §. 2. Seia testamento ita cavuit: *Si mihi per conditionem humanam contigerit, ipsa faciam: sin autem, ab heredibus meis fieri volo; jubeoque signum Dei ex libris centum in illa sacra aede, & in patria statui subscriptione nominis mei.* Quaesitum est, cum in eo templo non nisi aut aerea aut argentea tantum sint dona; heredes Seiae utrum ex argento an ex auro signum ponere compellendi sunt, an aereum? Respondit, secundum ea, quae proponerentur, argenteum ponendum.

39. JAVOLENUS lib. 2. ex Posterioribus Labeonis.

Si uxori mundus muliebris legatus esset: ea tantummodo deberi, Ofilius, Labeo, responderunt, quae ex his tradita utendi causa uxori viro fuissent: aliter enim interpretantibus, summam fore captionem, si vascularius aut faber argentarius uxori ita legasset. §. 1. Cum ita legatum esset, *argentum, quod domo mea erit, cum moriar*: Ofilius, nec quod depositum a se, nec quod commodatum reliquisset, argentum legatum videri, respondit. Idem Cascellius de commodato. Labeo, quod depositum esset ita deberi, si praesentis custodiae causa, non perpetuae, veluti thesauro, depositum esset: quia illi verba, *Quod domo mea erit*, sic accipi debere, esse solebat: & hoc probo. §. 2. Attius Servium respondisse scribit: cui *argentum, quod in Tusculano fundo, cum moreretur, habuisset*, legatum esset, & quod,

quod, antequam moreretur, ex urbe in Tusculanum iussu testatoris translatum esset, deberi; contra fore, si injussu translatum esset.

40. SCAEVOLA lib. 17. Digestorum.

Medico suo contubernali & communium expeditionum comiti inter cætera ita legaverat: *Argentum viatorium meum dari volo.* Quæsitum est, cum paterfamilias in diversis temporibus Reipubl. causa abfuerat, quod viatorium argentum hoc legato comprehensum esse videretur? Respondit, quod habuisset argentum viatorium eo tempore, cum testamentum faciebat, deberi. §. 1. Uxori suæ testamento ita legatum est, *Sempronie Domine meæ hoc amplius argentum balneare.* Quæsitum est, an etiam id argentum, quo diebus festis in balineo uti consuevit, legato cedat? Respondit, omne legatum videri. §. 2. Mulier decedens ornamenta legaverat ita, *Seiæ amicæ meæ ornamenta universa dari volo:* eodem testamento ita scripserat, *Funerari me arbitrio viri mei volo, & inferri mihi, quæcunque sepultura meæ causa feram ex ornamentis, lineas duas ex margaritis, & viriolas ex smaragdīs;* sed neque heredes, neque maritus, cum humi corpus daret, ea ornamenta, quæ corpori iussus erat adjici, dederunt. Quæsitum est, utrum ad eam, cui ornamenta universa reliquerat, pertineant; an ad heredes? Respondit, non ad heredes, sed ad legatariam pertinere.

TIT. III.

DE LIBERATIONE LEGATA.

1. ULPIANUS (lib. 21. ad Sabinum).

Omnibus debitoribus ea, quæ debent, recte legantur: licet domini eorum sint. §. 1. Julianus scripsit, si res pignori data legetur debitori a creditore, valere legatum, habereque enim actionem, ut pignus recipiat, prius quam pecuniam solvat: sic autem loquitur Julianus, quasi debitum non debeat lucrari: sed si alia testantis voluntas fuit, & ad hoc pervenietur exemplo luitionis.

2. POMPONIUS (lib. 6. ad Sabinum).

Heredem damnat: a fidejussore non petere, a reo petere, &c.: sed a reo petere vetitum, si a fidejussore petat: reo ex testamento teneri Celsus putat: §. 1. Idem (Celsus) ait, * nullam dubitationem habere, quin, herede petere a debitore vetito, nec heres heredis petere possit.

3. ULPIANUS (lib. 23. ad Sabinum).

Liberationem debitori posse legari, jam certum est. §. 1. Sed etsi chirographum quis decedens debitori suo dederit, exceptionem ei competere puto, quasi pro fideicommissio hujusmodi datione valitura. §. 2. Julianus etiam libro 40. Digestorum scripsit: Si quis decedens, Chirographum Seii Titio dederit, *ut post mortem suam Seio det, aut, si convalesceret, sibi redderet,* deinde Titius, defuncto donatore, Seio dederit, & heres ejus petat debitum: Seius doli exceptionem habet. §. 3. Nunc de effectu legati videamus: & si quidem mihi liberatio sit relicta, cum solus sim debitor, sive a me petatur, exceptione uti possum; sive non petatur, possum agere, ut

liberem per acceptilationem. † Sed etsi cum alio sim debitor, puta duo rei fuimus promittendi, & mihi soli testator consultum voluit, agendo consequar, non ut accepto liberer, ne etiam conreus meus liberetur contra testatoris voluntatem, sed pacto liberabor. † Sed quid si socii fuimus? videamus ne per acceptilationem debeam liberari: alioquin, dum a conreo meo petitur, ego inquietor. Et ita Julianus libro (trigesimo secundo Digestorum) scripsit: si quidem socii non simus, pacto me debere liberari: si socii, per acceptilationem. §. 4. Consequenter quaeritur, an & ille socius pro legatario habeatur, cujus nomen in testamento scriptum non est; licet commodum ex testamento ad utrumque pertineat, si socii sunt? Et est verum, non solum eum, cujus nomen in testamento scriptum est, legatarium habendum: verum eum quoque, qui non est scriptus, si & ejus contemplatione liberatio relicta esset. §. 5. Utrique autem legatarii habentur & in hoc casu: nam & si, quod ego debeo Titio, sit ei legatum mei gratia, ut ego liberer, nemo me negabit legatarium: ut & Julianus eodem libro scribit, & Marcellus notat, utriusque legatum esse, tam meum, quam creditoris mei, & si solvendo fuero; interesse enim creditoris, duos reos habere.

4. POMPONIUS (lib. 7. ex Plautio).

Quid ergo est, cum agere poterit creditor ex testamento? non aliter heres condemnari debet, quam si caveatur ei *adversus debitorem defensu iri.* Item agente debitore, nihil amplius heres præstare debet, quam ut eum adversus creditorem defendat.

5. ULPIANUS (lib. 23. ad Sabinum).

Si quis reum habeat, & fidejussorem, & reo liberationem leget: Julianus ibidem scripsit, reum per acceptilationem liberandum: alioquin, si fidejussorem coeperit convenire, alia ratione reus convenitur. † Quid tamen, si donationis causa fidejussor intervenit, nec habet adversus reum regressum? vel quid, si ad fidejussorem pecunia pervenerit, & ipse reum dederit vice sua, ipseque fidejusserit? pacto est reus liberandus. Atquin solemus dicere, * *pacti exceptionem fidejussori dandam quæ reo competit:* sed cum alia sit mens legantis, alia paciscentis, nequaquam hoc dicimus. §. 1. Quod si fidejussori sit liberatio legata, sine dubio (ut & Julianus scripsit) pacto erit fidejussor liberandus: sed & hic puto interdum acceptilatione liberandum, si vel reus ipse vere fuit, aut in eam rem socius reus. §. 2. Idem Julianus eodem libro scripsit, si filiusfamilias debitor fuerit, & patri ejus fuerit liberatio relicta: patrem pacto liberandum esse, ne etiam filius liberetur: & parvi (inquit) refert, si sit aliquis in peculio die legati cedente, necne: securitatem enim pater per hoc legatum consequitur: maxime (inquit) cum rei judicandæ tempus circa peculium spectetur. † Huic patri similem facit Julianus maritum, cui uxor post divortium liberationem dotis legavit. Nam & hunc, licet die legati cedente solvendo non sit, legatarium esse: & utrumque, ait, solutum repetere non posse.

Sed est verius, quod Marcellus notat, patrem petere posse; nondum enim erat debitor, cum solveret: maritum non posse; quod debitum solvit: patrem enim etsi quis debitorem existimaverit, attamen loco esse conditionalis debitoris, quem solum reperere posse non ambigitur. §. 3. Sed si damnatus sit heres *filium liberare*, non adjicit Julianus, utrum acceptilatione filius an pacto sit liberandus: Sed videtur hoc sentire, quasi acceptilatione debeat liberari: quæ res patri quoque proderit: quod obtinendum est, nisi evidenter approbetur, contrarium sensitse testatorem, id est ne filius inquietetur, non, ne pater: tunc enim acceptilatione eum non liberandum, sed pacto. §. 4. Idem Julianus scripsit, si pro filio pater fidejusserit, *eique liberatio sit legata*, eum pacto liberandum, quasi fidejussorem, non quasi patrem: & ideo de peculio posse conveniri, hoc ita demum putat, si duntaxat quasi fidejussorem eum voluit testator liberari: cæterum si & quasi patrem, & de peculio erit liberandus.

6. JAVOLENUS (lib. 6. Epistolarum).

Post emancipationem vero filii eatenus pater actionem habebit, quatenus aliquid ex peculio, aut in rem verso præstaturus est: id enim legatorum nomine ad patrem pertinebit, quod ejus intererit. §. 1. Illud quæri potest, an eo quoque nomine pater ex testamento agere possit, ut etiam filius actione liberetur? Quibusdam eoque extendi actionem placebat: quia patris interesse videatur, si peculium filio post emancipationem concessisset, integrum jus ejus permanere. Ego contra sentio: nihil quicquam amplius patri præstandum ex ejusmodi scriptura testamenti puto, quam ut nihil ex eo, quod præstaturus heredi fuerit, præstet.

7. ULPIANUS lib. 23. ad Sabinum.

Non solum autem, quod debetur, remitti potest: verum etiam pars ejus vel pars obligationis: ut est apud Julianum tractatum lib. 33. Digestorum. §. 1. Si is, qui stipulatus Stichum, aut decem, damnaverit heredem Stichum non petere: legatum valere constat: sed quid contineat videamus. Et Julianus scribit, actionem ex testamento in hoc esse videri, ut debitor accepto liberetur, quæ res utique debitorem & in decem liberabit, quia * *acceptilatio solutioni comparatur*: & quemadmodum si Stichum solvisset debitor, liberaretur, ita & acceptilatione Stichi liberari. §. 2. Sed si debitorem decem damnatus sit heres viginti liberare, idem Julianus scripsit (libro trigesimo tertio), nihilominus esse liberandum decem: nam & si ei viginti accepto ferantur, in decem liberabitur. §. 3. Sed si duobus heredibus institutis, alterum ex his damnaverit creditori solvere, valet legatum propter coheredem: eumque ex testamento acturum, ut creditori solvatur. §. 4. Liberatio autem debitori legata (ita) demum effectum habet, si non fuerit exactum id a debitore, dum vivat testator: cæterum, si exactum est, evanescit legatum. §. 5. Unde quærit Julianus, si ab impubere substituto sit liberatio relicta, deinde impu-

bes exegerit, quod debetur: an evanescat legatum? Et cum constet pupillum in his, quæ a substituto relinquuntur, personam sustinere ejus, a quo sub conditione legatur: consequens est, substitutum actione ex testamento teneri, si pupillus a debitore exegerit. §. 6. Idemque est, & si pupillus non exegerit, sed solummodo litem sit contestatus: teneri eum, ut remittat actionem. §. 7. Nam & si debitori liberatio sub conditione legata fuisset, & vel lis fuisset contestata, vel etiam exactam pendente conditione: ex testamento actio maneret, liberatione relicta.

8. POMPONIUS (lib. 6. ad Sabinum).

Non solum nostrum debitorem, sed & heredis, & cujuslibet alterius, ut liberetur, legare possumus. §. 1. Potest heres damnari, ut ad certum tempus non petat a debitore: sed sine dubio nec liberare eum intra id tempus debet: & si debitor decesserit, ab herede ejus intra id tempus peti non poterit. §. 2. Illud videndum est, an ejus temporis, intra quod petere heres vetitus sit, vel usuras, vel pœnas petere possit: & Priscus Neratius existimabat, committere eum adversus testamentum, si petisset: quod verum est. §. 3. Tale legatum, *Heres meus a solo Lucio Titio, ne petito*, ad heredem Lucii Titii non transit, si nihil vivo Lucio Titio adversus testamentum ab herede, eo quod ab eo exigere debitum tentavit, sit commissum: * quotiens enim cohæret personæ id, quod legatur, veluti personalis servitus, ad heredem ejus non transit; si non cohæret, transit. §. 4. Si verba liberationis *in rem* sint collata, pro eo est, quasi heres ab eo debitore heredeque ejus petere vetitus sit: ut adjectio heredis perinde nihil valeat, atque non esset valitura, ipsius debitoris persona non comprehensa. §. 5. Is, qui *reddere rationes iussus sit*, non videtur satisfacere, si reliquum reddat non editis rationibus. §. 6. Si heres *vetitus sit agere cum eo, qui negotia defuncti gesserit*: non videtur obligatio ei prælegata, quæ dolo, vel (ex) fraude ejus, qui negotia gesserit, commissæ sit: & testator id videtur sensitse: ideo si heres negotiorum gestorum egisset, agens procurator ex testamento incerti, doli mali exceptione excludi potest. §. 7. Et ei liberatio recte legatur, apud quem deposuero, vel cui commodavero, pigorive dederò: vel ei, quem ex furtiva causa mihi dare oportet.

9. ULPIANUS (lib. 24. ad Sabinum).

Si quis *rationes exigere* vetetur, ut est sapissime rescriptum, non impeditur reliquas exigere, quas quis (se) reliquavit, & si quid dolo fecit, qui rationes gessit. Quod si quis & hæc velit remittere, ita debet legare: *damnas esto heres meus, quidquid ab eo exegerit illa vel illa actione, id ei restituere, vel actionem ei remittere*.

10. JULIANUS (lib. 33. Digestorum).

Si damnatus heres fuerit, a fidejussore quidem non petere: quod autem reus debet, Titio dare: pacisci debet, ne a fidejussore petat, & adversus rem actiones suas præstare legatario: quemadmodum damnatus heres ne a reo petat, & damnatus dare quod fidejussor debet, & reo acceptum

acceptum facere, & legatario litis æstimationem sufferre cogatur.

11. IDEM (lib. 36. Digestorum).

SI debitor fidejussorem suum ab herede suo liberari jussit, an fidejussor liberari debeat? Respondit, debere. Item quæsitum est, an, quia mandati actione heredes tenerentur, inutile legatum est, quod debitor creditori suo legat: Respondit, quotiens debitor creditori suo legaret, ita inutile esse legatum, si nihil interesset creditoris, ex testamento potius agere, quam ex pristina obligatione: nam & si Titius mandaverit Mævio, ut pecuniam promitteret, deinde liberari eum jussit a stipulatore, manifestum est quantum inter sit promissoris liberari potius, quam præstare ex stipulatu, deinde mandati agere.

12. IDEM (lib. 39. Digestorum).

Lucius Titius, cum Erotem actorem haberet, codicillis ita cavit, *Erotem liberum esse volo: quem rationes reddere volo ejus temporis, quod erit post novissimam meam subscriptionem*: postea vivus Erotem manumisit, in eodem actu habuit, rationesque subscripsit usque in eum diem, qui fuit ante paucissimos dies, quam moreretur: heredes Lucii Titii dicunt, quasdam summas & servum adhuc Erotem & postea liberum accepisse, neque in eas rationes, quæ a Lucio Titio subscriptæ sunt, intulisse. Quæro, an heredes ab Erotē nihil exigere debent ejus temporis, quo Lucius Titius subscripsit? Respondi, Erotem ex ea causa, quæ proponeretur, liberationem petere non posse: nisi & hoc specialiter ei remissum est.

13. IDEM (lib. 81. Digestorum).

SI creditor debitori, qui se exceptione perpetuari poterat, legaverit, quod sibi deberet: nullius momenti legatum erit: At si idem debitor creditori legaverit, intelligendum erit, exceptionem eum remitti creditori voluisse.

14. ULPIANUS (lib. 1. Fideicommissi.)

Idem est, & si in diem debitor fuit, vel sub conditione.

15. IDEM (lib. 64. ad Edictum).

SI quis in testamento damnatus est, ne a Titio debitore exigat: neque ipsum, neque heredem ejus potest convenire: nam neque heredis heres agere, neque ab heredis herede potest peti. Heredis autem heres potest damnari, nec exigat debitorem.

16. PAULUS (lib. 9. ad Plautium).

Ei cui fundum in quinquennium locaveram, legavi, *quidquid eum mihi dare facere oportet, oportebitque, ut suerit heres sibi habere*. Nerva, Atlicinius, si heres prohiberet eum frui, ex conducto; si jure locationis quid retineret, ex testamento fore obligatum ajunt: quia nihil interesset, pereretur, an retineret: totam enim locationem legatam videri:

17. JAVOLENUS (lib. 2. Labeonis Posteriorum).

Reliqua quoque in judicio locationis venire.

18. PAULUS (lib. 9. ad Plautium).

Cassius: Etiam si habitatio eo modo legata esset, gratuitam habitationem heres præstare

deberet: & præterea placuit, agere posse colonum cum herede ex testamento, ut liberetur conductione: quod rectissime dicitur.

19. MODESTINUS (lib. 9. Regularum).

Cum ita testemur: *Heres meus damnas esto liberare illum, quod is negotia mea gessit: & si quid eum mihi dare facere oportet, ab eo non exigere*: damnatur heres, nec creditas ab eo quoque pecunias exiget: in simili autem legato vix est, ut de eo quoque legando paterfamilias senserit, quod servis ejus peculii nomine debetur.

20. IDEM lib. 10. Responforum.

Aurelio Sempronio fratri meo. *Neminem molestari volo nomine debiti, neque exigere aliquid ab eo, quamdiu viveret, neque de sorte aut usura nomine debiti: & absolvo (ei) & libero ex pignoribus ejus domum & possessionem Caperlatham*. Modestinus respondit, ipsum debitorem, si conveniatur, exceptione tutum esse: diversum in persona heredis ejus. §. 1. Gaius Seius cum adolevisset, accepit curatores Publium Mævium, & Lucium Sempronium: sed (enim) idem Gaius Seius intra legitimam ætatem constitutus, cum infatum concideret, testamento suo de curatoribus suis ita cavit, *Quæstionem curatoribus meis nemo faciat, rem enim ipse tractavi*. Quæro, an rationem curæ heredes adulti a curatoribus petere possint: cum defunctus (ut ex verbis testamenti apparet) confessus sit, se omnem rem suam administrasse? Modestinus respondit: si quid dolo curatores fecerunt, aut si quæ res testatoris penes eos sunt, eo nomine conveniri eos posse.

21. TERENCEIUS (CLEMENS lib. 12. ad Legem Juliam & Papiam).

Si id, quod mihi (deberes, vel tibi vel alii legavero, idque mihi) solveris, vel qualibet alia ratione liberatus a me fueris: extinguitur legatum. §. 1. Unde Juliano placuit, etsi debitori heres extiterit creditor, posteaque ipse creditor decesserit: legatum extinguere: & hoc verum est: quia * *confusione perinde extinguitur obligatio, ac solutione*. §. 2. Sed si sub conditione dato legato heres præoccupaverit, & exegerit debitum: aliud dici oportet: quia in arbitrio heredis esse non debet, ut, quandoque conditione existente, neque ipsi legatario debeatur legatum, si tum vivat & capere possit, neque ei, ad quem hoc commodum pervenit, si legatarius capere non possit.

22. PAPINIANUS (lib. 19. Quæstion.)

Quod mihi Sempronius debet, peti volo: non tantum exceptionem habere debitorem, sed & fideicommissum, ut liberetur, petere posse responsum est.

23. IDEM (lib. 7. Responforum).

Procurator, a quo rationem heres exigere prohibitus, eoque nomine procuratorem liberare damnatus est, pecuniam ab argentario debitam ex contractu, quem ut procurator fecit, jure mandati cogetur restituere, vel actiones præstare.

24. IDEM (lib. 8. Responforum).

Cum heres rogatur debitorem suum liberare: de eo tantum cogitatum videtur, quod in obligatione manserit: itaque si quid ante tabulas

apertas fuerit solutum, ad causam fideicommissi non pertinebit: quod autem post tabulas apertas ante aditam hereditatem, ab eo, qui voluntatem defuncti non ignoravit, fuerit exactum, dolo proximum erit, ideoque repeti potest.

25. PAULUS (lib. 10. Quaestionum).

Legavi Titio quod mihi deberetur, vel adjecta certa quantitate, sive specie, vel non adjecta: aut ex contrario, æque cum distinctione; veluti, *Titio, quod ei debeo*; vel ita, *Titio centum, quæ ei debeo*. Quæro, an per omnia requirendum putes, an debitum sit: & plenius rogo, quæ ad hæc spectant, attingas, cottidiana enim sunt? Respondi, Si is, cui Titius debebat, debitum ei remittere voluit, * nihil interest, heredem suum iussit, ut eum liberaret, an prohibeat eum exigere: utroque enim modo liberandus est debitor, & utroque casu competit ultro ad liberandum debitori actio. † Quod si etiam centum aureorum vel fundi debiti mentionem fecit: si quidem debitor fuisse probetur, liberandus est: quod si nihil debeat, poterit dici quasi falsa demonstratione adjecta, etiam peti, quod comprehensum est, posse. Sed poterit hoc dici, si ita legavit, *Centum aureos, quos mihi debet*: vel, *Stichum, quem debet, heres meus damnas esto non petere*. † Quod si sic dixit, *Heres meus centum aureos, quos mihi (Titius) debet, damnas esto ei dare*: etiam illud tentari poterit, ut petere possit, quasi falsa demonstratione adjecta: quod mihi nequaquam placeat: cum dandi verbum ad debitum referre se testator existimaverit. † Contra autem, si debitor creditori leget, nullam utilitatem video, si sine quantitate leget. Sed & si id demonstret, quod debere se confitetur: nulla utilitas est, nisi in his speciebus, in quibus emolumentum debiti ampliatur. Quod si centum aureos, quos se debere dixit, legavit: si quidem debet, inutile est legatum: quod si non fuit debitor, placuit utile esse legatum: certa enim nummorum quantitas similis est Stichio legato cum demonstratione falsa: idque & D. Pius rescripsit, certa pecunia dotis acceptæ nomine legata.

26. SCÆVOLA (lib. 4. Responsorum).

Tutor decedens aliis heredibus scriptis, pupillo suo, cujus tutelam gessit, tertiam partem bonorum dari voluit, si heredibus suis tutelæ causa controversiam non fuerit, sed eo nomine omnes liberaverit; pupillus legatum prætulit, & postea nihilominus petit quicquid ex distractione aliave causa ad tutorem suum ex tutela pervenerit; Quæro, an verbis testamenti ab his exactionibus excludatur? Respondit, si, prius quam conditioni pareret, fideicommissum percepisset, & pergeret petere id, in quo contra conditionem faceret, doli mali exceptionem obtinendam; nisi paratus esset, quod ex causa fideicommissi percepisset, reddere; quod & ætatis beneficio indulgendum est.

27. TRYPHONINUS (lib. 8. Disputationum).

Videamus, si ei, cum quo de peculio actio erit, liberatio testamento legata sit: an si die, quo legata cedere solent, nihil in peculio sit, legatarii loco habetur? atquin nondum debitor

fuit: nec procedit, ut emolumentum aliquod ex legato ad eum perveniat, nisi propter spem futuri peculii: nunquid ergo in pendentem sit, an legatarius fuerit, perinde atque si qua alia causa spem legati dubiam faceret?

28. SCÆVOLA lib. 16. Digestorum.

Aurelius Symphorus fideiusserat pro tutore quodam, & decedens eisdem pupillis legavit in hæc verba: *Arellio Latino, & Arellio Felici, singulis quina, cum quis eorum quatuordecim annorum fuerit: ad quod tempus præstari eis volo, singulis alimentorum nomine mensuos denarios senos, & vestiarii nomine annuos denarios viginti quinque: quo legato contenti esse debetis, quando tutela vestra non minimo damno rationem meam adfixerit: a vobis autem heredes mei peto, ne quid ex ratione tutelæ ab his exigere, vel ab hoc legato eorum retinere velitis*. Quæsitum est, si heres ejus ex causa fideiussionis aliquid præstiterit: an ab herede filiorum ejus, pro quo fideiusserat, repetere possit? Respondit, verbis, quæ proponerentur, id solum videri heredum fideicommissum, ne exigent, quod ex ratione tutelæ, quam ipse Symphorus administraverat, ab Arelliis sibi deberetur. §. 1. Testamento facto, debitoribus liberationem reliquerat: post inciso lino, & recognito testamento, aliud testamentum fecit, in quo repetiit legatum his verbis: *quibusque legata in eo testamento, quod incideram, dedi, omniarata esse, & quæque scripta sunt, volo*. Quæsitum est, adita ex sequente testamento hereditate, an debitores, quibus priori testamento liberatio relicta erat, consequi possint, ut etiam ejus quantitatibus nomine, quam post prius testamentum debere coeperant, liberarentur; & si ab his heredes petere cœperint, an doli mali exceptione summoventur? Respondit, non liberari. §. 2. Titius Seio debitori suo ita legavit, *Do lego Seio denarios decem. Item dono illi quicquid sortis & usurarum nomine mihi debebat*: præterea generaliter damnavit heredes, fideique eorum commisit, uti darent, restituerent unicuique quicquid ei legasset: postea Seius aliam præterea pecuniam a Titio mutatus est. Quæro, an hæc quoque pecunia, quæ post testamentum factum data esset Seio, legata intelligatur? Respondit, cum in præteritum tempus verba collata proponerentur, non esse posterius credendum legatum. §. 3. Titius testamento facto, & filiis heredibus institutis, de patre tutore suo quondam facto ita locutus est: *Seium patrem meum liberatum esse volo ab actione tutelæ*. Quæro, hæc verba quatenus accipi debent, id est, an pecunias, quas vel ex venditionibus rerum factis, aut ex nominibus exactis in suos usus convertit, vel nomine suo fœneravit, filiis, & heredibus testatoris, nepotibus suis debeat reddere? Respondit, eum, cujus notio est, æstimaturum: * præsumptio enim propter naturalem affectum facit, omnia patri videri concessa: nisi aliud sensisse testatorem, ab heredibus ejus approbetur. §. 4. Mævia testamento suo alterum ex heredibus suis actione tutelæ voluit liberari his verbis, *rationem tutelæ, quam egit Julianus Paulus cum Antistio Cicerone, posci ab eo nolo, eoque nomine causa omni liberatum esse*

volo:

volo: Quæro, an si qua pecunia ex tutela apud eum remanet, peti ab eo possit? Respondit, nihil proponi earum pecunia, quæ pupillæ est, & apud tutorem posita maneret, legata videretur. §. 5. Testamento ita scripserat: *Titio adfini meo quidquid mihi quacunque ex causa debebat, remitti volo, eoque amplius decem do*: codicillis ita scripsit: *Titio hoc amplius adfini & debitori meo usuram pecuniæ, quam mihi debebat, ab herede meo donec advivet. Quod si exigere ultra voluntatem meam putaverit, ejus sortis usuram eidem Titio ab heredibus meis, donec vivit, præstari volo*. Quæsitum est, cum augendi potius, quam minuendi testator voluntatem habuerit: an heredes ex causa fideicommissi Titio teneantur, ut eum omni debito liberent? Respondit, secundum ea quæ proponerentur, videri minutum legatum, quod primo dederat. §. 6. Legatum est testamento hoc modo: *Seio concedi volo, quidquid mihi ab eo debitum est, vel fidem meam pro eo obligavi*. Quæro, utrum id solum, quod testamenti facti tempore debebatur, legatum sit: an etiam, si quid ex ea summa usurarum nomine postea accessit, legato cedat? Respondit, videri omnem obligationem ejus debiti per fideicommissum solvi voluisse. §. 7. Stichus testamento manumisso fundum instructum & alia legavit, & hæc verba adjecit: *quem rationem reddere veto, quia instrumenta penes se habet*. Quæsitum est, an Stichus reliqua, quæ ex administratione actus debuerat, reddere debuerit? Respondit, Stichum eo nomine non teneri. Claudius: nemo enim ex servitutis actu post libertatem tenetur, & consultatio ad jus debiti relata fuerat: retineri ergo reliqua possunt cum peculio, aut ex eo deduci, si legatum est. §. 8. *Centum quæ apud Apronianum deposita habeo, apud ipsum esse volo, donec filius meus ad annos viginti pervenerit: ejusque pecuniæ usuram exigi veto*. Quæsitum est, an ex causa fideicommissi Apronianus consequi possit, ne ante tempus a testatore præscriptum ea summa ab eo exigatur? Respondit, secundum ea quæ proponerentur, consequi posse. §. 9. Filias heredes scripserat, quarum fidei commisit in hæc verba: *Ne a Gaio Seio rationes actus rei meæ, quæ per mensam ejus, (sive extra mensam,) in diem mortis meæ gesta est, exigatis: eoque nomine cum liberetis*. Quæsitum est, cum universas rationes in diem mortis iste administraverit, & per mensam suam, & (quæ) extra administrabantur: an ad rationes reddendas heredibus teneatur? Respondit, liberationem quidem secundum ea quæ proponerentur, legatam esse: sed quatenus præstanda sit, ex qualitate disceptationis judicem æstimaturum. §. 10. Eum, qui tutelam ipsius administraverat, (&) fratrem suum, & alios (quosdam) scripsit heredes: & tutori legavit, *quæ impendebat in se, & fratrem ipsius, decem*. Quæsitum est, an utile esset in persona ejus fideicommissum? Respondit, si id dederit per fideicommissum, quod debebatur: peti non posse. §. 11. Idem quæsit, si in tutoris persona inutile esset, an in persona fratris utile videretur, quoniam illi proficeret, cujus & ipsius tutelam administrasset? Respondit, fratri utiliter esse legatum: cum suo

debito liberetur. §. 12. Idem quæsit: si tutor amplecteretur fideicommissum, ita ut quibusdam dari vellet verbis testamenti, in quibusdam autem recedat, quod minorem quantitatem sumptuum dicat fideicommissum contineri, quam ipse erogaverat, an audiri deberet? Respondit, non impediri eum scriptura testamenti, quominus omne, quod sibi deberi probasset, petere posset. §. 13. Quidam ita legavit: *Semproniam uxori meæ reddi jubeo ab heredibus meis quinquaginta ea quæ mutua acceperam chirographo particulatim in negotia mea*. Quæsitum est, an, si vere uxoris debitor fuerit, fideicommissum constiterit? Respondit, si debita fuisset, nullum esse fideicommissum. §. 14. Idem quæsit, an si hanc pecuniam ut debitam apud Judicem petierit, & victa fuerit: an fideicommissum peti possit? Respondit, secundum ea, quæ proponuntur, posse ex causa fideicommissi peti, quod apparuisset non fuisse ex alia causa debitum.

29. PAULUS (lib. 6. ad Legem Juliam & Papiam).

SI is, qui duos reos promittendi habet, damnaverit heredem, ut utrosque liberet: si alter ex his capere non possit, nec socii sint, delegari debet is, qui nihil capit, ei, cui hoc commodum Lege competit; cujus petitione utrumque accidit, ut & hoc commodum ad eum perveniat, & is, qui capit, liberetur: Quod si socii sint, propter eum, qui capax est, & ille capit per consequentias, liberato illo per acceptilationem: id enim eveniret, etiam si solum capacem liberare jussus est.

30. IDEM (lib. 10. Quæstionum).

PETITOR vel possessor damnavit heredem suum, ne centumvirale iudicium exercent: de effectu legati quæritur? Et dictum, ita demum utile videri legatum esse, si malam causam adversarius testatoris habuit, aut litigante herede vinci debuerit: tunc enim non tantum litis emolumentum, sed etiam sumptus heres legatario præstare cogitur: nam in bona causa nihil videtur esse in legato, nec propter sumptus; quod quidam existimaverunt.

31. SCÆVOLA (lib. 3. Responsum).

CREDITOR debitori legavit ita: *Gaio Seio quidquid mihi sub pignore hortorum suorum debuit, ab heredibus meis dari volo*. Quæro, cum testator vivus a Seio aliquid recepit, an id ex causa legati peti possit? Respondit, secundum ea quæ proponerentur, non posse. † Idem repetiit: & ait, (item) testatorem ante factos codicillos, quibus legavit, pene omnem pecuniam sortis & usurarum recepisse, ita ut modicum sortis & usurarum debeatur: & quæsit, an ei petitio competere, Propter verba ad præteritum relata, *quidquid mihi debuit*? Respondit: Prius quidem secundum ea, quæ proponerentur, recte responsum est: verum posterius, propter ea quæ in tempore adderentur, ita ab iudice æstimandum, ut inspiceret, oblivione pecuniæ solutæ, aut quod eo incerto numerata esset, id fecisset, an consulto, quod quantitatem quandam debitam, non ius liberationis dare voluisset. §. 1. Inter cætera liberto ita legavit, *Et si quid me vivo gessit, rationes ab eo exigi veto*. Quæsi-

Quæritur, an chartas, in quibus rationes conscriptæ sunt, item reliquas, secundum accepta & expensa, heredibus reddere debeat? Respondit, ea, de quibus quæreretur, posse heredem vindicare, id autem, quod conservis, qui remanent in hereditate, crediderit, & in rem domini versum esset, desisse in reliquis esse. §. 2. Titia, quæ duos tutores habuerat, ita cavuit: *Rationem tutelæ meæ, quam egit Publius Mævius cum Lucio Titio, reposci ab eo nolo*: Quæritur, an si qua pecunia apud eum ex tutela remansit, peti ab eo possit? Respondit, nihil proponi, cur non pecunia, quæ pupillæ esset, & apud tutorem remaneret, legata videretur. §. 3. Item quæritur, an contutor liberatus videretur? Respondit, contutorem non liberari. §. 4. Gaius Seio optime merito hoc amplius lego, concedique volo, neque ab eo peti, neque ab heredibus ejus, quidquid mihi aut chirographis aut rationibus debitor est, vel quidquid a me mutuum accepit, vel fidem meam pro eo obligavi. Quæro, utrum id solum, quod eo tempore, quo testamentum fiebat, debebatur, legatum sit: an & si quid ex ea summa usurarum nomine postea accessit, legato cedat? Respondit, secundum ea quæ proponerentur, videri omnem obligationem Seio ejus debiti per fideicommissum solvi voluisse. §. 5. Item quæritur, si postea novatione facta & ampliata summa, coeperit debere: an id, quod ex vetere contractu debebatur, nihilominus in causa legati daret, & an vero novatione facta, quasi novus debitor ampliatae summæ possit conveniri? Respondit, id duntaxat legatum videri, quod tunc debuisset: si tamen mansit in ea voluntate testator, quæ tunc fuisset.

TIT. IV.

DE ADIMENDIS, VEL TRANSFERENDIS LEGATIS VEL FIDEICOMMISSIS.

1. PAULUS (lib. 3. ad Sabinum).

Qui actu legato iter adimat, nihil adimit: quia nunquam actus sine itinere esse potest.

2. POMPONIUS (lib. 5. ad Sabinum).

Fundo legato adimi ita potest, *Fundum illi præter usumfructum neque do, neque lego*: ut ususfructus in legato relinquatur. §. 1. Sed & fructus adimi potest, ut proprietas relinquatur. §. 2. Item pars fundi legati adimi potest.

3. ULPIANUS lib. 24. ad Sabinum.

Si quis ita legaverit: *Titio fundum do, lego: si Titius decesserit, Seio heres meus dare damnas esto*: recte translatum legatum videtur: sed etsi jam mortuo eo, cui legatum erat, easdem res transtulerit, Sempronio debetur. §. 1. Si quis Titio legaverit sic: *Titio dato; aut si Titius ante decesserit, quam accipiat, Sempronio dato*: secundum meram subtilitatem utrique obligatum videri heredem, id est, (&) Sempronio & heredi Titii: sed si quidem mora Titio ab herede facta est, ad heredes ejus legati exactio transmittitur, Sempronio repellendo: sin autem nulla mora intercesserit, tunc Sempronius legatum accipit, & non Titii heredes: sed si ante diem legati cedentem decesserit Titius, soli Sempronio debetur le-

gatum. §. 2. Idem dicendum est, & fideicommissa hereditate puero data: aut, si ante restitutam decessisset, matri ejus relicta: ut si puer ante diem legati cedentem decessisset, matri debeatur; si postea, ad pupilli heredes fideicommissum transmittatur, utpote re ipsa mora subsecuta. §. 3. Sed & cum quis ita legasset: *Heres meus Titio dato: si non dederit, Sempronio dato*: ita demum Sempronio debetur, si dies ejus in persona Titii non cessisset. §. 4. Si quis ita legaverit: *Heres meus Titio fundum dato, & si Titius eum fundum alienaverit, heres meus eundem fundum Seio dato*: oneratus est heres: non enim a Titio fideicommissum relictum est, si alienasset fundum, sed ab herede ei legatum est: heres igitur debet, doli exceptione opposita, prospicere sibi cautione a Titio de fundo non alienando. §. 5. Si quis plus quam dedit, ademerit, ademptio valet: veluti si quis viginti legaverit, & quadraginta ademerit. §. 6. Si loci ususfructum leget testator, & iter adimat: non valet ademptio, ne vitietur legatum. † Sicuti qui proprietatem fundi legat, iter adimendo, legatum non minuit. §. 7. Si duobus Titiiis separatim legaverit & uni ademerit, nec appareat cui ademptum sit: utrique legatum debetur: quemadmodum & in dando, si non appareat cui datum sit, dicemus neutri legatum. §. 8. Si Titio fundus pure, eidemque sub conditione legatus sit; deinde postea ademptum sit sic, *Titio fundum, quem sub conditione legavi, heres meus ne dato*: ex nulla datione debetur; nisi specialiter dixerit, pure eum legatum velle accipere. §. 9. Conditio legati an adimi possit, vel hereditatis, vel statuliberi, videndum: Et Julianus scribit, in statulibero detractam conditionem non representare libertatem. Papinianus quoque lib. 17. Quæstionum scribit generaliter, conditionem adimi non posse: nec enim datur (inquit) conditio, sed adscribitur; quod autem adscribitur, non potest adimi, sed quod datur: Sed * melius est, sensum magis, quam verba amplecti; & conditiones sicuti adscribi, ita & adimi posse. §. 10. Cum Titio centum testamento legasset, & eidem codicillis ita legasset, *Titio quinquaginta duntaxat, nec amplius heres meus dato*: non amplius quinquaginta legatarium petiturum. §. 11. Non solum autem legata, sed & fideicommissa adimi possunt: & quidem nuda voluntate. Unde quæritur, an etiam inimicitias interpositis fideicommissum non debeatur? Et si quidem capitales vel gravissimæ inimicitiae intercesserint, ademptum videri, quod relictum est: sin autem levis offensa, manet fideicommissum. Secundum hæc & in legato tractamus, doli exceptione opposita.

4. IDEM lib. 33. ad Sabinum.

Quod si iterum in amicitiam redierunt, & pernituit testatorem prioris offensæ: legatum vel fideicommissum relictum redintegratur: *ambulatoria enim est voluntas defuncti usque ad vitæ supremum exitum*.

5. GAIUS lib. 2. ad Edictum Urbicum.

Sicuti adimi legatum potest, ita & ad alium transferri: veluti hoc modo, *quod Titio legavi,*

gavi, id Seio do lego : quæ res in personam Titii tacitam ademptionem continet.

6. PAULUS (lib. 5. ad Legem Juliam & Papiam).

Translatio legati fit quatuor modis : aut enim a persona in personam transfertur ; aut ab eo, qui dare iussus est, transfertur, ut alius det : aut cum res pro re datur, ut pro fundo decem aurei : aut quod pure datum est, transfertur sub conditione. §. 1. Sed si id, quod a Titio dedi, a Mævio dem, quamvis soleant esse duo ejusdem rei debitores, tamen verius est hoc casu ademptum esse legatum : nam cum dico, quod Titium dare damnavi, Seius damnas esto dare, videor dicere, ne Titius det. §. 2. Item si pro fundo decem legentur, quidam putant non esse ademptum prius legatum : sed verius est, ademptum esse : novissima enim voluntas servatur.

7. ULPIANUS (lib. 14. ad Sabinum).

Quod si alii legetur sub conditione, quod alii pure datum est : non plene recessum videtur a primo : sed ita demum, si conditio sequentis extiterit : ceterum si hoc animo fuerit testator, ut omnimodo recessum a primo putaverit, dicendum erit, a primo ademptum legatum.

8. JULIANUS (lib. 32. Digestorum).

Et ideo si vivo testatore mortuus fuerit is, in quem translatum legatum fuerit : nihilo magis ad eum, a quo translatum fuerit, pertinebit.

9. ULPIANUS (lib. 5. Disputationum).

Cum centum, quæ quis pure reliquit, conditione adjecta iterum eidem legavit : si quidem quasi aliam hanc summam esse voluit, & quod pure relictum est, statim debebitur ; & quod sub conditione adscriptum est, si conditio extiterit.

† Quod si eandem summam mutata voluntate sub conditione reliquit : pura datio, conditionalis effecta videbitur. Quare si in eodem testamento, in quo centum adscripserat, postea quinquaginta reliquerit : si quidem alia voluit esse hæc quinquaginta, centum quinquaginta debebuntur : sin vero quinquaginta tantum deberi voluit, quinquaginta tantum debebuntur. † Idem est, & si in codicillis (id) fuerit factum.

10. JULIANUS lib. 37. Digestorum.

Si legatum pure datum Titio, adimatur sub conditione, & pendente conditione Titius decesserit : quamvis conditio defecerit, ad heredem Titii legatum non pertinebit : nam legatum cum sub conditione adimitur : perinde est, ac si sub contraria conditione datum fuisset. §. 1. Quod ita legatum est, Titio decem heres meus dato : si Titio non dederit, eadem decem Sempronio dato : si moriatur Titius ante diem legati, Sempronius legatum utiliter petet : translatum enim legatum intelligi debebit.

9. IDEM lib. 54. Digestorum.

Qui hominem legat, & Stichum adimit, non perimit legatum, sed extenuat :

12. ULPIANUS lib. 50. ad Sabinum.

Ut Stichum legatarius eligere non possit.

13. MARCIANUS lib. 6. Institutionum.

Di Severus & Antoninus rescripserunt, cum testator postrema scriptura, quaqua ratione mo-

tus, pessimum libertum esse adjecisset : ea quæ priori scriptura ei relicta fuerant, adempta videri.

14. FLORENTINUS lib. 11. Institutionum.

Legata inutiliter data, ademptione non confirmantur : veluti si domino herede instituto, (servo) pure legatum si sub conditione adimatur : nam * pure legatum, sub conditione adimatur, sub contraria conditione datum intelligitur : & ideo confirmatur : ademptio autem quo minus, non quo magis legatum debeatur, intervenit. §. 1. Quibus ex causis datio legati inutilis est, ex iisdem causis etiam ademptio inefficax habetur : veluti si viam pro parte adimas ; aut pro parte liberum esse veter-

15. PAULUS (lib. singul. de Adsignatione libertorum).

Cum servus legatus a testatore, & alienatus, rursus redemptus sit a testatore, non debetur legatario, opposita exceptione doli mali : sane si probe legatarius novam voluntatem testatoris, non submovebitur.

16. IDEM ex lib. singul. de Jure Codicill.

Nihil interest inducatur, quod scriptum est, an adimatur.

17. CELSUS lib. 22. Digestorum.

Nihil prohibet, priorem scripturam posteriore corrigere, commutare, rescindere.

18. MODESTINUS lib. 8. Differentiarum.

Rem legatam si testator vivus alii donaverit, omnimodo extinguitur legatum, nec distinguimus, utrum propter necessitatem rei familiaris, an mera voluntate donaverit ; ut, si, necessitate donaverit, legatum debeatur ; si nuda voluntate, non debeatur : hæc enim distinctio in donantis munificentiam non cadit, cum * nemo in necessitatibus liberalis existat.

19. IDEM lib. 11. Responsorum.

Modestinus respondit : Si adimendo legatum, quod Mævio relictum sit, fideicommissum ab eo datum defunctus revocare noluit : heredes ex causa fideicommissi conveniri posse, recte probari.

20. POMPONIUS lib. 1. ad Quintum Mucium.

Licet transferam legatum in eum, cum quo nobis testamenti factio non est, siue in servum proprium, cui sine libertate legavero : licet eis non debeatur, nec illi tamen debebitur, cui fuerit ademptum.

21. LICINIUS RUFINUS lib. 4. Regularum.

Legatum nulli alii adimi potest, quam cui datum est : quapropter si filio aut servo alieno legatum fuerit, domino * aut patri legatum adimi non potest.

22. PAPINIANUS lib. 6. Responsorum.

Ex parte heres institutus, etiam legatum acceperat : eum testator inimicitiis gravissimis persecutus, cum testamentum aliud facere instituisse, neque perficere potuisset, præterit : Hereditariæ quidem actiones ei non denegabuntur, sed legatum si petat, exceptione doli mali submovebitur.

23. IDEM lib. 7. Responsorum.

Pater inter filios facultatibus divisit filiam ex ratione primipili commodorum trecentos aureos accipere voluit ; ac postea de pecunia com-

modorum possessionem paravit: nihilominus fratres & coheredes sorori fideicommissum præstarent. Non enim absumptum videtur, quod in corpus patrimonii versum est. Cum autem inter filios diviso patrimonio, res indivisas ad omnes coheredes pertinere voluisset, ita possessionem ex commodis comparatam dividi placuit, ut in eam superflui pretii filia portionem hereditariam acciperet: hoc enim eveniret, in bonis pecunia relicta.

24. IDEM lib. 8. Responsorum.

Legatum sub conditione datum, cum transferatur, sub eadem conditione transferri videtur, si non conditio priori personæ cohæreat: nam si quis uxori sublati liberis legaverit, repetita conditio non videbitur, quæ fuit in persona mulieris necessaria. §. 1. Pater hortos instructos filiae legavit; postea quædam ex mancipiis hortorum uxori donavit: siue donationes confirmavit, siue non confirmavit, posterior voluntas filiae legato potior erit. Sed etsi non valeat donatio, tamen minuisse filiae legatum pater intelligitur.

25. IDEM lib. 9. Responsorum.

Alteri ex heredibus præceptionem prædii dedit; mox alteri præstari adversus debitorem actiones ad eum finem mandavit, quo prædium fuerat comparatum: cum postea prædio distracto citra ullam offensam ejus, qui præceptionem acceperat, pretium in corpus patrimonii redisset, non esse præstandas actiones coheredi, respondi.

26. PAULUS (lib. 9. Quæstionum).

Si servo cum libertate dato legato & alienato adimatur libertas: quamvis alieno inutiliter adimatur, tamen legatum ad emptorem non perventurum: & merito: constitit enim ademptio, quia possit redimi: sicut datio, cum in eum confertur, qui testamenti faciendi tempore fuit testatoris, deinde alienato codicillis libertas datur.

§. 1. Quid ergo, si eam, quem liberum esse quis iusserat, manumiserat vivus, deinde codicillis libertatem ei ademerit? videamus, an perdiderit legatum vana ademptio libertatis: quod quidam putant: sed supervacua scriptura non nocet legato.

27. IDEM (lib. 21. Quæstionum).

Servus legatus est, & ei aliquid: si alienato eo adimatur quod ei legatum est, valet ademptio: quia & legatum potest procedere, si redimatur. §. 1. Servo legato, & inter vivos manumisso, si legatum adimatur: nullius momenti ademptio est: igitur legatum, quod ipsi datum est, capiet: nam etsi rursus in servitutem reciderit, non tamen legatum ejus resuscitabitur: novus enim videtur homo esse.

28. VALENS (lib. 5. Fideicommissorum).

Si tibi certam rem legavero, & rogavero te, ut eam Titio restitueres; deinde eandem rem tibi fideicommisero, nec rogavero te, ut alii eam præstares: queritur, an in tua potestate sit, ex causa fideicommissi eligere, ut fideicommissum non præstes? & magis posteriorem scripturam testamenti placuit spectari.

29. PAULUS (lib. 3. Sententiarum).

Libertus, qui in priore parte testamenti legatum acceperat, & ingratus postea eadem

scriptura a testatore appellatus est: commutata voluntate, actionem ex testamento habere non potest.

30. SCÆVOLA (lib. 20. Digestorum).

Alumnæ suæ plura legaverat: quædam ex his abstulit: quædam ut præstarentur, ab herede suo petiit: in quibus viginti dari voluit his verbis, *Hoc amplius do, lego, darique volo viginti auri libras: & adjecit, fideique tuæ, Atti, committo, ut imprimis Semproniam sororem tuam pro tua pietate & regere & tueri velis: & si putaveris eam ad bonam vitæ consuetudinem reverteri, ita viginti auri libras ei reddere, cum morieris: interim tamen redditus ejus, id est, usuras semisses ei præstes: postea codicillis ad Maxium legatarium easdem viginti libras auri transtulit, & fidei ejus commisit in hæc verba, Viginti libras auri, quas testamento Sempronie alumnae meae reliqui, eas dari volo Maxio, cautionibus interpositis, ut ex ea summa eidem Sempronie, quandiu advixerit, præstet menstruos denarios quinque, & vestiarii nomine denarios centenos videnos quinos, adque fidei vestrae committo: certa sum autem te, Maxi, pro tua pietate petiturum ab herede tuo, ut voluntas mea in persona alumnae meae duret. Quæsitum est, an Maxius legatarius cogendus sit post mortem suam viginti libras auri Sempronie restituere, sicut rogatus fuerat Attius heres? Respondit, secundum ea quæ proponerentur, viginti quidem auri libras non cogendum præstare: sed alia, quæ ab eo alumnae relicta sunt, deberi & a Maxio, & ab herede ejus, donec vivit alumna. §. 1. Titia testamento Seiam libertam, eandemque collactaneam ex parte duodecima heredem instituerat: Pamphilo liberti suo prædia per fideicommissum dedit: in quibus & σύγκτησιν, id est, latifundium prædiorum, quæ appellabatur circa Coloneum: eidem liberti postea per epistolam alias etiam res donavit, in quibus de Seia & Pamphilo ita est locuta Titia: Τοῖς κληρονόμοις μὲν χάριεν βέλομαι βέβαια εἶναι τὰ ὑποτεταγμένα, ὅσα ἐῴδασα εἰς τὸ ὄνομα Παμφίλου πεποιημένα, εἰδὼς Seia ἢ συντροφὸς μὲ κληρονόμῳ μὴ γένηται, ἐξ ἧ γίγναται αὐτὴν μέρεος, βέλομαι αὐτῇ δὲ θῆνα [τῇ] σύγκτησιν τὴν περὶ Κολώνην. id est, Heredibus meis salutem. Volo firma esse, quæ inferius ordinata sunt, quæcumque in nomen Pamphili jam ante constitui. Si Seia collactanea mea heres non fiet ex parte, ex qua eam scripsi, volo ei dari σύγκτησιν, quæ est circa Coloneum. Quæsitum est, cum Seia liberta, omissa parte hereditatis ei testamento adscripta, ex codicillis fideicommissum, id est, σύγκτησιν circa Coloneum eligat, an si Pamphilus ex causa fideicommissi eadem prædia vindicet, doli mali exceptione summoventi debeat? Respondit, translatum videri fideicommissum prædiorum, id est, σύγκτησιν, quæ est circa Coloneum (in Seiam libertam). §. 2. Ab heredibus petierat, ut si in Provincia decessisset, sexaginta Lucio Titio darentur, ut is corpus ejus curaret in patriam reportari, & adjecerat hæc verba, Cui concedi volo, si quid ex ea pecunia supererit: eadem die codicillos ad heredes suos ita scripse-*

scripserat, Peto a vobis, ut siue in Provincia, siue in via aliquid mihi humanitus acciderit, corpus meum eretis & in Campaniam, & in monumentum filiorum meorum reportare. Quæsitum est, an id, quod superfuerit ex sexaginta, a Lucio Titio tacite ademerit? Respondit, ademptum videri. §. 3. Qui filias ex disparibus portionibus testamento heredem instituerat, pene omnium bonorum suorum eodem testamento divisionem fecit: deinde hæc verba adjecit, Τα δὲ λοιπὰ πάντα τῶν ὑπαρχόντων μὲν, ὁμοίως καὶ τὰ τῆς κληρονομίας βάρη, ἔσται μὲν τῶν δύο (μὲν) θυγατέρων, Πρίμης καὶ Σεκόνδης, ἡ τῆς ἐξ αὐτῶν περιόχης, id est, Reliqua autem omnia bona existentia mihi similiter & hereditaria onera erunt solam duarum filiarum mearum, scilicet, Primæ & Secundæ, vel quæ ex his subsistet: postea codicillis longe aliam divisionem fecit bonorum inter easdem, inter quas & testamento diviserat: quædam tamen nulli nominatim dedit. Quæsitum est, an Prima & Secunda filiæ, ex verbis testamenti consequi possint, ut solæ habeant ea, quæ nominatim nulli relicta sunt in divisione, quæ novissima a patre facta est? Respondit, non a tota voluntate recessisse videri, sed his tantum rebus, quas reformasset. §. 4. Cum post apertas tabulas testamenti Priscillianus vixit: de cuius legato, portionemque hereditatis, mater epistola ita caverat, Quoniam cognovi Priscillianum filium meum in extremis esse, iustissimum & piissimum duxi, portionem ejus hereditatis, quam ei testamento dederam, legare Mariano fratri meo, & Januario marito meo, æquis portionibus. Et si quid ei amplius legaveram, ut si quid ei humanitus contigerit, id lego, darique eis volo: postea ex eadem infirmitate Priscillianus decessit. Quæsitum est, an legatum quoque ejus ad Januarius & Marianum ex causa fideicommissi pertineat? Respondit, posse videri, si decessisset ex ea infirmitate, omnimodo & legatum ad eos, de quibus quæreretur, transtulisse.

31. IDEM (lib. 14. Digestorum).

Filio ex parte herede instituto duos fundos cum mancipiis & instrumento omni legavit: idem uxori plura legata, & servos Stichum & Damam legavit: sed cum in altero ex fundis filio prælegatis cognovisset villicum non esse, Stichum militi, & tam rei rusticæ, quam rationibus fundi præfecit. Quæsitum est, Stichus utrum ad uxorem, an ad filium pertineret? Respondit, cum memor erat eorum quæ testamento cavisset: Stichum his prædiis, in quæ translatus est, actorem sedere: nec uxorem posse Stichum ex fideicommissi causa petere. §. 1. Matri suæ heredi ex parte institutæ quatuor prædia legavit, & fidei ejus commisit, ut ex his duo socero restitueret: deinde codicillis socero ademit fideicommissum. Quæsitum est, an nihilominus ex prælegatione ad matrem pertinerent? Respondi, nihil proponi cur ad matrem pertinerent. §. 2. Seia testamento suo legavit auri pondo quinque: Titius accusavit eam, quod patrem suum mandasset interficiendum: Seia post institutam accusationem codicillos confecit; nec ademit Titio privigno legatum; & ante finem accusationis decessit: acta causa, pronunciatum est,

patrem Titii scelere Seia non interceptum. Quæro, cum codicillis legatum, quod testamento Titio dederat, non ademerit: an ab heredibus Seia Titio debeatur? Respondit, secundum ea, quæ proponerentur, non deberi. §. 3. Filiæ, quam in potestate habebat, inter cætera legavit peculium: idem post factum testamentum pecuniam a debitore filiæ exegit, & in suam rationem convertit. Quæro, an filia eo nomine cum heredibus patris agere possit? Respondit, si probaret non adimendi animo factum, agere posse.

32. VENULEIUS lib. 10. Actionum.

Detrahere legatis, vel adjicere, si nihil præter numeratam pecuniam legatum sit, promptum est: cum vero res corporales intervenient: & scriptura difficilior sit, & obscura portio. §. 1. Cum libertas adimitur, legata servis relicta nihil attinet adimi.

TIT. V.

DE REBUS DUBIIS.

1. PAPINIANUS lib. 7. Responsorum.

Undum Mævianum aut Seianum Titio legaverat; cum universa possessio plurium prædiorum sub appellatione fundi Mæviani rationibus demonstraretur: Respondi, non videri cætera prædia legato voluisse defunctum cedere si fundi Seiani pretium a fundi Mæviani pretio non magna pecunia distingueretur.

2. IDEM lib. 9. Responsorum.

Civibus civitatis legatum vel fideicommissum datum, civitati relictum videtur.

3. PAULUS (lib. 14. Quæstionum).

In ambiguo sermone non utrumque dicimus sed id duntaxat, quod volumus itaque * qui aliud dicit quam vult, neque id dicit quod vox significat, qui non vult; neque id, quod vult, quia id non loquitur.

* (IDEM lib. 19. Responsorum.

Paulus respondit, id quod conditionis implendæ causa datum est, sine dubio & certis, & incertis personis dari debere, ut fideicommissi petitio possit competere).

4. IDEM lib. 19. Responsorum.

Paulus respondit: cum nomen fideicommissarii testamento adscriptum non sit, nulli personæ, neque certæ, neque incertæ, datum fideicommissum videri, indubitatum est.

5. GAIUS lib. 1. Fideicommissorum.

Quidam relegatus facto testamento post heredis institutionem, & post legata quibusdam data, ita subjecit: Si quis ex heredibus cæterisve amicis, quorum hoc testamento mentionem habui, siue quis alius restitutionem mihi impetraverit ab Imperatore, & ante decessero, quam ei gratias agerem: volo dari ei quid id egerit a cæteris heredibus antea: unus ex his, quos heredes scripserat, impetravit ei restitutionem: & antequam sciret, decessit. Cum de fideicommissio quæreretur, an deberetur, consultus Julianus respondit, deberi: sed etiam si non heres vel legatarius, sed alius ex amicis curavit eum restituere, & ei fideicommissum præstari. §. 1. Si tibi & posthumo suo vel alieno hereditatem restituere quis rogaverit;

6. MÆCIANUS (lib. 3. Fideicommissi.)

Vel ex parte (te, & ex parte) posthumum heredem instituit, legatumve similiter vel fideicommissum dedisset:

7. GAIUS (lib. 1. Fideicommissorum).

Utrum ita posthumus partem faciat, si natus sit; an & si natus non sit, quaeritur: Ego commodius dici puto, si quidem natus non est, minime eum partem facere, sed totum ad te pertinere, quasi ab initio tibi solido relicto: si autem natus fuerit, utrosque accipere, quantum cuique relictum est: ut uno nato pars tibi dimidia debeatur; duobus natis, tertia tibi debeatur; tribus natis, quia trigemini quoque nascuntur, quarta (debeatur): & nostra quidem aetate Serapias Alexandrina mulier ad Divum Hadrianum perducta est cum quinque liberis, quos uno foetu enixa est, sed tamen quod ultra tres nascitur, fere portentosum videtur. §. 1. Cum quidam, pluribus heredibus institutis, unius fidei commississet, ut cum moreretur, uni ex coheredibus, cui ipse vellet, restitueret eam partem hereditatis, quae ad eum pervenisset: verissimum est, utile esse fideicommissum, nec enim in arbitrio ejus, qui rogatus est, positum est, an omnino velit restituere, sed cui potius restituat. * Plurimum enim interest, utrum in potestate ejus, quem testator obligari cogitat, faciat, si velit dare, an post necessitatem dandi, solius distribuendi liberum arbitrium concedit. §. 2. Quaesitum est, si coheredes ex disparibus patribus scripti sint: utrum partem suam in viriles partes restituere singulis debeat, an pro portionibus hereditariis, ex quibus heredes scripti sint? Et placuit, si testator ita restitui jussisset partem, si aliquam pecuniam dedissent, si quidem aequas partes jussi fuerint dare, conveniens videri esse, etiam ex fideicommissis aequas partes eis restitui oportere: si vero dispare in ea pecunia distribuenda significavit testator, ut videantur hereditariis portionibus congruere, consentaneum esse, etiam fideicommissum pro hereditariis partibus ei restitui debere.

8. PAULUS (lib. 2. Sententiarum).

Si inter virum & uxorem donatio facta fuerit, priore defuncto, cui donatum est, ad eum res redit, qui donaverat: quod si simul tam is, cui donatum est, quam is, qui donaverit: quaestio decidenda gratia, magis placuit valere donationem: eo maxime, quod donator non supervivat, qui rem condicere possit.

9. TRYPHONINUS (lib. 21. Disputationum).

Qui duos impuberes filios habebat, ei, qui supremas moritur, Titium substituit: duo impuberes simul in nave perierunt: Quaesitum est, an substituto, & cujus hereditas deferatur? Dixi, Si ordine vita decessissent, priori mortuo frater ab intestato heres erit, posteriori substitutus; in ea tamen hereditate etiam ante defuncti filii habebit hereditatem: in proposita autem quaestione, ubi simul perierint, (utrum) quia cum neutri frater superstes fuit, quasi utrique ultimi decessisse (sibi) videantur: an ve-

ro neutri, quia comparatio posterioris decedentis ex facto prioris mortui sumatur (quaeritur)? Sed superior sententia magis admittenda est, ut utrique heres sit: nam & qui unicum filium habet, si supremum morienti substituit, non videtur inutiliter substituisse; & * proximus agnatus intelligitur etiam, qui solus est, quique neminem antecedit; & hic utrique, quia neutri eorum alter superstes fuit, ultimi primique obierunt. §. 1. Cum bello pater cum filio perisset, materque filii, quasi postea mortui, bona vindicaret, agnati vero patris, quasi filius ante perisset: Divus Hadrianus credidit patrem prius mortuum. §. 2. Si cum filio suo libertus simul perierit, intestati patrono legitima defertur hereditas, si non probatur supervixisse patri filius: hoc enim reverentia patronatus suggerente dicimus. §. 3. Si maritus & uxor simul perierint, stipulatio de dote ex capitulo, Si in matrimonio mulier decessisset, habebit locum, si non probatur illa superstes viro fuisse. §. 4. Si Lucius Titius cum filio pubere, quem solum testamento scriptum heredem habebat, perierit: intelligitur supervixisse filius patri, & ex testamento heres fuisse, & filii hereditas successoribus ejus defertur, nisi contrarium approbetur. † Quod si impubes cum patre filius perierit, creditur pater supervixisse: nisi & hic contrarium approbetur.

10. ULPIANUS (lib. 6. Disputationum).

Si fuerit legatum relictum uni ex cognatis meis qui primus Capitolium ascenderit: si simul duo venisse dicantur, nec apparet quis prior venerit, an impediatur legatum? vel, ei, qui monumentum fecerit, & plures fecerint: vel ei, qui maximus natu est, & duo pares aetate sint: sed & si legatum Sempronio amico fuerit relictum, & duo sint aequa caritate conjuncti. † Sed & si duobus hominibus ejusdem nominis fuerit legatum, puta Sempronis; mox Sempronio ademptum sit, nec appareat, cui ademptum sit: Utrum datio in utriusque persona infringitur, an ademptio nulla est, quaeri potest. Item si ex pluribus servis ejusdem nominis uni, vel quibusdam libertas relicta est? Et verum est, in his omnibus etiam legata & libertates impediri: ademptionem autem in utrumque valere. §. 1. Plane si ita libertatem acceperit ancilla, Si primum marem peperit, libera esto, & haec uno utero marem & foeminam peperisset: si quidem certum est, quid prius edidisset, non debet de ipsius statu ambigi, utrum libera esset, necne; sed nec filiae, nam, si postea edita est, erit ingenua: si autem hoc incertum est, nec potest; nec per subtilitatem iudicialem manifestari, * in ambiguis rebus humaniorem sententiam sequi oportet, ut tam ipsa libertatem consequatur, quam filia ejus ingenuitatem, quasi per praesumptionem priore masculo edito.

11. JULIANUS lib. 36. Digestorum.

Quotiens libertis usufructus legatur, & ei, qui novissimus supervixerit, proprietates: utile est legatum: existimo enim omnibus libertis proprie-

proprietaem sub hac conditione, *Si novissimus supervixerit*, dari.

12. IDEM lib. 50. Digestorum.

Quotiens in actionibus, aut in exceptionibus, ambigua oratio est: commodissimum est, id accipi, quo res, de qua agitur, magis valeat, quam pereat.

13. IDEM lib. singul. de Ambiguitatibus.

Si is, qui ducenta deposuit, ita leget, *Seio cum ducentis, quae apud eum deposui, trecenta lego*: singulae summae separatae quidem, certam habent demonstrationem; conjunctione vero tali incidant in ambiguitatem: sed dicendum est, non trecenta, sed quingenta deberi, quia duae summae junguntur. §. 1. Si quis leget, *Fundum Scianum heres meus, Atrio cum Dionae Maevii servo dato*: dubitatur quidem Dionique quoque fundus legatus sit, an Dio cum fundo legatus sit. Sed magis dicendum est, non solum fundum, sed etiam servum Dionem esse legatum: maxime si nullas iustas causas habuit Dionem legandi. §. 2. Cum ita stipulationem concipimus: *Si hominem aut fundum non dederis, centum dari spondes?* utrumque est faciendum, ne stipulatio committatur: id est, siue alterum, siue neutrum factum sit, tenebit stipulatio. † Idemque est evidenter, cum propositis specialiter pluribus rebus quas fieri volumus, ita stipulamur: *Si quid eorum factum non erit, veluti, Stichum, & Damam, & Herodem sisti?* Si quis eorum non stiterit, decem dari? necesse est enim omnes esse sistendos, ut stipulationi satisfiat. † Vel (ut propius accedamus) fingamus ita stipulationem factam: *Si Stichum, & Damam, & Erotem non stiteris, decem dari?* neque enim dubitabimus, quin aequae omnes sisti oporteat. §. 3. Utrum ita concipias stipulationem, *Si illud, aut illud factum non erit*; an hoc modo, *Si quid eorum factum non erit, quae ut fierent, comprehensa sunt*: hoc interest, quod quamvis altero facto verum sit, hoc aut illud vere factum esse, non ideo tamen verum erit hoc aut illud factum non esse: nam simul ea possunt esse vera, quamvis inter se contraria sunt: quia cum significatio non ex universo, sed ex aliquo sumitur, si veri aliquid inde sit, veram efficit totam orationem: sicut e contrario duae orationes pugnantia continentes simul falsae sunt: veluti si qui liberorum partim puberes, partim impuberes decesserint: nam & hoc falsum erit, omnes impuberes decessisse; & illud, omnes puberes decessisse: id accidit, quia significatio sumitur ex universo: in quo si aliquid falsum est, totam orationem falsam efficit. Animadvertendum igitur est, quid sit de quo quaeritur. Nam cum ita concipio, *Si illud aut illud non fuerit*, quaeri debet, an aliquid factum non sit? illius effectus hic est, ut neutrum fiat; huius autem, ut utrumque fiat: nec in illo prodest, aliquid non fecisse, si aliquid factum sit; neque in hoc aliquid fecisse, si aliquid factum non sit. §. 4. Proinde si quis (ita) interroget, *Eorum quid, quae obijciuntur tibi, fecisti?* ille neget: hoc exprimat. Eorum quid, quae obijciuntur, non feci: id est,

nihil horum feci. §. 5. Si quis autem plura in stipulatum deducat, quorum unum fieri velit, ita comprehendere debet: *Illud aut illud fieri, spondes? si nihil eorum factum erit, tantum dabis?* §. 6. Item si paterfamilias in testamento ita scripserit, *Si quis mihi filius aut filia genitur, heres mihi esto*: Si mihi filius aut filia heres non erit, Seius heres esto: non satis voluntatem suam declaravit, si non aliter extraneum heredem esse velit, quam si neque filius neque filia heres sit: hoc enim modo concipi oportet, *Si mihi neque filius neque filia heres erit*: potest autem interdum superior scriptura esse necessaria, si quis, cum filium & filiam habeat, utrumque heredem instituere velit: sed siue alter heres futurus sit, extraneum miscere; siue neuter, extraneum substituere: sed proclivior est sententia testatoris sic esse interpretanda, ut, siue filius siue filia nati ei fuerint, extraneus non admittatur, nisi specialiter hoc testator expresserit.

14. MARCIANUS lib. 6. Institutionum.

Si quis ita scripserit, *Illis, qui testamentum meum signaverint, heres meus decem dato*: Trebatius utile legatum esse putat: quod Pomponius verius esse existimat, quia ipsum testamentum confirmatur testibus adhibitis: quod verum esse existimo.

15. IDEM lib. 2. Regularum.

Quædam sunt, in quibus res dubia est, sed ex postfacto retroducitur, & apparet quid actum est. Ut ecce si res legata fuerit, & deliberante legatario eam rem heres alii tradiderit: nam si quidem voluerit legatarius habere legatum, traditio nulla est: si vero repudiaverit, valet. † Tantundem est, & si pecuniam hereditariam legatam crediderit heres: nam si quidem non repudiaverit legatarius, alienam pecuniam credidit: si vero repudiaverit, suam pecuniam credidisse videtur. Quid ergo, si consumpta fuerit pecunia? utique idem erit ex eventu dicendum.

16. IDEM lib. 3. Regularum.

Quod de pariter mortuis tractamus, & in aliis agitatum est: Ut ecce, si mater stipulata est dotem a marito, mortua filia in matrimonio, sibi reddi, & simul cum filia perit: an ad heredem matris actio ex stipulatu competet? Et D. Pius rescripsit, non esse commissam stipulationem: quia mater filiae non supervixit. §. 5. Item quaeritur, si extraneus, qui dotem stipulatus est, simul cum marito decesserit, vel cum ea, propter quam stipulatus esset: an ad heredem suum actionem transmittat.

17. PAULUS lib. 12. ad Plautium.

Idem est, si duos uxori praelegata sit, & simul cum marito perierit.

18. MARCIANUS lib. 3. Regularum.

Sed & in illo quaeritur, si pariter pupillus, & qui ei substitutus erat frater necessarius, decesserit: an frater fratri existat heres, an contra? vel, si duo invicem necessarii substituti sunt, & una perierint: an heredes extitisse videantur? vel alter alteri, (hoc est), si invicem hereditatem

tēm rogati fuerint restituere? * In quibus casibus si pariter decesserint, nec appareat quis ante spiritum emisit, non videtur alter alteri supervixisse. §. 1. Sed & circa Legem Falcidiam, si dominus cum servis simul vita functus sit, servi, quasi in bonis ejus mortis tempore fuerint, non computantur.

19. ULPIANUS lib. 25. ad Sabinum.

Si cognatis legatum sit, & hi cognati quidem esse desierint, in civitate autem mancant: dicendum, deberi legatum: cognati enim testamenti facti tempore fuerunt. Certe si quis testamenti facti tempore cognatus non fuit, mortis autem tempore factus est per adrogationem, facilius legatum consequitur. §. 1. Si quis cognationi leget, idem est, atque si cognatis legasset.

20. PAULUS lib. 12. ad Plautium.

Cum Senatus temporibus Divi Marci permisit collegiis legare, nulla dubitatio est, quod, si corpori, cui licet coire, legatum sit, debeatur: cui autem non licet, si legetur, non valebit, nisi singulis legetur; hi enim, non quasi collegium, sed quasi certi homines, admittentur ad legatum.

21. IDEM (lib. 14. ad Plautium).

Ubi est verborum ambiguitas, valet, quod acti est: veluti cum Stichum stipuler, & sint plures Stichi; vel hominem; (vel) Carthagini, cum sint duæ Carthagine: semper in dubiis id agendum est, ut quam tutissimo loco res sit bona fide contracta: nisi cum aperte contra Leges scriptum est.

22. JAVOLENUS lib. 5. ex Cassio.

Cum pubere filio mater naufragio periit: cum explorari non possit, uter prior extinctus sit, humanius est credere, filium diutius vixisse.

23. GAIUS (lib. 5. ad Legem Juliam & Papiam).

Si mulier cum filio impubere naufragio periit, priorem filium necatum esse intelligitur.

24. MARCELLUS lib. 11. Digestorum.

Cum in testamento ambigue aut etiam perperam scriptum est: benigne interpretari, & secundum id quod credibile est cogitatum, credendum est.

25. CELSUS lib. 22. Digestorum.

Quem heredi meo dixero velle me liberum esse, liber esto: cui ut dare damnas sit heres meus dixero, ei heres meus dare damnas esto: testatoris voluntas, si quibusdam argumentis apparebit de quo dixit, adimplenda est.

26. IDEM lib. 26. Digestorum.

Cum quæritur in stipulatione, quid acti sit, ambiguitas contra stipulatorem est.

27. MODESTINUS lib. 1. Regularum.

Si quis de pluribus unum manumitti voluerit, nec appareat de quo manumittendo testator sensit: nulli eorum fideicommissa competit libertas.

28. JAVOLENUS lib. 3. ex Posteribus Labeonis.

Qui habebat Flaccum fullonem, & Philonicum pistorem, uxori Flaccum pistorem le-

gaverat: qui eorum, & num uterque deberetur? Placuit primo eum legatum esse, quem testator legare sensisset: quod si non appareret, primum inspicendum esse, an nomina servorum dominus nota habuisset: quod si habuisset, eum deberi qui nominatus esset, tametsi in artificio erratum esset: sin autem ignota nomina servorum essent, pistorem legatum videri, perinde ac (si) nomen ei adjectum non esset.

29. SCAEVOLA lib. 18. Digestorum

Plures testamento manumiserat, in quibus Sabinam & Cyprogeniam, cum quisque eorum ad trigessimum annum ætatis pervenissent: & cum liber quisque eorum esset, certam summam dari voluerat, & conjuncta scriptura ita cavebat: Sabinæ & Cyprogeniæ dari (volo), cum ad statutam ætatem pervenerint, singulis decem, & hoc amplius alimentorum nomine in annos singulos, quoad vivent, singulis decem. Quæsitum est, utrum omnibus manumissis alimenta debeantur, an vero Sabinæ & Cyprogeniæ solis? Respondit, secundum ea quæ proponerentur, videri omnibus alimenta legata.

TIT. VI.

DE HIS QUÆ POENÆ CAUSA RELINQUUNTUR.

1. AFRICANUS libro Quæstionum.

Filiosfamilias vel servo herede instituto, etiam si in patris dominive poenam illicite (vel probrose) datum est, nullius momenti legatum esse respondit: non enim id solum, quod in heredis, sed omne, quod in cujusque, lucrum aliquod ex ultima voluntate sentientis, (talem) poenam in testamento scriptum sit, nullius momenti habendum.

2. MARCIANUS lib. 6. Institutionum.

Poenam a conditione voluntas testatoris separat: & (an) poena, an conditio, an translatio sit, ex voluntate defuncti apparet: idque Divi Severus & Antoninus rescripserunt.

TIT. VII.

DE REGULA CATONIANA.

1. CELSUS lib. 35. Digestorum.

Catoniana regula sic definit: Quod, si testamenti facti tempore decessit testator, inutile foret: id legatum, quandocumque decesserit, non valere. Quæ definitio in quibusdam falsa est. §. 1. Quid enim, si quis ita legaverit, Si post Kalendas mortuus fuero, Titio dato? an cavillamur? nam hoc modo, si statim mortuus fuerit, non esse datum legatum, verius est, quam inutiliter datum. §. 2. Item, si tibi legatus est fundus, qui scribendi testamenti tempore tuus est: si cum vivo testatore alienaveris, legatum tibi deberetur: quod non deberetur, si testator statim decessisset.

2. PAULUS lib. 4. ad Plautium.

Sed & si sic legaverit, Si filia mea Titio nupta erit: sufficere visum est, si mortis tempore nupta inveniatur, licet testamenti facti tempore fuerit impubes.

3. PAPINIANUS lib. 15. Quæstionum.

Catoniana regula non pertinet ad hereditates: neque ad ea legata, quorum dies nos

mortis

mortis tempore, sed post aditam cedit hereditatem.

4. ULPIANUS lib. 10. ad Sabinum.

Placet, Catonis regulam ad conditionales institutiones non pertinere.

5. IDEM lib. 22. ad Sabinum.

Regula Catoniana ad novas Leges non pertinet.

TIT. VIII.

DE HIS, QUÆ PRO NON SCRIPTIS HABENTUR.

1. JULIANUS lib. 78. Digestorum.

Si quis hereditatem vel legatum adscripserit, quæritur, an hereditas vel legatum pro non scripto habeatur: & quid, si substitutum habeat huiusmodi institutio? Respondit? Pars hereditatis, de qua me consulisti, ad substitutum pertinet: nam Senatus, cum pœnas Legis Corneliæ constitueret adversus eum, qui sibi hereditatem vel legatum scripserat, eodem modo improbare videtur, quo improbatæ sunt illæ, *Quæ ex parte me Titius heredem scriptum in tabulis suis recitaverit, ex ea parte heres esto; ut perinde haberentur, ac si insertæ testamento non fuissent.*

2. ALFENUS VARUS lib. 5. Digest.

Quæ in testamento scripta essent, neque intelligerentur, quid significarent, ea perinde sunt, ac si scripta non essent: reliqua autem per seipsa valent.

3. MARCIANUS lib. 11. Institut.

Si in metallum damnato quid extra causam alimentorum relictum fuerit: pro non scripto est, nec ad fiscum pertinet: nam pœnæ servus est, non Cæsaris: & ita Divus Pius rescripsit. §. 1. Sed etsi post testamentum factum heres institutus vel legatarius in metallum damnatus sit, ad fiscum non pertinet. §. 2. Item, si servo alieno quid legatum fuerit, & postea a testatore redemptus sit, legatum extinguatur. Nam * *quæ in eam causam pervenerunt, a qua incipere non poterant, pro non scriptis habentur.*

4. ULPIANUS lib. 1. (3) ad Legem Juliam & Papiam.

Si eo tempore, quo alicui legatum adscribatur, in rebus humanis non erat, pro non scripto hoc habebitur. §. 1. Sed & si in hostium potestate erat, quo testamentum fiebat, neque ab hostibus rediit, pro non scripto erit. † Et ita Julianus scribit.

5. PAULUS lib. 12. Quæstionum.

Quod quis sibi adscripserit, si alii restituere a testatore iussus est, cum onere fideicommissum id apud heredem remanet, quamvis pro non scripto esset. † Idem est, & in testamento militis.

TIT. IX.

DE HIS QUÆ UT INDIGNIS AUFERUNTUR.

1. MARCIANUS lib. 6. Institutionum.

Divi Severus & Antoninus rescripserunt, quasi indignum carere legato seu fideicommissio libertum, quæ ei testamento patroni relicta erant, cum patronum suum post mortem ejus quasi illi-

cite mercis negotiatorem detulerat, quamvis & præmium meruit.

2. IDEM lib. 11. Institutionum.

Auferitur hereditas ex affe, & ad fiscum pertinet, si emancipatus filius contra tabulas bonorum possessionem patris ut præteritus perierit, & ex substitutione impuberis adierit hereditatem. §. 1. Item, si quis contra Mandata duxerit uxorem ex ea Provincia, in qua officium aliquod gerit: quod ei ex testamento uxoris adquisitum est, Divi Severus & Antoninus rescripserunt, *retinere eum non posse*: Tanquam si tutor pupillam contra Decretum Amplissimi ordinis in domum suam duxisset. Utroque ergo casu, & si ex affe heres institutus adierit hereditatem, filco locus fit: nam quasi indigno ei auferitur hereditas. §. 2. Per contrarium autem ducta tam ab eo, qui officium in Provincia gerebat, quam a tutore illicite: magis est ut dicatur capere (illam) ex testamento; nec quasi indignam esse repellendam. §. 3. Idem erit, si quis vivi ignorantis bona, vel partem bonorum alicujus cognati donaverit: nam quasi indigno auferitur.

3. IDEM lib. 11. Institutionum.

Indignum esse D. Pius illum decrevit (ut & Marcellus lib. 12. Digestorum refert, *quæ manifestissime comprobatus est id egisse, ut per negligentiam & culpam suam mulier, a qua heres institutus erat, moreretur.*

4. ULPIANUS lib. 14. ad Edictum.

Papinianus lib. 5. Quæstionum ait, Si quis unum heredem, quasi per falsum adscriptum accusavit: legatum ei non auferri a coherede relictum, quem non inquietavit.

5. PAULUS lib. 1. de Jure Fisci.

Post legatum acceptum, non tantum licebit falsum arguere testamentum, sed & non jure factum contendere: inofficiosum autem dicere non permittitur. §. 1. Ille, qui non jure factum contendit, nec obtinuit, non repellitur ab eo, quod meruit. Ergo qui legatum secutus, postea falsum dixit, amittere debet quod consecutus est. † De eo vero, qui legatum accepit, si neget jure factum esse testamentum, D. Pius ita rescripsit: *Cognati Sophronis licet ab herede instituto acceperant legata, tamen si is ejus conditionis fuerit visus, ut obtinere hereditatem non possit, & jure intestati ad eos cognatos pertinet, petere hereditatem ipso jure poterunt.* † Prohibendi autem sunt, an non: *ex cujusque persona, conditione, ætate, cognita causa a Judice constituendum erit.* §. 2. Amittere id, quod testamento meruit, & eum placuit, qui tutor datus excusavit se a tutela: sed si consecutus fuerit, non admittitur ad excusationem. Diversum puto in eo, qui legatum tantum meruit, & a matre pupilli tutor petitus, excusare se maluit: hic enim nihil contra judicium defuncti fecit. † Sed hoc legatum, quod tutori denegatur, non ad fiscum transfertur, sed filio relinquatur, cujus utilitates desertæ sunt. §. 3. Si pater accusaverit testamentum, vel dominus: denegabitur ei actio etiam ejus, quod

quod filio ejus vel servo legatum est, si ad ipsos emolumentum rei perventurum est. Quod si personam illorum spectet, diversum dicendum est.

§. 4. Si servum suum rogatus sit manumittere, qui legatum meruit, vel etiam ipsi servo utrumque datum sit: dicendum est, non debere obesse servo factum domini, sed a fisco redimendum, ut inanimittatur: si tamen velit servum vendere; quia non potest cogi, qui iudicium sprevit defuncti.

§. 5. Si filiusfamilias falsum accusaverit testamentum: videndum est, an denegari debeat actio patri? & puto, si invito patre accusavit, non esse denegandam patri actionem.

§. 6. Si is, cui rogatus sum legatum restituere, falsum dixerit: restituere id fisco debebo.

§. 7. Qui accusavit falsum, heres legatario extitit, vel heredi scripto: nihil huic nocere dicendum est.

§. 8. Similis est ei, & qui inofficiosum dicit.

§. 9. Aetati ejus, qui accusavit, ignoscitur: & maxime si tutor vel curator dicere falsum vel inofficiosum velit: & ita Imperatores Severus & Antoninus rescripserunt.

§. 10. His vero, qui testimonio suo intentionem accusatoris adjuverunt, deneganda est actio: idque Divus Severus decrevit.

§. 11. Sunt qui putant (& recte) & ei denegandam, qui accusatori adiut, vel fidejussor pro eo extiterit.

§. 12. Quidam & Praesidem indignum putant, qui testamentum falsum pronunciavit, si appellatione intercedente heres scriptus obtinuit.

§. 13. Advocatum fisci, qui intentionem delatoris exequitur, in omnibus officii necessitas satis excusat.

§. 14. Qui principale testamentum arguit, & a secundis tabulis repellendus est: item a codicillis ad testamentum factis, licet non confirmatis. Non idem sequendum est, si secundas tabulas vel codicillos coarguit: quia non utrumque hoc casu improbasse videtur.

§. 15. An libertas ei servo data, qui testimonio suo infringere voluerit testamentum, auferri debeat, videndum est. Fideicommissum utique non est dignus consequi: & de libertate Divus Pius iudicavit, esse ea privandum.

§. 16. Ei qui tutor datus est non prodest ad excusationem, quod falsum dixit; sed a legato removetur.

§. 17. Qui mortis causa donationem accepit a testatore, non est similis in hac causa legatario.

§. 18. Alia causa est ejus, qui propter testamentum a legatario vel a statulibero accipere iussus est; hic enim ut indignus repellitur.

§. 19. Et Falcidia beneficium heredi scripto auferri debere, D. Pius & D. Marcus putaverunt.

§. 20. Omnes, qui ut indigni repellentur, summovendi sunt a premio, quod secundum Edictum D. Trajani datur his, qui se deferunt.

6. MARCELLUS lib. 22. Digestorum.

Rescriptum est a Principe, * heredem rei, quam amovisset, quartam non retinere: & ideo si is, qui quadringenta habebat, universa quadringenta legavit, & heres centum subtraxisset: trecentorum quartam retinebit, septuagintaquinque scilicet, & ducenta viginti quinque dabit legatariis; (ex) centum, quae sub-

ripuit, legatariis quidem dabit septuagintaquinque; reliqua, id est, viginti quinque, ad fiscum venient.

7. MODESTINUS lib. 6. Different.

Qui Titii testamentum falsum dixit, nec obtinuit, heredi ejus heres existeret prohibendus non est: quia non principaliter in Titii hereditatem succedit.

8. IDEM lib. 9. Regularum.

Indigno herede pronunciato, adempta hereditate, confusas actiones restitui non oportet.

9. ULPIANUS lib. 14. ad Legem Juliam & Papiam.

Si inimicitiae capitales intervenerunt inter legatarium & testatorem, & verisimile esse coeperit, testatorem noluisse legatum sive fideicommissum praestari ei, cui adscriptum relictum est: magis est, ut legatum ab eo peti non possit. §. 1. Sed & si palam & aperte testatori maledixerit, & infastas voces adversus eum iactaverit, idem erit dicendum. §. 2. Si autem status ejus controversiam movit, denegatur ejus, quod testamento accepit, persecutio: ex qua specie statim fisco deferetur.

10. GAIUS lib. 15. ad Leg. Jul. & Papiam.

In fraudem juris fidem accommodat, qui vel id quod relinquitur, vel aliud, tacite promittit restitutum se personae, quae Legibus ex testamento capere prohibetur: sive chirographum eo nomine dederit, sive nuda pollicitatione repromiserit. §. 1. Si quis ei, qui capere possit, rogatus fuerit restituere, & is mortis tempore prohibetur Legibus hoc capere: non dubito, quin, etsi deficit fideicommissum, apud eum tamen, qui rogatus est restituere, manere debet; quia nulla fraus ejus intervenisse videtur: nisi si in futurum casum fidem accommodavit, id est, ut, licet capere Legibus prohiberi coeperit, restituat. §. 2. Recte dictum (est), si pater filii, quem in potestate habebat, tacitam fidem interposuerit, non debere id filio nocere: quia parendi necessitatem habuerit.

11. PAPINIANUS (lib. 15. Quaest.)

Heres, qui tacitam fidem contra Leges accommodavit, in ea parte, qua fraudem adhibuit, Falcidia non utitur: & ita Senatus censuit. † Sed si major modus institutionis, quam fraudis fuerit, quod ad Falcidiam attinet, de superfluo quarta retinebitur.

12. IDEM lib. 16. Quaestionum.

Cum quidam scripseret heredes, quos instituere non potuerat: quamvis institutio non valeret, neque superius testamentum ruptum esset, heredibus tamen ut indignis, qui non habuerunt supremam voluntatem, abstulit jam pridem Senatus hereditatem. Quod D. Marcus in ejus persona iudicavit, cujus nomen peracto testamento testator induxerat: causam enim ad Praefectos ararii misit: verum ab eo legata relicta salva manserunt: de praeceptionibus eidem datis voluntatis erit quaestio: & legatum ei non denegabitur, nisi hoc evidenter testatorem voluisse appareat.

13. IDEM

13. IDEM lib. 32. Questionum.

Claudius Selencus Papiniano suo Salutem. *Mævius in adulterio Sempronie damnatus, eandem Semproniam non damnatam duxit uxorem, qui mortuus heredem eam reliquit: quæro, an iustum matrimonium fuerit, & an mulier ad hereditatem admittatur?* Respondi, neque tale matrimonium stare, neque hereditatis lucrum ad mulierem (pertinere): sed quod relictum est, ad fiscum pervenire. † Sed etsi talis mulier virum heredem instituerit, & ab eo quasi ab indigno hereditatem auferri dicimus.

14. IDEM lib. 33. Questionum.

Mulierem, quæ stupro cognita in contubernio militis fuit, etsi sacramento miles solutus intra annum mortem obierit, non admitti ad testamentum jure militiæ factum, & id quod relictum est, ad fiscum pertinere, proxime tibi respondi.

15. IDEM lib. 6. Responsorum.

Heredi, qui falsos codicillos esse dixit, neque obtinuit, hereditas non auferitur: si tamen aliquid a coherede codicillis acceperit, ejus actio denegabitur: itaque si bonorum inter heredes divisionem defunctus codicillis fecerit, partes quidem hereditarias, in quibus legatum consistere non potuit, tenebit: sed Falcidiæ beneficio non utetur, si tantum in amissis portionibus erit, quod Falcidiam æquitate compensationis recusaret.

16. IDEM lib. 8. Responsorum.

Cum tabulis secundis pater impuberi filio fratris filios, coheredibus datis, substitueret; ac substituti fratris filii, post mortem pueri, matrem ejus partus subjecti ream postulassent, ut hereditatem patris legitimam obtinerent: victis auferendam esse partem hereditatis ex causa substitutionis, respondi: quia ex testamento sententiam secundam se dictam non haberent. §. 1. Quoniam stuprum in ea contrahi non placuit, quæ se non patroni concubinam esse patitur: ejus, qui concubinam habuit, quod testamento relictum est, actio non denegabitur: idque in testamento Cocceji Cassiani clarissimi viri, qui Rufinam ingenuam honore pleno dilexerat, Optimi Maximique Principes nostri judicaverunt: cujus filiam, quam alumniam testamento Cassianus nepoti coheredem datam appellaverat, vulgo quæsitum apparuit. §. 2. Cum heredis nomen mutata voluntate paterfamilias incisis tabulis induxisset, atque ideo fisco portionis emolumentum adjudicatum fuisset: eam rem legatariis non obesse, qui retinuerant voluntatem, Divo Marco placuit, & ideo cum suo onere fiscum succedere.

17. IDEM (lib. 12. Responsorum).

Heredem, qui sciens defuncti vindictam insuper habuit, fructus omnes restituere cogendum existimavi: nec probe desideraturum, actionem confusam restitui. Deceptum autem ignorance facti, bonæ fidei possessoris defensionem habiturum, ante motam scilicet controversiam, si ratio fructuum subducatur: nec improbe confusam actionem reddi postulaturum.

18. IDEM lib. 15. Responsorum.

Eum, qui tacitum fideicommissum in fraudem Legis suscepit, eos quoque fructus, quos ante litem motam percepit, restituere cogendum respondi: quod bonæ fidei possessor fuisse non videtur, exemplo bonorum fisco vindicatorum. † Post mortem de tacito fideicommissio controversiam, ante pretia fructuum percepta cum usuris esse restituenda respondi: sed omnium fructuum, quorum pretia percepta fuerant: quod si fructus in usu habuit, eorum pretia tantum restitui satis erit. Sed D. Severus bonorum tacite relictorum, citra distinctionem temporis, fructus duntaxat deberi, non etiam usuras eorum, benigne decrevit: quo jure utimur. §. 1. Bonis universis ex causa taciti fideicommissi fisco restitutis, heredem onus æris alieni non spectare convenit. Nec aliud servatur, morte non defensa. Si quid tamen ob aditam hereditatem actionibus aut servitutibus confusus, amiserit, auxilio restitutionis non merebitur. §. 2. Pro parte heres institutus, prædii legatum acceperat, & in hereditate non capienti restituendi tacitum ministerium susceperat: quanquam legatum pro ipsius parte non constitisset, ideoque portionem istam pro herede possideret, tamen ei prædium integrum esse relinquendum respondi: neque enim rationem juris, ac possessionis varietatem inducere divisionem voluntatis.

19. PAULUS l. 16. Responsi. respondit.

Si scriptis heredibus ideo hereditas ablata est, quod testator aliud testamentum mutata voluntate facere voluit, & impeditus ab ipsis est: ab universo iudicio priore recessisse eum videri.

20. HERMOGENIANUS lib. 3. Juris

Epitomarum.

Ei, qui mortem uxoris non defendit, ut indigno dos auferatur.

21. PAULUS lib. 5. Sententiarum.

Portionesque eorum fisco vindicantur, qui mortem libertorum suspecto decedentium non defenderunt. Omnes enim heredes, vel eos, qui loco heredis sunt, officiose agere circa defuncti vindictam convenit.

22. TRYPHONINUS lib. 5. Disputat.

Tutorem, qui pupilli sui nomine falsum vel inofficiosum testamentum dixit, non perdere sua legata, si non obtinuerit, optima ratione defenditur: & si libertum patris pupilli sui nomine capitis accusaverit, non repelli a bonorum possessione contra tabulas: quia officii necessitas, & tutoris fides excusata esse debet. Nec quisquam Judicum calumnia notabit tutorem, qui non suis simultatibus accusationem sub nomine pupilli instituit: sed cogente forte matre pupilli, vel libertis patris instantibus. Et si tutor reum aliquem postulaverit pupilli nomine, & ideo non sit exsecutus, quod interim ad pubertatem pupillus pervenerit; non oportet dici in Turpilianum eum Senatusconsultum incidisse: discreta sunt enim jura, quamvis plura in eandem personam devenerint, aliud tutoris, aliud legatarii: & cum non suæ personæ jure, sed pupilli accusaverit, propriam poenam mereri non debet. De

nique pupillo relicta in eo testamento, nisi a Principe conservata sint, pereunt: adeo ille est accusatoris defensor, & quasi patronus: idem & Sabinus libris ad Vitellium scripsit.

23. GAIUS lib. sing. de tacitis Fideicommissis.

Si quilibet heres ex cujuscunque testamento tacite rogatus fuerit, ut quadrantem, quem Legis Falcidiae beneficio retinuit, non capienti restituat: aequae locus erit Senatusconsulto: neque enim multum intererit inter tale fideicommissam, & cum quis id quod ad se ex hereditate pervenerit, restituere rogatus sit.

LIBER TRIGESIMUS QUINTUS.

TIT. I.

DE CONDITIONIBUS ET DEMONSTRATIONIBUS, ET CAUSIS, ET MODIS EORUM, QUAE IN TESTAMENTO SCRIBUNTUR.

1. POMPONIUS l. 3. ad Quint. Mucium.

Legatis, quae relinquuntur, aut dies incertus, aut conditio adscribitur; aut, si nihil horum factum sit, praesentia sunt: nisi si vi ipsa conditio insit. §. 1. Cum dies certus adscriptus est, quamvis dies nondum venerit, solvi tamen possunt: quia certum est ea debitu iri. §. 2. *Dies autem incertus est, cum ita scribitur: Heres meus cum morietur, decem dato:* nam diem incertum mors habet ejus: & ideo, si legatarius ante decesserit, ad heredem ejus legatum non transit: quia non cessit dies vivo eo, quamvis certum fuerit moriturum heredem. §. 3. Inest autem conditio legati, veluti cum ita legamus: *Quod ex Arescusa natum fuerit, heres dato:* aut, *fructus, qui ex (eo) fundo percepti fuerint, heres dato:* aut, *servum, quem alii non legavero, Seio dato.*

2. ULPIANUS lib. 5. ad Sabinum.

Conditionum quaedam sunt, quae quandoque impleri possunt etiam vivo testatore: ut puta, *Si navis ex Asia venerit:* nam quandoque venerit navis, conditioni paritum videtur: quaedam, quae non nisi post mortem testatoris: *Si decem dederit:* *Si Capitolium ascenderit:* nam, ut paruisse quis conditioni videatur, etiam scire debet hanc conditionem insertam; nam, si fato fecerit, non videtur obtemperasse voluntati.

3. IDEM (lib. 6. ad Sabinum).

Obtinuit, impossibiles conditiones testamento adscriptas pro nullis habendas.

4. POMPONIUS lib. 3. ad Sabinum.

Si his legatum est, quibus patronus legata praestat, temperare debet Praetor conditionem: ut & patrono, & heredibus scriptis pro portione dentur conditionis explendae gratia. §. 1. Si ita scriptum sit, *Si in quinquennio proximo Titio filius natus non erit, tum decem Seiae heres dato:* si Titius ante mortuus sit, non statim Seiae decem deberi, quia hic articulus *tum* extremi quinquennii tempus significat.

24. PAPINIANUS lib. 18. Quaest.

Si testamentum patris jure factum filius negavit: quoniam de jure disputavit, non iudicium impugnavit aut accusavit, retinet defuncti voluntatem.

25. IDEM lib. 14. Responsorum.

Si gener socerum heredem reliquerit, taciti fideicommissi suspicionem sola ratio paternae affectionis non admittit. §. 1. Apud Scavolam lib. 30. Digestorum Claudius notat: Si vivo testatore decesserit is, cui illicite legatum relictum erat, non fisco hoc vindicatur, sed apud eum, a quo relictum est, remanet.

5. PAULUS lib. 2. ad Sabinum.

Conditionibus pupillus & sine tutoris auctoritate parere potest: nec quem moveri, quod expleta conditione necessarius heres aliquando esse potest: nam hoc jure potestatis fieri, non conditionis expletæ. §. 1. Item *servus* vel *filiusfamilias* sine jussu patris vel domini conditionem implere possunt: quia eo facto nemo fraudatur.

6. POMPONIUS lib. 3. ad Sabinum.

Multa testamento non committitur ab herede vel legatario, vel eo qui ex ultima voluntate aliquid lucratur, qui alicujus arbitrato monumentum facere jussus sit, si is, cujus arbitrium est, non vivat, vel adesse non possit, aut rei arbitrari nolit. §. 1. *Si servos certos quis manumississet*, heres esse jussus erat: quibusdam ex his ante mortuis, Neratius respondit, deficere enim conditione; nec aestimabat, pareri posset conditioni necne: Sed Servius respondit, cum ita esset scriptum, *Si filia & mater mea vivant*, altera jam mortua, non deficere conditione; idem est & apud Labeonem scriptum: Sabinus quoque & Cassius, quasi impossibiles eas conditiones in testamento positas, pro non scriptis esse; quae sententia admittenda est.

7. ULPIANUS lib. 18. ad Sabinum.

Mutianae cautionis utilitas consistit in conditionibus, quae in non faciendo sunt conceptae: ut puta, *Si in Capitolium non ascenderit, si Stichum non manumiserit*, & in similibus: & ita Aristoni, & Neratio, & Juliano visum est: quae sententia & Constitutione Divi Pii comprobata est. Nec solum in legatis placuit, verum in hereditatibus quoque idem remedium admissum est. §. 1. Unde si uxor maritum suum, cui dotem promiserat, ita heredem scripserit ex parte, *Si dotem, quam ei promisi, neque petierit, neque exegerit:* denunciare eum posse coheredi, paratum se accepto facere dotem, vel cavere; & ita adire posse hereditatem: sed si ex asse sit institutus maritus sub ea conditione, quoniam non est, cui caveat, non impediri eum, quo minus adeat hereditatem: nam * jure ipso videtur impleta conditio, eo quod non est, quem possit de dote convenire ipse adeundo hereditatem.

8. POM-

8. POMPONIUS lib. 5. ad Sabinum.

Si quis ita legaverit, *Dum uxor mea cum filio erit, heres meus ei tantum dato*: si ea latitans patronum, de medio discessit, ut tamen consilium retineret habendi secum liberos, deberi ei legatum, Trebatius & Labeo ajunt: quia non omne momentum exigendum sit, ut cum liberis sit, sed si eam mentem, & id propositum habeat, ne filium a semet dimittat, neve per eam stet, quo minus cum ea filius educetur.

9. ULPIANUS lib. 20. ad Sabinum.

Solemus dicere eum qui in tempus liberorum uxori legat, de his non sensisse, quos jam tunc uxor habuit, cum testaretur maritus.

10. IDEM lib. 23. ad Sabinum.

Hæc conditio, *Filia mea, cum nupserit*, talis est, ut qui testatus est, impleri solummodo conditionem voluerit; non satis egerit, quando: & ideo, (&) si vivo testatore nupserit post testamentum factum, impleta conditio videtur, præsertim cum conditio hæc talis est ut semel impleri debeat. † Sed enim non omnes conjunctiones implent conditionem: puta enim nondum nubilis ætatis in domum mariti deducta, non paruit conditioni: sed etsi ei conjuncta sit, cujus nuptiis ei interdictum sit, item dicemus. An tamen nubendo postea parere conditioni possit, quasi non nupserit, dubitari potest? & si testator de primo nuptiali jugo sensit, puto defectam conditionem: benigne tamen dicendum est, nondum impletam conditionem defectam. §. 1. Si (sic) legatum sit, *Si navis ex Asia venerit*, & ignorante testatore navis venerit testamenti facti tempore: dicendum, pro impleta haberi. † Et si cui sic legatum est, *Cum pubes erit*, simili modo hoc erit dicendum.

11. PAULUS lib. 4. ad Sabinum.

Si jam facta sint, quæ conditionis loco ponantur, & sciat testator: quæ iterum fieri possunt, expectentur, ut fiant: si vero nesciat, presenti debeantur. §. 1. Item sciendum est, promiscuas condiciones post mortem impleri oportere, si in hoc fiant, ut testamento pareatur: veluti, *Si Capitolium ascenderit*, & similia: non promiscuas, etiam vivo testatore existere posse: veluti, *Si Titius Consul factus fuerit*.

12. ULPIANUS lib. 24. ad Sabinum.

Si ita legatum sit, *Quoniam filius major ex arca mea decem sustulit, heres minor filius decem e medio sumito*: deberur legatum: quia idcirco relictum est, ut conditio filiorum exæquaretur: & sane hæc causa est: nam causa in præteritum, poena in futurum confertur.

13. PAULUS lib. 5. ad Sabinum.

Si fundus alicui legatus fuerit, si pupillo vel furioso pecuniam dedisset: videtur expleße conditionem, curatori vel tutori dando.

14. POMPONIUS lib. 8. ad Sabinum.

Titus, si statuas in municipio posuerit, heres esto: si paratus est ponere, sed locus a municipibus ei non datur, Sabinus, Proculus, heredem eum fore; & in legato idem juris esse dicunt.

15. ULPIANUS lib. 35. ad Sabinum.

Cui fuerit sub hac conditione legatum, *Si in familia nupisset*: videtur impleta conditio statim atque ducta est uxor, quamvis nondum in cubiculum mariti venerit: * *Nuptias enim non concubitus, sed consensus facit*.

16. GAIUS lib. 1. de testamentis ad Edictum Prætoris.

In his, quæ extra testamentum incurrerent, possunt res ex bono & æquo interpretationem capere. Ea vero, quæ ex ipso testamento orirentur, necesse est secundum scripti juris rationem expediri.

17. IDEM lib. 2. de legatis ad Edictum Prætoris.

Demonstratio falsa est, veluti si ita scriptum sit, *Servum Stichum, quem de Titio emi: Fundum Tusculanum, qui mihi a Seio donatus est*: nam si constat, de quo homine, de quo fundo senserit testator, ad rem non pertinet, si is, quem emisse significavit, donatus esset: aut, quem donatum sibi esse significaverat, emerit. §. 1. Igitur & si ita servus legatus sit, *Stichum cocum, Stichum futorem Titio lego*: licet neque cocus, neque futor sit, ad legatarium pertinebit, si de eo sensisse testatorem conveniat: nam & * si in persona legatarii designanda aliquid erratum fuerit, constat autem, cui legare voluerit: perinde valet legatum, ac si nullus error interveniret. §. 2. Quod autem juris est in falsa demonstratione, hoc vel magis est in falsa causa: veluti ita, *Titio fundum do, quia negotia mea curavit*: item, *Fundum Titius filius meus præcipito, quia frater ejus (ipse) ex arca tot aureos sumpsit*: licet enim frater hujus pecuniam ex arca non sumpsit, utile legatum est. §. 3. At si conditionaliter concepta sit causa, veluti hoc modo, *Titio, si negotia mea curavit, fundum do*: *Titius filius meus, si frater ejus centum ex arca sumpsit, fundum præcipito*: ita utile erit legatum, si & ille negotia curavit, & hujus frater centum ex arca sumpsit. §. 4. Quod si cui in hoc legatum sit, ut ex eo aliquid faceret; veluti monumentum testatori, vel opus, aut epulum municipibus faceret, vel, ex eo ut partem alii restitueret: sub modo legatum videtur.

18. IDEM lib. 18. ad Edictum provinciale.

Is, cui sub conditione non faciendi aliquid relictum est; ei scilicet cavere debet Muciana cautione, ad quem Jure Civili, deficiente conditione, hoc legatum cave hereditas pertinere potest.

19. ULPIANUS lib. 5. Disputationum.

In conditionibus primum locum voluntas defuncti obtinet, eaque regit condiciones: denique & in ea conditione, si filia mea cum Titio nupta erit, placuit, non semper mortis tempus observari, sed voluntate patrocinate tardius produci. §. 1. Hæc scriptura, si *Primus heres erit, damnas esto dare*, pro conditione non est accipienda: magis enim demonstravit testator, quando legatum debeatur, quam conditionem interuit: nisi forte hoc animo fuerat testator, ut faceret conditionem. Proinde nec illud dicendum erit facere conditionem, *Quidquid mihi*

Ephesi oportet dari, hoc do, lego. Sed si sic leget, *Si Primus mihi heres non erit, damnas esto Secundus dare*, & Primus heres extitit: legatum non debetur. Si Primus adierit cum Secundo, non extitisse conditionem, nequaquam ambigendum est. §. 2. Si patronus contra tabulas bonorum possessione accepta debitam portionem occupet: legata, quæ sic data sunt, Si patronus heres non erit, non debet coheres patroni præstare. §. 3. Si a Primo ita legatum est, *Si Secundus heres non erit, viginti Titio dato*; simili modo, a Secundo, eidem Titio ita legatum est, *Si Primus heres non erit*; & ambo heredes extiterint: legati conditio deficit: si alter heres extitit, alter heres non extitit: legatum debetur.

20. MARCELLUS apud Julianum lib. 27.

Digestorum notat.

Non dubitamus, quin turpes conditiones remittendæ sunt: quæ in numero plerumque (sunt) etiam jurisjurandi.

21. JULIANUS lib. 31. Digestorum.

Multum interest, conditio facti an juris effect. Nam hujusmodi conditiones, *Si navis ex Asia venerit, Si Titius Consul factus erit*, quamvis impletæ essent, impediunt heredem circa ad eundam hereditatem, quamdiu ignoraret eas impletas esse. Quæ vero ex jure venient, in his nihil amplius exigendum, quam ut impletæ sint: veluti si quis se filiumfamilias existimat, cum sit paterfamilias: poterit adquirere hereditatem: quare & ex parte heres scriptus, qui ignorat, an tabulæ testamenti apertæ sint, adire hereditatem poterit.

22. IDEM lib. 35. Digestorum.

Quotiens sub conditione mulieri legatur, *Si non nupserit*, & ejusdem fidei commissum sit, *ut Titio restituat, si nubat*: commode statuitur & si nupserit, legatum eam petere posse, & non esse cogendam fideicommissum præstare.

23. IDEM lib. 43. Digestorum.

Qui duobus heredibus decem dare jussus est, (&) *fundum sibi habere*, verius est, ut conditionem scindere non possit: ne etiam legatum scindatur. Igitur quamvis alteri quinque dederit, nullam partem fundi vindicabit, nisi alteri quoque adeunti hereditatem reliqua quinque numeraverit, aut illo omitteute hereditatem, ei, qui solus adierit hereditatem, tota decem dederit.

24. IDEM lib. 55. Digestorum.

Iure Civili receptum est, quotiens per eum, cuius interest conditionem impleri, sit quo minus impleatur: ut perinde habeatur, ac si impleta conditio fuisset. † Quod plerique & ad legata & ad heredum institutiones perduxerunt. † Quibus exemplis stipulationes quoque committi quidam recte putaverunt, cum per promissorem factum esset, quo minus stipulator conditioni pareret.

25. IDEM lib. 69. Digestorum.

Cum vir uxori, *Quandoque liberos habebit*, fundum legat: si mulier divortio facto liberos ex alio procreaverit, deinde soluto secundo matrimonio, ad priorem maritum redierit, non

intelligitur expleta conditio; quod testatorem verisimile non est de his liberis sensisse, qui se vivo ex alio suscepti fuissent.

26. IDEM lib. 82. Digestorum.

Hæc scriptura, *Si viginti dederit, aut juraverit, se aliquid facturum*, unam conditionem exprimit habentem duas partes: quare, (si) quicumque heres scriptus erit sub conditione *si juraverit se decem daturum, aut monumentum facturum*: quamvis verbis Edicti ad hereditatem vel legatum admittatur, tamen compellitur facere id quod facturum se jurare jussus est, solo jurejurando remisso. §. 1. Cum eadem res alteri pure, alteri sub conditione legatur; aut cum alter pure, alter sub conditione heres scriptus est: pars legati vel hereditatis, deficiente conditione adcrefcit etiam heredi ejus cui pure legatum vel hereditas data est; si tamen hereditas ejus adita fuerit.

27. ALFENUS VARUS lib. 5. Digest.

In testamento quidam scripserat, *Ut sibi monumentum ad exemplum ejus, quod in via Salaria esset Publii Septimii Demetrii, fieret: nisi factum esset, heredes magna pecunia multare*: & cum id monumentum Publii Septimii Demetrii nullum reperiebatur, sed Publii Septimii Damæ erat, ad quod exemplum suspicabatur eum, qui testamentum fecerat, monumentum sibi fieri voluisse: Quærebant heredes, cujusmodi monumentum se facere oporteret: & si ob eam rem nullum monumentum fecissent, quia non reperirent ad quod exemplum facerent, num poena tenerentur? Respondit, si intelligeretur, quod monumentum demonstrare voluisset is, qui testamentum fecisset: tamen in scriptura non tum esset, tamen ad id, quod ille se demonstrare animo sensisset, fieri debere: sin autem voluntas ejus ignoraretur, poenam quidem nullam vim habere; quoniam ad quod exemplum fieri jussisset, id nusquam extaret: monumentum tamen omnimodo secundam substantiam & dignitatem defuncti extruere debere.

28. PAULUS lib. 2. Epitomarum Alfeni Digestorum.

Filiæ suæ ita quis legavit, *Si Attia filia mea arbitrata Lucii Titii nupserit, ei tot heres meus dato*. Titio ante testatorem mortuo, Attia nupserat. Quærebatur, an legatum ei deberetur? Respondit, deberi. §. 1. *Attia uxor mea optato Philargyrum puerum, Agatheam ancillam, qui mei erunt cum moriar*: is qui testamentum fecit, Agatheam, quam testamenti tempore habuit, vendidit; & postea ancillas emit; ex his uni Agatheæ nomen imposuit. Quæsitum est, an hæc legata videretur? Respondit, legatam videri.

29. JULIANUS lib. 1. ad Urseium Ferocem.

Hæc conditio, *si in Capitolium ascenderit*, sic recipienda est, (si) cum primum potuerit Capitolium ascendere.

30. IDEM lib. 1. ex Minicio.

Si separatim mihi totus fundus pure, tibi sub conditione legatus fuerit, & tu decesseris antequam conditio extiterit: non habeo necessi-

tatem

tatem implere conditionem, utpote cum etiam si conditio defecerit, pars quam vindicaturus eras, mihi adcreseat.

31. AFRICANUS lib. 2. Quæstionum.

In testamento ita erat scriptum, *Stichus & Pamphila liberi sunt: & si in matrimonium coierint, heres meus his centum dare damnas esto*: Stichus ante apertas tabulas decessit: Respondit, partem Stichi defectam esse: sed & Pamphilam defectam conditione videri, ideoque partem ejus apud heredem remansuram. Sed etsi uterque viveret, & Stichus nollet eam uxorem ducere, cum mulier parata esset nubere: illi quidem legatum deberetur, Stichi autem portio inutilis fiebat. Nam cum uni ita legatum sit, *Titio si Seiam uxorem duxerit, heres meus centum dato*: si quidem Seia moriatur, defectus conditione intelligitur: at si ipse decedat, nihil ad heredem suum eum transmittere, quia morte ejus conditio defecisse intelligitur: utroque autem vivente, siquidem ipse nollet uxorem ducere, quia ipsius facto conditio defecit, nihil ex legato consequitur; muliere autem nolente nubere, cum ipse paratus esset, legatum ei deberetur.

32. IDEM lib. 9. Quæstionum.

Quamvis rationes reddere, nihil aliud sit, quam reliqua solvere: tamen si & statuliberi & heredis culpa, sine fraude tamen servi, minus solum sit, & bona fide redditas esse rationes existimatum fuerit, liberum fore: & nisi ita observetur, neminem, qui sub conditione ita manumissus esset, unquam ad libertatem perventurum, si per imprudentiam minus solutum esset. † Hæc ita accipienda ait, si quando is, qui rationes reddere jussus sit, per aliquem errorem sine dolo malo ita rationes ediderit, ut dominus quoque circa computationem erraret.

33. MARCIANUS lib. 6. Institutionum.

Falsa demonstratio neque legatario neque fideicommissario nocet, neque heredi instituto: veluti si fratrem dixerit, vel sororem, vel nepotem, vel quodlibet aliud: & hoc ita Juris Civilis ratione, & Constitutionibus Divorum Severi & Antonini cautum est. §. 1. Sed si controversia sit de nomine inter plures, qui probaverit sensisse de se defunctum, ille admitteretur. §. 2. Sed si cui quasi liberto, id est, inter libertos, legatum fuerit, non idcirco legatum amittit, quia postea annulos ab Imperatore acceperit: nam honor ejus auctus est, non conditio mutata: & ita Divi Severus & Antoninus rescripserunt. §. 3. Si quis legaverit rem ita, si mortis tempore ejus erit, nec tunc ejus invenitur: nec æstimatio ejus legari videbitur. §. 4. Quid ergo, si quis ita scripserit, *Stichum & Pamphilam Titio do, lego, si mei erunt cum moriar*, & unum ex his alienaverit: an vel alter possit a legatario vindicari? Placet vindicari: nam hunc sermonem, licet pluralis sit, pro eo oportet accipi, atque si separatim dixisset, *Stichum si meus erit, cum moriar*.

34. FLORENTINUS lib. 11. Institutionum.

Nominatim alicui legatur ita, *Lucio Titio*: an per demonstrationem corporis, vel artificii, vel officii, vel necessitudinis, vel adfiniatis, nihil

interest: nam * demonstratio plerumque vice nominis fungitur: nec interest falsa an vera sit, si certum sit, quem testator demonstraverit. §. 1. Inter demonstrationem & conditionem hoc interest, quod demonstratio plerumque factam rem ostendit, conditio futuram.

35. POMPONIUS lib. singul. Regularum.

Levissima libertatis conditio ea intelligenda est, quæ ad libertatem perducit, quamvis natura gravior & durior sit.

36. MARCELLUS lib. singulari Responsorum.

Publius Mævius testamento suo ita cavit, *Quisquis mihi heres heredesque erunt, do, lego, si deique eorum committo, uti dent Gaio Seio sororis meæ filio in honorem Consulatus quadringenta*; vivo Mævio Seius Consul designatus est, & munus edidit; deinde ex Calend. Januar. consulatum ingressus est, atque ita Mævius decessit: Quæro, an quadringenta Seio debeantur? Marcellus respondit, deberi. §. 1. Titia codicillis de prædiis, quæ testamento Septitiæ reliquerat, ita cavit: *A te peto, Septitia, ut filio meo, cum annorum sedecim esset, eadem prædia restitueres: quod si filius meus sedecim annos non impleverit, peto, uti reddas ea restituas Publio Mævio & Gaio Cornelio*. Quæro, cum Septitia decesserit, deinde filius quintumdecimum annum agens defunctus sit: an repræsentetur fideicommissum, quintodecimo anno impleto: & heredes Septitiæ restituere id Publio Mævio & Gaio Cornelio debeant? Marcellus respondit, Septitiam jus, quod in his prædiis habuisset, heredi suo reliquisse: etenim * videri contra voluntatem testatricis repræsentationem fideicommissi desiderari, ut amplius ad substitutos perveniat, quam ad puerum pervenire, vel a Septitia, vel ab heredibus potuisset: & verba quidem videntur repræsentare fideicommissum: sed non est verisimile, ut maturius voluerit testatrix ad substitutos id transferre. † Nec quicquam mutat, quod Septitia ante decessit: nam etsi puer viveret, non prius Septitiæ heredes, quam Septitia possent conveniri.

37. PAULUS lib. singulari ad Leg. Fufiam Caniniam.

Si quis eum, quem ipse manumittere non poterat, legaverit ita, *ut eum legatarius manumitteret*: etsi a legato non repellatur, non est compellendus, ut manumittat: quoniam * totiens secundum voluntatem testatoris facere compellitur, quotiens contra Legem nihil sit futurum: idque Neratius scripsit: & tamen a legato non esse eum repellendum: quoniam magis legatarium aliquod commodum testator in hoc servo quam heredem habere voluisset.

38. IDEM lib. singulari de jure Codicill.

Si ita scripsero, *quantum codicillis Titio legavero*: licet codicillis legatum explicetur, tamen ex testamento valet; solaque quantitas in codicillo delata est: nam & apud veteres legata talia fuere, *quantum ei per epistolam scripsero: quantum ex illa actione detraxero, heres dato*.

39. JAVOLENUS lib. 1. ex Posterioribus Labeonis.

Quæ conditio ad genus personarum, non ad certas & notas personas pertineat, eam existimamus totius esse testamenti, & ad omnes heredes institutos pertinere: at quæ conditio ad certas personas accommodata fuerit, eam referre debemus ad eum duntaxat gradum, quo hæ personæ institutæ fuerunt. §. 1. Cum ita in testamento scriptum erat, *ut aliquid in foro fiat*, neque adscriptum erat, in quo foro: Labeo ait, si non appareat quid mortuus senserit, in ejus municipii foro faciendum, in quo is, qui testamentum fecerit, domicilium habuerit: quam sententiam ego quoque probo.

40. IDEM lib. 2. ex Posterioribus Labeonis.

Quibus diebus vicinus tuus te via publica, cum ad parendum conditioni ire velles, ire prohibuerit, nec per te staret, quo minus agendo ob calumnias eum summoveas: hi dies conditioni non imputabuntur. §. 1. Quidam ita legaverat: *Si Publius Cornelius impensam, quam in fundum Seianum feci, heredi meo dederit, tum heres meus Publio Cornelio fundum Seianum dato.* Cascellius agebat, etiam pretium fundi dari debere. Ofilius * *impensæ* verbo negat pretium significari: sed eos duntaxat sumptus, quos in eum, posteaquam emptus esset, fecit. Idem Cinna scribit, adjecto eo, quod non deductis fructibus impensarum ratio haberi debeat: & (hoc) magis verum puto. §. 2. Quidam Titio centum legaverat, deinde infra ita jussit, *Quas pecunias cuique legavi, eas heres meus, si mater mea moritur, dato:* mortuo patre familias decesserat. Mortua matre heredibus Titii legatum deberi Ofilius respondit: quoniam non sub conditione esset legatum, sed ante legatum pure, deinde dies solvendi adjecta: videamus (inquit Labeo) ne id falsum sit: quia nihil intersit utrum ita scribatur, *quas pecunias cuique legavi, eas heres meus, si mater mea moritur, dato:* an ita, *nisi mater mea moritur, ne dato:* utrobique enim sub conditione (vel) datum vel ademptum esse legatum. Labeonis responsum probo. §. 3. Dominus servo aureos quinque sic legaverat: *Heres meus Stichus servo meo, quem testamento liberum esse jussi, aureos quinque, quos in tabulis debeo, dato.* Nihil servo legatum esse, Namusa Servium respondisse scribit: quia dominus servo nihil debere potuisset. Ego puto, * secundum mentem testatoris naturale magis quam civile debitum spectandum esse: & eo jure utimur. §. 4. Qui dotalem fundum nullum habebat, ita legaverat: *Fundum Cornelianum, quem illa mihi doti dedit, ei heres dato.* (Labeo), Ofilius, Trebatius, responderunt, fundum nihilo minus legatum esse, quia cum fundus Cornelianus in rerum natura sit, demonstratio falsa legatum non perimit. §. 5. Thermus Minor, quorum arbitrato monumentum sibi fieri vellet, testamento scripserat: deinde ita legaverat: *Lucius, Publius, Cornelius ad monumentum meum ædificandum mille heres meus dato.* Trebatius respondit, pro eo habendum, ac si ita legatum esset, si satisdedit se ita id mo-

numentum ex ea pecunia facturos. Labeo Trebatii sententiam probat: quia hæc mens testantis fuisset, ut ea pecunia in monumentum consummeretur: idem & ego & Proculus probamus.

41. ULPIANUS lib. 34. ad Edictum.

Legata sub conditione relicta non statim, sed cum conditio extiterit, deberi incipiunt: ideoque interim delegari non potuerunt.

42. AFRICANUS lib. 2. Quæstionum.

Filiofamilias legatum est sub hac conditione, si in potestate patris mansisset: magis patri legatum videri ait, & patrem suo nomine legatum petere. † Idem juris esse, & si servo similiter legetur. Argumentum rei est, quod etsi cibaria servis Titii legentur, proculdubio domini est, non servorum legatum.

43. PAULUS lib. 8. ad Plautium.

Plautius: Rogatus est heres a liberto testatore, *ut perceptis sibi decem, totam hereditatem revenderet:* postea patronus defuncti bonorum possessionem contra tabulas petierat, & partem hereditatis, quæ debebatur, abstulerat. Proculus, Cassius, fideicommissarium pro rata quod solvit repetere debere, ajunt. Paulus: hoc jure utimur: nam quemadmodum præstatione fideicommissorum & legatorum heres exoneratur per Prætorem, ita etiam ipse partem consequi debet. §. 1. Diversum est, si Falcidia interveniat & minuat legatum: nam his casibus nihil repetetur: quia in solidum conditioni paretur. §. 2. Item scinditur jus dandi, si is cui legatum est, non potest partem hereditatis sibi relictam, totam capere: nam verius est, partem eum præstare debere, partem illos, qui auferunt ab eo, quod plus relictum est, quam a Lege conceditur. §. 3. Neratius libro primo Responsorum scribit, ex duobus scriptis heredibus, si unus rogatus sit tibi hereditatem restituere, tu Titio certam summam dare, & beneficio Legis Falcidiæ in restituendo heres utatur: quanto minus tibi præstiterit, tanto minus te Titio præstare, non esse iniquum.

44. IDEM lib. 9. ad Plautium.

Qui heredi dare jussus est servo alieno instituto, non domino dare debet: nam & si alio herede instituto jussus est servo Titii dare, ipsi servo datur: quia * *quæ facti sunt, non transeunt ad dominum:* quemadmodum si mihi aut servo Titii stipulatus sum, non Titio, sed servo ejus dari potest: & hæc vera sunt. §. 1. Sed cum heredi dare jussus est, videamus, ne domino dandum sit: & consequens est & hic servo dari. §. 2. Certe statuliber, quin domino dare debeat, non est dubium. §. 3. Contra, qui domino debet dare, non implet conditionem dando servo ejus, nisi (si) dominus consenserit: nemo enim in tali specie conditionem, nesciente me vel nolente, implere potest. §. 4. Cum hereditas ex Trebelliano Senatusconsulto restituta est, heredi dandum est, ut impleatur conditio: nec hoc restituendum est ex causa fideicommissi. §. 5. Sed cum suspectam adiit & restituit: & dubitatur, an ei auferendum sit? & benignius est, & in hoc casu nihil ei auferri. §. 6. Si autem me herede instituto, controversia mihi fiat hereditatis: si cavet legatarius, evicta

evicta hereditate reddi legatum, & ipsi cavendum est, reddi quod dedit. §. 7. Sed si iussus sis mihi decem dare, & accipere hereditatem ex Senatusconsulto: decem tibi ex causa fideicommissi non restituam. §. 8. Si duorum servo legatum sit sub conditione dandi: non posse per partes conditioni pareri, quidam ajunt, sed semel dandam pecuniam: sed ego contra puto. §. 9. Si pars rei legatæ usucapta sit, an in solidum parendum sit, dubito: & potest dici, pro parte parendum ex sententia testatoris. §. 10. Plautius: uni ex heredibus fundam legavi, si centum heredibus dedisset: Dedacet suam partem hereditariam: & reliquam summam heredibus pro portione eorum dabit. At si heres ex parte ita institutus esset, si heredibus decem dedisset: non aliter esset heres, quam si tota decem coheredibus dedisset: quia non ante ad hereditatem admitteretur, quam si omnem summam dedisset. Nam cum & servus testamento liber, & ex parte heres ita scriptus esset, si heredibus decem dedisset: constitit non aliter eum liberum heredemque futurum, quam si tota decem coheredibus dedisset. Paulus: Hoc jure utimur.

45. IDEM lib. 16. ad Plautium.

Iulianus ait, si heredi legatarius, cui sub conditione legatum erat, si heredi decem dederit, id quod ei deberet heres accepto tulisset: non quidem videri conditioni paruisse quasi dederit; sed quasi per heredem stet, quo minus pareat, posse petere legatum, quasi extiterit conditio.

46. IDEM lib. 3. ad Vitellium.

Si indiem (exempli gratia) centesimum imperatum est statulibero, ut pecuniam solveret, neque initium temporis ejus, quod futurum esset, adscriptum est: adita hereditate cedere dies incipit: quia absurdum visum est, ante diem præterire, quam is existeret, quem oportet accipere: & hoc in omnibus qui heredi dari iussi sunt, dicendum est: igitur & legatario ex adita hereditate ad parendum conditioni tempus computabitur.

47. MARCELLUS lib. 14. Digestorum.

Servo libertatem ita dedit, Ille, si meus erit, liber esto: legatum vel hereditatem sine conditione ei dedit: deinde eum alienavit: Debebitur domino ejus legatum vel hereditas, & iussu ejus adiri poterit: nam id expressit, si meus erit, in libertate danda: quo futurum erat ut impediretur libertas, etiam si id expressam non esset: * sæpe numero tamen mutatur rei effectus: quanquam id expresse testator, quod etsi non fecisset, inesset tamen.

48. IDEM lib. 15. Digestorum.

Non putabam diem fideicommissi venisse, cum sextumdecimum annum ingressus fuisset, cui erat relictum, cum ad annum sextumdecimum pervenisset: & ita etiam Aurelius Imperator Antoninus ad appellationem ex Germania judicavit.

49. CELSUS lib. 22. Digestorum.

Si in annos decem heres dare damnatus, aut qui liber esse iussus est: novissimo ejus temporis die legatum debebitur, & libertas obtingit.

50. ULPIANUS lib. 1. de Officio Consulis.

Si cui libertas data sit directo sub hac conditione, si rationes reddidisset: arbitram a Consulibus Divus Pius dari permittat his verbis: Adiri

a vobis amplissimi Consules, arbitrum dabunt, qui excussis rationibus, non tantum quæ reliqua sunt Epaphroditi, constituent, verum etiam quas rationes quæque instrumenta tradere, aut exhibere Dominis suis debeat: cujus sententiæ cum fuerit satisfactum, non impedietur Epaphroditi libertas.

51. MODESTINUS lib. 5. Differentiarum.

Sub diversis conditionibus disjunctim positus liber esse iussus, eam conditionem eligere potest, quæ sibi levior esse videbitur: legato vero eo modo relicto, legatarium novissimæ conditioni parere oportet. §. 1. Heredi decem dare iussus, & liber esse, & heredis heredi dando perveniet ad libertatem: quod non similiter in legatarii persona custodiri, Publicius scribit.

52. IDEM lib. 7. Differentiarum.

Nonnunquam contingit, ut quædam nominatim expressa officiant, quamvis omissa tacite intelligi potuissent nec essent obfutura: quod evenit, si alicui ita legatur: Titio decem do, lego, si Mævius Capitolium ascenderit: nam quamvis in arbitrio Mævii sit, an Capitolium ascendat & velit efficere ut Titio legatum debeat: non tamen poterit aliis verbis utiliter legari, si Mævius voluerit, Titio decem do: nam * in alienam voluntatem conferri legatum non potest. Inde dictum est, * expressa nocent, non expressa non nocent.

53. IDEM libro sing. de Enromaticis.

Si quis servum liberum esse iusserit, si heredi rationes reddidisset, posteaque eum rationes reddere vetuerit, quasi puram facturum libertatem: competit ex testamento libertas.

54. JAVOLENUS lib. 2. ex Cassio.

Si quis legata, quibus dies apposita non esset, annua, bima, trima die dari iussit: & alicui, cum pubes esset, pecuniam legavit: id quoque legatum annua, bima, trima die post pubertatem præstandam esse, in commentariis Gaii scriptum est: quia magis conditio, quam dies, legato adjecta esset. Contra ego sentio: quia * fere dies ponitur ad proroganda ea, quæ ad præsens tempus, non etiam quæ in futurum legata sunt, diesque pubertatis habet aliquam temporis demonstrationem. §. 1. Duobus eadem res, si heredi centum dedissent, legata est: si alter ex his quinquaginta dederit, partem legati consequetur: & pars ejus, qui non dederit, alteri cum sua conditione adcrevit.

55. IDEM lib. 13. Epistolarum.

Mævius, cui fundus legatus est, si Callimacho, cum quo testamenti factionem non habebat, ducenta dedisset: conditioni parere debet, & ducenta dare, ut ad eum legatus fundus pertineat: licet nummos non faciat accipientis: quid enim interest, utrum tali personæ dare jubeatur, an aliquo loco ponere, vel in mare deicere? neque enim illud quod ad talem personam perventurum est, testamenti nomine, sed mortis causa capitur.

56. IDEM lib. 14. Epistolarum.

Cui fundus legatus est, si decem dederit, partem fundi consequi non potest, nisi totam pecuniam numerasset: dissimilis est causa, * cum duobus eadem res sub conditione legata est. In hac enim questione statim a testamento, quo pluribus conditio apposita est, divisa quoque in singulas personas videri potest: & ideo singuli

cum

Cum sua parte & conditioni parere, & legatum capere possunt: nam quamvis summa universæ conditionis sit adscripta, enumeratione personarum potest videri esse divisa: in eo vero, quod uni sub conditione legatum est, scindi ex accidenti conditio non debet: & omnis numerus eorum, qui in locum ejus substituuntur, pro singulari persona est habendus.

57. POMPONIUS (lib. 9. ad Quintum Mucium).

Quæsitum est, an si jussus fuerit servus *quinque operas extraneo dare, ut liber sit*, conditio talis sit recipienda: ut, quemadmodum circa pecuniæ dationem dicitur, ita & circa præstationem operarum dicamus? Sed hoc jure utimur, ut quemadmodum dictum est, si pecuniam ex peculio suo det extraneo, admitti eum ad libertatem: ita & si operam præstiterit, necesse sit eum admitti ad libertatem: itaque (&) in proposito sapienter faciet heres, si impedierit eum, quo minus præstet & operas: hac enim ratione servus perveniet quidem ad libertatem, sed operis ejus extraneus non utetur.

58. IDEM lib. 10. ex Variis lectionibus.

Si ancillæ alienæ, cum ea nupsisset, legatum sit, Proculus ait, utile legatum esse: quia possit manumissa nubere.

59. ULPIANUS lib. 13. ad Legem Juliam & Papiam.

Intercidit legatum, si ea persona decesserit, cui legatum est sub conditione. §. 1. Quid ergo, si non decesserit, sed in civitate esse desierit? puta alicui legatum, si *Consul fuerit*, & is in insulam deportatus est: numquid non interim extinguatur legatum, quia restitui in civitate potest? quod probabilius esse arbitror. §. 2. Non idem erit dicendum, si ea poena in eum statuta fuerit, quæ irrogat servitutem: quia * *servitus morti adsimilatur*.

60. PAULUS (lib. 7. ad Legem Juliam & Papiam).

In facto consistentes conditiones varietatem habent, & quasi tripartitam recipiunt divisionem, ut quid detur, ut quid fiat, ut quid obtingat. vel retro, ne detur, ne fiat, ne obtingat: ex his dandi faciendique conditiones in personas collocantur, aut ipsorum, quibus quid relinquitur, aut aliorum; tertia species in eventu ponetur. §. 1. Fiscus hisdem conditionibus parere debet, quibus persona, a qua ad ipsum, quod relictum est, pervenit: sicut etiam cum suo onere hoc ipsum vindicat.

61. ULPIANUS (lib. 8. ad Legem Juliam & Papiam).

Si vir uxori ad tempus liberorum legaverit, dubitari potest, an de his duntaxat filiis sensisset testator, qui post mortem ejus nati fuissent, an (&) de his, qui vivo eo ab eo suscepti fuissent post testamentum factum, cum manente matrimonio decessisset: verum æquum est proficere, si vivo marito, si post mortem nascatur.

62. TERENCEIUS CLEMENS lib. 4. ad Legem Juliam & Papiam.

Sed si hoc specialiter expressit testator, etiam si ex alio post mortem suam liberos procrea-

verit, nihilo minus eam ad legatum admitti. §. 1. Cuidam non solidum capienti, amplius Legi concessæ portionis relicta est, si *heredi aliquid dedisset*. Quæritur, an id quod conditionis implendæ causa dederat, consequi ex causa legati possit, quasi non recipiat id quod deroget? an vero id extra sit, nec ideo magis ex bonis testatoris amplius capiat, quam capturus esset, si sine conditione legatum esset? Et Julianus rectissime scribit, tanto amplius eum capturum, quantum conditionis implendæ causa dare eum oportet: nec interesse, heredi, an extraneo dare jussus sit, quia computatione facta, quæ semper in personæ ejus introduceretur, non amplius Legi concessæ portionis ad eum subsideret. §. 2. Cum vir uxori, Si a liberis ne nupsisset, in annos singulos aliquid legavit, quid juris sit? Julianus respondit, posse mulierem nubere & legatum capere: quod si ita scriptum esset, Si a liberis impuberibus ne nupsisset, Legem locum non habere: quia magis cura liberorum, quam viduitas injungeretur.

63. GAIUS (lib. 3. ad Legem Juliam & Papiam).

Cum ita legatum sit, Si *Titio non nupsisset*, vel ita, Si *neque Titio, neque Seio, neque Mævio nupsisset*, & denique si plures personæ comprehensæ fuerint: magis placuit, cuilibet eorum si nupsisset, amissuram legatum, nec videri tali conditione viduitatem injunctam, cum alii cuilibet satis commode possit nubere. §. 1. Videamus, & si ita legatum sit, Si *Titio nupsisset*: & quidem si honeste Titio possit nubere, dubium non erit, quin, nisi paruerit conditioni, excludatur a legato: si vero indignus sit nuptiis ejus iste Titius, dicendum est, posse eam beneficio Legis cuilibet nubere: * quæ enim Titio nubere jubetur, cæteris omnibus nubere prohibetur: itaque si Titius indignus sit, tale est, quale si generaliter scriptum esset, Si *non nupsisset*: imo, si verum amamus, durior hæc conditio est, quam illa, Si *non nupsisset*: nam & cæteris omnibus nubere prohibetur; & Titio, cui inhoneste nuptura sit, (cum) nubere jubetur.

64. TERENCEIUS CLEMENS lib. 5. ad Legem Juliam & Papiam.

Hoc modo legato dato, Si *Lucio Titio non nupsisset*: non esse Legi locum, Julianus agebat. §. 1. Quod si ita scriptum esset, si *Archie non nupsisset*: interesse, an fraus Legi facta esset, nam si ea esset, quæ aliubi nuptias non facile possit invenire, interpretandum, ipso jure rescindi, quod fraudandæ Legis gratia esset adscriptum *: Legem enim utilem Reipublicæ, sobolis scilicet procreandæ causa latam, adjuvandum interpretatione.

65. PAULUS lib. 62. ad Edictum.

Legato sub conditione relicto, si heres, a quo sub conditione legatum est, pendente conditione moriatur, heredem suum obligatum relinquit.

66. MODESTINUS lib. 10. Respons.

Heres statuliberum, cui in eventum conditionis fideicommissum restituere rogatus erat, manumisit. Quæro an fideicommissum præstare debeat? Herennius Modestinus respondit, Quam-

quam

quam statuliberum heres manumiserit, tamen fideicommissum, quod sub iisdem conditionibus relictum ei debet, ita præstare cogitur, si conditiones impletas esse præstabit, aut per eum stetit, quominus impleantur.

67. JAVOLENUS lib. 11. Epistolarum.

Cum sub hac conditione fundus alicui legatus esset, *Si servum non manumiserit*, & *Si manumiserit*, legatum fundi ad Mævium translatum esset, legatarius de non liberando satisdedit, & legatum accepit, & postea liberavit: Quæro, an aliquid Mævio detur? Respondit, Si cui ita legatum erit, *Si servum non manumiserit*, satisfactione interposita, accipere ab herede legatum poterit: & si postea servum manumiserit, commissa stipulatione, heredi vel fundum, vel quanti ea res est, restituet; eoque casu heres ei, cui ex sequenti conditione legatum debuerit, restituet.

68. IDEM lib. 2. ex Cassio.

Si ita legatum esset, *Cum nupserit*: si nupta fuerit, & hoc testator scisset, alterum matrimonium erit expectandum; nihilque intererit, utrum vivo testatore, an post mortem ea iterum nupserit,

69. GAIUS lib. 13. ad Legem Juliam & Papiam.

Si ita expressum erit, *Titio, si voluerit, do, lego*: apud Labeonem Proculus notat, non aliter ad heredem legatarii pertinere, quam si ipse legatarius voluerit ad se pertinere: quia conditio personæ injuncta videtur.

70. PAPINIANUS lib. 16. Quæstionum.

Duos mater filios sub conditione emancipationis ex partibus heredes instituit, eisque plurimum rerum præceptiones pure dedit; hereditatem adierunt: patrem a legatorum commodo illa quoque ratio debet summovere, quod emancipando filios, obsecutus voluntati, supremum iudicium uxoris suæ custodiri voluit.

71. IDEM lib. 17. Quæstionum.

Titio centum, ita ut fundum mat, legata sunt: non esse cogendum Titium cavere Sextus Cæcilius existimat; quoniam ad ipsum duntaxat emolumentum legati rediret. † Sed si filio, fratri, alumno minus industrius prospectum esse voluit, interesse heredis, credendum est: atque ideo cautionem interponendam, ut & fundus comparatur, ac postea non alienaretur. §. 1. Titio centum relicta sunt ita, ut Mæviam uxorem, quæ vidua est, ducat: conditio non remittetur; & ideo nec cautio remittenda est: Huic sententiæ non refragatur, quod si quis pecuniam promittat, si Mæviam uxorem non ducat, Prætor actionem denegat: * aliud est enim eligendi matrimonii pænæ metu libertatem auferri, aliud ad matrimonium certa lege invitari. §. 2. Titio centum relicta sunt ita, ut a monumento meo non recedat, vel uti in illa civitate domicilium habeat: * potest dici, non esse locum cautioni, per quam jus libertatis infringitur. Sed in defuncti libertis alio jure utimur. §. 3. Titio genero meo heres meus dotis Seia filia mea nomine centum dato: legati quidem emolumentum ad Seiam, quæ dotem habere incipit, pertinebit; sed quia non tantum mulieri, sed Titio quoque, cui pecuniam legavit, consultum vi-

detur, prope est, ut ipse legatarius intelligatur, & legatum petere debeat. † Si post divortium genero pecuniam heres solverit, æque liberabitur: quoniam in dotem solutio convertitur. † Constante autem matrimonio, etiam prohibente muliere, Titio recte solvetur: hoc enim & mulieris interest, ut incipiat esse dotata: nam & si quis ipsam quoque petitionem habere responderit, eaque pecuniam petat, neque dotis fieri velit, non dubie doli summovebitur exceptione. † Ante nuptias vero Titio vel muliere defunctis legatum apud heredem manet. Quod si nolit eam uxorem ducere, causa legati, quod ad mulieris personam attinet, satisfactum intelligitur: sed Titio legatum petenti nocebit exceptio doli. Sabinus autem existimabat, nupta muliere Titio, sine cautione legatum deberi, quoniam pecunia dotis efficeretur: sed cum ante nuptias, quia purum legatum est, peti potest, cautio, *Mulier pecuniam reddi*, necessaria erit. † Quod si maritus vitio suo causa ceciderit, neque solvendo sit: nunquid adversus heredem mulieri, quæ nihil deliquit, succurri debeat ob eam pecuniam quæ doti fuerat destinata? Sed quoniam ambo legati petitionem habuerunt, salvam habebit, non soluta pecunia viro, mulier actionem.

72. IDEM (lib. 18. Quæstionum).

Cum tale legatum esset relictum, *Titia, si a liberis non discesserit*: negaverunt eam recte cavere, quia vel mortuis liberis legati conditio possit existeret: sed displicuit sententia: * non enim voto matris opponi tam ominosa non interponendæ cautionis interpretatio debuit. §. 1. Et cum patronus liberti certam pecuniam legasset, si a liberis (ejus) non discessisset, permisit Imperator velut Mucianam cautionem offerri: fuit enim periculosum ac triste, libertum conjunctum patroni liberis eorundem mortem expectare.

§. 2. Titius heredem institutum rogavit post mortem suam hereditatem restituere, si fideicommissi cautio non fuisset petita: Mucianæ cautionis exemplum ante Constitutionem remissæ cautionis locum habere non potuit, quoniam vivo eo, cui relictum est, impleri conditio potuit. §. 3. Quid ergo, si ita scriptum sit, *Peto post mortem tuam restituas hereditatem, ita ne satis fideicommissi petatur, neve ratio exigatur*: sine dubio per hujusmodi verba non interponendæ quidem cautionis conditio videbitur adscripta, rationi vero non exigendæ modus adhibitus, scilicet ut culpa, non etiam dolus remissus intelligatur: idque in ejus persona, qui negotia gessit, cuique rationis reddendæ necessitas fuerat testamento remissa: rescriptum est. §. 4. Si arbitrari Titii Seia nupserit, heres meus ei fundum dato: vivo Titio, etiam sine arbitrio Titii eam nubentem legatum accipere, respondendum est: eamque Legis sententiam videri, ne quod omnino nuptiis impedimentum inferatur. † Sed si Titius vivo testatore decedat, licet conditio deficit, quia tamen suspensa quoque pro nihilo foret, mulieri succurratur. §. 5. *Mævia, si non nupserit, fundum cum morietur, lego*: potest dici, & si nupserit, eam confestim ad legatum admitti. Non idem probatur, si certus dies in-

certusve alius legato fuerit adscriptus. §. 6. Falsam causam legato non obesse, verius est: quia ratio legandi legato non cohæret: sed plerunque doli exceptio locum habebit, si probetur alias legaturus non fuisse. §. 7. Falsam conditionem Cassius & Cælius Sabinus impossibilem esse dixerunt: veluti, *Pamphilus, si quod Titio debeo solverit, liber esto*: si modo nihil Titio fuit debitum: quod si post testamentum factum testator pecuniam exsolvit, defecisse conditionem intelligi. §. 8. Falsam legati demonstrationem non facere legatum, Sabinus respondit: veluti si quis, cum Titio nihil legasset, ita scriptum reliquerit, *ex centum quæ Titio legavi, quinquaginta heres Seio dato*: idque sumpsit ex defuncti voluntate: quia non animo legandi, sed diminuendi legatum, quod falso datum existimaret, ita scriberet. † Propter falsam tamen demonstrationem legati non plus Seius adsequetur, quam si vere demonstratum fuisset.

73. IDEM lib. 19. Quæstionum.

Titio fundus, si in Asiam non venerit; idem, si pervenerit, Sempronio legatus est: cum * in omnibus conditionibus, quæ morte legatariorum finiuntur, receptum est, ut Muciana cautio interponatur, heres cautionem a Titio accepit & fundum ei dedit: si postea in Asiam pervenerit, Sempronio heres quod ex stipulatu cautionis interpositæ consequi potest, utili actione præstare cogitur: sed si cautio medio tempore defecerit, quæ sollicitè fuerat exacta, non de suo præstabit heres, sed quia nihil ei potest objici, satis erit actiones præstari: si tamen, Titius cum (in) Asiam venisset, Sempronius prius quam legatum accipiat decesserit, heredi ejus deberetur, quod defunctus petere potuit.

74. IDEM lib. 32. Quæstionum.

Mulier & Titio ususfructus, si non nupserit mulier, relictus est: si mulier nupserit quamdiu Titius & vivit & in eodem statu erit, partem ususfructus habebit: tantum enim beneficio Legis ex legato concessum esse mulieri intelligendum est, quantum haberet, si conditioni paruisset: nec, si Titius, qui conditione defectus est, legatum repudiet, ea res mulieri proderit.

75. IDEM lib. 34. Responsorum.

Dies incertus conditionem in testamento facit.

76. IDEM lib. 6. Responsorum.

Fideicommissum a filiis relictum, si quis ex his sine liberis diem suum obierit, adoptionis commento non excluditur.

77. IDEM (lib. 7. Responsorum).

Avia, quæ nepotem sub conditione emancipationis pro parte heredem instituerat, ita postea codicillis scripsit: *Hoc amplius nepoti meo, quam quod enim heredem institui, lego prædia ista*: conditionem emancipationis repetitam videri placet, quamvis avia nullam in legatis, ut in hereditate, substitutionem fecisset. Nam & cum servus pure quidem liber, heres autem sub conditione scriptus, & si heres non exiterit, legatum accipere iussus est: in legato repetitam videri libertatem Divus pius rescripsit. §. 1. * Muciana cautio locum non habet, si per aliam conditionem actio le-

gati differri possit. §. 2. *Titio, si mulier non nupserit, heres centum dato*: quam pecuniam eidem mulieri Titius restituere rogatus est: Si nupserit mulier, die legati cedente, fideicommissum petet: remoto autem fideicommissio, legatarius exemplum Mucianæ cautionis non habebit. §. 3. Pater exheredata filia tutores dedit, eosque, si mater ejus, impubere filia constituta, vita decessisset, ad rem gerendam accedere iussit: cum uxori mandatum esset, *ut moriens filia communi decies restitueret*, non sub conditione tutores videbuntur dati, nec si quid aliud interea puella quæsieret, ejus administratione prohiberi; cautio vero fideicommissi matri remissa. * Quocunque indicio voluntatis cautio legatorum vel fideicommissorum remitti potest: itaque si cautionis non petendæ conditio legato vel fideicommissio præscribatur, conditionem ea res non faciet: non enim deficiet, si quis caveri desideraverit, onere cautionis non secuto: quod adversus invitum hodie jure publico sequi non potest, postquam remitti posse cautionem placuit.

78. IDEM (lib. 9. Responsorum).

Cum pupillus aut tutor ejus conditionem in personam pupilli collatam impedit, tam legati, quam libertatis, jure communi, conditio impleta esse videtur. §. 1. Disjunctivo modo conditionibus adscriptis, alteram defecisse non oberit, altera vel postea impleta. Nec interest, in potestate fuerint accipientis conditiones, an in eventum collata.

79. IDEM (lib. 1. Definitionum).

Heres meus, cum morietur Titius, centum ei dato: purum legatum est, quia non conditione, sed mora suspenditur: non potest enim conditio non existere. §. 1. *Heres meus cum ipse morietur, centum Titio dato*: legatum sub conditione relictum est: quamvis enim heredem moriturum certum sit, tamen incertum est, an legatario vivo dies legati non cedat, & non est certum ad eum legatum perventurum. §. 2. Qui post Mucianam cautionem interpositam legatum accepit, si contra cautionem aliquid fecerit, stipulatione commissa etiam fructus heredi restituet: hoc enim legatarius & in exordio cavere cogitur. §. 3. Quamvis ususfructus, cum morietur legatarius, inutiliter legetur: tamen cautionis Mucianæ remedium, usufructu quoque sub conditionem aliquis non faciendi legato locum habet. §. 4. * Quod in fraudem Legis ad impediendas nuptias scriptum est, nullam vim habet: veluti, *Titio patri centum, si filia, quam habet is in potestate, non nupserit, heres dato*: vel *filios familias, si pater ejus uxorem non duxerit, heres dato*.

80. SCÆVOLA lib. 8. Quæstionum.

Eas causas, quæ protinus agentem repellunt, in fideicommissis non pro conditionalibus observari oportet: eas vero, quæ habent moram cum sumptu, admitteremus cautione oblata: nec enim parem dicemus eum, cui ita datum sit, *si monumentum fecerit*; & eum, cui datum est, *ut monumentum faciat*.

81. PAULUS lib. 21. Quæstionum.

Iulius Paulus Numphidio. Quæstisti, si ita in testamento cautum esset, *Stichus, si rationes reddiderit,*

diderit, cum contubernali sua liber esto: eisque decem heres dato: an, Stichus mortuo antequam rationes redderet, vel pariatore, vel reliqua habente, libera esset mulier; & an de legato idem accipiamus? Libertate data, si rationes reddiderit, hanc conditionem rationum reddendarum, ut iussus videatur reliqua reddere, si qua habet, cum fide actus sui: quæ si nulla sunt, pure accepisse libertatem videbuntur: & si post aditam hereditatem decessit, competente libertate etiam legatum eos secutum est: quod si, cum adhuc reliqua haberet, decessit, sub eadem conditione & contubernalis ejus libertatem accepisse videtur, & defecta (videbitur) conditione. Sed non ineleganter illud dicitur, Stichum quidem sub conditione manumissum, contubernalem autem ejus pure; & illam conjunctionem non ad jungendam conditionem, sed ad necessitudinem demonstrandam pertinere.

§. 1. Tunc demum pro impleta habetur conditio, cum per eum fiat, qui, si impleta esset, debiturus erat.

§2. CALLISTRATUS lib. 2. Quæstion.

Cum servus ita liber esse iussus sit, si rationes reddiderit, eique fundum heres dare damnas sit: videamus, utrum conditio libertati præposita sit, an vero & legato: & quidem si libertati soli accipiamus præpositam, nullus tractatus amplius superest: nam legatum purum invenitur; & ideo inutile sit: quod si conditio etiam legato insita sit, quod quidam recte putant, simul cum libertate dies quoque legati utiliter cedit. Quid ergo continetur his verbis, si rationes reddiderit? Quidam hoc ajunt, si reliqua reddiderit: quasi nihil intersit, utrum sub hac conditione si reliqua, vel si hac, (si) rationes reddiderit. Sed nos neque conditionem meram putamus esse, quæ in datione existit: neque meram conditionem, quæ in facto sit: sed eam conditionem, quæ ex mixtura quadam consistit: nam non utique, si ille in folle reliqua obtulerit, liber erit: non enim testator hoc sensit; sed illud ut rationes reddat, quomodo servus reddere solet, id est, legendas offerre rationes primum, deinde computandas, ut explorari possit, imputationes probe, an improbe referantur, accepta recte relata, an non recte. Ita enim incipit quidem res a facto, pervenit autem ad pecuniam. Inest his verbis etiam, heredes notitia instrui rationum, ut sciant, quid in quaque ratione scriptum sit: nam quod ipse vivus facturum erat, ab heredibus suis fieri iussisse intelligitur: ille autem utique non sic solebat servo suo, ostendenti reliqua, rationes subscribere; sed ita ut legeret, examinaret, exciperet. Itaque cum servo sub hac conditione testamento libertas datur, Si rationes reddiderit, non hanc solam habet significationem, si cautiones instrumentaque omnia actus sui exhibuerit heredi: sed & si reliqua solverit.

§3. PAULUS lib. 12. Responsorum.

Lucius Titius ita testamentum fecit, Aurelius Claudius natus ex illa muliere, si filium meum se esse judici probaverit, heres mihi esto. Paulus respondit, filium, de quo quæreretur, non sub ea conditione institutum videri, quæ in potestate ejus est, & ideo testamentum nullius esse momenti.

84. IDEM lib. 14. Responsorum.

Illis libertis alimentorum nomine, si cum filio meo morati fuerint, menstruas denarios centenos & vestiaria dari volo: liberti in obsequio fuerunt, quamdiu adolescens ad militiam promoveretur: qua causa effectum est, ut quibusdam Romæ relictis proficisceretur, & apud castra defunctus est. Quæsitum est, an ab heredibus ejus alimenta debeantur. Paulus respondit, conditionem quidem in persona libertorum, qui cum filio defuncti morati sunt, aut per eos non stetit, quo minus morarentur, mortuo filio testatoris defecisse non videri: sed si testator propter filii utilitatem his, qui cum eo morati fuissent, alimenta præstari voluit, contra voluntatem defuncti petentes audiri non oportere.

§5. SCAEVOLA lib. 3. Responsorum.

Titia heredis instituti liberos habentis filii fidei commisit, uti rem ejus universam restitueret filiis ejus, liberisve eorum, cum ipsi petissent, sine ulla juris cavillatione: Quæro, an his verbis, cum illi a te petierint, conditio fideicommissio adscripta videatur? Respondit, non videri.

86. MÆCIANUS lib. 3. Fideicommissorum.

Julianus noster, cum, qui decem dare, & ita liber esse iussus esset: si a vivente manumissus esset, non aliter legatum, quod ei cum libertate datum esset, habiturum, quam si conditioni libertatis paruiisset. Item in emptorem, si alienatus esset. Sed id tunc locum habet, cum omnimodo simul cum libertate legatum adquiri potuit, licet legato imposita non sit, veluti cum in tempus libertatis legatum collatum esset. † Cum vero libertas sub conditione, legatum autem præsentis die datum est: in hoc quæstio est, an constiterit legatum? etenim nec Catonianæ sententiæ locum in proposito esse, quia etsi statim testator decessisset, non tamen omnimodo inutile esset legatum, cum posset conditio libertatis ante aditam hereditatem impleri, & legatum manumisso deberi: nisi forte necessarius heres extitisset: tunc enim omnimodo inutile erit legatum jure ipso, quia sub conditione acceperit libertatem.

87. VALENS (lib. 1. Fideicommissorum).

Quod traditum est, in legatis novissimam, in libertatibus levissimam conditionem spectandam esse:

88. GAIUS (lib. 1. Fideicommissorum).

Id est, quæ ipsi servo commodior sit:

89. VALENS (lib. 1. Fideicommissorum).

Non ad ea duntaxat pertinet, quæ sæpius sub diversis conditionibus, sed etiam, quæ primo pure, deinde sub conditione dantur. Itaque quod heres pure dare iussus est, quodve pure legatum est, cum id ex intervallo sub conditione legatum est, posterius valet. Si prius sub conditione, deinde pure legatum est: præsens debetur. Quod si pure legatum, ex continenti heres sub conditione damnatus aut rogatus est dare: perinde est, ac si juncta subiecta scriptura idem legatum esset, vel ut præsens vindicari, si hoc voluerit legatarius, vel, cum conditio exstiterit, ab herede peti posset: nisi commemoratione superioris legati

legati posterius scriptum fuerit, velut, *Stichum, quem illi legavi, heres meus ei, si illud factum erit, dato*: tunc enim revocandi animo præsens legatum, & sub conditione dandi ita scripsisse videbitur: & si ante conditionem rem vindicet, doli exceptio locum habere poterit.

90. GAIUS lib. 1. Fideicommissorum.

Per fideicommissam varie data libertate non levissima spectanda est, sed novissima: quia posterior voluntas potior haberi debet: cui consonat etiam Rescriptum Divi Antonini.

91. MÆCIANUS lib. 2. Fideicommissi.

Conditionum, quæ in futurum conferuntur, triplex natura est, ut quædam ad id tempus, quo testator vivat, quædam ad id, quod post mortem ejus futurum sit, quædam ad alterutrum pertineant: tempus autem vel certum vel infinitum comprehendatur: quæ omnia non minus in fideicommissis, quam in institutionibus ac legatis incidere solent: Ut hæc conditio, *Titia, si mihi nupserit*, non dubie, nisi vivente testatore; illa autem, *Si ad exsequias funeris mei venerit*, nisi post mortem impleri non possit: illa vero, *Si filio meo nupserit*, vel vivente vel mortuo testatore impleri possit. Et prima quidem ac tertia ex relatis conditionibus, infinitum tempus habent: quandoque enim nupserit, impletur conditio: secunda ad certum tempus adscripta est.

92. ULPIANUS lib. 5. Fideicommissorum.

Si cui legatum fuerit relictum, isque rogatus sit *liberos suos emancipare*: an cogi debeat manumittere? Et retineo me dixisse, defici eos a petitione fideicommissi; neque enim Prætor fideicommissarius eos ad libertatem tueretur, ut servos: Papinianum quoque libro nono responsorum scribere referebam, non esse cogendum emancipare filios suos. Arbitror tamen extra ordinem debere constitui, eum, qui agnovit (id) quod sibi relictum est hac contemplatione, ut liberos suos emanciparet, cogendum emancipare: neque enim debet circumveniri testantium voluntas: sic deinde hoc accipiendum, quemadmodum si sub conditione liberorum emancipandorum ei fuisset legatum, vel ita relictum, ut eos emanciparet. † Cui rei consequens est quod Divus Severus rescripsit: nam cum quædam mulier nepotes suos heredes institutisset, & ipsum filium coheredem filiis suis dedisset, eosque invicem substitutisset, rogassetque filium, ut filios emanciparet, non autem rogasset, ut hereditatem eis restitueret: ex auctoritate D. Severi emancipare eos compulsus est, hisque restituere hereditatem: & adjectum est, (ut) si tardius id faceret, quasi ex mora usuras præstaturum: videri enim eum, qui moram faceret emancipationi, moram restitutioni fideicommissi eam facere.

93. PAPINIANUS lib. 8. Responsorum.

Mater filio suo coheredes sine ulla conditione filias ipsius dedit, ac petiit, ut filias suas emanciparet, ita ut curatores a Præatore acciperent: filii videri fidei commississe placuit, ut eas sui juris constitutas, ad hereditatem aviæ pervenire pateretur: nec ad rem pertinere, si portionem filiarum jure substitutionis quæsisset.

94. HERMOGENIANUS lib. 1.

Juris Epitomarum.

Cum ita datur libertas, si Titio, qui non est heres, decem dederit: certa persona demonstratur, ac propterea in personam ejus tantum conditio impleri potest: sane si cum cesserit dies, pecuniam conditioni comprehensam statuliber habuerit, jure constituto nulli dando consequitur libertatem. † Diversa causa est legatarii, in cujus persona placuit conditionem deficere, si antequam dederit legatarius pecuniam, Titius moriatur. §. 1. Ex his verbis, si heredi, vel si heredi Titio decem dederit, liber esto: non tantum heredi, sed etiam heredis heredi dando, pervenit ad libertatem: at si nullus heredi successerit, jure constituto, nulli dando ad libertatem perveniet.

95. IDEM (lib. 4. Juris Epitomarum).

Legatum sub conditione relictum, & ad alium translatum, si non conditio personæ cohæreat, sub eadem conditione translatura videtur.

96. PAULUS (lib. 1. ad Neratium).

Titio usufructus servi legatus est, & si ad eum pertinere desisset, libertas servo data est; Titius vivo testatore decessit: libertas non valet: quia conditio nec initium accepit. Paulus: Ergo & si viveret Titius & capere non potest, idem dicendum est: desisse enim non videtur, quod nec incipit. §. 1. Servi usufructus mulieri, quando vidua esset, legatus; idem servus, si ea nupisset, liber esse iustus est: si mulier nupserit, liber erit: quia potior est legato libertas.

97. IDEM (lib. 2. ad Neratium).

Municipibus, si iurassent, legatum est: hæc conditio non est impossibilis. Paulus: Quemadmodum ergo pareri potest? per eos itaque jurabant, per quos municipii res geruntur.

98. IDEM (lib. 3. ad Novatium).

Mea res sub conditione legari mihi potest: quia, in hujusmodi legatis non testamenti facti tempus, sed conditionis expletæ spectari oportet.

99. PAPINIANUS (lib. 18. Quæst.)

Conditiones extrinsecus non ex testamento venientes, id est, quæ tacite ineffe videantur, non faciunt legata conditionalia.

100. IDEM (lib. 7. Responsorum).

Titia, si non nupserit, ducenta, si nupserit, centum legavit; nupsit mulier: ducenta, non etiam centum residua petat: ridiculum est enim, eandem & ut viduam & ut nuptam admitti.

101. IDEM (lib. 8. Responsorum).

Pater Severianam Proculam Aelio Philippo cognato nuptiis testamento designavit: eidem filiae prædium, si Aelio Philippo nupisset, verbis fideicommissi reliquit: quod si non nupisset, idem prædium Philippo dari voluit: nondum viripotens puella diem suum obiit. Respondi, cum in conditionibus testamentorum voluntatem potius, quam verba considerari oporteat, Aelio Philippo fideicommissum ita datum videri, si ei Procula defuncti filia nubere nolisset: quare cum ea prius, quam viripotens fieret, vita decesserit, conditionem extitisse non videri. §. 1. In fideicommissio dato, *Volo restituas, si sine liberis decedas*: condi-

conditio deficit ex voluntate, vel uno filio superstitite relicto. §. 2. Conditionum verba, quæ testamento præscribuntur, pro voluntate considerantur: & ideo, cum tutores testamento dati, quoniam interea puer adoleverat, id egerint, ut curatores ipsi constituere tur, conditio fideicommissi talis præscripta, *Si tutelam in annum octavum decimum gesserint*, defecisse non videbitur. §. 3. Socrus nurui fideicommissum ita reliquerat, *si cum filio meo in matrimonio perseveraverit*: divortio sine culpa viri post mortem socrus facto, defecisse conditionem respondi, nec ante diem fideicommissi cedere quam mori coeperit nupta vel maritus; & ideo nec Mucianam cautionem locum habere; quia morte viri conditio possit existere. §. 4. Fideicommissa menstrua & annua sub ea conditione liberto relicta, *Quandiu res patroni filia gesserit*, etsi præstari necesse est, filia prohibente res suas administrari: tamen voluntatem filia mutante, conditionem resumunt, quoniam plura sunt.

102. IDEM (lib. 9. Responsorum). **C**um avus filium ac nepotem ex altero filio heredes instituit, a nepote petit, ut *si intra annum trigesium moreretur, hereditatem patruo suo restitueret*: nepos liberis relicto, intra ætatem superscriptam vita decessit: Fideicommissi conditionem, conjectura pietatis, respondi defecisse, quod minus scriptum, quam dictum fuerat, inveniretur.

103. PAULUS (lib. 14. Questionum). **S**i ita legatum sit, *Titio post decem annos dato, si satis ab herede non exegerit*, & Titius intra decimum annum decesserit, ad heredem suum transmittat legatum: quia moriente eo conditio extitit.

104. IDEM (lib. 14. Responsorum). **E**um, qui post apertum testamentum deportatus & restitutus est, fideicommissum petere posse, cujus conditio postea extitit, quam Civitatem Romanam recipiat.

105. POMPONIUS (lib. 5. Epistolarum). **S**i fundum a testatore sub conditione legatum heres alii pendente conditione legavit, post existentem conditionem, quæ priori testamento præposita fuerat, neque proprietas a priori legatario recedit, nec locum religiosum in eo fundo heres facere, nec servitutem imponere poterit: sed & imposita servitus finietur existente conditione.

106. JULIANUS (lib. 25. Digestorum). **H**oc genus legati, *Si Titio non nupserit*, perinde habendum est, ac si post mortem Titii legatam fuisset, & ideo nec Muciana satisfactio interposita capere legatum potest: sed & alii nubendo, nihilominus legatum consequitur.

107. GAIUS (libro singulari de Casibus). **A**liquando, accidit, ut sub conditione datum legatum purum intelligatur: veluti quod sub eadem conditione relicto est, sub qua etiam heres alius institutus est: item quod sub hac conditione relicto est, *si hereditatem adierit*. Ex diverso quoque purum datum legatum conditionale videtur: veluti quod sub condi-

tionem ademptum est: quia sub contraria conditione datum intelligitur.

108. SCÆVO LA (lib. 19. Digestorum). **L**ibertis omnibus legavit domum: & hæc verba adjecit, *ut in ea habitent liberti, ne de nomine exeat, & ut ad unum, qui novissimus exstiterit, perveniat, & eo amplius eisdem libertis meis dari volo fundum Sositium*. Quæsitum est, an conditio adposita, *ne de nomine exiret*, ad sequens quoque legatum pertineret? Respondit, pertinere.

109. IDEM (lib. 20. Digestorum). **A** testatore rogatus, *ut acceptis centum nummis restitueret hereditatem Titia coheredi sue*, adita hereditate decessit, similiter & Titia, antequam daret centum: Quæsitum est, an heres Titia, offerendo centum ex fideicommissio, partem hereditatis consequi possit? Respondit, heredem conditioni parere non posse: Claudius: magno ingenio de jure aperto respondit, cum potest dubitari, an in proposito conditio esset.

110. POMPONIUS lib. 9. Epistolarum. **E**tiam si invitis heredibus ex peculio statuliber pecuniam Titio det, liber quidem fit: sed Titius, qui invitis heredibus sciens accepit, pro possessore videtur eam pecuniam possidere, ut avocare eam hi, qui inviti fuerunt, possint.

111. IDEM lib. 11. Epistolarum. **Q**ui sub conditione rationum reddendarum liber esse iussus est, docere debet, constare fidem omnibus, quæ ab eo gesta sunt; ut neque subtraxerit quid ex his, quæ acceperit, neque expensum rationibus præscripserit, quod non dederat: sed & quod reliquum per contextum scriptum est remanere apud eum,olvere debet: neque enim aliter liber esse potest, quam si hoc modo conditioni, sub qua data est libertas, satisfecerit. Cæterum debitores, cum quibus ipse contraxerit, non utique in diem mortis domini sui fuisse idoneos præstare cogendus est: sed eo tempore, quo his creditum est, ejus conditionis fuisse, ut diligens paterfamilias his crediturus fuerit.

112. IDEM lib. 12. Epistolarum. **T**ales conditiones, *si monumentum* (puta) *fecerint*, pluribus propositæ, non possunt nisi in omnibus simul personis existere. §. 1. Item, *si Symphoro & Januario centum Titius præstiterit, fundum ei lego*. Symphoro mortuo an legatum perisset? sed hoc quoque sic puto interpretandum, ut si, dum quisque eorum vivet, præstiterit. Sed benigna interpretatione dicendum, si non post mortem Titii Symphorus decessit, debere partem dimidiam Januario dantem, partem fundi dimidiam legatarium esse consecuturum. §. 2. De illo quoque quæritur, fundus quibusdam legatus est, si pecuniam certam in funus impensamque perferendi, corporis in aliam regionem dedissent: nam, nisi uterque dederit, neutri sit legatum; quoniam conditio nisi per utrumque expleri non potest. Sed hæc humanius interpretari solemus: ut cum duobus fundus legatus sit, si decem dedissent, & alteri dando partem, legatum quoque debeatur.

§. 3. Priscus respondit, statuliberum non utique ibi, ubi paterfamilias decessit, aut ubi ipse relictus sit, aut ubi velit, rationes reddere debere: sed interim proficisci ad eum, cui reddere debeat; utique si is Reipublicæ causa aberit: verissimum est autem, ut alias aliud ex persona locoque sit æstimandum.

113. PAULUS Imperialium sententiarum in Cognitionibus prolatarum ex libris sex libro secundo.

Cum filius rogatus fuisset a patre, si antequam res suas administrare posset, decessisset, hereditatem Titio restituere; & egressus viginti annos decessisset: rescriptum est, fideicommissum deberi.

TIT. II.

AD LEGEM FALCIDIAM.

I. PAULUS (lib. singulari ad Legem Falcidiam).

Lex Falcidia lata est, quæ primo capite liberam legandi facultatem dedit (usque ad dodrantem) his verbis: *Qui cives Romani sunt, qui eorum post hanc Legem rogatam testamentum facere volet, ut eam pecuniam, easque res quibusque dare, legare volet, jus potestasque esto, ut hac Lege sequenti licebit.* Secundo capite modum legatorum constituit his verbis: *Quicumque civis Romanus post hanc Legem rogatam testamentum faciet, is quantam cuique civi Romano pecuniam jure publico dare, legare volet, jus potestasque esto: dum ita detur legatum, ne minus, quam partem quartam hereditatis, eo testamento heredes capiant: eis, quibus quid ita datum, legatumve erit, eam pecuniam sine fraude sua capere liceto.* Isque heres, qui eam pecuniam dare jussus damnatus erit, eam pecuniam debeto dare, quam damnatus est. §. 1. Lex Falcidia etiam ad eos, qui apud hostes moriuntur, propter Legem Corneliam pertinere videtur: quod ea Lex perinde eorum testamenta confirmat, atque si in civitate decessissent: propter quam fictionem Lex Falcidia, & omnes testamentariæ pertinent; quæ tamen possint locum habere. §. 2. Ad eos, qui omissa causa testamenti, possident hereditatem, non pertinet Lex Falcidia: sed per Edictum Prætoris inducitur potestas Legis. §. 3. Idemque est, si jurisjurandi conditio remissa sit. §. 4. Sed & si servo suo testator data libertate legaverit; quia differtur in id tempus, quo liber futurus est: item si ei, qui apud hostes est, aut ei, qui nondum natus est, datum sit aliquid, hæc Lex Locum habebit. §. 5. Ad municipum quoque legata, vel etiam ea quæ Deo relinquuntur, Lex Falcidia pertinet. §. 6. Non solum autem ad res proprias testatoris legatas, sed & alienas Lex pertinet. §. 7. Et omne quod ex bonis defuncti erogatur, refertur ad hanc Legem: sive in corpore constet certo incertove; sive pondere, numero, mensura valeat; aut etiam si jus legatum sit, ut usufructus, aut quod in nominibus est. §. 8. Item si ita legatum sit, *heres meus Seio penum dato: si non dederit, decem dato:* quidam putant omnimodo in legato decem esse,

penum autem mortis causa capi, nec in Falcidiam imputare id heredem posse. Ego autem didici, si in continenti heres penum solverit, videri hoc legatum esse, & in Legem Falcidiam imputari posse: & quod dixi in continenti, ita accipiendum, cum aliquo spatio: quod si jam mora facta solverit heres penum, tunc nec legatum eum accepisse, nec in Falcidiam imputari posse: jam enim transfusum legatum esse & decem deberi. † Idemque erit, & si ab initio ita legatum datum sit, *Si penum non dederit, decem dato:* quia hic penus non est legata: & penus si datur, mortis causa capitur; quia deficit legati conditio. §. 9. Si usufructus legatus sit, qui & dividi potest, non sicut cætera servitutes individuae sunt: veteres quidem æstimandum totum usufructum putabant, & ita constituendum quantum sit in legato. Sed Aristo a veterum opinione recessit: ait enim, posse quartam partem ex eo, sicut ex corporibus retineri: idque Julianus recte probat. † Sed operis servi legatis, cum neque usus, neque usufructus in eo legato esse videtur, necessaria est veterum sententia, ut sciamus, quantum est in legato: quia necessario ex omnibus, quæ sint facti, pars decedere debet, nec pars operæ intelligi potest. Imo & in usufructu, si quærat, quantum hic capiat, cui usufructus datus est: quantum ad cæterorum legatorum æstimationem, aut etiam hujus ipsius, ne dodrantem excedat legatum, necessario ad veterum sententiam revertendum est. §. 10. Si quis creditori suo, quod debet, legaverit: aut inutile legatum erit, si nullum commodum in eo versabitur; aut si propter representationis (pata) commodum utile erit, Lex quoque Falcidia in eo commodum locum habebit. §. 11. Si legatarius possessionem nactus est, & non potest avocari ei res, quia voluntate heredis errantis nactus est possessionem: dabitur actio heredi, ut id, quod supra dodrantem est, offeratur. §. 12. Interdum omnimodo necessarium est, solidum solvi legatario interposita stipulatione, *Quanto amplius, quam per Legem Falcidiam ceperit, reddi:* Veluti si quæ a pupillo legata sint, non excedant modum Legis Falcidiæ, veremur autem, ne impubere eo mortuo alia legata inveniantur, quæ contributione facta excedant dodrantem. † Idem dicitur, & si principali testamento quædam sub conditione legata sunt, quæ an debeantur, incertum est: & ideo si heres sine judiceolvere paratus sit, prospiciet sibi per hanc stipulationem. §. 13. Id, quod ex substitutione coheredis ad coheredem pervenit, proficit legatariis. Is enim similis est heres ex parte pure, ex parte sub conditione heredi instituto: sed ea, quæ ab eo legata sunt, si omiserit hereditatem, non augebuntur, scilicet si ab eo nominatim data sunt, non *Quisquis mihi heres erit.* §. 14. Si coheredis mei portio exhausta sit, mea integra, & illam vindicavero: Cassius confundendas esse partes existimat, Proculus contra: in qua specie & Julianus Proculo adsensit: quam sententiam probabiliorem esse puto.

† Sed

† Sed & Divus Antoninus iudicasse dicitur commiscendas esse utrasque partes in computatione Legis Falcidiae. §. 15. Si coheredem meum post aditam hereditatem adrogavero: non dubitabitur, quin separandae sint portiones, perinde atque si coheredi meo heres exstitissem. §. 16. Si in annos singulos legatum sit Titio, quia multa legata & conditionalia sunt, cautioni locus est, quae in Edicto proponitur, *Quanto amplius accipit, reddi.* §. 17. Id, quod natura hereditati debetur, & peti quidem non potest, solum vero non repetitur, non esse computandum in hereditate, quidam putant. Sed Julianus & haec ex eventu augere patrimonium aut non augere existimat, & hereditario jure id quoque capi: ideoque & in restitutionem hereditatis venturum. §. 18. Si debitor creditori heres existat, quamvis confusione liberetur, tamen locupletior hereditatem percipere videtur: ut computetur ei quod debet, quamvis aditione confusum sit. §. 19. De impensa monumenti nomine facta, quaeritur, an deduci debeat: Et Sabinus ita deducendum putat, si necessarium fuerit monumentum extruere. Marcellus consultus, an funeris monumentique impensa, quantam testator fieri iussit, in aere alieno deduci debeat, Respondit, non amplius eo nomine, quam quod funeris causa consumptum est, deducendum: nam ejus quod in extructionem monumenti erogatum est, diversam esse causam: nec enim ita monumenti aedificationem necessariam esse, ut sit funus ac sepultura: idcirco eum cui pecunia ad faciendum monumentum legata sit, Falcidiam passurum.

2. MARCELLUS (lib. 22. Digestorum).

Nec amplius concedendum erit, quam quod sufficiat ad speciem modicam monumenti.

3. PAULUS (libro singulari ad Leg. Falcidiam).

Si heres institutus eam hereditatem, quae solvendo non est, vendiderit: vix quidem poterit persuaderi non fuisse eam hereditatem solvendo, quae emptorem invenerit: vera autem ratione nihil legatariis debebitur: quia magis ex stultitia emptoris habere videtur heres institutus, quam ex bonis defuncti: nam & e contrario, si male vendiderit res hereditarias, non erit hoc legatariorum detrimentum: ita ergo commodum debet esse heredis, si bene res administraverit. §. 1. Sed & si is, qui solvendo non est, legaverit, & heres cum creditoribus deciderit, ne solidum solveret, & ob eam decisionem factum sit, ut aliquid retineret, nihil tamen legatariis debitum: quia eam pecuniam non ex hereditate, sed ex decisione habet. §. 2. Item si Reipublicae in annos singulos legatum sit: cum de Lege Falcidia quaeratur, Marcellus putat, tantum videri legatum, quantum sufficiat sorti ad usuras trientes ejus summae, quae legata est, colligendas.

4. PAPINIANUS (lib. 16. Quaestionum).

Fundo legato mihi sub conditione, pendente legati conditione heres me heredem instituit,

ac postea legati conditio extitit: in Falcidia ratione fundus non jure hereditario, sed legati, meus esse intelligitur.

5. IDEM (lib. 8. Responforum).

Verbis legati vel fideicommissi non necessarie civitati relinquitur, quod ex causa pollicitationis praestari necesse est. Itaque si debiti modum testamento dominus excessit, superfluum duntaxat Falcidia minuetur. Quare nec fidei committi legatarii poterit. † Quod si dies aut conditio legatum fecerit, non utilitatis aestimatio, sed totum petetur quod datum est: nec si vivo testatore dies venerit, aut conditio fuerit impleta, fiet irritum quod semel competit.

6. VENTULEIUS (lib. 13. Stipulat.).

Si vir uxori heres extiterit, & in funus ejus impenderit: non videbitur totum quasi heres impendere, sed deducto eo, quod quasi dotis nomine, quam lucrificat, conferre debuerit.

7. PAPINIANUS (lib. 7. Quaest.).

Lege Falcidia interveniente legata servitus, quoniam dividi non potest, non aliter in solidum restituetur, nisi partis offeratur aestimatio.

8. IDEM lib. 14. Quaestionum.

In Legem Falcidiam aëris alieni rationem in hereditate relictæ, quod unus ex heredibus solvere damnatus sit, ipse solus habebit.

9. IDEM lib. 19. Quaestionum.

In Falcidia placuit, ut fructus postea percepti, qui maturi mortis tempore fuerunt, augerent hereditatis aestimationem fundi nomine, qui videtur illo in tempore fuisse pretiosior. §. 1. Circa ventrem ancillæ nulla temporis admixta distinctio est: nec immerito: quia partus nondum editus, homo non recte fuisse dicitur.

10. IDEM (lib. 20. Quaestionum).

Quod supra quadrantem apud heredem potest pervenire, supra dodrantem in pecuniam legatum non onerat heredem: veluti hereditas pupilli, si forte substitutus sit exheredato, qui patri pupilli heres exstitit.

11. IDEM lib. 29. Quaestionum.

In ratione Legis Falcidiae retentiones omnis temporis heredi in quadrantem imputantur. §. 1. Si servus sub conditione libertate data, vita decessit: si quidem impleta conditio quandoque fuerit, heredi non videbitur perisse: quod si defecerit, in contrarium ratio trahit: sed, quanti statuliber, moriens fuisse videbitur. §. 2. Imperator Marcus Antoninus decrevit, heredes, quibus pars bonorum oblata est, non in ampliorum partem, quam pro ea parte, quae relicta est, legatorum nomine teneri. §. 3. Cum quidam parte dimidia bonorum adempta fuisset relegatus, idemque, provocatione interposita, testamento postea facto, obiisset, atque post mortem ejus, non iuste appellatum, esset pronunciatum: Quaesitum est, utrum aëris alieni loco pars dimidia abscederet, ut residua sola videretur fuisse in bonis, an vero succurri heredi necessarium esse videbitur? Sed videbitur succurri debere: cum animus litigantis (&) obtinendi votum hanc opinionem admittit. §. 4. Si servus

servus testamento manumissus ante aditam hereditatem decedat, heredi quidem perisse intelligitur: sed cuius pretii erit, qui, si viveret, non mutaretur? Nam & eos, qui moriente domino in valetudine affecti fuerant, ut eos non posse vivere certum esset, tamen si postea moriantur, hereditati perisse responsum est. Nec aliud in his, qui sub eodem testamento fuerunt, cum dominus a familia necaretur. §. 5. Quod vulgo dicitur, * *in tabulis patris & filii unam Falcidiam servari*, quam potestatem habeat, videndum est. Quamvis enim substitutus, quæ a pupillo relicta sunt, cum filius heres existit, ut æs alienum quodlibet debeat: tamen propter ea, quæ data sunt tabulis secundis, contributioni locus est. Secundum quæ poterit evenire, ne substitutus quicquam retineat, vel ut longe plus habeat quartæ paternæ hereditatis. Quid ergo, si non sufficiat pupilli hereditas legatis, cum patris suffecisset? De suo quadrante nimirum dabit substitutus: quoniam pater legavit de suo: nec ad rem pertinet, quod ex nullo testamento præstatur ultra vires patrimonii: cum in hac parte iuris legata, quæ tabulis secundis relinquuntur, quasi primis sub conditione relicta intelliguntur. §. 6. Si filio suo duos substituerit, & alterius portionem oneraverit, tractari solet, an ex persona sua Falcidiam possit inducere substitutus, quam pupillus non haberet, vel unus pupilli substitutus? & facile quis dixerit consequenter prioribus, quæ de patrimonii ratione dicta sunt, non esse Falcidiæ locum: & ultra vires portionis, conveniendum alterum substitutum. Sed verior est diversa sententia, perinde huic quartam relinquendam existimantium, atque ita si patri heres existisset: ut enim opes patris & contributio legatorum inde capiunt & formam & originem: ita plures substituti, subducta persona pupilli, revocandi sunt ad intellectum institutionis. † Quid tamen dicemus de altero substituto, qui non est oneratus: si forte nondum legata pupillus a se relicta solvit, & aliquid ultra dodrantem sit: in omnibus & ipsum Falcidiam habiturum? At quin quartam habet: neque idem patitur instituti comparatio: rursus si negemus, aliud aperte, quam quod vulgo probatum est, responderetur. Itaque varietas existet: ut is quidem, qui proprio nomine oneratus est, velut institutus desideret quartam: alter autem, qui non est oneratus, ut substitutus, licet portio largiatur ejus, non in solidum conveniatur propter calculi confusionem. Huic consequens est, ut si pupillo de Falcidia tantum fuit, duobus committatur stipulatio: videlicet in eam quantitatem, quam unusquisque sibi retinere potuisset. §. 7. Quæsitum est, si quis pupillo coheredem substituerit: quemadmodum Legis Falcidiæ ratio inquiri debeat: & quale est, quod vulgo diceretur, *legatorum rationem separandam*? Dixi, quantum ad legata, quæ pater a filio, item a substituto reliquit, nullam fieri posse separationem: cum communi calculo subiciantur, & invicem inducant contributionem: sed legata, quæ ab instituto extero data sunt, permisceri cæ-

teris non oportere: ideoque quartam pupillo datæ portionis habere substitutum, quamvis suam portionem habeat, ut institutus: & aliam causam esse ejus, qui ex variis portionibus heres scriberetur: ibi enim legatorum confundi rationem non minus, quam si semel fuisset nuncupatus ex ea portione, quæ conficeretur ex pluribus; neque referre, pure scire, an sub diversis conditionibus sit heres institutus. §. 8. Si quis exheredato filio substituit heredem institutum, & ab eorum tabulis quoque secundis legaverit: necessario ratio confunderetur: cum ideo legata valere dixerit Julianus a substituto relicta, quod idem patri heres existerit.

12. IDEM (lib. 30. Questionum).

SI debitor, creditore herede instituto, petisset, *ne in ratione Legis Falcidiæ ponenda creditum suum legatariis reputaret*: sine dubio ratione doli mali exceptionis apud arbitrum Falcidiæ defuncti voluntas servatur.

13. IDEM (lib. 37. Questionum).

SI tacitum fideicommissum servus injungente domino susceperit, habiturum eum Legis Falcidiæ beneficium, quia parere domino debuit, constitutum est. Idemque placuit in filio, qui fuit in patris potestate.

14. IDEM lib. 9. Responsorum.

PATER filiam, quæ a viro diverterat, heredem pro parte instituit, & ab ea petit, ut fratri & coheredi suo portionem hereditatis acceptam, deducta sexta, restitueret: admissa compensatione dotis in Falcidiæ ratione. Si pater dotem consentiente filia non petisset, Falcidiam quidem jure hereditario, dotem autem jure proprio filiam habituram, respondi: quia dos in hereditate patris non inveniretur. §. 1. Avia nepotibus heredibus institutis, fideicommissit, ut *omissa retentione, quæ per Legem Falcidiam ex alio testamento competeat, solida legata fratribus, & coheredibus solverent*: Recte datum fideicommissum respondi, sed hujus quoque onus in contributionem venire. §. 2. Duobus impuberibus substitutum, utrique heredem existentem, in alterius hereditate Falcidia non uti convenit, si de bonis alterius impuberis quartam partem hereditatis patris, quæ ad filios pervenerit, retineat. §. 3. Quod si (frater fratri) legitimus heres existit, & impuberi supremo substitutus: portio quidem paternorum bonorum, quam intestatus puer accepit, rationi Falcidiæ non confundetur: sed quartam ejus tantum portionem substitutus retinebit, quam impubes accepit, qui substitutum habuit.

15. IDEM lib. 13. Responsorum.

Q UOD bonis jure Falcidiæ contribuendum est a debitore, cui mortis causa pacto debitum remissum est, in factum concepta replicatione retinebitur. §. 1. Frater, cum heredem sororem scriberet, alium ab ea, cui donatum volebat, stipulari curavit, *ne Falcidia uteretur, & ut certam pecuniam, si contra fecisset, præstaret*: privatorum cautione Legibus non esse refragandam constituit: & ideo sororem jure publico retentionem habituram, & actionem ex stipulatu denegandam.

§. 2. Non

§. 2. Non idcirco minus Falcidiae rationem in ceteris annuis legatis admitti visum est, quod primo ac secundo anno, sine ulla detractioe fuissent legatario soluta. §. 3. Quod avus ex causa tutelae nepoti debuit, cum avo nepos solus heres extitisset, ratio Falcidiae si poneretur, in ere alieno bonis deducendum respondit: nec ad rem pertinere, quod heredem avus, idemque tutor rogaverat, ut si sine liberis ante certam aetatem decederet, tam hereditaria, quam propria bona restitueret: non enim ex hoc hereditatem debito compensatam videri, cum vel ideo maxime declaratur, non esse compensationem factam, quoniam heredem suum habere propria bona defunctus ostendit. † Plane si conditio fideicommissi fuerit impleta, fructus hereditatis post mortem avi percepti, pari pecunia debito tutelae compensabuntur: sed quartam heres nepotis de bonis duntaxat, quae moriens avus reliquit, retinebit. §. 4. Cum fideicommissum ex voluntate matris a patre moriente debitum filio pater hereditate sua, quam in filium conferebat, compensari voluit, quod filio debetur, si ratio Falcidiae poni coeperit, fini quadrantis, quem ex bonis patris cum effectu percepit, compensabitur, atque ita superfluum aeris alieni dodranti tantum detrahatur. §. 5. Ex donationibus in uxorem collatis, quod heres ejus reddere viro cogitur, in bonis mulieris non erit: nam ita fit locupletior, ut tanto pauperior esse videatur: quod autem heres inde iminuit, viro non perit. §. 6. Fructus praediorum sub conditione verbis fideicommissi relictos, in causam fideicommissi non deductos heres in ratione Falcidiae sic accepto facere sibi cogitur, ut quartam (&) quartae fructus ex die mortis, bonorum quae mortis tempore fuerunt, habeat. Nec ad rem pertinet, quando Falcidia Lex admissa sit: nam etsi maxime post impletam conditionem fideicommissum locum habere coepit, tamen ex die mortis fructus quadrantis apud heredem relinqui necesse est. §. 7. Fideicommissum portionis supplendae gratia, pro qua matrem filius heredem instituit, eidem matri datum ratione Falcidiae minuitur: & eam pecuniam mater supra quartam portionis suae percipiet. §. 8. Quarta, quae per Legem Falcidiam retinetur, aestimatione, quam testator fecit, non magis minui potest, quam auferri.

16. SCAEVOLA lib. 3. Quaestionum.

SI ex pluribus rebus legatis heres quasdam solverit, ex reliquis Falcidiam plenam per doli exceptionem retinere potest, etiam pro his, quae jam data sunt. §. 1. Sed etsi una res sit legata, cujus pars soluta sit: ex reliquo potest plena Falcidia retineri.

17. IDEM lib. 6. Quaestionum.

SI post missionem faciat codicillos miles, & intra annum decedat: ex testamento, quod in militia jure militari fecit, plena legata: ex codicillis, habita Falcidiae ratione, praestari debere dicitur: sed res ita expeditur: si cum quadringenta haberet, testamento quadringenta, codicillis centum legaverit, ex quinta parte (id est,

octoginta, quae ad legatarium ex codicillis pervenirent, si Falcidiam non pateretur) quartam (id est, viginti) heres retinebit.

18. PAULUS lib. 11. Quaestionum.

Filiusfamilias, qui militaverat, decedens patris sui fidei commisit codicillis, ut peculium suum castrense Titio post mortem restitueret. Quaerebatur an ut heres quartam deducere possit? Dixi, * Legem Falcidiam inductam esse a Divo Pio etiam in intestatorum successione propter fideicommissa: sed in proposito nec hereditatem esse: quamvis placeret mihi, extraneo herede instituto, fieri hereditatem additione ejus; nam cum apud patrem remanet, jus pristinum durat, & peculium est: nec huic contrarium est, quod in testamento ejus, qui apud hostes decessit, exercetur Falcidia: nam fictio Legis Corneliae & hereditatem & heredem facit: sed me non dubitare, quin debeat id quoque indulgeri Legis beneficium, si quidem (quasi) patrisfamilias bona restituere cogitur, & heres scriptus, omissa ex testamento additione, exemplo Edicti legatorum nomine convenietur. §. 1. His consequens erit, ut, si ex fructibus medio tempore quartam, & quartae fructus habuerit pater, etiam Trebellianum Senatusconsultum inducamus, & utiles actiones exerceri possint, fiatque hereditas post restitutionem.

19. SCAEVOLA lib. 8. Quaestionum.

SI dignum decem fundum damnetur heres, quinque vendere: sine dubio quiaque erant imputanda Falcidiae.

20. IDEM lib. 9. Quaestionum.

SI a servo meo herede instituto mihi legetur, & mihi adquiratur hereditas: negat Macrianus, id legatum in Falcidia computari: quia non debeatur.

21. PAULUS (lib. 12. Quaestionum).

SI pupillus, cui sine tutore auctore decem mutua data sunt, legatum a creditore meruerit, sub hac conditione, si decem quae acceperit, heredi reddiderit: una numeratione & implet conditionem, & liberatur naturali obligatione, ut etiam in Falcidia heredi imputentur: quamvis non imputarentur, si tantum conditionis implendae causa data fuissent. Adeo autem & solvere videtur, ut repudiato legato, vel Stichio, qui legatus est, mortuo, nihil repetere possit. §. 1. Si ego, & servus meus heredes instituti simus ex diversis partibus, nec a servo erogatus dodrans his, quibus a me legatum est: contra Falcidiam proderit, quod ex portione servi ad me pervenit supra Falcidiam ejus portionis. Ex contrario si servo meo servus, & mihi decem legata fuerint: servi Falcidia ex decem mihi legatis non retinetur, exemplo eodem Falcidiae: nam quartam retineo ex persona servi, quamvis de mea portione nihil exhaustum sit.

22. IDEM lib. 17. Quaestionum.

Nesennius Apollinaris Julio Paulo. Ex facto, domine, species ejusmodi incidit: Titia filias suas tres numero aequis ex partibus scripsit heredes, & a singulis legata invicem dedit, ab una tamen ita legavit tam coheredibus ejus,

quam extraneis, ut Falcidia sit locus: Quæro, an adversus coheredes suas, a quibus legata & ipsa accepit, uti possit Falcidia: & si non possit, vel doli exceptione summovenda est, quemadmodum adversus extraneos computatio Falcidiæ iniri possit? Respondi, id quidem, * quod a coherede legatorum nomine percipitur, non solet legatariis proficere, quo minus Falcidiam patiantur: sed cum is, qui legatum præstaturus est, ab eodem aliquid ex testamento petit, non est audiendus, desiderans uti adversus eum Falcidiæ beneficio, si id, quod percepturus est ex voluntate testatoris, suppleat, quod deducere desiderat. Plane cæteris legatariis non universum, quod coheredi præstat, imputabit: sed quantum daturus esset, si nihil ab eo perciperet. §. 1. Servo herede instituto, si a domino fideicommissa, a servo legata data sunt: prius ratio legatorum habenda est, deinde ex eo, quod superest fideicommissorum: dominus enim ideo tenetur, quod ad eum pervenit: pervenit autem, quod deductis legatis superest: plane Falcidiam exercet. §. 2. Sed & si dominus, omiſſa hereditatis aditione, servum sibi substitutum adire jussit: prius erogantur, quæ ab ipso domino data sunt; tunc eorum, quæ a servo relicta sunt, ratio initur, si patitur Falcidia. §. 3. Si debitori liberatio legata sit, quamvis solvendo non sit, totum legatum computetur: licet nomen hoc non augeat hereditatem, nisi ex eventu. Igitur, si Falcidia locum habeat, hoc plus videbitur legatum, quod huic legatum esset: cætera quoque minuentur legata per hoc, & ipsum hoc per alia: capere enim videtur, eo quod liberatur. §. 4. Sed si alii hoc nomen legetur, nullum legatum erit: nec cæteris contribuetur.

23. SCÆVOLA (lib. 15. Quæſtionum).

Si fundus mihi legetur, & via: in Falcidiæ ratione, si tantum sit in via, quantum amplius est in Falcidia, integer fundus capietur, & via perit. † Sed si via legetur, nec solvendo sit hereditas: non debetur. † Videndum etiam, si fundo & via legato, minus ex utroque desideret, quam sit viæ pretium? Potest coacta ratione dici, non tantum fundum solidum capi, sed etiam ut doli exceptio tantum sarciat, quantum deest: ne plus habeat, quam Falcidia desiderat: ut tunc solum via intercідat, quotiens plus Falcidia desiderat, quam est viæ pretium.

24. PAULUS (lib. 14. Responsorum respondit).

Falcidiæ Legis rationem, si haberi oportet, ita habendam, ac si hæ res, quæ ab herede subtractæ sunt, in hereditate relictae non fuissent. §. 1. Idem respondit, partus ancillarum ante diem fideicommissi editos, ad heredes ejus, qui rogatus est, pertinere: eosque in quartam & quartæ fructus computandos, si de Lege Falcidia quæſtio intercedat. §. 2. Idem respondit, fructus ex propria re heredis, quæ legata est, post diem fideicommissi cedentem perceptos etsi non sint restituendi fideicommissario, heredi in quartam imputari non solere.

25. SCÆVOLA (lib. 4. Responsorum).

Maritum suum & filium communem æquis partibus heredes instituit. Quæſitum est, an in ratione Legis Falcidiæ imputandum sit marito, quod ad eum ex eadem hereditate per filium pervenit? Respondit, si ex institutione filii tantum retineat, quantum ad Falcidiam satis sit: nihil quartæ nomine deducendum. §. 1. A liberto, cui fundum legaverat, per fideicommissum Seiæ annua decem dedit. Quæſitum est, si Lex Falcidia liberti legatum minuerit, an Seiæ quoque annum fideicommissum minutum videatur, cum redditus largiatur annuam præstationem? Respondit, secundum ea quæ proponerentur, non videri minutum, nisi alia mens testatoris probetur.

26. IDEM (lib. 5. Responsorum).

Lineam margaritarum trigintaquinque legavit, quæ linea apud legatarium fuerat mortis tempore. Quæro, an ea linea heredi restitui deberet propter Legem Falcidiam? Respondit, posse heredem consequi, ut ei restituatur; ac, si malit, posse vindicare partem in ea linea, quæ propter Legis Falcidiæ rationem deberet remanere. §. 1. Quæſitum est, an pretium statuarum Falcidiam pati debeat? Respondit, debere.

27. IDEM (lib. 6. Responsorum).

Seius & Agerius si intra diem trigesimum mortis meæ reipublicæ nostræ caverint, contentos se futuros tot anreis, Legis Falcidiæ beneficio omisso, heredes mihi sunt: quos invicem substituo: quod si voluntati meæ non consenserint, exheredes sunt. Quæſitum est, an heredes instituti hereditatem adire possint, si conditioni parere nolunt, cum habeant substitutos eadem conditione præscripta? Respondit, Seium & Agerium primo loco institutos perinde adire posse, ac si ea conditio, quæ fraudis causa adscripta est, adscripta non esset.

28. MÆCIANUS (lib. 1. Fideicommissi).

Pater quoque in legatis, quæ filius ei dedit, alio herede instituto, Legis Falcidiæ rationem patitur.

29. PAULUS (lib. 2. Fideicommissorum).

Si a me tibi fideicommissum (vel legatum) est, tuque id post tempus rogatus sis mihi restituere, non puto hoc imputandum esse in Falcidiam: quia incipio postea quasi fideicommissarius id recipere.

30. MÆCIANUS (lib. 8. Fideicommissi).

In ratione Legis Falcidiæ mortes servorum, cæterorumque animalium, furta, rapinæ, incendia, ruinae, naufragia, vis hostium, prædonum, latronum, debitorum facta pejora nomina, in summa quodcunque damnum, si modo culpa legatarii careant, heredi pereunt: quemadmodum ad heredis lucrum pertinent fructus, partus ancillarum, & quæ per servos acquisita sunt (ut stipulationes, rerum traditiones, legata, hereditatesve his datae, cæteræ donationes, idem servitutes, quibus liberata prædia pretiosiora fierent, actionesque acquisitæ, ut furti, damni injuriæ, similesque; quorum nihil in rationem Legis Falcidiæ cadit. §. 1. Vendere autem vel emere

emere iussus certo pretio fundum, aliamve quam-
piam rem, in Legis Falcidiae ratione, cum quan-
tum sit legatum, requiratur, tantum eo nomine
inducetur, quanto pluris minorisve sit res ea
quantitate, quam pro pretio testator accipi da-
rive iussit: sed ut ei quidem portioni, quae le-
gatis deductis facienda erit, amplius deducatur:
quippe non nostri causa capi id pretium: sed
eo deducto pretium reliquum legatum esse in-
tellectum est. §. 2. Rursus diligenter animad-
vertendum est, ne, quod dicitur, *damna post mor-
tem testatoris illata ad solum heredem respicere*,
usquequaque, & sine ulla distinctione recipiatur:
quod enim, remota Lege Falcidia, in totum ju-
ris foret, hoc idem fore in ea parte, quae Lege
Falcidia constitueretur: hoc enim attinet, *damna*
postea facta non deduci, ne amota portio lega-
tis fidei commissis detrahatur. §. 3. Verum
est autem, his solis, quae pondere, numero, men-
sura constant, nec damno postea incidente, ex
portione, quae fieri solet ad aestimationem eo-
rum bonorum, quae mortis tempore fuerunt,
quicquam detrahi. §. 4. Certis vero corpori-
bus, & his ipsis ita relictis, *Pecuniam, quam*
in illa arca: vinum quod in illis dolis: pondus
argenti, quod in illis horreis habeo: si sine cul-
pa heredis deperierunt, vel deteriora sunt facta,
proculdubio aut nihil debetur, quae per Legem
Falcidiam efficiatur ex aestimatione bonorum,
quae mortis testatoris tempore fuerint. §. 5. In-
certae autem res relictæ distinctionem recipiunt.
Nam si ex suis rebus incertam rem testator reli-
quisset, veluti, *argentum, quod elegerit*, & omne
argentum testatoris interisset sine culpa heredis:
nihil deberetur: sin vero argenti pondus pure
relictum esset: quamvis omne argentum testa-
toris deperisset, admissa Lege Falcidia, portio
ejus quantitatis sumetur, quae fuit in bonis eo
tempore, quo testator decessit: nec ad immi-
nuendam eam quicquam damna postea inciden-
tia proficiunt. §. 6. Res tamen, quae interie-
rint, pro nulla parte, ac ne aestimatio quidem
debeatur: non magis, quam si omnes res per
speciem enumeratae relictæ essent. §. 7. Tam-
etsi autem Legis Falcidiae ratione, quae conditio-
nis implendae causa heredi sunt data, in quartam
non computantur: tamen id, quod non figura
conditionis accipere iussus est ab eo, cui heredi-
tatem restituere rogatus est, Celso & Juliano
nostro placuit computari, quemadmodum si ea
summa heres vendere eas res iussus esset: quia
non conditionis implendae causa, sed quodam-
modo pro pretio inferre sunt iussi. Quo loco
amplius quaesitum est, an fideicommissarius quo-
que invitus cogatur dare eam summam, & reci-
pere hereditatem, quasi & ipsius fideicommissum
esset? Sed id verisimile non est, cum talis ora-
tio magis ipsius causa, quam contra ipsum po-
sita videatur. §. 8. Cum Lex Falcidia interve-
nit, non veniunt in contributionem, quae ipsi he-
redi a semetipso vel servo ejus legata fidei-
commissa sunt. † Alia causa est eorum, quae
in diem certam dantur: nam, si libertatis dies
coepit cedere, ei debebuntur, & in contributio-

nem veniunt. Ac ne ea quidem, quae quis ser-
vis suis inutiliter sine libertate legavit, fidei-
commissit, in computationem ejus Legis cedunt.
§. 9. Res, quas neque per fideicommissum relin-
qui posse certum est, in Legis Falcidiae compu-
tationem non veniunt.

31. POMPONIUS (lib. 2. Fideicommissi.)

IS, cui fideicommissum solvitur, sicut is, cui
legatum est, satisfacere debet quod amplius
ceperit, quam per Legem Falcidiam ei licue-
rit, reddi: veluti cum propter conditionem
aliorum fideicommissorum, vel legatorum, Le-
gis Falcidiae causa pendebit. Sed & Secundum
Cassii & veterum opinionem, si a pupillo fidei-
commissa capiuntur, propter ea quae a substitu-
to erunt relictæ, cavere debet is cui solva-
tur. Nam quamvis repetitio sit eorum, quae
fideicommissi nomine non debita solventur, ta-
men satisfacto cautum debet esse ei, a quo pecu-
nia profisceretur, ne damnum sentiat deficiente
eo cui solutum erit.

32. MACIANUS (lib. 9. Fideicommissi.)

POENALES actiones, sive legitimæ, sive honora-
riæ, exceptis popularibus, in bonis actoris
non ideo minus computandæ sunt, quia morte
reorum intercidere possunt. E contrario autem
eædem actiones nihil bonis rei, defuncto eo de-
trahunt. Sed ne in actoris quidem bonis de-
functo eo, injuriarum actio poterit computari:
quia & ipsa simul cum eo intercidit, ut usus-
fructus, & id, quod in dies, menses, annosve
singulos alicui, *quoad vivat*, debeatur. Etenim
ea demum obligatio rei bonis diminutionem
præstat, quae in heredem transit. Nec contra-
rium est, quod, vivente reo, eo minus in bonis
ejus intelligebatur: nam etsi ita stipulatus esset,
ut, cum moreretur, debere ei inciperet, tamen
augerentur bona ejus, quemadmodum, si ipse sub
eadem conditione promississet, defuncto eo mi-
nuerentur. §. 1. Honorariæ quoque actiones,
quae intra certum tempus a Præatore promittun-
tur, cum bonis actoris, defuncto eo, augmen-
tum rei, decessionemve, si tales erunt, ut in he-
redem quoque transeant, præstabunt. §. 2. Ju-
lianus scribit, si utriusque heredis pars exhausta
est legatis, & alter ex heredibus cautionem Præ-
toriam accepit a legatariis, non æqualiter, sed
pro suo modo Legis Falcidiae rationem & actio-
nem ex stipulatu habiturum; omnes enim Præ-
torias stipulationes ejusdem interpretationis esse:
nam constare, ex judicatum solvi stipulatione,
sive a parte actoris sive (a) rei plures heredes
extitissent, non omnibus nec adversus omnes
actionem contingere, sed duntaxat his, qui vi-
cissent, & adversus victos; hisque adversus quos
res defensa non esset, adversus eos, qui rem non
defendissent. §. 3. Annua, bima, trima die au-
reis centenis legatis, ex omnibus summis, non
tantum ex posterioribus portionem Legis Faldi-
dæ detrahi placuit. §. 4. Si Titio viginti lega-
tis portio per Legem Falcidiam detracta esset,
cum ipse quoque quinque Seio rogatus esset, re-
stituere: Vindius noster tantum Seio pro portio-
ne ex quinque detrahendum ait, quantum

Titio ex viginti detractum esset: quæ sententia & æquitatem & rationem magis habet: quia exemplo heredis legatarius ad fideicommissa præstanda obligabitur: nec, quia ex sua persona legatarius inducere Legem Falcidiam non possit, idcirco, quod passus esset, non imputaturum; nisi forte testator ita fidei ejus commisisset, ut totum, quidquid ex testamento cepisset, restitueret. §. 5. Si autem manumittere servum vel suum vel alienum rogatus sit: omnimodo præstare debet libertatem: nec hoc contrarium est superiori: quia favor libertatis sæpe & alias benigniores sententias exprimit.

33. PAULUS (lib. 3. Fideicommissi.)

Si servus tibi legatus sit, cumque rogatus sis manumittere, nec præterea capias unde quartam, quæ per Falcidiam retinetur, recipere possis: Senatus censuit, cessare Falcidiam.

34. MARCELLUS (lib. 42. Digestorum Juliani notat).

In testatoris servo non erit Falcidiæ locus. Si vero pecuniam aliudve quid legaverit, fideique legatarii commiserit, ut alienum servum vel legatarii manumitteret, locus erit.

35. ULPIANUS (lib. 6. Disputationum).

Plane si quid sit præter ea legatum ipsi servo, Falcidiæ locum fore Senatus declaravit. Unde Scævola ait in eo, quod præterea servo legatum est, ita Falcidiam admittendam, ut inde, & quod pro servo præstandum est, sumatur.

36. PAULUS (lib. 3. Fideicommissi.)

Sed si non servus ipse legatus sit, sed pecunia, rogatusque sit legatarius *servum suum manumittere*, Falcidiam patietur, & nihilominus cogetur manumittere: quia tanti æstimasse videbitur servum suum. §. 1. Quid, si alienus servus fuerit? in eo non plus, quam accepit, ad redimendum cogitur impendere. §. 2. Sin vero heres servum rogatus sit manumittere, placeat, pretium ejus, ut æs alienum, deducendum esse. §. 3. Si solus servus legatus, & fideicommissa libertate donatus fuerit: licet Falcidia interveniente, totus vindicari petive potest: sed etsi aliud præterea capiat legatarius, adhuc servus totus peti potest: quartam autem utriusque ex legato retinendam, ne impediatur libertas. §. 4. Si incertum sit, an libertas præstari debeat, veluti quod sub conditione, vel post tempus data sit, nunquid incerto eo, an præstetur, cum possit aut servus mori, aut conditio deficere, interim Falcidia admittenda est? deinde cum libertas competere vel deberi cœperit, tum legatarius illam partem recipiat, quam Falcidia detraxit? Cæcilio placebat, si quid ex operis ejus medio tempore consecutus fuerit heres: id in pretium ejus erogare eum debere, propter Legem Falcidiæ rationem.

37. VALENS lib. 6. de Fideicommissis.

Ejus servi æstimatio, perinde ac statuliberi fieri debet. §. 1. Sed & si heres servum alienum rogatus est manumittere, placuit, ut etiam hujus pretium ex æstimatione hereditatis deduci debeat.

38. HERMOGENIANUS lib. 1. Juris Epitomarum.

Statuliber heredis non auget familiam. §. 1. Communes servi in utriusque patrimonio connumerantur. §. 2. Cujus ususfructus alienus est, in dominio proprietatis connumeratur: pignori dati, in debitoris: sub lege commissoria distracti, item ad diem addicti, in venditoris.

39. PAULUS lib. 3. Sententiarum.

Ris alieni loco deducuntur non solum prætia eorum, quibus libertas data est, & eorum, qui supplicio sunt affecti: sed & ejus, quem Prætor propter indicium proditiæ mortis, vel detectæ eorum conjurationis, libertate donavit.

40. HERMOGENIANUS l. 4. Jur. Epit.

Ad veterani testamentum, siue paterfamilias, siue filiusfamilias sit, licet intra annum missionis decedat, Lex Falcidia pertinet. §. 1. Si cui, si decem dedisset, viginti fundus fuisset legatus: is in toto fundo legatarius habebitur.

41. PAULUS (lib. 9. ad Edictum).

Dolo carere non videtur, si jam mota quis controversia hereditatis legata sine cautionibus det.

42. ULPIANUS (lib. 14. ad Edictum).

In Falcidia æstimatio pretii rerum ex veritate facienda est.

43. IDEM (lib. 19. ad Edictum).

Servi qui apud hostes sunt, post mortem testatoris reversi, quod ad Falcidiam pertinet, locupletiores faciunt hereditatem.

44. IDEM (lib. 21. ad Edictum).

Falcidia intervenire non potest: si statuliber de alieno dedit, non de bonis defuncti; vel alias est homo liber, qui conditionem implevit.

45. PAULUS (lib. 60. ad Edictum).

In Lege Falcidia non habetur pro puro, quod in diem relictum est: medii enim temporis commodum computatur. §. 1. In his legatis, quæ sub conditione relicta sunt, Proculus putabat, cum quæritur de Lege Falcidia, tantum esse in legato, quanti venire possunt: quod si est, & deductio sic potest fieri, ut tantum videatur vi deberi, quanti nomen venire potest: sed hæc sententia non probatur: cautionibus ergo melius res temperabitur.

46. ULPIANUS (lib. 76. ad Edictum).

Qui, quod per Falcidiam retinere poterat, voluntatem testatoris secutus spondit se daturum, cogendus est solvere.

47. IDEM (lib. 79. ad Edictum).

Lex Falcidia, si interveniat, in omnibus pensionibus locum habet: sed hoc ex postfacto apparebit: ut puta in annos singulos legatum relictum est: quamdiu Falcidia nondum locum habet, integræ pensiones annuæ dabuntur; sed enim si annus venerit, quo sit, ut contra Legem Falcidiam ultra dodrantem aliquid debeatur, eveniet, ut retro omnia legata singulorum annorum imminuantur. §. 1. Nunquam legatarius vel fideicommissarius, licet ex Trebelliano Senatusconsulto restituatur ei hereditas, utitur Legis Falcidiæ beneficio.

48. PAU-

48. PAULUS (lib. 2. ad Edictum Aedilium Curulium).

Cum emptor venditori vel contra heres existit, evicto homine utrum duplum in æs alienum deducere vel computare debeat, an simplum? duplum enim esset, si alius heres existisset. Et benignius est, eodem herede existente, simplum ei imputari.

49. IDEM (lib. 12. ad Plautium).

Plautius: Servo, quem tibi legaveram, fundum legavi. Atlicinus, Nerva, Sabinus: primum in servo rationem Legis Falcidiae habendam; & quota pars ex eo decederet, eam partem in fundo legato inutilem futuram: deinde ex reliquis partibus fundi Legis Falcidiae portionem decessuram, sicut ex omnibus legatis. Cassius: quod servo pars Lege Falcidia decedat, incipere servum fieri communem heredis & legatarii; communi autem servo cum legatum sit, totum pertinere ad socium, quia in eam personam legatum consistere possit: qua ratione semel ex fundo partem Legis Falcidiae decessuram. Paulus: Cassii sententia utimur: nam & Divus Pius rescriptit, servo communi fideicommissum datum, totum ad socium pertinere. §. 1. Interdum evenit, ut propter rationem Legis Falcidiae, sequens legatum extinguatur, veluti si fundus & ad eum via legata sit per alium fundum: nam si pars fundi remanserit in hereditate, non potest procedere via legatum: quia * per partem servitus adquiri non potest.

50. CELSUS (lib. 14. Digestorum).

Non est dubium, quin ea legata, a quibus heres summovere exceptione petitorum potest, in quartam ei imputentur, nec cæterorum legata minuant.

51. JULIANUS (lib. 61. Digestorum).

Nec interest, utrum ab initio quasi inutile fuerit, an ex accidenti postea in eum casum pervenisset legatum, ut actio ejus denegaretur.

52. MARCELLUS (lib. 9. Digestorum).

Ex asse patronum heredem instituit libertus, cum ducentos aureos in bonis haberet, & legavit filio centum viginti, extraneo reliqua: diminutio legati, quod extraneo præstat legatum, proficit filio ad consequenda solida, quæ ei legata sunt. §. 1. Quacunque ex causa legata non præstantur, imputantur heredi in quartam partem, quæ propter Legem Falcidiam remanere apud eum debet.

53. CELSUS (lib. 17. Digestorum).

Si propter ea, quæ sub conditione legata sunt, pender Legis Falcidiae ratio: præsentis die data, non tota vindicabuntur.

54. MARCELLUS (lib. 15. Digest.)

Pater filium, ex quo tres habebat nepotes, heredem instituit, fideique ejus commisit, ne fundum alienaret, & ut in familia eum relinqueret: filius decedens tres filios scripsit heredes. Quærendum est, an omnino quasi creditores unusquisque in ratione Legis Falcidiae aliquid possit deducere: quia in potestate sua habuit pater, cui ex his potius relinqueret? Sed hac ratione nemo in Falcidiae ratione quicquam deducet: quod vi-

dendum, ne dure constitutur: utique enim in alieno ære habuit fundum: necessitate quippe obstrictus fuisset filiis eum relinquendi.

55. IDEM (lib. 20. Digestorum).

Cum Titio in annos singulos dena legata sunt, & judex Legis Falcidiae rationem inter heredem & alios legatarios habeat: vivo quidem Titio, tanti litem aestimare debeat, quanti venire id legatum potest, in incerto posito quamdiu victurus sit Titius: mortuo autem Titio non aliud spectari debet, quam quid heres ex ea causa debuerit.

56. IDEM (lib. 22. Digestorum).

Cum quo de peculio agi poterat, heres creditori existit. Quæris, cujus temporis peculium computari oporteat in Falcidia Lege? Plerique putant, quod tunc in peculio fuerit, cum adiretur hereditas, inspiciendum. Ego dubito: quoniam * mortis tempus in ratione Legis Falcidiae ineunda placuit observari, quid enim interest, peculium servi post mortem creditoris diminutum sit, an debitor pauperior factus (sit)? §. 1. Aliquis dicet, Quid ex contrario, si ante aditam hereditatem adquisierit servus? & ego quæram, Si debitoris, qui tunc non erat solvendo, ampliatæ facultates fuerunt? & cum in isto placuerit ex post facto uberiores videri fuisse hereditatem, sicuti cum conditio crediti existit post mortem, ita etiam peculii incrementum plenior faciet hereditatem. §. 2. Scaevola notat: Quid ergo, si idem servus defuncto & alii dena debuit, & una decem habuit? augetur scilicet & his hereditas, decem, quæ defuncto naturaliter debebantur, in hereditate manentibus. §. 3. Is, qui in bonis unum duntaxat servum habebat, legavit eum Titio, & fidei ejus commisit, ut post triennium manumitteret: debet ex eo, quod interim ex operis servi ad Titium pervenire potest, quarta apud heredem remanere: quemadmodum si directo post triennium servo libertatem dedisset, ejusque usufructum ei legasset; aut ei proprietatem per fideicommissum relinquit. §. 4. Stichum tibi, servo tuo decem legavit; vel contra, tibi decem, servo tuo Stichum, libertatemque Stichi fidei ejus commisit; Lex Falcidia minuit legata: redimere ab herede partem debes, quemadmodum si tibi utrumque legasset. §. 5. Sæpius evenit, ne emolumentum ejus Legis heres consequatur: nam si centum aureorum dominus viginiquaque alicui dedisset, & eum instituerit heredem, & dodrantem legaverit, nihil aliud sub occasione legis Falcidiae intervenire potest: quia vivus videtur heredi futuro providere.

57. IDEM (lib. 26. Digestorum).

Cum dotem maritus alicui legaverit, ut uxori restitueretur: non habere Legem Falcidiam locum, dicendum est: & sane in plerisque ita observatur, ut omnia interpositi, capientis persona spectetur.

58. MODESTINUS (lib. 9. Regularum).

Legis Falcidiae beneficium heres etiam post longum tempus mortis testatoris implorare non prohibetur.

59. IDEM (lib. 9. Pandectarum).

Beneficio Legis Falcidiae indignus esse videtur, qui id egerit, ut fideicommissum intercidat. §. 1. Præterea qui non capienti rogatus est restituere hereditatem, Senatusconsulto Planciano non conceditur quartam retinere: sed ea quarta, quam non retinuit, ad fiscum pertinet ex Rescripto Divi Pii.

60. JAVOLENUS (lib. 14. ex Cassio).

Cum pater impuberi filiae heredem substituit, id, quod ei legatorum nomine à patre obvenit, cum hereditas ad substitutos pertinet, in computationem Legis Falcidiae non venit. §. 1. Legato petito, cum in litem juratum est, ratio Legis Falcidiae, non ejus summæ in quam legatarius juravit, haberi debet; sed ejus, quanti re vera (id) fuit, quod petatum est: nam id, quod poenæ causa adcrevit, in Legem Falcidiam non incidit.

61. IDEM lib. 4. Epistolarum.

Alienius fundus tibi legatus est: hunc heres cum emere nisi infinito pretio non posset, emit multo pluris, quam quanti erat: qua emptione effectum est, ut legatarii ad Legem Falcidiam revocarentur. Quæro, cum si fundus tanti, quanti revera emptus esset, legata non fuerant excessura jus Legis Falcidiae: an hoc ipso heres institutus partem revocandi à legatariis jus habeat, quod ex voluntate defuncti pluris emerit fundum, quam quanti erat? Respondit, * quod amplius heres, quam pretium fundi, legatario solvit, id Lege Falcidia imputari non potest: quia negligentia ejus nocere legatariis non debet, utpote cum is confitendo, veram æstimationem præstare poterat.

62. ULPIANUS lib. 1. ad Legem Juliam & Papiam.

In Lege Falcidia hoc esse servandum Julianus ait, ut si duo rei promittendi fuerint, vel duo rei stipulandi, si quidem socii sint, in ea re dividi inter eos debere obligationem, atque si singuli partem pecuniæ stipulati essent vel promississent: quod si societas inter eos nulla fuisset, in pendenti esse, in utrius bonis computari oporteat id quod debetur, vel ex cujus bonis detrahi. §. 1. Corpora, si qua sunt in bonis defuncti, secundum rei veritatem æstimanda erunt, hoc est, secundum præsens pretium: nec quicquam eorum formali pretio æstimandum esse sciendum est.

63. PAULUS lib. 2. ad Legem Juliam & Papiam.

Pretia rerum non ex affectu, nec utilitate singulorum, sed communiter funguntur. Nec enim qui filium naturalem possidet, tanto locupletior est, quod eum, si alius possideret, plurimo redempturus fuisset. † Sed nec ille, qui filium alienum possidet, tantum habet quanti eum patri vendere potest: nec expectandum est, dum vendat: sed in præsentia, non qua filius alicujus, sed qua homo æstimatur. † Eadem causa est ejus servi, qui noxa nocuit: nec enim delinquendo quisque pretiosior sit. † Sed nec heredem post mortem testatoris institutum servum tanto pluris esse, quo pluris venire potest, Pedius scribit: est enim absurdum, ipsum me heredem institutum non esse

locupletiores, antequam adeam; si autem servus heres institutus sit, statim me locupletiores effectum: cum multis causis accidere possit, ne jussu nostro adeat. acquirit nobis certe, cum adierit: * esse autem præposterum, ante nos locupletes dici, quam adquisierimus. §. 1. Cujus debitor solvendo non est, tantum habet in bonis, quantum exigere potest. §. 2. Nonnullam tamen pretio varietatem loca, temporaque adferunt: nec enim tantidem Romæ & in Hispania oleum æstimabitur: nec continuis sterilitatibus tantidem, quanti secundis fructibus: dum hic quoque non ex momentis temporum, nec ex ea quæ raro accidat, caritate pretia constituentur.

64. ULPIANUS (lib. 13. ad Legem Juliam & Papiam).

Si in testamento ita scriptum sit, *Heres meus Lucio Titio decem dare damnas esto: & quanto quidem minus per Legem Falcidiam capere poterit, tanto amplius ei dare damnas esto: sententiæ testatoris standum est.*

65. PAULUS (lib. 6. ad Leg. Juliam & Papiam).

Si fundus legatus sit quinquaginta dignus, sub hac conditione, *si quinquaginta heredi dedisset*: plerique putant, utile esse legatum: quia conditionis implendæ causa datur: nam constat, etiam Falcidiam eum pati posse. Sed si quinquaginta aurei legati sint, *si quinquaginta dedisset*: dicendum, inutile esse legatum & magis ridiculum esse.

66. ULPIANUS (lib. 18. ad Legem Juliam & Papiam).

Circa Legem Falcidiam, in eo, quod sub conditione, vel in diem alicui relictum est, hoc observandum est: Si decem sub conditione alicui fuerint relicta, eaque conditio post decennium forte extiterit, non videntur decem huic legata, sed minus decem: quia intervallum temporis, & interursurium hujus spatii, minorem facit quantitatem decem. §. 1. Sicuti legata non debentur, nisi deducto ære alieno aliquid supersit: nec mortis causa donationes debebuntur, sed infirmantur per æs alienum: quare, si immodicum æs alienum interveniat, ex re mortis causa sibi donata nihil aliquis consequitur.

67. TERENCEIUS CLEMENS lib. 4. ad Legem Juliam & Papiam.

Quotiens cuidam amplius legatum sit, quam ei capere liceret, & Lex Falcidia locum haberet: prius Falcidiae ratio habenda est, scilicet, ut subducto eo, quod Lex Falcidia exceperit, reliquum, si non excedat statutam Lege portionem, debeatur.

68. ÆMILIUS MACER lib. 2. ad Legem vicesimam hereditatium.

Computationi in alimentis faciendæ hanc formam esse Ulpianus scribit, ut à prima ætate usque ad annum vicesimum quantitas alimentorum trigintæ annorum computetur, ejusque quantitatis Falcidia præstetur: ab annis vero viginti usque ad annum vicesimum quintum, annorum viginti octo: ab annis viginti quinque usque ad annos triginta, annorum viginti quinque: ab annis triginta usque ad annos triginta quinque, annorum viginti duo:

duo : ab annis trigintaquinque usque ad annos quadraginta, annorum viginti : ab annis quadraginta usque ad annos quinquaginta, (tot) annorum comparatio fit, quot ætati ejus ad annum sexagesimum deerit, remisso uno anno : ab anno vero quinquagesimo usque ad annum quinquagesimum quintum, annorum novem : ab annis quinquagintaquinque usque ad annum sexagesimum, annorum septem : ab annis sexaginta, cujuscunque ætatis sit, annorum quinque : Eoque nos jure uti Ulpianus ait, & circa computationem ususfructus faciendam. Solitum est tamen à prima ætate usque ad annum trigessimum computationem annorum triginta fieri : ab annis vero triginta, tot annorum computationem inire, quot ad annum sexagesimum deesse videntur : nunquam ergo amplius quam triginta annorum computatio initur. † Sic denique, & si Reipublicæ ususfructus legetur, sive simpliciter, sive ad ludos, triginta annorum computatio fit. §. 1. Si quis ex heredibus rem propriam esse contendat, deinde hereditariam esse convincatur : quidam putant, ejus quoque Falcidiam non posse retineri : quia * nihil intersit, subtraxerit, an hereditariam esse negaverit : quod Ulpianus recte improbat.

69. POMPONIUS lib. 5. ad Sabinum.

Ususfructu bonorum legato, æs alienum ex omnibus rebus deducendum est : quoniam * post Senatusconsultum nulla res est, quæ non cadit in ususfructus legatum.

70. ULPIANUS lib. 16. ad Sabinum.

Falcidie stipulatio statim committitur, ubi conditio legati vel debiti existit.

71. PAULUS lib. 32. ad Edictum.

Potest heres in vendenda hereditate cavere, ut, & Lege Falcidia interveniente, solida legata præstentur : quia ea Lex heredis causa lata est : nec fraus ei fit, si jus suum deminuat heres.

72. GAIUS lib. 3. de legatis ad Edictum Prætoris.

Quantitas patrimonii, deducto etiam eo quidquid explicandarum venditionum causa impenditur, æstimatur.

73. IDEM lib. 18. ad Edictum Provinciale.

In quantitate patrimonii exquirenda visum est, mortis tempus spectari. Qua de causa si quis centum in bonis habuerit, tota ea legaverit : nihil legatariis prodest, si ante aditam hereditatem per servos hereditarios, aut ex partu ancillarum hereditariarum, aut ex foetu pecorum tantum accefferit hereditati, ut centum legatorum nomine erogatis habiturus sit heres quartam partem : sed necesse est, ut nihilominus quarta pars legatis detrahatur. Et ex diverso, si ex centum septuagintaquinque legaverit, & ante aditam hereditatem in tantum decreverint bona (incendiis forte, aut naufragiis, aut morte servorum,) ut non plus quam septuagintaquinque, vel etiam minus relinquatur : solida legata debentur : nec ea res damnoſa est heredi, cui liberum est non adire hereditatem : quæ res efficit, ut necesse sit legatariis, ne destituto testamento nihil consequantur, cum herede in portionem legatorum pacisci. §. 1. Magna dubitatio fuit de his, quorum conditio

mortis tempore pendet, id est, an quod sub conditione debetur, in stipulatoris bonis adnumeretur, & promissoris bonis detrahatur ? Sed hoc jure utimur, ut quanti ea spes obligationis venire possit, tantum stipulatoris quidem bonis accedere videatur : promissoris vero decedere : aut cautionibus res explicari potest, ut duorum alterum fiat : aut ita ratio habeatur, tanquam pure debeat, aut ita, tanquam nihil debeat : deinde heredes & legatarii inter se caveant, ut, existente conditione, aut heres reddat, quanto minus solverit : aut legatarii restituant, quanto plus consecuti sint. §. 2. Sed etsi legata quædam pure, quædam sub conditione relicta efficiant, ut, existente conditione, Lex Falcidia locum habeat : pure legata cum cautione redduntur : quo casu magis in usu est, solvi quidem pure legata, perinde ac si nulla alia sub conditione legata fuissent ; cavere autem legatarios debere, ex eventu conditionis, quod amplius acceperint, redditu iri. §. 3. Cujus generis cautio necessaria videtur, & si quibusdam servis eodem testamento sub conditione libertas data sit, quorum pretia, conditione existente, bonis detrahuntur. §. 4. In diem relicta legata alterius esse juris, palam est : cum ea omni modo tam ipsi legatario, quam heredibus ejus deberi, certum est : sed * tanto minus erogari ex bonis intelligendum est, quantum interea, donec dies obtingit, heres lucraturus est ex fructibus vel usuris. §. 5. Ergo optimum quidem est, statim ab initio ita testatorem distribuere legata, ne ultra dodrantem relinquuntur : quod si exceſſerit quis dodrantem, pro rata portione, per Legem, ipso jure minuuntur. Verbi gratia, si is, qui quadringenta in bonis habuit, tota ea quadringenta erogaverit, quarta pars legatariis detrahatur : si trecenta quinquaginta legaverit, octava : quod si quingenta legaverit habens quadringenta, initio quinta, deinde quarta pars detrahi debet. * ante enim detrahendum est, quod extra bonorum quantitatem est ; deinde quod ex bonis apud heredem remanere oportet.

74. IDEM lib. 3. de legatis ad Edictum Prætoris.

Quod autem dicitur, si ex judicio defuncti quartam habeat heres, solida præstanda esse legata, ita accipere debemus, si hereditario jure habeat : itaque * quod quis legatorum nomine a coherede accepit, in quadrantem ei non imputatur.

75. Ex libro 40. Digestorum JULIANI, MARCELLUS.

Sed si ideo legatum ei datum est, ut integra legata, vel fideicommissa præstet : deneganda erit actio legati, si Lege Falcidia uti mallet.

76. GAIUS lib. 3. de legatis, ad Edictum Prætoris.

Id autem, quod conditionis implendæ causa vel à coherede, vel a legatario, vel a statulibero datur, in Falcidia non imputatur : quia mortis causa capitur. † Sane si a statulibero peculiares nummos accipiat, pro sua parte quadrantis eos imputare debet : quia pro ea parte non mortis causa capere, sed hereditario jure eos habere intelligitur.

tur. §. 1. Quæ ratione placuit legata, quæ legatarii non capiunt, cum apud heredes subleiderint, hereditario jure apud eos remanere intelligi, & ideo quadranti imputanda: nec quicquam interesse, utrum statim ab initio legatum non sit, an, quod legatum est, remanserit.

77. IDEM lib. 18. ad Edictum provinciale. IN singulis heredibus rationem Legis Falcidiae componendam esse non dubitatur: & ideo si Titio & Seio heredibus institutis semis hereditatis Titii exhaustus est, Seio autem quadrans totorum bonorum relictus sit: competit Titio beneficium Legis Falcidiae.

78. IDEM (lib. 3. de legatis ad Edictum Prætoris Urbani).

Quod si alterutro eorum deficiente, alter heres solus extiterit, utrum perinde ratio Legis Falcidiae habenda sit, ac si statim ab initio is solus heres institutus esset, an singularum portionum separatim causæ spectandæ sunt? Et * placet, si ejus pars legatis exhausta sit, qui heres extiterit, adjuvari legatarios per deficientem partem; quia ea non est legatis onerata: quia & legata, quæ apud heredem remanent, efficiunt, ut cæteris legatariis aut nihil aut minus detrahatur: si vero defecta pars fuerit exhausta, perinde in ea ponendam rationem Legis Falcidiae, atque si ad eum ipsum pertineret, a quo defecta fieret.

79. IDEM (lib. 18. ad Edictum Provinciale). IN duplicibus testamentis, sive de patrimonio quæramus, ea sola substantia spectatur, quam pater, cum moreretur, habuerit; nec ad rem pertinet, si post mortem patris filius vel adquisierit aliquid vel deminuerit: sive de legatis quæramus, tam ea quæ in primis, quam ea, quæ in secundis tabulis relictæ sunt, in unum contribuuntur, tanquam si & ea quæ a filio herede reliquisset testator, a suo herede sub alia conditione legasset.

80. IDEM (lib. 3. de legatis ad Edictum Prætoris).

SI is, qui quadringenta in patrimonio habebit, filio unpubere herede instituto, ducenta legaverit, eique Titium & Seium heredes substituerit, & a Titio centum legaverit: videamus, quid juris sit, si nondum solutis legatis pupillus decesserit, & ob id ea legata utrique debent? Solus heres Titius utetur Lege Falcidia: cum enim ducenta ex hereditate pupilli ad eum pertineant, ducenta legatorum nomine debet: centum, ex ducentis, quæ pupillus debebat; & centum, quæ ipse dare jussus est: itaque ex utraque quantitate quarta deducta, habebit quinquaginta. In persona vero Seii Lex Falcidia non intervenit, cum ad eum ex hereditate pupilli ducenta pertineant, & debeat legatorum nomine centum ex ducentis, quæ a pupillo relictæ sunt. Quod si pupillus solvat legata, debent curare tutores pupilli, ut caveant legatarii. §. 1. Quædam legata divisionem non recipiunt: ut ecce legatum viæ, itineris, actusve; ad nullum enim ea res pro parte potest pertinere. † Sed & si opus municipibus heres facere jussus est, indivisum videtur legatum: neque enim ullum balineum, aut (nullum) theatrum, aut stadium fecisse intelligitur, qui ei propriam formam, quæ ex con-

summatione contingit, non dederit. Quorum omnium legatorum nomine, etsi plures heredes sint, singuli in solidum tenentur. † Hæc itaque legata, quæ dividuitatem non recipiunt, tota ad legatarium pertinent. Sed potest heredi hoc remedio succurri, ut, æstimatione facta legati, denunciet legatario, ut partem æstimationis inferat: si non inferat, utatur adversus eum exceptione doli mali.

81. IDEM (lib. 18. ad Edictum Provinciale). Sed ususfructus legatus venit in computationem Legis Falcidiae: nam divisionem recipit; adeo ut, si duobus legatus fuerit, ipso jure ad singulos partes pertineant. §. 1. Dos relegata, extra rationem Legis Falcidiae est, scilicet quia suam rem mulier recipere videtur. §. 2. Sed & de his quoque rebus, quæ mulieris causa emptæ, paratæ essent, ut hæ quoque extra modum Legis essent, nominatim ipsa Falcidia Lege expressum est.

82. ULPIANUS (lib. 8. Disputationum). Quærebatur, cum is, qui solum in nomine quadringenta in bonis habebat, ipsi debitori liberationem, Seio autem quadringenta legaverit: si debitor vel solvendo non sit, vel centum facere possit; quantum quisque habeat interventu Legis Falcidiae? Dicebam, Legem Falcidiam ex eo, quod refici ex hereditate potest, quartam heredi tribuere: residuum dodrantem inter legatarios distribuere. Quare cum nomen minus solvendo est in hereditate: ejus quod exigere potest pro rata sit distributio, residui venditio facienda est: ut id demum in hereditate computetur, quanti nomen distrahi potest. Sed cum debitori liberatio relinquitur, ipse sibi solvendo videtur; & quod ad se attinet, dives est: quippe si ei mortis causa accepto feratur id, quod debet, quadringenta cepisse videbitur, licet nihil facere possit: sensisse enim liberationem plenam videtur, quamvis nihil facere possit, si soli ei liberatio relictæ est: & ideo Falcidia interveniente, trecenta accepto illi ferri debent, residua centum dorabunt in obligationem: & si quidem facere posse coeperit, exigentur ab eo duntaxat usque ad centum. Idemque erit dicendum, & si mortis causa accepto ei quadringenta ferantur. Unde eleganter dicitur, acceptilationem in pendentem fore: ut si quidem mortis tempore quadringenta tota inveniantur, in trecenta valeat acceptilatio: si vero præterea aliquid inveniat, quod quadrantem suppleat, heredi in quadringenta acceptilatio proficiet. Quod si debitor iste quadringentorum, duntaxat centum facere potest: quia sibi solvendo est, necesse habebit centum refundere. Cum igitur debitor sibi solvendo sit, eveniet, ut si, herede aliquo instituto, ipsi debitori liberatio, & alii quadringenta legata sint, si quidem solvendo sit debitor, centum quinquaginta ex trecentis retineat, alia centum quinquaginta legatario præstentur, heres centum habeat. Sin vero centum tantum facere possit, heredi ex refecto quarta servanda est: sic fiet, ut centum quæ præstari possunt, in quatuor partes dividantur: tres partes ferant legatarii; heres vigintiquinque habeat; debitor, qui solvendo non est, secum centum quinquaginta com-

penset : de residuis centum quinquaginta, quæ exigi non possunt, venditio fiet nominis : idque quali solum in bonis fuerit, representatur. Quod si nihil facere debitor potest, æque in centum quinquaginta accepto liberandus est : de residuo venditionem nominis faciendam Neratius ait : quod & nos probamus.

83. JULIANUS lib. 12. Digestorum.

Si creditor filii tui heredem te instituerit, & Legis Falcidiae rationem ponas : peculii quantitas, quod aditæ hereditatis tempore fuisset, in quadrantem tibi imputabitur.

84. IDEM lib. 13. Digestorum.

Reperitur casus, quo heres agere potest, quamvis testator agere non potuerit : veluti si tutor, cum solveret legata, non interposuerit stipulationem, *quanto plus quam per Legem Falcidiam capi licuerit, solutum fuerit, reddi* : pupillus quidem eo nomine tutelæ non agit : sed heredi ejus hoc quoque nomine tutor obligatus erit.

85. IDEM lib. 18. Digestorum.

Si dos socero data est, & solus filius heres patri extitisset : dotem confestim in computatione hereditatis, & Falcidiae rationem in ære alieno deducet : aliter enim videbitur indotatam uxorem habere. Quod si filius extraneum coheredem habeat, ipse quidem semper, pro qua parte patri heres erit, dotem in ære alieno deducet : & coheres ejus, antequam dos a filio præcipiatur.

86. IDEM [lib. 40. Digestorum].

Titia testamento suo Titium fratrem suum ex parte tertia heredem instituit, fideique ejus commisit, *ut hereditatem, retenta quarta parte, Secundæ (&) Præculæ restituant* : eadem fratri quædam (prædia) prælegavit. Quæro, an Titius ea, quæ prælegata sunt, etiam pro ea parte hereditatis, quam rogatus est restituere, an integra retinere debeat ? Respondi, Titium legata integra retinere debere : sed in partem quartam imputari oportere duodecimam partem prædiorum. Sed si non esset adjectum, ut pars quarta deduceretur : totum trientem prædiorum Legi Falcidiae imputari oportere, quoniam contra sententiam matris familiæ Lex Falcidia induceretur.

87. IDEM lib. 61. Digestorum.

Qui fundum solum in bonis centum relinquebat, si heredem suum damnaverit, ut eum quinquaginta Titio venderet, non est existimandus amplius quam quinquaginta legasse : ideoque Lex Falcidia locum non habet. §. 1. Item [si] is, qui duos fundos in bonis centum haberet, si me & Titium heredes instituisse & damnasset me, ut Titio fundum Cornelianum quinquaginta venderem, & contra Titium damnasset, ut mihi fundum Seianum quinquaginta venderet : non animadverto, quemadmodum Lex Falcidia locum habere possit : cum uterque heredum unius fundi partem dimidiam hereditario jure habiturus sit, in qua pars dimidia hereditatis est : nam certe, qui damnatus est fundum Cornelianum vendere, Seiani fundi partem hereditario jure habet : item qui damnatus est Seianum fundum vendere, partem Cornelianum fundi hereditario jure retinet. §. 2. Si quis heredem instituerit eum, cui rogatus fuerat

post mortem suam centum restituere, in ratione Legis Falcidiae centum deducere debet : quia si alius quilibet heres extitisset, hæc centum in ære alieno ponerentur. §. 3. Si tu ex parte quarta, Titius ex parte quarta heredes scripti fueritis, deinde tu ex parte dimidia heres institutus fueris sub conditione, & legata, item libertates datæ fuerint : pendente conditione, libertates competent, legata tora præstabuntur : quia siue conditio extiterit, te herede existente, utraque valent ; siue conditio defecerit, tu & Titius heredes eritis. Lege Falcidia si hoc quæris, an existente conditione miscetur quadrans tuus & semis, atque ita pro dodrante ratio ponenda est cum his, quibus a te pure herede legatum est ? Respondebimus, misceri duas partes. §. 4. Qui filium suum impuberem & Titium æquis partibus heredes instituerat, a filio totum semissem legaverat, a Titio nihil : & Titium filio substituerat. Quæsitum est, cum Titius ex institutione adisset, & impubere filio mortuo, ex substitutione heres extitisset, quantum legatorum nomine præstare deberet ? & placuit, solida legata eum præstare debere : nam confusi duo semisses efficerent, ut circa Legem Falcidiam totius assis ratio haberetur, & solida legata præstarentur. Sed hoc ita verum est, si filius, antequam patri heres existeret, decessisset. Si vero patri heres fuit, non ampliora legata debet substitutus, quam quibus pupillus obligatus fuerat : quia non suo nomine obligatur, sed defuncti pupilli, qui nihil amplius, quam semissis dodrantem præstare necesse habuit. §. 5. Quod si extranei heredi semis totus legatus fuerit, isque pupillo, a quo nihil legatum erat, ex substitutione heres extiterit : poterit dici, augeri legata, & perinde agendum, ac si cuilibet coheredi substitutus fuisset, eoque omittente hereditatem, ex asse heres extitisset : quia semper substitutus rationem Legis Falcidiae ex quantitate bonorum, quæ pater reliquerit, ponet. §. 6. Eadem dicenda sunt, & si pater duos impuberes heredes instituerit, & eosdem invicem substituerit : deinde jure substitutionis ad alterum hereditas reciderit, & Legis Falcidiae ratio habenda sit. §. 7. Qui filios impuberes duos habebat, alterum heredem instituit, alterum exheredavit : deinde exheredatum instituto substituit, ac postea exheredato Mævium, & ab eo legavit : & exheredatus fratri impuberi extitit heres : deinde impubes decessit : Cum judicio patris facultates paternæ per causam hereditariam ex substitutione ad eum perveniant, potest dici, legata ab eo relicta præstanda esse, habita ratione Legis Falcidiae in his bonis, quæ pater mortis tempore reliquerit. † Nec huic contrarium est, quod, cum exheredato pater legatum dederit, nihilo magis substitutus legatis obligabitur : quia eo casu non hereditatis paternæ portio, sed legatam ad eum pervenit. † Dicit aliquis : Quid ergo, si exheredatus filius non ex substitutione fratri suo heres extiterit : sed aut Lege, aut per interpositam personam, atque ita impubes decesserit ? sic quoque existimandus erit substitutus legata debere ? Minime : nam quantum intersit, exheredatus filius ex substitutione fratri suo heres existat, an alio modo, vel ex eo

apparet, quod alias ab eo legare pater potuit, alias non potuit: est igitur rationi congruens, ne plus iuris circa personam substituti testator habeat, quam habuerat in eo, cui eum substituebat.

§. 8. Coheres pupillo datus si pro parte sua legata, habita Legis Falcidiae ratione, praestiterit, deinde, impubere mortuo, ex substitutione heres extiterit, & semis pupilli legatis exhaustus esset, ex integro Legis Falcidiae ratio ponenda erit: ut contributis legatis, quae ab ipso, & quae a pupillo data fuerant, pars quarta bonorum apud eum remaneat: licet enim pupillo heres existat, tamen circa Legem Falcidiam perinde ratio habetur, ac si patri heres extitisset. Nec aliter augebuntur legata, quae ab ipso ultra dodrantem data fuerant, quam augentur, cum ex parte heres institutus, & coheredi suo substitutus, deliberante coherede, legata, habita ratione Legis Falcidiae, solvit, deinde ex substitutione alteram quoque partem hereditatis adquirat.

88. AFRICANUS (lib. 5. Quaestionum).

Qui quadringenta habebat, trecenta legavit: deinde fundum tibi dignum centum aureis sub hac conditione legavit, si Legi Falcidiae in testamento suo locus non esset. Queritur, quid juris est? Dixi τὸν ἀπὸρον, id est, ex perplexis, hanc quaestionem esse, qui tractatus apud dialecticos τὸ ψευδομένον, id est, frustratorum, cavillatorumque, dicitur. Etenim quidquid constituerimus verum esse, falsum reperietur: namque si legatum tibi datum valere dicamus, Legi Falcidiae locus erit: ideoque, deficiente conditione, non debebitur: rursus si, quia conditio deficiat, legatum valiturum non sit: Legi Falcidiae locus non erit: porro, si Legi locus non sit, existente conditione, legatum tibi debebitur: cum autem voluntatem testatoris eam fuisse appareat, ut, propter tuum legatum, ceterorum legata minui nolleret: magis est, ut statuere debeamus tui legati conditionem defecisse.

§. 1. Quid ergo dicemus, si ducenta legavit, & tibi similiter sub eadem conditione ducenta legata esse proponantur? nam, aut extitisse aut defecisse legati tui conditionem, ut aut totum, aut nihil tibi debeatur, & iniquum, & contra voluntatem testatoris existimabitur: rursus partem deberi, rationi non congruit, quando necesse est, totius legati conditionem vel extitisse, vel defecisse. Ergo per exceptionem doli mali tota ea res temperanda erit.

§. 2. Quare cum quis tale quid consequi velit, si consequetur: Si quo amplius legavi, vel legavero, quam per Legem Falcidiam licebit, tum quantum ad supplendum quadrantem deduci oportet, ex eo legato, quod Titio dedi, heres meus damnas esto dare.

§. 3. Qui ducenta in bonis relinquebat, legavit mihi centum praesenti die: tibi aequae centum sub conditione: post aliquantum temporis extitit conditio; ita tamen, ut ex reditu ejus summae, quae tibi relicta est, non amplius, quam viginti quinque reciperet. Legis Falcidiae ratio ita habenda erit heredi, ut viginti quinque conferre ei debeamus, & amplius fructus quinquaginta medii temporis, qui (verbi gratia) efficient quinque. Cum igitur triginta sint conferenda, quidam putant, quina dena ab utroque nostrum conferenda esse: quod minime verum est. Licet enim eandem quantitatem acceperimus, manifestum ta-

men est, aliquanto uberius esse meum legatum. Quare statuendum erit, tanto minus in tuo legato esse, quantum ex fructibus ejus heres perceperit. Secundum quod in proposita specie computationem ita iniri oportet, ut ex septem partibus ego quatuor, tu tres conferamus: quoniam quidem quarta pars amplius in meo quam in tuo legato est.

89. MARCIANUS (lib. 7. Institutionum).

Divi Severus & Antoninus rescripserunt, pecuniam relictam ad alimenta puerorum, Falcidiae subjectam esse, &, ut idoneis nominibus collocetur pecunia, ad curam suam revocaturum Praesidem Provinciae. §. 1. Divi Severus & Antoninus generaliter rescripserunt Bononio Maximo, * usuras praestaturum eum, qui frustrationis causa beneficium Legis Falcidiae imploravit.

90. FLORENTINUS lib. 11. Institutionum.

Si heres, cujus fidei commissum est, ut accepta certa pecunia hereditatem restituat, a voluntate ejus, qui testamentum fecit, discedat, & postea Legis Falcidiae beneficio uti velit: etsi non detur ei, quo accepto hereditatem restituere rogatus est, tamen fideicommissum restituere cogi debet: quoniam quod ei pater familiae dari voluit, Legis Falcidiae commodum praestat.

91. MARCIANUS lib. 13. Institut.

In quartam hereditatis, quam per Legem Falcidiam heres habere debet, imputantur res, quas jure hereditario capit, non quas jure legati vel fideicommissi, vel implendae conditionis causa accipit: nam haec in quartam non imputantur. † Sed in fideicommissaria hereditate restituenda, si legatum vel fideicommissum datum sit heredi, si praecepere, vel deducere, vel retinere iussus est: in quartam id ei imputatur: pro ea vero parte quam accepit a coherede, extra quartam, id est, quod a coherede accipitur. Sed etsi accepta pecunia hereditatem restituere rogatus sit, id, quod accipit, in quartam ei imputatur, ut D. Pius constituit. (Sed & quod implendae conditionis causa fideicommissum heredi datur: in eadem causa esse admittendum, sciendum est.) si quid vero implendae conditionis causa heres accipiat a legatariis, in Falcidiae computationem non prodesse: & ideo si centum praedium legaverit defunctus, si quinquaginta heredi legatarius dederit: centum legatis computationem fieri, & quinquaginta extra hereditatem haberi, ne in quartam ei imputentur.

92. MACER lib. 2. de re militari.

Si miles testamento facto, partem dimidiam hereditatis suae tibi restitui jusserit, deinde post missionem factis codicillis, alteram partem Titio restitui rogaverit: si quidem post annum missionis suae decesserit; & tibi & Titio heres partem quartam retinebit, quia eo tempore testator decessit, quo testamentum ejus ad beneficium Principale pertinere desierat: si vero intra annum missionis decesserit; solus Titius deductionem partis quartae patietur, quia eo tempore fideicommissum ei relictum est, quo testator jure militari testari non potuit.

93. PAPINIANUS lib. 20. Quaestionum.

Acceptis a Maevio centum, hereditatem Maevio restituere, pecuniamque post mortem suam Titio dare rogatus est; quaquam haec centum

quar-

quartam bonorum efficiant, tamen, propter fideicommissum sequens, quartæ retentioni locus erit: tunc enim ex Constitutione D. Hadriani Falcidia satisfaciunt ea quantitas, cum apud heredem remanet: sed Falcidiam patietur solus, cui hereditas relicta est: nam in centum, quæ mortis causa capiuntur, admitti Falcidia non potest. † Plane, si quis ita scripsit, *acceptis centum peto restituas hereditatem*, neque personam dantis demonstraverit: quasi retentam, & præceptam pecuniam, si quartæ sufficiat, inducere Trebellianum.

94. SCÆVOLA lib. 21. Digestorum.

Filio & filia scriptis heredibus, singulis certa prælegavit: sed longe minus filia, cui etiam domum obligatam prælegavit cum instrumentis, & quidquid ibi fuerit: & adjecit hæc verba, *Sed ea conditione lego, ut, quidquid æris alieni in ea domo erit, Titius libertus filii mei exsolvat: & sit eis utrisque domus communis.* Quæsitum est, si filia Legis Falcidiæ beneficio uti velit ad quartam retinendam: an ex hereditate, quæ ei relicta est, deducto ære alieno, ejus, quod superfuerit, quartam consequi debeat? Respondit, jure quidem id postulaturam: verum non alias ea, quæ ei data sunt, accepturam, si modo ea quartam suppleant, quam voluntati defuncti solvendum præstando pareret.

95. IDEM lib. 21. Digestorum.

Maritus uxoris res extra dotem constitutas administravit: eaque decedens ante rationem sibi redditam administrationis, ex assse eundem maritum heredem reliquit: ejusque fidei commisit, ut decem uncias filio communi, cum moreretur, restitueret, duas autem uncias nepoti. Quæsitum est, an id quoque, quod ex administratione rerum apud maritum resedisse constiterit, cum cæteris (bonis) pro rata decem unciarum filio restitui debeat? Respondit, id quod debuisset hereditati, in rationem venire debere. §. 1. Filia, quam mater rogaverat, si impubes decessisset, restituere hereditatem Titio, patruus legitimus heres extitit: in ratione Legis Falcidiæ ponenda desiderat deduci sortes, ex quarum usuris alimenta impubes defuncta ex persona testatricis suæ pluribus debita præstitit. Quæsitum est, an si eas deduxerit, cavere debeat, defunctorum alimentariorum portiones pro modo sortium se restitutum: Respondit, debere cavere. §. 2. Post aditam hereditatem triennio exacto, legatariis heres Legem Falcidiam opponit idcirco, quod administravit tutelam testator, quarum ratio nondum reddita sit: & quod neget tantum redigi ex nominibus posse, quantum in cautione deductum est. Quæsitum est, an rationes defuncti, & omnium instrumentorum hereditariorum, & pupillarium rationum, legatariis desiderantibus, heres describendi potestatem facere debeat: ne in potestate ejus sit proferre quod velit, & per hoc in fraudem legatarii inducantur? Respondit, ad Judicis officium pertinere, explorare ea, per quæ probetur, quanti sit in bonis.

96. IDEM lib. singul. Quæst. publice tractatarum.

Miles si, dum paganus erat, fecerit testamentum, militiæ tempore codicillos: Lex Falcidia in codicillis locum non habet, in testamento locum habebit.

TIT. III.

SI CUI PLUS, QUAM PER LEGEM FALCIDIAM LICUERIT, LEGATUM ESSE DICETUR.

I. ULPIANUS lib. 79. ad Edictum.

Si cui plus, quam licuerit, legetur, & dubitari jussit possit, utrum Lex Falcidia locum habitura est, nec ne: subvenit Prætor heredi, ut ei legatarius satisfacet, ut si apparuerit, eum *amplius* legatorum nomine cepisse, quam e Lege Falcidia capere licebit, quanti ea res erit, tantam pecuniam det; dolusque malus ab eo abfuturus sit. §. 1. Neque interest, utrum in primis tabulis hoc fiat, an in pupillaribus, an in utrisque: etenim Legem Falcidiam semel esse admittendam, etiam si duplex sit testamentum, jam convenit: contributis legatis, tam his, quæ ab ipso pupillo, quam his, quæ (a) substituto impuberi relicta sunt. §. 2. Si non fuisset interposita stipulatio ex persona pupilli, tutelæ actio heredi pupilli adversus tutorem competit. Sed (ut Pomponius ait) & ipsi pupillo & heredi ejus poterit committi stipulatio: (ipsi), quo casu, vivo eo, Falcidia incipit locum habere. † De tutelæ quoque actione idem scribit. §. 3. Marcellus ait: Qui quadringenta in bonis habebat, impuberem filium heredem instituit, eique substituit Titium & Seium; nihil a pupillo testator legavit, sed a Titio trecenta: utrum ducenta (inquit) præstabuntur, an centum quinquaginta? nam trecenta nullo modo eum præstare. Mihi videtur verius, non amplius eum parte sua erogare compelli: certe nec minus: secundum quod eveniret, ut non soli committatur stipulatio: sed omnibus heredibus interponenda est: sed causa cognita Falcidiam locum habere, & legatorum modus facit, & æris alieni onus. §. 4. Et si quidem evidens æs alienum est vel certum: facilis est computatio: si autem adhuc incertum est, quia forte vel conditio ejus penderet, vel creditor litem contestatus est, & necdum lis finita est: dubitabitur, quantum legatariis debeatur propter incertum. §. 5. Hodie tamen subtile aliquid fit in fideicommissis. §. 6. Cum dicitur Lex Falcidia locum habere, arbiter dari solet *ad invenendam quantitatem bonorum*: tamen si unus aliquid modicum fideicommissum persequatur: quæ computatio præjudicare non debet cæteris, qui ad arbitrum missi non sunt. † Solet tamen ab herede etiam cæteris denunciari fideicommissariis, *ut veniant ad arbitrum, ibique causam suam agant*: plerumque & creditoribus, *ut de ære alieno probent*: habet tamen rationem in legatariis, item in fideicommissariis: ut, si offerat integrum quod relictum est, heres desiderans cavere sibi hac stipulatione, audiat. §. 7. Si legata quædam præsentis die relicta sint, quædam sub conditione: interponenda erit ista stipulatio propter legata conditionalia: dummodo ea legata quæ præsentis sint, integra solvantur. Julianus denique scribit: si pure, & sub conditione legata fuerint: ne existente conditione Lex Falcidia locum habeat, non aliter legatorum, quæ pure data sunt, actionem dari debere, quam si cautum fuerit heredi, quanto amplius, quam per Legem Falcidiam licuerit, ceperit. §. 8. Idem Julianus scribit, eum, cui quadrans sub conditione, & dodrans pure legatus est, cavere debere, quanto amplius, quam per Legem Falcidiam liceat,

ceperit, reddi. §. 9. Hæc stipulatio ideo locum habet: quia, etsi repeti potest id, quod solutum est, tamen fieri potest, ut non sit solvendo is, cui solutum est, ac per hoc pereat, quod datum est.

§. 10. In mortis causa quoque donationibus potest dici, hanc stipulationem esse interponendam.

§. 11. Hæc verba stipulationis, quod amplius legatorum nomine ceperis, quam e *Lege Falcidia* capere licebit, non tantum eum comprehendunt, qui amplius acceperit, quam ei *Falcidia* permisit, ut reddat partem, habeat partem: verum etiam eum, qui totum deberet restituere: etenim sciendum est, *Legem Falcidiam* interdum partem ejus, quod datum est, interdum totum revocare: cum enim, habita ratione æris alieni, *Falcidia* ineatur, plerumque evenit, ut emergente debito, vel conditione æris alieni existente, totum, quod legatum est, exhaustiatur: sed & libertatum conditio interdum existens, efficiet legatum omnino non deberi: quippe cum habita ratione libertatum, & deductis pretiis eorum, tunc demum legatorum ineatur ratio. §. 12. In quibusdam autem testamentis *Falcidia* quidem locum non habet: verumtamen ita observatur, ut licet quadrantem heres non retineat, tamen hæc legata debeantur, quatenus patrimonii vires sufficiunt: utique deducto ære alieno, item deductis pretiis eorum qui libertatem in testamento vel directam vel fideicommissariam acceperunt. §. 23. Sed & legatario cavendum est, a quo fideicommissum relinquitur. §. 14. Interdum non *Legis Falcidiæ*, sed etiam alterius *Legis* in hac stipulatione ratio facienda est: ut puta si patronus ex æsse heres institutus sit, & pure quincunx legatus sit, & sub conditione aliquid supra debitam patrono partem: nam in hunc casum ratio facienda est illius *Legis* quæ patronos vocat, non *Legis Falcidiæ*. §. 15. Si res, quæ legata sit, apud legatarium interierit, probandum est, exceptione succurri ei, qui promissit:

2. PAULUS lib. 75. ad Edictum.

Etiam si, quanti ea res sit, promissit:

3. ULPIANUS lib. 79. ad Edictum.

Nisi si dolo ipsius aliquid factum sit: tunc enim etiam ex doli clausula, quæ in ista stipulatione continetur, tenebitur: & replicatione repelli poterit. §. 1. Hæc cautio, quæ propter *Legem Falcidiam* interponitur, fidejussorum habet præstationem. §. 2. Si in plures dies pecunia legata est, cum certum sit *Legem Falcidiam* locum habere: non stipulationi, sed computationi locum esse *Pedius* ait: ut æstimetur, quanti sit, quod in diem legatum est, & tantum credatur esse legatum: efficiat æstimatio, ut pro modo ejus ex omnibus legatis statim *Legis Falcidiæ* ratio habeatur. §. 3. Quotiens futurum est, ut palam sit & ante diem venientem jam *Falcidiam* locum habere, totiens computatio ejus sit: nam * si conditio in mora est, expectabimus conditionem, quoad existat: si autem dies superest, jam hic intercapedinis temporis habita ratione, atque æstimatione, sic de *Falcidia* disputabimus, & committi stipulationem dicemus. §. 4. Quamvis autem omnes legatarii & fideicommissarii necesse habeant hac stipulatione

cavere: tamen quibusdam remitti, *Divi fratres* rescripserunt: ut puta his quibus minuta alimenta sunt relicta: *Pompeia* enim *Faustina* rescripserunt sic, *Non eandem causam esse decem aureorum, quos annuos tibi testamento Pompeia Crispiniana patronæ tuæ relictos proponis, atque fuit alimentorum & vestiarii libertis relictorum, quibus propterea cautionis onus remittendum existimavimus.*

§. 5. Item sciendum est, fiscum hanc cautionem non pati: sed perinde conveniri posse, ac si cavisset: ceteros autem cujuscunque dignitatis sint, licet jam legata perceperint, compelli debere ad cavendum, *D. Pius* rescripsit: ex quo *Rescripto* etiam illud accipimus, quod etiam post soluta legata voluit stipulationem interponi. §. 6. Si legatarius heredi, qui controversiam hereditatis patitur jam, vel sperat, de restituendo legato sibi præstito caverit; & evicta hereditas sit, sed negligentia, vel dolo ejus, qui legatum præstitit: dicemus non committi stipulationem, propter viri boni arbitrium, quod inest huic stipulationi.

§. 7. Item si ipse, qui præstitit legatum, ex alia causa sibi evicerit (ut puta quia invenitur sequenti testamento heres scriptus, in quo legatum iste legatarius non acceperat): dicemus committi stipulationem propter viri boni arbitrium. §. 8. Et generaliter ubicunque hereditatem, vel quantitatem, vel emolumentum præstitit is, qui hac stipulatione sibi prospexerat, dicendum est, ibi committi eam: si modo culpa abest ab eo, qui stipulatus est.

§. 9. Quæsitum est, an sæpius committatur? Et placet, etiam sæpius eam committi, si per partes ablata est hereditas. §. 10. Si legatum fuerit præstitum ante interpositam hanc stipulationem: an condici possit, ut cautio ista interponatur? movet quæstionem, quod * ea, quæ per errorem omissa vel soluta sunt, condici possunt: & hic ergo quasi plus solutum videtur ex eo quod cautio intermissa est. Et ait *Pomponius*, conditionem interponendæ satisfactionis gratia competere: & puto hoc probandum, quod *Pomponius*, utilitatis gratia.

4. PAULUS lib. 75. ad Edictum.

Hæc autem satisfactio locum habet, si iusta causa esse videbitur: nam iniquum erat, omnimodo caveri, nondum illata controversia litis, cum possint ei lusoria minæ fieri: ideoque eam rem *Prætor* ad cognitionem suam revocat. §. 1. Si duo ex testamento hereditatem in solidum sibi vindicent, sorte quod ejusdem nominis sint: tam in possessorem, quam in petitem, competunt actiones & creditoribus & legatariis. §. 2. Hæc cautio utique necessaria est, si quis pecuniam suam solvat, vel rem tradat: si vero pecuniam hereditariam solvat, vel rem tradat, quidam non putant cavendum; quia nec tereri potest eo nomine victus, cum non possideat, vel dolo fecerit, quominus possideat: hoc si ante motam controversiam solvat: quod si postea, tenebitur culpæ nomine. §. 3. Sed cum de nomine inter duos quæstio est, numquid non sit cavendum ei, qui hereditariam rem tradat, quia omnimodo unus liberatur: quemadmodum si æs alienum hereditarium solvatur? Sed si petitor suam pecuniam solvat, aut rem suam tradat: non habet,

habet, unde retineat: & ideo necessaria est ei cautio.

5. MARCELLUS lib. 21. Digestorum.

Videamus an stipulatio, qua amplius (quam) per Falcidiam licuerit, ceperis, dari? adversus eum non sufficiat, qui legatum alii restituere ex fideicommissi causa debet: sufficiet autem dici, nihil ejus fidei commissum esse: cavebit scilicet legatario & is, qui fideicommissum accipiet: nisi forte mallet legatarius, circuitu sublato, heredi caveri: sed & legatario præterea cavendum est, si (ut plerumque æquum est) pro rata ex fideicommissio retinere ei concedendum est: quamvis tantum ex legato apud eum erit remansurum, ut sufficere possit ad fideicommissum.

6. CALLISTRATUS lib. 4. de Cognit.

Cum non facile satisfactionem offerre legatarius vel fideicommissarius possit; & futurum sit ut propter hoc a petitione liberalitatis ex testamento submoveantur: nunquid onus satisfactionis eis remittendum erit? Quod videtur adjuvari Rescripto Divi Commodi in hæc verba: *Is, cujus de ea re notio est, aditus si compererit, ideo cautionem a te exigere, ut a fideicommissi petitione avertaris, onus satisfactionis tibi remitti curabit.*

LIBER TRIGESIMUS SEXTUS.

TIT. I.

AD SENATUSCONSULTUM TREBELLIANUM.

1. ULPIANUS lib. 3. Fideicommissorum.

Explicito tractatu, qui ad fideicommissa singularium rerum pertinet, transeamus nunc ad interpretationem Senatusconsulti Trebelliani. §. 1. Factum est enim Senatusconsultum temporibus Neronis, 8. cal. Septembres. Annæo Seneca & Trebellio Maximo Consulibus. §. 2. Cujus verba hæc sunt: *Cum esset æquissimum, in omnibus fideicommissariis hereditatibus, si qua de his bonis judicia penderent, ex his eos subire, in quos jus fructusque transferetur, potius quam cuique periculosam esse fidem suam: placet ut actiones, quæ in heredem hereditibusque dari solent, eas neque in eos, neque his dari, qui fidei suæ commissum, sicuti rogati essent, restituisent sed his, & in eos, quibus ex testamento fideicommissum restitutum fuisset: quo magis in reliquum confirmetur supremæ defunctorum voluntates.* §. 3. Sublata est hoc Senatusconsulto dubitatio eorum, qui adire hereditatem recusare seu metum litium seu prætextu metus (censuerunt). §. 4. Quanquam autem Senatus subventum voluit hereditibus, subvenit tamen & fideicommissario: nam in eo, quod heredes, si conveniantur, exceptione uti possunt, hereditibus subventum est: in eo vero, quod si agant heredes, repelluntur per exceptionem, quodque agendi facultas fideicommissariis competit, proculdubio consultum est fideicommissariis. §. 5. Hoc autem Senatusconsultum locum habet, siue ex testamento quis heres esset, siue ab intestato: rogatusque sit restituere heredi-

7. PAULUS lib. 7. ad Legem Jul. & Papiam. **D**ivus Pius ab eo, qui annua legata præcipere ad distribuendum jussus erat, vetuit cautionem exigere, *Cessantium partes reddi*: nisi aperte cavere jussus esset.

8. MACIANUS lib. 10. Fideicommissorum.

Si heres partem bonorum, vel etiam universa bona delata ad fiscum diceret, constaret autem de fideicommissio: decretum est, ut petitori caventi, *Eviscta hereditate restituiri*, solveretur.

9. IDEM lib. 12. Fideicommissorum.

Si non in controversia sit proprietas, sed usufructus (potest enim rei, cujus proprietas Titio legata est, usufructus alii legari): tunc de eo restituendo non heredi, sed Titio caveri debeat. † Interdum & si ab herede legetur usufructus, Titio cavendum est: veluti si detracto usufructu proprietas ei legetur, usufructus Seio: quid enim attinebit hoc casu, heredi caveri, ad quem emolumentum intercedentis usufructus non sit spectandum? Verum si usufructu Seio legato, proprietas Titio ita legetur, ut, cum ad Seium pertinere desierit, habeat proprietatem: tunc heredi caveri oportebit a fructuario, ab herede autem Titio; quia non sit certum, usufructu intercepto ad Titium proprietatem reversuram.

tatem. §. 6. In filii quoque familias militis judicio, qui de castrensi peculio, vel quasi castrensi testari potest, Senatusconsultum locum habet. §. 7. Bonorum quoque possessores, (vel alii successores), ex Trebelliano restituere potuerunt hereditatem. §. 8. De illo quaeritur, an is, cui ex causa fideicommissi restituta est hereditas ex Trebelliano Senatusconsulto, ipse quoque restituendo ex eodem Senatusconsulto transferat actiones: Et Julianus scribit, etiam ipsum transferre actiones: quod & Macianus probat, & nobis placet. §. 9. Sed & quotiens quis rogatus duobus restituere hereditatem, alteri pure vel in diem, alteri sub conditione, suspectam dicit: ei, cui erat rogatus pure vel in diem restituere, interim universam hereditatem restitui Senatus censuit: cum autem extiterit conditio, si velit alius fideicommissarius partem suam suscipere, transire ad eum ipso jure actiones. §. 10. Si filio vel servo herede instituto, rogatoque restituere hereditatem, dominus vel pater restituat: ex Trebelliano transferuntur actiones: quod est etiam si suo nomine rogati sunt restituere. §. 11. (Idem est), & si ipsi filio pater rogatus sit restituere) hereditatem. §. 12. Sed & si tutor vel curator adolescentis, vel furiosi, rogatus sit restituere hereditatem: sine dubio Trebelliano locus erit. §. 13. Fuit quaesitum, si ipsi tutori rogatus sit restituere pupillus: an ipso auctore restitutionem facere possit? & est decretum a D. Severo * *non posse tutori se auctore restituere hereditatem*: quia in rem suam auctor esse non potest. §. 14. Curatori tamen adolescentis ab adolescente poterit restitui hereditas: quoniam necessaria non est auctoritas ad restitutionem. §. 15. Si autem collegium vel corpus sit, quod roga-

tum est restituere: decreto eorum, qui sunt in collegio vel corpore; in singulis, inspecta eorum personas, restitutionem valere: nec enim ipse sibi videtur quis horum restituere. §. 16. Si heres *præcepto fundo rogatus sit hereditatem restituere*: ex Trebelliano Senatusconsulto restituet hereditatem: nec multum facit, si fundus pignori datus est: *neque enim æris alieni personalis actio fundum sequitur, sed eum, cui hereditas ex Trebelliano Senatusconsulto restituta est*: sed cavendum est heredi a fideicommissario, ut si forte fundus fuerit evictus a creditore, habeat (heres) *cantum*: Julianus autem cavendum non putat, sed æstimandum, quanti valet sine hac cautione, hoc est, quanti vendere potest sine cautione: & si potest tanti vendere non interposita cautione, quantum facit quarta pars bonorum, ex Trebelliano transituras actiones; si minoris, retento eo, quod deest, similiter ex Trebelliano restitutionem fieri: quæ sententia multas quæstiones dirimit. §. 17. Si is, qui quadringenta in bonis habeat, trecenta legaverit, & deductis ducentis rogaverit heredem Seio restituere hereditatem: an trecentorum onus fideicommissarius subeat, an vero hætenus, quatenus ad eum ex hereditate pervenit? Julianus ait, competere quidem adversus eum trecentorum petitionem: non autem amplius quam in ducentis actionem adversus fideicommissarium daturum; in heredem autem centum: & mihi videtur vera esse Juliani sententia: ne damnum fideicommissarius sentiat ultra, quam ad eum ex hereditate quid pervenit: * neminem (enim) oportere plus legati nomine præstare quam ad eum ex hereditate pervenit, quamvis Falcidia esset, ut Rescripto D. Pii continetur. §. 18. Denique nec ex militis testamento plus legatorum nomine præstatur, quam quantitas est hereditatis, ære alieno deducto: nec tamen quartam retinere fideicommissario permittitur. §. 19. Inde Neratius scribit: si heres rogatus restituere *totam hereditatem, non deducta Falcidia, rogato & ipsi, (ut) alii restituat*: non utique debere eum detrachere fideicommissario secundo quartam; nisi liberalitatem tantum ad priorem fideicommissarium heres voluit pertinere. §. 20. (Sed) si quadringenta habens, ducenta legaverit Titio, & partem dimidiam hereditatis Sempronio restituere rogaverit, ex Trebelliano restitutionem faciendum Julianus ait, & legatorum petitionem scindi: sic ut centum quidem petantur ab herede, centum vero alia legatarius fideicommissario petat: quod idcirco dicit Julianus, quoniam secundum hanc rationem, integram quartam habet, id est centum integra. §. 21. Idem Julianus scribit, si is, qui quadringenta in bonis habeat, trecenta legasset, & deductis centum rogasset heredem, ut hereditatem Sempronio restituat: debere dici, deductis centum restituta hereditate, legatorum actionem in fideicommissarium dari.

2. CELSUS lib. 21. Digestorum.

Qui quadringenta reliquit, Titio trecenta legavit: heredis fidei commisit, ut tibi hereditatem restitueret: isque suspectam jussu Præ-

toris adiit & restituit. Quærebatur, quid legatario dare deberes? Dicendum est, quia præsumptum est, voluisse testatorem, cum onere legatorum fideicommissum restitui: tota trecenta te dare Titio debere. Nam heres hoc rogatus intelligi debet, ut te suo loco constituat: & quod heres perfunctus omnibus hereditariis muneribus (id est, post legatorum dationem) reliquum habiturus foret, si non esset rogatus & tibi restitueret hereditatem, id tibi restituat: quantum ergo haberet? nempe centum: hæc ut tibi daret rogatus est. Itaque sic ineunda est Legis Falcidiae ratio, quasi heres trecenta Titio dare damnatus, tibi centum dare damnatus sit: quo evenit, ut, si hereditatem sua sponte adisset, daret Titio ducenta viginti quinque, tibi septuaginta quinque: Non ergo plus Titio debetur, quam si injussu Prætoris adita hereditas foret.

3. ULPIANUS lib. 3. Fideicommissorum)

Marcellus autem apud Julianum in hac specie ita scribit: Si ad heredis onus esse testator legata dixerit, & heres sponte adiit hereditatem: ita debere computationem Falcidiae iniri, ac si quadringenta per fideicommissum essent relicta, trecenta vero legata: ut in septem partes trecenta dividantur, & ferat quatuor partes fideicommissarius, tres partes legatarius. Quod si suspecta dicta sit hereditas, & non sponte heres adiit & restituit: centum quidem de quadringentis quæ habiturus esset heres, resident apud fideicommissarium: in reliquis autem trecentis eadem distributio fiet, ut ex his quatuor partes habeat fideicommissarius, reliquas tres legatarius: nam * iniquissimum est, plus ferre legatarium ideo quia suspecta dicta est hereditas, quam laturus esset, si sponte adita fuisset. §. 1. Quod autem in suspecta hereditate dictum est, hoc idem dici potest in his testamentis, in quibus Lex Falcidia locum non habet: in militis dico, & si qui sunt alii. §. 2. Item Pomponius scribit: Si deductis legatis restituere quis hereditatem rogatur: quæsitum est utrum solida legata præstanda sint, & quartam ex solo fideicommissio detrachere possit, an vero & ex legatis, & (ex) fideicommissio quartam detrachere (possit)? Et refert, Aristonem respondisse, ex omnibus detrachendam, hoc est, ex legatis, & (ex) fideicommissio. §. 3. Res, quæ ab herede alienatæ sunt, in quartam imputantur heredi. §. 4. Quidam liberis suis ex disparibus partibus institutis datis præceptionibus, ut ipse maximam partem patrimonii inter liberos ita divisisset, rogavit eum, qui sine liberis decederet, portionem suam fratribus restituere. Imperator noster rescripsit, præceptiones quoque fideicommissio contineri: quia non portionem hereditariam testator commemoravit, sed simpliciter portionem: in portionem autem & præceptiones videri cecidisse. §. 5. Si is, qui rogatus fuerit hereditatem restituere, ante quæstionem de familia habitam vel tabulas aperuerit, vel hereditatem adierit, vel quid eorum, quæ SC. prohibentur,

bentur, fecerit, ac per hoc publicata fuerit hereditas: fiscus cum suis oneribus hereditatem adquiret: quare commodum quartæ, quod erat habiturus heres institutus, id ad fiscum pertinet: & ex Trebelliano actiones transeunt: sed & si prohibuerit testamentarium introducere, vel testes convenire, vel mortem testatoris non defendit, vel ex alia causa hereditas fisco vindicata est: æque quartæ quidem commodum ad fiscum pertinebit, dodrans vero fideicommissario restitueretur.

4. IDEM lib. 4. Fideicommissorum.

Quia poterat fieri, ut heres institutus nolit adire hereditatem, veritus ne damno adficeretur: prospectum est, ut si fideicommissarius diceret suo periculo adire, & restitui sibi velle, cogatur heres institutus a Prætoribus adire & restituere hereditatem: quod si fuerit factum, transeunt actiones ex Trebelliano, nec quartæ commodum heres in restitutione utetur. Nam cum alieno periculo adierit hereditatem: merito omni commodum arcebitur: nec interest, solvendo sit hereditas, nec ne: sufficit enim recusari ab herede instituto: neque illud inquiritur, solvendo sit hereditas, an non sit: opinio enim, vel metus, vel colore ejus, qui nolit adire hereditatem, inspicitur, non substantia hereditatis: nec immerito: non enim præscribi heredi instituto debet, cur metuat hereditatem adire, vel cur nolit: cum variae sunt hominum voluntates, quorundam negotia timentium, quorundam vexationem, quorundam æris alieni cumulum, tametsi locuples videatur hereditas, quorundam offensas vel invidiam; quorundam gratificari volentium his, quibus hereditas relicta est, sine onere tamen suo.

5. MÆCIANUS lib. 6. Fideicommissi.

Sed & qui magna præditus est dignitate vel auctoritate, arenarii, vel ejus mulieris, quæ corpore quæstum fecerit, hereditatem restituere cogetur.

6. ULPIANUS lib. 4. Fideicommissi.

Recusare autem non tantum præsentem, sed etiam absentes vel per epistolam possunt: nam etiam adversus absentes postulat de decretum: si certior sit eorum voluntas, recusantium adire & restituere hereditatem, si incerta: adeo præsentia eorum non est necessaria. §. 1. Meminisse autem oportebit, de herede instituto Senatum loqui: ideoque tractatum est apud Julianum, an intestato locum habeat: sed est verius, eoque jure utimur, ut hoc Senatusconsultum ad intestatos quoque pertineat: si legitimi, si honorarii sint successores. §. 2. Sed & ad filium, qui in potestate est, hoc Senatusconsultum locum habet, & in cæteris necessariis, ut a Prætoribus compellantur miscere se hereditati, sic deinde restituere: quod si fecerint, transtulisse videbuntur actiones. §. 3. Si fisco vacantia bona deferantur, nec velit bona agnoscere, & fideicommissario restituere: æquissimum erit, quasi vindicaverit, sic fiscum restitutionem facere. §. 4. Item si Municipales hereditatem suspectam dicant, heredes instituti: dicendum erit, cogi eos

agnoscere hereditatem, & restituere. † Idemque erit & in collegio dicendum. §. 5. Titius heres institutus, Sempronio substituto, rogatus est ipsi Sempronio hereditatem restituere: institutus suspectam dicebat hereditatem. Quæritur, an cogendus est adire & restituere hereditatem: & deliberari potest. Sed verius est, cogendum eum: quia interesse Sempronii potest, ex institutione, quam ex substitutione hereditatem habere, vel legatis vel libertatibus onerata substitutione. Nam etsi legitimus heres fuerit is, cui fideicommissaria hereditas relicta est: idem dicitur. §. 6. Si quis alio loco restituere hereditatem jussus sit, & suspectam eam dicat: Julianus scribit, cogendum eum esse: similemque ei, qui in diem rogatus est restituere.

7. MÆCIANUS lib. 4. Fideicommissi.

Sed sciendum est, impendiorum quoque, quæ ad iter explicandum necessaria essent, rationem haberi debere: nam si ita institutus esset, (si) Titio decem dedisset: non aliter cogeretur, quam si ei pecunia offeratur. Sed & salutis ac dignitatis ratio habenda erit: quid enim, si morbo adplicitus, Alexandriæ jussus fuit adire? vel nomen vispellionis testatoris ferre?

8. PAULUS lib. 2. Fideicommissorum.

De ætate quoque, & jure (id est, liceat ei eodire, necne), æstimabitur.

9. ULPIANUS lib. 4. Fideicommissi.

Sed & si alio loco jussus est adire, & Reipublicæ causa absit: æque cogendum adire hereditatem & restituere, Julianus ait, ubi abest. §. 1. Plane si quis petierit ad deliberationem tempus, & impetraverit, deinde post tempus deliberationis adierit, & restituerit hereditatem: non videtur coactus hoc fecisse: nec enim suspectam coactus adit: sed sponte post deliberationem. §. 2. Quod si suspectam dicit, profiteri debet, non sibi expedire adire hereditatem: neque hoc dici oportere, non esse solvendo: sed profiteri eum oportet, quod non putat sibi expedire hereditatem adire. §. 3. Si quis sub conditione fuit heres scriptus, pendente conditione nihil agit, tametsi paratus sit restituere hereditatem.

10. GAIUS lib. 2. Fideicommissorum.

Sed etsi ante diem vel ante conditionem restituta sit hereditas, non transferuntur actiones: quia non ita restituitur hereditas, ut testator rogavit: plane posteaquam extiterit conditio vel dies venerit, si tamen habeat restitutionem hereditatis: benignius est, intelligi tunc translatas videri actiones.

11. ULPIANUS lib. 4. Fideicommissi.

Apod Julianum relatum est, si legatum fuit heredi instituto relictum, si heres non erit, & ob hoc suspectam dicat hereditatem, ne perdat legatum: offerri ei oportere quantitatem legati a fideicommissario; deinde cogendum: nec illud admittit Julianus, ut quasi hereditatem non adisset, sic legatum a coherede petat; adiit enim: sed magis arbitratur, a fideicommissario ei præstandum. Sed & si quid aliud sua interesse dicet: non cogitur adire, nisi ei damnum vel lucrum a fideicommissario sarciantur; vel a Prætoribus opus remittatur, quod

quod recusat. §. 1. Idem Julianus ait: si duo fuerint a patre instituti cum filio ejus impubere, & iidem substituti filio: sufficere ei, qui fideicommissum in secundis tabulis accepit, unum ex heredibus institutis cogere adire patris hereditatem: hoc enim facto confirmatisque patris tabulis, poterant ex substitutione ambo cogi adire, & restituere hereditatem. §. 2. Utrum autem praesenti, an etiam absenti restitui possit, procuratore aduente Praetorem, videndum est. Ego puto absenti quoque fideicommissario cogi posse heredem institutum adire, & restituere: nec vereri heredem oportere, ne forte in damno moretur; potest enim ei per Praetorem succurri, siue cautum ei fiat, siue non, & ante decesserit fideicommissarius, quam ei restituatur hereditas: est enim hujus rei exemplum capere ex Rescripto Divi Pii in specie hujusmodi. Antistia decedens Titium heredem instituit, & libertatem dedit Albinæ directam, eique filiam per fideicommissum reliquit, rogavitque, ut filiam manumitteret; sed & Titium rogavit, ut manumissæ Albinæ filiae restitueret hereditatem: cum igitur Titius suspectam diceret hereditatem, rescriptum est a D. Pio, compellendum eum adire hereditatem: quo aduente, Albinæ competituram libertatem, eique filiam tradendam, & ab ea manumittendam, tutoremque filiae manumissæ dandum: quo auctore restituatur hereditas filiae statim, quamvis sic fuisset ei rogatus restituere, cum nubilem ætatem compleisset: cum autem possit (inquit) evenire, ut ante decedat ea, cui fideicommissaria libertas & hereditas relicta est; nec oporteat damno affici eum, qui rogatus adit hereditatem: remedium dedit, ut si quid horum contigerit, perinde permittatur venumdari bona Antistiae, ac si heres ei non extitisset. Cum igitur demonstraverit D. Pius, succurri heredi instituto, qui compulsus adit: dici potest, etiam in cæteris causis exemplum hoc sequendum, si ubi venerit, restituatur fideicommissaria hereditas ei, qui compulsi adire, & restituere sibi hereditatem.

12. PAPINIANUS lib. 20. Quaestionum.

Sed cum ab herede pro parte instituto fideicommissa hereditas sub conditione relicta esset: Imperator Titus Antoninus rescripsit, non esse locum Constitutioni suæ, neque pupillum extra ordinem iuvandum: praesertim, si novum beneficium cum alterius injuria postularetur.

13. ULPIANUS (lib. 4. Fideicommiss.)

Ille, a quo sub conditione fideicommissum relictum est, causari quid non poterit, ne conditio deficiat, & hæreat actionibus: cum nullum damnum sit futurum, secundum ea quæ ostendimus.

§. 1. (Jam) igitur non desideratur heredis praesentia. §. 2. Si de testamento aliquid queratur heres, non debet audiri, si suspectam sibi hereditatem dicat: nam & si maxime dicatur, vel jus testandi non habuisse eum, qui testatus est, vel de viribus testamenti, vel de sua conditione: non erit audiendus. §. 3. Quid ergo, si de viribus fideicommissi tractetur? hæc quaestio prætermittenda non erit: sed quid, si (qui) fideicommissarius dicat, Adeat prius, & sic de hoc queratur? Credo, interdum audiendum fideicommissarium, si co-

gnitio prolixiorum tractatum habeat: finge enim, verba fideicommissi de longinquo petenda, & justam deliberationem de quantitate fideicommissi incidere: dicendum erit, compellendum eum adire, ne prius heres decedens fideicommissarium decipiat. §. 4. Tempestivum est, requirere per quem quis cogatur adire & restituere hereditatem: veluti si Praetor aut Consul fuerit heres institutus, suspectamque hereditatem dicat: an cogi possit adire, & restituere? & dicendum est, Praetorem (quidem in Praetorem), vel Consulem in Consulem nullum imperium habere: sed si jurisdictioni se subjiciant, solet Praetor in eos jus dicere: sed & si ipse Praetor heres institutus suspectam dicat, ipse se cogere non poterit: quia triplici officio fungi non potest, (&) suspectam dicentis, & coacti, & cogentis. Sed in his omnibus casibus atque similibus Principale auxilium implorandum est. §. 5. Si quis filiusfamilias sit, & magistratum gerat: patrem suum, in cujus est potestate, cogere poterit, suspectam dicentem hereditatem adire, & restituere.

14. HERMOGENIANUS lib. 4.

Fideicommissorum.

Nam quod ad jus publicum attinet, non sequitur jus potestatis. §. 1. Sed & qui repudiavit hereditatem, cogetur adire, & restituere ipsam hereditatem, si justæ causæ allegentur. §. 2. Plane si bona venierint: non oportet præceptorem, ne quidem pupillum restituere, nisi ex causa ut Divus Pius rescripsit. §. 3. Si quis compulsus adierit hereditatem ex testamento, quod secundas tabulas habebat: Quæsitum est an per aditionem & tabulæ secundæ firmarentur: quod videbantur evanuisse, non adira patris hereditate? Et Julianus lib. 15. scribit, & sequentes tabulas confirmari: quæ sententia verissima est: nemo enim dubitat, etiam legata præstari, & libertates competere; & cætera, quæcunque sint in testamento, perinde valere, ac si sua sponte heres hereditatem adisset. §. 4. Qui compulsus adiit hereditatem, sicuti cæteris commodis caret, ita hoc quoque casu careat, ne possit penitendo quartam retinere: & ita invenio ab Imperatore nostro, & Divo patre ejus rescriptum. §. 5. Non omnis autem suspectam hereditatem repudiatione amissam cogere potest adiri & sibi restitui: sed is demum, ad quem actiones transire possunt: neque enim æquum est, ad hoc quem compelli adire hereditatem, ut emolumentum quidem hereditatis refundat, ipse vero oneribus hereditatis obstrictus reliquatur. §. 6. Quare si fideicommissum pecuniarium alicui fuerit relictum, cessat compulsiō, tametsi indemnitas cautio offeratur. §. 7. Proinde qui hereditatem rogatur restituere, is demum compellitur restituere. §. 8. Sed & si quis bona rogatus sit, vel familiam, vel pecuniam rogetur, vel universam rem (meam);

15. PAULUS lib. 2. Fideicommissorum.

Vel omnia sua:

16. ULPIANUS lib. 4. Fideicommiss.

Cogi poterit. † Hoc idem, & si patrimonium fuerit rogatus, & si facultates, & si quidquid ha-

habeo, & si censum meum, & si fortunas meas, & si substantiam meam: & si peculium meum testator dixerit; quia plerique *προκαταξινως*, id est, diminutive, patrimonium suum, peculium dicunt: cogendus erit; de successione enim sua & hic rogavit. Nec ignoro in quibusdam ex his Mæcianum dubitare, & voluntatis esse dicere quaestionem, utrum de pecunia tantum, an & de successione testator sensit: in ambiguo tamen magis & de successione sensum dico, ne intercidat fideicommissum. §. 1. Sed & si quis ita rogaverit, *Quidquid ad te ex hereditate bonisve meis pervenerit, rogo restituas*: cogi poterit adire & restituere hereditatem ex Trebelliano SC. quanquam pervenire proprie dicatur, quod deductis oneribus ad aliquem pervenit. §. 2. (Et) generaliter autem potest dici, ita demum quem non posse cogi adire, & restituere hereditatem, si de re, vel quantitate fuerit rogatus: ceterum si de universitate sensisse testatorem appareat: nulla quaestio est, quin, si suspectam dicat, cogi possit; si sponte adit, ex Trebelliano transeant actiones. §. 3. Inde quaeritur, si quis hereditatem rogatus sit restituere, *deducto ære alieno, vel deductis legatis*: an suspectam dicens cogi possit adire & restituere hereditatem: quia vi ipsa magis id quod superest ex hereditate, quam ipsam hereditatem, restituere sit rogatus? Et sunt, qui putent (ut Mæcianus), inutilem hanc deductionem: nec enim posse ex jure deduci quantitatem, non magis quam si fundum quis deducto ære alieno vel deductis legatis restituere sit rogatus: neque enim recipit fundus æris alieni vel legati minutionem: sed Julianum existimare refert, Trebelliano Senatusconsulto locum esse: & ne dupliciter fideicommissarius oneretur, & cum heres æs alienum vel legatum deducit, & cum convenitur a creditoribus & legatariis, restituta sibi ex Trebelliano hereditate, debere aut deductionem eum non pati ab herede, aut cavere illi heredem, defensum iri eum adversus legatarios, cetero que. §. 4. Si quis heres institutus, rogatus fuerit hereditatem non totam, sed partem restituere; vel si duobus restituere sit rogatus, & alter ex his velit sibi restitui hereditatem, alter recuset: Senatus censuit, utroque casu exonerari eum, qui suspectam hereditatem dicit, totamque hereditatem transire ad eum, qui adire cogit. §. 5. Sed & si quis non hereditatis suae partem dimidiam rogavit heredem suum restituere, sed hereditatem Sciae quæ ad eum pervenerat, vel totam; vel partem ejus, heresque institutus suspectam dicat; cum placeat illud, quod Papinianus ait, ex Trebelliano transire actiones; dici poterit, si suspecta dicatur hereditas, cogendum heredem institutum adire, & restituere hereditatem; totamque hereditatem ad eum, cui restituitur, pertinere. §. 6. Sed & si miles rogaverit quem res Italicas restituere, vel res provinciales: dicendum est, suspectam dicentem cogi adire, & restituere: nam (ut eleganter Mæcianus lib. 6. fideicommissorum ait) qua ratione excepta re miles heredem instituere potest, actio-

nesque ei dabuntur; pari ratione etiam ex Trebelliano transibunt actiones: & quamvis placeat, cum quis hereditatem bonaque, quæ sibi ab aliquo obvenerunt, vel quæ in aliqua regione habet, restituere rogat, ex Trebelliano non transeant actiones: tamen contra responderi in militis testamento ait. Nam sicuti concessum est (inquit) militibus circa institutionem separare species bonorum: ita & si per fideicommissum ab institutis heredibus id fecerit, admitteatur Trebellianus SC. §. 7. Cum quidam duos heredes instituerit, eosque invicem substituerit, & ab his petierit, *Sive uterque, sive alter heres esset, ut hereditas sua ex parte dimidia restitueretur alicui post quinquennium*; & scripti suspectam sibi hereditatem dicant; fideicommissarius autem desideret, suo periculo adiri hereditatem: censuit Senatus, ambos heredes alterumve cogi adire hereditatem, & fideicommissario eam restituere: ita ut fideicommissario, & adversus eum actiones competant, quasi ex Trebelliano restituta hereditate. §. 8. Mæcianus scribit, cum quis ex fideicommissariis abesset, & praesentes desideret suo periculo adire hereditatem, *translatisque in solidum actionibus in eum, qui coëgit*: absentes, si velint fideicommissum suscipere, a praesente petent: consequenter ait, nec quartameum retenturum adversus fideicommissarios suos: quia nec heres potuit. §. 9. Idem Mæcianus quaerit, an is, qui duobus, vel pluribus rogatus est restituere hereditatem, cogente aliquo adire possit: & in horum, qui id non desideraverunt, portionibus Falcidia beneficio uti: si ipsi quoque desideret sibi restitui, si alius in locum eorum successerit? Et cum hodie hoc jure utimur, ut totum transeat ad eum qui coëgit, consequens erit dicere, quartæ retentionem amisisse eum, qui coactus est: quia in solidum actiones transferunt in eum qui coëgit. † Plane si proponas, fideicommissarium non ita coëgisse, ut tota hereditas in se transferatur: cum coeperint ceteri desiderare, sibi restitui hereditatem, dicendum, Falcidia eum uti posse. † Recte igitur Mæcianus ait, multum interesse, utrum totam restitui hereditatem sibi fideicommissarius desideraverit, an suam tantummodo partem: nam si sola pars transfertur, in residuo Falcidia erit locus: si tota hereditas translata sit, cessat hujus Legis beneficium. §. 10. Si servo duorum rogatus quis sit restituere hereditatem, & alter cogere velit suspectam dicentem, alter restituere sibi recuset: hoc erit dicendum, quod in duobus quorum alter suscipere voluit hereditatem, alter non. §. 11. Si pater filio, quem in potestate habet, rogetur restituere hereditatem: an filius patrem suum, si suspectam dicat hereditatem, cogere possit? & non est dubium, patrem a filio per Praetorem cogi posse. §. 12. Sed etsi id fideicommissum ad castrense peculium spectaturum est, & filiusfamilias is fuit, qui munus militiae sustinebat, aliove quo officio praeerat: multo magis dicendum erit, posse eum postulare, ut pater suus cogatur adire, & restituere hereditatem; quamvis contra obsequium patri

patri debitum videtur id desideraturus. §. 13. Sed si servo suo rogatus sit cum libertate quis hereditatem restituere: siue directa data sit libertas, siue fideicommissaria, dici poterit, eum a servo suo non posse cogi adire hereditatem: quamvis, si sponte adisset, cogeretur præstare fideicommissariam libertatem & hereditatem: idque Mæcianus libro septimo de fideicommissis scribit. §. 14. Idem quærit, si quis paratus sit domino cavere de indemnitate: an possit cogi adire hereditatem, maxime & si pretium servi offeratur? Et recte ait, non oportere sub incerto cautionis committere se aditioni hereditatis. §. 15. Hi, qui solidum capere non possunt, ex assè heredes instituti, & rogati restituere solidum, adire hereditatem, & restituere cogentur: cum nihil oneris apud eos remansurum (sit). §. 16. Si ego heres institutus, & rogatus sum Stichum manumittere, vel alius legatarius; fidei autem meæ commissum sit, ut Titio hereditatem restituam; deinde Titii fideicommissit, ut Sticho eandem redderet: Stichus cogere me possit adire & restituere hereditatem. §. 17. Talis quoque casus a Divo Pio terminatus est: nam servo uni ex heredibus legato, per fideicommissum erat ab eo libertas data, & ab altero hereditas. Divus etenim Pius rescripsit Cassio Dextro in hæc verba: *Hermias si Mosco Theodoto ex parte herede instituto a Pamphilo testatore legatus est, cumque Theodotus postquam adierit hereditatem, prius quam a coherede ejusdem Pamphili adiretur hereditas, ad justam libertatem perduxit, & ob hoc in eum casum res perducta est, ut is qui legavit, intestatus esse non possit: Hermia postulante (mibi) id Evarestus compellendus est periculo ejus adire, & ex causa fideicommissi hereditatem restituere.*

17. IDEM lib. 2. Fideicommissorum.

EX facto tractatum est, an per fideicommissum rogari quis possit, ut aliquem heredem faciat? Et Senatus censuit, rogari quidem quem, ut aliquem heredem faciat, non posse: verum videri per hoc rogasse, ut hereditatem suam ei restitueret; id est, quidquid ex hereditate sua consecutus est, ut ei restitueret. §. 1. Julianus quoque libro quadragesimo Digestorum, fideicommissum tale valere ait: *Fidei tuæ committo, ut hereditatem Titii restituas*: cum esset is, qui rogatus est, a Titio heres institutus. §. 2. Non tantum autem, si heredem quem scripsero, poterò rogare, ut heredem faciat aliquem: verum etiam si legatum illi, vel quid aliud reliquero: nam hætenus erunt obligati, quatenus quid ad eos pervenit. §. 3. Si quis caveret, *Peto, ut illi des, aut, illi fideicommissum relinquant, aut, illi libertatem adscribas*: admittenda sunt: nam, cum in heredum institutione Senatus censuit utile, de cæteris quoque idem erit accipiendum. §. 4. Si quis rogatus fuerit, ut, *si sine liberis decesserit, restituat hereditatem*: Papinianus lib. 8. Responsorum scribit, etiam naturalem filium efficere, ut deficiat conditio: & in libertino, eodem conliberto hoc scribit. Mihi autem, quod ad naturales liberos attinet, voluntatis quæstio

videbitur esse, de qualibus liberis testator senserit: sed hoc ex dignitate, & (ex) voluntate & ex conditione ejus qui fideicommissit, accipiendum erit. §. 5. Ex facto tractatum meminimus: rogaverat quædam mulier filium suum, *ut si sine liberis decessisset, restituere hereditatem fratri suo*: is postea deportatus, in insula liberos susceperat: Quærebatur igitur, an fideicommissi conditio defecisset? Nos igitur hoc dicemus: * conceptos quidem ante deportationem, licet postea edantur, efficere ut conditio deficiat; post deportationem vero susceptos, quasi ab alio, non prodesse: maxime cum etiam bona cum sua quodammodo causa fisco sint vindicanda. §. 6. Si quis rogatus fuerit filiis suis, vel cui ex his voluerit, restituere hereditatem: Papinianus libro 8. Responsorum etiam deportato ei tribuit eligendi facultatem, cui liber factus fideicommissum restitui velit. † Sed si servus pœnæ fuerit constitutus, nullo ante concepto filio jam parere conditioni non poterit: decessisseque sine liberis videtur: sed cum decedit, electionem illam, quam Papinianus deportato dedit, huic dari non oportet. §. 7. Si quis autem susceperit quidem filium, verum vivus amiserit: videbitur sine liberis decessisse. † Sed si naufragio, vel ruina, vel adgressu, vel quo alio modo simul cum patre perierit: an conditio defecerit, videamus? Et magis non defecisse arbitror, quia non est verum, filium ejus supervixisse. Aut igitur filius supervixit patri, & extinxit conditionem fideicommissi; aut non supervixit, & extitit conditio: cum autem quis ante, & quis postea decesserit, non apparet, extitisse conditionem fideicommissi magis dicendum est. §. 8. Si quis ita fideicommissam reliquerit, *Fidei tuæ, fili, committo, ut si alieno herede moriaris, restituas Seio hereditatem*: videri eum de liberis sensisse D. Pius rescripsit: & ideo, cum quidam sine liberis decederet, avunculum ab intestato bonorum possessorem habens, extitisse conditionem fideicommissi rescripsit.

18. IDEM lib. 15. ad Sabinum.

IN fideicommissaria hereditatis restitutione constat non venire fructus, nisi ex mora facta est, aut cum quis specialiter fuerit rogatus & fructus restituere. §. 1. Plane fructus in quartam imputantur, ut est (&) rescriptum. §. 2. Quotiens quis rogatur hereditatem restituere, id videtur rogatus reddere, quod fuit hereditatis: fructus autem non hereditati, sed ipsis rebus accepto feruntur. §. 3. Si legatum sit heredi relictum, & rogatus sit portionem hereditatis restituere, quod a coherede accepit: cæterum quod a semetipso ei relictum est, in fideicommissum cadit: & id Divus Marcus decrevit.

19. PAULUS lib. 3. ad Sabinum.

Ubi pure fideicommissum datum est, si adjectum sit, *Rogo des filio tuo, faciasque ut ad eum perveniat*: rescriptum est, videri in id tempus dari, quo capere potest, id est, sui juris fiat. §. 1. *Te rogo, Luci Titi, hereditatem meam cum Attio partiari*: ex Senatusconsulto Trebelliano

in eum, cui restituta est hereditas, actiones competere Aristo ait: quia pro hoc accipiendum sit, rogo hereditatem illam restituas: nec verba spectantur Senatusconsulti, sed sententia quibuscunque verbis: dum testator senserit, ut hereditas sua restituatur. §. 2. Qui in distrahendis conservandisque rebus hereditariis sumptus factus est, imputari heredi debet.

20. PAULUS lib. 19. ad Sabinum.

Sed & si ad tempus liberorum fuerit legatum relictum, & is uxore prægnante decesserit: ad heredem suum transferat legatum.

21. POMPONIUS lib. 22. ad Sabinum.

Heres, cum debuerat quartam retinere, totam hereditatem restituit, nec cavit sibi stipulatione proposita: similem eum esse Aristo ait illis, qui retentiones, quas solas habent, omitunt: sed posse eum rerum hereditariarum possessionem vel repetere, vel nancisci: & adversus agentem doli mali exceptione uti posse eum, & debitoribus denunciare, ne solveretur.

22. ULPIANUS lib. 5. Disputationum.

Mulier, quæ duobus filiis in potestate patris relictis alii nupsit, posteriorem maritum heredem instituit, eumque rogavit, liberis suis, post mortem patris eorum, hereditatem suam restituere, vel ei, qui eorum superesset: eisdem emancipatis a patre suo vitricus restituisset hereditatem dicebatur; mox alter ex filiis vivo patre decessisset. Quærebatur, an is, qui supererat ex filiis, partem fratri suo restitutam petere possit, quasi præmature datam? Scævola Divum Marcum in auditorio de huiusmodi specie iudicasse refert: Brasidis quidam Lacedæmonius, vir Prætorius, cum filiis suis ab uxore divortio separata, si, morte patris, sui juris fuissent effecti, fideicommissum relictum esset, eos emancipaverat; post emancipationem fideicommissum petebant: decrevisse igitur Divum Marcum refert, fideicommissum eis repræstandum, intellecta matris voluntate: quæ, quia non crediderat patrem eos emancipaturum, distulerat in mortem ejus fideicommissum, non dilatura id in mortalitatem, si eum emancipaturum sperasset: secundum hæc dicebam, & in proposita questione decretum Divi Marci esse trahendum: & recte fideicommissum utrique solutum. §. 1. Non est dubitatum, cogi posse heredem institutum adire & restituere hereditatem servis, sive directæ, sive fideicommissariæ libertas eis data fuisset: cum aspernari heres non deberet personam cogentis: habet enim hic quoque aditum: ut qui nondum petere fideicommissariam libertatem possit, nec directam sibi vindicare, propter spem tamen libertatis & hereditatis, aditum ad Prætorem & per se habeat. §. 2. Si heres post multum temporis restituat, cum præsentis die fideicommissum sit: deducta quarta restituet: fructus enim qui percepti sunt, negligentia petentis, non iudicio defuncti percepti videntur. † Alia causa est, si sub conditione, vel in diem rogatus fuerit: tunc enim quod percipitur, summovet Falcidiam: si tantum fuerit, quantum quartam facit, & quartæ fructus: nam fructus

qui medio tempore percepti sunt, ex iudicio restantis percepti videntur. §. 3. Sed enim si quis rogetur restituere hereditatem, & vel servi decesserint, vel aliæ res perierint: placet non cogi eum reddere, quod non habet: culpæ planè reddere rationem; sed ejus quæ dolo proxima est: & ita Neratius lib. 1. Responsorum scribit. † Sed (&) si, cum distrahere deberet, non fecit, lata culpa, non levi, & rebus suis consueta negligentia: huiusmodi rei rationem reddet. † Sed & si ædes usque sunt culpa ejus, reddet rationem. † Præterea si qui partus extant, & partuum partus: quia in fructibus hi non habentur. † Sed & ipse, si quem sumptum fecit in res hereditarias, detrahet. † Quod si sine facto ejus, prolixitate temporis ædes usu adquisitæ sint, æquislimum erit, nihil eum præstare, cum culpa careat. §. 4. Cum proponeretur quidam filiam suam heredem instituisse & rogasse eam, ut si sine liberis decessisset, hereditatem Titio restitueret, eaque dotem marito dedisset certæ quantitatis, mox decedens sine liberis, heredem instituisse maritum suum; & quæreretur, an dos detrahi possit: dixi, non posse dici in eversionem fideicommissi factum, quod & mulieris pudicitia, & patris voto congruebat. Quare dicendum est, dotem decedere, ac si, quod superfuisset, rogata esset restituere. Quod si tantos fructus ex hereditate mulier percepit, ut inde potuerit doti satisfieri: dicendum est, potius fructibus hoc expensum ferendum, quam fideicommissum. §. 5. Ut Trebelliano locus esset, non sufficit de hereditate rogatum esse: sed quasi heredem rogari oportet. Denique si cui portio hereditatis fuerit legata (legari enim posse etiam portionem hereditatis, placet nobis), rogatusque fuerit hanc partem restituere: dubio procul non fiet restitutio ex Senatusconsulto: ideoque nec quarta retinetur.

23. JULIANUS lib. 39. Digestorum.

Quotiens paterfamilias unum vel duos heredes coheredibus suis restituere hereditatem jubet, intelligitur easdem partes in fideicommissis facere, quas in hereditate distribuenda fecerit. † Sed si jubeantur hi, quibus fideicommissum datur, pecuniam numerare, atque ita fideicommissa recipere: ex quantitate pecuniæ, quam dari jubentur, voluntas colligenda est patrisfamilias. Nam si ex disparibus partibus heredes scripti æquas partes dare jubentur: propius est, ut viriles recipere debeant: si vero summa pecuniæ dandæ congruit portionibus, hereditarias portiones accipere debebunt.

24. PAPINIANUS lib. 15. Quæst.

Nonnunquam autem ex voluntate varie rescriptum & iudicatum est: videlicet si non sub appellatione heredum, sed propriis nominibus expressis fideicommissum relinquatur.

25. JULIANUS lib. 39. Digestorum.

Quidam ita testamento scripserat: A te heres, peto, fideique tuæ committo, ut quidquid ex hereditate mea ad te pervenerit, filio meo prima quaque die, aut si prius quid ei acciderit, matri ejus des, reddas. Quæritur, cum antequam

adeatur hereditas, puer decesserit: an fideicommissum matri debeatur? Respondi, si puer, antequam dies fideicommissi cedat, decessisset, fideicommissum translatum esse ad matrem: postea autem quam dies fideicommissi cedit, si decesserit, ad heredem pueri fideicommissum pertinere. Sed an ea voluntas fuit patrisfamilias, ut si ante restitutum fideicommissum puer decessisset, matri potius quam heredibus præstaretur: Prætor æstimabit ex persona matris, & ex persona heredis pueri. Marcellus: Sed testatoris voluntati congruum est, quodcumque puer decesserit, siue antequam dies fideicommissi cedit, siue postea ad matrem transferri fideicommissum, si non jam puer hoc acceperit: eoque jure utimur.

§. 1. Si servo herede scripto, dominus rogatus est eidem servo restituere hereditatem, cum liber esset: utile fideicommissum est. §. 2. Si quis filium suum ex æsse heredem instituit, & codicillis, quos post mortem filii aperiri iussit, fidei ejus commisit, ut, si sine liberis decesserit, hereditatem suam sorori suæ restitueret; & filius, cum sciret, quod in codicillis scriptum esset, Stichum servum hereditarium testamento suo liberum esse iussit: heredes filii pretium ejus servi sorori defuncti præstare debent, libertate favore sui servata: hoc amplius, etsi ignorasset filius codicillos a patre factos, nihilominus heredes ejus pretium præstare debebunt, ne factum cujusquam alteri damnum adferat. §. 3. Sed & si servus ille a Sempronio heres institutus sit, eamque hereditatem, posteaquam ex testamento fratris ad libertatem pervenerat, adierit: hereditatis quoque æstimationem heredes fratris sorori ejus præstare debent: quia, si manumissus non esset, iussu mulieris adire eam potuisset: si vero vivente filio Sempronius decesserit, hereditas in causa fideicommissi non deduceretur: quippe ab ipso filio adire iussus hereditatem, ei acquireret.

26. PAULUS (lib. sing. de Senatusconf.)

OMnibus civitatibus quæ sub imperio populi Romani sunt, restitui debere & posse hereditatem fideicommissam, Apronianum Senatusconsultum jubet. Sed & actiones in eas placuit ex Trebelliano transferri. Sed municipes ad eas admittuntur.

27. JULIANUS lib. 40. Digestorum.

ITa tamen, ut his, quibus restitueretur hereditas, actorem eligant, & ad agendum, & ad excipiendas actiones. §. 1. Si servum hereditarium heres, qui coactus adierit, iussisset adire hereditatem ab alio eidem servo relictam, & tunc hereditatem, quam suspectam sibi esse dixerat, restituerit: an etiam eam hereditatem, quæ per servum acquisita esset, restituere deberet, quasi tum est: Dixi, non magis hanc hereditatem in restitutionem venire, quam quod servus hereditarius post aditam hereditatem stipulatus fuisset & per traditionem accepisset; aut fructus, qui ex rebus hereditariis percepti fuissent: utique si nulla mora fideicommissio facta fuisset: sed si quid ante aditam hereditatem servus stipulatus fuisset aut per traditionem accepisset, id restitui debet, sicut fructus ante aditam hereditatem

in restitutionem venient. §. 2. Qui suspectam sibi hereditatem dicit, nullum commodam ex testamento consequetur, quod habiturus non esset, si heres institutus non fuisset, aut non adisset: & ideo si pupillo substitutus fuerit, itaque, *Quisquis mihi heres erit, idem filio meo heres esto*, hereditatem, quæ ex substitutione ad eum pervenerit, restituere cogendus erit: si vero detracto hoc articulo, *Quisquis mihi heres erit, substitutus ita fuerit, Titius filio meo heres esto*, tum si solus patri heres extiterit, nihilominus cogendus erit hereditatem pupilli restituere: si vero coheredem habuerit, retinebit pupilli hereditatem; quia potuit coherede adeunte, quamvis ipse patris omisisset hereditatem, ex substitutione adire. §. 3. Si pater filium, quem in potestate habebat, heredem scripserit, & ab eo petierit, ut hereditatem Sempronio restitueret, isque suspectam sibi esse dicit: poterit ex Trebelliano Senatusconsulto hereditas restitui: quare etsi non immiscuerit se hereditati, nihilominus actiones, quæ ei, & in eum competeant, ad Sempronium transferentur. §. 4. A patre heres scriptus, & exheredato filio substitutus, si rogatus fuerit hereditatem, quæ ad eum ex substitutione pervenerit, Titio restituere, cogendus non est vivo pupillo patris hereditatem adire: primum, quia sub conditione fideicommissum datum est; deinde, quia non probe de hereditate viventis pueri aget: mortuo autem pupillo, compelli debet hereditatem patris adire. §. 5. Quod si duo heredes a patre instituti fuerint, & utriusque fidei commissum sit, ut exheredati filii hereditatem restituerent: satis erit, vel unum cogi adire: hoc enim facto etiam is, qui patris hereditatem non adit, filii hereditatem adire & restituere cogetur. §. 6. Quotiens filius emancipatus bonorum possessionem contra tabulas accipit, nulla ratio est compellendi heredis ad restituendam hereditatem: & sicut neque legata, neque fideicommissa cætera præstare cogitur, ita ne ad restitutionem quidem hereditatis compelli debet. Marcellus: Plane non est compellendus adire, si jam filius bonorum accepit possessionem: ne intercedat fideicommissum, mortuo herede instituto, & omissa a filio bonorum possessione. §. 7. Qui ex Trebelliano Senatusconsulto hereditatem restituit, siue petat a debitoribus hereditariis, siue ab eo petatur: exceptione restitutæ hereditatis adjuvari vel summoverti potest: actiones autem fideicommissario competunt, quas habuit heres eo tempore, quo fideicommissum restituebat. Marcellus: Sed eas quoque actiones, quæ sub conditione erant, & quarum dies eo tempore non cesserat, fideicommissario competere placet. Sed antequam restitueretur hereditas, exceptione aliqua heres adjuvandus non est: cum hoc minus ex causa fideicommissi restitutus sit. §. 8. Trebellianum Senatusconsultum locum habet, quotiens quis suam hereditatem, vel totam, vel pro parte fidei heredis committit. §. 9. Quare si Mævius te heredem instituerit & rogaverit, ut (hereditatem Titii restituas, tu quoque) heredi-

hereditatem Mævii adieris: perinde a te fideicommissum potestur, ac si fundum, qui tibi a Titio legatus esset, restituere rogatus fuisses: ideoque (&) si suspectam Mævii hereditatem dixeris, cogi te non oportet eam adire. §. 10. Quod si Mævius te rogaverit, & suam hereditatem & Titianam restituere, tuque sponte adieris hereditatem: uteris Legis Falcidiae commodo, & partem quartam Mævianae hereditatis retinebis, dimidiam & quartam ex fideicommissis restituas: nec intererit, eidem utramque hereditatem, an alii Mævianam, alii Titianam rogatus fueris restituere: sed si suspectam Mævianam hereditatem dixeris, cogeris eam adire, & restituere ei, cui rogatus fueris: is autem, cui Titianam hereditatem restituere rogatus fueris, non poterit te compellere ad adeundum. §. 11. Si ex Trebelliano hereditatem restituit heres, & fructus praediorum retinet vel ipsa praedia, siue etiam debitor ejus, qui testamentum fecit, fuerit: necessarium est, actionem adversus eum fideicommissario dari. Marcellus: Hoc idem necessario faciendum est, cum parte hereditatis restituta familiae eriscundae iudicium inter eum, qui restituit hereditatem & qui receperit, accipietur. §. 12. Qui rogatus est emancipato filio restituere hereditatem, cogi debet adire & restituere: quamvis filius contra tabulas bonorum possessionem accipere possit. §. 13. Si patronus ex parte debita heres institutus, & rogatus restituere hereditatem, suspectam sibi esse dicat: puto rectius facturum Praetorem, si coegerit eum adire hereditatem & restituere: quamvis possit mutata voluntate eam partem hereditatis retinere. §. 14. Si praeceptis quibusdam rebus heres rogatus sit restituere hereditatem, & coactus eam adierit, an praecipere debeat? Respondi, eum qui iussu Praetoris adit hereditatem, omni commodo prohibere debere. §. 15. Sed si eidem legatum esset sub hac conditione, si heres non esset, & suspectam sibi hereditatem dicat: non aliter cogendus est adire, quam ut legata, quae sub conditione, si heres non esset, data erant, restituantur; non quidem a coheredibus, ne onerentur; sed ab eo cui restituta fuerit hereditas: nam sicut explendae fidei gratia cogendus est adire hereditatem: ita ob id ipsum damno adfici non debet. §. 16. Heres ex asse erat instituta consobrina mea, & ejus fidei commissum, ut partem dimidiam hereditatis statim Publio Mævio restitueret, alteram partem, cum ipsa moveretur, eidem Publio Mævio: praeterea alia aliis legata data (sunt): Mævius partem dimidiam hereditatis statim percepit & cavit, quod amplius quam per Legem Falcidiam liceret, cepisset, redditum iri: sed & ceteri legata solida acceperant & similiter de restituendo, quod amplius percepissent, caverunt: mortua consobrina mea Publius Mævius desiderat sibi alteram partem hereditatis cum fructibus restitui. Quaero itaque, quantum ei restituere debeam: utrum quod supra quadrantem bonorum penes consobrinam meam remanserat, nec amplius quicquam; an & ab aliis, quibus legata soluta sunt, repetere quid debeam & quantum? Item quaero, si quod ab his ex stipulatione percepero, & quod apud consobrinam

meam supra quadrantem remanserat, non efficiat partem dimidiam hereditatis: an ex incremento & fructibus ejus summae, quae supra quadrantem bonorum penes consobrinam meam remansit, suppleri ei debeam duntaxat ne partem dimidiam hereditatis quantitas, quae restitueretur, excedat? an vero, sicut Publius Mævius desiderat, quidquid seposito quadrante bonorum, ejus quadrantis fructibus perceptum est, restitui ei debet? Respondi, quod supra quadrantem penes consobrinam tuam remansit, si adjectis fructibus quantitatem partis dimidiae hereditatis, quae mortis tempore fuit, non minuet, totum Publio Mævio restituendum. Nec ex stipulatione ab his, quibus legata soluta sunt, repeti quidquam potest. Si vero fructus quantitatem partis dimidiae exuberant: quadranti tuo & fructibus ejus accedet: si vero fructus ejus partis, quae supra quadrantem apud consobrinam tuam remanserat, non implent quantitatem partis dimidiae bonorum: ex stipulatione agi poterit. † In summa, ratio ita ponenda est, ut cum omni modo quadrantem excedit fructus, si in tantum excreverit, ut quantitatem partis dimidiae bonorum excedat: etiam id quod excesserit, retineas. §. 17. Qui suos servos rogatus est manumittere, & hisdem hereditatem restituere: detracto pretio servorum, hereditatem restituere debet.

28. AFRICANUS lib. 6. Quaestionum.

EX asse heres institutus, partem hereditatis mihi pure, (tibi) sub conditione restituere rogatus, cum suspectam diceret, postulante me adiit, & mihi totam ex Senatusconsulto restituit: quandoque conditio extiterit, an fructus partis suae restituere tibi debeam, non immerito dubitabatur. Et plerisque placet, non esse eos praestandos: quia nec ab herede praestarentur, si sua sponte adisset: sufficiat autem, jus tuum tibi integrum conservari, non etiam meliorem conditionem tuam fieri. §. 1. Iidem tamen existimabant, si ex asse heres institutus, mihi quadrantem pure, tibi aequae quadrantem sub conditione restituere rogatus sit, & cum suspectam hereditatem diceret, cogente me adiit: quandoque conditio extiterit, semissem tibi esse restituendum. §. 2. Sed nec Lege Falcidia in proposita specie usum me puto: quamvis scriptus heres, si sponte adisset, iureretur.

29. MARCIANUS lib. 4. Institutionum.

SI quis priore facto testamento, posterius fecerit testamentum: etiamsi ex certis rebus in posteriores tabulas heredes instituit, superius tamen testamentum sublatum est, ut Divi quoque Severus & Antoninus rescripserunt: cujus Constitutionis verba retuli, cum alia quoque praeterea in Constitutione expressa sunt. Imperatores Severus & Antoninus Cocceio Campano: Testamentum secundo loco factum, licet in eo certarum rerum heres scriptus sit, jure valere, perinde ac si rerum mentio facta non esset: sed teneri heredem scriptum, ut contentus rebus sibi datis, aut suppleta quarta ex Lege Falcidia, hereditatem restituat his, qui priore testamento scripti fuerant, propter inserta fideicommissaria verba, quibus,

bus, ut valeret prius testamentum, expressum est, dubitari non oportet. Et hoc ita intelligendum est, si non aliquid specialiter contrarium in secundo testamento fuerit scriptum.

30. IDEM lib. 8. Institutionum.

Si legatus suspectam hereditatem dicat: & legationis tempore compellendus est accipere iudicium: quia hic non multum officio occupatur: & licet deliberare se dicat, an adeat, cogendus est adire: sed non ut statim restituat: sed ut reversus domum, si putaverit sibi expedire, commodo Falcidiae vel testamento utatur; vel si non putaverit, restituat totam hereditatem, ne onera patiatur. §. 1. Si quis bona sua, vel omnia sua rogaverit restituere: fideicommissariam restitutionem esse intelligendum est: nam meorum & tuorum appellatione etiam actiones contineri dicendum est. §. 2. Si filiofamilias vel servo restituitur, & postea pater vel dominus ratum habuerit: transeunt ex Trebelliano Senatusconsulto actiones. §. 3. Multum interest, utrum qua pars jure hereditario retineatur, an vero in re vel pecunia. Nam superiore casu actiones dividuntur inter heredem & fideicommissarium: posteriore vero apud fideicommissarium sunt actiones. §. 4. Et heres institutus, rogatusque hereditatem restituere, praecepta aliqua summa vel re: etiamsi in praeceptione minus quam quarta pars esset, non amplius Principem pati vindicaturum. §. 5. Sed & si sine ulla praeceptione rogatus fuerit hereditatem restituere, plerumque quarta donata est a Principibus: & ita Divus Trajanus & Hadrianus & Antoninus rescripserunt.

31. IDEM lib. 9. Institutionum.

Si cui pure libertas, & per fideicommissum sub conditione hereditas relicta est: cogitur heres adire hereditatem, si suspectam dicat, & restituere: & deficiente conditione libertas ei eripi non potest. §. 1. Si autem ei, qui in diem libertatem accepit, hereditas per fideicommissum relicta fuerit: suspectam eam interim non posse adire, Divus Pius Cassio Hadriano rescripsit: cum non possit nondum libero hereditas restitui: nec rursus contra voluntatem defuncti libertatem esse praestandam. §. 2. Si sub conditione heres institutus, rogatusque hereditatem restituere, non vult conditioni parere & adire hereditatem: si facti est conditio, debet parere & adire, & restituere: vel si in dando sit, offerente fideicommissario, recusante autem herede factum adimplere, licentia dabitur fideicommissario secundum imitationem dationis factum implere; & tunc necessitas imponitur (adire hereditatem). † Ceterae conditiones, quae non sunt in potestate heredis, ad officium Praetoris non pertinent.

32. CELSUS lib. 20. Digestorum.

Ballista filiumfamilias heredem instituit ita: *Rebellianus si caverit coloniae Philippensium, si sine liberis morietur, quantacunque pecunia ex hereditate de bonis meis ad eum pervenit, eam pecuniam omnem ad coloniam Philippensium perventuram*: Respondi, ex his verbis quae proponis, (id est), pecuniam, existimo etiam fructus, quos ex hereditate percepit, restituere eum debere: perinde quasi specialiter hoc testator expressisset.

33. MARCIANUS lib. 8. Institutionum.

Scribit Celsus libro 20. Digestorum: Si, qui quadringenta in bonis habebat, petiit ab herede suo, ut si sine liberis moreretur, quanta pecunia ex hereditate sua ad eum pervenisset, Mævio restitueretur; si ex fructibus medio tempore quadringenta perceperit, & sine liberis decesserit: heredem ejus Mævio quadringenta debiturum. Et cum diu multumque tractavit, an cum augmentum heres sensit: (&) periculum sustineat, an per contrarium: novissimae ait, * iniquum esse ad fideicommissarium damnum pertinere, ad quem augmentum non pertinet: & an ad supplendum (inquit) quodcumque ex quadringentis defuerit, etiam augmentum ad eum pertinebit: hoc est, ut usque ad summam quadringentorum damna & fructus computentur: quod verius esse arbitror.

34. IDEM lib. 2. Regularum.

Si ejus, qui novissimus ex filiis mortuus est, partem hereditatis propinquo voluit pater restitui, & simul fratres diem suum obiissent: propinquum, si non ostenderit quis novissimus obiisset, ad partem hereditatis non admitti; sed matrem ex Tertulliano Senatusconsulto ad utriusque hereditatem admitti constat.

35. ULPIANUS (lib. 6. de Offic. Proc.)

Cum heres instituta furiosa hereditatem esset rogata restituere: curatorem ejus secundum tabulas bonorum possessione accepta posse transferre actiones, Divus Pius decrevit.

36. PAULUS lib. 13. ad Edictum.

Cum hereditas ex fideicommissi causa restituta est, si ante (cum) herede compromissum est, puto fideicommissarium cavere debere heredi: sicut cum heres multa, antequam restitueret, administravit: nam quod dicitur, *retinere eum oportere*, non est perpetuum: quid enim, si nihil est, quod retineat? veluti cum omnia in nominibus sunt aut in corporibus, quae non possideat: nempe enim is, cui restituta est, omnia persequitur, & tamen heres iudiciis, quibus conventus est, aut stipulationibus, quibus necesse habuit promittere (omittere,) obstrictus manebit: ergo non alias cogetur restituere, quam ei caveatur.

37. ULPIANUS lib. 16. ad Edictum.

Restituta hereditas videtur, aut re ipsa: si forte passus est heres possideri res hereditarias, vel totas, vel aliquas earum, hac mente, ut vellet restituere & ille suscipere; non si ex alia causa putavit te possidere. † Sed & si postea ratum habuit, idem erit dicendum. † Sed & si verbo dixit se restituere, vel per epistolam, vel per nuncium restituat: audietur. Sed & si voluntate tua alii restituerit: in te transibunt actiones, † Item si alius jussu meo restituit, vel ratam habuit restitutionem, transisse actiones videntur. §. 1. Pupillus autem ipse debet restituere tutore auctore: non tutor sine pupillo, nisi infans est: quia nec mandare actiones tutor pupilli sui potest. Ne se quidem auctore pupillum restituere potuisse hereditatem, Divus Severus in persona Arrii Honorati pupilli decrevit, qui Arrio Antonino patruo & tutore suo restituerat. §. 2. Sed etsi pupillo sit restituenda, non posse pupillo sine tutoris auctoritate restitui, constat.

38. PAU-

38. PAULUS lib. 20. ad Edictum.

Non (enim) solutio est hereditatis restitutio, sed & successio, cum obligetur.

39. ULPIANUS lib. 16. ad Edictum.

Sed nec ipsi tutori indistincte restitui potest.

40. PAULUS lib. 20. ad Edictum.

Quamvis Senatus de his actionibus transferendis loquatur, quæ Jure civili heredi & in heredem competunt: tamen honorariæ actiones transeunt: nulla enim separatio est. Imo & causa naturalium obligationum transit. §. 1. Persona autem heredis instituti Trebelliano continetur: verum hoc jure utimur, ut & successor heredis recte ex Trebelliano restituat: veluti heres, bonorumve possessor, vel pater, dominusve, quibus adquisita: est hereditas: omnes enim, quod juris habent, ex Trebelliano Senatusconsulto restituere debent; nec interest, is qui institutus est, an pater, dominusve, rogatus est restituere. §. 2. Nihil interest, cui nostro nomine restituitur, paterfamilias sit, an is, qui in aliena potestate est;

41. GAIUS lib. 2. Fideicommissorum.

Mulier, an musculus: & ideo servo quoque voluntate nostra, vel si ratum habuerimus, restitui potest.

42. PAULUS lib. 20. ad Edictum.

Quia perinde est, atque si mihi restituta esset hereditas. §. 1. Restituta hereditate jura sepulchrorum apud heredem remanent.

43. ULPIANUS lib. 22. ad Edictum.

Papinianus tractat: si quis heres institutus ex semisse, rogatus sit restituere hereditatem, & eam suspectam dicens, compulsus adit, deinde fideicommissarius ignarus sit, adcrevisse portionem hereditatis post restitutionem scripto heredi: an opus sit ei alia actione? Et ait, securum esse eum posse: de illo plane (loco) solo quaerendum ait, an ei opus sit nova restitutione, posteaquam portio adcrevit?

44. MARCELLUS lib. 15. Digestorum.

Postulante Stichus, qui eodem testamento libertatem & fideicommissam hereditatem acceperat, heres suspectam adiit: mox Stichus, antequam moram in recipienda hereditate faceret, decessit relicto herede Titio: Quæro, an in Titium, si nolit recipere fideicommissam hereditatem, actiones ex Senatusconsulto competant? Respondi: Quoniam fere is qui compulsus est adire hereditatem, confestim ei restituet, de manumisso duntaxat Senatusconsulto comprehensum est: nec heredis facta est mentio: potest tamen evenire ut restitutionem distulerit heres, veluti si pecuniam ei debnerit defunctus, quam retinere maluit, quam petere: cæterum existimo, idem in herede ejus constituendum, quod in illo constitutum est: cur enim recuset, quam recusare non potuit is, cujus hereditatem suscepit? Quod si forte ante hereditatis restitutionem sine herede decesserit libertus: perinde bona ejus creditoribus hereditariis vendere permittendum est, ac si restituta hereditate decesserit. §. 1. Sed in hujusmodi quaestione rogo respondeas, an recte senserim? Rogata est filia ex assse heres restituere hereditatis partem dimidiam,

deductis legatis minimis, & ære alieno non magno, ut Legi Falcidiæ locus non sit: mora facta (non) est restitutioni fideicommissi: desidero verbote-nus mihi restitui hereditatem, ut ex Trebelliano Senatusconsulto agenti; & ex eo competentibus actionibus etiam usuras debitas ex mortis die in tempus restitutionis, persequar. Item quæro & de pensionibus, quia locationum obligatio in hereditate fuit: ab herede fructus nullos peto: sed illa desiderat refundere me, aut concedere ei actiones usurarum & pensionum: non possum persuadere, hereditatis appellatione, quam rogata erat mihi restituere, etiam hanc stipulationem usurarum ad me pertinere? Respondi: Omnia ea hereditatis appellatione continentur: quantum enim (quod) ad hoc refert, inter hæc cætera (que) quæ sub conditione sunt promissa, aut in annos singulos, vel menses, nihil interest. Sane pro fructu rei quæ hereditate continetur, hæc cedunt: nec fructus fideicommissarium sequitur, si mora non intercessit. Sed quia non ut heres fideicommissum (ut sic dixerim) suppleat, postulet; sed qualis nunc est hereditas, desideret restitui sibi: nequaquam id debet heres recusare: nam & quodammodo in partem hereditatis Senatus recipi voluit fideicommissarium, & haberi heredis loco, pro qua parte ei restituta esset hereditas. Sed cum hereditarios nummos saneraverit, aut ex fundis fructus percepit: nihil eo nomine præstat ei, cui hereditas per fideicommissum relicta est, si non intercessit mora, scilicet qua suo periculo feceravit, colendove fundo, vel in cogendis fructibus insumpsit operam: nec æquum erat, alterius (ut sic dixeris) procuratorem constitui. Nullum autem impendium vel opera intercedit heredis, cum his modis, de quibus est quaesitum, augmentum (heredis) recepit.

45. MODESTINUS lib. singular. de Erematicis.

Qui totam hereditatem restituere rogatus, quartam retinere non vult, fidumque obsequium defuncti precibus præbere desiderat: sua sponte adire debet hereditatem, quasi ex Trebelliano eam restitutus: suaserim tamen, suspectam potius dicat hereditatem, coactusque a Prætoris restituat: hoc enim casu ex (ipso) Trebelliano restituere videtur; expositoque hereditario metu universas actiones in eum transferri qui recipit hereditatem.

46. JAVOLENUS lib. II. Epistolarum.

Seius Saturninus archigubernus ex classe Britannica testamento fiduciarium reliquit heredem Valerium Maximum trierarchum: a quo petit, ut filio suo Seio Oceano, cum ad annos sedecim pervenisset, hereditatem restitueret: Seius Oceanus, antequam imple-ret annos, defunctus est: nunc Mallius Seneca, qui se avunculum Seii Oceani dicit, proximitatis nomine hæc bona petit; Maximus autem trierarchus sibi ea vindicat ideo, quia defunctus est is, cui restituere iussus erat. Quæro ergo, utrum hæc bona ad Valerium Maximum, trierarchum heredem fiduciarium pertineant, an ad Mallium Senecam, qui se pueri defuncti avunculum esse dicit? Respondi, Si Seius Oceanus, cui

cui fideicommissa hereditas ex testamento Seii Saturnini, cum annos sedecim haberet, a Valerio Maximo fiduciario herede restitui debeat, priusquam præfinitum tempus ætatis impleret, decessit: fiduciaria hereditas ad eum pertinet, ad quem cætera bona Oceani pertinuerint: quoniam dies fideicommissi vivo Oceano cessit: scilicet si prorogando tempus solutionis, tutelam magis heredi fiduciario permisisse, quam incertum diem fideicommissi constituisse videatur.

47. POMPONIUS lib. 1. Variarum
lectionum.

Si heredi ejus, cui natura debuerit, aliquis solverit: ei, cui fideicommissa hereditas relicta sit, id reddendum.

48. PAULUS lib. 14. Responsorum.

(**P**aulus respondit): Si certa portio hereditatis alicui relicta proponitur, & is res hereditarias quasdam furatus sit: in his rebus, quas subtraxit, denegari ei petitionem oportere, recte respondetur.

49. PAPINIANUS lib. 3. Quæstionum.

Cum hereditas ex Trebelliano Senatusconsulto restituitur, si res urgeat, & metus erit ne per absentiam forte fideicommissarii dies actionis exeat: heres judicium suscipere cogitur. §. 1. Similique modo, filio de possessione contratabulas deliberante, scriptus heres a creditoribus hereditariis convenitur.

50. IDEM lib. 5. Quæstionum.

Imperator Hadrianus, cum Vivius Cerealis filio suo Vivio Simonidi, si in potestate sua esse desisset, hereditatem restituere rogatus esset, ac multa in fraudem (fideicommissi) fieri probaretur: restitui hereditatem filio iussit, ita ne quid in ea pecunia, quamdiu filius ejus viveret, juris haberet: nam quia cautiones non poterant interponi conservata patria potestate, damnum conditionis propter fraudem inflixit: post decreti autem auctoritatem, in ea hereditate filio militi comparari debuit, si res a possessoribus peti, vel etiam cum debitoribus agi oporteret: sed paternæ reverentiæ congruum est, egenti forte patri officio judicis ex accessionibus hereditariis emolumentum præstari.

51. IDEM lib. 17. Quæstionum.

Cum heres deductis legatis hereditatem per fideicommissum restituere rogatur, non placet ea legata deduci, quæ peti non poterant. Sed cum uxori pro parte heredi scriptæ dos prælegatur, eaque deductis legatis hereditatem restituere rogatur: etiamsi quartam, quam per Legem Falcidiam retinet, tantum efficiat, quantum in dote est, tamen pro sua portione dotis prælegatæ partem deducit: cum enim utrumque consequitur, nihil interest inter hanc mulierem, & quemvis alium creditorem, heredem institutum, & hereditatem restituere rogatum. † Idem probatur, & si non deductis legatis fideicommissum ab ea relictum sit.

52. IDEM lib. 19. Quæstionum.

Si res aliena Titio legata fuerit, isque domino rei herede instituto petierit, ut hereditatem Mævio restituat: Mævius legatum inutiliter petet: non enim poterit consequi, quod ad institu-

tum, id est, rei dominum pervenire non poterat. §. 1. Servus ab altero ex heredibus libertatem, ab altero fideicommissum hereditatis accepit: si neuter adire velit, nullæ Prætoris partes erunt: quia neque propter solam libertatem compellitur adire; neque is a quo libertas data non est, propter eum, qui nondum liber est, ut adeat compellitur: & Senatusconsulto locus est, cum ab omnibus directæ vel fideicommissa libertas ab eo datur, a quo hereditas quoque relinquitur: sed si forte is, a quo libertas data est, portionem suam repudiavit, vel conditione exclusus est, cum portio ejus ad alterum pervenerit, defendi poterit adire cogendum: quid enim interest, quo jure debitor libertatis & hereditatis idem esse coeperit?

53. IDEM lib. 20. Quæstionum.

Non est cogendus heres suspectam adire hereditatem ab eo, cui libertas a legatario, hereditas ab herede relicta est: cum status hominis ex legato pendeat, & nemo se cogatur adstringere hereditariis actionibus propter legatum: quid enim, si inter moras non manumittente legatario servus decesserit? si autem vivo testatore legatarius decesserit: benigne respondetur, cogendum adire, cum in ipso sit potestate, manumisso restituere hereditatem.

54. IDEM lib. 19. Quæstionum.

Titius rogatus est, quod ex hereditate superfuisset, Mævio restituere: quod medio tempore alienatum vel diminutum est, ita quandoque peti non poterit, si non intervertendi fideicommissi gratia tale aliquid factum probetur; verbis enim fideicommissi bonam fidem inesse, constat. Divus autem Marcus, cum de fideicommissaria hereditate cognosceret, his verbis, *Quidquid ex hereditate mea superfuerit, rogo restituas*, & viri boni arbitrium inesse credidit: judicavit enim erogationes, quæ hereditate factæ dicebantur, non ad solam fideicommissi diminutionem pertinere: sed pro rata patrimonii, quod heres proprium habuit, distribui oportere: quod mihi videtur non tantum æquitatis ratione, verum exemplo quoque motus fecisse. Cum enim de conferendis bonis fratribus ab emancipato filio quaereretur, præcipuum autem, quod in castris fuerat acquisitum militi, relinqui placeret: consultus Imperator, sumptus quos miles fecerat, non ex eo tantummodo patrimonio, quod munus collationis pari debuit, sed pro rata etiam castrensis pecuniæ decedere oportere constituit. † Propter hujusmodi tractatus Mævius fideicommissi nomine cautionem exigere debet: quod eo pertinet, non ut ex stipulatione petatur, quod ex fideicommissio peti non poterit; sed ut habeat fidejussores ejus quantitaris, quam ex fideicommissio petere potuit.

55. IDEM lib. 20. Quæstionum.

Si patroni filius extrario restituerit ex Trebelliano hereditatem, operarum actio, quæ transferri non potuit, apud heredem manebit: nec ei nocet exceptio, cum eadem prodesse non posset ei, qui fideicommissum accepit: & generatim ita respondendum est, non summoheri heredem, neque liberari ex his causis, quæ non pertinent ad restitutionem. §. 1. Imperator Titus Antoninus

nus rescripsit, in tempus directo data libertate, non esse repræsentandam hereditatis restitutionem, quando persona non est cui restitui potest. §. 2. Qui fideicommissam hereditatem ex Trebelliano, cum suspecta diceretur, totam recepit, si ipse quoque rogatus sit alii restituere, totum restituere cogetur: & erit in hac quoque restitutione Trebelliano locus; quartam enim Falcidiam jure fideicommissarius retinere non potuit. Nec ad rem pertinet, quod nisi prior, ut adiretur hereditas, desiderasset, fideicommissum secundo loco datum intercidisset: * cum enim semel adita est hereditas, omnis defuncti voluntas rata constituitur. † Non est contrarium, quod legata cætera non ultra dodrantem præstat: aliud est enim ex persona heredis conveniri: aliud proprio nomine defuncti precibus adstringi. Secundum quæ potest dici, non esse priore tantum desiderante cogendum institutum adire, ubi nulla portio remansura sit apud eum: utique si confestim, vel post tempus cum fructibus rogatus est reddere: sed & si sine fructibus rogatus est reddere, non erit idonea quantitas ad inferendam adeundi necessitatem: nec ad rem pertinebit, si prior etiam libertatem accepit: ut enim pecuniam, ita nec libertatem, ad cogendum institutum accepisse, satis est. Quod si prior recusaverit, placuit ut recta via secundus possit postulare, ut heres adeat & sibi restituat. §. 3. Quid ergo, si non alii, sed ipsi heredi rogatus sit restituere? quia non debet eidem quandoque quarta reddi, quam perdidit: propter hujus portionis retentionem erit audiendus. † Nec nec illud translatitæ omittendum est, instituto, qui coactus est adire, fideicommissi petitionem denegandam esse: cur enim non videatur indignus, ut, qui destituit supremas defuncti preces, consequatur aliquid ex voluntate? quod fortius probabitur, si post impletam conditionem coactus est adire: nam (si) pendente conditione, durum erit idem probare, cum & Falcidiam pœnitendo potuit inducere. † Nec ignoro posse dici, nullo modo fideicommissi petitionem denegandam eis, qui jura sepulchrorum adquiri insequuntur. Adeo Senatus nihil apud eum ex ea parte, quam derelinquit, voluit relinquere: ut nec Falcidiam exercere possit, nec præceptio apud eum relinquatur, nec substitutio quoque secundarum tabularum ita facta, *Quisquis mihi heres erit, filio meo heres esto*, eidem daretur. §. 4. Cui Titiana hereditas ex Trebelliano Senatusconsulto restituta est, Mevianam hereditatem, quam Titius defunctus ex Trebelliano Sempronio restituere debuit, & ipse restituere poterit, sicut alius quilibet successor. §. 5. Actiones temporariæ Trebelliani solent esse, evicta hereditate ab eo, qui, posteaquam fideicommissam restituit hereditatem, victus est: scilicet ante restitutionem lite cum eo contestata: potestas enim evictionis tollit intellectum restitutionis, indebito fideicommissio constituto. † Plane si fideicommissum ab eo quoque qui postea victus, relictum est: quia possessor in ratione reddendæ hereditatis partem, quam fideicommissario restituit, heredi reputat: defendi potest, actiones Trebelliani durare.

§ 6. IDEM lib. 7. Responsorum.

Filiam fratribus, certis rebus acceptis, hereditatem restituere pater voluit: ante restitutam hereditatem in possessionem hereditatis filiam quoque mitti, placuit: cum autem interea filii res bonorum in solidum distraxissent, item alias pignori dedissent: hereditate postea restituta, constitit ex eo facto cæterarum quoque portionum venditiones, item pignora confirmari.

§ 7. IDEM lib. 8. Responsorum.

Heredes mei quidquid ad eos ex hereditate bonorumve meis pervenerit, id omne post mortem suam restituant patriæ meæ coloniæ Beneventanorum: nihil de fructibus pendente conditione perceptis petitioni videri, constitit. §. 1. Cum ita fuerat scriptum, *Fidei filiorum meorum committo, ut, si quis eorum sine liberis prior diem suum obierit, partem suam superstiti fratri restituat: quod si uterque sine liberis diem suum obierit, omnem hereditatem ad neptem meam Claudiam pervenire volo*: defuncto altero superstiti filio, novissimo autem sine liberis, neptis prima quidem facie propter conditionis verba non admitti videbatur: sed cum in fideicommissis voluntatem spectari conveniat, absurdum esse respondi, cessante prima substitutione, partis nepti petitionem denegari, quam totam habere voluit avus, si novissimus fratris quoque portionem suscepisset. §. 2. Peto de te, uxor carissima, uti cum morieris, hereditatem meam restituas filiis meis, vel uni eorum, vel nepotibus meis, vel cui volueris, vel cognatis meis, si cui voles ex tota cognatione mea: inter filios respondi substitutionem fideicommissi factam videri: circa nepotes autem, (&) cæteros cognatos facultatem eligendi datam: ex cæteris autem cognatis, si nepotes superessent, non recte mulierem electuram propter gradus fideicommissi præscriptos: deficiente vero gradu nepotum, ex cognatis, quam velit personam eligi posse.

§ 8. IDEM lib. 9. Responsorum.

Deducta quarta parte restituere rogatus hereditatem, prius quam restitueret, hereditario debitori heres extitit: quoniam actio eo confusa, per Trebellianum redintegrari non potest, pecuniæ quoque debitæ dodrans ex causa fideicommissi petatur: sed in eum diem, quo actio confusa est, usuræ præteriti temporis, quæ in obligatione vel in officio judicis fuerunt, computabuntur: posterioris, ita demum si mora fideicommissio facta sit. §. 1. Cum hereditas ex causa fideicommissi in tempus restituenda est: non idcirco nominum periculum ad heredem pertinebit, quod heres a quibusdam pecuniam exegerit. §. 2. Qui post tempus hereditatem restituere rogatur, usuras a debitoribus hereditariis perceptas, quarum dies post mortem creditoris cessit, restituere non cogitur: quibus non exactis, omnium usurarum actio (nam hereditaria stipulatio fuit) ex Trebelliano transferetur: & ideo nec indebiti repetitio erit. † Ac similiter hereditario creditori si medii temporis non solvantur usuræ, fideicommissarium in his quoque Trebellianum tenebit. Nec ideo querelæ locus erit, quod de fructibus heres, quos jure suo percipiebat, fœtus non solve-

solverit. † Quod si scœnus heres medii temporis solverit, eo nomine non erit retentio, cum propriam negotium gessit: quippe sortem reddere creditori coactus, fideicommissario nihil usurarum medii temporis imputabit. §. 3. Acceptis centum, (centum) hereditatem rogatus restituere, totam pecuniam jure Falcidiæ percipere videtur: & ita Divi Hadriani Rescriptum intellectum est, tanquam si ex bonis nummos retenturus fuisset. Quod tunc quoque respondendum est, cum pro parte hereditatem coheredi suo restituere rogatur. † Diversa causa est prædiorum pro hereditaria parte retentorum: quippe pecunia omnis de portione retineri potest: prædiorum autem alia portio non nisi a coherede, qui dominium habet, accipitur. Cum autem prædia majoris pretii, quam portio hereditatis, essent: in superfluo prædiorum petenti fideicommissario Falcidiam intervenire visum est: concurrentem enim pecuniam compensari placuit. §. 4. Hereditatem post mortem suam exceptis rebus restituere rogatus, ancillarum partus non retinebit, nec foetus pecorum, qui summissi gregem retinent. §. 5. Ante diem fideicommissi cedentem fructus & usuræ, quas debitores hereditarii, cum postea cessisset dies, solverunt: item mercedes prædiorum ab herede perceptæ, portioni quadrantis imputabuntur. §. 6. Cum autem post mortem suam rogatus hereditatem restituere, res hereditarias distrahere non cogatur heres: sortium, quæ de pretiis earum redigi potuerunt, usuræ propter usum medii temporis perceptæ non videbuntur: denique nec periculum mancipiorum aut urbanorum prædiorum præstare cogitur; sed nihilominus usus & casus eorum quadrantem quoque deminuit. §. 7. Quod ex hereditate superfuisset, cum moreretur, restituere rogatus, fructus superfluos restituere non videtur rogatus: cum ea verba diminutionem quidem hereditatis admittunt, fructuum autem additamentum non recipiant. §. 8. Heres ejus, qui bonorum superfluum post mortem suam restituere fuerat rogatus, pignori res hereditarias datas, si non in fraudem id factum sit, liberare non cogitur.

59. PAULUS lib. 4. Quæstionum.

Debitor sub pignore, creditorem heredem instituit, eumque rogavit restituere hereditatem filiae suæ (id est, testatoris): cum nollet adire ut suspectam, coactus jussu Prætoris adiit & restituit: cum emptorem pignoris non inveniret, desiderabat permitti sibi, jure domini id possidere. Respondi: Additione quidem hereditatis confusa obligatio est. † Videamus autem, ne & pignus liberatum sit sublata naturali obligatione. Atquin si possidet creditor actor, idemque heres, rem, si non possidet: videamus de effectu rei: & si possidet, nulla actione a fideicommissario conveniri potest: neque pignoratitia, quoniam hereditaria est actio: neque fideicommissum, quasi minus restituerit, recte petetur; quod eveniret, si nullum pignus intercessisset; possidet enim eam rem quasi creditor: sed etsi fideicommissarius rem teneat, & hic Serviana actio tenebit: verum est enim, non esse solutam pecuniam: quemadmodum dicimus, cum amissa est actio propter ex-

ceptionem. Igitur non tantum retentio, sed etiam petitio pignoris nomine competit, & solutum non repetetur. Remanet ergo propter pignus naturalis obligatio. (In) re autem integra non putarem compellendum adire, nisi prius de indemnitate esset ei cantum, vel soluta pecunia esset. Nam & cum de lucro heres scriptus asit, quod forte legatum accepit, si heres non extitisset: Responsum est, non esse cogendum adire, nisi legato præstito: ubi quidem potuit dici, nec cogendum esse heredem adire quodammodo contra voluntatem defuncti, qui legando heredi, si non adisset, in ipsius voluntate posuit aditionem: sed cum testator alterutrum dederit, nos utrumque ei præstamus. §. 1. Ea quæ dotem dabat, pacta erat cum marito, ut *mortua se in matrimonio, dotis partem matri ejus redderetur*; nec eo nomine stipulatio a matre interposita est: moriens deinde matrem & maritum suum heredem fecerat; & a matre petierat, ut *hereditatem Titio restitueret*: iudex additus de hereditate dividenda, partem dotis, quasi ex utili pacto, pro parte matri adjudicaverat. Quærebatur, an & ea portio ex causa fideicommissi præstanda sit? (quam) non esse restituendam puto: quia non quasi heres, sed quasi mater ex pacto accepit: nec occasione hereditatis, sed errore ex pacto eam habuit.

60. IDEM lib. 11. Quæstionum.

Patronus ex debita portione heres institutus, sextam partem restituere rogatus restituit: non transeunt ex Trebelliano actiones, quoniam non fuit debitum, quod restituit: & ideo, si per errorem fecit, etiam repetetur.

61. IDEM lib. 14. Responsum.

Paulus respondit: his verbis, *Sempronius, heredem te non scripsi, festinans per infirmitatem: ideoque ei dari volo tantum, quantum pro uncia hereditatis competeret*, videri quidem magis quantitatem, quam portionem hereditatis, relictam, sed sic accipiendum, uti videatur de uncia etiam restituenda sensisse.

62. SCÆVOLA lib. 4. Responsum.

A filia petit, *Ut si liberis superstitibus moreretur, partem ejus, quæ ad eam ex bonis patris pervenisset: quod si sine liberis, universam fratri restitueret*. Quæritur, defuncta ea in matrimonio, superstitibus filia: an heres ejus, cum parte hereditatis, ejus quoque, quod dotis nomine datum erat, partem restituere debeat? Respondit, * id quod in dotem fuisset, non contineri in partem hereditatis quæ restituenda est: sed etsi ex promissione dotis aliquid debitum fuit, aris alieni loco habendum. §. 1. Alumno certam pecuniam legavit, & eam recipi a Sempronio mandavit, & certas usuras alumno præstari, donec ad vicessimum annum pervenerit: deinde alumni fidei commissit, ut si sine liberis decederet, partem restitueret Sempronio, partem Septitiæ. Quæsitum est, defuncto alumno intra annum vicessimum, an substituti fideicommissum petere possint, an vero in id tempus sustinere, quo si viveret alumnum, vicessimum annum impleverit? Respondi, secundum ea quæ proponerentur, posse.

63. GA-

63. GAIUS lib. 2. Fideicommissorum.

Facta in fideicommissarium restitutione, statim omnes res in bonis fiunt ejus, cui restituta est hereditas, etsi nondum earum nactus fuerit possessionem. §. 1. Si is qui hereditatem sibi reddi ab herede stipulatus sit, eique ex stipulatu agenti restituta fuerit hereditas: constat nihilominus transferri actiones: hoc ita est, si is, cum quo actum sit, restituat hereditatem: si vero ob id, quod non restituerit, aestimatione hereditatis condemnatus fuerit: remanent actiones hereditariae apud eum qui condemnatus sit, actor autem quantitatem consequitur. §. 2. Si heres scriptus restituerit hereditatem, & postea de hereditate controversiam passus victus sit, aut lite cesserit: durare actiones constitit in fideicommissarium semel translatis. §. 3. Si quis majorem partem restituerit, quam rogatus est: in eam partem, quae excedit, non transferuntur actiones: sed cum praecepta aliqua re, aut summa, rogatus sit heres restituere, & omitta retentione totam hereditatem restituerit: recte dicitur transferri actiones. §. 4. Si heres, ante restitutam hereditatem servum hereditarium heredem ab aliquo institutum jusserit adire hereditatem, negat Julianus, debere hanc hereditatem restitui: quia de ea rogatus non esset: & hoc est fatendum: requirendum tamen & illud est, num cum incremento restituere heres rogatus sit hereditatem? (si) enim hoc fuerit subsequutum, etiam eam hereditatem restituere cogitur: nisi evidentissimis probationibus fuerit ab herede approbatum, contemplatione sui servum esse heredem institutum. §. 5. Rescripto Divi Antonini significatur, (ut) si quis accepta a Titio pecunia, quae quartam hereditatis continet, rogatus sit ei restituere hereditatem: licet tardius detur pecunia, sine usuris eam dari debere: quia quanto tardius quisque pecuniam dat, tanto tardius ad fideicommissum pervenit, & medii temporis fructus perdit. Quamobrem si ante datam pecuniam tenuerit hereditatem, fructus, quos percepit, restituere heredi eum oportere. §. 6. Idem juris est, & si quis ita heredis fidei commiserit, *Rogo, si Titius tibi centum dederit, restituas ei hereditatem meam.* §. 7. Si sub conditione heres institutus sit, qui suspectam sibi hereditatem esse dicit: si neque difficultatem, neque turpitudinem ullam habet conditio, nec impendium aliquid, jubendus est parere conditioni, & adire, & ita restituere: si vero turpis aut difficilis sit conditio, aperte iniquum est, cogi eum explere eam alterius gratia: sed & remitti eam ab initio visum est: plus enim tribui a Praetore ei, qui fideicommissum petit, quam testator voluit, absurdum est: utique autem testator, nisi expleta sit conditio, neque scriptum heredem ad hereditatem vocavit, neque per hunc illi voluit restitui hereditatem. §. 8. Si *danda pecuniae* conditio adscripta est heredi: debet ei offerre pecuniam is, qui poscit fideicommissum, ut hereditatem impleta conditione possit adire & restituere. §. 9. Quod si conditio adscripta est, & ea est quam Praetor remittit: sufficere Edictum, ut Julianus ait. (&) haecenus jubendus est, ut constituat Praetoris actionibus uti,

aut petat bonorum possessionem secundum tabulas, ut ita nactus actiones, tunc restituta hereditate transferat eas ex Senatusconsulto. §. 10. Si vero *nominis ferendi* conditio est, quam Praetor exigit: recte quidem facturus videtur, si eam expleverit: nihil enim male est, honesti hominis nomen adsumere, nec enim in famosis & turpibus nominibus hanc conditionem exigit Praetor: sed tamen si recuset nomen ferre, remittenda est ei conditio, ut Julianus ait, & permittendae utiles actiones: aut bonorum possessio secundum tabulas danda est, uti nactus actiones transferat eas ex Senatusconsulto. §. 11. Si cum suspectam videres hereditatem, postulante me, jussu Praetoris adieris, & restitueris mihi: ita utar Legis Falcidiae beneficio adversus legatarios, si tu quoque ea Legge uti poteras, & quatenus uti poteras: nam si quid praeterea a me alicui per fideicommissum relictum sit, id quasi a legatario relictum non venit in computationem ejus Legis, sed extrinsecus numeratur. §. 12. Si Titius rogatus sit hereditatem Maevio restituere, Maevius Seio certam pecuniam, & Titius quartae retinendae beneficio adversus Maevium usus fuerit: Neratius scribit, Maevium quoque Seio eo minus aequum esse praestare, ne ipse de suo damnum sentiat. §. 13. Julianus ait, si heres institutus Titio rogatus sit restituere, substitutus Maevio, & institutus suspectam sibi hereditatem esse dicat: desiderante Titio jubendum eum adire & restituere. §. 14. Si quis bonorum possessoris fidei commiserit de hereditate restituenda, & is passus fuerit diem bonorum possessionis agnoscendae transire, aut per hoc tempus, quo is, cui restitui debebit hereditas, aliqua ex causa non potuit adire Praetorem, & postulare, ut petita bonorum possessione restituatur sibi hereditas: succurri ei debet; id est, ut restituatur tempus bonorum possessionis admittendae, exhibendi fideicommissi gratia. §. 15. Admonendi autem sumus, si is, qui solvendo non sit, Titio herede instituto servum liberum esse jusserit, & rogaverit Titium hereditatem eidem restituere: vix esse, ut Titius recusans adire hereditatem cogatur: nam licet desiderante servo Titius adierit hereditatem, non tamen potest libertas servo competere, quasi in fraudem creditorum data, licet Titius locuples sit: qua de causa nec hereditas ei restitui potest: sed ex sententia Legis dicendum est, perinde habendum, ac si is servus solus liber & heres scriptus esset, nec Titius heres esset.

64. MAECIANUS lib. 4. Fideicommissorum.

Si ejus pupilli, cui sine tutoris auctoritate pecunia credita erat, restituta ex eo Senatusconsulto mihi fuerit hereditas: si solvam creditori, non repetam: atquin heres, si post restitutionem solvat, repetet non ob aliud, quam quod ab eo in me naturalis obligatio translata intelligitur. Et si ejas mihi restituta sit hereditas, qui pupillo sine tutoris auctoritate crediderit: si solverit mihi pupillus, non repetet: at si heredi solverit, repetet: non repetiturus, si ante restitutionem solvisset. §. 1. Si necessarii heredes sub conditione quamvis levissima heredes sint instituti, cui parere solent:

solent: dicendum est, cogi restituere hereditatem desiderantibus his, quibus restituere rogati sunt: quia (etiam necessarii heredes, fideicommissæ) hereditatis restituendæ gratia, conditioni parere erunt compellendi. §. 2. Si quis rogatus restituere hereditatem, decessit antequam eam restituat: heres ejus poterit hereditatem restituere, & ex Trebelliano SC. transeunt actiones: sed si duo ei heredes extitissent, uti quisque restituisset, pro ea parte transitorias actiones: nam & si ipse partem restituisset, pro parte interim transitorias, verius est: sed & si plures heredes extiterint ei, qui rogatus est restituere hereditatem, si quidam interim restituerint; vel cum ei, cui restitui debuit, plures heredes extiterint: ut cui restituta erit, is pro ea parte ex hoc Senatusconsulto habebit actiones. §. 3. Si patronus ex parte debita heres institutus, rogatus fuerit eam liberis exheredatis defuncti liberti restituere: si sua sponte adierit, erit Falcidiae locus: si coactus, in solidum transibunt actiones ex hoc Senatusconsulto.

65. IDEM (lib. 5. Fideicommissorum).

Servo, invito domino vel ignorante, non recte restituatur hereditas: sed (si) postea ratum habuerit, confirmabitur restitutio: verum ipsi domino adquirentur actiones: nec, quia hereditatis acquisitionis similis est hæc restitutio, iustum præcedere oportet: sed (ut dictum est) etiam rati habitio subsequi poterit, exemplo bonorum possessionis. Neque interest quod ad propositum attinet, ipsi domino, an servo quis rogetur restituere hereditatem: nec in ea re consensu aut opera servi opus est; atquin in bonorum possessione, vel in adeunda hereditate consensus ejus necessarius est: itaque si qui suspectam dicent hereditatem, postulante domino compellendi erunt adire, & restituere hereditatem. §. 1. Si testator rogasset heredem, ut restituat hereditatem mulieri, si non nupsisset: dicendum erit compellendum heredem, si suspectam dicat hereditatem, adire & restituere eam mulieri etiam si nupsisset. † Idem in cæteris quoque conditionibus Julianus noster probat, quæ similiter nisi sine vitæ expleri non possent: secundum quam sententiam cautione præstita his, quorum interest, ab his, quibus restitui sub iisdem conditionibus heres rogatus esset, restitueret hereditatem. §. 2. Cum Prætor, cognita causa, per errorem, vel etiam ambitiose juberet hereditatem ut ex fideicommissio restitui: etiam publice interest restitui, propter rerum judicatarum auctoritatem. §. 3. Si pupillo infanti restituere hereditatem quis rogatus sit: si sponte adierit, etiam servo ejus & ipsi pupillo, tutore auctore, restituatur hereditas: si quidem eo, quod fieri non potest, non magis ea res impediatur, quam in muto pubere volenti sibi restitui hereditatem. Si autem heres recuset adire hereditatem, quemadmodum res expediri possit, difficile est: quia neque tutore desiderante, periculo pupilli adiri hereditatem, Trebelliano Senatusconsulto locus sit futurus: neque pupillus ipse id desiderare possit, cum fieri non possit: quod aliquatenus circa mutos expediri potest: nam si auditus ca-

paces sunt, vel interrogati, nunc possint significare, velle se periculo suo hereditatem adire; quomodo absentes per nuncium. Sed & infanti non dubito omnimodo subveniendum: idque ex similitudine Juris civilis vel honorarii constituendum est: live enim heres institutus esset, non dubie pro herede, tutore auctore, gerere posse videtur: live de bonorum possessione ageretur, peti ei per tutorem posset: ideoque & heres compelli per tutorem potest adire & restituere hereditatem. † Quo exemplo & mutus, qui nihil intelligere potest, per curatorem adjuvatur. §. 4. Si singulæ res ab herede traditæ sunt jussu meo ei, cui eas vendiderim: non dubitabimus, mihi intelligi factam restitutionem. † Idem erit, & si jussu meo tradantur cui ego ex fideicommissio aliave qua causa eas præstare debuerim, vel in creditum ire vel donare voluerim.

66. PAULUS lib. 2. Fideicommissorum.

Qui ita institutus esset, Si coheres ejus adisset: uti potest Lege Falcidia, etsi coheres ejus coactus adisset; modo si ipse non coactus adierit hereditatem. §. 1. Etiam absentis procuratori, (si) desideraret, posse restitui hereditatem ex hoc Senatusconsulto, Julianus scripsit: si tamen caveat de rato habendo, si non evidens absentis voluntas esset: sed dicendum est, ut heres, qui suspectam dicat, non sit compellendus adire, si incertum sit, an mandaverit, quamvis ei caveatur, propter fragilitatem cautionis: quod si sponte adierit hereditatem, non magna captio est: sed actiones, si non mandavit, transibunt eo tempore, quo ratum habuerit. §. 2. Si damnum in servo hereditario datum sit, licet per servum hereditarium heredi competere actio cœpit, non tamen transit Legis Aquiliæ actio ad fideicommissarium: hæ enim actiones transeunt, quæ ex bonis defuncti pendent. §. 3. Si legatus Romæ compulsus adierit hereditatem & restituerit: cogetur Romæ actiones pati fideicommissarius, quamvis heres non cogetur. §. 4. An ubi defunctus conveniri debuit, & fideicommissarius debeat, videndum, si sua sponte heres adit & restituit hereditatem: an tribus locis fideicommissarius defendi debeat; ubi defunctus, & ubi heres, & ubi ipse domicilium habeat? oportet itaque ibi fideicommissarium conveniri, ubi vel domicilium habet, vel major pars restitutæ hereditatis habetur.

67. VALENS lib. 3. Fideicommissorum.

Si postulante me, suspectam hereditatem ex decreto Prætoris adieris, & nec ego postea eam mihi restitui velim, nec bonis me immiscere: hoc fieri debet, ut (quod Octaviano non ineleganter videbatur) a Prætore perinde actiones in me dentur, ac si hereditatem recepissem: quod est iustius. §. 1. Etiam eo tempore, quo creditorum fraudandorum consilium inieris, citra periculum interdicti fraudatorii hereditatem suspectam adibis & restitues mihi: quia & remoto fideicommissio liberum tibi fuerat nolenti adire hereditatem, creditores tuos tali commodò fraudare; & ego nihil turpiter faciam, recipiendo eam hereditatem,

rem, quam remota postulatione mea, creditores compellere te, ut adires, non potuerint. §. 2. Sed & (si) filius suus heres patri, rogatus (sit) a patre hereditatem mihi restituere, cum suorum creditorum fraudandorum consilium inisset, tanquam suspectam ex decreto Prætoris restituerit mihi, vix fraudatorio interdicto locus erit: quia bonis patris ejus venditis, nihil proprium creditores ejus ex ea hereditate ferre potuerint: nisi forte proprii creditores filii audiri debeant, si postulent, ut dimissis patris, ejus bona vendere sibi permittatur. §. 3. Si donationis causa suspectam hereditatem sibi heres dixerit, & restituerit ei, cui solidum capere non possit: auferetur ei id, quod capere non potest. † Idem dicendum est, & si citra consilium donandi fiduciarius heres id fecerit.

68. IDEM lib. 4. Fideicommissorum.

SI heres ab eo, qui cum moreretur solvendo non fuit, rogatus hereditatem restituere, suspectam sibi dicit: dubium non est, quin hodie coactus ex Trebelliano Senatusconsulto restituere possit: sed etsi sua sponte adierit, ex eodem Senatusconsulto restitutus est: quamvis cum summa, aut certum corpus per fideicommissum ab eo, qui solvendo non fuit, datum est, perinde non debeatur, atque si legatum esset: eo enim casu legatarii, superiore, heredis vice fungi eum, cui fideicommissum relictum est. §. 1. Si totam hereditatem rogatus restituere tu sponte adieris, & sine deductione quartæ partis restitueris: difficile quidem crederis per ignorantiam magis, non explendi fideicommissi causa, hoc fecisse; sed si probaveris, per errorem te quartam non retinuisse, recipere eam poteris.

69. MÆCIANUS lib. 8. Fideicommissorum.

DE evictione prædiorum, vel mancipiorum vel cæterarum (rerum) cavere heres, cum restituit hereditatem, non debet: quinimo in contrarium caveri heredi oportet, si quid ex his evictum esset, quæ ab ipso herede venissent.

70. POMPONIUS lib. 2. Fideicommissorum.

SI heres institutus Titio rogatus fuerit restituere hereditatem, & rursus Titius heredi post tempus: sufficiunt directæ actiones heredi. §. 1. Si heres, antequam fideicommissam hereditatem restitueret, alienaverit quid ex hereditate, aut servum hereditarium manumiserit, aut ruperit quid, vel fregerit, vel ufferit: non competit in eum ulla Civilis actio, restituta postea hereditate ex Trebelliano Senatusconsulto; sed ex fideicommissi causa erit hoc quod deperierit persequendum. † Sin vero post restitutam hereditatem horum quid admiserit heres, dicendum (est), Lege Aquilia cum eo agi posse, si servum forte hereditarium aut vulneraverit, aut occiderit. §. 2. Si temporalis actio in hereditate relicta fuerit, tempus, quo heres experiri ante restitutam hereditatem potuit, imputabitur ei cui restituta fuerit.

71. MÆCIANUS lib. 10. Fideicommissorum.

OMnes, qui de hereditate deliberant, desiderante eo qui suo periculo velit adiri hereditatem, coguntur adire: sed non statim restituere: sed ut completo tempore deliberationis, (si) expedire sibi compererint hereditatem, sentiant commodum testamenti eo jure, quo, si sponte adissent: sin vero contra onerosam crediderint, restituta ea exonerentur actionibus hereditariis.

72. POMPONIUS lib. 4. Fideicommissorum.

HERES præcepto fundo rogatus erat hereditatem restituere; fundus alienus erat; Aristo ajebat, videndum utrum cum omnimodo penes heredem fundum esse voluit testator; an ita demum, (si) ipsius est? sed sibi superius placere: ideoque æstimatio ejus retinenda est.

73. MÆCIANUS lib. 13. Fideicommissorum.

SI heres pecuniam hereditariam crediderit, & in eam causam pignora acceperit: actiones non competunt ei, cui restituta fuerit hereditas adversus ipsa pignora: sed aliqua dubitatio remanebit, si in eum contractum, qui ex defuncto fuerit interpositus, heres antequam restitueret hereditatem pignus acceperit: sed nec sic quidem ipse admitteretur ex fideicommissio; tamen habet adversus heredem actionem, ut ei cedat pro pignoris commodo actionem. §. 1. Cum ex Trebelliano Senatusconsulto restituitur hereditas, servitutes quas mutuo prædia heredis & testatoris habent, nihilominus valent.

74. PAULUS lib. 2. Decretorum.

QUI filium & filiam habebat, testamentum fecit; & ita de filia sua caverat, *Εντελλομαι σοι μη διατρεσθαι, πριν τέκνη σοι γενέσθαι*, Id est, Mando tibi non testari, donec liberi tibi sint: pronunciavit Imperator, fideicommissum ex hac scriptura deberi, quasi per hoc, quod prohibuisset eam testari, petisset, ut fratrem suum heredem faceret: sic enim accipiendam eam scripturam, ac si hereditatem suam rogasset eam restituere. §. 1. Fabius Antoninus impuberem filium Antoninum & filiam Honoratam relinquens, exheredatis his, matrem eorum Juniam Valerianam heredem instituit: & ab ea trecenta, & quasdam res filiae reliquit; reliquam omnem hereditatem filio Antonino, cum ad annum vicesimum ætatis pervenisset, voluit restitui: quod si ante annum vicesimum decessisset filius, eam hereditatem Honorata restitui præcepit: mater intestata decessit, utrisque liberis legitimis heredibus relictis: postea filius annum agens plenum nonumdecimum, & ingressus vicesimum, necdum tamen eo expleto, decessit filia herede Favia Valeriana sua relicta: a qua amita fideicommissum (&) ex testamento patris portionem hereditatis petebat, & apud Præsidem

obtinerat: tutores Valerianæ filiae Antonini, egestatem ejus prætendebant, & recitabant Divi Hadriani Constitutionem, in qua, *quantum ad munera municipalia*, jussit, *eum annum, quem quis ingressus esset, pro impleto numerari*. Imperator autem nolter motus & æquitate rei, & verbis testamenti, *Si ad annum vicesimum ætatis*: quamvis scire se diceret, a Divo Marco non exculatum a tutela eum, qui septuagesimum annum ætatis ingressus fuit; nobis & Legis Eliæ Sentiae argumenta proferentibus, & alia quædam: contra pettricem pronunciavit.

75. SCÆVOLA lib. 18. Digestorum.

Epistolam ad heredem suum (in) hæc verba scripsit, *Titius Cornelio heredi suo salutem. A te peto, Corneli, quoniam ad te devoluta est pars matris meæ; Item, pars Sempronii curatoris quondam mei contraria fortuna (usi); & per hoc totus as meus apud te esse speratur: uti reddas restituas Gaius Seio uncias quatuor*. Quæsitum est, cum Sempronius in integrum restitutus sit ab Imperatore, (a) quo fuerat deportatus, & adierit hereditatem: an is quoque rogatus sit, ut ex sua portione restituat hereditatem? Respondit, Sempronium quidem non proponi rogatum, Cornelium autem heredem debere pro rata portione maternarum defuncti rerum restitutionem Seio facere. §. 1. Mulier heredis instituti fidei commisit, ut retenta parte quarta, reliquam partem restitueret nuri quondam suæ, cujus fidei commisit in hæc verba: *Rogo te, ut id quod ad te ex bonis meis pervenerit, facias pervenire ad filium tuum*. Quæsitum est, quando hoc fideicommissum restituere debeat: utrumne post mortem suam, an jam nunc? Respondit, ad tempus, quo nurus moreretur, fideicommissum aptandum esse.

76. IDEM lib. 19. Digestorum.

Scævola respondit, si pater filium suum impubere ex asse scripserit heredem, eique codicillis substituerit, deinde filius impubes decesserit: licet substitutio inutilis sit; quia * *Codicillis hereditas neque dari, neque adimi potest*, tamen benigna interpretatione placet, ut mater, quæ ab intestato pupillo successit, substitutis fideicommissis obligetur: quod si invicem fuerant substituti, (&) in fideicommissis substitutionem valere; unoque eorum mortuo, qui superant totum accipiunt.

77. IDEM (lib. 20. Digestorum).

Heredibus institutis filiis utriusque sexus, singulos rogavit, ut qui sine liberis decederet, partem suam hereditatis sorori fratrive restitueret, aut, si frater sororve non esset, matri suæ: & hæc verba adjecit, *Vosque, liberi carissimi, hoc fideicommissum tenere invicem volo, donec binos liberos educaveritis*. Quæsitum est, si quis ex liberis duos filios procreaverit, quamvis superstitibus non reliquerit, an heredes ejus fideicommissum debeant? Respondit, secundum ea quæ proponerentur, videri fideicommissi onere liberatos. §. 1. Titius nepotes ex filia & furiosam filiam suam heredes instituit: & fideicommissit filiae, *Ut si sine liberis decessisset, pars ei*

data perveniret ad coheredes. Furiosam ipse Titius in matrimonio collocavit, & enixa est filia post mortem patris. Quæsitum est, defuncta furiosa, superstitibus ex hujusmodi conjunctione parta filia, an fideicommissum ad coheredes pertineret? Respondit, cum filiam reliquisset proponeretur, fideicommissum non deberi. Claudius. Nam etiam matrimonium cum furiosa non fuit: satis tamen factum est ejusmodi conditioni.

78. IDEM (lib. 21. Digestorum).

Lucius Titius intestato moriturus, cum haberet uxorem, & ex ea filiam emancipatam, codicillis hæc verba inseruit: *Pertinent (autem) hi codicilli ad uxorem & filiam. Itaque rogo quicquid aut ego reliquero, aut vos ipsæ habeatis, commune vobis sit. Quod si non ego rogarem, vos pro vestra pietate faceretis*. Filia intestati patris bonorum possessionem accepit. Quæsitum est, an aliqua pars hereditatis Lucii Titii ex causa fideicommissi a filia matri debeatur? Respondit, secundum ea quæ proponerentur, deberi, si etiam uxor parata sit in commune bona sua conferri. §. 1. Mævia duos filios heredes reliquerat, & eodem testamento ita cavit: *Fidei autem heredum meorum committo, uti omnis substantia mea sit pro deposito sine usuris apud Gaium Seium & Lucium Titium (quos etiam, si licuisset, curatores substantiæ meæ dedissem remotis aliis), ut hi restituant nepotibus meis: prout quis eorum ad annos viginti quinque pervenerit, pro portione: vel si unus, ei omnem*. Quæsitum est, an fideicommissum præstari a scriptis heredibus Lucio Titio & Seio debeat? Respondit, secundum ea quæ proponerentur, Lucium Titium, item Gaium Seium, fideicommissum petere non posse. §. 2. Tres heredes scripsit: Mævium fratrem suum, ex dodrante; Seium, ex sextante; Stichum ejusdem Seii * servum, filium autem naturalem Mævii *, ex uncia: & fidei commisit Seii, uti Stichum manumitteret, in hæc verba, *A te peto, Sei, uti tu Stichum manumitteres: dedi unde faceres: sed & codicillis ita cavit, Unciam ex qua feci Stichum heredem, si quam Seius controversiam moveret, ad Mævium fratrem meum reverti volo. Tu, frater, secundum fidem & pietatem tuam, quicquid ad te pervenerit ex hereditate mea, Stichum filio tuo restitues; quod ut facias, fidei meæ committo*. Quæsitum est, cum Seius adierit hereditatem, & propter hoc compulsus Stichum manumiserit: an unciam hereditatis, ex qua Stichus heres institutus est, Stichum manumisso restituere debeat? Respondit, non proponi Seium rogatum, unciam ei restituere. §. 3. Idem quæsitum est, an, si aliquam controversiam Seius de uncia hac, ex qua Stichus institutus est, facere velit, & Mævius unciam ex causa fideicommissi a Seio fuerit consecutus: utrum hanc solam unciam, ex qua Stichus institutus est, an vero & dodrantem, ex quo ipse Mævius institutus est, eidem Stichum restituere debeat? Respondit, de omni restituendo, quod ad Mævium quoquo modo pervenit, testatricem sentisse. §. 4. Pater puerum & puellam heredes instituit, eosque invicem substiti-

substituit, & si neuter heres esset, eis plures substituit, (substitutosque invicem substituit), his verbis, *Substitutos heredes invicem substituo: eorundem filiorum fidei commisit, ut qui eorum vita superasset, & sine liberis intra annum trigessimum moreretur, hereditatem his quos heredes substituerat, restituat: filius vita sororem superavit, & intra trigessimum annum sine liberis decessit. Quæsitum est, ex substitutis uno defuncto ante filium, pars ejus, quæ ad cæteros substitutos, qui superviverent, pertinet, utrum pro virilibus, an pro hereditariis portionibus quibus sunt substituti, pertineat? Respondit, consequens esse, pro his partibus quibus substituti essent, fideicommissum pertinere. §. 5. Mævia filium heredem instituit ex quincunce, Titiam filiam ex quadrante, Septicium filium ex triente, cujus fidei commisit in hæc verba: *Te rogo, fili Septici, si intra vicesimum annum sine liberis morieris, quidquid ex hereditate mea ad te pervenerit, hoc fratribus tuis restituas.* Quæsitum est, (an) Septicio filio defuncto intra vicesimum annum sine liberis, hoc fideicommissum utrum pro portionibus hereditariis ad fratrem & sororem ejus pertineat, an vero æqualiter? Respondit, pro parte hereditaria. §. 6. Titia ex asse heres scripta, partem dimidiam hereditatis Mæviæ rogata restituerat: fundum a testatore obligatum luere noluit, sed cum vendente creditore mandavit redimendum Seia. Quæsitum est, an Titia ex causa fideicommissi Mæviæ teneatur? Respondit, cum rogata hereditatem restituere proponatur: nihil proponi, cur non teneatur. Claudius: subest enim præstari oportere id, quanto pluri fundus fuit, quam ad creditorem pervenire oportuit. §. 7. Gaio Seio ex semisse, Titia ex quadrante, & aliis ex reliquis portionibus heredibus institutis, ita cavit: *Fidei autem vestræ mando, Gai Sei, & Lucia Titia, uti post obitum vestrum reddatis restituatis Titio & Sempronio semissem patrimonii & portionis ejus, quam vobis dedi.* Quæsitum est, cum utrique adierint hereditatem, & postea Gaius Seius defunctus sit, Lucia Titia herede instituta, an hæc Lucia Titia partem dimidiam semissis, quam rogatus erat Gaius Seius restituere, protinus debeat: an vero, post suam demum mortem, universum fideicommissum, tam ex sua persona, quam ex Gaii Seii datum restituere debeat? Respondit, Luciam Titiam statim teneri, ut partem dimidiam semissis ex persona Seii restituat. §. 8. Filiam suam heredem scripsit & nepotem, quem ex ea habebat, ei substituit, & ita cavit: *Lucio Titio fratris mei filio, genero meo, ducentos aureos relinquo, quo legato scio illum contentum esse: quoniam scripsi universam rem meam, eo quod filiam meam & nepotem meum heredes scripsi, universam substantiam eis communicasse: Quos invicem commendo: filia adita patris hereditate, divertit a marito.* Quæsitum est, an Titius quondam ejus maritus suo vel filii sui nomine, ex fideicommissio communionem bonorum consequi possit viva quondam uxore sua vel post mortem ejus? Respondit, nihil fideicommissi da-*

tum genero proponi, præter ducentos annos. §. 9. Idem quæsit, eandem uxorem marito herede scripto, fideicommississe, *ut cum moreretur, filio communi omne quod ad eum ex hereditate sua pervenisset, restitueret: an illæ quoque res & possessiones, quæ in dotem datæ, & post divortium restitutæ mulieri fuerant, fideicommissio contineantur? Respondit: quod mulier in bonis suis reliquisset, id fideicommissio contineri. Claudius & alias de eodem facto consultus, ita respondit: si restitutæ sint res, secundum id quod supra responsum est, in bonis mulieris computari; si non sint restitutæ, quia ex stipulatione de dote reddenda interposita restituendæ sint, eo auctiorem hereditatem computari. §. 10. Quæ habebat filium, & ex eo nepotem, utrosque in mariti potestate, maritum ex asse scripsit heredem, ejusque fidei commisit in hæc verba: *(Si) Titius maritus meus mihi heres erit, peto, fideique ejus committo, quidquid ex hereditate mea ad eum pervenerit, cum mori cæperit, det restituat Gaio filio nostro: ita tamen ut decem quidem uncias Gaius habeat, duas autem uncias Seius nepos habeat: quod ut fiat, fidei ejus Titii heredis mei committo.* Pater emancipavit filium, nepotem amisit & superstiti filio decessit. Quæsitum est, an priore parte scripturæ universa hereditas patris ex causa fideicommissi filio debeatur: & illa sequentia verba, *ita tamen, ut decem uncias filius, duas autem nepos habeat*, ex voluntate defunctæ ita demum locum haberent, si die fideicommissi cedente filius & nepos eorum in natura essent; cum autem non supervixit ad diem fideicommissi nepos, sequens scriptura cesset? Respondit, ea quæ proponerentur ostendere, decem duntaxat uncias filio datas. §. 11. Heres institutus, uxori rogatus *totam hereditatem* restituere, restituit detracta quarta. Quæsitum est, cum uxor quartam partem hereditatis præsentis die, & reliquam post tempus alii rogata a testatore fuisset restituere: an id, quod heres ei detraxisset quartæ nomine, in restituendo fideicommissio imputare possit? Respondit, quatenus cepisset, fideicommissio obstrictam. §. 12. Heredum fidei commisit, ut quicquid ex parte tertia hereditatis pervenerit ad eos, id redderent Gaio Mævio alumno testatoris, cum fuerit annis quindecim, & subjunxit hæc verba: *interim ex refectu paupertatis, qui ad vos pervenerit, alatis eum usuris pro quantitate nummorum redactis: hoc amplius eidem alumno meo hominem Caletanum & vernam satorem, qui cum artificio suo mercede data alere poterit.* Quæsitum est, cum alimenta multo minora præstiterint heredes scripti, quam usuræ summæ redactæ competeant, an & residuas præstare compelli debeant totius temporis, an ex die quo quintumdecimum expleisset? & cum servi legati ei specialiter, ut ex mercedibus aleretur, statim venierint: utrum mercedes an usuras petere debeat? Respondit, secundum ea quæ proponerentur, testatorem videri de omni reditu & mercede servorum restituenda sensisse. §. 13. Pluribus heredibus institutis, in quibus & libertis*

tribus ex dodrante, eisdem fundos per præceptionem dedit: & ab his petiit, ne eos alienarent; & ut qui vita superasset, solidos eisdem fundos obtineret: deinde unus ex his libertis Otacilii fidei commisit, uti quidquid ad eum ex hereditate bonisve pervenisset, deducto pro ea parte ære alieno, & legatis, (8) sibi viginti aureis, restituat Titio. Quæsitum est, an etiam partes tertias fundorum prælegatorum (cum) conlibertis eidem deducere deberet? Respondit, secundum ea quæ proponerentur, non debere restituere præceptionem, quum ipse testator & legata excipi voluisset. §. 14. Maritus, uxore instituta herede ex parte tertia, & pluribus ei fideicommissis datis, dotem quoque prælegavit his verbis, *Scia uxori meæ dari volo a filiis meis summam dotis ejus, quæ mihi pro ea illata est*: ejusdemque uxoris fidei commisit, ut partem hereditatis & quæcumque ei legasset, post mortem suam Titio filio communi restitueret. Quæsitum est, an summam quoque dotis inter cetera legata ex causa fideicommissi filio suo restituere debeat? Respondit, non alias nisi manifestum esset, de dote quoque restituenda testatorem sensitse: atque etiam si sensitset, & hoc fuerit approbatum: ita ejus quoque petitionem fore, si non minus in quantitate, quæ Falcidiæ nomine remaneret, foret, quam in quantitate dotis. §. 15. Rogatus hereditatem restituere Septicio, cum erit annis viginti, interea fundos, quos defunctus pignori acceperat, vendidit, & propterea pignoratitia (judicio) a debitore conventus decessit, herede relicto Sempronio, & judicio nondum finito restituit hereditatem Septicio. Quæsitum est, an judicio nihilominus ipse condemnari debeat, cum potuerit retinere, vel caveri sibi id quod ex causa judicati præstaturus esset? Respondit, judicii executionem nihilominus adversus heredem & post restitutam hereditatem mansisse. §. 16. Heres ejus, qui post mortem suam rogatus erat universam hereditatem restituere, minimam quantitatē, quam solam in bonis fuisse dicebat, his, quibus fideicommissum debebatur, restituit: postea repertis instrumentis, apparuit quadruplo amplius (in) hereditate fuisse. Quæsitum est, an in reliquum fideicommissi nomine conveniri possit? Respondit, secundum ea quæ proponerentur, si non transactum esset, posse.

79. IDEM (lib. singulari Quæstionum publice tractatarum).

Si pupillus parenti suo heres extitit, & fideicommissam hereditatis partem restituit, mox abstinetur paterna hereditate: optio deferenda est fideicommissario ut aut portionem quoque pupilli agnoscat, aut toto discedat; aut omnimodo bona vendenda sunt, ut id, quod superfluum est, pupillo servetur: & si in solidum bona venire non possunt, omnimodo actiones fideicommissariæ denegandæ erunt: erat enim in potestate illius, universum suscipere, & si quid plus erit, pupillo servare.

80. IDEM lib. 5. Digestorum.

Matrem & avunculum, eisdemque creditores

suos, heredes scripsit Lucius Titius, & eorum fidei commisit, ut post mortem restituerent, quod ex re familiari testatoris superfuerit. Septicio: heredes non modicam partem bonorum testatoris consumpserunt, & multos heredes reliquerunt: quibus scientibus, multa corpora, quæ remanserant ex bonis Lucii Titii, Septicius possedit. Quæsitum est, an id, quod Lucius Titius debuit matri & avunculo, heredes eorum a Septicio petere possint? Respondit, non posse. Claudius: Additione enim hereditatis confusa obligatio intercederat: sed fideicommissi repetitio erat: cujus equitas deficit his, qui multa ex hereditate consumpsisse proponuntur.

81. PAULUS Imperialium sententiarum in Cognitionibus prolatarum ex libris 6.

libro 1. seu Decretorum

libro 2.

Iulius Phœbus testamento facto, cum tres liberos heredes institueret, Phœbum & Heracliam ex eadem matre, Polycraten ex alia, æqui portionibus, petit a Polycrate minore fratre, ut accepto certo prædio, hereditatem fratribus concederet; & invicem eos, qui ex eadem matre erant, si qui eorum heres non fuisset, substituerat: Polycrati, si intra pubertatem decessisset, secundas tabulas fecit, quas matri ejus commendavit aperiendas, si impubes obisset; deinde petit a prioribus, ut si quis eorum sine liberis decederet, portionem suam, exceptis bonis maternis eorum & avitis, ei, vel eis, qui superessent, restitueret. Heraclia soror mortua sine liberis, fratrem Phœbum heredem instituit. Polycrates fideicommissum petierat, & obtinuerat apud Aurelium Proculum Proconsulem Achaïæ: appellatione facta, cum solam Phœbus egisset *μὴνόμενος*, id est, altera parte absente, victus est, quia ei vel eis verba utrosque fratres complecterentur: atqui invicem duos illos tantum substituerat: sed & voluntas hæc patris videbatur, qui exceperat eorum bona materna, quia Polycrates aliam matrem, & quidem superstitem habebat, cujus etiam fideicommissam erat, vel legata, quæ ei dederat, intestata moriens Polycrati filio suo restitueret.

TIT. II.

QUANDO DIES LEGATORUM VEL FIDEICOMMISSORUM CEDAT.

1. PAULUS lib. 2. ad Sabinum.

Mortuo patre, licet vivo pupillo, dies legatorum a substituto datorum cedit.

2. ULPIANUS lib. 15. ad Sabinum.

Si pure sit ususfructus legatus, vel usus, vel habitatio: neque eorum dies ante aditam hereditatem cedit, neque petitio ad heredem transit: idem, & si ex die sit ususfructus relictus.

3. IDEM lib. 5. Disputationum.

Nam cum ad heredem non transferatur, frustra est, si ante quis diem ejus cedere dixerit.

4. IDEM lib. 19. ad Sabinum.

Si cum (heres) morietur, legetur: conditionale legatum est: denique vivo herede defunctus legatarius ad heredem non transfert.

§. 1. Si

§. 1. Si vero cum ipse legatarius morietur, legatum ei: certum est, legatum ad heredem transmitti.

5. IDEM lib. 20. ad Sabinum.

SI post diem legati cedentem legatarius decesserit, ad heredem suum transfert legatum. §. 1. Itaque si purum legatum est, ex die mortis dies ejus cedit. † Si vero post diem sint legata relicta, simili modo, atque in puris dies cedit: nisi forte id fuit legatum, quod ad heredem non transit: nam hujus dies non ante cedit: ut puta si usufructus sit post annum relictus: hanc enim sententiam probamus. §. 2. Sed si sub conditione sit legatum relictum, non prius dies legati cedit, quam conditio fuerit impleta: ne quidem, si ea sit conditio, quæ in potestate sit legatarii.

§. 3. Sed si ea conditio fuit, quam Prætor remittit: statim dies cedit. §. 4. Idemque & in impossibili conditione, quia pro puro hoc legatum habetur. §. 5. Item si qua conditio sit, quæ per legatarium non stat, quo minus impleatur; sed, aut per heredem, aut per ejus personam, in cujus persona jussus est parere conditioni: dies legati cedit: quoniam pro impleta habetur: ut puta si jussus sim heredi decem dare, & ille accipere noluit. † Sed & si ita mihi legatum sit, Si Seiam uxorem duxero, nec ea velit nubere: dicendum erit, diem legati cedere, quod per me non stat, quo minus paream conditioni, sed per alium stat, quo minus impleatur conditio. §. 6. Iisdem autem diebus, id est, iisdem pensionibus, heredi præstabitur legatum, quibus legatario ipsi præstabatur. §. 7. Si cum dies legati cedere inciperet, alieni quis juris est: deberi his legatum, quorum juri fuit subjectus: & ideo, si purum legatum fuerit, & post diem legati cedentem liber factus est: apud dominum legatum relinquet: sed si usufructus fuerit legatus, licet post mortem testatoris, ante aditam (tamen) hereditatem, sui juris efficiatur: sibi legatum acquirit.

6. PAULUS lib. 3. ad Sabinum.

Quod pure datum est, si sub conditione adimatur, quasi sub conditione legatum habetur.

§. 1. At si extrinsecus suspendatur legatum, non ex ipso testamento: licet ante decedat legatarius, ad heredem transmisisse legatum dicimus: veluti si rem dotalem maritus legaverit extero, & uxori aliquam pro dotali re pecuniam; deinde deliberante uxore de electione dotis, decesserit legatarius, atque legatum elegerit mulier: ad heredem transire legatum dictum est: idque & Julianus respondit: magis enim mora, quam conditio legato injecta videtur. §. 2. Eorum legatorum, quæ in codicillis relicta sunt, perinde dies cedit, atque testamento relictorum.

7. ULPIANUS lib. 20. ad Sabinum.

Heredis adiutio moram legati quidem petitioni facit, cessionem dici non facit. §. 1. Proinde si pure institutus tardius adeat, si sub conditione per conditionem impediatur: legatarius securus est. §. 2. Sed & si nondum natus sit heres institutus, aut apud hostes sit, similiter legatario non nocebit: eo quod dies legati cessit. §. 3. Inde dicimus: Et si a substituto legatum sit relictum; quamdiu institutus deliberat, defuncto legatario

non nocebit, si postea heres institutus repudiavit: nam ad heredem suum transtulerit petitionem.

§. 4. Tantundem & si ab impuberis substituto legatur: nam ad heredem suum legatum transfert.

§. 5. Tractari tamen potest, si impuberi substitutus damnatus sit, si intra pubertatem filius decesserit, Seio centum dare: an vivo pupillo defunctus Seius ad heredem transferat, quali ea conditio sit expressa, quæ inerat? Et magis est, ad heredem legatarii transire. §. 6. Interdum adiutio heredis legatis moram facit: ut puta si forte servo manumisso, vel ei, cui servus legatus est, & ideo servo aliquid legatum sit: nam servo legati relictæ ante aditam hereditatem dies non cedit.

8. IDEM lib. 24. ad Sabinum.

Nam cum libertas non prius competat, quam adita hereditate: æquissimum visum est, nec legati diem ante cedere: alioquin inutile fieret legatum, si dies ejus cessisset, antequam libertas competeret: quod evenit, si servo pure legetur, & liber esse sub conditione jubeatur, & pendens conditio inveniatur & post aditam hereditatem.

9. IDEM lib. 24. ad Sabinum.

Si habitatio filiofamilias vel servo legata sit, puto, non adquiri domino vel patri legatum, si ante aditam hereditatem filius vel servus decesserit: nam cum personæ cohæreat, recte dicitur ante aditam hereditatem diem non cedere.

10. IDEM lib. 23. ad Sabinum.

Cum in annos singulos legatur, non unum legatum esse, sed plura, constat.

11. JULIANUS lib. 37. Digestorum.

Nec refert, singuli aurei in annos singulos legentur, an in annum primum mille aurei, in secundum homo, in tertium frumentum.

12. ULPIANUS lib. 23. ad Sabinum.

Nec semel diem ejus cedere, sed per singulos annos. §. 1. Sed utrum initio cujusque anni, an vero finito anno cedat, quæstionis fuit? Et Labeo, Sabinus, & Celsus, & Cassius, & Julianus in omnibus, quæ in annos singulos relinquuntur, hoc probaverunt, ut initio cujusque anni hujus legati dies cederet. §. 2. Inde Julianus ait, hoc legatum, si servo relinquatur, deinde post primum vel alterum annum sit liber, sibi eum adquirere. §. 3. Item Celsus scribit, quod & Julianus probat, hujus legati diem ex die mortis cedere, non ex quo adita est hereditas: & si forte post multos annos adeatur hereditas, omnium annorum legatario deberi. §. 4. Sed & si quotannis sit legatum, mihi videtur etiam in hoc initium cujusque anni spectandum: nisi forte evidens sit voluntas testatoris in annuas pensiones ideo dividendis, quoniam non legatario consultum, sed heredi prospectum voluit, ne urgeretur ad solutionem. §. 5. Si in habitatione aliquid, vel in disciplina legetur sic, annua vel quotannis: quibus diebus pensio debetur habitationis vel mercedis disciplinarum, iisdem intelligitur legatum relictum, conjectura voluntatis facta. §. 6. Novissime Pomponius scribit, nihil interesse, utrum in annos singulos vel quotannis, an in singulos menses vel quot mensibus, an in singulos dies vel quot diebus legetur: ipse quoque huic sententiæ

Zzzz

accedo:

accedo: proinde, & si annui legentur 100 aurei, idem erit dicendum. §. 7. Si cui homo generaliter sit legatus, & antequam vindicet, decesserit: ad heredem suum legatum transfert. §. 8. Si Titio sit [sic] legatum, *Quem Seius elegerit*, & Seius post electionem decesserit: locus est vindicationi semel acquisitæ.

13. POMPONIUS lib. 6. ad Sabinum.

Hujusmodi legatum, *Sive illud factum fuerit, sive non [fuerit]*, illi *do, lego*, ad heredem non transit, nisi alter casus vivo legatario exstiterit: quoniam causa, ex qua debeat, præcedere semper debet: nec, quia certum est, alterutrum futurum, omnimodo debetur: nam tale legatum, *Cum morietur, heres dato*, certum est debitum [iri], & tamen ad heredem legatarii non transit, si vivo herede decedat.

14. ULPIANUS lib. 24 ad Sabinum.

Si *ususfructus aut decem, utrum legatarius voluerit*, sint legata: utrumque spectandum, & mortem testatoris, [&] aditionem hereditatis: mortem, propter decem; aditionem, propter ususfructum: quamvis enim electio sit legatarii, tamen nondum electioni locus esse potest: cum proponatur, [aut] nondum testatorem decessisse, aut eo mortuo hereditas nondum adita. §. 1. Inde querit Julianus, si post mortem testatoris legatarius decedat, an ad heredem transfertur decem legatum? Et libro 37 Digestorum scribit, posse dici, decem transulisse: quia mortuo legatario dies legati cedit: argumentum Julianus pro sententia sua adfert tale, *Seia decem, aut, si peperit, fundum heres meus dato*: nam si, antequam pariat, inquit, decesserit, ad heredem suum decem transmittet. §. 2. Si ita quis legaverit filiofamilias, *ut ipsi solvatur*: potest procedere legatum, nec imputari heredi cur non patri sed potius filio solvat: finge enim hoc nominatim expressum ita, *ut filio solvat*: certe si pater petat, exceptione erit repellendus. §. 3. Si dies legati cesserit, deinde legatarius in jus alienum pervenit: ipsi potius debetur legatum, in cuius ipse jus pervenit; transeunt enim cum eo, quæ ei debebantur. sed, si sub conditione fuerit legatum, non transit, sed expectabit conditionem: eique acquireretur, cuius juris erit conditionis existentis tempore: quod si sui juris fuerit eo tempore, sibi potius acquireret.

15. IDEM lib. 5. Disputationum.

Si ita esset liberis fideicommissum relictum, *si morte patris sui juris essent effecti*, nec mortalitate patris sed emancipatione patresfamilias constituti sint: deberi eis fideicommissum nemo dubitaverit: diemque ejus emancipatione cessisse qui morte patris cederet.

16. JULIANUS lib. 35. Digestorum.

Cum ita legatum est, *Stichum, vel quod ex Pamphila natum erit, heres meus dato*: non ante dies legati ejus cedit, quam aliquid ex Pamphila natum fuerit, aut certum fuerit, nasci non posse. §. 1. Cum servo legato, antequam hereditas ejus, qui legaverat, adiretur, ususfructus ab alio legatus fuerit; & prior hereditas ejus, qui ususfructum legaverit, adita fuerit: nulla ratio est, cur diem legati cedere existimemus, antequam

ea quoque hereditas, ex qua servus legatus erat, adeatur: cum neque in præsentia ullum emolumentum hereditati adquiratur: &, si interim servus mortuus fuerit, legatum extinguatur: quare adita hereditate existimandum est, ususfructum ad eum, cuius servus legatus esset, pertinere. §. 2. Quod si servus, cui ususfructus legatus fuerit, ipse legatus non fuerit: dicendum est, ususfructum ad hereditatem pertinere, eo quod dies ejus ante aditam hereditatem non cesserit.

17. IDEM [lib. 36 Digestorum].

Cum legato servo aliquid legatur, dies ejus legati, quod servo datur, non mortis tempore, sed aditæ hereditatis cedit: & ideo impedimento non est regula juris, quo minus manumisso legatum debeat: quia etsi confestim paterfamilias moreretur, non in ejusdem personam & emolumentum legati & obligatio juris concurreret. Perinde igitur est hoc, de quo queritur, ac si filio herede instituto patri legatum esset: quod consistere intelligitur: eo quod quamvis statim paterfamilias moreretur, potest emancipatus adire hereditatem, ut patri legatum debeat.

18. IDEM lib. 37 Digestorum.

Is, cui ita legatum est, *Quandoque liberos habuerit*, si prægnante uxore relicta decesserit, intelligitur expleta conditione decessisse, & legatum valere: si tamen posthumus natus fuerit.

19. IDEM [lib. 70 Digestorum].

Cum sine præfinitione temporis legatum ita datum fuerit: *Uxori meæ penum heres dato, si non dederit, centum dato*: unum legatum intelligitur [centum]: & statim peti potest: penoris autem causa eo tantum pertinet, ut, ante litem contestatam tradita peno, heres liberetur. §. 1. Quod si ita scriptum sit, *Si penum intra calendas non dederit, centum dato*: non efficitur, ut duo legata sint, sed ut centum legata sub conditione videantur: idcirco si uxor ante calendas decesserit, heredi suo neque penum relinquet, quæ legata non est: neque ea centum, quia dies legati cesserit. §. 2. Cum ab eo mihi fideicommissum datum est, cui sub conditione legatum est, quemadmodum si herede instituto sub conditione, pure mihi legetur. §. 3. Si debitori, quod sub conditione debet, legatum est, præsens legatum est: agique ex testamento statim potest, *ut liberatio præstetur*: &, si post mortem testatoris decesserit, ad heredem transmittit actionem. §. 4. Hac dicenda erunt, & si non ipsi debitori, sed alii cuilibet similiter legatum esse proponatur.

20. MARCIANUS lib. 6 Institutionum.

Si cum præfinitione annorum legatum fuerit, veluti *Titio dena usque ad annos decem*: Julianus lib. 30 Digestorum scribit, interesse, & si quidem alimentorum nomine legatum fuerit, plura esse legata, & futurorum annorum legatum legatarium mortuum ad heredem non transmittere: si vero non pro alimentis legavit, sed in plures pensiones divisit exonerandi heredis gratia, hoc casu ait omnium annorum unum esse legatum, & intra decentium decedentem legatarium etiam futurorum annorum legatum ad heredem suum transmittere: quæ sententia vera est.

21. PAU-

21. PAULUS lib. 2 ad Vitellium.

Si dies adposita legato non est, præsens debetur aut confestim ad eum pertinet, cui datum est: adjecta, quamvis longa sit, si certa est, *veluti calendis Januariis centesimis*, dies quidem legati statim cedit: sed ante diem peri non potest. † At si incerta (quasi *cum pubes erit, cum in familiam nupserit, cum Magistratum inievit, cum aliquid demum*, quod scribendo comprehendere sit commodum, *fecerit*): nisi tempus, conditiove obligat, neque res pertinere, neque dies legati cedere potest. §. 1. Si sub conditione, qua te heredem institui, sub ea conditione Titio legatum sit: Pomponius putat, perinde hujus legati diem cedere, atque si pure relictum esset: quoniam certum esset, herede existente debitum iri: neque enim per conditionem heredum fieri incerta legata: nec multum interesse tale legatum ab hoc, *Si heres erit, dato*.

22. POMPONIUS lib. 5 ad Quintum Mucium.

Si Titio, *cum [is] annorum quatuordecim esset factus*, legatum fuerit, & is ante quatuordecimum annum decesserit, verum [est] ad heredem ejus legatum non transire: quoniam non solum diem, sed & conditionem hoc legatum in se continet, si effectus esset annorum quatuordecim: qui autem in rerum natura non esset, annorum quatuordecim non esse non intelligeretur. Nec interest, utrum scribatur, *Si annorum quatuordecim factus erit*: an ita: cum priore scriptura per conditionem tempus demonstratur, sequenti per tempus conditio: utrobique tamen eadem conditio est. §. 1. Quædam autem conditiones etiam supervacue sunt: veluti si ita scribat, *Titius heres esto: Si Titius hereditatem meam adierit, Mævius decem dato*: nam pro non scripto ea conditio erit, ut omnimodo ad heredem Mævii legatum transeat, etiam si Mævius ante aditam hereditatem decesserit. Et idem si ita fuerit scriptum: *Si Titius hereditatem meam adierit, intra dies centum Mævius decem dato*: nam hoc legatum in diem erit, non sub conditione: quia definitio Labeonis probanda est, dicentis, * id demum legatum ad heredem legatarii transire, quod certum sit debitum iri, si adeatur hereditas. §. 2. Si tamen duos heredes instituiam; & si alter ex his adeat hereditatem, alicui legem, ab omnibus heredibus: non erit pro supervacuo ea conditio: sed in portionem quidem coheredis valebit: in ipsius autem, cujus persona in conditione comprehensa est, supervacua erit: perinde atque si solo coherede instituto, eo modo legatum esset.

23. ULPIANUS lib. 4 ad Legem Juliam & Papiam.

Cum in annos singulos legatum relinquitur: sine dubio per annos singulos, inspecta conditione legatarii, ait capere: & si plurium servus sit, singulorum dominorum erunt personæ spectandæ.

24. PAULUS lib. 6 ad Legem Juliam & Papiam.

Si penum heres dare damnatus sit vel fundum, & si non dedisset, decem: ego accepi & penum legatam & translatam esse in decem, si

noluerit penum heres dare: & tunc pecuniam deberi, cum interpellatus fundum non dedisset: & si interea decesserit legatarius, tunc heredi ejus non nisi fundum deberi: namque cum dictum est, *[At] Publicius fundum dato*, perfectum est legatum: & cum dicit, *Si non dederit, centum dato*, sub conditione fundi legatum ademptum videri eo casu, quo centum deberi coeperint: quorum quia conditio vivo legatario non extiterit, forte quia interpellatus heres non sit, evenerit, ut ademptio nihil egerit, fundique legatum duraverit. §. 1. Plane si sic legatum sit, *Si penum non dederit, decem dato*: dicimus non esse penum legatam.

25. PAPINIANUS lib. 18 Quæstionum.

Cum illud aut illud legetur, enumeratio plurium rerum disjunctivo modo comprehensa, plura legata non facit. Nec aliud probari poterit, si [pure] fundum alterum, vel alterum sub conditione legaverit: nam, pendente conditione, non erit electio: nec si moriatur, ad heredem transisse legatum videbitur. §. 1. *Heres meus Titio dato, quod mihi Seius debet*: si Seius pupillus sine tutoris auctoritate nummos accepisset, [nec] locupletior factus esset, & petitor ad præsens debitum verba retulit: quia nihil ejus debet, nullius momenti legatum erit: quod si verbo *debiti* naturalem obligationem & futuram solutionem cogitavit: interim nihil [si] Titius petet, quasi tacite conditio inserta sit: non secus ac si ita dixisset, *Titio dato quod pupillus solverit*: vel si legasset quod ex Arethusa natum erit, vel fructus, qui in illo fundo nascentur. [Contrarium non est,] quod si medio tempore legatarius moriatur, & postea partus edatur, fructus perveniant, pecuniam pupillus exsolvat: heres legatarii petitionem habet: namque dies legati, cui conditio non adscribitur, quamvis extrinsecus expectanda sit, cedit.

26. IDEM lib. 7 Responsorum.

Firmio Heliodoro fratri meo dari volo quinquaginta ex redditu prædiorum meorum futuri anni: post ea non videri conditionem additam, sed tempus solvendæ pecuniæ prolatum videri: Respondi, fructibus fini relictæ pecuniæ non perceptis, ubertatem esse necessariam anni secundi.

§. 1. Cum ab heredibus alumno centum dari voluisset testator, eamque pecuniam ad alium transferri, *ut in annum vicesimum quintum trientes usuras ejus summæ perciperet alumnus, ac post eam ætatem sortem ipsam*: intra vicesimum quintum annum eo defuncto, transmissum ad heredem pueri fideicommissum, respondi: nam certam ætatem sorti solvendæ præstitutam videri, non pure fideicommissio relicto conditionem insertam: cum autem fideicommissum ab eo peti non posset, penes quem voluit pecuniam collocari, propter hæc verba, *Eamque alumno meo post ætatem superscriptam curabit reddere*, fideicommissum ab heredibus petendum, qui pecuniam dari stipulari debuerunt: sed * fideiussores ab eo non petendos, cujus fidem sequi defunctus maluit.

§. 2. Pater annua tot ex fructu bonorum, quæ uxori legavit, accessura filii patrimonio præter exhibitionem, quam æque matri mandavit,

ad annum ætatis ejus vicesimum quintum uxorem præstare voluit: non plura, sed unum esse fideicommissum certis pensionibus divisum apparuit: & ideo filio intra ætatem superscriptam diem functo, residui temporis ad heredem fideicommissum ejus transmitti: sed non initio cujusque anni peti pecuniam oportere, quod ex fructibus uxori datis pater filio præberi voluit: cæterum si pecuniam annuam pater alimentis filii destinasset (non) dubie, persona deficiente, causa præstandi videtur extincta.

27. SCÆVOLA lib. 3. Responsum.

Filius familias ex parte pure instituit heredem, eique fideicommissum dedit, & eodem testamento ita cavit: *Quod ego Lucium Titium heredem institui, ita eum adire hereditatem volo, si is patria potestate liberatus fuerit.* Quæsitum est, an a coheredibus ejus adita hereditate, legati filios familias dati dies cesserit? Respondit, si pure sit datum, a coherede filii pro hereditaria parte fideicommissum peti posse. §. 1. Menstruos denarios denos manumissis legavit: Quæsitum est, cum absentibus heredibus ex Senatusconsulto libertatem sunt consecuti, ex quo tempore eis cibaria debeantur? Respondit secundum ea, quæ proponerentur, ex eo tempore his cibaria debeantur, quo liberi esse cœperint.

28. IDEM lib. 4. Responsum.

Si fundus instructus relictus erit, Quæritur, quemadmodum dari debeat; utrum sicut instructus fuit mortis tempore, an eo tempore, quo facti sunt codicilli, an quo peti cœpit? Respondit, a quibus instructus sit fundus, cum dies legati cedat, deberi.

29. VALENS lib. 1. Fideicommissorum.

Rogo, quandoque heres meus Titio decem detur: utique decem heres debet: sed quando dubitari potest, utrum cum primum potuerit, & dies cedit, & ab ipso petitur.

30. LABEO lib. 3. Posteriorum a Javoleno Epitomatorum.

Quod pupillæ legatum est, quandoque nupserit: si ea minor quam viripotens nupserit, non ante ei legatum debetur, quam viripotens esse cœperit: quia non potest videri nupta, quæ virum pati non potest.

31. SCÆVOLA lib. 14. Digestorum.

Uxori ex parte sextante heredi institutæ substituit, & heredum fidei commisit, si uxor heres non erit, dotem ei & alia quædam dari: post mortem mariti, uxor ante conditionem & priusquam adeat hereditatem, decessit. Quæsitum est, an dies fideicommissi, cum moritur, cessisse videatur: ideoque heredibus ejus debeat? Respondi, si uxor prius decessit, quam hereditatem adiret, videri diem fideicommissi cessisse.

TIT. III.

UT LEGATORUM SEU FIDEICOMMISSORUM SERVANDORUM CAUSA CAVEATUR.

I. ULPIANUS lib. 79. ad Edictum.

Legatorum nomine satisfacere oportere Prætor putavit, ut, quibus testator dari fierive vo-

luit, his diebus detur vel fiat: dolumque malum abfuturum stipulentur. §. 1. Semper autem satisfacere cogitur, cujusunque sit dignitatis vel facultatum quorumunque heres. §. 2. Nec sine ratione hoc Prætori visum est, sicuti heres incutit possessioni bonorum, ita legatarios quoque carere non debere bonis defuncti: sed aut satisfacitur eis, aut si satis non datur, in possessionem bonorum venire Prætor voluit. §. 3. Non solum autem omnibus legatariis (satisfacere oportet): sed & successoribus legatariorum satisfacere debere jam constat: quamvis isti non ex iudicio defuncti, sed successionis necessitate, quasi ad æs alienum admittantur. §. 4. Sed & procuratoribus legatariorum satisfacendum est: eoque jure utimur. §. 5. Plane si ei, qui in potestate alicujus erit, legatum sit: caveatur ei, cujus juri subjectus est. §. 6. Non solum autem legatorum nomine heredes cavent: sed & successores eorum. §. 7. Is etiam, cui ex Senatusconsulto restituta est hereditas, nihilominus ad cautionem compellitur. §. 8. Nec non & qui per alios heredes existunt, si ve honorarii successores, ad satisfactionem compelluntur. §. 9. Plane si quis, omitta stipulatione, litem de legato contestatus est, probandum est, cessare debere stipulationem. §. 10. idemque in fideicommissis quoque probandum est. §. 11. Si cui ita sit legatum vel fideicommissum relictum, & si id perdidisset, rursus relictum: videamus, an satis sequentis legati sive fideicommissi petere possit? movet quætionem, an fideicommissum hoc sive legatum debeat, & quotiens debeat, & an ipse legatarius cavere debeat se non perditurum? De his omnibus extat Rescriptum Divi Pii ad Junium Mauricum tale: *Clodio Fructulo, secundum ea, quæ epistola continentur, legata sive fideicommissa ex testamento Clodii Felicii præstari debent citra necessitatem cavendi, nihil ex iis deminuturum se: nam quod fidei heredis ab eodem testatore commissum est, ut si Fructulus perdidisset quod ei in testamento relictum est, rursus heres id ei restitueret; non eo pertinet, ut aut Fructulo priorum legatorum nomine satisfactio injungenda, aut onerandus sit heres in infinito, ut quotiens is perdidisset, restitueret ei tantundem debeat: sed ut per fideicommissum posterius duplicata legata ejus videantur: nec amplius ad periculum heredis pertineat, si quid postea is consumpsit, ex soluto ei posteriore fideicommissum.* Rescripto ergo ostensum, * legatarium heredi non debere cavere, se non perditurum. † Versa vice an heres de sequenti legato sive fideicommissum cavere debeat, quæritur? Et putem, non oportere ei cavere: cum in suo arbitrio habeat, ne perdat id, quod sibi relictum est: quamvis si quis inspexerit, quod sub conditione relictum est, dicere debeat, satisfactionem exigendam. §. 12. Certe sive ex æsse sive ex parte quis legatum debeat, cavere debet: sive institutus sit heres, sive substitutus. §. 12. Bellissime quæritur, an hæc stipulatio incrementum ex fructibus vel usuris sentiat? Et recte placuit, ex mora incrementum habituram stipulationem, (ut) id quod oportebit comprehendat. §. 14. Si quis sub conditione lega-

legatum stipulatus, pendente conditione decesserit, stipulatio evanescit: (quia) nec legatum (non) transmittitur. † Huic stipulationi easdem causas & condiciones inesse sciendum est: proinde si qua sit exceptio, quæ petenti legatum opponi solet, eandem ex stipulatu quoque agenti opponendam esse placet. §. 15. Procuratori ejus, qui absens esse dicitur, si stipulanti legati nomine spondeat heres, Osilius ait, ita cavere debere, si is, cujus nomine caveat, vivat: videlicet ne teneatur illo ante defuncto. §. 16. Item quaeritur, in hanc stipulationem utrum ipsæ res veniant quæ legatae sunt, an vero pretia earum? Et est verius in hanc stipulationem res, vel pretia deduci. §. 17. Si decem, quæ in arca erant, mihi legata sint, tibi eorum usufructus legatus sit: si pure utrique legatum sit relictum, is cui proprietas legata est, ipso jure decem vindicabit: fructuarium autem ex Senatusconsulto acturum, & quinque usumfructum petiturum constat: sed cum decem vindicat proprietarius, per exceptionem doli repelli, qua fructuarium de restituendis quinque heredi cavit. Plane si decem aureorum possessionem legatarius habeat: Marcellus ait, dandam vel heredi, vel fructuario, utilem actionem in legatarium: si modo ei caveatur. † Sed si sub conditione decem legata sunt, fructuarium interim decem, oblata cautione, habiturum: legatario vero, cui proprietas relicta est, interim legatorum stipulatio præstanda est. Sed si omiserit stipulationem, existente conditione, ad exhibendum eum posse agere Marcellus ait: sed si ignorans heres legatum decem fructuario dedit, ad exhibendum eum non teneri palam est: succurrendum tamen legatario adversus fructuarium, Marcellus ait. §. 18. Si ad fiscum portio hereditatis pervenerit, cessabit ista stipulatio: quia * nec solet fiscus satisfacere. §. 19. Qui minorem partem hereditatis possidet, cum ex maiore parte heres sit: siquidem ipso jure minuatur portio hereditatis, securior erit heres: neque enim ex maiore parte ex stipulatu tenetur legatariis, quam ex qua heres est: si vero nomen quidem heredis apud eos integrum maneat, verumtamen effectum minus habeant hereditatis, & caverint legatorum nomine, videntur onerari: quia ipso jure pro ea parte legata debent, pro qua heredes sint: sed enim æquissimum est non maiorem partem legatariis solvere, quam cujus habent emolumentum: hoc autem evenit, cum hereditas pro aliqua parte ex Trebelliano restituitur: nam pro rata exonerandi sunt heredes ejus partis nomine, cujus emolumentum sibi ablatum est. §. 20. Si ei, qui in alterius potestate erit, incerta die legatum fuerit: cavebitur ei qui habet eum in potestate, non præcise, sed sub conditione, si cum ejus legati dies cedit, in potestate sit: cæterum si sui juris inveniat, iniquum esse visum est, patri tantum esse, cum alii legatum debeatur: quanquam & sine hac adiectione caveretur, verumtamen exceptione patrem vel dominum submoveamus, si existentis conditionis tempore non haberent eos in potestate: evenit tamen secundum hoc, ut in casum non sit de legato cautum: nam si existentis conditionis tempore sui juris sunt, non erit cautum.

2. PAPINIANUS lib. 28. Quæstionum.

Nec, si forte velit pater cavere, neminem amplius petiturum, compellendus erit heres legatum, quod jam filius petere potest, alii, quam cui debetur, exsolvere.

3. ULPIANUS lib. 79. ad Edictum.

Sed & ipsis, qui sunt in potestate, cavendum est: quemadmodum solet caveri, si eadem res duobus sub diversis vel contrariis conditionibus relicta sit: duobus enim satisfacitur, sed in utroque causa iisdem personis satisfactionem subituris.

4. IDEM lib. 15, ad Edictum.

Si ex causa fideicommissi sit apud aliquem hereditas, nec legatorum satisfaciat: in possessionem adversus eum legatarius mittitur.

5. PAPINIANUS lib. 28. Quæstionum.

Postquam heres ab hostibus captus est, conditio legati, cujus nomine proposita stipulatione cautum fuerat, extitit, fideiussores interim teneri negavi: quia neque jus, neque persona esset, ad quam verba stipulationis derigi possint. §. 1. Imperator Marcus Antoninus Julio Balbo rescripsit, eum, a quo res fideicommissæ petebantur, cum appellasset, cavere: vel, si caveat adversarius, transferri possessionem debere. Recte placuit Principi, post provocationem (quoque fideicommissi) cautionem interponi: quod enim ante sententiam, si petitionis dies moraretur, fieri debuit, amitti post victoriam, dilata petitione, non oportuit. Sed quare non caverat de fideicommissio, qui provocaverit, si caveret adversarius, ad eum possessionem esse transferendam rescripsit: cum alia sit Edicti conditio: non enim exigitur a legatario vice mutua cautum: sed vicaria custodiae gratia possessio datur: & qui obtinuit, in possessionem per Prætores aut Præsides inducitur. Sed Prætor quidem in omnium rerum possessione, quæ in causa hereditaria permanent, omnimodo fideicommissi servandi gratia esse permittit: Princeps autem earum rerum nomine, de quibus fuerat judicatum, mutuas admisit cautiones: sicuti cum de bonis suis conferendis filius accepta possessione cavere non potest, quia denegamus ei actiones, deferretur conditio cavendi fratribus ex forma jurisdictionis, quod ex portione fratris fuerint consecuti, cum bona propria conferre cœperit, se restitutos: sed si nec ipsi cavere possint, utiliter probatum est, virum bonum ab utraque parte eligendum, apud quem ut sequentem fructus deponantur, quique utiles actiones a prætore datas exerceat: possessio autem ex Rescripto supra relato non aliter ad eum, qui fideicommissum petit, transfertur, quam si caverit: tametsi maxime adversarius non per inopiam, sed per contumaciam cavere noluerit: sed & si is, qui vivit, non possit cavere, vel res deponenda, vel jurisdictio restituenda erit. §. 2. Si dies, aut conditio, legati, fideicommissi, petitionem actionemve differre dicatur, & ideo satisfactio desideretur, heres autem per calumniam postulari contendat, & relictum neget: non aliter audien-

duo erit, qui caveri postulat, quam si scripturam, qua relictum adfirmet, exhibuerit. §. 3. Cum quærebatur, *ubi fideicommissi servandi causa caveri oporteat*: Imperator Titus Antoninus rescripsit, si domicilium Romæ non haberet heres, & omnis hereditas in Provincia esset, ad satisfactionem fideicommissi nomine in Provincia fideicommissarium remittendum esse. Quare si heres in eum locum, cavendi gratia, remitti desideret, ubi domicilium habet, legatarius autem ibi caveri postulet, ubi est hereditas: non erit heres remittendus: idque Imperator Titus Antoninus rescripsit. §. 4. Quibus literis adjectum, [&] si bona jam distracta sunt, vel testatoris permisso, vel concedente legatario: pretium eorum fideicommissi servandi causa, in deposito habendum.

6. ULPIANUS lib. 6 fideicommissi.

Si quando incerta summa est fideicommissi: qui cognoscit, taxatione quoque fideiussores petuntur. §. 1. Admonendi autem sumus, Rebus publicis remitti solere satisfactionem fideicommissorum, etiam si quando necessitas dandi intercedat: repromissio plane exigenda est, voluntati defuncti statu iri.

7. PAULUS lib. 2 Manualium.

Filio vel servo sub conditione a patre dominove herede instituto legatum est: huius legati satis petere non possunt: sed pendente conditione emancipatus vel manumissus si satis petant, quæritur, an audiendi sint, ne beneficium patris dominive ipsis onerosum sit; an sibi imputare deberent, qui dederunt eis postulandi adversus se facultatem? Sed melius est, *per mediocritatem causam dirimere*: ut cautioni tantum cum hypotheca suarum rerum committantur.

8. ULPIANUS lib. 48 ad Sabinum.

Cum legatorum nomine satisfactum est, simul dies legatorum cessit, protinus iisdem diebus etiam ex stipulatione debentur:

9. PAULUS lib. 12 ad Sabinum.

Non tamen, ut statim peti possint: *deberi enim* dicimus, & quod die certa præstari oportet, licet dies nondum venerit.

10. POMPONIUS lib. 26 ad Sabinum.

Si a te herede legatum mihi sit sub conditione, tuque, postquam adieris hereditatem, satisfeceris legatorum, & post mortem tuam, ante aditam tuam hereditatem, conditio legati extiterit: Sabinus ait, fideiussores mihi teneri: quia omnimodo dari oportet legatum, & [si] in rem esset concepta stipulatio.

11. GAIUS lib. 13 ad Edictum provinc.

Si legatarii adversus me in possessionem legatorum servandorum causa missi sunt, [&] procurator, vel quis alius meo nomine caverit: perinde mihi Prætor accommodat Interdictum, quo jubeantur discedere legatarii possessione, ac si ego cavissem.

12. MARCIANUS lib. 7 Institutionum.

Licet, *ut non petatur cautio*, conditio testamenti scripta fuerit: non videtur conditio: & ideo licet desideraverit quis caveri sibi, non videtur conditio defectus: quia postquam remitti talem cautionem jure publico placuit,

nec onus cautionis sequitur, ne quidem conditio intelligitur.

13. NERATIUS lib. 7 Membranarum.

Et quoque, [cui] legatorum actio datur in eum, qui prætermissa institutione ab intestato possidet hereditatem, legatorum nomine satisfactum: & nisi satisfactum, in possessione legatorum servandorum causa mittitur: nam hæc quoque Prætor perinde salva esse vult, atque ea, quæ Jure Civili debentur. Idem Aristoni placet.

14. ULPIANUS lib. 79 ad Edictum.

Hæc stipulatio & in fideicommissis locum habet, si pure fideicommissum sit relictum, sive ex die certa, vel sub conditione: sive res aliqua, sive hereditas, sive jus aliquod relictum est. §. 1. Divus quoque Pius rescripsit, quoties evidens res est, ut certum sit nullo modo fideicommissum locum esse: perquam iniquum esse, supervacua cautione onerari heredem.

15. PAULUS lib. 75 ad Edictum.

Etiam de præsentis legato locum habet hæc satisfactio: quoniam nonnullas moras exercitio judicii habet. §. 1. Si & ab herede instituto legatorum satis acceperit legatarius, & a Trebelliano fideicommissario: utraque quidem stipulatio committetur, sed exceptione se tuebitur heres; quia cavere non debuerit: sed si pars hereditatis restituta sit, ab utroque cavendum est. §. 2. Etiam si ab intestato debeatur fideicommissum, locum habet hæc stipulatio.

16. GAIUS lib. 27 ad Edictum provinc.

Si duo ejusdem nominis de legato contendant: utriusque satisfactum: nec onerari heredem, cum possit eosdem fideiussores ad utramque stipulationem adhibere: qui & ipsi non onerantur; cum futurum sit, ut uni tenerentur.

17. PAULUS [lib. 48 ad Edictum].

Si ab uno ex heredibus legatorum satis accipimus, cum ab omnibus heredibus nobis legatum esset: si pars coheredis adcreseat promissori, in totum fideiussores tenentur, si solidum legatum is coeperit debere.

18. SCÆVOLA lib. 29 Digestorum.

Quæ filium legitimum relinquebat, patrem, eundemque collibertum ex asse scripsit heredem, fideique ejus commisit, ut *quidquid ad eum ex hereditate ejus pervenisset, cum moreretur, restitueret filio testatrix, nepoti suo*: & hæc verba adjecit, *Satis à Seio patre meo exigi veto*. Quæsitum est, cum iste Seius substantiam suam dissiparet, & vereretur pater fideicommissarii, ne inane fideicommissum constitueretur: an ad satisfactionem fideicommissi nomine patrem defunctæ compellere possit? Respondit, secundum ea, quæ proponerentur, non compellendum cavere. §. 1. Idem quæsit, testatricem apud maritum suum, ex quo filium reliquerat, res deposuisse non exacta cautione depositionis: an ea res patri heredi restitui debeat; an vero, quoniam emolumentum totius hereditatis ad filium defunctæ reverti deberet, apud maritum remaneret, apud quem dos remansisset? Respondit, quod mulieris mansisset, nec in dote fuisset: restituendum esse heredi. §. 2. Tutor, qui & coheres pupilli erat, absente

absente pupillo, cum admonuerunt eum legatarii fideicommissi nomine, in solidum ipse cavit. Quæsitum est, an in pupillum adultum factum danda sit utilis actio? Respondit, dandam.

TIT. IV.

UT IN POSSESSIONEM, LEGATORUM, VEL FIDEICOMMISSORUM SERVANDORUM CAUSA, ESSE LICEAT.

1. ULPIANUS lib. 52. ad Edictum.

Si quis, cum vetitus esset satis accipere, accepit: an repeti satisfactio ista possit, ut heres condicat liberationem? Et quidem [si] sciens heres indebitum cavit, repetere non potest: quid deinde si ignoravit remissam sibi satisfactionem? potest condicere. Si vero hoc non potuisse remitti crediderit, nunquid condicere possit, qui *jus* ignoravit? adhuc tamen benigne quis dixerit satisfactionem condici posse. † Quid deinde, si commissâ sit stipulatio? fidejussores putamus exceptione uti posse, an non? & magis est, [ut] utantur exceptione: quia ex ea causa intercessit satisfactio, ex qua non debuit. §. 1. Non exigit Prætor, ut per heredem stet, quo minus caveat: sed contentus fuit per legatarium vel fideicommissarium non stare, quo minus ei caveatur: quare si non fuerit, qui interpellaret cautionis nomine (hoc est is, a quo legatum fideive commissum relictum est), omnimodo poterit legatarius & fideicommissarius in possessionem ex hoc Edicto mitti: quia verum est, per eum, cui caveri oportebit, non fieri, quo minus caveatur. † Non tamen & satisfactio debet offerri legatario: sed sufficit, sive desideravit, ei non caveri, sive non habeat a quo satis desideret. §. 2. Si debitori liberatio sit relicta, non est exigenda cautio: qui habet penes se legatum; quippe, si conveniatur, exceptione doli mali uti possit. §. 3. Ei, cui legatum solutum est, cum constat [legatum] non deberi, D. Pius ad Æmiliam Equestrum rescripsit, non debere Prætorem satisfactionem admittere. §. 4. Tunc ante aditam hereditatem satisfaciendum de legatis est, cum adhuc dubium est, an hereditas adeatur. Ceterum si certum sit, repudiatam vel omissam hereditatem, vel absentes necessarios heredes: frustra hoc Edictum imploratur: cum certum sit, legatum vel fideicommissum non debere.

2. IDEM lib. 79. ad Edictum.

Si autem certum sit, hereditatem necdum aditam fuisse: nec satisfactio, nec possessio locum habet.

3. IDEM lib. 52. ad Edictum.

Si is, a quo satis petitur, offerat cognitionem, & dicat, *hodie constat de fideicommissis, hodie agamus*, dicendum est, cessare satisfactionem: cum possit ante de fideicommissis, quam de satisfactione constare. §. 1. Nec non illa cognitio imploranda erit ab herede, si forte dicatur per calumniam satis peti: hoc enim commune est omnium satisfactionum. Divus enim Pius rescripsit: cum, apud quem satis petitur, debere explorare, num per calumniam satis petatur: de qua summam debet cognoscere. §. 2. Si procu-

rator satis legatorum desideret: si quidem mandatum ei sit, non habebit necesse de rato cavere, sed erit ei satisfaciendum; si vero dubitetur, an mandatum sit, vel non sit, de rato cautio erit exigenda. §. 3. Si semel fuerit satisfactum, quæsitum est, an etiam rursus cavendum sit, si forte dicatur, ege- nos fidejussores esse datos? Et magis est, ut caveri non debeat: hoc enim Divus Pius rescripsit Pacuviae Liciniane: ipsam enim facilitati suæ expensum ferre debere, quæ minus fidejussores idoneos accepit: neque enim oportet per singula momenta onerari eum, a quo satis petitur.

4. PAPINIANUS lib. 28. Quæstionum.

Plane si nova causa allegatur, veluti quod fidejussor decesserit, aut etiam rem familiarem inopinato fortunæ impetu amiserit, æquum erit præstari cautionem.

5. ULPIANUS lib. 52. ad Edictum.

Is cui legatorum fideive commissorum nomine non cavetur, missus in possessionem, nunquam pro domino esse incipit: nec tam possessio rerum ei, quam custodia datur: neque enim expellendi heredem jus habet, sed simul cum eo possidere jubetur, ut saltem tædio perpetuæ custodiæ extorqueat heredi cautionem. §. 1. Si alius damni infecti nomine missus sit in possessionem, alius legatorum servandorum causa: posse eum, qui legatorum servandorum causa in possessionem missus est, etiam damni infecti satisfacere; qui, si satisfecerit, non aliter decedere possessione debet, quam ei cautum fuerit etiam eo nomine, quo se damni infecti obligavit. §. 2. Si plures legatarii mitti in possessionem desideraverint, omnes venire debent in possessionem: is enim, qui ex causa legatorum possidet, sibi, non alii possidet. Alia est causa, cum creditores rei servandæ causa mittuntur in possessionem: nam is, qui possidet, non sibi, sed omnibus possidet. §. 3. Qui prior missus est legatarius in possessionem, non præfertur ei, qui postea mittitur: inter legatarios enim nullum ordinem observamus, sed simul omnes æqualiter tuemur. §. 4. Postquam rei servandæ creditores possidere cœperunt, legatorum servandorum gratia missus in possessionem, creditoribus potior non habebitur. §. 5. Qui in possessionem legatorum servandorum causa mittitur, in possessionem quidem rerum hereditariarum omnimodo veniet, hoc est, earum quæ in causa hereditaria manent: earum autem, quæ in causa hereditaria non erunt, non alias mittitur, quam si dolo malo in ea causa esse desierit; nec semper, sed causa cognita. §. 6. Bonorum autem appellatione hæc res comprehensæ videbuntur, quarum proprietas ad heredem pertinet. §. 7. Sed & si vestigales agri sunt, & si qua pignora testatori data: in eorum quoque mittitur possessio. §. 8. Sed & in partus ancillarum, & fœtus pecorum, item fructus, æque omnimodo legatarius & fideicommissarius mittentur. §. 9. Sed & si rem alienam defunctus bona fide emerit, in possessionem ejus mittendum legatarium constat: nam & hæc res in causa hereditaria est. §. 10. Si deposita res apud defunctum fuerit, vel commodata, locum missio non habet: quia

non sunt istae res hereditariae. §. 11. Si ex duobus heredibus alter satisfacere sit paratus, alter non in partem ejus missio locum utique habere debet. Missi itaque legatarii impediunt etiam eum, qui satisfacit, rei administratione: quare suadendum erit heredi, ut in assensum satisfaciat, ne administratio ejus impediatur. §. 12. Si ab impuberis substituto legata sint relicta, & impubes decesserit: missio non solum in ea bona, quae testatoris fuerunt, verum ad ea quoque, quae impubes adquisiit, locum habebit: nam haec quoque hereditaria sunt: vivo autem impubere, neque missio neque satisfactio locum habet. §. 13. Si heres non sit, a quo fideicommissum relictum est, sed alterius nominis successor: dicendum est, ut Edicto locus sit, & dolus ejus sit aestimandus. §. 14. Sed & si heredis heres sit, qui dolo fecit: aequum nocere debet. §. 15. Dolum accipere debemus & culpam latam, sed non omnem dolum, sed qui in necem legatariorum & fideicommissariorum factus est. §. 16. Imperator Antoninus Augustus rescriptit, *Certis ex causis etiam in propria bona heredis legatarios & fideicommissarios esse mittendos: si post sex menses, quam aditi pro tribunali fuerint hi, quorum de ea re notio est, in satisfactione cessatum est: inde fructus percepturos, quoad voluntati defunctorum satisfiat. Quod remedium servaretur & adversus eos, qui ex qua causa fideicommissum moram faciunt.* §. 17. Satisfactionis verbum licet latius patet, tamen ad exsolvendum legatum refertur. §. 18. Proinde, & si remissa sit satisfactio, Rescriptum locum habebit: quia mora sit solutioni. §. 19. Sex autem mensium puto continuum tempus, non possessionum, computandum. §. 20. Cessatum non accipimus, si pupillus tutorem non habeat; nec curatorem furiosus, vel adulescens: nam frustratio non debet hujusmodi personis nocere, quae sunt indefensae. † Certe si hereditas jacuerit aliquo tempore, hoc tempus de medio trahendum est. §. 21. Queri poterit, an in vicem usurarum hi fructus cedant, quae in fideicommissis debentur? Et cum exemplum pignorum sequimur, id quod ex fructibus percipitur, primum in usuras, mox, si quid superfluum est, in sortem debet imputari. † Quinimo & si amplius, quam sibi debetur, perceperit legatarius: exemplo pignoratitiae actionis etiam utilis actio ad id refundendum dari debet. † Sed pignora quidem quis & distrahere potest: hic autem frui tantum ei Constitutio permisit, ut festinetur ad sententiam. §. 22. Qui legatariorum servandorum causa in possessionem mittitur, & fructus custodire & cetera debet, & pati quidem heredem colere agros, & fructus redigere: sed custodire legatarium fructus oportebit, ne ab herede consumantur: quod si heres fructus nolit cogere, permittendum erit legatario cogere fructus & coactos servare. † Quinimo si tales sint fructus, quos primo quoque tempore venire expediat: vendere quoque legatario permittendum est, & pretium servare. † In ceteris quoque rebus hereditariis missi in possessionem hoc est officium, ut universas res hereditarias colligat & ibi custodiat, ubi domicilium defunctus

habuit: & si nulla domus sit, habitatione conducatur, vel horreum quoddam, in quo res collectae custodiantur: & puto, ita legatarium custodire res hereditarias debere, ut neque heredi auferantur, neque depereant, deterioresve fiant. §. 23. Quod si ex Constitutione quis in possessionem mittatur: curandum est, ne vis fiat utenti & fruenti legatario. §. 24. Satisfieri voluntati defuncti sic accipitur, quoad voluntati defuncti vel ex fructibus vel aliunde satisfiat. §. 25. Constitutio autem Divi Antonini pertinet ad eos, a quibus utiliter fideicommissum relictum est: (si) quamvis heredes non sint: par enim utilitas est. §. 26. In possessionem missus legatariorum servandorum causa, si litem eo nomine contestatus sit, non ante decedere possessione debet, quam ei pro lite fuerit cautum. §. 27. Missus in possessionem, si non admittatur: habet Interdictum propositum: aut per viatorem, aut per officialem Praefecti, aut per Magistratus introducendus est in possessionem. §. 28. Missio autem locum habebit, non tantum si quis idipsum, quod legatum est, rogatus sit: verum etiam si quid vel ex eo vel pro eo restituere fuerit rogatus. §. 29. Si Titio pure legatum fuerit, & ejus fideicommissum sub conditione, ut Sempronio restitueret: non inique Praetorem statuturum Julianus scripsit, si, antequam legatum consequatur legatarius, fideicommissi conditionalis satis non det, ut magis Sempronio de legati persecutionem, ut is legatario satisfaciat, deficiente conditione reddi decem: sed & si acceperit Titius ab herede decem, aequum esse Julianus ait, cogi eum invicem satisfacere, aut ipsa decem tradere, & Sempronium Titio cavere: & hoc jure utimur: id enim & Marcellus ait. §. 30. Quid ergo, si & legatum sub conditione sit relictum & fideicommissum, neque fideicommissi satisfaciat, aequissimum erit, fideicommissarium nomine legati satis accipere ab herede, si ei legatarius non caveat: scilicet ut & ipse legatario caveat: quod si jam accepit legatarius ab herede satis, decernendum erit, ex ea satisfactione magis fideicommissario quam legatario dandam actionem; in eam scilicet casum, quod fideicommissi ejus conditio extitit: ipsius etiam legati persecutio danda erit fideicommissario, si nondum solutum est, & conditio ejus extitit, scilicet si fuerit fideicommissarius paratus cavere legatario.

6. JULIANUS lib. 38. Digestorum.

SI pecuniae numeratae ususfructus legatus esset, & in testamento cautum, ne eo nomine satisfacatur: proprietatem non est legata, sed legatario permittendum satisfacere, & ususfructum pecuniae habere: & propemodum in hac propositione nullae Praetoris erunt partes: quia, nisi satisfacatur, agi cum herede non poterit. §. 1. Qui fideicommissi servandi causa in possessionem missus est, non prius de possessione decedere debet, quam ei fideicommissum solutum, aut eo nomine satisfactum fuerit: nam quod, si integrum fieret, in possessionem non mitteretur, id cum offerretur, discedere a possessione debet.

7. MODESTINUS lib. 3. Regularum.

Dum venter in possessionem est, nullus legatorum servandorum causa in possessionem esse potest.

8. PAPINIANUS lib. 6. Quaestionum.

Si legatorum satis non datur, restituta hereditate, in earum quoque rerum possessionem legatarius mittendus erit, quæ dolo malo ejus, cui restituta est hereditas, in hereditaria causa defuerunt.

9. IDEM lib. 19. Quaestionum.

Etiam si condemnatus heres fuerit, nec pecuniam solvat: legatarius potest desiderare mitti in possessionem. §. 1. Cum sub Conditionibus contrariis eadem res duobus legetur, si non caveatur, uterque mittitur in possessionem.

10. PAULUS lib. 3. Sententiarum.

Si nullæ sint res hereditariæ, in quas legatarii vel fideicommissarii mittantur: in rem quidem heredis mitti non possunt, sed per Prætorum denegatas heredi actiones ipsi persequantur.

11. HERMOGENIANUS lib. 4. Juris Epitomarum.

Si fideicommissorum vel legatorum servandorum causa missus in possessionem, eam rem teneas, quæ mihi per fideicommissum relicta esset: æquius est me eam habere, cui ea ipsa relicta est, quam te, qui alterius fideicommissi nomine ingressus in eam esses. † Nam & si mihi sub conditione legatum est, & tu medio tempore in possessionem ejus factus fueris legatorum servandorum causa, deinde conditio impleta esset: non denegabitur mihi ejus rei integra persecutio. † Sic enim & si statuliberum ex eadem causa possidere cœpisset: impleta conditione, justam libertatem ejus impedire non potest. §. 1. Si rei servandæ causa in possessio-

nem missus esset proprius creditor heredis, & rei per fideicommissum mihi relictae adeptus fuerit [possessionem]: nihil me per eum lædi oportere convenit, non magis, quam si ab ipso herede eam rem pignori accepisset.

12. MÆCIANUS lib. 12. Fideicommissi.

Municipiis fideicommissum relinqui posse, dubium non est: sed si non caveatur, adversus municipes quidem non dubitabimus ex hoc Edicto iri in possessionem posse; ipsos vero municipes, si his non caveatur, non idem adsecuturos: sed extraordinario remedio opus erit, videlicet ut decreto Prætoris actor eorum in possessionem mittatur.

13. CALLISTRATUS [lib. 3. Edicti monitorii.]

Quamvis minima res legata sit vel per fideicommissum relicta: tamen si non solvatur ab herede vel eo nomine caveatur, cum caveri oporteat, in possessione omnium bonorum, quæ ex ea hereditate sunt, legatarium sive fideicommissarium Prætor legatorum servandorum causa mittit.

14. LABEO [lib. 2. Posteriorum a Javoleno Epitomarum].

Quæ legatorum servandorum causa in bonis est, in causa vescendi deminuet, si filia, neptis, proneptis, uxorve esset, nec nupta sit, nec suum quicquam habeat.

15. VALENS [lib. 7. Actionum].

Interdum licet dolo malo fecerit heres, quominus res in causa hereditaria maneat, non poterit in possessionem earum legatarius mitti: veluti si locum religiosum fecerit, aut quid publice consecraverit, permissu scilicet Imperatoris; aut aliquem non in fraudem creditoris manumiserit.

DIGESTORUM SEU PANDECTARUM PARS SEXTA.

LIBER TRIGESIMUS SEPTIMUS.

TIT. I.

DE BONORUM POSSESSIONIBUS.

1. ULPIANUS [lib. 39. ad Edictum.]

Bonorum possessio admissa, commoda & incommoda hereditaria, itemque dominium rerum, quæ in his bonis sunt, tribuit: nam hæc omnia bonis sunt conjuncta.

2. IDEM [lib. 14. ad Edictum].

In omnibus enim vice heredum bonorum possessores habentur.

3. IDEM [lib. 39. ad Edictum].

Bona autem hic (ut plerumque solemus dicere) ita accipienda sunt, universitatis cujusque successionem, qua succeditur in ius devolutum, suscipiturque ejus rei commodum & incommo- dum: nam sive solvendo sunt bona, sive non sunt, sive damnum habent, sive lucrum, sive in corporibus sunt, sive in actionibus: in hoc loco pro-

prie bona appellabuntur. §. 1. Hereditatis autem bonorumve possessio (ut Labeo (re) scribit) non uti rerum possessio accipienda est: est enim juris magis, quam corporis, possessio: denique etsi nihil corporale est in hereditate, attamen recte ejus bonorum possessionem adgnitam, Labeo ait. §. 2. Bonorum igitur Possessionem ita recte definimus: jus persequendi retinendique patrimonii, sive rei, quæ cujusque, cum moritur, fuit. §. 3. Invito autem nemini bonorum possessio acquiritur. §. 4. A municipibus, & societatibus, & decuriis, & corporibus, bonorum possessio adgnosci potest: proinde sive actor eorum nomine admittat, sive quis alius, recte competet bonorum possessio: sed etsi nemo petat, vel adgnoverit bonorum possessionem nomine municipii, habebit municipium bonorum possessionem Prætoris Edicto. §. 5. Dari autem bonorum possessio potest

potest tam patrisfamilias, quam filii familias: si modo jus testandi habuit de peculio castrensi vel quasi castrensi. §. 6. Sed & ejus, qui apud hostes decessit, bonorum possessionem admitti posse, quamvis in servitute decedat, nulla dubitatio est. §. 7. *Adquirere quis bonorum possessionem potest, vel per semetipsum, vel per alium.* Quod si, me non mandante, bonorum possessio mihi petita sit, tunc competet, cum ratum habuero id, quod actum est. Denique si ante decessero, quam ratum habeam: nulla dubitatio est, quin non competat mihi bonorum possessio: quia neque ego ratum habui, neque heres meus ratum habere potest, cum ad eum non transeat jus bonorum possessionis. §. 8. Si causa cognita bonorum possessio detur, non alibi dabitur, quam pro tribunali: quia neque decretum de plano interponi, neque causa cognita bonorum possessio alibi quam pro tribunali dari potest. §. 9. In bonorum possessione sciendum est jus esse adcrescendi: proinde si plures sint, quibus bonorum possessio competit, quorum unus admisit bonorum possessionem, ceteri non admisissent:

4. GAIUS lib. 8. ad Leg. Juliam & Papiam.
Velut quod spreverunt jus suum; aut tempore bonorum possessionis finito exclusi sunt; aut ante mortui sunt quam petierunt bonorum possessionem:

5. ULPIANUS lib. 39. ad Edictum.
Ei qui admisit, adcrescant etiam hæc portiones quæ cæteris competerent, si petissent bonorum possessionem.

6. PAULUS lib. 41. ad Edictum.
Sed cum patrono quidem contra tabulas certæ partis bonorum possessionem Prætor polliceatur, scripto autem heredi, secundum tabulas, alterius partis: convenit non esse jus adcrescendi: igitur non petente scripto secundum tabulas alterius quoque partis nominatim patrono possessionem pollicetur: cum cæteri, quibus adcrescendi jus est, semel debent agnoscere bonorum possessionem. §. 1. Bonorum possessionis beneficium multiplex est: nam quædam bonorum possessiones competunt contra voluntatem; quædam secundum voluntatem defunctorum, nec non ab intestato habentibus jus legitimum, vel non habentibus propter capitis deminutionem. Quamvis enim jure civili deficient liberi qui propter capitis deminutionem desierunt sui heredes esse: propter æquitatem tamen rescindit eorum capitis deminutionem Prætor. † Legum quoque tuendarum causa dat bonorum possessionem. §. 2. Notis, scriptæ tabulæ non continentur Edicto: quia notas, literas non esse Pedius libro 29 ad Edictum scribit.

7. ULPIANUS lib. 1. ad Sabinum.
Servus bonorum possessionem recte admittere potest, si Prætor de conditione ejus certus sit. Nam & absenti & non petenti dari bonorum possessio potest, si hoc ipsum Prætor non ignoret. Ergo & scemina poterit alii bonorum possessionem petere. §. 1. Impubes nec bonorum possessionem admittere, nec judicium sine

tutoris auctoritate accipere potest: quia tutor pupillo, & pater infanti filio bonorum possessionem petere possunt. §. 2. Dies, quibus tutor aut pater scit, cedere placet.

8. PAULUS lib. 8. ad Plautium.
Tutor autem bonorum possessionem pupillo competentem repudiare non potest: quia tutori petere permissum est, non etiam repudiare.

9. POMPONIUS lib. 3. ad Sabinum.
Si plures gradus sint possessionis admitte: quamdiu incertum sit, petierit, necne, posteriori diem non procedere constat.

10. PAULUS lib. 2. ad Sabinum.
In bonorum possessionibus juris ignorantia non prodest, quo minus dies cedat: & ideo heredi instituto & ante apertas tabulas dies cedit: satis est enim, scire mortuum esse, seque proximum cognatum fuisse, copiamque eorum, quos consuleret, habuisse: *scientiam enim non (hanc)* accipi, quæ jurisprudentibus sit: sed eam, quam quis aut per se habeat, aut consulendo prudentiores adsequi potest.

11. GAIUS lib. 14. ad Edictum Provinciale.
Si pupillo tutor bonorum possessionem petierit; & plus incommodi quam commodi hæc bonorum possessio habeat: tutor tutelæ judicio tenetur.

12. ULPIANUS lib. 48. ad Edictum.
Non est ambigendum, quod plerumque & contra fiscum, & contra Rempublicam admitti debeant quidam: ut puta venter; item furiosus; item (is) qui captivi bonorum possessionem petit. §. 1. Ubique Lex, vel Senatus, vel Constitutio capere hereditatem prohibet: & bonorum possessio cessat.

13. AFRICANUS lib. 5. Quæstionum.
Edicto Prætoris bonorum possessio bis denegatur, qui rei capitalis damnati (sunt), neque in integrum restituti sunt. *Rei autem capitalis damnatus* intelligitur is cui poena mors, aut aquæ & ignis interdictio sit. Cum autem in relegationem quis erit, ad bonorum possessionem admittitur.

14. PAPINIANUS lib. 13. Quæstionum.
Cum quidam propinquus falsum testamentum accusaret, ac post longum spatium temporis probasset: licet dies ei petendæ possessionis, quam forte certus accusationis petere debuit, cessasse videtur; attamen, quia hoc proposito accusationem instruit, ut suum jus sibi servet, agnovisse successionem non immerito videbitur.

15. PAULUS lib. 11. Responsorum.
Paulus respondit, petitionem matris solam non adquisisse filiae impuberi bonorum possessionem: nisi si is, qui eam dedit, evidenter voluit eam impuberi dare.

16. IDEM lib. 3. Sententiarum.
Quotiens is, cui bonorum possessio ab altero postulata est, finire coeperit: magis probatum, ratum eum videri habuisse. Rati enim habitio ad confirmationem prioris postulati pertinet.

TIT. II.

SI TABULÆ TESTAMENTI EX-
TABUNT.

I. PAULUS lib. 3. ad Sabinum.

Heredi, cujus nomen inconsulto ita deletum sit, ut penitus legi non possit, dari bonorum possessio minime potest: quia ex conjectura non proprie scriptus videretur: quamvis si post prolatas tabulas deletum sit testamentum, bonorum possessio competat: nam & si mortis tempore tabulæ fuerint, licet postea interierint, competet bonorum possessio, quia verum fuit tabulas extare.

TIT. III.

DE BONORUM POSSESSIONE FURIOSO, INFANTI, MUTO, SURDO, CÆCO COMPETENTE.

I. PAPINIANUS lib. 15. Quæstionum.

Furioso Titius substitutus est: bonorum possessionis tempus, quamdiu furiosus in eadem conditione est, neque instituto, neque substituto cedit: nec si curator furiosi nomine possessionem accipere potest, idcirco spatium temporis, quod scientibus præfinitum est, videbitur cedere: nam & pater infanti filio possessionem accipit, quo tamen cessante, infans non excluditur. Quid ergo, si curator accipere nolit? nonne justius atque utilius erit, ad eundem modum proximo cuique possessionem dari, ne bona jaceant? quo admissio, substitutus cautionem præstare cogitur omnibus his, quibus bona restitui debent: si forte institutus in eodem furore decesserit, aut compos mentis effectus, ante mortem obierit, quam hereditatem agnosceret: nam & fieri potest, ut vivo furioso substitutus decedat, nec tamen furiosus obstet cæteris, si prius & ipse decesserit, quam hereditatem adquireret.

2. ULPIANUS lib. 39. ad Edictum.

Mutus, surdus, cæcus bonorum possessionem admittere possunt, si, quod agatur, intelligant.

TIT. IV.

DE BONORUM POSSESSIONE CONTRA TABULAS.

I. ULPIANUS lib. 39. ad Edictum.

In contra tabulas bonorum possessione liberos accipere debemus, siue naturales, siue adoptivos, si neque instituti, neque exheredati sunt. §. 1. Vocantur autem ad contra tabulas bonorum possessionem liberi eo jure, eoque ordine, quo vocantur ad successionem ex Jure Civili. §. 2. Hæc autem clausula etiam ad posthumos videtur pertinere. §. 3. Sed etsi ab hostibus postliminio redierint filii: Pomponius putat, ad contra tabulas bonorum possessionem eos admitti. §. 4. Si ex tribus filiis unus ab hostibus captus sit: duobus qui sunt in Civitate, besis bonorum possessio competit. §. 5. Idem & in posthumo: nam quamdiu posthumus speratur, in ea causa est, ut partem faciat. §. 6. Et sui juris factos liberos inducit in bonorum possessionem Prætor: siue igitur emancipati sunt, siue alias exierunt de patris potestate: admittuntur ad bonorum possessionem: sed adoptivi patris non potest: ut enim admitti possit, ex liberis esse eum oportet. §. 7.

Qui habebat filium, habebat & nepotem ex eo, filium emancipavit, & adoptavit in locum nepotis, deinde emancipavit: Quæritur, an nepoti obftet? Et mihi magis videtur, hunc nepotem non excludi, siue pater ejus in adoptione mansisset quasi nepos, siue emancipatus esset: puto enim & emancipato patre, nepotem quoque cum patre suo ex Edicto admitti. §. 8. Filium habuit, & ex eo nepotem: filius emancipatus vel in potestate manens, deportatus est. Quæritur, an nepoti noceat? & verius est, in utroque casu nepotem admittendum: deportatos enim mortuorum loco habendos. §. 9. Si & pater & filius deportati sint & ambo restituti: dicemus, ad bonorum possessionem admitti filium. Sed & si filius in metallum damnatus vel alia poena, quæ servum efficit, restitutus sit, nihilominus admittetur: [aliter non.]

2. HERMOGENIANUS lib. 3. Juris Epitomarum.

Idemque est, & si pater poenæ [&] servus efficiatur, & postea restituatur.

3. [ULPIANUS lib. 39. ad Edictum.]

Non tantum autem ipsi emancipati admittuntur ad bonorum possessionem, verumetiam hi quoque qui ex his nati sunt. §. 1. Si duos habens nepotes, alterum emancipatum loco filii adoptaverit: videndum, an solus ille quasi filius admittatur? quod ita scilicet procedit, si, quasi patrem ejus nepotis, quem retinuerat, sic adoptaverit: melius est autem dicere, posse eum solum ad bonorum possessionem pervenire. §. 2. Sed si sit hic nepos emancipatus: verum est dicere, non admitti eum quasi filium: hic enim quasi filius non est ex liberis, cum jura adoptionis emancipatione finita sint. §. 3. Si filium habens, & ex eo nepotem, in locum filii nepotem adoptavero: ambo admittentur: plane si fuerit emancipatus nepos, non admittetur: quia pater eum præcedit. §. 4. Si quis post emancipationem quæsitum sibi filium patri suo in adoptionem dederit in locum filii: æquisimum est, ei præstari quod cuivis adrogato filio: idcircoque patri suo jungendus est: sed si emancipatus hic nepos post adoptionem proponatur, æquissimum erit eum abstinere: recipit enim locum suum, nec debet patri suo jungi. §. 5. Si emancipatus filius, uxore non ex voluntate patris ducta, filium fuerit sortitus, dein nepos, patre jam mortuo, ad bonorum possessionem avi velit venire: admittendus est ad eam: non enim per rescissionem is, qui filius justus est, efficietur non filius: cum rescissio, quo magis [admittantur], non quo minus, adhibeatur: nam etsi tam ignominiosam duxerit uxorem filius, ut dedecori sit tam ipsi, quam patri, mulierem talem habere, dicemus, & ex ea natum ad bonorum possessionem avi admitti: cum possit avus jure suo uti, eumque exheredare: nec enim minus in hoc nepote is, qui de inofficioso cogniturus est, merita nepotis, quam patris ejus delicta perpendet. §. 6. Si emancipatus filius præteritus, ante petitam bonorum possessionem adrogandum se dederit: amittit contra tabulas bonorum possessionem. §. 7. Si quis filio suo emancipato

nepotem, quem ex eo retinuerat, dederit in adoptionem: nepos iste ad contra tabulas bonorum possessionem avi sui admittitur, patre ejus ante defuncto: quia in ejus est familia: quia & ipse admitti potuit ad bonorum possessionem contra tabulas. §. 8. Idemque est, & si emancipatus filium, quem post emancipationem quæsierat, patri suo in adoptionem dederit, & decesserit: nam & hic nepos iste ad bonorum possessionem patris sui admitti debet: quasi non sit in alia familia. §. 9. Si pater alicujus pervenerit in adoptivam familiam, filius non: an patris sui in adoptiva familia mortui bonorum possessionem accipere possit? Et arbitror, humaniorem esse hanc sententiam, ut filius hic, quamvis non sit in eadem familia (in) qua pater, ad bonorum possessionem tamen ejus admittatur. §. 10. Liberi, qui institui heredes jure non possunt, nec contra tabulas bonorum possessionem petere possunt. Hæc autem verba *institui non possunt*, ad mortis tempus referuntur. §. 11. Si quis ex liberis heres scriptus sit: ad contra tabulas bonorum possessionem vocari non debet: cum enim possit secundum tabulas habere possessionem, quod bonum est ei contra tabulas dari? Plane, si alius committat Edictum, & ipse ad contra tabulas bonorum possessionem admittatur. §. 12. Sed si sub conditione scriptus sit, bonorum possessionem contra tabulas accipere non potest, & ita Julianus quoque lib. 23 Digestorum scripsit. Quid ergo, si defecerit conditio? verum est, eum contra tabulas accipere bonorum possessionem. §. 13. Si sub ea conditione filius emancipatus heres sit institutus, quæ in ipsius potestate non est: quia scriptus heres est, bonorum possessionem secundum tabulas accipere potest & debet: nec contra tabulas potest: & si forte defecerit conditio: tuendus erit a Prætoribus in tantum, quantum ferret, si contra tabulas bonorum possessionem accepisset. §. 14. Sed etsi nepos sub hujusmodi conditione scriptus sit heres: idem erit dicendum. §. 15. Si quis ex liberis non sit scriptus heres, sed servus ejus scriptus sit, eumque jufferit adire hereditatem: denegari ei debet bonorum possessio contra tabulas. §. 16. Idemque est & si legatum relictum sibi vel servo suo elegerit: nam & hic dicemus, bonorum possessionem contra tabulas debere denegari.

4. PAULUS lib. 41. ad Edictum.

Illud notandum est, quod bonorum possessio contra tabulas, quæ liberis promittitur, locum habet, siue quis heres extiterit, siue non: & hoc est, quod dicimus, *contra ipsum testamentum liberis* competere bonorum possessionem: quod in patrono contra est. §. 1. Si quis filium, quem in potestate habuit, instituerit heredem, vel exheredaverit, & ex eo nepotem omiserit: bonorum possessioni locus non est: quia non esset nepos suus heres futurus. † Eadem sunt & in sequentibus gradibus. §. 2. Ad testamenta feminarum Edictum contra tabulas bonorum possessionis non pertinet: quia suos heredes non habent. §. 3. Si quis eum, qui in utero est,

prætermiserit: etiam nondum nato eo, alius, qui heres institutus est, bonorum possessionem contra tabulas admittere potest: quia iniquum est, neque quasi scriptam posse petere bonorum possessionem, quamdiu contra tabulas peti potest; nec contra tabulas, quamdiu non nascitur præteritus: ut, etsi ante moriatur, bonorum possessionis beneficium ad heredem transmittat: quod maxime necessarium est in filio emancipato scripto herede: qui nec hereditatem interim adire potest.

5. JULIANUS lib. 24. Digestorum.

Sed & si decesserint, antequam peterent bonorum possessionem: non est iniquum, Prætoribus decernere, heredibus eorum saluum fore commodum bonorum possessionis secundum tabulas, vel contra tabulas.

6. [PAULUS lib. 41. ad Edictum].

Si emancipatus filius nepotem procreaverit, & ita decesserit, deinde avus ejus: nepos ad avi bonorum possessionem venire potest. §. 1. Quod si (&) filium & nepotem emancipaverit: vivente quidem filio, nepos non veniet; post mortem autem ejus, ad bonorum possessionem avi veniet. §. 2. Nepote quoque solo emancipato, & avo mortuo, deinde patre ejus, nepos præteritus accipiet patris bonorum possessionem: quia *suus* heres esset futurus patri, si potestate avi non exisset. §. 3. Filio emancipato, si nepos retentus sit, & utrique præteriti: utrique accipient bonorum possessionem. §. 4. Si filius emancipatus, in adoptiva familia nepotem sustulerit: ne nepos quidem ad bonorum possessionem avi naturalis veniet. Sed etsi emancipatus filius procreatis nepotibus in adoptionem se dederit, ut eum filii sequantur: idem erit. † Plane si is, qui apud adoptivum avum procreatus est, emancipatus sit: veniet ad bonorum possessionem avi naturalis. † Adoptio tamdiu nocet, quamdiu quis in familia aliena sit: cæterum emancipatus ad bonorum possessionem parentum naturalium venit; sed emancipatus vivis eis, non etiam post mortem (eorum): hoc enim verius est, post mortem eorum emancipatum non admitti.

7. GAIUS lib. 14. ad Edictum provinciale.

Si retentus fuerit in potestate nepos filio emancipato: admittitur nepos, vivo avo, ad Patris bonorum possessionem.

8. ULPIANUS lib. 40. ad Edictum.

Non putavit Prætor exheredatione notatos & remotos ad contra tabulas bonorum possessionem admittendos: sicuti nec Jure Civili testamenta parentum turbant: sane si velint inofficiosi querelam instituere, est in ipsorum arbitrio. §. 1. Aliqua parte tabularum exheredem scribi non sufficit: sed eo gradu, contra quem petitur bonorum possessio: unde si a primo gradu exheredatus sit filius, a secundo præteritus, & primo gradu scripti non petierint bonorum possessionem: poterit contra tabulas accipere bonorum possessionem. §. 2. Non quævis exheredatio summovet filium a contra tabulas bonorum possessione, sed quæ rite facta est. §. 3. Si ab uno ex heredibus sit filius exheredatus, Marcellus

cellus lib. 9 Digestorum scribit, filium non videri exheredatum: idcirco contra tabulas bonorum possessionem peti posse contra utrumque heredem. §. 4. Si exheredatus sit filius, & institutus: obtinente eo gradu, in quo institutus est, puto, commissio Edicto ab alio filio, contra tabulas eum bonorum possessionem petere posse. §. 5. A primo gradu præteritus est filius, a secundo exheredatus: si (in) primo gradu scripti non sint in rebus humanis, mortis tempore testatoris; dicendum est, contra tabulas bonorum possessionem præteritum petere non posse: hereditas enim in secundo gradu versatur, non in primo: ex quo neque adiri hereditas, neque bonorum possessio peti potest. † Sed si post mortem testatoris decesserint heredes scripti: idem Marcellus putat, contra tabulas bonorum possessionem semel natam competere. † Sed etsi defecerit conditio institutionis: adhuc tandem dicit, præteritum ab eo gradu filium contra tabulas bonorum possessionem petiturum. † Idem scribit, etsi posthumus, qui institutus fuit, non fuerit natus: nam adhuc contra tabulas bonorum possessionem competere filio, Marcellus ait. §. 6. Si quis sua manu se exheredem scripsit: an contra tabulas bonorum possessionem possit accipere, videamus? Et Marcellus lib. 9 Digestorum, nocere ei hanc exheredationem ait: quia Senatus hoc pro non scripto non facit, quod contra eum est. §. 7. Si quis emancipatum filium exheredaverit, eumque postea adrogaverit: Papinianus lib. 12 Quæstionum ait, iura naturalia in eo prævalere: idcirco exheredationem nocere. §. 8. Sed in extraneo Marcelli sententiam probat, ut exhereditatio ei adrogato postea non noceat. §. 9. Postliminio autem reverso filio, dicendum est exheredationem ante factam nocere. §. 10. Si filium in adoptiva familia constitutum pater naturalis exheredaverit, deinde sit filius emancipatus: nocet ei exhereditatio. §. 11. In adoptionem datos filios non summoheri Prætor voluit, modo heredes instituti sint: & hoc iustissime eum fecisse Labeo ait: nec enim in totum extranei sunt: ergo si fuerint heredes scripti, accipient contra tabulas bonorum possessionem: sed ipsi soli non committent Edictum, nisi fuerit alius præteritus ex liberis, qui solent committere Edictum. Sed si ipse scriptus non sit, sed alius, qui (ei) adquirere hereditatem potest: non est in ea causa, ut eum ad bonorum possessionem contra tabulas admittamus. §. 12. Ut autem admittantur ad bonorum possessionem, ex liberis esse eos oportet: cæterum si adoptivum filium dedi in adoptionem, & heredem scripsi: commissio per alios Edicto, bonorum possessio contra tabulas ei non dabitur. §. 13. Datur autem ei, qui in adoptiva familia est contra tabulas (bonorum) possessio, si eo gradu heres scriptus sit, contra quem peti potest bonorum possessio. §. 14. Non est novum, ut emancipatus præteritus plus juris scriptis heredibus fratribus suis tribuat, quam habituri essent, si soli fuissent: quippe si filius, qui in potestate patris est, ex duodecima parte heres scribatur,

emancipato præterito, dimidiam partem beneficio emancipati occupat; qui, si emancipatum fratrem non haberet, duodecimam partem habiturus esset. Sed si ex parte minima sit heres institutus: non pro ea parte, qua institutus est, tuendus est commissio Edicto; sed amplius per bonorum possessionem habere potest. * Prætori enim propositum est, cum contra tabulas bonorum possessionem dat, eas partes unicuique liberorum tribuere, quas, intestato patre mortuo, in hereditate habiturus esset, si in potestate mansisset: & ideo si emancipatus, si is, qui in potestate mansit, si in adoptionem datus, ex minima parte heres scriptus sit: non redigitur ad eam portionem, ex qua institutus est, sed virilem accipit.

9. GAIUS lib. 14. ad Edictum provinciale.

UTrum autem pater adoptivus vivit, an defunctus est, nihil interest: nam hoc solum quaeritur, an in adoptiva familia sit.

10. ULPIANUS lib. 40. ad Edictum.

SI post mortem testatoris heres institutus filius in adoptionem se dederit, bonorum possessionem contra tabulas accipere potest: quia scriptis heredibus instituti non solet nocere adoptio. §. 1. Si filius in adoptionem datus avo materno, heres institutus sit a patre naturali: commissio per alium Edicto, magis est, ut bonorum possessionem accipere possit: nec enim exigimus, ut adeat hereditatem: sed sufficit, ut ei delata sit, adquirere possit. §. 2. Si in adoptionem datus, posteaquam jussu patris adoptivi hereditatem adiit, emancipatus fuerit: potest contra tabulas bonorum possessionem accipere: hereditatem (que) ipse potius habebit, quam pater adoptivus. §. 3. Illud notandum est, quod, & si adierit hereditatem in adoptionem datus, contra tabulas ei datur: alias autem si quis legatum, * si quis portionem sibi datam agnoverit: a contra tabulas bonorum possessione repellendus est. §. 4. Liberi, qui contra tabulas habere non possunt, nec partem faciunt, si per alios committatur Edictum: quo enim bonum est eis favere, ut partem faciant, nihil habituris? §. 5. Exheredati liberi quemadmodum Edictum non committunt, ita nec commissio per alios Edicto, cum illis venient ad bonorum possessionem: unaque eis querela superest, si de inofficioso dicant. §. 6. Hi, qui propter alios contra tabulas bonorum possessionem petunt, non expectant ut præteriti (bonorum) possessionem accipiant, verum ipsi quoque bonorum possessionem petere contra tabulas possunt: * cum enim (semel) beneficio aliorum ad id beneficium fuerint admissi: jam non curant, petant illi, necne, bonorum possessionem.

11. PAULUS lib. 41. ad Edictum.

SI in adoptionem datus, sub conditione scriptus sit heres a naturali patre: alio * committente contra tabulas Edictum, & ipse veniet: sed si defecerit conditio, repellitur ab ea possessione. Idem puto & in eo, qui pure quidem, sed non jure scriptus sit heres. §. 1. Exemplo Juris legitimi, & bonorum possessio contra tabulas dis-

tribuitur. (Igitur) nepotes ex uno filio unam partem habebunt.

12. GAIUS lib. 14. ad Edictum provinciale.

Si duobus filiis, & ex altero filio duobus nepotibus bonorum possessio competat, & alter ex nepotibus non petat: pars ejus fratri adcrefcit. Si vero ex filiis alter non petat, tam fratri, quam nepotibus, id prodest: namque tunc duo semiffes fiunt, ex quibus alterum filius, alterum nepotes consequuntur. §. 1. Si prius testamentum extet jure factum, quo filius exheredatus est; sequens imperfectum, in quo præteritus sit filius: posteriore testamento præteritus recte petet bonorum possessionem, si remoto quoque filio potiores sunt in ea hereditate posteriore testamento scripti heredes: & ita jus habet, ut cum is, contra quem filius petit bonorum possessionem, amoto filio possit obtinere hereditatem, filius quoque recte videatur petere bonorum possessionem: si vero ille non possit obtinere hereditatem, filius quoque excludatur.

13. JULIANUS lib. 23. Digestorum.

Cum emancipatus bonorum possessionem contra tabulas accipit, scriptus heres ei hereditatem petenti cogendus est & prædia & servos hereditarios præstare: omne enim jus transferri æquum est, quod per causam hereditariam scriptus heres nanciscitur, ad eum quem Prætor heredis loco constituit. §. 1. Qui duos filios, & ex altero eorum nepotem habebat, eum in adoptionem dedit, & heredem instituit præterito altero filio: Quæritur, quid in his servari debeat: utrum in partem patris sui admittatur, an virilem portionem habeat? Respondi, in adoptionem datus nepos & heres scriptus, quamdiu pater ejus aut in potestate, aut emancipatus est, non potest contra tabulas bonorum possessionem accipere: sed & si pater ejus, antequam bonorum possessionem acciperet, decesserit, non admittitur nepos ad bonorum possessionem. §. 2. Si pater emancipato filio præterito, heredes duos scripserit, filium, quem in potestate habebat, & alterum, quem in adoptionem dederat, ex quo duos nepotes in familia reliquerat, qui & ipsi testamento præteriti sint: bonorum possessionem pro parte tertia emancipatus, pro parte tertia is, qui in potestate remansit, pro parte tertia, qui in adoptionem datus est, & filii ejus simul habebunt, ita ut sextans patri, sextans nepotibus cedat. §. 3. Si pater ex duobus filiis alterum habentem filios emancipaverit, & unum ex nepotibus, quem ante emancipaverat, in locum filii adoptaverit, præterito deinde emancipato decesserit: æquius erit, nepoti, qui in locum filii venerit, succurri, & in tres partes hereditatem diduci: ut unam habeat, qui in potestate remanserit; alteram nepos adoptatus in locum filii: tertiam emancipatus cum filio suo, qui nepotis loco fuerit. Sed etsi mortuo filio, alter ex nepotibus in locum filii adoptatus fuerit, tres partes in bonis fient: cum sit æquius, eum qui in locum filii adoptatus est, non minus habere, quam si non ex numero nepotum, sed extraneus adoptatus esset.

14. AFRICANUS lib. 4. Quætionum.

Si duobus filiis emancipatis, alter heres institutus sit, alter præteritus: si institutus adierit, quamvis verbis Edicti parum expressum sit, tamen, non posse eum petere bonorum possessionem, respondit; quia judicium patris secutus sit: nec enim emancipatum, si legatum acceperit, admitti ad bonorum possessionem, sive ab heredibus institutis, sive ab his qui contra tabulas petierint, acceperit. † Sed illud observandum, ut Prætor eum, qui heres institutus adierit, in eam partem, qua scriptus sit, tueri debeat, dum tamen non ampliorem, quam habiturus esset, si bonorum possessionem accepisset; ut hætenus deteriore causam suam fecerit: quod si ex minore parte sit institutus, eam duntaxat retinere possit: & quod extraneis quoque legata præstare cogatur. † Quod si is, qui in potestate est, heres institutus sit: quoniam necessarius heres sit, non aliud dici posse, quam & ipsum petere posse bonorum possessionem; si modo hereditati se non immiscuerit: tunc enim, quia judicium patris comprobasse videtur, (in) eodem loco, quo emancipatum, haberi debere. §. 1. Filius in adoptiva familia, uxore ducta, filium sustulit, eumque post mortem patris adoptivi emancipavit: hunc nepotem contra tabulas avi naturalis decreto posse petere bonorum possessionem, respondit. † Item si filius emancipatus, sublato filio & emancipato, adrogandum se dederit, & mortuo adoptivo patre decesserit: & contra patris & contra avi tabulas ex decreto hunc admitti, minime dubitari debere: ne alioquin ab omnium bonis excluderetur.

15. MARCIANUS lib. 5. Regularum.

Si præteritus filius emancipatus exceptionem doli mali agenti heredi patris opposuerit de eo quod patri debuit: non posse eum contra tabulas bonorum possessionem petere existimo: nam hoc ipso quasi repudiavit bonorum possessionem: quod ita intelligendum est, si heredem petentem debitum noluerit filius repellere illa exceptione. Si non contra tabulas bonorum possessio filio dari potest, sed magis doli exceptione usus est.

16. POMPONIUS lib. 4. ad Sabinum.

Si emancipatus filius nepoti in potestate avi relicto ab extraneo herede fideicommissam hereditatem, si liberatus avi potestate fuisset, reliquisset: si suspectus avus sit, quasi consumpturus bona nepotis, non esse ei dandam bonorum possessionem.

17. ULPIANUS lib. 35. ad Sabinum.

Si pater se dederit in adoptionem, nec sequatur eum filius, emancipatus ab eo antea factus: quia in alia familia sit pater, in alia filius, bonorum possessionem contra tabulas non potest filius ejus habere: & ita Julianus scripsit. Marcellus autem ait, iniquum sibi videri, excludi eos a bonorum possessione, cum pater se dedit in adoptionem: ubi enim filius non datur in adoptionem, at pater se dat: nullum patrem filio adsignat, quæ sententia non est sine ratione.

18. HER-

18. HERMOGENIANUS lib. 3.
Juris Epitomarum.

[S]ed] sub conditione exheredatus, contra tabulas bonorum possessionem petet: licet sub conditione heres institutus a contra tabulas bonorum possessione excludatur: certo enim iudicio liberi a parentum successione removendi sunt. §. 1. Ei, qui contra tabulas bonorum possessionem accepit, tam legati, quam fideicommissi exactio, sed & mortis causa donationis retentio denegatur: nec interest, per semetipsos, an per alium queratur.

19. TRYPHONINUS lib. 15. Disputationum.

Q[uo]d vulgo dicitur, *liberis datam bonorum possessionem contra lignum esse*: sic intelligendum est, ut sufficiat extitisse tabulas mortis tempore patris, ex quibus vel adiri hereditas, vel secundum eas bonorum possessio peti potuit; quamvis neutrum eorum postea secutum sit, vel sequi potuit: nam si vel omnes instituti substitutique ante testatorem decesserint, vel (is) scriptus heres fuit, cum quo testamenti factio non fuit: peti contra tabulas inane est, quæ sine effectu foret.

20. IDEM lib. 19. Disputationum.

Filius, quem in potestate habebat, exheredavit: emancipatum præterit: Quæsitum est, quatenus emancipatus bonorum possessionem habiturus sit? Dixi, si scripti heredes extranei adierint hereditatem, repellendum esse filium qui mansit in potestate: quod si hi repudiaverint hereditatem, quod facile sunt facturi, nihil latari ex hereditate propter eum, qui contra tabulas accepit bonorum possessionem: filius ab intestato patris suus heres deprehendetur: emancipatus autem petens contra tabulas bonorum possessionem, solus habebit bonorum possessionem. † Sed cum exhereditatio, non adita hereditate ex testamento, nullius sit momenti: idque non ob stare eam, nec quominus contra tabulas (libertorum) patris accipiat bonorum possessionem, Julianus recte respondit: ne testamentum per omnia irritum ad notam exheredationis solam profecisse videatur: redit res ad intestati exitum, ut adversus filium suum ex affe heredem, ab intestato patre emancipatum Prætor in parte dimidia tueatur. † Erit ergo venale beneficium scripti heredis extranei: ut, cum ipse jure hereditatis nihil sit consecuturus, adeundo repellat filium in potestate relictum, præstetque affem emancipato filio jure contra tabulas bonorum possessionis: si autem omiserit hereditatem, in portionem bonorum exheredatum effectum, admittere jure factum solum suum heredem. † Sed quemadmodum Prætor emancipatum tueatur, si adita non fuerit hereditas: ita nec filius, qui in potestate remansit, aditione adhibita in totum expellendus erit: sed ad hereditatis petitionem admittendus est ex causa inofficiosi querelæ contra emancipatum movendæ §. 1. Videamus tamen isto casu quo utrique ad bona patris veniunt, an ei conferre debeat emancipatus? nam neque ex hac parte Edicti verbis id

facere cogitur, unde contra tabulas accepit bonorum possessionem (quæ inter eos, quibus ita bonorum possessio dabitur, caveri de collatione ab emancipato jubet: iste enim, qui mansit in potestate, quod exheredatus nominatim fuit, non est vocatus ad bonorum possessionem contra tabulas), neque ex illa parte Edicti, qua, intestato patre mortuo, emancipatus ad bonorum possessionem admissus, ad collationem compellitur: quia & si frater ab intestato heres sit, emancipatus tamen non inde accepit bonorum possessionem. Et vereor, ne hætenus filio suo profuerit factum heredis scripti, non adeuntis, ut eum ad portionem admitteret bonorum paternorum; non etiam eorum, quæ emancipatus propria habuit: & hoc sit consequens illi, quod, cum ex minore parte scriptus a patre heres relictus in potestate, admissio fratre emancipato ad contra tabulas bonorum possessionem, ejus beneficio plus consequatur, quamvis Edicti verbis collatio inducatur, ex mente Prætoris denegandam (eam) respondetur: multo magis autem huic conferri non oportet: quia & a patre exheredatus, a Prætoris ad bonorum possessionem contra tabulas non vocatus, occasione omittæ hereditatis a scripto herede nihil habituro, propter delatam emancipato a Prætoris contra tabulas bonorum possessionem, nomen sui heredis adeptus (est). §. 2. Legata tamen ex parte sua iste emancipatus liberis & parentibus præstare cogetur: non solida, sed diminuta in dimidium, quod relinquitur manenti in potestate. Sed nec adversus eum constituendæ actionis legatorum ratio est, qui mero jure intestato heres extitit. Sed qui accepit contra tabulas bonorum possessionem, etiam si non fuerit adita hereditas a scripto, præstat legata ea parte testamenti data, contra quam bonorum possessio accepta est. † Erit ergo melior hoc casu conditio in familia relictæ filii, quam foret, si exheredatus non esset.

21. MODESTINUS lib. 6. Pandectarum.

[S]i is, qui filium, & ex eo nepotem in potestate habebat, filium in adoptionem dedit, nepote retento in potestate; postea filius emancipatus a patre adoptivo decessit extraneis heredibus institutis: filius hujus, qui in potestate avi remansit, contra tabulas patris sui bonorum possessionem petere poterit: quamvis numquam in potestate hujus fuerit: ideo nec debuisset in potestate esse videtur: nam si aliter observatur, nec si emancipatus filius fuerit, nepos ex eo, qui in potestate avi remansit, bonorum possessionem contra tabulas petere poterit. §. 1. Idemque juris est, si emancipato filio, nepos ex eo in potestate avi remanserit, & postea patri suo in adoptionem datus fuerit: id est, contra tabulas avi bonorum possessionem petere poterit: quia per adoptionem aliena familia non fuerit. §. 2. Sed si emancipatus filius meus adoptaverit extraneum filium: is, qui adoptatus est, filius contra tabulas meas bonorum possessionem petere non poterit: quia nunquam nepotis loco apud me fuit.

TIT. V.

DE LEGATIS PRÆSTANDIS, CONTRA TABULAS BONORUM POSSESSIONE PETITA.

I. ULPIANUS lib. 40. ad Edictum.

Hic titulus æquitatem quandam habet naturalem, & ad aliquid novam: ut, qui iudicia patris rescindunt per contra tabulas bonorum possessionem, ex iudicio ejus quibusdam personis legata & fideicommissa præstarent: hoc est liberis, & parentibus, uxori, nuntique dotis nomine legatum. §. 1. Generaliter (autem) parentes & liberos Prætor excepit: nec gradus liberorum parentumve enumeravit, in infinitum igitur eis præstabitur. † Sed nec personas persecutus est: utrum ex virili sexu, an ex fœminino descendant. Quisquis igitur ex liberis parentibusque fuerit, ad legati petitionem admittetur: sed ita demum, si jura cognationis sunt inter eos. §. 2. Liberos autem etiam eos ad legatorum petitionem admittimus, qui in adoptionem dati sunt, vel etiam (in) adoptivis, dummodo maneant liberi. §. 3. Posthumis liberis legata relicta utique præstabuntur.

2. JULIANUS lib. 23. Digestorum.

Et ideo si prægnate uxore filius emancipatus fuerit, & bonorum possessionem contra tabulas acceperit, legatum nepoti præstare debet.

3. ULPIANUS lib. 40. ad Edictum.

Sed & si mortis causa donationes (sunt) collatae, credo, tuendæ sunt: si autem excepti non sunt, auferendas eis puto mortis causa donationes. §. 1. Liberis autem tantum & parentibus Prætor prospexit: non etiam fratri & sorori conservabit legatum. §. 2. Hoc autem solum debetur, quod ipsis parentibus relictum est, & liberis: ceteram si servo eorum fuerit adscriptum, vel subjectæ juri eorum personæ, non debetur: nec enim quærimus, cui adquiratur: sed cui honores habitus sit. §. 3. Sed & si conjunctim ei fuerit legatum relictum cum eo, cui non præstatur: sua tantum portio ei conservabitur. §. 4. Item si quis ex his personis rogatus sit restituere extero, quod sibi relictum est: dicendum, non esse legatum præstandum: quia emolumentum ad eum non respicit. §. 5. Sed si proponas extero legatum, rogatumque eum præstare hoc alicui ex liberis parentibusque: consequenter dicemus, præstari debere. §. 6. Hoc amplius, & si extraneo relictum sit sub hoc modo, ut alicui ex liberis præstet: æquissimum erit dicere, non debere ei Prætozem denegare actionem. §. 7. Ea autem legata sola præstant qui contra tabulas bonorum possessionem accipiunt, quæ utiliter data sunt: verum idcirco non debentur, quod filius contra tabulas bonorum possessionem accipit.

4. JULIANUS lib. 23. Digestorum.

Cum propter hoc plerumque scripti heredes omittant hereditatem, cum scirent emancipatum aut petisse aut petiturum contra tabulas bonorum possessionem.

5. ULPIANUS lib. 40. ad Edictum.

Filium quis impuberem heredem scripsit, eique substituit; emancipatum autem filium præterit: deinde uterque filius acceperunt bonorum possessionem: legata sunt etiam (a) substituto impuberis relicta, non tantum liberis, & parentibus, verumetiam extraneis: Quæritur, an mortuo impubere, cogatur substitutus ea præstare? Et si quidem ab impubere relicta sunt: solis liberis parentibusque præstanda sunt: sin vero, (a) substituto impuberis: omnibus eum præstare oportet, habita ratione Legis Falcidiae: scilicet ut partis dimidiæ, quæ ad eum ex bonis patris pervenit, quartam (id est, totius assis fœcunciam) retineat. §. 1. Quod si impubes ex uncia duntaxat institutus heres fuerit, magis est, semissem usque legata præstaturum, habita ratione Legis Falcidiae: licet enim ex unica fuerit impubes institutus; tamen, quod accessit, augebit legata a substituto relicta. §. 2. Omnibus autem liberis Præstari legata, Prætor voluit; exceptis his liberis, quibus bonorum possessionem (Prætor) dedit ex causis supra scriptis nam si dedit bonorum possessionem, non putat legatorum eos persecutionem habere. Constitueret igitur apud se debet, utrum contra tabulas bonorum possessionem petat, an vero legatum persequatur: si elegerit contra tabulas, non habebit legatum: si legatum elegerit, eo jure utimur, ne petat bonorum possessionem contra tabulas. §. 3. Si quis contra tabulas bonorum possessionem acceperit, deinde postea apparuerit eum ex his liberis non fuisse, qui eam bonorum possessionem accipere possunt; ex his tamen esse, quibus legata præstantur: obtinuit, non esse ei denegandam petitionem legatorum; siue ordinariam bonorum possessionem petierit; siue Carbonianam. §. 4. Non solum autem legatum denegatur ei, qui bonorum possessionem accepit: verumetiam si quid aliud ex voluntate accepit. Cui consequens est, quod Julianus scripsit, si fratri suo impuberi substitutus sit, acceperitque contra tabulas bonorum possessionem: denegari ei persecutionem hereditatis fratris impuberis mortui, cui a patre substitutus est. §. 5. Si legata fuerint relicta liberis & extraneis: licet utrorumque præstatio Falcidiae locum faceret, legataque liberorum recideret, tamen nunc ob hoc, quod extraneis non præstantur, legata liberorum augentur. §. 6. Sed & si portio hereditatis fuerit adscripta ei, qui ex liberis parentibusve est: an ei conservanda sit, ut solent legata? Et Julianus sæpissime scripsit, in portione quoque hereditatis idem, quod in legato, probandum: cujus sententia Rescripto D. Pii comprobata est: cum hereditates non modo honesto titulo, sed & pleniore honore tribuantur. §. 7. Ad eum autem modum talibus personis succurrendum est: ut ampliore quidem, quam virili portione hereditatis data, usque ad virilem tueantur; in minorem autem eatenus actiones his tribuantur, quatenus scriptæ sint. Idem observatur & circa legata, fidei (ve) commissæ, quæ his data fuerint, & in mortis causa donationibus. §. 8. Is autem, cui portio hereditatis con-

conservatur, utrum omnibus, an tantum exceptis personis legata cogatur præstare? Et magis probatur, exceptis personis solis præstanda: nec tamen solius commodo id cedit: nam si legatis onerata sit portio, tam liberorum parentumve, quam extraneorum: id quod extraneis non præstatur, liberis parentibusve profuturum non dubitamus. † Igitur ita demum quod extraneis non præstatur, communicatur cum eo, qui contra tabulas petit, si non legatariis liberis parentibusque dandum sit.

6. JULIANUS lib. 23. Digestorum.

Salvius Aristo Juliano salutem. Qui filium emancipatum habebat, præterito eo patrem suum, & extraneum heredem instituit, & patri legatum petit: filius contra tabulas bonorum possessionem petit. Quaero, si aut uterque hereditatem adiisset, aut alter ex his, aut neuter: an, & quantum legatorum nomine patri debeatur? Respondit: Saepe animadverti, hanc partem Edicti, qua emancipatus accepta contra tabulas bonorum possessione liberis & parentibus legata præstare jubetur, habere nonnullas reprehensiones: nam si dodrans legatus fuerit, plus habiturus est [is], cui legatum erit, quam emancipatus: decreto itaque ista temperari debebunt: ut & hereditatis partem emancipatus præstet ita, ne scriptus hæres amplius habeat, quam emancipatus; & legatorum modus temperaretur, ut nihil plus ex legatis ad aliquem perveniat, quam apud emancipatum bonorum possessionis nomine remansurum est.

7. TRYPHONINUS lib. 16. Disputationum.

Nam, secundum Constitutionem D. Pii ad Tuscium Fuscianum Numidia Legatum, placuit, parentes & liberos heredes quoque institutos tueri usque ad partem virilem exemplo legatorum: ne plus haberent ex institutione tales personæ, quam ad eam perventurum esset, qui contra tabulas bonorum possessionem accepit.

8. ULPIANUS lib. 40. ad Edictum.

Virilis portio quemadmodum accipienda sit, videamus. Pone duos esse, qui contra tabulas bonorum possessionem accipiunt; unum esse ex liberis parentibusque: virilis, tertia erit portio. sed si tres sunt, qui contra tabulas acceperunt, quarta erit virilis. Hoc idem & in legatis observabitur. † Sed si unus sit ex liberis, qui accepit contra tabulas bonorum possessionem, plures sint, qui ex liberis parentibusque legata acceperunt: sic hoc accipiendum est, ut filius præteritus semissem habeat, cæteri omnes, qui sunt ex liberis parentibusque, semissem. §. 1. Si quis ex liberis parentibusque & heres institutus sit, & legatum acceperit: utrum tantum portionem ei conservamus, an vero & legatum, an alterutrum, quod elegerit? & magis est, ut utrumque conservetur: sed sic, ne amplius in utroque quam virilem habeat. §. 2. Si adierit hereditatem [is], cui virilis conservatur: libertates competent ex necessitate per aditionem: verumtamen videndum est, an de dolo actione teneatur, qui adit? & magis est ut, si denunciante eo, qui præteritus accepit contra tabulas bonorum possessionem, hic

adiit hereditatem pollicente eo portionem virilem, sit quod ei imputetur, & de dolo actione teneatur: damno enim adficit hereditatem, dum competunt libertates. §. 3. Si quid uxori nuruique fuerit legatum præter dotem, accepta contra tabulas bonorum possessione non præstabitur. §. 4. Nurus autem appellatione & pronurus cæterasque contineri, nulla dubitatio est. §. 5. Cum autem dotis nomine legatur, non puto, ad virilem uxorem nurumve redigendam: cum mulier ista ad æs alienum veniat. §. 6. Non solum autem dotem prælegatam Prætor complectitur, verum etiam si pro tore aliquid fuerit relictum: ut puta si dos in rebus (sit), & pro rebus ei quantitas relinquatur, vel contra: dum tamen hoc nominetur, quod pro dote relinquitur.

9. PAULUS lib. 41. ad Edictum.

Sed etsi plus sit in legato, quam in dote, dabitur illis actio.

10. ULPIANUS lib. 40. ad Edictum.

Sed etsi pro dote ex parte aliqua eandem heredem scripserit, tuendam esse puto. §. 1. Effe autem uxorem mortis tempore, exigemus. Si nurui dotem prælegaverit, eaque mortis tempore nupta sit, nullum legatum est: quia dos nondum debeatur: sed cum & constante matrimonio, adversus heredes soceri dabitur actio: dicendum est, etiam prælegatæ dotis petitionem dari debere. §. 2. Non omnia quæ ab omnibus gradibus relicta sunt legata præstare eum oportet, qui contra tabulas petit: sed ea sola, quæ in eo gradu data sunt, contra quem bonorum possessionem accepit. Sed nonnunquam contra alium quidem gradum petita est bonorum possessio, ex alio vero legata præstanda sunt: ut ecce, duo gradus heredum facit, emancipatum præterit, ab utroque tamen gradu liberis & parentibus legata adscripsit: ait Julianus, Si quidem aliquis ex primo gradu vivit, ea legata præstabit, quæ liberis & parentibus a primo gradu data sunt: sin vero nemo vivit eorum, ea quæ a sequenti: quod si neque ex primo gradu, neque ex secundo quisquam in rebus fuerit humanis, cum testator moritur, tunc ab intestato magis bonorum possessionem præterito filio competere, nec legata cuiquam præstanda: quod si post mortem testatoris, ante aditam hereditatem instituti decesserint, contra ipsos quidem videri petitem; verumtamen ab eis relicta legata non esse præstanda, sed quæ a substitutis relicta sunt.

11. PAULUS lib. 41. ad Edictum.

At ubi institutus & substitutus vivant, licet nemo adeat hereditatem, ea tamen legata deberi dicimus, quæ ab instituto data sunt.

12. ULPIANUS lib. 40. ad Edictum.

Sive autem omiserint instituti, sive non omiserint: dicendum est, legata, quæ ab ipsis relicta sunt, præstanda: quamvis secundo gradu instituti, omittentibus eis adierint hereditatem.

13. TRYPHONINUS lib. 2. Disputationum.

Item a substituto legata deberi dicimus, si institutus conditione defectus esset, quæ in ipsius potestate non fuit: nam si eam, quæ in ipsius potestate fuit, non implevit, pro eo habendus

est qui noluit adire hereditatem: quando nihil habiturus emolumenti, conditioni merito non paruerit.

14. ULPIANUS lib. 40. ad Edictum.

Nonnumquam contra tabulas bonorum possessionem quis habet jure secundum tabulas bonorum possessionis: ut puta heres institutus est emancipatus filius, alius emancipatus præteritus; institutus accepit contra tabulas bonorum possessionem, præteritus omisit: apertissimum est, ut cogatur omnibus perinde legata præstare, atque si commissum Edictum non fuisset: nec enim occasio emancipati præteriti debet institutum lucro adficere, cum præteritus jure suo non utatur. §. 1. Si ab uno ex filiis herede instituto nominatim alicui ex liberis parentibusque legatum datum sit, & acceperit bonorum possessionem contra tabulas cum aliis: melius est probare, omnes, qui contra tabulas bonorum possessionem acceperunt, eogendos id legatum præstare.

15. PAULUS lib. 41. ad Edictum.

Is, qui in potestate est, præteritus legata non debet præstare, etsi contra tabulas bonorum possessionem petierit: quia, & non petita bonorum possessione intestati hereditatem obtineret. nec enim exceptio doli mali huic noceat: & absurdum est, eum cogi legata præstare, quia bonorum possessionem petierit; cum & sine hac hereditatem habiturus sit suo jure. Unde si duo præteriti sunt, emancipatus, & is qui in potestate est: quidam nec emancipatum præstare debere legata existimant, quia effectu fratris aufert partem dimidiam; cum, etsi hic non peteret, suus solus rem habiturus esset. † Quid ergo est, ubi præteritus sit suus? verius est quod dictum est. Ubi vero scriptus est, & voluntatem patris habet, debet teneri legatariis, etiam si omiserit bonorum possessionem. §. 1. Sed si unus emancipatus heres scriptus sit, alter præteritus, & utrique contra tabulas bonorum possessionem acceperint: & institutus eadem præstat, quæ præteritus. Sed si solus heres institutus contra tabulas bonorum possessionem acceperit, omnibus debet legata præstare: perinde atque si adisset hereditatem. † Sed si scriptus quidem adierit hereditatem, præteritus autem bonorum possessionem acceperit: hic quidem, qui bonorum possessionem acceperit, certis personis legata debet. † De scripto autem queritur: & complures putant, certis personis & eum præstare debere: quod puto verius esse: nam & Prætor hac ratione eum tuetur quod ex liberis est, qui contra tabulas petere potuerunt. §. 2. Ita autem tuendus est in partem dimidiam, si aut ex maiore parte quam dimidia, heres institutus sit; aut ex semisse: quod si ex minore parte quam dimidia institutus sit, dicimus non ex maiore parte, quam institutus sit, tuendum eum esse: qua enim ratione maiorem partem habere potest, cum nec bonorum possessionem accepit, nec ex maiore parte institutus sit? §. 3. Ei, quæ dotem non habet, nullum legatum debetur, licet sub prætextu dotis legetur. §. 4. Si extraneo herede instituto, sub hac conditione exceptæ personæ legatum sit, *si heredi decem dederit*; ita ei legatorum actio

dabitur, si ei, qui contra tabulas bonorum possessionem accepit, dederit; non si heredi instituto: quia absurdum est, illum commoda hereditatis habere, aliam onera sustinere in præstando legato: sed & si Titio iussus fuerit dare, non illi, sed filio dare debet.

16. ULPIANUS lib. 4. Disputationum.

Si duo proponantur esse, unus in potestate præteritus, alius emancipatus institutus: apparet commissum esse Edictum per eum, qui in potestate est: & si ambo petissent contra tabulas bonorum possessionem: is quidem, qui in potestate mansit, cum rem ab intestato habeat, non præstabit liberis & parentibus legata: emancipatus vero nunquid nec ipse præstat, quia ei rem auferret qui præstaturus non erat, si solus esset: sed verius est, vel hunc saltem debere liberis & parentibus præstare legata. † Proinde si contra tabulas non accepit, dicendum est, tuendum eum in partem, & utique liberis parentibusve legata præstaturum. † Sed an & omnibus, dubito: tamen quia plena fruatur voluntate, plane & obsequium præstare testatoris iudicio pro sua parte debet.

17. JULIANUS lib. 36. Digestorum.

Si emancipato filio præterito, pater extraneum heredem instituisset, & ab eo rem legasset, eaque adita hereditate dolo scripti heredis perisset: adversus emancipatum utilis actio dari debet; ei scilicet personæ, cui filius legata præstare cogitur: quia * Prætori propositum est, sine injuria cæterarum personarum bonorum possessionem contra tabulas testamenti dari.

18. AFRICANUS lib. 4. Quæstionum.

Neque qui in potestate mansit, & filius suus heredes instituti sunt: nepoti legatum dedit: pater ejus emancipatus petit bonorum possessionem: nepos legato contentus est. Quidam in eum solum, qui in potestate esset, legati actionem nepoti dandam, responderunt: quia ei nihil auferatur, & emancipatus partem filii sui occupet, in qua onus legatorum non consisteret. Sed rectius dicetur, in emancipatum solum dandam actionem nepoti; & quidem non ultra quadrantem.

19. IDEM lib. 5. Quæstionum.

Quia & si omnes petissent bonorum possessionem, semis nepotis inter eum & patrem ejus divideretur.

20. MARCIANUS lib. 4. Regularum.

Si filius emancipatus contra tabulas bonorum possessionem petierit, tuendos quidem liberos & parentes constat: sed si varie donatum fuerit exceptis personis a testatore mortis causa, pro rata conferent ad virilem emancipato; sicut accidit in portionibus hereditariis & legatis. §. 1. Intestato autem mortuo patre, super donationibus mortis causa factis non poterit filius queri: quoniam comparatio nulla legatorum occurrit.

21. PAPINIANUS lib. 13. Quæstionum.

Si portio hereditatis, quam excepta persona beneficio Legis habere potuit, repudietur: pro ea quoque parte filius, qui bonorum possessionem

tionem accepit, non alius, quam exceptis personis, legata præstabit.

22. IDEM lib. 5. Responsorum.

Bonorum possessione contra tabulas testamenti præterito emancipato filio data, scriptus heres alter filius qui possessionem accepit, vel jure civili contentus non accepit, legata præcipua non habebit.

23. HERMOGENIANUS lib. 3. Juris Epitomarum.

Hi quibus vel relictum, vel virilem Divus Pius conservari constituit, ex servis, qui libertatem propter bonorum possessionem contra tabulas acceptam consequi non potuerunt, nihil habebunt.

24. TRYPHONINUS lib. 16. Disputat.

Intervenit illa quæstio, quando numero liberorum esse debeat is, cui legatum datum est, ut id ferre possit a filio contra tabulas bonorum possessionem accipiente? Et placet sufficere, in ea necessitudine tunc esse, quando dies legati cedit.

25. MARCELLUS lib. 9. Digestorum.

Qui filium emancipaverat, & nepotem ex eo retinuerat in potestate, testamento filium exheredavit; nepotem ex aliqua parte instituit heredem, & alium filium emancipatum præterit. Potest defendi, nepotem quoque bonorum possessionem contra tabulas petere posse: nam pro ea parte, qua quisque intestato suus heres esset, si pater suus heres non esset, bonorum possessio deferretur. §. 1. Is cujus filius in adoptione erat, nepotem quem filius postea procreaverat, scripsit heredem; emancipatum filium præterit: num habet nepos ex Edicto bonorum possessionem? tuendus tamen exemplo parentum & liberorum, quibus legata præstare coguntur qui bonorum possessionem contra tabulas acceperunt. §. 2. Si forte ex eodem filio retinuerat nepotem unum, pluresve, indubitate pro ea parte tuendus est, pro qua parte tuetur, si ex filia nepos aut mater defuncti heredes instituti essent: nam his comparatur.

TIT. VI.

DE COLLATIONE (bonorum).

1. ULPIANUS lib. 40. ad Edictum.

Hic titulus manifestam habet æquitatem cum enim Prætor ad bonorum possessionem contra tabulas emancipatos admittat, participesque faciat cum his, qui sunt in potestate, bonorum paternorum: consequens esse credit, ut sua quoque bona in medium conferant, qui appetant paterna. §. 1. Inter eos dabitur collatio, quibus possessio data est. §. 2. Plane si minorem vel alium, quem restituere in integrum solet Prætor, restituerit ad bonorum possessionem contra tabulas petendam, quam omiserat: utique etiam collationis commodum (ei) restituit. §. 3. Si ex dodrante fuit institutus filius qui erat in potestate, extraneus ex quadrante: emancipatum accipientem contra tabulas, pro quadrante tantum bona sua collaturum Julianus ait: quia solum quadrantem fratri abstulit: argumentum pro

hac sententia adfert Pomponius, quod filius emancipatus nepotibus ex se natis solis conferre cogitur. §. 4. Pater filium, quem in potestate habebat, & extraneum heredem scripsit, emancipatum præterit: bonorum possessionem contra tabulas uterque filius accepit: potest non incommode dici, emancipatum ita demum conferre fratri suo debere, si aliquid (ei) ex causa hereditaria abstulerit, nam si minore ex parte, quam dimidia, is, qui in potestate erat, heres scriptus fuerit: inique videbitur collationem postulare ab eo, propter quem amplius hereditate paterna habiturus est. §. 5. Totiens igitur collationi locus est, quotiens aliquo incommodo affectus est is, qui in potestate est, interventu emancipati: cæterum, si non est, collatio cessabit. §. 6. Vel maxime autem tunc emancipatum conferre non oportet, si etiam judicium patris meruit: nec quicquam amplius nanciscitur, quam ei pater dedit. §. 7. Sed & si legatis meruit semissem, vel tantum, quantum contra tabulas bonorum possessionem occupat: dicendum est, non esse cogendum ad collationem. §. 8. Ibidem Julianus ait, si bonorum possessione accepta decesserit is qui potestate est, ad collationem bonorum cogendum emancipatum: ut tantum heredi ejus conferat, quantum conferret ipsi si viveret. Quod si ante acceptam bonorum possessionem decesserit suus, heredem ejus Prætor (ita) tueri debet (inquit) pro ea parte, qua heres scriptus fuit is qui in potestate erat: non tamen ultra virilem: ad collationem autem non admittit eum in hunc casum: quia bonorum possessio admissa non est. §. 9. Jubeat autem Prætor ita fieri collationem, ut recte caveatur. † Caveri autem per satisfactionem oportere, Pomponius ait. † An pignoribus caveri possit, videamus? Et Pomponius lib. 79 ad Edictum scripsit, & reis, & pignoribus recte caveri de collatione: & ita ego quoque puto. §. 10. Si frater cavere non possit, curator portionis ejus constituitur, apud quem resecta pecunia collocetur: ut tunc demum recipiat quod redactum est, cum bona propria contulerit. Quod si per contumaciam actiones denegatæ sint, oblata postea cautione recipit pristinum jus. §. 11. Quamvis autem Edictum Prætoris de cautione loquatur, tamen etiam re posse fieri collationem, Pomponius lib. 79. ad Edictum scripsit: Aut enim re, inquit, aut cautione facienda collatio est. Igitur dividat, inquit, bona sua cum fratribus: & quamvis non caveat, satisfacit Edicto. Sed & si quædam dividat, de quibusdam caveat: æque dicemus eum satisfecisse. Sed cum possint esse quædam in occulto, non satis confert, qui non cavit, quamvis dividat. Si igitur constet inter partes, quid sit in bonis emancipati, sufficiens collatio est divisio: si non constet, sed dicantur quædam non esse in commune redacta, tunc propter incertum cautio erit interponenda. §. 12. Sed etsi tantum forte in bonis paternis emancipatus remittat, quantum ex collatione suus habere debet: dicendum est, emancipatum satis contulisse videri. Idem & si nomen paterni debitoris delegaverit,

vel fundum remve aliam dederit pro portione bonorum quæ conferre debuit. §. 13. Si, cum duobus conferre deberet, alteri contulerit, alteri non: vel cum caver, vel cum dividit, videndum est, utrum sextantis tantum ei auferatur emolumentum, an vero trientis totius detrahi debeat? & puto, si quidem per contumaciam non caveat, totius trientis ei denegandas actiones: nec enim videtur cavisse, qui non omnibus cavit: quod si per inopiam, sextantis tantum denegandas: sic tamen, ut possit supplere cautionem vel collatione, vel cæteris modis, quibus supra diximus; aut curator constituatur rem ei salvam facturum: haberi enim debet ratio ejus, qui non per contumaciam collationem non implet. §. 14. Is quoque, qui in adoptiva familia est, conferre cogitur, hoc est, non ipse, sed is qui eum habet, si maluerit contra tabulas bonorum possessionem accipere. Plane si hic adoptivus pater ante bonorum possessionem petitam emancipaverit eum, non cogetur ad collationem: & ita Rescripto Divorum Fratrum expressum est. Sed ita demum adoptivus emancipatus collatione fratres privabit, si sine fraude hoc factum sit. §. 15. Nec castrense, nec quasi castrense peculium fratribus confertur: hoc enim præcipuum esse oportere, multis Constitutionibus continetur. §. 16. Sed an id, quod dignitatis nomine a patre datum est, vel debetur, conferre quis in commune cogatur, videamus? Et ait Papinianus lib. 13. *Questionum*, non esse cogendum: hoc enim propter onera dignitatis præcipuum haberi oportere. Sed si adhuc debeatur, hoc sic interpretandum est, ut non solus oneretur is qui dignitatem meruit: sed commune sit omnium heredum onus hoc debitum. §. 17. Qui ab hostibus captus, post mortem patris redit: licet moriente patre nihil habuit, cum apud hostes fuerit, tamen & ad bonorum possessionem admittetur, & conferet scilicet ea, quæ moriente patre haberet, si ab hostibus captus non fuisset: sed etsi redemptus ab hostibus mortis tempore patris inveniatur, æque collatio erit facienda. §. 18. Si emancipato legatum fuerit, *Cum pater morietur*: etiam hoc conferre debet. §. 19. Si ab ipso patre herede instituto, filio ejus fideicommissum fuerit relictum, *Cum morietur*: an id conferendum est, quoniam utile est hoc fideicommissum? & eveniet, ut pro eo habeatur, atque si post mortem patris relictum fuisset: nec cogetur hic conferre, quia moriente eo (ejus) non fuisset. §. 20. Emancipatus filius, si dotem habeat ab uxore acceptam, hoc minus confert, etsi ante uxor decesserit. §. 21. Si impubere adrogato secundum D. Pii Rescriptum quarta debetur, videndum est, an, si patris naturalis bonorum possessionem petat, conferre quartam debeat: questio in eo est, an heredi suo relinquat quartæ actionem, an non? Et magis est, ut ad heredem transferat: quia personalis actio est: igitur etiam de quarta conferenda cavere eum oportebit. Sed hoc ita demum, si jam nata est quartæ petitio: cæterum si adhuc pater adoptivus vivat, qui eum emancipavit: dicendum est cautionem quoque cessare: * præmatura est enim

spes collationis, cum adhuc vivat is, cujus de bonis quarta debetur. §. 22. Si is, qui bona collaturus est, habeat filium peculium castrense habentem, non cogetur utique peculium ejus conferre: sed si jam tunc mortuus erat filius ejus, & castrense peculium habuit, cum moritur is cujus bonorum possessio petenda est: an conferre cogatur? cum autem vindicari id patri non sit necesse, dici oportebit, conferendum: non enim nunc acquiratur, sed non adimitur. † Amplius dico, & si institutus fuerit a filio heres, necdum adierit, habeatque substitutum, quia non magis nunc quæritur peculium, quam nunc non alienatur, conferri debere. §. 23. Conferatur autem, etiam si quid ejus non fuerit, dolo malo autem factum sit, quo minus esset: sed hoc sic accipiendum est, ut hoc demum conferatur, quod ejus esse desit dolo malo: cæterum si id egit ne acquireret: non venit in collationem: nam hic & ubi insidiatus est. §. 24. Portiones collationum ita erunt faciendæ: ut puta duo sunt filii in potestate, unus emancipatus habens trecenta: ducenta fratribus confert, sibi centum: facit enim eis partem, quamvis is sit, cui conferri non solet. Quod si duo sint filii emancipati habentes trecenta & duo in potestate: æque dicendum est singulos singulis, qui sunt in potestate, centena conferre, centena retinere; sed ipsos invicem nihil conferre. † Dotis quoque collatio in eundem modum fiet, ut quicumque confert, etiam suam personam numeret in partibus faciendis.

2. PAULUS lib. 41. ad Edictum.

CUM emancipati filii nomine nepotem posthumum post avi mortem editum dicimus bonorum possessionem accipere oportere, necessarium erit dicere, bona sua cum conferre: licet non potest dici, mortis tempore avi bona habuisse, qui ipse nondum in rerum natura erat. igitur sive hereditatem a patre, sive legatum acceperit: hoc conferre debebit. §. 1. Illud autem intelligendum est, filium in bonis habere, quod deducto ære alieno superest. Sed si sub conditione debeat, non statim id deducere debet, sed id quoque conferre: contra autem cavere ei oportebit, ab eo, qui in potestate est, ut existente conditione defendatur pro ea parte, quam condit. §. 2. De illis, quæ sine culpa filii emancipati post mortem patris perierunt, quæritur ad cujus detrimentum ea pertinere debeant? & plerique putant ea, quæ sine dolo & culpa perierint, ad collationis onus non pertinere: & hoc ex illis verbis intelligendum est, quibus Prætor viri boni arbitratus jubet conferri bona: vir autem bonus non sit arbitraturus conferendum id, quod nec habet, nec dolo, nec culpa desit habere. §. 3. Id quoque, quod sub conditione ex stipulatu debetur, emancipato conferri debet. * Diversum est in legato conditionali: quia etsi in potestate fuisset, & post mortem patris conditio extitisset, ipse haberet actionem. §. 4. Emancipatus filius, si injuriarum haberet actionem, nihil conferre debet: magis enim vindictæ, quam pecuniæ, habet persecutionem. † Sed si furri habeat

habeat actionem, conferre debet. §. 5. Si tres emancipati, duo in potestate sint: Gaius Cassius lib. 7 Juris civilis, tertias conferendas putat: ut emancipati, quia invicem non conferunt, unius loco sint: nec indignari eos oportere, si plus conferant & minus accipiant: quia in potestate eorum fuerit bonorum possessionem omittere. Julianus quoque Cassii sententiam sequitur. §. 6. Si ex emancipato filio nepos emancipatus, mortuo patre simul & avo, bonorum possessionem utriusque acceperit, cum uterque eorum suum heredem reliquerit: eo modo collatio explicari potest, ut, si, verbi gratia, centum in bonis habuit, & patruo quinquaginta, & fratri quinquaginta conferre debet: hoc enim ratio facit, sive personas, sive portiones numeremus. §. 7. Si duo nepotes ex filio mortuo emancipati, bonorum possessionem avi petant: utrum dividias, an quartas patruo conferre debeant, queritur? & verius est, semis conferre eos oportere: quia & si vivo avo, cum in ejus potestate essent, ducenta (puta) adquisissent, centum filius, centum duo fratres per hereditatem avi haberent. §. 8. Si duo emancipati bonorum possessionem petierint, & unus contulerit, alter non contulerit: hujus portio tantum ei, qui in potestate est, prodesse debet, non etiam emancipato: quoniam ejus causa, qui in potestate est, denegantur ei actiones. §. 9. Si per inopiam emancipatus cavere non possit, non statim ab eo transferenda est possessio: sed sustinendum, donec possit invenire fidejussores: ut tamen de his, quæ mora deteriora futura sunt, his qui in potestate sunt, actio detur: ipsique caveant in medium collaturos, si cautum eis fuerit.

3. JULIANUS lib. 23. Digestorum.

PRætor non sub conditione collationis bonorum possessionem contra tabulas promittit: sed demonstrat, quid data bonorum possessione fieri oportet. Alioquin magna captio erit emancipati, si non aliter bonorum possessionem accipere intelligeretur, nisi cavisset de collatione. Nam si interim ipse decessisset, heredi suo nihil relinqueret. Item si frater ejus decessisset, non admitteretur ad bonorum possessionem. † Quid ergo est? intelligendum est bonorum possessionem accipere & antequam caveat: sed si non caverit, ita observabitur, ut tota hereditas apud eum, qui in potestate fuerit, remaneat. §. 1. Emancipatus filius controversiam facit impuberi, qui se filium & in potestate patris fuisse dicit. Quæro, si bona sua ei emancipatus conferre debeat: Paulus notat: Puto conferendum esse exacta cautione: ut victus, sicut hereditatem, ita & quæ collata sunt, præstet. §. 2. Julianus: Quotiens contra tabulas bonorum possessio datur, emancipati bona sua conferre debent his solis qui in potestate patris fuerint: hoc quemadmodum expediri oporteat, queri solet: nam si bona a patre relicta, & emancipatorum in medium conferantur, & ita viriles partes sumantur: eveniet, ut (&) emancipatis quoque collatio ab ipsis facta profit. Videamus ergo, ne commodissimum sit, emancipatos quartam partem ex bonis paternis ferre, ex suis ter-

tiam? quod dico, exemplo manifestius fiet. Ponamus patrem quadringenta reliquisse, & duos in potestate filios, duos emancipatos: ex quibus alterum centum, alterum sexaginta in bonis habere: is, qui centum habebit, centum triginta tria & trientem feret: is vero, qui sexaginta contulerit, centum viginti: atque ita eveniet, ut collationis emolumentum ad solos, qui in potestate remanserint, perveniat. §. 3. Emancipati bona sua conferre cum his qui in potestate fuerunt, jubentur. §. 4. Quare sicut is qui in potestate est, dotem uxoris præcipit: ita emancipatus quoque, quasi præcipiat, retinere debet. §. 5. Emancipatus præteritus, si dum deliberat, caverit de bonorum collatione, nec bonorum possessionem petierit: agente fratre ex stipulatu, ipso jure tutus erit. Sed & si pecuniam contulerit, conditione eam repetet: omissa enim bonorum possessione, incipit pecunia sine causa esse apud heredem. §. 6. Qui duos filios in potestate habebat, & ex uno eorum nepotem, emancipavit filium, ex quo nepotem habebat: deinde emancipatus factus procreavit filium quem avus in locum filii adoptavit: & vel intestatus, vel testamento facto, præterito emancipato filio decessit. Quæsitum est, quid de bonorum possessione, quid de collatione juris esset? Respondi: Bonorum, de quibus queritur, tres partes fieri debent: ex quibus una pertinet ad filium, qui in potestate remansit, altera ad nepotem, qui in locum filii adoptatus est; tertia ad emancipatum filium & nepotem, qui in potestate remanserit: ita ut pater soli ei conferat, cum quo bonorum possessionem accipiat.

4. AFRICANUS lib. 4. Questionum.

Filium emancipatum dotem, quam filia suæ nomine dedit, conferre non debere: quia non sicut in matrisfamilias bonis esse dos intelligatur, ita & in patris, a quo sit profecta.

5. ULPIANUS lib. 79. ad Edictum.

Si quis filium habeat sui juris, & ex eo nepotem in potestate sua: consequenter erit dicendum, si nepos patris sui emancipati accipiat bonorum possessionem, de conferendis suis quoque bonis cavere eum debere, & esse similem ei, qui adoptavit: hoc enim Divi fratres rescripserunt, ut ad collationem avus compellatur. † Plane eodem Rescripto adjectum est sic: Nisi forte avus ille nullum ex his bonis fructum adquirere vult, paratusque est de potestate nepotem dimittere, ut ad emancipationem omne emolumentum bonorum possessionis perveniat. Nec ideo ea filia, quæ post emancipationem nata patri heres extitit, jure queri poterit, (inquit) quod eo facto collationis commodo excluditur: cum avo quandoque defuncto, ad bona ejus simul cum fratre possit venire. † Hac in patre adoptivo ratio reddi non potest: & tamen & ibi (idem) dicemus, si sine dolo malo emancipaverit. §. 1. Stipulatio autem collationis tunc committitur, cum interpellatus cum aliquo spatio, quo conferre potuit, non facit: maxime cum boni viri arbitrato collationem fieri, Edicto Prætoris insertum est. §. 2. Si ve ergo in totum collatio facta non est, si ve in partem facta: locum habebit hæc stipulatio.

§. 3. Et si quis non conferat ex hac stipulatione, si dolo fecerit, quo minus conferat: quanti ea res erit, in tantam pecuniam condemnabitur.

6. CELSUS lib. 10. Digestorum.

Dotem, (quam) dedit avus paternus, an post mortem avi mortua in matrimonio filia, patri reddi oporteat, quaeritur? occurrit aequitas rei, ut, quod pater meus propter me filiae meae nomine dedit, proinde sit, atque ipse dederim: quippe officium avi circa neptem ex officio patris erga filium pendet: & quia pater filiae, ideo avus propter filium nepti dotem dare debet: quid si filius (a patre) exheredatus est? Existimo non absurde etiam in exheredato filio idem posse defendi: nec infavorabilis sententia est, ut hoc saltem habeat ex paternis, quod propter illum datum est.

7. IDEM lib. 13. Digestorum.

Si nepotes in locum filii successerunt, una portio iis conferri debet, uti bonorum possessionis unam partem habeant: sed & ipsi ita conferre debent, quasi omnes unus essent.

8. PAPINIANUS lib. 3. Quaestionum.

Nonnunquam Praetor variantem non repellit, & consilium mutantis non aspernat. Unde quidam filium emancipatum, qui de bonis conferendis cavere fratribus noluit, audiendum postea putaverunt, si vellet oblata cautione beneficium bonorum possessionis exercere: tamen si responderi potest, videri eum possessionem repudiasse, qui formam possessionis conservare noluit. Sed benignior est diversa sententia: maxime cum de bonis parentis inter fratres disputetur: quem tamen facilius admittendum existimo, si intra tempus delatae possessionis cautionem offerat: nam post annum, quam delata esset bonorum possessio, voluntariam moram cautionis admittere, difficilius est.

9. IDEM lib. 5. Responsorum.

Filius emancipatus intestati patris bonorum possessionem accepit: nepos ex eodem in familia retentus, semissem hereditatis cum emolumento collationis habebit. † Idem nepos si postea possessionem intestati patris accipiat, fratri post emancipationem patris quaesito, & in familia retento, bona sua conferre cogetur.

10. SEAVOLA lib. 5. Quaestionum.

Si filius in potestate heres institutus adeat, & emancipato petente bonorum possessionem contra tabulas, ipse non petat: nec conferendum est ei: & ita Edictum se habet: sed magis sentio, ut quemadmodum pro parte hereditatem retinet jure, eo quod bonorum possessionem petere possit, ita & conferri ei debeat: utique cum injuriam per bonorum possessionem patiat.

11. PAULUS lib. 11. Responsorum.

Paulus respondit, ea, quae post mortem patris filio reddi debuerunt, emancipatum filium, quamvis prius consecutus sit, quam deberentur fratri, qui in potestate patris relictus est, conferre non debere: cum post mortem patris, non tam ex donatione, quam ex causa debiti, ea possidere videatur.

12. IDEM lib. 41. ad Edictum.

Si praegnantem quis uxorem reliquerit, & ea ventris nomine in possessionem missa fuerit: interim cessat collatio: nam antequam nascatur, non potest dici, in potestate morientis fuisse: sed nato conferetur.

TIT. VII.

DE DOTIS COLLATIONE.

1. ULPIANUS lib. 40. ad Edictum.

Quamquam ita demum ad collationem dotis Praetor cogat filiam, si petat bonorum possessionem: attamen & si non petat, conferre debet, si modo se bonis paternis misceat: & hoc D. Pius Ulpio Adriano rescripsit, etiam eam quae non petierit bonorum possessionem, ad collationem dotis per arbitrum familiae eriscunda posse compelli. §. 1. Si in stipulatum deducta sit dos: si quidem ipsa mulier stipulata sit, vel ipsi negotium gestum, aequae conferre cogetur; si vero alit quaesita est stipulatio, dicendum est cessare collationem; & si tantum promissa sit dos, collatio ejus fiet. §. 2. Si sit nepos & neptis ex eodem filio, & dotata sit neptis; sit & filius, non pater eorum: neptis omnem dotem soli fratri collatura est: emancipata autem neptis dotem & bona sua soli nepoti, non etiam patruo conferet. §. 3. Sed si sit neptis sola non etiam nepos ex eodem: tunc confertur patruo, itemque nepoti (vel nepti) ex alio. §. 4. Sed & si duae neptes sint ex diversis filiis, conferent & invicem & patruo: si ex eodem patre, tantum invicem conferent. §. 5. Cum dos confertur, impensarum necessarium sit deductio: ceterarum non. §. 6. Quod si jam factum divortium est, & maritus non sit solvendo: non debet integra dos computari mulieri, sed id quod ad mulierem potest pervenire, hoc est, quod facere maritus potest. §. 7. Si sub conditione pater, vel extraneus dotem promiserit, cautione opus erit, ut tunc conferat mulier dotem cum dotata esse coeperit. §. 8. Filiam quae ab intestato patri heres sit, conferre quidem dotem oportet, consequens autem est, ut ex pollicitatione (dotis) pro parte dimidia fratrem suum liberet: aequius enim est, in solidum de suo eam dotatam esse. §. 9. Si emancipatus filius, qui contra tabulas bonorum possessionem accepit, filiam dotatam habeat, non debet dotem ejus conferre: quia in bonis ejus non est.

2. GAIUS [lib. 14. ad Edictum provinc.]

Filia in adoptionem data & heres instituta debet, sicut emancipata, non solum bona sua, sed & dotem quae ad eam pertinere poterit, conferre: (si adhuc pater adoptivus vivit, hic necesse habebit conferre.)

3. ULPIANUS lib. 4. Disputationum.

Si filia fuerit heres instituta, collatione dotis non fungetur: unde si commissio ab altero Edicto, necesse habuerit contra tabulas bonorum possessionem accipere, dicendum est, quoniam nullam injuriam fratri facit, non debere eam dotem conferre: nam quod habuit ex judicio, convertitur ad contra tabulas bonorum possessionem. † Plane si ex minore parte fuit heres instituta, & alia quaedam in eam contulit

lit contra tabulas bonorum possessio, aucta portione ejus, dicendum erit collationis munere eam fungi: nisi forte contenta fuerit portione, ex qua instituta est; tunc enim dicendum est, ex judicio parentis eam venientem non debere munus collationis sustinere.

4. POMPONIUS l. 3. ad Quint. Mucium.

Si pater pro filia dotem promiserit, deinde exheredata, vel etiam emancipata & præterita legatum dederit: habebit filia etiam dotem præcipuam & legatum.

5. PAPINIUS lib. 5. Responsorum.

Filius emancipatus, qui possessionem contra tabulas accipere potuit, intestati patris possessionem accepit; atque ita filia, quæ mansit in potestate, cum ejusdem familiæ fratre heres instituta, possessionem intestati patris errorem fratris emancipati secuta accepit: dotem scripto fratri conferre non cogetur: cum ea possessio frustra petita sit, & filia patris voluntatem fini virilis partis retineat, id est, ut omnes trientes habeant, & bonorum possessio *Unde liberi* fingatur pro contra tabulas esse petita. §. 1. Filia quæ soluto matrimonio dotem conferre debuit, moram collationi fecit: viri boni arbitrato cogetur usuras quoque dotis conferre: cum emancipatus frater etiam fructus conferat, & filia partis suæ fructus percipiat.

6. IDEM lib. 6. Responsorum.

Pater filium emancipatum heredem instituit & filiam exheredavit, quæ inofficiosi lite peracta, partem dimidiam hereditatis abstulit: Non esse fratrem bona propria conferre cogendum respondit: nam & libertates competere placuit.

7. PAULUS lib. 11. Responsorum.

Nec ipsa dotem fratribus suis conferet, cum diverso jure fratres sunt heredes.

8. PAPINIUS lib. 11. Responsorum.

Pater nubenti filiæ quasdam res præter dotem dedit, eamque in familia retinuit, ac fratribus sub conditione, si dotem, & cætera quæ nubenti tradidit, contulisset, coheredem adscripsit: cum filia se bonis abstinuisset, fratribus res non in dotem datas vindicantibus exceptionem doli placuit obstare; quoniam pater filiam alterutrum habere voluit.

9. TRYPHONINUS [lib. 6. Disputat.]

Fuit quæstionis, an, si sua heres filia patri cum fratribus, contenta dote abstineat se bonis, compellatur eam conferre? Et Divus Marcus rescripsit, non compelli abstinentem se ab hereditate patris: ergo non tantum data apud maritum remanebit, sed & promissa exigetur etiam a fratribus: & est æris alieni loco; abscessit enim a bonis patris.

TIT. VIII.

DE CONJUNGENDIS CUM EMANCIPATO LIBERIS [EJUS].

1. ULPIANUS [lib. 40. ad Edictum].

Si quis ex his, quibus bonorum possessionem Prætor pollicetur, in potestate parentis, cum moritur, non fuerit: ei, liberisque, quos in ejusdem familia habuit, si ad eos hereditas suo nomine pertinebit, neque notam exheredationis

meruerunt, bonorum possessio ejus partis datur, quæ ad eum pertineret, si in potestate permanisset: ita ut ex ea parte dimidiam, reliquam liberi ejus, hisque duntaxat bona sua conferat.

§. 1. Hoc Edictum æquissimum est: ut neque emancipatus solus veniat, & excludat nepotes in potestate manentes; neque nepotes jure potestatis objiciantur patri suo. §. 2. Et in adoptionem datus filius & heres institutus, ad hoc Edictum pertinet, ut ei jungatur nepos, qui in avi sui naturalis potestate est. † Jungitur autem nepos patri sui emancipato, si pater præteritus sit, si institutus. Et hæc erit differentia inter in adoptionem datum & emancipatum: quod in adoptionem quidem dato non alias jungitur, nisi instituto, & alio committente Edictum: emancipato autem, si sit institutus emancipatus, si sit præteritus. §. 3. Filio in potestate ex bese, emancipato ex triente herede instituto, Julianus ait, nepotem præteritum petita contra tabulas bonorum possessione, patruo sextantem, patri unciam ablaturum. §. 4. Si pater emancipatus exheredatus sit, nepotibus ex eo præteritis, qui erant in potestate retenti: nepotes admittuntur: absurdum enim est, cum patri præterito jungantur, instituto eo vel exheredato non admitti. §. 5. Sed & si patruus eorum, qui erat in potestate, sit præteritus, pater exheredatus: debent nepotes admitti: nam exheredatus pater eorum pro mortuo habetur. §. 6. Si pater in potestate manens exheredatus, vel institutus sit, nepotem ex eo, si in potestate manentem, si emancipatum, ad bona avi neque vocari, neque vocandum esse, Scævola ait: totiens enim nepoti consulendum est, quotiens in potestate retentus est, patre emancipato. Liberos igitur in familia esse oportet, ut huic Edicto locus sit: ejus scilicet familia, cujus bonorum possessio petitur. Sed & si posthumus natus sit ex emancipato, ante emancipationem conceptus: idem erit dicendum. §. 7. Liberos autem non omnes simul vocat Prætor, sed gradatim, hoc est, eos, qui sui sunt: scil. nepotes, si sunt; si minus, eos qui sunt inferioris gradus: nec eos miscebitur: plane si sint ex emancipato nepos, & ex nepote ejus alio pronepos, dicendum erit utrumque ei jungi: ambo enim (in) suorum loco successerunt. §. 8. Si postliminio nepos redierit, dicendum est, eum patri emancipato conjungi. §. 9. Si pater ex duobus filiis, quos in potestate habuit, alterum emancipaverit, & nepotem ex eo in locum filii adoptaverit, & præterito emancipato decesserit: Julianus ait, nepoti in locum filii adoptato succurri oportere: ut quasi filius portionem habeat, quam haberet & si extraneus adoptatus esset: sic fiet (inquit) ut filius qui in potestate fuit, tertiam partem; nepos in locum filii adoptatus, aliam tertiam; emancipatus filius cum nepote altero retento in potestate partiat: nec enim minus debet ferre nepos in locum filii adoptatus, quam si ab extraneo esset adoptatus. §. 10. Illud non interest, quanta portio hereditatis ad nepotem pertineat, an perquam modica: nam & si modica sit, attamen dicemus esse locum

locum huic parti Edicti. §. 11. Inter ipsum filium & liberos ejus dividitur hereditas, ita ut ipse dimidium, liberi dimidium habeant. Proinde pone solum esse filium emancipatum, & nepotes in potestate duos, neminem præterea ex liberis: habebit emancipatus dimidiam partem hereditatis, (&) aliam dimidiam duo nepotes, ut quadrantes ferant. † Sed si sit præterea alius (filius): eveniet, ut filius habeat dimidiam partem hereditatis, ex quo nepotes non sunt; alius filius semissem cum filiis suis: ita ut quadrantem hereditatis ipse ferat, quadrans inter liberos ejus dividatur. † Sed si ambo filii sint emancipati, & habeant singuli nepotes: eveniet ut singuli singulos semisses cum nepotibus suis dividant: ita ut ipsi quidem quadrantes ferant, nepotes autem residuos quadrantes. Et si alter duos filios, alter tres habeant: quadrans unus inter duos, alius inter tres dividitur. §. 12. Si quis ex nepotibus portionem suam omiserit, eveniet, ut non ad patrem ejus, sed magis ad fratrem pertineat. Sed & si omnes nepotes omittant, patruo nihil adcreset: sed soli patri. Quod (&) si pater omiserit, tunc patruo adcreset. §. 13. Emancipatus filius, si quidem nepotes in avi potestate non habeat, fratribus suis conferet: sed si sint nepotes, voluit eum Prætor filiis suis, qui sunt in potestate, solis conferre: merito: quia veniendo ad bonorum possessionem, illis solis injuriam facit. §. 14. Nunc videamus, quantum eis conferat? & quidem semper, cum fratribus emancipatus confert, virilem sibi detrahit: utrum & in eo casu virilem detrahat? an vero quia dimidiam partem habeat bonorum possessionis: dimidiam partem etiam bonorum suorum conferat? Et puto dimidiam tantum bonorum eis partem conferre: nam etsi alius emancipatus sit filius, alius in potestate retentus: filius emancipatus his duobus nepotibus unam partem tantum conferet, & patruo eorum, qui in potestate mansit, unam partem dabit, tertiam ipse habebit: nec quod nepotibus confertur a patruo emancipato, ipsi patri conferent: hoc enim non de bonis avi, sed propter bona postea eis accessit. §. 15. Eveniet igitur, ut pater emancipatus, si centum in bonis habeat, quinquaginta sibi detrahat: residua quinquaginta omnibus nepotibus (id est, filiis suis) conferat: aut si unum nepotem habeat, & duos ex alio pronepotes, ita dividat quinquaginta, ut nepos habeat vigintiquinque, pronepotes ex alio uno vigintiquinque: nam & bonorum possessionis ambo unam partem habent. §. 16. Si sit filius in potestate, alius emancipatus, ex defuncto unus nepos in potestate, alius (nepos) emancipatus: eleganter Scævola tractat, patruus emancipatus quantum nepotibus, quantum fratri suo conferat? Et ait posse dici, tres eum partes facere: unam sibi, unam fratri, unam istis collaturum: quamvis hi minus quam patruus ex hereditate avi concurrente patre sint habituri: quæ sententia vera est. §. 17. Sed etsi sint duo nepotes ex eo dem filio; hique emancipati sunt, & ex altero eorum pronepos in potestate defuncti: partem habebit nepos unus, aliam nepos cum filio suo. §. 18. Sed etsi nepos, & ex alio nepote de-

functo duo pronepotes: unus ex pronepotibus emancipatus soli fratri suo conferat; vel si frater non est, soli patruo, non etiam patruo majori.

2. PAULUS lib. 41. ad Edictum.

Nihil in hac parte Edicti cavit prætor, ut legata exceptis personis nepos præstet. Sed potest superior sermo & ad hunc casum referri: nam absurdum est, patrem quidem ejus legata præstare, ipsum vero plus habere, cum eadem conditione in eandem partem vocantur.

3. MARCELLUS lib. 9. Digestorum.

Qui duos filios habebat, alterum ex his emancipavit, nepotem ex eo in potestate retinuit: emancipatus filium sustulit, & a patre exheredatus est. Quæro, cum frater ejus, & ipse emancipatus præteritus sit, & nepotes ex emancipato filio ab avo heredes instituti: quid de bonorum possessione juris sit; & quid intersit, si emancipatum quoque, ex quo nepotes erant nati, præteritum esse ponamus? Respondi: si filium retento ex eo nepote emancipaverit, & emancipatus procreaverit filium, & heres uterque nepos institutus fuerit, pater eorum exheredatus, alius filius præteritus: solus filius præteritus bonorum possessionem contra tabulas petere poterit: exheredatus enim obstat filiis suis post emancipationem susceptis: nepoti tamen retento in potestate bonorum possessio dari debet: quoniam si pater ejus emancipatus præteritus esset, simul cum eo bonorum possessionem accipere posset propter id caput Edicti, quod a Juliano introductum est; id est, ex nova clausula: nec debet deterioris esse conditionis, quia pater ejus exheredatus sit: idque ei præterito quoque præstari oportebit: sed fratris ejus, qui post emancipationem natus est, diversa conditio est: conservanda est tamen & illi ad virilem partem hereditas, sicut etiam Imperator Antoninus in persona neptis ex filia rescripsit.

4. MODESTINUS lib. 6. Pandectarum.

Emancipato quis filio retinuit ex eo nepotes in potestate: filius emancipatus susceptis postea liberis decessit. Placuit in avi potestate manentes, simul cum his, qui post emancipationem nati sunt, decreto bonorum possessionem accipere: manente eo, ut si velit avus sibi per nepotes adquiri, bona sua conferat; aut nepotes emancipet, ut sibi emolumentum paternæ hereditatis adquirant: idque (ita) D. Marcus rescripsit.

5. IDEM lib. 6. Differentiarum.

Si nepos exheredatus hæres extiterit ei, quem avus heredem fecerat, deinde pater ejus emancipatus testamento præteritus accipiat contra tabulas patris bonorum possessionem: jungi patri suo nepos non poterit, sed ut extraneus excludatur: quia non suo nomine avo heres extiterit.

6. SCÆVOLA lib. 5. Questionum.

Si quis filium habens in potestate, extraneum in nepotis locum quasi ex eo filium natum adoptet, mox filium emancipet: non jungetur hic nepos filio emancipato: quia defuit esse emancipato ex liberis.

7. TRYPHONINUS lib. (1.) 6. Disput.

Si post emancipationem filii susceptus ex eo fuerit nepos, conservanda illi erit portio: sed quan-

quanta, videamus? finge enim patruo scripto heredi coheredem datum hunc nepotem, patrem autem ejusdem präteritum accepisse contra tabulas bonorum possessionem: quod ad Edictum Prætoris attinet, semisses bonorum fient, nunc vero post Constitutionem Divi Pii, si conservatur pars nepoti, utrum virilis, an quarta debeat servari? Nam si in avi potestate fuisset, conjungebatur in unam partem cum patre suo: & proponamus esse alium ex eodem nepotem in familia avi: duo unam quartam habituri erant, patre eorum accipiente contra tabulas bonorum possessionem, si fuissent in avi potestate: an ergo nunc in fescunciam tuendus sit, qui non in familia retentus est? & cui abscedet pars, quæ huic cessura est? patri ejus tantum, an & patruo? & puto, & patruo: nam & legatum eidem datum præstaret.

TIT. IX.

DE VENTRE IN POSSESSIONEM
MITTENDO, ET CURATORE
EJUS.

I. ULPIANUS lib. 41. ad Edictum.

Sicuti liberorum eorum, qui jam in rebus humanis sunt, curam Prætor habuit: ita etiam eos, qui nondum nati sint, propter spem nascendi non neglexit: nam & hac parte Edicti eos tuitus est, dum ventrem mittit in possessionem vice contra tabulas bonorum possessionis. §. 1. Prægnantem esse mulierem oportet omnimodo, nec dicere se prægnantem sufficit: quare nec tenet datio bonorum possessionis, nisi vere prægnans fuit, & mortis tempore, & eo quo mitti in possessionem petit. §. 2. Totiens autem mittitur in possessionem venter, si non est exheredatus, & id quod in utero erit, inter suos heredes futurum erit. † Sed & si incertum sit, aliquo tamen casu possit existere, quo, qui editur, suus futurus sit, ventrem mittimus: æquius enim est, vel frustra nonnunquam impendia fieri, quam denegari aliquando alimenta ei qui dominus bonorum aliquo casu futurus est. §. 3. Quare & si ita exhereditatio facta sit, *Si mihi filius unus nascetur, exheres esto*: quia filia nasci potest, vel plures filii, vel filius, & filia, venter in possessionem mittetur: satis est enim sub incerto ejus, qui edetur, ali etiam eum, qui exheredatus sit: quam eum, qui non sit exheredatus, famie necari ratumque esse debet, quod diminutum est; quamvis is nascatur, qui repellitur. §. 4. Idem erit dicendum, & si mulier, quæ fuit in possessione, abortum fecisset. §. 5. Sed & si sub conditione posthumus sit exheredatus, pedente conditione, Pedii sententiam admittimus, existimantis posse ventrem in possessionem mitti: quia sub incerto utilius est ventrem ali. §. 6. Si venter ab institutis exheredatus sit, a substitutis præteritis: Marcellus negat in possessionem eum mitti posse viventibus institutis: quia exheredatus est: quod verum est. §. 7. Per contrarium autem si ab institutis præteritis sit venter, a substitutis exheredatus: vivis institutis, mittendus est in possessionem: quod si non vivant, negat mittendum: quia ad eum gradum devoluta hereditas est,

a quo exheredatus est. §. 8. Si filius ab hostibus captus sit, uxor ejus prægnans in possessionem socieri bonorum mittenda est: nam aliquo casu spes est, id quod nascitur, inter suos heredes futurum; ut puta si pater ejus apud hostes decedat. §. 9. Sed & si quis ventrem exheredasset, *Qui mihi intra menses tres mortis mee natus erit, exheres esto*; vel *Qui post tres menses*: venter in possessionem utique mittetur: quia aliquo casu suus heres futurus est: & sane benigniorem esse Prætor in hac parte oportebit: ne, qui speratur, ante vitam necetur. §. 10. Rectissime autem Prætor nusquam uxoris fecit mentionem: quia fieri potest, ut mortis tempore uxor non fuerit, quæ se ex eo prægnantem dicit. §. 11. Etiam ex emancipato venter ad possessionem admittitur. Unde apud Julianum lib. 27 Digestorum queritur, si emancipatus quis sit, uxore jam prægnante, deinde decessisset, & pater ejus mortuus sit: an venter in possessionem emancipati patris mitti possit: Et rectissime scripsit, rationem non esse, cur venter, quem Edictum admittit, repelli debeat: est enim acquisitum partui consuli, qui natus bonorum possessionem accepturus est. Sed [et] si avus viveret, similiter ventrem admitteremus. §. 12. Si filius in adoptionem datus decesserit prægnante uxore, tunc deinde adoptator defunctus fuerit: mittetur venter in possessionem avi adoptivi. † Sed an etiam in ejus, qui in adoptionem dederat filium, mittetur, videamus? Et si hic nepos posthumus heres ab avo naturali institutus sit, mittetur in possessionem: quia, & nato ei, si nemo ex liberis sit alius, bonorum possessio secundum tabulas dari potest; aut si sint liberi præteriti, etiam contra tabulas cum ipsis potest accipere. §. 13. Si pater nuru prægnante filium emancipaverit, non in totum repelli uterus debet: namque natus solet patri ex novo Edicto jungi. Et generaliter, quibus casibus patri jungitur natus, admittendus est venter in possessionem. §. 14. Si ea, quæ in possessionem vult ire, uxor negetur, vel nurus, vel esse, vel fuisse, vel ex eo prægnans non esse contendatur: decretum interponit Prætor (ad) exemplum Carboniani Edicti. Et ita D. Hadrianus Claudio Proculo Prætori rescripsit, ut summam de re cognosceret: & si manifesta calumnia videbatur ejus, quæ ventris nomine in possessionem mitti desiderat, nihil novi decerneret: si dubitari de re poterit, operam daret, ne præjudicium fiat ei, quod in utero est; sed ventrem in possessionem mitti oportet. Apparet itaque, nisi manifesta sit calumniatrix mulier, debere eam decretum eligere: & ubi omnino juste dubitari poterit, an ex eo prægnans sit, decreto tuenda est, ne præjudicium partui fiat. Idemque est, & si status mulieri controversia fiat. §. 15. Et generaliter, ex quibus causis Carbonianam bonorum possessionem puero Prætor dare solitus est, ex hisdem causis ventri quoque subvenire Prætor debere non dubitamus: eo facilius quo favorabilior est causa partus, quam pueri; partui enim in hoc favetur, ut in lucem producat: puero, ut in familiam inducatur; partus enim iste alendus est, qui

(&) si non tantum parenti, cujus esse dicitur, verum etiam Reipublicæ nascitur. §. 16. Si quis prima uxore prægnante facta, mox aliam duxerit, eamque prægnantem fecerit, diemque suum obierit: Edictum ambobus sufficit: videlicet cum nemo contendit, nec calumniatricem dicit. §. 17. Quotiens autem venter in possessionem mittitur, solet mulier curatorem ventri petere: solet & bonis: Sed si quidem tantum ventri curator datus sit, creditoribus permittendum, in custodia bonorum esse: si vero non tantum ventri, sed etiam bonis curator datus est, possunt esse securi creditores; cum periculum ad curatorem pertineat: idcirco curatorem bonis ex inquisitione dandum, idoneum scilicet, oportet creditores curare: vel si quis alius est, qui non edito partu successionem speret. §. 18. Hoc autem jure utimur, ut idem curator & bonis & ventri detur: sed si creditores intrent, vel qui sperat se successurum: diligentius atque circumspectius id fieri debebit, & plures, si de fiderentur, dandi sunt. §. 19. Mulier autem in possessionem missa, ea sola, sine quibus foetus sustineri, & ad partum usque produci non possit, sumere ex bonis debet: & in hanc rem curator constituendus est, qui cibum, potum, vestitum, tectum mulieri præstet pro facultatibus defuncti, & pro dignitate ejus atque mulieris. §. 20. Deminatio autem ad hos sumptus fieri debet, primum ex pecunia numerata: si ea non fuerit, ex his rebus quæ patrimonia onerare magis impendio, quam augere fructibus consueverunt. §. 21. Item si periculum est, ne interim res usucapiantur, ne debitores tempore liberentur: idem curare debet. §. 22. Ita igitur curam hoc quoque officio administrabit, quo solent curatores atque tutores pupillorum. §. 23. Eligitur autem curator aut ex his, qui tutores dati sunt posthumo: aut (ex) necessariis adfinibusque, aut (ex) substitutis, aut ex amicis defuncti, aut ex creditoribus: sed utique is, qui idoneus videbitur: aut si de personis eorum quaestio moveatur, vir bonus eligitur. §. 24. Quod si nondum sit curator constitutus (quia plerumque aut non petitur, aut tardius petitur, aut serius datur): Servius agebat, res hereditarias heredem institutum vel substitutum obsignare non debere, sed tantum pernumerare, & mulieri assignare. §. 25. Idem ait, ad custodienda ea, quæ sine custodia salva esse non possunt, custodem ab herede ponendum: ut puta pecoris; & si nondum mensis vindemiæ facta sit: & si fuerit controversia, quantum deminui oporteat: arbitrum dandum. §. 26. Curatore autem constituto, hæc omnia cessare puto: conscribere tamen curatori debent & vendenti, & inventarium rerum facienti. §. 27. Tamdiu autem venter in possessionem esse debet, quamdiu aut pariat, aut abortum faciat, aut certum sit eam, non esse prægnantem. §. 28. Et si sciens prudensque se prægnantem non esse, consumpserit: de suo eam id consumpsisse, Labeo ait.

2. PAULUS lib. 41. ad Edictum.

Sed & si eum ediderit, qui repulsus est: discedere debet.

3. HERMOGENIANUS l. 3. Juris Epit.
Sumptus autem ab ea facti bona fide, non repetuntur.

4. PAULUS lib. 41. ad Edictum.

Habitatio quoque si domum defunctus non habuit, conducenda erit mulieri. §. 1. Servis quoque mulieris, qui necessarii sunt ad ministerium ejus, secundum dignitatem cibaria præstanda sunt.

5. GAIUS lib. 14. ad Edictum Provinc.

Curator ventris alimenta mulieri statuere debet: nec ad rem pertinet, an dotem habeat, unde sustentare se possit: quia videntur, quæ ita præstantur, ipsi præstari, qui in utero est. §. 1. Curator ventri datus, solvendi debiti rationem habere debet: utique ejus, quod sub pœna, aut pignoribus pretiosis debetur.

6. ULPIANUS lib. 41. ad Edictum.

Extraneo posthumo herede instituto, non aliter venter in possessionem mittitur, nisi mater aliunde se alere non possit: ne forte ei, qui natus bonorum possessor futurus est, denegasse alimenta videamur.

7. IDEM [lib. 47. ad Edictum.]

Ubicumque ab intestato admittitur quis, illic & venter admittitur; scilicet si talis fuerit is, qui in utero est, ut si in rebus humanis esset, bonorum possessionem petere posset: ut in omnibus partibus Edicti pro superstite habeatur is, qui in utero est. §. 1. Interdum non passim, sed cum causæ cognitione mitti venter in possessionem debet, si quis sit, qui controversiam referat. Sed hoc tantum ad eum ventrem erit referendum, qui cum liberis admittitur: cæterum si mittatur *Unde legitimi*, vel qua alia ex parte, dicendum est, non esse causæ cognitionem necessariam: nec enim æquum est, in tempus pubertatis ventrem vesci de alieno, in tempus pubertatis dilata controversia. Sed enim placet, omnes controversias, quæ quali status controversiam continent, in tempus pubertatis differri: sed non ut in possessione sit, status controversia dilata, sed sine possessione. §. 2. Quamvis autem Prætor ventrem in possessionem mittat cum his, quibus possessionem dederit: attamen etiam solus venter admittetur ad bonorum possessionem.

8. PAULUS [lib. 1. de Adulteris.]

Si ventris nomine mulier missa sit in possessionem, Divus Hadrianus Calpurnio Flacco, differendam accusationem adulterii, rescripsit: ne quod præjudicium fieret nato.

9. ULPIANUS [lib. 15. ad Sabinum.]

Cum venter mittitur in possessionem, quod in ventris alimenta deminutum est, detrahatur velut æs alienum.

10. PAULUS [lib. 7. Quæstionum.]

Posthumus natus quocunque tempore; qui tamen testatoris morte conceptus jam erit, potest agnoscere bonorum possessionem: nam & ventrem Prætor ex omnibus Edicti [partibus] mittit in possessionem bonorum: non missurus scilicet, si ei nato daturus non esset bonorum possessionem.

TIT. X.

DE CARBONIANO EDICTO.

I. ULPIANUS [lib. 41. ad Edictum].

Si cui controversia fiet, an inter liberos sit: & impubes sit, causa cognita perinde possessio datur, ac si nulla de ea re controversia esset: & iudicium in tempus pubertatis causa cognita differtur.

§. 1. Eum, qui controversiam facit, si pro pupillo satis ei non detur, simul in possessionem eorum bonorum esse Prætor jubet. §. 2. Non tantum masculi, sed & fœminæ ex virili sexu descendentes, Carboniani commodum habebunt. §. 3. Et generaliter dicimus, his demum Carbonianum competere, quibus contra tabulas bonorum possessio competit: his vero non competere, qui repellentur a contra tabulas bonorum possessione.

§. 4. Si quis non ab aliquo hanc controversiam patiat, quod inter liberos non sit, sed ab ipso patre; utputa nepos, qui se retentum in potestate avi dicit ab emancipato patre, qui jungi desiderat: an differri debeat? & magis est, ut differatur: parvi enim refert, quis ei controversiam faciat, cum, etsi testator eum negaverit ex liberis, non tamen exheredem scripserit, Carboniano possit esse locus. §. 5. Sed & si quis non tantum ex liberis negetur esse, verum servus etiam esse dicatur, forte ex ancilla editus: Julianus scripsit, adhuc Carboniano locum esse: quod & Divus Pius rescripsit: nam vel magis consulendum est his, quibus majus periculum intenditur: nam si aliter observetur, inventa erit ratio, quemadmodum audacissimus quisque majore injuria impuberem adficiat, quod & plura & graviora de eo mentiantur.

§. 6. Sed etsi ipse defunctus servus esse dicatur, idem erit dicendum. §. 7. Sed & si fiscus facit impuberi controversiam, Carbonianum Edictum potest locum habere. §. 8. Pomponius lib. 79. ad Edictum scripsit, cum filius heres vel exheres scriptus est, Carbonianum Edictum cessare, quamvis filius esse negetur: quia vel quasi scriptus habet bonorum possessionem etiam si filius non est; vel repellitur quasi exheredatus, etsi filius esse videatur: nisi forte posthumus [inquit] est heres institutus, & natus negetur esse filius, sed subjectus esse diceretur; quo casu ejus partitantum danda est ei bonorum possessio, ex qua institutus est. §. 9. Idem ait, cum quidam exheredem scripserit filium, quod diceret, *eum ex adulterio conceptum*: quia fieret ei hæc controversia, an inter liberos sit, ex hac parte Edicti ei bonorum possessionem competere: cum, si sine elogio exheres scriptus esset, non haberet bonorum possessionem: Idemque, & si ita sit scriptum, *Quisquis est, qui filium meum se esse dicit, exheres esto*: quia non est filius exheredatus. §. 10. Si quis filium suum heredem instituerit ex minima parte sic, *Ille qui ex illa natus est, heres esto*, non quasi filium suum; deinde hic contendat, patrem intestatum decessisse, seque ei suum heredem esse: interest, coheredes ejus utrum negent eum filium, an vero contendant testamentum valere. Si testamentum valere contendunt, controversia non est differenda, & Carbonianum cessat: quod (si) filium eum negant, & ad ipsos potius quasi ad

consanguineos hereditatem pertinere dicunt: data bonorum possessione impuberi, controversia in tempus pubertatis differtur. §. 11. Si mater subjecti partus arguatur, an differenda sit quæstio propter statum pueri, quaritur? Et si quidem pupillistatus in dubium devocatur, differri quæstio in tempus pubertatis debet: cum metus potest esse, ne minus idonee defendatur: cum vero mater rea postulatur, utique integra fide & majore constantia causam defensiva recenti tempore: dubium non est, cognitionem fieri oportere: & post eventum cognitionis, si suppositum (partum) apparuerit, actiones hereditariæ puero denegandæ sunt, omniaque perinde habenda, atque si heres scriptus non fuisset.

2. MARCIANUS lib. 14. Institutionum.

Licet mulier, quæ partum subjecisse dicitur, decesserit: tamen, si participes maleficii sint, in præsentis cognoscendum est: si autem nemo sit, qui puniri possit, quia omnes participes facinoris forte decesserint: secundum Carbonianum Edictum in tempus pubertatis differenda cognitio est.

3. ULPIANUS [lib. 41. ad Edictum].

Carbonianum Edictum aptatum est ad contra tabulas bonorum possessionem, & intestati: cum & in secundum tabulas in quibusdam casibus possit videri necessarium Edictum; veluti si paterfamilias ita instituerit, *Posthumus heres esto*, vel *Posthuma heres esto*, & negetur esse verum, quod in testamento scriptum est. §. 1. Et cum de fideicommissis, (vel) de legatis quaritur, differri potest causa in tempus pubertatis: id enim Divus Pius Claudius Hadriano rescripsit. §. 2. Quamvis scripto heredi non promitti bonorum possessionem ex Edicto Carboniano certum sit: tamen quæstionem status in tempus pubertatis differri, procul dubio est. Ergo si quidem de parentis bonis simul, & de statu controversia fiat: hoc Edictum locum habebit: sin vero tantum status: differetur quæstio in tempus pubertatis; sed non ex Carboniano, sed ex Constitutionibus. §. 3. Puberi quamvis minori vigintiquinque annis Carbonianum non succurrit: Sed (si), cum esset pubes, quasi impubes obrepserit, bonorumque possessionem accepit: dicendum erit, nihil eum egisse. Nam etsi impubes esset, mox pubes factus, finiretur bonorum possessionis emolumentum. §. 4. Causæ cognitio in eo vertitur, ut si manifesta calumnia appareret eorum qui infantibus bonorum possessionem peterent, non daretur bonorum possessio. Summatim ergo, cum petitur ex Carboniano bonorum possessio: debet Prætor cognoscere. Et si quidem absolutam causam invenerit, evidenterque probatur filium non esse: negare debet ei bonorum possessionem Carbonianam: si vero ambigam causam, hoc est, vel modicum pro puero facientem, ut non videatur evidenter filius non esse: dabit ei Carbonianam bonorum possessionem. §. 5. Dux autem sunt causæ cognitionis: una dandæ Carbonianæ possessionis, quæ habet commodum illud, ut perinde, atque si nullam contro-

roversiam pateretur impubes, possessionem accipiat: alia causæ cognitio illa, utrum differri debeat in tempus pubertatis cognitio, an representari. Hoc autem diligentissime Prætori examinandum est, an expediat pupillo representari cognitionem, an potius differri in tempus pubertatis: & maxime inquirere hoc a cognatis, matre, tutoribusque pupilli debet. Finge esse testes quosdam, qui dilata controversia aut mutabunt consilium, aut decedent, aut propter temporis intervallum non eandem fidem habebunt: vel finge esse anam oblietricem, vel ancillas, quæ veritatem pro partu possunt insinuare; vel instrumenta satis idonea ad victoriam, vel quædam alia argumenta: ut magis d. innum patiatur pupillus, quod differretur cognitio, quam compendium, quod non representatur: finge, pupillum satis dare non posse, & admissos in possessionem, qui de hereditate controversiam faciunt, multa posse subtrahere, novare, moliri: aut stulti, aut iniqui Prætoris erit, rem in tempus pubertatis differre cum summo ejus incommodo, cui consultum velit. Divus etiam Hadrianus, ita rescriptit: *Quod in tempus pubertatis res differri solet, pupillorum casu sit, ne de statu periclitentur, antequam se tueri possint: ceterum si idoneos habeant, a quibus defendantur, & tam expeditam causam, ut ipsorum intersit, mature de ea judicari, & tutores eorum iudicio experiri volunt: non debet adversus pupillos observari, quod pro ipsis excogitatum est; & pendere status eorum, cum jam possit indubitatus esse.* §. 6. Si mater impuberis, subiecti partus rea postulata, causam obtinuerit, poterit adhuc superesse status quæstio: ut puta si dicatur, aut non esse ex ipso defuncto conceptus, aut ex ipso quidem, sed non ex matrimonio editus. §. 7. Si is, qui status controversiam filio faciebat & solum se filium dicebat, decesserit, & mater ei heres extiterit: si quidem eandem controversiam impuberi mater faciat, qui se ex alia natum adfirmat, quam filius ejus faciebat, scilicet ut neget eum filium, idcircoque ad se totam hereditatem ex persona filii sui defuncti pertinere (debere); in tempus pubertatis differri Julianus ait: quia nihil interest suo, an hereditario nomine controversiam faciat. † Plane si mater concedat, hunc quoque defuncti filium esse, idcircoque partem dimidiam hereditatis sibi vindicet ex bonis paternis: non erit iudicium in tempus pubertatis differendum: non enim de paternis, sed de fraternis bonis impuberi sit controversia. §. 8. Ibidem Julianus quærit: Si duo impuberes patiantur status controversiam, & alter eorum puberit: expectari alterius quoque pubertas debet: scilicet ut sic de utriusque statu agatur, ne aliquod præjudicium fiat impuberi per puberis personam. §. 9. Parvi refert, utrum petitor sit impubes, an possessor qui status controversiam patitur: nam si ve possideat, si ve petat, in tempus pubertatis differretur. §. 10. Si duo impuberes invicem faciant status controversiam: interest, utrum quisque se solum filium dicat, an & se. Nam si se solum dicat filium: dicendum est debere controversiam ad utriusque pubertatem differre, si ve petitor, si ve possessor

fit. † Si vero alter se solum, alter & se dicat: si quidem ille adoleverit, qui se solum dicat, adhuc differretur controversia propter pueritiam ejus, qui & se dicit; sed de parte non de toto; de parte enim utique nec litigatur: quod si ille adoleverit qui & se dicit, ille impubes sit qui se solum dicit: non differretur controversia: nec enim patitur impubes status controversiam, sed facit; cum hic pubes & se dicat, illum non neget filium. §. 11. Si quis liber, & heres esse iustus, status controversiam, sed facit; cum hic pubes & se dicat, illum non neget filium. §. 11. Si quis liber, & heres esse iustus, status controversiam impuberi faciat, qui filius esse, & testamentum patris rupisse dicitur: Julianus ait, utraque iudicia & hereditatis, & libertatis in tempus pubertatis differenda, neutrum enim eorum ita explicari potest, ut non conditioni ejus, qui se filium esse contendat, præjudicetur. Ceteræ quoque libertatis quæstiones ex testamento pendentes in tempus pubertatis differantur. §. 12. Cum extaret impubes, qui se filium defuncti diceret, debitoresque negent eum filium esse defuncti, & intestati hereditatem ad agnatum, qui forte trans mare aberit, pertinere: necessarium erit puero Carbonianum Edictum: sed & absenti erit prospiciendum, ut cautio præstetur. §. 13. Missum autem ex Carboniano in possessionem student Prætores possessorem constituere: quod si cceperit aut hereditatem petere quasi bonorum possessor Carbonianus, aut singulas res: rectissime Julianus lib. 24. Digestorum scribit, exceptione eum summovendum: contentus enim esse debet hac prærogativa, quod possessorem eum Prætor tantisper constituit: si igitur vult hereditatem aut singulas res petere, petat (inquit) directa actione quasi heres, ut ea petitione judicari possit, an quasi ex liberis heres sit: ne præsumptio Carbonianæ bonorum possessionis injuriam adversariis afferat: quæ sententia habet rationem, & æquitatem. §. 14. Hæc autem possessio intra annum datur: sicuti ordinariæ quoque, quæ liberis dantur, intra annum dantur. §. 15. Sed oportebit hunc, qui se filium dicit, non solum Carbonianam bonorum possessionem accipere: verum etiam ordinariam agnoscere. §. 16. Currunt autem tempora ad utramque bonorum possessionem separatim: Ordinariæ quidem, ex quo patrem suum decessisse scit, & facultatem bonorum possessionis petendæ habuit; Carbonianæ vero (ex) eo tempore, ex quo controversiam sibi fieri cognovit.

4. JULIANUS lib. 24. Digestorum.

[Deo si ex prima parte Edicti bonorum possessionem non petierit: alias poterit ex sequenti parte Edicti ad exemplum Carboniani accipere bonorum possessionem: alias non poterit. Nam si confestim post patris mortem controversia ei facta fuerit, an inter liberos bonorum possessionem accipere possit: simul ad utriusque Edicti causam annus cessisse videbitur: si vero interposito tempore scierit controversiam sibi moveri: poterit etiam finito tempore, intra quod ex prima parte bonorum possessionem acceperat, ex sequenti bonorum possessionem petere: quam

quam cum acceperit, perpetuo possessoris actionibus utetur: sed si post pubertatem contra eum iudicatum fuerit, denegabuntur ei actiones.

5. ULPIANUS lib. 41. ad Edictum.

Sed si is, qui controversiam impuberi facit, ex liberis sit: eveniet, ut, siue caveat hic, cui status sit controversia, siue non caveat, attamen simul sit in possessionem. §. 1. Si impubes non defendatur, idcircoque missus sit in possessionem etiam adversarius ejus: actiones hereditarias quis exercebit? Et ait Julianus lib. 24 Digestorum, curatorem constitui debere, qui omnia curet, actiones exerceat. † Denique scribit, etiam eum, qui cum impubere missus est in possessionem, actiones posse adversus curatorem intendere, nec esse prohibendum: nullum enim per hoc præjudicium hereditati fieri: nam & adversus ipsum pupillum, si satisdedit, recte exerceatur. §. 2. Quoties impubes satis non dat, mittitur in possessionem adversarius ejus, siue satisdet, siue non det: si velit adversarius committi sibi administrationem, satisfacere debet pupillo: ceterum, si satis non det, debet curator constitui, per quem bona administrantur. † Adversarius autem si satisdederit, res, quæ tempore periturae, aut deteriores futurae sint, distrahere debet: item a debitoribus, qui tempore liberabuntur, exigere debet: cetera cum pupillo possidebit. §. 3. An autem voscendi causa deminueri possit is, qui ex Carboniano missus est, videamus: & si quidem satis impubes dedit, siue decrevit Praeses, siue non, deminuet voscendi causa: & hoc minus restituet hereditatis petitori: quod si satisfacere non potuit, & aliter alere se videtur non posse, deminuendi causa usque ad id, quod alimentis ejus necessarium est, mittendus est: nec mirum debet videri, hereditatem propter alimenta minui ejus, quem fortasse iudicabitur filium non esse: cum omnium Edictis venter in possessionem mittatur, & alimenta mulieri præstentur propter eum, qui potest non nasci; majorque cura debeat adhiberi, ne fame pereat filius, quam ne minor hereditas ad petitem perveniat, si apparuit filium non esse. §. 4. Maxime autem puto, si missus fuerit in possessionem adversarius, desiderandum a Praetore, ne instrumenta in possessionem suam redigat: ceterum decipietur pupillus, dum vel instruitur adversarius ejus, vel etiam intercipere ea potest. §. 5. Cum autem in satisfactione & pupillus & adversarius ejus cessant, curator constituendus est, qui bona administrat, & quandoque ei, qui iudicio vicerit, restituat. † Quid tamen, si tutores pupilli velint administrare? Non erunt audiendi, nisi satis dederint nomine pupilli, aut curatores quoque iidem ipsi sint constituti.

6. PAULUS lib. 41. ad Edictum.

De bonis maternis an decretum interponendum sit, quaeritur? & decretum quidem non est interponendum: dilatio autem longissima danda est, quæ in tempus pubertatis extrahet negotium. §. 1. Plane si simul de paternis, & (de) maternis bonis controversia sit, vel etiam de fratribus: & has controversias in tempus pubertatis

deferendas esse, Julianus respondit: §. 2. Huic autem Edicto locus est, etiam si ab intestato ad bonorum possessionem veniant liberi: tamen si ex inferioribus partibus petant, qua legitimi vocantur, quoniam sui sint; vel ex illa qua cognatis datur. §. 3. Ita demum autem huic Edicto locus est, si (status), & hereditatis controversia sit: nam si tantum status, quod (puta) servius, dicatur esse, nec ulla bonorum controversia sit: hoc casu liberale iudicium statim explicandum erit. §. 4. Qui pupillo controversiam facit, si simul cum eo in possessionem missus est: alii ex bonis defuncti non debebit, nec quicquam de bonis deminueri: hæc enim possessio pro satisfactione cedit. §. 5. Non solum alimenta pupillo præstari debent: sed & in studia, & in ceteras necessarias impensas debet impendi pro modo facultatum. §. 6. Post pubertatem quaeritur, an actoris partes sustinere debeat, qui ex Carboniano missus est in possessionem? & responsum est, rei partes enim sustinere debere: maxime si cavit: sed & si non caverat, si nunc paratus sit cavere, quasi possessor conveniendus est. Quod si nunc non caveat, possessio transfertur adversario satis offerente, perinde atque si nunc primum ab eo peteretur hereditas.

7. JULIANUS lib. 24. Digestorum.

Si impubes negetur jure adoptatus, & ideo paternæ hereditatis ei controversia fiat: non erit iniquum, simile Carboniano decretum interponi. §. 1. Item si impubes in adoptionem datus esse dicatur: & ideo negetur naturalis patris hereditas ad eum pertinere: quia & hoc casu quaeritur, an jure filii hereditatem obtinere possit, locus erit Carboniano Edicto. §. 2. Cum vero proponitur exheredatus esse, non est necessarium, controversiam pubertatis differri: quia non de ipsius filii, sed de testamenti jure quaeritur. §. 3. Si mater ejus, cui & de libertate & de hereditate paterna controversia sit, in quaestione libertatis vocatur: iudicium de matre non semper in tempus pubertatis differendum erit: nam & ipsi, qui subiectus esse dicitur, ex causa representari solet. §. 4. Quotiens Carbonianum decretum interponitur: eodem loco rem haberi oportet, quo esset, si nulla controversia fieret ei, qui bonorum possessionem acceperit. §. 5. Cum autem ex duobus fratribus ex hoc decreto missis alter pro parte sua paternam hereditatem non defendit: compellitur alter totam defendere, aut universa creditoribus cedere. §. 6. Interdum etiam exheredatus filius ex Carboniano decreto bonorum possessionem accipiet, si non contra tabulas petit bonorum possessionem, sed ab intestato unde liberi: quia neget tabulas testamenti patris tales esse, ut secundum eas bonorum possessio dari possit, & dicatur non esse filius. §. 7. Si pupillus liberti paterni bonorum possessionem petat, negaretur autem filius patroni esse: quia de paternis bonis nulla controversia (ei) fieret, differendum hoc iudicium non est. Si vero post interpositum Carbonianum decretum hæc quoque controversia moveretur, hoc iudicium in id tempus differri debet.

§. 8. *Quæritur* est an simul & pupillus ex Carboniano, & scripti hæredes secundum tabulas bonorum possessionem haberent? Respondi, si filius non esset, aut non accepisset contra tabulas vel ab intestato bonorum possessionem: simul & ipsum ex Carboniano, & scriptos heredes secundum tabulas habituros bonorum possessionem.

8. AFRICANUS lib. 4. *Quæstionum.*

Decesit quem ego filium meum, & in mea potestate esse dico: existit impubes, qui cum patremfamilias, & ad se hereditatem pertinere dicat: decretum necessarium esse respondit. §. 1. Item emancipatus decesit intestato, superstiti filio impubere, qui se ei suum esse dicit; ego contendo ante emancipationem conceptum, atque ideo in mea potestate esse, & bona emancipati ad me pertinere: & quidem hunc filium esse constat; sed hæcenus de statu ejus quæritur, (quod) in potestate patris fuerit, necne: sententia tamen Edicti procul dubio ex Carboniano admittitur.

9. NERATIUS lib. 6. *Membrarum.*

Quod Labeo scribit, quotiens suppositus esse dicitur pupillus, cum quo de patris ejus hereditate controversia est, curare Prætorum debere, ut is in possessione sit: de eo puto eum velle intelligi, qui post mortem patrisfamilias, qui se sine liberis decedere credidit, filius ejus esse dici coepit: nam ejus, qui agnitus est ab eo, de cujus bonis quæritur, justior in ea re causa est, quam posthumi.

10. MARCELLUS lib. 7. *Digestorum.*

Cum mulier deferente herede juraverit, se prægnantem esse, bonorum possessio ex Edicto Carboniano dari debet: vel denegari, si illa heredi detulit iusjurandum: cum causa cognita detur possessio: ne aut heredi bonorum possessio data faciat præjudicium, aut denegata ius ordinarium eripiat pupillo.

11. PAPINIANUS lib. 13. *Quæstionum.*

Cum sine beneficio Prætoris, qui patitur controversiam, filius heres esse potest, forte quia scriptus est: Edicto Carboniano locus non est: ac similiter cum certum est, quamvis filius sit, eum tamen heredem non fore: veluti si Titio herede instituto, posthumus, aut impubes exheredatus negetur filius. † Nec ad rem pertinet quod interest illius in quibusdam filium esse: veluti propter fratris ejus ex alia matre nati bona, vel iura libertorum & sepulchrorum: istos enim casus ad Carbonianum constat non pertinere.

12. IDEM lib. 14. *Quæstionum.*

Scriptus heres, contra quem filius impubes, qui subiectus dicitur, ex Edicto primo bonorum possessionem petit, exemplo legitimi, secundum tabulas interim accipere non potest: quod si medio tempore scriptus, vel ille, qui intestati possessionem habere potuerit, moriantur: heredibus eorum succurrendum erit. Quid enim si non poterunt adire hereditatem jure cessante, vel ob litem in dubio constituti?

13. PAULUS lib. 11. *Responsum.*

Titia post mortem mariti sui posthumam enixa est: eidem Titie crimen adulterii Sempronius

apud Præsidentem Provincie objecit. Quæro, an in tempus pubertatis quæstio adulterii differri debeat, ne præjudicium posthumæ fiat? Paulus respondit, si ei pupillæ, de qua quæritur, bonorum paternorum quæstio non moveatur: sine causatoribus desiderare, adulterii quoque quæstionem in tempus pubertatis pupillæ differri.

14. SCÆVOLA (lib. 2. *Responsum*).

Quæritur, an impubes qui bonorum possessionem ex Carboniano accepit, si, antequam possessio ad eum translata fuerit, pubes factus sit, petitoris partibus fungi debeat? Respondit, in eo, quod a possessore petet, probationem ei incumbere.

15. HERMOGENIANUS lib. 3. *Juris Epitomarum.*

Hæc bonorum possessio (si satis datum sit), non tantum ad possessionem adipiscendam, sed ad res etiam persequendas, & debitum exigendum, & collationem bonorum, & dotis, & omnium, quæ conferri diximus, prodest.

16. PAULUS lib. 4. (1) *ad Edictum.*

Sed sicuti de bonis paternis emancipato cavetur, ita de istis, quæ ipse confert, cavendum est.

TIT. XI.

DE BONORUM POSSESSIONIBUS
SECUNDUM TABULAS.

1. ULPIANUS lib. 39. *ad Edictum.*

Tabulas testamenti accipere debemus omnem materiam figuram: siue igitur tabulæ sint lignæ, siue cujuscunque alterius materiam, siue chartæ, siue membranæ sint; vel si e corio alicujus animalis: tabulæ recte dicentur. §. 1. Non autem omnes tabulas Prætor sequitur hac parte Edicti, sed *supremas*: hoc est, eas, quæ novissimæ ita factæ sunt, post quas nullæ factæ sunt: supremæ enim hæc sunt, non quæ sub ipso mortis tempore factæ sunt, sed post quas nullæ factæ sunt, licet hæc veteres sint. §. 2. Sufficit autem extare tabulas, etsi non proferantur, si certum sit eas extare: igitur etsi apud furem sint, vel apud eum, apud quem depositæ sunt, dubitari non oportet, admitti posse bonorum possessionem: nec enim opus est aperire eas, ut bonorum possessio secundum tabulas agnoscat. §. 3. Semel autem extitisse tabulas mortuo testatore desideratur, tametsi extare desierint: quare, & si postea intercederunt, bonorum possessio peti poterit. §. 4. Scientiam tamen exigemus, ut sciat heres extare tabulas, certusque sit delatam sibi bonorum possessionem. §. 5. Si quis in duobus exemplaribus fecerit testamentum, & aliud extet, aliud non extet: tabulæ extare videntur, petique potest bonorum possessio. §. 6. Sed etsi in duobus codicibus simul signatis alios atque alios heredes scripserit, & utrumque extet: ex utroque quasi ex uno competit bonorum possessio: quia pro unis tabulis habendam est, & supremum utrumque accipiemus. §. 7. Sed si unam fecerit testator quasi testamentum, aliud quasi exemplum: si quidem id extat, quod voluit esse testamentum, bonorum possessio petetur: si vero id quod exemplum erat, bonorum possessio peti non poterit; ut

ut Pomponius scripsit. §. 8. Exigit Prætor, ut is, cuius bonorum possessio datur, utroque tempore jus testamenti faciendi habuerit, & cum facit testamentum, & cum moritur. † Proinde si impubes, vel furiosus, vel quis alius ex his qui testamentum facere non possunt, testamentum fecerit, deinde habens testamenti factionem decesserit: peti bonorum possessio non poterit. † Sed & si filiusfamilias putans se patremfamilias, testamentum fecerit, deinde mortis tempore paterfamilias inveniatur: non potest bonorum possessio (secundum) peti. † Sed si filiusfamilias veteranus de castrensi faciat, deinde emancipatus, vel alias paterfamilias factus, decedat: potest ejus bonorum possessio peti. † Sed si (quis) utroque tempore testamenti factionem habuerit, medio tempore non habuerit: bonorum possessio secundum tabulas peti poterit. §. 9. Si quis autem testamentum fecerit, deinde amiserit testamenti factionem, vel furore, vel quod ei bonis interdictum est: potest ejus peti bonorum possessio: quia jure testamentum ejus valet: & hoc generaliter de omnibus hujusmodi dicitur, qui amittant mortis tempore testamenti factionem: sed ante factum eorum testamentum valet. §. 10. Si linum, quo ligatæ sunt tabulæ, incisum sit: si quidem alius contra voluntatem testatoris inciderit, bonorum possessio peti potest: quod si ipse testator id fecerit, non videntur signatæ; & ideo bonorum possessio peti non potest. §. 11. Si rosa sint a muribus tabulæ, vel linum aliter ruptum, vel vetustate putrefactum, vel situ, vel casu: & sic videntur tabulæ signatæ: maxime si proponas, vel unum linum tenere, si ter forte vel quater linum esset circumductum, dicendum est, signatas tabulas ejus existare, quamvis (vel incisa,) vel rosa sit pars uni.

2. IDEM lib. 41. ad Edictum.

Aquissimum ordinem Prætor secutus est: Voluit enim primo ad liberos bonorum possessionem contra tabulas pertinere; mox, si inde (non) sit occupata, iudicium defuncti sequendum. Expectandi igitur liberi erunt, quamdiu bonorum possessionem petere possunt: quod si tempus fuerit finitum, aut ante decesserint, vel repudiaverint, vel jus petendæ bonorum possessionis amiserint: tunc revertetur bonorum possessio ad scriptos. §. 1. Si sub conditione heres institutus filius sit, Julianus peræque putavit, secundum tabulas competere ei, quasi scripto, bonorum possessionem, qualis qualis conditio sit, etiam si hæc, *Si navis ex Asia venerit*: & quamvis defecerit conditio, Prætor tamen filium, qui admiserit secundum tabulas, tueri debebit, ac si contra tabulas acceperit: quæ tuitio ei, qui emancipatus est, necessaria est. §. 2. Pro qua quisque parte heres scriptus est, pro ea accipiet bonorum possessionem: sic tamen, ut, si non sit qui ei concurrat, habeat solos (bonorum) possessionem: quamdiu tamen ex heredibus unus deliberat, utrum admittat bonorum possessionem, an non: portio bonorum possessionis ejus coheredi non defertur. §. 3. Si primus quidem ita substitutus sit, si intra decem; secundus, si post decem intra quatuordecim annos: si quidem

intra decem decesserit, primus solus heres erit, & accipiet bonorum possessionem: si vero post decem intra quatuordecim, secundus solus heres erit, & accipiet bonorum possessionem: nec sibi junguntur, cum ad suam quisque causam substitutus sit. §. 4. Defertur bonorum possessio secundum tabulas primo gradu scriptis heredibus: mox, illis non petentibus, sequentibus non solum substitutis, verum substituti quoque substitutis: & per seriem substitutos admittimus. Primo gradu autem scriptos accipere debemus omnes, qui primo loco scripti sunt: nam sicuti ad adeundum hereditatem proximi sunt, ita & ad bonorum possessionem admittendam. §. 5. Si quis ita scripserit, *Primus ex parte heres esto; si Primus heres non erit, Secundus heres esto: Tertius ex alia parte dimidia heres esto; si non erit, Quartus heres esto*: primus & tertius priores ad bonorum possessionem invitantur. §. 6. Si quis ita instituerit heredes, *Uter ex fratribus meis Sciam uxorem duxerit, ex dodrante mihi heres esto: nter non duxerit, ex quadrante heres esto*: si quidem mortua fuerit Scia, æquas partes habituros heredes constat, quod si ab altero uxor ducta fuerit, dodrantem & quadrantem eis competere, bonorum autem possessionem, antequam existat conditio, neutrum petere. §. 7. Si consulto sit inductum nomen heredis, indubitanter probatur, bonorum possessionem petere eum non posse: quemadmodum non potest qui heres scriptus est, non consulto testatore: nam * pro non scripto est, quem scribi noluit. §. 8. Si duo sint heredes institui, Primus & Secundus, Secundo Tertius substitutus: omittente Secundo bonorum possessionem, Tertius succedit: quod si Tertius noluerit hereditatem adire, vel bonorum possessionem accipere: recidit bonorum possessio ad primum: nec erit (ei) necesse petere bonorum possessionem, sed ipso jure ei adcrefcet: heredi enim scripto, sicut portio hereditatis, ita & bonorum possessio adcrefcit. §. 9. Si servus heres scriptus sit, ei domino defertur bonorum possessio, ad quem hereditas pertinebit: ambulat enim cum dominio bonorum possessio: quare si mortis tempore Stichus heres institutus fuerit servus Sempronii, nec Sempronius eum iussit adire, sed vel decessit, vel etiam eum alienavit & cepit esse Septicii: evenit, ut si Septicius eum iusserit, Septicio deferatur bonorum possessio: ad hunc enim hereditas pertinet: unde si per multos dominos transierit servus, tres vel plures: novissimo dabimus bonorum possessionem.

3. PAULUS [lib. 41. ad Edictum].

Verum est, omnem posthumum, qui moriente testatore in utero fuerit, si natus sit, bonorum possessionem petere posse.

4. ULPIANUS [lib. 42. ad Edictum].

Chartæ appellatio & ad novam chartam refertur, & ad deleticiam: proinde & si in epistographo quis testatus sit: hinc peti potest bonorum possessio.

5. IDEM [lib. 4. Disputationum].

Si sub conditione heres quis institutus sit, & accepta bonorum possessione secundum tabulas,

bulas, conditio defecerit: interdum evenit, ut res possessori concedenda sit; ut puta si filius sit emancipatus sub conditione heres institutus: nam si defecerit conditio, attamen secundum tabulas bonorum possessionem eum accipere Julianus scribit: sed & si is fuerit, qui ab intestato bonorum possessor futurus esset: tuendum esse scripsit: & hoc jure utimur. §. 1. Videndum, an legata ab eis debeantur? & filius quidem, quasi contra tabulas bonorum possessione accepta, rem habere videtur: ceteri vero quasi ab intestato: & ideo filius liberis parentibusque legata relicta solis præstare cogetur, cæteris non. Plane ei, cui ab intestato fideicommissum relictum est, erit præstandum: quali videatur hoc ipso fraudatus, quod ex testamento petita sit bonorum possessio.

6. IDEM (lib. 8. Disputationum).

Hidemum sub conditione heredes instituti bonorum possessionem secundum tabulas, etiam pendente conditione, necdum impleta, petere possunt, qui utiliter sunt instituti: quod si inutiliter quis sit institutus, nec ad bonorum possessionem inutilis institutio proficit.

7. JULIANUS (lib. 23. Digestorum).

Cum tabulæ testamenti plurium signis signatæ essent, & quædam ex his non parent, septem tamen signa maneat: sufficit ad bonorum possessionem dandam, septem testium signa comparare: licet non omnium, qui signaverint, maneat signa.

8. IDEM (lib. 24. Digestorum).

Si ita scriptum sit, *Sempronius ex parte dimidia heres esto: Titius, si navis ex Asia venerit, ex parte tertia heres esto: idem Titius, si navis ex Asia non venerit, ex parte sexta heres esto*: Titius non ex duabus partibus heres scriptus, sed ipse sibi substitutus intelligi debet: ideoque non ex maiore parte, (quam) tertia scriptus videtur: secundum hanc rationem, cum sextans vacuus relinquatur, bonorum possessionem Titius accipiet non solem tertiæ partis, sed ejus quoque quæ ex sextante eidem adcrevit. §. 1. Qui filio impuberi substituitur ita, *Si filius meus moriatur, priusquam in (suum) tutelam veniat, tunc Titius mihi heres esto*: sicut hereditatem vindicat, perinde ac si verbum hoc *mihi* adjectum non esset, ita bonorum quoque ejus possessionem accipere potest. §. 2. Sed & cum in prænomine, cognomine, erratum est, is ad quem hereditas pertinet, etiam bonorum possessionem accipit. §. 3. Is autem, cujus nomen in testamento voluntate testatoris perductum est, sicut ad adeundam hereditatem, ita ad petendam bonorum possessionem scriptus non intelligitur, quamvis ejus nomen legatur. §. 4. Quidam testamentum in tabulis sibi fecit, filio autem impuberi per nuncupationem substituit. Respondi, sententiam Prætoris in danda bonorum possessione eam esse, ut separatim patris, separatim filii heredes æstimari debeant: nam quemadmodum scripto filii heredi separatim ab heredibus patris, ita nuncupato potest videri separatim (a) scriptis patris heredibus bonorum possessio dari.

9. POMPONIUS (lib. 2. ad Sabinum).

Ut bonorum possessio secundum pupillares tabulas admitti possit, requiritur, an patris testamentum signatus sit, licet secundæ tabulæ resignatæ proterantur.

10. PAULUS (lib. 8. ad Plautium).

Si servus sub conditione heres institutus sit, an bonorum possessionem accipere potest, dubitatur: & Scævola noster probat, posse.

11. PAPINIANUS (lib. 13. Quæstionum).

Qui ex liberis meis impubes supremus morietur, ei Titius heres esto: duobus peregre defunctis, si substitutus ignoret, uter novissimus decesserit, admittenda est Juliani sententia, qui propter incertum conditionis, etiam prioris, posse peti possessionem bonorum, respondit. §. 1. Filius heres institutus, post mortem patris ab hostibus rediit: bonorum possessionem accipiet, & anni tempus, a quo rediit, ei computabitur. §. 2. Testamento facto, Titius adrogandum se præbuit, ac postea sui juris effectus, vita decessit: scriptus heres, si possessionem petat, exceptione doli mali summovebitur: quia dando se (in) adrogandum testator cum capite fortunæ quoque suas in familiam & domum alienam transferat. Plane si sui juris effectus, codicillis, aut aliis literis eodem testamento se mori velle declaraverit: voluntas, quæ defecerat, iudicio recenti redisse intelligetur: non secus, ac si quis aliud testamentum fecisset, ac supremas tabulas incidisset, ut priores supremas relinqueret: nec putaverit quisquam, nuda voluntate constitui testamentum: non enim de jure testamenti maxime quaeritur, sed viribus exceptionis, quæ in hoc iudicio quamquam actori opponatur, ex persona tamen ejus, qui opponit, æstimatur.

12. PAULUS (lib. 7. Quæstionum).

Ut scriptus heres agnoscere possit bonorum possessionem, exigendum puto, ut & demonstratus sit propria demonstratione, & portio adscripta ei inveniri possit: licet sine parte institutus sit: nam * qui sine parte heres institutus est, vacantem portionem, vel alium aliam occupat. † Quod si ita heres scriptus sit, ut interdum excludatur (a) testamento, eo quod non invenitur portio, ex qua institutus est: nec bonorum possessionem petere potest: id evenit, si quis ita heredem instituat, *Titius quanta ex parte priore testamento cum heredem scriptum habeo, heres esto*, vel, *quanta ex parte codicillis scriptum eum habeo; heres esto*: si scriptus non inveniatur. ‡ Quod si ita scripsero: *Titius, si eum priore testamento ex semisse scriptum heredem habeo; vel, si eum codicillis ex semisse heredem scripsero, ex semisse heres esto*: tunc accipiet bonorum possessionem, quasi sub conditione heres scriptus.

TIT. XII.

SI A PARENTE QUIS MANUMISSUS SIT.

I. ULPIANUS [lib. 45. ad Edictum].

Emancipatus a parente in ea causa est, ut in contra tabulas bonorum possessione liberti patiatur exitum: quod æquissimum Prætori visum

sum est, quia a parente beneficium habuit bonorum querendorum: quippe, si filiusfamilias esset, quodcumque sibi acquireret, ejus emolumentum patri quæreretur: & ideo itum est in hoc, ut parens exemplo patroni ad contra tabulas bonorum possessionem admittatur. §. 1. Enumerantur igitur Edicto personæ manumissorum sic: *In eo, qui a patre avove paterno, proavove paterni avi patre*, §. 2. Nepos ab avo manumissus, dedit se adrogandum patri suo: siue manens in potestate patris decesserit, siue manumissus, diem suum obeat, solus admittetur avus ad ejus successionem ex interpretatione Edicti: quia perinde defert Prætor bonorum possessionem, atque si ex servitute manumissus esset: porro si hoc esset, aut non esset adrogatus, quia adrogatio liberti admittenda non est: aut si obrepserit, patroni tamen nihilominus jus integrum maneret. §. 3. Si parens vel accepit pecuniam, ut emanciparet, vel postea vivus in eum filius, quantum satis est, contulit, ne judicia ejus inquietet: exceptione doli repellitur. §. 4. Est & alius casus, quo bonorum possessionem contra tabulas parens non accipit: si forte filius militare coeperit: nam D. Pius rescriptit, patrem ad contra tabulas bonorum possessionem venire non posse. §. 5. Liberos autem manumissoris non venire ad contra tabulas bonorum possessionem filii, constat: quamvis patroni veniant. §. 6. Patrem autem accepta contra tabulas bonorum possessione, & jus antiquum, quod & sine manumissione habebat, posse sibi defendere, Julianus scripsit: nec enim ei nocere debet, quod jura patronatus habebat, cum sit & pater.

2. GAIUS lib. 15. ad Edictum provinciale.

Non usque adeo exæquandus est patrono parens, ut etiam Faviana aut Calvisiana actio ei detur: quia iniquum est, ingenuis hominibus non esse liberam rerum suarum alienationem.

3. PAULUS lib. 8. ad Plautium.

Paconius ait: si turpes personas (veluti meretricem) a parente (emancipatus &) manumissus heredes fecisset, totorum bonorum contra tabulas possessio parenti datur, aut constitutæ partis, si non turpis heres esset institutus. §. 1. Si filius emancipatus testamento suo patrem suum præterierit, siue heredem instituerit: fideicommissa non cogetur pater præstare ex sua parte, quæ ei debetur, etiam si adierit hereditatem. † Sed & si filia vel neptis manumissa sit, & pater vel avus præteritus petat bonorum possessionem: eadem, quæ in filio dicenda sunt.

4. MARCELLUS lib. 9. Digestorum.

Patri, qui filium emancipavit, de his quæ libertatis causa imposita fuerint, Prætor nihil edicit: & ideo frustra pater operas stipulabitur de filio.

5. PAPINIANUS lib. 11. Quæstionum.

Divus Trajanus filium, quem pater male contra pietatem adficiebat, coëgit emancipare; quo postea defuncto pater, ut manumissor, bonorum possessionem sibi competere dicebat: sed consilio Neratii Prisci & Aristonis ei propter necessitatem solvendæ pietatis denegata est.

TIT. XIII.

DE BONORUM POSSESSIONE EX TESTAMENTO MILITIS.

1. ULPIANUS [lib. 45. ad Edictum].

Non dubium est, quin debeant ratæ voluntates esse eorum, qui in hosticolo suprema judicia sua quoquo modo ordinassent, ibidemque diem suum obiissent: quamquam enim distet conditio militum ab his personis, quas Constitutiones Principales separant, tamen qui in procinctu versantur, cum eadem pericula experiantur, jura quoque eadem merito sibi vindicant. Omnes igitur omnino, qui ejus sunt conditionis, ut jure militari testari non possint, si in hosticolo deprehendantur, & illic decedant, quomodo velint, & quomodo possint, testabuntur: siue Præses quis sit Provinciæ, siue Legatus, siue quis alius, qui jure militari posse testari non potest. §. 1. Item navarchos & trierarchos clasium, jure militari posse testari nulla dubitatio est. † In classibus omnes remiges, [&] nautæ milites sunt. † [Item vigiles, milites sunt], & jure militari eos testari posse nulla dubitatio est. §. 2. Si quis militum ex alio numero translatus sit in alium: quamvis & hinc sit exemptus, & illo nondum pervenerit, tamen poterit jure militari testari: est enim miles, quamvis in numeris non sit.

TIT. XIV.

DE JURE PATRONATUS.

1. ULPIANUS lib. 9. de Officio

Proconsulis.

Patronorum querelas adversus libertos Præfides audire, & non translatitie exequi debent: cum, si ingratus libertus sit, non impune ferre eum oporteat. † Sed si quidem in officio suo patrono, patronæ, liberisve eorum sit: tantummodo castigari eum, sub comminatione aliqua severitatis non defuturæ, si rursus causam querelæ præbuerit, & demitti oportet. † Enimvero si contumeliam fecit, aut convicium eis dixit, etiam in exilium temporale dari debet. † Quod si manus intulit, in metallum dandus erit. † Idem, & si calumniam aliquam eis instruxit, vel delatorem subornavit, vel quam causam adversus eos tentavit.

2. IDEM lib. 1. Opinionum.

Liberti homines negotiatione licita prohiberi a patronis non debent.

3. MARCIANUS lib. 2. Institutionum.

Si quis tutor datus, cum sibi legata esset ancilla, & rogatus eam manumittere, manumiserit, adgnito legato, & tutela pupilli se excusaverit: Divi Severus & Antoninus rescripserunt, hunc esse quidem patronum, sed omni modo patronatus carere.

4. IDEM lib. 5. Institutionum.

Iura libertorum patronorum liberis, cum pater eorum erat perduellionis damnatus, salva esse Divi Severus & Antoninus benignissime rescripserunt: sicut ex alia causa punitorum liberis jura libertorum salva sunt.

5. IDEM lib. 13. Institutionum.

Divus Claudius libertum, qui probatus fuerit patrono delatores summisse, qui de

statu ejus facerent ei questionem, servum patroni esse jussit eum libertum. §. 1. Imperatoris nostri Rescripto cavetur, ut, si patronus libertum suum non aluerit, jus patroni perdat.

6. PAULUS lib. 2. ad Legem Æliam Sentiam.

A Digere jurejurando, ne nubat liberta, vel liberos tollat, intelligitur etiam is, qui libertum jurare patitur. Sed si ignorante eo suus filius adegerit, stipulatus fuerit, nihil ei nocet: certe si jussu patroni is, qui in potestate est, idem fecerit: dicendum est, eum hac Lege teneri. §. 1. Stipulatus est centum operas, aut in singulas aureos quinos dari: non videtur contra Legem stipulatus; quia in potestate est, operas dare. §. 2. Quamvis nulla persona Lege excipitur: tamen intelligendum est, de his Legem sentire, qui liberos tollere possunt: itaque si castratum libertum jurejurando quis adegerit, dicendum est, non puniri patronum hac Lege. §. 3. Si patronus libertam jurejurando adegerit, ut sibi nuberet: siquidem ducturus eam adegit, nihil contra Legem fecisse videbitur: si vero non ducturus, propter hoc solum adegit, ne alii nuberet, fraudem Legi factam Julianus ait; & perinde patronum teneri, ac si coëgisset jurare libertam non nupturam. §. 4. Lege Julia de maritandis ordinibus permittitur jusjurandum, quod libertis in hoc impositum est, ne uxorem duxerit; liberta, ne nuberet: si modo nuptias contrahere recte velint.

7. MODESTINUS [lib. singul. de Manumissionibus].

Divus Vespasianus decrevit, ut si qua hac Lege venierit, ne prostitueretur, & si prostituta esset libera; si postea ab emptore alii sine conditione venit, ex Lege venditionis liberam esse, & libertam prioris venditoris. §. 1. Mandatis Imperatorum cavetur, ut etiam in provinciis Præsides, de querelis patronorum jus dicentes, secundum delictum admissum libertis poenas irrogent. Interdum illae poenae a libertis ingratis exiguntur: vel pars bonorum ejus auferitur, & patrono datur; vel fustibus caditur, & ita absolvitur.

8. IDEM [lib. 6. Regularum].

Servum a filiofamilias milite manumissum, Divus Hadrianus rescripsit, militem libertum suum facere, non patris. §. 1. Servus non manumissus libertatem consequitur, is qui ea lege distractus est, ut manumittatur intra tempus; quod superveniens, licet non manumittatur, faciet tamen libertum emptoris.

9. IDEM [lib. 9. Regularum].

Filii hereditate paterna se abstinentes, jus, quod in libertis habent paternis, non amittunt. Idem & in emancipato. §. 1. Ut in bonis liberti locum quidam non haberent, Lege excipiuntur: rei capitalis damnatus, si restitutus non est; si index cuius flagitii sit, fueritve; vel major annis vigintiquinque cum esset, capitis accusaverit libertum paternum.

10. TERENCEIUS CLEMENS [lib. 9. ad Legem Juliam & Papiam].

Eum patronum, qui capitis libertum accusasset, excludi a bonorum possessione contra tabulas, placuit. Labeo exillimabat capitis accusationem eam esse, cujus poena mors aut exilium esset. Qui nomen detulit, accusasse intelligendus est: nisi abolitionem petiit. Idque etiam Proculo placuisse Servilius refert.

11. ULPIANUS [lib. 10. ad Legem Juliam & Papiam].

Is autem nec ad legitimam hereditatem, quae ex Lege duodecim Tabularum defertur, admittitur.

12. MODESTINUS [lib. 1. Responsi].

Gaius Seius decedens testamento ordinato, inter filios suos Julium libertum suum, quasi & ipsum filium, ex parte heredem nominavit. Quaero, an hujusmodi scriptura possit liberti statum conditionis mutare: Modestinus respondit, statum mutare non posse.

13. IDEM [lib. 1. Pandectarum].

Filiosfamilias servum peculiarem manumittere non potest: jussu tamen patris manumittere potest: qui manumissus, libertus fit patris.

14. ULPIANUS [lib. 5. ad Legem Juliam & Papiam].

Si juravero me patronum esse, dicendum est, non esse me, quantum ad successionem, patronum; quia jusjurandum patronum non facit: aliter atque si patronum esse pronunciatum sit; tunc enim sententia stabitur.

15. PAULUS [l. 8. ad Leg. Jul. & Papiam].

Qui contra Legem Æliam Sentiam ad jurandum libertum adegit, nihil juris habet nec ipse, nec liberi ejus.

16. ULPIANUS [lib. 10. ad Legem Juliam & Papiam].

Si libertus minorem se centenatio in fraudem Legis fecerit: ipso jure non valebit id, quod factum est; & ideo, quasi in centenarii liberti bonis locum habebit patronus: quidquid igitur quaqua ratione alienavit, ea alienatio nullius momenti est. † Plane si qua alienaverit in fraudem patroni, adhuc tamen post alienationem major centenatio remaneat: alienatio quidem vires habebit, verum tamen per Favianam & Calvisianam actionem revocabuntur ea, quae per fraudem sunt alienata: & ita Julianus sapissime scribit: eoque jure utimur. Diversitatis autem ea ratio est: Quotiens in fraudem Legis fit alienatio, non valet, quod actum est. In fraudem autem fit, cum quis se minorem centenatio facit ad hoc, ut Legis praeceptum evertat: at cum alienatione facta nihilominus centenarius est, non videtur in fraudem Legis factum, sed tantum in fraudem patroni: idcirco Faviano vel Calvisiano iudicio revocabitur id, quod alienatum est. §. 1. Si quis plures res simul alienando minorem se centenatio fecerit, quarum una revocata, vel omnium partibus, major centenatio efficitur: utrum revocamus omnes, an pro rata ex singulis, ut centenarium eum faciamus? Magisque est, ut omnium rerum alienatio facta nullius momenti sit.

§. 2.

§. 2. Si quis plane non semel alienaverit, sed quasdam res antea, quasdam postea: alienatio earum rerum quæ postea alienatae sint, ipso jure non revocabitur, sed priorum: in posterioribus Faviana locus erit.

17. IDEM lib. 11. ad Legem Juliam & Papiam.

Divi fratres in hæc verba rescripserunt: *Comperimus a peritioribus dubitatum aliquando, an nepos contra tabulas avi liberti bonorum possessionem petere possit, si eum libertum pater patris cum annorum viginquique esset, capitis accusasset? Et Proculus sane non levem Juris auctorem in hac opinione fuisse, ut nepoti in hujusmodi causa non putaret dandam bonorum possessionem: cujus sententiam nos quoque secuti sumus, cum rescriberemus ad libellum Casidiae Longinae: sed & Volusius Maecianus, amicus noster, ut & Juris Civilis præter veterem bene fundatam peritiam anxie diligens, religione Rescripti nostri ductus, sicut coram nobis adfirmavit, non arbitratur se aliter respondere debere: sed cum & ipso Maeciano, & aliis amicis nostris, Jurisperitis, adhibitis plenius tractarem: magis visum est, nepotem neque verbis, neque sententia Legis, aut Edicti Prætoris, ex persona vel nota patris sui excludi a bonis avi liberti: plurimum etiam Juris auctorum, sed & Salvii Juliani amici nostri, clarissimi viri, hanc sententiam fuisse.* §. 1. Item quaesitum est, si patroni filius capitis accusaverit libertum, an hoc noceat liberis ipsius? Et Proculus quidem in hac fuit opinione, notam, adpersam patroni filio, liberis ejus nocere: Julianus autem negavit: sed hic idem, quod Julianus, erit dicendum.

18. SCAEVOLA lib. 4. Responsorum.

Quæro, an libertus prohiberi potest a patrono, in eadem colonia, in qua ipse negotiatur, idem genus negotii exercere: Scævola respondit, non posse prohiberi.

19. PAULUS lib. 1. Sententiarum.

Ingratus libertus est, qui patrono obsequium non præstat, vel res ejus, filiorumve tutelam administrare detrectat.

20. IDEM lib. 3. Sententiarum.

Sicut, testamento facto decedente liberto, potestas datur patrono, vel libertatis causa imposita petere, vel patris bonorum possessionem: ita & cum intestato decesserit, earum rerum electio ei manet.

21. HERMOGENIANUS lib. 3. Juris Epitomatorum.

Sive patronus sive libertus deportetur, & post restituatur, amissum patronatus & petendæ contra tabulas bonorum possessionis jus recipitur: quod jus servatur, & si in metallum patronus vel libertus damnatus restituatur. §. 1. Excluditur contra tabulas bonorum possessione patronus, & si ex uncia heres instituitur, & id, quod deest ad supplendam debitam portionem, per servum judicio liberti, sine conditione, & dilatione, ei hereditate, vel legato, sive fideicommissio dari potest. §. 2. Ex duobus pa-

tronis unus ex debita parte heres institutus sine conditione, & dilatione, contra tabulas bonorum possessionem petere non poterit: licet, si minor ei portio esset relicta, & contra tabulas bonorum possessionem petisset, alia etiam portio ei ad crescere potuisset. §. 3. Naturales liberi liberti exheredati facti, alio ex parte herede instituto, si per servum ex alia parte parenti successerint, obijciuntur patrono. §. 4. Liberti filius heres institutus, si bona repudiaverit, patronus non excluditur.

22. GAIUS (lib. sing. de Casibus).

Satis constat (ut) etiam si in potestate sit parentis filius patronæ, nihilominus legitimo jure ad eum pertinere hereditatem.

23. TRYPHONINUS (lib. 15. Disputationum).

Si filius patris necem inultam reliquerit, quam servus detexit, & meruit libertatem: dixi, non habendum pro patroni filio, quia indignus est. §. 1. Cum ex falsis codicillis, qui veri aliquo tempore crediti sunt, heres ignorans quasi ex fideicommissio libertatem servis præstitisset, rescriptum est a D. Hadriano, *liberos quidem eos esse, sed æstimationem sui præstare debere.* & hos liberos manumissoris esse recte probatur: quia salvum est etiam in his libertis jus patroni.

24. PAULUS (Imperialium sententiarum in Cognitionibus prolatorum, sive decretorum ex lib. 6. lib. 1).

Camelia Pia ab Hermogene appellaverat quod diceret judicem de dividenda hereditate, inter se & coheredem non tantum res, sed etiam liberos divisisse: nullo enim jure id eum fecisse. Placuit, nullam esse libertorum divisionem: alimentorum autem divisionem a judice inter coheredes factum, eodem modo ratam esse.

TIT. XV.

DE OBSEQUIIS PARENTIBUS ET PATRONIS PRÆSTANDIS.

1. ULPIANUS lib. 1. Opinionum.

Etiam militibus pietatis ratio in parentes constare debet: quare, si filius miles in patrem aliqua commisit, pro modo delicti puniendus est. §. 1. Et inter *colibertos*, matrem & filium, pietatis ratio secundum naturam salva esse debet. §. 2. Si filius matrem aut patrem, quos venerari oportet, contumeliis adficiat, vel impias manus eis infert: Præfectus Urbi delictum ad publicam pietatem pertinens pro modo ejus vindicat. §. 3. Indignus militia judicandus est, qui patrem & matrem, (a) quibus se educatum dixerit, *maleficos* appellaverit.

2. JULIANUS (lib. 14. Digestorum).

Honori parentum ac patronorum tribuendum est, ut quamvis per procuratorem judicium accipiant, nec actio de dolo aut injuriarum in eos detur: licet enim verbis Edicti non habeantur infames ita condemnati, re tamen ipsa & opinione hominum non effugiant infamiae notam. §. 1. Interdictum quoque *Unde vi* non est adversus eos reddendum.

3. MARCELLUS lib. singul. Responsorum.

Titius puerum emit, quem post multos annos veniri iussit: postea exoratus, accepto ab eo pretio, eum manumisit: Quæro, an eum filius & heres manumissoris ut ingratum accusare possit? Respondit posse, si nihil aliud esset impedimento: nam plurimum interesse, a suo servo quis, vel etiam ab amico ejus, acceptis nummis dederit libertatem; an ab eo servo, qui, cum esset alienus, in fidem ejus devenit: etenim ille, etiam si non gratuitum, beneficium tamen præstitit: iste nihil amplius, quam operam suam accommodare videri potest.

4. MARCIANUS lib. 2. Publicorum judiciorum.

Per procuratorem ingratum libertum posse argui, Divus Severus & Antoninus rescripserunt.

5. ULPIANUS lib. 10. ad Edictum.

Parens, patronus, patrona, liberive, aut parentes patroni, patronæve, neque si ob negotium faciendum vel non faciendum pecuniam accepisse dicerentur, in factum actione tenentur. §. 1. Sed nec famosæ actiones adversus eos dantur: nec hæc quidem, quæ doli vel fraudis habent mentionem;

Nec servi corrupti agetur; 6. PAULUS (lib. 11. ad Edictum.)

7. ULPIANUS lib. 10. ad Edictum.

Licet famosæ non sint. §. 1. Et, in quantum facere possunt damnantur. §. 2. Nec ex-

ceptiones doli [patiuntur], vel vis metusve causa: vel Interdictam unde vi, vel quod vi, patiuntur. §. 2. Nec deferentes iusiurandum de calumnia jurant. §. 4. Nec non & si ventris nomine in possessionem calumniæ causa missa dicatur patrona; libertus hoc dicens non audietur: quia de calumnia patroni queri non debet: his enim personis etiam in cæteris partibus edicti honor habebitur. §. 5. Honor autem his personis habebitur ipsis: non etiam interventoribus eorum: & si forte ipsi pro aliis interveniant, honor habebitur.

8. PAULUS (lib. 10. ad Edictum.)

Heres liberti omnia jura integra extranei hominis adversus patronum defuncti habet.

9. ULPIANUS (lib. 8. (6) ad Edictum.)

Liberto & filio semper honesta & sancta persona patris ac patroni videri debet.

10. TRYPHONINUS (lib. 17. Disputat.)

Nullum jus libertatis causa impositorum habet in emancipato filio: quia nihil imponi liberis solet: nec quisquam dixit, jurejurando obligari filium patri manumissori, ut libertum patrono: nam * pietatem liberi parentibus non operas debent.

11. PAPINIANUS (lib. 13. Respons.)

Liberta ingrata non est, quod arte sua contra patronæ voluntatem utitur.

LIBER TRIGESIMUS OCTAVUS.

TIT. I.

DE OPERIS LIBERTORUM.

1. PAULUS lib. singul. de variis lectionibus.

Operæ sunt diuturnum officium.

2. ULPIANUS (lib. 38. ad Edictum.)

Hoc Edictum Prætor proponit coartandæ persecutionis libertatis causa impositorum: animadvertit enim (rem istam) libertatis causa impositorum præstationem ultra excrevisse, ut premeret atque oneraret libertinas personas. §. 1. Initio igitur Prætor pollicetur se iudicium operarum daturum in libertos & libertas.

3. POMPONIUS lib. 4. ad Sabinum.

Operas stipulatus, ante peractum diem operam ejus diei petere non potest. §. 1. Nec pars operæ per horas solvi potest: quia id est officii diurni: itaque nec ei liberto, qui sex horis duntaxat antemeridianis præsto fuisset, liberatio ejus diei contingit.

4. IDEM lib. 4. ad Sabinum.

Ad opus manumissus, utrique operas promiserat: altero ex his mortuo, nihil est, quare non filio ejus, quamvis superstiti altero, operarum detur petitio: nec hoc quicquam commune habet cum hereditate, aut bonorum possessione; * perinde enim operæ a libertis ac pecunia credita petitur. Hæc ita Aristo scripsit, cujus sententiam puto veram: nam etiam præteritarum operarum actionem dari heredi extraneo

sine metu exceptionis placet; dabitur igitur & vivo altero patrono.

5. ULPIANUS lib. 15. ad Sabinum.

Si quis operas sit stipulatus sibi liberisque suis, etiam ad posthumos pervenit stipulatio.

6. IDEM lib. 26. ad Sabinum.

Fabriles operæ, cæteræque, quæ quasi in pecuniæ præstatione consistunt, ad heredem transeunt: officiales vero non transeunt.

7. IDEM (lib. 28. ad Sabinum.)

Ut iurisjurandi obligatio contrahatur, libertum esse oportet qui juret, & libertatis causa jurare. §. 1. Plane quæritur, si quis liberto suo legaverit, si filio suo juraverit se decem operarum nomine præstaturum: an obligetur jurando? & Celsus Jubentius obligari eum ait, parvique referre, quam ob causam de operis libertus juraverit: & ego Celso adquiesco. §. 2. Jurare autem debet post manumissionem, ut obligetur: & si statim si post tempus juraverit, obligatur. §. 3. Jurare autem debet, operas, donum, munus se præstaturum: operas qualescunque, quæ modo probe jure licito imponuntur. §. 4. Rescriptum est a Divo Hadriano, & deinceps, cessare operarum persecutionem adversus eum, qui ex causa fideicommissi ad libertatem perductus est. §. 5. Dabitur & in impuberem, cum adoleverit, operarum actio: sed interdum, & quamdiu impubes est: nam hujus quoque est ministerium, si forte vel librarius, vel nomen-

nomenculator, vel calculator sit, vel histrio, vel alterius voluptatis artifex. §. 6. Si liberi patroni ex inæqualibus partibus essent instituti, utrum pro parte dimidia, an pro hereditariis habeant operarum actionem? Et puto verius, liberos pro æqualibus habituros actionem. §. 7. Parvi autem refert, in potestate fuerint liberi, an vero emancipati. §. 8. Sed si in adoptionem datum, heredem scripserit patronus, magis est, ut operæ ei debeantur. §. 9. Nec patronæ liberi summoventur ab operarum petitione.

8. POMPONIUS [lib. 8. ad Sabinum].

Si quando duobus patronis iuraverit libertus operas se daturum, Labeoni placet, & deberi, & peti posse partem operæ: cum semper præterita opera, quæ jam dari non possit, petatur: quod contingit, si vel ipsis patronis juretur vel promittatur, vel communi eorum servo: vel complures heredes uni patrono existant. §. 1. Pro libertis jurante fidejubere quemvis posse placet.

9. ULPIANUS (lib. 34. ad Sabinum.)

Operæ in rerum natura non sunt. §. 1. Sed officiales quidem futuræ nec cuiquam alii deberi possunt, quam patrono, cum proprietas earum & in edentis persona, & in ejus, cui eduntur, constitit. Fabriles autem aliæve ejus generis sunt, ut a quocunque cuicunque solvi possint. Sane enim, si in artificio sint, jubente patrono & alii edi possunt.

10. POMPONIUS [lib. 15. ad Sabinum].

Servus patroni a libertis male ita stipulatur, Operas mihi dare spondet? Itaque patrono dari stipulandum est. §. 1. Libertus operarum nomine ita jurando, Patrono aut Lucio Titio, solvere Lucio Titio non potest, ut a patrono liberetur.

11. JULIANUS [lib. 22. Digestorum].

Nihil autem interest, extraneus sit Lucius Titius, an filius:

12. POMPONIUS [lib. 15. ad Sabinum].

Quia aliæ operæ erunt, quæ Lucio Titio dantur. † Sed si libertatis causa pecuniam promittat libertus egenti patrono, aut Titio, omnimodo adjectio Titii valet.

13. ULPIANUS [lib. 38. ad Edictum].

Si quis hac lege emptus sit, ut manumittatur, & ex Constitutione Divi Marci pervenerit ad libertatem: operæ ei impositæ nullum effectum habebunt. §. 1. Sed nec cui bona addicta sunt ex Constitutione D. Marci libertatium conservandam causa, poterit operas petere, neque ab his, qui directas, neque ab his, qui fideicommissarias acceperunt: quamvis fideicommissarias [libertates] qui acceperunt, ipsius liberti efficiantur: non enim sic fiunt liberti, ut sunt proprii, quos nulla necessitate cogente manumissimus. §. 2. Judicium de operis tunc locum habet, cum operæ præterierint: præterire autem non possunt, antequam incipiant cedere: & incipiunt, postquam fuerint indictæ. §. 3. Etiam si uxorem habeat libertus, non prohibetur patronus operas exigere. §. 4. Si impubes sit patronus, voluntate ejus non videtur liberta nupta: nisi tutoris

auctoritas voluntati accesserit. §. 5. Rati quoque habitio patrono obest in nuptiis libertæ.

14. TERENCEIUS [CLEMENS lib. 8.

ad Legem Juliam & Papiam].

Plane, cum defierit nupta esse, operas peti posse, omnes (fere) consentiunt.

15. ULPIANUS [lib. 38. ad Edictum].

Libertus, qui post indictionem operarum valetudine impeditur, quo minus præstet operas, non tenetur: nec enim potest videri per eum stare, quo minus operas præstet. §. 1. Neque promitti, neque solvi, nec deberi, nec peti pro parte poterit opera. † Ideo Papinianus subjicit: Si non una, sed plures operæ sint, & plures heredes existant patrono, qui operas stipulatus est: verum est obligationem operarum numero dividi. Denique Celsus lib. 12 scribit, si communis libertus patronis duobus operas mille daturum se iuraverit, aut communi eorum servo promiserit: quingenas potius deberi, quam singularum operarum dimidias.

16. PAULUS [lib. 40. ad Edictum.]

Ejus artificii, quod post manumissionem diceret libertus, operas debet præstare; si hæc sint, quæ quandoque honeste & sine periculo vitæ præstantur: nec semper hæc, quæ manumissionis tempore præstari debuerunt: sed si turpes operas postea exercere cœperit, præstare debet eas, quas manumissionis tempore præstabat. §. 1. Tales patrono operæ dantur, quales ex ætate, dignitate, valetudine, necessitate, proposito cæterisque ejus generis, in utraque persona æstimari debent.

17. IDEM [lib. singul. de Jure patronatus.]

Nec audiendus est patronus, si poseit operas, quas vel ætas recusat, vel infirmitas corporis non patiat, vel quibus institutum vel propositum vitæ minuitur.

18. IDEM (lib. 40. ad Edictum.)

Suo victu vestituque operas præstare debere libertum, Sabinus ad Edictum Prætoris Urbani lib. 5 scribit. † Quod si alere se non possit, præstanda ei a patrono alimenta.

19. GAIUS [lib. 14. ad Edictum provinc.]

Aut certe ita exigendæ sunt ab eo operæ, ut his quoque diebus, quibus operas edat, satis tempus ad quæstum faciendum, unde alii possit, habeat:

20. PAULUS (lib. 40. ad Edictum.)

Quod nisi fiat, Prætorum ipsam patrono denegaturum operarum præstationem: idque est verum, quia unusquisque, quod spondit, suo impendio dare debet, quamdiu id, quod debet, in rerum natura est. §. 1. Ex Provincia libertum Romam venire debere ad reddendas operas, Proculus ait: sed qui dies interea cesserint, dum Romam venit, patrono perire: dummodo patronus, tanquam vir bonus, & diligens paterfamilias Romæ moraretur, vel in Provinciam proficiscatur: cæterum si vagari per orbem terrarum velit, non esse injungendam necessitatem libertis, ubique eum sequi.

21. JAVOLENUS (lib. 6. ex Cassio).

Operæ enim loco edi debent, ubi patronus moratur, sumptu scilicet, & vectura patroni.

22. GAJUS (lib. 14. ad Edictum provinc).

Cum patronus operas stipulatus sit, tunc scilicet committitur stipulatio, cum poposcerit, nec libertus præstiterit: nec interest, adjecta sint hæc verba, *cum poposcere*, an non sint adjecta: aliud enim est de operis, aliud de cæteris rebus: cum enim operarum editio nihil aliud sit, quam officii præstatio, absurdum est, credere, alio die deberi officium, quam quo is veller, cui præstandum est. §. 1. Cum libertus promiserit patrono operas se daturum, neque adjecerit, *liberisque ejus*: constat, liberis ejus ita demum deberi, si patri heredes extiterint. Heredes tamen extitisse liberos parenti ita demum prodesse ad operarum petitionem, Juliano placet, si non per alium heredes extiterunt. Itaque si quis exheredato emancipato filio, servum ejus heredem instituerit, & per eum servum heres extiterit filius: repelli eum ab operarum petitione debere, perinde ac repelleretur patronus, qui operas non imposuisset, vel quas imposuit revendidisset. §. 2. In omnibus operis præcipue observandum est, ut temporis spatia, quæ ad curam corporis necessaria sunt, liberti relinquuntur.

23. JULIANUS lib. 22. Digestorum.

Hæ operæ, quas libertus promisit, multum distant a fabrilibus vel pictoriis operis: denique si libertus faber aut pictor fuerit, quamdiu id artificium exercebit, has operas patrono præstare cogitur: quare sicut fabriles operas quis potest sibi aut Titio stipulari, ita patronus a liberti operas sibi aut Sempronio recte stipulatur: & libertus obligatione solvetur, si tales operas extraneo dederit, quales patrono præstando liberaretur. §. 1. Si patroni plures consulto in diversas regiones discesserint, & liberti simul operas indixerint, potest dici diem operarum cedere, sed libertum non obligari: quia non per eum, sed per patronos staret, quo minus operæ dentur. Sicut accidit, cum ægrotanti liberti operæ indicuntur. † Quod si diversarum civitatum patroni sint, & in sua quisque moretur: consentire debent in operis ab eo accipiendis: durum alioquin est, eum qui se liberare potest decem diebus operando, simul operis indictis, si in accipiendis non consentiant, compelli ad præstandam alteri quinque operarum æstimationem.

24. IDEM (lib. 52. Digestorum.)

Quotiens certa species operarum in stipulationem deducitur; veluti pictoria, fabriles: peti quidem non possunt, nisi præteritæ: quia etsi non verbis, at re ipsa inest obligationi tractus temporis: sicut, cum Ephesi dari stipulemur, dies continetur: & ideo inutilis est hæc stipulatio, *operas tuas pictorias centum hodie dare spondes?* Cedunt tamen operæ ex die interpositæ stipulationis. Sed operæ, quas patronus a liberti postulat, confestim non cedunt: quia id agi inter eos videtur, ne ante cederent, quam indictæ fuissent; scilicet quia ex commodo patroni libertus operas

cedere debet: quod in fabro vel pictore dici non convenit.

25. IDEM (lib. 65. Digestorum.)

Patronus, qui operas liberti sui locat, non statim intelligendus est mercedem ab eo capere, sed hoc ex genere operarum, ex persona patroni, atque liberti colligi debet. §. 1. Nam si quis pantomimum vel archimumum libertum habeat, & ejus mediocris patrimonii sit, ut non aliter operis ejus uti possit, quam locaverit eas: exigere magis operas, quam mercedem capere existimandus est. §. 2. Item plerumque medici servos ejusdem artis libertos perducunt, quorum operis perpetuo uti non aliter possunt, quam ut eas locent. † Ea & in cæteris artificibus dici possunt. §. 3. Sed qui operis liberti sui uti potest, & locando pretium earum consequi mallet, is existimandus est mercedem ex operis liberti sui capere. §. 4. Nonnunquam autem, ipsis libertis postulantis, patroni operas locant: quo facto, pretium magis operarum, quam mercedem capere existimandus sunt.

26. ALFENUS VARUS lib. 7. Digestorum.

Medicus libertus, quod putaret, si liberti sui medicinam non facerent, multo plures imperantes sibi habiturum: postulabat, ut sequerentur se, neque opus facerent: id jus est, necne? Respondit, jus esse: dummodo liberales operas ab eis exigeret, hoc est, ut adquiescere eos meridiano tempore, & valetudinis & honestatis suæ rationem habere sineret. §. 1. Item rogavi, si eas operas liberti dare nollent, quanti oporteret æstimari? Respondit, quantum ex illorum operis fructus, non quantum ex incommodo dando illis, si prohiberet eos medicinam facere, commodi patronus consecutus esset.

27. JULIANUS lib. 1. ex Minicio.

Si libertus artem pantomimi exerceat, verum est, debere eum non solum ipsi patrono, sed etiam amicorum ludis gratuitam operam præbere: sicut eum quoque libertum, qui medicinam exercet; verum est, voluntate patroni curaturum gratis amicos ejus: neque enim oportet patronum, ut operis liberti sui utatur, aut ludos semper facere aut ægrotare.

28. PAULUS lib. singul. de Jure patronatus.

Si duorum pluriumve communis liberta, unius patroni voluntate nupserit: alteri patrono jus operarum manet.

29. ULPIANUS lib. 64. ad Edictum.

Si operarum judicio actum fuerit cum liberti & patronus decesserit: convenit translationem heredi extraneo non esse dandam: filio autem, & si heres non extat, etsi lis contestata non fuerat, tamen omnimodo competit, nisi exheredatus sit.

30. CELSUS lib. 12. Digestorum.

Si libertus ita juraverit, *dare se quot operas patronus arbitratus sit*: non aliter ratum fore arbitrium patroni, quam si æquum arbitratus sit. Et fere ea mens est personam arbitrio substituentium, ut, quia sperent eum recte arbitratum

turum

turum, id faciant: non quia vel immodice obligari velint. §. 1. In libertam, quæ voluntate patroni nupsit, præteritarum ante nuptias operarum actio datur.

31. **MODESTINUS** lib. 1. Regularum.

Operis non impositis manumissus, etiam si ex sua voluntate aliquo tempore præstiterit, compelli ad præstandas, quas non promisit, non potest.

32. **IDEM** (lib. 6. Pandectarum).

(I)S, qui onerandæ libertatis causa pecuniam patrono repromiserit, non tenetur: vel patronus, si pecuniam exegerit, bonorum possessionem contra tabulas ejus non potest petere.

33. **JAVOLENUS** (lib. 6. ex Cassio).

Imponi operæ ita, ut ipse libertus se alat, non possunt.

34. **POMPONIUS** (lib. 22. ad Quintum Mucium).

Interdum & diminutionem, & augmentum, & mutationem recipere obligationes operarum sciendum est. Nam dum languet libertus, patrono operæ, quæ jam cedere cœperunt, pereunt. † Sed si liberta, quæ operas promisit, ad eam dignitatem perveniat, ut inconveniens sit præstare patrono operas: ipso jure hæc intercedunt.

35. **PAULUS** (lib. 2. ad Legem Juliam & Papiam).

Liberta major quinquaginta annis operas præstare patrono non cogitur.

36. **ULPIANUS** (lib. 11. ad Legem Juliam & Papiam).

Labeo ait, libertatis causa societatem inter libertum & patronum factam, ipso jure nihil valere, palam esse.

37. **PAULUS** (lib. 2. ad Legem Juliam & Papiam).

Qui libertinus duos pluresve a se genitos, natusve, in sua potestate habebit, præter eum, qui artem ludicram fecerit, quive operas suas, ut cum bestiis pugnaret, locaverit: ne quis eorum operas, doni, muneris, aliudve quicquam libertatis causa patrono, patronæ, liberisve eorum, de quibus juraverit vel promiserit, obligatusve erit, dare, facere, præstare debeto: & si non eodem tempore duo in potestate habuerit, vel unum quinquennem, liberabitur operarum obligatione. §. 1. Amissi antea liberi ad eas operas, quæ postea imponuntur, profunt, ut Julianus ait. §. 2. Sed & si uno amisso obliget se, deinde alter nascatur: multo magis Pomponius ait amissum huic jungi, ut liberetur. §. 3. Nihil autem interest, utrum ipsi promittat patrono, an eis, qui in potestate ejus sint. §. 4. Sed si creditori suo libertum patronus delegaverit, non potest idem dici: solutionis enim vicem continet hæc delegatio. Potest tamen dici, si in id, quod patrono promisit, alii postea delegatus sit: posse eum liberari ex hac Lege: nam verum est, patrono eum expromisisse, quamvis patrono nunc non debeat: quod si ab initio delegante patrono libertus promiserit, non liberari eum. §. 5. Non solum futurarum, sed etiam præteritarum operarum liberatio fit. §. 6. Julianus: etiam si jam petita sunt operæ, liberis

sublatis absolutionem faciendam: sed si jam operarum nomine condemnatus est, non potest liberari: quoniam jam pecuniam debere cœpit. §. 7. Poithumus liberti heredes patris sui non liberat, quod proficisci liberatio a liberto debet, nec quisquam post mortem liberari intelligi potest: ex Lege autem nati liberi profunt. §. 8. Etiam si in persona liberti collata liberatio est: fidejussores quoque liberabuntur ex sententia Legis. Quod si libertus expromissorem dederit, nihil hoc caput ei proderit.

38. **CALLISTRATUS** [lib. 3. Edicti monitorii.]

Hæc denum impositæ operæ intelliguntur, quæ sine turpitudine præstari possunt, & sine periculo vitæ: nec enim, si meretrix manumissa fuerit, easdem operas patrono præstare debet; quamvis adhuc corpore quæstum faciat: nec arenarius manumissus tales operas; quia istæ sine periculo vitæ præstari non possunt. §. 1. Si tamen libertus artificium exerceat, ejus quoque operas patrono præstare debet, & si post manumissionem id didicerit: quod si artificium exercere desierit, tales operas edere debet, quæ non contra dignitatem ejus fuerint; veluti ut cum patrono moretur, peregre proficiscatur, negotium ejus exerceat.

39. **PAULUS** (lib. 7. ad Plantium.)

Si ita stipulatio (a) patrono facta sit, Si decem dierum operas non dederis, viginti nummos dare spondes? videndum est, an nec viginti actio danda sit, quasi onerandæ libertatis gratia promissi sint; nec operarum, quæ promissæ non sint: an vero operæ duntaxat promissæ fingi debeant, ne patronus omnimodo excludatur? & hoc Prætor quoque sentit, operas duntaxat promissas. §. 1. Sequens illa quæstio est, an libertus impetrare debeat, ne majoris summæ, quam viginti condemnetur? quia videtur quodammodo patronus tanti operas aestimasse, ideoque ipse non deberet egredi taxationem viginti. Sed iniquum est, nec oportet liberto hoc indulgere: quia non debet ex parte obligationem comprobare, ex patre tanquam de iniqua queri.

40. **PAPINIANUS** (lib. 20. Quæst.)

Si bona patroni venierunt, operarum, quæ post venditionem præterierint, actio patrono dabitur: & si alere se possit, ante venditionem præteritarum non dabitur: quoniam ex ante gesto agit.

41. **IDEM** (lib. 5. Responsorum).

Libertus, qui operarum obligatione dimissus est, atque ita liberam testamenti factionem adsecutus est, nihilominus obsequi verecundia tenetur. † Alimentorum diversa causa est: cum inopia patroni per invidiam libertum convenit.

42. **IDEM** lib. 9. Responsorum.

Cerdonem servum meum manumitti volo, ita ut operas heredi promittat: non cogitur manumissus promittere: sed & si promiserit, in eum actio non dabitur: nam juri publico derogare non potuit, qui fidecommissariam libertatem dedit.

43. **IDEM**

43. IDEM lib. 19. Responsorum.

Operis obligatus, militiae nomen non sine injuria patroni dabit.

44. SCÆVOLA lib. 4. Quæstionum.

Si libertus moram in operis fecerit, fidejussor tenetur: mora fidejussoris nulla est: (at) in homine debito fidejussor etiam ex sua mora in obligatione retinetur.

45. IDEM lib. 2. Responsorum.

Libertus negotiatoris vestiarii an eandem negotiationem in eadem civitate & eodem loco invito patrono exercere possit? Respondit, nihil proponi, cur non possit, si nullam læsionem ex hoc sentiet patronus.

46. VALENS lib. 5. Fideicommissorum.

Liberta si in concubitu patroni esset, perinde ac si nupta eidem esset, operarum petitionem in eam dari non oportere, constat.

47. IDEM lib. 6. Fideicommissorum.

Campanus scribit, non debere Prætorem pati, donum, munus, operas imponi ei, qui ex fideicommissi causa manumittatur: sed si, cum sciret posse se id recusare, obligari se passus sit, non inhibendam operarum petitionem, quia donasse videtur.

48. HERMOGENIANUS lib. 2. Juris Epitomarum.

Sicut patronus, ita etiam patroni filius, & nepos, & pronepos, qui libertæ nuptiis consensit, operarum exactionem amittit: nam hæc, cujus matrimonio consensit, in officio mariti esse debet. §. 1. Si autem nuptiæ, quibus patronus consensit, nullas habeant vires: operas exigere patronus non prohibetur. §. 2. Patronæ, item filia & nepti, & pronepti patroni, quæ libertæ nuptiis consensit, operarum exactio non denegatur: quia his nec ab ea, quæ nupta est, indecore præstantur.

49. GAIUS [lib. singul. de Casibus].

Duorum libertus potest aliquo casu singulis diversas operas uno tempore in solidum edere: veluti si librarius sit, & alii patrono librorum scribendorum operas edat; alter vero peregre cum suis proficiscens operas custodiæ domus ei indixerit: nihil enim vetat, dum custodit domum, libros scribere: hoc ita Neratius libris membranarum scripsit.

50. NERATIUS lib. 1. Responsorum.

Operarum editionem pendere ex æstimatione edentis: nam dignitati, facultatibus, consuetudini, artificio ejus convenientes edendas. §. 1. Non solum autem libertum, sed etiam alium quemlibet operas edentem, alendum, aut satis temporis ad quæstum alimentorum relinquendum: & in omnibus tempora ad curam corporis necessariam relinquenda.

51. PAULUS (lib. 2. Manualium).

Interdum operarum manet petitio, etiamsi jus patroni non sit; ut evenit in fratribus ejus, cui adlignatus est libertus; aut nepote alterius patroni, extante alterius patroni filio.

TIT. II.

DE BONIS LIBERORUM.

1. ULPIANUS (lib. 42. ad Edictum).

Hoc Edictum a Prætore propositum est honoris, quem liberti patronis habere debent, moderandi gratia. Namque (ut Servius scribit) antea soliti fuerunt a libertis durissimas res exigere, sc. ad remunerandum tam grande beneficium, quod in liberos confertur, cum ex servitute ad civitatem Romanam perducuntur. §. 1. Et quidem prius Prætor Rutilius edixit, se amplius non daturum patrono, quam operarum & societatis actionem: videlicet, si hoc pepigisset, ut nisi ei obsequium præstaret libertus, in societatem admitteretur patronus. §. 2. Posteriores Prætores certæ partis bonorum possessionem pollicebantur: videlicet enim imago societatis induxit ejusdem partis præstationem: ut quod vivus solebat societatis nomine præstare, id post mortem præstaret.

2. POMPONIUS (lib. 4. ad Sabinum:)

Si patronus a liberto præteritus, bonorum possessionem petere potuerit contra tabulas, & antequam peteret, decesserit, vel dies ei bonorum possessionis agnoscendæ præterierit: liberi ejus, vel alterius patroni petere poterunt ex illa parte Edicti, qua primis non petentibus aut etiam nolentibus ad se pertinere, sequentibus datur, atque si priores ex eo numero non essent. §. 1. Sed si patronus heres institutus, vivo liberto decessisset superstitibus liberis: quæsitum est, an illi contra tabulas testamenti bonorum possessionem petere possint? Et eo decursam est, ut mortis tempus, quo defectur bonorum possessio, spectari debeat, an patronus non sit: ut si sit, ex prima parte Edicti liberi ejus bonorum possessionem petere non possint. §. 2. Si filius emancipatus nepotem in potestate avi reliquisset, bonorum possessionem partis dimidiæ dandam ei filio intestati liberti, quamvis jure ipso legitima hereditas ad nepotem pertineat: qua & contra tabulas ejus liberti (&) filio potius bonorum possessio partis debitæ daretur.

3. ULPIANUS lib. 4. (1) ad Edictum.

Etiam si jus anulorum consecutus sit libertus a Principe, adversus hujus tabulas venit patronus, ut multis Rescriptis continetur: hic enim vivit quasi ingenuus, moritur quasi libertus. §. 1. Plane, si natalibus redditus sit, cessat contra tabulas bonorum possessio. §. 2. Idem & si a Principe liberam testamenti factionem impetravit. §. 3. Sed si hac lege emit quis, ut manumittat: ad hanc partem Edicti pertinebit. §. 4. (Si quis nummos accepit, ut manumitteret, non habet contra tabulas bonorum possessionem). §. 5. Ut patronus contra tabulas bonorum possessionem accipere possit, oportet hereditatem aditam esse, aut bonorum possessionem petitam: sufficit autem vel unum ex heredibus adisse hereditatem, bonorumve possessionem petisse. §. 6. Patronus contra ea bona liberti omnino non admittitur, quæ in castris sunt quæsitæ. §. 7. Si deportatus patronus restitutus sit, liberti contra tabulas bonorum possessionem accipere potest. † Idemque & in liberto deportato & restituto dicendum est. §. 8. Si quis filius-

filii familias servum de castrensi peculio manumiserit, ex Constitutione D. Hadriani patronus est, admittique poterit ad contra tabulas bonorum possessionem, ut patronus. §. 9. Si capitis libertum accusaveritis, cui assignatus est, non potest is petere contra tabulas bonorum possessionem, fratribusque suis non obstat; sed hi contra tabulas bonorum possessionem petent, quemadmodum peterent, si ex altero filio nepotes essent: * libertus enim, qui alteri ex filiis assignatur, non desinit alterius filii libertus esse: amplius dicendum est, etiam si omiserit frater bonorum possessionem, alter frater, cui assignatus, non potest succedere, & contra tabulas bonorum possessionem petere. §. 10. Totiens ad bonorum possessionem contra tabulas invitatur patronus, quotiens non est heres ex debita portione institutus. §. 11. Si patronus sub condicione sit institutus, eaque condicio vivo testatore extitit: contra tabulas bonorum possessionem accipere non potest. §. 12. Quid ergo, si mortis tempore pependit, extitit tamen, antequam patrono deferatur bonorum possessio, hoc est ante aditam hereditatem? an invitetur ex hac parte Edicti? & magis est, ut aditam hereditatis tempus spectetur: hoc enim jure utimur. §. 13. Si tamen in præteritis collata sit condicio, vel ad præsens: non videtur sub conditione institutus: aut enim impleta est, & pure institutus est: aut non est, (&) nec heres institutus est. §. 14. Si libertus patronum suum ita heredem scripserit, *Si filius meus me vivo morietur, patronus heres esto*: non male videtur testatus: nam si decesserit filius, poterit hic existente conditione accipere bonorum possessionem. §. 15. Si debita patrono portio legata sit, etsi scriptus heres non fuerit, satis ei factum est. §. 16. Sed & si institutus sit ex parte minore, quam ei debetur, residua vero pars suppleta est ei legatis, sive fideicommissis: & ita satisfactum ei videtur. §. 17. Sed & mortis causa donationibus poterit patrono debita portio suppleri: * nam mortis & causa donationes vice legatorum funguntur. §. 18. Sed & si non mortis causa donavit libertus patrono, contemplatione tamen debite portionis donata sunt, idem erit dicendum: tunc enim, vel quasi mortis causa imputabuntur, vel quasi adgnita repellent patronum a contra tabulas bonorum possessione. §. 19. Si patrono conditionis implendæ causa quid datum sit, in portionem debitam imputari debet, si tamen de bonis sit liberti profectum. §. 20. Debitam autem partem eorum, quæ cum moritur libertus habuit, patrono damus: mortis enim tempus spectamus. Sed & si dolo malo fecit, quo minus haberet: hoc quoque voluit Prætor pro eo haberi, atque si in bonis esset.

4. PAULUS lib. 42. ad Edictum.

Si necem domini detexerit servus, Prætor statuere solet, ut liber sit: & constat eum, quasi ex Senatusconsulto libertatem consecutum, nullius esse libertum. §. 1. Si libertus captus ab hostibus ibi decesserit, quamvis liberti appellatio eum non tangat, tamen propter Legem Cornelianam, quæ testamentum sic confirmat, atque si in civitate decesserit, patrono quoque bonorum

possessio danda erit. §. 2. Si deportatus patronus sit, filio ejus competit bonorum possessio in bonis liberti: nec impedimento est ei talis patronus, qui mortui loco habetur. † Et dissimile est, si patronus apud hostes sit: nam propter spem postliminii obstat liberis suis. §. 3. Si extraneus a liberti heres institutus, rogatus sit filio hereditatem restituere, cum ex Senatusconsulto Trebelliano restituta hereditate, heredis loco filius habetur, patronus summovendus est.

5. GAIUS (lib. 15. ad Edictum provinc.)

Libertinus, qui patronum patronique liberos habet, si patronum ex parte debita heredem instituit, liberos ejus in eandem portionem substituere debet, ut licet patronus vivo liberti mortuus fuerit, satisfactum videatur liberis ejus. §. 1. Si patroni filium emancipatum, & nepotes ex eo, qui in avi familia remansit, libertus habeat: filio tantum, non etiam nepoti satisfacere debet libertus: nec ad rem pertinet, quod ad parentis bona pariter vocantur.

6. ULPIANUS (lib. 43. ad Edictum).

ET si ex modica parte instituti sint liberi liberti, bonorum possessionem contra tabulas patronus petere non potest: nam & Marcellus lib. 9. Digestorum scripsit, quantulacunque ex parte heredem institutum liberti filium, patronum expellere. §. 1. Cum patroni filia heres instituta esset a liberti, falsumque testamentum dictum esset, in quo scripta erat, & appellatione interposita & pendente diem suum obisset: heredibus ejus D. Marcus subvenit, ut id haberent, quod haberet patroni filia, si viveret. §. 2. Si filius liberti heres ab eo institutus abstinerit, quamvis nomine sit heres, patronus admittitur. §. 3. Sed & si per in integrum restitutionem is, qui mixtus est paternæ hereditati, vel qui adiit hereditatem, abstinerit se: poterit quis patronum admittere. §. 4. Patronus, patronique liberi, si secundum voluntatem mortui liberti hereditatem adierint, legatumve aut fideicommissum petere maluerint: ad contra tabulas bonorum possessionem non admittuntur.

7. GAIUS lib. 15. ad Edictum Provinc.

Nam absurdum videtur, licere eidem partim comprobare judicium defuncti, partim evertere.

8. ULPIANUS lib. 43. ad Edictum.

SI vero non habuit effectum petitio ejus, dico non impediri, quominus adjuvetur. Quinimo & si sic adit, quasi ex debita portione institutus, mox apparuit, eum minorem partem, quam speravit, accepisse: aequissimum est, admitteri eum ad suum auxilium. Sed & si testato convenisset heredem, ut sibi legatum solveretur, mox poenitisset: puto eum posse adjuvari. §. 1. Si patronus legatum sibi relictum agnoverit, idque fuerit evictum: competit ei legitimum auxilium: quia id, quod speravit, se habiturum, non habet. Sed & si non totum evictum sit, verum aliquo minus habet, quam putavit: erit ei subveniendum. §. 2. Si servo vel filio suo aliquid relictum patronus agnoverit, perinde a contra tabulas bonorum possessione repellatur,

Eeeee

atque

atque si adgnosset sibi relictum. §. 3. Sed & si mortis causa donationem adgnosset, dicendum est, repelli eum a contra tabulas bonorum possessione: sicut tamen, si post mortem liberti adgnosset: ceterum si ei vivus libertus donavit, ille accepit, non idcirco erit repulsus a contra tabulas bonorum possessione: quia potest dicere, sperasse, quod in testamento quoque gratus circa eum fieret; remittique ei debet ab eis decedere, vel ea compensare in portionem prorata. §. 4. Quare dicitur, & si conditionis implendae causa quid fuerit datum patrono post mortem liberti: repelli eum a contra tabulas bonorum possessione, quasi adgnosset iudicium. §. 5. Si patronus minor annis 25 liberti iudicium adgnosset, in integrum restitui eum oportere existimamus, ut possit contra tabulas accipere.

9. PAULUS lib. 42. ad Edictum.

Qui in servitutem libertum paternum petierit, nec nomine liberorum bonorum possessionem accipere potest.

10. ULPIANUS lib. 44. ad Edictum.

Si ex patronis alicui satisfactum non erit, ita ut alii amplius sua portione ex bonis liberti relinquatur: ei cui satisfactum non erit, ita actio dabitur, ut ejus portio suppleatur ex eo, quod extraneo heredi, & quod patrono supra suam portionem relictum est. Eadem ratio & in pluribus patronis servabitur. §. 1. Julianus ait, eum, qui ab avo suo exheredatus est, a bonis libertorum ejus summoverti, a patris vero sui libertorum bonis non excludi: quod si a patre sit exheredatus, ab avo non sit: non solum a libertorum paternorum bonis, verum etiam ab avi quoque excludi debere; quia per patrem avitos libertos consequitur: quod si pater ejus sit ab avo exheredatus, ipse non sit: posse nepotem avitorum libertorum contra tabulas bonorum possessionem petere. † Idem ait, si pater me exheredavit, avus meus patrem meum, & prior avus decesserit: ab utriusque libertis me repelli: sed si ante pater decessisset, postea avus: dicendum erit, nihil mihi nocere patris exheredationem ad avitorum libertorum bona.

11. JULIANUS lib. 26. Digestorum.

Quod si pater meus a patre suo sit exheredatus, ego neque a patre meo, neque ab avo: mortuo quidem patre, & adversus avitos & adversus paternos libertos jus habeo: vivente patre: quamdiu in potestate ejus ero, non petam contra tabulas avitorum libertorum bonorum possessionem: emancipatus non summovebor.

12. ULPIANUS lib. 44. ad Edictum.

Si patronus testamento jure militari facto filium silentio exheredaverit, debet nocere ei exheredatio: verum est enim hunc exheredatum esse. §. 1. Si quis libertum filio suo assignaverit, eumque exheredaverit, admitti potest ad bonorum liberti possessionem. §. 2. Si quis non mala mente parentis exheredatus sit, sed alia ex causa: exheredatio ipsi non nocet: ut puta pone furoris causa exheredatum eum: vel ideo, quia impubes erat, heredemque institutum, rogatum ei restituere hereditatem. §. 3. Si quis, cum esset exheredatus, pronuntiatus vel perperam sit

exheredatus non esse: non repellitur: rebus enim judicatis standum est. §. 4. Si filius patroni exheredatus, in partem obtinuerit de inofficioso, in partem victus sit: videamus, an noceat ei exheredatio? & nocere arbitror: quia testamentum, valet a quo exheredatus est. §. 5. Ex testamento autem, ex quo neque adita hereditas est, neque petita bonorum possessio, liberis exheredatio non nocet: absurdum est enim, in hoc tantum valere testamentum, ut exheredatio vigeat, cum alias non valeat. §. 6. Si patroni filius priore gradu sit heres scriptus, secundo exheredatus: huic non nocet exheredatio, cum voluntate patris vel extiterit heres, vel existere potuerit: neque enim debet videri pater indignum existimasse filium bonis libertorum, quem ad hereditatem suam primum vocaverit. † Ac ne eum quidem existimandum est summoverti a bonis liberti, (qui) a primo gradu exheredatus, & idem substitutus est. † Ergo is, qui institutus sit heres vel primo gradu, vel sequenti, vel alio quo gradu, licet exheres sit eodem testamento: non est summovendus a liberti bonis. §. 7. Si patroni filius emancipatus noluerit adire hereditatem, vel qui in potestate est, retinere: nihilominus liberti bonorum possessionem habebit.

13. JULIANUS lib. 26. Digestorum.

Filius patroni exheredatus, quamvis nepos ex eo heres scriptus fuerit, bonorum possessionem contra tabulas paternorum libertorum accipere non potest: licet enim necessarius existat patri suo, non per semetipsum, sed per alium ad hereditatem admittitur: & certe constat, si emancipatus filius exheredatus fuerit, & servus ejus heres scriptus, & si jusserit servo hereditatem adire, & ita patri suo heres extiterit: non habebit contra tabulas paternorum libertorum bonorum possessionem.

14. ULPIANUS lib. 45. ad Edictum.

Qui, cum major natu esset, quam 25 annis, libertum capitis accusaverit, aut in servitutem petierit, removetur a contra tabulas bonorum possessione. §. 1. Si vero accusaverit minor, dicendum est, hunc non excludi, si ipse, si tutor ejus vel curator accusaverit. §. 2. Sed si minor quidem instituerit accusationem, major autem factus sententiam acceperit: benigne erit dicendum, ignosci ei debere; quia minor cepit: neque enim imputare ei possumus, cur non deseruit accusationem, vel cur abolitionem non petierit: cum alterum si fecisset, in Turpillianum incideret; alterum non facile impetretur. Certe si abolitione publice data, repetit (jam) jam major: dicendum est, hunc esse removendum: major enim factus potuit sine timore deserere abolitionem accusationem. §. 3. Is demum videtur capitis accusasse, qui tali iudicio appetit, cujus poena aut supplicium habuit, aut exilium, quod sit vice deportationis, ubi civitas amittitur. §. 4. Si tamen quis libertum eo crimine accusaverit cujus poena non est capitis, verumtamen iudicanti placuit augere poenam: non obest hoc patroni filio: neque enim imperitia, aut severitas iudicantis obesse debet patroni filio, qui crimen

levius

levius importavit. §. 5. Sed si non accusaverit, sed testimonium in caput liberti dixit, aut subiecit accusatorem: puto, eum a contra tabulas removeri. §. 6. Si libertus Majestatis patroni filium accusavit, & patroni filius calumniae eum capitis puniri desideravit: non debet repelli hoc Edicto: idem puto, & si ab eo petitus, retorfit in eam crimina: ignoscendum enim est ei, si voluit se ulcisci provocatus. §. 7. Si patris mortem defendere necesse habuerit, an dicendum sit, hic quoque ei succurrendum, si libertum paternum propter hoc accusavit; medicum forte patris, aut cubicularium, aut quem alium, qui circa patrem fuerat? Et puto succurrendum, si affectione & periculo paternae substantiae ducente necesse habuit accusationem vel calumniosam instituere. §. 8. Accusasse autem eum dicimus, qui crimina objecit, & causam perorari usque ad sententiam effecit: ceterum, si ante quievit, non accusavit: & hoc jure utimur. Sed si appellatione interposita desistit, benigne dicetur, non pertulisse accusationem. † Si igitur pendente appellatione decessit libertus, patroni filius admittetur ad bonorum possessionem: quia sententia libertus morte substractus est. §. 9. Si patroni filius ad vocationem accusatori liberti praestitit, non est repellendus: neque enim advocatus accusat. §. 10. Si pater testamento caverit, ut accusaretur libertus, quasi venenum sibi parasset, aut quid aliud in se admisisset: magis est, ut ignosci liberis deberet, qui non sponte accusaverunt. §. 11. Sed & si accusaverit libertum, & probaverit crimen patroni filius, posteaque hic libertus sit restitutus: non erit repellendus: crimen enim, quod intendit, etiam perfecit.

15. TRYPHONINUS lib. 17. Disputationum.

Idem est, etsi crimen quidem, quod in liberto probatum est, meruerat capitis poenam, benignius autem punitus est libertus, veluti tantum relegatus: de caluminatore enim sensit Praetor.

16. ULPIANUS lib. 45. ad Edictum.

In servitutem petisse non is videtur, qui ei, qui in possessione erat servitutis, petenti se in libertatem, contradixit, verum is, qui ex libertate petit in servitutem. §. 1. Sed & si quis non totum suum, sed pro parte, vel usumfructum in eo suum dicat, vel quid aliud, quod habere non potest in eo, nisi servus sit: an repellatur, quasi in servitutem petierit? quod est verius. §. 2. Si petierit in servitutem, & obtinuerit, mox cognita veritate passus sit, in libertate morari: non debet ei obesse, maxime si habuit justam causam errandi. §. 3. Petisse in servitutem non videtur, qui ante litem contestatam desistit. Sed & si post litem contestatam, dicendum est, nec id nocere debere: quia non usque ad sententiam duravit. §. 4. Si patroni filius sit vel exheredatus, vel (si) in servitutem libertum paternum petit, vel capitis accusaverit libertum: non nocet hoc liberis ejus, qui in potestate non sunt: & hoc Divi fratres Quinti-

liis rescripserunt. §. 5. Si quis bonorum possessionem contra tabulas liberti acceperit, ab omni liberti judicio repellitur: nec tantum si ipsi liberti heres fuerit scriptus, verumetiam si impuberi filio substitutus: nam & Julianus scripsit, si post petitam bonorum possessionem adierit impuberis filii liberti hereditatem patronus: denegari ei debere actiones. §. 6. Sed & si quid codicillis fuerit patrono relictum, vel mortis causa donatum: simili modo horum quoque persecutio denegabitur. §. 7. Nonnunquam plane post petitam bonorum possessionem dabitur patrono legati persecutio, si nihil ad emolumentum ejus perventurum sit, quia forte rogatus est alii restituere. §. 8. Praeterea non tantum, quod ipsis nominatim datum est, id se Praetor denegaturum ait: verumetiam si quid proponas ad ipsos per alios perventurum, utputa per subjectas personas; quod quidem sunt habituri, non restituri. §. 9. Dabimus legati petitionem patrono, si servo patroni dederit libertatem, pretio ejus patrono praelegato. §. 10. Ei qui substitutus erit patrono, qui contra tabulas possessionem petierit, actio ejus partis, cujus patrono possessio data erit, non datur. §. 11. Si patronus sit substitutus, & patronus vivo testatore decesserit: filium patroni petentem contra tabulas bonorum possessionem, non solius substituti patem occupare, verum omnibus heredibus pro parte aliquid auferre, constat.

17. IDEM lib. 47. ad Edictum.

Liberto sine liberis mortuo, in primis patronus & patrona bonorum possessionem accipere possunt, & quidem simul: sed & si patrono & patronae proximi sunt aliqui, simul admittuntur.

18. PAULUS lib. 43. ad Edictum.

Patronae quidem liberi etiam vulgo quaesiti accipient materni liberti bonorum possessionem: patroni autem non nisi jure quaesiti.

19. ULPIANUS lib. 4. Disputationum.

Si patronus ex minore parte quam legitima heres institutus falsum testamentum dixisset, nec obtinisset: non est ambiguum, contra tabulas ei non deferri bonorum possessionem; eo quod facto suo perdidit hereditatem, cum temere falsum dixit. §. 1. Quod si ex debita parte fuerit institutus, sive adiit, sive non: a contra tabulas bonorum possessionem petere.

20. JULIANUS lib. 25. Digestorum.

Libertus sub conditione jurisjurandi, quam Praetor remittere solet, patronum instituit heredem: non puto tubitandum, quin a bonorum possessione submoveatur: verum est enim, eum heredem factum. §. 1. Si Titio legatum fuisset, ejusque fidei commissum, ut patrono restitueret: denegatur legatorum actio Titio, si patrono pro debita parte a scripto herede fuerit satisfactum. §. 2. Libertus patronum & extraneum conjunctim ex parte dimidia heredem scripsit: quadrans, ex quo institutus erat patronus, totus ipsi imputari debebit; residuum ex debita sibi

sibi parte omnibus heredibus pro portione cuiusque aufert. §. 3. Idem servari conveniet in legato, quod patrono conjunctim & Titio datum fuerit: ut pars legati in portionem debitam patrono imputetur, ex reliqua Parte tantum Titio detrahatur, quantum ab herede pro rata portione. §. 4. Si libertinus filium emancipatum sub conditione heredem instituerit, & deficiente conditione substitutus adierit: quæro, utrum patrono adversus substitutum in partem debitam Prætor, an emancipato filio in totam hereditatem succurrere debeat? Respondi, cum pater filium sub conditione primo gradu heredem instituit, si deficiente conditione, sub qua filius heres institutus est, ad secundum gradum hereditas pertinet, vel adhuc pendente conditione filius decesserit: patrono partis debitæ bonorum possessionem adversus substitutum competere. † Idemque est, & si filius [vel] non petierit bonorum possessionem tempore exclusus, vel repudiaverit. † Si vero deficiente conditione hereditas ad filium pertineat: emancipatum potius tuebatur Prætor adversus substitutum. † Existimo autem, quotiens sub conditione heres filius scribitur, alias necessariam esse exheredationem a substitutis, alias supervacuum: nam si id genus conditionis fuerit, quæ in potestate filii esset, veluti *cum testamentum fecerit*: puto etiam omiſsa conditione filium locum substitutis facere: si vero conditio non fuerit in potestate filii, veluti, si *Titius Consul factus fuerit*: tunc substitutus non admittitur, nisi filius ab eo nominatim exheredatus fuerit. §. 5. Si libertus filium emancipatum heredem instituerit, ejusque fidei commiserit, ut totam hereditatem Sempronio restitueret; & filius, cum suspectam sibi hereditatem diceret, jussu Prætoris adierit eam, & Sempronio restituerit: non inique patrono bonorum possessio partis debitæ dabitur, perinde ac si non filius, sed is, cui hereditas restituta est, liberto heres extitisset. Item cum filius hereditatem liberti patris omiserit, & coheres ejus totius hereditatis onus susceperit: danda erit patrono bonorum possessio. Utroque enim casu non filio, sed extraneo pars eripitur.

21. IDEM lib. 26. Digestorum.

EX tribus patronis uno cessante bonorum possessionem petere, duo æquas partes habebunt.

22. MARCIANUS lib. 1. Institutionum.

SI filiusfamilias miles manumittat: secundum Juliani quidem sententiam, quam lib. 27. Digestorum probat, patris libertum faciet: sed quamdiu [inquit] vivit, præfertur filius in bona ejus patri: sed D. Hadrianus Flavio Apro rescripsit, suum libertum eum facere, non patris.

23. JULIANUS lib. 27. Digestorum.

SI libertus præterito patrono extraneum instituerit heredem, & patronus, antequam contra tabulas bonorum possessionem petierit, in adoptionem se dederit, deinde scriptus omiserit hereditatem: patronus totorum bonorum liberti possessionem ut legitimus petere potest, §. 1. Si libertus intestato decesserit, relictis patroni filio, & ex altero filio duobus nepotibus: ne-

potes non admittentur, quamdiu filius esset: quia proximum quemque ad hereditatem liberti vocari, manifestum est. §. 2. Si autem ex duobus patronis alter unum filium, alter duos reliquisset: dixi viriles inter eos partes fieri.

24. IDEM lib. 65. Digestorum.

Comuni liberto, si ex duobus patronis alter jusjurandum exegerit, ne uxorem ducat; vel vivo liberto decesserit is, qui extra hanc culpam fuerit, vel supervixerit: partis utriusque debitæ bonorum possessionem solus habebit.

25. IDEM lib. 1. ad Urseium Ferocem.

Quamdiu patrono bonorum possessio partis debitæ dari potest, exceptio debitoribus datur adversus heredem petentem, si non in ea causa sit patronus, ut bonorum possessionem pro parte debita contra tabulas petere possit.

26. AFRICANUS lib. 2. Questionum.

Liberto octoginta habenti fundus quadraginta legatus est: is die cedente legati decessit extraneo herede instituto. Respondit, posse patronum partem debitam vindicare: nam videri defunctum mortis tempore ampliorem habuisse rem centum, cum hereditas ejus propter computationem legati pluris venire possit: neque referre, heres institutus repudiet legatum liberto relictum, necne: nam, & si de Lege Falcidia quæatur, tale legatum, quamvis repudiatum, in quadrantem hereditatis imputatur legatariis.

27. IDEM lib. 4. Questionum.

Vivo filio si nepos exheredatur, nocet ei exhereditatio ad bona libertorum avitorum.

28. FLORENTINUS lib. 10. Institut.

Si in libertinum animadversum erit, patronis ejus jus, quod in bonis ejus habituri essent, si is, in quem animadversum est, sua morte decessisset, eripiendum non est: sed reliquam partem bonorum, quæ ad manumissorem Jure civili non pertineat, fisco esse vindicandam placeat. §. 1. Eadem servantur in bonis eorum, qui metu accusationis mortem sibi consciverint, aut fugerint, quæ in damnatorum bonis constituta sunt.

29. MARCIANUS lib. 9. Institutionum.

Qui ex causa fideicommissi manumittitur, est quidem libertus manumissoris, & tam contra tabulas, quam ab intestato ad bona ejus venire potest quasi patronus: sed operas ei imponere non potest, nec impositas ab eo petere. §. 1. Sed si defunctus filio suo legavit servum, & rogavit, ut eum manumittat, ea mente, ut plenum jus patroni habeat: defendendum est, postea eum operas jure imponere.

30. GAIUS lib. 2. ad Edictum Prætoris Urbani tit. De liberali causa.

Si quis libertum paternum in servitutem ea voluntate petierit, ut causam evictionis sibi conservet, non amittit beneficium bonorum possessionis.

31. MARCELLUS lib. 9. Digestorum.

Patrono libertas fundum, quem ab eo alienum emerat, legavit, & constituit patronus ad se pertinere legatum: contra tabulas bonorum possessionem accipere non potest, etsi nihil

pro-

profecit ei legatum, quia alienam rem legaverit ei libertus; quia patronus ipse eum liberto vendiderat.

32. IDEM lib. 10. Digestorum.

Si libertus meus in servitutem reductus, postea ab alio liberatus est, & ejus coeperit esse libertus: praefertur mihi in contra tabulas bonorum possessione, qui eum manumisit.

33. MODESTINUS lib. singulari de Manumissionibus.

Si patronus non aluerit libertum: Lex Aelia Sentia adimit ejus libertatis causa imposita, tam ei, quam ipsi, ad quem ea res pertinet; item hereditatem ipsi & liberis ejus, nisi heres institutus sit; & bonorum possessionem, praeter quam secundum tabulas.

34. JAVOLENUS lib. 3. ex Cassio.

Si libertus, cum duos patronos haberet, alterum praeteriit, alterum ex semisse fecit heredem, & alteri extraneo semissem dereliquit: scriptus quidem patronus debitam sibi partem immunem habet; de cetera autem parte patroni quae supra debitum ei relicta est, & de semisse extraneo relicto, alteri patrono pro rata portione satisfieri oportet.

35. IDEM lib. 3. Epistolarum.

Aliberto suo herede Seius usumfructum fundi Mævio legavit: (is) libertus Mævio herede relicto decessit. Quæro, cum contra tabulas testamenti petierit filius Seii adversus Mævium: utrum deducto usumfructu pars debita ei fundi restituenda sit, an solida; quia eorum bonorum acceperit possessionem, quæ liberti, cum moreretur, fuerunt? Respondit, usumfructum in causam pristinam restituendum puto: optimum itaque erit, arbitrum postulare, ut arbitrio ejus ususfructus in integrum restituatur.

36. IDEM lib. 8. Epistolarum.

Libertus, qui solvendo non erat, praeterito patrono extrarios reliquit heredes. Quæro, an possit patronus petere contra tabulas bonorum possessionem? Respondit, cum a scriptis heredibus adita est hereditas, patronus contra tabulas bonorum possessionem petere potest: quia * solvendo hereditas est, quæ inveniat heredem. Et sane absurdum est, jus patroni in petenda bonorum possessione contra tabulas aliorum computatione, non iudicio ipsius patroni aestimari; aut ferrique patrono, quod modicam vindicaturus est: multi enim casus intervenire possunt, quibus expediat patrono petere bonorum possessionem, quamvis æris alieni magnitudo, quam libertus reliquerit, facultates patrimonii ejus excedat: veluti si prædia sunt aliqua ex bonis liberti, in quibus majorum patroni sepulchra sint, & magni aestimat patronus bonorum possessione jura pro parte ea ad se pertinere; vel aliquid mancipium, quod non pretio, sed affectu sit aestimandum. Non ergo ideo minus habere debet jus petendæ bonorum possessionis qui animo potius quam aliorum computatione bona liberti aestimat: cum eo ipso sufficere patrimonium videri possit, quod & heredem habeat, & bonorum possessorem.

37. ULPIANUS lib. 11. ad Leg. Juliam & Papiam.

Iulianus ait, si patronus libertatis causa imposita libertæ revendiderit, filium ejus a bonorum possessione summovet: scilicet quia nec contra tabulas testamenti liberti bonorum possessionem accipiat, quotiens pater ejus donum, munus, operas liberto revendiderit. † Plane si patroni filius libertatis causa imposita revendiderit, nihilominus familiam bonorum possessionem contra tabulas liberti accipere ait: quia filius revendendo libertatis causa imposita fratrem suum non summovet. §. 1. Si libertus heredem scripserit, isque prius, quam de familia quæstionem haberet, adierit hereditatem: patronum ad contra tabulas bonorum possessionem non admitti Julianus ait: debuit enim & patronus liberti necem vindicare: quod & in patrona erit dicendum.

38. TERENCEIUS CLEMENS lib. 9. ad Leg. Juliam & Papiam.

Quæritur, an filio exheredato etiam nepotes ex eo a bonorum possessione liberti excludantur? Quod utique sic dirimendum est, ut vivo filio, donec in potestate ejus liberi manent, non admittantur ad bonorum possessionem, ne, qui suo nomine a bonorum possessione summoventur, per alios eam consequantur: sin autem emancipati a patre fuerint, vel alio modo sui juris effecti, sine aliquo impedimento ad bonorum possessionem admittantur. §. 1. Si filius liberti omiserit patris sui hereditatem: hoc patrono proficiet.

39. IDEM lib. 10. ad Leg. Juliam & Papiam.

Patroni filia, si in adoptiva familia sit, ad bona libertorum paternorum admittitur.

40. IDEM lib. 12. ad Leg. Juliam & Papiam.

Si pater exheredato filio ita cavit, ut jus in libertum salvum ei esset, nihil ei ad hanc rem nocet exhereditatio.

41. PAPINIANUS lib. 12. Quæstionum.

Si libertus patrono, quod ad debitam portionem attinet, satisfaciatur, invito tamen aliquid extorquere conetur: quid statuendum est, quæritur? quid enim, si ex parte debita instituto, decem præterea legentur, & rogetur servum proprium, qui sit decem, vel minoris pretii, manumittere? * Iniquum est, & legatum velle percipere, & libertatem servo non dare: sed parte debita accepta & legato temperare, & libertatem imponere non cogi: ne servum forte de se male meritum cogatur manumittere. Quid ergo, si solo eodem herede instituto, idem libertus petierit? Si substitutum habebit, æque decreti remedium poterit procedere, ut accepta debita portione, cætera pars ad substitutum perveniat: ita ut, si forte servus redimi potuisset, præstaretur libertas; cessante vero substitutione, patronum hereditatem liberti amplectentem Prætor, qui de fideicommissis cognoscit, libertatem servo eum imponere cogat.

42. IDEM lib. 13. Quæstionum.

Filius, qui patri heres extitit, fratrem exheredatum adrogavit; atque ita herede eo relicto defunctus est: bonorum possessione libertum patris naturalis exheredatus non habebit.

rem * cui non exheredato talis adoptio noceret, nocere debet exheredato: quoniam poena, quæ Legibus aut Edicto irrogaretur, adoptionis remedio non oblitteraretur. Paulus notat: ei, qui alio jure venit, quam eo, quod amisit, non nocet id, quod perdidit, sed prodest quod habet: sic dictum est, Patrono eodemque patronæ filio non obesse, quod quasi patronus deliquit, si ut patronæ filius venire possit. §. 1. Papinianus, Castrensiū bonorum Titium libertus fecit heredem, cæterorum alium; adita est a Titio hereditas: magis nobis placebat, nondum patronum possessionem contra tabulas petere posse: verum illa quæstio intervenit, an omittente eo, qui reliqua bona accepit, perinde Titio adcrecant, ac si partes ejusdem hereditatis accepissent: verius mihi videtur, intestati jure deferri bona cætera. Titius igitur heres non poterit invitare manumissorem, cum Titio nihil auferatur; nec bonis cæteris, quæ nondum ad causam testamenti pertinent. §. 2. Cum filius liberti impubes, qui subiectus dicitur, ex prima parte bonorum possessionem accipiat, an patronus defuncti possessionem accipere possit, quæsitum est? & sine dubio, qui sequentis gradus sunt, non admittuntur interim. * cum enim præcedit alia possessio, qui sequitur, accipere non potest. Plane si contra eum, qui subiectus dicitur, fuerit iudicatum: data non intelligitur. † Sed & in patrono, pendente controversia, idem erit dicendum: plane quod ad patroni quoque personam pertinet, differri controversia debet. §. 3. Si falsum liberti testamentum ab aliis in provincia dictum, atque ita res per appellationem extracta esset; defuncta medio tempore patroni filia, quam libertus heredem instituerat: filio mulieris servavit Divus Marcus eam Partem bonorum, quam filia Patroni vel jure intestati, si vixisset, habere potuit.

43. IDEM lib. 14. Quæstionum.

Julianus putat patronum, qui Titio pro parte dimidia herede instituto substitutus, eo deliberante bonorum possessionem contra tabulas accepit, si postea Titius non adierit hereditatem, nihil ei, qui adiit hereditatem, abstulisse: non magis quam si sub conditione fuisset institutus: igitur Titio deliberante res in incerto erit, utrumne semis ex substitutione in possessionem convertatur, an Titio adveniente singulis heredibus partes debite auferantur.

44. PAULUS (lib. 5. Quæstionum).

Si patronum ex debita portione heredem instituas, & pure roges fundum dare, eique conditione tantundem leges: in conditionem fideicommissum redigitur: erit tamen & hic, quod moveat: onerabitur enim patronus satisfactione fideicommissi. Sed dicendum (est) ab eo fideicommissario cavendum, a quo patrono legatum est, ut undique patronus suum jus habeat imminutum. §. 1. Patronus heres institutus, legato ei servo, per quem suppleretur debita ei portio, non petet contra tabulas bonorum possessionem, quamvis servus clusis tabulis decessit, §. 2. Si ex bonis, quæ mortis tempore fuerunt, debitam partem dedit libertus in hereditate, vel

legato, servus tamen post mortem liberti reversus ab hostibus augeat patrimonium: non potest patronus propterea queri, quod minus habeat, in servo, quam haberet, si ex debita portione esset institutus. † Idem est & (in) alluvione, cum sit satisfactum ex his bonis, quæ mortis tempore fuerunt. † Idem est (&) si pars legati liberto relicti ab eo, cui simul datum erat, vel hereditatis, nunc illis abstinentibus, adcreseat.

45. IDEM lib. 9. Quæstionum.

Si patronus ex sexta, & servus ex reliqua parte sit heres institutus: nec ex servi portione fideicommissum debetur: at si servus duntaxat heres institutus est, puto nec hic ex debita portione præstandum.

46. IDEM lib. 3. Responsorum.

Paulus respondit: Patronus, qui deceptus falsum iudicium testatoris secutus est, bonorum possessionem contra tabulas testamenti liberti petere non prohibetur.

47. IDEM lib. 11. Responsorum.

Paulus respondit, exheredationem nepotis, quæ non notæ gratia, sed alio consilio adjecta est, nocere ei non oportere, quo minus contra tabulas libertorum avi bonorum possessionem petere possit. §. 1. Quæro, an si Titia patroni filia jactat Titium patrem suum prius quam moreretur literas ad se fecisse, quibus adjiceret, per libertos suos maleficiis appetitum; easque literas se secutam, post mortem patris libertos excusare: an aliquid ei prodesse possit hæc excusatio? Paulus respondit, eam, quæ ex voluntate patris accusavit, non debere repellere a bonorum possessione contra tabulas: quoniam non suum iudicium, sed alienum exsecuto est. §. 2. Patroni filius epistolam talē liberto emisit: *Sempronius Zoilo liberto suo salutem: Ob merita tua, fideique tuam, quam mihi semper exhibuisti, concedo tibi liberam testamenti factionem.* Quæro an patroni filio nihil relinquere debeat? Paulus respondit, eum libertum, de quo quæritur, liberam testanti factionem consecutum non videri. §. 3. Paulus respondit, nepotem etiam post mortem avi conceptum, superstitem liberto, bonorum possessionem contra tabulas liberti avi petere posse, & ad hereditatem legitimam ejus admitti: responsum enim Juliani tantum ad hereditatem legitimam, item bonorum possessionem avi petendam pertinere. §. 4. Paulus respondit: quamvis filii, a patre milite præteriti, pro exheredatis habeantur: tamen non eousque silentium patris eis nocere debere, ut (&) a bonis libertorum avitorum repellere debeant. † Idem responsum est etiam de bonis libertorum patronorum.

48. SCÆVOLA lib. 2. Responsorum.

Quæro de eo, qui libertum effracturæ crimine accusavit? Respondit, si ejusmodi effracturæ crimine accusatus sit, ex quo, si probaretur, in metallum datus esset: denegandam bonorum possessionem.

49. PAULUS lib. 2. Sententiarum.

Liberto per obreptionem adrogato, jus suum patronus non amittit.

50. TRYPHONINUS lib. 17. Disputationum.

Nihil interest, ipse patronus scriptus heres ex minore parte adierit hereditatem, an servum suum scriptum jusserit adire hereditatem, quam retinet: nihilominus enim repulsus erit a contra tabulas bonorum possessione. §. 1. Si tamen, antequam juberet liberti hereditatem adire, servum vendiderit, aut manumiserit, & ita ipse novus libertus, aut emptor, heredes extiterint: verbis Edicti non prohibetur patronus accipere contra tabulas bonorum possessionem. §. 2. Sed numquid Prætor ei denegare possessionis actiones debeat, si fraudem Edicto ejus facere voluit: ut pretio uberius percepto, vel tacita pactione etiam hereditatis ex institutione delatæ commodum, & bonorum possessionis contra tabulas haberet? faciliusque suspicio, per filium scriptum heredem, quamvis emancipatum, adeuntem, liberti hereditatem ipsum patronum habere: cum omnia quæ nostra sunt, liberis nostris ex voto paremus. §. 3. Si tamen clausis adhuc tabulis testamenti liberti, cum ignoraret judicium ejus patronus, eorum quid, quæ supra scripta sunt, circa institutum subjectum juri suo fecit: amota fraudis suspicione, suo jure (in) bonorum possessione contra tabulas utetur. §. 4. Si patronus ex debita portione a liberto scriptus, rogatusque hereditatem restituere, suspectam dixit; & compulsus adire, cum retinere posset, restituerit: non poterit accipere contra tabulas bonorum possessionem, & quia agnovit judicium liberti, & quia sprevit, & quasi damnavit eam possessionem. §. 5. Longe distat ab hoc patroni filius, quem libertus adrogavit, & ex minore parte heredem scripsit, cum nemo ex familia patroni alius esset: quanquam enim hic ipso jure (quippe suus) heres deprehendatur, si tamen se non immiscuit hereditati ut patris, sed abstinuit quasi patroni, tamen filius admittendus est ad contra tabulas bonorum possessionem. §. 6. Si debenti patrono certam pecuniam, liberationem libertus reliquisset, isque usus est, adversus heredem petentem debitum, doli exceptione, aut acceptilatione liberatus est debito propter legatum: dicendum est, eum non posse accipere contra tabulas bonorum possessionem.

51. LABEO lib. 1. Pithanon a Paulo epitomatorum.

Sicundum libertum, & tu capitis accusasti, & pater tuus manumisit: non poterit tibi ejus liberti bonorum possessio ex Edicto Prætoris dari. Paulus: Imo, contra accidet, si quem servum accusaveris, deinde is patris tui fuerit factus, & is postea eum manumisit.

TIT. III.

DE LIBERTIS UNIVERSITATUM.

1. ULPIANUS lib. 49. ad Edictum.

Municipibus plenum jus in bonis libertorum, libertarum, defertur: hoc est, id jus quod etiam patrono. §. 1. Sed an omnino petere bonorum possessionem possint, dubitatur:

mover enim, quod consentire non possunt? sed per alium possunt petita bonorum possessione ipsi acquirere. Sed qua ratione Senatus censuit, ut restitui eis ex Trebelliano hereditas possit; qua ratione alio Senatusconsulto, heredibus eis institutis a liberto, acquirere hereditatem permissum est: ita bonorum quoque possessionem petere dicendum est: §. 2. Temporaque bonorum possessionis petendæ cedere municipibus exinde, ex duo decernere de petenda potuerunt: quod (&) Papinianus respondit.

TIT. IV.

DE ADSIGNANDIS LIBERTIS.

1. ULPIANUS lib. 14. ad Sabinum.

Senatusconsulto, quod factum est Claudianis temporibus, Velleio Rufo & Osterio Scapula Consulibus, de assignandis libertis in hæc verba cavetur: Si, qui duos pluresve liberos justis nuptiis quæsitos in potestate haberet, de liberto libertave sua significasset, cujus ex liberis suis unum libertum eamve libertam esse vellet: is eave, quandoque is, qui eum eamve manumisit inter vivos vel testamento, in civitate esse desisset, solus ei patronus solave patrona esset, perinde, atque si ab eo eave libertatem consecutus, consecutave est. Utique, si ex liberis quis in civitate esse desisset, neque ei liberi ulli essent: cæteris ejus liberis, qui manumisit, perinde omnia jura servantur, ac si nihil de eo liberto eave liberta is parens significasset. §. 1. Quamvis singulari sermone Senatusconsultum scriptum est: tamen & pluribus liberis, & plures liberos libertasve posse assignari, certum est. §. 2. Is quoque libertus, qui apud hostes est, assignari potest. §. 3. Assignare autem quis potest quibuscunque verbis, vel nutu, vel testamento, vel codicillis, vel vivus. §. 4. Adimere assignationem etiam nuda voluntate poterit. §. 5. Sed etsi exheredato filio libertum quis assignaverit, valet assignatio: nec nocet ei nota exheredationis, quantum ad jus patronatus. §. 6. Sed si post assignationem fuerit exheredatus, non semper exheredatio adimet assignationem: nisi hæc animo facta sit. §. 7. Sed si is, cui assignatus est, repudiaverit, puto verius, quod & Marcellus scripsit, posse admitti fratres ejus. §. 8. Si sit ex patrono filius unus, ex altero duo, & uni eorum libertus assignatus est, videndum, quot partes fiant hereditatis liberti: utrum tres, ut duas habeat is, cui assignatus est, id est, suam, & fratris; an vero æquales partes fiant, quoniam per assignationem alius excluditur? & Julianus lib. 75. scripsit, magis esse, ut bessem hic habeat, qui fratrem excludit, quod verum est, quamdiu frater ejus vivat, vel admitti potuit ad legitimam hereditatem: cæterum si fuerit capite minutus, æquales partes habebunt.

2. POMPONIUS lib. 4. Senatusconsultor.

Sed si is, cui assignassem, decessisset relicto filio, & fratre, & alterius patroni filio: semissem habiturum cum nepotem, quem esset filius meus is, qui vivit, habiturus, si ego eum libertum non assignassem.

3. UL-

3. ULPIANUS lib. 15. ad Edictum.

Idem erit dicendum, & si is, qui filium & nepotem habebat, nepoti libertum assignaverit; admittetur nepos ad legitimam hereditatem, licet sit alterius patroni filius: & hoc contingit patrum vita: ceterum, si ille non esset, nihil ei prodesset assignatio ad deminuendum jus alterius patroni filii. §. 1. Posse autem & nepoti assignari certum est: & praefertur filio nepotem assignatoris, constat. §. 2. Unde quari poterit, an, si filium habeat, & ex eo nepotem, possit, quasi duos habeat in potestate, jus Senatusconsulti inducere? In qua specie, cum placeat, etiam ei, qui in potestatem recasurus est, assignari: quare non admittimus, cum utrumque esse in potestate negare non possumus? §. 3. An autem ad legitimam hereditatem admitti possit hic, qui est in potestate, tractari poterit: & cum multi sint casus, quibus & libertum habere, qui in potestate est, possit: cur non hoc quoque admittendum sit, ut per eum pater ad legitimam hereditatis admittatur emolumentum? quod & Pomponio recte videtur: habent autem libertos etiam filii familias: ut puta si castrensem servum eorum quis manumiserit. §. 4. Emancipatos quoque filios ejus, cui assignatus est libertus, habere commodum Senatusconsulti puto: non ut ad legitimam hereditatem admittantur, sed ad ea quae possunt. §. 5. Secundum quod liberti intestato defuncto, quoniam ad legitimam hereditatem admitti non possunt, videndum, ne admittatur filius assignatoris in familia remanens, an non? & putem, emancipatos per Praetorem praefereudos. §. 6. Liberos autem ejus, cui assignatus est, accipere debemus non solum filios, verum etiam nepotes & neptes, & deinceps descendentes. §. 7. Si quis duobus assignaverit libertum, & alter in civitate esse sine liberis desierit, alter non;

4. POMPONIUS lib. 4. Senatuscons.

Vel vivus noluerit ad se hereditatem liberti pertinere:

5. ULPIANUS lib. 14. ad Sabinum.

Utrum portio ejus, qui in civitate esse desit, vel repudiavit, in familiam redeat: an vero ei potius adcreseat, in cujus persona durat assignatio? Et Julianus lib. 75. scripsit, assignationem in hujus solius persona locum habere, & solum admittendum: quod est verum. §. 1. Quod si non sine liberis decesserit, an cum vivo admittantur? Et putat adhuc solum admittendum: defuncto autem eo, liberos alterius succedere; non in familiam libertum redire. §. 2. Sed si ex duobus istis alter filios, alter nepotes reliquerit, an simul ad legitimam hereditatem admittantur? Et puto, ordinem inter eos faciendum.

6. MARCIANUS lib. 7. Institutionum.

Si servus liber jussus esse fuerit, & filio legatus, deinde vivus testator eum manumiserit: ad filium libertus quasi assignatus pertinet: hoc ita est, si expressum est, vel certe intellexit, non quasi servum eum legasse, sed quasi libertum assignasse.

7. SCAEVOLA lib. 2. Regularum.

Assignare & pure, & sub conditione, & per epistolam, vel testationem, vel chirographum possumus: quia assignatio liberti neque quasi legatum, neque quasi fideicommissum percipitur; denique nec fideicommissum onerari potest.

8. MODESTINUS lib. 7. Differentiarum.

Liberi patroni, quamquam & ipsi in plerisque causis manumissoris jure censentur, tamen paternum libertum liberis suis assignare non potuerunt; etiam si eis a parente fuerit assignatus: idque & Julianus & Marcellus probant.

9. IDEM lib. 9. Pandectarum.

Utrum ei tantum, qui in potest sit, an etiam emancipato filio assignare libertum patronus possit, si modo non pauciores quam duos praeterea in potestate habeat, dabitari solet? Et magis est posse.

10. TERENTIUS CLEMENS lib. 52.

ad Legem Juliam & Papiam.

Sub conditione vel in diem liberti assignato, interim, pendente die, vel conditione, omnia perinde observabuntur, ac, si assignatus non esset: itaque mortuo eo interim ad omnes liberos hereditas & bonorum possessio pertinebit. §. 1. Si uni pure, alii sub conditione libertus assignatus sit, eum, cui pure assignatus sit, pendente conditione solum patroni jus habere dicendum est.

11. PAPINIANUS lib. 14. Responsor.

Alimentorum causa libertos filiis adtributos, filiis assignatos non videri, respondi: cum ea ratione libertis consuli patronus voluerit, quo facilius voluntatis emolumentum consequantur (salvo jure communi).

12. POMPONIUS lib. 12. Epistolarum.

Si ex duobus patronis alter eorum filio suo libertum assignaverit, non existat, quo minus alter patronus jus solidum suum habeat.

13. IDEM lib. 4. Senatusconsultorum.

Testamento potest quis & servum manumittere, & eundem ut libertum assignare. §. 1. De liberis, qui sunt in potestate, Senatus locutus est: ergo de posthumis nihil hoc Senatusconsulto provisum est: magis tamen puto, etiam postumos contineri. §. 2. Quod inquit Senatus, Si ex liberis quis in civitate esse desisset, eum significat, qui in perpetuum in civitate esse desierit: non etiam si quis ab hostibus captus reverti possit. §. 3. Ex die quoque certa assignari potest: sed usque in diem certum vix potest; nam ipse Senatus huic negotio finem proposuit.

TIT. V.

SI QUID IN FRAUDEM PATRONI FACTUM SIT.

1. ULPIANUS lib. 14. ad Edictum.

Si quid dolo malo liberti factum esse dicatur (sive testamento facto, sive intestato libertus decesserit) quominus (quam) pars debita bonorum ad eorum quem perveniat, qui contra tabulas bonorum possessionem accipere possunt: cognoscit Praetor, & operam dat, ne ea res (ei) fraudi sit. §. 1. Si alienatio dolo malo facta sit, non quaerimus, utrum mortis causa facta sit, an non sit:

fit: omni enim modo revocatur. Si vero non fit dolo malo facta, sed alias: tunc actori probandum erit, mortis causa factam alienationem. Si enim proponas, mortis causa factam alienationem, non requirimus, utrum dolo malo facta sit, an non sit: sufficit enim docere, mortis causa factam: nec immerito: mortis causa enim donationes comparantur legatis: & sicut in legatis non querimus, dolo malo factum sit, an non sit, ita nec in mortis causa donationibus. §. 2. Quod autem mortis causa filio donatum est, non revocatur: nam cui liberum fuit legare filio quantum veller, is donando non videtur fraudasse patronum. §. 3. Omne autem, quodcumque in fraudem patroni gestum est, revocatur. §. 4. Dolum accipere non oportet ejus qui alienavit, non qui alienatum est: & ita evenit, ut qui fraudis vel doli conscius non fuit, carere debeat re in fraudem patroni alienata, etsi putavit ingenuum, nec credit libertinum. §. 5. Adversus compatronum, qui contra tabulas bonorum possessionem omisit, Faviana non competit, si non plus sit in eo quod donatum est, quam pars debita patrono. Quare si mortis causa ei donatum sit, partem faciet compatrono, quemadmodum legatarius patronus facit. §. 6. Utrum autem ad ea sola revocanda Faviana pertinet, quæ (quis) libertus de bonis deminuit; an etiam ad ea quæ non adquisivit: videndum est. Et ait Julianus lib. 26. Digestorum, si hereditatem libertus non adierit fraudandi patroni causa, vel legatum repulerit, Faviana cessare: quod mihi videtur verum: quamvis enim legatum retro nostrum sit, nisi repudietur: attamen cum repudiatur, retro nostrum non fuisse palam est. † In cæteris quoque liberalitatibus, quas non admisit is libertus, cui quis donatum voluit, idem erit probandum, Faviana cessare: sufficit enim patrono si nihil de suo in necem ejus libertus alienavit: non si non adquisivit. † Proinde etsi, sub conditione ei legatum esset, id egit ne conditio existeret; vel si sub conditione stipulatus fuerit maluit deficere conditionem: dicendum est, Faviana cessare. §. 7. Quid si in lite vinci voluit? Si quidem condemnatus est data opera, vel in jure confessus: dicendum erit, Faviana locum habere: quod si noluit obtinere, cum peteret: hinc videndum. Et puto, hunc diminuisse de patrimonio: actionem enim bonis dimittit; quemadmodum si passus esset actionis diem abire. §. 8. Sed si (puta) querelam inofficiosi quam potuit, vel quam aliam, forte injuriarum, vel similem instituere noluit: non potest patronus ob eam rem Faviana experiri. §. 9. At si transegit in fraudem patroni, poterit patronus Faviana uti. §. 10. Sed si libertus filiam dotavit, (hoc ipso quod dotavit) non videtur fraudare patronum: quia pietas patris non est reprehendenda. §. 11. Si pluribus in fraudem libertus donaverit, vel pluribus mortis causa: æqualiter patronus adversus omnes, in partem sibi debitam, sive Faviana sive Calvisiana experietur. §. 12. Si quis in fraudem patronum rem vendiderit, vel locaverit, vel permutterit: quale sit arbitrium judicis, videamus.

Et in re quidem distracta deferri conditio debet emptori, utrum malit rem emptam habere justo pretio, an vero a re discedere pretio recepto: neque omnimodo rescindere debemus venditionem, quasi libertus jus vendendi non habuerit: nec fraudemus pretio emptorem, maxime cum de dolo ejus non disputetur, sed de dolo liberti. §. 13. Sed si emerit in fraudem patroni libertus, a quo dicendum, si magno emit, in pretio relevandum patronum, conditione non ipsi delata, an velit ab emptione discedere, sed venditori, utrum malit de pretio remittere, an potius rem, quam vendidit, recipere persoluto pretio. † Et in permutatione, & in locatione & conductione similiter idem observabimus. §. 14. Sed si rem quidem bona fide vendiderit & sine ulla gratia libertus, pretium autem acceptum alii donavit: videndum erit, quis Faviana inquietetur, utrum qui rem emit, an vero is qui pretium dono accepit? Et Pomponius lib. 83. recte scripsit, emptorem non esse inquietandum: fraus enim patrono in pretio facta est: eum igitur qui pretium dono accepit, Faviana conveniendum. §. 15. Et alias videamus, si dicat patronus, rem quidem justo pretio venisse, verumtamen hoc interesse sua, non esse venundatam, inque hoc esse fraudem, quod venierit possessio, inquam habet patronus affectionem (vel opportunitatis), vel vicinitatis, vel cæli, vel quod illic educatus sit, vel parentes sepulti: an debeat audiri volens revocare? Sed nullo pacto erit audiendus: fraus enim in damno accipitur pecuniario. §. 16. Sed si forte & res vilis distracta sit, & pretium alii donatum: uterque Faviano judicio convenietur, & qui vili emit, & qui pecuniam accepit muneri: is tamen qui emit, si malit rem restituere, non alias restituet, quam si pretium quod numeravit, recipiat. Quid ergo, si delegatus emptor solvit ei, cui donabat libertus: an nihilominus reciperet? & magis est, ut recuperate debeat, licet pretium ad alium pervenit, qui solvendo non est: nam & si acceptum pretium libertus prodegisset, diceremus nihilominus eum, qui dedit, recipere debere, si velit ab emptione discedere. §. 17. Si mutuum pecuniam libertus in fraudem patroni acceperit, an Faviana locum habeat, videamus: & quod remedium in hoc est. Accepit mutuum: si, quod accepit, donavit, convenit eum patronus, cui donavit libertus: sed accepit & prodegit: non debet perdere qui mutuum dedit; nec ei imputari, cur dedit. §. 18. Plane si non accepit & spondidit stipulanti: erit Faviana locus. §. 19. Si fidejussit apud me libertus, vel rem suam pro alio pignori dedit in necem patroni: an Faviana locum habeat, videamus: & numquid cum damno meo non debeat patrono subveniri; neque enim donavit aliquid mihi, si pro aliquo intervenit, qui non fuit solvendo; eoque jure utimur: igitur creditor non poterit Faviana conveniri: debitor poterit quidem, sed potest & mandati; plane si deficiat mandati actio, quia donationis causa intervenit, erit Faviana locus. §. 20. Sed & si mandator extitit pro aliquo

libertus, idem erit probandum. §. 21. Quamvis autem in partem Faviana competat, attamen in his, quæ dividi non possunt, in solidum competit, utputa in servitute. §. 22. Si servo meo, vel filiofamilias libertus in fraudem patroni quid dederit: an adversus me iudicium Favianum competat, videamus? Et mihi videtur sufficere adversus me patremque: arbitrioque iudicis contineri tam id, quod in rem verum est, condemnandi, quam id quod in peculio. §. 23. Sed si jussu patris contractum cum filio est, pater utique tenebitur. §. 24. Si cum servo in fraudem patroni libertus contraxerit, isque fuerit manumissus: an Faviana teneatur, quaeritur? Et cum dixerimus, dolum tantum liberti spectandum, non etiam ejus cum quo contraxit, potest manumissus iste Faviana non teneri. §. 25. Item quaeri potest, manumisso, vel mortuo, vel alienato servo, an intra annum agendum sit? Et ait Pomponius, agendum. §. 26. Hæc actio in personam est, non in rem: & in heredem competit, & in ceteros successores; & heredi, & cæteris successoribus patroni: & non est hereditaria, id est, ex bonis liberti, sed propria patroni. §. 27. Si libertus in fraudem patroni aliquid dederit, dein, defuncto patrono, vivo liberto, filius patroni acceperit bonorum possessionem contra tabulas liberti, an Faviana uti possit ad revocanda ea, quæ sunt alienata? Et est verum, quod & Pomponius probat lib. 83. item Papinianus libro: quarto (decimo) Quaestionum, competere ei Favianam: sufficere enim, quod in fraudem patronatus factum sit: magis enim fraudem rei, non personæ accipimus. §. 28. In hanc actionem etiam fructus veniunt, qui sunt post litem contestatam percepti.

2. MARCIANUS lib. 3. Regularum.

IN Faviana & Calvisiana actione recte dicitur, etiam præteritos fructus venire, quatenus Prætor omnem fraudem libertorum vult rescindere.

3. ULPIANUS lib. 44. ad Edictum.

SI patronus heres institutus ex debita parte adierit hereditatem, dum ignorat aliqua libertum in fraudem suam alienasse: videamus an succurri ignorantiae ejus debeat, ne decipiatur liberti fraudibus? Et Papinianus lib. 14. Quaestionum respondit: in eadem causa manere ea, quæ alienata sunt: idcircoque patronum sibi imputare debere, qui cum posset bonorum possessionem accipere contra tabulas propter ea, quæ alienata vel mortis causa donata sunt, non fecit. §. 1. Hæc actio in perpetuum datur: quia habet rei persecutionem. §. 2. patronum ex affe heredem institutum, volentem Faviana actione uti, Prætor admittit: quia erat iniquum, excludi eum a Faviana, quia non sponte adiit hereditatem; sed quia bonorum possessionem contra tabulas petere non potuit. §. 3. Si intestatus libertus decesserit, patronus adeundo hereditatem ejus, revocat per Calvisianam actionem ea quæ alienata sunt dolo malo, quo minus pars ex testamento debita bonorum liberti ad patronum liberosve ejus perveniret: idque est, si perita sit a patrono ab intestato bonorum possessio, siue non sit. §. 4.

Si plures sint patronæ & patroni, singuli virilem tantum revocabunt vel Calvisiana. §. 5. Si libertus intestatus decesserit, relicta patrono debita portione, aut aliquo amplius, aliquid etiam alienaverit: Papinianus lib. 14. Quaestionum scribit, nihil esse revocandum: nam qui potuit alicui relinquere quid testamento, si debitam portionem patrono relinquat, præterea donando, nihil videtur in fraudem facere.

4. IDEM lib. 43. ad Edictum.

QUodcumque dolo malo liberti alienatum est, Faviana actione revocatur. §. 1. Et, si plures patroni sint, omnes unam partem habebunt: sed si viriles non petent, portio cæteris adcreset. Quod in patronis dixi, & in liberis patroni est: sed non simul venient, sed patronis deficientibus.

5. PAULUS lib. 42. ad Edictum.

TENetur Faviana actione tam is, qui accepit ipse, quam qui iussit alii dari id quod ipsi donabatur. §. 1. In actione Faviana, si res non restituatur, tanti damnabitur reus, quanti actor in litem juraverit.

6. JULIANUS lib. 26. Digestorum.

SI libertas, cum fraudare patronum vellet, filiofamilias contra Senatusconsultum pecuniæ crediderit, non erit inhibenda actio Faviana: quia libertus donasse magis in hunc casum intelligendus est in fraudem patroni, quam contra Senatusconsultum credidisse.

7. SCAEVOLE lib. 5. Quaestionum.

ERgo, si Senatusconsultum locum non habet cessat Faviana, cum exigui possit.

8. JULIANUS lib. 26. Digestorum.

SED si minori, quam vigintiquinque annis natu filiofamilias crediderit, causa cognita, ei succurri debet.

9. IDEM lib. 64. Digestorum.

VIVUS libertus donare bene merentibus amicis potest: legare vero nec bene merentibus amicis potest, qui patroni partem minuat.

10. AFRICANUS lib. 1. Quaestionum.

SI id, quod a liberto in fraudem alienatum est, non extet, actio patroni cessat: quemadmodum si pecuniæ in fraudem abjecisset: aut etiam (si) is, qui mortis causa a liberto accepisset, eam rem vendidisset, & bonæ fidei emptor eam usucepisset.

11. PAULUS lib. 3. ad Legem Æliam Sentiam.

NON videtur patronus fraudari eo, quod consentit: sic & quod volente patrono libertus donaverit, non poterit Faviana revocari.

12. JAVOLENUS lib. 3. Epistolarum.

LIBERTUS cum fraudandi patroni causa fundum Seio tradere vellet, Seius Titio mandavit, ut eum accipiat, ita ut inter Seium & Titium mandatum contrahatur. Quæro, post mortem liberti patronus utrum cum Seio duntaxat, qui mandavit, actionem habet: an cum Titio, qui fundum retinet: an, cum quo velit, agere possit? Respondit, In eum, cui donatio quaesita est, ita tamen si ad illum res pervenerit, actio datur; cum omne negotium, quod ejus voluntate

tate gestum sit, in condemnationem ejus conferatur: nec potest videri id præstaturus, quod alius possidet: cum actione mandati consequi rem possit, ita ut aut ipse patrono restituat, aut eum, cum quo mandatum contraxit, restituere cogat. Quid enim dicemus si is, qui in re interpositus est, nihil dolo fecit? non dubitabimus, quin omnimodo cum eo agi non possit quid enim? non potest videri dolo fecisse, qui fidem suam amico commodavit, qua alii quam sibi, ex liberti fraude adquisit.

13. PAULUS lib. 10. ad Legem Juliam & Papiam.

Constitutione D. Pii cavetur de impubere adoptando, ut ex bonis, quæ mortis tempore illius qui adoptavit fuerunt, pars quarta ad eum pertineat qui adoptatus est: sed & bona ei, quæ adquisit patri, restitui jussit: si causa cognita emancipatus fuerit, quartam perdit: si quid itaque in fraudem ejus alienatum fuerit, quasi per Calvisianam vel Favianam actionem revocandum est.

TIT. VI.

SI TABULÆ TESTAMENTI NULLÆ EXTABUNT, UNDE LIBERI.

1. ULPIANUS lib. 44. ad Edictum.

Posteaquam Prætor locutus est de bonorum possessione ejus qui testatus est, transitum fecit ad intestatos, cum ordinem secutus, quem & Lex 12 Tabularum secuta est: fuit enim, ordinarium, ante de judiciis testantium, dein sic (de) successione ab intestato loqui. §. 1. Sed successionem ab intestato in plures partes divisit: fecit enim gradus varios: primum liberorum, secundum legitimorum, tertium cognatorum, deinde viri & uxoris. §. 2. Ita autem ab intestato potest competere bonorum possessio, si neque contra tabulas bonorum possessio agnita sit. §. 3. Plane si tempora quidem petendæ bonorum possessionis ex testamento largiebantur, verumtamen repudiata est bonorum possessio: dicendum erit, ab intestato bonorum possessionem jam incipere. cum enim is, qui repudiavit, petere bonorum possessionem non potest post repudiationem: consequens erit, ut ab intestato posse peti incipiat. §. 4. Sed & si ex Carboniano Edicto bonorum possessio data sit: magis est, ut dicere debeamus, ab intestato nihilominus posse peti: ut enim suo loco ostendimus, non impedit bonorum possessionem edictalem Carboniana bonorum possessio. §. 5. Recte autem Prætor a liberis initium fecit ab intestato successione: ut sicuti contra tabulas ipsis defert, ita & ab intestato ipsos vocet. §. 6. Liberos autem accipere debemus, quos ad contra tabulas bonorum possessionem admittendos diximus, tam naturales quam adoptivos: sed adoptivos hæcenus admittimus, si fuerint in potestate: cæterum, si sui juris fuerint, ad bonorum possessionem non invitantur; quia adoptionis jura dissoluta sunt emancipatione. §. 7. Si quis filium suum emancipatum in locum nepotis adoptavit & emancipavit, cum haberet & nepotem ex eo: Quæsitum est apud Marcellum, an adoptio rescissa

impediat nepotem? Sed cum soleat emancipato patri jungi nepos, quis non dicat, etsi adoptatus sit & quasi filius nihilominus filio suo cum non obstare? quia quasi filius adoptivus est in potestate, non quasi naturalis? §. 8. Si heres institutus non habeat voluntatem, vel quia incisæ sunt tabulæ, vel quia cancellatæ, vel quia alia ratione voluntatem testator mutavit, voluitque intestato decedere: dicendum est, ab intestato rem habituros eos qui bonorum possessionem acceperunt. §. 9. Si emancipatus filius exheres fuerit, is autem, qui in potestate fuerat, præteritus: emancipatum petentem ab intestato bonorum possessionem unde liberi, tueri debet Prætor usque ad partem dimidiam, perinde atque si nullas tabulas pater reliquisset.

2. JULIANUS lib. 27. Digestorum.

Emancipatus præteritus, si contra tabulas bonorum possessionem non acceperit, & scripti heredes adierint hereditatem: sua culpa amittit paternam hereditatem: non quamvis secundum tabulas bonorum possessio petita non fuerit, non tamen eum Prætor tuetur, ut bonorum possessionem accipiat unde liberi. † Nam & patronum præteritum, si non petat contra tabulas bonorum possessionem, ex illa parte Edicti, unde legitimi vocantur, non solet tueri Prætor adversus scriptos heredes.

3. ULPIANUS lib. 8. ad Sabinum.

Bonorum possessione potest peti ab intestato, si certum sit tabulas non extare septem testium signis signatas.

4. PAULUS lib. 2. ad Sabinum.

Liberti & capite minuti per Edictum Prætoris ad bonorum possessionem vocantur parentium, nisi si adoptivi fuerint: hi enim liberorum nomen amittunt post emancipationem. † Sed si naturales emancipati & adoptati, iterum emancipati sint, habent jus naturale liberorum.

5. POMPONIUS lib. 4. ad Sabinum.

Si quis ex his, quibus bonorum possessionem Prætor pollicetur, in potestate parentis, de cujus bonis agitur, cum is moritur, non fuerit: ei liberisque, quos in ejusdem familia habebit, si ad eos hereditas suo nomine pertinebit, neque nominatim exheredes scripti erunt, bonorum possessio ejus partis datur, quæ ad eum pertineret, si in potestate permansisset; ita ut ex ea parte dimidiam habeat, reliquum liberi ejus, hisque duntaxat bona sua conferat. §. 1. Sed & si filium & nepotem ex eo pater emancipaverit, filius solus veniet ad bonorum possessionem: quamvis capitis diminutio per Edictum nulli obstat. † Quin etiam hi quoque qui in potestate nunquam fuerunt, nec sui heredis locum obtinuerunt, vocantur ad bonorum possessionem parentium, nam si filius emancipatus reliquerit in potestate avi nepotem, dabitur ei, qui in potestate relictus sit, patris emancipati bonorum possessio: & si post emancipationem procreaverit, ita nato dabitur avi bonorum possessio, scilicet non obstante ei patre suo. §. 2. Si filius emancipatus non petierit bonorum possessionem:

ita integra sunt omnia nepotibus, atque si filius non fuisset: ut quod filius habiturus esset petita bonorum possessione, hoc nepotibus ex eo solis, non etiam reliquis adcreseat.

6. ULPIANUS lib. 39. ad Edictum.

SI pater filium emancipaverit, nepotem retinuerit, deinde filius decesserit: & rei æquitas, & causa Edicti, quo de bonorum possessione liberis danda cavetur, efficit ut ejus ratio habeatur, & bonorum possessio intestato patris detur: ut tamen bona sorori, quæ necessaria heres patri extitit, conferre cogatur avus, qui per eum bonorum possessionis emolumentum adquisiturus est; nisi forte avus iste nullum ex his fructum acquirere vult, paratusque est de potestate nepotem dimittere, ut ad emancipatum emolumentum omne bonorum possessionis perveniat. Nec idcirco soror, quæ patri heres extitit, juste queri poterit, quod eo facto a collationis commodo excluditur: cum avo quandoque intestato defuncto, ad bona ejus simul cum fratre possit venire.

7. PAPINIANUS lib. 29. Quæstionum.

SCRIPTO herede deliberante filius exheredatus mortem obiit; atque ita scriptus heres omisit hereditatem: nepos ex illo filio susceptus, avo suus heres erit: neque pater videbitur obstitisse, cujus post mortem legitima defertur hereditas. Nec dici potest, heredem, (sed) non suum nepotem fore, quod proximum gradum nunquam tenuerit: cum & ipse fuerit in potestate, neque pater eum in hac successione præveniret: & alioquin, si non suus heres est, quo jure heres erit, qui sine dubio non est agnatus? Cæterum, etsi non sit exheredatus nepos, adiri poterit ex testamento hereditas a scripto herede, filio mortuo: quare qui non obstat jure intestati, jure intestati videbitur obstitisse. §. 1. * Non sic parentibus liberorum, ut liberis parentum debetur hereditas: parentes ad bona liberorum ratio miserationis admittit, liberos naturæ simul & parentum commune votum.

8. IDEM lib. 6. Responsorum.

FILIUSFAMILIAS ut proximus cognatus, patre consentiente, possessionem agnovit: quamvis per conditionem testamento datam, quod in patris potestate manserit, ab hereditate sit exclusus: tamen utiliter possessionem agnovisse videbitur: nec in Edicti sententiam incidet, quoniam possessionem secundum tabulas non agnovit: cum inde rem habere non poterit, nec in filii potestate conditio fuerit, nec facile pater emancipare filium cogi poterit.

9. PAULUS lib. 11. Responsorum.

SI posteaquam filius emancipatus bonorum possessionem patris petiit, statum suum mutavit: nihil obesse ei, quominus id quod adquisit, retineat: quod si prius conditionem suam mutavit, bonorum possessionem eum petere non posse.

TIT. VII.

UNDE LEGITIMI.

1. JULIANUS lib. 2. (7.) Digestorum.

HÆC verba Edicti, TUM QUEM EI HEREDEM ESSE OPORTERET, SI INTESTATUS MOR-

TUUS ESSET, *παπαταξικῆς*, id est, *large*, & cum *extensione*, & cum quodam temporis spatio accipiuntur: non ad mortis testatoris tempus referuntur, sed ad id, quo bonorum possessio peteretur: & ideo legitimum heredem, si capite deminutus esset, ab hac bonorum possessione summoverti, palam est.

2. ULPIANUS lib. 46. ad Edictum.

SI repudiaverint sui ab intestato bonorum possessionem, adhuc dicemus, obstare eos legitimis, hoc est his, quibus legitima potuit deferri hereditas: idcirco, quia repudiando quasi liberi bonorum possessionem, hanc incipiunt habere quasi legitimi. §. 1. Hæc autem bonorum possessio non tantum masculorum defertur, verum etiam foeminarum: nec tantum ingenuorum, verumetiam libertinorum. Communis est igitur pluribus: nam & foeminae possunt vel consanguineos vel agnatos habere: item libertini possunt patronos, patronasque habere. §. 2. Nec tantum masculi hanc bonorum possessionem accipere possunt: verumetiam foeminae. §. 3. Si quis decesserit, de quo incertum est, utrum paterfamilias an filiusfamilias sit, quia pater ejus ab hostibus captus adhuc vivat, vel quod alia causa suspendebat ejus statum: magis est, ne possit peti bonorum (ejus) possessio; quia nondum intestatum eum esse apparet, cum incertum sit an testari possit: cum igitur coeperit certi status esse, tunc demum petenda est bonorum possessio: non cum certum esse coeperit, intestatum esse; sed cum certum esse coeperit, patremfamilias esse. §. 4. Hæc autem bonorum possessio omnem vocat, qui ab intestato potuit esse heres: sive Lex 12 Tabularum eum legitimam heredem faciat, sive alia Lex, Senatusve consultum. † Denique mater, quæ ex Senatusconsulto venit Tertulliano, item qui ex Orphitiano ad legitimam hereditatem admittuntur, hanc bonorum possessionem petere possunt.

3. PAULUS lib. 43. ad Edictum.

GENERALITER igitur sciendum est, quotiescunque vel Lex, vel Senatus defert hereditatem, non etiam bonorum possessionem, ex hac parte eam peti oportere: cum vero etiam bonorum possessionem dari jubet, tum ex illa parte, quæ ex Legibus peti debere: sed & ex hac parte poterit.

4. JULIANUS lib. 27. Digestorum.

SI ex duobus fratribus alter decesserit testamento jure facto, dein deliberante herede alter quoque intestato decesserit, & scriptus heres omiserit hereditatem: patruus legitimam hereditatem habebit: nam hæc bonorum possessio, *Tum quem heredem esse oportet*, ad id tempus refertur, quo primum ab intestato bonorum possessio peti potuisset.

5. MODESTINUS lib. 3. Pandectarum.

INTER agnatos & cognatos hoc interest, quod in agnatis & cognatis continentur, in cognatis non utique & agnati: verbi gratia, patris frater, id est, patruus, & agnatus est, & cognatus; matris autem frater, id est, avunculus, cognatus est, agnatus non est. §. 1. Quamdiu spes est, suum heredem aliquem defuncto existere, tamdiu consanguineis locus non est: puta si defun-

defuncti uxor pragnans sit, aut defuncti filius apud hostes sit.

6. HERMOGENIANUS lib. 3. Juris Epitomarum.

Nati post mortem patris, vel post captivitatem, siue deportationem, sed & hi qui tempore, quo capiebatur, vel deportabatur pater, in potestate fuerunt, jus inter se consanguinitatis habent, etsi heredes patri non extiterint, sicuti exheredati.

TIT. VIII.

UNDE COGENDI.

1. ULPIANUS lib. 46. ad Edictum.

Hæc bonorum possessio nudam habet Prætoris indulgentiam, neque ex Jure civili originem habet: nam eos invitat ad bonorum possessionem, qui jure civili ad successionem admitti non possunt, id est, cognatos. §. 1. Cognati autem appellati sunt, quasi ex uno nati, aut, ut Labeo ait, quasi commune nascendi initium habuerint. §. 2. Pertinet autem hæc Lex ad cognationes non serviles: nec enim facile ulla servilis videtur esse cognatio. §. 3. Hæc autem bonorum possessio, quæ ex hac parte Edicti datur, cognatorum gradus sex complectitur, & ex septimo duas personas, sobrino & sobrina natum & natam. §. 4. Cognationem facit etiam adoptio: etenim quibus fiet adgnatus hic, qui adoptatus est, iisdem etiam cognatus fiet: nam ubicunque de cognatis agitur, ibi sic accipiemus, ut etiam adoptione cognati facti contineantur. † Evenit igitur, ut is, qui in adoptionem datus est, tam in familia naturalis patris jura cognationis retineat, quam in familia adoptiva nanciscatur: sed eorum tantum cognationem in adoptiva familia nanciscetur, quibus fit adgnatus: in naturali autem omnium retinebit. §. 5. Proximus autem accipietur etiam is, qui solus est: quamvis proprie proximus ex pluribus dicitur. §. 6. Proximum accipere nos oportet eo tempore, quo bonorum possessio deferretur. §. 7. Si quis igitur proximus cognatus, dum heredes scripti deliberant, diem suum obierit, sequens quasi proximus, admittetur: hoc est, quicumque fuerit tum deprehensus proximum locum obtinens. §. 8. Si quis proximior cognatus nasci speretur, in ea conditione est, ut dici debeat, obitare eum sequentibus. Sed ubi natus non est, admitteremus eum, qui post veni rem proximus videbatur. Sed hoc ita demum erit accipiendum, si hic, qui in utero esse dicitur, vivo eo, de cujus bonorum possessione agitur, fuit conceptus: nam si post mortem, neque obstabit alii, neque ipse admittetur: quia non fuit proximus cognatus ei, quo vivo nondum animæ fuerit. §. 9. Si qua pragnans decesserit & utero exsecro partus sit editus: in ea conditione est partus iste, ut maris suæ accipere bonorum possessionem possit unde proximi cognati. Sed post Senatusconsultum Orphitianum & unde legitimi petere poterit: quia mortis tempore in utero fuit. §. 10. Gradatim autem admittuntur cognati ad bonorum possessionem: ut, qui sunt primo gradu, omnes simul admittuntur. §. 11. Si quis apud

hostes fuerit mortis tempore ejus, de cujus bonorum possessione quaeritur, dicendum est bonorum possessionem peti ab eo posse.

2. GAIUS lib. 16. ad Edictum Provinciale.

Hac parte Proconsul naturali æquitate mortis omnibus cognatis promittit bonorum possessionem, quos sanguinis ratio vocat ad hereditatem, licet Jure civili deficient. † Itaque etiam vulgo quasi liberi matris, & mater talium liberorum, item ipsi fratres inter se, ex hac parte bonorum possessionem petere possunt: quia sunt invicem sibi cognati. † Usque adeo ut pragnans quoque manumissa si pepererit, & is qui natus est matri, & mater ipsi, & inter se quoque & qui nascuntur, cognati sint.

3. JULIANUS lib. 27. Digestorum.

Capitis deminutione perimuntur cognationes, quæ ei per adoptionem acquisitæ sunt: igitur si post mortem (verbi gratia) fratris adoptivi intra centesimum diem adoptivus frater capite deminutus fuerit: bonorum possessionem accipere non poterit, quæ proximitatis nomine fratris deferretur. Prætor enim non solum mortis tempus, sed etiam id, quo bonorum possessio petitur, intueri palam est.

4. ULPIANUS lib. 6. Regularum.

Si spurius intestato decesserit, jure consanguinitatis aut adgnationis hereditas ejus ad nullum pertinet: quia consanguinitatis itemque adgnationis jura a patre oriuntur: proximitatis autem nomine, mater ejus, aut frater eadem matre natus, bonorum possessionem ejus ex Edicto petere potest.

5. POMPONIUS lib. 4. ad Sabinum.

Legitimis capite deminutionis non datur bonorum possessio, jure heredis legitimi: quia non eadem causa eorum est, quæ liberorum: sed gradu cognatorum rursus vocantur.

6. ULPIANUS lib. 45. ad Edictum.

Cognatis accusatio nihil obest ad successionem, si accusaverint cognatos suos.

7. MODESTINUS lib. 6. Regularum.

Is, qui aliqua ratione servus factus est, manumissione nulla ratione recipit cognationem.

8. IDEM lib. 14. Responsum.

Modestinus respondit, non ideo minus ad aviæ maternæ bona ab intestato nepotes admitti, quod vulgo quasi proponuntur.

9. PAPINIANUS lib. 6. Responsum.

Octavi gradus adgnato jure legitimi heredis, etsi non extiterit heres, possessio deferretur: ut proximo autem cognatio, quamvis extiterit heres, non deferretur. §. 1. Fratris filius pro parte heres institutus, cum patrum surdum esse contenderet, atque ideo testamentum facere non potuisse, possessionem, ut proximus cognatus accepit: ex die mortis temporis haberi rationem placuit; quia verisimile non videbatur, tam conjunctum sanguini defuncti valetudinem ignorasse.

10. SCÆVOLE lib. 2. Responsum.

In testata reliquit sororem Septiciam diverso patre natam, & pragnantem matrem ex alio marito. Quæro, si mater hæreditatem repudiaverit,

Fffff 3

dum

dum adhuc pragnans est, posteaque enixa fuerit Semproniam: an etiam Sempronia bonorum Titiae possessionem accipere possit? Respondit, si mater hereditate exclusa est, eam quæ (ut proponeretur) postea nata est, accipere posse.

TIT. IX.

DE SUCCESSORIO EDICTO.

I. ULPIANUS lib. 49. ad Edictum.

Successorium Edictum idcirco propositum est, ne bona hereditaria vacua sine domino diutius jacerent, & creditoribus longior mora fieret. † Ereigitur (Prætor) putavit, præstitueret tempus his, quibus bonorum possessionem detulit, & dare inter eos successionem, ut maturius possint creditores scire, utrum habeant cum quo congregiantur, an vero bona vacantia fisco sint delata, an potius ad possessionem bonorum procedere debeant, quasi sine successore defuncto. §. 1. Unus enim quisque suam bonorum possessionem repudiare potest, alienam non potest. §. 2. Proinde procurator meus sine mea voluntate meam bonorum possessionem repudiare non potest. §. 3. Per servum delatam bonorum possessionem dominus repudiare potest. §. 4. Tutor impuberis an repudiare possit bonorum possessionem, videamus? Et magis est, ne possit: sed ille ex auctoritate tutoris repudiare potest. §. 5. Furiosi curator nequaquam poterit repudiare: quia necdum delata est. §. 6. Qui semel noluit bonorum possessionem petere, perdidit jus ejus, etsi tempora largiantur: ubi enim noluit, jam cæpit ad alios pertinere bonorum possessio, aut fisco invitare. §. 7. *Decretalis* bonorum possessio an repudiari possit, videamus? & quidem diebus finiri potest: sed repudiari eam non posse, verius est; quia nondum delata est, nisi cum fuerit decreta: rursum, posteaquam decreta est, sera repudiatio est; quia quod acquisitum est, repudiari non potest. §. 8. Si intra centesimum diem mortuus sit prior, statim sequens admitti potest. §. 9. Quod dicimus, *intra dies centum bonorum possessionem peti posse*, [ita] intelligendum est, ut & ipso die centesimo bonorum possessio peti possit: quemadmodum intra calendas etiam ipsæ calendæ sint. Idem est, & si in diebus centum dicatur. §. 10. Quibus ex Edicto bonorum possessio dari potest, si quis eorum aut dari sibi noluerit, aut in diebus statutis non admiserit: tunc cæteris bonorum possessio perinde competit, ac si prior ex eo numero non fuerit. §. 11. Sed *videndum* est, an inter cæteros ipse quoque qui exclusus est, admittatur: ut puta filius est in potestate; delata est ei bonorum possessio ex prima parte, *unde liberis* deferitur; exclusus est tempore, aut repudiatione; cæteris deferitur: sed ipse sibi succedat ex hac successoria parte? Et *magis est*, ut succedat: ut *unde legitimi* possit petere, & post hos suo ordine ex illa parte, *unde proximi cognati* vocantur: & hoc jure utimur, ut admittatur: poterit igitur ex sequenti parte succedere ipse sibi. † Item hoc dici poterit & in secundum tabulas bonorum possessione: ut si secundum tabulas non petierit bonorum posses-

sionem is, qui potuit & ab intestato succedere, ipse sibi succedat. §. 12. Largius tempus parentibus liberisque petendæ bonorum possessionis tribuitur, in honorem sanguinis videlicet: quia artandi non erant, qui pene ad propria bona veniant: ideoque placuit, eis præstitui annum, scilicet ita moderate, ut neque ipsi urgerentur ad bonorum possessionis petitionem, neque bona diu jacerent. Sane nonnunquam urgentibus creditoribus interrogandi sunt in jure, an sibi bonorum possessionem admittant: ut si repudiare se dicant, sciant creditores, quid sibi agendum esset: si deliberare se adhuc dicant, præcipiendæ non sunt. §. 13. Si quis autem a patre suo impuberi filio sit substitutus: non intra annum, sed intra diem centesimum bonorum possessionem petere poterit. §. 14. Non solum autem, cum suo nomine veniunt liberi parentesque, hoc eis tribuitur: verum etiam si servus ejus, qui ex liberis parentibusque est, heres institutus est, intra annum competit bonorum possessio; persona enim ea est, quæ meruit hoc beneficium, quæ petat. §. 15. Sed & si pater emancipati filii bonorum possessionem contra tabulas accipere velit, anni tempus ei competere constat. §. 16. Et generaliter ait Julianus, ex omnibus causis liberis parentibusque intra annum bonorum possessionem competere.

2. PAPINIANUS (lib. 6. Responsorum.)

Inferioris gradus cognatus beneficium Edicti successorii non habuit, cum prior ex propria parte possessionem accepisset. Nec ad rem pertinet, quod abstinendi facultatem ob auxilium ætatis prior cognatus acceperat. Igitur fisco vacantia bona recte deferri placuit.

TIT. X.

DE GRADIBUS ET AFFINIBUS, ET NOMINIBUS EORUM.

I. GAIUS lib. 8. ad Edictum provinciale.

Gradus cognitionis alii superioris ordinis sunt, alii inferioris, alii ex transverso sive a latere. † Superioris ordinis sunt parentes: inferioris, liberi: ex transverso, sive a latere, fratres & sorores, liberique eorum. §. 1. Sed superior quidem & inferior cognatio a primo gradu incipit: ex transverso sive a latere nullus est primus gradus, & ideo incipit a secundo. Itaque in primo gradu cognitionis superioris quidem & inferioris ordinis cognati possunt concurrere: ex transverso vero nunquam eo gradu quisquam concurrere potest: at in secundo & tertio, & deinceps in cæteris possunt etiam ex transverso quidam concurrere, & cum superioris ordinis cognatis. §. 2. Sed admonendi sumus, si quando de hereditate vel bonorum possessione quæramus, non semper eos, qui ejusdem gradus sint, concurrere. §. 3. Primo gradu sunt supra, pater, mater: infra filius, filia. §. 4. Secundo gradu sunt supra, avus, avia: infra, nepos, neptis: ex transverso, frater, soror. §. 5. Tertio gradu sunt supra, proavus, proavia: infra, pronepos, proneptis: ex transverso, fratris sororisque filius, filia; & convenienter patruus,

patruus, amita, avunculus, matertera. §. 6. Quarto gradu sunt supra, abavus, abavia: infra, abnepos, abneptis: ex transverso, fratris sororisque nepos, neptis: & convenienter patruus magnus, amita magna, id est, avi frater & soror: avunculus magnus, matertera magna, id est, aviae frater, & soror: item fratris patruales, sorores patruales, id est, qui, quæve ex duobus fratribus progenerantur; item consobrini, consobrinaeque, id est, qui quæve ex duobus sororibus nascuntur, quasi consororini; item amitini, amitinae, id est, qui quæve ex fratre & sorore propagantur: sed fere vulgus istos omnes communi appellatione consobrinos vocat. §. 7. Quinto gradu sunt supra, atavus, atavia: infra, adnepos, adneptis: ex transverso, fratris & sororis pronepos, & proneptis: & convenienter propatruus, & proamita, id est, proavi frater, & soror: proavunculus, & promatertera, id est, proaviae frater, & soror: item fratris patruelis, sororis patruelis filius, filia: & similiter consobrini, consobrinae, item amitini, amitinae filius, filia: priorior sobrino, priorior sobrina; isti sunt patruus magnus, amita magna, avunculi magni, matertera magna filius, filia.

2. ULPIANUS lib. 46. ad Edictum.

Hoc est patris ejus, de cujus cognatione quaeritur, consobrini consobrina, sive frater patruelis.

3. GAIUS lib. 8. ad Edictum Provinciale.

Sexto gradu sunt supra, triavus, triavia: infra, trinepos, trineptis: ex transverso fratris & sororis abnepos, abneptis, & convenienter abpatruus, abamita, id est, abavi frater & soror: abavunculus, abmatertera, id est, abaviae frater & soror: (item patruus magnus, amita magna, avunculi magni, matertera magna nepos, neptis:) item fratris patruelis, sororis patruelis, consobrini, consobrinae, amitini, amitinae nepos, neptis: propatruus, proamita, proavunculus, promatertera filius filia: item qui ex fratribus patruelibus, aut consobrinis, aut amitinis undique propagantur, qui proprie sobrini vocantur.

§. 1. In septimo gradu quanti multae esse possint personae, ex his, quae diximus satis apparet.

§. 2. Admonendi tamen sumus, parentum liberorumque personas semper duplicari: avum enim & aviam, tam maternos quam paternos intelligemus; item nepotes, neptesque, tam ex filio quam ex filia: quam rationem scilicet in omnibus deinceps gradibus supra infraque sequemur.

4. MODESTINUS lib. 12. Pandectarum.

Non facile autem, quod ad nostrum jus attinet, cum de naturali cognatione quaeritur, septimum gradum quis excedit, (quatenus) ultra eum fere gradum rerum natura cognatorum vitam consistere non patitur. §. 1. Cognati ab eo dici putantur, quod quasi una communiterve nati, vel ab eodem orti progenitive sint. §. 2. Cognationis substantia bifariam apud Romanos intelligitur. Nam quaedam cognationes Jure civili, quaedam naturali connectuntur: nonnunquam utroque Jure concurrente, & naturali & civili copulatur cognatio. † Et quidem naturalis cognatio per se sine

civili cognatione intelligitur, quae per foeminam descendit, quae vulgo liberos peperit. † Civilis autem per se, quae etiam legitima dicitur, sine [Jure] naturali cognatio constituitur per adoptionem. † Utrouque Jure consistit cognatio, cum justis nuptiis contractis copulatur. † Sed naturalis quidem cognatio hoc ipso nomine appellatur: civilis autem (cognatio) licet ipsa quoque per se plenissime hoc nomine vocetur, proprie tamen agnatio vocatur; videlicet quae per mares contingit. §. 3. Sed quoniam quaedam jura inter adfines quoque versantur, num alienum est hoc loco de adfinibus quoque breviter differere? † Adfines sunt viri & uxoris cognati: dicti ab eo, quod duae cognationes, quae diversae (inter se) sunt, per nuptias copulantur, & altera ad alterius cognationis finem accedit: namque conjungendae adfinitatis causa fit ex nuptiis. §. 4. Nomina vero eorum haec sunt, socer, socrus, gener, nurus, noverca, vitricus, privignus, privigna. §. 5. Gradus autem adfinitati nulli sunt. §. 6. Et quidem viri pater uxorisque, socer; mater autem eorum socrus appellatur: cum apud Graecos proprie viri pater *ἐκϋρς*, mater vero *ἐκϋρὰ* (vocitatur), uxoris autem pater *πενδερς*, & mater *πενδερὰ* vocatur. † Filii autem uxoris, nurus: filiae vero vir, gener appellatur. † Uxor liberis ex alia uxore natis noverca dicitur, matris vir ex alio viro natis vitricus appellatur: eorum uterque natus, aliunde privignos privignasque vocant. † Potest etiam sic defini socius, uxoris meae pater, ego illius sum gener. Socer magnus dicitur uxoris meae avus, ego illius sum progener. Et retro pater meus uxoris meae socer est, haec illi nurus: & avus meus, socer magnus est, illa illi pronurus. Item profocrus mihi uxoris meae avia est, ego illius sum progener. Et retro mater mea uxoris meae socrus est, illa huic nurus: & avia mea socrus magna est, & uxor mea illi pronurus est. † Privignus est uxoris meae filius ex alio viro natus, ego (illorum) vitricus: & in contrarium uxor mea liberis, quos ex alia uxore habeo, noverca dicitur, liberi mei illi privigni. † Viri frater, levir: is apud Graecos *δανρ* appellatur, ut est apud Homerum relatum: sic enim Helena ad Hectorem dicit:

Δανρ ἐμὸν κυνὸς κακομηχανὴν δαρυόεσσης.

id est,

Levir mei canis omnis mali causatrix horrida.

† Viri soror glos dicitur, apud Graecos, galos.

† Duorum fratrum uxores (janitricis) dicuntur, apud Graecos *εἰνατίδες*: quod uno versu idem Homerus significat:

Ἡ πῆ ἐς γαλῶν ἢ εἰνατίων ὑπέπλων.

Id est,

Sive alicubi in gloriam aut in aeternum speciosis peplis.

§. 7. Hos itaque inter se, quod affinitatis causa parentum liberorumque loco habentur, matrimonio copulari nefas est. §. 8. Sciendum est, neque cognationem, neque adfinitatem esse posse, nisi nuptiae non interdictae sint, ex quibus adfinitas conjungitur. §. 9. Libertini libertinaeque inter se adfines esse possunt. §. 10. In adoptionem

datus,

datus, aut emancipatus, quascunque cognationes adfinitatesque habuit, retinet: adgnationis jura perdit: sed in ea familia, ad quam per adoptionem venit, nemo est illi cognatus præter patrem, eosve, quibus agnoscitur: adfinis autem ei omnino in ea familia nemo est. §. 11. Is, cui aqua & igni interdictum est, aut aliquo modo capite diminutus est, ita ut libertatem & civitatem amitteret & cognationes & adfinitates omnes, quas ante habuit, amittit.

5. PAULUS lib. 6. ad Plautium.

Si filium naturalem emancipaverō, & alium adoptaverō, non esse eos fratres: si filio meo mortuo Titium adoptaverō, videri eum defuncti fratrem fuisse, Arrianus ait.

6. ULPIANUS lib. 5. ad Legem Juliam & Papiam.

Labeo scribit, nepotis ex filia mea nati uxorem, nurum mihi esse. §. 1. Generi & nurus appellatione sponsus quoque & sponsa continetur: item soceri & socrus appellatione sponsorum parentes contineri videntur.

7. SCÆVOLA lib. 4. Regularum.

Privignus etiam is est, qui vulgo conceptus ex ea natus est, quæ postea mihi nupsit: æque & is qui, cum in concubinato erat mater ejus, natus ex ea est, eaque postea alii nupta sit.

8. POMPONIUS lib. 1. Enchiridii.

Servius recte dicebat soceri, & socrus, & generi, & nurus appellationem etiam ex sponsalibus adquiri.

9. PAULUS lib. 4. Sententiarum.

Stimulata cognationum directo limite in duas lineas separantur: quarum altera superior, altera inferior: ex superiore autem & secundo gradu transversæ lineæ pendent: quas omnes latiore tractatu habito in librum singularem conteximus.

10. IDEM lib. singulari de gradibus & adfinibus, & nominibus eorum.

Iurisconsultus cognatorum gradus & adfinium nosse debet: quia Legibus hereditates & tutelæ ad proximum quemque agnatum redire consueverunt. Sed & Edicto Prætor proximo cuique cognato dat bonorum possessionem. † Præterea Lege judiciorum publicorum contra adfines & agnatos testimonium inviti dicere non cogimur. §. 1. Nomen cognationis a Græca voce dictum videtur. Συγγενής enim illi vocant, quos nos cognatos appellamus. §. 2. Cognati sunt, & quos agnatos Lex 12 Tabularum appellat: sed hi sunt per patrem cognati ex eadem familia. Qui autem per feminas conjunguntur, cognati tantum nominantur. §. 3. Proximiores ex agnatis sui dicuntur. §. 4. (Inter) agnatos igitur & cognatos hoc interest, quod inter genus & speciem: nam qui est agnatus, & cognatus est; non utique autem qui cognatus est, & agnatus est: alterum enim civile, alterum naturale nomen est. §. 5. Non parcimus his nominibus, id est, cognatorum, etiam in servis: itaque parentes & filios, fratresque etiam servorum dicimus: sed ad Leges serviles cognationes non pertinent. §. 6. Cognationis origo & per feminas solas

contingit: frater enim est, & qui ex eadem matre tantum natus est: nam qui eundem patrem habent, licet diversas matres, etiam agnati sunt. §. 7. Parentes usque ad tritavum apud Romanos proprio vocabulo nominantur: posteriores, qui non habent speciale nomen, majores (appellantur). † Item liberi usque ad trinepotem, ultra hos, posteriores vocantur. §. 8. Sunt & ex lateribus cognati, ut fratres, sororesque, & ex his prognati: item patruus, avia, & avunculi, & matertera. §. 9. Nam quoties queritur, quanto gradu quæque persona sit, ab eo incipiendum est, cujus de cognatione querimus: & si ex inferioribus aut superioribus gradibus est, recta linea sursum versum, vel deorsum tendentium, facile invenimus gradus, si per singulos gradus proximum quemque numeramus: nam (qui ei), qui mihi proximo gradu est, proximus est, secundo gradu est mihi: *similiter enim accedentibus singulis crescit numerus.* † Idem faciendum in transversis gradibus: sic frater secundo gradu est: quoniam patris vel matris persona, per quos conjungitur, prior numeretur. §. 10. Gradus autem dicti sunt a similitudine scalarum, locorumve proclivium, quos ita ingredimur, ut a proximo in proximum, id est, in eum, qui quasi ex eo nascitur, transeamus. §. 11. Nunc singulos gradus numeramus. §. 12. Primo gradu cognationis sunt sursum versum duo, pater & mater, deorsum versum duo, filius & filia, qui tamen & plures esse possunt. §. 13. Secundo gradu duodecim personæ continentur hæc. Avus, hoc est, patris & matris pater: item avia, similiter tam paterna, quam materna. Frater quoque per utrumque parentem accipitur: id est, aut per matrem tantum: aut per patrem: aut (per) utrumque, id est, ex utroque parente eodem; sed hic numerum non auget, quod nihil differt hic ab eo, qui eundem patrem habet tantum, nisi quod is eosdem cognatos, tam paternos, quam maternos habet: & ideo evenire solet in his, qui diversis parentibus nati sunt, ut qui meo fratri frater sit, meus cognatus non sit: pone (me) fratrem habere ex eodem tantum patre, illum habere ex eadem matre: illi inter se fratres sunt, mihi alter cognatus non est. Soror similiter numeratur, ut frater. Nepos quoque dupliciter intelligitur, ex filio vel filia natus. Idem est & in nepte. §. 14. Tertio gradu personæ continentur triginta duæ. Proavus, qui quadrifariam intelligitur: est enim avi paterni, aut materni pater, item avia paternæ, aut avia maternæ pater. Proavia quoque quatuor personas complectitur: est enim aut avi paterni, aut avia paternæ mater, item avi materni, & similiter avia maternæ mater. † Patruus (is autem est patris frater), & ipse dupliciter intelligendus est, ex patre vel matre: Avia paterna mea nupsit patri tuo, peperit te; aut avia paterna tua nupsit patri meo, peperit me: ego tibi patruus sum, & tu mihi. Id evenit, si mulieres altera alterius filio nupsit: nam qui ex his masculi nati fuerint, invicem patruus sunt; qui feminæ, invicem avia: item masculi feminis similiter patruus, feminæ illis avia. Si vir & mulier, ille filiam

ejus

ejus duxerint, illa filio eius nupserit: qui ex patre adolescentis nati erunt, ex matre puellæ natos, fratris filios, illi eos patruos & amitas appellabunt. † Avunculus est matris frater: eadem significatione, qua in patruo diximus, contingit, si duo viri alter alterius filiam duxerint: qui ex his masculi nati fuerint, invicem avunculi; quæ feminae, invicem materteræ erunt: & eadem ratione masculi puellis avunculi, & illæ illis erunt materteræ. † Amita est patris soror, sicut supra accipiendi. † Matertera est matris soror, similiter ut supra. † Illud notandum est, non, quemadmodum patris matrisque fratres & sorores, patruus, amita, avunculi, materteræ dicuntur, ita fratris sororisque filios filias nomen speciale cognationis habere: sed ita demonstrari, fratris sororisque filios filias: quod quidem & in aliis accidere, ex posterioribus apparuit. Pronepos quoque & proneptis quadrifariam intelliguntur: aut enim ex nepote ex filio, aut ex nepote ex filia descendunt; aut ex nepte ex filio, aut ex nepte ex filia, propagantur. §. 15. Quarto gradu personæ continentur octoginta. Abavus, cujus intellectus in octo personas porrigitur: est enim proavi paterni aut materni pater, quos singulos duplici modo intelligendos diximus; aut proavia paternæ aut maternæ pater, quæ & ipsæ singulæ dupliciter accipiuntur. Abavia, & hæc octies numeratur: est enim proavi paterni aut materni; item proavia paternæ aut maternæ mater. Patruus magnus est frater avi: qui avus, item frater cum duobus modis intelliguntur, quatuor personas hoc nomen amplectitur: ut sit avi paterni vel materni frater, qui vel eodem patre, id est, proavia, vel tantum matre eadem, id est, proavia natus est: qui autem mihi patruus magnus est, is patri meo vel matri meæ patruus est. Amita magna est avi soror: avus autem, item soror (ut supra diximus) dupliciter intelliguntur: & ideo hic quoque quatuor personas intelligimus: similiter quæ patris mei vel matris meæ amita est, mihi erit amita magna. Avunculus magnus est avia frater: quatuor personæ huic nomini eadem ratione subjectæ sunt: mihi quæ is est avunculus magnus, qui patri meo vel matri meæ avunculus est. † Matertera magna est avia soror: quatuor modis & hæc ob eandem causam intelligitur: ea, quæ patri meo vel matri meæ matertera est, mihi matertera magna vocatur. † Eodem gradu sunt & illi, qui vocantur fratres patruales, item sorores patruales (amitini, amitinæ), consobrini, consobrinae: hi autem sunt, qui ex fratribus vel sororibus nascuntur: quod quidam ita distinxerunt, ut eos quidem, qui ex fratribus nati sunt, fratres patruales; item eas, quæ ex fratribus: natæ sunt, sorores patruales; ex fratre autem, & sorore, amitinos, amitinæ; eos vero & eas, qui quæve ex sororibus nati natæve sunt, consobrinos, consobrinæ, quasi consororinos: sed plerique hos omnes consobrinos vocant, sicut Trebati. * Sub hac appellatione nomina personæ cadunt sedecim, hæc. Patruus filius, item filia: bifariam (sicut supra) numerantur: nam patris mei frater esse

potest, vel ex patre filio, vel etiam ex matre sola. Amita filius, item filia: Avunculi filius, item filia: Matertera filius, item filia: amita, avunculo, matertera, acceptis duplici intellectu secundum eandem rationem. Fratris sororisque nepos ac neptis eodem gradu sint. Sed & frater, item soror, neposve & neptis, dupliciter accepti continebunt personas sedecim, sic: Fratris eodem patre nati nepos ex filio, nepos ex filia. Fratris eadem matre, alio patre nati, nepos ex filio, nepos ex filia. Fratris eodem patre nati neptis ex filio, neptis ex filia. Fratris alio patre eadem matre nati, neptis ex filio, neptis ex filia: eademque causa octo personarum efficiunt, ut alias octo accedant ex sorore natorum nepotes neptesque: & similiter numerantur a nobis: fratris autem mei nepos neptisque me patrui magnum appellant: sororum fratrumque meorum nepotes neptesque, item mei inter se, consobrini sunt. Abnepos, abneptis: hi sunt pronepotis proneptis filius filia, nepotis neptisque nepos neptis, filii filiarum pronepos proneptis; nepote vel ex filio nato, vel ex filia nepte vel ex filio nata vel ex filia acceptis: ut ad singulas personas gradu descendamus, sic: Filius, nepos, pronepos, abnepos. Filius, nepos, proneptis, abnepos. [Filius, nepos, proneptis, abneptis. Filius, neptis, pronepos, abneptis. Filius, neptis, pronepos, abneptis. Filius, neptis, proneptis, abneptis. Eilius, neptis, proneptis) abneptis. Similiter hæ personae enumerabuntur proposita filia: & sic fient sedecim. §. 16.

Quinto gradu personarum continentur centum octoginta quatuor. Atavus scilicet & atavia: atavus est abavi (vel) abaviae pater, proavi vel proaviae avus, avi aviaeque proavus, patris vel matris abavus: hujus appellatio personas complectitur sedecim, enumeratione facta tam per viros, quam per foeminas: ut sic ad singulas perveniamus: Pater, avus, proavus, abavus, atavus. Pater, avus, proavus, abavia, atavus. Pater, avus, proavia, abavus, atavus. Pater, avia, proavus, abavus, atavus. Pater, avia, proavia, abavia, atavus. Pater, avia, proavia, abavus, atavus. Pater, avia, proavia, abavia, atavus. Pater, avia, proavia, abavus, atavus: similiter matris persona proposita numeratio fiet. Atavia totidem personas continet eadem ratione numeratas, id est, sedecim. Patruus major, est proavi frater, patris vel matris patruus magnus: sub hoc nomine erunt personarum octo, & sic enumerabuntur: Pater, avus, proavus, abavus, frater proavi. Pater, avia, proavus, abavia, frater proavi. Pater, avia, proavus, abavus, frater proavi. Pater, avia, proavus, abavia, frater proavi. * Totidem erunt, matris personae & proavo ejus propositis. * Ideo autem fratrem proavi enumerantes ante abavum ponimus, quod (ut supra significavimus) non aliter venietur ad eum, de quo quaeritur, nisi per eos transitum erit, ex quibus nascitur. * Avunculus major: is est proaviae frater, patris vel matris avunculus magnus: eadem denominatione hic quoque octo personas computabimus: hoc tantum immutato, ut is frater proaviae ponatur. Amita major: ea

Ggggg

est

est proavi soror, patris vel matris amita magna: quod ad numerum & expositionem personarum, eadem erunt: immutato hoc, ut proavi soror ad extremum ponatur. Matertera major: hæc est soror proaviæ, patris vel matris matertera magna: numerus personarum idem est, ut in novissimo ponatur proaviæ soror. Hos omnes a patruo majore, quos retulimus, quidam appellant ita: Propatruus, proavunculus, proamita, promatertera: quos tamen ego ita nomino, illi contra fratris vel sororis pronepotem me demonstrant. † Patruus magni filius filia: hi sunt avi fratris filius filia, proavi aut proaviæ nepos neptis ex filio [filia], patris vel matris consobrinus consobrina: octo personas & hic computabimus, quod avus & frater (ut jam dictum est) dupliciter accipiuntur: & ideo patruus magni filius quatuor implet, totidem filia. Amita magnæ filius filia: hi sunt avi sororis filius filia, proavi proaviæ nepos neptis ex filia, patris vel matris consobrinus consobrina: numerus personarum idem qui supra. Avunculi magni filius, filia: hi sunt aviæ fratris filius filia, proavi aut proaviæ nepos neptis ex filio, patris vel matris consobrinus aut consobrina: numerus idem. Materteræ magnæ filius filia: hi sunt aviæ sororis filius filia, proavi proaviæ nepos neptis ex filia, patris vel matris consobrinus consobrina. computatio eadem. † Personæ, quas enumeravimus a patruus magni filio, ei, de cujus cognatione queritur, propius sobrinis vocantur: nam (ut Massurius ait) quem quis appellat *propriorem sobrino*, qui est patris matrisve consobrinus aut consobrina: ab eo consobrini consobrinæve filius filia nominatur. † Patruus nepos, neptis: hi sunt avi paterni vel aviæ paternæ pronepos proneptis ex nepote vel ex nepte filio natis, consobrini consobrinæ filius filia: octo personas continebunt: quatuor nepos; quatuor neptis: quia & patruus dupliciter accipitur, & nepos vel neptis sub singulis patruorum personis duplicatur. Amita nepos vel neptis: hi sunt avi paterni vel aviæ paternæ pronepos proneptis ex nepote vel nepte filia natis, consobrini consobrinæ filius filia: numerus idem est. Avunculi nepos neptis: hi sunt avi materni vel aviæ maternæ pronepos proneptis: cætera eadem, quæ in patruus nepote vel nepte. [Materteræ nepos neptis: hi sunt avi materni, vel aviæ maternæ pronepos proneptis ex nepote, vel nepte filia natis: personarum numerus idem]. † His omnibus quos a patruus nepote proposuimus, is, de cujus cognatione queritur, propius sobrino est: nam patris vel matris eorum consobrinus est. † Fratris pronepos, proneptis: continebunt hi personas sedecim, fratre dupliciter, & pronepote, & pronepte singulis quadrifariam (ut supra demonstravimus) acceptis. Sororis pronepos, proneptis similiter sedecim personas continent. Adnepos, adneptis: hi sunt abnepotis vel abneptis filius filia, pronepotis vel proneptis nepos neptis, nepotis vel neptis pronepos proneptis, filii vel filia abnepos abneptis: numerabuntur sub hac appellatione triginta duo personæ: quia abnepos sedecim habet, & totidem abneptis. §. 17. Sexto gradu

continentur personæ quadringentæ quadraginta octo, hæc: Tritavus: est autem tritavus patris & matris atavus, avi vel aviæ abavus, proavi proaviæ proavus, abavi vel abaviæ avus, atavi vel ataviæ pater, dictus quasi tertius avus: personæ autem complectitur triginta duo: geminetur enim necesse est numerus qui in atavo fuit, in mutatione per singulas personas propter ataviam facta; ut sedecies tritavus intelligatur atavi pater, & totiens ataviæ. Tritavia similiter numerata faciet personas triginta duo. Patruus maximus: is est abavi frater, atavi & ataviæ filius, patris vel matris patruus major: personas continebit sedecim, sic: Pater, avus, proavus, abavus, atavus, abavi frater. Pater, avus, proavus, abavus, atavia, frater abavi. Pater, avus, proavia, abavus, atavus, frater abavi. Pater, avus, proavia, abavus, atavia, frater abavi. Pater, avia, proavus, abavus, atavia, frater abavi. (Pater, avia, proavia, abavus, atavus, frater abavi). Pater, avia, proavia, abavus, atavia, frater abavi. † Totidem erunt matris appellatione proposita. † Avunculus maximus: is est abaviæ frater, patris vel matris avunculus major: & numerus idem, & personarum expositio eadem, quæ supra: hoc duntaxat immutato, ut pro abavi fratre, abaviæ fratrem ponas. Amita maxima: ea est abavi soror, patris vel matris amita major: cætera, ut in patruo maximo: immutato hoc tantum, ut, ubi est abavi frater, ponatur abavi soror. Matertera maxima: ea est abaviæ soror, patris vel matris matertera major: cætera ut supra, ad extremum duntaxat pro abaviæ fratre proposita abaviæ sorore. Hos omnes quos a patruo maximo posuimus, quidam his nominibus designant: Abpatruus, abavunculus, abamita, abmatertera: itaque & nos indifferenter hos ponemus: quos ego autem appello abpatruos, abavunculos, abamitas, abmaterteras, illi me demonstrant fratris sororisque abnepotem. † Patruus majoris filius filia: Hi sunt proavi fratris filius filia; abavi, abaviæ per proavum nepos neptis ex filio: personæ sub hoc erunt sedecim, enumeratione sic ducta, ut in quinto gradu, cum patruum majorem demonstraremus, fecimus: adjecto duntaxat filio, filia: quia filius patruus majoris totidem necesse est personas complectatur, quod patruus major, id est, octo; totidem ex filia personæ computatis, is numerus efficietur, quem supra posuimus. Amita majoris filius filia: hi sunt proavi sororis filius filia, abavi abaviæ per proavum nepos neptis ex filia: & hic eadem ratione personas dinumerabimus totidem. Avunculi majoris filius filia: hi sunt [proavi] proaviæ fratris filius filia; abavi, abaviæ per proaviam nepos neptis ex filio: eadem hic dinumeratio facienda est, quæ in patruus majoris filio filia. Materteræ majoris filius filia: hi sunt proaviæ sororis filius filia, abavi abaviæ per proaviam nepos neptis ex filia: circa numerum personarum & expositionem, ut supra. † Hi omnes, quos proposuimus a patruus majoris filio, avo aviæ [esse] ejus, de cujus cognatione queritur, fratribus & sororibus eorum

risque abnepos, abneptis efficiunt personas sexaginta quatuor, ut ex superscriptis apparere potest. Trinepos, trineptis: hi sunt filii filiaeve adnepos adneptis, nepotis neptis abnepos, abneptis, pronepotis proneptisve pronepos proneptis, abnepotis, abneptisve nepos neptisve, adnepotis adneptis filius filia: hæ appellationes demonstrant personas sexaginta quatuor: nam triginta duo trinepos complet, totidem trineptis: ab nepote enim numerus quadruplatus in se efficit triginta duo: ipso nepote duas significante, pronepote quatuor, abnepote octo, adnepote sedecim: his accedunt trinepos trineptis, una ex atnepote (nati), altera ex adnepte: per singulos autem gradus ideo geminatio fit, quia maribus adjiciuntur foeminae, ex quibus proximus quisque progenitur: & numerabuntur sic: Filius, nepos, pronepos, abnepos, adnepos, trinepos, item trineptis: Filia, nepos, pronepos, abnepos, adnepos, trinepos, item trineptis. Filius, neptis, pronepos, abnepos, atnepos, trinepos, item trineptis. Filia, neptis, pronepos, abnepos, adnepos, trinepos, item trineptis. Filius, nepos, proneptis, abnepos, atnepos, trinepos, item trineptis. Filia, nepos, proneptis, abnepos, atnepos, trinepos, item trineptis. Filius, neptis, proneptis, abnepos, atnepos, trinepos, item trineptis. Filia, neptis, proneptis, abnepos, atnepos, trinepos, item trineptis. Filius, nepos, pronepos, abneptis, atnepos, trinepos, item trineptis. Filia, nepos, pronepos, abneptis, atnepos, trinepos, item trineptis. Filius, nepos, pronepos, abneptis, atnepos, trinepos, item trineptis. Filia, neptis, pronepos, abneptis, atnepos, trinepos, item trineptis. Filius, neptis, pronepos, abneptis, atnepos, trinepos, item trineptis. Filia, neptis, pronepos, abneptis, atnepos, trinepos, item trineptis. Filius, nepos, pronepos, abneptis, atnepos, trinepos, item trineptis. Filia, nepos, pronepos, abneptis, atnepos, trinepos, item trineptis. Filius, neptis, pronepos, abneptis, atnepos, trinepos, item trineptis. Filia, neptis, pronepos, abneptis, atnepos, trinepos, item trineptis. Filius, nepos, pronepos, abneptis, atnepos, trinepos, item trineptis. Filia, nepos, pronepos, abneptis, atnepos, trinepos, item trineptis. Filius, neptis, pronepos, abneptis, atnepos, trinepos, item trineptis. Filia, neptis, pronepos, abneptis, atnepos, trinepos, item trineptis. §. 18. Septimo gradu personæ contiuentur mille vigintiquatuor, hæ: Tritavi, itemque tritaviæ pater, mater: personas

risque abnepos, abneptis efficiunt personas sexaginta quatuor, ut ex superscriptis apparere potest. Trinepos, trineptis: hi sunt filii filiaeve adnepos adneptis, nepotis neptis abnepos, abneptis, pronepotis proneptisve pronepos proneptis, abnepotis, abneptisve nepos neptisve, adnepotis adneptis filius filia: hæ appellationes demonstrant personas sexaginta quatuor: nam triginta duo trinepos complet, totidem trineptis: ab nepote enim numerus quadruplatus in se efficit triginta duo: ipso nepote duas significante, pronepote quatuor, abnepote octo, adnepote sedecim: his accedunt trinepos trineptis, una ex atnepote (nati), altera ex adnepte: per singulos autem gradus ideo geminatio fit, quia maribus adjiciuntur foeminae, ex quibus proximus quisque progenitur: & numerabuntur sic: Filius, nepos, pronepos, abnepos, adnepos, trinepos, item trineptis: Filia, nepos, pronepos, abnepos, adnepos, trinepos, item trineptis. Filius, neptis, pronepos, abnepos, atnepos, trinepos, item trineptis. Filia, neptis, pronepos, abnepos, adnepos, trinepos, item trineptis. Filius, nepos, proneptis, abnepos, atnepos, trinepos, item trineptis. Filia, nepos, proneptis, abnepos, atnepos, trinepos, item trineptis. Filius, neptis, proneptis, abnepos, atnepos, trinepos, item trineptis. Filia, neptis, proneptis, abnepos, atnepos, trinepos, item trineptis. Filius, nepos, pronepos, abneptis, atnepos, trinepos, item trineptis. Filia, nepos, pronepos, abneptis, atnepos, trinepos, item trineptis. Filius, nepos, pronepos, abneptis, atnepos, trinepos, item trineptis. Filia, nepos, pronepos, abneptis, atnepos, trinepos, item trineptis. Filius, neptis, pronepos, abneptis, atnepos, trinepos, item trineptis. Filia, neptis, pronepos, abneptis, atnepos, trinepos, item trineptis. Filius, neptis, pronepos, abneptis, atnepos, trinepos, item trineptis. Filia, neptis, pronepos, abneptis, atnepos, trinepos, item trineptis. Filius, neptis, pronepos, abneptis, atnepos, trinepos, item trineptis. Filia, neptis, pronepos, abneptis, atnepos, trinepos, item trineptis. Filius, neptis, pronepos, abneptis, atnepos, trinepos, item trineptis. Filia, neptis, pronepos, abneptis, atnepos, trinepos, item trineptis. §. 18. Septimo gradu personæ contiuentur mille vigintiquatuor, hæ: Tritavi, itemque tritaviæ pater, mater: personas

efficiunt centum viginti octo: tritavi enim patres tot sunt, quot ipsius tritavi: item ejusdem matres totidem: sunt sexaginta quatuor: idem numerus tritavi patris, matrisque. Atavi atavie frater, sororve: hi sunt tritavi filius, filia: abavi, abaviae patrui, avunculus, amita, matertera: proavi proaviae patrui magnus, avunculus magnus, amita magna, matertera magna: avi aviae patrui, proavunculus, proamita, promatertera. (Patris vel matris ab patrui, ab avunculus, ab amita, ab matertera.) sunt personae atavi fratris trigintaduo: nam sedecim, quas atavus explet, accedant totidem propter fratris duplicem personam, necesse est: nam sedecim fratres atavi ex patre computantur, (&) sedecim ex matre: similiter atavi sorores trigintaduo: sunt sexaginta quatuor: & totidem ataviae fratris, item sororis. † Patrui maximi filius, filia: hi sunt atavi nepos, neptis ex filio, abavi fratris filius, filia. Amitae maxime filius, filia, hi sunt atavi nepos neptis ex filia, abavi sororis filius filia. Avunculi maximi filius, filia: hi sunt atavi nepos, neptis ex filio, abaviae fratris filius, filia. Materterae maxime filius, filia: hi sunt atavi nepos, neptis ex filia, abaviae sororis filius, filia. † Hae omnes personae, quas a patrui maximi filio enumeraverimus, proavi proaviaeque ejus, de cujus cognatione quaeritur, consobrinae sunt: avi, aviaeque ejusdem propius sobrinis. Singulae appellationes continent personas sedecim: quia cum patruus maximus sedecim efficiat, filius ejus eandem habet enumerationem, totidemque filia: & sit ex omnibus, quas a patrui maximi filio comprehendimus, ductis per octo sedecies, centum viginti octo. † Patrui majoris nepos personas continet sedecim: est enim abavi abaviae pronepos: & cum abavus octiens numeretur, nepotes bis octiens computati superscriptum numerum efficiunt. Patrui majoris neptis item. Avunculi majoris nepos neptis, eadem ratione personas complebunt trigintaduo. Amitae majoris nepos neptis, eadem ratione item. Materterae majoris nepos neptis item. Et sic ex omnibus colliguntur centum viginti octo. His personis avus avia ejus, de cujus cognatione quaeritur, propius sobrinis sunt: pater, mater, sobrinus, sobrina: is, de cujus cognatione quaeritur, sobrinus natus est: hic proximo nomine definitur parentis sui sobrinus, ut Trebatius ait: rationem quoque nominis hanc reddit, quod ultimi cognationum gradus sobrinorum sunt: itaque sobrini filium recte proximum nomen: ab eo ipso hujus sobrini filius dicitur: & ideo eos qui ex sobrinis nati sunt, inter se proximum nomen appellare: hos enim nullum proprium habere nomen quo inter se vocentur. † Patrui magni pronepos proneptis. Avunculi magni pronepos proneptis. Amitae magnae pronepos proneptis. Materterae magnae pronepos proneptis. Ex his omnibus centum viginti octo personae efficiuntur: quia singulae appellationes sedecim complent: nam cum (exempli gratia) patruus magnus quadrariam intelligatur, ad singulorum patruorum magnorum per-

sonas quadruplicatus pronepos, item proneptis, triginta duo personas reddet: totque quater numeratae illam, quae proposita est, summam efficiunt. Eorum patres, matresque ei, de cujus cognatione quaeritur, sobrini sobrinaeque sunt, ipsae autem iisdem sobrino sobrinae natus. † Patrui abnepos abneptis. Avunculi abnepos, abneptis. Amitae abnepos abneptis. Materterae abnepos, abneptis: haec singula vocabula senas decenas continent personas: verbi enim gratia, patrui abnepos sic enumerabitur, ut bisariam patruo accepto quater pronepos, toriens proneptis ducatur, & sic ad eorum filios veniatur sedecies computatos: eadem ratione ad filiam: item in ceteros: & per hoc ex omnibus efficietur numerus personarum centum viginti octo. Hi sunt ei, de cujus cognatione quaeritur, consobrinorum pronepotes proneptesque eorum, (is) de cujus cognatione quaeritur, patrui maximi, avunculi maximi, amitae maxime, materterae maxime filius, filia. Item proavi proaviae consobrinus. † Fratris sororisque adnepos, adneptis: personas continent centum viginti octo. Trinepotis filius, item filia: trineptis filius, item filia: hi centum viginti octo sunt: quod, cum trinepos trineptisque (ut supra demonstravimus) sexaginta quatuor impleant, filius eorum eadem enumeratione totidemque filia computabitur.

TIT. XI.

UNDE VIR ET UXOR.

I. ULPIANUS lib. 47. ad Edictum.

UT bonorum possessio peti possit, unde vir & uxor, justum esse matrimonium oportet: ceterum si injustum fuerit matrimonium, nequaquam bonorum possessio peti poterit: quemadmodum nec ex testamento adiri hereditas, vel secundum tabulas peti bonorum possessio potest: * nihil enim capi propter injustum matrimonium potest. §. 1. Ut autem haec bonorum possessio locum habeat, uxorem esse oportet mortis tempore: sed si divortium quidem secutum sit, verumtamen jure durat matrimonium: haec successio locum non habet. Hoc autem in hujusmodi speciebus procedit: liberta ab invito patrono divortit, Lex Julia de maritandis ordinibus retinet istam in matrimonio, dum eam prohiberet alii nubere invito patrono; item Julia de adulteriis, nisi certo modo divortium factum sit, pro infecto habet.

TIT. XII.

DE VETERANORUM, ET MILITUM SUCCESSIONE.

Militi, qui capite puniri meruit, testamentum facere concedendum Paulus & Menander scribunt: ejusque bona intestati, si punitus sit, ad cognatos ejus pertinere; si tamen ex militari delicto non ex communi punitus est.

2. PAPINIANUS lib. 16. Responsorum.

Bona militis intestati defuncti castrensia fisco non vindicantur, cum heres legitimus ad finem quinti gradus extitit, aut proximus cognatus ejusdem gradus intra tempus possessionem acceperit.

TIT. XIII.

QUIBUS NON COMPETIT BONORUM POSSESSIO.

I. JULIANUS lib. 28. Digestorum.

Servo meo herede instituto, dolo feci, ne testamentum mutaretur, eumque postea manumisi. Quæsitum est, an actiones ei denegandæ essent? Respondi: Hic casus verbis Edicti non continetur: sed æquum est, si dominus dolo fecerit ne testamentum mutaretur, quo servus ejus heres scriptus erat, quamvis manumissus adierit hereditatem, ei denegari; cum etiam emancipato filio denegetur, si pater dolo fecerit ne testamentum mutaretur.

TIT. XIV.

UT EX LEGIBUS SENATUSVE CONSULTIS BONORUM POSSESSIO DETUR.

I. ULPIANUS lib. 49. ad Edictum.

Prætor ait, UTI ME QUÆQUE LEGE, SENATUSCONSULTO, BONORUM POSSESSIONEM DARE OPORTEBIT, ITA DABO.

§. 1. Nunquam bonorum possessio, quæ ex alia parte Edicti adgnita est, impedit istam bonorum possessionem. §. 2. Cum ex Lege 12 Tabularum quis habet hereditatem, hinc non petit, sed inde, Tum quem ei heredem esse oportet: quippe cum non alias hinc competat bonorum possessio, quam si Lex specialiter deferat bonorum possessionem.

TIT. XV.

QUIS ORDO IN POSSESSIONIBUS SERVETUR.

I. MODESTINUS lib. 6. Pandectarum.

Intestati hi gradus vocantur: primum sui heredes, secundo legitimi, tertio proximi cognati, deinde vir & uxor. §. 1. Sive tabulæ testamenti non exstent, sive exstent, si secundum eas vel contra eas bonorum possessionem nemo accepit: intestati detur bonorum possessio. §. 2. Intestati patris liberis bonorum possessio datur, non tantum his, qui in potestate parentis usque in mortis tempus fuerint, sed emancipatis.

2. ULPIANUS lib. 49. ad Edictum.

Vtile tempus est bonorum possessionum admittendarum. † Ita autem utile tempus est, ut singuli dies in eo utiles sint: scilicet ut per singulos dies & scierit & potuerit admittere: cæterum quacunque die nescierit, aut non potuerit, nulla dubitatio est, quin dies ei non cedat. † Fieri autem potest, ut qui initio scierit vel potuerit bonorum possessionem admittere, hic incipiat nescire vel non posse admittere: scilicet si, cum initio cognovisset eum intestatum decessisse, postea quasi certiore nuncio allato dubitare cœperit, nunquid testatus decesserit, vel nunquid vivat, quia hic rumor postea perperat. † Idem & in contrarium accipi potest, ut qui ignoravit initio, postea scire incipiat. §. 1. Dies bonorum possessionis utiles esse palam est: sed non sessionum numerabuntur, si modo ea sit bonorum possessio, quæ de plano peti potuit. † Quid, si ea, quæ causæ cognitionem pro tribunali desiderat, vel quæ decretum expo-

scit? sessiones erunt nobis computandæ, quibus sedit is: quibusque per ipsum Prætorum factum non est, quo minus daret bonorum possessionem. §. 2. In bonorum possessione, quæ pro tribunali datur, illud quaritur, si se dedit quidem Prætor pro tribunali, sed pollutionibus non dedit: potest dici tempus ad bonorum possessionem non cedere, cum Præses aliis rebus, aut militaribus, aut custodiis, aut cognitionibus fuerit occupatus. §. 3. Si Præses Provinciæ in proxima fuit civitate, accedere debet ad utilitatem temporis ratio itineris, scilicet numeratione viginti millium passuum facta: nec enim expectare debemus, ut Præses Provinciæ veniat ad eum, qui bonorum possessionem petiturus est. §. 4. Si venter in possessionem missus sit, bonorum possessionis tempus non cedere sequentibus, nequaquam ambigendum est: nec tantum intra centesimam diem, verumetiam quamdiu nasci possit: nam et si natus fuerit, ante ei deferri bonorum possessionem sciendum est. §. 5. Scientiam eam observandam Pomponius ait, (non) quæ cadit in Jurisprudentes; sed quam quis aut per se aut per alios adsequi potuit, scilicet consulendo prudentiores, ut diligentiorum patrum familias consulere dignum sit.

3. PAULUS lib. 44. ad Edictum.

Circa tempora bonorum possessionis patris scientia ignoranti filio non nocet.

4. JULIANUS lib. 28. Digestorum.

Si coheredi tuo substitutus fuisses, & bonorum possessionem acceperis: quando coheres tuus constituerit nolle petere bonorum possessionem, tibi data tota intelligitur; coheres tuus amplius petendæ bonorum possessionis facultatem non habebit. §. 1. Filius non solum, si tanquam filius, sed & si tanquam adgnatus, vel tanquam cognatus ad bonorum possessionem vocatur annum spatium habet: sicuti pater filium manumississet, quamvis ut manumissor bonorum possessionem accipiat, tamen ad bonorum possessionem accipiendam annum spatium habet.

5. MARCELLUS lib. 9. Digestorum.

Cum filiofamilias bonorum possessio delata est, dies quibus certiorare patrem non potest, ut vel jubeat agnosci bonorum possessionem, vel ratam habeat agnitionem bonorum possessionis, non cedunt. Fingamus, statim primo die, quo fuerit delata, agnovisse eum bonorum possessionem, certiorare patrem, ut comprobet, non posse: non cedent dies centum: incipient autem cedere, cum certior fieri potuit: præteritis autem centum diebus, frustra ratum habebit. §. 1. Quæri potest, si cum posset filius petere bonorum possessionem, patre ita absente, ut certiorare eum non posset, vel etiam furente, petere neglexerit, an peti amplius non possit? Sed ut quid noceat, non petitam bonorum possessionem, quæ si petita esset, tamen non ante adquireretur, quam pater comprobasset? §. 2. Si servus alienus heres institutus venisset, quaritur, an posteriori domino dies bonorum possessionis petendæ imputari oporteret? & placet, quantum priori domino superfuerit, ei imputari.

TIT. XVI.

DE SUI ET LEGITIMIS
HEREDIBUS.

12. ULPIANUS lib. 12. ad Sabinum.

Intestati proprie appellantur, qui cum possent testamentum facere, testati non sunt. Sed & is qui testamentum fecit, si ejus hereditas adita non est, vel ruptum, vel irritum est testamentum, intestatus non improprie dicetur decessisse. Plane qui testari non potuit, proprie non est intestatus: puta impubes, furiosus, vel cui bonis interdictum est: sed hos quoque pro intestatis accipere debemus: eum quoque, qui ab hostibus captus est: quoniam per Legem Corneliam successio his deferitur, quibus deferretur, si in civitate decessisset; nam & ejus hereditas fuisse creditur §. 1. Quæri poterit, si ex ea, quæ in fideicommissa libertate moram passa est, conceptus & natus sit, an suus patri existat? & cum placeat, eum ingenuum nasci, ut est a Divis Marco & Vero & Imperatore nostro Antonino Augusto rescriptum, cur non in totum pro manumissa hæc habeatur, ut uxor ducta suum pariat? nec mirum sit ex serva ingenuum nasci, cum & ex captiva rescriptum sit ingenuum nasci. Quare ausim dicere, etsi pater hujus pueri ejusdem sortis fuerit, cujus mater moram passa in libertate fideicommissa, ipseque moram passus est, suum eum patri nasci; exemplo captivorum parentum, cum quibus rediit. † Ergo si postea pater ejus post moram manumittatur, recipiet eum in potestate: si ante decesserit, definiendum erit suum existere. §. 2. Suos heredes accipere debemus filios, filias, siue naturales, siue adoptivos. §. 3. Interdum etiam filius suus heres excluditur, fisco prælato: (ut) puta, si perduellionis fuerit damnatus pater post mortem suam: hoc quo? ut nec jura sepulchrorum hic filius habeat. §. 4. Si filius suus heres esse desiit, in ejusdem partem succedunt omnes nepotes neptesque ex eo nati, qui in potestate sunt: quod naturali æquitate contingit. Filius autem suus heres esse desiit, si capitis deminutione vel magna vel minore exiit de potestate. Quod si filius apud hostes sit, quamdiu vivit, nepotes non succedunt: proinde etsi fuerit redemptus, nondum succedunt ante luitionem: sed si interim decesserit, cum placeat, eum statu recepto decessisse, nepotibus obstabit. §. 5. Sed si quis non desiit esse in potestate, sed nunquam cœpit: utputa, si filius meus vivo patre meo, ab hostibus captus est, mox ibi, me paterfamilias facto, decesserit: nepotes in ejus locum succedent. §. 6. Non minus autem neptes, quam nepotes succedent in locum parentum. §. 7. Interdum licet parens alicujus in potestate esse non desierit, sed nec cœperit, tamen dicimus succedentes ei liberos suos existere: utputa adrogavi eum, cujus filius ab hostibus erat captus, nepos autem in civitate: mortuo filio adrogato, mortuo (&) captivo apud hostes, pronepos iste suus heres mihi erit. §. 8. Sciendum est autem, nepotes, & deinceps, interdum, etiam si parentes eos mortis tempore præcesserunt, tamen posse suos heredes existere, quamvis successio in suis heredibus

non sit: quod ita procedit, si paterfamilias testamento facto decesserit exheredato filio, mox deliberante herede instituto filius decessit, postea deinde repudiavit heres institutus: nepos poterit suus heres esse, ut & Marcellus lib. 10 scripsit, quoniam nec delata est filio hereditas. † Idem erit dicendum, & si filius ex assè sub conditione quæ fuit in arbitrio ipsius, vel nepos sub omni institutus, non impleta conditione decesserint: nam dicendum erit, suos posse succedere, si modo mortis testatoris tempore, vel in rebus humanis, vel saltem concepti fuerint: idque & Juliano & Marcello placet. §. 9. Post suos statim consanguinei vocantur. §. 10. Consanguineos autem Cassius definit eos, qui sanguine inter se connexi sunt. Et est verum, eos esse consanguineos, etiam si sui heredes non extiterunt patri, utputa exheredatos: sed etsi pater eorum reportatus fuerit, nihilominus eos inter se esse consanguineos, licet patri sui heredes non extitissent. Et qui nunquam in potestate fuerunt, erunt sibi consanguinei: utputa qui post captivitatem patris nascuntur, vel qui post mortem. §. 11. Non solum autem naturales, verum etiam adoptivi quoque jura consanguinitatis habebunt cum his, qui sunt in familia, vel in utero, vel post mortem patris nati.

2. IDEM (lib. 13. ad Sabinum).

Post consanguineos admittuntur agnati, si consanguinei non sunt: merito: nam si sunt consanguinei, licet non adierint hereditatem, legitimis non deferitur: sed hoc sic erit accipiendum, si nec sperantur esse: ceterum, si vel nasci consanguineus, vel de captivitate reverti potest, agnati impediuntur. §. 1. Agnati autem sunt, cognati virilis sexus ab eodem orti: nam post suos & consanguineos statim mihi proximus est consanguinei mei filius, & ego ei: patris quoque frater, qui patruus appellatur: deinceps quoque ceteri, si qui sunt, hinc orti in infinitum. §. 2. Hæc hereditas proximo agnato, id est, ei, quem nemo antecedit, deferitur: & si plures sint ejusdem gradus, omnibus, in capita scilicet: utputa duos fratres habui, vel duos patruos; unus ex his unum filium, alius duos reliquit: hereditas mea in tres partes dividetur. §. 3. Parvi autem refert, agnatus hic nativitate, an adoptione sit quæritus: nam qui adoptatur, iisdem sit agnatus, quibus pater ipsius fuit, & legitimam eorum hereditatem habebit, vel ipsi ejus. §. 4. Legitima hereditas tantum proximo deferitur. Nec interest, unus solus sit, an ex duobus prior pluribusve, ac duo pluresve ab eodem gradu venientes, qui vel ceteros antecedant, vel soli sint: quia is est proximus, quem nemo antecedit: & is ultimus, quem nemo sequitur: & interdum idem primus postremusque qui solus occurrit. §. 5. Interdum ulteriorem agnatum admittimus: utputa fecit quis testamentum, cum haberet patruum, & patruum filium: deliberante herede scripto, patruus decessit: mox heres institutus repudiavit hereditatem: patruus filius admittetur. † Ergo & bonorum possessionem petere potest. §. 6. Proximam non eum quærimus, qui tunc fuit, cum more-

moretur paterfamilias, sed eum qui tunc fuit, cum intestatum decessisse certum est. † Secundum quæ et si suus erat, qui præcedebat vel consanguineus, si nemo eorum cum repudiatur hereditas, vivit: proximum eum accipimus, qui tunc, cum repudiatur hereditas, primus est. §. 7. Unde belle quæri potest, an etiam post repudiationem adhuc deus successionem? Proponere, heredem scriptum rogatum restituere hereditatem, repudiasse eam, cum nihilominus compelli potuit adire hereditatem & restituere, ut Divus Pius rescriptit: finge eum supervixisse centum diebus (verbi gratia), & interim proximum decessisse; mox & eum, qui erat rogatus restituere: dicendum, posteriorem admitti cum onere fideicommissi.

3. IDEM (lib. 14. ad Sabinum.)

In testato liberto mortuo, primum suis deferri hereditatem, verum est: si hi non fuerint, tunc patrono. §. 1. Libertum accipere debemus (eum) quem quis ex servitute ad civitatem Romanam perduxit, sive sponte, sive necessitate, quoniam rogatus fuit eum manumittere: nam & ad hujus legitimam hereditatem admittitur. §. 2. Si dotalem quis servum manumiserit, ipse Patronus habetur, & ad legitimam hereditatem admittitur. §. 3. Is plane quem hac lege emi, ut manumittam, & si ex Constitutione Divi Marci pervenerit ad libertatem, tamen (ut eadem Constitutione expressum est) meus libertus est, & legitima ejus hereditas mihi deferatur. §. 4. Qui si necem domini detexit, & ex Senatusconsulto libertatem meruerit, si quidem adsignavit Prætor, cujus libertus sit, sine dubio ejus erit, & ei legitima hereditas deferetur: quod si non addidit, efficietur quidem civis Romanus, sed ejus erit libertus, cujus proxime fuerit servus, & ad legitimam hereditatem ipse admittitur, nisi sicubi quasi indigno deneganda fuerit hereditas. §. 5. Si quis libertam sic jure jurando adegit, ne illicite nubat: non debere incidere in Legem Æliam Sentiam: sed si intra certum tempus ne ducat, neve aliam, quam de qua patronus consenserit, vel nonnisi conlibertam, aut patroni cognatam: dicendum est. incidere eum in Legem Æliam Sentiam, nec ad legitimam hereditatem admitti. §. 6. Si municipes servum manumiserint, admittentur ad legitimam hereditatem in bonis liberti vel libertæ intestatorum. §. 7. Miles manumittendo servum peculiarem, suum faciet libertum, & ad legitimam hereditatem ejus admittitur. §. 8. Principem ad bona libertorum suorum admitti, plusquam manifestum est. §. 9. Utique & ex Lege 12 Tabularum ad legitimam hereditatem is, qui in utero fuit, admittitur, si fuerit editus. Inde solet remorari insequentes sibi agnatos, quibus præfertur, si fuerit editus. † Inde & partem facit his qui pari gradu sunt: ut puta frater unus est, & uterque, vel patrum filius unus natus, & qui in utero est. §. 10. Est autem tractatum, pro qua partem faciat, quia ex uno utero plures nasci possunt? & placuit, si in rerum natura certum sit, hanc, quæ se dicit prægnantem, non esse,

ex asse jam esse heredem hunc, qui jam natus est: quoniam & ignorans heres sit: quare si medio tempore decesserit, integram hereditatem ad heredem suum transmittit. §. 11. Post decem menses mortis natus, non admittetur ad legitimam hereditatem. §. 12. De eo autem, qui centesimo octogesimo secundo die natus est, Hippocrates scripsit, & Divus Pius Pontificibus rescriptit, juste tempore videri natum: nec videri in servitute conceptum, cum mater ipsius ante centesimum octogesium secundum diem esset manumissa.

4. POMPONIUS lib. 4. ad Sabinum.

Hi quorum parens capite minutus est, legitimæ hereditatis jus, & (in) cæteris personis, & inter se retinent: & alii adversus eos.

5. ULPIANUS lib. 46. ad Edictum.

Si quis, cum haberet fratrem & patrum, decesserit testamento facto; deinde, pendente conditione heredum scriptorum, frater intestato decesserit, mox conditio defecerit; patrum posse utriusque adire legitimam hereditatem, constat.

6. JULIANUS lib. 59. Digestorum.

Titius ex heredato filio extraneum heredem sub conditione instituit. Quæsitum est, si post mortem patris pendente conditione filius uxorem duxisset, & filium procreasset & decessisset, deinde conditio instituti heredis defecisset: an ad hunc posthumum nepotem legitima hereditas avi pertineret. Respondit, * qui post mortem avi sui concipitur, is neque legitimam hereditatem ejus tanquam suus heres, neque bonorum possessionem tanquam cognatus accipere potest: quia Lex 12 Tabularum eum vocat ad hereditatem, qui moriente eo, de cujus bonis quæritur: in rerum natura fuerit:

7. CELSUS lib. 28. Digestorum.

Vel (si) vivo eo conceptus est, quia conceptus quodammodo in rerum natura esse existimatur.

8. JULIANUS lib. 59. Digestorum.

Item Prætor Edicto suo, proximitatis nomine bonorum possessionem pollicetur his qui defuncto mortis tempore cognati fuerint. Nam quod in consuetudine nepotes cognati appellantur etiam eorum, post quorum mortem concepti sunt, non proprie, sed per abusionem, vel potius *ἀναφορικῶς*, id est, per relationem, accidit. §. 1. Si quis prægnantem uxorem reliquisset, & matrem & sororem: si viva uxore mater mortua fuisset, deinde uxor mortuum peperisset, ad sororem solam legitima hereditas pertinet: quia certum esset, matrem eo tempore decessisse, quo legitima hereditas ad eam non pertinebat.

9. MARCIANUS lib. 5. Institutionum.

Si ex pluribus legitimis heredibus quidam omiserint (adire) hereditatem; vel morte, vel qua alia ratione impediti (fuerint), quo minus adeant: reliquis, qui adierint, adcrefcit illorum portio: & licet decesserint antequam adcrefceret, hoc jus ad heredes eorum pertinet. Alia causa est substituti heredis, & coheredi substituti: huic enim vivo defertur ex substitutione hereditas; non etiam, si decesserit, heredem ejus sequitur.

10. **MODESTINUS** (lib. 6. Differentiar).
Si ad patrem manumissionem filii intestati legitima hereditas perveniat, vbi non manumissioni bonorum possessio competat: mater defuncti summovetur.

11. **POMPONIUS** (lib. 10. ad Quintum Macium).

Capitis deminutione pereunt legitimæ hereditates, quæ ex Lege 12 Tabularum veniunt: siue vivo aliquo, siue antequam adeatur hereditas ejus, capitis minutio intercessit: quoniam definit suus heres vel agnatus recte dici: quæ autem ex Legibus novis, aut ex Senatusconsulto, non utique.

12. **IDEM** (lib. 30. ad Quint. Macium).
Filius patri agnatus proximus est.

13. **GAIUS** (lib. 10. ad Legem Juliam & Papiam.)

Nulla foemina aut habet suos heredes, aut definire habere potest propter capitis deminutionem.

14. **IDEM** (lib. 11. ad Leg. Jul. & Pap.)

In suis heredibus aditio non est necessaria: quia statim ipso jure heredes existunt.

15. **PAPINIANUS** (lib. 29. Quæstionum).
Si pater apud hostes moriatur, defunctum jam in civitate filium, credimus patremfamilias decessisse, quamvis patria potestate, quamdiu vixerit, non fuerit in plenum liberatus: itaque heredem habiturus est ille non reverso patre. † Sed si postlimino redierit pater jam defuncto filio, quidquid medio tempore per eum questum est, habebit: & non est mirum si peculium quoque defuncti pridem filii deferatur patri, cum ex eo natus potestatis ipsius fiat per suspensi juris constitutionem.

16. **IDEM** (lib. 12. Responsorum).

Pater instrumento dotali comprehendit, filiam ita dotem accepisse ne quid aliud ex hereditate patris speraret: eam scripturam jus successionis non mutasse constituit: * privatorum enim cautionem Legum auctoritate non censerit.

TIT. XVII.
AD SENATUSCONSULTUM TERTULLIANUM ET ORPHITIANUM.

1. **ULPIANUS** lib. 12. ad Sabinum.

Sive ingenua siue libertina mater est, admitti possunt liberi ad hereditatem ejus ex Senatusconsulto Orphitiano. §. 1. Si ea sit mater, de cujus statu dubitatur, utrum materfamilias sit, an filiafamilias (utputa quoniam pater ejus ab hostibus captus sit): si certum esse coeperit, materfamilias esse, liberi admittentur. † Unde tractari potest, an medio tempore, dum status pendet, succurri eis per Prætores debeat: ne, si medio tempore decesserint, nihil ad heredem transmittant? & magis est, ut subveniatur, ut in multis casibus placuit. §. 2. Sed & vulgo questiti admittuntur ad matris legitimam hereditatem. §. 3. Interdum & in servitute questito erit concedenda hereditas legitima: veluti si post moram fideicommissariæ libertati matris sue

sectam natus sit. † Certe si post manumissionem matris fuerit natus, licet in servitute conceptus: ad legitimam ejus hereditatem admittetur. Sed & si apud hostes conceptus, (a) captiva procreatus, cum ea rediit: secundum Rescriptum Imperatoris nostri & Divi patris ejus ad Ovium Terryllum poterit ex hoc Senatusconsulto admitti, quasi vulgo questitus. §. 4. Filio, qui mortis tempore matris civis Romanus fuit, si ante aditam hereditatem in servitutem deducatur, legitima hereditas non deferatur, nec si postea liber factus sit; nisi forte servus (pœnæ) effectus, beneficio Principis sit restitutus. §. 5. Sed si matris exfecto ventre filius editus sit, magis dicendum est, hunc quoque ad legitimam hereditatem admitti: nam & institutus, secundum tabulas, & ab intestato Unde cognati, & multo magis Unde legitimi, bonorum possessionem petere potuit: argumento est quod venter in possessionem ex omni parte Edicti mittitur. §. 6. Qui operas suas, ut cum bestiis pugnaret, locavit, quive rei capitalis damnatus, neque restitutus est, ex Senatusconsulto Orphitiano ad matris hereditatem non admittebatur: sed humana interpretatione placuit eum admitti. † Idem erit dicendum, & si hic filius in ejus sit potestate, qui in causa superscripta sit, posse eum ex Orficiano admitti. §. 7. Sed si mater testamento facto filium heredem scripserit unum sub conditione, cum plures haberet: si conditione pendente (bonorum) possessionem petierit, & postea conditio defecit, æquum est, ceteris etiam filiis legitimam hereditatem non auferri: quod & Papinianus lib. 16 Quæstionum scripsit. §. 8. Capitis minutio salvo statu contingens liberis nihil nocet ad legitimam hereditatem: nam vetus sola hereditas, quæ Lege 12 Tabular. deferretur, capitis minutione perimitur: novæ, vel ex Lege vel ex Senatusconsultis delatæ, non perimuntur capitis deminutione. Proinde siue quis ante delatam, siue (post) delatam, capite minuatur, ad legitimam hereditatem admittetur: nisi magna capitis deminutio interveniat, quæ vel civitatem adimit, utputa si deportetur. §. 9. Si nemo filiorum, eorum (ve) quibus simul legitima hereditas deferretur, volet ad se eam hereditatem pertinere, jus antiquum esto. Hoc ideo dicitur, ut quamdiu vel unus filius vult legitimam hereditatem ad se pertinere, jus ejus locum non habeat: itaque si ex duobus alter adierit, alter repudiaverit hereditatem, ei portio adcreset: & si forte sit filius, & patronus, repudiante filio, patrono deferretur. §. 10. Si quis adita matris hereditate, per in integrum restitutionem fuerit absentus, an jus antiquum possit locum habere? verba admittunt, ut possit: volet at se, inquit, eam hereditatem pertinere: hic non vult, etsi aliquando voluit: & dico, posse jus antiquum locum habere. §. 11. Utrum autem ei deferatur successio, qui tunc legitimus deprehenditur: an vero ei, qui tunc fuit, cum filio deferretur? utputa, proponamus fuisse defunctæ consanguineum, ejusque filium; deliberante filio, defunctæ consanguineum obasse; mox filium repudiasse matris

matris hereditatem: an consanguinei filius admitti possit: & Julianus recte putat circa Tertyllianum, locum esse succedenti adgnato. §. 12. Quod ait Senatus, *Quæ iudicata, transacta, finita sunt, rata maneat*; ita intelligendum est, ut iudicata accipere debeamus, ab eo, cui iudicandi jus fuit; transacta, scilicet bona fide, ut voleat transactio; finita, vel consensu, vel longo silentio sopita.

2. IDEM lib. 13. ad Sabinum.

Sive ingenua sit mater, siue libertina, habebit Tertyllianum commodum. §. 1. Filium autem vel filiam accipere debemus, siue iuste sint procreati, vel vulgo quæsi: idque in vulgo quæsitis & Julianus lib. 59. Digestorum scripsit. §. 2. Sed si filius vel filia libertini sint effecti, mater legitimam hereditatem vindicare non poterit: quoniam mater esse huiusmodi filiorum desit: idque & Julianus scripsit, & constitutum est ab Imperatore nostro. §. 3. Sed si in servitute concepit filium, & manumissa ediderit, ad legitimam ejus hereditatem admitteatur. † Idemque & si serva pœnæ concepit, & restituta edidit. † Hoc idem, & si libera concepit, edidit serva pœnæ, mox restituta est. † Sed & si libera concepit, (&) in servitutem redacta edidit, mox manumissa est: ad legitimam hereditatem ejus admitteatur. † Item si adhuc prægnans manumissa est, dicendum erit prodesse. † Et in servitute editi filii ad legitimam hereditatem mater admitteatur: utputa si post moram factam in fideicommissa liberate peperit, vel apud hostes & cum eo rediit, vel si redempta edidit. §. 4. Si mulier sit famosa, ad legitimam hereditatem liberorum admitteatur. §. 5. Impuberem, cui pater secundas tabulas fecit, tunc certum est intestatum decessisse, cum omiserint substituti hereditatem ejus. Quare, & si impubes adrogatus sit, dicendum est, matrem ad bona ejus admitti, quæ haberet, si intestatus decessisset. §. 6. Liberi defuncti, sui quidem obstant matri ejus, tam virilis sexus, quam foeminini, tam naturales, quam adoptivi, matremque excludunt. Bonorum possessores (vero) etiam non sui: & quidem soli naturales: adoptivi autem liberi post emancipationem ita admittantur, si ex liberis naturalibus fuerint: utputa nepos naturalis ab avo adoptatus: nam licet sit emancipatus, bonorum possessione accepta, matri obstat. §. 7. Si vero apud hostes est filius, vel nasci speratur, pendet jus matris, donec redierit, vel nascatur. §. 8. Sed si sint sui heredes, verum hereditas ad eos non pertineat, videamus, an mater admittatur: utputa abstinuit se hereditate? Africanus & Publicius tentant dicere, in casum, quo se abstinuit sui, matrem venire; & tunc ei obstant, quoties rem haberent, ne nudum nomen sui heredis noceat matri: quæ sententia æquior est. §. 9. Sed si quis decessisset relicta filia, quam in adoptionem legitime dederat, relicta & matre: Divus Pius decrevit, cessare Senatusconsultum Tertyllianum, & simul esse admittendas ad bonorum possessionem unde proximi cognati matrem & filiam. Sed quod idem Julianus

scripsit, matrem ex Senatusconsulto non posse admitti, si filia in bonorum possessione petenda cessaverit, verum non erit: succedit enim filia: & ideo dicendum erit, matrem, donec filia bonorum possessionem petere potest, bonorum possessionem accipere non posse, quoniam succedere quasi legitimam speraretur. §. 10. Si bonorum possessione accepta, filius emancipatus abstinuerit se hereditate per in integrum restitutionem, verum est, Senatusconsultum posse locum habere: sed si fuerit rursus immixtus, rursus debet mater abstinere. §. 11. Si quis ex liberis, dum est in utero, in possessionem missus sit, mox natus sit, & ante bonorum possessionem acceptam decesserit: an matri noceat, videndum, quasi bonorum possessor? Et puto non nocere, si non suus patri adgnascitur. Neque enim sufficit mitti in possessionem, nisi natus quoque acceperit bonorum possessionem. † Igitur & si furioso decreto petita sit possessio, & priusquam ipse mentis compos factus bonorum possessionem petierit, decesserit, matri non obstat. §. 12. Sed si quis cum status controversiam pateretur, Carbonianam solam acceperit, an noceat matri bonorum possessio, quæsitum quidem est: sed cum hæc tempore finiatur, dicendum est, matri post tempus non nocere; aut si impubes decesserit, matrem posse admitti. §. 13. Sed si infanti per tutorem petita sit possessio, licet statim decesserit, dicendum erit, matri obstitisse: non enim similis est ei, quæ furioso datur. §. 14. Ita demum autem mater Senatusconsulti beneficio excludetur, si filius adit legitimam hereditatem: cæterum, si omiserit legitimam hereditatem, mater ex Senatusconsulto Tertylliano admittetur. † Sed si non sit solus iste filius legitimus heres, sed sint, qui cum eo admittantur: nec in partem eorum mater ex Senatusconsulto erit vocanda. §. 15. Objicitur matri pater in utriusque bonis, tam filii, quam filia, siue heres, siue bonorum possessor existat. Sed neque avus, neque proavus, in Tertylliano matri nocent, quamvis fiduciam contraxerint. † Pater autem tantum naturalis, non etiam adoptivus, matri noceat: verius est enim, cum pater esse desierit, a matre eum excludi: sed nec ad bonorum possessionem contra tabulas eum admitti, cum pater esse desierit. §. 16. Undecunque autem acceperit bonorum possessionem pater naturalis, siue legitimus, siue contra tabulas, ex quavis parte excludit matrem. §. 7. Si sit adgnatus defuncti, & naturalis pater sit in adoptiva familia, sit & mater: admittimus matrem, quoniam patrem adgnatus exclusit. §. 18. Si sit consanguinea soror defuncti, sit & mater, sit & pater adoptatus, vel emancipatus: si consanguinea velit habere hereditatem, matrem ex Senatusconsulto una cum ea venire, patrem excludi placet: si consanguinea repudiet, matrem ex Senatusconsulto propter patrem non venire: & quamvis alias non soleat mater expectare consanguineam, velit necne adire hereditatem, nunc tamen expectaturam: consanguinea enim est, quæ patrem excludit: repudiante igitur consanguinea, bonorum possessionem habebit mater cum patre, quasi cognata

H h h h h

sed

sed & in hac moram patietur, nec ante accipiet bonorum possessionem, quam pater petierit: quoniam omittente eo, potest ex Senatusconsulto succedere. §. 19. Sed (&) si ipsa mater, eadem sit & soror consanguinea (ut puta quoniam pater matris nepotem suum ex filia adoptavit), sit præterea & pater naturalis: hæc mater, si quidem quasi consanguinea veniat, excludet patrem: si jus consanguineæ repudiavit, vel capitis deminutione amisit, ex Senatusconsulto venire propter patrem non potest; repudiante vero patre, rursum ex Senatusconsulto potest venire. §. 20. Si mater hereditatem filii filiaæve non adierit ex Senatusconsulto Tertylliano, in bonis eorum antiquum jus servandum est: cum enim esset prælatio, matre omittente Senatusconsulti beneficium, jus succedit vetus. §. 21. Sed si mater repudiaverit bonorum possessionem, de adeunda autem hereditate deliberet: dicendum erit, adgnatum non succedere, quoniam nondum verum est, non adiisse matrem. §. 22. Quod autem diximus, jus antiquum servari matre non adeunte, cui personæ deferatur hereditas videndum, utrum ei quæ nunc proxima invenitur cum mater repudiat, an ei quæ fuit, cum intestato decessisse certum est? ut puta fuit patruus, cum intestato decesseret, & patruus filius, cum mater repudiasset: patruo nondum delatam hereditatem, atque ideo, defuncto eo matre deliberante, patruus filium vocari. §. 23. Si mater non petierit tutores idoneos filiis suis, vel prioribus excusatis rejectisve non confestim aliorum nomina ediderit, jus non habet vindicandorum sibi bonorum intestatorum filiorum: & quidem, si non petiit, incidit (in Constitutionem): ait enim, *vel non petere*: sed a quo non petere? loquitur quidem de Prætoris Constitutio: sed puto & in Provinciis locum habere, etiam si a Magistratibus municipalibus non petat: quoniam & Magistratibus municipalibus dandi necessitas injungitur. §. 24. Quid ergo, si petiit, sed admonita vel a libertis, vel a cognatis? an incidat in Senatusconsultum? Et puto eam incidere, si compulsa fecit, non si, cum petere non cunctaretur, admonita est. §. 25. Quid, si pater eis peti prohibuerat tutorem, quoniam per matrem rem eorum administrari voluit? incidet, si nec petat, nec legitime tutelam administrat. §. 26. Quod si penitus egenis filiis non petit, ignoscendum est (ei). §. 27. Sed si forte absens a libertis præventa est, vel ab aliis: dicendum est eam non excludi: nisi forte, cum frustraretur, id contigit. §. 28. Filiis autem non petendo, punitur: utique & filiabus. † Quid, si nepotibus? similiter non petendo punitur. §. 29. Quid, si curatores non petiit? verba Rescripti deficiunt: sed dicendum est, si quidem impuberibus curatores non petiit, eandem esse rationem: si jam puberibus, cessare debere. §. 30. Quid si, cum prægnans esset, bonis non petiit curatorem? dico, in sententiam incidere. Nam & si apud hostes habuit impuberem, idem erit dicendum. §. 31. Quid, si furioso tutorem (vel curatorem) non petiit? magis est, ut incidat. §. 32. Non solum autem, quæ non petiit, coercetur,

sed & quæ defunctorie petiit (ut Rescripto declaratur), vel privilegio munitum, vel oneratum tribus (puta) tutelis: sed ita demum si data opera hoc fecit. §. 33. Quid ergo, si tales petiit, & susceperunt nihilominus, vel detenti sunt? excusata erit mater. §. 34. Quid, si indignos, id est, minus habiles, ad tutelam petierit, quoniam sciebat Prætor eos non daturum? quid tamen, si dedit eos Prætor, matris petitionem secutus? jam quidem Prætoris delictum est: sed & matris punimus consilium. §. 35. Igitur si forte excusati sint illi, vel improbi: debet mater alios sine mora petere. §. 36. Ergo si non petierit, si idoneos non petierit, punietur, etiam si dati fuerint minus idonei, Prætor errante. §. 37. Idoneos autem utrum facultatibus, an & moribus petere debeat, dubitationis esse potest? Puto autem, facile ei ignosci, si locupletes sunt hi, quos petiit. §. 38. Sed (&) si prioribus excusatis, rejectisve, non confestim aliorum nomina ediderit, punitur. §. 39. Quid ergo, si non fuerint omnes excusati, vel non omnes rejecti? Videndum an ei imputetur, cur in locum excusati non petiit? & puto imputandum. §. 40. Quid, si decesserint quidam? Puto, licet verba deficiant, sententiam Constitutionis locum habere. §. 41. Sed quod diximus *rejecti*, utrum sic accipimus, a Prætoris non dati, an & si suspecti fuerint remoti, vel ob negligentiam vel ignaviam repulsi? etiam hos quis rejectos recte dicet. † Ergo & si latitent: sed longum est. nam nec hoc ei imputetur, cur suspectos non fecit: alioquin, (&) si latitarent, potuit Edicto desiderare, ut eos prætor adesse juberet, & suspectos eos removeret, si deessent. §. 42. Quid, si non compulit eos miscere se tutelæ? Et cum plenum officium a matre desideremus, & hæc ei curanda sunt, ne in hereditate ei obstant. §. 43. Confestim autem sic erit accipiendum, ubi primum potuit, id est, Prætoris copiam habuit huic rei sedentis: nisi forte infirmitate impedita est, vel alia magna causa, quæ etiam mandare eam ad petendos tutores impediret? ita tamen, ut nullo modo annale tempus excederet: si enim mortalitate filii præventa est, nihil matri imputetur. §. 44. Tractari belle potest, si pupillo amplum legatum sub conditione sit relictum, si tutores non habuerit, & propterea ei mater non petierit, ne conditione deficeretur, an Constitutio cesset? & puto cessare, si damnum minus sit cumulo legati: quod & in Magistratibus municipalibus tractatur apud Tertyllianum: & putat dandam in eos actionem, quatenus plus esset in damno, quam in legato, nisi forte quis putet, conditionem hanc quam utilitati publicæ oppugnantem, remittendam: ut alias plerasque: aut verba cavillatus imputaverit matri, cur curatores non petierit: finge autem plenius conditionem conscriptam: nonne erit matri ignoscendum? aut hoc imputatur matri, cur non desideravit a Principe conditionem remitti? & puto, non esse imputandum. §. 45. Ego, etiam si mater ei, qui solvendo non erit, non petiit tutorem, puto ignoscendum: consulit enim ei,

ei, ut minus inquietetur, quasi indefensus. §. 46. Et si forte quis uxorem communis filii matrem heredem scripsit, rogavitque remissa etiam satisfactione; ut filio puberi facto restitueret hereditatem, nec mater ei petiit tutores: debet dici, cessare Constitutionem, cum patris voluntatem secuta sit, & nihil habenti filio tutores non petierit. † Quod si ei remissa satisfactio non fuerit, contra erit: quoniam vel propter hoc debuit tutores habere: sed si forte impubes post matris cessationem fuerit abrogatus, & impubes obierit: dicendum erit, matri adversus adrogatorem non competere ex stipulatu actionem. §. 47. videndum est, matre prohibita jus suum vindicare, utrum ceteros admittamus, atque si mater non esset: an ipsam heredem dicimus fieri, vel aliud nomen successione inducere? Sed denegamus ei actiones: & invenimus rescriptum ab Imperatore nostro Antonino Augusto, & Divo patre ejus, Mammiae Maximinae pridie Idus Apriles, Plautiano iterum consule: matre remota eos admitti, qui venirent, si mater non fuisset: ergo & agnati ceterique succedent, aut, si nemo sit, bona vocabunt.

3. MODESTINUS lib. 8. Regularum.

Patrem adoptivum matri non obesse, plerique probant.

4. IDEM lib. 9. Regularum.

Matris intestatae defunctae hereditatem ad omnes ejus liberos pertinere, etiam si ex diversis matrimoniis nati fuerint, juris est.

5. PAULUS lib. singul. ad SC. Tertullian.

Aequissimum (visum) est, omnes filios matri praeferi, etiam si per adoptionem in familiam relictii essent. §. 1. Sed & nepos ex adoptivo filio natus ex verbis Senatusconsulti matri obstat. §. 2. Si ex filio nepotem avus manumiserit, isque patre, & avo, & matre superstitibus decesserit, potest quaeri, quis potior esse debeat? nam si mater excluderit avum manumissorem, qui patri antepositus, Edicto Praetoris inducetur pater defuncti: quo admissio, definit Senatusconsulto locus esse, & rursus avus vocabitur: itaque rectius est, avo jus suum conservare, qui & contra scriptos heredes bonorum possessionem accipere solet.

6. IDEM libro singulari ad Senatusconsultum Orphitianum.

Filii mater ex hoc Senatusconsulto, etiam si in aliena potestate sit, ad hereditatem admittitur. §. 1. Filius, qui se nolle adire hereditatem matris dixit, an potest mutata voluntate adire, antequam consanguineus vel agnatus adierit, videndum: propter haec verba, *si nemo filiorum volet hereditatem suscipere*, quia extensiva sunt: & cum verba extensiva sint, poenitentia ejus usque ad annum admittenda est: cum & ipsa filii bonorum possessio annalis est.

7. IDEM (lib. singul. ad Senatusconsultum Tertullianum & Orphitianum).

Si quis intestatus decesserit relicta matre, & fratre consanguineo, vel sorore, quamvis per adrogationem quaesitis: eadem jura in persona matris servantur, quae & naturalibus exstantibus liberis.

8. GAIUS (lib. singul. ad Senatusconsultum Tertullianum).

In suspenso est jus matris, si filius defuncti emancipatus deliberet de bonorum possessione petenda.

9. IDEM (lib. singul. ad Senatusconsultum Orphitianum).

Sacratissimi Principis nostri Oratione cavetur, *ut matris intestatae hereditas ad liberos, tametsi in aliena potestate erunt, pertineat*.

10. POMPONIUS (lib. 2. Senatusconsulti).

Si filiusfamilias miles non sit testatus de his, quae in castris adquisierit, an ea ad matrem pertineant, videndum est? Sed non puto: magis enim iudicio militum hoc beneficium concessum est, non ut omnimodo quasi patresfamiliarum in ea re sint. §. 1. Quando *in pendenti* est, an quaedam personae possint obstare matri, & casus tulerit, ut non inducerentur: matri jus integrum erit, quod medio tempore appenderit; veluti si filio intestato mortuo, posthumus ei filius potuerit nasci, nec natus sit, aut mortuus editus, vel (quod) etiam filius, qui in hostium potestas erit, postliminio non sit reversus.

LIBER TRIGESIMUS NONUS.

TIT. I.

DE OPERIS NOVI NUNCIATIONE.

1. ULPIANUS lib. 52. ad Edictum.

Hoc Edicto promittitur, ut, si ve jure, si ve injuria opus fieret, per nunciationem inhiberetur: deinde remitteretur prohibitio *hactenus*, quatenus prohibendi jus is, qui nunciasset, non haberet. §. 1. Hoc autem Edictum, remediumque operis novi nunciationis, adversus futura opera inductum est, non adversus praeterita: hoc est, adversus ea, quae nondum facta sunt, ne fiant: nam si quid operis fuerit factum, quod fieri non debuit, cessat Edictum de operis novi nunciatione: & erit transeundum ad interdictum, Quod vi aut clam factum erit ut restituatur;

& Quod in loco sacro, religioso, & quod in flumine publico ripave publica factum erit: nam his Interdictis restituetur, si quid illicite factum est. §. 2. Nunciatio ex hoc Edicto non habet necessariam Praetoris aditionem: potest enim nunciare quis, etsi eum non adierit. §. 3. Item nunciationem & nostro & alieno nomine facere possumus. §. 4. Item nunciatio omnibus diebus fieri potest. §. 5. Et adversus absentes etiam, (&) invitos, & ignorantes operis novi nunciatio procedit. §. 6. In operis autem novi nunciatione possessionem adversarium facimus. §. 7. Sed si is, cui opus novum nunciatum est, ante remissionem aedificaverit, deinde coeperit agere, jus sibi esse ita aedificatum habere: Praetor actionem ei negare debet; & Interdictum in eum

H h h h h 2

de

de opere restituendo reddere. §. 8. Potest autem quis nunciare etiam ignorans, quod opus fieret. §. 9. Et post operis novi nunciationem committunt se litigatores Prætoris jurisdictioni. §. 10. Inde quaeritur apud Celsum lib. 12 Digestorum, si post opus novum nunciatum conveniat tibi cum adversario, ut opus faceres, an danda sit conventionis exceptio? Et ait Celsus, dandam; nec esse periculum, ne pactio privatorum iussu Prætoris anteposita videatur: quid enim aliud agebat Prætor, quam (hoc), ut controversias eorum dirimeret? a quibus si sponte recesserant, debebat id ratum habere. §. 11. Opus novum facere videtur, qui aut ædificando, aut detrahendo aliquid, pristinam faciem operis mutat. §. 12. Hoc autem Edictum non omnia opera complectitur: sed ea sola, quæ solo conjuncta sunt, quorum ædificatio, vel demolitio videtur opus novum continere. Idcirco placuit, si quis messem faciat, arborem succidat, vineam putet, quanquam opus faciat, tamen ad hoc Edictum non pertinere: qui ad ea opera, quæ in solo sunt pertinent hoc Edictum. §. 13. Si quis ædificium (vetus) fulciat, an opus novum nunciare ei possumus, videamus? Et magis est, ne possimus: hic enim non opus novum facit, sed veteri sustinendo remedium adhibet. §. 14. Sive autem intra oppida sive extra oppida in villis vel agris opus novum fiat, nunciatio ex hoc Edicto locum habet: sive in privato sive in publico opus fiat. §. 15. Nunc videmus, quibus ex causis sive nunciatio, & quæ personæ nuncient, quibusque nunciatur, & in quibus locis fiat nunciatio, & quis effectus sit nunciationis. §. 16. Nunciatio fit, aut juris nostri conservandi causa, aut damni depellendi, aut publici juris tuendi gratia. §. 17. Nunciamus autem, quia jus aliquod prohibendi habemus: vel ut damni infecti caveatur nobis ab eo, qui forte in publico vel in privato quid molitur aut si quid contra Leges, Edictave Principum, quæ ad modum ædificiorum facta sunt, fiet, vel in sacro, vel in loco religioso, vel in publico, ripave fluminis, quibus ex causis & Interdicta proponuntur. §. 18. Quod si (quis) in mare vel in litore ædificet, licet in suo non ædificet, jure tamen gentium suum facit. Si quis igitur velit (ibi) ædificantem prohibere, nullo jure prohibet: neque opus novum nunciare, nisi ex una causa potest, si forte damni infecti velit sibi caveri. §. 19. Juris nostri conservandi aut damni depellendi causa opus novum nunciare potest is, ad quem res pertinet. §. 20. Ususfructuarius autem opus novum nunciare suo nomine non potest: sed procuratorio nomine nunciare poterit, aut vindicare ususfructum ab eo qui opus novum faciat: quæ vindicatio præstabit ei, quod ejus interfuit, opus novum factum non esse.

2. JULIANUS lib. 49. Digestorum.

Si autem domino prædii nunciaverit, inutilis erit nunciatio: neque enim, sicut adversus vicinum, ita adversus dominum agere potest, jus ei non esse invito se altius ædificare: sed, (si) hoc

actio ususfructus deterior fiet, petere ususfructum debet.

3. ULPIANUS lib. 52. ad Edictum.

IN provinciali etiam prædio si quid fiat, operis novi nunciatio locum habebit. §. 1. Si in loco communi quid fiat, nunciatio locum habebit adversus vicinum. † Plane si unus nostrum in communi loco faciat, non possum ego socius opus novum ei nunciare: sed eum prohibebo communi dividendo judicio, vel per Prætorum. §. 2. Quod si socius meus in communi insula opus novum faciat, & ego propriam habeam, cui nocetur: an opus novum nunciare ei possim? Et putat Labeo non posse nunciare: quia possum eum alia ratione prohibere ædificare; hoc est (vel) per Prætorum, vel per arbitrum communi dividendo: quæ sententia vera est. §. 3. Si ego superficiarius sim, & opus novum fiat (2) vicino, an possim nunciare? movet, quod quasi inquilinus sum. Sed Prætor mihi utilem in rem actionem dat, & ideo & servitutium causa actio mihi dabitur, & operis novi nunciatio debeat mihi concedi. §. 4. Si in publico aliquid fiat, omnes cives opus novum nunciare possunt.

4. PAULUS (lib. 48. ad Edictum.)

Nam reipublicæ interest quamplurimos ad defendendam suam causam admittere.

5. ULPIANUS (lib. 52. ad Edictum.)

DE pupillo quaesitum est? Et Julianus lib. 12 Digestorum scripsit, pupillo non esse operis novi nunciationis executionem dandam, nisi ad ipsius privatum commodum res pertineat: veluti si luminibus ejus officiat, aut prospectui oblit. † Non aliter autem pupilli rata habebitur nunciatio, quam (intercedente) tutore auctore. §. 1. Servo autem opus novum nunciari potest. Ipse vero nunciare non potest, neque nunciatio ullum effectum habet. §. 2. Nunciationem autem in (re) præsentem faciendam, meminisse oportebit; id est, eo loci, ubi opus fiat, sive quis ædificet, sive inchoet ædificare. §. 3. Nunciari autem non utique domino oportet: sufficit enim in (re) præsentem nunciari ei, qui in re præsentem fuerit, usque adeo ut etiam fabris vel opificibus, qui eo loci operantur, opus novum nunciari possit. † Et generaliter enunciari opus novum potest, qui in re præsentem fuit domini operis nomine. Neque refert quis sit iste, vel cujus conditionis, qui in re præsentem fuit. Nam & si servo nunciatur, vel mulieri, vel puero, vel puellæ, tenet nunciatio: sufficit enim, in re præsentem operis novi nunciationem factam sic, ut domino possit renunciari. §. 4. Si quis forte in foro domino opus novum nunciat, hanc nunciationem nullius esse momenti, exploratissimum est: in re enim præsentem, & (pene dixerim) ipso opere, hoc est, in re ipsa nunciatio facienda est; quod idcirco receptum est, ut confestim per nunciationem ab opere discedatur: cæterum, si alibi fiat nunciatio, illud incommodi sequitur, quod dum venit ad opus, si quid fuerit operis per ignorantiam factum, evenit, ut contra Edictum Prætoris sit factum. §. 5. Si plurium res sit, in qua opus novum fiat, & uni nunciatur: recte facta nunciatio est, omnibusque domi-

dominis videtur denunciatum. † Sed si unus edificaverit post operis novi nunciationem, alii, qui non edificaverint, non tenebuntur: * neque enim debet nocere factum alterius ei, qui nihil fecit. §. 6. Si plurium dominorum rei opus noceat: utrum sufficiet unius ex sociis nuntiatio, an vero omnes nunciare debeant? Et est verius, unius nunciationem omnibus non sufficere: sed esse singulis nunciare necesse: quia & fieri potest, ut nunciatorem alter habeat, alter non habeat jus prohibendi. §. 7. Si quis ipsi Prætori velit opus novum nunciare, debet, ut interim testetur, non posse se nunciare: & si nunciavit postea, & quod retro edificatum erit, destruendum erit, quasi repetito de nunciatione facta. §. 8. Sed & si in ædes nostras quis immittit, aut in loco nostro ædificet: æquum est, nos operis novi nunciatione jus nostrum nobis conservare. §. 9. Et *Belle Sextus Pedius* definiit, triplicem esse causam operis novi nunciationis: aut naturalem, aut publicam, aut imposititiam. *Naturalem*, cum in nostras ædes quid immittitur, aut ædificatur in nostro. *Publicam* causam, quotiens Leges, aut Senatusconsulta, Constitutionesque Principum per operis novi nunciationem tuemur, *Imposititiam*, cum quis, posteaquam jus suum deminuit, alterius auxit, hoc est, posteaquam servitutem ædibus suis imposuit, contra servitutem fecit. §. 10. Meminisse autem oportebit, quotiens quis in nostro ædificare, vel in nostrum immittere vel projicere vult: melius esse, eum per Prætorum, vel per manum (id est, *lapilli iustum*,) prohibere, quam operis novi nunciatione: cæterum, operis novi nunciatione possessorem eum faciemus, cui nunciaverimus. Aut si in suo quid faciat, quod nobis noceat: tunc operis novi denuntiatio erit necessaria. Et si forte in nostro aliquid facere quis perseverat: æquisimum erit, Interdicto adversus eum *Quod vi aut clam*; aut *Uti possidetis*, uti. §. 11. Si quis rivos vel cloacas velit reficere, vel purgare: operis novi nuntiatio merito prohibetur, cum publicæ salutis & securitatis intersit, & cloaces & rivos purgari. §. 12. Præterea generaliter Prætor cætera quoque opera excepit, quorum mora periculum aliquod allatura est: nam in his quoque contemnendam putavit operis novi nunciationem. Quis enim debitat, * multo melius esse, omitti operis novi nunciationem, quam impediri operis necessarii urgentem extructionem? totiens autem hæc pars locum habet, quotiens dilatio periculum allatura est. §. 13. Proinde si quis, cum opus hoc mora periculum allaturum esset, nunciaverit opus novum, vel si in cloacis, vel ripa reficiendis aliquid fieret: dicemus, apud judicem queri debere, an talia opera fuerint, ut contemni nuntiatio deberet? nam si apparuerit vel in cloaca, rivo, cove, cujus mora periculum allatura esset: dicendum est, non esse verendum, ne (hæc) nuntiatio noceret. §. 14. Qui opus novum nunciat, jurare debet, non calumniæ causa opus novum nunciare. † Hoc jusjurandum auctore Prætoris defertur: idcirco non exigitur, ut juret is ante, qui jusjurandum exigit.

§. 15. Qui nunciat, necesse habeat demonstrare, in quo loco opus novum nunciet, scituro eo, cui nuntiatum est, ubi possit ædificare, ubi interim abstinendum est. † Totiens autem demonstratio facienda est, quotiens in partem fit nuntiatio: cæterum, si in totum opus fiat, non est necesse demonstrare: sed hoc ipsum dicere. §. 16. Si in pluribus locis opus fiat, utrum una nuntiatio sufficiat, an vero plures sint necessariae? Et ait *Julianus lib. 49. Digestorum*, quia in re præfenti fit nuntiatio, plures nunciationes esse necessarias, & consequenter plures remissiones. §. 17. Si is, cui renunciatum erit, ex operis novi nunciatione satisdederit, repromiseritve, aut per eum non fiet, quo minus boni viri arbitratu satisdet, repromittatve: perinde est, ac si operis novi nuntiatio omissa esset. † Habet autem hoc remedium utilitatem: nam remittit vexationem ad Prætorum veniendi, & desiderandi ut missa fieret nuntiatio. §. 18. Qui procuratorio nomine nunciaverit, si non satisdabat, *eam rem dominum ratam habiturum*: nuntiatio omnimodo remittitur, etiam si verus sit procurator. §. 19. Qui remissionem absentis nomine desiderat, si ad privatum, si ad publicum jus ea remissio pertinet: satisdare cogitur: sustinet enim partes defensoris: sed hæc satisfactio non pertinet, ad ratihabitionem, sed ad operis novi nunciationem. §. 20. Si procurator autem opus novum mihi nunciaverit, & satis acceperit, deinde Interdicta adversus eum utar, ne vim mihi faciat, quo minus ædificem: ex Interdicto eum oportet *Judicatum solvi* satisdare: quia partes sustinet defensoris:

6. JULIANUS (lib. 41. Digestorum).

ET ideo neque exceptiones procuratoriæ opponi ei debent, nec satisdare cogendus est, ratam rem dominum habiturum.

7. ULPIANUS (lib. 52. ad Edictum).

ET, si satisfactio non dabit, summo vendus erit ab executione operis novi: & actionis, quas domini nomine intendit, debent ei denegari. §. 1. Et tutor & curator opus novum recte nunciant.

8. IDEM (lib. 48. ad Edictum).

NON solum proximo vicino, sed etiam superiori opus facienti nunciare opus novum poterit: nam & servitutes quædam, intervenientibus mediis locis vel publicis vel privatis, esse possunt. §. 1. Qui opus novum nunciat, si quid operis jam factum erit, in testationem referre debet, ut appareat, quid postea factum sit. §. 2. Si, cum possem te jure prohibere, nunciavero tibi opus novum: non alias ædificandi jus habebis, quam si satisdederis. §. 3. Quod si nunciavero tibi, ne quid contra Leges in loco publico facias: promittere debebis: quoniam de eo opere, alieno jure contendo, non meo: & tanquam alieni juris petitor, repromissione contentus esse debeo. §. 4. Sciendum fit, facta operis novi nunciatione, cui nuntiatum est, abstinere oportere, donec caveat, vel donec remissio nunciationis fiat: tunc enim, si jus ædificandi habet, recte ædificabit. §. 5. Sed ut probari possit, quid postea ædificatum sit, modulos sumere

H h h h h 3

debet

debet is, qui nunciat: qui ut sanctorum, conferanturque, Prætor decernere solet. §. 6. Morte ejus, qui nunciavit, extinguitur nunciatio, sicut alienatione: quia his modis finitur jus prohibendi. §. 7. Quod si is, cui opus novum nunciatum erat, decesserit, vel ædes alienaverit: non extinguitur operis novi nunciatio: idque ex eo apparet, quod in stipulatione, quæ ex hac causa interponitur, etiam heredis mentio fit.

9. GAIUS (ad Edictum Urbicum, titulo De operis novi nunciatione).

Creditori, cui pignoris nomine prædium tenetur, permittenda est, de jure (id est, de servitute) opus novum nunciare: nam ei vindictio servitutis datur.

10. ULPIANUS [lib. 45. ad Sabinum].

Operis novi nunciatio in rem fit, non in personam. Et ideo furioso & infanti fieri potest: nec tutoris auctoritas in ea nunciatione exigitur.

11. PAULUS [lib. 11. ad Sabinum].

Cuilibet enim intelligenti, veluti fabro, nunciatum, infantem & furiosum tenet.

12. IDEM (lib. 13. ad Sabinum).

Ex operis novi nunciatione si caveatur, tanti stipulatio committitur, quanti judicatum sit.

13. JULIANUS lib. 41. Digestorum.

Cum procurator opus novum nunciat, & satisfaciat rem ratam dominum habiturum: & remissio in domini personam confertur. §. 1. Si dominus opus novum nunciaverit intra diem, quæ stipulatione ex operis novi nunciatione interposita comprehensa esset, committitur stipulatio: si præterita ea die dominus nunciaret, non committitur. Nam & ipsi domino, cum semel nunciaverit, non permittitur iterum nunciare, quamdiu stipulatio ex operis novi nunciatione teneret. §. 2. Si in remissione a parte ejus, qui opus novum nunciaverat, procurator interveniat: id agere Prætorem oportet, ne falsus procurator absenti noceat: cum sit indignum, quodlibet interveniente beneficium Prætoris amitti.

14. IDEM lib. 49. Digestorum.

Qui viam habet, si opus novum nunciaverit adversus eum, qui in via ædificat, nihil agit, sed servitutem vindicare non prohibetur.

15. AFRICANUS lib. 9. Quæstionum.

Si, priusquam ædificatum esset, ageretur, jus vicino non esse ædes altius tollere, nec res ab eo defenderetur: partes judicis non alias futuras fuisse ait, quam ut eum, cum quo ageretur, cavere juberet, non prius se ædificaturum, quam ultro egisset, jus sibi esse altius tollere. † Idemque e contrario, [si] cum quis agere vellet, jus sibi esse [invito adversario] altius tollere: eo non defendente, similiter (inquit) officio judicis continebitur, ut cavere adversarium juberet, nec opus novum se nunciaturum, nec ædificanti vim facturum. † Eaque ratione hætenus is, qui rem non defenderet, punietur, ut jure suo probare necesse haberet: id enim esse, petitoris partes sustinere.

16. ULPIANUS lib. 13. ad Edictum.

Si opus novum Prætor jasserit nunciari, deinde prohibuit: ex prioris renunciatione agi non potest, quasi adversus dictum ejus factum sit.

17. PAULUS lib. 57. ad Edictum.

Si procurator opus novum facientem prohibuerit, domino competit quod vi aut clam interdictum.

18. PAPINIANUS lib. 3. Quæstionum.

Edibus communibus, si ob opus novum nunciatio uni fiat, si quidem ex voluntate omnium opus fiat, omnes nunciatio tenebit: si vero quidam ignoret, in solidum obligabitur qui contra Edictum Prætoris fecerit. §. 1. Nec ad rem pertinet, cujus solum sit, in quo opus fiat: sed quis ejus soli possessor inveniat; modo, si ejus nomine opus fiat.

19. PAULUS lib. [8] Quæstionum.

Sciendum est, denegata executione operis novi, nihilominus integras legitimas actiones manere: sicut in his quoque causis manent, in quibus ab initio operis novi denunciationem Prætor denegat.

20. ULPIANUS lib. 71. ad Edictum.

Prætor ait: QUEM IN LOCUM NUNCIATUM EST, NE QUID OPERIS NOVI FIERI, QUA DE RE AGITUR: QUOD IN EO LOCO, ANTEQUAM NUNCIATIO MISSA FIERET, AUT IN EA CAUSA ESSET UT REMITTI DEBERET, FACTUM EST, ID RESTITUAS. §. 1. Interdictum hoc proponitur ex hujusmodi causis: Edicto expressum est, ne post operis novi nunciationem quicquam operis fiat, antequam vel nunciatio missa fiat, vel vice nunciationis missæ satisfactio de opere restituendo fuerit interposita. Qui igitur facit, et si jus faciendi habuit, tamen contra Interdictum Prætoris facere videtur: & ideo hoc destruere cogitur. §. 2. Sive autem vacuus locus sit, ubi nunciatum est, sive ædificatus, æque huic Interdicto locus erit. §. 3. Ait Prætor, Quod factum est, restituas: quod factum est, jubet restitui: neque interest, jure factum sit, an non: sive jure factum est, sive non jure factum est, Interdictum locum habebit. §. 4. Quidquid autem ante remissionem sit, vel illud, quod loco remissionis habetur, pro eo habendum est, atque si nullo jure factum esset. §. 5. Si quis paratus fuerit satisfacere deinde actor stipulari nolit: in ea causa est, ut remitti debeat: nam cum per actorem fiet: apparet, in ea causa esse, ut remitti debeat. §. 6. Hoc Interdictum perpetuo datur. † Et heredi ceterisque successoribus competit. §. 7. Adversus ipsum quoque, qui opus fecit, vel factum ratum habuit, Interdicto locus erit. §. 8. Plane si queratur, an in heredem ejus, qui opus fecit, Interdictum hoc competat: sciendum est, Labeonem existimasse, in id quod ad eum pervenit, duntaxat dari oportere; vel si quid dolo malo ipsius factum sit, quo minus perveniret. Nonnulli putant [tam actionem] in factum esse dandam, quam Interdictum: quod verum est. §. 9. Deinde ait Prætor: QUEM IN LOCUM NUNCIATUM EST, NE QUID OPERIS NOVI FIERET: qua de re agitur, si de ea re satisfactum est: quod ejus cautum sit, aut per te fiat, quo minus satisfactum sit.

detur: quo minus illi in eo loco opus facere liceat, vim fieri veto. §. 10. Hoc Interdictum prohibitorium est, ne quis prohibeat facere volentem eum, qui satisdedit: etenim pertinet ad decus Urbium; ædificia non derelinqui. §. 11. Nec quicquam interest, jure quis ædificet, an non jure (ædificet): cum sit securus is, qui opus novum nunciavit, posteaquam ei cautum est. §. 12. Hoc autem Interdictum competit ei, qui satisdedit. §. 13. Adjicitur & illud, *aut per de stat, quo minus satisdetur*: proinde si satis datum non est, sed repromissum, Interdicto huic locus non erit: neque enim permittendum fuit, in publico ædificare prius, quam appareat quo jure quis ædificet. §. 14. Et si satisdatum sit, cautum tamen non perseveret, Interdictum cessat. §. 15. Si aliquando stetit per nunciatorem, quo minus satisdetur, nunc non stat: Interdictum cessat. §. 16. Hoc Interdictum etiam post annum, & heredi ceterisque successoribus competit.

21. IDEM lib. 80. ad Edictum.

Stipulatio de operis novi nunciatione interponi solet, quotiens vicinus dicit, jus sibi esse, prohibere vicinum, opus novum invito se facere. §. 1. Si quis autem vult post opus novum nunciatum impune ædificare, offerre debet satis nunciatori: quod si fecerit, utrique consultum est, tam ei, qui nunciavit, quoniam cautum habet de opere restituendo: quam ei, cui nunciatum est, quia molitio ejus non impeditur; antequam enim caveat, quidquid ædificaverit, Interdicto restitutorio destruere compellitur. §. 2. Habet autem ista stipulatio conditionem: ut ita demum committatur, si judicatum fuerit, sive antequam judicatum causa quæ acciderit, neque res defendatur: & de dolo malo subjicitur clausula. §. 3. Opus autem factum accipimus, non si unum vel alterum cæmentum fuit impositum: sed si proponatur instar quoddam [operis] & quasi facies quædam facta operis. §. 4. Sive autem res judicetur, sive res non defendatur: stipulatio in id committitur, ut res viri boni arbitrato restituatur. † Quod si ita restitutum non erit, quanti ea res erit, tantam pecuniam dabit, si hoc petitori placuerit. §. 5. Quæsitum est, si plures domini ædificent, an omnes cavere debeant? Et ait Labeo, unum cavere debere: quia restitutio operis fieri pro parte non possit. §. 6. Idem ait, etsi plures nuncient, curandum esse, ut uni caveatur, si inter eos conveniat. Plane si non conveniat, & singulis erit cavendum. §. 7. Idem dicit, adjiciendum esse in stipulatione, ut tantum præstetur, quanti amicusque inter sit, si hoc maluerint: ceterum si ita fuerit (inquit) cautum, *Quanti ea res erit*: dubitabitur, utrum ad totius corporis æstimationem hæc verba referantur, an vero ad quod ejus interest, qui stipulatur? Ego puto, & si sic fuerit uni cautum, *Quanti ea res erit*, defendi posse, stipulationem sufficere: ad operis enim quantitatem ea refertur.

22. MARCELLUS (lib. 15. Digestorum).

Cui opus novum nunciatum est, ante remissionem nunciationem opere facto decessit: debet heres ejus patientiam destruendi operis adversario

præstare: nam & in restituendo hujusmodi opere, ejus, qui contra Edictum fecit, poena versatur: porro autem in poenam heres non succedit.

23. JAVOLENUS [lib. 7. Epistolarum.]

Is, cui opus novum nunciatum erat, vendidit prædium, emptor ædificavit: emptorem, an venditorem teneri putas, quod adversus Edictum factum sit? Respondit, Cum operis novi nunciatio facta est, si quid ædificatum est, emptor, id est, domini prædiorum tenetur: quia nunciatio operis non personæ fit: & is demum obligatus est, qui eum locum possidet, in quem opus novum nunciatum est.

TIT. II.

DE DAMNO INFECTO, ET DE SUGGRUNDIS ET PROTECTIONIBUS.

1. ULPIANUS [lib. 1. ad Edictum.]

Cum res damni infecti celeritatem desiderat, & periculosa dilatio Prætori videtur, [si] ex hac causa sibi jurisdictionem reservaret: Magistratibus municipalibus delegandum hoc recte putabit.

2. GAIUS [lib. 28. ad Edictum provinc.]

Dammum infectum est, damnum nondum factum, quod futurum veremur.

3. PAULUS [lib. 47. ad Edictum.]

Dammum & damnatio ab ademptione & quasi deminutione patrimonii dicta sunt.

4. ULPIANUS [lib. 1. ad Edictum.]

Des cautioni præstitutus si finietur, Prætoris vel Præsidis officium erit, ex causa vel reum notare, vel protelare eum: & si hoc localem exigit inquisitionem, ad Magistratus municipales hoc remittere. §. 1. Si intra diem a Præatore constituendum non caveatur, in possessionem ejus rei mittendus est. † *Ejus rei sic accipe*, sive tota res sit, sive pars (sit) rei. §. 2. An tamen is qui non admittit, etiam pignoribus a Magistratibus coërceatur? Non puto: sed in factum actione tenebitur: nam & si a Præatore missus non admittatur, eadem actione utendum est. §. 3. Duas ergo res Magistratibus municipalibus Prætor vel Præses injunxit, cautionem & possessionem: cæteræ suæ jurisdictioni reservavit. §. 4. Si forte dureretur non caveri: ut possidere liceat (quod causa cognita fieri solet), non Duumviros, sed Prætorem vel Præsidem permissuros: item ut ex causa decedatur de possessione. §. 5. Prætor ait, **DUM EI, QUI ABERIT, PRIUS DONUM DENUNCIARI JUBEAM.** † *Abesse* autem videtur, & qui in jure non est: quod & Pomponius probat. † Verecunde autem Prætorem denunciari jubere, non extrahi de domo sua. † *Sed domum (in quam degit)*, denunciari, sic accipere debemus, ut etsi in aliena domo habitet, ibi ei denunciatur. Quod si nec habitationem habeat, ad ipsum prædium erit denunciandum vel procuratori ejus, vel certe inquilinis. §. 6. Totiens autem Prætorem exigere denunciationem intelligendum est, si sit, cui denunciatur. Ceterum si non sit, veluti quod hereditaria insula est, nec dum hereditas adita; vel si heres non exstet, nec inhabitetur: cessat hæc pars Edicti. Est tamen tutius, libellum

ad ipsas aedes proponere: fieri enim potest, ut ita monitus defensor existat. §. 7. In eum, qui quid eorum, quæ supra scripta sunt, non curaverit, quanti ea res est, cuius damni infecti nomine cautum non erit, iudicium datur: quod non ad quantitatem refertur, sed ad id, quod interest, & ad utilitatem venit, non ad poenam. §. 8. Hoc autem iudicium certam conditionem habet, si postulatum est: cæterum qui non postulavit, experiri non potest. † Postulare autem proprie hoc dicimus, pro tribunali petere, non alibi. §. 9. Si tam vicinum Urbi municipium sit, ut Magistratu se non interponente, potuerit Prætor vel Præfens adiri: potest dici, cessare hanc actionem adversus Magistratus, quasi nihil interlit, cum in tua potestate fuerit a Prætoribus vel Præfide desiderare in possessionem mitti. §. 10. Hæc autem actio, cum rei habeat perfectionem, & heredi, & in heredem, & perpetuo dabitur.

5. PAULUS lib. 1. ad Edictum.

Prætoris officium est, ut missus in possessionem, etiam eam per longi temporis spatium in suum dominium capere possit. §. 1. Si plures sint domini, qui cavere debent, & aliquis non caveat: in portionem ejus mittetur. † Et contra, si aliquot sint, qui cavere sibi desiderant, & alius pretiosiores, alius viliores habeat aedes; siue unius domus plures habeat dispartes partes: tamen non magnitudine domini quisque, sed æqualiter mittentur omnes in possessionem. §. 2. Si & dominus proprietatis, & fructuarius desideret sibi cavere damni infecti, uterque audiendus est: nec enim injuriam sentiet promissor, non plus cuique præstaturus, quam quod ejus interlit.

6. GAIUS lib. 1. ad Edictum provinciale.

Evenit, ut nonnunquam damno dato nulla nobis competat actio, non interposita antea cautione: veluti si vicinæ aedes ruinosæ in meas aedes ceciderint: adeo ut plerisque placuerit, nec cogi quidem eum posse ut rudera tollat, si modo omnia: quæ jaceant, pro derelicto habeat.

7. ULPIANUS lib. 53. ad Edictum.

Prætor ait: DAMNI INFECTI SUO NOMINE PROMITTI, ALIENO SATISDARI JUBEBO EI, QUI JURAVERIT, NON CALUMNIE CAUSA ID SE POSTULARE, EUMVE, CUIUS NOMINE AGET, POSTULATURUM FUISSE IN EAM DIEM, QUAM CAUSA COGNITA STATUERO. SI CONTROVERSIA ERIT, DOMINUS SIT, NECNE, QUI CAVEBIT: SUB EXCEPTIONE SATISDARI JUBEBO. DE EO OPERE, QUOD IN FLUMINE PUBLICO RIPARE EJUS FIET, IN ANNOS DECEM SATISDARI JUBEBO. EUM, CUI ITA NON CAVEBITUR, IN POSSESSIONEM EJUS REI, CUIUS NOMINE, UT CAVEATUR, POSTULABITUR, IRE, ET, CUM JUSTA CAUSA ESSE VIDEBITUR, ETIAM POSSIDERE JUBEBO. IN EUM, QUI NEQUE CAVERIT, NEQUE IN POSSESSIONE ESSE, NEQUE POSSIDERE PASSUS ERIT, JUDICIUM DABO: UT TANTUM PRÆSTET, QUANTUM PRÆSTARE EUM OPORTERET, SI DE EA RE EX DECRETO MEIO, EJUSVE,

CUJUS DE EA RE JURISDICTIO FUI, QUÆ MEA EST, CAUTUM FUISSET. EJUS REI NOMINE, IN CUIUS POSSESSIONEM MISERO, SI AB EO, QUI IN POSSESSIONE ERIT, DAMNI INFECTI NOMINE [NON] SATISDABITUR: EUM, CUI NON SATISDABITUR, SIMUL IN POSSESSIONE ESSE JUBEBO.

§. 1. Hoc Edictum prospicit damno nondum facto, cum cæteræ actiones ad damna, quæ contigerunt, sarcinda pertineant, ut in Legis Aquiliæ actione, & aliis: de damno vero facto nihil Edicto caveatur: cum enim animalia, quæ noxam commiserunt, non ultra nos solent onerare, quam ut noxæ ea dedamus: multo magis ea, quæ anima carent, ultra nos non debent onerare; præsertim cum res quidem animales, quæ damnum dederint, deserint extare. §. 2. Unde queritur: si antequam caveretur, aedes deciderunt, neque dominus rudera velit egerere, eaque derelinquat, an sit aliqua adversus eum actio? Et Julianus consultus, si priusquam damni infecti stipulatio interpretaretur, aedes vitiosæ corruissent, quid facere deberetis, in cujus aedes rudera decidissent, ut damnum sarciretur: respondit, si dominus ædium, quæ ruerunt, vellet tollere, non aliter permittendum, quam ut omnia, id est, & quæ inutilia essent, auferret; nec solum de futuro, sed (&) de præterito damno cavere eum debere; quod si dominus ædium, quæ deciderunt, nihil facit, interdictum reddendum ei, in cujus aedes rudera decidissent, per quod vicinus compellatur, aut tollere, aut totas aedes pro derelicto habere.

8. GAIUS [ad Edictum Prætoris Urbani titulo De damno infecto].

Quod forte tunc recte dicetur, cum non ipsius negligentia, sed propter aliquod impedimentum sibi non prospexit.

9. ULPIANUS [lib. 53. ad Edictum].

Hoc amplius Julianus, posse dici, compellendum eum, ut etiam de præterito damno caveret: quod enim re integra custoditur, hoc non inique etiam post ruinam ædium præstabitur. Integra autem re unusquisque cogitur aut de damno infecto cavere, aut ædibus carere, quas non defendit. † Denique inquit, si quis propter angustias temporis, aut quia Reipublicæ causa aberrat, non potuerit damni infecti stipulari, non inique Prætores curaturum, ut dominus vitiosarum ædium aut damnum sarciat, aut ædibus careat: sententiam Juliani utilitas comprobatur. §. 1. De his autem, quæ vi fluminis importata sunt, an interdictum dari possit, queritur: Trebatius refert, cum Tiberis abundasset, & res multas multorum in aliena ædificia detulisset, interdictum a Prætoribus datum, ne vis fieret dominis, quo minus sua tollerent, auferrent, si modo damni infecti repromitterent. §. 2. Alfenus quoque scribit, si ex fundo tuo crusta lapsa sit in meum fundum eamque petas, dandum in de iudicium de damno jam facto: idque Labeo probat: nam arbitri iudicis, apud quem res prolapsa petentur, damnum, quod ante sensi, non contineri: nec aliter dandam actionem, quam ut omnia tollan-

tur

tur, quæ sunt prolapsa. † Ita demum autem crustam vindicari posse idem Alfenus ait, si non coaluerit, nec unitatem cum terra mea fecerit. Nec arbor potest vindicari a te, quæ translata in agrum meum cum terra mea coaluit. Sed nec ego potero tecum agere, *jus (mihi) non esse, ita crustam habere*, si jam cum terra mea coaluit: quia mea facta est. §. 3. Neratius autem scribit, si ratis in agrum meum vi fluminis delata sit, non aliter tibi potestatem tollendi faciendam, quam si de præterito quoque damno mihi cavisses. §. 4. Quæsitum est, si solum sit alterius, superficies alterius, superficiarius utrum repromittere damni infecti, an satisfacere debeat? & Julianus scribit, quotiens superficiaria insula vitiosa est, dominum & de soli & de ædificii vitio repromittere, aut eum, ad quem superficies pertinet, de utroque satisfacere: quod si uterque cesset, vicinum in possessionem mittendum. §. 5. Celsus certe scribit, si ædium tuarum ususfructus Titiae est, damni infecti aut dominum repromittere aut Titiam satisfacere debere. Quod si in possessionem missus fuerit is, cui damni infecti cavendum fuit, Titiam uti frui prohibebit. † Idem ait, eum quoque fructuarium, qui non reficit, a domino uti frui prohibendum: ergo & si de damno infecto non cavet, dominusque compulsus est repromittere, prohiberi debet frui.

10. PAULUS lib. 48. ad Edictum.

Quamvis alienus ususfructus sit, dominum promittere oportere Cassius ait. Nisi proprietarius in totum repromittat, vel fructuarium satisfaciat: mitti oportet in possessionem eum, cui non caveatur. Sed nisi proprietario repromittenti fructuarium caveat, denegandam ei fructus petitionem, Julianus scribit. Sed si fructuarium de soli vitio quid præstiterit, jus domini ad eum transferri oportet.

11. ULPIANUS lib. 53. ad Edictum.

Quid de creditore dicemus, qui pignus accepit? utrum repromittere, quia suum jus tuetur: an satisfacere, quia dominus non est, debet? Quæ species est in contrario latere apud Marcellum agitata, an creditori pignoratitio damni infecti caveri debeat? Et ait Marcellus, inutiliter ei caveri: idemque etiam de eo cavendum, qui a non domino emit: nam nec in hujus persona committi stipulationem: æquissimum tamen puto, huic, prospiciendum, id est, creditori, per stipulationem.

12. PAULUS (lib. 48. ad Edictum).

His, qui pignori rem receperunt, potior est is, cui damni infecti non cavetur, si possidere, & per longum tempus rem capere, ei permissum fuerit.

13. ULPIANUS (lib. 53. ad Edictum).

Qui bona fide a non domino emit, videndum est, nunquid repromittat, non etiam satisfacere? Quod quibusdam videtur: habet autem rationem, ut magis repromittat, quam satisfacere: suo enim nomine id facit. §. 1. Sive corporis dominus, sive is, qui jus habet (ut puta servitutum), de damno infecto caveat: puto eum repromittere debere, non satisfacere: quia suo nomine

id facit, non alieno. §. 2. Cum inter ædes meas & tuas sint aliæ ædes non vitiosæ: videndum est utrum tu solus mihi cavere debeas; an vero & is, cujus ædes vitiosæ non sunt; an ille solus (an ambo)? Et magis est, ut ambo cavere debeant: quia fieri potest, ut ædes vitiosæ in ædes non vitiosas incidentes damnum mihi dent: quamvis possit quis dicere, non vitio incolumium ædium hoc factum, si aliæ in eas incidentes damni causam præbuerunt: sed (si) cum prospicere sibi potuerit, damni infecti cautionem non prospexerit, merito convenietur. §. 3. Qui damni infecti caveri sibi postulat, prius de calumnia jurare debet. Quisquis igitur juraverit de calumnia, admittitur ad stipulationem. † Et non inquiretur, utrum inter sit ejus, an non: vicinas ædes habeat, an non habeat? Totum tamen hoc jurisdictioni prætoris subjiendum, cui cavendum sit, cui non. §. 4. Caterum neque ei, qui in meo deambulet, neque ei qui in meo lavet, vel in mea taberna divertat, caveri debet. §. 5. Vicinis plane, inquilinisque eorum, & inquilinorum uxoribus cavendum esse, ait Labeo: item his, qui cum his morentur. §. 6. De illo quæritur, an inquilinis suis dominus ædium cavere possit? & Sabinus ait, inquilinis non esse cavendum: aut enim ab initio vitiosas ædes conduxerunt, & habent, quod sibi imputent: aut in vitium ædes inciderunt, & possunt ex conducto experiri: quæ sententia verior est. §. 7. Si quis juxta monumentum ædificaverit, vel juxta ædificium suum monumentum fieri passus sit, de damno infecto ei postea cavendum non erit: quia rem illicitam admisit: alias autem, si monumento ædificium noceat, in quo nihil sit, quod imputari possit ei ad quem jus monumenti pertinet, cavendum est ei, ad quem jus monumenti pertinet. §. 8. Superficiarium & fructuarium damni infecti utiliter stipulari hodie constat. §. 9. Sed ei, qui bona fide a non domino emit, damni infecti stipulationem non competere Marcellus ait. §. 10. Si quis opus novum nunciaverit: an nihilominus damni infecti ei caveri debeat, Julianus tractat? Et magis probat, caveri oportere. Nam & ei qui egerit, jus adversario non esse altius tollere ædificium, caveri debere. † Item eum adversus quem Interdictum quod vi aut clam competit, cavere debere Julianus ait: quia non est tantum, neque de vitio ædium, neque de damno operis. §. 11. Si quis, quia sibi non cavebatur, in possessionem ædium missus fuerit; deinde is cujus ædes fuerunt, cum præterea alias ædes haberet, desideret ab eo qui in possessionem missus est, ut sibi damni infecti harum ædium nomine, quarum in possessionem missus est, caveret: an sit audiendus, videamus? Et Julianus scribit, Is, qui vitiosis ædibus cessaverit, si integras retinuerit, numquid improbe ab eo qui vitiosas ædes cepit possidere, cautionem exigit? cum ideo possessionem amiserit, quia & ipse damni infecti satis non dederat? & sane parum probe postulat ab eo caveri sibi earum ædium nomine, quarum ipse cavere supersedit: quæ sententia vera est. §. 12. Si quis stipulaturus juraverit, nec fuerit stipulatus: an postea ei

stipulari volenti jurandum sit, videamus. Et puto, iterum jurandum: quia possit fieri, ut aut tunc, aut modo calumniatur. §. 13. Si alieno nomine caveri mihi damni infecti postulem: jurare debeo, *non calumnie causa id eum, cujus nomine cautum postulo, fuisse postulaturum.* §. 14. Sed si ejus nomine postulem, qui, si ipse postuleret, jurare non compelleretur (veluti patronus vel parens): dicendum est, locum jurijurando non esse: de quo enim ille non juraret, nec, qui vice ejus postulat, in hac stipulatione debet jurare. §. 15. Huic stipulationi debet dies esse insertus: intra quem si quid damni contigerit, cautio locum habet: neque enim in infinitum obligatus esse debet stipulatione: ipse igitur Prætor diem dabit stipulationi, æstimatione habita ex causa, & ex qualitate ejus damni, quod contingere speratur.

14. PAULUS lib. 48. ad Edictum.

IN causæ cognitione etiam longinquitas loci & operis magnitudo spectanda est.

15. ULPIANUS lib. 53. ad Edictum.

SI finita sit dies statuta in cautione: iterum arbitrato Prætoris ex integro erit cavendum. §. 1. Si vero sine adjectione diei stipulatio fuerit interposita: si quidem ex conventionem quandoque fuerit commissa, ex stipulatu agitur: si vero per errorem, inagis est illud dicendum, finito die in quem alioquin caveri solet, desiderandum esse a Prætoris, ut liberetur. §. 2. Deinde ait Prætor: *De eo opere, quod in flumine publico ripave ejus fiet, in omnes decem satisfdari jubebo.* Hic exigitur satisfdatio, & tempus stipulationi præstitutum: idcirco quia in publico fit: cum autem in alieno fiat, satisfdationem Prætor injungit. §. 3. Notandum quod non etiam de loci vitio, sed de operis tantum cavetur: quamvis si in privato fiat, & de loci, & de operis vitio cavetur: sed cum locus publicus sit, non erat necesse, ibidem opus facienti de alio vitio, quam operis, satisfdare damni infecti. §. 4. Si quid igitur damni intra decem annos acciderit, id stipulatione continetur. §. 5. Et quod ait Prætor *de eo opere*, sic accipe, de eo damno, quod ex opere fiet. §. 6. Si quid in via publica fiat, quia in alieno fit, satisfdandum est. §. 7. Sed Prætor causa cognita, tempus pro conditione operis determinabit. §. 8. Sive autem quis muniat viam, sive quid aliud in via publica faciat: debet cautio locum habere, ne per hoc damno privati contingantur. §. 9. De cæteris locis publicis nihil specialiter cavetur: verum ex generali sermone, quasi in alieno fiat, satisfdari debet damni infecti. §. 10. Si publicus locus publice reficiatur: rectissime Labeo scribit, eoque jure utimur, de damno infecto non esse cavendum, si quid vitio loci aut operis fiat: certe Regem dandam operis talem, ne quid noceat vicinis, damniye detur. §. 11. Ex hoc Edicto, si non caveatur, mittitur in possessionem a Prætoris in eam partem quæ ruinosa esse videtur. §. 12. An vero in totas ædes missio locum habeat, videamus? Et extat Sabini sententia, in totas ædes mittendum: alioquin si ex superficie (inquit) damnum timeatur non habebit res exitum: nec

profuturum in possessionem ejus rei mitti, quam quis possidere non possit, aut ei non expediat: & verior est Sabini sententia. §. 13. Sed si in plures partes divisa domus sit, utrum in partem, an in totam domum possidendam mitti quis debeat, videamus? Si tam ampla domus sit, ut & spatia inter vitiosam partem intercedant, & eam, quæ vitium non facit: dicendum, in eam solam partem mitti: si vero unita sit contextu ædificiorum: in totam. Itaque & in spatiosis domibus melius dicetur, in eam partem domus mittendum, quæ vitiosæ parti unita est. Cæterum si modica portiuncula ædium amplissimarum vitium faceret: quale erat dicere, totas ædes jubendum possidere eum, cui damni infecti non caveretur, cum sint amplissimæ? §. 14. Item quid dicemus, si insula adjacens domui vitium faciat, utrum in insulæ possessionem, an vero in totius domus possessionem mittendum sit? Et magis est, ut non in domus possessionem, sed in insulæ mittatur. §. 15. Si plures sunt, qui postulent ut caveatur: omnes mitti in possessionem solent. † Idemque Labeo probat, & si prius quis in possessionem missus sit, & alius mitti desideret: nam non spectabimus ordinem, sed habebunt ambo possessionem. † Quod si jam prior possideri jussus sit, & alius damni infecti caveri desideret: tunc nisi cavetur, mittetur in possessionem posterior. §. 16. Julianus scribit, eum qui in possessionem damni infecti nomine mittitur, non prius incipere per longum tempus dominium capere, quam secundo decreto a Prætoris dominus constituatur. §. 17. Si ante hoc decretum alius quoque in possessionem missus fuerit, æqualiter ambo ædium sunt domini: scilicet cum jussi fuerint possidere. † Si vero jam constituto domino eo qui primus in possessionem missus est. Titius damni infecti sibi caveri desiderabit: cessante primo cavere, solus Titius erit in possessione. §. 18. Cum autem plures mittuntur in possessionem, æqualiter mittuntur, non pro rata damni, quod unumquemque contingeret: & merito. Nam & cum unus mittitur, non pro portione damni mittitur, sed in totum: cum igitur plures mittuntur, æqualiter omnes quasi in totum missi concursu partes habebunt. §. 19. Sed si quis eorum missus in possessionem sumptum fecerit deinde jubeatur possidere: an sumptum consequi possit is, qui fecit? & quo judicio? Et placet, communi dividundo judicio consequi (eum) posse. §. 20. Si quis autem in possessionem missus, nondum possidere jussus sit: an dominus decedere possessione debeat, videamus? Et ait Labeo, non decedere: sicuti nec cum creditores vel legatarii mittuntur: idque est verius. §. 21. Non autem statim, ubi missus Prætor in possessionem, etiam possidere jubet, sed tunc demum, cum justa causa videbitur. Ego intervallum aliquod debet intercedere, quod aut pro derelicto ædes longo silentio dominus videatur habuisse, aut emisso in possessionem, & aliquamdiu immorato nemo caveat. §. 22. Si forte dominus Reipublicæ causa abest, aut ex alia justa causa, aut in ea sit ætate cui subveniri solet: pro-

probandum est, non debere Prætorē festinare ad decernendum, ut jubeat possidere. † Sed etsi decreverit, nemo dubitat, in integrum restitutionem indulturum. §. 23. Ubi autem quis possidere jussus est, dominus deiciendus erit possessione. §. 24. Si qua sint jura debita his, qui potuerunt de damno infecto satisfacere: deneganda erit eorum persecutio adversus eum, qui in possessionem missus est: & ita Labeo probat. §. 25. Item quæritur in pignoratitio creditore, an pignoris persecutio denegetur adversus eum qui jussus sit possidere? Et magis est, ut si neque debitor repromisit, neque creditor satisdedit, pignoris persecutio denegetur. † Quod & infructuario recte Celsus scribit. §. 26. Si de *veſtigali* (ædibus) non caveatur, mittendum in possessionem dicemus, nec jubendum possidere: nec enim dominium capere possidendo potest: sed decernendum, ut eodem jure esset, quo foret is, qui non caverat: post quod decretum *veſtigali* actione uti poterit. §. 27. Sed in *veſtigali* prædio, si municipes non caverint: dicendum est, dominium per longum tempus adquiri. §. 28. Eleganter quæritur, si, dum Prætor de danda stipulatione deliberat, damnum contigerit, an sarciri possit? Et missio quidem cessabit: Prætor tamen decernere debet, quicquid damni contigerit, ut de eo quoque caveatur; aut, si putat, quod utiliter actionem daturus sit, decernat. §. 29. Si pupillus tutorem non habeat, quo auctore damni infecti promittat: quasi non defendatur, missio in possessionem locum habebit. §. 30. Si quis damni infecti in possessionem missus sit: fulcire eum, & reficere insulam debere, sunt qui putent: eamque culpam præstare exemplo ejus, qui pignori accepit: sed alio jure utimur: cum enim ob hoc tantum missus sit, ut *vice cautionis in possessione* sit, nihil ei imputari, si non refecerit. §. 31. Item videamus, si ei cautio offeratur, posteaquam missus est: (an) non prius decedere debeat, quam si ei caveatur etiam de eo damno, quod contigit posteaquam missus est in possessionem? quod quidem magis probatur: repetita igitur die promittendum erit: hoc amplius de impensis quoque, si quas fecerit, erit ei cavendum. §. 32. Illud quæritur, ex quo tempore damni ratio habeatur: utrum ex quo in possessionem ventum est; an vero ex quo Prætor decrevit, ut eatur in possessionem? Labeo: ex quo decretum est. Sabinus: ex quo ventum est in possessionem. Ego puto, causa cognita modo hanc, modo illam sententiam probandam: plerumque enim subvenitur etiam ei, qui missus in possessionem, aliqua ex causa aut non [venit,] aut tardius venit in possessionem. §. 33. Posteaquam autem quis possidere jure domini a Prætorē jussus est, nequaquam locus erit cautionis oblationi: & ita Labeo. Cæterum nullus (inquit) finis rei invenitur. Et est hoc verissimum, seposito eo quod quibusdam, vel ætate, vel qua alia justa causa subvenitur. §. 34. Si jam ruerunt ædes: an in possessionem ruinæ vel aræ mittendus sit nihilo minus is cui cautum non est, videamus? Et ma-

gis est, ut mitti debeat: & ita Labeo: sed adjicit, si posteaquam decreverit Prætor, eum in possessionem mittendum, tunc ædes deciderint: & puto Labeonis sententiam veram. † Proinde & si refecit aliquid, erit probandum, non prius eum discessurum, quam si ei sarcitur, & de præterito caveatur. Potest autem & in factum actione recipere hoc quod impendit: sed non amplius quam quod boni viri arbitrato factum sit. † Idem est, & si alius jussu rogatve meo eorum quid sine dolo malo fecerit, & eo nomine condemnatus sim, aut dederim sine dolo malo. §. 35. Si quis metu ruinæ decesserit possessione, si quidem, cum adjuvare rem non posset, id fecit, Labeo scribit, integrum jure eum habere, perinde ac si in possessione perseverasset: quod si, cum posset succurrere, maluit relinquere, amisisse eum Prætoris beneficium: neque si postea succurri sibi velit, audiendum eum. Cassius autem ait, si metu ruinæ recesserit, non hoc animo, ut ædificia dereliqueret, restituendum in possessionem: eum tamen, qui missus in possessionem non accesserit, si ædificia ruerint, beneficium Prætoris amisisse scribit: hoc ita accipiendum erit, si venire in possessionem neglexit: non si, dum venit, ruerunt. §. 36. Si quis ex hoc Edicto a Prætorē in possessionem missus non est admissus: in factum actione, uti poterit, *ut tantum præstetur ei, quantum præstari ei oporteret, si de e re cautum fuisset*: extenditur enim actio in id tempus, quo damnum committitur.

16. PAULUS lib. 60. ad Edictum.

Antequam damnum detur, impunitum est factum ejus, qui neque promisit neque admisit in possessionem: si tamen ante damnum datum, vel cavit, vel possessione cessit.

17. ULPIANUS [lib. 53. ad Edictum].

Si quis missum in possessionem cum esset in aliena potestate, non admisit: plerique putant noxalem actionem eo nomine competere. §. 1. Quid deinde, si procurator prohibuerit? utrum in ipsum, an in dominum dabimus? Sed verius est, in ipsum dandam. §. 2. Sed & in actore municipum, tutore cæterisque qui pro aliis interveniunt, idem erit dicendum. §. 3. Actio ista, quæ in factum est, perpetuo dabitur, & heredi, & in heredem cæterasque, itemque cæteris personis. §. 4. Judex qui de damno infecto cognoscit, etiam alienato prædio ab eo cum quo actum fuerit, damnum æstimare solet omne, quodcumque ante judicium contigit.

18. PAULUS lib. 48. ad Edictum.

Damni infecti stipulatio competit non tantum ei, cujus in bonis res est: sed etiam cujus periculo [res] est. §. 1. [Sed] quod opere facto consecutus sit domini capione promissor, non teneri eum eo nomine, Pomponius ait: quia nec loci nec operis vitio, sed publico jure id consecutus sit. §. 2. Ei, cujus usufructus ædium est, de vitio earundem ædium caveri non oportet, etsi alias vicinas habeat, quia

quia reficiendi habet facultatem: nam * qui viri boni arbitrato uti deberet, reficiendi quoque potestatem consequitur. Ergo nec proprietarius audiri debet, si velit sibi caveri a fructuario ædium nomine, quas vicinas fructuario habeat: quia habet cum fructuario actionem, ut viri boni arbitrato is fruatur. §. 3. Sed inquilino meo, si vicinas ædes habeat, cavere debebo damni infecti propter eas ædes. §. 4. Ei qui in conducto solo superficiem imposuit, dominus soli, quod vitio soli damnum futurum sit, cavere non debet, nec soli domino superficiarius: quia invicem ex conducto & locato habent actiones: in quas tamen actiones ultra culpam nihil venit: plus autem in stipulationem venit damni infecti, quod quidem vitium ejus esse dicitur. §. 5. Si is, qui unas ædes habebat, stipulatus fuerit, deinde vicinas comparaverit: an earum quoque nomine, quas post interpositam stipulationem comparasset, promissorem obligaret. Quæsitum est? Julianus scribit, videndum ne earum duntaxat nomine cautum habeat, de quibus inter eum & promissorem initio actum fuerit. Cui consequens videri posse, ut & cum ædium communium nomine duo socii stipulentur, de eo duntaxat damno caveri videatur, quod in parte ædium cuique socio datum fuerit: sive ergo redemerit alteram partem quis ex his, sive adjudicata fuerit: non augeri promissionis obligationem. Pomponius relata Juliani scriptura, dicit non se improbare. §. 6. Si autem res aliquas post stipulationem interpositam in domo habere cœperit stipulator, quæ ex ruina vicinarum ædium perierint, agere ex stipulatu potest: licet tunc, cum stipularetur, hæ res non fuerint. §. 7. Emptor prædii, si ante traditionem stipulatus sit, cautum habebit de eo damno quod post traditionem factum erit. §. 8. Venditorem autem ædium, prius quam possessionem tradat, stipulari oportet: quia hujus quoque rei culpam præstat. §. 9. Sed quid fiet, si venditor sine culpa stipulari non potuerit, & ob hoc emptor stipulatus fuerit? nonne damnum patitur? an hoc damnum in aliena re acciderit: revolvitur autem ad emptorem, quia actionem ex empto non habet? Sed nihil in hac causa proficit stipulatio, nisi in id quod post traditionem accidit: quia * dum venditoris custodia est, is stipulari debet, omnemque diligentiam emptori præstare; & quod alia actione queri potest, id in stipulationem damni infecti omnino non deducitur. §. 10. Sed si venditor interposuerit stipulationem, etiam id damnum continebit, quod post traditionem emptori contigerit: quod esse iniquissimum Aristo ait: quoniam si emptor quoque damni infecti stipulatus esset, duobus promissor ejusdem nomine obligaretur: nisi forte id contra se habeat, quia in hoc sit stipulatio, quanti ea res erit: ut possit videri, nihil interesse jam venditoris stipulatione damni infecti interposita. §. 11. Sabini sententia vera est, existimantis, ut, si dum ædificatur, intra diem stipulationi comprehensum supra parietem meum domus deciderit, eumque vitiaverit, licet post diem sti-

pulationis paries deciderit, possim agere; quia damnum jam tunc acceperim, cum paries vitiosus factus sit: nec quicquam obstare, quominus etiam antequam deciderit, agi possit: & si ita concussus sit paries, ut nulla ratione recipi possit, ideoque deponendus est, non minoris litem æstimandum, quam si decidisset. §. 12. Si vicinas ædes habeamus & invicem desideremus damni infecti caveri: nihil obstat, quominus & ego in tuarum ædium possessionem mittam, (&) tu in mearum. §. 13. Si pupillus, prohibuit in possessionem damni infecti: placet, in eum non injuste competere hanc in factum actionem. §. 14. Si mandatu meo alius prohibuerit, in me hæc actio competit. §. 15. Non solum autem eum punit Prætor, qui in possessione esse, sed etiam eum, qui possidere passus non fuerit: cum alioquin, si is, qui jussu Prætoris cœperat possidere & possidendo dominium capere, aut non admissus aut ejectus inde fuerit, utile Interdictum unde vi, vel Publicianam actionem habere potest. † Sed si in factum actione egerit, his actionibus experiri non potest, cum Prætor id agat, ne damnum faciat actor, non ut in lucro versetur. §. 16. Si procurator meus damni infecti stipulatus sit, causa cognita mihi ex ea stipulatione actio competit.

19. GAIUS ad Edictum Prætoris Urbani, titulo de damno infecto.

Eorum, qui bona fide absunt, in stipulatione damni infecti jus non corrumpitur, si reversis cavendi ex bono & æquo potestas datur: sive domini sint, sive aliquid in ea re jus habeant; qualis est creditor, & fructuarius, & superficiarius. §. 1. Sive ædium vitio, sive operis, quod vel in ædibus, vel in loco urbano, aut rustico, privato, publicove fiat, damni aliquid futurum sit: curat Prætor, ut timenti damnum caveatur.

20. IDEM lib. 19. ad Edictum provinciale.

Inter fructuarium, & dominum proprietatis, ita damni infecti cautio locum habet, si fructuarius quidem de soli vitio caveri sibi desideret, dominus vero proprietatis de operis vitio, si quid fructuarius ædificet: nam de ruina ædium neuter ab altero cautionem desiderare potest: fructuarius ideo, quia refectio ædium ad ejus ipsius onus non pertinet; proprietarius ideo, quia usitata stipulatio, qua de re restituenda fructuarius caverit, ad hunc quoque casum porrigitur.

21. PAULUS lib. 8. ad Plautium.

Si filiusfamilias inquilinus sit: videamus, an damni infecti nomine in possessionem ædium vicinarum mittendus sit? Queritur enim an filiusfamilias non videtur damnum pati, si res peculiares sint, & pater possit stipulari, si quid ei damni fiat? Et placet, utrumque eorum in possessionem mitti, nisi sic filius conduxerat, ut ejus periculo ædes essent: tunc enim, quia solus tenetur ex locato, recte dicitur ipsum mittendum in possessionem, nisi ei caveatur.

22. IDEM lib. 10. ad Plautium.

Si proprietarius de damno infecto repromississet, vel forte aliquid præstitisset, aut contra

fructu-

fructuarius aliquid præstitit: iniquum est, alterum sine damno uti ædibus, aut ædes habere, & si obtulerit proprietarius aliquid, non est fructuario permitendum uti, nisi contulerit: idemque fructuario præstandum est, ut proprietarius cogatur ei conferre. Ergo & solum retinebit fructuarius, si ædes ceciderint, donec præstetur ei damnum: ut quod haberet vicinus missus in possessionem, id fructuarius habeat, qui damnum vicino farciit. † Eadem erunt, & si minimum damnum detur. §. 1. Plantius: si ab eo, quem dominum esse negarem, vellem sub hac exceptione, *Si dominus non esset*, satisfacere; ab eo vero, quem dominum esse dicerem, pure repromitti: constitit non debere me impetrare, sed debere me eligere, a quo velim mihi caveri.

23. ULPIANUS lib. 63. ad Edictum.

In stipulatione damni infecti, quæ ædium nomine interponitur, nisi in solidum fuerit cautum, mittetur in possessionem.

24. IDEM lib. 81. ad Edictum.

Fluminum publicorum communis est usus, sicuti viarum publicarum, & litorum. † In his igitur publice licet cuilibet ædificare, & destruere: dum tamen hoc sine incommodo cuiusquam fiat. Propter quod operis duntaxat nomine cum satisfactione cavetur; de vitio loci nihil cavetur: hoc est, operis, quod quis facit: ceterum si ex loci vitio damnum timeatur, minime dicendum est, damni infecti stipulationem interponi oportere: quis enim dubitat, neminem esse, a quo stipuletur, cum nemine nihil faciente locus ipse publicus damnum inferat sui naturæ? Ad ea igitur opera stipulatio pertinet, quæcumque privatim fiant. † Quid ergo, si publice opus fiat? de vitio ejus quid faciemus? Et plane, vel Princeps adendus est, vel, si in provincia fiat, Præses provincie. Sed quod dictum est, operis vitio, sic accipiendum est, etiam si proponas non tantum tempore quo opus fit, sed etiam si postea contingat: quid enim, si ideo, quia male ædificatum erat, corrumpitur? §. 1. Adjicitur in hac stipulatione & heredum nomen, vel successorum, eorumque, ad quos ea res pertinet: successores autem non solum qui in universa bona succedunt, sed & hi, qui in rei tantum dominium successerint, his verbis continentur. §. 2. Sed ut ne quid ædium, loci, operisve vitio, damnum factum sit, stipulatio interponitur de eo sine satisfactione: quæ non solum ad totas ædes, sed etiam ad partem ædium pertinet. Vitium autem ædium, & loci esse, Labeo ait, quod accidens extrinsecus infirmiores eas facit: denique nemo dixit, palustris loci vel arenosi nomine, quasi vitiosi, committi stipulationem: quia naturale vitium est: & ideo nec (ea) stipulatio interponitur, neque interposita committitur. §. 3. Hæc stipulatio utrum id solum damnum contineat, quod injuria fit: an vero omne damnum, quod extrinsecus contingat? Et Labeo quidem scribit, de damno dato non posse agi, si quid forte terræ motu, aut vi fluminis, aliove quo casu fortuito acciderit. §. 4. Servius quoque putat, si ex ædibus promissoris vento regulæ dejectæ damnum

vicino dederint, ita cum teneri, si ædificii vitio id acciderit, non si violentia ventorum, vel qua alia ratione, quæ vim habet divinam. Labeo & rationem adjicit: quod si hoc non admittatur, iniquum erit: quod enim tam firmum ædificium est, ut fluminis, aut maris, aut tempestatis, aut ruinæ, incendii, aut terræ motus vim sustinere possit? §. 5. Idem Servius putat, si controversia aquæ insulam subverterit, deinde stipulatoris ædificia ceciderint, nihil eum ex stipulatione consecuturum: quia id nec operis nec loci vitio factum est. † Si autem aqua vitiet fundamenta, & sic ædificium ruiisset, committi stipulationem ait: multum enim interesse, quod erat alioquin firmum, vi fluminis lapsum sit protinus; an vero ante sit vitiatum, deinde sic deciderit; & ita Labeo probat: etenim multum interesse, quod ad Aquiliam pertinet, sanum quis hominem occidat, an vero factum imbecilliorum. §. 6. Quanquam autem stipulatio committitur, cum vitio operis damnum factum sit: tamen, si opus factum est ab eo, quem promissor prohibere non potuit, stipulatio non committitur. † Plane, si prohibere potuit, committitur. † Sed si quis promissoris nomine fecerit, vel ejus pro quo promissum est, aut alius qui prohiberi potuerit: stipulatio ista committitur. §. 7. Præterea si furni nomine damni infecti fuerit cautum, deinde furnarii culpa damnum datum fuerit: non venire in hanc stipulationem, plerisque videtur. §. 8. Cassius quoque scribit, quod contra ea damnum datum est, cui nulla ope occurri poterit, stipulationem non tenere. §. 9. Item apud Vivianum relatum est, Si ex agro vicini arbores vi tempestatis confractæ, in meum agrum deciderint, eoque facto vitibus meis vel segetibus nocent, vel ædificia demoliunt: stipulationem istam, in qua hæc comprehenduntur, Si quid arborum locive vitio acciderit, non esse utilem: quia non arborum vitio, sed vi ventorum, damnum mihi datum est. Plane si vetustate arborum hoc fiebat, possumus dicere, vitio arborum damnum mihi dari. §. 10. Idem ait, Si damni infecti ædium mearum nomine tibi promisero, deinde hæc ædes vi tempestatis in tua ædificia ceciderint, eaque diruerint, nihil ex ea stipulatione præstari; quia nullum damnum vitio mearum ædium tibi contingit: nisi forte ita vitiosæ meæ ædes fuerint, ut qualibet vel minima tempestate fuerint. Hæc omnia vera sunt. §. 11. Sed & quod Labeo putat, verum est, referre, utrum impulsu fluminis ruit ædificium, an deterius ante factum postea ceciderit. §. 12. Item videamus, quando damnum dari videatur: stipulatio enim hoc continet, quod vitio ædium, loci, operis, damnum sit: ut puta in domo mea puteum aperio, quo aperto venæ putei (tui) præcisæ sunt: an teneat? Ait Trebatius, non teneri me damni infecti: neque enim existimari, operis mei vitio damnum tibi dari in ea re, in qua jure meo usus sum. Si tamen tam alte fodiam in meo, ut paries tuus stare non possit, damni infecti stipulatio committetur.

25. PAULUS lib. 78. ad Edictum.

Trebatius ait etiam eum accipere damnum cuius ædium luminibus officiat.

26. ULPIANUS lib. 81. ad Edictum.

Proculus ait, cum quis iure quid in suo faceret, quamvis promississet damni infecti vicino, non tamen eum teneri ea stipulatione: veluti si juxta mea ædificia habeas ædificia, eaque jure tuo altius tollas; aut si in vicino tuo agrocuniculo vel fossa aquam meam avoces: quamvis enim & hic aquam mihi abducas, & illic luminibus officias, tamen ex ea stipulatione actionem mihi non competere: scilicet quia non debeat videri is damnum facere, qui eo veluti lucro, quod adhuc utebatur, prohibetur: multumque interesse utrum damnum quis faciat, an lucro, quod adhuc faciebat, uti prohibeatur: mihi videtur vera esse Proculi sententia.

27. PAULUS lib. 78. ad Edictum.

Plures earundem ædium domini, singuli stipulari debent sine adjectione partis: quia de suo quisque damno stipulatur: quinimo pars adjecta partis partem faciet. Contra si plures domini sint vitiosarum ædium, pro sua quisque parte promittere debet: ne singuli in solidum obligentur.

28. ULPIANUS lib. 81. ad Edictum.

In hac stipulatione venit, quanti ea res erit: Et ideo Cassius scribit, eum, qui damni infecti stipulatus est, si propter metum ruinæ ea ædificia, quorum nomine sibi cavet, fulsit: impensas ejus rei ex stipulatu consequi posse. Idemque juris esse, cum propter vitium communis parietis, qui cavet sibi damni infecti onerum eorum relevandorum gratia, quæ in parietem incumbunt, ædificia sua fulsit. † In eadem causa est detrimendum quoque propter emigrationem inquilinorum, quod ex justo metu factum est. † Aristo autem non male adjicit, sicuti hic exigit Cassius, ut (si) justus metus migrandi causam præbuerit: ita in ejus personam, qui fulsit, eadem Cassium dicere debuisset si justo metu ruinæ fulcire coactus est.

29. GAIUS lib. 28. ad Edictum provinciale.

Sed & si conducere hospitium nemo velit, propter vitium ædium, idem erit dicendum.

30. ULPIANUS lib. 81. ad Edictum.

Damni infecti stipulatio pertinet, etiam si quid ejus operis, quod (sit) in fundo meo aquæ ducendæ causa, vitio damnum mihi contigerit: solet enim opus in alieno fieri, cum jure servitutis, quam quis habet alieno agro impositam, opus in alieno faciat. §. 1. Utrum autem de hoc opere promittere an satisfacere debeat, videamus: Mover, quod in alieno facit: qui autem de alieno cavet, satisfacere debet; qui de suo, repromittere. † Unde Labeo putabat, eum, qui modulorum aut rivi faciendi causa opus faceret, etiam satisfacere debere, quia & in alieno solo faceret: sed cum de opere quod faciet, exigatur stipulatio: consequens erit dicere, sufficere repromissionem: quodammodo enim de re sua cavet. §. 2. Quod dictum est aquæ ducendæ causa,

exempli gratia scriptum est: cæterum ad omnia opera stipulatio accommodabitur.

31. PAULUS lib. 78. ad Edictum.

Qui vias publicas muniunt, sine damno vicinorum id facere debent. §. 1. Si controversia sit, dominus sit necne, is a quo cautio exigitur, sub exceptione satisfacere jubetur.

32. GAIUS lib. 28. ad Edictum provinciale.

Si ædibus meis proximæ sint ædes meæ & tuæ: quaeritur an, si hæc vitium mihi faciant, cavere mihi debeas pro damno propriarum mearum ædium; scilicet pro qua parte dominus existes? Et hoc plerisque placet: sed movet me, quod ipse meas ædes reficere possim, & impensas pro socio, aut communi dividendo judicio, pro parte consequi: nam & si unas ædes communes tecum habui, eaque vitium faciant, & circa refectio-nem earum cessare videaris, nostri præceptores negant cavere te debere; quia ipse reficere possim, recepturus pro parte, quod impenderim, judicio societatis, aut communi dividendo: ideo & interpositam cautionem minus utilem futuram; quia alia ratione damnum mihi posset sarciri: & est plane nostrorum præceptorum hæc sententia, ut credamus, * inutilem esse damni infecti stipulationem, quo casu damnum alia actione sarciri possit: quod & in superiore casu intelligendum est.

33. ULPIANUS lib. 42. ad Sabinum.

Inquilino non datur damni infecti actione: quia possit ex conducto agere, si dominus eum migrare prohiberet;

34. PAULUS lib. 10. ad Sabinum.

Utique si pro præterita pensione satisfacere paratus fuit, alioquin justa retentio pignoris domino fieri videretur: Sed etsi quasi pignora retinuerit, & ea interierint ruina vicinarum ædium: potest dici etiam pignoratitia actione locatorem teneri, si poterat eas res in locum tutiorem transferre.

35. ULPIANUS lib. 42. ad Sabinum.

In parietis communis demolitione ea quaeri oportet, satis aptus fuerit oneribus ferendis, an non fuerit aptus.

36. PAULUS lib. 10. ad Sabinum.

Sed ita idoneum esse plerique dixerunt: ut utrumque ædium onera quæ modo jure imponentur, communis paries sustinere possit.

37. ULPIANUS lib. 42. ad Sabinum.

Nam si non fuit, utique demolire eum oportuit: nec debet, si quid damni ex hac causa attigit, is, qui demolitus est, teneri: nisi sumptuose, aut parum bonus novus paries sit restitutus. † Quod si fuerit idoneus paries, qui demolitus est: in actionem damni infecti venit id, quanti interfuit actoris, eum parietem stare: merito: nam si non debuit demoliri, restituere eum debet proprio sumptu. † Sed & si qui reditus ob demolitionem amissus est, consequenter restitui eum Sabinus voluit. † Si forte habitatores migraverunt, aut non tam commode habitare possunt: imputari id ædificatori potest.

38. PAULUS lib. 10. ad Sabinum.

Empor ædium ante traditam sibi possessionem ideo inutiliter stipulatur, quia venditor omnem

omnem diligentiam ei præstare debet: tunc certe utiliter stipulatur, cum omnis culpa a venditore aberit: veluti si precario emptori in his ædibus esse permisit, custodiamque ei afuturus tradidit. §. 1. Si agri nomine non caveatur: in eam partem agri mittendum est, ex qua periculum timeatur: ejusque rei ratio hæc est, quod * in ædificiis partes quoque reliquæ a vitiosa parte traherentur, at in agris non idem est: sed dicendum est, ut in domibus quoque majoribus interdum causa cognita Prætor statuere debeat, in cujus partis possessionem is, cui non caveatur, mitti debeat. §. 2. Deducto veteris parietis pretio, si quid amplius sit, æstimari debet: & si quid ex veteri in novum conjectum sit, deduci (ex) æstimatione oportet.

39. POMPONIUS lib. 4. ad Sabinum.

Inter quos paries communis est ædificiorum nomine, quæ quisque propria habet, stipulari damni infecti solet: sed tunc ea cautio necessaria est, cum aut alter solus ædificat, & vitium ex opere futurum est, aut alter pretiosiora ædificia habet, & plus damni sensurus sit decidente pariete: alioquin, si æquale periculum est, quantum quis vicino præstat, tantum ab eo consequitur. §. 1. Si domus in controversia sit: dicendum est, damni infecti onus possessoris esse, cum id, quod præstiterit, imputare domino prædii possit: quod si non caveat, possessionem ad petentem, qui cavere damni infecti sibi velit, transferant: nam iniquum est stipulatorem compelli, relicto prædio, ex quo damnum vereatur, dominum querere. §. 2. Damni infecti stipulatio latius patet: & ideo & ei, qui superficiariam insulam habet, utilis est ea stipulatio, si quid in superficie damnum datum fuerit: & nihilominus & soli domino utilis est, si solo damnum datum fuerit, ut tota superficies tolleretur: fraudabitur enim dominus soli in pensione percipienda. §. 3. Alieno nomine stipulari ita licet, ut, quod damnum domino datum sit, comprehendatur: cavere autem debet is, qui stipulabitur, dominum ratam rem habiturum: exceptioque procuratoria stipulationi inferenda erit, sicut in stipulatione legatorum: quod si ei non cavebitur, mittendus est in possessionem procurator omnimodo, ut ei exceptio procuratoria non noceat. §. 4. In æstimando novo pariete, ratio haberi debet ejus impensæ, quæ modum probabilem non excedet in vetere ejus cultu: non qui (non) adgraver.

40. ULPIANUS lib. 43. ad Sabinum.

Ex damni infecti stipulatione non oportet infinitam vel immoderatam æstimationem fieri, ut puta ob tectoria, & ob picturas: licet enim in hæc magna erogatio facta est, attamen ex damni infecti stipulatione moderatam æstimationem faciendam: quia * honestus modus servandus est, non immoderata cujusque luxuria subsequenda. §. 1. Quotiens communis parietis vitio quid accidit, socius socio nihil præstare debet: cum communis rei vitio contigerit. † Quod si quia alter eum presserat, vel oneraverat, idcirco damnum contigit: consequens est dicere, detrimen-

tum hoc, quod beneficio ejus contingit, ipsum sarcire debere. † Quod si æqualiter utriusque oneribus pressus decidit, rectissime Sabinus scripsit, (parietem) utriusque causam esse. † Sed si alter plures vel pretiosiores res amiserit: melius est dicere quia ambo onera imposuerunt, neutri adversus alterum competere actionem. §. 2. Quotiens ex damni infecti plures agunt, quia in eadem re damnum passi sunt, id est, in ædibus, non debet unusquisque eorum in solidum agere, sed in partem experiri: neque enim damnum, quod pluribus datum est, unicuique in solidum (datum est), sed in partem datum esse videtur; & ideo unicuique in partem competere actionem Julianus scripsit. §. 3. Item si plurium sint ædes, quæ damnose imminet, utrum adversus unumquemque dominorum in solidum competit, an in partem? Et scripsit Julianus, quod & Sabinus probat: pro dominicis partibus conveniri eos oportere. §. 4. Si plures domini sint ædium, qui damni infecti sibi prospicere volunt, nec quisquam eis damni infecti caveat: mittendi omnes in possessionem erunt, & quidem æqualibus partibus, quamvis diversas portiones domini habuerint: & ita Pomponius scibit.

41. POMPONIUS lib. 4. ad Sabinum.

In reficiendo communi pariete ei potius facultas ædificandi præstat, qui magis idonee reficere parietem velit. † Idemque dicendum est, & si de eodem itinere rivoque reficiendo inter duos vel plures queratur.

42. JULIANUS lib. 58. Digestorum.

Si servus communis damni infecti stipulatus fuisset, perinde habetur, ac si ipsi domini sua voce pro partibus stipularentur.

43. ALFENUS (VARUS) lib. 2. Digestorum.

Damni infecti quidam vicino repromiserat: ex ejus ædificio tegulæ vento dejectæ ceciderant in vicini tegulas, easque fregerant: Quæsitum est, an aliquid præstari oportet? Respondit: si vitio ædificii & infirmitate factum esset, debere præstari: sed si tanta vis venti fuisset, ut quamvis firma ædificia convelleret, non debere: & quod in stipulatione est, *Sive quid ibi ruet*, non videri sibi ruere, quod aut vento, aut omnino aliqua vi extrinsecus admota caderet: sed quod ipsum per se concideret. §. 1. Cum parietem communem ædificare quis cum vicino vellet, priusquam veterem demoliret, damni infecti vicino repromisit, adeoque restipulatus est: posteaquam paries sublatus esset, (&) habitatores ex vicinis cœnaculis emigrassent, vicinus ab eo mercedem, quam habitatores non redderent, petere vult. Quæsitum est, an recte petet? Respondit: non oportuisse eos, cum communem parietem ædificarent, inter se repromittere, neque ullo modo alterum ab altero cogi potuisse: sed si maxime repromitterent, tamen non oportuisse amplius quam partis dimidiæ; quo amplius ne extrario quidem quisquam, cum parietem communem ædificaret, repromittere deberet: sed quoniam jam in totum repromississent, omne, quod detrimenti ex mercede vicinus fecisset, præstare.

rum. §. 2. Idem consulebat, possetne, quod ob eam rem dedisset, rursus repetere: quoniam restipulatus esset a vicino, si quid ob eam rem, quod ibi edificatum esset, sibi damnum datum esset, id reddi; cum & ipsam hanc pecuniam, quam daret, propter illud opus perderet? Respondit non posse: propterea quia non operis vitio, sed ex stipulatione id amitteret.

44. AFRICANUS lib. 9. Quæstionum.

Cum postulassem, ut mihi damni infecti promitteres, noluit: & priusquam Prætor adiretur, ædes tuæ corruerunt: & damnum mihi dederunt: potius esse ait, ut nihil novi Prætor constituere debeat, & mea culpa damnum sim passus, qui tardius experiri cœperim: at si cum Prætor, ut promitteres decrevisset, & te non promittente, ire me in possessionem iussisset, & priusquam eo venissem, corruerunt, perinde omnia servanda esse existimavit, atque si postea quam in possessionem venissem, damnum datum esset. §. 1. Damni infecti nomine in possessionem missus, possidendo dominium cepit: deinde creditor eas (ædes) pignori sibi obligatus persequi vult: non sine ratione dicetur, nisi impensas, quas in refectionem fecerim, mihi præstare sit paratus, inhibendam adversus me persectionem. Cur ergo non emptori quoque id tribuendum est, si forte quis insulam pignoratam emerit? non recte hæc inter se comparantur, quando is, qui emit, sua voluntate negotium gerat: ideoque diligentia a venditore sibi cavere & possit, & debeat: quod non æque & de eo, cui damni infecti non promittatur, dici potest.

45. SCÆVO LA lib. 12. Quæstionum.

[A]quo fundus petetur, si rem nolit]. Edificatum habes: ago, tibi jus non esse habere: non defendis: Ad me possessio transferenda est: non quidem ut protinus destruat opus (iniquum enim est, demolitionem protinus fieri); sed ut id fiat, nisi intra certum tempus egeris, jus tibi esse edificatum habere.

46. PAULUS lib. 1. Sententiarum.

Ad curatoris Reipublicæ officium spectat, ut dirutæ domus a dominis extruantur. §. 1. Domum sumptu publico extructam, si dominus ad tempus pecuniam impensam cum usuris restituere noluerit, jure eam Respublica distrahit.

47. NERATIUS lib. 6. Membranarum.

Quod conclave binarum ædium dominus ex aliis ædibus in aliarum usum convertit, non solum si contignatio, qua id sustinebitur, oriatur ex parte earum ædium, in quarum usum conversum erit, earum fiet: sed etiam si transversa contignatio tota in aliarum ædium parietibus sedebit. † Sed & Labeo (in) libris Posteriorum scribit: Binarum ædium dominum utriusque porticum superposuisse, inque eam aditu ex alteris ædibus dato, alteras ædes, servitute oneris porticus servandæ imposita, vendidisse: totam porticum eorum ædium esse, quas retinuisset; cum per longitudinem utriusque domus extensa esset transversa contignationi, quæ ab utraque parte parietibus domus, quæ venisset, sustinere-

tur. Nec tamen consequens est, ut superior pars ædificii, quæ nulli conjuncta sit, neque aditum aliunde habeat, alterius sit, quam cujus est id, cui superposita est.

48. MARCIANUS lib. sing. de Delatoribus.

Si quis ad demoliendum negotiandi causa vendidisse domum partemve domus fuerit convictus: ut emptor & venditor singuli pretium, quo domus distracta est, præstent, constitutum est. † Ad opus autem publicum si transferat marmora vel columnas: licito jure facit.

TIT. III.

DE AQUA, ET AQUA PLUVIÆ
ARCENDÆ.

1. ULPIANUS lib. 53. ad Edictum.

Si cui aqua pluvia damnum dabit, actione aquæ pluviae arcendæ avertetur aqua. † Aquam pluviam dicimus, quæ de coelo cadit, atque imbre excrescit: sive per se hæc aqua coelestis noceat, ut Tubero ait, sive cum alia mixta (sit). §. 1. Hæc autem actio locum habet in damno nondum facto; opere tamen jam facto: hoc est, de eo opere, ex quo damnum timetur: totiensque locum habet, quotiens manu facto opere agro aqua nocitura est: id est, cum quis manu fecerit, quo aliter fluere, quam natura solet; si forte immittendo eam aut majorem fecerit, aut citiorem, aut vehementiorem; aut si comprimendo redundare effecit: quod si natura aqua noceret, ea actione non continentur. §. 2. Neratius scribit, Opus, quod quis fecit, ut aquam excluderet, quæ exundante palude in agrum ejus refruere solet, si ea palus aqua pluvia ampliatur, eaque aqua repulsa eo opere agris vicini noceat, aquæ pluviae actione cogetur tollere. §. 3. De eo opere, quod agri colendi causa aratro factum sit, Quintus Mucius ait, non competere hanc actionem. Trebatius autem, non quod agri, sed quod frumenti duntaxat querendi causa aratro factum (sit), solum exceptit. §. 4. Sed & fossas agrorum siccandorum causa factas, Mucius ait fundi colendi causa fieri: non tamen (oportere) corrivandæ aquæ causa fieri: * sic enim debere quem meliorem agrum suum facere, ne vicini deteriorem faciat. §. 5. Sed & si quis arare & serere possit etiam sine sulcis aquariis, teneri eum, si quid ex his, licet agri colendi causa, videatur fecisse: quod si aliter serere non possit, nisi sulcos aquarios fecerit, non teneri. Ofilius autem ait, sulcos agri colendi causa directos ita, ut in unam pergant partem, jus esse facere. §. 6. Sed apud Servii auctores relatum est, si quis salicta posuerit, & ob hoc aqua restagnaret: aquæ pluviae arcendæ agi posse, si ea aqua vicino noceret. §. 7. Labeo etiam scribit, ea, quæcunque frugum fructuumque recipiendorum causa sunt, extra hanc esse causam: neque referre, quorum fructuum recipiendorum causa id opus fiat. §. 8. Item Sabinius, Cassius, opus manufactum in hanc actionem venire ajunt: nisi si quid agri colendi causa fiat. §. 9. Sulcos tamen aquarios, qui *aliquæ* appellantur, si quis faciat, aquæ pluviae actione eum teneri (ait). §. 10. Idem ajunt, si aqua naturaliter decurrat, aquæ pluviae arcendæ actionem cessare:

cessare: quod si opere facto aqua aut in superiori-
orem partem repellitur, aut in inferiorem deriva-
tur: aquae pluviae arcendae actionem competere.
§. 11. Idem ajunt, aquam pluviam in suo reti-
nere, vel superficiem ex vicini in suum deri-
vare, dum opus in alieno non fiat, omnibus jus
esse: * prodesse enim sibi unusquisque, dum alii
non nocet, non prohibetur nec quemquam hoc
nomine teneri. §. 12. Denique Marcellus scri-
bit, cum eo, qui in suo fodiens, vicini fontem
avertit, nihil posse agi: nec de dolo actionem:
& sane non debet habere, si non animo vicino
nocendi, sed suum agrum meliorem faciendi id
fecit. §. 13. Item sciendum est, hanc actionem
vel superiori adversus inferiorem competere, ne
aquam, quae natura fluat, opere facto inhibeat
per suum agrum decurrere: & inferiori adversus
superiorem, ne aliter aquam mittat, quam fluere
natura solet. §. 14. Huic illud etiam applican-
dum, nunquam competere hanc actionem, cum
ipsius loci natura nocet: nam (ut verius quis di-
xerit) non aqua, sed loci natura nocet. §. 15. In
summa puto, ita demum aquae pluviae arcendae
locum actionem habere, si aqua pluvia, vel quae
pluvia crescit, noceat, non naturaliter, sed opere
facto: nisi si agri colendi causa id factum sit. §. 16.
Imbre autem crescere eam aquam, quae colorem
mutat vel increfcit. §. 17. Item sciendum est,
hanc actionem non alias locum habere, quam si
aqua pluvia agro noceat. † Ceterum si aedificio
vel oppido noceat, cessat actio ista: agi autem
ita poterit, *jus non esse stillicidia, flumina im-
mittere*. Et ideo Labeo & Cassellius ajunt, aquae
quidem pluviae arcendae actionem specialem esse:
*de fluminibus & stillicidiis, generalem; & ubi-
que agi ea licere*. Itaque aqua, quae agro nocet, per
aquae pluviae arcendae actionem coërcetur. §. 18.
Nec illud quaerimus, unde oriatur? nam & si
(ex) publico oriens, vel (ex loco) sacro per fun-
dum vicini descendat, isque opere facto in me-
um fundum eam avertat: aquae pluviae arcendae
teneri eum, Labeo ait. §. 19. Cassius quoque
scribit, si aqua ex aedificio urbano noceat vel agro,
vel aedificio rustico: agendum de fluminibus &
stillicidiis. §. 20. Apud Labeonem autem inve-
nio relatum: si ex agro meo aqua fluens noce-
at loco qui est intra continentia, hoc est, aedi-
ficio? non posse me aquae pluviae arcendae conve-
niri: quod si ex continentibus profluens in meum
agrum defluat, ei que noceat: aquae pluviae ar-
cendae esse actionem. §. 21. Sicut autem opus fa-
ctum, ut aqua pluvia mihi noceat, in hanc actio-
nem venit: ita per contrarium quaeritur, an pos-
set aquae pluviae arcendae agi, si vicinus opus fe-
cerit, ne aqua, quae aliquando decurrens agro meo
proderat, huic proffit? Osilius igitur & Labeo
putant agi non posse, etiamsi intersit mea ad me
aquam pervenire; hanc enim actionem locum
habere, si aqua pluvia noceat, non si non proffit.
§. 22. Sed & si vicinus opus tollat, & sublato
eo aqua naturaliter ad inferiorem agrum perve-
niens noceat: Labeo existimat aquae pluviae ar-
cendae agi non posse: * semper enim hanc esse
servitutem inferiorum praediorum, ut natura

profluentem aquam excipiant. Plane si propter
id opus sublatum vehementior (aqua) profluat
vel corrivetur: aquae pluviae arcendae actione agi
posse, etiam Labeo confitetur. §. 23. Denique
ait, conditionibus agrorum quasdam leges esse
dictas: ut, quibus agris magna sint flumina, li-
ceat mihi scilicet in agro tuo aggeres vel fossas
habere: si tamen lex non sit agro dicta, agri na-
turam esse servandam: & semper inferiorem su-
periori servire; at hoc incommodum naturaliter
pati inferiorem agrum a superiore, compensareque
debere cum alio commodo: sicut enim omnis
pinguitudo terrae ad eum decurrit, ita etiam aqua
incommodum ad eum defluere: si tamen lex agri
non inveniatur, vetustatem vicem legis tenere:
sane enim (&) in servitutibus hoc idem sequi-
mur, ut ubi servitus non invenitur imposita,
qui diu usus est servitute, neque vi, neque pre-
cario, neque clam, habuisse longa consuetudine,
vel ex jure impositam servitutem videatur. Non
ergo cogemus vicinum aggeres munire, sed nos
in ejus agro munemus: eritque ista quasi servi-
tus: in quam rem utilem actionem habemus
vel Interdictum.

2. PAULUS lib. 49. ad Edictum.

Summa tria sunt, per quae inferior locus su-
periori servit: *lex, natura loci, vetustas*, quae
semper pro lege habetur, minuendarum scilicet
litium causa. §. 1. Apud Labeonem proponi-
tur fossa vetus esse agrorum siccandorum causa,
nec memoriam extare, quando facta est; hanc
inferior vicinus non purgabat; sic fiebat, ut ex
restagnatione ejus aqua fundo nostro noceret.
Dicit igitur Labeo, aquae pluviae arcendae cum
inferiore agi posse: ut aut ipse purgaret, aut te
pateretur in pristinum statum eam redigere. §. 2.
Praeterea si in confinio fossa sit, neque purgari
vicinus patiatur eam partem; quae tibi accedat,
posse te magis agere aquae pluviae arcendae, La-
beo ait. §. 3. Cassius autem scribit, si qua opera
aquae mittendae causa publica auctoritate facta
sint: in aquae pluviae arcendae actionem non ve-
nire: in eademque causa esse ea, quorum memo-
riam vetustas excedit. §. 4. Apud Ateium vero
relatum est, eam fossam, ex qua ad inferiorem
fundum aqua descendit, cogendum esse vicinum
purgare, siue extet fossae memoria, siue non extet
quod & ipse puto probandum. §. 5. Item Varus ait,
Aggerem, qui in fundo vicini erat, vis aquae de-
jecit: per quod effectum est, ut aqua pluvia mihi
noceret. Varus ait, si naturalis agger fuit, non
posse me vicinum cogere aquae pluviae arcendae
actione, ut eum reponat vel reponi sinat. † Idem-
que putat: & si manufactus fuit, neque memo-
ria ejus exstaret: quod si exstet, putat aquae plu-
viae arcendae actione eum teneri. Labeo autem,
si manufactus sit agger, etiamsi memoria ejus
non exstat, agi posse, ut reponatur: nam hac
actione neminem cogi posse, ut vicino proffit,
sed ne noceat aut interpellat facientem quod jure
facere possit. † Quamquam tamen deficiat aquae
pluviae arcendae actio: attamen opinor *utilem*
actionem vel Interdictum mihi competere adversus
vicinum

vicinum, si velim aggerem restituere in agro ejus, qui factus mihi quidem prodesse potest, ipsi vero nihil nociturus est: hæc æquitas suggerit, etsi jure deficiamus. §. 6. Apud Namusam relatum est, si aqua fluens iter suum stercore obstruxerit, & ex restagnatione superiori agro noceat, posse cum inferiori agi, ut sinat purgari: hanc enim actionem non tantum de operibus esse utilem manufactis, verum etiam in omnibus, quæ non secundum voluntatem sint. Labeo contra Namusam probat: ait enim, naturam agri ipsam a se mutari posse: & ideo, cum per se natura agri fuerit mutata, æquo animo unumquemque ferre debere, siue melior, siue deterior ejus conditio facta sit: idcirco, & si terræ motu, aut tempestatis magnitudine, soli causa mutata sit: neminem cogi posse, ut sinat in pristinam loci conditionem redigi: sed nos etiam in hunc casum æquitatem admittimus. §. 7. Idem Labeo ait, si in agro tuo aquarum concursus locum excavavit, aquæ pluvie arcendæ (actione) agi non posse tecum a vicinis. Plane si fossam jure factam, aut cujus memoria non exstat, agi tecum posse aquæ pluvie arcendæ, ut reficias. §. 8. Idem Labeo ait, Cum quaeritur, an memoria exstat facto opere: non diem & Consulē ad liquidum exquirendum, sed sufficere, si quis sciat factum; hoc est, si factum esse non ambigatur: nec utique necesse esse, superesse qui * meminerint, verum etiam si qui audierint eos, qui * memoria tenuerint. §. 9. Idem Labeo ait, si vicinus flumen, torrentem averterit, ne aqua ad eum perveniat, & hoc modo sit effectum, ut vicino noceatur, agi cum eo aquæ pluvie arcendæ non posse: aquam enim arcere, hoc esse, curare ne influat: quæ sententia verior est: si modo non hoc animo fecit, ut tibi noceat, sed ne sibi noceat. §. 10. Illud etiam verum puto, quod Osilius scribit: si fundus tuus vicino serviat, & propterea aquam recipiat, cessare aquæ pluvie arcendæ actionem: sic tamen, (si) non ultra modum noceat. Cui consequens est quod Labeo putat: si quis vicino cesserit, jus ei esse aquam immittere: aquæ pluvie arcendæ eum agere non posse.

3. ULPIANUS lib. 53. ad Edictum.

Apuđ Trebatium relatum est, eum, in cujus fundo aqua oritur, fultonicas circa fontem instituisse, & ex his aquam (vicini) in fundum vicini immittere coepisse: ait ergo, non teneri eum aquæ pluvie arcendæ actione: si tamen aquam contrivat, vel si spurcam quis immittat: posse eum impediri plerisque placuit. §. 1. Idem Trebatius putat, eum cui aquæ fluentes calidæ noceant, aquæ pluvie arcendæ cum vicino agere posse: quod verum non est: neque enim aquæ calidæ aquæ pluvie sunt. §. 2. Si vicinus, qui arvom solebat certo tempore anni rigare, pratum illic fecerit, coeperitque assidua irrigatione vicino nocere: ait Osilius, neque damni infecti, neque aquæ pluvie arcendæ actione eum teneri: nisi locum complanavit, eoque facto citatior aqua ad vicinum pervenire coepit. §. 3. Aquæ pluvie arcendæ non nisi eum teneri, qui in suo opus faciat, receptum est: eoque jure utimur. † Quare si quis in publico opus faciat, hæc actio cessat:

sibi que imputare debetis, qui damni infecti cautione sibi non prospexit: si tamen in privato opus factum sit, & publicum interveniat: de toto agi posse aquæ pluvie arcendæ. Labeo ait. §. 4. Neque frætuarius, neque cum eo aquæ pluvie arcendæ agi potest.

4. IDEM lib. 53.

Quanquam autem cum domino operis tantum aquæ pluvie arcendæ actio sit, tamen Labeo scribit, si quis sepulcrum ædificaverit, ex quo aqua noceat, etiam si operis dominus esse desierit loco facto religioso: attamen magis probandum est, inquit, aquæ pluvie arcendæ eum teneri: fuit enim dominus, cura opus faceret: & si jussu judicis compulsus opus restituerit, non esse sepulcri violati actionem. §. 4. Julianus quoque scribit: si post judicium aquæ pluvie arcendæ susceptum fundum alienaverit is, cum quo actum esset de præterito damno, & de opere restituendo, id statuere judicem debere, quod judicaret, si nulla alienatio facta esset: nam & fundo alienato nihilominus judicium manere, & damni rationem venire, etiam ejus, quod (post) alienationem contingit. §. 2. Idem Julianus scribit, aquæ pluvie arcendæ actionem non nisi cum domino esse. Idcircoque si colonus ignorante domino opus fecerit, dominum fundi nihil amplius quam patientiam præstare debere: colonum autem Interdicto quod vi aut clam impenfam quoque restituendi operis, & damnum, si quod ex eo datum fuerit, præstare cogendum: si tamen dominus desideret caveri sibi damni infecti ab eo, ex cujus prædio nocet: æquissimum erit, caveri oportere. §. 3. Item si non ego, sed procurator meus tale opus fecerit, ut aqua pluvie noceat vicino: adversus me hætenus erit actio, quatenus adversus colonum: ipse autem procurator Interdicto quod vi aut clam conveniri poterit, secundum Juliani sententiam, etiam post opus restitutum.

5. PAULUS lib. 49. ad Edictum.

Si colonus insciente domino opus fecerit, ex quo aqua vicino noceat: Labeo respondit, colonum Interdicto quod vi aut clam teneri: dominum vero fundi aquæ pluvie arcendæ actione, quia is solus restituere opus potest: sed patientiam duntaxat eum præstare debere, si ei damnum infecti stipulatione caveatur: & si quam impenfam in restitutione operis fecerit, consecuturum a colono locati actione: nisi si quis ideo non putet, quoniam non fuerit necesse ipsum restituere. † Sed si jussu domini fecisset, etiam Interdicto dominum teneri.

6. ULPIANUS lib. 53. ad Edictum.

Si tertius vicinus opus fecerit, unde decurrens aqua per fundum primi vicini mei mihi noceat: Sabinus ait, posse me, vel cum primo, vel cum tertio, omisso primo, agere: quæ sententia vera est. §. 1. Si ex plurimo fundo decurrens aqua noceat, vel si plurimum fundo noceatur: placuit, eoque jure utimur, ut siue plurimum fundus sit, singuli in partem experiantur, & condemnatio in partem fiat: siue cum pluribus agatur, singuli in partem conveniantur, & in partem fiat.

fiat condemnatio. §. 2. Inde quaeritur, si communi agro meo & proprio agro tua aqua noceat: an agi possit aquae pluviae arcendae: Et primum agendum: sic tamen ut pars damni praestetur.

§. 3. Versa quoque vice, si communis ager sit, qui nocet proprio: poterit aquae pluviae arcendae agi, ut quis damnum consequatur, sed in partem. §. 4.

Si quis, prius quam aquae pluviae arcendae agat, dominium ad alium transtulerit fundi, definit habere aquae pluviae arcendae actionem: eaque ad eum transibit, cujus ager esse coepit: cum enim damnum futurum contineat, ad eum, qui dominus erit, incipiet actio pertinere: quamvis, cum alterius dominium esset, opus a vicino factum sit. §. 5. Aquae pluviae arcendae actionem, sciendum est, non in rem, sed personalem esse. §. 6. Officium autem iudicis hoc erit: ut, si quidem a vicino opus factum sit, eum jubeat restituere damnumque sarcire, si

quid post litem contestatam contigit: quod si ante litem contestatam damnum contigit, tantum opus restituere debet, damnum non sarciet.

§. 7. Celsus scribit: si quid ipse feci, quo tibi aqua pluvia noceat, mea impensa tollere me cogendum: si quid alius, qui ad me non pertinet, sufficere ut pariat te tollere. Sed si servus meus fecerit, aut is, cui heres sum, hoc fecit: servum quidem noxae dedere debeo: quod autem is, cui heres sum, fecit, perinde est, atque si ipse fecissem. §. 8. Aestimationem autem iudex faciet ex rei veritate, hoc est, ejus damni quod apparuerit datum.

7. (PAULUS lib. 18. ad Edictum).

IS, cum quo aquae pluviae arcendae agitur, quod opus fecit, licet cedere loco paratus sit, cogitur accipere iudicium, quoniam & suo nomine convenitur, ut opus tollat. §. 1. Aliud est in bonae fidei emptore: hic enim tantum patientiam praestat. Igitur si & fundo cedat, audiendus est: plus enim praestat.

8. ULPIANUS lib. 53. ad Edictum.

IN concedendo jure aquae ducendae non tantum eorum, in quorum loco aqua oritur: verum eorum (etiam), ad quos ejus aquae usus pertinet, voluntas exquiritur, id est, eorum quibus servitus aquae debebatur: nec immerito: cum enim minuitur jus eorum, consequens fuit exquiri, an consentiant: Et generaliter, si in corpore, si in jure loci, aqua oritur, vel in ipsa ubi aqua habeat quis jus, voluntatem ejus esse spectandam placet.

9. PAULUS (lib. 49. ad Edictum).

IN diem addicto praedio & emptoris & venditoris voluntas exquirenda est: ut si remanserit penes emptorem, si recesserit: certum sit, voluntate domini factam aquae cessionem. §. 1. Ideo autem voluntas exigitur, ne dominus ignorans injuriam accipiat: nullam enim potest videri injuriam accipere, qui semel voluit. §. 2. Non autem solius ejus, ad quem jus aquae pertinebit, voluntas exigitur in aquae cessione: sed etiam domini locorum, etsi dominus uti ea aqua non possit: quia recidere jus solidum ad eum potest.

10. ULPIANUS lib. 35. ad Edictum.

SI autem plures sint ejusdem loci domini, unde aqua dicitur, omnium voluntatem esse sequendam non ambigitur: iniquum enim visum est vo-

luntatem unius ex modica forte portiuncula domini praerudicium sociis facere. §. 1. An tamen subsequi voluntas possit, videamus? Et placet nihil intrinsece, utrum praecedat voluntas aquae ductionem, an subsequatur: quia & posteriorem voluntatem Praetor tueri debet. §. 2. Si flumen navigabile sit, non oportere Praetorem concedere ductionem ex eo fieri, Labeo ait, quae flumen minus navigabile efficiat. Idemque est, & si per hoc aliud flumen fiat navigabile.

11. PAULUS lib. 49. ad Edictum.

SUPRA iter alienum arcus aquae ducendae causa non jure fiet. Nec is, cui iter, actus debetur, pontem, qua possit ire agere, jure extruet. At si specus, non cuniculum sub rivo aget, aqua corrumpetur: quia suffosso eo aqua manabit, & rivus ficcatur. §. 1. Cassius ait, si ex communi fundo, si ex communi aqua noceat, vel unum cum uno agere posse, vel unum separatim cum singulis, vel separatim singulos cum uno, vel singulos cum singulis: si unus egerit, & restitutio operis litisque aestimatio facta sit, ceterorum actionem evanescere: item si cum uno actum sit, & si praestiterit, ceteros liberari: idque quod sociorum nomine datum sit, per arbitrum communi dividendo recipiari posse: & ex sociis (non) utique cum eo agendum qui opus fecerit: nec minus eum quoque damnum restituere debere, qui auctor operis fuit. §. 2. Apud Ferocem Proculus ait, si cum uno dominorum actum sit, qui opus non fecerit, debere eum opus restituere sua impensa: quia communi dividendo actionem habet: sed sibi magis placere, patientiam duntaxat eum praestare oportere: quia sua culpa actor id patiatur, qui non agit cum eo a quo opus factum sit: & est iniquum, eum, quid enim fiet, si socius ejus solvendo non fuerit? §. 3. Officium autem iudicis inter duos accepti quale futurum sit, dubitare se, Julianus ait: si forte unius fundus fuerit, cui aqua noceat: si vero in quo opus factum, sit plurimum, & cum uno eorum agatur: utrum & ejus damni nomine, quod post litem contestatam datum sit, & operis non restituti in solidum condemnatio fieri debeat; quemadmodum, cum servi communis nomine noxali iudicio cum uno agitur, condemnatio in solidum fiet; quoniam quod praestiterit, potest a socio recipere: an vero is, cum quo agitur pro parte sua, & damni dati & operis non restituti nomine, damnandus sit, ut in actione damni infecti fiat, cum ejus praedii, ex quo damnum metuatur, plures domini sint, & cum uno eorum agatur; licet opus, ex quo damnum futurum sit, individuum sit, & ipsae aedes, solumque earum non potest pro parte duntaxat damnum dare: nihilominus eum, cum quo agitur, pro sua parte condemnari: magisque existimat, id servandum in aquae pluviae arcendae actione, quod in actione damni infecti: quia utrobique non de praeterito, sed de futuro damno agitur. §. 4. Quod si in fundus, cui aqua pluvia nocet, plurimum sit, agere quidem vel singulos posse: sed damni quod post litem contestatam datum sit, non amplius parte sua consecuturum: item si opus restitutum non fuerit, non amplius

quam quod pro parte eorum interfuerit, opus restitui, condemnationem fieri oportere. §. 5. Si ex privato agro in agrum communem aqua immittatur, Ofilius ait, socium cum eo agere posse. §. 6. Trebatius existimat, si de eo opere agatur, quod manu factum sit: omnimodo restituendum id esse ab eo, cum quo agitur: si vero vi fluminis ager deletus sit, aut glareas injecta, aut fossa limo repleta: tunc patientiam duntaxat præstandam.

12. IDEM lib. 16. ad Sabinum.

EMptor, nisi simulata venditio est, ceterique successores, vel restituere, si velint, opus factum, vel patientiam præstare debent: nam actori moram suam nocere debere manifestum est. † In eadem causa est etiam socius ejus, qui opus fecit, si ipse auctor non fuit. Idemque in donato fundo legatove est.

13. GAIUS ad Edictum Prætoris Urbani, titulo de aquæ pluvie arcendæ.

Sed venditor aut donator Interdicto Quod vi aut clam, de damno & impensis ab actore factis tenebitur.

14. PAULUS lib. 49. ad Edictum.

Anteus ait: si is qui opus fecerit, potentiori vendiderit prædium: quatenus desierit dominus esse, agendum cum eo Quod vi aut clam: quod si annus præterierit, de dolo judicium dandum. §. 1. Cum agitur aquæ pluvie arcendæ, de facto quod nocet, queritur. † Ideoque si vitio loci pars aliqua soli subsedit, quamvis per eam causam aqua pluvia inferiori noceat, nulla competit actio. † Idem fortasse dicitur, si in agro manufactum aliquid subsederit. §. 2. In hoc judicium, sicut in damni infecti, futurum damnum venit: cum reliquis fere omnibus judiciis præteritum præstetur. §. 3. De eo, quod ante datum est, Quod vi aut clam agendum est: de eo, quod post sententiam judicis futurum est, damni infecti caveri oportet: vel ita opus restituendum est, ut nullum periculum damni superfit. §. 4. De eo opere, quod post litem contestatam factum est, novo judicio agendum est.

15. IDEM lib. 16. ad Sabinum.

Sed interdum opus, & quod post litem contestatam factum est, tollitur: si id quod antecessit, tolli sine eo non potest.

17. POMPONIUS lib. 20. ad Sabinum.

Post venditionem & traditionem quod nocitum sit ei fundo, de quo ante judicium acceptum sit aquæ pluvie arcendæ, nihilominus eo judicio venditorem posse consequi: non quia venditori, sed quod rei damnum datum sit: idque eum emptori restituere debere. Sed si antequam noceatur, is cum quo actum sit, vendat, statim agendum cum emptore: vel intra annum cum eo qui vendiderit: si judicii evitandi causa id fecerit.

17. PAULUS lib. 15. ad Plautium.

Si prius nocturnæ aquæ servitus mihi cessata fuerit, deinde postea alia cessione diurnæ quoque ductus aquæ concessus mihi fuerit, & per constitutum tempus nocturna duntaxat aqua usus fuerim: amitto servitutem aquæ diurnæ, quia hoc casu plures sunt servitutes diversarum causarum.

§. 1. (Recte) placuit, non alias per lapidem aquam

duci posse, nisi hoc in servitute constituenda comprehensum sit: non enim consuetudinis est, ut qui aquam habeat, per lapidem statim ducat: illa autem, quæ fere in consuetudine esse solent, ut per fistulas aqua ducatur, etiam si nihil sit comprehensum in servitute constituenda, fieri possunt; ita tamen, ut nullum damnum domino fundi ex his detur. §. 2. Via publica intercedente haustus servitutem constitui posse, placuit: & est verum: sed non solum si via publica interveniat, sed & si flumen publicum, eodem casu, quo interveniente flumine publico, viæ, itineris, actus servitus imponi potest, id est, si non sit impedimento transeunti magnitudo fluminis. §. 3. (Sic) & si non proximo meo prædio servitutem vicinus debeat, sed ulteriori: agere potero jus esse mihi ire agere ad illum fundum superiorem, quamvis servitutem ipse per fundum meum non habeam: sicut interveniente via publica, vel flumine, quod vado transiri potest. † Sed loco sacro vel religioso, vel sancto interveniente, quo fas non sit uti, nulla eorum servitus imponi poterit. §. 4. Sed si fundus medius alterius inter me & te intercedit, haustus servitutem fundo tuo imponere potero, si mihi medius dominus iter ad transeundum cesserit: quemadmodum si ex flumine publico perenni haustu velim uti, cui flumini ager tuus proximus sit: iter mihi ad flumen cedi potest.

18. JAVOLENUS lib. 10. ex Cassio.

Si in publico opus factum est, qua aqua pluvia noceret, agi non potest: interveniente loco publico, agi poterit: causa ejus rei hæc est, quod ea actione non tenetur, nisi dominus solus. §. 1. Sine permisso Principis aqua per viam publicam duci non potest.

19. POMPONIUS lib. 14. ad Quintum Mucium.

Labeo ait: si patiente vicino opus faciam, ex quo ei aqua pluvia noceat; non teneri me actione aquæ pluvie arcendæ.

20. IDEM lib. 34. ad Sabinum.

Sed hoc ita, si non per errorem aut imperitiam deceptus fuerit: nulla enim voluntas errantis est.

21. IDEM lib. 32. ad Quintum Mucium.

Si in meo aqua erumpat, quæ ex tuo fundo venas habeat: si eas venas incideris, & ob id desierit ad me aqua pervenire, tu non videris vi fecisse, si nulla servitus mihi eo nomine debita fuerit: nec Interdicto Quod vi aut clam teneris.

22. IDEM lib. 10. ex variis lectionibus.

Si usufructus fundi legatus fuerit, aquæ pluvie arcendæ actio heredi & cum herede est, cujus prædium fuerit. Quod si ex opere incommodum aliquod patitur fructuarius, poterit quidem interdum vel Interdicto experiri quod vi aut clam. † Quod si ei non competet, querendum est: an utilis ei quasi domino actio aquæ pluvie arcendæ dari debeat; an vero etiam contendat jus sibi esse uti frui: sed magis est, utilem aquæ pluvie arcendæ ei actionem accommodare. §. 1. Non aliter restituisse rem videbitur is qui opus fecit, quam si aquam coerceret. §. 2. Sed et si fructuarius opus fecerit, per quod aqua plu-

pluvia alicui noceat: erit quidem actio legitima cum domino proprietatis: an vero etiam utilis in fructuarium actio aquæ pluvie arcendæ danda sit, quaesitum est? Et magis est, ut detur.

23. PAULUS lib. 16. ad Sabinum.

Quod Principis aut Senatus jussu, aut ab his qui primi agros constituerunt, opus factum fuerit: in hoc iudicium non venit. §. 1. Hæc actio etiam in vectigalibus agris locum habet. §. 2. Aggeres juxta flumina in privato facti, in arbitrium aquæ pluvie arcendæ veniunt, etiamsi trans flumen noceant: ita, si memoria eorum extet, & si fieri non debuerunt.

24. ALFENEUS lib. 4. Digestorum a Paulo Epitomatorum.

Vicinus loci superioris pratum ita arabat, ut per sulcos, itemque porcas aqua ad inferiorem veniret. Quaesitum est, an per arbitrum aquæ pluvie arcendæ possit cogi, ut in alteram partem araret, ne sulci in ejus agrum spectarent? Respondit*, non posse eum facere, quominus agrum vicinus, quemadmodum vellet, araret. §. 1. Sed si quis sulcos transversos aquarios faceret, per quos in ejus agrum aqua deflueret, hosce (ut) operiret, (per) arbitrum aquæ pluvie arcendæ posse cogere. §. 2. Sed & si fossas fecisset, ex quibus aqua pluvia posset nocere: arbitrum, si appareat futurum ut aqua pluvia noceret, cogere oportere, fossas eum explere: &, nisi faceret, condemnare: tametsi antequam adjudicaret, aquam per fossas nunquam fluxisset. §. 3. Lacus cum aut crescerent aut decrescerent, nunquam neque accessionem neque decessionem in eos vicinis facere licet.

25. JULIANUS lib. 5. ex Minucio.

IS, cujus fundo via debetur, aquæ pluvie arcendæ agere potest fundi sui nomine: quoniam deteriore via facta fundo nocetur.

26. SCÆVOLA lib. 4. Responsorum.

Scævola respondit, solere eos, qui juri dicundo præsumunt, tueri ductus aquæ, quibus auctoritatem vetustas daret, tametsi jus non probaretur.

TIT. IV.

DE PUBLICANIS, ET VECTIGALIBUS, ET COMMISSIS.

1. ULPIANUS lib. 55. ad Edictum.

Prætor ait: Quod publicanus, ejus publicani nomine, vi ademerit, quodve familia publicanorum: si id restitutum non erit, in duplum; aut si post annum agatur, in simplex iudicium dabo. † Item si damnum injuria furtumve factum esse dicetur, iudicium dabo; si id ad quos ea res pertinebit, non exhibebitur: In dominos sine noxæ deditioe iudicium dabo. §. 1. Hic titulus ad publicanos pertinet. † Publicani autem sunt, qui publico fruuntur: nam inde nomen habent, siue fisco vectigal pendant, vel tributum consequantur; & omnes, qui quid a fisco conducant, recte appellantur publicani. §. 2. Dixerit aliquis, Quid utique hoc Edictum propositum est? quasi non & alibi Prætor providerit furtis, damnis, vi raptis? Sed e re putavit, & specialiter adversus publicanos Edictum proponere. §. 3. Quod quidem

Edictum in aliqua parte mitius est: quippe cum in duplum datur, cum vi bonorum raptorum in quadruplum sit, & furti manifesti æque in quadruplum. §. 4. Et restituendi facultas publicano vi abreptum datur: quod si fecerit, omni onere eximitur, & poenali actione ex hac parte Edicti liberatur. † Unde quaeritur, si quis velit cum publicano non ex hoc Edicto, sed ex generali vi bonorum raptorum, damni injuriæ, vel furti agere, an possit? & placet posse: idque Pomponius quoque scribit: est enim absurdum meliorem esse publicanorum causam, quam cæterorum, effectam opinari. §. 5. Familiae nomen hic non tantum ad servos publicanorum referemus: verum & qui in numero familiarum sunt publicani. Siue igitur liberi sint, siue servi alieni, qui publicanis in eo vectigali ministrant, hoc Edicto continebuntur. † Promde & si servus publicani rapuit, non tamen in ea familia constitutus, quæ publico vectigali ministrat, hoc Edictum cessabit. §. 6. Quod novissime Prætor ait, Si hi non exhibebuntur, in dominos sine noxæ deditioe iudicium dabo, hoc proprium est hujus Edicti: quod si non exhibeantur servi, competit iudicium sine noxæ deditioe, siue habeant eos in potestate, siue non; siue possint exhibere, siue non possint.

2. GAIUS lib. 21. ad Edictum provinciale.

Nec liceat domino absentem defendere;

3. ULPIANUS lib. 53. ad Edictum.

Cum si exhibuissent, noxali iudicio convenirentur. Idcirco autem tam dura conditio eorum effecta est: quia debent bonos servos ad hoc ministerium eligere. §. 1. Quod ait in dominos, sic accipiendum est, in socios vectigalis, licet domini non sint. §. 2. Ante autem actorem dicere oportet, quem vel quos desideret exhiberi: ut, si non exhibeantur, hinc agatur. Sed si dicatur, Exhibe omnes, ut possim dignoscere quis sit, puto audiendum. §. 3. Si plures servi id furtum vel damnum admiserint: hoc debet servari, ut si tantum præstetur, quantum si unus liber fecisset, absolutio fiat.

4. PAULUS lib. 52. ad Edictum.

Si publicanus, qui vi ademit, decesserit: Labeo ait, in heredem ejus, quo locupletior factus sit, dandam actionem. §. 1. De rebus quas in usus advehendas sibi mandant Præsides, Divus Hadrianus Præsilibus (Galliarum) scripsit, Ut quotiens quis in usus (aut) eorum qui provinciis exercitibusve præsumt, aut Procuratorum suorum, usus sui causa mittet quendam empturum: significet libello manu sua subscripto, eum me ad publicanum mittat, ut si quid amplius quam mandatum est, transferret, id munificium sit. §. 2. In omnibus vectigalibus fere consuetudo spectari solet: idque etiam Principalibus Constitutionibus cavetur.

5. GAIUS ad Edictum Prætoris Urbani, titulo de publicanis.

Hoc Edicto efficitur: ut ante acceptum: quidem iudicium restituta re actio evanescat: post acceptum vero iudicium nihilominus poenadaret: sed tamen absolvendus est etiam, qui post

acceptum iudicium restituere paratus est. §. 1. Quærentibus autem nobis, utrum duplun totum poena sit, & præterea rei sit persecutio; an in duplo sit & rei persecutio, ut poena simpli sit: Magis placuit, ut res in duplo sit.

6. MODESTINUS lib. 2. de Pœnis.

Si multi publicani sint, qui illicite quid exegerunt: non multiplicatur dupli actio, sed omnes partes præstabunt: & quod ab alio præstari non potest, ab altero exigetur, sicut Divus Severus & Antoninus rescripserunt: nam inter criminis reos, & fraudis participes multum esse constituerunt.

7. PAPIRIUS JUSTUS lib. 2. de Constitutionibus.

Imperatores Antoninus & Verus rescripserunt, in vectigalibus ipsa prædia, non personas conveniri: & ideo possessores etiam præteriti temporis vectigal solvere (debere): eoque exemplo actionem, si ignoraverint, habituros. §. 1. Item rescripserunt, pupillo remittere se poenam commissi, si intra diem trigesium vectigal intulisset.

8. PAPINIANUS lib. 13. Responsorum.

Fraudari vectigalis crimen ad heredem ejus qui fraudem contraxit, commissi ratione transmittitur. §. 1. Sed si unus ex pluribus heredibus rem munem causa vectigalis subripiat, portiones cæteris non auferuntur.

9. PAULUS lib. 5. Sententiarum.

Locatio vectigalium, quæ calor licitantis ultra modum solitæ conductionis inflavit, ita demum admittenda est, si fidejussores idoneos, & cautionem is, qui licitatione vicerit, offerre paratus sit. §. 1. Ad conducendum vectigal invitus nemo compellitur: & ideo impleto tempore conductionis elocanda sunt. §. 2. Reliquatores vectigalium ad iterandam conductionem, antequam superiori conductioni satisfaciant, admittenti non sunt. §. 3. Debitorum fisci, itemque Reipublicæ, vectigalia conducere prohibentur, ne ex alia causa eorum debita onerentur: nisi forte tales fidejussores obtulerint, qui debitis eorum satisfacere parati sint. §. 4. Socii vectigalium, si separatim partes administrent, alter ab altero minus idoneo in se portionem transferre jure desiderat. §. 5. Quod illicite publice privatimque exactum est, cum altero tanto passis injuriam exsolvitur: per vim vero extortum cum poena tripli restituitur: amplius extra ordinem plectuntur: alterum enim utilitas privatorum, alterum vigor publicæ disciplinæ postulat. §. 6. Earum rerum vectigal, quarum nunquam præstitum est, præstari non potest. Quod si præstari consuetum indiligentia publicani omiserat, alius exercere non prohibetur. §. 7. Res exercitui paratas præstationi vectigalium subijci non placuit. §. 8. Fiscus ab omnium vectigalium præstationibus immunis est: mercatores autem, qui de fundis fiscalibus mercari consueverunt, nullam immunitatem solvendi publici vectigalis usurpare possunt.

10. HERMOGENIANUS lib. 5. Epitomarum.

Vectigalia sine imperatorum præcepto, neque Præditi, neque curatorum, neque curiæ con-

stituere, nec præcedentia reformare, & his vel addere vel diminuire licet. §. 1. Non solutis vectigalium pensionibus, peliere conductores, necdum etiam tempore conductionis completo, vel ab his usuras ex mora exigere permittitur.

11. PAULUS lib. 5. Sententiarum.

Cotem ferro subigendo necessariam, hostibus quoque venundari, ut ferrum & frumentum, & sales, non sine periculo capitis licet. §. 1. Agri publici, qui in perpetuum locantur, a curatore sine auctoritate Principali revocari non possunt. §. 2. Dominus navis si illicite aliquid in nave, vel ipse vel vectores imposuerint, navis quoque fisco vindicatur. Quod si absente domino id a magistro, vel gubernatore, aut proreta, nautave aliquo (id) factum sit: ipsi quidem capite puniuntur commissis mercibus, navis autem domino restituitur. §. 3. Illicitarum mercium persecutio heredem quoque adfligit. §. 4. Eam rem, quæ commissio vindicata est, dominus emere non prohibetur, vel per se, vel per alios, quibus hoc mandaverit. §. 5. Qui maximos fructus ex redemptione vectigalium consequuntur, si postea tanto locari non possunt, ipsi ea prioribus pensionibus suscipere compelluntur.

12. ULPIANUS lib. 38. ad Edictum.

Quantæ audaciæ, quantæ temeritatis sint publicanorum factiones, nemo est qui nesciat: idcirco Prætor ad compescendam eorum audaciam hoc Edictum proposuit. §. 1. Quod familia publicanorum furtum fecisse dicetur, item si damnum injuria fecerit, & id, ad quod ea res pertinet, non exhibetur: in dominum sine noxæ deditioe iudicium dabo. §. 2. Familiæ autem appellatione hic servilem familiam contineri sciendum est. † Sed & si bona fide publicano alienus servus servit, æque continebitur: fortassis & mala fide: plerumque enim vagi servi & fugitivi in hujusmodi operis etiam a scientibus habentur. † Ergo & si homo liber serviat, hoc Edictum locum habet. §. 3. Publicani autem dicuntur, qui publica vectigalia habent conductæ.

13. GAIUS lib. 13. ad Edictum provinciale.

Sed & hi qui salinas, & cretifodinas, & metallas habent, publicanorum loco sunt. §. 1. Præterea & si quis vectigal conductum a Republica cujusdam municipii habet, hoc Edictum locum habet. §. 2. Sive autem vendidit servum, vel manumisit, vel etiam fugit servus: tenebitur servi nomine, qui tam factiosam familiam habuit. §. 3. Quid tamen, si servus decesserit? videntum an publicanus teneatur quasi facti sui nomine: sed puto, quia facultatem non habet exhibendi, nec dolus ejus intercescit, debere eum liberari. §. 4. Hanc actionem perpetuam dabimus, & heredi, cæterisque successoribus.

14. ULPIANUS lib. 8. Disputationum.

Commissa vectigalium nomine etiam ad heredem transmittuntur: nam quod commissum est, statim desinit ejus esse qui crimen contraxit: dominiumque rei vectigali acquiritur: capropter com-

commisſi perſecutio, ſicut adverſus quemlibet poſſeſſorem, ſic (&) adverſus heredem competit.

15. ALFENUS VARUS lib. 7. Digefſtorum.

Cæſar, cum inſulæ Cretæ cotorias locaret, Legem ita dixerat, *Ne quis præter redemptorem poſt Idus Martias cotem ex inſula Creta fodito, neve eximito, neve avellito*: cujuſdam navis onuſta cotibus ante Idus Martias ex portu Cretæ profecta, vento relata in portum erat: deinde iterum poſt Idus Martias profecta erat. Conſulebatur, num contra Legem poſt Idus Martias ex inſula Creta cotes exiſſe viderentur? Reſpondit, tamenſi portus (quoque), qui inſulæ eſſent, omnes ejus inſulæ eſſe viderentur: tamen cum qui ante Idus Martias profectus ex portu (eſſet), & relatus tempeſtate in inſulam deductus eſſet, ſi inde exiſſet, non videri contra Legem feciſſe? præterea, quod jam initio evectæ cotes viderentur, cum & ex portu navis profecta eſſet.

16. MARCIANUS libro ſing. de Delatoribus.

Interdum nec vendendus eſt (is) ſervus qui in commiſſum cecidit, ſed pro eo æſtimatio a domino danda eſt. Divi enim Severus & Antoninus reſcripſerunt, cum is ſervus qui actum domini geſſiſſe diceretur, in commiſſum cecidiſſet: venire non debuſſe, ſed pro eo viri boni arbitrati æſtimationem oportuiſſe dari. §. 1. Iidem autem eadem (epiſtola) reſcripſerunt, ſi quis improfeſſus ſervus fuerit, & probabitur in commiſſum cecidiſſe, & aut uxorem corrupiſſe domini dicatur, aut aliud quid gravius amiſiſſe, ut cognoſcat procurator: & ſi in his cauſis (eſſe) compertus ſit, æſtimetur, & ad pœnam domino tradatur. §. 2. Iidem Divi Severus & Antoninus reſcripſerunt, mancipiis commiſſis res peculiares non eſſe in eadem cauſa, niſi hoc, quod proprio nomine in cauſam commiſſi incidit. §. 3. Quotiens quis mancipia inveſta profeſſus non fuerit, ſive venalia, ſive uſualia: pœna commiſſi eſt: ſi tamen novitia mancipia fuerint, non etiam veterana. Sunt autem veterana, quæ anno continuo in urbe ſervierint: novicia autem mancipia intelliguntur, quæ annum nondum ſervierint. §. 4. Servi qui in fuga ſunt, in commiſſum non cadunt: cum ſine voluntate domini fines egreſſi ſunt: & ita Principaliſus Conſtitutionibus caveatur: ſicut Divus quoque Pius ſæpiſſime reſcripſit, ne (inquit) in poteſtate ſervorum ſit, invitis vel ignorantibus dominis fugæ ſe tradendo, poteſtati dominorum ſe ſubtrahere. §. 5. Licet quis ſe ignoraviſſe dicat, nihilominus cum in pœnam vectigalis incidere, Divus Adrianus conſtituit. §. 6. Divi quoque Marcus & Commodus reſcripſerunt, non imputari publicano, quod non inſtruxit transgredientem: ſed illud cuſtodendum, ne decipiat proſiteri volentes. §. 7. Species pertinentes ad vectigal: cinnamomum, piper longum, piper album, folium pentasphœrum, (folium barbaricum) coſtum, coſtamomum, nardi ſtachys, caſſia turiana, xylocasſia, ſmyrna, amomum, zingiberi, malabathrum, aroma indicum, chal-

bane, laſer, (alchelucia), ſargogalla, onyx Arabicus, cardamomum, xylocinnamomum, opus byſſicum, pelles Babylonica, pelles Parthica, ebur, ferrum Indicum, carpaſum, lapis univerſus, margarita, ſardonix, ceraunium, hyacinthus, ſmaragdus, adamas, ſaffirinus, callainus, beryllus, chelynie, (hopia) Indica, vel adſerta, metaxa, veſtis ſerica vel ſubſerica, vel attincta, carbaſca, nema ſericum, ſpadones, Indici leones, leonæ, ſardi, leopardi, pantheræ, purpura: item (marocorum) lana, fucus, capilli Indici. §. 8. Si propter neceſſitatem adverſæ tempeſtatis expoſitum onus fuerit, non debere hoc commiſſo vindicari, Divi fratres reſcripſerunt. §. 9. Divus quoque Pius reſcripſit: cum quidam intra legitimam ætatem eſſe dicebat, & uſus cauſa mancipia daviſſet, & in ſola profeſſione erraſſet: ignoſcendum eſſe ei. §. 10. Divi quoque fratres reſcripſerunt; cum quidam non per fraudem, ſed per errorem in cauſam commiſſi incidiſſet: ut duplo vectigali contenti publicani ſervos reſtituant. §. 11. Magnus Antoninus reſcripſit: ſi colonus vel ſervi domini prædii ferrum illicite in prædio fecerint ignorante domino, nulla pœna dominum teneri. §. 12. Si quis profeſſus apud publicanum fuerit, non tamen vectigal ſolverit, hoc concedente publicano (ut ſolent facere), Divi Severus & Antoninus reſcripſerunt res in commiſſum non cadere. Cum enim (inquiunt) profeſſiones recitantur, commiſſum ceſſat: cum poterit ſatisfieri fiſco ex bonis publicanorum vel fidejuſſorum. §. 13. Pœnæ ab heredibus peti non poſſunt, ſi non eſt quaſtio mota vivo eo, qui deliquit: & hoc ſicut in cæteris pœnis, ita & in vectigalibus eſt. §. 14. Si quid autem indebitum per errorum ſolventis publicanus accepit, retro eum reſtituere oportere, Divi Severus & Antoninus reſcripſerunt.

TIT. V.

DE DONATIONIBUS.

1. JULIANUS lib. 17. Digefſtorum.

Donationes complures ſunt. † Dat aliquis ea mente, ut ſtatim velit accipientis fieri, nec ullo caſu ad ſe reverti; & propter nullam aliam cauſam facit, quam ut liberalitatem & munificentiam exerceat: hæc proprie donatio appellatur. † Dat aliquis, ut tunc dentum accipientis fiat, cum aliquid ſecutum fuerit: non proprie donatio appellabitur, ſed totum (hoc) donatio ſub conditione eſt. † Item cum quis ea mente dat, ut ſtatim quidem faciat accipientis, ſi tamen aliquid factum fuerit, aut non fuerit; velit ad ſe reverti: non proprie donatio dicitur: ſed totum hoc donatio eſt, quæ ſub conditione ſolvatur: qualis eſt mortis cauſa donatio. §. 1. Igitur cum dicimus, inter ſponſum & ſponſam donationem valere, propria appellatione utimur; & factum demonſtramus, quod ab eo proficiſcitur, qui liberalitatis (gratia) aliquid dat, ut conſeſſim faciat accipientis, nec unquam ullo facto ad ſe reverti velit. Cum vero dicimus, ſi hac mente donat ſponſus ſponſæ, ut nuptiis non ſecutis res auferatur, poſſe, repeti; non contrarium priori dicimus: ſed

sed concedimus inter eas personas fieri donationem eam, quæ sub conditione solvatur.

2. **DEM** lib. 60. Digestorum.

Si cum filiusfamilias pecuniam donare vellet, patris jussu eam promisit: valet donatio, perinde ac si fidejussorem dedisset. §. 1. Si vero pater donaturus Titio pecuniam, jusserit filium suum eam promittere: poterit dici, interesse, debitor filius patri suo fuerit, necne: nam si tantundem filius patri debuit, quantum promisit: valere donatio intelligitur, perinde ac si quemlibet alium debitorem pater jussisset pecuniam promittere. §. 2. Cum vero ego Titio pecuniam donaturus, te, qui mihi tantundem donare volebas, jussero Titio promittere: inter omnes personas donatio perfecta est. §. 3. Aliud juris erit, si pecuniam, quam me tibi debere existimabam, jussu tuo sponderim ei, cui donare volebas: exceptione enim doli mali tueri me potero: [&] præterea incerti conditione stipulatorem compellam, ut mihi acceptum faciat stipulationem. §. 4. Item si ei, quem creditorem tuum putabas, jussu tuo pecuniam, quam me tibi debere existimabam, promisero: petentem doli mali exceptione summovebo: & amplius incerti agendo cum stipulatorem, consequar, ut mihi acceptum faciat stipulationem. §. 5. Si pecuniam mihi Titius dederit absque ulla stipulatione, ea tamen conditione, ut tunc demum mea fieret, cum Seius Consul factus esset: siue furente eo, siue mortuo, Seius Consulatum adeptus fuerit, mea fiet. §. 6. Sed si quis donaturus mihi pecuniam dederit alicui, ut ad me perferret, & ante mortuus erit, quam ad me perferat: non fieri pecuniam domini mei constat. §. 7. Titio decem donavi ea conditione, ut (inde) Stichum sibi emeret. Quæro, cum homo antequam emeretur, mortuus sit: an aliqua actione decem recipiam? Respondit: facti magis, quam juris quæstio est: nam si decem Titio in hoc dedi, ut Stichum emeret, aliter non daturus, mortuo Sticho, conditione repetam: si vero alias quoque donaturus Titio decem, quia interim Stichum emere proposuerat, dixerim in hoc me dare, ut Stichum emeret: causa magis donationis, quam conditio dandæ pecuniæ, existimari debet; & mortuo Sticho, pecunia apud Titium remanebit.

3. **ULPIANUS** lib. 76. ad Edictum.

Et generaliter hoc in donationibus definiendum est: multum interesse, causa donandi fuit, an conditio: si causa fuit, cessare repetitionem: si conditioni, repetitioni locum fore.

4. **PAULUS** lib. 17. ad Sabinum.

Etiam per interpositam personam donatio consummari potest.

5. **ULPIANUS** lib. 32. ad Sabinum.

Affectiois gratia neque honestæ, neque inhonestæ donationes sunt prohibitæ: honestæ, erga bene merentes amicos vel necessarios: inhonestæ, circa meretrices.

6. **DEM** lib. 42. ad Sabinum.

Qui saxum mihi eximere de suo permisit donationis causa: statim, cum lapis exemptus est, meus sit: neque, prohibendo me evehere,

efficit ut meus esse desinat: quia quodammodo traditione meus factus est: plane si mercenarius meus exemit, mihi exemit. Sed si is, qui a me emerat, siue mercede conduxerat, ut paterer eum sibi jure eximere: si, antequam eximat, me pœnituerit, meus lapis durat: si postea, ipsius factum avocare non possum: * quasi traditio enim facta videtur, cum eximitur domini voluntate. † Quod in saxo est, idem erit etiam, si in arbore cæsa vel dempta acciderit.

7. **DEM** lib. 44. ad Sabinum.

Filiusfamilias donare non potest, neque si liberam peculii administrationem habeat: non enim ad hoc ei conceditur libera peculii administratio, ut perdat. §. 1. Quid ergo, si iusta ratione motus donet? numquid possit dici, locum esse donationi? quod magis probabitur. §. 2. Item videamus, si quis filiusfamilias liberam peculii administrationem concesserit, ut nominatim adjiceret, sic (se) ei concedere, ut donare quoque possit: an locum habeat donatio? Et non dubito, donare quoque eum posse. §. 3. Nonnunquam etiam ex persona poterit hoc colligi: pone enim, filium esse Senatoriæ, vel cujus alterius dignitatis: quare non dicas videri patrem, nisi ei specialiter donandi facultatem ademit, hoc quoque concessisse, dum liberam dat peculii administrationem? §. 4. Pari autem ratione, qua donare filiusfamilias prohibetur, etiam mortis causa donare prohibebitur: quamvis enim ex patris voluntate mortis quoque causa donare possit: attamen, ubi cessat voluntas, inhibebitur hæc quoque donatio. §. 5. Sed enim meminisse oportebit, si cui donare quoque permissum est, nisi specialiter etiam mortis causa donare fuerit permissum, non posse mortis causa donare. §. 6. Hæc omnia locum habebunt in paganis. Caterum qui habent Castrense peculium, vel quasi castrense: in ea conditione sunt, ut donare & mortis causa & non mortis causa possint, cum testamenti factionem habeant.

8. **PAULUS** lib. 15. ad Sabinum.

Quæ liberti imposita libertatis causa præstant, ea non donantur, res enim pro his intercescit.

9. **POMPONIUS** lib. 3 (3) ad Sabinum.

In ædibus alienis habitare gratis, donatio videtur: id enim ipsum capere videtur, qui habitat, quod mercedem pro habitatione non solvit: potest enim & citra corporis donationem valere donatio: veluti si donationis causa cum debitore meo paciscar, ne tante certum tempus ab eo petam. §. 1. Ex rebus donatis fructus perceptus in rationem donationis non computatur. Si vero non fundum, sed fructus perceptionem tibi donem: fructus percepti venient in computationem donationis. §. 2. Quod filiusfamilias patris jussu aut voluntate donavit: perinde est, ac si pater ipse donaverit: aut si mea voluntate rem meam tu nomine tuo Titio dones. §. 3. Donari non potest, nisi quod ejus sit, cui donatur.

10. **PAULUS** (lib. 15. ad Sabinum.)

Absenti, siue mittas, qui ferat: siue, quod ipse habeat, sibi habere eam jubeas, donari recte

recte potest. Sed si nescit rem, quæ apud se est, sibi esse donatam, vel missam sibi non acceperit: donatæ rei dominus non fit, etiam si per servum ejus, cui donabatur, missa fuerit: nisi ea mente servo ejus data fuerit, ut statim ejus fiat.

11. GAIUS lib. 3. de legatis ad Edictum Prætoris Urbani.

Cum de modo donationis quæritur: neque partus nomine, neque fructuum, neque pensionum, neque mercedum ulla donatio facta esse videtur.

12. ULPIANUS lib. 3. Disputationum.

Qui ex donatione se obligavit, ex Rescripto Divi Pii, in quantum facere potest, convenitur: sed enim id, quod creditoribus debetur, erit detrahendum: hæc vero de quibus ex eadem causa quis obstrictus est, non debet detrahere.

13. IDEM lib. 7. Disputationum.

Qui mihi donatum volebat, servo communi meo & Titii rem tradidit: servus vel sic accepit, quasi socio adquisiturus; vel sic, quasi mihi & socio. Quærebatur, quid agere? Et placet, quamvis servus hac mente acceperit, ut socio meo, vel mihi & socio adquirat, mihi tamen adquiri. † Nam & si procuratorio me hoc animo rem tradiderit, ut mihi adquirat, ille quasi sibi adquisitorus acceperit: nihil agit in sua persona, sed mihi adquirit.

14. JULIANUS lib. 17. Digestorum.

Qui alienum fundum donationis causa excolit, nullam retentionem propter impensas faciet: quia domini res ab eo injectas continuo efficit.

15. MARCIANUS lib. 3. Institutionum.

Post contractum capitale crimen donationes factæ non valent, ex Constitutione Divorum Severi & Antonini, (nisi) condemnatio secuta sit.

16. ULPIANUS (lib. 2. Responsum).

EX hac scriptura, Sciant heredes mei me vestem universam, ac res ceteras, quasunque in diem mortis meæ mecum habui, illi & illi libertis meis vivum donasse, dominium ad libertos benigna interpretatione pertinere.

17. IDEM lib. 58. ad Edictum.

SI in stipulatum judicatum novationis causa deductum sit, & stipulatio, donationis causa, accepto lata: dicendum est, locum liberationem habere.

18. IDEM [lib. 71. ad Edictum.]

Aristo ait, cum mixtum sit negotium cum donatione, obligationem non contrahi eo casu, quo donatio est: & ita & Pomponius eam existimare refert. §. 1. Denique refert, Aristonem putare, si servum tibi tradidero ad hoc, ut eum post quinquennium manumittas, non posse ante quinquennium agi: quia donatio aliqua inesse videtur. Aliter atque (inquit) si ob hoc tibi tradidisses, ut continuo manumittas: hic enim nec donationi locum esse: & ideo esse obligationem. Sed (&) superiore casu, quid acti sit, inspiciendum Pomponius ait: potest enim quinquennium non ad hoc esse positum, ut aliquid donetur. §. 2. Idem Aristo ait, si donationis causa in hoc tradatur servus, ut post quinquennium

manumittatur, sit autem alienus, posse dabitari, an usucapiatur: quia aliquid donationis interveniret: & hoc genus questionis in mortis causa donationibus versari Pomponius ait: & magis putat, (ut) si ita donetur, ut post quinquennium manumittatur, posse dici usucapionem sequi. §. 3. Labeo ait, si quis mihi rem alienam donaverit, inque eam sumptus magnos fecero, & sic evincatur, nullam mihi actionem contra donatorem competere: plane de dolo posse me adversus eum habere actionem, si dolo fecit.

19. IDEM [lib. 76. ad Edictum.]

Hoc jure utimur, ut in rebus publicis, cum de donatione quæritur, illud solum spectetur, utrum ob causam aliquam justam Reipublicæ promittat quis, vel polliceatur, an non? ut si ob honorem aliquem promittat, teneatur: si minus, non. §. 1. Labeo scribit, extra causam donationum esse talium officiorum mercedes: ut puta, si tibi adfuero; si satis pro te dederò; si, qualibet in re opera vel gratia mea usus fuerit. §. 2. Non potest liberalitas nolenti adquiri. §. 3. Si quis dederit pecuniam mutuam Titio, reddendam Seio, cui donatum volebat; deinde Titius, mortuo donatore, Seio dedisse proponatur: erit consequens dicere, pecuniam Seii fieri, siue mortuum scivit, siue ignoravit is, qui dabat; quia pecunia fuit dantis: sed si quidem ignoravit mortuum, erit liberatus, si sic mutuam pecuniam accepit solvendam Seio. † Si autem mandavero tibi, ut pecuniam Titio des, cui donare volebam; & tu ignorans me mortuum, hoc feceris: habebis adversus heredes meos mandati actionem: si sciens, non habebis. §. 4. Si quis servo pecuniam crediderit, deinde is liber factus eam expromiserit: non erit donatio, sed debiti solutio. † Idem in pupillo, qui sine tutoris auctoritate debuerit, dicendum est, si postea tutore auctore promittat. §. 5. Sed & hæc stipulationes, quæ ob causam sunt, non habent donationem. §. 6. Denique Pegasus putabat, si tibi centum spondero hac conditione, si jurasses te nomen meum laturum: non esse donationem; quia ob rem facta est, res secuta est.

3. MACELLUS [lib. 22. Digestorum.]

SI patronus ex debita parte heres instituatur, & libertus fidei ejus commisit, ut quid daret, & hoc stipulanti fideicommissario promiserit: non erit cogendus solvere; ne pars ex Legibus verecundiæ patronali debita minatur. §. 1. De illo dubitari potest, qui, quod per Falcidiam retinere poterat, voluntatem testatoris secutus spondit se daturum. Sed magis est, ut non possit suæ confessioni obviare: quemadmodum enim, si solvisset, fidem testatori suo adimpletse videbatur, & nulla ei repetitio concessa fuerat: ita & stipulatione procedente contra fidem testatoris, quam agnovit, venienti ei merito occurreretur.

21. CELSUS [lib. 28. Digestorum.]

UT mihi donares, creditori meo, delegante me, promisti: pactum valet: ille enim suum recepit. §. 1. Sed si debitorem meum tibi donationis immodicæ causa promittere jussi,

an summo veris donationis exceptione, necne, tractabitur? Et meus quidem debitor exceptione te agentem repellere non potest: quia perinde sum, quasi exactam a debitore meo summam tibi donaverim, & tu illam ei credideris. Sed ego (si quidem pecunia a debitore meo nondum soluta sit) habeo adversus debitorem meum re-ficissoriam in id, quod supra Legis modum tibi promisit: ita ut in reliquum tantummodo tibi maneat obligatus: sin autem pecunias a debitore meo exegisti, in hoc, quod modum Legis ex-cedit, habeo contra te con-dictionem.

22. **MODESTINUS** lib. 8. Differentiarum.

Eum qui donationis causa pecuniam, vel quid aliud promisit, de mora solutionis pecuniae usuras non debere, summæ æquitatis est: maxime cum in bonæ fidei contractibus donationis species non deputetur.

23. **IDEM** lib. 15. Responsorum.

Modestinus respondit, creditorem futuri tem-poris usuras & remittere & minuere pacto posse: nec in ea donatione, ex summa quantita-tis aliquid vitii incurrere. §. 1. Modestinus re-spondit, mente captum donare non posse.

24. **JAVOLENUS** lib. 14. ex Cassio.

Fidejussori ejus, qui donationis causa pecuniam supra modum Legis promisit, exceptio dari debet etiam invito reo: ne si forte reus solvendo non fuerit, pecuniam fidejussor amittat.

25. **IDEM** lib. 6. Epistolarum.

Si tibi dederim rem, ut Titio meo nomine dona-res, & tu tuo nomine eam ei dederis: an fa-ctam ejus putes? Respondit, Si rem tibi dede-rim, ut Titio meo nomine donares, eamque tu tuo nomine ei dederis: quantum ad juris subtilitatem, accipientis facta non est: & tu furti ob-ligeris: sed benignius est, si agam contra eum, qui rem accepit, exceptione doli mali me sum-moveri.

26. **POMPEONIUS** lib. 4. ad Quintum Mucium.

Nuda ratio non facit aliquem debitorem: ut puta quod donare libero homini volumus, licet referamus in rationes nostras, debere nos, tamen nulla donatio intelligitur.

27. **PAPINIANUS** lib. 29. Quæstionum.

Aquilus Regulus juvenis ad Nicostratum Rhe-torem ita scripsit, Quoniam, & cum patre meo semper fuisti, & me eloquentia, & diligentia tua meliorem reddidisti, dono & permitto tibi ha-bitare in illo coenaculo, eoque uti: defuncto Re-gulo, controversiam habitationis patiebatur Ni-costratus: & cum de ea re mecum contulisset, dixi posse defendi, non meram donationem esse; ve-rum officium magistri quadam mercede remune-ratum Regulum: ideoque non videri donationem sequentis temporis irritam esse: quod si expulsus Nicostratus veniat ad judicem, ad exemplum In-terdicti, quod fructuario proponitur, defenden-dus erit: quasi loco possessoris constitutus, qui usum coenaculi accepit.

28. **IDEM** lib. 3. Responsorum.

Hereditatem pater sibi relictam filiae sui juris effectæ donavit: creditoribus hereditariis

filia satisfacere debet; vel, si hoc minime faciat, & creditores contra patrem veniant, cogendam eam per actionem præscriptis verbis patrem ad-versus eos defendere.

29. **IDEM** lib. 12. Responsorum.

Donari videtur, quod nullo jure cogente con-ceditur]. §. 1. Quidam in jure interroga-tus, nihil sibi debere tutoris heredes respondit: eum actionem jure amisisse respondi: licet enim non transactionem, sed donationis hæc verba esse quis accipiat: attamen eum, qui in jure confessus est, suam confessionem infirmare non posse. §. 2. Donationem quidem partis bonorum proximæ cognatæ viventis nullam fuisse constabat: verum ei, qui donavit, ac postea jure Prætorio successit, quoniam adversus bonos mores & jus gentium festinasset, actiones hereditarias in totum dene-gandas respondit.

30. **MARCIANUS** libro sing. de Dela-toribus.

Nam ei ut indigno aufertur hereditas.

32. **PAPINIANUS** lib. 12. Responsorum.

Donationes in concubinam collatas, non posse revocari convenit, nec si matrimonium inter eosdem postea fuerit contractum, ad irritum re-cidere, quod ante jure valuit: an autem maritalis honor & affectio pridem præcesserit, personis comparatis, vitæ conjunctione considerata per-pendendam esse respondi: neque enim tabulas facere matrimonium. §. 1. Species extra dotem a matre filiae nomine viro traditas, filiae, quæ præsens fuit, donatas, & ab ea viro traditas vi-deri respondi: nec matrem offensam, repetitio-nem habere, vel eas recte vindicare, quod vir ca-visset, extra dotem usibus puellæ sibi traditas: cum ea significatione non modus donationis de-declaretur, nec ab usu proprietas separatur, sed peculium a dote puellæ distingueretur: judicem tamen æstimaturum, si mater jure contra filiam offensa, eas revocare velit, & verecundix mater-næ congruam bonique viri arbitrio competentem ferre sententiam. §. 2. Pater, qui filiae, quam habuit in potestate, mancipia donavit, & pecu-lium emancipatæ non ademit, ex postfacto dona-tionem videbatur perfecisse. §. 3. Ejusmodi Lege deposita in æde sacra, ut eam ipse solus, qui depo-suit, tolleret aut post mortem domini Aelius Spe-ratus, non videri celebratam donationem respon-di. §. 4. Ratæ donationes esse nos possunt post crimen perduellionis contractum: cum heredem quoque teneat, & si nondum postulatus vita decesserit.

32. **SCÆVOLA** lib. 5. Responsorum.

Tucius Titius epistolam talem misit: Ille illi salutem. Hospitio illo, quamdiu volueris, utaris, superioribus dietis omnibus gratuito: id-que te ex voluntate mea facere, hæc epistola notum tibi facio. Quæro, an heredes ejus habitationem prohibere possunt? Respondit, secundum ea, quæ proponerentur, heredes ejus posse mutare voluntatem.

33. **HER-**

33. HERMOGENIANUS lib. 6. Juris
Epitomarum.

Quid, quod ex causa donationis stipulanti sponderat, solvi constituit, actione constitutæ pecuniæ, non in solidum, sed in quantum facere potest, convenitur: causam enim & originem constitutæ pecuniæ, non iudicii potestatem prævalere placuit: sed & condemnatus ex causa donationis, in actione iudicati non frustra desiderat, in quantum facere potest, conveniri. §. 1. Ea lege, donationis causa, pecunia Titio numerata, ut statim donatori mutuo detur, non impeditur domini translatio: ac propterea, iisdem nummis donatori creditis, novum dominium in his quæritur. §. 2. Mutus & surdus donare non prohibentur. §. 3. Si, cum Primus tibi donare vellet, & tu donandi Secundo voluntatem haberes, Primus Secundo ex voluntate tua stipulanti promiserit: perficitur donatio: & quia nihil Primus Secundo, a quo convenitur, donavit: & quidem in solidum, non in id, quod facere potest, condemnatur. † Idque custoditur, & si delegante eo, qui donationem erat accepturus, creditori ejus donator promiserit: & hoc enim casu creditor suum negotium gerit.

34. PAULUS lib. 5. Sententiarum.

Si pater emancipati filii nomine donationis animo pecuniam fœneravit, eamque filius stipulatus est: & ipso jure perfectam donationem, ambigi non potest. §. 1. Si quis aliquem a latrunculis vel hostibus eripuit, & aliquid pro eo ab ipso accipiat: hæc donatio irrevocabilis est: non merces eximii laboris appellanda est: quod contemplatione salutis certo modo æstimari non placuit.

35. SCAEVOLA lib. 3 (1) Digestorum.

Ad eum, quem manumiserat, epistolam misit in hæc verba: Titius Stichus libertus (suo) salutem. Cum te manumiserim, peculium quoque tuum omne, quicquid habes tam in nominibus, quam in rebus inveniendis, sive in numerato, me tibi concedere, hac epistola manu mea scripta notum tibi facio: eundem libertum testamento ex herede scripsit heredem, Sempronium ex triente, nec peculium Stichus legavit, nec actiones præstari iussit. Quæsitum est, utrum in assem Stichus actio detur eorundem nominum, quæ in peculio habuit: an utrisque heredibus pro portionibus hereditariis? Respondit, secundum ea, quæ proponerentur, utrisque heredibus pro hereditariis portionibus competere. §. 1. Lucius Titius fundum Mæviæ donavit, & ante traditionem eundem fundum post dies paucos Seio pignori obligavit, & intra dies triginta Mæviam in vacuum possessionem ejusdem fundi induxit. Quæro, an donatio perfecta sit? Respondit, secundum ea, quæ proponerentur, perfectam: verum creditorem firmam pignoris obligationem habere. §. 2. Avia sub nomine Labeonis nepotis sui mutuam pecuniam dedit, & usuras semper cepit: & instrumenta debitorum a Labeone recepit, quæ in hereditate ejus inventa sunt. Quæro an donatio perfecta esse videatur? Respondit, cum debitor Labeoni obligatus est, perfectam donationem esse.

TIT. VI.

DE MORTIS CAUSA DONATIONIBUS
ET [CAPTIONIBUS].

1. MARCIANUS lib. 9. Institutionum.

Mortis causa donatio est, cum quis habere se vult, quam eum, cui donat; magisque eum, cui donat, quam heredem suum. §. 1. Sic & apud Homerum Telemachus donat Píro.

2. ULPIANUS lib. 32. ad Sabinum.

Iulianus libro 17 Digestorum, tres esse species mortis causa donationum, ait. † Unam, cum quis nullo præsentis periculi metu contreritus, sed sola cogitatione mortalitatis donat. † Aliam esse speciem mortis causa donationum ait, cum quis imminente periculo commotus, ita donat, ut statim fiat accipientis. † Tertium genus esse donationis ait, si quis periculo motus, non sic det, ut statim faciat accipientis: sed tunc demum, cum mors fuerit insecuta.

3. PAULUS lib. 7. ad Sabinum.

Mortis causa donare licet, non tantum infirmæ valetudinis causa, sed periculi etiam propinquæ mortis, vel ab hoste, vel a prædonibus, vel hominis potentis crudelitate aut odio, aut navigationis incundæ;

4. GAIUS [lib. 1. Rerum cottidianarum
sive aureorum].

Aut per insidiosa loca iturus.

5. ULPIANUS lib. 2. Institutionum.

Aut ætate fessus:

6. PAULUS lib. 7. ad Sabinum.

Hæc enim omnia instans periculum demonstrant.

7. ULPIANUS lib. 32. ad Sabinum.

Si aliquis mortis causa donaverit, & poena fuerit capitis affectus: removeretur donatio ut imperfecta: quamvis cæteræ donationes sine suspicionem poenæ factæ valeant.

8. IDEM lib. 7. ad Sabinum.

Qui pretio accepto hereditatem prætermittit, sive ad substitutum perventura sit (hereditas, sive) ab eo ab intestato successurus, mortis causa capere videtur: nam quidquid propter alicujus mortem obvenit, mortis causa capitur: quam sententiam & Julianus probat: & hoc jure utimur. † Nam & quod a statulibero conditionis implendæ causa capitur, vel a legatario, mortis causa accipitur: & quod pater dedit propter mortem filii vel cognati, mortis causa capi Julianus scripsit. §. 1. Denique & sic posse donari ait, ut si convalescit, recipiatur.

9. PAULUS lib. 3. ad Sabinum.

Omibus mortis causa capere permittitur, qui scilicet & legata accipere possunt.

10. ULPIANUS lib. 24. ad Sabinum.

Ei, cui mortis causa donatum est, posse substitui constat in hunc modum: ut promittat alicui, Si ipse capere non possit, vel sub alia conditione.

11. IDEM lib. 13. ad Sabinum.

Mortis causa filii sui pater recte donare poterit, etiam constante matrimonio filii.

12. IDEM lib. 44. ad Sabinum.

Si mulier ventris nomine per calumniam, ut in possessionem mitti desideret, pecuniam accepit, forte dum substituto patrocinator, ut institutum aliqua ratione excludat: mortis causam eam capere, Julianus saepius scribit.

13. JULIANUS lib. 17. Digestorum.

Si alienam rem mortis causa donavero, eaque usucapta fuerit: verus dominus eam condicere non potest, sed ego, si convaluerō. §. 4. Marcellus notat, in mortis causa donationibus etiam facti quaestiones sunt. † Nam & sic potest donari, *ut omnimodo ex ea valetudine donatore mortuo, res non reddatur: & ut reddatur, etiamsi prior ex eadem valetudine donator decesserit, si jam mutata voluntate restitui sibi voluerit.* † Sed (&) sic donari potest, *ut non aliter reddatur, quam si prior ille, qui acceperit, decesserit.* Sic quoque potest donari mortis causa: *ut nullo casu sit ejus repetitio: id est, nec si convaluerit quidem donator.*

14. IDEM lib. 18. Digestorum.

Si mortis causa donatus fundus est, & in eum impensae necessariae atque utiles factae sint: fundum vindicantes doli mali exceptione summoventur, nisi pretium earum restituant.

15. IDEM lib. 27. Digestorum.

Marcellus notat: Cum testamento relinquendi, cui velint, adepti sint filiofamilias milites liberam facultatem: credi potest, ea etiam remissa, quae donationes mortis causa fieri prohibent. Paulus notat: Hoc & constitutum est, & ad exemplum legatorum mortis causa donationes revocatae sunt.

16. IDEM lib. 29. Digestorum.

Mortis causa donatio, etiam dum pendet, an convalescere possit donator, revocari potest.

17. IDEM lib. 47. Digestorum.

Et si debitor consilium creditorum fraudandorum non habuisset, avelli res mortis causa ab eo donata debet: nam cum legata ex testamento ejus, qui solvendo non fuit, omnimodo inutilia sint, possunt videri etiam donationes mortis causa factae, rescindi debere: quia legatorum instar obtinent.

18. IDEM lib. 60. Digestorum.

Mortis causa capimus non tunc solum, cum quis suae mortis causa nobis donat: sed & si propter alterius mortem id faciat; veluti si quis filio, vel fratre suo moriente, donet Maevio ea conditione, ut si convaluerit alteruter eorum, reddatur sibi res, si decesserit, maneat apud Maevium. §. 1. Si donaturus mihi mortis causa, debitorem tuum creditori meo delegaveris, omnimodo capere videbor tantam pecuniam, quanta a creditore meo liberatus fuero. Quod si ab eodem ego stipulatus fuero, eatenus capere existimandus ero, quatenus debitor solvendo fuerit: nam etsi convaluisset creditor, idemque donator, conditione aut in factum actione debitoris obligationem duntaxat reciperet. §. 2. Titia chirographa debitorum suorum, Septicii & Maevii, donatura illis Ageriae dedit: & rogavit eam, *ut ea si decessisset, illis daret; si convaluisset, sibi*

redderet: morte secuta, Maevia Titiae filia heres extitit: Ageria autem, ut rogata erat, chirographa Septicii & Maevio superscriptis dedit. Quaeritur, si Maevia heres summam, quae debebatur, ex chirographis superscriptis petat, vel ipsa chirographa: an exceptione excludi possit? Respondit, Maeviam, vel pacti conventi, vel doli mali exceptione summoventi posse. §. 3. Qui hominem noxae nomine vel alias obligatum, mortis causa acceperit: tantum cepisse intelligendus est, quanti is homo venire potuisset. † Idem in fundo, qui obligatus est, observari poterit, ut pretium excutiat.

19. IDEM lib. 80. Digestorum.

Si filiofamilias res mortis causa data fuerit, & convaluisset donator: actionem de peculio cum ipatre habet. † At si paterfamilias, cum mortis causa donationem accepisset, in adoptionem se dederit: res ipsa a donatore repetitur. † Nec huic similis est is, qui rem, quam mortis causa acceperat, alii porro dederit: nam donator huic non rem, sed pretium ejus condiceret.

20. IDEM lib. 1. ad Urseium Ferocem.

Ei, qui non amplius parte capere poterat, legatus est fundus, si decem dedisset heredi: non totam summam (is) dare debet, ut partem fundi haberet, sed partem dundaxat pro rata, quae legatum consequitur.

21. IDEM lib. 2. ad Urseium Ferocem.

Eum, qui ut adiret hereditatem pecuniam accepisset, plerique, in quibus Priscus quoque, responderunt, mortis causa eum capere.

22. IDEM lib. 1. Quaestionum.

In mortis causa donationibus non tempus donationis, sed *mortis* intuendum est, an quis capere possit.

23. IDEM lib. 2. Quaestionum.

Si filiofamilias mortis causa donatum sit, & vivo donatore moriatur filius, patet vivat: Quaesitum est, quid juris sit? Respondit, morte filii conditionem competere, si modo ipse potius filio quam patri donaturus dederit: alioquin, si quasi ministerio ejus pater usus sit, ipsius patris mortem spectandam esse. † Idque juris fore, & si de persona servi quaeratur.

24. IDEM lib. 9. Quaestionum.

Quod debitori acceptum factum esset mortis causa, si convaluerit donator, etiam tempore liberato ei potest condici: namque acceptilatione interveniente ab initio ab jure pristinae obligationis, eamque in hujus conditionis transfusam.

25. MARCIANUS lib. 9. Institutionum.

Tam is, qui testamentum facit, quam qui non facit, mortis causa donare potest. §. 1. Filiofamilias, qui non potest facere testamentum, nec voluntate patris, tamen *mortis causa donare patre permittente potest.*

26. IDEM lib. 2. Regularum.

Si qui invicem sibi mortis causa donaverunt, pariter decesserunt, neutrius heres repetet: quia neuter alteri supervixit. † Idem juris est, si pariter maritus & uxor sibi donaverunt.

27. IDEM

27. IDEM lib. 5. Regularum.

Ubi ita donatur mortis causa, ut *nullo casu revocetur*, causa donandi magis est, quam mortis causa donatio: & ideo perinde haberi debet, atque alia quævis inter vivos donatio: ideoque inter viros & uxores non valet: & ideo nec Falcidia locum habet, quasi in mortis causa donatione.

28. MARCELLUS lib. sing. Responsorum.

Avunculo suo debitori mortis causa donatus, quæ debebat, ita scripsit: *tabula vel chirographum, tot, ubicunque sunt, inanes esse, neque eum solvere debere*. Quæro, an heredes, si pecuniam ab avunculo defuncti petant, exceptione doli mali tueri se possint? Marcellus respondit, posse: nimirum enim contra voluntatem defuncti heres petit ab eo.

29. ULPIANUS lib. 17. ad Edictum.

Si mortis causa res donata est, & convaluit, qui donavit: videndum, an habeat in rem actionem? Et si quidem quis sic donavit, ut si mors contigisset, tunc haberet, cui donatum est: sine dubio donator poterit rem vindicare: mortuo eo, tunc is cui donatum est. † Si vero sic, ut jam nunc haberet; redderet, si convaluisset, vel de prælio, vel peregre rediisset: potest defendi, in rem competere donatori, si quid horum contigisset: interim autem ei cui donatum est. † Sed & si morte præventus sit is, cui donatum est, adhuc quis dabit in rem donatori.

30. IDEM lib. 21. ad Edictum.

Qui mortis causa donavit, ipse ex pœnitentia conditionem vel utilem actionem habet.

31. GAIUS ad Edictum Provinciale.

Mortis causa capitur, cum propter mortem alicujus capiendi occasio obvenit: exceptis his capiendi figuris, quæ proprio nomine appellantur: certe enim & qui hereditario, aut legati, aut fideicommissi jure capit, ex morte alterius nanciscitur capiendi occasionem: sed quia proprio nomine hæ species capiendi appellantur; ideo ab hac definitione separantur. §. 1. Juliano placet, licet solvendo non sit debitor, cui acceptum latum sit, videri ei mortis causa donatum. §. 2. Sine donatione autem capitur, (veluti) pecunia quam statuliber, aut legatarius alicui conditionis implendæ gratia numerat: sive extraneus sit, qui accepit, sive heres. † Eodem numero est pecunia, quam quis in hoc accipit, ut vel adeat hereditatem, vel non adeat; quique in hoc accipit pecuniam, ut legatum omittat. † Sed & dos, quam quis in mortem mulieris a marito stipulatur, capitur sane mortis causa: cujus generis dotes receptitiæ vocantur. † Rursus id quod mortis causa donatur, aut in periculum mortis datur, aut cogitationem mortalitatis, quod nos quandoque morituros intelligimus. §. 3. Si jussis mortis causa debitorem tuum mihi aut creditori meo exponere decem: quid juris esset, queritur, si iste debitor solvendo non sit? Et ait Julianus: Si ego stipulatus fuerim, tantam pecuniam videri me cepisse, in quantum debitor solvendo fuisset: nam & si convaluisset (inquit) donator, obligationem duntaxat debitoris reci-

pere deberet. Si vero creditor meus stipulatus fuerit, tantam videri me pecuniam accepisse, in quantum a creditore meo liberatus essem. §. 4. Per accepti quoque lationem egens debitor liberatus, totam eam pecuniam, qua liberatus est, cepisse videtur.

32. ULPIANUS (lib. 76. ad Edictum).

Non videtur perfecta donatio mortis causa facta, antequam mors insequatur.

33. PAULUS lib. 4. ad Plantium.

Qui alienam rem mortis causa traditam usucipit, non ab eo videretur cepisse, cujus res fuisset: sed ab eo, qui occasionem usucapionis præstitisset.

34. MARCELLUS lib. 28. Digestorum.

Mortis causa donatio etiam (sic) constitui potest, ut quid stipuletur in annos singulos quoad viveret: scilicet ut post mortem promissoris incipiat exactio.

35. PAULUS lib. 6. ad Legem Juliam

& Papiam.

Senatus censuit, placere mortis causa donationes factas in eos, quos Lex prohibet capere, in eadem causa haberi, (in) qua essent, quæ testamento his legata essent, quibus capere per Legem non liceret. † Ex hoc Senatusconsulto multæ variæque quæstiones agitantur, de quibus pauca referamus. §. 1. Donatio dicta est a dono, quasi dono datum: rapta a Græco; nam hi dicunt *δῶρον καὶ δωρεῶσαι*, id est, donum & donare. §. 2. Sed mortis causa donatio longe differt ab illa vera & absoluta donatione, quæ ita proficiscitur, ut nullo casu revocetur: & ibi, qui donat, illum potius, quam se habere mavult: at is, qui mortis causa donat, se cogitat, atque amore vitæ recepisse potius quam dedisse mavult: & hoc est, quare vulgo dicatur, Se potius habere vult, quam eum, cui donat: illum deinde potius, quam heredem suum. §. 3. Ergo qui mortis causa donat, qua parte se cogitat, negotium gerit: scilicet ut cum convaluerit, reddatur sibi. Nec dubitaverunt Cassiani, quin conditione repeti possit, quasi re non secuta: propter hanc rationem, quod ea, quæ dantur, aut ita dantur, ut aliquid facias, aut ut ego aliquid faciam, aut ut Lucius Titius, aut ut aliquid obtingat; & in istis conditio sequitur. §. 4. Mortis causa donatio fit multis modis. † Alias extra suspicionem ullius periculi a sano & in bona valetudine posito, (&) cui ex humana sorte mortis cogitatio est. † Alias ex metu mortis, aut ex præsentis periculo, (aut ex) futuro; si quidem terra marique, tam in pace, quam in bello, & tam domi, quam militiæ, multis generibus mortis periculum metui potest. † Nam & sic potest donari, ut omnimodo ex ea valetudine donatoremortuo, res non reddatur: & ut reddatur, etiam si prior ex eadem valetudine decesserit, si tamen mutata valetudine restitui sibi voluerit. † Et sic donari potest, ut non aliter reddatur, quam si prior ille, qui accepit, decesserit. Sic quoque potest donari mortis causa, ut nullo casu sit repetitio, (id est) ne si convaluerit quidem donator. §. 5. Si quis societatem per donationem

mortis causa inierit: dicendum est, nullam societatem esse. §. 6. Si duobus debitoribus mortis causa donaturus creditor, uni acceptum tulit, & convaluerit: eligere potest, utri eorum condicat. §. 7. Sed qui mortis causa in annos singulos pecuniam stipulatus est, non est similis ei, cui in annos singulos legatum est: nam, licet multa cessent legata, stipulatio tamen una est, & conditio ejus, cui expromissum est, semel intuenda est.

36. ULPIANUS (lib. 8. ad Legem Juliam & Papiam).

Quod conditionis implendae causa datur, licet non ex bonis mortui proficiscitur, capere tamen supra modum non poterit is, cui certum modum ad capiendum Lex concessit. †. Certe quod a statulibero conditionis implendae causa datur, indubitare modo legati concessio imputatur: sic tamen, si mortis tempore in peculio id habuit: ceterum si post mortem, vel etiam si alius pro eo, dedit, quia non fuit ex his bonis, quae mortis tempore testator habuit, in eadem erunt causa, in qua sunt, quae a legatariis dantur.

37. IDEM (lib. 15. ad Legem Juliam & Papiam).

Illud generaliter meminisse oportebit, donationes mortis causa factas, legatis comparatas: quodcumque igitur in legatis juris est, id in mortis causa donationibus erit accipiendum. §. 1. Julianus ait, Si quis servum mortis causa sibi donatum vendiderit, & hoc vivo donatore fecerit: pretii conditionem donator habebit, si convaluisse, & hoc donator elegerit; alioquin & ipsum servum restituere compellitur.

38. MARCELLUS (lib. 1. ad Legem Juliam & Papiam).

Inter mortis causa donationem, & omnia, quae mortis causa quis ceperit, est earum rerum differentia. Nam mortis causa donatur, quo praesens praesenti dat: a mortis causa capi intelligitur & quod non cadit in speciem donationis: Etenim cum testamento quis suo Pamphilum servum suum liberum esse jussit, si mihi decem dederit: nihil mihi donasse videbitur: & tamen, si accepero a servo decem, mortis causa accepisse me convenit. † Idem accidit, quod quis sit heres institutus, si mihi decem dederit: nam accipiendo ab eo, qui heres institutus est, conditionis explendae ejus causa, mortis causa capio.

39. PAULUS (lib. 17. ad Plantium).

Si is, cui mortis causa servus donatus est, eum manumiserit: tenetur conditione in pretium servi; quoniam scit posse sibi condici, si convaluerit donator.

40. PAPINIANUS (lib. 29. Quaestionum).

Si mortis causa inter virum & uxorem donatio facta sit, morte secuta reducitur ad id tempus donatio, quo interposita fuisset.

41. IDEM (lib. 2. Responsum).

Quod statuliber uni ex heredibus de peculio dedit, ei, qui accepit, in Falcidia rationem venit: & in hereditatis petitione, item ex Trebelliano, restituitur. † Ex peculio autem videtur dari, quod statuliber donatum accepit & dedit & quod ab alio, nomine ipsius, eo praesente datur, prope est, ut ab ipso datum intelligatur.

41. IDEM lib. 13. Responsum.

Sei a, cum bonis suis, traditionibus factis, Titio cognato donationis causa cessisset, usufructum sibi recepit: & convenit, ut si Titius ante ipsam (vita) decessisset, proprietatem ad eam rediret, si postea superstitibus liberis Titii mortui fuisset, tunc ad eos bona pertinerent. Igitur si res singulas heredes Lucii Titii vindicent, doli non inutiliter opponetur exceptio: bonae fidei autem iudicio constituto, Quaerebatur, an mulier promittere debeat, se bona cum moreretur, filiis Titii restitutura. Incurrebat haesitatio non extorquendae donationis quae nondum in personam filiorum initium acceperat. Sed nunquid interposita cautione prior donatio, quae dominio translato pridem perfecta est, propter Legem in exordio datam retinetur, non secunda promittitur? utrum ergo certae conditionis donatio fuit, an quae mortis consilium (ac titulum) haberet? Sed denegari non potest, mortis causa factam videri: sequitur, ut soluta priore donatione, quoniam Seia Titio superstes fuit, sequens extorqueri videatur: muliere denique (postea) diem functa, liberi Titii si cautionem ex consensu mulieris acceperint, contributioni propter Falcidiam ex persona sua tenebuntur. §. 1. Cum pater in extremis vitae constitutus, emancipato filio quaedam sine ulla conditione redhibendi donasset, ac fratres & coheredes ejus bonis contribui donationes Falcidia causa, vellent: jus antiquum servandum esse respondi: non enim ad alia Constitutionem pertinere, quam quae Lege certa donarentur, & morte insecuta quodammodo bonis auferrentur spe retinendi perempta eum autem, qui absolute donaret, non tam mortis causa, quam morientem donare.

43. NERATIUS (lib. 1. Responsum).

Fulcinus: Inter virum & uxorem mortis causa donationem ita fieri, si donator iustissimum mortis metum habeat. Neratius: sufficere existimationem donantis hanc esse; ut moriturum se putet: quam iuste necne susceperit, non quaerendum: quod magis tuendum est.

44. PAULUS lib. 1. Manualium.

Si servo mortis causa donatum sit: videamus, cujus mors inspicere debeat, ut sit locus conditioni: domini, an ipsius servi? Sed magis ejus inspicienda est, cui donatum esset: sed tamen post mortem ante apertas tabulas testamenti manumissum haec donatio non sequitur.

LIBER QUADRAGESIMUS.

TIT. I.

DE MANUMISSIONIBUS.

I. ULPIANUS (lib. 6. ad Sabinum).

Placuit eum, qui calendis Januariis natus, post sextam noctis pridie calendas quasi annum vicelesimum compleverit, posse manumittere: non enim majori viginti annis permitti manumittere, sed minorem manumittere vetari: jam autem minor non est, qui diem supremum agit anni vicelesimi.

2. IDEM (lib. 17. ad Sabinum).

Si heres, deliberante legatario, servum legatum manumiserit, mox legatarius repudiaverit, manumissum liberum fore placet.

3. PAULUS (lib. 39. ad Edictum).

Servus pignori datus, etiam si debitor locuples sit, manumitti non potest.

4. ULPIANUS (lib. 6. Disputationum).

Is, qui suis nummis emitur, epistola Divorum fratrum ad Urbium Maximum in eam constitutionem redigitur, ut libertatem adipiscatur.

§. 1. Et primo quidem *nummis suis* non proprie videtur emptus dici, cum suos nummos servus habere non possit. Verum *conviventibus oculis* credendum est, suis nummis eum redemptum, cum non nummis ejus, qui eum redemit, comparatur. Proinde si ex peculio, quod ad venditorem pertinet, si ex adventitio lucro, si etiam amici beneficio, vel liberalitate, vel prorogante eo, vel repromittente, vel se delegante, vel in se recipiente debitum redemptus sit: credendum est, suis nummis eum redemptum: satis est enim, quod is, qui emptioni suum nomen accommodaverit, nihil de suo impendit.

§. 2. Si ab ignoto emptus sit, postea autem pretium suum obtulerit, dicendum erit, non esse audiendum: ab initio enim hoc agi debet, ut imaginaria fieret emptio; & per fidem contractus inter emptorem & servum agatur.

§. 3. Sive igitur non hoc ab initio esset actum, ut *suis nummis redimeretur*; si hoc actum, nummos servus non dedit: cessabit libertas.

§. 4. Unde queri poterit, si, cum hoc ab initio esset actum, emptor festinavit, & pretium numeravit: an postea ei satisfactio, servus Constitutione uti possit? Et puto, posse.

§. 5. Proinde & si ei nummos prerogavit emptor, cum ei paraverit, poterit ad libertatem pervenire.

§. 6. Sive autem exprimentur in contractu, (veluti in emptione) hoc, ut *manumittatur*; si non exprimatur: verius est libertatem competere.

§. 7. Ergo & si forte quis sic comparaverit suis nummis, ne eum *manumittat*: benigna est opinio dicentium, hunc ad libertatem pervenire: cum & nomen emptionis imaginarius iste emptor accommodet, & praeterea nihil ei absit.

§. 8. Nihil autem interest, a quo quis suis nummis ematur, a fisco, vel a civitati, vel a privato; cujusque sit sexus is, qui emit. † Sed & si minor sit viginti annis, qui vendidit: interveniet Constitutio. † Nec comparantis quidem aetas spectatur: nam & si pupillus emat, sequum est, eum fidem implere, cum sine damno ejus

hoc sit futurum. † Idem, & si servus est. §. 9.

In illis sane servis non intervenit Constitutio, qui in totum perducere ad libertatem non possunt: ut puta (si) exportandus, vel hac lege venierit: vel testamento hanc conditionem acceperat, ne unquam manumitteretur.

§. 10. Suis autem nummis redemptus, etsi totum pretium non numeravit, ex operis tamen ipsius accesserit aliquid, ut repleti pretium possit, vel si quid suo merito adquisierit: dicendum est libertatem competere.

§. 11. Quod si partem suis nummis redimeret, cum partem servi haberet, ad Constitutionem non pertinebit: non magis quam qui cum proprietatem haberet, usufructum redemit.

§. 12. Sed quid, cum fructuarius esset, & proprietatem redemit? in ea conditione est, ut ad Constitutionem pertineret.

§. 13. Sed (&) si duo servum redemerint, alter propriis nummis, alter (nummis) servi: dicendum erit, Constitutionem cessare: nisi forte is, qui propriis nummis redemit, manumittere fuerit paratus.

§. 14. Sed & si partem quis redemit, pars altera ex causa lucrativa accesserit: dicendum erit, Constitutionem locum habere.

5. MARCIANUS (lib. 2. Institutionum).

Si quis dicat, se suis nummis emptum, potest consistere cum domino suo, cujus in fidem confugit: & queri, quod ab eo non manumittatur: Romae quidem apud Praefectum Urbi, in Provinciis vero apud Praesides ea sacris Constitutionibus Divorum fratrum: sub ea tamen denunciatione, ut is servus, qui hoc intenderit, nec impleverit, in opus metalli detur; nisi forte dominus reddi eum sibi maluerit, utique non majorem ex ea causa poenam constituturus.

§. 1. Sed & si *rationibus redditis* liber esse iussus fuerit: arbiter in servum & dominum, id est, heredem, datur de rationibus excutiendis.

6. ALFENUS VARUS lib. 4. Digestorum.

Servus pecuniam ob libertatem pactus erat, & eam domino dederat: dominus, priusquam (eum) manumitteret, mortuus erat, testamentoque liberum esse jusserat, & ei peculium suum legaverat. Consulebat, quam pecuniam domino dedisset ob libertatem, an eam sibi heredes patroni reddere deberent, necne? Respondit, si eam pecuniam dominus, posteaquam accepisset, in suae pecuniae rationem habuisset, statim desisse ejus peculii esse: sed interea, dum eum manumitteret, acceptum servo retulisset, videri peculii fuisse, & debere heredes eam pecuniam manumisso reddere.

7. IDEM lib. 7. Digestorum.

Duo filii familias peculiares servos separatim uterque habebant: ex his alter servulum suum pecularem vivo patre manumisit: pater utrique testamento peculium praelegaverat. Queritur, servus iste utrum amborum, an ejus a quo manumissus erat, libertus esset? Respondit, si prius testamentum pater fecisset, quam filius eum liberum esse jussisset: unius esse libertum: ideo quod eum quoque in peculio legasse

videre.

videretur: sed si postea testamentum pater fecisset, non videri eam mentem ejus fuisse, ut eum, qui manumissus esset, legaret: eumque servum, quoniam praelegatus non esset, mortuo patre ambo- rum servum fuisse.

8. MARCIANUS lib. 13. Institutionum.

Qui poenae servi efficiuntur, indebitate manu- mittere non possunt: quia & ipsi servi sunt. §. 1. Sed nec rei capitalium criminum manumit- tere servos suos possunt, ut & Senatus censuit. §. 2. Divus quoque Pius Calpurnio rescripsit, libertate ab eo, qui jam Lege Cornelia damna- tus esset, vel cum futurum prospiceret, ut dam- naretur, servis datas non competere. §. 3. Sed ne quidem illos ad justam libertatem pervenire Divus Hadrianus rescripsit, qui ideo manumissi sunt, ut crimini subtraherentur.

9. PAULUS (lib. singul. Regularum).

Servus hac Lege venditus, *ne manumittatur*, vel testamento prohibitus manumitti, vel a Praefecto, vel a Praeside prohibitus ob aliquod delictum manumitti, ad libertatem perducere non potest.

10. IDEM Imperialium sententiarum in Cogni- tionibus prolatarum ex libris 6. (lib. 2).

Aelianus debitor fidei Evemeriam an- cillam ante annos multos emerat hac le- ge, *ut manumitteret*, eamque manumiserat: pro- curator, cum bona debitoris non sufficientia quaereret, etiam Evemeriae status quaestionem faciebat. Placuit non esse juri fiscali locum, quo omnia bona debitorum jure pignoris tenerentur: quia ea lege empta est, & si non manumittere- tur, ex Constitutione Divi Marci ad libertatem perveniret.

11. IDEM (lib. 64. ad Edictum).

Servum, qui sub conditione legatus est, inte- rim, heres manumittendo liberum non facit.

12. IDEM (lib. 50. ad Edictum).

Lege Favia prohibetur servus, qui plagium admisit, pro quo dominus poenam intulit, intra decem annos manumitti: in hoc ta- men non testamenti facti tempus, sed mortis in- tuebimur.

13. POMPONIUS (lib. 1. ex Plantio).

Servus furiosi ab adgnato curatore manu- mitti non potest, quia in administratione pa- trimonii manumissio non est. Si autem ex fidei- commissi causa deberet libertatem furiosus, du- bitationis tollendae causa, ab adgnato tradendum servum, ut ab eo, cui traditus esset, manumit- tatur, Octavianus ait.

14. PAULUS (lib. 16. ad Plantium).

Apod eum, cui par imperium est, manu- mittere non possumus. Sed Praetor apud Con- sulem manumittere potest. §. 1. Imperator cum servum manumittit, non vindictam imponit, sed cum voluit, fit liber is, qui manumittitur, ex Lege Angusti.

15. MARCELLUS lib. 23. Digestorum.

Mortis causa servum manumitti posse, non est dubitandum. Quod non ita tibi intel- ligendum est, ut ita liber esse jubeatur, ut si con- valuerit dominus, non fiat liber: sed, quemad-

modum si vindicta eum liberaret absolute, scili- cet quia moriturum se putet, mors ejus expecta- bitur: similiter & in hac specie in extremum tempus manumissoris vitae confertur libertas; durante scilicet propter mortis causae tacitam conditionem voluntate manumissoris quemadmo- dum cum rem ita tradiderit, ut moriente eo fie- ret accipientis, quae ita demum alienatur, si do- nator in eadem permanserit voluntate.

16. MODESTINUS (lib. 1. Regularum).

Si consentiente patre filius minor annis vi- ginti servum ejus manumiserit, patris faciet libertum: & vacat causae probatio ob patris con- sensum.

17. IDEM (lib. 6. Regularum).

Servi, quos filiusfamilias in castris quaesivit, non in patris familiae computabuntur: nec enim pater tales filii servos manumittere poterit.

18. GAIUS (lib. 12. ad Legem Juliam & Papiam).

Eum, qui venierit, venditor: & promissor, (&) quem promiserit, manumittere possunt.

19. PAPINIANUS lib. 30. Quaest.

Si quis ab alio nummos acceperit, ut servum suum manumittat, etiam ab invito libertas extorqueri potest; licet plerumque pecunia ejus numerata sit, maxime si frater vel pater natura- lis pecuniam dedit: videbitur enim similis ei, qui suis nummis redemptus est.

20. IDEM lib. 10. Responsorum.

Causam minor viginti annis, qui servum do- natum manumittendi gratia accepit, ex abun- danti probat, post D. Marci literas ad Aufidi- um Victorinum: etenim, si non manumiserit, ad libertatem servus perveniet. §. 1. Non idem in fideicommissaria libertate juris est, cujus cau- sam minor debet probare: nam libertas, nisi ita manumisso non competit. §. 2. Puellam ea lege vendidit: *ut post annum ab emptore manumitteretur*: quod si non manumississet, convenit, *ut ma- num injiceret*, aut *decem aureos emptor daret*: non servata fide, nihilominus liberam ex sententia Constitutionis fieri respondit: quoniam manus injectio plerumque auxilii ferendi causa inter- venit: itaque nec pecunia petetur: cum emol- lumentum Legis voluntatem venditoris secutum sit. §. 3. Tempore alienationis convenit, *ut homo libertatis causa traditus, post quintum an- num impletum manumitteretur*, & *ut certam mer- cedem interea mensuram praerberet*: conditionem libertati mercedes non facere, sed obsequio tem- porariae servitutis modum praestitutum esse respon- di: neque enim in omnibus libertatis causa tra- ditum comparari statulibero.

21. IDEM lib. 13. Responsorum.

Servum dotalem vir, qui solvendo est, con- stante matrimonio manumittere potest: si autem solvendo non est, licet alios creditores non habeat, libertas servi impeditur, ut constan- te matrimonio deberi dos intelligatur.

22. IDEM lib. 2. Definitionum.

Nepos ex filio voluntate avi, ut filius volun- tate patris potest manumittere, sed manu- missus, patris vel avi libertus est.

23. IDEM

23. IDEM lib. 15. Responsorum.

GAius Seius Pamphilam hac lege emit, ut intra annum manumitteretur: deinde intra annum Seius servus pronunciatus est: quæro, an ex lege venditionis, finito anno, Pamphila libertatem consecuta sit? Paulus respondit, cum ea conditione ancillam emptam, domino adquisitam, cum qua (conditione) venisse proponeretur.

24. HERMOGENIANUS lib. 1. Juris Epitomatorum.

Lege Junia Patronia * si dissonantes pares iudicium existant sententiæ, pro libertate pronunciari iustum. §. 1. Sed & si testes non dispari numero tam pro libertate, quam contra libertatem dixerint, pro libertate pronunciandum esse, sæpe constitutum est.

25. GAIUS lib. 1. de Manumissionibus.

Iuris ratio efficit, ut infantibus quoque competat libertas.

26. JAVOLENUS lib. 4. ex Poster. Labeonis.

Servum furiosum omni genere manumissum, ad libertatem perduciputari posse Labeo.

TIT. II.

DE MANUMISSIS VINDICTA.

1. POMPONIUS lib. 1. ad Sabinum.

Apod Prætores, eundemque tutorem posse pupillum ipso auctore manumittere constat.

2. ULPIANUS lib. 18. ad Sabinum.

Si minor sit annis viginti fructuarius, an consentire libertati possit? & puto, consentiendo posse ad libertatem perducere.

3. IDEM lib. 4. Disputationum.

Si heres servum legatum manumittat, mox repudiet legatarius: retro competit libertas. † Idemque est, & si duobus pure servus legetur, & post alterius manumissionem alter repudiaverit: nam & hic retro libertas competit.

4. JULIANUS lib. 42. Digestorum.

Si pater filio permiserit servum manumittere, & interim decesserit intestato, deinde filius ignorans patrem suum mortuum, libertatem imposuerit: libertas servo favore libertatis contingit, cum non appareat mutata esse domini voluntas. † Sin autem ignorante filio vetuisset pater per nuncium, & antequam filius certior fieret, servum manumississet: liber non sit: nam & filio manumittente servus ad libertatem perveniat, durare oportet patris voluntatem: nam si mutata fuerit, non erit verum volente patrefilium manumississe. §. 1. Quotiens dominus servum manumittat, quamvis existimet alienum esse eum; nihilominus verum est, voluntate domini servum manumissum: & ideo liber erit. Et ex contrario, si se Stichus non putaret manumittentis esse: nihilominus libertatem contingere.

* Plus enim in re est, quam in existimatione: & utroque casu verum est, Stichum voluntate domini manumissum esse. † Idemque iuris est, & si dominus & servus in eo errore essent, ut neque ille se dominum, nec hic se servum ejus putaret. §. 2. Minor viginti annis dominus nec communem quidem servum sine consilio recte manumittit. Paulus notat: Sed si pignori obligatum sibi minor viginti annis manumitti patia-

tur, recte manumittitur: quia non tam manumittere is, quam non impedire manumittentem intelligitur.

5. JULIANUS eodem libro.

AN apud se manumittere possit is, qui consilium præbeat, sæpe quaesitum est? Ego quum meminissem Javolenum præceptorem meum, & in Africa (&) in Syria servos suos manumississe, cum consilium præberet; exemplum ejus secutus, & in Prætura & Consulatu meo quosdam ex servis meis vindicta liberavi; & quibusdam Prætoribus consulentibus me idem suasse.

6. IDEM lib. 2. ad Urseium Ferocem.

Servus communis quin a minoribus viginti annis dominis possit apud Consilium manumitti, quamvis unus ex sociis causam adprobaverit, dubium non est.

7. GAIUS lib. 1. rerum Cotidianarum five Aureorum.

Non est omnino necesse pro tribunali manumittere: itaque plerumque in transitu servi manumitti solent, cum aut lavandi, aut gestandi, aut ludorum gratia prodierit Prætor, aut Proconsul, Legatusve Cæsaris.

8. ULPIANUS lib. 5. ad Edictum.

EGo, cum in villa cum Prætoresuissem, passus sum apud eum manumitti, et si lictoris præsentia non esset.

9. MARCIANUS lib. 13. Institutionum.

Iusta causa manumissionis est, si periculo vitæ infamiaeve dominum servus liberaverit. §. 1. Sciendum est, qualiscunque causa probata sit, & recepta, libertatem tribuere oportere: nam Divus Pius rescripsit, causas probatas revocari non oportere, (dum) ne alienum servum possit quis manumittere: nam causæ probationis contradicendum: non etiam causa jam probata retractanda est.

10. IDEM lib. 3. Regularum.

Surdi vel muti patris filius jussu ejus manumittere potest. † Furiosi vero filius non potest manumittere.

11. ULPIANUS lib. 6. de Officio Procons.

Si minor annis viginti manumittit, hujusmodi solent causæ manumissionis recipi, si filius, filiae, frater, sororve naturalis sit:

12. IDEM lib. 2. ad Leg. Æliam Sentiam.

Vel si sanguine eum contingit; (habetur enim ratio cognationis):

13. IDEM lib. de Officio Proconsulis.

Si collactaneus, si educator, si pædagogus ipsius, si nutrix, vel filius filiae cujus eorum vel alumnus, vel capsarius, id est, qui portat libros: vel si in hoc manumittatur, ut procurator sit, dummodo non minor annis decem & octo sit: præterea & illud exigitur, ut non utique unum servum habeat, qui manumittit. † Item si matrimonii causa virgo vel mulier manumittatur, exacto prius jurejurando, ut intra sex menses uxorem eam duci oporteat: ita enim Senatus censuit.

14. MARCIANUS lib. 4. Regularum.

Alumnos magis mulieribus conveniens est manumittere: sed & in viris receptum est,

M m m m

satis.

satisque est, permitti eum manumitti, in quo nutriendo propensorem animum fecerint. §. 1. Sunt qui putant, etiam fœminas posse *matrimonii causa* manumittere: sed ita, si forte conservus suus in hoc ei legatus est. † Et si spado velit matrimonii causa manumittere, potest. † Non idem (est) in castrato.

15. PAULUS (lib. 1. ad Legem Æliam Sentiam).

Etiam conditionis implendæ causa minori viginti annis manumittere permittendum est: veluti si quis ita heres institutus sit, (si) servum ad libertatem præduxerit. §. 1. Ex præterito tempore plures causæ esse possunt: veluti *quod dominum in prælio adjuvaverit, contra latrones tutus sit, quod ægrum sanaverit, quod insidias detexerit*: & longum est, si exequi voluerimus: quia multa merita incidere possunt, quibus honestum sit libertatem cum decreto præstare: quas æstimare debet is, apud quem de ea re agatur. §. 2. Plures vindicta pariter manumitti possunt, & sufficit præsentia servorum, ut vel plures manumitti possint. §. 3. Absens quoque causam probare per procuratorem poterit. §. 4. Si duo matrimonii causa manumittent, recipi causa non debet. §. 5. (Hi), qui in Italia vel alia Provincia domicilium habent, apud alterius Provinciæ Præsidem consilio adhibito manumittere possunt.

16. ULPIANUS (lib. 2. ad Legem Æliam Sentiam).

Illud in causis probandis meminisse iudices oportet, ut non *ex luxuria, sed ex affectu* descendentes causas probent: neque enim deliciis, sed justis affectionibus dedisse justam libertatem Legem Æliam Sentiam credendum. §. 1. Si quis minori viginti annis hac Lege servum dederit: aut pretio accepto, vel donationis causa, (ut) *eum liberum faciat*: potest ille causam *manumissionis illius iustus probare*, hoc ipsum allegans, legem datam: & perducere ad libertatem: ergo hic debet ostendere, hoc inter ipsos actum: ut proinde vel ex lege donationis, vel ex affectione ejus, qui dedit, res æstimetur.

17. PAULUS lib. 50. ad Edictum.

Apud Proconsulem, postquam urbem egressus est, vindicta manumittere possumus. §. 1. Sed & apud legatum ejus manumittere possumus.

18. IDEM (lib. 16. ad Plautium).

Apud filiumfamilias Magistratum manumitti potest, etiam si ipse filiusfamilias manumittere non potest. §. 1. Apud collegam suum Prætor manumittere non potest. §. 2. Filius quoque voluntate patris apud patrem manumittere poterit.

19. CELSUS (lib. 29. Digestorum).

Si minor annis apud Consilium matrimonii causa prægnantem manumiserit, eaque interim pepererit: in pendentem erit, servus an liber sit, quem ea peperit.

20. ULPIANUS (lib. 2. de Officio Consulis).

Si rogatus sit minor vigintiquinque annis manumittere per fideicommissum, incun-

ctanter debet ei permitti: nisi si proprium servum rogatus fuit manumittere: hic enim conferenda erit quantitas emolumenti, quæ ed eum pervenit ex iudicio ejus, qui rogavit, cum pretio eorum, quos rogatus est manumittere. §. 1. Sed & si hac lege ei servus fuerit donatus, ut manumittatur: permittendum erit manumittere: ne Constitutio D. Marci superveniens cunctationem Consulis dirimat. §. 2. Matrimonii causa manumittere si quis velit, & is sit, qui non indigne hujusmodi conditionis uxorem sortiturus sit: erit ei concedendum. §. 3. Mulieri quoque volenti suum filium naturalem, vel quem ex superscriptis manumittere, permittendum esse, Marcellus scribit. §. 4. Consul apud se potest manumittere, etiam si evenerit, ut minor annis viginti sit.

21. MODESTINUS (lib. 1. Pandectarum).

Apud Præfectum Ægypti possum servum manumittere ex Constitutione Divi Augusti.

22. PAULUS (lib. 12. Questionum).

Pater ex Provincia ad filium sciens Romæ agentem epistolam fecit; qua permisit ei, *quem vellet ex servis, quos in ministerio secum hic habebat, vindicta liberare*: postquam filius Stichum manumisit apud Prætorem, Quæro, an fecerit liberum? Respondi, Quare non hoc concessum credamus patri, ut permittere possit filio, *ex his, quos in ministerio haberet, manumittere*? solam enim electionem filio concessit: cæterum ipse manumittit.

23. HERMOGENIANUS lib. 1. Juris Epitomarum.

Manumissio per lictores hodie, domino tacente, expediri solet; & verba solemnia, licet non dicantur, ut dicta accipiuntur.

24. PAULUS lib. 2. ad Neratium.

Pupillus, qui infans non est, apud Consilium recte manumittit. Paulus: scilicet tutore auctore; ita tamen, ut peculium eum non sequatur.

25. GAIUS lib. 1. de Manumissionibus.

Si tutoris habendi causa pupillus manumittat, probationis esse causam Fufidius ait. Nerva filius contra sentit: quod verius est: namque per absurdum est in eligendo tutore firmum videri esse iudicium pupilli, ejus in omnibus rebus ut infirmum iudicium tutore auctore regitur.

TIT. III.

DE MANUMISSIONIBUS, QUÆ SERVIS AD UNIVERSITATEM PERTINENTIBUS IMPO-
NUNTUR.

1. ULPIANUS lib. 5. ad Sabinum.

Divus Marcus omnibus Collegiis, quibus cœuendi jus est, manumittendi potestatem dedit.

2. IDEM lib. 14. ad Sabinum.

Quare hi quoque legitimam hereditatem liberti vindicabunt.

3. PAPINIANUS lib. 14. Responsorum.

Servus civitatis, jure manumissus, non ademptum peculium retinet: ideoque debitor ei solvendo liberatur.

TIT.

TIT. IV.

DE MANUMISSIS TESTAMENTO.

1. ULPIANUS lib. 4. ad Sabinum.

Cum saepius datur servo libertas: placet eum favore valere, ex qua pervenit ad libertatem.

2. IDEM lib. 5. ad Sabinum.

Si quis ita heredem instituerit, *Titius heres esto. Si Titius heres non erit, Stichus heres esto, Stichus liber esto*: non esse Stichum liberum Aristo ait, Titio herede existente: mihi videtur posse dici liberum fore, quasi non utique alio gradu acceperit libertatem, sed dupliciter: quo iure utimur.

3. POMPONIUS lib. 1. ad Sabinum.

Nec militi minori annis viginti permittitur, posse testamento suo servum manumittere.

4. IDEM lib. 2. ad Sabinum.

Si quis ita scripserit: *Stichus liber esto, eique meus decem dato*: nulla dubitatio est, quin debeantur ei, etiam si eum paterfamilias vivus manumiserit. §. 1. Sed & si sic *Stichus liber esto, sive statim, sive post tempus, eique cum liber erit heres meus decem dato*: idem dicendum est. §. 2. Illud constabit, si libertate data sic fuerit legatum, *Eique, si eum vindicta liberavero, heres meus decem dato*: licet ex nimia subtilitate separatum est a testamento: attamen humanitatis intuitu valebit legatum, si vivus eum manumiserit.

5. IDEM (lib. 3. ad Sabinum).

In libertatibus levissima scriptura spectanda est: ut si plures sint, quæ manumisso faciliior sit, ea levissima intelligatur. Sed in fideicommissariis libertatibus novissima scriptura spectatur.

6. ULPIANUS (lib. 18. ad Sabinum).

Si fructuarium dominus proprietatis heredem scripserit, & servo sub conditione sit libertas data: quoniam interim sit heredis, confusione facta ususfructus: si extiterit conditio, perveniet ad libertatem.

7. IDEM (lib. 19. ad Sabinum).

Neratius scribit, ejus, cui libertas sic data est, *Si mihi nullus filius erit, cum moriar, Stichus liber esto*, impediri libertatem posthumo nato: sed dum speratur nasci, utrum in servitute remanere dicimus, an vero ex postfacto, respondemus retro liberum fuisse, nullo filio nato? quod magis arbitror probandum.

8. POMPONIUS (lib. 5. ad Sabinum).

Si ita sit scriptum: *Stichus, si rationes diligenter tractasse videbitur, liber esto*: diligentiam desiderandam, quæ domino, non quæ servo erit utilis, conjuncta fidei bonæ, & in reliquis quoque reddendis.

9. ULPIANUS (lib. 24. ad Sabinum.)

Si quis ita legatus sit, ut manumittatur; si manumissus non fuerit, liber esse jussus est, eique legetur: & libertatem competere, & legatum deberi, saepe responsum est. §. 1. Quod constitutum est, vetitum in testamento ad libertatem perducere, non posse manumitti: hoc ad eos pertinere puto, qui testatoris fuerunt vel heredis: servo enim alieno id irrogari non poterit.

10. PAULUS (lib. 4. ad Sabinum).

Si peculium prælegatum (est), & vicarius liber esse jussus sit, liberum eum esse constat: multum enim interest inter genus & speciem: speciem enim eximi de genere placet: quod est in peculio legato & vicario manumisso. §. 1. Si servus legatus, liber esse jussus est, liber est: sed si prius liber esse jussus, postea legatus sit, si quidem evidens voluntas si testatoris, quod ademit libertatem: cum placet hodie etiam libertatem adimi posse: legato eum cedere puto: quod si * in obscuro sit, tunc favorabilius respondetur, liberum fore.

11. POMPONIUS (lib. 7. ad Sabinum).

Si legato servo fideicommissa libertas relicta est: vel heres, vel legatarius eum cogitur manumittere. §. 1. *Si Stichus & Pamphilus decem dederit, liberi sunt*: potest alter quinque dando liber esse, quamvis alter non dederit. §. 2. Cum testamento servus liber esse jussus est: vel uno ex pluribus heredibus institutis adeunte hereditatem, statim liber est.

12. ULPIANUS (lib. 50. ad Edictum).

Si quis libertatem sub jurisjurandi conditione reliquerit, Edicto Prætoris locus non erit, ut jurisjurandi conditio remittatur: & merito: nam * si quis remiserit conditionem libertatis, ipsam libertatem impedit: dum competere aliter non potest, quam si paritum fuerit conditioni. §. 1. Proinde & si legatum quis cum libertate acceperit: non aliter legatum habebit, nisi conditioni jurisjurandi paruerit. §. 2. Sed si pure libertatem acceperit, legatum sub jurisjurandi conditione: putat Julianus lib. 31. Digestorum remitti ei conditionem jurisjurandi. §. 3. Idem puto dicendum, & si libertate quoque injecta conditio sit, sed testator eum vivus manumiserit: nam & hic conditio legati remittetur.

13. IDEM (lib. 5. Disputationum).

Si ita fuerit servis duobus libertas data, *Si insulam ædificaverint, vel si statuam posuerint*: dividi hæc conditio non poterit: solummodo illud habebit dubitationem, an altero faciente satisfactum voluntati videatur: ideoque ad libertatem perveniat? quod magis est: nisi aliud expressit testator: faciendo tamen: sibi conditionem implevit, alteri non: quinimo extinguuntur ei conditio: nec enim amplius parere conditioni potest, cum semel expleta sit. §. 1. Idem quæri potest, & si fabris duobus vel pictoribus, *Si membrum depinxissent, vel (si) fabricassent navem*, quid adscriptum sit: nam voluntatis erit quæstio, num alteri alterius facti conditionem junxerit? quæ res efficit, ut quoad alter cessat, alteri quoque, qui facere paratus est, conditio deficiat: quod si ex his quæ scripsit vel dixit, ostenditur contentus esse testator, vel alterum facere, res erit expedita: nam alter faciendo, aut & sibi & socio proderit aut sibi tantum: prout voluisse testatorem apparuerit. §. 2. Hæc quæstio & in eo tractatur, si quis libertatem dederit servis duobus, *si rationes reddiderint*. Julianus enim tractat, si alter reddere sit paratus alter non sit: an alter per alterum impediatur: & rectissime ait, si quidem separatim rationes gesserunt,

sufficere ad libertatem adipiscendam ei, qui suas rationes reddit: si vero simul, non alias, videtur alterum paruisse, nisi utriusque reliqua exsolverit. † In reliquis accipere debemus, ut & ipsa volumina rationum reddantur. §. 3. Sed & si ancilla cum filiis libera esse iussa sit: & si nullos habeat, erit libera: vel si habeat quidem, filii autem ejus ad libertatem pertinere non possint: idem erit dicendum: & si ipsa libera non esse possit, filii (tamen) ejus pervenient ad libertatem. Nam hæc * adjectio, cum filiis, non facit conditionem, nisi mihi proponas aliam sententiam testatoris fuisse: tunc enim pro conditione erunt hæc verba accipienda. Conditionem autem non facere, argumento est (&) Edictum Prætoris, quo ita cavetur, *Ventrem cum liberis in possessionem esse jubebo*: placet enim * & si nulli liberi sint, ventrem tamen ex Edicto in possessionem mittendum.

14. IDEM (lib. 8. Disputationum).

Cum servus pure liber scribitur, & heres sub conditione: placet deficiente conditione habere eum libertatem.

15. JULIANUS (lib. 32. Digestorum).

Stichum Sempronio do lego: si Sempronius Stichum intra annum non manumiserit, idem Stichus liber esto. Quæsitum est, quid juris sit? Respondit, hoc modo libertate data, Si Sempronius non manumiserit, Stichus liber esto: Sempronium, nisi manumiserit, nihil juris in Stichum habiturum: sed liberum eum futurum,

16 IDEM (lib. 36. Digestorum).

Si ita scriptum fuerit, Cum Titius annorum triginta erit, Stichus liber esto, eique heres meus fundum dato; & Titius, antequam ad annum trigessimum perveniret, decesserit: Stichus libertas competet, sed legatum non debebitur: nam favore libertatis receptum est, ut mortuo Titio tempus superesse videretur, quo impleto libertas contingeret: circa legatum defecisse conditio visa est.

17. IDEM lib. 42. Digestorum.

Libertas, quæ in ultimum vitæ tempus confertur (veluti, Stichus cum morietur, liber esto), nullius momenti existimanda est. §. 1. Hæc autem scriptura, Stichus, si Capitolium non ascenderit, liber esto, ita accipienda est, si, cum primum potuerit, Capitolium non ascenderit: isto enim modo perveniet Stichus ad libertatem, si facultate data ascendendi Capitolium abstinuerit. §. 2. Hæc scriptura testamenti, Pamphilus liber esto, ita ut filiis meis rationem reddat: an sub conditione libertas data videretur, quæsitum est? Respondi, pure quidem datam libertatem: & illam adjectionem, ita ut rationes reddat, conditionem libertati non injicere: tamen, quia manifesta voluntas testantis exprimeretur, cogendum eum ad rationes reddendas. §. 3. Post annos indistincte liber esse iussus, post biennium liber erit: idque & favor libertatis exigit, & verba patiuntur: nisi (si) aliud sensisse patremfamilias manifestissimis rationibus is, a quo libertas relicta est, probaverit.

18. IDEM lib. 2. ad Urseium Ferocem.

Qui duos heredes instituebat, post alterius mortem servum liberum esse iusserat: is, ex cuius morte libertas pendebat, vivo testatore decesserat: Sabinus respondit, liberum futurum. §. 1. Hæc conditio: cum morietur, liber esto: vitæ tempus complectitur: & ideo inutiles esse videtur: sed melius est, verba benignius interpretari, ut post mortem suam videatur testator ei libertatem reliquisse. §. 2. Sed multo magis hæc, Ad annum liber esto, (vel) ita accipi potest, Post annum, quam morietur, liber esto: & licet hoc modo accipiatur, Post annum, quam hoc testamentum factum erit, liber esto: si evenierit, ut intra annum testator decedat, inutilis non erit.

19. IDEM lib. 3. ad Urseium Ferocem.

Quidam heredem suum rogaverat, ut servum manumitteret: deinde, si heres eum non manumiserit, liberum esse iusserat, eique legaverat: heres eum manumisit: plerique existimant, hunc ex testamento libertatem consequi: secundum hoc, legatum quoque ei debetur.

20. AFRICANUS lib. 1. Quæstionum.

Servos legavit, & cavet ita: Rogo, si te promoverint, dignos eos libertate existimes. Prætoris hæc partes sunt, ut cogat libertatem præstari; nisi si quid tale hi servi admiserint, ut indigni sint, quo libertatem consequantur: non eam, ut talia officia ab his exigantur, pro quibus libertatem mereri debent. Arbitrium tamen ejus erit, qui rogatus sit, quo tempore quemque velit manumittere: ita ut si vivus non manumisisset, heres ejus statim libertatem præstare cogatur.

21. IDEM lib. 4. Quæstionum.

Stichus, immo Pamphilus, liber esto. Pamphilus liberum futurum respondit: quodammodo enim emendasse errorem suum testatorem. † Idemque juris fore, etiam si ita scriptum fuerit, Stichus liber esto, immo Pamphilus liber esto.

22. IDEM lib. 9. Quæstionum.

Qui filium impuberem heredem instituit, Stichum ratione argenti, quod sub cura ejus esset, reddita, liberum esse iusserat: is servus, parte argenti subtracta, cum tutore divisit, atque ita tutor ei parem rationem adscripsit: consultus, an Stichus liber esset? Respondit, non esse liberum. Nam quod alioquin placeat, si statuliber pecuniam dare iussus tutori det, vel per tutorem stet, quo minus conditioni pareatur, pervenire eum ad libertatem: ita accipiendum, ut bona fide, & citra fraudem statuliberi & tutoris id fiat: sicut & in alienationibus rerum pupillarum servatur. Itaque & si offerente statulibero pecuniam tutor in fraudem pupilli accipere nolit: non aliter libertatem contingere, quam si servus fraude careat: eademque & de curatore dicenda. † Item quæsitum est, rationem argenti reddere iussus, in quem modum intelligendus sit conditioni paruisse: id est, an si quædam vasa sine culpa ejus perierint, atque ita reliqua vasa heredi bona fide assignaverit, perveniat ad libertatem? Respondit, perventurum: nam sufficere, si ex æquo & bono rationem reddat: denique quam rationem bonus

bonus paterfamilias reciperet, ea heredi reddita impletam conditionem videri.

23. MARCIANUS lib. 1. Institutionum.

Testamento manumissus, ita demum fit liber, si testamentum valeat, & ex eo adita sit hereditas: vel si quis omnia causa testamenti ab intestato possideat hereditatem. §. 1. Testamento data libertas competit: pure quidem data, statim quam adita fuerit hereditas vel ab uno ex heredibus: si in diem autem libertas data est, vel sub conditione: tunc competit libertas, cum dies venerit, vel conditio extiterit.

24. GAIUS lib. 1. Rerum Cotidianarum, five Aureorum.

Nominatim videntur liberi esse iussi, qui vel ex artificio, vel officio, vel quolibet alio modo evidenter denotati essent: veluti *Dispensator meus, Cellarius meus, Cocus meus, Pampbili servi mei filius*.

25. ULPIANUS lib. 4. Regularum.

Testamento liber esse iussus, tum fit liber, cum adita fuerit hereditas qualibet ex parte: si modo ab eo gradu, quo liber esse iussus est, adita fuerit, & pure quis manumissus sit.

26. MARCIANUS lib. 1. Regularum.

Divus Pius & Divi fratres favorabiliter rescripserunt, Cum servo cum libertate substituto legatum erat, si heres non esset, non adscripta libertate: perinde haberi, atque si adscripta esset & libertas.

27. PAULUS (lib. 1. ad Legem Æliam Sentiam).

Qui potuerint apud Consilium manumittendo ad libertatem perducere, possunt etiam necessarium heredem facere, ut hæc ipsa necessitas probabilem faciat manumissionem.

28. IDEM (lib. sing. de Jure Codicillorum.)

Stichus si codicillis cum non vetuero libertum esse, liber esto: sic est, atque si diceret, *Stichus) si in Capitolium non ascendero, liber esto*: nam & heres sic institui potest.

28. SCÆVOLA lib. 23. Digestorum.

Uxorem prægnantem repudiaverat, & aliam duxerat: prior enixas filium exposuit: hic sublatus ab alio educatus est, nomine patris vocitatus: usque ad vitæ tempus patris, tam ab eo, quam a matre, an vivorum numero esset, ignorabatur: mortuo patre, testamentoque ejus, quo filius neque exheredatus, neque heres institutus sit, recitato, filius & a matre, & ab avia paterna agnitus, hereditatem patris ab intestato, quasi legitimus possidet: Quæsitum est, hi, qui testamento libertatem acceperunt, utrum liberi, an servi sint? Respondit, filium quidem nihil præjudicii passum fuisse, si pater eum ignoravit; & ideo, cum in potestate (&) ignorantis patris esset, testamentum non valere: servi autem manumissi si per quinquennium in libertate morati sunt, semel datam libertatem infirmari, contrarium studium favore libertatis est.

30. ULPIANUS lib. 19. ad Edictum.

Si servi, qui apud hostes sunt, liberi esse iussi sunt, ad libertatem perveniunt: quamvis

neque testamenti, neque mortis tempore, testantibus, sed hostium fuerint.

31. PAULUS (lib. 26. ad Edictum).

Cum ex pluribus eodem nomine servis unus liber iussus, non appareat qui sit, nullos liber est.

32. ULPIANUS lib. 65. ad Edictum.

Sciendum est, necessario herede existente, quamvis se abstineat, tamen libertates competere: si modo non in fraudem Legis Æliæ Sentiae datae fuerint.

33. PAULUS lib. 12. Quæstionum.

Libertas ad tempus dari non potest.

34. IDEM lib. 74. ad Edictum.

Ideoque si ita scriptum sit, *Stichus usque ad annos decem liber esto*: temporis adjectio supervacua est.

35. IDEM lib. 50. ad Edictum.

Servus existimabat iis posse servis dari testamento directam libertatem, qui utroque tempore, & quo testamentum fit, quo moritur, testatoris fuerint: quæ sententia vera est.

36. IDEM lib. 7. ad Plantium.

Servum testamento ita manumissi: *Si juraverit, se Cornelio filio meo decem operarum datum, liber esto*. Quæritur quid juris sit? & sciendum est, jurando servum conditionem implere: sed non teneri operarum nomine: quia, nisi post manumissionem juret, non obligatur.

37. IDEM lib. 9. ad Plantium.

Nominatim codicillis manumissus videtur servus, cujus nomen testamento continetur.

38. IDEM lib. 12. ad Plantium.

Libertas testamento servo ita dari potest, *cum per Leges licebit, liber esto*.

39. IDEM lib. 16. ad Plantium.

Stichus servus meus, si enim heres alienaverit, liber esto: inutiliter libertas datur: quia in id tempus confertur, quo alienus futurus sit: nec contrarium est, quod statuliber, etiam si venerit, ex testamento libertatem consequitur: COEPE * utiliter libertas data, facto heredis non perimitur. Aut quid in legato eo modo dato dicemus? diversum enim nulla ratione dicetur: nem inter libertatem & legatum, quantum ad hanc causam, nihil distat. Igitur, nec si directo dabitur libertas, *Si heredis mei esse desierit, liber esto*: quia nullum casum utilem habet.

40. POMPONIUS lib. 5. ex Plantio.

Iulianus ait, cum idem homo, & per fideicommissum detur alicui, & liber esse jubeatur, heredem libertatem præstare debere: non enim cogetur (inquit) ex causa fideicommissi æstimationem sufficere, cum debitam libertatem reddiderit. §. 1. Sed & cum sub conditione servo libertas per fideicommissum detur, & ipse præsentie die daretur, non aliter tradere eum cogetur, quam ut caveatur, existente conditione libertati eum restitutum iri: nam in omnibus fere causis fideicommissas libertates pro directo datis habendas. Sed Ofilius agebat, si adimendi legati causa fideicommissam libertatem testator dedisset, ea vera esse: si vero onerari heredem a testatore legatarius ostenderit, æstimationem nihilominus legatario præstandam.

MMMM 3

41. IDEM

41. IDEM (lib. 7. ex Plautio.)

Si ita fuerit libertas relicta, *Stichus servus meus* anno duodecimo, postquam ego mortuus ero, liber esto: verisimile est, principio duodecimi anni eum liberum esse: nam hoc mortuum sensisse: & in hoc sermones, duodecimo anno & post duodecim annos, multum interest: & ita loqui solemus, duodecimus annus est, cum quantum libet ex duodecimo anno venisset, aut præterisset: & qui duodecimo anno liber esse iubetur, omnibus anni diebus liber esse iustus est. §. 1. Sed si ita sit scriptum in testamento, *Stichus servus meus heredi meo mille nummos anno, biennio, triennio, postquam ego mortuus ero, si solverit, satisve fecerit, liber esto*: non potest is servus, nisi triennio præterito, liber esse, nisi præsentem eam pecuniam solvat, aut satisfaciat: compensanda etenim est heredi libertatis celeritas præmaturæ pecuniarum solutioni. §. 2. Labeo scribit, si sic libertas relicta sit, *Stichus intra annum (post) quam mortuus ero, liber esto*, statim eum liberum esse: nam & si ita sit, si intra annum decimum heredi meo dederit, liber esto: statim solvendo eo liberum esse sine mora futurum.

42. MARCELLUS lib. 16. Digestorum.

Si quis ita scripserit, *illum illius libertum esse volo*: & servus libertatem petere potest: & ille, ut habeat libertum.

43. MODESTINUS lib. singulari de Manumissionibus.

Libertates directæ & testamento, & codicillis testamento confirmatis recte dantur: fideicommissæ, & ab intestato, & codicillis non confirmatis relinqui possunt.

44. IDEM lib. 10. Responsorum.

Mævia decedens servis suis, nomine Sacco, & Eutychiæ & Hirenæ: sub conditione libertatem reliquit his verbis: *Saccus servus meus, & Eutychia & Hirenæ ancillæ meæ, omnes sub hac conditione liberi sunt, ut monumento meo alternis mensibus lucernam accendant: & solennia mortis peragant*. Quæro, cum adsiduo monumento Mæviæ Saccus, & Eutychia & Hirenæ non adsint, an liberi esse possunt? Modestinus respondit, neque contextum verborum totius scripturæ, neque mentem testatricis eam esse, ut libertas sub conditione suspensa sit, cum liberos eos monumento adesse voluit: officio tamen iudicis eos esse compellendos, testatricis iussioni parere.

45. IDEM lib. 2. Pandectarum.

Quod vulgo dicitur, *sub pluribus conditionibus data libertate levissimam conditionem spectandam esse*: ita verum est, si separatim conditiones sint datæ: quod si conjunctim datæ sunt, nisi omnibus paruerit, liber non erit.

46. POMPONIUS lib. 7. ex Variis Lectionibus.

Arsto Neratio Appiano rescripsit, testamento liber esse iustus, cum annorum triginta esset, antequam ad eam ætatem perveniret, (si) in metallum damnatus sit, ac postea revocetur: sine dubitatione cum libertate legatum ad eum pertinere; neque metallorum poena jus ejus mutari.

Nec aliud, si heres esset sub conditione institutus: futurum enim eum etiam necessarium.

47. PAPINIANUS lib. 6. Quæstionum.

Cum ex falsis codicillis per errorem libertas, licet non debita, præstita tamen ab herede fuisset: viginti solidos a singulis hominibus inferendos esse heredi, Princeps constituit. §. 1. Sed & si conditionis implendæ gratia servum institutus manumiserit, ac postea filius de inofficioso agendo tenuerit, vel testamentum falsum fuerit pronunciatum: consequens erit, idem in hac specie fieri, quod in falsis codicillis constitutum est.

48. IDEM lib. 10. Quæstionum.

Si socius testamento libertatem ita dederit, *Pamphilus si eum socius manumiserit, liber esto*: Servius respondit, socio manumittente, communem fieri libertum familiæ atque manumissoris. Neque enim novum aut incognitum est, vario jure communi mancipio libertatem obtingere.

49. IDEM lib. 6. Responsorum.

Testamento militis ita munumissam, *Samiam in libertate esse jussi*, directam libertatem jure militiæ cepisse placuit.

50. IDEM lib. 9. Responsorum.

Quod D. Marco pro libertatibus conservandis placuit, locum habet irrito testamento facto, si bona ventura sint: alioquin vacantibus fisco vindicatis, non habere constitutionem locum, aperte cavetur. §. 1. Servos autem testamento manumissos, ut bona suscipiant, jure cautionem idoneam offerre, non minus quam ceteros defuncti libertos, aut extrarios, declaravit. Quod beneficium minoribus annis heredibus scriptis auxilium bonis præstitutum more solito desiderantibus non auferetur.

51. IDEM lib. 14. Responsorum.

Testamento centurio, servos suos venire prohibuit, ac petit, prout quisque meruisset, eos manumitti: libertates utiliter datas, respondit: cum, si nemo servorum offenderit, omnes ad libertatem pervenire possunt: quibusdam per offensam exclusis, residui in libertatem perveniunt. §. 1. Cum ita testamento adscriptum esset: *Servi, qui sine offensa fuerunt, liberi sunt*: conditionem adscriptam videri placuit: cujus interpretationem talem faciendam, ut de his in libertate danda cogitasse non videatur, quos poenacoërcuit, aut ab honore ministrandi, vel ad ministrandæ rei negotio removir.

52. PAULUS lib. 12. Quæstionum.

Imperatores (Missenio) Frontoni: Testamento militis his verbis adscripta libertate, *Stephanum servum meum liberum esse volo vel jubeo*: adita hereditate, libertas competit: & ideo et, quæ postea adjecta sunt, *Sic tamen ut cum herede meo sit, quoadusque juvenis sit*: quod si noluerit, aut contempserit, jure servitutis teneatur: ad revocandam libertatem, quæ competit, non sunt efficacia. † Idem & in paganorum testamentis observatur.

53. IDEM lib. 15. Responsorum.

Lucius Titius servo libertatem dedit, si rati-
nem actus sui ex fide dedisset Gaius Scio filio suo:
cum

cum annos pubertatis egressus fuisset Cajus Seius, a curatoribus ejusdem conventus servus, etiam apud judicem omnibus satisfecit: exacta cautione a curatoribus, pronunciatum est, liberum eum esse: nunc Gaius Seius filius testatoris negat: curatoribus suis recte pecuniam inlatam: Quæro, an jure soluta sit quantitas? Paulus respondit: curatoribus quidem adolescentis reliquam rationem, ut conditio testamento adscripta impleatur, non jure exsolutam videri: sed, si, præsentem adolescentem, pecunia illata est, vel in rationibus ejus relata, impletam conditionem videri, ac si ipsi soluta fuisset.

54. SCÆVOLA lib. 4. Responsorum.

Qui habebat servum Cratistum, testamento ita cavit, *Servus meus Cratistus liber esto*. Quæro, an servus Cratistus ad libertatem pervenire possit, cum testator servum Cratinum non habebat, sed hunc solum Cratistum? Respondit, nihil obesse, quod in syllaba errasset. §. 1. Scripti testamento heredes, ante aditam hereditatem pacti sunt cum creditoribus, ut parte dimidia contenti essent: & ita decreto a Præatore interposito hereditatem adierunt: Quæro, an libertates in eo testamento datæ competierunt? Respondit, si testator fraudandi consilium non habuisset, competere libertates.

55. MÆCIANUS lib. 2. Fideicommissorum.

Libertate sub conditione data, huc jam decursum est: ut si per statuliberum non stet, quominus conditioni pareat: quamvis ne per heredem quidem stet: tamen ad libertatem perveniat. Quod credo responderi oportere, & si per fideicommissum utique hereditariis servis libertas data fuerit. §. 1. Non absurde & de heredis servis idem dicetur. §. 2. De his autem, quos redimendos habebit, non jussu dubitamus: si quidem eo casu iniquum erit, heredem perinde compelli debere redimere eos, atque si conditio impleta esset: quod forte dominus prohiberet conditioni parere, ut & pretium perciperet & in conditionem non rogaret.

56. PAULUS lib. 1. Fideicommissorum.

Si quis servo testamento dederit libertatem & directo, & per fideicommissum: in potestate servi est, utrum velit ex directo, an (ex) fideicommisso ad libertatem pervenire: & ita Marcus Imperator rescripsit.

57. GAIUS lib. 3. de Manumissionibus.

Si locuples egenti heres extiterit, videamus, an ea res testamento datis libertatibus proficiat, ut creditores fraudari (non) videantur? Et sane sunt quidam, qui cum heres locuples existeret, tale esse crediderunt, quale si ipse testator adauctis postea facultatibus decessisset: sed mihi traditum est, hoc jure nos uti: ut ad rem non pertineat, locuples, an egens heres extiterat; sed quarum facultatum testator decesserit. Quam sententiam Julianus adeo sequitur, ut existimet, ne eum quidem libertatem consecuturum, quem is, qui solvendo non esset, ita liberum esse jussisset, *Cum es alienum solutum erit, Stichus liber esto*: sed non hoc est consequens Sabini & Cassii sententia,

quam & ipse sequi videtur: qui existimat, consilium quemque manumittentis spectare debere: nam qui sub ea conditione servum suum liberum esse jubet, adeo sine fraudis consilio liberum esse jubet, ut apertissime curare videatur, ne creditores sui frauderentur.

58. MÆCIANUS lib. 3. Fideicommissorum.

Verum est, eum, qui liber esse jussus esset, alienatum a testatore, si ante aditam ejus hereditatem rursus hereditarius fieret, mox adiretur hereditas, ad libertatem pervenire.

59. SCÆVOLA lib. 23. Digestorum.

Tertia servis quibusdam & ancillis nominatim directas libertates dedit: deinde ita scripsit, *Et pedissequas omnes, quarum nomina in rationibus meis scripta sunt, liberas esse volo*. Quæsitum est, an Eutychia, quæ testamenti facti tempore inter pedissequas libertatem acceperat, mortis autem tempore inveniatur auctori in contubernio tradita, ex generali capite pedissequarum libertatem consequi posset? Respondit, nihil impediri libertatem pedissequæ, quod mortis demum tempore pedissequa esse desit. §. 1. Puram & directam domini sui testamento libertatem Stichus acceperat, (&) ex hereditate multa per fraudem amovisse dicitur. Quæsitum est, an non ante in libertatem proclamare debeat, quam ea, quæ ex hereditate amovisse probari poterit, heredibus restitueret? Respondit, Secundum ea, quæ proponerentur, eum de quo quæreretur, liberum esse. Claudius videtur absolvisse & id de quo quæritur, nam heredibus satis consultum est Edicto de furtis. §. 2. Lucius Titius testamento suo ita cavit, *Onesiphore, nisi diligenter rationem excusseris, liber ne esto*. Quæro, an Onesiphorus ex his verbis libertatem sibi vindicare possit? Respondit, verbis quæ proponerentur, libertatem adimmi potius, quam dari.

60. IDEM lib. 24. Digestorum.

Testamento ita cavit, *Εὐδὼν βέλομαι δαδῆναι νομίσματα χίλια, ἐπὶ ὑφ' ὧν γεννηθῆναι, μετὰ τὴν τὸ μητέρα αὐτῆς γενέσθαι εὐεργεσίαν*. Id est, *Volo, ut Eudoni dentur mille solidi, eo quod primo sit genitus, posteaquam mater ejus ad libertatem pervenit*. Quæro, an si Eudo non probet se post manumissionem matris suæ natum, possit his verbis testamenti libertatem consequi? Respondit, non oportere ejusmodi consultationem præjudicium parare.

61. POMPONIUS lib. 11. Epistolarum.

Scio quosdam efficere volentes, ne servi (sui) unquam ad libertatem perveniant, hætenus scribere solitos, *Stichus, cum moreretur, liber esto*. Sed & Julianus ait, libertatem, quæ in ultimum vitæ tempus conferatur, nullius momenti esse: cum testator impediendæ magis, quam dandæ libertatis gratia ita scripsisse intelligitur. Et ideo etiam si ita sit scriptum, *Stichus, si in Capitolium non ascenderit, liber esto*: nullius momenti (hoc) esse, si apparet in ultimæ vitæ tempus conferri libertatem testatorem voluisse: nec Mucianæ cautioni locum esse. §. 1. Et si ita in testamento scriptum fuerit: *Stichus, si Capnam ierit, liber esto*: aliter liberum non esse quam si Capnam

Capnam ierit. §. 2. Hoc amplius Octavennus aiebat: si quis in testamento sub qualibet conditione libertate servo data ita scripserit, *Ante conditionem nolo eum ab herede liberum fieri*: nihil valere hanc adjectionem.

TIT. V.

DE FIDEICOMMISSARIIS LIBERTATIBUS.

1. ULPIANUS lib. 14. ad Edictum.

Si quidam ex his, qui fideicommissam libertatem debeant, praesentes sint, alii ex justa causa absint, alii latitent: proinde is, cui fideicommissaria libertas relicta est, liber erit, atque si soli qui adessent, & qui ex justa causa abessent, rogati essent: pars ergo latitantis his proficit.

2. IDEM lib. 60. ad Edictum.

Si quis intestatus decedens, codicillis dedit libertates, neque adita sit ab intestato hereditas, favor Constitutionis Divi Marci debet locum habere, & hoc casu: quæ jubet libertatem competere servo, & bona ei addici, si idonee creditoribus caverit de solido, quod cuique debetur, solvendo.

3. IDEM lib. 65. ad Edictum.

In quem etiam utiles actiones plerumque creditoribus competunt.

4. IDEM lib. 60. ad Edictum.

Ergo, quamdiu incertum sit, utrum existat successor, an non, cessabit Constitutio: cum certum esse coeperit, tunc erit Constitutioni locus. §. 1. Si is qui in integrum restitui potest, abstinerit se hereditate: an quamdiu potest in integrum restitui, existimamus Constitutionem cessare: quia non est certum ab intestato neminem successorem existare? Est tamen verius admittendam Constitutionem. §. 2. Quid ergo, si post adjectionem libertatum conservandarum causa factam, in integrum sit restitutus? Utique non erit dicendum, revocari libertates, quæ semel competierunt. §. 3. Illud videamus, utrum praesentes esse debent, qui libertatem acceperunt, an vero non? Et cum invitis illis possint bona propter libertatem addici, utique etiam absentibus. §. 4. Quid ergo, si quidam praesentes sint, quidam absentes? videamus, an etiam absentibus competat libertas? Et potest dici, exemplo aditæ hereditatis competere libertatem, etiam absentibus. §. 5. Si ex die data sit libertas, an dies expectandus sit? & puto expectandum: ante ergo non addicentur. † Quid deinde, si sub conditione data sit libertas? Et si quidem aliqua pure, aliqua sub conditione, utique addici statim possunt. Si omnes sub conditione, quid consequens erit dicere? utrum expectandum, ut conditio existat: an vero statim addicimus, tunc demum competitura libertate, si exstiterit conditio? quod magis erit probandum. † Addictis itaque bonis, *directæ libertates pure datae, statim competunt: ex die, cum dies venerit: conditionales, cum conditio exstiterit.* † Nec erit ab re existimare, etiam pendente conditione libertatum, licet omnes sub conditione datae sint, Constitutionem locum habere. Ubi enim libertatis spes est, ibi dicendum est, vel modica data occasione,

quod sine damno creditorum futurum est, adjectionem admittendam. §. 6. Si sub conditione dandorum decem libertas data sit: siue heredi dare iussus sit, qui libertatem accepit, siue non sit dictum, cui: an dando ei, cui bona addicenda sunt, perveniat ad libertatem, quæri potest? Et magis est ut ei dare debeat, cui bona addicta sunt: quasi translata conditio videatur; certe si alii, quam heredi, dare iussus sit, ipsi, cui iussus est, dabit. §. 7. Si qui fideicommissam libertatem acceperunt, non statim, ubi addicta bona sunt, liberi sunt, sed fideicommissam libertatem possunt consequi: hoc est, manumittendi sunt ab eo, cui addicta bona sunt. §. 8. Addici ita demum bona voluit, *Si idonee creditoribus cautum fuerit de solido, quod cuique debetur.* Ergo cavendum est idonee. Quid est idonee? satisfactio utique, aut pignorum datis. Sed si ei fides habita fuerit promittenti sine satisfactione, idonee cautum videbitur. §. 9. Creditoribus caveri quemadmodum debet? Utrum singulis, an vero omnium nomine uni ab ipsis creato? Et oportet, officio iudicis constitui, convenire creditores, unumque creare, cui caveatur omnium nomine. §. 10. Illud videndum: ante caveri debet creditoribus, & sic addici bona; an vero sub conditione hæc sunt addicenda, *si fuerit cautum*? Et puto, sic comprehendendum decreto, si omnia ex Constitutione Divi Marci facta sint. §. 11. *De solido* utique sic accipiemus, de sorte & ulnis debitis. §. 12. Hi, qui ad libertatem pervenerunt, quorum liberi fiant, Constitutio ostendit: ut qui directam libertatem, *ordini* erunt liberi: nisi forte is, qui addici sibi bona desiderat, ita velit addici, ut etiam hi, qui directam libertatem acceperunt, ipsius liberi fiant. §. 13. Qui autem volunt ipsius liberi fieri, utrum manumittendi sint ab eo, an vero ipsa adjectione hoc comprehendendum, hac conditione sibi addici bona, *ut hi etiam, qui directam libertatem acceperunt, ipsius fiant liberi?* Et puto, hoc esse probandum, ut ipsa adjectione hoc comprehendatur: idque verba quoque Constitutionis admittunt. §. 14. Cum autem servus libertatem nactus est, utique etiam tutelam ejus habebit (is) cui bona addicta sunt. §. 15. Si alienos servos rogaverat heredem manumittere, utrum dicimus Constitutionem locum habere: An vero cessabit Constitutio? Magisque est: ut locus sit Constitutioni: addictis enim bonis redimere & præstare libertatem cogitur a Prætoribus. §. 16. Si non heres, sed legatarius rogatus fuerit manumittere: nunquid cesset Constitutio, quod legatis non debitis nec libertates possunt deberi? Magisque est, ut idem favor sit: omnibus enim generaliter voluit libertatem præstare, quibus competere, si hereditas adita fuisset. §. 17. Eadem Constitutio prospexit, ut si fiscus bona admiserit, æque libertates competant. Ergo siue jacent bona fisco spernente, siue agnoverit, Constitutio locum habet. Ceterum si alia ratione agnoscat, apparet, cessare debere Constitutionem. Quare & si *caducis legionis* bona delata sint, idem erit probandum. §. 18. Item si minor 20 annis dedit libertatem, dicemus,

mus, non competere, nisi (si) fideicommissam: hæc enim competeret, si modo potuit causam probare minor 20 annis; si vivus manumitteret. §. 19. Si in fraudem creditorum libertas data sit ab eo, qui mortis tempore solvendo non est, an competat? Et si quidem fiscus bona non agnovit, forte competet libertas: quia solidum creditoribus offertur. Atquin, si adita hereditas fuisset, non competeret: certe si fiscus agnovit hereditatem, facilius probabitur, cessare libertatem: nisi (si) quis verba Constitutionis secutus, dixerit, ipsum sibi imputare debere, qui addici sibi hac conditione bona voluit, ut libertates competant: si quis autem exemplum aditæ hereditatis fuerit secutus, directæ libertates non competent, si consilium & eventus fuerit fraudandorum creditorum; nec fideicommissæ præstabuntur, si eventu fraudentur creditores. §. 20. Si bona fuerint a fisco non agnita, eaque addicta libertatis conservandæ gratia, an possit fiscus postea agnoscere? Et magis est ne possit: Plane, si non certioratis Præfectis ærario, bona fuerint libertatis conservandæ causa addicta, videndum est, an Constitutioni locus sit? Et si quidem talia fuerint, ut agnosci deberent, addictio cessat: si vero non fuerint, additioni locus est. §. 21. Is autem, cui bona addicta sunt, bonorum possessori assimilari debet, & secundum hoc & jura sepulcrorum poterit habere. §. 22. Item videamus, an conveniunt a creditoribus possit hereditariis actionibus: an vero non nisi ex cautione, quam interposuit? Magisque est, ut non aliter conveniatur, quam ex ea cautione, quam interposuit. §. 23. Si duobus pluribusve addicta fuerint bona, & communem rem, & communes liberos habebant, & secum familiæ eriscundæ iudicio experientur.

5. PAULUS lib. 57. ad Edictum.

IN fideicommissariis libertatibus si absente herede Prætor pronunciaffet libertatem deberi: est & liber, & defuncti libertus, si & servus ejus fuit; aut heredis, si servus heredis sit: imo & si sine successore heres decesserit, conservandam esse libertatem, Senatus Hadriani temporibus censuit.

6. IDEM lib. 60. ad Edictum.

DECem legata sunt, & rogatus est legatarius *Stichum emere & manumittere*: Falcidia intervenit, & minoris emi servus non potest: quidam putant, dodrantem accipere (debere) legatarium, nec emere compellendum. Idem putant, etiam si suum servum rogatus sit manumittere, & dodrantem ex legato acceperit: non esse compellendum manumittere. † Videamus, ne utique in hac specie aliud dicendum sit. Sed in superiore, sunt, qui putant cogendum legatarium redimere servum, & se oneri subjecisse, dum accipit vel dodrantem: sed si paratus sit retro restituere, quod acceperit, an audiendus sit, videndum? sed cogendus heres tota decem præstare, perinde atque si adjecisset testator, ut integra præstentur.

7. ULPIANUS lib. 63. ad Edictum.

SI cui legata sint centum ita, *ut servum alienum redimat & manumittat, & bonis heredis*

venditis, partem, non totum persequatur: non alias debet consequi legatum, quam si caverit, se manumissurum: sed hoc tunc denum, si largiatur portio, quam accepit, ad servi pretium, paratusque sit dominus tanti (eum) vendere: alioquin exceptione doli debet legatarius repelli.

8. POMPONIUS lib. 7. ex Plautio.

EUM, cui mille nummi legati fuissent, si rogatus fuisset *viginti servum manumittere*, non cogi fideicommissam libertatem præstare, si legatum non caperet, constat.

9. MARCELLUS lib. 15. Digestorum.

CUM fidei heredis commisit, *ne servus alienam servitutem patiatur*: experiri potest confestim, ut fuerit alienatus, petere libertatem: sed ubi alienatio non est voluntaria, sed necessitas alienandi ex causa testatoris pendeat: prope est, ut nondum debeat præstari fideicommissum: quod potest videri defunctus nihil sensit de hujusmodi casu alienationis.

10. IDEM lib. 16. Digestorum.

QUIDAM in testamento scripserat, *Illum & illum servos meos venire nolo*; si ideo eos noluit venundari, ut si veneant, ad libertatem perveniant, præstanda erit libertas: nam & illi videtur libertas relicta, de quo ita scriptum est, *Nolo alii, quam tibi, serviat*. Secundum hæc igitur, (si) quoquomodo vendere tentaverit servum, confestim peti poterit libertas: nec, quominus præstet libertatem, proderit heredi, si eum redemerit: quia semel extitit conditio. §. 1. Is, cui libertas debebatur, venit: si vult ab herede manumitti, non erit interveniendum ei, cui heres præsens erit, emptor latitavit: quoniam poterat uti Senatusconsulto, ut quasi ex testamento ad libertatem perveniat. §. 2. Is, cui ex fideicommissio libertas debebatur, ab eo, qui solvendo non erat, passus est se bonæ fidei emptori tradi: existimas in manumissum constituendam actionem exemplo ejus, qui liberi hominis emptorem simulata servitute decepit. Ego quoque adducor, ut putem recte adversus venditos actionem competere: & magis similem videri statulibero, qui pridie quam ex testamento ad libertatem perveniret, idem fieri passus est.

11. MODESTINUS lib. 1. Differentiarum.

EX causa fideicommissi servo libertatem dare sine tutoris auctoritate pupillus non potest.

12. IDEM lib. singul. de Manumissionibus.

IMperator Antoninus, cum Firmus Titiano Tragedos tres legasset, & adjecisset, *Quos tibi commendo, ne cui alii serviant*: publicatis bonis Titiani, rescripsit, debere eos publice manumitti. §. 1. Et legatarius non minus quam heres rogari potest servum manumittere: & si ante manumissionem decesserit, successores ejus debent manumittere. §. 2. Divus Antoninus & Pertinax rescripserunt, hereditate fisco vindicata, quoniam tacite quis rogatus erat ei, qui capere non poterat, restituere hereditatem: & directo, & per fideicommissum datas libertates deberi.

13. IDEM lib. 9. Regularum.

SI pragnans ancilla moram non studio manumissoris, sed fortuito patiat, ne manumitteretur, liberum quidem non pariet: sed cogetur qui manumittere debuit, natum matri tradere, ut per eam perveniat ad libertatem.

14. IDEM lib. 10. Responsorum.

Lucius Titius testamento facto Seiam uxorem suam, item Titiam filiam communem, æquis portionibus scripsit heredes: item alio capite, *Erotem servum meum, qui & Psyllus vocatur, liberum esse volo, si uxori meæ placeat*: cum itaque Seia uxor Lucii Titii abstinerit ab eadem hereditate, & ex substitutione portio ejus ad Titiam filiam pervenerit, Quæro, an Eroti, qui & Psyllus vocatur, ex his verbis supradictis libertas competit? Modestinus: Eroti, quod uxor testatoris hereditate se abstinuit, non obesse respondit. † Item quæro, an Seia uxor quæ se hereditate abstinuit, petenti Eroti libertatem juste contradicere possit? Modestinus respondit, Seia dissensum nullius esse momenti.

15. IDEM lib. 3. Pandectarum.

SI quis ex causa fideicommissi manumissurus est, nullo modo deteriore ejus servi conditionem facere potest: ideoque nec vendere eum interdum alii potest, ut ab eo, cui traditus est, manumittatur: & si tradiderit, redimere illum cogitur & manumittere: interest enim nonnunquam, a senepotius manumitti, quam a juvene.

16. LICINNIUS RUFINUS lib. 5.

Regularum.

Libertates etiam per fideicommissum dari possunt, & quidem largius, quam directo: nam non tantum propriis, (sed &) alienis servis per fideicommissum libertas dari potest; ita tamen, ut vulgaribus verbis, & quibus evidenter voluntas testatoris exprimi possit.

17. Ex libro 21. Digestorum Scævola

Clandius.

Cum tibi visum fuerit manumittere: utiliter datur fideicommissa libertas.

18. SCÆVOLA lib. 23. Digestorum.

Testamento ita cavit: *Pamphilus, si bene se gesserit rationibus meis, liber esto*. Quæsitum est, cum manente eodem testamento post aliquot annos decesserit, nec (ullæ) querelæ locus de Pamphilo circa rationes patroni sit, an ex testamento libertatem sit consecutus? Respondit, nihil proponi, cum non sit consecutus.

19. IDEM lib. 24. Digestorum.

Herede instituto marito, per fideicommissum libertatem servis dedit, in quibus & Sticho actori mariti. Quæsitum est, cum absente domino isti Præsidi Provincie adierint, ut libertas sibi præstaretur, quasi ex justa causa heres abesset, & Præsides Provincie pronunciaverint libertatem deberi: an agi cum Sticho possit ut rationem actus a se administrati reddere compellatur? Respondit non posse. §. 1. Uxori dotem, & alias res plures legavit, & ejus fidei commisit, ut *Aquilinum servum proprium mulieris apud Consilium manumitteret*; id negat se facere debere, quod

ipsius proprius esset: Quæro, an libertas ei debeat? Respondit, uxorem, si ex testamento non solum dotem, sed etiam cætera legata præstari (sibi) vellet, compellendam ex causa fideicommissi Aquilinum manumittere: eumque, cum liber erit, petiturum ea, quæ sibi legata sunt.

20. POMPONIUS lib. 7. Epistolarum.

A pud Julianum ita scriptum est: si heres rogatus servum manumittere, ex Trebelliano Senatusconsulto hereditatem restituerit, cogi debet manumittere: & si latitabit, vel si justa ex causa aberit: Prætor, causa cognita, secundum Senatusconsulta ad eas causas pertinentia pronunciare debet: si vero servum susceperit is cui hereditas restituta fuerit, ipsum competit manumittere: & eadem in personam ejus observari conveniet, quæ circa emptores custodiri solent. An hæc vera putes? nam ego discendi cupiditate, quam solam vivendi rationem optimam in octavum & septuagesimum annum ætatis duxi, memor sum ejus sententiæ, qui dixisse fertur, *Καὶ τὴν ἑρεπον πῶδα ἐν τῇ σωφροσύνῃ, πρόμαθαι τὴν βελούνην*. Id est, *Et si alterum pedem in tumultu haberem, non pigeret aliquid addiscere*. Bellissime Aristo & Octavenus putabant hunc servum, de quo quæreretur, fideicommissæ hereditatis non esse: quia testator rogando heredem, ut eum manumitteret, non videtur de eo restituendo sensit: si tamen per errorem ab herede datus fuerit, ea dicenda sunt quæ Julianus scribit.

21. PAPINIANUS lib. 19. Quæstionum.

Rogo, ne *Stichus alterius servitutem experietur*: intelligi datam fideicommissam libertatem, placuit Principi: * quid enim tam contrarium est servituti, quam libertas? Nec tamen quasi post mortem heredis data videbitur: quod eo pertinet, ut si vivus eum alienaverit, confestim libertas petatur; nec prosit ad impediendam libertatis petitionem, si redemerit eum, cujus semel conditio extitit. † Idem præbandum est, & si non voluntaria alienatio ab herede facta est: nec refragabitur, quod non per ipsum alienatio facta est: fuit enim quasi statuliber, & quacunque ratione conditio impleta est.

22. IDEM lib. 22. Quæstionum.

SI legatario fundi decem pretii nomine relicta sint in hoc, (ut) *servum suum manumittat*: quamvis fundi legatum adgnoverit, si tamen pecuniæ propter interventum Falcidie non adgnoverit, cogendus est & pecuniam accipere habita Legis Falcidie ratione, & servo fideicommissariam libertatem præstare, cum semel fundi legatum adgnovit. §. 1. A duobus heredibus, qui tres servos habebat, petit, ut *duos ex his quas voluissent manumittant*; altero heredum latitante, alter declarat, quos velit manumittere: poterit dici, fieri liberos, ut perinde libertas competat, ac si præsens solus manumittere potuisset. † Quod si ex servis unus decesserit, siue justa ex causa absit heres, siue dari non possit, a quo petatum est: decernente Prætoe, duos, qui supersunt, fieri liberos convenit. §. 2.

Cum

Cum is, qui fideicommissam libertatem præstare debet, iusta ex causa abest aut latitat, aut quidam præsentem sunt, alii ex iusta causa absunt, nonnulli frustrandi gratia fideicommissi copiam sui non faciunt; aut ei, qui libertatem debuit, heres non existit, aut sius heres hereditate se abstinit: Prætor pronunciare debet, ex testamento *Lucii Titii fideicommissam libertatem competere*: idque Senatusconsulto demonstrandum est: quo Senatusconsulto comprehensum est, ne dubium & obscurum esset, cuius libertus fieret, Prætor pronunciare debere, qui ex iusta causa, & qui detrectandæ libertatis gratia absit.

23. IDEM lib. 9. Responsorum.

Fideicommissaria libertas prætextu compilatæ hereditatis, aut rationis gestæ non differtur.

§. 1. Fideicommissariam libertatem ab herede non præstitam cogendus est heredis heres, qui restituit ex Trebelliano Senatusconsulto hereditatem, præstare, si ejus personam eligat, qui manumittendus est.

§. 2. Servum peculii castrensis, quem pater fideicommissi verbis a legitimis (filiis) heredibus liberari voluit, filium militem, vel qui militavit, si patris heres existit, manumittere cogendum respondi: quoniam proprium manumisisse defunctus post donationem in filium collatam existimavit: portionem enim a fratre domino fratrem eundemque coheredem citra danum voluntatis redimere non cogendum: nec ob eundem errorem cætera, quæ pater in militiam profecturo filio donavit, fratri, qui mansit in potestate, conferenda: cum peculium castrense filius etiam inter legitimos heredes præcipuum retineat.

§. 3. Etiam fideicommissaria libertas a filio post certam ætatem ejus data, si ad eam puer non pervenit, ab herede filii præstituta die reddatur: quam sententiam jure singulari receptam, ad cætera fideicommissa relicta porrigi non placuit.

§. 4. Servum a filio post quinque annos, si eo tempore mercedem diurnam filio præstitisset, manumitti voluit; biennio proximo vagatus, non præstitit: conditione defectus videbatur: si tamen heres filius, aut tutores ejus ministerium servi per biennium elegisset: eam rem ex præterito, quod per heredem stetisset, impedimento residuæ conditioni non esse constitit.

24. ULP IANUS [lib. 5. Fideicommissorum.]

Generaliter dicemus, eos posse fideicommissariam libertatem adscribere, qui fideicommissum pecuniarium possunt relinquere.

§. 1. Et Principis servo vel municipii, & cuius alterius, fideicommissa libertas adscripta valet. §. 2. Hostium servo si fideicommissaria libertas fuerit adscripta, potest tractari, an non sit inefficax? Et fortassis quis dixerit, indignum esse, civem Romanum fieri hostium servum: sed si in casum relinquatur, in quem noster esse incipit: quid prohibet (dicere, libertatem valere)? §. 3. Si homini libero fuerit libertas per fideicommissum adscripta, & is in servitutem redactus proponatur, petere potest libertatem: si modo mortis tempore vel conditionis existentis inveniatur servus. §. 4. Servo ejus, qui nondum in rebus humanis est, libertas recte per fideicommissum

relinquitur. §. 5. Si servus in metallum fuerit damnatus, libertatem sperare non poterit. † Quid ergo, si fideicommissaria libertas (& relicta sit), & pœna metalli indulgentia Principis sit liberatus? Et est rescriptum ab Imperatore nostro, hunc in dominium prioris domini non restitui: cuius tamen sit, non adjicitur: certe, cum fisci efficiatur, sperare potest fideicommissariam libertatem. §. 6. Ex damnata in metallum concepto & nato fideicommissaria libertas dari potest: quid mirum, cum etiam venundari eum posse quasi servum, D. Pius rescripsit? §. 7. Si petatum a testatore fuerit, ne postea Stichus serviret: placuit, fideicommissariam libertatem datam videri: nam qui hoc petit, ne postea serviat: videtur petere, ut libertas ei præstetur. §. 8. Sed & si ita scripsit, Ne eum alienes, ne eum vendas: idem erit dicendum, si modo hoc animo fuerit adscriptum, quod voluerit eum testator ad libertatem perducere: cæterum si alia mente id scripsit, (ut puta quia consilium dabat heredi retinere talem servum: vel quia coercere voluit servum & cruciare, ne meliorem dominum experiatur: vel aliqua mente, non tribuendæ libertatis animo): dicendum est, cessare libertatis præstationem: & ita Celsus lib. 23 Digestorum scribit, Non tantum ea verba fideicommissi, sed & mens testatoris tribuere solet libertatem fideicommissariam: sed cum ex præsumptione libertas præstita esse videtur, heredis est, contrariam voluntatem testatoris probare. §. 9. Si quis tutorem ideo scripserit, quia liberum putavit: certissimum est, neque libertatem peti posse, neque tutelam libertatis præstationi patrocinari: & ita & Marcellus lib. 15 Digestorum, & Imperator noster cum patre rescripsit. §. 10. Si quis servo pignerato directam libertatem dederit, licet videtur jure subtili inutiliter reliquisse: attamen, quasi & fideicommissaria libertate relicta, servus petere potest, ut ex fideicommissio liber fiat: favor enim libertatis suadet ut interpretemur, & ad libertatis petitionem procedere testamenti verba, quasi ex fideicommissio fuerat servus liber esse iustus: nec (enim) ignotum est, quod multa contra juris rigorem pro libertate sint constituta. §. 11. Ex testamento, quod agnatione posthumæ ruptum esse (constitit), neque directas libertates competere, neque fideicommissarias deberi. (si) quas non a legitimis quoque heredibus paterfamilias reliquerit, satis constat. §. 12. Si quis alienum vel suum servum rogatus sit manumittere, & minus sit in eo, quod accepit iudicio testatoris, plus sit in pretio servi: an cogatur vel alienum redimere vel suum manumittere, videndum est? & Marcellus scripsit, cum ceperit legatum, cogendum omnimodo suum manumittere: & sane hoc jure utimur, ut * multum intersit, suum quisque rogatus sit manumittere, an alienum: si suum, cogetur manumittere, etiam si modicum accepit: quod si alienum, non alias erit cogendus, quam si tanti possit redimere, quantum ex iudicio testatoris consequutus sit. §. 13. Proinde consequenter Marcellus ait, eum quoque qui heres institutus est; si quidem

aliquid ad eum deducto ære alieno pervenit, cogendum esse suum manumittere: si vero nihil pervenit, non esse cogendum. §. 14. Plane si forte minus relictum est alicui, verum crevit legatum ex aliqua causa: æquissimum erit, tanti eum cogi redimere, quantum ad eum pervenit: nec causari debere, quod minus illi relictum sit, cum creverit ejus legatum per testamenti occasionem: nam etsi ex mora fructus usuræve fideicommissio accessissent: dicendum est, libertatem præstandam. §. 15. Proinde etsi servi pretium decrevit: dicendum est, redimere cogendum. §. 16. Quod si legatum sit imminutum: videndum, an cogatur servum manumittere, qui speravit legatum uberius consecuturum? & putem, si legatum refundere sit paratus, non esse cogendum: idcirco, quia alia contemplatione agnovit legatum, quod ex inopinato deminutum est: parato igitur ei a legato recedere, concedendum erit: nisi forte residuum legatum ad pretium sufficit. §. 17. Quid ergo, si plures servos rogatus sit manumittere, & ad quorundam pretium sufficiat id quod relictum est, ad omnium non sufficiat? an cogendus sit quosdam manumittere? Et putem, debere eum cogi, vel eos, quorum pretium paritur, manumittere. Quis ergo statuet, qui potius manumittatur? utrumne ipse legatarius eligat, quos manumittat, an heres (est)? Et fortassis quis recte dixerit *ordinem scripturæ sequendum*: quod si ordo non pareat, aut sortiri eos oportebit, ne aliquam ambitionis vel gratiæ suspensionem Prætor subeat: aut meritis cujusque allegatis arbitrari eos oportet. §. 18. Simili modo dicendum est, etsi redimere jussus sit, libertatemque præstare, nec pecunia, quæ legata est, sufficiat ad redemptionem omnium, quibus libertas data est: nam & hic idem erit, quod supra probavimus. §. 19. Si cui legatum sit relictum, is (que) rogatus sit servum proprium manumittere, & id, quod legatum est, præstare: an fideicommissaria libertas præstanda sit? Quosdam movet, quia, si fuerit coactus ad libertatem præstandam, ex necessitate ad fideicommissi quoque præstationem erit cogendus: etsi qui putant non esse cogendum. Nam & si mihi legatum fuisset relictum, & id rogatus essem Titio restituere confestim, & præterea fideicommissam libertatem servo meo præstare: sine dubio diceremus, non esse me cogendum ad libertatis præstationem, quia nihil pretii nomine videor accepisse. † Plane si forte post tempus fuerit rogatus restituere sibi legatum relictum, dici potest, propter mediæ temporis fructum cogendam eum manumittere. §. 20. Si rogatus quis *alii fundum, cum morietur, alii centum præstare*: (si) tantum ex fructibus fundi perceperit, quantum est in fideicommissio: cogendum eum præstare: sic fit ut sit in pendentem fideicommissum pecuniarium, & fideicommissæ libertatis præstatio. §. 21. * Quotiens autem fideicommissaria libertas relinquatur efficaciter, in ea causa est, ut neque alienatione, neque usucapione extinguere possit: ad quemcunque enim pervenerit is servus, cui fideicommissa libertas relicta est, cogi (eum) manumittere: &

ita est sapissime constitutum. Cogetur igitur is ad quem servus pervenerit, fideicommissam libertatem præstare, si hoc maluit is, qui rogatus est: latius enim acceptum est, ut & si sub conditione fuit ei libertas relicta, & pendente conditione alienatus sit: attamen cum sua alienatur. Quod si nolit ab eo manumitti, seu potius ab eo velit ad libertatem perducere, qui erat rogatus eum manumittere: audiri eum oportere, Divus Hadrianus & Divus Pius rescripserunt. † Quinimo & si jam manumissus est, velit tamen potius ejus libertus fieri, qui erat rogatus eum manumittere: audiendum eum, Divus Pius rescripsit. † Sed etsi ex persona manumissoris, vel (ex) quacunque causa manumissus ostendere potest jus suum (lædi) manumissione, (vel etiam) læsum: succurri ei ex his Constitutionibus oportet, ne contra voluntatem defuncti durior ejus conditio constituitur. † Plane si ea sit defuncti voluntas, ut vel a quocunque manumitti voluerit: dicendum est, Constitutiones supra scriptas cessare.

25. PAULUS lib. 3. Fideicommissorum.

SI heres, qui vendidit servum, sine successore decesserit; emptor autem extet, & velit servus defuncti libertus esse, non emptoris: non esse eum audiendum, Valens scripsit; ne emptor & pretium & libertum perdat.

26. ULPIANUS lib. 5. Fideicommissorum.

CUM vero is, qui rogatus (non) est alienum servum manumittere, mortalitatis necessitate, vel bonorum publicatione, ad alium servum perduxit, magis opinor, Constitutionibus esse locum, ne deterior conditio fideicommissæ libertatis fiat. Nam & cum quidam rogatus esset, cum moreretur servum manumittere; isque decessisset libertate servo non data: perinde eum habendum, constitutum est, atque si ad libertatem ab eo perductus esset: potest enim eo testamento dare libertatem, utique directam. † Sic fit, ut quotiens quis libertatem accepit fideicommissariam, si ab alio, quam qui erat rogatus, manumittatur, auxilium Constitutionum habeat: perindeque habeatur, atque si ab eo manumissus fuisset; quoniam * fideicommissis libertatibus favor exhibetur, nec intercidere solet destinata fideicommissa libertas: qui enim ea donatus est, in possessionem libertatis interim esse videtur. §. 1. Apparet igitur, subventum fideicommissis libertatibus, ut in re mora facta esse his videatur; & ex die quidem, quo libertas peti potuit, matri traderentur manumittendi causa, ex die vero, quo petita est, ingenui nascentur. Plerumque enim per ignaviam, vel per timiditatem eorum, quibus relinquatur libertas fideicommissa, vel ignorantiam juris sui, vel per auctoritatem & dignitatem eorum, a quibus relicta est, vel serius petitur, vel in totum non petitur fideicommissa libertas: quæ res obesse libertati non debet. † Quod igitur defendimus, ita determinandum est, ut ingenui quidem exinde nascentur, ex quo mora libertati facta est: manumitti autem partum dici debeat, ex quo peti libertas potuit, quamvis non sit petita. † Certe minoribus 25 annis, & in hoc tribuen-

dum

dam est auxilium, ut videatur in re mora esse: nam qua ratione decretum, & a Divo Severo constitutum est, in re moram esse circa pecuniaria fideicommissa, quæ minoribus relicta sunt, multo magis debet etiam in libertatibus hoc idem admitti. §. 2. Cum quidam Cæcilius, ancillam, quam pignori obligaverat, dimisso creditore, per fideicommissum manumitti voluisset; & heredibus creditorem non liberantibus, infantes, qui postea erant editi, venissent a creditore: Imperator noster cum patre rescripsit, secundum ea quæ Divo Pio placuerint, ne pueri ingenuitate destinati fraudarentur, pretio emptori restituta perinde eos ingenuos fore, ac si mater eorum suo tempore manumissa fuisset. §. 3. Idem Imperator noster cum patre rescripsit, si post quinquennium mortis testatoris tabula testamenti aperta essent, vel codicilli, & partus medio tempore editus sit: non fortuita mora servitutem partus irrogaverit, matri partum tradendam, ut ab ea ad libertatem perducatur. §. 4. Apparet igitur ex hoc Rescripto, item eo, quod a Divo Pio rescriptum diximus, noluisse eos, moram libertati fortuitam nocere edito ex ea, cui fideicommissa libertas data est. §. 5. Non tamen si a substituto impuberis fideicommissa libertas data sit ancillæ, quæ vivo impubere partum ediderit; vel si post tempus, vel sub conditione libertatem acceperit, & ante diem, vel conditionem partum ediderit: ad libertatem partus perducetur: quia horum alia conditio est: non enim moram fortuitam, sed ex voluntate testantis, passi sunt. §. 6. Si pro non scripto habitus sit servus alicui legatus, cui servo per fideicommissum libertas ad scripta est: quaestio est, num fideicommissa libertas debeat intercidere? & an, si servus petat fideicommissam libertatem ab eo, penes quem remansisset, pro non scripto habito legato, quod erat relictum ei, qui eum rogatus fuerat manumittere; vel si ipse servus, ut supra dictum est, fuit legatus: an libertas non debeat intercidere? Et putem, debere dici, fideicommissam libertatem salvam esse, licet ad eum nihil pervenerit, qui eum rogatus erat manumittere: cogetur igitur libertatem præstare is, ad quem pervenit legatum: quia libertas fideicommissa nullum impedimentum pati debet. §. 7. Subventum libertatibus est Senatusconsulto, quod factum est temporibus D. Trajani. Rubrio Gallo & Celio Hispione Consulibus, in hæc verba: Si hi, a quibus libertatem præstari oportet, evocati a Prætoribus, adesse noluerint; si causa cognita Prætor pronuntiasset, libertatem his deberi: eodem jure statum servari, ac si directo manumissi essent. §. 8. Hoc Senatusconsultum ad eos pertinet, quibus ex causa fideicommissi libertas debeatur, Proinde si libertas non deberetur, obreptum tamen Prætori est de libertate, pronunciatumque: ex hoc Senatusconsulto libertas non competit: & ita Imperator noster cum patre suo rescripsit. §. 9. Evocari autem a Prætoribus oportet eos, qui fideicommissam libertatem debent: cæterum, nisi fuerint evocati, cessat Rubrianum Senatusconsultum. Proinde denunciationibus & Edictis literisque evocandi sunt. §. 10. Hoc Senatusconsultum

ad omnes pertinet latitantes, quos fideicommissam libertatem præstare oportet. Proinde si heres rogatus, si quis alius: Senatusconsulto locus est: omnes enim omnino, qui deberent fideicommissam libertatem præstare, in ea causa sunt, ut ad Senatusconsultum pertineant. §. 11. Quare si heres quidem latitet, legatarius autem vel fideicommissarius, qui rogatus sit libertatem præstare, præsens sit: Senatusconsultum deficit, & nihilominus impediatur (libertas): proponamus enim, legatarium nondum dominum servi nactum esse.

27. PAULUS lib. 3. Fideicommissorum.

Itaque hoc casu Princeps adeundus est, ut & in hoc casu libertati prospiciatur.

28. ULPIANUS lib. 5. Fideicommissorum.

Si cum servum, cui erat fideicommissa libertas relicta, distraxerit is, qui erat rogatus: & emptor quidem latitet, is autem qui rogatus erat, præsens sit, an Rubriano Senatusconsulto locus sit? Et ait Marcellus, Rubrianum locum habere, quia abest quem manumittere oportet, §. 1. Hæc autem verba, Adesse noluerint, non utique exigunt, ut latitet is, qui libertatem præstare debet: nam & si non latitet, contemnat autem venire, Senatusconsultum locum habebit. §. 2. Idem observatur, etiam si plures heredes constituti, fideicommissam libertatem præstare rogati, non iusta ex causa abesse pronunciatum fuerit. §. 3. Eorum, qui ex iusta causa abessent, & eorum, qui præsentibus fideicommissam libertatem moram non facient, perinde libertus erit, atque si soli rogati ad iustam libertatem perduxissent. §. 4. Si quis servum non hereditarium rogatus manumittere latitet, factum est Senatusconsultum Emilio Junco & Julio Severo Consulibus, in hæc verba: Placere, si quis ex his, qui fideicommissam libertatem ex quacunque causa deberent servo, qui mortis tempore ejus, qui rogavit, non fuerit, (isque) adesse negabitur, Prætor cognoscat; & si in ea causa esse videbitur, ut si præsens esset, manumittere cogi deberet, id ita esse pronunciet. Cumque ita pronuntiasset, idem juris erit, quod esset, si ita, ut ex fideicommissis manumitti debuisset, manumissus esset. §. 5. Ex iusta causa abesse eos demum dicendum est, qui non habent injustam causam absentiam: cum sufficiat, quod non in fraudem libertatis absint, quo magis videantur ex iusta causa abesse. † Cæterum non est necesse, ut Reipublicæ causa absint. Proinde si alibi domicilium quis habeat, alibi petatur fideicommissaria libertas: dicendum est, non esse necesse evocari eum, qui fideicommissam libertatem debere dicitur: quia etiam absente eo, si constitit libertatem deberi, pronunciarum potest iusta de causa eum abesse, nec libertum perdit: namque eos, qui apud sedes suas, & domicilium suum sunt, nemo dubitabit ex iusta causa abesse.

29. PAULUS lib. 3. Fideicommissorum.

Si quis, posteaquam in ea causa esse coeperit ut ex fideicommissis manumitti deberet, alienatus sit: is quidem, cujus interim servus erit, manumittere cogetur: sed hic non distinguitur, iusta, an non iusta causa absit: omnimodo enim libertas ei servatur.

30. ULPIANUS lib. 5. Fideicommissorum.

Cum quasi absente quodam, decretum fuisset interpositum, ex justa causa eum abesse, is autem mortuus (jam) esset, Imperator noster rescripsit, in heredis personam transferendam decretum, eoque loco jure ejus esse, quasi hunc ipsum ex eadem causa abesse pronunciaisset. §. 1. Si infans sit inter eos, qui manumittere debent, Senatus censuit, Cum unius ætas impedierit; ut liberi liberæque sint hi, quibus libertates ex causa fideicommissi præstari oportet. §. 2. Hoc idem erit dicendum, & si solus sit heres institutus, qui dari non potest. §. 3. Si vero pupillus tutorem habet, isque nolit ad libertatem præstandam auctor esse: adeo non debet impedimento esse neque pupillo, ut libertos non habeat, neque libertati, ut D. fratres rescripserit, ex causa fideicommissi libertatem præstari debere servo, perinde atque si ab ipso pupillo tutore auctore manumissus esset. §. 4. Quicumque igitur casus incidit, quo is, qui dari non potest, fideicommissæ libertati subjectus est: accommodabimus mentem Senatusconsulti: quæ etiam ad heredem infantem rogati trahenda est. §. 5. Adeundus est autem etiam ex hac causa Prætor: præsertim cum Rescripto D. Pii effectum est, ut si quidam ex rogatis præsentis sunt, alii latitent, alii ex causa absint: intercedente infantis persona, non omnium libertus efficiatur, sed tantum infantis & eorum, qui ex justa causa absint, vel etiam præsentium. §. 6. Si plures heredes sunt instituti, & inter eos, qui dari non potest; sed non ipse rogatus sit servum manumittere: non oportere intercidere libertatem ob hoc, quod coheredibus suis vendere eum infans non possit. Et extat quidem Senatusconsultum Vitrastianum, sed & D. Pius Cassio Dextero rescripsit, ita rem explicari, ut partes servorum, quibus per fideicommissum libertas data est, justo pretio æstimentur: atque ita servus ab his, qui rogati sunt, manumittatur. Hi autem, qui eos manumiserunt, pretii nomine perinde fratribus & coheredibus suis obligati erunt, atque si ob eam rem ex judicati causa cum his agi possit. §. 7. In furiosi persona Divus Pius rescripsit, fideicommissam libertatem non impediri sub conditione scripti heredis, quem compotem mentis non esse adfirmatur. Igitur si constiterit, ei recte datam per fideicommissum libertatem: decretum interponetur, quo idipsum complectatur. §. 8. Ad exemplum infantis ergo & (in) muto, & (in) surdo subvenietur. §. 9. Sed & si quis sine herede, vel alio successore decesserit, qui fideicommissam libertatem præstare debebat: adito Prætor libertatem præstandam esse, censuit Senatus. §. 10. Sed & si suus heres se abstinnerit, libertati fideicommissæ per Senatusconsultum subventum est: tametsi non est sine herede, qui suum heredem habet, licet abstinentem se. §. 11. Idem dicendum & si minor 25 annis adierit hereditatem ejus, qui libertatem fideicommissam debebat, & in integrum sit restitutus abstinenti causa. §. 12. Quærendum est autem, cujus libertus (iste) sit: ex Constitutione enim servo libertas perinde com-

petit, atque si ex testamento libertatem consecutus esset: erit igitur libertus orcinus, non ejus, qui fideicommissam libertatem debebat. §. 13. Si alter sine successore decesserit, alter ex justa causa absint: extat Rescriptum Divorum Marci & Veri, perinde dicentium eum ad libertatem perventurum, ac si ab eo, qui sine successore decessit, & ab eo, qui ex justa causa abesset, ad libertatem, ut oportuit, perductus esset. §. 14. Eleganter quæri potest, cum (heres) sine successore decedit, utrum expectari debet, donec certum sit, heredem vel bonorum possessorem non extaturum: an vero etiam dum incertum est, forte deliberante herede scripto, possit ad libertatem pervenire? Et melius est, expectari oportere, quoad certum esse ceperit, successorem non extaturum. §. 15. Imperator noster Antoninus rescripsit, eum cui fideicommissa libertas debetur, sine libertate aliquid ex testamento heredis accipere posse. §. 16. Divus etiam Marcus rescripsit, fideicommissas libertates neque ætate, neque conditione, neque mora non præstantium, tardiusve reddentium corrumpi, aut in deteriore statu perducere. §. 17. Quamquam ex irritis codicillis libertates non debeantur; attamen, si heres hos codicillos ratos habuit, & ex his quædam præstitit, & servos, præstandæ fideicommissæ libertatis gratia, in libertate morari voluit, ad justam libertatem eos pervenisse, Rescripto Imperatoris nostri & Divi patris ejus declaratur.

31. PAULUS lib. 3. Fideicommissorum.

Alieno servo dari potest per fideicommissum libertas: si tamen ejus sit, cum quo testamenti factio est. §. 1. Cum intestato mortuus fidei filii commisisset, ut servum manumitteret, & posthumus ei natus fuisset: Divi fratres rescripserunt, quia dividi non potest, ab utroque præstandum. §. 2. Qui fideicommissariam libertatem debet, etiam eo tempore, quo alienare prohibitus erit, manumittere proterit. §. 3. Si patronus contra tabulas bonorum possessionem acceperit, quia eum præterierit libertus: non cogetur vendere servum proprium, quem rogatus erat a liberto suo manumittere. §. 4. Si is, cujus servus est, nolit eum vendere, ut manumitteretur: nullæ prætoris partes sunt. † Idem est, & si plurius justo vendere velit. † Sin autem certo quidem pretio, (quod non prima facie videtur esse iniquum) dominus servum vendere paratus est; is vero, qui rogatus est manumittere, immodicum id esse nititur: Prætoris partes erunt interponendæ, ut justo pretio volenti domino dato, libertas ab emptore præstetur. Quod si & dominus vendere paratus sit, & servus velit manumitti: cogendus est heres redimere & manumittere: nisi dominus velit servum manumittere, ut actio sibi pretii in heredem detur. Idque faciendum est, etiam si heres latitet: & ita Imperator Antoninus rescripsit.

32. MÆCIANUS lib. 15. Fideicommissorum.

Sed si alienare quidem sit paratus, non ante tamen id velit facere quam sibi in pretium satisfiat, non erit manumittere compellendus: ne & servum manumittat, & interdum nihil aut

aut minus consequatur, si forte is qui rogatus est manumittere, solvendo non sit. §. 1. Invito tamen servo, neque alii neque domino eam rem persequi concedendum est: quia non tale sit hoc fideicommissum, ex quo domino quid adquiratur: alioquin ipsi datum videretur. Quod potest contingere, si testator pluris eum servum, quam quanti est, redimi ac manumitti voluit: nam tunc & domino erit fideicommissi persecutio, cuius interest, præter verum pretium, id quod plus ei iussus est dare, consequi; & servi, ut ad libertatem perveniat. §. 2. Quod eveniet, & si rem alienam certa pecunia redimere atque alii præstare heres vel legatarius intelligeretur: namque tunc & domino rei, & cui eadem præstare deberet, persecutionem esse: utriusque enim interesse, & domini, ut præter pretium accipiat, quo pluris eam testator redimi iussit; & ejus, cui relicta est, uti eam habeat.

33. PAULUS lib. 3. Fideicommissorum.

Si filius defuncti rogatus fuerit servum sui patris manumittere: dicendum est, posse eum etiam contra tabulas habere, & operas imponere: hoc enim potuisset, etiamsi directam libertatem accepisset, quasi patroni filius. §. 1. Erit *Rubriano Senatusconsulto* locus, etiam si sub conditione libertas data sit: si modo per ipsum servum non fiet, quo minus conditioni pareat. † Nec refert in idando, an in faciendo, an in aliquo casu conditio consistat. Imo etiam amittit libertum heres, si conditioni impedimentum fecerit, etsi filius defuncti sit: quamvis alio jure habiturus sit libertum; nonnullam enim & hic poenam patitur: nam & si in servitutem perierit, aut capitis accusaverit: perdit bonorum possessionem contra tabulas. §. 2. Si is, cur servus legatus est, rogatus fuerit, utrum manumitteret, & nolite eum accipere: compellendus (aut) actiones suas ei præstare, (cui) servus velit, ne interdicat libertas.

34. POMPONIUS (lib. 3. Fideicommissorum).

Invitus is, cui fideicommissa libertas relicta est, non est tradendus alii, ut ab eo manumittatur & fiat alterius libertus, quam qui rogatus est manumittere. §. 1. Campanus ait, si minor annis viginti rogaverit heredem, ut proprium servum manumittat, præstandam ei libertatem: quia hic lex *Ælia Sentia* locum non habet. §. 2. Servus legatus erat *Calpurnio Flacco*, isque rogatus erat, ut eum manumitteret: si non manumisisset, idem servus *Titio* legatus erat, & is eque rogatus erat, ut eum manumitteret: si non, manumisisset, liber esse iussus erat: *Sabinus* dicit inutiliter legatum fore, & ex testamento eum continuo liberum futurum.

35. MÆCIANUS lib. 15. Fideicommissorum.

Gaii *Cassii* non est recepta sententia existimantis, & heredi & legatario remittendum interdum proprii servi manumittendi necessitatem: si vel usus tam necessarius esset, ut eo carere non expediret: veluti dispensatoris pedagogive liberorum: vel tantum delictum est, ut ultio remittenda non esset: visum est enim ipsos in

sua potestate habuisse: nam potuissent discedere a causa testamenti: qua non omissa, debere voluntati defuncti obsequi.

36. IDEM lib. 16. Fideicommissorum.

Neque infantes, neque furiosi, neque hostibus capti; neque hi, quos religio, aut honestior causa, vel calamitas aliqua, vel majores familiaris aut capitis famæve periculum, aut similis causa moretur: *Rubriano Senatusconsulto* continentur: ac ne pupilli quidem, qui tutores non habent; aut eos habeant, quos earum quæ causa detinet. Sed nec si hi data opera sui potestatem non faciunt, puto pupillis libertos eripi: quia & iniquum est, facto tutoris, qui forsitan solvendo non sit, pupillum damno adfici, & *Senatusconsulto* continetur alius (quis) quam qui ex causa fideicommissi debet præstare libertatem. Quid ergo est? *Dafumiano Senatusconsulto* subvenitur his, quo cautum est de his, qui iusta ex causa abessent: ut nec libertas impediatur, nec libertus eripiatur his, qui fraude careant. §. 1. Si per procuratorem quis defendatur, semper iusta ex causa abesse dicitur, nec libertus eieripitur. §. 2. Nihil facit ad interpellandam jurisdictionem ejus, qui de fideicommissa libertate cognoscit, privilegium cujusque vel civitatis, vel corporis, vel officii, in quo quisque est, vel conditio personarum.

37. ULPIANUS lib. 6. Fideicommissorum).

Si pure data sit fideicommissa libertas, & is servus rationes administrasse dicatur: *D. Marcus* rescriptit, moram libertati non esse faciendam, ex continenti tamen arbitrum dandum esse, qui computationem ineat. Verba Rescripti ita se habent: *Æquius videtur Trophimo ex causa fideicommissi præstari libertatem, quem sine conditione reddendarum rationum datum esse constat.* * neque humanum fuerit ob rei pecuniariæ questionem libertati moram fieri: qua tamen representata, confestim arbiter a *Prætor*e erit dandus, apud quem rationem, quam administrasse eum apparuit, ex fide reddat. Tantum igitur rationes reddere cogetur. † Sed an & reliqua restituere debeat, nihil dicitur: Nec puto cogendum: nam de eo, quod in servitute gessit, post libertatem conveniri non potest. Corpora plane rationum & si quas res vel pecunias ex his detinet, cogendus est per *Prætor*em restituere: item de singulis instruere.

38. PAULUS lib. 3. Decretorum.

In testamento, quod perfectum non erat, alumnae suæ libertatem & fideicommissa dedit: cum omnia ut ab intestato egissent, quasi *Imperator*, an (ut) ex causa fideicommissi manumissa fuisset? Et interlocutus est, etiam si nihil ab intestato pater petisset, pios tamen filios debuisse manumittere eam, quam pater dilexisset: pronuntiavit igitur, recte eam manumissam, & ideo fideicommissa etiam ei præstanda.

39. IDEM lib. 3. Responsorum.

Paulus respondit, etsi alienus inveniatur servus, quem ut suum testator ab uno ex heredibus voluerit manumitti; tamen cogendum eum, qui rogatus est, redimere eum, & manumittere:

mittere: quoniam * non putavit similem esse causam libertatis, & fideicommissi pecuniarii. §. 1. Paulus respondit his verbis, πίστευτον δέ μοι. Ζήλω, ὅτι τὰς χάριτας σοι ἀποδώσει ὁ υἱός μου Μαρτιάλης, καὶ σοὶ καὶ τοῖς σοῖς παῖσιν. Id est, Crede mihi, Zoile, gratias tibi referet filius meus Martialis: imo non tibi solum sed & filiis tuis: plenam voluntatem defuncti contineri circa beneficiendum conjunctis personis Zoilum: qui si servi sint, * nihil (est) gratum his præstari posse quam libertatem: ideoque Præsidem debere sequi voluntatem defuncti.

40. IDEM lib. 15. Responsorum.

Lucius Titius Septiciæ filiae suæ naturali Concordiam ancillam suam donavit: idem postea testamento filiae suæ cum aliis quibusdam ancillam superscriptam legavit, ut manumitteretur: Quæro, an Septicia filia naturalis ancillam superscriptam manumittere cogi possit? Paulus respondit, Si vivo patre naturali donatio ancillæ fuit, neque patris naturalis iudicium in cæteris legatis filia agnovit: non posse eam compelli, ancillam propriam ex causa fideicommissi manumittere. §. 1. Lucius Titius Stichum servum Mævio legavit, & petit, ut neque ab eo, neque ab herede ejus unquam manumitteretur Paulus respondit, testatorem potuisse postea hunc servum ad libertatem perducere: quia non sibi Legem, dixisset, sed legatario.

41. SCAEVOLA lib. 4. Responsorum.

Thais ancilla mea, cum heredi meo servierit annos decem, volo sit mea liberta. Quæritur, cum libertam suam esse voluerit, nec id heres facere potuerit, nec directa pure data sit libertas: an etiam post decem annos in servitutem remaneret? Respondit, nihil proponi cur non Thaidi libertas debeatur. §. 1. Lucius Titius ita cavuit: Mævi fili carissime, te rogo, ut si Stichus & Dainas & Pamphilus te promoverint, ære alieno liberato, ne alterius quam tuam servitutem experiantur. Quæro, an si per heredem steterit, quominus æs alienum exsolveretur, ex causa fideicommissi libertatem consequi possint? Respondit, non quidem imputandum heredi, si pro commoditatibus rei suæ administrandæ æs alienum tardius exsolverit: verum si manifeste studium non solventis, ei rei paratum, ut libertatibus mora fieret, probaretur, repræsentandas libertates. §. 2. Tutoris, quem & ipsum testamento liberis dederat, fidei commissit, de manumittendis servis ipsius tutoris; sed is a tutela excusatus fuerat: Quæro, an eisdem servis libertatem præstare deberent tutores, qui in locum excusati dati tutelam administrarent? Respondit, secundum ea quæ proponerentur, libertates & ab heredibus scriptis videri datas. §. 3. Seio anni libras tres, & Stichum notarium, quem peto manumittas. Seius eodem testamento tutor datus, a tutela se excusavit. Quæritur, an nihilominus fideicommissa libertas debeatur. Respondit, nihil proponi, cur non debeatur. §. 4. Sorore sua herede instituta, de servis ita cavuit: Βέλωμαι καὶ παρακαλῶ, γλυκυτάτη μὲ ἀδελφεή, ἐν παρακαταθήκῃ σε εἶχιν Στίχον καὶ Δάμαν τὸς πραγματούτας μὲ, θεῖ ἰγὼ ἀκῆλευθέρωσα, ἄχρις ἂν τὰς ψήφους ἀποκαταθήσωσιν.

Id est, Volo. & a te peto, soror suarissima, ne Stichum & Dainam actores meos, quos ego, quoad rationes retulerint, non manumissi, tibi esse commendatissimos. Quod si ipsi tibi quoque probentur, exposui tibi meam sententiam. Quæro, si paratis actoribus rationes reddere, heres libertatem non præstet, dicendo, eos non placere sibi: an audienda esset? Respondit, * non spectandum: quod heredibus displiceret: sed id, quod viro bono posset placere, ut libertatem consequantur. §. 5. Lucia Titia heredum fidei commissit, uti Pamphilam ancillam Seia cum filiis ejus redimerent & manumitterent: & juridicus, quanti singuli essent redimendi, æstimavit: medio tempore Pamphila, antequam pecunia solveretur, peperit. Quæro, id quod natum est ex Pamphila, utrum ad heredes Seia, an ad heredem Titia pertineat? Respondit, id quod natum est ex Pamphila, ejus quidem esse, cujus ea fuerat tunc, cum pareret: verum heredem, si moram fideicommissæ libertati fecit, compellendum, partum quoque ad libertatem perducere. §. 6. Lucius Titius ita testamento cavuit: Medicos tibi commendo illum & illum: in tuo iudicio erit, ut habeas bonos libertos & medicos: quod si ego libertatem eis dedissem, veritus sum, quod sorori meæ carissimæ fecerunt medici servi ejus, manumissi ab ea, qui salario expleto reliquerunt eam. Quæro, an fideicommissa libertas superscriptis competere potest? Respondit, secundum ea quæ proponerentur, non necessitatem heredibus impositam, sed arbitrium permissum. §. 7. Titius Sticho servo suo libertatem dedit, si rationes (sic) dederit. Quæro, an ratio per eum gesta ita putari debeat, ut damna, quæ casu contigerunt, ad onus reliquorum non pertineant? Respondi, in negotio quod voluntate domini administrasse proponatur, * ea damna, quæ casu ita acciderint, ut servo nihil possit imputari, non pertinere ad reliquorum onus. §. 8. Item quæro, cum omne peculium reddere iussus sit, an ita peculium computari debeat, ut id solum peculii esse videatur, quod quaque ex causa domino debeat superesse? Respondit, in ea specie, de qua quæreretur, non debere deduci ex peculio, quod domino debeat. §. 9. Item quæro, an si ex reliquis in peculium aliquid converterit, deduci hoc ex peculio reddendo debeat? Respondit, si id, quod ex causa quæ proponeretur, in peculium versum est, reliquorum nomine desolutum est, fieri satis conditioni, si id, quod reliquum est peculii, solvatur. §. 10. Libertatem ita testamento dedit, Cupitum servum meum, cum Marcianus filius meus sedecim annos impleverit, rationibus redditus liberum esse volo: post mortem testatoris tutores Cupito exactionem commiserunt, isque nummos redactos expensavit eisdem tutoribus: deinde filius impubes decessit, cui mater heres extitit, & tutorem tutelæ iudicio filio condemnatum habuit: Cupitus ad libertatem proclamavit eo tempore, quo si viveret Marcianus, annos sedecim ætatis habiturus esset, offerens rationes unius anni in diem mortis testatoris, quod cætere subscriptæ fuerunt: quaesitum est,

est, an eas quoque rationes, quas tutores periculo suo egerunt, Cupitus reddere compelli debeat? Respondit, * cum de quo quæritur, conditioni rationis reddendæ ita videri paruisse, si omne ex eo, quod gessit, (& recte desiderari potest, reddiderit: nam alteram conditionem humaniore interpretatione ita accipi posse, ut defuncto pupillo, tempus, quo si viveret, sedecim annos impleteret, exspectare satis fuerit. §. 11. Stichus & Damas servi mei, si rationes reddideritis, liberi estote. Quæsitum est, an non solum rationes, verum si quæ alia consilio & fraude eorum amota sunt, præstari ab his debeant, ut ad libertatem perveniant? Respondit, rationem reddendarum conditione contineri omne quod quoquo genere servi actum fidemque respiceret. §. 12. Intra certa tempora conditioni reddendarum rationum non paruerunt: postea parati erant. Quæsitum est, an perveniant ad libertatem: Respondit, si per ipsos steterit, quo minus intra tempora præscripta conditioni parerent: non idcirco liberos fore, quod postea rationes velint reddere. §. 13. Ab heredibus meis peto, fideique eorum committo, cum filius meus sedecim annos impleverit, Stichum rationibus redditis manumittant. Quæro, an eundem servum testator in diem usque pubertatis filii sui actum agere voluerit? Respondit, manifestum esse, testatorem huius quoque actus rationem a Sticho reddi voluisse. §. 14. Stichus servus meus, iubeo, ut det, præstet filiae & uxori meae heredibus meis, siue ulla controversia tot annis; & ut ipsum manumittant, fidei eorum committo. Quæsitum est, cum uxor ab hereditate abstinerit, utrum duobus, an filiae præstare debeat? Respondit, filiae, quæ heres ex asse extitisse proponeretur, pro solido dandum. §. 15. Herede filio suo ex asse instituto, libertatem dedit in hæc verba: Decembris dispensator meus, Severus villicus & Victorina villica Severi contubernalis, in annos octo liberi sunt: quos in ministerio filii mei esse volo: te autem, Severe fili carissime, peto, uti Decembrem & Severum commendatos habeas: quibus præsentem libertatem non dedi, ut idonea ministeria haberes, quos spero te & liberos idoneos habiturum. Quæro, cum eo tempore, quo Titius testamentum faciebat, filius natus annorum fuerat novem, & Titius post biennium & sex menses decesserit: anni octo in quos libertas erat dilata, ex testamenti facti tempore, an vero ex mortis numerari debeant? Respondit, posse videri testatorem eos annos octo dilatae libertatis comprehendisse, qui computandi sunt a die testamenti facti: nisi aliud voluisse testatorem probaretur. §. 16. Spendophorus cum filia mea in familiam nupserit, si rationes idonee filiae meae administratas reddiderit, liber esto: filia, cum adhuc impubes esset, vivo patre decessit, & ex substitutione Seius heres extitit: quæro, cum Spendophorus rationes pupillæ non administraverit, & vivo patrefamilias desierit ipsius rationes administrare, & si viveret Titia, annos haberet amplius duodecim, an ex testamento liber sit? Respondit, si nullas rationes administrasset, quas reddere heredi deberet, secundum ea, quæ pro-

ponerentur, liberum esse. §. 17. Stichum rationibus redditis manumitti volo: Stichus arcarius probante domino nomina fecit, & rationes a domino scriptas exhibet, nec postea nomen ullum fecit. Quæro, an si qui minus solvendo fuerint debitores, quibus alii exactores erant applicati, nondum videatur conditioni satisfactum? Respondit, secundum ea, quæ proponerentur, non pertinere ad onus reddendarum rationum, quod solvendo non essent debitores.

42. MÆCIANUS lib. 7. Fideicommissi.

Antoninus Augustus Pius noster, quo militum suorum per omnia rata esset voluntas suprema, cum & institutus & substitutus incontinenti priusquam adirent hereditatem, decessissent: eos quibus ab his & libertas & hereditas a milite per fideicommissum data esset, perinde liberos & heredes esse iussit, ac si utrumque directo accepissent: Eorum autem, qui a pagano libertatem & hereditatem per fideicommissum acceperant, cum æque incontinenti & institutus & substitutus decessisset, satis habuit libertatem confirmare.

43. PAULUS lib. 4. ad Sabinum.

Fideicommissa libertas non debetur ei, quem postea vinxit dominus.

44. POMPONIUS lib. 7. ad Sabinum.

De libertate fideicommissaria præstanda servus cum domino recte contendit.

45. ULPIANUS lib. 5. Disputationum.

Si debitor rogatus sit a creditore, ancillam suam pignoratam manumittere, defendendum est, fideicommissariam libertatem utiliter relictam a debitore. Quid enim interest, certa quantitas ab eo relinquatur, an fideicommissaria libertas? Sive plus sit in pretio, siue minus, cogitur libertatem præstare, si modo semel adgnovit voluntatem creditoris. † Adgnovisse autem sic accipimus, si forte, cum conveniretur ab herede, usus est exceptione, vel alias voluntatem suam ostendit: nam si conveniatur debitor ab herede creditoris: doli exceptione uti potest in id, quod intererit debitoris, ancillam suam habere. §. 1. In fideicommissaria libertate quamvis quis modicum legatum fuerit consecutus, necesse habet servum suum manumittere: pecuniarium enim fideicommissum si divisum fuerit, satis injuriam facit libertati, quam fideicommissario. Satis est igitur eum qui adgnovit legatum, onerari, quam libertatem intercidere. §. 2. Quotiens servo vel ancillæ fideicommissaria libertas relinquatur, in ea conditione est, ut quoad manumittatur, servilis conditionis sit: & quidem si nullam moram præstandæ libertati, qui præstare debet, fecit, nihil de statu eorum mutatur: ideoque eos interim legari posse, sed cum sua causa, constat.

46. IDEM lib. 6. Disputationum.

Fideicommissa libertas ita potest dari, Heres si volueris, fidei tuæ committo, ut Stichum manumittas: quamvis * nihil aliud in testamento potest valere ex natu heredis. §. 1. Plane & si ita, si Stichus voluerit, potest ei libertas adscribi. §. 2. Sed si ita adscriptum sit, si Seius voluerit: Stichum liberum esse volo: mihi videtur posse dici, valere libertatem: quia conditio potius est, quem-

quemadmodum si mihi legatum esset, si Titius Capitolium ascenderit. §. 3. Quod si ita scriptum sit, Si heres voluerit: non valebit: sed ita demum, si totum in voluntate fecit heredis, si ei libuerit. † Ceterum si arbitrium illi quasi viro bono dedit, non dubitabimus, quin libertas debeatur. † Nam & eam libertatem deberi placuit: Si tibi videbitur, peto manumittas: ita enim hoc accipiendum, si tibi quasi viro bono videbitur. † Nam & ita relictum, si voluntatem meam probaveris: puto deberi. Quemadmodum, si te mernerit quasi virum bonum, vel si te non offenderit quasi virum bonum, vel si comprobaveris, vel si non comprobaveris, vel si dignum putaveris. Nam & cum quidam Græcis verbis ita fideicommissum dedisset, ἢ δέιν, ἢν δοκιμάσῃς, ἢλευθερίαν δόδῃναι βέλομαι. Id est, Illi, si probaveris, libertatem dari volo: a D. Severo rescriptum est, fideicommissum peti posse. §. 4. Quamquam autem * in heredis arbitrium conferri, an debeatur, non possit: quando tamen debeatur, conferri potest. §. 5. Quidam, cum tres servos legasset, fidei heredis sui commisit, ut ex his duos, quos vellet, manumitteret: fideicommissa libertas valebit, & quos ex his vellet, heres manumitteret: quare si eos vindicaret legatarius, quos heres vult manumittere, exceptione doli repellitur.

47. JULIANUS lib. 42. Digestorum.

SI pater duos filios heredes instituerit, & agnatione posthumi raptum testamentum fuerit: quamvis hereditas pro duabus partibus ad eos pertineat, tamen fideicommissæ libertates præstari non debent, sicuti ne legata quidem aut fideicommissa præstare coguntur. §. 1. Si, cum alienum servum heres rogatus sit manumittere, item communem, vel eum in quo ususfructus alienus est, latitet: non inique Senatusconsulto libertatibus succurratur. §. 2. Si Stichus libertas per fideicommissum data fuerit sub conditione, si rationes reddisset, & is absente herede, paratus sit reliqua solvere: Prætoris officio continetur, ut virum bonum eligat, cujus arbitrio rationes computentur, & pecuniam, quæ ex computatione colligitur, deponat, atque ita pronunciet, libertatem, ex causa fideicommissi deberi. † Hæc autem fieri, si conveniet, si heres ex iusta causa aberit. Nam si latitavit, satis erit, liquere Prætori, per servum non stare quominus conditioni pareat: atque ita pronunciare de libertate oportebit. §. 3. Cum sub conditione legato servo libertas datur, non aliter fideicommissario tradi debet, quam ut caveatur, existente conditione traditu iri eum. §. 4. Quædam cum in extrema esset valetudine, præsentibus honestis vicis compluribus & matre sua, ad quam legitima hereditas ejus pertinebat, ita locuta est, Ancillas meas Marciam & Seiam liberas esse volo: & intestata decessit, quæro si mater ex Senatusconsulto legitimam hereditatem ejus non vendicasset, & hereditas ad proximum cognatum pertinisset: an fideicommissa libertas deberetur? Respondi deberi: nam eam, quæ in extremis dixisset, Ancillas meas illam & illam liberas esse volo, videri ab omnibus, qui legitimi heredes aut bonorum possesores essent, petisse, ut hoc fieri possit.

48. IDEM lib. 62. Digestorum.

CUM in testamento scriptum est, Stichum Titio lego: vel heres meus dato ita, ut eum Titius manumittat: dixi, petenti legatario Stichum exceptionem doli mali obstatutam; nisi caverit se libertatem secundum voluntatem defuncti præstaturum.

49. AFRICANUS lib. 9. Questionum.

SI is, cui servus legatus est, rogatus manumittere, latitet: orcinum fieri libertum, respondit. † Idem fore, etsi non legatarii, sed heredis fideicommissum esset. Sed (&) si non omnium, sed quorundam heredum fideicommissum sit, æque dicendum orcinum fieri: in eos autem, qui latitaverint, coheredibus, a quibus redimendæ partes essent, utilem actionem eo nomine dari debere: vel etiam familiæ erciscundæ iudicio recto eos acturos.

50. MARCIANUS lib. 2. Institutionum.

SI servus legatus, & per fideicommissum manumissus sit: Cervidius Scævola consultus putabat novissimam scripturam valere, siue libertas sit, siue legatum: quia (cum libertatem datam postea placeat adimi, & per legatum constat posse adimi. † Sed si in obscuro sit, qua mente post libertatem legavit eundem servum), in obscuro libertatem prævalere: quæ sententia mihi quoque verior esse videtur.

51. IDEM lib. 9. Institutionum.

NON tantum (ipse), qui rogatus est manumittere, ad libertatem perducere potest: sed & successores ejus, siue emptione, siue quo alio modo successerint. Sed etsi nemo successor extiterit, ad fiscum ita transit, ut libertas ab eo præstetur. §. 1. Is autem qui rogatus est manumittere, etiam eo tempore, quo alienare prohibetur, potest manumittere. §. 2. Si alienum servum quis rogatus fuerit manumittere, cum ei pecunia certa legata esset, ut emat eum & manumittat, & dominus nolit eum vendere: legatum retinet ex voluntate defuncti. §. 3. Cui per fideicommissum libertas debetur, liberi quodammodo loco est, & statuliberi locum obtinet: vel eo magis, quod nec in alium transfendus est, ut aut libertas ejus impediatur, aut jura patronorum graviora experiatur. §. 4. Senatusconsulto Dasumiano cautum est, ut si ex iusta causa absit, qui fideicommissam libertatem debet, & hoc pronunciatum fuerit, perinde libertas competat, atque si ut oportet, ex causa fideicommissi manumissus esset. §. 5. * Abesse autem is intelligitur, qui a tribunali abest. §. 6. Et quia heredibus tantum cautum erat, adjectum est eodem Senatusconsulto, ut quicumque fideicommissam libertatem (debeat), ex quacunque causa pronunciatum fuerit eum posse abesse, perinde habeatur, atque si, ut oportet, ex causa fideicommissi manumissus esset. §. 7. Sed Articuleiano Senatusconsulto cavetur, ut in provinciis Præsides provinciæ cognoscat, licet heres non sit ejus provinciæ. §. 8. Sed si non hereditarium servum quis rogatus fuerit manumittere, sed proprium: ex Senatusconsulto Junciano post pronunciationem pervenit ad libertatem. §. 9. Sive iusta
ex

ex causa abest, siue latitet, siue præsens non vult manumittere: pro absente eum haberi, D. Pius rescripsit. §. 10. Emptor quoque ut manumittat, eodem Senatusconsulto expressum est. §. 11. Et præsens coheres perinde manumittat, atque si traditum a coherede accepisset. † Quod & in impuberis persona coheredis, qui non erat rogatus manumittere, eundem Principem rescripsisse, relatum est. §. 12. Sed si matrimonii causa quis manumittere rogatus est: non est cogendus eam uxorem ducere, sed sufficit fideicommissi libertas.

52. ULPIANUS lib. 1. Responsorum.

Posteaquam a creditore alienati sunt servi, quibus fideicommissa libertas adscripta est: non nisi ex iusta causa adversus heredem subveniri eis posse.

53. MARCIANUS lib. 4. Regularum.

Si quis rogatus ancillam manumittere, moram fecerit: si interea enixa fuerit, constitutum est, huiusmodi partum liberum nasci, & quidem ingenuum: * sed sunt Constitutiones, quibus cavetur, statim ex quo libertas deberi coeperit, ingenuum * nasci: & hoc magis est sine dubio sequendum, quatenus † libertas non privata, sed publica res est, ut ultro is qui eam debet, offerre debeat. §. 1. Sed si nondum debita libertate fideicommissa, ancilla peperit, studio tamen heredis fuerit effectum, ut nondum libertas deberetur, utique quod tardius adiit hereditatem, ut, qui nati sunt ex ancilla, servi ejus fiant: placet manumittendos, sed tradi matri oportere, ut ab ea manumittantur, & liberti potius matris fiant: nam * quos indignus est heres servos habere, ut quidem liberos habeat.

54. MARCIANUS lib. 16. Fideicommissorum.

Si mater, postquam filium accepisset, vel qui in ejus locum successit, prestare voluit libertatem: compellendi sunt. Amplius si mater aut nollet sibi filium tradi, aut in rerum natura esse desisset: non ab re est dicere, nihilominus ita natis ab herede libertatem prestari.

55. MARCIANUS lib. 4. Regularum.

Sed etsi non data opera tardius adierit, sed dum de adeunda hereditate deliberat: idem dictum est: & si postea cognovit, se heredem institutum, quam ancilla peperit: placet hoc quoque casu subveniendum esse: hoc tamen casu ipse manumittere debet non matri tradere. §. 1. Sed si directo libertas data fuerit ancillæ, & horum aliquid evenierit: quemadmodum natis subvenietur? nam ibi quidem petitur fideicommissa libertas, & * Prætor parvulis subvenit; cum vero directo libertas datur, non petitur: sed etiam hoc casu puto nato subveniendum esse, ut aditus Prætor in rem matri decernat actionem exemplo fideicommissariæ libertatis. Sic denique & Marcellus libro 16. Digestorum scripsit, & ante aditam hereditatem usucaptis, qui testamento manumissi sunt, subveniendum esse, ut eis libertas conservetur: utique per Prætores quamvis his & imputari possit, quare usucapti sunt: in parvulis autem nulla deprehenditur culpa.

56. MARCELLUS lib. singul. Respons.

Lucius Titius testamento ita cavit: Si quos condicillos reliquero, valere volo: si quis mihi ex Paula quæ uxor mea fuit, intra decem menses natus natave erit, ex semisse heredes sunt: Gaius Seius ex semisse heres esto: Stichum & Pamphilum servos meos & Erotem & Diphilum peto, & fidei heredum committo, ut cum ad pubertatem liberi mei pervenerint, manumittant: deinde novissima parte ita cavit, Quod si mihi liberi nati non erunt, aut intra pubertatem decesserint, tunc heredes ex paribus partibus sunt Mucius & Mævius: legata quæ priore testamento, quo filios & Seium (institui), reliqui, prestari volo: (hoc est) & a sequentibus heredibus: deinde codicillis ita cavit, Lucius Titius heredibus primis & substitutis salutem: peto, ut ea, quæ testamento cavi, legavi, & ea quæ codicillis caveram, legavero, præstetis. Quæro, cum liberi Lucio Titio nati non sunt, an Sticho & Pamphilo & Eroti & Diphilo servis confestim fideicommissa libertas præstari debeat? Marcellus respondit, conditionem, quæ libertati eorum de quibus quæreretur, si filii heredes extitissent, appositæ esset, repetitam non videri: ideoque confestim libertatem præstandam esse & a primis & a substitutis heredibus: nam, ut superscriptum est, petiit, ut quæ testamento cavisset, præstarentur: cavit autem de libertate eorum servorum: atqui sub conditione cavit; & si alterius generis conditio esset, expectanda esset: sed non est verisimile, ut hoc in ista conditione cogitaverit, cum fidei substitutorum committeret; & admitti ad hereditatem non possent, si impleretur conditio.

TIT. VI.

DE ADEPTIONE LIBERTATIS.

I. TERENCEIUS CLEMENS lib. 18. ad

Legem Juliam Papiam.

Cum libertas Lege adimatur, aut pro non data haberi debeat, aut certe perinde observari, ac si a testatore adempta esset.

TIT. VII.

DE STATULIBERIS.

I. PAULUS lib. 5. ad Sabinum.

Statuliber est, qui statutam & destinatam in tempus vel conditionem libertatem habet. §. 1. Fiunt (autem) statuliberi vel conditione expressa, vel vi ipsa. † Conditione expressa quid est, manifestum est. † Vi ipsa, cum creditoris fraudandi causa manumittuntur: nam dum incertum est, an creditor jure suo utatur, interim statuliberi sunt: quoniam fraus cum effecto in Leg. Ælia Sentia accipitur.

2. ULPIANUS lib. 4. ad Sabinum.

Qui statuliberi causam apprehendit, in ea conditione est, ut siue tradatur, salva spe libertatis alienetur; siue usucapiatur, cum sua causa usucapiatur; siue manumittatur, non perdat spem orcinii liberti. Sed statuliberi causam non prius servus nanciscitur, nisi adita vel ab uno ex institutis hereditate. Cæterum ante aditionem siue tradetur, siue usucapietur, siue manumittatur, spes statæ libertatis intercidit. §. 1. Sed si impuberis tabulis libertas servo sit adscripta, an vivo pupillo, post aditionem videlicet

hereditatis patris, statu liber sit? Cassius negat: Julianus contra existimat: quæ sententia verior habetur. §. 2. Plus scripsit Julianus, & si legatus sit servus ab herede patris, liber esse jussus in pupillaribus tabulis, prævalere libertatis dationem. §. 3. Si primis tabulis sub conditione servus cum libertate ex parte dimidia heres sit institutus, an statuliberi causam obtineat, ut adeunte coherede cum sua causa usucapiatur? cum a semetipso acceperit libertatem non potest statuliberi causam obtinere. † Plane si conditio hereditatis deficiat, quo casu secundum Julianum (vel) libertatem apiscitur, dicendum est, statuliberi causam obtinere, eo quod non a semetipso, sed a coherede accepisse libertatem creditur. §. 4. Quocunque gradu pupillo servus cum libertate substitutus sit, necessarij causam obtinet: quæ sententia utilitatis causa recepta est, & a nobis probatur. Celsus quoque putat lib. 15, cum libertate substitutum statuliberi causam obtinere.

3. IDEM lib. 27. ad Sabinum.

Statuliberos conditioni parere oportet, si nemo eos impediat, & sit conditio possibilis. §. 1. Sed si in heredis persona jussus sit parere conditioni, quid dici debeat? Si quidem paruit conditioni, statim liber est, etiam invito herede: quod si non patitur heres pareri, puta offert decem, quæ dare jussus erat, proculdubio liber est: quia per heredem stare videtur, quominus conditionem impleat. Et parvi refert, de peculio ei offerat, an ab alio accepta: receptum est enim, ut servus peculiares quoque nummos dando perveniat ad libertatem, siue ipse heredi, siue alii dare jussus est. §. 2. Inde quæritur: Si forte debeatur pecunia huic servo vel ab herede, quod in dominationem plus erogaverat, vel ab extraneo, nec velit heres debitorem convenire, vel statulibero solvere pecuniam: an debeat ad libertatem pervenire, quasi moram per heredem patiatur? Et aut legatum huic statulibero fuit peculium, aut non. Si legatum peculium fuit: Servius scribit, moram eum libertatis passum ob hoc ipsum, quod ei aliquid ex ratione dominica deberetur, nec ei ab herede præstaretur: quam sententiam & Labeo probat. † Idem Servius probat, & si in eo moram faciat heres, quod nolit exigere a debitoribus: nam perventurum ad libertatem ait: mihi quoque videtur verum, quod Servius ait. Cum igitur veram putemus sententiam Servii: videamus, an etsi non fuerit prælegatum peculium servo, idem debeat dici: constat enim statuliberum de peculio posse dare, vel ipsi heredi jussum, vel alii: & si eum dare impediat, perveniet statuliber ad libertatem. † Denique etiam remedium loco hoc monstratur domino statuliberi, ut eum extraneo jussum dare prohibeat, ne & nummos perdat cum statulibero: proinde defendi potest, etsi non vult exigere, vel ipse solvere, ut hic debeat, unde conditioni pareat, libertatem competere: & ita Cassius quoque scribit. §. 3. Non solum autem, si dare jussum (dare) prohibeat, statuliber ad libertatem pervenit: verum etiam si ascendere Capitolium jussum, ascendere vetet; item si Capuæ dare jussum, Capuam ire

prohibeat: nam, qui prohibet servum proficisci, intelligendus est impedire magis vel libertatem, quam operis servi uti. §. 4. Sed & si jussum coheredi dare, non patiatur unus ex heredibus dare, æque liber erit: sed is, cui jussus erat dare, & liber esse, familiæ eriscunda judicio ab eo, qui impedit, consequetur, quod sua intererat, prohibitum statuliberum non esse. §. 5. Si decem jussus dare & liber esse, quinque det: (non) pervenit ad libertatem, nisi totum det: interim igitur vindicare quinque nummos dominus eorum potest: sed si residuum fuerit solutum: tunc etiam id alienatum, cujus ante dominium non erat translatum: ita pendebit præcedentis summæ alienatio: sic tamen, ut non retro nummi fiant accipientis, sed tunc cum residua summa fuerit (ex) soluta. §. 6. Si plus quam jussus erat, dederit statuliber (puta decem jussus dare, viginti dedit): siue numeravit, siue in sacculo dedit, pervenit ad libertatem, & superfluum potest repetere. §. 7. Si quis servum jussum decem dare & liberum esse, vendiderit sine peculio: utrum statim liber sit, quasi prohibitus videatur de peculio dare, hoc ipso, quod sine peculio distractus (est); an vero, cum fuerit prohibitus peculium tangere? Et puto, tunc demum liberum fore, cum volens dare prohibeatur: non statim ubi venit. §. 8. Si quis servum jussum decem dare & liberum esse, operari prohibeat; vel si, quod ex operis suis meret, abstulerit ei heres; vel si quod ex mercedibus suis coegit, heredi dederit: an ad libertatem perveniat? Et puto si quidem ex operis dederit, vel undecumque dederit, ad libertatem perventurum. Quod si prohibeatur operari, non fore liberum: quia operari domino debet. Plane si ei ablata fuerit pecunia ex operis collecta, liberum fore arbitror: quia de peculio dare prohibetur: sane si testator, vel ex operis ut det, jussit; prohibitum operari, ad libertatem perventurum non dubito. §. 9. Sed & si argento subtracto, vel rebus aliis distractis, nummos corrasos dederit: perveniet ad libertatem: quamvis si nummos subtractos dedisset, ad libertatem non perveniret: nec enim videtur dedisse, sed magis reddidisse: sed nec si aliis subripuerit nummos, & heredi dederit, ad libertatem perveniet: quia avelli nummi ei qui accepit, possunt. † Plane si sic consumpti fuerint, ut nullo casu avelli possint, competet libertas. §. 10. Non solum autem si heres moram facit libertati, sed & si tutor (vel curator), vel procurator, vel alius quivis, in cujus persona conditioni parendum est: libertatem competere dicemus: & sane hoc jure utimur in statulibero, ut sufficiat, per eum non stare, quominus conditioni pareat. §. 11. Si quis heredi in diebus triginta proximis mors testatoris dare jussus fuerit, deinde heres tardius adierit: Trebatius & Labeo, si sine dolo malo tardius adierit, dantem eum intra dies triginta aditæ hereditatis, ad libertatem pervenire: quæ sententia vera est. Sed quid, si data opera traxit? an ob id statim, (ut) adita est hereditas, ad libertatem perveniat? quid enim, si tunc habuit: post aditam habere desinit: sed & hic explera videtur conditio: quoniam per eum non steterit, quominus

minus

minus impleatur. §. 12. Si quis sic acceperit libertatem, *Cum decem dare poterit, liber esto*: Trebatius ait, licet habuerit decem, vel idoneus fuerit ad acquirendum & conservandum peculium, tamen non alias ad libertatem perventurum, nisi dederit aut per eum non steterit, quominus det: quæ sententia vera est. §. 13. Stichus, annua, bima, trima die denos aureos heredi si dederit, liber esse iussus est: si prima pensione stetit per heredem, quominus acciperet decem, expectandam esse trimam pensionem, placet; quia & tempus adjectum est, & adhuc supersunt duæ pensiones. Sed si eadem decem sola habeat, quæ obtulit ad primam pensionem: an etiam ad sequentem quoque prolit, si offerat: & an & ad tertiam, si sequens pensio non sit accepta? Et puto, sufficere hæc eadem, & poenitentia heredi locum non esse: quod & Pomponius probat. §. 14. Quid, si servus, qui annua, bima, trima die iussus est dena dare, tota simul offerat heredi, non expectata die? vel decem primo anno datis, secundo anno viginti obtulit? Benignius est, eum in libertatem pervenire: cum utriusque providentia infertur; & servi, quatenus maturius in libertatem perveniat; & heredis, quatenus dilatione interempta illico accipiat, quod post tempus consequi poterit. §. 15. Si ita sit libertas servo data, si quinquennium heredi servierit, deinde eum heres manumiserit: statim liber fit: quasi per eum sit effectum, quominus ei serviat: quamvis si non pateretur eum sibi servire, non statim perveniret, quam si quinquennium præterisset: ratio huius rei evidens est: manumissus enim amplius servire non potest: at is, quem quis non patitur sibi servire, postea pati potest intra quinquennii tempus: atquin jam quinquennio ei servire non potest, sed vel minus potest. §. 16. Item Julianus 16 Digestorum scripsit: Si Arethuse libertas ita sit data, si tres servos pepererit, & per heredem steterit quominus pepererit (puta quod ei medicamentum dedisset, ne conciperet): statim liberam futuram esse: quid enim expectamus? idemque (&) si egisset heres, ut abortum faceret: quia & uno utero potuit tres edere. §. 17. Item si heredi servire iussum statuliberum heres vendidit & tradidit, credo statim ad libertatem pervenire.

4. PAULUS lib. 5. ad Sabinum.

Cum heres Reipublicæ causa abesset, & pecuniam statuliber haberet: vel expectari eum debere, donec redeat is, cui dare debet, vel deponere in ædem pecuniam consignatam oportet: quo subsecuto, statim ad libertatem pervenit. §. 1. Non est statuliber, cui libertas in tam longum tempus collata est, ut eo tempore is, qui manumissus est, vivere non possit: aut si tam difficilem, imo pene impossibilem conditionem adjectum, ut aliunde ea libertas obtingere non possit: veluti si heredi millies dedisset: aut, cum moreretur, liberum esse iussisset: sic enim libertas inutiliter datur: & ita Julianus scribit: quia nec animus dandæ libertatis est. §. 2. Servire Titio anno, & liber esse iussus. Titio mortuo non statim liber fiet, sed cum annus transierit: quod videtur non tantum sub conditione, sed etiam ex

tempore data libertas: etenim absurdum est, maturius eum liberum fieri, cum conditionem non implet, quam futurus foret, si eam expleret. §. 3. Si duobus decem datis, liber esse iussus sit, & unus quinque accipere noluerit; melius est dicere posse eum eadem quinque alteri offerentem ad libertatem pervenire. §. 4. Stichus si Titio per triennium servierit, vel, Si illi centum operas dederit liber esto: constat hoc modo libertatem utiliter dari posse: nam & alienus servus servire nobis potest, sicuti liber, & multo magis operas dare: nisi testator servitutis appellatione dominum magis, quam operam intellexit, ideoque si prohibet heres Titio servire, pervenit ad libertatem. §. 5. Stichus, si heredi meo anno servierit, liber esto. Quærendum est, annus quomodo accipi debeat: an qui ex continuis diebus trecentis sexaginta quinque constet; an quibuslibet? Sed superius magis intelligendum, Pomponius scribit. Sed etsi quibusdam diebus aut valetudo, aut alia iusta causa, impedimento fuerit, quo minus serviat: & hi anno imputandi sunt: servire enim nobis intelliguntur etiam hi, quos curamus ægros, qui cupientes servire, propter adversam valetudinem impediuntur. §. 6. Item si decem heredi dare iussus fuerit: heres etiam per partes accipere, favore libertatis cogendus est. §. 7. Ita liber esse iussus, Si Titius Capitolium ascenderit: si Titius nolit ascendere, impediatur libertas. Idemque juris est in similibus causis & conditionibus. §. 8. Item Cassius ait ei, qui servire iussus est anno, illud tempus, quo in fuga sit vel in controversia, pro libertate non procedere.

5. POMPONIUS lib. 8. ad Sabinum.

Statuliber rationem reddere iussus, reliquum quod apparet, solvit; de eo quod obscurius est, satisfacere paratus est: Neratius & Aristo recte putant liberum fore, ne multi ad libertatem pervenire non possint, incerta causa rationis, & genere negotii huiusmodi. §. 1. Statuliber, qui non rationes reddere, sed pecuniam iussus est dare: numerare debet, non fideiussorem dare.

6. ULPIANUS lib. 27. ad Sabinum.

Si statulibera serva poenæ facta sit, & post damnationem statutæ libertatis conditio exstiterit: quamvis ipsi statuliberæ nihil proficiat, partum tamen proficere oporteat: ut perinde liber nascatur, atque si mater damnata non esset. §. 1. Quid tamen, si qua conceperit in servitute deinde ab hostibus capta peperit ibi post existentem conditionem: an libertum pariat? Et interim quidem quin servus hostium sit, nequaquam dubium est: sed verius est, postliminio eum liberum fieri: quia, si mater in civitate esset, liber nasceretur. §. 2. Plane si apud hostes eum concepisset, & post existentem conditionem edidisset: benignius dicitur, competere ei postliminium, & liberum eum esse. §. 3. Statuliber parendo conditioni in persona emptoris pervenit ad libertatem. Et sciendum, hoc ad statuliberos omnis sexus pertinere: Non solum autem si venerit hæc conditio, ad eum transit, qui emit: veram etiam ad omnes, quicunque quoquo jure domi-

dominum in statulibero nati sunt: siue igitur legatus sit tibi ab herede statuliber, siue adjudicatus, siue usucaptus a te, siue traditus, vel aliquo jure tuus factus: sine dubio dicemus, parere conditioni in persona tua posse. † Sed & in heredem emptoris idem dicitur. §. 4. Si filiusfamilias heres sit institutus, & statuliber filio dare iussus est & liber esse: siue filio, siue patri dando, pervenit ad libertatem: quia & ad patrem hereditatis emolumentum pervenit. † Sed & si post mortem filii, patri dederit, quasi heredis heredi: liber erit. Nam & si quis extraneo dare iussus sit, & liber esse, deinde (hic) heredi heres extiterit, non quasi in extranei persona, sed quasi in heredis, conditioni parebit. §. 5. Statuliber decem dare iussus & liber esse, si quinque datis distractus sit, residua quinque emptori dabit. §. 6. Si servus tuus statuliberum emerit, tibi datur quod heredibus dare iussus est: sed & si tuo servo dederit, si modo is eum peculiari nomine emit, neque ei tu peculium ademisti: puto liberum fore: scilicet ut eo modo tibi dedisse intelligatur, perinde atque si aut voluntate cuiusvis alii tuorum servorum dedisset. §. 7. Si quis non dare decem, (liber esse); sed *rationibus redditis* liber esse iussus sit: an ad emptorem hæc conditio transeat, videamus. Et alias sciendum est, * eas demum conditiones ad emptorem transire, quæ sunt in dando: cæterum, quæ sunt in faciendo, non transeunt: ut puta si filiam ejus literas edocuerit: hæc enim personis eorum coherent, quibus adscribantur. *Rationum autem reddendarum conditio*, quod ad reliqua quidem attinet, in danda pecunia consistit: quo autem ad ipsa volumina rationum tradenda, percontandasque & examinandas rationes, & (in) dispungendas atque excutendas, factum habet. † Numquid ergo, reliqua quidem & emptori dando perveniat ad libertatem: cætera in persona heredis consistant? Puto igitur, & ad emptorem reliquorum solutionem transmitti: sic fiet, ut dividatur conditio: & ita Pomponius libro 8 ex Sabino scripsit.

7. PAULUS (lib. 5. ad Sabinum).

Ususfructus alienatio conditionem statuliberi secum non trahit.

8. POMPONIUS (lib. 8. ad Sabinum).

Ita liber esse iussus, *Si decem dederit, liber esto*: heredi dare debet: nam * qui non habet cui det, heredi dando, ad libertatem pervenit. §. 1. Si partes suas quisque heredum diversis ementibus vendiderit: quas portiones heredibus dare statuliber debuit, easdem dabit emptoribus. Labeo autem ait, si nomina duntaxat heredum in testamento posita sint, viriles partes eis dandas: si vero ita, *Si heredibus dedit*, hereditarias.

9. ULPIANUS (lib. 28. ad Sabinum).

Satuliberum medio tempore servum heredis esse, nemo est, qui ignorare debeat: ea propter noxæ dedi poterit: sed deditus sperare adhuc libertatem poterit: nec enim deditio spem illi adiungit libertatis. §. 1. Si statuliberum non eadem conditione hæres vendat: causa ejus immutabilis est, & luere se ab eo potest simili modo, ut ab

herede. Si tamen suppresserit conditionem statuliberi: & ex empto quidem tenetur; graviores autem etiam stellionatus crimen importanti ei, qui sciens dissimulata conditione statuliberi libertatis, simpliciter eum vendiderit. §. 2. Illud tractatum est, an liberatio contingat ei, qui noxæ dedit statuliberum? Et Octavianus putabat liberari: & idem dicebat, & si ex stipulatu Stichum deberet, eumque statuliberum solvisset: nam & si ante solutionem ad libertatem pervenisset, extingueretur obligatio tota: ea enim in obligatione consistere, quæ pecunia lvi præstarique possunt, * libertas autem pecunia lvi non potest, nec reparari potest: quæ sententia mihi videtur vera. §. 3. Statuliberi conditio ita demum immutabilis est, si adita hereditas fuerit: cæterum ante aditam hereditatem in propriam usucapitur servitutum, liberatisque spes infringitur: sed adita postea hereditate, spes libertatis, favore sui, redintegrabitur.

10. PAULUS lib. 5. ad Sabinum.

Si decem dare iussum heres vendiderit, & tradiderit; dixeritque adscriptum libertati, *si viginti dedisset*: ex empto erit actio cum venditore: aut si dupla promissa est, ob evictionem duntaxat duplæ repetitio erit: ex empto ob mendacium.

11. POMPONIUS lib. 14. ad Sabinum.

Si heres pecuniam donasset statulibero, ut sibi *eam daret, & liber esset*: non fieri liberum Aristo ait: sed si in plenum ei donasset fieri liberum.

12. JULIANUS lib. 7. Digestorum.

Si quis testamento libertatem acceperit sub conditione, *si rationem dederit*: debet pro hereditaria parte heredibus reliqua solvere, etiam si nomina quorundam heredum sint in conditione posita.

13. IDEM lib. 43. Digestorum.

Si quis ita libertatem dedisset: *Stichus, si cum heres meus testamento suo non manumiserit, liber esto*, secundum voluntatem defuncti hoc significari videtur: si testamento suo heres non adscripserit ei libertatem: quare si quidem heres libertatem servo testamento suo dederit, defectus conditione videbitur: si non dederit, impleta conditione ultimo vitæ tempore heredis ad libertatem perveniet. §. 1. Servus communis liber esse iussus, ita, *si decem dederit*, ex peculio dare potest (quod) quocunque modo acquisitum habuerit: nec refert, apud heredem id, an apud socium fuerit; & heredi, an extraneo dare iussus sit: nam per omnia causæ statuliberi applicantur, qui * conditionis implendæ gratia alienare peculiares nummos potest. §. 2. Si duo servi *rationibus redditis* liberi esse iussi fuerint, & separatim rationes gesserint: non dubie separatim quoque conditioni parere potuerunt. † Sed si actus eorum communiter gestus, ita immixtus fuerit, ut separari non possit: necessario alter cessando alterius libertatem impediet: nec videbitur conditio in alterius persona impleta; nisi id quod computatione rationum habita reliquam fuerit, aut uterque, aut alter totum solverit. §. 3. Qui ita

ita liber esse iussus est, *Si iuraverit se Capitolium ascensurum*: confessum ut iuraverit, quamvis Capitolium non ascenderit, liber erit. §. 4. Servus heredis, *rem ipsius heredis dare* iussus & liber esse, ad libertatem perveniet: quia potest testator, & sine ulla dandi conditione, heredis servum manumitti jubere. §. 3. Hæc scriptura: *Stichus, cum erit annorum triginta, liber esto: Stichus si decem non dederit, liber ne esto*, hanc vim habet: Stichus si decem dederit, & ad annos triginta pervenerit, liber esto: namque * ademptio libertatis vel legati sub conditione facta, incipit contrariam conditionem legato vel libertati, quæ prius data erat, iniecit.

14. ALFENUS VARUS lib. 4. Digestor. Servus, qui testamento domini, *cum decem heredi dedisset*, liber esse iussus erat, heredi mercedem referre pro operis suis solebat: cum ex mercede heres amplius decem recepisset, servus liberum esse agebat: de ea re consulebatur. Respondit, non videri liberum esse: non enim pro libertate, sed pro operis eam pecuniam dedisse: nec magis ob eam rem liberum esse, quam si fundum a domino conduxisset, & pro fructu fundi pecuniam dedisset. §. 1. Servus *cum heredi annorum septem operas dedisset*, liber esse iussus erat: is servus fugerat, & annum in fuga fecerat: Cum septem anni præterissent, respondit non esse liberum: non enim fugitivum operas domino dedisse: quare nisi totidem dies, quot abfuisset, servisset, non fore liberum. Sed si ita scriptum esset, *ut tum liber esset, cum septem annis servisset*: potuisse liberum esse, si tempus fugæ reversus servisset.

15. AFRICANUS lib. 9. Quæstionum. Mortuo herede, si statuliber locupletiores hereditatem tanta pecunia, quantam dare sit iussus, fecerit: veluti creditoribus solvendo, cibaria familiæ dando: statim eum ad libertatem esse venturum existimavit. §. 1. Heres, cum statuliberum *decem dare* iussum venderet, conditionem pronunciavit, & traditioni legem dixit, ut sibi potius, quam emptori, eadem decem darentur. Quærebatur, utri eorum statuliber pecuniam dando, libertatem consequeretur? Respondit, heredi dare debere. † Sed si (talem) legem dixisset, *ut extraneo alicui statuliber pecuniam daret*? Respondit & hoc causa conventionem valere: quia * heredi videturolvere, qui voluntate ejus alii solvit.

16. ULPIANUS lib. 4. Regularum. Statuliberis quidquid peperit, hoc servum heredis est.

17. NERATIUS lib. 3. Membranarum. Si decem heredi dedisset, iussus est liber esse: decem habet, & tantundem domino debet: dando hæc decem, non liberabitur: nam quod statuliberis ex peculio suo dare explendæ conditionis causa concessum est, ita interpretari debemus, ut non etiam ex eo dare possit, quod extra peculium est: Nec me præterit hos nummos *peculiare* posse dici, quamvis, si nihil præterea servus habeat, peculium nullum sit: sed dubitari non oportet, quin hæc mens fuerit (id) consi-

tuentium, ut quasi ex patrimonio suo dandi eo nomine servo potestas esset: quia id maxime sine injuria dominorum concedi videbatur. Quod si ultra quis progredietur, non multum aberit, quin etiam eos nummos, quos domino subripuerit, dando, statuliberum conditioni satisfactorum existimet.

18. PAULUS lib. singul. de libertatibus dandis.

Si triennio *dena dare* iussus, primo anno viginti obtulerit: non accipiente herede, non statim liber est: quia etsi accepisset heres, non dum liber esset.

19. ULPIANUS lib. 14. ad Edictum.

Si servus liber esse iussus sit, & legatum ei datum, si filius quartumdecimum annum compleverit: & filius ante decesserit: libertas favore competet die veniente, legati autem conditio deficit.

20. PAULUS lib. 16. ad Plautium.

Si peculium servo legatum sit, qui iussus est alii *dare decem*, & sic liber esse: & heres eum prohibuerit dare: deinde manumissus peculium petat ex causa legati: an per doli exceptionem, eam summam, quam daturus esset, deducere heres possit, ut ipsi profit non manumisso, quod ea pecunia data non est: an vero indignus sit heres, qui contra voluntatem defuncti fecit, eam pecuniam luerari? Et cum servo nihil absit, & libertas ei competit: invidiosum est heredem fraudari. §. 1. De illo quæritur: si invito herede det, aut nesciente: an faciat nummos accipientis? Et Julianus vere existimat, ex hac causa concessam videri statuliberis alienationem nummorum etiam invito herede, & ideo facere eos accipientis pecuniam. §. 2. Quod si heredi *dare* iussus est decem, & eam summam heres debeat servo: si velit servus eam pecuniam compensare, erit liber. §. 3. Is, cui servus pecuniam dare iussus est, ut liber esset, decessit. Sabinus, si decem habuisset parata, liberum fore: quia non staret per eum, quo minus daret. Julianus autem ait, favore libertatis, constituto jure hunc ad libertatem perventurum, etiam si postea habere coeperit decem. † Adeo autem constituto potius jure, quam ex testamento, ad libertatem pervenit: ut, si eidem, & legatum sit: mortuo eo, cui dare iussus est, ad libertatem quidem perveniet, non autem & legatum habiturus est: idque & Julianus putat, ut in hoc cæteris legatariis similis sit. † Diversa causa est ejus, quem heres prohibet conditioni parere: hic enim ex testamento ad libertatem pervenit. * §. 4. Heredi autem iussum dare, etiam heredis heredi dari posse. Divus Hadrianus rescripsit: & si hoc sensit testator, etiam in legatario (idem) dicendum est. §. 5. * Quædam conditiones natura sui nec possunt eodem tempore impleri, sed necessariam habent temporis divisionem: velut cum decem operarum iussus est dare: quia * operæ per singulos dies dantur: igitur etsi singulos annos det statuliber, potest dici, cum implevit conditionem. † Alia causa est operarum: quia hæc necessario singulæ edendæ sunt. Sed & si heres accipere noluerit, non statim

statim liber erit, sed cum tempus transierit, per quod operarum quantitas consumatur. † Idem dicendum est, si *jussum Capuam ire, & liberum esse*, heres prohibeat ire: tunc enim erit liber, cum pervenire Capuam potuisset. * Inesse enim videtur tempus tam operarum præstationi, quam itineri. §. 6. Si ita quis acceperit libertatem, *Stichus, si heres eum non manumiserit, liber esto*: poterit ab herede manumitti: non contra voluntatem testatoris adimitur ei libertus: sed non tam continuum tempus exigendum est, ut præcipitari cogatur heres, vel ex peregrinatione celerius reverti ad manumittendum, vel administrationem rerum necessariarum intermittere: nec rursus tam longum, ut, quamdiu vivat, protrahatur manumissio: sed modicum, quo primum possit sine magno incommodo suo heres manumittere: quod si tempus adjectum fuerit, illud spectabitur.

21. POMPONIUS lib. 7. ex Plantio.

Labeo libro Posteriorum ita refert: *Galenus dispensator mens, si rationes diligenter tractasse videbitur, liber esto, suaque omnia, & centum habeto*: diligentiam desiderare eam debemus, quæ domino, non quæ servo fuerit utilis: erit autem ei diligentiae conjuncta fides bona, non solum in rationibus ordinandis, sed etiam in reliquo reddendo. Et quod ita scriptum est, *Videbitur*: pro hoc accipi debet, Videri poterit: sic & verba Legis 12 Tabularum veteres interpretati sunt, *Si aqua pluvia nocet*, id est, (si) nocere poterit. Et si quaereretur, cui eam diligentiam probari oporteat: heredum arbitratum viri boni more agentium sequi debemus: veluti si (is, qui) certam pecuniam dedisset, liber esse jussus est, non adscripto eo, cui, si ita fuisset scriptum, *Si heredi dedisset*. §. 1. Pactum ejus Clemens agebat: Si ita sit fideicommissum relictum, *Cui eorum voles, rogo restituas*, * si nullum elegisset, cui restitueret: omnibus deberi, Imperatorem Antoninum constituisse.

22. PAULUS lib. 3. ad Vitellium.

Qui pecuniam dare jussus est: nisi adjectum sit, cui det: heredibus dare debet pro partibus hereditariis: pro ea enim parte quisque accipere debet, pro qua dominus est. §. 1. Si quidam ex heredibus, (quibus) dare debeat, nominati sint: dabit his pro hereditariis portionibus. §. 2. Si heredibus nominatis etiam extraneus junctus sit: extraneo virilis, cæteris hereditariæ dari debent. Et si non solum Titium, sed etiam alios adjecisset: hos virilem partem habituros, cohæredes autem hereditarias, Julianus scribit.

23. CELSUS [lib. 2 (2) Digestorum.]

Si intra quinquennium *Stichus centum dederit, liber esto*: nec Titio, vel heredi, vel emptori post quinquennium dabit. §. 1. Si rationes reddidisset, liberum esse jussam, non patitur heres, rebus peculiaribus venditis, reliqua solvere: perinde liber est, quasi conditioni paruerit.

24. MARCELLUS lib. 16. Digestorum.

Stichus, si heredi meo decem promiserit, vel operas daturum se juraverit, liber esto: potest expleri conditio, si promiserit: nam sponondisse

aliqua significatione dici potest, etiam si non sit secuta obligatio.

25. MODESTINUS lib. 9. Differentiarum.

Statuliberos venum dari posse, Leges 12 Tabularum putaverunt: duris autem conditionibus in venditione minime onerandi sunt: veluti ne intra loca servant, neve unquam manumittantur.

26. IDEM lib. 9. Regularum.

Libertate servo sub conditione rationis redditæ testamento data, heres non solum scriptam rationem exigit, verumetiam quæ sine scriptura ab eo administrata est. §. 1. Servus jussus *reddita ratione ad libertatem pervenire*, licet nullam administraverit rationem, nihilominus erit liber.

27. IDEM lib. 1. Pandectarum.

Si is, cui dare jussus est, redemerit statuliberum, eumque rursus alii vendiderit: novissimo emptori dabit: jam enim cum apud eum, cui dare jussus est, dominium quoque servi pervenit, si eum alienet, conditionem quoque ab eo ad emptorem transire, Juliano placuit.

28. JAVOLENUS lib. 6. ex Cassio.

Si hereditas ejus, qui servum intra dies triginta mortis suæ, si rationes reddisset, liberum esse jusserat, post dies triginta adita est: jure quidem stricto ita manumissus liber esse non potest, quoniam conditione deficitur: sed favor libertatis eo rem perduxit, ut respondeatur, * expletam conditionem, si per eum, cui data esset, non staret, quominus expleretur. §. 1. Statuliber, antequam conditio libertatis obtigerit, si quid comparasset, peculio legato non cessurum, in *libris Caji Caspi* scriptum est: nisi id legatum in tempus libertatis collatum esset: videamus, ne, cum peculium & accessionem & decessionem habeat, augmentum quoque ejus peculii, si modo ab herede ei ablatum non sit, legato cessurum sit? Et magis hoc jure utimur.

29. POMPONIUS (lib. 18. ad Quintum Mucium.)

Statuliberi a cæteris servis nostris nihilo pene differunt. Et ideo quod actiones, vel ad ex delicto venientes, vel ex negotio gesto, (vel) contractu pertinet: ejusdem conditionis sunt statuliberi, cujus cæteri. Et ideo in publicis quoque judiciis easdem poenas patiuntur, quas cæteri servi. §. 1. Quintus Mucius scribit: Paterfamilias in testamento scripserat: *si Andronicus servus meus heredi meo dederit decem, liber esto*: deinde de his bonis coeperat controversia esse; qui se Lege heredem agebat esse, is eam hereditatem ad se pertinere dicebat: alter, qui hereditatem possidebat, agebat testamento se heredem esse: secundum eum sententia dicta erat, qui testamento agebat se heredem esse: deinde Andronicus quaerebat, si ipsi viginti dedisset; quoniam secundum eum sententia dicta est, futurusne esset liber; an nihil videatur sententia, qua vicit ad eam rem valere: quapropter si viginti heredi scripto dedisset, & res contra possessorem judicata esset: illum in servitute fore. Labeo hoc, quod Quintus Mucius * scribit, ita putat verum esse: si revera

revera Lege ab intestato heres fuit is, qui vicit: nam si injuria judicis victus esset scriptus verus heres ex testamento: nihilominus eum paruisse conditioni, ei dando, & liberum fore. Sed verissimum est, quod (&) Aristo Celfo rescripsit, * posse dari pecuniam heredi ab intestato, secundum quem sententia dicta est: quoniam Lex 12. Tabularum emptionis verbo omnem alienationem complexa videretur, non interesset, quo genere quisque dominus ejus fieret: & ideo hunc quoque ea Lege contineri, secundum quem sententia dicta est: & liberum futurum eum, qui ei dedisset pecuniam: hunc autem, id est, possessorem hereditatis, cui data esset summa, si victus esset hereditatis petitione, cum ceteris eam quoque pecuniam victori restituere debere.

30. IDEM (lib. 7. ex Variis Lectionibus).

Si ita liber esse jussus sit: Stichus, si eum heres non alienaverit, liber esto: etiam si statuliber est, alienari tamen poterit.

31. GAIUS (lib. 13. ad Legem Juliam & Papiam).

Si servo sub conditione rationum editarum legatum sit: per eam conditionem eum jussum esse legatum accipere, ut pecuniam reliquorum reddat, non dubitatur. §. 1. Et ideo (cum) quaesitum est, Stichus, cum rationes dederit, cum contubernali sua liber esto: an mortuo Stichus ante conditionem, contubernalis ejus libera esse possit? Julianus dixit, quaestionem esse in hac specie, quae & in legatis agitur, Illi cum illo do, an, altero deficiente alter ad legatum admittatur: quod magis sibi placere; perinde, ac si ita scriptum esset, Illi & illi. † Aliam etiam esse quaestionem, an contubernali quoque conditio juncta sit: quod magis esse. Itaque si nulla reliqua Stichus habuerit, statim eam liberam esse: si habuerit reliqua, debere eam numerare pecuniam: nec tamen licitum ex suo peculio dare: quia id illis permissum sit, qui principaliter pro sua libertate pecuniam dare jubentur.

32. LICINIUS RUFINIUS (lib. 1. Regularum).

Si duobus heredibus institutis, servus liber esse jussus sit, si decem heredibus dederit: ab altero ex heredibus venerit, & traditus fuerit? pro parte, alteri ex heredibus, a quo non venerit, dando pecuniam liber erit.

33. PAPINIANUS (lib. 2. Quaestionum).

Statuliberorum jura per heredem fieri non possunt duriora.

34. IDEM lib. 21. Quaestionum.

Servus, si heredi decem dederit, liber esse jussus est; statuliberum heres eum manumisit, ac postea defunctus est: heredis heredi pecunia danda non est: * quod enim placuit, heredis heredi dari oportere, tunc memineris locum habere, cum prior heres dominus accepturus pecuniam fuit: quae causa facit ambulatoriam (ut ita dixerim) conditionem: * duae sunt enim causae, per quas in primi heredis persona conditio impletur: domini ratio, item personae demonstratio: prior causa transit in omnem successorem; ad quem pervenerit statuliber per do-

mini translati continuationem; sequens personae duntaxat ejus, qui demonstratus est, adheret. §. 1. Imperator Antoninus rescripsit, jussum rationes reddere & liberum esse, si heres causabitur accipere rationes, nihilominus liberum fore. Quod Rescriptum ita accipi debet, ut si reliqua non trahat, liber sit; quod si trahat, ita demum, si obtulit eam quantitatem, quae refundi debuit ex fide veritatis: non enim libertati sufficit heredem in mora fuisse, si non id fiat per statuliberum, quod, remota mora, libertati aditum daret. Quid enim, si ita manumissum, *Dama, si in Hispaniam profectus anno proximo fructus coegerit, liber esto*, Romae retineat heres, neque proficisci patiatur? nunquid dicturi sumus, statim ante fructus coactos liberum fore? Nam & cum Romae stipulatio concipitur ita, *Centum in Hispania dare spondes?* inesse tempus stipulationi, quo possit in Hispaniam pervenire, nec ante jure agi placuit. † Sed si heres, acceptis rationibus & reliquis computatis, donare se eas statulibero non habenti, quod inferat, proscribat, aut etiam literis ad eum missis palam faciat: conditio libertatis impleta videbitur. † Quid ergo si neget, se reliqua traxisse, atque ideo, quia per heredem steterit, ut accipiat rationes, liberum factum: heres autem, neque se fecisse moram, & reliqua debere statuliberum, contendat? Apud eum, qui de libertate cognoscit, an conditio sit impleta, constabit: cujus officio continebitur, de mora considerare; nec minus computare rationes, & si reliqua trahi compererit, non esse liberum, pronunciare. † Sed si nunquam negavit reliqua debere, cum autem conveniret heredem, (&) rationes offerre professus (sit), refusurum quidquid in reliquis esse conspiceret, & ejus pecuniae reum numerare paratum idoneum obtulit, & heres in mora fuit: sententia pro libertate dicetur.

35. IDEM lib. 9. Responsorum.

Non videtur per statuliberum (non) stare, quominus conditio libertatis existat, si de peculio, quod apud venditorem servus habuit, pecuniam conditionis offerre non possit: ad alienum enim peculium voluntas defuncti porrigi non potuit. † Idem erit, & si cum peculio servus venerit, & venditor fide rupta peculium retinuerit: quamquam enim ex empto sit actio, tamen apud emptorem peculium servus non habuit.

36. IDEM lib. 2. Definitionum.

In * tabulis secundis filio servum data libertate substitutum, jure statuliberi prudentes munierunt: quod utilitas recipit; scilicet ut cum sua causa alienaretur, ne patris testamentum puer filius rescindat. † Quae juris auctoritas, citra dilectum ordinis, ad secundum quoque vel tertium substitutum perfecta est.

37. GAIUS libro singulari de Calibus.

Si ita scriptum sit: *Stichum Titio do, ut eum manumittat; Si non manumiserit, liber esto*: statim Stichum liberum esse.

38. PAULUS (lib. 1. ad Neratium).

Non omne ab heredis persona interveniens impedimentum statulibero pro expleta con-

conditione cedit: sed id dundaxat, quod impediendæ libertatis factum est.

39. JAVOLENUS (l. 4. ex Posterior. Labeonis).

Stichum Attio do lego: & si is ei nummos centum dederit, liber esto: si servus ex testamento nummos Attio dedisset, eos repetere heredem non posse, Labeo existimat: quia Attius eos a servo suo acceperit, non ab heredis servo. Eum autem statuliberum esse, Quintus Mucius Gallus, & ipse Labeo putant: Servius, Ofilius, non esse. Superiorem sententiam probo; ita tamen, ut is servus heredis, non legatarii sit; utpote cum legatum statulibertate tollatur. §. 1. Stichus liber esto, quando æs alienum meum solutum, creditoribusve meis satisfactum erit: quamvis heres locuples extitisset, tamen non prius Stichum liberum futurum, quam creditores pecuniam, aut satis acceperint aliove quo modo sibi cavissent, Labeo, Ofilius, responderunt. §. 2. Si heres servo pecuniam ad negotiandum dedisset, statuliberum eam ipsam numerando liberari ex testamento non posse, Labeo, Trebatius, responderunt: quia reddere eam magis, quam dare videretur: ego puto, si peculiares nummi fuerint, ex testamento eum liberum futurum. §. 3. Dama servus, cum heredi meo annorum (septem) operas solverit, liber esto: & is servus intra septem annos in iudicio publico esset, septimus annus præterisset: Servius ait eum non liberari debere: Labeo, etsi postea solvisset annorum septem operas liberum futurum: quod verum est. §. 4. Si Stichus Attiæ mille nummos dederit, liber esto. Attia vivo testatore decessit: non posse Stichum liberum esse Labeo, Ofilius, responderunt; Trebatius, si ante testamentum factum Attia decessisset, idem si postea, eum liberum futurum. Labeonis & Ofilii sententia rationem quidem habet: sed hoc jure utimur, ut is servus ex testamento liber sit. §. 5. Si servus operas extraneo dare iussus esset: nullus nomine servi suas operas dando, liberare servum potest: quod in pecunia aliter observatur: utpote cum extraneus, pro eo servo dando pecuniam, servum liberaret.

40. SCÆVOLA lib. 24. Digestorum.

Sticho libertas data est, Ab heredibus meis peto, fideique eorum committo, ut rationibus redditis Stichum manumittant. Quæsitum est, cum ampla pecunia exacta post mortem testatoris sibi commissæ reliqueretur, & quasdam summas a colonis exactis rationibus non intulerit, hereditatemque spoliaverit, apertis clam horreis, sublatisque suppellectili & veste, & apothecis exhaustis: an non prius ei fideicommissa libertas debeatur, quam ea, quæ mala ratione reliquatus est, quæ furatus est, reposuerit? Respondit, non prius ei fideicommissam libertatem præstandam, quam & reliqua, & omnia, quæ per eum abessent, restitueret. §. 1. Pamphilus liber esto, peculio suo heredibus vere dato. Quæsitum est, cum plus domino debeat, quam in peculio habeat: & omnes res, quas in peculio habebat, bona fide heredibus dederat: an libertas ex testamento competat? Respondit nihil proponi, cur non

competeret. §. 2. Pamphilo liberto, quem heredem ex parte instituerat, Stichum servum prælegaverat, & ei libertatem his verbis dederat: Ita ut si tibi ex die mortis meæ per annos continuos quinque, mensiuos sexagenos dederit, tunc eum manumittas: Pamphilus ante quinquennium moriens heredibus institutis filio & uxore, de eodem Sticho ita cavuit: Stichus servus, qui mihi testamento patroni meo certa conditione relictus est, jubeo det, præstet, filio & uxori meæ sine ulla controversia; & eum tempore peracto manumittant. Quæsitum est, (si) Stichus sexagenos nummos mensiuos non præstiterit, an impleto quinquennio fideicommissa libertas ei debeatur? Respondit, nisi præstitisset, fideicommissam libertatem non deberi. §. 3. Servus testamento ita manumissus est: Stichus servus meus actor, si rationem omnem actus sui heredi meo reddiderit, eque nomine satis fecerit, liber esto: eique cum liber erit, dari volo viginti, & peculium suum. Quæsitum est, an si rationes, quas egit per multos annos sine superscriptione, testatoris heredi reddere paratus sit, liber ex testamento fiat: cum propter gravem valetudinem testator non potuerit rationibus subscribere, testamento tamen subscripserit? Respondit: si ex fide ratio redderetur, reliquaque inferantur, liberum fore. §. 4. Item quæro: an ea, quæ exacta sunt, per adjuutores ejus, neque calendaria illata sunt, aut fraudulenter acta, huic adscribi possint: cum esset is præpositus? Respondit, si id esset, quod culpæ ejus deberet imputari, spectare ad rationis reddendæ necessitatem. §. 5. Item quæro, an eorum quoque nomine ratio haberi debeat, quod neque a conductoribus prædiorum, neque a villicis pensiones exegerit, & insuper etiam promutuum eis dederit? Respondit, supra responsum est. §. 6. Item quæro, an eo nomine teneatur, quod omnem rem suam, id est, peculium, exportaverit, antequam rationes redderet? Respondit, nihil eam rem impedire conditionem, si modo ratio redderetur. §. 7. Titius testamento servos actoris singulos diversis personis legavit, cum adjunctione, si rationes heredi reddiderint: deinde proprio capite ita scripsit, Omnes actores, quos legavi vel manumiseri; intra quartum mensem mortis meæ rationes reddere volo, & dominis, quibus a me legati sunt, reddi: (infra) deinde alios actores liberos esse iussit æque eum hac adjunctione, si rationes heredi reddiderint. Quæro, cum per heredem fiat, quo minus reddantur: utrum statuliberi esse desinant: an nihilominus quandoque possint, reddita ratione & reliquis illatis, libertatem ex testamento consequi? Respondit: * legata quidem & libertates non alias competere, quam rationes redditæ essent, aut per heredem stare, quo minus redderentur: verum iudicatio æstimandum: utrum tempus conditioni legatorum libertatumque additum videatur; (an libero tempore reddere volentibus reliqua heredibus, quatuor menses appositum sint, sollicito testatore cunctationi, & moram eorum proscribente); melius autem est, præsumptionem pro statuliberis esse. §. 8. Argentarius coactor,

coactor, cum pene totam fortunam in nominibus haberet, servis actoribus libertatem ita dedit: *Quisquis mihi heres erit, si Dama servus meus actus sui, qui agitur nomine ejus & Pamphili conservi sui, heredi meo rationes reddiderit, pariaque fecerit a die mortis meae, intra mensem sextum: liber esto.* Quæsitum est, an hæc verba, pariaque fecit, ad omnia (nomina) pertineant, exceptis (perditis:) ut hoc significant, si omnem pecuniam ab omnibus exegerint, & heredi solverint, vel eo nomine satisfecerint: & si in exactione nominum cessaverint intra sex menses, libertas illis non competat? Respondit, manifestam esse conditionem verbis testamenti superscriptis positam: igitur ita demum liberos fore, si aut ei pareant, aut per heredem flet, quo minus pareant.

41. LABEO lib. 1. Pithanon a Paulo Epitomatorum.

SI quem servum tuum ad certum tempus statum liberum relinquere vis, nihil interest utro modo caveas, si servierit, an si triennio operas dedit, liber esto. §. 1. Paulus, si quis liber esse usus fuerit, si decem heredi promississet, quamquam ea promissio nullam rem habitura est, tamen promittendo liberabitur.

42. IDEM lib. 3. Pithanon.

SI quis eundem hominem uxori suæ legaverit, & cum ea nupsisset, liberum esse jusserit: & ea(ex) lege nupsit: liber fiet is homo.

TIT. VIII.

QUI SINE MANUMISSIONE AD LIBERTATEM PERVENIUNT.

1. PAULUS lib. 5. ad Plautium.

SI servus venditus est, ut intra certum tempus manumitteretur: etiam si sine herede decedissent & venditor & emptor, servo libertas competit, & hoc Divus Marcus rescripsit. † Sed etsi mutaverit venditor voluntatem, nihilominus libertas competit.

2. MODESTINUS lib. 6. Regularum.

Servo, quem pro derelicto dominus ob gravem infirmitatem habuit, ex Edicto Divi Claudii competit libertas.

3. CALLISTRATUS lib. 2. de Cognitionibus.

Eum, qui ita venit: ut intra tempus manumitteretur: cum dies præstandæ libertatis venerit, vivente venditore, & perseverante in eadem voluntate: perinde haberi, ac si ab eo, a quo debuit manumitti, manumissus esset: mortuo autem venditore, non esse heredum ejus voluntatem explorandum, Divus Marcus cum filio suo rescripsit.

4. ULPIANUS lib. 3. ad Sabinum.

EI, qui hac lege emptus sit, ut a vivo emptore manumittatur, statim mortuo eo competit libertas.

5. MARCIANUS lib. 5. Regularum.

Qui ob necem detectam domini, præmium libertatis consequitur: fit originarius libertus.

6. IDEM libro singul. Ad formulam

Hypothecariam.

SI quis obligatum servum hac lege emerit, ut manumittat: competit libertas ex Constitu-

tione Divi Marci, licet bona omnia quis obligaverit, quæ habet habiturusve esset. §. 1. Tantundem dicendum est, & si lege hac emerit, ne prostituatur, & prostituat.

7. PAULUS libro singulari De libertatibus dandis.

Imperator noster cum Patre suo constituit in eo, qui, cum possit abducere prostitutam ancillam, pecunia accepta manus iniectionem vendidit, ut libera esset: *nihil enim interesse, ipse abducas, & prostituas; an patiaris prostitutam esse pretio accepto, cum possis eximere.

8. PAPINIANUS lib. 9. Responsorum.

Mancipia mater filiae donaverat, ut filia curaret ea post mortem suam esse libera: Cum donationis legi non esset obtemperatum, ex sententia Constitutionis Divi Marci, libertates obtingere matre consentiente, respondi: quod si ante filiam mater vita decesit, omnimodo.

9. PAULUS lib. 5. Quæstionum.

Latinus Largus vendidit ancillam ita, ut manumitteretur, non addito tempore. Quæro, quando ex Constitutione incipit ei libertas competere, cessante emptore in manumittendo? Respondi: Inspiciendum est, quid actum sit: utrum, cum primum potuisset, ut manumitteret; an ut (in) potestate esset emptoris, quando vellet manumittere? Priore casu, facile tempus deprehendi poterit: posteriore, utique moriente emptore competit libertas. Si non appareat, quid convenerit: favor priorem inducet opinionem, id est, ut intra duos menses, si ambo præsto sunt, tam servus, quam emptor ejus: servo enim absente, nisi emptor intra quatuor menses imposuerit libertatem, ex Constitutionibus ad libertatem eripitur.

TIT. IX.

QUI ET A QUIBUS MANUMISSI LIBERI NON FIUNT [ET] AD LEGEM ALIAM SENTIAM.

1. ULPIANUS lib. 1. ad Sabinum.

Celsus libro 12 Digestorum, utilitatis gratia motus, surdum ita natum manumittere posse ait.

2. IDEM lib. 3. ad Sabinum.

Servo competere libertas non potest, si relegatus moratus sit in urbe.

3. GAIUS lib. 2. de Legatis ad Edictum Urbicum.

SI optio hominis data sit, vel indistincte homo legatus sit: non potest heres quosdam servos, vel omnes manumittendo, aut evertere, aut minuere jus electionis: nam optione, sive electione servi data, quodammodo singuli sub conditione legati videntur.

4. ULPIANUS lib. 3. Disputationum.

Servum pignori datum manumittere non possumus.

5. JULIANUS lib. 64. Digestorum.

Cum hereditas solvendo non est, quamvis heres locuples existat, libertas ex testamento (non) competit. §. 1. Si (autem) is, qui solvendo non est, hoc modo libertatem dederit, Si creditoribus meis solidum solutum fuerit

Stichus liber esto: non potest videri fraudandorum creditorum liberos esse iussisse. §. 2. Si Titius nihil amplius in bonis, quam Stichum & Pamphilum habeat, eosque stipulanti Mævio ita promiserit, *Stichum aut Pamphilum dare spondes?* deinde, cum alium creditorem non haberet, Stichum manumiserit: libertas per Legem Æliam Sentiam rescinditur: quamvis enim fuit in potestate Titii, ut Pamphilum daret, tamen quamdum cum non dederit, quia interim mori possit, non sine fraude stipulatoris Stichum manumisit. Quod si solum Pamphilum dari promississet, non dubitarem, quin Stichus ad libertatem perveniret, quamvis similiter Pamphilus mori possit: multum enim interest, contineatur ipsa stipulatione is, qui manumittitur, an extra obligationem sit. Nam & qui ob aureos quinque Stichum & Pamphilum pignori dederit, cum uterque eorum quinque aureorum sit, neuter manumitti potest: at si Stichum solum pignori dederit, Pamphilum non videtur in fraudem creditoris manumittere.

6. SCAEVOLA lib. 16. Quæstionum.

Iulianus de eo loquitur, qui in substantia nihil aliud habeat: nam si habeat, quare non dicitur, unum posse manumitti: quia & uno mortuo, solvendo est; & uno manumisso, solvendo est: nec adventitii casus computandi sint; alioquin & qui unum, & certum ex servis suis promittit, neminem manumittet?

7. JULIANUS lib. 2. ad Urseium Ferocem.

Si quis integris facultatibus codicillos confirmavit, deinde, cum consilium creditorum fraudandorum cepisset, libertates codicillis dederit: obtineri non potest, quo minus Lege libertates interpellarentur: nam consilium testatoris fraudulentum non eo tempore observatur, quod codicilli confirmantur, sed quod libertas codicillis datur. §. 1. Minor annis viginti, cum servum manumittere vellet, nec justam causam ad consilium manumittendi haberet, tibi eum, ut manumitteres, dedit: negavit eum Proculus liberum esse, quoniam fraus Legi facta esset.

8. AFRICANUS lib. 3. Quæstionum.

Cum is, qui sub conditione debet, manumittat fideicommissi causa, Lex Ælia Sentia locum habet. §. 1. Si miles jure militari testamento facto, libertates dederit in fraudem creditorum, & non solvendo moriatur: impediuntur libertates.

9. MARCIANUS lib. 1. Institutionum.

Ille servus liber non erit, qui coegerit, ut eum dominus manumittat, & ille perterritus scripsit, liberum eum esse. §. 1. Item nec ille liber fieri potest, qui a domino non est defensus in capitali crimine, posteaque absolutus est. §. 2. Qui hac lege venierint, *ne manumittantur*, vel qui testamento prohibiti sint manumitti, vel iussu Præsidis Provinciæ: licet manumittantur, tamen ad libertatem non perveniunt.

10. GAIUS lib. 1. Rerum Cotidianarum
sive aureorum.

IN fraudem creditorum manumittere videtur, qui vel jam eo tempore, quo manumittit,

solvendo non est, vel datis libertatibus defuturus est solvendo esse: sæpe enim de facultatibus suis amplius, quam in hiis est, sperant homines: quod frequenter accidit his, qui transmarinas negotiationes, & aliis regionibus, quam in quibus ipsi morantur, per servos atque liberos exercent; quod sæpe aditri istis negotiationibus, longo tempore, id ignorant, & manumittendo sine fraudis consilio indulgent servis suis libertatem.

11. MARCIANUS lib. 13. Institutionum.

IN fraudem civitatum manumissi, ad libertatem non veniunt, ut Senatus censuit. §. 1. Sed nec in fraudem fisci datas libertates procedere, Principalibus Constitutionibus cavetur. Sed Divi fratres rescripserunt: non utique, si debitor fisci manumiserit, libertates impediuntur, sed ita, si, cum non erat solvendo, in fraudem manumisit.

12. ULPIANUS lib. 5. de Adulteriis.

PROspexit legislator, ne mancipia per manumissionem quæstioni subducantur: idcircoque prohibuit ea manumitti; certumque diem præstituit, intra quem manumittere non licet. §. 1. Ipsa igitur, quæ diverrit, omnes omnimodo servos suos manumittere vel alienare prohibetur: quia ita verba faciunt, *ut ne eum quidem servum, qui extra ministerium ejus mulieris fuit, vel in agro, vel in provincia, possit manumittere vel alienare*: quod quidem perquam durum est: sed ita Lex scripta est. §. 2. Sed etsi post divortium servum mulier paravit, aut alia ratione adquisiit: æque (quod ad verba attinet) manumittere non poterit: & ita Sextus quoque Cæcilius adnotat. §. 3. Pater vero, in cujus potestate filia fuerit, ea tantum mancipia prohibetur manumittere, alienareve, quæ in usu filiæ fuerunt tributa. §. 4. Matrem quoque prohibuit manumittere alienareve ea mancipia, quæ in ministerium filiæ concesserat. §. 5. Sed & avum & aviam prohibuit manumittere: cum horum quoque mancipia quæstione postulari posse Lex voluerit. §. 6. Sextus Cæcilius recte ait, angustissimum tempus Legem præstitisse alienandis manumittendisve servis. Finge (inquit) *ream adulterii intra 60 diem postulatam, quæ cognitio tam facile expediri potuit adulterii, ut intra 60 diem finiatur?* & tamen licere mulieri, quamvis postulatæ adulterii, servum suspectum in adulterio vel quæstione necessarium, quod ad verba Legis attinet, manumittere. Sane in hunc casum subveniendum est, ut destinati servi quasi conscii, vel quasi nocentes, non debeant manumitti ante finitam cognitionem. §. 7. Pater mulieris vel mater, si intra 60 diem decedant, ex his servis, quos in ministerium filiæ dederint, neque manumittere neque alienare poterunt.

13. PAULUS lib. 3. de Adulteriis.

Quod si intra diem sexagesimum manumiserint, erit servus statuliber.

14. ULPIANUS lib. 4. de Adulteriis.

Sed si maritus intra sexagesimum diem decederit: an manumittere vel alienare jam possit superscriptas personas, videamus? Et non puto posse: quamvis accusatore mulier deficiatur marito:

marito: cum pater accusare possit. §. 1. Et simpliciter quidem Lex mulierem prohibuit intra sexagesimum diem divortii manumittere. §. 2. Sive autem divertit, sive repudio dimissa sit: manumissio impeditur. §. 3. Sed si morte mariti solutum sit matrimonium, vel aliqua poena: ejus manumissio non impeditur. §. 4. Sed et si bona gratia finierit matrimonium: dicitur, manumissionem vel alienationem non impediri. §. 5. Sed & si constante matrimonio mulier, dum divortium cogitat, manumittat vel alienet, & (hoc) elucidis probationibus fuerit approbatum: quasi in fraudem Legis hoc factum sit, non debet alienatio valere vel manumissio. §. 6. Alienationem omnem omnino accipere debemus.

15. PAULUS lib. 1. ad Legem Juliam.

Questum est, an is, qui Majestatis crimine reus factus sit, manumittere possit, quoniam ante damnationem dominus est? Et Imperator Antoninus Calpurnio Critoni rescripsit, ex eo tempore, quo quis propter facinorum suorum cogitationem jam de poena sua certus esse poterat, multo prius conscientia delictorum quam damnatione jus datæ libertatis eum amisisse. §. 1. Julianus ait, si postea quam filio permisit pater manumittere, filius ignorans patrem decessisse, manumisit vindicta: non fieri eum liberum: sed et si vivit pater & voluntas inmutata erit: non videri volente patre filium manumisisse.

16. IDEM lib. 3. ad Legem Eliam Sentiam.

Si, cum fideicommissa libertas debeatur, minor viginti annis servum vendat, ut manumittatur, vel quia hac lege emerat: non impeditur alienatio. §. 1. Si partem, quam in communi servo habet minor viginti annis, manumittendi causa tradat: nihil agat. Sed si, cum ipse causam probare posset, tradiderit: nulla fraus intelligitur. §. 2. Ne quis creditorum fraudandorum causa servum manumittat, hac Lege cavetur. * Creditores autem appellantur, quibus quacunque ex causa actio cum fraudatore competat. §. 3. Aristo respondit, a debitore fisci, qui solvendo non erat, manumissum, ita revocari in servitutem debere, si non diu in libertate fuisset: id est, non minus decennio: plane ea quæ in fraudem fisci in sinus ejus collata sunt revocanda. §. 4. Si sub conditione alicui pecunia debeatur: (quasi) statuliber erit, a debitore manumissus: ut pendeat libertas ex conditione. §. 5. Si voluntate patris filius manumiserit: sive pater sive filius sciat solvendo patrem non esse: libertas impeditur.

17. IDEM lib. singul. de Libertatibus.

Si privatus coactus a populo manumiserit, quamvis voluntatem accommodaverit, tamen non erit liber: nam & Divus Marcus prohibuit, ex adclamatione populi manumittere. §. 1. Item non fit liber, si mentitus dominus ne a Magistratibus castigaretur, dixit esse liberum, si non fuit voluntatis manumittendi. §. 2. In his, quos intra certa tempora non licet manumittere, si testamento acceperint libertatem, non testamenti facti, sed competentis libertatis tempus inspiciendum est.

18. IDEM lib. 16. ad Plautium,

Si mortis tempore solvendo sit hereditas: si tamen (cum) aditur, desierit esse solvendo: libertas a testatore in fraudem creditorum relicta, non competet: nam sicut aucta hereditas prodest libertatibus, ita nocet diminuta. §. 1. Si is, cui libertas relicta est, jussus sit heredi dare tantum, quanti est: & liber esse: videamus an adhuc fraus sit creditorum, quia heres mortis causa accepturus est; an vero, si alius pro eo, vel ipse non de peculio det, nulla sit fraus? Sed si heres locuples non proficit ad libertatem: nec, qui dat pecuniam, prodesse potest.

19. MODESTINUS lib. 1. Regularum.

Nulla competit libertas data ab eo, qui postea servus ipse pronunciatus est.

20. IDEM lib. singul. de Enucleatis casibus.

Si servo alieno libertas, non consentiente domino data est: valere ex auctoritate juris non potest: quamvis postea manumissor domino heres extitit: nam licet ejus jure cognationis, qui manumisit, heres extitit: non ideo additione hereditatis libertatis datio confirmatur.

21. IDEM lib. 1. Pandectarum.

Matrimonii causa manumitti ancilla a nullo alio potest, quam qui eam uxorem ducturus est. † Quod si alter manumiserit matrimonii causa, alter eam uxorem ducat: non erit libera: adeo ut nec si intra sex quidem menses eam repudiatam postea manumissor uxorem duxerit, liberam eam fieri Julianus respondit: quasi de his nuptiis Senatus senserit, quæ post manumissionem, nullis aliis interpositis, secutæ fuerunt.

22. POMPONIUS lib. 25. ad Quintum Mucium.

Curator furiosi servum ejus manumittere non potest.

23. IDEM (lib. 4. ex Variis Lectionibus).

Semper in fraudem creditorum libertas datur ab eo, qui sciret se solvendo non esse: quamvis bene dedisset merenti hoc.

24. TERENCEIUS CLEMENS lib. 9. ad Legem Juliam & Papiam.

Si quis habens creditores, plures manumiserit: non omnium libertas impeditur: sed qui primi sunt, liberi erunt, donec creditoribus suum solvatur: quam rationem Julianus solet dicere: velut duobus manumissis, si unius libertate fraudentur, non utriusque, sed alterutrius impediri libertatem: & plerunque postea scripti: nisi si quando majoris pretii sit is, qui ante nominatus sit, nec sufficiat, posteriorem retrahi in servitutem, prior (autem) sufficiat; nam hoc casu sequenti loco (scriptum) solum ad libertatem perventurum.

25. PAPINIANUS lib. 5. Responsorum.

In fraudem creditorum testamento datae libertates, prioribus creditoribus dimissis, propter novos creditores irritæ sunt.

26. SCÆVO LA lib. 4. Responsorum.

Pignori obligatum servum ditoris heres manumisit: quaeritur est, an liber esset? Respondit, secundum ea, quæ proponerentur, si

pecunia etiam nunc deberetur, non esse manumissione liberum factum. Paulus: soluta ergo pecunia, ex illa voluntate liber sit.

27. HERMOGENIANUS lib. 1. Juris Epitomarum.

IN fraudem creditorum manumittitur, liberque esse prohibetur: siue dies solvendae pecuniae jam cecidit, siue in diem, vel sub conditione sit debitum. † Diversa causa est legati sub conditione relictii: nam antequam conditio extiterit, inter creditores legatarius iste non habetur. † Ex omni autem causa creditoribus in hac parte Lex Aelia Sentia prospexit: inter quos fideicommissarium etiam esse placuit. §. 1. Pignori datus servus, antequam debiti nomine fiat satis, sine consensu creditorum manumitti non potest: sed pupilli creditoris citra tutoris auctoritatem consensus nihil libertati prodest: sicuti non prodest, si fructuarius pupillus manumissioni similiter consentiat.

28. PAULUS lib. 3. Sententiarum.

Heres servum proprium, quem testator legaverat, manumittendo nihil agit: quia scientiae vel ignorantiae ejus nullam placuit admitti rationem.

29. GAIUS lib. 1. de Manumissionibus.

Generaliter pignori datus servus, sine dubio pleno jure debitoris est, & justam libertatem ab eo consequi potest, si Lex Aelia Sentia non impediat libertatem: id est, si solvendo sit, nec ob id creditores videantur fraudari. §. 1. Sub conditione servus legatus, pendente conditione pleno jure heredis est: sed nullam libertatem ab eo consequi potest, ne legatario injuria fieret.

30. ULPIANUS lib. 4. ad Legem Aeliam Sentiam.

Si quis hac lege servum emerit, ut manumittat, & non manumittente eo, servus ad libertatem pervenerit ex Constitutione Divi Marci: an possit ut ingratum accusare videamus? Et dici potest, cum non sit manumissor, hoc jus eum non habere. §. 1. Si filius meus (ex) voluntate mea manumiserit, an ut ingratum eum accusandi jus habeam, dubitari poterit ideo, quia non manumisi. Sed pro eo habendus sum, ac si manumissem. §. 2. Sed si castrensem servum filius meus manumittat, dubio procul hoc jus non habeo, quia (non) ipse manumisi: ipse plane filius accusare poterit. §. 3. Tandiu (autem) accusare quis poterit, quamdiu perseverat patronus. §. 4. Quotiens autem patroni libertum volunt accusare, utrum omnium consensus necessarius sit, an vero & unus possit, videamus? Et est verius, si saltem in unum hoc commiserit, eum ut ingratum accusari, sed omnium consensum necessarium, si sint ejusdem gradus. §. 5. Si pater libertum uni ex filiis assignaverit, solum eum accusare posse, Julianus scripsit: solum enim patronum esse.

31. TERENCE CLEMENS lib. 5. ad Legem Juliam & Papiam.

Quæsitum est: si libertam patronus jurejurando adegisset, ne ea liberos impuberes haberet: quid juris esset? Julianus dicit,

non videri contra Legem Aeliam Sentiam fecisse eum, qui non perpetuam viduitatem libertae injunxisset.

32. IDEM lib. 8. ad Legem Juliam & Papiam.

Si non voluntate patroni is, qui in ejus potestate sit, jusjurandum adegerit, vel stipulatus fuerit, *ne nubat*: nisi id patronus remittat, aut liberavit libertum, incidet in Legem: videbitur enim id ipsum dolo malo facere. §. 1. Non prohibentur Lege Aelia Sentia patroni a libertis mercedes capere: sed obligare eos: itaque si sponte sua libertus mercedem patrono præstiterit, nullum hujus Legis præmium consequetur. §. 2. Is, qui operas, aut in singulas eas certam summam promisit, ad hanc Legem non pertinet: quoniam operas præstando potest liberari. † Idem Octavianus probat: & adjicit, Obligare sibi libertum, ut mercedem operarum capiat, is intelligitur, qui hoc solum agit, ut utique mercedem capiat, etiam si sub titulo operarum eam stipulatus fuerit.

TIT. X.

DE JURE AUREORUM ANULORUM.

1. PAPINIANUS lib. 1. Responsorum.

Inter ceteros alimenta liberto relictæ non ideo debentur, quia jus aureorum anulorum ab Imperatore libertus acceperit. §. 1. Diversum in eo probatur, qui judicatus ingenuus, collusionem per alium patronum detecta conditioni suæ redditus, alimenta sibi, quæ tertius patronus reliquerat, præberi desiderat: hunc enim etiam beneficium anulorum amittere placuit.

2. IDEM [lib. 5. Responsorum].

Inter quinque annos pro ingenuitate sententia dicta rescissa fuerat: victam, anulorum aureorum beneficium, quod ante sententiam pro ingenuitate dictam acceperit, ac deposuit, non retinuisse, respondi.

3. MARCIANUS [lib. 1. Institutionum.]

Divus Commodus & jus anulorum datum ademit illis, qui invitis aut ignorantibus patronis acceperunt.

4. ULPIANUS [lib. 3. ad Legem Juliam & Papiam.]

Etiam foeminae jus anulorum aureorum impetrare possunt: & jura ingenuitatis impetrare, & natalibus restitui poterunt.

5. PAULUS [lib. 9. ad Legem Juliam & Papiam].

Is, (qui) jus anulorum impetravit, ut ingenuus habetur: quamvis ab hereditate ejus patronus non excludatur.

6. ULPIANUS [lib. 1. ad Legem Juliam & Papiam].

Libertinus, si jus anulorum impetraverit, quamvis jura ingenuitatis salvo jure patroni nactus sit, tamen ingenuus intelligitur: & hoc D. Hadrianus rescripsit.

TIT. XI.

DE NATALIBUS RESTITUENDIS.

1. ULPIANUS [lib. 2. Responsorum].

A Principe natalibus suis restitutum eum qui se ingenuum natum Principi affirmavit,

vit, si ex ancilla natus est, nihil videri impe-
trasse.

2. MARCIANUS [lib. 1. Institutionum.]

Interdum & servi nati ex postfacto juris inter-
ventu ingenui sunt: ut ecce si libertinus a Prin-
cipe natalibus suis restitutus fuerit. Illis enim
utique natalibus restituitur, in quibus initio omnes
homines fuerunt, non in quibus ipse nascitur,
cum servus natus esset. Hic enim, quantum ad
totum jus pertinet, perinde habetur, atque si
ingenuus natus esset: Nec patronus ejus potest ad
successionem venire. Ideoque Imperatores non
facile solent quemquam natalibus restituere, nisi
consentiente patrono.

3. SCAEVOLE lib. 6. Respons. respondit.

Quæris, an ingenuitatis jure utatur is, quem
sanctissimus, & nobilissimus Imperator nata-
libus suis restituit? Sed ea res nec dubitationem
habet, nec unquam habuit, quin exploratum sit,
ad omnem ingenuitatis statum restitui eum, qui
isto beneficio Principis utatur.

4. PAULUS [lib. 4. Sententiarum.]

Nec filio patroni invito libertus natalibus suis
restitui potest: quid enim interest, ipsi pa-
trono, an filius ejus fiat injuria?

5. MODESTINUS [lib. 7. Regularum.]

Patrono consentiente debet libertus ab Impe-
ratore natalibus restitui: jus enim patroni hoc
impetrato amittitur. §. 1. Libertinus, qui nata-
libus restitutus est, perinde habetur, atque si
ingenuus factus, medio tempore maculam servi-
tutis non sustinuerit.

TIT. XII.

DE LIBERALI CAUSA.

1. ULPIANUS lib. 54. ad Edictum.

Si quando is, qui in possessione servitutis con-
stitutus est, litigare de conditione sua non
patitur, quod forte sibi suoque generi vellet ali-
quam injuriam inferri: in hoc casu equum est,
quibusdam personis dari licentiam pro eo litiga-
re: Ut puta parenti, qui dicat filium in sua pote-
state esse: nam etiam si nolit filius, pro eo litiga-
bit: sed & si in potestate non sit, parenti dabi-
tur hoc jus: quia semper parentis interest, filium
servitutem non subire. §. 1. Versa etiam vice
dicemus, liberis parentum etiam invitorem ean-
dem facultatem dari: neque enim modica filii
ignominia est, si parentem servum habeat. §. 2.
Idcirco visum est, cognati etiam hoc dari
debere.

2. GAIUS ad Edictum Prætoris Urbani,
titulo De liberali causa.

Quoniam servitus eorum ad dolorem nostrum
injuriæque nostram porrigitur.

3. ULPIANUS lib. 54. ad Edictum.

Amplius puto, naturalibus quoque hoc idem
præstandum, ut parens filium in servitute
constitutum & manumissum possit in libertatem vin-
dicare. §. 1. Militi etiam pro necessariis sibi
personis de libertate litigare permittitur. §. 2.
Cum vero talis nemo alius est, qui pro eo litiget:
tunc necessarium est, dari facultatem etiam ma-
tri, vel filiabus, vel sororibus ejus, cæterisque
mulieribus, quæ de cognatione sunt, vel etiam

uxori, adire Prætores, & hoc indicare, ut
causa cognita, & invito ei succurratur. §. 3.
Sed & si libertum meum, vel libertam dicam,
idem erit dicendum.

4. GAIUS ad Edictum Prætoris Urbani,
titulo De liberali causa.

Sed tunc patrono conceditur pro libertate liberti
litigare, si eo ignorante libertus venire se
passus est.

5. ULPIANUS [lib.] 54 ad Edictum.

Interest enim nostra, libertos libertasque habere.
§. 1. Quod si plures ex memoratis personis
existant, qui velint pro his litigare: Prætoris
partes interponendæ sunt, ut eligat, quem potis-
simum in hoc esse existimat: quod & in pluribus
patronis observari debet.

6. GAIUS ad Edictum Prætoris Urbani.

Benignius autem hoc persequendum est, ut, si
furiosus & infans est, qui in servitutem trahi-
tur, non solum necessariis personis, sed etiam ex-
traneis hoc permittatur.

7. ULPIANUS lib. 54. ad Edictum.

Liberis etiam hominibus, maxime si majores
20 annis venum se dari passi sunt, vel in ser-
vitutem quaquaratione deduci, nihil obest, quo-
minus possint in libertatem proclamare: nisi forte
se venundari passi sunt, ut participaverint pre-
tium. §. 1. Si quis minor viginti annis ad par-
tiendum pretium, venum se dari passus est: nihil
ei hoc post viginti annos nocebit. Sed si ante
quidem se venum dedit, post vicesimum autem
annum pretium partitus est, poterit ei libertas
denegari. §. 2. Si quis sciens liberum emerit,
non denegatur vendito in libertatem proclamatio
adversus eum, qui eum comparavit: cujusque sit
ætatis, qui emptus est: idcirco, quia non est
venia dignus, qui emit, etiam si scientem pruden-
temque se liberum emerit. † Sed enim si postea
alius eum emerit ab hoc, qui scivit, ignorans:
deneganda est ei libertas. §. 3. Si duo simul
emerint partes, alter sciens, alter ignorans: vi-
dendum erit, numquid is, qui scit, non debeat
nocere ignoranti? quod quidem magis est. † Sed
enim illa erit quaestio: partem solum habebit is,
qui ignoravit, an totum? & quid dicemus de
alia parte, an ad eum, qui scit, pertineat? Sed
ille indignus est quid habere, quia sciens emerit:
rursum, qui ignoravit, non potest majorem par-
tem domini habere, quam emit: evenit igitur,
ut ei profit, qui eum comparavit sciens, quod
alius ignoravit. §. 4. Sunt & aliæ causæ, ex
quibus in libertatem proclamatio denegatur: ve-
lut si quis ex eo testamento liber esse dicatur,
quod testamentum aperiri Prætor vetat, quia
testator a familia necatus esse dicatur: cum enim
in eo sit iste, ut supplicio forte sit adficiendus:
non debet liberale iudicium ei concedi. † Sed
& si data fuerit: quia dubitatur, utrum nocens
sit, an innocens: differtur liberale iudicium,
donec constet de morte ejus, qui necatus est:
apparebit enim, utrum supplicio adficiendus
sit, an non. §. 5. Si * quis ex servitute in
libertatem proclamat, petitoris partes susti-
net: si vero ex libertate in servitutem pe-
tatur

petatur; is partes actoris sustinet, qui servum suum dicit. † Igitur cum de hoc incertum est: ut possit iudicium ordinem accipere, hoc ante apud eum, qui de libertate cogniturus est, disceptatur: utrum ex libertate in servitutem, aut contra, agatur? Et si forte apparuerit, eum, qui de libertate sua litigat, *in libertate sine dolo malo fuisse*: is, qui se dominum dicit, actoris partes sustinebit, & necesse habebit servum suum probare. Quod si pronunciatum fuerit, eo tempore, quo lis preparabatur, *in libertate eum non fuisse, aut dolo malo fuisse*: ipse, qui de sua libertate litigat, debet se liberum probare.

8. IDEM (lib. 55. ad Edictum.)

Cognitio de liberali causa usufructuario datur, etiam si dominus quoque velit (hoc est, qui se dominum dicit) movere status controversiam. §. 1. Si plures sibi dominium servi vindicant, dicentes esse communem: ad eundem iudicem mittendi erunt: & ita Senatus censuit: ceterum si unusquisque *suum esse in solidum*, non in partem, dicat: cessat Senatusconsultum: neque enim timor est, ne varie iudicetur: cum unusquisque solidum dominium sibi vindicet. §. 2. Sed & si alter usufructum totum, alter proprietatem servi vindicet; item si alter dominium, alter pignoratium sibi dicat: idem iudex erit: & parvi refert, ab eodem, an ab alio ei pignori datus sit.

9. GAIUS ad Edictum Prætoris Urbani, titulo De liberali causa.

Si pariter adversus eum, qui de libertate litigat, consistant fructuarius & proprietarius: fieri potest, ut alteruter absit: quo casu, an præsentis soli permissurus sit Prætor adversus eum agere, dubitari potest: quia * non debet alterius collusionem aut inertia alteri jus corrumpi: sed rectius dicitur, etiam alterutri eorum permittendum agere, ut alterius jus incorruptum maneat. † Quod si adhuc nondum finito iudicio supervenerit, ad eundem iudicem mittetur: nisi si justam causam adferat, quare ad eum mitti non debeat; forte si eum iudicem inimicum sibi esse adfirmat. §. 1. Idem dicemus, & si duo pluresve domini esse dicantur, & quidam præsto sint, quidam aberint. §. 2. Unde in utroque casu dispiciamus, an si is, qui prior egerit, victus sit, prosit ei, quod posterior vicerit, vel contra: id est, ut cum omnino alteruter vicerit, prosit etiam alteri; sicut prodest heredi liberti, quod in fraudem patroni servi manumissi sint? Si cui placeat prodesse: consequens est, ut, cum idem petat, exceptioni rei iudicatæ obijciatur replicatio: si cui vero placeat non prodesse, is habebit sequentem dubitationem: utrum id, in quo quis victus est, nullius erit; an ejus esse debeat, cum quo actum sit; an potius ejus, qui vicerit: scilicet ut utilis actio detur ei, qui vicerit, minime autem Prætor pati debeat, ut pro parte quis servos sit.

10. ULPIANUS (lib. 55. ad Edictum.)

Quod autem diximus, *in libertate fuisse*, sic est accipiendum, non ut se liberum doceat, is, qui liberale iudicium patitur, sed in possessione libertatis sine dolo malo fuisse. † Quid sit autem *sine dolo malo fuisse*, videamus? nam Ju-

lianus ait, omnes, qui se liberos putant, sine dolo malo in libertate fuisse: si modo se pro liberis gerant, quamvis servi sint. Varus autem scribit, eum, qui se liberum sciat, dum in fuga sit, non videri sine dolo malo in libertate esse: sed simul atque delierit quasi fugitivus se celare, & pro libero agere, tunc incipere sine dolo malo in libertate esse: etenim ait, eum, qui scit se liberum, deinde pro fugitivo agit, hoc ipso quod in fuga sit, pro servo agere:

11. GAIUS ad Edictum Prætoris Urbani, titulo De liberali causa.

Licet fugæ tempore pro libero se gesserit: dicemus enim eum in eadem causa esse.

12. ULPIANUS (lib. 55. ad Edictum.)

Igitur sciendum est, & liberum posse dolo malo in libertate esse, & servum posse sine dolo malo in libertate esse. §. 1. Infans subreptus bona fide in servitute fuit, cum liber esset; deinde cum de statu ignarus esset, recessit, & clam in libertate morari cœpit: hic non sine dolo malo in libertate moratur. §. 2. Potest & servus sine dolo malo in libertate morari: ut puta testamento accepit libertatem, quod nullius momenti esse ignorat: vel vindicta ei imposita est ab eo, quem dominum esse putavit, cum non esset: (vel educatus est quasi liber, cum servus esset). §. 3. Et generaliter dicendum est, Quotiens quis justis rationibus ductus, vel non justis, sine calliditate tamen, putavit se liberum, & in libertate moratus est: (dicendum est) hunc in ea causa esse, ut sine dolo malo in libertate fuerit: atque ideo possessoris commodum fruatur. §. 4. Probatio autem ad id tempus referetur, cum sine dolo malo in libertate fuerit, quo primum in jus aditum est. §. 5. Si operæ alicui debeantur, is quoque liberali iudicio experiri potest. §. 6. Si quod damnum mihi dederit, qui ad libertatem proclamavit, illo tempore, quo bona fide mihi serviebat, (veluti, si ego bona fide dominus noxali iudicio conventus & condemnatus, litis æstimationem pro eo obtuli): in id mihi condemnabitur.

13. GAIUS ad Edictum Prætoris Urbani, titulo De liberali causa.

Illud certum est, damnum hoc solum in hac in factum actione deduci, quod dolo, non etiam quod culpa factum sit. Ideoque licet absolutus hoc iudicio fuerit, adhuc tamen postea cum eo poterit Lege Aquilia agi, cum ea Lege etiam culpa teneatur. §. 1. Item certum est, tam res nostras, quam res alienas, quæ tamen periculo nostro sunt, in hanc actionem deduci: veluti commodatas & locatas. † Certe depositæ apud nos res, quia nostro periculo non sunt, ad hanc actionem non pertinent.

14. ULPIANUS (lib. 55. ad Edictum.)

Rectissime Prætor calliditati eorum, qui cum se liberos scirent, dolo malo passi sunt se pro servis venundari, occurrit: dedit enim in eos actionem. §. 1. Quæ actio totiens locum habet, quotiens non est in ea causa is, qui se venire passus est, ut ei ad libertatem proclamatio denegetur. §. 2. Dolo autem non eum fecisse accipimus, qui non ultro instruxit emptorem, sed qui decepit.

15. PAU-

15. PAULUS [lib. 51. ad Edictum].

ID est, siue virilis sexus, siue foemini sit: dummodo ejus aetatis sit, ut dolum capiat.

16. ULPIANUS [lib. 55. ad Edictum.]

Imo cum, qui finxit se servum, & sic venit, decipiendi emptoris causa. §. 1. Si tamen vi metuque compulsus fuit hic, qui distractus est, dicemus eum dolo carere. §. 2. Tunc habet emptor hanc actionem, cum liberum esse nesciret: nam si scit liberum, & sic emit: ipse se circumvenit. §. 3. Quare si filiusfamilias emit, si quidem ipse scit, pater ignoravit, non adquisit patri actionem: hoc si peculiari nomine egerit. † Ceterum si patre mandante: hic quaeritur, an filii scientia noceat? Et puto adhuc nocere, quemadmodum procuratoris nocet. §. 4. Plane si filius ignoravit, pater scit: adhuc dico repellendum patrem, etiam si peculiari nomine filius emit: si modo pater praesens fuit, potuitque filium emere prohibere.

17. PAULUS [lib. 51. ad Edictum.]

In servo & in eo, qui mandato nostro emit, tale est, ut si certum hominem mandavero emi, sciens liberum esse, licet is, cui mandatum est, ignoret, idem sit: & non competet ei actio. † Contra autem, si ego ignoravi, procurator scit: non est mihi deneganda.

18. ULPIANUS [lib. 55. ad Edictum.]

In tantum ergo tenetur, quantum dedit, vel in quantum obligatus est: scilicet in duplum. §. 1. Sed utrum pretium tantum, an etiam id quod pretio accessit, duplicetur, videamus? Ex patem omne omnino, quod propter emptionem vel dedit;

19. PAULUS [lib. 51. ad Edictum.]

Vel permutavit, vel compensavit eo nomine, (nam & is dedisse intelligendus est).

20. ULPIANUS [lib. 55. ad Edictum.]

Vel obligatus est, duplicari debere. §. 1. Proinde si quid cuidam ob hanc actionem licito jure dedit, dicendum est, in hoc Edictum cadere, duplicative. §. 2. Obligatum vel ipsi venditori accipere debemus, vel alii obligatum. Nam quod dedit, siue ipsi venditori, siue alii (ex) jussu ejus: siue ipse, siue alius dederit, aequae continebitur. §. 3. Obligatum accipere debemus, si exceptione se tueri non potest: ceterum si potest, dicendum non esse obligatum. §. 4. Interdum evenit, ut is, qui comparavit, habeat in quadruplum actionem: nam in ipsum quidem, qui sciens pro servo venit, hinc habet in duplum actionem: & praeterea in venditorem, vel eum, qui duplam promissit, in duplum actio est;

21. MODESTINUS [lib. 1. de poenis].

Utique ejus duplum, quod propter emptionem vel dedit, vel obligatus est. Secundum quod id, quod alter eorum solverit, nihil ad exonerandum alterum pertinebit: quia placuit hanc actionem poenalem esse. † Et ideo post annum non datur. † Nec cum successoribus, cum sit poenalis, agitur. (Cum) actionem quae ex hoc Edicto oritur, manumissione non extinguere rectissime dicetur: quia * verum est

autorem conveniri non posse, post quem ad eum, qui ad libertatem proclamavit, perveniebatur.

22. ULPIANUS [lib. 55. ad Edictum.]

Non solus autem emptor, sed & successores ejus hac in factum actione agere poterunt. §. 1. Emere, sic accipiemus, etiam si per alium quis emerit, ut puta procuratorem. §. 2. Sed etsi plures emerint, omnes habebunt hanc actionem: sicut tamen, ut si quidem pro partibus emerint, pro parte pretii habeant actionem; enimvero si unusquisque in solidum, quisque in solidum habeat actionem, nec alterius scientia alteri nocebit, vel ignorantia proderit. §. 3. Si cum liberum esse emptor nesciit: postea autem scire coepit, hoc ei non nocebit: quia tunc ignoravit. Sed si tunc scivit, postea dubitare coepit, nihilum proderit. §. 4. Heredi & ceteris successoribus scientia sua nihil nocet, ignorantia nihil prodest. §. 5. Sed si per procuratorem scientem quis emerit, ei nocet: sicuti tutoris quoque nocere Labeo putat. §. 6. Haec actio post annum non datur, cum sit honoraria: est autem & poenalis.

23. PAULUS [lib. 50. ad Edictum.]

Si usumfructum tibi vendidero liberi hominis, & cessero: servum effici eum dicebat Quintus Mucius: sed dominium ita demum fieri meum, si bona fide vendidissem: alioquin sine domino fore. §. 1. In summa sciendum est, quae de venditis servis, quibus denegatur ad libertatem proclamatio, dicta sunt, etiam ad donatos, & in dotem datos referri posse: item ad eos qui pignori se dari passi sunt. §. 2. Si mater & filius de libertate litigant: aut conjungenda sunt utrorumque judicia, aut differenda est causa filii, donec de matre constet: sicut Divus quoque Hadrianus decrevit: nam cum apud alium judicem mater litigabat, apud alium autem filius: Augustus dixit ante de matre constare oportere, sic dein (de) de filio cognosci.

24. IDEM [lib. 51. ad Edictum.]

Ordinata liberali causa, liberi loco habetur is, qui de statu suo litigat: ita ut adversus eum quoque qui se dominum esse dicit, actiones ei non denegentur, quascunque intendere velit: quid enim si (quae) tales sint, ut tempore aut morte intereant? quare non concedatur ei litem contestando in tutum eas redigere? §. 1. Quinetiam Servius ait, in actionibus annuis ex eo tempore annum cedere, ex quo lis ordinata sit. §. 2. Sed si cum aliis experiri velit, non est quaerendum, an lis ordinata sit: ne inveniatur ratio, quemadmodum subiecto aliquo qui libertati controversiam moveat, interim actiones excludantur: aequae enim, ex eventu judicii liberalis, aut utilis aut inanis actio ejus efficietur. §. 3. Sed si quas actiones inferat dominus: quaeritur, an compellendus sit suscipere judicium? Et plerique existimant, si in personam agat, suscipere ipsum ad litis contestationem; sed sustinendum judicium, donec de libertate judicetur: nec videri praedictum libertati fieri, aut voluntate domini in libertate eum morari: nam ordinato liberali judicio, interim pro libero habetur; & sicut ipse

ipse agere, ita cum ipso quoque agi potest: ceterum ex eventu, aut utile iudicium erit, aut nulum, si contra libertatem pronunciatum fuerit. §. 4. Si is, qui in libertatem proclamat, furti aut damni injuria ab aliquo arguatur, Mela ait, interim eum cavere debere iudicio se fisci: * ne melioris conditionis sit, qui dubie libertatis est, quam qui certae: sed sustinendum iudicium, ne praedictum libertati fiat. † Aequae si cum possessore hominis furti agi coeperit, deinde is, cujus nomine agebatur, in libertatem proclamaverit, sustinendum iudicium: ut si liber iudicatus sit, in ipsum transferatur iudicium; & si damnatio facta sit, iudicati actionem potius in eum dandam.

25. GAIUS (ad Edictum Praetoris urbani, titulo De liberali causa).

Si cui de libertate sua litiganti optio legata sit, quaecunque hereditate ei relicta dicuntur, eadem & de optione tractari possunt. §. 1. Interdum ex integro datur ad libertatem proclamatio, veluti ejus, qui adfirmat ideo se primo iudicio victum, quod statuta libertas nondum ei obtigerat, quam nunc dicit sibi obtigisse. §. 2. Licet vulgo dicatur, post ordinatum liberale iudicium hominem, cujus de statu controversia est, liberi loco esse: tamen si servus sit, certum est nihilominus eum, quod ei tradatur, vel stipuletur, perinde domino acquirere, atque si non de libertate ejus quaerebatur: tantum de possessione videbimus, cum ipsum post litem ordinatam destinat dominus possidere. Sed magis est ut adquirat, licet ab eo non possideatur, & cum placuit per fugitivum quoque nos possessionem adquirere posse: quid mirum, etiam per hunc, de quo quaeramus, adquiri?

26. IDEM (lib. 20. ad Edictum provinc.)

Qui ex libertate in servitutem petit, si iudicii de evictione servandi causa, contra libertatem agit: injuriarum actione non convenitur.

27. ULPIANUS (lib. 2. de Offic. Consul.)

Divi fratres Proculo & Munatio rescripserunt: Cum Ronelus, de cujus statu quaeritur, pupillaris aetatis sit: an exigente Varia Hedone matre, & consentiente (Varia Hermete) tutore, ad tempus pubertatis causa differenda sit, vestrae gravitatis est ex fide personarum, quod utile est pupillo, constituere. §. 1. Si ea persona desit cognitioni, quae alicui status controversiam faciebat: in eadem causa est, qui de libertate sua litigat, qua fuit, priusquam de libertate controversiam patiatur. Sane hoc laeratur, quod is, qui eam status controversiam faciebat, amittit suam causam. Nec ea res ingenuum facit eum, qui non fuit: nec enim penuria adversarii ingenuitatem solet tribuere. † Recte atque ordine iudices puto facturos, si hanc formam fuerint consecuti: ut ibi deest is, qui in servitutem petit, electionem adversario deferant, utram malit cognitionem circumduci, an audita causa sententiam proferri: & si cognoverint, pronunciare debebunt; servum illius non videri: neque haec res capriorem ullam habet: cum non ingenuus pronuncietur, sed servus non videri. † Quod si ex servi-

tute in ingenuitatem se allegat: melius fecerint, si cognitionem circumduxerint, ne sine adversario pronuncient, ingenuum videri, nisi magna causa suadeat, & evidentes probationes suggerant, secundum libertatem pronunciatum: ut etiam Rescripto Hadriani continetur. §. 2. Quod si is, qui pro sua libertate litigat, desit, contradictor vero praesens sit: melius erit inaugurari causam ejus, sententiamque proferri: si enim liquet, contra libertatem dabit: evenire autem potest, ut etiam absens vincat: nam potest sententia etiam secundum libertatem ferri.

28. POMPONIUS (l. 12. ad Quint. Moc.)

Non videtur domini voluntate servus in libertate esse, quem dominus ignorasset suum esse: & est hoc verum: is enim demum voluntate domini in libertate est, qui possessionem libertatis ex voluntate domini consequitur.

29. ARIUS MENANDER lib. 1. de Re militari.

Qui de libertate sua litigans necdum sententia data militiae se dedit, in pari causa ceteris servis habendus est: nec exonerat eum, quod pro libero habeatur in quibusdam: & licet liber apparuerit, exauctoratus, id est, militia remotus, castris rejicietur: utique qui ex servitute in libertatem petitus sit, vel qui non sine dolo malo in libertate moratus est. † Qui vero per calumniam petitus in servitutem est, in militia retinebitur. §. 1. Qui ingenuus pronuntiatus est, si se militiae dedit, intra quinquennium retractata sententia, novo domino reddendus est.

30. JULIANUS lib. 5. ex Minicio.

Duobus perentibus hominem in servitutem pro parte dimidia separatim, si uno iudicio liber, altero servus iudicatus est, commodissimum esse eo usque cogi iudices, donec consentiant: si id non contingit, Sabinum refertur existimasse, duci servum debere ab eo qui vicisset: cujus sententiae Cassius quoque est, & ego sum. Et sane ridiculum est arbitrari eum pro parte dimidia duci, pro parte libertatem ejus tueri: commodius autem est, favore libertatis liberum quidem eum esse, compelli autem pretii sui partem viri boni arbitratus victori suo praestare.

31. ULPIANUS lib. 1. Responsorum.

Filius ob hoc, quod patri heres extitit, prohiberi a patre suum servum manumissum in servitutem petere.

32. PAULUS lib. 6. Regularum.

De bonis eorum qui ex servitute aut libertinitate ingenuitatem vindicari sunt, Senatusconsultum factum est: quo caveatur, de his quidem qui ex servitute defensi essent, ut id duntaxat ferrent, quod in domo cujusque intulissent; in eorum autem bonis, qui post manumissionem repetere originem suam voluissent, hoc amplius, ut, quod post manumissionem quoque adquisissent non ex re manumissoris, secum ferant; cetera bona relinquerent illi, ex cujus familia exissent.

33. IDEM lib. singular. de liberali causa.

Qui sciens liberum emit, quamvis & ille se pateretur venire; tamen non potest contradicere

dicere ei qui ad libertatem proclamat: sed si alii eum ignoranti vendiderit, denegabitur ei proclamatio.

34. ULPIANUS lib. sing. Pandectarum.

Imperator Antoninus constituit, non alias ad libertatem proclamationem cuiquam permitendam, nisi prius administrationum rationes reddiderit, quas, cum in servitute esset, gessisset.

35. PAPINIANUS lib. 9. Responsorum.

Servos ad templi custodiam, quod aedificari Titia voluit, destinatos, neque manumissos, heredis esse constitit.

36. IDEM (lib. 12. Responsorum.)

Dominus, qui obtinuit, si velit servum suum abducere, litis aestimationem pro eo accipere non cogetur.

37. CALLISTRATUS (lib. 2. Quaestionum.)

Conventio privata neque servum quemquam, neque libertum alicujus facere potest.

38. PAULUS (lib. 15. Responsorum.)

Paulus respondit: si (ut proponitur) post perfectam sine ulla conditione emptionem, postea emptor ex voluntate sua literas emisit, quibus profiteretur, se post certum tempus manumissurum esse, quem emerat: non videri eas literas ad Constitutionem D. Marci pertinere. §. 1. Idem respondit, Constitutionem quidem D. Marci ad libertatem eorum mancipiorum pertinere, quae hac lege venerint, ut post tempus manumitterentur: sed eundem favorem, libertatis consequendae causa, etiam eam mereri, pro qua dominus pretium accepit, ut ancillam suam manumitteret; cum idem etiam libertam habiturus sit. §. 2. Quaesitum est, an emptor servo recte libertatem dederit nondum pretio soluto? † Paulus respondit, servum, quem venditor emptori tradidit, si ei pro pretio satisfactum est, & nondum pretio soluto, in bonis emptoris esse coepisse. §. 3. Gaius Seius Stichum servum Lucio Titio vendidit ita, ut Titius Stichum post triennium manumitteret, si continuo triennio servisset: sed nondum exacto tempore triennii, Stichus fugit, & post aliquantulum temporis defuncto Titio revertit. Quaero, an obstat Sticho ad adsequendam ex venditione libertatem, quod ante triennium discesserit? † Paulus respondit, secundum ea, quae proponuntur, expleto tempore, post quod Stichus manumitti debuit, libertatem ei competisse.

39. IDEM (lib. 5. Sententiarum.)

Cui necessitas probandi de ingenuitate sua non incumbit, ultro si ipso probare desideret, audiendus est. §. 1. Qui de ingenuitate cognoscunt, de calumnia ejus, qui temere controversiam movit, ad modum exilii possunt ferre sententiam. §. 2. Tutores vel curatores pupillorum, quorum tutelam & res administraverunt, postea status questionem facere non possunt. §. 3. Maritus uxori eidemque libertae status questionem inferre non prohibetur.

40. HERMOGENIANUS (lib. 5. Juris Epitomarum.)

Cum pacto partitionis pretii major viginti annis venalem se praebuit: nec post manumissionem ad libertatem proclamare potest.

41. PAULUS (lib. singul. de Articulis liberalis causae.)

Si in obscuro sit, in quo fuerit status is, qui pro libertate sua litigat: prior audiendus est probare volens se ipsum in libertatis esse possessionem. §. 1. Judex autem, qui de libertate cognoscit, etiam de rebus amotis, damnove magno facto cognoscere debet: fieri enim potest, ut fiducia libertatis & subripere quaedam, & corrumpere, atque consumere ex bonis, quibus serviebat, ausus sit.

42. LABEO lib. 4. Posteriorum.

Si servus, quem emerat, ad libertatem proclamavit, & ab iudice perperam pro eo judicatum est, & dominus ejus servi, post rem contra te judicatam, te heredem fecit, aut aliquo nomine is tuus esse coepisset: petere eum tuum esse poteris: nec tibi obstat rei judicatae praescriptio. Javolenus: haec vera sunt.

43. POMPONIUS (lib. 3. Senatuscons.)

De his, qui bona eorum, quibus serviebant, interceptissent, deinde ad libertatem proclamabant, Hadrianus Imperator rescripsit: cujus Rescripti verba haec sunt, *Sicut non est aequum fiducia libertatis, quae ex fideicommissi causa praestanda est, intercipere hereditariam pecuniam: ita nec libertati praestanda moram quaeri oportet.* Quam primum ergo arbitrum dare debeat, apud quem constaret quid servari potest heredi, antequam ad servum manumittendum compelleretur.

44. VENULEIUS lib. 7. Actionum.

Licet dubitatum antea fuit, utrum servus duntaxat, an libertus jurando patrono obligaretur in his, quae libertatis causa imponuntur: tamen verius est non aliter quam liberum obligari. † Ideo autem solet iurjurandum a servis exigere, ut hi religione adstricti, posteaquam suae potestatis esse coepissent, jurandi necessitatem haberent: dummodo in continenti, cum manumissus est, aut juret, aut promitteret. §. 1. Licet autem circa donum, munus, operas, etiam uxorum personas inferere. §. 2. In eum, qui impubes juraverit, (scilicet) qui & jurare potuerit: danda est utilis actio operarum nomine, cum pubes tamen factus erit: potest tamen & impubes operas dare, veluti si nomenclator sit, vel histrio.

TIT. XIII.

QUIBUS AD LIBERTATEM PROCLAMARE NON LICET.

1. ULPIANUS (lib. 2. de Offic. Procons.)

Maiores viginti annis ita demum ad libertatem proclamare non possunt, si pretium ad ipsum qui venit, pervenerit. † Ex caeteris autem causis, quamvis major viginti annis se venditari passus sit, ad libertatem ei proclamare licet. §. 1. Minori autem viginti annis ne quidem ex causa supra scripta debet denegari libertatis proclamatio: nisi major annis viginti factus,

duravit in servitute: tunc enim si pretium partitus sit, dicendum erit denegari ei debere libertatis proclamationem.

2. MARCELLUS lib. 24. Digestorum.

Servum quis per vim a Titio accepit, & testamento liberum esse iussit: quanquam solvendo decesserit, non erit ille liber: alioquin fraudabitur Titius, qui, non procedente quidem libertate, cum herede ejus agere potest; at si ad libertatem servus pervenerit, nullam actionem habiturus est, quia nihil videbitur heres ex defuncti dolo consecutus.

3. POMPONIUS lib. 11. Epistolarum & Variarum Lectionum.

Eis, qui se passi sint venire, ad libertatem proclamandi licentiam denegari. Quæro, an & ad eos, qui ex mulieribus, quæ se passæ sint venire, nascuntur, ista Senatusconsulta pertinent? † Dubitari non potest, quin ei quoque, quæ major annis viginti venire se passæ est, ad libertatem proclamandi licentia fuerit deneganda. His quoque danda non est, qui ex ea nati tempore servitutis ejus erunt.

4. PAULUS lib. 12. Quæstionum.

Licinius Ratinus Julio Paulo: Is, cui fidei commissa libertas debebatur, post 20 annum venire se passus est: Quæro, denegandum sit ei ad libertatem proclamare? Movet me exemplum cujusvis liberi hominis: nam et si consecutus (esset) libertatem, se vendidisset, denegaretur ei ad libertatem proclamare: nec debet meliori loco intelligi, quod in servitute constitutus; passus est se venundari, quam si esset libertatem consecutus: sed e contrario movet me, quod in hoc, de quo quæritur, venditio constitit, & est qui veneat: in libero autem homine neque venditio constitit, & nihil est, quoniam veneat. Peto itaque plenissime instruas. Respondit, * venditio quidem tam servi, quam liberi contrahi potest, & stipulatio de evictione contrahitur: non enim de eo loquimur, qui sciens liberum emit: nam adversus hunc nec ad libertatem proclamatio denegatur. Sed is, qui adhuc servus est, etiam invitus venire potest: quamvis & ipse in eo malus sit, quod de conditione sua dissimulat: cum in sua potestate habeat, ut statim ad libertatem perveniat. Quod quidem non potest ei imputari, cui nondum libertas debetur: pone statuliberum passum se venundari: nemo dicturus est, superveniente conditione, quæ non fuit in ejus potestate, libertatis petitionem ei denegandam: idem puto etiam si in ipsius potestate fuit conditio. Sed in proposito magis probandum est: ut denegetur ei libertatis petitio, qui potuit petere libertatem, & maluit se venundari: quia indignus est auxilio Prætoris fideicommissarii.

5. IDEM lib. singul. ad Senatusconsultum Claudianum.

Si duo liberum hominem majorem annis viginti emerimus, unus sciens ejus conditionem, alter ignorans: an non propter eum, qui scit, ad libertatem ei proclamare permittitur; sed propter eum, qui ignorat, servus efficietur? Sed non etiam ejus, qui scit, sed tantum alterius.

TIT. XIV.

SI INGENUUS ESSE DICETUR.

1. MARCELLUS lib. 7. Digestorum.

Si libertus alterius alio agente ingenuus pronunciatus esse dicetur, sine ulla exceptione temporis, patronus ejus cognitionem solet exercere.

2. SATURNINUS (lib. 1. de Officio Proconsulis.)

Qui se venire passus esset majorem, scilicet ut pretium ad ipsam perveniret: prohibendum de libertate contendere, D. Hadrianus constituit: sed interdum ita contendendum permisit, si pretium (suum) reddidisset. §. 1. Qui se ex libertinitate ingenuitati adserant, non ultra quinquennium, quam manumissi fuissent, audientur. §. 2. Qui post quinquennium reperisse instrumenta ingenuitatis suæ adseverant, de ea re ipsos Principes adire oportere cognituros.

3. POMPONIUS (lib. 5. Senatûconsultorum).

Hoc sermone, agnitis natalibus, de nullis aliis intelligendum est Senatum sensisse, quam ingenuis. §. 1. Verbo autem, relinquerent, etiam hoc intelligendum est, ut quæcunque ex re ejus, a quo manumissi erant, acquisita habeant, restituant. † Sed id quemadmodum accipiendum sit, videndum est: utrumne quæ ignorantibus dominis abstulissent, item quod ex his acquisitum, reddere debeant: an vero etiam concessa & donata a manumissoribus amplexi sint: quod magis est.

4. PAPINIANUS (lib. 22. Quæstionum.)

Oratio, quæ prohibet apud Consules, aut Præsides Provinciarum, post quinquennium a die manumissionis in ingenuitate proclamare, nullam causam aut personam excipit.

5. IDEM (lib. 10. Responsorum).

Patronum post quinquennium sententiæ pro ingenuitate dictæ, quo ignorante res judicata est, non esse præscriptione temporis summovendum respondi.

6. ULPIANUS (lib. 38. ad Edictum).

Quotiens de hoc contenditur, an quis libertus sit: sive operæ petantur, sive obsequium desideretur, sive etiam famosi actio intendatur, sive in jus vocetur, qui se patronum dicit, sive nulla causa interveniat, redditur præjudicium. Sed & quotiens quis libertinam quidem se confitetur, libertum autem Cui Seii se negat: idem præjudicium datur. Redditur autem alter utro desiderante. Sed actoris partibus semper, qui se patronum dicit, fungitur, probareque libertum suum necesse habet: aut, si non probet, vincitur.

TIT. XV.

NE DE STATU DEFUNCTORUM POST QUINQUENNIMUM QUÆRATUR.

1. MARCIANUS (lib. singulari de Delatoribus).

De statu defunctorum post quinquennium quærere non licet, neque privatim, neque fisci nomine. §. 1. Sed nec ejus status retractandus est, qui intra quinquennium decessit, si

si per hujus questionem præjudicium futurum est ante quinquennium mortuo. §. 2. Imo nec de vivi statu querendum est, si questio hujus præjudicium facit ei, qui ante quinquennium decessit; & ita D. Hadrianus constituit. §. 3. Sed interdum & intra quinquennium non licet de statu defuncti dicere? Nam Oratione Divi Marci cavetur, ut si quis ingenuus pronunciatus fuerit, liceat ingenuitatis sententiam retractare: sed vivo eo, qui ingenuus pronunciatus est, non etiam post mortem; in tantum, ut etiam si capta questio fuit retractationis, morte ejus extinguatur, ut eadem Oratione cavetur. §. 4. Si quidem in deteriore conditionem quis statum retractaret, secundum ea, quæ dixi, præscribendum est. † Quid ergo, si in meliorem: veluti pro servo libertus dicatur (quare non admittatur? quid enim, si servus quis dicatur), quasi ex ancilla natus, quæ ante quinquennium mortua est? quare non liceat probare liberam fuisse: hoc enim & pro mortua est? Et Marcellus lib. 5 de Officio Consul. scripsit, posse: ego quoque in auditorio publico idem secutus sum.

2. PAPINIANUS lib. 14. Responsorum.
Non esse libertatis questionem filiis inferendam propter matris vel patris memoriam post quinquennium a morte non retractatam, convenit. §. 1. Nec in ea re, quæ publicam tutelam meruit, pupillis agentibus restitutionis auxilium tribuendum est, quod quinque annorum tempus, cum tutores non haberent, excesserit. §. 2. Præscriptio quinque annorum, quæ statum defunctorum tuetur, specie litis ante mortem illatæ non fit irrita, si veterem causam, desistente qui movit, longo silentio finitam probetur.

3. HERMOGENIANUS lib. 6. Juris Epitomarum.
Ante quinquennium defuncto status honestior, quam mortis tempore fuisse existimabatur, vindicari non prohibetur. Idcirco etsi quis in servitute moriatur, post quinquennium liber decessisse probari potest.

4. CALLISTRATUS lib. 1. de Jure fisci.
Primus omnium D. Nerva Edicto vetuit, post quinquennium mortis cujusque de statu queri. §. 1. Sed & Divus Claudius Claudiano rescripsit, si per questionem nummariam præjudicium statui videbitur fieri, cessare questionem.

TIT. XVI.

DE COLLUSIONE DETEGENDA.

1. GAIUS lib. 2. ad Edictum Prætoris Urbani, titulo De liberali causa.

NE quorundam dominorum erga servos nimia indulgentia inquinaret amplissimum Ordinem, eo quod paterentur servos suos in ingenuitatem proclamare, liberosque judicari? Senatusconsultum factum est Domitiani temporibus, quo cautum est, Ut si quis probasset per collusionem quicquam factum, si iste homo servus sit, fieret ejus servus, qui detexisset collusionem.

2. ULPIANUS lib. 4. de Offic. Consul. Collusionem detegere ingenuitatis post sententiam intra quinquennium posse, Divus Marcus constituit. §. 1. Quinquennium autem continuum utique accipiemus. §. 2. Sicubi plane ætas ejus, cujus retractatur collusio, differendam retractationem in tempus pubertatis vel alterius rei suadet: quinquennium non currere dicendum est. §. 3. Quinquennium autem non ad perficiendam retractationem, sed ad inchoandam puto præfinitum: aliter atque circa eum, qui ex libertinitate se in ingenuitatem petit. §. 4. Oratione Divi Marci cavetur, ut etiam extraneis, qui pro altero postulandi jus haberent, liceret detegere collusionem.

3. CALLISTRATUS lib. 4. de Cognit. Cum non justo contradicatore quis ingenuus pronunciatus est, perinde inefficax est decretum, atque si nulla judicata res intervenisset: idque Principalibus Constitutionibus cavetur.

4. ULPIANUS (lib. 1. ad Legem Juliam & Papiam.)

SI libertinus per collusionem fuerit pronunciatus ingenuus, collusionem detecta, in quibusdam causis quasi libertinus incipit esse. Medio tamen tempore, antequam collusio detegatur, & post sententiam de ingenuitate latam, utique quasi ingenuus accipitur.

5. HERMOGENIANUS (lib. 5. Juris Epitomarum.)

SENTENTIAM pro ingenuitate dictam, & collusionis prætextu semel retractare permittitur. §. 1. Si plures ad collusionem detegendam pariter accedant, causa cognita, quis debeat admitti, comparatis omnium moribus, & ætatibus, & cujus magis interest, statui oportet.

LIBER QUADRAGESIMUS PRIMUS.

TIT. I.

DE ADQUIRENDO RERUM DOMINIO.

1. GAIUS lib. 2. Rerum Cottidianarum sive aureorum.

Quarundam rerum dominium nanciscimur jure gentium, quod ratione naturali inter omnes homines peræque servatur: quarundam jure Civili, id est, jure proprio civitatis nostræ. Et quia antiquius jus gentium cum ipso genere humano proditum est: opus est, ut de hoc prius referendum sit. §. 1.

Omnia igitur animalia, quæ terra, mari, cælo capiuntur, id est, fere bestię, (&) volucres, pisces, capientium fiunt:

2. FLORENTINUS lib. 6. Institutionum.

Vel quæ ex his apud nos sunt edita.

3. GAIUS lib. 2. Rerum Cottidianarum sive aureorum.

Quod enim nullius est, id ratione naturali occupanti conceditur. §. 1. Nec interest, quod ad feras bestias & volucres, ntrum in suo fundo quisque capiat, an in alieno. Plane

qui in alienum fundum ingreditur venandi aucupandive gratia, potest a domino, si is provide-rit, jure prohiberi, ne ingrederetur. §. 2. Quidquid autem eorum ceperimus, eo usque nostrum esse intelligitur, donec nostra custodia coërceatur: cum vero evaserit custodiam nostram, & in naturalem libertatem se receperit: nostrum esse definit, & rursus occupantis fit.

4. FLORENTINUS lib. 6. Institutionum.

Nisi, si mansuetacta emitti ac reverti solita sunt.

5. GAIUS lib. 2. Rerum Cottidianarum
sive aurorum.

Naturalem autem libertatem recipere intelligitur, cum vel oculos nostros effugerit, vel ita sit in conspectu nostro, ut difficilis sit ejus persecutio. §. 1. Illud quaesitum est, an fera bestia, quæ ita vulnerata sit, ut capi possit, statim nostra esse intelligatur. † Trebatius placuit, statim nostram esse: & eo usque nostram videri, donec eam persequamur: quod si desierimus eam persequi; desinere nostram esse, & rursus fieri occupantis: itaque si per hoc tempus, quo eam persequimur, alius eam ceperit eo animo, ut ipse lucrifaceret: furtum videri nobis eum commisisse. † Plerique non aliter putaverunt eam nostram esse, quam si eam ceperimus: quia multa accidere possunt, ut eam non capiamus: quod verius est. §. 2. *Apium* quoque natura fera est. Itaque quæ in arbore nostra confederint, antequam a nobis alveo concludantur, non magis nostræ esse intelliguntur, quam volucres, quæ in nostra arbore nidum fecerint. Ideo si alius eas incluserit, earum dominus erit. §. 3. Favos quoque si quos hæ fecerint, sine furto quilibet possidere potest. Sed (ut supra quoque diximus) qui in alienum fundum ingreditur, potest a domino, si is provide-rit, jure prohiberi ne ingrederetur. §. 4. Examen, quod ex alveo nostro evolaverit, eo usque nostrum esse intelligitur, donec in conspectu nostro est, nec difficilis ejus persecutio est: alioquin occupantis fit. §. 5. *Pavonum* & *columbarum* fera natura est. Nec ad rem pertinet, quod ex consuetudine volare & revolare solent. † nam & apes idem faciunt, quarum constat feram esse naturam. † *Cervos* quoque ita quidam mansuetos habent, ut in sylvas eant & redeant: quorum & ipsorum feram esse naturam nemo negat. † In his autem animalibus, quæ consuetudine abire & redire solent, talis regula comprobata est, ut eoque nostra esse intelligantur, donec revertendi animi habeant: quod (si) desierint revertendi animi habere, desinant nostra esse, & fiant occupantium. Intelliguntur autem desisse revertendi animi habere tunc, cum revertendi consuetudinem deseruerint. §. 6. *Gallarum* & *anserum* non est fera natura: palam est enim alias esse feras gallinas, & alios feros anseres. † Itaque si quolibet modo anseres mei, & gallinæ meæ, turbati turbatave adeo longius evolaverint, ut ignoremus ubi sint: tamen nihilominus in nostro dominio tenentur. Qua de causa furti nobis tenebitur, qui quid eorum lucrandi

animo adprehenderit. §. 7. Item quæ ex hostibus capiuntur, jure gentium statim capientium sunt.

6. FLORENTINUS lib. 6. Institutionum.

Item quæ ex animalibus dominio nostro eodem jure subjectis nata sunt.

7. GAIUS lib. 2. Rerum Cottidianarum
sive aureorum.

Adeo quidem ut & liberi homines in servitutem deducantur: qui tamen, si evaserint hostium potestatem, recipiunt pristinam libertatem. §. 1. Præterea quod per alluvionem agro nostro flumen adjicit, jure gentium nobis adquiritur. † Per alluvionem autem id videtur adjici, quod ita paulatim adjicitur, ut intelligere non possimus quantum quoquo momento temporis adjiciatur. §. 2. Quod si vis fluminis partem aliquam ex tuo prædio detraxerit, & meo prædio attulerit: palam est eam tuam permanere. Plane si longiore tempore fundo meo hæserit, arboresque, quas secum traxerit, in meum fundum radices egerint: ex eo tempore videtur meo fundo acquisita esse. §. 3. *insula*, quæ in mari nascitur, (quod raro accidit) occupantis fit: nullius enim esse creditur. † In flumine *na* (quod frequenter accidit), si quidem mediam partem fluminis tenet: communis est eorum qui ab utraque parte fluminis prope ripam prædia possident, pro modo latitudinis cujusque prædii, quæ latitudo prope ripam sit: quod si alteri parti proximior sit: eorum est tantum, qui ab ea parte prope ripam prædia possident. §. 4. Quod si uno latere pertruperit flumen, & alia (parte) novo rivo fluere cœperit; deinde infra novus iste rivus in veterem se converterit: ager, qui a duobus rivis comprehensus, in formam insulæ reductus est, ejus est scilicet, cujus & fuit. §. 5. Quod si toto naturali alveo relicto flumen alias fluere cœperit: prior quidem alveus eorum est, qui prope ripam prædia possident, pro modo scilicet latitudinis cujusque prædii, quæ (latitudo) prope ripam sit: novus autem alveus ejus juris esse incipit, cujus & ipsum flumen, id est, publicus juris gentium. Quod si post aliquod temporis ad priorem alveum reversum fuerit (&) flumen: rursus novus alveus eorum esse incipit, qui prope ripam ejus prædia possident. † Cujus tamen totum agrum novus alveus occupaverit: licet ad priorem alveum reversum fuerit flumen; non tamen is, cujus is ager fuerat, stricta ratione quicquam in eo alveo labere potest: quia & ille ager, qui fuerat, desit esse, amissa propria forma; & quia vicinum prædium nullum habet, non potest ratione vicinitatis ullam partem in eo alveo habere, sed vix est, ut id obtineat. §. 6. Aliud sane est, si cujus ager totus inundatus fuerit: namque inundatio speciem fundi non mutat: & ob id cum recesserit aqua, palam est ejusdem esse, cujus & fuit. §. 7. Cum quis ex aliena materia speciem aliquam suo nomine fecerit: Nerva & Proculus putant, hunc dominum esse qui fecerit: quia quod factum est, antea nullius fuerat.

† Sabi-

† Sabinus (&) Cassius magis *naturalem rationem* efficere putant: ut, qui materiae dominus fuerit, idem ejus quoque, quod ex eadem materia factum sit, dominus esset: quia sine materia nulla species effici possit: veluti si ex auro, vel argento, vel ære vas aliquod fecero: vel ex tabulis tuis navem, aut armarium, aut subsellia (fecero): vel ex lana tua vestimentum: vel ex vino & melle tuo mulsam: vel ex medicamentis tuis emplastrum, aut collyrium: vel ex uvis, aut olivis, aut spicis tuis vinum, vel oleum, vel frumentum. † Est tamen etiam media sententia recte existimandum, si species ad materiam reverti possit, verius esse, quod & Sabinus & Cassius senserunt: si non possit reverti, verius esse, quod Nervæ & Proculi placuit: ut ecce vas conflatum, ad eundem massam auri vel argenti vel æris reverti potest: vinum vero, vel oleum, vel frumentum, ad uvas, & olivas, & spicas reverti non potest: ac ne mulsam quidem ad mel & vinum; vel emplastrum, aut collyria, ad medicamenta reverti possunt. † Videntur tamen mihi recte quidam dixisse, non debere dubitari, quin alienis spicis excussum frumentum ejus sit, cujus & spicæ fuerunt: cum enim grana, quæ spicis continentur, perfectam habeant suam speciem, qui excussit spicas, non novam speciem facit, sed eam quæ est, detegit. §. 8. Voluntas duorum dominorum miscentium materias, commune totum corpus efficit: sive ejusdem generis sint materiae, veluti vina miscuerant, vel argentum conflaverunt; sive diversæ, veluti si alius vinum contulerit, alius mel, vel alius aurum, alius argentum, quamvis & nulli & electri, novi corporis sit species. §. 9. Sed & si sine voluntate dominorum casu confusæ sint duorum materiae, vel ejusdem generis, vel diversæ: idem juris est. §. 10. Cum in suo loco aliquis aliena materia ædificaverit, ipse dominus intelligitur ædificii: quia *omne quod in ædificatur, solo cedit*. Nec tamen ideo is, qui materiae dominus fuit, desinit ejus dominus esse: sed tantisper neque vindicare eam potest, neque ad exhibendum de ea agere, propter Legem 12 Tabularum; quæ cavetur, *ne quis tignum alienum ædibus suis junctum eximere cogatur, sed duplum pro eo præstat*. † Appellatione autem tigni omnes materiae significantur, ex quibus ædificia fiunt. † Ergo si aliqua ex causa dirutum sit ædificium, poterit materiae dominus nunc eam vindicare, & ad exhibendum agere. §. 11. Illud recte queritur: an si id ædificium vendiderit is, qui ædificaverit, & ab emptore longo tempore captum postea dirutum sit, adhuc dominus materiae vindicationem ejus habeat? causa dubitationis est, an eo ipso quo universitas ædificii longo tempore capta est, singulæ quoque res, ex quibus constabat, captae essent: quod non placuit. §. 12. Ex diverso si quis in alieno solo sua materia ædificaverit, illius sit ædificium, cujus & solum est: & si scit alienum solum esse, sua voluntate amisisse proprietatem materiae intelligitur: itaque neque diruto quidem ædificio vindicatio ejus materiae competit. † Certe si dominus soli petat ædificium, nec solvat pretium

materiae, & mercedes fabricorum, poterit per exceptionem doli mali repelli: utique si nescit; qui ædificavit, alienum esse solum, & tanquam in suo bona fide ædificavit: nam si scit, culpa ei objici potest, quod temere ædificavit in eo solo, quod intelligeret alienum. §. 13. Si alienam plantam in meo solo posuero, mea erit: ex diverso, si meam plantam in alieno solo posuero, illius erit: si modo utroque casu radices egerit: antequam enim radices ageret, illius permanet, cujus & fuit. † His conveniens est: quod si vicini arborem ita terra presserim, ut in meum fundum radices egerit: meam effici arborem: rationem enim non permittere, ut alterius arbor intelligatur, quam cujus fundo radices egisset. Et ideo prope confinium arbor posita, si etiam in vicinum fundum radices egerit, communis est.

8. MARCIANUS lib. 3. Institutionum.

PRO regione cujusque prædii. §. 1. Sed & si in confinio lapis nascatur, & sunt pro indiviso communia prædia: tunc erit lapis pro indiviso communis, si terra exemptus sit.

9. GAIUS lib. 2. Rerum Cotidianarum
sive aureorum.

Qua ratione autem plantæ, quæ terræ coalescunt, solo cedunt; eadem ratione frumenta quoque, quæ sata sunt, solo cedere intelliguntur. † Caterum sicut is, qui in alieno solo ædificavit, si ab eo dominus soli petat ædificium, defendi potest per exceptionem doli mali; ita ejusdem exceptionis auxilio tutus esse poterit, qui (in) alienum fundum sua impensa consecit. §. 1. *Literæ* quoque, licet aureæ sint, perinde chartis membranisque cedunt, ac solo cedere solent ea, quæ ædificantur aut feruntur. † Ideoque si in chartis membranisque tuis carmen, vel historiam, vel orationem scripsero: hujus corporis, non ego, sed tu dominus esse intelligeris. Sed si a me petas tuos libros, tuasve membranas, nec impensas scripturæ solvere velis: poterit me defendere per exceptionem doli mali: utique si bona fide eorum possessionem nactus sim. §. 2. Sed non, uti literæ chartis membranisque cedunt, ita solent *picturæ* tabulis cedere: sed ex diverso placuit, tabulas picturæ cedere. † Utique tamen conveniens est, domino tabularum adversus eum, qui pinxerit, si is tabulas possidebat, utilem actionem dari: quæ ita efficaciter experiri poterit, si picturæ impensam exsolvat: alioquin nocebit ei doli mali exceptio; utique si bona fide possessor fuerit, cui solverit. Adversus dominum vero tabularum ei qui pinxerit, rectam vindicationem competere dicimus: ut tamen pretium tabularum inferat; alioquin nocebit ei doli mali exceptio. §. 3. Hæ quoque res, quæ traditione nostræ fiunt, jure gentium nobis adquiruntur: nihil enim tam conveniens est naturali æquitati, quam voluntatem domini volentis rem suam in alium transferre, ratam haberi. §. 4. Nihil autem interest, utrum ipse dominus per se tradat alicui rem, an voluntate ejus aliquis. † Qua ratione si cui libera negotiorum administratio ab eo

eo qui peregre proficiscitur, permissa fuerit, & is, ex negotiis rem vendiderit & tradiderit: facit eam accipientis. §. 5. Interdum etiam sine traditione nuda voluntas domini sufficit ad rem transferendam. Veluti si rem, quam commodavi aut locavi tibi, aut apud te deposui, vendidero tibi: licet enim ex ea causa tibi eam non traderim; eo tamen, quod patior eam ex causa emptionis apud te esse, tuam efficio. §. 6. Item si quis merces in horreo repositas, vendiderit, simulatque claves horrei tradiderit emptori, transfert proprietatem mercium ad emptorem. §. 7. Hoc amplius, interdum & in incertam personam collocata voluntas domini, transfert rei proprietatem: ut ecce, qui missilia jactat in vulgus; ignorat enim, quid eorum quisque excepturus sit: & tamen, quia vult, quod quisque exceperit, ejus esse, statim eum dominum efficit. §. 8. Alia causa est earum rerum, quæ in tempestate maris, levandæ navis causa, ejiciuntur: hæ enim dominorum permanent: quia non eo animo ejiciuntur, quod quis eas habere non vult, sed quod magis cum ipsa nave periculum maris effugiat: quæ de causa si quis eas fluctibus expulsas, vel etiam in ipso mari nactus, lucrandi animo abstulerit, furtum committit.

10. IDEM lib. 2. Institutionum.

Adquiruntur nobis non solum per nosmetipsos, sed etiam per eos, quos in potestate habemus: item per servos, in quibus usumfructum habemus: item per homines liberos & servos alienos, quos bona fide possidemus: de quibus singulis diligentius dispiciamus. §. 1. Igitur quod servi nostri ex traditione nanciscuntur, sive quid stipulentur: vel ex qualibet alia causa adquirunt, id nobis acquiritur: ipse enim qui in potestate alterius est, nihil suum habere potest. † Ideoque si heres institutus sit; nisi nostro jussu, hereditatem adire non potest: & si jubentibus nobis adierit; hereditas nobis acquiritur, perinde atque si nos ipsi heredes instituti essemus. † Et his convenienter scilicet legatum nobis per eundem acquiritur. §. 2. Non solum autem proprietas per eos, quos in potestate habemus, acquiritur nobis, sed etiam possessio: cujusque enim rei possessionem adepti fuerint, id nos possidere videmur. † Unde etiam per eorum longam possessionem dominium nobis acquiritur. §. 3. De his autem servis, in quibus tantum usumfructum habemus, ita placuit: ut quidquid ex re nostra, vel ex operis suis adquirant, id nobis adquiratur: si quid vero extra eas causas persecuti (sint), id ad dominum proprietatis pertinet. † Itaque si is servus heres institutus sit, legatumve quid, aut ei donatum fuerit; non mihi, sed domino proprietatis acquiritur. §. 4. idem placet de eo qui nobis bona fide possidetur, sive liber sit, sive alienus servus: quod enim placuit de usufructuario, idem probatur etiam de bonæ fidei possessore. † Itaque quod extra duas causas acquiritur, (id) vel ad ipsum pertinet, si liber est: vel ad dominum ejus, si servus est. §. 5. (Sed) bonæ fidei possessor, cum usuceperit servum, quia eo modo

dominus sit, ex omnibus causis per eum sibi ad-
quirere potest: usufructuarius vero usucapere ser-
vum non potest: primum, quia non possidet, sed
habet jus utendi fruendi: deinde, quoniam scit
servum alienum esse.

II. MARCIANUS lib. 3. Institutionum,
Pupillus, quantum ad acquirendum, non in-
 diget tutoris auctoritate: alienare vero nul-
 lam rem potest, nisi præsente tutore auctore; &
 ne quidem possessionem, quæ est *naturalis*, ut *Sabinianis* visum est: quæ sententia vera est.

12. CALLISTRATUS lib. 2. Institutionum.

Lacus & stagna, licet interdum crescant, interdum exarescant, suos tamen terminos retinent: ideoque in his jus alluvionis non adgnos-
citur. §. 1. Si ære meo, & argento tuo conflato, aliqua species facta sit, non erit ea nostra communis: quia cum diversæ materiæ æs atque argentum sit, ab artificibus separari, & in pristinam materiam reduci solet.

13. NERATIUS lib. 6. Regularum.

Si procurator rem mihi emerit ex mandato meo. eique sit tradita meo nomine: dominium mihi, id est, proprietas acquiritur, etiam ignorantibus. §. 1. Et tutor pupilli, pupillæ, similiter ac procurator, emendo nomine pupilli, pupillæ, proprietatem illis acquirit etiam ignorantibus.

14. IDEM lib. 5. Membranarum.

Quod in litore quis ædificaverit, ejus erit: nam litora publica non ita sunt, ut ea quæ in patrimonio sunt populi; sed ut ea quæ primum a natura prodita sunt, & in nullius adhuc dominium pervenerunt: nec dissimilis conditio eorum est, atque piscium & ferarum: quæ simul atque adprehensæ sunt, sine dubio ejus, in cujus potestatem pervenerunt, domini sunt.

§. 1. Illud videndum est, sublato ædificio, quod in litore positum erat, cujus conditionis is locus sit: hoc est, utrum maneat ejus, cujus fuit ædificium, an rursus in pristinam causam recidit; perindeque publicus sit, ac si nunquam in eo ædificatum fuisset: quod propius est, ut existimari debeat: si modo recipit pristinam litoris speciem.

15. I D E M lib. 5. Regularum.

Qui autem in ripa fluminis aedificat, non suum facit.

16. FLORENTINUS lib. 6. Institutionum.

IN agris limitatis jus alluvionis locum non habere constat : idque & Divus Pius constituit. Et Trebatius ait, agrum, qui hostibus devictis ea conditione concessus sit, ut in civitatem veniret, habere alluvionem, neque esse limitatum; agrum autem manucaptum, limitatum fuisse : ut sciretur, quid cuique datum esset, quid venisset, quid in publico relictum esset.

17. ULPIANUS lib. 1. ad Sabinum.

SI duo domini fervero communi rem tradiderint:
adquirat alteri ab altero.

18. I D E M lib. 4. ad Sabinum.

Per hereditarium servum, quod est ejusdem hereditatis, heredi acquiri non potest: & maxime ipsa hereditas.

19. POM-

19. POMPONIUS lib. 3. ad Sabinum.

Liber homo, qui bona fide mihi servit, id, quod ex operis suis aut ex re mea pararet, ad me pertinere sine dubio, Aristo ait: quod vero quis ei donaverit, aut ex negotio gesto adquisierit, ad ipsum pertinere. † Sed hereditatem legatumve non adquiri mihi per eum: quia neque ex re mea, neque ex operis suis id sit: nec ulla ejus opera esset in legato: in hereditate aliquatenus, quia per ipsum adiretur: quod & Varius Lucullum aliquando dubitasse: sed verius esse, non adquiri, etiamsi testator ad me voluisset pertinere. Sed licet ei minime adquirat; attamen, si voluntas evidens testatoris appareat, restituendam esse ei hereditatem. Sed Trebatius, si liber homo bona fide serviens, jussu ejus, cui serviat, hereditatem adiisset, heredem ipsum fieri: nec interesse, quid senserit, sed quid fecerit. Labeo contra, ex necessitate id fecisset: quod si ita, ut & ipse vellet, ipsum fieri heredem.

20. ULPIANUS lib. 29. ad Sabinum.

Traditio nihil amplius transferre debet vel potest ad eum, qui accipit, quam est apud eum, qui tradit. Si igitur quis dominium in fundo habuit, id tradendo transfert: si non habuit, ad eum qui accipit, nihil transfert. §. 1. Quotiens autem dominium transfertur: ad eum qui accipit, tale transfertur, quale fuit apud eum qui tradit: si servus fuit fundus, cum servitutibus transit; si liber, uti fuit: & si forte servitutes debebantur fundo, qui traditus est: cum jure servitutum debitorum transfertur. Si quis igitur fundum dixerit liberum, cum traderet eum qui servus sit, nihil juris servitutis fundi detrahit: veruntamen obligat (que) se, debetque præstare, quod dixit. §. 2. Si ego & Titius rem emerimus, eaque Titio & quasi meo procuratori tradita sit, puto mihi quoque quæsitum dominium: quia placet, per liberam personam omnium rerum possessionem quæri posse, & per hanc dominium.

21. POMPONIUS lib. 11. ad Sabinum.

Si servus meus tibi bona fide serviret, & rem emisset, traditaque ei esset: Proculus, nec meam fieri, quia servum non possideam: nec tuam, si non ex re tua sit parata. Sed si liber bona fide tibi serviens emerit, ipse fieri. §. 1. Si rem meam possideas, & eam velim tuam esse: fiet tua, quamvis possessio apud me non fuerit.

22. ULPIANUS lib. 40. ad Sabinum.

Nemo servum vi possidens, aut clam, aut precario, per hunc stipulantem vel rem accipientem potest acquirere.

23. IDEM lib. 43. ad Sabinum.

Qui bona fide alicui serviat, si servus alienus est, si homo liber est: quicquid ex re ejus, cui servit, acquirit, ei acquirit, cui bona fide servit. † Sed & si quid ex operis suis adquisierit; simili modo ei acquirit: nam & operæ quodammodo ex re ejus, cui servit, habentur: quia jure operas ei exhibere debet, cui bona fide servit. §. 1. Tandiu autem acquirit, quamdiu bona fide servit: cæterum si ceperit scire, esse eum alienum vel liberum: videamus, an ei acquirit? Quæstio in eo est, utrum initium

spectamus, an singula momenta? & magis est, ut singula momenta spectemus. §. 2. Generaliter dicendum est: quod ex re sua, hoc est ejus, cui bona fide quis servit, ei acquirere non potest, sibi eum adquisiturum: quod autem non ex re ejus sibi acquirere non potest, ei adquisiturum, cui bona fide servit. §. 3. Si quis duobus bona fide serviat: utrique adquirit, sed singulis ex re sua. Quod autem ex re alterius est, utrum pro parte ei cui bona fide servit, pro parte domino, si servus sit, aut si liber sit, ei (cui bona fide servit): an vero ei debeat acquirere totum ex cujus re est, videamus? quam speciem Scævola quoque tractat lib. 2 Quæstionum: ait enim: si alienus servus duobus bona fide serviat, & ex unius eorum re adquirat; rationem facere, ut ei duntaxat in solidum adquirat: sed si adjiciat ejus nomen, ex cujus re stipulatur: nec dubitandum esse ait, quin ei soli adquiratur: quia & si ex re ipsius stipularetur, alteri ex dominis nominatim stipulando, (solidum) ei adquirit. Et in inferioribus (probat): ut, quamvis non nominatim, nec jussu meo, ex re tamen mea stipulatus sit, cum pluribus bona fide serviret: mihi soli adquirat: nam & illud receptum est, ut quotiens communis servus omnibus acquirere non potest; ei soli eum acquirere, cui potest: & hoc Julianum quoque scribere, sæpe retuli: eoque jure utimur.

24. PAULUS lib. 14. ad Sabinum.

In omnibus, quæ ad eandem speciem reverti (non) possunt, dicendum est: si materia manente species duntaxat forte mutata sit, (veluti si (ex) meo ære statuam, aut argento scyphum fecisses), me eorum dominum manere:

25. CALLISTRATUS lib. 2. Institutionum.

Nisi voluntate domini alterius nomine id factum sit: propter consensum enim domini, tota res ejus sit, cujus nomine facta est:

26. PAULUS lib. 14. ad Sabinum.

Sed si meis tabulis navem fecisses, tuam navem esse: quia cupressus non maneret, sicuti nec lana vestimento facto; sed cupressum aut laneum corpus fieret. §. 1. Proculus indicat, hoc jure nos uti, quod Servio & Labeoni placuisset: in quibus propria qualitas expectaretur, si quid additum erit, toto cedit; ut statuæ pes, aut manus, scypho fundus, aut ansa, lecto fulcrum, navi tabula, ædificio cæmentum: tota enim ejus sunt, cujus ante fuerant. §. 2. Arbor radicitus eruta, & in alio posita, priusquam coaluerit, prioris domini est; ubi coaluit, agro cedit: & si rursus eruta sit, non ad priorem dominum revertitur: nam credibile est, alio terræ alimento aliam factam. §. 3. Si meam lanam feceris purpuram, nihilominus meam esse Labeo ait: quia nihil interest inter purpuram, & eam lanam, quæ in lutum aut cœnum cecidisset, atque ita pristinum colorem perdidisset.

27. POMPONIUS lib. 30. ad Sabinum.

Quidquid (in) facto argento alieni argenti addideris: non esse tuum totum argentum, fatendum est: at contra si tuum scyphum

Rrrrr

alieno

alieno plumbo plumbaveris, alienove argento ferruminaveris: non dubitatur, scyphum tuum esse, & a te recte vindicari. §. 1. Ubi simul plura contribuantur, ex quibus unum medicamentum sit; aut coctis odoribus unguenta facimus: nihil hic suum vere dicere potest prior dominus: quare potissimum existimari, cujus nomine factum sit, ejus esse. §. 2. Cum partes duorum dominorum ferrumine cohæreant, hæc cum quæreretur utri cedant: Cassius ait, proportionem rei æstimandam, vel pro pretio cujusque partis. Sed si neutra alteri accessioni est, videamus ne aut utriusque esse dicenda sit, sicuti massa confusa, aut ejus cujus nomine ferruminata est: Sed Proculus & Pegasus existimant, suam cujusque remanere.

28. IDEM lib. 33. ad Sabinum.

Si supra tuum parietem vicinus ædificaverit, proprium (ejus) id quod ædificaverit fieri, Labeo & Sabinus sajunt, Sed Proculus, tuum proprium; quemadmodum tuum fieret, quod in solo tuo alius ædificasset: quod verius est.

29. PAULUS lib. 16. ad Sabinum.

Inter eos, qui secundum unam ripam prædia habent, insula in flumine nata, non pro indiviso communis sit, sed regionibus quoque divis: quantum enim ante cujusque eorum ripam est, (tantum), veluti linea in directum per insulam transducta, quisque eorum in eo habebit certis regionibus.

30. POMPONIUS lib. 34. ad Sabinum.

Ergo si insula nata adcreverit fundo meo, & anteriorem partem fundi vendidero, ad cujus frontem insula non respicit; nihil ex ea insula pertinebit ad emptorem: eadem ex causa, qua nec ab initio quidem ejus fieret, si jam tunc, cum insula nasceretur, ejusdem partis dominus fuisset. §. 1. Celsus filius, si in ripa fluminis, quæ secundum agrum meum sit, arbor nata sit, meam esse ait: quia solum ipsum meum privatum est, usus autem ejus publicus intelligitur: & ideo, cum exsiccatum esset alveus, proximorum sit: quia jam populus eo non utitur. §. 2. Tribus modis insula in flumine sit: uno, cum agrum, qui alvei non fuit, annis circumfluit; altero, cum locum qui alvei esset, siccum relinquit & circumfluere cœpit; tertio, cum paulatim colluendo locum eminentem supra alveum fecit, & cum alluendo auxit. Duobus posterioribus modis privata insula sit ejus, cujus ager propior fuerit, cum primum exitit: nam & natura fluminis hæc est, ut cursu suo mutato, alvei causam mutet: nec quicquam interfit, utrum de alvei duntaxat solo mutato, an de eo quod superfusum solo & terræ sit quærat? utriusque enim ejusdem generis est. Primo autem illo modo causa proprietatis non mutatur. §. 3. Alluvio agrum restituit eum, quem impetus fluminis totum abstulit. Itaque si ager, qui inter viam publicam & flumen fuit, inundatione fluminis occupatus esset, (sive paulatim occupatus est, sive non paulatim), sed eodem impetu recessu fluminis restitutus, ad pristinum dominum pertinet: flumina enim censorum vice funguntur, ut ex privato in

publicum adducant, & ex publico in privatum. Itaque sicuti hic fundus, cum alveus fluminis factus esset, fuisset publicus: ita nunc privatus ejus esse debet, cujus antea fuit. §. 4. Si pilas in mare jactaverim, & supra eas inædificaverim: continuo ædificium meum fit. Item si insulam in mari ædificaverim, continuo mea fit: quoniam id quod nullius sit, occupantis fit.

31. PAULUS lib. 31. ad Edictum.

Nunquam nuda traditio transfert dominium: sed ita, si venditio, aut aliqua iusta causa præcesserit, propter quam traditio sequeretur. §. 1. *Thesaurus* est vetus quædam depositio pecuniæ cujus non extat memoria, ut jam dominum non habeat: sic enim fit ejus qui invenit, quod non alterius sit. Alioquin si quis aliquid vel lucri causa, vel metus, vel custodiæ, condiderit sub terra, non est thesaurus: cujus etiam furtum fit.

32. GAIUS lib. 11. ad Edictum Provinciale.

Etiam invitis nobis per servos adquiritur pene ex omnibus causis.

33. ULPIANUS lib. 4. Disputationum.

In eo quod servo castrensi ante aditam hereditatem filii familias militis legatur: vel eo, quod stipulatur servus, tractatur apud Marcellum libro 20, ex cujus persona vel stipulatio vires habeat, vel legatum, & puto verius, quod & Scævola videtur, & ipse Marcellus tractat: si quidem adeatur hereditas, omnia ut in hereditario servo; si adita, non sit ut in proprio patris esse spectanda. Et si ususfructus fuerit huic servo relictus, modo patri videri delatum, modo heredi: nec a persona in personam creditur transisse. §. 1. Eadem distinctione quis utetur, etiam si res fuerit subtracta: aut cessare, aut non, furti actionem dicet, si ex testamento adierit: quoniam hereditati furtum non fit: aut si non adierit, patri dabitur furti actio: nam & conditio. §. 2. Quotiens servus hereditarius stipulatur, vel per traditionem accipit, ex persona defuncti vires consumit, ut Juliano placet: cujus & valuit sententia, testantis personam spectandam esse, opinantis.

34. IDEM lib. 4. de Censibus.

Hereditas enim non heredis personam, sed defuncti sustinet, ut multis argumentis juris civilis comprobatum est.

35. IDEM lib. 7. Disputationum.

Si procurator meus vel tutor pupilli, rem suam, quasi meam, vel pupilli, alii tradiderint: non recessit ab eis dominium, & nulla est alienatio: quia nemo errans rem suam emittit.

36. ULPIANUS lib. 13. Digestorum.

Cum in corpus quidem, quod traditur, consentiamus, in causis vero dissentiamus: non animadverto, cur inefficax sit traditio. Veluti si ego credam, me ex testamento tibi obligatum esse, ut fundum tradam, tu existimes, ex stipulatu tibi eum deberi. † Nam & si pecuniam numeratam tibi tradam donandi gratia, tu eam quasi creditam accipias: constat proprietatem ad te transire; nec impedimento esse, quod circa causam dandi atque accipiendi dissenserimus.

37. IDEM

37. IDEM lib. 44. Digestorum.

Per servum, qui pignori datus est, creditori nec possessio acquiritur: quia nec stipulatione, nec mandatione, nec ullo alio modo per eum servum quicquam ei acquiritur, quamvis possessio penes eum sit. §. 1. Si unus ex dominis servo communi pecuniam donavit, in potestate domini est, quemadmodum servo communi pecuniam donet: nam si hoc solum egerit ut ea separaretur a suis rationibus, & in peculio servi sit: manebit ejusdem domini proprietas: si vero eo modo pecuniam servo communi donaverit, quo modo alienis servis donare solemus: fiet sociorum communis pro portione, quam in servo habebunt. §. 2. Sed, ut sequens quaestio locum habeat, constituamus socium ita servo communi pecuniam donasse, ut proprietatem suam manere vellet: si ex hac pecunia servus fundum comparaverit, erit is fundus communis sociorum pro portione domini. Nam & si furtivis nummis servus communis fundum comparaverit, sociorum erit pro portione domini. † Neque enim ut fructuarius servus ex re fructuarii non adquirat proprietatem, ita & communis servus ex re alterius domini non acquirit alteri domino: sed quemadmodum in his, quae aliunde acquiruntur, diversa conditio est fructuarii, & servi communis (veluti cum alter fructuario non adquirat, alter dominus adquirat): ita quod ex re quidem fructuarii adquisitum fuerit, ad eum solum pertinebit; quod ex re alterius domini servus communis adquisierit, ad utrumque dominum pertinebit. §. 3. Sicut servus communis stipulando nominatim alteri ex dominis, ita per traditionem accipiendo, soli ei acquirit. §. 4. Quod unus servus, per traditionem accipiendo, se accipere dixerit domino & Titio, partem domino adquiret, in parte nihil agit. §. 5. Fructuarius servus, si dixerit, se domino proprietatis per traditionem accipere ex re fructuarii, totum domino adquiret: nam & si stipulando ex re fructuarii, domino proprietatis adquiret. §. 6. Si cum mihi donare velles, jusserim te servo communi meo & Titii rem tradere, isque hac mente acciperet, ut rem Titii faceret: nihil agitur. Nam & si procuratori meo rem tradiderit, ut meam faceres, is hac mente acceperit, ut suam faceret: nihil agitur. † Quod si servus communis hac mente acceperit, ut duorum dominorum faceret, in parte alterius domini nihil agitur.

38. ALFENUS VARUS lib. 4. Digestorum a Paulo Epitomatorum.

Attitius fundum habebat secundum viam publicam, ultra viam flumen erat, & ager Lucii Titii: (fuit) flumen paulatim: primum omnium agrum, qui inter viam & flumen esset, ambedit, & viam sustulit: postea rursus minutatim recellit, & alluvione in antiquum locum rediit. Respondit, Cum flumen agrum & viam publicam sustulisset, cum agrum ejus factum esse, qui trans flumen fundum habuisset: postea cum paulatim retro redisset, ademisse ei, cujus factus esset; & addidisse ei, cujus trans viam esset; quoniam ejus fundus proximus flumini esset: id au-

tem * quod publicum fuisset, nemini accessisse: nec tamen impedimento viam esse (ait), quo minus ager, qui trans viam alluvioni relictus est, Attii fieret, nam ipsa quoque via fundi esset.

39. JULIANUS lib. 3. ex Minicio.

Etiam furtivus servus bonae fidei emptori acquirit, quod ex re ejus stipulatur, aut per traditionem accipit.

40. AFRICANUS lib. 7. Quaestionum.

Quesitum est: si is, cui liber homo bona fide serviret, decesserit; eique is heres extiterit, qui liberum eum esse sciat: an aliquid per eum adquirat? Non esse ait, ut hic bona fide possessor videatur, quando sciens liberum possidere coeperit: quia, & si fundum suum quis legaverit, heres, qui eum legatum esse sciat, procul dubio fructus ex eo suos non faciet; & multo magis si testator eum alienum bona fide emptum possedit: & circa servorum igitur operam ac ministerium eandem rationem sequendam: ut sive proprii, sive alieni, vel legati, vel manumissi testamento fuerint, nihil per eos heredibus, qui modo eorum id non ignorarent, adquiratur: etenim simul hac fere cedere, ut quo casu fructus praediorum consumptos suos faciat bona fide possessor, eodem per servum ex opera & ex re ipsius ei adquiratur.

41. ULPIANUS lib. 9. ad Edictum.

Statuas in civitate positas, civium non esse: idque Trebatius & Pegasus: dare tamen operam Praetorem oportere, ut quod ea mente in publico positum est, ne liceret privato auferre, nec ei qui posuerit: tuendi ergo cives erunt & adversus (petentem exceptione, & actione adversus) possidentem juvandi.

42. PAULUS lib. 11. ad Edictum.

Substitutio quae nondum competit, extra bona nostra est.

43. GAIUS lib. 7. ad Edictum provinciale.

Servus qui bona fide possidetur, id quod ex re alterius est, possessori non acquirit. §. 1. Incorporales res traditionem & usucapionem non recipere manifestum est. §. 2. Cum servus, in quo alterius usufructus est, hominem emit, & ei traditus sit: antequam pretium solvat, in pendenti est, cui proprietatem adquisierit: & cum ex peculio, quod ad fructuarium pertinet, solverit; intelligitur fructuarii homo fuisse: cum vero ex (eo) peculio, quod proprietarium sequitur, solverit, proprietarii ex post facto fuisse videtur.

44. ULPIANUS lib. 19. ad Edictum.

Pomponius tractat, Cum pastori meo lupi porcos eriperent, hos vicinæ villæ colonus cum robustis canibus & fortibus, quos pecoris sui gratia pascibat, consecutus, lupis eripuit, aut canes extorserunt: & cum pastor meus peteret porcos, quarebatur, utrum ejus facti sint porci qui eripuit, an nostri maneant? nam genere quodam venandi id erant nati: cogitabat tamen: quemadmodum terra marique capta, cum in suam naturalem laxitatem pervenerant, desinerent eorum esse qui ceperunt: ita ex bonis quoque nostris capta a bestiis marinis & terre-

stribus, desinant nostra esse, cum effugerant bestiae nostram persecutionem: quis denique manere nostrum dicit, quod avis transvolans ex area, aut ex agro nostro transtulit? aut quod nobis eripuit? si igitur desinit, si fuerit ore bestiae liberatum, occupantis erit: quemadmodum piscis, vel aper, vel avis, cum potestatem nostram evasit, si ab alio capiatur, ipsius sit. Sed putat potius, nostrum manere tamdiu, quamdiu recipiari possit: licet in avibus, & piscibus & feris verum sit, quod scribit. † Idem ait, & si naufragio quid amissum sit, non statim nostrum esse desinere: denique quadruplo teneri eum, qui rapuit. † Et sane melius est dicere, & quod a lupo eripitur, nostrum manere, quamdiu recipi possit id, quod ereptum est. Si igitur manet: ego arbitror, etiam furti competere actionem: licet enim non animo furandi fuerit colonus persecutus, quamvis & hoc animo potuerit esse; sed etsi non hoc animo persecutus sit: tamen cum reposcendi non reddit, suppressere & intercipere videtur: quare & furti, & ad exhibendam teneri eum arbitror: & vindicari, exhibito, ab eo porcos posse.

45. GAIUS lib. 7. ad Edictum provinciale.

Communis servus si ex re alterius dominorum adquisierit, nihilominus commune id erit: sed is ex cuius re adquisitum fuerit, communi dividendo iudicio eam summam præcipere potest: nam fidei bonæ convenit, ut unusquisque præcipuum habeat, quod ex re ejus servus adquisierit: (sed si aliunde servus communis adquisierit:) omnibus sociis pro parte domini hoc acquiritur.

46. ULPIANUS lib. 65. ad Edictum.

Non est novum, ut qui dominium non habeat, alii dominium præbeat. Nam & creditor, pignus vendendo, causam domini præstat, quam ipse non habuit.

47. PAULUS lib. 50. ad Edictum.

Fructuario hereditas adquiri non potest quod in operis servi hereditas non est.

48. IDEM lib. 7. ad Plautium.

Bonæ fidei emptor non dubie percipiendo fructus etiam ex aliena re, suos interim facit, non tantum eos, qui diligentia & opera ejus pervenerunt, sed omnes: quia quod ad fructus attinet, loco domini pene est. Denique etiam priusquam percipiat, statim ubi a solo separati sunt, bonæ fidei emptoris fiunt. † Nec interest ea res, quam bona fide emi, longo tempore capi possit, necne: veluti si pupilli sit, aut vi possessa, aut Præsidi contra Legem repetundarum donata, ab eoque abalienata sit bonæ fidei emptori. §. 1. In contrarium queritur, si eo tempore, quo mihi res traditur, putem vendentis esse, deinde cognovero alienam esse: quia perseverat per longum tempus capio, an fructus meos faciam? Pomponius, verendum, ne non sit bonæ fidei possessor, quamvis capiat: hoc enim ad jus, id est capionem; illud ad factum pertinere, ut (si) quis bona aut mala fide possideat. † Nec contrarium est, quod longum tempus currit: nam e contrario is qui non potest capere propter

rei vitium, fructus suos facit. §. 2. Et ovium foetus in fructu sunt, & ideo ad bonæ fidei emptorem pertinent, etiam si prægnantes venierint, vel subreptæ sint. † Et sane, quin lac suum faciat, quamvis plenis uberibus venierint, dubitari non potest. Idemque in lana juris est.

49. IDEM lib. 9. ad Plautium.

Quod fructuarius ex re sua donat, ex re ejus est: sed si eo animo id fecerit, ut ad proprietatis dominum pertineat; dicendum est, illi adquiri: si autem extraneus ei donet, indistincte soli proprietario acquiritur. Eadem dicemus in homine libero, qui bona fide mihi servit: ut si ei aliquid donaverim, meum sit. Et ideo Pomponius scribit, quamvis donaverim ei operas suas; tamen quidquid ex operis suis adquiret, mihi adquiri.

50. POMPONIUS lib. 6. ex Plautio.

Quamvis quod in litore publico vel in mari extruxerimus, nostrum fiat: tamen decretum Prætoris adhibendum est, ut id facere liceat: imo etiam manu prohibendus est, si cum incommodo cæterorum id faciet: nam, civilem eam actionem de faciendo nullam habere, non dubito.

51. CELSUS lib. 2. Digestorum.

Transfugam jure belli recipimus. §. 1. Et quæ res hostiles apud nos sunt, non publicæ, sed occupantium fiunt.

52. MODESTINUS lib. 7. Regularum.

Rem in bonis nostris habere inteligimur: quoniam possidentes, exceptionem; aut amittentes, ad recipiendam eam, actionem habemus.

53. IDEM lib. 14. ad Quintum Mucium.

Ea quæ civiliter adquiruntur, per eos qui in potestate nostra sunt, adquirimus; veluti stipulationem: quod naturaliter acquiritur, sicuti est possessio, per quemlibet volentibus nobis possidere adquirimus.

54. IDEM lib. 31. ad Quintum Mucium.

Homo liber hereditatem nobis adquirere non potest: qui bona fide nobis servit, acquireret: si tamen sponte sua sciens conditionem suam adierit: nam si jussu nostro adierit: neque sibi neque nobis acquireret, si non habuerit animum sibi acquirendi: quod si eam mentem habuit, sibi acquirit. §. 1. Item promittendo nobis liber homo, qui bona fide nobis servit, ut emendo, vel vendendo, vel locando, vel conducendo, obligari ipso jure poterit. §. 2. Sed damnum dando, damni injuriæ tenebitur: ut tamen culpam in damno dando exigere debeamus graviolem, nec tamen levem, quam ab extraneo, §. 3. At si jussu nostro quid in re nostra gerant, vel absentibus nobis quasi procuratores aliquid agant: danda erit in eos actio, non solum si eos emerimus; sed etiam si donati fuerint nobis, aut ex dotis (nomine) aut ex legati pertinere ad nos coeperunt, aut ex hereditate, idem præstabunt: nec solum si nostros putaverimus, sed & si communes aut fructuarios; ut tamen, quod adquisituri non essent, si revera communes aut usuarii essent, id hodieque non adquirent. §. 4. Quidquid tamen liber homo vel alie-

alienus, quive bona fide nobis servit, non acquirit nobis, id vel sibi liber, vel alienus servus domino suo adquirit: excepto eo, quod vix est ut liber homo possidendo usucapere possit: quia nec possidere intelligitur, qui ipse possideretur: sed nec per servum alienum, quem nos bona fide possidemus, dominus peculiari nomine ignorans usucapere poterit, sicuti ne per fugitivum quidem, quem non possidet.

55. PROCULUS lib. 2. Epistolarum.

In laqueum quem venandi causa posueras, aperit incidit; cum eo haereret, exemptum eum abstuli: num tibi videor tuum aprum abstulisse? & si tuum putas fuisse, si solutum eum in sylvam dimissem: eo casu tuus esse desisset, an maneret? & quam actionem tecum haberes, si desisset tuus esse: num in factum dari oporteret (quæro)? Respondit, Laqueum, videamus, ne inter sit in publico an in privato posuerim: & si in privato posui, utrum in meo, an alieno: & si in alieno, utrum permissu ejus, cujus fundus erat, an non permissu ejus posuerim? præterea, utrum in eo casu ita haerit aper, ut expedire se non possit ipse, an diutius luctando expedituros se fuerit? Summam tamen hanc puto esse, ut si in meam potestatem pervenit, meus factus sit: sin autem aprum meum ferum in suum naturalem laxitatem dimisisset, eo facto meus esse desisset, & actionem mihi in factum dari oportere: veluti responsum est, cum quidam poculum alterius ex nave ejecisset.

56. IDEM lib. 8. Epistolarum.

Insula est enata in flumine contra frontem agri mei, ita ut nihil excederet longitudo regionem prædii mei: postea aucta est paulatim, & processit contra frontes & superioris vicini, & inferioris. Quæro, quod adcrevit, utrum meum sit, quoniam meo adjunctum est: an ejus juris sit, cujus esset, si initio ea nata ejus longitudinis fuisset? Proculus respondit: Flumen istud, in quo insulam contra frontem agri tui eam natam esse scripsisti, ita ut non excederet longitudinem agri tui, si alluvionis jus habet, & insula initio propior fundo tuo fuit, quam ejus, qui trans flumen habebat: tota tua facta est: & quod postea ei insulae alluvione accessit, id tuum est; etiam si ita accessit, ut procederet insula contra frontes vicinorum superioris atque inferioris: vel etiam ut propior esset fundo ejus, qui trans flumen habet. §. 1. Item quæro, si cum propior ripæ meæ enata est insula, & postea totum flumen fluere inter me, & insulam coepit, relicto suo alveo, quo major amnis fuerat: numquid dubites, quin etiam Insula mea maneat, & nihilominus ejus soli, quod flumen reliquit, pars fiat mea? rogo, quid sentias, scribas mihi. Proculus respondit: Si, cum propior fundo tuo initio fuisset insula, flumen, relicto alveo majore, qui inter eam insulam fuerat & eum fundum vicini, qui trans flumen erat, fluere coepit inter eam insulam & fundum tuum: nihilominus insula tua manet: sed alveus qui fuit inter eam insulam & fundum vicini, medius dividi debet: ita ut pars propior insulae tuæ, tua; pars autem propior agro vicini, ejus esse

intelligatur: intelligo, ut & cum ex altera parte insulae alveus fluminis exaruerit, desisse insulam esse: sed quo facilius res intelligeretur, agrum qui insula fuerat, *insulam* appellant.

57. PAULUS lib. 6. ad Plantium.

Per servum donatum a marito, nec ex re quidem ejus cui donatus est, acquiri quicquam posse, Julianus scribit: hoc enim in eorum persona concessum est, qui bona fide serviunt.

58. JAVOLENUS lib. 11. ex Cassio.

Quæcunque res ex mare extracta est, non ante ejus incipit esse, qui extraxit, quam dominus eam pro derelicto habere coepit.

59. CALLISTRATUS lib. 2. Quæstionum.

Res (ex) mandatu meo empta, non prius mea fiet, quam si mihi tradiderit, qui emit.

60. SCÆVO LA lib. 1. Responsorum.

Tilius horreum frumentarium novum, ex tabulis ligneis factum, mobile in Seii prædia posuit: quæritur, uter horrei dominus sit? Respondit, secundum quæ proponeretur, non esse factum Seii.

61. HERMOGENIANUS lib. 7. Juris Epitomatorum.

Hereditas in multis partibus juris pro domino habetur adeoque hereditati quoque ut domino per servum hereditarium acquiritur. † In his sane in quibus factum personæ operæ substantia desideratur, nihil hereditati quæri per servum potest: ac propterea, quamvis servus hereditarius hæres institui possit: tamen, quia adire jubentis domini persona desideratur, heres expectandus est. §. 1. Ususfructus, qui sine persona constitui non potest, hereditati per servum non acquiritur.

62. PAULUS lib. 2. Manualium.

Quædam quæ non possunt sola alienari, per universitatem transeunt: ut fundus dotalis, ad heredem; & res, cujus aliquis commercium non habet: nam etsi legari ei non possit, tamen heres institutus dominus ejus efficitur.

63. TRYPHONINUS lib. 7. Disputationum.

Si is, qui in aliena potestate est, *thesaurum* invenerit: in persona ejus cui acquirit, hoc erit dicendum: ut si in alieno agro invenerit, partem ei adquirat; si vero in parentis dominive loco invenerit, illius totus sit; (si autem in alieno, pars). §. 1. Si communis servus in alieno invenerit, utrum pro domini partibus, an semper æquis adquirit? & simile est, atque in hereditate, vel legato, vel quod ab aliis donatum servo traditur: quia & thesaurus donum fortunæ creditur: scilicet ut pars quæ inventori cedit, ad socios, pro qua parte servi quisque dominus est, pertineat. §. 2. Si communis servus in domini unius fundo proprio invenit: de parte, quæ soli domino semper cedit, non est dubium, quin solius domini prædii sit; verum, an aliquid ex parte ferat alter socius, videndum est: & numquid simile sit, atque cum stipulatur servus jussu unius domini, aut per traditionem aliquid accipit, vel nominatim alteri? quod magis dici poterit. §. 3. Quod si servus in quo ususfructus

alienus est, invenerit in ejus locum, qui servum proprium habet: an totum illius sit? & si in alieno: an partem eidem adquirat, an vero fructuario? Inspectio in illo est, num ex operis servi adquiratur. Finge, terram fodientem invenisse: ut hoc dicatur fructuarii esse: quod vero subito in *abdito loco* positum, nihil agens, sed aliter ambulans invenit: proprietatis domini sit. † Ego nec illius ad fructuarium pertinere partem arbitror: nemo enim servorum opera thesaurum quaerit: nec ea propter tunc terram fodiebat, sed alii rei operam infumebat, & fortuna aliud dedit. † Itaque si in ipsius fructuarii agro invenerit: (puto,) partem solam, ut agri dominum, habiturum: alteram ad eum, cujus in servo proprietatis est, pertinere. §. 4. Quod si creditor invenerit: in alieno videbitur invenisse: partem itaque sibi, partem debitori praestabit: nec recepta pecunia restituet, quod jure inventoris, non creditoris, ex thesauro apud eum permansit. Quae cum ita sint, & cum ex Principis auctoritate creditor ut proprium agrum tenere coepit jure domini: intra constitutum luendi tempus, (*pignoris causa vertitur: post transactum autem tempus, thesaurum in eo inventum ante solutam pecuniam totum tenebit: oblato vero intra constitutum tempus debito,*) quoniam universa praestantur, atque in simplici petitore revocantur: restitui debet, sed pro parte sola; quia dimidium inventori semper placet relinqui.

64. QUINTUS MUCIUS SCAEVOLA
libro singulari *op. v.*

Quae quisque aliena in censum deducit, nihilo magis ejus fiunt.

65. LABEO lib. 6. Pithanon a Paulo
Epitomatorum.

Si epistolam tibi misero: non erit ea tua, antequam tibi reddita fuerit. Paulus: imo contra: nam si miseris ad me tabellarium tuum, & ego rescribendi causa literas tibi misero: simul atque tabellario tuo tradidero, tuae fient. † Idem accidet in his literis, quas tuae duntaxat rei gratia misero; veluti, si petieris a me, *uti te alicui commendarem*, & eas commendatitias tibi misero literas. §. 1. Si qua insula in flumine propria tua est, nihil in ea publici est. Paulus: Imo in eo genere insularum ripae flumini, & litora mari proxima publica sunt, non secus atque in *continenti agro* idem juris est. §. 2. Si qua insula in flumine publico proximo tuo fundo nata est: ea tua est. Paulus: videamus, ne hoc falsum sit de ea insula, quae non ipsi alveo fluminis cohaeret, sed virgultis, aut alia qualibet levi materia ita sustinetur in flumine, ut solum ejus non tangat, atque ipsa movetur: haec enim propemodum publica, atque ipsius fluminis est insula. §. 3. Paulus: si insula in flumine nata tua fuerit, deinde inter eam insulam & contrariam ripam alia insula nata fuerit: mensura eorumque erit instruenda a tua insula, non ab agro tuo, propter quem ea insula tua facta fuerit: nam quid interest, qualis ager sit, cujus propter propinquitatem posterior insula, cujus sit, quaeratur? §. 4. Labeo libro eodem; Si id

quod in publico innatum aut aedificatum est, publicum est, insula quoque, quae in flumine publico nata est, publica esse debet.

66. VENULEIUS lib. 6. Interdictorum.

Cum praegnans mulier legata, aut usucapta, aliove quo modo alienata pariat: ejus fient partus, cujus est ea cui emeretur; non cujus tunc fuisset, cum conciperet.

TIT. II.

DE ADQUIRENDA, VEL AMITTENDA POSSESSIONE.

I. PAULUS lib. 54. ad Edictum.

Possessio appellata est (ut & Labeo ait) a *sedibus*, quasi positio: quia naturaliter tenetur ab eo, qui ei insistit: quam Graeci *κατοχήν* dicunt. §. 1. Dominiumque rerum ex naturali possessione coepisse Nerva filius ait: ejusque rei vestigium remanere de his, quae terra, mari, caeloque capiuntur: nam haec protinus eorum fiunt, qui primi possessionem eorum apprehenderint. † Item bella capta, & insula in mari enata & gemmae, lapilli, margaritae in litoribus inventae, ejus fiunt, qui primus eorum possessionem natus est. §. 3. *Furiosus & pupillus* sine tutoris auctoritate non potest incipere possidere: quia affectionem tenendi non habent, licet maxime corpore suo rem contingant: sicuti si quis dormienti aliquid in manu ponat. Sed pupillus tutore auctore incipiet possidere. Ofilius quidem & Nerva filius, etiam sine tutoris auctoritate possidere incipere posse pupillum, ajunt: eam enim rem facti, non juris esse; quae sententia recipi potest, si ejus aetatis sint, ut intellectum capiant. §. 4. Si vir uxori cedat possessione, donationis causa, plerique putant possidere eam: quoniam res facti infirmari jure civili non potest: & quid attinet dicere, non possidere mulierem, cum maritus, ubi noluit possidere, protinus amiserit possessionem? §. 5. Item adquirimus possessionem per servum, aut filium, qui in potestate est, & quidem earum rerum, quas peculiariter tenent, etiam ignorantes, sicut Sabino, & Cassio, & Juliano placuit, quia nostra voluntate intelligantur possidere, qui eis peculium habere permiserimus. † Igitur ex causa peculiari & infans & furiosus adquirent possessionem, & usucapiunt: & heres, si hereditarius servus emat. §. 6. Sed per eum quem bona fide possidemus, quamvis alienus sit, vel liber, possessionem adquiremus. † (Quod) si mala fide eum possideamus, non puto adquiri nobis possessionem per eum. Sed nec vero domino, aut sibi adquirit, qui ab alio possidetur. §. 7. Per communem, sicut per proprium, adquirimus etiam singuli in solidum, si hoc agat servus, ut uni adquirit: sicut in dominio adquirendo. §. 8. Per eum in quo usumfructum habemus, possidere possumus, sicut ex operis suis adquirere nobis solet: nec ad rem pertinet, quod ipsum non possidemus; nam nec filium. §. 9. Ceterum & ille, per quem volumus possidere, talis esse debet, ut habeat intellectum pos-

posidendi. §. 10. Et ideo si furiosum servum miseris, ut possideas: nequaquam videris apprehendisse possessionem. §. 11. Quod si impuberem miseris ad possidendum, incipies possidere: sicut pupillus, maxime tutore auctore, acquirit possessionem. §. 12. Nam per ancillam, quin possis nancisci possessionem, non dubitatur. §. 13. Pupillus per servum sive puberem, sive impuberem acquirit possessionem, si tutore auctore iusserit eum ire in possessionem. §. 14. Per servum, qui in toga sit, nihil posse nos possidere Nerva filius ait: licet respondeatur, quamdiu ab alio non possideatur, a nobis eum possideri; ideoque interim etiam usucapi. Sed utilitatis causa receptum est, ut impleatur usucapio, quamdiu nemo nactus sit ejus possessionem. † Possessionem autem per eum adquiri, sicut per eos quos in provincia habemus, Cassii & Juliani sententia est. §. 15. Per servum corporaliter pignori datum, non adquirere nos possessionem, Julianus ait: ad unam enim tantum causam videri eum a debitore possideri; ad usucapionem: nec creditori: quia nec stipulatione, nec ullo alio modo per eum adquirat, quamvis eum possideat. §. 16. Veteres putaverunt, non posse nos per servum hereditarium adquirere, quod sit ejusdem hereditatis. Itaque agitur, num hac regula longius producenda sit: ut si plures servi legati sint, per unum an possint ceteri possideri? Idem tractatus est, si pariter empti vel donati sint? Sed verius est, ex his causis posse me per unum reliquorum adquirere possessionem. §. 17. Si ex parte heredi instituto servus legatus sit: propter partem, quam ex causa legati habet, adquirit fundi hereditarii possessionem. §. 18. Idem dicendum est, si servum communem iussero adire hereditatem: quia propter partem meam adquireo. §. 19. Hac quæ de servis diximus, ita se habent, si & ipsi velint nobis adquirere possessionem. Nam si jubeas servum tuum possidere, & is eo animo intret in possessionem, ut nolit tibi, sed potius Titio adquirere: non est tibi adquisita possessio. §. 20. Per procuratorem, autorem, curatoremve possessio nobis acquiritur: cum autem suo nomine nacti fuerint possessionem, non cum ea mente, ut operam duntaxat suam accommodarent: nobis non possunt adquirere. Alioquin, si dicamus, per eos non adquiri nobis possessionem, qui nostro nomine accipiunt; futurum, ut neque ipsi possideant, cui res tradita sit, quia non habeat animum possidentis; neque is qui tradiderit, quoniam cesserit possessionem. §. 21. Si iusserim venditorem procuratori rem tradere, cum ea in præsentia sit: videri (mihi) traditam Priscus ait: idemque esse, si nuntios debitorem iusserim alii dare: *Non est enim corpore & actu necesse apprehendere possessionem, sed etiam oculis & affectu*: & argumento esse eas res, quæ propter magnitudinem ponderis moveri non possunt, ut columnas: nam pro traditis (eas) haberi, si in re præsentia consenserint; & vina tradita videri, cum claves cellæ vinariæ emptori traditæ fuerint. §. 22. Municipales per se nihil possidere possunt, quia uni consentire non possunt. † Forum

autem & basilicam, hisque similia non possident: sed promiscue his utuntur. Sed Nerva filius ait, per servum, quæ peculiariter adquisierint, & possidere & usucapere posse: sed quidam contra putant: quoniam ipsos servos non possideant.

2. ULPIANUS lib. 70. ad Edictum.

Sed hoc jure utimur, ut & possidere, & usucapere municipales possint: idque eis & per servum, & per liberam personam adquiratur.

3. PAULUS lib. 34. ad Edictum.

Posideri autem possunt, quæ sunt corporalia.

§. 1. Et apiscimur possessionem corpore, & animo; neque per se animo, aut per se corpore. † Quod autem diximus, & corpore, & animo *adquirere nos debere possessionem*, non utique ita accipiendum est, ut qui fundum possidere velit, omnes glebas circumambulet: sed sufficit quamlibet partem ejus fundi introire; dum mente & cogitatione (hac) sit, uti totum fundum usque ad terminum velit possidere. §. 2. Incertam partem rei possidere nemo potest: veluti si hac mente sis, ut quidquid Titius possidet, tu quoque velis possidere. §. 3. Neratius & Proculus, (&) solo animo non posse nos adquirere possessionem, si non intercedat naturalis possessio. Ideoque si thesaurum in fundo meo possum sciam, continuo me possidere, simul atque possidendi affectum habuero: quia, quod desit naturali possessioni, id animus implet. † Ceterum quod Brutos & Manilius putant, enim, qui fundum longa possessione cepit, etiam thesaurum cepisse, quamvis nesciat in fundo esse: non est verum: is enim, qui nescit, non possidet thesaurum, quamvis fundum possideat: sed & si sciat, non capiet longa possessione; quia scit alienum esse. † Quidam putant, Sabini sententiam veriorē esse: nec alias eum qui scit, possidere nisi si loco motus sit; quia non sit sub custodia nostrā: quibus consentio. §. 4. Ex plurimis causis possidere eandem rem possumus, ut quidam putant: & enim qui usuceperit, & pro emptore, & pro suo possidet: sic enim & si ei qui pro emptore possidebat, heres sim, eandem rem, & pro emptore, & pro herede possideo: nec enim, sicut dominium non potest nisi ex una causa contingere, ita & possidere ex una duntaxat causa possumus. §. 5. Ex contrario plures eandem rem in solidum possidere non possunt. Contra naturam COEPPe est, ut cum ego aliquid teneam, tu quoque id tenere videaris. † Sabinus tamen scribit, eum qui precario dederit, & ipsam possidere, & eum qui precario acceperit. † Idem Trebatius probabat existimans, posse alium iuste, alium iniuste possidere: (duos) iniuste, vel duos iuste non posse: (quem) Labeo reprehendit: quoniam in summa possessionis non multum interest, iuste quis, an iniuste possideat: quod est verius: non magis enim eadem possessio apud duos esse potest, quam ut tu stare videaris in eo loco, in quo ego sto; vel in quo ego sedeo, tu sedere videaris. §. 6. In amittenda quoque possessione affectio ejus, qui possidet, intuenda est. Itaque si in fundo sis, &

tamen

tamen nolis eum possidere: protinus amittes possessionem. † Igitur amitti & animo solo potest, quamvis adquiri non potest. §. 7. Sed & si animo solo possideas, licet alius in fundo sit, adhuc tamen possides. §. 8. Si quis nunciet, domum a latronibus occupatam, & dominus timore conterritus, noluerit accedere: amisisse eum possessionem placet. † Quod si servus vel colonus, per quos corpore possidebam, decesserint (discesserintve): animo retinebo possessionem. §. 9. Et si alii tradiderim, amitto possessionem. Nam constat possidere nos donec aut nostra voluntate discesserimus, aut vi dejecti fuerimus. §. 10. Si servus, quem possidebam, pro libero se gerat, ut fecit Spartacus: & iudicium liberale pati paratus sit: non videbitur a domino possideri, cui se adversarium præparat: sed hoc ita verum est, si diu in libertate moratur: alioquin si ex possessione servitutis in libertatem reclamaverit, & liberale iudicium imploraverit; nihilo minus in possessione mea est, & animo eum possideo, donec liber fuerit pronunciatus. §. 11. Saltus hybernos æstivosque animo possidemus, quamvis certis temporibus eos relinquamus. §. 12. Cæterum animo nostro, corpore etiam alieno possidemus: sicut diximus per colonum & servum. Nec movere nos debet, quod quasdam (res) etiam ignorantes possidemus, id est, quas servi peculiariter paraverunt: nam videmur eas eorundem & animo & corpore possidere. §. 13. Nerva filius, res mobiles, excepto homine, quatenus sub custodia nostra sint, hæcenus possideri: id est, quatenus, (si) velimus, naturalem possessionem nancisci (possumus). Nam pecus simul atque aberraverit, aut vas ita exciderit ut non inveniatur, protinus desinere a nobis possideri, licet a nullo possideatur: dissimiliter atque si sub custodia mea sit, nec inveniatur: quia præsentia ejus sit, & tantum cessat interim diligens inquisitio. §. 14. Item feras bestias, quas vivariis incluserimus, & pisces, quos in piscinas conjecerimus, a nobis possideri. † Sed eos pisces, qui in stagno sint, aut feras, quæ in sylvis circumseptis vagantur a nobis non possideri: quoniam relictæ sint in libertate naturali: alioquin, etiam si quis sylvam emerit, videri eum omnes feras possidere: quod falsum est. §. 15. Aves autem possidemus, quas inclusas habemus: aut si quæ mansuetæ factæ, custodia nostræ subjectæ sunt. §. 16. Quidam recte putant, columbas quoque, quæ ab ædificiis nostris (volant), item apes, quæ ex alveis nostris evolvant, & secundum consuetudinem redeunt, & a nobis possideri. §. 17. Labeo & Nerva filius responderunt, desinere me possidere eum locum, quem flumen aut mare occupaverit. §. 18. Si rem apud te depositam, furti faciendi causa contrectaveris, desino possidere: sed si eam loco non moveris, & inficiandi animum habeas; plerique Veterum, & Sabinus & Cassius recte responderunt, possessorem me manere: quia furtum sine contrectatione fieri non potest, nec animo furtum admittatur. §. 19. Illud quoque a Veteribus præceptum est, neminem sibi ipsum causam possessionis mutare posse. §. 20. Sed si is, qui

apud me deposuit, vel commodavit, eam rem vendiderit mihi vel donaverit: non videbor causam possessionis mihi mutare, qui ne possidebam quidem. §. 21. *Genera possessionum* tot sunt, quot & causæ acquirendi ejus, quod nostrum non sit: velut pro emptore, pro donato, pro legato, pro dote, pro herede, pro uxore dedito, pro suo: sicut in his, quæ terra, marique, vel ex hostibus capimus, vel quæ ipsi, ut in rerum natura essent, fecimus. Et in summa magis unum genus est possidendi, species infinitæ. §. 22. Veleriam potest dividi possessionis genus in duas species, ut possideatur, aut bona fide, aut non bona fide. §. 23. Quod autem Quintus Mucius inter genera possessionum posuit, si quando jussu Magistratus rei servandæ causæ, vel quia damni infecti non caveatur (mitti), possidemus, ineptissimum est: nam qui creditorem rei servandæ causa, vel quia damni infecti non caveatur, mittit in possessionem, vel ventris nomine: non possessionem, sed custodiam rerum & observationem concedit: & ideo cum damni infecti non cavente vicino, in possessionem missi sumus, si id longo tempore fiat, etiam possidere nobis, & per longam possessionem capere Prætor causa cognita permittit.

4. ULPIANUS lib. 67. ad Edictum.

Quidquid filius peculiari nomine apprehenderit, id statim pater ejus possidet, quamvis ignoret in sua potestate filium. Amplius, etiam si filius ab alio tanquam servus possideatur, idem erit probandum.

5. PAULUS lib. 63. ad Edictum.

Si ex stipulatione tibi Stichum debeam, & non tradam eum, tu autem nactus fueris possessionem: prædo es. Æque si vendidero, nec tradidero rem, si non voluntate mea nactus sis possessionem: non pro emptore possides, sed prædo es.

6. ULPIANUS lib. 70. ad Edictum.

Clam possidere eum dicimus, qui furtive ingressus est possessionem, ignorante eo, quem sibi controversiam facturum suspicabatur, & ne faceret timebat. Is autem, qui cum possideret non clam, se celavit, in ea causa est, ut non videatur clam possidere: non enim ratio obtinendæ possessionis, sed origo nanciscendæ exquirenda est: nec quemquam clam possidere incipere, qui sciente aut volente eo, ad quem ea res pertinet, aut aliqua ratione bonæ fidei possessionem nanciscitur. Itaque, inquit Pomponius, clam nanciscitur possessionem, qui futuram controversiam metuens, ignorante eo, quem metuit, furtive (in) possessionem ingreditur. §. 1. Qui ad nundinas profectus, neminem reliquerit, & dum ille a nundinis redit, aliquis occupaverit possessionem, videri eum clam possidere, Labeo scribit. Retinet ergo possessionem is qui ad nundinas abiit. Verum si revertentem dominum non admiserit, vi magis intelligi possidere, non clam.

7. PAULUS lib. 54. ad Edictum.

Et si nolit in fundem reverti, quod vim majorem vereatur, amisisse possessionem videbitur: & ita Neratius quoque scribit.

8. IDEM

8. IDEM lib. 65. ad Edictum.

Quemadmodum nulla possessio adquiri, nisi animo & corpore potest: ita nulla amittitur, nisi in qua utrumque in contrarium actum est.

9. GAIUS lib. 25. ad Edictum provinciale.

Generaliter quisquis omnino nostro nomine sit in possessione, veluti procurator, hospes, amicus: nos possidere videmur.

10. ULPIANUS lib. 69. ad Edictum.

Si quis ante conduxit, postea precario rogavit: videbitur discesse a conductione. Quod si ante rogavit, postea conduxit; conductione videbitur: potius enim hoc procedere videtur, quod novissime factum est: & hoc Pomponius ait.

§. 1. Idem Pomponius bellissime tentat dicere, nunquid qui conduxerit quidem prædium, precario autem rogavit, non ut possideret, sed ut in possessione esset? est autem longe diversum: aliud est enim possidere, longe aliud in possessione esse: denique rei servandæ causa, legatorum, damni infecti, non possident, sed sunt in possessione custodiæ causa: quod si factum est, utrumque procedit.

§. 2. Si quis & conduxerit, & rogaverit precario, uti possideret: si quidem nummo uno conduxit, nulla dubitatio est, quin ei precarium solum teneat; quia conductione nulla est, quæ est in uno nummo: sin vero pretio, tunc distinguendum quid prius factum est.

11. PAULUS lib. 65. ad Edictum.

Iuste possidet, qui auctore Prætoris possidet.

12. ULPIANUS lib. 70. ad Edictum.

Naturaliter videtur possidere is qui usumfructum habet. §. 1. Nihil commune habet proprietas cum possessione: & ideo non denegatur ei Interdictum Uti possideris, qui cœpit rem vindicare: non enim videtur possessioni renun-
ciasse, qui rem vindicavit.

13. IDEM (lib.) 72. ad Edictum.

Pomponius refert, cum lapides in Tiberim demersi essent naufragio, & post tempus extracti: an dominium in integro fuit per id tempus, quo erant meri? Ego dominium me retinere puto, possessionem non puto. Nec est simile fugitivo: namque fugitivus idcirco a nobis possideri videtur, ne ipse nos privet possessione: at in lapidibus diversum est. §. 1. Cum quis utitur adminiculo ex persona auctoris: uti debet cum sua causa, suisque vitiis: denique addimus in accessione de vi, & clam, & precario venditoris.

§. 2. Præterea quaeritur, si quis hominem venditori redhibuerit; an accessione uti possit ex persona ejus? & sunt, qui putent, non posse: quia venditionis est resolutio, redhibitio: alii, emptorem venditoris accessione usum, & venditorem emptoris: quod magis probandum puto.

§. 3. Si liber homo vel alienus servus, cum bona fide servirent, comparaverint, & alii adquisierint possessionem: neque liberum, neque servi dominum, debere uti accessione. §. 4. Quaestum est, si heres prius non possederat, an testatoris possessio ei accedat? & quidem in emptoribus possessio interruptitur, sed non idem in heredibus plerique probant: quoniam plenius est jus successionis, quam emptionis: sed subtilius

est, quod in emptorem, & in heredem id quoque probari. §. 5. Non autem ea tantum possessio testatoris heredi procedit, quæ morti fuit iuncta: verum ea quoque, quæ unquam testatoris fuerit. §. 6. In dote quoque, si data res fuerit, vel ex dote recepta: accessio dabitur, vel marito, vel uxori. §. 7. Si is, qui precario concessit, accessione velit uti ex persona ejus cui concessit: an possit, quaeritur: Ego puto, cum qui precario concessit, quamdiu manet precarium, accessione uti non posse: si tamen receperit possessionem rupto precario, dicendum esse, accedere possessionem ejus temporis, quo precario possidebatur. §. 8. Ex facto quaeritur, si quis manumissus, ex causa peculiari habeat rem, non concessio sibi peculio: deinde dominus velit, retracta possessione, accessione uti, an possit? & placuit, non esse dandam hanc accessionem, quæ clam habita est prædione possidente. §. 9. Si iussu iudicis res mihi restituta sit, accessionem esse mihi dandam placuit. §. 10. Sed & legatario dandam accessionem ejus temporis, quo fuit apud testatorem, sciendum est. † An heredis possessio ei accedat, videamus? Et puto, sive pure, sive sub conditione, fuerit relictum, dicendum esse, id temporis, quo heres possedit ante existentem conditionem vel restitutionem rei, legatario proficere. Testatoris autem semper proderit legatario, si legatum vere fuit vel fideicommissum. §. 11. Sed & is, cui res donata est, accessione utetur ex persona ejus, qui donavit. §. 12. Accessiones in eorum persona locum habent, qui habent propriam possessionem: cæterum accessio nemini proficit, nisi ei qui ipse possedit. §. 13. Præterea ne vitiosæ quidem possessioni ulla potest accedere: sed nec vitiosa ei quæ vitiosa non est.

14. PAULUS lib. 68. ad Edictum.

Si servus vel filiusfamilias vendiderit, dabitur accessio ejus, quod penes me fuit: scilicet si volente me, aut de peculio, cujus liberam peculii administrationem habuerunt, vendiderunt. §. 1. Tutore quoque vel curatore vendente, dabitur accessio ejus temporis, quo pupillus vel furiosus possedit.

15. GAIUS lib. 26. ad Edictum provinciale.

Rem, quæ nobis subrepta est, perinde intelligimur desinere possidere, atque eam, quæ vi nobis erepta est. Sed si is, qui in potestate nostra est, subripuerit; quamdiu apud ipsum sit res, tandem non amittimus possessionem: quia per huiusmodi personas acquiritur nobis possessio: & hæc ratio est, quare videamur fugitivum possidere: quod is, quemadmodum aliarum rerum possessionem intervertere non potest, ita ne suam quidem potest.

16. ULPIANUS lib. 73. ad Edictum.

Quod uxor viro aut vir uxori donavit, pro possessore possidetur.

17. IDEM lib. 76. ad Edictum.

Si quis vi de possessione directus sit, perinde haberi debet, ac si possideret: cum Interdicto de vi recipiendæ possessionis facultatem habeat. §. 1. Differentia inter dominium &

possessionem hæc est, quod dominium nihilo minus ejus manet, qui dominus esse non vult; possessio autem recedit, ut quisque constituit nolle possidere. Si quis igitur ea mente possessionem tradidit, ut postea ei restitueretur: desinit possidere.

18. CELSUS lib. 23. Digestorum.

QUOD meo nomine possideo, possum alieno nomine possidere: nec enim muto mihi causam possessionis, sed desino possidere, & alium possessorem ministerio meo facio: nec idem est, possidere, & alieno nomine possidere. Nam possidet, cujus nomine possidetur. Procurator alienæ possessioni præstat ministerium. §. 1. Si furioso, quem suæ mentis esse existimas, eo quod forte in conspectu inumbratæ quietis fuit constitutus, rem tradideris: licet ille non erit adeptus possessionem, tu possidere desinis: sufficit quippe dimittere possessionem, etiam si non transferas. Illud enim ridiculum est, dicere, quod non aliter vult quis dimittere, quam si transferat: imo vult dimittere, quia existimat se transferre. §. 2. Si venditorem, quod emerim, deponere in mea domo jusserim: possidere me certum est, quamquam id nemo dum attigerit: aut si vicinum mihi fundum merito venditor in mea turre demonstraret, vacuumque se possessionem tradere dicat: non minus possidere cœpi, quam si pedem finibus intulissem. §. 3. Si dum in alia parte fundi sum, alius quis clam animo possessoris intraverit: non desisse illico possidere existimandus sum, facile expulsurus finibus simul (atque) sciero. §. 4. Rursus si cum magna vi ingressus est exercitus: eam tandem modo partem, quam intraverit, obtinet.

19. MARCELLUS [lib. 17. Digestorum.]

QUI bona fide alienum fundum emit, eundem a domino conduxit: Quæro utrum desinat possidere, an non? Respondi: In promptu est, ut possidere desierit. §. 1. Quod scriptum est apud Veteres, *neminem sibi causam possessionis posse mutare*, credibile est, de eo cogitatum, qui & corpore & animo possessioni incumbens, hoc solum statuit, ut alia ex causa id possideret: non si quis dimissa possessione prima, ejusdem rei denuo ex alia causa possessionem nancisci velit.

20. IDEM lib. 19. Digestorum.

SI quis rem, quam utendam dederat, vendiderit, emptorique tradi jusserit, nec ille tradiderit: alias videbitur possessione dominum intervertisse, alias contra. Nam nec tunc quidem semper dominus amittit possessionem, cum repositæ ei commodatum non redditur: quid enim, si alia quæpiam fuit iusta & rationabilis causa non reddendi, non utique ut possessionem ejus interverteret?

21. JAVOLENUS (lib. 7. ex Cassio)

Interdum ejus possessionem, cujus ipsi non habemus, alii tradere possumus: veluti cum is qui pro herede rem possidebat, antequam dominus fieret, precario ab herede eam rogavit. §. 1. Quod ex naufragio expulsus est, usucapi non potest: quoniam non est in derelicto, sed in derelicto. §. 2. Idem juris esse existimo in his rebus quæ jactæ sunt: quoniam non potest videri

id pro derelicto habitum, quod salutis causa interim dimissum est. §. 3. Qui alienam rem precario rogavit, si eandem a domino conduxit: possessio ad dominum revertitur.

22. IDEM lib. 13. ex Cassio.

Non videtur possessionem adeptus is, qui ita nactus est, ut eam retinere non possit.

23. IDEM lib. 1. Epistolarum.

CUM heredes instituti sumus, adita hereditate, omnia quidem jura ad nos transeunt: possessio tamen nisi naturaliter comprehensa ad nos non pertinet. §. 1. In his, qui in hostium potestatem pervenerunt, (in) retinendo jura rerum suarum singulare jus est: corporaliter tamen possessionem amittunt: neque enim possunt videri aliquid possidere, cum ipsi ab alio possideantur: sequitur ergo, ut reversis his nova possessione opus sit, etiam si nemo medio tempore res eorum possiderit. §. 2. Item quæro, si vinxero liberum hominem, ita ut eum possideam: an omnia quæ is posdebat, ego possideam per illum? Respondit, Si vinxeris hominem liberum, eum te possidere non puto: quod cum ita se habeat, multo minus per illum res ejus a te possidebuntur: neque enim rerum natura recipit, ut per eum aliquid possidere possimus, quem civiliter in mea potestate non habeo.

24. IDEM lib. 14. Epistolarum.

QUOD servus tuus, ignorante te, vi possidet, id tu non possides: quoniam is qui in tua potestate est, ignoranti tibi non corporalem possessionem, sed justam potestatem adquirere: sicut id quod ex peculio ad eum perveniret, possidet: nam tum per servum dominus quoque possidere dicitur: summa scilicet cum ratione: quia quod ex justa causa corporaliter a servo tenetur, id in peculio servi est; & peculium, quod servus civiliter quidem possidere non posset, sed naturaliter tenet, dominus creditur possidere. † Quod vero ex maleficiis adprehenditur, id ad domini possessionem ideo non pertinet, quia nec peculii causam adprehendit.

25. POMPONIUS lib. 23. ad Quint. Muc.

SI id quod possidemus, ita perdiderimus, ut ignoremus, ubi sit: definimus possidere. §. 1. Et per colonos, & inquilinos, aut servos nostros, possidemus. Et si moriantur, aut furere incipiant, aut alii locent, intelligimur nos retinere possessionem. Nec inter colonum, & servum nostrum per quem possessionem retinemus, quicquam interest. §. 2. Quod autem solo animo possidemus, quæritur, utrumne usque eo possidemus, donec alius corpore ingressus sit, ut potior sit illius corporalis possessio: an vero (quod quasi magis probatur) usque eo possideamus, donec revertentes non aliquis repellat: aut nos ita animo definamus possidere, quod suspicemur repelli nos posse ab eo, qui ingressus sit in possessionem: & videtur utilius esse.

26. IDEM lib. 26. ad Quintum Mucium.

Locus certus ex fundo & possideri, & per longam possessionem capi potest: & certa pars pro indiviso, quæ introducitur vel ex emptione, vel ex donatione, vel qualibet alia ex causa.

† Incerta

† Incerta autem pars nec tradi, nec capi potest; veluti si ita tibi tradam, *Quidquid mei iuris in eo fundo est*: nam qui ignorat, nec tradere, nec accipere id quod incertum est, potest.

27. PROCLUS lib. 5. Epistolarum.

Si quis animo possessionem saltus retineret, fure re cepisset, non potest, dum fureret, ejus saltus possessionem amittere: quia furiosus non potest definire animo possidere.

28. TERTYLLIANUS lib. 1. Questionum.

Si aliquam rem possideam, & eandem postea conducam: an amittam possessionem? Multum refert, in his quid agatur: primum enim refert, utrum sciam me possidere, an ignorem: & utrum quasi non meam rem conducam, an quasi meam: & sciens meam esse, utrum quasi proprietatis respectu, an possessionis tantum. Nam & si rem meam tu possideas, & ego eam a te possessionem ejus rei, vel stipuler: utilis erit & emptio & stipulatio: & sequitur ut & precarium, & conductio, (si) specialiter possessionis solius conducendae vel precario rogandae animus interveniat.

29. ULPIANUS lib. 30. ad Sabinum.

Possessionem pupillum sine tutoris auctoritate amittere posse constat: non ut animo sed ut corpore desinat: possidere quod est enim facti, potest amittere. Alia causa est, si forte animo possessionem velit amittere: hoc enim non potest.

30. PAULUS lib. 15. ad Sabinum.

Qui universas aedes possidet, singulas res, quae in aedificio sunt, non videtur possidere: idem dici debet & de nave, & de armario. §. 1. Possessionem amittimus multis modis, veluti si mortuum in eum locum intulimus, quem possidebamus, namque locum religiosum aut sacrum non possumus possidere, etsi contemnamus religionem, & pro privato eum teneamus: sicut hominem liberum. §. 2. Item cum Praetor idcirco in possessionem rei (ire) jus sit, quod damni infecti non promittebatur: possessionem invictum dominum amittere Labeo ait. §. 3. Item, quod mari aut flumine occupatum sit, possidere nos definimus: aut si is, qui possidet, in alterius potestatem pervenit. §. 4. Item quod mobile est, multis modis definimus possidere: si aut nolimus, aut servum (puta) manumittamus: item si quod possidebam, in aliam speciem translatum est; veluti vestimentum ex lana factum. §. 5. Quod per colonum possideo, heres meus, nisi ipse nactus possessionem, non poterit possidere: retinere enim animo possessionem possumus, apisci non possumus. † Sed quod pro emptore possideo, per colonum etiam usucapiet (etiam) heres meus. §. 6. Si ego tibi commodavero, tu Titio, qui putet tuum esse: nihilominus ego id possidebo. † Et idem erit, si colonus meus fundum locaverit: aut is apud quem deposueram, apud alium rursus deposuerit. Et id quamlibet per plurimum personam factum observandum ita erit.

31. POMPONIUS lib. 32. ad Sabinum.

Si colonus non deferendae possessionis causa existet de fundo, & eo redisset: eundem locatorem possidere, placet.

32. PAULUS lib. 15. ad Sabinum.

Quamvis pupillas sine tutoris auctoritate non obligetur, possessionem tamen per eum retinemus. §. 1. Si conductor rem vendidit, & eam ab emptore conduxit, & utrique mercedes praestitit: prior locator possessionem per conductorem rectissime retinet. §. 2. Infans possidere recte potest, si tutore auctore cepit: nam iudicium infantis suppletur auctoritate tutoris: utilitatis enim causa hoc receptum est: nam alioquin nullus sensus sit infantis accipiendi possessionem. † Pupillus tamen etiam sine tutoris auctoritate possessionem nancisci potest. † Item infans peculiari nomine per servum possidere potest.

33. POMPONIUS lib. 32. ad Sabinum.

Fundi venditor etiam si mandaverit alicui, ut emptorem in vacuum possessionem induceret: priusquam id fieret, non recte emptor per se in possessionem veniet. † Item si amicus venditoris, mortuo eo, priusquam id sciret, aut non prohibentibus heredibus, id fecerit: recte possessio tradita erit. Sed si id fecerit, cum sciret dominum mortuum, aut cum sciret heredes id facere nolle: contra erit.

34. ULPIANUS lib. 7. Disputationum.

Si me in vacuum possessionem fundi Corneliani miseris, ego putarem me in fundum Sempronianum missum, & in Cornelianum iero: non adquiram possessionem, nisi forte in nomine tantum erraverimus, in corpore consenserimus. † Quoniam autem in corpore consenserimus, an a te tamen recedet possessio, quia animo deponere & mutare nos possessionem posse, & Celsus & Marcellus scribunt, dubitari potest? & si animo adquiri possessio potest, nunquid etiam acquisita est? Sed non puto errantem adquirere: ergo nec amittet possessionem, qui quodammodo sub conditione recesit de possessione. §. 1. Sed si non mihi, sed procuratori meo possessionem tradas: videndum est, si ego errem, procurator meus non erret, an mihi possessio adquiratur? Et cum placeat ignoranti adquiri, poterit & erranti. Sed si procurator meus erret, ego non errem: magis est, ut adquiram possessionem. §. 2. Servus quoque meus ignoranti mihi adquiret possessionem. Nam & servus alienus (Vitellius scribit) sive a me, sive a nemine possideatur, potest mihi adquirere possessionem, si nomine meo eam adipiscatur: quod & ipsum admittentum est.

35. IDEM lib. 5. de omnibus Tribunalibus.

Exitus controversiae possessionis hic est tantum, ut prius pronunciet iudex, uter possideat: ita enim fiet ut is qui victus est de possessione, petitoris partibus fungatur, & tunc de domino quaeratur.

36. JULIANUS lib. 13. Digestorum.

Qui pignoris causa fundum creditori tradit, intelligitur possidere. † Sed etsi eundem precari

precario rogaverit, æque per diuinam possessionem capiet: nam cum possessio creditoris non impediatur capionem, longe minus precarii rogatio impedimento esse (non) debet: cum plus juris in possessione habeat, qui precario rogaverit, quam qui omnino non possidet.

37. MARCIANUS libro singulari ad Formulam hypothecariam.

Res pignoris nomine data, & possessione tradita, deinde a creditore conducta: convenit, ut is qui hypothecam dedisset, pro colono in agro, (in) ædibus autem pro inquilino sit: per eos creditor possidere videtur.

38. JULIANUS lib. 44. Digestorum.

Qui absenti servo scribit, ut in libertate moreretur, non eam mentem habet, ut statim velit servi possessionem dimittere: sed magis destinationem (suam) in id tempus conferre, quo servus certior factus fuerit. §. 1. Si quis possessionem fundi ita tradiderit, ut ita demum cedere ea dicat, si ipsius fundus esset: non videtur possessio tradita, si fundus alienus sit. Hoc amplius existimandum est, possessiones sub conditione tradi posse, sicut res sub conditione traduntur, neque aliter accipientis fiunt, quam conditio extiterit. §. 2. Si is, qui Titio servum vendiderat, heredi ejus eum tradiderit, poterit heres rerum hereditariarum possessionem per eum apprehendere: quia non servus jure hereditario, sed actio ex empto ad eum pervenit: nam & si ex stipulatu, vel ex testamento servus testatori debitus fuisset, & heres eum accepisset: non prohiberetur rerum hereditariarum possessionem per eundem acquirere.

39. IDEM lib. 2. ex Minicio.

Interesse puto, qua mente apud sequestrum deponitur res: nam si omittendæ possessionis causa, & hoc aperte fuerit approbatum: ad usucapionem possessio ejus partibus non procederet: at si custodiæ causa deponatur, ad usucapionem eam possessionem victori procedere constat.

40. AFRICANUS lib. 7. Quæstionum.

Si de eo fundo, quem, cum possiderem, pignori tibi dedi, servus tuus te dejiciat: adhuc te possidere, ait: quoniam nihilominus per ipsum servum possessionem retineas. §. 1. Si forte colonus, per quem dominus possideret, decessisset: propter utilitatem receptum est, ut per colonum possessio (&) retineretur & contineretur: quo mortuo, non statim dicendum, eam interpellari: sed tunc demum, cum dominus possessionem apisci neglexerit. Aliud existimandum ait, si colonus sponte possessione discesserit. Sed hæc ita esse vera, si nemo extraneus eam rem interim possederit, sed semper in hereditate coloni manserit. §. 2. Servum tuum a Titio bona fide emi, & traditum possedi; deinde cum comperissem tuum esse, ne eum peteres, celare cœpi: non ideo magis hoc tempore clam possidere videri me, ait. † Nam retro quoque, si sciens tuum servum non a domino emerim, & tum clam eum possidere cœpisssem, postea certiore te fecerim, non ideo desinere me clam possidere. §. 3. Si servum meum bonæ fidei

emptori clam abduxerim: respondit, non videri me clam possidere: quia neque precarii rogatione, neque conductione suæ rei dominum teneri: & non posse causam clandestinæ possessionis ab his duabus causis separari.

41. PAULUS lib. 1. Institutionum.

Qui jure familiaritatis amici fundum ingreditur, non videtur possidere: quia non eo animo ingressus est, ut possideat, licet corpore in fundo sit.

42. ULPIANUS lib. 4. Regularum.

Communis servus, etiam si ab uno ex dominis omnium nomine posideatur, ab omnibus possidere intelligitur. §. 1. Procurator, si quidem mandante domino rem emerit, protinus illi acquirit possessionem: quod si sua sponte emerit, non: nisi ratam habuerit dominus emptionem.

43. MARCIANUS lib. 3. Regularum.

Si quis fundum emerit, cujus particulam sciebat esse alienam: Julianus ait, si pro diviso sciat alienam esse, posse eum reliquas partes longa possessione capere: sed si pro indiviso, licet ignoret, quis sit locus: æque eum capere posse: quod sine ullius damno pars, quæ putatur esse venditis, per longam possessionem ad emptorem transit. §. 1. Sed & Pomponius scripsit libro 5 Variarum Lectionum: Si sciat, vel putet alienum esse usufructum, bona fide diuina possessione capere posse. §. 2. Idem, inquit, & si emerem, quam sciam pignori obligatam.

44. PAPINIANUS lib. vicésimo (tertio) Quæstionum.

Peregre profecturus, pecuniam in terra custodiæ causa condiderat; cum reversus locum thesauri in memoria non repeteret, an desisset pecuniam possidere: vel si (postea) recognovisset locum: an confestim possidere inciperet, quæsitum est? Dixi, quoniam custodiæ causa pecunia condita proponeretur, jus possessionis ei, qui condidisset, non videri peremptum: nec infirmitatem memoriæ damnum adferre possessionis, quam alius non invasit: alioquin responsuros, per momenta servorum, quos non viderimus; interire possessionem. † Et nihil interest, pecuniam in meo, an in alieno condidisset: cum si alius in meo condidisset, non alias possiderem, quam si ipsius rei possessionem supra terram adeptus fuisset. Itaque nec alienus locus meam propriam aufert possessionem: cum supra terram, an infra terram possideam, nihil interlit. §. 1. Quæsitum est, cur ex peculii causa per servum ignorantibus possessio quæreretur? Dixi, utilitatis causa jure singulari receptum, ne cogentur domini per momenta, species & causas peculiorum inquirere: nec tamen eo pertinere speciem istam, ut animo videatur adquiri possessio: nam si non ex causa peculiari quæretur aliquid, scientiam quidem domini esse necessariam, sed corpore servi quæri possessionem. §. 2. Quibus explicitis, cum de amittenda possessione quæretur, multum interesse dicam, per nosmetipsos, an per alios possideremus. Nam ejus quidem, quod corpore nostro teneremus, posses-

possessionem amitti vel animo, vel etiam corpore; si modo eo animo inde digressi fuisset, ne possideremus: ejus vero, quod servi, vel etiam coloni corpore possidentur, non aliter amitti possessionem, quam eam alius ingressus fuisset; eamque amitti nobis quoque ignorantibus. † Illa quoque possessionis amittendae separatio est: nam saltus hybernos & æstivos, quorum possessio retinetur animo.

45. IDEM lib. 2. Definitionum.

Licet neque servum, neque colonum ibi habeamus.

46. IDEM lib. 23. Quæstionum.

Quamvis saltus proposito possidendi fuerit alius ingressus, tamdiu priorem possidere dictum est, quamdiu possessionem ab alio occupatam ignoraret. Ut enim eodem modo vinculum obligationum solvitur, quo quæri adsolet: ita non debet ignorantia tolli possessio, quæ solo animo tenetur.

47. IDEM lib. 26. Quæstionum.

Si rem mobilem apud te depositam, aut ex commodato tibi possidere, neque reddere constitueris: confestim amissæ me possessionem vel ignorantem, responsam est: cuius rei forsitan illa ratio est, quod rerum mobilium neglecta atque omiſsa custodia, quamvis eas nemo alius invasevit, veteris possessionis damnum adferre consuevit: idque *Nerva filius libris de usucapionibus retulit*. † Idem scribit, aliam causam esse hominis commodati omiſsa custodia: nam possessionem tamdiu veterem fieri, quamdiu nemo alius eam possidere cœperit: videlicet id eo, quia potest homo, proposito redeundi, domino possessionem sui conservare, cuius corpore cæteras quoque res possumus possidere. † Igitur earum quidem rerum, quæ ratione vel anima carent, confestim amittitur possessio: homines autem retinentur, si revertendi animum haberent.

48. IDEM lib. 10. Responsorum.

Prædia cum servis donavit, eorumque se tradidisse possessionem, litteris declaravit si vel unus ex servis, qui simul cum prædiis donatus est, ad eum, qui donum accepit, pervenit, mox in prædia remissus est: per servum prædiorum possessionem quæsitam cæterorumque servorum, constabit.

49. IDEM lib. 2. Definitionum.

Possessio quoque per servum, cuius usufructus meus est, ex re mea, vel ex operis servi acquiritur mihi: cum & naturaliter a fructuario teneatur, & plurimum ex jure possessio mutetur. §. 1. Qui in aliena potestate sunt, rem peculiarem tenere possunt: habere possidere non possunt: quia possessio non tantum corporis, sed & juris est. §. 2. Et si possessio per procuratorem ignorantem quæritur, usucapio vero scienti competit, tamen evictionis actio domino contra venditorem invito procuratore non datur: sed per actionem mandati ea cedere cogitur.

50. HERMOGENIANUS lib. 5. Juris Epitomarum.

Per eum, quem iusto ductus errore, filium meum, & in mea potestate esse existimo, neque

possessio, neque dominium, nec quicquam aliud ex re mea mihi quæritur. §. 1. Per servum in fuga agentem, si neque ab alio possideatur, neque se liberum esse credat, possessio nobis acquiritur.

51. JAVOLENUS lib. 5. ex Posterioribus Labeonis.

Quarundam rerum animo possessionem apisci nos, ait Labeo: veluti si acervum lignorum emerit, & eum venditor tollere me jufferit: simul atque custodiam posuisset, traditus mihi videtur. Idem juris esse vino vendito, cum universæ amphoræ vini simul essent. † Sed videamus (inquit) ne hæc ipsa corporis traditio sit: quia nihil interest, utrum mihi, an & cuilibet jufferim, custodia tradatur? In eo puto hanc quæstionem consistere, an etiam si corpore acervus, aut amphoræ adprehensæ non sunt, nihilominus traditæ videantur: nihil video interesse utrum ipse acervus, an mandato meo aliquis custodiat: utrobique (enim) animi quodam genere possessio erit æstimanda.

52. VENULEJUS lib. 1. Interdictorum.

Permisceri causas possessionis, & usufructus non oportet: quemadmodum nec possessio, & proprietas misceri debent: namque impediri possessionem, si alius fruatur: neque alterius fructum computari, si alter possideat. §. 1. Eum, qui ædificare prohibeatur, possidere quoque prohiberi manifestum est. §. 2. Species inducendi in possessionem alicujus rei est, prohibere ingredienti vim fieri: statim enim cedere adversarium, & vacuum relinquere possessionem jubet: quod multo plus est, quam restituere.

53. IDEM lib. 5. Interdictorum.

Adversus extraneos vitiosa possessio prodesse solet.

TIT. III.

DE USURPATIONIBUS ET USUCAPIONIBUS.

1. GAIUS lib. 21. ad Edictum Provinc.

Bono publico usucapio introducta est, ne scilicet quarundam rerum diu, & fere semper incerta dominia essent: cum sufficeret dominis ad inquirendas res suas statuti temporis spatium.

2. PAULUS lib. 54. ad Edictum.

Usurpatio est usucapionis interruptio. Oratores autem usurpationem, frequentem usum vocant.

3. MODESTINUS lib. 5. Pandectarum.

Usucapio est adjectio domini per continuationem possessionis temporis Lege definiti.

4. PAULUS lib. 45. ad Edictum.

Sequitur de usucapione dicere. Et hoc ordine eundem est, ut videamus, quis potest usucapere, & quas res, & quanto tempore. §. 1. Usucapere potest scilicet paterfamilias. *Filiusfamilias*, & maxime miles, in castris adquirentem usucapit. §. 2. *Pupillus*, si tutore auctore cœperit possidere, usucapit: si non tutore auctore possideat, & animum possidendi habeat: dicemus, posse eum usucapere. §. 3. *Furiosus*, quod ante furorem possidere cœpit, usucapit. Sed hæc persona ita demum usucapere potest, si ex ea causa possideat, ex qua usucapio sequitur. §. 4. *Servus pro here-*

herede possidere non potest. §. 5. Fructus & partus ancillarum, & foetus pecorum, si defuncti non fuerunt, usucapi possunt. §. 6. Quod autem dicit lex Atinia, ut res furtiva non usucapiatur, nisi in potestatem ejus, cui subrepta est, revertatur: sic acceptum est, ut in domini potestatem debeat reverti; non in ejus utique, cui subreptum est. Igitur creditori subrepta, & ei, cui commodata est, in potestatem domini redire debet. §. 7. Labeo quoque ait, si res peculiaris servi mei subrepta sit me ignorante, deinde eam nactus sit: videri in potestatem meam redisse. Commodius dicitur, etiam si sciero, redisse (eam) in meam potestatem. Nec enim sufficit, si eam rem, quam perdidit, ignorante me servus apprehendat, si modo in peculio eam esse volui: nam si nolui, tunc exigendum est, ut ego facultatem ejus nactus sim. §. 8. Ideoque (&) si servus meus rem mihi subripuerit, deinde eandem loco suo reponat, poterit usucapi; quasi in potestatem meam redierit: utique si nescii; nam si scivi, exigimus, ut redisse sciam in meam potestatem. §. 9. Item si eam rem, quam servus subripuerit, peculiari nomine teneat, non videri in potestatem meam reversam, Pomponius ait: nisi ita habere coeperimus, quemadmodum habuimus, antequam subriperetur; aut, cum rescissemus, in peculio eum habere concessimus. §. 10. Item Labeo, si rem, quam apud te deposueram, *lucrifaciendi* causa vendideris, deinde ex poenitentia redemeris, & eodem statu habeas, siue ignorante me, siue sciente, ea gesta sint, videri in potestatem meam redisse, secundum Proculi sententiam: quæ & vera est. §. 11. Si pupilli res subrepta sit, sufficere dicendum est, si tutor ejus sciat, redisse eam in domum pupilli: Et si furioso: sufficere curatores scire. §. 12. Tunc in potestatem domini redisse dicendum est, cum possessionem ejus nactus sit iuste, ut avelli non possit: Sed & tanquam suæ rei: nam si ignorans rem mihi subreptam, eam: non videri in potestatem meam reversam. §. 13. Sed etsi vindicavero rem mihi subreptam, & litis æstimationem accepero: licet corporaliter ejus non sim nactus possessionem, usucapietur. §. 14. Idem dicendum est, etiamsi voluntate mea alii tradita sit. §. 15. *Heres*, qui in jus defuncti succedit, licet apud eum, ignorantem ancillam furtivam esse, conceperit (ea), & pepererit, non tamen usucapiet. §. 16. De illo quæritur, Si servus meus ancillam, quam subripuit, pro libertate sua mihi dederit: an partum apud me conceptum usucapere possim? Sabinus & Cassius non putant: quia possessio quam servus vitiose nactus sit, domino noceret: & hoc verum est. §. 17. Sed & si, ut servum meum manumitterem, alius mihi furtivam ancillam dederit, eaque apud me conceperit, & pepererit: usu me non capturum. Idemque fore (etiam), si quis eam ancillam mecum permutasset, aut in solum dedisset: item si donasset. §. 18. Si antequam pariat, alienam esse rescierit emptor: diximus non posse eum usucapere: quod si nescierit, posse: (quod) si, cum jam usucaperet, cognoverit alienam esse:

initium usucapionis intueri debemus, sicut in emptis rebus placuit. §. 19. Lana ovium furtivarum, si quidem apud furem deponita est, usucapi non potest: si vero apud bonæ fidei emptorem, contra; quoniam in fructu est, nec usucapi debet, sed statim emptoris fit. Idem in agnis dicendum, si consumpti sint: quod verum est. §. 20. Si ex lana furtiva vestimentum feceris: verius est, ut substantiam spectemus: & ideo vestis furtiva erit. §. 21. Si rem pignori datam debitor subripuerit & vendiderit, usucapi eam posse, Cassius scribit: quia in potestatem domini videtur pervenisse, qui pignori dederit; quamvis cum eo furti agi potest: quod puto rectius dici. §. 22. Si tu me vi expuleris de fundi possessione, nec adprehenderis possessionem, sed Titius in vacuum possessionem intraverit: potest longo tempore capi res: quamvis enim Interdictum *unde vi* locum habeat, quia verum est: vi me dejectum: non tamen verum est, & vi possessum. §. 23. Cæterum etiamsi mala fide fundum me possidentem dejeceris & vendideris, non poterit capi: quoniam verum est vi possessum esse, licet non a domino. §. 24. Idem dicendum est in eo, qui eum expulit, qui pro herede possidebat, quamvis sciat esse hereditarium. §. 25. (Si fundum alienum bona fide possidentem, quis sciens esse alienum expulerit, usucapere non potest), quoniam vi possidet. §. 26. Si dominus fundi possessorem vi dejecerit: Cassius ait, non videri in potestatem ejus redisse, quando Interdicto *unde vi* restitutus sit possessionem. §. 27. Si viam habeam per tuum fundum, & tu me ab ea vi expuleris: per longum tempus non utendo amittam viam: quia nec possideri intelligitur jus incorporale: nec de via quis, (id est), mero jure detruditur. §. 28. Item si occupaveris vacuum possessionem, deinde venientem dominum prohibueris: non videberis vi possedisse. §. 29. Libertatem servitutium usucapi posse, verius est: quia eam usucapionem sustulit Lex Scribonia, quæ servitutem constituabat; non etiam eam, quæ libertatem præstat sublata servitute. † Itaque, si, cum tibi servitutem deberem, *ne mihi* (puta) *liceret altius ædificare*, & per statutum tempus altius ædificatum habuero: sublata erit servitus.

5. GAIUS lib. 21. ad Edictum provinc.

Naturaliter interrumpitur possessio, cum quis de possessione vi dejicitur, vel alicui res eripitur: quo casu non adversus eum tantum qui eripit, interrumpitur possessio: sed adversus omnes. † Nec eo casu quicquam interest, is, qui usurpaverit, dominus sit, necne. † Ac ne illud quidem interest, pro suo quisque possideat, an ex lucrativa causa.

6. ULPIANUS lib. 12. ad Edictum.

In usucapionibus non a momento ad momentum, sed totum postremum diem computamus.

7. IDEM lib. 27. ad Sabinum.

Ideoque qui hora sexta diei Kal. Januariarum possidere coepit, hora sexta noctis pridie Kal. Januarias implet usucapionem.

S. PAU-

8. PAULUS lib. 12. ad Edictum.

LAbeo, Neratius, responderunt, ea quæ servum peculiariter nacti sunt, usucapi posse: quia hæc etiam ignorantes domini usucapiunt. Idem Julianus scribit. §. 1. Sed eum, qui suo nomine nihil usucapere potest, ne per servum quidem posse, Pædus scribit.

9. GAIUS lib. 4. ad Edictum Provinc.

Usucapionem recipiunt maxime res corporales, exceptis rebus sacris, sanctis, publicis populi Romani & civitatum, item liberis hominibus.

10. ULPIANUS lib. 16. ad Edictum.

Si aliena res bona fide empta sit, queritur, ut usucapio currat, utrum emptionis initium, ut bonam fidem habeat, exigimus, an traditionis? Et obtinuit Sabini & Cassii sententia, traditionis initium spectantium. §. 1. Hoc jure utimur, ut servitutes per se nusquam longo tempore capi possint, cum aedificiis possint. §. 2. Scævola libro 11. Quæstionum scribit, Marcellum existimasse, si nos apud furem concepit, vel apud furis heredem, pariatque apud furis heredem: usucapi ab herede distractum juvenem non posse: sic (inquit) quemadmodum nec ancillæ partus. Scævola autem scribit, se putare, usucapere posse & partum: nec enim esse partum rei furtivæ partem: cæterum si ille pars, nec si apud bonæ fidei emptorem peperisset, usucapi poterat.

11. PAULUS lib. 19. ad Edictum.

Neque servus, neque per servum dominus qui apud hostes est, possidet.

12. IDEM lib. 21. ad Edictum.

Si ab eo emas, quem Prætor vetuit alienare, idque tu scias: usucapere non potes.

13. IDEM lib. 5. ad Plantium.

Pignori rem acceptam ulu non capimus: quia pro alieno possidemus. §. 1. Eum, qui a furioso bona fide emit, usucapere posse responsum est. §. 2. Si mandavero tibi, ut fundum emas: ex ea causa traditum tibi diutina possessione capis: quamvis possis videri non pro tuo possidere; cum nihil intersit, quod mandati iudicio tenearis.

14. IDEM lib. 13. ad Plantium.

Id tempus venditoris prodest emptori, quo, antequam venderet, possedit: nam si postea nactus est possessionem venditor, hæc possessio emptori non præficiet. §. 1. In re legata, in accensione temporis, qua testator possedit, legatarius quodammodo quasi heres est.

15. IDEM lib. 15. ad Plantium.

Si is, qui pro emptore possidebat, ante usucapionem ab hostibus captus sit: videndum est, an heredi ejus procedat usucapio? nam interruptitur usucapio: & si ipsi reverso non prodest, quemadmodum heredi ejus proderit? Sed verum est, eum in sua vita defuisse possidere: ideoque nec postliminium ei prodest, ut videatur usucapisse. Quod si servus ejus, qui in hostium potestate est, emerit: in pendenti esse usucapionem, Julianus ait: nam si dominus reversus fuerit, intelligi usucapionem: si ibi decesserit, dubitari an per Legem Cor-

neliam ad successores ejus pertineat? Marcellus, posse plenius fictionem Legis accipi: quemadmodum enim postliminio reversus plus juris habere potest in his, quæ servi egerunt, quam his, quæ per se vel per servum possidebat, cum ad hostes pervenit? Nam hereditatem in quibusdam vice personæ fungi receptum est: ideoque in successoribus locum (non) habere usucapionem. §. 1. Si servus, quem possidebam, fugerit: si pro libero se gerat, videbitur a domino possideri: sed hoc tunc intelligendum est, cum, si adprehensus fuerit, non sit paratus pro sua libertate litigare: nam si paratus sit litigare, non videbitur a domino possideri, cui se adversarium præparavit. §. 2. Si quis bona fide possidens, ante usucapionem amissa possessione, cognoverit esse rem alienam, & iterum nanciscatur possessionem: non capiet usu: quia initium secundæ possessionis vitiosum est. §. 3. Si ex testamento vel ex stipulatu res debita nobis tradatur: ejus temporis existimationem (nostram) intuendam, quo traditur: quia concessum est stipulari rem, etiam quæ promissoris non sit.

16. JAVOLENUS lib. 4. ex Plantio.

Servi nomine, qui pignori datus est, ad exhibendum cum creditore, non cum debitore, agendum est: quia qui pignori dedit, ad usucapionem tantum possidet: quod ad reliquas omnes causas pertinet, qui accepit, possidet: adeo ut addici possit & possessio ejus, qui pignori dedit.

17. MARCELLUS lib. 17. Digestorum.

Si per errorem de alienis fundis, quasi de communibus, iudicio communi dividundo accepto, ex adjudicatione possidere cœperim: longo tempore capere possum.

18. MODESTINUS lib. 5. Regularum.

Quamvis adversus fiscum usucapio non procedat, tamen ex bonis vacantibus, nondum tamen nunciatis, emptor prædii ex hisdem bonis extiterit: recte diutina possessione capiet? idque constitutum est.

19. JAVOLENUS lib. 1. Epistolarum.

Si hominem emisti, ut, si aliqua conditio extitisset, inemptus fieret, & in tibi traditus est: & postea conditio empti nem resolvit: tempus, quo apud emptorem fuit, accedere venditori debere existimo: quoniam eo genere retroacta venditio esset redhibitioni similis, in qua non dubito tempus ejus, qui redhibuerit, venditori accessurum, quoniam ea venditio proprie dici non potest.

20. IDEM lib. 4. Epistolarum.

Possessio testatoris ita heredi procedit, si medio tempore a nullo possessa est.

21. IDEM lib. 6. Epistolarum.

Ei, a quo fundum pro herede diutius possidendo capturus eram, locavi eum: an ullius momenti eam locationem existimeam, quæro: quod si nullius momenti existimas, an durare nihilominus usucapionem ejus fundi putes? Item quæro, si eidem vendidero eum fundum: quid de his causis, de quibus supra quæsi, existimes?

mes? Respondit, si is, qui pro herede fundum possidebat, domino eum locavit, nullius momenti locatio est: quia dominus suam rem conduxisset: sequitur ergo, ut ne possessionem quidem locator retinuerit: ideoque longi temporis praescriptio non durabit: in venditione idem juris est, quod in locatione, ut emptio suae rei consistere non possit.

22. IDEM lib. 7. Epistolarum.

Heres & hereditas, tametsi duas appellationes recipiunt, unius personae tamen vice funguntur.

23. IDEM lib. 9. Epistolarum.

Eum, qui aedes mercatus est, non puto aliud, quam ipsas aedes, possidere: nam si singulas res possidere intelligetur, ipsas (aedes) non possidebit: separatis enim corporibus, ex quibus aedes constant, universitas aedium intelligi non poterit: accedit eo, quod si quis singulas res possideri dixerit, necesse erit, dicat possessione superficiei temporibus de mobilibus statutis locum esse, solum se caputurum esse ampliori: quod absurdum, & minime Juri civili conveniens est, ut una res diversis temporibus capiat; ut puta cum aedes ex duabus rebus constant, ex solo, & superficiei, & universitas earum possessionem temporis immobilium rerum omnium mutet. §. 1. Si autem columna evicta fuerit: puto, te ex empto cum venditore recte acturum, & eo genere rem salvam habiturum. §. 2. Si autem demolita domus est, ex integro res mobiles possidendae sunt: ut tempore, quod in usucapione rerum mobilium constitutum est, usucapiantur: & non potest recte uti eo tempore, quo in aedificio fuerunt: nam quemadmodum eas solae & separatas ab aedificio non possidisti, sic nec penes te singulae, aut separatae fuerunt & coherentibus his in aedificio, depositis aedibus, quae hoc quoque ipsum continent: neque enim recipi potest, ut eadem res & ut res soli & tanquam mobilis sit possessa.

24. POMPONIUS lib. 24. ad Quintum Mucium.

Ubi lex inhibet usucapionem, bona fides possidenti nihil prodest. §. 1. Interdum, etiam si non fuerit inchoata usucapio a defuncto, procedit heredi ejus: veluti si vitium, quod obstabat, non ex persona, sed ex re, purgatum fuerit. (Ex re), ut puta, si fisci res esse desierit, aut furtiva, aut vi possessa.

25. LICINIUS (RUFINIUS lib. 1. Regularum).

Sine possessione usucapio contingere non potest.

26. ULPIANUS lib. 29. ad Sabinum.

Nunquam superficies sine solo capi longo tempore potest.

27. IDEM lib. 31. ad Sabinum.

Celsus libro 34 errare eos ait, qui existimarent, cujus rei quisque bona fide adeptus sit possessionem, pro suo usucapere eum posse; nihil referre, emerit, necne, donatum sit, necne, si modo emptum, vel donatum sibi existimaverit: quia neque pro legato, neque pro donato,

neque pro dote usucapio valeat, si nulla donatio, nulla dos, nullum legatum sit. † Idem & in litis aestimatione placet, ut nisi vere quis litis aestimationem subierit, usucapere non possit.

28. POMPONIUS lib. 17. ad Sabinum.

Si servo furiosi vel infantis res tradita sit, usu per eum eas personas capere posse constat.

29. IDEM lib. 22. ad Sabinum.

Cum solus heres essem, existimarem autem, te quoque pro parte heredem esse, res hereditarias pro parte tibi tradidi: propius est, ut usu eas capere non possis; quia nec pro herede usucapi potest, quod ab herede possessum est, neque aliam ullam habes causam possidendi: ita tamen hoc verum est, si non ex transactione id factum fuerit. Idem dicimus, si tu quoque existimes, te heredem esse: nam hic quoque possessio veri heredis obtinebit tibi.

30. IDEM lib. 30. ad Sabinum.

Rerum mixtura facta an usucapionem cujusque praecedentem interruptit, quaeritur. Tria autem genera sunt corporum: Unum, quod continetur uno spiritu, & Graece *ἑνωμένον*, id est, unitum vocatur; ut homo, tignum, lapis, & similia: Alterum, quod ex contingentibus, hoc est, pluribus inter se coherentibus constat, quod *συνημμένον*, id est, connexum vocatur; ut aedificium, navis, armarium: Tertium, quod ex distantibus constat; ut corpora plura non soluta, sed uni nomini subiecta, veluti populus, legio, grex. Primum genus (in) usucapione quaestionem non habet: secundum & tertium habet. §. 1. Iabeo libris epistolarum ait, Si is, cui ad tegulorum vel columnarum usucapionem decem dies superessent, in aedificium eas coniecisset, nihilominus eum usucapturum, si aedificium possideret. † Quid ergo in his, quae non quidem implicantur rebus soli, sed mobilia permanent, ut in anulo, gemma? In quo verum est, & aurum & gemmam possideri, & usucapi; cum utrumque maneat integrum. §. 2. De tertio genere corporum videndum est: non autem grex universus sic capiatur usu, quomodo singulae res: nec sic, quomodo coherentes: quid ergo est? Et si ea natura ejus est, ut adjectionibus corporum maneat: non item tamen universi gregis ulla est usucapio: sed singulorum animalium licuti possessio, ita & usucapio: nec si quid emptum immixtum fuerit gregi, augendi ejus gratia, idcirco possessionis causa mutabitur; ut si reliquus grex domini mei sit, haec quoque ovis: sed singulae suam causam habebunt, ita ut si quae furtivae erunt, sint quidem ex grege, non tamen usucapiantur.

31. PAULUS lib. 32. ad Sabinum.

Nunquam in usucapionibus juris error possessori prodest: & ideo Proculus ait, Si per errorem initio venditionis tutor pupillo auctor factus sit: vel post longum tempus venditionis peractum, usucapi non posse: quia juris error est. §. 1. In usucapionibus mobilium continuum tempus numeratur. §. 2. Servus, licet in libertate moretur, nihil possidet, nec per eum alius: atquin si nomine alicujus, dum in libertate

bertate moratur, nactus fuerit possessionem; adquiret ei, cujus nomine nactus fuerit. §. 3. Si servus meus vel filius peculiari vel etiam meo nomine quid tenet, ut ego per eum ignorans possideam, vel etiam usucapiam: si is furere coeperit; donec in eadem causa res fuerit, intelligendum est, & possessionem apud me remanere, & usucapionem procedere: sicuti per dormientes quoque eos idem nobis contingeret. † Idemque in colono & inquilino, per quos possidemus, dicendum est. §. 4. Si vi, aut clam, aut precario possessionem nactus quis, postea furere coeperit: & possessio & causa eadem durat de hoc, quod precario furiosus habet; quemadmodum interdicto quoque Uti possidetis furiosi nomine recte experimur ejus possessionis nomine, quam ante furorem per se, vel post furorem per alium nactus est. §. 5. Vacuum tempus, quod ante aditam hereditatem, vel post aditam intercescit, ad usucapionem heredi procedit. §. 6. Si defunctus emit, heres autem putat eum ex donationis causa possedisse: usu eum capturum, Julianus ait.

32. POMPONIUS lib. 32. ad Sabinum.

Si fur rem furtivam a domino emerit, & pro tradita habuerit: desinet eam pro furtiva possidere, (&) incipiet pro suo possidere. §. 1. Si quis id, quod possidet, non putat sibi per Leges licere usucapere: dicendum est, etiam si erit, non procedere tamen ejus usucapionem vel quia non bona fide videatur possidere, vel quia in jure erranti non procedat usucapio. §. 2. Incertam partem possidere nemo potest. Ideo si plures sint in fando, qui ignorent, quotam quisque partem possideat: neminem eorum mera subtilitate possidere, Labeo scribit.

33. JULIANUS lib. 44. Digestorum.

Non solum bonæ fidei emptores, sed & omnes, qui possident ex ea causa, quam usucapio sequi solet, partum ancillæ furtivæ usu suum faciunt: idque ratione juris introductum arbitror: nam ex qua causa quis ancillam usucaperet, nisi Lex 12 Tabularum, vel Atinia obstaret: ex ea causa necesse est partum usucapi, si apud eum conceptus, & editus eo tempore fuerit, quo furtivam esse matrem ejus ignorabat. §. 1. Quod vulgo respondetur, ipsum sibi causam possessionis mutare non posse: totiens verum est, quotiens quis sciret, se bona fide non possidere, & lucrificandi causa inciperet possidere: idque per hæc probari posse: Si quis emerit fundum scieus ab eo, cujus non erat, possidebit pro possessore: sed si eundem a domino emerit, incipiet pro emptore possidere: nec videbitur sibi ipse causam possessionis mutasse. † Idemque juris erit, etiam si a non domino emerit, cum existimaret eum dominum esse. Idem hic, si a domino heres institutus fuerit, vel bonorum ejus possessionem acceperit, incipiet fundum pro herede possidere. † Hoc amplius si justam causam habuerit existimandi, se heredem vel bonorum possessorem domino extitisse, fundum pro herede possidebit: nec causam possessionis sibi mutare videbitur. † Cum hæc igitur recipian-

tur in ejus persona, qui possessionem habet: quanto magis in colono recipienda sunt, qui nec vivo, nec mortuo domino ullam possessionem habet: & certe si colonus mortuo domino emerit fundum ab eo, qui existimabat se heredem ejus, vel bonorum possessorem esse: incipiet pro emptore possidere. §. 2. Si dominus fundi homines armatos venientes existimaverit, atque ita profugerit: quamvis nemo eorum fundum ingressus fuerit; vi dejectus videtur: sed nihilominus id prædium, etiam antequam in potestatem domini redeat, a bonæ fidei possessore usucapitur: quia Lex Plantia & Julia ea demum vetuit longa possessione capi, quæ vi possessa fuissent: non etiam ex quibus vi quis dejectus fuisset. §. 3. Si mihi Titius, a quo fundum petere volebam, possessione cesserit: usucapionis causam justam habeo. Sed & is, a quo ex stipulatu fundum petere volebam, cedendo mihi possessione, si solvendi causa id fecerit: eo ipso efficiet, ut fundum longo tempore capiam. §. 4. Qui pignori rem dat, usucapit, quamdiu res apud creditorem est: si creditor ejus possessionem alii tradiderit, interpellabitur usucapio: & quantum ad usucapionem attinet, similis est ei, qui quid deposuit vel commodavit: quos palam est definere usucapere, si commodata vel deposita res, alii tradita fuerit ab eo, qui commodatum vel depositum accepit. † Plane si creditor nuda conventionione hypothecam contraxerit; usucapere debitor perseverabit. §. 5. Si rem tuam, cum bona fide possiderem, pignori tibi dem ignoranti tuam esse, desino usucapere: quia non intelligitur quis suæ rei pignus contrahere. At si nuda conventionione pignus contractum fuerit; nihilominus usucapiam: quia hoc quoque modo nullum pignus contractum videtur. §. 6. Si rem pignori datam creditoris servus subriperit, cum eam creditor possideret: non interpellabitur usucapio debitoris: quia servus dominum suum possessione non subvertit. † Sed & si debitoris servus subriperit, quamvis creditor possidere desinat, tamen debitori usucapio durat: non secus, ac si eam creditor debitori tradidisset: nam quantum ad usucapiones attinet, servi subtrahendo res, non faciunt deteriorem dominorum conditionem. † Facilius obtinebitur, si precario possidente debitore, servus ejus subriperit: nam conductio idem præstat, quod si apud creditorem res esset: possidet enim hoc casu creditor. † Sed (&) si utrumque intercesserit, & precarii rogatio, & conductio: intelligitur creditor possidere: & precarii rogatio non in hoc interponitur, ut debitor possessionem habeat, sed ut ei tenere rem liceat.

34. ALFENUS VARUS lib. 1. Digestorum a Paulo Epitomatorum.

Si servus insciente domino rem peculiarem vendidisset: emptorem usucapere posse.

35. JULIANUS lib. 4. ad Urseium Ferocem.

Si homo cujus ususfructus legatus erat, ab herede nunquam possessus, subreptus fuisset: quaesitum est, quia heres furti actionem non ha-

beret, an usucapi possit? Sabinus respondit, nullam ejus rei usucapionem esse, cujus nomine furti agi posset: agere autem furti eum, qui frui deberet, posse. Quod sic accipiendum est, ut fructuarius poterit uti frui: aliter enim homo in causa non perduceretur: sed si utenti jam & fruenti abductus homo fuerit, non solum ipse, sed etiam heres furti agere poterit.

36. GAIUS lib. 2. Rerum Cottidianarum
sive aureorum.

Potest pluribus modis accidere, ut quis rem alienam aliquo errore deceptus tanquam suam vendat forte aut donet: & ob id a bonæ fidei possessore res usucapi possit. Veluti si heres rem defuncto commodatam aut locatam, vel apud eum depositam, existimans hereditariam esse, alienaverit. §. 1. Item si quis aliqua existimatione deceptus, crediderit ad se hereditatem pertinere, quæ ad eum non pertineat: & rem hereditariam alienaverit: aut si is, ad quem ususfructus ancillæ pertinet, partum (ejus) existimans suum esse, quia & foetus pecudum ad fructuarium pertinet, alienaverit:

37. IDEM lib. 2. Institutionum.

Furtum non committitur: furtum enim sine affectu furandi non committitur. §. 1. Fundi quoque alieni potest aliquis sine vi nancisci possessionem: quæ vel ex negligentia domini vacet, vel quia dominus sine successore decesserit, vel longo tempore abfuerit.

38. IDEM lib. 2. Rerum Cottidianarum
sive aureorum.

Quam rem ipse quidem non potest usucapere; quia intelligit alienum se possidere, & ob id mala fide possidet: sed si alii bona fide accipienti tradiderit, poterit is usucapere; quia neque vi possessum, neque furtivum possidet: abolita est enim quorundam veterum sententia existimantium, etiam fundi locive furtum fieri.

39. MARCIANUS lib. 3. Institutionum.

Si solum usucapi non poterit, nec superficies usucapietur.

40. NERATIUS lib. 5. Regularum.

Coeptam usucapionem a defuncto, posse & ante aditam hereditatem impleri, constitutum est.

41. IDEM lib. 7. Membranarum.

Si rem subreptam mihi procurator meus apprehendit: quamvis per procuratorem possessionem apisci nos, jam vere conveniat; nihilo magis eam in potestatem meam redisse usuque capi posse existimandum est: quia contra statui capiosum erit.

42. PAPINIANUS lib. 3. Quæstionum.

Cum vir prædium dotale vendidit scienti vel ignorantem rem dotis esse: venditio non valet: quam defuncta postea muliere in matrimonio, confirmari convenit, si tota dos lucro mariti cecidit. Idem juris est, cum is, qui rem furtivam vendidit, postea domino heres extitit.

43. IDEM lib. 22. Quæstionum.

Heres ejus, qui bona fide rem emit, usu non capiet sciens alienam, si modo ipsi posses-

sio tradita sit: continuatione vero non impeditur heredis scientia. §. 1. Patrem usu non capiturum, quod filius emit, propter suam vel filii scientiam, certum est.

44. IDEM lib. 27. Quæstionum.

Iusto errore ductus Titium filium meum & in mea potestate esse existimavi, cum adrogatio non jure intervenisset: cum ex re mea querere mihi non existimo: non enim constitutum est in hoc, quod in homine libero, qui bona fide servit, placuit: ibi propter assiduam & cotidianam comparisonem servorum ita constitui, publice interfuit: nam frequenter ignorantia liberos emimus: non autem tam facilis, frequens, adoptio vel adrogatio filiorum est. §. 1. Constat, si rem alienam scienti mihi vendus, tradas autem eo tempore, quo dominus ratum habet, traditionis tempus inspicendum, remque meam fieri. §. 2. Etsi possessionis, non contractus initium, quoad usucapionem pertinet, inspicere placet: nonnunquam tamen evenit, ut non initium præsentis possessionis, sed causam antiquiorem traditionis, quæ bonam fidem habuit, inspiciamus. Veluti circa partum ejus mulieri, quam bona fide cepit possidere: non enim ideo minus capietur usupuer, quod alienam matrem, priusquam eniteretur, esse cognovit. Idem in servo postliminio reverso dictum est. §. 3. Nondum aditam hereditatis tempus usucapioni datum est, si servus hereditarius aliquid comparat, si defunctus usucapere coeperat: sed hæc jure singulari recepta sunt. §. 4. Filiusfamilias emptor alienæ rei, cum patremfamilias se factum ignoret, coepit rem sibi traditam possidere: cur non capiat usu, cum bona fides initio possessionis adsit, quamvis eum se per errorem esse arbitretur, qui rem ex causa peculiari quaesitam nec possidere possit? Idem dicendum erit, & si ex patris hereditate ad se pervenisse rem emptam non levi præsumptione credat. §. 5. Non mutat usucapio superveniens pro emptore, vel pro herede, quo minus pignoris persecutio salva sit: ut enim ususfructus usucapi non potest: ita persecutio pignoris, quæ nulla societate domini conjungitur, sed sola conventionem constituitur, usucapione rei non perimitur. §. 6. Eum, qui posteaquam usucapere coepit, in furorem incidit, utilitate suadente relictum est, ne languor animi damnum etiam in bonis adferat, ex omni causa implere usucapionem. §. 7. Si cum apud hostes dominus, aut pater agat, servus aut filius emat: an & tenere incipiat? Si quidem ex causa peculiis possedit, usucapionem inchoari: nec impedimento domini captivitatem esse, cujus scientia non esset in civitate necessaria: si vero non ex causa peculiis comparatur, usu non capi, nec jure postliminii quaesitum intelligi: cum prius esset, ut quo usucapam diceretur, possessum foret, si autem pater ibi decesserit: quia tempora captivitatis ex die, quo capitur, morti jungerentur: potest filium dici & possedisse sibi, & usucapisse intelligi.

49. IDEM lib. 10. Responsorum.

Prescriptio longæ possessionis ad obtinenda loca

loca juris gentium publica concedi non solet: quod ita procedit: si quis ædificio funditus diruto, quod in litore posuerat, aut dereliquerat ædificium, alterius postea eodem loco extructo occupantis datam exceptionem opponat: vel si quis, quod in fluminis publici diverticulo solus pluribus annis piscatus sit, alterum eodem jure prohibeat. §. 1. Post mortem domini servus hereditarius peculii nomine rem cœpit tenere: usucapionis primordium erit tempus hereditatis aditæ: quemadmodum etenim usucapietur, quod ante defunctus non possederat.

46. HERMOGENIANUS lib. 5. Juris Epitomarum.

PRO soluto usucapit, qui rem debiti causa recipit: & non tantum quod debetur, sed & quodlibet pro debito solutum, hoc titulo usucapi potest.

47. PAULUS lib. 3. ad Neratium.

SI emptam rem mihi procurator ignorante me, meo nomine adprehenderit: quamvis possideam, (eam) non usucapiam: quia ut ignorantes usuceperimus, in peculiaribus tantum rebus receptum est.

48. IDEM lib. 2. Manualium.

SI existimans debere tibi tradam, ita demum usucapio sequitur, si & tu putes debitum esse. † Aliud si putem me ex causa venditi teneri, & ideo tradam: hic enim nisi actio præcedat, pro emptore usucapio locum non habet. † Diversitatis causa in illo est, quod in cæteris causis solutionis tempus inspicitur: neque interest, cum stipulor, sciam alienum esse, necne: sufficit enim me putare meum esse, cum solvis: in emptione autem & contractus tempus inspicitur, & quod solvitur: nec potest pro emptore usucapere, qui non emit, nec pro soluto, sicut in cæteris contractibus.

49. Labeo lib. 5. Pithanon a Paulo Epitomarum.

SI quid est subreptum, id usucapi non potest, antequam in domini potestatem pervenerit. Paulus: imo forsitan, & contra. Nam si id, quod mihi pignori dederis, subriperis: erit ea res turpiter facta: sed, simul atque in meam potestatem venerit, usucapi poterit.

TIT. IV.

PRO EMPTORE.

1. GAIUS lib. 6. ad Edictum provinciale.

Possessor, qui litis æstimationem obtulit, pro emptore incipit possidere.

2. PAULUS lib. 54. ad Edictum.

PRO emptore possidet, qui revera emit: nec sufficit, tantum in opinione esse eum, ut putet se pro emptore possidere: sed debet etiam subesse causa emptionis. Si tamen existimans me debere, tibi ignoranti tradam, usucapies. † Quare ergo, & si putem me vendidisse, & tradam, non capies usu? scilicet quia in cæteris contractibus sufficit traditionis tempus: sic denique, si sciens stipuler rem alienam, usucapiam, si, cum traditur mihi, existimem illius esse: at in emptione & illud tempus inspicitur, quo contrahitur: igitur & bona fide emitte debet, & pos-

sessionem bona fide adeptus esse. §. 1. Separata est causa possessionis & usucapionis: nam vere dicitur quis emitte, sed mala fide: quemadmodum qui sciens alienam rem emit, pro emptore possidet, licet usu non capiat. §. 2. Si sub conditione emptio facta sit, pendente conditione emptor usu non capit. † Idemque est, & si putet conditionem extitisse, quæ nondum extitit: similis est enim ei, qui putat se emitte. † Contra si extitit, & ignoret: potest dici secundum Sabinum, qui *potius substantiam intuetur, quam opinionem*, usucapere eum. † Est tamen nonnulla diveritas: quod ibi, cum rem putat alienam, quæ sit venditoris, affectionem emptoris habeat: at cum nondum putat conditionem extitisse, quasi nondum putat sibi emitte: quod apertius quæri potest, si cum defunctus emitte, heredi ejus tradatur, qui nesciat defunctum emitte, sed ex alia causa sibi tradi: an usucapio cesset? §. 3. Sabinus, si sic emptio sit, ut nisi pecunia intra diem certum soluta esset, inempta res fieret, non usucapturum, nisi persoluta pecunia: sed videamus, utrum conditio sit hoc, an conventio? si conventio est, magis resolveretur, quam implebitur. §. 4. Si in diem addictio facta sit (id est, nisi si quis meliorem conditionem attulerit), perfectam esse emptionem, & fructus emptoris effici, & usucapionem procedere, Julianus putabat: alii, & hanc sub conditione esse contractam: ille non contrahi, sed resolvi dicebat: quæ sententia vera est. §. 5. Sed & illa emptio pura est, ubi convenit, ut, si duplicaverit intra diem certum, inempta sit. §. 6. Cum Stichum emissem, Dama per ignorantiam mihi pro eo traditus est. Priscus ait, usu me eum non capturum: quia id, quod emptum non sit, pro emptore usucapi non potest. Sed si fundus emptus sit, & ampliores fines possessi sint; totum longo tempore capi: quoniam universitas ejus possideatur, non singulæ partes. §. 7. Ejus bona emitte, apud quem mancipia depolita erant? Trebatius ait, usu (te) non capturum: qui emptio non sint. §. 8. Tutor ex pupilli auctione rem, quam ejus putabat esse, emit: Servius ait, posse eum usucapere: in cujus opinione decursum est, eo quod deterior causa pupilli non sit, si propius habeat emptorem: & si minoris emerit, tutelæ judicio tenebitur, ac si alii minoris addidisset: idque & a Divo Trajano constitutum dicitur. §. 9. Procuratorem quoque, qui ex auctione, quam mandatu domini facit, emerit, plerique putant, utilitatis causa pro emptore usucapturum. † Idem potest dici, & si negotia domini gerens ignorantis emerit, propter eandem utilitatem. §. 10. Si servus tuus peculiari nomine emat rem, quam scit alienam: licet tu ignores alienam esse, tamen usu non capies. §. 11. Celsus scribit, si servus meus peculiari nomine apiscatur possessionem, id etiam ignorantem me usucapere: quod si non peculiari nomine, non nisi scientem me: & si vitiose cœperit possidere, meam vitiosam esse possessionem. §. 12. Pomponius quoque in his, quæ nomine domini possideantur, domini potius, quam servi voluntatem spectandam

dam ait: quod si peculiari, tunc mentem servi quærendam: & si servus mala fide possideat, eamque dominus nactus sit, ut suo nomine possideat, adempto puta peculio: dicendum est, ut eadem causa sit possessionis: & ideo usucapio ei non magis procedat. §. 13. Si servus bona fide emerit peculiari nomine, ego, ubi primum cognovi, sciam alienam: processuram usucapionem, Celsus ait: initium enim possessionis sine vitio fuisse: sed si eo (ipso) tempore, quo emit, quanquam id bona fide faciat, ego alienam rem esse sciam: usu me non capturum. §. 14. Et si, quod non bona fide servus meus emerit, in pactionem libertatis mihi dederit; non ideo me magis usucapturum: durare enim primam causam possessionis, idem Celsus ait. §. 15. Si a pupillo emero sine tutoris auctoritate, quem puberem esse putem: dicimus usucapionem sequi: ut hic plus sit in re, quam in existimatione: quod si scias pupillum esse, putes tamen pupillis licere res suas sine tutoris auctoritate administrare: non capies usu: quia juris error nulli prodest. §. 16. Si a furioso, quem putem sanæ mentis, emero: constitit usucapere utilitatis causa me posse, quamvis nulla esset emptio: & ideo neque de evictione actio nascitur mihi, nec Publiciam competit, nec accessio possessionis. §. 17. Si eam rem, quam pro emptore usucapiebas, scienti mihi alienam esse vendideris: non capiam usu. §. 18. Etiam heredi ulteriori functi possessio proderit, quamvis heres possessionem ejus nactus non sit. §. 19. Si defunctus bona fide emerit, usucapietur res, quamvis heres scit alienam esse. † Hoc (&) in bonorum possessione, & in fideicommissariis, quibus ex Trebelliano restituitur hereditas, cæterisque Prætoris successoribus observatum est. §. 20. Emptori tempus venditoris ad usucapionem procedit. §. 21. Si rem alienam emero, cum usucaperem, eandem rem dominus a me petierit: non interpellari usucapionem meam litis contestatione. Sed si litis æstimationem sufferre maluerim, ait Julianus, causam possessionis mutari ei, qui litis æstimationem sustulerit. † Idemque esse, si dominus ei, qui rem emisset a non domino, donasset. Eaque sententia vera est.

3. ULPIANUS lib. 75. ad Edictum.

Litis æstimatio similis est emptioni.

4. JAVOLENUS lib. 2. ex Plantio.

Emptor fundi partem ejus alienam non esse ignoraverat: responsum est, nihil eum ex eo fundo longa possessione capturum: quod ita verum esse existimo, si quæ pars aliena esset in eo fundo, emptor ignoraverat. Quod si certum locum esse sciret, reliquas partes longa possessione capi posse, non dubito. §. 1. Idem juris est, si is, qui totum fundum emebat, pro indiviso partem alienam esse scit: eam enim duntaxat non capiet; cæterarum partium non impediatur longa possessione capio.

5. MODESTINUS lib. 10. Pandectarum

Si rem, quam tibi pignoraui, subripuero, eamque distraxero: de usucapione dubita-

tum est: Et verius est, utiliter cadere tempora usucapionis.

6. POMPONIUS (lib. 37. ad Sabinum).

Qui, cum pro herede vel pro emptore usucaperet, precario rogavit; usucapere non potuit: Quid porro inter eas res interest, cum utrobique desinat ex prima causa possidere, qui precario vult habere? §. 1. Si ex decem servis, quos emerim, aliquos putem alienos; & qui sint, sciam: reliquas usucapiam: quod si ignorem, qui sint alieni: neminem usucapere possum. §. 2. Post mortem ejus, qui hominem emerit, expleto tempore, quod defuisset ad usucapionem: quamvis eum hominem heres possidere non cepisset, fiet tamen ejus: sed ita hoc, si nemo (eum) possedisset.

7. JULIANUS (lib. 44. Digestorum).

Qui fundum pro emptore possidebat, antequam diutinam possessionem impleret, decellit: servi, qui in possessionem relictii fuerant, discesserunt relinquendæ ejus gratia. Quæsitum est, an nihilominus heredi tempus longæ possessionis procedere potest? Respondit, etiam discedentibus servis hoc tempus heredi procedere. §. 1. Si fundum Cornelianum pro emptore longa possessione capiam, & partem ex vicini fundo ei adjiciam: utrum eam quoque partem reliquo tempore pro emptore capiam, an integro statuto tempore? Respondi, partes, quæ emptioni fundi adjiciuntur, propriam ac separatam conditionem habent: & ideo possessionem quoque earum separatim nancisci oportere, & longam possessionem earum integro statuto tempore impleri. §. 2. Servus meus Titio mandavit, ut fundum ei emeret: eique manumisso Titius possessionem tradidit. Quæsitum est, an longa possessione caperet? Respondit, si servus meus mandaverit Titio, ut fundum emeret, & manumisso ei Titius fundum tradiderit, cum putaret (&) peculium ei concessum esse; vel etiam cum ignoraret peculium concessum non esse: nihilominus servum diutina possessione capere: quia aut scit servus peculium sibi concessum non esse, aut scire debet: & per hoc similis est ei, qui se creditorem esse simulat: quod si scierit Titius peculium manumisso concessum non esse, donare potius, quam indubitum fundum solvere intelligendus est. §. 3. Si tutor rem pupilli subripuerit, & vendiderit: usucapio non contingit prius quam res in potestatem pupilli redeat: nam tutor in re pupilli tunc domini loco habetur, cum tutelam administrat, non cum pupillum spoliatur. §. 4. Qui bona fide alienum fundum emit, & possessionem ejus amisit, deinde eo tempore apprehendisset, quo scit rem alienam esse: non capiet longo tempore: quia initium secundæ possessionis vitio non carebit. Nec similis est ei, qui emptionis quidem tempore putat fundum vendentis esse, sed, cum traditur, scit alienum esse: cum enim semel amissa fuerit possessio, initium rursus recuperatæ possessionis spectari oportet: quare si eo tempore redhibeatur homo, quo emptor scit alienum esse, usucapio non contingit: quamvis, antequam venderet, in ea causa fuerit, ut usucaperet. † Idem

juris

juris est in eo, qui de fundo dejectus, possessionem per Interdictum recipiavit, sciens jam alienum esse. §. 5. Qui sciens emit ab eo, quem Prætor ut suspectum heredem diminuere vetuit: usu non capiet. §. 6. Procurator tuus si fundum, quem centum aureis vendere poterat, addixerit triginta aureis in hoc solum, ut te damno adficeret, ignorante emptore: dubitari non oportet, quin emptor longo tempore capiat. Nam & cum sciens quis alienum fundum vendidit ignorant, non interpellatur longa possessio. † Quod si emptor cum procuratore collusit, & eum præmio corrupit, quo vilius mercaretur: non intelligitur bonæ fidei emptor, nec longo tempore capiet: & si adversus petentem dominum uti cœperit exceptione *rei voluntate ejus venditæ*: replicationem doli utilem futuram esse. §. 7. Furtiva res non intelligitur rediisse in domini potestatem, quamvis possideret (eam): si modo ignoraverit subreptam sibi esse. Si igitur servum, qui tibi subreptus erat, ignoranti tibi tuum (esse,) pignori dederis; & soluta pecunia, eum Titio vendideris: Titius usucapere non poterit. §. 8. *Liber homo*, qui bona fide nobis servit, hisdem modis ex re nostra acquirit nobis, quibus per servum nostrum acquirere solemus: quare sicut traditione, ita usucapione rem nostram faciemus, interveniente libera persona; & si peculii nomine, quod nos sequi debet, emptio contracta fuerit: etiam ignorantes usucapiemus.

8. IDEM (lib. 2. ex Minicio).

Si quis cum sciret venditorem pecuniam statim consumpturum, servus ab eo emisset: plerique responderunt, eum nihilo minus bona fide emptorem esse: idque verius est: quomodo enim mala fide emisse videtur, qui a domino emit? nisi forte & is, qui a luxurioso, & protinus scorto dato pecuniam, servos emit, non usucapiet.

9. IDEM lib. 3. ad Urseium Ferocem.

Qui ob pactionem libertatis ancillam furtivam a servo accepit, potest partum ejus, quasi emptor usucapere.

10. IDEM lib. 2. ad Minicium.

Servus domino ancillam, quam subripuerat, pro capite suo dedit: ea concepit. Quæsitum est, an dominus eum partum usucapere possit? Respondit: Hic dominus quasi emptor partum usucapere potest: namque res ei abest; pro hac muliere, & genere quodammodo venditio inter servum & dominum contracta est.

11. AFRICANUS lib. 7. Quæstionum.

Quod vulgo traditum est, eum, qui existimat se quid emisse, nec emerit, non posse pro emptore usucapere: hætenus verum esse ait, si nullam justam causam ejus erroris emptor habeat: nam si forte servus vel procurator, cui emendam rem mandasset, persuaserit ei se emisse, atque ita tradiderit: magis esse, ut usucapio sequatur.

12. PAPINIANUS lib. 10. Responsum.

Misso legatario in possessione, res pro emptore usucapiuntur, salva prætorii pignoris causa.

13. SCAEVOLA lib. 5. Responsum.

Alienam aream bona fide emit, & ante impletam diutinam possessionem ædificare cœ-

pit: ei denunciante domino soli intra tempora diutinæ possessionis perseveravit. Quæro, utrum interpellata sit, an cœpta duraverit? Respondit, secundum ea, quæ proponerentur, non esse interpellatum.

14. IDEM lib. 25. Digestorum.

Intestata sororis hereditas obvenit duobus fratribus, quorum alter absens erat, alter præsens: præsens etiam absentis causam agebat: ex qua hereditate suo & fratris sui nomine fundum in solidum vendidit Lucio Titio bona fide ementi. Quæsitum est, cum scierit partem fundi absentis esse, an totum fundum longa possessione ceperit? Respondit, si credidisset mandatu fratris venisse, per longam tempus cepisse.

TIT. V.

PRO HEREDE, VEL PRO POSSESSORE.

1. POMPONIUS lib. 32. ad Sabinum.

Pro herede ex vivi bonis nihil usucapi potest, etiam si possessor mortui rem fuisse existimaverit.

2. JULIANUS lib. 44. Digestorum.

Qui legatorum servandorum causa in possessionem mittitur, non interpellat possessionem ejus, qui pro herede usucapit: custodiæ enim causa rem tenet: quid ergo est? etiam impleta usucapione jus pignoris retinebit: ut non prius discedat, quam si solutum ei legatum fuerit, aut eo nomine satisdatum. §. 1. Quod vulgo responderetur, *causam possessionis neminem sibi mutare posse*, sic accipiendum est: ut possessio non solum civilis, sed etiam naturalis intelligatur. Et propterea responsum est, neque colonum, neque eum, apud quem res deposita, aut cui commodata est, lucri faciendi causa pro herede usucapere posse. §. 2. Filium quoque donatam rem a patre, pro herede negavit usucapere Servius: scilicet qui existimabat, naturalem possessionem penes eum fuisse vivo patre. Cui consequens, ut filius a patre heres institutus, res hereditarias a patre sibi donatas, pro parte coheredum usucapere non possit.

3. POMPONIUS lib. 23. ad Quintum Mucium.

Plerique putaverunt, si heres sim, & putem rem aliquam ex hereditate esse, quæ non sit: posse me usucapere.

4. PAULUS lib. 5. ad Legem Juliam & Papiam.

Constat eum, qui testamenti factionem habet, pro herede usucapere posse.

TIT. VI.

PRO DONATO.

1. PAULUS lib. 54. ad Edictum.

Pro donato is usucapit, cui donationis causa res tradita est: nec sufficit opinari: sed & donatum esse oportet. §. 1. Si pater filio, quem in potestate habet, donet, deinde decedat: filius pro donato non capiet usu: quoniam nulla donatio fuit. §. 2. Si inter virum & uxorem donatio facta sit, cessat usucapio. † Item si vir uxori rem donaverit, & divortium intercesserit: cessare usucapionem, Cassius respondit: quoniam

non possit causam possessionis sibi ipsa mutare: alias ait, post divortium ita usucapturam, si eam maritus concesserit, quasi nunc donasse intelligatur. Possidere autem uxorem rem a viro donatam, Julianus putat.

2. MARCELLUS lib. 22. Digestorum.

Si is, qui alienam rem donaverit, revocare constituerit donationem, etiam si iudicium ediderit, remque coeperit vindicare, curret usucapio.

3. POMPONIUS lib. 24. ad Quintum Mucium.

Si vir uxori, vel uxor viro donaverit: si aliena res donata fuerit: verum est, quod Trebatius putabat, si pauperioris, qui donasset, non fieret, usucapionem possidenti procedere.

4. IDEM lib. 32. ad Sabinum.

Si pater filiae donaverit, quæ in potestate ejus erat, & eam exheredaverit: si id heres ejus ratum habeat, exinde ea usucapiet donationem, qua ex die ratam heres donationem habuerit.

5. SCÆVOLA lib. 5. Digestorum.

Qui pro donato coeperat usucapere, manu mittendo nihil egit; quia nec dominium nactus fuerit: quaesitum est, an usucapere defuerit? Respondi, eum, de quo quaeritur, omisisse videri possessionem, & ideo usucapionem interruptam.

6. HERMOGENIANUS lib. 2. Juris Epitomarum.

Donationis causa facta venditione, non pro emptore, sed pro donato res tradita usucapitur.

TIT. VII.

PRO DERELICTO.

1. ULPIANUS lib. 12. ad Edictum.

Si res pro derelicto habita sit, statim nostra esse definit, & occupantis (statim) fit: quia hisdem modis res desinunt esse nostræ, quibus adquiruntur.

2. PAULUS lib. 54. ad Edictum.

Pro derelicto rem a domino habitam si sciamus, possumus acquirere. §. 1. Sed Proculus, non desinere eam rem domini esse, nisi ab alio possessa fuerit: Julianus, desinere quidem omittentis esse, non fieri autem alterius, nisi possessa fuerit: & recte.

3. MODESTINUS lib. 6. Differentiarum.

An pars pro derelicto haberi possit, quaeri solet. † Et quidem si in re communi socius partem suam reliquerit, ejus esse desinit: ut hoc sit in parte, quod in toto. Atquin totius rei dominus efficere non potest, ut partem retineat partem pro derelicto habeat.

4. PAULUS [lib. 15. ad Sabinum.]

Id, quod pro derelicto habitum est, & haberi putamus, usucapere possumus, etiam si ignoramus, a quo derelictum sit.

5. POMPONIUS [lib. 32. ad Sabinum].

Si id, quod pro derelicto habitum possidebas, ego sciens in ea causa esse, abs te emerim me usucapturum, constat: nec ob stare, quod in bonis tuis non fuerit. Nam & si tibi rem ab uxore donatam sciens emerim, quia quasi volente & con-

cedente domino id faceres, idem juris est. §. 1. Id, quod quis pro derelicto habuerit, continuo meum fit: sicuti cum quis as sparserit, aut aves amiserit: quamvis incertæ personæ voluerit eas esse, tamen ejus fierent, cui casus tulerit: eaque cum quis pro derelicto habeat, simul intelligitur voluisse alienius fieri.

6. JULIANUS lib. 3. ad Urseium Fero-

Nemo potest pro derelicto usucapere, qui falso existimaverit rem pro derelicto habitam esse.

7. IDEM [lib. 2. ex Minicio.]

Si quis merces ex nave jactatas invenisset, num ideo usucapere non posset, quia non viderentur derelictæ, quaeritur? Sed verius est, eum pro derelicto usucapere non posse.

8. PAULUS [lib. 18. Responsorum.]

Sempronius Thetidi status quaestionem facere tentabat, quasi de serva sua nata sit: qui jam testato conventus a Procula nutrice Thetidis in solvendis alimentis, respondit, non se habere, unde alimenta ejusdem exsolvat, sed debere eam patri suo restituere Lucio Titio: idque ea illa in testationem redegit, ut postea nullam quaestionem pateretur ab eodem Sempronio: Lucius Titius Scia Proculæ solutis alimentis, puellam vindicta manumisit. Quaero, an possit rescindi libertas Thetidis? Paulus respondit, quoniam dominus ancillæ, ex qua Thetidis nata est, Thetidem pro derelicto habuisse videtur, potuisse eam a Lucio Titio ad libertatem perducere.

TIT. VIII.

PRO LEGATO.

1. ULPIANUS [lib. 6. Disputationum.]

Legatorum nomine is videtur possidere, cui legatum est: pro legato enim possessio & usucapio nulli alii, quam cui legatum est, competit.

2. PAULUS [lib. 54. ad Edictum.]

Si possideam aliquam rem, quam putabam mihi legatam, cum non esset: pro legato non usucapiam.

3. PAPINIANUS [lib. 23. Quaestionum]

Non magis, quam si quis emptum existimet, quod non emerit.

4. PAULUS [lib. 54. ad Edictum.]

Pro legato potest usucapi, si res aliena legata sit: aut testatoris quidem sit, sed adempta codicillis ignoratur: in horum enim persona subest justa causa, quæ sufficit ad usucapionem. † Idem potest dici, & si in nomine erit dubitatio: veluti si Titio legatum sit, cum sint duo Titii, ut alter eorum de se cogitatum existimaverit.

5. JAVOLENUS [lib. 7. ex Cassio.]

Ea res, quæ legati nomine tradita est, quamvis dominus ejus vivat, legatorum tamen nomine usucapietur.

6. POMPONIUS [lib. 32. ad Sabinum].

Si is, cui tradita est, mortui esse existimaverit.

7. JAVOLENUS

7. JAVOLENUS (lib. 7. ex Cassio.)

Nemo potest legatorum nomine usucapere, nisi is, cum quo testamenti factio est: quia ea possessio ex jure testamenti profiscitur.

8. PAPINIANUS (lib. 23. Quaestionum.)

Si non traditam possessionem ingrediatur sine vitio legatarius, legatæ rei usucapio competit.

9. HERMOGENIANUS (lib. 5. Juris Epitomarum.)

Pro legato usucapit, cui recte legatum relictum est: sed & si non jure legatum relinquatur, vel legatum ademptum est: pro legato usucapi post magnas varietates obtinuit.

TIT. IX.

PRO DOTE.

1. ULPIANUS (lib. 31. ad Sabinum.)

Titulus est usucapionis, & quidem iustissimus, qui appellatur pro dote: ut qui in dotem rem accipiat usucapere possit spatio solemni, quo solent, qui pro emptore usucapiunt. §. 1. Et nihil refert, singulæ res, an pariter universæ (in) dotem darentur. §. 2. Et primum de tempore videamus, quando pro dote quis usucapere possit: utrum post tempora nuptiarum? an vero & ante nuptias? † Est quæstio vulgata, an sponsus possit (hoc est, qui nondum maritus est) rem pro dote usucapere? Et Julianus inquit, Si sponsa sponso ea mente tradiderit res, ut non ante ejus fieri vellet, quam nuptiæ fecerit, usus quoque capio cessabit: si tamen non evidenter id actum fuerit, credendum esse id agi Julianus ait, ut statim res ejus fiant: & si alienæ sint, usucapi possint: quæ sententia mihi probabilis videtur. Ante nuptias autem non pro dote usucapit, sed pro suo. §. 3. Constante autem matrimonio, pro dote usucapio inter eos locum habet, inter quos est matrimonium. Cæterum si cesset matrimonium, Cassius ait cessare usucapionem: quia (ei) dos nulla sit. §. 4. Idem scribit, & si putavit maritus esse, sibi matrimonium, cum non esset, usucapere eum non posse, quia nulla dos sit: quæ sententia habet rationem.

2. PAULUS lib. 54. ad Edictum.

Si æstimata res ante nuptias tradita sit: nec pro emptore, nec pro suo ante nuptias usucapietur.

3. SCÆVOLE lib. 25. Digestorum.

Dux filia intestato patri heredes exstiterunt, & mancipia communia singulæ in dotem dederunt, & post aliquot annos (a) morte patris familiaris eriscundæ judicium inter eas dictatum est. Quæsitum est, cum mariti bona fide mancipia in dotem accepta ut dotalia, multis annis possederunt: an usucepisse videantur, si qui accipiebant, dantis credidissent esse? Respondit, nihil proponi, cur non usucepissent.

TIT. X.

PRO SUO.

1. ULPIANUS lib. 15. ad Edictum.

Pro suo possessio talis est, cum dominium nobis adquiri putamus, & ex ea causa possidemus,

ex qua acquiritur, & præterea pro suo: utputa ex causa emptionis, & pro emptore, & pro suo possideo: item donata, vel legata, vel pro donato, vel (pro) legato, etiam pro suo possideo. §. 1. Sed si res mihi ex causa justa, puta emptionis, tradita sit, & usucapiam: incipio quidem & ante usucapionem pro meo possidere. † Sed an desinam ex causa emptionis post usucapionem, dubitatur? & Mauricianus dicitur existimasse non desinere.

2. PAULUS lib. 54. ad Edictum.

Et species possessionis, quæ vocatur pro suo: hoc enim modo possidemus omnia, quæ mari, terra, cælo capimus, aut quæ alluvione fluminum nostra fiunt. † Item quæ ex rebus alieno nomine possessis nata possidemus; veluti partum hereditariæ, aut emptæ ancillæ, pro nostro possidemus. Similiter fructus rei emptæ, aut donatæ, aut quæ in hereditate inventa est.

3. POMPONIUS (lib. 22. ad Sabinum.)

Hominem, quem ex stipulatione te mihi debere falso existimabas, tradidisti mihi: si scissem mihi nihil debere, usu eum non capiam: quia si nescio, verius est, ut usucapiam: quia ipsa traditio ex causa, quam veram esse existimo, sufficit ad efficiendum, ut id, quod mihi traditum est, pro meo possideam: & ita Neratius scripsit: idque verum puto.

4. IDEM (lib. 32. ad Sabinum.)

Si ancillam furtivam emisti fide bona, (& quod) ex ea natum & apud te conceptum est, ita possedisti, ut intra constitutum usucapioni tempus cognosceres matrem ejus furtivam esse: Trebatius omnimodo, quod ita possessum esset, usucaptum esse. Ego sic puto distinguendum, ut, si nescieris intra statutum tempus, cujus id mancipium esset; aut si scieris, neque potueris certiorum dominum facere; aut si potueris quoque, & feceris certiorum: usucaperes: sin vero, cum scires, & posses, non feceris certiorum, contra esse: tum enim clam possedisse videberis: neque idem & pro suo, & clam possidere potest. §. 1. Si pater cum filiis bona, quæ habebat, partitus sit, & ex ea causa post mortem patris ea teneant, quod inter eos conveniret, ut ea divisio rata esset: usucapio his procedat pro suo in his rebus, quæ alienæ in bonis patris inveniuntur. §. 2. Quod legatum non sit, ab herede tamen perperam traditum sit: placet, a legatario usucapi, quia pro suo possidet.

5. NERATIUS (lib. 5. Membranarum.)

Usucapio rerum etiam ex aliis causis concessa, interim propter ea, quæ nostra existimantes possideremus, constituta est, ut aliquis litium finis esset. §. 1. Sed id, quod quis cum suum esse existimaret, possederit, usucapiet, etiam si falsa fuerit ejus existimatio: quod tamen ita interpretandum est, ut probabilis error possidentis usucapioni non obstat, veluti si ob id aliquid possideam, quod servum meum, aut ejus, cujus in locum hereditario jure successi, emisse id falso existimem: quia in alieni facti ignorantia tolerabilis error est.

LIBER QUADRAGESIMUS SECUNDUS.

TIT. I.
DE RE JUDICATA, ET DE EFFECTU
SENTENTiarum, ET INTER-
LOCUTIONIBUS.

1. MODESTINUS [lib. 7. Pandectarum.]

Res iudicata dicitur, quæ finem controver-
siarum pronuntiatione iudicis accipit;
quod vel condemnatione vel absolutione
contingit.

2. ULPIANUS lib. 6. ad Edictum.

Qui pro Tribunali cognoscit, non semper
tempus iudicati servat; sed nonnunquam
arctat, nonnunquam prorogat, pro causæ quali-
tate, & quantitate, vel personarum obsequio, vel
contumacia: sed perraro intra statutum tempus
sententiæ exsequentur: veluti si alimenta consti-
tuantur, vel minori vigintiquinque annis subve-
nitur.

3. PAULUS lib. 17. ad Edictum.

Qui damnare potest, is absolvendi quoque po-
testatem habet.

4. ULPIANUS lib. 58. ad Edictum.

Si se non obtulit procurator, iudicati actio in
eum denegabitur, & in dominum dabitur: si
se obtulit, in ipsum dabitur. † Obtulisse autem
se liti videtur non is, qui in rem suam procurator
datus sit: nam hic alia ratione recusare iudicati
actionem non potest, quia (hic) non in alienam,
sed in suam rem procurator factus est. §. 1. Tu-
tor quoque vel curator in ea conditione sunt, ut
non videantur videri se liti obtulisse: idcircoque
debet denegari in eos iudicati actio. §. 2. Actor
municipum potest rem iudicatam recusare: in
municipes enim iudicati actio dabitur. §. 3. Ait
Prætor, *condemnatus ut pecuniam solvat*: * a iudi-
cato ergo hoc exigitur, ut pecuniam solvat.
* Quid ergo, si solvere quidem paratus non sit:
satisfacere autem paratus sit, quid dicimus? Et
ait Labeo, debuisse hoc quoque adjici, *Neque eo
nomine satisfaciatur*: fieri enim posse, ut idoneum
expromissorem habeat: sed ratio pecuniæ exi-
gendæ hæc fuit, quod noluerit Prætor obligatio-
nes ex obligationibus fieri: idcirco ait, *ut pecu-
nia solvatur*. Ex magna tamen & idonea causa
accedendum erit ad Labeonis sententiam. §. 4. Si
ex conventionem litigantium cautum sit post rem
iudicatam ei, cui quis condemnatus est: eveniet,
ut hic & retendatur, si modo novatio intercessit:
cæterum si non novandi causa id factum est, mane-
bit ordo executionis. † Sed, & si pignora ac-
cepta sint, vel fideiussores in rem iudicatam:
consequens erit dicere, non cessare executionem:
quippe cum accesserit aliquid rei iudicatæ, non
fit a re iudicata recessum. † Idem observandum
est in eo, cuius procurator condemnatus est.
§. 5. Si quis condemnatus sit, *ut intra certos dies
solvat*: unde ei tempus iudicati actionis compu-
tamus? utrum ex quo sententia prolata est, an
vero, (ex eo) ex quo dies statutus præterit? Sed
si quidem minorem diem statuerit iudex tempore
legitimo: repleatur ex Lege, quod sententiæ ju-

dicis deest. Sin autem ampliorem numerum die-
rum sua definitione iudex amplexus est: compu-
tabitur reo & legitimum tempus, & quod supra
(id) iudex præstitit. §. 6. *Condemnatum acci-
pere debemus eum*, qui rite condemnatus est, ut
sententia valeat: cæterum si aliqua ratione sen-
tentia nullius momenti sit: dicendum est, con-
demnationis verbum non tenere. §. 7. Solvisse
accipere debemus, non tantum eum, qui solvit;
verum omnem omnino, qui ea obligatione libera-
tus est, quæ ex causa iudicati descendit. §. 8.
Celsus scribit: si noxali condemnatus eum ser-
vum, in quo ususfructus alienus est, noxæ dedisti,
posse tecum adhuc agi iudicati: sed si ususfructus
interierit, liberari ait.

5. ULPIANUS lib. 59. ad Edictum.

Ait Prætor, *Cujus de eare jurisdictio est*: me-
lius scripsisset, *Cujus de ea re notio est*: ete-
nim *noitionis* nomen etiam ad eos pertineret, qui
jurisdictionem non habent, sed habent de qua-
vis alia causa notionem. §. 1. Si iudex aliquem
sic condemner, *ut quod habet ex testamento vel
codicillis Mævii, restitueret Titio*: sic accipien-
dam est, quasi quantitatem nominavit, quæ testa-
mento vel codicillis relicta est. Sed & si fidei-
commissum sine scriptura pronuntiatum (est), idem
erit probandum.

6. IDEM lib. 66. ad Edictum.

Miles, qui sub armata militia stipendia meruit,
condemnatus, eatenus, quæ facere potest,
cogitur solvere. §. 1. *Decem, aut noxæ dedere*
condemnatus, iudicati in decem tenetur: facul-
tatem enim noxæ dedendæ ex Lege accipit. At
is qui stipulatus est *decem, aut noxæ dedere*, non
potest decem petere, quia in stipulatione singula
per se veniunt, eaque singula separatim stipulari
possumus: at iudicium solius noxæ deditionis
nullum est, sed pecuniariam condemnationem
sequitur, & ideo iudicati decem agitur: his enim
solis condemnatur: noxæ deditio in solatione est,
quæ e Lege tribuitur. §. 2. Qui iudicati bona
auctoritate sua distraxit: furti actione & vi bono-
rum raptorum (ei) tenetur. §. 3. Iudicati actio
perpetua est, & rei persecutionem continet. Item
heredi, & in heredem competit.

7. GAIUS (lib. ad Edictum Prætoris Urbani,
titulo de re iudicata.)

Intra dies constitutos, quamvis iudicati agi non
possit, multis tamen modis iudicatum liberari
posse, hodie non dubitatur: quia constitutorum
dierum spatium pro iudicato, non contra iudica-
tum per Legem constitutum est.

8. PAULUS (lib. 5. ad Plautium).

Si homo ex stipulatu petitus, post litem
contestatam decesserit: absolutionem non
faciendam & fructuum rationem habendam
placet.

9. POMPONIUS [lib. 5. ex Plautio.]

Furioso sententia a iudice, vel ab arbitro dici
non potest.

10. MARCELLUS (lib. 2. Digestorum.)

Qui cum se pro patrefamilias fingeret, mutuum pecuniam accepit, & exheres a patre, vel emancipatus sit: quamvis facere non possit, debet condemnari.

11. CELSUS (lib. 5. Digestorum.)

Si calendis fieri aliquid stipulatus sum, nempe quodcumque post calendas accepto iudicio, tanti (tamen) aestimanda lis est, quanti interfuit mea, calendis id fieri: ex eo enim tempore quicquid aestimatur, quod novissime solvi poterit.

12. MARCELLUS (lib. 4. Digestorum.)

In depositi vel commodati iudicio, quamquam dolo adversarii res absit, condemnato succurri solet, ut ei actionibus suis dominus cedat.

13. CELSUS (lib. 6. Digestorum.)

Si quis ab alio decem, ab alio satisdari stipulatus est: aestimandum erit, quantum stipulatoris interfuit satisdari: idque aut tandundem erit, aut minus, aut interdum etiam nihil: neque enim vani timoris ulla aestimatio est: verum sorte soluta, nullum jam pretium aestimationis est: aut quantum ex sorte fuerit solutum, tantundem ex aestimatione decedet. §. 1. Si quis promiserit prohibere se, ut aliquod damnum stipulator patiat, & faciat; neque ex ea re damnum stipulator (patietur &) faciat: (ita habeatur) facit, quod promisit: si minus, quia non facit, quod promisit, in pecuniam numeratam condemnatur: licet evenit in omnibus faciendi obligationibus.

14. IDEM (lib. 25. Digestorum.)

Quod iussit veritve Praetor, contrario imperio tollere & repetere licet: de sententiis contra.

15. ULPIANUS (lib. 3. de Officio Consulibus.)

Ad Divo Pio rescriptum est, Magistratus populi Romani, ut iudicium a se datorum vel arbitrorum sententiam exquantur hi, qui eos dederunt, §. 1. Sententiam Romae dictam, etiam in Provinciis posse Praesides, si hoc iussi fuerint, ad finem persequi, Imperator noster cum patre rescripsit. §. 2. In venditione itaque pignorum captorum facienda, primo quidem res mobiles animales pignori capi jubent, mox distrahi: quarum pretium si suffecerit, bene est: si non suffecerit, etiam soli pignora capi jubent & distrahi: quod si nulla moventia sint, a pignoribus soli initium faciunt. Sic denique interloqui solent, si moventia non sint, ut soli quoque capiantur: nam a pignoribus soli initium faciendum non est: quod si nec, quae soli sunt, sufficiant, vel nulla sint soli pignora: tunc pervenietur etiam ad iura: exsequantur itaque rem iudicatam Praesides isto modo. §. 3. Si pignora, quae capta sunt, emptorem non inveniunt: rescriptum est ab Imperatore nostro, & Divo patre ejus, ut addicantur ipsi, cui quis condemnatus est. Addicatur autem utique ea quantitate, quae debetur: nam si creditor maluerit pignora in creditum possidere, iisque esse contentus; rescriptum est, non posse eum, quod amplius sibi debetur, petere; quia velut pacto transgressus de credito videtur, qui contentus fuit

pignora possidere, nec posse eum in quantitatem certam pignora tenere, & superfluum petere. §. 4. Si rerum, quae pignoris jure captae sunt, controversia fiat: constitutum est ab Imperatore nostro, ipsos, qui rem iudicatam exsequuntur, cognoscere debere de proprietate, & si cognoverint ejus fuisse, qui condemnatus est, rem iudicatam exsequantur. Sed sciendum est, summam eos cognoscere debere: nec sententiam eorum posse debitori praedjudicare, si forte hi dimittendam eam rem putaverint, quasi ejus sit, qui controversiam movit, non ejus, cujus nomine capta est: nec eum, cui restituta est, statim habere per sententiam debere: si forte jure ordinario coeperit ab eo res peti: sic evenit, ut omnibus integris tantum capioni res iudicata proficiat. Sed illud debet dici, ubi controversia est de pignore, id dimitti debere, & capi aliud, si quod est sine controversia. §. 5. Quod si sit res pignerata, quae pignori capta est, videndum est, an sic distrahi possit, ut dimisso creditore, superfluum in causam iudicati convertatur: & quamquam non cogatur creditor rem, quam pignori accepit, distrahere; tamen in iudicati executionem servatur, ut si emptorem invenerit res quae capta est, qui dimisso priore creditore, superfluum solvere sit paratus, admittenda sit huius quoque rei distractio: nec videtur deterior conditio creditoris fieri suum consecuturi, nec prius jus pignoris dimissuri, quam si ei fuerit satisdatum. §. 6. Si post addictum pignus aliqua controversia emptori moveatur: an sit cognitio ejusdem iudicis, qui sententiam executus fuerit, videndum est: & cum semel emptio perfecta sit, ejusque, qui comparavit, periculum vertatur, non puto locum esse cognitioni: certe, posteaquam inductus est emptor in possessionem, nonne cessabunt partes eorundem iudicium: † Idemque & si ipsi, cui quis iudicatus est, res fuerit addicta. §. 7. Sed si emptor, cui pignora sunt addicta, exsequente iudice, pretium non solvat: utrum adversus emptorem porrigere manus debeant iidem iudices, qui sententiam exsequuntur, videndum est? Et non puto eos ultra procedere. Ceterum longe res abibit: quid enim dicemus? condemnabunt emptorem, & sic exsequantur adversus eum sententiam? an statim pro iudicato habebunt? & quid, si neget se emisit, aut exsolvisse contendat? Melius igitur erit, si non se interponant: maxime cum nec habeat actionem adversus eum is, qui iudicatum fieri desideratur, nec injuria afficietur. Oportet enim res captas pignori, & distractas, praesenti pecunia distrahi, non sic, ut post tempus pecunia solvatur. † Certe si se interponant, haecenus debebunt intervenire, ut ipsam rem addictam capiant, & distrahant, quasi non vinculo pignoris liberatam. §. 8. Sic quoque iudices exsequantur iudicatum, ut nomina jure pignoris capiant, si nihil aliud sit, quod capi possit: posse enim nomen jure pignoris capi, Imperator noster rescripsit. §. 9. Sed utrum confestim nomen tantum capi possit, an etiam si neget quis se debere, videamus. Et magis est, ut id duntaxat capiatur, quod convitetur: ceterum si

negetur, æquissimum erit, discendi a nomine: nisi forte quis exemplum secutus corporalium pignorum, ultra processerit, dixeritque ipsos debere iudices de nomine cognoscere, ut cognoscunt de proprietate: sed contra rescriptum est. §. 10. Item quid dicemus? utrum ipsi iudices convenient nomen, exigentque id quod debetur, & in causam iudicati convertent: an vero vendent nomen, ut pignora corporalia solent? Et necesse est, ut quod eis facilius videatur ad rem exsequendam, hoc faciant. §. 11. Sed & si pecunia penes argentarios sit, æque capi solet. † Hoc amplius & si penes alium quem, destinata tamen ei, qui condemnatus est: solet pignoris jure capi, & converti in causam iudicati. §. 12. Præterea pecuniam quoque depositam nomine condemnati, vel in arcam reclusam solent capere, ut iudicato satisfiat. † Hoc amplius, & si pupillaris pecunia in arcam reposita sit ad prædium comparationem: & citra permissum Prætoris ab eo, qui exequitur iudicatum, solet capi, & in causam iudicati converti.

16. IDEM lib. 63. ad Edictum.

Sunt qui in id, quod facere possunt, conveniuntur, id est, non deducto ære alieno. † Et quidem sunt hi fere: † Qui pro socio conveniuntur: socium autem omnium bonorum accipiendum est. † Item parens.

17. IDEM lib. 10. ad Edictum.

Patromus, patrona, liberique eorum, & parentes. † Item maritus de dote in id quod facere potest, convenitur.

18. IDEM lib. 66. ad Edictum.

Item miles, qui sub armata militia stipendia meruit, condemnatus, eatenus quatenus facere potest, cogitur solvere.

19. PAULUS lib. 6. ad Plautium.

Inter eos, quibus ex eadem causa debetur, occupantis melior conditio est: nec deducitur, quod ejusdem conditionis hominibus debetur: sicuti fit in de peculio actione: nam & hic occupantis melior est causa. † Sed & si cum patre patronove agatur: non est deducendum æs alienum: maxime quod ejusdem conditionis personis debebitur, ut liberis, libertis. §. 1. Is quoque, qui ex causa donationis convenitur, in quantum facere potest, condemnatur: & quidem is solus deducto ære alieno. Et inter eos, quibus ex simili causa pecunia debetur, occupantis potior erit causa. Imo nec totum, quod habet, extorquendum ei puto: sed & ipsi ratio habenda est, ne egeat.

20. MODESTINUS lib. 2. Differentiarum.

Non tantum dotis nomine maritus, in quantum facere possit, condemnatur: sed ex aliis quoque contractibus ab uxore iudicio conventus, in quantum facere potest, condemnandus est ex Divi Plii Constitutione. † Quod & in persona mulieris æqualance servari æquitatis suggerit ratio.

21. PAULUS lib. 6. ad Plautium.

Sicut autem cum marito agitur, ita & cum socero, ut non ultra facultates damnetur.

† An, si cum socero ex promissione dotis agatur, in id quod facere potest, dammandus sit? quod & id æquum esse videtur: sed alio jure utimur, ut & Neratius scribit.

22. POMPONIUS lib. 21. ad Quintum Mucium.

Sed hoc ita accipiendum est, si a socero dos ex promissione petatur soluto matrimonio: verum si manente matrimonio dos ab eo petatur, succurrendum utique est, ut ne majoris summae condemnatur, quam quantum facere potest. §. 1. Quod autem de sociis dictum est, ut & hi, in quantum facere possint, condemnentur: causa cognita se facturum Prætor edicit. † Causæ cognitio autem in hoc erit, ut neganti se socium esse, aut ex doli clausula obligato non succurratur.

23. PAULUS lib. 6. ad Plautium.

Si cum procuratore mariti de dote actum fuerit: si quidem vivo marito condemnatio fiet; in quantum facere potest, fiet damnatio: nam & defensor mariti in id quod ille facere potest, damnatur: mortuo vero marito, in solidum.

24. POMPONIUS lib. 4. ex Plautio.

Et si fidejussor acceptus sit rei, vel actionis: non proderit (ei), si persona, pro qua fidejussit, in quantum facere potest, condemnanda est. §. 1. Si maritus solvendo non fuerit, licet ipsi marito profit, quod facere non possit (id enim personæ mariti præstatur), heredi ejus hoc non prodest.

25. PAULUS lib. 60. ad Edictum.

Sciendum est, heredes earum personarum non in id, quod facere possunt: sed in integrum teneri.

26. ULPIANUS lib. 77. ad Edictum.

Si convenerit inter litigatores, quid pronuncietur: non ab re erit, iudicem hujusmodi sententiam proferre.

27. MODESTINUS lib. 1. Responsorum.

Præses Provinciæ usuras usurarum condemnavit contra Leges, & sacras Constitutiones; ideoque Lucius Titius contra prolatam sententiam injustam Præsidis appellavit. Quæro, cum non secundum Legem (hic) Titius provocasset, an exigi possit pecunia secundum condemnationem? Modestinus respondit, si sententiæ certa quantitas continetur, nihil proponi, cur iudicati agi non possit.

28. IDEM lib. 12. Responsorum.

Duo iudices dati diversas sententias dederunt. Modestinus respondit, utramque sententiam in pendentem esse, donec competens iudex unam earum confirmaverit.

29. IDEM lib. 7. Pandectarum.

Tempus, quod datur iudicati, etiam heredibus ejus, cæterisque, qui in locum ejus succedunt, tribuitur, videlicet, quod ex tempore deest: quia causæ magis quam personæ, beneficium præstituitur.

30. POMPONIUS lib. 7. Variarum lectionum.

Cum ex causa donationis promissa pecunia est: si dubium sit, an ea res eo usque donatoris facult-

facultates exhaurire possit, ut vix quicquam ei in bonis relictum sit; actio in id quod facere possit, danda est: ita ut & ipsi donatori aliquid sufficiens relinquatur: quod maxime inter liberos & parentes observandum est.

31. CALLISTRATUS lib. 2. Cognit.

Debitoribus non tantum petentibus dies absolvendum dandi sunt, sed & prorogandi, si res exigat: si qui tamen per contumaciam magis, quam quia non possint explicare pecuniam, differant solutionem: pignoribus captis compellendi sunt ad satisfaciendum ex forma quam Cassio Proconsuli D. Pius in hæc verba præscripsit: *His qui fatebuntur debere, aut ex re judicata necesse habebunt reddere, tempus ad solvendum detur, quod sufficere pro facultate cujusque videbitur: eorum qui intra diem vel ab initio datum, vel ex ea causa postea prorogatum sibi, non reddiderint, pignora capi: eaque, si intra duos menses non solverint, vendantur; si quid ex pretiis supersit, reddatur ei, cujus pignora vendita erant.*

32. IDEM lib. 3. Cognitionum.

Cum prolatis Constitutionibus contra eas pronunciat judex, eo quod non existimat causam, de qua judicat, per eas juvari: non videtur contra Constitutiones sententiam dedisse: ideoque ab ejusmodi sententia appellandum est: alioquin rei judicatae stabitur.

33. IDEM lib. 5. Cognitionum.

Divus Hadrianus aditus per libellum a Julio Tarentino, & indicante eo falsis testimoniis, conspiratione adversariorum testibus pecunia corruptis, religionem judicis circumventam esse, in integram, causam restituendam in hæc verba rescripsit: *Exemplum libelli dati mihi a Julio Tarentino mitti tibi jussi. Tu, si tibi probaverit, conspiratione adversariorum, & testibus pecunia corruptis oppressum se: & rem severe vindica: & si qua a iudice tam malo exemplo circumscripto judicata sunt, in integrum restitue.*

34. LICINNIUS RUFINUS lib. 13.

Regularum.

Si victum vel stratum inferri quis iudicato non patiat, utilis in eum poenalis actio danda est: vel (ut quidam putant) injuriarum cum eo agi poterit.

35. PAPIRIUS JUSTUS Constitutionum lib. 2.

Imperatores Antoninus & Verus rescripserunt, *Quamquam sub obtentu novorum instrumentorum restitui negotia minime oporteat: tamen in negotio publico, ex causa permittere se hujusmodi instrumentis uti.*

36. PAULUS lib. 17. ad Edictum.

Pomponius lib. 37. ad Edictum scribit, *Si uni ex pluribus iudicibus de liberali causa cognoscanti, de re non liqueat, ceteri autem consentiant, si is juraverit, sibi non liquere, eo quiescente, ceteros, qui consentiunt, sententiam proferre: quia & si dissentiret, plurimum sententia obtineret.*

37. MARCELLUS lib. 3. Digestorum.

Tunc autem universi iudices intelliguntur judicare, cum omnes adsunt.

38. PAULUS lib. 17. ad Edictum.

Inter pares numero iudices si dissone sententiae proferantur, in (de) *liberalibus quidem causis* (secundum quod a D. Pio constitutum est) *pro libertate statutum obtinet: In aliis autem causis pro reo*: quod & in iudiciis publicis obtinere oportet. §. 1. Si diversis summis, condemnent iudices: minimam spectandam esse, Julianus scribit.

39. CELSUS lib. 3. Digestorum.

Duo ex tribus iudicibus uno absente judicare non possunt: quippe omnes judicare jussi sunt. † Sed si adsit, & contra sentiat: statuer duorum sententiae: quid enim minus verum est, omnes judicasse?

40. PAPINIANUS lib. 10. Responsum.

Commodis præmiorum, quæ propter coronas sacras præstantur, condemnato placuit interdici, & eam pecuniam jure pignoris in causam iudicati capi.

41. PAULUS lib. 14. Quæstionum.

Nesennius Apollinaris: Si te donaturum mihi delegavero creditori meo: an in solidum conveniendus sis? & si in solidum conveniendus, an diversum putes, si non creditori meo, sed ei cui donare volebam, te delegavero? & quid de eo, qui pro muliere, cui donare volebat, marito ejus dotem promiserit? Respondit: nulla creditor exceptione summo veretur: licet is, qui delegatus est, poterit uti adversus eum, cujus nomine promisit: cui similis est maritus; maxime si constante matrimonio petat: & sicut heres donatoris in solidum condemnatur, & ipse fidejussor, quem in donando adhibuit, ita & ei, cui non donavit, in solidum condemnatur. §. 1. Fundum, quis donavit, si non restituat: ut quivis possessor, damnandus est: si autem fundum restituit, fructuum nomine, si non eos consumpsit, in solidum condemnandus est: potuit enim non periclitari, si statim restituisset: si dolo desit possidere, in litem iurabitur, & tanti sequetur condemnatio. §. 2. In solidum condemnatus donator, actione iudicati, nisi in quantum facere potest, non tenetur beneficio Constitutionis.

42. IDEM lib. 3. Responsum.

Paulus respondit, rescindere quidem sententiam suam præcedentem Præto rem non posse: reliqua autem quæ ad consequentiam quidem jam statutorem pertinent, priori tamen sententiae defunt, circa condemnandum reum vel absolvendum debere supplere, scilicet eodem die.

43. IDEM lib. 16. Responsum.

Paulus respondit, eos, qui una sententia in unam quantitatem condemnati sunt, pro portione virili ex causa iudicati conveniri: & si ex sententia adversus tres dicta Titius portionem sibi competentem exsolvit: ex persona cæterorum ex eadem sententia conveniri eum non posse.

44. SCÆVOLA lib. 5. Responsum.

Ex contractu paterno actum est cum pupilla tutore auctore, & condemnata est: postea tutores abstinerunt eam bonis paternis, & ita bona defuncti ad substitutum, vel ad coheredes pervernerunt. Quæritur, an hi ex causa iudicati teneantur? Rescripsit: dandam in eos actionem, nisi culpa tutorum pupilla condemnata est.

45. PAULUS lib. 1. Sententiarum.

Acta apud se habita, si partes consentiant, & iudex hoc permiserit, potest jubere ea die circumduci: nisi vel negotium, vel lis terminata est. §. 1. De amplianda vel minuenda poena damnatorum post sententiam dictam, sine Principali auctoritate nihil est statuendum. §. 2. Contra indefensos minores tutorem vel curatorem non habentes, nulla sententia proferenda est.

46. HERMOGENIANUS (lib. 2. Juris Epitomarum.)

Actorum verba emendare, tenore sententiae perseverante, non est prohibitum.

47. PAULUS lib. 5. Sententiarum.

De uniuerso negotio praesentibus omnibus, quos causa contingit, judicari oportet: aliter enim iudicatum tantum inter praesentes tenet. §. 1. Qui apud fiscum causam defendere saepius conventi neglexerint, rebus iudicatis subijciendi sunt: quod eo apparet, si saepe conventi praesentiam suam facere noluerint.

48. TRYPHONINUS lib. 2. Disputat.

Decreta a Praetoribus Latine interponi debent.

49. PAULUS lib. 2. Manualium.

Et exheredatum vel eum, qui se paterna hereditate abstinuit, nec ex ipsius contractu, nisi (in) id, quod facere potest, condemnandum. † Quomodo autem facere posse credatur, videndum est: utrum deducto omni aere alieno, utis, qui ex donatione convenitur? an ut maritus & patronus, nullo deducto aere alieno? Et indubitati juris est, ad similitudinem viri & patroni ei detrahendum: pinguius enim donatori succurrere debemus, quam ei, qui verum debitum persolvere compellitur;

50. TRYPHONINUS lib. 12. Disputationum.

Ne liberalitate sua inops fieri periclitetur.

51. PAULUS lib. 2. Manualium.

Si quis dolo fecerit, ut bona ejus venirent, in solidum tenetur. §. 1. Si quis creditorem missum in possessionem, rei servandae causa, non admiserit, si venditor praestiterit creditori, quanti ejus interfuerit: Quaesitum est, an debitor liberetur? Et puto improbum esse eum, qui velit iterum consequi, quod accepit.

52. TRYPHONINUS lib. 12. Disputat.

Si rerum amotarum cum viro agatur, quamquam videatur ea quoque actio praecedentis societatis vitae causam habuisse, in solidum condemnari debet: quoniam ex male contractu & delicto oritur.

53. HERMOGENIANUS lib. 1. Juris Epitomarum.

Contumacia eorum qui jus dicenti non obtemperant, litis damno coercetur. §. 1. Contumax est, qui tribus Edictis propositis, vel uno pro tribus, quod vulgo peremptorium appellatur, literis evocatus praesentiam sui facere contemnet. §. 2. Poenam contumacis non patitur, quem adversa valetudo, vel majoris causae occupatio defendit. §. 3. Contumaces non videntur, nisi qui cum obedire deberent, non obsequuntur:

id est, qui ad jurisdictionem ejus, cui negant obsequi, pertinent.

54. PAULUS lib. 1. Sententiarum.

Contra pupillum indefensum, eumque, qui Reipubl. causa abest, vel minorem 25. annis propositum peremptorium nihil momenti habet. §. 1. Is qui ad majus auditorium vocatus est, si litem inchoatam deseruit, contumax non videtur.

55. ULPIANUS lib. 51. ad Sabinum.

Iudex, posteaquam semel sententiam dixit, postea iudex esse desinit: & hoc jure utimur: ut iudex, qui semel vel plures vel minoris condemnavit, amplius corrigere sententiam suam non possit: semel enim male seu bene officio functus est.

56. IDEM lib. 27. ad Edictum.

Post rem iudicatam, (vel) iurejurando decissam, vel confessionem in jure factam, nihil quaeritur post Orationem Divi Marci: quia in jure confessi pro iudicatis habentur.

57. IDEM lib. 2. Disputationum.

Quidam consulebat, an valeret sententia a minore 25. annis iudice data? Et aequissimum est, tueri sententiam ab eo dictam, nisi minor decem & octo annis sit. † Certe si Magistratum minor gerit, dicendum est, jurisdictionem ejus non improbari. Et si forte ex consensu iudex minor datus sit scientibus his, qui in eum consentiebant: rectissime dicitur, valere sententiam: proinde si minor Praetor, si Consul jus diceret, sententiamve protulerit, valebit: Princeps enim, qui ei magistratum dedit, omnia genere decrevit.

58. * IDEM lib. 7. Disputationum.

Si, cum nulla sententia praecessisset, capta sunt & distracta pignora, possunt revocari*.

59. IDEM lib. 4. de omnibus Tribunalibus.

In sententiis sufficit, si expresserit iudex summam in sententia, solvique jusserit, vel praestari, vel quo alio verbo hoc significaverit. §. 1. Amplius est rescriptum, & si in sententia, non sit summa adjecta; si tamen is qui petit, summam expresserit, & iudex ait, Solve, quod petitum est; vel, quantum petitum est: valere sententiam. §. 2. Qui sortis quidem condemnationem faciunt, de usuris autem ita pronunciant, Usurae si quae competunt, (vel) quae competunt, ut praestentur: non recte pronunciant: debent enim de usuris quoque cognoscere, & certam facere condemnationem. §. 3. Si quis Edicto peremptorio post mortem sit condemnatus, non valet sententia: quia morte rei peremptorium solvitur: ideoque, ut (in) re integra, de causa notio praestabitur: &, quod optimum patuerit, statuatur.

60. JULIANUS lib. 5. Digestorum.

Quesitum est: cum alter ex litigatoribus febri citans discessisset, & iudex absente eo pronunciaisset: an jure videretur pronunciaisse? Respondit, Morbus Sonticus, etiam invitis litigatoribus ac iudice, diem differt. Sonticus autem existimandus est, qui cujusque rei agenda impedimento est: litiganti porro quid magis impedimento est, quam motus corporis contra naturam,

ram,

ram, quam febrem appellant? igitur si rei iudicandæ tempore alter ex litigatoribus febrem habuit, res non videtur iudicata. † Potest tamen dici, esse aliquam & febrium differentiam: nam si quis sanus alias ac robustus, tempore iudicandi levisima febre correptus fuerit; aut si quis tam veterem quartanam habet, ut in ea in omnibus negotiis superesse soleat: poterit dici, morbum fonticum non habere.

61. IDEM lib. 45. Digestorum.

IN iudicati actione non prius ratio haberi debet ejus cui prior reus condemnatus fuerit.

62. ALFENEUS VARUS lib. 6. Digestorum a Paulo Epitomatorum.

CUM quærebatur, iudex, si perperam iudicasset, an posset eodem die iterum iudicare? Respondit, non posse.

63. MACER (lib. 2. de Appellationibus).

SÆPE constitutum est, res inter alios iudicatas aliis non præjudicare. † Quod tamen quandam distinctionem habet: nam sententia inter alios dicta aliis quibusdam etiam scientibus obest: quibusdam vero, etiam si contra ipsos iudicatum sit, nihil nocet. Nam scientibus nihil præjudicat, veluti si ex duobus heredibus debitoris alter condemnatur: nam alteri integra defensio est, etiam si cum herede suo agi scierit. Item si ex duobus petitoribus alter victus adqueverit, alterius petitioni non præjudicatur: idque ita rescriptum est. † Scientibus sententia, quæ inter alios data est, obest, cum quis de ea re, cujus actio vel defensio primum sibi compedit, sequenti agere patitur: Veluti si creditor experiri passus sit debitorem de proprietate pignoris; aut maritus socerum, vel uxorem de proprietate rei in dote acceptæ; aut possessor venditorem de proprietate rei eniptæ: & hæc ita ex multis Constitutionibus intelligenda sunt. † Cur autem his quidem scientia nocet, superioribus vero non nocet? Illa ratio est: quod qui scit coheredem suum agere; prohibere eum, quo minus, uti velit, propria actione vel defensione utatur, non potest: is vero, qui priorem dominum defendere causam patitur, ideo propter scientiam præscriptione rei, quamvis inter alios, iudicata summovetur, quia ex voluntate ejus de jure, quod ex persona agentis habuit, iudicatum est. Nam & si libertus meus, me interveniente, servus vel libertus alterius iudicetur, mihi præjudicatur. † Diversa causa est, si fundum a te Titius petierit, quem ego quoque, sed non ex persona Titii, ad me pertinere dico: nam quamvis contra Titium, me sciente, iudicatum sit, nullum tamen præjudicium patior: quia neque ex eo jure, quo Titius victus est, vindico; neque potui Titio intercedere, quominus jure suo utatur: sicuti & de coherede supra diximus.

64. SCAVO LA lib. 25. Digestorum.

NEGOTIORUM gestorum condemnatus appellavit, & diu negotium tractum est; quæsitum est, appellatione ejus injusta pronunciata, an, quo tardius iudicatum sit, usuræ pecuniæ in condemnatum deductæ medii temporis debean-

tur? Respondit, secundum ea quæ proponerentur, dandam utilem actionem.

TIT. II.

DE CONFESSIS.

1. PAULUS lib. 56. ad Edictum.

CONFESSUS pro iudicato est, qui quodammodo sua sententia damnatur.

2. ULPIANUS lib. 58. ad Edictum.

NON fatetur, qui errat, nisi jus ignoravit.

3. PAULUS lib. 9. ad Plautium.

IULIANUS ait confessum, certum se debere legatum, omnimodo damnandum, etiam si in rerum natura non fuisset, & si jam a natura recessit: ita tamen, ut in æstimationem ejus damnetur: quia confessus pro iudicato habetur.

4. IDEM lib. 15. ad Plautium.

SIS, cum quo Lege Aquilia agitur, confessus est, servum occidisse: licet non occiderit, si tamen occisus sit homo; ex confesso tenetur.

5. ULPIANUS lib. 27. ad Edictum.

QUI Stichum debere se confessus est, si mortuus jam Stichus erat, si post litis contestationem decesserit, condemnandus est.

6. IDEM lib. 5. de omnibus Tribunalibus.

CERTUM confessus pro iudicato erit: incertum non erit. §. 1. Si quis incertum confiteatur, vel corpus sit confessus, Stichum vel fundum dare se oportere: urgeri debet, ut certum confiteatur. † Item eum, qui rem confessus est, ut certam quantitatem fateatur. §. 2. Sed & si fundum vindicem meum esse, tuque confessus sis: perinde habearis, atque si domini mei fundum esse pronunciatum esset. † Et si alia qualunque actione civili, vel honoraria, vel Interdictio exhibitoria, vel restitutoria, vel prohibitoria: dum quis convenitur, confiteatur: dici potest, in his omnibus subsequi Prætolem voluntatem Orationis Divi Marci debere: & omne omnino, quod quis confessus est, pro iudicato haberi. † Dabitur igitur ex his actionibus, ex quibus dies datur ad restituendam rem, confessio tempus ad restitutionem: & si non restituatur, lis æstimabitur. §. 3. Si quis absente adversario, confessus sit, videndum numquid non debeat pro iudicato haberi: quia nec qui jurat de operis, obligatur; nec soleat quis absenti condemnari? † Certe procuratorem, tutorem, curatoremve præsentem esse sufficit. §. 4. Sed an & ipsos procuratores, vel tutores, vel curatores fateri sufficiat, videamus? Et non puto sufficere. §. 5. In pupillo tutoris auctoritatem exigimus. † Minorem a confessione sua restituemus. §. 6. Confessi utique post confessionem tempora quasi ex causa iudicati habebunt.

7. AFRICANUS lib. 5. Quæstionum.

CUM fideicommissum peteretur, heres confessus est debere: arbiter ad restituendum datus, comperit nihil deberi: Quæsitum est, an possit absolvere? Respondi, posse interesse, quia ex causa nihil debeatur. Nam si ob id, quod nullum fidei commissum fuerit: non debere eum absolvere. Si vero quia testator forte solvendo non erat: aut quod heres omne solutum esse apud

Prætorum dixerat, & cum controversia & computatio difficilior esset, arbiter datus fuerit: salvo officio eum absolutorum: has enim partes ejus esse, ut, si in computatione nihil inveniatur, possit absolvere: sed & ex superiore casu ad Prætorum remittere debeat, ut absolvatur.

8. PAULUS lib. 4. ad Sabinum.

Non omnimodo confessus condemnari debet rei nomine, quæ an in rerum natura esset, incertum sit.

TIT. III.

DE CESSIONE BONORUM.

1. ULPIANUS lib. 17. ad Edictum.

Creditori, qui ob restitutionem ædificiorum crediderit, privilegium exigendi datur.

2. IDEM lib. 21. ad Sabinum.

In personalibus actionibus, qui postea quidam contraxerunt, verum ut pecunia eorum ad priores creditores perveniat, in locum eorum succedunt.

3. IDEM lib. 58. ad Edictum.

Is qui bonis cessit, ante rerum venditionem utique bonis suis non caret: quare, si paratus fuerit se defendere, bona ejus non veneunt.

4. IDEM lib. 59. ad Edictum.

Is qui bonis cessit, si quid postea adquisierit, in quantum facere potest, convenitur. §. 1. Sabinus & Cassius putabant, eum, qui bonis cessit, ne quidem ab aliis, quibus debet, posse inquietari.

5. PAULUS lib. 56. ad Edictum.

Quem pœnitet bonis cessisse, potest, defendendo se, consequi, ne bona ejus veneant.

6. ULPIANUS lib. 64. ad Edictum.

Qui bonis suis cessit, si modicum aliquid post bona sua vendita adquisivit: iterum bona ejus non veneunt. † Unde ergo modum hunc æstimabimus? utrum ex quantitate ejus quod adquisitum est, an vero ex qualitate? Et putem, ex quantitate id æstimandum esse ejus, quod quæsit: dummodo illud sciamus, si quid misericordiæ causa ei fuerit relictum, puta menstruum, vel annuum, alimentorum nomine, non oportere propter hoc bona ejus iterato venundari: nec enim fraudandus est alimentis cottidianis. † Idem, & si usufructus ei sit concessus vel legatus, ex quo tantum percipitur, quantum ei alimentorum nomine satis est.

7. MODESTINUS lib. 2. Pandectarum.

Si debitoris bona venierint: postulantibus creditoribus permittitur, rursus ejusdem debitoris bona distrahi, donec suum consequantur: si tales tamen facultates acquisitæ sunt debitori, quibus Prætor moveri possit.

8. ULPIANUS lib. 26.

Qui cedit bonis, antequam debitum agnoscat, condemnatur, vel in jus confiteatur: audiri (non) debet.

9. MARCIANUS lib. 15. Institutionum.

Bonis cedi non tantum in jure, sed etiam extra jus potest. Et sufficit, & per nuncium vel per epistolam id declarari.

TIT. IV.

QUIBUS EX CAUSIS IN POSSESSIONEM EATUR.

1. ULPIANUS lib. 12. ad Edictum.

Res fere causæ sunt, ex quibus in possessionem mitti solet: rei servandæ causæ, item legatorum servandorum gratia, & ventris nomine: damni enim infecti nomine, si non caveatur, non (in) universorum nomine fit missio; sed rei tantum, de qua damnum tueretur.

2. IDEM lib. 5. ad Edictum.

Prætor ait: IN BONA EJUS, QUI JUDICIO SISTENDI CAUSA FIDEJUSOREM DEDIT: SI NEQUE POTESTATEM SUI FACIET, NEQUE DEFENDERETUR, IRI JUBEBO. §. 1. Potestatem autem sui non facit, qui id agit, ne adversarius ejus copiam sui habeat. Ergo latitantis bona jubet possideri. §. 2. Quid, si non latitet, sed absens non defendatur? nonne videtur potestatem sui non facere? §. 3. Defendi autem videtur, qui per absentiam suam in nullo deteriore causam adversarii faciat. §. 4. Hæc verba, defenderetur, παραστατικός, id est, fufius & cum extensione, scripta sunt: ut neque sufficiat unquam defendisse, si non duret defensio; neque obsit, si nunc offeratur.

3. IDEM lib. 59. ad Edictum.

A pud Julianum quæritur si communem rem cum Titio pater pupilli habuerit, & communi dividundo judicio pupillus non defendatur, nihilque erit, cujus nomine propter personam patris condemnatio fieri debeat: utrum venire bona patris oporteat, an vero rei servandæ causæ possideantur? Et ait Julianus: Si quidem pater aliquos fructus percepit, aut fecerit rem deteriore, bona ejus venire possunt: si vero nihil sit, propter quod patris bona veneant, pupilli possideri. Marcellus autem notat: Perquam iniquum esset, eum qui nihil cum pupillo contraxit, expectare ejus pubertatem: quæ sententia habet rationem: ideoque cum contractus ex persona patris descendat, dicendum erit, non esse expectandam pupilli pubertatem. §. 1. Contractum cum pupillo potest dici, & si cum servo ejus contractum sit: competit enim adversus eum de peculio actio. † Unde probandum est, ex omnibus causis, ex quibus adversus pupillum actio datur, hoc idem servandum. Et facilius erit hoc probandum in servo, qui in rem domini vertit, aut jussu ejus, aut si institoria cum eo agi possit. §. 2. Ego puto: & si cum tutore ejus contractum est, ex qua causa actio in pupillum datur: magis est, ut Edicto locus sit, quasi cum eo contractum sit. §. 3. Si pupillus heres extiterit alicui, exque ea causa legata debeat: videndum est, an huic Edicto locus sit? magisque est, ut Marcellus scribit, etiam pupilli posse bona possideri: esseque in arbitrio hereditariorum creditorum: quid potius eligant: etenim videtur impubes contrahere, cum adiit hereditatem.

4. PAULUS lib. 58. ad Edictum.

Sed & is, qui miscuit se, contrahere videtur.

5. Ulpianus

5. ULPIANUS lib. 59. ad Edictum.

HÆC autem locum habent, quotiens pupillus non defendatur a quocunque, sive a tutore, vel curatore: sive habeat tutorem pupillus, sive non habeat: ceterum si existat aliquis qui defendere sit paratus, cessabit rei servandæ causa possessio. §. 1. Non defendi pupillum constare debet, liquereque Prætori, ut sic permittat bonorum possessionem. † Hoc autem constare debet sic: Evocandi sunt ad Prætorē tutores pupilli ut defendant: si autem non habet tutores, requirendi cognati vel adfines, & si qui alii forte sunt, quos verisimile est defensionem pupilli, pupillæ, non omissuros, vel propter necessitudinem, vel propter caritatem, vel qua alia ratione: liberti etiam, si qui sunt idonei, evocandi, exquirendaque defensio. Si autem negent se defendere, aut non negent, sed taceant: tunc Prætor possessionem dabit: tamdiu scilicet, quod non defendatur: si defendi coeperit pupillus vel pupilla, desinet possideri: idem est & in furioso. §. 2. Ait Prætor? SI IS PUPILLUS IN SUAM TUTELAM VENERIT, EAVE PUPILLA VIRIPOTENS FUERIT, ET RECTE DEFENDETUR: EOS, QUI BONA POSSIDENT, DE POSSESSIONE DECEDERE JUBEBO. §. 3. Recte defendi quid sit, videamus: utrum tantum copiam sui facere, & ad suscipiendum iudicium paratum esse: an vero & satisfacere omnimodo? Et quidem non solum ipsis se defendere volentibus hoc Edictum scriptum est, sed in rem: & recte defendetur: hoc est, vel a se, vel ab alio quocunque: sed si alius defendat, erit necessaria satisfactio: si ipse, non puto necessariam satisfactionem: ergo oblata defensione deici poterit Interdicto reddito.

6. PAULUS lib. 5 (7). ad Edictum.

In possessionem mitti solet creditor, etsi sub conditione ei pecunia promissa sit. §. 1. Cum dicitur, Et ejus cujus bona possessa sunt a creditoribus, veniant, præterquam pupilli & ejus, qui Reipublicæ causa sine dolo malo absuit: intelligimus, ejus qui dolo malo absuerit, posse venire. §. 2. Si ab hostibus quis captus sit, creditores ejus in possessionem mittendi sunt: ut tamen non statim bonorum venditio permittatur, sed interim bonis curator detur.

7. ULPIANUS lib. 59. ad Edictum.

Fulcinius existimat, creditores rei servandæ causa missos in possessionem, ex his rebus ali non debere. §. 1. Prætor ait: QUI FRAUDATIONIS CAUSA LATITAVIT, SI BONI VIRI ARBITRATU NON DEFENDETUR. EJUS BONA POSSIDERI VENDIQUE JUBEBO. §. 2. Cum hoc Edictum locum habeat, non sufficit latitare: sed & necesse est fraudationis causa id fieri: neque quod fraudationis causa sine latitatione sit, satis est ad possessionem & venditionem: sed oportet fraudationis causa latitare: & est frequentissima hæc causa possessionis: nam in usu latitantium bona possidentur. §. 3. Si quis possederit bona alicujus quasi latitantis, qui non latitabat, & vendiderit: consequens erit dicere venditionem bonorum secutam nullius mo-

menti esse. §. 4. sit autem latitare, videamus? Latitare est, non (ut Cicero definit) turpis occultatio sui; potest enim quis latitare non turpi de causa: veluti qui tyranni crudelitatem timet, aut vim hostium, aut domesticas seditiones. §. 5. Sed is, qui fraudationis causa latitet: non tamen propter creditores: & si hæc latitatio creditores fraudet, in ea tamen erit causa, ne hinc possidere bona ejus possint: quia non hoc animo latitet, ut fraudentur creditores: animus enim latitantis quaeritur, quo animo latitet: ut fraudet creditores, an alia ex causa. §. 6. Quid ergo, si duas causas latitandi habuit, vel plures inter quas etiam fraudandi creditores? an venditio recte procedat? & puto probandum, si plures causæ sint latitationis, inter quas est & fraudationis causa, nocere debere, posseque hinc bona vendi. §. 7. Quid, si adversus quosdam occultare se consilium non est, adversus quosdam est? quid dicemus? & rectissime Pomponius scribit, non adversus omnes latitationem exigendam, sed adversus eum quem quis decipere & fraudare latitatione destinat. † Utrum ergo omnes bona ejus vendere possint, quia latitat; hoc est, etiam hi adversus quos non latitat; quia verum est eum latitare: an vero is solus, adversus quem latitat? Et quidem verum est, eum latitare, & fraudationis causa latitare, & si non adversus me latitet. † Sed illud tractandum Pomponius putat, an adversus me, eumque solum posse hinc venditionem impetrare adversus quem latitetur? §. 8. Latitare autem est, cum tractu aliquo latere: quemadmodum factitare, frequenter facere. §. 9. Adeo autem latitatio animum & affectum latitantis se desiderat, ut recte dictum sit, furiosum hinc venditionem pati non posse: quia non se occultat, qui suus non est. §. 10. Plane si non defendatur furiosus, curatorem ei dandum: aut bona ejus ut possideantur, nominatim permittendum est. Labeo autem scribit, si non inveniatur curator vel defensor furiosi; sed & si curator datus, eum non defendat: tunc removendum eum, & oportere Prætorē dare curatorem aliquem ex creditoribus, ut non amplius, quam necesse est, ex bonis furiosi veneat: eaque servanda, Labeo ait, quæ solent servari, cum venter in possessionem mittitur. §. 11. Plane interdum bona ejus, causa cognita, vendenda erunt, si urgeat æs alienum, & dilatio damnum sit allatura creditoribus. Ita autem vendenda, ut quod superfit, furioso detur: quia hominis ejus status & habitus a pupilli conditione non multum abhorreret: quod quidem non est sine ratione. §. 12. Idemque & in prodigo dicendum est, cæterisque qui curatorum ope juvantur: nec enim quisquam proprie latitare eos dixerit. §. 13. Illud sciendum est, posse quem in eadem civitate esse, & latitare: & in alia civitate (esse), & non latitare. Etenim qui in alia civitate sit, copiamque sui faciat in publico, ibique pareat, an latitet videamus? & hodie hoc jure utimur, ut si quis eodem loci agat, siue alio, siue peregre (agat), si tamen occursum creditoris evitet,

evitet, latitare videatur. Denique eum quoque qui in foro eodem agat, si circa columnas aut stationes se occultet, videri latitare, Veteres responderunt: & posse quem adversus alterum latitare, adversus alterum non: constat autem ut ipse ejus possit bona vendere, adversus quem latitat. §. 14. Si in diem vel sub conditione debitor latitet: antequam dies vel conditio veniat, non possunt bona ejus venire: quid enim interest, debitor quis non sit, an nondum conveniri possit: nam & si non sit debitor, idem dicemus. †. Idem erit dicendum, & si quis habeat quidem actionem, sed talem, quæ per exceptionem repellitur. §. 15. Si quis actione de peculio, filii vel servi nomine, conveniri possit: si latiret, eo jure utimur, ut possint bona ejus possideri & venire, tametsi nihil fuerit in peculio; quia esse potest: & rei judicatae tempus spectamus utrum sit, an non sit: & quod teneat actio, etiam si nihil in peculio fuerit. §. 16. Item videamus, si quis adversus in rem actionem latitet, an bona ejus possideri venumque dari possint? Extat Neratii sententia existimantis bona esse vendenda: (&) hoc Rescripto Hadriani continetur: quo jure utimur. §. 17. Celsus autem Sexto respondit, Si fundum, quem petere volo, Titius possideat, neque absens defendatur: commodius se existimare, in fundum possessione mittendum, quam bona ejus possideri: hoc adnotandum est, Celsum consultum non de latitante: sed de absente. §. 18. Idem Celsus existimat, Si is, a quo hereditatem petere velim, latitat: commodissime fieri posse, ut in possessionem mittar rerum, quas pro herede, vel pro possessore possidet: sed si dolo fecit quominus possideret, bona ejus possidenda & vendenda sunt. §. 19. Divus quoque Pius in persona ejus, qui hereditatem possidens copiam sui non faciebat, rescripsit, in possessionem rerum hereditariarum adversarium inducendum: in quo Rescripto & fructum percipere jussit eum, qui per nimiam contumaciam possessoris hereditatis, ut lucro ejus cedat, in possessionem inductus est rerum hereditariarum.

8. IDEM lib. 60. ad Edictum.

SI diu incertum sit, heres extaturus, necne sit: causa cognita permitti oportebit, bona rei servandæ causa possideri: & si ita res urgeat vel conditio, bonum etiam hoc erit concedendum, ut curator constituatur:

9. PAULUS lib. 57. ad Edictum.

UNUS ex creditoribus. §. 1. Si alter ex heredibus intra tempora sibi præstituta deliberet adire hereditatem, alter vero neget se aditum: videndum est, quid creditoribus agendum sit? Et placet, interim eos in possessionem mittendos custodiæ causa, donec appareat, is, qui deliberat, utrum agnoscat partem suam, an non agnoscat.

10. ULPIANUS lib. 81. ad Edictum.

SI pupillus præsens sit, tutorem autem non habeat: pro absente habendus est.

11. PAULUS lib. 8. ad Plautium.

SI filiofamilias legatum vel fideicommissum sub conditione, relictum sit, dicendum est,

tam ipsum quam patrem in possessionem mittendos esse: quia ambo spem commodi habent.

12. POMPONIUS lib. 23. ad Quintum Mucium.

CUM legatorum vel fideicommissi servandi causa, vel quia damni infecti nobis non caveatur, bona possidere Prætor permittit, vel ventris nomine in possessionem nos mittit: non possidemus; sed magis custodiam rerum & observationem nobis concedit.

13. PAPINIANUS lib. 14. Responsorum.

AD cognitionem Imperatorum a Præsidente Provinciæ remissus, etsi in cæteris litibus Romæ defendere se non cogitur; tamen in Provincia defendendus est. Nam & exilio temporario puniti, si defensor non existat, bona veniunt.

14. PAULUS lib. 2. Quæstionum.

SI quis creditorem prohibuerit bona debitoris ingredi: datur in eum actio, quanti ea res sit. §. 1. Sed & si quis legatorum servandorum causa missus in possessionem admissus non est, si legati conditio pendeat, licet possit deficere; æstimetur tamen id quod legatum est: quia interest ejus cautum habere. §. 2. Creditor autem conditionalis in possessionem non mittitur: quia is mittitur qui potest bona ex Edicto vendere.

15. ULPIANUS lib. 6. Fideicommissorum.

IS qui rem permutatam accepit, emptori similis est. Item is qui rem in solutum accepit; vel qui lite æstimata retinuit; vel ex causa stipulationis, non ob liberalitatem, est consecutus.

TIT. V.

DE REBUS AUCTORITATE JUDICIS POSSIDENDIS [SEU VENDENDIS].

1. GAIUS lib. 23. ad Edictum Provinciale.

Venire bona ibi oportet, ubi quisque defendi debet: (id est),

2. PAULUS lib. 54. ad Edictum. Ubi domicilium habet;

3. GAIUS lib. 23. ad Edictum Provinciale.

Aut ubi quisque contraxerit. † Contractum autem non utique eo loco intelligitur, quo negotium gestum sit: sed quo solvenda est pecunia.

4. PAULUS lib. 57. ad Edictum.

SI servus sub conditione heres institutus sit, aut dubium sit, an is heres liberque futurus sit: non est iniquum postulantibus creditoribus ita decerni, ut, si ante certum tempus is heres non extiterit, proinde omnia observentur, ac si is heres ita institutus non esset: quod plerumque accidere, si sub conditione dandæ alicui pecuniæ heres institutus sit, nec dies adpositus sit. Sed hoc, quantum ad bona, ita observandum. Cæterum libertas ei quandoque competet, & a Præatore conservanda est, etiam si certum sit, neque heredem, neque bonorum possessorem futurum, §. 1. Si quis tamen heredem se spondendo, vel actiones patiando, defunctum defendat: bona defuncti venire non poterunt.

5. ULPIANUS lib. 60. ad Edictum.

Si minor vigintiquinque annis, qui habet curatores, a curatoribus non defendatur, nec alium defensorem inveniat: bonorum venditionem patitur, etsi non latitet: (licet) non fraudationis causa latitare videtur, qui sui non est idoneus defensor.

6. PAULUS lib. 58. ad Edictum.

Si non expedierit pupillo hereditatem parentis retinere: Prætor bona defuncti venire permittit, ut quod superaverit, pupillo restituatur. §. 1. Si pupillus antequam abstineret, aliquid gesserit servandum est: utique si bona fide gesserit. §. 2. Quid ergo, si quibusdam creditoribus solvit, deinde bona venerint? Si queratur, an repetitio sit, ex causa id statuendum Julianus ait: ne alterius aut negligentia, aut cupiditas, huic qui diligens fuit, noceat. Quod si utroque instante tibi gratificatus tutor solvit: æquum esse, aut prius eandem portionem mihi queri, aut communicandum quod accepisti: & hoc Julianus ait. † Apparet autem loqui eum, si ex bonis paternis solutum sit. † Quid ergo, si aliunde pupillus solverit? reddi ei debet, necne? & utrum a creditore, an ex hereditate? Scævola noster ait, si aliquid sit in bonis, deducendum ex hereditate solidum, exemplo ejus qui gesserit negotia. Sed si nihil sit in bonis, non esse iniquum adversus creditorem dandam repetitionem, quasi indebitum soluti.

7. GAIUS lib. 23. ad Edictum provinc.

Hereditarium æs alienum intelligitur etiam id, de quo cum defuncto agi non potuit: veluti, quod is cum moreretur, daturum se promississet. † Item quod is qui pro defuncto fidejussit, post mortem ejus solvit.

8. ULPIANUS lib. 61. ad Edictum.

In venditionem bonorum etiam ususfructus veniat: quia appellatione domini fructuarius quoque continetur. §. 1. Si quis fructus ex prædio debitoris capi poterit, hunc creditor, qui in possessionem prædii missus est, vendere vel locare debet. Sed hoc ita demum, si ante neque venerit, neque locatus erit: nam si jam a debitore vel locatus erat, vel venierat, servabit Prætor venditionem & locationem a debitore factam, & si minoris distractum est, vel locatum: nisi si in fraudem creditorum hoc fiat; tunc enim Prætor arbitrium dat creditoribus, ut ex integro locationem vel venditionem faciant. §. 2. De cæterarum quoque rerum fructibus idem erit dicendum: ut si qui locari possint, locentur: puta mercedes servorum vel jumentorum, cæterorumque quæ possunt locari. §. 3. De tempore locationis nihil Prætor locutus est: & ideo liberum arbitrium creditoribus datum videtur, quanto tempore locent: quemadmodum illud est in arbitrio eorum, vendant vel locent: scilicet sine dolo malo: ex culpa autem rei non fiunt. §. 4. Si unus sit qui possideat bona, expeditum erit de locatione. Quod si non unus, sed plures sint, quis eorum debeat locare vel vendere, queritur? Et si quidem convenit inter eos, expeditissimum est: nam & omnes possunt locare, & uni hoc

negotium dare: si vero non convenit: tunc dicendum est, Prætorum causa cognita eligere debere, qui locet vel vendat.

9. IDEM lib. 62. ad Edictum.

Prætor ait: SI QUIS CUM IN POSSESSIONE BONORUM ESSET, QUOD EO NOMINE FRUCTUS CEPERIT, EI AD QUEM EA RES PERTINET, NON RESTITUAT: SIVE QUOD IMPENSÆ SINE DOLO MALO FECERIT, EI NON PRÆSTABITUR: SIVE DOLO MALO EJUS DETERIOR CAUSA POSSESSIONIS FACTA ESSE DICETUR: DE EA RE JUDICIUM IN FACTUM DABO. §. 1. Quod de fructibus ait, etiam de cæteris, quæcunque ex re debitoris pervenerunt, intelligendum est: & sane debuit hoc ita esse: quid enim, si ex compromisso, vel alio casu poenam consecutus est? nam eam poenam, quam consecutus est, præstare debet. §. 2. Quod ait Prætor: SIVE QUOD IMPENSÆ [NOMINE] SINE DOLO [MALO] FECIT, EI NON PRÆSTABITUR: hoc eo spectat, ut si quid ipse erogavit creditor, si modo sine dolo malo erogavit, hoc ei præstetur: sufficit igitur sine dolo erogasse, etiam si nihil profuit erogatio ejus rei debitori. §. 3. His verbis, AD QUEM EA RES PERTINET, etiam curator bonis distrahendis datus continebitur, & ipse debitor, si contigerit ne bona ejus veneant. Et ipsi itaque creditori adversus hos dabitur actio, quos enumeravimus, si quid in fructibus percipiendis erogavit, si in familia alenda curandave, prædiis fulciendis vel reficiendis, vel damno infecto promittendo, vel servo noxali iudicio defenso: si modo non magis eum expedit dedere, quam retinere: quod si dedere expedit, consequens erit repetere eum (non) debere. §. 4. Generaliter etiam dicendum est, *quicquid impendit in rem, si modo sine dolo malo impendit, repetere eum posse*: nam negotiorum gestorum agere non magis potest, quam si socius commune ædificium fulsit: quia hic quoque creditor commune non alienum negotium gessisse videtur. §. 5. Est præterea quaesitum: si deteriora prædia facta fuerint sine dolo malo creditoris, vel jura eorum, amissa, vel ædificia diruta, val exusta; item familiæ pecorumque acta cura non sit, aut possessio alii tradita, sine dolo tamen malo: an teneatur? & apparet eum non teneri: quia dolo malo caret: erique melior ejus conditio, quam in pignore creditoris, qui non tantum dolum malum, verum culpam quoque debet. † Eadem causa est curatoris bonorum: nam & is tenetur, ut creditores. §. 6. in eum quoque, qui neque locavit fructum prædii, neque vendidit, in factum actionem dat Prætor: & in hoc condemnabitur, quanto minus propter hoc perceptum est, quia neque vendidit, neque locavit. † Cæterum si tantum perceptum est, quantum perciperetur, si locatus vel distractus fructus esset: nihil ei imputabitur. † Præstat autem per id tantum temporis, quo in possessionem fuit, vel ipse, vel jussu ejus alius, quoad inde de possessione discessum est: nam neque hoc imputatur creditori, cur in possessionem non venerit: neque

neque illud, cur de possessione decesserit: cum voluntarium & suum potius negotium creditor gerat. † *Æstimatio* autem sit, quantum interest ejus qui experitur. §. 7. Hæ actiones neque temporariæ sunt: & tam heredibus, quam in heredes dabuntur, cæterosque successores. §. 8. Si possessionis causa deterior facta esse dicetur dolo ejus, qui in possessionem missus sit: actio in eum ex dolo datur: quæ neque post annum, neque in heredes cæterosque successores dabitur: cum ex delicto oriatur, pænæque nomine concipiatur.

N 10. PAULUS lib. 59. ad Edictum.
Illi quatenus ad eum pervenit.

11. ULPIANUS lib. 62. ad Edictum.

Heredi autem dabitur: quia & rei continet persecutionem.

12. PAULUS lib. 59. ad Edictum.

Cum unus ex creditoribus postulat in bona debitoris se mitti: quæritur, utrum solus is qui petit, possidere potest? an cum unus petit, & Prætor permittit; omnibus creditoribus aditus sit: & commodius dicitur, cum Prætor permittit, non tam personæ solius petentis, quam creditoribus, & in rem permissum videri: quod & Labeo putat. Nec videtur libera persona adquirere alii: quia nec sibi quicquam acquirit, cui Prætor permittit: sed aliquid ex ordine facit & ideo cæteris quoque prodest. † Plane si is postulaverit, qui creditor non est: minime dicendum est, vel eum qui creditor est, possidere posse: quia nihil egit talis postulatio. † Aliter atque si creditor, cui permissum est possidere, postea recepit debitum suum: cæteri enim poterunt peragere bonorum venditionem. §. 1. Is qui possidere jubetur, eo loco jussus videtur, cujus cura ad jubentem pertinet. §. 2. Si propter naturam rei, veluti si prædium inundatum sit, aut propter latronum potentiam, non potest possideri: recte dicitur non esse quod possideatur.

13. GAIUS lib. 23. ad Edictum provinciale.

Quamvis possessa non sint bona, quia forte nihil fuerit quod possideatur, aut sine controversia non possideatur: creditor qui in possessionem missus est, perinde habetur, ac si etiam possessa bona fuissent.

14. PAULUS lib. 59. ad Edictum.

Creditor in possessionem rerum debitoris missus, curator constitui debet, si quædam actiones petituræ sunt. §. 1. Datur in creditorem actio, qui in possessionem missus est, de eo quod ex bonis debitoris ad eum pervenit: si nondum sit aliquid consecutus, actiones suas præstabit: datur autem in factum actio adversus eum: & omne quod in actionem negotiorum gestorum veniret, si posset agi, restituendum a creditore.

15. ULPIANUS (lib. 62. Fideicom).

Cum plures creditores in possessionem rerum debitoris mittantur, nec corrumpantur rationes, uni hoc negotium a creditoribus esse dandum, quem major pars creditorum elegerit. (Ego) puto creditoribus instrumentorum *etiam ad descriptionem*, id est, descriptionem, facere, non

ut describant ipsa corpora instrumentorum, sed quot sint, de quare sint, subnotent sibi, & quasi inventarium faciant: quod etiam universorum facere eis erit permittendum. † Præterea nonnunquam Prætor causa cognita, etiam describere aliquid ex instrumentis creditoribus debet permittere, si qua idonea causa interveniat. §. 1. Utrum semel, an etiam sæpius recognitio, dispenctio concedenda sit creditoribus, videamus? Et ait Labeo, amplius quam semel non esse (concedendam): si quis tamen (inquit) juraverit non calumniæ causa se postulare, neque habere quæ dispunxerit: iterum ei faciendum potestatem ait, nec amplius quam bis.

16. GAIUS lib. 24. ad Edictum Provinc.

Cum bona veneunt debitoris, in comparationem extranei, & ejus qui creditor cognatusve sit, potior habetur creditor cognatusve: magis tamen creditor, quam cognatus: & inter creditores potior is, cui major pecunia celabitur.

17. ULPIANUS lib. 63. ad Edictum.

Quæsitum est, utrum ita demum privilegium habet funeraria, si is, cujus bona veneunt, funeratus sit: an etiam si proponas alium esse funeratum? & hoc jure utimur, ut quicumque sit funeratus, (id est, si is cujus de bonis agitur, sive quid is debuit, quod reddere eum, si viveret funeraria actione cogi oporteret) privilegio locus sit. † Parvique referre dicamus, qua actione hic sumptus repetatur, funeraria, an familiæ heriscundæ, an qua alia? dummodo sumptus funeris causa factus sit. † Quacunque igitur actione ob funeris sumptum utatur: etiam funerariam ei competere. † Quare si in stipulatum funeris impensa deducta est, dicendum est, locum esse privilegio, si modo quis non abjiciendi privilegii causa stipulatus est. §. 1. Si sponsa dedit dotem, & nuptiis renunciatum est: tamen si ipsa dotem condicit, tamen æquum est hanc ad privilegium admitti, licet nullum matrimonium contractum est. † Idem puto dicendum, etiam si minor duodecim annis in domum quasi uxor deducta sit, licet nondum uxor sit.

18. PAULUS lib. 60. ad Edictum.

Interest enim Reipublicæ & hanc solidum consequi, ut ætate permittente nubere possit.

19. ULPIANUS lib. 63. ad Edictum.

Dabimusque ex his causis ipsi mulieri privilegium. §. 1. Si quis, cum tutor non esset, pro tutore negotia gessit: privilegio locum esse manifestum est: nec interest, ipse debeat, qui gessit, sive heres ejus, cæterique successores: ipse autem pupillus habet privilegium, sed ejus successores non habent. † Sed æquissimum erit, cæteros quoque, quibus curatores quasi debilibus vel prodigis dantur.

V 20. PAULUS lib. 60. ad Edictum.
El furdo, muto.

21. GAIUS lib. 14. ad Edictum Provinciale.

V El fatuo.

22. ULPIANUS lib. 63. ad Edictum.

Idem privilegium competere. §. 1. Sed si bonis curator datus sit, vel absentis, vel ab hostibus capti, vel dum deliberant scripti here-

des de adeunda hereditate: non oportebit privilegium dari: non enim in eadem causa est.

43. PAULUS lib. 60. ad Edictum.

SI negotium impuberis aliquis ex officio amicitiae gesserit, debet bonis ejus venditis privilegium pupillo conservari: & ita accipi.

24. ULPIANUS lib. 63. ad Edictum

SI ventri curator datus sit, nec partus editus: privilegium cessabit. §. 1. Divus Marcus ita edixit: *Creditor qui ob restitutionem aedificiorum crediderit, in pecunia, quae credita erit privilegium exigendi habebit*: quod ad eum quoque pertinet, qui redemptori domino mandante, pecuniam subministravit. §. 2. In bonis mensularii vendendis, post privilegia potiorum eorum causam esse placuit, qui pecunias apud mensam, fidem publicam securi, deposuerunt. Sed enim qui depositis nummis, usuras a mensulariis acceperunt, a ceteris creditoribus non separantur: & merito; aliud est enim credere, aliud deponere. † Si tamen nummi extent, vindicari eos posse puto a depositariis: & futurum eum qui vindicat, ante privilegia. §. 3. Eorum ratio prior est creditorum, quorum pecunia ad creditores privilegiarios pervenit. *Pervenisse autem quemadmodum accipimus? utrum si statim profecta est ab inferioribus ad privilegiarios? an vero & si per debitoris personam: hoc est, si ante ei numerata sit, & sic debitoris facta, creditori privilegio numerata (est): Quod quidem potest benigne dici, si modo non post aliquod interval- lum id factum sit.*

25. IDEM lib. 64. ad Edictum.

AIT PRÆTOR: QUOD POSTEA CONTRACTUM ERIT, QUAM IS CUJUS BONA VENIERINT, CONSILIUM RECEPERIT FRAUDARE, SCIENTE EO QUI CONTRAXERIT: NE ACTIO EO NOMINE DETUR.

26. PAULUS lib. brevis Edicti.

QUI in navem extruendam, vel instruendam credidit, vel etiam emendam: privilegium habet.

27. ULPIANUS lib. 1. de Officio Consulis.

SI magistratus fideicommissi servandi causa in possessionem miserint, dare arbitrum possunt ad ea distrahenda, quae mora deteriora futura sunt: ita ut pretium ex his redactum apud fideicommissarium in causa depositi sit, donec de fideicommissio, quod ei debetur, constet.

28. JAVOLENUS lib. 1. Epistolarum.

PATERFAMILIAS impuberi filio, si ante pubertatem decessisset, substituit heredem: is filius paterna hereditate se abstinuit, ideoque bona patris venierunt: postea filio hereditas obvenit, qua adita decessit. Quæro, cum Prætor in ipsum pupillum, quamvis postea hereditas obvenisset, creditoribus tamen patris actionem non daret: an in substitutum creditoribus patris danda sit actio, cum ex bonis paternis, quae scilicet ad creditores missos ad bona pertinent, nihil adquirat: & cum creditores nihil juris in bonis pupilli habuerint, eorumque nihil interfue-

rit, adiretur necne pupilli hereditas, cum ea bona admissa a substituto hereditate ad creditores non pertinebant? Me illud maxime movet, quod præceptoribus tuis placet, unum esse testamentum. Respondit: Quod Prætor filio, qui a paterna hereditate se abstinuit, præstat, ne bonis patris ejus venditis, in eum actio detur, tametsi postea ei hereditas obvenit, creditoribus non reddat: idem in substituto filio herede servandum non est: quoniam filii pudori parcitur, ut potius quam ejus bona veneant. Itaque in id quod postea ei obvenit, actio creditoribus denegatur: quia id ex adventitio acquisitum est, non per patrem ad eum pervenit. † At cum substitutus filio hereditatem adiit, (postquam pupillus se paternæ miscuerit hereditati,) tunc hereditas & patris & filii una est, & in omni ære alieno, quod aut patris aut filii fuerit, etiam invitus heres obligatur: & quemadmodum liberum ei non est, post obligationem, ut non omnimodo, si non defenditur, ipsius bona veneant: ita ne separare quidem æs alienum patris & filii poterit: quo casu efficietur, ut creditoribus in eum actio dari debeat. † Quod si substitutus heres hereditatem non adierit, creditoribus patris in id quod pupillus reliquit, actio dari non debet: quoniam neque pupilli bona venire debent propter æs alienum patris, neque in bonis patris est quod pupillus adquisiit.

29. PAULUS lib. 5. ad Legem Juliam & Papiam.

FUfidius refert, *statuas in publico positas, bonis distractis ejus cujus in honorem positæ sunt, non esse emptoris bonorum ejus: sed aut publicas, si ornandi municipii causa positæ sint; aut ejus, cujus in honorem positæ sint; & nullo modo eas detrahi posse.*

30. PAPIRIUS JUSTUS lib. 1. de Constitutionibus.

IMperatores Antoninus & Verus Augusti rescripserunt, eos, qui bona sua negant jure venisse, præjudicio experiri debere, & frustra Principem desiderare rescindi venditionem.

31. ULPIANUS lib. 2. de omnibus Tribunalibus

SI creditores heredem suspectum putent, satisfactionem exigere possunt pro suo debito reddendo: cujus rei gratia cognoscere Prætoris oportet: nec statim eum satisfactionis necessitati subicere debet: nisi causa cognita constiterit prospici debere his qui suspectum eum postulaverunt. §. 1. Sed suspectus heres nun iisdem modis, quibus suspectus tutor æstimatur: si quidem tutorem non facultates, sed fraudulenta in rebus pupillaribus, sed callida conversatio suspectum commendat; heredem vero solæ facultates. §. 2. Plane in recenti aditæ hereditatis audiendi erunt; qui suspectum postulant: cæterum si probentur passi cum in hereditate morari, nec quicquam possint objicere criminis, quasi dolose versato eo non debebit post multum temporis ad hanc necessitatem compelli. §. 3. Quod si (quasi) suspectus satisfacere jussus,

decreto Prætoris non obtemperaverit, hunc bona hereditatis possidere, venumque dari ex Edicto suo permittere jubebit. §. 4. Plane si doceatur nihil ex bonis alienasse, nec sit quod ei iuste prætor paupertatem objiciatur: contentus esse Prætor debet, ut jubeat eum nihil minuire. §. 5. Quod si nec inopia laborantem eum creditores ostendere poterint, injuriarum actione ei tenebuntur.

32. PAULUS lib. singul. Regularum.

Privilegia non ex tempore æstimantur, sed ex causa; & si ejusdem tituli fuerint, concurrunt, licet diversitates temporis in his fuerint.

33. ULPIANUS lib. 3. Regularum.

Si pupillus ex contractu suo non defendatur, ideoque bona ejus creditores possidere cœperint: diminutio ex his bonis fieri debet, vescendi pupilli causa. §. 1. Defendere debitorem sicut antequam bona ejus possiderentur, licet, ita post bonorum quoque possessionem ejus, sive ipse sui, sive alius defensionem ejus suscipiat, debet satisfacere: ut satisfactione interposita judicium accipiatur, & a possessione discedatur.

34. MARCIANUS lib. 5. Regularum.

Quod quis navis fabricandæ, (vel emendæ, vel armandæ), vel instruendæ causa, vel quoquo modo crediderit, vel obnavem venditam petat: habet privilegium post fiscum.

35. IDEM libro singul. Ad formulam Hypothecariam.

Eum, qui in possessionem missus sit ejus, qui Reipublicæ causa abfuit, si apparuerit eum dolo malo Reipublicæ causa abesse: jure in possessione esse placet, donec solidum solvatur. † Eum autem, qui rerum ejus qui sine dolo malo Reipublicæ causa abfuit, in possessionem missus sit, pignus non contrahere, & ideo discedere oportere de possessione.

36. ULPIANUS lib. 45. ad Sabinum.

Eum qui circa columnas se occultet, ut creditorem evitet, latitare placet. Nam & eum qui recedit, hoc est, (ut) subterfugit, ne secum aliqua actio moveatur, latitare placet. † Tam & qui urbe profugit, utique fraudandi causa: nec (enim) interest, quod attinet ad latitandum, utrum quis profugerit, an vero Romæ agens copiam sui non facit.

37. PAPINIANUS lib. 10. Responsum.

Anthiochensium Coele-Syriæ civitati, quod Lege sua privilegium in bonis defuncti debitoris accepit, jus persequendi pignoris durare constituit.

38. PAULUS lib. 1. Sententiarum.

Bonis venditis excipiuntur concubina & liberi naturales. §. 1. Respublica creditrix omnibus chirographariis creditoribus præfertur.

39. IDEM lib. 5. Sententiarum.

Pupillus si non defendatur, in possessione creditoribus constitutis minoribus ex his usque ad pubertatem alimenta præstanda sunt. §. 1. Ejus qui ab hostibus captus est, bona venire non possunt, quamdiu revertatur.

TIT. VI.

DE SEPARATIONIBUS.

1. ULPIANUS lib. 64. ad Edictum.

Sciendum est, separationem solere impetrari decreto Prætoris. §. 1. Solet autem separatio permitti creditoribus ex his causis: ut puta debitorem quis Seium habuit, hic decessit, heres ei extitit Titius; hic non est solvendo, patitur bonorum venditionem: creditores Seii dicunt bona Seii sufficere sibi, creditores Titii contentos esse debere bonis Titii, & sic quasi duorum fieri bonorum venditionem; fieri enim potest, ut Seius quidem solvendo fuerit, potueritque (satis) creditoribus suis, vel ita semel & si non in æstem, in aliquid tamen satisfacere: admisis autem commixtisque creditoribus Titii, minus sint consecuturi, quia ille non est solvendo, aut minus consequantur, quia plures sunt: hic est igitur æquissimum, creditores Seii desiderantes separationem, audiri: impetrareque a Prætoris, ut separatim quantum cujusque creditoribus præstetur. §. 2. Ex contrario autem creditores Titii non impetrabunt separationem: nam licet alicui adjiciendo sibi creditorem, creditoris sui facere deteriore conditionem. † At qui (igitur) adiit hereditatem debitoris mei, non faciet meam deteriore conditionem adeundo: qua licet mihi separationem impetrare: suos vero creditores oneravit, dum adiit hereditatem quæ solvendo non est: nec potuerunt creditores ejus separationem impetrare. §. 3. Sciendum est autem, etiam si obligata res esse proponatur ab herede jure pignoris vel hypothecæ, attamen si hereditaria fuit, jure separationis hypothecario creditori potiorum esse eum, qui separationem impetravit: & ita Severus & Antoninus rescripserunt. §. 4. Sed etiam adversus fiscum & municipes impetraretur separatio. §. 5. Quæsitum est, an interdum etiam heredis creditores possunt separationem impetrare, si forte ille in fraudem ipsorum adierit hereditatem? Sed nullum remedium est proditum: sibi enim imputent qui cum tali contraxerunt: nisi si extra ordinem putamus Prætoris adversus calliditatem ejus subvenire, qui talem fraudem commentus est; quod non facile admissum est. §. 6. Sed si quis suspectam hereditatem dicens, compulsus fuerit adire & restituere hereditatem, deinde non sit cui restituat, ex quibus causis solet hoc evenire, & ipsi quidem desideranti succuri sibi adversus creditores hereditarios, subvenimus: hoc & D. Pius rescripsit, ut perinde testatoris bona venirent, atque si adita hereditas non fuisset. † Creditoribus quoque hujusmodi heredis desiderantibus, hoc idem præstandum puto, licet ipse non desideravit: ut quasi separatio quædam præstetur. §. 7. Item videamus, si quis heres parenti extiterit, cum esset impubes: deinde intra pubertatem decesserit, & substituti bona veneant, qui impuberis hereditatem adiit: an patris creditores possint separationem impetrare? Et puto posse: hoc amplius puto, etiam impuberis creditores posse separationem adversus creditores (heredis) ejus impetrare. §. 8. Secundum hæc videamus, si Primus Secundum heredem scripserit

ferit. Secundus Tertium, & Tertii bona veniant: qui creditores possint separationem impetrare? Et putem, si quidem Primi creditores petant utique audiendos, & adversus Secundi, & adversus Tertii creditores: si vero Secundi creditores petant, adversus Tertii utique eos impetrare posse; adversus Primi autem non posse. In summa, Primi quidem creditores adversus omnes impetrare possunt separationem, Secundi creditores adversus Primi non possunt, adversus Tertii possunt. §. 9. Si filiifamilias bona veneant qui castrense peculium habet: an separatio fiat inter castrenses creditores ceterosque videamus? Simul ergo admittentur, dummodo si qui cum eo contraxerunt, ante quam militaret, fortasse debeant separari; quod puto probandum: ergo qui ante contraxerunt, si bona castrensia distrahantur, non possunt venire cum castrensibus creditoribus. † Item si quid in rem patris versum est, forte poterit & creditori contradici, ne castrense peculium inquietet, cum possit potius cum patre experiri. §. 10. Illud sciendum est, eos demum creditores posse impetrare separationem, qui non novandi animo ab herede stipulati sunt: ceterum si eum hoc animo secuti sunt, amiserunt separationis commodum: quippe cum secuti sunt nomen heredis, nec possunt jam se ab eo separare, qui quodammodo eum elegerunt. † Sed & si usuras ab eo ea mente, quasi eum eligendo exegerunt: idem erit probandum. §. 11. Item quaeritur, si satis acceperunt ab eo, an impetrent separationem? Et non puto, hi enim secuti sunt eum forte quem movebit. † Quid ergo, si satis non idoneum acceperunt? Et sibi impudent cur minus idoneos fidejussores accipiebant. §. 12. Præterea sciendum est, posteaquam bona hereditaria bonis heredis mixta sunt, non posse impetrari separationem: confusis enim bonis & unitis, separatio impetrari non poterit. † Quid ergo, si prædia extent, vel mancipia, vel pecora, vel aliud quod separari potest? Hic utique poterit impetrari separatio: nec ferendus est qui causatur bona contributa, cum prædia contribui non possint: nisi ita conjunctæ possessiones (sint) & permixtæ propriis, ut impossibilem separationem effecerint; quod quidem perraro contingere potest. §. 13. Quod dicitur, post multum temporis separationem impetrari non posse: ita erit accipiendum, ut ultra quinquennium post aditionem numerandum separatio non postuletur. §. 14. De his autem omnibus an admittenda separatio sit, necne: Prætoris erit vel Præsidis notio, nullius alterius: hoc est, ejus, qui separationem indulturus est. §. 15. Si quis pignus ab herede acceperit: non est ei concedenda separatio, quasi eum secutus sit: neque enim ferendus est qui qualiter qualiter, eligentis tamen mente, heredis personam secutus est. §. 16. Quæsitum est: si forte sint plures creditores, quidam secuti heredem, quidam non secuti; & hi qui heredem secuti non sunt, impetraverint separationem: an eos secum admittant, qui secuti sunt? Et putem, nihil eis prodesse: hos enim cum creditoribus heredis numerandos. §. 17. Item sciendum est

vulgo placere, creditores quidem heredis, si quid superfuerit ex bonis testatoris, posse habere in summum debitum: creditores vero testatoris, ex bonis heredis nihil. Cujus rei ratio illa est: quod qui impetravit separationem, sibi debet imputare suam facilitatem, si cum essent bona idonea heredis, illi maluerint bona potius defuncti sibi separari: heredis autem creditoribus hoc imputari non possit. † At si creditores defuncti desiderent, ut etiam in bonis heredis substituantur; non sunt audiendi: separatio enim quam ipsi petierunt, eos ab istis bonis separavit. Si tamen temere separationem petierunt creditores defuncti, impetrare veniam possunt, justissima scilicet ignorantiae causa allegata. §. 18. Ita sciendum est, necessarium heredem servum cum libertate institutum impetrare posse separationem: scilicet ut, si non attigerit bona patroni, in ea causa sit, ut ei, quicquid postea adquisierit, separetur: sed & si quid ei a testatore debetur.

2. PAPINIANUS lib. 25. Quæstionum.

AB herede vendita hereditate, separatio frustra desiderabitur: utique si nulla fraudis incurrat suspicio. Nam quæ bona fide medio tempore per heredem gesta sunt, rata conservari solent.

3. IDEM lib. 27. Quæstionum.

Debitor fidejussori heres extitit, ejusque bona venierunt: quamvis obligatio fidejussionis extincta sit, nihilominus separatio impetrabitur, petente eo, cui fidejussor fuerat obligatus: sive solus sit hereditarius creditor, sive plures: neque enim ratio juris (quæ) causam fidejussionis propter principalem obligationem quæ major fuit, exclusit, damno debet adficere creditorem, qui sibi diligenter prospexerat. §. 1. Quid ergo, si bonis fidejussoris separatis solidum ex hereditate stipulator consequi non possit? utrum portio cum ceteris heredis creditoribus ei quaerenda erit? an contentus esse debebit bonis, quæ separari maluit? sed cum stipulator iste, non adita fidejussoris a reo hereditate, bonis fidejussoris venditis, in residuum promisceri debitoris creditoribus potuerit: ratio non patitur eum in proposito summoverti. §. 2. Sed in quolibet alio creditore, qui separationem impetravit, probari commodius est, ut si solidum ex hereditate servari non possit, ita demum aliquid ex bonis heredis ferat, si proprii creditores heredis fuerint dimissi: quod sine dubio admittendum est circa creditores heredis, dimissis hereditariis.

4. IDEM lib. 12. Responsum.

Creditoribus, quibus ex die vel sub conditione debetur, & propter hoc nondum pecuniam petere possunt, æque separatio dabitur; quoniam & ipsis cautione communi consulatur. §. 1. Legatarius autem in ea tantum parte, quæ de bonis servari potuit, habere pignoris causam convenit.

5. PAULUS lib. 13. Quæstionum.

Si creditores hereditarii separat onem bonorum impetraverunt, & inveniatur non idonea hereditas, heres autem idoneus: non poterunt reverti ad heredem; sed eo quod semel postulaverunt,

verunt, stare debent. Sed si post impetratam separationem aliquid heres adquisierit: si quidem ex hereditate, admitti debebunt ad id, quod ad-
quisitum est illis, qui separationem impetrave-
runt. Sed si illis satisfactum fuerit, quod su-
perest, tribuetur propriis heredis creditoribus.
† At si ex alia causa heres adquisierit, non ad-
mittentur hereditarii creditores. Quod si proprii
ad solidum pervenerunt: id quod supererit, tri-
buendum hereditariis quidam putant: mihi autem
id non videtur: cum enim separationem petierunt,
recesserunt a persona heredis, & bona secuti sunt,
& quasi defuncti bona vendiderunt: quæ augmen-
ta non possunt recipere. † Idemque existimo
dicendum, etiam si circa separationem bonorum
decepti, minus consecuti sunt, quam proprii
heredis creditores. Proprii autem heredis credi-
tores habent propria ejus bona, & personam, quæ
potest, donec vivit, adquirere.

6. JULIANUS lib. 46. Digestorum.

Quotiens heredis bona solvendo non sunt: non
solum creditores testatoris, sed etiam eos
quibus legatum fuerit, impetrare bonorum sepa-
rationem æquum est: ita ut, cum creditoribus
solidum adquisitum fuerit; legatariis, vel soli-
dum vel portio quærat. §. 1. Si liberta heres
instituta, bonorum possessionem secundum tabu-
las petiisset ejus, qui solvendo non erat: quæsi-
tum est an bona ejus separari ab hereditariis de-
bent: Respondit: non est iniquum succurri pa-
trono, ne oneraretur ære alieno, quod liberta
retinendo bonorum possessionem secundum tabu-
las contraxerit.

7. MARCIANUS lib. 2. Regularum

Qui iudicium dictaverunt heredi, separationem
quasi hereditarii possunt impetrare: quia ex
necessitate hoc fecerunt

TIT. VII.

DE CURATORE BONIS BANDO.

1. PAULUS lib. 57. ad Edictum.

Si quis sub conditione heres institutus est, co-
gendus est conditioni parere, si potest: aut si
responderit se non aditum, etiam si conditio
extiterit: vendenda erunt bona defuncti. §. 1.
Quod si nihil facere potest, curator bonis con-
stituendus erit, aut bona vendenda. §. 2. Sed si
grave æs alienum sit quod ex pœna crescat, per
curatorem solvendum æs alienum: sicuti cum ven-
ter in possessione sit, aut pupillus heres tutorem
non habeat, decerni solet.

2. ULPIANUS lib. 65. ad Edictum.

De curatore constituendo hoc jure utimur, ut
Prætor adeatur, isque curatorem curatores-
que constituat ex consensu majoris partis credito-
rum: vel Præses Provinciæ, si bona distrahenda
in Provincia sunt. §. 1. Quæque per eum eos ve-
qui ita creatus creative essent, acta, facta, gesta-
que sunt, rata habebuntur. Eisque actiones, &
in eos, utiles competunt. Et si quem curatores
mitterent ad agendum vel defendendum uti jus
esset, nec ab eo satis, neque de rato, neque ju-
dicatum solvi, nomine ejus, cujus bona veneant,
exigetur, sed nomine ipsius curatoris qui eum

mit. §. 2. Si plures autem constituentur cura-
tores: Celsus ait in solidum eos & agere & conve-
niri, non pro portionibus. † Quod si per re-
giones fuerint constituti curatores, unus forte rei
Italiciæ, alius in Provincia: puto regiones eos suas
conservare debere. §. 3. Quæritur, an invitus
curator fieri potest? Et Cassius scribit, *neminem
invitum cogendum fieri bonorum curatorem*: quod
verius est: voluntarius itaque quærendus est: nisi
& magna necessitate & Imperatoris arbitrio hoc
procedat, ut & invitus crearetur. §. 4. Nec
omnimodo creditorem esse oportet eum qui cura-
tor constituitur: sed possunt & non creditores.
§. 5. Si tres curatores fuerint, & unus ex his ni-
hil attigerit: an in eum qui nihil attigerit: an in
eum qui nihil tetigit, actio danda est? Et Cassius
existimat modum actori non debere constitui, pos-
seque eum, cum quo vult, experiri: puto Cassii
sententiam veriore: spectandum enim qui reda-
ctum est, non quid ad curatorem unum pervene-
rit: & ita utimur, nisi invitus factus est: nam si
ita est, dicendum, non eum conveniendum.

3. CELSUS lib. 24. Digestorum.

Si plures ejusdem bonorum curatores facti sunt,
in quem eorum vult actor, in solidum ei
datur actio, tanquam quivis eorum in solidum
aget.

4. PAPIRIUS JUSTUS lib. 1. de
Constitutionibus.

Imperatores Antoninus & Verus Angusti rescri-
pserunt: *bonis, per curatorem ex Senatuscon-
sulto distractis, nullam actionem ex ante gesto frau-
datori competere.*

5. JULIANUS lib. 47. Digestorum.

Si debitor foro cesserit, & creditores privato
consilio coierint, & elegerint unum per quem
bona distrahantur, & portio ipsis, quæ ex reda-
cto fieret, solveretur; mox extiterit alius qui se
creditorem dicat: nullam quidem actionem ad-
versus curatorem habebit, sed bona debitoris una
cum curatore vendere poterit; ita ut quæ a cura-
tore & a creditore ex bonis contrahantur, omni-
bus pro portione præstarentur.

TIT. VIII.

QUÆ IN FRAUDEM CREDITORUM FACTA SUNT, UT RESTI- TUANTUR.

1. ULPIANUS lib. 66. ad Edictum.

Alt Prætor: *Quæ fraudationis causa gesta erunt,
cum eo qui fraudem non ignoraverit: de his
curatori bonorum, vel ei cui de ea re actionem dare
oportebit, intra annum, quo experiundi potestas
fuerit, actionem dabo: idque etiam adversus
ipsum, qui fraudem fecit, servabo.* §. 1. Ne-
cessario Prætor hoc Edictum proposuit: quo Edi-
cto consuluit creditoribus, revocando ea quæcun-
que in fraudem eorum alienata sunt. §. 2. Ait
ergo Prætor, *Quæ fraudationis causa gesta erunt:*
hæc verba generalia sunt, & continent in se o-
mnem omnino in fraudem factam vel alienatio-
nem, vel quemcunque contractum. † Quodcunque
igitur fraudis causa factum est, videtur his verbis
revocari, quaecunque fuerit: nam late ista verba
patent.

patent. Sive ergo rem alienavit, sive acceptilatione vel pacto aliquem liberavit:

2. IDEM lib. 73. ad Edictum.

Idem erit probandum. † Et si pignora liberet, vel quam alium in fraudem creditorum præponat;

3. IDEM lib. 66. ad Edictum.

Vel ei præbuit exceptionem, sive se obligavit fraudandorum creditorum causa, sive numeravit pecuniam, vel quodcunque aliud fecit in fraudem creditorum: palam est Edictum locum habere. §. 1. Gesta fraudationis causa accipere debemus, non solum ea quæ contrahens gesserit aliquis; verum etiam si forte data opera ad iudicium non adfuit, vel litem mori patiat, vel a debitore non petit ut tempore liberetur, aut usumfructum, vel servitutem amittit. §. 2. Et qui aliquid fecit, ut desinat habere quod habet: ad hoc Edictum pertinet.

4. PAULUS lib. 68. ad Edictum.

In fraudem facere videri etiam eum, qui non facit quod debet facere, intelligendum est: id est, si non utatur servitutibus.

5. GAIUS lib. 26. ad Edictum Provinciale.

Sed et si rem suam pro derelicto habuerit, ut quis eam suam faciat.

6. ULPIANUS lib. 66. ad Edictum.

Quod autem, cum possit aliquid querere, non id agit, ut adquirat; ad (hoc) Edictum non pertinet: pertinet (enim) Edictum ad deminuentes patrimonium suum, non ad eos, qui id agunt, ne locupletentur. §. 1. Unde si quis ideo conditioni non paret, ne committatur stipulatio: in ea conditione est, ne faciat huic Edicto locum. §. 2. Proinde, & qui repudiavit hereditatem, vel legitimam, vel testamentariam: non est in ea causa, ut huic Edicto locum faciat: noluit enim adquirere, non suum (proprium) matrimonium deminuit. §. 3. Simili modo dicendum est, & si filium suum emancipavit, ut suo arbitrio adeat hereditatem, cessare hoc Edictum. §. 4. Sed & illud probandum, si legatum repudiavit, cessare Edictum: quod Julianus quoque scribit. §. 5. Si servum suum heredem institutum alienavit, ut iussu emptoris adeat: si quidem in venditione nulla fraus est, sed in hereditate sit, cessat Edictum: quia licuit ei etiam repudiare hereditatem: at si in ipsa servi alienatione fraus est, revocabitur: quemadmodum si eum in fraudem manumississet. §. 6. Apud Labeonem scriptum est, eum, qui suum recipiat, nullam videri fraudem facere, hoc est, eum, qui quod sibi debetur, receperat: eum enim, quem Præses invitum solvere cogat, impune non solvere, iniquum esse: totum enim hoc Edictum ad contractus pertinere, in quibus se Prætor non interponit; ut puta pignora, venditionesque. §. 7. Sciendum, Julianum scribere, eoque jure nos uti, ut qui debitam pecuniam recepit, antequam bona debitoris possideantur, quamvis sciens prudensque solvendo non esse recipiat, non timere hoc Edictum: sibi enim vigilavit. Qui vero post bona possessa debitum suum recepit, hunc in portionem vocandum, exæquan-

dumque cæteris creditoribus: neque enim debuit præripere cæteris post bona possessa, cum jam par conditio omnium creditorum facta esset. §. 8. Hoc edictum eum coercet, qui sciens cum in fraudem creditorum hoc facere, suscepit quod in fraudem creditorum fiebat: quare si quid in fraudem creditorum factum sit, si tamen is, qui cepit, ignoravit, cessare videntur verba Edicti. §. 9. Præterea illud sciendum est, eum, qui consentientibus creditoribus aliquid a fraudatore vel emit, vel stipulatus est, vel quid aliud contraxit: non videri in fraudem creditorum fecisse: nemo enim videtur fraudare eos, qui sciunt & consentiunt. §. 10. Si quid cum pupillo gestum sit in fraudem creditorum: Labeo ait, omnimodo revocandum, si fraudati sint creditores, quia pupilli ignorantia, quæ per ætatem contingit, non debet esse captiosa creditoribus, & ipsi lucrosa: eoque jure utimur. §. 11. Simili modo dicimus, & si cui donatum est, non esse querendum, an sciente eo, cui donatum, gestum sit: sed hoc *tatum*, an *fraudentur* creditores? nec videtur injuria affici is, qui ignoravit: cum lucrum extorqueatur, non damnum intelligatur. † In hos tamen, qui ignorantes ab eo, qui solvendo non sit, liberalitatem acceperunt, hætenus actio erit danda, quatenus locupletiores facti sunt: ultra non. §. 12. Simili modo queritur: si servus ab eo, qui solvendo non sit, ignorante domino, ipse sciens rem acceperit: an dominus teneretur? Et ait Labeo, hætenus eum teneri, ut restituat, quod ad se pervenit: aut duntaxat de peculio damnetur, vel si quid in rem ejus versum est. Eadem in filiofamilias probanda sunt. † Sed si dominus scit, suo nomine conveniatur. §. 13. Item si necessarius heres legata præstiterit, deinde ejus bona venerint: Proculus ait, etiam si ignoraverint legatarii, tamen utilem actionem dandam: quod nequaquam dubium est. §. 14. Hujus actionis annum computamus utilem, quo experiundi potestas fuit, ex die factæ venditionis.

7. PAULUS lib. 62. ad Edictum.

Si debitor in fraudem creditorum minore pretio fundum scienti emptori vendiderit, deinde hi, quibus de revocando eo actio datur, eum petant: quaesitum est, an pretium restituere debent? Proculus existimat, omnimodo restituendum esse fundum, etiam si pretium non solvatur & rescriptum est secundum Proculi sententiam.

8. VENULEIUS SATURNINUS lib. 6. Interdictorum.

Ex his colligi potest, ne quidem portinem emptori reddendam ex pretio: posse tamen dici, eam rem apud arbitrum ex causa animadvertendam: ut si nummi soluti in bonis exstent, jubeat eos reddi: quia ea ratione nemo fraudetur.

9. PAULUS lib. 62. ad Edictum.

[I]s, qui a debitore, cujus bona possessa sunt, sciens rem emit, iterum alii bona fide ementi vendidit: quaesitum est, an secundus emptor conveniri potest? Sed verior est Sabini sententia, bona fide emptorem non teneri: quia dolus ei duntaxat nocere debeat, qui eum admisit: quem

quemadmodum diximus non teneri eum, si ab ipso debitore ignorans emerit: is autem, qui dolo malo emit, bona fide autem ementi vendidit in solidum pretium rei, quod accepit, tenebitur.

10. ULPIANUS lib. 73. ad Edictum.

Ait Prætor: QUÆ LUCIUS TITIVS FRAUDANDI CAUSA, SCIENTE TE IN BONIS, QUIBUS DE (EA RE) AGITUR, FECIT: EA ILLIS, SI EO NOMINE, QUO DE AGITUR, ACTIO EI EX EDICTO MEO COMPETERE, ESSEVE OPORTET, ET SI NON PLUSQUAM ANNUS EST, CUM DE EA RE, QUAE AGITUR, EXPERIUNDI POTESTAS EST: RESTITUAS. INTERDUM CAUSA COGNITA, ET SI SCIENTIA NON SIT, IN FACTUM ACTIONEM PERMITTAM. §. 1. Ita demum revocatur, quod fraudandorum creditorum causa factum est, si eventum fraus habuit; scilicet si hi creditores, quorum fraudandorum causa fecit, bona ipsius vendiderunt. † Ceterum si illos dimisit, quorum fraudandorum causa fecit, & alios sortitus est: si quidem simpliciter dimissis prioribus, quos fraudare veluit, alios postea sortitus est: cessat revocatio: si autem horum pecunia, quos fraudare noluit, priores dimisit, quos fraudare voluit: Marcellus dicit, revocationi locum fore: secundum hanc distinctionem, & ab Imperatore Severo & Antonino rescriptum est: eoque jure utimur. §. 2. Quod ait Prætor *Sciente*, sic accipimus, te conscio & fraudem participante: non enim, si simpliciter scio, illum creditores habere, hoc sufficit ad contendendum, teneri eum in factum actione; sed si particeps fraudis est. §. 3. Si quis particeps quidem fraudis non fuit, verumtamen vendente debitore, testato conventus est a creditoribus, ne emerit: an in factum actione teneatur, si comparaverit? Et magis est, ut teneri debeat: non enim caret fraude, qui conventus testato perseverat. §. 4. Alias autem qui scit aliquem creditores habere, si cum eo contrahat simpliciter sine fraudis conscientia: non videtur hac actione teneri. §. 5. Ait Prætor *Sciente*, id est, eo, qui convenietur hac actione. Quid ergo, si forte tutor pupilli scit, ipse pupillus ignoravit? videamus, an actioni locus sit, ut scientia tutoris noceat: idem & in curatore furiosi & adolescentis? Et putem hactenus istis nocere conscientiam tutorum sive curatorum, quatenus quid ad eos pervenit. §. 6. Præterea sciendum est, posse queri, quod dicitur, in fraudem creditorum alienatum revocari posse: si iidem sint creditores: etsi unus creditor sit ex illis, qui fraudati sunt (sive solus tunc fuit, sive, cum cæteris satisfactum est, hic solus remansit), probandum esse, adhuc actioni fore locum. §. 7. Illud certe sufficit, etsi unum scit creditorem fraudari, cæteros ignoravit: fore locum actioni. §. 8. Quid ergo, si ei, quem quis scit, satisfactum est: nunquid deficiat actio: quia, qui supersunt, non sunt fraudati? Et hoc puto probandum. Non tamen, si dicat aliquis, *Offero, quod debetur ei, quem scio creditorem*, audiendus erit, ut actionem elu-

Si fraudator heredem habuit, & here-

dis bona venierint: non est in bonis, quibus de agitur, factum: & ideo cessat hæc actio. §. 10. Si quid in fraudem creditorum fecerit filius, qui se poterat abstinere, & in integram sit restitutus, quod se miscuerat; vel si quis fecit (heres) voluntarius etiam, vel per ætatem, vel quam (aliam) causam iustam in integram meruit restitutionem: dicendum erit utilem actionem competere. † Idem & in servo necessario. Sane cum illa distinctione hoc admittendum esse Labeo scribit, ut si quidem protinus bona vendiderunt creditores; (vel) absentibus, (vel) paciscentibus creditoribus se necessarius miscuit: utriusque frans revocetur, id est, testatoris, & ipsius: si vero passi sunt necessarium creditores, & quasi in creditum habuerunt nomen ejus, vel dulcitudine usurarum, vel qua alia ratione secuti (sunt): dicendum est, nihil revocari ex his, quæ testator alienavit. §. 11. Si impubes patri heres exiterit, ejusque mortui bona veniant: separatione impetrata, utriusque fraus erit revocanda, pupilli, vel etiam tutoris, item curatoris. §. 12. Si cum in diem (mihi) deberetur, fraudator præsens solverit: dicendum erit (quod) in eo quod sensi commodum in representatione, in factum actioni locum fore: nam Prætor fraudem intelligit etiam in tempore fieri. §. 13. Si cui solum quidem non fuerit, sed in vetus creditum pignus acceperit: hac actione tenebitur, ut est sapissime constitutum. §. 14. Si cum mulier fraudandorum creditorum consilium inisset, marito suo, eidemque debitori in fraudem creditorum acceptum debitum fecerit, dotis constituendæ causa: locum habet hæc actio: & per hanc omnis pecunia, quam maritus debuerat, exigitur: nec mulier de dote habet actionem; neque enim dos in fraudem creditorum constituenda est: & hoc certo certius est, & sapissime constitutum. Exitus autem actionis erit, ut stipulatio, quæ accepta facta fuerat, ex integro interponatur. §. 15. Per hanc actionem & usufructus, & hujusmodi stipulatio, *In annos singulos dena dare spondes?* exigi potest. §. 16. Si debitorem meum, & complurimum creditorum consecutus essem fugientem, secum ferentem pecuniam, & abstulissem ei id, quod mihi debeatur: placet Juliani sententia dicentis, multum interesse, antequam in possessionem bonorum ejus creditores mittantur, hoc factum sit, an postea: si ante, cessare in factum actionem; si postea, huic locum fore. §. 17. Si ex Constitutione Divi Marci bona sint addicta alicui, liberationis conservandarum causa: dicendum erit, actionem cessare: ita enim succedunt, ut rata sint, quæ paterfamilias gesserat. §. 18. Annus hujus in factum actionis computabitur ex die venditionis bonorum. §. 19. Per hanc actionem (res) restitui debet cum sua scilicet causa. §. 20. Et fructus, non tantum qui percepti sunt, verum etiam hi, qui percipi potuerunt a fraudatore, veniunt: sed cum aliquo modo; scilicet ut sumptus facti deducantur: nam arbitrio judicis non prius cogendus est rem restituere, quam si impensas necessarias consequatur: idemque erit probandum, & si quis alius sumptus ex voluntate fidejussorum credi-

creditorumque fecerit. §. 21. Partum quoque in hanc actionem venire, puto verius esse. §. 22. Præterea generaliter sciendum est, ex hac actione restitutionem fieri oportere in pristinum statum; si res fuerunt, si obligationes: ut perinde omnia revocentur, ac si liberatio facta non esset: propter quod etiam mediis temporis commodum, quod quis consequeretur liberatione non facta, præstandum erit: dum usuræ non præstentur, si in stipulatum deductæ non fuerunt; aut si talis contractus fuit, in quo usuræ deberi poterunt etiam non deductæ. §. 23. Si conditionalis fuit obligatio, cum sua conditione: si in diem, cum sua die restauranda est. Si tamen ea erat, cujus dies finitur: potest dici restitutionem intra id tempus posse postulari, quod (tempus) supererat obligationi: non utique intra annum. §. 24. Hæc actio post annum de eo, quod ad eam pervenit, adversus quem actio movetur, competit: iniquum enim Prætor putavit, in lucro morari eum, qui lucrum sensit ex fraude: idcirco lucrum ei extorquendum putavit. Sive igitur ipse fraudator sit, ad quem pervenit, si alius quisvis: competit actio in id, quod ad eum pervenit, dolo malo ejus factum est, quominus perveniret. §. 25. Hæc actio heredi cæterisque successoribus competit: sed & in heredes similesque personas datur.

II. VENULEIUS [SATURNINUS]

lib. 6. Interdictorum.

Cassius actionem introduxit in id quod ad heredem pervenit.

12. MARCELLUS lib. 18. Digestorum.

Si pater filiofamilias liberam peculii administrationem dederit, non videtur ei & hoc concessisse, ut in fraudem creditorum alienaret: talem enim alienationem non habet. At si hoc quoque concessit filio pater, ut vel in fraudem creditorum facere possit: videbitur ipse fecisse, & sufficientes competentes adversus eum actiones: etenim filii creditores, etiam patris sunt creditores; cum ejus generis videlicet habebunt actionem, ut his de peculio præstari necesse sit.

13. PAULUS lib. 68. ad Edictum.

Illud constat, eum, qui pignus tenet, hac actione non teneri: suo enim jure, & ut pignus, non rei servandæ causa possidet.

14. ULPIANUS lib. 6. Disputationum.

Hac in factum actione non solum dominia revocantur, verum etiam actiones restaurantur. † Ea propter competit hæc actio & adversus eos, qui res non possident, ut restituant: & adversus eos, quibus actio competit, ut actione cedant. † Proinde si interposuerit quis personam Titii, ut ei fraudator tradat: actione mandati cedere debet. † Ergo & si fraudator pro filia sua dotem dedisset scienti fraudari creditores: filia tenetur, ut cedat actione de dote adversus maritum.

15. JULIANUS lib. 49. Digestorum.

Si quis, cum haberet Titium creditorem, & sciret se solvendo non esse, libertates dederit testamento; deinde dimisso Titio, postea Sem-

pronium creditorem habere cœperit, & eodem testamento manente decesserit: libertates datæ ratæ esse debent, etsi hereditas solvendo non sit: quia, libertates ut rescindantur, utrumque in eorundem personam exigimus, & consilium, & eventum: & si quidem creditor, cujus fraudandi consilium initum erat, non fraudatur, adversus eum, qui fraudatur, consilium initum non est: libertates itaque ratæ sunt:

16. PAULUS lib. 5. Responsorum Papiniani.

Nisi priores pecunia posteriorum dimissi probentur.

17. JULIANUS lib. 49. Digestorum.

Omnes debitores qui in fraudem creditorum liberantur, per hanc actionem revocantur in pristinam obligationem. §. 1. Lucius Titius, cum haberet creditores, libertis suis, hisdemque filiis naturalibus universas res suas tradidit. Respondit: Quamvis non proponatur consilium fraudandi habuisse; tamen qui creditores habere se scit, & universa bona sua alienavit, intelligendus est fraudandorum creditorum consilium habuisse: ideoque etsi filii ejus ignoraverunt hanc mentem patris sui fuisse, hac actione tenetur. §. 2. Si vir uxori, cum creditores suos fraudare vellet, soluto matrimonio præsentem dotem reddidisset, quam statuto tempore reddere debuit: hac actione mulier tantum præstabit, quanti creditorum intererat, dotem suo tempore reddi: nam Prætor fraudem etiam in tempore fieri intelligit.

18. PAPINIANUS lib. 26. Quæstionum.

[E]t si pignus vir uxori vel uxor viro remisit: verior sententia est nullam fieri donationem existimantium. Quod sine dubio, si in fraudem creditorum fiat, actione utili revocabitur. † Idemque (est), & si quisvis debitorum in fraudem creditorum pignus omiserit.

19. IDEM lib. 11. Responsorum.

Patrem, qui non expectata morte sua, fideicommissum hereditatis maternæ filio soluto potestate restituit, omitta ratione Falcidiæ, plenam fidem ac debitam pietatem secutus exhibitionis, respondi, non creditores fraudasse.

20. CALLISTRATUS lib. 2. Quæstionum.

Debitorem, qui ex Senatusconsulto Trebelliano totam hereditatem restituit, placet non videri in fraudem creditorum alienasse portionem, quam retinere potuisset, sed magis fideliter facere.

21. SCÆVOLA lib. 1. Responsorum.

Debitor in fraudem creditoris cum vicino de finibus pignori dati fundi pactus est. Quæsitum, an is, qui a creditore emit, de finibus agere possit? Respondit, secundum ea, quæ proponerentur, non idcirco minus agere posse, quod debitor ignorante creditore pactus esset.

22. IDEM lib. 5. Responsorum.

Cum in vetus creditum unus creditor pignora accepisset: Quæro, an in fraudem cæterorum creditorum factum nullius momenti esset? Respondit, creditorum non idcirco prohibendum a persecutione pignorum, quod in vetus creditum

ditum ut obligaretur, pactus esset: nisi id in fraudem cæterorum creditorum factum sit, & ea via juris occurratur, qua creditorum fraudes rescindi solent.

23. IDEM lib. 32. Digestorum.

Primo gradu scripti heredes, cum animadvertent, bona defuncti vix ad quartam partem æris alieni sufficere: famæ defuncti conservandæ gratia, ex consensu creditorum, auctoritate Præsidis Provinciæ, secundum Constitutionem ea conditione adierunt hereditatem, ut creditoribus duntaxat partem præstarent. Quæsitum est, an manumissi testamento & libertates & alimenta consequi possint? Respondit, libertates quidem, si in fraudem creditorum datæ non essent, competere: legata vero, si solvendo hereditas non esset, non deberi.

24. IDEM lib. sing. Quæstionum publice tractatarum.

Pupillus patri heres extitit, & uni creditorum solvit; mox abstinuit hereditate paterna; bona patris veneunt: an id, quod accepit creditor, revocandum sit, ne melioris conditionis sit, quam cæteri creditores? an distinguimus, per gratificationem accepit, an non? ut si per gratificationem tutorum, revocetur ad eandem portionem, quam cæteri creditores fuerint laturi: sin vero iuste exegerit, cæteri creditores neglexerint exactionem, interea res deterior facta sit, vel mortalitate, vel subductis rebus mobilibus, vel rebus soli ad irritum perductis: id, quod accepit creditor, revocari nullo pacto potest: quoniam alii creditores suæ negligentiae expensum ferre debeant. † Quid ergo, si cum in eo essent, ut bona debitoris mei venirent, solverit mihi pecuniam an actione revocari ea possit a me? an distinguendum est, is obtulerit mihi, an ego illi extorserim invito? & si extorserim invito, revocetur? Sed vigilavi, meliorem meam conditionem feci; *Ius civile vigilantibus scriptum est*: ideo (quoque) non revocatur id, quod percepi.

25. VENULEIUS lib. 6. Interdictorum.

Si fraudator fidejussori suo scienti acceptum tulerit, si (&) reus non ignoraverit, uterque tenebitur, si minus, is, qui scierit. Si tamen ille, cui acceptum factum est, solvendo non sit: videndum est, an in reum, etiam si ignoraverit, actio danda sit? quia ex donatione capit. Contra si reo sciente acceptum latum sit, fidejussor quoque, si & ipse scierit, tenebitur: si vero ignoraverit, nunquid non æque actio in eum dari debeat, quoniam magis detrimentum non patitur, quam lucrum faciat? In duobus autem reis par utriusque causa est. §. 1. Si a focero fraudatore sciens gener accepit dotem, tenebitur hac actione: & si restituerit eam, desinit dotem habere: nec quicquam emancipatæ, divortio facto, restitutum Labeo ait; quia hæc actio rei restituendæ gratia, non pœnæ nomine daretur; ideoque absolvi solet reus, si restituerit. Sed si prius

quam creditores cum eo experirentur, reddiderit filiae dotem, iudicio dotis nomine conventus: nihilominus eam hac actione teneri, Labeo ait: nec ullum regressum habiturum ad mulierem. Sin vero sine iudice: videndum, an ulla repetitio competat ei? † Quod si is ignoraverit, filia autem scierit: tenebitur filia. Si vero uterque scierit, uterque tenebitur. At si neuter scierit, quidam existimant, nihilominus in filiam dandam actionem; quia intelligitur quasi ex donatione aliquid ad eam pervenisse: aut certe cavere eam debere, quod secuta fuerit, se restitutam. † In maritum autem, qui ignoraverit, non dandam actionem; non magis quam in creditorem, qui a fraudatore, quod ei deberetur, accepit: cum is indotatam uxorem ducturus non fuerit. §. 2. Item si extraneus filiafamilias nomine fraudandi causa dotem dederit; tenebitur maritus, si scierit: æque mulier: nec minus & pater, si non ignoraverit; ita ut caveat, si ad se dos pervenerit, restitui eam. §. 3. Si procurator ignorante domino, cum sciret debitorem ejus fraudandi cepisse consilium, iussit servo ab eo accipere: hac actione ipse tenebitur, non dominus. §. 4. Non solum autem ipsam rem alienatam restitui oportet, sed & fructus, qui alienationis tempore terræ cohererent: quia in bonis fraudatoris fuerunt. Item eos, qui post inchoatum iudicium recepti sint. † Medio autem tempore perceptos in restitutionem non venire. † Item partum ancillæ per fraudem alienatæ medio tempore editum, in restitutionem non venire: quia in bonis non fuerit. §. 5. Proculus ait, si mulier post alienationem conceperit, & antequam ageretur, pepererit: nullam esse dubitationem, quia partus restitui non debeat: si vero cum alienaretur, prægravis fuerit, posse dici, partum quoque restitui oportere. §. 6. Fructus autem fundo coherere non satis intelligere se, Labeo ait, utrum duntaxat, qui maturi, an etiam, qui immaturi fuerint, Prætor significet? cæterum etiam si de his senserit, qui maturi fuerint, nihilo magis possessionem restitui oportere: nam cum fundus alienaretur, quod ad eum fructusque ejus attineret, unam quandam rem fuisse, id est, fundum, cujus omnis generis alienationem fructus sequi: nec eum, qui hyberno (tempore) habuerit fundum centum, si sub tempus messis, vindemiæve, fructus ejus vendere possit decem: idcirco duas res, id est, fundum centum, & fructus decem, eum habere intelligendum: sed unam, id est, fundum centum: sicut is quoque unam rem haberet, qui separatim solum ædium vendere possit. §. 7. Hæc actio etiam in ipsam fraudatorem datur: licet Mela non putabat, in fraudatorem eam dandam: quia nulla actio in eum ex antegesto post bonorum venditionem daretur; & iniquum esset, actionem dari in eum, cui bona ablata essent. Si vere quædam disperdidisset, si nulla restitutione recuperari possent, nihilominus actio in eum dabitur: & Prætor non tantum emolumentum actionis intueri videtur in eo, qui exutus est bonis, quam pœnam.

LIBER QUADRAGESIMUS TERTIUS.

TIT. I.

DE INTERDICTIS (SIVE EXTRA-
ORDINARIIS ACTIONIBUS
QUÆ PRO HIS COMPE-
TUNT).

1. ULPIANUS lib. 67. ad Edictum.

Videamus, de quibus rebus Interdicta com-
petunt. † Et sciendum est, Interdicta aut
de divinis rebus aut de humanis competere.
Divinis, ut de locis sacris, vel de locis religiosis.
† De rebus *hominum* Interdicta redduntur, aut
de his, quæ sunt alicujus, aut de his, quæ
nullius sunt. † Quæ sunt *nullius*, hæc
sunt: liberæ personæ, de quibus exhibendis,
ducendis, Interdicta competunt. † Quæ sunt
alicujus: hæc sunt aut publica, aut singulorum.
† *Publica*, de locis publicis, de viis, deque
fluminibus publicis. † Quæ autem *singulorum*
sunt, aut ad universitatem pertinent, ut Inter-
dictum Quorum bonorum: aut ad singulares res,
ut est Interdictum Uti possidetis, De itinere actu-
que. §. 1. Interdictorum autem tres species sunt,
exhibitoria, prohibitoria, restitutoria: sunt ta-
men quædam Interdicta & mixta, quæ & prohi-
bitoria sunt & exhibitoria. §. 2. Interdictorum
quædam in præsens, quædam in præteritum refe-
runtur: *in præsens*, uti possidetis: *in præteri-
tum*, ut de itinere, actuque, de aqua æstiva.
§. 3. Interdicta omnia, licet in rem videantur
concepta, vi tamen ipsa personalia sunt. §. 4.
Interdictorum quædam annalia sunt, quædam
perpetua.

2. PAULUS lib. 63. ad Edictum.

Interdictorum quædam duplicia sunt, quædam
simplicia. *Duplicia* dicuntur, ut *Uti posside-
tis*. *Simplicia* sunt ea, veluti exhibitoria, & re-
stitutoria, item prohibitoria *De arboribus cæden-
dis*, & *De itinere actuque*. §. 1. Interdicta au-
tem competunt, vel hominum causa, vel divini
juris, aut de religione: sicut est, *Ne quid in loco
sacro fiat*, vel *Quod factum est, restitatur*; & *De
mortuo inferendo*, vel *sepulchro deposito*. † Ho-
minum causa competunt, vel ad publicam utilita-
tem pertinentia, vel sui juris tuendi causa, vel
officii tuendi causa, vel rei familiaris. † Publi-
cæ utilitatis causa competit Interdictum, *Ut via
publica uti liceat*, & *flumine publico*: & *Ne quid
fiat in via publica*. † Juris sui tuendi causa, *De
liberis exhibendis*, item *De liberto exhibendo*.
Officii causa, *De homine libero exhibendo*. Reli-
qua Interdicta rei familiaris causa dantur. §. 2.
Quædam Interdicta rei persecutionem continent,
veluti *De itinere actuque privato*: nam proprietatis
causam continet hoc Interdictum. † Sed &
illa Interdicta, quæ de locis sacris & de religiosis
proponuntur, veluti proprietatis causam continent.
Item illa (*De liberis exhibendis*), quæ juris tuendi
causa diximus competere: ut non sit mirum, si,
quæ Interdicta ad rem familiarem pertinent, pro-
prietatis non possessionis causam habeant. §. 3.
Hæc autem Interdicta, quæ ad rem familiarem
spectant, aut apiscendæ sunt possessionis, aut

reciperandæ, aut retinendæ. † *Apiscendæ pos-
sessionis* sunt Interdicta, quæ competunt his, qui
ante non sunt nacti possessionem: sunt autem In-
terdicta apiscendæ possessionis, *Quorum bonorum*.
Salvianum quoque Interdictum, quod est de pigno-
ribus, ex hoc genere est: & *Quo itinere venditor
usus est*, quo minus emptor utatur, vim fieri veto.
† *Reciperandæ possessionis* causa proponuntur sub
rubrica, *Unde vi*: aliqua enim sub hoc titulo
Interdicta sunt. † *Retinendæ possessionis* sunt In-
terdicta, *Uti possidetis*. Sunt Interdicta (ut dixi-
mus) duplicia, tam reciperandæ, quam apiscendæ
possessionis.

3. ULPIANUS lib. 69. ad Edictum.

In Interdictis exinde ratio habetur fructuum, ex
quo edita sunt, non retro.

4. PAULUS lib. 67. ad Edictum.

Ex quibus causis annua Interdicta sunt, ex his
de eo, quod ad eum, cum quo agitur, per-
venit, post annum judicium dandum. *Sabinus* re-
spondit.

5. IDEM lib. 13. ad Sabinum.

Interdicta noxalia ea sunt, quæ ob delictum eo-
rum, quos in potestate habemus, dantur: vel-
uti cum vi dejecerunt, aut vi, aut clam opus fece-
runt. Sed officio Judicis continetur, ut domi-
num sua impensa opus restituentem absolvat: pa-
tientiam tollendo operi præstantem, noxæ dedere
jubeat & absolvat: si non dedat quantum impensæ
in tollendo opere erogatum sit, tanti condemnet:
si neque patientiam præstet, neque ipse tollat,
cum possit, in tantum condemnet, in quantum
Judex æstimaverit, atque si ipse fecisset.

TIT. II.

QUORUM BONORUM.

1. ULPIANUS lib. 67. ad Edictum.

Ait Prætor: QUORUM BONORUM EX EDI-
CTO MEO ILLI POSSESSIO DATA EST:
QUOD DE HIS BONIS PRO HEREDE AUT
PRO POSSESSORE POSSIDES, POSSIDERESVE,
SI NIHIL USUCAPTUM ESSET: QUOD QUI-
DEM DOLO MALO FECISTI, UTI DESSINE-
RES POSSIDERE: ID ILLI RESTITUAS.
§. 1. Hoc Interdictum restitutorium est, & ad
universitatem bonorum, non ad singulas res perti-
net: & appellatur, *Quorum bonorum*, & (est)
apiscendæ possessionis universorum bonorum.

2. PAULUS lib. 20. ad Edictum.

Interdicto *Quorum bonorum* debitores heredi-
tarii non tenentur: sed tantum corporum pos-
sessores.

TIT. III.

QUOD LEGATORUM.

1. ULPIANUS lib. 67. ad Edictum.

Hoc Interdictum vulgo *Quod legatorum* appel-
latur. §. 1. Est autem & ipsum apiscendæ
possessionis. §. 2. Et continet hanc causam,
UT QUOD QUIS LEGATORUM NOMINE NON
EX VOLUNTATE HEREDIS OCCUPAVIT, ID
RESTITUAT HEREDI. † Etenim æquissimum
Prætori visum est, unumquemque non sibi ipsum
jus dicere occupatis legatis, sed ab herede petere.

Redigit igitur ad heredes per hoc Interdictum ea, quæ legatorum nomine possidentur, ut perinde legatarii possint eum convenire. §. 3. Hoc Interdictum & heredem heredis bonorumque possessoris habere propter utilitatem hujus dicendum est: necnon ceteros quoque successores. §. 4. Quia autem nonnunquam incertum est, utrum quis pro legato, an pro herede, vel pro possessore possideat, bellissime Arrianus scribit, hereditatis petitionem instituendam, & hoc Interdictum reddendum, ut si quis pro herede: vel pro possessore, siue pro legato possideat, hoc Interdicto teneatur: quemadmodum solemus facere, quotiens incertum est, quæ potius actio teneat: nam duas dicimus, protestati ex altera nos velle consequi, quod nos contingit. §. 5. Si quis (ex) mortis causa donatione possideat, utique cessabit Interdictum: quia portio Legis Falcidiae apud heredem ipso jure remanet, & si corporaliter res in solidum translatae fiunt. §. 6. Qui vero ex causa præceptionis, utique tenetur hoc Interdicto: sed pro ea scilicet parte, quam jure legati habet, non etiam pro ea quam quasi heres habet. Idemque erit dicendum, & si alio genere legati uni ex heredibus legatum sit: nam & hic dicendum est, pro ea parte, qua heres est, cessare Interdictum. §. 7. Quod ait Prætor, *Aut dolo desit possidere*: sic accipere debemus, desit facultatem habere restituendi. §. 8. Unde est quaesitum, si usufructus vel usus fuerit alicui relictus, eumque occupaverit: an hoc Interdicto restituere sit compellendus? movet, quod neque usufructus neque usus possidetur: sed magis tenetur: potest tamen defendi competere Interdictum. † Idem dicendum est & in servitute relictæ. §. 9. Quaesitum est, si quis legatorum servandorum causa missus sit in possessionem, an hoc Interdicto teneatur ad restitutionem? movet illud primum, quod non possidet is, qui missus est in possessionem legatorum causa, sed potius custodit: deinde, quod Prætor habet hujus rei auctorem. Tutius tamen erit dicendum, hoc Interdictum competere: maxime si satisdatum sit jam legatorum nomine, nec recedat; tunc enim etiam possidere videtur. §. 10. Legatorum nomine non tantum ipsum possidere dicemus, cui legatum est: verum heredem quoque ejus, ceterosque successores. §. 11. Quod ait Prætor, *Voluntate ejus, ad quem ea res pertinet*, ita erit interpretandum: ut, si post aditam hereditatem, vel bonorum possessionem agnitam, voluntas accommodata est legatario, ut possideret, Interdictum cesset: quod si ante aditam hereditatem, bonorumve possessionem agnitam hoc factum est, rectius dicetur eam voluntatem non nocere debere. §. 12. Si duæ res legatae sint, altera ex voluntate occupata, altera non ex voluntate: eveniet, ut altera revocari possit, altera non. † Idemque erit probandum & in una re, cujus pars ex voluntate, altera pars non ex voluntate occupata est: nam pars sola per Interdictum auferetur. §. 13. Illud tenendum, siue a te siue ab eo, in cujus locum successisti, possideri aliquid coeptum est: Interdicto hoc lo-

cum fore. † In locum successisse accipimus, siue per universitatem, siue in rem his (sit) successum. §. 14. Prodest autem possidisse, quotiens voluntate ejus, ad quem ea res pertinet possideri coeptum est. Sed & si postea voluntas accessit ejus, ad quem ea res pertinebat: tamen prodesse possessori debere. Unde si quis coepit quidem ex voluntate ejus, ad quem ea res pertinet, possidere, postea vero voluntas non perseverat, nihil noceat: quia semel possideri coepit ex voluntate. §. 15. Si alter ex heredibus, siue, ad quos ea res pertinet, voluerit rema legatario possideri, alter non: ei, qui noluit, Interdictum competet; ei, qui voluit, non competere palam est. §. 16. Quod ait Prætor, *Nisi satisdatum sit*, accipere debemus, si perseveret satisdatum: scilicet, ut si non perseveret cautum, mittatur in possessionem legatorum servandorum causa. §. 17. Satisdatum sic arbitror, si sic satisdatum sit, ut legatario vel ipso jure adquirenda sit idonea cautio, vel per mandati actionem adquiri possit: & tunc Interdicto locum fore. §. 18. Si quarundam rerum nomine satisdatum sit, quarundam non sit satisdatum: earum rerum nomine sine impedimento agi poterit, de quibus satisdatum est; cæterarum non poterit.

II. PAULUS lib. 63. ad Edictum.

Diversum est, si postea pars legato adcreverit: nam hoc nomine tenentur fidejussores in totum. §. 1. Quod ait Prætor, *Si per bonorum possessorem non stat, ut satisfidetur*, sic accipimus, si paratus sit satisfacere: non ergo offerre debet satisfactionem: sed petenti satis moram non facere. §. 2. Ex hoc Interdicto, qui non restituit, in id, quod interest, debet condemnari. §. 3. Si legatarius repromissione retentus fuit, dandum est Interdictum. † Idem dicendum est, si legatarius pignoribus noluit sibi cavere. §. 4. Si per legatarium factum sit, quo minus satisfidetur: licet cautum non sit, tenetur Interdicto. † Sed si forte factum sit per legatarium, quominus satisfidetur, eo autem tempore, quo editur Interdictum: satis accipere paratus sit: non competit Interdictum, nisi satisdatum sit. † Item si per bonorum possessorem sit, quominus satisfidetur, sed modo paratus est cavere: tenet Interdictum. Illud enim tempus inspicitur, quo Interdictum editur.

TIT. IV.

NE VIS PIAT EI QUI IN POSSESSIONEM MISSUS ERIT.

I. ULPIANUS lib. 72. ad Edictum.

Alit Prætor: SI QUIS DOLO MALO FECERIT, QUOMINUS QUIS PERMISSU MEO, EJUSVE, CUJUS EA JURISDICTIO FUIT, IN POSSESSIONEM BONORUM SIT, IN EUM IN FACTUM JUDICIUM QUANTI EA RES FUIT, OB QUAM IN POSSESSIONEM MISSUS ERIT, DABO. §. 1. Hoc Edictum summa providentia Prætor proposuit: frustra enim in possessionem mitteret rei servandæ causa, nisi missos tueretur, & prohibentes venire in possessionem coërceret. §. 2. Est autem generale hoc Edictum: pertinet enim ad omnes, qui in possessionem

tionem a Prætoribus missi sunt: convenit enim Prætori, omnes, quos ipse in possessionem misit, tueri. Sed si rei servandæ causa, si legatorum, aut ventris nomine in possessionem missi fuerint: habent ex hoc Edicto in factum actionem, si doli, si aliter prohibuerint. §. 3. Hæc actio non tantum eum tenet, qui prohibuit quem venire in possessionem; sed etiam eum, qui possessione pulsus est, cum venisset in possessionem. Nec exigitur, ut vi fecerit, qui prohibuit. §. 4. Si quis ideo possessione arcuerit, quia rem suam putabat, vel sibi nexam, vel certe non esse debitoris: consequens est, ut hoc Edicto non teneatur. §. 5. Hæc verba, *Quanti ea res erit, ob quam in possessionem missus erit*, continent utilitatem creditoris, ut quantum ejus interest possessionem habere, tantum ei, qui prohibuit, condemnatur. Proinde si ob falsum creditum, vel ob falsam petitionem missus est in possessionem, vel si exceptione summoverti potuit: nihil ei debet prodesse hoc Edictum: quia propter nullam causam in possessionem missus est. §. 6. Hoc Edicto neque pupillum neque furiosum teneri constat: quia affectu carent. Sed pupillum eum debemus accipere, qui doli capax non est: cæterum si jam doli capax sit, contra erit dicendum. Ergo & si tutor dolo fecerit, in pupillum dabimus actionem: si modo solvendo sit tutor. Sed & ipsam tutorem posse conveniri. Julianus scribit. §. 7. Si domini vel patris voluntate prohibitus quis sit a possessione, in ipsos dabitur actio, quasi per alios hoc fecerint. §. 8. Hanc actionem, excepta legatorum missione, intra annum competere, & non postea, sciendum est: cum sit pœnalis. Nec in heredes similesque personas dabitur, nisi in id, quod ad eos pervenit. Sed heredi similibusque personis dabitur. Nam cum prohibitus quis est legatorum, vel fideicommissorum causa possessionem adipisci; tunc actio & perpetua est, & in heredem dabitur: quia est in potestate successorum evitare Interdictum satisfactione oblata.

2. PAULUS lib. 59. ad Edictum.

Suo quis, an alieno nomine prohibitus sit, nihil interest: hæc enim verba, *quanti ea res est*, referenda sunt ad personam domini. §. 1. Item tam is tenetur, qui suo nomine, quam qui alieno nomine prohibuit.

3. ULPIANUS lib. 68. ad Edictum.

Si quis missus fuerit in possessionem fideicommissi servandi causa, & non admittatur: potestate ejus inducendus est in possessionem, qui eum misit: aut si quis volet uti Interdicto, consequens erit dicere Interdictum locum habere. Sed melius erit dicere, extra ordinem ipsos jure suæ potestatis exequi oportere decretum suum: nonnunquam etiam per manum militarem. §. 1. Constitutum est ab Antonino, ut etiam in bona heredis quis admittatur certis modis. Si quis igitur in his bonis non admittatur: dicendum est, actionem hanc utilem competere: cæterum potest uti & extraordinaria executione. §. 2. Prætor ventrem in possessionem mittit: & hoc Interdictum prohibitorium

& restitutorium est. Sed si mulier velit in factum actione uti, ad exemplum creditorum magis quam Interdicto, posse eam experiri sciendum est. §. 3. Si mulier dicatur calumniæ causa in possessionem venisse, quod non sit prægnans, vel non ex eo prægnans; vel si de statu mulieris aliquid dicatur: (ex) epistola D. Hadriani, ad exemplum præsumptionis Carboniani Edicti, ventri Prætor pollicetur possessionem.

4. IDEM lib. 69. ad Edictum.

Per Interdictum etiam ei subvenit Prætor, qui damni infecti ab eo in possessionem missus est, ne ei vis fiat. §. 1. Pœna autem ejus, qui non promittit, vel satis non dat, hæc est, ut in possessionem mittatur adversarius. Sive ergo promittat, si per eum non fiat, quominus promittat, non tenebit Interdictum, repulso per exceptionem eo, qui experitur. §. 2. Prætor in eum, qui neque cavit, neque possidere passus est eum, qui missus est, iudicium pollicetur in tantum, quantum præstare eum oporteret, si de ea re cautum fuerat. §. 3. Sed ex alia causa hoc iudicium proposuit, si eo tempore, quo in possessionem mitti desiderabat, Prætoris adeundi potestas non fuerit: scilicet ut si, cum potestas Prætoris adeundi non esset, damnum interim datum est, haberet iudicium, qui damnum passus est. §. 4. Item subjectum: si ex alia causa in possessionem missus prohibitus esse dicetur; habere in factum actionem.

TIT. V.

DE TABULIS EXHIBENDIS.

1. ULPIANUS lib. 68. ad Edictum.

Prætor ait: *QUAS TABULAS LUCIUS TITIVS AD CAUSAM TESTAMENTI SUI PERTINENTES RELIQUISSSE DICETUR, SI HÆ PENES TE SUNT, AUT DOLO MALO TUO FACTUM EST, UT DESINERENT ESSE: ITA EAS ILLI EXHIBEAS: ITEM SI LIBELLUS ALIUDVE QUID RELICTUM ESSE DICETUR, DECRETO COMPREHENDAM.* §. 1. Si quis forte confiteatur penes se esse testamentum, jubendus exhibere: & tempus ei dandum est, ut exhibeat, si non potest in præsentiarum exhibere. Sed si neget se exhibere posse, vel oportere: Interdictum hoc competit. §. 2. Hoc Interdictum pertinet non tantum id testamenti tabulas, verum ad omnia, quæ ad causam testamenti pertinent; utputa, & ad codicillos pertinet. §. 3. Sive autem valet testamentum, si non (vel quod ab initio inutiliter factum est, si ruptum sit, vel in quo alio vitio sit); sed etiam si falsum esse dicatur, vel ab eo factum, qui testamenti factionem non habuerit: dicendum est Interdictum valere. §. 4. Sive supræ tabulæ sint, si non sint, sed priores: dicendum Interdictum hoc locum habere. §. 5. Itaque dicendum est, ad omnem omnino scripturam testamenti, si perfectam, si imperfectam, Interdictum hoc pertinere. §. 6. Proinde & si plures tabulæ sint testamenti, quia sæpius fecerat: dicendum est Interdicto locum fore: est enim quod ad causam testamenti pertineat, quidquid quoquo tempore factum exhibere debeat

debeat. §. 7. Sed & si de statu disceptetur, si testator filiusfamilias, vel servus hoc fecisse dicatur: & hoc exhibebitur. §. 8. Item si filiusfamilias fecerit testamentum, qui de castrensi peculio testabatur: habet locum Interdictum. §. 9. Idem est, & si is, qui testamentum fecit, apud hostes decesit. §. 10. Hoc Interdictum ad vivi tabulas non pertinet: quia verba Prætoris *reliquerit* fecerunt mentionem. §. 11. Sed & si deletum sine dolo sit testamentum.

2. PAULUS lib. 64. ad Edictum.
Vel totum, vel pars ejus.

3. ULPIANUS lib. 68. ad Edictum.

Locum habet hoc Interdictum. §. 1. Si tabulæ in pluribus codicibus scriptæ sint, omnes Interdicto isto continentur: quia unum testamentum est. §. 2. Si tabulæ testamenti apud aliquem depositæ sunt a Titio, hoc Interdicto agendum est, & cum eo, qui detinet, & cum eo, qui deposuit. §. 3. Proinde & si custodiam tabularum æditus vel tabularius suscepit: dicendum est teneri eum Interdicto. §. 4. Si penes servum tabulæ fuerint, dominus Interdicto tenebitur. §. 5. Si ipse testator, dum vivit, tabulas suas esse dicat, & exhiberi desideret: Interdictum hoc (locum) non habebit; sed ad exhibendum erit agendum, ut exhibitas vindicet. Quod in omnibus, qui corpora sua esse dicant instrumentorum, probandum est. §. 6. Si quis dolo malo fecerit, quominus penes eum tabulæ essent: nihilominus hoc Interdicto tenebitur. Nec præjudicatur aliquid Legi Corneliæ testamentariæ, quasi dolo malo testamentum suppresserit; nemo enim ideo impune retinet tabulas, quod majus facinus admittit: cum exhibitis tabulis admissum ejus magis manifestetur: & possit aliquem dolo malo facere, ut in eam Legem non incidat: utputa si neque amoverit, neque celaverit tabulas, sed idcirco alii tradiderit, ne eas interdicenti exhiberet; hoc est, si non suppressendi animo vel consilio fecit, sed ne huic exhiberet. §. 7. Hoc Interdictum exhibitorium est. §. 8. Quid sit exhibere, videamus? *Exhibere*, hoc est, materiæ ipsius adprehendendæ copiam facere. §. 9. Exhibere autem apud Prætorē oportet, ut ex auctoritate ejus signatores admoniti veniant ad recognoscenda signa: & si forte non obtemperent testes, Labeo scribit coerceri eos a Prætore debere. §. 10. Solent autem exhiberi tabulas desiderare omnes omnino, qui quid in testamento adscriptum habent. §. 11. Condemnatio autem hujus judicii, quanti interfuit, æstimari debet. §. 12. Quare si heres scriptus hoc Interdicto experiat: ad hereditatem referenda est æstimatio. §. 13. Et si legatum sit, tantum venit in æstimationem quantum sit legato. §. 14. Et si sub conditione legatum sit, quasi conditione existente, sic æstimandum est: nec compelli debet (ad cavendum), *ut se restitutum caveat quidquid consecutus est, si conditio defecerit*: quia poena contumaciæ præstatur ab eo, qui non exhibet. §. 15. Inde quæritur, si

hinc consecutus æstimationem legatarius, postea legatum petat: an sit audiendus? Et putem, si heres idem præstitit, exceptione doli repellendum: si alius, repelli non oportere. Et ideo & si heres sit, qui Interdicto usus (est) æstimationem consecutus: eadem est distinctio. §. 16. Interdictum hoc & post annum competere constitat. §. 17. Sed & heredi cæterisque successori-bus competit.

4. PAULUS (lib. 69. ad Edictum).

Si sint tabulæ apud pupillum, & dolo tutoris defuerint esse: in ipsum tutorem competit Interdictum: æquum enim est, ipsum ex delicto suo teneri, non pupillum.

5. JAVOLENUS (lib. 13. ex Cassio).

De tabulis proferendis Interdictum competere non oportet, si hereditatis controversia ex his pender, aut si ad publicam questionem pertinet: itaque in æde sacra interim deponendæ sunt, aut apud virum idoneum.

TIT. VI.

NE QUID IN LOCO SACRO
 FIAT.

1. ULPIANUS lib. 68. ad Edictum.

Ait Prætor: IN LOCO SACRO FACERE INVE EUM INMITTERE QUID VETO. §. 1. Hoc Interdictum de sacro loco, non de sacro competiti. §. 2. Quod ait Prætor, ne quid in loco sacro fiat: non ad hoc pertinet, quod ornamentis causa sit, sed quod deformitatis, vel incommodi. §. 2. Sed & cura ædium locorumque sacrorum mandata est his, qui ædes sacras curant.

2. HERMOGENIANUS lib. 3. Juris
 Epitomatorum.

In multis, itemque portis, & aliis sanctis locis aliquid facere, ex quo damnum aut incommodum irrogetur, non permittitur.

3. PAULUS lib. 5. Sententiarum.

Neque mari neque portæ habitari sine permissu Principis propter fortuita incendia possunt.

TIT. VII.

DE LOCIS ET ITINERIBUS PUBLICIS.

1. POMPONIUS lib. 30. ad Sabinum.

Cuiuslibet in publicum petere permittendum est id, quod ad usum omnium pertineat: veluti vias publicas, itinera publica: & ideo quolibet postulante de his interdicitur.

2. ULPIANUS lib. 48. Digestorum.

Nemini licet in via publica monumentum extruere.

3. ULPIANUS lib. 33. ad Sabinum.

Viae vicinales, quæ ex agris privatorum collatis factæ sunt, quarum memoria non extat, publicarum viarum numero sunt. §. 1. Sed inter eas & cæteras vias militares hoc interest: quod viæ militares exitum ad mare, aut in Urbes, aut in flumina publica, aut ad aliam viam militarem habent: harum autem vicinalium viarum dissimilis conditio est; nam pars earum in militares vias exitum habent, pars sine ullo exitu intermoriuntur.

TIT.

TIT. VIII.

NE QUID IN LOCO PUBLICO, VEL
ITINERE FIAT.

1. PAULUS lib. 64. ad Edictum.

IN loco publico Prætor prohibet edificare, &
Interdictum proponit.

2. ULPIANUS lib. 68. ad Edictum.

PRÆTOR ait: NE QUID IN LOCO PUBLICO
FACIAS, INVE EUM LOCUM IMMITTAS,
QVA EX RE QUID ILLI DAMNI DETUR:
PRÆTERQUAM QUOD LEGE, SENATUSCON-
SULTO, EDICTO, DECRETOVE PRINCIPUM
TIBI CONCESSUM EST: DE EO, QUOD FA-
CTUM ERIT, INTERDICTUM [NON] DABO.

§. 1. Hoc Interdictum prohibitorium est. §. 2. Et tam publicis utilitatibus quam privatorum per hoc prospicitur. Loca enim publica utique privatorum usibus deserviant; jure scilicet Civitatis, non quasi propria cujusque: & tantum juris habemus ad obtinendum, quantum quilibet ex populo ad prohibendum habet: propter quod si (quod) forte opus in publico fiet, quod ad privati damnum redundet; prohibitorio Interdicto potest conveniri, propter quam rem hoc Interdictum propositum est. §. 3. Publici loci appellatio quemadmodum accipiat, Labeo definit: ut & ad areas, & ad insulas, & ad agros, & ad vias (publicas) itineraque publica pertineat. §. 4. Hoc Interdictum ad ea loca, quæ sunt in fisci patrimonio, non puto pertinere: in his enim neque facere quicquam, neque prohibere privatus potest: res enim fiscales quasi propriæ & privatæ Principis sunt: igitur si quis in his aliquid faciat, nequaquam hoc Interdictum locum habebit; sed si forte de his sit controversia, Præfecti eorum judices sunt. §. 5. Ad ea igitur loca hoc Interdictum pertinet, quæ publico usui destinata sunt: ut si quid illic fiat, quod privato noceret, Prætor intercederet Interdicto suo. §. 6. Cum quidam velum in mœniano immissum haberet, qui vicini luminibus officiebat: utile Interdictum competit, *Ne quid in publico immittas, quæ ex re luminibus Gaii Scii officias.* §. 7. Si quis quod in publico loco positum habuit, reficere voluit: hoc Interdicto locum esse Aristo ait, ad prohibendum eum reficere. §. 8. Adversus eum, qui molem in mare projecit, Interdictum utile competit ei, cui forte hæc res nocitura sit: si autem nemo damnum sentit, tuendus est is, qui in litore ædificat, vel molem in mare jactat. §. 9. Si quis in mari piscari aut navigare prohibeatur, non habebit Interdictum: quemadmodum nec is, qui in campo publico ludere, vel in publico balineo lavare, aut in theatro spectare arceatur: sed in omnibus his casibus injuriarum actione utendum est. §. 10. Merito ait Prætor, *Quæ ex re quid illi damni datur:* * nam quotiensque aliquid in publico fieri permittitur, ita oportet permitti, ut sine injuria cujusquam fiat: & ita solet Princeps, quotiens aliud novi operis instituendum petitur, permittere. §. 11. *Damnum autem pati* videtur, qui commodum amittit, quod ex publico consequebatur, qualequale sit. §. 12. Proinde si cui pro-

spectus, si cui aditus sit deterior, aut angustior: Interdicto opus est. §. 13. Si quid in loco publico ædificaveris, ut ea, quæ ex meo ad te nullo jure defluebant, declinant fluere: Interdicto me non teneri, Labeo putat. §. 14. Plane si ædificium hoc effeceris, ut minus luminis insula tua habeat: Interdictum hoc competit. §. 15. Idem ait, Si in publico ædificem, deinde hoc ædificium ei obiter, quod tu in publico ædificaveras: cessare hoc Interdictum, cum tu quoque illicite ædificaveris: nisi forte tu jure tibi concessio ædificaveras. §. 16. Si quis a Principe simpliciter impetraverit, *ut in publico loco ædificet:* non est credendus sic ædificare, ut cum incommodo alicujus id fiat: neque sic conceditur, nisi forte quis hoc impetraverit. §. 17. Si quis nemine prohibente in publico ædificaverit: esse eum cogendum tollere, ne ruinis Urbs deformetur: & quia prohibitorium est Interdictum, non restitutorium: si tamen obiter id ædificium publico ului: utique is, qui operibus publicis procurat, dehebit id deponere: aut si non obiter, solarium ei imponere: vectigal enim hoc sic appellatur, *solarium*, ex eo quod pro solo pendatur. §. 18. Si tamen adhuc nullum opus factum fuerit, officio judicis continetur, uti caveatur non fieri; & ea omnia etiam in persona heredum cæterorumque successorum erunt cavenda. §. 19. Locorum sacrorum diversa causa est: in loco enim sacro non solum facere vetamur, sed & factum restituere jubemur: hoc propter religionem. §. 20. Ait Prætor: IN VIA PUBLICA ITINEREVE PUBLICO FACERE, IMMITTERE QUID, QUO EA VIA IDVE ITER DETERIUS SIT, FIAT, VETO. §. 21. *Viam publicam* eam dicimus, cujus etiam solum publicum est: enim sicuti in privata via, ita & in publica accipimus: viæ privatæ solum alienum est, jus tantum eundi (&) agendi nobis competit: viæ autem publicæ solum publicum est, relictum ad directum certis finibus latitudinis ab eo, qui jus publicandi habuit, ut ea publice iretur, commearetur. §. 22. Viarum quædam publicæ sunt, quædam privatæ, quædam vicinales. † *Publicas vias* dicimus, quas Græci βασιλικὰς, id est, *regias*, nostri prætorias, alii consulares vias appellant. † *Privatæ* sunt, quas agrarias quidam dicunt. † *Vicinales* sunt viæ, quæ in vicis sunt, vel quæ in vicos ducunt: has quoque publicas esse quidam dicunt: quod ita verum est, si non ex collatione privatorum hoc iter constitutum est: aliter, atque si ex collatione privatorum reficiatur: nam si ex collatione privatorum reficiatur, non utique privata est: refectio enim idcirco de communi fit, quia usum utilitatemque communem habet. §. 23. Privatæ viæ dupliciter accipi possunt: vel hæ, quæ sunt in agris, quibus imposita est servitus, ut ad agrum alterius ducant; vel hæ, quæ ad agros ducunt, per quas omnibus permeare liceat, in quas exitur de via consulari; & sic post illam excipit via, vel iter, vel actus ad villam ducens: has ergo, quæ post consularem excipiunt in villas, vel in alias colonias ducentes, putem etiam ipsas publicas esse. §. 24. Hoc Interdictum tantum

tantum ad vias rusticas pertinet, ad urbicas vero non: harum enim cura pertinet ad magistratus. §. 25. Si via publicæ exemptus commeatus sit vel via coartata: interveniunt magistratus. §. 26. Si quis cloacam in viam publicam immitteret, exque ea re minus habilis via per cloacam fiat: teneri eum, Labeo scribit: immisisse enim eum videri. §. 27. Proinde & si fossam quis in fundo suo fecerit, ut ibi aqua collecta in viam decurrat; hoc Interdicto tenebitur: immisum enim habere etiam hunc videri. §. 28. Idem Labeo scribit: si quis in suo ita edificaverit, ut aqua in via collecta restagnet: non teneri eum Interdicto: quia non immittat aquam, sed non recipit. Nerva autem melius scribit utrumque teneri. † Plane si fundus viam publicam contingat, & ex eo aqua derivata deteriore viam faciat, quæ tamen aqua ex vicini fundo in tuum veniat: si quidem necesse habeas eam aquam recipere, Interdictum locum habebit adversus vicinum tuum: si autem necesse non sit, non teneri vicinum tuum, te tamen teneri: eum enim videri factum habere, qui usum ejus aquæ habeat. † Idem Nerva scribit, si tecum Interdicto agatur, nihil ultra refacere cogendum, quam ut arbitratu ejus, qui tecum experitur, cum vicino experiaris: cæterum aliter observantibus futurum, ut tenearis, etiam si jam bona fide cum vicino egeris, neque per te steter, quominus arbitratu actoris cum vicino experiaris. §. 29. Idem ait, si odore solo locus pestilentior fiat, non esse ab re de ea Interdicto uti. §. 30. Hoc Interdictum etiam ad ea, quæ pascentur in via publica, itinereve publico, & deteriore faciant viam, locum habet. §. 31. Deinde ait Prætor, *Quo ea via, idque iter deterius sit, fiat*: hoc, live statim deterior via sit, five postea: ad hoc enim pertinent hæc verba, *fit, fiat*: etenim quædam sunt talia, ut statim facto suo noceant: quædam talia, ut in præsentiarum quidem nihil noceant, in futurum autem nocere debeant. §. 32. Deteriorem autem viam fieri sic accipiendum est: si usus ejus ad commeandum corrumpatur, hoc est, ad eundem vel agendum: ut cum plane fuerit, clivosa fiat, vel ex molli aspera, aut angustior ex latiore, aut palustris ex sicca. §. 33. Scio tractatum, an permittendum sit specus & pontem per viam publicam facere? & plerique probant Interdicto eum teneri: non enim oportere eum deteriorem viam facere. §. 34. Hoc Interdictum perpetuum & populare est: condemnatioque ex eo facienda est, quanti actoris interfit. §. 35. Prætor ait: *QUOD IN VIA PUBLICA ITINEREVE PUBLICO FACTUM, IMMISSUM HABES, QUO EA VIA, IDVE ITER DETERIUS SIT, FIAT, RESTITUAS*. §. 36. Hoc Interdictum ex eadem causa proficiscitur, ex qua & superius: & tantum interest, quod hoc re-restitutorium, illud prohibitorium est. §. 37. Hoc Interdicto non is tenetur, qui in via publica aliquid fecit, sed is qui factum habet: proinde si alius fecit, alius factum habet: is tenetur, qui factum habet, & est hoc utilius: quia is potest restituere, qui factum immisum habet.

§. 38. Habere eum dicimus, qui utitur, & jure possessionis fruitur: five ipse opus fecit, five ex causa emptionis, vel conductionis, vel legato, vel hereditate, vel quo alio modo adquisit. §. 39. Unde Ofilius putat eum, qui pro derelicto reliquit id opus, quod fecit, si viam publicam corrumpit, & reliquit, non teneri hoc Interdicto: non enim habet, quod fecit. † Sed an in eum actio debeat dari, videbimus? & putato utile Interdictum competere: ut quod in via publica edificavit, restituat. §. 40. Si ex fundo tuo arbor in via publica sic ceciderit, ut itineri sit impedimento, eamque pro derelicto habeas: non teneri (te,) Labeo scribit: si tamen (inquit) actor sua impensa arborem tollere paratus fuerit; recte tecum acturum Interdicto de via publica reficienda. Sed si pro derelicto non habeas, recte tecum agi hoc Interdicto. §. 41. Idem Labeo scribit, si vicinus meus viam opere corruerit, quamvis opus, quod fecit, tam mihi, quam ipsi utile sit, tamen si is vicinus fundi sui causa id fecerit, me (tamen) non posse hoc Interdicto conveniri: si autem communiter hoc opus fieri curaverimus, utrumque nostrum teneri. §. 42. * Hoc Interdictum locum habet etiam adversus eum, qui dolo malo fecit, quominus possideret, vel haberet: etenim parem esse conditionem oportet ejus qui quid possidet, vel habeat, atque ejus cuius dolo malo factum sit, quominus possideret, vel haberet; & mihi videtur vera Labeonis sententia. §. 43. *Restitutus*, inquit. † *Restituere* videtur, qui in pristinum statum reducit, quod sit, five quis tollit id, quod factum est; vel reponat, quod sublatum est: & interdum suo sumptu: nam si ipse, quo qui interdixit, fecerit, vel jussu ejus alius, aut ratum habitum sit quod fecit: ipse suis sumptibus debet restituere: si vero nihil horum intervenit, sed habet factum, tunc dicemus, patientiam solam eum præstare debere. §. 44. Interdictum hoc non esse temporarium, sciendum est: pertinet enim ad publicam utilitatem: condemnatioque ex eo facienda est, quanti actoris interfit, tolli quod factum est. §. 45. Prætor ait: *QUO MINUS ILLI VIA PUBLICA ITINEREVE PUBLICO IRE AGERE LICEAT, VIM FIERI VETO*.

3. CELSUS lib. 39. Digestorum.

Litora, in quæ populus Romanus imperium habet, populi Romani esse arbitror. §. 1. Maris communem usum omnibus hominibus, ut aeris: jactasque in id pilas, ejus esse, qui jecerit; sed id concedendum non esse, si deterior litoris marisve usus eo modo futurus sit.

4. SCÆVO LA lib. 5. Responsorum respondit,

In litore jure gentium edificare licere nisi usus publicus impediret.

5. PAULUS lib. 16. ad Sabinum.

Si per publicum locum rivus aquæ ductus privato nocebit, erit actio privato ex Lege 12 Tabularum, uti noxa domino caveatur.

6. JULIANUS lib. 43. Digestorum.

EI, qui hoc Interdicto experitur ne quid in loco publico fiat, quo damnum privato detur: quamvis de loco publico interdicat, nihilominus procuratoris dandi facultas est.

7. IDEM lib. 48. Digestorum.

Sicut is, qui nullo prohibente in loco publico ædificaverat, cogendus non est demolire, ne ruinis Urbs deformetur: ita qui adversus Edictum Prætoris ædificaverit, tollere ædificium debet, alioquin inane & lusorium Prætoris imperitum erit.

TIT. IX.

DE LOCO PUBLICO FRUENDO.

1. ULPIANUS lib. 68. ad Edictum.

PRætor ait: QUOMINUS LOCO PUBLICO, QUEM IS, CUI LOCANDI JUS FUERIT, FRUENDUM ALICUI LOCAVIT: EI, QUI CONDUXIT, SOCIOVE EJUS E LEGE LOCATIONIS FRUI LICEAT, VIM FIERI VETO. §. 1. Interdictum hoc publicæ utilitatis causa proponi palam est: tueretur enim vectigalia publica, dum prohibetur quis vim facere ei, qui id fruendum conduxit. §. 2. Sed si simul veniant ad Interdictum movendum ipse, qui conduxerit, & socius ejus: magis est, ut ipse conductor præferatur. §. 3. Ait Prætor: Quo minus e lege locationis frui liceat: merito ait e lege locationis: ultra legem enim, vel contra legem, non debet audiri qui frui desiderat.

2. PAULUS lib. 5. Sententiarum.

Concedi solet, ut imagines & statuae, quæ ornamenta Reipublicæ sunt futuræ, in publicum ponantur.

TIT. X.

DE VIA PUBLICA, ET SI QUID IN EA FACTUM ESSE DICATUR.

Ex lib. singul. PAPINIANI de officio Edilium.

Ediles studeant, ut quæ secundum civitates sunt viæ, adæquentur, & effluxiones non noceant domibus, & pontes fiant, ubicunque oportet. §. 1. Studeant etiam, ne eorum aut aliorum parietes, etiam domorum qui ad viam ducunt, sint caduci: sed ut oportet, emundent domini domorum, & construant. Si autem non emundaverint, neque construxerint: multent eos, quousque firmos effecerint. §. 2. Curent autem, ut nullus effodiat vias, neque subruat, neque construat in viis aliquid. † Si autem servus quidem fuerit, ab obviante fustigetur: si liber, demonstretur Edilibus: Ediles autem multent secundum legem & quod factum est, dissolvant. §. 3. Construat autem vias publicas unusquisque secundum propriam domum: & aquæ ductus purget, qui sub dio sunt, (id est, cælo libero), & construat ita, ut non prohibeatur vehiculum transire. † Quicunque autem mercede habitant: si non construat dominus, ipsi construentes computent dispendium in mercedem. §. 4. Studeant autem, ut ante officinas nihil (projectum sit, vel) propositum; præterquam si fullo vestimenta siccet, aut faber currus

exterius ponat. Ponant autem & hi, ut non prohibeant vehiculum ire. §. 5. Non permittant autem rixari in viis, neque stercora projicere, neque morticina, neque pelles jacere.

TIT. XI.

DE VIA PUBLICA ET ITINERE PUBLICO REFICIENDO.

1. ULPIANUS lib. 68. ad Edictum.

PRætor ait: QUOMINUS ILLI VIAM PUBLICAM ITERVE PUBLICUM APERIRE REFICERE LICEAT, DUM NE EA VIA, IDVE ITER DETERIUS FIAT: VIM FIERI VETO. §. 1. Viam aperire est, ad veterem altitudinem latitudinemque restituere. Sed & purgare refectiois portio est. † Purgari autem proprie dicitur ad libramentum proprium redigere, sublato eo quod super eam esset. Reficit enim, & qui aperit & qui purgat, & omnes omnino, qui in pristinum statum reducant. §. 2. Si quis in specie refectiois deteriorem viam facit, impune vim patietur: propter quod neque latiore, neque longiore, neque altiore, neque humiliores viam sub nomine refectiois is, qui interdicat, potest facere: vel in viam terrenam glaream injicere, aut sternere viam lapide, quæ terrena sit, vel contra, lapide stratam terrenam facere. §. 3. Interdictum hoc perpetuo dabitur, & omnibus, & in omnes: & habet condemnationem in id, quod actoris intererit.

2. JAVOLENUS lib. 10. ex Cassio.

Viam publicam populus non utendo amittere (non) potest.

3. PAULUS lib. 1. Sententiarum.

Si in agrum vicini viam publicam quis rejecerit: tantum in eum viæ receptæ actio dabitur, quanti ejus interest, cujus fundo injuria irrogata est. §. 1. Qui viam publicam exaraverit, ad munitionem ejus solus compellitur.

TIT. XII.

DE FLUMINIBUS, NE QUID IN FLUMINE [PUBLICO], RIPAVE EJUS FIAT, QUO PEJUS NAVIGETUR.

1. ULPIANUS lib. 68. ad Edictum.

Ait Prætor: NE QUID IN FLUMINE PUBLICO RIPAVE EJUS FACIAS, NE QUID IN FLUMINE PUBLICO NEVE IN RIPA EJUS IMMITTAS, QUO STATIO ITERVE NAVIGIO DETERIOR SIT, FIAT. §. 1. Flumen a rivo magnitudine discernendum est, aut existimatione circumcolentium. §. 2. Item fluminum quædam sunt perennia, quædam torrentia: perenne est, quod semper fluat αἰννός. torrens, δ χειμαρρῶς, id est, hyeme fluens. † Si tamen aliqua æstate exaruerit, quod alioquin perenne fluebat: non ideo minus perenne est. §. 3. Fluminum quædam publica sunt, quædam non. Publicum flumen esse Cassius definit, quod perenne sit. Hæc sententia Cassii, quam (&) Celsus probat, videtur esse probabilis. §. 4. Hoc Interdictum ad flumina publica pertinet: si autem flumen privatum sit, cessabit Interdictum: nihil enim differt a cæteris locis privatis flumen privatum. §. 5. Ripa autem ita recte definitur, id, quod

Zzzzz

flumen

flumen continet, naturalem rigorem cursus sui tenens. Ceterum si quando vel imbris, vel mari, vel qua alia ratione ad tempus excrevit: ripas non mutat. Nemo denique dixit, Nilum, qui incremento suo Ægyptum operit, ripas suas mutare vel ampliare. Nam cum ad perpetuam sui mensuram redierit, ripæ alvei ejus muniendæ sunt. † Si tamen naturali ter creverit, ut perpetuum incrementum natus sit vel alio flumine admixto, vel qua, alia ratione: dubio procul dicendum est ripas quoque eum mutasse: quemadmodum si alveo mutato, alia coepit currere. §. 6. Si insula in publico flumine fuerit nata, inque ea aliquid fiat, non videtur in publico fieri: illa enim insula aut occupantis est, si limitati agri fuerint: aut ejus, cujus ripam contingit, aut si in medio alveo nata est, eorum (est,) qui prope utrasque ripas possident. §. 7. Simili modo & si flumen alveum suum reliquit, & alia fluere coeperit, quidquid in veteri alveo factum est, ad hoc Interdictum non pertinet: non enim in flumine publico factum erit, quod est utriusque vicini: aut, si limitatus est ager, occupantis alveus fiet: certe definit esse publicus. Ille etiam alveus, quem sibi flumen fecit, etsi privatus ante fuit, incipit tamen esse publicus: quia impossibile est, ut alveus fluminis publici non sit publicus. §. 8. Si fossa manu facta sit, per quam fluit publicum flumen: nihilominus publica sit: & ideo, si quid ibi fiat, in flumine publico factum videtur. §. 9. Aliter, atque si flumen aliquam terram inundaverit, non alveum sibi fecerit: tunc enim non sit publicum, quod aqua opertum est. §. 10. Item si amnis aliquid circumbeat, sciendum est, ejus manere, cujus fuit: si quid igitur illic factum est, non est factum in publico flumine: nec pertinet ad hoc Interdictum, si quid in privato factum sit; ne quidem si in privato flumine fiat: nam quod sit in privato flumine, perinde est, atque si in alio privato loco fiat. §. 11. In flumine publico factum accipere debemus, quidquid in aqua fiat: nam si quid extra factum sit, non est in flumine factum: & quod in ripa fiat, non videtur in flumine factum. §. 12. Non autem omne, quod in flumine publico ripave sit, coërcet Prætor: sed si quid fiat, quo deterior statio & navigatio fiat. † Ergo hoc Interdictum ad ea tantum flumina (publica) pertinet, quæ sunt navigabilia: ad cetera non pertinet. Sed Labeo scribit, non esse iniquum, etiam, si quid in eo flumine, quod navigabile non sit, fiat, ut exarescat, vel aquæ cursus impediatur, utile Interdictum competere: ne vis ei fiat, quominus id opus, quod in alveo fluminis ripave ita factum sit ut iter, cursus fluminis, deterior sit, fiat, tollere, demoliri, purgare, restituere viri boni arbitrati possit. §. 13. Stationem dicimus a statuendo: is igitur locus demonstratur, ubicunque naves tuto stare possunt. §. 14. Aut Prætor, iterque navigii deterius fiat: hoc pro navigatione positum est: imo navigium solemus dicere etiam ipsam navem. † Iter ergo navigio potest & sic accipi, iter navis deterius fiat. † Navigii

appellatione etiam rates continentur: quia plerumque, & rationum usus necessarius est. Si pedestre iter impediatur, non ideo minus iter navigio deterius sit. §. 15. Deterior statio itemque iter navigio fieri videtur, si usus ejus corrumpatur, vel difficilior fiat, aut minor vel rarior, aut si in totum auferatur. Proinde, si derivetur aqua, ut exiguior facta, minus sit navigabilis; vel si dilaretur, aut diffusa, brevem aquam faciat; vel contra sic coangustetur, & rapidius flumen faciat: vel si quid aliud fiat, quod navigationem incommodet, difficiliorem faciat, vel prorsus impediat: Interdicto locus erit. §. 16. Labeo scribit, non esse dandam exceptionem ei, qui Interdicto convenitur, Aut nisi ripæ tuendæ causa factum sit: sed ita excipiendum ait, extra quam, si quid ita factum sit, uti de Lege fieri licuit. §. 17. Si in mari aliquid fiat: Labeo ait competere tale Interdictum: Ne quid in mari, inve littore, quo portus, statio, iterve navigio deterius fiat. §. 18. Sed & si in flumine publico non tamen navigabili fiat, idem putat. §. 19. Deinde ait Prætor: QVOD IN FLUMINE PUBLICO RIPAVE EJUS FIAT, SIVE QUID IN ID FLUMEN RIPAMVE EJUS IMMISSUM HABES, QUO STATIO ITERVE NAVIGIO DETERIOR SIT, FIAT: RESTITUAS. §. 20. Superius Interdictum prohibitorium est: hoc restitutorium, ad eandem causam pertinens. §. 21. Jubetur autem is, qui factum vel immissum habet, restituere, quod habet: si modo id, quod habet, stationem vel navigium deterius faciat. §. 22. Hæc verba, Factum habes, vel immissum habes, ostendunt, non eum teneri, qui fecit vel immisit: sed qui factum, immissum habet. Denique Labeo scribit, si auctor tuus aquam derivaverit, & hoc Interdicto: si ea tu utaris.

2. POMPONIUS (lib. 34. ad Sabinum).

Quo minus ex publico flumine ducatur aqua, nihil impedit, nisi Imperator aut Senatus vetet: si modo ea aqua in usu publico non erit: sed si aut navigabile est, aut ex eo aliud navigabile sit: non permittitur id facere.

3. PAULUS (lib. 16. ad Sabinum).

Flumina publica, quæ flunt, ripæque eorum publicæ sunt. §. 1. Ripa ea putatur esse, quæ plenissimum flumen continet. §. 2. Secundum ripas fluminum loca non omnia publica sunt, cum ripæ cedant, ex quo primum a plano vergere incipit usque ad aquam.

4. SCÆVO LA (lib. 5. Responsorum).

Quæsitum est, an is, qui in utraque ripa fluminis publici domus habeat, pontem privati juris facere potest? Respondit, non posse.

TIT. XIII.

NE QUID IN FLUMINE PUBLICO FIAT, QUO ALITER AQUA FLUAT, ATQUE UTI PRIORE ÆSTATE FLUXIT.

1. ULPIANUS (lib. 63. ad Edictum).

Aut Prætor: IN FLUMINE PUBLICO INVE RIPAMVE EJUS FACERE, AUT IN ID FLUMEN RIPAMVE EJUS IMMITTERE, QUO ALITER AQUA FLUAT, QUAM PRIORE ÆSTATE FLUXIT, VETO. §. 1. Hoc Interdictum

terdicto prospexit Prætor, ne derivationibus minus concessis flumina excrecant, vel mutatus alvens vicinis injuriam aliquam adferat. §. 2. Pertinet autem ad flumina publica, siue navigabilia sunt, siue non sunt. §. 3. Ait Prætor, *Quo aliter aqua fluat, quam priore æstate fluxit*: non omnis ergo, qui immisit vel qui fecit, tenetur; sed qui faciendo vel immittendo efficit aliter, quam priore æstate fluxit, aquam fluere. † Quod autem ait, *aliter fluat*, non ad quantitatem aquæ fluentis pertinet, sed ad modum, & ad rigorem cursus aquæ referendum est. Et generaliter dicendum est, ita demum Interdicto quem teneri, si mutetur aquæ cursus per hoc quod factum est, dum vel depressior vel arctior fiat aqua, ac per hoc rapidior sit cum incommodo accolentium. Et si quod aliud vitii accollæ ex facto ejus, qui convenitur, sentient, Interdicto locus erit. §. 4. Si quis ex rivo tecto per apertum ducere velit, vel contra qui ante aperto duxit, nunc operto velit: Interdicto teneri placuit; si modo hoc factum ejus incommodum circa colentibus adferat. §. 5. Simili modo, & si incile ducat, aut alio loco fiat, aut si alveum fluminis mutet: hoc Interdicto tenebitur. §. 6. Sunt qui putent, excipiendum hoc Interdicto: *Quod ejus ripæ muniendæ causa non fiet*: scilicet ut si quid fiat, quo aliter aqua fluat si tamen, muniendæ ripæ causa fiat Interdicto locus non sit: sed nec hoc quibusdam placet: neque enim ripæ cum incommodo accolentium muniendæ sunt: hoc tamen jure utimur, ut Prætor ex causa æstimet, an hanc exceptionem dare debeat: plerumque enim utilitas suadet exceptionem istam dari. §. 7. Sed & si alia utilitas vertatur ejus, qui quid in flumine publico fecit: pone enim grande damnum flumen ei dare solitum, prædia ejus depopulari: si forte aggeres vel quam aliam munitionem adhibuit, ut agrum suum tueretur, eaque res cursum fluminis ad aliquid immutavit: cur ei non consulatur? Plerosque scio prorsus flumina avertisse, alveosque mutasse, dum prædiis suis consulunt: oportet enim in hujusmodi rebus utilitatem & tutelam facientis spectari, sine injuria utique accolarum. §. 8. Is autem hoc Interdicto tenetur, *qui aliter fecit fluere, quam priore æstate fluxit*: Et idcirco ajunt Prætores priorem æstatem comprehendisse, quia semper certior, est naturalis cursus fluminum æstate potius, quam hyeme. Nec ad instantem æstatem, sed ad priorem Interdictum hoc refertur: quia illius æstatis fluxus indubitator est. † Æstas ad æquinoctium autumnale refertur. Et si forte æstate interdiceretur, proxima superior æstas erit intuenda: si vero hyeme, tunc non proxima hyeme æstas, sed superior erit inspicienda. §. 9. Hoc Interdictum cuivis ex populo competit; sed non adversus omnes, verum adversus eum, qui denegat, ut aliter aqua fluere, cum jus non haberet. §. 10. Hoc Interdictum & in heredes competit. §. 11. Deinde ait Prætor: **QUOD IN FLUMINE PUBLICO RIPAVE EJUS FACTUM, SIVE QUID IN FLUMEN RIPAMVE EJUS IMMISSUM HABES: SI OB ID ALITER**

AQUA FLUIT, ATQUE [UTI] PRIORE ÆSTATE FLUXIT: RESTITUAS. §. 12. Hoc Interdictum restitutorium proponitur: superius enim prohibitorium est, & pertinet ad ea, quæ nondum facta sunt. Si quid igitur jam factum est, per hoc Interdictum restituetur: si quid ne fiat, prospicitur, superiore Interdicto erit utendum: & si quid, post Interdictum redditum fuerit factum, coerceretur. §. 13. In hoc Interdicto restitutorio non est iniquum (ut Labeo ait) venire etiam, quod dolo factum est, quominus haberes.

TIT. XIV.

UT IN FLUMINE PUBLICO NAVIGARE LICEAT.

I. ULPIANUS lib. 68. ad Edictum.

PRætor ait: **QUOMINUS ILLI IN FLUMINE PUBLICO NAVEM RATEM AGERE, QUOVE MINUS RER RIPAM ONERARE, EXONERARE LICEAT: VIM FIERI VETO. ITEM, UT PER LACUM, FOSSAM, STAGNUM PUBLICUM NAVIGARE LICEAT, INTERDICAM.** §. 1. Hoc Interdicto prospicitur, ne quis in flumine publico navigare prohibeatur: sicut enim ei, qui via publica uti prohibeatur, Interdictum supra propositum est: ita hoc quoque proponendum Prætor putavit. §. 2. Si privata sunt superscripta, Interdictum cessat. §. 3. Lacus est, quod perpetuam habet aquam. §. 4. Stagnum est, quod temporalem contineat aquam ibidem stagnantem, quæ quidem aqua plerumque hyeme cogitur. §. 5. Fossa (est) receptaculum aquæ, manu facta. §. 6. Possunt autem etiam hæc esse publica. §. 7. Publicano plane, qui lacum vel stagnum conduxit, si piscari prohibeatur, utile Interdictum competere, Sabinus consentit: & ita Labeo. † Ergo & si a municipibus conductum habeat, æquissimum erit ob vectigalis favorem Interdicto eum tueri. §. 8. Si quis velit Interdictum tale movere, ut locus deprimatur pecoris appellandi gratia, non debet audiri: & ita Mela scribit. † Idem ait tale Interdictum competere, ne cui vis fiat, quominus pecus ad flumen publicum ripamve fluminis publici appelletur.

TIT. XV.

DE RIPA MUNIENDA.

I. ULPIANUS lib. 68. ad Edictum.

PRætor ait: **QUOMINUS ILLI IN FLUMINE PUBLICO RIPAVE EJUS OPUS FACERE, RIPÆ AGRIVE, QUI CIRCA RIPAM EST, TUENDI CAUSA, LICEAT: DUM NE OB ID NAVIGATIO DETERIOR FIAT, SI TIBI DAMNI INFECTI IN ANNOS DECEM, VIRI BONI ARBITRATU, VEL CAUTUM VEL SATISDATUM EST, AUT PER ILLUM NON STAT, QUOMINUS VIRI BONI ARBITRATU CAVEATUR, VEL SATISDETUR: VIM FIERI VETO.** §. 1. Ripas fluminum publicorum reficere, munire, utilissimum est. Sicuti igitur de via publica reficienda Interdictum propositum est, ita etiam de ripa fluminis munienda proponendum fuit. §. 2. Merito adjicit, *Dum ne ob id navigatio deterior fiat*: illa enim sola refectio toleranda est,

quæ navigationi non est impedimento. §. 3. Is autem, qui ripam vult munire, de damno futuro debet vel cavere vel satisfacere secundum qualitatem personæ. Et hoc Interdicto expressum est, ut damni infecti in annos decem viri boni arbitrato vel caveatur, vel satisfidetur. §. 4. Dabitur autem satis vicinis: sed & his, qui trans flumen possidebunt. §. 5. Etenim curandum fuit, ut eis ante opus factum caveretur. Nam post opus factum, persequendi hoc Interdicto nulla facultas superest, etiamsi quid damni postea datum fuerit: sed Lege Aquilia experiendum est. §. 6. Illud notandum est, quod ripæ lacus, fossæ, stagni muniendi nihil Prætor hic cavet: sed idem erit observandum, quod in ripa fluminis munienda.

TIT. XVI.

DE VI, ET DE VI ARMATA.

I. ULPIANUS lib. 6 (9). ad Edictum.

PRætor ait, UNDE TU ILLUM VI DEJECISTI, AUT FAMILIA TUA DEJECIT: DE EO, QUÆQUE ILLE TUNC ILLI HABUIT, TANTUMMODO INTRA ANNUM, POST ANNUM DE EO, QUOD AD EUM, QUI VI DEJECIT, PERVENERIT, JUDICIUM DABO. §. 1. Hoc Interdictum proponitur ei, qui vi dejectus est: etenim fuit æquissimum, vi dejecto subvenire, propter quod ad recipiendam possessionem Interdictum hoc proponitur. §. 2. Ne quid autem per vim admittatur, etiam Legibus Juliis prospicitur publicorum & privatorum, nec non & Constitutionibus Principum. §. 3. Hoc Interdictum non ad omnem vim pertinet, verum ad eos, qui de possessione dejiciuntur. † Ad solam autem atrocem vim pertinet hoc Interdictum. Et ad eos tantum, qui de solo dejiciuntur: ut puta de fundo, sive ædificio: ad alium autem non pertinet. Et si quis de area dejectus sit, sine dubio Interdicto locus est. §. 4. Et generaliter ad omnes hoc pertinet Interdictum, qui de re solo cohærendi dejiciuntur: qualisqualis enim fuerit locus, unde quis vi dejectus est, Interdicto locus erit. §. 5. Proinde & si superficialia insula fuerit, qua quis dejectus est, apparet Interdicto fore locum. §. 6. Illud utique in dubium non venit, Interdictum hoc ad res mobiles non pertinere. Nam ex causa furti vel vi bonorum raptorum actio competit: potest & ad exhibendum agi. † Plane si quæ res sint in fundo, vel in ædibus, unde quis dejectus est: etiam earum nomine Interdictum competere non est ambigendum. §. 7. Si quis de nave vi dejectus est, hoc Interdicto locus non est: argumento ejus, qui de vehiculo detractus est, quem nemo dixit Interdicto hoc uti posse. §. 8. Plane si quis de ligneis ædibus dejectus fuerit, nemo ambigit, Interdicto locum fore: quia qualequale sit, quod solo cohæreat: inde, qui vi dejectus est, habet Interdictum. §. 9. Dejicitur is, qui possidet sive civiliter sive naturaliter possideat: nam & naturalis possessio ad hoc Interdictum pertinet. §. 10. Denique & si maritus uxori donavit, eaque dejecta sit: poterit Interdicto uti; non tamen, si colonus. §. 11. Ait

Prætor, *Dejecisti, aut familia dejecit* merito familiæ mentio habita: nam cum *dejecisti* verbum refertur ad personam ejus, qui dejecit, nec pertineat ad eum, cujus familia dejecit (nec enim ego videor dejecisse, si familia mea dejecerit), consequens fuit addere, *aut familia tua dejecit*. §. 12. Dejecisse autem etiam is videtur, qui mandavit vel jussit, ut aliquis deiceretur: parvi enim referre visum est, suis manibus quis dejiciatur an vero per alium. Quare (&) si familia mea ex voluntate mea dejecerit, ego videor dejecisse. §. 13. Quoties verus procurator dejecerit, cum utrolibet eorum, id est, sive domino sive procuratore, agi posse Sabinus ait, & alterius nomine alteri eximi: sic tamen, si ab altero eorum litis æstimatio fuerit præstita: non enim excusatus est, qui jussu alicujus dejecit: non magis, quam si jussu alicujus occidit. Cum autem falsus est procurator, cum ipso tantum procuratore interdici debere. Sabinus sententia vera est. §. 14. Sed & si, quod alius dejecit, ratum habuerit: sicut, qui putent secundum Sabinum & Celsum, qui ratihabitionem mandato comparant, me videri dejecisse. Interdictoque isto tenet: & hoc verum est: rectius enim dicitur, in maleficio ratihabitionem mandato comparari. §. 15. Quod igitur additur, *aut familia tua dejecit*, merito scriptum est in eum casum, in quem familia mea vi dejecit. † Ceterum si jussit, ipse dejecit: nec gravari debet dominus, qui non jussit, si servorum suorum factum præstaret, (&) si non jussu ejus dejecerant: nam non gravabitur hoc nomine: quippe cum aut pervenit ad eum aliquid, & restitueret; aut non pervenit, & ipsos servos maleficii causa noxæ dedendo, indemnus erit: quod enim noxæ dedere compellitur, in damno debet reputare, cum servus hoc possit domini deteriorem conditionem facere. §. 16. Familiæ autem appellatio servos continet. §. 17. Sed quæritur, quem numerum servorum contineat: utrum plurium, an vero (&) duum vel trium: Sed verius est, in hoc Interdicto, etiam si unus servus vi dejecerit, familiam videri dejecisse. §. 18. Familiæ appellatione & eos, quos loco servorum habemus, contineri oportere dicendum est. §. 19. Si quis tamen neget, se servum vel familiam defendere: cogendus est pati hoc Interdictum, ad hoc scilicet ut quod ad eum pervenit, restituat. §. 20. Si filiusfamilias vel mercenarius vi dejecerit, utile Interdictum competit. §. 21. Si adversus eum, qui in libertatem ex servitute vel contra petitur, post inchoatum liberale judicium utar Interdicto, & liber judicatus fuerit, & apparuerit ignorante eo, a servis ejus vi me dejectum: in possessionem restituar. §. 22. Quod servus, vel procurator, vel colonus tenent, dominus videtur possidere: & ideo his dejectis, ipse deici de possessione videtur, etiam si ignoret eos dejectos, per quos possidebat. † Et si quis igitur alius, per quem possidebam, dejectus fuerit: mihi competere Interdictum, nemini dubium est. §. 23. Interdictum autem hoc nulli competit, nisi ei, qui tunc, cum deiceretur, possidebat: nec alius deici visus est,

est, quam qui possidet. §. 24. Sive autem corpore sive animo possidens quis dejectus est: palam est, cum vi dejectum videri. Idcircoque si quis de agro suo vel de domo processisset nemine suorum relicto, mox revertens, prohibitus sit ingredi vel ipsum pradium; vel si quis eum in medio itinere detinuerit, & ipse possederit: vi dejectus videatur: ademisti enim ei possessionem, quam animo retinebat, etsi non corpore. §. 25. Quod vulgo dicitur, *æstivorum hibernorumque saluum non possessiones animo retinere*: id exempli causa didici Proculum dicere: nam ex omnibus prædiis, ex quibus non hac mente recedimus, ut omisisse possessionem vellemus, idem est. §. 26. Eum, qui neque animo neque corpore possidebat, ingredi autem & incipere possidere prohibeatur, non videri dejectum, verius est: dejectus enim, qui amittit possessionem, non qui non accipitur. §. 27. Vim (vi) repellere licere, Celsus scribit: idque jus natura comparatur. Apparet autem (inquit) ex eo, arma armis repellere licere. §. 28. Vi possidere eum definendum est, qui expulso veteri possessore, ad quietam per vim possessionem obtinet: aut qui in hoc ipsum aptatus & præparatus venit, ut contra bonos mores, auxilio, ne prohiberi possit ingrediens in possessionem, facit. Sed qui per vim possessionem suam retinuerit, Labeo ait, non vi possidere. §. 29. Idem Labeo ait, eum, qui metu turbæ perterritus fugerit, videri dejectum. Sed Pomponius ait, vim sine corporali vi locum non habere. † Ego, etiam eum, qui fugatus est supervenientibus quibusdam, si illi vi occupaverunt possessionem, videri vi dejectum. §. 30. Qui a me vi possidebat, si ab alio dejectus, habet Interdictum. §. 31. Qui vi dejectus est, quidquid damni senserit ob hoc, quod dejectus est, recipere debet: pristina enim causa restitui debet quam habiturus erat, si non fuisset dejectus. §. 32. Si fundus, a quo vi expulsus sum, mihi restitutus esset, ceteræ vero res, quæ vi ablatae sunt, non restituantur: hoc dicendum est, Interdictum nihilominus tenere: quia verum est, vi esse dejectum. † Plane, si quis velit de possessione quidem rei soli per hoc Interdictum experiri, de rebus vero mobilibus ad exhibendum actione: potest hoc suo arbitrio habere: & ita Julianus scribit. † Idem scribit, & si quis vi bonorum raptorum de hujusmodi rebus velit experiri. §. 33. Quod autem ait Prætor, *Quæque ibi habuit*, sic accipimus, ut omnes res contineantur, non solum quæ propriæ ipsius fuerunt; verum etiam si quæ apud eum depositæ, vel ei commodatæ, vel pignoratæ quarumque usum, vel usufructum, vel custodiam habuit, vel si quæ ei collocatæ sunt: cum enim dicat Prætor, *habuit*; omnia hæc habendi verbo continentur. §. 34. Rectissime autem Prætor addidit, *Tunc ibi habuit*: tunc, sic accipimus, cum dejectus esset. Et ideo, & si quid postea desit illic esse, dicendum erit, in Interdictum venire. Sic fit, ut etiam si homines, vel pecora demortua sint post dejectionem, Interdicto locus sit. † Denique scribit Julianus, eum qui vi dejecit ex eo prædio, in quo

homines fuerant, propius esse, ut etiam sine culpa ejus mortuis hominibus aestimationem eorum per Interdictum restituere debeat: sicuti fur hominis etiam mortuo eo tenetur. §. 35. Huic consequens esse ait, ut villæ quoque, & ædium incendio consumptarum pretium restituere cogatur: ubi enim quis (inquit) dejecit, per eum itetisse videtur, quo minus restitueret. §. 36. Idcirco constare ait, eum qui vi dejecit, quique vi sine dolo malo desierit possidere, Interdicto teneri. §. 37. Ibi autem ait Prætor, ut ne quis, & quæ ille non habuit, complectatur. §. 38. Sane quod ait Prætor, *Ibi*, quomodo accipimus? utrum in eo loco, unde quis vi dejectus est: an vero in omni possessione? Et melius dicetur, non ad angulum referendum vel locum, in quo fuerit, verum etiam ad omnem partem possessionis, qua quis caruit, cum dejectus. §. 39. Annus in hoc Interdicto utilis est. §. 40. Ex die, quo quis dejectus est, fructuum ratio habetur: quamvis in ceteris Interdictis, ex quo edita sunt, non retro computantur. † Idem est & in rebus mobilibus, quæ ibi erant: nam & earum fructus computandi sunt, ex quo quis vi dejectus est. §. 41. Non solum autem fructuum ratio in hoc Interdicto habetur, verum ceterarum etiam utilitatum habenda est: nam & Vivianus refert, in hoc Interdicto omnia, quæcunque habiturus vel adsecuturus erat is qui dejectus est, si vi dejectus non esset, restitui, aut eorum litem a iudice aestimari debere: eumque tantum consecuturum, quanti sua interesset, se vi dejectum non esse. §. 42. Ex Interdicto unde vi, etiam is qui non possidet, restituere cogetur. §. 43. Interdictum hoc, quia atrocitatem facinoris in se habet, quaesitum est, an liberto in patronum, vel liberis adversus parentes competit? Et verius est, nec liberto in patronum, nec in parentes liberis dandum esse: meliusque erit in factum actionem his competere: aliter, atque si vi armata usus sit adversus libertum patronus, vel adversus liberos parens: nam hic Interdictum competit. §. 44. Hoc Interdictum & heredi & ceteris successoribus competit. §. 45. Non alii autem quam ei qui possidet, Interdictum Unde vi competere, argumentum præbet, quod apud Vivianum relatum est, si quis ne vi dejecerit, meos non dejecerit, non posse me hoc Interdicto experiri: quia per eos retineo possessionem, qui dejecti non sunt. §. 46. Idem Vivianus refert: Servos quosdam vi depulit, alios retinuit & vinxit, aut etiam eis imperavit: vi te dejectum intelligi: desisse enim possidere, cum servi ab alio possideantur. † Et quod in parte servorum dictum est, idem in omnibus dici ait, si forte nemo depulsus esset, sed possideri ab eo cepissent, qui ingressus in possessionem esset. §. 47. Quid dicturi essemus, tractat, si aliquo possidente ego quoque ingressus sum in possessionem, & non dejecti in possessionem, sed vinctum opus facere cogam: quatenus res (inquit) esset? Ego verius puto, eum quoque dejectum videri, qui illic vinctus est. §. 48. Ex causa hujus Interdicti, in heredem, & bonorum possessorem, ceteroque successores, in factum actio competit in id quod ad eos pervenit;

2. PAULUS lib. 65. ad Edictum.

Dolove malo eorum factum est, quominus perveniret.

3. ULPIANUS lib. 69. ad Edictum.

Quod est, & si quis armis dejectus est: quia ex facinoribus defunctorum de eo quod ad heredem pervenit, actio datur: sufficit enim, non in lucro versari eum heredem, non etiam damnum subire. §. 1. Hæc actio quæ adversus heredem ceterosque successores pertinet, perpetuo competit: quia in ea rei persecutio continetur. §. 2. Armis dejectum quomodo accipimus? *Arma* sunt omnia tela; hoc est, & fustes, & lapides: non solum gladii, hastæ, fræcæ, id est, romphææ. §. 3. Plane & si unus vel alter fustem vel gladium tenuit, armis dejectus possessor videtur. §. 4. Plus dicitur: etsi inermes venerant, si in ipsa concertatione, qui inermes venerant, eo processerunt, ut fustes aut lapides sumerent: vis erit armata. §. 5. Qui armati venerunt, etsi armis non sunt uti ad deiciendum, sed dejecerunt: armata vis facta esse videtur: sufficit enim terror armorum, ut videantur armis dejecisse. §. 6. Si quis autem visis armatis, qui alibi tendebant, metu hoc deterritus profugerit: non videtur dejectus: quia non hoc animo fuerunt, qui armati erant; sed alio tendebant. §. 7. Proinde & si cum armatos audisset venire, metu decesserit (de) possessione: siue verum siue falsum audisset: dicendum est, non esse eum armis dejectum; nisi possessio ab his fuerit occupata. §. 8. Si autem, cum dominus veniret in possessionem, armati eum prohibuerunt, qui invaserant possessionem: videri eum armis dejectum. §. 9. Eum igitur, qui cum armis venit, possumus armis repellere, sed hoc confestim, non ex intervallo: dummodo sciamus, non solum resistere permissum, ne deiciatur: sed etsi dejectus quis fuerit, eundem deicere non ex intervallo, sed ex continenti. §. 10.

Cum procurator armatus venit, & ipse dominus armis dejecisse videtur, siue mandavit, siue (ut Julianus ait) ratum habuit. §. 11. Hoc & in familia dicendum est: nam cum familia sine me armata venit, ego non videor venisse, sed familia: nisi jussi vel ratum habui. §. 12. Hoc interdictum etiam adversus eum proponitur, qui dolo malo fecit, quo quis armis deiceretur: & post annum reddetur in id quod pervenit ad eum, qui prohibuit. §. 13. Unde vi Interdictum necessarium fuisse fructuario apparet, si prohibeatur uti frui usufructu fundi. §. 14. Uti frui autem prohibuisse is videtur, qui vi deiecit utentem & fruentem: aut non admisit, cum ex fundo exisset non usufructus deferendi causa. † Cæterum si quis ab initio volentem incipere uti frui, prohibuit: hoc Interdictum locum non habet: quid ergo est? debet fructuarius usumfructum vindicare. §. 15. Pertinet autem hoc Interdictum ad eum qui fundo uti frui prohibitus est: pertinebit etiam ad eum, qui ædificiis uti frui prohibetur. † Consequenter autem dicemus ad res mobiles hoc Interdictum non pertinere, si quis uti frui prohibitus est re mobili; nisi si rei soli accedebant res mobiles. Si igitur ibi fuerunt; di-

cendum est, etiam ad eas referri hoc Interdictum debere. §. 16. Item si non usufructus, sed usus sit relictus: competit hoc Interdictum: ex quacunque enim causa constitutus est usufructus, vel usus, hoc Interdictum locum habebit. §. 17. Qui usufructus nomine qualiterqualiter fuit quasi in possessione, utetur hoc Interdicto. † Sed si quis posteaquam prohibitus est, capite minutus sit vel mortuus: recte dicitur, heredibus & successoribus competere hoc Interdictum, non ut in futurum constituatur usufructus; sed ut præterita causa, & damnum præteritum sarciantur. §. 18. Heres quoque simili modo debet in factum actionem suscipere in id quod ad se pervenit.

4. IDEM lib. 10. ad Edictum.

Si vi me dejecerit quis nomine municipum, in municipes mihi Interdictum reddendam, Pomponius scribit, si quid ad eos pervenit.

5. IDEM lib. 11. ad Edictum.

Si rerum tibi possessionem tradidero, dicit Pomponius, Unde vi Interdictum cessare: quoniam non est (vi) dejectus, qui compulsus est in possessionem inducere.

6. PAULUS lib. 17. ad Edictum.

In Interdicto Unde vi tanti condemnatio facienda est, quanti interfit possidere: & hoc jure nos uti, Pomponius scribit; id est, tanti rem videri, quanti actoris interfit: quod alias minus esse, alias plus: nam sæpe actoris pluris interesse, hominem retinere, quam quanti is est: veluti cum quæstionis habendæ aut rei probandæ gratia, aut hereditatis adeundæ, interfit ejus cum possideri.

7. IDEM lib. 24. ad Edictum.

Cum ate vi dejectus sim, si Titius eandem rem possidere cœperit: non possum cum alio, quam tecum Interdicto experiri.

8. IDEM lib. 54. ad Edictum.

Fulcinius dicebat, vi possideri, quotiens vel non dominus, cum tamen possideret, vi dejectus est.

9. IDEM lib. 65. ad Edictum.

Si plures heredes sunt, unusquisque non (in) amplius quam ad eum pervenerit, tenetur. Quæ de causa interdum in solidum tenebitur is, ad quem totum pervenerit, quamvis ex parte heres sit. §. 1. Dejectum ab usufructu in eandem causam Prætor restitui jubet: id est, in qua futurus esset, si dejectus non esset: itaque si tempore usufructus finitus fuerit, postquam dejectus est a domino: nihilominus cogendus erit restituere, id est, usumfructum iterum constituere.

10. GAIUS lib. 2. ad Edictum Prætoris Urbani, titulo De liberali causa.

Si de fundo proprietarium & fructuarium prædo expulerit, atque ob id fructuarius constituto tempore non usus, perdiderit jus suum: nemo dubitat, quin dominus, siue expetatur cum fructuario adversus prædonem, siue non experietur, retinere debeat reversum ad se usumfructum; & quod fructuarius perdidit, id ad damnum ejus pertineat, cujus facto periit.

11. POM-

11. POMPONIUS lib. 6. ex Plautio.

Vim facit, qui non finit possidentem eo, quod possidebat, uti arbitrio suo: sive in ferendo, sive fodiendo, sive arando, sive quid ædificando; sive quid omnino faciendo, per quod liberam possessionem adversarii non relinquit.

12. MARCELLUS lib. 19. Digestorum.

Colonus eum, cui locator fundum vendiderat, cum is in possessionem missus esset, non admisit; deinde colonus vi ab alio dejectus est: quærebatur, quis haberet Interdictum Unde vi? Dixi, nihil interesse, colonus dominum ingredi volentem prohibuisset; an emptorem, cui iussisset dominus tradi possessionem, non admisit: igitur Interdictum Unde vi colono competiturum, ipsumque simili Interdicto locatori obstrictum fore, quem deiecit tunc videretur, cum emptori possessionem non tradidit: nisi forte propter justam & probabilem causam id fecisset.

13. ULPIANUS lib. 8. ad Sabinum.

Neque Unde vi, neque aliud interdictum, famosum est.

14. POMPONIUS lib. 29. ad Sabinum.

Sed si vi armata dejectus es: sicut ipsum fundum recipis, etiam si vi, aut clam, aut precario eum possideres: ita res quoque mobiles omnimodo recipies.

15. PAULUS lib. 13. ad Sabinum.

Si vi me dejeceris, vel vi aut clam feceris: quamvis sine dolo & culpa amiseris possessionem, tamen damnandus es, quanti mea intersit: quia in eo ipso culpa tua præcessit, quod omnino vi deiecisti, aut vi, aut clam fecisti.

16. ULPIANUS lib. 29. ad Edictum.

In Interdicto Unde vi dicendum est, ut ejus causa quod ad patrem pervenit, ipse teneatur.

17. JULIANUS lib. 48. Digestorum.

Qui possessionem vi ereptam, vi in ipso congressu recipiat, in pristinam causam reverti potius quam vi possidere intelligendus est, ideoque si te (vi) dejecero, illico tu me, deinde ego te: Unde vi Interdictum tibi utile erit.

18. PAPINIANUS lib. 26. Quæstionum.

Cum fundum, qui locaverat, vendidisset, iussit emptorem in vacuam possessionem ire; quem colonus intrare prohibuit; postea emptor vi colonum expulit: Interdictis Unde vi quæsitum est: placebat colonum Interdicto venditori teneri; quia nihil interesset, ipsum an alium ex voluntate ejus missum intrare prohibuerit: neque enim ante omniam possessionem videri, quam si tradita fuisset emptori; quia nemo eo animo esset, ut possessionem omitteret, propter emptorem, quam emptor adeptus non fuisset: emptorem quoque, qui postea vim adhibuit, & ipsum Interdicto colono teneri: non enim ab ipso, sed a venditore, per vim fundum esse possessum, cui possessio esset ablata. † Quæsitum est, an emptori succurri debeat, si (ex) voluntate venditoris colonum postea vi expulisset? Dixi, non esse juvandum, qui mandatum illicitum suscepit. §. 1. Eam, qui fundum vindicavit ab

eo, cum quo Interdicto Unde vi potuit experiri, pendente iudicio nihilominus Interdicto recte agere, placuit.

19. TRYPHONINUS lib. 15. Disputat.

Merito Julianus respondit, si me de fundo vi dejeceris, in quo res moventes fuerunt; cum mihi Interdicto Unde vi restituere debeas non solum possessionem soli, sed & ea, quæ ibi fuerunt: quanquam ego moram fecero, quo minus Interdicto te convenirem; subtractis tamen mortalitate servis aut pecoribus, aliisve rebus casu intercidentibus, tuum (tamen) onus nihilominus in eis restituendis esse: quia ex ipso tempore delicti plus quam frustrator debitor constitutus est.

20. LABEO lib. 3. Pithanon a Paulo Epitomatorum.

Si colonus tuus vi dejectus est, ages Unde vi Interdicto. Idem, si inquilinus tuus vi dejectus fuerit. † Paulus: Idem dici potest de colono colono, item inquilini inquilino.

TIT. XVII.

UTI POSSIDETIS.

1. ULPIANUS lib. 69. ad Edictum.

Ait Prætor: UTI EAS ADES, QUIBUS DE AGITUR, NEC VI, NEC CLAM, NEC PRECARIO ALTER AB ALTERO POSSIDETIS: QUO. MINUS ITA POSSIDEATIS, VIM FIERI VETO. DE CLOACIS HOC INTERDICTUM NON DABO: NEQUE PLURIS, QUAM QUANTI RES ERIT: INTRA ANNUM, QUO PRIMUM EXPERIUNDI POTESTAS FUERIT, AGERE PERMITTAM. §. 1. Hoc Interdictum de soli possessore scriptum est, quem potiorum Prætor in soli possessione habebat: & est prohibitorium ad retinendam possessionem. §. 2. Hujus autem Interdicti proponendi causa hæc fuit, quod separata esse debet possessio a proprietate: fieri etenim potest, ut alter possessor sit, dominus non sit; alter dominus quidem sit, possessor vero non sit: fieri potest, ut & possessor idem & dominus sit. §. 3. Inter litigatores ergo (quotiens) est proprietatis controversia, aut convenit (inter litigatores) uter possessor sit, uter petitor, aut non convenit. Si convenit, absolutum est: ille possessoris commodo, quem convenit possidere; ille petitoris onere fungetur. † Sed si inter ipsos contendatur, uter possideat, quia alteruter se magis possidere adfirmat: tunc, si res soli sit in cujus possessione contenditur, ad hoc Interdictum remittentur. §. 4. Est igitur hoc Interdictum, quod vulgo *uti possidetis* appellatur, retinendæ possessionis: nam hujus rei causa redditur, ne vis fiat ei qui possidet. Et consequenter proponitur post Interdictum *unde vi*: illud enim restituit vi amissam possessionem; hoc Interdictum tueretur, ne amittatur possessio: denique Prætor possidendi vim fieri vetat: & illud quidem Interdictum oppugnat possessorem; hoc tueretur. † Et (ut Pedius ait) omnis de possessione controversia aut eo pertinet, aut quod non possidemus, nobis restituatur: aut ad hoc, ut retinere nobis liceat quod possidemus. † Restituta

tutæ possessionis ordo aut Interdicto expeditur, aut per actionem. Retinendæ itaque possessionis duplex via est: aut exceptio, aut Interdictum: exceptio datur ex multis causis ei qui possidet. §. 5. Perpetuo autem hoc Interdicto insunt hæc: *Quod nec vi, nec clam, nec precario, ab illo possides.* §. 6. Interdictum autem possessorem prædii tuetur, quod est *uti possidetis*: actio enim nunquam ultro possessori datur; quippe sufficit ei quod possideat. §. 7. Hoc Interdictum locum habet, si quis totum fundum possidere se dicat, si pro certa parte, si pro indiviso (possideat.) §. 8. Hoc Interdictum in omnibus etiam possessionibus quæ sunt soli, sine dubio locum habebit, dummodo possideri possit. §. 9. Quod ait Prætor in Interdicto, *nec vi, nec clam, nec precario, alter ab altero possidetis*, hoc eo pertinet: ut si quis possidet vi, aut clam, aut precario; si quidem ab alio, pro sit ei possessio; si vero ab adversario suo, non debeat eum propter hoc, quod ab eo possidet, vincere: has enim possessiones non debere proficere palam est.

2. PAULUS lib. 65. ad Edictum.

Iusta enim an injusta adversus ceteros possessio sit, in hoc Interdicto nihil refert: qualiscunque enim possessor, hoc ipso, quod possessor est, plus juris habet, quam ille qui non possidet.

3. ULPIANUS lib. 69. ad Edictum.

Si duo possideant in solidum, videamus, quid sit dicendum: quod qualiter procedat, tractemus. Si quis proponeret possessionem iustam, & injustam: ego possideo ex iusta causa, tu vi, aut clam; si a me possides, superior sum Interdicto: si vero non a me, neuter nostrum vincetur, nam & tu possides & ego. §. 1. Hoc Interdictum duplex est: & hi, quibus competit, & actores & rei sunt. §. 2. Hoc interdictum sufficit ei, qui ædificare in suo prohibetur: etenim videris mihi possessionis controversiam facere, qui prohibes me uti mea possessione. §. 3. Cum inquilinus dominum ædes reficere volentem prohiberet: æque competere Interdictum Uti possidetis, placuit: testarique dominum, non prohibere inquilinum ne habitaret, sed ne possideret. §. 4. Item videamus, si auctor vicini tui ex fundo tuo vites in suas arbores transduxit, quid juris sit? Et ait Pomponius, posse te ei denunciare, (&) vites præcidere: idque & Labeo scribit: aut uti eum debere Interdicto Uti possidetis de eo loco, quo radices continentur vitium: nam si tibi (vim) fecerit, quo minus eas vites vel præcidas, vel transducas; vim tibi facere videtur, quominus possideas: etenim qui colere fundum prohibetur, possidere prohibetur: inquit Pomponius. §. 5. Item videamus, si projectio supra vicini solum, non jure haberi dicatur, an Interdictum Uti possidetis sit utile alteri adversus alterum? Et est apud Cassium relatum, utrique esse inutile, quia alter solum possidet, alter cum ædibus superficiem. §. 6. Labeo quoque scribit: Ex ædibus meis in ædes tuas projectum habeo; interdici tecum, Si eum locum possideamus, qui projecto tegetur: An, quo facilius possim retinere possessionem ejus projectionis, interdico

tecum, Sicuti nunc possidetis eas ædes, ex quibus projectus est? §. 7. Sed si supra ædes, quas possideo, cœnaculum sit, in quo alius quasi dominus moretur, Interdicto Uti possidetis me uti posse, Labeo ait, non eum, qui in cœnaculo moraretur: *semper enim superficiem solo cedere.* † Plane si cœnaculum ex publico aditum habeat: ait Labeo, videri non ab eo ædes possideri qui *κρύπτας* possideret; sed ab eo, cujus ædes supra *κρύπτας* essent: verum est hoc in eo, qui aditum ex publico habuit. † Cæterum superficiarii proprio Interdicto & actionibus a Prætoribus utuntur: dominus autem soli, tam adversus alium, quam adversus superficiarium potior erit Interdicto Uti possidetis; sed Prætor superficiarium tuebitur secundum legem locationis: & ita Pomponius quoque probat. §. 8. Creditores missos in possessionem rei servandæ causa, Interdicto Uti possidetis uti non posse: & merito; quia non possident. Idemque & in cæteris omnibus, qui custodiæ causa missi sunt in possessionem, dicendum est. §. 9. Si vicinus meus in parte mea tectoria habeat, & in parte sua: Uti possidetis mihi efficax est, ut ea tollere compellatur. §. 10. Non videor vi possidere, qui ab eo, quem scirem vi in possessionem esse, fundum accipiam. §. 11. In hoc Interdicto, condemnationis summa refertur ad rei ipsius æstimationem. *Quanti res est*, sic accipimus, quanti uniuscujusque interest, possessionem retinere. Servii autem sententia est, existimantis, tanti possessionem æstimandam, quanti ipsa res est: sed hoc nequaquam opinandum est: longe enim aliud est rei pretium, aliud possessionis.

4. IDEM lib. 70. ad Edictum.

In summa puto dicendum, & inter fructuarios hoc Interdictum reddendum: etsi alter usumfructum, alter possessionem sibi defendat. † Idem erit probandum, & si usufructus quis sibi defendat possessionem: & ita Pomponius scribit. Proinde & si alter usum, alter fructum sibi tueatur: & his Interdictum erit dandum.

TIT. XVIII.

DE SUPERFICIEBUS.

1. ULPIANUS lib. 70. ad Edictum.

Ait Prætor: UTI EX LEGE LOCATIONIS SIVE CONDUCTIONIS SUPERFICIE, QUAE AGITUR, NEC VI, NEC CLAM, NEC PRECARIO ALTER AB ALTERO FRUAMINI, QUOMINUS FRUAMINI, VIM FIERI VETO: SI QUAE ALIA ACTIO DE SUPERFICIE POSTULABITUR, CAUSA COGNITA DABO. §. 1. Qui superficiem in alieno solo habet, civili actione subnixus est: nam si conduxit superficiem, ex conducto; si emit, ex empto agere cum domino soli potest. Etenim si ipse eum prohibeat, quod interest, agendo consequetur. Sin autem ab alio prohibeatur, præstare ei actiones suas debet dominus, & cedere. Sed longe utile visum est (quia (&) incertum erat, an locati existeret, & quia melius est possidere potius, quam in personam experiri,) hoc Interdictum proponere, & quasi in rem actionem polliceri. §. 2. Proponitur autem Interdictum duplex, exemplo Interdicti *uti possi-*

possidetis. † Tuetur itaque Prætor eum, qui superficiem petit, veluti *uti possidetis* Interdicto; neque exigit ab eo, quam causam possidendi habeat: unum tantum requirit, num forte vi, clam, precario adversario possideat. † Omnia quoque, quæ in *uti possidetis* Interdicto servantur, hic quoque servabuntur. §. 3. Quod ait Prætor: *Si actio de superficie postulabitur, causa cognita dabo*; sic intelligendum est, ut si ad tempus quis superficiem conduxerit, negetur ei in rem actio. Et sane causa cognita ei, qui non ad modicum tempus conduxit superficiem, in rem actio competet. §. 4. Is autem in cuius solo superficies est, utique non indiget utili actione, sed habet in rem, qualem habet de solo. Plane si adversus superficiarium velit vindicare, dicendum est, exceptione utendum in factum data: nam cui damus actionem, eidem (&) exceptionem competere multo magis quis dixerit. §. 5. Si soli possessori superficies evincatur, æquissimum erit, subvenire ei vel ex stipulatu de evictione, vel certe ex empto actione. §. 6. Quia autem etiam in rem actio de superficie dabitur, petitori quoque in superficiem dari, & quasi usumfructum, sive usum quandam, (ejus) esse, & constitui posse per utiles actiones, credendum est. §. 7. Sed & tradi posse intelligendum est, ut & legari, & donari possit. §. 8. Et si duobus sit communis, etiam utile communi dividendo iudicium dabimus. §. 9. Servitutes quoque Prætorio jure constituentur: & ipsæ ad exemplum earum, quæ ipso jure constitutæ sunt, utilibus actionibus petentur: sed & Interdictum de his utile competet.

2. GAIUS lib. 25. ad Edictum provinciale.

Superficiaryas ædes appellamus, quæ in conducto solo positæ sint, quarum proprietas, & civili, & naturali jure ejus est, cujus & solum.

TIT. XIX.

DE ITINERE ACTUQUE PRIVATO.

1. ULPIANUS lib. 70. ad Edictum.

Prætor ait: QUO ITINERE ACTUQUE PRIVATO, QUO DE AGITUR, VEL VIA, HOC ANNO NEC VI, NEC CLAM, NEC PERCARIO AB ILLO USUS ES: QUOMINUS ITA UTARIS, VIM FIERI VETO. §. 1. Hoc Interdictum prohibitorium est, pertinet ad tuendas rusticas tantummodo servitutes. §. 2. Hoc Interdicto Prætor non inquit, utrum habuit jure servitutem impositam, an non: sed hoc tantum, an itinere actuque hoc anno usus sit non vi, non clam, non precario: & tuetur eum, licet eo tempore, quo Interdictum redditur, usus non sit. Sive igitur habuit jus viæ, sive non habuit: in ea conditione est, ut ad tuitionem Prætoris pertineat: si modo anno usus est; vel modico tempore, id est, non minus quam triginta diebus. Neque ad præsens tempus refertur usus: quia plerumque itineribus vel via non semper utimur, nisi cum usus exegerit: ita annui temporis spatium conclusit usum. §. 3. Annum ex die Interdicti retrorsum computare debemus. §. 4. Si quis hoc Interdicto utatur, sufficit alterutrum probare, vel iter, vel actum in usu habuisse.

§. 5. Julianus ait, quoad usque ingressus est, eo usque ei Interdictum competere: quod verum est. §. 6. Vivianus recte ait, eum qui propter incommoditatem rivi, aut propterea quia via publica interrupta erat, per proximi vicini agrum iter fecerit; quamvis id frequenter fecit, non videri omnino usum: itaque inutile esse Interdictum, non quasi precario usum; sed quasi nec usum: ergo secundum (hoc) nec utro usus videtur: multo enim minus illo usus est, per quem non iit, propter incommoditatem rivi, aut propterea, quia via prærupta erat. † Idem erit dicendum, & si non erat via publica, sed iter privatum: nam & hic eadem questio est. §. 7. Is cujus colonus, aut hospes, aut quis alius iter ad fundum fecit: usus videtur itinere, vel actu, vel via; & idcirco Interdictum habebit: & hæc ita Pædinus scribit, & adjicit: etiam si ignoravit, cujus fundus esset, per quem iret, retinere eum servitutem. §. 8. Si quis autem, cum putaret fundum ad se pertinere, suo nomine iter fecerit amicus meus: utique sibi, non mihi Interdictum adquisisse intelligitur. §. 9. Si quis propter inundationem usus non sit itinere actuque hoc anno, cum superiore usus sit: potest repetita die hoc Interdicto uti per in integrum restitutionem ex illa parte, *Si quam mihi iusta causa esse videbitur.* Sed etsi per vim hoc ei contigerit, in integrum eum restitui oportet, Marcellus probat. † Præterea & aliis casibus Interdictum repetita die competit, ex quibus in integrum quis restitutionem impetrare solet. §. 10. Præterea sciendum est: si, dilatione data adversario, futurum est ut causa Interdicti mei deterior fiat, æquissimum esse, repetita die reddi Interdictum. §. 11. Si tibi fundum precario concessero, cui via debebatur; deinde tu a domino fundi precario rogaveris, ut ea via ad eum fundum utaris: an noceat tibi exceptio, si adversus eum velis interdicere: a quo precario viam rogasti? Et magis est, ut noceat. Idque colligi potest ex eo, quod Julianus scribit in specie hujusmodi. Querit enim: si ego tibi fundum precario dederò, cui via debebatur; & tu rogareris precario, ut ea via utaris: nihilominus utile Interdictum mihi esse: quia sicuti me precarium rei meæ non tenet, ita nec per te precario possidere intelligor: quotiens enim colonus meus, aut is, cui precario fundum dedi, via utitur: ego ire intelligo: propter quod & recte dico, me itinere usum quæ ratio (inquit) efficit, ut (&) si (ego) viam precario rogavero, & tibi fundum precario dederò: quamvis hac mente ieris, quasi fundo meo deberetur; inutile esse Interdictum: & precario eo itinere usus esse videat non immerito: non enim opinio tua, sed mea quærenda est: tu tamen (credo) poteris Interdicto uti, etsi de hoc nihil scribat Julianus. §. 12. Si quis supradicto tempore anni non vi, non clam, non precario itinere usus sit, verum postea non sit usus, sed clam, precariove: videndum est, an ei noceat: & magis est, ut nihilei noceat, quod attinet ad Interdictum.

2. PAULUS lib. 66. ad Edictum.

Nec enim corrumpi, aut mutari, quod recte transactum est, superveniente delicto potest.

3. ULPIANUS lib. 70. ad Edictum.

Inde etiam illud Labeo scribit: si, cum a me recte via utebaris, fundum vendidero, per quem utebaris, deinde emptor te prohibuit: licet clam videaris ab eo uti (nam qui prohibitus utitur, clam utitur;) tamen Interdictum tibi competere intra annum: quia hoc anno non vi, non clam, non precario usus es. §. 1. Item sciendum est, non tantum eum clam via uti, qui ipse prohibitus utitur; verum eum quoque, per quem quis id jus retinebat, si eo prohibito, per quem retinebat, utatur. † Plane si ignoravi prohibitum, & persevero uti: nihil mihi nocere dicendum est. §. 2. Si quis ab auctore meo vi, aut clam, aut precario usus est: recte a me via uti prohibetur, & Interdictum ei inutile est: quia a me videtur vi, vel clam, vel precario possidere, qui ab auctore meo viciose possidet. † Nam & Papius scribit: si vi, aut clam, aut precario ab eo sit usus, in cuius locum hereditate, vel emptione aliove quo jure successi, idem esse dicendum: cum enim successerit (quis) in locum eorum, æquum non est, nos noceri hoc, quod adversus eum non nocuit, in cuius locum successimus. §. 3. In hoc Interdicto examinatur, quanti ejus interesse, via non prohiberi, sive itinere. §. 4. Uti videmur servitutibus etiam per servos, vel colonos, vel amicos, vel etiam hospites: & fere per eos omnes, qui nobis retinent servitutes: sed enim per fructuarium quidem servitus retinetur: per fructuarium autem Interdictum hoc domino non competere, Julianus ait. §. 5. Idem Julianus scribit: si meus usufructus in fundo tuo, proprietate vero tua fuerit; & uterque nostrum per vicini fundum ierit: utile Interdictum de itinere nos habere; & sive forte ab extraneo fructuarium prohibeatur, sive etiam a domino; sed & si dominus a fructuario: competet: nam & si quilibet prohibeat ire, Interdictum adversus eum competit. §. 6. Hoc Interdictum & ei competit, qui donationis causa fundi vacuum possessionem adeptus est. §. 7. Si quis (ex) mandato meo fundum emerit: æquissimum est, mihi hoc Interdictum dari; ut ille usus est, qui mandatu meo emit. §. 8. Sed & si quis usufructum emit, vel usum; vel cui legatus est, & traditus: uti hoc Interdicto poterit. §. 9. Hoc amplius & is, cui dotis causa fundus traditus est, experiri hoc Interdicto poterit. §. 10. Et generaliter ex omnibus causis, quæ instar habent venditionis, vel ex alterius contractus, dicendum est, hoc Interdicto locum fore. §. 11. Ait Prætor: QUI ITINERE ACTUQUE HOC ANNO NON VI, NON CLAM, NON PRECARIO AB ALIO USUS ES, QUO MINUS [ID] ITER ACTUMQUE, UT TIBI JUS ESSET, REPLICAS, VIM FIERI VETO: QUI HOC INTERDICTO UTI VOLET, IS ADVERSARIO DAMNI INFECTI, QUOD PER EJUS VITIUM DATUM SIT, CAVEAT. §. 12. Utilitas suavit, hoc quoque

Interdictum proponere: namque consequens erat, eum, qui itinere utitur, Interdictum proponere, ut refici iter possit: quemadmodum enim alias uti potest itinere vel actu commode, quam si refecerit? corrupto enim itinere, minus commode frui aut agi potest. §. 13. Hoc autem a superiore distat, quod illo quidem Interdicto omnes uti possunt, qui hoc anno usi sunt: hoc autem Interdicto eum demum uti posse, qui hoc anno usus est, & jus sibi esse reficiendi, oporteat. Jus autem esse videtur ei, cui servitus debetur. † Itaque qui hoc Interdicto utitur, duas res debet docere: & hoc anno se usum, & ei servitute competere. Cæterum, si desit alterutrum, deficit Interdictum: nec immerito: qui enim vult ire agere tantisper, quoad de servitute constet, non de jure suo docere: quid enim perdit, qui eum patitur hoc facere, qui hoc anno fecit? Enim vero qui vult reficere, aliquid novi facit: neque debet ei in alieno permitti id moliri, nisi vere habet, servitute. §. 14. Fieri autem potest, ut qui jus eundi habeat & agendi, reficiendi jus non habeat: quia in servitute constituenda cautum sit, ne ei reficiendi jus sit; aut sic, ut si velit reficere, usque ad certum modum reficiendi jus sit: merito ergo ad refictionem se Prætor retulit. Ut tibi (inquit) jus est, reficias: uti jus est, hoc est, sicuti per servitute impositam licet. §. 15. Reficere sic accipimus, ad pristinam formam iter & actum reducere: hoc est, ne quis dilatat, aut producat, aut deprimat, aut exaggeret: & aliud est enim reficere, longe aliud facere. §. 16. Apud Labeonem quaeritur: si pontem quis novum velit facere viæ muniendæ causa, an ei permittatur? & ait permittendum, quasi par sit refictionis hujusmodi munitio. Et ego puto veram Labeonis sententiam, si modo sine hoc commeari non possit.

4. VENULEIUS lib. 1. Interdictorum.

Veteres nominatim adjiciebant, ut et quoque, quæ ad refictionem utilia essent, adportant vis non fieret: quod supervacuum est; quoniam qui adportari non patitur ea, sine quibus refici iter non possit, vim facere videtur, quo minus reficiatur. §. 1. Si quis autem, cum posset compendiarie adportare quæ refictioni necessaria sunt, longiori itinere velit adportare, aut deteriore causam eundi faciat: impune ei vis fiet, quia ipse sibi impedimento sit, quo minus reficiatur.

5. ULPIANUS lib. 20. ad Edictum.

Apparet ergo enim qui non patitur hæc congeri, vim facere quo minus quis perficiat. §. 1. Plane, si quis cum posset alia parte agri sine incommodo domini fundi impensam adportare, id egit, ut alia parte adportet: impune ei vim fieri, recte placuit. §. 2. Hoc Interdictum non solum ipsi, verum successoribus quoque esse dandum, non est ambigendum. Emptori quoque dabitur, & in emptorem. §. 3. Si quis servitute jure impositam non habeat, habeat autem velut longæ possessionis prærogativam ex eo, quod diu usus est servitute: Interdicto hoc uti potest. §. 4. Qui hoc Interdicto usus est, de vitio operis cavere adversario debet.

6. PAU-

6. PAULUS lib. 66. ad Edictum.

Sicut non nocet ei qui sine vitio usus est, quod eodem anno vitiose usus est: ita emptori hereditate non nocebit, quod ipsi vitiose usi sunt, si testator venditorve recte usi sunt.

7. CELSUS lib. 25. Digestorum.

Si per fundum tuum nec vi, nec clam, nec precario commeavit aliquis; non tamen tanquam id suo jure faceret, sed, si prohiberetur, non facturus: inutile est ei Interdictum de itinere actuque; nam ut hoc Interdictum competat, jus fundi possedisse oportet.

TIT. XX.

DE AQUA COTTIDIANA ET

ÆSTIVA.

1. ULPIANUS lib. 70. ad Edictum.

Alit Prætor: UTI HOC ANNO AQUAM, QUAE AGITUR, NON VI, NON CLAM, NON PRECARIO AB ILLO DUXISTI, QUOMINUS ITA DUCAS, VIM FIERI VETO.

§. 1. Hoc Interdictum prohibitorium, & interdum restitutorium est, & pertinet ad aquam cottidianam. §. 2. Cottidiana autem aqua non illa est, quæ cottidie ducitur; sed ea, qua quis cottidie possit uti, si vellet: quamquam cottidianam interdum hieme ducere non expedit, etsi possit duci. §. 3. Duo autem sunt genera aquarum: est cottidiana, est & æstiva. Cottidiana ab æstiva usu differt, non jure. † Cottidiana (ea) est, quæ duci assidue solet vel æstivo tempore, vel hyberno, etiam si aliquando ducta non est: ea quoque dicitur cottidiana, cujus servitus intermissione temporis divisa est. †

Æstiva autem ea est, qua æstate sola uti expedit: sicuti dicimus vestimenta æstiva, saltus æstivos, castra æstiva, quibus interdum etiam hyeme, plerumque autem æstate utamur. † Ego puto probandum, ex proposito utentis, & ex natura locorum aquam æstivam a cottidiana discerni. Nam si sit ea aqua, quæ perpetuo duci possit, ego tamen æstate sola ea utar: dicendum est, hanc aquam esse æstivam: rursum si ea sit aqua, quæ non nisi æstate duci possit: æstiva dicetur: & si ea sint loca, quæ natura non admittant aquam nisi æstate: dicendum erit, recte æstivam dici. §. 4. Quod autem scriptum est in Interdicto, *Ut hoc anno aquam duxisti*, hoc est: non cottidie, sed hoc anno, vel una die, vel nocte. Ergo cottidiana quidem aqua (alia) est, quæ cottidie duci possit, vel hyeme vel æstate, etsi aliquo momento temporis ducta sit. Æstiva ea, quæ cottidie quidem duci possit, vel sola æstate: ducatur autem æstate tantum, non & hyeme: non quia non possit & hyeme, sed quia non solet. §. 5. Loquitur autem Prætor in hoc Interdicto de ea aqua sola, quæ perennis est: nulla enim alia aqua duci potest, nisi quæ perennis est. §. 6. Quanquam (autem) ad perennes aquas dixerimus hoc Interdictum pertinere; ad eas tamen perennes pertinet, quæ duci possunt. † Caterum sunt quædam, quæ etsi perennes sunt, duci tamen non possunt, ut puteales, & quæ ita sunt summersæ, ut defluere extra terram, & usa esse non possint: sed hujus

modi aquis, quæ duci non possunt, haustus servitus imponi potest. §. 7. Hæc Interdicta de aqua, item de fonte, ad eam aquam pertinere videntur, quæ a capite ducitur, non aliunde: harum enim aquarum etiam servitus jure civili constitui potest. §. 8. Caput aquæ illud est unde aqua nascitur: si ex fonte nascatur, ipse fons; si ex flumine vel lacu, prima incilia, vel principia fossarum, quibus aquæ ex flumine, vel ex lacu in primum rivum (communem) pellesolent. † Plane si aqua, sudoribus manando, in aliquem primum locum effluere, atque ibi apparere incipit: ejus hoc caput dicemus, ubi primum emergit. §. 9. Et qualiter sit constitutum jus aquæ dicendum est, hoc Interdictum locum habere.

§. 10. Sed etsi jure aqua non debetur alicui, si tamen jure ducere se putavit: cum non injure, sed in facto erravit: dicendum est, (eoque jure utimur), ut Interdicto hoc uti possit: sufficit enim, si jure se ducere putavit, nec vi nec clam nec precario duxit. §. 11. Illud quaeritur, utrum ea tantum aqua his interdictis contineatur, quæ ad agrum irrigandum pertinet; an vero omnis, etiam ea quæ ad usum quoque & commodum nostrum? Et hoc jure utimur, ut hæc quoque contineatur. Propter quod etiam si in urbana prædia quis aquam ducere velit: hoc Interdictum locum habere potest. §. 12. Præterea Labeo scribit, etsi quidam ductus aquarum non sint fundi, quia a quocunque duci possint; tamen ad hoc Interdictum pertinere. §. 13. Idem Labeo scribit, etiam si Prætor hoc Interdicto de aquis frigidis sentiat: tamen de calidis aquis Interdicta non esse deneganda. Namque harum quoque aquarum usum esse necessarium: nunquam enim refrigeratæ usum irrigandis agris præstant: his accedit, quod in quibusdam locis, & cum calidæ sunt, irrigandis tamen agris necessariae sunt, ut Hierapoli: constat enim apud Hierapolitanos in Asia agrum aqua calida rigari. Et quamvis ea sit aqua, quæ ad rigandos non sit necessaria, tamen nemo ambiget his Interdictis locum fore. §. 14. Sive autem intra Urbem sit aqua, sive extra Urbem: hoc Interdicto locus erit. §. 15. Illud tamen hic intelligendum est, eodem modo Prætorem duci aquam jussisse, quo ducta est hoc anno. Proinde neque amplioris modi, neque alia permisisse potest videri. † Quare si alia aqua sit, quam quis velit ducere, quam hoc anno duxit; vel eadem, per aliam tamen regionem velit ducere: impune ei vis fiet. §. 16. Illud Labeo dicit, omnes partes illius fundi, in quem loci aqua ducitur, ejusdem numero esse. † Ergo & si forte actor confinem agrum emerit, & ex agro, in quem hoc anno aquam duxerit, postea fundi empti nomine velit aquam ducere: ita demum eum recte hoc Interdicto, ut de itinere actuque, uti putant: ut semel in suum ingressus, inde egredi, qua velit, possit: nisi ei nocitum sit, ex quo aquam ducit. §. 17. Item quaeritur: si quis aquæ, quam hoc anno ducebat, aliam aquam admiscuerit, an impune prohibeatur? Et extat Ofilii sententia existimantis, recte eum prohiberi;

beri; sed eo loci, in quo primum aquam aliam in rivum admittit: & (Ofilius) in tota aqua recte eum prohiberi ait: ego Ofilio assentio, non posse dividi; quia non potest ita in parte vis fieri, ut non in tota aqua fiat. §. 18. Trebatius: cum amplior numerus pecoris ad aquam appelletur, quam debet appellari, posse universum pecus impune prohiberi: quia junctum pecus ei pecori, cui adpulsus debeatur, totum corrumpat pecoris adpulsus. Marcellus autem ait, si quis jus habens pecoris (ad aquam) appellendi, plura pecora adpulerit: non in omnibus pecoribus eum prohibendum: quod est verum; quia pecora separari possunt. §. 19. Aristo putat, eum deum Interdictum hoc habere, qui se putat suo jure uti: non eum, qui scit se nullum jus habere, & utitur. §. 20. Idem ait, eum qui hoc anno aquam duxerit, nec vi, nec clam, nec precario, & eodem anno vitiose usus est: recte tamen hoc Interdicto usum: quod referri ad id tempus, quod sine vitio fuerit: esse enim verum, hoc anno non vi, non clam, non precario usum. §. 21. Quæsitum est: si quis ante annum aquam duxit, deinde sequenti tempore, hoc est, intra annum, aqua influxerit ipsa sibi, me non ducente, an hoc Interdicto locus sit? Et refert Severus Valerius, competere hoc ei Interdictum, quasi duxisse videatur: licet penitus prospicientibus non videtur iste duxisse. §. 22. Item quæsitum est: si quis, dum putat, tertio quoque die habere se jus aquæ ducendæ, duxerit una die: an recte, & sine captione possessoris recte duxisse videatur, ut hoc Interdictum habeat: ait enim Prætor, *Uti hoc anno aquam duxisti*, id est, alternis diebus. † Illud autem nihil interest, utrum quinto die aqua debeatur, an alternis diebus, an cottidie, ei, qui hoc Interdicto uti velit: nam cum sufficiat, vel uno die hoc anno aquam duxisse: nihil refert, qualem aquæductum habens duxerit; dum si quis, eum quinto quoque die uteretur, quasi alternis diebus ducens, interdixerit, nihil ei prodesse videtur. §. 23. Præterea illud sciendum est, si cum aquam duxisses, adversarius te prohibuerit, deinde tu interim jus aquæ ducendæ amiseris, in restitutionem hoc venire, ut tibi præstetur per hoc Interdictum, quod amisisti: & hoc verum puto. §. 24. Si fundum, ad quem aquam ducbas, vendideris & tradideris: nihilominus Interdictum tibi utile est. §. 25. Competit hoc Interdictum adversus eum, qui prohibet me aquam ducere. Et nihil interest, utrum quis dominium fundi habeat, an non: idcircoque is tenetur Interdicto: nam etsi servitus coepit, adversus quemvis posse vindicari. §. 26. Si inter rivalet (id est, qui per eundem rivum aquam ducunt) sit contentio de aquæ usu, utroque suum usum esse contendente: duplex Interdictum utrique competit. §. 27. Labeo putat, per hoc Interdictum prohiberi quem, *ne quid in illo fundo faciat, fodiat, ferat, succidat, putet, ædificet, quare ex eare aqua, quam ille hoc anno per fundum tuum sine vitio duxit, inquinetur, vitietur, corrumpatur, deteriore fiat*: & similiter de æstiva aqua debere interdicti ait. §. 28. Si quis hoc cesserit,

ne liceat sibi aquam quarere: ea cessio valet. §. 29. Deinde ait Prætor: *UTI PRIORE ÆSTATE AQUAM, QUA DE AGITUR, NEC VI, NEC CLAM, NEC PRECARIO AB ILLO DUXISTI, QUOMINUS ITA DUCAS, VIM FIERI VETO. INTER HEREDES, EMPTORES, ET BONORUM POSSESSORES INTERDICAM.* §. 30. Hoc Interdictum de aqua æstiva proponitur. §. 31. Quia autem diximus æstivam aquam aliquo distare ab aqua cottidiana: sciendum est, etiam Interdictis distare; quod qui de aqua quotidiana interdicit, ita interdicit, *Uti hoc anno aquam duxisti*: at qui de æstiva (sic), *Uti priore æstate*: nec immerito; nam, quia hyeme non utitur, referre se non ad præsentem æstatem, sed ad priorem debuit. §. 32. *Æstatem* incipere sic peritiores tradiderunt, ab æquinoctio verno, & finire æquinoctio autumnali: & ita senis mensibus æstas arque hyems dividitur. §. 33. Priorem æstatem ex comparatione duarum æstatum accipi. §. 34. Propter hoc, si æstate interdicitur, nonnunquam annum & sex menses continere: quod ita contingit, si initio verni æquinoctii ducta sit aqua, & sequenti æstate pridie æquinoctium autumnale interdicitur. † Et proinde si hyeme interdicitur, etiam in biennium hæres extendetur. §. 35. Si quis hyeme tantum aquam solitus fuit ducere, æstate non fuit solitus: utile Interdictum ei competit. §. 36. Qui hac æstate duxit, non superiore: utile Interdictum habet. §. 37. Ait Prætor, *Inter heredes & emptores, & bonorum possessores interdiciam*: hæc verba non solum ad æstivam aquam, verum etiam ad quotidianam quoque referenda esse sciendum est: nam sicuti de itinere actuque & successoribus dantur Interdicta & emptori, ita hæc quoque danda Prætor putavit. §. 38. Ait Prætor: *QUO EX CASTELLO ILLE AQUAM DUCERE AB EO, CUI EIUS REI JUS FUIT, PERMISSUM EST: QUO MINUS ITA, UTI PERMISSUM EST, DUCAT, VIM FIERI VETO. QUANDOQUE DE OPERE FACIENDO INTERDICTUM ERIT, DAMNI INFECTI CAVERI JUBEBO.* §. 39. Hoc Interdictum necessario propositum est: namque superiora Interdicta ad eos pertinent, qui a capite ducunt, vel imposita servitute, vel quia putant impositam: æquissimum visum est, ei quoque qui ex castello ducit, Interdictum dari: id est, ex eo receptaculo, quod aquam publicam suscipit, castellum accipe. §. 40. Si ex castello permissum est, dandum erit Interdictum. §. 41. Permittitur autem aquam ex castello, vel ex rivo, vel ex quo alio loco publico ducere. §. 42. Idque a Principe conceditur: alii nulli competit jus aquæ dandæ. §. 43. Et datur interdum prædiis, interdum personis. Quod prædiis datur, extincta persona non extinguatur: quod datur personis, cum personis amittitur; ideoque neque ad alium dominum prædiorum, neque ad heredem, vel qualemcunque successorem transit. §. 44. Plane ei, ad quem dominium transit, impetrabile est: nam si docuerit prædiis suis aquam debitam, & si

nomine

nōmine ejus fluxisse, a quo dominium ad se transiit: indubitate impetrat jus aquæ ducendæ: nec est hoc beneficium, sed injuria, si quis forte non impetraverit. §. 45. Meminisse autem debemus, in hoc Interdicto totam quæstionem finiri assignationis: non enim præparat hoc Interdictum casum, ut superiora Interdicta; nec ad possessionem temporariam pertinet: sed aut habet jus assignatum sibi, aut non habet, & Interdictum totum finitur.

2. POMPONIUS lib. 32. ad Sabinum.

SI diurnarum aut nocturnarum horarum aquæ ductum habeam: non possum alia hora ducere: quam qua jus habeam ducendi.

3. IDEM lib. 34. ad Sabinum.

HOC jure utimur, ut etiam non ad irrigandum, sed pecoris causæ, vel amœnitatis, aqua duci possit. §. 1. Ex flumine aquam ducere plures possunt: ita tamen, ut vicinis non noceant; vel si angustus amnis sit, etiam ei qui in alia ripa sit. §. 2. Si aquam ex flumine publico duxeris, & flumen recesserit: non potes subsequi flumen: quia (ei loco) servitus imposita non sit, quamvis is locus meus sit. † Sed si alluvione paulatim accesserit fundo tuo, subsequi potes: quia locus totus fluminis serviat ductioni. † Sed si circumfluere cœperit mutato alveo, non potes: quia medius locus non serviat, interruptaque sit servitus. §. 3. Aqua quæ in rivo nascitur, tacite lucritur ab eo qui ducit. §. 4. Ductus aquæ, cujus origo memoriam excessit, jure constituti loco habetur. §. 5. Is, qui aquæ cottidianæ (jus) habet, vel fistulam in rivo ponere, vel aliud quolibet facere potest; dummodo ne fundum domino, aut aquagium rivalibus deterius faciat. §. 6. Si aqua ducatur: supra eam alia aqua per pontem, qui supra rivum factus sit, jure ducitur; dum inferiori rivo non noceatur.

4. JULIANUS lib. 41. Digestorum.

LUCIO Titio ex fonte meo ut aquam duceret, cessi: Quæsitum est, an & Mævio cedere possim, ut per eundem aquæductum aquam ducat? (&), si putaveris posse cedi per eundem aquæ ductum duobus: quemadmodum uti debeant? Respondit: Sicut iter, actus, via pluribus cedi vel simul vel separatim potest, ita aquæ ducendæ jus recte cedetur: sed si inter eos, quibus aqua cessa est, non convenit, quemadmodum utantur: non erit iniquum, utile judicium reddi: sicut inter eos, ad quos ususfructus pertinet, utile communi dividendo judicium reddi, plerisque placuit.

5. IDEM lib. 4. ex Minicio.

CUM constet, non solum temporibus, sed etiam mensuris posse aquam dividi: potest eodem tempore alius cottidianam, alius æstivam aquam ducere: ita ut æstate dividatur inter eos aqua, hyeme solus ducat is, qui cottidianæ jus habeat. §. 1. Inter duos qui eodem rivo aquam certis horis separatim ducebant, convenit, ut permutatis inter se temporibus aqua uterentur: quæro, cum amplius tempore servitutibus præfinito ita duxissent, ut neuter eorum suo tempore usus esset, num jus utendi amisissent: negavit, amisisse.

6. NERATIUS lib. 3. Membranarum.

DE Interdicto de aqua æstiva, item quotidiana, quærentes, primum constituendum existimabamus, quæ esset aqua æstiva, de qua proprium Interdictum ad prioris æstatis tempus relatum reddi solet: hoc est, æstiva aqua utrumne ex jure æstivo duntaxat tempore utendi diceretur; an ex mente propositoque ducentis, quod æstate eam ducendi consilium haberet; an ex natura ipsius aquæ, quæ æstate tantum duci potest; an ex utilitate locorum in quæ duceretur? Placebat igitur aquam ob has duas res, naturam suam, utilitatemque locorum in quæ deducitur, proprie appellari: ita ut, si ejus natura erit, ut nisi æstate duci non possit, etiam si hyeme quoque desideraretur: sive omni tempore anni duci eam ipsius natura permetteret, si utilitas locorum personis, in quam ducitur, æstate duntaxat usum ejus exigeret: æstiva recte diceretur.

7. PAULUS lib. 5. Sententiarum.

SI de via, itinere, actu, aquæ ductu agitur: hujusmodi cautio præstanda est, quamdiu quis de jure suo doceat, non se impediturum agentem, & aquam ducentem, & iter facientem. Quod si neget jus esse adversario agendi, aquæ ducendæ: cavere sine præjudicio amittendæ servitutis debet, donec quæstio finietur, non se usurum.

8. SCÆVOLA lib. singulari ἐρῶν.

CUI per fundum iter aquæ debetur: quacunque vult, in eorivum licet faciat, dum ne aquæductum interverteret.

TIT. XXI.

DE RIVIS.

1. ULPIANUS lib. 70. ad Edictum.

PRÆTOR ait: RIVOS, SPECUS, SEPTA REFICERE, PURGARE, AQUÆ DUCENDÆ CAUSA, QUOMINUS LICEAT ILLI: DUM NE ALITER AQUAM DUCAT, QUAM UTI PRIORE ÆSTATE NON VI, NON CLAM, NON PRECARIO A TE DUXIT: VIM FIERI VETO. §. 1. Hoc Interdictum utilissimum est: nam si permittatur alicui reficere, alia ratione usu incommodabitur. §. 2. Ait ergo Prætor Rivum, specus. † Rivus est locus per longitudinem depressus, quo aqua decurrat, cui nomen est ἀρὸ τῆς ῥέτης id est, a fluendo: §. 3. Specus autem est locus ex quo despicitur. Inde spectacula sunt dicta. §. 4. Septa sunt, quæ ad incile opponuntur, aquæ derivandæ compellendæve ex flumine causa; sive ea lignea sunt, sive lapidea, sive qualibet alia materia sint ad continendam transmittendamque aquam excogitata. §. 5. Incile autem est locus depressus ad latus fluminis, ex eo dictus, quod incidatur: inciditur enim vel lapis, vel terra, unde primum aqua ex flumine agi possit. Sed & fossæ & putei hoc Interdicto, continentur. §. 6. Deinde ait Prætor reficere, purgare. Reficere est, quod corruptum est, in pristinum statum restaurare. Verbo reficiendi tegere, substruere, sarcire, ædificare, item advehere, adportareque ea, quæ ad eandem rem opus essent, continentur. §. 7. Purgandi verbum plerique quidem putant ad eum rivum pertinere,

rere, qui integer est: & palam est, & ad eum pertinere, qui refectioe indiget: plerumque enim (ut) refectioe & purgatione indigent. §. 8. *Aquæ*, inquit, *ducendæ causa*: merito hoc additur, ut ei delinquitur permittatur & reficere & purgare rivum, qui aquæ ducendæ causa id fecit. §. 9. Hoc Interdictum competit etiam ei, qui jus aquæ ducendæ non habet, si modo aut priore ætate, aut eodem anno aquam duxerit: cum sufficiat, non vi, non clam, non precario duxisse. §. 10. Si quis terrenum rivum signinum (id est, lapideum) facere velit, videri eum non recte hoc Interdictum uti: non enim reficit, qui hoc facit: & ita Ofilio videtur. §. 11. Proinde etsi per alium locum velit ducere, impune prohibetur. Sed etsi eundem rivum deprimat vel attollat, aut dilatet, vel extendat, vel operiat apertum, vel contra. Ego cæteros quidem impune prohiberi puto: at enim eum qui operiat apertum, vel contra: eum non puto prohibendum, nisi si quam majorem utilitatem suam adversarius ostendat.

2. PAULUS lib. 66. ad Edictum.

Labeo non posse ait ex aperto rivo terrenum fieri: quia commodum domino soli auferetur appellendi pecus, vel hauriendi aquam: quod sibi non placere, Pomponius ait: quia id domino magis ex occasione, quam ex jure contingere; nisi si ab initio in imponenda servitute id actum esset.

3. ULPIANUS lib. 70. ad Edictum.

Servius autem scribit, aliter duci aquam, quam ante per specus ducta est, si nunc per apertum ducatur: nam si operis aliquid faciat quis, quo magis aquam conservet vel contineat: non impune prohiberi: ego & in specu contra, si non major utilitas versetur adversarii. §. 1. Servius & Labeo scribunt, si rivum, qui ab initio terrenus fuit, qui aquam non continebat, camentitium velit facere: audiendum esse. Sed & si eum rivum, qui structilis fuit, postea terrenum faciat, aut partem rivi: æque non esse prohibendum. Mihi videtur argens & necessaria refectio esse admittenda. §. 2. Si quis novum canalem vel fistulas in rivo velit collocare, cum id nunquam habuerit: utile ei hoc Interdictum futurum Labeo ait: nos & hic opinamur, utilitatem ejus, qui ducit sine incommoditate ejus, cujus ager est, spectandam. §. 3. Si aqua in unum lacum conducatur, & inde per plures ductus ducatur: hoc Interdictum utile erit volenti reficere ipsum lacum. §. 4. Hoc Interdictum ad omnes rivos pertinet, si in publico si in privato sint constituti. §. 5. Sed etsi calidæ aquæ rivus sit, de hoc reficiendo competit Interdictum. §. 6. Aristo & de cuniculo restituendo, per quem vapor trahitur in balneariis vaporibus, putat utilem actionem competere: & erit dicendum, utile Interdictum ex hac causa competere. §. 7. Iisdem autem personis & in easdem Interdictum hoc datur, quibus & in quas & de aqua Interdicta redduntur, quæ supra sunt enumerata. §. 8. Si quis rivum reficienti opus novum nunciat, belle dictum est, posse contemni operis novi nunciationem: cum enim Prætor ei

vim fieri vetet, absurdum est, per operis novi nunciationem eum impediri. Plane per in rem actionem dicendum est, posse adversus eum vindicari, jure ei non esse: dubium non est. §. 9. De damno quoque infecto cavere eum debere, minime dubitari oportet. §. 10. Si quis eum exportare, velere, quæ refectioe necessaria sunt, prohibeat: hoc Interdictum ei competere Ofilius putat: quod est verum.

4. VENULEIUS (lib. 1. Interdictorum).

De rivis reficiendis (ita) interdicetur, ut non quærat, an aquam ducere auctori liceret? non enim tam necessariam refectioem itinerum, quam rivorum esse: quando, non refectis rivis, omnis usus aquæ auferretur, & homines siti necarentur: & sane aqua pervenire, nisi perfecto rivo, non potest: at non refecto itinere, difficultas tantum eundi agendique fieret, quæ temporibus æstivis levior esset.

TIT. XXII.

DE FONTE.

1. ULPIANUS lib. 70. ad Edictum.

Prætor ait: UTI DE EO FONTE QUO DE AGITUR, HOC ANNO AQUA NEC VI, NEC CLAM, NEC PRECARIO AB ILLO USUS ES: QUOMINUS ITA UTARIS, VIM FIERI VETO: DE LACU, PUTEO, PISCINA ITEM INTERDICAM. §. 1. Hoc Interdictum proponitur ei qui fontana aqua uti prohibetur: servitutes enim non tantum aquæ ducendæ esse solent, verum etiam hauriendæ: & sicut discretæ sunt servitutes ductus aquæ, & haustus aquæ; ita Interdicta separatim redduntur. §. 2. Hoc autem Interdictum locum habet, si quis uti prohibeatur aqua: hoc est, si haurire prohibeatur, si etiam pecus ad aquam appellere. §. 3. Et eadem sunt hic dicenda, quæ ad personam attinent, quæcunque in superioribus Interdictis diximus. §. 4. Hoc Interdictum de cisterna non competit: nam cisterna non habet perpetuam causam, nec vivam aquam. Ex quo apparet in his omnibus exigendum, ut viva aqua sit. Cisternæ autem imbribus concipiuntur. † Denique constat Interdictum cessare, si lacus, piscina, puteus vivam aquam non habeat. §. 5. Plane si quis ire ad haustum prohibeatur, æque Interdictum sufficit. §. 6. Deinde ait Prætor: QUOMINUS FONTEM QUO DE AGITUR, PURGES, REFICIAS, UT AQUAM COERCERE, UTIQUE EA POSSIS: DUM NŒ ALITER UTARIS, ATQUE UTI HOC ANNO NON VI, NON CLAM, NON PRECARIO AB ILLO USUS ES, VIM FIERI VETO. §. 7. Hoc Interdictum eandem habet utilitatem quam habet Interdictum de rivis reficiendis: nisi enim purgare & reficere fontem licuerit, nullus usus ejus erit. §. 8. Purgandus autem, & reficiendus est ad aquam coercendam, ut uti quis aqua possit, dum modo non aliter utatur, quam si uti hoc anno usus est. §. 9. Coercere aquam, est continere sic, ne diffluat, ne dilabatur: dummodo non permittatur, vias novas quærere, vel aperire; hic enim innovat aliquid præter id, quam præcedenti anno usus est. §. 10. Sed & de lacu, puteo, piscina, reficiendis purgan-

purgandis Interdictum competit. §. 11. Et omnibus personis dabitur, quibus permittitur Interdictum de aqua aestiva.

TIT. XXIII.
DE CLOACIS.

1. ULPIANUS lib. 71. ad Edictum.

PRætor ait: QUOMINUS ILLI CLOACAM, QUÆ EX ÆDIBUS EJUS IN TUAS PERTINET, QUA DE AGITUR, PURGARE, REIFICERE LICEAT: VIM FIERI VETO: DAMNI INFECTI QUOD OPERIS VITIO FACTUM SIT, CAVERI JUBEBO. §. 1. Sub hoc titulo duo Interdicta Prætor subjecit, unum prohibitorium, alterum restitutorium: & primum prohibitorium. §. 2. Curavit autem Prætor per hæc Interdicta, ut cloacæ, & purgentur, & reficiantur: quorum utrumque & ad salubritatem civitatum, & ad tutelam pertinet: nam & cælum pestilens, & ruinas minantur immunditiæ cloacarum: (item) si non reficiantur. §. 3. Hoc autem Interdictum propositum est de cloacis privatis: publicæ enim cloacæ publicam curam merentur. §. 4. Cloaca autem est locus cavus, per quem colluvies quædam fluat. §. 5. Hoc Interdictum, quod primum proponitur, prohibitorium est: quo prohibetur vicinus vim facere, quo minus cloaca purgetur & reficiatur. §. 6. Cloacæ appellatione & tubus & fistula continetur. §. 7. Quia autem cloacarum refectio & purgatio ad publicam utilitatem spectare videtur; idcirco placuit, non esse in Interdicto addendum, *Quod non vi, non clam, non precario ab illo usus*: ut etiam si quis talem usum habuerit, tamen non prohibeatur volens cloacam reficere, vel purgare. §. 8. Deinde ait Prætor, *Quæ ex ædibus ejus in tuas pertinet*. *Ædes* hic accipere debes pro omni ædificio, hoc est, ex ædificio ejus in tuum ædificium. Hoc amplius Labeo putabat, hoc Interdicto locum esse, & si area ab utralibet parte ædium sit: & si forte (inquit) cloaca ducta sit ex urbano ædificio in proximum agrum. §. 9. Idem Labeo, etiam eum qui privatam cloacam in publicam immittere velit, tuendum, ne ei vis fiat. Sed & si quis velit talem cloacam facere, ut exitum habeat in publicam cloacam: non esse eum impediendum Pomponius scribit. §. 10. Quod ait Prætor, *pertinet*, hoc significat, quod ex ædibus ejus in tuas pertinet, hoc est, dirigitur, extenditur, pervenit. §. 11. Et tam ad proximum vicinum hoc Interdictum pertinet, quam adversus ultiores, per quorum ædes cloaca currit. §. 12. Unde Favius Mela scribit, competere hoc Interdictum, ut in vicini ædes veniat, & rescindat pavimenta purgandæ cloacæ gratia: verendum tamen esse, Pomponius scribit, ne eo casu damni infecti stipulatio committatur: sed hæc stipulatio non committitur, si paratus sit restaurare id quod ex necessitate reficiendæ cloacæ causa rescinderat. §. 13. Si quis purganti mihi cloacam, vel reficienti, opus novum nunciaverit: rectissime dicetur, contempta nunciatione me posse reficere id quod institueram. §. 14. Sed & damni infecti cautionem pollicetur,

si quid operis vitio factum est: nam sicuti reficere cloacas & purgare permittendum fuit; ita dicendum, ne damnum ædibus alienis detur. §. 15. Deinde ait Prætor: QUOD IN CLOACA PUBLICA FACTUM, SIVE [EA] IMMISSUM HABES, QUO USUS TUIS DETERIOR SIT, FIAT: RESTITUAS. ITEM NE QUID FIAT, IMMITTATURVE INTERDICAM. §. 16. Hoc Interdictum ad publicas cloacas pertinet: ne quid ad cloacam immittas, neve facias, quo usus deterior sit, neve fiat.

2. VENULEIUS lib. 1. Interdictorum.

Quanquam de reficienda cloaca, non etiam de nova facienda hoc Interdicto comprehendatur; tamen æque interdicendum, Labeo ait, ne facienti cloacam vis fiat: quia eadem utilitas sit. Prætores enim sic interdixisse, ne vis fieret, quominus cloacam in publico facere liceret: idque Ofilio & Trebatio placuisse: ipse dicendum ait, ut (ne) factam cloacam purgare & restituere permittendum sit per Interdictum: novam vero facere is demum concedere debeat, cui viarum publicarum cura sit.

TIT. XXIV.

QUOD VI AUT CLAM.

1. ULPIANUS lib. 71. ad Edictum.

PRætor ait: QUOD VI AUT CLAM FACTUM EST, QUA DE RE AGITUR, ID CUM EXPERIENDI POTESTAS EST, RESTITUAS. §. 1. Hoc Interdictum restitutorium est: & per hoc occursum est calliditati eorum, qui vi aut clam quædam moliantur; jubentur enim ea restituere. §. 2. Et parvi refert, utrum jus habuerit faciendi, an non; sive enim jus habuit, sive non; tamen tenetur Interdicto, propter quod vi aut clam fecit: tueri enim jus suum debuit, non injuriam comminisci. §. 3. Denique est quaesitum, an hoc Interdicto utenti exceptionem possit objicere, *Quod non jure meo receperim?* Et magis est, ne possit: nam adversus vim, vel quod clam factum est, nulla justa exceptione se tueri potest. §. 4. Hoc Interdictum ad ea sola opera pertinet, quæcunque in solo vi aut clam fiunt. §. 5. Quid sit vi factum, vel clam factum videamus. *Vi factum* videri Quintus Mucius scripsit, si quis contra, quam prohiberetur, fecerit: & mihi videtur plena esse Quinti Mucii definitio. §. 6. Sed & si quis jactu vel minimi lapilli prohibitus facere, perseveravit facere: hunc quoque vi fecisse videri, Pædus & Pomponius scribunt, eoque jure utimur. §. 7. Sed & si contra testationem, denunciationemque fecerit, idem esse Cascellius & Trebati putant: quod verum est. §. 8. Sed & Airsto ait, eum quoque vi facere, qui, cum sciret se prohiberi, per vim molitus est, ne prohiberi possit. §. 9. Item Labeo dicit, si quem facientem prohibuero, isque destituerit in præsentiarum, rursusque postea facere cœperit, vi eum videri fecisse, nisi permissu meo facere cœperit, vel qua alia justa causa accedente. §. 10. Si quis tamen imbecillitate impeditur: vel etiam ne offenderet vel te, vel eum qui te magnificiebat, ideo non venerit ad prohibendum; non videbitur adver-

adversarius vi fecisse: & ita Labeo scribit. §. 11. Idem ait: & si te volentem ad prohibendum venire deterruerit aliquis, armis forte, sine ullo dolo malo meo, ac propter hoc non veneris: non videri me vim fecisse.

2. **VENULEIUS** lib. 2. Interdictorum.

NE in aliena potestate, conditionem meam nihil delinquentis deteriore facere.

3. **ULPIANUS** lib. 71. ad Edictum.

PROhibere autem non utique per semetipsum necesse est: sed & si quis per servum suum vel procuratorem prohibuerit, recte videtur prohibuisse: idem etiam si mercenarius meus prohibuerit. Nec quem moveat, quod per liberam personam actio adquiri non solet: nam prohibitio hæc demonstrat, vi te facere. Quid mirum: cum, etsi clam tu me feceris, habeam actionem? ergo facto magis tuo delinquentis, quam alieno, acquiritur mihi actio. §. 1. Illud sciendum est, non omnibus momentis vim esse faciendam: sed semel inter initia facta perseverat. §. 2. Sed si permiserit, adversus eum qui utatur Interdicto, exceptio erit necessaria. §. 3. Non tantum autem si ego permiserim: sed & si procurator meus, vel tutor, qui tutelam administrat, vel curator pupilli, furiosi sive adolescentis: dicendum erit, exceptioni locum fore. §. 4. Plane si Præses vel Curator Reipublicæ permiserit in publico facere: Nerva scribit, exceptionem locum non habere: quia etsi ei locorum (inquit) publicorum procuratio data est: concessio tamen data non est. Hoc ita verum est, si non Lex municipalis Curatori Reipublicæ amplius concedat. † Sed & si a Principe, vel ab eo cui Princeps hoc jus concedendi dederit: idem erit probandum. §. 5. Si quis paratus sit se iudicio defendere adversus eos, qui interdicendum putant, ne opus fiat: an videatur desinere vi facere? & magis est, ut desinat: si modo satis offerat, & defendere paratus est, si quis agat: & ita Sabinus scribit. §. 6. Sed & si quis damni infecti paratus sit cavere, cum propter hoc tantum esset prohibitus, vel quia non defendebat, vel damni infecti non repromittebat: consequens est dicere, desinere eum vi facere. §. 7. *Clam facere* videri Cassius scribit eum qui celavit adversarium, neque ei denunciavit: si modo timuit ejus controversiam, aut debuit timere. §. 8. Idem Aristo putat, eum quoque clam facere, qui celandi animo habet eum, quem prohibitorium se intellegit: & id existimat, aut existimare debet, se prohibitorium iri.

4. **VENULEIUS** lib. 2. Interdictorum.

Servius, etiam cum clam facere, qui existimare debeat sibi controversiam futuram: quia non opinionem ejus, & resupinam existimationem esse oporteat; ne melioris conditionis sint stulti, quam periti.

5. **ULPIANUS** lib. 70. ad Edictum.

Aut qui aliter fecit, quam denunciavit; vel qui decepto facit eo, ad quem pertinuit non facere; vel consulto tum denunciat adversario, cum eum scit non posse prohibere; vel tam sero pronunciat, ut abire prohibitorius, prius quam

fiat, non possit: & hæc ita Labeonem probare, Aristo ait. §. 1. Si quis se denunciaverit opus facturum, non semper non videtur clam fecisse, si post denunciationem fecerit. Debebit enim (& ita Labeo) & diem & horam denunciatione complecti, & ubi, & quod opus futurum sit: neque perfusorie aut obscure dicere, aut denunciare: neque tam arctare adversarium, ut intra diem occurrere ad prohibendum non possit. §. 2. Et si forte non sit, cui denunciatur; neque dolo malo factum sit, ne sit: amicis denique, aut procuratori, aut ad domum denunciandum est. §. 3. Sed & Servius recte ait, sufficere scemine viro notum facere, opus se facturum, vel denique sciente eo facere: quanquam etiam illud sufficiat, celandi animum non habere. §. 4. Item ait: si quis in publico municipii velit facere: sufficere ei, si curatori Reipublicæ denunciaret. §. 5. Si quis dum putat locum tuum esse, qui est meus, celandi tui, non mei causa fecerit: mihi Interdictum competere. §. 6. Idem dicit & si servi mei vel procuratoris celandi causa factum sit: mihi Interdictum competere. §. 7. Si quis, cum non denunciasset opus se facturum, eique denunciatum esset, ne faceret, fecerit: utilius puto probandum vi eum fecisse. §. 8. Hæc verba, *Quod vi aut clam factum est*: ut Mutius ita esse, *Quod tu, aut tuorum quis, aut tuo jussu factum est*. §. 9. Labeo autem ait, plures personas contineri his verbis: nam ecce primum heredes eorum, quos enumerat Mutius contineri putat. §. 10. Idem ait & adversus procuratorem, tutorem, (curatorem) municipumve syndicum alieno nomine interdicti posse. §. 11. Si quid servus meus fecit; non ob id mecum actio est: sed (si) id meo nomine, aut suo fecit: nam si tuum servum mercenarium habuerim: quicquid ab eo factum fuerit meo nomine, ob id non tecum, sed mecum, cujus jussu aut nomine id opus a servo tuo factum fuerit, agendum erit hoc Interdicto. §. 12. Similiter quod jussu cujus factum erit: ob id non cum eo, sed cujus nomine jusserit, hæc actio est. Nam si procurator, tutor, curator, duumvir municipii, quod ejus nomine ageret, cujus negotium procuraret, fieri jusserit: ob id agendum erit cum eo, cujus nomine factum quid erit; non cum eo: qui ita jusserit. † Et si tibi mandavero, ut opus fieri juberet, & in ea re mihi parueris: mecum, inquit, non tecum erit actio. §. 13. Et cum Interdictum sic sit scriptum, *Quod vi aut clam factum est*, non ita, *Quod vi aut clam fecisti*, latius porrigi, quam ad has personas, quas supra numeravimus, Labeo putat. §. 14. Et hoc jure utimur, ut si ego fecissem, si fieri jussi, Interdicto *Quod vi aut clam* tenear.

6. **PAULUS** lib. 6 (7). ad Edictum.

Si ego tibi mandavero opus novum facere, tu alii: non potest videri meo jussu factum teneris ergo tu & ille: an & ego tenear, videamus? Et magis est, & me, qui initium ei præstiterim, teneri: sed uno ex his satisfaciente, ceteri liberantur.

7. ULPIANUS lib. 71. ad Edictum.

SI alius fecerit me invito: tenebor ad hoc, ut patientiam præstem. §. 1. Neratius quoque scribit, eum, cujus servus vi aut clam fecit, aut sua impensa ex Interdicto opus restituere debere, aut patientiam restituendi præstare, & servum noxæ dedere: plane si mortuo alienatove servo interdiceretur, patientiam duntaxat præstare debere ait: ita ut & emptor eo Interdicto possit conveniri, ut impensam præstet, aut noxam det: dominoque (operis) sua impensa restituente, aut damnato, quia non restitueret, emptorem liberari. † Eadem, & si contra dominus servi, vel opus restituisse, vel litis æstimatione damnatus esset: quod si tantum noxæ dedisset: adversus dominum operis utiliter interdicti. §. 2. Ait Julianus: Qui ante remissionem nuntiationis contra quam prohibitus fuerit, opus fecerit; duobus Interdictis tenebitur: uno, quod ex operis novi nuntiatione competit; altero, Quod vi aut clam. Remissione autem facta intelligendus non erit vi aut clam facere, quamvis prohibeatur: licere enim debet ædificare ei, qui satisderit, cum possessor hoc ipso constituatur: clamque facere, nec ante remissionem nec postea existimandus est: cum is qui opus novum nuntiat, non possit videri celatus, & præoccupatus, antequam controversiam faceret. §. 3. Bellissime apud Julianum quæritur, an hæc exceptio noceat in hoc Interdicto, *Quod non tu vi aut clam feceris?* ut puta utor adversus te Interdicto Quod vi aut clam: an possis objicere mihi eandem exceptionem, *Quod non tu vi aut clam fecisti?* Et ait Julianus, æquissimum esse, hanc exceptionem dari: nam si tu, inquit, ædificaveris vi aut clam; ego idem demolitus fuero vi aut clam, & utaris adversus me Interdicto: hanc exceptionem profuturam: quod non aliter procedere debet, nisi ex magna & satis necessaria causa; alioquin hæc omnia officio iudicis celebrari oportet. §. 4. Est & alia exceptio, de qua Celsus dubitat, an sit objicienda: ut puta si incendii arcendi causa vicini ædes intercidi, & Quod vi aut clam mecum agatur, aut damni injuria. Gallus enim dubitat, an excipi oporteret, *quod incendii defendendi causa factum non sit?* Servius autem ait, si id magistratus fecisset, dandam esse: privato non esse idem concedendum: si tamen quid vi aut clam factum sit, neque ignis usque eo pervenisset, simpli litem æstimandum: si pervenisset, absolvi eum oportere. † Idem ait esse, si damni injuria actum foret: quoniam nullam injuriam aut damnum dare videtur, æque perituris ædibus. Quod si nullo incendio id feceris, deinde postea incendium ortum fuerit: non idem erit dicendum: quia non ex postfacto, sed ex præsentis statu damnum factum sit, necne, æstimari oportere, Labeo ait. §. 5. Notavimus supra, quod quamvis verba Interdicti late pateant; tamen ad ea sola opera pertinere Interdictum placere, quæcumque fiant in solo, eum enim, qui fructum tangit, non teneri Interdicto Quod vi aut clam: nullum enim opus in solo facit. At qui arbores succidit, utique tenebitur; &

qui arundinem, & qui salictum: terræ enim & quodammodo solo ipsi corrumpendo manus infert. Idem & in vineis succisis. Cæterum, qui fructum aufert, furti debet conveniri. Itaque si quid operis in solo fiat, Interdictum locum habet. † In solo fieri accipimus, & si quid circa arbores fiat; non si quid circa fructum arborum. §. 6. Si quis acervum stercoreis circa agrum pinguem disjecerit, cum eo, Quod vi aut clam factum est, agi potest: & hoc verum est: quia solo vitium adhibitum sit. §. 7. Plane si quid agri colendi causa factum sit: Interdictum Quod vi aut clam locum non habet, si melior causa facta sit agri: quamvis prohibitus quis vi vel clam fecerit. §. 8. Præterea si fossam feceris in sylva publica, & bos meus in eam inciderit; agere possum hoc Interdicto: quia in publico factum est. §. 9. Si quis ædificium demolitus fuerit, quamvis non usque ad solum: quin Interdicto teneatur, dubitari desinit. §. 10. Proinde & si regulas de ædificio sustulerit, magis est, ut Interdicto teneatur.

8. VENULEIUS lib. 2. Interdictorum.

Nam origo hujus rei a solo proficiscitur. Cæterum per se regulæ non possidentur, sed cum universitate ædificii: nec ad rem pertinet, adfixæ sunt, an tantum positæ.

9. ULPIANUS lib. 71. ad Edictum.

Nam & si ramos quis de arboribus abstulerit, adhuc Interdictum hoc admittimus. Hæc ita si de ædificio regulas sustulerit: cæterum si non de ædificio, sed seorsum positas, cessat hoc Interdictum. §. 1. Si tamen serra, vel clavis, vel cancellus, vel specularium sit ablatum: Quod vi aut clam agi non poterit. §. 2. Sed si quis aliquid ædibus adfixum evelle-rit, statuam forte, vel quid aliud; Quod vi aut clam Interdicto tenebitur. §. 3. Si quis clam aut vi agrum inaraverit, vel fossam fecerit: hoc Interdicto tenebitur: & si acervum succenderit, vel disperferit sic, ut non ad usum agri convertat, Interdicto locus erit:

10. VENULEIUS lib. 2. Interdictorum.

Quia acervus solo non cohæret, sed terra sustinetur: ædificia autem solo cohærent.

11. ULPIANUS lib. 75. ad Edictum.

IS, qui in puteum vicini aliquid effuderit, (ut) hoc facto aquam corrumpere, ait Labeo, Interdicto, Quod vi aut clam, eum teneri: portio enim agri videtur aqua viva: quemadmodum si quid operis in aqua fecisset. §. 1. Quæsitum est, si statuam in municipio ex loco publico quis sustulerit vel vi, vel clam: an hoc Interdicto teneatur? Et extat Cassii sententia, eum, cujus statua in loco publico in municipio posita sit, Quod vi aut clam agere posse; quia interfuerit ejus, eam non tolli: municipes (autem) etiam furti acturos; quia res eorum sit quasi publicata: si tamen deciderit, ipsi eam detrahunt: & hæc sententia vera est. §. 2. Si quis de monumento statuam sustulerit, an ei ad quem jus sepulchri pertineret, agere permittitur? Et placet, & in his Interdicto locum esse. Et sane dicendum est, si qua sepulchri ordinandi causa

apposita sint, sepulchri esse videri. † Idem est, & si ostium avellat vel effringat. §. 3. Si quis in vineas meas venerit, & inde ridicas abstulerit: hoc Interdicto tenebitur. §. 4. Quod ait Prætor, *Quod vi aut clam factum est*, ad quod tempus referatur, videamus: utrum ad præteritum; an ad præsens: quæ species apud Julianum exposita est: ait enim, in hoc Interdicto præsentis temporis significationem accipi debere: si tamen, inquit, ex opere damnum datum fuerit; aut dominus, aut is, cujus fundo nocitum erit, sua impensa id sustulerit: utilius probari, quod Julianus temptat, ut & damnum sarcitur, & impendia restituantur. §. 5. Interdictum completur id quodcumque aut vi aut clam factum est. † Sed interdum evenit, ut quid & vi & clam fiat partim & partim in eodem opere: ut puta, cum prohiberem, fundamenta posuisti, postea, cum convenissem, ne reliquum opus fieret, absente & ignorante me, reliquum opus perfecisti; vel contra, fundamenta clam jecisti, deinde cætera prohibente me ædificasti: hoc jure utimur, ut, etsi vi & clam factum sit, Interdictum hoc sufficiat. §. 6. Si tutoris jussu aut curatoris factum sit, cum placeat, quod Cassius probat, ex dolo tutoris vel curatoris pupillum vel furiosum non teneri: eveniet, ut in ipsum tutorem curatoremque aut utilis actio competat, aut etiam utile Interdictum. Certe ad patientiam tollendi operis utique tenebuntur pupillus & furiosus, & ad noxam. §. 7. An ignoscitur servo, qui obtemperavit tutori, aut curatori? nam ad quædam, quæ non habent atrocitatem facinoris vel sceleris, ignoscitur servis, si vel dominis, vel his qui vice dominorum sunt, obtemperaverint: quod & in hoc casu admittendum est. §. 8. Si posteaquam vi aut clam factum est, venerit fundus: an venditor nihilominus hoc Interdicto experiri possit? videamus. Et extat sententia exilimantium nihilominus competere ei Interdictum, nec finiri venditione: sed nec ex empto actione quicquam ei præstandum emptori ex eo opere, quod ante venditionem factum est: satis enim esse, quod utique propter hoc opus viliori prædium distraxerit. Certe etsi non viliori vendidit, idem erit probandum. §. 9. Plane si post venditionem fundi opus factum est, etsi ipse experietur venditor, quia nondum traditio facta est; tamen ex empto actione emptori tenebitur: omne enim & commodum & incommodum ad emptorem pertinere debet. §. 10. Si fundus in diem addictus sit, cui competat Interdictum? & ait Julianus, Interdictum *Quod vi aut clam* ei competere, cujus interfuit, opus non fieri: fundo enim in diem addicto, & commodum & incommodum omne ad emptorem (inquit) pertinet, antequam venditio transferatur: & ideo si quid tunc vi aut clam factum est, quamvis melior conditio allata fuerit, ipse utile Interdictum habebit: sed eam actionem, sicut fructus medio tempore perceptos, venditi iudicio præstare cogendum ait. §. 11. Aristo autem scribit, non possessori esse denunciandum: nam si quis (inquit) fundum mihi vendiderit, & necdum tradiderit;

& vicinus, cum opus facere vellet, & sciret me emisisse & in fundo morari, mihi denunciaverit: esse eum tutum futurum, quod ad suspicionem clam facti operis pertineret: quod sane verum est. §. 12. Ego, si post in diem additionem factam fundus precario traditus sit, putem emptorem Interdictum *Quod vi aut clam* habere. † Si vero aut nondum traditio facta est aut etiam facta est precarii rogatio: non puto dubitandum, quin venditor Interdictum habeat: ei enim competere debet, etsi res ipsius periculo non sit: nec multum facit, quod res emptoris periculo est: nam & statim post venditionem contractam periculum ad emptorem spectat; & tamen antequam ulla traditio fiat, nemo dixit Interdictum ei competere. † Si tamen precario sit in possessionem: videamus, ne, quia interest ipsius, qualiter qualiter possidet, jam Interdicto uti possit? † Ergo, & si conduxit, multo magis: nam & colonum posse Interdicto experiri, in dubium non venit, † Plane si postea quam melior conditio allata est, aliquid operis vi aut clam factum sit: nec Julianus dubitaret, Interdictum venditori competere: nam inter Cassium & Julianum de illo, quod medio tempore accidit, quaestio est: non de eo opere, quod postea contigit. §. 13. Si ita prædium venerit, ut, si displicisset, inemptum esset: facilius admittimus, Interdictum emptorem habere, si modo est in possessione. † Et si rescissio emptionis in alterius arbitrium conferatur, idem erit probandum. † Itemque & si ita venisset, ut si aliquid evenisset, inemptum esset prædium. Et si forte commissoria venerit, idem dicendum est. §. 14. Idem Julianus scribit, Interdictum hoc non solum domino prædii, sed etiam his quorum interest opus factum non esse, competere.

12. VENTURIUS lib. 2. Interdictorum.

Quamquam autem colonus & fructuarius fructuum nomine, in hoc Interdictum admittantur: tamen & domino id competet, si quid præterea ejus interfuit.

13. ULPIANUS lib. 71. ad Edictum,

Denique si arbores in fundo, cujus usus fructus ad Titium pertinet, ab extraneo, vel (a) proprietario succisæ fuerint, Titius ex Lege Aquilia, & Interdicto *Quod vi aut clam* cum utroque eorum recte experietur. §. 1. Labeo scribit, si filio prohibente opus factum sit: & te habere Interdictum, ac si te prohibente opus factum est, & filium tuum nihilominus. §. 2. Item ait, adversus filiamfamilias in re peculiari neminem clam videri fecisse: namque, si scit eam filiamfamilias esse, non videtur ejus celandi gratia fecisse, quem, certus est nullam secum actionem habere. §. 3. Si ex sociis communis fundi unus arbores succiderit, socius cum eo hoc Interdicto experiri potest: cum ei competat, cujus interest. §. 4. Unde apud Servium amplius relatum est: (si) mihi concesseris, ut ex fundo tuo arbores cædam, deinde eas alius vi aut clam ceciderit: mihi hoc Interdictum competere: quia ego sum, cujus interest: quod facilius erit admittendum, si a te emi, vel ex aliquo contractu hoc

hoc consecutus sum, ut mihi cadere liceat. §. 5. **Q**uælitum est: si cum prædium interim nullius esset, aliquid vi aut clam factum sit; an postea, dominio ad aliquem devoluto, Interdicto locus sit: ut puta hereditas jacebat, postea adiit hereditatem Titius; an ei Interdictum competat? Et est apud Vivianum sæpissime relatam, heredi competere hoc Interdictum ejus quod ante aditam hereditatem factum sit. Nec referre Labeo ait, quod non scierit, qui heredes (futuri) essent: hoc enim posse quem causari etiam post aditam hereditatem. Ne illud quidem obitare Labeo ait, quod eo tempore nemo dominus fuerit: nam & sepulchri nemo dominus fuit; & tamen si quid in eo fiat, experiri possum Quod vi aut clam. Accedit his, quod hereditas dominæ locum obtinet; & recte dicetur, heredi quoque competere, & cæteris successoribus, siue antequam successerit, siue postea aliquid sit vi aut clam admissum. §. 6. Si colonus meus opus fecerit, si quidem me volente, vel ratum habente: perinde est, atque si procurator meus fecisset: in quo placet, siue ex voluntate mea fecerit, teneri me: siue ratum habuero, quod procurator fecit. §. 7. Julianus ait: Si colonus arborem, de qua controversia erat, succiderit; vel quid aliud opus fecerit: si quidem jussu domini id factum sit, ambo tenebuntur, non ut patientiam præstent, sed ut impensam quoque ad restituendum præbeant: si autem dominus non jusserit; colonus quidem tenebitur, ut patientiam & impensam præstet: dominus vero nihil amplius quam patientiam præstare cogendus erit.

14. JULIANUS lib. 68. Digestorum.

Nam & si servus meus, ignorante me, opus fecerit, eumque vendidero vel manumisero: mecum in hoc solum agi poterit, ut patiar opus tolli; cum emptore autem servi, ut aut noxæ dedat; aut impensam, quæ in restitutione facta fuerit, præstet: sed & cum ipso manumisso recte agi poterit.

15. ULPIANUS lib. 71. ad Edictum.

Semper adversus possessorem operis hoc Interdictum competit: idcircoque si quilibet inscio, vel etiam invito me, opus in meo fundo fecerit, Interdicto locus erit. §. 1. Is cui fundum pastinandum locaveras, lapides sustulit, & in vicini projecit prædium: ait Labeo, te vi aut clam non teneri, nisi jussu tuo id factum sit: ego puto conductorem teneri; locatorem autem non alias, nisi aut patientiam præstare possit, aut aliquam actionem habeat, quam præstet: cæterum teneri non oportere. §. 2. Si in sepulchro alieno terra congesta fuerit jussu meo, agendum esse Quod vi aut clam mecum, Labeo scribit: & si communi consilio plurium id factum sit: licere, vel cum uno, vel cum singulis experiri: opus enim quod a pluribus pro indiviso factum est, singulos in solidum obligare: si tamen proprio quis eorum consilio hoc fecerit, cum omnibus esse agendum: scilicet in solidum. Itaque alter conventus alterum non liberabit: quinimo perceptio ab altero: superiore etenim casu alterius conventio alterum liberat. Præterea se-

pulchri quoque violati agi potest. §. 3. Hoc Interdictum in heredem cæterosque successores datur in id quod ad eos pervenit: & post annum non competit. §. 4. Annus autem cedere incipit, ex quo id opus (factum) perfectum est, aut fieri desinit; licet perfectum non sit: alioquin, si a principio operis cepti annum quis numeret, negesse est, cum his qui opus tardissime facerent, sæpius agi. §. 5. Sed si is sit locus, in quo opus factum est, qui facile non adiretur; ut puta in sepulchro vi aut clam factum est, vel in abdito alio loco; sed etsi sub terra fieret opus, vel sub aqua, vel cloaca aliquid factum sit: etiam post annum causa cognita competit Interdictum de eo quod factum est: nam causa cognita annum exceptionem remittendam, hoc est, magna & justa causa ignorantie interveniente. §. 6. Si quis Reipubl. causa abfuisset, deinde reversus Interdicto Quod vi aut clam uti vellet: verius est, non excludi anno eum, sed reversum, annum habere: nam & si minor 25 annis Reipubl. causa abesse cœpisset, deinde major effectus sit, dum abest Reipubl. causa: futurum, ut ex quo rediit, annus ei computetur, non ex quo implevit 25 annum: & ita Divus Pius, & deinceps omnes Principes rescripserunt. §. 7. Hoc Interdicto tanti lis æstimatur, quanti actoris interest id opus factum esse. Officio autem judicis ita oportere fieri restitutionem, judicandum est; ut in omni causa eadem conditio sit actoris, quæ futura esset, si id opus, de quo actum est, neque vi neque clam factum esset. §. 8. Ergo nonnunquam etiam dominii ratio habenda est: ut puta si propter hoc opus, quod factum est, servitutes amittantur, aut usufructus intereat: quod non tantum tunc eveniet, cum quis opus ædificaverit, verum etiam si diruisse opus proponatur, & deteriore conditionem fecisse, vel servitutium, vel usufructus, vel ipsius proprietatis. §. 9. Sed quod interfuit: aut per jusjurandum; quod in litem actor juraverit: aut, si jurare non possit, judicis officio æstimandum est. §. 10. Eum autem qui dolo malo fecerit, quo minus possit restituere, perinde habendum, ac si posset. §. 11. Culpam quoque in hoc Interdicto venire, erit probandum: quæ tamen arbitrio judicis æstimanda erit. §. 12. Quia autem hoc Interdictum id quod interest, continet: si quis alia actione fuerit consecutus id quod interfuit, opus non esse factum: consequens erit dicere, ex Interdicto nihil eum consequi oportere.

16. PAULUS lib. 67. ad Edictum.

Competit hoc Interdictum etiam his, qui non possident: si modo eorum interest. §. 1. Si quis vi aut clam arbores non frugiferas ceciderit, veluti cupressos: domino duntaxat competit Interdictum. Sed si amenitas quædam ex hujusmodi arboribus præstetur: potest dici, & fructuarii interesse propter voluptatem & gestationem, & esse huic Interdicto locum. §. 2. In summa, qui vi aut clam fecit, si possidet, patientiam & impensam tollendi operis: qui fecit, nec possidet,

impensam : qui possidet, nec fecit, patientiam tantum debet.

17. IDEM lib. 69. ad Edictum.

Interdictum Quod vi aut clam, per quemvis domino acquiritur, licet per inquilinum.

18. CELSUS lib. 25. Digestorum.

Si immaturam sylvam cæduam cæcidit quis: Interdicto Quod vi aut clam tenetur, si maturam similiter cæduam, neque damno dominus adfectus est: nihil præstabit. §. 1. Non absurde responsum est: Si Magistratum rogasses, ut adversarium tuum adesse ad iudicium juberet, ne opus novum tibi nunciaret: clam videris opus fecisse, quod interim feceris.

19. ULPIANUS lib. 57. ad Edictum.

Interdictum Quod vi aut clam, competere filiofamilias colono arboribus succensis, Sabinus ait.

20. PAULUS lib. 13. ad Sabinum.

Vi facit tam is, qui prohibitus fecit, quam is, qui quominus prohibeatur, consecutus est; periculo (puta) adversario denunciante, aut janua (puta) præclusa. §. 1. Prohibitus autem intelligitur, quolibet prohibentis actu: id est, vel dicentis se prohibere, vel manum opposentis, lapillumve jactantis prohibendi gratia. §. 2. Tandiu autem vi facit prohibitus, quamdiu res in eodem statu permanebit: nam si postea convenerit cum adversario, desinit vi facere. §. 3. Item si prohibiti heres, vel is, qui ab eo emerit, ignorans causam præcedentem, fecerit: dicendam esse Pomponius ait, non incidere eum in Interdictum. §. 4. Quod in navi fit, vel in alia qualibet re vel amplissima, mobili tamen: non continetur hoc Interdicto. §. 5. Sive in privato, sive in publico opus fiat, sive (in loco sacro, sive) in religioso: Interdictum competit.

21. POMPONIUS lib. 29. ad Sabinum.

Si opus, quod quis iussus est a iudice, qui ex hoc Interdicto sumptus esset, restituere; alius quis vi aut clam sustulisset: nihilo minus idem ille omnimodo jubetur opus restituere. §. 1. Si iussero servum meum (opus facere, cum quantum ad me pertinet, in clandestini suspitionem non veniret, servus autem meus putaverit, si rescisset adversarius, prohibitorium eum: an teneat? & non puto: cum mea persona sit intuentia. §. 2. In opere novi tam soli quam cœli mensura facienda est. §. 3. Si quis propter opus factum jus aliquod prædii amisit, id restitui ex hoc Interdicto debet.

22. VENULEIUS lib. 2. Interdictorum.

Si vitem meam ex fundo meo in fundum tuum deprehenderis, eaque in fundo tuo coaluerit; utile est Interdictum Quod vi aut clam intra annum: sed si annus præterierit; nullam remanere actionem: radices, quæ in fundo meo sint, tuas fieri: quia his accessiones sint. §. 1. Si quis vi aut clam araverit: puto eum teneri hoc Interdicto, perinde atque si fossam fecisset; non enim ex qualitate operis huic Interdicto locus est, sed ex opere facto, quod coheret solo. §. 2. Si ad januam meam tabulas fixeris, & ego eas prius, quam tibi denuciarem, reflexero; deinde invi-

cem Interdicto Quod vi aut clam exegerimus: nisi remittas mihi, ut absolvar, condemnandum te, quasi rem non restituas, quanti mea inter sit; aut exceptionem mihi profuturam, Si non vi, nec clam, nec precario feceris. §. 3. Si stercus per fundum meum tuleris, cum id te facere vetuisssem: quanquam nihil damni feceris mihi, nec fundi mei (faciem) mutaveris; tamen teneri te Quod vi aut clam, Trebatius ait; Labeo contra, ne etiam is, qui duntaxat iter per fundum meum fecerit, aut avem egerit, venatusve fuerit sine ullo opere, hoc Interdicto teneatur. §. 4. Si quis projectum aut stillicidium in sepulchrum immiserit: etiam si ipsum monumentum non tangeret, recte cum eo agi, quod in sepulchro vi aut clam factum sit: quia sepulchri sit non solum is locus, qui recipiat humationem, sed omne etiam supra id cœlum: eoque nomine etiam sepulchri violati agi posse. §. 5. Si is, qui denunciaverit se opus facturum, confestim opus fecerit: clam fecisse non intelligitur: nam si post tempus, videbitur clam fecisse.

TIT. XXV.

DE REMISSIONIBUS.

I. ULPIANUS lib. 71. ad Edictum.

Ait Prætor: QUOD JUS SIT ILLI PROHIBERE, NE SE INVITO FIAT: IN EO NUNCIATIO TENEAT. CÆTERUM NUNCIATIONEM MISSAM FACIO. §. 1. Sub hoc titulo Remissiones proponuntur. §. 2. Et verba Prætoris ostendunt, remissionem ibi demum factam, ubi nunciatio non tenet: & nunciationem ibi demum voluisse Prætorem tenere, ubi jus est nuncianti prohibere, ne se invito fiat. Cæterum si satisfactio interveniat, siue non: remissio facta hoc tantum remittit, in quo non tenuit nunciatio. Plane si satisfactum est, exinde remissio facta est: non est necessaria remissio. §. 3. Jus habet opus novum nunciandi, qui aut dominium aut servitutem habet. §. 4. Item Juliano placet, fructuario vindicandarum servitutium jus esse: secundum quod opus novum nunciare poterit vicino, & remissio utilis erit: ipsi autem domino prædii si nunciaverit, remissio inutilis erit: neque sicut adversus vicinum, ita adversus dominum agere potest, jus ei non esse invito se altius ædificare: sed, si hoc facto ususfructus deterior fiat, petere ususfructum debet. Idem Julianus dicit de cæteris, quibus aliqua servitus a vicino debetur. §. 5. Ei quoque, qui pignori fundum acceperit, scribit Julianus, non esse iniquum detentionem servitutis dari.

TIT. XXVI.

DE PRECARIO.

I. ULPIANUS lib. 1. Institutionum.

Precarium est, quod precibus petenti utendum conceditur (tamdiu,) quamdiu is, qui concessit, patitur. §. 1. Quod genus liberalitatis ex Jure gentium descendit. §. 2. Et distat a donatione: eo quod qui donat, sic dat, ne recipiat: at qui precario concedit, sic dat, quasi tunc recepturus, cum sibi libuerit precariumolvere. §. 3. Et est simile commodato: nam & qui commodat rem, sic commodat, ut non faciat

rem

rem accipientis; sed ut ei uti re commodata permittat.

2. IDEM (lib. 71. ad Edictum).

AIT PRÆTOR: QUOD PRECARIO AB ILLO HABES, AUT DOLO MALO FECISTI UT DESINERES HABERE, QUA DE RE AGITUR, ID ILLI RESTITUAS. §. 1. Hoc Interdictum restitutorium est. §. 2. Et naturalem habet in se æquitatem: namque precarium revocare volenti competit. *Est enim natura æquum, tamdiu te liberalitate mea uti, quamdiu ego velim: & ut possim revocare, cum mutavero voluntatem.* Itaque cum quid precario rogatum est, non solum hoc Interdicto uti possumus: sed etiam Præscriptis verbis actione, quæ ex bona fide oritur. §. 3. *Habere precario videtur, qui possessionem vel corporis vel juris adeptus est, ex hac solummodo causa, quod preces adhibuit, & impetravit, ut sibi possidere aut uti liceat.*

3. GAIUS lib. 25. ad Edictum Provinciale.

VELUTI SI ME PRECARIO ROGAVERIS, UT PER FUNDUM MEUM IRE, VEL AGERE TIBI LICEAT: VEL UT IN TECTUM VEL IN AREAM Aedium MEARUM STILICIDIUM VEL TIGNUM IN PARIETEM IMMISSUM HABEAS.

4. ULPIANUS lib. 71. ad Edictum.

IN REBUS ETIAM MOBILIBUS PRECARIi ROGATIO CONSTITIT. §. 1. Meminisse autem nos oportet, eum, qui precario habet, etiam possidere. §. 2. Tenetur hoc Interdicto non utique ille, qui precario rogavit, sed qui precario habet. Etenim fieri potest, ut quis non rogavit, sed habeat precario: Utpote servus meus rogavit, mihi adquisivit precarium, vel quis alius qui juri meo subiectus est. §. 3. Item si rem meam precario rogavero, rogavi quidem precario, sed non habeo precario: idcirco quia receptum est, rei suæ precarium non esse. §. 4. Item qui precario ad tempus rogavit, finito tempore, etiam si ad hoc temporis non rogavit; tamen precario possidere videtur: intelligitur enim dominus, cum patitur eum, qui precario rogaverit, possidere, rursus precario concedere.

5. POMPONIUS lib. 29. ad Sabinum.

SED SI MANENTE ADHUC PRECARIO, TU IN ULTERIUS tempus rogasti, prorogatur precarium: nam nec mutatur causa possessionis, & non constituitur eo modo precarium: sed in longius tempus profertur. † Si vero præterita die rogas: propius est, ut soluta jam causa precarii non redintegretur, sed nova constituatur.

6. ULPIANUS lib. 71. ad Edictum.

CERTE SI INTERIM DOMINUS FURERE CŒPERIT, VEL DECESSERIT, fieri non posse Marcellus ait, ut precarium redintegretur: & hoc verum est. §. 1. Si procurator meus me mandante, vel ratum habente, precario rogaverit: ego precario habere proprie dicor. §. 2. Is, qui rogavit, ut precario in fundo moretur, non possidet: sed possessio apud eum, qui concessit, remanet: nam & fructuarius (inquit) & colonus & inquilinus sunt in prædio: & tamen non possident. §. 3. Julianus ait, eum, qui vi alterum dejecit, & ab eodem precario rogavit, desinere vi possidere, & incipere precario: neque existimare, sibi ipsum

causam possessionis mutare: cum voluntate ejus, quem dejecit, cœperit precario possidere: nam si ab eodem emisset, incipere etiam pro emptore posse dominium capere. §. 4. Quæsitum est: si quis rem suam pignori mihi dederit, & precario rogaverit: an hoc Interdictum locum habeat? quæstio in eo est, ut precarium consistere: rei suæ possit. Mihi videtur verius, precarium consistere in pignore: cum possessionis rogetur, non proprietatis: & est hæc sententia etiam utilissima: quotidie enim precario rogantur creditores ab his, qui pignori dederunt: & debet consistere precarium.

7. VENULEIUS lib. 3. Interdictorum.

SED & SI EAM REM, Cujus possessionem per Interdictum Uti possidetis retinere possim, quamvis futurum esset, ut tenear de proprietate, precario tibi concesserim: teneberis hoc Interdicto.

8. ULPIANUS lib. 71. ad Edictum.

QUÆSITUM EST: si Titius me rogaverit, ut re Sempronii utatur, deinde ego Sempronium rogavero ut concederet, & ille, dum mihi vult præstitum, concesserit. Titius a me habet precario, & ego cum eo agam Interdicto de precario. Sempronius autem non aget cum eo: quia hæc verba, *Ab illo precario habes*, ostendunt, ei demum competere Interdictum, a quo quis precario rogavit, non cujus res est. † An tamen Sempronius mecum quasi a me rogatus Interdictum habeat? Et magis est, ne habeat; quia non habeo precario, cum non mihi, sed alii impetraui: mandati tamen actionem potest adversus me habere; quia me mandante dedit tibi: aut si quis dixerit, non mandatu meo, sed magis mihi credentem hoc fecisse: dicendum est, in factum dandam actionem & adversus me. §. 1. Quod a Titio precario quis rogavit, id etiam ab herede ejus precario habere videtur: & ita & Sabinus & Celsus scribunt: eoque jure utimur. Ergo & a cæteris successoribus habere quis precario videtur. Idem & Labeo probat: & adjicit, etiam si ignorer quis heredem, tamen videri eum ab herede precario habere. §. 2. Illud tamen videamus, quale sit, si a me precario rogaveris, & ego eam rem alienavero: an precarium duret, re ad alium translata? Et magis est, ut si ille non revocet, posse interdicere, quasi ab illo precario habeas, non quasi a me: & si passus est aliquo tempore a se precario habere, recte interdicet, quasi a se precario habeas. §. 3. Eum quoque precario teneri voluit Prætor, qui dolo fecit, ut habere desineret. † Illud adnotatur, quod culpam non præstat (is,) qui precario rogavit, sed solum dolum præstat: quanquam is, qui commodatum suscepit, non tantum dolum, sed etiam culpam præstat: nec immerito dolum solum præstat is, qui precario rogavit: cum totum (hoc) ex liberalitate descendat ejus, qui precario concessit; & satis sit, si dolus tantum præstetur. Culpam tamen dolo proximam contineri quis merito dixerit. §. 4. Ex hoc Interdicto restitui debet in pristinam causam: quod si non fuerit factum, condemnatio in tantum fiet, quanti interfuit actoris; ei rem restitui ex eo tempore, ex quo Interdictum editum est. † Ergo & fructus ex die

Interdicti editi præstabantur. §. 5. Si servitute usus non fuit is, qui precario rogavit, ac per hoc amissa sit: videamus, an Interdicto teneatur? Ego arbitror, non alias, quam si dolo fecerit. §. 6. Et generaliter erit dicendum, in restitutionem venire dolum, & culpam latam dumtaxat cætera non venire. † Plane, post Interdictum editum oportebit, & dolum, & culpam, & omnem causam venire: nam ubi moram quis fecit precario, omnem causam debet, constituere. §. 7. Interdictum hoc & post annum competere Labeo scribit: eoque jure utimur: cum enim nonnunquam in longum tempus precarium concedatur, absurdum est dicere, Interdictum locum non habere post annum. §. 8. Hoc Interdicto heres ejus, qui precario rogavit, tenetur, quemadmodum ipse: ut sive habet, sive dolo fecit, quominus haberet vel ad se perveniret, teneatur: ex dolo autem defuncti hætenus, quatenus ad eum pervenit.

9. GAIUS lib. 26. ad Edictum provinciale.

Precaria possessio constitui potest vel inter præfentes, vel inter absentes: veluti per epistolam, vel per nuncium.

10. POMPONIUS lib. 5. ex Plautio.

Quamvis ancillam quis precario rogaverit: id actum videtur, ut etiam quod ex ancilla natum esset, in eadem causa haberetur.

11. CELSUS lib. 7. Digestorum.

Si debitor rem pignoratam precario rogaverit: soluta pecunia, precarium solvitur; quippe id actum est, ut usque eo precarium teneret.

12. IDEM lib. 25. Digestorum.

Cum precario aliquid datur, si convenit, ut in *Calendas Julias precario possideat*: nunquid exceptione adjuvandus est, ne ante ei possessio auferatur? Sed nulla vis est hujus conventionis, ut rem alienam domino invito possidere liceat. §. 1. Precario rogatio & ad heredem ejus, qui concessit, transit: ad heredem autem ejus, qui precario rogavit, non transit: quippe ipsi dumtaxat, non etiam heredi concessa possessio est.

13. POMPONIUS lib. 33. ad Quintum Mucium.

Si servus tuus tuo mandato precario rogaverit, vel ratum habueris, quod ille rogavit tuo nomine: teneberis, quasi precario habeas. † Sed si te ignorante, suo nomine vel servus vel filius rogaverit: non videris tu precario habere: sed illi erit actio de peculio, vel de in rem verso.

14. PAULUS lib. 13. ad Sabinum.

Interdictum de precariis merito introductum est, quia nulla eo nomine juris civilis actio esset: magis enim ad donationes, & beneficii causam, quam ad negotii contracti spectat precarii conditio.

15. POMPONIUS lib. 29. ad Sabinum.

Et habet summam æquitatem, ut eatenus quisque nostro utatur, quatenus ei tribuere velimus. §. 1. Hospites, & qui gratuitam habitationem accipiunt, non intelliguntur precario habitare. §. 2. Precario habere etiam ea, quæ in jure consistunt, possumus: ut immissa vel protecta. §. 3. Cum quis de re sibi restituenda cautum habet, precarium Interdictum ei non com-

petit. §. 4. Eum, qui precario rogaverit, ut sibi possidere liceat, nancisci possessionem non est dubium. † An is quoque possideat, qui rogatus sit, dubitatum est: Placet autem, penes utrumque esse eum hominem, qui precario datus esset: penes eum, qui rogasset, quia possederat corpore; penes dominum, quia non decesserit animo possessione. §. 5. Quo quis loco precario aut possideat, aut coeperit possidere, nihil refert, quod ad hoc Interdictum pertinet.

16. IDEM lib. 32. ad Sabinum.

Si adoptavero eum, qui precario rogaverit, ego quoque precario possidebo.

17. IDEM lib. 23. ad Sabinum.

Qui precario fundum possidet, is ex Interdicto *Uti possidetis* adversus omnes, præter eum, quem rogavit, uti potest.

18. JULIANUS [lib. 13. Digestorum.]

Unusquisque potest rem suam, quamvis non possideat, precario dare ei, qui possideat.

19. IDEM lib. 49. Digestorum.

Duo in solidum precario habere non magis possunt, quam duo in solidum vi possidere, aut clam: nam neque justæ neque injustæ possessiones duæ concurrere possunt. §. 1. Qui servum meum precario rogat, videtur a me precario habere, si hoc ratum habuero: & ideo precario Interdicto mihi tenebitur. §. 2. Cum quid precario rogatum est, non solum Interdicto uti possumus, sed & Incerti conditione, (id est,) *Præscriptis verbis*.

20. ULPIANUS lib. 2. Responsorum.

Ea, quæ distracta sunt, ut precario penes emptorem essent, quoad pretium universum persolveretur, si per emptorem stetit, quo minus persolveretur, venditorem posse consequi.

21. VENULEIUS lib. 4. Actionum.

Cum precario quis rogat, ut *ipso in eo fundo morari liceat*: supervacuum est adjici, *ipsi suisque*: nam per ipsum suis quoque permissum uti videtur.

22. IDEM lib. 3. Interdictorum.

Si is, qui pro possessore possideret, precario dominum rogaverit, ut sibi retinere rem liceret; vel is, qui alienam rem emitteret, dominum rogaverit: apparet eos precario possidere: nec existimandos mutare sibi causam possessionis, quibus a domino concedatur precario possidere: nam & si id, quod possideas, alium precario rogaveris, videri te desinere ex prima causa possidere, & incipere ex precario habere: & contra si possessorem precario rogaverit, qui rem avocare ei posset: teneri eum precario; quoniam aliquid ad eum per hanc precarii rogationem pervenit, id est, possessio, quæ aliena sit. §. 1. Si pupillus sine tutoris auctoritate precario rogaverit: Labeo ait, habere eum precariam possessionem, & hoc Interdicto teneri: nam quo magis naturaliter possideretur, nullum locum esse tutoris auctoritate. Recteque dici, *Quod precario habes*; quia quod possideat, ex ea causa possideat, ex qua rogaverit: nihilque novi (per) Prætorem constituendum: quoniam sive habeat rem, officio Judicis teneretur; sive non habeat, non teneatur.

TIT.

TIT. XXVII.

DE ARBORIBUS CÆDENDIS.

1. ULPIANUS lib. 71. ad Edictum.

AIT PRÆTOR: QUÆ ARBOR EX ÆDIBUS TUIS IN ÆDES ILLIUS IMPENDET, SI PER TE STAT, QUOMINUS EAM ADIMAS: TUNC, QUOMINUS ILLI EAM ARBOREM ADIMERE SIBIQUE HABERE LICEAT, VIM FIERI VETO. §. 2. Hoc Interdictum prohibitorium est. §. 2. Si arbor ædibus alienis impendeat, utrum totam arborem jubeat Prætor adimi, an vero id solum, quod superexcurrit, quæritur? Et Rutilius ait, a stirpe excidendam, idque plerisque videtur verius: & nisi adimet dominus arborem: Labeo ait, permitti ei, cui arbor officeret, ut si vellet, succideret eam, lignaque tolleretur. §. 3. Arboris appellatione etiam vites continentur. §. 4. Non solum autem domino ædium, sed etiam ei, qui usumfructum habet, competit hoc Interdictum: quia & ipsius interest, arborem istam non impendere. §. 5. Præterea probandum est, si arbor communibus ædibus impendeat, singulos dominos habere hoc Interdictum, & quidem in solidum: quia & servitutium vindicationem singuli habeant. §. 6. Ait Prætor: SI PER TE STAT, QUOMINUS EAM ADIMAS: QUOMINUS ILLI EAM ARBOREM ADIMERE LICEAT, VIM FIERI VETO. Prius itaque tibi datur adimendi facultas: si tu non facias, tunc vicino prohibet vim fieri adimere volenti. §. 7. Deinde ait Prætor: QUÆ ARBOR EX AGRO TUO IN AGRUM ILLIUS IMPENDET, SI PER TE STAT, QUOMINUS PEDES QUINDECIM A TERRA EAM ALTIUS COERCEAS: TUNC, QUOMINUS ILLI ITA COERCERE, LIGNAQVE SIBI HABERE LICEAT, VIM FIERI VETO. §. 8. Quod ait Prætor, & Lex 12 Tabularum efficere voluit, ut quindecim pedes altius rami arboris circumcidantur: & hoc idcirco effectum est, ne umbra arboris vicino prædio noceret. §. 9. Differentia duorum capitum Interdicti hæc est: Si quidem arbor ædibus impendeat, succidi eam præcipitur: si vero agro impendeat, tantum usque ad quindecim pedes a terra coerceri.

2. POMPONIUS lib. 34. ad Sabinum.

Si arbor ex vicini fundo vento inclinata in tuum fundum sit: ex Lege 12 Tabularum de adimenda ea recte agere potes, *jus ei non esse ita arborem habere.*

TIT. XXVIII.

DE GLANDE LEGENDA.

1. ULPIANUS lib. 71. ad Edictum.

AIT PRÆTOR, GLANDEM, QUÆ EX ILLIUS AGRO IN TUUM CADAT, QUOMINUS ILLI TERTIO QUOQUE DIE LEGERE, AUFERRE LICEAT: VIM FIERI VETO. §. 1. Glandis nomine omnes fructus continentur.

TIT. XXIX.

DE HOMINE LIBERO EXHIBENDO.

1. ULPIANUS lib. 71. ad Edictum.

AIT PRÆTOR: QUEM LIBERUM DOLO MALO RETINES, EXHIBEAS. §. 1. Hoc

Interdictum proponitur tuendæ libertatis causa: videlicet, ne homines liberi retineantur a quocquam.

2. VENULEIUS lib. 4. Interdictorum.

Nihil enim multum a specie servientium differunt, quibus facultas non datur recedendi.

3. ULPIANUS lib. 71. ad Edictum.

QUOD & Lex Favia prospexit. Neque hoc Interdictum aufert Legis Faviæ executionem: nam & hoc Interdicto agi poterit, & nihilominus accusatio Legis Faviæ institui: & versa vice, qui egit Favia, poterit nihilominus etiam hoc Interdictum habere, præsertim cum alius Interdictum, alius Faviæ actionem habere possit. §. 1. Hæc verba, *Quem liberum*, ad omnem liberum pertinent: sive pubes sit, sive impubes; sive masculus, sive femina; sive unus, sive plures; sive sui juris sit, sive alieni: hoc enim tantum spectamus, an liber sit. §. 2. Is tamen, qui in potestate habet, hoc Interdicto non tenebitur: quia dolo malo non videtur habere, qui suo jure utitur. §. 3. Si quis eum, quem ab hostibus redemit, retineat: in ea causa est, ut Interdicto non teneatur: non enim dolo malo facit. † Place si offertur pretium, Interdictum locum habet. Sed & si eum remisit pretio non accepto, dicendum est, Interdicto locum fore, si posteaquam semel remisit, velit retinere. §. 4. Si eum quis retineat filium, quem non habet in potestate: plerumque sine dolo malo facere videbitur: pietas enim genuina efficit sine dolo malo retineri: nisi si evidens dolus malus intercedat. Proinde & si libertum suum, vel alumnum, vel noxæ deditum adhuc impuberem: idem erit dicendum. † Et generaliter, qui justam causam habet hominis liberi apud se retinendi, non videtur dolo malo facere. §. 5. Si quis volentem retineat, non videtur dolo malo retinere. † Sed quid si (volentem) quidem retineat, non tamen sine calliditate circumventum, vel seductum, vel sollicitatum, neque bona vel probabili ratione hoc facit? Recte dicetur dolo malo retinere. §. 6. Is qui nescit apud se esse hominem liberum, dolo malo caret: sed ubi certioratus retinet, dolo malo non caret. §. 7. Plane, si dubitat, utrum liber, an servus sit, vel facit status controversiam: recedendum erit ab hoc Interdicto, & agenda causa libertatis: etenim recte placuit, tunc demum hoc Interdictum locum habere, quotiens quis pro certo liber est. † Cæterum si quærat de statu, non oportet præjudicium fieri alienæ cognitioni. §. 8. Ait Prætor, *Exhibeat*. Exhibere est, in publicum producere, & videndi tangendique hominis facultatem præbere: proprie autem exhibere est, extra secretum habere. §. 9. Hoc Interdictum omnibus competit: nemo enim prohibendus est libertati favere. §. 10. Plane ex causa suspectæ personæ removendæ sunt, si forte talis persona sit, quam verisimile est colludere, vel calumniari. §. 11. Sed (&) si mulier vel pupillus hoc Interdictum desideret, pro cognato, vel parente, vel affine suo solliciti: dandum esse eis Interdictum, dicen-

dicendum est: nam & publico iudicio reos facere possunt, dum suas suorumque injurias exsequuntur. §. 12. Si (tamen) plures sunt, qui experiri volent, eligendus est a Prætorē, ad quem maxime res pertinet, vel is, qui idoneior est: & est optimum, ex conjunctione, ex fide, ex dignitate actorem hoc Interdicto eligendum. §. 13. Si tamen, posteaquam hoc Interdicto actum est, alius hoc interdicto agere desideret: palam erit, postea alii non facile dandum, nisi si de perfidia prioris potuerit aliquid dici. Itaque causa cognita amplius quam semel Interdictum hoc erit movendum. Nam nec in publicis iudiciis permittitur amplius agi, quam semel actum est, quam si prævaricationis fuerit damnatus prior accusator. † Si tamen reus condemnatus malit litis æstimationem sufferre, quam hominem exhibere: non est iniquum, sæpius in eum Interdicto experiri, vel eidem sine exceptione, vel alii. §. 14. Hoc Interdictum & in absentem esse rogandum Labeo scribit: sed si non defendatur, in bona ejus eundem ait. §. 15. Hoc Interdictum perpetuum est.

4. VENULEIUS [lib. 4. Interdictorum.]

Si quis liberum hominem ignorantem suum statum retineat: tamen, si dolo malo retinet, cogitur exhibere. §. 1. Trebatius quoque ait non teneri eum, qui liberum hominem pro servo bona fide emerit & retineat. §. 2. Nullo tempore dolo malo retineri homo liber debet: adeo ut quidam putaverint, nec modicum tempus ad eum exhibendum dandum: quoniam præteriti facti poena præstanda est. §. 3. Creditori non competit Interdictum, ut debitor exhiberetur: nec enim debitorem latitantem exhibere quisquam cogitur, sed in bona ejus ex Edicto Prætoris itur.

TIT. XXX.

DE LIBERIS EXHIBENDIS, ITEM DUCENDIS.

1. ULPIANUS lib. 71. ad Edictum.

Ait Prætor, QUI QUÆVE IN POTESTATE LUCII TITII EST, SI IS EAVE APUD TE EST, DOLOVE MALO TUO FACTUM EST, QUOMINUS APUD TE ESSET, ITA EUM EAMVE EXHIBEAS. §. 1. Hoc interdictum proponitur adversus eum, quem quis exhibere desiderat eum, quem in potestate sua esse dicit. Et ex verbis apparet, ei, cujus in potestate est, hoc Interdictum competere. §. 2. In hoc Interdicto Prætor non admittit causam, cur apud eum sit is, qui exhiberi debet, quemadmodum in superiore Interdicto: sed omnimodo restituendum putavit, si in potestate est. §. 3. Si vero mater sit, quæ retinet, apud quam interdum magis, quam apud patrem, morari filium debere, ex iustissima scilicet causa, & Divus Pius decrevit, & a Marco & a Severo rescriptum est: æque subveniendum ei erit per exceptionem. §. 4. Pari modo si judicatum fuerit, non esse eum in potestate, etsi per injuriam judicatum sit: agenti hoc Interdicto obijcienda erit exceptio rei judicatae; ne de hoc quæratur, an sit in potestate, sed an sit judicatum. §. 5. Si quis filiam suam, quæ mihi nupta sit, velit abducere, vel exhiberi sibi

desideret: an adversus Interdictum exceptio danda sit, si forte pater concordans matrimonium, forte & liberis subnixum, velit dissolvere? Et certo jure utimur, ne bene concordantia matrimonia jure patriæ potestatis turbentur: quod tamen sic erit adhibendum, ut patri persuadeatur, ne acerbe patriam potestatem exerceat.

2. HERMOGENIANUS lib. 6. Juris Epitomarem.

Imo magis de uxore exhibenda ac ducenda pater etiam, qui filiam in potestate habet, a marito recte convenitur.

3. ULPIANUS lib. 71. ad Edictum.

Deinde ait Prætor: SI LUCIUS TITIVS IN POTESTATE LUCII TITII EST: QUOMINUS EUM LUCIO TITIO DUCERE LICEAT, VIM FIERI VETO. §. 1. Superiora Interdicta exhibitoria sunt: hoc est, pertinent ad exhibitionem liberorum, cæterorumque, de quibus supra diximus: hoc autem Interdictum pertinet ad ductionem, ut ducere quis possit eos, in quos habet jus ductionis. Itaque prius Interdictum, quod est de liberis exhibendis, præparatorium est hujus Interdicti: quo magis enim quis duci possit, exhibendus fuit. §. 2. Ex hisdem causis hoc Interdictum tribuendum est, ex quibus causis de exhibendis liberis competere diximus: itaque quæcunque ibi diximus, eadem hic quoque dicta accipienda sunt. §. 3. Hoc autem Interdictum competit non adversus ipsum filium, quem quis ducere vult: sed utique esse debet is, qui eum interdicto defendat. Cæterum cessat Interdictum, & succedere poterit notio Prætoris: ut apud eum disceptetur, utrum quis in potestate sit, an non (sit.) §. 4. Julianus ait: quotiens id Interdictum movetur de filio ducendo; vel cognitio; & is, de quo agitur, impubes est: alias differri oportere rem in tempus pubertatis, alias repræsentari. † Idque ex persona eorum, inter quos controversia erit, & ex genere causæ constituendum est. Nam si is, qui se patrem dicit, auctoritatis, prudentiæ, fidei exploratæ esset; usque in diem litis impuberem apud se habebit: is vero, qui controversiam facit, humilis, calumniator, notæ nequitiae; repræsentanda cognitio est. † Item si is, qui impuberem negat in aliena potestate esse, vir omnibus modis probatus, tutor vel testamento, vel a Prætorē datus; pupillum, quem in diem litis apud se habuit, tuetur: is vero, qui patrem se dicit, suspectus (est) quasi calumniator: differri litem non oportebit. † Si vero utraque persona suspecta est, aut tanquam infirma, aut tanquam turpis: non erit alienum (inquit) disponi, apud quem interim puer educaretur, & controversiam in tempus pubertatis differri: ne, per collusionem vel imperitiam alterutrius contendentium, aut alienæ potestati paterfamilias addicatur, aut filius alienus patrisfamilias loco constituatur. §. 5. Etiam si maxime autem probet filium pater in sua potestate esse: tamen, causa cognita, mater in retinendo eo potior erit: idque decretis Divi Pii quibusdam continetur: obtinuit enim mater ob nequitiam patris, ut sine deminutione patriæ potesta-

potestatis apud eam filius moretur. §. 6. In hoc Interdicto, donec res judicetur, foeminam, *prætextatam*, eumque, qui *proxime prætextati* ætatem accedet, interim apud matremfamilias deponi Prætor jubet. † Proxime ætatem prætextati accedere eum dicimus, qui puberem ætatem nunc ingressus est. † Cum audis matremfamilias, accipe notæ auctoritatis foeminam.

4. AERICANUS lib. 4. Quæstionum.

Si eum, qui se patremfamilias dicat, ego in mea potestate esse, & jussu meo adisse hereditatem dicam: tam de hereditate agi oportere, quam ad Interdictum de filio ducendo iri debere ait.

5. VENULEIUS lib. 4. Interdictorum.

Si filius sua sponte apud aliquem est, inutile hoc Interdictum erit: quia filius magis apud se, quam apud eum est, in quem interdicetur, cum liberam facultatem abeundi vel remanendi haberet: nisi si inter duos, qui se patres dicerent, controversia esset, & alter ab altero exhiberi eum desideraret.

TIT. XXXI.

DE UTRUBI.

1. ULPIANUS lib. 72. ad Edictum.

PRætor ait: UTRUBI HIC HOMO, QUO DE AGITUR, MAJORE PARTE HUIUSCE ANNI FUIT: QUOMINUS IS EUM DUCAT, VIM FIERI VETO. §. 1. Hoc Interdictum de possessione rerum mobilium locum habet, sed obtinuit vim ejus exæquatam fuisse Uti possidetis Interdicto, quod de rerum soli competit: ut is & in hoc Interdicto vincat, qui nec vi, nec clam, nec nec precario, dum super hoc ab adversario inquietatur, possessionem habet.

TIT. XXXII.

DE MIGRANDO.

1. ULPIANUS lib. 73. ad Edictum.

PRætor ait: SI IS HOMO, QUO DE AGITUR, NON EST EX HIS REBUS, DE QUIBUS INTER TE ET ACTOREM CONVENIT, UT QUÆ IN EAM HABITATIONEM, QUA DE AGITUR, INTRODUCTA, IMPORTATA, IBI NATA FACTAVE ESSENT, EA PIGNORI TIBI PRO MERCEDE EJUS HABITATIONIS ESSENT: SIVE EX HIS REBUS ESSET, EA MERCES TIBI SOLUTA, EOVE NOMINE SATISFACTUM EST, AUT PER TE STAT, QUOMINUS SOLVATUR: ITA QUOMINUS EI, QUI EUM PIGNORIS NOMINE INDUXIT, INDE ABDUCERE LICEAT, VIM FIERI VETO. §. 1. Hoc Interdictum proponitur inquilino, qui soluta pensione vult migrare. Nam colono non competit. §. 2. Cui rei etiam extra ordinem subveniri potest: ergo infrequens

est hoc Interdictum. §. 3. Si tamen gratuitam quis habitationem habeat, hoc Interdictum utile ei competet. §. 4. Si pensio nondum debeatur: ait Labeo Interdictum hoc cessare: nisi paratus sit eam pensionem solvere. † Proinde si semestrem solvit, sexmensis debeatur: inutiliter interdicet, nisi solverit & sequentis sexmensis. Ita tamen, si conventio specialis facta est in condictione domus, ut non liceat ante finitum annum, vel certum tempus migrare. † Idem est, & si quis in plures annos conduxerit, & nondum præterierit tempus: nam cum in universam condictionem pignora sunt obligata: consequens erit dicere, Interdicto locum (non) fore, nisi liberata fuerint. §. 5. Illud notandum est, Prætorum hic non exegisse, ut in bonis fuerit conductoris, nec ut esset pignori res illata, sed si pignoris nomine inducitur. Proinde & si aliena sint, & sint talia, quæ pignoris nomine teneri non potuerint, pignoris tamen nomine introducta sint: Interdicto hoc locus erit: quod si nec pignoris nomine inducitur: nec retineri poterunt a locatore. §. 6. Hoc Interdictum perpetuum est, & in successores (&) successoribus dabitur.

2. GAIUS lib. 26. ad Edictum provinciale.

HOC Interdictum inquilino etiam de his rebus quæ non ipsius sunt, sed forte commodatæ ei vel locatæ, vel apud eum depositæ sunt, utile esse non dubitatur.

TIT. XXXIII.

DE SALVIANO INTERDICTO.

1. JULIANUS lib. 49. Digestorum.

Si colonus ancillam in fundo pignoris nomine duxerit, & eam vendiderit: quod apud emptorem ex ea natum est, ejus adprehendendi gratia utile Interdictum reddi oportet. §. 1. Si colonus res in fundum duorum pignoris nomine intulerit, *ita ut utrique in solidum obligatæ essent*: singuli adversus extraneum Salviano Interdicto recte experientur: inter ipsos vero si reddatur hoc Interdictum, possidentis conditio melior erit. † At si id actum fuerit, *ut pro partibus res obligaretur*: utilis actio & adversus extraneos, & inter ipsos dari debebit, per quam dimidias partes possessionis singuli adprehendent. §. 2. Idem servari conveniet, & si colonus rem, quam cum alio communem habebat, pignoris nomine induxerit: scilicet ut pro parte dimidia, pignoris persecutio detur.

2. ULPIANUS lib. 70. ad Edictum.

IN Salviano Interdicto si in fundum communem duorum pignora sint ab aliquo inducta: possessor vincet: & erit eis descendendum ad Servianum iudicium.

LIBER QUADRAGESIMUS QUARTUS.

TIT. I.

DE EXCEPTIONIBUS, PRÆSCRIPTIONIBUS, ET PRÆJUDICIIS.

1. ULPIANUS lib. 4. ad Edictum.

AGere etiam is videtur, qui exceptione utitur: nam reus in exceptione actor est.

2. IDEM lib. 74. ad Edictum.

EXceptio dicta est quasi quædam exclusio, quæ (inter) opponi actioni cujusque rei solet adcludendum id, quod in intentionem condemnationemve deductum est. §. 1. *Replicationes* nihil aliud sunt, quam exceptiones, & a parte actoris veniunt:

Ccccc

veniunt: quæ quidem ideo necessariae sunt, ut exceptiones excludant: semper enim replicatio idcirco obijcitur, ut exceptionem oppugnet.

§. 2. Illud tenendum est, omnem exceptionem, vel replicationem, exclusoriam esse: exceptio actorem excludit: replicatio reum. §. 3. Sed & contra replicationem solet dari triplicatio, & contra triplicationem rursus, & deinceps multiplicantur nomina: dum aut reus aut actor obijcit.

§. 4. Sane solemus dicere, quasdam exceptiones esse dilatorias, quasdam peremptorias: utputa dilatoria est exceptio, quæ differt actionem: veluti procuratoria exceptio dilatoria est: nam qui dicit, non licere procuratorio nomine agi; non prorsus litem inficiatur, sed personam evitat.

3. GAIUS lib. 1. ad Edictum provinciale.

EXceptiones, aut perpetuae, & peremptoriae sunt, aut temporales, & dilatoriae. † Perpetuae, atque peremptoriae sunt, quæ semper locum habent, nec evitari possunt: qualis est doli mali, & rei judicatae, & si quid contra Leges Senatusve consultum factum esse dicetur: item pacti conventi perpetui, id est, ne omnino pecunia petatur. † Temporales atque dilatoriae sunt, quæ non semper locum habent, sed evitari possunt: qualis est pacti conventi temporalis, id est, ne forte intra quinquennium ageretur. † Procuratoria quoque exceptiones dilatoriae sunt, quæ evitari possunt.

4. PAULUS lib. 20. ad Edictum.

IN pupillo, cui soluta est debita pecunia sine tutoris auctoritate, si quaeratur, an doli exceptione summoverti debeat: illud tempus inspicitur, an pecuniam, vel ex ea aliquid habeat, quo petit.

5. IDEM lib. 18. ad Edictum.

IS, qui dicit se iurasse, potest & aliis exceptionibus uti cum exceptione iurisjurandi, vel aliis solis: pluribus enim defensionibus uti permittitur.

6. IDEM [lib. 71. ad Edictum.]

SI rem legatam petat legatarius, (ut) de dolo testatoris excipitur: nam sicut heres, qui in unive sum jus succedit, summovertur exceptione: ita & legatarius debet summoverti, quasi unius rei successor.

7. IDEM [lib. 3. ad Plautium.]

EXceptiones, quæ personae cuiusque coherent, non transeunt ad alios: veluti (ea) quam socius habet exceptionem, quod facere possit, vel parens patronusve, non competit fidejussori: sic mariti fidejussor post solutum matrimonium datus, in solidum dotis nomine condemnatur. §. 1. Rei autem coherentes exceptiones etiam fidejussoribus competunt: ut rei judicatae, doli mali, iurisjurandi, quod metus causa factum est. Igitur & si reus pactus sit in rem, omnimodo competit exceptio fidejussori. † Intercessionis quoque exceptio: item quod libertatis onerandae causa petitur, etiam fidejussori competit. Idem dicitur, & si pro filiofamilias contra Senatusconsultum quis fidejusserit, aut pro minore viginti quinque annis circumscripto. Quod si deceptus sit in re, tunc nec ipse ante habet auxilium, quam restitutus fuerit, nec fidejussori danda est exceptio.

8. IDEM [lib. 14. ad Plautium.]

Nemo prohibetur pluribus exceptionibus uti, quamvis diversae sunt.

9. MARCELLUS [lib. 3. Digestorum.]

Non utique existimatur confiteri de intentione adversarius, quocum agitur, quia exceptione utitur.

10. MODESTINUS [lib. 12. Responsorum.]

Modestinus respondit: Res inter alios iudicata aliis non obest: nec si is, contra quem iudicatum est, heres extiterit ei, contra quem nihil pronunciatum est, hereditariam ei litem inferenti praescribi ex ea sententia posse, quam proprio nomine disceptans, antequam heres extiterit, excepit.

11. IDEM [lib. 13. Responsorum.]

Qui adgnitis instrumentis, quasi vera essent, solvit post sententiam iudicis: quæro, si postea cognita rei veritate, & repertis falsis instrumentis, accusare velit, & probare falsa esse instrumenta, ex quibus conveniebatur, cum instrumentis subscripserat ex præcepto, siue interlocutione iudicis, an præscriptio ei opponi possit? cum (&) Principalibus Constitutionibus manifeste cavetur, etsi res iudicata esset ex falsis instrumentis, si postea falsa inveniuntur, nec rei iudicatae præscriptionem opponi. Modestinus respondit: ob hoc, quod per errorem solutio facta est, vel cautio de solvendo interposita proponitur ex his instrumentis, quæ nunc falsa dicuntur, præscriptioni locum non esse.

12. ULPIANUS [lib. 38. ad Edictum.]

Generaliter in præjudiciis is actoris partes sustinet, qui habet intentionem secundum id, quod intendit.

13. JULIANUS [lib. 50. Digestorum.]

Si post litem de hereditate contestatam res singulae petantur: placet non obstare exceptionem, Quod præjudicium hereditati non fiat: futurum enim iudicii, non facti nomine, huiusmodi exceptiones comparatae sunt.

14. ALFENUS VARUS (lib. 2. Digest.)

Filiusfamilias peculiarem servum vendidit: pretium stipulatus est: is homo redhibitus, (&) postea mortuus est: & pater ejus pecuniam ab emptore petebat, quam filius stipulatus erat: Placuit æquum esse, in factum exceptionem eum obijcere, Quod pecunia ob hominem illum expromissa est, qui redhibitus est.

15. JULIANUS (lib. 4. ad Urseium Ferocem.)

Adversus exceptionem iurisjurandi replicatio doli mali non debet dari: cum Prætor id agere debet, ne de iurejurando cujusquam quaeratur.

16. AFRICANUS (lib. 9. Quaestionum.)

Fundum Titianum possides, de cuius proprietate inter me & te controversia est; & dico præterea viam ad eum per fundum Sempronianum, quem tuum esse constat, deberi: si viam petam; exceptionem, Quod præjudicium prædio non stat, utilem tibi fore putavi: videlicet, quod non aliter viam mihi deberi probaturus sim, quam prius probaverim fundum Titianum meum esse.

17. PAU-

17. PAULUS (lib. 70. ad Edictum.)

Sed si ante viam, deinde fundum Titianum petat: quia & diversa corpora sunt, & causae restitutionum dispares: non nocebit exceptio.

18. AFRICANUS (lib. 9. Quaestionum.)

Fundi, quem tu proprium tuum esse dicis, partem a te peto: & volo simul iudicio quoque communi dividendo agere sub eodem iudice. † Item si ejus fundi, quem tu possideas, & ego proprium meum esse dicam, fructus condicere tibi velim: quaesitum est, an exceptio, *Quod praedictum fundo partive ejus non fiat*, obstat: an deneganda sit? Et utrobique putat intervenire Praetorem debere, nec permittere petitori, priusquam de proprietate constet, hujusmodi iudiciis experiri.

19. MARCIANUS lib. 13. Institutionum.

Omnes exceptiones, quae reo competunt, fidei jussori quoque, etiam invito reo competunt.

20. PAULUS lib. singul. de Conceptione Formularum.

Exceptiones opponuntur, aut quia factum sit, quod fieri oportet; aut quia factum sit, quod fieri non oportuit; aut quia factum non sit, quod fieri debuerat. † Quia factum est, quod fieri oportuit: datur exceptio rei venditae & traditae, (& rei judicatae). † Quia factum est, quod fieri non oportuit: datur exceptio doli mali. † Quia non factum est, quod fieri debuit: ut bonorum possessionis non datae.

21. NERATIUS lib. 4. Membrarum.

Rei majoris pecuniae praedictum fieri videtur, cum ea quaestio in iudicium deducitur, quae vel tota, vel ex aliqua parte communis est quaestioni de re majori.

22. PAULUS lib. singul. de Variis Lectionibus.

Exceptio est conditio, quae modo eximit rem damnatione, modo minuit damnationem. §. 1. Replicatio est contraria exceptio, quasi exceptionis exceptio.

23. LABEO lib. 6. Pithanon a Paulo Epitomatorum.

Paulus: Si quis statum in municipio ea mente posuit, ut ea mancipii esset, & eam petere vult: excludi eum oportet praescriptione in factum data.

24. HERMOGENIANUS lib. 6. Juris Epitomarum.

Filius familias exceptionem jurisjurandi patri quaerit, si eum dare non oportere juraverit.

TIT. II.

DE EXCEPTIONE REI JUDICATAE.

1. ULPIANUS lib. 2. ad Edictum.

Cum res inter alios iudicatae nullum aliis praedictum faciant: ex eo testamento, ubi libertas data est, vel legato agi potest; licet ruptum, vel irritum, aut non justum dicatur testamentum: nec si superatus fuerit legatarius, praedictum libertati fit.

2. IDEM lib. 13. ad Edictum.

Qui cum herede ejus egit, qui filium praeterierat, & exceptione summotus est, *Ac si*

non in ea causa sint tabulae testamenti, ut contra eas bonorum possessio dari possit: omittente emancipato filio bonorum possessionem, non inique restituetur, ut agat cum herede: & ita Julianus lib. 4. Digestorum scripsit.

3. IDEM (lib. 15. ad Edictum.)

Iulianus lib. 3. Digestorum respondit, exceptionem rei judicatae obstat, quotiens eadem quaestio inter easdem personas revocatur. Et ideo & si singulis rebus petitis hereditatem petat, (vel contra) exceptione summovebitur.

4. IDEM (lib. 72. ad Edictum.)

Rei judicatae exceptio tacite continere videtur omnes personas, quae rem in iudicium deducere solent.

5. IDEM (lib. 74. ad Edictum.)

De eadem re agere videtur, & qui non eadem actione agat, qua ab initio agebat: sed etiam si alia experiat, de eadem tamen re. † Utrupa si quis mandati acturus, cum ei adversarius iudicio sistendi causa promississet, propter eandem rem agat negotiorum gestorum, vel condicat: de eadem re agit. † Recteque ita definitur, cum demum de re non agere, qui prorsus rem ipsam non persequitur: ceterum cum quis actionem mutat (&) experitur; dummodo de eadem re experiat, et si diverso genere actionis, quam instituit: videtur de ea re agere.

6. PAULUS (lib. 70. ad Edictum.)

Singulis controversiis singulas actiones, unumque iudicati finem sufficere, probabili ratione placuit; ne aliter modus litium multiplicatus summam atque inexplicabilem faciat difficultatem: maxime si diversa pronunciarentur, parere ergo exceptionem rei judicatae, frequens est.

7. ULPIANUS (lib. 75. ad Edictum.)

Si quis, cum totum petisset, partem petat: exceptio rei judicatae nocet; nam pars in toto est: eadem enim res accipitur, & si pars petatur ejus, quod totum petatum est. Nec interest, utrum in corpore hoc quaeratur, an in quantitate, vel in jure. † Proinde si quis fundum petierit, deinde partem petat vel pro diviso, vel pro indiviso: dicendum erit exceptionem obstat. † Proinde & si proponas mihi certum locum me petere ex eo fundo, quem petii: obstat exceptio. † Idem erit probandum, & si duo corpora fuerint petita, mox alterutrum corpus petatur: nam nocebit exceptio. † Item si quis fundum petierit, mox arbores excisas ex eo fundo petat; aut insulam petierit, deinde aream vel tigna, vel lapides petat. † Item si navem petiero, postea singulas tabulas vindicem. §. 1. Si ancillam praegnantem petiero, & post litem contestatam conceperit & pepererit, mox partum ejus petam: utrum idem petere videor, an aliud, magnae quaestiones est. Et quidem ita definiri potest, quotiens eandem rem agi, quotiens apud iudicem posteriorem id quaeritur, quod apud priorem quaesitum est. † In his igitur fere omnibus exceptio nocet. §. 2. Sed in caementis & dignis diversum est: nam is, qui insulam petit, si caementa, vel tigna, vel quid aliud suum petat, in ea conditione est, ut videatur aliud petere: etenim cujus insula est, non utique & caementa

menta sunt: denique ea, quæ juncta sunt adibus alienis, separata dominus vindicare potest.

§. 3. De fructibus eadem quaestio est, & de partu: hæc enim nondum erant in rebus humanis, sed ex ea re sunt, quæ petita est: magisque est, ut ista exceptio non noceat. † Plane si in restitutionem vel fructus, vel etiam partus venerunt, æstimatique sunt: consequens erit dicere exceptionem objiciendam. §. 4. Et generaliter (ut Julianus definit) *exceptio rei judicatae obstat, quotiens inter easdem personas eadem quaestio revocatur, vel alio genere judicii.* † Et ideo si hereditate petita singulas res petat, vel singulis rebus petitis hereditatem petat: exceptione summovebitur. §. 5. Idem erit probandum, & si quis debitum petierit a debitore hereditario, deinde hereditatem petat: vel contra, si ante hereditatem petierit, & postea debitum petat: nam & hic obstat exceptio: nam cum hereditatem peto, & corpora, & actiones omnes, quæ in hereditate sunt, videntur in petitionem deduci.

8. JULIANUS lib. 51. Digestorum.

Item parte fundi petita, familiæ eriscundæ, vel communi dividundo agit: æque exceptione summovebitur.

9. ULPIANUS lib. 75. ad Edictum.

Si a te hereditatem petam, cum nihil possideres: deinde, ubi coeperis aliquid possidere, hereditatem petam: an noceat exceptio ista? Et putem, siue fuit judicatum, hereditatem meam esse, siue adversarius, quia nihil possidebat, absolutus est, non nocere exceptionem. §. 1. Si quis fundum, quem putabat se possidere, defenderit, mox emerit: re secundum petito rem judicata, an restituere cogatur? Et ait Neratius, se actori iterum petenti, objiciatur exceptio rei judicatae: replicare eum oportere de re secundum ei judicata. §. 2. Julianus scribit exceptionem rei judicatae a persona auctoris ad emptorem transire solere: retro autem ab emptore ad auctorem reverti non debere. † Quare si hereditariam rem vendideris, ego eandem ab emptore petiero, & vicero: petenti tibi non opponam exceptionem, *At si ea res judicata non sit inter me & eum, cui vendidisti.*

10. JULIANUS lib. 51. Digestorum.

Item si victus fuero, tu adversus me exceptionem non habebis.

11. ULPIANUS (lib. 75. ad Edictum).

Si mater filii impuberis defuncti ex Senatusconsulto bona vindicaverit idcirco: quia putabat rupto patris ejus testamento neminem esse substitutum, victaque fuerit, quia testamentum patris ruptum non erat: postea autem apertis pupillaribus tabulis apparuit non esse ei substitutum: si peteret rursus hereditatem, obstatum exceptionem rei judicatae Neratius ait. Ego exceptionem obesse ei rei judicatae non dubito: sed ex causa succurrendum erit ei, quæ unam (tantum) causam egit rupto testamento. §. 1. Denique & Celsus scribit: si hominem petiero, quem ob eam rem meum esse existimaui, quod mihi traditus ab alio est, cum is ex hereditaria causa meus esset: rursus petenti mihi obstatum

exceptionem. §. 2. Si quis autem petat fundum suum esse, eo quod Titius eum sibi tradiderit: si postea alia ex causa petat, causa adjecta, non debet summoverti exceptio. §. 3. Item Julianus, scribit: Cum ego & tu heredes Titio exitissemus, si tu partem fundi, quem totum hereditarium dicebas, a Sempronio petieris, & victus fueris, mox eandem partem a Sempronio emero: agenti tibi mecum familiæ eriscundæ, exceptio obstat: quia res judicata sit inter te & venditorem meum: nam & si ante eandem partem petissem, & agerem familiæ heriscundæ: obstaret exceptio, *Quod res judicata sit inter me & te.* §. 4. Eandem causam facit etiam origo petitionis. Cæterum si forte petiero fundum vel hominem, mox alia causa nova post petitionem mihi accesserit, quæ mihi dominium tribuat: non me repellet ista exceptio; nisi forte intermissum dominum (in) medio tempore rediit quidam postliminio. Quid enim, si homo, quem petieram, ab hostibus fuerit captus, mox postliminio receptus? hic exceptione summovebor: quia eadem res, esse intelligitur. † At si ex alia causa dominium fuerim nactus, non nocebit exceptio. Et ideo si forte sub conditione res legata mihi fuerit, deinde medio tempore adquisito dominio petam, mox existente conditione legati rursus petam: putem exceptionem non ob stare: alia enim causa fuit prioris dominii: hæc nova nunc accessit. §. 5. Itaque acquisitum quidem postea dominium aliam causam facit, mutata autem opinio petitoris non facit. Utpote opinabatur ex causa hereditaria, se dominium habere; mutavit opinionem, & cepit putare ex causa donationis: hæc res non parit petitionem novam: nam quaecunque & undecunque dominium acquisitum habuit, vindicatione prima in judicium deduxit. §. 6. Si quis iter petierit, deinde actum petat: putos fortius defendendum, aliud videri tunc petitum; aliud nunc: atque ideo exceptionem rei judicatae cessare. §. 7. Hoc jure utimur, ut ex parte actoris in exceptione rei judicatae hæc personæ continerentur, quæ rem in judicium deducunt; inter hos erunt procurator, cui mandatum est, tutor, curator furiosus, vel pupilli, actor municipum; ex persona autem rei, etiam defensor numerabitur; quia adversus defensorem, qui agit, litet in judicium deducit. §. 8. Si quis hominem a filiofamilias petierit, deinde eundem a patre petat: locum habet hæc exceptio. §. 9. Si egero cum vicino aquæ pluviae arcendæ, deinde alteruter nostrum prædium vendiderit, & emptor agat, vel cum eo agatur, hæc exceptio nocet: sed de eo opere, quod jam erat factum, cum judicium acciperetur. §. 10. Item si rem, quam a te petierat, Titius pignori Seio dederit, deinde Seius pignoratitia adversus te utatur: distinguendum erit, quando pignori dedit Titius: & si quidem antequam peteret: non oportet ei nocere exceptionem: nam & ille petere debuit, & ego salvam habere debeo pignoratitiam actionem: sed si posteaquam petiit, pignori dedit: magis est, ut noceat exceptio rei judicatae.

12. PAULUS lib. 70. ad Edictum.

Cum quaeritur, hæc exceptio noceat, necne? inspicendum est, an idem corpus sit;

13. ULPIANUS lib. 75. ad Edictum.
Quantitas eadem, idem jus;

14. PAULUS lib. 70. ad Edictum.

ET an eadem causa petendi, & eadem conditio personarum: quæ nisi omnia concurrunt, alia res est. † Idem corpus in hac exceptione, non utique omni pristina qualitate vel quantitate servata, nulla adjectione diminutione facta: sed pinguius pro communi utilitate accipitur, §. 1. Qui, cum partem ususfructus haberet, totum petit: si postea partem adcrecentem petat, non summoveatur exceptione: quia ususfructus non portioni, sed homini adcrevit. §. 2. Actiones in personam ab actionibus in rem hoc differunt: quod cum eadem res ab eodem mihi debeat, singulas obligationes singulæ causæ sequuntur, nec ulla earum alterius petitione vitatur: & cum in rem ago non expressa causa, ex qua rem meam esse dico, omnes causæ una petitione apprehenduntur: neque enim amplius, quam semel res mea esse potest; sæpius autem deberi potest. §. 3. Si quis Interdicto egerit de possessione: postea in rem agens non repellitur per exceptionem: quoniam in Interdicto possessio, in actione proprietas vertitur.

15. GAIUS lib. 30. ad Edictum Provinciale.

Si inter me & te controversia de hereditate sit; & quasdam res ex eadem tu possides, quasdam ego: nihil vetat, & me a te, & invicem te a me hereditatem petere: quod si post rem judicatam a me petere cœperis: interest, utrum meam esse hereditatem pronunciatum sit, an contra: si meam esse, nocebit tibi rei judicatæ exceptio; quia eo ipso, quo meam esse pronunciatum est, ex diverso pronunciatum videtur tuam non esse: si vero meam non esse, nihil de tuo jure judicatum intelligitur; quia potest nec mea hereditas esse, nec tua.

16. JULIANUS lib. 51. Digestorum.

Evidenter enim iniquissimum est, proficere rei judicatæ exceptionem ei, contra quem judicatum est.

17. GAIUS lib. 30. ad Edictum Provinciale.

Si rem meam a te petico, tu autem ideo fueris absolutus, quod probaveris sine dolo malo te defuisse possidere; deinde postea cœperis possidere, & ego a te petam: non nocebit mihi exceptio rei judicatæ.

18. ULPIANUS lib. 80. ad Edictum.

Si quis ad exhibendum egerit: deinde absolutus fuerit adversarius, quia non possidebat: & dominus iterum agat, nactus eo possessionem, rei judicatæ exceptio locum non habebit: quia alia res est.

19. MARCELLUS lib. 19. Digestorum.

Duobus diversis temporibus eandem rem pignori dedit: egit posterior cum priore pignoratitia, & obtinuit: mox ille agere simili actione instituit. Quæsitum est: an exceptio rei judicatæ obstaret? Si opposuerat exceptionem rei sibi ante pignoratæ, & nihil aliud novum &

validum adjecerit: sine dubio obstabit: eandem enim quaestionem revocat in iudicium.

20. POMPONIUS lib. 16. ad Sabinum.

Si ex testamento actum sit cum herede ab eo, qui, cum totum argentum ei legatum erat, mensas duntaxat sibi legatas putaret, earumque duntaxat æstimationem in iudicio fecisset: postea eundem petiturum de argento quoque legato Trebatius ait: nec obstaturam ei exceptionem, quod non sit petatum, quod nec actor petere putasset, nec iudex in iudicio sensisset.

21. IDEM lib. 31. ad Sabinum.

Si cum argentum mihi testamento legatum esset, egerim cum herede, & postea codicillis prolatis vestem quoque mihi legatum esse appareat: non est deducta in superius iudicium vestis causa: quia neque litigatores, neque iudex de alio, quam de argento actum intelligant. §. 1. Si petiero gregem, & vel aucto, vel minuto numero gregis, iterum eundem gregem petam: obstabit mihi exceptio. Sed & si speciale corpus ex grege petam, si adfuit in eo grege puto obstaturam exceptionem. §. 2. Si Stichum & Pamphilum tuos esse petieris, & absoluto adversario Stichum tuum esse petas ab eodem: exceptionem obstare tibi, constat. §. 3. Si fundum meum esse petiero, deinde postea ususfructum ejusdem fundi petam, qui ex illa causa, ex qua fundus meus erat, meus sit: exceptio mihi obstabit: quia, qui fundum habet, ususfructum suum vindicare non potest. † Sed si ususfructum, cum meus esset, vindicavi, deinde proprietatem nactus, iterum de usufructu experiar: potest dici alia res esse: quoniam, postquam nactus sum proprietatem fundi, desinit mens esse prior ususfructus, & jure proprietatis, quasi ex nova causa rursus meus esse cœpit. §. 4. Si pro servo meo fidejusseris, & mecum de peculio actum sit: si postea tecum eo nomine agatur, excipiendum est de re judicata.

22. PAULUS lib. 3 (1). ad Edictum.

Si cum uno herede depositi actum sit, tamen & cum cæteris heredibus recte agatur, nec exceptio rei judicatæ eis proderit: nam & si eadem quaestio in omnibus iudiciis vertitur; tamen personarum mutatio, cum quibus singulis suo nomine agitur, aliam atque aliam rem facit. Et si actum sit cum herede de dolo defuncti deinde de dolo heredis ageretur: exceptio rei judicatæ non nocebit: quia de alia re agitur.

23. ULPIANUS lib. 3. Disputationum.

Si in iudicio actum sit, usuraeque solæ petita sint: non est verendum, ne noceat rei judicatæ exceptio circa sortis petitionem: quia enim non competit, nec opposita nocet. † Eadem erunt, & si quis ex bonæ fidei iudicio velit usuras tantum persequi: nam nihilominus futuri temporis cedunt usurae: quamdiu enim manet contractus bonæ fidei current usurae.

24. JULIANUS lib. 9. Digestorum.

Si quis rem a non domino emerit, mox petente domino absolutus sit, deinde possessionem amiserit, & a domino petierit: adversus exceptionem si non ejus sit res, replicatione hac adjuvabitur, at si res judicata non sit.

Ccccc 3

25. IDEM

† Dominus & eo actione Publiciana
Xpote. Insuper in Ex. rei vend. et lra

25. IDEM lib. 51. Digestorum.

Si is, qui heres non erat, hereditatem petierit, & postea heres factus eandem hereditatem petet: exceptione rei judicatae non summovebitur. §. 1. Est in potestate emptoris, intra sex menses redhibitoria agere mallet, an ea, quæ datur, *Quanti minoris homo; cum veniret, fuerit.* Nam posterior actio etiam redhibitionem continet, si tale vitium in homine est, ut eum ob id actor empturus non fuerit: quare vere dicitur eum, qui alterutra earum egerit, si altera postea agat, rei judicatae exceptione summoverti. §. 2. Si te negotiis meis obtuleris, & fundum nomine meo petieris; deinde ego hanc petitionem tuam ratam non habuero, sed mandavero tibi, ut ex integro eundem fundum peteres: exceptio rei judicatae non obstabit: alia enim res facta est, interveniente mandato. † Idem est, si non in rem, sed in personam actum fuerit.

26. AFRICANUS lib. 9. Quæstionum.

Egi tecum, *jus mihi esse ædes meas usque ad decem pedes altius tollere*: post ago, *jus mihi esse usque ad viginti pedes altius tollere*: exceptio rei judicatae proculdubio obstabit. Sed & si rursus ita agam, *jus mihi esse altius ad alios decem pedes tollere*: obstabit exceptio; cum aliter superior pars jure haberi non possit, quam si inferior quoque jure habeatur. §. 1. Item si fundo petito, postea insula, e regione ejus in flumine nata erit, petatur, exceptio obstatura est.

27. NERATIUS lib. 7. Membranarum.

Cum de hoc, an eadem res est, quaeritur, hæc spectanda sunt: personæ; idipsum de quo agitur; causa proxima actionis: nec jam interest, qua ratione quis eam causam actionis competere sibi existimasset: perinde, ac si quis, posteaquam contra eum judicatum esset, nova instrumenta causæ suæ reperisset.

28. PAPINIANUS lib. 27. Quæstionum.

Exceptio rei judicatae nocebit ei, qui in dominium successit ejus, qui iudicio expertus est.

29. IDEM lib. II. Responsum.

Iudicatae quidem rei præscriptio coheredi, qui non litigavit, obstare non potest: nec in servitutem videtur peti post rem pro libertate iudicatam, nondum (ex) causa fideicommissi manumissus: sed Prætoris oportet in ea re sententiam servari, *quam pro parte victi præstare non potest.* † Nam & cum alterum ex coheredibus inofficiosi quæstio tenuit; aut etiam duobus separatim agentibus, alter obtinuit: libertates competere placuit. Ita tamen, ut officio iudicis indemnitati victoris, futuriq; manumissoris consulatur. §. 1. Si debitor de dominio rei, quam pignori dedit, non admonito creditore causam egerit, & contrariam sententiam acceperit: creditor in locum victi successisse non videbitur: cum pignoris conventio sententiam præcesserit.

30. PAULUS lib. 14. Quæstionum.

Ex sextante heres institutus, qui intestato legitimus heres esse potest, cum de jure testamenti faceret quæstionem, ab uno ex institutis dimidiam partem hereditatis petit, nec ob-

tinuit. Videtur in illa petitione etiam partem sextantis vindicasse: & ideo si coeperit ab eodem ex testamento eandem portionem petere, obstabit ei exceptio rei judicatae. §. 1. Latinus Largus: Cum de hereditate inter Mævium, ad quem pertinebat, & Titium, qui controversiam moverat, transigeretur, traditio rerum hereditariarum Mævio heredi a Titio facta est; in qua traditione etiam fundam ei suum proprium, quem ante multos annos avo ejusdem Mævii heredis obligaverat, quemque alii postea in obligationem deduxerat, ex causa pacti tradidit; his gestis posterior Titii creditor jus suum persecutus est, & obtinuit; post hoc iudicium Mævius heres reperit in rebus avitis chirographum ejusdem Titii ante multos annos conscriptum, per quod apparuit, eum fundum, qui in causam transactionis venerat, etiam avo suo ab eodem Titio fuisse obligatum: cum ergo constet, prius avo Mævii heredis in obligationem eundem fundum datum, de quo Mævius superatus est: Quæro, an jus avi sui, quod tunc, cum de eodem fundo ageretur, ignorabat, nulla exceptione opposita a exequi possit? Respondi, si de proprietate fundi litigatur, & secundum actorem pronunciatum fuisset, diceremus, petenti ei, qui in prior judicio victus est, obstaturam rei judicatae exceptionem: quoniam de ejus quoque jure quæsitum videtur, cum actor petitionem implet: quod si possessor absolutus, amissa possessione eundem ab eodem, qui prius non obtinuit, peteret: non obesset ei exceptio: nihil enim in suo iudicio de jure ejus statutum videretur. Cum autem pignoratitia actum est adversus priorem creditorem, potest fieri, ut de jure possessoris non sit quæsitum: quia non, ut in proprietatis quæstione, quod meum est, alterius non est, ita in obligatione utique consequens est, ut non sit alii obligatum, quod hic probabit (sibi) teneri: & probabilius dicitur, non obstare exceptionem: quoniam de jure possessoris quæsitum non est, sed de sola obligatione. In proposita autem quæstione magis me illud movet, numquid pignoris jus extinctum sit dominio adquisito: neque enim potest pignus perseverare domino constituto creditore: actio tamen pignoratitia competit: verum est enim, & pignori datum, & satisfactum non esse: quare puto non obstare rei judicatae exceptionem.

31. IDEM lib. 3. Responsum.

Paulus respondit, ei, qui in rem egisset, nec tenuisset, postea condicenti non obstare exceptionem rei judicatae.

TIT. III.

DE DIVERSIS TEMPORALIBUS PRÆSCRIPTIONIBUS, ET [DE] ACCESSIONIBUS POSSESSIONUM.

I. ULPIANUS lib. 74. ad Edictum.

Quia tractatus de utilibus diebus frequens est, videamus, quid sit, *experiundi potestatem habere.* † Et quidem in primis exigendum est, ut sit facultas agendi: neque sufficit reo experiundi secum facere potestatem, vel habere eum, qui se idonee defendat; nisi actor quoque nulla idonea

idonea causa impediatur experiri. † Proinde si ve apud hostes sit, siue Reipublicæ causa absit, siue in vinculis sit, aut (si) tempestate in loco aliquo, vel (in) regione detineatur, ut neque experiri, neque mandare possit: experiundi potestatem non habet. † Plane is, qui valetudine impeditur, ut mandare possit: in ea causa est, ut experiundi habeat potestatem. † Illud utique neminem fugit, experiundi potestatem non habere eum, qui Prætoris copiam non habuit; proinde hi dies cedunt, quibus jus Prætor reddit.

2. MARCIANUS lib. 6. Digestorum.

IN tempore constitutio iudicatis, an intercalaris dies proficere iudicato, necne, debeat, quaeritur: idem de tempore, quo lis perit? Sic sine dubio existimandum est, ut auctum litis tempus intercalari die existimetur: veluti si de usucapione sit quaestio, quæ tempore constituto expleri solet; aut de actionibus, quæ certo tempore finiantur, ut ædilitiæ pleræque actiones; & si quis fundum ea lege vendiderit, ut nisi in diebus triginta pretium esset solutum, inemptus esset fundus, dies intercalaris proficiet tempori: mihi contra videtur.

3. MODESTINUS lib. 6. Differentiarum.

Longæ possessionis præscriptionem tam in prædiis, quam in mancipiis locum habere manifestum est.

4. JAVOLENUS lib. 7. Epistolarum.

Si servus hereditarius, aut ejus, qui in hostium potestate sit, satis acceperit, continuo dies satisfactionis cedere incipiet: intueri enim debemus, an experiundi potestas fuerit adversus eum, qui obligatus est: non an is agere poterit, qui rem in obligationem deduxerit; alioquin erit iniquissimum, ex conditione actorum obligationes reorum extendi, per quos nihil factum erit, quominus cum his agi possit.

5. ULPIANUS lib. 3. Disputationum.

An vitium auctoris, vel donatoris, ejusve qui mihi rem legavit, mihi noceat, si forte auctor meus justum initium possidendum non habuit, videndum est? Et puto neque nocere, neque prodesse: nam denique & usucapere possum quod auctor meus usucapere non potuit. §. 1. Ex facto propositum est, quendam cum rem pignori dedisset, eandem distraxisse, heredemque redemisse: quaeritur, an heres adversus pignoris persecutionem exceptione longæ possessionis uti possit? Dicebam, hunc heredem, qui pignus ab extraneo redemit, posse exceptione uti: quia in extranei locum successit, non in ejus, qui pignori dederat: quemadmodum si ante redemisset, sic deinde heres extitisset.

6. AFRICANUS lib. 9. Quaestionum.

Si duobus eandem rem separatim vendiderim, ea possessio, quæ utramque venditionem præcesserit, soli priori emptori, cui & tradita sit, proficit. Denique & si quam rem tibi vendiderim, rursus a te emam, & Titio vendam: & meam omnem & tuam possessionem Titio accessurum; videlicet quod & tu mihi & ego ei possessionem præstare debemus. §. 1. Vendidi tibi servum, & convenit, ut nisi certa de pecunia so-

luta esset, inemptus esset: quod cum evenerit, quaesitum est, quid de accessione tui temporis putares? Respondit, id quod servetur, cum redhibitio sit facta: hunc enim perinde haberi, ac si retrorsus homo mihi venisset: ut scilicet si venditor possessionem postea nactus sit: & hoc ipsum tempus, & quod venditionem præcesserit, & amplius accessio hæc ei detur cum eo, quod apud eum fuit, a quo homo redhibitus sit.

7. MARCIANUS lib. 3. Institutionum.

Si quisquam in fluminis publici diverticulo solus pluribus annis piscatus sit, alterum eodem uti jure prohibere.

8. ULPIANUS lib. 1. Regularum.

In accessione temporis, & id tempus, quo in fuga sit servus, domino ejus procedere verum est.

9. MARCIANUS lib. 5. Regularum.

Rescriptis quibusdam Divi Magni Antonini cavetur, ut in rebus mobilibus locus sit præscriptioni diutinae possessionis.

10. PAPINIANUS lib. 13. Responsum.

Intra quatuor annos vacantium bonorum delator facta denunciatione destitit: post quatuor annos secundo delatori venienti prior nuntiatio, quominus præscriptione temporis summoveatur, non proderit: nisi prioris prævaricatio detegatur: quo declarato, præscriptio, sed & negotii quaestio perimetur. §. 1. Quadriennii tempus, quod bonis vacantibus nunciandis præscriptum est, non ex opinione hominum, sed de substantia vacantium bonorum dinumeratur. Quatuor autem anni post irritum testamentum factum, & intestati possessionem ab omnibus repudiatam, qui gradatim petere potuerunt, vel temporis finem, quod singulis præstitutum est, computabuntur.

11. IDEM (lib. 2. Definitionum).

Cum heres in jus omne defuncti succedit, ignorance sua defuncti vitia non excludit: veluti cum sciens alienum illum, illo, vel precario possedit: quamvis enim precarium heredem ignorantem non teneat, nec Interdicto recte conveniatur: tamen usucapere non poterit, quod defunctus non potuit. † Idem juris est, cum de longa possessione quaeritur: neque enim recte defendetur, cum exordium ei bona fide ratio non tueatur.

12. PAULUS lib. 16. Responsum.

Cræditor, qui præscriptione longæ possessionis a possessore pignoris summoveari possit, pignus distraxit: Quæro, an possessori salva sit exceptio adversus emptorem? Paulus respondit etiam adversus emptorem eandem exceptionem competere.

13. HERMOGENIANUS lib. 6. Juris Epitomarum.

In omnibus fisci quaestionibus, exceptis causis, in quibus minora tempora servari specialiter constitutum est, viginti annorum præscriptio custoditur. §. 1. Reipublicæ rationes subscriptæ & expunctæ adversus eum quidem, qui administravit, ultra viginti, adversus heredem vero, ultra decem annos retractari (non) possunt.

14. SCÆ-

14. SCÆVOLA lib. singul. *Questionum publice tractatarum.*

DE *accessionibus possessionum* nihil in perpetuum, neque generaliter definire possumus: consistunt enim in sola æquitate. §. 1. Plane tribuuntur his, qui in locum aliorum succedunt, sive ex contractu, sive voluntate: heredibus enim, & his, qui successorum loco habentur, datur accessio testatoris. §. 2. Itaque si mihi venderis servum, utar accessione tua. §. 3. Et si mihi pignori dederis, & ego eandem rem alii pigneravi: meus creditor tuetur accessione tui temporis, tam adversus extraneum, quam adversus te ipsum, quamdiu pecuniam mihi non exsolveris: nam qui me potior est, cum ego te superaturus sim; multo magis adversus te obtinere debet: sed si pecuniam mihi solveris, hoc casu accessione tua non utetur. §. 4. Item si absente te, is, qui negotia tua videbatur administrare, servum mihi vendiderit, tuque reversus ratum habueris: omnimodo accessione utar. §. 5. Item si mihi pignori dederis, & convenerit, nisi pecuniam solvisses, licere ex pacto pignus vendere, idque vendiderim: emptori accessio tui temporis dari debet, licet invito te pignora distracta sint; jam enim illo in tempore quo contrahebas, videri concessisse venditioni, si pecuniam non intulisses.

15. VENULEIUS (lib. 5. *Interdictorum.*)

IN usucapione ita servatur, ut etiam si minimo momento novissimi diei possessa sit res, nihilominus repleatur usucapio, nec totus dies exigitur ad explendum constitutum tempus. §. 1. *Accessio* possessionis fit non solum temporis, quod apud eum fuit, unde is emit: sed & qui ei vendidit, unde tu emisti. Sed si melius aliquis ex auctoribus non possederit; præcedentium auctorum possessio non proderit, quia conjuncta non est: sicut nec ei qui non possidet, auctoris possessio accedere potest. §. 2. Item adjiciendum est, unde emisti, aut unde is emit, cui tu emendum mandaveras, & quod apud eum qui vendendam mandavit: quod si is quoque cui mandatum erat, alii vendendum mandaverit, non aliter hujus qui postea mandaverat, dandam accessionem, Labeo ait, quam si id ipsum dominus ei permisit. §. 3. Sed & si a filio vel servo rem emero: accessio temporis, & quo apud patrem aut dominum fuit, ita danda est mihi, si aut voluntate patris dominive, aut cum administrationem peculii haberet, vendidit. §. 4. Item danda est accessio cum eo quod apud pupillum fuit, a cujus tutore, cum is tutelam ejus administraret, emisti. Idemque in eo qui a curatore pupilli furiosive emerit, servandum est: & si ventris nomine, aut ejus quæ rei servandæ causa in possessione esset, dotis suæ nomine diminutio facta sit: nam id quoque temporis accedit. §. 5. Hæ autem accessiones non tam late accipiendæ sunt, quam verba earum patent: ut etiam si post venditionem traditionemque rei traditæ apud venditorem res fuerit, proficiat id tempus emptori; sed illud solum quod ante fuit, licet venditionis tempore eam rem venditor non habuerat. §. 6. Ei,

cui heres rem hereditariam vendidit, & heredis tempus, & defuncti debet accedere.

16. PAULUS (lib. 3. ad Sabinum).

Accessio sine nostro tempore nobis prodesse non potest.

TIT. IV.

DE DOLI MALI ET METUS
EXCEPTIONE.

1. PAULUS (lib. 71. ad Edictum).

Quo lucidius intelligi possit hæc exceptio, prius de causa videamus, quare proposita sit: deinde quemadmodum dolo fiat; per quæ intelligemus, quando obstat exceptio; deinde adversus quas personas locum habeat: novissime inspicimus intra quæ tempora competit exceptio. §. 1. Ideo autem hanc exceptionem Prætor proposuit, ne cui dolus suus per occasionem Juris civilis contra naturalem æquitatem prosit. §. 2. Sed, an dolo quid factum sit, ex facto intelligitur. §. 3. Et quidem dolo fit, tam in contractibus, quam in testamentis, quam in Legibus.

2. ULPIANUS lib. 76. ad Edictum.

Palam est autem, hanc exceptionem ex eadem causa propositam, ex qua causa proposita est de dolo malo actio. §. 1. Sequitur, ut videamus, in quibus causis locum habeat exceptio, & quibus personis objiciatur. † Et quidem illud annotandum est, quod specialiter exprimendum est de cujus dolo quis quæritur: non in rem, *Si in ea re dolo malo factum est*: sed sic, *Si in ea re nihil dolo malo actoris factum est*: docere igitur debet is, qui objicit exceptionem, dolo malo actoris factum; nec sufficiet ei, ostendere in re esse dolum: aut, si alterius dicat dolo factum: eorum personas specialiter debet enumerare; dummodo hæc sint, quarum dolus noceat. §. 2. Plane ex persona ejus qui exceptionem objicit, in rem opponitur exceptio: neque enim quæritur adversus quem commissus sit dolus, sed an in ea re dolo malo factum sit a parte actoris. §. 3. Circa primam speciem, quibus ex causis exceptio hæc locum habeat, hæc sunt quæ tractari possunt. † Si quis sine causa ab aliquo fuerit stipulatus, deinde ex ea stipulatione exeriatur: exceptio utique doli mali ei nocebit: licet enim eo tempore, quo stipulabatur, nihil dolo malo admiserit: tamen dicendum est, eum, cum litem contestatur, dolo facere, qui perseveret ex ea stipulatione petere. † Et si cum interponeretur, justam causam habuit; tamen nunc nullam idoneam causam habere videtur. † Proinde & si crediturus pecuniam stipulatus est, nec credidit, & si certa fuit causa stipulationis, quæ tamen aut non est secuta, aut finita est: dicendum erit nocere exceptionem. §. 4. Item quæritur, si quis pure stipulatus sit certam quantitatem, quia hoc actum sit, sed post stipulationem interpositam pactus sit ne interim pecunia usque ad certum diem petatur: an noceat exceptio doli? Et quidem (&) de pacto convento excipi posse nequaquam ambigendum est: sed & si hac quis exceptione uti velit, nihilominus poterit: dolo enim facere eum, qui contra pactum petat, negari non potest. §. 5. Et generaliter sciendum est,

ex omnibus in factum exceptionibus, doli oriri exceptionem: quia * dolo facit quicumque id quod quaqua exceptione elidi potest, petit: nam & si inter initia nihil dolo malo facit, attamen nunc petendo facit dolose: nisi si talis sit ignorantia in eo, ut dolo careat. §. 6. Non male dictum est, si creditor usuras in futurum acceperit, deinde pecuniam nihilominus petat, antequam id tempus prætereat cuius temporis usuras acceperit, an doli exceptione repellatur: & potest dici dolo eum facere: * accipiendo enim usuras distulisse videtur petitionem in id tempus quod est post diem usurarum præstitarum, & tacite convenisse interim se non petiturum. §. 7. Item quaeritur, si statuliberum mercatus quis fuerit iustum decem dare: eam hoc ignoraret, & duplam stipulatus fuerit, deinde decem acceperit: Evicto eo in libertatem, agere ex dupla stipulatione potest: sed nisi decem, quæ implendæ condictionis causa acceperit, deduxerit, exceptione summovendus erit: & hæc ita Julianus quoque scripsit. Si tamen ex re emptoris, vel ex peculio quod ad emptorem pertinebat, pecuniam dederit statuliber, potest dici exceptionem non nocere: quia dolo non faceret.

3. PAULUS (lib. 71. ad Edictum.)

Item si ob id, quod antequam dominium ad me transferatur, venditori dederit decem: & agam ex empto, ut decem recipiam: ita puto competere mihi actionem, si paratus sim ex dupla stipulatione eum liberare.

4. ULPIANUS lib. 76. ad Edictum.

Apud Celsum quaeritur, Si cum Titio mandasset creditores hereditarii, ut adiret hereditatem, unus non mandasset decipiendi ejus causa mandaturus, alioquin, si non foret hic aditurus, deinde agat: an exceptione repellatur? Et ait Celsus, doli eum exceptione repellendum.

§. 1. Julianus scripsit, Si quis cum ager esset, centum aureos uxoris suæ consobрино spondisset, volens scilicet eam pecuniam ad mulierem pervenire, deinde convaluerit: an exceptione uti possit, si conveniatur? Et refert Labeoni placuisse, doli mali uti eum posse. §. 2. Si in arbitrum compromiserimus, deinde cum non steterim ob adversam valetudinem, poena commissa est: an uti possim doli exceptione? Et ait Pomponius prodesse mihi doli exceptionem. §. 3.

Item quaeritur, si cum eo, a quo tibi sexaginta deberentur, compromiseris, deinde per imprudentiam poenam centum stipulatus fueris: Labeo putat convenire officio arbitri jubere tantum tibi dari, quantum re vera debeatur: & si non fiat, non vetare ne quid amplius petatur: sed etiam si id omissum fuerit, peti posse quod debetur, Labeo dicit: & si forte poena petatur, doli mali exceptionem profuturam. §. 4. Si quis pupillo solverit sine tutoris auctoritate id quod debuit, exque ea solutione locupletior factus sit pupillus: rectissime dicitur, exceptionem perentibus nocere: nam & si mutuam acceperit pecuniam, vel ex quo alio contractu locupletior factus sit: dandam esse exceptionem. † Itemque

& in cæteris erit dicendum, quibus non recte

solvitur: nam si facti sint locupletiores, exceptio locum habebit. §. 5. Item Labeo scribit, Si quis fugitivum esse sciens, emerit servum, & si stipulatus fuerit *fugitivum non esse*, deinde agat ex stipulatu: non esse eum exceptione repellendum, quoniam hoc convenit: quamvis ex empto actionem non haberet: sed si non convenisset, exceptione repellatur. §. 6. Quod si is cui pecunia debeatur, cum debitore decidit, & nomen ejus vendidit Seio, cui debitor mandaverat ut nomen emeret, deque ea re emptor stipulatus est: deinde creditor eam pecuniam retinet, quam per judicem abstulit: an emptor ex stipulatu possit experiri? Et Ofilius putat, si venditor nominis paratus non sit reddere quantum ab emptore acceperit, non nocituram exceptionem doli mali: Et puto sententiam Ofilii veram. §. 7. Labeo ait, si de homine petito secundum actorem fuerit judicatum, & jussu judicis satisfactum sit, *hominem intra certum diem tradi: & si traditus non fuisset, poenamque stipulatus sit*: petito rem, quæ & hominem vindicat & poenam petit, exceptione esse repellendum: iniquum enim esse, (&) hominem possidere, & poenam exigere. §. 8. Item quaeritur: si uniones tibi pignori dederis, & convenerit, ut soluta pecunia redderentur, & hi uniones culpa tua perierint, & pecuniam petas? Extat Nervæ & Atilicini sententia, dicentium ita esse excipiendum, *Si inter me & te non convenit, ut soluta pecunia uniones mihi reddantur*: sed est verius exceptionem doli mali nocere debere. §. 9. Si minor mihi infantem donaverit, deinde eum vindicet: exceptione doli mali repellendus est, nisi alimenta reddat, & si quis alius sumptus probabilis in eum factus sit. §. 10. Præterea sciendum est, si quis quid ex testamento contra voluntatem petat, exceptione eum doli mali repelli solere: & ideo heres qui non habet voluntatem, per exceptionem doli repellitur. §. 11. Si quis ex uncia heres sit scriptus, ex qua ducenta consequi potuit, deinde propter hoc, legatum in quo centum erant prætulit, ne molestiis hereditariis implicaretur: an si legatum petat, exceptione doli mali summoveatur? Et ait Julianus non esse eum summovendum: quod si a substituto pretium acceperit, vel quod pretii loco haberi posset, ne adeat hereditatem: petens legatum, dolo (inquit) facere intelligitur, ac per hoc doli exceptionem repellatur. §. 12. Quæsitum est, si cum fundi usufructum haberem, eum fundum volente me vendideris: an vindicanti mihi usufructum exceptio sit objicienda? Et hoc jure utimur, ut exceptio doli noceat. §. 13. Marcellus ait, *ad doli exceptionem non dari replicationem doli*. Labeo quoque in eadem opinione est: ait enim iniquum esse, communem malitiam petitori quidem præmio esse, ei vero cum quo ageretur, poenæ esse: cum longo æquum sit, ex eo quod perfide gestum est, actorem nihil consequi. §. 14. Contra *Senatusconsulti quoque Macedoniani exceptionem de dolo dandam replicationem*, ambigendum non esse, eamque nocere debere, etiam Constitutionibus & Sententiis auctorum caveretur.

§. 15. Labeo, & si ex stipulatu actio competat propter doli clausulam, tamen nocere doli exceptionem ait. *Si adversus ea*, inquit, *factum erit*: posse enim petitorum, antequam stipulatio committatur, nihil dolo malo fecisse, & tunc facere, cum petat: propter quod exceptionem esse necessariam. §. 16. *Adversus parentes patronosque* neque doli exceptio, neque alia quidem quæ patroni parentisve opinionem apud bonos mores suggillet, competere potest: in factum tamen erit excipiendum: ut si forte pecunia non numerata dicatur, objiciatur exceptio pecuniæ non numeratæ. † Nihil autem interest, utrum patronus ex suo contractu, an vero (ex) alieno conveniatur: semper enim reverentia ei exhibenda est tam vivo, quam defuncto. Si autem cum herede liberti patronus agat, puto excipere debere de dolo patroni heredem liberti: libertum autem de dolo patroni, & si ab herede ejus conveniatur, minime exceptionem objecturum; namque convenit tam vivo, quam mortuo patrono a liberto honorem exhiberi. † In stipulatione plane doli clausula non erit detrahenda: quia ex doli clausula non de dolo actio intenditur, sed ex stipulatu. §. 17. In hac exceptione, & de dolo servi, vel alterius personæ juri nostro subjunctæ excipere possumus: & de eorum dolo, quibus acquiritur. Sed de servorum & filiorum dolo, siquidem ex peculiari eorum negotio actio intendatur, in infinitum exceptio objicienda est. † Si autem non ex peculiari causa, tum de eo duntaxat excipi oportet, quia admissus sit in ipso negotio, quod geritur: non etiam si postea aliquis dolus intervenisset: neque enim esse æquum, servi dolum amplius domino nocere, quam in quo opera ejus esset usus. §. 18. Quæsitum est, an de procuratoris dolo, qui ad agendum tantum datus est, excipi possit? Et puto recte defendi, si quidem in rem suam procurator datus sit: etiam de præterito ejus dolo (hoc est, si ante acceptum judicium dolo quid fecerit) esse excipiendum: si vero non in rem suam: dolum præsentem in exceptione conferendum. Si autem is procurator sit, cui omnium rerum administratio concessa est; tunc de omni dolo ejus excipi posse Neratius scribit. §. 19. Mandavi Titio, *ut ate stipularetur*; deinde Titius Seio; & stipulatus a te Seius est, & judicium edidit: Ait Labeo, excipiendum esse tam de meo, quam & Seii dolo. §. 20. Item quæritur: si debitor meus te circumveniebat, teque mihi reum dederit, egoque abs te stipulatus fuero, deinde petam: an doli mali exceptio obstat? Et magis est, ut non tibi permittatur de dolo debitoris mei adversus me excipere; cum non ego te circumvenerim: adversus ipsam autem debitorem meum poteris experiri. §. 21. Sed & si mulier post admissum dolum debitorem suum marito in dotem delegaverit, idem probandum erit de dolo mulieris non esse permittendum excipere, ne indotata fiat. §. 22. Apud Julianum quæsitum est, si heres soceri a quo dos peteretur, exciperet de dolo mariti, & mulieris, cui pecunia quæreretur: obstatum esset exceptio

ex persona mulieris? Et ait Julianus, si maritus ex promissione dotis ab herede soceri petat, & heres excipiat de dolo filiæ, cui ea pecunia adquireretur, exceptionem obstat: dos enim, quam maritus ab herede soceri petit, intelligitur (inquit) filiæ adquiri, cum per hoc dotem sit habitura. † Illud non explicat Julianus, an (&) de dolo mariti excipi possit: puto autem eum hoc sentire, ut etiam de dolo mariti noceat exceptio, licet videatur nulla dos filiæ (ut ait) quæri. §. 23. Illa etiam quæstio ventilata est apud plerosque, an de dolo tutoris exceptio pupillo experienti nocere debeat? Et ego puto utilius, & si per eas personas pupillis favetur: tamen dicendum esse, si quis emerita tutore rem pupilli, sive contractum sit cum eo in rem pupilli, sive dolo quid tutor fecerit, & ex eo pupillus locupletior factus est, pupillo nocere debere. † Nec illud esse distinguendum, cautum sit ei, an non: solvendo sit an non tutor: dummodo rem administret: unde enim divinat is, qui cum tutore contrahit? plane si mihi proponas colluisse aliquem cum tutore, factum suum ei nocebit. §. 24. Si quis non tutor, sed pro tutore negotia gerat: an doli ipsius noceat pupillo, videamus? Et putem non nocere: nam si is, qui pro tutore negotia gerebat, rem vendiderit, & usucapta sit: exceptionem non nocere pupillo rem suam persequenti, etiam si ei cautum sit; quia huic rerum pupilli administratio concessa non fuit. † Secundum hæc magis opinor de dolo tutoris exceptionem pupillo esse objiciendam. §. 25. Quæ in tutore diximus, eadem in curatore quoque furiosi dicenda erunt: sed & in prodigi, vel minoris vigintiquinque annis. §. 26. De dolo autem ipsius minoris vigintiquinque annis exceptio utique locum habebit. Nam & de pupilli dolo interdum esse excipiendum, nequaquam ambigendum est, ex ea ætate quæ dolo non careat. † Denique Julianus quoque sæpissime scripsit, doli pupillos, qui prope pubertatem sunt, capaces esse. Quid enim si debitor, ex delegato pupilli pecuniam creditori ejus solvit? fingendus est (inquit) pubes esse, ne propter malitiæ ignorantiam bis eandem pecuniam consequatur. † Idem servandum in furioso ait, si, cum existimaretur compos mentis esse, jussit debitorem creditori solvere; vel si, quod exigit, domi habeat. §. 27. De auctoris dolo exceptio emptori non objicitur. † Si autem accessione auctoris aritur æquissimum visum est, eum qui ex persona auctoris utitur accessione, pati dolum auctoris: & peræque traditur, rei quidem coherentem exceptionem etiam emptori nocere: eam autem quæ ex delicto personæ oriatur, nocere non oportere. §. 28. Si cum legitima hereditas Gaii Seii ad te perveniret, & ego essem heres institutus, persuaderis mihi per dolum malum ne adeam hereditatem; & posteaquam ego repudiavi hereditatem, tu eam Sempronio cesseris pretio accepto; isque a me petat hereditatem: exceptionem doli mali ejus qui ei cessit, non potest pati. §. 29. Si quis autem ex causa legati vindicet, aut is, cui ex causa donationis res præstita

est, vindicet, an de dolo exceptionem patiatur ex causa ejus in cuius locum successerit? & magis putat Pomponius summovendum: & ego puto exceptione eos esse repellendos: cum lucrativam causam sint nacti. Aliud (autem) est enim emere, aliud ex his causis succedere. §. 30. Idem tractat Pomponius & in eum qui pignori accepit, si Serviana vel hypothecaria actione experiat: nam & hunc putat Pomponius summovendum; quia res ad eum, qui dolo fecit, reversura est. §. 31. Auctoris autem dolus (sicut diximus) emptori non obicitur. Sed hoc in emptore solo servabimus: item in eo qui permutaverit, vel in solutum accepit: item in similibus qui vicem emptorum continent. † Caterum si noxae deditus quis sit, Pomponius putat passurum exceptionem, quam ille pateretur qui noxae dedit. Proinde ex quacunque alia causa, quae prope lucrativam habet acquisitionem, quæsiße quis videatur, patietur exceptionem doli ex persona ejus in cuius locum successit. Sufficit enim, si is, qui pretium dedit, vel vice pretii, cum sit bona fide emptor, ut non patiatur doli exceptionem ex persona auctoris: utique si ipse dolo caret. Caterum si ipse dolo non careat, pervenietur ad doli exceptionem, & patietur de dolo suo exceptionem. §. 32. Si a Titio fundum emeris, qui Sempronii erat, isque tibi traditus fuerit pretio soluto, deinde Titius Sempronio heres extiterit, & eundem fundum Mævio vendiderit & tradiderit: Julianus ait, æquius esse Prætorum te tueri: quia & si ipse Titius fundum a te peteret, exceptione in factum comparata, vel doli mali summovertetur: & si ipse eum possideret, & Publiciana peteres, adversus excipientem, si non suus esset, replicatione uteris: ac per hoc intelligeret eum fundum rursus vendidisse, quem in bonis non haberet. §. 33. Metus causa exceptionem Cassius non proposuerat, contentus doli exceptione, quæ est generalis. Sed utilius visum est etiam de metu opponere exceptionem: etenim distat aliquid (a) doli exceptione: quod exceptio doli personam complectitur ejus qui dolo fecit: enimvero metus causa exceptio in rem scripta est, *Si in ea re nihil metus causa factum est*; ut non inspiciamus, an is qui agit, metus causa fecit aliquid: sed an omnino metus causa factum est in hac re a quocunque, non tantum ab eo qui agit. Et quævis de dolo auctoris exceptio non obiciatur, verum tamen hoc jure utimur, ut de metu non tantum ab auctore, verum a quocunque adhibito exceptio obijci possit. §. 34. Illud sciendum est, hanc exceptionem de metu eum obijcere debere, qui metum non a parente passus est, in cuius fuit potestate: ceterum parenti licere deteriore conditionem libertorum in rebus pecuniariis facere: sed si se abstinerit hereditate paterna; succurrendum ei erit, ut alioquin succurritur.

5. PAULUS lib. 71. ad Edictum.

Pure mihi debes decem, ea tibi sub conditione legavi: interim heres si petat, doli exceptione non est summovendus; cum possit etiam desistere conditio: itaque legatorum stipulationem

interponere debet: sed si non caveat heres, doli exceptione summovebitur; expedit enim legatario retinere summam quam mitti in possessionem rerum hereditariarum. §. 1. Si cui legata sit via, & ita Lege Falcidia locum habente totam eam vindicet non oblata æstimatione quartæ partis: summoverti eum doli exceptione, Marcellus ait, quoniam suo commodo heres confulit. §. 2. Si donavi alicui rem, nec tradidero, & ille cui donavi non tradita possessione in eo loco ædificaverit me sciente, & cum ædificaverit, nactus sum ego possessionem, & petat a me rem donatam, & ego excipiam, *quod supra legitimum modum facta est*: (an) de dolo replicandum est? dolo enim feci qui passus sum eum ædificare, & non reddo impensas. §. 3. Auctoris, qui exigendis pecuniis præpositus est, etiam posterior dolus domino nocet. §. 4. Si servus venit ab eo cui hoc dominus permisit, & redhibitus sit domino: agenti venditori de pretio exceptio opponitur redhibitionis; licet etiam is qui vendidit, domino pretium solverit. † Etiam mercis non traditæ exceptione summovertetur, (&) qui pecuniam domino jam solvit: & ideo is qui vendidit, agit adversus dominum. † Eandem causam esse, Pedius ait, ejus qui negotium nostrum gerens vendidit. §. 5. Si eum, qui volebat mihi donare supra legitimum modum, delegavero creditori meo: non poterit adversus petentem uti exceptione: quoniam creditor suum petit. In eadem causa est maritus: nec hic enim debet exceptione summoverti, qui suo nomine agit. † Nunquid ergo, nec de dolo mulieris excipiendum sit adversus maritum qui dotem petit, non ducturus uxorem, nisi dotem accepisset, nisi jam divertit? Itaque conditione tenetur debitor qui delegavit, vel mulier, ut vel liberet debitorem, vel si solvit, ut pecuniam ei reddatur. §. 6. Non sicut de dolo actio certo tempore finitur, ita etiam exceptio eodem tempore danda est: nam hæc perpetuo competit: cum actor quidem in sua potestate habeat, quando utatur suo jure; is autem cum quo agitur, non habeat potestatem, quando conveniatur.

6. GAIUS lib. 30. ad Edictum Provinciale.

Si opera creditoris acciderit, ut debitor pecuniam, quam soluturus erat, perderet: exceptione doli mali creditor removebitur. † Idem est & si creditori ejus numeratam pecuniam ratam creditor non habeat.

7. ULPIANUS lib. 76. ad Edictum.

Iulianus ait, si pecuniam quam me tibi debere existimabam, jussu tuo sponderim, cui donare volebas: exceptione doli mali potero me tueri: & præterea conditio mihi adversus stipulatorem competit, ut me liberet. §. 1. Idem Julianus ait: si ei, quem creditorem (tuum) putabas, jussu tuo pecuniam quam me tibi debere existimabam, promisero, petentem doli mali exceptione summoverti debere: & amplius agendo cum stipulatore consequar, ut mihi acceptam faciat stipulationem: & habet hæc sententia Juliani humanitatem, ut etiam adversus hunc utar exceptione & conditione, cui sum obligatus.

8. PAULUS lib. 6. ad Plantium.

Dolo facit, qui petit quod redditurus est.
§. 1. Sic si heres damnatus sit non petere a debitore, potest uti exceptione doli mali debitor, & agere ex testamento.

9. IDEM lib. 32. ad Edictum.

Si procurator rei pecunia accepta damnari se passus sit, & cum domino iudicati agatur: tuebitur se doli mali exceptione: nec hoc quod acceperit procurator, auferri ab eo potest: nam turpiter accepta pecunia iustius penes eum est, qui deceptus sit, quam qui decepit.

10. MARCIANUS lib. 3. Regularum.

Cum vir aut uxor in area sibi donata aliquid edificasset: plerisque placet doli mali exceptione posita rem servari posse.

11. NERATIUS lib. 4. Membranarum.

Procurator agit: de dolo ejus excipi non debet: quia aliena lis est, isque rei extraneus: neque alienus dolas nocere alteri debet. † Si post litem contestatam dolo quid fecerit, an exceptio eo nomine in iudicium objicienda sit, dubitari potest: quia litis contestatione res procuratoris sit, eamque suo jam quodammodo nomine exequitur: & placet de procuratoris dolo excipiendum esse. † Idem de tutore qui pupilli nomine agat, dicendum est. §. 1. In universum autem hæc in ea re regula sequenda est, ut dolo omnimodo puniatur, etsi non alicui, sed ipsi qui eum admisit, damnosus futurus erit.

12. PAPINIANUS lib. 3. Quæstionum.

Qui æquitate defensionis infringere actionem potest, doli exceptione tutus est.

13. PAULUS lib. 14. Quæstionum.

Liberis exhereditatis qui nihil ex patris iudicio meruerunt, rupto testamento jus suum conservandum est, nec opponetur doli mali exceptio: quod non solum in persona eorum, sed in heredibus, in persona liberorum quoque eorum obtinendum est.

14. IDEM lib. 3. Responsorum.

Paulus respondit, eum, qui in alieno solo ædificium extruxerit, non alias sumptus consequi posse, quam possideat, & ab eo dominus soli rem vindicet: scilicet opposita doli mali exceptione.

15. SCÆVOLA lib. 5. Responsorum.

Fidejussor evictionis nomine condemnatus, id prædium quod evictus est, & omnia præstare paratus est, quæ jure empti continentur: quæro, an agentem emptorem exceptione ex causa iudicati doli mali summovere potest? Respondit exceptionem quidem opponi posse, iudicem autem æstimaturum, ne pro damnis emptori satisfiat.

16. HERMOGENIANUS lib. 6. Juris Epitomatorum.

Si debitor a furioso delegatus creditori ejus solvat, quem compotem mentis esse existimabat, & ita cum eo agatur: exceptione doli in id quod in rem furiosi processit, defenditur.

17. SCÆVOLA lib. 2 (7). Digestorum.

Pater pro filia dotem promiserat, & pactus erat, ut ipse aleret filiam suam ejusque omnes:

idem homo rusticanus genero scripsit quasi usuras præteritis ex dotis promissione: Quæsitum est, cum ipse filiam suam exhibuerit, & maritus nullam impensam fecerit; an ex chirographo ex stipulatu agenti genero exceptio obstare debeat? Respondit, si (ut proponatur) pater, cum exhiberet, per errorem promississet: locum fore doli mali exceptioni. §. 1. Avus nepotibus ex filia legavit singulis centena, & adjecit hæc verba: Ignoscite, nam potueram vobis amplius relinquere, nisi me Fronto pater vester male accepisset, cui dederam mutua quindecim, quæ ab eo recipere non potui, postremo hostes, qui mihi fere omnem substantiam abstulerunt: Quæsitum est, an, si avi heres ab his nepotibus patris sui hereditibus petat quindecim, contra voluntatem defuncti facere videatur, & doli mali exceptione summoveatur? Respondit, exceptionem obstaturam. §. 2. Ex quadrante heres scriptus, a coherede ex dodrante instituta enit portionem certa quantitate, ex qua aliquam summam in nominibus ex calendario uti daret, stipulanti spondit: defuncto venditore hereditatis, falsum testamentum Septicius accusare cepit, & hereditatem ab emptore petit, & ne quid ex ea minueret impetravit. Quæsitum est, cognitione falsi pendente an heredes ex stipulatu petentes, doli exceptione summoventur? Respondit, heredes venditoris, si ante eventum cognitionis pergant petere, exceptione doli mali posse summoventur. §. 3. Marito & filio communi ex parte dimidia scriptis heredibus, filiam suam ex priore matrimonio ita heredem instituit: *Mævia filia (mea) ex sex uncis heres mihi esto, si cum coheredibus tuis parem rationem feceris, pro mea portione in diem mortis meæ ejus actui qui pendet ex tutela tua, quam Titius pater meus, avus tuus administravit.* Quæsitum est, an, quia sub conditione instituta filia esset, si omitteret hereditatem, uti salvam tutelæ actionem haberet, legata sibi a matre data consequi possit? Respondit, secundum ea quæ proponerentur, eam de qua quæretur, contra voluntatem petere, & ideo exceptionem doli obstaturam.

TIT. V.

QUARUM RERUM ACTIO NON DATUR.

1. ULPIANUS lib. 76. ad Edictum.

Iusjurandum vicem rei iudicatæ obtinet: non immerito: cum ipse quis iudicem adversarium suum de causa sua fecerit, deferendo ei iusjurandum. §. 1. Si pupillus sine tutoris auctoritate detulerit iusjurandum, dicemus non obstare exceptionem istam, nisi tutore auctore in iudicio delatio facta sit. §. 2. Si petitor fundi iusjurandum detulerit adversario, ut si auctor ejus jurasset suum fundum se tradidisse, ab ea controversia discessurum se: exceptio possessori fundi dabitur. §. 3. Si fidejussor juravit, si quidem de sua persona tantum juravit, quasi se non esse obligatum, nihil eo proderit: si vero in rem juravit, dabitur exceptio reo quoque. §. 4. Si manumisero eum servum qui negotia mea gesserit in servitute; deinde stipulatus ab eo fuero, quod negotia mea

mea gesserit, quidquid ob eam rem, si tunc liber fuisset, eum mihi dare oporteret, id dari; deinde ex stipulatu agam: non summoverti me exceptione: neque enim oneratum se hoc nomine potest queri libertus, si lucrum abruptus ex re patroni non faciat. §. 5. Quæ onerandæ libertatis causa stipulatus sum, a liberto exigere non possum. † Onerandæ autem libertatis causa facta, bellissime ita definiuntur, quæ ita imponuntur, ut, si patronum libertus offenderit, petantur ab eo, semperque sit metu exactionis ei subiectus, propter quem metum quodvis sustineat patrono præcipiente. §. 6. In summa si incontinenti impositum quid sit liberto, quod *ἐπὶ τῷ πατρὶ*, id est, imminens oneret ejus libertatem: dicendum est exceptioni locum facere. † Sed si post intervallum habet quidem dubitationem, quia nemo eum cogebat hoc promittere: sed idem erit probandum & hic, tamen causa cognita, si liquidum appareat libertum metu solo, vel nimia patrono reverentia ita se subjecisse (ut vel pœnali quadam stipulatione se subiceret). §. 7. Si libertatis causa societatem libertus cum patrono cœterit, & patronus cum liberto pro socio agat: an hæc exceptio sit necessaria? Et puto ipso jure tutum esse libertum adversus exactionem patroni. §. 8. Exceptionem onerandæ libertatis causa, si cur & ceteras, fidejussori non esse denegandas, sciendum est: nec ei quidem qui rogatu liberti reus factus est: sed & ipsi liberto, sive procurator ad defendendam a reo *datus* fuerit, sive heres ei extiterit: cum propositum sit Prætori, in hujusmodi obligationibus reo succurrere, non servaturum propositum suum, nisi fidejussorem quoque, & eum qui rogatu liberti reus factus fuerit, adversus patronum defenderit: etenim parvi refert, protinus libertus patrono cogatur dare, an per interpositam fidejussoris vel rei personam. §. 9. Si vero autem ipsi patrono sit promissum, sive alii voluntate patroni: onerandæ libertatis causa videtur factum; & ideo hæc exceptio locum habebit. §. 10. Quod si patronus libertum suum delegaverit creditori, an adversus creditorem, cui delegatus promissit libertatis causa onerandæ, exceptione ista uti possit, videamus? Et Cassius existimasse Urseium refert, creditorem quidem minime esse summovendum exceptione, quia suum recepit: verumtamen libertum patrono posse condicere, si non transigendæ controversiæ gratia id fecit. §. 11. Item si libertus debitorem suum patrono delegaverit, nulla exceptione summovendus est patronus: sed libertus a patrono per conditionem hoc repetet. §. 12. Hæc exceptio non tantum ipsi liberto, verum successoribus quoque liberti danda est: & versa vice heredem patroni summovendum, si hæc persequatur, sciendum est.

2. PAULUS lib. 71. ad Edictum.

SI filiofamilias delatum sit iusjurandum, & juraverit patrem suum dare non oportere: danda est patri exceptio. §. 1. Si in alea rem vendam, ut ludam, & evicta re conveniar: exceptione summovebitur emptor. §. 2. Si servus promittat domina pecuniam, ut *manumittatur*,

cum alias non esset manumissurus dominus, eamque liber factus spondeat: dicitur non obstare exceptionem patrono, si eam petat: non enim onerandæ libertatis causa hæc pecunia promissa est: alioquin iniquum est, dominum & servo carere, & pretio ejus. † Totiens ergo onerandæ libertatis causa pecunia videtur promitti, quotiens sua sponte dominus manumisit: & propterea velit libertum pecuniam promittere, ut non exigat eam, sed ut libertas eum timeat, & obtemperet ei.

TIT. VI.

DE LITIGIOSIS.

1. ULPIANUS lib. 76. ad Edictum.

Litigiosam rem non facit denunciatio quæ impediendæ venditionis causa fit. §. 1. Si inter Primum & Secundum sit lis contestata, & ego a tertio emero, qui nullam controversiam patiebatur: videamus, an exceptioni locus sit? Et putem subveniendum mihi: quia is qui mihi vendidit, nullam litem habuit; & quod fieri potest, ut duo in necem ejus litem inter se jungant, qui cum ipso litigare non poterant. Si tamen cum procuratore, tutore, curatoreve aliqujus judicium acceptum sit: consequens erit dicere, quasi cum ipso litigetur, ita eum ad exceptionem pertinere.

2. IDEM lib. 6. Fideicommissorum.

SI servus, cum emerit, scit, ignoravit autem dominus; vel contra: videndum est, cujus potius spectanda sit scientia. Et magis est, ut scientia inspicienda sit ejus qui comparavit, non ejus cui acquireretur: & ideo pœna litigiosi competit; sic tamen, si non mandatu domini emit: nam si mandatu, etiam si scit servus, dominus autem ignoravit, scientia non nocet: & ita Julianus in re litigiosa scribit.

3. GAIUS lib. 6. ad Legem 12. Tabularum.

REM de qua controversia est, prohibetur in sacrum dedicare; alioquin dupli pœnam patimur: nec immerito: ne liceat eo modo duriores adversarii conditionem facere. † Sed duplicum utrum fisco an adversario præstandum sit, nihil exprimitur. Fortassis autem magis adversario: ut id veluti solatium habeat, pro eo quod potentiori adversario traditus est.

TIT. VII.

DE OBLIGATIONIBUS ET ACTIONIBUS.

16. GAIUS lib. 2. Aureorum.

OBLigationes aut ex contractu nascuntur, aut ex maleficio, aut proprio quodam jure ex variis causarum figuris. §. 1. Obligationes ex contractu, aut re contrahuntur, aut verbis, aut consensu. §. 2. Re contrahitur obligatio mutui datione. † Mutui autem datio consistit in his rebus; quæ pondere, numero, mensurave constant: veluti vino, oleo, frumento, pecunia numerata: quas res in hoc damus, ut fiant accipientis, postea alias recepturi ejusdem generis & qualitatis. §. 3. Is quoque, cui rem aliquam commodamus, re nobis obligatur: sed is de ea ipsa re, quam acceperit; restituenda tenetur.

§. 4. Et ille quidem qui mutuum accepit, si quolibet casu, quod accepit, amiserit: nihilominus obligatus permanet. † Is vero, qui utendam accepit, si majore casu, cui humana infirmitas resistere non potest (veluti incendio, ruina, naufragio) rem quam accepit, amiserit, securus est: alias tamen exactissimam diligentiam custodiendæ rei præstare compellitur: nec sufficit ei eandem diligentiam adhibere, quam suis rebus adhibet, si alius diligentior custodire poterit. Sed & in majoribus casibus si culpa ejus interveniat, tenetur: veluti si quasi amicos ad cœnam invitaturus, argentum quod in eam rem utendum acceperit, peregre proficiscens secum portare voluerit, & id aut naufragio, aut prædonum hostiumve incursum amiserit. §. 5. Is quoque apud quem rem aliquam deponimus, re nobis tenetur: qui & ipse de eare quam acceperit restituenda tenetur: sed is etiam si negligenter rem custoditam amiserit, securus est: quia enim non sua gratia accipit, sed ejus a quo accipit: in eo solo tenetur, si quid dolo perierit: negligentia vero nomine ideo non tenetur, quia *qui negligenti amico rem custodiendam committit, de se queri debet*: magnam tamen negligentiam placuit in doli crimine cadere. §. 6. Creditor quoque qui pignus accepit, re tenetur: qui & ipse de ea ipsa re, quam accepit, restituenda tenetur. §. 7. *Verbis* obligatio contrahitur ex interrogatione & responso, cum quid dari fierive nobis stipulemur. §. 8. Sed aut proprio nomine quisque obligatur, aut alieno: qui autem alieno nomine obligatur, fidejussor vocatur: & plerumque ab eo quem proprio nomine obligamus, alios accipimus, qui eadem obligatione teneantur: dum curamus, ut ut quod in obligationem deduximus, tutius nobis debeat. §. 9. Si id quod dari stipulemur, tale sit, ut dari non possit: palam est, naturali ratione inutilem esse stipulationem: Veluti si de homine libero, vel jam mortuo, vel ædibus deustis facta sit stipulatio inter eos, qui ignoraverint eum hominem liberum esse, vel mortuum esse, vel ædes deustas esse. † Idem juris est, si quis locum sacrum aut religiosum dari sibi stipulatus fuerit. §. 10. Nec minus inutilis est stipulatio, si quis rem suam, ignorans suam esse, stipulatus fuerit. §. 11. Item (sub) impossibili conditione factam stipulationem constat inutilem esse. §. 12. Furiosum, siue stipulatur, siue promittat, nihil agere, natura manifestum est. §. 13. Huic proximus est, qui ejus ætatis est, ut nondum intelligat quid agatur: sed quod ad hunc, benignius acceptum est: nam qui loqui potest, creditur & stipulari & promittere recte posse. §. 14. Mutuum nihil pertinere ad obligationem verborum, natura manifestum est. §. 15. Sed & de surdo idem dicitur: quia etiam si loqui possit, siue promittit, verba stipulantis exaudire debet; siue stipuletur, debet exaudire verba promittentis: unde apparet non de eo nos loqui qui tardius exaudit, sed qui omnino non exaudit.

2. IDEM lib. 3. Institutionum.

Consensu fiunt obligationes in emptionibus, venditionibus, locationibus, conductionibus,

societatibus, mandatis. §. 1. Ideo autem istis modis consensu dicimus obligationem contrahi, quia neque verborum, neque scripturæ ulla proprietas desideratur: sed sufficit eos qui negotia gerunt, consentire. §. 2. Unde inter absentes quoque talia negotia contrahuntur: veluti per epistolam, vel per nuncium. §. 3. Item in his contractibus alter alteri obligatur de eo quod alterum alteri ex bono & æquo præstare oportet.

3. PAULUS lib. 2. Institutionum.

Obligationum substantia non in eo consistit, ut aliquod corpus nostrum, aut servitatem nostram faciat; sed ut aliam nobis obstringat ad dandum aliquid, vel faciendum, vel præstandum. §. 1. Non satis autem est dandis esse nummos, & heri accipientis, ut obligatio nascatur: sed etiam hoc animo dari, & accipi, ut obligatio constituatur. † Itaque si quis pecuniam suam donandi causa dederit mihi: quanquam & donantis fuerit, & mea fiat; tamen non obligabor ei, quia non hoc inter nos actum est. §. 2. Verborum quoque obligatio constat, si inter contrahentes id agatur: nec enim (si) per jocum puta, vel demonstrandi intellectus causa ego tibi dixerò, *Spondes?* & tu responderis, *Spondeo*, nascetur obligatio.

4. GAIUS (lib. 3. * Rerum Cotidianarum, siue * aureorum).

Ex maleficio nascuntur obligationes: veluti ex furto, ex damno, ex rapina, ex injuria: quæ omnia unius generis sunt: nam hæc re tantum consistunt, id est, ipso maleficio: cum alioquin ex contractu obligationes non tantum re consistant, sed etiam verbis & consensu.

5. IDEM lib. 3. Aureorum.

Si quis absentis negotia gesserit, si quidem ex mandato; palam est, ex contractu nasci inter eos actiones mandati, quibus invicem experiri possunt de eo quod alterum alteri ex bona fide præstare oportet: si vero sine mandato; placuit quidem sane eos invicem obligari: eoque nomine proditæ sunt actiones, quas appellamus *negotiorum gestorum*, quibus æque invicem experiri possunt de eo quod ex bona fide alterum alteri præstare oportet: sed neque ex contractu, neque ex maleficio actiones nascuntur: neque enim is qui gesit, cum absente creditur ante contraxisse; neque ullum maleficio est, sine mandato suscipere negotiorum administrationem: longe magis is, cujus negotia gesta sunt, ignorans, aut contraxisse aut deliquisse intelligi potest: sed utilitatis causa receptum est, invicem eos obligari. † Ideo autem id ita receptum est, quia plerumque homines eo animo peregre proficiscuntur, quasi statim redituri: nec ob id ulli curam negotiorum suorum mandant, deinde, novis causis intervenientibus, ex necessitate diutius absunt, quorum negotia desperare iniquum erat: quæ sane desperarent, si vel is qui obtulisset se negotiis gerendis, nullam habiturus esset actionem de eo quod utiliter de suo impendisset; vel is, cujus gesta essent, adversus eum qui invalisset negotia ejus, nullo jure agere posset.

§. 1. Tit.

§. 1. *Tutela* quoque *judicio* qui tenentur, non proprie ex contractu obligati intelliguntur: nulum enim negotium inter tutorem & pupillum contrahitur: sed quia sane non ex maleficio tenentur, quasi ex contractu teneri videntur. † Et hoc autem casu mutuae sunt actiones: non tantum enim pupillus cum tutore; sed & contra tutor cum pupillo habet actionem, si vel impenderit aliquid in rem pupilli, vel pro eo fuerit obligatus, aut rem suam creditori ejus obligaverit. §. 2. *Heres* quoque *qui legatum debet*, neque ex contractu, neque ex maleficio obligatus esse intelligitur: nam neque cum defuncto neque cum herede contraxisse quicquam legatarius intelligitur; maleficio autem nullum in ea re esse, plusquam manifestum est. §. 3. Is quoque, *qui non debitum accipit* per errorem solvens, obligatur quidem quasi ex mutui datione, & eadem actione tenetur, qua debitoribus creditoribus: sed non potest intelligi is, qui ex ea causa tenetur, ex contractu obligatus esse: qui enim solvit per errorem, magis distrahendae obligationis animo, quam contrahendae dare videtur. §. 4. Si *judex litem suam fecerit*, non proprie ex maleficio obligatus videtur: sed quia neque ex contractu obligatus est, & utique peccasse aliquid intelligitur, licet per imprudentiam, ideo videtur quasi ex maleficio teneri. §. 5. Is quoque, ex cujus coenaculo, vel proprio ipsius, vel conducto, vel in quo gratis habitabat, *dejectum effusumve* aliquid est: ita ut alicui noceret, quasi ex maleficio teneri videtur: ideo autem non proprie ex maleficio obligatus intelligitur, quia plerumque ob alterius culpam tenetur, aut servi, aut liberi. † Cui similis est is, qui ea parte, qua vulgo iter fieri solet, *id positum* aut *suspensum* habet, quod potest, *se ceciderit*, alicui nocere. † Ideo si filiusfamilias seorsum a patre habitaverit, & quid ex coenaculo ejus dejectum effusumve sit, sive quid positum suspensum habuerit, cujus casus periculosus est: Juliano placuit in patrem, neque de peculio, neque noxalem dandam esse affectionem; sed cum ipso filio agendum. §. 6. Item exercitor navis aut cauponae aut stabuli, de damno aut furto, quod *in nave*, aut *caupona*, aut *stabulo factum* sit, quasi ex maleficio teneri videtur: si modo ipsius nullum est maleficio, sed alicujus eorum quorum opera navem, aut cauponum, aut stabulum exerceret: cum enim neque ex contractu sit adversus eum constituta haec actio, & aliquatenus culpae reus est, quod opera malorum hominem uteretur: ideo quasi ex maleficio teneri videtur.

6. PAULUS lib. 4. ad Sabinum.

IN omnibus temporalibus actionibus, nisi novissimus totus dies compleatur, non finit obligationem.

7. POMPONIUS lib. 15. ad Sabinum.

ACTiones adversus patrem filio praestari non possunt, dum in potestate ejus est filius.

8. IDEM lib. 16. ad Sabinum.

SUB hac conditione, *si volam*, nulla fit obligatio: pro non dicto enim est, quod dare, nisi velis, cogi non possis: nam nec heres promissoris ejus qui nunquam dare voluerit, tenetur:

quia haec conditio in ipsum promissorem nunquam extitit.

9. PAULUS lib. 9. ad Sabinum.

FILIIUSfamilias suo nomine nullam actionem habet nisi injuriarum, & Quod vi aut clam, (&) depositi, & commodati: ut Julianus putat.

10. IDEM lib. 47. ad Sabinum.

NATURALES obligationes non eo solo aestimantur, si actio aliqua earum nomine competit: verum etiam eo, si soluta pecunia repeti non possit.

11. IDEM lib. 12. ad Sabinum.

QUaecunque gerimus, cum ex nostro contractu originem trahunt, nisi ex nostra persona obligationis initium sumant, inanem actum nostrum efficiunt: & ideo neque stipulari, neque emere, vendere, contrahere, ut alter suo nomine recte agat, possumus.

12. POMPONIUS lib. 29. ad Sabinum.

EX depositi, & commodati, & mandati, & tutelae, & negotiorum gestorum, ob dolum malum defuncti heres in solidum tenetur.

13. ULPIANUS lib. 1. Disputationum.

IN factum actiones etiam filii familiarum possunt exercere.

14. IDEM lib. 7. Disputationum.

SERVI ex delictis quidem obligantur; & si manumittantur, obligati remanent: ex contractibus autem civiliter quidem non obligantur; sed naturaliter & obligantur, & obligant. † Denique si servo, qui mihi mutuam pecuniam dederat, manumisso solvam, liberor.

15. JULIANUS lib. 4. Digestorum.

QUI cum herede egit, exceptione summotus est, *Ac si non in ea causa tabulae testamenti sint, ut contra eas emancipato bonorum possessio dari possit*: emancipato omittente bonorum possessionem, non inique postulat creditor restitui sibi actionem adversus scriptum heredem: nam quamdiu bonorum possessio contra tabulas filio dari potest, heres quodammodo debitor non est.

16. IDEM lib. 13. Digestorum.

QUI a servo hereditario mutuam pecuniam accepit, & fundum vel hominem pignoris causa ei tradiderat, & precario rogavit: precario possidet: nam servus hereditarius sicuti per traditionem accipiendo, proprietatem (hereditati) acquirit, ita precario dando efficit ne res usucapi possit. Nam & si commodaverit vel deposuerit rem peculiarem: commodati & depositi actionem hereditati acquireret. † Haec ita, si peculiare negotium contractum est: nam ex hac causa etiam possessio acquisita intelligi debet.

18. IDEM lib. 33. Digestorum.

OMNES debitores, qui speciem ex causa lucrativa debent, liberantur, cum ea species ex causa lucrativa ad creditores pervenisset.

18. IDEM lib. 54. Digestorum.

SI is, qui Stichum dari stipulatus fuerat, heres extiterit ei cui ex testamento idem Stichus debebatur: si ex testamento Stichum perierit, non consumet stipulationem: & contra, si ex stipu-

stipulatu Stichum petierit, actionem ex testamento salvam habebit: quia initio ita constiterint hæ duæ obligationes, ut altera in iudicium deducta, altera nihilominus integra remaneret.

19. IDEM lib. 73. Digestorum.

EX promissione dotis non videtur lucrativa causa esse: sed quodammodo creditor aut emptor intelligitur, qui dotem petit: porro cum creditor vel emptor ex lucrativa causa rem habere cœperit, nihilominus integras actiones retinent: sicut ex contrario, qui non ex causa lucrativa rem habere cœpit, eandem non prohibetur ex lucrativa causa petere.

20. ALFENUS lib. 2. Digestorum.

Servus non in omnibus rebus sine pœna domino dicto audiens esse solet: sicuti si dominus hominem occidere aut furtum alicui facere servum iussisset. Quare quamvis domini iussu servus piraticam fecisset, iudicium in eum post libertatem reddi oportet. Et quodcumque vi fecisset, quæ vis a maleficio non abesset: ita oportet pœnas eum pendere. † Sed si aliqua rixa ex litibus & contentione nata esset, aut aliqua vis juris retinendi causa facta esset, & ab his rebus facinus abesset, tum non convenit Prætorem, quod servus iussu domini fecisset, de ea re in liberum iudicium dare.

21. JULIANUS lib. 3. ex Minicio.

Contraxisse unusquisque in eo loco intelligitur, in quo ut solveret, se obligavit.

22. AFRICANUS lib. 3. Quæstionum.

Cum quis in diem mercem stipulatus fideiussorem accepit: ejus temporis æstimatio spectanda est quo satis acceperit.

23. IDEM lib. 7. Quæstionum.

Trajectitiæ pecuniæ nomine, si ad diem soluta non esset, pœna (uti adsolet) ob operas ejus qui eam pecuniam peteret, in stipulationem erat deducta: is qui eam pecuniam petebat, parte exacta petere desierat: deinde interposito tempore interpellare instituerat. Consultus respondit, ejus quoque temporis quo interpellatus non esset, pœnam peti posse; amplius etiam si omnino interpellatus non esset: nec aliter non committi stipulationem, quam si per debitorem non stetisset, quo minus solveret: alioquin dicendum est, si is, qui interpellare cœpisset, valitudine impeditus interpellare desisset, pœnam non committi. † De illo sane potest dubitari, si interpellatus ipse moram fecerit: an quamvis pecuniam postea offerat, nihilominus pœna committatur? Et hoc rectius dicitur. Nam & si arbiter ex compromisso pecuniam certo die dare jusserit, neque per eum qui dare jussus sit, steterit; non committi pœnam respondit: adeo ut & illud Servius rectissime existimaverit, si quando dies qua pecunia daretur, sententia arbitri comprehensa non esset, modicum spatium dari videri. † Hoc idem dicendum, & cum quid ea lege venierit, ut nisi ad diem pretium solutum fuerit, inempta res fiat.

24. POMPONIUS lib. sing. Regularum.

Si a furioso, cum eum compotem mentis esse putarem, pecuniam quasi mutuam acceperim, eaque in rem meam versa fuerit: condictio furioso

adquiritur. Nam ex quibus causis ignorantibus nobis actiones adquiruntur, ex hisdem etiam furiosi nomine incipit agi posse veluti cum servus ejus stipulatur: cum furtum ei sit: aut damnum ei dando, in Legem Aquiliam committitur: aut si forte cum creditor fuerat, fraudandi ejus causa debitor alicui rem tradiderit. † Idemque erit si legetur ei, vel fideicommissum ei relinquatur. §. 1. Item si is, qui servo alieno crediderat, furere cœperit; deinde servus in rem domini id, quod mutuum acceperat, verterit: furioso condictio adquiritur. §. 2. Item si alienam pecuniam credendi causa quis dederit, deinde compos mentis esse desierit: postea consumpta ea, furioso condictio adquiritur. §. 3. Et qui negotia furiosi gesserit, negotiorum gestorum ei obligatur.

25. ULPIANUS lib. singul. Regularum.

Actionum genera sunt duo: in rem, quæ dicitur vindictio: & in personam, quæ condictio appellatur. † In rem actio est, per quam rem nostram quæ ab alio possidetur, petimus: & semper adversus eum est, qui rem possidet. † In personam actio est, qua cum eo agimus qui obligatus est nobis ad faciendum aliquid, vel dandum: & semper adversus eundem locum habet. §. 1. Actio num autem quædam ex contractu, quædam ex facto, quædam in factum sunt. † Ex contractu actio est, quotiens quis sui lucri causa cum aliquo contrahit veluti emendo, vendendo, locando, conducendo, & cæteris similibus. † Ex facto actio est, quotiens ex eo teneri quis incipit quod ipse admisit: veluti furtum vel injuriam commisit, vel damnum dedit. † In factum actio dicitur, qualis est (exempli gratia) actio quæ datur patrono adversus liberum, a quo contra Edictum Prætoris in jus vocatus est. §. 2. Omnes autem actiones aut civiles dicuntur aut honorariæ.

26. IDEM lib. 5. de Censibus.

Omnes pœnales actiones post litem inchoatam, & ad heredes transeunt.

27. PAPINIANUS lib. 27. Quæstionum.

Obligationes, quæ non propriis viribus consistunt, neque officio Judicis, neque Prætoris imperio, neque Legis potestate confirmantur.

28. IDEM lib. 1. Definitionum.

Actio in personam infertur: petitio, in rem: persecutio, in rem, vel in personam, rei persequendæ gratia.

29. PAULUS lib. 4. Responsorum.

Lucio Titio cum ex causa judicati pecuniadeberetur, & eidem debitori aliam pecuniam crederet: in cautione pecuniæ creditæ non adjecit sibi præter eam pecuniam debitam sibi ex causa judicati: Quæro, an integræ sint utræque Lucio Titio petitiones? Paulus respondit, nihil proponi cur non sint integræ.

30. SCÆVO LA lib. IV. Responsorum.

Servus effectus, non idcirco, quod postea indulgentia principali libertatem consecutus est, rediisse dicitur in obligationem creditorum.

31. MÆCIANUS lib. 2. Fideicommissi.

Non solum stipulationes impossibili conditione adplicari, nullius momenti sunt: sed etiam cæteri quoque contractus, veluti emptiones, locatio-

E e e e e

modis definit deberi: plane post tempus stipulator vel pacti conventi, vel doli mali exceptione summoverti poterit. Sic & in tradendo, si quis dixerit *se solum sine superficie tradere*: nihil proficit, quo minus & superficies transeat, quæ natura solo cohaeret. §. 2. *Conditio* vero efficax est, quæ in constituenda obligatione inseritur, non quæ post perfectam eam ponitur: veluti, *Centum dare spondes nisi navis ex Asia venerit*? sed hoc casu existente conditione locus erit exceptioni pacti conventi, vel doli mali. §. 3. *Modus* obligationis est, cum stipulamur decem aut hominem: nam alterius solutio totam obligationem interimit; nec alter peti potest, utique quamdiu utrumque est. §. 4. *Accessio* vero in obligatione, aut personæ, aut rei fit: *Personæ*, cum mihi aut Titio stipulor: *Rei*, cum mihi decem aut Titio hominem stipulor; ubi quaeritur, an ipso jure fiat liberatio homine soluto Titio. §. 5. Si ita stipulatus sim, *Si fundum non dederis, centum dare spondes*? sola centum (in) stipulatione sunt, in exsolutione fundus. §. 6. Sed si navem fieri stipulatus sum, & si non feceris, centum: videndum utrum duæ stipulationes sint, pura, & conditionalis, & existens sequentis conditio non tollat priorem; an vero transferat in se, & quasi novatio prioris fiat? quod magis verum est.

45. IDEM lib. 5. ad Plautium.

IS, qui ex stipulatu Stichum debeat, si eum ante moram manumiserit, & is, priusquam super eo promissor conveniretur, decesserit, non tenetur: non enim per eum stetisse videtur, quo minus eum præstaret.

46. IDEM lib. 7. ad Plautium.]

Furiosus & pupillus, ubi ex re actio venit, obligantur, etiam sine curatore, vel tutoris auctoritate: veluti si communem fundum habeo cum his, & aliquid in eum impendero, vel damnum in eo pupillus dederit: nam iudicio communi dividendo obligabuntur.

47. IDEM ex lib. 14. [ad Plautium.]

Arrianus ait multum interesse, quæras, utrum aliquis obligetur, an aliquis liberetur? Ubi de obligando quaeritur, propensiores esse debere nos, si habeamus occasionem, ad negandum. Ubi delibendo, ex diverso, ut facilius sis ad liberationem.

48. IDEM lib. 16. [ad Plautium.]

In quibuscunque negotiis sermone opus non est, sufficiente consensu, iis etiam surdus intervenire potest: quia potest intelligere & consentire; veluti in locationibus, conductionibus, emptionibus, & cæteris.

49. IDEM lib. 18. [ad Plautium.]

Ex contractibus venientes actiones in heredes dantur, licet delictum quoque versetur: veluti cum tutor in tutela gerenda dolo fecerit, aut is apud quem depositum est. Quo casu etiam cum filiusfamilias aut servus quid tale commisit, de peculio actio datur, non noxalis.

50. POMPONIUS lib. 7. ex Plautio.

Quod quis aliquo anno dare promittit, aut dare damnatur: ei potestas est quolibet ejus anni die dandi.

51. CELSUS lib. 3. Digestorum.

Nihil aliud est actio, quam jus, quod sibi de iudicio persequenda.

52. MODESTINUS lib. 2. Regularum.

Obligamur aut re, aut verbis, aut simul utroque; aut consensu, aut Lege, aut Jure honorario, aut necessitate, aut ex peccato. §. 1. *Re* obligamur, cum res ipsa intercedit. §. 2. *Verbis*, cum præcedit interrogatio, & sequitur congruens responsio. §. 3. *Re & Verbis* pariter obligamur, cum & res interrogationi intercedit. §. 4. *Consentientes* in aliquam rem, (ex) consensu obligari necessario ex voluntate nostra videmur. §. 5. *Lege* obligamur, cum obtemperantes Legibus aliquid secundum præceptum Legis aut contra facimus. §. 6. *Jure honorario* obligamur ex his, quæ Edicto perpetuo, vel magistratu fieri præcipiuntur, vel fieri prohibentur. §. 7. *Necessitate* obligantur, quibus non licet aliud facere, quam quod præceptum est: quod evenit in necessario herede. §. 8. *Ex peccato* obligamur, cum in facto quaestionis summa constitit. §. 9. Etiam *nudus consensus* sufficit obligationi, quamvis verbis hoc exprimi possit. §. 10. Sed & *intu solo* pleraque consistunt.

53. IDEM lib. 3. Regularum.

Plura delicta in una re plures admittunt actiones: sed non posse omnibus uti probatum est: nam si ex una obligatione plures actiones nascuntur, una tantummodo, non omnibus, intendendum est. §. 1. Cum generaliter adjicimus, *Eive ad quem ea res pertinebit*: & adrogati, & eorum qui jure nobis succedunt, personas comprehendimus.

54. IDEM lib. 5. Regularum.

Contractus imaginarii etiam in emptionibus juris vinculum non obtinent, cum fides facti simulatur, non intercedente veritate.

55. JAVOLENUS lib. 12. Epistolarum.

In omnibus rebus, quæ dominium transferunt, concurrat, oportet, affectus ex utraque parte contrahentium: nam si ve ea venditio, si ve donatio, si ve conductio, si ve quælibet alia causa contrahendi fuit, nisi animus utriusque consentit, perducere ad effectum (id) quod inchoatur, non potest.

56. POMPONIUS lib. 20. ad Quintum Mucium.

Quæcunque actiones servi mei nomine mihi coeperunt competere, vel ex duodecim Tabulis, vel ex Lege Aquilia, vel injuriarum, vel furti: eadem durant, etiam si servus postea, vel manumissus, vel alienatus, vel mortuus fuerit. † Sed & condictio ex furtiva causa competit: nisi si nactus possessionem servi, aut alienaverit, aut manumiserit eum.

57. IDEM lib. 36. [ad Quintum Mucium.]

In omnibus negotiis contrahendis, si ve bona fide sint, si ve non sint, si error aliquis intervenit, ut aliquid sentiat (puta) qui emit, aut qui conducit, aliud qui cum his contrahit: nihil valet quod acti sit. † Et idem in societate quoque coeunda respondendum est, ut si dissentiant, aliud filio existimante, nihil valet ea societas, quæ in consensu consistit.

58. CALLISTRATUS lib. 1. Edicti monitorii.

Sciendum est ex omnibus causis lites contestatas & in heredem similesque personas transire.

59. [LI-

39. [LICINNIVS RUFINVS lib. 8. Regul. Pupillus mutuum pecuniam accipiendo, ne quidem iure naturali obligatur.]

60. ULPIANVS lib. 17. ad Edictum.

Nunquam actiones pœnales de eadem pecunia concurrentes alia aliam consumit.

61. SCÆVOLA lib. 28. Digestorum.

Procurator Seii admisit subscriptionem ad argentarium vascularium in verba infra scripta:

Λέων Καλάνδιος ἐπέγνω, καθὼς προέγραπται, εἶναι λοιπὰ παρ' ἡμῖν ὀφειλόμενα τῷ Σείῳ τόσα. [id est] Lucius Kalandius recognovi, quemadmodum, supra scriptum est, reliqua a nobis debentur tot illi. Quæro, an Gaium Seium obligare po-

tuit? Respondit, Seium, si alioquin obligatus non esset, non propter quod ea scriptura, quæ proponeretur, interposita sit, obligatum esse. §. 1. Seia cum salarium constituere vellet, ita epistolam emisit: *Lucio Titio salutem. Si (in) eodem animo, & eadem affectione circa me es qui semper fuisti: ex continenti acceptis literis meis, distracta re tua, veni: hoc tibi quamdiu vivam præstabo, annuos decem: scio enim quia valde me bene ames. Quæro, cum & rem suam distraxerit Lucius Titius, & ad eam profectus sit, & ex eo cum ea sit: an ei ex his epistolis salarium annuum debeatur?* Respondit, ex personis causisque, eum, cuius notio sit, æstimatorum, an actio danda sit.

DIGESTORUM SEU PANDECTARUM PARS SEPTIMA.

LIBER QUADRAGESIMUS QUINTUS.

TIT. I.

DE VERBORUM OBLIGATIONIBUS.

1. ULPIANVS lib. 48. ad Edictum.

Stipulatio non potest confici, nisi utroque loquente: & ideo neque mutus, neque surdus, neque infans stipulationem contrahere possunt; nec absens quidem: quoniam exaudire invicem debent. Si quis igitur ex his vult stipulari, per servum præsentem stipuletur, & adquirat ei ex stipulatu actionem. Item si quis obligari velit, jubeat, & erit quod jussu obligatus. §. 1. Qui præsens interrogavit, si antequam (sibi) responderetur, discessit, inutilem efficit stipulationem. Sin vero præsens interrogaverit, mox discessit, & reverso responsum est: obligat, intervallum enim medium non vitiavit obligationem. §. 2. Si quis ita interroget, *dabis?* responderit, *quidni?* (&) is utique in ea causa est ut obligetur. † Contra si sine verbis adnuisset. Non tantum autem civiliter, sed nec naturaliter obligatur qui ita adnuit: & ideo recte dictum est non obligari pro eo nec fidejussorem quidem. §. 3. Si quis simpliciter interrogatus responderit, *Si illud factum erit, dabo*: non obligari eum constat. Ast si ita interrogatus, *Intra Kalendas quintas*, responderit, *dabo Idibus*: æque non obligatur. Non enim sic respondit, ut interrogatus est. Et versa vice si interrogatus (fuerit) sub conditione, responderit pure: dicendum erit eum non obligari. Cum adjicit aliquid vel detrahit obligationi, semper probandum est vitiatam esse obligationem; nisi stipulatori diversitas responsionis illico placuerit: tunc enim alia stipulatio contracta esse videtur. §. 4. Si stipulanti mihi *decem*, tu *viginti* respondeas; non esse contractam obligationem, nisi in decem, constat. Ex contrario quoque si me *viginti* interrogante tu *decem* respondeas; obligatio nisi in decem non erit contracta: licet enim oportet congruere summam, attamen manifestissimum est viginti & decem inesse. §. 5. Sed si mihi Pamphilum stipulanti, tu Pamphilum & Stichum sponderis: Stichum adjectionem pro supervacuo habendam puto: nam si tot sunt stipulationes, quot

corpora: duæ sunt quodammodo stipulationes, una utilis, alia inutilis: neque vitatur utilis per hanc inutilem. §. 6. Eadem an alia lingua respondeatur, nihil interest. Proinde si quis Latine interrogaverit, respondeatur ei Græce; dummodo congruenter respondeatur: obligatio constituta est. Idem per contrarium. † Sed utrum hoc usque ad Græcum sermonem tantum protrahimus: an vero & ad alium, Pœnum forte, vel Assyrium, vel cujus alterius linguæ, dubitari potest? Et (existat) scriptura Sabina, sed & verum patitur, ut omnis sermo contineat verborum obligationem: ita tamen ut uterque alterius linguam intelligat, sive per se, sive per verum interpretem.

2. PAULVS lib. 12. ad Sabinum.

Stipulationum quædam in dando, quædam in faciendo consistunt. §. 1. Et harum omnium quædam partium præstationem recipiunt; veluti cum *decem* dari stipulamur: quædam non recipiunt, ut in his quæ natura divisionem non admittunt; veluti cum *viam*, *iter*, *actum* stipulamur: quædam partis quidem dationem naturæ recipiunt, sed nisi tota dantur, stipulationi satis non fit; veluti cum *hominem* generaliter stipulor, aut *lancem*, aut *quodlibet vas*. Nam si Stichus pars soluta sit, nondum in ulla parte stipulationis liberatio nata est, sed aut statim repeti potest, aut in pendenti est, donec alius detur. † Eiusdem conditionis est hæc stipulatio, *Stichum aut Pamphilum dari?* §. 2. Ex his igitur stipulationibus ne heredes quidem pro parte solvendo liberari possunt, quamdiu non eandem rem omnes dederint: non enim ex persona heredum conditio obligationis immutatur. † Et ideo si divisionem res promissa non recipit, veluti *viam*: heredes promissoris singuli in solidum tenentur. Sed quo casu unus ex heredibus solidum præstiterit: repetitionem habebit a coherede, familiæ eriscundæ iudicio. † Ex quo quidem accidere Pomponius ait, ut & stipulatoris viæ, vel itineris heredes singuli in solidum habeant actionem: sed quidam hoc casu extinguere stipulationem putant; quia per singulos adquiri servitus non potest: sed non facit, inutilem stipulationem difficultas præstationis.

Eeeee 2

§. 3. Si

§. 3. Si tamen *hominem* stipulatus cum uno ex heredibus promissoris egero: pars duntaxat ceterorum obligationi supererit, ut & solvi potest. † Idemque est si uni ex heredibus accepto latum sit. §. 4. Idemque est in ipso promissore, & fidejussoribus ejus, quod diximus in heredibus. §. 5. Item si in facto sit stipulatio: veluti si ita stipulatus fuero, *per te non fieri, neque per heredem tuum, quominus mihi ire agere liceat?* & unus ex pluribus heredibus prohibuerit: tenentur quidem (&) coheredes ejus, sed familiae eriscundae iudicio ab eo repetent quod praestiterint: Hæc & Julianus & Pomponius probant. §. 6. Contra autem si stipulator decesserit, qui stipulatus erat, *sibi hereditque suo agere licere*, & unus ex heredibus ejus prohibeatur: interesse dicemus, utrum in solidum committatur stipulatio, an pro parte ejus qui prohibitus est: nam si poena stipulationi adjecta sit, in solidum committetur; sed qui non sunt prohibiti, doli (mali) exceptione summovebuntur: siue poena nulla proposita sit; tunc pro parte ejus tantum qui prohibitus est, committetur stipulatio.

3. ULPIANUS lib. 49. ad Sabinum.

Idem juris est & in illa stipulatione, *mibi hereditque meo habere licere?* §. 1. Sed hæc differentia illam habet rationem, quod ubi unus ex heredibus prohibetur, non potest coheres ex stipulatu agere, ejus nihil interest, nisi poena subiecta sit: nam poena subiecta efficit, ut omnibus committatur; quia hic non quaerimus cujus intersit: enimvero ubi unus ex heredibus prohibet, omnes tenentur heredes: interest enim prohibiti, a nemine prohiberi.

4. PAULUS lib. 12. ad Sabinum.

Eadem dicemus & si *dolum abesse a te heredeque tuo* stipulatus sim, & aut promissor, aut stipulator pluribus heredibus relictis decesserit. §. 1. Cato libro 15 scribit, *poena certæ pecuniæ promissa, si quid aliter factum sit*, mortuo promissore, si ex pluribus heredibus unus contra quam cautum sit, fecerit: aut ab omnibus heredibus poenam committi pro portione sua. Ab omnibus, si id factum de quo cautum est, individuum sit: veluti, iter fieri: quia quod in partes dividi non potest, ab omnibus quodammodo factum videretur. † At si de eo cautum sit, quod divisionem recipiat, veluti *amplius non agi*: tum eum heredem qui adversus ea fecit, pro portione sua solum poenam committere. Differentiæ hanc esse rationem: quod in priore casu omnes commisisse videntur, quod nisi in solidum peccari non poterit, illam stipulationem: *per te non fieri, quominus mihi ire agere liceat*. † Sed videamus, ne non idem hic sit: sed magis idem quod in illa stipulatione, *Titium hereditque ejus ratum habiturum?* nam hac stipulatione & solus tenebitur qui non habuerit ratum, & solus aget a quo fuerit petendum: idque & Marcello videtur: quamvis ipse dominus pro parte ratum habere non potest. §. 2. Si is, qui duplam stipulatus est, decesserit pluribus heredibus relictis: unusquisque ob evictionem suæ partis pro portione sua habebit actionem. † Idemque est in stipulatione quoque fructuaria, &

damni infecti, & ex operis novi nunciatione: restitui tamen opus ex operis novi nunciatione pro parte non potest. Hæc utilitatis causa ex parte stipulationum recepta sunt. † Ipsi autem promissori ex parte neque restitutio, neque defensio contingere potest.

5. POMPONIUS lib. 26. ad Sabinum.

Stipulationum alia judiciales sunt, alia prætoriae, alia conventionales, alia communes prætoriae & judiciales. † Judiciales sunt duntaxat, quæ a mero iudicis officio proficiuntur, veluti de dolo cautio. † Prætoriae, quæ a mero Prætoris officio proficiuntur, veluti *damni infecti*. † Prætoriae autem stipulationes sic audiri oportet, ut in his contineantur etiam ædilitiæ: nam & hæ ab iurisdictione veniunt. † Conventionales sunt, quæ ex conventionione reorum fiunt, quarum totidem genera sunt, quot (pene diximus) contrahendarum: nam & ob ipsam verborum obligationem fiunt, & *pendent ex negotio contracto*. † Communes sunt stipulationes, veluti *rem salvam fore pupilli*: nam & Prætor jubet rem salvam fore pupillo caveri: & interdum iudex si aliter expediri hæc res non potest. † Item dupla stipulatio venit ab iudice, aut ab Ædilis Edicto. §. 1. Stipulatio autem est verborum conceptio, quibus is qui interrogatur, daturum facturumve se quod interrogatus est, responderit. §. 2. Satis acceptio est stipulatio, quæ ita obligat promissorem, ut ad promissores quoque ab eo accipiantur, id est, qui idem promittunt. §. 3. Satis autem accipere dictum est eodem modo, quo satisfacere: nam quia id quo quis contentus erat, ei præstabatur, satisfieri dictum est: & similiter quia tales, quibus contentus quis futurus esset, ita dabantur, ut verbis obligarentur, satis accipi dictum est. † Si sortem promiseris, & si ea soluta non esset, poenam: etiam si unus ex heredibus tuis portionem suam ex sorte solverit, nihilominus poenam committet, donec portio coheredis solvatur. §. 4. Idemque est de poena ex compromisso, si unus paruerit, alter non paruerit sententiæ iudicis. Sed a coherede ei satisfieri debet: nec enim aliud in his stipulationibus sine injuria stipulatoris constitui potest.

6. ULPIANUS lib. 1. ad Sabinum.

IS, cui bonis interdictum est, stipulando sibi acquirit: tradere vero non potest, vel promittendo obligari: & ideo nec fidejussor pro eo intervenire poterit, sicut nec pro furioso.

7. IDEM lib. 6. ad Sabinum.

Impossibilis conditio, cum in faciendum concipitur, stipulationibus obstat: aliter atque si talis conditio inferatur stipulationi, *Si in calum non ascenderit*; nam utilis & præsens est, & pecuniam creditam continet.

8. PAULUS lib. 2. ad Sabinum.

In illa stipulatione, *Si calendis Sticnum non dederis, decem dare spondes?* Mortuo homine quaeritur, an itatim ante calendas agi possit? Sabinus & Proculus expectandum diem auctori putant: quod est verius: tota enim obligatio sub conditione, & in diem collata est: & licet ad conditionem committi videatur, dies tamen superest.

† Sed

† Sed cum eo qui ita promisit, *Si intra calendas digito calum non tetigerit*, agi protinus potest: hæc & Marcellus probat.

9. POMPONIUS lib. 2. ad Sabinum.

SI Titius & Seius separatim ita stipulati essent, *Fundum illum si illi non dederis, mihi dare spondes?* finem dandi alteri fore, quoad iudicium acciperetur: & ideo occupandis fore actionem.

10. IDEM lib. 3. ad Sabinum.

Hoc jure utimur: ut ex hac stipulatione, *Si Lucius Titius ante calendas Majas in Italiam non venerit, decem dare spondes?* non ante eam diem in Italiam venire Titium non posse, neque venisse: siue vivo, siue mortuo id acciderit.

11. PAULUS lib. 2. ad Sabinum.

Filius dum in civitate est, si stipuletur, patri reverso ab hostibus videtur acquisisse.

12. POMPONIUS lib. 5. ad Sabinum.

Si ita stipulatus fuero, *Decem aut quinque dari spondes?* quinque debentur: & si ita, *calendis Januariis, vel Februariis dari spondes?* perinde est quasi calendis Februariis stipulatus sim.

13. ULPIANUS lib. 9. ad Sabinum.

Qui ante calendas proximas stipuletur, similis est ei qui calendis stipulatur.

14. POMPONIUS lib. 5. ad Sabinum.

Si ita stipulatus essem abs te: *domum ædificari?* vel heredem meum damnvero *Insulam ædificare*: Celsus placet non ante agi posse ex ea causa, quam tempus præterisset, quo insula ædificari posset: nec fidejussores dari ante diem tenebuntur.

15. IDEM lib. 27. ad Sabinum.

ET ideo hæsitatur, si aliqua pars insulæ facta sit, deinde incendio consumpta sit, an integrum tempus computandum sit rursus ad ædificandum insulam, an vero reliquum duntaxat expectandum quod deerat? Et verius est ut integrum ei detur.

16. IDEM lib. 6. ad Sabinum.

Si Stichum aut Pamphilum mihi debeas, & aliter ex eis mens factus sit ex aliqua causa: reliquum debetur mihi a te. §. 1. Stipulatio hujusmodi, *In annos singulos*, una est, & incerta, & perpetua: non quemadmodum simile legatum morte legatarii finiretur.

17. ULPIANUS lib. 28. ad Sabinum.

Stipulatio non valet, in rei promittendi arbitrium collata conditione.

18. POMPONIUS lib. 10. ad Sabinum.

Qui bis idem promittit, is eo jure amplius quam semel non tenetur.

19. IDEM lib. 15. ad Sabinum.

Si stipulatio facta fuerit, *Si culpa tua divorcium factum fuerit, dari?* nulla stipulatio est: quia contenti esse debemus poenis Legum comprehensis: nisi (si) & stipulatio tantundem habeat poenæ, quanta Lege sit comprehensa.

20. ULPIANUS lib. 34. ad Edictum.

Hujusmodi stipulatione non sunt inutiles, *Quod tibi Titius debet, cum debitor esse desierit,*

dare spondes? nam valet stipulatio, quasi sub quavis alia conditione concepta.

21. POMPONIUS lib. 15. ad Sabinum.

Si divortio facto ea, quæ nihil in dote habeat, *dotis nomine centum dari* stipuletur; vel quæ centum duntaxat habeat, *ducenta dotis nomine (dari)* stipuletur: Proculus ait, si ducenta stipuletur quæ centum habeat, sine dubio centum quidem in obligationem venire; alia autem centum actione de dote deberi: dicendum ita que est, etiam si nihil sit in dote, centum tamen venire in stipulatione: sicuti cum filiæ, vel matri, vel sorori, vel alii cuilibet dotis nomine legaretur, utile legatum esset.

22. PAULUS lib. 9. ad Sabinum.

Si id quod aurum putabam, cum æs esset, stipulatus de te fuero: teneberis mihi hujus æris nomine: quoniam in corpore consenserimus: sed ex doli mali clausula tecum agam, si sciens me fefelleris.

23. POMPONIUS lib. 9. ad Sabinum.

Si ex legati causa, aut ex stipulatu hominem certum mihi debeas: non aliter post mortem ejus tenearis mihi, quam si per te steterit, quominus vivo eo cum mihi dares: quod ita sit, si aut interpellatus non dedisti, aut occidisti eum.

24. PAULUS lib. 9. ad Sabinum.

Sed si ex stipulatu Stichum debeat pupillus, non videbitur per eum mora fieri, ut mortuo eo teneatur: nisi (si) tutore auctore, aut solus tutor interpelletur.

25. POMPONIUS lib. 20. ad Sabinum.

Si dari stipuler id, *quod mihi jam ex stipulatu debeat*, cujus stipulationis nomine exceptione tutus sit promissor: obligabitur ex posteriore stipulatione: quia superior quasi nulla sit, exceptione obstante.

26. ULPIANUS lib. 42. ad Sabinum.

Generaliter novimus turpes stipulationes nullius esse momenti.

27. POMPONIUS lib. 22. ad Sabinum.

Veluti si quis *homicidium*, vel *sacrilegium* se facturum promittat. Sed & officio quoque Prætoris continetur ex hujusmodi obligationibus actionem denegari: §. 1. Si stipulatus hoc modo fuero, *Si intra biennium Capitolium non ascenderit, dari*: Non nisi præterito biennio, recte petam.

28. PAULUS lib. 10. ad Sabinum.

Si rem tradi stipulamur, non intelligimur proprietatem ejus dari stipulatori, sed tantum tradi.

29. ULPIANUS lib. 46. ad Edictum.

Scire debemus in stipulationibus tot esse stipulationes, quot summae sunt: totque esse stipulationes, quot species (sunt). Secundum quod evenit, ut mixta una summa, vel specie, quæ non fuit in præcedenti stipulatione, non fiat novatio: sed efficit duas esse stipulationes. Quamvis autem placuerit tot esse stipulationes, quot summae; totque esse stipulationes, quot res: tamen si pecuniam quis, quæ in conspectu est, stipulatus sit, vel acervum pecuniæ: non tot sint stipulationes quot nummorum corpora, sed una stipula-

stipulatio: nam per singulos denarios singulas esse stipulationes absurdum est. † Stipulationem quoque legatorum constat unam esse, quamvis plura corpora sint, vel plura legata. Sed & familie vel omnium servorum stipulatio una est. Idemque quadrigæ aut lecticariorum stipulatio una est. † At si quis *illud & illud* stipulatus sit, tot stipulationes sunt, quod corpora. §. 1. Si a fure hominem sim stipulatus, Quæsitum est, an stipulatio valeat? Movet quæstionem, quod stipulatus hominem (plerumque) *meum* videor: non valet autem huiusmodi stipulatio, ubi quis rem suam stipulatus est: & constat, si quidem ita stipulatus sim, *Quod ex causa conditionis dare facere oportet?* Stipulationem valere: si vero hominem dari stipulatus fuero, nullius momenti esse stipulationem: quod si postea sine mora decessisse proponatur servus, non teneri furem conditione, Marcellus ait: quamdiu enim vivit, condici poterit; at si decessisse proponatur: in ea conditione est, ut evanescat conditio propter stipulationem.

30. IDEM lib. 47. ad Sabinum.

Sciendum est generaliter, (quod) si quis se scripserit fidejussisse; videri omnia solenniter acta.

31. POMPONIUS lib. 24. ad Sabinum.

Si rem meam sub conditionem stipuler: utilis est stipulatio; si conditionis existentis tempore mea non sit.

32. ULPIANUS lib. 47. ad Sabinum.

Si in nomine servi, quem stipularem dari, erratum fuisset, cum de corpore constitisset: placet stipulationem valere.

33. POMPONIUS lib. 25. ad Sabinum.

Si Stichus certo die dari promissus, ante diem moriatur: non tenetur promissor.

34. ULPIANUS lib. 48. ad Sabinum.

Multum interest, utrum ego stipuler rem cuius commercium habere non possum, an quis promittat. Si stipuler rem, cuius commercium non habeo inutilem esse stipulationem placet: si quis promittat, cuius non commercium habet: ipsi nocere, non mihi.

35. PAULUS lib. 12. ad Sabinum.

Si stipulor, ut id fiat, quod natura fieri non concedit: non magis obligatio consistit, quam cum stipulor, ut detur, quod dari non potest: nisi per quem stetit, quominus facere id possit. §. 1. Item: quod Leges fieri prohibent, si perpetuam causam servaturum est, cessat obligatio: veluti si sororem (suam) nupturam sibi aliquis stipuletur. Quamquam, etiam si non sit perpetua causa, ut recidit in sorore adoptiva, idem dicendum sit: quia statim contra mores sit. §. 2. Si in locando, conducendo, vendendo, emendo, ad interrogationem quis non responderit; si tamen consentitur in id, quod responsum est: valet quod actum est: quia hi contractus non tam verbis quam consensu confirmantur.

36. ULPIANUS lib. 48. ad Sabinum.

Si quis, cum aliter eum convenisset obligari, aliter per machinationem obligatus est: erit

quidem subtilitati juris obstrictus, sed doli exceptione uti potest: quia enim per dolum obligatus est, competit ei exceptio. † Idem est & si nullus dolus intercessit stipulantis, sed ipsa res in se dolum habet: cum enim quis petat ex ea stipulatione, hoc ipse dolo facit, quod petit.

37. PAULUS lib. 12. ad Sabinum.

Si certos nummos, puta qui in arca sint, stipulatus sim, & hi sine culpa promissoris perierint: nihil nobis debetur.

38. VENTULEIUS lib. 49. ad Sabinum.

Stipulatio ista, HABERE LICERE SPONDES? hoc continet, ut liceat habere, nec per quemquam omnino fieri, quominus nobis habere liceat: quæ res facit, ut videatur reus promississe, per omnes futurum, ut tibi habere liceat: videtur igitur alienum factum promississe; nemo autem alienum factum promittendo obligatur; & ita utimur: sed se obligat, ne ipse faciat, quominus habere liceat: obligatur etiam, ne heres suus (faciat,) vel quis cæterorum successorum efficiat, ne habere liceat. §. 1. Sed si quis promittat per alium non fieri, præter heredem suum dicendum est inutiliter eum promittere factum alienum. §. 2. At si quis velit factum alienum promittere: penam, vel quanti ea res sit, potest promittere. † Sed quatenus habere licere videbitur? Si nemo controversiam faciat: hoc est, neque ipse reus, neque heredes ejus, heredumve successores. §. 3. Si quis forte non de proprietate, sed de possessione nuda controversiam fecerit, de usufructu, vel de usu, vel de quo alio jure ejus quod distractum est: palam est committi stipulationem: habere enim non licet ei, cui aliquid minuitur ex jure, quod habuit. §. 4. Quæsitum est, utrum propriam demum rem, an & alienam promittere possit habere licere? Et magis est, ut & alienam promitti possit: quæ res ita effectum habebit, si propria esse promissoris cœperit: quare si perseveraverit aliena: dicendum erit stipulationem non committi, nisi poena adjecta sit: cum neque per eum, neque per successorem ejus quicquam factum sit. §. 5. Sicut autem ex parte rei successores ejus cum ipso tenentur; ita etiam ex parte actoris committitur stipulatio ipsi stipulatori, ceterisque, quicunque ei succedant: scilicet si rem ipsi habere non licuerit: cæterum si alii habere non licuit, certo certius est non committi stipulationem. Et nihil intererit, utrum ita stipuler, HABERE LICERE, an, MIHI HABERE LICERE. §. 6. Hi, qui sunt in aliena potestate, his, in quorum sunt potestate, habere licere stipulari possunt ea ratione, qua cætera quoque his possunt stipulari. † Sed si servus fuerit stipulatus sibi habere, quæsitum est, an recte stipulatus videatur? Et ait Julianus libro quinquagesimo secundo Digestorum: Si servus stipuletur sibi habere licere; aut per se non fieri, quominus habere stipulatori liceat, promittat: stipulatio (inquit) non committitur: quamvis auferri res ei, & ipse auferre eandem possit: non enim factum, sed jus in hac stipulatione vertitur. † Cum vero stipulatur per promissorem non fieri, quominus sibi ire agere liceat:

test: non jus stipulationis (inquit) sed factum versatur. Sed videtur mihi, licet juris verba contineat hæc stipulatio, *habere licere*, tamen sic esse accipiendam, ut in servo & in filiofamilias videatur actum esse de possessione retinenda, aut non auferenda, & vires habeat stipulatio. §. 7. Hæc quoque stipulatio, POSSIBERE MIHI LICERE SPONDES? utilis est. Quam stipulationem servus an possit utiliter in suam personam concipere, videamus. Sed quamvis civili Jure servus non possideat, tamen ad possessionem naturalem hoc referendum est: & ideo dubitari non oportet, quin & servus recte ita stipuletur. §. 8. Plane si *tenere sibi licere* stipulatus sit servus, utilem esse stipulationem convenit: licet enim possidere civiliter non possint, tenere tamen eos nemo dubitat. §. 9. *Habere* dupliciter accipitur: nam & eum habere dicimus, qui rei dominus est: & eum, qui dominus quidem non est, sed tenet: denique habere rem apud nos depositam solemus dicere. §. 10. Si quis ita stipulatus fuerit, *uti frui sibi licere*: ad heredem ista stipulatio non pertinet. §. 11. Sed etsi non addiderit *sibi*, non puto stipulationem de usufructu ad heredem transire, eoque jure utimur. §. 12. Sed si quis *uti frui licere sibi, heredique suo*, stipulatus sit: videamus, an heres ex stipulatu agere possit? Et putem posse, licet diversi sint fructus: nam & si ire agere stipuletur, sibi heredique suo licere, idem probaverimus. §. 13. Si quis dolum malum promissoris heredisque ejus abesse velit, sufficere, ABESSE, ABFUTURUMQUE ESSE, stipulari: si vero de plurium dolo cavere velit, necessarium esse adjici, CUI REI DOLUS MALUS NON ABEST, NON ABFUERIT: QUANTI EA RES ERIT, TANTAM PECUNIAM DARI SPONDES? §. 14. Suae personæ adjungere quis heredis personam potest. §. 15. Sed & adoptivi patris persona conjungi poterit. §. 16. Inter incertam certamque diem discrimen esse, ex eo quoque apparet, quod certa die promissum vel statim dari potest: totum enim medium tempus ad solvendum liberum promissori relinquitur: & qui promissit. SI ALIQUID FACTUM SIT, vel CUM ALIQUID EACTUM SIT, nisi cum id factum fuerit, dederit: non videbitur fecisse, quod promissit. §. 17. Alteri stipulari nemo potest, præterquam si servus domino, filius patri stipuletur: inventæ sunt enim hujusmodi obligationes ad hoc, ut unusquisque sibi adquirat, quo sua interest: cæterum, ut alii detur, nihil interest mea. † Plane si velim hoc facere, pœnam stipulari conveniet: ut si ita factum non sit, ut comprehensum est, committetur stipulatio etiam ei, cujus nihil interest: pœnam enim cum stipulatur quis, non illud inspicitur, quid intersit: sed quæ sit quantitas, quæque conditio stipulationis. §. 18. In stipulationibus cum quaeritur, quid actum sit: verba contra stipulatorem interpretanda sunt. §. 19. Eum, qui dicat, MIHI DECEM, ET TITIO DECEM, eadem decem, non alia decem, dicere credendum est. §. 20. Si stipuler *aliis*, cum mea interesset: videamus, an stipulatio committatur?

Et ait Marcellus stipulationem valere in specie hujusmodi. † Is qui pupilli tutelam administrare cœperat, cessit administratione contutori suo, & stipulatus est *rem pupilli salvam fore*: Ait Marcellus posse defendi, stipulationem valere: interest enim stipulatoris, fieri quod stipulatus est; cum obligatus futurus esset pupillo, si aliter res cesserit. §. 21. Si quis *insulam faciendam* promiserit, aut conduxerit, deinde ab aliquo *insulam stipulatori fieri* stipulatus sit; aut si quis, cum promississet Titio fundum Mævium daturum, aut, si is non dedisset, pœnam se daturum, stipulatus a Mævio fuerit: fundum Titio dari iri: item si quis id locaverit faciendum, quod ipse conduxerit: constat habere eum utilem ex locato actionem. §. 22. Si quis ergo stipulatus fuerit, cum sua interesset ei dari: in ea erit causa, ut valeat stipulatio. §. 23. Unde & si *procuratori meo dari* stipulatus sum, stipulatio vires habebit; & si *creditori meo*: quia interest mea, ne vel pœna committatur, vel prædia distrahantur, quæ pignori data erant. §. 24. Si quis ita stipulatus fuerit, *Illum sistas?* nulla causa est, cur non obligatio constet. §. 25. *Ædem sacram*, vel locum religiosum adificari, stipulari possumus: alioquin nec ex locato agere possumus.

39. PAULUS (lib. 12. ad Sabinum).

Dominus servo stipulando sibi acquirit: sed & pater filio, secundum quod Leges permittunt.

40. POMPONIUS (lib. 27. ad Sabinum).

Si filius meus servo meo stipuletur, acquiritur mihi.

41. ULPIANUS (lib. 12. ad Sabinum.)

Eum, qui *calendis Januariis* stipulatur, si adjiciat primis, vel proximis: nullam habere dubitationem, palam est. † Sed & si dicat *secundis, vel tertiis, vel quibus aliis*: æque dirimit quæstionem. Si autem non addat quibus Januariis, facti quæstionem inducere, quid forte senserit: hoc est, quid inter eos acti sit: utique enim hoc sequimur, quod actum est, easque adsumemus: si autem non appareat, dicendum est, quod Sabinus, primas calendas Januarias spectandas. † Plane si *ipsa die calendarum* quis stipulationem interponat, quid sequemur? Et puto actum videri de sequentibus calendis. §. 1. Quotiens * autem in obligationibus dies non ponitur, præsentis die pecunia debetur: nisi si locus adjunctus spatium temporis inducat, quo illo possit perveniri. † Verum dies adjunctus efficit, ne præsentis die pecunia debeat. Ex quo apparet diei adjunctionem pro reo esse, non pro stipulatore. §. 2. Idem in *Idibus* etiam & *Nonis* probandum est, & generaliter in omnibus diebus.

42. POMPONIUS lib. 28. ad Sabinum.

Qui hoc anno aut hoc mense dari stipulatus sit: nisi omnibus partibus præteritis anni, vel mensis, (non) recte peter.

43. ULPIANUS (lib. 50. ad Edictum.)

Si quis *arbitratu* (puta) *Lucii Titii restitui sibi* stipulatus est, deinde ipse stipulator morem fecerit, quominus arbitretur Titius: promissor quasi,

quasi moram fecerit non tenetur. Quid ergo, si ipse, qui arbitrari debuit, moram fecerit? magis probandum est, a persona non esse recedendum ejus, cujus arbitrium insertum est.

44. PAULUS lib. 12. ad Sabinum.

ET ideo si omnino non arbitretur, nihil valet stipulatio: adeo ut & si poena adjecta sit, ne ipsa quidem committatur.

45. ULPIANUS lib. 50. ad Sabinum.

Quodcumque stipulatur is, qui in alterius potestate est: pro eo habetur, ac si ipse esset stipulatus. §. 1. Sicuti, cum morietur quis, stipulari potest: ita etiam hi, qui subiecti sunt alienae potestati, cum morientur, stipulari possunt. §. 2. Si ita quis stipulatus sit, POST MORTEM MEAM FILIAE MEAE DARI: vel ita, POST MORTEM FILIAE MEAE DARI: utiliter erit stipulatus: sed primo casu filiae utilis actio competit, licet here, ei non existat. §. 3. Non solum ita stipulari possumus, Cum morieris: sed etiam Si morieris: nam sicuti inter haec nihil interest, Cum veneris, aut Si veneris: ita nec ibi interest, Si morieris, & Cum morieris. §. 4. Filius patri dari stipulari videtur, etsi hoc non adjiciat.

46. PAULUS lib. 12. ad Sabinum.

Centisimis calendis dari utiliter stipulamur: quia praesens obligatio est, in diem autem dilata solutio. §. 1. Id autem, quod in facto est, in mortis tempus conferri non potest: veluti, CUM MORIERIS, ALEXANDRIAM VENIRE SPONDES? §. 2. Si ita stipulatus fuero, CUM VOLUERIS, quidam inutilem esse stipulationem ajunt: alii ita inutilem, si antequam constituas, morieris: quod verum est. §. 3. Illam autem stipulationem, VOLUERIS DARI? inutilem esse constat.

47. ULPIANUS lib. 50. ad Sabinum.

Qui sic stipulatur, QUOD TE MIHI ILLIS CALENDIS DARE OPORTET, ID DARE SPONDES? videtur non hodie stipulari, sed sua die, hoc est, calendis.

(TOB TOY) DE VERBORUM OBLIGATIONIBUS).

48. ULPIANUS lib. 26. ad Edictum.

Si decem, cum petiero, dari fuero stipulatus: admonitionem magis quandam, quo celerius reddantur, & quasi sine mora, quam conditionem habet stipulatio: & ideo licet decessero prius, quam petiero, non videtur defecisse conditio.

49. PAULUS lib. 37. ad Edictum.

Cum filiusfamilias Stichum dari sponderit, & cum per eum staret, quominus daret, decessit Stichus: datur in patrem de peculio actio, quatenus maneret filius ex stipulatu obligatus. † At si pater in mora fuit: non tenebitur filius, sed utili actio in patrem danda est. † Quae omnia & in fidejussoris persona dicuntur. §. 1. Si stipulatus SIM PER TE NON FIERI, quominus mihi ire agere liceat, & fidejussorem accipero: si per fidejussorem steterit, neuter tenetur: si per promissorem, uterque. §. 2. In hac stipulatione, NEQUE PER TE, NEQUE PER HEREDEM TUUM FIERI? per heredem videtur fieri, quamvis absit, & ignoret: & ideo non fa-

cit, quod fieri ex stipulatu oportet. Non videtur autem per pupillum stetisse ex hujusmodi stipulatione, si pupillus heres erit. §. 3. Si promissor hominis ante diem, in quem promiserat, interpellatus sit, & servus decesserit: non videtur per eum stetisse.

50. ULPIANUS lib. 50. ad Edictum.

In illa stipulatione, PER TE NON FIERI? non hoc significatur, nihil te facturum, quominus facere possis: sed curatum, ut facere possis. §. 1. Item stipulatione emptae hereditatis, QUANTA PECUNIA AD TE PERVENERIT, DOLOVE MALO TUO FACTUM EST, ERITVE, QUOMINUS PERVENIAT, nemo dubitabit, quin teneatur, qui id egit, ne quid ad se perveniret.

51. IDEM lib. 51. ad Edictum.

Is, qui alienum servum promisit, perducto eo ad libertatem ex stipulatu actione non tenetur: sufficit enim, si dolo culpave careat.

52. IDEM lib. 7. Disputationum.

In conventionalibus stipulationibus contractui formam contrahentes dant: enimvero Praetoriae stipulationes legem accipiunt de mente Praetoris, qui eas proposuit. Denique Praetoriae stipulationibus nihil immutare licet, neque addere, neque detrudere. §. 1. Si quis vacuam possessionem tradi promiserit, non nudum factum hac stipulatio continebit sed causam bonorum.

53. JULIANUS lib. 16. Digestorum.

Stipulationes commodissimum est ita componere, ut quaecunque specialiter comprehendi possint, contineantur: doli autem clausula ad ea pertineat, quae in praesentia occurrere non possint, & ad incertos casus pertinent.

54. IDEM lib. 22. Digestorum.

In stipulationibus alias species, alias genera deducuntur. † Cum species stipulamur, necesse est inter dominos, & inter heredes ita dividi stipulationem, ut partes corporum cuique debebuntur. † Quotiens autem genera stipulamur, numero sit inter eos divisio: veluti cum Stichum & Pamphilum quis stipulatus, duos heredes aequis partibus reliquit: necesse est utrique partem dimidiam Stichi & Pamphili deberi. Si idem duos homines stipulatus fuisset: singuli homines heredibus ejus deberentur. §. 1. Operarum stipulatio similis est his stipulationibus, in quibus genera comprehenduntur: & ideo divisio ejus stipulationis, non in partes operarum, sed in numerum cedit. † Quod si unam operam servus communis stipulatus fuerit: necesse est utrique dominorum partem operae tantam, quantam in servo habuerit, petere: solutio autem ejus obligationis expeditissima est, si aestimationem operae malit libertus offerre: aut si consentiant patroni, ut his communiter operae edantur.

55. IDEM (lib. 36. Digestorum).

Cum quis sibi aut Titio dari stipulatus est, soli Titio, non etiam successoribus ejus recte solvitur.

56. IDEM (lib. 52. Digestorum).

Eum, qui ita stipulatur, MIHI ET TITIO DECEM DARE SPONDES? vero similis est

est, semper una decem communiter sibi & Titio stipulari: sicuti qui legat Titio & Sempronio, non aliud intelligitur, quam una decem communiter duobus legare. §. 1. TE ET TITIUM HEREDEM TUUM DECEM DATURUM SPONDES? Titii persona supervacua comprehensa est: sive enim solus heres exstiterit, in solidum tenebitur: sive pro parte, eodem modo, quo ceteri coheredes ejus, obligabitur: & quamvis convenisse videatur, ne ab alio herede quam a Titio peteretur; tamen inutile pactum conventum coheredibus ejus erit. §. 2. Qui sibi aut filio suo dari stipulatur: manifeste personam filii in hoc complectitur, ut ei recte solvatur: neque interest, sibi aut extraneo cuilibet, an sibi aut filio suo quis stipuletur: quare vel manente in potestate, vel emancipato filio, recte solvitur. Neque ad rem pertinet, quod qui filio suo dari stipulatur, sibi acquirit: quia conjuncta sua persona stipulator efficit, ut non acquirendae obligationis gratia, sed solutionis causa personam filii adprehendisse intelligatur. §. 3. Quod si soli filio suo, qui in potestate sua sit, dari quis stipulatus sit, non recte filio solvetur: quia filii persona obligationi magis quam solutioni applicatur. §. 4. Qui ita stipulatur, *Decem, quoad vivam, dari spondes?* confestim decem recte dari petit: sed heres ejus exceptione pacti conventi summovendus est: nam stipulatorem id egisse, ne heres ejus peteret, palam est. Quemadmodum is qui usque in calendas dari stipulatur, potest quidem etiam post calendas petere: sed exceptione pacti summovetur. Nam & heres ejus, cui servitus praedii ita concessa est, ut quoad viveret, jus eundi haberet: pacti conventi exceptione summovebitur. §. 5. Qui ita stipulatur, *Ante calendas proximas dari spondes?* nihil differt ab eo, qui calendis dari stipulatur. §. 6. Qui proprietatem sine usufructu habet, recte usufructum dari sibi stipulatur: id enim in obligationem deducit, quod non habet, sed habere potest. §. 7. Si a te stipulatus fuero, fundum Sempronianum, deinde eundem fundum detracto usufructu ab alio stipulor: prior stipulatio non novabitur: quia nec solvendo fundum detracto usufructu liberaveris, sed adhuc a te recte fundi usufructum peterem. Quid ergo est? cum mihi fundum dederis, is quoque liberabitur, a quo detracto usufructu, fundum stipulatus fueram. §. 8. Si hominem, quem a Titio pure stipulatus fueram, Seius mihi sub conditione promiserit, & is pendente conditione post moram Titii decesserit: confestim cum Titio agere potero: nec Seius existente conditione obligetur: at si Titio acceptum fecissem, Seius existente conditione obligari potest. Idcirco haec tam varie, quod homine mortuo definit esse res, in quam Seius obligaretur: acceptilatione interposita, superest homo, quem Seius promiserat.

57. IDEM lib. 53. Digestorum.

SI quis, si Titius Consul factus erit, decem dari sponderit: quamvis pendente conditione promissor moriatur, relinquet heredem obligatum.

58. IDEM lib. 54. Digestorum.

QUI usufructum fundi stipulatur, deinde fundum similis est ei, qui partem fundi stipulatur, deinde totum: quia fundus dari non intelligitur, si usufructus detrahatur. † Et e contrario qui fundum stipulatus est, deinde usufructum: similis est ei qui totum stipulatur, deinde partem. † Sed qui actum stipulatur, deinde iter, posteriore stipulatione nihil agit: sicuti qui decem, deinde quinque stipulatur, nihil agit. Item si quis fructum deinde usum stipulatus fuerit, nihil agit. Nisi in omnibus novandi animo hoc facere specialiter expresse: tunc enim priore obligatione expirante, ex secunda introducitur petitio: & tam iter, quam usus, nec non quinque exigere possunt.

59. IDEM lib. 88. Digestorum.

QUOTiens in diem, vel sub conditione oleum quis stipulatur: ejus aestimationem eo tempore spectari oportet, quo dies obligationis venit: tunc enim ab eo peti potest: alioquin (alias) rei captio erit.

60. ULPIANUS lib. 20. ad Edictum.

IDem erit, & si Capuae certum olei pondo dari quis stipulatus sit: nam ejus temporis sit aestimatio, cum peti potest: peti autem potest, quo primum in locum perveniri potuit.

61. JULIANUS lib. 2. ad Urseium Ferocem.

STipulatio hoc modo concepta, SI HEREDEM ME NON FECERIS, TANTUM DARE SPONDES? inutilis est: quia contra bonos mores est (haec stipulatio).

62. IDEM lib. 2. ex Minicio.

Servus vetante domino si pecuniam ab alio stipulatus sit, nihilominus obligat domino promissorem.

63. AFRICANUS lib. 6. Quaestionum.

SI quis ita stipuletur, SIVE NAVIS EX ASIA VENERIT, SIVE TITIUS CONSUL FACTUS FUERIT: utra prius conditio extitisset, stipulatio committeretur, & amplius committi non potest: sed enim cum ex duabus disjunctivis conditionibus altera defecerit: necesse est, ut ea quae extiterit, stipulationem committat.

64. IDEM lib. 7. Quaestionum.

HUjusmodi stipulatio interposita est, SI TITIUS CONSUL FACTUS FUERIT, TUM EX HAC DIE IN ANNOS SINGULOS DENA DARI SPONDES? post triennium conditio extitit: an hujus temporis nomine agi possit, non immerito dubitatur? Respondit eam stipulationem utilem esse, ita ut in ea eorum quoque annorum, qui ante impletam conditionem intercesserint, praestatio in id tempus collata intelligatur: ut sententia ejus sit talis: Tunc, cum Titius Consul factus fuerit, in annos singulos, etiam praeteriti temporis habita ratione, dena praestentur.

65. FLORENTINUS lib. 8. Institutionum.

Quae extrinsecus, & nihil ad praesentem actum pertinentia, adjeceris stipulationi, pro supervacuis habebuntur, nec vitiant obligationem: veluti si dicas *Arma virumque cano, spondeo*: nihilominus valet. §. 1. Sed & si in rei,

FFFFF

quae

quæ promittitur, aut personæ appellatione variatur, non obesse placet: nam stipulanti *denarios*, ejusdem quantitatis aureos spondendo, obligaberis: & servo stipulanti *Lucio domino suo*, si Titio, qui idem sit, daturum te spondeas, obligaberis.

66. PAULUS lib. 3. ad Legem Æliam Sentiam.

Si minor viginti annis a debitore suo stipuletur *servum manumissurum*: non est executio stipulationis danda. Sed si ipsorum viginti annorum erit, non impiedietur manumissio, quia de minore Lex loquitur.

67. ULPIANUS lib. 2. ad Edictum.

Illa stipulatio, *DECEM MILLIA SALVA FORE PROMITTIS*? valet. §. 1. Eum, qui *decem dari sibi curare* stipulatus sit, non potest decem petere, quoniam possit promissor reum locupletem dando liberari, Labeo ait: idque & Celsus lib. 6. Digestorum refert.

68. PAULUS lib. 2. ad Edictum.

Si pœnam stipulatus fuero, *si mihi pecuniam non credidisses*: certa est & utilis stipulatio. Quod si ita stipulatus fuero, *pecuniam te mihi crediturum spondes*: incerta est stipulatio: quia id venit in stipulationem, quod mea interest.

69. ULPIANUS lib. 7. ad Edictum.

Si homo mortuus fisci non potest, nec pœna rei impossibilis committetur: quemadmodum si quis Stichum mortuum dare stipulatus, si datus non esset, pœnam stipuletur.

70. IDEM lib. 11. ad Edictum.

Mulier, quæ dotem dederat populari meo Glabroni Isidoro, fecerat eum promittere dotem, si in matrimonio decessisset, infanti: & decesserat constante matrimonio: placebat ex stipulatu actionem non esse: quoniam qui dari non poterat, stipulari non poterat.

71. IDEM lib. 13. ad Edictum.

Cum quid *ut fiat*, stipulemur pœnam, sic recte concipiemus, *Si ita factum non erit*. Cum quid *ne fiat*, sic: *si adversus id factum sit*.

72. IDEM lib. 20. ad Edictum.

Stipulationes non dividuntur earum rerum, quæ divisionem non recipiunt: veluti viæ, itineris, actus, aquæductus, cæterarumque servitutium. Idem pato, & si quis faciendum aliquid stipulatus sit: utputa *fundum tradi*, vel *fossam fodiri*, vel *insulam fabricari*, vel *operas*, vel quid his simile: horum enim divisio corrumpit stipulationem. Celsus tamen lib. 38. Digestorum refert, Tiberonem existimasse, ubi quid fieri stipulemur, si non fuerit factum, *pecuniam dari oportere*; ideoque etiam in hoc genere dividi stipulationem: secundumquem Celsus ait posse dici, iusta æstimatione facti dandam esse petitionem. §. 1. Si quis ita stipulatus sit, *Si ante calendas Martias opus perfectum non erit, tum quando id opus erit, tantam pecuniam dari*? diem promissionis cedere, non ex quo locatum est opus, sed post calendas Martias: quia nec conveniri ante calendas Martias reus promittendi poterat. §. 2. Plane si *INSULAM FULCIRI* quis stipulatus sit, non est expectandum, ut in-

sula ruat, sic deinde agi possit: nec *INSULAM FIERI*, ut tantum temporis prætereat, quanto insula fabricari possit: sed ubi jam cœpit mora faciendæ insulæ fieri, tunc agetur: diesque obligationi cedit.

73. PAULUS lib. 24. ad Edictum.

Interdu[m] pura stipulatio ex re ipsa dilationem capit: veluti si id, *quod in utero sit*, aut *fructus futuros*, aut *domum ædificari* stipulatus sit: tunc enim incipit actio, cum ea per rerum naturam præstari potest. Sic qui *Carthagini dari* stipulatur, cum Romæ sit: *tacite* tempus completi videtur, quo perveniri Carthaginem potest. † Item si operis a liberto quis stipulatus sit, non ante dies earum cedit quam indicatæ fuerint, nec sint præstitæ. §. 1. Si servus hereditarias stipulatus sit: nullam vim habitura sit stipulatio, nisi adita hereditas sit: quasi conditionem habeat. † Idem est & in servo ejus, qui apud hostes est. §. 2. Stichus promissor, post moram offerendo purgat moram: certe enim doli mali exceptio nocebit ei, qui pecuniam oblatam accipere noluit.

74. GAIUS lib. 8. ad Edictum Provinciale.

Stipulationum quædam certæ sunt, quædam incertæ. † *Certum* est, quod ex ipsa pronuntiatione apparet, quid, quale, quantumque sit: ut ecce aurei decem, fundus Tusculanus, homo Stichus, tritici Africi optimi modii centum, vini Campani optimi amphoræ centum.

75. ULPIANUS lib. 22. ad Edictum.

Ubi autem non apparet, quid, quale, quantumque est in stipulatione: incertam esse stipulationem dicendum est. §. 1. Ergo si qui *fundum* sine propria appellatione, vel *hominem* generaliter sine proprio nomine, aut *vinum*, *frumentumve* sine qualitate dari sibi stipulatur: incertum deducit in obligationem. §. 2. Usque adeo ut si quis ita stipulatus sit, *Tritici Africi boni modios centum*: *vini Campani boni amphoras centum*? incertum videatur stipulari: quis bono melius inveniri potest: quo sit, ut boni appellatio non sit certæ rei significativa: cum id, quod bono melius sit, ipsum quoque bonum sit. † At cum *optimum* quisque stipulatur, id stipulari intelligitur, cujus bonitas principalem gradum bonitatis habet: quæ res efficit, ut ea appellatio certi significativa sit. Fundi certi si quis usufructum stipulatus fuerit, incertum intelligitur in obligationem deduxisse; hoc enim magis jure utimur. §. 4. Illud dubitationem recipit: si quis *id, quod ex Aterhusa ancilla natus erit*, aut *fructus, qui in fundo Tusculano nati erunt*, dari sibi stipulatus sit, an certum stipulatus videatur? Sed ipsa natura manifestissimum est, incerti esse hanc stipulationem. §. 5. Sed qui *vinum*, aut *oleum*, vel *triticum*, *quod in horreo est*, stipulatur: certum stipulari intelligitur. §. 6. Qui vero a Titio ita stipulatur, *QUOD MIHI SEIUS DEBIT, DARE SPONDES*? & qui ita stipulatur, *QUOD EX TESTAMENTO MIHI DEBES, DARE SPONDES*? incertum in obligationem deducit, licet Seius certum debeat, vel ex testamento certum debeat: quamvis istæ species

vix separari possint ab ea, quam proposuimus de vino, vel oleo, vel tritico, quod in horreo repositum est: & adhuc occurrit, quod fidejussores certum videntur promittere, si modo & is, pro quo obligentur, certum debeat: cum alioquin ita interrogaretur, *id fide tua esse iubes?* §. 7. Qui id, quod in faciendo aut non faciendo, *fossam fodiri, domum ædificari, vacantem possessionem tradi*: in non faciendo, veluti *per te non fieri, quominus mihi per fundum tuum ire agere liceat; per te non fieri, quominus mihi hominem Erotem habere liceat.* §. 8. Qui illud aut illud stipulatur, veluti, *decem vel hominem Stichum*: utrum certum an incertum deducat in obligationem, non immerito quaeritur; nam & res certæ designantur: & utraearum potius præstanda sit, in incerto est. Sed utcumque is, (qui) sibi electionem constituit adjectis his verbis, *utrum ego velim*, potest videri certum stipulatus: cum ei liceat vel hominem tantum vel decem tantum intendere sibi dari oportere: qui vero sibi electionem non constituit, incertum stipulatur. §. 9. Qui sortem stipulatur & usuras quasunque, certum, & incertum stipulatus videtur: & tot stipulationes sunt, quot res (sunt). §. 10. Hæc stipulatio, *fundum Tusulanum dari*, ostendit se certi esse: continetque, ut dominium omnimodo efficiatur stipulatoris quoquo modo.

76. PAULUS lib. 18. ad Edictum.

SI stipulatus fuerim illud, aut illud, quod ego volucro: hæc electio personalis est: & id o servo vel filio talis electio coheret: in heredes tamen transit obligatio, & ante electionem mortuo stipulatore. §. 1. Cum stipulamur, quidquid te dare facere oportet: id, quod præsentis die duntaxat debetur, in stipulationem deducitur: non, ut in iudiciis, etiam futurum: & ideo in stipulatione adjicitur verbum *OPORTEBIT*: vel ita, *PRÆSENS, IN DIEMVE*: hoc ideo fit, quia qui stipulatur quidquid te dare oportet, demonstrat eam pecuniam, quæ jam debetur: quod si totam demonstrare vult, dicit, *OPORTEBITVE*; ita, *PRÆSENS, IN DIEMVE*.

77. IDEM lib. 58. ad Edictum.

AD diem sub poena pecunia promissa, & ante diem mortuo promissore: committeretur poena, licet non sit hereditas ejus adita.

78. IDEM lib. 62. ad Edictum.

SI filiusfamilias sub conditione stipulatus emancipatus fuerit, deinde extiterit conditio: patri actio competit: quia in stipulationibus id tempus spectatur, quo contrahimus. §. 1. Cum fundum stipulatus sum, non veniunt fructus, qui stipulationis tempore fuerint.

79. ULPIANUS lib. 70. ad Edictum.

SI procuratori præsentis fuerit cautum, ex stipulatu actionem utilem domino competere nemo ambigit.

80. IDEM lib. 74. ad Edictum.

QUOTiens in stipulationibus ambigua oratio est: commodissimum est id accipi, quo res, qua de agitur, in tuto sit.

81. IDEM lib. 77. ad Edictum.

QUOTiens quis alium *sisti* promittit, nec adjicit poenam (puta, vel servum suum, vel hominem liberum,) quaeritur, an committatur stipulatio? Et Celsus ait, etsi non est huic stipulatione additum, nisi steterit, poenam dari: (in) id, quanti interest *sisti*, contineri: & verum est quod Celsus ait: nam qui alium *sisti* promittit, hoc promittit, id se acturum, ut stet. §. 1. Si procurator *sisti* aliquem sine poena stipulatus sit: potest defendi non suam, sed ejus, cujus negotium gessit, utilitatem in ea re deduxisse: idque fortius dicendum, SI QUANTI EA RES SIT, stipulatio proponatur procuratoris.

82. IDEM (lib. 78. ad Edictum.)

Nemo rem suam utiliter stipulatur, sed pretium rei suæ non inutiliter: sane rem (meam) mihi restitui recte stipulari videor. §. 1. Si post moram promissoris homo decesserit, tenetur nihilominus, proinde ac si homo viveret: & hic moram videtur fecisse, qui litigare maluit, quam restituere.

83. IDEM (lib. 72. ad Edictum.)

INTER stipulantem & promittentem negotium contrahitur: itaque alius pro alio, promittens daturum facturumve eum, non obligatur: nam de se quemque promittere oportet: & qui spondet dolum malum abesse, abfuturumque esse, non simplex abnutivum spondet; sed curaturum se, ut dolus malus absit. Idemque in illis stipulationibus HABERE LICERE: item, NEQUE PER TE, NEQUE PER HEREDEM TUUM FIERI, QUOMINUS FIAT. §. 1. Si Stichum stipulatus de alio sentiam, tu de alio: nihil actum erit: quod & in iudiciis Aristo existimavit: sed hic magis est, ut is petitus videatur, de quo actor sensit; nam stipulatio ex utriusque consensu valet: iudicium autem etiam in invitum redditur, & ideo actori potius credendum est; alioquin semper negabit reus se consensisse. §. 2. Si stipulante me Stichum aut Pamphilum, tu unum daturum te sponderis: constat non teneri te, nec ad interrogatum esse responsum. §. 3. Diversa causa est summarum: veluti, DECEM AUT VIGINTI DARI SPONDES: hic enim, etsi decem sponderis, recte responsum est: quia semper in summis id, quod minus est, sponderi videtur. §. 4. Item si ego plures res stipuler, Stichum puta & Pamphilum: licet unum sponderis, teneris: videris enim ad unam ex duabus stipulationibus respondisse. §. 5. Sacram, vel religiosam rem, vel usibus publicis in perpetuum relictum, ut forum, aut basilicam, aut hominem liberum, inutiliter stipulor: quamvis sacra profana fieri, & usibus publicis relictæ in privatos usus reverti, & ex libero servus fieri potest. Nam & cum quis rem profanam, aut Stichum dari promisit, liberatur, si sine facto ejus res sacra esse coeperit, aut Stichus ad libertatem pervenerit. Nec revocantur in obligationem, si rursus Lege aliqua & res sacra profana esse coeperit, & Stichus ex libero servus effectus sit: quoniam una atque eadem causa & liberandi & obligandi esset.

quod aut dari non possit, aut dari possit. Nam & si navem, quam spondit, dominus dissolvit, & iisdem tabulis compegerit: quia eadem navis esset, inciperet obligari. Pro quo & illud dici posse Pedius scribit: Si stipulatus fuero ex fundo centum amphoras vini, expectare debeo, donec nascatur: & si natum, sine culpa promissoris consumptum sit, rursus expectare debeam, donec iterum nascatur, & dari possit: & per has vices aut cessaturam, aut valituram stipulationem. † Sed hæc dissimilia sunt: adeo enim cum liber homo promissus est, servitutis tempus spectandum non esse, ut ne hæc quidem stipulatio de homine libero probanda sit, ILLUM, CUM SERVUS ESSE COEPERIT, DARE SPONDES? item, EUM LOCUM, CUM EX SACRO RELIGIOSOVE PROFANUS ESSE COEPERIT, DARE? quia nec presentis temporis obligationem recipere potest: & ea duntaxat, quæ natura sui possibilia sunt, deducuntur in obligationem: vini autem non species, sed genus stipulari videtur, & tacite in ea tempus continetur: homo liber certa specie continetur: & *casum adversamque fortunam spectari hominis liberi, neque civile, neque naturale est*; nam de his rebus negotium recte geremus, quæ *subjici usibus, dominioque nostro statim possunt*: & navis si hac mente resoluta est, ut in alium usum tabulæ destinarentur: licet mutato consilio perficiatur; tamen & perempta prior navis, & hæc alia dicenda est: sed si reficiendæ navis causa omnes tabulæ refixæ sint, nondum intercidisse navis videtur: & compositis rursus eadem esse incipit: sicuti de ædibus deposita tigna ea mente, ut reponantur, ædium sunt: sed si usque ad aream deposita sit, licet eadem materia restituatur, alia erit. † Hic tractatus etiam ad Prætorias stipulationes pertinet: quibus de re restituenda cavetur, & (an) eadem res sit, quæritur. §. 6. Si rem, quam ex causa lucrativa stipulatus sum, nactus fuero ex causa lacrativa, evanescit stipulatio: sed si heres extitero domino, extinguitur stipulatio. Si vero a me herede defunctus eam legavit, potest agi ex stipulatu. † Idemque esse & si sub conditione legata sit, quia & si ipse debitor rem sub conditione legatam dedisset, non liberaretur: sed si conditione deficiente remanserit, petitio infirmabitur. §. 7. Stichum, qui decessit, si stipuler: si quidem condici etiam mortuus potuit, ut furi, utiliter me stipulatum Sabinus ait: si vero ex aliis causis, inutiliter: quia etsi deberetur, morte promissor liberetur. † Idem ergo diceret, & si mora facta defunctum stipularet. §. 8. Si quis ancillam sistere se in aliquo loco promiserit, quæ prægnans erat: etsi sine partu eam sistat, in eadem causa eam sistere intelligitur.

84. IDEM lib. 74. ad Edictum.

Si infidam fieri stipulatus sum, & transierit tempus, quo potueris facere: quamdiu litem contestatus non sum, posse te facientem liberari placet: quod si jam litem contestatus sum, nihil tibi prodesse, si ædifices.

85. IDEM lib. 75. ad Edictum.

In executione obligationis sciendum est qua-

tuor causas esse: nam interdum est aliquid, quod a singulis heredibus divisum consequi possumus: aliud, quod totum peti necesse est, nec divisum præstari potest: aliud, quod pro parte petitur, sed solvi nisi totum, non potest: aliud, quod solidum petendum est, licet in solutionem admittat (secutionem.) §. 1. Prima species pertinet ad promissorem pecuniæ certæ: nam & petitio & solutio ad portiones hereditarias spectat. §. 2. Secunda ad opus, quod testator fieri jusserit: nam singuli heredes in solidum tenentur: quia operis effectus in partes scindi non potest. §. 3. Quod si stipulatus fuero, PER TE HEREDEMVE TUUM NON FIERI, QUOMINUS EAM AGAM: SI ADVERSUS EA FACTUM SIT, TANTUM DARI: & unus ex pluribus heredibus promissoris me prohibeat: verior est sententia existimantium unius facto omnes teneri: quoniam licet ab uno prohibeor, non tamen in partem prohibeor, sed cæteri familiæ heriscundæ iudicio sarcient, damnum. §. 4. Pro parte (autem) peti, solvi autem nisi totum non potest: veluti cum stipulatus sum hominem incertum: petitio ejus scinditur; solvi vero nisi solidus non potest: alioquin in diversis hominibus recte partes solventur; quod non potuit defunctus facere, ne, quod stipulatus sum, consequar. † Idem juris est, & si quis decem (millia) aut hominem promiserit. §. 5. In solidum vero agi oportet, & partis solutio adfert liberationem, cum ex causa evictionis intendimus: nam auctoris heredes in solidum denunciandi sunt, omnesque debent subsistere, & quolibet defugiente omnes tenebuntur: sed unicuique pro parte hereditaria præstatio injungitur. §. 6. Item si ita stipulatio facta sit, SI FUNDUS TITIANUS DATUS NON ERIT, CENTUM DARE? nisi totus detur, pœna committitur centum: nec prodest partes fundi tradere, cessante uno; quemadmodum non prodest ad pignus liberandum partem creditori solvere. §. 7. Quicumque sub conditione obligatus curaverit, ne conditio existeret, nihilominus obligetur.

86. ULPIANUS (lib. 6. ad Edictum.)

Quod dicitur tot stipulationes esse, quæ res; ubi locum habet, ubi res exprimuntur stipulationi: cæterum si non fuerint expressæ, una est stipulatio.

87. PAULUS lib. 6. ad Edictum.

Nemo rem suam futuram in eum casum, quæ sua sit, utiliter stipulatur.

88. IDEM (lib. 75. ad Plautium.)

Mora rei fidejussori quoque nocet. † Sed si fidejussor servum obtulit, & reus moram fecit: mortuo Stichos fidejussori succurrendum est. † Sed si fidejussor hominem occiderit, reus liberatur; fidejussor autem ex stipulatione conveniri potest.

89. IDEM (lib. 9. ad Plautium.)

Si a colono, cui fundum in quinquennium locaveram, post tres annos ita stipulatus fuero QUICQUID TE DARE FACERE OPORTET non amplius in stipulationem deducitur, quam quod jam dari oportet: (in stipulationem enim dedu-

deducitur quod jam dari oportet: si autem ad-
jiciatur, OPORTETVE, etiam futura obliga-
tio deducitur.

90. POMPONIUS (lib. 3. ex Plautio.)

Cum stipulati sumus pro usuris legitimis pec-
niam in singulos menses, si fors soluta non sit:
etiam si sortis obligatio in iudicium sit deducta,
adhuc tamen poena crescit: quia verum est solu-
tam pecuniam non esse.

912. PAULUS (lib. 17. ad Plautium.)

Si servum stipulatus fuero, & nulla mora in-
tercedente servus decesserit: si quidem occidat
eum promissor, expeditum est: si autem ne-
gligat infirmum, an teneri debeat promissor & con-
siderantibus, utrum, quemadmodum in vindica-
tione hominis, si neglectus a possessore fuerit,
culpa hujus nomine tenetur promissor, ita & cum
dari promissit: an culpa, quod ad stipulationem
attinet, in faciendo accipienda sit, non in non
faciendo: quod magis probandum est: quia qui
dari promissit, ad dandum, non faciendum, te-
netur. §. 1. Sed si sit quidem res in rebus hu-
manis, sed dari non possit: ut fundus religiosus
(puta) vel sacer factus, vel servus manumissus,
vel etiam ab hostibus si capiatur; culpa in hunc
modum dijudicatur: ut si quidem ipsius promis-
soris res vel tempore stipulationis, vel postea
fuerit, & quid eorum acciderit: nihilominus te-
neatur. † Idemque fiat, & si per alium, post-
eaquam ab hoc alienatus sit, id contigerit. † Si
autem alienus fuit, & ab alio tale quid accidit,
non tenetur: quia nihil fecit: nisi (si) postea-
quam moratus est solutionem, aliquid hujusmo-
di acciderit: quam distinctionem & Julianus se-
quitur. † Item si homo qui fuit promissoris, ex
precedenti causa ablatus ei fuerit, quod statuli-
ber fuit: perinde habendus sit, ac si alienum pro-
misset: quia sine facto ipsius desit ejus esse.
§. 2. De illo quaeritur, an & is, qui nesciens se
debere occiderit, teneatur: quod Julianus pu-
tat in eo, qui, cum nesciret a se petitem codi-
cillis, ut restitueret, manumissit. §. 3. Sequi-
tur videre de eo, quod Veteres constituerunt,
quotiens culpa intervenit debitoris, perpetuari
obligationem, quemadmodum intelligendum sit.
Et quidem si effecerit promissor, quominus sol-
vere possit: expeditum intellectum habet consti-
tutio: si vero moratus sit tantum: haesitatur, an
si postea in mora non fuerit, extinguatur supe-
rior mora: Et Celsus adolescens scribit, eum, qui
moram fecit in solvendo Stichum, quem promi-
serat, posse emendare eam moram postea offe-
rendo: esse enim hanc quaestionem de bono &
aquo: in quo generatimque sub auctoritate ju-
ris scientiae perniciose (inquit) erratur. Et sane
probabilis haec sententia est, quam quidem & Ju-
lianus sequitur: nam dum quaeritur de damno, &
per utriusque causa sit, quare non potentior sit,
qui teneat, quam qui persequitur? §. 4. Nunc
videamus, in quibus personis haec constitutio lo-
cum habeat: quae inspectio duplex est: ut pri-
mo quaeramus, quae personae efficiatur perpetuam
obligationem; deinde quibus eam producant. Uti-

que autem principalis debitor perpetuat obliga-
tionem. † Accessiones an perpetuent, dubium
est. Pomponio perpetuari placet: quare enim
facto suo fidejussor suam obligationem tollat?
cujus sententia vera est. Itaque perpetuatur obli-
gatio tam ipsorum, quam successorum eorum:
accessionibus quoque suis: id est, fidejussoribus,
perpetuant obligationem: quia in totam cau-
sam sponderunt. §. 5. An filiusfamilias, qui
jussu patris promissit, occidendo servum, pro-
ducatur patris obligationem, videndum est. Pom-
ponius producere putat, scilicet, quasi acces-
sionem intelligens eum, qui jubeat. §. 6. Ef-
fectus hujus Constitutionis ille est, ut adhuc
homo peti possit. Sed & acceptum ei posse
ferre creditur, & fidejussorem accipi ejus obli-
gationis nomine. † Novari autem an possit haec
obligatio, dubitationis est: quia neque homi-
nem, qui non est, neque pecuniam quae non de-
betur, stipulari possumus. Ego puto novatio-
nem fieri posse, si hoc actum inter partes sit:
quod (&) Julianus placet.

92. IDEM (lib. 18. ad Plautium.)

Si ita stipuler, Per te non fieri, quominus mihi
heredique meo vindemiam tollere liceat? etiam
heredi datur actio.

93. IDEM (lib. 3. ad Vitellium.)

Si sic stipulatus fuero, Per te non fieri, quo-
minus hominem ex his, quos habes, sumam?
electio mea erit.

94. MARCELLUS (lib. 3. Digestorum.)

Triticum dare oportere stipulatus est aliquis.
Facti quaestio est, non juris. Igitur si de
aliquo tritico cogitaverit, id est, certi generis,
certae quantitatis: id habebitur pro expresso,
alioquin, si cum destinare genus & modum vel-
let, non fecit: nihil stipulatus videtur: igitur
ne unum quidem modium.

95. IDEM (lib. 5. Digestorum.)

Qui insulam fieri stipulatur, ita demum ad-
quirat obligationem, si apparet quo in loco
fieri insulam voluerit, si & ibi insulam fieri in-
terest ejus.

96. IDEM (lib. 12. Digestorum.)

Qui servum mihi ex stipulatu debebat, si in
facinore eum deprehenderit: impune eum
occidit: nec utilis actio erit in eum constituenda.

97. CELSUS (lib. 26. Digestorum.)

Si ita stipulatus fuero, TE SISTE NISI STE-
TERIS, HIPPOCENTAURUM DARI? pro-
inde erit atque te sisti solummodo stipulatus
esset. §. 1. Possum militer a te stipulari, TI-
TII NOMINE TE SOLUTURUM? neque enim
hoc simile est filii, TITIUM DATURUM? sed
ex ea stipulatione, dum interest mea, agere pos-
sum: & ideo si locuples sit Titius, nihil ex hac
stipulatione consequi possim: quid enim mea
interest id a te fieri, quod si non feceris, aequa-
salvam pecuniam habiturus sum? §. 2. SI TIBE
NUPSERO, DECEM DARI SEONDES? causa
cognita denegandam actionem potu: nec raro
probabilis causa ejusmodi stipulationis est.
† Item si vir a muliere eo modo non in dotem
stipulatus est.

98. MARCELLUS lib. 20. Digestorum.

EXistimo posse id, quod meum est, sub conditione stipulari: item viam (stipulari) ad fundum posse, quanquam interim fundus non sit meus: aut si hoc verum non est, & alienum fundum sub conditione stipulatus fuero, isque ex lucrativa causa meus esse coeperit; confestim perimeretur stipulatio: & si fundi dominus sub conditione viam stipulatus fuerit; statim fundo alienato evanescit stipulatio: & maxime secundum illorum opinionem, qui etiam ea, quæ recte constiterunt, resolvi putant, cum in eum casum reciderunt, a quo non potuissent consistere.

§. 1. Ex hac stipulatione, *Insulam fulciri spondes?* quando nascatur actio, quaeritur. Et utique non (est) expectandum, ut ruat: nec enim nihil stipulatoris interest, fultam potius esse, quam non esse: nec tamen recte agetur, si nondum præterierit temporis tantum, quo fulcire potuerit redemptor.

99. CELSUS lib. 38. Digestorum.

Quidquid adstringendæ obligationis est, id nisi palam verbis exprimitur, omissum intelligendum est: ac fere secundum promissorem interpretamur: quia stipulatori liberum fuit verbalitate concipere. Nec rursus promissor ferendus est, si ejus intererit, de certis potius vasis sorte, aut hominibus actum. §. 1. Si stipulatus hoc modo fuero, *Si intra biennium Capitolium non ascenderis, dari?* non nisi præterito biennio recte petam: nam etsi ambigua verba sunt; sic tamen exaudiuntur, si immutabiliter verum fuit te Capitolium non ascendisse.

100. MODESTINUS (lib. 8. Regul.)

Conditio in præteritum non tantum in præsens tempus relata, statim aut peremit obligationem, aut omnino non differt.

101. IDEM lib. 4. de Præscriptionibus.

Puberes sine curatoribus suis possunt ex stipulatu obligari.

102. IDEM lib. 5. Responsorum.

Venditores emptori caverant pro eviçtione, quanti ejus interesset; (sed &) specialiter agnituos, si in lite mota sumptus fecisset, emptori stipulanti promiserant: post mortem emptoris, unus ex venditoribus ad iudicium vocavit, pretium sibi deberi dicens: heredes ejus, qui sumptus in defensione causæ factos, cum probarent pretium solum fuisse, ex stipulatione petebant. Modestinus respondit, si (in) eas impensas venditores promiserunt, quæ ob litem de proprietate institutam factæ essent: minime ex stipulatu peti posse, quod erogatum est; dum alter ex venditoribus pretium, quod jam fuerat exsolutum, petit.

103. IDEM lib. 5. Pandectarum.

Liber homo in stipulatum deduci non potest: quia nec dari oportere intendi, nec æstimatio ejus præstari potest: non magis quam si quis dari stipulatus fuerit mortuum hominem aut fundum hostium.

104. JAVOLENUS lib. 11. ex Cassio.

Cum servus pecuniam pro libertate pactus est, & ob eam rem reum dedit: quævis servus ab alio manumissus est; reus tamen recte obligabi-

tur: quia non quaeritur, a quo manumittatur, sed ut manumittatur.

105. IDEM lib. 2. Epistolarum.

Stipulatus sum, *Damam aut Erotem servum dari*; cum Damam dares, ego, quominus acciperem, in mora fui; mortuus est Dama: an putes me ex stipulatu actionem habere? Respondit: Secundum Massurii Sabini opinionem puto te ex stipulatu agere non posse: nam is recte existimabat, si per debitorem mora non esset, quominus id, quod debebat, solveret, continuo eum debito liberari.

106. IDEM lib. 6. Epistolarum.

Qui ex pluribus fundis, quibus idem nomen impositum fuerat, unum fundum sine ulla nota demonstrationis stipuletur, incertum stipulatur: id est, eum fundum stipulatur, quem promissor dare voluerit: tamdiu autem voluntas promissoris in pendentem est, quamdiu id, quod promissum est, solvatur.

107. IDEM lib. 8. Epistolarum.

Utrum turpem talem stipulationem putes, an non, quaero: Pater naturalis filium, quem Titius habebat in adoptionem, heredem instituit, si patria potestate liberatus esset: pater eum adoptivum non alias emancipari voluit, quam si etiam dedisset, a quo stipularetur, certam summam, si eum manumississet: post emancipationem adit heres filius: petit nunc pecuniam pater ex stipulatione supra relata. Respondit: Non (puto) turpem esse causam stipulationis, utpote cum aliter filium emancipaturus non fuerit: nec potest videri injusta causa stipulationis, si aliquid adoptivus pater habere voluerit, propter quod a filio post emancipationem magis curaretur.

108. IDEM lib. 10. Epistolarum.

Atitio ita stipulatus sum, *Si qua mihi nupservit, decem dotis ejus nomine dari spondes?* quaerebatur, an consistat talis stipulatio? Respondit: Si stipulanti mihi dos ita promissa est, *Quamcumque uxorem duxero, dotis ejus nomine decem dare spondes?* nihil in causa est, quare ea pecunia conditione expleta non debeat: nam cum conditio etiam ex incertæ personæ facto parere obligationem possit: veluti, *SI QUIS IN CAPITOLIUM ASCENDERIT, DECEM DARE SPONDES?* *SI QUIS A ME DECEM PETIERIT, TOT DARE SPONDES?* cur non idem, & in dote promissa respondeatur, ratio reddi non potest. §. 1. Nulla promissio potest consistere, quæ ex voluntate promittentis statum capit.

109. POMPONIUS lib. 3. ad Quintum Mucium.

Si ita stipulatus fuero, *Decem aut quindecim dabis?* decem debentur. † Item si ita, *Post annum aut biennium dabis?* post biennium debentur. Quia in stipulationibus id servatur: ut quod minus (esset,) quodque longius, esse videretur in obligationem deductum.

110. IDEM lib. 4. ad Quintum Mucium.

Si mihi, & Titio, in cuius potestate non sum, stipuler decem: non tota decem, sed sola quinque

quinque mihi debentur; pars enim aliena deducitur, ut quod extraneo inutiliter stipulatus sum, non augeat meam partem. §. 1. Si stipulatus fuero de te, *Vestem tuam, quaecunque muliebris est, dare spondes?* magis ad mentem stipulantis, quam ad mentem promittentis, id referri debeat: ut quid in re sit, aestimari debeat; non quid senserit promissor: itaque si solitus fuerat promissor muliebri quadam veste uti, nihilominus debetur.

111. IDEM [lib. 5. ad Quintum Mucium.]

Si stipulatus fuero, *per te non fieri, quominus mihi illa domo uti liceat*, an etiam si me non prohibeas, uxorem autem meam prohiberes, vel contra uxore mea stipulata me prohibeas, an committatur stipulatio? Et satis est hæc verba sic accipi. Nam & si stipulatus fuero, *per te non fieri, quominus mihi via, itinere, actu(que) uti liceat*: & (si) non me, sed alium nomine meo ingredientem, prohibeas: sciendum erit committi stipulationem.

112. IDEM [lib. 15. ad Quintum Mucium.]

Si quis stipulatus sit, *Stichum, aut Pamphilum, utrum ipse vellet*: quidem elegerit, petet, & is erit solus in obligatione. † An autem mutare voluntatem possit, & ad alterius petitionem transire, quærentibus respiciendus erit sermo stipulationis, utrumne talis sit, **QUEM VOLUERO**, an, **QUEM VOLAM**: nam si talis fuerit, *Quem voluero*, cum semel elegerit, mutare voluntatem non poterit: si vero tractum habeat sermo illius, & sit talis, *Quem volam*, donec iudicium dicter, mutandi potestatem habebit. §. 1. Si quis ita stipulatus fuerit, **PRO CENTUM AUREIS SATISDABIS**: & reum dederit in istam summam: Proculus ait, semper in satisfactionis stipulatione venire, quod interesset stipulantis: ut alias tota fors inesset, veluti si idoneus promissor non sit; alias minus, si in aliquid idoneus esset debitor; alias nihil, si tam locuples esset, ut nostra non intersit satis ab eo accipere, nisi quod plerumque idonei non tam patrimonio quam fide quoque aestimarentur.

113. PROCULUS [lib. 2. Epistolarum.]

Cum stipulatus sim mihi, Procule, *si opus arbitrati meo ante calendas Junias effectum non sit*, poenam, & protuli diem: putasne vere me posse dicere arbitrati meo opus effectum non esse ante calendas Junias, cum ipse arbitrio meo aliam operi laxiorem dederim? Proculus respondit: Non sine causa distinguendum est, interesse, utrum per promissorem mora non fuisset, quominus opus ante calendas Junias ita, uti stipulatione comprehensum erat, perficeretur; an, cum jam opus effici non posset ante calendas Junias, stipulator diem in calendis Augustis protulisset? nam si tum diem stipulator protulit, cum jam opus ante calendas Junias effici non poterat, puto poenam esse commissam; nec ad rem pertinere, quod aliquod tempus ante calendas Junias fuit, quod stipulator non desideravit id ante calendas Junias effici, id est, quod non est arbitratus ut fieret, quod fieri non poterat; aut si hoc falsum est, etiam si stipulatus pridie calendas Junias mortuus

esset, poena commissa non esset; quoniam mortuus arbitrari non potuisset, & aliquod tempus post mortem ejus operi perficiendo superfuisset: & propemodum, etiam si ante calendas Junias futurum esse coepit, opus ante eam diem effici non posse, poena commissa est. §. 2. Cum venderet aliquis, promisit emptori *fidejussores præstari, & rem venditam liberari*: quæ ut liberetur, nunc desiderat emptor: in mora est is, qui ea stipulatione id futurum promisit. Quæro quid juris sit? Proculus respondit: Tanti litem aestimari oportet, quanti actoris interest.

114. ULPIANUS [lib. 17. ad Sabinum.]

Si fundum certo die præstari stipuler, & per promissorem steterit, quominus ea die præstetur: consecuturum me quanti mea intersit moram facti non esse.

115. PAPINIANUS [lib. 2. Quæst.]

Ita stipulatus sum, **TE SISTI (IN) CERTO LOCO: SI NON STETERIS, QUINQUAGINTA AUREOS DARI SPONDES?** si dies in stipulatione per errorem omissus fuerit, cum id ageretur, ut certo die sisteres: imperfecta erit stipulatio: non secus ac si, quod pondere, numero, mensura continetur, sine adjectione ponderis, numeri, mensuræ stipulatus essem: vel insulam ædificari, non demonstrato loco: vel fundum dari, non adjecto nomine. Quod si ab initio id agebatur, ut quocunque die sisteres, & si non steteris, pecuniam dares: quasi quælibet stipulatio sub conditione concepta, vires habet: nec ante committetur, quam fuerit declaratum, reum promittendi sisti non posse. §. 1. Sed & si ita stipulatus fuero, **SI IN CAPITOLIUM NON ASCENDERIS, vel ALEXANDRIAM NON IERIS, CENTUM DARI SPONDES?** non statim committetur stipulatio, quamvis Capitolium ascendere, vel Alexandriam pervenire potueris: sed cum certum esse coeperit te Capitolium ascendere, vel Alexandriam ire non posse. §. 2. Item si quis ita stipuletur: **SI PAMPHILUM NON DEDERIS, CENTUM DARE SPONDES?** Pegasus respondit non ante committi stipulationem, quam desisset posse Pamphilum dari. Sabinus autem existimabat, ex sententia contrahentium, postquam homo potuit dari, confestim agendum: & tamdiu ex stipulatione non posse agi, quamdiu per promissorem non stetit, quominus hominem daret: idque defendebat exemplo penus legatae. (Mucius) etenim heredem, si dare potuisset penum, nec dedisset, confestim in pecuniam legatam teneri scripsit: idque utilitatis causa receptum est ob defuncti voluntatem, & ipsius rei natura. † Itaque potest Sabini sententia recipi, si stipulatio non a conditione coepit: veluti, **SI PAMPHILUM NON DEDERIS, TANTUM DARE SPONDES?** sed ita concepta sit (stipulatio,) **PAMPHILUM DARE SPONDES?** **SI NON DEDERIS, TANTUM DARI SPONDES?** quod sine dubio verum erit, cum id actum probatur, ut si homo datus non fuerit, & homo & pecunia debeatur. † Sed & si ita cautum sit, *ut sola pecunia*

non soluto homine debeat, item defendendum erit: quoniam fuisse voluntas probatur, ut homo solvatur, aut pecunia petatur.

116. IDEM lib. 4. Quæstionum.

Decem stipulatus a Titio, postea *quanto minus ab eo consequi posses*, si a Mævio stipularis: sine dubio Mævius universis periculum potest subire: sed & si decem petieris a Titio, Mævius non erit solutus, nisi iudicatum Titius fecerit. Paulus notat. Non enim sunt duo rei Mævius & Titius ejusdem obligationis, sed Mævius sub conditione debet, si a Titio exigi non poterit: igitur nec Titio convento Mævius liberatur, qui an debitor sit, incertum est: & solvante Titio non liberatur Mævius, qui nec tenebatur, cum conditio stipulationis deficit: nec Mævius pendente stipulationis conditione recte potest conveniri; a Mævio enim ante Titium excussum non recte petetur.

117. IDEM lib. 12. Quæstionum.

Si centum homines, quos ego heresve meus elegisset, stipulatus antequam eligerem, duos heredes reliquero: numero dividitur stipulatio: diversum erit, si jam electis hominibus successerint.

118. IDEM lib. 2 (7) Quæstionum.

Liber homo, qui bona fide servit mihi, quod stipulanti mihi promittit, prope est, ut omnimodo sit utile, quamvis ex re mea promittat: nam quid aliud dici potest, quominus liber homo teneatur: nec tamen ideo, si stipulanti eidem ex eadem causa spondeam, tenebor: quemadmodum etenim habebit ejus actionem adversus me, quod ab alio stipulatus quæreretur mihi? hoc itaque latere fructuario servo, vel alieno, qui bona fide servit, comparabitur: servus autem fructuario si promittat ex re ipsius; vel alienus, qui bona fide servit, emptori: nulla de peculio dabitur in dominum actio: nam in his causis domini esse intelliguntur. §. 1. DECEM HODIE DARI SPONDES: Dixi posse vel eo die pecuniam peti: nec videri *præmaturus* agi, non finito stipulationis die: quod in aliis temporibus juris est: nam peti non debet quod intra tempus comprehensum solvi potest: in proposito enim diem non differendæ actionis insertum videri, sed quo præsens ostendatur esse responsum. §. 2. DECEM MIHI, AUT TITIO, UTRUM EGO VELIM, DARE SPONDES? Ex eo, quod mihi dandum est, certi stipulatio est: ex eo, quod illi solvendum, incerti: finge mea interesse, Titio potius quam mihi solvi: quoniam pœnam promiseram, si Titio solutum non fuisset.

119. IDEM [lib. 36. Quæstionum.].

Doli clausula, quæ stipulationibus subijcitur, non pertinet ad eas partes stipulationis, de quibus nominatim cavetur.

120. IDEM [lib. 37. Quæstionum.].

Si ita stipulatus fuero, HANC SUMMAM CENTUM AUREORUM DARI SPONDES? etsi maxime ita exaudiatur ille sermo, SI MODO CENTUM AUREORUM EST, non facit conditionem hæc adjectio: quoniam si centum non fiat, stipulatio nulla est: nec placuit

instar habere conditionis sermonem, qui non ad futurum, sed ad præsens tempus refertur, etsi contrahentes rei veritatem ignorant.

121. IDEM lib. 11. Responsorum.

Ex ea parte cautionis, DOLUMQUE MALUM HUIC REI PROMISSIONIQUE ABESSE, ABFUTURUMQUE ESSE STIPULATUS EST ILLE, SPOPONDIT ILLE, incerti agitur, stipulationis utiliter interponendæ gratia. §. 1. Mulier ab eo, in cujus matrimonium conveniebat, stipulata fuerat ducenda, si *concubina tempore matrimonii consuetudinem repetisset*: nihil causæ esse (respondi,) cur (ex stipulatu,) quæ ex bonis moribus concepta fuerat, mulier impleta conditione, pecuniam adsequi non possit. §. 2. In insulam deportato reo promittenti stipulatio ita concepta, CUM MORIERIS, DARI: non nisi moriente eo committitur. §. 3. Ex facto rei promittendi doli stipulatio heredem ejus tenet, sicut ex cæteris aliis contractibus: veluti mandati, depositi.

122. SCÆVOLA lib. 28. Digestorum.

Qui Romæ mutuum pecuniam acceperat solvenda in longinqua provincia per menses tres, eamque ibi dari stipulanti spopondisset: post paucos dies Romæ testato creditori dixit, paratum se esse Romæ eam numerare, detracta ea summa, quam creditori suo usurarum nomine dederat: Quæsitum est, cum in integrum summam, qua stipulatione obligatus est, obtulerit, an eo loco, in quo solvenda promissa est, sua die integra peti posset? Respondit posse stipulatorem sua die ibi, ubi solvendam stipulatus est, petere. §. 1. Callimachus mutuum pecuniam nauticam accepit a Stichio servo Seii in provincia Suria, civitate Beruto usque Brentesium, idque creditum esse in omnes navigii dies ducentos sub pignoribus & hypothecis mercibus a Beruto comparatis, & Brentesium perferendis, & quas Brentesio empturus esset, & per navem Beruto invehiturus: convenitque inter eos, uti, cum Callimachus Brentesium pervenisset, inde intra idus Septembres, quæ tunc proximæ futuræ essent, aliis mercibus emptis, & in navem missis, ipse in Suriam per navigium proficiscatur: aut si intra diem superscriptam non reparasset merces, nec navigasset de ea civitate, redderet universam continuo pecuniam quasi perfectæ navigio, & præstaret sumptus omnes persequentibus eam pecuniam, ut in urbem Romam eam deportarent: eaque sic recte dari fieri fide roganti Stichio servo Lucii Titii promisit Callimachus: & cum ante idus superscriptas secundum conventionem mercibus in navem impositis, cum Herote conservo Stichii, quasi in provinciam Suriam perventurus enavigavit: Quæsitum est nave submersa, cum secundum cautionem Callimachus merces (debito) perferendas in navem misisset eo tempore, quo jam pecuniam Brentesio reddere Romæ perferendam deberet: an nihil profit Herotis consensus, qui cum eo missus erat, seuque nihil amplius de pecunia superscripta post diem conventionis permissum vel mandatum erat, quam ut eam receptam Romam perferret: & nihilo-

nihilominus actione ex stipulatu Callimachus de pecunia domino Stichum teneatur? Respondit, secundum ea quæ proponerentur, teneri. † Item quæro, si Callimacho post diem superscriptam navigante, Heros superscriptus servus consenserit: an actionem domino suo semel adquisitam adimere potuerit? Respondit, non potuisse; sed fore exceptioni locum, si servo arbitrium datum esset eam pecuniam quocunque tempore in quemvis locum reddi. §. 2. Flavius Hermes hominem Stichum manumissionis causa donavit, & ita de eo stipulatus est: SI HOMINEM STICHUM, DE QUO AGITUR, QUEM HAC DIE TIBI DONATIONIS CAUSA MANUMISSIONISQUE DEDI, A TE HEREDEQUE TUO MANUMISSUS VINDICTAQUE LIBERATUS NON ERIT: QUOD DOLO MALO MEO NON FIAT: POENÆ NOMINE QUINQUAGINTA DARI STIPULATUS EST FLAVIUS HERMES, SPO-
PONDIT CLAUDIUS: Quæro, an Flavius Hermes Claudium de libertate Stichum conveniri potest? Respondit nihil proponi, cur non potest. † Item quæro: an si Flavii Hermetis heres a Claudii herede poenam superscriptam petere voluerit, Claudii heres libertatem Stichum præstare possit, ut poena liberetur? Respondit posse. † Item quæro: si Flavii Hermetis heres cum Claudii herede ex causa superscripta nolit agere, an nihilominus Stichum libertas ex conventionem, quæ fuit inter Hermetem & Claudium, ut stipulatione superscripta ostenditur, ab herede Claudii præstari debeat? Respondit debere. §. 3. Coheredes, cum prædia hereditaria diviserant, unum prædium commune reliquerunt sub hoc pacto: ut si quis eorum partem suam alienare voluisset, eam vel coheredi suo vel ejus successoris venderet centum viginti quinque: quod si quis aliter fecisset, poenam centum invicem stipulati sunt. Quæro, cum coheres mulier coheredis liberorum tutores sapienter testato convenerit, & desideravit, ut secundum conventionem aut emerent, aut venderent; hi que nihil tale fecerint: an, si mulier extero vendiderit, poena ab ea centum exigere possit? Respondit, secundum ea quæ proponerentur, obstaturam doli mali exceptionem. §. 4. Agerius filii familias servo Publii Mævii stipulanti spondit, se daturum quidquid patrem suum Publio Mævio debere constitisset: Quæsitum est, patre defuncto antequam constitisset, quid quantumque deberet, an, si adversus heredem ejus actum fuisset, autumve successorem, & de debito constitisset, Agerius teneatur? Respondit, si conditio non esset, stipulationem non commissam. §. 5. Scia heres uni tutoris cum herede pupillæ transactione pacto solo facta majorem partem solvit, residuam cavet: sed illico negavit heres se transactionem servare: & apud judicem tutelæ egit, & victus provocavit ad competentem judicem, & ab eo quoque ad principem idem provocavit: & injusta hæc utque provocatio ejus pronuntiata est: quæsitum est, cum per heredem pupillæ mora intercesserit, quominus pecunia in stipulationem deducta ab herede tutoris solveretur, nec unquam petierit: an ei hodie debeantur usura

ab herede tutoris? Respondit, si Scia non cessasset ex stipulatione pecuniam offerre, jure usuras non deberi. §. 6. Duo fratres hereditatem inter se diviserunt, & caverunt sibi, nihil se contra eam divisionem facturos: & si contra quis fecisset, poenam alter alteri promisit: post mortem alterius qui supervixit, petit ab heredibus ejus hereditatem, quasi ex causa fideicommissi sibi a patre relictæ debitam: & adversus eum pronunciatum est, quasi de hoc quoque transactum fuisset: Quæsitum est, an poena commissæ esset? Respondit, poenam secundum ea, quæ proponuntur, commissam.

(TO F TOY) DE VERBORUM
OBLIGATIONIBUS.

123. PAPINIANUS lib. 1. Definitionum.

SI flagitii faciendi vel facti causa concepta sit stipulatio, ab initio non valet.

124. IDEM lib. 2. Definitionum.

INSulam intra biennium illo loco ædificari spondes? ante finem biennii stipulatio non committitur, quamvis reus promittendi non ædificaverit, & tantum residui temporis sit, quo ædificium extrui non possit: neque enim stipulationis status, cujus dies certus in exordio fuit, ex postfacto mutatur. † Idque & in stipulatione iudicio sistendi causa facta placuit: scilicet ut ante diem stipulatio non committatur, si certum esse ceperit parere stipulationi residuo tempore non posse.

125. PAULUS lib. 2. Quæstionum.

CUM stipulamur, Quidquid te dare facere oportet: nihil aliud in stipulationem deducitur, quam quod præsentis die debetur: hoc enim solam hæc stipulatio demonstrat.

126. IDEM lib. 3. Quæstionum.

SI ita stipulatus fuero, SI TITIVS CONSUL FACTUS FUERIT, TUNC EX HAC DIE IN ANNOS SINGULOS DENA DARE SPONDES: post triennium conditione existente, triginta peti poterunt. §. 1. Titius a Mævio fundum tracto usufructu stipulatus est, & ab eodem ejusdem fundi usufructum: duæ sunt stipulationes, & minus est in eo usufructu, quem per se quis promisit, quam in eo, qui proprietatem comitatur: denique si ille usufructum dederit, eumque stipulator non utendo amiserit: tradendo postea fundum detracto usufructu liberabitur. Non idem contigit ei, qui fundum pleno jure promisit, & usufructum dedit, deinde amisso eo proprietatem sine usufructu tradidit: ille liberatus est dando usufructum: hic nulla parte obligationis exoneratur, nisi pleno jure fundum effecerit stipulatoris. §. 2. Chrysogonus Flavii Candidi servus actor scripsit coram subscribente & assignante domino meo accepisse eum a Julio Zosæ rem agente Julii Quintiliani absentis mutua denaria mille: quæ dari Quintiliano, heredeve ejus, ad quem ea res pertinebit, calendis Novembribus, quæ proximæ sunt futuræ, stipulatus est Zosæ libertus & rem agens Quintilianus, spondit Candidus dominus meus. sub die superscripta si satis eo nomine factum non erit, tunc, quo post

solvetur, usurarum nomine denarios octo praestari stipulatus est Julius Zosar, spondit Flavius Candidus dominus meus: subscripsit & dominus. Respondit: Per liberam personam, quæ neque juri nostro subiecta est, neque bona fide nobis servit, obligationem nullam acquirere possumus. Plane si liber homo nostro nomine pecuniam daret, vel suam, vel nostram, ut nobis solveretur, obligatio nobis pecuniæ creditæ acquireretur: sed quod libertus patrono dari stipulatus est, inutile est: ut nec ad solutionem proficiat adjectio absentis, cui principaliter obligatio quærebatur. † Superest quæramus, an ex numeratione ipse, qui contraxit, pecuniam creditam petere possit? nam quoties pecuniam mutuum dantes, eandem stipulamur, non duæ obligationes nascuntur, sed una verborum. Plane si præcedat numeratio, sequatur stipulatio: non est dicendum recessum a naturali obligatione. Sequens stipulatio, in qua sine adjectione nominis usuras stipulatus est, non eodem vitio laborat: neque enim maligne accipiendum est, eidem stipulatum usuras, cui & sortem, videri: ideoque in liberti persona valet stipulatio usurarum, & cogitur eam patrono cedere: plerumque enim in stipulationibus verba, ex quibus obligatio oritur, inspicienda sunt: raro inesse tempus, vel conditionem, ex eo, quod agi oportebit, intelligendum est; nunquam personam, nisi expressa sit. §. 3. Si ita stipulatus fuero, te fisci, & nisi steteris, aliquid dari, quod promittenti impossibile est: detracta secunda stipulatione, prior manet utilis; & perinde erit, ac si te fisci stipulatus essem.

127. SCÆVOLA lib. 5. Quæstionum.

Si pupillus sine tutoris auctoritate Stichum promittat, & fidejussorem dedit, servus autem post moram a pupillo factam decedat: nec fidejussor erit propter pupilli moram obligatus: nulla enim intelligitur mora ibi fieri, ubi nulla petitio est: esse autem fidejussorem obligatum ad hoc, ut vivo homine conveniatur, vel ex mora sua postea.

128. PAULUS lib. 10. Quæstionum.

Si duo rei stipulandi ita existissent, ut alter utiliter, alter inutiliter stipularetur, ei qui non habet promissorem obligatum, non recte solvitur: quia non alterius nomine ei solvitur, sed suæ obligationis, quæ nulla est. † Eadem ratione qui Stichum aut Pamphilum stipulatur, si in unum constiterit obligatio, quia alter stipulatoris erat, etiam si desierit ejus esse, non recte solvitur: quia utraque res ad obligationem ponitur, non ad solutionem.

129. SCÆVOLA lib. 12. Quæstionum.

Si quis ita stipulatus fuerit, DECEM AUREOS DAS, SI NAVIS VENIT, ET TITIUS CONSUL FACTUS EST: non alias dabitur, quam si utrumque factum sit. † Idem in contrarium, DARE SPONDES, SI NEC NAVIS VENIT, NEC TITIUS CONSUL FACTUS SIT: exigendum erit ut neutrum factum sit. † Hæc similis scriptura est, SI NEQUE NAVIS VENIT, NEQUE TITIUS CONSUL FACTUS

EST? At si sic, DABIS, SI NAVIS VENIT, AUT TITIUS CONSUL FACTUS SIT? sufficit unum factum. † Et contra, DABIS, SI NAVIS NON VENIT, AUT TITIUS CONSUL FACTUS NON EST: sufficit unum non factum.

130. PAULUS lib. 15. Quæstionum.

Quod dicitur, patrem filio utiliter stipulari, quasi sibi ille stipularetur: hoc in his verum est, quæ juris sunt, quæque acquiri patri possunt: alioquin si factum conferatur in personam filii, inutilis erit stipulatio; veluti ut tenere ei vel ire agere liceat. † Contra autem filius (etiam,) ut ire patri liceat, stipulando, adquirit ei: imo & quod in suam personam conferre non potest, hoc patri adquirit.

131. SCÆVOLA lib. 13. Quæstionum.

Julianus scripsit, si, neque per te, neque per heredem tuum Titium fieret, quominus mihi ire liceat, stipuler: non solum Titium teneri, si prohibeat, sed etiam coheredes ejus. §. 1. Qui fundum sibi aut Titio dari stipulatur, quamvis fundus Titio traditus sit, nihilominus petere fundum potest, ut sibi de evictione promittatur: nam interest ejus, quia mandati actione fundum recepturus sit a Titio: sed si donationis causa Titium interposuit: dicetur, traditione protinus reum liberari.

132. PAULUS lib. 15. Quæstionum.

Quidam cum filium alienum susceperet, tradenti promiserat certam pecuniæ quantitatem, si eum aliter quam ut filium observasset: quæro, si postmodum domo eum proposuerit, vel moriens nihil ei testamento reliquerit, an stipulatio committetur; & quid intersit, utrum filius, an alumnus, vel cognatus agentis fuerit? Præterea quæro, si filium suum quis legitime in adoptionem dederit, & ita, ut supra scriptum est, stipulatio intercesserit, eumque pater adoptivus exheredaverit vel emancipaverit: an stipulatio committatur? Respondi: stipulatio utilis est in utroque casu: igitur si contra conventionem factum sit, committetur stipulatio. † Sed videamus primum in eo qui legitime adoptavit, an possit committi si eum exheredaverit vel emancipaverit? hæc enim pater circa filium solet facere: igitur non aliter eum, quam ut filium observavit. Ergo exheredatus de inofficioso agat. Quid ergo dicemus, si & meruit exheredari? Emancipatus plane & hoc remedio carebit. Quare sic debuit interponi stipulatio, ut si eum emancipasset vel exheredasset, certum quid promitteret. Quo tamen casu commissa stipulatione, potest quæri, an exheredato permittendum esset dicere de inofficioso; maxime si patri naturali heres extitisset: an victo deneganda est ex stipulatu actio? Sed si ei qui stipulatus est, non debuit denegari: victo filio nec ipsi deneganda erit debita pecuniæ executio. † In eo autem qui non adoptavit, quem intellectum habeat hæc conceptio, Si enim aliter quam ut filium observasset, non prospicio: an & hic exigimus exheredationem vel emancipationem, res in extraneo ineptas? Sed si is qui legitime adoptavit, nihil facit

facit contra verba stipulationis, cum utitur patrio iure: in eo qui hæc non fecit, dicit supervacuo: dici tamen poterit commissam esse stipulationem.

§. 1. Filiusfamilias ita stipulatus est, QUANTAM PECUNIAM TITIO CREDIDERO, FIDE TUA ESSE JUBES? & emancipatus credidit: patri non debet fidejussor, quia nec reus ei tenetur.

133. SCÆVOLA lib. 13. Quæstionum.

Si sic stipulatus sum, neque per te, neque per heredem tuum vim fieri spondes? & egi quod mihi vim feceris: Recte remanere factum heredis in stipulatione: nam & ex ipsius posteriore vi potest committi stipulatio: non enim ad unam vim pertinet. Nam licet & ipsius & heredis caput, ita ipsius vis vel sapius facta complectitur, ut condemnatur, quanti interest: aut si sic volumus factam esse stipulationem, Neque per te, neque per heredem tuum fieri? ut ad unam vim primam teneat: si vim fecerit, amplius ex heredis committi non poterit: ergo si (actum) sit quasi ex ipsius vi, tota consumpta sit: quod non est verum.

134. PAULUS lib. 15. Responsorum.

Titia quæ ex alio filium habebat, in matrimonium coit Gaius Seio habenti filiam: & tempore matrimonii consenserunt, ut filia Gaii Seii filio Titia desponderetur, & interpolitum est instrumentum; & adjecta poena, si quis eorum nuptiis impedimento fuisset: postea Gaius Seius constante matrimonio diem suum obiit, & filia ejus noluerit nubere: Quæro, an Gaii Seii heredes teneantur ex stipulatione? Respondit, ex stipulatione quæ proponeretur, cum non secundum bonos mores interposita sit, agenti exceptionem doli mali obstaturam: quia inhonestum visum est, vinculo poenæ matrimonia obstringi, siue futura, siue jam contracta.

§. 1. Idem respondit, plerumque ea quæ præstationibus, convenisse concipiuntur, etiam in stipulationibus repetita creduntur: sic tamen, ut non ex ea repetitione inutilis efficiatur stipulatio.

§. 2. Idem respondit, cum Septitius literis suis præstaturum se caverit pecuniam, & usures ejus semisses, quæ apud Sempronium depositæ sint: si inter præsentem actum est, intelligendum etiam a parte Lucii Titii præcisse verba stipulationis.

§. 3. Idem respondit: quotiens pluribus specialiter pactis stipulatio una omnibus subicitur, quamvis una interrogatio, & responsum unum subiciatur; tamen prout haberi, ac si singulæ species in stipulationem deductæ fuissent.

135. SCÆVOLA lib. 5. Responsorum.

Si ita quis promiserit, Decem tibi dobo, quæ die petierit, & eorum usuras in dies triginta; quæro, utrum ex die stipulationis, an ex die qua petita fors fuerit, debeantur? Respondit, secundum ea quæ proponerentur, ex die stipulationis deberi: nisi aliud actum manifeste probaretur.

§. 1. Item quæsitum est, quando pecuniam reddere debebo, cum primum petierit? Respondit, verba quæ proponerentur, ex die quo stipulatio facta esset, initium capere.

§. 2. Seia cavit Lucio Titio, quod mandante eo hortos emisset, cum pretium omne cum usuris ab eo recepiisset, se in eum proprietatem hortorum translaturam; deinde in continenti inter utrumque convenit; ut intra calend. Apriles primas universam summam mandator numeraret, & hortos acciperet. Quæritur, cum ante calend. Apriles non omne pretium cum usuris a Lucio Titio Seia solutum sit, interposito tamen modico tempore reliquum pretium cum usuris Seia Titius solvere paratus fuerit, neque Seia accipere voluit, & usque in hodiernum per Titium non flet, quominus reliquum solveret: an (si) nihilominus Lucius Titius Seia universam pecuniam solvere paratus sit, ex stipulatu agere possit? Respondit posse, si non multo post obtulisset, nec mulieris quicquam propter eam moram interesset: quod omne ad iudicis cognitionem remittendum est.

§. 3. Ea lege donatum sibi esse a Seia servum & traditum, ut ne ad fratrem ejus, aut filium, aut uxorem, aut socrum perveniret, scripsit: & hæc ita stipulante Seia, spondit Titius, qui post biennium heredes relinquit Seiam & fratrem; cui ne serviret, expressum erat. Quæritur an Seia cum fratre & coherede ex stipulatu agere possit? Respondit posse in id quod ejus interest.

§. 4. Filia, quæ de inofficioso agere instituit & transigit, postea cum heredibus stipulatione interposita, & subjecta doli clausula, apud Præfectum de falso testamento egit, nec probavit. Quæro, an ex doli clausula possit conveniri? Respondi nihil ad eam stipulationem id quod postea actum proponeretur, pertinere.

136. PAULUS lib. 5. Sententiarum.

Si sub una significatione diversis nominibus ea res quæ in stipulatum deducitur, appellatur: non infirmat obligationem, si alter altero verbo utatur.

§. 1. Si qui viam ad fundum suum dari stipulatus fuerit, postea fundum partemve ejus ante constitutam servitutem alienaverit: evanescit stipulatio.

137. VENULEIUS lib. 1. Stipulationum.

Continuis actus stipulantis & promittentis esse debet: ut tamen aliquod momentum naturæ intervenire possit: & comminus responderi stipulanti oportet: cæterum si post interrogationem aliud acceperit, nihil proderit, quamvis eadem die spondidisset.

§. 1. Si hominem stipulatus sum, & ego de alio sensero, tu de alio: nihil acti erit: nam stipulatio ex utriusque consensu perficitur.

§. 2. Cum ita stipulatus sum, EPHESI DARI? inest tempus: quod autem accipi debeat, quæritur? & magis est ut totam eam rem ad iudicem, id est, ad virum bonum remittamus, qui æstimet quanto tempore diligens paterfamilias conficere possit quod facturum se promiserit: ut, qui Ephesi daturum se sponderit, neque diplomate, diebus, ac noctibus, & omni tempestate contempta iter continuari cogatur; neque tam delicate progredi debeat, ut reprehensione dignus appareat: sed habita ratione temporis, ætatis, sexus, valetudinis; cum id agat, ut mature perveniat, id est,

eodem tempore quo plerique ejusdem conditionis homines solent pervenire: eoque transacto, quamvis Romæ remanserit, nec possit Ephesi pecuniam dare, nihilominus ei recte condicetur: vel quia per ipsum steterit, quo minus Ephesi daret; vel quoniam per alium Ephesi possit dari, vel quia ubique potest solvere: nam & quod in diem debetur, ante solvi potest, licet peti non potest: quod si diplomate usus, aut felici navigatione, maturius quam quisque pervenerit Ephesum: confestim obligatus est: quia in eo quod tempore atque facto finitum est, nullius est conjecturae locus. §. 3. Item, qui *insulam fieri* spondit: non utique conquisitis undique fabris, & plurimis operis adhibitis, festinare debet; nec rursus utroque aut altero contentus esse: sed modus adhibendus est secundum rationem diligentis aëdificatoris & temporum locorumque: item, si non inchoetur opus: id tantum æstimetur, quod in illo intervallo effici potuit: transactoque tempore quo insulam consummare oportuerit, si postea ædificetur, liberetur reus: sicut liberatur qui se daturum spondit, si quandoque tradit. §. 4. Illud inspiciendum est: an qui centum dari promisit, confestim teneatur; an vero cesset obligatio, donec pecuniam conferre possit? quid ergo, si neque domi habet, neque inveniat creditorem? Sed hæc recedunt ab impedimento naturali, & respiciunt ad facultatem dandi. Est autem *facultas*, personæ commodum incommodumque, non rerum quæ promittuntur: & alioquin, si quis Stichum dari sponderit, quærens ubi sit Stichus: aut si non multum referre videatur, Ephesi daturum se, an quod Ephesi sit, cum ipse Romæ sit, dare spondeat: nam hoc quoque ad facultatem dandi pertinet: quia in pecunia & in Stichus illud commune est, quod promissor in præsentia dare non potest. Et generaliter causa difficultatis ad incommodum promissoris, non ad impedimentum stipulatoris pertinet: ne incipiat dici, cum quoque dare non posse, qui alienum servum, quem dominus non vendat, dare promiserit. §. 5. Si ab eo stipulatus sim, qui efficere non possit, cum alio possibile sit: jure factam obligationem, Sabinus scribit. §. 6. Cum quis sub hac conditione stipulatus sit, *si rem sacram, aut religiosam Titius vendiderit, vel forum, aut basilicam*, & hujusmodi res quæ publicis usibus in perpetuum relicte sint, ubi omnino conditio jure impleri non potest, vel id facere ei non liceat: nullius momenti fore stipulationem, proinde ac si ea conditio quæ natura impossibilis est, inserta esset: nec ad rem pertinet, quod jus mutari potest, & id quod nunc impossibile est, postea possibile fieri: non enim secundum futuri temporis jus, sed secundum præsentis, æstimari debet stipulatio. §. 7. Si *ut aliquid fiat*, stipulemur: & utilitatis & elegantius esse, Labeo ait, sic subjici poenam, *Si ita factum non erit*: aut cum quid ne fiat, stipulemur, tunc hoc modo, *Si adversus ea factum erit*: & cum alia fieri, alia non fieri, conjuncte stipulemur: sic comprehendendum, *Si non feceris. Si quid adversus ea feceris*. §. 8. Præterea

sciendum est, quod dari stipulemur, non posse nos uni ex heredibus adquiri: sed necesse esse omnibus adquiri: at cum quid fieri stipulemur: etiam unius personam recte comprehendit.

138. IDEM lib. 4. Stipulationum.

EUM, qui *certorum nundinarum diebus dari* stipuletur, primo die petere posse, Sabinus ait. Proculus autem & cæteri diversæ scholæ auctores, quamdiu vel exiguum tempus ex nundinarum spatio superesset, peti posse existimant: sed ego cum Proculo sentio. §. 1. Cum pure stipulatus sum, *illud aut illud dari*, licet tibi, quotiens voles, mutare voluntatem in eo quod præstaturus sis: quia diversa causa est voluntatis expressæ, & ejus quæ inest.

139. IDEM lib. 6. Stipulationum.

CUM ex causa duplicis stipulationis aliquid intendimus, venditoris heredes in solidum omnes conveniendi sunt, omnesque debent subsistere: & quolibet eorum defugiente, cæteris subsistere nihil prodest; quia in solidum defendenda est venditio, cujus indivisa natura est: sed cum uno defugiente omnes defugisse videantur, ideoque omnes teneantur: unicuique pro parte hereditaria præstatio incumbit.

140. PAULUS lib. 3. ad Neratium.

PLURIBUS rebus præpositis, ita stipulatio facta est, *EA OMNIA QUE SUPRASCRIPTA SUNT DARI*: propius est, ut tot stipulationes, quot res sint. §. 1. De hac stipulatione, *ANNUA, BIMIA, TRIMA DIE ID ARGENTUM QUAEQUE DIE DARI*: apud Veteres variatum fuit. Paulus: sed verius, & hic tres esse trium summarum stipulationes. §. 2. Etsi placeat extinguere obligationem, si in eam casum inciderit, a quo incipere non potest: non tamen hoc in omnibus verum est: ecce stipulari *viam, iter, actionem ad fundum communem* socius non potest: & tamen si is, qui stipulatus fuerat, duos heredes reliquerit, non extinguatur stipulatio: & per partem dominorum servitus adquiri non potest: acquisita tamen conservatur, & per partem domini: hoc evenit, si pars prædii servientis, vel cui servitur, alterius domini esse coeperit.

141. GAIUS lib. 2. Verborum obligationibus.

SI servus aut filiusfamilias ita stipulatus sit, *Illam rem aut illam, utrum ego velim?* non pater, dominusve, sed filius servusve destinare de alterutra debet. §. 1. Extranei quoque persona si comprehensa fuerit, veluti hoc modo, *Utram earum Titius elegerit*: non aliter stipulator alterutrius petendæ facultatem habet, quam si Titius elegerit. §. 2. Pupillus, licet ex quo fieri coeperit, recte stipulari potest; tamen si in parentis potestate est, ne auctore quidem patre obligatur: pubes vero qui in potestate est, proinde, ac si paterfamilias, obligari solet. † Quod autem in pupillo dicimus, idem & in filiofamilias impubere dicendum est. §. 3. Si ita fuero stipulatus, *Mihi aut Titio*: & tu mihi daturum te spondeas: secundum omnium opinionem ad interrogatum te respondere: quia constat mihi soli adquiri obligationem: Titio autem duntaxat recte

recte solvitur. §. 4. Si inter eos qui Romæ sunt, talis fiat stipulatio, *Hodie Carthagine dare spondes?* Quidam putant non semper videri impossibilem causam stipulationi contineri: quia possit contingere ut tam stipulator, quam promissor, ante aliquod tempus suo quisque dispensatori notum fecerit, in eum diem futuram stipulationem, ac demandasset promissor quidem suo dispensatori, ut daret; stipulator autem suo, ut acciperet: quod si ita factum fuerit, poterit valere stipulatio. §. 5. Cum *mibi aut Titio* stipulor, dicitur aliam quidem rem in personam meam, aliam in Titii designari non posse: veluti mihi decem aut Titio hominem: si vero Titio ea res soluta sit, quæ in ejus persona designata fuerit: licet ipso jure non liberetur promissor, per exceptionem tamen defendi possit. §. 6. Tempora vero diversa designari posse, veluti, *MIHI KALENDIS JANUARIIS, AUT TITIO KALENDIS FEBRUARIIS?* Imo etiam citeriorem diem in Titii personam conferri posse: veluti, *MIHI KALENDIS FEBRUARIIS, TITIO KALENDIS JANUARIIS?* Quo casu talem esse stipulationem intelligemus, *SI TITIO KALENDIS JANUARIIS NON DEDERIS, MIHI KALENDIS FEBRUARIIS DARE SPONDES?* §. 7. Sed rursus mihi quidem pure, aut Titio sub conditione stipulari possum. Contra vero, si mihi sub conditione, aut Titio pure: inutilis erit tota stipulatio, nisi in meam personam conditio extiterit: scilicet (quia) nisi, quod ad me, vim acceperit obligatio, adjectio nihil potest valere. Hoc tamen ita demum tractari potest, si evidenter apparet pure Titii persona adjecta: alioquin eum ita stipulor, *SI NAVIS EX AFRICA VENERIT, MIHI AUT TITIO DARI SPONDES?* Titii quoque persona sub eadem conditione adjici videtur. §. 8. Ex hoc apparet, si diversa conditio in meam personam, diversa in Titii, posita sit, nec in meam personam extiterit conditio, totam stipulationem nullius momenti futuram: extante vero mea conditio, si quidem Titii quoque conditio extiterit, poterit vel Titio solvi; si vero in illius persona defecerit, quasi non adjectus habebitur. §. 9. Ex his omnibus apparet, licet alterius persona non recte adjiciatur, non ideo minus in nostra persona utiliter procedere stipulationem.

TIT. II.

DE DUOBUS REIS CONSTITUENDIS.

I. MODESTINUS lib. 2. Regularum.

Qui stipulatur, reus stipulandi dicitur: qui promittit, reus promittendi habetur.

2. JAVOLENUS lib. 3. ex Plautio.

Cum duo eandem pecuniam aut promiserint, aut stipulati sunt: ipso jure & singuli in solidum debentur, & singuli debent: ideoque petitione, acceptilatione unus tota solvitur obligatio.

3. ULPIANUS lib. 47. ad Sabinum.

In duobus reis promittendi frustra timetur novatio: nam licet ante prior responderit, posterior etsi ex intervallo accipiatur: consequens est dicere pristinam obligationem durare, & si

quentem accedere: & parvi refert, simul spondeant, an separatim promittant: cum hoc actum inter eos sit, ut duo rei constituentur, neque ulla novatio fiet. §. 1. Ubi duo rei facti sunt, potest vel ab uno eorum solidum peti: hoc est enim duorum reorum, ut unusquisque eorum in solidum sit obligatus, possitque ab alterutro peti: & partes autem a singulis peti posse, nequaquam dubium est: quemadmodum & a reo & fidejussore petere possumus: utique enim, cum una sit obligatio, una & summa est: ut siue unus solvat, omnes liberantur; siue solvatur ab altero, liberatio contingat.

4. POMPONIUS lib. 24. ad Sabinum.

Duo rei promittendi, siue ita interrogati, *SPONDEBIS?* respondeant *SPONDEO*, aut *SPONDEMUS*; siue ita interrogati, *SPONDES?* respondissent, *SPONDEMUS*: recte obligantur.

5. JULIANUS lib. 22. Digestorum.

Nemo est, qui nesciat alienas operas promitti posse, & fidejussorem adhiberi in ea obligatione: & ideo nihil prohibet duos reos stipulandi constitui, vel promittendi; sicuti si ab eodem fabro duo rei stipulandi easdem operas stipulentur; & ex contrario duo fabri ejusdem peritiæ easdem operas promittere intelliguntur, & duo rei promittendi fieri.

6. IDEM lib. 52. Digestorum.

Duos reos promittendi facturus, si utrumque interrogavero, sed alter dumtaxat responderit: verius puto, eum qui responderit, obligari: neque enim sub conditione interrogatio in utriusque persona fit, ut ita demum obligetur, si alter quoque responderit. §. 1. Duobus autem reis constitutis, quin liberum sit stipulatori, vel ab utroque, vel ab altero dumtaxat, fidejussorem accipere, non dubito. §. 2. Sed si a duobus reis stipulandi interrogatus respondisset *unum se spondere*: ei soli tenetur. §. 3. Duo rei sine dubio ita constitui possunt, ut (&) temporis ratio habeatur, intra quod uterque respondeat. † Modicum tamen intervallum temporis, item modicus actus, qui modo contrarius obligationi non sit, nihil impedit, quominus duo rei sunt: fidejussor quoque interrogatus inter duorum reorum responsa, si responderit: potest videri non impedire obligationem reorum: quia nec longum spatium interponitur, nec is actus qui contrarius sit obligationi.

7. FLORENTINUS lib. 8. Institutionum.

Ex duobus reis promittendi alius in diem vel sub conditione obligari potest: nec enim impedimento erit dies, aut conditio, quominus ab eo qui pure obligatus est, petatur.

8. ULPIANUS lib. 1. Responsorum.

His verbis, *ea quæ præstari stipulanti tibi spondimus*, interesse quid inter contrahentes actum sit: nam si duo rei facti sint, eum qui absens fuit, non teneri: præsentem autem in solidum esse obligatum; aut si minus, in partem fore obstrictum.

9. PAPINIANUS lib. 27. Questionum.

Eandem rem apud duos pariter deposui, utriusque fidem in solidum secutus; vel eandem

rem duobus similiter commodavi : sunt duo rei promittendi : quia non tantum verbis stipulationis, sed & ceteris contractibus, veluti emptione, venditione, locatione, conductione, deposito, commodato, testamento : ut puta si pluribus heredibus institutis testator dixit, *Titius & Mævius Sempronio decem dato.* §. 1. Sed si quis in deponendo penes duos, paciscatur ut ab altero culpa quoque praestaretur : verius est non esse duos reos, a quibus impar suscepta est obligatio. † Non idem probandum est, cum duo quoque culpam promississent, si alteri postea pacto culpa remissa sit : quia posterior conventio quae in alterius persona intercessit, statum, & naturam obligationis, quae duos initio reos fecit, mutare non potest : quare si socii sint, & communis culpa intercessit, etiam alteri pactum cum altero factum proderit. §. 2. Cum duos reos promittendi facerem, (&) ex diversis locis Capuae pecuniam dari stipulatus sum : ex persona cujusque ratio proprii temporis habebitur : nam et si maxime parem causam suscipiunt, nihilominus in cujusque persona, propria singulorum consistit obligatio.

10. IDEM lib. 37. Quæstionum.

SI duo rei promittendi socii non sint : non proderit alteri, quod stipulator alteri reo pecuniam debet.

11. IDEM lib. 11. Responsorum.

REOS promittendi vice mutua fidejussores non inutiliter accipi convenit : reus itaque stipulandi actionem suam dividere si velit (neque enim dividere cogendus est, poterit eundem aut principalem reum, item qui fidejussor pro altero extitit, in partes convenire : non secus ac si duos promittendi reos divisim actionibus conveniret. §. 1. Cum tabulis esset comprehensum, *illum & illum centum aureos stipulatos*, neque adjectum, ita ut duo re stipulandi essent : virilem partem singuli stipulati videbantur. §. 2. Ete contrarium cum ita cautum inveniretur, *TOT AUREOS RECTE DARI STIPULATUS EST JULIUS CARPUS : SPOPONDIMUS EGO ANTONINUS ACHILLEUS, ET CORNELIUS DIUS* : partes viriles deberi : quia non fuerat adjectum singulos in solidum spondidisse, ita ut duo rei promittendi fierent.

12. VENULEIUS lib. 2. Stipulationum.

SI ex duobus qui promissuri sint, hodie alter, alter postera die responderit : (prolatus) non esse duos reos : ac ne obligatum quidem intelligi eum qui postera die responderat cum actor ad alia negotia discesserit, vel promissor, licet peractis illis rebus responderit. §. 1. Si a Titio & pupillo sine tutoris auctoritate stipulatus fuero eadem decem, vel (a) servo : & quasi duos reos promittendi constitui, obligatumque Titium solum, Julianus scribit : quanquam si servus sponderit, in actione de peculio eadem observari debent, ac si liber fuisset.

13. IDEM lib. 3. Stipulationum.

SI reus promittendi altero reo heres extiterit, duas obligationes eum sustinere dicendum est : nam ubi quidem altera differentia obligationum

esse possit, ut in fidejussore & reo principali, constitit alteram ab altera perimi : cum vero ejusdem duæ potestatis sint, non potest reperiri, quae altera potius quam alteram consummari : ideoque etsi reus stipulandi heres extiterit, duas species obligationis eum sustinere.

14. PAULUS lib. 2. ad Manualium.

ET stipulationum Prætoriarum duo rei fieri possunt.

15. GAIUS lib. 2. de Verborum obligationibus.

SI id, quod ego & Titius stipulamur, in singulis personis proprium intelligatur : non poterimus duo rei stipulandi constitui : veluti cum usufructum aut dotis nomine dari stipulemur : idque & Julianus scribit. Idem ait & si Titius & Seius decem, aut Stichum qui Titii sit, stipulati fuerint : non videri eos duos reos stipulandi : cum Titio decem tantum, Seio Stichus aut decem debeantur : quæ sententia eo pertinet, ut quamvis vel hanc, vel illi decem solverit, vel Seio Stichum : nihilominus alteri obligatus manet : sed dicendum est, ut si decem alteri solverit, ab altero liberetur.

16. IDEM lib. 3. de Verborum obligationibus.

EX duobus reis stipulatus si unus egerit : alteri promissor officio suo pecunia non agit.

17. PAULUS lib. 8. ad Plautium.

SIVE a certis personis heredum nominatim legatum esset, sive ab omnibus excepta aliquo : Atilicinus, Sabinus, Cassius, pro hereditariis artibus totum eos legatum debituros ajunt, quia creditas eos obligat : idem est cum omnes heredes nominantur.

18. POMPONIUS lib. 5. ex Plautio.

EX duobus reis ejusdem Stichi promittendi factis, alterius factum alteri quoque nocet.

19. IDEM lib. 3. (7.) ad Quintum Mucium.

CUM duo eandem pecuniam debent, si unus capitis diminutione exemptus est obligatione, alter non liberatur : multum enim interest, utrum res ipsa solvatur, an persona liberetur : cum persona liberatur, manente obligatione : alter durat obligatus : & ideo si aqua & igni interdictum est, alicujus fidejussor postea ab eo datus tenetur.

TIT. III.

DE STIPULATIONE SERVORUM.

1. JULIANUS lib. 52. Digestorum.

CUM servus stipuletur, nihil interest, sibi, aut domino, an vero sine alterutra eorum adjectione dari stipuletur. §. 1. Si servus tuus qui mihi bona fide serviebat, peculium habuerit quod ad te pertineat, & ego ex eo pecuniam Titio credidero : nammi tu manebant : stipulando autem mihi servus eandem pecuniam nihil aget ; vindicando ergo eam pecuniam tu consequi poteris. §. 2. Si servus communis, meus & tuus, ex peculio quod ad te solum pertinebat, mutuum pecuniam dederit : obligationem tibi acquireret : & si eandem mihi nominatim stipulatus fuerit, debitorem a te non liberabit : sed uterque nostrum habebit actionem, ego ex stipulatus, tu, quod

quod pecunia tua numerata sit : debitor tamen me doli exceptione summovere poterit. §. 3.

Quod servus meus *meo servo dari* stipulatur, id perinde haberi debet, ac si mihi stipuletur. Item quod tuo servo stipulatur, perinde ac si tibi stipulatus esset : ut altera stipulatio obligationem pariat, altera nullius momenti sit. §. 4. Communis servus duorum servorum personam sustinet : idcirco, si proprius meus servus communi meo & tuo servo stipulatus fuerit : idem juris erit in hac una conceptione verborum, quod futurum esset, si separatim duæ stipulationes conceptæ fuissent, altera in personam mei servi, altera in personam tui servi : neque existimare debemus, partem dimidiam tantum mihi adquiri, partem nullius esse momenti : quia persona servi communis ejus conditionis est, ut in eo quod alter ex dominis potest adquirere, alter non potest, perinde habeatur, ac si ejus solius esset, cui adquirendi facultatem habeat. §. 5. Si fructuarius servus stipulatus esset fructuario, aut proprietario : si quidem ex re fructuarii stipulatus esset, inutilis est stipulatio : quia utrique ex re fructuarii actionem adquirere potuisset : sed si aliud stipulatus fuisset, proprietarium petere posse : & si promissor fructuario solvisset, liberatur. §. 6. Cum servus communis Titii & Mævii stipulatur in hunc modum, *DECEM KALENDIS TITIO DARE SPONDES ? SI DECEM KAL. TITIO NON DEDERIS, TUNC MÆVIO VIGINTI DARE SPONDES ?* duæ stipulationes esse videntur : sed si Kalendis decem data non fuerint, uterque dominus ex stipulatu agere poterit : sed in secunda obligatione Mævio promissa Titius exceptione doli summovebitur.

2. ULPIANUS lib. 4. ad Sabinum.

Servus communis ipse sibi stipulari non potest : quamvis constaret eum se stipulari domino posse : non enim se domino acquirit, sed de se obligationem.

3. IDEM lib. 5. ad Sabinum.

SI servus Reipublicæ, vel Municipii, vel Coloniae stipuletur : puto valere stipulationem.

4. IDEM lib. 21. ad Sabinum.

SI servus communis sibi & uni ex dominis stipuletur : perinde est, ac si omnibus dominis & uni ex his stipuletur ; veluti Titio & Mævio, & Titio : & probabile est, ut Titio dodrans, Mævio quadrans debeat.

5. IDEM lib. 48. ad Sabinum.

Servus communis sic omnium est, non quasi singulorum totus : sed pro partibus utique indivisis, ut intellectus magis partes habeant, quam corpore. Et ideo si quid stipulatur, vel quaqua alia ratione acquirit : omnibus acquirit pro parte qua dominium in eo habent. Licet autem ei, & nominatim alicui ex dominis stipulari, vel traditam rem accipere, ut ei soli adquirat. Sed si non nominatim domino stipulatur, sed jussu unius dominorum : hoc jure utimur, ut soli ei adquirat, cujus jussu stipulatus est.

6. POMPONIUS lib. 26. ad Sabinum.

O Filius recte dicebat, & per traditionem accipiendo, vel deponendo, commodandoque,

posse soli ei adquiri qui jussit : quæ sententia & Cassii & Sabini dicitur.

7. ULPIANUS lib. 48. ad Sabinum.

Proinde & si quatuor forte dominos habuerit, & duorum jussu stipulatus sit : his solis acquirat, qui jusserunt : magisque est, ut non æqualiter, sed pro portione dominica totum eis adquiratur. † Idem puto, & si nominatim ei stipulatus esse proponatur : nam etsi omnium jussu stipulatus sit, vel omnibus nominatim : non dubitarem omnibus pro dominicis eum portionibus non pro virilibus adquirere. §. 1. Si servus communis ab uno ex sociis stipulatus sit : si quidem nominatim alteri socio, ei soli debetur : sin autem sine ulla adjectione pure stipulatus sit : reliquas partes is servus cæteris sociis, præter eam partem ex qua promissor dominus esset, acquireret : sed si jussu unius socii stipulatus est ; idem juris est, quod esset, si eidem illi socio nominatim dari stipulatus esset. † Interdum, etiamsi neque jussu neque nominatim alteri ex dominis stipularetur : ei tamen soli adquirere eum, Juliano placuit : ut puta si quid forte stipuletur, quod utique adquiri non potest : veluti servitutem ad fundum Cornelianum stipulatus est, qui fundus Sempronii erat, alterius ex dominis, ei soli acquirit.

8. GAIUS lib. singul. de Casibus.

Item si alter ex dominis uxorem ducturus sit, & huic servo dos promittatur.

9. ULPIANUS lib. 48. ad Sabinum.

Item si servus duorum, Titii & Mævii, hominem qui Titii erat, stipulatus fuerit : ei soli acquirit, cujus non fuit. Sed si stipulatus sit, Stichum sibi ET MÆVIO ET TITIO DARE SPONDES ? totum eum Mævio acquirit : quod enim alteri ex dominis adquirere non potest, id ad eum qui ad obligationem admittitur, pertinet. §. 1. Si cum duos dominos servus haberet, stipulatus fuerit *illi aut illi* dominus suis : quaesitum est : an constet stipulatio ? Cassius inutilem esse stipulationem scripsit : & Julianus Cassii sententiam probat : eoque jure utimur.

10. JULIANUS lib. 52. Digestorum.

SEd si ita stipuletur : *TITIO DECEM, AUT MÆVIO FUNDUM DARE SPONDES ?* quia incertum est utri eorum adquisierit actionem : idcirco inutilis stipulatio existimanda est.

11. POMPONIUS lib. 34. ad Sabinum.

SEd si *sibi aut Primo aut Secundo* dominis suis stipulatus sit : & hic tantundem erit probandum, quod Julianus (dixit) inutilem esse stipulationem. † Sed utrum adjectio inutilis est, aut tota stipulatio utilis non est ? Puto adjectionem solum esse inutilem : eo enim quod ait *mihi*, omni adquisit ex stipulatu actionem. † An ergo in cæterorum persona solutio locum habeat exemplo extraneæ personæ ? Et puto, vel solvi eis posse : quemadmodum cum ego mihi aut Titio stipuler. Cum ergo cum Primo aut Secundo dominus stipulatio non constitit, nec (aut) solutio est, illa ratio est : quia non invenimus in cujus persona stipulatio constitit, in cujus solutio.

12. PAULUS lib. 10. Quaestionum.

Nam cum uterque obligationis capax sit,

non invenimus quis adjectus sit: quia non est qui petere possit.

13. ULPIANUS lib. 48. ad Sabinum.

Cum enim stipulatur domino aut extraneo servus, utrumque consistat, & in domini persona stipulatio, & in extranei solutio: at hic *τοῖς ἀλλοτρίοις*, id est, *æquivalens*, corrumpit stipulationem & solutionem.

14. JULIANUS lib. 3. ad Urseium Ferocem.

Servus meus, cum apud furem esset, furi dari stipulatus est: negat furi deberi Sabinus: quia eo tempore, quo stipulatus est, ei non serviret: sed nec ego ex ea stipulatione agere potero. Sed si detracta furis persona stipulatus est, mihi quid inquiratur actio: sed furi nec mandati nec alia actio adversus me dari debet.

15. FLORENTINUS lib. 8. Institut.

Sive mihi, sive sibi, sive conservo suo, sive impersonaliter dari servus meus stipuletur, mihi adquiret.

16. PAULUS lib. 4. Regularum.

Servus hereditarius futuro heredi nominatim dari stipulatus, nihil agit: quia stipulationis tempore heres dominus ejus non fuit.

17. POMPONIUS lib. 9. ad Sabinum.

Si communis servus, meus & tuus, viam, vel iter, vel actum stipuletur sine adiectione nominis nostri, cum ego solus fundum vicinum habeam: soli mihi eam acquirit: quod & si tu fundum habeas, mihi quoque in solidum servitus acquiritur.

18. PAPINIANUS lib. 27. Quæstionum.

Si servus communis Mævii & castrensis peculii, defuncto filiofamilias milite, antequam adeat institutus hereditatem, stipuletur: socio, qui solus interim dominus invenitur, tota stipulatio quæretur: quoniam partem non facit hereditas ejus quæ nondum est: non enim si quis heredem existere filiofamilias dixerit, statim & hereditatem ejus jam esse consequens erit: cum beneficium Principalium Constitutionum in eo locum habet, ut filiofamilias de peculio testari possit: quod privilegium cessat, priusquam testamentum aditione fuerit confirmatum. §. 1. Si servus Titii & Mævii, partem quæ Mævii est, sibi dari stipuletur: nulla stipulatio est: cum si Titio dari stipulatus fuisset, Titio acquireretur. Quod si simpliciter concepta est stipulatio, veluti, *PARTEM EAM QUÆ MÆVII EST, DARE SPONDES?* non adjecto MIHI: prope est, ut, quia sine vitio concepta est stipulatio, sequatur ejus personam, cujus potest. §. 2. Servus, capto domino ab hostibus, domino dari stipulatus est: quamvis quæ simpliciter stipulatur, vel ab alio accepit, etiam ad heredem captivi pertinent; aliudque sit juris in persona filii: quia nec tunc fuit in potestate, cum stipularetur, nec postea deprehenditur, ut servus in hereditatem: tamen in proposito potest quæri, num ex hac stipulatione nihil acquisitum heredi videtur: quo modo si servus hereditarius defuncto, aut etiam heredi futuro stipulatus fuisset? Sed in hac specie servus filio exæquabitur: nam & si filius captivi patri suo stipulatus fuerit dari, res in pendendi erit: &

si pater apud hostes decesserit, nullius momenti videbitur fuisse stipulatio: quoniam alii, non sibi stipulatus est. §. 3. Cum servus fructuarius operas suas locasset, & eo nomine pecuniam in annos singulos dari stipulatus esset: finito fructu, domino residui temporis adquiri stipulationem Julianus scriptum relinquit: quæ sententia mihi videtur firmissima ratione subnixæ: nam si in annos forte quinquæ locatio facta sit, quoniam incertum est, fractus in quem diem duraturus sit, singulorum annorum initio cujusque anni pecunia fructuario quæreretur: secundum quæ non transit ad alteram stipulatio; sed unicuique tantum acquiritur, quantum ratio juris permittit: nam & cum idem servus ita stipuletur, *Quantam pecuniam tibi intra illum diem dederò, tantam dari spondes?* in pendenti est, quis ex stipulatu sit habiturus actionem: si enim ex re fructuarii vel operis suis pecuniam dederò, fructuario; si vero aliunde, domino stipulatio quæretur.

19. SCÆVOLA lib. 13. Quæstionum.

Si alienus servus duobus bonæ fidei serviens, ex unius eorum re adquirat, ratio facit, ut ei, ex cujus re adquisit, id totum (ei) adquirat: sive ei soli, sive quasi duobus serviat: nam & in veris dominis, qui utriusque acquiritur, totius partes acquirit: ceterum si alii non adquiratur, alium solidum habiturum. Igitur eadem ratio erit & in proposito, ut hic servus alienus qui mihi & tibi bonæ fidei servit, mihi solidum ex re mea adquirat: quia tibi non potest adquiri, quia non sit ex re tua.

20. PAULUS lib. 15. Quæstionum.

Liber homo bonæ fidei mihi servit: stipulatur ex re mea, vel (ex) operis suis Stichum, qui ipsius est: magis est, ut mihi adquirat: quia & si servus esset meus, acquireret mihi: nec enim illud dici debet, quasi ille quoque in peculio ejus esset: sed si ex re mea Stichum qui meus est, stipulatur: sibi adquiret. §. 1. Apud Labeonem ita scriptum est: Filium & filiam in sua potestate pater intestatus relinquit: filia eo animo fuit semper, ut existimaret nihil ad se ex hereditate patris pertinere: deinde frater ejus filiam procreavit, & eam infantem relinquit: tutores servo avito ejus imperaverunt, ut ab eo, cui res avi hereditatis venderunt, stipularetur, quanta pecunia ad eum pervenisset: Ex ea stipulatione quid pupillæ adquisitum sit, peto rescribas. Paulus: Est quidem verum, bonæ fidei possessum servum ex re ejus, cui servit, stipulantem, possessori adquirere: sed si res quæ ex hereditate avi communes fuerunt, in venditionem hereditatis venerunt: non videtur ex re pupillæ totum pretium stipulari: ideoque utrisque adquiri.

21. VENTULEIUS lib. 1. Stipulationum.

Si servus communis ita stipuletur, *KALEND. JANUARIIS DECEM TITIO AUT MÆVIO DOMINIS, UTER EORUM TUNC VIVET, DARE SPONDES?* inutilem esse stipulationem Julianus scribit: quia non possit in pendenti esse stipulatio: nec apparere utri eorum sit adquisitum.

22. NERA-

22. NERATIUS lib. 2. Responsorum.

Servum fructuarium ex re domini inutiliter fructuario stipulari: domino ex re fructuarii utiliter stipulari.

23. PAULUS lib. 9. ad Plautium.

Eadem de eo dicenda sunt, cui usus legatus est.

24. NERATIUS lib. 2. Responsorum.

Et si duorum ususfructus sit, quod ex operis suis alteri eorum stipulatus sit, pro ea dumtaxat parte, ex qua ususfructus ejus sit, adquiri.

25. VENULEIUS lib. 12. Stipulationum.

Si servus hereditarius stipulatus fuerit, & fidejussores acceperit, posteaque adita fuerit hereditas: dubitatur utrum ex die interpositae stipulationis tempus cedat, an ex adita hereditate? item si servus ejus qui apud hostes sit, fidejussores acceperit? Et Cassius existimat, tempus ex eo computandum, ex quo agi cum eis potuerit: id est, ex quo adeatur hereditas, aut postliminio dominus revertatur.

26. PAULUS lib. 1. Manualium.

Ususfructus sine persona esse non potest: & ideo servus hereditarius inutiliter ususfructum stipulatur: legari autem ei posse ususfructum dicitur, quia dies ejus non cedit statim: stipulatio autem pura suspendi non potest. † Quid ergo si sub conditione stipuletur? nec hoc casu valeat stipulatio: quia ex praesenti vires accipit stipulatio, quamvis petitio ex ea suspensa sit.

27. IDEM lib. 2. Manualium.

Servus communis, siue emat, siue stipuletur: quamvis pecunia ex peculio detur, quod alterum ex dominis sequitur; utrique tamen acquirit: diversa causa est fructuarii servi.

28. GAIUS lib. 3. de Verborum obligationibus.

Si ex re domini domino aut fructuario servus stipulatus fuerit, domino quidem adquiri obligationem, Julianus scripsit: solvi autem fructuario posse quasi quolibet adjecto. §. 1. Si servus communis ex re unius stipulatus erit, magis placuit utrique adquiri: sed eum cujus ex re facta est stipulatio, cum socio communi dividendo, aut societatis judicio de parte recuperanda recte acturum: idemque esse dicendum, & si ex operis suis alteri ex dominis servus adquirat. §. 2. Si ipsi domini singuli eadem decem servo communi dari fuerint: stipulati, & semel responsum secutum fuerit, duo rei stipulandi erunt; cum placeat dominum servo dari stipulari posse. §. 3. Sicuti uni nominatim stipulando, ei soli acquirit: ita placet, & si rem emat nomine unius ex dominis, ei soli servum adquirere. † Item si credat pecuniam, ut uni ex dominis solveretur, vel quodlibet aliud negotium gerat: posse eum nominatim exprimere, ut uni ex dominis restituatur (aut solvatur). §. 4. Illud quaesitum est, an heredi futuro servus hereditarius stipulari possit? Proculus negavit: quia is eo tempore extraneus est. Cassius respondit posse: quia, qui postea heres extiterit, videretur ex mortis tempore defuncto successisse: quare ratio illo argumento commenda-

tur, quod heredis familia ex mortis tempore funesta facta intelligitur, licet post aliquod tempus heres extiterit: manifestum igitur est servi stipulationem ei adquiri.

29. PAULUS lib. 72. ad Edictum.

Si communis servus sic stipulatus sit, *Decem illi domino, eadem decem alteri dare spondes?* dicemus duos reos esse stipulandi.

30. IDEM lib. 1. ad Plautium.

Servus alienus, alii nominatim stipulando, non acquirit domino.

31. IDEM lib. 8. ad Plautium.

Si jussu fructuarii aut bonae fidei possessoris, servus stipuletur: ex quibus causis non solet iis adquiri, domino acquirit. Non idem dicitur, si nomen ipsorum in stipulatione positum sit.

32. IDEM lib. 9. ad Plautium.

Si cum duorum ususfructus esset in servo, (&) is servus uni nominatim stipulatus sit ex ea re quae ad utrosque pertinet: Sabinus ait, quoniam soli obligatus esset, videndum esse, quemadmodum alter usuarius partem suam recipere possit, quoniam inter eos nulla communio juris esset: sed verius est, utile communi dividendo judicio inter eos agi posse.

33. IDEM lib. 14. ad Plautium.

Si liber homo vel alienus qui bona fide servit, ex re alterius jussu possessoris stipuletur: Julianus ait liberum quidem sibi adquirere, servum vero domino: quia jussu domino cohaereat. §. 1. Si duo rei stipulandi ususfructum in servo habeant, vel quibus bona fide serviebat, & jussu unius a debitore stipuletur: ei soli acquirit.

34. JAVOLENUS lib. 2. ad Plautium.

Si servus testamento manumissus, cum se liberum esse ignoraret, & in causa hereditaria maneret, pecuniam heredi stipulatus est: nihil debetur heredibus, si modo scierint eum testamento manumissum: quia non potest videri justam servitutem servisse iis qui illum liberum esse non ignorabant. † Distat ista causa ejus qui liber emptus bona fide servit: quia in eo & ipsius & emptoris existimatio consentit: caeterum is qui scit hominem liberum esse, quamvis ille conditionem suam ignoret, ne possidere quidem eum potest videri.

35. MODESTINUS lib. 7. Regularum.

Servus hereditarius & heredi futuro, & hereditati recte stipulatur.

36. JAVOLENUS lib. 14. Epistolarum.

Quod servus stipulatus est, quem dominus pro derelicto habebat, nullius est momenti: quia qui pro derelicto rem habet, omnimodo a se rejecit, nec potest ejus operibus uti, quem eo jure ad se pertinere noluit: quod si ab alio adprehensus est, stipulatione ei adquirere poterit: nam & haec genere quodam donatio est. † Inter hereditarium enim servum, & eum qui pro derelicto habetur, plurimum interest: quoniam alter hereditatis jure retinetur; nec potest relictus videri, qui universo hereditatis jure continetur: alter, voluntate domini derelictus, non potest videri ad usum ejus pertinere, a quo relictus est.

H h h h h

37. POM-

37. POMPONIUS lib. 3. ad Quintum Mucium.

SI communis servus ita stipuletur, LUCIO TITIO, ET GAIO SEIO DARI SPONDES? qui sunt domini illius: pro virilibus partibus eis ex stipulatione debetur: si vero ita, *Dominis meis dare spondes?* pro parte, qua domini essent: si vero ita, *Lucio Titio, & Gaio Seio, dominis meis dare spondes?* dubitaretur, utrumne viriles partes, an pro dominica portione eis deberetur? Et interesset quid cuius demonstrandi gratia esset adjectum, & quæ pars ejus stipulationis principalem causam haberet: sed cum ad nomina prius decursum est: rationabilius esse videtur pro virili parte stipulationem eis adquiri; quod dominorum vocabula pro demonstratione habeantur.

38. IDEM lib. 5. ad Quintum Mucium.

SI servus meus a liberto meo *operas sibi dari* stipulatur, inutilem stipulationem esse, Celsus scribit: aliter atque si, non adjecto hoc verbo *SIBI*, stipulatus fuerit.

39. IDEM lib. 22. ad Quintum Mucium.

CUM servus, in quo usufructum habemus, proprietatis domino ex re fructuarii vel ex operis ejus nominatim stipuletur: acquiritur domino proprietatis: sed qua actione fructuarius recipere possit a domino proprietatis, requirendum est. Item si servus bona fide nobis serviat, & id quod nobis adquirere poterit, nominatim domino suo stipulatus fuerit: ei adquireret: sed qua actione id recipere possumus, quaeremus. Et non sine ratione est, quod Gaius noster dixit, condici id in utroque casu posse domino.

40. IDEM lib. 33. ad Quintum Mucium.

QUICQUID contraxit servus dum nobis servit, etiam si stipulationem contulit in alienationem, vel manumissionem suam; tamen nobis (id) acquisitum erit: quia potestas ejus tunc, cum id contraheretur, nostra fuit. † Idque est, si filius familias contrahat: namque etiam quod in emancipationis suæ tempus contulerit, nobis debebitur; si tamen dolo malo id fecerit.

LIBER QUADRAGESIMUS SEXTUS.

TIT. I.

DE FIDEJUSSORIBUS ET MANDATORIBUS.

1. ULPIANUS lib. 39. ad Sabinum.

OMNI obligationi fidejussor accedere potest.

2. POMPONIUS lib. 22. ad Sabinum.

ET commodati & depositi fidejussor accipi potest: & tenetur etiam si apud servum vel pupillum depositum commodatumve fuerit: sed ita demum, si aut dolo malo aut culpa hi fecerunt, pro quibus fidejussum est.

3. ULPIANUS lib. 43. ad Sabinum.

QUI *satisfacere* promisit, ita demum implevisse stipulationem satisfactionis videtur, si eum dederit *accessionis loco*, qui obligari potest & conveniri. Cæterum, si dederit servum aut filium familias, ex quibus causis de peculio actio non datur; vel mulierem quæ auxilio Senatusconsulti utitur: dicendum est, non esse impletam satisfactionis stipulationem. † Plane si non idoneum fidejussorem dederit, magis est ut satisfactum sit: quia qui admisit eum fidejubentem, idoneum esse eomprobavit.

4. IDEM lib. 45. ad Sabinum.

POTEST accipi fidejussor ejus actionis, quam habiturus sum adversus eum pro quo fidejussi, vel mandati, vel negotiorum gestorum. §. 1. Fidejussor & ipse obligatur, & heredem obligatum relinquit, cum *Rei locum obtineat*.

5. IDEM lib. 46. ad Sabinum.

GENERALITER Julianus ait: eum, qui heres extitit ei, pro quo intervenerat, liberari ex causa *accessionis*, & solummodo quasi heredem rei teneri. † Denique scripsit, si fidejussor heres extiterit ei pro quo fidejussit: quasi reum esse obligatum, ex causa fidejussionis liberari. Reum

vero reo succedentem ex duabus causis esse obligatum. Nec enim potest reperiri, quæ obligatio quam perimat: at in fidejussore & reo reperitur: quia rei obligatio plenior est. Nam ubi aliqua differentia est obligationum, potest constitui alteram per alteram perimi: cum vero duæ ejusdem sint potestatis, non potest reperiri, cur altera potius quam altera consumeretur. † Refert autem hæc ad speciem, in qua vult ostendere non esse novum, ut duæ obligationes in unius persona concurrant: est autem species talis: Si reus promittendi reo promittendi heres extiterit, duas obligationes sustinet. (item) Si reus stipulandi extiterit heres rei stipulandi, duas species obligationis sustinebit: plane si ex altera earum egerit, utramque consumet: videlicet quia natura obligationum duarum quas haberet, ea esset, ut, cum altera earum in judicium deduceretur, altera consumeretur.

6. IDEM lib. 47. ad Sabinum.

STIPULATUS sum a reo, nec accepi fidejussorem, postea volo adjicere fidejussorem: si adjecero, fidejussor obligatur. §. 1. Et parvi refert, utrum pure fidejussorem obligem, an ex die, an sub conditione. §. 2. Adhiberi autem fidejussor tam futuræ, quam præcedenti obligationi potest: dummodo sit aliqua, vel naturalis futura obligatio.

7. JULIANUS lib. 53. Digestorum.

QUOD enim solutum repeti non potest, conveniens est hujus naturalis obligationis fidejussorem accipi posse.

8. ULPIANUS lib. 47. ad Sabinum.

GRÆCE fidejussor (&) ita accipitur, *πῶς καὶ λέγω, θέλω*, id est, *mea fide jubeo, dico, volo*, sive *βέβαιον*, id est, *cum destinatione quædam animi volo*: sed & si *ὡς*, id est, *affirmo*, (dixerit,) pro eo erit, atque si dixerit *λέγω*, id est, *dico*. §. 1. Præterea sciendum (est),

(est), fideiussorem adhiberi omni obligationi posse, siue re, siue verbis, siue consensu. §. 2. Pro eo etiam qui iure honorario obligatus est, posse fideiussorem accipi sciendum est. §. 3. Et post litem contestatam fideiussor accipi potest: quia & civilis & naturalis subest obligatio: & hoc & Julianus admittit: eoque iure utimur. † An ergo condemnato reo exceptione uti possit, quaeritur? Nam ipso iure non liberatur. Et si quidem iudicati actionis acceptus non est, sed tantum litis exercitationis: rectissime dicetur uti eum exceptione posse: si vero acceptus fuerit etiam totius causae: cessabit exceptio. §. 4. A tutore, qui testamento datus est, si fuerit fideiussor datus: teneatur. §. 5. Sed & si ex delicto oriatur actio, magis putamus teneri fideiussorem. §. 6. Et generaliter omnium obligationum fideiussorem accipi posse nemini dubium est. §. 7. Illud commune est in universis, qui pro aliis obligantur: quod si fuerint in duriorem causam adhibiti, placuit eos omnino non obligari: in leviolem plane causam accipi possunt: Propter quod in minorem summam recte fideiussor accipietur. † Item accepto reo pure, ipse ex die vel sub conditione accipi potest: enimvero si reus sub conditione sit acceptus, fideiussor pure: non obligabitur. §. 8. Si quis Stichum stipulatus (fuerit,) fideiussorem ita acceperit, STICHUM AUT DECEM FIDE TUA JUBES? non obligari fideiussorem, Julianus ait, quia durior ejus sit conditio: utpote cum futurum sit, ut mortuo Sticho teneatur. Marcellus autem notat, non ideo tantum non obligari, quia in duriorem conditionem acceptus est; sed quia (&) in aliam potius obligationem acceptus est: denique pro eo qui decem promiserit, non poterit fideiussor ita accipi, ut decem aut Stichum promittat: quamvis eo casu non sit ejus durior conditio. §. 9. Idem Julianus ait: Si is, qui hominem aut decem dari stipulatus fuerat, fideiussorem ita acceperit, HOMINEM AUT DECEM, UTRUM EGO VELIM? non obligabit eum: quia durior ejus conditio facta est. §. 10. Contra autem, si is, qui hominem aut decem, utrum ipse stipulator volet, stipulatus est: recte fideiussorem, ita accipiet, DECEM AUT HOMINEM, UTRUM TU VOLES? fit enim (inquit) hoc modo fideiussoris conditio melior. §. 11. Sed etsi reum sic interrogavero, STICHUM ET PAMPHILUM? fideiussorem, STICHUM AUT PAMPHILUM? recte interrogem: quia levior fideiussoris conditio est. §. 12. Pro fideiussore fideiussorem accipi, nequaquam dubium est.

9. POMPONIVS lib. 26. ad Sabinum.

Fideiussores & in partem pecuniae, & in partem rei recte accipi possunt.

10. ULPIANUS lib. 7. Disputationum.

SI dubitet creditor, an fideiussores solvendo sint, & unus ab eo electus, paratus sit offerre cautionem, ut suo periculo confideiussores conveniantur in parte: dico audiendum eam esse; ita tamen & si satisfactiones offerat, & omnes confideiussores, qui idonei esse dicuntur, praesto sint: nec enim, semper facilis est nominis emptio, cum

numeratio totius debiti non sit in expedito. §. 1. Ita demum inter fideiussores dividitur actio, si non inficientur: nam inficientibus auxilium divisionis non est indulgendum. §. 2. Filiusfamilias pro patre poterit fideiubere: nec erit sine effectu hac fideiussio: primo quidem quod sui juris effectus poterit teneri in id, quod facere potest: dein, quod & dum in potestate manet, condemnari potest. Sed an pater ex hac causa quod iussu, teneatur, videamus? & puto ad omnes contractus quod iussu etiam referri: sed si ignorante patre pro eo fideiussor sit, cessat ista actio: tamen quasi in rem patris versum sit, potest agi cum patre. Plane si (is) emancipatus solverit, utilis ei actio debet competere: in potestate etiam manenti eadem actio competit, nisi de peculio castrensi pro patre solverit.

11. JULIANUS lib. 12. Digestorum.

QUI contra Senatusconsultum filiofamilias crediderit: mortuo eo, fideiussorem a patre accipere non potest: quia neque civilem neque honorariam adversus patrem actionem habet; nec est ulla hereditas, cujus nomine fideiussores obligari possent.

12. IDEM lib. 43. Digestorum.

PLANE ejus actionis nomine, quae de peculio adversus eum competit, fideiussor recte accipitur.

13. IDEM lib. 14. Digestorum.

SI, mandatu meo, Titio decem credideris & mecum mandati egeris: non liberabitur Titius: sed ego ibi non aliter condemnari debebo, quam si actiones, quas adversus Titium habes, mihi praestiteris. Item si cum Titio egeris, ego non liberabor: sed in id duntaxat tibi obligatus ero, quod a Titio servare non potueris.

14. IDEM lib. 67. Digestorum.

CUM reus promittendi fideiussori suo heres existit, obligatio fideiussoria perimitur quid ergo est? tanquam a reo debitum petatur & si exceptione fideiussori competente usus fuerit, in factum replicatio dari debebit, aut doli mali proderit.

15. IDEM lib. 51. Digestorum.

SI stipulatus esses a me sine causa, & fideiussorem dedissem & nollem eum exceptione uti, sed potius solvere, ut mecum mandati iudicio ageret: fideiussori, etiam invito me, exceptio dari debet: interest enim ejus, pecuniam retinere potius, quam solutam stipulatori a reo repetere. §. 1. Si ex duobus, qui apud te fideiussorant in viginti, alter, ne ab eo peteres, quinque tibi dederit vel promiserit: nec alter liberabitur: & si ab altero quindicim petere institueris, nulla exceptione summo veris: reliqua autem quinque si a priore fideiussore petere institueris, doli mali exceptione summo veris.

16. IDEM lib. 53. Digestorum.

Fideiussor obligari non potest ei apud quem reus promittendi obligatus non est. Quare (si) servus communis Titii & Sempronii nominatim Titio dari stipulatus fuerit, & fideiussorem ita interrogaverit, TITIO AUT SEMPRONIO ID DARE SPONDES? Titius quidem petere a

fidejussore poterit: Sempronii vero persona in hoc solum interposita videbitur, ut solvi ei ante litem contestatam, & ignorante vel invito Titio, possit. §. 1. Qui certo loco dari promisit, aliquatenus duriori conditioni obligatur, quam si pure interrogatus fuisset: nullo enim loco alio, quam in quem promisit, solvere invito stipulatore potest. Quare si reum pure interrogavero, & fidejussorem cum adiectione loci accepero, non obligabitur fidejussor. §. 2. Sed & si reus Romæ constitutus, Capuæ dari promiserit, fidejussor Ephesi: perinde non obligabitur fidejussor, ac si reus sub conditione promississet, fidejussor autem in diem certam vel pure (promississet). §. 3. Fidejussor accipi potest, quotiens est aliqua obligatio civilis vel naturalis, cui applicetur. §. 4. Naturales obligationes non eo solo aestimantur, si actio aliqua eorum nomine competit: verumetiam cum soluta pecunia repeti non potest. Nam licet minus proprie debere, dicantur naturales debitores; per abusionem intelligi possunt debitores: & qui ab his pecuniam recipiunt, debitum sibi recepisse. §. 5. Stipulatione in diem concepta, fidejussor si sub conditione acceptus fuerit: jus ejus in pendentia erit: ut, si ante diem conditio impleta fuerit, non obligetur: si concurreret dies & conditio, vel etiam diem conditio secuta fuerit, obligetur. §. 6. Cum fidejussor hoc modo acceptus esset, SI REUS QUADRAGINTA, quæ ei credidit, NON SOLVERIT, FIDE TUA ESSE JURES? verisimile est id actum, ut cum appellatus reus non solvisset, fidejussor teneretur: sed & si reus, antequam appellaretur, decessisset, fidejussor obligatus erit: quia hoc quoque casu verum esset reum non solvisse.

17. IDEM lib. 89. Digestorum.

Fidejussoribus succurri solet, ut stipulator compellatur ei qui solidum solvere paratus est, vendere cæterorum nomina.

18. IDEM lib. 90. Digestorum.

Qui debitorem suum delegat, pecuniam dare intelligitur, quanta ei debetur: & ideo si fidejussor debitorem suum delegaverit, quamvis eum qui solvendo non erat, confestim mandati agere potest.

19. IDEM lib. 4. ex Minicio.

Servus inscio domino pro quodam fidejussorat, & eo nomine pecuniam solverat. Quærebatur dominus possetne ab eo, cui soluta esset, repetere? Respondit: interest quo nomine fidejusserit: nam si ex causa peculiari fidejussit, tunc id quod ex peculio solverit, repetere dominus non poterit; quod ex dominica causa solverit, vindicabitur: si vero extra causam peculii fidejusserit, quod ex pecunia dominica solverit, æque vindicabitur; quod ex peculio, condici poterit.

20. JAVOLENUS lib. 13. Epistolarum.

Sed (&) si servi dominus pecuniam solverit, repetere eam non ab eo pro quo fidejussit, sed ab eo cui numeravit, poterit: cum servus fidejussionis nomine obligari non possit. Sequitur ergo ut ab eo, pro quo fidejussorat, repeti non posset: cum ipse ære alieno obligatus sit, nec

solutione liberari ejus pecuniæ nomine potuerit, cujus obligatio ad servum non pertinuit.

21. AFRICANUS lib. 7. Quæstionum.

Heres a debitore hereditario fidejussorem accepit, deinde hereditatem ex Trebelliano restituit: fidejussoris obligationem in suo statu manere ait. Idemque in hac causa servandum, quod servaretur, cum heres, contra quem emancipatus filius bonorum possessionem accepit, fidejussorem accepit. Ideoque in utraque specie transeunt actiones. §. 1. Non est novum ut fidejussor duabus obligationibus ejusdem pecuniæ nomine teneatur: nam si in diem acceptus, mox pure accipitur, ex utraque obligatur: & si fidejussor confidejssori heres extiterit, idem erit. §. 2. Servo tuo pecuniam credidi, eum tu manumisisti: deinde eundem fidejussorem accepi: si quidem in eam obligationem fidejubeat, quæ adversus te intra annum sit, obligari eum ait: si vero in naturalem suam, potius ut nihil agatur; non enim intelligi posse, ut quis pro se fidejubendo obligetur. † Quod si hic servus manumissus, fidejssori suo heres existat, durare causam fidejussionis putavit: & tamen nihilominus naturalem obligationem mansuram; ut si obligatio civilis pereat, solum repetere non possit: nec his contrarium esse, quod cum reus fidejssori heres existat: fidejssoria obligatio tollatur: quia tunc duplex obligatio civilis cum eodem esse non potest. Retro quoque si fidejssor servo manumissus heres extiterit, eadem adversus eum obligatio manet: quamvis & naturaliter teneatur, nec pro se quis fidejubere possit. §. 3. Quod si stipulator reum heredem instituerit, omnimodo fidejssoris obligationem peremit, siue civilis, siue tantum naturalis in reum fuisset: quoniam quidem nemo potest apud eundem pro ipso obligatus esse. Quod si idem stipulator fidejssorem heredem scripserit: proculdubio solam fidejssoris obligationem peremit. Argumentum rei: quod, si possessio rerum debitoris data sit creditori: æque dicendum est fidejssorem manere obligatum. §. 4. Cum (&) tu & Titius ejusdem pecuniæ rei essetis, eum qui pro te fidejussit, posse & pro Titio fidejubere respondit; quamvis eandem pecuniam eidem debitorus sit: nec tamen inanem eam creditori futuram: nonnullis enim casibus emolumentum habituram: veluti si ei pro quo ante fidejussisset, heres existat; tunc enim confusa prima obligatione, posteriorem duraturam. §. 5. Cum fidejssor reo stipulandi heres extiterit, quæritur an, quasi ipse a se exegerit, habeat adversus reum mandati actionem? Respondit, cum reus obligatus maneat, non posse intelligi ipsum a se fidejssorem pecuniam exegisse: itaque ex stipulatu potius quam mandati agere debet.

22. FLORENTINUS lib. 8. Institutionum.

Mortuo reo promittendi, & ante aditam hereditatem fidejssor accipi potest: quia hereditas personæ vice fungitur; sicuti municipium, & decuria, & societas.

23. MARCIANUS lib. 4. Regularum.

Si mihi aut Titio decem? stipulatus fuero, Titius

Titius fidejussorem accipere non potest; quia solutionis tantum causa adjectus est.

24. MARCELLUS libro sing. Responsorum.

Lucius Titius, cum pro Seio fratre suo apud Septicium intervenire vellet, epistolam ita emisit: *Si petierit a te frater meus, peto des ei nummos fide & periculo meo.* Post quam epistolam Septicius Seio pecuniam numeravit: deinde Titius inter reliquos & Seium fratrem pro tertia parte reliquit heredem. Quæro an, quia adversus Seium debitorem Septicii confusa sit actio pro tertia parte qua Titio fratri suo heres extitit, cum coheredibus ejus agere in solidum possit? Marcellus respondit, cum coherede Seii non pro maiore, quam hereditaria parte, mandati agi posse.

25. ULPIANUS lib. 11. ad Edictum.

Marcellus scribit: si quis pro pupillo sine tutoris auctoritate obligato, prodigove, vel furioso fidejusserit: magis esse, ut ei non subveniatur: quoniam his mandati actio non competit.

26. GAIUS lib. 8. ad Edictum Provinciale.

Inter fidejussores non ipso jure dividitur obligatio ex epistola D. Hadriani: & ideo si quis eorum ante exactam a se partem sine herede decesserit, vel ad inopiam pervenerit, pars ejus ad cæterorum onus respicit.

27. ULPIANUS lib. 22. ad Edictum.

Si plures sint fidejussores, unus pure, alius in diem, vel sub conditionem acceptus: succurri oportet ei, qui pure acceptus est, dum existere conditio potest: scilicet ut interim in vicilem conveniatur: sed si, cum conditio extitit, non est solvendo, qui sub conditione acceptus est: restituendam actionem in pure acceptum, Pomponius scribit. §. 1. Præterea si fidejussor extiterit fidejussori, sive plures: æque hic quoque pertinebit ad eandem causam: in quorum persona æque locum habebunt ea quæ sunt a Divo Hadriano constituta. §. 2. Præterea si queratur, an solvendo sit principalis fidejussor: etiam vires sequentis fidejussoris ei adgregandæ sunt, §. 3. Sicut ipsi fidejussori, ita heredibus quoque eorum succurrendum, Pomponius scribit. §. 4. Si fidejussor fuerit principalis, & fidejussor fidejussoris: non poterit desiderare fidejussor, ut inter se & eum fidejussorem pro quo fidejussit, dividatur obligatio: ille enim loco rei est: nec potest reus desiderare, ut inter se & fidejussorem dividatur obligatio. Proinde si ex duobus fidejussoribus alter fidejussorem dederit, adversus eum quidem non dividitur obligatio, pro quo intervenit: adversus confidejussorem magis est ut dividatur.

28. PAULUS lib. 25. ad Edictum.

Si contendat fidejussor cæteros solvendo esse: etiam exceptionem ei dandam, *Si non & ille solvendo sint.*

29. IDEM lib. 18. ad Edictum.

Si sub impossibili conditione stipulatus sum, fidejussor adhiberi non potest.

30. GAIUS lib. 5. ad Edictum Provinciale.

Fidejubere pro alio potest quisque, etiam si promissor ignoret.

31. ULPIANUS lib. 23. ad Edictum.

Si fidejussor, vel quis alius pro reo ante diem creditori solverit: expectare debet diem quo eum solvere oportuit.

32. IDEM lib. 76. ad Edictum.

Ex persona rei, & quidem invito reo, exceptio & cætera rei commoda fidejussori, cæterisque accessionibus competere potest.

33. IDEM lib. 77. ad Edictum.

Si eum hominem quem a Titio petierim, pro quo satis de lite acceperam, Titius liberum heredemque reliquerit: si quidem re vera ipse fuit: dicendum est judicium in eum transferri; & si non patiat id fieri, committi stipulationem: si autem meus petitoris fuit, neque jussu meo hereditatem adierit, fidejussores tenebuntur ob rem non defensam: si autem adierit me jubente: stipulatio evanescit. Plane si meus fuerit, & idcirco differam aditionem, ut cum vicero, tunc eum jubeam adire, & interim ob rem non defensam agere velim: non committitur stipulatio: quia vir bonus non arbitraretur.

34. PAULUS lib. 72. ad Edictum.

Hi qui accessionis loco promittunt, in levio-rem causam accipi possunt, in deterio-rem non possunt. Ideo si a reo mihi stipulatus sim, a fidejussore mihi aut Titio, meliorem causam esse fidejussoris Julianus putat: quia potest vel Titio solvere. Quod si a reo mihi aut Titio stipulatus, a fidejussore mihi tantum interrogem: in deterio-rem causam acceptum fidejussorem Julianus ait. † Quid ergo, si a reo Stichum aut Pamphilum, a fidejussore Stichum interrogem: utrum in deterio-rem causam acceptus est sublata electione, an in meliorem? quod & verum est: quia mortuo eo liberari potest.

35. IDEM lib. 2. ad Plautium.

Cum fidejubeat aliquis pro servo, in solidum tenetur, etiam si nihil in peculio sit: plane si pro domino fidejubeat eum quo de peculio est: duntaxat de peculio tenebitur: quod tunc erit, cum res judicatur.

36. IDEM lib. 14. ad Plautium.

Cum is, qui & reum & fidejussores habens, ab uno ex fidejussoribus accepta pecunia præstat actiones: poterit quidem dici nullas jam esse, cum suum perceperit, & perceptione omnes liberati sunt; sed non ita est: non enim in solum accipit, sed quodammodo nomen debitoris vendidit: & ideo habet actiones, quia tenetur ad idipsum, ut præstet actiones.

37. IDEM lib. 14. ad Plautium.

Si quis, postquam tempore transacto liberatus est, fidejussorem dederit, fidejussor non tenetur: quoniam * erroris fidejussio nulla est.

38. MARCELLUS lib. 20. Digestorum.

Si Stichum aut Pamphilum stipulatus essem, utrum promissor voluisset: non possum fidejussorem ita accipere Stichum aut Pamphilum, utrum fidejussor vellet: quia futurum esset in ejus potestate, alium velle, quam reus voluisset.

H h h h h 3

§. 1. A

§. 1. A Titio, qui mihi ex testamento sub conditione decem debuit, fidejussorem accepi, & ei heres extitit: deinde conditio legati extitit. Quæro, an fidejussor mihi teneatur? Respondit, si ei a quo tibi erat sub conditione legatum, cum ab eo fidejussorem accepisses, heres extiteris, non poteris habere fidejussorem obligatum: quia nec reus est, pro quo debeat; sed nec res ulla quæ possit deberi.

39. MODESTINUS lib. 2. Regularum.

UT fidejussor adversus confidejussorem suum agat, danda actio non est: ideoque si ex duobus fidejussoribus ejusdem quantitatis, cum alter electus a creditore totum exsolvet, nec ei cessæ sint actiones: alter nec a creditore, nec a confidejussore, convenietur.

40. IDEM lib. 3. Regularum.

Cum duo rei constituti sunt, sive ab utroque, sive ab alterutro fidejussor datus fuerit: in solidum recte accipietur.

41. IDEM lib. 13. Responsorum respondit.

Si fidejussores in id accepti sunt, quod a curatore servari non possit; & post impletam legitimam ætatem, tam ab ipso curatore, quam ab heredibus ejus solidum servati potuit; & cessante eo, qui pupillus fuit, solvendo esse desierit: non temere utilem in fidejussores actionem competere. §. 1. Idem respondit, si in solidum condemnatus est unus ex mandatoribus, cum judicati conveniri coeperit, posse eum desiderare, ut adversus eos, qui idem mandaverunt, actiones sibi mandentur.

42. JAVOLENUS lib. 10. Epistolarum.

Si ita fidejussorem accepero, QUOD EGO DECEM CREDIDI, DE EA PECUNIA MILLE MODIOS TRITICI FIDE TUA ESSE JUBES? non obligatur fidejussor: quia in aliam rem, quam quæ credita est, fidejussor obligari non potest: quia non ut æstimatio rerum, quæ mercis numero habentur, in pecunia numerata fieri potest, ita pecunia quoque merce æstimanda est.

43. POMPONIUS lib. 7. ex Variis lectionibus.

Si a Titio stipulatus, fidejussorem te acceperim: deinde eandem pecuniam ab alio stipulatus, alium fidejussorem accipiam: confidejussores non erunt: quia diversarum stipulationum fidejussores sunt.

44. JAVOLENUS lib. 11. Epistolarum.

Stipulatus es, opus arbitrato tuo ante certam diem fieri: quod si effectum non esset, quanti, ut efficiatur opus, locasses, tanti fidejussores cepisti: & quia opus effectum non erat, alii locasti: & cum posterior conductor satis non daret, ipse opus fecisti. Quæro, an fidejussor teneatur? Respondit: secundum ea verba stipulationis, quæ a te proposita sunt, fidejussores non tenentur: non enim id fecisti, quod in stipulatione convenerat; id est, opus alii non locasti, tamen postea locasti: ea enim locatio quam secutus es, perinde est, ac si interposita non esset, etsi statim tu opus facere coepisses.

45. SCAEVOLA lib. 6. Digestorum.

Fidejussor pro venditore fundorum duorum, altero evicto conventus ab emptore, condemnatus est certam quantitatem: Quæsitum est, an cum herede venditoris ante diem quo judicatum facere compelleretur, agere possit? Respondit, agere quidem posse: sed ex iusta causa ad officium Judicis pertinere, quo fidejussor aut defendatur, aut liberetur.

46. JAVOLENUS lib. 10. ex Posterioribus Labeonis.

Cum Lex venditionibus occurrere voluerit, fidejussor quoque liberatur: eo magis quod per ejusmodi actionem ad rem pervenitur.

47. PAPINIANUS lib. 9. Quæstionum.

Si debitori deportatio irrogata est, non posse pro eo fidejussorem accipi, scribit Julianus: quasi tota obligatio contra eum extincta sit. §. 1. Si filius in causa peculiari ita fidejussorem acceperit, QUANTAM PECUNIAM CREDIDERO, FIDE TUA ESSE JUBES? & emancipatus credat: patri quidem, si non est reus obligatus, non tenebitur; filio vero, humanitatis intuitu, obnoxius esse debet.

48. IDEM lib. 10. Quæstionum.

Si Titius & Seia pro Mævio fidejusserint, subducta muliere dabimus in solidum adversus Titium actionem: cum scire potuerit, aut ignorare non debuerit, mulierem frustra intercedere. §. 1. Huic similis & illa quæstio videri potest: ob ætatem si restituatur in integrum unus fidejussor, an alter onus obligationis integrum excipere debeat? sed ita demum alteri totum irrogandum est, si postea minor intercessit, propter incertum ætatis ac restitutionis. Quod si dolo creditoris indutus sit minor ut fidejubeat: non magis creditori succurrendum erit adversus confidejussorem, quam si facta novatione circumvento minore desideraret, in veterem debitorem utilem actionem sibi dari.

49. IDEM lib. 27. Quæstionum.

Si testamento liberatum debitorem heres omittat, fidejussorem autem ejus conveniat: proderit exceptio doli fidejussori propter improbitatem heredis; quæ prodesse reo debuerat, si conveniretur. §. 1. Ex duobus fidejussoris heredibus si per errorem alter solidam exsolvat, quidam putant habere eum conditionem, & ideo manere obligatum coheredem: cessante quoque conditione, durare obligationem coheredis probant; propterea quod creditor, qui, dum se putat obligatum, partem ei, qui totum dedit, exsolverit, nullam habebit conditionem. † Quod si duo fidejussores accepti fuerint (verbi gratia) in viginti, & alter ex duobus heredibus alterius fidejussoris totum creditori exsolverit: habebit quidem decem quæ ipso jure non debuit, conditionem; an autem & alia quinque (millia) repetere possit, si fidejussor alter solvendo est, videndum est: ab initio enim heres fidejussoris sive heredes, ut ipse fidejussor, audiendi sunt: ut scilicet pro parte singuli, fidejussores qui sunt, conveniantur. † Severior & utilior est in utroque casu illa sententia, solutionem non indebitæ quantitatis non debere revocari: quod etiam epistola D. Pii significatur in persona fide-

fidejussoris qui totum exsolverat. §. 2. *Quasitum est: an fidejussor, qui Capuæ pecuniam sedaturum Romæ promittit, si reus promittendi Capuæ esset, statim conveniri possit? Dixi, non magis fidejussorem confestim teneri, quam si ipse Capuæ spondisset, cum reus adhuc Capuam pervenire non potuisset: nec ad rem pertinere, quod hoc latere nemo dubitet nondum fidejussorem teneri; quia nec ipse reus promittenti teneretur: nam e contrario quoque, si quis responderit, quoniam debitor Capuæ sit, fidejussorem confestim teneri, non habita ratione taciti proprii temporis: eventurum ut eo casu fidejussor conveniatur, quo debitor ipse, si Romæ fuisset, non conveniretur: itaque nobis placet, fidejussoriam obligationem conditionem taciti temporis ex utriusque persona recipere, tam rei promittendi, quam ipsius fidejussoris: quoniam aliud respondentibus, contra juris formam in duriores conditionem acceptus intelligitur.*

50. IDEM lib. 37. *Quæstionum.*

Debitori creditor pro parte heres exitit, accepto coherede fidejussore: quod ad ipsius quidem portionem attinet, obligatio ratione confusionis intercidit, aut (quod est verius) solutionis potestate; sed pro parte coheredis obligatio salva est, non fidejussoria, sed hereditaria, quoniam major tollit minorem.

51. IDEM lib. 3. *Responsorum.*

Inter eos fidejussores actio dividenda est, qui solidum & partes viriles fide sua esse jusserunt. Diversum erit verbis ita conceptis, *Solidum aut partem virilem fide tua esse jubes?* tunc enim ab initio non nisi viriles partes singulos debere conveniet. §. 1. Fidejussor, qui partem pecuniæ suo nomine vel rei promittendi solvit, quominus residui divisione facta portionis judicium accipiat, recusare non debet: eam enim quantitatem inter eos qui solvendo sunt, dividi convenit, quam litis tempore singuli debent: sed humanius est, si & alter solvendo sit litis contestationis tempore, per exceptionem ei qui solvit, succurri. §. 2. Duo rei promittendi separatim fidejussores dederunt: invitus creditor inter omnes fidejussores actiones dividere non cogitur; sed inter eos duntaxat, qui pro singulis intervenerunt: plane si velit actionem suam inter omnes dividere, non erit prohibendus: non magis quam si duos reos pro partibus convenire. §. 3. Creditor pignus distrahere non cogitur si fidejussorem similiter acceptum, omisso pignore velit convenire. §. 4. Cum inter fidejussores actio divisa quidam post litem contestatam solvendo esse desierunt: ea res ad onus ejus, qui solvendo est, non pertinet: nec auxilio defendetur ætatis actor; non enim deceptus videtur, jure communi usus. §. 5. Bonis damnati fidejussoris fisco vindicatis, inter fidejussores actio postea si dividi ceperit: ut heredis, ita fisci rationem haberi oportet.

52. IDEM (lib. 11. *Responsorum.*)

Amissi ruina pignoris damnum tam fidejussoris, quam rei promittendi periculum spectat: nec ad rem pertinebit, fidejussor ita sit acceptus, *Quanto minus ex pretio pignoris distracti*

servari potuerit: istis enim verbis etiam totum contineri convenit. §. 1. Inter fidejussores actio divisa, condemnatus si desierit esse solvendo: fraus vel segnitia tutoribus, qui judicatum persequi potuerunt, damnum dabit: quod si divisam actionem inter eos qui non erant solvendo, constabit; pupilli nomine restitutionis auxilium implorabitur. §. 2. Fidejussores a colonis datos, etiam ob pecuniam dotis prædiorum teneri convenit: cum ea quoque species locationis vinculum ad se trahat. Nec mutat, confestim, an interjecto tempore fidem suam adtrinxerunt. §. 3. Plures ejusdem pecuniæ credendæ mandatores, si unus judicio eligatur, absolutione quoque secuta non liberantur: sed omnes liberantur pecunia soluta.

53. IDEM [lib. 15. *Responsorum.*]

Capitis postulati fidejussores, ex contractu citra ullam præscriptionem a creditore, qui reum postulabit, recte conveniuntur.

54. PAULUS [lib. 3. *Quæstionum.*]

Si in pignore contrahendo deceptus sit creditor qui fidejussorem pro mutuo accepit, agit contraria pignoratitia actio: in quam actionem veniet quod interest creditoris: sed ea actio fidejussorem onerare non poterit: non enim pro pignore, sed pro pecunia mutua fidem suam obliget.

55. IDEM [lib. 11. *Quæstionum.*]

Si ita stipulatus a Seio fuero, *QUANTAM PECUNIAM TITIO QUANDOQUE CREDIDERO, DARE SPONDES?* & fidejussores accepero, deinde Titio sæpius credidero: nempe Seius in omnes summas obligatus est, & per hoc fidejussores quoque: & id quod ex bonis ejus servari potest, omnibus a quo jure proficere debet.

56. IDEM lib. 15. *Quæstionum.*

Si quis pro eo, qui libertus non esset, & operas præstaturum se jurasset, fidejussor erit: non tenebitur. §. 1. Item si filius a patre, vel servus a domino stipuletur, nec fidejussor acceptus tenetur: quia non potest pro eodem, & eidem esse obligatus. † Ex diverso ergo patre a filio, vel domino a servo stipulato, fidejussor acceptus tenetur. §. 2. Si nummos alienos, quasi tuos, mutuos dederis sine stipulatione: nec fidejussorem teneri Pomponius ait. † Quid ergo, si consumptis nummis nascatur conductio? Puto fidejussorem obligatum fore: in omnem enim causam acceptus videtur, quæ ex ea numeratione nasci potest. Item pro eo, qui in Legem Aquiliam commisit. † Diversa causa est popularium actionum.

57. SCAEVOLA lib. 18. *Quæstionum.*

Fidejussor, antequam reus debeat, conveniri non potest.

58. PAULUS lib. 22. *Quæstionum.*

Si a colono stipulatus, fidejussorem accepi: una stipulatio est plurium pensionum, & ideo in universis pensionibus fidejussor tenetur. §. 1. Cum facto suo reus principalis obligationem perpetuat, etiam fidejussoris durat obligatio: veluti si moram fecit in Stichosolvendo, & is decessit.

59. IDEM

59. IDEM lib. 4. Responsum.

PAulus respondit, fideiussorem, in quem pignora (a) confideiussoribus data translata sunt, non emptoris loco substitutum videri: sed ejus qui pignora accepit: & ideo rationem fructuum & usurarum haberi oportere.

60. SCÆVOLA lib. 1. Responsum.

Ubicumque reus ita liberatur a creditore, ut natura debitum maneat: teneri fideiussorem respondit: cum vero genere novationis transeat obligatio: fideiussorem, aut jure, aut exceptione liberandum.

61. PAULUS lib. 15. Responsum.

SI (ut proponitur) cum pecunia mutua daretur, ita convenit, ut in Italia solveretur: intelligendum, mandatore quoque simili modo contraxisse.

62. SCÆVOLA lib. 5. Responsum.

Si fideiussor creditori denunciaverit, ut debitorem ad solvendam pecuniam compelleret, vel pignus distraheret, isque cessaverit: an possit cum fideiussor doli mali exceptione, summovere? Respondit non posse.

63. IDEM lib. 6. Responsum.

Inter creditricem & debitorem pactum intercesserat: ut, si centum quæ mutua dederit, ubi primum petita fuissent, non solverentur, ornamenta pignori data, intra certum tempus liceret ei vendere: & si quæ minoris venissent, quoque sortis vel usurarum nomine deberetur, id creditrici redderetur: & fideiussor acceptus est: quæsitum est, an fideiussor in universam summam obligari potuerit? Respondit, secundum ea quæ proponerentur, teneri fideiussorem in id quod minus ex pignoribus venditis redactum esset.

64. HERMOGENIANUS lib. 2. Juris Epitomarum.

Fideiussor qui minori 25 annis pecuniam obtulit, & in publico loco metu in integrum restitutionis consignatam deposuit, confectum exquiri mandati poterit.

65. IDEM lib. 6. Juris Epitomarum.

Sicut reus principalis non alias, quam si de sua persona promittat, obligatur: ita fideiussores non alias tenentur, quam si se quid daturos vel facturos promittant: nam reum principalem daturum vel facturum aliquid frustra promittunt: quia factum alienum inutiliter promittitur.

66. PAULUS lib. 1. ad Neratium.

Si servus alienus pro Titio fideiussit & solvit: liberatur Titius, si dominus mandati contra eum agere instituit: nam qui mandati agit, ratam habere solutionem videtur.

67. IDEM lib. 3. ad Neratium.

Exceptione, quæ tibi prædesse, debebat, usus, injuria judicis damnatus es: nihil tibi præstabitur jure mandati: quia injuriam quæ tibi facta est, penes te manere, quam ad alium transferri, æquius est: (scilicet si culpa tua injustæ damnationis causam præbueris.)

68. IDEM lib. 3. Decretorum.

Fideiussores Magistratum in poenam vel multam, quam non spopondissent, non debere conveniri decrevit. §. 1. Pro Aurelio Romulo

conductore vectigalis centum annua Petronius Thallus & alii fideiusserant; bona Romuli fiscus ut obligata sibi occupaverat, & conveniebat fideiussores tam in sortem quam in usuras; qui deprecabantur: lecta subscriptione fideiussionis quoniam in sola centum annua se obligaverant, non in omnem conductionem: decrevit, fideiussores in usuras non teneri; sed, quidquid ex bonis fuisset redactum, prius in usuras cedere, reliquum in sortem; & ita in id, quod d fuisset, fideiussores conveniendos, exemplo pignorum a creditore distractorum. §. 2. Non possunt conveniri fideiussores, liberato reo transactione.

69. TRYPHONINUS lib. 9. Disputat.

Tutor datus ejus filio, cui ex fideiussoria causa obligatus erat, a semetipso exigere debet: & quamvis tempore liberatus erit, tamen tutelæ judicio eo nomine tenebitur; item heres ejus: quia cum eo ob tutelam, non ex fideiussione, agitur. Et quamvis non quasi fideiussor, sed quasi tutor solverit: etiam si tempore liberatus est, mandati actionem cum habere adversus reum promittendi, dixi: hæret enim in utraque causa adhuc illius debiti persecutio: nam ejus solutione liberavit reum promittendi obligatione, in quam pro eo fideiussorat: & non titulus actionis, sed debiti causa respicienda est: licet enim is tutor, qui fideiussor apud pupillum pro eo est obligatus, solvit se auctore pupillo, quia reo promittendi liberato & ipse tutor idemque fideiussor liberabitur, quod sua auctoritate efficere non potest: tamen (&) si non pro se solvendi animo, sed pro Titio fecit, ut maxime cum liberet, habebit cum eo mandati actionem.

70. GAIUS lib. 1. de Verborum obligat.

Si a reo sub conditionem fuero stipulatus, poterō fideiussorem & in hanc, & in aliam conditionem obligare; si modo eas jungam; nisi enim utraque extiterit, non tenebitur, cum reus una conditione teneatur: quod si eas disjungam, durior sit conditio fideiussoris, nec ob id obligatur: quippe siue communis utriusque conditio extiterit, siue alterutra, videatur adprehendi; cum reus non aliter teneatur, quam si communis extiterit: aut igitur nullo modo tenebitur fideiussor: aut, quod magis est, tenebitur, si prius extiterit communis. §. 1. Sub diversis quoque conditionibus si fuerint interrogati, interest utra eorum prior extiterit. Si reo injuncta, tenebitur etiam fideiussor, cum conditio ejus extiterit, tamquam si statim ab initio reus pure, fideiussor sub conditione acceptus esset. Ex diverso autem, si fideiussoris conditio prior extiterit, non tenetur: perinde ac si statim ab initio pure acceptus esset, reo sub conditione obligato. §. 2. Si reo in fundum obligato, fideiussor in usufructum accipiatur: Quæsitum est utrum obligetur fideiussor, quasi in minus: an non obligetur, quasi in aliud: nobis in eo videtur dubitatio esse, usufructus pars rei sit, an proprium quiddam: sed cum usufructus fundi jus est, incivile est fideiussorem ex sua promissione non teneri. §. 3. Adeo a servo potest fideiussor accipi, ut ipse quoque dominus in id, quod sibi debetur, fideiussorem

jussorem ab eo recte accipiat : quem fidejussorem etiam ab eo ipso servo interrogari nihil impedit. §. 4. Si a furioso stipulatus fueris, non posse te fidejussorem accipere certum est : quia non solum ipsa stipulatio nulla intercessisset, sed ne negotium quidem ulli in gestum intelligitur. Quod si pro furioso jure obligato fidejussorem accepero, tenetur fidejussor. §. 5. Id quod vulgo dictum est, *maleficiorum fidejussorem accipi non posse*, non sic intelligi debet ut in poenam furti is, cui furtum factum est, fidejussorem accipere non possit; nam *penas ob maleficia solvi, magna ratio suadet* : sed ita potius, ut qui cum alio, cum quo furtum admisit, in partem, quam ex furto tibi restitui desiderat, fidejussorem obligare non possit; & qui alieno hortatu ad furtum faciendum provectus est, ne in furti poena ab eo qui hortatus est, fidejussorem accipere possit : in quibus casibus illa ratio impedit fidejussorem obligari : quia scilicet in nullam rationem adhibetur fidejussor; cum flagitiosæ rei societas coita nullam vim habet.

71. PAULUS lib. 4. Quæstionum.

GRANUS Antoninus pro Julio Pollione & Julio Rufo pecuniam mutuam accipientibus, ita ut duo rei ejusdem debiti fuerint, apud Aurelium Palmam mandator exstitit; Julii bona ad fiscum venerunt; similiter & creditori fiscus successerat : mandator allegabat se liberatum jure confusionis, quia fiscus tam creditori, quam debitori successerat. Et quidem, si unus debitor fuisset, non dubitabam, sicut fidejussorem, ita & mandatorem liberatum esse : quamvis enim, judicio convento principali debitore, mandator non liberetur; tamen ubi successit creditor debitori, veluti solutionis jure sublata obligatione, etiam mandator liberatur : vel quia non potest pro eodem apud eundem quis mandator esse. Sed cum duo rei promittendi sint, & alteri heres exstitit creditor; iusta dubitatio est, utrum alter quoque liberatus est, ac si soluta fuisset pecunia : an persona tantum exempta, confusa obligatione? Et puto, *aditione hereditatis, confusione obligationis eximi personam : sed & accessiones ex ejus persona liberari propter illam rationem, quia non possunt pro eodem apud eundem obligati esse*; ut quemadmodum incipere alias non possunt, ita nec remaneant. Igitur alterum reum ejusdem pecuniæ non liberari; & per hoc nec fidejussorem vel mandatorem ejus : plane quia is mandati judicio eligere potest vel creditorem, competituram ei exceptionem doli mali, si coeperit conveniri : cum altero autem reo vel in solidum, si non fuerit societas, vel in partem, si socii fuerint, posse creditorem agere : quod si creditor fidejussori heres fuerit, vel fidejussor creditori : puto convenire, confusione obligationis non liberari reum. §. 1. Si ponamus unum ex reis promittendi pactum esse, ne a se peteretur, deinde mandatorem solvisse : mandati judicio convenire potuit etiam eum, cum quo pactum est : non enim pactum creditoris tollit alienam actionem. §. 2. Placet mandatorem teneri, etiam si foeneraturo creditori mandet pecuniam credere.

72. GAIUS lib. 3. de verborum obligat.

SI fidejussori sub conditione obligato, *si navis ex Asia venerit*, quem sub hoc modo accipi, *ut usque ad tempus vitæ suæ duntaxat obligaretur*, pendente conditione acceptum latum fuerit : & is fidejussor adhuc pendente conditione moram fuerit, confestim a reo petere possum : quia existens conditio neque obligationem in personam jam mortui efficere, neque acceptilationem confirmare possit.

73. PAULUS lib. 76. ad Edictum.

CUM Procurator in rem agebat, cautionem dederat, *ratam rem dominum habiturum*; postea victo eo, dominus reversus, iterum de eadem re agitabat; & cum reus haberet possessionem, (&) noluit eam restituere, & ideo magno condemnatus est : in amplius fidejussores non tenentur : hoc enim non debet imputari fidejussoribus, quod ille propter suam poenam præstitit.

TIT. II.

DE NOVATIONIBUS, ET DELEGATIONIBUS.

1. ULPIANUS lib. 46. ad Sabinum.

NOVATIO est prioris debiti in aliam obligationem vel civilem vel naturalem transfusio atque translatio : hoc est, cum ex præcedenti causa ita nova constituitur, ut prior perimatur. *Novatio* enim a novo nomen accepit, & a nova obligatione. §. 1. Illud non interest, qualis processit obligatio : utrum naturalis, an civilis, an honoraria : & utrum verbis, an re, an consensu : qualiscunque igitur obligatio sit, quæ præcessit, novari verbis potest : dummodo sequens obligatio aut civiliter teneat, aut naturaliter : ut puta si pupillus sine tutoris auctoritate promiserit.

2. IDEM lib. 48. ad Sabinum.

OMNES res transire in novationem possunt : quodcumque enim sive verbis contractum est, sive non verbis : novari potest, & transire in verborum obligationem ex quacunque obligatione, dummodo sciamus novationem ita demum fieri, si hoc agatur, ut noveretur obligatio : cæterum, si non hoc agatur, duæ erunt obligationes.

3. POMPONIUS lib. 1. ad Sabinum.

CUI bonis interdictum est, novare obligationem suam non potest, nisi meliorem suam conditionem fecerit.

4. ULPIANUS lib. 5. ad Sabinum.

SI usufructus debitorem meum delegavere tibi, non noveretur obligatio mea : quamvis exceptione doli, vel in factum tutus debeat esse adversus me is, qui delegatus fuerit : & non solum donec manet ejus usufructus, cui delegavi; sed etiam post interitum ejus videbimus : quia etiam hoc incommodum sentit, si post mortem meam maneat ei usufructus : & hæc eadem dicenda sunt in qualibet obligatione personæ coherenti.

5. IDEM lib. 34. ad Sabinum.

IN diem obligatio novari potest, & prius quam dies advenerit. † Et generaliter constat, & stipula-

stipulatione in diem facta novationem contingere : sed non statim ex ea stipulatione agi posse , antequam dies venerit.

6. IDEM [lib. 46. ad Sabinum.]

SI ita fuero stipulatus , QUANTO MINUS A TITIO DEBITORE EXEGISSEM , TANTUM FIDEJUBES ? non fit novatio : quia non hoc agitur , ut novetur . §. 1. Cum pecuniam mutuam dedit quis sine stipulatione , & ex continenti fecit stipulationem : unus contractus est . Idem erit dicendum , & si ante stipulatio facta est , mox pecunia numerata sit.

7. POMPONIUS [lib. 24. ad Sabinum.]

CUM enim pecunia mutua data stipulamur , non puto obligationem numeratione nasci , & deinde eam stipulatione novari : quia id agitur , ut sola stipulatio teneat : (&) magis implendae stipulationis gratia numeratio intelligenda est fieri.

8. ULPIANUS [lib. 46. ad Sabinum.]

SI Stichum dari stipulatus fuerim , & cum in moram promissor esset , quominus daret , rursus eundem stipulatus fuero : definit periculum ad promissorem pertinere , quasi mora purgata . §. 1. Legata vel fideicommissa si in stipulationem fuerint deducta , & hoc actum , ut novetur : fiet novatio : si quidem pure vel in diem fuerint relicta , statim : si vero sub conditione , non statim , sed ubi conditio extiterit . Nam & alias qui in diem stipulatur , statim novat , si hoc actum est : cum certum sit diem quandoque venturum : at qui sub conditione stipulatur , non statim novat , nisi conditio extiterit . §. 2. Si quis ita stipulatus a Seio sit , QUOD A TITIO STIPULATUS FUERO , DARE SPONDES ? an , si postea a Titio stipulatus sim , fiat novatio , solusque teneatur Seius ? Et ait Celsus novationem fieri : si modo id actum sit , ut novetur ; id est , ut Seius debeat quod Titius promissit : nam eodem tempore , & impleri prioris stipulationis conditionem , & novari ait : eoque jure utimur . §. 3. Idem Celsus ait , JUDICATUM SOLVI stipulatione actionem judicati non novari : merito : quia hoc solum agitur ea stipulatione , ut fidejussoribus cautum sit ; non ut ab obligatione judicati discedatur . §. 4. Si decem , quae mihi Titius (debet) , aut decem , quae Seius debet , a Tertio stipulatus fuero : putat Marcellus neutrum liberari : sed Tertium eligere posse , pro quo decem solvere velit . §. 5. Si ab alio promissam sibi dotem , maritus ab uxore , dotis nomine , stipulatus sit : non duplicari dotem , sed fieri novationem placet , si hoc actum est : quid enim interest , ipsa , an alius quilibet promittat : quod enim ego debebo , si alius promittat : liberare me potest , si novationis causa hoc fiat : si autem non novandi animo hoc intervenit , uterque quidem tenetur , sed altero solvente alter liberatur : non tamen si quis stipuletur , quod mihi debetur , aufert mihi actionem , nisi ex voluntate mea stipuletur : liberat autem me is qui quod debeo promittit , etiam si nolim ,

9. IDEM lib. 47. ad Sabinum.

SI pupillus sine tutoris auctoritate rem salvam fore stipulatus , pubes factus , ratam stipulationem habuerit novandi causa : tollitur tutelae actio : si non habuerit ratum , licet tutelae egisset , habet tamen adhuc ex stipulatu actionem : sed judex tutelae non aliter condemnare debet , quam si ex stipulatione liberatio fieret . §. 1. Qui sub conditione stipulatur , quae omnimodo exstatura est , pure videtur stipulari . §. 2. Qui actum stipulatur , deinde iter , nihil agit . Item usumfructum stipulatus , si usum stipuletur , nihil agit . Sed qui iter stipulatus actum postea stipuletur : aliud magis stipulatur ; aliud est enim iter , aliud actus.

10. PAULUS [lib. 11. ad Sabinum.]

CUI recte solvitur , is etiam novare potest , excepto eo , si mihi aut Titio stipulatus sim : nam Titius novare non potest , licet recte ei solvitur.

11. ULPIANUS [lib. 27. ad Edictum.]

DElegare est vice sua alium reum dare creditori , vel cui jasserit . §. 1. Fit autem delegatio vel per stipulationem , vel per litis contestationem.

12. PAULUS lib. 31. ad Edictum.

SI quis delegaverit debitorem qui doli mali exceptione tueri se posse sciebat , similis videbitur ei qui donat : quoniam remittere exceptionem videtur . † Sed si per ignorantiam promiserit creditori , nulla quidem exceptione adversus creditorem uti poterit ; quia ille suum recepit : sed is qui delegavit , tenetur conditione vel incerti , si non pecunia soluta esset ; vel certi , si soluta esset : & ideo cum ipse praestiterit pecuniam , aget mandati judicio.

13. ULPIANUS [lib. 38. ad Edictum.]

SI non debitorem quasi debitorem delegavero creditori meo , exceptio locum non habebit : sed conditio adversus eum qui delegavit , competit.

14. IDEM lib. 7. Disputationum.

QUOTiens quod pure debetur , novandi causa sub conditione promittitur : non statim fit novatio ; sed tunc demum , cum conditio extiterit . † Et ideo si forte Stichus fuerit in obligatione , & pendente conditione decesserit , nec novatio continget : quia non subest res eo tempore , quo conditio impletur . Unde Marcellus , etsi post moram Stichus in conditionalem obligationem deductus sit , purgari moram , nec in sequentem deduci obligationem putat . §. 1. Sed si , quod sub conditione debetur , pure quis novandi causa stipuletur : nec nunc quidem statim novat ; licet pura stipulatio aliquid egisse videatur : sed tunc novabit , cum extiterit conditio : etenim existens conditio primam stipulationem committit , commissamque in secunda transfert . † Et ideo si forte persona promissoris pendente conditione fuerit deportata , Marcellus scribit , ne quidem existente conditione ullam contingere novationem quoniam nunc , cum extitit conditio , non est persona quae obligetur.

15. JULIA-

15. JULIANUS (lib. 13. Digestorum.)

SI creditor pecuniam stipulatus fuerat, si ad diem pecunia soluta non esset: novatione facta non committitur stipulatio.

16. FLORENTINUS (lib. 8. Institutionum.)

Servus nec peculiarem quidem obligationem citra voluntatem domini novare potest: sed adjicit potius obligationem, quam pristinam novat.

17. ULPIANUS (lib. 8. ad Edictum.)

Delegare scriptura, vel nutu, ubi dari non potest debitorum suum quis potest.

18. PAULUS lib. 57. ad Edictum.

Novatione legitime facta, liberantur hypothecæ & pignus, usuræ non currunt.

19. IDEM lib. 69. ad Edictum.

Doli exceptio quæ poterat deleganti opponi, cessat in persona creditoris cui quis delegatus est. † Idemque est, & in cæteris similibus exceptionibus: imo & in ea quæ ex Senatusconsulto filiofamilias datur: nam adversus creditorem, cui delegatus est ab eo qui mutuam pecuniam contra Senatusconsultum dederat, non utetur exceptione: quia nihil in ea promissione contra Senatusconsultum fit: tanto magis, quod hic nec solutum repetere potest. † Diversum est in muliere quæ contra Senatusconsultum promissit: nam & in secunda promissione intercessio est. † Idemque est in minore qui circumscriptus delegatur: quia, si etiam nunc minor est, rursus circumvenitur: diversum, si jam excessit ætatem viginti-quinque annorum: quamvis adhuc possit restitui adversus priorem creditorem. † Ideo autem denegantur exceptiones adversus secundum creditorem; quia in privatis contractibus & pactionibus non facile scire petitor potest, quid inter eum, qui delegatus est, & debitorem actum est: aut etiam si sciat, dissimulare debet, ne curiosus videatur: & ideo merito denegandum est adversus eum exceptionem ex persona debitoris.

20. IDEM (lib. 72. ad Edictum.)

Novare possumus aut ipsi, si sui juris sumus; aut per alios, qui voluntate nostra stipulantur. §. 1. Pupillus sine tutoris auctoritate non potest novare: tutor potest, si hoc pupillo expediat: item procurator omnium bonorum.

21. POMPONIUS lib. 1. ex Plautio.

Si debitorem meum jussero tibi solvere: non statim tu etiam stipulando id novare possis; quamvis debitor solvendo tibi liberaretur.

22. PAULUS lib. 14. ad Plautium.

Si quis absente me a debitore meo stipulatus est novandi animo, ego postea ratum habuero: novo obligationem.

23. POMPONIUS lib. 3. ex Plautio.

Filius patris actionem ignorante eo novare non potest.

24. IDEM lib. 5. ex Plautio.

Novatio non potest contingere ea stipulatione quæ non committitur. † Nec huic contrarium est, quod, si stipulatus a Titio fuero novandi animo sub conditione, quod mihi Sempronius debet, & pendente conditione Titius decesserit,

quamvis ante aditam hereditatem conditio extiterit, novatio fieret: hic enim morte promissoris non extinguitur stipulatio, sed transit ad heredem cujus personam interim hereditas sustinet.

25. CELSUS lib. 1. Digestorum.

Non ideo novare veterem obligationem quisquam recte potest, quod interdum recte ei solvitur: nam & his, qui in nostra potestate sunt, quod ab his creditum est, recte interdum solvitur: cum nemo eorum per se novare priorem obligationem jure possit.

26. IDEM lib. 3. Digestorum.

Si is, cui decem Titius, quindecim Seius debebat, ab Attio stipulatus est, *quod ille aut quod ille debent, dari sibi*: novatum utrumque non est: sed in potestate Attii est, pro quo velit, solvere, & eum liberare: fingamus autem ita actum, *ut alterutrum daret*: nam alioquin stipulatus videtur, & utrumque novatum, si novandi animo hoc fiat.

27. PAPINIANUS lib. 3. Responsum.

Emptor cum delegante venditore pecuniam ita promittit, *QUIDQUID EX VENDITO DARE FACERE OPORTET*, novatione secuta, usuras neutri post infecti temporis debet.

28. IDEM (lib. 2. Definitionum.)

Fundum Cornelianum stipulatus, *quanti fundus est*, postea stipulor: si non novandi animo secunda stipulatio facta est, cessat novatio: secunda vero stipulatio tenet, ex qua non fundus, sed pecunia debetur. Itaque si reus promittendi fundum solvat, secundum stipulationem jure non tollitur: nec si litem actor ex prima contestetur: denique meliore vel deteriore facto sine culpa debitoris postea fundo, præsens æstimatio fundo petito recte consideretur: in altera vero ea æstimatio venit, quæ secundæ stipulationis tempore fuit.

29. PAULUS lib. 24. Quæstionum.

Aliam causam esse novationis voluntariæ, aliam iudicii accepti, multa exempla ostendunt. † Perit privilegium dotis, & tutelæ, si post divortium dos in stipulationem deducatur, vel post pubertatem tutelæ actio novetur, si id specialiter actum est, quod nemo dixit lite contestata: neque enim deteriore causam nostram facimus actionem exercentes, sed meliorem; ut solet dici in his actionibus, quæ tempore vel morte finiri possunt.

30. IDEM lib. 5. Responsum.

Paulus respondit, si creditor a Sempronio novandi animo stipulatus esset, ita ut a prima obligatione in universum discederetur: rursus eandem res a posteriore debitore sine consensu prioris obligari non posset.

31. VENULEIUS lib. 3. Stipulationum.

Si rem aliquam dari stipulatus sum, deinde eandem sub conditione novandi animo ab eodem stipuler: manere oportet rem in rebus humanis, ut novationi locus sit: nisi si per promissorem steterit, quominus daret: ideoque si hominem mihi dare te oporteat, & in mora fueris, quominus dares: etiam defuncto eo teneris: & si priusquam decederet, cum jam mora facta sit, eundem a te sub conditione stipulatus fuero: &

servus postea decesserit, deinde conditio exstiterit, cum jam ex stipulatu obligatus es mihi: novatio quoque fiet. §. 1. Si duo rei stipulandi sint, an alter jus novandi habeat, quaeritur: & quid juris unusquisque sibi adquisierit? fere autem convenit, & uni recte solvi, & unum iudicium petentem totam rem in litem deducere; item unius acceptilatione perimi utriusque obligationem: ex quibus colligitur, unumquemque perinde sibi adquisisse, ac si solus stipulatus esset; excepto eo, quod etiam facto ejus, cum quo commune jus stipulantis est, amittere debitorem potest. Secundum quæ si unus ab aliquo stipuletur: novatione quoque liberare eum ab altero poterit, cum id specialiter agit: eo magis cum eam stipulationem similem esse solutioni existimemus: alioquin quid dicemus, si unus delegaverit creditori suo communem debitorem, isque ab eo stipulatus fuerit? aut mulier fundum jusserit doti promittere viro, vel nuptura ipsi, doti eum promiserit? nam debitor ab utroque liberabitur.

32. PAULUS lib. 1. ad Neratium.

TE hominem, & Seium, decem mihi dare oportet; stipulor ab altero novandi causa ita, QUOD TE AUT SEIUM DARE OPORTET: utrumque novatur. Paulus, Merito: quia utrumque in posteriorem deducitur stipulationem.

33. TRYPHONINUS lib. 7. Disputationum.

SI Titius donare mihi volens, delegatus a me creditori meo stipulanti sponndit: non habebit adversus eum illam exceptionem, ut, quatenus facere potest, condemnetur: nam adversus me tali defensione merito utebatur, quia donatum ab eo petebam; creditor autem debitum persequitur.

34. GAIUS lib. 3. de Verborum obligationibus.

Dubitari non debet, quin filius, servusve, cui administratio peculii permessa est, novandi quoque pecuniaria debita jus habeat: utique si ipsi stipulentur, maxime si etiam meliorem suam conditionem eo modo faciunt. Nam si alium jubeant stipulari, interest, utrum donandi animo alium jubeant stipulari, an ut ipsi filio, servove negotium gerat: quo nomine etiam mandati actio peculio acquiritur. §. 1. Adgnatum furiosi, aut prodigi curatorem, novandi jus habere minime dubitandum est, si hoc furioso vel prodigo expediat. §. 2. In summa admonendi sumus nihil vezare, una stipulatione plures obligationes novari: veluti si ita stipulemur, QUOD TITIUM ET SEIUM MIHI DARE OPORTET, ID DARI SPONDES? licet enim ex diversis causis singuli fuerant obligati, utrique tamen novationis jure liberantur: cum utriusque obligatio in unius personam, a quo nunc stipulemur, confluat.

TIT. III.

DE SOLUTIONIBUS ET LIBERATIONIBUS.

1. ULPIANUS lib. 43 ad Sabinum.

Quotiens quis debitor ex pluribus causis unum debitum solvit: est in arbitrio sol-

ventis dicere, quod potius debitum voluerit solutum; & quod dixerit, id erit solutum. Possumus enim certam legem dicere ei, quod solvimus: quotiens vero non dicimus id quod solutum sit: in arbitrio est accipientis, cui potius debito acceptum ferat: dummodo in id constituat solutum, in quod ipse, si deberet, esset soluturus (quoque debito si exoneraturus esset, si deberet), id est, in id debitum, quod non est in controversia, aut in illud, quod pro alio quis fidejusserat, aut cujus dies nondum venerat: æquissimum enim visum est, creditorem ita agere rem debitoris, ut suam ageret. Permittitur ergo creditor constituere, in quod velit solutum; dummodo sic constituamus, ut in re suo constitueret: sed constituere in re præsentis, hoc est statim, atque solutum est:

2. FLORENTINUS lib. 8. Institutionum.

Dum in re agenda hoc fiat ut vel creditori libertum sit non accipere, vel debitori non dare, si alio nomine exsolutum quis eorum velit.

3. ULPIANUS lib. 43. ad Sabinum.

Ceterum postea non permittitur. Hæc res efficitur, ut in duriores causas semper videatur sibi debere accepto ferre: ita enim & in suo constitueret nomine. §. 1. Quod si forte a neutro dictum sit: in his quidem nominibus, quæ diem, (vel conditionem) habuerunt, id videtur solutum, cujus dies venit:

4. POMPONIUS lib. 13. ad Quintum Mucium.

ET magis, quod meo nomine, quam quod pro alio fidejussorio nomine debeo: & potius quod cum pœna, quam quod sine pœna debetur: & potius quod satisdato, quam quod sine satisfactione debeo.

5. ULPIANUS lib. 43. ad Sabinum.

In his vero, quæ præsentis die debentur, constat, quotiens indistincte quid solvitur, in graviores causas videri solutum: si autem nulla prægraves (id est, si omnia nomina similia fuerint, in antiquiores: gravior videtur, quæ (&) sub satisfactione videtur, quam ea, quæ pura est. §. 1. Si duos quis dederit fidejussores, potest ita solvere, ut unum liberet. §. 2. Imperator Antoninus cum Divo patre suo rescripsit: cum distractis pignoribus creditor pecuniam redigit, si sint usuræ debitæ, & aliæ indebitæ: quod solvitur in usuras, ad utramque causam usurarum, tam debitarum, quam indebitarum, pertinere: putat quædam earum ex stipulatione, quædam ex actio naturaliter debebantur. † Si vero summa usurarum debitarum, & non debitarum, non eadem sit: æqualiter ad utramque causam proficit, quod solutum est, non pro rata: ut verba Rescripti ostendant. † Sed si forte usuræ non sint debitæ, & quis simpliciter solverit, quas omnino non eras stipulatus: Imperator Antoninus cum Divo patre suo rescripsit, ut in sortem cedant. Eidem autem Rescripto ita subjicitur: Quod generaliter constitutum est, prius in usuras numerum solutum accepto ferendum, ad eas usuras videtur pertinere, quas debitor exsolvere cogitur: & sicut ex pacti conventionem datæ repeti non

non possunt, ita proprio titulo non numeratæ, pro-
solutis ex arbitrio percipientis non habebuntur.
§. 3. Apud Marcellum lib. 20. Digestorum quæri-
tur, si quis ita caverit debitori, *in sortem & usuras se accipere*: utrum pro rata & forti, & usuris
decedat; an vero prius in usuras, & si quid super-
est, in sorte? Sed ego non dubito, quin hæc cautio
in sorte, & in usuras, prius usuras admittat; tunc
deinde, si quid superfuerit, in sortem cedat.

6. PAULUS lib. 4. ad Plantium.

Nec enim ordo scripturæ spectatur: sed potius
ex jure sumitur id, quod agi videtur:

7. ULPIANUS lib. 43. ad Edictum.

Si quid ex famosa causa, & non famosa debeatur:
id solutum videtur, quod ex famosa causa de-
betur. Proinde si quid ex causa judicati, (& non
judicati,) debetur: id putem solutum, quod ex
causa judicati debetur: & ita Pomponius probat.
† Ergo si ex causa, quæ inficiatione crescit, vel pœ-
nali debetur: dicendum est, id solutum videri,
quod pœnæ habet liberationem.

8. PAULUS lib. 12. ad Sabinum.

Illud non ineleganter scriptum esse Pomponius
ait: si par & dierum, & contractuum causa sit,
ex omnibus summis pro portione videri solutum.

9. ULPIANUS lib. 24. ad Sabinum.

Stipulatus sum, *mibi aut Stichoservo Sempronii*
solvi. Sempronio solvi non potest, quamvis
dominus servi sit. §. 1. Qui decem debet, par-
tem solvendo in parte obligationis liberatur: &
reliqua quinque sola in obligatione remanent.
† Item qui *Stichum* debet: parte Stichi data in
reliquam partem tenetur. Qui autem *hominem*
debet: partem Stichi dando, nihilominus homi-
nem debere non desinit: denique homo adhuc
ab eo peti potest: sed si debitor reliquam partem
Stichi solverit, vel per actorem steterit quominus
accipiat, liberatur.

10. PAULUS lib. 4. ad Sabinum.

Quod stipulatus ita sum, *MIHI AUT TITIO?*
Titius nec petere, nec novare, nec acce-
ptum facere potest: tantumque ei solvi potest.

11. POMPONIUS lib. 8 ad Sabinum.

Si stipulatus fuero, *Mibi, aut pupillo dare*: pro-
missor sine tutoris auctoritate solvendo pu-
pillo, liberabitur a me.

12. ULPIANUS lib. 30. ad Sabinum.

Vero procuratori recte solvitur. *Verum* au-
tem accipere debemus eum, cui mandatum
est vel specialiter, vel cui omnium negotiorum
administratio mandata est. §. 1. Interdum ta-
men & non procuratori recte solvitur: ut puta
cujus stipulationi nomen insertum est, si quis sti-
puletur *SIBI, AUT TITIO*. §. 2. Sed & si quis
mandaverit, ut Titio solvam, deinde ve-
tuerit eum accipere, si ignorans prohibitum
eum accipere, solvam, liberabor: sed si
sciero, non liberabor. §. 3. Alia causa est, si
mibi proponas stipulatum aliquem sibi, aut Titio:
hic enim etsi prohibeat me Titio solvere, solvendo
tamen liberabor: quia certam conditionem ha-
buit stipulatio, quam immutare non potuit stipu-
lator. §. 4. Sed etsi non vero procuratori sol-
vam, ratum autem habeat dominus, quod solu-

tum est, liberatio contingit: rati enim habitio
mandato comparatur.

13. JULIANUS lib. 54. Digestorum.

Ratum autem habere dominus debet, cum pri-
mum certior factus est; sed hoc *ἐν πλάτει*,
(id est, cum laxamento & amplitudine,) & cum
quodam spatio temporis accipi debet: sicut in
legato cum de repellendo quæreretur, spatium
quoddam temporis adsumitur, nec minimum,
nec maximum: & quod magis intellectu perci-
pi, quam ex locutione exprimi posset.

14. ULPIANUS lib. 30. ad Sabinum.

Quod si forte quis ita solvat, *ut nisi ratum*
babeatur, condicat: si dominus solutionem
ratam non habuerit: condictio ei, qui solvit,
competit. §. 1. Sunt quidem *tutores*, qui *ho-*
norarii appellantur; sunt qui rei *notitiæ gratia*
dantur; sunt qui ad hoc dantur, ut gerant: &
hoc, vel pater adjicit, ut unus (puta) gerat; vel vo-
luntate tutorum uni committitur gestus, vel Præ-
tor ita decernit. † Dico igitur, cuicumque ex
tutoribus fuerat solutum, etsi *honorariis* (nam &
ad hos periculum pertinet) recte solvi: nisi in-
terdicta eis fuerit a Prætoris administratio: nam
si interdicta est, non recte solvitur. † Idem di-
co, & si quis sciens suspectis postulatis solvat:
nam iis interim videtur interdicta administratio.
§. 2. Quod si remoto solvit, ei (solvit) qui tu-
tor esse desierat: (& ideo) non liberabitur. §. 3.
Quid ergo, si ei solvit, in cujus locum curator
erat constituendus: ut puta legato in perpetuum,
vel ad tempus? Dico, si ante solvit, quam sub-
stitueretur curator, oportere liberari. §. 4. Sed
etsi *absuturo Reipublicæ causa* solvit, recte sol-
vit: quinimo & *si absenti*: si modo non est alius
in locum ejus substitutus. §. 5. Sive autem le-
gitimi sunt, sive testamentarii, sive ex inquisi-
tione dati: recte vel uni solvitur. §. 6. Ei qui
notitiæ gratia datus est, an recte solvatur, vi-
dendum est, quia ad instruendos contutores da-
tur. Sed cum tutor sit, nisi prohibitum fuerit
ei solvi, puto liberationem contingere. §. 7.
Curatori quoque furiosi recte solvitur; item cu-
ratori sibi non sufficientis, vel per ætatem, vel
per aliam justam causam: sed & pupilli curato-
ri recte solvi constat. §. 8. Pupillum sine tutoris
auctoritate nec solvere posse palam est: sed si dede-
rit nummos, non sicut accipientis, vindicarique
poterunt: plane si fuerint consumpti, liberabitur.

15. PAULUS (lib. 6. ad Sabinum.)

Pupillo solvi sine tutoris auctoritate non po-
test. Sed nec delegare potest: quia nec alie-
nare ullam rem potest: si tamen solverit ei debi-
tor, & nummi salvi sint, petentem pupillum do-
li mali exceptione debitor summovebit.

16. POMPONIUS (lib. 15. ad Sabinum.)

Sub conditione debitori si acceptum feratur,
postea conditione existente intelligitur jam
olim liberatus. Et hoc etiam si solutio re fiat, ac-
cidere Aristo dicebat: scripsit enim: si quis,
(qui) sub conditione pecuniam promissit, dedit
eam ea conditione, ut si conditio exstiteret, in so-
lutum cederet: existente conditione liberari eum;
nec ob stare, quod ante ejus pecunia facta est.

17. IDEM (lib. 19. ad Sabinum.)

Cassius ait: si cui pecuniam dedi, ut eam creditori meo solveret, si suo nomine dederit, neutrum liberari: me, quia non meo nomine data sit; illum, qui alienam dederit: ceterum mandati eum teneri: sed si creditor eos nummos sine dolo malo consumpsisset, is, qui suo nomine eos solvisset, liberatur: ne, si aliter observaretur, creditor in lucro versaretur.

18. ULPIANUS (lib. 41. ad Sabinum.)

Si quis servo pecuniis exigendis præposito solvisset post manumissionem: si quidem ex contractu domini, sufficiet, quod ignoraverit manumissum. Quod si ex causa peculiari, quamvis scierit manumissum: si tamen ignoraverit ademptum ei peculium, liberatus erit. Utrouque autem casu manumissus, si intervertendi causa id fecerit, furtum domino facit. Nam & si debitori meo mandavero, ut Titio pecuniam solveret, deinde Titium vetuero accipere, idque ignorans debitor Titio simulanti se procuratorem solverit: & debitor liberabitur, & Titius actione tenebitur.

19. POMPONIUS lib. 21. ad Sabinum.

Fugitivus meus, (cum pro libero se gereret), nummos mihi subreptos credidit tibi: obligari te mihi Labeo ait: & si cum liberum existimans, solveris ei, liberari te a me; sed si alii solvisses jussu ejus, vel is ratum habuisset: non liberari: quia priore casu mei nummi facti essent, & quasi mihi solutum intelligeretur. Et ideo servus meus, quod peculiari nomine crediderit, exigendo liberabit debitorem: delegando autem, vel novando, non idem consequeretur.

20. IDEM lib. 22. ad Sabinum.

Si rem meam, quæ pignoris nomine alii esset obligata, debitam tibi solvero, non liberabor: quia advocari tibi res possit ab eo, qui pignori accepisset.

21. PAULUS lib. 10. ad Sabinum.

Si decem stipulatus a Titio, deinde stipuleris a Seio, quanto minus ab illo consecutus sis: etsi decem petieris a Titio, non tamen absolvitur Seius: quid enim, si condemnatus Titius nihil facere potest? sed etsi cum Seio prius egeris, Titius in nullam partem liberatur: incertum quippe est, an omnino Seius debiturus sit: denique si totum Titius solverit, nec debitor fuisse videbitur Seius: quia conditio ejus deficit.

22. ULPIANUS lib. 45. ad Sabinum.

Filius familias patre invito debitorem ejus liberare non potest: adquirere enim obligationem potest, diminuire non potest.

23. POMPONIUS lib. 24. ad Sabinum.

Solutione vel iudicium pro nobis accipiendo, & inviti & ignorantes liberari possumus.

24. ULPIANUS lib. 47. ad Sabinum.

Ubi fidejussor pro duobus dena fidejussit, obligatus est in viginti: & si ve viginti si ve dena solverit, utrumque reum liberabit. Sed si quinque solverit, videamus, quem ex reis relevet in quinque: erit ille relevatus, de quo actum est: aut si non appareat, antiquius debitum erit inspiciendum. † Idem, & si quindecim sint

soluta, si quidem appareat quid actum sit, in decem, & aliunde, quinque erunt relevata: si vero non appareat, ex antiquiore contractu decem, ex alio quinque erunt relevata.

25. POMPONIUS lib. 31. ad Sabinum.

Ex parte heres institutus, si decem, quæ defunctus promiserat, tota solvit: pro parte quidem, qua heres est, liberabitur; pro parte autem reliqua ea condicet: sed si antequam condicat, adcreverit reliqua pars hereditatis, etiam pro ea parte erit obligatus: & ideo condicenti indebitum, doli mali exceptionem obstare existimo.

26. IDEM lib. 25. ad Sabinum.

Si creditor fundum pignoratitium vendiderit, & quantum ei debebatur, receperit: debitor liberabitur. † Sed etsi acceptum emptori pretium tulisset creditor, vel ab eo stipulatus esset: debitor nihilominus liberatur: sed si servus pignoratus a creditore venierit, quamdiu redhiberi possit, non liberabitur debitor, sicut in quolibet pignore vendito, quamdiu res inempta fieri possit.

27. ULPIANUS lib. 28. ad Edictum.

Etiam circa stipulationem, & ex testamento actionem, si res tradita fuerit, quæ debebatur, quamdiu aliquid juri rei deest, adhuc tamen ipsa res petenda est: ut puta possum fundum petere, licet mihi traditus sit, si jus quoddam cautionis supererit.

28. PAULUS lib. 38. ad Edictum.

Debitores solvendo ei, qui pro tutore negotia gerit, liberantur, si pecunia in rem pupilli pervenit.

29. ULPIANUS lib. 38. ad Edictum.

Cum Stichus & Pamphilus communi servo promissi sunt, non alteri Stichus, alteri Pamphilus solvi (non) potest, sed dimidiæ singulorum partes debentur. † Idemque est, si quis aut duos Sticos, aut duos Pamphilos, dari promissit: aut communi duorum servo homines decem dare promissit: nam ambigua vox est decem homines, quemadmodum decem denarii, atque utriusque rei dimidium: duobus modis intelligi potest. Sed in nummis & oleo, ac frumento & similibus, quæ communi specie continentur, apparet hoc actum, ut numero dividatur obligatio: quatenus & commodius promissori stipulatoribusque est.

30. IDEM lib. 51. ad Edictum.

Si debitor offerret pecuniam quæ peteretur, creditor nollet accipere: Prætor ei denegat actiones.

31. IDEM lib. 7. Disputationum.

Inter artifices longa differentia est & ingenii, & naturæ, & doctrinæ, & institutionis. Ideo si navem a se fabricandam quis promiserit, vel insulam ædificandam, fossamve faciendam, & hoc specialiter actum est, ut suis operis id perficiat: fidejussor ipse ædificans vel fossam fodiens, non consentiente stipulatore, non liberabit rem. † Quare etiam si illis stipulationibus fidejussor accesserit Per te non fieri, quominus mihi ire agere liceat? prohibens ire fidejussor, stipulationem non committit: & si patientiam præstet, non efficiet, quominus committatur stipulatio.

32. JU.

32. JULIANUS lib. 13. Digestorum.

Si servus peculiari nomine crediderit, eique debitor, cum ignoraret, dominum mortuum esse, ante aditam hereditatem solverit: liberabitur. † Idem iuris erit & si manumisso servo debitor pecuniam solverit, cum ignorare ei peculium concessum non esse. † Neque intererit, vivo, an mortuo domino pecunia numerata sit: nam hoc quoque casu debitor liberatur: sicut is, qui iussus est a creditore pecuniam Titio solve- re, quamvis creditor mortuus fuerit, nihilomi- nus recte Titio solvit: si modo ignoraverit cre- ditorem mortuum esse.

33. IDEM lib. 52. Digestorum.

Qui sibi, aut Titio fundum dari stipulatus est, quamvis fundus Titio datus fuerit, tamen si postea evictus est, habet actionem: quemad- modum si hominem stipulatus esset, & promissor statuliberum Titio dedisset, isque ad liberta- tem pervenisset. §. 1. Qui Stichum aut Pam- philum dari promissit, si Stichum vulneraverat, non magis eum dando liberatur, quam si solum Stichum promississet, & a se vulneratum daret. † Item qui hominem dari promissit, & vulnera- tum a se offert, non liberatur. Iudicio quoque accepto, si hominem is cum quo agetur, vulne- ratum a se offert, condemnari debebit. Sed & ab alio vulneratum si det, condemnandus erit: cum possit alium dare.

34. IDEM lib. 54. Digestorum.

Qui hominem aut decem tibi aut Titio dari pro- misit, si Titio partem hominis tradiderit, mox tibi decem numeraverit: non Titio, sed tibi partem hominis condicet (quasi indebitum tua voluntate Titio solverat). Idemque iuris erit, etiam si mortuo Titio decem solverit: ut tibi potius, quam heredi Titii partem hominis condicet. §. 1. Si duo rei stipulandi hominem dari stipulati fuerint, & promissor utrique par- tes diversorum hominum dederit: dubium non est quin non liberetur. † Sed si ejusdem homi- nis partes utrique dederit, liberatio contingit: quia obligatio communis efficiet, ut quod duo- bus solutum est, uni solutum esse videatur. Nam ex contrario, cum duo fidejussores hominem da- ri sponderint, diversorum quidem hominum partes dantes non liberantur: at si ejusdem ho- minis partes dederint, liberantur. §. 2. Stipu- latus sum decem mihi aut hominem Titio dari: homo Titio datus fuisset, promissor a me libe- ratur: & antequam homo daretur, ego decem petere possum. §. 3. Si Titium omnibus nego- tiis meis praeponero, deinde vetuero eum igno- rantibus debitoribus administrare negotia mea: debitores ei solvendo, liberabuntur: nam is qui omnibus negotiis suis aliquem proponit, intel- litur etiam debitoribus mandare, ut procura- tori solvant: §. 4. Si nullo mandato interce- dente debitor falso existimaverit voluntate mea pecuniam se numerare: non liberabitur: & ideo procuratori, qui se ultro alienis negotiis offert, solvendo nemo liberabitur. §. 5. Et cum fugi- tivus qui pro libero se gerebat, rem vendidisset: responsum est, emptores fugitivo solventes

& domino liberatos non esse. §. 6. Si genere so- cero ignorante filia dotem solvisset, non est li- beratus: sed condicere socero potest, nisi ratum filia habuisset: & propemodum similis est gener ei, qui absentis procuratori solveret: quia in causam dotis particeps, & quasi socia obligatio- nis patri filia esset. §. 7. Si debitorem meum jussit pecuniam Titio dare, donaturus ei, quam- vis Titius ea mente acceperit, ut meos nummos faceret: nihilominus debitor liberabitur. Sed si postea Titius eandem pecuniam mihi dedisset, nummi mei fient. §. 8. Quidam filium fami- lias a quo fidejussorem acceperat, heredem insti- tuerat. Quæritur est, si jussu patris adisset he- reditatem, an pater cum fidejussore agere pos- set: Dixi, quotiens reus satisfaciendi reo satis acci- piendi heres existeret, fidejussores ideo libera- ri: quia pro eodem apud eundem debere non possent. §. 9. Si prædo id, quod a debitoribus hereditariis exegerat, petenti hereditatem resti- tuerit: debitores liberabuntur. §. 10. Si decem aut hominem dari stipulatus fuero, & duos fide- jussores accepero Titium & Mævium, & Ti- tium quinque solverit: non liberabitur prius quam Mævius quoque quinque solvat: quod si Mævius partem hominis solverit, uterque obligatus re- manebit. §. 11. Qui perpetua exceptione se tue- ri potest, solum repetit: & ideo non libe- ratur. Quare si ex duobus reis promittendi alter pepigerit, ne ab eo peteretur: quamvis solve- rit, nihilominus alter obligatus manebit.

35. ALFENUS VARUS lib. 2. Dige- storum a Paulo epitomatorum.

Quod servus ex peculio suo credidisset, aut deposuisset: id ei, si venisset, si ve manumissus esset, recte solvi potest: nisi aliqua cau- sa interciderit, ex qua intelligi possit, invito eo cujus tum is servus fuisset, ei solvi. † Sed & si quis dominicam pecuniam ab eo sceneratus esset, si permissu domini servus negotium dominicum gessisset, idem iuris est: videtur enim voluntate domini, qui cum servo negotium contraheret, & ab eo accipere, & ei solvere.

36. JULIANUS lib. 1. ad Urseium Ferocem.

Si pater meus prægnante uxore relicta deces- serit, & ex causa hereditaria totum hoc, quod patri meo debitum fuisset, petissem: nihil me consumpsisse quidam existimant: si nemo natus sit, recte me egisse: quia in rerum natura verum fuisset, me solum heredem fuisse. Julianus no- tat: Verius est me eam partem perdidisse pro qua heres fuissem, antequa certum fuisset nemi- nem nasci: aut quartam partem, quia tres na- sci potuerunt: aut sextam, quia quinque: nam & Aristoteles scripsit, quinque nasci posse; quia vulvæ mulierum totidem receptacula habere pos- sunt: & esse mulierem Romæ Alexandrinam ab Ægypto, quæ quinque simul peperit, & tum habebat incolumes: & hoc & in Ægypto adfir- matum est mihi.

37. IDEM lib. 2. ad Urseium Ferocem.

Quotiens unus ex fidejussoribus suam partem solvisset, tanquam negotium reo gessisset: perinde habendum est, ac si reus ipse unius fide-

fidejussoris partem solvisset; sed tamen ut non ex sorte decedat: sed is fidejussor solus liberatur, cujus nominis solutio facta fuerit.

38. AFRICANUS lib. 7. Quæstionum.

Cum quis sibi aut Titio dari stipulatus sit: magis esse ait, ut ita demum recte Titio solvi dicendum sit, si in eodem statu maneat, quo fuit, cum stipulatio interponeretur: cæterum si ve in adoptionem, si ve in exilium ierit, vel aqua & igni ei interdictum, vel servus factus sit: non recte ei solvi dicendum: tacite enim inesse hæc conventio stipulationi videtur, si in eadem causa maneat. §. 1. Si debitorem meum jusserim Titio solvere, deinde Titium vetuerim accipere, & debitor ignorans solverit: ita eum liberari existimavit, si non ea mente Titius nummos acceperit, ut eos lucretur: alioquin, quoniam furtum eorum sit facturus, mansuros eos debitoris: & ideo liberationem quidem ipso jure non posse contingere debitori; exceptione tamen ei succurri æquum esse, si paratus sit conditionem furtivam, quam adversus Titium habet, mihi præstare: sicuti servatur cum maritus uxori donaturus, debitorem suum jubeat solvere: nam ibi quoque, quia nummi mulieris non fiunt, debitorem non liberari; sed exceptione eum adversus maritum tuendum esse; si conditionem, quam adversus mulierem habet, præstet: furti tamen actionem in proposito mihi post divortium competituram, quando mea inter sit interceptos nummos non esse. §. 2. De peculio cum domino actum est: is damnatus solvit: & fidejussores pro servo acceptos liberari respondit: eandem enim pecuniam in plures causas solvi posse, argumentum esse, quod, cum judicatum solvi satisfactum est, & damnatus reo solvat: non solum actione judicati, sed etiam ex stipulatu & ipse & fidejussores liberentur. † Et magis simile esset: quod, cum possessor hereditatis existimans se heredem esse solverit, heres non liberetur: tunc enim propter ea id evenire, quod ille suo nomine indebitam pecuniam dando, repetitionem ejus haberet. §. 3. Qui hominem promittit, si statuliberum solvat: magis puto, non esse expectandam conditionem: sed & creditorem agere posse, & illi conditionem competere: quod si interim conditio defecerit, liberatur perinde atque si quis pendente conditione solvit per errorem: & antequam condiceret, conditio extiterit. Illud nullo modo dici conveniet, si mortuo Stichio conditio deficiat, liberari debitorem: quamvis, si vivente eo defecerit, liberaretur: quando isto casu nullo tempore perfecte hominem meum feceris: alioquin prope erit, ut etiam si eum servum, in quo ususfructus alienus est, mihi solvi, isque (ususfructu manente) decesserit: ea solutione liberatus videaris: quod nullo modo probandum est: sicuti si communem solvisses, isque decessisset. §. 4. Si quis pro eo reverso fidejusseris, qui, cum Reipublicæ causa abesset, actione qua liberatus sit, deinde annus præterierit: an fidejussor liberetur: quod Juliano non placebat: & quidem si cum fidejussore experiundi potestas non fuit; sed hoc casu in ipsum fidejussorem ex Edi-

cto actionem restitui debere: quemadmodum in eum fidejussorem, qui hominem promissum occidit. §. 5. Qui pro te apud Titium fidejusserat, pignus in suam obligationem dedit; post idem heredem te instituit: quamvis ex fidejussoria causa non tenearis, nihilominus tamen pignus obligatum manebit: at si idem alium fidejussorem dederit, atque ita heredem te instituerit: rectius existimari ait, sublata obligatione ejus, pro quo fidejussum sit, eum quoque, qui fidejusserit, liberari.

39. IDEM lib. 8. Quæstionum.

Si soluturus pecuniam tibi, jussu tuo signatam eam apud numularium, quod probaretur, deposuerim: tui periculi eam fore Mela lib. 10 scribit: quod verum est: cum eo tamen, ut illud maxime spectetur, an per te steterit, quominus incontinenti probaretur: nam tunc perinde habendum erit, ac si parato me solvere, tu ex aliqua causa accipere nolles: in qua specie non utique semper tuum periculum erit: quid enim si inopportuno tempore vel loco obtulerim? † His consequens esse puto, ut, etiam si & emptor nummos, & venditor mercem, quod invicem parum fidei haberent, deposuerint, (&) nummi emptoris periculo sint; utique si ipse eam, apud quem deponerentur, elegerit: & nihilominus merx quoque, quia emptio perfecta sit.

40. MARCIANUS lib. 3. Institutionum.

Si pro me quis solverit creditori meo, licet ignorante me: acquiritur mihi actio pignoratitia. Item si quis solverit legata, debent discedere legatarii de possessione: alioquin nascitur heredi Interdictum, ut eos dejicere possit.

41. PAPINIANUS lib. 1. de Adulteriis.

Reo criminis postulato, interim nihil prohibet recte pecuniam a debitoribus solvi: alioquin plerique innocentium necessario sumptu egebunt.

42. PAULUS lib. 3. de Adulteriis.

Sed nec illud prohibitum videtur, ne a reo creditori solvatur.

43. ULPIANUS lib. 2. Regularum

In omnibus speciebus liberationum etiam accessiones liberantur; puta adpromissores, hypothecæ, pignora: præterquam quod inter creditorem & adpromissores confusione facta reus non liberatur.

44. MARCIANUS lib. 2. Regularum.

In numerationibus aliquando evenit, ut una numeratione duæ obligationes tollantur uno momento. Veluti si quis pignus pro debito vendiderit creditori: evenit enim, ut (&) ex vendito tollatur obligatio, & debiti. † Item si pupillo, qui sine tutoris auctoritate mutuam pecuniam accepit, legatum a creditore fuerit sub ea conditione, si eam pecuniam numeraverit, in duas causas videri eum numerasse: & in debitum suum, ut in Falcidiam heredi imputetur; & conditionis gratia, ut legatum consequatur. † Item si ususfructus pecuniæ numeratæ legatus fuerit: evenit, ut una numeratione (&) liberetur heres ex testamento, & obliget sibi legatarium. † Tandem

tundem est, & si damnatus fuerit alicui vendere, vel locare: nam vendendo, vel locando, & liberatur ex testamento heres, & obligat tibi legatarium.

45. ULPIANUS lib. 1. Responsorum.

Callippo respondit. Quamvis stipulanti uxori vir ipso penderit, *dirupto matrimonio prædia, quæ dori erant obligata, in solutum dare*: tamen satis esse, offerri dotis quantitatem. §. 1. Idem Frontoni respondit, perseveranti tutori in tutelæ administratione, licet capitis reo, potuisse id quod pupillo bona fide debetur, extolvi.

46. MARCIANUS lib. 3. Regularum.

Si quis aliam rem pro alia volenti solverit, & evicta fuerit (res): manet pristina obligatio: & si pro parte fuerit evicta, tamen pro solido obligatio durat: nam non accepisset re integra creditor, nisi pro solido ejus fieret. §. 1. Sed & si duos fundos, verbi gratia, pro debito dederit, evicto altero fundo remanet integra obligatio: tunc ergo res pro re soluta liberationem præstat, quam pro solido facta est suscipiens. §. 2. Sed & si quis per dolum pluris æstimatam fundum in solutum dederit, non liberatur: nisi id quod deest repleatur.

47. IDEM lib. 4. Regularum.

In pupillo, cui sine tutoris auctoritate solutum est, si quærat, quo tempore sit locupletior: tempus, quo agitur, inspicitur: & ut exceptio doli mali posita ei noceat, tempus, quo agitur, spectatur. §. 1. Plane (ut Scævola agebat) etiam si perierit res antelitem contestatam, interdum quasi locupletior factus intelligitur: id est, si necessariam librem emit, quam necessario de suo erat empturus: nam hoc ipso quo non est pauperior factus, locupletior est. † Sic & in filiofamilias putabat Macedonianum cessare, si in necessarias causas filius mutuam pecuniam accepit, & eam perdiderit.

48. MARCELLUS lib. sing. Responsorum.

Titia, cum propter dotem bona mariti possideret, omnia pro domina egit, redditus exegit, & moventia diltraxit: quæro, an ea, quæ ex re mariti percepit, in dotem ei reputari debeant? Marcellus respondit, reputationem ejus, quod proponeretur, non iniquam videri: pro soluto enim magis habendum est, quod ex ea causa mulier percepit: sed si forte usurarum quoque rationem arbiter dotis recuperandæ habere debuerit, ita est computandum, (ut) prout quidque ad mulierem pervenit, non ex universa summa decedat: sed prius in eam quantitatem, quam usurarum nomine mulierem consequi oportebat: quod non est iniquum.

49. MARCIANUS lib. singul. ad Hypothecariam formulam.

Solutam pecuniam intelligimus utique naturaliter, si numerata sit creditori. † Sed & si jussu ejus alii solvitur, vel creditori ejus, vel futuro debitori, vel etiam ei, cui donaturus erat: absolvi debet. † Ratam quoque solutionem si creditor habuerit, idem erit. † Tutori quoque si soluta sit pecunia vel curatori, vel procuratori, vel cuilibet successor, vel servo auctori: proficiet

ei solutio. † Quod si acceptum latum sit, quod stipulationis nomine hypotheca erat obligata, vel sine stipulatione accepta sit: solutionis quidem verbum non proficiet, sed satisfactionis sufficit.

50. PAULUS (lib. 10. ad Sabinum).

Si, cum aurum tibi promississem, ignoranti, quasi aurum, æs solverira: non liberabor: sed nec repetam hoc quasi indebitum solutum, quod sciens feci: petentem tamen (te) aurum, exceptione summovebo, si non reddas æs, quod accepisti.

51. IDEM (lib. 9. ad Edictum).

Dispensatori, qui ignorante debitore remotus est ab actu, recte solvitur: ex voluntate enim domini ei solvitur; quam si nescit mutata, qui solvit, liberatur.

52. ULPIANUS (lib. 14. ad

Edictum).

Satisfactio pro solutione est.

53. GAIUS (lib. 5. ad Edictum Provinciale).

Solvere pro ignorante & invito cuique licet: cum sit Jure civili constitutum, licere etiam ignorantis invitique meliorem conditionem facere.

54. PAULUS (lib. 56. ad Edictum).

Solutionis verbum pertinet ad omnem liberationem quoquo modo factam: magisque ad substantiam obligationis refertur, quam ad numerorum solutionem.

55. ULPIANUS (lib. 61. ad Edictum.)

Qui sic solvit, ut reciperet, non liberatur: quemadmodum non alienantur nummi, qui sic dantur, ut recipiantur.

56. PAULUS (lib. 62. ad Edi-

ctum).

Qui mandat solvi, ipse videturolvere.

57. ULPIANUS (lib. 77. ad Edictum).

Si quis stipulatus fuerit *decem in melle*: Solvi quidem mel potest, antequam ex stipulatu agatur: sed si semel actum sit, & petita decem fuerint, amplius mel solvi non potest. §. 1. Item si *mibi aut Titio* stipulatus fuero dari, deinde petam, amplius Titio solvi non potest: quamvis ante litem contestatam posset.

58. IDEM (lib. 80. ad Edictum).

Si quis offerenti se negotiis alienis bona fide solverit, quando liberetur? Et ait Julianus, cum dominus ratum habuerit, tunc liberari. Idem ait, antequam dominus haberet ratum, an condici ex ea causa possit? Et ait, interesse, qua mente solutio facta esset: utrum, ut statim debitor liberetur, an vero cum dominus ratum habuisset. Priore casu confessim posse condici procuratori, & tunc demum extinguere condictioem, cum dominus ratum habuisset: Posteriore tunc demum nasci condictioem, cum dominus ratum non habuisset. §. 1. Si creditor, cujus ignorantis procuratori solutum est, adrogandum se dederit: siue ratum habuit pater, (rata) solutio est: siue non habuit, repetere debitor potest. §. 2. Et si duo rei stipulandi sunt, quorum alterius absentis procuratori datum antequam is ratum haberet, interim alteri solum est: in pendentem est posterior solutio, ac prior: quippe incertum est, debitum an indebitum exegerit.

Kkkkkk

59. PAV-

59. PAULUS lib. 2. ad Plautium.

SI ita stipulatus sim, MIHI AUT TITIO DARE SPONDES? & debitor constituerit se mihi soluturum: quamvis mihi competat de constituta actio, potest adhuc adjecto solvere. † Et si a filiofamilias mihi aut Titio stipulatus sim: patrem posse Titio solvere quod in peculio est: scilicet si suo non filii nomine solvere velit. Dum enim adjecto solvitur, mihi solvi videtur. Et ideo si indebitum adjecto solutum sit, stipulatori posse condici Julianus putat: ut nihil intersit, jubeam (te) Titio solvere, ac ab initio stipulatio ita concepta sit.

60. IDEM (lib. 4. ad Plautium).

IS, qui alienum hominem in solutum dedit, usucapto homine liberatur.

61. IDEM (lib. 5. ad Plautium).

IN perpetuum] quotiens id, quod tibi debeam, ad te pervenit, & tibi nihil absit, nec quod solutum est, repeti possit: competit liberatio.

62. (IDEM lib. 8. ad Plautium).

Dispensatorem; meum testamento liberum esse jussi, & peculium ei legavi: is post mortem meam a debitoribus pecunias exegit: an heres meus retinere ex peculio ejus, quod exegit, possit, quaeritur? Et si quidem post aditam hereditatem exegerit pecuniam, dubitari non debet, quin de peculio eo nomine retineri nihil debeat, qua liber factus incipit debere, si liberantur solutione debitores. Cum vero ante aditam hereditatem pecuniam accepit dispensator, si quidem liberantur debitores ipsa solutione: non est dubium, quin de peculio id retinendum sit: quia incipit debere hic heredi quasi negotiorum gestorum, vel mandati actione. Si vero non liberantur, illa quaestio est: cum negotium meum gerens, a debitoribus meis acceperis, deinde ego ratum non habuero, & mox agere velim negotiorum gestorum actione: an utiliter agam, si caveam te indemnem futurum? Quod quidem ego non puto: nam sublata est negotiorum gestorum actio, eo quod ratum non habui, & per hoc debitor mihi constituitur.

63. IDEM (lib. 9. ad Plautium).

SI debitor sit servi fructuarius, potest is servus per acceptilationem liberare eum: videbitur enim ex re ejus acquirere: idem in pacto dicemus.

64. IDEM (lib. 14. ad Plautium).

Cum jussu meo id, quod mihi debes, solvis creditori meo: & tu a me, & ego a creditore meo liberor.

65. POMPONIUS (lib. 1. ex Plautio.)

SI filia furiosi a viro divorterit: dictum est, vel adgnato curatore voluntate filiae, vel filiae consentiente agnato solvi dotem.

66. IDEM (lib. 6. ex Plautio).

SI pupilli debitor, jubente eo sine tutoris auctoritate pecuniam creditori ejus numeravit: pupillum quidem a creditore liberat, sed ipse manet obligatus, sed exceptione se tueri potest. † Si autem debitor pupilli non fuerat, nec pupillo condicere potest, qui sine tutoris auctoritate

non obligatur, nec creditori, cum quo alterius jussu contraxit: sed pupillus, in quantum locupletior factus est, utpote debito liberatus, utili actione tenebitur.

67. MARCELLUS (lib. 13. Digestorum).

SI quis duos homines promiserit, & Stichum solverit: poterit ejusdem Stichi dominium postea consecutus, dando liberari. † In nummis minor, vel prope nulla dubitatio est: nam & apud alienum Servius cum, qui minus a debitore suo accipere, & liberare eum vellet respondit, posse sapius aliquos nummos accipiendo ab eo, eique retro dando, ac rursus accipiendo, id efficere: veluti si centum debitorem decem acceptis liberare creditor velit, ut, cum decem acceperit, eadem ei retro reddat, mox ab eo accipiat, ac novissime retineat: etsi in dubitationem a quibusdam hoc male deducatur, quod non possit videri is, qui ita accepit, ut ei, a quo accepit, retro reddat, solvisse potius, quam decessisse.

68. IDEM lib. 16. Digestorum.

Servus doctem dare, jussus pupillo, & liber esse, si heres sit pupillus, sive tantum conditio in eum collata sit; an absente quoque tutore, pupillo dando, libertatem consequatur? moveris comparatione conditionis, quae constitit infanto: veluti SI PUPILLO SERVIERIT, quae potest impleri citra interventum quoque tutoris: & quid (inquis) si curatorem habeat, & si furioso dare jussus sit? an curatori dando liberetur? & finge alicui fundum legatum, si dedisset pupillo, furiosoque. Et sciendum est in omnibus istis casibus tutori quidem, vel curatori utiliter dependi; ipsis autem, id est furioso vel pupillo, non recte persolvi, ne datio ex illorum imbecillitate pereat: nec enim hoc egit testator, ut, quoquo modo esset datum, expleta videretur conditio.

69. CELSUS lib. 24. Digestorum.

SI hominem, in quo usufructus alienus est, vel qui erat pignori Titio obligatus, noxae dedisti: poterit is, cui condemnatus es, tecum agere judicati: nec expectabimus, ut creditor evincat: sed si usufructus interierit, vel dissoluta fuerit pignoris obligatio: existimo processuram liberationem.

70. IDEM lib. 26. Digestorum.

Quod certa die promissum est, vel statim dari potest: totum enim medium tempus ad solvendum promissori liberum relinqui intelligitur.

71. IDEM lib. 27. Digestorum.

Cum decem mihi aut Titio dari stipulatus, quinque accipiam: reliqua promissor recte Titio dabit. §. 1. Si fidejussor procuratori creditoris solvit, & creditor post tempus, quo liberari fidejussor poterit, ratum habuit: tamen quia fidejussor, cum adhuc ex causa fidejussionis teneretur, solvit, nec repetere potest, nec minus agere adversus reum mandati potest, quam si tum praesenti dedisset. §. 2. Item si ignorans creditor procuratori suo solutum, servo debitoris, si forte acceptum fecerit? postea autem rescierit, & ratum habuerit: confirmetur solutio; & quod acceptum latum sit, nullius momenti

momenti est: & contra si ratum non habuerit: quod acceptum fecerit, confirmatur. §. 3. Sed si ignorans solutum, litem contestatus est: si pendente iudicio ratum habuit, absolvi oportet illum, cum quo actum est: si ratum non habuit, condemnari.

72. MARCELLUS lib. 20. Digestorum.

Qui decem debet, si ea obtulerit creditori, & ille sine iusta causa ea accipere recusavit, deinde debitor ea, sine sua culpa perdiderit: doli mali exceptione potest se tueri, quanquam aliquando interpellatus non solverit: etenim non est equum teneri pecunia amissa: quia non teneretur, si creditor accipere voluisset. Quare pro soluto id, in quo creditor accipiendo moram fecit, oportet esse. † Et sane si servus erat in dote, eumque obtulit maritus, & is servus decessit; aut nummos obtulit, eosque non accipiente muliere perdiderit: ipso iure desinet teneri. §. 1. Cum Stichum mihi deberes, & in solvendo moram fecisses, sub conditione eum promissisti; pendente ea Stichus decessit: videamus, an, quia novari prior obligatio non potest, petitio servi competat ea, quae competeret si non intercessisset stipulatio? Sed in promptum contractio est, debitorem, cum stipulanti creditori sub conditione promissit, non videri in solutione hominis cessasse: nam verum est, eam qui interpellatus dare noluit, efferentem postea periculo liberari. §. 2. Sed quid, si ignorante debitore ab alio creditor eum stipulatus est? Hic quoque existimandus est periculo debitor liberatus: quem admodum si quolibet nomine ejus servum offerente stipulator accipere noluisse. §. 3. Idem responsum est, si quis, cum subreptus sibi servus esset, sub conditione stipulatus fuerit, *quicquid furem dare facere oportet*: nam & fur conditione liberatur, si dominus oblatam sibi accipere noluit: si tamen, cum in provincia forte servus esset, intercesserit stipulatio; & si iuge, prius quam facultatem ejus nunciaretur fur, vel promissor, decessisse servum: non poterit rationi, quam supra reddidimus, locus esse: non enim obtulisse eum propter absentiam intelligi potest. §. 4. Stichum aut Pamphilum stipulatus sum, cum esset meus Pamphilus: nec si meus esse desierit, liberabitur promissor Pamphilum dando: neutrum enim videtur in Pamphilo homine constituisse, nec obligatio, nec solutio. Sed ei, qui hominem dari stipulatus est, unum etiam ex his, qui tunc stipulatori servierant, dando promissor liberatur: vi quidem ipsa & hic ex his dari stipulatus est, qui ejus non erat fingamus ita stipulatum, HOMINEM EX HIS, QUOS SEMPRONIUS RELIQUIT, DARE SPONDES: cum tres Sempronius reliquisset, eorumque aliquem stipulatoris fuisse: num mortuis duobus, qui alterius erant, supererit ulla obligatio, videamus? & magis est deficere stipulationem nisi ante mortem duorum desierit esse reliquus servus stipulatoris. §. 5. Qui hominem debebat, Stichum, cui libertas ex causa fideicommissi praestanda est, solvit: non videtur liberatus: nam vel minus hic servum dedit, quam ille, cui ser-

vum nondum noxa solutum. † Nam ergo & si vispellionem, aut alias turpem dederit hominem, idem sit: Et sane datum negare non possumus. Sed differt haec species a prioribus: habet enim servum, qui ei auferri non possit. §. 6. Promissor servi eum debet hominem solvere, quem, si velit stipulator, possit ad libertatem perducere.

73. IDEM (lib. 3^a 1^a. Digestorum).

O triginta nummos pecuniae creditae, fidejullorem in viginti dedi, & pignus * in decem *; ex venditione autem pignoris creditor decem consecutus est: utrum ex universitate id decessit, (ut quidam putant) si in solvendis decem nihil debitor dixisset, an (sicut ego puto) in totis decem fidejullori contingit liberatio: quia hoc dicendo potuit hoc efficere debitor, ut ubi non dixit, id potius soluturum existimeretur, quod satisfactum debeatur? Magis ramen existimo licuisse creditori in id, quod solus debeat reus, accepto referre.

74. MODESTINUS lib. 3. Regularum.

Id, quod pecuniae nomine a debitore exactum est, lucro debet cedere creditoris.

75. IDEM lib. 8. Regularum.

Sicut acceptilatio in eum diem praecedentes peremit actiones, ita & confusio: nam si debitor heres creditori exiterit, confusio hereditatis peremit petitionis actionem.

76. IDEM lib. 26. Responsorum.

Modestinus respondit: si post solutum sine nullo pacto omne, quod ex causa tutelae debeatur, actiones post aliquod intervallum cessae sint: nihil ea cessione actum, cum nulla actio superfuerit: quod si ante solutionem hoc factum est; vel cum convenisset, ut mandarentur actiones, tunc solutio facta esset, mandatum subsequutum est: salvae esse mandatas actiones: cum novissimo quoque casu pretium magis mandatarum actionum solutum, quam actio, quae fuit, percepta videatur.

77. IDEM (lib. 7. Pandectarum).

In liberti antiquior contractus operarum esse non potest, sine quo libertas ei data non esset.

78. JAVOLENUS (lib. 11. ex Cassio).

Si alieni nummi in scio vel invito domino soluti sunt, manent ejus, cujus fuerunt: si mixti essent, ita ut discerni non possent: ejus fieri, qui accepit, in libris Gaii scriptum est: ita ut actio domino cum eo, qui dedisset, furti competeret.

79. IDEM lib. 10. Epistolarum.

Pecuniam, quam mihi debes, aut aliam rem, si in conspectu meo ponere te jubeam: efficiatur, ut & tu statim libereris, & mea esse incipiat: nam tum quod a nullo corporaliter ejus rei possessio detineretur, acquisita mihi, & quodammodo *manu longa* tradita existimanda est.

80. POMPONIUS (lib. 4. ad Quintum

Mucium).

Pro ut quidque contractum est, ita & solvi debet: Ut, cum re contraxerimus, re solvi debet: veluti cum mutuum dedimus, ut retro pecuniae tantundem solvi debeat. † Et cum verbis aliquid contraximus, vel re vel verbis ob-

ligatio solvi debeat: verbis, veluti cum acceptum promissori sit: re, veluti cum solvit, quod promissit. † Aque cum emptio vel venditio, vel locatio contracta est: quoniam consensu nudo contrahi potest, etiam dissensu contrario dissolvi potest.

81. IDEM lib. 6. ad Quintum Mucium.

Si stipulatus sim mihi aut Titio dari, si Titius decesserit, heredi ejus solvere non poteris.

§. 1. Si lancem deposuerit apud me Titius, & pluribus heredibus relictis decesserit: si pars heredum me interpellat, optimum quidem esse, si Prætor aditus jussisset me parti heredum eam lancem tradere; quo casu depositi me reliquis coheredibus non teneri: sed etsi sine Prætoris fine adolo malo hoc fecero, liberabor; aut, quod verius est, non incidam in obligationem: optimum autem est id per Magistratum facere.

82. PROCULUS (lib. 5. Epistularum.)

Si cum Cornelius fundum suum, nomine Seia, viro ejus doti dedisset, nec de eo reddendo quicquam cavisset, fecit, ut inter se vir & Seia paciscerentur, ut divortio facto is fundus Cornelio redderetur: non puto divortio facto virum vetante Seia eum fundum Cornelio (tuto) reddendum esse: sicuti si cum pactum conventum nullum intercessisset, divortio facto mulier jussit eum fundum Cornelio reddi, deinde, antequam redderetur, vetuisset, non tuto redderetur: sed si antequam Seia vetaret, Cornelio eum fundum reddidisset, nec causam habuisset existimandi id invita Seia facturum esse: nec melius, nec æquius esse existimarem eum fundum Seia reddi.

83. POMPONIUS lib. 14. ex Variis Lectionibus.

Si tuo servo credidero, eumque redemero, & is manumissus mihi solverit: non repetet:

84. PROCULUS (lib. 7. Epistularum.)

Egisti de peculio servi nomine cum domino: non esse liberatos fidejussores ejus respondit: at si idem servus ex peculio suo permixta administratione peculii nummos solvisset: liberatos esse fidejussores ejus recte legisti.

85. CALLISTRATUS lib. 1. Edicti monitorii.

Solidum non solvitur, non minus quantitate, quam die.

86. PAULUS lib. 8. ad Edictum.

Hoc jure utimur, ut litis procuratori non recte solvatur: nam & absurdum est, cui judicati actio non datur, ei ante rem judicatam solvi posse: si tamen ad hoc datus sit, ut & solvi possit, solvendo eo liberabitur.

87. CELSUS (lib. 20. Digestorum.)

Quolibet debitum solutum a procuratore meo, non repeto: quoniam cum quis procuratorem omnium rerum suarum constituit, id quoque mandare videtur, ut creditoribus suis pecuniam solvat: neque postea expectandum est, ut ratum habeat.

88. SCÆVOLE lib. 5. Digestorum.

Filia intestato patris heredis negotia mater gessit, & res vendendas per argentarios dedit:

idque ipsum codice conscriptum est: argentarii universum redactum venditionis solverunt: & post solutionem novem fere annis quicquid agendum erat, nomine pupillæ mater egit, eamque marito nuptum collocavit: & res ei tradidit: Quæsitum est, an puella cum argentariis aliquam actionem habet: quando non ipsam, stipulata sit pretium rerum, quæ in venditione datæ sunt, sed mater? Respondit, si de eo quæreretur, an jure ea solutione argentarii liberati essent: responderi jure liberatos. Claudius: Subest enim illa ex jurisdictione pendens quæstio, an pretia rerum, quæ sciebant esse pupillæ, bona fide solvisse videantur matri, quæ jus administrationis non habebat? ideoque, si hoc sciebant, non liberantur: scilicet si mater solvendo non sit.

89. IDEM lib. 29. Digestorum.

Ex pluribus causis & chirographis creditor ita cavuit: Titius Mævius dico me accepisse, & habere, & accepto tulisse (a) Gaio Titio reliquum omnia, ratione perscisa ejus pecuniæ, quam mihi Stichus Gaii Titii servus caverat. Quæsitum est, an ex cæteris chirographis, quæ non Stichus cavuit, sed ipse debitor, integra manet actio ex reliquis chirographis per ipsum debitorem cautis? Respondit, eam solam obligationem dissolutam, ex qua solutum proponeretur. §. 1. Lucius Titius ex duobus chirographis, quibus quadringentæ ei a Seio debebantur, altero centum, * altero trecentum, * scripsit Seio, ut unus chirographi centum per Mævium & Septicium sibi mitterentur: Quæro, an Seius, si Mævio & Septicio ex trecentum quoque solvisse se dicat, liberatus sit? Respondit: si nec mandavit, ut ex trecentum solveretur, nec solutum ratum habuit: non esse liberatum. §. 2. Lucius Titius duabus stipulationibus, una quindecim sub usuris majoribus, altera viginti sub usuris levioribus Seiam eadem die obligavit, ita ut viginti prius solverentur: id est, idibus Septembribus: debitor post diem utriusque stipulationis cedentem, solvit viginti sex: neque dictum est ab altero, pro qua stipulatione solveretur. Quæro an quod solutum est, eam stipulationem exoneraverit, cujus dies ante cessit, id est, ut viginti sortis soluta videantur, & in usuras eorum sex data? Respondit, magis id accipi, ex usu esse.

90. IDEM lib. 26. Digestorum.

Filius, qui administrabat ut heres paterna bona, pecuniam ex his Sempronio mutuum dedit, & eandem particulatim recepit: deinde se abstinuit, quia minor annis erat, ab ea hereditate. Quæsitum est, curator bonorum patris constitutus an adversus Sempronium utilem actionem habet? Respondit, nihil proponi, cur non is qui solvisset id, quod mutuum ita acceperat, liberatus esset.

91. LABEO (lib. 6. Pithanon a Paulo Epitomatorum).

Si debitor tuus non vult a te liberari, & præsens est: non potest invitus a te solvi. Paulus: Imo debitorem tuum etiam præsentem, etiam invitum, liberare ita poteris, supponendo, a quo debitum novandi causa stipuleris: quod etiam

etiam si acceptum non feceris; tamen statim, quod ad te attinet, res peribit: nam & petentem te doli mali praescriptio excludet.

92. POMPONIUS (lib. 9. Epistolarum.)

Si mihi alienum servum dari promiseris, aut testamento dare iussus fueris, isque servus antequam per te staret, quominus dares, a domino manumissus sit: haec manumissio morti similis sit; si autem decessisset, non tenearis. §. 1. Sed & si quis servum, quem dari promisit: heres a domino scriptus statuliberum dederit, liberatur.

93. SCAEVOLA lib. singul. Quaestionum publice tractatarum.

Si duo rei sint stipulandi, & alter alterum heredem scripsit: videndum, an confundatur obligatio: Placet non confundi. Quo bonum est (hoc) dicere: Quod si intendat dari sibi oportere: vel ideo dari oportet ipsi, quod heres extitit, vel ideo quod proprio nomine ei deberetur: atquin magna est huius rei differentia: nam si alter ex reis pacti conventi temporali exceptione summoverti poterit, intererit, is qui heres extitit, utrumne suo nomine, an hereditario experiat: ut ita possis animadvertere: exceptioni locus sit, necne. §. 1. Item si duo rei sint promittendi, & alter alterum heredem scripsit confunditur obligatio. §. 2. Sed (&) si reus heredem fideiussorem scripserit, (non) confunditur obligatio: & quasi generale quid retinendum est, ut ubi ei obligationi, quae sequelae locum obtinet, principalis accedit, confusa sit obligatio; quotiens duae sint principales, altera alteri potius adjicitur ad actionem, quam confusionem parere. §. 3. Quid ergo si fideiussor reum heredem scripserit? confundetur obligatio secundum Sabini sententiam, licet Proculus dissentiat.

94. PAPINIANUS lib. 8. Quaestionum.

Si is, cui nummos debitor solvit alienos, nummis integris pergat petere quod sibi debeatur, nec offerat quod accepit: exceptione doli summovebitur. §. 1. Sin autem communes nummos credam, aut solvam: confestim pro parte mea nascetur & actio, & liberatio: siue in singulis nummis communionem pro indiviso quis esse intelligat, siue in pecunia non corpora cogitet sed quantitatem. §. 2. Sed & si fideiussor alienos nummos in causam fideiussionis dedit: consumptis his, mandati agere potest: & ideo si eam pecuniam solvat, quam subriperat, mandati ager, postquam furti, vel ex causa conditionis praestiterit. §. 3. Favius Januarius Papiniano salutem. Cum Titius Gaius Seio deberet ex causa fideicommissi certam quantitatem, & tantundem eidem ex alia causa, quae peti quidem non poterat, ex solutione autem petitionem non praestat: Titii servus actor absente domino solvit eam summam quae efficeret ad quantitatem unius debiti: cautumque est ei solutum ex universo credito. Quaero, id, quod solutum est, in quam causam acceptum videtur? Respondi: Si quidem Titio Seius ita cavisset, ut sibi solutum ex universo credito significaret, crediti appellatio solam fideicommissi pecuniam demonstrare videtur; non eam quae petitionem quidem

non habet: solutione autem facta repeti pecunia non potest: cum vero servus Titii actor absente domino pecuniam solverit: ne dominum quidem nummorum in eam speciem obligationis, quae habuit auxilium exceptionis, translatum foret, si ex ea causa solutio facta proponeretur: quia non est vero simile dominum ad eam speciem solvendis pecuniis servum praeposuisse, quae solvi non debuerunt: non magis quam ut nummos peculiare ex causa fideiussionis, quam servus non ex utilitate peculii suscepti solveret.

95. IDEM (lib. 28. Quaestionum.)

Stichum aut Pamphilum, utrum ego velim, dare spondes? altero mortuo, qui vivit solus petetur: nisi (si) mora facta sit in eo mortuo quem petitor elegit tunc enim perinde solus ille qui decessit, praebetur, ac si solus in obligationem deductus fuisset. §. 1. Quod si promissoris fuerit electio: defuncto altero qui superest, aequae peti poterit. Enimvero si facto debitoris alter sit mortuus, cum debitoris esset electio: quamvis interim non alius peti possit, quam qui solvi etiam potest, neque defuncti offerri aestimatio potest, si forte longe fuit vilior; quoniam id pro petitore in poenam promissoris constitutum est: tamen si & alter servus postea sine culpa debitoris moriatur, nullo modo ex stipulatu agi poterit: cum illo in tempore quo moriebatur, non commiserit stipulationem. † Sane quoniam impunita non debent esse admissa, doli actio non in merito desiderabitur: aliter quam in persona fideiussoris, qui promissum hominem interfecit: quia tenetur ex stipulatu actione fideiussor, quemadmodum tenebatur, si debitor sine herede decessisset. §. 2. Aditio hereditatis nonnunquam jure confundit obligationem: veluti si creditor debitoris, vel contra debitor creditoris adierit hereditatem: aliquando pro solutione cedit, si forte creditor, qui pupillo sine tutoris auctoritate nummos crediderat, heres ei extitit: non enim quanto locupletior pupillus factus est, consequeretur, sed in solidum creditum suum ex hereditate retinet. Aliquando evenit, ut inanis obligatio aditione hereditatis confirmetur: nam si heres qui restituerit ex Trebelliano hereditatem, fideicommissario heres extiterit: vel mulier, quae pro Titio intercesserat, eidem heres extiterit: incipit obligatio civilis propter hereditatem ejus, qui jure tenebatur, auxilium exceptionis amittere, etenim inconditum est subvenire sexui mulieris quae suo nomine periclitetur. §. 3. Quod vulgo jactatur fideiussorem qui debitori heres extitit, ex causa fideiussionis liberari: totiens verum est, quotiens rei plenior promittendi obligatio invenitur. Nam si reus duntaxat fuit obligatus, fideiussor liberabitur: e contrario non potest dici non tolli fideiussoris obligationem, si debitor propriam & personalem habuit defensionem: nam si minori vigintiquinque annis bonae fidei pecuniam credidit, isque nummos acceptos perdidit, & intra tempora in integrum restitutionis decessit herede fideiussore: difficile est dicere causam juris honorarii quae potuit auxilio minori esse, retinere fideiussoris

fidejussoris obligationem, quæ principalis fuit, & cui fidejussor is accessit sine contemplatione juris Prætorii. Auxilium igitur restitutionis fidejussori qui adolescenti heres extitit, intra constitutum tempus saluum erit. §. 4. Naturalis obligatio, ut pecuniæ numeratione, ita iusto pacto, vel jurejurando ipso jure tollitur: quod vinculum æquitatis, quo solo sustinebatur, conventionis æquitate dissolvitur: ideoque fidejussor, quem pupillus dedit, ex istis causis liberari dicitur. §. 5. Quæsitum est, an ita stipulari quis possit, MIHI AUT FILIO MEO DECEM DARI? vel ita: MIHI AUT PATRI? Sed non incommode potest adhiberi *distinctio*: ut filio quidem stipulante, patris tunc adjiciatur persona, cum stipulatio ei adquiri non possit: e contrario autem nihil prohibeat, patre stipulante, filii personam adjici, cum toriens quod pater filio stipulatur, sibi stipulatus intelligitur, cum ipse sibi stipulatus non est: & in proposito manifestum est; non obligationis, sed solutionis gratia filii personam adjectam. §. 6. Usumfructum mihi aut Titio dari stipulatus sum: Titio capite deminuto, facultas solvendi Titio non interdidit: quia & sic stipulari possumus, MIHI AUT TITIO, CUM CAPITE MINUTUS ERIT, DARI? §. 7. Nam si furiosi vel pupilli persona adjecta sit, ita tutori vel curatori pecunia recte dabitur, si conditionis quoque implendæ causa recte pecunia tutori, vel curatori datur: quod quidem Labeo Pegasus putaverunt utilitatis causa recipiendum. Idque ita recipi potest, si pecunia in rem vel pupilli vel furiosi versa est. † Quomodo si domino jussu dare, servo dedisset, ut domino daret: ceterum, qui servo dare jussus est, domino dando non aliter implese conditionem intelligendus est, quam si ex voluntate servi dedit. † Idem respondendum est in solutione, si stipulato Sempronio sibi aut Stichio Mævii servo decem dari, debitor Mævio domino pecuniam solverit. §. 8. Si creditor debitoris hereditatem ad se non pertinentem possedit, & tantum ad eum pervenit, quantum si quilibet alius bonorum possessor ei, solveret, liberaret heredem non potest dici fidejussores liberari: neque enim ipsam sibi solvisse pecuniam credendum est, a quo hereditas evincitur. §. 9. Dolo fecisti, quominus possideres quod ex hereditate ad alienum pertinente apprehenderas? Si possessor corpus aut litis æstimationem præstitit, ea res tibi proderit: quia nihil petitoris interest: ceterum si tu ante conventus, ex præterito dolo præstiteris: nihil ea res possessori proderit. §. 10. Si mandatu meo Titio pecuniam credidisses, ejusmodi contractus similis est tutori, & debitori pupilli: & ideo mandatore convento & damnato, quanquam pecunia soluta sit, non liberari debitorem ratio suadet: sed & præstare debet creditor actiones mandatori adversus debitorem, ut ei satisfiat. † Et huc pertinet tutoris & pupilli debitoris nos fecisse comparisonem: nam cum tutor pupillo tenetur ob id quod debitorem ejus non convenit, neque iudicio cum altero accepto, liberatur alter: nec si damnatus tutor solverit, ea res proderit debitori:

quin etiam dici solet tutelæ contraria actione agendum, ut ei pupillus adversus debitores actionibus cedat. §. 11. Si creditor a debitore culpa sua causa ceciderit: prope est, ut actione mandati nihil a mandatore consequi debeat; cum ipsius vitio acciderit, ne mandatori possit actionibus cedere. §. 12. Si inter emptorem & venditorem convenerit, prius quam aliquid ex alterutra parte solveretur, ut ab emptione discedatur: fidejussor eo nomine acceptus soluto contractu liberabitur.

96. IDEM lib. 11. Responsorum.

Pupilli debitor tutore delegante pecuniam creditori tutoris solvit: liberatio contigit, si non malo consilio cum tutore habito factum esse probetur: sed & Interdicto fraudatorio tutoris creditor pupillo tenetur, si eum consilium fraudis participasse constabit. §. 1. Cum pupilla magistratui, qui per fraudem pupillo tutorem dedit, heres extitisset: tutores ejus cum adolescente transegerant; eam transactionem pupilla ratam habere noluit: nihilominus erit, tutorum pecunia, liberata: nec tutores contra adolescentem actionem, nec utilem habebunt, qui suum recuperavit: plane si adolescens pecuniam restituere tutori pupillæ maluerit, rescisso quod gestum est, actionem utilem in pupillam, heredem magistratus, accipiet. §. 2. Soror cui legatum ab herede fratre debebatur, post motam legati questionem transegit, ut nomine debitoris contenta legatum non peteret: placuit, quamvis nulla delegatio facta, neque liberatio secuta esset, tamen nominis periculum ad eam pertinere. Itaque si legatum contra placitum peteret, exceptionem pacti non inutiliter opponi. §. 3. Cum eodem tempore pignora duobus contractibus obligantur, pretium eorum pro modo pecuniæ cujusque contractus creditor accepto facere debet: nec in arbitrio ejus electio erit, cum debitor pretium pignoris consortioni subjecerit: quod si temporibus discretis superfluum pignorum obligari placuit; prius debitum pretio pignorum jure solvetur, secundum superfluo compensabitur. §. 4. Cum institutus deliberaret, substituto pecunia per errorem soluta est: id eum hereditate postea devoluta, causa conditionis evanescit: quæ ratio facit ut obligatio debiti solvatur.

97. IDEM (lib. 2. Definitionum.)

Cum ex pluribus causis debitor pecuniam solvit, utriusque demonstratione cessante, potior habebitur causa ejus pecuniæ quæ sub infamia debetur: mox ejus quæ poenam continet: tertio, quæ sub hypotheca vel pignore contracta est: post hunc ordinem potior habebitur propria, quam aliena causa, veluti fidejussoris; quod veteres ideo definiērunt, quod verisimile videretur diligentem debitorem admoneri ita negotium suum gestorum fuisse: si nihil eorum interveniat: vetustior contractus ante solvetur. Si major pecunia numerata sit, quam ratio singulorum exposcit: nihilominus primo contractus soluto, qui potior erit, superfluum ordini secundo, vel in totum, vel pro parte minuendo videbitur datum.

98. PAULUS (lib. 15. Questionum.)

Qui res suas obligavit, postea aliquam possessionem ex his pro filia sua dotem promittendo obligavit, & solvit: si ea res a creditore eyicta est, dicendum est maritum ex dotis promissione agere posse, ac si statuliberum, remve sub conditione legatam, dotis nomine pro filia pater solvisset: harum enim rerum solutio non potest nisi ex eventu liberare: scilicet, quo casu certam erit remanere eas. §. 1. Diversum respondetur in ea pecunia, si re, quam patronus post mortem liberti per Favianam aufert. hæc enim actio, cum sit nova, partam liberationem non potest revocare. §. 2. Huic applicatur minor viginti quinque annis, qui a creditore circumscriptus, in rem ex causa debiti solutam restituitur. §. 3. Rem autem castrensis peculii solventem patrem, perinde accipere debemus, ac si alienam dedisset: quamvis possit residere apud eum cui soluta est, prius mortuo intestato nullo: sed tunc adquisita creditur, cum filius decesserit: & utique cujus fuerit, eventus declaret: sitque & hoc ex his quæ post factis, in præteritum quid fuerit, declarent. §. 4. *Mihi dare decem pure, aut Titio calendis vel sub conditione, aut mihi calendis Ianuariis, Titio Februariis, utiliter stipulor.* Quod si *mihi calendis Februariis, Titio calendis Ianuariis*: potest dubitari: Sed rectius dicitur utiliter stipulatum: nam cum in diem sit ea quoque obligatio, etiam mihi solvi potest ante Februarias: igitur & illi solvi poterit. §. 5. Qui stipulatus sibi aut Titio, si hoc dicit, si Titio non solveris, dari sibi: videtur conditionaliter stipulari. Et ideo etiam sic facta stipulatione, *MIHI DECEM, AUT QUINQUE TITIO DARI?* quinque Titio solutis, liberabitur reus a stipulatore. Quod ita potest admitti, si hoc ipsum expressim agebatur, ut quasi poena adjecta sit in persona stipulantis, si Titio solutum non esset. † At ubi simpliciter *sibi aut Titio* stipulatur, solutionis tantum causa adhibetur Titius: & ideo quinque ei solutis, remanebunt reliqua quinque in obligatione. † Contra si *mihi quinque, illi decem* stipulatus sim: quinque Titio solutis, non facit conceptio stipulationis, ut a me liberetur: porro si decem solverit, non quinque repetet, sed mihi per mandati actionem decem debebuntur. §. 6. *Mihi Romæ, aut Ephesi Titio, dari stipulor, an solvendo Titio Ephesi a me liberetur, videamus?* nam si diversa facta sunt, ut Julianus putat, diversa res est: sed cum prævalet causa dandi, liberatur: liberaretur enim, & si *mihi Stichum, illi Pamphilum dari* stipulatus essem, & Titio Pamphilum solvisset. At ubi merum factum stipulor, puta *insulam in meo solo ædificari, aut in Titio loco*: numquid, si in Titii loco ædificet, non continget liberatio: nemo enim dixit factum pro facto soluto liberationem contingere: sed verius est liberationem contingere: quia non factum pro facto solvere videtur, sed electio promissionis completur. §. 7. Si servus fructuarius ex re fructuarii domino proprietatis aut fructuario stipuletur, inutilis est stipulatio: at ex re proprietarii, si ipsi domino aut fructuario stipuletur, recte stipulatur: tantum enim solutionis capax est fructua-

rius hoc casu, non etiam obligationis (quoque.) §. 8. *Aream promissi alienam: in ea dominus insulam ædificavit: an stipulatio extincta sit, quaesitum est:* Respondi: si alienum hominem promissi, & is a domino manumissus est, liberor. † Nec admissum est quod Celsus ait, si idem rursus Lege aliqua servus effectus sit, peti eum posse: * *in perpetuum enim sublata obligatio restitui non potest:* & si servus effectus sit, alius videtur esse. † Nec simili argumento usus est, (ut) si navem quam tu promissisti, dominus dissolverit, deinde iisdem tabulis compegerit, tenerite: hic enim eadem navis est, quam te daturum spondidisti: ut videatur magis obligatio cessare, quam extincta esse. † Homini autem manumisso simile fiet, si ea mente dissolutam esse navem posueris, (ut) in alios usus converterentur tabulae, deinde mutato consilio easdem compositas: alia enim videbitur esse posterior navis, sicut ille alius homo est. † Non est his similis area, in qua ædificium positum est: non enim desit (in) rerum natura esse: imo & peti potest area, & æstimatio ejus solvi debebit: pars enim insulae area est, & quidem maxima, cui etiam superficies cedit. † Diversum dicemus: si servus promissus, ab hostibus captus sit: hic Interim peti non potest, quasi ante diem: sed si redierit postliminio, recte tunc petetur: cessavit enim hic obligatio: area autem extet, sicut cætera, ex quibus ædificium constitit. † Denique lex 12 Tabularum *ignum ædibus junctum vindicari posse* scit: sed interim id solvi prohibuit, pretiumque ejus dari voluit.

99. PAULUS lib. 4. Respons. respondit.

Debitorem non esse cogendum in aliam formam nummos accipere, si ex ea re damnum aliquod passurus sit.

100. IDEM lib. 10. Responsorum.

Quaro, an curatoribus vel tutoribus in Provincia datis, Romæ pecunia solvi possit, quæ in Provincia ita, ab his scenerata esset, ut Romæ solveretur, cum iidem curatores vel tutores rerum Italicarum administrationem non sustinent: an si solverit, debitor liberetur? Paulus respondit, (his) tutoribus vel curatoribus recte pupillo pecuniam debitam solvi qui negotia ejus administrant: eos autem, qui Provincialium rerum curatores vel tutores sunt, Italica negotia administrare non solere; nisi specialiter tutores Provincialium rerum, ut sibi Romæ redderetur, promitti curaverunt.

101. IDEM lib. 15. Responsorum.

Paulus respondit, non ideo eos, qui *vivilem portionem ex causa fideicommissi inferre debuerant, liberatos videri*, quoniam quidam ex collegis per errorem plus debito intulerunt. §. 1. Paulus respondit, *aliam causam esse debitoris solvens, aliam creditoris pignus distrahentis.* Nam cum debitor solvit pecuniam, in potestate ejus esse commemorare, in quam causam solveret: cum autem creditor pignus distraheret, licere ei pretium in acceptum referre, etiam in eam quantitatem, quæ natura tantum debebatur; & ideo deducto eo debitum peti posse.

102. SCÆVOLA lib. 5. Responsorum.

Creditor oblatum a debitore pecuniam, (ut) alia die accepturus, distulit; mox pecunia, qua illa Respublica utebatur, quasi ærofa jussu Prælidis sublata est: item pupillaris pecunia, ut possit idoneis nominibus credi, servata, ita interempta est. Quæsitum est, cujus detrimentum esset? Respondi, secundum ea quæ proponerentur, nec creditoris nec tutoris detrimentum esse. §. 1. Cum de sorte debita constaret, de usura litigatum esset: novissime ex appellatione pronunciatum est, solutas quidem usuras non repeti, in futurum vero non deberi. Quæro, pecunia data utrum usuris cedere deberet quod petitor defenderet: an vero forti proficeret? Respondi, si qui dabat, in sortem se dare dixisset, usuris non debere proficere. §. 2. Valerius Lucii Titii servus scripsit, ACCEPI A MARIO MARINO EX SUMMA MAJORE TOT AUREOS: Quæro, an hæc summa in proximum annum ei accepto ferri debeatur, cum superioris anni sit reliquator? Respondi, videri in primam quamque summam liberationem proficere. §. 3. Titius mutuam pecuniam accepit, & quincunces usuras spondit, easque paucis annis solvit, postea nullo pacto interveniente, per errorem & ignorantiam semisses usuras solvit: Quæro, an patefacto errore, id quod amplius usurarum nomine solutum esset; quam in stipulatum deductum, sortem minueret? Respondi, si errore plus in usuris solvisset, quam deberet: habendam rationem in sortem ejus quod amplius solutum est.

103. MÆCIANUS lib. 2. Fideicommissi.

Cum ex pluribus causis debitor pecuniam solvit, Julianus elegantissime putat, ex ea causa eum solvisse videri debere, ex qua tunc cum solvebat, compelli poterit ad solutionem.

104. IDEM lib. 8. Fideicommissorum.

An te restitutam hereditatem solutiones & liberationes factæ ab herede, ratæ habebuntur.

105. PAULUS lib. sing. ad Leg. Falcid.

Quod dicimus in eo herede, qui fidejussori testatoris id, quod ante aditam hereditatem ab eo solutum est, debere statim solvere, cum aliquo scilicet temperamento temporis intelligendum est: nec enim cum sacco adire debet.

106. GAIUS lib. 2. de verborum obligat.

Aliud est, jure stipulationis Titio solvi posse; aliud, postea permissu meo id contingere. Nam cui jure stipulationis recte solvitur, ei etiam prohibente me recte solvi potest: cui vero alias promissero solvi, ei non recte solvitur, si priusquam solveretur, denunciaverim promissori, ne ei solveretur.

107. POMPONIUS lib. 2. Enchiridii.

Verborum obligatio, aut naturaliter resolvitur, aut civiliter. † Naturaliter, veluti solutione, aut cum res in stipulationem deducta, sine culpa promissoris in rebus humanis esse desit. † Civiliter, veluti acceptilatione, vel cum in eandem personam jus stipulantis promittentisque devenit.

108. PAULUS lib. 2. Manualium.

Ei qui mandatu meo post mortem meam stipulatus est, recte solvitur: qui talis est lex obligationis: ideoque etiam invito me recte ei solvitur. Ei autem cui jussi debitorem meum post mortem meam solvere, non recte solvitur: (quia mandatum morte dissolvitur.)

TIT. IV.

DE ACCEPTILATIONE.

1. MODESTINUS lib. 2. Regularum.

Aceptilatio est liberatio per mutuam interrogationem, qua utriusque contingit ab eodem nexu absolutio.

2. ULPIANUS lib. 24. ad Sabinum.

Pupillum per acceptilationem etiam sine tutoris auctoritate liberari posse placet.

3. PAULUS lib. 14. ad Sabinum.

Per procuratorem nec liberari, nec liberare quisquam acceptilatione sine mandato potest.

4. POMPONIUS lib. 9. ad Sabinum.

Aceptilatio sub conditione fieri non potest.

5. ULPIANUS lib. 34. ad Sabinum.

In diem acceptilatio facta nullius est momenti: nam solutionis exemplo acceptilatio solet liberare.

6. IDEM lib. 47. ad Sabinum.

Pluribus stipulationibus factis, si promissor ita accepto rogasset, QUOD EGO TIBI PROMISI, HABESNE ACCEPTUM? si quidem apparet quid actum est: id solum per acceptilationem sublatum est: (si non apparet, omnes stipulationes solutæ sunt:) dummodo illud sciamus, si ego aliud accepto tuli, aliud tu rogasti, nihil valere acceptilationem.

7. IDEM lib. 50. ad Sabinum.

Sane & sic acceptilatio fieri potest, ACCEPTA FACIS DECEM? ille respondit, FACIO.

8. IDEM lib. 48. ad Sabinum.

An inutilis acceptilatio utile habeat pactum, quaeritur? Et nisi in hoc quoque contra sensum est, habet pactum. Dicit aliquis, potest ergo non esse consensus: cur non possit? Fingamus eum qui accepto ferebat, scientem, prudentemque, nullius esse momenti acceptilationem, sic accepto tulisse: quis dubitat non esse pactum, cum consensum paciscendi non habuerit? §. 1. Servus communis sicut uni ex dominis stipulari potest, ita etiam acceptam rogare uni ex dominis potest, eumque in solidum liberat: & ita Octavianus putat. §. 2. Accepto liberare servus communis alterum ex dominis etiam ab altero domino potest: id enim & Jabeoni placuit: denique libro Pithanon scripsit, si a Primo domino, Secundo socio domino suo stipulatus fuerit, posse Secundum accepto rogare, & per acceptilationem Primum liberare, quem ipse obligaverat: sic fieri, ut per unam atque eundem servum & constituatur, & tollatur obligatio. §. 3. Acceptum fieri non potest, nisi quod verbis colligatum est. Acceptilatio enim verborum obligationem tollit, quia & ipsa verbis fit: neque enim potest verbis tolli, quod non verbis contractum est. §. 4. Filius familias promittendo, patrem civiliter non obligat, sed se obligat: propter quod accepto

rogare

rogare filius familias potest, ut se liberet, quia ipse obligatus est: pater autem acceptum rogando, nihil agit: cum non sit ipse obligatus, sed filius. † Idem erit & in servo dicendum: nam & servus accepto liberari potest; & tolluntur etiam honorariae obligationes, si quae sunt adversus dominum: quia hoc iure nimirum, ut juris gentium sit acceptilatio. Et ideo puto, & Graece posse acceptum fieri, dummodo si fiat, ut Latinis verbis solet: *ἐξαι, λαβὼν ἀντίπαι τόσα, ἔχον λαβὼν.*

9. PAULUS lib. 12. ad Sabinum.

Pars stipulationis accepto fieri potest, non tantum si sic dicat, EX NUMMIS DECEM, QUOS TIBI PROMISI, QUINQUE HABESNE ACCEPTO? sed & si sic, QUOD EGO TIBI PROMISI, ID PRO PARTE DIMIDIA HABESNE ACCEPTUM?

10. POMPONIUS lib. 26. ad Sabinum.

Sed & si non numerata pecunia, sed certum corpus, veluti homo, in stipulationem deductus est: potest ex parte acceptilatio fieri. † Quomodo & uni ex heredibus acceptum fieri potest.

11. PAULUS lib. 12. ad Sabinum.

Species adquirendi est, liberare dominum obligatione: & ideo fructuarius quoque servus liberare, acceptum rogando, fructuarius potest: quia ex re ejus videtur ei adquirere. † Sed etsi usum tantum habemus, idem fiet. Idemque dicemus & in eo, qui bona fide nobis servit: & in ceteris qui nostro iure subjecti sunt. §. 1. Sed & si servo, quod ipse mihi promissit, acceptum fecero: inutiles mihi erunt adversus dominum honorariae actiones, quae de peculio, vel in rem verso dantur. §. 2. Si servus hereditarius ante aditam hereditatem acceptum roget, quod defunctus promissit: verius puto contingere liberationem ut per hoc hereditas ipsa liberetur. §. 3. Sed cum dominus apud hostes sit: dicendum est jure postliminii confirmari acceptilationem: nam & stipulari ei qui apud hostes est, servus potest.

12. POMPONIUS lib. 26. ad Sabinum.

Quod in diem vel sub conditione debetur, acceptilatione tolli potest: sed ita id factum apparebit, si conditio stipulationis extiterit, vel dies venerit.

13. ULPIANUS lib. 50. ad Sabinum.

Et per iusjurandum liberti interpositam operarum obligationem, per acceptilationem tolli verius est. §. 1. Si id, quod in stipulationem deductum est, divisionem non recipiat: acceptilatio in partem nullius erit momenti: ut puta si servitus fuit praedii rustici vel urbani. † Plane si ususfructus sit in stipulatum deductus, puta fundi Titiani, poterit pro parte acceptilatio fieri: & erit reliquae partis fundi ususfructus. † Si tamen viam quis stipulatus, accepto iter vel actum fecerit, acceptilatio nullius erit momenti: hoc idem est probandum, si actus accepto fuerit latus: si autem iter & actus accepto fuerit latus, consequens erit dicere, liberatum eum qui viam promissit. §. 2. Illud certum est: eum, qui fundum stipulatus, ususfructum, vel viam accepto facit, in ea esse causa, ut acceptilatio non valeat: qui

enim accepto facit, vel totum vel partem ejus quod stipulatus est, debet accepto facere: haec autem partes non sunt: non magis quam si quis domum stipulatus, accepto ferat caementa, vel fenestras, vel parietem, vel dietam. §. 3. Si quis ususfructum stipulatus, usum accepto tulerit: si quidem sic tulerit acceptum, quasi usu debito: liberatio non continget. Si vero quasi ex ususfructu, cum possit usus sine fructu constitui, dicendum est acceptilationem valere. §. 4. Si is qui hominem stipulatus est, Stichum accepto tulerit, Julianus lib. 54 Digestorum scripsit, acceptilationem aliquid egisse, tollissequae totam obligationem: quod enim invito stipulatori promissor solvere potest, id & acceptum latum liberationem pariet. §. 5. Eum, qui fundum stipulatus est, non posse de dolo malo clausulam acceptum ferre, constat: non enim in partem debiti id constituit: & aliud est quod debetur, aliud quod accepto fertur. §. 6. Si Stichum aut decem sub conditione stipulatus, Stichum aut decem acceptum fecerit, & pendente conditione Stichus decesserit: decem in obligationem manebunt, perinde ac si acceptilatio interposita non fuisset. §. 7. Si fidejussori accepto fuerit latum, cum reus re, non verbis fuisset obligatus: an reus quoque liberetur? Et hoc iure utimur, ut licet reus non sit verbis obligatus, tamen acceptilatione per fidejussorem liberetur. §. 8. Si legatorum sub conditione relictorum fidejussori dato accepto latum sit: legata debebuntur, postea conditione eorum existente. §. 9. Qui ita stipulatur a fidejussore, QUOD TITIO CREDIDERO, FIDE TUA ESSE JUBES? deinde, antequam crederet, acceptum fecit fidejussori, reus non liberabitur: sed quandoque ei creditum fuerit, tenetur: nam etsi fidejussorem non ante liberatum esse credimus, quam cum fuerit creditum reo; non tamen reus antiquiore acceptilatione, quam obligatio ejus est, liberari potuit. §. 10. Tutor, curator furiosi acceptum ferre non potuit; nec procurator quidem potest facere acceptum: sed hi omnes debent novare: possunt enim & sic accepto facere. Ne his quidem accepto fieri potest: sed novatione facta poterunt liberari per acceptilationem. Nam & in absentium persona hoc remedio uti solemus: stipulamur ab aliquo id novandi causa, quod nobis absens debet: & ita accepto liberamus, a quo stipulati sumus: ita fiet ut absens novatione, praesens acceptilatione liberetur. §. 11. Heres quoque & liberare & liberari accepto potest, & honorarii successores. §. 12. Ex pluribus reis stipulandi si unus acceptum fecerit, liberatio contingit in solidum.

14. PAULUS lib. 12. ad Sabinum.

Nisi consentiat acceptilatio cum obligatione, & nisi verum est quod in acceptilatione demonstratur: imperfecta est liberatio: quia verbis verba eademum resolvi possunt, quae inter se congruunt.

15. POMPONIUS lib. 27. ad Sabinum.

Si is qui Stichum promissit, ita interroget, Quod Stichum promisi, Stichum & Pamphilum habesne

habesne acceptos? puto recte accepto latum, & pro supervacuo Pamphili mentionem factam: quemadmodum si is, qui decem promisit, ita interroget, **QUOD TIBI DECEM PROMISI VINGINTI HABESNE ACCEPTA?** etiam decem nomine erit liberatus.

16. **ULPIANUS** lib. 7. Disputationum.
Sex pluribus obligatis uni accepto feratur, non ipse solus liberatur, sed & hi qui secum obligantur: nam cum ex duobus pluribusque ejusdem obligationis participibus uni accepto fertur, ceteri quoque liberantur: non quoniam ipsis accepto latum est, sed quoniam velut solvisse videtur is, qui acceptilatione solutus est. §. 1. Si iudicati fidejussor sit datus, acceptus, eique accepto latum sit: liberabitur & iudicatus.

17. **JULIANUS** lib. 54. Digestorum.
Qui hominem aut decem stipulatus est, si quinque accepto fecerit: partem stipulationis peremit, & petere quinque, aut partem hominis potest.

18. **FLORENTINUS** lib. 8. Instituit.
Et, uno & pluribus contractibus, vel certis, vel incertis, vel quibusdam, exceptis ceteris, & omnibus ex causis una acceptilatio & liberatio fieri potest. §. 1. Ejus rei stipulatio quam acceptio sequatur, a Gallo Aquilio talis exposita est: *Quidquid te mihi ex quacunque causa dare facere oportet, oportebit, praesens, in dicere: quarumque rerum mihi tecum actio, quaeque adversus te petitio, vel adversus te persecutio est, erit te: quodve tu meum habes, tenes, possides: quanti quaeque earum rerum res erit, tantam pecuniam dari stipulatus est Aulus Agerius, spondit Numerius Negidius: quod Numerius Negidius Aulo Agerio (promisit,) spondit: id haberetne a se acceptum, Numerius Negidius Aulum Agerium rogavit: Aulus Agerius Numerio Negidio acceptum fecit.*

19. **ULPIANUS** lib. 2. Regularum.
Si accepto latum fuerit ei qui non verbis, sed re obligatus est: non liberatur quidem, sed exceptione doli mali, vel pacti conventi se tueri potest. §. 1. Inter acceptilationem & apocham hoc interest, quod acceptilatione omnimodo liberatio contingit, licet pecunia soluta non sit: apocha non alias, quam si pecunia soluta sit.

20. **IDEM** lib. 77. ad Edictum.
Si accepto fuerit lata ob rem judicatam clausula, Marcellus ait ceteras partes stipulationis evanuisse: propter hoc enim tantum interponuntur, ut res judicari possit.

21. **VENULEIUS** lib. 11. Stipulationum.
Si sub conditione legatum mihi datum novandi causa stipulatus sum, & ante existentem conditionem acceptum fecero: Nerva filius ait, etiam si conditio extiterit, neque ex testamento competituram actionem, quia, novatio facta sit; neque ex stipulatu quae acceptilatione soluta sit.

22. **GAIUS** lib. 3. de Verb. obligat.
Servus nec jussu domini acceptum facere potest.

23. **LABEO** lib. 5. Pithanon a Paulo

Epitomatorum.

Si ego tibi acceptum feci, nihilo magis ego a te liberatus sum. Paulus: Imo cum locatio, conductio, emptio, venditio conventionione facta est, & nondum res intercessit: utrinque per acceptilationem, tametsi ab alterutra parte duntaxat intercessit, liberantur obligatione.

TIT. V.

DE STIPULATIONIBUS PRÆTORIIS.

1. **ULPIANUS** lib. 70. ad Edictum.

Prætoriarum stipulationum tres videntur esse species: judiciales, cautionales, communes. §. 1. *Judiciales* eas dicimus, quæ propter iudicium interponuntur, ut ratum fiat: ut iudicatum solvi, & ex operis novi nuntiatione. §. 2. *Cautionales* sunt autem quæ instar actionis habent, & ut sit nova actio, intercedunt: ut de legatis stipulationes, & de tutela, & ratam rem haberi, & damni infecti. §. 3. *Communes* sunt stipulationes, quæ sunt iudicio sistendi causa. §. 4. Et sciendum est, omnes stipulationes natura sui cautionales esse: hoc enim agitur in stipulationibus, ut quis cautior sit, & securior interposita stipulatione. §. 5. Stipulationum istarum, Prætoriarum, quædam sunt quæ satisfactionem exigunt, quædam nudam repromissionem: sed per paucas sunt quæ nudam repromissionem habent: quibus enumeratis, apparebit ceteras non esse repromissiones, sed satisfactiones. §. 6. Stipulatio itaque ex operis novi nuntiatione, alias satisfactionem, alias repromissionem habet. Ex qua (igitur) operis novi nuntiatione satisfacere oporteat? quemadmodum satisfacetur? namque de eo opere quod in privato factum erit, satisfactio est: de eo quod in publico, repromitti oportet: sed hi quidem qui suo nomine cavent, repromittunt: qui alieno, satisfaciunt. §. 7. Item ex causa damni infecti interdum repromittitur, interdum satisfactio: nam, si quid in flumine publico fiat, satisfactio: de ædibus autem repromittitur. §. 8. Stipulatio duplæ, repromissio est; nisi (si) convenerit, ut satisfactio. §. 9. Quod si sit aliqua controversia: ut puta si dicatur per calumniam desiderari ut stipulatio interponatur: ipse Prætor debet super ea resummatim cognoscere, & cautum jubere aut denegare. §. 10. Sed & si quid vel addi, vel detrahi, vel immutari in stipulatione oporteat, Prætorie erit jurisdictionis.

2. **PAULUS** lib. 73. ad Edictum.

Prætorie stipulationes, aut rei restitutionem continent, aut incertam quantitatem. §. 1. Sicuti stipulatio ex operis novi nuntiatione, quæ cavetur, ut opus restituatur: ideoque sive actor, sive reus decesserit pluribus heredibus relictis, uno vincente, vel victo, totum opus restitui debet: quamdiu enim aliquid superest, tamdiu non potest videri opus restitutum. §. 2. Incertam quantitatem continet stipulatio iudicatum solvi, & rem ratam dominum habiturum, & damni infecti, & his similis: in quibus respondetur, scindi eas in personas heredum: quamvis possit dici ex persona heredum promissoris non posse descendente a defuncto.

a defuncto stipulationem diversam conditionem cujusque facere: aut in contrarium summa ratione fit, ut uno ex heredibus stipulatoris vincente, in partem ejus committatur stipulatio: hoc enim facere verba stipulationis, *Quanti ea res est*. Sed si unus ex heredibus promissoris totam rem possideat, in solidum eum damnandum Julianus scribit. In quantum autem ipse ea stipulatione, vel fidejussores an omnino teneantur, dubitari potest: & videndum ait, ne non committatur? Sed si lite contestata possessor decesserit: unum ex heredibus non majore ex parte damnandum, licet totum fundum possideat, quam ex qua heres est.

3. ULPIANUS lib. 79. ad Edictum.

Generaliter in omnibus Prætoris stipulationibus & procuratoribus satisfidatur.

4. PAULUS lib. 75. ad Edictum.

Prætoris stipulationes sæpius interponuntur, cum sine culpa stipulatoris cautum esse desit.

5. IDEM lib. 48. ad Edictum.

In omnibus Prætoris stipulationibus hoc servandum est, ut si procurator meus stipuletur, mihi causa cognita ex ea stipulatione actio competat. Idem est, & cum iussor in ea causa esse coepit, ut interposita persona ejus dominus mercis rem amissurus sit, veluti bonis ejus venditis: succurrere enim domino Prætor debet.

6. IDEM lib. 14. ad Plautium.

In omnibus Prætoris stipulationibus, in quibus primo fieri aliquid, deinde si factum non sit, poenam inferimus: poenæ nomine stipulatio committitur.

7. ULPIANUS lib. 14. ad Edictum.

Prætoris satisfidationes personas desiderant pro se intervenientium: & neque pignoribus quis, neque pecuniæ, vel auri, vel argenti depositione in vicem satisfidationis fungitur.

8. PAPINIANUS lib. 5. Quæstionum.

Paulus notat: Qui sub conditionem institutus est, adgnita bonorum possessione cogitur substituto in diem cavere longiorem. Prætor enim beneficium suum nemini vult esse captiosum: & potest videri calumniose satis petere, quem alius antecedit. §. 1. Cum sub contrariis conditionibus Titio & Mævio legatum sit, utrique cavetur: quia uterque ex voluntate defuncti sperat legatum.

9. VENULEIUS lib. 1. Stipulationum.

In Prætoris stipulationibus si ambiguus sermo acciderit, Prætoris erit interpretatio: ejus enim mens æstimanda est.

10. ULPIANUS lib. 1. Responsorum Valeriano respondit.

Si Præses, qui ante in triennium caveri jusserat, postea in longum tempus caveri præcepit: quia a prima stipulatione prorsus discedi voluerat, exceptionem primæ stipulationi obligatis peperisse videtur.

11. VENULEIUS lib. 8. Actionum.

In ejusmodi stipulationibus, quæ quanti res est, promissionem habent, commodius est certam summam comprehendere: quoniam plerumque

difficilis probatio est, quanti cujusque interlit, & ad exiguam summam deducitur.

TIT. VI.

REM PUPILLI VEL ADOLESCENTIS

SALVAM FORE.

1. PAULUS lib. 24. ad Edictum.

Cum pupillo rem salvam fore satisfidatum sit, agi ex ea tunc potest cum & tutelæ potest.

2. ULPIANUS lib. 79. ad Edictum.

Si pupillus absens sit, vel fari non possit: servus ejus stipulabitur: si servum non habeat: emendus ei servus est: sed si non sit, unde ematur, aut non sit expedita emptio: profecto dicemus servum Publicum apud Prætoris stipulari debere.

3. IDEM lib. 35. ad Edictum.

Aut dare aliquem Prætor debet, cui caveatur:

4. IDEM lib. 79. ad Edictum.

Non quasi ipso jure pupillo adquirat (neque enim acquirit), sed utilis actio ex stipulatu pupillo detur. §. 1. Cavetur autem pupillo hac stipulatione per satisfidationem. §. 2. Illud sciendum est, hac stipulatione teneri tam eum qui tutor est, quam eum qui pro tutore negotia gessit, vel gerat, & fidejussores eorum. §. 3. Sed enim qui non gessit, omnino non tenebitur: nam nec actio tutelæ eum, qui non gessit, tenet: sed utili actione conveniendus est, quia suo periculo cessavit: & tamen ex stipulatu actione, neque ipse, neque fidejussores ejus tenebuntur. Compellendus igitur erit ad administrationem propterea, ut stipulatione quoque ista possit teneri. §. 4. Hanc stipulationem placet finita demum tutela committi: & fidejussoribus diem exinde incipere cedere. In curatore aliud est. §. Sed & in eo, qui pro tutore negotia gessit, aliud dicendum est. §. Itaque istæ stipulationes, si quidem quis tutor fuit, finita demum tutela committentur: si vero pro tutore negotia gessit: conveniens est dicere, statim atque quæque res salva non esse coepisset, committi stipulationem. §. 5. Si tutor ab hostibus captus sit, an committatur stipulatio, videamus: movet, quia finita tutela est, licet recipere speretur: & puto posse agi. §. 6. Generaliter sciendum est: Ex quibus causis diximus tutelæ agi non posse, ex istis causis ne ex stipulatu rem salvam fore agi posse dicendum est. §. 7. Si quis curator datus non gesserit curam: consequens erit dicere, stipulationem non committi: sed eadem hic erant dicenda, quæ in tutore diximus: illo secus, quo hæc stipulatio statim, atque quid salvum esse desinit, committitur, & fidejussoribus dies cedit: sed in se revolvitur. §. 8. Pertinet autem hæc stipulatio ad omnes curatores, sive puberibus sive impuberibus (datis,) propter ætatis infirmitatem, sive prodigis, vel furiosis, vel quibusdam aliis (ut fieri ad solet) dati sint.

5. PAULUS lib. 76. ad Edictum.

Si filius, qui in potestate furiosus erit, rem salvam fore stipuletur, acquirit patri obligationes.

6. GAIUS lib. 27. ad Edictum provinciale.

Servum pupilli stipulari ita necesse est, si pupillus abest, aut fari (non) potest: nam si præsens sit,

fit, & dari potest; etiam si ejus ætatis erit, ut non intelligat quid agat: tamen propter utilitatem receptum est recte eum stipulari, (agere).

7. **MODESTINUS** lib. 6. Regularum.

Dativus vel testamentarius tutor sive curator non petet satis a collega suo: sed offerre ei poterit, utrum satis accipere velit, an dare.

8. **ULPIANUS** lib. 2. ad Edictum.

Et si ad species curator datus sit, rem salvam fore stipulatio interponetur.

9. **POMPONIUS** lib. 15. ad Sabinum.

Cum pupillus a tutore stipulatur *rem salvam fore*: non solum quæ in patrimonio habet, sed etiam quæ in nominibus sunt, ea stipulatione videntur contineri: quod enim in tutelæ iudicium venit, hoc & ea stipulatione continetur.

10. **AFRICANUS** lib. 3. Quæstionum.

Si posteaquam pupillus ad pubertatem pervenerit, tutor in restituenda tutela aliquandiu moram fecerit: certum est, & fructuum nomine, & usurarum medii temporis, tam fidejussores ejus, quam ipsum teneri.

11. **NERATIUS** lib. 4. Membranar.

Cum rem salvam fore pupillo cavetur, committitur stipulatio, si quod ex tutela dari fieri oportet, non præstetur: nam etsi salva ei res sit; ob id non est, quia quod ex tutela dari fieri oportet, non solvitur.

12. **PAPINIANUS** lib. 12. Quæstionum.

Si plures fidejussores a tutore pupillo dati sunt, non esse eum distringendum, sed in unum dandam actionem: ita ut ei qui conveniretur, actiones præstarentur: nec quisquam putaverit ab jure discessum: postquam pro ea parte placuit tutores condemnari, quam administraverunt; & ita demum in solidum, si res a cæteris non servetur, & idonea culpa detegatur, quod suspectum facere supersederit: nam æquitas arbitri atque officium viri boni videtur eam formam juris desiderasse. Cæterum fidejussores civiliter in solidum obligati, cæteris quidem agentibus, ut dividatur actio, impetrare possunt: pupillo vero agente, qui non ipse contraxit, sed in tutorem incidit, & ignorat omnia, beneficium dividendæ actionis injuriam habere visum est; ne ex una tutelæ causa plures ac variæ quæstiones apud diversos iudices constituerentur.

TIT. VII.

JUDICATUM SOLVI.

1. **PAULUS** lib. 24. ad Edictum.

In stipulatione Judicatum solvi, post rem iudicatam statim dies cedit: sed exactio in tempore principalis indultum differtur.

2. **IDEM** (lib. 71. ad Edictum).

Cum lite mortua nulla res sit: ideo constat fidejussores ex stipulatu Judicatum solvi non teneri.

3. **ULPIANUS** lib. 77. ad Edictum.

Si quis apud aliquem iudicem iturus, stipulatus est Judicatum solvi, & agit apud alterum, non committitur stipulatio: quia non huius iudicis sententiæ fidejussores se subdiderunt.

§. 1. Stipulationem iudicatum solvi, & procurator, & tutor, & curator stipulari possunt. §. 2. Procuratorem eum accipere debemus, cui mandatum est, sive huius rei tantum mandatum suscepit, sive (etiam) universorum bonorum. † Sed & si ratum fuerit habitum, procurator videtur. §. 3. Sed (&) si forte ex liberis vel parentibus aliquis interveniat, vel vir uxoris nomine, a quibus mandatum non exigitur, an committatur stipulatio, quaeritur? Magisque erit, ne committi debeat: nisi fuerit ei mandatum, vel ratum habitum: quod enim eis agere permittitur Edicto Prætoris, non facit eos procuratores. Itaque si talis persona interveniat, ex integro erit cavendum. §. 4. Sed (&) quod de tutore diximus, ita accipiendum est, (ut) si is tutor, qui tutelam administrabat, cum tutor non esset: tutoris appellatione eum non contineri. §. 5. Sed etsi quidem tutor sit, non tamen quasi tutor negotia administret, vel dum ignorat, vel ex alia causa: dicendum erit non committi stipulationem: nam Edicto Prætoris illi tutore agendi facultas datur, cui a parente, maioreve parte tutorum, eorumve, cujus ea jurisdictio fuit, tutela permessa erit. §. 6. Sed & curatorem accipimus furiosi, furiosæ: item pupilli, pupillæ: cæterorum quoque (curatores), puta adolescentis: vel si alterius cujus curator sit, committi puto stipulationem. §. 7. Si tutor esse proponatur regionis alicujus, vel provinciae, vel rerum Italicarum: consequens erit dicere, stipulationem ita demum committi, si ex ea causa egerint, quæ ad administrationem eorum pertinebat. §. 8. Si reus, postquam iudicatum solvi promissit, demens factus sit: an stipulatio committatur ob rem non defensam, quaeritur? magisque est ut committatur, si nemo eum defendat. §. 9. Ob rem non defensam stipulatio non committitur, quamdiu potest existere qui defendat. §. 10. Si plures fuerint fidejussores, posteaquam cum uno lis contestata est, ex clausula *ob rem non defensam*, ipse reus potest suscipere defensionem.

4. **JULIANUS** lib. 55. Digestorum.

Is autem cum quo actum fuit, absolvi debet.

5. **ULPIANUS** lib. 77. ad Edictum.

Iam tamen fidejussore, qui iudicium accepit, damnato, frustra defensionem reus suscipit: cæterum etsi solutum fuerit, posteaquam iudicatum est, repetitionem constituerimus ejus quod solutum est. §. 1. Unus ex fidejussoribus vel heredibus pluribus, alio cessante, suscipere defensionem potest. §. 2. In hac stipulatione, quia plures causæ sunt una quantitate conclusæ, si committeretur statim stipulatio ex uno casu, amplius ex alio committi non potest. §. 3. Nunc videamus qualis defensio exigatur, ne committatur stipulatio & quarum personarum. † Et si quidem ex personis enumeratis in defensionem quis succedat: palam est recte rem defendi, nec committi stipulationem: si vero extrinsecus persona defensoris interveniat, æque stipulatio non committetur; si modo ille paratus sit rem boni viri arbitrato defendere, hoc est, satis-

satisfacere: sic enim videtur defendere, si satisfacet: ceterum si simpliciter paratus sit intervenire, nec admittatur: committetur ista stipulatio ob rem non defensam: quod si quis eum, vel cum satisfactione, vel sine satisfactione admiserit: consequens erit dicere, stipulationis istius nullam partem committi; quia sibi imputari debet, quia talem defensorem admisit. §. 4. Si ex fidejussoribus, qui *iudicatum solvi* caverant, existat defensor: placuit, ob rem iudicatam stipulationem non committi; ceteraque eadem esse, atque si extraneus defensor existat. §. 5. In hac stipulatione hoc tractatur, an hi qui fidejusserint, (si defensionem omiserint), mandati iudicio teneantur? Et est verius non teneri: hi enim in quantitatem intervenerant, & hoc illis fuit mandatum, non in defensione. §. 6. Quid tamen, si & hoc sibi adsumpserint, ut defendant: an mandati possint agere? Et si quidem victi sunt, utique quod ob rem iudicatam praestiterunt, consequentur: sumtus tamen litis minime petent: si autem obtinuerunt, poterunt sumptus litis consequi, quasi juxta mandatum, etsi non mandatum fecerint. §. 7. Si tamen plures fidejussores defendere fuerint parati: videamus, utrum unum defensorem debent dare? An vero sufficiat, ut unusquisque eorum pro parte sua defendat, vel defensorem substituat? Et magis est, ut nisi unum dent procuratorem, desiderante scilicet hoc actore, committatur stipulatio ob rem non defensam. Nam & plures heredes (rei) necesse habebunt unum dare procuratorem, ne defensio per plures scissa, incommodo aliquo adficiat actorem. † Aliud est in heredibus actoris, quibus necessitas non imponitur, ut per unum litigent. §. 8. Illud sciendum est, ibi rem esse defendendam, ut recte defendatur, ubi debet agi.

6. IDEM lib. 78. ad Edictum.

Iudicatum solvi stipulatio tres clausulas in unum collatas habet: de re iudicata, de re defendenda, de dolo malo.

7. GAIUS lib. 27. ad Edictum Provinciale.

Si ante acceptum iudicium prohibitum fuerit procurator a domino, & actor ignorans prohibitum eum esse, egerit: an stipulatio committatur? & nihil aliud dici potest, quam committi. Quod si quis sciens prohibitum esse egerit: Julianus non putat stipulationem committi: nam ut committatur, non sufficere ait cum ea persona acceptum esse iudicium, quae stipulationi comprehensa est: sed oportere etiam causam personae eandem esse, quae stipulationis interponendae tempore fuit. Et ideo si is qui procurator datus est, heres extiterit domino, atque ita acceperit iudicium, siue etiam prohibitum acceperit: non committitur stipulatio. † Nam & alias responsum esse, si quis absentem defendens satisfecerit, deinde vel procurator ab eo datus, vel postquam heres ei extitit, iudicium acceperit: fidejussores non teneri.

8. PAULUS lib. 74. ad Edictum.

Si petitor post satisfactionem ante iudicium acceptum heres possessori extiterit: extinguitur stipulatio.

9. ULPIANUS lib. 14. ad Edictum.

Iudicatum solvi stipulatio expeditam habet quantitatem: in tantum enim committitur, in quantum iudex pronunciaverit.

10. MODESTINUS lib. 4. Pandectarum.

Si ad defendendum procurator datus fuerit, satisfacere jubetur iudicatum solvi stipulatione, quae non ab ipso procuratore, sed a domino litis interponitur. † Quod si procurator aliquem defendat, ipse cogitur satisfacere iudicatum solvi stipulatione.

11. PAULUS lib. 74. ad Edictum.

Si servus qui in rem actione petebatur, lite contestata decesserit, deinde possessor litem deseruerit: quidam fidejussores ejus pro lite datos non teneri putant: quia mortuo homine nulla jam res sit: quod falsum est: quoniam expedit, de evictione actionis conservandae causa, item fructuum nomine, rem iudicari.

12. POMPONIUS lib. 26. ad Sabinum.

Si reus post iudicatum solvi ab eo datum in magistratu sit, nec invitatus in ius vocari possit: tamen nisi res boni viri arbitrato defendatur, fidejussores tenentur.

13. ULPIANUS lib. 7. Disputationum.

Cum quaerebatur, si interposita iudicatum solvi stipulatione, cum quis rem non defenderet, postea ex heremodicio sententiam esset passus, an ob rem iudicatam clausula committatur: dicebam unam clausulam in stipulatione *iudicatum solvi*, & *ob rem non defensam*, & *ob rem iudicatam*, in se habere cum igitur iudicatum solvi stipulatio una cludatur clausula, siue res iudicetur, siue res non defendatur: merito quaeritur, si altera causa committatur, an ex altera rursus committi possit? ecce enim si quis stipuletur, *SI NAVIS EX ASIA VENERIT, AUT SI TITIVS CONSUL FUERIT*; constat, siue navis prior venerit, siue Titius Consul ante factus sit, committi stipulationem: sed ubi commissa est ex priore causa, ex altera, licet existat conditio, amplius non committitur: altera causa enim, non utraque inhaeret stipulationi. Proinde videndum, stipulatio *ob rem non defensam*, utrum commissa est re non defensa: an non prius creditor commissa, nisi ex stipulatione lis fuerit contestata: quod magis est: & ideo, nec fidejussoribus videtur statim dies cedere, ubi res coeperat non defendi: proinde, si forte lis finita fuerit, ad quam defensio erat necessaria, vel solutione, vel transactione, vel acceptilatione, vel quo alio modo: consequenter placuit evanescere ob rem non defensam clausulam. §. 1. Si fuero a fidejussore procuratoris stipulatus iudicatum solvi, quasi in rem acturus, & postea in personam egero; vel in alia actione acturus, aliam autem dictavero (actionem): non committitur stipulatio: quia de alio actum videtur, de alia stipulatio interposita.

14. JULIANUS lib. 55. Digestorum.

Si ex duobus fidejussoribus qui iudicatum solvi sponponderant, alter ob rem non defensam partem suam solverit: nihilominus res defendi poterit: nec tamen is qui solverit, repetet: stipulatio enim pro parte ejus perempta est, perinde

ac si acceptum ei factum fuisse. §. 1. Quotiens ex stipulatione iudicatum solvi ob rem non defensam agitur cum fidejussoribus, non est iniquum caveri dominum priore iudicio absolvi: quia omissa cautione fidejussores mandati iudicio non consequuntur: aut certe cogentur dominum priore iudicio defendere.

15. AFRICANUS lib. 6. Quæstionum.

HÆC stipulatio, QUAMDIU RES NON DEFENDATUR, simul atque defendi cœperit, aut defendi debere desierit, resolvitur.

16. NERATIUS lib. 3. Membranarum.

EX iudicatum solvi stipulatione ob rem non defensam, cum uno ex fidejussoribus agere volo: (is) quod pro parte ejus sit, solvere mihi paratus est: Non debet mihi in eum dari iudicium: neque enim æquum est aut iudicio distringi, aut ad inficiationem compelli eum qui sine iudice dare paratus est, quo non amplius adversarius ejus per iudicem ab eo consecutus est.

17. VENULEIUS lib. 6. Stipulationum.

EX clausula re iudicata, dolo malo, ob rem non defensam, in solidum committitur stipulatio: non enim videbitur defensa res boni viri arbitrati, quæ non in solidum defensa sit.

18. IDEM lib. 7. Disputationum.

Vir bonus non arbitratur indefensam esse rem, de qua Prætor iudicium accipere non cogat.

19. IDEM lib. 9. Stipulationum.

NOVISSIMA clausula iudicatum solvi stipulationis, DOLUM MALUM ABESSE ABFUTURUMQUE ESSE, & in futurum tempus permanent factum demonstrat: itaque etsi forte decesserit is, qui dolo fecerit, tenebitur heres ejus: verbum enim *abfuturumque esse*, plenissimum est, & ad omne tempus refertur: ut, si aliquo tempore non abfuerit dolus, quoniam verum sit non abfuisse, committatur hæc clausula. §. 1. Si autem adjectum sit, SI HUIUS REI DOLUS MALUS NON ABERIT, QUANTI EA RES EST, DARI SPONDES? & ob extranei dolum promissor poena tenebitur. §. 2. Doli autem mali clausula, sicut reliquæ stipulationes in quibus tempus nominatim adjectum non est, ad principium stipulationis refertur.

20. SCÆVOLA lib. 20. Digestorum.

CUM apud Sempronium iudicem datus reus defenderetur, stipulatione cautum est, ut quod Sempronius iudex iudicasset, præstaretur: a cujus sententia petitor appellavit: & cum apud competentem appellationi iudicem res ageretur, defensore condemnato, quaesitum est, an stipulatio commissæ esset? Respondit, secundum ea quæ proponerentur, non esse jure commissam. Claudius: Ideo stipulatione adjicitur, *Quive in ejus locum substitutus erit*.

21. IDEM lib. singulari Quæstionum publice tractatarum.

SI unus ex fidejussoribus ob rem non defensam conventus sit, deinde postea res defendatur: alter fidejussoriam ob rem iudicatam conveniri potest. Et si reus promittendi duobus heredibus relictis decesserit, alter rem non defendat,

alter defendat: is qui non defendat, ob rem non defensam conveniri potest; ille qui defendat, ob rem iudicatam: quoniam in unius ejusdemque persona non posse committi has duas clausulas creditur: & nos dicimus, semper prævalere rei iudicatæ clausulam, eamque solam committi.

TIT. III.

RATAM REM HABERI, ET DE RATI HABITIONE.

1. PAPINIANUS lib. 28. Quæstionum.

CUM quis de rato stipularetur, quamvis non idem, sed alius, a domino conveniretur, qui conveniri non posset, si ratum habuisset: committi stipulationem placuit: veluti si (cum) fidejussor, aut alter ex reis promittendi qui socius est, convenitur.

2. IDEM lib. 11. Responsum.

IN stipulatione de rato habendo non est cogitandum rei promittendi vel stipulandi compendium, sed quid interfuisset ejus qui stipulatus est ratum haberi quod gestum est.

3. IDEM lib. 12. Responsum.

CUM minor viginti quinque annis creditor pecuniam recipere vellet, interpositus procurator debitori de rato habendo cavit: restitutione in integrum data, neque indebiti conditionem, neque stipulationem committi constabat: idemque eveniret, si falsi procuratoris actum minor annis ratum habuerit: & ideo ita cavendum erit, præcedente mandato, *Si ille in integrum restitutus fuerit, heresve ejus, aut is ad quem ea res qua de agitur, petinebit, quanti ea res erit, tantam pecuniam dari*: mandato vero non interveniente: vulgaribus verbis de rato habendo: hæc quoque prudentius inter consentientes adstruuntur: alioquin si non conveniat, nec creditor minor consentiat, actionem dari oportebit. §. 1. Falsus procurator de rato habendo cavit, atque ita dominus a sententia iudicis, procuratore victo, provocavit: stipulationis defecisse conditionem apparuit, cum ad auxilium commune superatus confugisset, quod si dominus qui ratum non habuit, pecuniam exegerit: stipulatio de rato committetur in eam pecuniam quam dominus accepit, quamvis nihil procurator acceperit.

4. SCÆVOLA lib. 13. Quæstionum.

PROCURATOR quinquaginta petit, si dominus centum petat, tenebuntur fidejussores, qui de rati habitione caverunt, in quinquaginta, & quanti interfuit differri quinquaginta actionem.

5. IDEM lib. 5. Responsum respondit.

NON tantum verbis ratum haberi posse, sed etiam actu: denique si eam litem, quam procurator inchoasset, dominus comprobans persequeretur: non esse commissam stipulationem.

6. HERMOGENIANUS lib. 1. Juris

Epitomatum.

TUTORE suspecto postulato, defensor, si velit respondere, cautionem, ratam rem dominum habiturum, cavere compellendus est.

7. PAU-

7. PAULUS lib. 3. Sententiarum.

Si is cui ignorantia petita est bonorum possessio, decesserit: heres ejus intra tempora petitionis ratam eam habere non potest.

8. VENULEIUS lib. 15. Stipulationum.

Procurator ad exhibendum egit, & adversarius absolutus est, quia non possidebat: (at) cum possessionem ejusdem rei nactus esset, agit cum eo dominus ad exhibendum. Sabinus ait, fidejussores non teneri, quoniam hæc alia res sit: nam etsi dominus egisset; mox absoluto adversario, quia non possideret, ex integro ageret: non obstat rei judicata: exceptionem. §. 1. Si procurator a debitore pecuniam exegerit, & satisfecerit, dominum ratam rem habere, mox dominus de eadem pecunia egit, & litem amisit: committi stipulationem: & si procurator eandem pecuniam domino sine iudice solverit, condicturum: sed cum debitor ex stipulatione agere coeperit: potest dici dominum, si defensionem procuratoris suscipiat, non inutiliter doli mali exceptione adversus debitorem uti: quia naturale debitum manet. §. 2. Si quis a procuratore status controversia patitur, satis accipere debet a procuratore, ne impune sæpius pro suo statu conveniretur: & si dominus, venientesque ab eo personæ, ratum non habuerunt, quod procurator eum in servitutem petierit, vel adversus procuratorem ex servitute in libertatem petitis fuerit: quanti ea res est, ei præstetur, scilicet cum de libertate ejus confiterit: id est, quanti interfuerit ejus, de statu suo rursus non periclitari, & propter impendia quæ in litem fecerit. Sed Labeo certam summam comprehendendam existimabat, quia æstimatio libertatis ad infinitum extenderetur: ex quo autem dominus ratam non habuerit, committi videtur stipulatio: sed non ante ex ea agi poterit, quam de libertate judicatum fuerit; quia si servus sit judicatus, inutilis sit stipulatio, cum & si qua sit actio, eam domino adquisisse, intelligitur.

9. ULPIANUS lib. 9. ad Edictum.

Actor a tutore datus omnimodo caveret: actor civitatis nec ipse caveret, nec magister universitatis, nec curator bonis consensu creditorum datus.

10. IDEM lib. 80. ad Edictum.

Interdu[m] ex convention[e] stipulatio ratam rem interponi solet: ut puta, si quid procurator aut vendat, aut locet, aut si ei solvatur;

11. HERMOGENIANUS lib. 6. Juris

Epitomarum.

Vel paciscitur, vel quodlibet aliud nomine absentis gerit.

12. ULPIANUS lib. 80. ad Edictum.

Quo enim tutiore loco sit qui contrahit, de rato solet stipulari. §. 1. Rem haberi ratam, hoc est, comprobare agnoscereque quod actum est a falso procuratore. §. 2. Julianus ait interesset, quando dominus ratam habere deberet solutionem in procuratorem factam: an tunc demum, cum primum certior factus esset? Hoc autem id est, cum laxamento & amplitudine accipiendum, & cum spatio quodam

temporis nec minimo, nec maximo, (&) quod magis intellectu percipi quam elocutione exprimi possit. † Quid ergo, si quod primo ratum non habuit, postea habebit ratum? Nihilominus proficere ad impediendam actionem suam: & ob id, quod primo non habuit ratum, actionem salvam habere ait: ideoque si quod procuratori fuerat solutum, exegerit: agi perinde ex ea stipulatione poterit, ac si ratum habere se postea non dixisset. Sed ego puto exceptionem doli mali locum habituram. §. 3. Sive quis petat, si ve compensatione utatur, committitur statim ratam rem dominum habiturum stipulatio: nam qualiter quis eundem actum retractet, qui a procuratore actus est, committi stipulationem oportet.

13. PAULUS lib. 76. ad Edictum.

Si commissæ est stipulatio, ratam rem dominum habiturum: in tantum competit, in quantum mea interfuit: id est, quantum mihi abest, quantumque lucrari potui. §. 1. Si sine iudice procuratori legatum solvatur: cavere debere, Pomponius ait.

14. IDEM lib. 3. ad Plautium.

Si quis uni ex reis promiserit, rem ratam dominum habiturum, aut amplius eam non peti: dicendum est stipulationem committi, si ab eo petatur, qui ejusdem obligationis socius est.

15. IDEM lib. 14. ad Plautium.

Amplius non peti verbum Labeo ita accipiebat, si iudicio petitum esset. Si autem in jus eum vocaverit, & satis iudicio sistendi causa acceperit, iudicium tamen ceptum non fuerit: ego puto non committi stipulationem amplius non peti: hic enim non petit, sed petere vult. Si vero soluta esset pecunia, licet sine iudicio: committitur stipulatio: nam & si quis adversus petentem compensatione deductione vel usus sit: recte dictum est, petisse eum videri, & stipulationem committi amplius non peti: nam & heres qui damnatus non peteret, si horum quicquam fecisset, ex testamento teneretur.

16. POMPONIUS lib. 3. ex Plantio.

Si indebitum procuratori solutum sit, agi statim ex hac stipulatione adversus procuratorem potest, ut ratum habeat dominus: ut possit dignosci, utrumne domino condici debeat id, quod indebitum solutum sit, si is ratum habeat: an vero procuratori condicendum sit, si dominus ratum non habeat. §. 1. Si procurator fundam petisset & cavisset (uti adsolet) ratam rem dominum habiturum, deinde dominus postea eundem fundum vendidisset, eumque emptor petere: stipulationem Ratam rem haberi committi, Julianus scribit.

17. MARCIANUS lib. 21. Digestorum.

Cum debitore decem creditoris nomine Titius egit; partem petitionis ratam habuit dominus: dicendum est obligationis partem consumptam: quemadmodum si decem stipulatus esset aut exegisset, creditorque non totum sed partem gestæ rei comprobasset. Idcirco si ex stipulatione DECEM AUT STICHUM, UTRUM EGO VOLUERO, absente me Titius domino quinque petisset, insecuta rationatione, recte actum videri,

18. POMPONIUS lib. 26. ad Sabinum.

Si procurator ratam rem dominum heredemve ejus habiturum caverit, & unus ex heredibus domini ratum habeat, alter non habeat: sine dubio committeretur stipulatio pro ea parte, pro qua ratum non haberetur: quia in id committitur, quod stipulatoris interfit. Nam etsi ipse dominus pro parte ratum habuerit, pro parte non habuerit: non ultra quam in partem committetur stipulatio: quia in id committitur, quod interfit agentis: & ideo saepius ex ea stipulatione agi potest, prout interfit agentis, quod litigat, quod consumit, quod advocat, quod damnatus solvit: sicut in stipulatione damni infecti accidere potest, ut is qui stipulatus sit, subinde ogat: caret enim si quid ibi ruet, scindetur, fodetur, ædificabitur. † Finge ergo subinde damnum dari? Non erit dubium quin agere possit: nam si toto damno computato, tunc agendum est, propemodam non ante aget, quam dies stipulationis præterierit, intra quem si damnum datum sit, stipulationi cautum erit: quod verum non est.

19. PAULUS lib. 13. ad Sabinum

In stipulatione qua procurator cavet, ratam rem dominum habiturum, id continetur quod interfit stipulatoris. † Idemque juris est in clausulis omnibus de dolo malo.

20. ULPIANUS lib. 1. Disputationum.

Non solum in actionibus, quas procurator intendit: verum in stipulationibus quoque quas interponi desiderat, si vice repræsentat actionum, cavere eum de rato oportet. Quare si duplicæ stipulationem procurator interponat, de rato cavere debet. Sed & si damni infecti stipulatio a procuratore interponatur: de rato debet procurator cavere.

21. IDEM lib. 1. Opinionum.

Ne satisfactio ratam rem dominum habiturum exigatur in his, quæ nomine ejus ageret, qui eum se fecisse procuratorem libello Principi dato professus est, prodest. Quod si judicatum solvi satis ab eo procuratore postuletur, necesse est, ut juri manifesto pareatur.

22. JULIANUS lib. 56. Digestorum.

Si sine iudice non debitam pecuniam exegerit procurator, & dominus ratam solutionem non habuerit, sed eandem pecuniam petere instituerit: fidejussores tenentur: & condictio, qua procurator teneretur si stipulatio interposita non fuisset, perimitur: quotiens enim procuratori pecunia solvitur, & dominus eam solutionem ratam non habet: existimo id agi, ut condictio perimatur, & sola actio ei, qui indebitum solvit, adversus procuratorem ex stipulatu competat. † Hoc amplius præstant fidejussores impenfas, quæ in iudicium factæ fuissent. Quod si dominus ratam habuisset: fidejussores quidem liberantur, sed ab ipso domino eadem pecunia per conductionem peti potest. §. 1. Quod si procurator debitam domino pecuniam sine iudice exegisset, idem juris est: hoc secus, quod si dominus ratam rem habuisset: nulla ejus pecuniæ repetitio futura est. §. 2. Quod si procurator per iudicem non debitam pecuniam exegisset:

dici potest, siue ratum dominus habuisset, siue non habuisset, fidejussores non teneri: vel quia nulla res esset, quam dominus ratam habere posset; vel quia nihil stipulatoris interfit ratum haberi: adficietur ergo injuria is, qui procuratori solvit: magis tamen est, ut si dominus ratum non habuerit: fidejussores teneantur. §. 3. Quod si debitam pecuniam procurator per iudicem, cui nihil mandatum fuerit, petierit: magis est, ut in solidum fidejussores teneantur, si dominus ratum non habuerit. §. 4. Cum autem procurator recte petit, dominus perperam: non debet procurator præstare, ne injuria iudicis dominus aliquid consequatur: nunquam enim propter injuriam iudicis fidejussores obligantur: verius tamen est hoc casu fidejussores non nisi in impenfas liti teneri. §. 5. Marcellus: Si dominus ratam rem non habuerit, sed lite mota rem amiserit: nihil præter impendia in stipulatione Ratam rem deducitur. §. 6. (Julianus:) Si procuratori ejus qui mortuus erat, sine iudice soluta fuerint legata, stipulatio committetur, nisi heres ratum habuerit; utique si debita fuerunt, tunc enim non dabit interfit stipulatoris ratam solutionem ab herede haberi, ne bis eadem præstet. §. 7. Si in stipulationem Ratam rem haberi hæcenus comprehensum fuerit, Lucium Titium ratum habiturum, cum id aperte ageretur, ut heredis ceterorumque personarum ad quos ea res pertineret: omitterentur: difficile est existimari, doli clausulam committi. † Sane cum per imprudentiam hæ personarum omittantur, actio ex doli clausula competit. §. 8. Si procurator iudicium de hereditate ediderit, deinde dominus fundum ex ea hereditate petierit: stipulatio Ratam rem haberi committetur: quia si verus procurator fuisset; exceptio rei iudicate dominum summo veret. † Plerumque autem stipulatio Ratam rem haberi, his casibus committetur, quibus si verus procurator egisset, domino aut ipso jure aut propter exceptionem actio inutilis esset. §. 9. Qui patris nomine, injuriarum agit ob eam rem quod filius ejus verberatus pulsatusve sit, in stipulatione cogendus est filii quoque personam comprehendere: præsertim cum fieri possit, ut pater ante decedat quam sciret procuratorem suum egisse, & ita injuriarum actio redeat ad filium. §. 10. Sed & si nepoti injuria facta fuerit, & procurator avi propter hanc causam injuriarum ager: non solum filii, sed etiam nepotis persona comprehendenda erit in stipulatione: quid enim prohibet, & patrem, & filium, antequam scirent procuratorem egisse, decedere: quo casu iniquum est fidejussores non teneri, nepote injuriarum agente.

23. IDEM lib. 5. ex Minicio.

Procurator cum peteret pecuniam, satisfecit amplius non peti; post iudicium acceptum extitit qui & ipse procuratorio nomine eandem pecuniam peteret: quaesitum est, cum is qui postea peteret, procuratori non esset: & propter hoc exceptionibus procuratoris excludi posset, num fidejussores prioris procuratoris tenerentur. Julianus respondit, Verius est non obligari fidejussores: nam in stipulatione cavetur, non peti-

turum

zuum eum cuius de ea re actio, petitio, persecutio sit, & ratum habiturus omnes, ad quos ea res pertinebit: hic autem qui procurator non est, nec actionem, nec petitionem habere intelligendus est.

24. AFRICANUS lib. 5. Quæstionum.

Bonorum possessionem ab alio adgnitam, ratam haberi oportere eo tempore, quo adhuc in ea causa sit, ut peti possit. Itaque post centesimum diem rata haberi non potest. §. 1. An autem & si mortuus fuisset qui petisset, vel surere coeperit, ratum haberi possit, videamus. Nam si in universum perinde haberi debet, ac si tunc, cum ratum habeas, per eum bonorum possessionem petat; frustra his casibus ratum habetur: sed illud consequens futurum, etiam si poeniteat illum petisse, ratum haberi non posse: quod uti-

que sit absurdum. Rectius itaque dicitur, neutram eorum causam impedire ratihabitionem.

25. IDEM lib. 6. Quæstionum.

Pater dotem a se datam absente filia petit, & ratam rem habituram eam cavit; ea prius quam ratum haberet, mortua est. Negavit committi stipulationem: quia & si verum sit ratum eam non habuisse, nihil tamen mariti intersit, dotem restitui, cum patri, etiam mortua filia salva esse dos debeat. §. 1. Procurator cum ab eo aes alienum exegerat, qui tempore liberaretur, ratam rem dominum habiturum cavit; deinde post tempus liberato jam debitore, dominus ratam rem habet. Possit debitorem agere cum procuratore existimavit, cum jam debitor liberatus sit: argumentum rei, quod si nulla stipulatio interposita sit, condictio locum adversus procuratorem habiturus sit; in locum autem condictiois interponi stipulationem.

LIBER QUADRAGESIMUS SEPTIMUS.

TIT. I.

DE PRIVATIS DELICTIS.

I. ULPIANUS lib. 41. ad Sabinum.

Civilis constitutio est, *pœnalibus actionibus heredes non teneri, nec ceteros quidem successores.* Idcirco nec furti conveniri possunt.

† Sed quamvis furti actione non teneantur; attamen ad exhibendum actione teneri eos oportet, si possideant, aut dolo fecerint quoniam possideant.

† Sed enim & vindicatione tenebuntur, re exhibitæ. † Item condictio adversus eos competit.

§. 1. Heredem autem furti agere posse æque constat: executio enim quorundam delictorum heredibus data est. Ita & Legis Aquiliæ actionem heres habet. Sed injuriarum actio heredi non competit. §. 2. Non tantum in furti, verum in ceteris quoque actionibus, quæ ex delictis oriuntur, siue civiles sunt, siue honorariæ, id placet, ut nota caput sequatur.

2. IDEM lib. 43. ad Sabinum.

Nunquam plura delicta concurrentis faciunt, ut alius impunitas detur: neque enim delictum

aliud delictum minuit pœnam. §. 1. Qui igitur hominem subripuit & occidit, Aquilia tenetur: neque altera harum actionum alteram consumit.

§. 2. Idem dicendum, si rapuit & occidit: nam & vi bonorum raptorum, & Aquilia tenebitur. §. 3.

Quæsitum est, si condictus fuerit ex causa furtiva, an nihilominus Lege Aquilia agi possit. Et scripsit Pomponius, agi posse: quia alterius æstimationis est Legis Aquiliæ actio; alterius condictio ex causa

furtiva: namque Aquilia eam æstimationem complectitur, quanti eo anno plurimi fuit: condictio autem ex causa furtiva non egreditur retrorsum iudicii accipiendi tempus. Sed si servus sit, qui hæc admisit: quacunque actione noxæ fuerit deditus, perempta est altera actio. §. 4. Item si quis subreptum flagello ceciderit, duabus actionibus tenetur: furti, & injuriarum: & si forte hunc eundem occiderit, tribus actionibus tenebitur. §. 5. Item

si quis ancillam alienam subripuit & flagitaverit: utraque actione tenebitur: nam & servi corrupti agi poterit, & furti. §. 6. Item si quis servum

vulneravit, quem subripuerat, æque duæ actiones locum habebunt, Aquiliæ, & furti.

3. IDEM lib. 2. de Officio Proconsulis.

Si quis actionem, quæ ex maleficiis oritur, velit exequi: si quidem pecuniariter agere velit, ad jus ordinarium remittendus erit; nec cogendus erit (in) crimen subscribere: enim vero si extra ordinem ejus rei pœnam exerceri velit, tunc subscribere eum (in) crimen oportebit.

TIT. II.

DE FURTIS.

I. PAULUS lib. 39. ad Edictum.

Furtum a furvo, id est, nigro, dictum. Labeo ait, quod clam & obscuro fiat, & plerumque nocte: vel a fraude, ut Sabinus ait: vel a

ferendo, & auferendo: vel a Græco sermone, qui φῦρτος appellant fures: imo & Græci ἀπὸ τοῦ φέρειν, id est, a ferendo, φῦρτος dixerunt. §. 1. Inde sola cogitatio furti faciendi non facit furem. §. 2.

Sic is, qui depositum abnegat, non statim etiam furti tenetur: sed ita si intercipiendi causa occurraverit. §. 3. Furtum est contrectatio rei fraudulosa lucri faciendi gratia, vel ipsius rei, vel etiam

usus ejus, possessionisve: quod lege naturali prohibitum est admittere.

2. GAIUS lib. 13. ad Edictum.

Furtorum genera duo sunt: manifestum, & nec manifestum.

3. ULPIANUS lib. 41. ad Sabinum.

Fur est manifestus, quem Græci ἐπ' αὐτοφάγω appellant, hoc est, eum qui deprehenditur cum furto. §. 1. Et parvi refert, a quo deprehendatur, utrum ab eo, cujus res fuit, an ab alio. §. 2. Sed utrum ita demum fur sit manifestus, si in faciundo deprehendatur: an vero & si alicubi fuerit deprehensus? Et magis est (ut Julianus scripsit) & si non ibi deprehendatur, ubi furtum fecit, attamen esse furem manifestum, si cum re furtiva fuerit apprehensus, prius quam eo loci rem, pertulerit, quo destinaverat.

4. PAULUS lib. 9. ad Sabinum.

Quo destinaverit quis auferre, sic accipiendum est: quo destinaverit eo die manere cum eo furto.

5. ULPIANUS lib. 41. ad Sabinum.

Sive igitur in publico, sive in privato deprehendatur, antequam ad locum destinatum rem perferret: in ea causa est, ut fur manifestus sit, si cum re furtiva deprehendatur: & ita Cassius scripsit. §. 1. Sed si pertulit quo destinavit, tametsi deprehendatur cum re furtiva, non est manifestus fur.

6. PAULUS lib. 9. ad Sabinum

Quamvis enim saepe furtum contrahendo fiat: tamen initio, id est, faciendi furti tempore, constituere visum est, manifestus, nec ne fur esset.

7. ULPIANUS lib. 41. ad Sabinum.

Si quis in servitute furtum fecerit, & manumissus deprehendatur, an fur manifestus sit, videamus: & ait Pomponius libro 19 ex Sabino, non posse eum manifesti conveniri: quia origo furti in servitute facti non fuit manifesti. §. 1. Ibidem Pomponius eleganter scripsit, deprehensione fieri manifestum furem: ceterum si cum tibi furtum facerem de domo tua, abscondisti te, ne te occidam: etiam si vidisti furtum fieri, attamen non est manifestum. §. 2. Sed Celsus deprehensione hoc etiam adjicit: si cum videres eum subripiantem, & ad comprehendendum eum accurrisses, abjecto furto effugit: furem manifestum esse. §. 3. Parvique referre putat, dominus an vicinus, an quilibet transiens apprehendat.

8. GAIUS lib. 13. ad Edictum Provinciale.

Nec manifestum furtum quid sit, apparet: nam quod manifestum non est, hoc scilicet nec manifestum est.

9. POMPONIUS lib. 6. ad Sabinum.

Ei, qui furti actionem habet, assidua contrahatione furtis non magis furti actio nasci potest: ne in id quidem in quod crevisset postea res subrepta. §. 1. Sed si eam a fure vindicasset, condictio mihi manebit: sed potest dici, officio Judicis, qui de proprietate cognoscit, contineri, ut non aliter jubeat restitui, quam si condictionem petitor remitteret: quod si ex condictione ante damnatus reus, litis aestimationem sustulerit, ut aut omnimodo absolvat reum, aut (quod magis placet) si paratus esset petitor aestimationem restituere, nec restituetur ei homo: quanti in litem jurasset, damnetur ei possessor.

10. ULPIANUS lib. 29. ad Sabinum.

Cujus interfuit non subripi, is actionem furti habet.

11. PAULUS lib. 9. ad Sabinum.

Item] is cujus interest, furti habet actionem, si honesta causa interest.

12. ULPIANUS lib. 29. ad Sabinum.

Itaque fullo, qui curanda polienda vestimenta accepit, semper agit: prestare enim custodiam debet: si autem solvendo non est, ad dominium actio redit: nam qui non habet quod perdat, ejus periculo nihil est. §. 1. Sed furti actio malae fidei possessori non datur: quamvis interest ejus, rem non subripi, quippe cum res periculo ejus sit: sed nemo de improbitate sua consequitur actionem: & ideo soli bonae fidei possessori, non etiam malae fidei furti actio datur. §. 2. Sed (&) si res pignori data sit, creditori

quoque damus furti actionem, quamvis in bonis ejus res non sit. Quinimo non solum adversus extraneum dabimus, verum (& contra) ipsum quoque dominum furti actionem: & ita Julianus scripsit. Necnon & ipsi domino dari placet: & sic fit, ut non teneatur furti, & agat. † Ideo autem datur utrique, quia utriusque interest. † Sed utrum semper creditoris interest, an ita demum, si debitor solvendo non est? & putat Pomponius, semper ejus interesse pignus habere: quod & Papinianus libro 12 Quaestionum probat: & verius est ubique videri creditoris interesse: & ita (&) Julianus sapissime scripsit.

13. PAULUS lib. 5. ad Sabinum.

Is cui ex stipulatu res debetur, furti actionem non habet, si ea subrepta sit, cum per debitorem stetisset, quominus eam daret.

14. ULPIANUS lib. 29. ad Sabinum.

Eum, qui emit, si non tradita est ei res, furti actionem non habere, sed adhuc venditoris esse hanc actionem, Celsus scripsit. Mandare eum plane oportebit emptori furti actionem, & condictionem, & vindicationem: & si quid ex his actionibus fuerit consecutus, id prestare eum emptori oportebit: quae sententia vera est: & ita & Julianus. Et sane periculum rei ad emptorem pertinet; dummodo custodiam venditor ante traditionem praestet. §. 1. Adeo autem emptor ante traditionem furti non habet actionem, ut sit quaesitum, an ipse subripiendo rem emptor furti teneatur? Et Julianus libro 23 Digestorum scribit: Si emptor rem, cujus custodiam venditor praestare oportebat, soluto pretio subriperit: furti actione non tenetur: plane si, antequam pecuniam solveret, rem subtraxerit: furti actione teneri, perinde ac si pignus subtraxisset. §. 2. Praeterea habent furti actionem coloni, quamvis domini non sint: quia interest eorum. §. 3. Is autem apud quem res deposita est, videamus an habet furti actionem? Et cum dolum duntaxat praestet, merito placet non habere eum furti actionem: quid enim ejus interest, si dolo careat? quod si dolo fecit, jam quidem periculum ipsius est: sed non debet ex dolo suo furti quaerere actionem. §. 4. Julianus quoque libro 22 Digestorum scribit: Quia in omnium furum persona constitutum est, ne ejus rei nomine furti agere possint, cujus ipsi fures sunt, non habebit furti actionem is apud quem res deposita est: quamvis periculo ejus esse res coeperit, qui eam contraxit. §. 5. Papinianus tractat: si duos servos ob decem aureos pignori acceperim, & alter subripiatur, cum alter quoque qui sit retentus non minoris decem valeret: utrum usque ad quinque tantum habeam furti actionem, quia in alio habeo salvos quinque; an vero, quia mori potest, dici debeat in decem fore actionem, etiam si magni pretii sit is qui retinetur? Et ita putat: non enim respicere debemus pignus quod surreptum non est: sed id, quod subtrahum est. §. 6. Idem scribit, si, cum mihi decem deberentur, servus pignori datus subtrahatur sit: si actione furti consecutus fuero decem, non competere mihi furti actionem, si iterum sub-

subripiatur: quia desit mea interesse, cum semel
 sum consecutus: hoc ita, si sine culpa mea sub-
 ripiatur: nam si culpa mea: quia interest, eo
 quod teneor pignoratitia actione: agere potero.
 quod si culpa abest, sine dubio domino compe-
 tere actio videtur, quæ creditori non competit:
 quam sententiam Pomponius quoque lib. 10 ad
 Sabinum probat. §. 7. Idem dicunt & si duo ser-
 vi subrepti sint simul, competere utriusque no-
 mine furti actionem creditori: sed non in totum,
 sed pro qua parte in singulos diviso eo, quod ei
 debetur, ejus interest: separatim autem duobus
 subreptis, si unius nomine solidum consecutus
 (sit), alterius nihil consequetur. §. 8. Item
 Pomponius libro 10 ex Sabino scripsit: si is cui
 commodavi, dolo fecerit circa rem commodatam:
 agere eum furti non posse. §. 9. Item Pompo-
 nius probat & in eo qui rem mandato alicujus
 accepit perferendam. §. 10. An pater, cujus
 filio commodata res est, furti actionem habeat,
 quaeritur? Et Julianus ait, patrem hoc nomine
 agere non posse, quia custodiam præstare non
 debeat. Sicut (inquit) is qui pro eo, cui com-
 modata res est, fidejussit, non habet furti actionem.
 Neque enim (inquit) [is,] cujuscunque inter-
 erit rem non perire, habet furti actionem: sed
 qui ob eam rem tenetur, quod ea res culpa ejus
 perierit: quam sententiam Celsus quoque libro
 12 Digestorum probat. §. 11. Is, qui precario
 servo rogaverat, subrepto eo potest quaeri, an
 habeat furti actionem? Et cum non est contra
 eum civilis actio, quia simile donato precarium
 est, ideoque & Interdictum necessarium visum
 est, non habebit furti actionem. Plane post In-
 terdictum redditum puto eum etiam culpam præ-
 stare: & ideo & furti agere posse. §. 12. Quod
 si conduxerit quis, habebit furti actionem, si
 modo culpa ejus subrepta sit res. §. 13. Si fi-
 liusfamilias subreptus sit, patrem habere furti
 actionem, palam est. §. 14. Si res commodata
 est, & is cui commodata est, decesserit: quam-
 vis hereditati furtum fieri non possit, & ideo nec
 heres ejus, cui commodata est, possit agere; ta-
 men commodator poterit furti agere. † Idem-
 que & in re pignoratita vel in re locata: licet enim
 hereditati furti actio non adquiratur, tamen alii,
 cujus interest, acquiritur. §. 15. Non solum
 autem in re commodata competit ei cui com-
 modata est, furti actio: sed etiam in ea quæ ex ea
 adgnata est, quia & hujus custodiam ad eum per-
 tinet. Nam & si servum tibi commodaveris, &
 vestis ejus nomine furti ages: quamvis vestem
 quam vestitus est, tibi non commodaverim. † Item
 si jumenta tibi commodaveris; quorum sequel-
 la erat eculeus, puto competere furti actionem
 etiam ejus nomine, quamvis ipse non sit com-
 modatus. §. 16. Qualis ergo furti actio detur
 ei cui res commodata est, quaesitum est? Et pu-
 to omnibus quorum periculo res alienæ sunt, vel
 uti commodati, item locati, pignorisve acce-
 pti, si hæc subrepta sint, omnibus furti actiones
 competere: condictio autem ei demum compe-
 tit, qui dominium habet. §. 17. Si epistola
 quam ego tibi misi, intercepta sit: quis furti

actionem habeat? Et primum quaerendum est cu-
 jus sit epistola: utrum ejus qui misit, an ejus
 ad quem missa est? Et si quidem dedi servo ejus,
 statim ipsi quaesita est cui misi: si vero procura-
 tori: æque, quia per liberam personam possessio
 quaeri potest, ipsius facta est: maxime si ejus in-
 terfuit eam habere: quod si ita misi epistolam
 ut mihi remittatur: dominium meum manet;
 quia ejus nolui amittere, vel transferre domini-
 um. † Quis ergo furti agat? is cujus interfuit
 eam non subripi: id est, ad cujus utilitatem per-
 tinebant ea quæ scripta sunt. † Et ideo quaeri
 potest: an etiam is, cui data est perferenda,
 furti agere possit? Et si custodia ejus ad eum per-
 tineat, potest. Sed & si interfuit ejus epistolam
 reddere, furti habebit actionem: finge eam epi-
 stolam fuisse, quæ continebat, ut ei quid redde-
 retur fieretve: potest habere furti actionem: vel
 si custodiam ejus rei recepit, vel mercedem perfe-
 rendæ accepit: & erit in hunc casum similis cau-
 sa ejus, & cauponis, aut magistri navis: nam his
 damus furti actionem, si sint solvendo: quoniam
 periculum rerum ad eos pertinet.

15. PAULUS lib. 5. ad Sabinum.

Creditoris cujus pignus subreptum est, non
 credito tenus interest: sed omnimodo in so-
 lidum furti agere potest sed & pignoratitia actio-
 ne id quod debitum excedit, debitori præstabit.
 §. 1. Dominus qui rem subripuit, in qua usus-
 fructus alienus est, furti usufructuario tenetur.
 §. 2. Sed cum qui tibi commodaverit, si eam
 rem subripiat, non teneri furti, placuisse Pom-
 ponius scripsit: quoniam nihil tua interesset;
 utpote cum nec commodati tenearis: ergo si ob
 aliquas impensas quas in rem commodatam feci-
 sti, retentionem ejus habueris: etiam cum ipso
 domino, si eam subripiat, habebis furti actio-
 nem: quia eo casu quali pignoris loco ea res fuit.

16. IDEM lib. 7. ad Sabinum.

NE cum filiosfamilias pater furti agere possit,
 non juris constitutio, sed natura rei impe-
 dimentum est: quod non magis cum his quos in
 potestate habemus, quam nobiscum ipsi agere
 possumus.

17. ULPIANUS lib. 39. ad Sabinum.

Servi & filii nostri furtum quidem nobis fa-
 ciunt, ipsi autem furti non tenentur: neque
 enim qui potest in forem statuere, necesse habet
 adversus furem litigare: idcirco nec actio ei a Ve-
 teribus prodita est. §. 1. Unde est quaesitum, si
 fuerit alienatus vel manumissus: an furti actione
 teneatur? Et placet non teneri: neque enim actio
 quæ non fuit ab initio nata, oriri potest adver-
 sus hunc furem. † Plane si manumissus contre-
 stavit, dicendum erit teneri eum furti judicio:
 quia hodie furtum fecit. §. 2. Cum autem ser-
 vus, quem tibi, traditusque mihi est, a me red-
 hibeatur, non est, in ea causa, ut perinde ha-
 beat, atque si meus nunquam fuisset: sed (&)
 fuit, & dicitur: idcirco dicit Sabinus eum, si fur-
 tum fecit, in ea esse causa, ut furti ejus no-
 mine is, qui redhibuit, agere non possit: sed
 & si non possit: attamen ratio haberi debet
 ejus quod fecit, cum redhiberi coeperit: idque
 actione

actione redhibitoria continetur. §. 3. Illud quaesitum est, si cum in fuga esset servus, furtum domino fecisset: an æque posset habere actionem adversus eum, qui in potestatem domini non regressum bona fide possidere coeperit? Moveret quaestionem, quod quamvis possidere servum eo tempore, quo in fuga est, videor; attamen furti actione non teneor: quasi non sit in mea potestate: quod enim videor possidere, ad usucapionem tantum mihi proficere Julianus scribit. Dicit igitur Pomponius libro 17 ex Sabino, competere furti actionem huic domino, cujus servus in fuga fuit.

18. PAULUS lib. 9. ad Sabinum.

Quod dicitur *noxam caput sequi*? tunc verum est, ut quæ initio adversus aliquem nata est, caput nocentis sequatur: ideoque si servus tuus furtum mihi fecerit, & dominus ejus effectus eum vendidero: non posse me agere cum debitore, Cassiani putant.

19. ULPIANUS lib. 40. ad Sabinum.

In actione furti sufficit rem demonstrari, ut possit intelligi. §. 1. De pondere autem vasorum non est necesse loqui. Sufficiet igitur ita dici, lancem, vel discum, vel pateram. Sed adscribenda etiam materia est, utrum argentea, an aurea, an alia quæ sit. §. 2. Quod si quis: argentum infectum petat: & massam argenteam dicere, & pondus debet ponere. §. 3. Signati argenti numerum debet complecti, veluti, aureos tot, pluresve furto ei abesse. §. 4. De veste quaeritur, an color ejus dicendus sit: Et verum est colorem ejus dici oportere: ut quemadmodum in vasis dicitur patera aurea ita & in veste color dicatur. Plane si quis juret, *pro certo se colorem dicere non posse*: remitti ei hujus rei necessitas debet. §. 5. Qui rem pignori dat, eamque subripit: furti actione tenetur. §. 6. Furtum autem rei pignoratæ dominus non tantum tunc facere videtur, cum possidenti, sive tenenti creditori aufert: verum & si eo tempore abstulerit, quo non possidebat: ut puta si rem pignoratam vendidit: nam & hic furtum eum facere constat: & ita & Julianus scripsit.

20. PAULUS lib. 9. ad Sabinum.

Cum res pignori datur, etiam si aurum esse dicitur: turpiter sit, furtum non fit: sed si datum est aurum, deinde cum dixisset se pondere, aut obsignare velle, res subjecit: furtum fecit: rem enim pignori datam intervertit. §. 1. Si bona fide rem meam emeris, eamque ego subripero; vel etiam tuus usufructus sit, & eam contrectavero: tenebor tibi furti actione, & si dominus rei sum: sed his casibus usucapio quasi furtivæ rei non impeditur: quoniam & si alius subripiat, & in mea potestate reversa res fuerit, usucapiebatur.

21. ULPIANUS lib. 40. ad Sabinum.

Volgaris est quaestio, an is, qui ex acervo frumenti modicum sustulit, totius rei furtum faciat, an vero ejus tantum, quod abstulit? Offilius totius acervi furem esse putat: nam & qui aurem alicujus tetigit, inquit Trebatius, totum eum videri tetigisse: proinde & qui dolium

aperuit, & inde parvum vini abstulit: non tantum ejus, quod abstulit, verum totius videtur fur esse. Sed verum est in tantum eos furti actione teneri, quantum abstulerunt. † Nam & si quis armarium, quod tollere non poterat, aperuerit, & omnes res quæ in eo erant, contrectaverit, atque ita discesserit, deinde reversus unam ex his abstulerit, & antequam se reciperet quo destinaverat, deprehensus fuerit: ejusdem rei & manifestus, & nec manifestus fur erit. Sed & qui segetem luce secat, & contrectat: ejus, quod secat, manifestus, & nec manifestus fur est. §. 1. Si is, qui viginti nummorum saccum deposuisset, alium saccum, in quo scit triginta esse, errante eo, qui dabat, acceperit, putavit autem illic sua viginti esse: teneri furti decem nomine placet. §. 2. Si quis æs subripuit, dum aurum se subripere putat, vel contra: ex libro 8 Pomponii ad Sabinum, (aut) minus esse, cum plus esset: ejus, quod subripuit, furtum committit idem Ulpianus. §. 3. Sed & si quis subripuit furto duos sacculos, unum decem, alterum viginti, quorum alterum suum putavit, alterum scit alienum: profecto dicemus tantum unius, quem putavit alienum, furtum eum facere: quemadmodum si duo pocula abstulerit, quorum alterum suum putavit, alterum scit alienum: nam & hic unius fit furtum. §. 4. Sed si ansam in poculo suam putavit, vel vere fuit: totius poculi eum furtum facere, Pomponius scripsit. §. 5. Sed si de navi onerata furto quis sextarium frumenti tulerit: utrum totius oneris, an vero sextarii tantum furtum fecerit? facilius hoc quaeritur in horreo pleno: & durum est dicere totius furtum fieri. Et quid, si cisterna vini sit? quid dicet? aut aquæ cisterna? quid deinde, si nave vinaria, ut sunt multæ, in quas vinum effunditur? quid dicemus de eo, qui vinum hausit? an totius oneris fur sit? Et magis est, ut & hic non totius dicamus. §. 6. Certe si proponas, in apotheca amphoras esse vini, easque subtrahas: singularum furtum fit, non totius apothecæ: quemadmodum si ex pluribus rebus moventibus in horreo reclusis unam tulerit. §. 7. Qui furti faciendi causa conclave intravit, nondum fur est, quamvis furandi causa intravit. Quid ergo? qua actione tenebitur? utique injuriatum, aut de vi accusabitur, si per vim introivit. §. 8. Item si majoris ponderis quid aperuit, aut refregit quod tollere non possit, non est omnium rerum cum eo furti actio; sed earum tantum, quas tulit: quia totum tollere non potuit: proinde si involucrum, quod tollere non potuit, solvit, ut contrectet, deinde contrectavit quasdam res: quamvis singulas res quæ in eo fuerunt, tollere potuerit, si tamen totum involucrum tollere non potuerit: singularum rerum quas tulerit, fur est; cæterarum non est. quod si totum vas tollere potuit: dicimus eum totius esse furem, licet solverit, ut singulas, vel quasdam tolleret: & ita (&) Sabinus ait. §. 9. Si duo pluresve unum tignum furati sunt, quod singuli tollere non potuerint: dicendum est, omnes eos furti in solidum teneri: quamvis id contrectare nec tollere

solus

solus posset: & ita utimur: neque enim potest dicere pro parte furtum fecisse singulos, sed totius universos: sic fiet, singulos furti teneri §. 10. Quamvis autem eorum quoque rerum, quas quis non abstulit, furti teneatur; attamen condici ei non potest: scilicet quia condici ea res, quæ ablata est, potest: & ita (&) Pomponius scribit.

22. PAULUS lib. 9. ad Sabinum.

SI quid fur fregerit, aut rumperit, quod non etiam furandi causa contrectaverit: ejus nomine cum eo furti agere non potest. §. 1. Si eo consilio arca restructa sit: ut uniones (puta) tollerentur, hique furti faciendi causa contrectati sint: eorum tantummodo furtum factum videri: (quod) est verum: nam ceteræ res quæ seponuntur, ut ad uniones perveniatur, non furti faciendi causa contrectantur. §. 2. Qui lancem rasis, totius fur est: & furti tenetur ad id quod domini interest.

23. ULPIANUS lib. 41. ad Sabinum.

Impuberem furtum facere posse, si jam doli capax sit, Julianus libro 22 Digestorum scripsit. Item posse cum impubere damni injuria agi, quia id furtum ab impubere fit: sed modum esse adhibendum ait; nam in infantes id non cadere: nos putamus, cum impubere culpæ capace, Aquilia agi posse. † Item verum est, quod Labeo ait, nec ope impuberis furto facto teneri eum.

24. PAULUS lib. 9. ad Sabinum.

Nec minus etiam condici ei posse Julianus scripsit.

25. ULPIANUS lib. 4* 1*. ad Sabinum.

Verum est quod plerique probant, fundi furti agi non posse. §. 1. Unde quaeritur quis de fundo vi dejectus sit, an condici ei possit, qui deiecit? Labeo negat, sed Celsus putat posse condici possessionem: quemadmodum potest, re mobili subrepta. §. 2. (Eorum quæ de fundo tolluntur, ut puta) arborum, vel lapidum, vel arenæ, vel fructuum, quos quis fraudandi animo decerpit, furti agi posse nulla dubitatio est.

26. PAULUS lib. 9. ad Sabinum.

Si apes feræ in arbore fundi tui apes fecerint, si quis eas vel favam abstulerit, eum non teneri tibi furti: quia non fuerint tuæ; easque constat captarum terra, mari, cælo numero esse. §. 1. Item constat colonum qui nummis colat, cum eo qui fructus stantes subripuerit, acturum furti: quia ut primum decerptus esset, jus esse cœpisset.

27. ULPIANUS lib. 41. ad Sabinum.

Qui tabulas vel cautiones amovet, furti tenetur non tantum pretii ipsarum tabularum, verum ejus (quod interfuit: quod ad æstimationem refertur ejus) summæ quæ in his tabulis continetur: scilicet si tanti interfuit; ut puta si chirographa aureorum decem tabulæ fuerint, dicimus hoc duplicari. Quod si jam erant inanes, quia solutum proponebatur: nunquid ipsarum tantum tabularum pretii videatur esse æstimatione scienda? quid enim interfuit hujus? Sed potest dici, quia nonnunquam debitores tabulas sibi

restitui petant, qui nonnunquam calumniantur debitores, quasi indebito soluto ab his: interesse creditoris tabulas habere, ne forte controversiam super ea re patiatur. † Et generaliter dicendum est, (in) id quod interest duplicari. §. 1. Inde potest quaeri, si quis cum alias probationes, mensæque scripturam haberet, chirographi furtum passus sit, an æstimari duplo chirographi quantitas debeat: & nunquid non, quasi nihil interfuit: quantum enim interest, cum possit debitum aliunde probare: quemadmodum si in binis tabulis instrumentum scriptum sit: nam nihil videtur deperdere, si futurum est, ut alio chirographo salvo securior sit creditor. §. 2. Apocha quoque si fuerit subrepta, æque dicendum est furti actionem in id quod interest locum habere: sed nihil (mihi) videtur interesse, si sint & aliæ probationes solutæ pecuniæ. §. 3. Sed si quis non amovit hujusmodi instrumenta, sed interlevit, non tantum furti actio locum habet, verum etiam Legis Aquiliæ: nam rupisse videtur, qui corrumpit.

28. PAULUS lib. 9. ad Sabinum.

Sed si subripuit prius quam debeat: tanto tenetur, quanti domini interfuit non subripi: delendo enim nihil ad pœnam adjicit.

29. ULPIANUS lib. 41. ad Sabinum.

Hoc amplius & ad exhibendum agi potest, & interdicto Quorum bonorum agi poterit.

30. IDEM lib. 9. ad Sabinum.

Si hereditariæ tabulæ deletæ sint.

31. IDEM lib. 41. ad Sabinum.

Sed & si imaginem quis (vel librum) deleverit, & hic tenetur damno injuriæ, quasi corripuit. §. 1. Si quis tabulas instrumentorum Reipublicæ municipii alicujus, aut subripuerit, aut interleverit, Labeo ait furti eum teneri. † Idemque scribit & de cæteris rebus publicis, deque societatibus.

32. PAULUS lib. 9. ad Sabinum.

Quidam tabularum duntaxat æstimationem faciendam in furti actione existimant: quia si judici, apud quem furti agatur, possit probari quantum debitum fuerit, possit etiam apud eum judicem eadem probare, apud quem pecuniam petat: si vero in furti judicio probare non potest, ne illud quidem posse ostendi, quanti ejus interfuit: sed potest post furtum factum tabulas nactus esse actor ut ex eo probet, quanti sua interfuerit, si tabulas nactus non esset. §. 1. De Lege Aquilia major quaestio est, quemadmodum possit probari quanti ejus interfuit? nam si potest alias probare, non patitur damnum. Quid ergo, si forte pecuniam sub conditione credidit, & interim testimonia, quorum probationem habeat, qui possunt mori pendente conditione? aut puta me petisse creditum: & quia testes & signatores qui rem communiscent, præsentem non haberem, victum rem amisisse: nunc vero, cum furti agam, eorum memoria, & præsentia ad fidem creditæ pecuniæ uti possum.

33. ULPIANUS lib. 41. ad Sabinum.

Tutor administrationem quidem rerum pupillarium habet: intercipiendi autem potestas

ei non datur: & ideo, si quid furandi animo amoverit, furtum facit, nec ulscipi res potest: sed & furti actione tenetur, quamvis & tutela agi cum eo possit. † Quod in tutore scriptum est, idem erit & in curatore adolescentis, ceterisque curatoribus.

34. PAULUS lib. 9. ad Sabinum.

IS qui opem furtum facienti fert, nunquam manifestus est: itaque accidit, ut is quidem qui opem tolit, furti nec manifesti; is autem qui deprehensus est, ob eandem rem manifesti teneatur.

35. POMPONIUS lib. 19. ad Sabinum.

Si quis perferendum acceperit & scierit furtivum esse; constat, si deprehendatur, ipsum duntaxat furem manifestum esse; si nescierit, neutrum: hunc quia fur non sit; furem, quia deprehensus non sit. §. 1. Si unus servus tuus hausisset & abstulisset, alter hauriendo deprehensus esset: prioris nomine nec manifesti, (alterius manifesti) teneberis.

36. ULPIANUS lib. 41. ad Sabinum.

Qui servo persuasit ut fugeret, fur non est: nec enim qui alicui malum consilium dedit, furtum facit: non magis quam si ei persuasit ut se praecepit, aut manus sibi inferret: hæc enim furti non admittunt actionem. Sed si alius ei fugam persuaserit, ut ab alio subripiatur, furti tenebitur is, qui persuasit: quasi ope, consilio ejus furtum factum sit. † Plas Pomponius scripsit, eum, qui persuasit, quamvis interim furti non teneretur, tunc tamen incipere teneri, cum quis fugitivi fur esse coeperit: quasi videatur ope, consilio ejus furtum factum. §. 1. Item placuit, eum, qui filio vel servo, vel uxori opem fert, furtum facientibus, furti teneri: quamvis ipsi furti actione non conveniantur. §. 2. Idem Pomponius ait, si cum rebus aufugerit fugitivus, posse furti actione sollicitatorem conveniri rerum nomine: quia opem, consilium contrectatori tulit: quod & Sabinus significat. † Si duo servi invicem sibi persuaserunt, & ambo simul aufugerunt: alter alterius fur non est. † Quid ergo, si invicem se celaverunt? fieri enim potest, ut invicem fures sint: & potest dici alterum alterius furem esse: quemadmodum si alii singulos subripuissent, tenerentur, quasi alter alterius nomine opem tulissent: quemadmodum rerum quoque nomine teneri eos furti, Sabinus scripsit.

37. POMPONIUS lib. 19. ad Sabinum.

Si pavonem meum mansuetum cum de domo mea effugisset, persecutus sis, quoad is perit: agere tecum furti ita poterō, si aliquis eum habere coeperit.

[PAULUS.]

Si filiosfamilias subreptus sit, patrem habere furti actionem palam est.]

38. IDEM lib. 9. ad Sabinum.

Mater filii subrepti furti actionem non habet. §. 1. Liberarum personarum nomine licet furti actio sit, condictio tamen nusquam est.

39. ULPIANUS lib. 41. ad Sabinum.

Verum est, si meretricem alienam ancillam rapuit quis vel celavit, furtum non esse: nec

eius factum quaeritur, sed causa faciendi: causa autem faciendi libido fuit, non furtum. † Et ideo etiam eum, qui fores meretricis effregit libidinis causa, & fures non ab eo inducti, sed alias ingressi, meretricis res egresserunt: furti non teneri. † Antamen vel Fabia teneatur qui suppressit sortum libidinis causa? Et non potest teneri: & ita etiam ex facto cum incidisset, dixi: hic enim turpius facit, quam qui subripit: sed secum facti ignominiam compensat: certe fur non est.

40. PAULUS lib. 9. ad Sabinum.

Qui jumenta sibi commodata longius duxerit, alienave re invito domino usus sit, furtum facit.

41. ULPIANUS lib. 41. ad Sabinum.

Si cum quis in hostium potestate esset, furtum ei actum sit, & postliminio redierit: poterit quis dicere eum furti habere actionem. §. 1. Adrogatorem posse furti agere, scilicet ejus furti nomine, quod factum est ei, quem adrogavit, antequam (eum) adrogaret, certum est: ceterum (si) postea, nulla erit dubitatio. §. 2. Quamdiu vivit is, qui furtum fecit, non perit furti actio: aut enim sui juris est is, qui furtum fecit, & cum ipso actio est: aut alieni juris esse coepit, & actio furti cum eo est, cujus potestati subjectus est: (& hoc est,) quod dicitur, Noxa caput sequitur. §. 3. Si quis post noxam admissam hostiam servus fuerit factus: videndum est, an extinguatur actio? Et Pomponius scripsit, extinguere actionem: & si fuerit reversus postliminio, vel quo alio jure, renasci eam actionem debere: & ita utimur.

42. PAULUS lib. 9. ad Sabinum.

Si servus navem exerceat non volunt te domini: de eo, quo ibi perit, vulgaris formula in domnum danda est: ut quod alter admisit, duntaxat de peculio; quod ipse exercitor, adjiciatur, ut noxae dederet. † Igitur si manumissus sit, persecutio quidem in peculio manebit adversus dominum intra annum: noxalis ipsum sequetur. §. 1. Interdum & manumissus, & qui eum manumissit, ob furtum tenetur, si ideo manumissit, ne furti cum eo agi possit: sed si cum domino actum fuerit: ipso jure manumissum liberari, Sabinus respondit, quasi decusum sit.

43. ULPIANUS lib. 41. ad Sabinum.

Falsus creditor (hoc est is, qui se simulat creditorem) si quid acceperit, furtum facit, nec nummi ejus fient. §. 1. Falsus procurator furtum quidem facere videtur. Sed Neratius videndum esse ait, an hæc sententia cum distinctione vera sit: ut si hac mente ei dederit nummos debitor, ut eos creditori perferret, procurator autem eos intercipiat, vera sit: nam & manent nummi debitoris, cum procurator eos non ejus nomine accepit, cujus eos debitor fieri vult: & invito domino eos contrectando, sine dubio furtum facit: quod si ita det debitor, ut nummi procuratoris fiant: nullo modo eum furtum facere ait, voluntate domini eos accipiendo. §. 2. Si is, qui indebitum accipiebat, delegaverit solvendum: non erit furti actio, (si) cum eo absente solutum sit; ceterum si presente, alia causa

causa est, & furtum fecit. §. 3. Si quis nihil in persona sua mentitus est, sed verbis fraudem adhibuit: fallax est magis, quam furtum facit: utputa, si dixit se locupletem, si in merces se collocaturum quod accepit, si fideiussores idoneos daturam, vel pecuniam confestim se soluturum: nam (ex) his omnibus magis decipit, quam furtum fecit; & ideo furti non tenetur: sed quia dolo fecit: nisi sit alia adversus eum actio, de dolo dabitur. §. 4. Qui alienum quid jacens, lucri faciendi causa sustulit, furti obstringitur, siue scit cuius sit, siue ignoravit; nihil enim ad furtum minuendum facit, quod cuius sit ignoret. §. 5. Quod si dominus id dereliquit: furtum non sit ejus, etiam si ego furandi animum habuerim: nec enim furtum sit, nisi sit, cui fiat: in proposito autem nulli sit: quippe cum placeat Sabini & Cassii sententia existimantium statim nostram esse desinere rem, quam derelinquimus. §. 6. Sed si non fuit derelictum, putavit tamen derelictum: furti non tenetur. §. 7. Sed si neque fuit, neque putavit, jacens tamen tulit, non ut lucretur, sed redditurus ei, cuius fuit: non tenetur furti. §. 8. Proinde videamus, si nescit cuius esset; sic tamen tulit, quasi redditurus ei, qui desiderasset, vel qui ostendisset rem suam, an furti obligetur? Et non puto obligari eum. Solent plerique etiam hoc facere, ut libellum proponant continentem invenisse, & redditurum ei, qui desideraverit: hi ergo ostendunt non furandi animo se fecisse. §. 9. Quid ergo, si *superer* (id est, *infentionis pramia*) quæ dicunt, petat? Nec hic videtur furtum facere, etsi non probe petat aliquid. §. 10. Si quis sponte rem jecit vel jactavit, (non) quasi pro derelicto habiturus, tunc hanc rem tuleris: an furti tenearis, Celsus lib. 12 Digestorum querit: & ait, si quidem putasti pro derelicto habitum, non teneris: quod si non putasti, hic dubitari posse ait; & tamen magis defendit, non teneri: quia (inquit) res non intervertitur ei, qui eam sponte rejecit. §. 11. Si jactum ex nave factum alius tulerit, an furti teneatur? Questio in eo est, an pro derelicto habitum sit. Et si quidem derelinquentis animo jactavit (quod plerumque credendum est, cum sciat perituum), qui invenit, suum fecit, nec furti tenetur. Si vero non hoc animo, sed hoc, ut si saluum fuerit, haberet: ei, qui invenit, auferendum est: & si scit hoc, qui invenit, & animo furandi tenet, furti tenetur. Enimvero si hoc animo, ut saluum faceret domino, furti non tenetur: quod si putans simpliciter jactatum: furti similiter non tenetur. §. 12. Etiam si partis dimidiæ nanciscar dominium in servo, qui mihi antea furtum fecerat: magis est, ut extinguatur actio etiam parte redempta: quia etsi ab initio quis partem in servo habebat, furti agere non poterat. † Plane si usufructus meus in eo servo esse coeperit: dicendum est furti actionem non extinguere, qua fructuarius dominus non est.

44. POMPONIVS lib. 19. ad Sabinum.

Si iussu debitoris ab alio falsus procurator creditoris accepit: debitori iste tenetur furti, & nummi debitoris erunt. §. 1. Si rem meam quasi

tuam tibi tradidero scienti meam esse: magis est furtum te facere, si lucrandi animo id seceris. §. 2. Si servus hereditarius nondum adita hereditate, furtum heredi fecerit, qui testamento domini manumissus est: furti actio adversus eum competit: quia nullo tempore heres dominus ejus factus est.

45. ULPIANVS lib. 41. ad Sabinum.

Si socius communis rei furtum fecerit (potest enim communis rei furtum facere), indubitate dicendum est furti actionem competere.

46. IDEM lib. 42. ad Sabinum.

Inter omnes constat, etiamsi extincta sit res furtiva: attamen furti remanere actionem adversus furem. Proinde mortuo quoque homine, quem quis furto abstulit, viget furti actio. † Sed nec manumissio furti actionem extinguit: nec enim dissimilis est morti manumissio, quod ad subtrahendum domino servum. † Apparet itaque, qualiter qualiter domino sit servus subtractus; attamen superesse adversus furem furti actionem: eoque jure utimur: competit enim actio, non ideo, quia nunc abest; sed quia nunquam beneficio furis abfuerit. † Hoc idem in conditione quoque placet: nam condici furi potest, etiam si res sit aliqua ratione extincta. † Hoc idem dicendum, si res in potestate hostium pervenerit: nam constat posse de ea furti agi. † Sed & si pro derelicto sit postea a domino habita, furti nihilominus agi poterit. §. 1. Si servus fructuarius subreptus est: uterque, & qui fruebatur, & dominus, actionem furti habet. Dividetur igitur actio inter dominum & fructuarium: fructuarius agat de fructibus, vel quanti interfuit ejus, furtum factum non esse, (ejus) dupli: proprietarius vero agat, quod interluit ejus, proprietatem non esse subtractam. §. 2. Quod dicimus Dupli, sic accipere debemus, etiam quadrupli (competere actionem), si manifestum furtum sit. §. 3. Hæc actio, etsi sit qui in eo servo habeat usum tantum, poterit ei competere. §. 4. Et si quis proposuerit hunc servum etiam pignoratam esse: eveniet, ut etiam is, qui pignori accepit, habeat furti actionem. Hoc amplius, etiam debitor, si modo plus valeat, quam pro pignore debetur: habet furti actionem. §. 5. Usque adeo autem diversæ sunt actiones, quæ eis competunt; ut si quis eorum pro fure damnum deciderit, dici oporteat, solummodo actionem sibi competentem amisisse eum, cæteris vero superesse. † Nam & si proponas, communem servum subreptum, & alium ex dominis pro fure damnum decidisse: is, qui non deciderit, habebit furti actionem. §. 6. Proprietarius quoque agere adversus fructuarium potest iudicio furti, si quid celandæ proprietatis, vel subprimendæ causæ fecit. §. 7. Recte dictum est, qui putavit se domini voluntate rem attingere, non esse furem. Quid enim dolo facit, qui putat dominum consensurum fuisse, siue falso id, siue vere putet? is ergo solus fur est, qui adtrexit, quod invito domino se facere scivit. §. 8. Per contrarium queritur: si ego me invito domino facere putarem, cum dominus vellet, an furti actio sit? & ait Pomponius, furtum me facere: verum.

verumtamen est, ut cum ego velim cum uti, licet ignoret, ne furti sit obligatus. §. 9. Si furtiva res ad dominum rediit, & iterum contrectata est: competit alia furti actio.

47. PAULUS lib. 9. ad Sabinum.

Si dominium rei subrepta quacunque ratione mutatum sit, domino furti actio competit: veluti heredi, & bonorum possessori, (& patri) adoptivo & legatario.

48. ULPIANUS lib. 42. ad Sabinum.

Qui vas argenteum perdiderat, eo (que) nomine furti egerit, de pondere vasis controversia cum esset, & actor majus fuisse diceret, fur vas protulit: id is, cujus erat, abstulit ei, qui subripuerat: dupli nihilominus condemnatus est: rectissime judicatum est: nam in actionem poenalem non venit ipsa res, quæ subrepta est: sive manifesti furti, sive nec manifesti agatur. §. 1.

Qui furem novit, sive indicet eum, sive non indicet, fur non est: cum multum inter sit, furem quis celet, an non indicet: qui novit, furti non tenetur; qui celat, hoc ipso tenetur. §. 2. Qui ex voluntate domini servum recepit, quin neque fur, neque plagiaris sit, plus quam manifestum est: quis enim voluntatem domini habens fur dici potest? §. 3. Quod si dominus vetuit, & ille suscepit: si quidem non celandi animo, non est fur: si celavit, tunc fur esse incipit. Qui igitur suscepit, nec celavit, etsi invito domino, fur non est. † Vetare autem dominum accipimus etiam eum, qui ignorat, hoc est, eum, qui non consensit. §. 4. Si ego tibi poliendum vestimentum locavero, tu vero inscio aut invito me commodaveris Titio, & Titio furtum factum sit: & tibi competit furti actio, quia custodia rei ad te pertinet: & mihi adversus te, quia non debueras rem commodare, & id faciendo furtum admisseris: ita erit casus, quo fur furti agere possit. §. 5. Ancilla si subripiatur prægnans, vel apud furem concepit: partus furtivus est, sive apud furem edatur, sive apud bonæ fidei possessorem: sed in hoc posteriore casu furti actio cessat: sed si concepit apud bonæ fidei possessorem, ibique pepererit: eveniet, ut partus furtivus non sit, verum etiam usucapi possit. † Idem & in pecudibus servandum est, & in foetu eorum, quod in partu. §. 6. Ex furtivis equis nati statim ad bonæ fidei emptorem pertinebunt: merito, quia in fructu numerantur: at partus ancillæ non numerantur in fructu. §. 7. Cum fur rem furtivam vendidisset, eique nummos pretii dominus rei per vim extorsit: furtum (eum) nummorum fecisse, recte responsum est: idem etiam vi bonorum raptorum actione tenebitur: quod enim ex re furtiva redigitur, furtivum non esse nomini dubium est: nummus ergo hic, qui redactus est ex pretio rei furtivæ, non est furtivus.

49. GAIUS lib. 10. ad Edictum provinciale.

Interdum accidit, ut non habeat furti actionem is, cujus interest rem salvam esse. Ut ecce, creditor ob rem debitoris subreptam furti agere non potest: etsi aliunde creditum servare non possit: loquimur autem scilicet de ea re, quæ pignoris jure obligata non sit. §. 1. Item rei

dotalis nomine, quæ periculo mulieris est, non mulier furti actionem habet, sed maritus.

50. ULPIANUS lib. 37. ad Edictum.

In furti actione non quod interest, quadruplatur, vel duplatur: sed rei verum pretium. Sed & si res rebus humanis esse desierit, cum iudicatur: nihilominus condemnatio facienda est. Idemque etsi nunc deterior sit, æstimatione relata in id tempus, quo furtum factum est. Quod si pretiosior facta sit, ejus duplum quanti tunc, cum pretiosior facta sit, fuerit, æstimabitur, quia & tunc furtum ejus factum esse, verius est. §. 1. Ope consilio furtum factum Celsus ait, non solum si idcirco fuerit factum, ut socii furarentur: sed etsi non ut socii furarentur, inimicitiarum tamen causa fecerit. §. 2. Recte Pedius ait, sicut nemo furtum facit sine dolo malo, ita nec consilium, vel opem ferre sine dolo malo posse. §. 3. Consilium autem dare videtur, qui persuadet & impellit atque instruit consilio ad furtum faciendum. Opem fert, qui ministerium, atque adiutorium ad subripendas res præbet. §. 4. Cum eo, qui pannum rubrum ostendit, fugavitque pecus, ut in fures incideret: si quidem dolo malo fecit, furti actio est: sed etsi non furti faciendi causa hoc fecit, non debet impunitus esse lusus tam perniciosus: idcirco Labeo scribit, in factum d. ad m. actionem.

51. GAIUS lib. 13. ad Edictum provincie ale.

Nam & præcipitata sint pecora: utilis actio damni injuriæ, quasi ex Lege Aquilia dabitur.

52. ULPIANUS lib. 37. ad Edictum.

Si quis uxori res mariti subtrahenti opem consiliumve accommodaverit: furti tenebitur. §. 1. Sed etsi furtum cum ea fecit, tenebitur furti, cum ipsa non teneatur. §. 2. Ipsa quoque si opem furti tulit, furti non tenebitur: sed rerum amotarum. §. 3. Servi vero sui nomine furti eam tene-ri, nequaquam ambigendum est. §. 4. Idem dicendum est, & in filiofamilias milite: nam ipse patri furti non tenebitur; servi autem sui nomine castrensis tenebitur, si patri servus furtum fecerit. §. 5. Sed si filius meus qui habet castrense peculium, furtum mihi fecerit: an possim actione utili adversus eum agere videndum est, cum habeat, unde satisfaciat? & potest defendi agendum. §. 6. An autem pater filio teneatur, si rem ejus castrensis peculii subtraxerit, videamus? Et putem teneri: non tantum igitur furtum faciet filio, sed etiam furti tenebitur. §. 7. Eum creditorem, qui post solutam pecuniam pignus non reddat, teneri furti Mela ait, si celandi animo retineat: quod verum esse arbitror. §. 8. Si sulpuariz sunt in agro, & inde aliquis terram egressisset, abstulissetque: dominus furti aget: deinde colonus cond. Ali (actione) consequetur, ut id ipsum sibi præstaretur. §. 9. Si servus tuus vel filius polienda vestimenta suscepit, an furti actionem habeas, quaeritur: & si quidem peculium servi solvendo sit, potes habere furti actionem: si non fuerit solvendo, dicendum est non competere furti actionem. §. 10. Sed & si rem furtivam

furtivam imprudens quis emerit, & ei subrepta sit: habebit furti actionem. §. 11. Apud Labeonem relatum est, si siliginario quis dixerit, ut quisque nomine ejus siliginem (petisset) ei daret; & quidam ex transeuntibus, cum audisset, petiit ejus nominae, & accepit: furti actionem adversus eum, qui suppetet, siliginario competere, non mihi: non enim mihi negotium, sed sibi siliginarius gessit. §. 12. Si fugitivum meum quis quasi suum a Duumviro, vel ab aliis qui potestatem habent, de carcere vel custodia dimitteret, an is furti teneatur? Et placet si fidejussores dedit, in eos domino actionem dandam, ut hi actiones suas mihi mandent. † Quod si non acceperint fidejussorem, sed tanquam suum accipienti ei tradiderint: dominum furti actionem adversus plagiarium habiturum. §. 13. Si quis de manu alicujus nummos aureos, vel argenteos, vel aliam rem excusserit: ita furti tenetur, si ideo fecit, ut alius tolleretur, isque sustulerit. §. 14. Si quis massam meam argenteam subripuerit, & pocula fecerit: possum vel poculorum vel massae furti agere; vel conditione. † Idem est & in uvis, & in multo, & in vinaceis: nam & uvarum, & multi, & in vinaceorum nomine furti agere potest; sed & condici. §. 15. Servus qui se liberum adfirmavit, ut sibi pecunia crederetur, furtum non facit: namque hic nihil amplius quam idoneum se debitorem adfirmat. † Idem est & in eo qui se patremfamilias finxit, cum esset filiusfamilias, ut sibi promptius pecunia crederetur. §. 16. Julianus libro 2. Digestorum scripsit: si pecuniam quis a me acceperit, ut creditori meo solvat, deinde, cum tantam pecuniam eidem creditori deberet, suo nomine solverit: furtum eum facere. §. 17. Si Titius alienam rem vendidit, & ab emptore accepit nummos, non videtur nummorum furtum fecisse. §. 18. Si ex duobus sociis omnium bonorum unus rem pignori acceperit, eaque subrepta sit: Mela scripsit, eum solum furti habere actionem, qui pignori accepit; socium non habere. §. 19. Neque verbo, neque scriptura quis furtum facit: hoc enim jure utimur, ut furtum sine contrectatione non fiat: quare & opem ferre, vel consilium dare tunc nocet, cum secuta contrectatio est. §. 20. Si quis asinum meum coegisset, & in equas suas *τὸς γυνὴς* duntaxat *ἔλαβεν* (id est, geniturae suscipiendique fetus gratia) admisisset: furti non tenetur, nisi furandi quoque animum habuit: quod & Herennio Modestino studioso meo de Dalmatia consulenti rescripsi, circa equos, quibus ejusdem rei gratia subjecisse quis equas suas proponebatur: furti ita demum teneri, si furandi animo id fecisset; si minus, in factum agendum. §. 21. Cum Titio honesto viro pecuniam credere vellem, subjecisti mihi alium Titium egenum, quasi ille esset locuples, & nummos acceptos cum eo divisisti: furti tenearis, quasi opem tua consilioque furtum factum sit; sed & Titius furti tenebitur. §. 22. Majora quis pondera tibi commodavit, cum emeris ad pondus: furti eum venditori teneri Mela scribit; te quoque, si scisti: non ex voluntate venditoris, accipis cum erret in pondere. §. 23. Si quis servo meo persuaserit, ut nomen

suum ex instrumento (puta) emptionis tolleret: & Mela scripsit, & ergo puto, furti agendum. §. 24. Sed si servo persuasum sit, ut tabulas meas describeret: puto, si quidem servo persuasum sit, servi corrupti agendum: si ipse fecit, de dolo actionem dandam. §. 25. Si linea margaritarum subrepta sit, dicendus est numerus. † Sed & si de vino furti agatur, necesse est dici quot amphorae subreptae sint. † Si vasa subrepta sint, numerus erit dicendus. §. 26. Si servus meus, qui habebat peculii administrationem liberam, pactus sit cum eo non donationis causa, qui rem ejus peculiarem subripuerat: recte transactum videtur: quamvis enim domino queratur furti actio, attamen in peculio servi est. † Sed (&) si tota poena furti dupli servo soluta sit, non dubie fur liberabitur. † Cui consequens est, ut si forte a fure acceperit servus, quod ei rei satis esse videatur, similiter recte transactum videatur. §. 27. Si quis juraverit se furtum non fecisse, deinde rem furtivam contrectet, furti quidem actio perimitur, rei tamen persecutio domino servatur. §. 28. Si servus subreptus heres institutus fuerit, furti iudicio actor consequetur etiam pretium hereditatis: si modo servus antequam jussu domini adeat, mortuus fuerit: condicendo quoque mortuum, idem consequetur. §. 29. Si statuliber subreptus sit, vel res sub conditione legata; deinde antequam adeatur, extiterit conditio: furti jam agi non potest, quia desit interesse heredis. Pendente autem conditione, tanti aestimandus est, quanti emptorem potest invenire. §. 30. Idem libro 38. Si quis ex domo in qua nemo erat, rapuerit: actione de bonis raptis in quadruplum convenietur, furti non manifesti, videlicet si nemo eum deprehenderit tollentem.

§. 31. PAULUS lib. 39. ad Edictum.

Qui injuriae causa januam effregit, quamvis inde per alios res amotae sint, non tenetur furti: nam * maleficia voluntas & propositum delinquentis distinguit. §. 1. Si servus commodatoris rem subripuerit, & solvendo sit is, cui subreptum est: Sabinus ait, posse & commodati agi cum eo, & contra dominum furti servi nomine. Sed si pecuniam, quam dominus exegit, reddat: evanescere furti actionem. Idem, & si remittat commodati actionem. §. 2. Quod si servus tuus rem tibi commodatam subripuerit: furti tecum actio non est, quia tuo periculo res sit; sed tantum commodati. §. 3. Qui alienis negotiis gerendis se obtulit, actionem furti non habet, licet culpa ejus res petierit: sed actione negotiorum gestorum ita damnandus est, si dominus actione ei cedat. † Eadem sunt in eo, qui pro tutore negotia gerit: vel in eo tutore, qui diligentiam praestare debeat; veluti qui ex pluribus tutoribus testamento datis, oblata satisfactio solus administrationem suscepit. §. 4. Si ex donatione alterius rem meam teneas, & eam subripiam: ita demum furti te agere mecum posse Julianus ait, si intersit tua retinere possessionem: veluti si hominem donatum noxali iudicio defendisti, vel agrum curaveris, ut adversus vindicantem justam retentionem habiturus sis.

54. GAIUS lib. 13. ad Edictum provinc.
Si pignore creditor utatur, furti tenetur. §. 1. Eum, qui quid utendum accepit, ipse alii commodaverit, furti obligari responsum est. † Ex quo satis apparet, furtum fieri, etsi quis usum alienae rei in suum lucrum convertat: nec movere quem debet, quasi nihil lucri sui gratia facit. * *Species enim lucri est, ex alieno largiri, & beneficii debitorem sibi adquirere.* Unde & is furti tenetur, qui ideo rem amovet, ut eam alii donet. §. 2. Furem interdum deprehensum non aliter occidere Lex 12 Tabularum permisit, quam si telo se defendat. † *Teli autem appellatio est & ferrum, & fustis, & lapis, & denique omne, quod nocendi causa habetur, significatur.* §. 3. Cum furti actio ad poenae persecutionem pertineat, condictio vero, & vindicatio ad rei recuperationem: apparet, recepta re, nihilo minus salvam esse furti actionem: vindicationem vero, & condictionem tolli: sicut ex diverso post solutam dupli aut quadrupli poenam, salva est vindicatio & condictio. §. 4. Qui ferramenta sciens commodaverit ad effringendum ostium, vel armarium, vel scalam sciens commodaverit ad ascendendum: licet nullum ejus consilium principaliter ad furtum faciendum intervenierit, tamen furti actione tenetur. §. 5. Si tutor qui negotia gerit, aut curator, transegit cum fure: evanescit furti actio.

55. ULPIANUS lib. 3. Disputationum.
Cum creditor rem sibi pigneratam aufert, non videtur contrectare: sed pignori suo incumbere.

56. JULIANUS lib. 22. Digestorum.
Interdum fur etiam manente poenae obligatione, in quibusdam casibus rursus obligatur, ut cum eo saepius ejusdem rei nomine furti agi possit. Primus casus occurrit, si possessionis causa mutata esset: veluti si res in domini potestatem rediisset, eandemque idem subriperet, vel eidem domino, vel ei, cui is commodasset, aut vendidisset. Sed, & si persona domini mutata esset, altera poena obligatur. §. 1. Qui furem deducit ad Praefectum vigilibus, (vel) ad Praesidem, existimandus est elegisse viam, qua rem persequeretur: & si negotium ibi terminatum, & damnum fure recepta est pecunia sublata, in simplum videtur furti questio sublata; maxime si non solum rem furtivam fur restituere iussus fuerit, sed amplius aliquid in eum iudex constituerit. † Sed etsi nihil amplius, quam furtivam rem, restituere iussus fuerit, (nec amplius aliquid in eum iudex constituerit:) ipso quod in periculum majoris poenae deductus est fur, (intelligendum est) questionem furti sublatam esse. §. 2. Si res peculiaris subrepta in potestatem servi redierit: solvitur furti vitium, & incipit hoc casu in peculio esse, & a domino possideri. §. 3. Cum autem servus rem suam peculiarem furandi consilio amovet: quamdiu eam retinet, conditio ejus non mutatur; nihil enim domino abest: sed si alii tradiderit, furtum faciet. §. 4. Qui tutelam gerit, transigere cum fure potest: & si in potestatem suam redegerit rem furtivam, desinit furtiva esse:

quis tutor domini loco habetur. † Sed & circa curatorem furiosi eadem dicenda sunt: quia adeo personam domini sustinet, ut etiam tradendo rem furiosi alienare existimetur. † Condicere autem rem furtivam tutor & curator furiosi eorum nomine possunt. §. 5. Si duo servi tui vestem & argentum subriperint, & alterius nomine tecum de veste actum fuerit, alterius de argento agatur: nulla exceptio dari debet ob eam rem, quod jam de veste actum fuerit.

57. ALFENUS [lib. 4. Digestorum
 Paulo Epitomatorum.]

Si cretae fodiundae causa specum quis fecisset, & cretam abstulisset, fur est: non quia fodisset, sed quia abstulisset.

58. JULIANUS [lib. 4. ad Urseium
 Ferocem.]

Si filiofamilias furtum factum esset: recte is paterfamilias factus eo nomine agat. † Sed & si res ei locata subrepta fuit, paterfamilias factus, itidem agere poterit.

59. IDEM lib. 3. ex Minicio.

Si is, qui rem commodasset, eam (rem) clam abstulisset, furti cum eo agi non potest: quia summi recepisset, & ille commodati liberatus esset: hoc tamen ita accipiendum est, si nullas retinendo causas, is, cui commodata erat, habuit: nam si impensas necessarias in rem commodatam fecerat: interfuit ejus potius per retentionem eas servare, quam ultro commodati agere: ideoque furti actionem habebit.

60. AFRICANUS lib. 7. Quaestionum.

Ancilla fugitiva quemadmodum sui furtum facere intelligitur, ita partum quoque contrectando, furtivum facit.

61. IDEM lib. 8. Quaestionum.

Si servus communis uni ex dominis furtum fecerit, communi dividendo agi debere placet: & arbitrio iudicis contineri, ut aut damnum praestet, aut parte cedat. † Cui consequens videtur esse, ut etiam si alienaverit suam partem, similiter & cum emptore agi possit: ut quodammodo noxalis actio caput sequatur. † Quod tamen non eo usque producendum ait, ut etiam si liber sit factus, cum ipso agi posse dicamus: sicuti non ageretur, etiam si proprius fuisset. † Ex his igitur apparere, (&) mortuo servo nihil esse, quod actor eo nomine consequi possit: nisi forte quid ex re furtiva ad socium pervenerit. §. 1. His etiam illud consequens esse ait: ut & si is servus, quem mihi pignori dederis, furtum mihi fecerit: agendo, contraria pignoratitia consequar, uti similiter aut damnum decidas, aut pro noxae deditioe hominem relinquas. §. 2. Idem dicendum de eo, quem convenisset in causa redhibitionis esse: uti quemadmodum accessiones & fructus emptor restituere cogitur, ita & e contrario venditor quoque vel damnum decidere, vel pro noxae deditioe hominem relinquere cogatur: nisi quod in his amplius sit. §. 3. Quod si sciens quis ignoranti furem pignori dederit, omnimodo damnum praestare cogendus est: id enim bonae fidei convenire. §. 4. Sed in actione empti praeci-

præcipue spectandum esse, qualem servum venditor reponserit. §. 5. Quod vero ad mandati actionem attinet, dubitare se ait, num æque dicendum sit omnimodo damnum præstari debere? Et quidem hoc amplius, quam in superioribus causis servandum: ut etiam si ignoraverit is, qui certum (hominem) emi mandaverit, forem esse; nihilominus tamen damnum decidere cogetur: iustissime enim procuratorem allegare, non fuisse se id damnum passurum, si id mandatum non suscepisset. Idque evidentius in causa depositi apparere: nam licet alioquin æquum videatur, non oportere cuiquam plus damni per servum evenire, quam quanti ipse servus sit: multo tamen æquius esse, *neminis officium sum*, quod ejus, cum quo contraxerit, non etiam sui commodi causa suscepit, *damnosum esse*. Et sicut in superioribus contractibus, venditione, locatione, pignore, dolum ejus, qui sciens reticuerit, puniendum esse dictum sit: ita in his culpam eorum, quorum causa contrahatur, ipsis potius damnosam esse debere. Nam certe mandantis culpam esse, qui *talem servum* emi sibi mandaverit: & similiter ejus, qui deponat, quod non fuerit diligentior circa monendum, qualem servum deponeret. §. 6. Circa commodatum autem merito aliud existimandum: videlicet quod tunc ejus solius commodum, qui utendum rogaverit, versetur: itaque eum, qui commodaverit, (sicut in locatione, si dolo quid fecerit,) non ultra pretium servi quid amissurum: quin etiam paulo remissius circa interpretationem doli mali debere nos versari: quoniam (ut dictum sit) nulla utilitas commodantis interveniat. §. 7. Hæc ita puto vera esse, si nulla culpa ipsius, qui mandatum vel depositum suscepit, intercedat: cæterum si ipse ultro ei custodiam, argenti forte vel nummorum, commiserit, cum alioquin nihil unquam dominus tale quid fecisset: aliter existimandum est. §. 8. Locavi tibi fundum, & (ut adsolet) *convenit, uti fructus ob mercedem pignori mihi essent*: si eos clam deportaveris, furti tecum agere posse aiebat: sed & si tu alii fructus pendentes vendideris, & emptor eos deportaverit, consequens erit, ut in furtivam causam eos incidere dicamus: etenim *fructus, quamdiu solo coherant, fundi esse*: & ideo colonum, quia voluntate domini eos percipere videatur, suos fructus facere: quod certe in proposito non æque dicitur; qua enim ratione coloni fieri possint, cum emptor eos suo nomine cogat? §. 9. Statuliberum, qui, *si decem dederit*, liber esse iustus erat, heres noxali iudicio defenderat: pendente iudicio servus datis decem heredi, ad libertatem pervenit: Queritur, an non aliter absolutio fieri debeat, quam si decem, quæ accepisset heres, actori dedisset? Referre existimavit, unde ea pecunia data esset: ut si quidem aliunde, quam ex peculio, hæc saltem præstet; quoniam quidem si nondum ad libertatem servus pervenisset, noxæ deditus, ei, cui deditus esset, daturus fuerit: si vero ex peculio, quia nummos heredis dederit, quos utique is passurus eum non fuerit ei dare, contra statuendum.

62. MARCIANUS lib. 4. Regularum.

Furtum non committit, qui fugitivo iter monstravit.

63. MACER lib. 2. Publicorum Iudiciorum.

Non poterit Præses provinciae efficere, ut furti damnatum non sequatur infamia.

64. NERATIUS lib. 1. Membranarum.

A Titio herede homo Seio legatus, ante aditam hereditatem Titio furtum fecit: si adita hereditate Seius legatum ad se pertinere voluerit, furti ejus servi nomine agat cum eo Titius; quia neque tunc, cum faceret, furtum ejus fuit: & ut maxime quis existimet, si servus esse coeperit ejus, cui furtum fecerat, tolli furti actionem, ut nec si alienatus sit, agi possit eo nomine: ne post aditam quidem hereditatem Titii factus est: quia ea, quæ legantur, recta via ab eo, qui legavit ad eum, cui legata sunt, transeunt.

65. ULPIANUS lib. 1. ad Edictum

Ædilium Curulium.

Qui ea mente alienum quid contrectavit, ut lucrificeret: tametsi mutato consilio id domino postea reddidit, fur est: nemo enim tali peccato poenitentia sua nocens esse desit.

66. PAULUS [lib. 7. ad Plautium.]

Si is, qui rem pignori dedit, vendiderit eam: quamvis dominus sit, furtum facit, si eam tradiderat creditori, si ve speciali pactione tantum obligaverat: idque & Julianus putat. §. 1. Si is, cui res subrepta (sit), dum apud furem sit, legaverat eam mihi: an si postea fur eam contrectet, furti actionem habeam? Et secundum Octaveni sententiam mihi soli competit furti actio, cum heres suo nomine non habeat: quia quacunque ratione dominium mutatum sit, domino competere furti actionem constat. §. 2. Eum, qui mulierem dolo malo in jus vocasset, si interea mulæ perissent, furti teneri Veteres responderunt. §. 3. Julianus respondit, eum, qui pecuniis exigendis præpositus est, si manumissus exigat, furti teneri. Quod ei consequens est dicere & in tutore, cui post pubertatem solutum est. §. 4. Si tu Titium mihi commendaveris, *quasi idoneum, cui crederem*, & ego in Titium inquisi, deinde tu alium adducas quasi Titium: furtum facies: quia Titium esse hunc credo: scilicet si & ille, qui adducitur, scit: quod si nesciat, non facies furtum: nec hic, qui adduxit, opem tulisse potest videri, cum furtum factum non sit; sed dabitur actio in factum in eum, qui adduxit. §. 5. Si stipulatus de te sim, *per te non fieri, quominus homo Eros intra calendæ illas mihi detur*: quamvis mea interesset eum non subripi, cum subrepto eo ex stipulatu non teneris; si tamen per te factum non sit, quominus mihi daretur, non tamen furti actionem me habere.

67. CELSUS lib. 12. Digestorum.

Inficiendo depositum; nemo facit furtum: nec enim furtum est ipsa inficiatio, licet prope furtum est. Sed si possessionem ejus apiscatur intervertendi causa, facit furtum. Nec refert in digito habeat anulum, an dactylitheca, quem cum (in) deposito teneret, habere pro suo destinaverit. §. 1. Si tibi subreptum est, quod

nisi die certa dedisses, poenam promissisti, ideoque sufficere eam necesse fuit: furti actione hoc quoque coestimabitur. §. 2. Infans apud furem adolevit: tam adolescentis furtum fecit ille, quam infantis; & unum tamen furtum est: ideoque dupli tenetur, quanti nunquam apud eum plurimum fuit. Nam quod semel dantaxat furti agi cum eo potest, quid refert proposita quaestioni? Quippe si subreptus furti foret, ac rursus a fure altero eum recuperasset: etiam si duo furti fecisset, non amplius quam semel cum eo furti agi posse. Nec dubitaverim, quin adolescentis potius, quam infantis aestimationem fieri oporteret. Et quid tam ridiculum est, quam meliorem furis conditionem esse propter continuationem furti existimare? §. 3. Cum servus inemptus factus sit, non posse emptorem furti agere cum venditore ob id, quod is servus post emptionem, antequam redderetur, subripuisset. §. 4. Quod furi ipsi furtum fecerit furtivus servus: eo nomine actionem cum domino furem habiturum placet; ne facinora talium servorum non solum ipsis impunitatem praestent, sed dominis quoque eorum quaestui erunt: plerumque enim ejus generis servorum furtis peculia eorundem angentur. §. 5. Si colonus post lustrum conductionis anno amplius fructus invito domino perceperit, videadum ne messis & vindemiae furti cum eo agi possit? Et mihi dubium non videtur, quin fur (sit), etsi consumpserit rem subreptam, repeti ea ab eo possit.

68. MARCELLUS [lib. 8. Digestorum.]
Hereditariae rei furtum fieri Julianus negabat, nisi forte pignori dederat defunctus aut commodaverat.

69. SCAEVOLA lib. 4. Quaestionum.
Aut in quia usufructus alienus est.

70. MARCELLUS lib. 8. Digestorum.
His enim casibus putabat hereditariarum rerum fieri furtum, & usucapionem impediri: idcircoque heredi quoque actionem furti competere posse.

71. JAVOLENUS lib. 15. ex Cassio.
Sis, cui commodata res erat, furtum ipsius admisit: agi cum eo & furti & commodati potest: & si furti actum est, commodati actio extinguatur: si commodati, actioni furti exceptio obicitur. §. 1. Ejus rei, quae pro herede possidetur, furti actio ad possessorem non pertinet, quamvis usucapere quis possit: quia furti agere potest is, cujus interest rem non subripi: interesse autem ejus videtur, qui damnum passurus est; non ejus, qui lucrum facturus esset.

72. MODESTINUS lib. 7. Respons.
Sempronia libellos composuit, quasi data Centurioni, ut ad officium transirentur, sed non dedit; Lucius pro tribunali eos recitavit, quasi officio traditos. Quaero: non sunt inventi in officio, neque centurioni traditi: quo crimine subjiciatur, qui ausus est libellos domo subtractos pro tribunali legere; qui non sint dati? Modestinus respondit, si clam subtraxit, furtum commissum.

73. JAVOLENUS [lib. 15. ex Cassio.]
Sis, qui pignori rem accepit, cum de vendendo pignore nihil convenisset, vendidit, aut antequam dies venditionis veniret, pecunia non soluta, id fecit: furti se obligat.

74. IDEM [lib. 4. Epistularum.]
Furtivam ancillam bona fide duorum aureorum emptam cum possiderem, subripuit mihi Attius, cum quo & ego, & dominus, furti agimus. Quaero, quanta aestimatio pro utroque fieri debet? Respondit: Emptori duplo, quanti ejus interest, aestimari debet; domino autem duplo, quanti ea mulier fuerit: nec nos movere debet, quod duobus poena furti praestabitur: quippe, cum ejusdem rei nomine praestetur, emptori ejus possessionis, domino, ipsius proprietatis causa praestanda est.

75. POMPONIUS lib. 21. ad Quintum Mucium.
Sis, qui simulabat se procuratorem esse, effecisset, ut vel sibi, vel cui me delegavit, promitterem: furti cum eo agere non possum quoniam nullum corpus intervenisset, quod furandi animo contrectaretur.

76. IDEM lib. 38. ad Quintum Mucium.
Quire sibi commodata, vel apud se deposita, sus est aliter, atque accepit: si existimavit se non invito domino id facere, furti non tenetur; sed nec depositi ullo modo tenebitur. Commodati an teneatur, in culpa aestimatio erit, id est, an non debuerit existimare id dominum permitturum? §. 1. Si quis alteri furtum fecerit; & id, quod subripuit, alias ab eo subripuit: cum posteriore fure dominus ejus rei furti agere potest; fur prior non potest: ideo quod domini interfuit, non prioris furis, ut id, quod subreptum est, salvum esset. Haec Quintus Mucius refert, & vera sunt: nam licet interfuit furis rem salvam esse: quia conditione tenetur: tamen cum eo is, cujus interest, furti habet actionem, si honesta ex causa interest: nec utimur Servii sententia, qui putabat, si rei subrepta dominus nemo exstaret, nec existaturus esset: furem habere furti actionem: non magis enim tunc ejus esse intelligitur, qui lucrum facturus sit: dominus igitur habebit cum utroque furti actionem, ita ut si cum altero furti actionem inchoat, adversus alterum nihilominus daret: sed & conditionem, quia ex diversis factis tenentur.

77. IDEM lib. 13. ex Variis lectionibus.
Qui saccum habentem pecuniam subripit, furti etiam sacci nomine tenetur, quamvis non sit ei animus sacci subripiendi.

78. PAPINIANUS lib. 8. Quaestionum.
Rem inspiciendam quis dedit: si periculum, spectet enim qui accepit, ipse furti agere potest.

79. IDEM lib. 9. Quaestionum.
Si debitor pignus subripuit, quod actione furti solvit, nullo modo recipit.

80. IDEM lib. 12. Quaestionum.
Si vendidero, neque tradidero servus, & is sine culpa mea subripiatur: magis est, ut mihi furti competat actio: & mea videtur interesse,

esse, quia dominium apud me fuit, vel quoniam ad præstandas actiones teneor. §. 1. Cum autem jure domini defertur furti actio, quamvis non alias, nisi nostra interfit, competat: tamen ad æstimationem corporis, si nihil amplius interfit, utilitas mea referenda est. † Idque & in statuliberis, & in legato sub conditione relicto probatur. † Alioquin diversum probantibus statui facile quæritas non potest. Quia itaque tunc sola utilitas æstimationem facit, cum cessante dominio furti actio nascitur: in istis causis ad æstimationem corporis furti actio referri non potest. §. 2. Si ad exhibendum egissem, optaturus servum mihi legatum, & unus ex familia servus subreptus: heres furti habebit actionem: ejus interest: nihil enim refert, cur præstari custodia debeat. §. 3. Cum raptor omnimodo furtum facit, manifestus fur existimandus est. §. 4. Is autem, cujus dolo fuerit raptum, furti quidem non tenebitur, sed vi bonorum raptorum. §. 5. Si Titius, cujus nomine pecuniam perperam falsus procurator acceperit, ratum habeat: ipse quidem Titius negotiorum gestorum ager, (&) ei vero qui pecuniam indebitam dedit, adversus Titium erit indebiti condictio, adversus falsum procuratorem furtiva durabit: electo Titio, non inique per doli exceptionem, uti præstetur ei furtiva condictio, desiderabitur. Quod si pecunia fuit debita, ratum habente Titio, furti actio evanescit: quia debitor liberatur. §. 6. Falsus autem procurator ita demum furtum pecuniæ faciet, si nomine quoque veri procuratoris, quem creditor habuit, adsumpto, debitorem alienum circumvenerit. † Quod æque probatur & in eo, qui sibi deberi pecuniam, ut heredi Sempromii creditoris, adseveravit, cum esset alius. §. 7. Qui rem Titii agebat, ejus nomine falso procuratori creditoris solvit, & Titius ratum habuit: non nascitur ei furti actio, quæ statim, cum pecunia soluta est, ei qui dedit, nata est: cum Titii nummorum dominum non fuerit, neque possessio: sed conductionem indebiti quidem Titius habebit: furtivam autem, qui pecuniam dedit: quæ, si negotiorum gestorum actione Titius conveniri coeperit, arbitrio judicis ei præstabitur.

81. IDEM lib. 1. Responsorum.

OB pecuniam civitati subtractam, actione furti, non crimine peculatus tenetur.

82. PAULUS lib. 2. Sententiarum.

Fullo & sarcinator, qui polienda vel sarcienda vestimenta accepit, si forte his utatur, ex contrectatione eorum furtum fecisse videtur: quia non in eam causam ab eo videntur accepta. §. 1. Frugibus ex fundo subreptis: tam colonus, quam dominus, furti agere possit; quia utriusque interest, rem persequi. §. 2. Qui ancillam non meretricem libidinis causa subripuit, furti actione tenebitur: & si suppressit, poena Legis Faviæ coercetur. §. 3. Qui tabulas cautionesve, subripuit: in adscriptam summam furti actione tenebitur: nec refert cancellatæ necne sint: quia ex his debitum magis solutum esse comprobari potest.

83. NERATIUS lib. 1. Responsorum.

Si quis ex bonis ejus quem putabat mortuum, qui vivus erat, pro herede res apprehenderit, cum furtum non facere. §. 1. Ei cum quo suo nomine furti actum est, si servi nomine de alia re adversus eum agatur: non dandam exceptionem furti una facti.

84. PAULUS lib. 2. ad Neratium.

Quamvis res furtiva, nisi ad dominum redierit, usucapi non possit: tamen si eo nomine hæc æstimata fuerit, vel furi dominus eam vendiderit: non interpellari jam usucapionis jus, dicendum est.

85. IDEM lib. 2. Manualium.

Is cujus interest non subripi, furti actionem habet, si & rem tenuit domini voluntate, id est, veluti is cui res locata est. † Is autem qui sua voluntate, vel etiam pro tutore negotia gerit, item tutor vel curator, ob rem sua culpa subreptam non habet furti actionem. † Item is, cui ex stipulato, vel ex testamento servus debetur, quamvis interfit ejus, non habet furti actionem: Sed nec is, qui fidejussit pro colono.

86. TRYPHONINUS lib. 9. Disputat.

Si ad dominum ignorantem pervenerit res furtiva, vel vi possessa: non videtur in potestatem domini reversa: ideo nec si post talem domini possessionem bona fide ementi venerit, usucapio sequitur.

87. PAULUS lib. 1. Decretorum.

Creditori actio furti in summam pignoris, non debiti competit: sed ubi debitor ipse subtraxisset pignus, contra probatur: ut in summam pecuniæ debitæ, & usurarum ejus, furti conveniretur.

88. IDEM lib. sing. de Concurrentibus actionibus.

Si quis egerit Vi bonorum raptorum, etiam furti agere non potest. Quod si furti elegerit in duplum agere, potest & vi bonorum raptorum agere sic, ut non excederet quadruplum.

89. IDEM lib. singul. de Poenis paganorum.

Si libertus patrono, vel cliens, vel mercenarius ei qui conduxit, furtum fecerit: furti actio non nascitur.

90. JAVOLENUS lib. 9. ex Posterioribus Labeonis.

Fullo actione locati de domino liberatus est: negat eum furti recte actorem Labeo. Item si furti egisset, prius quam ex locato cum eo ageretur, & antequam de furto judicaretur, locati actione liberatus esset, & fur ab eo absolvi debet, quod si nihil eorum ante accidisset, furem ei condemnari oportere. Hæc idcirco, quoniam furti eatenus habet actionem, quatenus ejus interest. §. 1. Nemo opem, aut consilium alii præstare potest, qui ipse furti faciendi consilium capere non potest.

91. LABEO lib. 2. Pithanon a Paulo Epitomatorum.

Si quis, eum sciret quid sibi subripi, non prohibuit: non potest furti agere. Paulus: Imo contra: nam si qui scit sibi rapi; & quia non potest prohibere, quievit: furti agere potest. At

Nnnnn 3

si prout

si potuit prohibere, nec prohibuit: nihilominus furti ager. † Et hoc modo patronus quoque liberto, & is cuius magna verecundia, ei quem in praesentia pudor ad resistendum impedit, furtum facere solet.

92. ULPIANUS lib. 38. ad Edictum.

Meminisse oportebit, nunc furti plerumque criminaliter agi, & eum, qui agit, in crimen subscribere: non quasi publicum sit iudicium, sed quia visum est temeritatem agentium etiam extraordinaria animadversione coercendam. Non ideo tamen minus, si qui velit, poterit civiliter agere.

TIT. III.

DE TIGNO JUNCTO.

1. ULPIANUS lib. 37. ad Edictum.

Lex 12 Tabularum neque solvere permittit tignum furtivum ædibus: vel vineis junctum, neque vindicare: quod providenter Lex effecit: ne vel ædificia sub hoc prætextu diruantur, vel vinearum cultura turbetur: sed in eum, qui convictus est junxisse, in duplum dat actionem. §. 1. Tigni autem appellatione continetur omnis materia, ex qua ædificium constet, vineæque necessaria. Unde quidam ajunt tegulam quoque & lapidem, & testam, cæteraque, si quæ ædificiis sunt utilia: tigna enim a tegendo dicta sunt: hoc amplius, & calcem, & arenam tignorum appellatione contineri. † Sed & in vineis tigni appellatione omnia vineis necessaria continentur, ut puta perticæ, pedamenta. §. 2. Sed & ad exhibendum danda est actio: nec enim parci oportet ei, qui sciens alienam rem ædificio inclusit, vinxitve: non enim sic eum convenimus, quasi possidentem, sed ita, quasi dolo malo fecerit, quo minus possideat.

2. IDEM (lib. 42. ad Sabinum).

Sed si proponas tigni furtivi nomine ædibus juncti actum: deliberari poterit, an extrinsecus sit rei vindicatio? Et esse non dubito.

TIT. IV.

SI IS, QUI TESTAMENTO LIBER ESSE JUSSUS ERIT, POST MORTEM DOMINI ANTE ADITAM HEREDITATEM SUBRIPUISSE, AUT CORRUPISSE QUID DICETUR.

1. ULPIANUS (lib. 38. ad Edictum).

Si dolo malo ejus, qui liber esse jussus erit, post mortem domini, ante aditam hereditatem, in bonis, quæ ejus fuerunt, qui eum liberum esse jussit, factum esse dicetur, quominus ex his bonis ad heredem aliquid perveniret: in eum intra annum utilem dupli iudicium datur. §. 1. Hæc autem actio (ut Labeo scripsit) naturalem potius in se, quam civilem habet æquitatem: siquidem civilis deficit actio, sed natura æquum est non esse impunitum eum, qui hac spe audacior factus est: quia neque ut servum se coerceri posse intelligit spe imminentis libertatis: neque ut liberum damnari: quia hereditati furtum fecit, hoc est, dominæ: dominus autem dominave non possunt habere furti actionem cum servo suo, quamvis postea ad libertatem pervenerit, vel alienatus sit:

nisi (ii) postea quoque coartaverit. Ere itaque esse Prætor putavit, calliditatem & protervitatem horum, qui hereditates depopulantur, dupli actione coercere. §. 2. Non alias tenebitur iste libertus, quam si dolo quid dampnasse proponatur. Culpa autem negligentiaque servi post libertatem excusata est: sed culpa dolo proxima dolum representat. Proinde si quid damni dedit sine dolo, cessabit ista actio: quamvis alias Aquilia tenetur ob hoc, quod damnum qualiter qualiter dederit. † Habet itaque certum finem ista actio, ut (&) dolo fecerit iste, & post mortem domini, & ante aditam hereditatem. Cæterum si sine dolo, aut dolo quidem, verum vivo domino: non tenebitur hac actione. † Quinimo etsi post mortem, post aditam (tamen) hereditatem, cessabit actio: nam ubi adita hereditas est, jam quasi liber conveniri potest. §. 3. Quid tamen si sub conditione accepit libertatem? ecce nondum liber erit, sed ut servus potest coerceri: idcirco dicendum est, cessare hanc actionem. §. 4. Sed ubi libertas competit, continuo dicendum est, posse & debere hanc actionem dari adversus eum, qui pervenit ad libertatem. §. 5. Si servus pure legatus ante aditam hereditatem quid amiserit in hereditate: dicendum est, quia dominium in eo mutatur, huius actioni locum esse. §. 6. Et generaliter dicimus, quo casu in servo dominium vel mutatur, vel amittitur, vel libertas competit post intervallum modicum aditæ hereditatis: eo casu hanc actionem indulgendam. §. 7. Sed si fideicommissaria libertas servo data sit, quidquid in hereditate maleficii admisit, nunquid non prius cogatur heres manumittere, quam si satisfecerit? Est autem sæpissime, & a Divo Marco, & ab Imperatore nostro cum patre rescriptum, non impediri fideicommissariam libertatem, quæ pure data est. D. sane Marcus rescripsit arbitrum ex continenti dandum, apud quem ratio ponatur: sed hoc rescriptum ad rationem ponendam pertinet actus quem servus administravit: arbitror igitur, & hic posse hanc actionem competere. §. 8. Ante aditam hereditatem, sic accipere debemus, antequam vel ab uno adeatur hereditas: nam ubi vel unus adit, competit libertas. §. 9. Si pupillos heres institutus sit, & a substituto ejus libertas data, medioque tempore quædam admittantur: si quidem vivo pupillo quid fuerit factum, locum non esse huius actioni: sin vero post mortem, antequam quis pupillo succederet, actionem istam locum habere. §. 10. Hæc actio locum habet non tantum in rebus, quæ in bonis fuerunt testatoris: sed & si heredis interfuit dolum malum admissum non esse: quominus ad se perveniret. † Et ideo Scævola plenius tractat, etsi eam rem subripisset servus, quam defunctus pignori acceperat: hanc actionem honorariam locum habere: plenius enim causam bonorum hic accipimus pro utilitate. Nam si in locum deficientis furti actionis propter servitutem, hanc actionem substituit Prætor: verisimile est in omnibus causis eum, in quibus furti agi potuit, substituisse. † (Et) in summa probatur, hanc actionem (&) in rebus pignoratiss, & in rebus alienis bona fide possessis locum habere. † Idem & de re commodata testatori

tori. §. 11. Item si fructus post mortem testatoris perceptos hic servus, qui libertatem prospicit, contrectaverit: locus erit huic actioni. † Sed & si partus, vel foetus post mortem adgnatus: tantundem erit dicendum. §. 12. Præterea si impubes post mortem patris quaesierit rei dominium, eaque antequam impuberis hereditas adeatur, subripiatur: locum habere istam actionem, dicendum est. §. 13. Sed & in omnibus, quæ interfuit heredis non esse averfa, locum habet hæc actio. §. 14. Non tantum autem ad sola furtiva ista actio pertinet, sed etiam ad omnia damna, quæcunque hereditati servus dedit. §. 15. Scævola ait, possessionis furtum fieri: denique si nullus sit possessor, furtum negat fieri. Idcirco autem hereditati furtum non fieri, quia possessionem hereditas non habet, quæ facti est & animi: sed nec heredis est possessio, antequam possideat: quia hereditas in eum id tantum transfundit, quod est hereditatis; non autem fuit possessio hereditatis. §. 16. Illud verum est, si potest alias heres ad suum pervenire, non esse honorariam (hanc) actionem tribuendam: cum id, quod interfuit, condemnatio fiat. §. 17. Præter hanc actionem, esse & vindicationem rei, constat, cum hæc actio ad similitudinem furti competat. §. 18. Item heredi cæterisque successoribus competere istam actionem dicendum est. §. 19. Si plures servi libertatem acceperunt, & dolo malo quid admiſerint: singuli conveniuntur in solidum, hoc est, in duplum. † Et cum ex delicto conveniantur, exemplo furti, nullus eorum liberetur, etsi unus conventus præstiterit.

2. GAIUS lib. 13. ad Edictum provinciale.
SI paulo ante quam statuta libertas obtigerit, amoverit aliquid servus aut corruerit: ignorantia domini non introducit hanc actionem: ideoque licet maxime ignoraverit heres a statulibero aut quilibet alius dominus a servo suo amoverit aliquid corruptumve esse: non impetrat post libertatem ejus ullam actionem; quamvis in pluribus aliis causis justa ignorantia excusationem mereatur.

3. ULIANUS lib. 13. ad Edictum.
LABEO putavit, sub conditione manumissum res amoventem, si cito conditio extitit, hac actione conveniendum.

TIT. V.
FURTI ADVERSUS NAUTAS, CAUPONES, STABULARIOS.

1. ULPIANUS lib. 38. ad Edictum.
IN eos, qui naves, cauponas, stabula exercebunt, si quid a quoquo eorum, quosve ibi habebunt, furtum factum esse dicetur, iudicium datur: sive furtum ope, consilio exercitoris factum sit: sive eorum cujus, qui in ea navi navigandi causa esset. §. 1. Navigandi autem causa accipere debemus eos, qui adhibentur, ut navis naviget, hoc est, nautas. §. 2. Et est in duplum actio. §. 3. Cum enim in caupona, vel in navi, res perit, ex Edicto Prætoris obligatur exercitor navis, vel caupo: ita ut in potestate sit ejus, cui res subrepta sit, utrum mallet cum exercitore honorario jure, an cum fide jure civili experiri. §. 4. Quod si receperit saluum fore cau-

po vel nauta: furti actionem non dominus rei subreptæ, sed ipse habet, qui recipiendo periculum custodiæ subit. §. 5. Servi vero sui nomine exercitor noxæ dedendo se liberat: cur ergo non exercitor condemnatur, qui servum tam malum in nave admisit? & car liberi quidem hominis nomine tenetur in solidum, servi vero non tenetur: nisi forte idcirco, quod liberum quidem, hominem adhibens statuere debuit de eo, qualis esset: in servo vero suo ignoscendum sit ei, quasi in domestico malo, si noxæ dedere paratus sit: si autem alienum adhibuit servum, quasi in libero tenebitur. §. 6. Caupo præstat factum eorum, qui in ea caupona ejus caupona exercent: causa ibi sunt: item eorum, qui habitandi causa ibi sunt: viatorum autem factum non præstat; namque viatorum sibi eligere caupo vel stabularius non videtur, nec repellere potest iter agentes: inhabitatores vero perpetuos ipse quodammodo elegit, qui non rejecit, quorum factum oportet eum præstare. In navi quoque vectorum factum non præstat.

TIT. VI.
SI FAMILIA FURTUM FECISSE
DICEYUR.

1. ULPIANUS (lib. 38. ad Edictum).
UTILLISSIMUM id Edictum Prætor proposuit, quo dominis prospiceret adversus maleficia servorum: videlicet ne cum plures furtum admittunt, evertant domini patrimonium, si omnes dedere, aut pro singulis æstimationem litis offerre cogatur. † Datur igitur arbitrium hoc Edicto, ut si quidem velit dicere noxios servos, possit omnes dedere, qui participaverunt furtum: enimvero si maluerit æstimationem offerre: tantum offerat, quantum si unus liber furtum fecisset, & retineat familiam suam. §. 1. Hæc autem facultas domino tribuitur totiens, quotiens ignorante eo furtum factum est. † Cæterum si sciente, facultas ei non erit data: nam & suo nomine, & singulorum nomine conveniri potest noxali iudicio: nec una æstimatione, quam homo liber sufferret, defungi poterit. † Is autem accipitur scire, qui scit & potuit prohibere: scientiam enim spectare debemus, quæ habet & voluntatem; cæterum si scit, prohibuit tamen: dicendum est usum Edicti beneficio. §. 2. Si plures servi damnum culpa dederint, æquissimum est eandem facultatem domino dari. §. 3. Cum plures servi ejusdem rei furtum faciunt, & unius nomine cum domino lis contestata sit: tandiu aliorum nomine actio sustineri debet, quamdiu priore iudicio potest actor consequi, quantum consequeretur, si liber id furtum fecisset;

2. JULIANUS (lib. 23. Digestorum).
ID est, (&) pœnæ nomine duplum, & conditionis simplum.

3. ULPIANUS (lib. 38. ad Edictum).
QUOTIENS tantum præstat dominus, quantum præstaretur, si unus liber fecisset: cessat cæterorum nomine actio, non (tantum) adversus ipsum, verum etiam adversus emptorem duntaxat, si forte quis eorum, qui simul facerent, venierint. † Idemque & si fuerit manumissus. † Quod si prius fuerit ablatum a manumisso tunc

dunc dabitur adversus dominum familiae nomine: nec enim potest dici, quod a manu missio praestitum est, quasi a familia esse praestitum. † Plane si emptor praestiterit, puto denegandam in venditore actionem: quodammodo enim hoc a venditore praestitum est, ad quem nonnunquam regressus est ex (hac) causa, maxime si furti noxaeque solutum esse promissit. §. 2. Sed an, si legati servi nomine, vel ejus, qui donatus est, actum sit cum legatario, vel eo, cui donatus est: agi possit etiam cum domino ceterorum, quaritur? quod admittendum puto. §. 2. Huius Edicti levamentum non tantum ei, qui servos possidens condemnatus praestitit tantum, quantum, si unus liber fecisset, datur: verum ei quoque qui idcirco condemnatus est, quia dolo fecerat, quominus possideret.

4. JULIANUS lib. 22. Digestorum.

Etiam heredibus ejus cui plures ejusdem familiae furtum fecerint, eadem actio competere debet, quae testatori competebat: id est, ut omnes non amplius consequantur, quam consequerentur, si id furtum liber fecisset.

5. MARCELLUS lib. 8. Digestorum.

Familia communis sciente altero furtum fecit: omnium nomine cum eo, qui scit, furti agi poterit: cum altero ad eum modum, qui Edicto comprehensus est: quod ille praestiterit non totius familiae nomine, ab hoc socio partem consequetur. † Et si servus communis alterius iussu damnum dederit, etiam quod praestiterit alter, si modo cum eo quoque ex Lege Aquilia, vel ex 12 Tabulis agi potest, repetat a socio: sicuti cum communi rei nocitum est. Si ergo duntaxat duos habuerim servos communes, cum eo, quo non ignorante factum est: agetur utriusque servi nomine; sed non amplius consequetur a socio, quam si unius nomine praestitisset: quod si cum eo, quo ignorante factum est, agere velit, duplum tantum consequetur. † Et videamus, an jam in socium, alterius servi nomine, non sit dandum iudicium: quemadmodum si omnium nomine socius decidisset, nisi forte hoc casu severius a Praetore constituendum est, nec servorum conscio parcendum est.

6. SCAEVOLA (lib. 4. Quaestionum.)

Labeo putat, si coheres meus, quod furtum familiae cuius fecisset, duplum abstulisset, me non impediri, quominus dupli agam: eoque modo fraudem Edicto fieri; esseque iniquum, plus heredes nostros ferre, quam ferremus ipsi: item si defunctus minus duplo abstulit, adhuc singulos heredes recte experiri (Scævola respondit): verius puto partes ejus heredes persecuturos: sed & cum eo, quod defunctus abstulit, uterque heres non plus duplo ferat.

TIT. VII.

ARBORUM FURTIM CAESARUM.

1. PAULUS lib. 9. ad Sabinum.

Si furtim arbores caesae sint, & ex Lege Aquilia & ex 12 Tabularum, dandam actionem, Labeo ait. Sed Trebatius ita utramque dandam, ut iudex in posteriore deducat id, quod ex prima consecutus sit, & reliquo condemnet.

2. GAIUS lib. 1. ad Leg. 12. Tabularum.

Sciendum est autem, eos, qui arbores, & maxime vites, ceciderint, etiam (tanquam latrones pupiri).

3. ULPIANUS lib. 42. ad Sabinum.

Vitem arboris appellatione contineri, plerique veterum existimaverunt. §. 1. Hederae quoque, & arundines, arbores non male dicuntur. §. 2. Idem de salicetis dicendum est. §. 3. Sed si quis saligneas virgas instituendi saliceti causa defixerit, haecque, antequam radices coegerint, succidantur, aut evellantur: recte Pomponius scripsit non posse agi de arboribus succisis, cum nulla arbor proprie dicatur, quae radicem non conceperit. §. 4. Quod si quis ex seminario, (id est,) stirpitus arborem transtulerit: eam, quamvis nondum comprehenderit terram, arborem tamen videri, Pomponius libr. 19 ad Sabinum probat. §. 5. Ideo ea quoque arbor esse videtur, cujus radices desinent vivere, quamvis adhuc terra contineatur: quam sententiam Labeo quoque probat. §. 6. Labeo etiam eam arborem recte dici putat, quae subversa a radicibus, etiam nunc reponi potest: aut (quae) ita translata est, ut poni possit. §. 7. Stirpes oleae, arbores esse magis est: sive jam egerunt radices, sive nondum. §. 8. Omnium igitur harum arborum, quas enumeravimus, nomine agi poterit.

4. GAIUS lib. (1) ad Leg. 12. Tabularum.

Certe non dubitatur, si adhuc adeo tenerum sit, ut herbae loco sit, non debere arboris numero haberi.

5. PAULUS lib. 9. ad Sabinum.

Cedere est, non solum succidere, sed etiam ferire cadendi causa. † Cingere est deglabrare: subsecare est subsecuisse: non enim poterat cecidisse intelligi, qui serra secuisset. §. 1. Ejus actionis eadem causa est, quae est Legis Aquiliae. §. 2. Is, cujus usufructus est in fundo, hanc actionem non habet. §. 3. Qui autem fundum vestigalem habet, hanc actionem, habet: sicut aquae pluviae arcendae actionem, & finium regundorum.

6. POMPONIUS lib. 20. ad Sabinum.

Si plures eandem arborem furtim ceciderint, cum singulis in solidum agetur. §. 1. At si eadem arbor plurium fuerit, universis duntaxat una & semel poena praestabitur. §. 2. Si arbor in vicino fundum radices porrexit, recidere eas vicino non licebit: agere autem licebit, non esse ejus, sicuti lignum, aut protectum, immixtum habere. † Si radicibus vicini arbor aletur, tamen ejus est, in cujus fundo origo ejus fuerit.

7. ULPIANUS lib. 38. ad Edictum.

Furtim caesae arbores videntur, quae ignorante domino, celandique ejus causa caduntur. §. 1. Nec esse hanc furti actionem, scribit Pedius: cum & sine furti fieri possit, ut quis arbores furtim cadat. §. 2. Si quis radicibus arborem evellerit, vel extirpaverit, hac actione non tenetur: neque enim vel cedit, vel succidit, vel subsecuit: Aquilia tamen tenetur, quasi ruperit. §. 3. Etiam si non tota arbor caesa sit, recte tamen agetur, quasi caesa. §. 4. Si vero quis suis

suis manibus, siue dum imperat seruo arbores cingi, subsecari, cedi: hac actione tenetur. Idem & si libero imperet. §. 5. Quod si seruo suo non præceperit dominus, sed ipse sua voluntate id admiserit, Sabinus ait competere noxale, ut in cæteris maleficiis: quæ sententia vera est. §. 6. Hæc actio, etiam si poenalis sit, perpetua est: sed adversus heredem non datur: heredi cæterisque successoribus dabitur. §. 7. Condemnatio autem ejus duplam continet.

8. PAULUS lib. 39. ad Edictum.

Facienda æstimatione, quanti domini interfit non ladi, ipsarumque arborum pretium deduci oportet: & ejus, quod superest, fieri æstimationem. §. 1. Furtim arborem cædit, qui clam cædit. §. 2. Igitur si cæciderit, & lucri faciendi causa contrectaverit, etiam furti tenebitur lignorum causa, & conditione, & ad exhibendum. §. 3. Qui per vim sciente domino cædit, non incidit in hanc actionem.

9. GAIUS lib. 13. ad Edictum Provinciale.

Si colonus sit, qui cæciderit arbores, etiam ex locato cum eo agi potest: plane una actione contentus esse debet actor.

10. JULIANUS lib. 3. ex Minicio.

Si gemina arbor esset, & supra terram junctura ejus emineret, una arbor videtur esse: sed si id, qua jungeretur, non exstaret, totidem arborees sunt, quot species earum supra terram essent.

11. PAULUS lib. 22. ad Edictum.

Sed si de arboribus cæsis (ex) Lege Aquilia actum sit: Interdicto, *Quod vi aut clam*, reddito absolvetur, si satis prima condemnatione gravaverit reum: manente nihilominus actione ex Lege 12. Tabularum.

12. JAVOLENUS lib. 15. ex Cassio.

Qui agrum vendidit, nihilominus furtim arborum casarum agere potest.

TIT. VIII.

VI BONORUM RAPTORUM, ET DE TURBA.

1. PAULUS lib. 2. (2) ad Edictum.

Qui rem rapuit, & furti nec manifesti tenetur in duplum, & vi bonorum raptorum in quadruplum: sed si ante actum sit vi bonorum raptorum, deneganda est furti: si ante furti actum est, non est illa deneganda; ut tamen id, quod amplius in ea est, consequatur.

2. ULPIANUS lib. 56 ad Edictum.

Prætor ait: SI CUI DOLO MALO, HOMINIBUS COACTIS DAMNI QUID FACTUM ESSE DICETUR: SIVE CUJUS BONA RAPTA ESSE DICENTUR: IN EUM, QUI ID FECISSE DICETUR, JUDICIUM DABO: ITEM SI SERVUS FECISSE DICETUR, IN DOMINUM JUDICIUM NOXALE DABO. §. 1. Hoc Edicto contra ea, quæ vi committuntur, consulit Prætor: nam si quis se vim passum docere possit, publico iudicio de vi potest experiri, neque debet publico iudicio privata actione præjudicari, quidam putant. Sed utilius visum est, quamvis præjudicium Legi Juliae de (vi) privata fiat, nihilominus tamen non esse denegandam actionem eligentibus privatam persecutionem. §. 2.

Dolo autem malo facere potest, quod Edictum ait, non tantum is, qui rapit, sed & qui præcedente consilio, ad hoc ipsum homines colligit armatos ut damnum det, bonave rapiat. §. 3. Sive igitur ipse quis cogat homines, siue ab alio coactis utitur ad rapiendum, dolo malo facere videtur. §. 4. Homines coactos accipere debemus, ad hoc coactos, ut damnum daretur. §. 5. Neque additur, quales homines; qualescunque (igitur), siue liberos, siue servos. §. 6. Sed & si unus homo coactus sit, adhuc dicemus homines coactos. §. 7. Item si proponas solum damnum dedisse, non puto deficere verba: hæc enim quod ait, *hominibus coactis*, ut siue solus vim fecerit, siue etiam hominibus coactis, (sic accipere debemus, etiam hominibus coactis,) vel armatis, vel inermibus, hoc Edicto teneatur. §. 8. Doli mali mentio hic, & vim in se habet: nam qui vim facit, dolo malo facit: non tamen qui dolo malo facit, utique & vi facit: ita dolus habet in se, & vim: & sine vi, si quid callide admissum est, æque continebitur. §. 9. *Damni*, Prætor inquit. Omnia ergo damna continet & clandestina. Sed non puto clandestina, sed ea quæ violentia permixta sunt: etiam quis recte definiet, si quid solus admiserit quis, non vi, non contineri hoc Edicto: & si quid hominibus coactis, etiam si sine vi, dummodo dolo sit admissum, ad hoc Edictum spectare. §. 10. Cæterum neque furti actio, neque Legis Aquiliae, contributæ sunt in hoc Edicto: licet interdum communes sint cum hoc Edicto: nam Julianus scribit eum qui vi rapit, furem esse improbiorem: & si quid damni coactis hominibus dederit, utique etiam Aquilia poterit teneri. §. 11. *Vel cujus bona rapta esse dicuntur*: quod ait Prætor *bona rapta*, sic accipiemus, etiam si una res ex bonis rapta sit. §. 12. Si quis non homines ipse coegerit, sed inter coactos ipse fuerit, & quid aut rapuerit, aut damni dederit: hac actione tenetur. † Sed utrum hoc solum contineat Edictum, quod dolo malo hominibus a reo coactis damnum datum sit, vel raptum: an vero quod dolo malo rei raptum, vel damnum datum sit, licet ab alio homines sint coacti, quaeritur? Et melius esse dicitur, etiam hoc contineri, ut omnia hæc contineantur, & quod ex coactis ab alio damnum datum sit: ut & is qui coegit, & si qui coactus est, contineri videatur. §. 13. In hac actione intra annum utilem verum pretium rei quadruplatur, non etiam quod interest. §. 14. Hæc actio etiam familiae nomine competit: non imposita necessitate ostendendi qui sunt ex familia homines qui rapuerunt, vel etiam damnum dederunt. *Familia* autem appellatio servos continet, hoc est, eos qui in ministerio sunt, etiam si liberi esse proponantur, vel alieni bona fide nobis servientes. §. 15. Hæc actione non puto posse actorem singulorum servorum nomine agere adversus dominum eorum: quia sufficit dominum semel quadruplum offerre. §. 16. Ex hac actione noxæ editio non totius familiae, sed eorum tantum, vel ejus qui dolo fecisse comperietur, fieri debet. §. 17. Hæc actio vulgo tibi *bonorum raptorum*

dicatur. §. 18. Hac actione is demum tenetur, qui dolum malum adhibuit. Si quis igitur suam rem rapuit, vi quidem bonorum raptorum non tenebitur, sed aliter multabitur. † Sed & si quis fugitivum suum quem bona fide aliquis possidebat rapuit, æque hac actione non tenebitur: quia rem suam aufert. † Quid ergo si sibi obligatam? debet teneri. §. 19. Vi bonorum raptorum actio in impuberem qui doli mali capax non est, non dabitur; nisi servus ipsius, vel familia ejus admisisse proponantur; & servi & familiae nomine, noxali vi bonorum raptorum actione tenetur. §. 20. Si publicanus pecus meum abduxerit, dum putat contra Legem vetigalls aliquid a me factum: quamvis erraverit, agi tamen cum eo vi bonorum raptorum non posse, Labeo ait: sane dolo caret: si tamen ideo inclusit, ne pascatur, & ut fame periret: etiam utili Lege Aquilia. §. 21. Si per vim abductum pecus incluserit quis, utique vi bonorum raptorum conveniri poterit. §. 22. In hac actione non unque spectamus rem in bonis actoris esse, five in bonis sit, five non sit: (si) tamen ex bonis sit, locum hac actio habebit. Quare five commodata res sit, five locata, five etiam pignoratam proponatur, five deposita apud me, (sic) ut interlit mea eam non auferri, five bona fide a me possideatur, five usumfructum in ea habeam, vel quod aliud jus, *ut interlit mea non rapi*, dicendum est competere mihi hanc actionem, ut non dominium accipiamus, sed illud solum ex bonis meis, hoc est, ex substantia mea res ablata esse proponatur. §. 23. Et generaliter dicendum est, *ex quibus causis furti mihi actio competit in re clam facta, ex hisdem causis habere me hanc actionem*. † Dicet aliquis: atquin ob rem depositam furti actionem non habemus. Sed ideo addidi, *si interlit nostra non esse raptam*: nam & furti actionem habeo. §. 24. Si in re deposita culpam quoque repromisi, vel pretium depositionis non quali mercedem accipi; utilius dicendum est, etsi cesset actio furti ob rem depositam, esse tamen vi bonorum raptorum actionem: quia non minima differentia est inter eum qui clam facit, & eum qui rapit: cum ille celet suum delictum, hic publicet, & crimen etiam publicum admittat. † Si quis igitur interesse sua vel modice docebit, debet habere vi bonorum raptorum actionem. §. 25. Si fugitivus meus quasdam res, instruendi sui causa, emerit, eæque raptæ sint: quia in bonis (meis) hæ sunt (res,) possum de his vi bonorum raptorum actione agere. §. 26. Rerum raptarum nomine, etiam furti, vel damni injuriæ, vel conditione agi potest, vel certe singulæ res vindicari possunt. §. 27. Hæc actio heredi cæterisque successoribus dabitur. † Adversus heredes autem, vel cæteros successores, non dabitur: quia pœnalis actio in eos non datur. † An tamen in id quod locupletiores facti sunt, dari debeat, videamus? Et ego puto ideo Prætorum non esse pollicitum in heredes in id quod ad eos pervenit, quia putavit sufficere conditionem.

3. PAULUS lib. 54. ad Edictum.

SI servus rapuerit, & cum libero agatur, etiam si cum domino experiundi potestas fuit, non recte cum manumisso post annum agatur: quia cum quocunque experiundi potestas fuerit, excluditur actor: (&) si cum domino intra annum actum sit, deinde cum manumisso agatur, rei judicatæ exceptionem nocere Labeo ait.

4. ULPIANUS lib. 56. ad Edictum.

PRÆTOR ait: CUJUS DOLO MALO IN TURBA DAMNUM QUID FACTUM ESSE DICETUR: IN EUM IN ANNO, QUO PRIMUM DE EA RE EXPERIUNDI POTESTAS FUERIT, IN DUPLO: POST ANNUM, IN SIMPLUM JUDICIUM DABO. §. 1. Hoc Edictum de eo damno proponitur, quod quis in turba dedit. §. 2. Turbam autem appellatam Labeo ait ex genere tumultus: idque verbum ex Græco tractum, ἀπὸ τοῦ ἀπορροῦν, id est, a tumultuando. §. 3. Turbam autem ex quo numero admittimus? Si duo rixam commiserint, utique non accipimus in turba id factum: quia duo turba non proprie dicuntur. Enimvero si plures fuerint, decem, aut quindecim homines, turba dicetur. † Quid ergo si tres, aut quatuor? turba utique non erit. Et rectissime Labeo inter turbam & rixam multum interesse ait: namque turbam, multitudinis hominum esseurbationem & cœtum; rixam, etiam duorum. §. 4. Hoc autem Edicto tenetur non solus qui damnum (in) turba dedit, sed & is qui dolo malo fecerit, ut in turba damni quid daretur: si illo venerit, si non fuerit præsens: dolus enim malus etiam absentis esse potest. §. 5. Hoc Edicto dicendum est etiam eum teneri, qui venit, & in turba fuit auctor damni dandi: si tamen & ipse inter turbam fuit, cum damnum daretur, & dolo malo fuit: nam & hujus dolo malo in turba damni quid factum esse negari non potest. §. 6. Si quis adventu suo turbam concitavit, vel contraxit, vel clamore, vel facto aliquo, vel dum criminatur aliquem, vel (dum) misericordiam provocat: si dolo malo ejus damnum datum sit, etiam si non habuit consilium turbæ cogendæ, tenetur. Verum est enim dolo malo ejus in turba damni quid datum: neque enim exigit Prætor, ut ab ipso sit turba convocata: sed hoc, ut dolo alicujus in turba damnum datum sit. † Eruntque hæc differentia inter hoc Edictum & superius: quod ibi de eo damno Prætor loquitur, quod dolo malo hominibus coactis datum est, vel raptum etiam non coactis hominibus. At hic de eo damno quod dolo malo in turba datum est, etiam si non ipse turbam coëgit, sed ad clamorem ejus, vel dicta (vel) misericordiam turba contracta est: vel si alius contraxit, vel ipse ex turba fuit. §. 7. Idcirco illud quidem Edictum, propter atrocitatem facti, quadrupli pœnam comminatur: at hoc, dupli. §. 8. Sed & hoc, & illud, intra annum tribuit experiundi facultatem: post annum in simplum competit. §. 9. Loquitur autem hoc Edictum de damno dato, & de amisso: de rapto non: sed superiori Edicto, vi bonorum raptorum agi poterit. §. 10. Amissa autem dicuntur ea, quæ corrupta alicui relin-

relinquuntur, scissa sorte vel fracta. §. 11. Hæc autem actio in factum est, & datur in duplum quanti ea res erit: quod ad pretium verum rei refertur, & presentis temporis sit æstimatio, & semper in duplum intra annum est. §. 12. Docereque actor in turba damnum esse, datum debet: cæterum si alibi datum sit quam in turba, cessabit hæc actio. §. 13. Si cum servum meum Titius pulsaret, turba fuerit collecta, isque servus in ea turba aliquid perdidit: cum eo qui pulsabat, agere possum, quippe cum in turba dolo malo damnum datum sit: sic tamen, si ut damnum daret, ideo coeperat cedere: cæterum si alia causa verberandi fuit, cessat actio. §. 14. Sed & si quis ipse turbam convocasset, ut turba coram servum verberaret, injuriæ faciendæ causa, non damni dandi consilio: locum habet Edictum: verum est enim, eum qui per injuriam verberat, dolo facere; eum qui causam præbuit damni dandi, damnum dedisse. §. 15. In servum autem, & in familiam, Prætor dat actionem. §. 16. Quæ de heredibus cæterisque successoribus in vi bonorum raptorum actio- ne diximus, & hic erunt repetita.

5. GAIUS lib. 21. ad Edictum Provinciale.
Non prodest ei qui vi rapuit, ad evitandam poenam, si ante iudicium restituat rem quam rapuit.

6. VENULEIUS lib. 17. Stipulationum.
Quod vi possessum raptumve sit, antequam in potestate domini heredisve ejus pervenit, usucapi lex vetat.

TIT. IX.

DE INCENDIO, RUINA, NAUFRAGIO, RATE, NAVE EXPUGNATA.

1. ULPIANUS lib. 56. ad Edictum.
Prætor ait, IN EUM QUI EX INCENDIO, RUINA, NAUFRAGIO, RATE, NAVE EXPUGNATA QUID RAPUISSE, RECEPISSE DOLO MALO, DAMNIVE QUID IN HIS REBUS DEDISSE DICETUR: IN QUADRUPLUM IN ANNO, QUO PRIMUM DE EA RE EXPERIUNDI POTESTAS FUERIT: POST ANNUM, IN SIMPLUM, JUDICIUM DABO: ITEM IN SERVUM, ET IN FAMILIAM JUDICIUM DABO. §. 1. Hujus Edicti utilitas evidens, & justissima severitas est: si quidem publice interest, nihil rapi ex hujusmodi casibus: & quanquam sint, de his facinoribus etiam criminum executiones, attamen recte Prætor fecit, qui forenses quoque actiones criminibus istis præposuit. §. 2. Ex incendio quemadmodum accipimus? utrum ex ipso igne, an vero ex eo loco, ubi incendium sit? & melius sic accipietur, propter incendium, hoc est, propter tumultum incendii, vel trepidationem incendii, rapit: quemadmodum solemus dicere in bello amissum, quod propter causam belli amittitur. † Proinde si ex adjacentibus prædiis, ubi incendium fiebat, raptum quid sit, dicendum sit Edicto locum esse: quia verum est ex incendio rapi. §. 3. Item ruinæ appellatio refertur ad id tempus quo ruina fit: non tantum si ex his quæ ruerunt, tulerit quis: sed etiam si ex adjacentibus. §. 4. Si suspicio fuit incendii vel ruinæ,

incendium vel ruina non fuit: videamus an hoc Edictum locum habeat? & magis est ne habeat: quia neque ex incendio, neque ex ruina quid raptum est. §. 5. Item ait Prætor, Si quid ex naufragio, hic illud quæritur: utrum si quis eo tempore tulerit, quo naufragium sit? an vero & si alio tempore, hoc est, post naufragiumque? nam res ex naufragio etiam hæc dicuntur, quæ in littore post naufragium jacent? Et magis est, ut (de) eo tempore,

2. GAIUS lib. 21. ad Edictum Provinciale.

ET loco,

3. ULPIANUS lib. 56. ad Edictum.

Quo naufragium sit vel factum est, si quis raperit: incidisse in hoc Edictum videatur. Qui autem rem in littore jacentem, posteaquam naufragium factum est, abstulit: in ea conditione est, ut magis fur sit, quam hoc Edicto teneatur: quemadmodum is, qui, quod de vehiculo excidit, tulit: nec rapere videtur, qui in littore jacentem tollit. §. 1. Deinde ait Prætor, Rate, navi expugnata. Expugnare videtur, qui in ipso quasi prælio & pugna adversus navem & ratem, aliquid rapit: sive expugnet, sive prædonibus expugnantibus rapiat. §. 2. Labeo scribit: æquum fuisse, ut, sive de domo, sive in villa expugnatis aliquid rapiatur, huic Edicto locus sit: nec enim minus in mari, quam in villa, per latrunculos inquietamur, vel infestari possumus. §. 3. Non tantum autem qui rapuit, verum is quoque qui recepit, ex causis supra scriptis tenetur: quia receptores non minus delinquent, quam aggressores. Sed enim additum est, Dolo malo: quia non omnis qui recipit, statim etiam delinquit; sed qui dolo malo recipit: quid enim si ignarus recipit? aut, quid, si ad hoc recipit, ut custodiret, salvaque faceret ei qui amiserat? utique non debet teneri. §. 4. Non solum autem qui rapuit, sed & qui abstulit, vel amovit, vel damnum dedit, vel recepit: hac actione tenetur. §. 5. Aliud autem esse rapi, aliud amoveri palam est: si quidem amoveri aliquid etiam sine vi possit: rapi autem sine vi non potest. §. 6. Qui ejecta nave quid rapuit, hoc Edicto tenetur. Ejecta, hoc quod Græci ajunt *ἐκβρα- σθῆναι*. §. 7. Quod ait Prætor de damno dato, ita demum locum habet, si dolo (malo) damnum datum sit: nam si dolus malus absit, cessat Edictum. † Quemadmodum ergo procedit quod Labeo scribit, si defendendi mei causa vicini ædificium orto incendio dissipaverim: & meo nomine, & familiæ, iudicium in me dandum? cum enim defendendarum mearum ædium causa fecerim, utique dolo careo: puto igitur non esse verum quod Labeo scribit. An tamen Lege Aquilia agi cum hoc possit? & non puto agendum: nec enim injuria hoc fecit, qui se tueri voluit, cum alias non posset: & ita Celsus scribit. §. 8. Senatusconsultum Claudianis temporibus factum est: Ut si quis ex naufragio clavos, vel unum ex his abstulerit: omnium verum nomine teneatur: Item alio Senatusconsulto cavetur, eos quorum fraude aut consilio naufragi subpressi per vim fuissent, ne navi vel iis periclitantibus opitulentur.

Legis Corneliae, quæ de sicariis lata est, panis afficiendos. Eos autem, qui quid ex miserrima naufragiorum fortuna rapuissent, lucrative fuissent dolo malo: in quantum Edicto Prætoris actio daretur, tantum & sisco dare debere.

4. PAULUS lib. 54. ad Edictum.

PEdius, posse etiam hici ex naufragio rapere, qui, dum naufragium fiat, in illa trepidatione rapiat. §. 1. Divus Antoninus de his, qui prædam ex naufragio diripuissent, ita rescripsit: *Quod de naufragiis navis & ratis scripsisti mihi, eo pertinet, ut explores qua pœna afficiendos eos putem, qui diripuisse aliqua ex illo probantur: & facile (ut opinor) constitui potest. Nam plurimum interest, peritura collegerint, an, quæ servari possint, flagitiose invaserint: ideoque si gravior præda vi adpetita videbitur: liberos quidem fustibus cæsos in triennium relegabis; aut, si sordidiores erunt, in opus publicum ejusdem temporis dabis: servos flagellis cæsos in metallum damnabis: si non magnæ pecuniæ res fuerint: liberos fustibus, servos flagellis cæsos dimittere poteris. Et omnino, ut in cæteris, ita hujusmodi causis, ex personarum conditione, & rerum qualitate, & diligenter sunt æstimandæ, ne quid aut durius aut remissius constitutatur, quam causa postulabit.* §. 2. Hæ actiones heredibus dantur: in heredes eatenus dandæ sunt, quatenus ad eos pervenit.

5. GAIUS lib. 21. ad Edictum provinciale.

Si quis ex naufragio, vel ex incendio, ruinave servatam rem, & alio loco positam subtraxerit aut rapuerit: furti scilicet, aut alias Vi bonorum raptorum judicio tenetur: maxime si non intelligebat, ex naufragio vel incendio ruinave eam esse. † Jacentem quoque rem ex naufragio, quæ fluctibus expulsa sit, si quis abstulerit: plerique idem putant: quod ita verum est, si aliquod tempus post naufragium intercesserit: alioquin si in ipso naufragii tempore id acciderit, nihil interest, utrum ex ipso mari quisque rapiat, an ex naufragiis, an ex littore. De eo quoque quod ex rate, nave expugnata raptum sit, eandem interpretationem adhibere debemus.

6. CALLISTRATUS lib. 1. Edicti monitorii.

Expugnatur navis, cum spoliatur, aut mergitur, aut dissolvitur, aut pertunditur, aut funes ejus præciduntur, aut vela conscinduntur, aut ancoræ involantur de mare.

7. IDEM lib. 2. Quæstionum

NE quid ex naufragiis deripiatur, vel quis extraneus interveniat colligendis eis, multifariam prospectum est. Nam & Divus Hadrianus Edicto præcepit: ut hi qui juxta littora maris possident, scirent, si quando navis vel inficta, vel fracta inter fines agri cujusque (fuerit, ne) naufragia deripiant, in ipsos judicia Præsides his, qui res suas direptas queruntur, reddituros: ut quicquid probaverint ademptum sibi naufragio, id a possessoribus recipiant. De his autem quos deripuisse probatum sit, Præsidem, ut de latronibus, gravem sententiam dicere. † Ut facilius sit probatio hujusmodi admissi, permisit his, & quidquid passos se hujusmodi queruntur,

adire Præfectos, & ad eum testari, reosque petere, ut pro modo culpæ vel vinculi, vel subfidejussoribus ad Præsidem remittantur. A domino quoque possessionis, in qua id admissum dicatur, satis accipi, ne cognitioni desit, præcipitur. † Sed nec intervenire naufragiis colligendis aut militem, aut privatum, aut libertum servumve Principis, placere sibi ait Senatus.

8. NERATIUS lib. 2. Responsorum.

Ratis vi fluminis in agrum meum delatæ, non aliter potestatem tibi faciendam, quam si de præterito quoque damno mihi cavisses.

9. GAIUS lib. 4. ad Legem 12 Tabularum.

Qui ædes acervumve frumenti juxta domum positum combusserit, vinculus verberatus, igni necari jubetur: si modo sciens prudensque id commiserit: si vero casu, id est, negligentia, aut noxiam sarcire jubetur, aut si minus idoneus sit, levius castigatur. † Appellatione autem ædium omnes species ædificii continentur.

10. ULPIANUS lib. 1. Opinionum.

NE piscatores nocte, lumine ostenso, fallant navigantes, quasi in portum aliquem delaturi, eoque modo in periculum naves, & qui in eis sunt, deducant, sibi que execrandam prædam parent: Præsidis provinciæ religiosa constantia efficiat.

11. MARCIANUS lib. 14. Institutionum.

Si fortuito incendium factum sit, venia indiget: nisi tam lata culpa fuit, ut luxuria aut dolo sit proxima.

12. ULPIANUS lib. 8. de Officio Proconsulis.

Licere unicuique naufragium suum impune colligere constat: idque Imperator Antoninus cum Divo patre suo rescripsit. §. 1. Qui data opera in civitate incendium fecerint, si humilior loco sint, bestiis obijci solent: si in aliquo gradu id fecerint, capite puniuntur, aut certe in insulam deportantur.

TIT. X

DE INJURIIS ET FAMOSIS LIBELLIS.

1. ULPIANUS lib. 56. ad Edictum.

Injuria ex eo dicta est, quod non jure fiat: omne enim quod non jure sit, injuria fieri dicitur: hoc generaliter. Specialiter autem injuria dicitur contumelia: interdum injuriæ appellatione damnum culpa datum significatur: ut in Legge Aquilia dicere solemus. Interdum iniquitatem, injuriam dicemus: nam cum (quis) inique vel injuste sententiam dixit, injuriam ex eo dictam, quod jure & justitia caret, quasi non injuriam: contumeliam autem, a contemnendo. §. 1. Injuriam autem fieri Labeo ait aut re, aut verbis: re, quotiens manus inferuntur: verbis autem, quotiens non manus inferuntur, convicium fit. §. 2. Omnemque injuriam aut in corpus inferri; aut ad dignitatem, aut ad infamiam pertinere. In corpus fit, cum quis pulsatur. Ad dignitatem, cum comes matronæ abducitur: ad infamiam, cum pudicitia ademptatur. §. 3. Item aut per semetipsum alicui fit injuria, aut per alias personas: per semet, cum directo ipsi cui patri-

patrifamilias, vel matrifamilias, fit injuria: per alias, cum per consequentias fit; cum fit liberis meis, vel servis meis, vel uxori, nruive: spectat enim ad nos injuria, quæ (in) his fit, qui vel potestati nostræ, vel affectui subjecti sint. §. 4. Et si forte cadaveri defuncti fit injuria, cui heredes honorumve possessores existimus: injuriarum nostro nomine habemus actionem: spectat enim ad existimationem nostram, si qua ei fiat injuria. † Idemque & si fama ejus cui heredes existimus lacessatur. §. 5. Usque adeo autem injuria quæ fit liberis nostris nostrum pudorem pertingit, ut etiam si volentem filium quis vendiderit, patri suo quidem nomine competit injuriarum actio; filii vero nomine non competit, quia nulla injuria est quæ in volentem fiat. §. 6. Quotiens autem funeri testatoris, vel cadaveri fit injuria: fit quidem post aditam hereditatem fiat, dicendum est heredi quodammodo factum: * semper enim heredis interest defuncti existimationem purgare: quotiens autem ante aditam hereditatem, magis hereditati; & sic heredi per hereditatem adquiri. † Denique Julianus scribit, si corpus testatoris ante aditam hereditatem detentum est: adquiri hereditati actiones dubium non esse. † Idemque putat, & si ante aditam hereditatem servo hereditario injuria facta fuerit: nam per hereditatem actio heredi adquiritur. §. 7. Labeo scribit, si quis servum hereditarium testamento manumissum, ante aditam hereditatem verberaverit: injuriarum heredem agere posse: at si post aditam hereditatem verberatus sit: si scit se liberum, si ignorat, ipsum agere posse. §. 8. Sive autem sciat quis filium meum esse, vel uxorem meam, si ignoraverit: habere me meo nomine actionem, Neratius scripsit. §. 9. Idem ait (Neratius) ex una injuria interdum tribus oriri injuriarum actionem, neque ullius actionem per alium consumi: ut puta uxori meæ filiafamilias injuria facta est: & mihi, & patri ejus, & ipsi injuriarum actio incipit et competere.

2. ULPIANUS lib. 50. ad Edictum.

Quod si viro injuria facta sit, uxor non agit: quia defendi uxores a viris, non viros ab uxores æquum est.

3. ULPIANUS lib. 56. ad Edictum.

Illud relatum peræque est, eos qui injuriam pati possunt, & facere posse. §. 1. Sane sunt quidam qui facere non possunt: ut puta furiosus, & impubes qui doli capax non est: namque hi pati injuriam solent, non facere: cum enim injuria ex affectu facientis consistat, consequens erit dicere, hoc, siue pulsant, siue convicium dicent, injuriam fecisse non videri. §. 2. Itaque pati quis injuriam, etiam si non sentiat, potest: facere nemo, nisi qui scit se injuriam facere, etiam si nesciat cui faciat. §. 3. Quare si quis per jocum percutiat, aut dum certat: injuriarum non tenetur. §. 4. Si quis hominem liberum cæciderit, dum putat servum suum: in ea causa est, ne injuriarum teneatur.

4. PAULUS lib. 50. ad Edictum.

Si cum servo meo pugnum ducere vellem, in proximo te stantem invitus percusserim: injuriarum non teneor.

5. ULPIANUS lib. 56. ad Edictum.

Lex Cornelia de injuriis competit ei qui injuriam agere volet ob eam rem, quod se pulsationem, verberationemve, domumve suam vi introitam esse dicat. Quia lege cavetur, ut non judicet (qui) ei, qui agit, gener, socer, vitricus privignus, sobriusve est, propinsusve eorum quæquam ea cognatione affinitateve attinget: quive (eorum) ejus, parentisve cujus eorum patronus erit. Lex itaque Cornelia ex tribus causis dedit actionem: quod quis pulsatus, verberatusve, domusve ejus vi introita sit. † Apparet igitur omnem injuriam quæ manu fiat, Lege Cornelia contineri. §. 1. Inter pulsationem & verberationem hoc interest, ut Ofilius scribit: verberare est, cum dolore cadere: pulsare, sine dolore. §. 2. Domum accipere debemus, non proprietatem domus, sed domicilium. Quare siue in propria domu quis habitaverit, siue in conducto vel gratis, siue hospitio receptus: hæc lex locum habebit. §. 3. Quid si quis in villa habitet, vel in hortis? Idem erit probandum. §. 4. Et si dominus fundum locaverit, inque cum impetus factus sit: colonus aget, non dominus. §. 5. Si tamen in fundum alienum qui domino colebatur, introitum sit: Labeo negat esse actionem domino fundi ex Lege Cornelia: quia non possit ubique domicilium habere, hoc est, per omnes villas suas. Ego puto ad omnem habitationem, in qua paterfamilias habitat, pertinere hanc Legem: licet ibi quis domicilium non habeat: ponamus enim studiorum causa Romæ agere: Romæ utique domicilium non habet; & tamen dicendum est, si vi domus ejus introita fuerit, Corneliam locum habere. Tantum igitur ad meritoria vel stabula non pertinebit. † Cæterum ad hos pertinebit, qui inhabitant non momenti causa: licet ibi domicilium non habeant. §. 6. Illud quæritur, an pater filiosfamilias injuriam passo, ex Lege Cornelia injuriarum agere possit? Et placuit non posse: deque ea re inter omnes constat: sed patri quidem Prætoriam injuriarum actio competit, filio vero Legis Corneliæ. §. 7. In Lege cornelia filiosfamilias agere potest ex omni causa, nec cavere debet ratam rem patrem habiturum: nam nec alias agentem filium injuriarum ad cautionem de rato compellendum, Julianus scribit. §. 8. Hæc lege permittitur actori iurjurandum deferre, ut reus juret injuriam se non fecisse: sed Sabinus in adfessorio, etiam Prætores exemplum Legis secuturos ait: & ita res se habet. §. 9. Si quis librum ad infamiam alicujus pertinentem scripserit, composuerit, ediderit, dolore malo fecerit, quo quid eorum fieret: etiam si alterius nomine ediderit, vel sine nomine, uti de ea re agere liceret; & si condemnatus sit, qui id fecit, infestabilis ex Lege esse jubetur. §. 10. Eadem poena ex Senatusconsulto tenetur (etiam) is qui *πυρράματα*, id est, inscriptiones, aliudve quid sine scriptura in notam aliquorum produxerit: item qui emendum vendendumve curaverit. §. 11. Et ei qui indicasset, siue liber, siue servus sit: pro modo substantiæ accusatæ personæ, æstimatione judicis, pretium constituitur:

seruo forsitan & libertate præstanda: quid enim, si publica utilitas ex hoc emergit?

6. PAULUS lib. 55. ad Edictum.

Quod Senatusconsultum necessarium est, cum nomen adjectum non est ejus, in quem factum est, tunc ei, quia difficilis probatio est, voluit Senatus publica quaestione vindicari. † Cæterum si nomen adjectum sit, & jure communi injuriarum agi poterit. Nec enim prohibendus est privato agere judicio, quod publico judicio præjudicatur; quia ad privatam causam pertinet. Plane si actum sit publico judicio, denegandum est privatum: similiter ex diverso.

7. ULPIANUS lib. 57. ad Edictum.

Prætor edixit: QUI AGIT INJURIARUM, CERTUM DICAT QUID INJURIAE FACTUM SIT: quia qui famosam actionem intendit, non debet vagari cum discrimine alienæ existimationis, sed designare, & certum specialiter dicere, quam se injuriam passum contendit. §. 1. Si dicatur homo injuria occisus, nunquid non debeat permittere Prætor privato judicio Legi Corneliae præjudicari? idemque, & si ita quis agere velit, *quod tu venenum dedisti hominis occidendi causa?* Rectius igitur fecerit, si hujusmodi actionem non dederit. Atquin solemus dicere, ex quibus causis publica sunt judicia, ex his causis non esse nos prohibendos, quominus & privato agamus. Est hoc verum: sed ubi non principaliter, de eare agitur, quæ habet publicam, executionem. † Quid ergo de Lege Aquilia dicimus? nam & ea actio principaliter hoc continet: hominem occisum non principaliter: nam ibi principaliter de damno agitur, quod domino datum est; at in actione injuriarum de ipsa cæde, vel veneno, ut vindicetur, non ut damnum sarciantur. † Quid ergo, si quis idcirco velit injuriarum agere, *quod gladio caput ejus percussum est?* Labeo ait non esse prohibendum: neque enim utique hoc (inquit) intenditur, quod publicam habet animadversionem: quod verum non est: cui enim dubium est, etiam hunc dici posse Cornelia conveniri? Præterea illo spectat, dici certum de injuria, quam passus quis sit: ut ex qualitate injuriæ sciamus, an in patronum liberto reddendum sit injuriarum judicium. Etenim meminisse oportebit, liberto adversus patronum non quidem semper, verum interdum injuriarum dari judicium, si atrox sit injuria, quam passus sit, (si sua,) (puta) si servilis: cæterum levem coercitionem utique patrono adversus libertum dabimus: nec patietur eum Prætor querentem, quasi injuriam passus sit, nisi atrocitas eum moverit: nec enim ferre Prætor debet *heri servum hodie liberum* conquerentem, quod dominus ei convicium dixerit, vel quod leviter pulsaverit, (vel emendaverit.) Sed si flagris, si verberibus, (si) vulneravit non mediocria: æquissimum erit Prætores ei subvenire. §. 3. Sed & si quis ex liberis, qui non sunt in potestate, cum parente velit experiri: non temere injuriarum actio danda est, nisi atrocitas suaserit: certe his, qui sunt in potestate, (prorsus) nec competit, etiam si atrox fuerit. §. 4. Quod autem Prætor ait, *Quid injuriæ factum sit, certum*

dicat, quemadmodum accipiendum sit? certum eum dicere Labeo ait, qui dicat nomen injuriæ, neque sub alternatione, puta illud, aut illud, sed illam injuriam se passum. §. 5. Si mihi plures injurias feceris, puta turba & cœtu facto domum alicujus introeas, & hoc facto efficiatur ut simul & conviciam patiar, & verberer: an possim separatim tecum experiri de singulis injuriis, quaeritur? & Marcellus secundum Neratii sententiam hoc probat, cogendam injurias, quas simul passus est, conjungere. §. 6. Possit hodie de omni injuria, sed & de atroci civiliter agi, Imperator noster rescripsit. §. 7. *Atroci injuriam* quasi contumeliosiore & majorem accipimus. §. 8. *Atroci* autem injuriam, aut persona, aut tempore, aut re ipsa fieri, Labeo ait. Persona atrocior injuria sit, ut cum magistratui, cum parenti, patrono fiat. *Tempore*, si ludis, & in conspectu: nam *Prætoris in conspectu*, an in solitudine injuria facta sit, multum interesse ait: quia atrocior est, quæ in conspectu fiat. † *Re* atrocem injuriam haberi Labeo ait, (ut) puta si vulnus illatum, vel os alicui percussum.

8. PAULUS lib. 55. ad Edictum.

Vulneris magnitudo atrocitatem facit, & nonnunquam *locus vulneris*, veluti oculo percusso.

9. ULPIANUS lib. 57. ad Edictum.

Sed est quaestio, quod dicimus re injuriam atrocem fieri, utrum si corpori inferatur, atrox sit? an & si non corpori, ut puta vestimentis scissis, comite abducto, vel convicio dicto? Et ait Pomponius, etiam sine pulsatione posse dici atrocem injuriam, persona atrocitatem faciente. §. 1. Sed & si in theatro, vel in foro cædit, & vulnerat, quanquam non atrociter: atrocem injuriam facit. §. 2. Parvi autem refert, utrum patrifamilias, an filiofamilias injuria facta sit: nam & hæc atrox æstimabitur. §. 3. Si atrocem injuriam servus fecerit, si quidem dominus præsens sit, potest agi de eo: quod si afuerit, Præfidi offerendus est, qui eum flagris rumpat. §. 4. Si quis tam feminam, quam masculum, sive ingenuos, sive libertinos, impudicos facere adtentavit: injuriarum tenebitur. † Sed & si servi pudicitia adtentata sit, injuriarum locum habet.

10. PAULUS lib. 55. ad Edictum.

Ad tentari pudicitiam dicitur, cum id agitur, ut ex pudico impudicus fiat.

11. ULPIANUS lib. 57. ad Edictum.

Non solum is injuriarum tenetur, qui fecit injuriam, hoc est, qui percussit: verum ille quoque continetur, qui dolo fecit; vel qui curavit, ut cui mala pugno percuteretur. §. 1. Injuriarum actio ex bono & æquo est. † Et dissimulatione aboletur: si quis enim injuriam dereliquerit, hoc est, statim passus ad animum suum non revocaverit: postea ex poenitentia remissam injuriam non potest recolere. Secundum hæc ergo æquitas actionis omnem metum eis abolere videtur, ubicunque contra æquum quis venit. † Proinde & si pactum de injuria intercessit, & si transactum, & si jurjurandum exactam erit: actio injuriarum non tenebit.

§. 2. Agere

§. 2. Agere quis injuriarum, & per se & per alium potest: ut puta procuratorem, tutorem, ceterosque qui pro aliis solent intervenire. §. 3. Si mandatu meo facta sit alicui injuria: plerique ajunt, tam me, qui mandavi, quam eum qui suscepit, injuriarum teneri. §. 4. Proculus recte ait, si in hoc te conduxerim, ut injuriam facias: cum utroque nostrum injuriarum agi posse, quia mea opera facta sit injuria. §. 5. Idemque ait, & si filio meo mandavero, ut tibi injuriam faciat. §. 6. Atilicinus autem ait, & si persuaserim alicui alias nolenti, ut mihi ad injuriam faciendam obediret: posse injuriarum mecum agi. §. 7. Quanquam adversus patronum liberti injuriarum actio non datur, verum marito libertæ nomine cum patrono actio competit: maritus enim uxore sua injuriam passa, suonomine injuriarum agere videtur: quod & Marcellus admittit. Ego autem apud eum notavi, non de omni injuria hoc esse dicendum, me putare: levis enim coercitio etiam in nuptam, vel convicii non impudici dictio cur patrono denegetur? Si autem conliberto nupta esset, dicemus omnino injuriarum marito adversus patronum cessare actionem: (&) ita multi sentiunt. † Ex quibus apparet, liberos nostros non tantum eas injurias adversus nos injuriarum actione exequi non posse, quæcunque fiunt ipsis; sed ne eas quidem quæ eis fiunt quos eorum interest injuriam non pati. §. 8. Plane si forte filius liberti vel uxor velint injuriarum experiri, quia patri maritove non datur: denegandum non erit; quia suonomine experiuntur. §. 9. Et qui servus dicitur, seque adserit in libertatem, injuriarum actionem adversus dicentem se dominum competere, nulla dubitatio est: & hoc verum est, si ex libertate in servitutem petatur, si ex servitute in libertatem proclamet: nam hoc jure indistincte utimur.

12. GAIUS lib. 22. ad Edictum provinciale.

SI quis de libertate aliquem in servitutem petat, quem sciat liberum esse, neque id propter evictionem, ut eam sibi conservet, faciat: injuriarum actione tenetur.

13. ULPIANUS lib. 57. ad Edictum.

INjuriarum actio neque heredi neque in heredem datur. † Idem est, & si in servum meum injuria facta sit: nam nec hic heredi meo injuriarum actio datur. Semel autem lite contestata, hanc actionem etiam ad successores pertinere. §. 1. Is qui jure publico utitur, non videtur injuriæ faciendæ causa hoc facere: juris enim executio non habet injuriam. §. 2. Si quis quod decreto Prætoris non obtemperavit, ductus sit: non est in ea causa: ut agat injuriarum, propter Prætoris præceptum. §. 3. Si quis per injuriam ad tribunal alicujus me interpellaverit vexandi mei causa: potero injuriarum experiri. §. 4. Si quis de honoribus decernendis alicujus passus non sit decerni, ut puta imaginem alicui, vel quid aliud tale: an injuriarum teneatur? & ait Labeo, non teneri: quamvis hoc contumeliæ causa faciet: etenim multum interest (inquit) contumeliæ causa

quid fiat: an vero fieri quid in honorem alicujus quis non patiatur. §. 5. Idem Labeo scribit, si cum alium contingeret legatio, alii hoc onus Duumvir indixerit, non posse agi injuriarum ob laborem injunctum: aliud enim esse, laborem injungere, aliud injuriam facere: idem ergo erit probandum & in cæteris muneribus atque honoribus, quæ per injuriam injunguntur. Ergo si quis per injuriam sententiam dixerit, idem erit probandum. §. 6. Quæ jure potestatis a magistratu fiunt, ad injuriarum actionem non pertinent. §. 7. Si quis me prohibeat in mari piscari, vel everriculum, quod Græce *συνήνη* dicitur, ducere: an injuriarum judicio possim eum convenire? Sunt qui putent injuriarum me posse agere: & ita Pomponius: & plerique, esse huic similem eum, qui in publicum lavare, vel in cavea publica sedere, vel in quo alio loco agere, sedere, conversari non patiatur: aut si quis re mea uti me non permittat: nam & hic injuriarum conveniri potest. Conductor autem veteres Interdictum dederunt, si forte publice hoc conduxit: nam vis ei prohibenda est, quominus conductione sua fruatur. Si quem tamen ante ædes meas, vel ante Prætorium meum piscari prohibeam: quid dicendum est? me injuriarum judicio teneri, an non? Et quidem mare commune omnium est, & litora, sicuti aer: & est sæpissime rescriptum, non posse quem piscari prohiberi; sed nec aucupari, nisi quod ingredi quis agrum alienum prohiberi potest. Usurpatum tamen & hoc est, tametsi nullo jure, ut quis prohiberi possit ante ædes meas, vel Prætorium meum piscari: quare si quis prohibeatur, adhuc injuriarum agi potest. † In lacu tamen qui mei domini est, atque piscari aliquem prohiberi possum.

14. PAULUS lib. 13. ad Plautium.

SANE si maris proprium jus ad aliquem pertineat, uti possideris Interdictum ei competit, si prohibeatur jus suum exercere: quoniam ad privatam jam causam pertinet, non ad publicam hæres: utpote cum de jure fruendo agatur, quo ex privata causa contingat, non ex publica: ad privatas enim causas accommodata Interdicta sunt, non ad publicas.

15. ULPIANUS lib. 77. ad Edictum.

ITEM apud Labeonem queritur, si quis mentem alicujus medicamento, aliove quo alienaverit, an injuriarum actio locum haberet? & ait, injuriarum adversus eum agi posse. §. 1. Si quis pulsatus quidem non est, verum manus adversus eum levata, & sæpe territus quasi vapulaturus, non tamen percussit: utili injuriarum actione tenetur. §. 2. Ait Prætor: QUI ADVERSUS BONOS MORES CONVICIUM CUI FECISSE, CUJUSVE OPERA FACTUM ESSE DICETUR, QUO ADVERSUS BONOS MORES CONVICIUM FIERET: IN EUM JUDICIUM DABO. §. 3. Convicium injuriam esse, Labeo ait. §. 4. Convicium autem dicitur, vel a concitatione, vel a conventu, hoc est a collatione vocum: cum enim in unum complures voces confertur, convicium appellatur, quasi convocium. §. 5. Sed

§. 5. Sed quod adjicitur a Prætorē, *Adversus bonos mores*, ostendit, non omnem in unum collatam vociferationem Prætorē notare: sed eam quæ bonis moribus improbat, quæque ad infamiam vel invidiam alicujus spectaret. §. 6. Idem ait; *Adversus bonos mores* sic accipiendum, non ejus qui fecit, sed generaliter accipiendum adversus bonos mores hujus civitatis. §. 7. Convicium non tantum præsentī, verum absenti quoque fieri posse, Labeo scribit. Proinde si quis ad domum tuam venerit te absente, convicium factum esse dicitur. † Idem, etsi ad stationem vel tabernam ventum sit, probari oportere. §. 8. Fecisse convicium non tantum is videtur qui vociferatus est: verum is quoque qui concitavit ad vociferationem alios, vel qui summisit ut vociferentur. §. 9. Cui non sine causa adjectum est: nam si incertæ personæ convicium fiat, nulla executio est. §. 10. Si curaverit quis convicium alicui fieri, non tamen factum sit: non tenebitur. §. 11. Ex his apparet non omne maledictum convicium esse: sed id solum quod cum vociferatione dictum est. §. 12. Si unus, sive plures dixerint, quod in cœtu dictum est, convicium est: quod autem non in cœtu nec vociferatione dicitur, convicium non proprie dicitur, sed infamandi causa dictum. §. 13. Si quis Astrologus, vel qui aliquam illicitam divinationem pollicetur, consultus aliquem furem dixisset qui non erat: injuriarum cum eo agi non potest, sed Constitutiones eos tenent. §. 14. Injuriarum actio, quæ ex convicio nascitur, in heredes non est reddenda: sed nec heredi. §. 15. Si quis virginēs appellasset, si tamen ancillari veste vestitas, minus peccare videtur: multo minus si meretricia veste fœminæ, non matrum familiarum vestitæ fuissent. Si igitur non matronali habitu fœmina fuerit, & quis eam appellavit, vel ei comitem abduxit: injuriarum tenetur. §. 16. Comitē accipere debemus eum qui comitetur & sequatur: & (ut ait Labeo) sive liberum, sive servum, sive masculum, sive fœminam. Et ita comitem Labeo definit, qui frequentandi cujusque causa, ut sequeretur destinatus in publico privatove abductus fuerit. Inter comites utique & prædagi erunt. §. 17. Abduxisse videtur, (ut Labeo ait) non qui abducere comitem cœpit, sed qui perfecit ut comes cum eo non esset. §. 18. Abduxisse autem non tantum is videtur, qui per vim abduxit; verum is quoque qui persuasit comiti ut eam defereret. §. 19. Tenetur hoc Edicto non tantum qui comitem abduxit, verum etiam si quis eorum quem appellavisset, adfectatusve est. §. 20. Appellare est blanda oratione alterius pudicitiam adtentare: hoc enim non est convicium (facere,) sed adversus bonos mores adtentare. §. 21. Quin turpibus (verbis) utitur, non tentat pudicitiam: sed injuriarum tenetur. §. 22. Aliud est appellare, aliud adfectari: appellat enim qui sermone pudicitiam adtentat: adfectatur qui tacitus frequenter sequitur; assiduo enim frequentia quasi præbet nonnullam infamiam. §. 23. Meminisse autem oportebit, non omnem qui adfectatus est, nec omnem

qui appellavit, hoc Edicto conveniri posse: neque enim si quis colludendi, si quis officii honeste faciendi gratia id facit, statim in Edictum incidit: sed qui contra bonos mores hoc facit. §. 24. Sponsum quoque ad injuriarum actionem admittendum puto: etenim spectat ad contumeliam ejus injuria quæcumque sponse ejus fiat. §. 25. Ait Prætor: NE QUID INFAMANDI CAUSA EIAT: SI QUIS ADVERSUS EA FECERIT, PROUT QUÆQUE RES ERIT, ANIMADVERTAM. §. 26. Hoc Edictum supervacuum esse, Labeo ait; quippe cum ex generali injuriarum agere possumus: sed videtur & ipsi Labeoni: & ita se habet, Prætorē eandem causam secutum voluisse etiam specialiter de ea re loqui: * ea enim quæ notabiliter sunt, nisi specialiter notentur, videntur quasi neglecta. §. 27. Generaliter vetuit Prætor quid ad infamiam, alicujus fieri. Proinde quodcumque quis fecerit vel dixerit, ut alium infamet, erit actio injuriarum. † Hæc autem fere sunt quæ ad infamiam alicujus fiunt: ut puta ad invidiam alicujus veste lugubri utitur, aut squallida: aut si barbam demittat, vel capillos submittat, aut si carmen conscribat, vel proponat, vel cantet aliquod quod pudorem alicujus lædat. §. 28. Quod ait Prætor: Si quis adversus ea fecerit, prout quæque re erit; animadvertam: sic intelligendum est, ut plenior esset Prætoris animadversio: id est, & quodcumque eum moverit, vel in persona ejus qui agit injuriarum actione, vel ejus adversus quem agitur, vel etiam in re ipsa, in qualitate injuriæ: audiat eum qui agit. §. 29. Si quis libello dato vel Principi vel alicui famam alienam infectatus fuerit, injuriarum erit agendum, Papinianus ait. §. 30. Idem ait, eum qui eventum sententiæ (velut datorus pecuniam) vendidit, fustibus a Præsede ob hoc castigatum, injuriarum damnatum videri: utique autem apparet hunc injuriam ei fecisse, cujus sententiam vendidit. §. 31. Si quis bona alicujus, vel rem unam per injuriam occupaverit: injuriarum actione tenetur. §. 32. Item si quis pignus proscripserit, venditurus, tanquam a me acceperit, infantandi mei causa, Servius ait injuriarum agi posse. §. 33. Si quis non debitorem quasi debitorem appellaverit injuriæ faciendæ causa, injuriarum tenetur. §. 34. Prætor ait: Qui servum alienum adversus bonos mores verberavisse, de eo, in iussu domini, questionem habuisse dicetur, in eum iudicium dabo: item si quid aliud factum esse dicetur, causa cognita, iudicium dabo. §. 35. Si quis sic fecit injuriam servo, ut domino faceret, video dominum injuriarum agere posse suo nomine: si vero non ad suggillationem domini id fecit, ipsi vero facta injuria, inulta a Prætorē relinqui non debuit: maxime si verberibus, vel questione fieret: hanc enim & servum sentire palam est. §. 36. Si communem quis servum verberaverit, utique hac actione non tenebitur, cum jure domini id fecerit. §. 37. Nec si fructuarius id fecerit, dominus cum eo agit: vel si proprietarius fecerit, fructuarius eum conveniet. §. 38. Adjicitur, *Adversus*

Adversus bonos mores: ut non omnis omnino qui verberavit, sed qui adversus bonos mores verberavit, teneatur: ceterum si quis corrigendi animo, aut si (quis) emendandi, non tenetur. §. 39. Unde quaerit Labeo, si magistratus municipalis servum meum loris ruperit: an possim cum eo experiri, quasi adversus bonos mores verberaverit: Et ait, judicem debere inquirere, quid facientem servum meum verberaverit: nam si honorem, ornatumque petulanter adtentantem ceciderit, absolvendum eum. §. 40. Verberasse dicitur abusive: & qui pugnis ceciderit. §. 41. Quaestionem intelligere debemus tormenta, & corporis dolorem ad eruendam veritatem. Nuda ergo interrogatio, vel levis territio non pertinet ad hoc Edictum. † Quaestionis verbo etiam ea, quam malam mansionem dicunt, continetur. Cum igitur per vim, & tormenta habita quaestio est, tunc quaestio intelligitur. §. 42. Sed & si jussu domini quis quaestionem habeat, modum tamen excesserit: teneri eum debere, Labeo ait. §. 43. Praetor ait: Si quid aliud factum esse dicatur, causa cognita judicium dabo: proinde si quidem verberatus sit servus, vel tormentis de eo quaestio habita (est:) sine causae cognitione judicium in eum competit: si vero aliam injuriam passus sit, non aliter competit quam (si) causa cognita. §. 44. Itaque Praetor non ex omni causa injuriarum judicium, servi nomine promittet: nam si leviter percussus sit, vel maledictum ei leviter: non dabit actionem: at si infamatus sit vel facto aliquo, vel carmine scripto, puto causae cognitionem Praetoris portigendam & ad servi qualitatem: etenim multum interest, qualis servus sit, bonae frugi, ordinarius, dispensator; an vero vulgaris vel mediastinus, an qualisqualis: & quid, si compeditus, vel male notus, vel notae extremae? habebit igitur Praetor rationem tam injuriae quae admitta dicitur, quam personae servi, in quem admitta dicitur: & sic aut permittet, aut denegabit actionem. §. 45. Interdum injuria servo facta ad dominum redundat, interdum non: nam si pro libero se gerentem, aut eum (eum) alterius potius quam meum existimat quis, non casum eum, si meum scisset: non posse eum, quasi (mihi) injuriam fecerit, sic conveniri, Mela scribit. §. 46. Si quis servo verberato injuriarum egerit, deinde postea damni injuriae agat: Labeo scribit, eandem rem non esse: quia altera actio ad damnum pertineret, culpa datum altera ad contumeliam. §. 47. Si usumfructum in servo habeam, in proprietatem, isque verberatus sit, vel quaestio de eo habita: injuriarum actio magis proprietario quam mihi competit. † Idemque probatur, & si servum meum, quem bona fide possidebam, cecideris: domino enim magis competit injuriarum actio. §. 48. Item si liberum hominem, qui mihi bona fide serviebat, quis ceciderit, distinguendum est: ut, si in contumeliam (meam) pulsatus sit, competat mihi injuriarum actio. † Idem ergo & si in servo alieno bona fide mihi servienti: ut totiens admittamus injuriarum actionem, quotiens in meam contumeliam injuria ei facta sit: nam

ipsius quidem servi nomine, domino dabitur injuriarum actionem. † Si autem me tangat & pulset: injuriarum mihi quoque est. † Ergo & in fructuario idem distinguere potest. §. 49. Si servum complurium cecidero, competere injuriarum actionem omnibus, plus quam manifestum est.

16. PAULUS lib. 45. ad Edictum.

Sed non esse aequum, pro maiore parte, quam pro qua dominus est, damnationem fieri, Pedius ait: & ideo officio judicis portiones aestimandae erunt.

17. ULPIANUS lib. 57. ad Edictum.

Sed si unius permisso id fecero, si quidem solius ejus esse putavi, nulli competit injuriarum actio: plane si scivi plurium, ei quidem qui permiserit, non competit injuriarum actio, ceteris competit. §. 1. Si jussu tutoris aut procuratoris vel curatoris, quaestio habita sit, consequens erit dicere, cessare injuriarum actionem. §. 2. Servus meus opera vel querela tua, flagellis caesus est a Magistratu nostro: Mela putat dandam mihi injuriarum adversus te, in quantum ob ea rem aequum judici videbitur; & si servus decesserit, dominum ejus agere posse, Labeo ait: quia de damno quod per injuriam factum est, agatur; & ita Trebatio placuit. §. 3. Quaedam injuriae a liberis hominibus factae levis nonnullius momenti videntur: enimvero a servis, graves sunt: crescit enim contumelia ex persona ejus, qui contumeliam fecit. §. 4. Cum servus injuriam facit, maleficium eum admittere palam est. Merito igitur, sicuti ex ceteris delictis, ita & ex hoc injuriarum noxalis actio datur. Sed in arbitrio domini est, an velit eum verberandum exhibere, ut ita satisfiat ei, qui injuriam passus est: neque erit necesse domino utique eum verberandum praestare: sed dabitur ei facultas praestare ei servum verberandum; aut si de eo verberibus satis non fiat, noxae dedendum, vel litis aestimationem si ferendam. §. 5. Ait Praetor, arbitratus judicis: utique quasi viri boni, ut ille modum verberum imponat. §. 6. Si ante judicem dominus verberandum servum exhibuerit, ut satis verberibus ei fieret, & erit factum arbitratus alicujus, postea actor agere injuriarum perseverat: non est audiendus: qui enim accipit satisfactionem: injuriam suam remisit. Nam & si nuda voluntate injuriam remisit, indubitate dicendum est, extinguere injuriarum actionem, non minus, quam si tempore abolita fuerit injuria. §. 7. Si jussu domini servus injuriam fecerit, utique dominus conveniri poterit etiam suo nomine. Sed si proponatur servus manumissus, placet Labeoni dandam in eum actionem: quia & noxa caput sequitur, nec in omnia servus domino parere debet: ceterum, & si occiderit jussu domini, Cornelia eum eximemus. §. 8. Plane si defendendi domini gratia aliquid fecerit, rationem ei constare apparet: inque eam rem adversus agentem exceptio obijcienda erit. §. 9. Si servus in quo ususfructus meus est, injuriam mihi fecerit: adversus dominum noxali judicio experiri potero: neque debeo deterioris

conditionis ob hoc esse, quod usufructum in eo habeo, quam si non haberem. Aliter atque si servus communis esset: tunc enim non daremus socio actionem, ea propter, quia & ipse injuriarum actione tenetur. §. 10. Ait Prætor: SI EI QUI IN ALTERIUS POTESTATE ERIT, INJURIA FACTA ESSE DICETUR: ET NEQUE IS, CUJUS IN POTESTATE EST, PRÆSENS ERIT, NEQUE PROCURATOR QUISQUAM EXISTAT, QUI EO NOMINE AGAT: CAUSA COGNITA, IPSI QUI INJURIAM ACCEPISSE DICETUR, JUDICIUM DABO. §. 11. Filiofamilias injuriam passo, si præsens sit pater, agere tamen non possit propter furorem, vel quem alium casum dementiæ, puto competere injuriarum actionem: nam & hic pater ejus absentis loco est. §. 12. Plane si præsens agere nolit, vel quia differt, vel quia remittit atque donat injuriam: magis est, ut filio actio non detur: nam & cum abest, idcirco datur filio actio, quia verisimile est patrem, si præsens fuisset, acturum fuisse. §. 13. Interdum tamen putamus, etsi pater remittat, injuriarum actionem filio dandam: ut puta si patris persona vilis abjectaque sit, filii honesta: neque enim debet pater vilissimus filii sui contumeliam ad suam utilitatem metiri. ponamus esse eum patrem, cui jure meritoque curator a Prætoribus constitueretur. §. 14. Sed si pater, lite contestata, coeperit abesse; vel etiam negligere executionem pater vilis: dicendum est causa cognita translationem filio competere. † Idem & si emancipatus filius esse proponatur. §. 15. Procuratorem patris prætulit Prætor ipsis personis, quæ injuriam passæ sunt. Si tamen procurator, aut negligat, aut colludat, aut non sufficiat adversus personas, quæ injuriam fecerunt: ipsi potius qui passus est injuriam, actio injuriarum competit. §. 16. Procuratorem autem accipere debemus, non utique eam, cui specialiter mandata est procuratio actionis injuriarum: verum sufficit eum esse, cui omnium rerum administratio mandata est. §. 17. Quod autem ait Prætor, *causa cognita* (*ipsi qui injuriam accepisse dicetur, judicium permitti*): ita accipiendum est, ut in cognitione causæ hoc versetur, quam longe pater absit, & quando superventurus; & nunquid is, qui injuriarum vult actionem movere, (segnitior) vel inutilis admodum, qui non sufficiat ad rei cuius administrationem, per hoc nec ad actionem. §. 18. Quod deinde ait, *qui injuriam accepit*: interdum ita accipiendum est, ut patri ejus competat actio: ut puta nepoti facta injuria est, pater præsens est, avus abest: scribit Julianus, patri potius dandam injuriarum actionem, quam ipsi nepoti; ad cuius, inquit, officium pertinet etiam vivente avo, filium suum an omnibus tueri. §. 19. Idem Julianus scribit, filium non tantum ipsum agere debere, verum procuratorem dare posse: alioquin, inquit, nisi ei permiserimus procuratorem dare: futurum est, ut si valetudine impediatur, neque sit, qui injuriarum actionem exequatur, impediatur actio. §. 20. Idem ait, & si nepoti facta sit injuria, & nemo sit qui avi nomine agat, permittendum esse

patri experiri, & is procuratorem dabit: omnibus enim qui suo nomine actionem habent, procuratoris dandi esse potestatem; intelligi autem filium, inquit, familias suo nomine agere, cum patre cessante Prætor ei agere permittat. §. 21. Si filiusfamilias injuriarum egerit: patri actio non competit. §. 22. Idem ait, filiosfamilias injuriarum nomine actionem dari, quotiens nemo est qui patris nomine experiat, & hoc casu quasi patremfamilias constitui: quare si emancipatus sit, si ex parte heres scriptus fuerit, vel etiam exheredatus, si paterna hereditate abstinerit, executionem litis ei dandam: esse enim per absurdum, quem Prætor manente patria potestate ad actionem admittendum probaverit, ei patrifamilias ultionem injuriarum suarum eripi, & transferri ad patrem, qui eum quantum in ipso est, omiserit; aut (quod est indignius) ad heredes patris, ad quos non pertinere injuriam filiosfamilias factam proculdubio est.

18. PAULUS lib. 55. ad Edictum.

Eum qui nocentem infamavit, non esse bonum æquum ob eam rem condemnari; peccata enim nocentium nota esse, & oportere & expedire. §. 1. Si servus servo fecerit injuriam, perinde agendum quasi si domino fecisset. §. 2. Si nupta filia familiæ injuriam acceperit, & vir & pater injuriarum agant; Pomponius recte putat tanti patri condemnandum esse reum, quanti condemnatur, si ea vidua esset; viro tanti, quanti condemnaretur, si ea in nullius potestate esset: quod sua cujusque injuria propriam æstimationem haberet: & ideo si nupta in nullius potestate sit, non ideo minus eam injuriarum agere posse, quod & vir (in) suo nomine agat. §. 3. Si injuria mihi fiat ab eo cui sim ignotus, aut si quis putet me Lucium Titium esse, quum sim Cajus Seius: prævalet quod principale est, injuriam eum mihi facere velle: nam certus ego sum, licet ille putet me alium esse, quam sum: & ideo injuriarum habeo. §. 4. (At) cum aliquis filiumfamilias, patremfamilias putat: non potest videri injuriam patri facere, non magis quam viro, si mulierem viduam esse credat: quia neque in personam eorum confertur injuria, nec transferri per personæ putationem ex persona filiorum ad eos potest: cum affectus injuriam facientis in hunc, tanquam in patremfamilias consistat. §. 5. Quod si scisset filiumfamilias esse, tamen si nescisset cuius filius esset: dicerem, inquit, patrem suo nomine injuriarum agere posse: nec minus virum, si ille nuptam esse sciret: nam qui hæc non ignorat, cuicumque patri, cuicumque marito, per filium, per uxorem vult facere injuriam.

19. GAIUS lib. 22. ad Edictum provinciale.

Si creditor meus cui paratus sum solvere, in injuriam meam fidejussores meos interpellaverit: injuriarum tenetur.

20. MODESTINUS lib. 12. Responsorum.

Si injuriæ faciendæ gratia Seia domum absentis debitoris signasset sine auctoritate ejus, qui conce-

endi jus, potestatemve habuit: injuriarum actionem intendi posse respondit.

21. JAVOLENUS lib. 9. Epistolarum.

Injuriarum æstimatio non ad id tempus quo judicatur, sed ad id quo facta est, referri debet.

22. ULPIANUS lib. 1. ad Edictum Prætorium.

Si liber pro fugitivo apprehensus erit, injuriarum cum eo agit.

23. PAULUS lib. 4. ad Edictum.

Qui in domum alienam invito domino introiret quamvis in jus vocati, actionem injuriarum in eum competere, Ofilius ait.

24. ULPIANUS lib. 55. ad Edictum Prætorium.

Si quis proprium servum distrahere prohibetur a quolibet, injuriarum experiri potest.

25. IDEM lib. 18. ad Edictum.

Si stuprum serva passa sit: injuriarum actio dabitur: aut si celavit mancipium, vel quid aliud furandi animo fecit: etiam furti: vel si virginem immaturam stupraverit, etiam Legis Aquiliæ actionem competere (quidem) putant.

26. PAULUS lib. 19. ad Edictum.

Si quis servum meum vel filium ludibrio habeat, licet consentientem: tamen ego injuriam videor accipere: veluti si in popinam duxerit illum, si aleam luserit. Sed hoc utcumque tunc locum habere potest, quotiens ille qui suadet, animum injuriæ faciendæ habet. Atquin potest malum consilium dare, & qui dominum ignoret: & ideo incipit servi corrupti actio necessaria esse.

27. IDEM lib. 27. ad Edictum.

Si statua patris tui in monumento posita, saxo cæsa est: sepulchri violati agi non posse, injuriarum posse, Labeo scribit.

28. ULPIANUS lib. 34. ad Sabinum.

Injuriarum actio in bonis nostris non computatur, antequam litem contestamur.

29. PAULUS lib. 10. ad Sabinum.

Si servum, cujus nomine injuriarum actio tibi competit, manumiseris aut alienaveris: superest tibi injuriarum actio.

30. ULPIANUS lib. 42. ad Sabinum.

Servo autem manumisso non competere actionem ob injuriam, quam in servitute passus est, quis dubitet: §. 1. Si filio injuria facta sit: cum utrique, tam filio, quam patri, adquisita actio sit: non eadem utique faciendæ æstimatio est;

31. PAULUS lib. 16. ad Sabinum.

Cum possit propter filii dignitatem major ipsi, quam patri, injuria facta esse.

32. ULPIANUS lib. 42. ad Sabinum.

Nec Magistratibus licet aliquid injuriose facere. Si quid igitur per injuriam fecerit Magistratus, vel quasi privatus, vel fiducia Magistratus: injuriarum potest conveniri: sed utrum posito Magistratu, an vero & quamdiu est in Magistratu? sed verius est, si is Magistratu est, qui sine fraude in jus vocari non potest, expectandum esse quoad Magistratu abeat: quod & si ex minoribus Magistratibus erit, id est, qui sine imperio aut

potestate sunt Magistratus: & in ipso Magistratu posse eos conveniri.

33. PAULUS lib. 10. ad Sabinum.

Quod Reipublicæ venerandæ causa secundum bonos mores fit, etiam si ad contumeliam alicujus pertinet; quia tamen non ea mente Magistratus facit, ut injuriam faciat, sed ad vindictam Majestatis publicæ respiciat: actione injuriarum non tenetur.

34. GAIUS lib. 13. ad Edictum provinciale.

Si plures servi simul aliquem ceciderint, aut convicium alicui fecerint: singulorum proprium est maleficium, & tanto major injuria, quanto a pluribus admittitur: imo etiam tot injuriæ sunt, quot & personæ injuriam facientium.

35. ULPIANUS lib. 3. de Omnibus tribunalibus.

Si quis injuriam atrocem fecerit, qui contemnere injuriarum judicium possit ob infamiam suam & egestatem: Prætor acriter exequi hanc rem debet, & eos, qui injuriam fecerunt, coercere.

36. JULIANUS lib. 45. Digestorum.

Si filii nomine cum patre injuriarum agere velim, & is procuratorem det: non intelligitur filius defendi, nisi judicatum solvi satisfieret: & ideo actio adversus filium, tanquam a patre non defendatur, danda erit.

37. MARCIANUS lib. 14. Institutionum.

Constitutionibus Principalibus cavetur, ea quæ infamandi alterius causa in monumenta publica posita sunt, tolli de medio. §. 1. Etiam ex Lege Cornelia injuriarum actio civiliter moveri potest, condemnatione æstimatione judicis faciendâ.

38. SCAEVOLE lib. 4. Regularum.

Senatusconsulto cavetur, ne quis imaginem Imperatoris in invidiam alterius portaret: & qui contra fecerit, in vincula publica mittetur.

39. VENULEIUS lib. 2. Publicorum judiciorum.

Vestem fordidam rei nomine in publico habere, capillumve summittere, nulli licet; nisi ita conjunctus est adfinitate, ut invitatus in reum testimonium dicere cogi non possit.

40. MACER lib. 2. Publicorum judiciorum.

Divus Severus Dionysio Diogeni ita scripsit: *Atrocis injuriæ damnatus, in Ordine Decurionum esse non potest; nec prodesse tibi debet error Præsidum, aut ejus qui de te aliquid pronuntiavit, aut eorum qui contra formam juris mansisse te in ordine decurionum putaverunt.*

41. NERATIUS lib. 5. Membranarum.

Pater cujus filio facta est injuria, non est impediendus quominus duobus judiciis, & suam injuriam persequatur, & filii.

42. PAULUS lib. 5. Sententiarum.

Judici ab appellatoribus convicium fieri non oportet, alioquin infamia notantur.

43. GAIUS lib. 3. Regulaum.

Qui injuriarum actionem per calumniam instituit, extra ordinem damnatur: id est, exilium, aut relegationem, aut Ordinis amotionem patiatur.

44. JAVOLENUS lib. 9. ex Posterioribus Labeonis.

Si inferiorum dominus ædium, superioris vicini fumigandi causa fumam faceret; aut si superior vicinus in inferiores ædes quid aut projecit aut infuderit: negat Labeo injuriarum agi posse: quod falsum puto, si tamen injuriæ faciendæ causa immittitur.

45. HERMOGENIANUS lib. 5. Juris Epitomarum.

De injuria nunc extra ordinem ex causa & persona statui solet. Et servi quidem flagellis cæsi dominis restituantur: liberi vero, humilioris quidem loci fustibus subjiciuntur; cæteri autem vel exilio temporali, vel interdictione certæ rei coercentur.

TIT. XI.

DE EXTRAORDINARIIS CRIMINIBUS.

1. PAULUS lib. 5. Sententiarum.

Sollicitatores alienarum nuptiarum, itemque matrimoniorum interpellatores, etsi effectus sceleris potiri non possunt, propter voluntatem perniciosæ libidinis extra ordinem puniuntur.

§. 1. Fit injuria contra bonos mores, veluti si quis fimo corrupto aliquem perfuderit, cœno, luto oblinuerit, aquas spurcaverit, fistulas, lacus, quodve aliud ad injuriam publicam contaminaverit: in quos graviter animadverti solet.

§. 2. Qui puero stuprum, abducto ab eo vel corrupto comite, persuaserit, aut mulierem puellamve interpellaverit, quidve impudiciæ gratia fecerit, donum præbuerit, pretiumve, quo is persuadeat, dederit: perfecto flagitio, puniuntur capite; imperfecto, in insulam deportantur: corrupti comites summo supplicio adficiuntur.

2. ULPIANUS lib. 4. Opinionum.

Sub prætextu religionis, vel sub specie solvendi voti, cœtus illicitos nec a veteranis tentare oportet.

3. IDEM lib. 3. de Adulteriis.

Tellionatus vel expilatae hereditatis judicio accusationem quidem habent: sed non sunt publica.

4. MARCIANUS lib. 1. Regularum.

Divus Severus & Antoninus rescripserunt, eam quæ data opera abegit, a Præside in temporale exilium dandam: indignum enim videri potest, impune eam maritum liberis fraudasse.

5. ULPIANUS lib. 5. de Officio Proconsulis.

In cum cujus instinctu ad infamandum dominum servus ad statuum confugisse compertus erit, præter corrupti servi actionem, quæ ex Edicto perpetuo competit, severe animadvertitur.

6. IDEM lib. 8. de Officio Proconsulis.

Annonam adtemptare & vexare vel maxime dardanarii solent: quorum avaritiæ obviam

itum est tam Mandatis, quam Constitutionibus. Mandatis denique ita cavetur: Præterea debebis custodire, ne dardanarii ullius mercis sint: ne aut ab his qui cœmpras merces supprimunt, aut a locupletioribus, qui fractus suos æquis pretiis vendere nollent, dum minus uberes proventus expectant, (ne) annona oneretur. Poena autem in hos varie statuitur: nam plerumque, si negotiantes sunt, negotiatione eis tantum interdicitur, interdum & relegari solent, humiliores ad opus publicum dari. §. 1. Onerant annonam etiam statæræ adulterinæ, de quibus D. Trajanus Edictum proposuit, quo Edicto poenam Legis Corneliæ in eos statuit, perinde ac si Lege testamentaria, quod testamentum falsum scripserit, signasset, recitasset, damnatus esset. §. 2. Sed & Divus Hadrianus eum qui falsas mensuras habuit, in insulam relegavit.

7. IDEM lib. 9. de Officio Proconsulis.

Sæcularii qui veritas in sacculo artes exercentes, partem subducunt, partem subtrahunt; item qui directarii appellantur, hoc est, hi qui in aliena cœnacula se dirigunt furandi animo: plusquam fures puniendi sunt: idcircoque aut ad tempus in opus dantur publicum, aut fustibus castigantur, & dimittuntur, aut ad tempus relegantur.

8. IDEM eodem libro.

Sunt præterea crimina, quæ ad executionem Præsidis pertinent: utputa si quis instrumenta sua prodita esse dicat: nam hujus rei executio præfecto Urbis a Divis Fratribus data est.

9. IDEM eodem libro.

Sunt quædam quæ more Provinciarum coercitionem solent admittere: utputa in Provincia Arabia *σκοπελισμὸν*, id est, *lapidum positionem*, crimen appellant, cujus rei admittum tale est: Plerique inimicorum solent prædium inimici *σκοπελεῖν*, id est, *lapides ponere indicio futurorum*, quod si quis cum agrum colnisset, malo letho periturus esset insidiis eorum, qui scopulos posuissent: quæ res tantum timorem habet, ut nemo ad eum agrum accedere audeat, crudelitatem timens eorum, qui scopelismum fecerunt: hanc rem Præsides exequi solent graviter usque ad poenam capitis, quia & ipsa res mortem comminatur.

10. IDEM eodem libro.

In Egypto qui Chomata rumpit, vel dissolvit, (hi sunt aggeres, qui quidem solent aquam Niloticam continere), æque plectitur extra ordinem: & pro conditione sua, & pro admitti mensura. Quidam opere publico aut metallo plectuntur & metallo quidem secundum suam dignitatem, si quis arborem sycaminonem exciderit: nam & hæc res vindicatur extra ordinem, non levi poena, idcirco, quod hæc arbores colligunt aggeres Niloticos, per quos incrementa Nili dispensantur, & coercentur, & diminutiones aque coercentur. Chomata etiam, & diacopi qui in aggeribus fiunt, plecti efficiunt eos qui admiserint.

II. PAULUS lib. 1. Sententiarum.

IN *circulatores*, qui serpentes circumferunt & proponunt, si cui ob eorum metum damnum datum est, pro modo admissi actio dabitur.

TIT. XII.

DE SEPULCHRO VIOLATO.

I. ULPIANUS lib. 2. ad Edictum Prætoris.

Sepulchri violati actio infamiam irrogat.

2. IDEM lib. 18. ad Edictum Prætoris.

Si sepulchrum quis diruit, cessat Aquilia: quod vi tamen, aut clam, agendum erit. Et ita de statua de monumento evulsa Celsus scribit. Idem querit, si neque adplumbata fuit, neque adfixa, an pars monumenti effecta sit, an vero maneat in bonis nostris? Et Celsus scribit, sic esse monumenti, ut ossuariam: & ideo quod vi aut clam Interdicto locum fore.

3. ULPIANUS lib. 25. ad Edictum Prætoris.

PRÆTOR ait: CUJUS DOLO MALO SEPULCHRUM VIOLATUM ESSE DICETUR, IN EUM IN FACTUM JUDICIUM DABO: UT EI AD QUEM PERTINEAT, QUANTI OB EAM REM ÆQUUM VIDEATUR, CONDEMNETUR. SI NEMO ERIT AD QUEM PERTINEAT, SIVE AGERE NOLET: QUICUNQUE AGERE VOLET, EI CENTUM AUREORUM ACTIONEM DABO: SI PLURES AGERE VOLUNT, CUJUS JUSTISSIMA CAUSA ESSE VIDEATUR, EI AGENDI POTESTATEM FACIAM. T SI QUIS IN SEPULCHRO DOLO MALO HABITAVERIT, ÆDIFICIUMVE ALIUD, QUAMQUE SEPULCHRI CAUSA FACTUM SIT, HABUERIT: IN EUM, SI QUIS EO NOMINE AGERE VOLET, DUCENTORUM AUREORUM JUDICIUM DABO.

§. 1. Prima verba ostendunt, eum dolum ex hoc plecti qui dolo malo violavit: si igitur doli absit, cessabit ejusdem personæ. Igitur doli non capaces (ut (admodum) impuberes, item omnes qui non animo violandi accedunt) excusati sunt.

§. 2. Sepulchri autem appellatione omnem sepulturæ locum contineri existimandum est. §. 3. Si quis in hereditarium sepulchrum inferat, quamvis heres, tamen potest sepulchri violati teneri, si forte contra voluntatem testatoris intulit: licet enim cavere testatori, Ne quis eo inferatur: ut Rescripto Imperatoris Antonini cavetur. Servari enim voluntatem ejus oportere. Ergo & si cavit, ut unus tantum heredum inferret servabitur, ut solus inferat. §. 4. Non perpetuæ sepulturæ tradita corpora posse transferri. Edicto D. Severi continetur: quo mandatur, Ne corpora detinerentur, aut vexarentur, aut prohiberentur per territoria oppidorum transferri. D. autem Marcus rescripsit, Nullam penam meruisse eos qui corpus in itinere: defuncti per vias aut oppidum transvexerunt: quamvis talia fieri sine permissu eorum, quibus permittendi jus est, non debeant.

§. 5. D. Hadrianus Rescripto poenam statuit, quadraginta aureorum in eos qui in civitate sepeliunt: quam fisco inferri iussit; & in Magistratus, eadem qui passi sunt: & locum

publicari iussit, & corpus transferri. Quid tamen, si *Lex municipalis* permittat in civitate sepeliri? post Rescripta Principalia an ab hoc discessum sit, videbimus: quia generalia sunt Rescripta, & oportet Imperialia statuta suam vim obtinere, & in omni loco valere. §. 6. Si quis in sepulchro habitasset, ædificiumque habuisset, ei qui velit, agendi potestas sit. §. 7. Adversus eos qui cadavera spoliant, Præsides severius intervenire solent; maxime si manu armata agrediantur: ut si armati more latronum id egerint, etiam capite plectantur, ut D. Severus rescripsit; si sine armis, usque ad poenam metalli procedunt. §. 8. Qui de sepulchri violati actione judicant, æstimabunt, quatenus interfit, scilicet ex injuria quæ facta est: item ex lucro ejus qui violavit: (vel) ex damno quod contigit: vel ex temeritate ejus qui fecit: nunquam tamen minoris debent condemnare, quam solent extraneo agente. §. 9. Si ad plures jus sepulchri pertineat, utrum omnibus damus actionem: an ei qui occupavit? Labeo omnibus dandam dicit: recte, quia in id quod unusquisque interest, agitur. §. 10. Si is cuius interest, sepulchri violati agere nolle: potest poenitentia (acta) antequam lis ab alio contestetur, dicere, velle se agere: & audietur. §. 11. Si servus in sepulchro habitat, vel ædificavit: noxalis actio cessat, & in eum Prætor hanc actionem pollicetur. Si tamen non habitet, sed domunculam ibi habeat servus: noxale judicium erit dandum, si modo habere posse videtur. §. 12. Hæc actio popularis est.

4. PAULUS lib. 27. ad Edictum Prætoris.

Sepulchra hostium religiosa nobis non sunt. Ideoque lapides inde sublato, in quemlibet usum convertere possumus: non sepulchri violati actio competit.

5. POMPONIUS lib. 6. ex Plautio.

Utimur eo jure, ut dominis fundorum, in quibus sepulchra fecerint, etiam post venditos fundos adeundorum sepulchrorum sit jus. Legibus namque prædiorum vendundorum cavetur, Ut ad sepulchra quæ in fundis sunt, iter ejus aditus, ambitus funeris faciendi sit.

6. JULIANUS lib. 10. Digestorum.

Sepulchri violati actio in primis datur ei ad quem res pertinet. Quo cessante si alius egerit, quamvis Reipublicæ causa abfuerit dominus, non debet ex integro adversus eum, qui litis æstimationem sustulerit, dari. Nec potest videri deterior fieri conditio ejus qui Reipublicæ causa abfuit cum hæc actio non ad rem familiarem ejusdem, (sed) magis ad ultionem pertineat.

7. MARCIANUS lib. 3. Institutionum.

Sepulchri deteriores conditionem fieri prohibitum est: sed corruptum & lapsum monumentum corporibus non contactis licet reficere.

8. MACER lib. 1. Publicorum.

Sepulchri violati crimen potest dici ad Legem Juliam de vi publica pertinere ex illa parte, qua de eo cavetur, qui fecerit quid, quominus aliquis funeretur sepeliaturve: quia &

qui sepulchrum violat, facit quo quis minus sepultus sit.

9. IDEM lib. 2. Publicorum judiciorum.

DE sepulchro violato actio quoque pecunia datur.

10. PAPINIANUS lib. 8. Quaestione.

Quæsitum est, an ad heredem necessarium, cum se bonis non miscuisset, actio sepulchri violati pertineret? Dixi, recte eum ea actione experiri, quæ in bonum & æquum concepta est. Nec tamen, si egerit, hereditarios creditores timebit; cum etsi per hereditatem obtigit hæc actio, nihil tamen ex defuncti capiatur voluntate, neque id capiatur quod in rei persecutione, sed in sola vindicta sit constitutum.

11. PAULUS lib. 5. Sententiarum.

Rei sepulchrorum violatorum, si corpora ipsa extraxerint, vel ossa eruerint, humiliores quidem fortunæ summo supplicio adficiuntur; honestiores in insulam deportantur: alias autem relegantur, aut in metallum damnantur.

TIT. XIII.

DE CONCUSSIONE.

1. ULPIANUS lib. 5. Opinionum.

Si simulato Præsidis jussu concussio intervenit: ablatum ejusmodi terrore restitui Præses Provinciæ jubet, & delictum coercet.

2. MACER lib. 1. Publicorum judiciorum.

Concussionis judicium publicum non est: sed si ideo pecuniam quis accepit, quod crimen minatus sit: potest judicium publicum esse ex Senatusconsultis, quibus poena Legis Corneliæ teneri jubentur, qui in accusationem innocentium coierint, quive ob accusandum, vel non accusandum, denunciandum, vel non denunciandum testimonium, pecuniam acceperint.

TIT. XIV.

DE ABIGEIS.

1. ULPIANUS lib. 8. de Officio Proconsulis.

DE abigeis puniendis ita Divus Hadrianus Consilio Beticæ rescriptit: Abigei cum durissime puniuntur, ad gladium damnari solent puniuntur autem durissime non ubique, sed ubi frequentius est id genus maleficii: alioquin (&) in opus, & nonnunquam temporarium dantur. §. 1. Abigei autem proprie (hi) habentur, qui pecora ex pascuis, vel ex armentis subtrahunt, & quodammodo deprædantur, & abigendi studium quasi artem exercent, equos de gregibus vel boves de armentis abducentes. Cæterum si quis bovem aberrantem vel equos in solitudine relictos abduxerit, non est abigenus, sed fur potius. §. 2. Sed & qui porcæ, vel capram, vel vervecem abduxit, non tam graviter, quam qui majora animalia abigunt, plecti debent. §. 3. Quamquam autem Hadrianus metalli poenam, item operis, vel etiam gladii præstituerit: attamen qui honestiore loco nati sunt, non debent ad hanc poenam pertinere, sed aut relegandi erunt, aut movendi ordini. Sane qui cum gladio abigunt, non inique bestiis obijciuntur. §. 4. Qui pecora, de quorum proprietate faciebat controversiam,

abegit, ut Saturninus quidem scribit, ad examinationem civilem remittendus est: sed hoc ita demum probandum est, si non color abigeatus quæsitus est, sed vere putavit sua justis rationibus (ductus).

2. MACER lib. 1. Publicorum judiciorum.

Abigeatus crimen publici judicii non est: quia furtum magis est: sed quia plerumque abigei & ferro utuntur, si deprehendantur, ideo graviter & puniri eorum admissum solet.

3. CALLISTRATUS lib. 6. de Cognitionibus.

Oves pro numero abactorum aut furem aut abigeum faciunt: quidam decem oves gregem esse putaverunt; porcos etiam quinque, vel quator abactos: equum, bovem vel unum abigeatus crimen facere. §. 1. Eum quoque plenius coercendum, qui a stabulo abegit domitum pecus, a sylva nec grege. §. 2. Qui sæpius abegerunt, licet semper unum vel alterum pecus subriperint, tamen abigei sunt. §. 3. Receptores abigeorum qua poena plecti debeant, epistola D. Trajani ita cavetur, ut extra terram Italianam decem annis relegantur.

TIT. XV.

DE PRÆVARICATIONE.

1. ULPIANUS lib. 6. ad Edictum Pratoris.

Prævaricator est quasi varicator, qui diversam partem adjuvat prodita causa sua. Quod nomen Labeo a varia certatione tractum ait. Nam qui prævaricatur, ex utraque parte constitit, quinimo ex altera. §. 1. Is autem prævaricator proprie dicitur, qui publico judicio accusaverit: Cæterum Advocatus non proprie prævaricator dicitur. Quid ergo de eo fiet, si privato judicio siue publico prævaricatus sit, hoc est, (prodiderit causam?) hic extra ordinem solet puniri.

2. ULPIANUS lib. 9. de Officio Proconsulis.

Sciendum est, quod hodie iis (qui) prævaricati sunt, poena injungitur extraordinaria.

3. MACER lib. 1. Publicorum judiciorum.

Prævaricationis judicium aliud publicum aliud moribus inductum est. §. 1. Nam si reus accusatori publico judicio ideo præscribat, quod dicat si eodem crimine ab alio accusatum, & absolutum: cavetur Lege Julia publicorum, ut non prius accusetur, quam de prioris accusatoris prævaricatione constiterit, & pronunciatum fuerit: hujus ergo prævaricationis pronuntiatio publici judicii intelligitur. §. 3. Quod si Advocato prævaricationis crimen intendatur, publicum judicium non est: nec interest, publico an privato judicio prævaricatus dicatur. §. 3. Si ideo quis accusetur, quod dicatur crimen judicii publici destituisse: judicium publicum non est: quia neque Lege aliqua de hac re cautum est: neque per Senatusconsultum, quo poena quinque auri librarum in desistentem statuitur, publica accusatio inducta est.

4. IDEM

4. IDEM lib. 2. Publicorum judiciorum.
Si is, de cuius calumnia agi prohibetur, prævaricator in casu iudicii publici pronunciatus sit, infamis erit.

5. VENULEIUS SATURNINUS lib. 2. Publicorum judiciorum.

Accusator in prævaricatione convictus, postea ex Lege non accusat.

6. PAULUS lib. singul. de Judiciis publicis.

AB Imperatore nostro & patre ejus rescriptum est, ut in criminibus, quæ extra ordinem obijciuntur, prævaricatores eadem poena adficiantur, qua tenerentur, si ipsi in Legem commississent qua reus per prævaricationem absolutus est.

7. ULPIANUS lib. 4. de Censibus.

In omnibus causis, præterquam in sanguine, qui delatorem corrumpit, ex Senatusconsulto pro victo habetur.

TIT. XVI.

DE RECEPTATORIBUS.

1. MARCIANUS lib. 2. Publicorum judiciorum.

Pessimum genus est receptatorum, sine quibus nemo latere diu potest. Et præcipitur, ut perinde puniantur atque latrones. In pari causa habendi sunt: quia cum apprehendere latrones possent, pecunia accepta, vel subreptorum parte, demiserunt.

2. PAULUS lib. singul. de poenis Paganorum.

Eos, apud quos *ad finis*, vel *cognatus* latro conservatus est, neque absolvendos, neque severe admodum puniendos: non enim par est eorum delictum, & eorum, qui nihil ad se pertinentes latrones recipiunt.

TIT. XVII.

DE FURIBUS BALNEARIIS.

1. ULPIANUS lib. 8. de Officio Proconsulis.

Fures nocturni extra ordinem audiendi sunt, & causa cognita puniendi; dummodo sciamus, in poena eorum operis publici temporarii modum non egrediendum. Idem & in balneariis furibus. Sed si telo se fures defendunt, vel effractores, vel cæteri his similes, nec quemquam percusserunt, metalli poena, vel honestiores relegationis adficiendi erunt.

2. MARCIANUS lib. 2. Judiciorum Publicorum.

Sed si interdum furtum fecerunt, ad jus ordinarium remittendi sunt.

13. PAULUS lib. singul. de poenis Militum.

Miles, qui in furto balneario adprehensus est, ignominia mitti debet.

TIT. XVIII.

DE EFFRACTORIBUS ET EXPILATORIBUS.

1. ULPIANUS lib. 8. de Officio Proconsulis.

De his, qui carcere effracto evaserunt, sumendum supplicium, Divi fratres Æmilio Tironi rescripserunt. Saturninus etiam probat

(in) eos, qui de carcere eruperunt, si effractis foribus, si conspiratione cum cæteris qui in eadem custodia erant, capite puniendos: quod si per negligentiam custodum evaserunt, levius puniendos. §. 1. *Expilatores*, qui sunt atrociores fures (hoc enim est expilatores), in opus publicum vel perpetuum vel temporarium dari solent: honestiores autem Ordine ad tempus moveri, vel fines patriæ juberi excedere: quibus nulla specialis poena Rescriptis Principalibus imposita est: idcirco causa cognita liberum erit arbitrium statuendi ei, qui cognoscit. §. 2. Simili modo & *saccularii* & *derectarii* erunt puniendi, item effractores. † Sed enim D. Marcus effractorem equitem Romanum, qui effracto perforatoque pariete pecuniam abstulerat, quinquennio abstinere iussit Provincia Africa (unde erat), & Urbe, & Italia. † Oportebit autem æque, & in effractores, & in cæteros superscriptos causa cognita statui, prout amissum suggerit: dummodo ne quis in plebeio operis publici poenam, vel in honestiore relegationis excedat.

2. PAULUS lib. singulari de Officio Præfecti Vigilum.

Inter effractores varie animadvertitur: atrociores enim sunt nocturni effractores: & ideo hi fustibus cæsi in metallum dari solent: diurni vero effractores, post fustium castigationem, in opus perpetuum vel temporarium dandi sunt.

TIT. XIX.

EXPILATÆ HEREDITATIS.

1. MARCIANUS lib. 3. Institutionum.

Si quis alienam hereditatem expilaverit, extra ordinem solet coerceri per accusationem expilatæ hereditatis, sicut (&) Oratione Divi Marci cavetur.

2. ULPIANUS lib. 9. de Officio Proconsulis.

Si expilatæ hereditatis crimen intendatur, Præses Provinciæ cognitiones suam accommodare debet: cum enim furti agi non potest, solum superest auxilium Præsidis. §. 1. Apparet autem expilatæ hereditatis crimen eo casu intendi posse, quo casu furti agi non potest: scilicet ante aditam hereditatem, vel post aditam: antequam res ab herede possessæ sunt: nam in hunc casum furti actionem non competere palam est: quamvis ad exhibendum agi posse, si qui vindicaturus exhiberi desideret, palam sit.

3. MARCIANUS lib. 2. Publicorum Judiciorum.

Divus Severus & Antoninus rescripserunt, electionem esse, utrum quis velit crimen expilatæ hereditatis extra ordinem apud Præfectum Urbis, vel apud Præsides agere: an hereditatem a possessoribus jure ordinario vindicare.

4. PAULUS lib. 3. Responsorum.

Res hereditarias omnium heredum fuisse communes: & ideo eum, qui expilatæ hereditatis crimen obijcit, & obtinuit, etiam coheredi profuisse videri.

5. HER-

5. HERMOGENIANUS lib. 2. Juris
Epitomatorum.

UXor expellatae hereditatis crimine idcirco
non accusatur, quia nec furti cum ea
agitur.

6. PAULUS lib. 1. ad Neratium.

Si rem hereditariam, ignorans in ea causa esse,
subripuisti: fortum te facere respondit.
Paulus: Rei hereditariae furtum (non) fit, sicut
nec ejus, quae sine domina est: & nihil mutat
existimatio subripientis.

TIT. XX.

STELLIONATUS.

1. PAPINIANUS lib. 1. Respon-
sorum.

Actio stellionatus neque publicis judiciis, ne-
que privatis actionibus continetur.

2. ULPIANUS lib. 8. ad Sabinum.

Stellionatus judicium famosum quidem non
est, sed coercitionem extraordinariam habet.

3. IDEM lib. 8. de Officio Proconsulis.

Stellionatus accusatio ad Praefidis cognitio-
nem spectat. §. 1. Stellionatum autem
objici posse his qui dolo quid fecerunt, sciendum
est: scilicet si aliud crimen non sit, quod obji-
ciatur: quod enim in privatis judiciis est de dolo
actio, hoc in criminibus stellionatus persecutio.
† Ubiunque igitur titulus criminis deficit, illic
stellionatus objiciemus. Maxime autem in his
locum habet, si quis forte rem alii obligatam,
disfingulata obligatione, per calliditatem alii dis-
traxerit vel permutaverit, vel in solutum dederit:
nam haec omnes species stellionatum continent.
† Sed & si quis merces supposuerit, vel obligatas
averterit, vel (si) corruerit, aequae stellionatus
reus erit. † Item si quis imposturam fecerit,
vel collusionem in necem alterius, stellionatus po-
terit postulari. † Et (ut generaliter dixerim)
deficiente titulo criminis, hoc crimen locum
habet: nec est opus species enumerare. §. 2.
Poena autem stellionatus nulla legitima est, cum
nec legitimum crimen sit: solent autem ex hoc
extra ordinem plecti; dummodo non debeat opus
metalli haec poena in plebejis egredi in his au-
tem qui sunt in aliquo honore positi, ad tempus
relegatio, vel ab ordine motio remittenda est.
§. 3. Qui merces suppressit, specialiter hoc cri-
mine postulari potest.

4. MODESTINUS lib. 3. de Poenis.

De perjurio, si sua pignora esse quis in instru-
mento juravit, crimen stellionatus fit: &
ideo ad tempus exulat.

TIT. XXI.

DE TERMINO MOTO.

1. MODESTINUS lib. 8. Regularum.

Terminorum avalforum non multa pecuniaria
est, sed pro conditione admittentium coer-
citione transigendum.

2. CALLISTRATUS lib. 3. de Co-
gnitionibus.

Divus Hadrianus in haec verba rescripsit: *Quin-
pessimum factum sit eorum qui terminos si-
nium causa positos propulerunt dubitari non potest,
de poena tamen modus ex conditione personae, &*

*mente facientis magis statui potest, nam si splen-
didiores personae sunt, quae convincuntur, non
dubie occupandorum alienorum sinium causa, (id)
admiserunt: & possunt in tempus, ut cuiusque
patiatur aetas, relegari: id est, si juvenior, in
longius; si senior, recisius: si vero alii nego-
tium gesserunt, & ministerio functi sunt: casti-
gari, & ad opus biennio dari: quod si per igno-
rantiam aut fortuito lapides furati sunt: suffi-
ciet eos verberibus de idere.*

3. IDEM lib. 5. de Cognitionibus.

Lege Agraria, quam Gaius Caesar tulit ad-
versus eos, qui terminos statutos extra
suum gradum finesve moverint dolo malo: pe-
cuniaria poena constituta est: nam in terminos
singulos, quos ejecerint, locove moverint, quin-
quaginta aureos in publico dari jubet: & ejus
actionem, petitionem, ei qui voluit, esse jubet.
§. 1. Alia quoque Lege Agraria, quam D. Nerva
tulit, cavetur, ut si servus servave, insciente
domino, dolo malo fecerit, ei capital esse:
nisi dominus dominave multam sufferre ma-
luerit. §. 2. Hi quoque qui finalium quaestio-
num obscurandarum causa faciem locorum con-
vertunt, aut ex arbore arbutum, aut ex sylva
novale, ut aliquid ejusmodi faciunt: poena
plectendi sunt (pro) persona, & conditione, &
factorum violentia.

TIT. XXII.

DE COLLEGIIS ET COR-
PORIBUS.

1. MARCIANUS lib. 3. Institutionum.

Mandatis Principalibus praecipitur Praefidis
Provinciarum, ne patiantur esse (collegia)
sodalitia, neve milites collegia in castris ha-
beant: sed permittitur tenuioribus stipem men-
struam conferre: dum tamen semel in mense
coeant, ne sub praetextu hujusmodi illicitum
collegium coeat: quod non tantum in Urbe, sed
& in Italia, & in provinciis, locum habere. Di-
vus quoque Severus rescripsit. §. 1. Sed reli-
gionis causa coire non prohibentur: dum tamen
per hoc non fiat contra Senatusconsultum, quo
illicita collegia arcentur. §. 2. Non licet au-
tem amplius quam unum collegium licitum ha-
bere, ut est constitutum & a Divis Fratribus: &
si quis in duobus fuerit: rescriptum est, eligere
eum oportere, in quo magis esse velit: acce-
pturum ex eo collegio, a quo recedit, id quod
ei competit ratione quae communis fuit.

2. ULPIANUS lib. 6. de Officio
Proconsulis.

Quisquis illicitum collegium usurpaverit, ea
poena tenetur, qua tenentur qui hominibus
armatis loca publica vel templa occupasse ju-
dicati sunt.

3. MARCIANUS lib. 2. Judiciorum
publicorum.

Collegia si qua fuerint illicita, Mandatis, &
Constitutionibus, & Senatusconsultis, dis-
solvuntur. Sed permittitur eis, cum dissolvun-
tur, pecunias communes, si quas habent, divide-
re, pecuniamque inter se partiri. §. 1. In summa
autem,

autem, nisi ex Senatusconsulti auctoritate vel Caesaris, collegium, vel quodcumque tale corpus coierit; contra Senatusconsultum, & Mandata, & Constitutiones collegium celebrat. §. 2. Servos quoque licet in Collegio tenuiorum recipi volentibus dominis: ut curatores horum corporum sciant, ne invito aut ignorante domino in collegium tenuiorum reciperent: & in futurum poena teneantur, in singulos homines aureorum centum.

4. GAIUS lib. 4. ad Leg. 12. Tabularum.

Sodales sunt, qui ejusdem collegii sunt: quam Graeci *παιριαν* vocant. His autem potestatem facit Lex, pactiorem, quam velint, sibi ferre: dum ne quid ex publica Lege corrumpant. † Sed haec Lex videtur ex Lege Solonis translata esse: nam illuc ita est: *Ἐάν δὲ δῆμος, ἢ φράτορες, ἢ ἱερῶν ὀργάνων, ἢ ναῦται, ἢ σύνδοτοι, ἢ ἑμὲταφοί, ἢ διατάται, ἢ ἐπὶ λίαν οἰχόμενοι ἢ εἰς ἐμπορίαν· ὅτι ἐν τούτων διαδύνται πρὸς ἀλλήλους, κύριον εἶναι, ἐάν μὴ ἀπαγορεύῃ δημόσια γράμματα.* Id est, Si autem plebs, vel fratres, vel sacrorum sacramentales, vel nautae, vel confrimentales, vel qui in eodem sepulchro sepeliuntur, vel sodales, qui & multum simul habitantes sunt: enimvero ad negotiationem, aut quid aliud: quidquid ibi disponant ad invicem, firmiter sit, nisi hoc publica Leges prohibuerint.

LIBER QUADRAGESIMUS OCTAVUS.

TIT. I.

DE PUBLICIS JUDICIIS.

1. MACER lib. 1. de Publicis Judiciis.

Non omnia judicia, in quibus crimen vertitur, (&) publica sunt: sed ea tantum, quae ex Legibus judiciorum publicorum veniant: ut Julia majestatis, Julia de adulteriis, Cornelia de sicariis & veneficiis, Pompeia parricidii, Julia peculatus, Cornelia de testamentis, Julia de vi privata, Julia de vi publica, Julia ambitus, Julia repetundarum, Julia de annona.

2. PAULUS lib. 15. ad Edictum Praetoris.

Publicorum judiciorum quaedam capitalia sunt, quaedam non capitalia, † Capitalia sunt, ex quibus poena mors, aut exilium est, hoc est aquae & ignis interdictio; per has enim poenas eximitur caput de civitate: nam cetera, non exilia, sed relegationes proprie dicuntur; tunc enim civitas retinetur. † Non capitalia sunt, ex quibus pecuniaria, aut in corpus aliqua coercitio, poena est.

3. ULPIANUS lib. 35. ad Sabinum.

Publica accusatio reo vel rea ante defectis permittitur.

4. PAULUS lib. 37. ad Edictum.

Interdum evenit, ut praedictum iudicio publico fiat: sicut in actione Legis Aquiliae, & furti, & vi bonorum raptorum, & interdicto

TIT. XXIII.

DE POPULARIBUS ACTIONIBUS.

1. PAULUS lib. 8. ad Edictum.

Eam popularem actionem dicimus, quae suum jus populi tuetur.

2. IDEM (lib. 1. ad Edictum).

Si plures simul agant populari actione, Praetor eligat idoneiorem.

3. ULPIANUS lib. 1. ad Edictum.

Sed si ex eadem causa saepius agatur, cum idem factum sit, exceptio vulgaris rei judicatae opponitur. §. 1. In popularibus actionibus is, cujus interest, praefertur.

4. PAULUS lib. 3. ad Edictum.

Popularis actio integre personae permittitur: hoc est, cui per Edictum postulare licet.

5. IDEM lib. 8. ad Edictum.

Qui populari actione convenietur, ad defendendum procuratorem dare potest: is autem, qui eam movet, procuratorem dare non potest.

6. ULPIANUS lib. 25. ad Edictum.

Mulier & pupillo populares actiones non dantur, nisi cum ad eos (res) pertineat.

7. PAULUS lib. 41. ad Edictum.

Populares actiones non transeunt ad eum, cui restituta est hereditas ex Trebelliano Senatusconsulto. §. 1. Item qui habet has actiones, non intelligitur esse locupletior.

8. ULPIANUS lib. 1. ad Edictum.

Omnes populares actiones neque in heredes dantur, neque supra annum extenduntur.

Unde vi, & de tabulis testamenti exhibendis: nam in his de re familiari agitur.

5. ULPIANUS lib. 8. Disputationum.

Si qui reus factus est, purgare se debet: nec ante potest accusare, quam fuerit excusatus. Constitutionibus enim observatur, *Ut non relatione criminum, sed innocentia reus purgetur.*

§. 1. Illud incertum est, utrum ita demum accusare potest, si fuerit liberatus, an & si poenam subierit: est enim constitutum ab imperatore nostro, & Divo Patre ejus, *Post damnationem accusationem quem inchoare non posse.* Sed hoc puto ad eos demum pertinere, qui vel civitatem vel libertatem amiserunt. §. 2. Inchoatas plane delationes ante damnationem implere eis, & post damnationem permissum est.

6. MARCIANUS lib. 14. Institutionum.

Defuncto eo qui reus fuit criminis, & poena extincta, in quacunque causa criminis extincti debet is cognoscere, cujus de pecuniaria re cognitio est.

7. MACER lib. 2. Judiciorum publicorum.

Infamem non ex omni crimine sententia facit, sed ex eo quod iudicii publici causam habuit: itaque ex eo crimine, quod iudicii publici non fuit, damnatum infamia non sequetur: nisi id crimen ex ea actione fuit, quae etiam in privato iudicio

judicio infamiam condemnato importat; veluti facti, vi bonorum raptorum, injuriarum.

8. PAULUS lib. singulari de Judiciis publicis.

ORdo exercendorum publicorum capitalium in usu esse desit: durante tamen poena Legum, cum extra ordinem crimina probantur.

9. MARCIANUS lib. 1. de Judiciis publicis.

SCiendum est, si in capitali causa suum servum reum crimine factum quis non defenderit, non eum pro derelicto haberi: & ideo, si absolutus fuerit, non liberum fieri, sed manere domini.

10. PAPINIANUS lib. 2. Definitionum.

INter accusatorem & reum cognitione suscepta, excusatio pro absente iustis rationibus admittitur: nec per triduum per singulos dies ter citatus reus damnetur: vel de accusatoris absentis, praesente reo, calumnia pronuncietur.

11. MACRIANUS lib. 10. de Judiciis publicis.

Servus (etiam) per pecuratorem domini aequae, ac per dominum, defendi potest.

12. MODESTINUS lib. 3. de Poenis.

Custodias auditurum tam Clarissimos Viros, quam patronos capfarum, si omnes in civitate provinciae, quam regit, agunt, adhiberi debere, & feriatis diebus custodias audiri posse rescriptum est: ita ut innoxios dimittat, & nocentes, qui duriorum animadversionem indigent, differat.

13. PAPINIANUS lib. 15. Responsorum.

Accusatore defuncto, res ab alio, judicante Praefide provinciae, peragi potest. §. 1. Ad crimen iudicii publici persequendum frustra procurator intervenit: multoque magis ad defendendum: sed excusationes absentium ex SC. iudiciis allegantur: & si iustam rationem habeant, sententia differtur.

14. IDEM lib. 16. Responsorum.

Generi servis a sotero veneficii accusatis, Praefes Provinciae patrem calumniam intulisse pronunciaverat, inter infames patrem defunctae non habendum respondi: quoniam, etsi publicum iudicium inter liberos de morte filiae constitisset: citra periculum pater vindicaretur.

TIT. II.

DE ACCUSATIONIBUS ET INSCRIPTIONIBUS.

1. POMPONIUS lib. 1. ad Sabinum.

Non est permittum mulieri publico iudicio quemquam reum facere: nisi scilicet parentum, liberorumque, & patroni, & patronae, & eorum filii, filiae, nepotis, neptis mortem exequatur.

2. PAPINIANUS lib. 1. de Adulteriis.

Certis ex causis concessa est mulieribus publica accusatio: veluti si mortem exequantur eorum, earumque, in quos ex Lege testimo-

nium publicorum invitae non dicunt: idem & in Lege Cornelia testamentaria Senatus statuit. Sed & de testamento paterni liberti vel materni mulieribus publico iudicio dicere permittum est. §. 1. Pupillis ex consilio tutorum patris mortem, item pupillae avi sui mortem exequi concessum est: Lege (autem) testamentaria: nam de patris quidem testamento pupillis agere D. Vespasianus permittit: sed quasi non exhibeantur tabulae, per Interdictum possunt experiri.

3. PAULUS lib. 31. de Adulteriis.

Libellorum inscriptionis conceptio talis est: Consul & dies: apud illum Praetorem, vel Proconsulem, Lucius Titius professus est se Marciam Lege Julia de adulteriis ream deferre; quod dicat eam cum Gaio Seio in civitate illa, domo illius, mense illo, Consulibus illis, adulterium commisisse. Utrique enim & locus designandus est, in quo adulterium commissum est: & persona, cum qua admissum dicitur & mensis: hoc enim Lege Julia publicorum cavetur: & generaliter praecipitur omnibus, qui reum aliquem deferunt. † Neque autem diem, neque horam invitus comprehendet. §. 1. Quod si libelli inscriptionum legitime ordinati non fuerint, rei nomen aboletur: & ex integro repedendi reum potestas fiet. §. 2. Item subscribere debet is, qui dat libellos, se professum esse: vel alius pro eo, si literas nesciat. §. 3. Sed, & si aliud crimen objiciat: veluti, quod domum suam praebuit, ut stuprum matrefamilias pateretur; quod alterum deprehensum dimiserit: quod pretium pro comperto stupro acceperit; & si quid simile: id ipsum libellis comprehendendum erit. §. 4. Si accusator decesserit, aliave quae causa ei impederit, quo minus accusare possit, & si quid simile: nomen rei aboletur, postulante reo: idque & lege Julia de vi, & Senatusconsulto cautum est, ita ut liceat alii ex integro repetere reum; sed intra quod tempus, videbimus, & utique triginta dies utiles observandi sunt.

4. ULPIANUS lib. 2. de Adulteriis.

IS, qui iudicio publico damnatus est, ius accusandi non habet, nisi liberorum vel patronorum suorum mortem eo iudicio, vel rem suam exequatur. † Sed & calumnia notatis ius accusandi ademptum est. † Item his, qui cum bestiis depugnandi causa in arenam intronissi sunt: quive artem ludicram, vel lenocinium fecerint: quive praevericationis calumniae causa quid fecisse iudicio publico pronunciatus erit: quive ob accusandum, negotiumve cui facessendum, pecuniam accepisse iudicatus erit.

5. IDEM lib. 3. de Adulteriis.

Servos quoque adulterii posse accusari, nulla dubitatio est. † Sed qui prohibentur adulterii liberos homines accusare, iidem servos quoque prohibebuntur. † Sed ex Rescripto D. Marci etiam adversus proprium servum accusationem instituere dominus potest. Post hoc igitur Rescriptum accusandi necessitas incumbet domino servum suum: ceterum iuste mulier nupta praescriptione utetur.

6. IDEM

6. IDEM lib. 2. de officio Proconsulis.

Lexia crimina audire & discutere de plano Proconsulem oportet: & vel liberare eos quibus obijciuntur, vel fustibus castigare, vel flagellis servos verberare.

7. IDEM lib. 7. de Officio Proconsulis.

Si cui crimen obijciatur, procedere debet (in) crimen subscriptione: quæ res ad id inventa est, ne facile quis profiliat ad accusationem, cum sciat inultam sibi accusationem non futuram.

§. 1. Cavent itaque singuli, quod crimen obijciant, & præterea perseverantur se in crimine usque ad sententiam. §. 2. Hisdem criminibus, quibus quis liberatus est, non debet Præfets pati eundem accusari: & ita Divus Pius Salvio Valenti rescripsit. Sed hoc utrum ab eodem, an nec ab alio accusari possit, videndum est: Et putem, quoniam res inter alios iudicate alii non præjudicant, si is, qui nunc accusator existit, suum dolorem persequatur, doceatque ignorasse se accusationem ab alio institutam: magna ex causa admitti eum ad accusationem debere. §. 3. Si tamen ab alio crimine postuletur ab eodem, qui in alio crimine eam calumniatus est: puta non facile admittendum eum, qui semel calumniatus sit: quamvis filium accusatoris admitti oportere, aliam accusationem instituentem adversus eum, quem pater accusaverat, D. Pius Julio Candido rescripsit. §. 4. Idem Imperator rescripsit, servos ibi puniendos, ubi deliquisse arguantur: dominumque eorum, si velit eos defendere, non posse revocare in provinciam suam; sed ibi oportere defendere, ubi deliquerint. §. 5. Cum sacrilegium admissum esset in aliqua provincia, deinde in alia minus crimen: Divus Pius Pontio Proculo rescripsit, postquam cognoverit de crimine in sua Provincia admissio, ut reum in eam Provinciam remitteret ubi sacrilegium admisit.

8. MACER lib. 2. de Publicis judiciis.

Qui accusare possunt intelligemus, si scierimus, qui non possunt. † Itaque prohibentur accusare alii propter sexum, vel ætatem, ut mulier, ut pupillus. † Alii propter sacramentum, ut qui stipendium merent. † Alii propter Magistratum, potestatemve, in qua agentes sine fraude in jus evocari non possunt. † Alii propter delictum proprium, ut infames. † Alii propter turpem questum, ut qui duo judicia adversus duos reos subscriptra habent, nummosve ob accusandum, vel non accusandum acceperint. † Alii propter conditionem suam, ut libertini contra patronos.

9. PAULUS lib. 5. Sententiarum.

Alii propter suspicionem calumnie ut illi qui falsum testimonium subornati dixerunt.

10. HERMOGENIANUS lib. 6. Juris Epitomarum.

Nonnulli propter paupertatem: ut sunt qui minus quam quinquaginta asreos habent.

11. MACER lib. 2. de Judiciis publicis.

Hi tamen omnes, si suam injuriam exequantur, mortemve propinquorum defendant,

ab accusatione non excluduntur. §. 1. Liberi libertique non sunt prohibendi, suarum rerum defendendarum gratia, de facto parentum patronorumve queri: veluti si dicant, *ut se a possessione ab his expulsos, scilicet non ut crimen vlt eis intendat, sed ut possessionem recipiant.* Nam & filius non quidem prohibitus est de facto matris queri, si dicat, *suppositum ab ea partum, quo magis coheredem haberet:* sed ream eam Lege Cornelia facere permissum ei non est. §. 2. Ab alio delatum alius deferre non potest: sed eum, qui abolitione publica, vel privata interveniente, aut desistente accusatore, de reis exemptus est, alius deferre non prohibetur.

12. VENUEIUS (SATURNINUS lib. 2. de Judiciis publicis).

Hos accusare non licet: legatum Imperatoris, id est, Præsidem provincie, ex sententia Lentuli dicta Sulla & Trione Consulibus. † Item legatum Provinciale ejus duntaxat criminis, quod ante commiserit, quam in legationem venerit. † Item Magistratum populi Romani: eumve, qui reipublice causa abfuerit, dum non retractandæ Legis causa abest. §. 1. Hoc beneficio etiam in reos recepti uti possunt, si abolitione interveniente repeti se non debere contendunt, secundum epistolam D. Hadriani ad Glabrimonem Consulem scriptam. §. 2. Lege Julia judiciorum publicorum cavetur, ne eodem tempore de duobus reis quis quereretur, nisi suarum injuriarum causa. §. 3. Si servus reus postulabitur: eadem observanda sunt, quæ si liber esset, ex Senatusconsulto Cotta & Messala Consulibus. §. 4. Omnibus autem Legibus servi rei sunt, excepta Lege Julia de vi privata: quia ea Lege damnati partis tertiæ bonorum publicatione puniuntur: quæ poena in servum non cadit. † Idemque dicendum est in cæteris Legibus, quibus pecuniaria poena irrogatur; vel etiam capitis, quæ servorum poenis non convenit: sicuti relegatio. † Item nec Lex Pompeia parricidii: quoniam caput primum eos adprehendit, qui parentes, cognatosve aut patronos occiderint; quæ in servos, quantum ad verba pertinet, non cadunt: sed cum natura est communis, similiter & in eos animadvertetur. † Item Cornelia injuriarum servum non debere recipi reum, Cornelius Sulla auctor fuit: sed durior ei poena extra ordinem imminet.

13. MARCIANUS lib. 1. de Publicis judiciis.

Mulierem propter publicam utilitatem ad annonam pertinentem audiri a Præfecto annonæ deferentem, D. Severus & Antoninus rescripserunt. † Famosi quoque accusantes sine ulla dubitatione admittuntur. † Milites quoque qui causas alienas deferre non possunt, qui pro pace excubant, vel magis ad hanc accusationem admittendi sunt. † Servi quoque deferentes audiuntur.

14. PAULUS lib. 2. de Officio Proconsulis.

Senatus censuit, ne quis ob idem crimen pluribus legibus reus fieret.

15. ULPIANUS lib. 56. ad Edictum.

IN eum, cuius dolo malo hominibus coactis damni quid datum esse dicatur, non debet cogi actor, omitta actione civili, crimen intendere.

16. IDEM lib. 2. de Officio Consulis.

SI plures existant, qui eum in publicis iudiciis accusare volunt: iudex eligere debet eum, qui accuset; causa scilicet cognita, aestimatis accusatorum personis, vel de dignitate, vel ex eo quod interest, vel aetate, vel moribus, vel alia iuxta de causa.

17. MODESTINUS lib. 6. Differentiarum.

SI servum dominus in crimine capitali defendat, sistendum satisdato promittere jubetur.

18. IDEM lib. 17. Responsorum.

CUM Titia testamentum Gaii fratris sui falsum arguere minaretur, & solemniter accusationis non implevit intra tempus a Praefide praefinitum: Praefes (Provinciae) iterum pronunciavit non posse illam amplius de falso testamento dicere, adversus quas sententias Titia non provocavit, sed dixit se post finitum tempus de irrito testamento dicere. Quaero, an Titia, quae non appellavit adversus sententiam Praefidis, possit ad falsi accusationem postea reverti? Respondit, nihil aperte proponi, propter quod adversus sententiae auctoritatem de falso agens audienda sit.

19. CALLISTRATUS lib. 5. de Cognitionibus.

Divi Fratres rescripserunt, non debere cogi heredes accusatorum exequi crimina. §. 1. Item non oportere compelli accusatorem plures reos facere, D. Hadrianus rescripsit.

20. MODESTINUS lib. 2. de Poenis.

EX iudiciorum publicorum admissis non alias transeunt adversus heredes poenae bonorum redemptionis, quam si lis contestata, & condemnatio fuerit secuta: excepto repetandarum, & maiestatis iudicio, quae etiam mortuis reis, cum quibus nihil actum est, adhuc exerceri placuit, ut bona eorum fisco vindicentur: adeo ut D. Severus & Antoninus rescripserint, ex quo quis aliquod ex his causis crimen contraxit, nihil ex bonis suis alienare, aut manumittere eum posse. † Ex ceteris vero delictis poena incipere ab herede ita demum potest, si vivo reo accusatio mota est, licet non fuit condemnatio secuta.

21. PAPINIANUS lib. 15. Responsorum.

Capitis reus, suspensio crimine, causam fisco deferre non prohibetur.

22. IDEM lib. 16. Responsorum.

Aliis provinciae reus apud eos accusatur & damnatur, apud quos crimen contractum ostenditur: quod etiam in militibus esse observandum optimi Principes nostri generaliter rescripserunt.

TIT. III.
DE CUSTODIA ET EXHIBITIONE REORUM.

I. ULPIANUS lib. 2. de Officio Proconsulis.

De custodia reorum Proconsul aestimare solet, utrum in carcerem recipienda sit persona

an militi tradenda, vel fideiussoribus committenda, vel etiam sibi. Hoc autem vel pro crimine, quod obijcitur, qualitate, vel propter honorem, aut propter amplissimas facultates, vel pro innocentia personae, vel pro dignitate ejus, qui accusatur, facere solet.

2. PAPINIANUS lib. 1. de Adulteriis.

SI servus capitali crimine postuletur: Lege publicorum cavetur, Ut sistendum vel ab extero satisdato promittatur: quod si non defendatur, in vincula publica conjici jubetur, ut ex vinculis causam dicat. §. 1. Solet itaque tractari, an postea domino permittendum sit, oblata satisfactione servum suum vinculis liberare? dubitationem auget Edictum Domitiani, quo cautum est, abolitiones ex Senatusconsulto factas ad huiusmodi servos non pertinere. Nam & lex ipsa prohibet eum absolvi, prius quam de eo iudicetur. Sed haec interpretatio peritura, periculum severa est in eo, cuius dominus absens fuit, vel quod per inopiam illo momento temporis satisfactionem implere non potuit. Neque enim pro indefenso derelictus recte dici potest, qui dominum praesentem non habuit: vel habuit paratum defendere, pauperem tamen: quod utique facilius admitti poterit, si non post longum temporis spatium hoc desideretur. §. 2. Qui exhibendi postulati sunt, propter aliam causam alterius criminis, quod ante admissum est, rei non recipiuntur ex Senatusconsulto. † Quod in privatis quoque (causis), & hominibus sub fideiussore factis observatur; nisi ex hoc temporalis actio in periculum cadat.

3. ULPIANUS lib. 7. de Officio Proconsulis.

Divus Pius ad epistolam Antiochenis Graece rescripsit, non esse in vincula conjiciendum eum, qui fideiussores dare paratus est: nisi si tam grave scelus admisisset eum constet, ut neque fideiussoribus, neque militibus committi debeat: verum hanc ipsam carceris poenam ante supplicium sustinere.

4. IDEM lib. 9. de Officio Proconsulis.

Si quis reum criminis pro quo satisdedit, non exhibuerit: poena pecuniaria plectitur: putato tamen, si dolo non exhibeat, etiam extra ordinem esse damnandum: sed si neque in cautione, neque in decreto Praefidis certa quantitas comprehensa est, ac ne consuetudo ostenditur, quae certam formam habet: Praefes de modo pecuniae, quae inferri oporteat, statuet.

5. VENULEIUS (SATURNINUS) lib. 2. de Iudiciis publicis.

Si confessus fuerit reus, donec de eo pronunciaretur, in vincula publica conjiciendus est.

6. MARCIANUS lib. 2. de Iudiciis publicis.

Divus Hadrianus Julio Secundo ita rescripsit: Et alias rescriptum est, non esse utique epistolis eorum credendum, qui quasi damnatos ad Praefidem remiserint. Idem de Irenarchis praecipuum est: quia non omnes ex fide bona elogia scribere compertum est. §. 1. Sed & caput mandatorum exstat, quo Divus Pius cum Provinciae Asiae praerat, sub Edicto proposuit, ut Irenar-

Irenarchæ cum apprehenderint latrones, interrogant eos de sociis & receptatoribus; & interrogationes literis inclusas atque obsignatas ad cognitionem Magistratus mittant. Igitur qui cum elogio mittuntur, ex integro audiendi sunt, etsi per literas missi fuerint, vel etiam per Irenarchas perducti. Sic & D. Pius, & alii Principes rescripserunt, ut etiam de his qui requirendi adnotati sunt, non quasi pro damnatis, sed quasi re integra quærat, si quis erit qui eum arguat. Et ideo cum quis *ἀνακρισιν*, id est, *quæstionem seu inquisitionem* faceret, juberi oportet venire Irenarchen, & quod scripserit, exequi: & si diligenter ac fideliter hoc fecerit, conlaudandum eum; si parum prudenter, non exquisitis argumentis simpliciter denotare, *Irenarchen minus retulisse*; sed si quid maligne interrogasse, aut non dicta retulisse pro dictis eum compererit: ut vindicet in exemplum, ne quid & aliud postea tale facere moliat.

7. MACER lib. 2. de Officio Præsidis.

Solent Præsides provinciarum, in quibus delictum est, scribere ad collegas suos ubi factores (facinorosi) agere dicantur, & desiderare, ut cum prosecutoribus ad se remittantur: & id quoque quibusdam Rescriptis declaratur.

8. PAULUS lib. sing. de poenis Militum.

Carceri præpositus si pretio corruptus, sine vinculis agere custodiam, vel ferrum, venenumve in carcerem inferri passus est, officio judicis puniendus est: si nescit, ob negligentiam removendus est officio.

9. VENULEIUS SATURNINUS lib. 1. de Officio Proconsulis.

De militibus ita servatur, ut ad eum remittantur, si quid deliquerint, sub quo militabunt: is autem, qui exercitum accipit, etiam jus animadvertendi in milites caligatos habet.

10. IDEM lib. 2. de Officio Proconsulis.

Ne quis receptam custodiam sine causa demittat, mandatis ita datur, *Si quos ex his, qui in civitatibus sunt, celeriter, & sine causa solutos a magistratibus cognoveris, vinciri jubebis: & his, qui solverint, multam dices: nam cum scierint sibi quoque molestiæ futurum magistratus, si facile solverint viatos: non indifferenter de cætero facient.*

11. CELSUS lib. 37. Digestorum.

Non est dubium, quin, cujusque est provinciae homo qui ex custodia producit, cognoscere debeat is, qui ei provinciae præest, in qua (provincia) agitur. §. 1. Illud a quibusdam observari solet, ut cum cognovit & constituit, remittat illum cum elogio ad eum qui provinciae præest, unde is homo est: quod ex causa faciendum est.

12. CALLISTRATUS lib. 5. de Cognitionibus.

Milites si amiserint custodias, ipsi in periculum deducuntur: nam Divus Hadrianus Statilio Secundo Legato rescripsit, quotiens custodia militibus evaserit, exquiri oportere, utrum nimia negligentia militum evaserit, an casu; & utrum unus ex pluribus, an una plures: & ita demum afficiendos supplicio milites quibus custo-

dia evaserint, si culpa eorum nimina deprehendatur: alioquin pro modo culpæ in eos statuendum. §. Salvo quoque Legato Aquitaniae idem Princeps rescripsit in eum qui custodiam dimisit, aut ita sciens habuit, ut possit custodia evadere, animadvertendum: si tamen per vinum aut desidiam custodis id evenerit, castigandum eum, & in deteriore militiam dare: si vero fortuito amiserit, nihil in eum statuendum. §. 1. Si paganos evaserit custodia, idem puto exquirendum, quod circa militum personas explorandam retuli.

13. IDEM lib. 6. de Cognitionibus.

In eos, qui, cum recepti essent in carcerem, conspiraverint, ut ruptis vinculis & effracto carcere evadant, amplius quam causa, ex qua recepti sunt, reposeit, constituendum est: quamvis innocentes inveniantur ex eo crimine, propter quod impacti sunt in carcere, tamen puniendi sunt. Eos vero, qui conspiracyonem eorum, detexerint, relevandos.

14. HERENNIIUS MODESTINUS lib. 4. de poenis.

Non est facile tyroni custodia credenda: nam *ea prodita, is culpæ reus est, qui eam ei commisit.* §. 1. Nec uni, sed duobus custodia committenda est. §. 2. Qui si negligentia amiserint, pro modo culpæ vel castigantur, vel militiam mutant. Quod si levis persona custodiæ fuit, castigati restituntur. Nam si *miseratione* custodiam quis miserit, militiam mutat: fraudulenter autem si fuerit versatus in dimittenda custodia, vel capite punitur, vel in extremum gradum militiæ datur. Interdum venia datur: nam cum custodia cum altero custode simul fugisset, alteri venia data est. §. 3. Sed si se custodia interfecerit: vel præcipitaverit: militi culpæ adscribitur, id est, castigabitur. §. 4. Quod si ipse custos custodiam interfecerit, homicidii reus est. §. 5. Ergo si casu custodia defuncta dicatur, testationibus id probandum est: & sic venia dabitur. §. 6. Solet præterea amissa culpa custodia, si tamen interfuit eam apprehendi, tempus causa cognita militi dari ad eam requirendam, applicito ei alio milite. §. 7. Quod si fugitivum domino reddendum prodiderit: si facultates habeat, domino pretium reddere juberi, Saturninus probat.

TIT. IV.

AD LEGEM JULIAM MAJESTATIS.

1. ULPIANUS lib. 7. de Officio Proconsulis.

Proximum sacrilegio crimen est, quod *majestatis* dicitur. §. 1. *Majestatis* autem crimen illud est, quod adversus populum Romanum, vel adversus securitatem ejus committitur: quo tenetur is cujus opera dolo malo consilium initum erit, quo obsides injussu Principis interciderent; quo armati homines cum telis lapidibusve in Urbe sint, convenienter adversus Rempublicam; locave occupentur, vel *templa*; quove coetus conventusve fiat, hominesve ad seditionem convocentur: cujusve opera, consilio, (dolo) malo consilium initum erit, quo quis Magistratus populi Romani, quive

quive imperium potestatemve habet, occidatur; quove quis contra Rempublicam arma ferat: quique hostibus populi Romani nuncium literasve miserit, signumve dederit, feceritve dolo malo quo hostes populi Romani consilio jubentur adversus Rempublicam: quive milites sollicitaverit, concitaveritve, quo seditio tumultusve adversus Rempublicam fiat:

2. IDEM lib. 8. Disputationum.

Quive de provincia, cum ei successum esset, non discessit: aut qui exercitum deseruit, vel privatus ad hostes perfugit: quive sciens falsum conscripserit, vel recitaverit in tabulis publicis; nam & hoc capite primo Lege Majestatis enumeratur.

3. MARCIANUS lib. 14. Institutionum.

Lex 12 Tabularum jubet, eum qui hostem concitaverit, quive civem hosti tradiderit, capite puniri. † Lex autem Julia majestatis precipit eum, qui majestatem publicam laeserit, teneri: qualis est ille, qui in bellis cesserit, aut arcem tenuerit, aut castra concesserit. † Eadem Lege tenetur, & qui injussu Principis bellum gesserit, delectumve habuerit, exercitum comparaverit: quive, cum ei in Provincia successum esset, exercitum successori non tradidit: quive Imperium, exercitumve populi Romani deseruerit: quive privatus pro potestate Magistraturæ quid sciens dolo malo gesserit: quive quid eorum, quæ superscripta sunt, facere curaverit:

4. SCÆVOLA lib. 4. Regularum.

Cujusque dolo malo jurejurando quis adactus est, quo adversus Rempublicam faciat: cujusve dolo malo Exercitus populi Romani in insidias deductus, hostibusve proditus erit: factumve dolo malo cujus dicitur, quo minus hostes in potestate populi Romani veniant: cujusve opera dolo malo hostes populi Romani comineatu, armis, telis, equis, pecunia, aliave qua re adiuti erunt; utve ex amicis hostes populi Romani fiant: cujusve dolo malo factum erit, quo Rex exteræ nationis Populo Romano minus obtemperet: cujusve opera dolo malo factum erit, quo magis obsides, pecunia, jumenta hostibus populi Romani dentur adversus Rempublicam. † Item, qui confessum in judicio reum, & propter hoc in vincula conjectum emisit. §. 1. Hoc crimine liberatus est a Senatu, qui statuas Imperatoris reprobatas conflaverit.

5. MARCIANUS lib. 5. Regularum.

Non contrahit crimen majestatis, qui statuas Cæsaris vetustate corruptas reficit. §. 1. Nec qui lapide jactato incerto, fortuito statuam attigerit, crimen majestatis commisit: & ita Severus & Antoninus Juliano Cæsariano rescripserunt. §. 2. Idem Pontio rescripserunt, non videri contra majestatem fieri ob imagines Cæsaris, nondum consecratas, venditas.

6. VENULEIUS [SATURNINUS lib. 2. de Judiciis publicis.]

Qui statuas aut imagines Imperatoris jam consecratas conflaverint, aliudve quid simile admiserint, Lege Julia majestatis tenentur.

7. MODESTINUS lib. 12. Pandectarum.

Famosi, qui jus accusandi non habent, sine ulla dubitatione admittuntur ad hanc accusationem. §. 1. Sed & milites, qui causas alias defendere non possunt: nam qui pro pace excubant, magis magisque ad hanc accusationem admittendi sunt. §. 2. Servi quoque deferentes audiuntur, & quidem dominos suos, & liberti patronos. §. 3. Hoc tamen crimen a iudicibus non in occasionem ob Principis majestatis venerationem habendum est, sed in veritate: nam & personam spectandam esse, an potuerit facere, & an ante quid fecerit, & an cogitaverit, & an sanæ mentis fuerit: nec lubricum linguæ ad pœnam facile trahendum est: quamquam enim temerarii digni pœna sint, tamen ut insanis illis parcendum est, si non tale sit delictum, quod vel ex scriptura Legis descendit, vel ad exemplum Legis vindicandum est. §. 4. Crimen majestatis factio, vel violatis statuis, vel imaginibus, maxime exacerbatur in milites.

8. PAPINIANUS lib. 13. Responsum.

In quæstionibus læsæ majestatis etiam mulieres audiuntur: conjurationem denique Sergii Catilinæ (Julia) mulier detexit, & Marcum Tullium Consulem judicium ejus instruxit.

9. HERMOGENIANUS lib. 5. Juris Epitomarum.

Eorum, qui majestatis crimine damnati sunt, libertorum bona liberis damnatorum conservari Divus Severus decrevit: & tunc demum fisco vindicari, si nemo damnati liberorum existat.

10. IDEM lib. 6. Juris Epitomarum.

Majestatis crimine accusari potest, cujus ope, consilio, dolo malo provincia, vel civitas, hostibus prodita est.

11. ULPIANUS lib. 3. Disputationum.

Is, qui in reatu decedit, integri status decedit: Extinguitur enim crimen mortalitate: nisi forte quis majestatis reus fuit: nam hoc crimine, nisi a successoribus purgetur, hereditas fisco vindicatur. Plane non quisquis Legis Juliæ majestatis reus est, in eadem conditione est: sed qui perduellionis reus est, hostili animo adversus Rempublicam vel Principem animatus: cæterum si quis ex alia causa Legis Juliæ majestatis reus sit, morte crimine liberatur.

TIT. V.

AD LEGEM JULIAM DE ADULTERIIS COERCENDIS.

1. ULPIANUS lib. 1. de Adulteriis.

Hæc Lex lata est a Divo Augusto.

2. IDEM lib. 8. Disputationum.

Ex Lege Julia servatur, ut cui necesse est ab adultero incipere, quia mulier ante denunciationem nupsit, non alias ad mulierem possit pervenire, nisi reum peregerit: peregissem autem non alias quis videtur, nisi & condemnaverit. §. 1. Marito jure mariti accusanti illa præscriptio obijcitur, Si Legem prodidisse dicatur ob hoc, quod adgressus accusationem adulterii desistit. §. 2. Leno-

§. 2. Lenocinii quidem crimen Lege Julia de adulteris praescriptum est: cum sit in eum maritum poena statuta, qui de adulterio uxoris suae quid ceperit; item in eum, qui in adulterio deprehensam retinuerit. §. 3. Ceterum qui patitur uxorem suam delinquere, matrimoniumque suum contemnit, quique contaminationi non indignatur, poena adulterum non infligitur. §. 4. Qui hoc dicit, lenocinio mariti se fecisse, relevare quidem vult crimen suum, sed non est hujusmodi compensatio admissa: ideo si maritum velit reus adulterii lenocinii reum facere, semel delatus non audietur. §. 5. Si publico judicio maritus uxorem ream faciat, an lenocinii allegatio repellat maritum ab accusatione? & putem non repellere: lenocinium igitur mariti ipsum onerat, non mulierem excusat. §. 6. Unde quaeri potest, an is, qui de adulterio cognoscit, statuere in maritum ob lenocinium possit? Et puto posse. Nam Claudius Gorgus vir clarissimus uxorem accusans, cum detectus est, uxorem in adulterio deprehensam retinuisse, & sine accusatore lenocinio damnatus est a Divo Severo. §. 7. Extraneus autem nequaquam lenocinium obiciens, posteaquam reus factus est, se relevabit, nec maritum poenae subiciet. §. 8. Si simul ad accusationem veniant maritus & pater mulieris, quem praeferr oporteat, quaeritur? Et magis est, ut maritus praeferratur: nam & propensiore ira, & majore dolore executurum eum accusationem credendum est: in tantum, ut etsi pater praevenerit, & libellos inscriptionum deposuerit, marito non negligente, nec retardante, sed accusationem parante, & probationibus instituyente, atque muniente, ut facilius judicantibus de adulterio probetur, idem erit dicendum. §. 9. Sed & quotiens alii, qui post maritum & patrem accusare possunt, ad accusandum prosiliunt, Lege expressum est, ut is, cujus de eare notio est, de iusto accusatore constituat.

3. IDEM lib. 2. de Adulteris.

Nisi igitur pater maritum infamem aut arguat, aut doceat, colludere magis cum uxore, quam ex animo accusare: postponetur marito.

4. IDEM lib. 8. Disputationum.

SI maritus praevenerit, accusareque instituerit: tempora non cedunt patri, quo accusationem instituere non potest: sic tamen, ut quodad unus occupet, utrique tempora cedant: ubi vero maritus occupavit, residua tempora ei, qui occupare non potest, non cedant. † Quod & in eo dici potest, qui ab adultero, vel adultera coepit: nam adversus eum, adversus quem non coepit, desinunt ei tempora cedere. Haec in maritis & patribus dicta sunt. §. 1. Extraneis autem, qui accusare possunt, accusandi facultas post maritum & patrem conceditur: nam post sexaginta dies quatuor menses extraneis dantur, & ipsi utiles. §. 2. Si ante extraneus instituerit accusationem, an superveniente marito permittatur accusatio, quaeritur? & magis arbitror, hoc quoque casu maritum audiendum, si non negligentia praeventus est. Et ideo, & si accusatione instituta, ab-

soluta sit mulier extraneo accusante; tamen marito debet permitti restaurare accusationem, si idoneas causas allegare possit, quibus impeditus non instituit accusationem.

5. JULIANUS lib. 86. Digestorum.

Nuptam mihi adulterii ream postulari posse in priore matrimonio commissi, dubium non est: cum aperte Lege Julia de adulteriis coercendis caveatur; si quidem vidua sit, de cujus adulterio agetur, ut accusator liberum arbitrium habeat, adulterum an adulteram prius accusare malit, si vero nupta sit, ut prius adulterum peragat, tunc mulierem.

6. PAPINIANUS lib. 1. de Adulteris.

INTER liberas tantum personas adulterium stuprumve passas Lex Julia locum habet: quod autem ad servas pertinet, & Legis Aquiliae actio facile tenebit, & injuriarum quoque competit; nec erit deneganda Praetoria quoque actio de servo corrupto: nec propter plures actiones parcendum erit in hujusmodi crimine reo. §. 1. Lex stuprum & adulterium promiscue & *καταχρηστικῶς*, id est, *abusive*, appellat: sed proprie adulterium in nupta committitur, propter partum ex altero conceptum composito nomine: stuprum vero in virginem viduamve committitur; quod Graeci *εὐνοίαν*, id est, *corruptionem* appellant. §. 2. Filiusfamilias maritus ab eo, qui sui joris est, in ea Lege non separatur. Divus quoque Hadrianus Rosiano Gemino rescripsit, & invito patre filium hac Lege reum facere (posse.) §. 3. Maritus, etsi duo reos ex alio crimine habeat, poterit jure viri tertium accusare: quoniam ea causa non cedit in numerum ceterarum.

7. MARCIANUS lib. 10. Institutionum.

QUI pupillam suam duxit uxorem contra Senatusconsultum: nec matrimonium est (hoc): & potest adulterii accusari, qui tutor & curator fuit, & intra vicesimum sextum annum duxit uxorem non a patre desponsam vel destinatam, vel testamento denominatam. §. 1. In lib. 2. de adulteriis Papiniani Marcianus notat: Incesti commune crimen adversus duos simul intentari potest.

8. PAPINIANUS lib. 2. de Adulteriis.

QUI domum suam, ut stuprum, adulteriumve cum aliena matrefamilias, vel cum masculino fieret, sciens praebuerit, vel quastum ex adulterio uxoris suae fecerit: cujuscunque sit conditionis, quasi adulter punitur. §. 1. Appellatione domus habitationem quoque significari, palam est.

9. ULPIANUS lib. 4. de Adulteriis.

ET si amici quis domum praebuisset, tenetur. §. 1. Sed & si quis in agro balneove stuprum fieri praebuisset: comprehendi debet. §. 2. Sed & si in domum aliquam soliti fuerint convenire ad tractandum de adulterio: etsi eo loci nihil fuerit admissum; verumtamen videtur is domum suam, ut stuprum alteriamve committeretur, praebuisse: quia sine colloquio illo adulterium non committeretur.

10. PAPINIANUS lib. 2. de Adulteriis.

Mater autem familias significatur non tantum nupta, sed etiam vidua. §. 1. Mulieres quoque hoc capite Legis, quod domum præbuerunt, vel pro comperto stupro aliquid acceperunt tenentur. §. 2. Mulier, quæ evitandæ poenæ adulterii gratia lenocinium fecerit, aut operas suas in scenam locavit, adulterii accusari damna-rique ex Senatusconsulto potest.

11. IDEM lib. sing. de Adulteriis.

Miles, qui cum adultero uxoris suæ pactus est, solvi sacramento deportarique debet. §. 1. Militem, qui sororis filiam in contubernio habuit, licet non in matrimonium, adulterii poena teneri rectius dicitur. §. 2. Ea quæ inter reas adulterii recepta esset, absens defendi non potest. §. 3. Socer, cum nulum adulterii accusaturum se libellis Præsidi datis testatus fuisset, maluit accusatione desistere, & lucrum ex dote magis petere: quæritur, an huiusmodi commentum ejus admitti existimes? Respondit: Turpissimo exemplo is, qui nulum suam accusare institueret, postea desistere maluit, contentus lucrum ex dote retinere, tanquam culpa mulieris dirempto matrimonio: quare non inique repellatur, qui commodum dotis vindictæ domus suæ præponere non erubuit. §. 4. Adulterii reum intra quinque annos continuos a die criminis admissi, defuncta quoque muliere, postulari posse palam est. §. 5. Quidam accusare volebat adulterii mulierem, & postulabat, *ne sibi computarentur dies, quos in custodiam fecisset*; me hoc admittente extitit, qui mihi contradiceret: cujus opinionem an tu probes, rogo maturius mihi scribas? Respondit: Opinionem tuam, & verba Legis & sententia adjuvant: cui placuit, utiles dies accusatori computandos esse, id est, quibus potuit accusationis solemnia implere: quare sine dubio dies, quibus quis in custodia fuit, extra computationem utilium dierum existimandi tibi constitutos, contradici non debuit. §. 6. Sexaginta dies qui marito accusante utiles computantur, feriatis quoque diebus, si modo facultatem præsidis adeundi accusator habuit, numerari certum est: quoniam de plano quoque libellus dari potest: quod privilegium si amisit, non prohibetur intra alios quatuor menses querelam suam apud judicem deferre. §. 7. Quærebatur, an jure mariti possit accusare vir eam foeminam, quæ, cum ei desponsa fuisset, alii in matrimonium a patre fuisset tradita? Respondit: Novam rem instituere huiusmodi accusatorem existimo, qui adulterii crimen obijcere desiderat propter hoc tantum, quod priori sibi desponsa puella, a patre in matrimonium alii fuerit tradita. §. 8. Defuncto marito, adulterii rea mulier postulatur. §. 9. Quæ propter impuberem filium vult dilationem ab accusatore impetrare, an debeat audiri? Respondi: Non videtur mihi confugere ea mulier ad justam defensionem, quæ ætatem filii prætextat ad eludendam legitimam accusationem: nam non utique crimen adulterii quod mulieri obijcitur, infanti præjudicat; cum possit & illa adultera esse, & impubes defunctum patrem habuisse. §. 10. Vo-

lenti mihi ream adulterii postulare eam quæ post commissum adulterium in eodem matrimonio perseveravit, contradictum est: Quæro, an juste responsum sit? Respondit, Ignorare non debuisti, durante eo matrimonio, in quo adulterium dicitur esse commissum, non posse mulierem ream adulterii fieri: sed nec adulterum interim accusari posse. §. 11. Licet ei mulier, qui in suspitione adulterii incidit, nupsisse dicatur: non ante accusare poterit, quam adulter fuerit convictus; alioquin ad hoc vel maxime viri confugient, volentes bene concordatum sequens matrimonium dirimere, ut dicant cum adultero mulierem nuptias contraxisse. §. 12. Mulier cum absentem virum audisset vita functum esse, alii se junxit: mox maritus reversus est: Quæro quid adversus eam mulierem statuendum sit? Respondit, tam juris quam facti quæstionem moveri. Nam, si longo tempore transacto, sine ullius stupri probatione, falsis rumoribus inducitur, quasi soluta priore vinculo, legitimis nuptiis secundis juncta est: quod verisimile est deceptam eam fuisse, nihil vindicta dignum videri potest: quod si ficta mariti mors argumentum faciendis nuptiis probabitur præstitisse, cum hoc facto pudicitia laboretur, vindicare debet pro admissi criminis qualitate. §. 13. Ream adulterii uxorem duxi: eam damnatam mox repudiavi: Quæro, an causam dissidii præstitisse videor? Respondit: Cum per Legem Juliam huiusmodi uxorem retinere prohibearis, non videri causam te dissidii præstitisse, palam est: quare ita jus tractabitur, quasi culpa mulieris facto divortio.

12. ULPIANUS lib. 1. de Adulteriis.

Hæc verba Legis, *Ne quis posthac stuprum, adulterium facito sciens dolo malo, & ad eum, qui suscit, & ad eum, qui stuprum vel adulterium intulit*, pertinent.

13. IDEM lib. 2. de Adulteriis.

Si uxor non fuerit in adulterio, concubina tamen fuit: jure quidem mariti accusare eam non poterit, quæ uxor non fuit; jure tamen extranei accusationem instituere non prohibebitur: si modo ea sit, quæ in concubinato se dando, matronæ nomen non amisit: ut puta quæ patroni concubina fuit. §. 1. Plautæ sive justæ uxor fuit, sive injusta: accusationem instituere (vir) poterit: nam & Sextus Cæcilius ait, Hæc lex ad omnia matrimonia pertinet: & illud Homericum adfert, nec enim soli (inquit) Attidæ uxores suas amant.

Οὐ μόνον φίλους ἀλλὰ καὶ μερόπων ἀνδρῶν
Ἀτρεΐδαν. Id est,

Non soli amant uxores diversi vocorum hominum
Attidæ.

§. 2. Sed & in ea uxore potest maritus adulterium vindicare, quæ vulgaris fuerit: quamvis, si vidua esset, impune in ea stuprum committeretur. §. 3. Divi Severus & Antoninus rescripserunt, etiam in sponsa hoc idem vindicandum: quia neque matrimonium qualecunque, nec spem matrimonii violare permittitur. §. 4. Sed et si ea sit mulier, cum qua incestum commissum est;

vel

vel ea quæ, quamvis uxoris animo haberetur, uxor tamen esse non potest: dicendum est jure mariti accusare eam non posse, jure extranei posse. §. 5. Judex adulterii ante oculos habere debet, & inquirere, an maritus pudice vivens, mulieri quoque bonos mores colendi auctor fuerit? periniquum enim videtur esse, ut pudicitiam vir ab uxore exigat, quam ipse non exhibeat: quæ res potest & virum damnare, non rem ob compensationem mutui criminis inter utrosque communicare. §. 6. Si quis uxorem suam velit accusare, dicatque eam adulterium commisisse, antequam sibi nuberet: jure viri accusationem instituere non poterit: quia non, cum ei nupta est, adulterium commisit. † Quod & in concubina dici potest, quam uxorem quis postea habuit: vel in filiafamilias, cujus conjunctioni pater postea concessit. §. 7. Si quis plane uxorem suam, cum apud hostes esset, adulterium commisisse arguat: benignius dicetur, posse eum accusare jure viri: sed ita demum adulterium maritus vindicabit, si vim hostium passa non esset: cæterum quæ vim patitur, non est in ea causa, ut adulterii vel stupri damnetur. §. 8. Si minor duodecim annis in domum deducta adulterium commiserit, mox apud eum ætatem excesserit, cœperitque esse uxor: non poterit jure viri accusari ex eo adulterio, quod ante ætatem nupta commisit: sed vel quasi sponsa poterit accusari ex Rescripto Divi Severi, quod supra relatum est. §. 9. Sed & si qua repudiata, mox reducta sit, non quasi eodem matrimonio durante, sed quasi alio interposito: videndum est, an ex delicto quod in priore matrimonio admisit, accusari possit? & puto non posse: abolevit enim prioris matrimonii delicta, redacendo eam. §. 10. Idem dicendum est, si stupri velit accusare eam, quam postea duxit uxorem: sero enim accusat mores, quos uxorem ducendo probavit.

14. SCÆVOLA lib. 4. Regularum.

IS, cujus ope, consilio, dolo malo factum est, ut vir, fœminave in adulterio deprehensa, pecunia, aliave qua pactione se redimerent, eadem pœna damnatur, quæ constituta est in eos qui lenocinii crimine damnantur. §. 1. Si vir infamandæ uxoris suæ causa adulterum subjecerit, ut ipse deprehenderit: & vir & mulier adulterii crimine tenentur ex Senatusconsulto de eare facto. §. 2. Marito primum, vel patri eam filiam, quam in potestate habet, intra dies sexaginta divortii accusare permittitur, nec ulli alii in id tempus agendi potestas datur: ultra eos dies neutrius voluntas expectatur. §. 3. Jure mariti qui accusant, calumniæ periculum non evitant.

15. ULPIANUS lib. 2. de Adulteriis.

Si maritus sit in Magistratu, potest præveniri a patre; atqui non oportet: & putat Pomponius debere dici, quoad maritus Magistratum gerit, patris quoque accusationem impediendum, ne præripiatur marito jus, quod cum eo æquale habet: igitur non cedent sexaginta dies patri, cum accusare non potest. §. 1. Legis Juliæ de adulteriis capite septimo ita cavetur, NE QUIS INTER REOS REFERAT EUM QUI TUM SINE

DETRECTIONE REIPUBLICÆ CAUSA ABERRIT: neque enim æquum visum est, absentem Reipublicæ causa inter reos referri, dum Reipublicæ operatur. §. 2. Necessario adjicitur *sine detractione*: cæterum si quis evitandi criminis id egit, ut Reipublicæ causa abesset, nihil illi commentum hoc proficiat. §. 3. Quod si quis præsens sit, vice tamen absentis habetur: utputa qui in vigilibus vel urbanis castris militat: dicendum est, deferri hunc posse: neque enim laborare habet, ut se repræsentet. §. 4. Et generaliter dicendum est eorum demum absentiam excusatam esse, qui in alia Provincia Reipublicæ causa absunt, quam in ea in qua deferuntur. Proinde si quis in Provincia, in qua agit, adulterium commiserit, accusari poterit: nisi sit ea persona, quæ ad Præsidis cognitionem non pertinet. §. 5. Si negaverint se pater & maritus accusaturos intra diem sexagesimum: an statim incipiant tempora extraneo cedere? Et primus Pomponius putat admitti ad accusationem extraneum posse statim atque isti negaverint: cui adsentendum puto: fortius enim dicitur, eum, qui se negaverit acturum, postea non audiendum. §. 6. Lex Julia de adulteriis specialiter quosdam adulterii accusare prohibet: ut minorem annis 25 nec enim visus est idoneus accusator, qui nondum robustæ ætatis est: quod ita verum est, si non matrimonii sui injuriam exequatur: cæterum si suum matrimonium vindicare velit, quamvis jure extranei ad accusationem veniat, tamen audietur: nec enim ulla præscriptio objicitur suam injuriam vindicanti. Sane si juvenili facilitate ductus, vel etiam fervore ætatis accensus, ad accusationem profiliit: accusanti ei non facile calumniæ pœna irrogabitur. † Minorem 25 annis etiam eum accipimus, (ut) qui vicesimum quintum annum ætatis agit. §. 7. Præscriptiones, quæ objici solent accusantibus adulterii, ante solent tractari, quam quis inter eos recipiatur: cæterum posteaquam semel receptus est, non potest præscriptionem objicere. §. 8. Si in viduitate mulier perseverat: in accusatoris est arbitrio, a quo velit incipere, utrum ab adultero, an ab adultera. §. 9. Si quis & adulterum & adulteram simul detulit, nihil agit: poteritque, quasi neutrum detulerit, rursus a quo velit, initium facere; quia nihil agit prima delatione.

16. IDEM lib. 1. de Adulteriis.

Qui uxori repudium miserit, potest ei denunciare, ne Seio nuberet: & si denunciaverit, & ab ea incipere potest.

17. IDEM lib. 2. ad Legem Juliam de Adulteriis.

Denunciassè qualiter accipiamus? utrum ad judicem, an vero simpliciter? Ego, etsi non denunciavit ad judicem, sufficere credo, si adulterii se acturum denunciaverit. §. 1. Quid ergo, si non quidem denunciavit, verum libellos accusatorios dedit, antequam nuberet? eaque cum id cognovisset, nupsit vel ignorans? Puto non videri ei denunciatum: idcirco non posse accusatorem ab ea incipere. §. 2. Quid ergo, si tantum denunciavit, ne nuberet, sed non addidit quare? num

recte nupuisse videatur? Sed melius est illud sequi, ut ejus denunciatio videatur electionem accusatori reservare, qui crimen denunciavit: omnino igitur si fecit adulterii criminis commemorationem in denunciatione, etsi judicem non monstravit, magis putamus mulierem, quasi denunciationem præcesserit, posse accusari. §. 3. Quid tamen, si specialiter, cum quo adulterium fecerit, denunciatione complexus est, mox velit eam ex alterius persona accusare? magis est, ut non debeat audiri; neque enim crimen, quod denunciavit, objicit. §. 4. Sed etsi per procuratorem denunciaverit, puto posse eum accusationem, si velit, instituire: sufficereque procuratoris denunciationem. §. 5. Ergo etsi per actores denunciaverit, id est, per servum dominus denunciaverit: rata erit denuntiatio. §. 6. Quæritur, an alius adulteram, alius adulterum postulare possit: ut quamvis ab eodem ambo simul postulari non possint, a diversis tamen singuli possint? Sed non ab re est hoc probare, diversos accusatores, admitti posse: dum si ante denunciationem nupserit prior mulier accusari non possit. Expectabit igitur mulier sententiam de adultero latam. Si absolutus fuerit, mulier per eum vincet, nec ultra accusari potest. Si condemnatus fuerit, mulier non est condemnata, sed aget causam suam: fortassis & obtinere, vel gratia, vel justitia, vel Legis auxilio possit. Quid enim, si adulter inimicitias: oppressus est, vel falsis argumentis, testibusque subornatis apud Præsidem gravatus: qui aut noluit, aut non potuit provocare? mulier vero judicem religiosum fortita, pudicitiam suam defendet. §. 7. Sed si antequam condemnetur.

18. MACER lib. 1. de Publicis judiciis.

Vel antequam cum eo agi cœperit.

19. ULPIANUS lib. 11. ad Legem Juliam de Adulteris.

Adulter diem suum obierit: constitutum est, etiam mortuo adultero, sine præscriptione mulierem posse accusari. §. 1. Sed etsi non mors, sed poena alia ream subtraxerit: adhuc dicimus, posse ad mulierem venire. §. 2. Si eo tempore, quo eligebatur reus, adultera nupta non fuit; quo autem absolvatur, nupta invenitur: dicendum est, hanc absoluto quoque adultero posse accusari: quia eo tempore quo adulter eligebatur, nupta non fuit. §. 3. Nupta non potest accusari, non tantum ab eo qui adulterum accusavit, nec obtinuit: sed nec ab alio quidem, si adulter absolutus est. † Proinde si per collusionem cum adultero constituerit, fueritque absolutus: dedit mulieri nuptæ adversus omnes securitatem. † Plane si nupta esse desierit, accusari poterit: neque enim aliam Lex tuetur, quam eamque nupta est, quam diu nupta erit.

20. PAPINIANUS lib. 1. de Adulteris.

Patri datur jus occidendi adulterum cum filia, quam in potestate habet. Itaque nemo alius ex patribus idem jure faciet. Sed nec filiusfamilias pater,

21. ULPIANUS lib. 1. de Adulteris.

Sic eveniet ut nec pater, nec avus possint occidere: nec immerito: in sua enim potestate non videtur habere, qui non est suæ potestatis.

22. PAPINIANUS lib. 1. de Adulteris.

Nec in ea Lege naturalis ab adoptivo pater separatur. §. 1. In accusationem viduæ filia non habet pater jus præcipuum. §. 2. Jus occidendi patri conceditur domi suæ, licet ibi filia non habitat, vel in domo generi. Sed domus, & pro domicilio accipienda est, ut in Lege Cornelia de injuriis. §. 3. Sed qui occidere potest adulterum, multo magis contumelia poterit jure adficere. §. 4. Ideo autem patri, non marito mulierem, & omnem adulterum permissum est occidere, quod plerumque pietas paterni nominis consilium pro liberis capit: cæterum mariti calor & impetus facile decernentis fuit refræmandus.

23. ULPIANUS lib. 1. de Adulteris.

Quod ait Lex, IN FILIA ADULTERUM DEPREHENDERIT, non otiosum videtur: voluit enim ita demum hanc potestatem patri competere, si in ipsa turpitudine filiam de adulterio deprehendat: Labeo quoque ita probat: & Pomponius scripsit, in ipsa rebus Veneris deprehensum occidi: & hoc est quod Solo & Draeco dicunt *ἐν τῷ γυναικί*. §. 1. Sufficit patri, si eo tempore habeat in potestate quo occidit, non quo in matrimonio collocavit: finge enim postea redactam in potestate. §. 2. Quare non ubicunque deprehenderit pater, permittitur ei occidere, sed domi suæ generive sui tantum: illa ratio redditur, quod majorem injuriam putavit legislator, quod in domum patris aut mariti ansa fuerit filia adulterum inducere. §. 3. Sed si pater alibi habitet, habeat autem & aliam domum, in qua non habitat: deprehensam illo filiam, ubi non habitat, occidere non poterit. §. 4. Quod ait Lex, IN CONTINENTI FILIAM OCCIDAT, sic erit accipiendum, ne occiso hodie adultero reserve, & post dies filiam occidat; vel contra: debet enim prope uno ictu, & uno impetu utrumque occidere, æquali ira adversus utrumque sumpta: quod si non affectavit, sed dum adulterum occidit, profugit filia, & interpositis horis adprehensa est a patre qui persequeretur: in continenti videbitur occidisse.

24. MACER lib. 1. Publicorum.

Marito quoque adulterum uxoris suæ occidere permittitur: sed non quemlibet, ut patri: nam hac lege cavetur, ut liceat viro deprehensum domi suæ, non etiam soceri, in adulterio uxoris occidere eam qui leno fuerit; quive artem ludicram ante fecerit, in scenam saltandi cantandive causa prodierit; judiciove publico damnatus, neque in integrum restitutus erit; quive libertus, ejus mariti, uxorisve patris, matris, filii, filia, utrius eorum fuerit. (Nec interest, proprius cujus eorum, an cum alio communis fuerit:) quive servus erit. §. 1. Et præcipitur, ut is maritus qui horum quem occiderit, uxorem sine mora dimittat. §. 2. Cæterum sui juris, an filiusfamilias sit maritus, nihil interesse a plerisque dictum est. §. 3. Illud in utroque ex sententia Legis quæritur, an patri

patri Magistratum occidere liceat? item si filia ignominiosa sit, aut uxor contra Leges nupta, an id jus nihilominus pater maritusve habeat? Et quid si pater, maritus, leno, vel aliqua ignominia notatus est? Et rectius dicetur eos jus occidendi habere, qui jure patrio maritive accusare possunt.

25. ULPIANUS lib. 11. ad Legem Julianam de Adulteriis.

Capite quinto Legis Julianae ita cavetur, ut viro adulterum in uxore sua deprehensum, quem aut nolit, aut non liceat occidere, retinere horas diurnas, nocturnasque continuas non plus quam viginti testandae ejus rei causa, sine fraude sua jure liceat. §. 1. Ego arbitrator, etiam in patre id servandum, quod in marito expressum est. §. 2. Sed etsi non in domo sua deprehenderit maritus, poterit retinere. §. 3. Sed semel remissus adulter, reduci non potest. §. 4. Quid ergo si evaserit? in reductus custodiri viginti horis possit? Et putem hic magis dicendum, reductum retineri posse (testandae rei gratia. §. 5. Quod adjicitur,) testandae (ejus rei gratia,) ad hoc pertinet, ut testes inducat testimonio futuros accusatori, deprehensum reum in adulterio.

26. IDEM lib. 3. Disputationum.

Constante matrimonio ab eo qui extra maritum ad accusationem admittitur, accusari mulier adulterii non potest: probatam enim a marito uxorem, & quiescens matrimonium non debet alius turbare, atque inquietare, nisi prius lenocinii maritum accusaverit. §. 1. Derelictam vero a marito accusationem etiam ab alio excitari utile est.

27. IDEM lib. 3. de Adulteriis.

Si postulaverit accusator, ut quaestio habeatur de servo adulterii accusato: siue voluit ipse interesse, siue noluit, jubent judices eum servum aestimari: & ubi aestimaverint, tantam pecuniam, & alterum tantum eum, qui nomen ejus servi detulerit, ei, ad quem ea res pertinet, dare jubebunt. §. 1. Sed despiciamus, cui ista poena praestanda sit: quia Lex cum nominavit ad quem ea res pertinebit? Igitur bonae fidei emptorem, quamvis ab eo emerit, qui dominus non est, recte dicemus eum esse, ad quem ea res pertinet. §. 2. Eum quoque qui pignori accepit, magis admittimus in eadem causa esse: scilicet, quia intererat ejus, quaestione non haberi. §. 3. Sed & si usufructus in servo alienus sit, inter dominum & fructuarium dividi debet aestimatio. §. 4. Et si communis plurium servus erit, utique inter eos quoque erit aestimatio dividenda. §. 5. Si liber homo, dum servus existimatur, tortus sit, quia & ipse conditionem suam ignorat: magis admittit Caelius, actionem utilem ipsi dandam adversus eum qui per calumniam appetit: ne impunita sit calumnia ejus ob hoc, quod liberum hominem quasi servum deduxit in quaestionem. §. 6. Haberi quaestionem Lex jubet de servis, ancillisque ejus, de quo, vel de qua quaereretur, parentisve utriusque eorum, si ea mancipia ad usum ei a parentibus data sint. Divus autem Hadrianus Cornelio Latiniano rescripsit, & de ex-

teris servis quaestionem haberi. §. 7. Quaestioni interesse jubentur reus, reave & patroni eorum, & qui crimen detulerit, interrogandique facultas datur patronis. §. 8. De eoque servo, in quo usufructum reus habuit, magis est, ut quaestio haberi possit: licet enim servus ejus non fuerit, in servitute tamen fuisse videtur: nec tam proprietatis causa ad quaestionem, quam ministerii pertinet. §. 9. Ergo & si bona fide serviat reo servus alienus, admitti quis, interrogari eum per quaestionem posse. §. 10. Sed & si servus (sit,) cui fideicommissa libertas debetur, vel statuta speratur: torqueri cum posse magis est. §. 11. Jubet Lex eos homines, de quibus quaestio ita habitata est: publicos esse: proinde in communi partem publicamus: in proprio, cui usufructus alienus est, nudam proprietatem: in quo tantum usufructum habuit reus, magis est, ut perceptio usufructus, ad publicum incipiat pertinere: alienum servum utique non publicabimus. † Ratio autem publicandorum servorum ea est, ut sine ullo metu verum dicant: & ne, dum timeant se in reorum potestatem regressuros, obdurent in quaestione. §. 12. Non tamen prius publicantur, quam quaestio de illis habitata fuerit. §. 13. Sed etsi negaverint, nihilominus publicantur: ratio enim adhuc eadem est, ne, dum hi sperant se in potestatem dominorum reversuros, si negaverint, spe meriti collocandi in mendacio perseverent. §. 14. Sed & servi accusatoris, si de his quaestio habitata sit, publicentur: ejus enim servi ne mentiantur, merito a dominio ejus recedunt. Extranei vero non habent, cui gratificentur. §. 15. Si reus vel rea absoluti fuerint: aestimari per judices Lex damnum voluit: siue mortui fuerint, quantae pecuniae (ante quaestionem) fuerint: siue vivant, quantae pecuniae in his damnum datum fuerit, factumve esset. §. 16. Notandum est, quod capite quidem non cavetur, si servus adulterii accusetur, & accusator quaestionem in eo haberi velit, duplum pretium domino praestari (Lex jubet:) at hic simplum.

28. MARCIANUS lib. 1. de Judiciis Publicis.

Quod ex his causis debetur, per conditionem, quae ex Lege descendit, petitur.

29. ULPIANUS lib. 4. de Adulteriis.

Mariti lenocinium lex coërcuit, qui deprehensam uxorem in adulterio retinuit, adulterumque dimisit: debuit enim uxori quoque irasci, quae matrimonium ejus violavit: tunc autem puniendus est maritus, cum excusare ignorantiam suam potest, vel adumbrare patientiam praetextu incredulitatis: idcirco enim lex ita locuta est, ADULTERUM IN DOMO DEPREHENSUM DIMISERIT, quod voluerit in ipsa turpitudine deprehendentem maritum coërcere. §. 1. Quod ait lex, adulterii damnatam si quis duxerit uxorem, ea lege teneri, an & ad stuprum referatur, videamus: quod magis est. Certe si ob aliam causam ea lege sit condemnata, impune uxor ducetur.

RRRRR 2

§. 2. Ple-

§. 2. Plectitur, & qui pretium pro comperto stupro acceperit. Nec interest, utrum maritus sit qui acceperit, an alius quilibet: quicunque enim ob conscientiam stupri accepit aliquid, poena erit plectendus. † Caterum si gratis quis remisit, ad Legem non pertinet. §. 3. Qui quæstum ex adulterio uxoris suæ fecerit, plectitur: nec enim mediocriter delinquit, qui lenocinium in uxore exercuit. §. 4. Quæstum autem ex adulterio uxoris facere videtur, qui quid accepit, ut adulteretur uxor: siue enim sæpius, siue semel accepit, non est eximendus: quæstum enim de adulterio uxoris facere proprie ille existimandus est, qui aliquid accepit, ut uxorem pateret adulterari meretricio quodam genere. Quod si patiatu uxorem delinquere non ob quæstum; sed negligentiam, vel culpam, vel quandam patientiam, vel nimiam credulitatem: extra legem positus videtur. §. 5. Sex mensium hæc fit separatio, ut in nupta quidem ex die divortii sex menses computentur; in vidua vero ex die commissi criminis: quod significari videtur Rescripto ad Tertyllum & Maximum Consules. Præterea si ex die divortii sexaginta dies sint; ex die vero commissi criminis quinquennium præterit, debuit dici, nec mulierem posse accusari: ut quod dantur sex menses utiles, sic sit accipiendum: ne crimen quinquennio continuo sopitum excitetur. §. 6. Hoc quinquennium observari legislator voluit, si reo, vel reæ stuprum, adulterium, vel lenocinium objiciatur: quid ergo si aliud crimen sit, quod objiciatur, quod ex Lege Julia descendit: ut sunt qui domum suam stupri causa præbuerunt, & alii similes? & melius est dicere, omnibus admissis ex Lege Julia venientibus quinquennium esse præstitutum. §. 7. Quinquennium autem ex eo die accipiendum est, (ex) quo quid admissum est, & ad eum diem quo quis postulatus, postulatus est: & non ad eum diem, quo iudicium de adulteriis exercetur. §. 8. Hoc amplius Senatusconsulto adjectum est: ut si plures eundem postulaverint, ejus, qui perseveraverit reum reamve facere, postulationis dies prima exigatur: scilicet ut qui accusat, suos libellos accusatorios expectet, non alienos. §. 9. Eum autem, qui per vim stuprum intulit vel mari, vel fœminæ, sine præfinitione hujus temporis accusari posse dubium non est: cum eum publicam vim committere nulla dubitatio est.

30. PAULUS lib. 1. de Adulteriis.

Pater sine periculo calumniæ non potest agere. §. 1. Sexaginta dies a divortio numerantur: in diebus autem sexaginta (&) ipse sexagesimus est.

31. IDEM lib. 2. de Adulteriis.

Quinquennium non utile, sed continuo numerandum est. † Quid ergo fiet, si prior mulier rea facta sit, & ideo adulter eodem tempore reus fieri non potuit, & diu tracta lite quinquennium transierit: quid, si is qui intra quinquennium quem postulaverat, non peregerit: aut prævaricatus est, & alius eundem repetere velit, & quinquennium transactum sit? æquum est

computationi quinquennii eximi id tempus, quod per postulationem præcedentem consumptum sit.

32. MACER lib. 1. de Publicis judiciis.

Nihil interest, adulteram filiam prius pater occiderit, an non, dum utramque occidat: nam si alterum occidit, Lege Cornelia reus erit: quod si altero occiso, alter vulnecatus fuerit: verbis quidem Legis non liberatur: sed Divus Marcus & Commodus rescripserunt, impunitatem ei concedi: quia licet interempto adultero mulier supervixerit post tam gravia vulnera, quæ ei pater infligerat: magis fato quam voluntate ejus servata est; quia Lex parem in eos qui deprehensi sunt indignationem exigit, & severitatem requirit. §. 1. Cum alterum ex adulteris elegerit maritus: alterum non ante accusare potest, quam prius iudicium finietur: quia duos simul ab eodem accusari non licet: non tamen prohibetur accusator simul cum adultero vel adultera eum quoque accusare, qui domum suam præbuit, vel consilio fuit ut crimen redimeretur.

33. MARCIANUS lib. 1. de Publicis judiciis.

Si quis adulterium a servo suo commissum dicat in eam, quam uxorem habuit: D. Pius rescripsit accusare potius mulierem eum debere, quam in præjudicium ejus servum (suum) torquere. §. 1. Si quis adulterum non dimiserit, sed retinuerit, forsan filium in noverca, vel etiam libertum vel servum in uxorem: ex sententia Legis tenetur, quamvis verbis non continetur. Quæ autem retinetur, punitur. Sed si dimissam reduxerit, verbis non tenetur: sed tamen dicendum est, ut teneatur, ne fraus fiat. §. 2. Si uxor ex adulterio viri pretium acceperit, Lege Julia quasi adultera tenetur.

34. MODESTINUS lib. 1. Regularum.

Stuprum committit, qui liberam mulierem consuetudinis causa, non matrimonii continet: excepta videlicet concubina. §. 1. Adulterium in nupta admittitur: stuprum in vidua, vel virgine, vel puero committitur.

35. IDEM lib. 8. Regularum.

Accusaturus adulterii, si quid circa inscriptionem erraverit, si tempora largiantur, emendare non prohibetur, ne causa aboleatur.

36. PAPINIANUS lib. 3. Quæstionum.

Si minor annis adulterium commiserit, Lege Julia tenetur: quoniam tale crimen post pubertatem incipit.

37. IDEM lib. 5. Quæstionum.

Filiam familias publico iudicio adulterium in uxorem sine voluntate patris arguere (posse) constitutum est: vindictam enim proprii doloris consequitur.

38. IDEM lib. 36. Quæstionum.

Si adulterium cum incesto committatur, ut puta cum privigna, nura, noverca: mulier similiter quoque punitur: id enim remoto etiam adulterio eveniret. §. 1. Stuprum in sororis filiam si committatur, an adulterii poena sufficiat mari; considerandum est: occurrit quod hic duplex admissum est: quia multum interest, errore matrimonium illicite contrahatur, an contumacia juris

juris, & sanguinis contumelia concurrunt. §. 2. Quare mulier tunc demum eam poenam, quam mares sustinebit, cum incestum jure gentium prohibitum admiserit: nam si sola juris nostri observatio interveniet, mulier ab incesti crimine erit excusata. §. 3. Nonnunquam tamen, & in maribus incesti crimina, quanquam natura graviora sunt, humanius quam adulterii tractari solent: si modo incestum per matrimonium illicitum contractum sit. §. 4. Fratres denique Imperatores Claudia crimine incesti propter aetatem remiserunt: sed distrahi conjunctionem illicitam jusserunt: cum alias adulterii crimen, quod pubertate delinquitur, non excusetur aetate: nam & mulieres in jure errantes, incesti crimine non teneri, supra dictum est: cum in adulterio commissio nullam habere possint excusationem. §. 5. Iidem Imperatores rescripserunt, post divortium, quod cum noverca bona fide privignus fecerit, non esse crimen admittendum (incesti). §. 6. Iidem Pollioni in hæc verba rescripserunt: *Incestæ nuptiæ confirmari non solent: & ideo abstinenti tali matrimonio poenam præteriti delicti, si nondum reus postulatus est, remittimus.* §. 7. Incestum autem, quod per illicitam matrimonii conjunctionem admittitur, excusari solet sexu, vel aetate, vel etiam puniendi contractione, quæ bona fide intervenit: utique si error allegetur: & facilius, si nemo reum postulavit. §. 8. Imperator Marcus Antoninus & Commodus filius rescripserunt: si maritus uxorem in adulterio deprehensam, impetu tractus doloris interfecerit: non utique Legis Corneliæ de sicariis poenam excipiet. Nam & D. Pius in hæc verba rescripsit Apollonio: *(Ei) qui uxorem suam in adulterio deprehensam occidisse se non negat, ultimum supplicium remitti potest, cum sit difficillimum justum dolorem temperare: & quia plus fecerit, quam quia vindicare se non debuerit, puniendus sit: sufficiet igitur, si humilis loci sit, in opus perpetuum eum tradi: si qui honestior, in insulam relegari.* §. 9. Liberto patroni famam laceßere non facile conceditur. † Sed si jure mariti velit adulterii accusare, permittendum est; quomodo, si atrocem injuriam passus esset. Certe si patronum, qui sit ex eo numero, qui deprehensus ab alio interfici potest, in adulterior uxoris deprehenderit: deliberandum est, an impune possit occidere? quod durum nobis esse videtur: nam cujus famæ, multo magis vitæ parcendum est. §. 10. Si quis in honore ministeriove publico sit: reus quidem postuletur, sed differtur ejus accusatio, & cautione judicio sistendi causa promittitur in finem honoris: & hoc ita Tiberius Cæsar rescripsit.

39. IDEM lib. 15. Responsorum.

Vim passam mulierem, sententia Præsidis Provinciæ continebatur: in Legem Juliam de adulteriis non commisisse respondi; licet injuriam suam, protegendæ pudicitiae causa, confestim marito renunciari prohibuit. §. 1. Nupta quoque muliere, tamen si lenocii vir prior non postuletur: adulterii crimen contra adulterum ab extraneo poterit inferri. §. 2. In matrimonio quoque defuncta uxore, vir jure adulterum

inter reos recipi postulat. §. 3. Nupta prius, quam adulter damnetur, adulterii non postulat: si nuptias denunciatio, vel ad domum mulieris missa non præcessit. §. 4. Mulierem ob latronum societatem exulare jussam, citra poenæ metum in matrimonio retineri posse respondi: quia non fuerat adulterii damnata. §. 5. Præscriptione quinque annorum crimen incesti conjunctum adulterio non excluditur. §. 6. Duos quidem adulterii, marem & foeminam, propter commune crimen, simul non jure, nec a viro postulari convenit. Cum tamen duobus denunciatum fuisset ab eo, qui postea destitit volebat: abolitionem esse necessariam in utriusque personam respondi. §. 7. Incesti commune crimen adversus duos simul intentari potest. §. 8. De servis quæstionem in dominos incesti postulat: ita demum habendam respondi, si per adulterium incestum esse contractum dicatur.

40. PAULUS lib. 19. Responsorum.

Quæsitum est, an ea quam maritus adulterii crimine se accusaturum minatus est, nec quicquam egit vel jure mariti, vel jure publico, nubere possit ei, quem in ea reum adulterii destitavit? Paulus respondit, nihil impedire, quominus ei, quem suspectum maritus habuit, eade qua quæritur, nubere possit. §. 1. Item quæritur, an idem maritus destituisse videatur, vel lenocinium commisisse, qui eandem reduxit uxorem? Paulus respondit, eum, qui post crimen adulterii intentatum eandem uxorem reduxit, destituisse videri: & ideo ex eadem Lege postea accusandi ei jus non superesse.

41. IDEM lib. 1. Sententiarum.

In crimine adulterii nulla danda dilatio est: nisi ut personæ exhibeantur, aut judex ex qualitate negotii motus, hoc causa cognita permiserit.

42. TRYPHONINUS lib. 2. Disputationum.

Si is, qui jus annulorum impetravit, adulterium commisit in patroni uxorem, aut in patronam suam, aut in ejus, eive, cujus libertus patris, aut matris, filii filiaeve fuit: an ut libertus puniri debeat: & si deprehensus sit in adulterio, an impune occidatur? Et magis probo, subijciendum poena libertinorum: quoniam Lege Julia de adulteriis coercendis ad tuenda matrimonia pro libertinis eos haberi placuit, & deterriorem causam per istud beneficium patronorum haberi non oportet.

43. GAIUS lib. 3. ad Legem 12. Tabularum.

Si ex Lege repudium missum non sit, & idcirco mulier adhuc nupta esse videatur: tamen si quis eam uxorem duxerit, adulter non erit: idque Salvius Julianus respondit: quia adulterium (inquit) sine dolo malo non committitur: quanquam dicendum, ne is, qui sciret eam ex Lege repudiatam non esse, dolo malo committat.

44. PAPINIANUS lib. 4. Responsorum.

Defuncta quoque socru, gener incesti postulabitur, ut adulter post mortem mulieris.

TIT. VI.

AD LEGEM JULIAM DE VI
PUBLICA.

1. MARCIANUS lib. 14. Institutionum.

Lege Julia de vi publica tenetur, qui arma, tela domi suæ, agrove, in villa præter usum venationis, vel itineris, vel navigationis coegerit.

2. SCÆVOLA lib. 4. Regularum.

Excipiuntur autem arma, quæ quis pro mercedis causa habuerit, hereditateve ei obvenierint.

3. MARCIANUS lib. 14. Institutionum.

In eadem causa sunt, qui turbæ seditionisve faciendæ consilium inierint; servosve aut liberos homines in armis habuerint. §. 1. Eadem Lege tenetur, qui pubes cum telo in publico fuerit. §. 2. In eadem causa sunt, qui pessimo exemplo, convocata seditione villas expugnaverint, & cum telis & armis bona rapuerint. §. 3. Item tenetur, qui ex incendio rapuerit aliquid præter materiam. §. 4. Præterea punitur hujus Legis poena, qui puerum, vel foeminam, vel quemquam per vim stupraverit. §. 5. Sed & qui (in) incendio cum gladio, aut telo rapiendi causa fuit, vel prohibendi dominum res suas servare, eadem poena tenetur. §. 6. Eadem Lege tenetur, qui hominibus armatis possessorem domo agrove suo, aut navi sua dejecerit, expugnaverit (concursum).

4. ULPIANUS lib. 59. ad
Edictum.

Utive id staret, homines commodaverit.

5. MARCIANUS lib. 14. Institutionum.

Qui cœtu, conversu, turba, seditione, incendium fecerit: quique hominem dolo malo incluserit, obsederit: quive fecerit quominus sepeliatur, quo magis funus diripiatur, distrahat: quive per vim sibi aliquem obligaverit; nam eam obligationem Lex rescindit. §. 1. Si de vi, & possessione, vel dominio queratur: ante, cognoscendum de vi, quam de proprietate rei, D. Pius, τῷ κοινῷ τῶν Θεσσαλων id est, *Universitati Thessalorum* (Græce) rescripsit: sed & decrevit, ut prius de vi queratur quam de jure domini, sive possessionis. §. 2. Qui vacantem mulierem rapuit, vel nuptam: ultimo supplicio punitur, & si pater injuriam suam precibus exoratus remiserit, tamen extraneus sine quinquennii præscriptione reum postulare poterit: cum raptus crimen Legis Juliæ de adulteris potestatem excedat.

6. ULPIANUS lib. 7. de Officio Proconsulis.

Et cum, qui puerum ingenuum rapuit, puniendum D. Pius rescripsit in hæc verba: *Exemplum libelli dati mihi a Domitio Silvano, nomine Domitii Silvani patris, subjeci jussi, motus querela ejus, qua significavit filium suum ingenuum juvenem admodum raptum, atque conclusum, (mox) verberibus ac tormentis usque ad summum periculum adstrictum: Gemine carissime,*

velim audias eum, & si compereris hæc ita admissa, rem severe exequaris.

7. IDEM lib. 8. de Officio Proconsulis.

Lege Julia de vi publica tenetur, qui cum imperium potestatemve haberet, civem Romanum adversus provocationem necaverit, verberaverit, jussitve quid fieri, aut quid in colulum injecerit, ut torqueatur. † Item quod ad legatos, oratores, comitesve attinebit, si quis eorum (quem) pulsasse, & sive injuriam fecisse arguetur.

8. MARCIANUS lib. 5. Publicorum.

Lege Julia de vi publica cavetur, ne quis reum vinciat, impediaturve, quominus Romæ intra certum tempus adsit.

9. PAULUS lib. 7. ad Edictum.

Armatos non utique eos intelligere debemus, qui tela habuerunt: sed etiam quid aliud, quod nocere potest.

10. ULPIANUS lib. 68. ad Edictum.

Qui dolo malo fecerit, quominus judicia tuto exerceantur; aut judices ut oportet judicent; vel is, qui potestatem imperiumve habebit, quam ei jus erit, decernat, imperet, faciat: qui ludos, pecuniamve ab aliquo invito polliceri publice, privatimve per injuriam exegerit: item qui cum telo dolo malo in concione fuerit, (aut) ubi judicium publice exercebitur: exceptus est, qui propter venationem habeat homines, qui cum bestiis pugnent, ministrosque ad ea habere conceditur. §. 1. Hæc lege tenetur, & qui convocatis hominibus vim fecerit, quo quis verberetur & pulsetur, neque homo occisus sit. §. 2. Damnato de vi publica, aqua & igni interdicatur.

11. PAULUS lib. 5. Sententiarum.

Hi qui ædes alienas, aut villas expilaverint, effregerint, expugnaverint: si quidem in turba cum telo fecerint, capite puniuntur. §. 1. *Telorum* autem appellatione omnia, ex quibus singuli homines nocere possunt, accipiuntur. §. 2. Qui telum tutandæ salutis suæ causagerunt, non videntur hominis occidendi causa portare.

12. IDEM lib. singular. ad Senatusconsultum
Turpillianum.

Qui nova vectigilia exercent, Lege Julia de vi publica tenentur.

TIT. VII.

AD LEGEM JULIAM DE VI PRIVATA.

1. MARCIANUS lib. 14. Institutionum.

De vi privata damnati pars tertia bonorum ex Lege Julia publicatur: & cautum est, ne Senator sit, ne Decurio, aut ullum honorem capiat, ne in eum ordinem sedeat, neve judex sit: & videlicet omni honore, quasi infamis, ex Senatusconsulto carebit. §. 1. Eadem poena addiuntur, qui ad poenam Legis Juliæ de vi privata rediguntur; & si quis ex naufragio dolo malo quid rapuerit. §. 2. Sed, & ex Constitutionibus principum extra ordinem qui de naufragiis aliquid diripuerint, puniuntur: nam & Divus Pius rescripsit, nullam vim navitis fieri debere; & si quis fecerit, ut severissime puniatur.

2. SCAEVOLA lib. 4. Regularum.

Hac lege tenetur, qui convocatis hominibus vim fecerit, quo quis verberetur, pulsaretur: neque homo occisus erit.

3. MACER lib. 1. Publicorum.

Nec interest liberos an servos, & suos, an alienos quis ad vim faciendam convocaverit. §. 1. Nec minus hi, qui convoluti sunt, eadem Lege tenentur. §. 2. Sed si nulli convocati, nullique pulsati sint; per injuriam tamen ex bonis alienis quid ablatum sit: hac Lege teneri eum, qui id fecerit.

4. PAULUS lib. 55. ad Edictum.

Legis Juliae de vi privata crimen committitur, cum coetum aliquis, & concursus fecisse dicitur, quo minus quis in jus produceretur. §. 1. Et si quis quaestionem de alterius servo habuisset, & ideo moderatius Edicto Praetoris de injuriis utendum esse, Labeo ait.

5. ULPIANUS lib. 49. ad Edictum.

Si quis aliquem dejecit ex agro suo hominibus congregatis sine armis, vis privata postulari possit.

6. MODESTINUS lib. 8. Regularum.

Ex Senatusconsulto Volusiano, qui improbe coeunt in alienam litem, ut quidquid ex condemnatione in rem ipsius redactum fuerit, inter eos communicaretur: Lege Julia de vi privata tenentur.

7. CALLISTRATUS lib. 5. de Cognitionibus.

Creditorum, si adversus debitores suos agant, per judicem id quod deberi sibi putant, reposcere debent. Alioquin si in rem debitoris sui intraverint, id nullo concedente: Divus Marcus decrevit, jus crediti eos non habere. Verba decreti haec sunt: *Optimum est, ut si quas putet te habere petitiones, actionibus experiaris: interim ille in possessione debet morari: tu petitor es: & cum Marcianus diceret, vim nullam feci: Caesar dixit, Tu vim putas esse solum, si homines vulnerentur? vis est & tunc, quotiens quis id, quod deberi sibi putat, non per judicem reposcit: non puto autem nec verendum, nec dignitati tuae convenire, quicquam non jure facere. Quisquis igitur probatus mihi fuerit rem ullam debitoris non ab ipso sibi traditam sine ullo iudice temere possidere, eumque sibi jus in eam rem dixisse, jus crediti non habebit.*

8. MODESTINUS lib. 2. de Poenis.

Si creditor sine auctoritate iudicis res debitoris occupet, hac Lege tenetur, & tertia parte bonorum multatur, & infamis fit.

TIT. VIII.

AD LEGEM CORNELIAM DE SICARIIS ET VENEFICIIS

1. MARCIANUS lib. 14. Institutionum.

Lege Cornelia de sicariis & veneficiis tenetur, qui hominem occiderit; cujusve dolo malo incendium factum erit; quive hominis occidendi, furtive faciendi causa cum telo ambulaverit; quive cum Magistratus esset, publice iudicio praesidet, operam dedisset, quo quis falsum iudicium profiteretur, ut quis innocens

conveniretur, condemnaretur. §. 1. Praeterea tenetur, qui hominis necandi causa venenum confecerit, dederit; quive falsum testimonium dolo malo dixerit, quo quis publico iudicio rei capitalis damnaretur; quive cum Magistratus iudexve quaestionis sub capitalem causam pecuniam acceperit, ut publica lege reus fieret. §. 2. Et qui hominem occiderit, punitur, non habita differentia, cujus conditionis hominem interemit. §. 3. Divus Hadrianus rescripsit, eum, qui hominem occidit, si non occidendi animo hoc admisit, absolvi posse: & qui hominem non occidit, sed vulneravit, ut occidat, pro homicida damnandum: & ex re constituendum hoc: nam si gladium strixerit, & in eo percusserit: indubitate occidendi animo id eum admisisse: sed si clavi percussit, aut cuccuma in rixa: quamvis ferro percusserit, tamen non occidendi animo, leniendam poenam ejus, qui in rixa causa magis quam voluntate homicidium admisit. §. 4. Item Divus Hadrianus rescripsit, eum, qui stuprum sibi vel suis per vim inferentem occidit, dimittendum. §. 5. Sed & in eum, qui uxorem deprehensam in adulterio occidit, Divus Pius leviolem poenam irrogandam esse scripsit: & humiliore loco positum in exilium perpetuum dari iussit; in aliqua dignitate positum, ad tempus relegari.

2. ULPIANUS lib. 1. de Adulteris.

Inditum filium pater occidere non potest: sed accusare eum apud Praefectum Praesidumve provinciae debet.

3. MARCIANUS lib. 14. Institutionum.

Ejusdem Legis Corneliae de sicariis & veneficiis capite quinto, qui venenum necandi hominis causa fecerit, vel vendiderit, vel habuerit, plectitur. §. 1. Ejusdem Legis poena afficitur, qui in publicum mala medicamenta vendiderit, vel hominis necandi causa habuerit. §. 2. Adjectio autem ista, *veneni mali*, ostendit esse quaedam & non mala venena. † Ergo nomen medium est, & tam id, quod ad sanandum, quam id quod ad occidendum paratum est, continet: sed & id quod *amatorum* appellatur. Sed hoc solum notatur in ea lege, quod hominis necandi causa habet. † Sed ex Senatusconsulto relegari iussa est ea, quae non quidem malo animo, sed malo exemplo medicamentum ad conceptionem dedit, ex quo ea quae acceperat decesserit. §. 3. Alio Senatusconsulto effectum est, ut pigmentarii, si cui temere cicutam, salamandram, aconitum, pituocampas, aut buhrostim mandragoram, & id, quod lustramenti causa dederint cantharidas, poena teneantur hujus Legis. §. 4. Item is, cujus familia sciente eo adipiscendae, recipendae possessionis causa arma sumpserit: item, qui auctor seditonis fuerit, & qui naufragium suppresserit: & qui falsa indicia confessus fuerit, confitendae curaverit, quo quis innocens circumveniretur: (&) qui hominem libidinis, vel promercii causa castraverit Senatusconsulto poena Legis Corneliae punitur. §. 5. Legis Corneliae de sicariis & veneficiis poena, insulae deportatio est, & omnium bonorum ademptio: sed

sed solent hodie capite puniri, nisi honestiore loco positi fuerint, ut poenam Legis sustineant: humiliores enim solent, vel bestiis subijci; aliores vero deportantur in insulam. §. 6. Transfugas licet, ubicunque inventi fuerint, quasi hostes interficere.

4. ULPIANUS lib. 7. de Officio Proconsulis.

Lege Cornelia de sicariis tenetur, qui cum in Magistratu esset, eoram quid fecerit contra hominis necem, quod Legibus permixtum non sit. §. 1. Cum quidam per lasciviam causam mortis praeuisset, comprobatum est factum Ignatii Taurini Proconsulis Veticæ a D. Hadriano, quod eum in quinquennium relegasset. §. 2. Idem D. Hadrianus rescripsit: *Constitutum quidem est, ne spadones fierent: eos autem qui hoc crimine arguerentur, Corneliae Legis poena teneri, eorumque bona merito fisco meo vindicari debere: sed & in servos, qui spadones fecerint, ultimo supplicio animadvertendum esse: & qui hoc crimine tenentur, si non adfuerint, de absentibus quoque, tanquam Lege Cornelia teneantur, pronunciandum esse.* † Plane si ipsi, qui hanc injuriam passi sunt, proclamaverint: audire eos Praeses Provinciae debet, qui virilitatem amiserunt. Nemo enim liberum servumve invitum sinentemve castrare debet: neve quis se sponte castrandum praebeere (debet). Ac si quis adversus Edictum meum fecerit, medico quidem, qui exciderit, capitale erit: item ipsi, qui se sponte excidendum praebeant.

5. PAULUS lib. 2. de Officio Proconsulis.

Hi quoque, qui thlibias faciunt, ex Constitutione D. Hadriani ad Ninium Hastam, in eadem causa sunt, qua hi qui castrant.

6. VENULEIUS SATURNINUS lib. 1. de Officio Proconsulis

Is, qui servum castrandum tradiderit, pro parte dimidia bonorum multatur ex Senatusconsulto, quod Neratio Prisco & Annio Vero Consulibus factum est.

7. PAULUS lib. singul. de Publicis judiciis.

In Lege Cornelia dolus pro facto accipitur: nec in hac Lege culpa lata pro dolo accipitur. Quare si quis alto se praecipitaverit, & super alium venerit, eumque occiderit; aut putator ex arbore, cum ramum dejecerit, non praclamaverit, & praetereuntem occiderit: ad hujus Legis coërcitionem non pertinet.

8. ULPIANUS lib. 33. ad Edictum.

Si mulierem visceribus suis vim intulisse, quo partum abigeret, constiterit: eam in exilium Praeses provinciae exigit.

9. IDEM lib. 37. ad Edictum.

Furem nocturnum si quis occiderit, ita deum impune feret, si parcere ei sine periculo suo non potuit.

10. IDEM lib. 18. ad Edictum.

Si quis dolo insulam meam exusserit, capitis poena plectetur, quasi incendiarius.

11. MODESTINUS lib. 6. Regularum.

Circumcidere Judæis filios suos tantum Rescripto Divi Pii permittitur: in non ejusdem religionis qui hoc fecerit, castrantis poena irrogatur. §. 1. Servo sine iudice ad bestias dato, non solum qui vendidit, poena, verum & qui comparavit, tenebitur. §. 2. Post Legem Petroniam & Senatusconsulta ad eam Legem pertinentia, dominis potestas ablata est ad bestias depugnandas suo arbitrio servos tradere: oblato tamen iudici servo, si iusta sit domini querela, sic poenae tradetur.

12. IDEM lib. 8. Regularum.

Infans vel furiosus, si hominem occiderint, Lege Cornelia non tenentur: cum alterum innocentia consilii tueretur; alterum fati infelicitas excusat.

13. IDEM lib. 12. Pandectarum.

Ex Senatusconsulto ejus Legis poena damnari jubetur, qui mala sacrificia fecerit, habuerit.

14. CALLISTRATUS lib. 6. de Cognitionibus.

Divus Hadrianus in hæc verba rescripsit: *In maleficiis voluntas spectatur, non exitus.*

15. ULPIANUS lib. 8. ad Legem Juliam & Papiam.

Nihil interest, occidat quis, an causam mortis praebeat. (§. 1. οὐκ ἐντελέλειται τινὶ φόνος, ὥς φόνος κρίνεται. Id est, Mandatur cædis pro homicida habetur).

16. MODESTINUS lib. 3. de Poenis.

Qui cædem admiserunt sponte dolo malo, in honore aliquo positi, deportari solent; qui secundo gradu sunt, capite puniuntur: facilius hoc in decuriones fieri potest: sic tamen, ut consulto prius Principe, & iubente id fiat: nisi forte tumultus aliter sedari non possit.

17. PAULUS lib. 5. Sententiarum.

Si in rixa percussus homo perierit, ictus uniuscujusque in hoc collectorum contemplari oportet.

TIT. IX.

DE LEGE POMPEIA DE PARRICIDIIS.

1. MARCIANUS lib. 14. Institutionum.

Lege Pompeia de parricidiis cavetur, (Ut) si quis patrem, matrem, avum, aviam, fratrem, sororem, patrualem, matrualem, patruum, avunculum, amitam, consobrinum, consobrinam, uxorem, virum, generum, socrum, vitricum, privignum, privignam, patronum, patronam occiderit, cujusve dolo malo id factum erit: ut poena ea teneatur, quæ est Legis Corneliae de sicariis. † Sed & mater, quæ filium filiamve occiderit, ejus Legis poena adficiatur. † Et avus qui nepotem occiderit. † Et præterea qui emit venenum, ut patri daret, quamvis non potuerit dare.

2. SCÆVOLA lib. 4. Regularum.

Frater autem ejus, qui cognoverat tantum, nec patri indicaverat, relegatus est: & medicus supplicio affectus.

3. MAR-

3. MARCIANUS lib. 14. Institutionum.

Sed sciendum est, Lege Pompeja de consobri-
no comprehendit: (sed) non etiam eos pariter
complecti, qui pari proprioque gradu sunt. Sed
& noverca & sponsa personae omittuntur: sen-
tentia tamen Legis continentur.

4. IDEM lib. 1. Publicis de iudicii.

Cum pater & mater sponsi, sponsa, socero-
rum at liberorum sponsi, generorum appel-
latione continentur.

5. IDEM lib. 14. Institutionum.

Divus Hadrianus fertur, cum in venatione fi-
lium suum quidam necaverat, qui nover-
cam adulterabat, in Insulam eam deportasse:
quod latronis magis quam patris jure eum inter-
fecit: nam patria potestas in pietate debet, non
atrocitate, consistere.

6. ULPIANUS lib. 8. de Officio
Proconsulis.

Utrum qui occiderunt parentes, an etiam
conscii, poena parricidii adficiantur, qua-
eri potest? Et ait Marcianus, etiam conscios ea-
dem poena adficiendos, non solum parricidas:
proinde conscii etiam extranei eadem poena ad-
ficiendi sunt.

7. IDEM lib. 2. (9). ad Edictum.

Si sciente, creditore, ad scelus committen-
dum pecunia sit subministrata (ut puta si ad
veneni mali comparationem, vel etiam ut latro-
nibus egressoribusque daretur, qui patrem in-
terficerent): parricidii poena tenebitur qui qua-
sierit pecuniam, quique eorum ita crediderint,
aut a quo ita caveunt.

8. IDEM lib. 8. Disputationum.

Parricidii postulator, si interim decesserit,
si quidem sibi mortem conscivit, successo-
rem fisco habere debet: si minus, eum,
quem voluit, si modo testamentum fecit: si in-
testatus decessit, eos heredes habebit, qui Lege
vocantur.

9. MODESTINUS lib. 12. Pande-
ctarum.

Poena parricidii more majorum haec instituta
est, ut parricida virgis sanguineis verbera-
tus, deinde culleo insinatur cum cane, gallo gal-
linaceo, (&) vipera, & simia: deinde in ma-
re profundum culleus jactatur: hoc ita, si mare
proximum sit: alioquin bestiis obicitur secun-
dum D. Hadriani Constitutionem. §. 1. Qui alias
personas occiderint, praeter matrem & patrem,
& avum & aviam, quos more majorum puniri
supra diximus, capitis poena plecentur, aut ul-
timo supplicio maculantur. §. 2. Sane si per
furorem aliquis parentem occiderit, impunitus
erit, ut Divi fratres rescripserunt super eo,
qui per furorem matrem necaverat: nam suf-
ficere, furore ipso eum puniri; diligentiusque
custodiendum esse, aut etiam vinculis coer-
cendum.

10. PAULUS lib. singulari de poenis
omnium Legum.

Eorum, qui parricidii poena teneri possunt,
semper accusatio permittitur.

TIT. X.

DE LEGE CORNELIA DE FALSIS
(ET DE SENATUSCONSULTO
LIBONIANO).

1. MARCIANUS lib. 14. Institutionum.

Poena Legis Corneliae irrogatur ei, qui falsas
testationes faciendas, testimoniave falsa in-
spicienda, dolo malo cojecerit. §. 1. Item ob
instruendam advocacionem testimoniave pecu-
niam acceperit, pactusve fuerit, societatem coe-
rit ad obligationem innocentium, ex Senatus-
consulto coercetur. §. 2. Sed & si quis ob re-
nunciandum, remittendumve testimonium, di-
cendum vel non dicendum, pecuniam acceperit,
poena Legis Corneliae adficitur: & qui judicem
corruperit, corrumpendumve curaverit. §. 3.
Sed & si iudex Constitutiones Principum ne-
glexerit, punitur. §. 4. Qui in rationibus, ta-
bulis, cereisve, vel alia qua re, sine consigna-
tione falsum fecerint vel rem amoverint: perin-
de ex his causis, atque si erant falsarii, puniun-
tur: sic & Divus Severus Lege Cornelia de fal-
sis damnavit Praefectum Aegypti, quod instru-
mentis suis, cum praerat Provinciae, falsum fe-
cit. §. 5. Is, qui aperuerit vivi testamentum,
Legis Corneliae poena tenetur. §. 6. Is, qui
deposita instrumenta apud alium, ab eo prodita
esse adversariis suis dicit accusare eum falsi po-
test. §. 7. Ad testamenta militum Senatuscon-
sultum pertinet, quo Lege Cornelia tenentur,
qui sibi legatum fideicommissumve adscripserint.
§. 8. Inter filium & servum, & extraneum, te-
stamentum scribentes, hoc interest: quod in ex-
traneo, si specialiter subscriptio facta est, *Quod*
illi dixi & recognovi, poena cessat, & capi
potest; in filio, vel servo, vel generalis subscri-
ptio sufficit, & ad poenam evitandam, & ad
capiendum. §. 9. Ex illa quoque causa falsi poe-
nae quis subicitur, ut Divi quoque Severus &
Antoninus constituerunt, ut tutores & qui offi-
cio deposito non restituerunt tutelam vel cura-
tionem: cum fisco contrahere non possint? at si
quis adversus hanc Legem profectus, arario ob-
reperit: ut per inde puniatur, ac si falsum com-
misisset. §. 10. Sed ad illos hoc non pertinet
(ut iidem Principes scripserunt) qui, antequam
tutelam susciperent, haec gesserunt: nec enim
excusationes admisisse, sed fraudes exclusisse (vi-
dentur). §. 11. Iidem Principes rescripserunt,
ita demum eum qui rationem tutelae vel curae
nondum reddidit, cum fisco contrahere non de-
bere, si vivat is, cujus tutela administrata est:
nam si decesserit, licet nondum heredi ejus ra-
tionem reddiderit, jure eum contrahere. §. 12.
Sed si jure hereditario successerunt in fiscalem
contractum tutor vel curator, licet ante ratio-
nem redditam: non puto poenam locum habere,
licet adhuc vivat is, cujus tutela vel cura ad-
ministrata est. §. 13. Poena falsi vel quasi falsi
deportatio est, & omnium bonorum publicatio: &
si servus eorum quid admiserit, ultimo suppli-
cio affici jubetur.

2. PAULUS lib. 3. ad Sabinum.

Qui testamentum amoverit, celaverit, eripuerit, deleverit, interleverit, subjecerit, resignaverit; quive testamentum falsum scripserit, signaverit, recitaverit dolo malo, cujusve dolo malo id factum erit: Legis Corneliae poena damnatur.

3. ULPIANUS lib. 4. Disputationum.

Qui ignorans falsum esse testamentum, vel hereditatem adiit, vel legatum accepit, vel quoquo modo agnovit: falsum testamentum dicere non prohibetur.

4. IDEM lib. 8. Disputationum.

Si quis cum falso sibi legatum adscribi curasset, decesserit, id heredi quoque extorquendum est. §. 1. Inde Divus quoque Marcus, cum quidam a patre heres institutus codicillos intercidisset, & decessisset: fisco tantum esse putavit vindicandum, quantum per codicillos erogari posset: id est, usque ad dodrantem,

5. JULIANUS lib. 86. Digestorum.

Senatus poenam remisit ei qui legata a se testamento data, codicillis sua manu scriptis ademerat: sed quia & jussu patris id fecerat, & annorum vigintiquinque erat, hereditatem quoque ei capere permissum est.

6. AFRICANUS lib. 3. Quaestionum.

Si quis legatum sibi adscripserit, tenetur poena Legis Corneliae, quamvis in utile legatum sit: nam & cum teneri constat, qui eo testamento, quod postea ruptum, vel etiam quod initio non jure fieret, legatum sibi adscripserit. Hoc tamen tunc verum est, cum perfectum testamentum erit, ceterum si non signatum fuerit, magis est, ut Senatusconsulto locus non sit: sicut nec interdictum de tabulis testamenti exhibendis locum habet: prius enim oportet esse aliquod testamentum vel non jure factum, ut Senatusconsulto locus sit: nam & falsum testamentum id demum recte dicitur, quod si adulterinum non esset, veruntamen testamentum recte diceretur: similiter igitur & non jure factum testamentum id appellatur, in quo si omnia rite facta essent, jure factum diceretur. §. 1. Si institutus heres exheredationem nominatim filii vel aliarum personarum adscribit: Senatusconsulto tenetur. §. 2. Similiter & is, qui libertatem sua manu ademit servi testatoris, & maxime cui a se legata vel fideicommissa data erant: Senatusconsulto tenetur. §. 3. Si patronus testamento liberti legatum sibi scripserit, & venia impetrata abstinere legato jussus est: an emolumentum bonorum possessionis contra tabulas habere possit? Et magis placeat, non posse: nec tamen huic consequens est, ut & si uxor dotem, vel creditor id, quod in diem sibi deberetur, sibi adscripserit, & similiter venia impetrata abstinere se legato jubeatur: aut mutari dotis, aut creditori actio sua denegari debet: ne eorum uterque merito debito careat.

7. MARCIANUS lib. 2. Institutionum.

Nullo modo servi cum dominis suis consistere possunt, cum ne quidem omnino Jure civili, neque Jure pratorio, neque extra ordinem

computantur: praeterquam quod favorabiliter Divi Marcus & Commodus rescripserunt, cum servus quereretur, quod tabulae testamenti, quibus ei data erat libertas, supprimerentur: admittendum ad suppressi testamenti accusationem.

8. ULPIANUS lib. 7. de Officio Proconsulis.

Quicumque nummos aureos partim raserit, partim tinxerit vel finxerit: si quidem liberi sunt, ad bestias dari; si servi, summo supplicio affici debent.

9. IDEM lib. 8. de Officio Proconsulis.

Lege Cornelia cavetur, ut qui in aurum vitii quid addiderit, qui argenteos nummos adulterinos flaverit, falsi crimine teneri. §. 1. Eadem poena afficitur etiam is, qui, cum prohibere tale quid posset, non prohibuit. §. 2. Eadem Lege exprimitur, ne quis nummos stagnaeos, plumbeos, emere, vendere dolo malo veller. §. 3. Poena Legis Corneliae irrogatur ei, qui quid aliud, quam in testamento, sciens dolo malo falsum signaverit, signarive curaverit: item qui falsas testationes faciendas, testimoniave falsa invicem dicenda dolo malo coierint. §. 4. Qui delatorem summisit in causa pecuniaria, eadem poena tenetur: qua tenentur hi, qui ob instruendas lites pecuniam acceperunt.

10. MACER lib. 1. Publicorum.

De eo qui ei, in cujus potestate est, eique qui in eadem potestate est, adscripserit, nihil Senatusconsultis cavetur: sed hoc quoque casu committitur in Legem, quia hujus rei emolumentum ad patrem dominumve pertinet, ad quem pertineret, si filius servusve sibi adscripsissent. §. 1. (Illud) constat, si extraneo quis adscripserit legatum: licet postea vivo testatore in potestate eum habere coeperit, Senatusconsultis locum non esse.

11. MARCIANUS lib. 1. de Judiciis publicis.

Si pater filio suo militi, quem habet in potestate, testamento commilitationis filii aliquid adscripserit, quem commilitonem in militia novit: quia patri non adquiritur, extra poenam est. §. 1. Et cum matri filius adscriperat: Divi Fratres rescripserunt, eum jussu testatoris hoc scripsit, impunitum eum esse, matremque capere posse.

12. PAPINIANUS lib. 13. Responsorum.

Cum falsi reus ante crimen illatum, aut sententiam dictam, vita decedit, cessante Cornelia, quod scelere quaesitum est, heredi non relinquitur.

13. IDEM lib. 15. Responsorum.

Falsi nominis vel cognominis adseveratio poena falsi coercetur. §. 1. Ordine decurionum decem annis Advocatum motum, qui falsum instrumentum cognoscente Praefide recitavit, post finem temporis dignitatem respondendi recipere: quoniam in Corneliā, falso recitato, non facto, non incidit: eadem ratione plebeium ob eandem causam exilio temporario punitum, decurionem post reditum recte creari.

14. PAU

14. PAULUS lib. 22. Questionum.

Filius emancipatus, cum scriberet patris testamentum, jussu patris servo communi Titio & sui legatum adscripsit: Quæro, quis exitus questionis sit? Respondit: Plures questiones conjuxisti: & quidem quantum ad Senatusconsultum, quo prohibemur, nobis vel his quos in potestate habemus, adscribere legatum, emancipatus quoque filius eadem poena tenebitur, licet jussu patris scripserit. Excusatus enim is videtur, qui in potestate est, sicut servus; si tamen jussu ex subscriptione testatoris appareat: sic enim inveni Senatum censuisse. §. 1. Sequens questio est: an quoniam placet id, quod illicite scriptum est, pro non scripto esse, quod servo communi scribeatis, & alterius adscriptum est, utrum in totum pro non scripto sit, an quantum ad eum tantum qui adscripsit, cæterum socio totum debeatur? Et inveni Marcellum apud Julianum adnotasse: nam cum Julianus scripsisset, si sibi & Titio scripsisset, aut servo communi; cum pro non scripto sit, facillime queri posse, quantum Titio & socio adquiratur: ita adjicit iste Marcellus: Quemadmodum socio debebitur, si quasi falsum nomen servi subducitur? quod & in præsentis questione observandum est. §. 2. Maritus servum dotalem manumisit, & in testamento ejus legatum sibi adscripsit. Quæsitum est, quid mulier ex Lege Julia consequi possit? Respondi: Et patronum incidere in poenam Edicti Divi Claudii dicendum est, & filium emancipatum, licet præteriti possint petere bonorum (possessionem): ergo si nihil habet patronus ex bonis liberti, non tenebitur mulieri. An ideo teneri potest, quod adjectum est in Lege, *An dolo fecit quominus ad eum perveniat?* sed nihil perfecit in fraudem mulieris: non enim adversus illam hoc excogitavit. An ideo non denegamus huic actiones, quoniam alii restitutus est? atquin cum is qui sibi jussu testatoris legatum adscripsit, etiamsi fidei suæ similiter jubente testatore commisisset, uti id alii restitueret: Senatus jussit eum nihilominus legato abstinere, idque apud heredem remanere cum onere fideicommissi.

15. CALLISTRATUS lib. 1. Questionum.

Divus Claudius Edicto præcepit, adjiciendum Legi Corneliæ ut si quis, cum alterius testamentum vel codicillos scriberet, legatum sibi sua manu scripserit, proinde teneatur, ac si commisisset in Legem Corneliæ: & ne vel iis veniatur, qui se ignorasse Edicti severitatem prætendant. † Scribere autem sibi legatum videri non solum eum qui manu sua id fecit: sed etiam qui per servum suum, vel filium, quem in potestate habet, dictante testatore, legato honoratur. §. 1. Plane Constitutionibus Principalibus caveatur, ut si testator specialiter subscriptione sua declaverit, dictasse servo alicujus, ut domino ejus legatum ab heredibus suis daretur: id valere, nec generalem subscriptionem testatoris valere adversus Senatusconsulti auctoritatem: & ideo le-

gatum pro non scripto habendum; & servo, qui etiam sibi legatum adscripsit, veniam dari: ego tutius esse puto, veniam petentiam ab Imperatore: scilicet eo, quod relictum est, abstinentibus. §. 2. Item Senatus censuit: Ut si servus, domini sui jussu, testamento codicillisve libertatem sibi adscripserit, ob eam rem, quod ipsius manu adscriptum est, minus liber sit: sed libertas ei ex fideicommissi causa præstatur, si modo post eam scripturam manu sua testatur testamento codicillisve subscripserit. §. 3. Et quatenus de sola specie fideicommissæ libertatis hoc Senatusconsulto continebatur, Divus Pius rescripsit, sententiam magis sequendam esse hujus Senatusconsulti, quam scripturam: nam servos, cum dominis suis parent, necessitate potestatis excusari: si tamen accedat domini auctoritas subscribentis se ea dictasse & recognovisse: videri enim ait ipsius domini manu scripta, cujus voluntate ea scripta sunt. Quod tamen (inquit) ad libera personas, in quas nullum jus testator habuerit, extendi non debet: queri tamen debet, (an) æque subsequendi necessitas, & honesta excusatio est non facientibus quod non sit concessum. §. 4. Matri quoque, cui per servum suum, dictante filio, legatum scriptum esset, veniam tribuendam Legis Corneliæ, placuit. §. 5. Idem in filium, quæ dictante matre sua per ignorantiam juris legatum sibi scripserat, Senatus censuit. §. 6. Si quis, duobus heredibus institutis, adjecerit, ut si alteruter heres sine liberis decessisset, ei qui superesset, & liberos haberet, hereditas redderetur; vel si uterque sine liberis decessisset, hereditas deinde alia manu scriptori testamenti restitueretur: placet testamentario poenam Legis Corneliæ remitti: sed benignius est, ut (etiam) ea, quæ supra scripta sunt, simili modo consequatur.

16. PAULUS lib. 3. Responsorum respondit.

Instrumentorum subreptorum crimen non esse publici iudicii, nisi testamentum alicujus subreptum arguatur. §. 1. Paulus respondit, Legis Corneliæ poena omnes teneri, qui etiam extra testamenta, cætera falsa signassent. §. 2. Sed & cæteros, qui in rationibus, tabulis, literis publicis, aliave qua re sine consignatione falsam fecerunt; vel, ut verum non appareat, quid celaverunt, subriperunt, subjecerunt, resignaverunt: eadem poena affici solere, dubium non esse.

17. IDEM lib. 3. Fideicommissorum.

Cum quidam sua manu servum sibi legatum scripsisset, & eum manumittere rogatus esset: Senatus censuit, ab omnibus heredibus eum manumittendum.

18. IDEM lib. 3. Sententiarum.

Uxori legatum in alieno testamento scribere non prohibemus. §. 1. Qui se filio testatoris impuberi tutorem adscripsit, & si suspectus esse præsumitur, quod ultro tutelam videbitur affectasse: tamen si idoneus esse adprobetur, non ex testamento, sed ex decreto tutor dandus

dandus est: nec accusatio ejus admittetur, quia consensisse videtur voluntati testatoris.

19. IDEM lib. 5. Sententiarum.

Qui falsam monetam percusserint, si id totum formare noluerint, iussu iustitiae pœnitentiae absolvuntur. §. 1. Accusatio suppositi partus nulla temporis præscriptione depellitur: nec interest, decesserit necne ea quæ partum subdidisse contenditur.

20. HERMOGENIANUS lib. 6. Juris.

Epitomarum.

Falsi pœna coercetur, & qui ad litem instruendam advocacione, testibus, pecuniam acceperunt; obligationem, pactionem fecerunt; societatem inierunt; ut aliquid eorum fieret, curaverunt.

21. PAULUS lib. singul. ad Senatusconsultum Turpillianum.

Qui duobus in solidum eandem rem diversis contractibus vendidit, pœna falsi coercetur: & hoc & Divus Hadrianus constituit. † Iis adjungitur & is, qui judicem corrumpit: sed & remissius puniri solent, ut ad tempus relegantur, nec bona illis auferantur.

22. IDEM lib. singul. ad Senatusconsultum Libonianum.

Impuberem in hoc Edictum incidere, dicendum non est: quoniam falsi crimine vix possit teneri, cum dolus malus in eam ætatem non eadit. §. 1. Si ei filio, qui apud hostes est, adscripserit pater legatum: dicendum est, reverso eo incidere in pœnam Senatusconsulti: quod si ibi decesserit, innocens pater existimatur. §. 2. Sed & si emancipato filio adscribit, recte id faciet: item in adoptionem dato. §. 3. Item si servo, cui moram fecit in fideicommissaria libertate præstanda, adscripserit: dicendum est extra sententiam Senatusconsulti eum esse: quoniam placet, omne, quod per hujusmodi servum adquisitum est, restitui oportere manumisso. §. 4. Et si ei servo, qui bona fide servit, aliquid adscripserit: quod ad cogitationem animi, nocens est: quia ei adscribit, quem suum putat: sed quoniam neque legatum, neque hereditas bonæ fidei possessori acquiritur, dicamus eum pœnæ eximendum esse. §. 5. Si dominus adscripserit servo legatum, *Cum liber erit*: dicimus Senatusconsulto dominum excusatum esse, qui compendio suo nullo modo profuerit. † Eadem & de filio postea emancipato. §. 6. Qui codicillos ante testamentum factos, in quibus legatum ei adscriptum erat, confirmat, in Senatusconsultum incidit: quod & Julianus scribit. §. 7. Adimendo quodque aliquid incidere in pœnam debet, quasi sibi aliquid dederit: veluti si servo legato sibi eodemque manumisso, libertatem sua manu ademerit: hoc ita, si voluntate testatoris ademerit: nam si ignorante eo, libertas valet. Item si rogatus restituere legatum sibi adscriptum, fideicommissum ademerit. §. 8. Qui liberti adsignationem sua manu adscripsit, non verbis, sed sententia Senatusconsulti tenetur. §. 9. Item non continetur verbis servus, qui alieno testamento fideicommissam libertatem sibi adscripsit: sed

de hoc potest hæsitari: quoniam (ut supra diximus) Senatus ita demum ei, qui (sibi) libertatem fideicommissam in testamento domini adscripsit, pœnam remittit, si dominus subscripsit. † Imo magis dicendum (est) hunc contra Senatusconsultum facere, quam eum qui legatum sibi adscribit: cum libertas omnimodo ipsi competitura sit, legatum autem domino adquiri possit. §. 10. Si testamentarius servo suo fideicommissam libertatem dederit, videamus, ne extra pœnam sit, quoniam nullum ipsius commodum est: nisi ideo adscripserit, ut servus magno pretio redimatur ab eo, & manumittatur. §. 11. Sed & ille, qui, cum Titio fundus legaretur, adjecit sua manu conditionem pecunie sibi dandæ, in voluntatem Senatusconsulti incidit. §. 12. Qui autem voluntate patris se exhereditat, vel legatum sibi adimit, neque verbis Senatusconsulti, neque sententia continetur.

23. IDEM lib. singul. de pœnis Patrum.

Quid sit falsum queritur: & videtur id esse, si quis alienum chirographum imitetur, aut libellum, vel rationes intercidat, vel describat: non qui alias in computatione vel in ratione mentiuntur.

24. SCÆVOLE lib. 22. Digestorum.

Aithales servus, cui testamento Vetiti Callinici (domini) per fideicommissum libertas, & portio hereditatis relicta erat, ab his, qui ex undecim portionibus heredes erant instituti, professus est indicium apud Maximillam filiam testatoris ex parte duodecima heredi scriptam, se posse probare falsum testamentum Vetiti Callinici: & apud Magistratus interrogatus a Maximilla, professus est probaturum quemadmodum falsum sit factum testamentum: & cum in crimen falsi subscripsisset Maximilla in scriptorem testamenti & Proculum coheredem: acta causa, *Præfatus mihi falsum testamentum non esse pronuntiavit*: & Maximillæ partem duodecim a fisco cogi iussit. *Quæsitum est*, an Aithales libertas & fideicommissum post hæc facta debeantur? Respondit, secundum ea quæ proponerentur, deberi.

25. ULPIANUS lib. 7. ad Edictum.

Qui nomine Prætoris licetis falsas reddidisse, Edictumve falsum proposuisse dicetur: ex causa, actione in factum pœnali tenetur: quam Lege Cornelia reus sit.

26. MARCELLUS lib. 30. Digestorum.

Si quis partis sui testamentum aboleverit, & quasi intestatus decesserit, pro herede gesserit, atque ita diem suum obierit: iustissime tota hereditas paterna heredi ejus eripietur.

27. MODESTINUS lib. 8. Regularum.

Eos, qui diversa inter se testimonia præbuerunt, quasi falsum fecerint, & præscriptio legis teneri pronuntiatur. §. 1. Et eam, qui contra signum suum falsum præbuit testimonium, pœna falsi teneri pronuntiatur. De impudentia ejus, qui diversa duobus testimonia præbuit cujus ita anceps fides vacillat: quod crimine falsi teneatur, nec dubitandum est.

§. 2.

§. 2. Qui se pro milite gessit, vel illicitis insignibus usus est, vel falso diplomate vias commavit: pro admissi qualitate gravissime puniendus est.

28. IDEM lib. 4. Responsorum.

Si a debitore, praelato die, pignoris obligatio mentiatur: falsi crimine locus est.

29. IDEM lib. singul. de Enucleatis casibus.

Si quis obepserit Praesidi Provinciae, tam per acta, quam per libelli interpellationem, nihil agit: imo si accusatus fuerit, poenam temeratoris luit: proinde enim punitur, atque si falsam fecerit: sunt enim rescripta de ea re: sufficit autem unum argumenti causa referre, cuius verba haec sunt: Alexander Augustus Julio Maryllo. Si libello dato adversarius tuus veritatem in precibus ab eo datis non adiecit, subscriptione uti non potest: imo si accusatus fuerit, poenam inferre debet.

30. IDEM lib. 12. Pandectarum.

Lege Cornelia testamentaria obligatur, qui lignum adulterinum fecerit, sculpsit. §. 1. De partu supposito soli accusant parentes, aut hi ad quos ea res pertineat: non quilibet ex populo, ut publicam accusationem intendat.

31. CALLISTRATUS lib. 3. de Cognitionibus.

Divus Pius Claudio rescripsit, pro mensura cuiusque delicti constituendum in eos qui apud iudice instrumenta protulerunt, quae probari non possint: aut si plus meruisse videatur, quam ex forma jurisdictionis pati possint: ut Imperatori describatur, aestimatur, quatenus coerceri debeat. Sed Divus Marcus cum fratre suo pro sua humanitate hanc rem temperavit: ut si (quod plerumque evenit) per errorem huiusmodi instrumenta proferantur: ignoscatur eis qui tale quicquam protulerunt.

32. MODESTINUS lib. 1. de Poenis.

Hodie qui Edicta proposita dolo malo corrumunt, falsi poena plectuntur. §. 1. Si venditor mensuras publice probatas vini frumenti, vel cuiuslibet rei, aut emptor corruerit, dolo malo fraudem fecerit: quanti ea res est, ejus dupli condemnatur: Decretoque Divi Hadriani praecipit, in insulam eos relegati, qui pondera aut mensuras falsassent.

33. IDEM lib. 3. de Poenis.

Si quis falsis Constitutionibus, nullo auctore habito utitur, Lege Cornelia, aqua & igni interdicitur.

TIT. XI.

DE LEGE JULIA REPETUNDARUM.

I. MARCEANUS lib. 14. Institutionum.

Lex Julia repetundarum pertinet ad eas pecunias, quas quis in Magistratu, Potestate, Curatione, (Legatione), vel quo alio Officio, munere, ministeriove publico cepit, vel cum ex cohorte cuius eorum est. §. 1. Excipit Lex, a quibus licet accipere, a sobrinis, propioreve gradu cognatis suis, uxore.

2. SCAVO LA lib. 4. Regularum.

Datur ex hac lege, & in heredes actione intra annum, dumtaxat a morte ejus, qui arguebatur.

3. MACER lib. 1. Publicorum.

Lex Julia repetundarum tenetur, qui cum aliquam potestatem haberet, pecuniam ob judicandum, decernendumve acceperit.

4. VENULEIUS SATURNINUS

lib. 3. Publicorum iudiciorum.

Vel quo magis aut minus quid ex officio suo faceret.

5. MACER lib. 1. Publicorum.

In Comites quoque Judicum ex hac lege iudicium datur.

(6. VENULEIUS SATURNINUS

lib. 1. de Iudiciis publicis).

Eadem lege tenentur, qui ob denunciandum, vel non denunciandum testimonium, pecuniam acceperint. §. 1. Hac lege damnatus, testimonium publice dicere, aut iudex esse, postulareve prohibetur. §. 2. Lege Julia repetundarum cavetur, Ne quis ob militum legendum mittendumve aes accipiat: neve quis ob sententiam in Senatu Consiliove publico dicendam, pecuniam accipiat: vel ob accusandum: vel non accusandum: utque Urbani Magistratus ab omni sorde se abstineant, neve plus domini muneris in anno accipiant, quam quod sit auroreorum centum.

7. MACER lib. 1. Publicorum iudiciorum.

Lex Julia de repetundis praecipit, Ne quis ob iudicem, arbitrumve dandum, mutandum, jubendumve, ut iudicet, neve ob non dandum, non mutandum, non jubendum, ut iudicet: neve ob hominem in vincula publica conjiciendum, vinciendum, vinctive jubendum, exve vinculis dimittendum: neve quis ob hominem condemnandum, absolvendumve: neve ob litem aestimandum, iudiciumve capitis pecuniaeve faciendum vel non faciendum, aliquid acceperit. §. 1. Apparet autem, quod Lex ab exceptis quidem in infinitum capere permittit, ab his autem, qui hoc capite enumerantur, a nullo, neque ullam quantitatem capere permittit. §. 2. Illud quoque cavetur: Ne in acceptum feratur opus publicum faciendum, frumentum publice dandum, praebendum, adprehendendum, facta tecla tuenda, antequam perfecta probata, praestita legerunt. §. 3. Hodie ex Lege repetundarum extra ordinem puniuntur, vel etiam durius, prout admiserint. Quid enim, si ob hominem nequaquam pecuniam acceperint: vel licet non acceperint, (calore tamen inductu interfecerint) vel innocentem, vel quem punire non debuerant: capite plecti debent, vel certe in insulam deportari, ut plerique puniti sunt.

8. PAULUS lib. 45. ad Edictum.

Quod contra Legem repetundarum Proconsuli vel Praetori donatum est, non poterit usucapi. §. 1. Eadem Lex Venditiones, locationes ejus rei causa pluri minorisve factas, irritas facit: impeditque usucapionem, prius quam

in potestatem ejus, a qua profecta res sit, heredisve ejus veniat.

9. PAPINIANUS lib. 15. Respon-
forum.

Qui munus publice mandatum accepta pecunia ruperunt, crimine repetundarum postulantur.

TIT. XII.

DE LEGE JULIA DE ANNONA.

1. MARCIANUS lib. 2. Institutionum.

Constitit inter servum & dominum judicium, si annonam publicam fraudasse dicat dominum.

2. ULPIANUS lib. 9. de Officio Pro-
consulis.

Lege Julia de annona poena statuitur adversus eum, qui contra annonam fecerit, societatemve coierit, quo annona carior fiat. §. 1. Eadem Lege continetur, ne quis navem, nautamve retineat, aut dolo malo faciat, quo magis detineatur. §. 1. Et poena viginti aureorum statuitur.

3. PAPIRIUS JUSTUS lib. 1. de
Constitutionibus.

Imperatores Antoninus & Verus, Augusti, in hac verba rescripserunt, *Minime equum est, decuriones civibus suis frumentum vilius, quam annona exigit, vendere.* §. 1. Item scripserunt, *jus non esse ordini cujusque civitatis pretium dari, quod invehitur, statuere.* §. 2. Item in hac verba rescripserunt: *Et si non solent hoc genus nuntiationis mulieris exercere, tamen quia demonstraturam te, quae ad utilitatem annonae pertinent, polliceris, Praefectum annonae docere potes.*

TIT. XIII.

AD LEGEM JULIAM PECULATUS,
ET DE SACRILEGIS, ET [DE]
RESIDUIS.

1. ULPIANUS lib. 44. ad Sabinum.

Lege Julia peculatus cavetur, *Ne quis ex pecunia sacra, religiosa, publicave auferat, neve intercipiat: neve in rem suam vertat: neve faciat, quo quis auferat, intercipiat, (vel) in rem suam vertat, nisi cui utique Lege licebit: neve quis in aurum, argentum, aes publicum quid indet: neve immisceat, neve, quod quid indatur, immisceatur, faciat sciens dolo malo, quo id pejus fiat.*

2. PAULUS lib. 11. ad Sabinum.

Lege Julia de residuis tenetur, qui publicam pecuniam delegatam in usum aliquem retinuit, neque in eum consumpsit.

3. ULPIANUS lib. 1. de Adulteriis.

Peculatus poena aquae & ignis Interdictionem, in quam hodie successit deportatio, continet. Porro qui in eum statum deducitur, sicut omnia pristina jura, ita & bona amittit.

4. MARCIANUS lib. 14. Institutionum.

Lege Julia peculatus tenetur, qui pecuniam sacram, religiosam abstulerit, interceperit. §. 1. Sed etsi donatum Deo immortalis abstulerit, peculatus poena tenetur. §. 2. Mandatis autem cavetur de sacrilegis, ut Praesides sacrilegos, latrones, plagiaris conquirant, & ut (prout) *quisque deliquerit*, in eum animadvertant. Et sic Consti-

tutionibus cavetur, ut sacrilegi extra ordinem digna poena puniantur. §. 3. Lege Julia de residuis tenetur is, apud quem ex locatione, emptione, alimentaria ratione, ex pecunia, quam accepit, aliave qua causa pecunia publica reledit. §. 4. Sed & qui publicam pecuniam in usus aliquos acceptam retinuerit, nec erogaverit, hac Lege tenetur. §. 5. Quia Lege damnatus, *amplius tertia parte*, quam debet punitur. §. 6. Non fit locus religiosus, ubi thesaurus invenitur: nam etsi in monumento inventus fuerit, non quasi religiosus tollitur: quod enim sepelire quis prohibetur, id religiosum facere non potest: at pecunia sepeliri non potest, ut & mandatis Principalibus cavetur. §. 7. Sed, & si de re Civitatis aliquid subripiatur, Constitutionibus Principum Divorum Trajani & Hadriani cavetur, peculatus crimen committi: & hoc jure utimur.

5. IDEM lib. 5. Regularum.

Divi Severus & Antoninus Cassio Festo rescripserunt, *res privatorum*, si in eadem sacram depositae, subreptae fuerint: furti actionem, non sacrilegii esse.

6. ULPIANUS lib. 7. de Officio Pro-
consulis.

Sacrilegii poenam debet Proconsul pro qualitate personae, proque rei conditione, & temporis, & aetatis, & sexus, vel severius, vel clementius statuere: & scio multos & ad bestias damnasse sacrilegos: nonnullos etiam vivos exussisse, alios vero in furca suspendisse. Sed moderanda poena est usque ad bestiarum damnationem eorum, qui manu facta templum effregerant, & dona Dei noctu tulerunt: ceterum, si qui interdum modicum aliquid de templo tulit, poena metalli coercendus est; aut si honestiore loco natus sit, deportandus in insulam est. §. 1. Qui cum in moneta publica operarentur, extrinsecus sibi signant pecuniam forma publica, vel signatam furantur: hi non videntur adulterinam monetam excoxisse: sed furtum publicae monetae fecisse, quod ad peculatus crimen accedit. §. 2. Si quis ex metallis Caesarianis aurum, argentumve furatus fuerit, ex Edicto Divi Pii, exilio vel metallo, prout dignitas personae, punitur. Is autem, qui furanti signum praebuit, periuratus habetur, atque si manifesti furti condemnatus esset, & famosus efficitur. Qui autem aurum ex metallo habuerit illicite, & conflaverit, in quadruplum condemnatur.

7. VENULEIUS SATURNINUS lib. 2.
Judiciorum Publicorum.

Peculatus crimen ante *quinquennium* admissum obijci non oportet.

8. IDEM lib. 3. Judiciorum publi-
corum.

Qui tabulam aream Legis, formamve agrorum, aut quid aliud continentem refixerit, vel quid inde immutaverit, Lege Julia peculatus tenetur. §. 1. Eadem Lege tenetur, qui quid in tabulis publicis deleverit vel induxerit.

9. PAULUS lib. sing. de Judiciis pu-
blicis.

Sacrilegi (capite) puniuntur. §. 1. Sunt autem sacrilegi, qui publica sacra compilaverunt: at qui

qui privata sacra, vel aedulas incoftoditas tentaverunt, amplius quam fures, minus quam facrilégi, merentur. Quare quod facrum, quodve admiſſum, in facrilégii crimen cadat, diligenter confiderandum eſt. §. 2. Labeo libro 38 poſteriorum; peculatum definit, pecuniæ publicæ aut ſacræ furtum non ab eo factum, cuius periculo fuit: & ideo aditum in his, quæ ei tradita ſunt, peculatum non admittit. §. 3. Eodem capite inferius ſcribit, non ſolum pecuniam publicam, ſed etiam privatam crimen peculatus facere, ſi quis, quod fiſco debetur, ſimulans ſe fiſci creditorem, accepit, quamvis privatam pecuniam abſtulerit. §. 4. Is autem, qui pecuniam trahendam ſuſcepit, vel quilibet alius, ad cuius periculum pecunia pertinet, peculatum non committit. §. 5. Senatus juſſit, Lege peculatus teneri eos, qui injuſſu ejus, qui ei rei præerit, tabularum publicarum inſpiciendarum deſcribendarumque poteſtatem fecerint. §. 6. Eam (quoque) qui pecuniam publicam in uſus aliquos retinuerit, nec erogaverit, hac Lege teneri Labeo libro 38 poſteriorum ſcripſit. Cum eo autem, qui cum provincia abiret, pecuniam, quæ penes ſe eſſet, ad ærarium profeſſus retinuerit, non eſſe reſiduæ pecuniæ actionem: quia eam privatus fiſco debeat: & ideo inter debitorum eum ferri: eamque ab eo is, qui hoc imperio utitur, exigeret, id eſt, pignus capiendū, corpus retinendū, multam dicendū: ſed eam quoque Lex Julia reſiduorum poſt annum reſiduam eſſe juſſit.

10. MARCIANUS lib. 1. Judiciorum Publicorum.

Hac lege tenetur, qui in tabulis publicis minorem pecuniam, quam quid venierit aut locaverit, ſcripſerit: aliudve quid ſimile commiſerit. §. 1. Divus Severus & Antoninus quendam Clariffimum Juvenem, cum inventus eſſet arculam in templum ponere, ibique hominem includere, qui poſt cluſum templum, de arca exiret, & de templo multa ſubtraheret, & ſe in arculam iterum referret; convictum in inſulam deportaverunt.

11. ULPIANUS lib. 68. ad Ediſtum.

Qui perforaverit muros, vel inde aliquid abſtulerit, peculatus actione tenetur. §. 1. Οὐδὲν τιμωρὲν εἰσὶν ἐν ἡμέρᾳ ἢ νυκτὶ, καὶ τῶν ἐν πυλῶν τῶν ἀφαιρούμενων, τὴν φλάνθων· ἢ δὲ ἐξω τῶν θυρίδων τῶν ἀφαιρούμενων, τὴν φλάνθων, καὶ κεραυνοῦ, ἢ ἑπορίζοντο. Hoc eſt, Qui ſacrum inuſſus inter diu vel noctu, ſacrorum aliquid inde aufert, exccator: qui vero extra ſacrarium e templo reliquo aufert, verberatus & conſus exilio multatur.

12. MARCELIUS lib. 25. Digestorum.

Peculatus nequaquam committitur, ſi exigam ab eo pecuniam, qui & mihi & fiſco debet: non enim pecunia fiſci intercipitur, quæ debitori ejus aufertur, ſcilicet qui manet debitor fiſci nihilo minus.

13. MODESTINUS lib. 2. de Poenis.

Is, qui prædam ab hoſtibus captam ſubripuit, Lege peculatus tenetur, & in quadruplum damnatur.

14. PAPINIANUS lib. 36. Quaſtionum.

Publica judicia peculatus, & de reſiduis, & repetundarum, ſimiliter adverſus heredem exercentur: nec immerito: cum in his quaſtio principalis ablata pecuniæ moveatur.

TIT. XIV.

DE LEGE JULIA AMBITUS.

1. MODESTINUS lib. 2. de Poenis.

Hæc Lex in Urbe hodie ceſſat: quia ad curam Principis magiſtratum creatio pertinet, non ad populi favorem. §. 1. Quod ſi in municipio contra hanc Legem magiſtratum, aut ſacerdotium quis petierit: per Senatusconſultum centum aureis cum infamia punitur. §. 2. Qua Lege damnatus, ſi alium convicerit, in integrum reſtituitur: non tamen pecuniam recipit. §. 3. Item is, qui novum veſtigal inſtituerit, ex Senatusconſulto hac poena plectitur. §. 4. Et ſi quis reus, vel accuſator, domum judicis ingreditur, per Legem Juliam judiciariam in Legem ambitus committit, id eſt, aureorum centum fiſco inferre jubetur.

TIT. XV.

DE LEGE FABIA DE PLAGIARIIS.

1. ULPIANUS [lib. 1. Regularum.]

Si liberum hominem emptor ſciens emerit: Capitale crimen adverſus eum ex Lege Fabia de plagio naſcitur: quo venditor quoque fit obnoxius, ſi ſciens liberum eſſe vendiderit.

2. IDEM lib. 9. de Officio Proconſulis.

Sciendum eſt, Legem Favianam ad eos non pertinere, qui cum abſentes ſervos haberent, eos vendiderunt: aliud eſt enim abeſſe, aliud in fuga eſſe. §. 1. Item non pertinere ad eum, qui mandavit ſervum fugitivum perſequendum & diſtrahendum: nec enim fugam vendidit. §. 2. Amplius dicendum eſt, (&) ſi quis Titio mandaverit ſervum fugitivum adprehendendum, ut ſi adprehendiſſet, eum emptum haberet: ceſſare Senatusconſultum. §. 3. Hoc autem Senatusconſulto domini (quoque) continentur, qui fugam ſervorum ſuorum vendiderunt.

3. MARCIANUS lib. 1. Judiciorum Publicorum.

Legis Faviæ crimine ſuppreſſi mancipii bona fide poſſeſſor non tenetur: id eſt, qui ignorabat ſervum alienum, & qui voluntate domini putabat id eum agere, & ita de bonæ fidei poſſeſſore ipſa Lex ſcripta eſt: nam adjicitur, Si ſciens dolo malo hoc fecerit: & ſæpiſſime a Principibus Severo & Antonino conſtitutum eſt, ne bonæ fidei poſſeſſores hac Lege teneantur. §. 1. Illud non eſt omittendum, quod exemplo Legis Aquiliæ, ſi is, propter quem quis in Favianam commiſit, deceſſerit: adhuc accuſatio & poena Legis Faviæ ſuperſteſt, ut & Divus Severus & Antoninus reſcripſerunt.

4. GAIUS lib. 22. ad Ediſtum provinciale.

Lex Favia tenetur, qui ſciens liberum hominem donaverit, vel in dotem dederit. Item qui.

qui ex earum qua causa, sciens liberum esse, acceperit, in eadem causa haberi debeat, qua venditor & emptor habetur. Idem & si pro eo res permutata fuerit.

5. MODESTINUS lib. 17. Responsorum respondit.

Eum, qui fugitivum alienum suscepisse & cessasse doceatur, ex eo, quod proprietatis questionem referret, crimen, si probetur, evitare minime posse.

6. CALLISTRATUS lib. 6. de Cognitionibus.

Non statim plagiarium esse, qui furti crimine ob servos alienos interceptos tenetur, Divus Hadrianus in hæc verba rescripsit: *Servos alienos qui sollicitaverit aut interceperit, crimine plagii, quod illi intenditur, teneatur, necne, facit questionem: & ideo non me consuli de ea re oportet: sed quod verissimum in re presenti cognoscitur, sequi Iudicem oportet. Plane autem scire debet, posse aliquem furti crimine ob servos alienos interceptos teneri, nec idcirco tamen statim plagiarium esse existimari.* §. 1. Idem Princeps de eadem re in hæc verba rescripsit: *Apud quem unus aut alter fuerit fugitivus inventus, qui operas suas locaverint, ut pascerentur, & utique si iidem antea apud alios opus fecerint, hunc suppressorem non iure quis dixerit.* §. 2. Lege Favia cavetur, *Ut liber, qui hominem ingenuum, vel libertinum invitum celaverit, invinctum habuerit, emerit sciens dolo malo, qui ve in earum qua re socius erit, quique servo alieno, servare persuaserit, ut a domino dominave fugiat, vel eum eamve invito, vel insciente domino, dominave celaverit, invinctum habuerit, (emerit) sciens dolo malo, qui ve in ea re socius erit: ejus pena teneatur.*

7. HERMOGENIANUS lib. 6. Juris Epitomarum.

Pœna pecuniaria statuta Lege Favia, in usu esse desinit: nam in hoc crimine detecti, pro delicti modo coercentur: & plerumque in metallum damnantur.

TIT. XVI.

AD SENATUSCONSULTUM TURPILLIANUM, DE ABOLITIONIBUS CRIMINUM.

1. MARCIANUS libro sing. ad Senatusconsultum Turpillianum.

Accusatorum temeritas tribus modis detegitur, & tribus pœnis subicitur: aut enim calumnantur, aut prævaricantur, aut tergiversantur. §. 1. Calumniari, est falsa crimina intendere. Prævaricari, in universum ab accusatione desistere. §. 2. Calumniatoribus pœna Lege Remmia irrogatur. §. 3. Sed non utique, qui non probat, quod intendit, protinus calumniari videtur: nam ejus rei inquisitio arbitrio cognoscentis committitur, qui, reo absoluto, de accusatoris incipit consilio quærere, qua mente ductus ad accusationem processit: & si quidem justum ejus errorem repperit, absolvit eum; si vero in evidenti calumnia eumprehenderit, legitimam pœnam ei irrogat. §. 4. Quorum alterutrum ipsis verbis pronuntiationis manifestatur. Nam si quidem ita

pronuntiaverit, non probasti, pepercit ei. Si autem pronuntiaverit, calumniatus es, condemnavit eum. Et quamvis nihil de pœna subjecerit, tamen Legis potestas adversus eam exercebitur. Nam (ut Papinianus respondit) facti quidem questio in arbitrio est judicantis; pœnæ vero persecutio non ejus voluntati mandatur, sed Legis auctoritati reservatur. §. 5. Quæri possit, si ita fuerit interlocutus, *Lucius Titius temere accusasse videtur*, an calumniatorem pronuntiasse videatur? & Papinianus, temeritatem facilitatis veniam continere, & inconsultum calorem calumniæ vitio carere: & ob id hunc nullam pœnam subire oportere. §. 6. Prævaricatorem eum esse ostendimus, qui colludit cum reo: & translatitiae munere accusandi defungitur: eo quod proprias quidem probationes dissimularet, falsas vero, (rei) excusationes admitteret. §. 7. Si quis autem ab accusatione citra abolitionem destiterit, punitur. §. 8. Abolitio privatim a Præsidibus postulari ac impetrari solet. Item pro tribunali, non de plano. Nec præsens hanc cognitionem alteri demandare potest. §. 9. Si plura crimina idem eidem intulit, singulorum debet abolitionem petere: alioquin prout quid amiserit, ejus nomine Senatusconsulti pœnam patietur. §. 10. Accusationem is intulit, qui præscriptione summoverti poterat, ut quilibet adulterii masculo post quinque annos continuos ex die commissi adulterii, vel feminae post sex menses utiles ex die divortii: an, si destiterit, hoc Senatusconsulto plecti debet, belle dubitatur? Movit quod pene nulla erit accusatio, quam temporis spatium, aut personæ vitium omnimodo removeret, reoque securitatem timoris ac periculi promitteret. Contra movet, quod qualiscunque accusatio illata, cognoscentis auctoritate, non accusantis voluntate aboleri debet: majoreque odio dignus existimaretur, qui temere ad tam improbam accusationem processisset. Ergo verius est, eum quoque, de quo loquimur, in Senatusconsultum incidere oportere. Atquin Papinianus respondit, mulierem, quæ idcirco ad falsi accusationem non admitteretur, quod suam, suorumve injuriam non persequeretur, desistentem, Senatusconsulto Turpilliano non plecti. Num ergo, & in cæteris idem responsurus sit? quid enim interest, propter sexus infirmitatem, an propter statum turpitudinem, temporisve finem ad accusationem aliquam non admittatur? multoque magis excludendi sunt, quod mulieris quidem accusatio vel propter proprium ejus dolorem effectum habere potuit: illorum vero accusatio voce duntaxat tenus intervenit. Atquin idem alias scribit, non posse aliquem duos eodem tempore adulterii accusare, maritum & feminam: & tamen, si utrique simul denunciaverit, in utriusque persona abolitionem eam petere debere, ne in hoc Senatusconsulto incidat. Quid porro refert, propter causas superscriptas accusatio non valuerit, an propter numerum personarum non tenuerit? an hæc intersint, plenam habuerit aliquis accusandi facultatem, sed propter personarum conjunctionem ab accusatione summoveatur: an vero stricta ratione qui-

quibusdam accusandi facultas non competat: Merito itaque dicendum est, omnes, excepta muliere & minore, nisi abolitionem petierint, in hoc Senatusconsulto incidere. §. 11. Suspecti tutoris accusatio pro tribunali tantum examinari potest: & nullus alius de huiusmodi questione, quam Praeses, pronunciare potest: & tamen, qui ab ea destitit, Senatusconsulto non tenetur. §. 12. Item, si dicatur aliquis in Senatusconsultum incidisse Turpillianum, Praesidis est super eare notio: & tamen contra desertorem Senatusconsulti non intervenit coercitio: qui autem dicit, quem in hoc Senatusconsulto incidisse, accusator non est. §. 13. Incidit in hoc Senatusconsulto, & qui accusatorem submittit, aut instigat, aut qui mandat alicui, & instruit eum ad accusationem capitalem, dando probationes, allegando accusationes: & merito: nam deficiendo crimini, quod movet: & eximendo se periculo calumniae vel desertionis, merito calumniantis & desertentis poenae subduci debuit, nisi subornatus accusator probaverit crimen, quod intendere suscepit. Nec interest, per se mandavit accusationem, an per alium. Verum hunc, qui hoc ministerio usus est ad mandandam accusationem, non ex verbis, sed ex sententia Senatusconsulti puniri, Papinianus respondit. Summisus enim accusator similiter eodem Senatusconsulto plectitur: id est, propter hoc solum puniatur, quod ministerium alieni timoris recepit. §. 14. Reus condemnatus provocavit: deinde accusator destitit, an in hoc Senatusconsulto incidit: prope est, ut incidisse videatur: quia provocatio- nis remedio condemnationis extinguitur pronun- ciatio.

2. PAULUS lib. sing. de poenis omnium Legum.

Qui destiterit agere, amplius & accusare pro- hibetur.

3. IDEM lib. 1. Sententiarum.

ET in privatis, & in extraordinariis criminibus omnes calumnioli extra ordinem pro qualitate admissi plectuntur.

4. PAPINIANUS lib. 15. Responsorum.

Mulier, quae falsi crimen iniuriae propriae post interpolitam denunciationem desistens omi- sit, ex Senatusconsulto Turpilliano teneri non videtur. §. 1. Post abolitionem idem crimen ab eodem in eundem instaurari non potest.

5. PAULUS lib. 2. Responsorum.

Quaeritur, an is, qui, libello Principi da- to, falsum se obiecturum minatus est, si non objecisset, Turpilliano Senatusconsulto tenetur? Paulus respondit, verbis Senatusconsulti Turpil- liani eum, de quo quaeritur, non contineri.

6. IDEM lib. 1. Sententiarum.

Ab accusatione destitit, qui cum adversario suo de compositione ejus criminis, quod inten- debat, fuerit locutus. §. 1. Animo ab accusa- tione destitit, qui affectum & animum accusandi deposuit. §. 2. Destitisse videtur, qui intra praefinitum accusationis a Praeside tempus reum suum non peregit. §. 3. Nunciatores, qui per notoria indicia produnt, notoriis suis adstiteri ju-

bentur. §. 4. Calumniae causa puniuntur, qui in fraudem alicujus librum vel testimonium, aliudve quid conquisisse, vel scripsisse, vel in iudicium protulisse dicuntur.

7. ULPIANUS lib. 8. Disputationum.

Si quis repetere velit crimen publica abolitione interveniente, eo jure repetit, quo accusabat: non aequae enim possunt praescriptiones ei objici, quae ante reorum abolitionem non sunt objectae: & ita Divus Hadrianus rescripsit. §. 1. Si stellio- natum quis objecerit, vel expolatae hereditatis cri- men, & destitit: poenae Senatusconsulti Turpil- liani non sub ibit: nec si furti, vel injuriarum, sed officio judicis culpa ejus coerceretur.

8. PAPINIANUS lib. 2. de Adulteriis.

Abolitio, aut publice fit ob diem insignem, aut publicam gratulationem:

9. MACER lib. 2. Publicorum.

El ob rem prospere gestam:

10. PAPINIANUS lib. 2. de Adulteriis.

Aut privatim auctore postulante. Tertio genere fit ex Lege abolitio, accusatore mor- tuo, vel ex justa causa impedito, quominus accu- sare possit. §. 1. Abolitione autem publice facta, non retractabitur in iudicio repetendo de mariti jure. §. 2. Triginta dies repetendi rei Di- vus Trajanus utiles esse interpretatus est, ex die scilicet, quo feriae finitae sunt: & Senatus censuit eas dies cedere, quibus quisque reum suum repe- tere possit. Hoc autem repetendi rei tempus non aliter cedit, quam si accusator quoque potuit adire.

11. IDEM lib. sing. de Adulteriis.

Quaerebatur, an hi, qui ab accusatione tempore exclusi essent, in Senatusconsultum Turpil- lianum inciderent? Respondit, non oportere du- bitari, calumnia non puniri eos, qui praescriptio- ne temporis exclusi, causam adulterii perferre non potuerunt.

12. ULPIANUS lib. 2. de Adulteriis.

Si interveniente publica abolitione ex Senatus- consulto (ut fieri adsolet,) vel ob laetitiam aliquam, vel honorem domus divinae, vel ex ali- qua causa, ex qua Senatus censuit abolitionem reorum fieri, nec intra dies praestitutos reum repe- tierit: dicendum est, cessare Turpillianum Sena- tusconsultum: nec enim videtur desistere, qui exemptum reum non desert: eximitur autem reo- rum ad abolitionem interveniente.

13. PAULUS lib. 3. de Adulteriis.

Destitisse eum accipiemus, qui in totum animum agendi deposuit, non qui distulit accusatio- nem. §. 1. Sed, qui permissu Imperatoris ab accusatione destitit, impunitus est.

14. ULPIANUS lib. 7. de Officio Pro- consulis.

Divus Hadrianus Salvio Caro Proconsuli Cretae rescripsit, tutorem, qui pupilli causa insti- tuerat accusationem, defuncto pupillo, cujus causa accusare coeperat, non esse cogendum accusatio- nem implere.

15. MACER lib. 2. Publicorum.

In Senatusconsultum Turpillianum incidunt, qui subjecissent accusatores, aut subiecti postula- sent,

sens, nec peregissent reos, aut aliter, quam abolitione facta, destitissent: quique chirographum ob accusandum dedissent, pactionemve aliquam interposuissent. Hoc autem verbum (neq) peregissent, ad universos superscriptos pertinere dicendum est. §. 1. An ad eos, qui hodie de iudiciis publicis extra ordinem cognoscunt, Senatusconsultum pertineat, queritur? Sed jam hoc iure ex Sacris Constitutionibus utimur, ut pertineat: ita ex singulis causis singulae poenae irrogentur. §. 2. Eos, de quorum calumnia agi non permittitur, si destiterint, non incidere in poenam huius SC. Constitutionibus cavetur. §. 3. Si propter mortem rei accusator destiterit, non potest hoc Senatusconsulto teneri: quia morte rei iudicium solvitur, nisi tale crimen fuit, cuius actio & adversus heredes durat, veluti Majestatis. Idem in accusatione repetundarum est, quia haec quoque morte non solvitur. §. 4. Ceterum si postea, quam accusator destitit, reus decesserit: non ideo magis delictum accusatoris relevatur. Nam cum, qui semel destitit, si postea accusare paratus sit: non esse audiendum, Severus & Antoninus statuerunt. §. 5. Qui post inscriptionem ante litem contestatam anno, vel biennio agere non potuerint, variis Praesidum occupationibus, vel etiam civilium officiorum necessitatibus districti, in Senatusconsultum non incident. §. 6. Quamquam prius reum quis detulerat; etsi post abolitionem, antequam reus peteretur, alia abolitio supervenerit: non ex superiore, sed ex secunda abolitione dies triginta computantur.

16. PAULUS lib. sing. de Adulteris.

Domitianus rescripsit, quod de feriis, & de abolendis reis dicitur, non pertinere ad servos, qui accusari in vinculis esse jubentur, ne iudicium finiatur.

17. MODESTINUS lib. 17. Responsorum.

Lucius Titius Seium reum falsi fecit: & prius quam persequeretur, indulgentia reorum crimina abolita sunt. Quaero, si postea eum iterato reum non fecerit: an in Turpillianum Senatusconsultum inciderit? (Herennius) Modestinus respondit, abolitionem reorum, quae publice indulgetur; ad hoc genus criminis non pertinere.

18. PAPIRIUS JUSTUS lib. 1. de Constitutionibus.

Imperatores Antoninus & Verus Augusti Julio Vero rescripserunt, cum satis diu litem traxisse dicetur, invito adversario non posse eum abolitionem accipere. §. 1. Item rescripserunt, nisi evidenter probetur consentire adversarium, abolitionem non dari. §. 2. Item rescripserunt, cum in crimine capitali abolitionem, ut in re pecuniaria petitam esse diceret, restitrandam esse nihilominus cognitionem: ita ut si non probasset hoc, quod proponeret, non impune eum laturum.

TIT. XVII.

DE REQUIRENDIS VEL ABSENTIBUS DAMNANDIS.

1. MARCIANUS lib. 2. Publicorum.

Divi Severi & Antonini Magni Rescriptum est, ne quis absens puniatur: & hoc iure utimur,

ne absentes damneantur: neque enim inaudita causa quemquam damnari aequitatis ratio patitur. §. 1. Si autem gravius quis puniatur: puta in opus metalli vel similem poenam, siue capitalem: hoc casu non est irroganda in absentem poena, sed absens requirendus adnotatus est, ut copiam sui praestet. §. 2. Praesides autem provinciarum circa requirendos adnotatos hoc debent facere, ut eos, quos adnotaverint, Edictis adesse jubeant: ut possit innotescere eis qui adnotati sunt. Sed & literas ad Magistratus, ubi consistent, mittere: ut per eos possit innotescere, requirendos eos esse adnotatos. §. 3. Et ex hoc (annus) computatur ad se purgandos. §. 4. Sed & Papinianus lib. 16 Responsorum scripsit, requirendum adnotatum, si provinciae Praesidem intra annum adierit & satis obtulerit: non esse locum mandatis, ut bona fisco vindicentur: nam & si intra annum mortuus sit, criminis causa expirat, & perit & bona ejus ad fidejussores transmittuntur.

2. MACER lib. 2. Publicorum.

Anui spatium ad occupanda bona ejus, qui requirendus adnotatus est, pertinet. §. 1. Sed si per viginti annos fisco bona non occupaverit, postea praescriptione vel ab ipso reo, vel ab heredibus ejus submovebitur.

3. MARCIANUS lib. 2. de Publicis judiciis.

Quaeunque enim quaestionem apud fiscum, si non alia sit praescriptio, viginti annorum silentio praescribi, Divi Principes voluerunt.

4. MACER lib. 2. de Publicis judiciis.

Anus exinde computandus est, ex quo ea adnotatio (facta est) quae vel Edicto, vel literis ad Magistratus factis publice innotuit. §. 1. Ergo & viginti annorum tempus exinde fisco numeretur, ex quo adnotatio publice innotuit. §. 2. In summa sciendum est, nulla temporis praescriptione, a causa defensione summoeri eum, qui requirendus adnotatus est.

5. MODESTINUS lib. 12. Pandectarum.

Mandatis cavetur, intra annum requirendorum bona obsignari: ut si redierint, (& se purgaverint), integram rem suam habeant: si neque responderunt, neque qui se defendant, habuerint: tunc post annum bona in fiscum coguntur. §. 1. Et intra annum medio tempore moventia, si qua sunt, ne aut mora deteriora fiant, aut aliquo modo intereant, venire debere, pretiumque eorum in deposito esse, D. Severus & Antoninus sanxerunt. §. 2. Sed & D. Trajanus inter moventia fructus quoque haberi rescripsit. §. 3. Curandum est autem, ne quid ei, qui profugit, medio tempore a debitoribus ejus solvatur, ne per hoc fuga ejus instruat.

TIT. XVIII.

DE QUESTIONIBUS.

1. ULPIANUS [lib. 8. de Officio Praeconsulis.]

In criminibus eruendis quaestio adhiberi solet. Sed quando, vel quatenus id faciendum sit, videamus. Et non esse a tormentis incipiendum, & D. Augustis constituit, neque adeo fidem quaestioni adhibendam. §. 1. Sed & epistola Divi Hadriani ad Sennium Sabinum continetur: verba Rescripti

Rescripti ita se habent: *Ad tormenta servorum ita demum venire oportet, cum suspectus est reus: & aliis argumentis ita probationi admovetur, ut solae confesio servorum deesse videatur.* §. 2. Idem Divus Hadrianus Claudio Quartino Rescripsit, quo Rescripto illud expressit, a suspensissimo incipiendum, & a quo facillime posse verum scire iudex crediderit. §. 3. Ad quaestionem non esse provocandos eos, quos acculator de domo sua produxit: nec facile credendum subjectam eam, quam ambo parentes dicuntur eam filiam habuisse, Rescripto Divorum Fratrum ad Lucium Tiberianum emissio declaratur. §. 4. Idem Cornelio Proculo rescripserunt, non utique in servi unius quaestione fidem rei constituendam; sed argumentis causam examinandam. §. 5. Divus Antoninus & Divus Hadrianus Sennio Sabino rescripserunt, cum servi pariter cum domino aurum & argentum exportasse dicerentur, non esse de domino interrogandos: ne quidem, si ultro aliquid dixerint, obesse hoc domino. §. 6. Divi Fratres Leliano Longino rescripserunt, de servo hereditatem non esse habendam quaestionem in res hereditarias, quamvis suspectum fuisset, quod in agnataria venditione dominium in eo quaesivisse heres videretur. §. 7. Servum municipem posse in caput civium torqueri, sapissime rescriptum est: quia non sit illorum servus, sed Reipublicae. Idemque in ceteris servis corporum dicendum est: nec enim plurimum servus videtur, sed corporis. §. 8. Si servus bona fide mihi serviat, etiam si dominium in eo non habui: potest dici, torqueri eum in caput meum non debere. Idem est & in libero homine, qui bona fide servit. §. 9. Sed nec libertum torqueri in patroni caput, constitutum est. §. 10. Nec fratrem quidem in fratris, Imperator noster cum (Divo) patre suo rescripsit: addita ratione, quod in eum, in quem quis invitum testimonium dicere non cogitur, in eum nec torqueri debet. §. 11. Servum mariti in caput uxoris posse torqueri, Divus Trajanus Servio Quarto rescripsit. §. 12. Item Mummio Lolliano rescripsit, damnati servos, quia deserunt esse ipsius, posse in eum torqueri. §. 13. Si servus ad hoc erit manumissus, ne torqueatur: dummodo in caput domini non torqueatur, posse eum torqueri Divus Pius rescripsit. §. 14. Sed & eum, qui cognitionis susceptae tempore alienus fuit: licet postea rei sit effectus, torqueri in caput posse Divi Fratres rescripserunt. §. 15. Si quis dicatur nullo jure emptus, non prius torqueri poterit, quam si constiterit venditionem non valuisse: & ita Imperator noster cum Divo patre suo rescripsit. §. 16. (Item) Severus Septimio Antigono ita rescripsit: *Cum quaestio (de servis) contra dominos neque haberi debeat, neque si facta sit, disturi sententiam consilium instruat: multo minus indicia servorum contra dominos admittenda sunt.* §. 17. Divus Severus rescripsit, confessiones reorum pro exploratis facinoribus haberi non oportere, si nulla probatio religionem cognoscentis instruat. §. 18. Cum quidam deponere pretium servi paratus esset, ut servus torqueretur contra dominum: Imperator noster cum Divo

patre suo id non admisit. §. 19. Si servi quasi sceleris participes in se torqueantur, deque domino aliquid fuerint confessi apud iudicem: prout causa exegerit, ita pronunciare eum debere, Divus Trajanus rescripsit, quo Rescripto ostenditur, gravari dominos confessione servorum: sed ab hoc Rescripto recessum Constitutiones posteriores ostendunt. §. 20. In causa tributorum (in quibus esse reipublicae nervos nemini dubium est) periculo quoque ratio, quod servo fraudis conscio capitalem poenam denunciat, ejusdem professionem exstruat. §. 21. Qui quaestionem habiturus est, non debet specialiter interrogare, *an Lucius Titius homicidium fecerit*: sed generaliter, quis id fecerit: alterum enim magis suggerentis, quam requirentis videtur: & ita D. Trajanus rescripsit. §. 22. D. Hadrianus Calpurnio Celeriano in hac verba rescripsit: *Agricola Pompeii Valentis servus, de se potest interrogari: si dum quaestio habetur, amplius dixerit; rei fuerit indicium, non interrogationis culpa.* §. 23. Quaestioni fidem non semper, nec tamen nunquam habendam, Constitutionibus declaratur: etenim res est fragilis, & periculosa, & quae veritatem fallat. Nam plerique patientia sive duritia tormentorum ita tormenta continent, ut exprimi eis veritas nullo modo possit: alii tanta sunt impatientia, ut (in) quovis mentiri, quam pati tormenta velint: ita sit, ut etiam vario modo fateantur, ut non tantum se, verum etiam alios committentur. §. 24. Praeterea inimicorum quaestioni fides haberi non debet, quia facile mentiantur: nec tamen sub praetextu inimicitiarum detrahenda erit fides quaestionis. §. 25. Causaque cognita, habenda fides, aut non habenda. §. 26. Cum quis latrones tradidit, quibusdam Rescriptis continetur non debere fidem haberi eis in eos qui eos tradiderunt: quibusdam vero, quae sunt pleniora, hoc cavetur, ut neque destitute (non) habeatur ut in ceterorum persona solet: sed causa cognita aestimetur, habenda fides sit, necne: plerique enim, dum metuunt, ne forte apprehensi eos nominent, prodere eos solent, scilicet impunitatem sibi captantes: quia non facile eis indicantibus proditores suos creditur. Sed neque passim impunitas eis per huiusmodi proditores concedenda est: neque transmittenda allegatio dicentium idcirco se oneratos, quod eos ipsi tradidissent: neque enim invalidum argumentum haberi debet mendacii, sive calumniae in se instructae. §. 27. Si quis ultro de maleficio fateatur, non semper ei fides habenda est: nonnunquam enim aut metu, aut quia alia de causa in se confitentur. Et extat epistula Divorum Fratrum ad Voconium Saxam, qua continetur liberandum eum, qui in se fuerat confessus, cujus post damnationem de innocentia constitisset: cujus verba haec sunt: *Prudenter, & egregia ratione humanitatis, Saxa carissime, Primitivum servum, qui homicidium in se confingere metu ad dominum revertendi suspectus esset, perseverantem falsa demonstratione, damnasti, quaesiturns de consciis: quos aequae habere se mentitus fuerat, ut ad certiores ipsius de se confessionem pervenires: nec frustra fuit tam prudens consilium tuum: cum in tormentis constiterit, neque illos ei conscios fuisse, &*

ipsum de se temere commentum: potes itaque decreti gratiam facere, & eum per officium distrahi jubere: conditione addita, ne unquam in potestatem domini revertatur, quem pretio recepto certum habemus libenter tali servo caritatem. Hac epistula significatur: quasi servus damnatus, (si) fuisset restitutus, ad eum pertinebit, cujus fuisset, antequam damnetur: sed Praeses Provinciae eum, quem damnavit, retinere non potest; cum nec pecuniariam sententiam suam revocare possit. Quid igitur? Principi eum scribere oportet, si quando ei (ejus) qui nocens videbatur, postea ratio innocentiae constitit.

2. ULPIANUS lib. 39. ad Edictum.

Hereditarii servi, quamdiu incertum est, ad quem bona pertineant, non possunt videri in caput domini torqueri.

3. IDEM lib. 50. ad Edictum.

Constitutione Imperatoris nostri & Divi Severi placuit, plurimum servum in nullius caput torqueri posse.

4. IDEM lib. 3. Disputationum.

In incesto (ut Papinianus respondit, & est rescriptum) servorum tormenta cessant: quia & Lex Julia cessat de adulteris.

5. MARCIANUS lib. 2. Institutionum.

Si quis viduam vel aliu nuptam cognatam, cum qua nuptias contrahere non potest, corruperit, in insulam deportandus est: quia duplex crimen est: (&) incestum, quia cognatam violavit contra fas; & adulterium vel stuprum adiungit: denique hoc casu servi in persona domini torquentur.

6. PAPINIANUS lib. 2. de Adulteriis.

Patre vel marito de adulterio agente, & postulantis de servis rei ut questio habeatur, si (vere) causa perorata, testibus prolatis, absolutio secuta fuerit: mancipiorum, quae mortua sunt, aestimatio habetur: secuta vero damnatione: quae supersunt, publicantur. §. 1. Cum de falso testamento quaeritur, hereditarii servi possunt torqueri.

7. ULPIANUS lib. 3. de Adulteriis.

Questionis modum magis est iudices arbitrari oportere: itaque questionem habere oportet: ut servus salvus sit vel innocentiae, vel supplicio.

8. PAULUS lib. 2. de Adulteriis.

Edictum D. Augusti, quod proposuit Vivio Avito & Lucio Aproniano Consulibus, in hunc modum extat: *Quaestiones neque semper in omni causa & persona desiderari debere arbitror: & cum capitalia & atrociora maleficia non aliter explorari & investigari possunt, quam per servorum quaestiones, efficiamus (eas) esse ad requirendam veritatem existimo, & habendas censeo.* §. 1. Statuliber in adulterio postulari poterit, ut questio ex eo habeatur, quod servus heredis est: sed spem suam retinebit.

9. MARCIANUS lib. 11. de Judiciis Publicis.

Divus Pius rescripsit, posse de servis haberi questionem in pecuniaria causa, si aliter veritas inveniri non possit: quod & aliis Rescri-

ptis cavetur: sed hoc ita est, ut non facile in re pecuniaria questio habeatur: sed si aliter veritas inveniri non possit, nisi per tormenta, licet habere questionem, ut & Divus Severus rescripsit. Licet itaque & de servis alienis haberi questionem, si ita res suadeat. §. 1. Ex quibus causis questio de servis adversus dominos haberi non debet, ex his causis ne quidem interrogationem valere: & multo minus indicia servorum contra dominos admittenda sunt. §. 2. De eo, qui in insulam deportatus est: questio habenda non est, ut Divus Pius rescripsit. §. 3. Sed nec de statulibero in pecuniariis causis questio habenda est, nisi sufficiente conditione.

10. ARCADIVS (qui &) CHARLVS lib. singul. de testibus.

De minore quatuordecim annis questio habenda non est, ut & Divus Pius Caelio Jumentiano rescripsit. §. 1. Sed omnes omnino in majestatis crimine, quod ad personas Principum attinet, si ad testimonium provocentur, cum res exigit, torquentur. §. 2. Potest quaeri, an de servis filii castrensis peculii in caput patris questio haberi (non) possit? nam patris non debere torqueri in filium, constitutum est: & puto recte dici, nec filii servos in caput patris esse interrogandos. §. 3. Tormenta autem adhibenda sunt, non quanta accusator postulat: sed ut moderatae rationis temperamenta desiderant. §. 4. Nec debet initium probationum de domo rei accusator sumere, dum aut libertos ejus, quem accusat, aut servos in testimonium vocat. §. 5. Plurimum quoque in executiunda veritate etiam vox ipsa, & cognitionis subtilis diligentia adfert: nam & ex sermone, & ex eo, qua quis constantia, qua trepidatione quid diceret, vel cujus existimationis quisque in civitate sua est, quaedam ad illuminandam veritatem in lucem emergunt. §. 6. In causis quoque liberalibus non oportet per eorum tormenta, de quorum statu quaeritur, veritatem requiri.

11. PAULUS lib. 2. de Officio Proconsulis.

Etiam si redhibitus fuerit servus, in caput emptoris non torquebitur.

12. ULPIANUS lib. 54. ad Edictum.

Si quis, ne questio de eo agatur, liberum se dicat: Divus Hadrianus rescripsit, non esse eum ante torquendum, quam liberale iudicium experiatur.

13. MODESTINUS lib. 5. Regularum.

Certo pretio servum aestimatum in questionem dari iata stipulatione, receptum est.

14. IDEM lib. 8. Regularum.

Statuliber in delicto repertus, speranda libertatis praerogativa, non ut servus ob ambigua conditionis, sed ut liber puniendus est.

15. CALLISTRATUS lib. 5. de Cognitionibus.

Ex liber o homine pro testimonio non vacillante questionem haberi non oportet. §. 1.

De minore quoque quatuordecim annis in caput alicuius questionem habendam non esse, Divus Pius Marcilio rescripsit: maxime cum nullis extrinsecus

trif. cus argumentis accusatio impleatur: nec tamen consequens esse, ut etiam sine tormentis eisdem credatur: nam ætas (inquit) quæ adversus asperitatem quæstionis eos interim tueri videtur, suspensiones quoque eosdem faciat ad mentiendi facultatem. §. 2. Eum, qui vindicanti servum cavit, domini loco habendum, & ideo in caput ejus servos torqueri non posse, Divus Pius in hæc verba rescripsit: *Causam tuam aliis probationibus instituire debes: nam de servis quæstio haberi non debet, cum possessor hereditatis, qui petitori satisdedit interim domini loco habeatur.*

16. MODESTINUS lib. 3. de Poenis.

Repeti posse quæstionem, Divi Fratres rescripserunt. §. 1. Is, qui de se confessus est, in caput aliorum non torquetur: ut Divus Pius rescripsit.

17. PAPINTANUS lib. 16. Responsorum.

Extrario quoque accusante, servos in alterius quæstione contra dominum interrogari placuit: quod D. Marcus, ac postea Maximus Princeps judicantes secuti sunt. §. 1. Sed & in quæstione stupri servi adversus dominum non torquentur. §. 2. De quæstione suppositi partus, vel si petat hereditatem, quem ceteri filii non esse fratrem suum contendunt, quæstio de servis hereditariis habebitur: quia non contra dominos ceteros filios, sed pro successione domini defuncti queritur. † Quod congruit ei, quod Divus Hadrianus rescripsit: cum enim in socium cædis socius postularetur, de communi servo habendam quæstionem rescripsit: quod pro domino fore videretur. §. 3. De servo in metallum damnato quæstionem contra eum, qui dominus fuit, non esse habendam respondi: nec ad rem pertinere, si ministrum se facinoris fuisse confiteatur.

18. PAULUS lib. 5. Sententiarum.

Vnus facinoris plurimi rei ita audiendi sunt, ut ab eo primum incipiatur, qui timidior est, vel teneræ ætatis videtur. §. 1. Reus evidentiis argumentis oppressus, repeti in quæstionem potest: maxime si in tormenta animum corpusque duraverit. §. 2. In ea causa, in qua nullis reus argumentis urgebatur, tormenta non facile adhibenda sunt: sed instandum accusatori, ut id, quod intendat, comprobet atque convincat. §. 3. Testes torquendi non sunt, convincendi mendacii aut veritatis gratia: nisi cum facto intervenisse dicuntur. §. 4. Judex, cum de fide generis instrui non potest, poterit de servis hereditariis habere quæstionem. §. 5. Servo, qui alio aliquid de domino confitetur, fides non accommodatur: neque enim oportet salutem dominorum, servorum arbitrio committi. §. 6. Servus in caput (ejus) domini, a quo distractus est, cuique aliquando servivit, in memoriam prioris domini interrogari non potest. §. 7. Servus nec si a domino ad tormenta offeratur, interrogandus est. §. 8. Sane quotiens queritur, an servi in caput domini interrogandi sint prius de eorum dominio oportet inquiri. §. 9. Cognitum de criminibus Præsidem oportet ante diem palam facere, custodias se auditurum: ne hi, qui

defendendi sunt, subitis accusatorum criminibus opprimantur: quamvis defensionem quocunque tempore postulante reo, negari non oportet, adeo ut propterea, & differantur (& proferantur) custodiæ. §. 10. Custodiæ non solum pro tribunali, sed & de plano audiri possunt, atque damnari.

19. TRYPHONINUS lib. 4. Disputationum.

Is, cui fideicommissa libertas debetur, non aliter ut servus quæstioni applicetur, nisi aliorum quæstionibus oneretur.

20. PAULUS lib. 3. Decretorum.

Mavrus quidam heres uxoris suæ petebat a Suro pecuniam, quam apud eum deposuisse defunctam se absente dicebat. & in eam rem unum testem, liberti sui filium produxerat: apud procuratorem desideraverat & quæstionem habere de ancilla. Suros negabat se accepisse, & testimonium non oportere unius hominis admitti: nec solere a quæstionibus incipi, etsi aliena esset ancilla: procurator quæstionem de ancilla habuerat: cum ex appellatione cognovisset Imperator, pronunciavit, quæstione illicite habita, unius testimonio non esse credendum: ideoque recte provocatum.

21. IDEM lib. singulis de Poenis Paganorum.

Quæstionis habendæ causa neminem esse damnandum D. Hadrianus rescripsit.

22. IDEM lib. 1. Sententiarum.

Qui sine accusatoribus in custodiam recepti sunt, quæstio de his habenda non (est), nisi aliquibus suspicionibus urgeantur.

TIT. XIX.

DE POENIS.

1. ULPIANUS (lib. 6. Disputationum).

Quotiens de delicto queritur, placuit non eam poenam subire quem debere, quam conditio ejus admittit eo tempore, quo sententia de eo fertur: sed eam, quam sustineret, si eo tempore esset sententiam passus, cum deliquisset. §. 1. Proinde si servus crimen commiserit, deinde libertatem consecutus dicetur: eam poenam sustinere debet, quam sustineret, si tunc sententiam passus fuisset, cum deliquisset. §. 1. Per contrarium quoque, si in deteriore conditionem fuerit reductus, eam poenam subire eum oportebit, quam sustineret, si in conditione priorē durasset. §. 3. Generaliter placet, in Legibus publicorum judiciorum vel privatorum criminum, qui extra ordinem cognoscunt Præfetti vel Præsides, ut eis, qui poenam pecuniariam egentes eludunt, coercitionem extraordinariam inducant.

2. IDEM lib. 48. ad Edictum.

Rei capitalis damnatum sic accipere debemus, ex qua causa damnato vel mors, (vel) etiam civitatis amissio, vel servitus contingit. §. 1. Constat, postquam deportatio in locum aquæ & ignis interdictionis successit, non prius amittere quem civitatem, quam Princeps deportatum in insulam statuerit. Præsides enim deportare non posse, nulla dubitatio est. Sed Præfectus Urbis

Jus habet deportandi, statimque post sententiam Præfecti amississe civitatem videtur. §. 2. Eum accipiemus damnatum, qui non provocabit: ceterum, si provocet, nondum damnatus videtur. † Sed & si ab eo, qui jus damnaudi non habuit, rei capitalis quis damnatus sit: eadem causa erit. Damnatus enim ille est, ubi damnatio tenuit.

3. IDEM lib. 14. ad Sabinum.

PRægnantis mulieris consumendæ damnatæ pœna differtur, quoad pariat. Ego quidem, & ne quæstio de ea habeatur, scio observari, quamdiu prægnans est.

4. MARCIANUS lib. 13. Institutionum.

Relegati sive in insulam deportati, debent locis interdictis abstinere: & hoc jure utimur, ut relegatus interdictis locis non excedat: alioquin in tempus quidem relegato perpetuum exilium, in perpetuum relegato insulæ relegationis, in insulam relegato deportationis, in insulam deportato pœna capitis adrogatur: & hæc ita, si ve quis non exceßerit in exilium intra tempus, intra quod debuit; si ve etiam alias exilio non obtemperaverit: nam contumacia ejus cumulat pœnam: & nemo potest comestum, remeatumve dare exali, nisi Imperator, ex aliqua causa.

5. ULPIANUS lib. 7. de Officio Proconsulis.

Absentem in criminibus damnari non debere Divus Trajanus Julio Frontoni rescripsit. Sed nec de suspicionibus debere aliquem damnari, D. Trajanus Assiduo Severo rescripsit: *satius enim esse, impunitum relinqui facinus nocentis, quam innocentem damnare.* † Adversus contumaces vero, qui neque denunciationibus, neque Edictis Præsidum obtemperassent, etiam absentes pronunciari oportet secundum morem privatorum judiciorum. Potest quis defendere, hæc non esse contraria. Quid igitur est? melius statuetur, in absentes pecuniarias quidem pœnas, vel eas, quæ exillimationem contingunt, si sæpius admoniti per contumaciam desint, statui posse, & usque ad relegationem procedi: verum si quid gravius irrogandum fuisset, puta in metallo, vel capitis pœnam non esse absentibus irrogandam. §. 1. In accusatorem autem absentem nonnunquam gravius statuendum, quam Turpilliani Senatusconsulti pœna irrogatur, dicendum est. §. 2. Refert, & in majoribus delictis, consulto aliquid admittitur, an casu: & sane in omnibus criminibus distinctio hæc pœnam aut justam eligere debet, aut temperamentum admittere.

6. IDEM lib. 9. de Officio Proconsulis.

Si quis forte, ne supplicio adficiatur, dicat se habere quod Principi referat salutis ipsius causa: an remittendum sit ad eum, videndum est? Et sunt plerique Præsidum tam timidi, ut etiam post sententiam de eo dictam, pœnam sustineant, nec quicquam audeant: alii omnino non patiuntur quicquam tale allegantes: nonnulli neque semper, neque nonnunquam remittunt, sed inquirunt quid sit, quod allegare Principi velit, quidque (quod) pro salute ipsius habeat

dicere; post quæ aut sustinent pœnam, aut non sustinent. Quod videtur habere mediam rationem: ceterum, ut mea fert opinio, prorsus eos non debuisse, posteaquam semel damnati sunt, audiri, quidquid allegent. Quis enim dubitat eludendæ pœnæ causa ad hæc eos decurrere? magisque esse puniendos, qui tamdiu conticuerunt Iquod pro salute Principis habere se dicere jactant? *nec enim debebant tam magnam rem tamdiu reticere.* §. 1. Si quos Comitum, vel Legati sui reos Proconsul invenerit: utrum punire eos debeat, an successori servare, quæri potest? Sed multa exstant exempla, quæ non tantum Officialium suorum, nec sub se agentium, verum suos quoque servos pœnæ adfecerunt. Quod quidem faciendum est, ut exemplo deterriti minis delinquant. §. 2. Nunc GENERA pœnarum nobis enumeranda sunt, quibus Præsides adficere quemque possint. † Et sunt pœnæ, quæ aut vitam redimant, aut servitutem injungant, aut civitatem auferant, aut exilium, aut coercitionem corporis contineant.

7. CALLISTRATUS lib. 6. de Cognitionibus.

Veluti fastium admonitio, flagellorum castigatio, vinculorum verberatio.

8. ULPIANUS lib. 9. de Officio Proconsulis.

Aut damnum cum infamia, aut dignitatis aliquam depositionem, aut alicujus actus prohibitionem. §. 1. Vita adimitur, ut puta si damnatur aliquis, *Ut gladio in eum animadvertatur.* Sed animadverti gladio oportet, non securi, vel telo, vel fusti, vel laqueo, vel quo alio modo. Proinde nec liberam mortis facultatem concedendi jus Præsides habent: multo magis vel veneno necandi. Divi tamen Fratres rescripserunt, permittentes liberam mortis facultatem. §. 2. Hostes autem, item transfugæ, ea pœna adfiuntur, ut vivi exurantur. §. 3. Nec aut quidem pœna damnari quem oportet, ut verberibus necetur, vel virgis interimatur, nec tormentis: quamvis plerique, dum torquentur, deficere solent. §. 4. Est pœna, quæ adimat libertatem, hujusmodi, ut puta si quis in metallum, vel in opus metalli damnatur: metalla a tem multa numero sunt: & quædam quidem Provinciæ habent, quædam non habent: sed quæ non habent, in eas Provincias mittunt, quæ metalla habent. §. 5. Præfecto planæ Urbis specialiter competere jus in metallum damnandi ex epistola Divi Severi ad Fabium Cilonem exprimitur. §. 6. Inter eos autem, qui in metallum, & eos, qui in opus metalli damnantur, differentia in vinculis tamen est, quod, qui in metallum damnatur, gravioribus vinculis premuntur; qui in opus metalli, levioribus: quodque refugæ ex onere metalli in metallum dantur: ex metallo gravius coercentur. §. 7. Quisquis autem in opus publicum damnatus refugit, duplicato tempore damnari solet, sed duplicare eum id temporis oportet, quod ei, (cum) fuisset, fugit; scilicet ne illud duplicetur, quod ad-

adprehensus in carcere fuit. Et si in decem annos damnatus sit, aut perpetuari ei debet poena, aut in opus metalli transmitti. † Plane si decennio damnatus fuit, & initio statim fugit: videndum est, utrum duplicari ei tempora debeant, an vero perpetuari, vel transferri in opus metalli. Et magis est, ut transferatur, aut perpetuetur: Generaliter enim dicitur, quorrens decennium excessura est duplicatio, non esse tempore poenam arctandum. §. 8. In ministerium metallicorum foeminae perpetuum, vel ad tempus damnari solent: simili modo & in salinas. Et (si) quidem in perpetuum fuerint damnatae, quasi servae poenae constituentur: si vero ad tempus damnatur, retinent civitatem. §. 9. Solent Praefides in carcere continendos damnare, aut ut in vinculis contineantur: sed id eos facere non oportet: nam huiusmodi poenae interdictae sunt: *carcer enim ad continendos homines, puniendos haberi debet.* §. 10. In calcariam quoque, vel sulphurariam damnari solent, sed hae poenae metalli magis sunt. §. 11. Quicunque in *Ludum venatorium* fuerint damnati, videndum est, an servi poenae efficiantur. Solent enim *Iuniores* (haec poena adici: utrum ergo servi poenae isti) efficiantur, an retineant libertatem, videndum est? & magis est, ut hi (quodquo servi efficiantur: hoc enim) distat a ceteris, quod *instituantur* venatores, aut pyrricharii, aut (in) aliam quam voluptatem, gesticulandi, vel aliter se movendi gratia. §. 12. Servos in metallum, vel in opus metalli, item in *ludum venatorium* dari solere, nulla dubitatio est: & si fuerint dati, servi poenae efficiantur: nec ad eum pertinebunt, cuius fuerint, antequam damnarentur. Denique cum quidam servus in metallum damnatus, beneficio Principis esset jam poena liberatus: Imperator Antoninus rectissime rescripsit, quia semel domini esse desierat servus poenae factus, non esse eum in potestatem domini postea reddendum. §. 13. Sed si in perpetua vincula fuerit damnatus servus, si in temporalia, ejus remanet, cuius fuit, antequam damnaretur.

9. IDEM lib. 10. de Officio Proconsulis.

Moris est Advocationibus quoque Praefides interdicere, & nonnunquam in perpetuum interdiciunt, nonnunquam ad tempus, quo Provinciam regunt. §. 1. Nec non ita quoque interdici potest alicui, *ne certis personis adsit.* §. 2. Potest & ita interdici cui, *ne apud tribunal Praefidis postulat:* & tamen apud Legatum vel Procuratorem non prohibetur agere. §. 3. Si tamen apud Legatum prohibitus fuerit postulare, credo per consequentias, ne quidem apud Praefidem relictam illi postulandi facultatem. §. 4. Nonnunquam non Advocationibus cui interdicitur, sed foro. Plus est autem *fero* quam Advocationibus interdici: si quidem huic omnino forensibus negotiis accommodare se non permittatur. Solet autem ita vel juris studiosis interdici, vel Advocatis, vel tabellionibus siue pragmaticis. §. 5. Solet & ita interdici, *Ne instru-*

menta omnino forment, neve libellos concipiant, vel testationes consignent. §. 6. Solent & sic, *Ne eo loci sedeant, quo in publico instrumenta deponuntur, archio forte, vel grammatophylacio.* §. 7. Solet & sic, *Ut testamenta ne ordinent, vel scribant, vel signent.* §. 8. Erit & illa poena, *Ne quis negotiis publicis interveniat:* hic enim privatis quidem interesse poterit, publicis prohibebitur: ut solent, quibus sententia praecipitur *ἀποσταν ἀπὲς ἔρδαι* id est, publicis abstinere. §. 9. Sunt autem & aliae poenae, si Negotiatione quis abstinere jubeatur, vel Ad conductionem eorum quae publice locantur, accedere, ut ad *vestigia publica.* §. 10. Interdici autem negotiatione plerumque vel negotiationibus solet. † Sed damnare, *ut quis negotietur*, an possit, videamus: Et sunt quidem hae poenae, si quis generaliter tractare velit, inciviles, invitum hominem jubere facere, quod facere non potest. Sed si quis specialiter tractaverit, potest esse justa causa compellendi cuius ad negotiationem. Quod si fuerit, sequenda erit sententia. §. 11. Istae fere sunt poenae, quae injungi solent. Sed enim sciendum est, Discrimina esse poenarum neque omnes eadem poena adfici posse. Nam in primis Decuriones in metallum damnari non possunt, nec in opus metalli, nec furcae subijci, vel vivi exuri: & si forte hujusmodi sententia fuerint affecti, liberandi erunt: sed hoc non potest efficere, qui sententiam dixit: verum referre ad Principem debet, ut ex auctoritate ejus poena aut permittatur, aut liberaretur. §. 12. Parentes quoque, & liberi decurionum in eadem causa sunt. §. 13. Liberos non tantum filios accipere debemus, verum omnes liberos. §. 14. Sed utrum hi (soli), qui post decurionatum suscepti sunt, his poenis non adficiantur: an vero omnes omnino liberi etiam in plebeia familia suscepti, videndum est: & magis puto, omnibus prodesse debere. §. 15. Plane si parens decurio esse desierit: si quidem jam decurione fuerit editus proderit ei, ne adficiatur: enimvero si posteaquam plebeius factus est, tunc suscipiat filium, quasi plebeio editus, ita erit plectendus. §. 16. Statuliberum quasi liberum eum jam puniendum, D. Pius Salvio Marciano rescripsit.

10. MACER lib. 2. de Publicis judiciis.

IN servorum persona ita observatur, ut exemplo humiliorum puniantur, & ex quibus causis liber fustibus caeditur, ex his servus flagellis caedi, & domino reddi jubetur: & ex quibus liber fustibus caesus, in (opus) publicum damnatur, ex his servus sub poena vinculorum ad ejus temporis spatium, flagellis caesus domino reddi jubetur. Si sub poena vinculorum domino reddi iussus, non recipiatur, venundari: & si emptorem non invenerit, in opus publicum, & quidem perpetuum, tradi jubetur. §. 1. Qui ex causa in metallum dati sunt, & post hoc deliquerunt, in eos tanquam metallicos constitui debet: quamvis nondum in eum locum perducti fuerint, in quo operari habent: nam statim, ut de his sententia dicta est, conditionem suam permittant. §. 2.

§. 2. In personis tam plebeiorum, quam decurionum illud constitutum est, ut qui majori poena addicitur, quam Legibus statuta est, infamis non fiat: ergo & si opere temporario quis multatus sit, vel tantum fustibus caesus, licet in actione famosa, veluti furti: dicendum erit, infamem non esse, quia (&) solus fustium ictus gravior est, quam pecuniaria damnatio.

11. MARCIANUS lib. 2. de Publicis judiciis.

Perspiciendum est judicanti, ne quid aut durius aut remissius constituatur, quam causa deposcit: nec enim aut severitatis aut clementiae gloria affectanda est: sed perpenso iudicio, prout quæque res expostulat, statuendum est. Plane in levioribus causis promiores ad lenitatem iudices esse debent: in gravioribus poenis severitatem Legum cum aliquo temperamento benignitatis subsequi. §. 1. Furta domestica, si viliora sunt, publice vindicanda non sunt: nea admittenda est huiusmodi accusatio, cum servus a domino, vel libertus a patrono, in cuius domo moratur, vel mercenarius ab eo, cui operas suas locaverat, offeratur quaestioni: nam domestica furta vocantur, quæ servi dominis, vel liberti patronis, vel mercenarii, apud quos degunt, subripiunt. §. 2. Delinquitur autem aut proposito, aut impetu, aut casu. Proposito delinquent latrones, qui factionem habent, † Impetu autem, cum per ebrietatem ad manus, aut ad ferrum venit. † Casu vero, cum in venando telum in feram missum, hominem interfecit. §. 3. Capitis poena est, bestiis objici, vel alias similes poenas pati (vel) animadverti.

12. MACER lib. 2. de Officio Præsidis.

Quod ad statum damnatorum pertinet, nihil interest, iudicium publicum fuerit, necne: nam sola sententia, non genus criminis spectatur: itaque hi, in quos animadverti iubetur, quive ad bestias dantur, confessum poenæ servi fiunt.

13. ULPIANUS lib. 1. de Appellatione.

Hodie licet ei, qui extra ordinem de crimine cognoscit, quam vult sententiam ferre, vel graviolem, vel leviolem: ita tamen, ut in utroque modo rationem non excedat.

14. MACER lib. 2. de Re militari.

Quædam delicta pagano aut nullam aut leviolem poenam irrogant: militi vero, graviolem: nam si miles artem ludicram fecerit, vel in servitutem se venire passus est, capite puniendum Menander scribit.

15. VENULEIUS SATURNINUS lib. 1. de Officio Proconsulis.

Divus Hadrianus eos, qui in numero decurionum essent, capite puniri prohibuit: nisi si qui prarentem occidissent: verum poena Legis Corneliæ puniendos, Mandatis plenissime cautum est.

16. CLAUDIUS SATURNINUS lib. sing. de poenis Paganorum.

Aut facta puniuntur, ut furta, cædesque: aut dicta, ut convicia, & infidæ advocationes: aut scripta, ut falsa, & famosi libelli:

aut consilia, ut conjurationes & latronum conscientia: quorumque alios suadenda juisse, sceleris est instar. §. 1. Sed hæc quatuor genera consideranda sunt septem modis: causa, persona, loco, tempore, qualitate, quantitate & eventu. §. 2.

Causa, ut in verberibus: quæ impunita sunt a magistro allata, vel parente: quoniam emendationis, non injuriæ gratia videntur adhiberi: puniuntur, cum quis per iram ab extraneo pulsatus est. §. 3. **Persona** dupliciter spectatur: ejus qui fecit, & ejus qui passus est. Aliter enim puniuntur ex iisdem facinoribus servi, quam liberi: aliter qui quid in dominum parentemve ausus est, quam qui in extraneum, in magistrum vel in privatum. † In ejus rei consideratione ætatis quoque ratio habeatur. §. 4. **Locus** facit, ut idem vel furtum vel sacrilegium sit, & capite luendum, vel minore supplicio. §. 5. **Tempus** discernit emanforem a fugitivo: & effractorem, vel furem diurnum a nocturno. §. 6. **Qualitate**, cum factum, vel atrocius, vel levius est: ut furta manifesta a nec manifestis discerni solent, rixæ a gratulaturis, expilationes a furtis, petulantia a violentia. Qua de re maximus apud Græcos Orator Demosthenes sic ait: Οὐ γὰρ ἡ πληγὴ παρέρχεται τὴν ὕβριν, ἀλλ' ἡ ἀτιμία· ὅδ' τὸ τυπτεσθαι τοῖς ἐλευθέροις ἐστὶν δεινόν, καί περ ὅν δεινόν· ἀλλὰ τὸ ἴδιον ὕβριν· πολλὰ γὰρ ἂν ποιήσειεν ὁ τυπτὼν, ὃ ἄνθρωπος Ἀθηναῖος, ὃν ὁ παῖς ὅντις ἂν ἀπαγγέλοιτο δυνάμει ἐτέρῳ, καὶ ἡμῶν, τῷ βλάμῳ, τῇ φωνῇ, ὅταν ὡς ὑβρίζων, ὅταν ὡς ἐχθρὸς ὑπάρχων, ὅταν κονδύλοις, ὅταν ἐπὶ κόβρης ταῦτα κινεῖ· ταῦτα δέ τίς ποτε ἀνδρῶν ἀντιῶν ἀντιῶν ὄντας τὰ προσηλακίζοντα.

Id est, Non enim plaga repræsentat contumeliam, sed dedecoratio: neque verberari liberis est malum, quamvis est malum, si in contumeliam multa enim potius facit, qui verberat, o viri Athenienses, quorum qui patitur, quædam neque annuntiare poterit alii, schemate, aspectu, voce, cum verberat, ut contumeliam inferens, cum ut inimicus existens, cum verberat fustibus, cum in pupilla: hæc movent, hæc extra se constituunt homines eorum non assuetos existentes, ut conviciarentur. §. 7. **Quantitas** discernit furem ab abigeo: nani qui unum suum subripuerit, ut fur coercetur, qui gregem, ut abigeus. §. 8. **Eventus** spectetur, ut a clementissimo quoquo facta: (quanquam Lex non minus eum qui occidendi hominis causa cum telo fuerit, quam eum qui occiderit, puniat: & ideo apud Græcos exilio voluntario fortuiti casus luebantur, ut apud præcipuum Poëtarum scriptum est:

Εὐτε μὲ τυτθὸν ἔντα Μενεκτίος ἐξ Ὀπὸντος
 Ηγχεῖν ὁμέταρον δὲ ἄνδρα κατὰ τὴν ὑπὸ Λυγρῆς
 Ημῶν τῷ ὅτι παῖδα κατέκτανον ἀμφιδάμαντος
 Νήπιος ἐκ ἐρίων, ἀμφ' ἀτραγῶν καὶ χολῶν.

Id est:

Quando me parvulum existentem Menæctius ex Opunto

Duxit ad vestram (domum) parricidium ab triste

Die illo, cum filium occidi Amphidamantis, Imprudens, invitus, circa talos iratus.

§. 9. Evenit, ut eadem scelera in quibusdam Provinciis gravius plectantur, ut in Africa messium incensores, in Mysia, vitium: ubi metalla sunt adulteratores monetæ. §. 10. Nonnunquam evenit, ut aliquorum malefactorum supplicia exacerbentur, quotiens nimirum multis personis grassantibus exemplo opus sit.

17. MARCIANUS lib. 1. Institutionum.
Sunt quidam servi pœnæ, ut sunt in metallum dati, & in opus metalli: & si quid eis testamento datum fuerit, pro non scriptis est: quasi non Cæsaris servo datum, sed pœnæ. §. 1. Item quidam ἀπόλοις sunt, (hoc est, sine civitate): ut sunt in opus publicum perpetuo dati, & in insulam deportati: ut ea quidem quæ Juris civilis sunt, non habeant: quæ vero juris gentium sunt, habeant.

18. ULPIANUS lib. 3. ad Edictum.
Cogitationis pœnam nemo patitur.

19. IDEM lib. 57. ad Edictum.
SI non defendantur servi a dominis, non utique statim ad supplicium deducuntur: sed permittetur eis defendi, vel ab alio: & qui cognoscit, debet de innocentia eorum quærere.

20. PAULUS lib. 18. ad Plautium.
SI pœna alicui irrogatur, receptum est commentitio jure, ne ad heredes transeat: cujus rei illa ratio videtur, quod pœna constituitur in emendationem hominum: quæ mortuo eo, in quem constitui videtur, desinit.

21. CELSUS lib. 37. Digestorum.
ULTIMUM supplicium (esse) mortem solam interpretatur.

22. MODESTINUS lib. 1. Differentiarum.
IN metallum damnati, si valetudine, aut ætatis infirmitate inutiles operi faciendo deprehendantur, ex Rescripto Divi Pii a Præsede dimitti poterunt, qui æstimabit de his dimittendis: si modo vel cognatos, vel adfines habeant, & non minus decem annis pœnæ suæ functi fuerint.

23. IDEM lib. 8. Regularum.
Sine præfinito tempore in metallum dato, imperitia dantis, decennii tempora præfinita videntur.

24. IDEM lib. 11. Pandectarum.
Eorum, qui relegati vel deportati sunt ex Causa Majestatis, statuas detrahendas scire debemus.

25. IDEM lib. 12. Pandectarum.
SI diutino tempore aliquis in reatu fuerit, aliquatenus pœna ejus sublevanda erit: sic enim constitutum est: Non eo modo puniendos eos, qui longo tempore in reatu agunt, quam eos, qui in recenti sententiam excipiunt. §. 1. Non potest quis sic damnari, *Ut de saxo præcipiatur.*

26. CALLISTRATUS lib. 1. de Cognitionibus.

CRimen vel pœna paterna nullam maculam filio infligere potest. Namque unusquisque ex suo admisso sorti subjicitur: nec alieni criminis successor constituitur: idque Divi Fratres Hierapolitanis rescripserunt.

27. IDEM lib. 5. de Cognitionibus.

Divi Fratres Harruntio Siloni rescripserunt, non solere Præsides Provinciarum ea, quæ pronuntiaverunt, ipsos rescindere. Verinæ quoque Italicensi rescripserunt, suam mutare sententiam neminem posse: idque insolitum esse fieri. † Si tamen de se quis mentitus fuerit, vel, cum non haberet probationum instrumenta, quæ postea repererit, pœna afflictus sit: nonnulla exstant Principalia Rescripta, quibus vel pœna eorum minuta est, vel in integrum restitutio concessa: sed id duntaxat a Principibus fieri potest. §. 1. De Decurionibus & Principalibus civitatum, qui capitale admiserunt, Mandatis cavetur, *Ut si quis (id) admisisse videatur, propter quod relegendus extra provinciam in insulam sit: Imperatori scribatur adjecta sententia a Præsede.* §. 2. Alio quoque capite mandatorum in hæc verba cavetur: *Si qui ex principalibus alicujus civitatis latrocinium fecerint, aliudve quod faciunt, ut capitalem pœnam meruisse videantur, commiserint: Vinclos eos custodies, & mihi scribes, & adjicies, quid quisque commiserit.*

28. IDEM lib. 6. de Cognitionibus.

Capitalium pœnarum fere isti gradus sunt. † Summum supplicium esse videtur ad furcam damnatio: item vivi crematio (quod quamquam summi supplicii appellatione merito contineretur, tamen, eo quod postea id genus pœnæ adinventum est, posterius primo visum est): item capitis amputatio. † Deinde proxima mortis pœna metalli coercitio. († Post) deinde in insulam deportatio. §. 1. Cæteræ pœnæ ad estimationem, non ad capitis periculum pertinent, veluti relegatio ad tempus, vel in perpetuum, vel in insulam: vel cum in opus quis publicum datur, vel cum fustium ictu subjicitur. §. 2. Non omnes fustibus cædi solent, sed hi duntaxat, qui liberi sunt, & quidem tenuiores homines; honestiores vero fustibus non subjiuntur: idque Principalibus Rescriptis specialiter exprimitur. §. 3. Solent quidam, qui vulgo se Juvenes appellant, in quibusdam civitatibus turbulentibus se acclamationibus popularium accommodare: qui si amplius nihil admiserint, nec ante sint a Præsede admoniti: fustibus cæsi dimittuntur, aut etiam spectaculis eis interdicitur: quod si ita correcti, in eisdem deprehendantur, exilio puniendi sint: nonnunquam capite plectendi: scilicet cum sæpius seditiose, & turbulente se gesserint, & aliquotiens adprehensi, tractati clementius, in eadem temeritate propositi perseveraverint. §. 4. Servi cæsi, solent dominis reddi. §. 5. Et (ut generaliter dixerim) omnes, qui fustibus cædi prohibentur, eandem habere honoris reverentiam debent, quam decuriones habent. Est enim inconstans dicere, eum, quem Principales Constitutiones fustibus subjici prohibuerunt, in metallum dari posse. §. 6. D. Hadrianus in hæc verba rescripsit: *In opus metalli ad tempus nemo damnari debet: sed qui ad tempus damnatus est, etiam si faciet metallicum opus, non in metallum damnatus esse intelligi debet: hujus*

enim libertas manet: *quandiu etiam hi, qui (non) in perpetuum opus damnantur.* Proinde & mulieres hoc modo damnatae, liberos pariunt.

§. 7. Ad statuas confugere vel imagines Principum, in injuriam alterius, prohibitum est: cum enim Leges omnibus hominibus aequaliter securitatem tribuant, merito visum est, in injuriam potius alterius, quam sui defensionis gratia, ad statuas vel imagines Principum confugere: nisi si quis ex vinculis, vel custodia, detentus a potentioribus, ad hujusmodi Praesidium confugerit: his enim venia tribuenda est. Ne autem ad statuas, vel imagines quis confugiat, Senatus censuit. Eumque qui imaginem Caesaris in invidiam alterius praetulisset, in vincula publica coerceri, D. Pius rescripsit.

§. 8. Omnia admissa in patronum, patronive filium, patrem, propinquum, maritum, uxorem, ceterasque necessitudines, gravius vindicanda sunt, quam in extraneos.

§. 9. *Venenarii* capite puniendi sunt: aut, si dignitatis respectum agi oportuerit, deportandi.

§. 10. *Grassatores*, qui praedae causa id faciunt, proximi latronibus habentur, & si cum ferro adgredi, & spoliare instituerunt; capite puniuntur; utique si saepius, atque in itineribus hoc admiserunt: ceteri in metallum dantur, vel in insulas relegantur.

§. 11. Igni cremantur plerumque servi, qui salutem dominorum suorum insidiaverint: nonnunquam etiam liberi plebei, & humiles personae.

§. 12. *Incendiarii* capite puniuntur, qui ob inimicitias, vel praedae causa incenderint intra oppidum: & plerumque vivi exuruntur. Qui vero casam aut villam, aliquo lenius. † Nam fortuita incendia, si, cum vitari possint, per negligentiam eorum, apud quos orta sunt, damno vicinis fuerint, civiliter exercentur, ut qui iactura affectus est, damni disceptet, vel modice vindicaretur.

§. 13. In exilibus gradus poenarum constituti Edicto Divi Hadriani, ut qui ad tempus relegatus est, si redeat, in insulam relegatur: qui relegatus in insulam, excesserit, in insulam deportetur: qui deportatus evaserit, capite puniatur.

§. 14. Ita & in custodiis gradum servandum esse, idem Princeps rescripsit: id est, ut qui ad tempus damnati erant, in perpetuum damnarentur: qui in perpetuum damnati erant, in metallum damnarentur: qui in metallum damnati id admiserint, summo supplicio afficerentur.

§. 15. Famosos latrones in his locis, ubi grassati sunt, furca figendos, compluribus placuit: ut & conspectu deterreantur alii ab iisdem facinoribus, & solatio sit cognatis & adfinibus interemptorum eodem loco poena reddita, in quo latrones homicidia fecissent: nonnulli etiam ad bestias hos damnaverunt.

§. 16. Majores nostri in omni supplicio severius servos, quam liberos: famosos, quam integre famae homines, punierunt.

29. GAIUS lib. 1. ad Legem Juliam & Papiam.

Qui ultimo supplicio damnantur, statim & civitatem & libertatem perdunt: itaque praecipue hic casus mortem, & nonnunquam longum tempus occupat: quod accidit in personis

eorum qui ad bestias damnantur: saepe etiam ideo servari solent post damnationem, ut ex his in alios quaestio habeatur.

30. MODESTINUS lib. 1. de Poenis.

SI quis aliquid fecerit, quo leves hominum animi superstitione numinis terrerentur, Divus Marcus hujusmodi homines in insulam relegari rescripsit.

31. IDEM lib. 3. de Poenis.

AD bestias damnatos, favore populi Praeses dimittere non debet: sed si ejus roboris vel artificii sint, ut digne populo Romano exhiberi possint, Principem consulere debet. §. 1. Ex provincia autem in provinciam transduci damnatos sine permissu Principis non licere, Divus Severus & Antoninus rescripserunt.

32. ULPIANUS lib. 6. ad Edictum.

SI Praeses vel Judex ita interlocutus sit, *vim fecisti*: si quidem ex interdicto, non erit notatus: nec poena Legis Juliae sequetur: si vero ex crimine, aliud est. Quid, si non distinxerit Praeses, utrum Julia publicorum, an Julia privatorum? tunc ex crimine erit aestimandum. Sed si utriusque Legis crimina obiecta sunt, mitior Lex, id est privatorum, erit sequenda.

33. PAPINIANUS lib. 2. Quaestionum.

FRATRES Imperatores rescripserunt, Servos in temporaria vincula damnatos, libertatem & hereditatem, siue legatum, postquam tempus expleverint, consequi: quia temporaria coercitio, quae descendit ex sententia, poenae est abolitio. Si autem beneficium libertatis in vinculis veniat, ratio juris, & verba Constitutionis libertati refragantur. † Plane si testamento libertas data sit, & eo tempore, quo aditur hereditas, tempus vinculorum solutum sit: recte manumissus intelligitur: non secus ac si pignori datum servum debitor manumississet, ejusque post liberatum pignus adita fuisset hereditas.

34. IDEM lib. 16. Responsorum.

Servus in opus publicum perpetuum, ac multo magis temporarium non datur. Cum igitur per errorem in opus temporarium fuisset datus, expleto tempore, domino servum esse reddendum, respondi. §. 1. Eos quoque poena Delatoris ex Sententia Senatusconsulti teneri respondi, qui per suppositam personam delatori causam dederunt.

35. CALLISTRATUS lib. 1. Quaestionum.

Mandatis Principalibus, quae Praesidibus dantur, cavetur: Ne quis perpetuis vinculis damnetur: idque etiam Divus Hadrianus rescripsit.

36. HERMOGEN. lib. 1. Epitomarum.

IN metallum, (sed) & in ministerium metallicorum damnati, servi efficiuntur, sed poenae.

37. PAULUS lib. 1. Sententiarum.

IN dardanarios, propter falsum mensurarum modum, ob utilitatem popularis annonae, pro modo admissi extra ordinem vindicari placuit.

38. IDEM lib. 5. Sententiarum.

SI quis aliquid ex metallo Principis, vel ex moneta sacra furatus sit: poena metalli & exilii

exilii punitur. §. 1. Transfugæ ad hostes, vel consiliorum nostrorum renunciatores, aut vivi exuruntur, aut furcæ suspenduntur. §. 2. Actores seditionis & tumultus, populo concitato, pro qualitate dignitatis, aut in furcam tolluntur, aut bestiis obiciuntur, aut in insulam deportantur. §. 3. Qui nondum viripotentes virgines corrumpunt, humiliores in metallum damnantur, honestiores in insulam relegantur, aut in exilium mittuntur. §. 4. Qui se suis nummis redemptum non probaverit, libertatem petere non potest: amplius eidem domino sub pœna vinculorum redditur: vel, si ipse dominus malit, in metallum damnatur. §. 5. Qui abortionis, aut amatorium poculum dant, etli dolo non faciant: tamen, quia mali exempli res est, humiliores in metallum, honestiores in insulam, amissa parte bonorum relegantur: quod si eo mulier aut homo perierit, summo supplicio adficiuntur. §. 6. Testamentum, quod nullo jure valet, impune supprimitur: nihil est enim, quod ex eo aut petatur, aut consistere possit. §. 7. Qui vivi testamentum aperuerit, recitaverit, resignaverit, pœna Corneliæ tenetur: & plerumque humiliores aut in metallum damnantur, aut honestiores in insulam deportantur. §. 8. Si quis instrumentum litis suæ a procuratore adversario proditum esse convicerit: procurator, si humilior sit, in metallum damnatur: si honestior, adempta parte bonorum dimidia, in perpetuum relegatur. §. 9. Instrumenta penes se deposita quicumque alteri altero absente reddiderit, vel adversario prodiderit: prout personæ conditio est, aut in metallum damnatur, aut in insulam deportatur. §. 10. Judices pedanei, si pecunia corrupti dicantur, plerumque a Præside, aut curia summoventur, aut in exilium mittuntur, aut ad tempus relegantur. §. 11. Miles, qui ex carcere, dato gladio, erupit, pœna capitis punitur. Eadem pœna tenetur, & qui eum, quem custodiebat, deseruit. §. 12. Miles, qui sibi manus intulit, nec factum peregit, nisi impatentia doloris, aut morbi, luctusve alicujus, vel alia causa fecerit, capite puniendus est: alias cum ignominia mittendus est.

39. TRYPHONINUS lib. 10. Disputationum.

Cicero in Oratione pro Cluentio Avito scripsit, Milesiam quandam mulierem, cum esset in Asia, quod ab heredibus secundis accepta pecunia partum sibi medicamentis ipsa abegisset, rei capitalis esse damnatam. Sed & si quia visceribus suis post divortium, quod prægnans fuit, vium intulerit, ne jam inimico marito filium procrearet: ut temporali exilio coercetur, ab Optimis Imperatoribus nostris rescriptum est.

40. PAULUS lib. 3. Decretorum.

Metrodorum, cum hostem fugientem sciens, suscepit, in insulam deportari: Philoctetem, quod occultari eum non ignorans diu dissimulaverit, in insulam relegari placet.

41. PAPINIANUS lib. 2. De finitionum.

Sanctio legum, quæ novissime certam poenam irrogat iis, qui præceptis Legis non obtemperaverint, ad eas species pertinere non videtur: quibus ipsa lege pœna specialiter addita est: nec ambigitur, in cætero omni jure speciem generi derogare: nec sane verisimile est, delictum unum eadem lege variis æstimationibus coerceri.

42. HERMOGENIANUS lib. 1. Epitomarum.

Interpretatione legum pœnæ moliendæ sunt potius, quam asperandæ.

43. PAULUS lib. 1. Responsorum

Imperator Antoninus *Aurelio Atiliano* rescriptit: *Præses ultra administrationis suæ tempus interdicare alicui arte sua uti non potest.* §. 1. Idem respondit, *eum qui solo suo admissio decurionum honorem amisit, non posse in penis evitandis decurionis filii honorem vindicare.*

TIT. XX.

DE BONIS DAMNATORUM.

1. CALLISTRATUS lib. 1. de Jure fisci & populi.

Damnatione bona publicantur, cum aut vita adimitur, aut civitas: aut servilis conditio irrogatur. §. 1. Etiam hi, qui ante concepti, & post damnationem nati sunt, portiones ex bonis patrum damnatorum accipiunt. §. 2. Liberis autem ita demum portio tribuitur, si justis nuptiis nati sint. §. 3. Liberis ejus cui pars dimidia duntaxat bonorum ablata est, partes non dantur. Idque & Divi Fratres rescripserunt.

2. IDEM lib. 6. de Cognitionibus.

Non ut quis in carcerem ductus est, spoliari eum oportet: sed post condemnationem. Idque Divus *Hadrianus* rescripsit.

3. ULPIANUS lib. 33. ad Edictum.

Quinq; legibus damnatæ mulieris dos publicatur: majestatis, vis publicæ, parricidii, (veneficii,) de licariis.

4. PAPINIANUS lib. 2. de Adulteriis.

Et omnis omnio maritus salvas actiones contra fiscum habet.

5. ULPIANUS lib. 33. ad Edictum.

Sed si alia lege capitis punita sit, quæ (lex) dotem non publicat, qui prius serva pœnæ efficitur, verum est, dotem mariti lucro cedere, quasi mortua sit. §. 1. Quod si deportata sit filiafamilias, *Marcellus* ait, (quæ sententia (&) vera est) non utique deportatione dissolvi matrimonium: nam cum libera mulier remaneat, nihil prohibet, & virum mariti affectionem, & mulierem uxoris animum retinere. Si igitur eo animo mulier fuerit, ut discedere a marito velit: ait *Marcellus*, tunc patrem de dote acturum: sed si materfamilias, sit, & interim constante matrimonio fuerit deportata, dotem penes maritum remanere: postea vero dissoluto matrimonio, posse eam agere, quasi humanitatis intuitu hodie nata actione.

6. IDEM lib. 10. de Officio Proconsulis.

Divus Hadrianus Aquilio Braduæ ita rescripsit: Pannicularia causa quemadmodum intelligi debeat ex ipso nomine apparet: non enim bona damnatorum pannicularia significari quis probe dixerit: (Nec) si zonam circa se habuerit, protinus aliquis sibi vindicare debet: sed vestem, qua is fuerit indutus, aut nummulos in vetricalem quos victus sui causa in promptu habuerit, aut leves annulos, id est, quæ rem non excedunt aureorum quinque: Alioquin si quis damnatus digito habuerit, aut Sardonycha, aut aliam gemmam magnæ pretii; vel si quid chirographum magnæ pecuniæ in sinu habuerit: nullo jure illud in pannicularia ratione tenebitur. † Pannicularia sunt ea, quæ in custodiam receptus secum attulit spolia: quibus indutus est, cum qui ad supplicium ducitur, ut & ipsa, appellatio ostendit: ita neque Speculatores ultro sibi vindicent, neque Optiones ea desiderent, quibus spoliatur, quo momento quis punitus est. Hanc rationem non compendio suo debent Præsides vertere: sed nec pati Optiones, siue Commentarienses ea pecunia abuti: sed debent ad ea servari, quæ jure Præsidium solent erogari: ut puta Chartaticum quibusdam Officialibus inde subscribere: vel si qui foriter fecerint milites, inde eis donare; Barbaros etiam inde munerari venientes ad se vel Legationis, vel alterius rei causa. Plerumque etiam inde confusas pecunias Præsides ad fiscum transmiserunt: Quod perquam nimis diligentia est: cum sufficiat, si quis non in usus proprios verterit, sed ad utilitatem Officii patiatur deservire.

7. PAULUS lib. singul. de portionibus, quæ liberis damnatorum conceduntur.

Cum ratio naturalis, quasi lex quædam tacita, liberis parentum hereditatem addiceret, velut ad debitam successionem eos vocando, propter quod & in jure civili suorum heredum nomen eis inductum est, ac ne iudicio quidem parentis, nisi meritis de causis, summoventi ab ea successione possunt: æquissimum existimatum est, eo quoque casu, quo propter poenam parentis auferunt bona damnatio, rationem haberi liberorum: ne alieno admissio graviolem poenam luerent, quos nulla contingeret culpa, interdum in summam egestatem devoluti: quod cum aliqua moderatione definiri placuit: ut, qui ad universitatem venturi erant jure successionis, ex ea portionem concessas haberent. §. 1. Si in libertinum animadversum erit: patrono ejus id, quod in bonis illius habiturus esset, si is in quem animadversum est, sua morte decessisset, eripiendum non erit: reliqua pars bonorum, quæ ad manumissorem non pertinebit, fisco erit vindicanda. §. 2. Ex bonis damnatorum portiones adoptivis liberis, si non fraudis causa facta est adoptio, non minus quam naturalibus concedi æquum est. † Fraudis autem causa adoptio facta videtur, etiam si non in reatu, sed desperatione rerum per conscientiam metu imminentis accusationis quis adoptet, in hoc, ut ex bonis quæ se amissurum cogitat, portio detrahatur. §. 3. Si plures filios damnatus habeat, feruntur exempla, per

quæ pluribus liberis omnia bona damnati concessa sunt: sed & D. Hadrianus in hac sententia rescripsit: Favorabilem apud me causam liberorum Albi filiorum numerus facit: cum ampliari imperium hominum adjectione potius quam pecuniarum copia, malim: ideoque illis paterna sua concedi volo, quæ manifestabunt tot possessores, etiam si acceperint universa. §. 4. Præterea ex his quæ per flagitium damnatus adquisit, portiones liberorum non augentur: veluti si cognatum suum interim curaverit, & ejus hereditatem adiit, vel bonorum possessionem accepit: nam ita Divus Pius rescripsit. Cui consequenter illud idem Princeps constituit, cum filia familias veneno necasse convinceretur cum, a quo heres instituta erat: quamvis jussu patris, cujus in potestate esset, adierit hereditatem, vindicari eam fisco. §. 5. Post condemnationem adquisita, si is cujus bona publicata sunt, relegatus sit, ad heredes ejus pertinent testamento scriptos, vel ad heredes ab intestato: nam relegatus in insulam, testamenti factionem habet, sicut reliqua jura. Quod si deportatus sit, quia civitatem amisit, heredem habere non potest, & adquisita fisco accipit.

8. MARCIANUS lib. *

Liberis etiam patronorum integrum jus patronatus servatur in bonis paterni liberti, cujus bona publicata sunt. Si filius patroni existat liberto, fisco locus non est in partem filii patroni. §. 1. Sed si patroni filius, existente filio liberti excludatur: facilius dicemus, fisco locum non esse: quoniam patroni quidem filium excludunt liberti filii, ipse autem excludit fiscum. §. 2. Sed etsi nolit filius patroni petere bonorum possessionem, constat, fisco excludi in partem ei debitam ex bonis paterni liberti. §. 3. Bona relegati non publicantur, nisi ex sententia specialiter: sed jura libertorum, nec speciali sententia adimi possunt, quia solus Princeps relegato ea adimere potest. §. 4. Si pater, qui pro filia dotem dedit, damnatur: nihil competit fisco, etiam si in matrimonio postea filia decesserit: quo casu alias dos profectitia rediret ad patrem, manebit ergo penes virum.

9. CALLISTRAT. lib. *

Nisi probetur, patrem metu condemnationis in fraudem fisci filius prospexisse.

10. MARCIAN. lib. *

Sed & si pater dotem pro filia promiserit, & damnatus sit: viro dotis exactio adversus fisco ex bonis patris datur. §. 1. Si soluto filia matrimonio pater damnatus sit, si quidem posteaquam filia ei consensit, ut dotem repeteret, fisco eam repetet a marito; sin vero antequam consentiret, ipsa filia dotis repetitionem habet.

11. IDEM lib. *

Conemnatus si appellaverit, & decesserit pendente appellatione, bona ejus non publicantur: nam & hujus secundum testamentum valet. † Idem dicendum est, & si appellatio ejus non recipiatur. §. 1. Reus, præterquam majestatis, bona sua administrare potest, & debita solvere, & accipere, si bona fide ei solvantur: post condemnationem vero revocantur, quæ in fraudem fisci alienavit.

TIT. XXI.

DE BONIS EORUM, QUI ANTE SENTENTIAM (VEL) MORTEM SIBI CONSCIVERUNT, (VEL) ACCUSATOREM CORRUPERUNT.

1. ULPIANUS lib. 8. Disputationum.

IN capitalibus criminibus a Principibus decretum est, non nocere ei qui adversarium corripit: sed in his demum, quæ poenam mortis continent: nam ignoscendum censuerunt ei, qui sanguinem suum qualiter qualiter redemptum voluit.

2. MACER lib. 2. Publicorum.

Imperatores Severus & Antoninus Julio Julianus, Eos qui a latronibus nominati corruptis accusatoribus diem suum obierint, ut confessos de crimine, non relinquere defensionem heredibus, rationis est. §. 1. Si is, de cuius poena Imperatori scriptum est, veluti quod decurio fuerit, vel quod in insulam deportari debuerit, antequam rescriberetur, decesserit: potest quæri num ante sententiam decessisse videatur? Argumento est SC, quod factum est de his qui Romam transmissi ante sententiam decessissent: cuius verba hæc sunt: *Cum damnatus nemo videri possit in hunc annum, antequam de eo forte iudicium Romæ redditum, & pronuntiatum esset: neque cuiquam mortui bona, antequam de eo Romæ pronuntiatum sit, publicata sunt, eaque bona heredes possidere debent.*

3. MARCIANUS libro singulari de Delatoribus.

Qui rei postulati, vel qui in scelere deprehensi, metu criminis imminentis mortem sibi consciverunt, heredem non habent. *Papinianus tamen lib. 16. Responsorum* ita scripsit, (ut), qui rei criminis non postulati manus sibi intulerint, bona eorum fisco non vindicentur: non enim facti sceleritatem esse obnoxiam, sed conscientie metum in reo velut confesso teneri placuit: ergo aut postulati esse debent, aut in scelere deprehensi, ut si se interfecerint, bona eorum confiscentur. §. 1. Ut autem D. Pius rescripsit, ita demum bona ejus qui in reatu mortem sibi conscivit, fisco vindicanda sunt, si ejus criminis reus fuit, ut si damnetur, morte aut deportatione adficiendus esset. §. 2. Idem rescripsit, eum qui modici furti reus fuisset, licet vitam suspendio finierit: non videri in eadem causa esse, ut bona heredibus adimenda essent: sicut neque ipsi adimerentur, si compertum in eo furtum fuisset. §. 3. Ergo ita demum dicendum est, bona ejus qui manus sibi intulit, fisco vindicari, si eo crimine nexus fuit, ut si convinceretur, bonis careat. §. 4. Si quis autem radio vitæ, vel impatientia doloris alicujus, vel alio modo vitam finierit, successorem habere. *Divus Antoninus* rescripsit. §. 5. Videri autem & patrem, qui sibi manus intulisset, quod diceretur filium suum occidisse, magis dolore filii amissi mortem sibi irrogasse: & ideo bona ejus non esse publicanda, *D. Hadr.* rescripsit. §. 6. Sic autem hoc distinguitur, interesse, qua ex causa quis sibi mortem conscivit, sicuti cum quæ-

ritur, an is qui sibi manus intulit, & non perpetravit, debeat puniri, quasi de se sententiam detulit? nam omnimodo puniendus est, nisi tadio vitæ, vel impatientia alicujus doloris coactus est hoc facere. Et merito, si sine causa sibi manus intulit, puniendus est: qui enim sibi non pepercit, multo minus alii parcat. §. 7. Si quis autem sub incerto causæ eventu, in vinculis, vel sub fidejussoribus decesserint: horum bona non esse confiscanda, mandatis cavetur. §. 8. De illo videamus, si quis conscita morte, nulla iusta causa præcedente, in reatu decesserit: an si parati fuerint heredes causam suscipere, & innocentem defunctum ostendere, audiendi sint: nec prius bona in fisco cogenda sint, quam si de crimine fuerit probatum: an vero omnimodo publicanda sunt? Sed *Divus Pius Modesto Taurino* rescripsit, si parati sint heredes defensiones suscipere: non esse bona publicanda, nisi de crimine fuerit probatum.

TIT. XXII. DE INTERDICTIS, ET LEGATIS, ET DEPORTATIS.

1. POMPONIUS lib. 4. ad Sabinum.

Caput ex Rescripto D. Trajani ad Didium. Secundum, Scio relegatorum bona avaritia superiorum temporum fisco vindicata: sed aliud Clementiæ meæ convenit, qui inter cætera, quibus innocentiam rationum meorum temporum, hoc quoque remisit exemplum.

2. MARCIANUS lib. 13. Institutionum.

Manumittere deportatum non posse, *Divus Pius* rescripsit.

3. ALPHENUS lib. 1. Epitomarum.

Eum, qui Civitatem admitteret, nihil aliud juris adimere liberis, nisi quod ab ipso perventurum esset ad eos, si intestatus in civitate moreretur: hoc est, hereditatem ejus, & liberos, & si quid aliud in hoc genere reperiri potest: quæ vero non a patre, sed a genere, a civitate, a rerum natura tribuerentur, ea manere eis incolumia. Itaque & fratres fratibus fore legitimos heredes, & agnatorum tutelas, & hereditates habituros: non enim hæc patrem, sed majores ejus (eis) dedisse.

4. MARCIANUS lib. 2. Institutionum.

Relegati in insulam in potestate sua liberos retinent, quia & alia omnia jura sua retinent: tantum enim insula eis egredi non licet, & bona quoque sua omnia retinent, præterea, si qua eis adempta sunt. Nam eorum qui in perpetuum exilium dati sunt, vel relegati, potest quis sententia partem bonorum adimere.

5. IDEM lib. 1. Regularum.

Exilium triplex est, aut certorum locorum interdictio, aut lata fuga, ut omnium locorum (interdicatur) præter certum (locum) aut (in) insulæ vinculum, id est, reformatio in insulam.

6. ULPIANUS lib. 9. de Officio Pro-

Inter poenas est etiam insulæ deportatio, quæ poena adimit civitatem Romanam. §. 1. Deportandi autem in insulam jus Præsidibus Pro-

vinciæ non est datum, licet Præfecto Urbi detur: hoc enim epistola D. Severi ad Fabium Cilonem Præfectum Urbi expressum est. Præsides itaque Provinciæ quotiens aliquem in insulam deportandum putent, hoc ipsum adnotare debeant: nomen vero ejus scribendum Principi, ut in insulam deportetur: sic deinde Principi scribere, missa plena opinione, ut Princeps æstimet, an sequenda sit ejus sententia, deportarique in insulam debeat: medio autem tempore, dum scribitur, jubere eum debet in carcere esse. §. 2. Decuriones Civitatum propter capitalia crimina deportandos, vel relegandos, Divi fratres rescripserunt. Denique Priscum in homicidio, & in incendio nominatim ante quæstionem confessum in insulam deportari jusserunt.

7. IDEM lib. 10. de Officio Proconsulis.

Relegatorum duo genera sunt: quidam, qui in insulam relegantur: sunt qui simpliciter, ut provinciis eis interdicatur, non etiam insula adsignetur. §. 1. In insulam relegare Præsides Provinciæ possunt: sic tamen, ut si quidem insulam sub se habeant, id est, ad ejus Provinciæ formam pertinentem, quam administrant, & eam specialiter insulam adsignare possint, inque eam relegare: sin vero non habeant, pronuntient quidem in insulam se relegare: scribant autem Imperatori, ut ipse insulam adsignet: cæterum non possunt damnare in eam insulam, quam in ea provincia, cui præsunt, non habeant. Interim, quoad Imperator insulam adsignet, militi tradendus est relegatus. §. 2. Hæc est differentia inter deportatos & relegatos, quod in insulam relegari, & ad tempus, & in perpetuum quis potest. §. 3. Sive ad tempus, sive in perpetuum quis fuerit relegatus: & civitatem Romanam retinet, & testamenti factionem non amittit. §. 4. Ad tempus relegatis, neque tota bona, neque partem adimi debere Rescriptis quibusdam manifestatur, reprehensæque sunt sententiæ eorum, qui ad tempus relegatis ademerunt partem bonorum, vel bona: sic tamen, ut non firmarentur sententiæ, quæ ita sunt prolatae. §. 5. Est quoddam genus quasi in insulam relegationis in Provincia Ægypto, in Ovasin relegare. §. 6. Sicut autem relegare in insulam, quisquam, quæ non est sub se, non potest: ita ne in Provinciam quidem relegandi jus habet, quæ non est sub se: forte præses Syriæ in Macedoniam non relegabit. §. 7. Sed extra Provinciam suam potest relegare. §. 8. Item in parte certa Provinciæ moraturum relegare potest: ut forte non excedat civitatem aliquam, vel regionem aliquam non egrediatur. §. 9. Sed & in eas partes Provinciæ, quæ sunt desertiores, scio Præsides solitos relegare. §. 10. Interdicere autem quis ea provincia potest, quam regit: alia non potest, & ita D. Fratres rescripserunt. † Unde eveniebat, ut qui relegatus esset ab ea provincia, in qua domicilium habuit: morari apud originem suam posset, sed Imperator noster cum divo patre suo huic rei providegunt. Mæcio enim Probo Præsidi Pro-

vinciæ Hispaniæ rescripserunt, *Etiam ea provincia interdici, unde quis oriundus est, ab eo, qui regit eam provinciam, ubi quis domicilium habet.* † Sed & eos, qui cum incolæ (non) essent, in ea provincia quid admiserint, æquum est ad Rescripti auctoritatem pertinere. §. 11. Dubitatum est, an interdicere quis alicui possit provinciam, in qua oriundus est, cum ipse ei provinciam præsit, quam incolit, dum sua non interdicat: ut solent (Italia) interdicere, qui patria non interdicunt; vel an per consequentias videatur etiam provinciæ interdixisse cui præest: quod magis erit probandum. §. 12. Per contrarium autem is, qui originis provinciæ præest, non est nactus jus interdicendi ea provincia, quam incolit is qui relegatur. §. 13. Si quis eam sententiam admiserit, ut is qui in alia provincia commisit, possit relegari ab eo, qui ei provinciæ præest: eveniet, ut relegatus iste tribus provinciis (præter Italiam) debeat abstinere: & in qua deliquit, & quam incolit, & originis, & si ex diversis provinciis oriri videatur propter conditionem, vel suam, vel parentis, patronorum: vel pluribus provinciis consequenter interdictum ei dicemus. §. 14. Quibusdam tamen Præsilibus, ut multis provinciis interdicere possint, indultum est; ut Præsilibus Syriarum, (sed) & Daciarum. §. 15. Constitutum eum, cui patria interdictum est, etiam urbe abstinere debere: contra autem si cui urbe fuerit interdictum, patria sua interdictum non videtur, & ita multis Constitutionibus caveretur. §. 16. Si cui plane non patria sua, sed aliqua civitate interdictum sit: videndum est, an etiam patria sua itemque urbe interdictum dicamus, quod magis est. §. 17. His qui relegantur, dies excedendi a Præsilibus dari & potest, & solet: etenim moris est ita pronuciari, *Illum provincia illa insulisque eis relego: excedereque debet intra illum diem.* §. 18. Relegatum plane libellum dare Principi posse, D. Fratres rescripserunt. §. 19. Solet præterea interdici sententia quibusdam, ne intra patriæ territorium, vel muros morentur: ne excedant patriam, vel in vicis quibusdam morentur. §. 20. Solet decurionibus ordine interdici, vel ad tempus, vel in perpetuum. §. 21. Item potest alicui pœna injungi, ne honores adipiscatur, nec ea res facit, ut decurio esse desinat: cum fieri possit, ut quis decurio quidem sit, ad honores autem non admitatur: nam & Senator quis esse potest, & tamen honores non (re) petere. §. 22. Potest alicui & unus honor interdici: sic tamen, ut si cui honore uno interdictum sit, non tantum eum honorem petere non possit, verum ne eos quoque, qui eo honore majores sunt: est enim perquam ridiculum, eum qui minoribus pœnæ causa prohibitus sit, ad majores adspirare: majoribus tamen prohibitus, minores petere non prohibetur. Sed muneribus si quis pœnæ causa fuerit prohibitus, nihil valebit sententia: neque enim immunitatem pœna tribuere debet. Ergo & si honoribus quis in pœnam fuerit prohibitus, poterit dici, si honores isti habuerunt mixtam muneris gravem impensam, infamiam illi ad hoc non profuturam.

8. MARCIANUS lib. 2. Publicorum
Judiciorum.

Sed honore quidem illum arceri puto: ceterum
impensia debere prestare.

9. ULPIANUS lib. 10. de Officio Pro-
consulis.

Potest Praefes quendam damnare, ne domo sua
procedat.

10. MARC. lib. *
Non etiam, ne utatur necessariis impensis.

11. ULPIANUS lib. *
Inter dum pecuniariter damnantur, qui relegatos
suscipiunt.

12. MARC. lib. *
A sua civitate relegatus, si non excedat, ad tem-
pus a provincia relegatur.

13. PAULUS lib. *
Manmissus a legato non potest Romam acce-
dere, quod nec patrono ejus licet.

14. ULPIANUS lib. *
Relegatus est is, cui provincia vel Roma, vel con-
tinentibus ejus perpetuo, vel ad tempus inter-
dicitur. §. 1. Magna differentia est inter depor-
tationem & relegationem; nam deportatio civita-
tem & bona adimit, relegatio neutrum tollit, nisi
specialiter bona publicentur. §. 2. Relegatur quis
a Principe, Senatu, Praefectis, & Praesidibus
provinciarum, non a Consulibus. §. 3. Qui ci-
vitatem amisit, & bona detinet, utilibus actioni-
bus tenetur.

15. MARCIANUS lib. *
Deportatus civitatem amittit, non libertatem,
& speciali quidem jure civitatis non fruitur,
jure tamen gentium utitur: emit enim & vendit,
locat, conducit, permutat, fenus exercet, & ce-
tera similia, & postea quaesita pignori dare potest,
nisi in fraudem fisci, qui ei mortuo successurus est,
ea obliget. Priora enim bona, quae publicata sunt,
alienare potest. §. 1. Deportatus a Praefide sine
Principe, & heres existere, & legata ex testa-
mento capere potest.

16. IDEM lib. *
Cum Ulpianus Damascenus rogasset Imperato-
rem, ut sibi permitteret matri relinquere ad
victum necessaria, & mater per libertum, ut qua-
dam sibi liceret filio deportato relinquere. Impera-
tor Antoninus eis rescripsit in hunc modum: Neque
hereditas, neque legatum, neque fideicommissum
contra mores, & jus publicum hujusmodi personis
relinqui potest, nec conditio harum personarum mu-
tari debet. Quod vero pie rogastis, liceat vobis
ultima voluntate eis ad victum, & alios usus neces-
sarios sufficientia relinquere, eisque ex hac causa
relicta capere.

17. POMPONIUS *
Relegatus statuis & imaginibus honorari non
prohibetur.

18. IDEM *
Relegatus integrum suum statum retinet, & do-
minium rerum suarum & patriam potestatem,
sive ad tempus, sive in perpetuum relegatus sit. §. 1.
Deportatio autem ad tempus non est.

19. CALLISTRATUS
Relegatus non potest Romae morari, licet hoc sen-

tentia comprehensum non sit, quia omnium est pa-
tria. † Sed neque in civitate in qua versatur,
Princeps, vel per quam transit; eis enim duntaxat
Principem intueri licet, qui Romam ingredi possint.
Est enim Princeps pater patriae. §. 1. Cum in li-
beros homines ea sententia fertur, quae publicas eo-
rum bona, qualis est in insulam deportatio, statim
a sententia priorem conditionem mutant, & suae
pene traduntur, nisi quid majestatis insit, quod
penam exasperari flagitet.

TIT. XXIII.

DE SENTENTIAM PASSIS ET
RESTITUTIS.

1. ULPIANUS lib. 38. ad Edictum.

Ad successionem liberti patronus deportatus, &
restitutus admittitur. §. 1. Sed si in metal-
lum damnatus restituitur, nunquid servitus pene
extinguat jus patronatus etiam post restitutionem?
& magis est, ut non extinguat servitus jus patro-
natus.

2. IDEM lib. 5. Opinionum.

Si deportatus restitutus dignitatem quidem indul-
gentia Principis recuperavit, in sua autem
omnia bona non est restitutus; nec a creditoribus,
nec publico nomine conveniri potest. Sed cum ei
facultas oblata esset a Principe, bona quoque sua
reciperandi, maluerit ea derelinquere: actioni-
bus exuere se, quibus ante sententiam subjectus
fuerat, non poterit.

3. PAPINIANUS lib. 16. Responsorum.
In insulam deportati bona fiscus pene remissa
retinuit: creditores ex antegesso non habere
cum eo, qui debitor quondam fuit, actiones con-
stitit. Quod si bona cum dignitatis restitutione
concessa recuperaverit: utiles actiones necessariae
non erunt, cum & directae competunt.

4. PAULUS lib. 17. Quaestionum.
In metallum damnata mulier, cum quem prius
conceperat, edidit; deinde a Principe restitu-
ta est: humanius dicetur, etiam cognationis jura
haec restituta videri.

TIT. XXIV.

DE CADAVERIBUS PUNITORUM.

1. ULPIANUS lib. 9. de Officio
Proconsulis.

Corpora eorum qui capite damnantur, cogna-
tis ipsorum neganda non sunt: & id se obser-
vasse etiam D. August. lib. 10. de vita sua scribit.
Hodie autem eorum, in quos animadvertitur, cor-
pora non aliter sepeliuntur, quam si fuerit petatum
& permissum: & nonnunquam non permittitur,
maxime majestatis causa damnatorum. † (Eo-
rum) quoque corpora qui exurendi damnantur, pe-
ti possunt: scilicet ut ossa & cineres collecta sepul-
turae tradi possint.

2. MARCIANUS lib. 2. Publicorum.
Si quis in insulam deportatus vel relegatus fuerit,
pene etiam post mortem manet: nec licet eum
inde transferre aliubi, & sepelire inconsulto Prin-
cipe: ut sapissime Severus & Antoninus rescripse-
runt, & multis petentibus hoc ipsum indusserunt.

3. PAULUS lib. 1. Sententiarum.
Corpora animadversorum quibuslibet petenti-
bus ad sepulturam danda sunt.

LIBER

LIBER QUADRAGESIMUS NONUS.

TIT. I.

DE APPELLATIONIBUS ET RELATIONIBUS.

I. ULPIANUS lib. i. de Appellationibus.

Appellandi usus quam sit frequens, quamque necessarius, nemo est, qui nesciat: quippe cum iniquitatem judicantium, vel imperitiam (re) corrigat: licet nonnunquam bene latas sententias in pejus reformet: neque enim utique melius pronunciat, qui novissimus sententiam laturus est. §. 1. *Quæsitum est*, an adversus Rescriptum Principis provocari possit: forte, si Præses provinciae, vel quis alius consuluerit, & ad consultationem ejus fuerit rescriptum. Est enim quæsitum an appellandi jus super sit? Quid enim si in consulendo mentitus est? de qua re extat Rescriptum Divi Pii *πρὸς τὸ κοινὸν τῶν ὁράων*, ad communitatem Thracum, quo ostenditur provocari oportere: verba Rescripti ita se habent: *Εάν τις πτείσῃ τις ἡμῖν ἢ διὰ καὶ ἀντιγράφωμεν ἡμῖν ὅτις, ὑπάρξει τοῖς βυλομένοις ἐπικαλεῖσθαι πρὸς τὴν ἀπόφασιν, εἰ γὰρ διδάξαιεν ἢ ψευδῶς, ἢ οὐχ, ὅπως ἔχουσιν τὰ ἐπεταλμένα, ὅθεν ὁφ' ἡμῶν εἶναι δόξῃ προδιεγνωτμένον τῶν ὡς ἐτέρως οὐχ οὖν τοῖς γραφεῖσιν, ἀντεπεσυχάζουσιν.* id est, si scripserit quisquam ad nos, & illi aliquid rescripserimus volenti ad sententiam nostram provocare, permissum erit: si enim doluerit vel falso, vel non ita se habere quæ scripta sunt: nihil a nobis videbitur judicatum, priusquam contra scriptum fuerit, quemadmodum aliter res se habeat, quam nobis insinuatum sit. §. 2. Huic consequenter videtur rescriptum, a consultatione judicis non esse appellandum, si quis forte interlocutus fuit, Principem se consultaturum: cum possit post Rescriptum provocare. §. 3. Si quis in appellatione erraverit, ut puta cum alium appellare deberet, alium appellaverit: videndum, an error ei nihilo officit? & si quidem, cum majorem judicem appellare deberet, ita erravit ut minorem appelleret: error ei nocebit: si vero majorem judicem provocavit, error ei nihil oberit: & ita multis Constitutionibus continetur. † Denique, cum quidam Judicem ex Rescripto Principis a Consulibus accepisset, & Præfectum Urbi appellasset; errori ejus subventum est Rescripto Divorum Fratrum, cujus verba hæc sunt, *Cum per errorem factum dicas, uti a judice, quem ex rescripto nostro ab amplissimis Consulibus acceperas, ad Iunium Rusticum (amicum) nostrum Præfectum Urbi provocare, Consules amplissimi perinde cognoscant, atque si ad ipsos facta esset provocatio.* Si quis ergo vel parem, vel majorem judicem appellaverit, alium tamen pro alio: in ea causa est, ut error ei non noceat: sed si minorem, nocebit. §. 4. Libelli, qui dantur appellatorii, ita sunt concipiendi, ut habeant scriptum, & a quo dati sint, hoc est, qui appellet, & adversus quem, & a qua sententia.

2. MACER lib. i. de Appellationibus.

Sed si apud acta quis appellaverit, satis erit, si dicat, *Appello.*

3. ULPIANUS lib. i. de Appellationibus.

Scio quæsitum, si quis non addiderit in libellis, contra quem adversarium appellet: an præscriptioni subjiciatur? & puto, nihil oportere præscribi. §. 1. Sed illud cecidit in quæstionem, si plures habuerit adversarios, & quorundam nomina libellis sint plexa, quorundam non: an æque præscribi ei possit ab his, quorum nomina comprehensa non sunt, quasi adversus ipsos adquisiverit sententiæ? Et cum una causa sit, arbitror non esse præscribendam. §. 2. Certe si plures hi (sunt) adversus quos pronuntiatur, & quorundam nomina in libellos sint comprehensa, quorundam non: hi soli appellasse videbuntur, quorum nomina libellis sunt comprehensa. §. 3. Quid ergo si causam appellandi certam dixerit? an liceat ei discedere ab hac, & aliam causam allegare? an vero quasi forma quadam obstrictus sit? Puto tamen cum semel provocaverit, esse ei facilitatem, in agendo etiam aliam causam provocationis reddere, persequique provocationem suam quibuscumque modis potuerit.

4. MACER lib. i. de Appellationibus.

Ab executore sententiæ appellare non licet. §. 1. Sed ab eo, qui sententiam male interpretari dicitur, appellare licet: si tamen is interpretandi potestatem habuit, velut Præses Provinciae, aut Procurator Cæsaris, ita tamen ut in causis appellationis reddendis hoc solum quærat, an jure interpretatum sit? idque etiam Divus Antoninus rescripsit. §. 2. Alio condemnato, is, cujus interest, appellare potest, qualis est, qui per procuratorem expertus, victus est: nec procurator suo nomine appellet. §. 3. Item si emptor de proprietate victus est, eo cessante, auctor ejus appellare poterit. Aut si auctor egit, & victus sit, non est deneganda emptori appellandi facultas: quid enim si venditor, qui appellare noluit, idoneus non est? Quinetiam si auctor appellaverit, deinde in causæ defensione suspectus visus sit, perinde defensio causæ emptori committenda est, atque si ipse appellasset. §. 4. Idque ita constitutum est in persona creditoris, cum debitor victus appellasset, nec ex fide causam defenderet. Quæ constitutio ita accipienda est, si interveniente creditore debitor de pignore victus provocaverit: nam absenti creditori nullum præjudicium debitor facit, idque statutum est. §. 5. Si procurator, qui judicio interfuit, victus sit: an ipse quoque per procuratorem appellare possit, videamus: quia constat, procuratorem alium procuratorem facere non posse? Sed meminisse oportet, quod procurator lite contestata dominus litis efficitur, & ideo & per procuratorem appellare potest.

5. MAR-

5. MARCIANUS lib. 1. de Appellationibus.

A Sententia inter alios dicta appellari non potest, nisi ex iusta causa: Veluti si quis in coheredam præjudicium se condemnari patitur, vel similem huic causam: quamvis & sine appellatione tunc est coheres. Item fidejussores pro eo, pro quo intervenerunt: Igitur & venditoris fidejussor emptore victo appellabit, licet emptor & venditor adquiescant. §. 1. Si heres institutus victus fuerit ab eo, qui de inofficioso testamento agebat: legatarius, & qui libertatem acceperunt, permittendum est appellare, si querantur per collusionem pronuntiatum: sicut Divus Pius rescriptit. §. 2. Idem rescriptit, legatarios causam appellationis agere posse. §. 3. Sed & si in fraudem suam transactionem factam ab eo, qui appellasset, dicerent: idem dicendum est. §. 4. Sed & sine appellatione si fuerit transactum, similiter rescriptum est. † Si quis ipso die, inter acta, voce appellavit, hoc ei sufficit: sin autem hoc non fecerit, ad libellos appellatorios dandos biduum, vel triduum computandum est.

6. ULPIANUS lib. 2. de Appellationibus.

Non tantum ei qui ad supplicium ducitur, provocare permittitur: verum alii quoque nomine ejus, non tantum si ille mandaverit, verum qui quis alius provocare voluerit: neque distinguitur, utrum necessarius ejus sit, necne: credo enim humanitatis ratione omnem provocantem audiri debere: ergo & si ipse adquiescit sententiæ, nec quaerimus, cujus intersit. † Quid ergo, si resistat, qui damnatus est, adversus provocationem? Nec velit admitti ejus appellationem, perire festinans? Adhuc putem differendum supplicium.

7. MARCIANUS lib. 1. de Appellationibus.

Cum quidam propter violentiam judicis non ipsi a quo appellavit, dedit libellos, sed publice proposuisset: D. Severus veniam ei dedit, & permisit (ei) causas appellationis agere.

8. ULPIANUS lib. 4. de Appellationibus.

Illud sciendum est, eum qui provocavit, non debere conviciari ei a quo appellat: cæterum oportebit eum plecti: & ita Divi Fratres rescripterunt.

9. MACER lib. 2. de Appellationibus.

Illud sciendum est, neque pupillum, neque Rempublicam, cum pro libertate judicatur, in integrum restitui posse: sed appellationem esse necessariam: idque ita rescriptum est.

10. ULPIANUS lib. 8. Disputationum.

Si qui separatim fuerint condemnati, quamvis ex eadem causa: pluribus eis appellationibus opus est. §. 1. Si quis cum una actione ageretur, quæ plures species in se habeat, pluribus summis sit condemnatus, quarum singulæ notionem Principis non faciunt, omnes autem conjunctæ faciunt: poterit ad Principem appellare. §. 2. Sed cum adversus plures probatæ essent rationes, quæ eis nocerent, sufficit eis una appellatio: quia non titulo comprobatarum rationum omnes conveniebantur. §. 3. Quoties autem plures in unam summam condemnantur, utrum una sententia

est: & quasi plures in unam summam rei sint promittendi, ut unusquisque eorum in solidum teneatur: an vero scinditur in personas sententia, quaeritur? & Papinianus respondit, scindi sententiam in personas, atque ideo eos qui condemnati sunt, viriles partes debere. §. 4. Quod est rescriptum, in communi causa quotiens alter appellat, alter non: alterius victoriam ei proficere, qui non provocavit: (hoc) ita demum probandum est, si una eademque causa fuit defensionis. Cæterum si diversæ, alia causa est: ut in duobus tutoribus procedit, si alter tutelam gesserat, alter non attigerat: & is qui non gesserat, provocavit. Iniquum est enim, qui idcirco agnovit sententiam, quoniam gessisse se scit: propter appellationem ejus qui non gesserat, obtinere.

11. IDEM lib. 3. de c. nibus tribunaliis.

Cum ex causa judicati soluta esset pecunia ex necessitate judicis ab eo, qui appellatione interposita meruerit meliorem sententiam: recipere eum pecuniam, quam solvit oportebit.

12. IDEM lib. 2. Opinionum.

Si constet, nullo actu ex lege habito duumvirum creatum, sed tantum vocibus popularium postulatum, eisque tunc Proconsulem, quod facere non debuit, consensisse: appellatio in re aperta supervacua fuit.

13. IDEM lib. 2. Responsorum.

Appellanti nihil obesse, quod in libellis, a qua parte sententiæ appellaret non significavit. §. 1. Non solere improbari appellationem eorum, qui vel unam causam appellandi probabilem habuerunt.

14. IDEM lib. 14. ad Edictum.

Si per luforio judicio actum sit adversus testamentum, an jus faciat judex, videndum? Et D. Pius, cum inter conjunctas personas diceretur per collusionem in necem legatariorum & libertatum actum, appellare eis permisit: & hodie hoc jure utimur, ut possint appellare: sed & agere causam apud ipsum judicem, qui de testamento cognoscit, si suspicantur non ex fide heredem causam agere. §. 1. Quotiens, herede non respondente secundum adversarium sententia datur, rescriptum est, nihil nocere neque legatis, neque libertatibus: & hoc D. Fratrum epistola continetur ad Domitium in hæc verba: Quod absente possessore, nec quoquam nomine ejus respondente pronuntiatum est: non habet rei judicatae auctoritatem, nisi adversus eum solum, qui adesse neglexerit: quare his, qui testamento libertates, vel legata vel fideicommissa acceperunt: salvæ sunt actiones, si quas habuerunt, perinde ac si nihil esset judicatum: & ideo adversus eum qui vicit, permittimus eis agere.

15. MARCELLUS lib. 1. Digestorum.

Servi appellare non possunt: sed domini eorum ad opem servo ferendam possunt uti auxilio appellationis: & alius domini nomine id facere potest. Sin vero neque dominus, neque alius pro domino appellaverit: ipsi servo, qui sententiam (tristem) passus est, auxilium sibi implorare non denegamus.

XXXXXX

16. M9-

16. MODESTINUS lib. 6. Differentiarum.

Constitutionea, quæ de recipiendis, nec non, appellationibus loquuntur, ut nihil novi fiat, locum non habent in eorum persona, quos damnatos statim puniri publice interest, ut sunt insignes latrones, vel seditionum concitatores, vel duces factionum.

17. IDEM lib. 8. Regularum.

Cum in una causa separatim duplex sententia divisa datur, veluti una sortis, alia usurarum: duplex appellatio necessaria est, ne alteram agnovisse, de altera provocasse intelligatur.

§. 1. Tutor pupillo datus, si provocet, interim pupillo curator dabitur. Sed si tutoris auctoritas fuerit necessaria, veluti ad adeundam hereditatem, tutor ei necessario dabitur, quoniam curatoris auctoritas ad hoc inutilis est.

18. IDEM lib. 17. Responsorum.

Lucius Titius pro servo suo, qui ad bestias datus est, provocationem interposuit. *Quæro* an huiusmodi appellationis causas per procuratorem reddere possit? *Modestinus* respondit, posse.

19. IDEM lib. singulari de enucleatis casibus.

Si expressim sententia contra juris rigorem data fuerit, valere non debet: & ideo, & sine appellatione causa denuo induci potest. Non jure profertur sententia, si specialiter contra leges, vel SC. vel Constitutionem fuerit prolata. Unde si quis ex hac sententia appellaverit, & præscriptione summotus sit: minime confirmatur ex hac præscriptione sententia: unde potest causa ab initio agitari.

20. IDEM lib. singulari de Præscriptionibus.

Qui suspectum tutorem facit, & qui de non recipienda tutela excusationem agitat, alieno nomine agere intelligendus est. §. 1. Is vero qui in rem suam procurator datus est, intra biduum appellare debet, quia suam causam agit. §. 2. Militibus appellandi tempora non remittuntur: & victi si non provocaverint, & solemnia fecerint postea, non audiuntur.

21. PAPIRIUS JUSTUS lib. 1. de Constitutionibus.

Imperatores Antoninus & Verus rescripserunt, appellationes, quæ recto ad Principem factæ sunt, omissis his ad quos debuerunt fieri ex imo ordine, ad Præsides remitti. §. 1. Iidem rescripserunt ab iudice, quem a Præside Provinciæ quis acceperat, non recte Imperatorem appellatum esse: ideoque reverti eum ad Præsidem debere. §. 2. Si Magistratus creatus appellaverit, collegam ejus interim utriusque officium sustinere: si interque appellaverit, alium interim in locum eorum creandum: & eum, qui non jure appellaverit, damnum adgniturum, si quod Respublica passa sit: si vero iusta sit appellatio, & hoc pronuntietur, eos assimuturos, cui hoc adscribendum sit. In locum autem curatoris, qui annum administraturus est, alium interim adsumendum, quoad usque appellatio pendeat.

§. 3. Iidem rescripserunt: Quamvis usitatum non sit post appellationem fructus agri de quo disputatio sit, deponi: tamen, cum populi darentur ab adversario, æquum sibi videri fructus apud sequestres deponi.

22. PAPINIANUS lib. 2. Responsorum.

Ad Principem remissa cognitio, ab eo circumdaci potest, qui remisit.

23. IDEM lib. 19. Responsorum.

Ex consensu litigantium circa compromissum a Præside Provinciæ iudice dato victas potest provocare. §. 1. Cum Procurator Cæsaris, qui partibus Præsidis non fungebatur, in lite privatorum jus dandi iudicis non habuisset, frustra provocatum ab ea sententia constitit, quæ non tenebat. §. 2. Filiumfamilias, cum adversus patrem ejus de bonis, quæ per ipsum poterant adquiri, pronuntiatum esset, respondi, non nisi patris nomine potuisse provocare. §. 3. Eum, qui cognovit Edictum peremptorium secundum ordinis causam dari, placuit non recte provocasse: cum in ejus potestate fuerit ante diem præstitutum pro tribunali respondentem, aut defensum edicti denuntiationem rumpere.

24. SCÆVOLA lib. 5. Responsorum.

Negotiorum gestor, vel tutor, vel curator bona fide condemnati appellaverunt: & diu negotium tractum est. *Quæsitum* est, appellatione eorum injusta pronuntiata, an quia tardius iudicatum sit, usuræ principalis pecuniæ mediæ temporis debeantur? *Respondit*, secundum ea quæ proponerentur, dandam utilem actionem. §. 1. Curator juvenis adversus tutoris heredes iudicio expertus appellationem interposuit, cum impleisset autem vicesimum quintum annum ætatis juvenis, & in militia ageret, exequi appellationem desiit. *Quæro*, regressus a militia utrum ipse appellationem explicare deberet: an vero curatorem in eam rem conveniri oporteret? *Respondit*, ipsum militem litem ad se pertinentem exsequi debere, secundum ea quæ proponerentur.

25. PAULUS lib. 20. Responsorum.

Imperator Alexander communi eorum, qui in Bithynia sunt, Græcorum. Appellare quidem qualiter quis prohibeatur a iudicantibus, non video: quando licet aliam viam tenentem, idem facere & celerius ad me pervenire, injuria autem & vi uti adversus eos, qui appellant, & (ut simpliciter dicam) obstruere illis eam ad nos viam interdiciamus curatoribus, & ducibus gentium: & obediant huic meæ pronuntiationi, scientes quod tantum mihi curæ est eorum qui reguntur libertas, quantum & illorum benevolentia & obedientia.

26. HERMOGENIANUS lib. 2. Juris Epitomarum.

Ad Imperatorem causam remissam partibus consentientibus, Præses, si ad ejus notionem pertinet, audire potest.

27. IDEM lib. 5. Juris Epitomarum.

Tutor si in negotio pupilli provocaverit, vel curator in adulti: heres ejus antequam reddat

dat rationes, appellationis causam persequi debet: nam post redditas rationes, nec ipse tutor, nec curator appellationis merita probare cogitur.

28. SCÆVOLA lib. 25. Digestorum.

Creditor cum fidejussoribus egerat, sed post iudicium acceptum ad agendam causam ipse non adfuit: & cum absoluti essent fidejussores, servus ejus appellavit. *Quæsitum est*, an appellatio, quam servus interposuit nomine domini, nullius momenti esset? *Respondit*, ejusmodi appellationem non esse observandam. §. 1. Jussus a iudice exhibere secundum præceptum Præsidis Provinciæ rationes, quas apud se esse caverat instrumentorum gratia data dilatione, nec postea exhibuit: ideoque secundum Constitutionem recitavit, quia per contumaciam instrumenta non exhibuerat, cum petitor, quanti sua interesset exhiberi, jurasset, facta erat condemnatio. *Quæsitum est*, an post iusjurandum appellationem interponere possit? *Respondit*, nihil proponi, cur denegandi esset appellationis auxilium. §. 2. Substituti tutores in locum legitimi tutoris experti cum eo tutelæ iudicio, cum arbiter iniuste condemnavit, quam rei æquitas exigebat, a sententia ejus provocaverunt: pendente causa appellationis juvenes adoleverunt. *Quæsitum est*, cum omnis executio hujus ad adultos pertineat, & causam ad se pertinentem idonee tueri possunt, an postulatio eorum contra quos appellatum erat, dicentium illos debuisse causas appellationis reddere, qui primi sunt experti, admittenda non sit? *Respondit*, eos quorum tutela gesta esset, si vellent causam exsequi, non prohibendos. † Idem & in curatoribus observandum (est,) si interim adultus ad legitimam ætatem pervenit.

TIT. II.

A QUIBUS APPELLARI NON LICET.

1. ULPIANUS lib. 1. de Appellationibus.

Tractandum est, a quibus appellare non liceat. §. 1. Et quidem stultum est illud admonere a Principe appellare fas non esse, cum ipse sit, qui provocatur. §. 2. Sciendum est appellari a Senatu non posse Principem: idque oratione D. Hadriani effectum. §. 3. Si quis ante sententiam professus fuerit, se a iudice non provocaturum, indubitate provocandi auxilium perdidit. §. 4. Interdum Imperator ita solet iudicem dare, ne liceret ab eo provocare, ut scio sæpiissime a D. Marco iudices datos. † An & alius possit ita iudicem dare: videbimus: Et puto (non) posse.

2. PAULUS libro singulari de Appellationibus.

Quæsitum est, in arbitros, qui ad fidejussoribus probandos dantur, an appellare liceat? quamvis hoc casu & sine appellatione quidam putent ab eo qui eum dedit, sententiam ejus corrigi posse.

TIT. III.

QUIS A QUO APPELLETUR.

1. ULPIANUS lib. 1. de Appellationibus.

Quod dicitur, eum appellari, qui dedit iudicem, sic accipiendum est, ut & successor ejus possit appellari. Proinde & si Præfectus Urbis iudicem dederit, vel Prætorio, ipse erit provocandus, qui eum dederit iudicem. §. 1. Ab eo, cui quis mandavit jurisdictionem, non ipse provocabitur: nam generaliter is erit provocandus ab eo cui mandata est jurisdictio, qui provocaretur ab eo qui mandavit jurisdictionem.

2. VENULEIUS SATURNINUS

lib. 2. de Officio Proconsulis.

ApPELLARI a Legatis Proconsul potest, & si multam dixerit, potest de iniquitate ejus Proconsul cognoscere, & quod optimum putaverit, statuere.

3. MODESTINUS lib. 8. Regularum.

Dato iudice a Magistratibus Populi Romani cujuscunque ordinis, etiam si ex auctoritate Principis, licet nominatim iudicem declarantis, dederint, ipsi tamen Magistratus appellabuntur.

TIT. IV.

QUANDO APPELLANDUM SIT, ET INTRA QUÆ TEMPORA

1. ULPIANUS lib. 1. de Appellationibus.

Si quidem in insulam deportandum adnotaverit Præses Provinciæ, & Imperatori scripserit, ut deportetur: videamus quando sit provocandum, utrum cum Imperator scripserit, an cum ei scribitur? Et putem, tunc esse appellandum, cum recipi eum Præses jubet, sententia prolata Imperatori scribendum, ut deportetur. Cæterum verendum est, ne sero sit ut tunc provocetur, cum Imperator insulam ei assignaverit: comprobata enim sententia Præsidis tunc solet insulam assignare. Rursus illud verendum est, si mendaciis apud Principem oneravit eum, quem deportandum laborabat, intercludi illi viam provocandi. † Quid ergo est? recte dicetur humanitate suggerente, ut & hoc & illo tempore non frustra provocaretur, quia non adversus Principem, sed adversus iudicis calliditatem provocavit. † Similimodo, & in decurione erit probandum: quem punire sibi Præses permittere non debet, sed recipere eum in carcerem, & Principi scribere de poena ejus. §. 1. Si quis tutor datus fuerit, vel testamento, vel a quo alio, qui ius dandi habet, non oportet eum provocare: hoc enim D. Marcus efficit: sed intra tempora præstituta excusationem allegandam habet, & si fuerit pulsa, tunc demum appellare debet: cæterum ante frustra appellatur. §. 2. Alia causa est eorum qui ad aliquod munus, vel honorem vocantur, cum dicant se habere excusationem: nam non aliter allegare possunt causas immunitatis suæ, quam si appellationem interposuerint. §. 3. Solent plerumque Præsides remittere ad

ordinem nominatum, ut *Gaium Scium creent magistratum, vel alius quis honor, vel munus in eum conferatur*: utrum igitur tunc appellandum est, cum ordo decretum interposuerit, an vero a remissione, quam Praeses fecerit, appellatio sit interponenda? Et magis est, ut tunc sit appellandum, cum ordo decreverit: magis enim consilium dedisse Praeses videtur, quis sit creandus, quam ipse constituisse: denique ipse erit appellandus, non ab eo provocandum. §. 4. Sed & si praeses in ordine fuerit, (ut fieri adsolet) cum ab ordine crearetur quis: ipse erit provocandus, quasi ab ordine, non ab ipso fiat appellatio. §. 5. Biduum vel triduum appellationis ex die sententiae latae computandum erit. Quid ergo, si sententia fuerit sub conditione dicta? utrum ex die sententiae tempus computamus ad appellandum, an vero ex die, quo conditio sententiae exitit? Sane quidem non est sub conditione sententia dicenda, sed si fuerit dicta, quid fiet? & est utile, statim tempora ad appellandum computari debere. §. 6. Quod in sententiis praecceptum est, ut vel altera die vel tertia provocetur, hoc etiam in ceteris observandum, ex quibus sententia quidem non profertur, appellari tamen oportere, & posse, supra relatum est. §. 7. Dies autem istos, quibus appellandum est, ad aliquid utiles esse Oratio D. Marci voluit, si forte ejus a quo provocatur, copia non fuerit, ut ei libelli dentur: ait enim, *Is dies servabitur, quo primo adeundi facultas erit*. Quare si forte post sententiam statim dictam copiam sui non fecerit is qui pronunciavit, ut fieri adsolet, dicendum est, nihil nocere appellatori; nam ubi primum copiam ejus habuerit, poterit provocare. Ergo si statim se subduxit, similiter subveniendum est. §. 8. Quid igitur, si conditio horae effecit, ut se reciperet? si forte dicta sit sententia jam suprema hora? utique non videbitur se subtraxisse. §. 9. Adeundi autem facultatem semper accipimus, si in publico sui copiam fecit: ceterum si non fecit, an imputetur alicui, quod ad domum ejus non venerit, quodque in hortos non accesserit, & ulterius, quod ad villam suburbanam? magisque est, ut non debeat imputari: quare si in publico ejus adeundi facultas non fuit, melius dicetur, facultatem non fuisse adeundi. §. 10. Si quis ipsius quidem, a quo appellavit, adeundi facultatem non habuit, ejus autem quem appellavit, habeat copiam, videndum est, an ei praescribi possit: quod eum non adierit? & hoc jure utimur, ut si alterutrius adeundi fuit copia, praescriptio locum habeat. §. 11. In propria causa biduum accipitur. Propriam causam ab aliena quemadmodum discernimus? & palam est, eam esse propriam causam, cujus emolumentum vel damnum ad aliquem suo nomine pertinet. §. 12. Quare procurator, nisi in suam rem, datus est, tertium diem habebit; in suam autem rem datus, magis est, ut alteram diem observet: at si in partem proprio nomine, in partem (pro) alieno litigat: ambigi potest, utrum biduum, an triduum observetur: & magis est, ut suo nomine biduum, alieno triduum observetur. §. 13.

Tutores, item defensores rerum publicarum, & curatores adolescentium vel furiosi tertium diem habere debent, idcirco quia alieno nomine appellant. Ex hoc apparet, tertio die provocandum defensori si modo quasi defensor causam egit, non suo nomine: cum obtentu alieni nominis suam causam agens tertio die appellare possit. §. 14. Si quis suspectum tutorem faciens, non obtinuerit, appellare eum intra triduum debere *Julianus libro quadragésimo Digestorum* scripsit: profecto quasi pupilli defensorem. §. 15. Si adversus absentem fuerit pronuntiatum: biduum, (vel) triduum, ex quo quis scit, computandum est, non ex quo pronuntiatum est. Quod autem dicitur, *absentem posse provocare, ex quo scit*, sic accipit si non in causa per procuratorem defensus est: nam si ille non provocavit, difficile est, ut hic audiatur.

2. MACER lib. 1. de Appellationibus.

SI procuratorio nomine egeris, & victus appellaveris, deinde injusta appellatio tua fuerit pronuntiata: potest dubitari num secundo die appellare debeas; quia cum de tua appellatione injusta pronuntiatum sit, tua interfuisse videtur: sed rectius dicetur, tertia die appellare te posse: quia nihilominus alienam causam defenderis. §. 1. Sed si alius, quam qui iudicio expertus est, appellet, qualis est, *cujus interest*, an etiam tertia die appellare possit, videamus? sed dicendum est, secunda die appellare eum debere: quia verum est, eum suam causam defendere: contrarium ei est, si dicat idcirco sibi licere intra triduum appellare, quia videtur quasi alieno nomine appellare: quando, si velit causam alienam videri, semetipsum excludit: quia in aliena causa ei qui iudicio expertus non est, appellare non liceat. §. 2. Si is, qui ex libertinitate in ingenuitatem se defendebat, victus appellare omiserit, an pater ejus appellare possit, maxime si dicat eum in potestate sua esse, quaritur? sed si potest, quod magis probatur, secunda die, ut propria causa appellare debet. §. 3. Si pro eo qui capite puniri iustus est, necessaria persona appellet, an tertia die audiri possit, Paulus dubitat? Sed dicendum est, hanc quoque personam, ut in propria causa, secunda die appellare debere: quia qui sua interesse dicit, propriam causam defendit.

3. IDEM lib. 2. de Appellationibus.

ILLud videamus, si cum Imperatori scriberetur, exemplum literarum litigatori editum sit, neque is appellaverit, & postea contra eum rescriptum sit: an appellare a literis pridem sibi editis possit? quia (qui) tunc non appellavit, vera esse quae scripta sunt, consensisse videtur: nec audiendus est, si dicat eventum Rescripti sacri sustinuisse.

TIT. V.

DE APPELLATIONIBUS RECIPIENDIS, VEL NON.

1. ULPIANUS lib. 18. ad Edictum.

NON solent audiri appellantes, nisi hi, quorum interest, vel quibus mandatum est, vel qui negotium alienum gerunt, quod mox ratum habetur.

habetur. §. 1. Sed & cum mater filii rem sententia everfam animadverteret, provocaverit, pietati dans, dicendum est, & hanc audiri debere: & si litem præparandam curare maluerit, intercidere non videtur, licet ab initio defendere non potest.

2. SCÆVOLA lib. 4. Regularum.

ANTE sententiam appellari potest, si quæstionem in civili negotio habendam iudex interlocutus sit: vel in criminali, si contra leges hoc faciat.

3. PAULUS lib. singulari Regularum.

INTRA triduum appellare licet ei, qui de suspecto tutore egit, victusque appellat.

4. MACER lib. 1. de Appellationibus.

EJUS, qui ideo causam agere frustratur, quod dicit se libellum Principi dedisse, & sacrum Rescriptum expectare, audiri desiderium prohibetur: & si ob eam causam provocaverit, appellatio ejus recipi Sacris Constitutionibus vetatur.

5. ULPIANUS lib. 4. de Appella-

EI, cujus appellatio non recipitur, sufficit, si possit dicere, appellationem suam non esse receptam: quod quaque ratione doceat, admitteatur ejus appellatio. §. 1. Non recepta autem appellatione, si quidem Principem appellari oportuit: Principi erit supplicandum. Sin vero alius appellabatur quam Princeps: ille erit adeundus. §. 2. Sed & si quid aliud post receptam appellationem impedimento factum fuerit: eum adiri oportet, quem appellare quis debet.

§. 3. Plane si appellatione non recepta non ipsum adierit, quem debuit, sed Principem: pro eo habebitur atque si is aditus est, qui adiri debetur; idque Rescriptis Imperatoris nostri Antonini declaratur. §. 4. Plane si alium pro alio adiit, non Principem: nihil ei hic error proderit, licet non videatur cessasse. §. 5. Intra constituta autem appellatoria tempora debet is cujus appellatio non est recepta, vel competentem judicem, vel Principem adire.

6. MACER lib. 2. de Appellationibus.

SCIENDUM est, cum appellatio non recipitur, præcipi sacris Constitutionibus, omnia in eodem statu esse, nec quicquam novari, etiam si contra fiscum appellatum sit: eumque qui appellationem non recepit, opinionem suam confirmare per relationem manifestare, & causam, pro qua non recipit appellationem, ejusque exemplum litigatori redere debere, Mandatis caveatur.

7. PAULUS lib. singul. de Appellationibus.

SI res dilationem non recipiat, non permittitur appellare, ne vel testamentum aperiat: ut Divus Hadrianus constituit: ne frumentum in usum militum in annonæ subsidia contrahatur: neve scriptus heres in possessionem inducatur. §. 1. Item si ex Perpetuo Edicto aliquid decernatur: id quo minus fiat, non permittitur appellare. §. 2. Item quo minus pignus vendere liceat, appellari non potest.

TIT. VI.
DE LIBELLIS DIMISSORIIS, [QUI APOSTOLI DICONTUR].

1. MARCIANUS lib. 2. de Appellationibus.

POST appellationem interpositam literæ dandæ sunt ab eo, a quo appellatum est, ad eum qui de appellatione cogniturus est, sive Principem, sive quem alium: quas literas dimissorias, sive Apostolos appellant. §. 1. Sensus autem literarum talis est: appellasse (puta) Lucium Titium a sententia illius, quæ inter illos dicta est. §. 2. Sufficit autem petiisse intra tempus dimissorias instantes & sæpius, ut (&) si non accipiat, id ipsum contestetur: nam instantiam repetentis dimissorias constitutiones desiderant. Equum est igitur, si per eum steterit, qui debebat dare literas, quominus det: ne hoc accipienti noceat.

TIT. VII.
NIHIL INNOVARI APPELLATIONE INTERPOSITA.

1. ULPIANUS lib. 4. de Appellationibus.

APPELLATIONE interposita, sive ea recepta sit, sive non, medio tempore nihil novari oportet: si quidem fuerit recepta appellatio, quia recepta est: si vero non est recepta, ne præjudicium fiat, quoad deliberetur, utrum recipienda sit appellatio, an non sit. §. 1. Recepta autem appellatione, tamdiu, nihil erit innovandum, quamdiu de appellatione fuerit pronunciatum. §. 2. Si quis ergo forte relegatus fuit, & appellaverit: non arcebitur, neque in Italia, neque in Provincia, qua relegatus est. §. 3. Propter eandem rationem, & si quis deportatus fuit ab eo, cui deportandi jus est, vel adnotatus: neque vincula patietur, neque ullam aliam injuriam, quam patitur, qui sententiæ non adquieverit: integer enim status esse videtur provocatione interposita. §. 4. Ergo & si abstinere ordine iussus sit, & provocaverit: eadem ratione potest eorum participare, cum hoc sit constitutum, & sit juris, neque pendente appellatione novetur. §. 5. Si quis ex pluribus facinoribus condemnatus, propter quædam appellavit, propter quædam non: utrum differenda poena ejus sit, an non, quæritur? & si quidem graviora sint crimina, ob quæ appellatio interposita est, levius autem id, propter quod non appellavit: recipienda est omnimodo appellatio, & differenda poena; si vero graviores sententiæ meruit ex ea specie, ex qua non est appellatum: omnimodo poena imponenda est.

TIT. VIII.
QUÆ SENTENTIÆ SINE APPELLATIONE RESCINDANTUR.

1. MACER lib. 2. de Appellationibus.

ILLUD meminerimus: Si quærat, iudicatum sit, necne, & hujus quæstionis iudex non esse iudicatum pronuntiaverit, licet fuerit iudicatum: rescinditur, si provocatum non fuerit. §. 1. Item si calculi error in sententiâ esse dicatur, appellare necesse non est: veluti si iudex ita pronuntiaverit: Cum constet Titium Sejo ex illa specie quinquaginta, item ex illa specie viginti quinque

debere: idcirco Lucium Titium Seio centum condemnari: nam quoniam error computationis est, nec appellare necesse est, & citra provocationem corrigitur. Sed & si hujus quaestionis iudex sententiam centum confirmaverit, si quidem ideo, quod quinquaginta & vigintiquinque fieri centum putaverit: adhuc idem error computationis est, nec appellare necesse est: si vero ideo, quoniam & alias species vigintiquinque fuisse dixerit: appellationi locus est. §. 2. Item cum contra sacras Constitutiones judicatur, appellationis necessitas remittitur. Contra Constitutiones autem judicatur, cum de jure constitutionis, non de jure litigatoris pronuntiatur. Nam si iudex volenti se ex cura muneris, vel tutelae, beneficio liberorum, vel ætatis, aut privilegii excusare, dixerit neque filios, neque ætatem, aut nullum privilegium ad muneris, vel tutelae excusationem prodesse: de jure constituto pronuntiasse intelligitur. Quod si de jure suo probantem admiserit, sed idcirco contra eum sententiam dixerit, quod negaverit eum de ætate sua, aut de numero liberorum probasse: de jure litigatoris pronuntiasse intelligitur: quo casu appellatio necessaria est. §. 3. Item cum ex Edicto peremptorio, quod neque propositum est, neque in notitiam pervenit, absentis condemnatio fit: nullius momenti esse sententiam Constitutiones demonstrent. §. 4. Si apud eundem iudicem invicem petamus, si & mea & tua petitio sine usuris fuit, & iudex me priorem tibi condemnavit, quo magis tu prior me condemnatum habeas: non est mihi necesse pro hac causa appellare, quando secundum sacras Constitutiones judicatum a me petere non possis, prius quam de mea quoque petitione judicetur: sed magis est, ut appellatio interponatur.

2. PAULUS lib. 3. Responsorum.

PAULUS respondit, eum, qui in rebus humanis non fuit sententiæ dictæ tempore, inefficaciter condemnatum videri. §. 1. Idem respondit adversus eum, qui in rebus humanis non esset, cum iudex datus est: neque iudicis dationem valuisse, neque sententiam adversus eum dictam vires habere.

3. IDEM lib. 16. Responsorum.

PAULUS respondit, impossibile præceptum iudicis nullius esse momenti. §. 1. Idem respondit ab ea sententia, cui pareri rerum natura non potuit sine causa appellari.

TIT. IX.

AN PER ALIUM CAUSÆ APPELLATIONUN REDDI POSSUNT.

1. ULPIANUS lib. 4. Appellationum.

Quari solet, an per alium causæ appellationis reddi possunt: quæ res in rebus pecuniariis, & in criminibus agitari consuevit? Et in rebus pecuniariis sunt Rescripta, posse agi: verba Rescripti ita se habent: Divi Fratres Longino, Si tibi qui appellavit, mandavit, ut eam de appellatione, quam Pollia ad eum fecit, defenderes, & res pecuniaria est: nihil prohibet, nomine ejus respondere: si autem non sit pecuniaria causa, sed capitalis: per procuratorem agi non licet. Sed

& si ea causa sit, ex qua sequi solet pœna usque ad relegationem, non oportet per alium causas agi: sed ipsum adesse auditorio debere si iudum sit. Plane si pecuniaria causa est, ex qua ignominia sequitur: potest & per procuratorem hoc agi. † Idque erit probandum & in ipso accusatore, si appellaverit, vel si adversus eum sit appellatum. Et generaliter, quæ causa per alium agi non potest, ejus nec appellationem per alium agi oportet.

2. MACER lib. 2. de Appellationibus.

Si procurator absentis appellaverit, deinde rationes reddiderit: nihilominus ipse respondere debet. † Sed an eo cessante dominus litis respondere possit exemplo adulescentis, videamus? Magis tamen observatur, ut audiri debeat in causis appellationis reddendis is, cujus absentis procurator appellavit.

TIT. X.

SI TUTOR, VEL CURATOR, MAGISTRATUS CREATUS APPELLAVERIT.

1. ULPIANUS lib. 3. de Officio Consulis.

Si, qui ad munera publica nominati appellaverint, nec causas probaverint: scient ad periculum suum pertinere, si quid damni per moram appellationis reipublicæ acciderit: quod si apparuerit, eos necessario provocasse, cui adscribendum sit id damnum, Præses, vel Princeps æstimabit.

2. HERMOGENIANUS lib. 5. Juris Epitomarum.

Tutor vel curator retentus si provocaverit, & ante causam actam moriatur: propter periculum medii temporis, successores ejus causas appellationis necesse habent reddere.

TIT. XI.

EUM, QUI APPELLAVERIT, IN PROVINCIA DEFENDI.

1. ULPIANUS lib. 4. de Appellationibus.

Eum, qui appellavit, oportere in provincia defendi in aliis suis causis, etiam si appellationis causa peregrinetur, D. Fratres Decimio Philoni rescripserunt.

2. MARCIANUS lib. 2. de Appellationibus.

Hoc enim illis præstatum, ne necesse habeant se defendere, qui reipublicæ causa absunt.

TIT. XII.

APUDE EUM, A QUO APPELLATUR, ALIAM CAUSAM AGERE COMPELLENDUM.

1. ULPIANUS lib. 4. de Appellationibus.

Si quis ex alia causa appellaverit a iudice: an in alia causa eundem iudicem habere necesse habeat, videamus? & hodie hoc jure utimur: & tamen si appellatio interposita sit, tamen apud eundem iudicem, a quo quis provocavit, compelletur alias causas, si quas habet, agere: nec utetur hoc prætextu, quasi ad offensum iudicem non debeat experiri, cum possit denuo provocare.

TIT. XIII.

SI PENDENTE APPELLATIONE MORS INTERVENERIT.

1. MACER lib. 2. de Appellationibus.

Apellatore defuncto, si quidem sine herede, cujuscunque generis appellatio fuit, evanes-

cit:

scit: quod si appellatori heres extiterit: si quidem nullius alterius interest causas appellationis reddi: cogendus non est peragere appellationem: si vero fisci vel alterius, contra quem appellatum est, interest: heres causas appellationis reddere necesse habet. Nullius autem interest, veluti cum sine ademptione bonorum relegatus est. Nam si ademptis bonis relegatus, vel in insulam deportatus: vel in metallum datus, provocatione interposita decesserit: Imperator noster Alexander Pletorio militi ita rescripsit: *Quinvis pendens appellatione morte vel crimen extinctum sit: data tamen etiam de parte bonorum eius sententia proponitur, adversus quam non aliter is, qui emolumentum successionis habet, obtinere potest, quam si in reddendis causis appellationis iniquitatem sententiae detexerit.* §. 1. Tutor quoque in negotio pupilli appellatione interposita si decesserit, heredem ejus causas appellationis reddere necesse est, etiam si rationes tutelae heres reddiderit: quia sufficit mortis tempore ad causas appellationis reddendas obligatum fuisse: sed divi Severus & Antoninus rescripserunt, non cogendum tutorem, post rationes redditas, causas appellationum reddere.

TIT. XIV.

DE JURE FISCO.

I. CALLISTRATUS lib. 1. de jure Fisci.

Variæ causæ sunt, ex quibus nuntiatio ad fiscum fieri solet. Aut enim se quis quod tacite relictum est, profitetur capere non posse: vel ab alio præventus defertur: vel quod mors ab heredibus non vindicatur: vel quod indignus quis heres nuntiatur: vel quod Princeps heres institutus, & testamentum sive codicilli sublepti esse nuntiantur: vel quod dicatur quis thesaurum invenisse, vel magni pretii rem minoris ex fisco comparasse: vel prævaricatione fiscum victum esse, vel eum decessisse, qui in capitali crimine esset, vel etiam post mortem aliquem rem esse: vel domum restructam esse, vel ab accusatione recessum, vel rem litigiosam venundari: vel poenam fisco ex contractu privato deberi: vel adversus leges commissum factum esse. §. 1. An bona, quæ solvendo non sint, ipso jure ad fiscum pertineant, quæsitum est? *Labeo* scribit etiam ea quæ solvendo non sint, ipso jure ad fiscum pertinere. Sed contra sententiam ejus Edictum perpetuum scriptum est quod ita bona veniant, si ex his fisco adquiri nihil possit. §. 2. Divus Pius *Cælio Anaranto* ita rescripsit, vacantium bonorum nuntiationem quadriennio finiri: idque tempus ex die, quo certum esse coepit, neque heredem, neque bonorum possessorem existare, computari oportere. §. 3. Præscriptio autem viginti annorum, quæ etiam circa requirendorum adnotatorum bona observatur, ex Constitutione Divi Titi solet ex eo numerari, ex quo quid ad fiscum pertinere potuit. §. 4. Causæ autem quæ statim motæ sunt, & tractæ ultra vicesimum annum, differri possunt etiam post vicesimum annum. §. 5. Illæque causæ, quæ a priore nuntiatore proditæ dicuntur, etiam post annos, quibus præscribi diximus, fisco nuntari possunt.

2. IDEM lib. 2. de jure fisci.

Ex quibusdam causis delationes suscipientium fama non læditur: veluti eorum, qui non præmii consequendi, item eorum, qui ulciscendi gratia adversarium suum deferunt, vel quod (nomine) Reipublicæ suæ quis exsequitur causas: & hæc ita observari, plurifariam Principibus Constitutionibus præcipitur. §. 1. Divus Hadrianus *Flavio Ariano* in hæc verba rescripsit: *Quin ei, qui instrumenta ad causam fisci pertinentia, cum possit exhibere, non exhibet, nocere debeat: si verum aliter non invenitur, ea subtrahenda esse credantur, quæ nocitura causæ ejus fuerint, dubitationem non est: sed nec alias dubitari oportet, quin non in aliam rem nocere debeant, quam in eam, qua desiderata sunt.* §. 2. Item Divi Fratres ad libellum *Cornelii Rufi* rescripserunt, totiens edenda esse instrumenta, quotiens de jure capiendi, vel de jure domini, vel de aliqua causa simili, re nummaria quærat: non si de capitali causa agatur. §. 3. Senatus censuit, (ut) si neque delator, neque possessor tribus Edictis evocati adfuerunt: delatoris quidem fidejussores teneantur, & ei postea publicam causam deferenti jus adinatur: possessoris autem jus idem esset, quod si delatus omnino non esset. §. 4. Quotiens tamen delator adesse jussus cessat, nec hæc fraude possessoris factum esse probabitur. † Divus Hadrianus rescripsit, secundum possessorem pronuntiari oportere: ita ut sententia comprehendatur etiam delatores Edicto id comprehendisse. §. 5. Divus Pius *Cælio Maximo* rescripsit, Constitutionem patris sui, qua compelleretur delator edere mandatorum, ac nisi edidisset, ut in vincula deduceretur: eo pertinere, non ut delator poenæ subduceretur, si mandatorum haberet: sed ut mandator quoque perinde, atque si ipse solus detulisset, puniretur. §. 6. Imperator noster Severus Augustus constituit, ne servi delatores dominorum audiantur: sed ut poena coërceantur. Libertos quoque causa mandatores contra patronos a Præsidibus Provinciarum poena plectendos. §. 7. Complura sunt Rescripta Principalia, quibus cavetur non obesse errorem cuiquam, quod ignarus juris sui ipse se detulerit. Sed extat eorundem Principum Rescriptum, ex quo videtur posse defendi, ita demum non nocere cuiquam se detulisse, si ea persona sit, quæ ignorare propter rusticitatem, vel propter sexum foemininum jus suum possit.

3. IDEM lib. 3. de jure fisci.

Non intelligitur fraudem legi fecisse, qui rogatus est, aliam restituere, sed cum quidam testamento suo ita scripisset: *Vos rogo, ut in eo, quod a vobis petii, fidem præstetis: perque Deum, ut faciatis, rogo:* & quaeretur, an id palam datum intelligeretur? *Inlianus* respondit, non quidem apparere, quid ab heredibus ex hujusmodi verbis petatum est: quæri autem solere, quando intelligatur quis in fraudem legis fidem suam accommodare? Et fere eo jam decursum, ut fraus legi fieri videatur, quotiens quis neque testamento, neque codicillis rogaretur: sed domestica cautione & chirographo obligaret se ad præstandum ei, qui

qui capere non potest: ideoque dici posse, ex
suprascriptis verbis non esse legi fraudem factam.
§. 1. Si quis palam rogatus & tacite esset, agi-
tabatur, quid magis prævaleret: utrum id ipsum
noceret, quod tacite rogatus esset: an prodes-
set, quod palam petatum esset: (&) Divus Ha-
drianus rescripsit in eo, quod cujusque fidei pa-
lam commissum est, non esse existimandum fi-
dem suam in fraudem legis accommodasse. §. 2.
Quando autem fraus interposita videatur, agen-
dum est, id est, utrum exitus spectari deberet,
an consilium? forte si tunc, cum tacite fidei-
committebatur, non capiebat is, cui restitui ju-
bebatur: mortis vero tempore capere poterat,
vel contra? Et placuit exitum esse spectandum.
§. 3. Tacita autem fideicommissa frequenter sic
deleguntur, si proferatur chirographum, quo se
cavillet, cujus fides eligitur, quod ad eum ex
bonis defuncti pervenerit, restitutum. Sed &
ex aliis probationibus manifestissimis idem fit.
§. 4. Cum ex causa taciti fideicommissi bona ad
fiscum pertinent: omnia, quæ in testamento uti-
liter data sunt, valent: & ita Divus Pius rescrip-
sit. §. 5. Divi Fratres rescripserunt, in ven-
ditionibus fiscalibus fidem & diligentiam a pro-
curatore exigendam, & iusta pretia, non ex præ-
terita emptione, sed ex præsentis ætimatione con-
stitui: sicut enim diligenti cultura pretia præ-
diorum ampliantur: ita si negligentius habitasint,
minui ea necesse est. §. 6. Cum quinquennium,
(in) quo quis pro publico conductore se obliga-
vit, excessit: sequentis temporis nomine non te-
netur: idque Principalibus Rescriptis exprimi-
tur. Divus etiam Hadrianus in hæc verba rescrip-
sit, *Valde inhumanius mos est iste, quo retinen-
tur conductores vectigalium publicorum, & agro-
rum, si tantidem locari non possint: nam & fa-
cilis inveniuntur conductores, si scierint fore, ut,
si peracto lustro discedere voluerint, non tenean-
tur.* §. 7. Si posteriori creditori fiscus succes-
serit: eo jure utitur, quo is usus erat, cui suc-
cessit. §. 8. Multa Principalia sunt Rescripta,
quibus cavetur non aliter fiscum debitorum suo-
rum debitores convenire, nisi principales debi-
tores defecerint, vel ex ratione fisci nomina fa-
cta liquido probentur, vel ex contractu fiscali
debitores conveniantur. §. 9. D. Hadrianus Fla-
vio Proculo rescripsit, cum in libertatem procla-
mat, qui ex bonis ad fiscum pertinentibus esse
dicitur, iudicium dari præsentibus, & agentibus
etiam his, qui negotiis fisci solent interve-
nire: & huiusmodi liberales causæ, si non inter-
veniente fisci advocato decise sint, in integrum
restituuntur. §. 10. Si in locis fiscalibus, vel
publicis religionisve, aut in monumentis thesauri
reperi fuerint: Divi Fratres constituerunt, ut di-
midia pars ex his fisco vindicaretur: item si in
Cæsaris possessione repertus fuerit, dimidiam
æque partem fisco vindicari. §. 11. Deferre au-
tem se nemo cogitur, quod thesaurum invenerit,
nisi ex eo thesauro pars fisco debeatur. (Qui
autem) cum in loco fisci thesaurum invenerit, &
partem ad fiscum pertinentem suppresserit, totum
cum altero tanto cogitur solvere,

4. ULPIANUS lib. 6. ad Edictum.

IN fisci causis pacti cum delatoribus pro con-
fessis habentur, si modo pretium, vel modi-
cum dederunt.

5. IDEM lib. 16. ad Edictum.

SI Procurator Cæsaris rem aliquam vendiderit,
quamvis duplum vel triplum pro evictione
promiserit: tamen fisco simplum præstabit. §. 1.
Si ab eo, cui jus distrahendi res fisci datum est,
fuerit distractum quid fisci: statim fit emptoris,
pretio tamen soluto.

6. IDEM lib. 63. ad Edictum.

Fiscus, cum in privati jus succedit, privati
jure pro anterioribus suæ successionis temporis
utitur: cæterum posteaquam successit, habebit
privilegium suum. Sed utrum statim atque cœ-
pit ad eum pertinere nomen: an vero posteaquam
convenit debitorem, an postea quam relatum est
inter nomina debitorum, quaritur: & quidem
usuras exinde petit fiscales, etsi breviores de-
beantur, ex quo convenit certum debitorem &
consistentem. At in privilegio varie rescriptum
est: puto tamen exinde privilegio esse locum,
ex quo inter nomina debitorum relatum nomen
est. §. 1. Quodcumque privilegii fisco compe-
tit, hoc idem & Cæsaris ratio & Augustæ ha-
bere solet.

7. IDEM lib. 54. ad Edictum.

SI fiscus alicui status controversiam faciat, fisci
advocatus adesse debet: quare si sine fisci ad-
vocato pronunciatum sit: Divus Marcus rescrip-
sit, nihil esse actum; & ideo ex integro co-
gnosci oportere.

8. MODESTINUS lib. 5. Regularum.

Bonorum fisco vindicatorum actores venunda-
ri a procuratoribus non possunt: & si distra-
hantur, irritam fieri venditionem rescriptum est.

9. IDEM lib. 17. Responsorum.

Lucius Titius fecit heredes sororem suam ex
dodrante, uxorem Mæviam & socerum ex
reliquis portionibus: ejus testamentum postumo
nato ruptum est: qui postumus brevi & ipse de-
cessit: atque ita omnis hereditas ad matrem po-
stumi devoluta est: soror testatoris Mæviam be-
neficii in Lucium Titium accusavit: cum non ob-
tinuisset; provocavit: interea decessit rea: nihi-
lominus tamen apostoli redditus sunt. *Quæro*, an
putes extincta rea cognitionem appellationis in-
ducendam, propter hereditatem quæsitam? *Mo-
destinus* respondit, morte reæ crimine extincto,
persecutionem eorum, quæ scelere acquisita pro-
bari possunt, fisco competere posse.

10. IDEM lib. singulari de Præscriptionibus.

Non puto delinquere eum, qui in dubiis
quæstionibus contra fiscum facile responderit.

11. JAVOLENUS lib. 9. Epistolarum.

Non possunt ulla bona ad fiscum pertinere,
nisi quæ creditoribus superfutura sunt: id
enim bonorum cujusque intelligitur, quod æri
alieno superest.

12. CALLISTRATUS lib. 6. de Cogni-
tionibus.

In metallum damnatis libertas adimitur, cum
etiam verberibus servilibus coercentur. Sane per

per huiusmodi personas fisco nihil adquiri, Divus Pius rescripsit: & ideo quod legatum erat ei, qui postea in metallum damnatus erat, ad fiscum non pertinere rescripsit: magisque ait poenae eos, quam fisci servos esse.

13. PAULUS lib. 7. ad legem Julianam & Papiam.

Edicto Divi Trajani, quod propositi, significatur, ut si quis, antequam causa ejus ad ararium deferatur, professus esset eam rem, quam possideret, capere sibi non licere, ex ea partem fisco inferret, partem ipse retineret. §. 1. Idem postea Edicto significavit, ut quaecunque professa esset vel palam, vel tacite relictum sibi, quod capere non posset, & probasset jam id ad fiscum pertinere: etiam si id non possideret, ex eo quod redactum esset a Praefectis arario, partem dimidiam ferat. §. 2. Nihil autem interest, quae causa impediatur jus capiendi. §. 3. id autem deferri debet, quod later, non id quod fisci est. §. 4. Ad heredes ejus, qui se detulerat, non videbatur premium transire: sed Divus Hadrianus rescripsit, ut licet ante decedisset is qui se detulerat, antequam id quod detulerat fisco addiceretur: heredi ejus premium daretur. §. 5. Exstat ejusdem Hadriani epistola, ut si is, qui se deferre poterat, morte praeventus fuerit, heres ejus, si detulerit, premium consequatur: si tamen, inquit, liquebit defunctum ejus animi fuisse, ut vellet deferre: si vero idcirco dissimulaverit, dum rem occultari sperat: heredem ejus ultra vulgare premium nihil consecuturum. §. 6. Item Divi fratres rescripserunt, heredes eorum quibus tacitam fideicommissum relictum est, ita eundem (ex) beneficio Trajani deferre (se) posse: si is, cui datum fuerat, morte praeventus esset, & ideo per angustias temporis deferre se non potuerit. §. 7. Cum ante apertum testamentum, tacitum fideicommissum nuntiarum esset ab his, qui fidei tacitam susceperunt, deinde post pertas a fideicommissario delatum esset: Divus Antoninus recipi professionem ejus jussit: neque enim dignam esse premio tam praecipitem festinationem prioris: & cum quis se nuntius non capere, potius confiteri de suo jure, quam aliud deferre videtur. §. 8. Ad eos beneficium Trajani pertinet, qui ex defuncti voluntate relictum sibi capere non possunt: ergo nec illud quod servo meo relictum est, deferre poterit. §. 9. Eos qui quasi indigni repelluntur, summovendos esse ab ejusmodi premio: id est eos, qui de inofficioso egerunt, vel falsum dixerunt testamentum, qui usque ad finem litis oppugnaverunt testamentum. §. 10. Ei qui per errorem se detulit, cum capere solidam posset, non nocere hoc Divus Hadrianus, & D. Pius, & fratres rescripserunt.

14. GAJUS lib. 2. ad Legem Julianam & Papiam.

Dicitur, ex asse hereditates ex Siliano cum fisco vindicasset, ut nec libertates, nec legata tueatur, quod aperte nullam habet rationem: cum ex quibuslibet aliis causis fisco vindicatis hereditatibus, & libertates, & legata maneat.

15. JUNIUS MAURITIUS lib. 3.

ad Legem Julianam & Papiam.

Senatus censuit: si delator abolitionem petat, quod errasse se dicat: ut idem iudex cognoscat, an justa causa abolitionis sit: & si errasse videbitur, det imprudentiae veniam, si autem calumnia: hoc ipsum iudicat, eaque causa accusatori perinde cedat, ac si causam egisset, & (prodidisset). §. 1. Si quis delatorem subjecerit: tantum in ararium deferat, quantum vramini nomine delator consequutus fuisset, si vicisset. §. 2. Divus Hadrianus rescripsit eandem poenam delatorem ferre debere, si citatus ad Edictum non responderit, qua teneretur, si causam non probasset. §. 3. Senatus Hadriani temporibus censuit, cum quis se ad ararium detulerit, quod capere non potuerit, ut totum in ararium colligatur: & ex eo pars dimidia sibi secundum beneficium D. Trajani restituatur. §. 4. Quod si tribus Edictis a Praefecto arario adesse delator jussus, venire noluerit: secundum possessorem sit pronuntiandum: sed ab eo qui ita adesse jussus, respondente possessore non adfuerit, tantum exigendum, quantum apud ararium ex ea causa quam detulerit, remaneret, si professionem eam impleverit. §. 5. Senatus censuit, ut perinde rationes ad ararium deferat is, a quo tota hereditas fisco evicta est, vel universa legata: atque is deferre deberet a quo pars hereditatis vel legati evicta sit. §. 6. Si quis arguetur falsas rationes dedulisse, de eo Praefectus ararii cognoscat quantum fraudem invenerit, ut tantam pecuniam in ararium jubeat inferri.

16. ULPIANUS lib. 18. ad Legem Julianam & Papiam.

Ait D. Trajanus, Quicumque professus fuerit, Quicumque accipere debemus, tam masculum, quam feminam: nam feminis quoque quavis delationibus prohibentur, tamen ex beneficio Trajani deferre se permissum est. Nec non illud aequum non intererit, cujus aetatis sit is, qui se deferat, utrum iustus an pupillaris: nam pupillis etiam permittitur deferre se, ex quibus non capiunt.

17. MODESTINUS lib. 2. de Poenis.

In summa sciendum est, omnium fiscalium poenarum petitionem creditoribus postponi.

18. MARCIANUS lib. singul. de Delatoribus.

Deferre non possunt mulieres propter sexus infirmitatem, & ita sacris Constitutionibus cautum est. §. 1. Item Clarissimi viri deferre non possunt. §. 2. Item damnati deferre non possunt: ut Divi Fratres de eo rescripserunt, qui fustibus caesus in opus publicum erat datus. §. 3. Item Constitutionibus Principum prohibentur deferre illi: qui in metallum dati sunt, hoc ideo, ne desperati ad delationem facile possint sine causa confugere. §. 4. Sed eas causas, quas ante damnationem coeperunt deferre, posse eos etiam post damnationem exequi, rescriptum est. §. 5. Veterani quoque sacris Constitutionibus delatores esse prohibentur, propter honorem utique, & merita militiae. §. 6. Item milites propter honorem stipendiorum quae merent, deferre prohibentur.

Yyyyyy

§. 7.

§. 7. Sed communem causam sibi cum fisco quis deferre potest: (huc est, vindicare: nec per hoc famosus est, licet in causa sua) non obtinuerit. §. 8. Item eos, qui *tutores* vel *curatores* fuerunt, non oportere deferre causa pupillorum vel adulescentum suorum, Divi Severus & Antoninus rescripserunt. Quod consequens est observari & in eo, qui *quasi procurator* negotia gessit, & ita iidem Principes rescripserunt. † Iidem decreverunt, nulla Constitutione prohibitum esse procuratorem interrogari: sed accusare eum, cuius negotia gessit. Et tutorem, qui aut detulit, aut mandavit, severissime puniendum rescripserunt. §. 9. Sed ne quidem is, qui aliquam vendidit rem, eandem deferre debet vel per se, vel per subjectam personam: ne alioquin poenam patiatur dignam suae personae, ut & constitutum esse refertur. §. 10. *Papinianus libro sexto*, quam *undecimo Responsorum* scribit, ita demum publicam auferri pecuniam ei, qui cum erat creditor, in solutum pecuniam accepit, si aut sciebat, cum accipiebat, publicum quoque esse debitorem; aut postea cognovit, antequam consumeret pecuniam: sed placet omnimodo ei pecuniam auferendam esse, etiam si ignoravit, cum consumeret: & postea quidem Principes directam actionem competere ablata pecunia rescripserunt, ut & *Martellus libro septima Digestorum* scribit.

19. *PAPINIANUS* lib. 10. *Responsorum*.

Denique non esse praestandas usuras, cum pecunia revocatur, convenit: quoniam res, non persona convenitur.

20. *IDEM* lib. 11. *Responsorum*.

Sed revocata pecunia, in fideiussorem liberatum utilis actio dabitur.

21. *PAULUS* lib. 3. *Quaestionum*.

Titius, qui (mihi) sub pignoribus pecuniam debebat, cum esset fisci debitor, solvit mihi quae debebat: postea fiscus jure suo usus, abstulit mihi pecuniam. *Quaerebatur*, an liberata essent pignora? *Martellus* recte existimabat, si id quod mihi solutum est, fiscus abstulit: non competere pignorum liberationem: neque differentiam admittendam esse existimo interesse putantium, id ipsum quod solutum est, an tantundem repetatur.

22. *MARCIANUS* lib. sing. de Delatoribus.

Res, quae in controversia sunt, non debent a procuratore Caesaris distrahi: sed differenda est eorum venditio, ut Divus quoque Severus, & Antoninus rescripserunt. Et defuncto Majestatis reo, parato herede purgare innocentiam mortui, distractionem bonorum suspendi jusserunt. Et generaliter prohibuerunt rem distrahi a procuratore, quae esset in controversia. §. 1. Res autem nexas pignori distrahere procuratores possunt. Sed si ante alii res obligatae sunt jure pignoris, non debet procurator jus creditorum ledere. Sed si quidem superfluum est in re, permittitur procuratori vendere ea lege, ut in primis creditoribus precedentebus satisfiat: & si quid superfluum est, fisco inferatur; aut si acceperit totum fiscus, solvat ipse: vel simpliciter si vendidit procurator, jubebit pecuniam, quam deberi creditori privato fuerit probatum, exsolvi ei; & ita Divus Severus & Antoninus re-

scripserunt. §. 2. Lites donatas se non suscipere D. Pius rescripsit, licet bona reliderunt se quis proficitur, vel partem bonorum donatam non suscipere: & adjecit, & illum dignum fuisse puniri pro tam turpi; tamque invidioso commento: & nisi durum esse videbatur, in ultro adnientem poenam statuere. §. 3. Sicut renuntiare causam nemo cogitur, ita liberum arbitrium ei desistendi non datur qui detulit, & ita Divus Severus & Antoninus rescripserunt, & idem esse, licet alieno mandato detulisset. Plane rescripserunt, delatorem audiendum, volentem a lite desistere, si sibi mandatorem subtractum quaeratur.

23. *CALLISTRATUS* lib. 2. de jure Fisci.

Deo delatore, qui causam solus agere instituerat non habita mentione mandatoris, si postea desistat praetendens mandatorem causae desessisse: puniendum Divi fratres rescripserunt.

24. *MARCIANUS* lib. sing. de Delator.

Non tantum delator punitur, si non probaverit: sed & mandator quem exhibere debet delator.

25. *ULPIANUS* lib. 19. ad Sabinum.

Et & decretum ab Imperatore Severo, & constitutum, nullo modo exigendum quem probare, unde habeat, circa delationes fiscales: sed delatorem probare debere, quod intendit.

26. *IDEM* lib. 31. ad Sabinum.

Cum quidam capitis reus emancipasset filium, ut hereditatem adiret, rescriptum est: non videri in fraudem fisci factum, quod adquisitionem non est.

27. *IDEM* lib. 34. ad Edictum.

Cum mortem maritus uxoris necata non defendit, Divus Severus rescripsit, dotem fisco vindicandam: prout ad maritum pertineat.

28. *IDEM* lib. 3. *Disputationum*.

Si, qui mihi obligaverat quae habet, habiturus quae esset, cum fisco contraxerit: sciendum est in re postea acquisita fisco potius esse dedere, *Papinianum* respondisse: quod & constitutum est: praevenerit enim causam pignoris fisco.

29. *IDEM* lib. 8. *Disputationum*.

Ejus, qui delatorem corrumpit, ea conditio est, ut pro victo habeatur: nam in fiscalibus causis id constitutum est. Sed enim haec poena magis est, ut adversus ipsum locum habeat, qui delatorem redemit: ceteroquin adversus heredem ejus transire non debet: nec enim exinde perit causa, ex quo redempta est, vel actio perimitur, vel condemnatio facta videtur: verum oportet consistare prius, & de crimine pronunciare. † Plane si forte de retractanda causa agatur, quae semel judicata est per delatoris corruptelam: mortuus corruptor non efficiet, quominus agi possit, atque retractari causa: hic enim non poenae, sed causae restitutio est. §. 1. Eum, qui falsum testamentum dixit, posse adire hereditatem constare: sed denegatis ei actionibus, fisco locus erit: & obligationes, quas adeundo confudit, non restituuntur. §. 2. Nam & in eo, qui post aditam hereditatem defuncti mortem non defendit, Imperator noster cum Patre rescripsit, obligationes confusas non rescindari.

30. *MAR-*

30. MARCIANUS lib. 3. Institutionum.

NE procuratores Caesaris bonorum actores quæ ad fiscum devolutæ sunt, alienent, Imperatores Severus & Antoninus rescripserunt: & si manumissi fuerint, revocantur ad servitutem.

31. IDEM lib. 4. Institutionum.

Divus Commodus rescripsit, obsidum bona, sicuti captivorum, omnimodo in fiscum esse cogenda.

32. IDEM lib. 4. Institutionum.

Sed si accepto usu rogæ Romanæ, ut cives Romani semper egerint, Divi fratres procuratoribus hereditatum rescripserunt, sine dubitatione jus eorum ab obsidis conditione separatim esse beneficio principali: ideoque idem jus eis servandum quod habent, si a legitimis civibus Romanis heredes instituti fuissent.

33. ULPIANUS lib. 1. Responsum.

Eum, qui debitoris fisci adiit hereditatem, privilegiis fisci ccepisse esse subjectum.

34. MACER lib. 2. Publicorum.

Imperatores Severus & Antoninus (Asclepiadi) ita rescripserunt: Tu, qui defensione omissa redimere sententiam maluisti, cum tibi crimen obiceretur, non immerito quingentos solidos inferre fisco iussus es: omissa enim ipsius causæ inquisitione, ipsi te huic pænæ subdidisti: obtinendum est enim, ut huiusmodi negotia fiscalia moventur, ad defensiones causæ bona fide veniant: non adversarios, aut iudices redimere sentent.

35. POMPONIUS lib. 11. Epistolarum.

A pud Julianum scriptum est: si privatus ad se pertinere hereditatem Lucii Titii dicat, altero eandem hereditatem fisco vindicante: quaeritur, utrum jus fisci ante executiendum sit, & sustinendæ actiones cæterarum, an nihilominus inhibendæ petitiones creditorum singulorum, ne publicæ causæ præjudicetur: idque Senatusconsultis expressum est.

36. PAPINIANUS lib. 3. Responsum.

Pradiis a fisco distractis, præteriti temporis tributum eorundem prædiorum (onus) emptorem spectare placuit.

37. IDEM lib. 10. Responsum.

Quod placuit, fisco non esse pœnam petendam. nisi creditores suum recuperaverint: eo pertinet, ut privilegium in pœna contra creditores non exerceatur, non ut jus commune privatorum, fiscus amittat.

38. IDEM lib. 13. Responsum.

Fiscus in questione falsi testamenti non obtinuit: priusquam autem ea questio decideretur, alio nuntiante bona postea vacare constitit; fructus post primam litem absumi non oportuisse respondi: neque enim ad Senatusulti beneficium scriptum heredem pertinere controversia mota. §. 1. Delatori opera non esse fuisse respondi, qui fisci pecuniam, quam alius tenebat, ad sui temporis administrationem pertinere, quamvis probare non potuisset, contendit: quoniam propriam causam egerat.

39. IDEM lib. 16. Responsum.

Bona fisco citra pœnam exilii perpetuam adjudicari sententiâ non oportet. §. 1. Eum,

qui periculum communis condemnationis dividi postulavit, quod participes iudicati solvendo essent, revocatis alienationibus, quas fraudulenter fecerant, non videri causam pecuniæ fisco nuntiasse respondi.

40. PAULUS lib. 21. Quæstionum.

Ita fidei heredis commisit: Rogo fundum Titius des, de quo te rogavi: si Titius capere non possit, non evitabit heres pœnam taciti fideicommissi: non enim est palam relinquere, quod ex testamento sciri non potest, cum recitatum est: quemadmodum nec ille palam dat, qui ita scribit: Rogo vos heredes, in eo quod a vobis petii, fidem præstetis: imo in prioris specie, maiorem fraudem excogitasse videtur, qui non tantum legem circumvenire voluit, sed etiam interpretationem legis, quæ circa tacitum fideicommissum habetur: quamvis enim fundum nominaverit, non tamen cognosci potest, de quo sit rogatus heres cum diversitas rerum obscurum faciat legatum. §. 1. Patronus si tacite in fidem suam recipiat, ut ex portione sua præstet, cessare fraudem dicitur: quia de suo largitur.

41. IDEM lib. 21. Responsum.

Eum, qui bona vacantia a fisco comparavit, debere actionem, quæ contra defunctum competebat, excipere.

42. VALENS lib. 5. Fideicommissorum.

Arianus Severus Præfectus ærarii, cum ejus, qui tacite rogatus fuerat non capienti fideicommissum reddere, bona publicata erant: pronuntiavit nihilominus jus deferendi ex Constitutione Divi Trajani habere eum, cui fideicommissum erat relictum. §. 1. Quia autem nonnulli ingrati adversus beneficium D. Trajani, post professionem quoque de tacito fideicommissum factam, cum possessoribus transigunt, atque tribus Edictis evocari non respondent: placuit Senatui, tantum ab eo qui id fecisset exigere, quantum apud ærarium ex ea causa, quam detulerat, remanere oportet, si professionem suam impleset, & si possessoris quoque frans apud Præfectum convicta fuisset, ab eo quoque, quod convictus inferre debuisset, exigere.

43. ULPIANUS lib. 6. Fideicommissorum.

Imperator noster rescripsit, fiscum in rem habere actiones ex tacito fideicommissum.

44. PAULUS lib. 1. Sententiarum.

Delator non est, qui, protegendæ causæ suæ gratia, aliquid ad fiscum nuntiat.

45. IDEM lib. 5. Sententiarum.

In fraudem fisci non solum per donationem, sed quocunque modo res alienatæ revocantur: idemquæ juris est, & si non quaeratur: æque enim in omnibus fraus punitur. §. 1. Bona eorum qui in custodia, vel in vinculis, vel compedibus decesserunt, heredibus eorum non auferuntur, sive testato, sive intestato decesserunt. §. 2. Ejus bona, qui sibi mortem conscivit, non ante ad fiscum coguntur, quam prius constiterit, cujus criminis gratia manus sibi intulerit. † Ejus bona, qui sibi ob aliquod admissum flagitium mortem conscivit, & manus intulit, fisco vindicantur: quod si id tædio vitæ aut pudore æris alieni,

vel valetudinis alicujus impatientia admisit: non inquietabuntur, sed suæ successioni relinquuntur. §. 3. A debitore fisci in fraudem datas libertates retrahi placuit. Sane ipsum ita ab alio emere mancipium, ut manumittat: non est prohibitum: ergo tunc & libertatem præstare possit. §. 4. Ex his bonis, quæ ad fiscum delata sunt, instrumenta vel chirographa, acta etiam ad jus privatorum pertinentia restitui postulantibus convenit. §. 5. Neque instrumenta neque acta a quocquam adversus fiscum edi oportet. §. 6. Ipse autem fiscus actorum suorum exempla hac conditione edit, ut (ne) is cui describendi sit potestas adversus se, vel Rempublicam, his actis utatur: de quo cavere compellitur, ut si usus is contra interdictum fuerit, causa cadat. §. 7. Quotiens apud fiscum agitur, actorum potestas postulanda est, ut merito iis uti liceat, eique manu commentariensis adnotanda sunt. Quod si ea aliter proferantur: is qui ita protulerit, causa cadit. §. 8. Quotiens iterum apud fiscum eadem causa tractatur, priorum actorum, quorum usus non fuerat postulatus, ex officio recitatio jure poscetur. §. 9. Qui pro alio a fisco conventus debitum exsolvit, non inique postulat persecutionem bonorum ejus pro quo solvit: in quo etiam adjuvari per officium solet. §. 10. Fiscalibus debitoribus petentibus ad comparandam pecuniam dilationem negari non placuit: ejus rei æstimatio ita arbitrio judicantis conceditur: ut in majoribus summis non plus, quam tres menses: in minoribus vero non plus, quam duo prorogentur: prolixioris autem temporis spatium ab Imperatore postulandum est. §. 11. Si principalis rei bona ad fiscum devoluta sint, fidejussores liberantur: nisi forte minus idonei sint, & in reliquum non exsolutæ quantitatis accesserint. §. 12. Si plus servatum est ex bonis debitoris a fisco distractis, jure ac merito restitui postulatur. §. 13. Conductor ex fundo fiscali nihil transferre potest: nec cupressi materiam vendere, vel olivæ, non substitutis aliis, cæterasque arbores pomiferas cadere: & facta ejus rei æstimatione, in quadruplum convenitur. §. 14. Minoribus viginti quinque annis neque fundus, neque vectigalia locanda sunt: ne adversus ea beneficio ætatis utantur.

46. HERMOGENIANUS lib. 6. Juris

Epitomatorum.

Aufertur ei quasi indigno successio, qui, cum heres institutus esset ut filius post mortem ejus qui pater dicebatur, suppositus declaratus est. §. 1. Qui aliquid sciens in fraudem fisci suscepit, non solum rem, in qua fraudis ministerium suscepit, sed alterum tantum restituere cogitur. §. 2. Quod a Præside, seu procuratore, vel quolibet alio in ea Provincia, in qua administrat, licet per suppositam personam, comparatum est: infirmato contractu vindicatur, & æstimatio ejus fisco inferitur: nam & naveni in eadem Provincia, in qua quis administrat, ædificare prohibetur. §. 3. Fiscus semper habet jus pignoris. §. 4. Qui compensationem opponit fisco, intra duos menses debitum sibi docere de-

bet. §. 5. Ut debitoribus fisci, quod fiscus debet, compensetur, sæpe constitutum est: excepta causa tributaria, & stipendiorum, item pretio rei a fisco emptæ, & quod ex causa annonaria debetur. §. 6. In reatu constitutus bona sua administrare potest: eique debitor recte bona fide solvit. §. 7. Actores, qui aliquod officium gerunt in bonis, quæ distrahunt, procuratores venundare inconsultis Principibus prohibentur: & si veneant, venditio nullas vires habebit. §. 8. Servus Cæsaris, si jussu procuratoris adiit hereditatem, Cæsari volenti acquirit. §. 9. Si multi fisco fraudem fecerint, non ut in actione furi, singuli solidum, sed omnes semel quadrupli poenam pro virili portione debent: sane pro non idoneis, qui sunt idonei, conveniuntur.

47. PAULUS lib. 1. Decretorum.

Moschis quædam fisci debitor ex conductio-
ne vectigalis, heredes habuerat: a quibus post aditam hereditatem Paria Senilla, & alii prædia emerant: cum convenirentur propter Moschidis reliqua, & dicebant heredes Moschidis idoneos esse, & multos alios ex eisdem bonis emisse: æquum putavit Imperator, prius heredes conveniri debere: in reliquum, possessorem omnem: & ita pronuntiavit. §. 1. Emilius Prolemæus conduxerat a fisco possessionem, eamque paulatim pluribus locaverat majore quam ipse susceperat, conveniebatur a procuratoribus Cæsaris in eam quantitatem, quam ipse perceperat: hoc iniquum, & inutile fisco videbatur ut tamen suo periculo, ipse eos, quibus locaverat, conveniret: ideoque pronuntiavit, in eam solam quantitatem eum conveniri debere, qua ipse conductore extiterat.

48. IDEM lib. 2. Decretorum.

Status Florus testamento scripto heredis sui Pompeii tacitæ fidei commiserat, ut non capienti fundum & certam pecuniæ quantitatem daret: & eo nomine cautionem a Pompeio exigere curaverat, se restitutum ea quæ ei per præceptionem dederat: postea idem Florus secundo testamento, & eodem Pompeio & Faustino heredibus institutis, nullas præceptiones Pompeio dederat: hæc persona, quæ capere non poterat, se declinavit, consulti Imperatores a procuratoribus rescripserant, si non probaretur mutatam voluntatem esse, præstandum fideicommissum: atque ita Pompeius condemnatus & fiduciarius, onus esse id hereditatis oportere: quia præceptiones non acceperat, nec posse videri pro parte in prima voluntate testatorem perseverasse: sed in universo pronuntiavit, nec testamentum prius exstare, nec si dedisset in primo testamento, ex posteriore peti potuisse, nisi, petitum esset: placuit, quia non probabat sibi datas præceptiones, ex sola sua cautione solum fideicommissum præstare debere. §. 1. Cornelio Felici mater scripta heres rogata erat restituere hereditatem post mortem suam: cum heres scripta condemnata esset a fisco, & omnia bona mulieris occuparentur: dicebat Felix, se ante poenam esse: hoc etiam constitutum est: sed si nondum dies fideicommissi venisset, quia posset prius ipse mori,

vel

vel etiam mater alias res acquirere: repulsus est interim a petitione.

49. IDEM lib. singul. de tacitis fidei-
commis. *commis.*

Cum tacitum fideicommissum is, cui datum erat, capere se nihil posse detulisset, in quaestionem venit, dodrantis, an totius alius partem dimidiam ex beneficio D. Trajani recipere debeat: de qua re extat Rescriptum Imperatoris Antonini in hæc verba: Imperator Antoninus Julio Rufo, *Qui tacitum fidem accommodavit, ut non capienti restitueret hereditatem: si, deducta parte quarta restituit, nihil retinere debet: quadrans autem, qui heredi imponitur ipsius, eripiat, & ad fiscum transferatur: unde dodrantis semissem solum capit, qui se detulit.*

50. IDEM lib. 3. Decretorum.

Valerius Patronius Procurator Imperatoris Flavio Stalticio prædia certo pretio addixerat: deinde facta licitatione idem Stalticius recepta ea licitatione obtinuerat, & in vacuum possessionem inductus erat: de fructibus medio tempore perceptis quærebatur: Patronius fisci esse volebat: plane si medio tempore inter primam licitationem, & sequentem adjedionem percepti fuissent, ad venditorem pertinere: sicut solet dici, cum in diem addictio facta est, deinde melior conditio allata est. Nec moveri deberemus, quod idem fuisset, cui & primo addicta fuerant prædia. Sed cum utraque addictio intra tempus vindemiarum facta fuisset, recessum est ab hoc tractatu: itaque placebat fructus emptoris esse. Papinianus & Messius novam sententiam induxerant, quia sub colono erant prædia, iniquum esse fructus ei auferri universos: sed colonum quidem percipere eos debere: emptorem vero pensionem ejus anni accepturum, ne fisci colono teneretur, quod ei frui non licuisset, atque si hoc ipsum in emendo convenisset: pronunciavit tamen secundum illorum opinionem, quod quidem domino colerentur, universos fructus habere: si vero sub colono, pensionem accipere, Tryphonino suggerente, quid putaret de aridis fructibus, qui ante percepti in prædiis fuissent: respondit, si nondum dies pensionis venisset, cum addicta sunt: eos quoque emptorem accepturum.

TIT. XV.

DE CAPTIVIS ET [DE] POSTLIMINIO, ET REDEMTIS AB HOSTIBUS.

1. MARCELLUS lib. 22. Digestorum.

Quod servus ejus, qui ab hostibus captus est, postea stipulatus est, aut si legatum sit servo ejus, posteaquam ille ad hostes pervenit: hoc habebunt heredes ejus: quia & si captivitatis tempore decessisset, adquisitum foret heredi.

2. IDEM lib. 39. Digestorum.

Navibus longis atque onerariis propter bellum usum postliminium est: non piscatoriis, aut si quas aduarias voluptatis causa paraverunt. §. 1. Equus item, aut equa freni patiens, recipitur postliminio: nam sine culpa equitis propriere se potuerunt. §. 2. Non idem in armis ju-

ris est: quippe nec sine flagitio amittantur: arma enim postliminio reverti negatur, quod turpiter amittantur.

3. POMPONIUS lib. 37. ad Quintum
Mucium.

Item vestis.

4. MODESTINUS lib. 3. Regularum.

Eos qui ab hostibus capiuntur, vel hostibus duntur, jure postliminii reverti, antiquitus placuit. † An qui hostibus deditus reversus, nec a nobis receptus, civis Romanus sit, inter Brutum & Scævolam varie tractatum est: Et consequens est, ut civitatem non adipiscatur.

3. POMPONIUS lib. 37. ad Quintum
Mucium.

Postliminii jus competit aut in bello, aut in pace. §. 1. In bello, cum hi qui nobis hostes sunt, aliquem ex nostris ceperunt, & intra præsidia sua perduxerunt: nam si eodem bello is reversus fuerit, postliminium habet, id est, perinde omnia restituantur ei jura, ac si captus ab hostibus non esset: antequam in præsidia perducatur hostium, manet civis: tunc autem reversus intelligitur, si aut ad amicos nostros perveniat, aut intra præsidia nostra esse coepit. §. 2. In pace quoque postliminium datum est: nam si cum gente aliqua neque amicitiam, neque hospitium, neque foedus amicitiae causa factum habemus: hi hostes quidem non sunt: quod autem ex nostro ad eos pervenit, illorum sit, & liber homo noster ab eis captus servus sit & eorum. † Idemque est, si ab illis ad nos aliquid perveniat. Hoc quoque agitur casu postliminium datum est. §. 3. Captivus autem, si a nobis manumissus fuerit, & pervenerit ad suos, ita demum postliminio reversus intelligitur, si malit eos sequi, quam in nostra civitate manere: & ideo in Attilio Regulo, quem Carthaginienses Romam miserant, responsum est, non esse (eum) postliminio reversum: quia juraverat Carthaginem reverforum, & non habuerat animum Romæ remanendi. Et ideo in quodam interprete Menandro, qui, posteaquam apud nos manumissus erat, missus est ad suos, non est visa necessaria lex, quæ lata est de illo, ut maneret civis Romanus. Nam siue animus ei fuisset remanendi apud suos, desineret esse civis: siue animus fuisset revertendi, maneret civis: & ideo lex esset supervacua.

6. IDEM lib. 1. ex Variis Lectionibus.

Mulier in opus salinarum ob maleficium data, & deinde a latrunculis exteræ gentis capta, & jure commercii vendita ac redempta, in causam suam recidit. Coccio autem Firmio centurioni pretium ex fisco reddendum est.

7. PROCULUS lib. 8. Epistolarum.

Non dubito, quin scederati & liberi nobis externi sint: non inter nos atque eos postliminium esse: etenim quid inter nos atque eos postliminii opus est, cum & illi apud nos & libertatem suam, & dominium rerum suarum æque, atque apud se retineant: & eadem nobis apud eos contingant? §. 1. Liber autem populus est is, qui nullius alterius populi potestati est subiectus, siue is scederatus est: item siue

aequo foedere in amicitiam venit, siue foedere comprehensum est, ut is populus alterius populi maiestatem comiter conservaret: hoc enim adjicitur, ut intelligatur alterum populum superiorem esse: non ut intelligatur alterum non esse liberum: quemadmodum clientes nostros intelligimus liberos esse, etiam si neque auctoritate, neque dignitate, neque (viri boni) nobis (praesunt:) sic eos, qui maiestatem nostram comiter conservare debent, liberos esse intelligendum est. §. 2. At fiunt apud nos rei ex civitatibus foederatis, & in eos damnatos animadvertimus.

8. PAULUS lib. 3. ad Legem Juliam
& Papiam.

Non ut a patre filius, ita uxor a marito jure postliminii recuperari potest: sed tunc cum & voluerit mulier, & adhuc alii post constitutum tempus nupta non est: quod si voluerit nulla causa probabili interveniente, poenis dissidii tenebitur.

9. ULPIANUS lib. 4. ad Legem Juliam
& Papiam.

Apod hostes susceptus filius si postliminio redierit, filii jura habet: habere enim eum postliminium, nulla dubitatio est post Rescriptum Imperatoris Antonini & Divi Patris ejus ad Ovidium Tertullum Praesidem Provinciae Mysiae inferioris.

10. PAPINIANUS lib. 29. Quaestionum.

Pater instituto impuberi filio substituerat, & ab hostibus captus ibi decessit: postea defuncto impubere legitimum admitti quibusdam videbatur: neque tabulas secundas in ejus persona locum habere, qui vivo patre sui juris effectus fuisset: verum huic sententiae refragatur juris ratio: quoniam si pater, qui (non) rediit, jam tunc decessisse intelligitur, ex quo captus est, substitutio suas vires necessario tenet. §. 1. Si mortuo patre capiat impubes institutus, vel exheredatus: in promptu est dicere Legem Corneliam de tabulis secundis nihil locutam ejus duntaxat personam demonstrasse, qui testamenti factionem habuisset. Plane captivi etiam impuberis legitimam hereditatem per Legem Corneliam deferri: quoniam verum est, ne impuberem (quidem) factionem testamenti habuisse: & ideo non esse alienum, Praetorem subsequi non minus patris, quam Legis voluntatem, & utiles actiones in hereditatem substituto dare.

11. IDEM lib. 31. Quaestionum.

Quod si filius ante moriatur in civitate, nihil est, quod de secundis tabulis tractari possit, siue quoniam vivo patre filiusfamilias mori intelligitur: siue quoniam non reverso eo, exinde sui juris videtur fuisse ex quo pater hostium potitus est. §. 1. Sed si ambo apud hostes, & prior pater decedat sufficiat Lex Cornelia substituto non alia, quam si apud hostes patre defuncto postea filius in civitate decessisset.

12. TRYPHONINUS lib. 4. Disputationum.

In bello postliminium est, in pace autem his, qui bello capti erant, de quibus nihil in pactis erat

comprehensum, quod ideo placuisse Servius scribit, quia spem revertendi civibus in virtute bellica magis quam in pace, Romani esse voluerunt: verum in pace qui pervenerunt ad alteros, si bellum subito exarsisset, eorum servi efficiuntur, apud quos jam hostes suo facto deprehenduntur: quibus jus postliminii est tam in bello, quam in pace: nisi foedere cautum fuerat, ne esset his jus postliminii. §. 1. Si quis capiat ab hostibus, hi, quos in potestate habuit, in incerto sunt, utrum sui juris facti, an adhuc pro filiis familiarum computentur: nam defuncto illo apud hostes, ex quo captus est, patres familiarum: reverso, nunquam non in potestate ejus fuisse credentur: ideo & de his, quae medio tempore adquirunt stipulatione, traditione, legato, (nam hereditate non possunt,) tractatum est, ubi non est reversus, (si forte) alii vel in totum, his exheredatis testamento, vel in partem instituti sunt heredes: utrum id hereditate captivi, quae Lege Cornelia inducitur, an propria ipsorum sint? quod verius est: diversumque in his, quae per servos adquiruntur: merito: quia hi bonorum fuerunt, & esse perseverant: hi sui juris exinde, sibi quoque ideo adquisisse intelliguntur. §. 2. Facti autem causae infectae nulla constitutione fieri possunt: ideo eorum, quae usucapiebat per semetipsum possidens, qui postea nactus est, interruptitur usucapio: quia certum est, eum possidere delisse: eorum vero, quae per subjectas juri suo personas possidebat, usque capiebat, vel si qua postea peculiari nomine comprehenduntur, Julianus scribit, credi suo tempore impleri usucapionem, remanentibus iisdem personis in possessionem. Marcellus nihil interesse, ipse possedisset, an subjecta ei persona: sed Juliani sententia sequenda est. §. 3. Medio tempore filius, quem habuit in potestate captivus, uxorem ducere potest: quamvis consentire nuptiis pater ejus non posset: nam utique nec dissentire: susceptus ergo nepos in reversi captivi potestate, ut redierit, erit, suusque heres ei quodammodo invito, cum nuptiis consenserit: non mirum: quia illius temporis conditio necessitasque faciebat, & publica nuptiarum utilitas exigebat. §. 4. Sed captivi uxor, ita ut si maxime velit, & in domo ejus sit: non tamen in matrimonio est. §. 5. Codicilli, si quos in tempore captivitatis scripserit, non creduntur jure subtili confirmari testamento, quod in civitate fecerat: sed nec fideicommissum ex his peti potest: quia non sunt ab eo facti, qui testamenti factionem habuit: sed quia merum principium eorum in civitate constituto captivo factum est, id est, in testamento confirmatio codicillorum: & is postea reversus est, & postliminio jus suum recepit, humanitatis rationi congruum est, eos codicillos ita suum effectum habere, quasi in medio nulla captivitas intercessisset. §. 6. Cetera, quae in jure sunt, posteaquam postliminio redit, pro eo habentur, ac si nunquam iste hostium potitus fuisset. §. 7. Si quis servum captum ab hostibus redemit: protinus est redimentis: quamvis scientis alienum fuisse: sed oblato ei pretio quod dedit, postliminio rediisse, aut receptus esse servus credetur. §. 8. Et si igno-

rans

rans captivum, existimans vendentis esse redemit, an quasi usufructu videtur, scilicet ne post legitimum tempus offerendi pretii priori domino facultas sit, videamus? Nam occurrit, quod constitutio, quæ de redemptis lata est, cum redemptis servum facit, & quod meum jam, usufructu me intelligi non potest. Rursum cum constitutio non deteriore causam redimentium, sed si quo meliorem effecerit: perimere jus bonæ fidei emptoris vetustissimum, & iniquum, & contra mentem constitutionis est: ideoque transacto tempore, quanto nisi constitutio eum proprium fecisset, usufructu potuisset, nihil ex constitutione domini superesse, recte dicitur. §. 9. Manumittendo autem utrum definit tantum dominus esse, & relictus ab eo servus in jus prioris domini redit: an & liberum eum fecit, ne præstatio libertatis domini fiat translatio? certe apud hostes manumissus liberatur: & tamen si eum nactus dominus ipse vetus intra præsidia nostra fuisset, quamvis non secutum res nostras, sed dum eo consilio venisset, ut ad illos reverteretur: servum retineret jure postliminii, quod in liberis aliter erat: non enim postliminio revertebatur, nisi qui hoc animo ad suos venisset, ut eorum res sequeretur: illosque relinqueret, a quibus abiisset: quia (ut Sabinus scribit) de sua qua civitate cuique constituendi facultas libera est: non de domini jure. Verum hoc non multum onerat præsentem inspectionem: quia (in) hostium jure manumissio obesse civi nostro domino servi non potuit: at is, de quo queritur, lege nostra quam constitutio fecit, civem Romanum dominum habuit, & an ab eo possit libertatem adsequi, tractamus: quid enim si nunquam ille pretium ejus offerat; si nec conveniendi ejus sit facultas? liber erit servus, qui nullo merito suo poterit a domino libertatem consequi? quod est iniquum & contra institutum a Majoribus libertatis favorem. Certe & veteri jure, si ad hoc, qui sciens alienum esse redemisset, alius bona fide emitteret: usufructu, ad libertatemque perducere potuit: & isto quoque modo prior dominus, qui ante captivitatem fuerat, jus suum amittebat: (quare) igitur iste non habet jus manumittendi? §. 10. Si statuliber fuerit, antequam ab hostibus caperetur, redemptus pendente conditione suam causam retinebit. §. 11. Quid ergo, si ita libertatem acceperat, si decem (millia) dederit? Quæsitum est, unde dare debebit? quoniam, & si concessum est statulibero de peculio dare: hoc tamen quod apud hunc, qui redemit, habet, numquid vice illius sit, quod apud hostes quæsierit? Utique, si ex re illius, aut ex operis suis quæsitum est, ex alia autem causa parto peculio potest dare, ita ut conditioni benigne eum paruisse credamus. §. 12. Si pignori servus datus fuerat ante captivitatem, post demissum redemptorem, in veterem obligationem revertitur: & si creditor obtulerit ei, qui redemit, quanto redemptus est, habet obligationem, & in propriam debiti causam, & in eam summam, qua eum liberavit: quasi ea obligatione quadam constitutione inducta, ut cum posterior creditor priori satisfacit confirmandi sui pignoris causa:

nisi quod in hoc controversa res est, & posterior, qui apud nos esset prior, quia cum servum, ut apud nos esset, efficit, ab eo qui tempore prior fuit, ut infirmiore dimittendus est. §. 13. Si plurimum servus fuerat, & omnium nomine ei qui redemit, restitutum pretium erit: in communione redibit: si unius tantum, vel quorundam, nec omnium: ad eum eosve, qui solverunt pertinebit, ita ut in portione sua pristinum jus obtineant, & in parte, cæterorum ei, qui redemit, succedant. §. 14. Si fideicommissa libertas debita captivo fuerit, redemptus nondum eam petere poterit, nisi redemptori satisfecerit. §. 15. Si deportatum ab insula hostes ceperunt, redemptus, quibus casibus redit, in eam causam veniet in qua futurus esset, si captus non fuisset: deportabitur igitur. §. 16. Sed si in captivo servotalis præcesserat causa quæ ejus vel ad tempus vel ad perpetuum libertatem impendiret: nec redemptione ab hostibus mutabitur: veluti si in legem Favianam commisisse eum constiterat: vel ita venierat, ne manumitteretur: habebit autem interim sine poena sua, qui redemit. §. 17. Ergo de metallo captus redemptus in poenam suam revertetur: nec tamen, ut transfuga metalli, puniendus erit, sed redemptor a fisco pretium recipiet: quod etiam constitutum est ab Imperatore nostro, & Divo Severo. §. 18. Si natus ex Pamphila legatum tibi fuerit, tuque matrem redemeris, & (ea) apud te pepererit: non videri te partum ex causa lucrativa habere: sed officio arbitrioque judicis æstimandum, constituto pretio partus, perinde atque sit, quanto mater est emptæ, simul & partus venisset. Quod si jam natus apud hostes (quod eo tempore, quo capiebatur, utero gerebat), cum matre redimatur ab eodem uno pretio: oblato (tanto) quantum ex pretio, quod pro utroque unum datum est, æstimationem contingere partus, & videtur is postliminio reversus. Multo magis, si diversi emptores utriusque extiterint, vel unius. Sed si suo quemque pretio redemerit, id offerri pro singulis oportebit redemptori, quod hosti pro quoque datum est, ut separatim quoque postliminio reverti possint.

13. PAULUS lib. 2. ad Sabinum.

Si me tibi adrogandum dedissem, emancipato me, reversum ab hostibus filium meum loco nepotis tibi futurum constat.

14. POMPONIUS lib. 3. ad Sabinum.

Cum duæ species postliminii sint, ut aut nos revertamur, aut aliquid recipiamus: cum filius revertatur, duplicem in eo causam esse oportet postliminii: & quod pater eum reciperet, & ipse jus suum. §. 1. Non, ut pater filium, ita uxorem maritus jure postliminii recipit, sed consensu redintegratur matrimonium.

15. ULPIANUS lib. 12. ad Sabinum.

Si patre redempto, & ante litionem defuncto, filius post mortem ejus, redemptionis quantitatem offerat: dicendum est, suum ei posse existere: etsi forte quis subtilius, dicat, hunc dum moritur, quasi jure pignoris finito, nactus postliminium, & sine obligatione debiti obisse, ut poterit suum habere: quod non sine ratione dicetur.

16. IDEM

16. IDEM lib. 13. ad Sabinum.

Retro creditur in civitate fuisse, qui ab hostibus advenit.

17. PAULUS lib. 2. ad Sabinum.

Postliminio carent, qui armis victi hostibus se dederunt.

18. PAULUS lib. 35. ad Sabinum.

In omnibus partibus juris is, qui reversus non est ab hostibus, quasi tunc decessisse videtur, cum captus est.

19. PAULUS lib. 16. ad Sabinum.

Postliminium est jus amissæ rei recipiendæ ab extraneo, & in statum pristinum restituendæ, inter nos ac liberos populos regesque, moribus, legibus, constitutum. Nam quod bello amisimus, aut etiam citra bellum: hoc si rursus recipiamus, dicimur postliminio recipere. Idque naturali æquitate introductum est, ut, qui per injuriam ab extraneis detinebatur, is, ubi in fines suos redisset, pristinum jus suum reciperet. §. 1. *Induciae* sunt, cum in breve, & in præsens tempus convenit, ne invicem se lacessant: quo tempore non est postliminium. §. 2. A piratis aut latronibus capti, liberi permanent. §. 3. *Postliminio redisse* videtur, cum in fines nostros intraverit, sicuti amittitur, ubi fines nostros excessit. Sed & si in civitatem sociam amicamve, aut ad regem sociam vel amicum venerit, statim postliminio redisse videtur: quia ibi primum nomine publico tutus esse incipiat. §. 4. Transfugæ nullum postliminium est: nam qui malo consilio, & proditoris animo patriam reliquit, hostiam numero habendus est. Sed hoc in libero transfuga juris est, sive femina, sive masculus sit. §. 5. Si vero transfugerit ad hostes: quoniam & cum casu captus est, dominus in eo postliminium habet: rectissime dicitur, etiam ei postliminium esse: scilicet ut dominus in eo pristinum jus recipiat: ne contrarium jus non tam ipsi injuriosum sit, qui servus semper permanet, quam domino damnosum constituator. §. 6. Si statuliber transfuga reversus sit, existente conditione, postquam rediit, liber efficitur. † Diversum est, si conditio extitisset, damnapud hostes est: in eo enim casu neque sibi reverti potest, ut liber sit: neque heredi in eo jus postliminii est: quia non potest queri, cum nullum damnum patitur, libertate jam obtingente, si non impediat, quod transfuga factus est. §. 7. Filius quoque familias transfuga non potest postliminio reverti, neque vivo patre: quia pater sic illum amittit, quemadmodum patria, & quia *disciplina castrorum antiquior fuit parentibus Romanis, quam charitas liberorum*. §. 8. Transfuga autem non is solus accipiendus est, qui aut ad hostes, aut in bello transfugit: sed & qui per induciarum tempus, aut ad eos, cum quibus nulla amicitia est, fide suscepta transfugit. §. 9. Si is, qui erat ab hostibus, pluri alii jus pignoris, quod in redempto habet, cesserit: non eam quantitatem, sed priorem redemptus reddere debet: & emptor habet actionem adversus eum, qui vendidit ex empto. §. 10. Postliminium hominibus est, cujuscunque sexus, conditionisve sint. Nec interest, liberi, an servi sint: nec enim soli postliminio

recipiantur, qui pugnare possunt: sed omnes homines: quia ejus naturæ sunt, ut sui esse vel consilio, vel aliis modis possint.

20. POMPONIUS lib. 36. ad Sabinum.

Si captivus, de quo in pace cautum fuerat, ut rediret, sua voluntate apud hostes mansit: non est ei postea postliminium. §. 1. Verum est, expulsi hostibus ex agris, quos ceperint: dominorum ad priores dominos redire, nec aut publicari, aut prædæ loco cedere: publicatur enim ille ager qui ex hostibus captus sit. §. 2. Redemptio facultatem redeundi præbet, non jus postliminii mutat.

21. ULPIANUS lib. 5. Opinionum.

Si quis ingenuam ab hostibus redemptam eo animo secum habuerit, ut ex ea susciperet liberos: & postea ex se natum sub titulo naturalis filii cum matre manumiserit: ignorantia mariti ejusdemque patris, neque statui eorum, quos manumisisse visus est, officere debet: & exinde intelligi oportet remissum matri pignoris vinculum, ex quo de ea suscipere liberos optaverat, ideoque eam, quæ postliminio reversa erat libera & ingenua, ingenuum peperisse constat. Quod si publice præda virtute militum reciperata, nulli pretium matris pater numeraverit: protinus postliminio reversa, non cum domino, sed cum marito fuisse declaratur. §. 1. In civilibus dissensionibus, quamvis sæpe per eas Respublica latur, non tamen in exitium Reipublicæ contenditur: qui in alterutras partes discedat, vice hostium non sunt eorum, inter quos jura captivitatum, aut postliminiorum fuerant: & ideo captos, & venundatos, posteaque manumissos, placuit supervacuo repetere a Principe ingenuitatem, quam nulla captivitate amiserant.

22. JULIANUS lib. 62. Digestorum.

Bona eorum, qui in hostium potestatem pervenerint, atque ibi decesserint, sive testamenti factionem habuerint, sive non habuerint, ad eos pertinent, ad quos pertinerent, si in potestatem hostium non pervenissent: idemque jus in eadem causa omnium rerum jubetur esse. Lege Cornelia, quæ futura esset, si hi, de quorum hereditatibus & tutelis constituebatur, in hostium potestatem non pervenissent. §. 1. Apparet ergo, eadem omnia pertinere ad heredem ejus, quæ ipse, qui hostium potestus est, habiturus esset, si postliminio reversus esset: porro, quæcumque servi captivorum stipulantur, vel accipiant, adquiri dominis intelliguntur, cum postliminio redierint: quare necesse est, etiam ad eos pertineant, qui ex Lege Cornelia hereditatem adierint. Quod si nemo ex Lege Cornelia heres extiterit, bona publica fient. Legata quoque servis eorum præseni die, vel sub conditione ad heredes pertinebunt. Item si servus ab extero heres institutus fuerit, jussu heredis captivi adire poterit. §. 2. Quod (si) filius ejus, qui in hostium potestate est, accipit, aut stipulatur: id, patre prius, quam postliminio rediret, mortuo, ipsi adquisitum intelligitur: & si vivo patre decesserit, ad heredem patris pertinebit: nam status hominum, quorum

patres

110. 0110.

0110. 0110. 01

WAWW WAWW WAW

n mmm mmm mmm

10. 0110. 0110. 011

10. 0110. 0110. 011

patres in hostium potestate sunt, in pendentem esset reverso quidem patre, existimatur nunquam suae potestatis fuisse: mortuo, tunc paterfamilias fuisse, cum pater ejus in hostium potestatem perveniret. §. 3. Quae peculiari nomine servi captivorum possident, in suspenso sunt: nam si domini postliminio redierint, eorum facta intelliguntur: si ibi decesserint, per Legem Corneliam ad heredes eorum pertinebunt. §. 4. Si quis, cum praegnantem uxorem haberet, in hostium potestatem pervenerit, nato deinde filio & mortuo, ibi decesserit: ejus testamentum nullum est, quia & eorum, qui in civitate manserunt, hoc casu testamenta rumpuntur.

23. IDEM lib. 69. Digestorum.

Si quis, praegnantem uxore relicta in hostium potestatem pervenerit: mox natus filius ejus, uxore ducta, filium vel filiam procreaverit, ac tunc postliminio avus reversus fuerit: omnia jura, nepotis nomine, perinde capiet, ac si filius natus in civitate fuisset.

24. ULPIANUS lib. 1. Institutionum.

Hostes sunt, quibus bellum publice Populus Romanus decrevit, vel ipsi Populo Romano: ceteri latrunculi vel praedones appellantur. Et ideo, qui a latronibus captus est, servus latronum non est: nec postliminium illi necessarium est. † Ab hostibus (autem) captus (ut puta a Germanis & Parthis) & servus est hostium, & postliminio statum pristinum recuperat.

25. MARCIANUS lib. 14. Institutionum.

Divi Severus & Antoninus rescripserunt: si uxor cum marito ab hostibus capta fuerit, & ibidem ex marito enixa sit: si reversi fuerint, justos esse & parentes & liberos, & filium in potestate patris, quemadmodum jure postliminii reversus sit: quod si cum matre sola revertatur: quasi sine marito natus, spurius habebitur.

26. FLORENTINUS lib. 6. Institutionum.

Nihil interest, quomodo captivus reversus est: utrum dimissus, an vi, vel fallacia potestatem hostium evaserit: ita tamen, si ea mente venerit, ut non illo reverteretur: nec enim satis est corpore domum quem rediisse, si mente alienus est. † Sed & qui victis hostibus recuperentur, postliminio rediisse existimantur.

27. JAVOLENUS lib. 9. ex Posterioribus Labeonis.

Latrones tibi servum eripuerant: postea is servus ad Germanos pervenerat: inde in bello victis Germanis, servus venierat: negant posse usucapi eam ab emptore, Labeo, Ofilius, Trebatius: quia verum esset, eum subreptum esse, nec quod hostium fuisset, aut postliminio redisset, ei rei impedimento esse.

28. LABEO lib. 4. Pithanon a Paulo Epitomatorum.

Si quid bello captum est, in praeda est, non postliminio redit. Paulus: Imo si in bello captus, pace facta, domum refugit, deinde renovato bello capitur: postliminio redit ad eum, a quo priore bello captus erat: si modo non convenerit in pace, ut captivi redderentur.

29. IDEM lib. 6. Pithanon a Paulo Epitomatorum.

Si postliminio rediisti, nihil, dum in hostium potestate fuisti, usucapere potuisti. Paulus: Imo si quid servus tuus peculii nomine, dum in eo statu esses, possederit: id eo quoque tempore usucapere poteris: quoniam eas res etiam inscietes usucapere solemus: & eo modo etiam hereditas, nondum nato posthumo, aut nondum adita, augeri per servum hereditarium solet.

30. IDEM lib. 8. Pithanon a Paulo Epitomatorum.

Si id, quod nostrum hostes ceperunt, ejus generis est, ut postliminio redire possit: simul atque ad nos redeundi causa profugit ab hostibus, & intra fines imperii nostri esse coepit, postliminio rediisse existimandum est. Paulus: Imo cum servus civis nostri ab hostibus captus, inde aufugit, & vel in Urbe Roma ita est, ut neque in domini sui potestate sit, neque ulli serviat: nondum postliminio rediisse existimandum est.

TIT. XVI.

DE RE MILITARI.

1. ULPIANUS lib. 6. ad Edictum.

Miles, qui in comiteatu agit, non videtur Reipublicae causa abesse.

2. ARRIUS MENANDER lib. 1. de Re militari.

Militum delicta sive admissa, aut propria sunt, aut cum ceteris communia unde & persecutio aut propria, aut communis est. † Proprium militare est delictum, quod quis uti miles admittit. §. 1. Dare se militem, cui non licet, grave crimen habetur: & augetur, ut in ceteris delictis, dignitate, gradu, specie militiae.

3. MODESTINUS lib. 4. de Poenis.

Desertorem auditum ad suum ducem cum elogio Praeses mittit: praeter quam si quid gravius ille desertor in ea Provincia, in qua repertus est, admisit: ibi enim eum plecti poena debere, ubi facinus admissum est, Divi Severus & Antoninus rescripserunt. §. 1. Poenae militum hujuscemodi sunt, castigatio, pecuniaria multa, munerum indictio, militiae mutatio, gradus dejectio, ignominiosa missio: nam in metallum, aut in opus metalli non dantur, nec torquentur. §. 2. Emanfor est, qui diu vagatus, ad castra regreditur. §. 3. Desertor est, qui per prolixum tempus vagatus, (reducitur.) §. 4. Is qui exploratione emanet, hostibus insistentibus, aut qui a fossato recedit, capite puniendus est. §. 5. Qui stationis munus relinquit, plus quam emanfor est: itaque pro modo delicti aut castigatur, aut gradu militiae deicitur. §. 6. Si Praesidis vel cujusvis praepositi ab excubatione quis desistat, peccatum desertionis subibit. §. 7. Si ad diem comiteatus quis non veniat, perinde in eum statuendum est, ac si emanisset vel deseruisset, pro numero temporis: facta prius copia docendi, num forte casibus quibusdam detentus sit, propter quos venia dignus videatur. §. 8. Qui militiae tempus in desertione implevit, emerito privatur. §. 9. Si plures simul primo deseruerint, deinde intra certum

Zzzzzz

certum tempus reversi sint: gradu pulsi in diversa loca distribuendi sunt: sed tironibus parcendum est, qui se iterato hoc admiscent, poena competenti adficiuntur. §. 10. Is, qui ad hostem confugit & rediit, torquetur, ad bestiasque vel in furcam damnabitur: quavis milites nihil eorum patiuntur. §. 11. Et is, qui volens transfugere adprehensus est, capite punitur. §. 12. Sed si ex improvviso, dum iter quis facit, capitur ab hostibus: inspecto vitae ejus precedenti actu, venia ei dabitur: & si expleto tempore militiae redeat, ut veteranus restituetur, & emerita accipiet. §. 13. Miles, qui in bello arma amisit, vel alienavit, capite punitur: humane militiam mutat. §. 14. Qui aliena arma subripuit, gradu militiae pellendus est. §. 15. In bello qui rem a Duce prohibitam fecit, aut mandata non servavit, capite punitur: etiam si res bene gesserit. §. 16. Sed qui agmen excessit: ex causa vel fustibus creditur, vel mutare militiam solet. §. 17. Necnon & si vallum quis transcendat, aut per murum castra ingrediatur: capite punitur. §. 18. Si vero quis fossam transiit, militia rejicitur. §. 19. Qui seditionem atrocem militum concitavit, capite punitur. §. 20. Si intra vociferationem, aut levem querelam seditio mota est: tunc gradu militiae dejicitur. §. 21. Et cum multi milites in aliquod flagitium conspirent, vel si legio deficiat: avocari militia solet. §. 22. Qui praepositum suum protegere noluerunt, vel deleverunt: occiso ea, capite puniuntur.

4. ABBILIUS MENANDER lib. 1. de Re militari.

Qui cum uno testiculo natus est, quive amittit: jure militabit secundum Divi Trajani Rescriptum. Nam & Duces Sylla & Coria memorantur eo habitu fuisse naturae. §. 1. Ad bestias datus si profugit, & militiae se dedit: quandoque inventus, capite puniendus est. Idemque observandum est in eo, qui lege se passus est. §. 2. In insulam deportatus, si effugiens militiae se dedit, lectus vel dissimulavit, capite puniendus est. §. 3. Temporarium exilium voluntario militi insulae relegationem adsignat: dissimulatio perpetuum exilium. §. 4. Ad tempus relegatus, si expleto spatio fugae militem se dedit, causa damnationis quaerenda est: ut, si contineat infamiam perpetuam, idem observetur: si transactum de futuro sit: & in ordinem redire potest, & honores petere militiae non prohibetur. §. 5. Reus capitalis criminis, voluntarius miles secundum Divi Trajani rescriptum capite puniendus est: nec remittendus est eo, ubi reus postularis (est): sed (ut) accedente causa militiae audiendus, si dicta causa sit, vel requirendus adnotatus. §. 6. Ignominia missus, ad judicem suum remittendus est: nec recipiendus postea volens militare, licet fuerit absolutus. §. 7. Adulterii, vel aliquo judicio publico damnati, inter milites non sunt recipiendi. §. 8. Non omnis, qui litem habuit, & ideo militaverit, exaudiri juberetur: sed quicquid animo militiae se dedit, ut sub obtentu militiae pretiosiores se adversario. Nec tamen facile indulgendum

(est) extra ordinem judicationis, qui negotium ante habuerunt: sed si in transactione recidit, indulgendum est. Exaudiri eo nomine, non utique infamis erit: nec prohibendus, lite finita, militiae ejusdem ordinis se dare alioquin & si relinquat litem vel transigat, retinendus est. §. 9. Qui post desertionem in aliam militiam nomen dederunt, legi passus sunt, Imperator noster rescripsit, & hos militariter puniendos. §. 10. Gravius autem delictum est, detestare munus militiae, quam adpetere: nam & qui ad delictum olim non respondebant, ut proditores libertatis, in servitute redigebantur: sed mutato statu militiae recessum a capitis poena est: quia plerumque voluntario militi (numeri) supplentur. §. 11. Qui filium suum subtrahit militiae belli tempore, exilio & bonorum parte mulcendus est: si in pace, fustibus credi juberetur, & requisitus juvenis, vel a patre postea exhibitus, in deteriore militiam dandus est: qui enim se sollicitavit ab alio, veniam non meretur. §. 12. Eum, qui filium debilitavit, delictum per bellum indicto, ut inhabilis militiae sit, praecipit Divi Trajani deprecavit. §. 13. Edicta Germanici Caesaris militem desertorem faciebant, qui diu attulisset, ut is inter remansores haberetur: sed si redeat quis, & offerat se, si deprehensus offeratur, poenam desertionis evitat: nec interest, cui se offerat, vel a quo deprehendatur. §. 14. Levius itaque delictum emansionis habetur, ut erroris in servis: desertionis gravius, ut in fugitivis. §. 15. Examinantur autem causa semper emansionis, & cur, & ubi fuerit, & quid egerit: & datur venia valetudini, affectioni parentum, & adfinium: & si servum fugientem persecutus est, vel si quae hujusmodi causa sit: sed & ignorantia adhuc disciplinam tironi ignoscitur.

5. IDEM lib. 2. de Re militari.

Non omnes desertores similiter puniendi sunt, sed habetur & ordinis stipendiorum ratio, gradus militiae, vel loci, muneris deserti, & antea vitae: sed & numerus, si solus, vel cum altero, vel cum pluribus deseruit, aliudve quid crimen desertioni adjunxit. Item temporis, quo in desertione fuerit, & eorum, quae postea gesta fuerint: sed & si fuerit ultro reversus, non cum necessitudine, non erit ejusdem sortis. §. 1. Qui in pace deseruit, eques gradu pellendus est: pedes militiae mutat. In bello idem admissum capite puniendum est. §. 2. Qui desertioni aliud crimen adjungit, gravius puniendus est: & si furtum factum sit, veluti alia desertio habebitur: ut si plagium factum, vel aggressura, abigeatus, vel quid simili accesserit. §. 3. Desertor, si in urbe inveniatur, capite puniri solet: alibi adprehensus, ex prima desertione restitui potest: iterum deferendo, capite puniendus est. §. 4. Qui in desertione fuit, si se obtulerit, ex indulgentia Imperatoris nostri in insulam deportatus est. §. 5. Qui captus, cum poterat redire, non rediit, pro transfuga habetur. Item eum, qui in praesidio captus est, in eadem conditione esse certum est. Si tamen ex improvviso, dum iter facit, aut

epistolam

epistolam fert, capiatur quis: veniam meretur. §. 6. A Barbaris remissos milites ita restitui oportere Hadrianus rescripsit, si probabunt, se captos evasisse, non transfugisse: sed hoc, licet liquido constare non possit, argumentis tamen cognoscendum est, & si bonus miles antea æstimatus fuit, prope est, ut adfirmationi ejus credatur: si remansor, aut negligens inorum, aut segnis, aut extra contubernium agens: non credetur ei. §. 7. Si post multum temporis redit, qui ab hostibus captus est, & captum eum, non transfugisse, constiterit: ut veteranus, erit restituendus, & præmia, & emeritum capit. §. 8. Qui transfugit, & postea multos latrones adprehendit, & transfugas demonstravit, posse ei parci D. Hadrianus rescripsit: ei tamen pollicenti ea, nihil promitti oportere.

6. IDEM lib. 5. de re militari.

OMne delictum est militia, quod aliter, quam disciplina communis exigit, committitur: velati segnitiae crimen, vel contumaciae, vel desidia. §. 1. Qui manus intulit præposito, capite puniendus est: augetur autem petulantiae crimen dignitate Præpositi. §. 2. Contumacia omnis adversus ducem vel Præsidem militis capite punienda est. §. 3. Qui in acie prior fugam fecit spectantibus militibus, propter exemplum capite puniendus est. §. 4. Exploratores, qui secreta nunciaverunt hostibus, proditores sunt, & capitalis poenas luunt. §. 5. Sed & caligatus, qui metu hostium languorem simulavit: in pari causa est. §. 6. Si quis commilitationem vulneravit, si quidem lapide, militia rejicitur: si gladio, capitalis admittit. §. 7. Qui se vulneravit, vel alias mortem sibi conscivit: Imperator Hadrianus rescripsit, ut modus ejus rei statutus sit, ut si impatientia doloris, aut tædio vitæ, aut morbo, aut furore, aut pudore mori maluit: non animadvertatur in eum: sed ignominia mittatur: si nihil tale prætendat, capite puniatur. Per vinum, aut lasciviam lapsus, capitalis poena remittenda est, & militiae mutatio irroganda. §. 8. Qui præpositum suum non protexit, cum posset: in pari causa factori habendus est: si resistere non potuit, parcendum ei. §. 9. Sed & in eos, qui Præfectum Centuriæ a latronibus circumventum deseruerunt, animadverti placuit.

7. TARRUNIENUS PATERNUS lib. 2. de re militari.

Proditores, transfugas, plerumque capite puniuntur, & exauctorati torquentur: nam pro hoste, non pro milite habentur.

8. ULPIANUS lib. 8. Disputationum.

Qui status controversiam patiuntur, licet revera liberi sunt, non debent per id tempus romen militiae dare, maxime lite ordinata, siue ex libertate in servitutem, siue contra petantur. Nec hi quidem, qui ingenui bona fide serviunt. Sed nec, qui ab hostibus redempti sunt, priusquam se luant.

9. MARCIANUS lib. 3. Institutionum.

Milites prohibentur prædia comparare in his Provinciis, in quibus militant: præter-

quam si paterna eorum fiscus distrahat: nam hanc speciem Severus & Antoninus remiserunt. † Sed & stipendiis impletis emere permittuntur. † Fisco autem vindicatur prædium illicite comparatum, si delatus fuerit: sed & si nondum delata causa, stipendia impleta sint, vel missio contigerit, delationi locus non est. §. 1. Milites, si heredes exiterint, possidere ibi prædia non prohibentur.

10. PAULUS lib. sing. Regularum.

Qui excubias palatii deseruerit, capite punitur. §. 1. Sed ex causa desertionis restitutus in militiam, non aliter medii temporis stipendium & donativa accipit, nisi hoc liberalitas Principis ei specialiter indulserit.

11. MARCIANUS lib. 2. Regularum.

A omni militia servi prohibentur: alioquin capite puniuntur.

12. MACER lib. 1. de re militari.

Officium regentis exercitum non tantum iudicanda, sed etiam in observanda disciplina consistit. §. 1. Paternus quoque scripsit, debere eum, qui se meminerit armato præesse, parcissime comitum dare: equum militarem extra Provinciam duci non permittere: ad opus privatum, piscatum, venatum, militem non mittere: nam in disciplina Augusti ita cavetur: Etsi scio, fabrilibus operibus exerceri milites, non esse alienum: vereor tamen, si quicquam permiserim quod in usum meum aut tuum fiat, ne modus in ea re non adhibeatur, qui mihi sit tolerandus. §. 2. Officium Tribunorum est, vel eorum, qui exercitui præsunt, milites in castris continere, ad exercitationem producere, claves portarum suscipere, vigiliis interdum circumire, frumentationibus commilitonum interesse, frumentum probare, mensuram fraudem coercere, delicta secundum suæ auctoritatis modum castigare, principis frequenter interesse, querelas commilitonum audire, valetudinarios inspicere.

13. IDEM lib. 2. de re militari.

Milites agrum comparare prohibentur in ea Provincia, in qua bellica opera peragunt: scilicet, ne studio culturae militia sua avocentur: & ideo domum comparare non prohibentur. † Sed & agros in alia Provincia comparare possunt. † Ceterum in ea Provincia, in qua propter prælii causam venerunt, ne sub alieno quidem nomine eis agrum comparare licet: alioquin fisco vindicabitur. §. 1. Is autem, qui contra disciplinam agrum comparaverit: si, nulla de ea re questione mota, missionem acceperit, inquietari prohibetur. §. 2. Illud constat, huius præscriptionis commodum ad eos, qui ignominiae causa missi sunt: non pertinere: quod præmii loco veteranis concessum intelligitur: & ideo & ad eum, qui causaria missus est, potest dici pertinere: cum huius quoque præmii præstatur. §. 3. Missionum generales causae sunt tres, honesta, causaria, ignominiosa. Honestae est, quæ, tempore militiae impleto, datur. Causaria, cum quis vitio animi, vel corporis minus idoneus militiae renunciatur. Ignominiosa causa est, cum

quis propter delictum sacramento solvitur. Et is, qui ignominia missus est, neque Romæ, neque in Sacro Comitatu agere potest. Et si sine ignominia mentione missi sunt, nihilominus ignominia missi intelliguntur. §. 4. Irreverens miles non tantum a Tribuno, vel Centurione, sed etiam a Principali coercendus est: nam eum, qui centurioni, castigare se volenti, restiterit; veteres notaverunt: si vitem tenuit, militiam mutat: si ex industria fregit, vel manum Centurioni intulit, capite punitur. §. 5. Ejus fugam, qui, cum sub custodia, vel in carcere esset, discesserit, in numero desertorum non computandum, Menander scripsit: quia custodiae refuga, non militiae desertor est. Eum tamen, qui carcere effracto fugerit, etiam si ante non deseruerit: capite puniendum Paulus scripsit. §. 6. Desertorem, qui a patre suo fuerat oblatus, in deteriorem militiam Divus Pius dari iussit, ne videatur, inquit, pater ad supplicium obtulisse. Item Divus Severus & Antoninus eum, qui post quinquennium desertionis se obtulit, deportari jusserunt, quod exemplum & in cæteris sequi non debere, Menander scripsit.

14. PAULUS lib. singulari de Poenis militum.

Qui commeatus spatium excessit, emanforis vel desertoris loco habendus est: habetur tamen ratio dierum, quibus tardius reversus est: item temporis navigationis vel a latronibus detentum, similive casu moram passum, dum non tardius a loco profectum se probat, quem ut occurrere posset intra commeatum, restituendus est. §. 1. *Arma alienasse*, grave crimen est, & ea culpa desertioni exæquatur: utique si tota alienavit: sed & si partem eorum, nisi quod interest: nam si tibiale vel umerale alienavit: castigari verberibus debet: si vero logicam, scutum, galeam, gladium: desertori similis est. Tironi in hoc crimine facilius parceretur: armorumque custodi plerumque ea culpa imputatur, si arma militi commisit non suo tempore.

15. PAPINIANUS lib. 19. Responsorum.

Ex causa desertionis notatus ac restitutus, temporis, quod in desertione fuerit, impendiis expungitur: quod si ratio constiterit, neque desertorem fuisse apparuerit, omnia stipenda citra temporis finem redduntur.

16. PAULUS lib. 5. Sententiarum.

Qui metu criminis, in quo jam reus fuerat potulatus, nomen militiae dedit, statim sacramento solvendus est. §. 1. Miles turbator pacis capite punitur.

TIT. XVII.

DE CASTRENSI PECULIO.

1. ULPIANUS lib. 14. ad Edictum.

Filiusfamilias militis si peculium apud patrem remansit, sine testamento filio defuncto, pater ipsi heres non fit: sed tamen heres iis fiet, quibus filius fuit.

2. IDEM lib. 67. ad Edictum.

Si filiusfamilias miles decesserit, si quidem intestatus, bona ejus non quasi hereditas,

sed quasi peculium patri deferuntur: si autem testamento facto, hic pro hereditate habetur castrense peculium.

3. IDEM lib. 8. ad Legem Juliam & Papiam.

Si mulier filio viri militi ad castrenses vel militares forte res comparandas, reliquerit pecuniam, utique castrensi peculio ea, quæ comparantur, adnumerari incipiunt.

4. TERTYLLIANUS lib. singul. de Castrensi peculio.

Miles præcipua habere debet, quæ tulit secum in castra, concedente patre. §. 1. Actionem persecutionemque castrensium rerum semper filius, etiam invito patre, habet. §. 2. Si paterfamilias militiae tempore, vel post missionem, adrogandum se præbuerit: videndum erit, ne huic quoque permissa intelligatur earum rerum administratio, quas ante adrogationem in castris adquisierit: Quamvis Constitutiones Principales de his loquantur, qui ab initio cum essent filiusfamilias, militaverint: quod admittendum est.

5. ULPIANUS lib. 6. ad Sabinum.

Miles filiusfamilias a commilitone, vel ab eo, quem per militiam cognovit, heres institutus, & citra jussu patris, suo arbitrio recte pro herede geret.

6. IDEM lib. 32. ad Sabinum.

Si militi filiusfamilias uxor servum manumittendi causa donaverit, an suum libertum fecerit, videamus: quia peculiares & servos & libertos potuit habere: Et magis est, ut hoc castrensi peculio non adnumeretur: quia uxor ei (non) propter militiam nota esset. Plane si mihi proponas, ad castra eunti marito uxorem servos donasse, ut manumittat, & habiles ad militiam libertos habet: potest dici, sua voluntate, sine patris permissu, manumittentium ad libertatem perducere.

7. IDEM lib. 35. ad Edictum.

Si castrense peculium maritus habeat, in quantum facere potest, condemnabitur: quia etiam non castrensibus creditoribus ex eo peculio, magis est, eum cogi respondere.

8. IDEM lib. 49. ad Edictum.

Si forte uxor, vel cognatus, vel quis alius, non ex castris notus, filiusfamilias donaverit quid, vel legaverit, & expresserit nominatim, ut in castrensi peculio habeat: an possit castrensi peculio adgregari? Et non puto. Veritate enim spectamus, an vero castrensis notitia vel affectio fuit, non quod quis finxit.

9. IDEM lib. 4. Disputationum.

Proponebatur filiusfamilias miles, testamento facto, extraneum heredem scripsisse, (patre) deinde superstite decessisse: pater, deliberante herede instituto, & ipse diem functus: deinde heres institutus repudiasse hereditatem. Quærebatur, ad quem castrense peculium pertineret? Dicebam, castrense peculium filiusfamilias, si quidem testatus decessit, quasi hereditatem defuncti heredi scripto, sive extraneum scripsit heredem sive patrem. Sed cum nihil de peculio decre-

decevit filius: non nunc obvenisse patri, sed non esse ab eo profectum creditur. Denique si servo filii castrensi libertatem pater adscripserit, moxque filius, vivo patre, defunctus sit: non impeditur libertas: cum, si filius patri supervixerit, impediatur libertas. Unde Marcellus putat, necessarium quoque heredem servum filii peculiarem patri existeri posse, si filio pater supervixerit. † Idem referebam, & si rem peculiarem filii pater legaverit: nam eodem casu, quo libertatem competere diximus, legatum quoque vel debebitur, vel impediatur. † Quibus ita praemissis, & in proposito dicebam, cum heres non adiit hereditatem, retro peculium patris bonis accessisse: unde posse dici, etiam aucta patris bona per hanc repudiationem, nec est novum, ut ex postfacto aliquis successorem habuisse videatur. Nam & si filius ejus, qui ab hostibus captus est, decesserit, patre captivo vivo: si quidem pater regrederetur, quali filiusfamilias peculium haberet: enimvero si ibidem pater decesserit: quasi paterfamilias legitimum habebit successorem: & retro habuisse creditur ejus successor: ea quoque, quae medio tempore filius iste quaesivit: nec heredi patris, sed ipsi filio quaesita videbuntur.

10. POMPONIUS lib. sing. Regularum.

Ex nota Marcelli constat, nec patribus aliquid ex castrensibus bonis filiorum deberi.

11. MACER lib. 2. de re militari.

Castrense peculium est, quod a parentibus vel cognatis in militia agenti donatum est: vel quod ipse filiusfamilias in militia adquisivit, quod, nisi militaret, adquisiturus non fuisset: nam quod erat & sine militia adquisiturus, id peculium ejus castrense non est.

12. PAPINIANUS lib. 14. Quaestionum.

Pater qui dat in adoptionem filium militem, peculium ei auferre non potest, quod semel jure militiae filius tenuit: qua ratione nec emancipando filium, peculium ei aufert, quod nec in familia retento potest auferre.

13. IDEM lib. 16. Quaestionum.

Divus Hadrianus rescripsit in eo, quem militantem uxor heredem instituerat, filium extitisse heredem: & ab eo servos hereditarios manumissos, proprios ejus libertos fieri.

14. IDEM lib. 27. Quaestionum.

Filiusfamilias miles si captus apud hostes vita fungatur, Lex Cornelia subveniet scriptis heredibus: quibus cessantibus, jure pristino peculium pater habebit. §. 1. Proxima species videtur: ut scriptis heredibus deliberantibus, quod servus interim stipulatus est, vel ab alio sibi traditum accepit, quod quidem ad patris personam attinet, si forte peculium apud eum resederit: nullius momenti videatur, cum (in) illo tempore non fuerit servus patris: quod autem ad scriptos heredes, in suspensio fuisse traditionemque stipulatio intelligatur: ut enim hereditarius fuisse credatur, post aditam sit hereditatem: sed paterna verecundia nos movet, quatenus & in illa specie, ubi jure pristino apud patrem peculium remanet, etiam adquisitio stipulationis, vel rei traditae per servum fiat. §. 2. Legatum,

quod ei servo relictum est, quamvis tunc propter incertum nulli sit adquisitum, omisso testamento, patri tunc primum per servum adquiritur: cum, si fuisset exemplo hereditatis peculio adquisitum, jus patris hodie non consideraretur.

15. IDEM lib. 35. Quaestionum.

Pater, milite filio reverso, quod donat, castrensis peculii non facit: sed alterius peculii, perinde ac si filius nunquam militasset. §. 1. Si stipulanti filio spondeat, si quidem ex causa peculii castrensis, tenebit stipulatio: ceterum ex qualibet alia causa non tenebit. §. 2. Si pater a filio stipulatur, eadem distinctio servabitur. §. 3. Servus peculii, quod ad filium spectat, ab extero (si) stipuletur, aut per traditionem accipiat: sine distinctione causarum res ad filium pertinebit: non enim ut filius duplex jus sustinet, patris & filiusfamilias: ita servus, qui peculii castrensis est, quique nullo jure, quamdiu filius vivit, patri subjectus est, aliquid acquirere simpliciter stipulando, vel accipiendo patri potest. Quae ratio suadet, ut, si ab ipso patre servus, qui ad filium pertinet, stipuletur ex quacunque causa, vel traditum accipiat: sic adquiratur filio res & stipulatio, quemadmodum si ex ter promississet: quoniam persona stipulantis & accipientis ea est, ut sine differentia causarum, quod rerum agitur, emolumentum filii spectet. §. 4. Si servi pater usufructum amiserit, cujus proprietatem in castrensi peculio filius habebat: plenam proprietatem habebit filius.

16. IDEM lib. 19. Responsorum.

Dotem filiofamilias datam vel promissam, in peculio castrensi non esse respondi. Nec ea res contraria videbitur ei, quod Divi Hadriani temporibus filiumfamilias militem uxori heredem extitisse placuit, & hereditatem in castrense peculium habuisse: nam hereditas adventitia jure quaritur: dos autem, matrimonio cohaerens, oneribus ejus, ac liberis communibus, qui sunt in avi familia, confertur. §. 1. Hereditatem castrensi peculio non videri quaesitam respondi, quam frater patruelis in alia provincia stipendia merens, fratri patrueli, cum quo nunquam militavit, reliquit: sanguinis etenim ratio, non militiae causa meritum hereditatis accipiendo praebuerat.

17. IDEM lib. 2. Definitionum.

Pater, qui castrense peculium intestati filii retinebit, aes alienum intra modum ejus, & annum utilem, jure Praetorio solvere cogitur. Idem, si testamento scriptus heres extiterit, perpetuo civiliter, ut heres convenietur. §. 1. Pater a filio milite, vel qui militavit, heres institutus, testamenti causam omisit, & castrense peculium possidet: legitimi heredibus exemplo cogitur ad finem peculii perpetuo legata praestare: quod si filius post annum, quam militare desierat, jure communi testamento facto, vita decessit: ratione Falcidia retinebitur quarta: ceterum si testamenti causam pater omisit, cum peculium creditoribus solvendo non esset: nihil dolo videbitur fecisse, quamvis temporis incurrat compendium.

18. MÆCIANUS lib. 1. Fideicommissorum.

EX castrensi peculio servus a patre heres institui potest, & filium necessarium heredem patri facit. §. 1. Et in summa ea res, hi actus patris, qui ad præsens alienationem alicujus juris de castrensi peculio præstant, impediuntur: hi vero, qui non statim quidem, sed postea efficere solent: eo tempore animadvertentur, quo habere effectum consueverunt: ut si sit filius, cui auferatur, nihil agatur, si ante decesserit, actus patris non impediatur. §. 2. Itaque negabimus patrem, filio salvo, communi dividundo agentem, proprietatem alienaturum, exemplo dotalis prædii. Sed nec: si socius ultro cum eo agat, quicquam agatur: veluti si cum eo ageret, cui bonis interdictum est. §. 3. Servos ex eo peculio (usufructu), item prædia, tam usufructu, quam cæteris servitutibus pater liberare poterit: sed & servitutes his acquirere: id enim & eum, cui bonis interdictum est, verum est consequi posse. Neque autem servis ex eo peculio, neque prædiis usufructum vel servitutem imponere pater potest. §. 4. Si quando ex eo peculio filius rem alienam bona fide tenebit, an pater ejus in rem, vel ad exhibendum actionem pati debeat, ut cæterorum (filiorum) nomine, quaeritur: sed verius est, cum hoc peculium a patris bonis separetur, defensionis necessitatem patri non imponendam. §. 5. Sed nec cogendus est pater, æs alienum, quod filius peculii nomine quod in castris adquisit, fecisse dicetur, de peculio actionem pati. Et si sponte patistur, ut quilibet defensor satisdato filium in solidum, non peculio tenus defendere debeat. Sed & ejus filii nomine non aliter movere actiones potest, quam si satisdederit, eum ratam rem habiturum.

19. TRYPHONINUS lib. 18. Disputat.

DE] hereditate ab agnato commilitone data Scævola noster dubitabat: quia potuit, & ante notus, & amicus dare, potuit & non dare, nisi commilitum caritatem auxisset: nobis ita videtur, si ante commilitum factum sit testamentum, non esse peculii castrensis eam hereditatem: si postea, contra. §. 1. Sed si servus peculii castrensis a quocunque sit heres scriptus, jussu militis adire debet hereditatem: eaque fiet bonorum castrensis peculii. §. 2. Filius familias paganus de peculio castrensi fecit testamentum, & dum ignorat, patri se suum heredem extitisse, decessit: non potest videri pro castrensibus bonis testatus, pro paternis intestatus decessisse, quamvis id in milite etiam nunc rescriptum sit: quia miles ab initio pro parte testatus, pro parte intestatus potuerat mori: quod jus ille non habuerit, non magis, quam sine observatione Legum facere testamentum: necessario ergo castrensis peculii heres scriptus universa bona habebit, perinde ac si pauperrimus facto testamento decessisset, ignorans se locupletatum per servos alio loco agentes. §. 3. Pater peculii castrensis filii servum testamento liberum esse jussit: intestato defuncto filio familias, mox patre: Quaeritur, an libertas servo competat? occurrebat enim, non posse dominium apud duos pro soli-

do fuisse: denique filium posse manumittere talis peculii servum, Hadrianus constituit. Et si testamento tam filii quam patris idem servus accepisset libertatem, & utrique pariter decessissent: non dubitaretur, ex testamento filii liberum eum esse. Sed in superiore casu pro libertate a patre data illa dici possunt: numquid, quoad utatur jure concessio filius in castrensi peculio, eoque jus patris cessaverit: quod si intestatus decesserit filius, postliminii cujusdam similitudine pater antiquo jure habeat peculium, retroque videatur habuisse rerum dominia. §. 4. Non tamen, (si) ut heres vivo filio vindictam servo imposuit, dicatur eum post mortem intestati filii ex illa manumissione liberum factum esse. §. 5. Quid autem, si testamentum fecerit filius, & non sit ejus adita hereditas? non tam facile est dicere, continuatum patri post mortem filii rerum peculii dominium: cum medium tempus, quo deliberant instituti heredes, imaginem successioni præstiterit: alioquin, et si adita sit ab intestato hereditas filii, dicetur, a patre ad eum transiisse proprietatem: quod absurdum est, si in pendenti, ut in aliis, & in hac specie habeamus dominia, ut ex facto retro fuisse, aut non fuisse patris credamus. Secundum quod difficile erit expedire, si, dum deliberant heredes, dies cesserit legati servo dati istius peculii, testamento ejus, ex quo pater nihil capere potuisset: an id ad ipsum pertineat, cum utique ad heredem filii pertineret: Facilius tamen de libertate servi deliberatio est in specie, in qua intestatus filius decessisse proponitur: non est ergo ratio respondendi, competere libertatem eo tempore datam, quo non fuit in dominio patris. Favorabilem tamen sententiam contrariam (in) utroque casu non negamus.

20. PAULUS lib. singulari ad Regulam Catonianam.

Sed si ponas, filium testamentum fecisse, & patrem heredem instituisse, cum utique pater testamento suo servo filii libertatem dedisset, qui ad eum ex testamento filii pertinere coeperit: videndum est, numquid ei comparari debeat, qui cum manumitteretur, alienus erat, deinde postea adquisitus est. Sed favorabile est, libertatem a patre relictam admittere: & ab initio patris eum esse videri, ex hoc, quod postea contingit, ostenditur.

TIT. XVIII.

DE VETERANIS.

1. ARIUS MENANDER lib. 3. de Re militari.

Veteranorum privilegium inter cetera etiam in delictis habet prærogativam, ut separentur a cæteris in poenis: nec ad bestias itaque veteranus datur, nec fustibus caeditur.

2. ULPIANUS lib. 3. Opiniorum.

Honeste sacramento solutis data immunitas, etiam in eis Civitatibus, apud quas incolæ sunt, valet. Nec labefactatur, si quis eorum voluntate sua honorem aut munus susceperit. §. 1. Vectigalia, & patrimoniorum onera solemnia, omnes sustinere oportet.

3. MAR-

3. MARCIANUS lib. 2. Regularum.

Veteranis & liberis veteranorum idem honor habetur, qui & Decurionibus. † Igitur nec in metallum damnabuntur, nec in opus publicum, vel ad bestias, nec fustibus caduntur.

4. ULPIANUS lib. 4. de Officio Proconsulis.

Vlæ sternendæ immunitatem veteranos non habere, Julio Sossiano Veterano rescriptum est. Nam nec ab inturbationibus, quæ possessionibus

fiunt, veteranos esse excusatos, palam est. §. 1. Sed & naves eorum angariari posse, Aelio Firmo & Antonino Claro veteranis rescriptum.

5. PAULUS lib. singul. de Cognitionibus.

Veteranos, D. Magnus Antoninus cum patre suo rescripsit, a navium fabrica excusari. §. 1. Sed & ab exactione tributorum habent immunitatem, hoc est, ne exactores tributorum constituentur. §. 2. Sed veterani, qui passi sunt in ordinem legi, muneribus fungi coguntur.

LIBER QUINQUAGESIMUS.

TIT. I.

AD MUNICIPALEM, ET DE INCOLIS.

1. ULPIANUS lib. 2. ad Edictum.

Municipem aut nativitas facit, aut manumissio, aut adoptio. §. 1. Et proprie quidem *municipes* appellantur muneris participes, recepti in civitate, ut munera nobiscum facerent: sed nunc abusive *municipes* dicemus, suæ cujusque civitatis cives: utputa Campanos, Puteolanos. §. 2. Qui ex duobus igitur Campanis parentibus natus est, Campanus est. Sed si ex patre Campano, matre Puteolana, æque *municipes* Campanus est: nisi forte privilegio aliquo materna origo censeatur: tunc enim maternæ originis erit *municipes*. Utputa Ilienſibus concessum est, ut qui matre Ilienſi est, sit eorum *municipes*. Etiam Delphis hoc idem tributum & conservatum est. Celsus etiam refert, Ponticis ex beneficio Pompeii Magni competere, ut qui Pontica matre natus esset, Ponticus esset: quod beneficium ad vulgo quæſitos solos pertinere quidam putant: quorum sententiam Celsus non probat: neque enim debuisse caveri, ut vulgo quæſitus matris conditionem sequeretur: quam enim aliam originem hic habet? sed ad eos, qui ex diversarum civitatum parentibus oriuntur.

2. IDEM lib. 1. Disputationum.

Quotiens filiusfamilias voluntate patris decurio creatur, universis muneribus, quæ decurioni filio iunguntur, obstrictus est pater, quasi fidejussor pro filio. Consensisse autem pater decurionatui filii videtur, si præſens nominationi non contradixit. Proinde, quidquid in Republica filius gessit, pater, ut fidejussor, præſtabit. §. 1. Gestum autem in Republica accipere debemus, pecuniam publicam tractare, sive erogandam decernere. §. 2. Sed & si curatores operum, vel ejus alterius Reipublicæ creavit: tenebitur. §. 3. Sed & si successorem sibi nominavit, patrem obstringit. §. 4. Sed & si vectigalia (publica) locavit, pater erit obstrictus. §. 5. Sed si filius tutores dare non curaverit, vel minus idoneos elegerit, nec satis exegerit, vel non idoneum acceperit: ipse quidem quin sit obstrictus, nulla dubitatio est: pater vero ita demum obligatur, si & fidejussores solent hoc nomine obligari: sed non solent: hoc enim & relatum & rescriptum est: quia fidejussores Rempu-

blicam salvam fore promittunt: Reipublicæ autem nihil, quod ad rem pecuniariam attinet, interest, pupillis tutores dari. §. 6. Is, qui ultra com meatum abest, vel ultra formam com meatui datam, ad munera vocari potest.

3. IDEM lib. 25. ad Sabianum.

Placet etiam, filiosfamilias domicilium habere posse:

4. IDEM lib. 39. ad Edictum.

Non utique ibi, ubi pater habuit, sed ubicunque ipse domicilium constituit.

5. PAULUS lib. 45. ad Edictum.

Labeo judicat, eum, qui pluribus locis ex æquo negotietur, nusquam domicilium habere: quosdam autem dicere refert, pluribus locis eum incolam esse aut domicilium habere: quod verius est.

6. ULPIANUS lib. 2. Opiniorum.

Adsumptio originis, quæ non est, veritatem naturæ non peremit: errore enim veritas originis non amittitur: nec mendacio dicentis, se esse, unde non sit, deponitur: neque recusando quis patriam, ex qua oriundus est, neque mentiendo de ea quam non habet, veritatem mutare potest. §. 1. Filius civitatem, ex qua pater ejus naturalem originem ducit, non domicilium sequitur. §. 2. Viris prudentibus placuit, duobus locis posse aliquem habere domicilium, si utrobique ita se instruxit, ut non ideo minus apud alteros se collocasse videatur. §. 3. Libertini originem patronorum vel domicilium sequuntur: item qui ex his nascuntur.

7. IDEM lib. 5. de Officio Proconsulis.

Si quis a pluribus manumissus sit, omnium patronorum originem sequitur.

8. MARCIANUS lib. 1. de Judiciis publicis.

Non debere cogi decuriones vilius præſtare frumentum civibus suis, quam annona exigit, D. Fratres rescripserunt, & aliis quoque Constitutionibus Principalibus id tantum est.

9. NERATIUS lib. 3. Membranarum.

Ejus, qui justum patrem non habet, prima origo a matre eoque die, quo ex ea editus est, numerari debet.

10. MARCIANUS lib. singul. de Delatoribus.

Simile privilegium fisco nulla Civitas habet in bonis debitoris, nisi nominatim id a Principe datum sit.

11. PA-

11. PAPINIANUS lib. 2. Quæstionum.

Imperator Titus Antoninus Lentulo Vero re-
scripsit, Magistratum officium individuum,
ac periculum esse commune: quod sic intelligi oportet,
ut ita demum Collegæ periculum adscribat-
ur, si neque ab ipso qui gessit, neque ab his,
qui pro eo intervenerunt, res servari possit: &
solvendo non fuit, honore depolito; alioquin si
persona, vel cautio sit idonea, vel solvendo fuit,
quo tempore conveniri potuit: unusquisque in
id, quod administravit, tenebitur. §. 1. Quod
si forte is, qui periculo suo nominavit Magistra-
tum, solvendo sit: utrum in eum prius actio
reddi, quasi fideiussorem debeat: an vero non
alias, quam si res a collega servari non potuerit?
sed placuit fideiussoris exemplo priorem conve-
niendum, qui nominavit: quoniam Collega qui-
dem negligentia ac poenæ causa, qui vero nomi-
navit, fidei ratione convenitur.

12. IDEM lib. 1. Responsorum.

Et ei contra nominati Collegam actionem uti-
lem dari non oportet.

13. IDEM lib. 2. Quæstionum.

Quid ergo, si alter ex Magistratibus toto an-
no afuerit, aut forte præsens per contuma-
ciam, sive ignaviam, vel ægram valetudinem,
Reipublicæ negotia non gesserit, & omnia Col-
lega solus administraverit: nec tamen tota res ab
eo servari possit? talis ordo dabitur, ut in pri-
mis, qui Reipublicæ negotia gessit, & qui pro
eo caverunt, in solidum conveniantur: mox,
peractis omnibus, periculum agnoscat, qui non
idoneum nominavit: postremo alter ex Magi-
stratibus, qui Reipublicæ negotiis se non immi-
scuit. Nec iuste, qui nominavit, universi pe-
riculum recusavit: cum scire deberet, eum, qui
nominaretur, individuum officium, & commu-
ne periculum suscepturum: nam & cum duo ges-
serunt, & ab altero servari, quod debetur, non
potest; qui Collegam nominavit, in universo
convenitur.

14. IDEM lib. 15. Quæstionum.

Municipes intelligantur scire, quod sciant hi,
quibus summa Reipublicæ commissa est.

15. IDEM lib. 1. Responsorum.

Ordine decurionum ad tempus motus, & in
ordinem regressus, ad honorem exemplo
relegati tanto tempore non admittitur, quan-
to dignitate caruit: sed in utroque placuit exa-
minari, quo crimine damnari sententiam ejus-
modi meruerunt: durioribus etenim poenis affe-
ctos, ignominia, velut transactio negotio, post-
ea liberari: minoribus vero, quam Leges per-
mittunt, subjectos nihilominus inter infames ha-
beri: cum facti quidem quæstio sit in potestate
judicantium, juris autem auctoritas non sit. §. 1.
In eum, qui successorem suo periculo nomina-
vit, si finito Magistratu successor idoneus fuit:
actionem dari non oportet. §. 2. In fraudem ci-
vilium munerum per tacitam fidem prædia trans-
lata: fisco vindicantur: tantumque alterum in-
terdictæ rei minister de suis bonis cogitur solve-
re. §. 3. Jus originis in honoribus obeundis ac

muneribus suscipiendis, adoptione non mutatur:
sed novis quoque muneribus filius per adoptivum
patrem adstringitur.

16. HERMOGENIANUS lib. 1. Juris
Epitomarum.

Sed si emancipatur ab adoptivo patre: non tan-
tum filius, sed etiam civis (ejus) civita-
tis, cujus per adoptionem fuerat factus, esse
desinit.

17. PAPINIANUS lib. 1. Re-
sponsorum.

Libertas propter patronum a civilibus muneribus non excusatur: nec ad rem pertinet, an
operas patrono, vel ministerium capto lomi-
nibus exhibeat. §. 1. Liberti vero Senatorum,
qui negotia patronorum gerunt, a tutela decreto
patrum excusantur. §. 2. Filium pater decurio-
nem esse voluit: ante filium ex persona sua Res-
publica debet convenire, quam patrem ex per-
sona filii: nec ad rem pertinebit, an filius castrense
peculium tantum possideat, cum ante militasset
vel postea. §. 3. Præscriptio temporum, quæ
in honoribus repetendis, vel aliis suscipiendis
data est, apud eosdem servatur, non apud alios.
§. 4. Sed eodem tempore non sunt honores in
duabus civitatibus ab eodem gerendi: cum simul
igitur utrobique deferuntur, potior est originis
causa. §. 5. Sola ratio possessionis civilibus pos-
sessori muneribus injungendis, citra privilegium
specialiter civitati datum, idonea non est. §. 6.
Postliminio regressi patriæ muneribus obtempe-
rare coguntur, quamvis in alienæ civitatis mu-
neribus consistent. §. 7. Exigendi tributum munus
inter sordida munera non habetur: & ideo de-
curionibus quoque mandatur. §. 8. Ex causa
fideicommissi manumissus, in muneribus civili-
bus manumissoris originem sequitur, non ejus,
qui libertatem relinquit. §. 9. In adoptiva fa-
milia susceptum, exemplo dati muneribus civi-
libus apud originem avi quoque naturalis respon-
dere, D. Pio placuit: quævis in isto fraudis
nec suspicio quidem intervenerit. §. 10. Error
ejus, qui, se municipem aut colonum existi-
mans, munera civilia suscepturum promisit, de-
fensionem juris non excludit. §. 11. Patris do-
miliium filium aliorum incolam civilibus mu-
neribus alienæ civitatis non adstringit: cum in
patris quoque persona domicili ratio tempora-
ria sit. §. 12. In quæstionibus nominatos capi-
talium criminum, ad novos honores ante causam
finitam admitti non oportet: cæterum pristinam
interim dignitatem retinent. §. 13. Sola do-
mus possessio, quæ in aliena civitate compara-
tur, domicilium non facit. §. 14. Nominati
successoris periculum fideiussorem nominatis non
tenet. §. 15. Fideiussores, qui salvam Rempu-
blicam fore responderunt, & qui Magistratus suo
periculo nominant, poenalibus actionibus non
adstringuntur, in quas inciderunt hi, pro quibus
intervenerunt: eos enim damnum Reipubl. præ-
stare satis est, quod promitti videtur.

18. PAULUS lib. 1. Quæstionum.

Divus Severus rescripsit, intervallum tempo-
rum in continuandis oneribus, invitum, non
etiam

etiam volentibus concessi, dum ne quis contineat honorem.

19. SCÆVOLA lib. 1. Quæstionum.

Quod maior pars Curie efficit, pro eo habetur, ac si omnes egerint.

20. PAULUS lib. 20. Quæstionum.

Domicilium re, & facto transfertur, non nuda contestatione: sicut in his exigitur, qui negant se posse ad munera, ut incolas, vocari.

21. IDEM lib. 1. Responsorum.

Lucius Titius, cum esset in patris potestate, a Magistratibus inter ceteros futuro comitum parando, invito patre, curator constitutus est: cui rei Lucius Titius neque consensit, neque pecuniam accepit, neque in eam eavit, aut se comparationibus cum ceteris miscuit; & post mortem patris in reliqua collegarum interpellari coepit. Queritur, an ex ea causa teneri possit. Paulus respondit, eum, qui in iunctum munus a Magistratibus suscipere superstit, posse conveniri eo nomine propter damnum Reipublicæ; quamvis eo tempore, quo creatus est, in aliena fuerit potestate. §. 1. Paulus respondit, eos qui pro aliis non ex contractu, sed ex officio, quod administraverint, conveniuntur, in damnum sortis substitui solere, non etiam in usuras. §. 2. Idem respondit, heredes patris propter munera filii, quæ post mortem patris suscepit, iure conveniri non posse. † Hoc responsum & ad eum pertinet, qui a patre decurio factus, post mortem patris munera suscepit. §. 3. Idem respondit, eum, qui decurionem adoptavit, onera decurionatus ejus suscepisse videri, exemplo patris, cujus voluntate filius decurio factus est. §. 4. Idem respondit, constante matrimonio dotem in bonis mariti esse: sed si ad munera municipalia a certo modo substantiæ vocentur: dotem non debere computari. §. 5. Idem respondit: si per accusatorem criminum capitalium non steterit, quominus crimen intra statutam tempus persequeretur: rem non debuisse medio tempore honorem appetere. §. 6. Imperatores Severus & Antoninus Augusti Septimio Zenoni: Pro infante filio, quem decurionem esse voluisti, quamquam fidem tuam in posterum adstruxeris, tamen interim onera sustinere non cogaris: cum ad ea, quæ mandati non possunt, voluntatem dedisse videaris. §. 7. Idem respondit: si civitas nullam propriam Legem habet de adjectionibus admittendis, non posse recedi a locatione, vel venditione prædiorum publicorum jam perfecta: tempora enim adjectionibus præstita ad causas fisci pertinent.

22. IDEM lib. 1. Sententiarum.

Filii libertorum libertarumque, liberti paterni & patroni manumissoris domicilium aut originem sequuntur. §. 1. Vidua mulier amissa mariti domicilium retinet, exemplo clarissimæ personæ per maritum factæ: sed utrumque aliis intervenientibus nuptiis permutatur. §. 2. Municipes sunt liberti & in eo loco, ubi ipsi domicilium sua voluntate tulerunt: nec aliquod ex hoc origini patroni faciunt præjudicium: & utrobique muneribus adstringuntur. §. 3. Relegatus

in eo loco, in quem relegatus est, interim necessarium domicilium habet. §. 4. Senator ordine motus, ad originalem patriam, nisi hoc specialiter impetraverit, non restituitur. §. 5. Senatores & eorum filii, filięque, quique tempore nati, natæque, itemque nepotes, pronepotes (& proneptes) ex filio, origini eximuntur, licet municipalem retineant dignitatem. §. 6. Senatores, qui liberum commercium, id est, ubi velint, morandi arbitrium impetraverunt, domicilium in urbe retinent. §. 7. Qui fœnus exercent, omnibus patrimonii intributionibus fungi debent, etsi possessionem non habeant.

23. HERMOGENIANUS lib. 1. Juris

Epitomarum.

Municeps esse definit Senatoriam adeptus dignitatem, quantum ad munera; quantum vero ad honorem, retinere creditur originem: demique manumissi ab eo, ejus municipii efficiuntur municipes, unde originem trahit. §. 1. Mille ibi domicilium habere videtur, ubi meret, si nihil in patria possideat.

24. SCÆVOLA lib. 2. Digestorum.

Constitutionibus Principum continetur, ut pecunia, quæ ex detrimento solvitur, usurae non præstentur: & ita Imperatores Antoninus & Verus (Augusti) rescripserunt his verbis: Humanum est, reliquorum usuras neque ab ipso, qui ex administratione honoris reliquatus est, neque a fidejussore ejus, & multo minus a Magistratibus, qui cautionem acceperint, exigi: cui consequens est, ut ne in futurum a forma observata discedatur.

25. ULPIANUS lib. 1. ad Edictum

Prætoris.

Magistratus municipales, cum unum Magistratum administrent, etiam unus hominis vicem sustinent: & hoc plerumque quidem Lege municipali eis datur: verum etsi non sit datum, dummodo non denegatum, moribus competit.

26. PAULUS lib. 1. ad Edictum.

Ea quæ magis imperii sunt, quam jurisdictionis, Magistratus municipalis facere non potest. §. 1. Magistratibus municipalibus non permittitur in integrum restituere, aut bona rei servandæ causa jubere possidere, aut dotis servandæ causa, vel legatorum servandorum (causa).

27. ULPIANUS (lib. 2. ad Edictum).

Ejus, qui manumissus, municeps est manumissus, non domicilium (ejus,) sed patriam secutus. Et si patronum habeat duarum civitatum municipem, per manumissionem earundem civitatum erit municeps. §. 1. Si quis negotia sua non in colonia, sed in municipio semper agit, in illo vendit, emit, contrahit, eo in foro, balneo, spectaculis utitur: ibi festos dies celebrat: omnibus denique municipii commodis, nullis coloniarum, fruitur, ibi magis habere domicilium, quam ubi colendi causa diversatur. §. 2. Celsus lib. 1. Digestorum tractat: si quis instructus sit duobus locis æqualiter, neque hic, quam illic, minus frequenter commoretur: ubi domicilium habeat, estimatione animi esse acci-

piendum: ego dubito, si utrobique destinato sit animo, an possit quis duobus locis domicilium habere: & verum est, habere, licet difficile est: quemadmodum difficile est, sine domicilio esse quemquam: puto autem & hoc procedere posse, si quis domicilio relicto naviget, vel iter faciat, quærens, quo se conferat, atque ubi constituat: nam hunc puto sine domicilio esse. §. 3. *Domicilium* autem habere potest & relegatus eo loci, unde arcetur, ut Marcellus scribit.

28. PAULUS lib. 1. ad Edictum.

Inter convenientes, & de re majori, apud Magistratus municipales agatur.

29. GAIUS lib. 1. ad Edictum provinciale.

Incola & his Magistratibus parere debet, apud quos incola est, & illis, apud quos civis est: nec tantum municipali jurisdictioni in utroque municipio subiectus est, verum etiam omnibus publicis muneribus fungi debet.

30. ULPIANUS lib. 61. ad Edictum.

Qui ex vico ortus est, eam patriam intelligitur habere, cui Reipublicæ vicus ille respondet.

31. MARCELLUS lib. 1. Digestorum.

Nihil est impedimento, quominus quis, ubi velit, habeat domicilium, quod ei interdictum non sit.

32. MODESTINUS lib. 4. Differentiarum.

Ea quæ desponsa est, ante contractas nuptias suum non mutat domicilium.

33. IDEM lib. singulari de Manumissionibus.

Roma communis nostra patria est.

34. IDEM lib. 3. Regularum.

Incola jam muneribus publicis destinatus, nisi perfecto munere, incolatui renunciare non potest.

35. IDEM lib. 1. Excusationum.

Scire oportet, quoniam qui in agro permanet, incola esse non existimatur: qui enim illius civitatis præcipuis non utitur, non existimatur esse incola.

36. IDEM lib. 1. Responsorum.

Titio, cum esset Romæ studiorum gratia, epistola missa est a Magistratibus patriæ suæ, ut porrigeret Imperatori decretum ejusdem civitatis, quod erat cum ipsa epistola missum: is autem, qui suscepisset literas restituendas, collusione facta dedit Lucio (Titio,) qui & ipse Romæ morabatur suæ rei gratia: sublato Titii nomine, cui erat decretum missum, uti per ipsum daretur, suum nomen scripsit, & sic Imperatori decretum secundum mandata Reipublicæ dedit. Quæro, qui viaticum petere ab ea potuisset: & quid commississe videtur is, qui non restituit literas ei, cui restituere mandatum susceperat: & is, qui sublato alieno nomine, inscriptoque suo, quasi ipse iussus a patria decretum Imperatori porrexisset: Herennius Modestinus respondit, Titium quidem viaticum petere non posse: sed eum qui nomen incidisset.

§. 1. Titius pro pecunia publica, quam ipse credidit, pignus accepit, pacto facto cum debitore, ut non soluto debito, sine ulla repromissione distrabatur pignus: succedentes Gradus in locum Titii nomen & pignus probaverunt usque ad Mævium: ex venditione pignoris propter repromissionem a Magistratu vendentibus factam, de modo fundi demonstrato, satis debito factum non est. Quærebatur, quis Reipublica tenetur? Herennius Modestinus: Titium, cum successoribus ejus periculum nominis agnoverint, eo nomine obstrictum non esse (respondi:) sed nec post Magistratus, qui vendidisse proponuntur: cum videlicet plures vendiderunt propter mensuræ agri demonstrationem: & hoc, quia plures vendiderunt, restituere (minore) modo deprehenso iussi sunt: eum igitur, qui novissimus nomen probavit, indemnitati Reipublicæ satis facere debere, si nomen ad successorem idoneum transmississe non doceatur.

37. CALLISTRATUS lib. 1. de Cognitionibus.

De jure omnium incolarum, quos quæque civitates sibi vindicant, Præsidum provinciarum cognitio est. Cum tamen se quis negat incolam esse, apud eum Præsidem provincie agere debet, sub cuius cura est ea civitas, a qua vocatur ad munera, non apud eam, ex qua ipse se dicit oriundum esse, idque D. Hadrianus rescripsit mulieri, quæ aliunde orta, alibi nupta est. §. 1. Libertos eo loco munus facere debere, unde patrona erit, & ubi ipsi domicilium habebunt, placet. §. 2. Mulieres, quæ in matrimonium se dederint non legitimæ, non ibi muneribus fungendas, unde mariti earum sunt, sciendum est: sed unde ipsæ ortæ sunt: idque Divi Fratres rescripserunt.

38. PAPIRIUS JUSTUS lib. 2. de Constitutionibus.

Imperatores Antoninus & Verus rescripserunt, gratiam se facere jurisjurandi ei qui juraverat, se ordini non interfuturum, & postea Duumvir creatus esset. §. 1. Item rescripserunt, colonos prædiorum fisci, muneribus fungi sine damno fisci oportere: idque excutere præsidem adhibito Procuratore debere. §. 2. Imperatores Antoninus & Verus rescripserunt, ad Magistratus officium pertinere exactionem pecuniæ legatorum: & si cessaverint, ipsos, vel heredes conveniri: aut si solvendo non sint, fidejussores eorum, qui pro his caverunt. §. 3. Item rescripserunt, mulierem, quamdiu nupta est, incolam ejusdem civitatis videri, cujus maritus ejus est: & ibi, unde originem trahit, non cogi muneribus fungi. §. 4. Item rescripserunt, patris, qui consulto filium emancipaverat, ne pro Magistratu ejus caveret, perinde bona teneri atque si fidejussor pro eo extitisset. §. 5. Item rescripserunt, cum quæritur, an municeps quis sit? ex ipsis etiam rebus probationes sumi oportere; nam solam nominis similitudinem ad confirmandam cujusque originem satis non esse. §. 6. Imperatores Antoninus & Verus rescripserunt, non minus eos, qui compulsi Magistratu fun-

funguntur, cavere debere, quam qui sponte officium adgnoverunt.

TIT. II.

DE DECURIONIBUS ET FILIIS EORUM.

1. ULPIANUS lib. 2. Opinionum.

Decuriones, quos sedibus civitatis, ad quam pertinent, relictis, in alia loca transmigrasse probabitur, Praeses provinciae in patriam solum revocare, & manibus congruentibus fungi curet.

2. IDEM lib. 1. Disputationum.

Qui ad tempus relegatus est, si decurio sit, desinet esse decurio: revertsus plane locum suum quidem non obtinebit: sed non semper prohibetur decurio fieri: denique in locum suum non restituetur: nam & sublegi in locum ejus potest, & si numerus ordinis plenus sit, expectare eum oportet, donec alius vacet. † Alia causa est ejus, qui ad tempus ordinem movetur: hic enim inpleto tempore decurio est: sed & in hujus locum sublegi poterit: sed & si plenum locum invenerit, expectet (&) donec locus vacet. §. 1. Restitutus tamen in ordinem, utrum eum ordinem teneat, quem primum habuit; an vero, quem nunc nactus est, quæri potest, si forte de ordine sententiarum dicendum agatur? Arbitror tamen, eundem ordinem tenere, quem pridem habuit. † Non idem erit in eo, qui relegatus ad tempus est: nam hic velut novus in ordinem venit. §. 2. In filiis decurionum quaestio est, utrum is solus decurionis filius esse videatur, qui conceptus & natus est ex decurione: an vero & is, qui ante natus est, quam pater decurio fieret? & quidem quantum pertinet, ne fustibus castigetur, & ne in metallum detur, non nocet plebeio patre esse natum, si postea honor decurionis patri eorum accesserit. In avo quoque Papinianus idem respondit, ne patris nota filius macularetur. §. 3. Sed si pater ipsius ordine motus sit: si quidem ante conceptionem ejus moveatur, arbitror eum, quasi plebei filium, in honoribus spectari. Quod si post conceptionem pater ipsius dignitatem amiserit, dicendum erit, benigne, ut decurionis filium, intuendum.

§. 4. Proinde hic quoque, qui post patris relegationem natus sit: si quidem ante conceptus est, similis Senatoris filio habebitur: si postea, nocebit illi relegatio. §. 5. Si ad tempus ordine moto patre fuerit natus, medioque tempore conceptus & editus: an quasi decurionis filius nascatur, licet pater ejus ante obierit, quam in ordinem venerit? Quod benigne erit admittendum. §. 6. Præterea, si conceptus sit a plebeio, mox ante editionem patre ejus Decurionatum adeptus, ante editionem pater ejus decurionatum adeptus, ante editionem amiserit: non infavorabiliter quis medium tempus illi prodesse: veluti jam nato, respondebit. §. 7. Nullum patris delictum innocenti filio poenæ est: ideoque nec ordine decurionum, aut cæteris honoribus, propter ejusmodi causam, prohibetur. §. 8. Majores annis quinquagintaquinque ad decurionatum honorem inviti vocari Constitutionibus prohibentur. Sed si ei rei consenserit, etsi majores

annis septuaginta sint: munera quidem civilia obire non coguntur, honores autem gerere debent.

3. IDEM lib. 3. de Officio Proconsulis.

Generaliter id erit defendendum: ut, qui clementiorem sententiam passus est ob hoc, quod ad tempus relegatur, boni consilere debeat humanitatis sententiæ, nec decurionatum recipiat. §. 1. Sed si quis ob falsam causam, vel aliam de gravioribus, non ad tempus sit relegatus, sed ad tempus ordine motus: in ea est causa, ut possit in ordinem redire. Imperator enim Antoninus Edicto proposito statuit, ut, cumque aut quacumque causa, ad tempus ordine, vel advocacionibus, vel quo alio officio fuisset interdictum: completo tempore nihilominus fungi honore, vel officio possit: & hoc recte; neque enim exaggeranda fuit sententia, quæ modum Interdictioni fecerat. §. 2. Spurius posse in ordinem allegi, nulla dubitatio est: sed si habeant competitorem legitime quaesitum, præferri eum oportere, Divi Fratres Lolliano Avito Bithyniæ Praefidi rescripserunt. Cessantibus vero his, etiam spurii ad decurionatum, & re & vita honesta, recipiuntur: quod utique non sordidum erit ordini? cum ex utilitate ejus sit, semper ordinem plenum habere. §. 3. Eis qui Judæicam superstitionem sequantur, D. Severus & Antoninus honores adipisci permiserunt: sed & necessitates eis imposuerunt, quæ superstitionem eorum non læderent.

4. MARCIANUS lib. 1. de Judiciis publicis.

Decurio, qui prohibetur conducere quædam: si jure successerit in conductione, remanet in ea: quod & in omnibus similibus servandum est.

5. PAPINIANUS lib. 2. Quaestionum.

Ad tempus ordine motos ex crimine, quod ignominiam importat, in perpetuum moveri placuit: ad tempus autem exulare iustos ex crimine leviori, velut transacto negotio, non esse inter infames habendos.

6. IDEM lib. 1. Responsorum.

Spurii decuriones sunt: & ideo fieri poterit ex incesto quoque natus, non enim impedienda est dignitas ejus, qui nihil admittit. §. 1. Minores viginti quinque annorum decuriones facti, sportulas decurionum accipiunt: sed interim suffragium inter ceteros ferre non possunt. §. 2. Decurio etiam suæ civitatis vectigalia exercere prohibetur. §. 3. Qui iudicii publici quaestionem citra veniam abolitionis deseruerunt, decurionum honore decorari non possunt: cum ex Turpilliano Senatusconsulto notentur ignominia, veluti calumniæ causâ iudicio publico damnati. §. 4. Pater, qui, filio decurione creato, provocavit: etsi præscriptione temporis exclusus fuerit, si, quod gestum est, non habuit ratum: muneribus civilibus pro filio non tenebitur. §. 5. Privilegiis cessantibus cæteris, eorum causa potior habetur in sententiis ferentis, qui pluribus eodem tempore suffragiis jure decurionis decorati sunt. † Sed & qui plures liberos habet, in suo collegio primus sententiam rogatur, ceterosque honoris ordine præcellit.

7. PAULUS lib. 2. Sententiarum.

Honores & munera non ordinationi, sed posterioribus quisque injungenda sunt. §. 1. Surdus, & mutus, si in totum non audiant aut non loquantur, ab honoribus civilibus, non etiam a muneribus excusantur. §. 2. Is qui non fit decurio, Duumvirato, vel aliis honoribus fungi non potest: quia decurionum honoribus plebei fungi prohibentur. §. 3. Ad decurionatum filii ita demum pater non consentit, si contrariam voluntatem, vel apud Aeta Praesidis, vel apud ipsum ordinem, vel quo alio modo contestatus sit.

8. HERMOGENIANUS lib. 1. Epitomarum.

Decurionibus facultatibus lapsis alimenta decerni permissum est: maxime si ob munificentiam in patriam patrimonium exhausserint.

9. PAULUS lib. 1. Decretorum.

Severus Augustus dixit: Etsi probaretur Titius in servitute patris sui natus: tamen cum ex libera muliere sit procreatus, non prohibetur decurio fieri in sua civitate. §. 1. Non esse dubitandum, quin navicularii non debent decuriones creari.

10. MODESTINUS lib. 1. Responsorum.

Herennius Modestinus respondit, sola albi pro-
scriptione minime decurionem factum, qui secundum Legem decurio creatus non sit.

11. CALLISTRATUS lib. 1. Cognitionum.

Non tantum, qui tenerae aetatis, sed etiam qui grandes nati sunt, decuriones fieri prohibentur: illi quasi inhabiles Rempublicam tueri, ad tempus excusantur: hi vero in perpetuum amoventur: non alias seniores: ne seniorum excusatione juniores onerentur, ad omnia munera publica suscipienda soli relictis: neque enim minores viginti quinque annis decuriones allegi, nisi ex causa possunt: neque hi, qui annum quinquagesimum quintum exceperunt: nonnunquam etiam longa consuetudo, in eare observata, respicienda erit: quod etiam custodiendam Principes nostri, consulti de allegendis in ordine Nicomediensium hujus aetatis hominibus rescripserunt.

12. IDEM lib. 6. Cognitionum.

Eos qui utensilia negotiantur, & vendunt, licet ab aedilibus ceduntur, non oportet quasi viles personas negligi. Denique non sunt prohibiti hujusmodi homines, decurionatum, vel aliquem honorem in sua patria petere: nec enim infames sunt, sed ne quidem arcentur honoribus, qui ab aedilibus flagellis cæsi sunt, quanquam jure suo ita aediles officio illo fungantur: inhonestum tamen puto esse, hujusmodi personas, flagellorum ictibus subjectas, in ordinem recipi: & maxime in eis civitatibus, quæ copiam virorum honestorum habent: nam paucitas eorum qui muneribus publicis fungi debeant, necessario etiam hos ad dignitatem municipalem, si facultas habent, invitet.

13. PAPINIANUS JUSTUS lib. 2. de Constitutionibus.

Imperatores Antoninus & Verus, Augusti, rescripserunt, in tempus relegatos, & reversos,

in ordinem allegi sine permisso Principis non posse. §. 1. Item rescripserunt, relegatos non posse tempore finito in ordinem decurionum allegi, nisi ejus aetatis fuerint, ut nondum decuriones creari possent: & dignitas certa, spem ejus honoris, id faceret, ut Princeps indulgere possit. §. 2. Item rescripserunt, eum, qui in relegatione natus est, non prohiberi honore decurionatus fungi. §. 3. Item rescripserunt, non admitti contradicere volentem, quod non recte quis sit creatus decurio: cum initio contradicere debuerit.

14. PAULUS lib. 1. Questionum.

De decurione damnato non debere quaestionem haberi Divus Pius rescripsit: unde etiam si defuerit decurio esse, deinde damnetur: non esse torquendum, in memoriam prioris dignitatis placet.

TIT. III. LIB. I.

DE ALBO SCRIBENDO.

1. ULPIANUS lib. 3. de Officio

Proconsulis.

Decuriones in albo ita scriptos esse oportet, ut lege municipali praecipitur: sed si lex cessat, tunc dignitates erunt spectandae, ut scribantur eo ordine, quo quisque eorum maximo honore in municipio functus est: puta: qui Duumviratum gesserunt, si hic honor praeceat: & inter duumvires antiquissimus quisque prior is: deinde hi, qui secundo post duumviratum honore in Republica functi sunt: post eos, qui tertio, & deinceps: mox hi, qui nullo honore functi sunt, prout quisque eorum in ordinem venit. §. 1. In sententiis quoque dicendis idem ordo spectandus est, quem in albo scribendo diximus.

2. IDEM lib. 2. Opinionum.

In albo decurionum in municipio nomina ante scribi oportet eorum, qui dignitates Principis judicio consecuti sunt: postea eorum, qui tantum municipalibus honoribus functi sunt.

TIT. IV. LIB. I.

DE MUNERIBUS ET HONORIBUS.

1. HERMOGENIANUS lib. 1. Juris

Epitomarum.

Munerum civilium quaedam sunt patrimonii, alia personarum. §. 1. Patrimonii sunt munera rei vehicularis, item navicularis, decemprimatus: ab istis enim periculo ipsorum exactiones solennium celebrantur. §. 2. Personalia civilia sunt munera, defensio civitatis, id est, ut syndicus fiat legatio, ad census accipiendum, vel patrimonium (scribitur) *καμηλαρία*, id est, camelorum agitatio exhibitioque, annonae ac similium cura, praediorumque publicorum, frumenti comparandi, aqueductus: equorum circensium spectacula, publicae viae munitiones, arca frumentariae, calefactiones thermarum, annonae divisio, & quaecunque aliae curae istis sunt similes: ex his enim, quae retulimus, cetera (etiam) per leges cujusque civitatis ex consuetudine longa intelligi potuerunt. §. 3. Illud tenendum est generaliter, personale quidem munus esse, quod corporibus, labore, cum sollicitudine animi ac vigilantia solenniter extitit: patrimonii vero, in quo sumptus maxime postulantur. §. 4. Aque personale

personale munus est tutela, cura adulti, furiosive, item pro iigi, muti, etiam ventri, etiam ad exhibendum cibam, potum, testum, & similia: sed & in bonis, cuius officio usucapiones interpellantur, ac, ne debitores liberentur, providetur: item ex Carboniano Edicto honorum possessione petita, si satis non detur, custodiendis bonis curator datus personali fungitur munere. His similes sunt bonis dati curat res, quæ fuerunt ejus, qui ab hostibus captus est: & reverti speratur. Item custodiendis ab eo relictis, cui necdum quisquam civili vel honorario jure successit, curatores constituti.

2. ULPIANUS lib. 21. ad Sabinum.

Quod ad honores pertinet: creditur in potestate filium habere etiam is, qui in patris potestate est.

3. IDEM lib. 2. Opiniorum.

ET qui originem ab Urbe Roma habent, si alio loco domicilium constituerunt: munera ejus sustinere debent. §. 1. His, qui castris operam per militiam dant, nullum municipale munus injungi potest: ceteri autem privati, quamvis militum cognati sunt, legibus patriæ suæ, & provinciæ obedire debent. §. 2. Si in metallum datus in integrum restitutus sit: perinde ac si nec damnatus fuisset, ad munera vel honores vocatur: nec opponet fortunam, & casus tristiores suos ad hoc solum, ne patriæ idoneus civis esse videatur. §. 3. Corporalia munera foemina ipse sexus denegat: quominus honores, aut munera injunguntur. §. 4. Filio, si nullam habet excusationem, intercedere pater, in cujus potestate est, jus non habet. §. 5. Quod pater non consensit honoribus siue muneribus filii, ne illius patrimonium oneri subiciatur, præstat defensionem: non civem patriæ utilitatibus, quatenus potest, aufert. §. 6. Quamvis major annis septuaginta, & quinque liberorum incolumium pater sit, ideoque a muneribus civilibus excusetur: filii tamen ejus suo nomine competentia munera agnoscere debent, ideo enim proprium præmium immunitatis propter filios patribus datum est, quod illi subibunt. §. 7. Vitricus onera munerum civilium nomine privigni sui suscipere nulla juris ratione cogitur. §. 8. Liberti muneribus fungi debent apud originem patronorum: sed si sua patrimonium habent suffectura oneribus: res enim patronorum muneribus libertinorum subjecta non est. §. 9. Quod pater in reatu criminis alicujus est, filiis impedimento ad honores esse non debet. §. 10. Decaprotos etiam minores annis 25 fieri, non militantes tamen, pridem placuit: quia patrimonii magis onus esse videatur. §. 11. Exactionem tributorum, onus patrimonii esse constat. §. 12. Cura frumenti comparandi munus est: & ab eo ætas septuaginta annorum, vel numerus quinque incolumium liberorum excusat. §. 13. Eos milites, quibus supervenientibus hospitium præberi in civitate oportet, per vices ab omnibus, quos id munus contingit, suscipi oportet. §. 14. Munus hospitii in domo recipiendi, non personæ, sed patrimonii onus est. §. 15. Præses provin-

ciæ provideat, munera & honores in civitatibus æqualiter per vices secundum ætates & dignitates, ut gradus munerum, honorumque, qui antiquitus statuti sunt, injungi: ne sine discrimine & frequenter iisdem oppressis, simul viris & viribus Respublicæ destituantur. §. 16. Si duo filii in patris potestate sint, eodem tempore munera eorum pater sustinere non compellitur. §. 17. Si is, qui duos filios relinquebat, nihil de expediendis muneribus alterius filii ex communi patrimonio supremis suis cavit: propriis sumptibus is & munera, & honores, qui ei injunguntur, suscipere debet, quamvis pro altero vivus pater ejusmodi onera expedierit.

4. IDEM lib. 3. Opiniorum.

Cura extruendi vel reficiendi operis in civitate munus publicum est, a quo quinque liberorum incolumium pater excusetur: nec si per vim extortum munus fuerit, excusationem, quam habet ab aliis muneribus, auferet. §. 1. Deficientium facultatibus, ad munera, vel honores, qui indicuntur, excusatio non perpetua, sed temporalis est: nam si ex voto honestis rationibus patrimonium incrementum acceperit: suo tempore, an idoneus sit aliquis ad ea, quæ creatus fuerit, æstimabitur. §. 2. Inopes opera patrimonii ipsa non habendi necessitate non sustinent, corpori autem indicta obsequia solvunt. §. 3. Qui obnoxius muneribus suæ civitatis fuit, nomen militiæ, defugiendi oneris municipalis gratia, dedit: deterriorem causam Reip. facere non potuit.

5. SCÆVOLA lib. 1. Regularum.

Navicularii & mercatores olearii, qui magnam partem patrimonii ei rei contulerunt, intra quinquennium muneris publici vacationem habent.

6. ULPIANUS lib. 4. de Officio Proconsulis.

Rescripto Divorum Fratrum ad Rutilium Lupum ita declaratur: Constitutio, qua cautum est, prout quisque decurio creatus est, ut ita & Magistratum apiscatur, totiens servari debet, quotiens idoneos & sufficientes omnes contingit: ceterum si ita quidem tennes & exhausti sint, ut non modo publicis honoribus pares non sint, sed & vix de suo victum sustinere possint: & minus utile, & nequaquam honestum est, talibus mandari Magistratum: præsertim cum sint, convenienter ei, & suæ fortunæ, & splendori publico possint creari. Sciant igitur locupletiores, non debere se hoc prætextu legis uti: & de tempore, quo quisque in curiam allectus sit, inter eos demum esse quærendum, qui pro substantia sua capiant honoris dignitatem. §. 1. Debitores rerum publicarum ad honores invitari non posse, certum est, nisi prius in id, quod debetur Respublicæ, satisfecerint. Sed eos demum debitores rerum publicarum accipere debemus, qui ex administratione Respublicæ relinquuntur. Ceterum si non ex administratione sint debitores, sed mutuum pecuniam a Republica acceperint: non sunt in ea causa, ut honoribus arceantur. Plane vice solutionis sufficit, ut quis aut pignoribus, aut fidejussoribus idoneis caveat:

& ita D. Fratres Aufidejo Herenniano rescripserunt. Sed & si ex pollicitatione debeant, quæ tamen pollicitatio recitari non potest: in ea sunt conditione, ut honoribus arceantur. §. 2. Si quis accusatorem non habeat, non debet honoribus prohiberi: quemadmodum non debet is, cuius accusator destiterit: ita enim Imperator noster cum D. Patre suo rescripsit. §. 3. Sciendum est, quædam esse munera aut personæ aut patrimoniorum, itidem quosdam esse honores. §. 4. Munera, quæ patrimonii iunguntur, vel intributiones, talia sunt, ut neque ætas ea excuset, neque numerus liberorum, nec alia prærogativa, quæ solet a personalibus muneribus exuere. §. 5. Sed enim hæc munera, quæ patrimonii indicuntur, duplicia sunt: nam quædam possessoribus iunguntur, siue municipales sunt, siue non sunt: quædam non nisi municipibus, vel incolis. Intributiones, quæ agris fiunt, vel ædificiis, possessoribus indicuntur: munera vero, quæ patrimoniorum habentur, non aliis, quam municipibus vel incolis.

7. MARCIANUS lib. 2. Publicorum.

Reus delatus etiam ante sententiam honores petere Principalibus Constitutionibus prohibetur. Nec interest, plebeius, an decurio fuerit. Sed post annum, quam reus delatus est, petere non prohibetur: nisi per ipsum stetit, quominus causa intra annum expediret. §. 1. Eum, contra quem propter honores appellatum est, si pendente appellatione honorem usurpaverit, coercendum D. Severus rescripsit. Ergo etsi is, qui honoribus per sententiam uti prohibitus est, appellaverit, abstinere interim petitione honoris debet.

8. ULPIANUS lib. 11. ad Edictum.

Ad Rempublicam administrandam ante vicissimum quinquaginta annum, vel ad munera, quæ non patrimonii sunt, vel honores, admitti minores non oportet: denique nec decuriones creantur, vel creati suffragium in curia ferunt. † Annus autem vicissimus quintus exceptus pro pleno habetur: hoc enim in honoribus favoris causa constitutum est, ut pro plenis inchoatos accipiamus: sed in his honoribus, in quibus Reipublicæ quid eis non committitur: cæterum, cum damno publico honorem ei committi, non est dicendum, etiam cum ipsius perniciem minoris.

9. IDEM lib. 3. de Officio Consulis.

Si quis, Magistratus in municipio creatus, munere iuncto fungi decreverit: per Præsides munus agnoscere cogendus est remediis, quibus tutores quoque solent cogi ad munus, quod iunctum est, agnoscendum.

10. MODESTINUS lib. 5. Differentiarum.

Honorem sustinenti munus imponi non potest: munus sustinenti honor deferri potest.

11. IDEM lib. 11. Pandectarum.

Ut gradatim honores deferantur, Edicto, & ut a minoribus ad maiores perveniatur, epistola Divi Pii ad Titianum exprimitur. §. 1. Etsi lege municipali caveatur, ut præferrentur in honoribus certæ conditionis homines: attamen sciendum est, hoc esse observandum, si idonei sint: & ita Re-

scripto Divi Marci continetur. §. 2. Quotiens penuria est eorum, qui Magistratum suscipiunt, immunitas ad aliquid infringitur: sicuti D. Fratres rescripserunt. §. 3. Reprobati posse medicum a republica, quamvis semel probatus sit, D. Magnus Antoninus cum patre rescripsit. §. 4. Eos qui primis literis pueros inducunt, non habere vacationem D. (Magnus) Antoninus rescripsit.

12. JAVOLENUS lib. 6. ex Cassio.

Cui muneris publici vacatio datur, non remittitur ei, ne Magistratus fiat: quia id ad honorem magis, quam ad munera pertinet: cætera omnia, quæ ad tempus extra ordinem exiguntur, veluti munitio viarum, ab huiusmodi persona exigenda non sunt.

13. IDEM lib. 15. ex Cassio.

Vacatio, itemque immunitas, quæ liberis & posteris alicujus data est, ad eos duntaxat pertinet, qui ejus familiæ sunt.

14. CALLISTRATUS lib. 1. de Cognitionibus.

Honor municipalis est administratio Reipublicæ cum dignitatis gradu, siue cum sumptu, siue sine erogatione contingens. §. 1. Munus aut publicum, aut privatam est. Publicum munus dicitur, quod in administranda Republica (cum) sumptu sine titulo dignitatis subimus. §. 2. Viarum muntiones, prædiorum collationes, non personæ, sed locorum munera sunt. §. 3. De honoribus, siue muneribus gerendis cum quaeritur, in primis consideranda persona est ejus, cui deferatur honor, siue muneris administratio: item origo natalium: facultates quoque an sufficere iuncto muneri possint: item lex, secundum quam muneribus quisque fungi debeat. §. 4. Plebii filii familias periculo ejus, qui nominaverit, tenebuntur: idque Imperator noster Severus Augustus in hæc verba rescripsit: Si in numero plebeiorem filius tuus est: quanquam invitus honores ex persona filii suscipere cogi non debeas: tamen resistere, quominus patriæ obsequatur periculo ejus, qui nominavit, jure patriæ potestatis non potes. §. 5. Gerendorum honorum non promiscua facultas est, sed ordo certus huic rei adhibitus est: nam neque prius majorem Magistratum quisquam, nisi minorem suscepit, gerere potest: neque ab omni ætate, neque continuare quisque honores potest. §. 6. Si alii non sint, qui honores gerant, eosdem compellendos, qui gesserint, complarimis Constitutionibus cavetur. D. etiam Hadrianus de iterandis muneribus rescripsit in hæc verba: Illud consentio, ut si alii non erunt idonei, qui (hoc) munere fungantur, ex his qui (jam) functi sunt, creentur.

15. PAPINIANUS lib. 5. Responsorum.

Et si filium pater decurionem esse voluit: tamen defuncto, honores, qui filio decurioni congruentes post mortem patris obtigerunt, ad onus coheredis filii non pertinent, cum ei decurioni sufficientes facultates pater reliquerit.

16. PAULUS lib. 1. Sententiarum.

Aestimationem honoris, aut muneris, in pecunia, pro administratione offerentes audire non sunt. §. 1. Qui pro honore pecuniam promittit,

milis, si solvere eam coepit: totam præstare, operis inchoati exemplo, cogendus est. §. 2. Invitus filius pro patre, Rempublicam salvam fore, cavere non cogitur. §. 3. Defensionem Reipublicæ amplius, quam semel, suscipere nemo cogitur, nisi id fieri necessitas postulet.

17. HERMOGENIANUS lib. 1. Epitomarum.

SPonte Provinciæ Sacerdotium iterare nemo prohibetur. §. 1. Immunis ab honoribus & muneribus civilibus, si decurioni creato filio, quem habet in potestate, consentiat, in muneribus & honoribus sumptus subministrare filio compellitur.

18. ARCADIVS CHARISIUS lib. singulari de muneribus civilibus.

Munerum civilium triplex diviso est: nam quædam munera personalia sunt, quædam patrimoniorum dicuntur, alia mixta. §. 1. Personalia sunt, quæ animi provisione, & corporalis laboris intentione sine aliquo gerentis detrimento perpetrantur: veluti tutela, vel cura. §. 2. Cædendarum quoque curatio, & quæstura in aliqua civitate, inter honores non habetur: sed personale munus est. §. 3. Tironum, sive equorum productio, & si qua alia animalia necessario producenda vel res prevehendæ, sive persequendæ sunt, vel pecuniæ fiscales, sive annona, vel vestis, personæ munus est. §. 4. Cursus, vehicularis sollicitudo, item angariarum præbitio, personale munus est. §. 5. Cura quoque emendi frumenti, olei (nam harum specierum Curatores, quos *curatores*, id est, *frumentarios*, & *olearios*, id est, *olearios* appellant, creari moris est) inter personalia munera in quibusdam civitatibus numerantur: & calefactio publici balnei, si ex redditibus alicujus civitatis curator pecunia subministratur. §. 6. Sed & cura custodiendi aquæductus personalibus muneribus adgregatur. §. 7. Hirenarchæ quoque, qui disciplinæ publicæ & corrigendis moribus præficiuntur. Sed & qui adficiendas vias elegi solent, cum nihil de proprio patrimonio in hoc minus conferant. Item Episcopi, qui præfunt panis, & cæteris venalibus rebus, quæ civitatum populis (ad) quotidianum victum usui sunt, personalibus muneribus funguntur. §. 8. Qui annonam suscipit vel exigit, vel erogat, & exactores pecuniæ pro capitibus, personalis muneris sollicitudinem sustinent. §. 9. Sed & curatores, qui ad colligendos civitatum publicos redditus eligi solent, personali munere subjunguntur. §. 10. Hi quoque, qui custodes ædium, vel archeotæ vel logographi, vel tabularii, vel xenoparochi: ut in quibusdam civitatibus, vel lime-narchæ, vel curatores ad extruenda vel reficienda ædificia publica, sive palatia, sive navalia, vel mansiones destinantur: si tamen pecuniam publicam in operis fabricam erogent, & qui faciendis vel reficiendis navibus, ubi usus exigit, præponuntur, muneribus personalibus adstringuntur. §. 11. Camelasia quoque similiter personale munus est: nam, ratione habitæ & alimentorum, & camelorum, certa pecunia camelariis dari debet,

ut solo corporis ministerio obligentur. Hos ex albi ordine vocari, nec ulla excusatione liberari, nisi sola læsi & inutilis corporis, & infirmitate, specialiter sit expressum. §. 12. Legati quoque, qui ad sacrarium Principis mittuntur, quia viaticum, quod legativum dicitur, interdum solent accipere: sed & nyctostrategi, & pistrinorum curatores personale munus ineunt. §. 13. Defensores quoque, quos Græci syndicos appellant, & qui ad certam causam agendam vel defendendam eliguntur, laborem personalis muneris adgrediuntur. §. 14. Judicandi quoque necessitas inter munera personalia habetur. §. 15. Si aliquis fuerit electus, ut compellat eos, qui propriam viam publicam possident, iterare viam: personale munus est. §. 16. Pari modo, qui acceptandis, sive suscipiendis censualibus professionibus destinantur, ad personalis muneris sollicitudinem animum intendunt. §. 17. Mastigophori quoque qui agonotheas in certaminibus comitantur, & scribæ magistratus, personali muneri serviunt. §. 18. Patrimoniorum sunt munera, quæ sumptibus patrimonii, & damnis administrantis expediuntur. §. 19. Elemporia, & ospratur a apud Alexandrinos patrimonii munus existimatur. §. 20. Susceptores quoque vini per provinciam Africam patrimonii munus gerunt. §. 21. Patrimoniorum autem munera duplicia sunt: nam quædam ex his muneribus possessionibus sive patimoniis indicuntur, veluti agminales equi, vel mulæ, & angariæ, atque veredi. §. 22. Hujusmodi igitur obsequia & hi, qui neque municipales, neque incolæ sunt, agnoscere coguntur. §. 23. Sed & eos, qui fœnus exercent, etsi veterani sint,tributiones ejusmodi agnoscere debere, rescriptum est. §. 24. Ab hujusmodi muneribus neque primipilaris, veteranus, aut miles, aliisque, qui privilegio aliquo subnixus, nec pontifex excusatur. §. 25. Præterea habent quædam civitates prærogativam, ut hi, qui in territorio earum possident, certum quid frumenti pro mensurâ agri per singulos annos præbeant: quod genus collationis munus possessionis est. §. 26. Mixta munera decaprotiæ, & icosaprotiæ, ut Herennius Modestinus & notando, & disputando bene & optima ratione decrevit: nam decaproti, & icosaproti tributa exigentes, & corporale ministerium gerunt, & pro omnibus defunctorum fiscalia detrimenta resarciunt: ut & merito inter mixta hoc munus numerari debeat. §. 27. Sed ea, quæ supra personalia esse diximus, si hi, qui funguntur, ex lege civitatis suæ, vel more, etiam de propriis facultatibus impensas faciant, vel annonam exigentes defunctorum prædiorum damna sustineant: mixtorum definitione continebuntur. §. 28. Hæc omnia munera, quæ trifariam divisimus, una significatione comprehenduntur: nam personalia, & patrimoniorum, & mixta munera, civilia seu publica appellantur. §. 29. Sive autem personalium duntaxat, sive etiam civilium munerum immunitas alicui concedatur: neque ab annona, neque ab angariis, neque a veredo, neque ab hospite recipiendo, neque a navæ, neque capitacione, exceptis militibus & veteranis, excusari possunt. §. 30. Magistris, qui civilium mune-

munerum vacationem habent, item grammaticis, & oratoribus, & medicis, & philosophis, ne hospitem reciperent, a Principibus fuisse immunitatem indultam, & D. Vespasianus & D. Hadrianus rescripserunt.

TIT. V.

DE VACATIONE, ET EXCUSATIONE MUNERUM.

L. ULPIANUS lib. 2. Opinionum.

Omnis excusatio sua æquitate nititur: sed si prætendentibus aliquid sine iudice credatur, aut passim sine temporis præfinitione, prout cuique libuerit, permittum fuerit se excusare, non erunt, qui munera necessaria in rebus publicis obeant: quare &, qui liberorum incolumium jure a muneribus civilibus sibi vindicant excusationem, appellationem interponere debent: & qui tempora præfinita in ordinem ejusmodi appellationum peragendo non servaverint, merito præscriptione repelluntur. §. 1. Qui excusatione aliqua utuntur, quotiescunque creati fuerint, etsi jam ante absoluti sunt, necesse habent appellare: sed si per calumniam & sæpius idem adversarius vexandi gratia ejus, quem scit perpetua vacatione subnixum, id facere probatus erit, sumptus litis exemplo Decretorum Principalium præstare jubetur ei, quem sine causa sæpius inquietabit. §. 2. Qui in fraudem ordinis in honoribus gerendis, cum inter eos ad primos honores creari possint, qui in civitate munerabantur, evitandorum majorum onerum gratia ad colonos prædiorum se transtulerunt, ut minoribus subjiciantur: hanc excusationem sibi non paraverunt. §. 3. Quamvis sexagintaquinque annorum aliquis sit, & tres liberos incolumes habeat: a muneribus tamen civilibus propter has causas non liberatur.

2. IDEM lib. 3. Opinionum.

Sextum decimum ætatis annum agentem, ad munus sitoniæ vocari non oportet: sed si nihil proprie in patria servatur, de minoribus quoque annis viginti quinque ad munera sive honores creandi justæ ætas servanda est. §. 1. Numerus liberorum, aut septuaginta annorum, ab honoribus aut muneribus his coherentibus excusationem non præstat, sed a muneribus tantum civilibus. §. 2. Adoptivi filii in numerum non proficiunt eorum liberorum, qui excusare parentes solent. §. 3. Qui ad munera vocantur, vivorum se liberorum numerum habere tempore, quo propter eos excusari desiderant, probari debent: numerus enim liberorum postea impletus, susceptis antea muneribus non liberat. §. 4. Quæ patrimoniorum onera sunt, numero liberorum non excusantur. §. 5. Incolumes liberi, etiam si in potestate patri suo desierint esse, excusationem a muneribus civilibus præstant. §. 6. Minus audiens immunitatem civilium munerum non habet. §. 7. Quem ita senio, & corporis imbecillitate vexari Præses animadverterit, ut muneri perferendæ pecuniæ non sufficiat: dimittat & aliam constituat. † Corporis debilitas eorum munerum excusationem præstat, quæ tantum corpore implenda sunt: ceterum quæ consilio prudentis viri, vel patrimonio sufficientis in homines obiri possunt:

nisi certis & receptis probabilibus capis non remittuntur. §. 8. Quis pueros prima literas doceat, immunitatem a civilibus muneribus non habent: sed ne cui eorum id, quod supra vires sit, indicatur, ad Præsidis religionem pertinet, sive in civitatibus, sive in vicis prima literas magistri doceant.

3. SCÆVOLA lib. 3. Regularum.

His qui naves marinas fabricaverunt, & ad annonam Populi Romani præfuerint, non minores quinquaginta millium modiorum, aut plures singulas non minores decem millium modiorum, donec hæ naves navigant, aut aliæ in earum locum, muneris publici vacatio præstatur ob navem. Senatores autem hanc vacationem habere non possunt: quod nec habere illis navem ex Lege Julia repetundarum licet.

4. NERATIUS lib. 1. Membranarum.

Tempus vacationis, quod datur eis, qui Reipublicæ causa affuerunt, non ex eo die numerandum est, quo quis abesse desinit, sed cum quodam laxamento itineris: neque enim minus abesse Reipublicæ causa intelligendus est, qui adit negotium, vel ab eo revertitur. Si quis tamen plus justo temporis, aut itinere, aut in alio loco commoratus, consumpserit: ita ea interpretanda erit: ut ex eo tempore vacationis dies incipiat ei cedere, quo iter ex commodo peragere potuisset.

5. MACER lib. 2. de Officio Præsidis.

A Decurionatu, quamvis hic quoque honor est, ad alium honorem nullam vacationem tribuendam, Ulpianus respondit.

6. PAPINIANUS lib. 2. Quæstionum.

His qui muneris publici vacationem habent, ad ea, quæ extra ordinem imperantur, compelli non solent.

7. IDEM lib. 36. Quæstionum.

A Muneribus, quæ non patrimonii indicuntur, veterani post Optimi nostri Severi Augusti literas, perpetuo excusantur.

8. IDEM lib. 1. Responsorum.

In honoribus delatis neque major annum septuaginta, neque pater numero quinque liberorum excusatur. Sed in Asia sacerdotium Provinciarum suscipere non coguntur numero liberorum quinque subnixi, quod Optimus Maximusque Princeps noster Severus Augustus decrevit, ac postea in cæteris provinciis servandum esse constituit. §. 1. Non alios fisci vectigalium redemptores a muneribus civilibus, ac tutelis excusari placuit, quam eos qui præsentis negotium exercerent. §. 2. Vacationum privilegia non (vetant) liberos veteranorum. §. 3. Qui muneri publici vacationem habet per magistratus, ex improvviso collationes indictas recte recusat: eas vero, quæ e lege fiunt, recusare non debet. §. 4. Philosophis, qui se frequentes atque utiles per eandem studiorum sectam contententibus præbent, tutelas, item munera sordida corporalia remitti placuit: non ea quæ sumptibus expediuntur: etenim vere philosophantes pecuniam contemnunt, cujus retinendæ cupidine fictam adseverationem detegunt. §. 5. Qui maximos Principes appellavit, & causam propriam acturus Romam profectus est: quoad cognitio

cognitio finem accipiat, ab honoribus, & civilibus muneribus apud suos excusatur.

9. PAULUS lib. 1. Responsorum.

EO qui Romae profitentur, proinde in patria sua excusari muneribus oportere, ac si in patria sua profiterentur. §. 1. Paulus respondit: privilegium, framentariis negotiatoribus concessum, etiam ad honores excusandos pertinere.

10. IDEM lib. 1. Sententiarum.

AB his oneribus, quæ possessionibus vel patrimonio indicuntur, nulla privilegia præstant vacationem. §. 1. Corpus mensurarum frumenti juxta annonam Urbis habent vacationem: in provinciis non idem. §. 2. Angariorum præstatio, & recipiendi hospitii necessitas, & militi & liberalium artium professoribus inter cætera remissa sunt. §. 3. Auctis post appellationem medio tempore facultatibus, paupertatis obtentu non excusantur. §. 4. Defensores Reipublicæ ab honoribus & muneribus eodem tempore vacant.

11. HERMOGENIANUS lib. 1. Juris Epitomarum.

Sunt munera, quæ rei proprie coherent: de quibus neque liberi, neque ætas, nec merita militiæ, nec ullum aliud privilegium jure tribuit excusationem: ut sit prædiorum collatio, viæ sternendæ angariarumve exhibitio, hospitii suscipiendi munus (nam nec hujus quisquam excusationem, præter eos, quibus Principali beneficio concessum est, habet,) & si qua sunt præterea alia hujusmodi.

12. PAULUS lib. 1. Sententiarum.

Legato, qui publicum negotium tuitus sit, intra tempora vacationis præstituta rursus ejusdem negotii defensio mandari non potest. §. 1. Comites Præsidum, & Proconsulum, Procuratorumve Cæsaris, a muneribus, & honoribus & tutelis vacant.

13. ULPIANUS lib. 23. ad Edictum.

Prætor eos, quoscunque intelligit operam dare non posse adjudicandam, pollicetur se excusaturum: forte quod in perpetuum quis operam dare non potest, quod in eam valetudinem incidit, ut certum sit, eum civilia officia subire non posse, aut si alio morbo laboret, ut suis rebus superesse non possit, vel si qui sacerdotium nactus sit, ut discedere ab eo sine religione non possint: nam & hi in perpetuum excusantur. §. 1. Duo genera tribuendæ muneris publici vacationis sunt: unum plenius, cum & militiæ datur; aliud exiguius, cum nudam muneris vacationem acceperint. §. 2. Qui autem non habet excusationem, etiam invitus judicare cogitur. §. 3. Si post causam actam coeperit se excusare iudex: si quidem privilegio, quod habuit ante, quam susceperet iudicium, velit se excusare, nec audiendus est: semel enim agnoscendo iudicium, renunciat excusationi: quod si postea justa causa incidit, ut iudex vel ad tempus excusetur: non debet in alium iudicium transferri, si cum captionem id futurum est alterutrius: tolerabilius denique est, interdum iudicem, qui semel cognoverat, tantisper expectare, quam iudici novo rem rursus iudicandam committere.

14. MODESTINUS lib. 1. Regularum.

Ad excusationem munerum defunctus filius non profit, præterquam in bello amissus. §. 1. Eodem tempore idem duas curas operis (non) administrabit.

TIT. VI.

DE JURE IMMUNITATIS.

1. ULPIANUS lib. 3. Opinionum.

Qui ob hoc tantum in navibus sunt, ut in his agendi causa operarentur, nulla constitutione immunitatem a muneribus civilibus habent. §. 1. Personis datæ immunitates heredibus non relinquuntur. §. 2. Sed & generi posterisque datæ custodiuntur, ad eos, qui ex foeminis nati sunt, non pertinent.

2. IDEM lib. 4. de Officio Proconsulis.

Si qui certa conditione muneribus vel honoribus se adstrinxerunt, cum alias compelli non possent inviti suscipere istum honorem: fides eis servanda est conditioque, qua se ad munera sive honores applicare se passi sunt. §. 1. Impuberes, quamvis necessitas penuriæ hominum cogat, ad honores non esse admittendos, rescripto ad Benidium Rufum, Legatum Ciliciæ declaratur.

3. IDEM libro quinto.

Majores septuaginta annis a tutelis, & muneribus (personalibus) vacant, sed qui ingressus est septuagesimum annum, nondum egressus, hac vacatione non utetur: quia non videtur major esse septuaginta annis, qui annum agit septuagesimum.

4. MODESTINUS lib. 6. Regularum.

Immunitates generaliter tributæ eo jure, ut ad posteros transmitterentur, in perpetuum succedentibus durant.

5. CALLISTRATUS lib. 1. de Cognitionibus.

Semper in civitate nostra senectus venerabilis fuit: namque Majores nostri penes eandem honorem senibus quem magistratibus tribuebant. Circa munera quoque municipalia subeunda idem honor senectuti tributus est. Sed cum qui in senectute locuples factus est, & ante nullo publico munere functus est, dici potest non eximi ab hoc onere privilegio ætatis: maxime si non tam corporis habeat vacationem, quam pecuniæ cogitationem indicti muneris administratio: & ex ea civitate, in qua non facile sufficientes viri publicis muneribus inveniantur. §. 1. Legem quoque respici cujusque loci oportet, an cum aliquas immunitates nominatim complecteretur, etiam de numero annorum in ea commemoretur: idque etiam colligi potest ex literis Divi Pii, quas emisit ad Ennium Proculum Proconsulem Provinciæ Africae. §. 2. Demonstratur varie, nec abscessisse numerum liberorum ad excusationem municipalium munerum prodesse, ex Rescriptis Divi Elvii Pertinacis: namque Silvio Candido in hæc verba rescriptit: *Εἰ καὶ μὴ πατρῶν λειτουργῶν ἀφίμειν τὰς πατέρας δὲ τῶν τέκνων ἀριθμῶς ἀλλ' ἐν ἑπείδῃ ἑκατὶδεκα παίδας ἔχειν διὰ τὴν βιβλίαν ἐδήλωσας, ἐκ εὐαν ἄλογον ὥστε συγχωρεῖται χοράζειν τῇ παιδοτροφίᾳ καὶ ἀνεῖσθαι σὲ τῶν λειτουργῶν.* id est, *Et si non ab omnibus*

muneribus dimittit patrem natorum numerus: tamen quia sedecim pueros habere te per libellum notificasti: non est irrationabile, ut concedamus filiorum educatione remitti tibi munera. §. 3. Negotiatores qui annonam urbis adjuvant, item navicularii, qui annonæ urbis serviunt, immunitatem a muneribus publicis consequuntur, quamdiu in ejusmodi actu sunt: nam remuneranda pericula eorum, quin etiam & hortanda præmiis, merito placuit, ut qui peregre muneribus, & quidem publicis, cum periculo & labore fungentur, a domesticis vexationibus, & sumptibus liberentur: cum non sit alienum dicere, etiam hos Reipublicæ causa, dum annonæ Urbis serviunt, abesse. §. 4. Immunitati quæ naviculariis præstatur, certa forma data est: quam immunitatem ipsi duntaxat habent, non etiam liberis, aut libertis eorum præstatur, idque Principalibus Constitutionibus declaratur. §. 5. D. Hadrianus rescripsit, immunitatem navium maritimarum duntaxat habere, qui Annonæ Urbis serviunt. §. 6. Licet in corpore naviculariorum quis sit, navem tamen vel naves non habeat, nec omnia ei congruant, quæ Principalibus Constitutionibus cautæ sint, non poterit privilegio naviculariis indulto uti: idque, & Divi Fratres rescripserunt in hæc verba, *Ἦσαν καὶ ἄλλοι τινες ἐπὶ προφάσει τῶν ναυκλήρων καὶ τῶν σιτῶν καὶ ἑλαιοῦ ἐμπορευομένων εἰς τὴν ἀγορὰν τῆς δῆμῳ τῆς Ῥωμαϊκῆς ὄντων ἀτελῶν ἀξιόντες τῆς λειτουργίας διαδιδράσκειν, μὴτε ἐπιπλέοντες μὴτε τὸ πλέον μέρος τῆς ὁσίας, ἐν ταῖς ναυκληρίαις καὶ ταῖς ἐμπορίαις ἔχοντες, ἀφαιρεθῆτε τῶν τοιούτων ἢ ἀτέλεια.* id est, *Erant & alii quidam, qui sub occasione naviculariorum frumentum, & oleum inferentium in Romani Populi forum, & ideo immunitum postulabant se subtrahere: qui neque navigabant, neque maximam patrimonii partem in re navtica, & mercibus habebant: auferatur hujusmodi hominum immunitas.* §. 7. Hoc circa vacationes dicendum est, ut si ante quis ad munera municipalia vocatus sit, quam negotiari inciperet, vel ante quam in collegium adsumeretur, quod immunitatem pariat, vel antequam septuagenarius fieret, vel antequam publice profiteretur, vel antequam liberos susciperet, compellatur ad honorem gerendum. §. 8. Negotiatio pro incremento facultatum exercenda est: alioquin si quis majore pecuniæ suæ parte negotiationem exercebit, rursus locuples factus in eadem quantitate negotiationis perseveraverit, tenebitur muneribus, sicuti locupletes, qui modica pecunia comparatis navibus, muneribus se publicis subtrahere tentant: idque ita observandum epistola Divi Hadriani scripta est. §. 9. Divus quoque Pius rescripsit, ut quotiens de aliquo naviculario queratur, illud excutatur, an effugiendorum munerum causa imaginem navicularii induat. §. 10. Conductores etiam vestigium fisci, necessitate subeundorum municipalium munerum non obstringuntur: idque ita observandum Divi Fratres rescripserunt. Ex quo Principali Rescripto intelligi potest, non honori conductorum datum, ne compellantur ad munera municipalia, sed ne extenuentur facultates

eorum, quæ subsignatæ sint fisco. Unde subsisti potest, an prohibendi sint a Præside, vel Procuratore Cæsaris, etiam si ultro se offerant municipalibus muneribus, quod propius est defendere, nisi si paria fisco fecisse dicantur. §. 11. Coloni quoque Cæsaris a muneribus (municipalibus) liberantur, ut idoneiores prædiis fiscalibus habeantur. §. 12. Quibusdam collegiis vel corporibus, quibus jus coeundi lege permissum est, immunitas tribuitur: scilicet eis collegiis vel corporibus, in quibus artificii sui causa unusquisque adsumitur: ut fabrorum corpus est, & si quæ eandem rationem originis habent, id est, idcirco instituta sunt, ut necessariam operam publicis utilitatibus exhiberent. Nec omnibus promiscue, qui adsumpti sunt in his collegiis immunitas datur: sed artificibus duntaxat. Nec ab omni ætate allegi possunt, ut Divo Pio placuit: qui reprobatum prolixæ vel imbecillæ admodum ætatis homines. Sed ne quidem eos qui angeant facultates, & munera civitatum sustinere possunt, privilegiis, quæ tenuioribus per collegia distributis concessa sunt, uti posse, plurifariam constitutum est. §. 13. Eos, qui in corporibus allekti sunt, quæ immunitatem præbent naviculariorum, si honorem decurionatus adgnoverint, compellendos subire publica munera, accepi: idque etiam confirmatum videtur Rescripto Divi Pertinacis.

6. TARRUNTENUS PATERNUS
lib. 1. Militarium.

Quibusdam aliquam vacationem munerum gratiorum conditio tribuit: ut sunt mensores, optio, valetudinarii, medici, capsarii, (&) artifices, & qui fossam faciunt, veterinarii, architectus, gubernatores, naupegi, ballistrarii, specularii, fabri sagittarii, ærarii, bucularum structores, carpentarii, scandalarii, gladiatores, aquilices, tabarii, cornuarii, arcuarii, plumbarii, ferrarii, lapidarii, & hi qui calcem cocunt, & qui sylvam infundunt, qui carbonem cædunt, æ torrent: in eodem numero haberi solent lanii venatores, victimarii, & optio, fabricæ, & qui ægris præsto sunt, librarii quoque qui docere possint, & horreorum librarii, (& librarii) depositorum, & librarii caducorum, & adjuvatores corniculariorum, & stratores, & positiones, & custodes armorum & præco, & boeinator: hi igitur omnes inter immunes habentur.

TIT. VII.
DE LEGATIONIBUS.

1. ULPIANUS lib. 8. ad Massurium
Sabium.

Legatus municipalis, si deseruerit legationem, poena adficiatur extraordinaria, motus ordine, ut plerumque solet.

2. IDEM lib. 2. Opiniorum.

Legatus contra Rempublicam ejus legatus est, per alium a Principe quid postulare potest. §. 1. Utrum quis deseruerit legationem, an ex necessitate causa moram passus sit, ordinis patriæ sue probare debet. §. 2. Cessatio minus legitimi qui munus, ut oportet, obit, non nocet.

§. 3.

§. 3. His qui gratuitam legationem susceperunt; legativum ex forma restituatur.

3. AFRICANUS lib. 9. Quæstionum.

Cum quaeritur, an in eum qui in legatione sit, actio dari debeat: non tam interest, ubi quis aut crediderit, aut dari stipulatus sit, quam illud, an id factum sit, ut legationis tempore solvetur.

4. MARCIANUS lib. 12. Institutionum.

Sciendum est, debitorem Reipublicæ legatione fungi non posse: & ita Divus Pius *Clandio Saturnino & Faustino* rescripsit. §. 1. Sed & eos, quibus jus postulandi non est, legatione fungi non posse, & ideo arena missum, non jure legatum esse (missum) *Divi Severus & Antoninus* rescripserunt. §. 2. Debitores autem fisci non prohibentur legatione fungi. §. 3. Si accusatio alicujus publice instituta sit: non est compellendus accusator ad eum legationem suscipere, qui se amicum vel domesticum dicit ejus, qui accusatur, & ita *Divi fratres Emilio Rufo* rescripserunt. §. 4.

Legativarios dare non alios possunt, nisi filios suos. §. 5. Ordine unusquisque munere legationis fungi cogitur: & non alias compellendus est munere legationis fungi, quam si priores qui in curiam lecti sunt, functi sunt. † Sed si legatio de primoribus viris desideret personas, & qui ordine vocantur, inferiores sint, non esse observandum ordinem *D. Hadrianus ad Clazomenios* rescripsit. §. 6. Præcipitur autem *Edicto Divi Vespasiani* omnibus civitatibus, ne plures, quam ternos legatos mittant.

5. SCÆVOLA lib. 1. Regularum.

Legato tempus prodest, ex quo legatus creatus est, non ex quo Romam venit. §. 1. Sed si non constat legatus sit, an non? Romæ Prætor de hoc cognoscit.

6. ULPIANUS lib. 5. de Officio Proconsulis.

Filio propter patrem legationis vacatio ne concedatur, Imperator noster cum patre *Clandio Callisto* rescripsit in hæc verba: *Quod desideras, ut propter legationem patris tui a legatione tu vaces, in intervallis honorum, qui sumptum habent, recte observatur: in impendiis legationum, quæ solo ministerio obcuntur, diversa causa est.*

7. PAPINIANUS lib. 1. Responsorum.

Filius decurio pro patre legationis officium suscepit: ea res filium, quo minus ordine suo legatus proficiscatur, non excusat: pater tamen biennii vacationem vindicare poterit: quia per filium legatione functus videtur.

8. PAULUS lib. 1. Regularum.

Paulus respondit, eum qui legatione functus est, intra tempora vacationis præfixita non oportere compelli rursus ad defendendum publicum negotium, etiam si de eadem causa litigetur. §. 1. Imperatores *Antoninus & Severus Augusti Germano Silvano*: legatione functis biennii vacatio conceditur. Nec interest, utrum legatio in Urbe, an in Provincia agentibus nobis mandata sit. §. 2. Paulus respondit, eum qui legatione fungitur, neque alienis, neque propriis negotiis se interponere debere: in qua causa non videri eum

quoque contineri, qui cum amico suo Prætoris gratis consilium participat.

9. IDEM lib. 3. Responsorum.

Paulus respondit, de eo damno, quod legationis tempore legatus passus est, posse eum etiam legationis tempore experiri.

10. IDEM lib. 1. Sententiarum.

Legatus, antequam officio legationis functus sit, in rem suam nihil agere potest, exceptis his quæ ad injuriam ejus, vel damnum parata sunt. §. 1. Si quis in munere legationis, antequam ad patriam revertatur, decessit, sumptus qui proficiscenti sunt dati non restituuntur.

11. IDEM lib. singul. de jure Libellorum.

Si absenti injuncta est legatio, eamque gratuitam suscepit: potest quis & per alium legationem mittere. §. 1. Qui legationis officio fungitur, licet suum negotium curare non potest: Magnus tamen *Antoninus* permisit ei pupillæ nomine & instruere & defendere causam, licet legationi, quam suscepit, nondum renuntiaverit: præcipue cum Principem officii ipsius absentem esse dicebat.

12. SCÆVOLA lib. 1. Digestorum.

Legatus creatus a patria sua, suscepta legatione, in Urbem Romam venit, & nondum perfecta legatione, domum, quæ erat in ipsius civitate Nicopoli emit, quæsitum est, an in Senatusconsultum inciderit, quo prohibentur legati ante perfectam legationem negotiis vel privatis rebus obstringi? Respondit, non videri teneri.

13. PAPINIANUS lib. 1. Responsorum.

Vicarius alieni muneris voluntate sua datus ordine suo legationem suscipere non admittitur biennii præscriptione cogetur.

14. ULPIANUS lib. 74. ad Edictum Prætoris.

Qui libera legatione abest, non videtur Reipublicæ causa abesse: hic enim non publicæ commodi causa, sed sui abest.

15. MODESTINUS lib. 7. Regularum.

Is, qui legatione fungitur, libellum sine permissu Principis de aliis suis negotiis dare non potest.

16. IDEM lib. 8. Regularum.

Eundem plures legationes suscipere prohibitum non est: præterea si & sumptus & itineris compendium suadeat. §. 1. Ante legationem susceptam si cui negotium moveatur, etiam absens defendi debet: suscepta legatione, non nisi injuncto munere fungatur.

17. POMPONIUS lib. 37. ad Quintum Mucium.

Si quis legatum hostium pulsasset, contra jus gentium id commissum esse existimatur: quia sancti habentur legati: & ideo, si, cum legati apud nos essent gentis alicujus, bellum cum eis indictum sit: responsum est, liberos eos manere: id enim juri gentium conveniens esse: itaque eum, qui legatum pulsasset, Quintus Mucius dedi hostibus, quorum erant legati, solitus est respondere: quem hostes si non recepissent, quæsitum est, an civis Romanus maneret? quibusdam existimantibus manere, aliis contra: quia quem

quem semel Populus iussisset dedi, ex civitate expulsi videretur: sicut faceret, cum aqua, & igni interdiceret: in qua sententia videtur Publius Mucius fuisse. Id autem maxime quaesitum est in Hostilio Mancino, quem Numantini sibi deditum non acceperunt: de quo tamen lex postea lata est, ut esset civis Romanus, & Præturam quoque gessisse dicitur.

TIT. VIII.

DE ADMINISTRATIONE RE-
RUM AD CIVITATES PER-
TINENTIUM.

I. ULPIANUS lib. 10. Disputationum.

Quod ad certam speciem Civitatis relinquatur, in alios usus convertere non licet.

2. IDEM lib. 3. Opinionum.

Non utique de exemplo posterioris locationis præteritarum conductionum, quæ suam legem habuerunt, rationem iniri oportet. §. 1. Quod quis suo nomine exercere prohibetur, id nec per subjectam personam agere debet. Et ideo si decurio, subjectis aliorum nominibus, prædia publica locat, quæ decurionibus conducere non licet: secundum Legem usurpata revocentur. §. 2. Quod de frumentario ratione in alium usum conversum est, sua causa cum incremento debito restituatur: idque etsi contra absentem pronunciatum est, inanis est querela: ratio tamen administrationis secundum fidem acceptorum, & datorum ponatur. §. 3. Frumentariæ pecuniæ suo nomine debitor quamprimum solvat: necessario enim omnibus rebus publicis frumentaria pecunia moram solutionis accipere non debet: sed debitores, quos ex eadem causa habet, ad solutionem per Præsidem Provinciæ compellantur. §. 4. Ad frumenti comparationem pecunia data restitui civitati, non compensari in erogata debet. Si autem frumentaria pecunia in alios usus, quam quibus destinata est, conversa fuerit, veluti in opus balnearum publicorum: licet ex bona fide datum probatur, compensari quidem frumentariæ pecuniæ non oportet: solvi autem a Curatore Reipub. jubetur. §. 5. Si indemnitas debiti frumentariæ pecuniæ cum suis usuris sit, immodicæ, & illicitæ computationis modus non adhibetur, id est, ne commodorum commoda & usuræ usurarum incrementum faciant. §. 6. Grani æstimationem per injuriam post emptionem ablati, quæ rationibus publicis refertur, Curator Reip. domino restitui jubeat. §. 7. Si eo tempore quo nominatus est idoneus, postea lapsus facultatibus, damnum debitis Reip. dederit: quia fortuitos casus nullum humanum consilium providere potest, Creator hoc nomine nihil præstare debet. §. 8. Jus Reipublicæ pacto mutari non potest, quominus magistratus collegæ quoque nomine conveniantur in his speciebus, in quibus id fieri jure permissum est. §. 9. Actio autem, quæ propterea in collegam decerni solet, ei, qui pro altero dependit, ex æquitate competat. §. 10. Quod depensum pro collega an magistratu probabitur, solvi & ab heredibus ejus Præses Provinciæ jubet. §. 11. (Idem ex eodem libro)

conductore perficiendi operis punito, fidejussor, qui pro eo intervenerat, idem opus extruendum alii locaverat: nec a secundo redemptore opere perfecto usurarum præstationem heres fidejussoris recusare non debet: cum & prior causa in bonæ fidei contractu in universum fidejussorem obligaverit: & posterior locatio, quia summi periculum agnovit, solidæ præstationi Reipublicæ eam substituerit. §. 12. Qui fidejusserint pro conductore vectigalis in universam conductionem, in usuras quoque (in) jure conveniuntur, nisi proprie quid in persona eorum verbis obligationis expressum est. §. 13. Sed si in locatione fundorum, pro sterilitate temporis, boni viri arbitratu in solvenda pensione cujusque anni pacto comprehensum est: explorata lege conductionis, fides bona sequenda est.

3. PAPINIANUS lib. 1. Responsorum.

Curatores communis officii, divisa pecunia, quam omnibus in solidum publice dari placuit, periculo vice mutua non liberantur.

ULPIANUS.

Prior tamen exemplo tutorum conveniendus est is, qui gessit. §. 1. (Ex eodem libro) Prædium publicum in quinque annos idonea cautione non exacta Curator Reipublicæ locavit. Cæteris annis colonus si reliqua traxerit, & de fructibus prædii mercedes (que) servari non potuerint: successor, qui locavit, tenebitur. Idem in vectigalibus non ita pridem constitutum est: (scilicet) ut sui temporis singuli periculum præstarent. §. 2. In eum qui administrationis tempore creditoribus Reipublicæ novatione facta pecuniam cavit, post depositum officium actionem denegari non oportet. Diversa causa est ejus, qui solvi constituit: similis etenim videtur ei, publice vendidit, aut locavit. §. 3. Filium pro patre curatore Reipublicæ creato cavere cogi non oportet: nec mutat, quod in eum pater emancipatum, prius quam curator constitueretur, partem bonorum suorum donationis causa contulit. §. 4. Pro magistratu fidejussor, interrogatus pignora quoque specialiter dedit, in eum casum pignora videntur data, quo recte convenitur, videlicet postquam res ab eo servari non potuerit, pro quo intercessit.

4. VALENS lib. 2. Fideicommissorum.

Legatam municipio pecuniam in aliam rem, quam defunctus voluit, convertere citra Principis auctoritatem non licet; & ideo si unum opus fieri jusserit, quod Falcidiæ Legis interventu fieri non potest, permittitur summam, quæ eo nomine debetur, in id quod maxime necessarium Reipublicæ videatur, convertere: sive plates summæ in plura opera legantur, & Legis Falcidiæ interventu id quod relinquatur, omnium operum extractioni non sufficit: permittitur, in unum opus, quod civitas velit, erogari. Sed municipio pecuniam legatam, ut ex redditu ejus venatus, aut spectacula edantur, Senatus in eas causas erogari vetuit, & pecuniam eo legatam, in id quod maxime necessarium municipibus videatur, conferre permittitur: ut in eo munificentia ejus, qui legavit, inscriptione notetur.

§. PAU.

5. PAULUS lib. 1. Sententiarum.

Decuriones pretio viliori frumentum, quod annona temporalis est, patriæ suæ præstare non sunt cogendi. §. 1. Nisi ad opus novum pecunia specialiter legata sit, vetera ex hac rescindi sunt.

6. ULPIANUS lib. 1. ad Edictum

Prætoris.

Magistratus Reipublicæ non dolum solummodo, sed & latam negligentiam, & hoc amplius etiam diligentiam debent.

7. PAULUS lib. 1. ad Edictum.

Si filiusfamilias, volente patre magistratum gesserit, Julianus existimavit, in solidum patrem teneri in id, quod ejus nomine Reipublicæ abesset.

8. MODESTINUS lib. 8. Regularum.

Calculi erroris retractio etiam post decennii, aut vicennii, tempora admittetur. §. 1. Sed si gratiose expunctæ dicentur, non retractabuntur.

9. PAPIRIUS JUSTUS lib. 2. de Constitutionibus.

Imperatores Antoninus & Verus rescripserunt, pecuniæ, quæ apud curatores remansit, usuras exigendas: ejus vero, quæ a redemptoribus operum exigi non potest, sortis duntaxat periculum ad curatores pertinere. §. 1. Item rescripserunt, operum periculum etiam ad heredes curatorum pertinere. §. 2. Item rescripserunt, agros Reipublicæ retrahere Curatorem Civitatis debere, licet a bona fide emptoribus possideantur, cum possint ad auctores suos recurrere. §. 3. Item eodem libro Imperatores Antoninus & Verus rescripserunt, operum exactionem sine cautione non oportere committi. §. 4. Item rescripserunt, Curatores, si negligenter in distrabendis bonis se gesserint, in simplum teneri: si per fraudem, in duplum: nec ad heredes eorum penam descendere. §. 5. Item rescripserunt, pecuniam ad annonam destinatam distractis rebus curatorem exigere debere. §. 6. Item rescripserunt, sitonas indemnes esse oportere qui non segniter officio suo functi sunt, secundum literas Hadriani. §. 7. Item rescripserunt, a curatore calendarii cautionem exigi non debere, cum a Præsidi ex inquisitione eligatur. §. 8. Item rescripserunt, curatorem etiam nomine collegæ teneri, si intervenire & prohibere eum potuit. §. 9. Item rescripserunt, nominum, quæ deteriora facta sunt tempore curatoris, periculum ad ipsum pertinere: quia vero antequam curator fieret, idonea non erant, æquum videri periculum ad eum non pertinere. §. 10. (Idem libro eodem) Imperatores Antoninus & Verus rescripserunt, eum qui pecuniam publicam magistratus sui tempore, & post non paucis temporibus detinuerat, usuras etiam præstare debere, nisi si quid allegare possit, qua ex causa tardius intulisset.

TIT. IX.

DE DECRETIS AB ORDINE FACIENDIS.

1. ULPIANUS lib. 3. Opinionum.

Medicorum intra numerum præfinitum constituendorum arbitrium non Præsidi Provinciæ commissum est, sed Ordini, & possessoribus

cujusque civitatis: ut certi de probitate morum, & peritia artis eligant ipsi, quibus se liberosque suos in ægritudine corporum committant.

2. MARCIANUS lib. 1. Publicorum.

Illa decreta, quæ non legitimo numero decurionum coacto facta sunt, non valent.

3. ULPIANUS lib. 1. de Appellationibus.

Lege autem municipali cavetur, ut Ordo non aliter habeatur, quam duabus partibus adhibitis.

4. IDEM lib. singulari de Officio Curatoris Reipublicæ.

Ambitiosa decreta decurionum rescindi debent, sive aliquem debitorem dimiserunt, sive largiti sunt. §. 1. Proinde (ut solent) sive decreverint de publico alicujus vel prædia, vel ædes, vel certam quantitatem præstari, nihil valebit hujusmodi decretum. §. 2. Sed etsi salarium alicui decuriones decreverint, decretum id nonnunquam ullius erit momenti: ut puta si ob liberalem artem fuerit constitutum, vel ob medicinam: ob has enim causas licet constitui salaria.

5. CALLISTRATUS lib. 2. de Cognitionibus.

Quod semel ordo decrevit, non oportere (id) rescindi, D. Hadrianus Nicomedensibus rescripsit, nisi ex causa, id est, si ad publicam utilitatem respiciat rescissio prioris decreti.

6. SCÆVO LA lib. 1. Digestorum.

Municipii ita lege cautum erit: *Εάν τις ἔξω τῆς συνεδρίας δικάσῃται, τῶτε συνεδρίας εἰσέλθων καὶ προσπατήσῃ τῷ δρᾶμας χιλίας*. Si quis extra synedrium judicaverit, ordine seu synedrio moveatur, & luat ad hæc drachmas mille. Quæsitum est, an pœnam sustinere debeat, qui ignorans adversus decretum fecit: Respondit & hujusmodi pœnas adversus scientes paratus esse.

TIT. X.

DE OPERIBUS PUBLICIS.

1. ULPIANUS lib. 2. Opinionum.

Curator Operum creatus, præscriptione motus ab excusatione perferenda, sicut cessationis nomine, in qua quoad vivit moratus est, heredes suos obligatos reliquit: ita temporis, quod post mortem ejus cessit, nullo onere eos obstrinxit. §. 1. Curam operis aquæductus in alio jam munere constitutus postea suscepit: præpostere visus est petere exonerari priore (munere) utriusque jam implicitus: quando, si alterum tantum sustinere eum oportuisset, ante probabilius impetrasset propter prius munus a sequenti excusationem.

2. IDEM lib. 3. Opinionum.

Qui liberalitate, non necessitate debiti reditus suos interim ad opera finienda concessit, munificentiae suæ fructum de inscriptione nominis suis operibus, si qua fecerit, capere per invidiam non prohibetur. §. 1. Curatores operum cum redemptoribus negotium habent, Respublica autem cum his, quos efficiendo operi præstituit: quatenus ergo & quis, & cui obstrictus est, æstimatio Præsidis Provinciæ est. §. 2. Ne ejus nomine, cujus liberalitate opus extractum

B b b b b b 3

est,

est, eraso, aliorum nomina inscribantur, & propterea revocentur similes civium in patrias liberalitates, Præses Provinciæ auctoritatem suam interponat.

3. MACER lib. 2. de Officio Præsidis.

Opus novum privato etiam sine Principis auctoritate facere licet, præterquam si ad æmulationem alterius Civitatis pertineat, vel materiam seditionis præbeat, vel circum, theatrum, vel amphitheatrum sit. §. 1. Publico vero sumptu opus novum sine Principis auctoritate fieri non licere, Constitutionibus declaratur. §. 2. Inscribi autem nomen operi publico alterius, quam Principis, aut ejus cujus penuria id opus factum sit, non licet.

4. MODESTINUS lib. 11. Pandectarum.

Nec Præsidis quidem nomen licebit superscribere.

5. ULPIANUS libro singulari de Officio Curatoris Reipublicæ.

Si legatum, vel fideicommissum fuerit ad opus relictum, usuræ quæ & quando incipiant deberi Rescripto Divi Pii ita continetur: Si quidem dies non sit ab his, qui statuas, vel imagines ponendas legaverunt, præfinitus, a Præsede Provinciæ tempus statuendum est: & nisi potuerint heredes, usuras leviores intra sex menses; si minus, semisses usuras Reipublicæ pendant. Si vero dies datus est, pecuniam deponant intra diem: si aut non invenire se statuas dixerint, aut loco controversiam fecerint, semisses protinus pendant. §. 1. Fines publicos a privatis detineri non oportet. Curabit igitur Præses Provinciæ, si qui publici sunt, a privatis separare: & publicos potius redditus augere, si qua loca publica, vel ædificia in usus privatorum invenerit: æstimare, utrumne vindicanda in publicum sint, an vectigal ejus satius sit imponi? & id, quod utilius (esse) Reipublicæ intellexerit, sequi.

6. MODESTINUS lib. 11. Pandectarum.

De operibus, quæ in muris, vel portis vel rebus publicis sunt, aut si muri extruantur, Divus Marcus rescripsit Præsidem aditum consulere Principem debere.

7. CALLISTRATUS lib. 2. de Cognitionibus.

Pecuniam, quæ in opera nova legata est, potius in tutelam eorum operum, quæ sunt, convertendam, quam ad inchoandum opus erogandam, Divus Pius rescripsit, scil. si satis operum Civitas habeat, & non facile ad reficienda ea pecunia inveniat. §. 1. Si quis opus ab alio factum adornare marmoribus, vel alio modo ex voluntate Populi facturum se pollicitus sit nominis proprii titulo scribendo, manentibus priorum titulis, qui ea opera fecissent, id fieri debere Senatus censuit: quod si privati in opera, quæ publica pecunia fiant, aliquam de suo adjecerint summam, ita, titulo inscriptionis uti eos debere iisdem mandatis cavetur, ut, quantam summam contulerint in id opus, scribant.

TIT. XI.

DE NUNDINIS.

1. MODESTINUS lib. 3. Regularum.

Nundinis impetratis a Principe, non utendo qui metuit, decennii tempore usum amittit.

2. CALLISTRATUS lib. 3. de Cognitionibus.

Si quis ipsos cultores agrorum, vel piscatores deferre utensilia in civitate jasserit, ut ipsi ea distrahant, destituetur annonæ præbitio, cum avocentur ab opere rustici qui confestim ubi detulerunt mercedem, tradere eam, & ad opera sua reverti debeant: denique summæ prudentiæ & auctoritatis apud Græcos Plato, cum institueret, quemadmodum civitas bene beate habitari possit, in primis istos negotiatores necessarios duxit: sic enim libro secundo Πολιτείας, id est, civilis conversationis, ait, Δεῖ γὰρ πλείονων ἀγαγεωργῶν τε, καὶ τῶν ἄλλων δημιουργῶν καὶ τῶν ἄλλων διακόνων τῶν τε εἰσαχόντων καὶ ἐξαχόντων ἕκαστα, ἔστω δὲ εἶναι ἔμποροι. Κομιστὰς καὶ ὁ γεωργὸς εἰς τὴν ἀγορᾶν τι ὄν ποιεῖ ἢ τις ἄλλος τῶν δημιουργῶν, εἰ μὴ εἰς τὸν αὐτὸν χρόνον ἐκὴ τοῖς δεομένοις τὰ παρ' αὐτοῦ ανταλλάσσειν ἀρετῆται τῇ αὐτῇ δημιουργίᾳ κατέμεινεν ἐν ἀγορᾷ, ἑδάμῃς ἢ καὶ ὅς, ἀλλ' εἰσὶν οἱ τῶν δρώντες ἑαυτοὺς ἐπὶ τὴν διακονίαν τάττει ταύτην. Id est, Indiget enim (civitas) pluribus utique rusticis, & aliis opificibus, & aliis ministratoribus, itemque his, qui invehant & evehant singula: hi autem sunt negotiatores. Adferens autem agricola in forum aliquid eorum, quæ facit, vel aliquis alius opificum: nisi sub idem tempus contingat eum cum his, quibus indiget, sua permutare, vacabitne suo opificio deses sedens in foro? nequaquam: sed sunt qui hoc videntes seipsos in hoc statuant ministerium.

TIT. XII.

DE POLLICITATIONIBUS.

1. ULPIANUS lib. singulari de Officio Curatoris Reipublicæ.

Si pollicitus quis fuerit reipublicæ opus se facturum, vel pecuniam daturum, in usuras non convepiatur, sed si moram cœperit facere, usuræ accedunt, ut Imperator noster cum Divo patre suo rescripsit. §. 1. Non semper autem obligari eum qui pollicitus est, sciendum est: si quidem ob honorem promiserit, decretum sibi, vel decernendum, vel ob aliam justam causam, tenebitur ex pollicitatione: sin vero sine causa promiserit, non erit obligatus, & ita multis Constitutionibus (& veteribus) & novis continetur. §. 2. Item si sine causa promiserit, cœperit tamen facere, obligatus est qui cœpit. §. 3. Cœpisse sic accipimus, si fundamenta jecit, vel locum purgavit. Sed & si locus illi petenti destinatus est, magis est, ut cœpisse videatur. Item si apparatus, sive impensam in publico posuit. §. 4. Sed si non ipse cœpit, sed, cum certam pecuniam promississet ad opus Reipublicæ, contemplatione pecuniæ cœpit opus facere, tenebitur quasi cœpto opere. §. 5. Denique cum columnas quidam promississet, Imperator noster cum Divo patre suo ita rescripsit: Qui non

ex causa pecuniam Reipublicæ pollicentur, liberalitatem perficere non coguntur, sed si columnas Civitatis, vel privatorum inchoatum est, deferri quod gestum est non oportet. §. 6. Si quis opus, quod perfecit, adūgnavit, deinde id fortuito casu aliud passum sit, periculum ad eum, qui fecit, non pertinere, Imperator noster rescripsit.

2. IDEM lib. 4. Disputationum.

Si quis rem aliquam voverit, voto obligatur: quæ res personam voventis, non rem, quæ vovetur, obligat: res enim quæ vovetur soluta quidem liberat vota, ipsa vero sacra non efficiuntur. §. 1. Voto autem patresfamilium obligantur, puberes, sui juris: filius enim familias vel servus sine patris dominive auctoritate voto non obligantur. §. 2. Si decimam quis bonorum vovit, decima non prius esse in bonis definit, quam fuerit separata: & si forte, qui decimam vovit, decesserit ante sepositionem: heres ipsius hereditario nomine decimæ obstrictus est: voti enim obligationem ad heredem transire constat.

3. IDEM lib. 4. Disputationum.

Pactum est duorum consensus, atque conventio: pollicitatio vero offerentis solius promissum: & ideo illud est constitutum, ut si ob honorem pollicitatio fuerit facta, quasi debitum exigatur: sed & coeptum opus, licet non ob honorem promissum: perficere promissor (eo) cogetur, & est constitutum. §. 1. Si quis, quam ex pollicitatione tradiderat rem municipibus vindicare velit, repellendus est a petitione: æquissimum est enim, huiusmodi voluntates in civitates collatas poenitentia non revocari. Sed & si desierint municipes possidere, dicendum erit, actionem eis concedendam.

4. MARCIANUS lib. 3. Institutionum.

Propter incendium, (vel terræmotum,) vel aliquam ruinam, quæ Reipublicæ contingit, si quis promiserit, tenetur.

5. ULPIANUS lib. 1. Responsorum.

Charidemo respondit.

Ex epistola, quam muneris edendi gratia absens quis emisit, compelli eum ad editionem non posse.

6. IDEM lib. 5. de Officio Proconsulis.

Totiens locum habet diminutio pollicitationis in persona heredis, quoties non est pollicitatio ob honorem facta: cæterum si ob honorem facta sit, æris alieni loco habetur, & in heredem persona non minuitur. §. 1. Si quis pecuniam ob honorem promiserit, coeperitque solvere, eum debere quasi coepto opere Imperator noster (Antoninus) rescripsit. §. 2. Non tantum masculos, sed etiam feminas, si quid ob honores pollicitatæ sunt, debere implere sciendum est: & ita Rescripto Imperatoris nostri & Divi patris ejus continetur. §. 3. Si cui Respublica necessitatem imposuerit statuarum Principi ponendarum, qui non promissit: non esse ei necesse obtemperare, Rescriptis Imperatoris nostri & Divi patris ejus continetur.

7. PAULUS lib. 1. de Officio Proconsulis.

Ob casum, quem Civitas passa est, si quis promiserit se quid facturum etsi non inchoaverit, omnimodo tenetur, ut Divus Severus Dionis rescripsit.

8. IDEM lib. 3. de Officio Consulis.

De pollicitationibus in Civitatem factis Judicum cognitionem esse, D. Fratres Flavio Celfo in hæc verba rescripserunt, Probe faciet Statius Rufinus, si opus proscenii, quod se Gabinis extructurum promissit, quod tandem adgressus fuerat, perficiat: nam etsi adversa fortuna usus, in triennio a præfecto Urbis relegatus esset, tamen gratiam muneris, quod sponte obtulit, minuire non debet, cum & absens per amicum perficere istud opus possit: quod si detractat, actores constituti, qui legitime pro civitate agere possunt nomine publico, adire adversus eum Indices poterunt: qui cum primum potuerint, prius quam in exilium proficiscatur, cognoscent, & si opus perfici ab ea debere constituerint, obedire eum Reip. ob hanc causam jubebunt, aut prohibebunt distrahi fundum, quem in territorio Gabiniorem habet.

9. MODESTINUS lib. 4. Differentiarum.

Ex pollicitatione, quam quis ob honorem apud Rempublicam fecit, ipsum quidem omnimodo in solidum teneri: heredem vero ejus, ob honorem quidem facta promissione in solidum, ob id vero, quod opus promissum coeptum est, si bona liberalitati solvendo non fuerint, extraneum heredem in quintam partem patrimonii defuncti, liberos in decimam teneri. DD. Severus & Antoninus rescripserunt: sed & ipsum donatorem pauperem factum, ex promissione operis coepti quintam partem patrimonii sui debere Divus Pius constituit.

10. IDEM lib. 1. Responsorum.

Sepricia certamen patriæ suæ pollicendo, sub hac conditione pollicita est, uti sors apud eam remaneat, & ipsa usuras semissales ad præmia certantium resolvat in hæc verba, Φιλοτιμῶμαι [καί] καθιερωῶ ἀγῶνα τετραετηρικὸν ἀπὸ μυσίων τριῶν, τὸ τὸ κεφαλὴν ἀπὸ κατέχευα ἀργύριον. καὶ ἀσφαλισμένῃ παρὰ τοῖς δεκαπρωτοῖς ἀξιοχρεῶς ἐπὶ τῷ τελευτῇ [με] τῆς ἐξέτης τριῶν μυσίων τόκον ἀγνοοῦσέντος καὶ προκατεχομένου τὸ ἀνδρὸς με, ἔπαυσις δὲ τῶν ἐξ ἐμὲ γενεῶντομένων τέκνων. χωρήσει δὲ ὁ τόκος εἰς τὰ ἔθλα τῶν θυμελικῶν, καθὼς ἂν ἐφ' ἐκάστῃ ἀθλήματος ἢ βελὴ ὀρίσῃ, id est, Largior & dedico agonem quadriennalem ex triginta millibus, sortis ipsa penes me retinens pecuniam, & cavens apud Decemprimos idonee super pendendis a me solitis triginta millium usuris, agonotheta & præside futuro viro meo, deinceps liberis ex me nascituris. Cedent autem hæc usuræ in præmia thymelicorum, prout in unoquoque certamine curia determinabit. Quæro, an possunt injuriam pati filii Sepriciae, quominus ipsi præficerent certamini secundum verba conditionemque pollicitationis? Herennius Modestinus respondit, quo casu certaminis editio licita est, formam pollicitationi datam servandam esse.

H. IDEM

11. IDEM lib. 2. Pandectarum.

Si quis ob honorem, vel sacerdotium pecuniam promiserit, & antequam honorem, vel magistratum ineat, decederet, non oportere heredes ejus conveniri in pecuniam, quam is ob honorem vel magistratum promiserat, Principalibus Constitutionibus cavetur, nisi forte ab eo vel ab ipsa Republica, eo vivo opus fuerit inchoatum.

12. IDEM lib. 11. Pandectarum.

In privatis operibus, invitis his qui fecerunt, statuas alius ponere non possumus, ut Rescripto D. Severi continetur. §. 1. Cum quidam, ne honoribus fungeretur, opus promississet honores subire cogendum, quam operis instructionem, D. Antoninus rescripsit.

13. PAPIRIUS JUSTUS lib. 2. de Constitutionibus.

Imperatores Antoninus & Verus Augusti rescripserunt; opera extruere debere eos qui pro honore polliciti sunt, non pecunias pro his inferre cogi. §. 1. Item rescripserunt, conditiones donationibus adpositas, quæ in Rempublicam fiunt, ita demum ratas esse, si utilitatis publicæ interest: quod si damnosæ sint, observari non debere: & ideo non observandum, quo defunctus, certa summa legata, vetuit vectigal exerceri: esse enim tolerabilia, quæ vetus consuetudo comprobatur.

14. POMPONIUS lib. 6. Epistularum & variarum lectionum.

Si quis, sui alienive honoris causa, opus facturum se in aliqua Civitate promiserit, ad perficiendum tam ipse, quam heres ex Constitutione D. Trajani obligatus est. Sed si quis ob honorem opus facturum se in civitate aliqua promiserit, atque inchoaverit, & prius quam perficeret, decesserit, heres ejus extraneus quidem necesse habet aut perficere id, aut partem quintam patrimonii relictæ sibi ab eo, qui id opus facere instituerat, si ita mallet, civitati, in qua id opus fieri cœptum est, dare: is autem, qui ex numero liberorum est, si heres extitit, non quintæ partis, sed decimæ concedendæ necessitate adficitur: & hæc D. Antoninus constituit.

15. ULPIANUS lib. singulari de Officio curatoris Reipublicæ.

Inter liberos nepotem quoque ex filia contineri, D. Pius rescripsit.

TIT. XIII.

DE EXTRAORDINARIIS COGNITIONIBUS, ET SI JUDEX LITEM SUAM FECISSE DICERETUR.

1. ULPIANUS lib. 8. de Ominibus Tribunalibus.

Præses Provinciæ de mercedibus jus dicere solet, seu præceptoribus tantum studiorum liberalium. Liberalia autem studia accipimus, quæ Græci *λευδία* appellant: rhetores continebuntur, grammatici, geometræ. §. 1. Medicorum quoque eadem causa est, quæ Professorum, nisi quod justior: cum hi salutis hominum, illi studiorum curam agant: & ideo his quoque extra ordinem jus dici debet. §. 2. Sed

& obstetricem audiant, quæ utique medicinam exhibere videtur. §. 3. Medicos fortassis quis accipiet etiam eos, qui alicujus partis corporis, vel certi doloris sanitatem pollicentur: ut puta si auricularius, si fistulæ; vel dentium: non tamen si incantavit, si imprecatus est, si (ut vulgari verbo impostorum utar) exorcizavit: non sunt ista medicinæ genera, tamen si sint qui hos sibi profuisse cum prædicatione adfirmant. §. 4. An & Philosophi Professorum numero sint? & non putem: non quia non religiosa res est: sed quia hoc primum profiteri eos oportet, mercenariam operam spernere. §. 5. Proinde ne Juris quidem Civilis Professoribus jus dicent: est quidem res sanctissima Civilis Sapientia: sed quæ pretio nummario non sit æstimanda, nec dehonestanda, dum in judicio honor petitur, qui in ingressu sacramenti efferrî debuit: quædam enim tamen honeste accipiantur, inhoneste tamen petuntur. §. 6. Ludi quoque literarii magistris, licet non sint Professores, tamen usurpatum est, ut his quoque jus dicatur. Jam & Librariis, & Notariis & Calculatoribus, sive Tabulariis. §. 7. Sed cæterarum artium opificibus, sive artificibus, quæ sunt extra literas, vel notas positæ, nequaquam extra ordinem jus dicere Præses debet. §. 8. Sed & si Comites salarium petant, idem juris est, quod in Professoribus placet. §. 9. Sed adversus ipsos omnes cognoscere Præses debet: quia ut adversus Advocatos adeantur, Divi Fratres rescripserunt. §. 10. In honorariis Advocatorum ita versari Judex debet: ut pro modo litis, proque Advocati facundia, & fori consuetudine, & judicii, in quo erat acturus, æstimationem adhibeat: dummodo licitum honorarium quantitas non egrediat: ita enim Rescripto Imperatoris nostri, & Patris ejus continetur: Verba Rescripti ita se habent: Si *Julius Materus, quem patronum causæ tuæ esse voluisti, fidem susceptam exhibere paratus est: eam duntaxat pecuniam, quæ modum legitimum egressa est, repetere debet.* §. 11. Advocatos accipere debemus omnes omnino, qui causis agendis quoquo studio operantur: non tamen qui pro tractatu non adfuturi causis accipere quid solent, Advocatorum numero erunt. §. 12. Si cui causam est honorarium, vel si quis de lite pactus est: videamus an petere possit? Et quidem de pactis ita est rescriptum ab Imperatore nostro, & Divo patre ejus: *Litis causa malo more pecuniam tibi promissam ipse quoque profiteris, sed hoc ita (juri) est, si suspensa lite societatem futuri emolumentum cautio pollicetur: si vero post causam actam cautio est honoraria summa, peti poterit usque ad probabilem quantitatem, etsi nomine palmarii cautum sit: sic tamen, ut computetur id, quod datum est, cum eo, quod debetur: neutrumque compositum licitam quantitatem excedat.* † Licita autem quantitas intelligitur pro singulis causis usque ad centum aureos. §. 13. Divus Severus ab heredibus Advocati mortuo eo prohibuit mercedem repeti: quia per ipsum non steterat, quominus causam ageret. §. 14. Ad nutricia quoque officium Præsidis, vel Prætoris devenit: namque

nutri-

nutrices ob alimoniam infantium apud Præsides quod sibi debetur, petunt. † Sed nutricia eousque producimus, quoad infantes uberibus aluntur: cæterum post hæc cessant partes Prætoris vel Præsidis. §. 15. Hæc omnia si apud Præsides petantur, videamus, an de mutuis petitionibus possint præsides cognoscere? & putem debere admitti.

2. IDEM lib. 1. Opiniorum.

DE usu aquæ, de rivis novis inciviliter institutis, item de equis alienis a sciente possessis, fœtuque earum, & de damno dato per immissos in prædium suum universos homines eos, qui in plurium prædia distribui debuerunt, si modo id non ex auctoritate ejus, qui jubere potuit, factum est, Præsidem Provinciæ doceri oportere responsum est: ut his secundum rei æquitatem & jurisdictionis ordinem convenientem formam rei det.

3. IDEM lib. 5. Opiniorum.

SI medicus, cui curandos suos oculos, qui eis laborabat, commiserat, periculum amittendorum eorum per adversa medicamenta inferendo, compulit, ut ei possessiones suas contra fidem bonam æger venderet: incivile factum Præsides Provinciæ coerceat, remque restitui jubeat.

4. PAULUS lib. 4. ad Plautium.

DIVUS Antoninus Pius rescripsit, juris studiosos, qui salaria petebant, hæc exigere posse.

5. CALLISTRATUS lib. 1. Cognitionum.

Cognitionum numerus cum ex variis causis descendat, in genera dividi facile non potest, nisi summam dividatur. Numerus ergo cognitionum in quatuor fere genera dividi potest: aut enim de honoribus sive muneribus gerendis agitur: aut de re pecuniaria disceptatur: aut de existimatione alicujus cognoscitur: aut de capitali crimine quaeritur. §. 1. Existimatio est dignitatis in læse status, legibus ac moribus comprobatus, qui ex delicto nostro auctoritate legum aut minuitur, aut consumitur. §. 2. Minuitur existimatio, quotiens, manente libertate, circa statum dignitatis poena plectimur, sicuti cum relegatur quis, vel cum ordine movetur, vel cum prohibetur honoribus publicis fungi, vel plebejus fustibus caditur, vel in opus publicum datur, vel cum in eam causam quis incidit, quæ Edicto perpetuo infamiae causa enumeratur. §. 3. Consumitur vero, quotiens magna capitis minutio intervenit, id est, cum libertas adimitur: veluti cum aqua & igni interdicitur, quæ in persona deportatorum venit, vel cum plebejus in opus metalli, vel in metallum datur; nihil enim refert, nec diversa poena est operis & metalli, nisi quod refugæ operis non morte, sed poenæ metalli subijciuntur.

6. GAIUS lib. 3. Rerum Cottidianarum (seu auteorum.)

SI judex litem suam fecerit, non proprie ex maleficio obligatus videtur: sed quia neque ex contractu obligatus est, (&) utique peccasse aliquid intelligitur, licet per imprudentiam: ideo videtur quasi ex maleficio teneri in factum

actione, & in quantum de ea (re) æquum religioni judicantis visum fuerit, poenam sustinebit.

TIT. XIV.

DE PROXENETICIS.

1. ULPIANUS lib. 42. ad Sabinum.

Proxenetica jure licito petuntur.

2. IDEM lib. 31. ad Edictum.

SI proxeneta intervenit faciendi nominis, ut multi solent: videamus, an possit quasi mandator teneri? & non puto teneri: quia hic monstrat magis nomen, quam mandat, tamen si laudem nomen, † Idem dico, & si aliquid philanthropiæ nomine acceperit, nec ex locato conducto erit actio. Plane si dolo & calliditate creditorem circumvenerit, de dolo actione tenebitur.

3. IDEM lib. 8. De omnibus Tribunalibus.

DE proxenetico, quod & fordidum, solent Præsides cognoscere: sic tamen, ut in his modus esse debeat, & quantitatis & negotii in quo operula ista defuncti sunt, & ministerium quale quale accommodaverunt. Facilius (quod Græci *ἐπὶ μισθοῦ*, id est, interpretativum, seu interpretis honorarium appellant) peti apud eos poterat, si quis forte conditionis, vel amicitiae, vel adfessuræ, vel cujus alterius hujusmodi proxeneta fuit. Sunt enim hujusmodi hominum, ut tam in magna civitate, officinæ. Est enim proxenetarum modus, qui emptionibus, venditionibus, commerciis, contractibus licitis utiles non adeo improbabili more se exhibent.

TIT. XV.

DE CENSIBUS.

1. ULPIANUS lib. 1. de Censibus.

SCIENDUM est, esse quasdam colonias juris Italici, ut est in Syria Phoenice splendidissima Tyriorum colonia, unde mihi origo est, nobilis regionibus: serie sæculorum antiquissima: armipotens: fœderis, quod cum Romanis perculit, tenacissima: huic enim D. Severus (&) Imperator noster ob egregiam (in) Rempublicam, Imperiumque Romanum insignem fidem, jus Italicum dedit. §. 1. Sed & Berytensis colonia in eadem provincia Augusti beneficiis gratiosa: & (ut Divus Hadrianus in quadam Oratione ait) *Augustana* colonia quæ jus Italicum habet. §. 2. Est & Heliopolitana, quæ a Divo Severo per belli civilis occasionem Italiae coloniae Rempublicam accepit. §. 3. Est & Laodicena colonia in Syria Cœle, cui D. Severus jus Italicum ob belli civilis merita concessit. Ptolemaesium enim colonia, quæ inter Phœnicen & Palæstinam sita est, nihil præter nomen Coloniae habet. §. 4. Sed & Emisena civitati Phœnicæ Imperator noster jus coloniae dedit, jurisque Italici eam fecit. §. 5. Est & Palmyrena civitas in Provincia Phœnicæ prope Barbaras gentes & nationes collocata. §. 6. In Palæstina duæ fuerunt coloniae, & Cæsariensis, & Ælia Capitolina, sed neutra jus Italicum habet. §. 7. Divus quoque Severus in Sebastenam civitatem coloniam deduxit. §. 8. Indicia quoque Zernensium colonia a Divo Trajano deducta, juris Italici est. §. 9. Zarmizegethusa quoque ejusdem juris est: item Napocensi

pocenſis colonia, & Apulenſis, & Patavice-
ſium vicus, qui a D. Severo juſsione impetra-
vit. §. 10. Eſt & in Bithynia (colonia) Apanie-
na, & in Ponto Sinopenſis. §. 11. Eſt in Cilicia
Selinus, & Trajanopolis.

2. IDEM lib. 26. ad Sabinum.

Vitia priorum cenſuum, editis novis profeſſio-
nibus, evaneſcunt.

3. IDEM lib. 2. de Cenſibus.

Etatem in cenſendo ſignificare neceſſe eſt:
quia quibusdam ætas tribuit ne tributo on-
rentur: veluti in Syriis a quatuordecim annis ma-
ſculi, a duodecim fœminæ uſque ad ſexageſimum
(quintum) annum tributo capitis obligantur: ætas
autem ſpectatur cenſendi tempore. §. 1. *Rebus*
conceſſam immunitatem non habere intercidere,
Reſcripto Imperatoris noſtri ad Pelignianum re-
ſcripto expreſſum eſt: quippe perſonis quidem data
immunitas cum perſona extinguitur: rebus nun-
quam extinguitur.

4. IDEM lib. 3. de Cenſibus

Forma cenſuali caveretur, ut agri ſic in cenſum
referantur, *Nomen fundi cujuſque, & in*
qua civitate, & quo pago ſit, & quos duos vi-
cinos proximos habeat: & (id) arvum quod in
decem annos proximos ſatum erit, quot juge-
rum ſit: *vinea*, quot vites habeat: *oliva* quot
jugerum, & quot arbores habeat: *pratium*, quod
intra decem annos proximos ſectum erit, quot
jugerum: *paſcua*, quot jugerum eſſe videantur:
item *ſylvæ cœdua*: omnia ipſe, qui deſert, æſti-
met. §. 1. Illam æquitatem debet admit-
tere cenſitor ut officio ejus congruat, relevari
eum, qui in publicis tabulis delato modo frui
certis ex cauſis non poſſit. Quare, & ſi agri por-
tio chasmate perierit, debet per cenſitorem re-
levari. Si vites mortuæ ſint, vel arbores arue-
rint: iniquum, eum *numerum inferi* cenſui.
Quod ſi exciderit arbores, vel vites, nihilomi-
nus eum *numerum proſiteri* jubetur, qui fuit
cenſus tempore: *nifi cauſam excidendi cenſitori*
probabit. §. 2. Is vero, qui agrum in alia civitate
habet, in ea civitate proſiteri debet, in qua
ager eſt: agri enim tributum in eam civitatem
debet levare, in cujus territorio poſſidetur. §. 3.
Quamquam in quibusdam beneficia perſonis data
immunitatis cum perſona extinguantur: tamen
eum generaliter locis, aut cum civitatibus, im-
munitas ſic data videtur, ut ad poſteros trans-
mittatur. §. 4. Si, cum ego fundum poſſiderem,
profeſſus ſim, petitor autem non fuerit profeſ-
ſus, actionem illi manere placet. §. 5. In ſer-
vis deſerendis obſervandum eſt, ut & nationes
eorum, & ætates, officia, & artificia ſpeciali-
ter deferantur. §. 6. Lacus quoque piſcatorios,
& portus in cenſum domini debet deferre. §. 7.
Salinae ſiquæ ſunt in prædiis, & ipſæ in cenſum
deferendæ ſunt. §. 8. Si quis inquilinum, vel
colonium non fuerit profeſſus, vinculis cenſuali-
bus tenetur. §. 9. Quæ poſt cenſum edictum na-
ta, aut poſtea quaſita ſunt, intra ſinem operis
conſummati profeſſionibus edi poſſunt. §. 10.
Si quis veniam petierit, ut cenſum ſibi emenda-
re permittatur, deinde poſt hoc impetratum co-

gnoverit ſe non debuiffe hoc petere, quia res
emendationem non deſiderabat: nullum ejus præ-
judicium ex eo, quod petiit, ut cenſum emen-
daret, forte ſæpiſſime reſcriptum eſt.

6. PAPINIANUS lib. 19. Reſponſorum.

Cum poſſeſſor unus expediendi negotii cau-
ſa tributorum jure conveniretur, adverſus
cæteros, quorum æque prædia tenentur ei, qui
conventus eſt, actiones a fiſco præſtantur: ſcili-
cet ut omnes pro modo prædiorum pecuniam
tributi conferant: nec inutiliter actiones præ-
ſtantur, tametiſi fiſcus pecuniam ſuam recipro-
averit, quia nominum venditorum pretium acce-
ptum videtur. §. 2. Qui non habita ratione
tributorum, ex cauſa fideiſcommiſſi prædia re-
ſtituunt, actionem ex Divi Pii Antonini literis
habeant, quam legato quoque ſoluto locum habe-
re voluit. §. 3. Pro pecunia tribuit, quod ſua
die non eſt redditum quo minus prædium jure
pignoris diſtrahatur, oblata moratoria cautio non
admittitur, nec audietur legatarius contradicens
ob tributa præteriti temporis, quod heres ſol-
vendo ſit, & is, qui tributis recipiendis præpo-
ſitus fuerat.

6. CELSUS lib. 25. Dige-

Colonia Philippenſis juris Italici eſt.

7. GAIUS lib. 6. ad Legem Juliam
& Papiam.

Juris Italici ſunt, *Τροάς, Βέρυτος, Δυρράχιον,*
Id eſt, Troas, Berytus, Dyrrachium.

8. PAULUS lib. 2. de Cenſibus.

In Lyſitania Pacenſes, ſed & Emeretenſes ju-
ris Italici ſunt. † Idem juſsione Valentini & Li-
citanianorum habent. §. Barcenonenſes quoque ibidem
immuneſ ſunt. §. 1. Lugdunenſes Galli, item
Viennenſes in Narbonenſi juris Italici ſunt. §. 2.
In Germania inferiore Agrippinenſes juris Itali-
ci ſunt. §. 3. Laodicia in Syria, & Berytos in
Phœnice juris Italici ſunt: & ſolum earum.
§. 4. Ejusdem juris & Tyrionum civitas a Divis
Severo & Antonino facta eſt. §. 5. Divus An-
toninus Antiochenſes colonos fecit ſalvis tribu-
tis. §. 6. Imperator noſter Antoninus civitatem
Emiſenorum coloniam & juris Italici fecit. §. 7.
D. Veſpaſianus Cæſarienſes colonos fecit non ad-
jecto, ut & juris Italici eſſent: ſed tributum
his remiſit capitis: ſed Divus Titus etiam ſolum
immune factum interpretatus eſt. Similes eis
Capitulenſes, eſſe videntur. §. 8. In Provincia
Macedonia Dyrracheni, Caſſandrenſes, Philip-
penſes, Dienſes, Stovenſes juris Italici ſunt.
§. 9. In Provincia Aſia duæ ſunt juris Italici,
Troas, & Parium. §. 10. In Piſidia ejusdem
juris eſt colonia Antiochenſium. §. 11. In Aſi-
a Carthago, Uricæ, Leptis magna a Divis Se-
vero & Antonino juris Italici factæ ſunt.

TIT. XVI.

DE VERBORUM SIGNIFI-
CATIONE.

1. ULPIANUS lib. 1. ad Edictum.

Verbum hoc, *ſi quis*, tam maſculos quam fœ-
minas complectitur.

2. PAU-

2. PAULUS lib. 1. ad Edictum.

Urbis appellatio muris: Romæ autem continentibus ædificiis finitur, quod latius patet. §. 5. Cujusque diei major pars est horarum septem primarum diei, non supremarum.

3. ULPIANUS lib. 2. ad Edictum.

Itinere faciendo viginti millia passuum in dies singulos peragenda, sic sunt accipienda: ut si post hanc dinumerationem minus quam viginti millia supersint, integrum diem occupent: veluti si viginti unum millia sunt passus, biduum eis attribuetur: quæ dinumeratio ita demum facienda erit, si de die non conveniat. §. 1. Ejus qui apud hostes decessit, dici hereditas non potest, qui servus decessit.

4. PAULUS lib. 1. ad Edictum.

Nominis appellatione rem significari Proculus ait.

5. IDEM lib. 2. ad Edictum.

Rei appellatio latior est, quam pecuniæ, quæ etiam ea, quæ extra computationem patrimonii nostri sunt, continet: cum pecuniæ significatio ad ea referatur, quæ in patrimonio sunt. §. 1. Opere locato, conducto: his verbis *Laqueo* significari ait id opus, quod Græci *κατασκευασμὸν* vocant, (non *ἔργον*.) id est, ex opere facto corpus aliquod perfectum.

6. ULPIANUS lib. 3. ad Edictum.

Nominis, & rei appellatio ad omnem contractum & obligationem pertinet. §. 1. Verbum *Ex legibus*, sic accipiendum est: tam ex legum sententia, quam ex verbis.

7. PAULUS lib. 2. ad Edictum.

Sponsio appellatur, non solum quæ per sponsum interrogationem fit, sed omnis stipulatio promissioque.

8. IDEM lib. 3. ad Edictum.

Verbum, *Oportebit*, tam præsens, quam futurum tempus significat. §. 1. Actionis verbo non continetur exceptio.

9. ULPIANUS lib. 5. ad Edictum.

Marcellus apud *Fulionum* notat, verbo *Perisse*, & scissum & fractum contineri, & virgatum.

10. IDEM lib. 6. ad Edictum.

Creditorum accipiendos esse constat eos, quibus debetur ex quacunque actione, vel persecutione, vel jure civili sine nulla exceptionis perpetuæ remotione, vel honorario, vel extraordinario, siue pure, siue in diem, vel sub conditione. Quod si natura debeatur, non sunt loco creditorum. Sed si non sit mutua pecunia, sed contractus, creditores accipiuntur.

11. GAIUS lib. 1. ad Edictum.

Creditorum appellatione non hi tantum accipiuntur, qui pecuniam crediderunt: sed omnes, quibus ex qualibet causa debetur.

12. ULPIANUS lib. 7. ad Edictum.

Ut si cui ex empto vel ex locato, vel ex alio ullo debetur. † Sed etsi ex delicto debeatur, mihi videtur posse creditoris loco accipi. † Quod si ex populari causa, ante litis contestationem, recte dicetur creditoris loco non esse,

postea esse. §. 1. Minus solvit, qui tardius solvit: nam & tempore minus solvitur.

13. IDEM lib. 7. ad Edictum.

Mulieris appellatione etiam virgo viripotens continetur. §. 1. *Res abesse* videntur (ut *Sabinus* ait, & *Pedius* probat) etiam hæ, quarum corpus manet, forma mutata est: & ideo si corruptæ redditæ sint, vel transfiguratæ, videri abesse: quoniam plerumque plus est in manus pretio, quam in re. §. 2. Definere autem abesse res tunc videtur, cum sic redit in potestatem, ne amittere (ejus) possessionem possimus. §. 3. Ob hoc, quod furto pridem subtracta est. Abest & cæteræ, quæ in rebus humanis non est.

14. PAULUS lib. 7. ad Edictum.

Labeo & *Sabinus* existimant, si vestimentum scissum reddatur, vel res corrupta reddita sit, veluti scyphi collisi aut tabula rasa pictura, videri rem abesse: quoniam earum rerum pretium non in substantia, sed in arte sit positum. † Item si dominus rem, quæ furto sibi aberat, ignorans emerit: recte dicitur res abesse, etiam si postea id ita esse scierit: quia videtur res ei abesse, cui pretium abest. §. 1. Rem amisisse videtur, qui adversus nullum ejus persequendæ actionem habet.

15. ULPIANUS lib. 10. ad Edictum.

Bona civitatis abusive publica dicta sunt, sola enim ea publica sunt, quæ populi Romani sunt.

16. GAIUS lib. 3. ad Edictum Provinciale.

Eum, qui vectigal populi Romani conductum habet, publicanum appellamus: (nam) publica appellatio in compluribus causis ad Populum Romanum respicit: Civitates enim privatorum loco habentur.

17. ULPIANUS lib. 10. ad Edictum.

Inter publica habemus non sacra, nec religiosa, nec quæ publicis usibus destinata sunt: sed si qua sunt civitatum velut bona, sed peculia servorum civitatum, proculdubio publica habentur. §. 1. *Publica vectigalia* intelligere debemus, ex quibus vectigal fiscus capit: quale est vectigal portus, vel venalium rerum: item salinarum, & metallorum, & picariarum.

18. PAULUS lib. 9. ad Edictum.

Munus tribus modis dicitur: uno *donum*, & inde munera dici, dari, mittive: Altero *onus*, quod cum remittatur, vacationem militiæ munerisque præstat: inde immunitatem appellari. Tertio *officium*: unde munera militaris, & quosdam milites munificos vocari. Igitur *Municipes* dici, quod munera civilia capiant.

19. ULPIANUS lib. 11. ad Edictum.

Labeo libro primo Prætoris Urbani definit, quod quædam agantur, quædam gerantur, quædam contrahantur. † Et *Actum* quidem generale verbum esse, siue verbis, siue re quid agatur: ut in stipulatione, vel numeratione. † *Contractum* autem ultro citroque obligationem, quod Græci *συνάλλαγμα* vocant: veluti emptionem, venditionem, locationem, conductionem, societatem. † *Gestum* rem significare siue verbis factam.

20. IDEM lib. 12. ad Edictum.
Verba, *Contraxerunt, gesserunt*, non pertinent ad testandi jus.

21. PAULUS lib. 11. ad Edictum.
Princes bona concedendo videtur etiam obligationes cedere.

22. GAIUS lib. 4. ad Edictum Provinciale.

Plus est in restitutione, quam in exhibitione: nam *exhibere* est, praesentiam corporis praebere; *restituere* est, etiam possessorem facere, fructusque reddere: pleraque praeterea restitutionis verbo continentur.

23. ULPIANUS lib. 14. ad Edictum.
Rei appellatione & causae & jura continentur.

24. GAIUS lib. 13. ad Edictum Provinciale.

Nihil est aliud hereditas, quam successio in universum jus, quod defunctus habuit.

25. PAULUS lib. 21. ad Edictum.

Recte dicimus eum fundum totum nostrum esse, etiam cum usufructus alienus est: quia usufructus non domini pars, sed servitutis sit: ut via, & iter: nec falso dici, totum meum esse cuius non potest ulla pars dici alterius esse: hoc & *Julianus*: & est verius. §. 1. *Quintus Mucius* ait, partis appellatione rem pro indiviso significari: nam quod pro diviso nostrum sit, id non partem, sed totum esse, *Servius* non ineleganter partis appellatione utrumque significari.

26. ULPIANUS lib. 16. ad Edictum.

Partum non esse partem rei *furtivae* *Scaevola* libro undecimo Quaestionum scribit.

27. IDEM lib. 17. ad Edictum.

Ager est locus, qui sine villa est. §. 1. *Stipendium* a stirpe appellatum est, quod per stirpes, id est, modica aera colligatur. Idem hoc etiam *tributum* appellari *Pomponius* ait. Et sane appellatur ab intributione tributum: vel ex eo, quod militibus tribuatur.

28. PAULUS lib. 21. ad Edictum.

Alienationis verbum etiam usucapionem continet: vix est enim, ut non videatur alienare, qui patitur usucapi. † Eum quoque alienare dicitur, qui non utendo amisit servitutes. † Qui occasione adquirendi non utitur, non intelligitur alienare: veluti qui hereditatem omittit, aut optionem intra certum tempus datam non amplectitur. §. 1. Oratio, quae neque conjunctionem, neque disjunctionem habet, ex mente pronuntiantis, vel disjuncta, vel conjuncta accipitur.

29. IDEM lib. 66. ad Edictum.

Conjunctionem enim nonnunquam pro disjunctione accipi, *Labeo* ait: ut in illa stipulatione, *Mihi hereditaque meo re, heredemque tuum*.

30. GAIUS lib. 7. ad Edictum Provinciale.

Sylva *cadua* est, (ut quidam putant) quae in hoc habetur, ut caderetur. *Servius* eam esse, quae succisa, rursus ex stirpibus, aut radibus renascitur. §. 1. *Stipula illecta* est spica in

messe dejecta, (necdum lecta,) quas rustici, cum vacaverint, colligunt. §. 2. *Novalis* est terra praecisa, quae anno cessavit, quam Graeci *νεανίω* vocant. §. 3. *Integra* autem est, in quam nondum dominus pascendi gratia pecus immisit. §. 4. *Glans caduca* est, quae ex arbore cecidit. §. 5. *Pascua sylva* est, quae pastui pecudum destinata est.

31. ULPIANUS lib. 18. ad Edictum.
Pratum, in quo ad fructum percipiendum falce dontaxat opus est: ex eo dictum, quod paratum sit ad fructum capiendum.

32. PAULUS lib. 24. ad Edictum.
Minus solutum intelligitur, etiam si nihil esset solutum.

33. ULPIANUS lib. 21. ad Edictum.
Palam est, coram pluribus.

34. PAULUS lib. 24. ad Edictum.
Actionis verbo etiam persecutio continetur.

35. IDEM lib. 7. ad Edictum.
Restituere autem is intelligitur, qui simul & causam auctori reddit, quam is habiturus esset, si statim iudicii accepti tempore res ei reddita fuisset, id est, & usucapionis causam, & fructum.

36. ULPIANUS lib. 23. ad Edictum.
Litis nomen (omnem) actionem significat, sive in rem, sive in personam sit.

37. PAULUS lib. 26. ad Edictum.
Verbum *Oportere* non ad facultatem iudicis pertinet, qui potest, vel plaris, vel minoris condemnare sed ad veritatem refertur.

38. ULPIANUS lib. 25. ad Edictum.
Ostentum *Labeo* definit, omne contra naturam cujusque rei genitum, factumque. Duo genera (autem) sunt ostentorum, unum quotiens quid contra naturam nascitur, tribus manibus forte aut pedibus, aut qua alia parte corporis, quae naturae contraria est: alterum cum quid prodigiosum videtur, quae Graeci *φαντασμα*, id est, *visiones* vocant.

39. PAULUS lib. 53. ad Edictum.
Subsignatum dicitur, quod ab aliquo subscriptum est: nam Veteres subsignationis verbo adscriptione uti solebant. §. 1. *Bona* intelliguntur easque, quae deducto aere alieno superflunt. §. 2. *Detestari* est, absenti denuntiare. §. 3. *Incertus possessor* est, quem ignoramus.

40. ULPIANUS lib. 56.
Detestatio est denunciatio facta cum testatione. §. 1. *Servi* appellatio etiam ad ancillam refertur. §. 2. *Familiae* appellatione liberi quoque continentur. §. 3. *Unicus servus* familiae appellatione non continetur. Ne duo quidem familiam faciunt.

41. GAIUS lib. 21. ad Edictum Provinciale.

Arimorum appellatio non utique scuta, & gladios, & galeas significat: sed & fustes, & lapides.

42. ULPIANUS lib. 57. ad Edictum.
Probrum & opprobrium, id est, probra quaedam natura zurpia sunt, quaedam civiliter, & quasi

& quasi more Civitatis: ut puta furtum, adulterium natura turpe est: enimvero tutelæ damnati, hoc non natura probum est, sed more civitatis: nec enim natura probum est, quod potest etiam in hominem idoneum incidere.

43. IDEM lib. 58. ad Edictum.

Verbo *Victus* continentur, quæ esui, potuique cultuique corporis, quæque ad vivendum homini necessaria sunt. Vestem quoque victus habere vicem, Labeo ait.

44. GAIUS lib. 12. ad Edictum Provinciale.

Et cætera quibus tuendi, curandive corporis nostri gratia utimur, ea appellatione significantur.

45. ULPIANUS lib. 58. ad Edictum.

Instratum omne vestimentum contineri, quod injiciatur, Labeo ait: neque enim dubium est, quin stragula vestis sit omne pallium *περίσπασμα*. In victum ergo vestem accipiemus non stragula, instratum omnem stragulam vestem.

46. IDEM lib. 59. ad Edictum.

Pronuntiatum & statutum idem potest: promiscue enim & pronuntiasse & statuisse solemus dicere eos, qui jus habent cognoscendi. §. 1. *Matremfamilias* accipere debemus eam, quæ non in honeste vixit: matrem enim familias a cæteris fœminis mores discernunt, atque separant: proinde nihil intererit, nupta sit, an vidua, ingenua sit, an libertina: nam neque nuptiæ, neque natales faciunt matremfamilias: sed boni mores.

47. PAULUS lib. 56. ad Edictum.

Liberationis verbum eandem vim habet, quam solutionis.

48. GAIUS lib. ad Edictum Prætoris Urbani titulo.

Qui neque sequantur, neque ducantur.

Solutum non intelligimus eum, qui licet vinculis levatus sit, manibus tamen tenetur: ac ne eam quidem intelligimus solutum, qui in publico sine vinculis servatur.

49. ULPIANUS lib. 59. ad Edictum.

Bonorum appellatio aut naturalis aut civilis est: Naturaliter bona ex eo dicuntur, quod beant, hoc est beatos faciunt: beare est prodere. † In bonis autem nostris computari sciendum est, non solum quæ domini nostri sunt, sed & si bona fide a nobis possideantur, vel superficialia sint. Æque bonis adnumerabitur, etiam si quid est in actionibus, petitionibus, persecutionibus: nam hæc omnia in bonis esse videntur.

50. IDEM lib. 61. ad Edictum.

Nurus appellatio etiam ad pronurum, & ultra porrigenda est.

51. GAIUS lib. 23. ad Edictum Provinciale.

Appellatione *parentis*, non tantum pater, sed etiam avus, & proavus, & deinceps omnes superiores continentur: sed & mater, & avia, & proavia.

52. ULPIANUS lib. 61. ad Edictum.

Patroni appellatione & patrona continetur,

53. PAULUS lib. 59. ad Edictum.

Sæpe ita comparatum est, ut conjuncta pro disjunctis accipiantur, & disjuncta pro conjunctis, interdum soluta pro separatis. Nam cum dicitur apud Veteres, *Adgnatorum g. utrumque*, pro separatione accipitur. At cum dicitur, *Super pecunia tutelæ ve suæ*, tutor separatim sine pecunia dari non potest. † Et cum dicimus, *Quod dedi aut donavi*, utraque continemus. † Cum vero dicimus, *Quod cum dare facere oportet*, quodvis eorum sufficit probare. † Cum vero dicit Prætor, *Si donum minus, operas redemerit*: si omnia imposita sunt, certum est omnia redimenda esse. §. 1. Ex re ergo pro conjunctis habentur: si quædam imposita sunt, cætera non desiderabuntur. §. 2. Item dubitatum, illa (verba,) *Ope consilio*, quemadmodum accipienda sunt, sententiæ conjungentium, aut separantium? Sed verius est, quod & Labeo ait, separatim accipienda: quia aliud factum est ejus, qui ope, aliud ejus, qui consilio furtum facit: sic enim alii condici potest: alii non potest: (&) sane post Veterum auctoritatem eo perventum est, ut nemo ope videatur fecisse, nisi & consilium malignum habuerit: nec consilium habuisse noceat, nisi & factum secutum fuerit.

54. ULPIANUS lib. 62. ad Edictum.

Conditionales creditores dicuntur & hi, quibus nondum competit actio, est autem competitura: vel qui spem habent, ut competat.

55. PAULUS lib. 16. brevis Edicti.

Creditor autem is est, qui exceptione perpetua summoverti non potest: qui autem temporalem exceptionem timet, similis est conditionali creditori.

56. ULPIANUS lib. 62. ad Edictum.

Cognoscere instrumenta, est relegere, & recognoscere: *dispungere* est conferre accepta & data. §. 1. *Liberorum* appellatione continentur, non tantum qui sunt in potestate: sed omnes, qui sui juris sunt, sive virilis, sive fœminini sexus sunt, exve fœminini sexus descendentes.

57. PAULUS lib. 59. ad Edictum.

Cui præcipua cura rerum incumbit, & qui magis quam cæteri, diligentiam & sollicitudinem rebus quibus præsent, debent, hi Magistri appellantur. † Quinetiam ipsi magistratus per derivationem a magistris cognominantur. † Unde etiam cujuslibet disciplinæ Præceptores, magistros appellari a monendo, vel monstrando. §. 1. *Persequi* videtur, & qui satis accepit.

58. GAIUS lib. 24. ad Edictum Provinciale.

Licet inter gesta & facta videtur quædam esse subtilis differentia: attamen *καταχρηστικῶς*, id est, *abusive*, nihil inter factum & gestum interest. §. 1. Paternos liberos liberorum liberos non recte nostros liberos dicimus.

59. ULPIANUS lib. 68. ad Edictum.

Portus appellatus est conclusus locus, quo importantur merces: & inde exportantur: Cccccc 3 eaque

eaque nihilominus statio est conclusa, atque munita: inde angiportum dictum est.

60. IDEM lib. 69. ad Edictum.

Locus est non fundus, sed portio aliqua fundi; fundus autem integrum aliquid est: & plerumque sine villa locum accipimus. Ceterum adeo opinio nostra & constitutio locum a fundo separat, ut & modicus locus possit fundus dici, si fundi animo eam habuimus. Non enim magnitudo locum a fundo separat, sed nostra affectio: & quælibet portio fundi poterit fundus dici, si jam hoc constituerimus: nec non & fundus, locus constitui potest: nam si eum alii adjunxerimus fundo, locus fundi efficietur. §. 1. Loci appellationem non solum ad rustica, verum ad urbana quoque prædia pertinere, *Labeo* scribit. §. 2. Sed fundus quidem suos habet fines, locus vero latere potest, quatenus determinetur, & definiatur.

61. PAULUS lib. 65. ad Edictum.

Satisfactionis appellatione interdum etiam re promissio continebitur; qua contentus fuit is, cui satisfactio debebatur.

62. GAIUS lib. 26. ad Edictum Provinciale.

Tigni appellatione in lege duodecim Tabularum omne genus materiæ, ex qua ædificia constant, significatur.

63. ULPIANUS lib. 71. ad Edictum.

Penes te amplius est, quam apud te: nam apud te est, quod qualiter qualiter a te teneatur: penes te est, quod quodammodo possidetur.

64. PAULUS lib. 67. ad Edictum.

Intestatus est, non tantum, qui testamentum non fecit, sed etiam cujus ex testamento hereditas adita non est.

65. ULPIANUS lib. 62. ad Edictum.

Heredis appellatio non solum ad proximum heredem, sed & ad ultiores refertur: nam & heredis heres, & deinceps, heredis appellatione continetur.

66. IDEM lib. 74. ad Edictum.

Mercis appellatio ad res mobiles tantum pertinet.

67. IDEM lib. 76. ad Edictum.

Alienatum non proprie dicitur, quod adhuc in dominio venditoris manet: venditum tamen recte dicitur. §. 1. *Donationis* verbum simpliciter loquendo, omnem donationem comprehendisse videtur, siue mortis causa, siue non mortis causa fuerit.

68. IDEM lib. 77. ad Edictum.

Illa verba, *arbitratu Lucii Titii fieri*, jus significant, & in servum non cadunt.

69. IDEM lib. 78. ad Edictum.

Hæc verba, *Cui rei dolus malus aberit*, afuerit, generaliter comprehendant omnem dolum, quicumque in hanc rem admissus est, de qua stipulatio est interposita.

70. PAULUS lib. 73. ad Edictum.

Sciendum est, heredem etiam per multas successiones accipi: nam paucis speciebus heredis appellatio proximum continet: Veluti in substitutione impuberis, *Quisquis mihi heres erit, idem filio heres esto*: ubi heredis heres non continetur, quia incertus est. † Item in lege *Ælia Sentia* filius heres proximus potest libertum pater-

num ut ingratum accusare, non etiam si heredi heres extiterit. † Idem dicitur in operarum exactione, ut filius heres exigere possit, non ex successione effectus. §. 1. Verba hæc, *Is ad quem ea res pertinet*, sic intelliguntur, ut qui in universum dominium vel jure civili, vel jure Prætorio succedit, contineatur.

71. ULPIANUS lib. 70. ad Edictum.

Aliud est capere, aliud accipere. Capere cum effectu accipitur. Accipere, etsi quis non accepit, ut habeat: ideoque non videtur quis capere, quod erit restitutus: sicut pervenisse proprie illud dicitur, quod est remansurum. §. 1. Hæc verba, *His rebus recte præstari*, hoc significant, ne quod periculum, vel damnum ex ea re stipulator sentiret.

72. PAULUS lib. 76. ad Edictum.

Appellatione rei pars etiam continetur.

73. ULPIANUS lib. 30. ad Edictum.

Hæc verba in stipulatione posita, *Eam rem re-ctè restitui*, fructus continent. Rectè enim verbum pro viri boni arbitrio est.

74. PAULUS lib. 2. ad Edictum Ædilium

Curulium.

Signatorius anulus ornamentis appellatione non continetur.

75. IDEM lib. 50. ad Edictum.

Restituere is videtur, qui id restituit, quod habiturus esset actor, si controversia ei facta non esset.

76. IDEM lib. 51. ad Edictum.

Dedisse intelligendus est etiam is, qui permittit, vel compensavit.

77. IDEM lib. 49. ad Edictum.

Frugem pro reditu appellari, non solum (quod) frumentis, aut leguminibus: verum & (quod) ex vino, silvis cædis, cretiferis, lapidicinis capitur. † *Julianus* scribit fruges omnes esse quibus homo vescatur, falsum esse: non enim carnem, aut aves ferasve, aut poma fruges dici. *Frumentum* autem id esse, quod arista se teneat, rectè *Gallum* definisse: lupinum vero & fabam fruges potius dici: quia non arista, sed filiqua continentur: quæ *Servius Alfenus* in frumento contineri patat.

78. IDEM lib. 3. ad Plautium.

Interdum proprietatem quoque verbum possessionis significat: sicut in eo, qui possessiones suas legasset, responsum est.

79. IDEM lib. 6. ad Plautium.

Impensæ necessariae sunt, quæ si factæ non sint, res aut peritura, aut deterior futura sit. §. 1. *Utiles* impensas esse *Fulcinus* ait, quæ meliorem dotem faciant, (non) deteriore esse non sinant: ex quibus reditus mulieri adquiratur: sicuti arbitrii pastinationes ultra quam necesse fuerat. Item doctrinam puerorum, quorum nomine onerari mulierem ignorantem vel invitam non oportet: ne cogatur fundo, aut mancipiis cavere. In his impensis & pistrinum, & horreum insulæ dotali adjectum, plerumque dicemus. §. 2. *Voluptuaria* sunt, quæ speciem duntaxat ornant, non etiam fructum augent, ut sunt viridia, & aquæ salientes, incrustationes, loricationes picturæ.

80. IDEM

80. IDEM lib. 9. ad Plautium.

IN generali repetitione legatorum etiam datae libertates continentur ex mente *Legis* duodecim tabularum.

81. IDEM lib. 10. ad Plautium.

CUM Prætor dicat, *ut opus factum restituatur*, etiam damnum datum actor consequi debet: nam verbo *restitutionis* omnis utilitas actoris continetur.

82. IDEM lib. 14. ad Plautium.

Verbum *Amplius* ad eum quoque pertinet, cui nihil debetur: sicuti ex contrario minus solutum videtur, etiamsi nihil esset exactum.

83. JAVOLENUS lib. 5. ex Plautio.

Propriæ bonæ dici non possunt, quæ plus incommodi, quam commodi habent.

84. JAVOLENUS lib. 2. ad Vitellium.

Illi appellatione omnes liberos intelligimus.

85. MARCELLUS lib. 1. Digestorum.

Neratius Priscus tres facere existimat collegium: & hoc magis sequendum est.

86. CELSUS lib. 5. Digestorum.

Quid aliud sunt jura prædiorum, quam prædia qualiter se habentia, ut bonitas, salubritas, amplitudo.

87. MARCELLUS lib. 12. Digestorum.

UT Alfenus ait, Urbs est Roma, quæ muro cingeretur. Roma est etiam, qua continentia edificia essent: nam Romam non muro tenus existimari, ex consuetudine cottidiana posse intelligi, cum diceremus Romam nos ire, etiamsi extra urbem habitarem.

88. CELSUS lib. 18. Digestorum.

Tantum quisque pecuniæ relinquit, quantum ex bonis ejus refici potest: sic dicimus, centies aureorum habere, qui tantum in prædiis, cæterisque similibus rebus habeat. Non idem est in fundo alieno legato, quanquam is hereditaria pecunia parari potest: neque quisquam eum, qui pecuniam numeratam habet, habere dicit, quidquid ex ea parari potest.

89. POMPONIUS lib. 6. ad Sabinum.

Boves magis armentorum, quam jumentorum generis appellantur. §. 1. Hoc sermone, *Dam nupta eris*, primæ nuptiæ significantur. §. 2. Inter edere & reddi rationes multum interest: nec is, qui edere jussus sit, reliquum reddere debet: nam & argentarius edere rationem videtur, etiamsi quod reliquum sit apud eum non solvat.

90. ULPIANUS lib. 27. ad Sabinum.

Quanti optima maximæque sunt, ædes tradit: non hoc dicit servitutem illis deberi: sed illud solum, ipsas ædes liberas esse, hoc est, nulli servire.

91. PAULUS lib. 1. Fideicommissorum.

Meorum & tuorum appellatione actiones quæ contingi dicendum est.

92. IDEM lib. 7. Quaestionum.

Proximus est, cui nemo antecedit: supremus est, quem nemo sequitur.

93. CELSUS lib. 19. Digestorum.

Movementum, item mobilium appellatione, idem significamus: si tamen apparet defunctum animalia duntaxat, quia se ipsa moverent, movementa vocasse: quod verum est.

94. IDEM lib. 20. Digestorum.

Verbum reddendi quamquam significatum habet retro dandi, recipit tamen & per se dandi significationem.

95. MARCELLUS lib. 14. Digestorum.

Potest aliquorum appellatio & universos significare.

96. CELSUS lib. 23. Digestorum.

Litus est, quousque maximus fluctus a mari pervenit: idque Marcum Tullium ajunt, cum arbiter esset, primum constituisse. §. 1. Prædia, dicimus aliquorum esse, non utique communiter habentium ea, sed (vel) alio aliud habente.

97. IDEM lib. 32. Digestorum.

Cum stipulamur, *Quanta pecunia ex hereditate Titii ad te pervenerit*, res ipsas, quæ pervenerunt, non pretia earum spectare videmur.

98. IDEM lib. 39. Digestorum.

Cum *bisextum* calendis est: nihil refert, (utrum) priore, an posteriore die quis natus sit, & deinceps sextum calendas ejus natalis dies est: nam id biduum pro uno die habetur: sed posterior dies intercalatur, non prior: ideo quo anno intercalatum non est, sexto calendas natus: cum bisextum calendis est, priorem diem natalem habet. §. 1. Cato putat, mensem intercalarem addititium esse, omnesque ejus dies pro momento temporis observat, extremoque diei mensis Februarii attribuit Quintus Mucius. §. 2. Mensis autem intercalaris constat ex diebus viginti octo.

99. ULPIANUS lib. 1. de Officio Consulis.

Notionem accipere possumus, & cognitionem & jurisdictionem. §. 1. *Continentes provincias* accipere debemus eas, quæ Italiæ junctæ sunt: ut puta Galliam: sed & Provinciam Siciliam magis inter continentes accipere nos oportet, quæ modico freto Italia dividitur. §. 2. *Instrumentorum* appellatione quæ comprehendantur, perquam difficile erit separare: qui enim proprie sint instrumenta, propter quæ dilatio danda sit, inde dignoscemus, si in præsentiam personæ, quæ instruere possit, dilatio petatur: puta qui actum gessit, licet in servitute, vel qui actor fuit constitutus, putem videri instrumentorum causa peti dilationem.

100. IDEM lib. 2. de Officio Consulis.

Speciosas personas accipere debemus clarissimas personas utriusque sexus: item eorum, qui ornamentis Senatoris utantur.

101. MODESTINUS lib. 6. Differentiarum.

Inter stuprum, & adulterium, hoc interesse quidam putant, quod adulterium in nuptam, stuprum in viduam committitur: sed lex Julia de adulteriis hoc verbo *indifferenter* utitur. §. 1. *Divortium* inter virum & uxorem fieri dicitur: *repudium* vero sponsæ remitti videtur: quod & in uxoris personam non absurde cadit. §. 2. Verum est, *morbium* esse temporalem corporis imbecillitatem, *vitium* vero perpetuum corporis impedimentum: veluti si talum excussit: nam & luscus utique vitiosus est. §. 3. Servis legatis etiam ancillas deberi, quidam putant: quasi commune nomen utrumque sexum contineat.

102. IDEM

102. IDEM lib. 7. Regularum.

Derogatur legi, aut abrogatur. *Derogatur legi, cum pars detrahitur, abrogatur legi, cum prorsus tollitur.*

103. IDEM lib. 8. Regularum.

Licet capitalis Latine loquentibus omnis causa existimationis videatur, tamen appellatio capitalis, mortis, vel amissionis civitatis intelligenda est.

104. IDEM lib. 2. Excusationum.

Natorum appellatio & ad nepotes extenditur.

105. IDEM lib. 2. Responsorum.

Modestinus respondit, his verbis, *Libertis, libertabusque meis, libertum libertæ testatoris non contineri.*

106. IDEM lib. sing. de Præscriptionibus.

Dimissoriae litterae dicuntur, quæ vulgo Apostoli dicuntur: dimissoriae autem dictæ, quod causa ad eum, qui appellatus est, dimittitur.

107. IDEM lib. 3. Pandectarum.

Adsignare libertum, hoc est, testificari, cujus ex liberis libertum eum esse voluit.

108. IDEM lib. 4. Pandectarum.

Debitor intelligitur is, a quo invito exigere pecunia potest.

109. IDEM lib. 5. Pandectarum.

Bonæ fidei emptor esse videtur, qui ignoravit eam rem alienam esse: aut putavit eum, qui vendidit, jus vendendi habere, puta procuratorem, aut tutorem esse.

110. IDEM lib. 6. Pandectarum.

Sequester dicitur, apud quem plures eandem rem, de qua controversia est, deposuerunt: dictus ab eo, quod occurrenti, aut quasi sequenti eos, qui contendunt, committitur.

111. JAVOLENUS lib. 6. ex Cassio.

Censeri est constituere, & præcipere: unde etiam dicere solemus, *Censeo hoc facias*, & semet aliquid censuisse. Inde Censoris nomen videtur esse tractum.

112. IDEM lib. 11. ex Cassio.

Litus publicum est eatenus, qua maxime fluctus exæstuat. Idemque juris est in lacu, nisi is totus privatus est.

113. IDEM lib. 14. ex Cassio.

Morbis fonticus est, qui cuique rei nocet.

114. IDEM lib. 15. ex Cassio.

Solvendo esse nemo intelligitur, nisi qui solidum potest solvere.

115. IDEM lib. 4. Epistolarum.

Questio est, fundus a possessione, vel agro, vel prædio quid distet? *† Fundus* est omne, quidquid solo tenetur. *† Ager* est, (si) species fundi ad usum hominis comparatur. *† Possessio* ab agro juris proprietate distat: quidquid enim adprehendimus, cujus proprietate ad nos non pertinet, aut nec potest pertinere, hoc possessionem appellamus. Possessio ergo usus, ager proprietate loci est. *† Prædium* utriusque superscriptæ generale nomen est: nam & ager & possessio hujus appellationis species sunt.

116. IDEM lib. 7. Epistolarum.

Quisquis mihi alius filii filiusve heres sit, Labeo,

non videri filiam contineri: Proculus contra: mihi Labeo videtur verborum figuram sequi, Proculus meum testantis: respondit: Non dubito, quin Labeonis sententia vera non sit.

117. IDEM lib. 9. Epistolarum.

Non potest videri minus solvisse is, in quem amplioris summæ actio non competit.

118. POMPONIUS lib. 2. ad Quintum Mucium.

Hostes hi sunt, qui nobis, aut quibus nos publice bellum decrevimus: cæteri, latrones aut prædones sunt.

119. IDEM lib. 3. ad Quintum Mucium.

Hereditatis appellatio sine dubio continet etiam damnosam hereditatem: juris enim nomen est, sicuti bonorum possessio.

120. IDEM lib. 5. ad Quintum Mucium.

Verbis legis 12 Tabularum his, *Ut legasset suæ rei, ita jus esto*, latissima potestas tributa videtur, & heredis instituendi, & legata, & libertates dandi, tutelas quoque constituendi: sed id interpretatione coangustatum est, vel legum, vel auctoritate jura constituentium.

121. IDEM lib. 6. ad Quintum Mucium.

Usura pecuniæ, quam percipimus, in fructu non est: quia non ex ipso corpore, sed ex alia causa est, id est, nova obligatione.

122. IDEM lib. 8. ad Quintum Mucium.

Servius ait: si ita scriptum sit, *Filio, filiisque meis hosce tutores do*: masculis duntaxat tutores datos: quoniam singulari casu hoc, *filio*, ad pluralem videtur transisse, continentem eundem sexum, quem singularis prior positus habuisset: sed hoc facti, non juris habet questionem: potest enim fieri, ut singulari casu de filio senserit, deinde plenius omnibus liberis prospexisse in tutore dando voluerit, quod magis rationabile esse videtur.

123. IDEM lib. 26. ad Quintum Mucium.

Verbum *erit* interdum etiam præteritum, nec solum futurum tempus demonstrat: quod est nobis necessarium scire, & cum codicilli ita confirmati testamento fuerint, *Quod in codicillis scriptum erit*: utrumne futuri temporis demonstratio fiat, an etiam præteriti, si ante scriptos codicillos quis relinquat: quod quidem ex voluntate scribentis interpretandum est. *†* Quemadmodum autem hoc verbum est, non solum præsens, sed & præteritum tempus significat: ita & hoc verbum *erit*, non solum futurum, sed interdum etiam præteritum tempus demonstrat: nam cum dicimus, *Lucius Titius solutus est*, (ab) obligatione: & præteritum & præsens significamus: sicut hoc, *Lucius Titius alligatus est*: & idem fit, cum ita loquimur, *Troja capta est*: non enim ad præsentis facti demonstrationem refertur is sermo, sed ad præteritum.

124. PROCULUS lib. 2. Epistolarum.

Hæc verba, *ille aut ille*, non solum disjunctivæ, sed etiam subdisjunctivæ orationis sunt. *†* Disjunctivum est, veluti cum dicimus, *aut dies aut nox est*, quorum posito altero, necesse est, tolli

tolli alterum: item sublato altero, poni alterum: Ita simili figuratiōe verbum potest esse subdisjunctivum. † Subdisjunctivi autem genera sunt duo. Unum, cum ex propositis finibus ita non potest uterque esse, ut possit neuter esse: veluti cum dicimus, *aut sedet aut ambulat*: nam ut nemo potest utrumque simul facere: ita aliquis potest neutrum, velut is, qui accumbit. † Alterius generis est, cum ex propositis finibus ita non potest neuter esse, ut possit utrumque esse, veluti cum dicimus, *omne animal aut facit, aut patitur*: nullum enim, quod nec faciat, nec patitur: at potest simul & facere, & pati.

125. IDEM lib. 5. Epistolarum.

Nepos Proculo suo salutem: Ab eo, qui ita dotem promisit: *Cum commodum erit, dotis filiae meae tibi erunt auri centum*, putasne, proinus nuptiis factis dotem peti posse? quid, si ita promississet, *Cum potuero, dote erunt*? quod si aliquam vim habeat posterior obligatio, possit verbum quomodo interpretari? utrum aere alieno deducto, an extante? Proculus: cum dotem quis (ita) promisit, *Cum potuero, doti tibi erunt centum*: existimo, ad id, quod actum est, interpretationem redigendam esse; nam qui ambigue loquitur, id loquitur, quod ex his, quae significantur, sensus est: proprius est tamen, ut hoc cum sensisse existimem, deducto aere alieno potero, potest etiam illa accipi significatio, cum salva dignitate mea potero: quae interpretatio eo magis accipienda est, si ita promissum est, *cum commodum erit*, hoc est, cum sine incommodo meo potero.

126. IDEM lib. 6. Epistolarum.

Si, cum fundum tibi darem, legem ita dixi, *Uti optime maximeque esset*: & adieci, *jus fundi deterius factum non esse per dominum, praestabitur*: amplius eo praestabitur nihil: etiam si prior pars, qua scriptum est, *Uti optime maximeque sit*, liberum esse significat: eoque, si posterior pars adjecta non esset, liberum praestare deberem: tamen inferiore parte satis me liberatum puto, quod ad jura attinet, ne quid aliud praestare debeam, quam jus fundi per dominum deterius factum non esse.

127. CALLISTRATUS lib. 4. de Co-
gnitionibus.

Vestis appellatione, tam virilis, quam muliebris, & scenica, etiam si tragica aut citharceda sit, continetur.

128. ULPIANUS lib. 1. ad Legem Juliam
& Papiam.

Spadonum generalis appellatio est: quo nomine tam hi, qui natura spadones sunt, thlibiae, thlasiae, sed & si quod aliud genus spadonum est, continentur.

129. PAULUS lib. 1. ad Legem Juliam
& Papiam.

Qui mortui nascuntur, neque nati, neque procreati, videntur: quia nunquam liberi appellari potuerunt.

130. ULPIANUS lib. 2. ad Legem Juliam
& Papiam.

Lege obvenire hereditatem, non improprie quis dixerit & eam, quae ex testamento defertur:

quia Lege 12 Tabular. testamentariae hereditates confirmantur.

131. IDEM lib. 3. ad Legem Juliam
& Papiam.

Aliud fraus est, aliud poena. Fraus enim sine poena esse potest: poena sine fraude esse non potest. Poena est noxae vindicta: fraus & ipsa noxa dicitur, & quasi poenae quaedam preparatio. §. 1. Inter multam autem, & poenam, multum interest: cum poena generale sit nomen, omnium delictorum coercitio; multa specialis peccati cujus animadversio hodie pecuniaria est: poena autem non tantum pecuniaria, verum capitis & existimationis irrogari solet: & multa quidem ex arbitrio ejus venit, qui multam dicit; poena non irrogatur, nisi quae quaque lege, vel quo alio jure specialiter huic delicto imposita est: quinimo multa ibi dicitur, ubi specialis poena non est imposita. Item multam is dicere potest, cui judicatio data est. Magistratus solos & Praesides provinciarum posse multam dicere, mandatis permisum est: poenam autem unusquisque irrogare potest, cui hujus criminis sive delicti executio competit.

132. PAULUS lib. 3. ad Legem Juliam
& Papiam.

Anniculus amittitur, qui extremo anni die moritur: & consuetudo loquendi, id ita esse declarat, *ante diem decimum calendarum, post diem decimum calendarum*: neque utro enim sermone undecim dies significantur. §. 1. Falsum est, eam peperisse, cui mortuae filius exsecutus est.

133. ULPIANUS lib. 4. ad Legem Ju-
liam & Papiam.

Si quis sic dixerit, ut intra diem mortis ejus aliquid fiat: ipse quoque dies, quo quis mortuus est, numeratur.

134. PAULUS lib. 2. ad Legem Juliam
& Papiam.

Anniculus non statim ut natus est, sed trecentesimo sexagesimo quinto die dicitur, incipiente plane, non exacto die, quia annum civiliter, non ad momenta temporum, sed ad dies numeramus.

135. ULPIANUS lib. 4. ad Legem Juliam
& Papiam.

Quaret aliquis, si portentosum, vel monstrosum, vel debilem mulier ediderit, vel qualem visu vel vagitu novum, non humanae figurae, sed alterius magis animalis, quam hominis partum, an quia enixa est, prodesse ei debeat? Et magis est, ut haec quoque parentibus prosint: nec enim est, quod eis imputetur, quae, qualiter potuerunt, statim obtemperaverunt: neque id, quod fataliter accessit, matri damnum injungere debet.

136. IDEM lib. 5. ad Legem Juliam
& Papiam.

Generi appellatione & neptis, & proneptis, tam ex filio, quam ex filia editarum, ceterarumque maritos contineri, manifestum est.

D d d d d d

137. PAU-

137. PAULUS lib. 2. ad Legem Juliam & Papiam.

TEr enixa videtur, etiam quæ trigeminos peperit.

138. IDEM lib. 4. ad Legem Juliam & Papiam.

Hereditatis appellatione bonorum quoque possessio continetur.

139. ULPIANUS lib. 7. ad Legem Juliam & Papiam.

Aedificia Romæ fieri etiam ea videntur, quæ in contentibus Romæ ædificiis fiant. §. 1. *Perfecisse ædificium* is videtur, qui ita consummavit, ut jam in usu esse possit.

140. ULPIANUS lib. 7. ad Legem Juliam & Papiam.

Cepisse quis intelligitur, quamvis alii adquisiit.

141. ULPIANUS lib. 8. ad Legem Juliam & Papiam.

Etiam ea mulier, cum moreretur, creditur filium habere, quæ exciso utero edere possit: necnon etiam alio casu mulier potest habere filium, quem mortis tempore non habuit: utputa eum, qui ab hostibus remeavit.

142. PAULUS lib. 6. ad Legem Juliam & Papiam.

Triplici modo conjunctio intelligitur: aut enim re per se conjunctio contingit, aut re & verbis, aut verbis tantum. † Nec dubium est, quin conjuncti sint, quos & nominum, & rei complexus jungit: veluti *Titius & Mævius ex parte dimidia heredes sunt*: vel (ita), *Titius Mæviusque heredes sunt*: vel, *Titius cum Mævio ex parte dimidia heredes sunt*. † Videamus autem, ne etiam, si hos articulos detrahas, &, *quæ, cum*; interdum tamen conjunctos accipi oporteat: veluti *Lucius Titius, Publius Mævius ex parte dimidia heredes sunt*: vel ita, *Publius Mævius, Lucius Titius heredes sunt*: *Sempronius ex parte dimidia heres esto*: ut Titius & Mævius veniant in partem dimidiam, & re & verbis conjuncti videantur. *Lucius Titius ex parte dimidia heres esto. Sejus ex parte, qua Lucium Titium heredem institui, heres esto. Sempronius ex parte dimidia heres esto.* Julianus, dubitari posse, tres semisses facti sint, an Titius in eundem semissem cum Gaio Scio institutus sit: sed eo quod Sempronius quoque ex parte dimidia scriptus est, verisimilius esse, in eundem semissem duos coactos, & conjunctim heredes scriptos esse.

143. ULPIANUS lib. 9. ad Legem Juliam & Papiam.

Id apud se quis habere videtur, de quo habet actionem: habetur enim, quod peti potest.

144. PAULUS lib. 10 ad Legem Juliam & Papiam.

Libro memorialium Massurius scribit, *pellicem* apud antiquos eam habitam, quæ, cum uxor non esset, cum aliquo tamen vivebat, quam nunc vero nomine *amicam*, paulo honestiore concubinam appellari. Gaius Flaccus in libro de jure

Papiriano scribit, *pellicem* nunc vulgo vocari, quæ cum eo, cui uxor sit, corpus misceat: quosdam eam, quæ uxoris loco sine nuptiis in domo sit, quam *παλλακήν* Græci vocant.

145. ULPIANUS lib. 10. ad Legem Juliam & Papiam.

Virilis appellatione interdum etiam totam hereditatem contineri, dicendum est.

146. TERENCEIUS CLEMENS lib. 2. ad Legem Juliam & Papiam.

Soceri, *socrus* appellatione avum quoque & aviam uxoris vel mariti contineri, responderetur.

147. IDEM lib. 3. ad Legem Juliam & Papiam.

Qui in continentibus Urbis nati sunt, Romæ nati intelligantur.

148. GAIUS lib. 8 ad Legem Juliam & Papiam.

Non est sine liberis, cui vel unus filius, unave filia est: hæc enim enunciatio, *habet liberos*, (*non habet liberos*,) semper plurativo numero profertur: sicut & *pugillares* & *codicilli*.

149. IDEM lib. 10. ad Legem Juliam & Papiam.

Nam quem *sine liberis esse*, dicere non possumus: hunc necesse est dicamus liberos habere.

150. IDEM lib. 9. ad Legem Juliam & Papiam.

Si ira a te stipulatus fuero, *Quanto minus a Titio consecutus fuero, tantum dare spondes?* non solet dubitari, quin, si nihil a Titio fuero consecutus, totum debeas, quod Titius debuerit.

151. TERENCEIUS CLEMENS lib. 5 ad Legem Juliam & Papiam.

Delata hereditas intelligitur, quam quis possit adiendo consequi.

152. GAIUS lib. 10. ad leg. Juliam & Papiam.

Hominis appellatione tam foeminam, quam masculum contineri non dubitatur.

153. TERENCEIUS CLEMENS lib. 11 ad leg. Juliam & Papiam.

Intelligendus est mortis tempore fuisse, qui in utero relictus est.

154. MACER lib. 1. ad legem vicesimam.

Mille passus non a militario urbis, sed a continentibus ædificiis numerandi sunt.

155. LICINNIUS RUFINUS lib. 7. Regularum.

Proximi appellatione etiam ille continetur, quæ solus est.

156. IDEM lib. 10. Regularum.

Majore parte anni possedisse quis intelligitur, etiam si duobus mensibus possederit: si modo adversarius ejus aut paucioribus (diebus) aut nullis possederit.

157. ÆLIUS GALLUS lib. 1. de Verborum, quæ ad Jus pertinent, significatione.

Paries est, sive murus, sive maceria est. §. 1. Item via est, sive semita, sive iter est.

158. CELSUS lib. 25. Digestorum.

Influ Juris frequenter uti nos, Cascellius ait, singulari appellatione, cum plura generis ejusdem significare vellemus: nam & multum hominem venisse Romam, & piscem vilem esse, dicimus. Item in stipulando satis habemus de herede cavere, *Si ea res secundum me hereditatem meam judicata erit*: & rursus, *Quod ob eam rem te hereditatem tuam*: nempe æque, si plures heredes sint, continentur stipulatione.

159. ULPIANUS lib. 1. ad Sabinum.
Etiam aureos nummos æs dicimus.

160. IDEM lib. 2. ad Sabinum.

Cæterorum & reliquorum appellatione etiam omnes continentur, ut Marcellus dixit circa eum, cui optio servi legata est, cæteri Sempronio: nam tentat, si non optet, omnes ad Sempronium pertinere.

161. IDEM lib. 7. ad Sabinum.
Non est pupillus, qui in utero est.

162. POMPONIUS lib. 2. ad Sabinum.

In vulgari substitutione, quæ ei, *qui supremus morietur*, heres substituitur, recte substitutus etiam unico intelligitur, exemplo duodecim Tabularum, ex quibus proximus agnatus & solus habetur. §. 1. Si quis ita testamento scripserit, *Si quid filio meo acciderit, Damas servus meus liber esto*: mortuo filio, Damas liber erit: licet enim accidant & vivis, sed vulgi sermone etiam mors significatur.

163. PAULUS lib. 2. ad Sabinum.

Illa verba, *optimus maximusque*, vel in eum cadere possunt, qui solus est, sic & circa Edictum Prætoris supremæ tabulæ habentur, & solæ. §. 1. Pueri appellatione etiam puella significatur: nam & fœminas puerperas appellant recentes ex partu, & Græce *παῖδες* communiter appellatur.

164. ULPIANUS lib. 15. ad Sabinum.

Nomen filiarum & in posthumam cadere, questionis non est: quamvis posthumæ non cadere in eam, quæ jam in rebus humanis sit, certum sit. §. 1. *Partitionis* nomen non semper dimidium significat: sed prout est adjectum: potest enim juberi aliquis, & maximam partiri posse, & vicesimam, & tertiam, & prout libuerit: sed si non fuerit portio adjecta, dimidia pars debetur. §. 2. *Habere*, sicut pervenire, cum effectu accipiendum.

165. POMPONIUS lib. 5. ad Sabinum.

Venisse ad heredem nihil intelligitur, nisi deducto ære alieno.

166. IDEM lib. 6. ad Sabinum.

Urbana familia, & rustica, non loco, sed genere distinguitur: potest enim aliquis dispensator non esse servorum urbanorum numero, veluti is, qui rusticarum rerum rationes dispenset, ibique habitet, non multum abest a villico: insularius autem urbanorum numero est: videndum tamen est, ipse dominus quorum loco quemque habuerit: quod ex numero familiæ, & vicariis apparebit. §. 1. *Pernoctare* extra Urbem intelligendus est, qui nulla parte noctis in Urbe est. Per enim totam noctem significat.

167. ULPIANUS lib. 25. ad Sabinum.

Carbonum appellatione materiam non contineri: sed an lignorum? & fortassis quis dicet, nec lignorum, non enim lignorum gratia habuit. † Sed & titiones, & alia ligna cocta, ne fumum faciant, utrum ligno, an carboni, an suo generi adnumerabimus? Et magis est, ut proprium genus habeatur. † *Sulphurata* quoque de ligno æque eandem habebunt definitionem. † Ad faces quoque parata non erunt lignorum appellatione comprehensa, nisi hæc fuit voluntas. † Idem & de nucleis olivarum, sed & de balanis est, vel si qui alii nuclei. † De pinu autem integri strobili ligni appellatione continebuntur.

168. PAULUS lib. 4. ad Sabinum.

Pali & perticæ in numerum materiæ redigendi sunt, & ideo lignorum appellatione non continentur.

169. IDEM lib. 5. ad Sabinum.

Non tantum in traditionibus, sed & in emptio-nibus & stipulationibus, & testamentis ad-jectio hæc, *Uti optimus maximusque est*, hoc signi-ficat, ut liberum præstetur prædium, non ut etiam servitutes ei debeantur.

170. ULPIANUS lib. 3. ad Sabinum.

Heredis appellatione omnes significari suc-cessores credendum est, etsi verbis non sint expressi.

171. POMPONIUS lib. 16. ad Sabinum.

Pervenisse ad te recte dicitur, quod per te ad alium pervenerit, ut in hereditate, a liberto per patronum filiumfamilias patri ejus adoptivo adquisita, responsum est.

172. ULPIANUS lib. 38. ad Sabinum.

Liberti appellatione etiam libertam contineri placuit.

173. IDEM lib. 39. ad Sabinum.

Collegarum appellatione hi continentur, qui sunt ejusdem potestatis. §. 1. *Qui* extra continentia urbis est, abest: cæterum usque ad continentia non abesse videbitur.

174. IDEM lib. 42. ad Sabinum.

Aliud est, promittere, furem non esse, aliud furto noxaeque solutum: qui enim dicit, furem non esse, de hominis proposito loquitur: qui furtis noxaeque solutum, nemini esse furti obliga-tum promittit.

175. POMPONIUS lib. 22. ad Sabinum.

Faciendi verbo, reddendi etiam causa conti-netur.

176. ULPIANUS lib. 45. ad Sabinum.

Solutionis verbo satisfactionem quoque omnem accipiendam placet: solvere dicimus eum, qui fecit, quod facere promissit.

177. IDEM lib. 47. ad Sabinum.

Natura cavillationis, quam Græci *συνέριον* (id est, *acervalem syllogismum*) appellaverunt, hæc est, ut ab evidentibus veris, per brevissimas mu-tationes, disputatio ad ea, quæ evidentibus falsa sunt, perducatur.

178. IDEM lib. 49. ad Sabinum.

Pecuniæ verbum non solum numeratam pecu-niam complectitur: verum omnem omnino pecu-

pecuniam hoc est, omnia corpora: nam corpora quoque pecuniæ appellatione contineri, nemo est, qui ambiget. §. 1. *Hæreditas* juris nomen est, quod & accessionem & decessionem in se recipit: hæreditas autem vel maxime fructibus augetur. §. 2. *Actionis* verbum & speciale est & generale: nam omnis actio dicitur, siue in personam, siue in rem sit petio: sed plerumque actiones personales solemus dicere: petitionis autem verbo in rem actiones significari videntur; persecutionis verbo extraordinarias persecutiones puto contineri, utpote fideicommissorum, & si quæ aliæ sunt, quæ non habent juris ordinarii executionem. §. 3. Hoc verbum, *debit*, omnem omnino actionem comprehendere intelligitur, siue civilis, siue honoraria, siue fideicommissi fuit persecutio.

179. IDEM lib. 51. ad Sabinum.

Inter hæc verba, *Quanti ea res erit*, vel *Quanti eam rem esse paret*, nihil interest: in utraque enim clausula placet verum rei æstimationem fieri.

180. POMPONIUS lib. 30. ad Sabinum.

Tugurii appellatione omne ædificium, quod rusticæ magis custodiæ convenit, quam urbanis ædibus significatur. §. 1. Ofilius ait, tugurium a recto, tanquam regularium esse dictum, ut toga, quod ea regamur.

181. IDEM lib. 35. ad Sabinum.

Verbum illud *pertinere* latissime patet: nam & eis rebus petendis aptum est, quæ domini nostri sint, & eis, quas jure aliquo possideamus, quamvis non sint nostri domini: pertinere ad nos etiam ea dicimus, quæ in nulla eorum causa sint, sed esse possint.

182. ULPIANUS lib. 27. ad Edictum.

Paterfamilias] liber peculium non potest habere, quemadmodum nec servus bona.

183. IDEM lib. 38. ad Edictum.

Tabernæ appellatio declarat omne utile ad habitandum ædificium, nempe ex eo, quod tabulis cluditur.

184. PAULUS lib. 30. ad Edictum.

Inde tabernacula, & contubernales dicti sunt.

185. ULPIANUS lib. 28. ad Edictum.

Instructam autem tabernam sic accipiemus, quæ & rebus & hominibus ad negotiationem paratis constat.

186. IDEM lib. 30. ad Edictum.

Commendare nihil aliud est, quam deponere.

187. IDEM lib. 32. ad Edictum.

Verbum *ex æstis pecuniæ*, non solum ad solutionem referendum est: verum etiam ad delegationem.

188. PAULUS lib. 33. ad Edictum.

Habere duobus modis dicitur, altero jure domini, altero, obtinere sine interpellatione id, quod quis emerit. §. 1. *Cantum* intelligitur, siue personis, siue rebus cantum sit.

189. IDEM lib. 34. ad Edictum.

Facere oportere, & hanc significationem habet, ut abstineat quis ab eo facto, quod

contra conventionem fieret, & curaret, ne fiat.

190. ULPIANUS lib. 34. ad Edictum.

Provinciales eos accipere debemus, qui in provincia domicilium (habent), non eos, qui ex provincia oriundi sunt.

191. PAULUS lib. 35. ad Edictum.

Inter divortium & repudium hoc interest, quod repudiari etiam futurum matrimonium potest: non recte autem sponsa divortisse dicitur: quod divortium ex eo dictum est, quod in diversas partes eunt, qui discedunt.

192. ULPIANUS lib. 37. ad Edictum.

Hæc adjectio, *plurisve*, non infinitam pecuniam continet, sed modicam, ut taxatio hæc, *Solidos decem plurisve*, ad minutalam summam referatur.

193. IDEM lib. 38. ad Edictum.

Hæc verba, *Quanti eam rem paret esse*, non ad quod interest, sed ad rei æstimationem referuntur.

194. ULPIANUS lib. 43. ad Edictum.

Inter donum & munus hoc interest, quod inter genus & speciem: nam genus esse donum Labeo a donando dictum, munus speciem, nam munus esse donum cum causa, utputa natalicium, nuptalium.

195. IDEM lib. 46. ad Edictum.

Pronunciatio sermonis in sexu masculino ad utrumque sexum plerumque porrigitur. §. 1. Familiæ appellatio qualiter accipiat, videamus. Et quidem varie accepta est: nam & in res & in personas deducitur. † In res, utputa in Lege 12 Tabularum his verbis, *adgnatus proximus familiam habeto*. † Ad personas autem refertur familiæ significatio ita, cum de patrono & liberto loquitur lex: *ex ea familia*, inquit *in eam familiam*: & hic de singularibus personis legem loqui constat. §. 1. Familiæ appellatio refertur & ad corporis cujusdam significationem, quod aut jure proprio ipsorum, aut communi universæ cognationis continetur. † Jure proprio familiam dicimus plures personas, quæ sunt sub unius potestate, aut natura, aut jure subiectæ, utputa patremfamilias, matremfamilias, filiumfamilias, filiamfamilias, quique deinceps vicem eorum sequuntur, utputa nepotes & neptes, & deinceps. Pater autem familias appellatur, qui in domo dominium habet: recteque hoc nomine appellatur, quamvis filium non habeat: non enim solam personam ejus, sed & jus demonstramus. Denique & pupillum patremfamilias appellamus, & cum paterfamilias moritur, quotquot capita ei subiecta fuerunt, singulas familias incipiunt habere: singuli enim patrumfamiliarum nomen subeunt: idemque eveniet & in eo, qui emancipatus est: nam & hic sui juris effectus propriam familiam habet. † Communi jure familiam dicimus omnium adgnatorum: nam etsi, patrefamilias mortuo, singuli singulas familias habent; tamen omnes, qui sub unius potestate fuerunt, recte ejusdem familiæ appellabuntur, qui ex eadem domo & gente proditi

prodi sunt. §. 3. Servitutum quoque solemus appellare familias, ut in Edicto Prætoris ostendimus sub titulo de furtis, ubi Prætor loquitur de familia Publicanorum; sed ibi non omnes servi, sed corpus quoddam servorum demonstratur, hujus rei causa paratum, hoc est, vestigialis causa: alia autem parte Edicti omnes servi continentur; ut de hominibus coactis, & vi bonorum raptorum: item redhibitoria, si deterior res reddatur emptoris opera, aut familiæ ejus, & Interdicto, unde vi, familiæ appellatio omnes servos comprehendit: sed & filii continentur. §. 4. Item appellatur familia plarium personarum, quæ ab ejusdem ultimi genitoris sanguine proficiuntur: sicuti dicimus familiam Julianam, quasi a fonte quodam memoriæ. §. 5. Mulier autem familiæ suæ, & caput, & finis est.

196. GAIUS lib. 16. ad Edictum Provinciale.

FAMILIÆ appellatione & ipse Princeps familiæ continetur. §. 1. Fœminarum liberos in familia earum non esse, palam est: quia qui nascuntur, patris non matris familiam sequuntur.

197. ULPIANUS lib. 50. ad Edictum.

INDICASSE est detulisse, arguisse, accusasse, & convicisse.

198. IDEM lib. 2. de omnibus Tribunalibus.

URBANA prædia, omnia ædificia accipimus, non solum ea, quæ sunt in oppidis, sed & si forte stabula sunt, vel alia meritoria in villis, & in vicis: vel si prætoria voluptati tantum deservientia: quia urbanum prædium non locus facit, sed materia. Proinde hortos quoque, si qui sunt in ædificiis constituti, dicendum sit urbanorum appellatione contineri. † Plane si plurimum horti in reditu sunt, vinearii forte, vel etiam olitorii, magis hæc non sunt urbana.

199. IDEM lib. 8. de omnibus Tribunalibus.

ABSENTEM accipere debemus eum, qui non est eo loci, in quo loco petitur: non enim trans mare absentem desideramus: & si forte extra continentia Urbis sit, abest: ceterum usque ad continentiam non abesse videbitur, si non latitet. §. 1. Abesse non videtur, qui ab hostibus captus est, sed qui a latronibus detinetur.

200. JULIANUS lib. 2. Digestorum.

HÆC stipulatio, *Noxis solutum præstari*, non existimatur, ad eas noxas pertinere, quæ publicanæ exercitationem & coercitionem capitalem habent.

201. IDEM lib. 81. Digestorum.

IUSTA interpretatione recipiendum est, ut appellatione filii, sicuti filiam familias contineri sæpe respondebimus, ita & nepos videatur comprehendendi. † Et patris nomine avus quoque demonstrari intelligatur.

202. ALFENUS VARUS lib. 2. Digestorum.

CUM in testamento scriptum esset, ut heres in funere, aut in monumento duntaxat au-

reos centum consumeret: non licet minus consumere: si amplius vellet, licet: neque ob eam rem contra testamentum facere videtur.

203. IDEM lib. 7. Digestorum.

IN lege censoria portus Sicilia ita scriptum erat: *Servos, quos domo quis auget, suo usu, pro his portorium ne dato.* Quærebatur, si quis a Sicilia servos Romam mitteret fundi instruendi causa, utrum pro his hominibus portorium dare deberet, necne? Respondit, duas esse in hac scriptura quæstiones: primam, quid esset, *domum* ducere: alteram, quid esset, *suo usu* ducere. † Igitur quæri solet, utrum ubi quisque habitaret, siue in Provincia, siue in Italia, an duntaxat in sua cujusque patria *domus* esse recte diceretur? Sed de eare constitutum esse, eam domum unicuique nostrum debere existimari, ubi quisque sedes & tabulas haberet, suarumque rerum constitutionem fecisset. † Quid autem esset, *usu suo*, magnam habuisse dubitationem: & magis placet, quod victus cui causa paratum est, tantum contineri. Itemque, de servis eadem ratione quæri, qui eorum usus sui causa parati essent: utrum dispensatores, insularii, villici, atrienfes, textores, operarii quoque rustici, qui agrorum colendorum causa haberentur, ex quibus (agris) paterfamilias fructus caperet, quibus se toleraret, omnes denique servos, quos quisque emisset, ut ipse haberet, (atque eis ad aliquam rem uteretur), neque ideo emisset, ut venderet: Et sibi videri, eos denum *usus sui causa* patremfamilias habere, qui ad ejus corpus tuendum, atque ipsius cultum præpositi destinatique essent: quo in genere junctores, cubicularii, coci, ministratores, atque alii, qui ad ejusmodi usum parati essent, numerarentur.

204. PAULUS lib. 2. Epitomarum (Alfeni).

PUERI appellatio tres significationes habet: Unam, cum omnes servos pueros appellaremus: Alteram, cum puerum contrario nomine puellæ diceremus: Tertiam, cum ætatem puerilem demonstraremus.

205. IDEM lib. 4. Epitomarum (Alfeni).

QUI fundum vendidit, pomum recepit: nunces & ficos, & uvas duntaxat duracinas & purpureas, & quæ ejus generis essent, quas non vini causa haberemus, quas Græci *πωρῆμα*, id est, *comestibiles* appellarent, recepta videri.

206. JULIANUS lib. 6. ex Minicio.

VINARIA vasa proprie vasa torcularia esse placeat: dolia autem & serias tamdiu in ea causa esse, quamdiu vinum haberent: cum sine vino esse desinerent, in eo numero non esse: quoniam ad alium usum transferri possent: velut si frumentum in his addatur: eandem causam amphorarum esse, ut cum vinum habeant, tum in vasis vinariis; cum inanes sint, tum extra numerum vinariorum sint: quia aliud in his addi possit.

207. AFRICANUS lib. 3. Quæstionum.

MERCIS appellatione homines non contineri, Mela ait: & ob eam rem mangones

non mercatores, sed venaliciarios appellari ait: & recte.

208. IDEM lib. 4. Quæstionum.

Bonorum appellatio, sicut hereditatis, universitatem quandam ac jus successionis, & non singulas res demonstrat.

209. FLORENTINUS lib. 10. Institutionum.

Coram Titio aliquid facere iussus, non videtur præsentem eo fecisse, nisi is intelligat: itaque si furiosus, aut infans sit, aut dormiat, non videtur coram eo fecisse. † Scire autem, non etiam velle is debet: nam & invito eo recte fit, quod iussum est.

210. MARCIANUS lib. 7. Institutionum.

Is, qui natus est ex mancipiis urbanis, & missus est in villam nutriendus, in urbanis servis constituetur.

211. FLORENTINUS lib. 8. Institutionum.

Fundi appellatione omne ædificium & omnis ager continetur: sed in usu urbana ædificia, ædes rustica, villæ dicuntur. † *Locus* vero sine ædificio, in urbe, area; rure autem ager appellatur. Idemque ager cum ædificio fundus dicitur.

212. ULPIANUS lib. 1. de Adulteriis.

Prævaricatores eos appellamus, qui causam adversariis suis donant, & ex parte actoris in partem rei concedunt: a varicando enim prævaricatores dicti sunt.

213. IDEM lib. 1. Regularum.

Cedere diem significat, incipere deberi pecuniam: *Venire* diem significat, eum diem venisse, quo pecunia peti possit. Ubi pure quis stipulatus fuerit, & cessit & venit dies: ubi in diem, cessit dies, sed nondum venit: ubi sub conditione, neque cessit, neque venit dies, pendente adhuc conditione. §. 1. *Æs alienum* est, quod nos aliis debemus: *æsum* est, quod alii nobis debent. §. 2. *Lata culpa* est nimia negligentia, id est, non intelligere, quod omnes intelligunt.

214. MARCIANUS lib. 1. Publicorum iudiciorum

Munus proprie est, quod necessarie obimus, lege, more, imperiove ejus, qui jubendi habet potestatem. † *Dona* autem proprie sunt, quæ nulla necessitate juris, officii, sed sponte præstantur: quæ si non præstantur, nulla reprehensio est: & si præstantur, plerunque laus inest: sed in summa in hoc ventum est, ut non quodcunque munus, id & donum accipiatur: at quod donum fuerit, id munus recte dicatur.

215. PAULUS lib. sing. ad Leg. Fufiam Caniniam.

Potestatis verbo plura significantur, in persona Magistratum imperium, in persona liberorum patria potestas: in persona servi dominium. † At cum agimus de noxæ deditioe cum eo, qui servum non defendit: præsentis corporis copiam facultatemque significamus. † In Lege Atinia in potestatem domini rem furtivam

venisse videri, & si ejus vindicandæ potestatem habuerit, Sabinus & Cassius ajunt.

216. ULPIANUS lib. 1. ad Legem Æliam Sentiam.

Verum est, eum, qui in carcere clusus est, non videri neque vincum, neque in vinculis esse, nisi corpori ejus vincula sint adhibita.

217. JAVOLENUS lib. 1. ex Posterioribus Labeonis.

Inter illam conditionem, *Cum fari potuerit, & postquam fari potuerit*, multum interest (nam) posteriorem scripturam, uberiorem esse constat: at *cum fari potuerit*, arctiorem: & id tantummodo tempus significari, quo primum fari possit. §. 1. Item ita data conditione, *Illud facito in diebus*, si nihil præterea fuisset adjectum, in biduo conditionem impleri oportet.

218. PAPINIANUS lib. 27. Quæstionum.

Verbum *facere* omnem omnino faciendi causam complectitur, dandi, solvendi, numerandi, judicandi, ambulandi.

219. IDEM lib. 2. Responsorum.

In conventionibus contrahentium voluntatem potius, quam verba spectari placuit. Cum igitur ea lege fundum vectigalem municipes locaverint, *ut ad heredem ejus qui suscepit, pertineret*: jus heredum ad legatarium quoque transferri potuit.

220. CALLISTRATUS lib. 2. Quæstionum.

Liberorum appellatione nepotes & pronepotes, cæterique, qui ex his descendant, continentur: hos enim omnes suorum appellatione Lex 12 Tabularum comprehendit: totiens enim leges necessarium ducunt cognationum singularum nominibus uti, veluti *filiis, nepotes, pronepotes*, cæterorumve, qui ex his descendant, quotiens non omnibus, qui post eos sunt, prælitum voluerint: sed solis his succurrent, quos nominatim enumerent. At ubi non personis certis, non quibusdam gradibus præstat, sed omnibus, qui ex eodem genere orti sunt, liberorum appellatione comprehenduntur. §. 1. Sed & Papirius Fronto libro 3 Responsorum ait, prædio cum villico & contubernali ejus & filiis legato, nepotes quoque ex filiis contineri, nisi voluntas testatoris aliter habeat: filii enim appellatione sæpe & nepotes accipi, multifariam placere. §. 2. Divus quoque Marcus rescripsit, non videri sine liberis defunctum, qui nepotem suum heredem reliquit. §. 3. Præter hæc omnia natura nos quoque docet, parentes pios, qui liberorum procreandorum animo & voto uxores ducunt, filiorum appellatione omnes, qui ex nobis descendant, continere: nec enim dulciore nomine possumus nepotes nostros, quam *filiis* appellare: etenim idcirco filios, filiasve concipimus atque edimus, ut ex prole eorum, earumve diuturnitatis nobis memoriam in ævum relinquamus.

221. PAULUS lib. 10. Responsorum.

Paulus respondit, *falsum tutorem* eum vere dici, qui tutor non est, sive habenti tutor datus est, sive non: sicut *falsum testamentum*, quod testa-

testamentum non est: & *modius iniquus*, qui *modius* non est.

222. HERMOGENIANUS lib. 2. Juris Epitomarum.

PECUNIAE nomine non solum numerata pecunia; sed omnes res, tam soli, quam mobiles, & tam corpora, quam jura continentur.

223. PAULUS lib. 2. Sententiarum.

LAZARUS culpe finis est, non intelligere id, quod omnes intelligunt. §. 1. Amicos appellare debemus, non levi notitia conjunctos: sed quibus fuerint jura cum patrefamilias, honestis familiaritatis quaerita rationibus.

224. VENULEIUS lib. 7. Stipulationum.

VINCULORUM appellatione, vel privata, vel publica vincula significant: custodia vero, tantum publicam custodiam.

225. TRYPHONINUS lib. 1. Disputationum.

FUGITIVUS est, non is, qui solum consilium fugiendi a domino suscepit, licet id se facturum jactaverit: sed qui ipso facto fugae initium mente deduxerit: nam & furem, adulterum, aleatorem, quanquam aliqua significatione ex animi propositione cujusque sola quis dicere posset: ut etiam is, qui nunquam alienam rem invito domino subtraxerit, nunquam alienam matrem familias corruerit, si modo ejus mentis sit, ut occasione data id commissurus sit: tamen oportere eadem haec crimina assumpto actu intelligi: & id eo fugitivum quoque, & erronem non secundum propositionem solam, sed cum aliquo actu intelligi constat.

226. PAULUS lib. 1. Manualium.

MAGNA negligentia, culpa est: magna culpa, dolus est.

227. IDEM lib. 2. Manualium.

EX illa parte Edicti, *Eum, quem ei heredem esse oportet*, heredis heredibus bonorum possessio non defertur. §. 1. Item in substitutione his verbis, *Quisquis mihi heres erit*, proximus heres tantum significatur, imo non tantum proximus heres, sed etiam scriptus.

228. IDEM lib. sing. de Cognitionibus.

MUNICIPES intelligendi sunt, & qui in eodem municipio nati sunt.

229. IDEM lib. sing. de tacitis fideicommissis.

TRANSACTA finitave intelligere debemus, non solum quibus controversia fuit, sed etiam, quae sine controversia sint possessa.

230. IDEM lib. singul. ad Senatusconsultum Orfitianum.

UT sunt iudicio terminata, transactione composita, longioris temporis silentio finita.

231. IDEM lib. sing. ad Senatusconsultum Tertullianum.

QUOD dicimus, eum, qui nasci speratur, pro superstitite esse: tunc verum est, cum de ipsius jure quaeritur: aliis autem non prodest, nisi natus.

232. GAIUS lib. 1. de Verborum Obligationibus.

HAEC enunciatio, *Quae sunt pluris aureorum triginta*, simul & quantitatis & aestimationis significativa est.

233. IDEM lib. 1. ad Legem 12. Tabularum.

SI calvitur & moretur, & frustratur. Inde & calumniatores appellati sunt, quia per fraudem, & frustrationem alios vexarent litibus. Inde & cavillatio dicta est. §. 1. Post cal. Jan. die tertio pro salute Principis vota suscipiuntur. §. 2. *Telum* vulgo quidem id appellatur, quod ab arcu mittitur: sed tunc omne significatur, quod mittitur manu. Ita sequitur, ut & lapis, & lignum, & ferrum hoc nomine coarctetur. Dictumque ab eo, quod in longinquum mittitur, Graeca voce figuratum ἀπὸ τῆς τηλῆς, id est, ab eo, quod est longe. Et hanc significationem invenire possumus & in Graeco nomine: nam quod nos telum appellamus, illi βέλος appellant, eoque nomine vulgo quidem id significatur, quod ab arcu mittitur: sed non minus omne significatur quod (cum) mittitur manu, ἀπὸ τῆς βάλλεσθαι, a jaciendo. Admonet non ξένοφων, id est, Xenophon: nam ita scribit, καὶ τὰ βέλη ἐμὸν ἐφέροτο, ἀδελφαι, τοξόματα, σφενδοναι, πλείστοι δὲ καὶ λίθοι. Id est, *Et tela simul ferebantur, hastae, sagittae, fundae: plurimi item lapides.* (Et id, quod ab arcu mittitur, apud Graecos quidem proprio nomine τέχενμα (id est, sagitta) vocatur, apud nos autem communi nomine telum appellatur).

234. IDEM lib. 2. ad Legem 12. Tabularum.

QUOS nos hostes appellamus, eos Veteres perduelles appellabant, per eam adjectionem indicantes, cum quibus bellum esset. §. 1. *Locuples* est, qui satis idonee habet pro magnitudine rei, quam actor restituendam esse petit. §. 2. Verbum *vivere* quidam putant ad cibum pertinere: sed Ofilius ad Atricum ait, his verbis & vestimenta & stramenta contineri: sine his enim vivere neminem posse.

235. IDEM lib. 3. ad Legem 12. Tabularum.

FERRI proprie dicimus, quae quis suo corpore bajulat: *portari* ea, quae quis jumento secum ducit: *agi* ea, quae animalia sunt. §. 1. *Fabros lignarios* dicimus non eos duntaxat, qui tigna dolarent: sed omnes qui aedificarent.

236. IDEM lib. 4. ad Legem 12. Tabularum.

QUI *venenum* dicit, adjicere debet, utrum malum an bonum: nam & medicamenta venena sunt: quia eo nomine omne continetur, quod adhibitum naturam ejus, cui adhibitum esset, mutat: cum id, quod nos venenum appellamus, Graeci φάρμακον dicunt; apud illos quoque tam medicamenta, quam quae nocent, hoc nomine continentur: unde adjectione alterius nominis distinctio fit, admonet nos summus apud eos poëtarum Homerus; nam sic ait,

φάρμακον πολλά μὲν ἰσθλὰ μινυμένα πολλά δὲ
ἀνυγρὰ.

Id

Id est,

Venena multa quidem bona mixta, multa autem mala.

§. 1. *Glandis* appellatione omnis fructus continetur, ut Javolenus ait, exemplo Græci sermonis, apud quos omnes arborum species *ἀγρὸν δρυα* (id est, *extremities arborum*) appellantur.

237. IDEM lib. 5. ad Legem 12. Tabularum.

DUobus negativis verbis quasi permittit lex magis, quam prohibuit: idque etiam Servius animadvertit.

238. IDEM lib. 4. ad Leg. 12. Tabularum.

PLebs est cæteri cives sine Senatoribus. §. 1. *Detestatum* est testatione denunciatum. §. 2. *Pignus* appellatum a pugno: quia res, quæ pignori dantur, manu traduntur: unde etiam videri potest, verum esse, quod quidam putant, pignus propriè rei mobilis constitui. §. 3. *Noxia* appellatione omne delictum continetur.

239. POMPONIUS lib. singulari Enchiridii.

Pupillus est, qui cum impubes est, desit in patris potestate esse aut morte, aut emancipatione. §. 1. *Servorum* appellatio ex eo fluxit, quod Imperatores (nostri) captivos vendere, ac per hoc servare, nec occidere solent. §. 2. *Incola* est, qui aliqua regione domicilium suum contulit: quem Græci *παροίκιον*, (id est, *juxta habitantem*) appellant. Nec tantum hi, qui in oppido morantur, incolæ sunt: sed etiam, qui alicujus oppidi finibus ita agrum habent, ut in eum se, quasi in aliquam sedem, recipiant. §. 3. *Munus publicum* est officium privati hominis, ex quo commodum ad singulos, universosque cives, remque eorum Imperio Magistratus extraordinarium pervenit. §. 4. *Advena* est, quem Græci *ἀποικίον*, id est, *domo profugum, colonum advenientem* appellant. §. 5. *Decuriones* quidam dictos ajunt ex eo, quod initio, cum coloniae deducerentur, decima pars eorum, qui ducerentur, consilii publici gratia conscribi solita sit. §. 6. *Urbs* ab urbo appellata est: urbare est aratro definire: & Varus ait, urbem appellari curvaturam aratri, quod in Urbe condenda adhiberi solet. §. 7. *Oppidum* ab ope dicitur, quod ejus rei causa mœnia sint constituta. §. 8. *Territorium* est universitas agrorum intra fines cujusque civitatis: quod ab eo dictum quidam ajunt, quod Magistratus ejus loci intra eos fines terrendi, id est, summovendi jus habet. §. 9. Verbum *suum*, ambiguum est, utrum de toto, an de parte significet: & ideo, qui jurat, suum non esse, adjicere debet, neque sibi communem esse.

240. PAULUS ex libris sex, libro primo Imperialium sententiarum in Cognitionibus prolatarum.

CUM quærebatur, an verbum: *Soluta matrimonio dotem reddi*, non tantum divortium, sed & mortem contineret, hoc, an de hoc quoque casu contrahentes sentiant? & multi putabant hoc sensisse; & quibusdam aliis contra videbatur: secundum hoc motus Imperator pro-

nunciavit, id actum eo pacto, ut nullo casu remaneret dos apud maritum.

241. QUINTUS MUCIUS SCÆVOLA libro singulari *δρῶν*.

IN *rutis caesis* ea sunt, quæ terra non tenentur, quæque opere structili, testoriove non continentur.

224. JAVOLENUS lib. 2. ex posterioribus Labeonis.

MAlum navis esse partem, *artemonem* autem non esse, Labeo ait: quia pleræque naves sine malo inutiles essent, ideoque pars navis habetur: artemo autem magis adjectamento, quam pars navis est. §. 1. Inter *projectum* & *immissum* hoc interesse, ait Labeo: quod projectum esset id quod ita proveheretur, ut nusquam requiesceret, qualia mæniana, & suggrunda essent: immissum autem, quod ita fieret, ut aliquo loco requiesceret, veluti tigna, trabes, quæ immitterentur. §. 2. *Plumbum*, quod regulis poneretur, ædificii esse, ait Labeo: sed id, quod hypæthri regenti causa poneretur, contra esse. §. 3. *Viduum* non solum eam, quæ aliquando nupta fuisset, sed eam quoque mulierem, quæ virum non habuisset, appellari ait Labeo: quia vidua sic dicta est, quasi vecors, vesanus, qui sine corde, aut sanitate esset: similiter viduam dictam esse, sine duitate. §. 4. Straturam loci alicujus ex tabulis factis, quæ æstate tollerentur, & hyeme ponerentur, ædium esse, ait Labeo: quoniam perpetui usus paratæ essent: neque ad rem pertinere, quod interim tollerentur.

243. SCÆVOLA lib. 2. Digestorum.

SCævola respondit: Semper acceptum est, ut libertorum appellatione etiam hi contineri intelligantur, qui eodem testamento vel posteriore loco manumitterentur: nisi manifeste is, a quo peterentur, contra defuncti voluntatem doceret peti.

244. LABEO lib. 4. Pithanon a Paulo Epitomatorum.

SI qua poena est, multa est: si qua multa est, poena est. Paulus: Utrumque eorum falsum est: namque harum rerum dissimilitudo ex hoc quoque apparet, quod de poena provocatio non est: simul atque enim victus quis est ejus malefici, cujus poena est statuta, statim ea debetur: at multæ provocatio est, nec ante debetur, quam aut non est provocatum, aut provocator victus est; nec aliter, quam si is dixit, cui dicere licet. Ex hoc quoque earum rerum dissimilitudo apparere poterit: quia poenæ certæ singulorum peccatorum sunt: multæ contra: quia ejus judicis potestas est, quantam dicat, (nisi cum lege est constitutum, quantam dicat).

245. POMPONIUS lib. 10. Epitolarum.

STatuae affixæ basibus structilibus, aut tabulae relegatæ catenis, aut erga parietem affixæ, aut si similiter coherent lychni, non sunt ædium: ornatus enim ædium causa parantur, non quo ædes perficiantur. §. 1. Idem Labeo ait:

ait: Prothyrum, quod in adibus (interim qui) fieri solet, adium est.

246. IDEM lib. 16. Epistolarum.

A Pud Labeonem Pithanon ita scriptum est: *Exhibet*, qui præstat ejus, de quo agitur præsentiam: nam etiam qui sistit, præstat ejus, de quo agitur, præsentiam: nec tamen (eum) exhibet: & qui mutum aut furiosum, aut infantem exhibet, non potest videri ejus præstare præsentiam: nemo enim ex eo genere præsens satis apte appellari potest. §. 1. *Restituit* non tantum qui solum corpus, sed etiam qui omnem rem conditionemque reddita causa præstat, & tota restitutio juris est interpretatio.

TIT. XVII.

DE [DIVERSIS] REGULIS JURIS ANTIQUI.

1. PAULUS (lib. 16. ad Plautium).

Regula est, quæ rem, quæ est, breviter enarrat. † Non ut ex regula jus sumatur, sed ex jure, quod est, regula fiat. † Per regulam igitur brevis rerum narratio traditur, & (ut ait Sabinus) quasi causæ conjectio est: quæ, simul cum in aliquo vitiata est, perdit officium suum.

2. ULPIANUS lib. 1. ad Sabinum.

Fœminæ ab omnibus officiis civilibus, vel publicis remotæ sunt: & ideo nec iudices esse possunt, nec Magistratum gerere, nec postulare, nec pro alio intervenire, nec procuratores existere. §. 1. Item impubes omnibus officiis civilibus debet abstinere.

Ejus est non nolle, qui potest velle.

4. IDEM lib. 6. ad Sabinum.

Velle non creditur, qui obsequitur imperio patris, vel domini.

5. PAULUS lib. 2. ad Sabinum.

In negotiis contrahendis alia causa habita est furiosorum, alia eorum, qui fari possunt, quamvis actum rei non intelligerent: nam furiosus nullum negotium contrahere potest: pupillus omnia, tutore auctore, agere potest.

6. ULPIANUS lib. 7. ad Sabinum.

Non vult heres esse, qui ad alium transferre voluit hereditatem.

7. POMPONIUS lib. 3. ad Sabinum.

Ius nostrum non patitur eundem in paganis, & testato, & intestato decessisse: earumque rerum naturaliter inter se pugna est (testatus & intestatus).

Iura sanguinis nullo jure civili dirimi possunt.

9. ULPIANUS lib. 15. ad Sabinum.

Semper in obscuris, quod minimum est, sequimur.

10. PAULUS lib. 3. ad Sabinum.

Secundum naturam est, commoda cujusque rei cum sequi, quem sequuntur incommoda.

11. POMPONIUS lib. 5. ad Sabinum.

Id, quod nostrum est, sine facto nostro ad alium transferri non potest.

12. PAULUS lib. 3. ad Sabinum.

In testamentis plenius voluntates testantium interpretantur.

13. ULPIANUS lib. 19. ad Sabinum.

Non videtur cepisse, qui per exceptionem (a petitione) removetur.

14. POMPONIUS lib. 5. ad Sabinum.

In omnibus obligationibus, in quibus dies non ponitur, præsentī die debetur.

15. PAULUS lib. 4. ad Sabinum.

[I]s, qui actionem habet ad rem recuperandam, ipsam rem habere videtur.

16. ULPIANUS lib. 21. ad Sabinum.

Imaginaria venditio non est pretio accedente.

17. IDEM lib. 23. ad Sabinum.

Cum tempus in testamento adjicitur: credendum est pro herede adjectum, nisi alia mens fuerit testatoris: sicut in stipulationibus promissoris gratia tempus adjicitur.

18. POMPONIUS lib. 6. ad Sabinum.

Quæ legata, mortuis nobis, ad heredem nostrum transeunt, eorum commodum per nos his, quorum in potestate sumus, eodem casu adquirimus: aliter atque quod stipulati simus: nam & sub conditione stipulantes, omnimodo eis adquirimus, etiam si liberatis nobis potestate domini, conditio existat.

PAULUS.

Si filiusfamilias sub conditione stipulatus, emancipatus fuerit, deinde existiterit conditio, patri actio competit: quia in stipulationibus id tempus spectatur, quo contrahimus.

19. ULPIANUS lib. 24. ad Sabinum.

Qui cum alio contrahit, vel est, vel debet esse non ignarus conditionis ejus: heredi autem hoc imputari non potest, cum non sponte cum legatariis contrahit. §. 1. Non solet exceptio doli nocere his, quibus voluntas testatoris non refragatur.

20. POMPONIUS lib. 7. ad Sabinum.

Quotiens dubia interpretatio libertatis est, secundum libertatem respondendum erit.

21. ULPIANUS lib. 27. ad Sabinum.

Non debet, cui plus licet, quod minus est, non licere.

22. IDEM lib. 28. ad Sabinum.

In personam servilem nulla cadit obligatio.

§. 1. Generaliter probandum est, ubicunque in bonæ fidei judiciis confertur in arbitrium domini vel procuratoris ejus conditio, pro boni viri arbitrio hoc habendum esse.

23. IDEM lib. 29. ad Sabinum.

Contractus quidam dolum malum duntaxat reipiunt, quidam & dolum, & culpam: dolum tantum, depositum & precarium: dolum & culpam, mandatum, commodatum, venditum, pignori acceptum, locatum, item dotis datio, tutelæ, negotia gesta (in his quidem, & diligentiam) societas, & rerum communio, & dolum, & culpam recipit: sed hæc ita, nisi si quid nominatim convenit, vel plus, vel minus, in singulis contractibus: nam hoc servabitur, quod initio convenit: legem enim contractus dedit:

Eeeeeee

ex

excepto eo, quod Celsus putat, non valere, si convenerit, ut dolus praestetur; hoc enim bonae fidei iudicio contrarium est: & ita utimur. Animalium vero casus, mortes, quaeque sine culpa accidunt, fugae servorum, qui custodiri non solent, rapinae, tumultus, incendia, aquarum magnitudines, impetus praedonum a nullo praestantur.

24. PAULUS lib. 5. ad Sabinum.

Quatenus cuius interfit, in facto, non in iure consistit.

25. PAPINIANUS lib. 11. ad

Plus cautionis in re est, quam in persona.

26. ULPIANUS lib. 30. ad Sabinum.

Qui potest invitis alienare, multo magis, & ignorantibus & absentibus potest.

27. POMPONIUS lib. 16. ad Sabinum.

Nec ex Praetorio, nec ex solemnibus iure, privatorum conventionibus quicquam immutandum est; quamvis obligationum causa pactione possint immutari, & ipso iure, & per pacti conventi exceptionem: quia actionum modus, vel lege, vel per Praetorem introductus, privatorum pactionibus non informatur: nisi tunc, cum inchoatur actio, inter eos convenit.

28. ULPIANUS lib. 56. ad Sabinum.

Divus Pius rescripsit, eos, qui ex liberalitate conveniuntur, in id, quod facere possunt, condemnandos.

29. PAULUS lib. 8. ad Sabinum.

Quod initio vitiosum est, non potest tractu temporis convalescere.

30. ULPIANUS lib. 36. ad Edictum.

Nuptias non concubitus, sed consensus facit.

31. IDEM lib. 42. ad Sabinum.

Verum est, neque pacta, neque stipulationes, factum posse tollere: quod enim impossibile est, neque pacto, neque stipulatione, potest comprehendi, ut utilem actionem aut factum efficere possit.

32. IDEM lib. 43. ad Sabinum.

Quod attinet ad jus civile, servi pro nullis habentur: non tamen & jure naturali: quia, quod ad jus naturale attinet, omnes homines aequales sunt.

33. POMPONIUS lib. 22. ad Sabinum.

In eo, quod velis, qui petit, velis, a quo petitur, lucri facturus est, durior causa est petitoris.

34. ULPIANUS lib. 45. ad Sabinum.

Semper in stipulationibus, & in ceteris contractibus id sequimur, quod actum est, aut si non pareat, quid actum est, erit consequens, ut id sequamur, quod in regione, in qua actum est, frequentatur. Quid ergo, si neque regionis mos appareat, quia varius fuit? ad id, quod minimum est, redigenda summa est.

35. IDEM lib. 48. ad Sabinum.

Nihil tam naturale est, quam eo genere quidque dissolvere, quo colligatum est: ideo

verborum obligatio verbis tollitur: nudi consensus obligatio contrario consensu dissolvitur.

36. POMPONIUS lib. 27. ad Sabinum.

Culpa est, immiscere se rei ad se non pertinenti.

37. ULPIANUS lib. 51. ad Sabinum.

Nemo, qui condemnare potest, absolvere non potest.

38. POMPONIUS lib. 29. ad Sabinum.

Sicuti poena ex delicto defuncti heres teneri non debeat: ita nec lucrum facere, si quid ex ea re ad eum pervenisset.

39. IDEM lib. 32. ad Sabinum.

In omnibus causis pro facto accipitur id, in quo per alium morae fit, quominus fiat.

40. IDEM lib. 34. ad Sabinum.

Furiosi valent, cui bonis interdictum sit, nulla voluntas est.

41. ULPIANUS lib. 26. ad Edictum.

Non debet auctori licere, quod res non permittitur. §. 1. In re obscura melius est favere repetitioni, quam adventitio lucro.

42. GAIUS lib. 9. ad Edictum provinciale.

Qui in alterius locum succedunt, justam habent causam ignorantiae, an id quod peteretur, deberetur. Fidejussores quoque non minus, quam heredes, justam ignorantiam possunt allegare. † Hac ita de herede dicta sunt, si cum eo agatur: non etiam, si agat: nam plane, qui agit, certus esse debet: cum sit in potestate ejus, quando velit, experiri: & ante debet rem diligenter explorare, & tunc ad agendum procedere.

43. ULPIANUS lib. 28. ad Edictum.

Nemo ex his, qui negant, se debere, prohibetur etiam alia defensione uti, nisi Lex impedit. §. 1. Quotiens concurrant plures actiones ejusdem rei nomine, una quis experiri debet.

44. IDEM lib. 29. ad Edictum.

Totiens in heredem damus de eo, quod ad eum pervenit, quotiens ex dolo defuncti convenitur: non quotiens ex suo.

45. IDEM lib. 30. ad Edictum.

Neque pignus, neque depositum, neque precarium, neque emptio, neque locatio rei suae consistere potest. §. 1. Privatorum conventio juri publico non derogat.

46. GAIUS lib. 10. ad Edictum provinciale.

Quod a quoquo poenae nomine exactum est, id eundem restituere nemo cogitur.

47. ULPIANUS lib. 30. ad Edictum.

Consilii non fraudulentum nulla obligatio est: ceterum si dolus, & calliditas intercessit, de dolo actio competit. §. 1. Socii mei socius meus socius non est.

48. PAULUS lib. 35. ad Edictum.

Quid quid (in) calore iracundiae, vel furoris, vel dicitur, non prius ratum est, quam si per severantur.

severantia apparuit; iudicium animi fuisse: ideoque brevi reversa uxor, nec divertisse videtur.

49. ULPIANUS lib. 35. ad Edictum.

Alterius circumventio alii non præbet actionem.

50. PAULUS lib. 39. ad Edictum.

Culpa caret, qui scit, sed prohibere non potest.

51. GAIUS lib. 15. ad Edictum Provinciale.

Non videtur quisquam id capere, quod ei necesse est alii restituere.

52. ULPIANUS lib. 44. ad Edictum.

Non defendere videtur, non tantum, qui latitat, sed & is, qui præsens negat se defendere, aut non vult suscipere actionem.

53. PAULUS lib. 42. ad Edictum.

Cujus per errorem dati repetitio est, ejus consulto dati donatio est.

54. ULPIANUS lib. 46. ad Edictum.

Nemo plus juris ad alium transferre potest, quam ipse haberet.

55. GAIUS lib. 2. de Testamentis ad Edictum Urbicum.

Nullus videtur dolo facere, qui suo jure utitur.

56. IDEM lib. 3. de Legatis ad Edictum Urbicum.

Semper in dubiis benigniora præferenda sunt.

57. IDEM lib. 18. ad Edictum Urbicum.

Bona fides non patitur, ut bis idem exigatur.

58. ULPIANUS lib. 2. Disputationum.

Ex poenalibus causis non solet in patrem de peculio actio dari.

59. IDEM lib. 3. Disputationum.

Heredem ejusdem potestatis, jurisque esse, cujus fuit defunctus, constat.

60. IDEM lib. 10. Disputationum.

Semper qui non prohibet pro se intervenire, mandare creditur. † Sed & si quis ratum habuerit, quod gestum est: obstringitur mandati actione.

61. IDEM lib. 3. Opinionum.

Domum suam reficere unicuique licet, dum non officiat invito alteri, in quo jus non habet.

62. JULIANUS lib. 6. Digestorum.

Hereditas nihil aliud est, quam successio in universum jus, quod defunctus habuerit.

63. IDEM lib. 17. Digestorum.

Qui sine dolo malo ad iudicium provocat, non videtur moram facere.

64. IDEM lib. 29. Digestorum.

Ea quæ raro accidunt, non temere (in) agendis negotiis computantur.

65. IDEM lib. 54. Digestorum.

Ea est natura cavillationis, quam Græci *αἰσχυρὰ* (id est, *acervalem syllogismum*) ap-

pellant, ut ab evitenter veris per brevissimas mutationes disputatio ad ea, quæ evidentè falsa sunt, perducatur.

66. IDEM lib. 60. Digestorum.

Marcellus: desinit debitor esse is, qui nactus est exceptionem justam, nec ab æquitate naturali abhorrentem.

67. IDEM lib. 87. Digestorum.

Quotiens * idem sermo duas sententias exprimit: ea potissimum excipitur, quæ rei gerendæ aptior est.

68. PAULUS libro singulari de dotis repetitione.

In omnibus causis id observatur: ut, ubi personæ conditio locum facit beneficio, ubi deficiente ea, beneficium quoque deficiat: ubi vero genus actionis id desiderat, ibi, ad quemvis persecutio ejus devenerit, non deficiat ratio auxilii.

69. IDEM lib. singul. de assignatione libertorum.

Initio beneficium non datur *.

70. ULPIANUS lib. 2. de Officio Proconsulis.

Nemo potest gladii potestatem sibi datam, vel cujus alterius coercitionis ad alium transferre.

71. IDEM lib. 2. de Officio Proconsulis.

Omnia, quæcunque causæ cognitionem desiderant, per libellum expediri non possunt.

72. JAVOLENUS lib. 3. ex posterioribus Labeonis.

Ruæ rei est vel pignori dare licere.

73. QUINTUS MUCIUS SCAEVOLA libro singulari *de pign.*

Quo tutela redit, eo hereditas pervenit, nisi cum proximæ heredes intercedunt. §. 1. Nemo potest tutorem dare cuiquam, nisi ei, quem in suis heredibus, cum moritur, habuit, habiturusve esset, si vixisset. §. 2. Vi factum id videtur esse, quæ de re quis, cum prohibetur, fecit: clam, quod quisque, cum controversiam haberet, habiturusve se putaret, fecit. §. 3. Quæ in testamento ita sunt scripta, ut intelligi non possint: perinde sunt, ac si scripta non essent. §. 4. Nec paciscendo, nec legem dicendo, nec stipulando quisquam alteri cavere potest.

74. PAPINIANUS lib. 1. Questionum.

Non debet alteri per alterum iniqua conditio inferri.

75. IDEM lib. 3. Questionum.

Nemo potest mutare consilium suum in alterius injuriam.

76. IDEM lib. 24. Questionum.

In totum omnia, quæ animi destinatione agenda sunt, non nisi vera & certa scientia perfici possunt.

77. IDEM lib. 28. Questionum.

Actus legitimi, qui recipiunt diem, vel conditionem, veluti mancipatio, acceptilatio, hereditatis aditio, servi optio, datio tutoris

in totum vitiantur per temporis, vel conditionis adjectionem: nonnunquam tamen actus superscripti tacite recipiunt, quæ aperte comprehensa vitium adferunt: nam si acceptum feratur ei, qui sub conditione promisit, ita demum egisse aliquid acceptilatio intelligitur, si obligationis conditio extiterit: quæ si verbis nominatim acceptilationis comprehendatur, nullius momenti faciet actum.

78. IDEM lib. 31. Quæstionum.

Generaliter, cum de fraude disputatur, non quid habeat actor, sed quid per adversarium habere non potuerit, considerandum est.

79. IDEM lib. 32. ad Quæstionum.

Fraudis interpretatio semper in Jure civili non ex eventu duntaxat, sed ex consilio quoque desideratur.

80. IDEM lib. 33. Quæstionum.

In toto jure generi per speciem derogatur, & illud potissimum habetur, quod ad speciem directum est.

81. IDEM lib. 3. Responsorum.

Quæ dubitationis tollendæ causa contractibus inferuntur, jus commune non lædunt.

82. IDEM lib. 9. Responsorum.

Donari videtur, quod nullo jure cogente conceditur.

83. IDEM lib. 2. Definitionum.

Non videntur rem amittere, quibus propria non fuit.

84. PAULUS lib. 3. Quæstionum.

Cum amplius solutum est, quam debebatur, cujus pars non invenitur, quæ repeti possit, totum esse indebitum intelligitur, manente pristina obligatione. §. 1. Is natura debet, quem jure gentium dare oportet, cujus fidem fecuti sumus.

85. IDEM lib. 6. Quæstionum.

In ambiguis pro dotibus respondere melius est. §. 1. Non est novum, ut, quæ semel utiliter constituta sunt, licet ille casus extiterit, a quo initium capere non potuerunt. §. 2. Quotiens æquitate desiderii naturalis ratio, aut dubitatio juris moratur, justis decretis res temperanda est.

86. IDEM lib. 7. Quæstionum.

Non solet deterior conditio fieri eorum, qui litem contestati sunt, quam si non: sed plerumque melior.

87. IDEM lib. 13. Quæstionum.

Nemo enim in persequendo, deteriore causam, sed meliorem facit. Denique post litem contestatam heredi quoque prospiceretur, & heres tenetur ex omnibus causis.

88. SCÆVOLA lib. 5. Quæstionum.

Nulla intelligitur mora ibi fieri, ubi nulla petitio est.

89. PAULUS lib. 10. Quæstionum.

Quamdiu possit valere testamentum, tamdiu legitimus non admittitur.

90. IDEM lib. 15. Quæstionum.

In omnibus quidem, maxime tamen in jure æquitas spectanda sit.

91. IDEM lib. 17. Quæstionum.

Quotiens duplici jure defertur alicui successio: repudiato novo jure, quod ante defertur, supererit vetus.

92. SCÆVOLA lib. 5. Responsorum.

Si librarius in transcribendis stipulationis verbis errasset: nihil nocere, quominus & reus, & fidejussor teneatur.

93. MÆCIANUS lib. 1. Fideicommissorum.

Filius familias neque retinere (neque recuperare) neque apisci possessionem rei peculiaris videtur.

94. ULPIANUS lib. 2. Fideicommissorum.

Non solent, quæ abundant, vitare scripturas.

95. IDEM lib. 6. Fideicommissorum.

Nemo dubitat, solvendo videri eum, qui defenditur.

96. MÆCIANUS lib. 12. Fideicommissorum.

In ambiguis orationibus maxime sententia spectanda (est) ejus, qui eas protulisset.

97. HERMOGENIANUS lib. 3. Juris Epitomarum.

Ea sola deportationis sententia aufert, quæ ad fiscum perveniunt.

98. IDEM lib. 4. Juris Epitomarum.

Quotiens utriusque causa lucri ratio vertitur, is præferendus est, cujus in lucrum causa tempore præcedit.

99. VENULEIUS lib. 12. Stipulationum.

Non potest improbus videri, qui ignorat, quantum solvere debeat.

100. GAIUS lib. 1. Regularum.

Omnia, quæ jure contrahuntur, contrario jure pereunt.

101. PAULUS lib. sing. de Cognitionibus.

Ubi lex duorum mensium fecit mentionem, & qui sexagesimo, & primo die venerit, audiendus est: ita enim & imperator Antoninus cum Divo patre suo rescripsit.

102. ULPIANUS lib. 1. ad Edictum.

Qui vetante Prætoris fecit, hic adversus Edictum fecisse proprie dicitur. §. 1. Ejus est actionem denegare, qui possit & dare.

103. PAULUS lib. 1. ad Edictum.

Nemo de domo sua extrahi debet.

104. ULPIANUS lib. 2. ad Edictum.

Si in duabus actionibus alibi summa major, alibi infamia est, præponenda est causa existimationis. Ubi autem æquiparant famosa judicia, & si summam imparem habent, pro paribus accipienda sunt.

105. PAULUS lib. 1. ad Edictum.

Ubique causa cognitio est, ibi Prætor desideratur.

106. IDEM

106. IDEM lib. 2. ad Edictum.

Libertas inestimabilis res est

107. GAIUS lib. 1. ad Edictum provinciale.

Cum servo nulla actio est.

108. PAULUS lib. 4. ad Edictum.

Fere in omnibus poenalibus judiciis & ætati, & imprudentiæ succurritur.

109. IDEM lib. 5. ad Edictum.

Nullum crimen patitur is, qui non prohibet, cum prohibere (non) potest.

110. IDEM lib. 6. ad Edictum.

In eo, quod plus sit, semper inest & minus.

§. 1. Nemo alienæ rei expromissor idoneus videtur, nisi si cum satisfactione. §. 2. Pupillus pati posse non intelligitur. §. 3. Ubi verba conjuncta non sunt, sufficit alterutrum esse factum.

§. 4. Mulieribus tunc succurrendum est, cum defendantur, non ut facilius calumnientur.

111. GAIUS lib. 2. ad Edictum provinciale.

Pupillum, qui proximus pubertati sit, capacem esse & furandi & injuriæ faciendæ. §. 1.

In heredem non solent actiones transire, quæ poenales sunt ex maleficio; veluti furti, damni injuriæ, vi bonorum raptorum, injuriarum.

112. PAULUS lib. 8. ad Edictum.

Nihil interest, ipso jure quis actionem non habeat, an per exceptionem infirmetur.

113. GAIUS lib. 3. ad Edictum Provinciale.

In toto & pars continetur.

114. PAULUS lib. 9. ad Edictum.

In obscuris inspicere solet, quod verisimilius est, aut quod plerumque fitei solet.

115. IDEM lib. 10. ad Edictum.

Si quis obligotione liberatus sit, potest videri cepisse. §. 1. Non potest videri accepisse, qui stipulatus potest exceptione summo-
moveri.

116. ULPIANUS lib. 11. ad Edictum.

Nihil consensui tam contrarium est, qui ac bonæ fidei judicia sustinet, quam vis, atque metus: quem comprobare, contra bonos mores est. §. 1. Non capitur, qui jus publicum sequitur. §. 2. Non videntur, qui errant, consentire.

117. PAULUS lib. 11. ad Edictum.

Prætor bonorum possessorem heredis loco in omni causa habet.

118. ULPIANUS lib. 12. ad Edictum.

Qui in servitute est, usucapere non potest: nam cum possideatur, possidere non videtur.

119. IDEM lib. 13. ad Edictum.

Non alienat, qui duntaxat omittit possessionem.

120. PAULUS lib. 12. ad Edictum.

Nemo plus commodi heredi suo relinquit, quam ipse habuit.

121. PAULUS lib. 13. ad Edictum.

Qui non facit, quod facere debet, videtur facere adversus ea, quia non facit. Et qui facit, quod facere non debet, non videtur facere id, quod facere jussus est.

122. GAIUS lib. 5. ad Edictum Provinciale.

Libertas omnibus rebus favorabilior est.

123. ULPIANUS lib. 14. ad Edictum.

Nemo alieno nomine lege agere potest. §. 1. Temporaria permutatio jus Provinciæ non innovat.

124. PAULUS lib. 16. ad Edictum.

Ubi non voce, sed præsentia opus est, mutus, si intellectum habet, potest videri respondere. Idem in surdo: hic quidem (&) respondere potest. §. 1. Furiosus absentis loco est: & ita Pomponius lib. 1. Epistolarum scribit.

125. GAIUS lib. 5. ad Edictum Provinciale.

Favorabiles rei potius, quam actores habentur.

126. ULPIANUS lib. 15. ad Edictum.

Nemo prædo est, qui pretium numeravit. §. 1. Locupletior non est factus, qui libertum adquisierit. §. 2. Cum de lucro duorum quærat: melior est causa possidentis.

127. PAULUS lib. 20. ad Edictum.

Cum Prætor in heredem dat actionem, quatenus ad eum pervenit: sufficit, si vel momento ad eum pervenit ex dolo defuncti.

128. IDEM lib. 19. ad Edictum.

In pari causa possessor potior haberi debet.

§. 1. Hi, qui in universum jus succedunt heredis loco habentur.

129. IDEM lib. 21. ad Edictum.

Nihil dolo creditor facit, qui suum recipit. §. 1. Cum principalis causa non consistit, ne ea quidem quæ sequuntur, locum habent.

130. ULPIANUS lib. 18. ad Edictum.

Nunquam actiones, præsertim poenales, de eadem re concurrentes, alia aliam consumit.

131. PAULUS lib. 22. ad Edictum.

Qui dolo defierit possidere, pro possidente damnatur: quia pro possessione dolus est.

132. GAIUS lib. 7. ad Edictum Provinciale.

Imperitia culpæ adnumeratur.

133. IDEM lib. 8. ad Edictum Provinciale.

Melior conditio nostra per servos fieri potest, deterior fieri non potest.

134. ULPIANUS lib. 21. ad Edictum.

Non fraudantur creditores, cum quid non acquiritur a debitore: sed cum quid de bonis diminuitur. §. 1. Nemo ex suo delicto meliorem suam conditionem facere potest.

135. IDEM lib. 23. ad Edictum.

EA, quæ dari impossibilia sunt, vel quæ in rerum natura non sunt, pro non adjectis habentur.

Bona fides tantumdem possidendi præstat, quantum veritas, quotiens lex impedimento non est.

136. PAULUS lib. 18. ad Edictum.

Qui auctore iudice comparavit, bonæ fidei possessor est.

137. ULPIANUS lib. 25. ad Edictum.

Omnis hereditas, quamvis postea adeatur, tamen cum tempore mortis continuatur. §. 1. Nunquam crescit ex postfacto præteriti delicti æstimatio.

138. PAULUS lib. 27. ad Edictum.

Omnis hereditas, quamvis postea adeatur, tamen cum tempore mortis continuatur. §. 1. Non videtur perfectæ cuiusque id esse, quod ex causa auferri potest.

139. GAIUS lib. ad Edictum Prætoris Urbani.

Omnis actio, quæ morte aut tempore pereunt, semel inclusæ iudicio salvæ permanent. §. 1. Non videtur perfectæ cuiusque id esse, quod ex causa auferri potest.

140. ULPIANUS lib. 56. ad Edictum.

Absentia ejus, qui Reipublicæ causa abest, neque ei, neque alii, damnosa esse debet.

141. PAULUS lib. 54. ad Edictum.

Quod contra rationem juris receptum est, non est producendum ad consequentia. §. 1. Unus duo pro solido heredes esse non possunt.

142. IDEM lib. 56. ad Edictum.

Qui tacet, non utique fatetur: sed tamen verum est, eum non negare.

143. ULPIANUS lib. 62. ad Edictum.

Quod ipsis, qui contraxerunt, obstat: & successoribus eorum obstat.

144. PAULUS lib. 62. ad Edictum.

Non omne, quod licet, honestum est. §. 1. In stipulationibus id tempus spectatur, quo contrahimus.

145. ULPIANUS lib. 66. ad Edictum.

Nemo videtur fraudare eos, qui sciunt & consentiunt.

146. PAULUS lib. 62. ad Edictum.

Quod quis, dum servus est, agit: proficere libero facto non potest.

147. GAIUS lib. 24. ad Edictum provinciale.

Semper specialia generalibus insunt.

148. PAULUS lib. 16. Brevis Edicti.

Cujus effectus omnibus prodest, ejus & partes ad omnes pertinent.

149. ULPIANUS lib. 67. ad Edictum.

Ex qua persona quis lucrum capit, ejus factum præstare debet.

150. IDEM lib. 68. ad Edictum.

Parem esse conditionem oportet ejus, qui quid possideat, vel habeat, atque ejus, cujus dolo malo factum sit, quo minus possideret, vel haberet.

151. PAULUS lib. 64. ad Edictum.

Nemo damnum facit, nisi qui id fecit, quod facere jus non habet.

152. ULPIANUS lib. 69. ad Edictum.

Hoc jure utimur: ut, quidquid omnino per vim fiat, aut in vis publicæ, aut (in vis) privatæ crimen incidat. §. 1. Deiecit, & qui mandat. In maleficio ratihabitio mandato compara-

tur. §. 3. In contractibus, quibus doli præstatio vel bona fides inest, heres in solidum tenetur.

153. PAULUS lib. 65. ad Edictum.

Fere, quibuscunque modis obligamur, iisdem in contrarium actis liberamur: cum quibus modis adquirimus, iisdem in contrarium actis amittimus. Ut igitur nulla possessio adquiri nisi animo, & corpore potest: ita nulla amittitur, nisi in qua utrumque in contrarium actum.

154. ULPIANUS lib. 70. ad Edictum.

Cum per delictum est iduorum, semper oneratur petitor, & melior habetur possessoris causa, sicut fit, cum de dolo excipitur petitoris: neque enim datur talis replicatio petitori, Aut si rei quoque in ea re dolo actum sit. §. 1. Illi debet permitti pœnam petere, qui in ipsam non incidit.

155. PAULUS lib. 65. ad Edictum.

Factum cuique suum, non adversatio nocere debet. §. 1. Non videtur vim facere, qui jure suo utitur, & ordinaria actione experitur. §. 2. In pœnalibus causis benignius interpretandum est.

156. ULPIANUS lib. 70. ad Edictum.

In vitis nemo (rem) cogitur defendere. §. 1. Cui damus actiones, eidem & exceptionem competere, multo magis quis dixerit. §. 2. Cum quis in alicujus locum successerit: non est æquum, ei nocere hoc, quod adversus eum nocuit in cujus locum successit. §. 3. Plerumque emptoris eadem causa esse debet circa petendum ac defendendum, quæ fuit auctoris. §. 4. Quod cuique (pro eo) præstat, invito non tribuitur.

157. IDEM lib. 70. ad Edictum.

Ad ea, quæ non habent atrocitatem facinoris vel sceleris, ignoscitur servis, si vel dominis, vel his, qui vice d minorum sunt (veluti tutoribus & curatoribus) obtemperaverint. §. 1. Semper, qui dolo fecit, quominus haberet, pro eo habendus est, ac si haberet. §. 2. In contractibus successores ex dolo eorum, (quibus) successerunt, non tantum in id, quod pervenit, verum etiam in solidum tenentur, hoc est, unusquisque pro ea parte, qua heres est.

158. GAIUS lib. 26. ad Edictum provinciale.

Creditor, qui permittit rem venire, pignus dimittit.

159. PAULUS lib. 70. ad Edictum.

Non ut ex pluribus causis deberi nobis idem potest, ita ex pluribus causis idem possit nostrum esse.

160. ULPIANUS lib. 76. ad Edictum.

Aliud est vendere, aliud vendenti consentire. §. 1. Refertur ad universos, quod publice fit per majorem partem. §. 2. Absurdum est, plus juris habere (eum,) cui legatus sit fundus, quam heredem, aut ipsam testatorem, si viveret.

161. IDEM lib. 77. ad Edictum.

In jure civili receptum est, quotiens per eum, cujus interest, conditionem non impleri, fiat, quominus impleatur, perinde haberi, ac si impleta conditio fuisset, quod ad libertatem, & legata, & ad heredum institutiones perducitur: quibus

quibus exemplis stipulationes quoque committuntur, cum per promissorem factam esset, quominus stipulator conditioni pareret.

162. PAULUS lib. 70. ad Edictum.

QUæ propter necessitatem recepta sunt, non debent in argumentum trahi.

163. ULPIANUS lib. 55. ad Edictum.

CUjus est donandi, eidem & vendendi, & concedendi jus est.

164. PAULUS lib. 51. ad Edictum.

Poenalia judicia semel accepta in heredes transmitti possunt.

165. ULPIANUS lib. 53. ad Edictum.

CUM quis possit alienare, poterit & consentire alienationi. † Cui autem donare non conceditur, probandum erit, nec si donationis causa consenserit, ratam ejus voluntatem habendam.

167. IDEM lib. 49. ad Edictum.

NON videntur data, quæ eo tempore, quo dantur, accipientis non fiunt. §. 1. Qui jussu judicis aliquid facit, non videtur dolo malo facere, qui parere necesse habet.

168. IDEM lib. 1. ad Plautium.

Rapienda occasio est, quæ præbet benignius responsum. §. 1. Quod factum est, cum in obscuro sit, ex affectione cujusque capit interpretationem.

169. IDEM lib. 2. ad Plautium.

IS damnus dat, qui jubet dare: ejus vero nulla culpa est, cui parere necesse sit. §. 1. Quod pendet, non est pro eo, quasi sit.

170. IDEM lib. 4. ad Plautium.

Factum a iudice, quod ad officium ejus non pertinet, ratum non est.

171. IDEM lib. 4. ad Plautium.

Nemo ideo obligatur, quia recepturus est ab alio, quod præstiterit.

172. IDEM lib. 5. ad Plautium.

IN contrahenda venditione ambiguum pactum contra venditorem interpretandum est. §. 1. Ambigua autem intentio ita accipienda est, ut res salva auctori sit.

173. IDEM lib. 6. ad Plautium.

IN condemnatione personarum, quæ in id, quod facere possunt, damnantur, non totum, quod habent, extorquendum est, sed & ipsarum ratio habenda est, ne egeant. §. 1. Cum verbum *restituas* lege invenitur, etsi non specialiter de fructibus additum est, tamen etiam fructus sunt restituendi. §. 2. Unicuique sua mora nocet: quod & in duobus reis promittendi observatur. §. 3. Dolo facit, qui petit, quod redditurus est.

174. IDEM lib. 8. ad Plautium.

Qui potest facere, ut possit conditioni parere, jam posse videtur. §. 1. Quod quis, si velit, habere non potest, id repudiare non potest.

175. IDEM lib. 11. ad Plautium.

IN his, quæ officium per liberas fieri personas leges desiderant, servus intervenire non potest. §. 1. Non debeo melioris conditionis esse, quam auctor meus, a quo jus in me transit.

176. IDEM lib. 13. ad Plautium.

NON est singulis concedendum, quod per Magistratum publice possit fieri, ne occasio sit majoris tumultus faciendi. §. 1. Infinita æstimationis est libertatis & necessitudinis.

177. IDEM lib. 14. ad Plautium.

Qui in jus, dominiumve alterius succedit, jure ejus uti debet. §. 1. Nemo videtur dolo exsequi, qui ignorat causam, cur non debeat petere.

178. IDEM lib. 15. ad Plautium.

CUM principalis causa non consistat, plerumque ne ea quidem, quæ sequuntur, locum habent.

179. IDEM lib. 16. ad Plautium.

IN obscura voluntate manumittentis favendum est libertati.

180. IDEM lib. 17. ad Plautium.

QUOD jussu alterius solvitur, pro eo est, quasi ipsi solutum esset.

181. IDEM lib. 1. ad Vitellium.

SI nemo subiit hereditatem, omnis vis testamenti solvitur.

182. IDEM lib. 3. ad Vitellium.

QUOD nullius esse potest, id ut alicujus fieret, nulla obligatio valet efficere.

183. MARCELLUS lib. 3. Digestorum.

ET si nihil facile mutandum est ex solennibus: tamen, ubi æquitas evidens poscit, subveniendum est.

184. CELSUS lib. 7. Digestorum.

VANI timoris justa excusatio non est.

185. IDEM lib. 8. Digestorum.

IMpossibile nulla obligatio est.

186. IDEM lib. 12. Digestorum.

Nihil peti potest ante id tempus, quo per rerum naturam persolvi possit. Et cum solvendi tempus obligationi additur, nisi eo præterito, peti non potest.

187. IDEM lib. 16. Digestorum.

SI quis prægnantem uxorem reliquit, non videtur sine liberis decessisse.

188. IDEM lib. 17. Digestorum.

UBI pugnantia inter se in testamento juberentur, neutrum ratum est. §. 1. Quæ rerum natura prohibentur, nulla lege confirmata sunt.

189. IDEM lib. 13. Digestorum.

Pupillus nec velle, nec nolle in ea ætate, nisi adposita tutoris auctoritate, creditur: nam quod animi iudicio sit, in eo tutoris auctoritas necessaria est.

190. IDEM lib. 24. Digestorum.

QUOD evincitur, in bonis non est.

191. IDEM lib. 33. Digestorum.

NERATIUS consultus, an, quod beneficium dare se, quasi viventi, Cæsar rescripserat, jam defuncto dedisse existimaretur? Respondit, non videri sibi, Principem, quod ei, quem vivere eximabat, concessisset, defuncto concessisse; quem tamen modum esse beneficii sui vellet, ipsius æstimationem esse.

192. MAR-

192. MARCELLUS lib. 29. Digestorum.

EA, quæ in partes dividi non possunt, solida a singulis heredibus debentur. §. 1. In re dubia benigniorem interpretationem sequi, non minus justius est, quam tutius.

193. CELSUS lib. 38. Digestorum.

OMnia iere jura heredum perinde habentur, ac si continuo sub tempus mortis heredes extitissent.

194. MODESTINUS lib. 6. Differentiarum.

Qui per successionem, quamvis longissimam, defuncto heredes constituerunt, non minus heredes intelliguntur, quam qui principaliter heredes existunt.

195. IDEM lib. 7. Differentiarum.
Expressa nocent, non expressa non nocent.

196. IDEM lib. 8. ad Regularum.

Privilegia quædam causæ sunt, quædam personæ: & ideo quædam ad heredem transmittuntur, quæ causæ sunt: quæ personæ sunt, ad heredem non transeunt.

197. IDEM lib. sing. de ritu nuptiarum.

Semper in conjunctionibus non solum, quid liceat, considerandum est, sed & quid honestum sit.

198. JAVOLENUS lib. 13. ex Cassio.

Neque in Interdicto, neque in cæteris causis pupillo nocere oportet dolum tutoris, sive solvendo est, sive non est.

199. IDEM lib. 6. Epistularum.

Non potest dolo carere, qui imperio Magistratus non paruit.

200. IDEM lib. 7. Epistularum.

Quotiens nihil sine captione investigari potest, eligendum est, quod minimum habeat iniquitatis.

201. IDEM lib. 10. Epistularum.

OMnia, quæ ex testamento proficiuntur, ita statum eventus capiunt, si initium quoque sine vitio ceperint.

202. IDEM lib. 11. Epistularum.

OMnis definitio in jure civili periculosa est: parum est enim, ut non subverti possit.

203. POMPONIUS lib. 8. ad Quintum Mucium.

Quod quis ex culpa sua damnum sentit, non intelligitur damnum sentire.

204. IDEM lib. 28. ad Quint. Muc.
Minus est actionem habere, quam rem.

205. IDEM lib. 39. ad Quintum Mucium.

Plerumque fit, ut etiam ea, quæ nobis abire possint, proinde in eodem statu sint, atque si non essent ejus conditionis, ut abire possent: & ideo, quod fisco obligamus, & vindicare interdum, & alienare, & servitutem (in) prædio imponere possumus.

206. IDEM lib. 9. ex Variis lectionibus.

Iure naturæ æquum est, neminem cum alterius detrimento & injuria fieri locupletiores.

207. ULPIANUS lib. 1. ad Leg. Juliam & Papiam.

Res judicata pro veritate accipitur.

208. PAULUS lib. 3. ad Legem Juliam & Papiam.

Non potest videri defuisse habere, qui nunquam habuit.

209. ULPIANUS lib. 4. ad Legem Juliam & Papiam.

Servitutem mortalitati fere comparamus.

210. LICINNIUS RUFINUS lib. 2. Regularum.

Quæ ab initio inutilis fuit institutio, ex postfacto convalescere non potest.

211. PAULUS lib. 69. ad Edictum.
Servus Reipublicæ causa abesse non potest.

DIGESTORUM FINIS.

CORPORIS
JVRIS CIVILIS

TOMVS SECVNDVS,

QVO CONTINENTVR

D. IVSTINIANI CODICIS,

LIBRI XII.

AVTHENTICAE SEV NOVELLAE

CONSTITVTIONES CLXVIII.

EDICTA XIII.

ET

CONSTITVTIONES ALIQVOT

EIVSDEM IMPERATORIS, NEC NON IVSTINI ET TIBERII
EX LIBRO IVLIANI ANTECESSORIS.

LEONIS IMPERATORIS NOVELLAE CXIII.
CONSTITVTIONES IMPERATORIAE IVRIS ORIENTALIS,
CANONES APOSTOLORVM.

CONSVETVDINES FEVDORVM.

CONSVETVDINES FRIDERICI II.

EXTRAVAGANTES.

DE PACE CONSTANTIAE LIBER.

LIPSIAE,

IN OFFICINA LIBRARIA

CHRISTIANI SAMVELIS KRUGII

MDCCXXXV.

JURIS CIVILIS

TOMVS SECVNDVS

QVO CONTINENTVR

D. IUSTINIANI CODICES

LIBRI XII

AVTHENTICAE SEV NOVELLAE

CONSTITVTIONES CLXXIII

EDICTA XIII

ET

CONSTITVTIONES ALIQVOT

ELIVSVM IMPERATORIS NEC NON IVSTINI ET THEODOSII

EX LIBRO IVLIANI ANTECESSORIS

LEONIS IMPERATORIS NOVELLAE CXIII

CONSTITVTIONES IMPERATORVM THEODOSII ET VALENTINIANI

CANONES APOSTOLICORVM

CONSTITVTIONES THEODORICI

CONSTITVTIONES FRIDERICI II

EXTRA VAGANTES

DE PACE CONSTANTIAE LIBER

LIPSIÆ

IN OFFICINA LIBRARIA

CHRISTIANI SAMMELII KRAVGH

MDCCLXXV

D. IVSTINIANI, SACRATISSIMI PRINCIPIS, CODICIS, Repetitæ Prælectionis, LIBRI DVODECIM.

CONSTITVTIONES III.

I. De novo Codice faciendo.

*Imperator IVSTINIANVS Augustus ad
Senatum urbis Constantinopolitane.*

HÆc quæ necessario corrigenda esse multis retro Principibus visa sunt, interea tamen nullus eorum ad effectum ducere ausus est: in præsentibus rebus donare communibus auxilio Dei omnipotentis censuimus & prolixitatem litium amputare, multitudinem quidem Constitutionum quæ tribus Codicibus Gregoriano, Hermogeniano, atque Theodosiano, continebantur, illarum etiam quæ post eosdem Codices a Theodosio divinæ recordationis, aliisque post eum retro principibus & a nostra etiam Clementia positæ sunt, ressecanda: uno autem Codice sub felici nostri nominis vocabulo componendo, in quem colligi tam memoratorum trium Codicum, quam novellas post eos positas Constitutiones oportet. §. 1. Ideoque ad hoc maximum, & ad ipsius reipublicæ sustentationem respiciens opus efficiendum, elegimus tanto fastigio laborum, tantæque sollicitudini sufficiente Joannem virum excellentissimum exquæstore nostri palatii, Consularem atque patricium: Phocam virum eminentissimum, magistrum militum, consularem atque patricium: Basilidem virum excellentissimum ex præfecto prætorio Orientis, atque patricium: Thomam virum gloriosissimum quæstorem sacri nostri palatii, & ex consule: Tribonianum virum magnificum, magisteria dignitate inter agentes decoratum: Constantinum virum illustrem, comitem sacrarum largitionum inter agentes, & magistrum scrinii libellorum. Quorumque consiliorum: Theophilum virum clarissimum, comitem sacri nostri consistorii & juris in hac alma urbe doctorem: Dioscorum & Præsentinum, discretissimos togatos fori amplissimi prætoriani.

§. 2. Quibus specialiter permisimus (ressecatis tam supervacuis quantum ad legum soliditatem pertinet, præfationibus, quam similibus, & contrariis, præterquam si juris alia divisione adjuventur: illis etiam quæ in defuetudinem abierunt) certas & brevi sermone conscriptas ex iisdem tribus Codicibus & novellis Constitutionibus leges componere, & congruis titulis subdere: adjicientes quidem & detrahentes. Imo & mutant verba earum ubi hoc commoditas exigeret: colligentes vero in unam sanctionem, quæ variis Constitutionibus dispersa sunt, & sensum earum clariorem efficientes: ita tamen ut ordo temporum earum Constitutionum non solum adjectis diebus consulibusque, sed etiam ex ipsa compositione earum clarescat: primis quidem in primo loco, posterioribus vero in secundo ponendis: & si quæ eorum sine die & consule in tribus veteribus Codicibus, vel in quibus novellæ Constitutiones receptæ sunt, inveniantur: ita his ponendis, nullaue dubietate super generali earum robore ex hoc oriunda; sicut & illas vim generalis Constitutionis obtinere palam est, quæ ad certas personas rescriptæ, vel per pragmaticam sanctionem ab initio datæ, eidem novo Codici propter utilitatem sanctionis insertæ fuerunt. §. 3. Hæc igitur ad vestram notitiam ferre properavimus, ut sciatis quanta nos diuina, super rerum communi utilitate, cura sollicitet, studentes certas & indubitatas, & in unum Codicem collectas esse de cæteris Constitutiones: ut ex eo tantummodo sub felici nostro nomine nuncupando Codice, recitatio Constitutionum in omnibus ad citiores litium decisiones, fiat judiciis. Datum Idib. Februar. CP. DN. IVSTINIANO PP. A. 2. COS. Anno Christi 528.

II. De Justiniano Codice confirmando.

Imp. IUSTINIANVS pius, felix, inclytus, victor ac triumphator, semper Augustus, Menne praefecto pratorio, expraefecto hujus almae urbis C.P. ac patricio.

Summa reipublicae tuitio de stirpe duarum rerum, armorum scilicet, atque legum, veniens, vimque suam exinde muniens, felix Romanorum genus omnibus anteponi nationibus, omnibusque gentibus dominari tam praeteritis effecit temporibus, quam Deo propitio in aeternum efficiet: istorum etenim alterum alterius auxilio semper eguit: & tam militaris res legibus in tuto collocata est, quam ipsae leges armorum praesidio servatae sunt. Merito igitur ad primam communium rerum sustentationem, nostram sententiam & mentem laboresque nostros referentes, militaria quidem agmina multiplicibus & omnem providentiam continentibus modis correximus: & tam veteribus ad meliorem statum brevi tempore ductis, quam novis non solum exquisitis, sed etiam recta dispositione nostri nominis sine novis expensis publicis constitutis, primo servando posita, deinde novae ponendo, firmissima subjectis effecimus. §. 1. Sed cum sit necessarium multitudinem Constitutionum tam in tribus veteribus Codicibus relatarum, quam post earum confectio- nem posterioribus temporibus adjectarum, ad breviter reducere, caliginum, datum rectis iudicium definitionibus insidiantem, penitus extirpare: ad hoc commune praestandum beneficium Deo praesule prono animo nos dedimus: & electis viris gloriosissimis, tam doctrina legum, quam experientia rerum, studioque reipublicae indefesso, & laudabili proposito pollentibus, sub certis finibus magnum laborem commisimus: per quem, tam trium veterum Gregoriani, Hermogeniani atque Theodosiani Codicum Constitutiones, quam plurimas alias post eosdem Codices a Theodosio divinae memoriae ceterisque post eum retro principibus, a nostra etiam Clementia positas, in unum Codicem felici nostro vocabulo nuncupandum colligi praecipimus. Tollendis quidem tam praefationibus nullum suffragium sanctionibus conferentibus, quam contrariis Constitutionibus, quae posteriore promulgatione vacatae sunt: similibus etiam praeter eas quae eadem pene sanciendo, divisionem juris aliquam facere noscuntur: ex qua dividendo vetera novum aliquid nasci videtur. ut utis insuper ad rectam hujus Codicis compositionem pertinentibus, iisdem prudentissimis viris a nostro numine mandatis: & nostro studio pro republica, instituto, summi praesidium Deus omnipotens annuit. §. 2. Ad tantum enim laborem, & tanti operis consummationem electi vir excellentissimus ex quaestore nostri palatii, consularis atque patricius, Joannes: & vir sublimissimus expraefecto pratorio consularis atque patricius, Leontius; vir quoque eminentissimus magister militum consularis atque patricius, Phocas; etiam vir excellentissimus expraefecto pratorio per Orientem, & patricius, & nunc praefectus prato-

rio per Illyricum, Basilides; & vir gloriosissimus quaestor sacri nostri palatii, & ex consule Thomas; imo & vir magnificus magisteria dignitate inter agentes decoratus, Tribonianus: & vir illustris comes sacrarum largitionum inter agentes, & magister scrinii & libellorum & sacrarum cognitionum, Constantinus: & vir illustris ex magisterio, & juris doctor in hac alma urbe, Theophilus; viri etiam disertissimi togati amplissimi fori tuae sublimitati Dioscorus atque Praesentinus: omnia quae eis mandavimus, cum sedula & pervigili industria, moderataque Digestione, cum Dei auxilio ad prosperum tulerunt terminum, & eundem novum Justinianum Codicem nobis obtulerunt ita compositum, ut & rebus profuturus esset communibus, & nostro convenisset imperio. §. 3. Hunc igitur in aeternum valiturum iudicio tui culminis intimare perspeximus, ut sciant omnes tam litigatores quam disertissimi advocati, nullatenus eis licere de cetero Constitutiones ex veteribus tribus codicibus, quorum jam mentio facta est, vel ex iis quae Novellae constitutiones ad praesens tempus vocabantur, in cognitionalibus recitare certaminibus, sed solum eidem nostro Codici insertis constitutionibus necesse est uti: falsi crimini subdendis his, qui contra hoc facere ausi fuerint: cum sufficiat earundem Constitutionum nostri Codicis recitatio, adjectis etiam veterum juris interpretatorum laboribus ad omnes dirimendas lites nulla- que dubitatione emergenda, vel eo quod sine die & consule quaedam compositae sunt, vel quod ad certas personas rescriptae sunt: cum omnes generalium Constitutionum vim obtinere proculdubio est. Sed & si quae earum Constitutionum detractis vel additis, vel permutatis certis verbis (quod & ipsum praefatis excellentissimis viris specialiter permisimus) compositae sunt: nullis concedimus ex libris veterum juris interpretatorum aliter eas habentes recitare, sed solam juris interpretatorum sententiam commendare: ut tunc teneat, cum minime adversetur ejusdem nostri Codicis constitutionibus. §. 4. Si quae vero pragmaticae sanctiones, quae minime in eodem nostro Codice receptae sunt, civitatibus forte vel corporibus, vel scholis, vel scriniis, vel officiis, vel alicui personae imperitae sunt: eas, si quidem aliquod privilegium speciali beneficio indulgent, omnimodo ratas manere: si vero pro certis capitulis factae sunt, tunc tenere, cum nulli nostri Codicis adversantur constitutioni, praecipimus. Sed & si qua regesta in tui culminis iudicio, vel in aliis iudiciis civilibus vel militaribus, vel apud principia numerorum, pro publicis expensis, vel quibuscunque titulis ad publicum pertinentibus usura sunt: ea etiam prout communis rei commoditas exigit, servasse censemus. §. 5. Illustris igitur & magnifica auctoritas tua, pro innato sibi circa rempublicam nostrasque dispositiones explendas studio, ad omnium populorum notitiam eundem Codicem Edictis ex more propositis pervenire faciat: ipso etiam textu Codicis in singulas provincias nostro subjectas imperio,

perio, cum nostra divina subnotatione mittendo, ut eo modo ad omnium notitiam ejusdem nostri Codicis constitutiones valeant pervenire: & ut extantibus festis diebus, id est, ex die sextodecimo calendarum Maii præsentis septimæ indictionis, consulatu Decii viri clarissimi recitationes Constitutionum ex eodem nostro Codice fiant. Dat. 7. Id. April. CP. DECIO V. C. COSS. 529.

III. De emendatione Codicis D. IUSTINIANI, & secunda ejus editione.

Imperator Caesar, Flavius IUSTINIANVS, Alemannicus, Gothicus, Francicus, Germanicus, Anticus, Alanicus, Wandalicus, Africanus, Pius, felix, inclytus, victor ac triumphator, semper Augustus, Senatui urbis Constantinopolitane S.

Cordi nobis est, Patres Conscripti, semper nostri animi curas rebus communibus avidissime impendere, ut nihil a nobis inceptum, imperfectum reliquantur. Igitur in primordio nostri imperii sacratissimas Constitutiones, quæ in diversa volumina fuerant dispersæ, & quam plurima similitudine necnon diversitate vacillabant, in unum corpus colligere, omnique vitio purgare proposuimus: & hoc jam per viros excelsos, & facundissimos perfectum est, & a nobis postea confirmatum: quod geminæ Constitutiones nostræ, quæ ante positæ sunt, ostendunt. § 1. Postea vero cum vetus jus considerandum recepimus, tam quinquaginta decisiones fecimus, quam alias ad commodum propositi operis pertinentes plurimas Constitutiones promulgavimus: quibus maximus antiquarum legum articulus emendatus & coartatus est, omneque jus antiquum supervacua prolixitate liberum atque enucleatum in nostris Institutionibus & Digestis reddidimus. § 2. Sed cum Novellæ nostræ tam Decisiones quam Constitutiones quæ post nostri Codicis confectiorem latæ sunt, extra corpus ejusdem Codicis divagabantur, & nostram providentiam nostrumque consilium exigere videbantur: quippe cum earum quædam ex emeris postea factis, aliquam meliore consilio permutationem vel emendationem desiderabant: necessarium nobis visum est per Tribonianum virum excelsum magistrum exquæstore & ex consule legitimum operis nostri ministrum, nec non virum magnificum quæstorem & Berytensium legum doctorem Dorotheum, Meenam insuper & Constantinum & Ioannem viros eloquentissimos togatos fori amplissimæ sedis, easdem Constitutiones nostras decerpere, & in singulas discreta capitula, ad perfectarum constitutionum soliditatem competentibus supponere titulis, & prioribus constitutionibus eas aggregare. § 3. Supradictis itaque magnificis & prudentissimis viris permisimus hæc omnia facere: & si qua emendatione opus foret, hanc facerent non titubante animo, sed nostra auctoritate freti: Constitutiones vero superfluas, vel ex posterioribus sanctionibus nostris jam vacuatas, vel si quæ similes vel contrariæ invenirentur, circumducere, & a proprii Codicis congregatione separare: & tam imperfectas replere, quam nocte obscuritatis obductas, nova eliminationis luce detegere: ut undique non solum Institutionum

& Digestorum via dilucida & aperta pateat, sed etiam Constitutionum nostri Codicis plenum jubar omnibus clareat: nulla penitus nec simili, nec diversa, nec inusitata relicta Constitutione: cum nemini venit in dubium, quod repetita prælectio probavit hoc satis validum, satisque esse formosum. In antiquis etenim libris non solum primas editiones, sed etiam secundas (quas repetitas prælectiones veteres nominabant) subsecutas esse invenimus: quod ex libris Ulpiani viri prudentissimi ad Sabinum scriptis promptum erat querentibus reperire. § 4. His igitur omnibus ex nostra confectis sententia, commemoratus Justinianus Codex a prædictis gloriosissimis & facundissimis viris purgatus & candidus factus, omnibus ex nostra jussione & circumductis, & additis, & repletis; necnon transformatis, nobis oblatus est; & jussimus [in] secundo eum ex integro conscribi, non ex priore compositione, sed ex repetita prælectione: & eum nostri numinis auctoritate nitentem, in omnibus judiciis solum quantum ad divales Constitutiones pertinet, sequentari ex die quarto calendas Januarii, quarti nostri felicissimi consulatus & Paulini viri clarissimi: nulla alia extra corpus ejusdem Codicis Constitutione legenda: nisi postea varia rerum natura aliquid novum creaverit, quod nostra sanctione indigeat. Hoc etenim nemini dubium est, quod si quid in posterum melius inveniat, & ad constitutionem necessario sit redigendum, hoc a nobis & constituatur, & in aliam congregationem referatur, quæ Novellarum nomine constitutionum significetur. § 5. Repetita itaque jussione nemini in posterum concedimus, vel ex decisionibus nostris, vel ex aliis Constitutionibus quas antea fecimus, vel ex prima Iustiniani Codicis editione aliquid recitare: sed quod in præsentis purgato & renovato Codice nostro scriptum invenitur, hoc tantummodo in omnibus rebus & judiciis & obtineat, & recitetur: cujus scripturam ad similitudinem nostrarum Institutionum & Digestorum sine ulla signorum dubietate conscribi jussimus: ut omne quod a nobis compositum est, hoc & in scriptura, & in ipsa sanctione purum atque dilucidum clareat, licet ex hac causa in ampliorem numerum summa hujus Codicis redacta est. § 6. Ut igitur, sanctissimi & florentissimi Patres, nostri labores vobis manifesti fiant, & per omne tempus obtineant, hanc præsentem legem ad frequentissimum ordinem vestrum duximus destinandam. Dat. 16 cal. Decemb. Constantinopoli, D. IUSTINIANO PP. A. 4. & THEODORO PAYLINO Viris Claris. COSS. 534.

C O D I C I S

L I B E R P R I M V S.

TITVLVS I.

DE SVMMÆ TRINITATE, ET FIDE CATHOLICA,
ET VT NEMO DE EA PVBLICE CONTENDE-
RE AVDEAT.

1. Imperatorum GRATIAN. VALENTIN. & THEOD.
AAA. Edictum ad populum urbis Constan-
tinopolitanæ.

CVNCTOS populos, quos Clementiæ no-
stræ regit imperium, in tali volumus re-
ligione versari, quam divum Petrum
Apostolum tradidisse Romanis, religio
que adhuc ab ipso insinuata declarat:
usquamque Pontificem Damasum, sequi claret, &
Petrum Alexandriæ Episcopum, virum Apostoli-
cæ sanctitatis: hoc est, ut secundum Apostolicam
disciplinam, Evangelicamque doctrinam, Patris
& Filii & Spiritus sancti unam deitatem sub pari
majestate & sub pia Trinitate credamus. §. 1. Hanc
legem sequentes, Christianorum Catholicorum no-
men jubemus amplecti: reliquos vero dementes
vesanosque judicantes, hæretici dogmatis infami-
am sustinere: divina primum vindicta, post etiam
motus [animi] nostri, quem ex cœlesti arbitrio
sumpserimus, ultione plectendos. Dat. III. cal.
Mart. Theff. GRATIANO A. V. & THEODOSIO
A. CONSS. 380.

2. Iidem AA. Eutropio Præfesto Prætorio.

Nullus hæreticis ministeriorum locus, nulla ad
exercendam animi obstinatoris dementiam
pateat occasio. Sciant omnes, etiam si quid spe-
ciali quolibet rescripto per fraudem elicitum ab hu-
jusmodi hominum genere impetratum sit, non va-
lere. Atceantur cunctorum hæreticorum ab illi-
citis congregationibus turbæ: unius & summi Dei
nomen ubique celebretur. Nicænæ fidei dudum
a maioribus traditæ, & divinæ religionis testimo-
nio, atque assertionem firmatæ, observantia semper
mansura teneat. §. 1. Is autem Nicænæ adsector
fidei & Catholicæ religionis verus cultor accipien-
dus est: qui omnipotentem Deum & Christum
Filium Dei uno nomine confitetur: Deum de
Deo, lumen de lumine: qui Spiritum sanctum,
quem ex summo rerum parente & speramus & ac-
cipimus, negando non violat: apud quem inte-
meratæ fidei sensus viget, & incorruptæ Trinita-
tis indivisa substantia, quæ Græco verbo *ὑποστασις*
recte credentibus dicitur. Hæc profecto nobis ma-
gis probanda, hæc veneranda sunt. §. 2. Qui ve-
ro non iisdem inserviunt; desinant affectatis dolis
alienum veræ religionis nomen assumere: & suis
apertis criminibus denotentur, atque ab omni sub-
moti Ecclesiarum limine penitus arceantur: cum
omnes hæreticos illicitas agere inter oppida con-
gregationes vetemus. At si quid eruptio factiosa
tentaverit, ab ipsis etiam urbium mœnibus exter-
minato furore propelli jubemus: ut cunctis or-
thodoxis Episcopis, qui Nicænam fidem tenent,
Catholicæ Ecclesiæ toto orbe reddantur. Dat. 4.
Id. Jan. CP. FL. EVCH. & FL. SYAGRIO CC.
COSS. 381.

3. Imp. THEODOS. & VALENTIN.
AA. Hormisdæ PP.

DEcere arbitramur nostrum Imperium, subdi-
tos nostros de religione commonefacere: Ita
enim & pleniorum acquiri Dei, ac Salvatoris no-
stri Jesu Christi benignitatem possibile esse existi-
manus, si quando & nos pro viribus ipsi placere
studuerimus, & nostros subditos ad eam rem in-
stituerimus. §. 1. Sancimus [igitur.] ut omnia,
quæcunque PORPHYRIUS sua pulsus insania [aut
quivis alius] contra religiosum Christianorum cul-
tum conscripserit, apud quemcunque inventa fuerint,
igni mancipentur. Omnia enim provocantia De-
um ad iracundiam scripta, & pias mentes offen-
dunt, ne ad aures quidem hominum venire vo-
lumus. §. 2. Præterea sancimus, ut qui adfectant
impiam NESTORII opinionem, vel nefariam
ejus doctrinam sectantur; si Episcopi aut Clerici
sint, ab Ecclesiis ejiciantur: si laici, anathemati-
zantur, [secundum ea, quæ jam a nostra divini-
tate sunt constituta:] licentiam habituris ortho-
doxis, quicunque voluerint, secundum nostram le-
gislationem, absque metu, & damno ipsos propa-
lare & accusare. §. 3. Quoniam vero pervenit ad
pias nostras aures, quod quidam doctrinas quas-
dam conscripserunt, & ediderunt ambiguas, &
non per omnia ac præcise congruentes expositæ
orthodoxæ fidei a Sancta Synodo eorum sanctorum
Patrum, qui Nicææ, & Ephesi convenerunt, &
a Cyrillo piæ memoriæ, qui fuerat magnæ Ale-
xandriæ civitatis episcopus: jubemus, facta hu-
jusmodi scripta, sive antea, sive nunc, [potissi-
mum autem ea, quæ Nestorii sunt,] comburi, &
perfectissimo interitui mancipari; ita ut in nullius
cognitionem venire possint: his qui talia scripta,
aut tales libros habere, aut legere sustinuerint, ul-
timum supplicium experturis. De cætero nulli pa-
tente licentia, præter expositam fidem (ut diximus)
tam Nicææ quam Ephesi, aliud quid vel dicere, vel
docere: transgressoribus nimirum hujus nostri di-
vini præcepti, ei poenæ, quæ continetur lata ad-
versus impiam Nestorii fidem, lege subjiciendis.

§. 4. Ut autem omnes re ipsa discant, quan-
tum nostra divinitas adverteret eos, qui impiam
Nestorii fidem adfectant: præcipimus, IRENÆVM
dudum ob hanc causam nostræ indignationi sup-
positum, & postea (nescimus quomodo) post binas
nuptias (ut didicimus) præter apostolicos canones,
Tyriorum civitatis episcopum factum, ex Tyrio-
rum quidem ecclesia dejici, in sua autem dunta-
xat patriâ degere quiescentem omnimodo, & sche-
mate atque nomine sacerdotis exutum. §. 5. Hæc
igitur tua magnificentia, sequens nostræ religionis
scopum, observare & effectui dare studebit. Da-
tum 13. calend. Mart. 449.

4. Imp. MARCIANVS A. Palladio
præf. prætor.

Nemo clericus, vel militaris, vel alterius cujusli-
bet conditionis, de fide Christiana, publice
turbis coadunatis, & audientibus, tractare con-
tur

tur in posterum, ex hoc tumultus & perfidia occasionem requirens. Nam & injuriam facit iudicio reverendissimæ Synodi, si quis semel iudicata ac recte disposita revolvere & publicæ disputare contenderit: cum ea quæ nunc de Christiana fide a sacerdotibus, qui Chalcedone convenerunt, per nostra præcepta statuta sunt, juxta Apostolicas expositiones, & instituta sanctorum Patrum trecentorum decem & octo [in Nicæa,] & centum quinquaginta [in hac Regia Urbe] definita esse noscantur. Nam in contemptores hujus legis poena non deerit: quia non solum contra fidem vere expositam veniunt, sed etiam Judæis & Paganis ex hujusmodi certamine prophanant veneranda mysteria. Igitur si clericus erit, qui publice tractare de religione ausus fuerit, [a consortio clericorum removebitur: si vero militia præditus sit, cingulo spoliabitur: Cæteri autem hujus criminis rei, si quidem liberi sint, de hac sacratissima Urbe expellentur: pro vigore judiciario etiam competentibus suppliciis subjugandi: [si vero servi, severissimis animadversionibus plectentur.] Dat. 8. Id. Feb. Constant. PATRICIO & RICHIMER. CONSS. 459.

5. Imp. IUSTINIANVS A*.

Cum recta atque irreprehensibilis fides, quam prædicat sancta Dei Catholica & Apostolica ecclesia, nullo modo innovationem recipiat: nos sequentes sanctorum Apostolorum, & eorum qui post eos in sanctis Dei ecclesiis conversati sunt, dogmata, justum fore existimavimus, cunctis manifestum facere, qualiter de fide, quæ in nobis est, sentiamus, insistentes & adherentes traditioni & confessioni sanctæ Dei Ecclesiæ Catholicæ. §. 1. Credentes enim in Patrem & Filium, & Sanctum Spiritum, unam essentiam in tribus hypostasibus, seu subsistentibus personis, adoramus unam deitatem, unam potestatem, trinitatem consubstantialem. In ultimis autem diebus confitemur unigenitum Dei filium, Deum de Deo, Filium ex Deo, ante sæcula, & sine tempore ex Patre natum, coæternum Patri, ex quo omnia, & per quem omnia, descendisse de cælis, incarnatum esse ex Spiritu sancto, & sancta gloriosa, & semper virgine Maria, hominem factum esse, crucem pertulisse, sepultum fuisse, & resurrexisse tertia die, unius & ejusdem miracula & passiones, quas sponte carne sustinuit, agnoscetes. Neque enim alium Deum Verbum novimus, alium Christum: sed unum & eundem consubstantialem patri secundum divinitatem, & consubstantialem nobis secundum humanitatem. Mansit namque Trinitatis etiam post incarnatum unum ex Trinitate Dei Verbum: Neque enim quartæ personæ adjunctionem recipit sancta Trinitas. §. 2. Hæc igitur cum ita se habeant, anathematizamus omnem hæresin, præsertim vero NESTORIUM Anthropolatram, dividens unum Dominum nostrum Jesum Christum Filium Dei, & Deum nostrum; nec diserte & secundum veritatem consistentem sanctam gloriosam semper virginem Mariam theotocon esse, hoc est, Deiparam: sed alium esse dicentem Deum ex Deo Patre, alium, qui ex sancta semper virgine Maria natus est: hunc autem gratia, & proximitate, quam habuit cum Deo verbo, Deum factum esse. † Neque vero Nestorium solum, sed & EV-

TYCHEM mente captum, phantasiam inducentem, negantem autem veram ex sancta semper virgine, & Deipara Maria incarnationem, hoc est nostram salutem: neque consistentem per omnia consubstantialem Patri secundum divinitatem, & consubstantialem nobis secundum humanitatem. † Simili modo & APOLLINAREM animicidam, seu psychopthoron, dicentem, Dominum nostrum Jesum Christum Filium Dei, & Deum nostrum inanimem esse, & confusionem seu perturbationem superducentem inhumanationi unigeniti filii Dei. Sed & omnes, qui idem cum eis sentiunt. Si enim aliqui post hanc nostram præmonitionem, certo & aliquo id cognoscentibus & comperientibus locorum Episcopis Deo amantissimis, inventi fuerint post hac in contraria his opinione esse: hi nullius indulgentiæ expectent veniam: Jubemus enim tales tanquam confessos hæreticos competenti animadversioni subjugari. Dat. 528.

6. Idem Imp. Constantinopolitis.

Cum Salvatorem, & Dominum omnium Jesum Christum verum Deum nostrum colamus per omnia, studemus etiam (quatenus datum est humanæ menti assequi) imitari ejus condescensionem seu demissionem. Etenim cum quosdam invenerimus, morbo atque insania detentos impiorum Nestorii, & Euthychetis, Dei & sanctæ catholicæ & Apostolicæ ecclesiæ hostium, nempe qui detrectabant sanctam gloriosam semper virginem Mariam theotocon sive Deiparam appellare proprie, & secundum veritatem: illos festinavimus, quæ sit recta Christianorum fides edocere. Nam hi incurabiles cum sint, celantes errorem suum passim circumeunt, (sicut didicimus) & simpliciorum animos exturbant & scandalizant, ea astruentes, quæ sunt sanctæ Catholicæ ecclesiæ contraria. Necessarium igitur esse putavimus, tam hæreticorum vaniloquia & mendacia dissipare, quam omnibus insinuare, quomodo aut sentiat sancta Dei & catholica & apostolica ecclesia, aut prædicent sanctissimi ejus sacerdotes: quos & nos sequuti, manifesta constituimus ea, quæ fidei nostræ sunt: non quidem innovantes fidem (quod absit) sed coarguentes eorum insaniam, qui eadem cum impiis hæreticis sentiunt. Quod quidem & nos in nostri imperii primordiis pridem satagentes, cunctis fecimus manifestum. §. 1. Credimus itaque in unum Deum Patrem omnipotentem, & in unum Dominum Jesum Christum filium Dei, & in Spiritum sanctum, unam essentiam in tribus hypostasibus sive subsistentibus personis, adorantes unam deitatem, unam potestatem, trinitatem consubstantialem. In ultimis autem diebus confitemur dominum nostrum Jesum Christum unigenitum Dei Filium ex Deo vero Deum verum, ante sæcula, & sine tempore ex Patre natum: coæternum Patri, ex quo omnia, & per quem omnia, qui descendit de cælis, incarnatus de Spiritu Sancto, & sancta gloriosa & semper virgine Maria, & inhumanatus, sive homo factus est, & passus crucem pro nobis sub Pontio Pilato, sepultus est, & resurrexit tertio die. Unius ac ejusdem passiones, & miracula, quæ sponte pertulit in carne, agnoscetes. Non enim alium Deum Verbum, & alium Chri-

Christum novimus, sed unum & eundem, consubstantialem Patri secundum deitatem, & consubstantialem nobis secundum humanitatem. Ut enim est in divinitate perfectus, ita idem ipse & perfectus est in humanitate. Nam ejus secundum hypostasim seu secundum personam unitatem suscipimus, & confitemur: Mansit enim Trinitas, & post incarnatum unum ex Trinitate Dei Verbum: Neque enim quattuor personarum adjectionem admittit sancta Trinitas. §. 2. His ita se habentibus, anathematizamus omnem hæresin, præcipue NESTORIVM anthropolatam, & qui eadem cum ipso sentiunt vel senserunt, qui dividunt unum dominum nostrum Jesum Christum Filium Dei, & Deum nostrum: & qui non confitentur proprie, & secundum veritatem sanctam gloriosam, & semper virginem Mariam theotocon seu Deiparam, id est, Dei matrem: sed qui duos filios dicunt, unum ex Deo Patre Deum verbum, alterum ex sancta semper virgine Deipara Maria, gratia & habitudine, & propinquitate, quam cum Deo Verbo habet, natum esse: & qui negant, nec confitentur dominum nostrum Jesum Christum Filium Dei, & Deum nostrum incarnatum, & hominem factum & crucifixum, unum esse ex sancta, & consubstantiali Trinitate. Ipse enim solus est coadorandus & conglorificandus Patri & Sancto Spiritui. §. 3. Anathematizamus insuper, & EUTYCHETEM mente captum, & qui cum eo sentiunt, aut senserunt, qui phantasiam introducunt, negantque veram nativitatem, seu generationem domini, & salvatoris nostri Jesu Christi ex sancta virgine & Deipara, hoc est, nostram salutem: & qui non confitentur ipsum consubstantialem Patri secundum deitatem, & consubstantialem nobis secundum humanitatem.

§. 4. Similiter autem anathematizamus, & APOLLINARIUM psychopthoron, sive animicidam, & qui cum eo sentiunt, vel senserunt, qui dicunt inanimem, hoc est animæ humanæ expertem, esse dominum nostrum Jesum Christum Filium Dei, & Deum nostrum: & qui confusionem, aut conturbationem introducunt, & invehunt in unigeniti Dei Filii inhumanationem sive humanitatem: & omnes postremo, qui eadem cum ipso senserunt, aut sentiunt. Dat. Id. Martii, Constantin. D. N. IVSTINIAN. PP. A. III. CONS. 533.

Scriptum est superius Edictum eodem exemplo. Ephesiis, item Cæsariensibus, item Cyzicenis, Amidenis, Trapezuntiis, Hierosolymitanis, Apa-meis, Justinianopolitanis, Theopolitanis, Augustanis, Tarsensibus, Ancyrenis.

7. Idem Imperat. EPIPHANIO sanctissimo, & beatissimo Archiepiscopo regis hujus urbis, & Oecumenico Patriarchæ.

Cognoscere volentes tuam sanctitatem ea omnia quæ ad Ecclesiasticum spectant statum: necessarium duximus, hisce ad eam uti divinis compendiis, ac per ea manifesta eidem facere, quæ jam moveri cœpta sunt, quanquam & illa eandem cognoscere sumus persuasi. Cum itaque comperissemus quosdam alienos a Sancta Catholica & Apostolica Ecclesia, impiorum Nestorii & Eutychetis sequutos deceptionem, divinum antehac promulgavimus Edictum (quod & tua novit sanctitas)

per quod hæreticorum furores reprehendimus, ita ut nullo quovis omnino modo immutaverimus, immutemus, aut prætergressi simus eum, qui nunc usque coadjuvante Deo servatus est, Ecclesiasticum statum, (quemadmodum & tua novit sanctitas) sed in omnibus servato statu unitatis sanctissimarum ecclesiarum cum ipso SS. Papa veteris Romæ, ad quem similia hisce perscripsimus. Nec enim patimur ut qui quam eorum, quæ ad Ecclesiasticum spectant statum, non etiam ad ejusdem referatur beatitudinem: quum ea sit caput omnium sanctissimorum Dei sacerdotum: vel eo maxime quod, quoties in eis locis hæretici pullulant, & sententia, & recto judicio illius venerabilis sedis coerciti sunt. Ideoque ex præsentibus divinis nostris brevibus sciet tua sanctitas quæ a nobis proposita sunt quam, & quibus studio est, pessime interpretati, quæ a nobis statuta sunt, comprehendatur. §. 1. Pauci quidam infideles & alieni a sancta Dei Catholica & Apostolica Ecclesia contradicere Judaice ausi sunt adversus ea, quæ ab omnibus sacerdotibus recte observantur, probantur & annunciantur: negantes dominum nostrum Jesum Christum unigenitum Filium Dei, & Deum nostrum incarnatum ex Spiritu sancto, & sancta gloriosa, semper virgine, & Deipara, & hominem factum & crucifixum, unum esse sanctæ, & consubstantialis Trinitatis, & coadorandum & conglorificandum Patri, & Sancto Spiritui, consubstantialem Patri secundum Deitatem, consubstantialem nobis eundem secundum humanitatem, passibilem carne, eundem impassibilem Deitate. Recusantes autem Dominum nostrum Jesum Christum unigenitum filium Dei, & Deum nostrum fateri, unum esse sanctæ, & consubstantialis Trinitatis, manifeste deprehenduntur impii NESTORII sequi pravam doctrinam, secundum gratiam eum dicentes Filium Dei, & alium Deum verbum, & alium Christum dicentes, quos anathemate damnamus, eorum etiam dogmata, eos etiam, qui eadem cum ipsis senserunt, aut sentiunt, ut alienos a sancta Dei Catholica & Apostolica Ecclesia. §. 2. Et Reverentissimi sacrorum monasteriorum Archimandritæ sequentes sanctorum Patrum traditionem (ea scilicet fide, ut nihil omnino ante hac immutaverint aut hodie immutent, ab eo qui nunc usque sicuti dictum fuit, obtinet ecclesiastico statu) unanimiter fatentur, & cum gloria annunciant Dominum nostrum Jesum Christum unigenitum Filium esse, & sine tempore ex Patre genitum, & in novissimis diebus descendisse ex cœlis, & incarnatum ex Spiritu sancto, & sancta, gloriosa semper virgine, Deipara Maria, & hominem factum, & crucifixum, unum esse sanctæ & consubstantialis Trinitatis: Consubstantialem enim ipsum scimus Patri secundum Deitatem, & consubstantialem nobis eundem secundum humanitatem, passibilem carne, eundem impassibilem Deitate. Quemadmodum enim est in Deitate perfectus, sic idem in humanitate perfectus. Ideoque eam, quæ est secundum hypostasim, unionem amplectimur, & confitemur: quemadmodum etiam unigenitus Filius Verbum Dei ante secula & sine tempore ex Patre genitus. Idem quoque in novissimis diebus de-

descendit ex cœlis, & ex ipsa incarnatus, & natus, & homo factus est, quem confitemur, quemadmodum dictum est, consubstantiali Patri secundum divinitatem, & consubstantiali eundem nobis secundum humanitatem, ejusdem miracula & passionibus quas ultro sustinuit carne consistentes.

§. 3. Hæc igitur sunt in quibus per divinum nostrum Edictum hæreticos coarguimus: qui divino Edicto vel omnes reperti hic verissimi Episcopi & reverendissimi Archimandritæ cum tua sanctitate subscripserunt. §. 4. Sequentes in omnibus sancta quatuor Concilia, & quæ ab unoquoque eorum constituta, id est Nicænum 318 Patrum, & hujus regis 150. & Ephesinum prius, & Chalcedonense manifeste omnibus (qui una nobis cum sentiunt) fidelibus sanctæ, Catholicæ, & Apostolicæ Ecclesiæ traditam regulam fidei, hoc est, sanctam formulam, seu symbolum tenemus, & custodimus a 318 sanctis Patribus expositam, & illud quod in hac regia urbe 150 sancti Patres apertius exposuerunt: Non quod defectuosum esset prius, sed quoniam veritatis hostes partim subvertere cœperant sancti Spiritus Deitatem, partim ex sancta semper Virgine Maria, Deipara, veram incarnationem Dei Verbi negaverant. Propterea scripturæ testimoniis idem symbolum supradicti 150 sancti Patres apertius exposuerunt: idque & aliæ omnes sanctæ Synodi, id est, Ephesina prior, & Chalcedonensis eandem fidem sequentes susceperunt & custodierunt, sanctam, gloriosam, semper Virginem Mariam Deiparam publicaverunt, & non consistentes eam Deiparam, anathemate percellerunt: similiter anathematizarunt eos, qui aliud symbolum, aliamve sanctam formulam traderent, præter eam quæ a 318 sanctis Patribus exposita esset & explicata, & corroborata a 150 sanctis Patribus in hac regia urbe congregatis. Et quidem Ephesinum prius impium NESTORIUM, & ejus dogma sustulit, & anathematizavit. Ad hæc eos qui cum eo senserunt & sentiunt, & qui consenserunt, & consentiunt. Chalcedonense vero Sanctum concilium damnavit & ejecit e sanctis Dei Ecclesiis, & anathematizavit impium EUTYCHEM ejusque dogmata, & qui eadem cum illo senserunt & sentiunt, & qui consenserunt eidem, & consentiunt, & omnes hæreticos eorumque dogmata, & qui cum illis senserunt & sentiunt, anathematizavit: pariter anathematizavit Nestorium, scilicet ejusque dogmata: & eos qui cum eo senserunt & sentiunt, eosque qui cum eo consenserunt & consentiunt. Chalcedonense vero sanctum concilium, Magni Procli ad Armenios conscriptam Epistolam, (quod oporteat Dominum nostrum Jesum Christum filium Dei, & Deum nostrum unum sanctum Trinitatis per propriam relationem,) suscepit & confirmavit. Quæ supradicta quatuor sancta concilia, si negligimus, aut ea, quæ his constituta, damus licentiam damnatis ab iis hæreticis eorumque dogmatibus suam pestem rursus in sanctis Dei Ecclesiis ostendere. Optandum itaque ut quod nondum contigit fieri, hoc aliquando contingat. Idque eo magis, quod supra dicta quatuor sancta concilia speciali confessione hæreticos, eorumque dogmata damnaverunt. Ideoque si quis ab uno su-

pradictorum sanctorum Conciliorum dissentiat, palam est, eum amplecti dogmata a sanctis illis Patribus damnata, & anathematizata. §. 5. Nihil itaque frustra nos turbet spe vana innixus, quasi nos contrarium a supradictis quatuor Conciliis fecerimus, aut faciamus, aut fieri a quibusdam permittamus, aut aboleri eorundem sanctorum quatuor Conciliorum piam memoriam ex dictis Ecclesiæ diptychis sustineamus. Omnes enim, qui ab iis damnati & anathematizati sunt, & damnatorum dogmata, eosque, qui eadem ac ipsi senserunt aut sentiunt, anathematizamus. §. 6. Itaque bene precetur nobis, & nostro imperio beatitas tua, omnes de nostra intentione, & nostro erga irreprehensibilem fidem studio, docens & certiores faciens. DAT. 7. CAL. APR. CP. DN. JUSTINIAN. PP. A. III. CONSS. 533.

Gloriosissimo, & clementissimo filio Justiniano Augusto Joannes Episcopus urbis Romæ.

Inter claras sapientiæ ac mansuetudinis vestræ laudes, Christianissime Principum, puriore luce tanquam aliquod sydus irradiat, quod amore fidei, quod charitatis studio edocti ecclesiasticis disciplinis, Romanæ sedis reverentiam conservatis, & ei cuncta subjecitis, & ad ejus deducitis unitatem, ad cujus auctorem, hoc est, Apostolorum primum, Domino loquente præceptum est, *Pasce oves meas*: Quam esse omnium verè ecclesiarum caput, & Patrum regulæ & Principum statuta declarant, & pietatis vestræ reverendissimi testantur affatus. Patet igitur, in vobis impletum fore, quod scripturæ loquuntur: *Per me reges regnant. & potentes scribunt justitiam*: Nihil est (enim,) quod lumine clariore præfulgeat, quam recta fides in Principe. Nihil est, quod ita nequeat occasui subjacere: quam vera religio: nam cum auctorem vitæ, vel luminis utraque respiciant, recte & tenebras respiciunt, & nesciunt subjacere defectui. Quam ob rem, Gloriosissime Principum, votis omnibus exorabitur divina potentia, ut pietatem vestram in hoc ardore fidei, in hac devotione mentis, in hoc integræ religionis studio, sine defectu sui in longiora tempora conservet: hoc enim & sanctis credimus ecclesiis expedire. Scriptum est enim, *Labiis regit rex*: & iterum, *Cor regis in manu Dei est, & ubi voluerit, inclinabit illud*. Hoc est enim, quod vestrum firmat imperium: hoc quod vestra regna conservat. Nam pax Ecclesiæ, religionis unitas, auctorem facti in sublime provectum grata sibi tranquillitate custodit. Neque enim parva ei vicissitudo a potentia divina tribuitur, per quem nullis rugis ecclesia divisa secernitur, nullis infectis maculis variatur. Scriptum est enim: *Quia cum rex justus sederit supra sedem, non adversabitur ei quicquam malignum*. Proinde serenitatis vestræ apices, per Hypatium atque Demetrium sanctissimos viros, fratres & cœpiscopos meos, reverentia consueta suscepimus: quorum etiam relatione comperimus, quod fidelibus populis proposuistis Edictum amore fidei pro submovenda hæreticorum intentione, secundum Apostolicam doctrinam, fratrum & cœpiscoporum nostrorum interveniente consensu. Quod, quia Apostolicæ do-

doctrinæ convenit, nostra auctoritate confirmamus.

Textus autem epistola Imperatoris talis est.

Victor IVSTINIANVS, pius, felix, inclutus, triumphator, semper Augustus, Joanni sanctissimo Archiepiscopo almæ urbis Romæ & Patriarchæ. **R**eddentes honorem Apostolicæ sedis, & vestræ sanctitati (quod semper nobis in voto & fuit, & est) & ut decet Patrem, honorantes vestram beatitudinem, omnia quæ ad ecclesiarum statum pertinent, festinavimus ad notitiam deferre vestræ sanctitatis: quoniam semper nobis fuit magnum studium unitatem vestræ Apostolicæ sedis, & statum sanctarum Dei ecclesiarum custodire, qui hactenus obtinet, & incommote permanet nulla intercedente contrarietate. Ideoque omnes sacerdotes universi Orientalis tractus, & subicere, & unire sedis vestræ sanctitatis properavimus. In præsentis ergo, quæ commota sunt quamvis manifesta & indubitata sint, & secundum Apostolicæ vestræ sedis doctrinam ab omnibus semper sacerdotibus firme custodita & prædicata) necessarium duximus, ut ad notitiam vestræ sanctitatis perveniant. Nec enim patimur quicquam, quod ad Ecclesiarum statum pertinet, quamvis manifestum & indubitatum sit, quod moveatur, ut non etiam vestræ nnotescat sanctitati, quæ caput est omnium sanctarum Ecclesiarum. Per omnia enim (ut dictum est,) properamus honorem, & auctoritatem crescere vestræ sedis. §. 1. Manifestum igitur facimus vestræ sanctitati, quod pauci quidam in deles, & alieni sanctæ Dei Catholicæ atque Apostolicæ ecclesiæ, contradicere Judæi & atque apostatice ausi sunt adversus ea, quæ ab omnibus sacerdotibus secundum vestram doctrinam recte tenentur, & glorificantur, atque prædicantur, denegantes Dominum nostrum Jesum Christum unigenitum Filium Dei, Deum & Dominum nostrum incarnatum de sancto Spiritu, & ex sancta atque gloriosissima semper Virgine Dei genitrice Maria hominem factum, atque crucifixum, unum esse sanctæ & consubstantialis Trinitatis, & coadorandum, & conglorificandum Patri & Spiritui sancto, consubstantialem Patri secundum divinitatem, & consubstantialem nobis eundem ipsum secundum humanitatem, passibilem carne, eundemque ipsum impassibilem deitate. Recusantes enim Dominum nostrum Jesum Christum unigenitum Filium Dei, & Dominum nostrum fateri unum esse sanctæ, & consubstantialis Trinitatis: Videntur Nestorii malam sequi doctrinam, secundum gratiam dicentis unum filium Dei, & alium dicentis Dei verbum, & alium Christum. §. 2. Omnes vero sacerdotes sanctæ Catholicæ atque Apostolicæ ecclesiæ, reverendissimi Archimandritæ sanctorum monasteriorum, sequentes sanctitatem vestram, & custodientes statum, & unitatem sanctarum Dei ecclesiarum, quam habent ab Apostolica vestræ sanctitatis sede, nihil penitus immutantes de ecclesiastico statu, qui hactenus obtinuit atque obtinet, uno consensu consentunt & glorificant, prædicantes Dominum nostrum Jesum Christum unigenitum Filium, & Verbum Dei & Dominum nostrum ante secula, & sine tempore de Patre natum, in ultimis diebus descendisse

de coelis, & incarnatum de Spiritu sancto, & (ex) sancta atque gloriosa Virgine, & Dei genitrice Maria natum, & hominem factum, & crucifixum, unum esse sanctæ, & consubstantialis Trinitatis, & coadorandum, & conglorificandum Patri & Sancto Spiritui: nec enim alium Deum verbum, & alium Christum cognoscimus, sed unum atque eundem ipsum consubstantialem Patri secundum divinitatem, & consubstantialem nobis eundem ipsum secundum humanitatem, passibilem carne, eundem ipsum impassibilem deitate. Ut enim est in divinitate perfectus, ita idem ipse, & in humanitate perfectus est: in una enim substantia deitatem suscipimus, & confitemur quod dicunt Græci, *τὴν καὶ ὑπόστασιν ὁμοῦ καὶ ὁμοῦ*. Id est, eam, quæ secundum personam est, unitatem confitemur. Et quoniam unigenitus Filius & Verbum Dei ante secula, & sine tempore de Patre natus, idem ipse, & in ultimis diebus descendens de coelis incarnatus de Spiritu sancto, & ex sancta atque gloriosa semper Virgine, & Dei genitrice Maria, homo factus, Dominus noster Jesus Christus, proprie & vere Deus est: ideo & sanctam atque gloriosam Virginem Mariam proprie & vere Dei matrem esse dicimus: non quia Deus verbum principium ex ipsa sumpserit, sed quia in ultimis diebus descendit de coelis, & ex ipsa incarnatus, & homo factus, & natus est. Quem confitemur & credimus, (sicut dictum est,) consubstantialem esse Patri secundum deitatem, & consubstantialem nobis eundem ipsum secundum humanitatem: ejusdem miracula & passionem, quas ipse in carne sustinuit agnoscimus. §. 3. Suscipimus autem sancta quatuor Concilia: id est, trecentorum decem & octo sanctorum Patrum, qui in Nicæna urbe congregati sunt: & centum quinquaginta sanctorum Patrum, qui in hac Regia urbe convenerunt: & sanctorum Patrum, qui in Chalcedone convenerunt: sicut vestra Apostolica sedes docet, atque prædicat. Omnes ergo sacerdotes sequentes doctrinam Apostolicæ sedis vestræ ita credunt, & consentunt & prædicant. §. 4. Unde properavimus hoc ad notitiam deferre vestræ sanctitatis per Hypatium, & Demetrium beatissimos Episcopos, ut nec vestram sanctitatem lateat, quæ & a quibusdam paucis monachis male & Judaice secundum Nestorii perfidiam denegata sunt. §. 5. Petimus ergo vestrum paternum affectum: ut vestris ad nos destinatis literis, & ad sanctissimum Episcopum hujus almæ urbis, & Patriarcham vestrum fratrem, (quoniam & ipse per eosdem scripsit ad vestram sanctitatem, festinans in omnibus sedem sequi Apostolicam beatitudinis vestræ) manifestum nobis faciatis, quod omnes, qui prædicta recte consentunt, suscipit vestra sanctitas: & eorum qui Judaice ausi sunt rectam denegare fidem, condemnat perfidiam. Plus enim ita circa vos omnium amor, & vestræ sedis crescat auctoritas: & quæ ad vos est unitas sanctarum Ecclesiarum inturbata servabitur, quando per vos didicerint omnes beatissimi Episcopi eorum, quæ ad vos relata sunt, sinceram vestræ sanctitatis doctrinam. Petimus autem vestram beatitudinem orare pro nobis, & Dei nobis adquirere providentiam.

Item

Item subscriptio talis fuit.

§. 6. Deitas te conservet per multos annos sancte ac religiosissime pater.

Sequitur residuum epistole Papae.

Liquet igitur, Imperator Gloriosissime (ut lectio-
nis tenor, & Legatorum vestrorum relatio
patefecit) vos Apostolicis eruditionibus studere
cum de religione Catholicae fidei ea sapitis, ea
scripsistis, ea protulistis, ea populis fidelibus pu-
blicastis, quae (sicut diximus) & sedis Apostolicae
doctrina, & sanctorum Patrum veneranda decre-
vit auctorita, & nos confirmavimus in omnibus.
Opportunum est ergo voce exclamare Prophetica:
*Jucundetur tibi, & abundet caelum desuper, & ef-
fundant montes jucunditatem, & colles letitia la-
tabuntur.* Haec igitur in tabulis cordis fideliter
scribere, haec ut pupillas oculorum convenit ob-
servare. Neque enim quisquam est, in quo Chri-
sti charitas fervet, qui tam rectae, tam verae con-
fessionis vestrae fidei refragator existat: cum evi-
denter impietatem Nestorii, Eutychetisque &
omnium haereticorum damnantes, unam veram
Catholicam fidem Domini & Dei nostri Salvatoris
Jesu Christi magisterio institutam, & prophetici
Apostolicisque praedicationibus ubique diffusam,
& sanctorum per totum orbem confessionibus ro-
boratam, Patrum atque Doctorum sententiis adu-
natam, & nostrae doctrinae consentaneam, incon-
cussae atque inviolabiliter devota Deo & pia men-
te servatis: Soli etenim professionibus vestris ad-
versantur, de quibus divina scriptura loquitur, di-
cens: *Posuerunt mendacium spem suam, & men-
dacio operiri speraverunt:* & iterum qui secundum
Prophetam dicunt Domino: *Recede a nobis: vias
tuas scire nolumus:* propter quod Salomon dicit:
*Per semitas propria cultura erraverunt: colligunt
autem manibus infructuosa.* Haec est igitur vera
vestra fides, haec certa religio: hoc beatae recorda-
tionis, ut diximus, patres omnes, praesulesque
Romanae Ecclesiae, quos in omnibus sequimur:
hoc sedes Apostolica praedicavit haecenus, & incon-
cussae custodivit: huic confessioni, huic fidei quis-
quis contraditor extiterit, alienum se ipse a (san-
cta) comunione, alienum ab Ecclesia judicabit
esse Catholica. † Nos enim Cyrum cum seque-
cibus suis in Romana invenimus civitate, qui de
Cumitensi monasterio fuit: quos Apostolicis sua-
sionibus ad rectam fidem, & velut oves quae pe-
rierant errantes ad ovile contendimus revocare
dominicum, ut agnoscant secundum prophetam
linguae balbutientes loqui, quae ad pacem sunt.
Ad non credentes autem per nos primus Aposto-
lorum Esaiae prophetae verbum dicit, *ambulate in
lumine ignis nostri & flammam quam succendistis.*
Sed obduratum est cor eorum, ut scriptum est, ut
non intelligerent: & pastoris vocem oves, quae
meae non erant, audire minime voluerunt: in
quibus observantes ea, quae ab ipsorum sunt sta-
tuta pontifice, eos minime in nostra comunione
recipimus, & ab omni Ecclesia Catholica esse jus-
sinus alienos: nisi, errore damnato, doctrinam
nostram quantocius sequi, habita regulari pro-
fessione signaverint. Aequum quippe est, ut qui
nostris minime obedientiam accommodant statu-

tis, ab ecclesiis habeantur extorres. † Sed quia
gremium suum nunquam redeuntibus claudit
ecclesia: obsecro Clementiam vestram, ut si pro-
prio deposito errore, & prava intentione depul-
sa, ad unitatem ecclesiae reverti voluerint: in ve-
stram comunionem receptis, indignationis ve-
strae removeatis aculeos, & nobis intercedenti-
bus benigni animi gratiam condonetis. † Deum
autem & Salvatorem nostrum Jesum Christum
exoramus, quatenus longaevis & pacificis vos di-
gnetur custodire temporibus in hac vera religione
& unitate, & veneratione Apostolicae sedis, cujus
principatum, ut Christianissimi & pii, conservatis
in omnibus. † Praeterea Serenissime Principum
laudamus Legatorum vestrum personas Hypatii &
Demetrii fratrum & Coepiscoporum nostrorum:
quos Clementiae vestrae gratos fore ipsa manifesta-
vit electio. Nam tantae causae pondus non nisi
perfectis in Christo potuisset injungi: tantae vero
pietatis, tantae reverentiae plenos affatus, nisi per
amantes minime dignaremini destinare. † Gra-
tia Domini nostri Jesu Christi & charitas Dei Pa-
tris & comunicatio Sancti Spiritus sit semper vo-
biscum, Piiissime fili, Amen *Item subscriptio:*
Omnipotens Deus regnum vestrum & salutem ve-
stram perpetua protectione custodiat gloriosissime
& clementissime fili Imp. Auguste. D. Rom.
VIII. Kal. Apr. D. N. JUSTINIANO PP. A. (IV.)
& PAVLINO V. C. CONSS. 534.

TIT. II.

DE SACROSANCTIS ECCLESIIS ET DE (REBUS,
ET) PRIVILEGIIS EARVM.

1. Imp. CONSTANTINVS August. ad Populum.

Habeat unusquisque licentiam sanctissimo Ca-
tholico, venerabilique concilio decedens bo-
norum, quod optaverit relinquere: & non sint
cassa judicia (ejus). Nihil enim est quod magis ho-
minibus debeat, quam ut supremae voluntatis,
postquam jam aliud velle non possunt, liber sit
stylus, & licitum quod iterum non redit arbitri-
um. PP. V. Non. Jul. Roma, CHRISPO II. & CON-
STANT. II. CONSS. 321.

2. Imp. GRATIAN. VALENTIN. & THEOD.

AAA. Pancratio Praefect. urbi.

Nemo Apostolorum vel Martyrum sedem hu-
manis corporibus existimet esse concessam.
Dat. III. Kal. Aug. Heracleae, EVCHARIO & SYA-
GRIO CONSS. 381.

3. Imp. HONOR. & THEOD. AA.

Nemo Martyres distrabat, nemo mercetur. Dat.
III. Kal. Mar. CP. HONOR. N. P. & EVO-
DIO CONSS. 386.

4. Idem AA. Niceno PP.

Non plures, quam nongenti quinquaginta de-
cani sacrosanctae hujus amplissimae urbis de-
putentur Ecclesiae: nullique his addendi, vel mu-
tandi, vel in defuncti locum substituendi pateat
copia: nulli alii corporatorum praeter dictum nu-
merum per patrocinia immunitate concessa, ne-
cessaria obsequia sacrosanctae Ecclesiae indulta sunt,
Dat. VII. Kal. Sep. Eudoxiopoli. HONOR. A. VIII.
& THEOD. Juniore A. VIII. CONSS. 409.

5. Idem AA. Militio PP.

Placet, rationabilis consilii tenore perpensa,
di-

districta moderatione præscribere, a quibus specialiter necessitatibus singularum urbium Ecclesiæ habeantur immunens. Prima quippe illius usurpationis contumelia depellenda est; ne prædia usibus cœlestium secretorum dedicata, sorditorum munerum sæce vexentur: nil extraordinarium ab hinc super indictumve flagitetur: nulla translationum sollicitudo signetur: postremo nihil præter canonicam illationem, quam adventitiæ necessitatibus sarcina repentina poposcerit, ejus functionibus adscribatur. Si quis contravenerit: post debitæ ultionis acrimoniam, quæ erga sacrilegos (jure) promenda est, exilio deportationis perpetuo subdatur. Dat. VIII. Kal. Jul. Rav. HONORIO IX. & THEODOSIO V. AA. CONSS. 412.

6. Idem AA. Philippo Præfecto Prætorio Illyrici. **O**Mni innovatione cessante vesturatem & canones pristinos Ecclesiasticos, qui usque nunc tenuerunt, etiam per omnes Illyrici provincias servari præcipimus: ut, si quid dubietatis emergerit, id oporteat (non absque scientia viri reverendissimi sacrosanctæ Legis Antistitis (Ecclesiæ) urbis Constantinopolitanæ, quæ Romæ veteris prærogativa lætatur) conventui sacerdotali sanctoque iudicio reservari. D. Pridie Id. Jul. EVSTATHIO & AGRICOLA CONSS. 421.

7. Idem AA. Asclepiodoto PP. **A**D instructiones itinerum pontiumque, etiam divinas domos & venerabiles Ecclesias tam laudabili titulo libenter adscribimus: quia non est inter sordida munera numeratum. Dat. XV. Kal. Mart. CP. ASCLEPIODOTO & MARINIANO CONSS. 423.

8. Imp. CARVS Præsidoro PP. **S**acrosancta Thessalonicensis civitatis Ecclesia aperte sciat, propriæ tantummodo capitationis modum beneficio nostri numinis sublevandum: nec extraneorum gravamine tributorum Rempublicam ecclesiastici nominis abusione lædendam. Dat. VI. Id. Oct. CP. VICTORE V. C. COSS. 424.

9. Imp. THEOD. & VALENTIN. AA. Cyro Præfecto Urbi. **Q**ui sub prætextu decanorum seu collegiatorum, cum id munus non impleant, aliis se muneribus conantur subtrahere, eorum fraudibus credimus esse obviandum: ne quis sub specie muneris, quod minus exequitur, alterius muneris oneribus relevetur: ne argentariorum vel nummulariorum munera declinentur ab his, qui dici tantummodo collegiati vel decani festinant: ideoque si quis eorum sub nudæ appellationis velamine collegiatum seu decanum se appellat; sciat, pro se alium subrogandum, qui prædicto muneri sufficiens approbetur: subrogatione videlicet loco memoratorum, vel eorum, qui moriuntur, primatum ejus, qui subrogatur, admissa iudicio; ab hac dispositione nemine se excusante Sacrosanctarum Ecclesiarum (reverentia.) Dat. X. Kal. Apr. THEOD. XVII. & FESTO CONSS. 439.

10. Idem AA. Florentio PP. **I**ubemus, nullam navem ultra duorum millium modiorum capacem ante felicem embolam, vel publicarum specierum transvectionem, aut privilegio dignitatis aut religionis intuitu, aut præro-

gativa personæ publicis utilitatibus subtractam, excusari posse: nec si cœleste contra proferatur oraculum, sive annotatio sit, sive divina pragmatica sanctio, providentissimæ legis regulas exculare debet. Quod etiam in omnibus causis cupimus observari: ut generaliter, si quid huiusmodi contra jus vel utilitatem publicam in quolibet negotio proferatur, non valeat: Quicquid enim in fraudem istius legis quolibet modo fuerit adtentatum: id navigii, quod excusatur, publicatione corrigimus. Dat. THEOD. A. XVII. & FESTO CONSS. 439.

11. Idem AA. ad Taurum Præfectum Prætorio. **N**eminem ab angariis, vel parangariis, vel plaustris, vel quolibet munere excusari præcipimus, cum ad felicissimam expeditionem nostri numinis omnium Provincialium per loca, qua iter arripimus, debeant solita nobis ministeria exhiberi: licet ad sacrosanctas Ecclesias possessiones pertineant. Dat. XIII. Kal. Mart. CP. VAL. A. V. & ANATOLIO CONSS. 440.

12. Imp. VALENT. & MARCIANVS. AA. Palladio PP.

Privilegia, quæ generalibus Constitutionibus universis sacrosanctis Ecclesiis orthodoxæ religionis retro Principes præstiterunt, firma & illibata in perpetuum decernimus custodiri. §. 1. Omnes sane pragmaticas sanctiones, quæ contra Canones ecclesiasticos interventu gratiæ vel ambitionis elicitæ sunt, robore suo & firmitate vacuatas cessare præcipimus. §. 2. Et quia humanitatis nostræ est, egenis prospicere, ac dare operam, ut pauperibus alimenta non desint: salaria etiam quæ sacrosanctis ecclesiis in diversis speciebus de publico hæcenus ministrata sunt, jubemus nunc quoque inconcussa, & a nullo proflus imminuta præstari: liberalitatisque huic promptissimæ perpetuam tribuimus firmitatem. Dat. AETIO & SYDIO CONSS. 454.

Nova constitutio FRIDERICI Imperatoris. **C**assa & irrita esse denunciari per totam Italianam præcipimus omnia statuta & consuetudines contra libertatem Ecclesiæ ejusque personas, inductas adversus canonicas & Imperiales sanctiones, & ea de Capitalibus penitus aboleri, mandat nova Constitutio: & de cetera similia attentata ipso jure nulla esse decernit: si quid contra fiat: pœna quæ statuta sunt, imminerebunt. Sed si per annum hujus novellæ constitutionis aliqui inventi fuerint contemptores, bona eorum per totum nostrum Imperium impune ab omnibus occupentur.

13. Idem AA. Palladio Præfecto Prætorio. **G**enerali lege sancimus, sive vidua, sive Diacônissa, vel virgo Deo dicata, vel sanctimonialis mulier, sive quoque alio nomine religiosi honoris, vel dignitatis fœmina nuncupata, vel testamento, vel codicillo suo (quod tamen alia omni juris ratione munitum sit) Ecclesiæ vel martyrio, vel Clero, vel Monachio, vel pauperibus aliquid, vel ex integro, vel ex parte, in quacunque re vel specie, crediderit relinquendum: id modis omnibus ratum firmitque consistat: sive hoc institutione, sive substitutione, seu legato aut fideicommissio per universitatem seu speciali: sive scripta, sive non scripta voluntate fuit derelictum: ompi

omni in posterum in hujuscemodi negotiis ambiguitate submota. Dat. X. Kal. Maji. CP. ANTHEMIO & VALENT. VIII. CONSS. 455.

In AVTHENT. de monachis. §. illud quoque. col. 1. tit. 5. seu Novell. 5. c. 5. & Novell. 76.

Ingressi monasteria ipso ingressu se suaque dedicant Deo: Nec ergo de his testantur: utpote nec domini rerum.

In AVTHENT. de SS. Episc. §. si qua. col. 9. tit. 6. al. 15. seu Novel. 123. cap. 38.

Si qua mulier aut vir, liberis non extantibus, monasticam vitam elegerit, & monasterium intraverit: monasterio, quod intravit, res ejus competere jubemus. † Sed si persona liberos habens, antequam de rebus suis inter eos disponat, monasterium intret, liceat ei postea inter eos dividere, legitima nulli deminuta: & quodeis non dederit, monasterio competet. Sed si omnem substantiam inter eos filios dividere voluerit, sua persona filiis connumerata, partem sibi retineat, quæ monasterio competere debet. Sed si post ingressum monasterii moriatur, antequam inter eos dividat: filii legitimam percipient, reliqua substantia monasterio competente.

14. Imp. LEO & ANTHEMIVS AA. Armasio
 Præfeto Prætorio.

Iubemus, nulli posthac Archiepiscopo in hac urbe Regia sacrosanctæ orthodoxæ Ecclesiæ præfidenti, nulli Oeconomo, cui res ecclesiastica gubernanda mandatur, esse facultatem fundos vel prædia sive urbana, sive rustica, res postremo immobiles, aut in his prædiis colonos, vel mancipia constituta, aut annonas civiles cujuscunque suprema, vel superstitis voluntate ad religiosas ecclesias devolutas, sub cujuscunque alienationis specie ad quamcunque transferre personam: sed ea etiam prædia dividere quidem, coere, agere, & ampliare: nec ulli iisdem prædiis audere cedere: verum sive testamento quocunque jure facto, seu codicillo, vel sola nuncupatione, legato seu fideicommisso, aut mortis causa donatione, aut alio quocunque ultimo arbitrio, aut certe inter viventes habita largitate, sive contractu venditionis, seu donationis, aut alio quocunque titulo quisquam ad præfatam venerabilem Ecclesiam patrimonium suum, partemve certam patrimonii in fundis, prædiis, sive domibus, vel annonis, mancipiis, & colonis, eorumque peculiis voluerit pertinere: inconcussa ea omnia sine ulla penitus immutatione conserventur. † Scientes nulla sibi occasione vel tempore, ad vicissitudinem beneficii collocati, aut gratiæ referendæ donandi, vel certe hominibus volentibus emere, alienandi aliquam facultatem permissam: nec si omnes cum religioso Episcopo, & Oeconomo clerici in earum possessionum alienationem consentiant: ea enim, quæ ad beatissimæ ecclesiæ jura pertinent, vel posthac forte pervenerint, tanquam ipsam sacrosanctam & religiosam ecclesiam, intacta convenit venerabiliter custodiri: ut sicut ipsa religionis & fidei mater perpetua est, ita ejus patrimonium jugiter servetur illæsum. §. 1. Sane, si hæc nostræ perennitatis statuta audaci spiritu & mente sacrilega quisquam Oeconomorum, vel hominum temeranda credi-

derit, ipse quidem, qui protervo ausu Ecclesiastica prædia donationis, vel cujuscunque contractus alterius nomine (nisi eo modo, quo nunc statuimus) acquirere (vel habere) tentarit: omnem hujuscemodi fructum propriæ temeritatis amittat: & pretia quidem & munera, quæ ejus rei gratia data fuerint Oeconomo, sive aliis quibuscunque personis ecclesiæ lucris & commodis acquirantur: prædia autem, & in his omnibus constituta, ab ipsis clericis & temporalibus oconomis cum fructibus seu pensionibus, vel accessionibus totius medietatis temporis vindicentur, ut tanquam penitus a nullo empta vel vendita teneantur: quia ea quæ contra Leges sunt, pro infectis habenda sunt.

§. 2. Oeconomus autem, qui hoc fecerit, immo fieri passus fuerit, vel quacunque prorsus hujuscemodi venditione, seu donatione, vel commutatione, (nisi ea, quæ præsentī lege concedimus) postremo in quacunque alienatione consenserit: omnia illa sibi Oeconomatus administratione privetur, deque ejus bonis, quodcunque exinde in omnimodum ecclesiæ contigerit, reformetur: heredesque ejus, & successores, ac posterī super hoc facto sive consensu, competenti ab ecclesiasticis personis actione pulsantur. §. 3. His tabellionibus, qui hujuscemodi contractuum vetitorum ausi fuerunt instrumenta conscribere, irrevocabilis exilii animadversione plectendis. §. 4. His quoque iudicibus, vel jus gestorum habentibus, qui hujuscemodi donationum vel contractuum vetitorum gesta confecerint, dignitatis propriæ & bonorum omnium spoliatione damnandis. §. 5. Sane ne omnis religiosus Oeconomis commodæ provisionis via, & occasio venerandis Ecclesiis profutura videatur exclusa: id, quod utile plerumque judicatur, sub cautelæ observatione necessario procedere concedimus. Si quando igitur vir religiosus oconomus hujus regis urbis Ecclesiæ perspexerit expedire, ut desideranti cuiquam certarum possessionum atque prædiorum (urbanorum scilicet sive rusticorum) ad jus Ecclesiasticum pertinentium temporalis ususfructus possessio pro ipsius petitione præstetur: tunc ejus temporis, quod inter utrosque convenit, sive in diem vitæ suæ ab eo, qui desiderat, postuletur, pacta cum eo, qui hoc elegerit, ineat Oeconomus, atque conscribat: per quæ & tempus, intra quod hoc præstari placuerit, statuatur: & manifestum sit, quod quisque acceperit ab invicem hujuscemodi beneficii gratia; præstando quidem ecclesiastici prædii pro tempore ususfructum: post statutum autem tempus & placitum, ipsorum reddituum proprietate ad dominium, & jus ecclesiasticum recurrente firmiter: ita scilicet, ut sive completo spatio, quod fuerit inter eos constitutum, sive mortis suæ tempore (si hoc quoque contingerit) is qui possessionem ecclesiasticam & certorum reddituum ususfructum habendi gratia interveniente pacto suscepit, non minus quam alterius tantæ quantitatis, quantæ acceperit reditus, cum ipsorum prædiorum dominio & rebus immobilibus eorumque colonis & mancipiis ecclesiæ derelinquat: Nisi enim hac conditione pacta inita fuerint, ea quoque decernimus non valere, sed possessionem Ecclesiasticam, tanquam nullo jure

transcriptam, in iure ipsius, atque dominio permanere, ab ecclesiasticis œconomis vindicari, D. CP. IORDANE, & SEVERO CONSS. 470.
In AVTHENT. de non alienandis aut permutandis. §. nos igitur. col. 2. tit. 1. seu Nov. 7. c. 1. & in auth. de Alienat. & emphyt. §. hoc etiam super ipsis. & §. hoc vero jubemus. col. 9. tit. 3. seu Nov. 120. c. 6 & 7.

Hoc jus porrectum est ad omnem venerabilem locum, omneque collegium, quod actio pia constituit: ut nec res eorum pignorentur. Et hoc perpetuo servetur in his rebus immobilibus, quæ ab Imeatenus excipitur, si debitum urget. † Quod si ex mobilibus solvi non possit: primo res immobiles spacialiter dentur pignori: quarum fructus creditor sibi reputet tam in sortem, quam in usuras usque ad quartam centesimam. † Quod si nolit creditor ita accipere: tunc ordinator domus apud eum, a quo ordinatur, habitis absque dispendio gestis, juret majore parte ibidem servientium consentiente, & debitum existere, nec ex mobilibus solvi posse: quo subsecuto, per viginti dies rem Ecclesie venalem esse publice notum sit: ut plus offerenti detur, precio modis omnibus pro debito dando: aliter enim res emptori non conceditur: & hoc inscribatur nihil esse factum in eare ad damnum divinæ domus.

† Emptore vero non invento, res aestimata districte creditori detur in solutum, addita in pretio universæ aestimationis decima parte, & accedente consensu ordinatoris, & majoris partis ibidem servientium: Sit tamen ea res mediocris inter ceteras, inspecta ipsius qualitate & quantitate & onere.

† Et is creditor hic intelligatur, qui, quod credidit, probat in utilitatem divinæ domus processisse.

In AVTHENT. de non alienandis aut permutandis. §. sicut autem. col. 2. tit. 1. seu Novell. 7. cap. 12.

Sicut alienatio rerum Ecclesie interdicitur: ita prohibetur, ne qua sterilis ei detur possessio, aut aliqui onerosa, veluti fiscalium nomine vel onere.

In AVTHENT. de non alien. §. quia vero cognovimus. col. 2. tit. 1. seu Nov. 7. c. 11. & in auth. de alien. & emph. §. & quoniam. col. 9. tit. 3. seu Nov. 120. c. 7.

Multo magis prohibetur ipsius Monasterii alienatio, quæ redeat in antiquum statum, & secularem usum.

In AVTHENT. de alien. & emph. §. si vero non sint. vers. œconomis. col. 9. tit. 3. seu Nov. 120. c. 5.

Quibuscunque modis hoc jus aliis permittitur: interdicitur certis personis, res hujusmodi accipere, ut Oeconomo, ejusque cognatis: alioqui bona eorum & Oeconomorum, & ordinatorum, quibus conjuncti sunt, post mortem eorum perveniunt ad Ecclesiam, de qua rem accipiunt.

In AVTHENT. de non alien. aut permut. §. quia vero Leonis. col. 2. tit. 1. seu Nov. 7. c. 5. & col. 9. tit. 3. de alien. & emph. §. Si vero præter hæc. seu Nov. 120. c. 11.

Qui res jam dictas non gratuito alienationis titulo citra formam legis accepit, rem quidem cum omni incremento medii temporis restituat: ejus

autem quod dedit, nullam actionem contra venerabilem locum, sed adversus eum, qui alienavit, habet. † Donatarius autem & rem cum omni causa, & fructum restituat, & aliud tantundem. † Creditor quoque, restituta re pignoriata, crediti actionem contra solam pignoris datorem habeat.

† Emphyteusis acceptor, & ab ea cadat: nec quod dedit repetat: immo statim solvat, quod solutus esset uno quoque anno, si jure contraxisset: sed melius dicitur, omnimodo denegandas esse actiones hujusmodi acceptori.

In AVTHENT. de alien. & emph. §. si vero quædam sunt, col. 9. tit. 3. seu Nov. 120. c. 1.

Si quas ruinas habent memorata divina domus, quas reedificare non valent, & hæc in emphyteusis dentur perpetuam: emphyteuta usuro materia habitationis deposite domus, ut pensio diminuat, in tertiam partem ab ea, quæ stantibus adhuc adificiis colligebatur, aut primitus eo reedificante ex adjectis illi per aestimationem pensionibus, medietas detur religioso domui: nam priore casu ab initio emphyteusis præstanda est pensio.

In AVTHENT. de non alien. §. quin vero Leonis. col. 1. tit. 2. seu Nov. 7. c. 3. & in auth. de alien. & emph. §. & hoc quidem ver. lic. col. 9. tit. 3. seu Nov. 120. c. 6.

Perpetua quoque emphyteusis in his permittitur rebus, si res in eorum geratur presentia, quibus hoc assignatur lege: jurantibus his quorum interest, ex eo contractu nihil ad læsionem divinæ domus effici: solito redditu ipsius rei, qui fuit cum divino juri dedicaretur, non minuendo nisi in sextam partem: aut, si ob cladem diminuta fuerit, tunc pro constante nunc pensione in emphyteusis detur.

† Quod si res pretiosa quidem est, parum tamen, aut nihil præstat pensionum, res subtiliter aestimanda est, ut ex hac pensio justa constituatur. Ea tamen sola dentur in emphyteusis, quæ ad hoc congrua videntur Oeconomo & aliis gubernatoribus.

In AVTHENT. de non alien. & permutand. §. Sinimus igitur. col. 2. const. 1. seu Novell. 7. c. 2.

Sed & permutare Principi licet pro re majori, meliori, vel aquali, si Respublica hoc exposcit, & pragmatica forma super hoc precedente. In AVTHENT. constitutio quæ ex adscript. §. quia igit. col. 5. tit. 9. al. 7. seu Nov. 54. c. 2.

Item sibi invicem recte permutant cum utriusque indemnitate, eorum scil. consensu interveniente, qui supra referuntur.

In AVTHENT. de alien. & emph. §. Si vero quis de prædictis. col. 9. tit. 3. seu Nov. 120. c. 7.

Item prædium propter onus fiscale inutile alienatur gestis (ut supra) consuecendis, eodem juramento præstito, id est, quod alia de causa non alienatur, nisi ut immunitas ejusdem venerandæ domus servetur.

In AVTHENT. de alien. & emph. §. Si vero quis aut locator. col. 9. tit. 3. seu Nov. 120. c. 8. & de non alien. §. scire col. 2. tit. 1. seu Nov. 107. c. 3. & 120. c. 8.

Qui rem hujusmodi conductum, vel in emphyteusis acceptam fecerit deteriore, aut emphy-

ten-

teuticum canonem per biennium non solverit, hac lege repelli potest: ut tamen solvat totius temporis pensionem, & id, in quo rem lesit, resarciat: non repetiturus, si quid impendit nomine meliorationis.

In AVTHENT. de alien. & emph. §. Si vero aliquis voluerit, col. 9. tit. 3. seu Novell. no. c. 2.

Hæc usus præstatio locum habet in omni domo religiosa, quo finito, res utraque pleno jure perveniat in domum jam dictam: nec tributis quidem gravata majoribus sit ea res quæ datur invicem, & ejusdem redditus sit.

15. Imperator ZENO.

Si quis donaverit aliquam rem mobilem vel immobilem vel se moventem, aut jus (aliquid) personæ Martyris aut Prophetæ, aut Angeli, tanquam ipsi postea oratorium ædificaturus: & donationem insinuaverit, apud quos necesse est, cogitur opus, quamvis nondum inchoatum fuerit, perficere per se vel per heredes, & perfecto operi dare ea, quæ donatione continentur. Idem & in Xenodochiis, & Nosocomiis & Prochiis obtinet, licentia danda Episcopis & œconomis convenire ipsos. His vero adimpletis, administratio secundum ea quæ his, qui liberalitatem exercebant, visa fuerunt, & secundum præscriptos.

16. Imp. LEO & ANTHEMIVS AA. Sebastiano PP.

Decernimus, ut antiquatis ac infirmatis funditus his, quæ contra ipsum orthodoxæ religionis Deum quodammodo facta sunt, in integrum restituantur universa, & ad suum ordinem revocentur, quæ ante professionem nostræ mansuetudinis de orthodoxæ religionis fide, & sanctissimarum Ecclesiarum & martyriorum statu firmiter obtinebant: his quæ contra hæc tempore Tyrannidis innovata sunt, tam contra venerabiles ecclesias, quarum sacerdotium gerit beatissimus ac religiosissimus episcopus Patriarcha nostræ pietatis pater Acacius, quam contra cæteras, quæ per diversas provincias collocatæ sunt, necnon & reverentissimos earum antistites, seu de jure sacerdotalium creationum, seu de expulsionem cujusquam Episcopi a quolibet his temporibus facta, seu de prærogativa in Episcoporum concilio, vel extra concilium ante alios residendi, vel de privilegio Metropolitano, vel Patriarchico sub iisdem impiis temporibus, penitus antiquantis: ut cassatis, & rescissis, quæ per hujusmodi sceleratas jussiones aut pragmaticas sanctiones aut constitutiones impias sive formas subsecuta sunt, quæ a divæ recordationis retro principibus ante nostrum imperium, & deinceps a nostra mansuetudine indulta vel constituta sunt, super sanctis ecclesiis & martyriis, & religiosis episcopis & clericis aut monachis, inviolata serventur. † Sacrosanctum quoque hujus religiosissimæ civitatis ecclesiam, & matrem nostræ pietatis, & Christianorum orthodoxæ religionis omnium, & ejusdem Regiæ Urbis sanctissimam sedem, privilegia & honores omnes super episcoporum creationibus, & jure ante alios residendi, & cætera omnia, quæ ante nostrum imperium, vel nobis imperantibus habuisse dignoscitur, habere in perpetuum firmiter Regiæ Urbis intuitu judicamus, & sancimus.

Datum 16 Kalend. Jan. ARMATIO V. C. CONSS. 476.

17. Imp. ANASTASIUS.

Privilegia magnæ Ecclesiæ Constantinopoleos, & sub ipsa administratarum & sustentatarum venerabilium domorum custodiuntur. §. 1. Aliæ autem Ecclesiæ & monasteria & prochia & xenodochia & orphanotrophia ejusdem civitatis & confinium ejus, & quæ sub ordinatione Episcopi ejusdem sunt, quique ab eo ordinantur Metropolitæ, aut qui ab illis, immobile quid aut civiles panes ne alienanto, nisi utilis sit venditio aut hypotheca, aut permutatio, aut perpetua emphyteusis. Hoc est, quando pretium ejus, quod venditur, aut mutuum, quod sub hypotheca sumitur, profuturum est ad liberationem debiti ex successione contracti, aut ad usus alios necessarios loco venerabili impendentes, aut, ad aliam magis necessariam rem redimendam, aut ad imminentem venerabilis domus restaurationem: & si permutationem faciant, eam faciant, cum re magis necessaria, & redditum non minorem eo, quod datur, habente, & emphyteusin quoque (faciant) absque redditus diminutione, aut de re, seu possessione minus idonea (seu scænea:) nam quæ ob sterilitatem damnosa sunt, donare & concedi possunt. §. 2. Id vero, quod gestum erit, non aliter valeat, nisi una ex supradictis causis in actis manifestetur, Byzantii quidem apud Magistrum census: in provinciis autem apud defensores (civitatum) propositis sanctis scripturis: & pro Ecclesiis quidem præsentibus Oeconomis, & qui in his morantur, clericis: pro monasteriis autem, præsentia requiritur Abbatum, & cæterorum monachorum: pro prochiis vero administratoris, & ministrorum, & pauperum: pro xenonibus autem, administratoris, & omnium qui invenientur, ministrorum gubernationis: & similiter in orphanotrophiis observator: ita ut obtinet quod pluribus placuerit, consentiente etiam episcopo locorum, in quibus consuetum est fieri. Non valente Magistro census, aut defensore se excusare, quominus suscipiant ac comprehendant venerabilem domum, in qua talis conficitur actio indemniter, & defendat ipsam: subjiciantur enim, ob prætergressionem, poenæ auri liberarum viginti. Et post hæc fiant instrumenta mentionem facientia causarum, & monumentorum confectio, & appellationis eorum, qui adfuerunt, & apud quem confecta sunt. §. 3. Si quid autem supradictorum prætermisum fuerit: tam scenerator, quam emptor excidat ipsa re & credito, & pretio; qui vero in permutationem accepit, & id, quod dedit, & id, quod cepit, amittat: qui vero in emphyteusin super propriam vitam accepit, vel donationem, vel concessionem prohibitam; reddit quod accepit, & quantitatem alteram, quanti est id, quod datum est. §. 4. Locum autem habent prædicta, & in futuris Ecclesiasticis rebus, & in præteritis aut præsentibus. §. 5. Existentibus autem rebus mobilibus extra sacra vasa, & sufficientibus ad dictas causas, cesset necessarium immobilium rerum, & panum tam alienatio quam hypotheca.

18. Imp.

18. Imp. ANASTASIVS.

Magna, &c. Constitutio assignat magnæ ecclesiæ Constantinopoleos, septuaginta librarum auri redditum, eam ob causam, ut scilicet exequiæ sine sumptu & gratis fiant in urbe Constantinopolitana, & usque ad novas muros, & Blachernas. Nam Syce (seu Sycorum transitus) pars sunt civitatis. Statuit contra delinquentes pœnam quinquaginta auri librarum.

19. Imperator IUSTINIANVS A. MENNÆ PP.

Illud, quod ex veteribus legibus (licet obscure positum) a quibusdam attentabatur, ut donationes super piis causis factæ, licet minus in actis intimatæ essent, tamen valerent; certo & dilucido jure taxamus: ut in aliis quidem casibus jura vetera super intimandis donationibus intacta maneant. Si quis vero donationes usque ad quingentes solidos in quibuscunque rebus fecerit, vel in xenodochium, vel in nosocomium, vel in orphanotrophium, vel in prochorotrophium, vel in gerontocomium, vel in brephotrophium, vel in ipsos pauperes, vel in quamcunque civitatem istæ donationes etiam citra auctorum confessiones convalescant; sin vero amplioris quantitatis donatio sit (excepta scil. imperiali donatione) non aliter valet, nisi actis intimata fuerit. Nulli danda licentia, quacunque alia causa, quasi pietatis jure subnixæ, præter eas, quas specialiter exposuimus, introducenda, veterum scilicet super intimandis donationibus permutare. Dat. 528. Cons.

Nec ex sacra forma vel Archiepiscopi jussu annona militaris ad oratoria, vel clericos, vel monasteria transferatur; quasi deficientibus numero corporibus.

20. Imperator IUSTINIANVS A.

Neque per sacras formas, neque per jussionem Magistratum, licet transferre militares annonas ad piæ domos, aut clericos.

21. Idem A. DEMOSTHENI Præfeto Prætorio.

Sancimus, nemini licere, sacratissima atque arcana vasa, vel vestes, cæteraque donaria, quæ ad divinam religionem necessaria sunt, (cum etiam veteres leges ea, quæ juris divini sunt, humanis nexibus non illigari sanxerint) vel ad venditionem, vel hypothecam, vel pignus trahere: sed ab his, qui hæc suscipere ausi fuerint, modis omnibus vindicari tam per religiosissimos Episcopos, quam per Oeconomos, nec non & sacrorum vasorum custodes: nulla eis actione relinquenda, vel super recipiendo pretio, vel scœnore exigendo; pro quo res pignoratæ sunt: sed omnibus hujusmodi actionibus repudiandis, ad restitutionem eorum omnibus modis coarctari: Sin autem vel conflata sunt, vel fuerint, vel alio modo immutata vel dispersa: nihilominus vel ad ipsa corpora, vel ad ipsa pretia eorum exactionem competere sive per in rem, sive per conditionem, sive per in factum actionem: cujus tenor in multis, & variis juris articulis sæpe est admissus: Excepta videlicet causa captivitatis, (& famis) in locis his, in quibus hoc (quod abominamur) contigerit. Nam si necessitas fuerit in redemptione captivorum, tunc & venditionem præfatarum rerum divinarum, &

hypothecam, & pignorationes fieri concedimus: quoniam non absurdum est, animas hominum quibuscunque vasis, vel vestimentis præferri. Hoc obtinente non solum in futuris negotiis, sed etiam in judiciis pendentibus.

In AVTHENT. de alien. & emphyt. §. penult. in fin. col. 9. tit. 3. seu Novell. 120. cap. 10.

Praterea si habeat Ecclesia superflua vasa, cum debitor sit, nec aliunde solvere possit, ne quid immobile alienetur vel distrabatur: integra ea (gestis habitis coram eo cujus est loci ordinatio) vel aliis locis venerabilibus oblata dentur, vel conflata cuilibet alii vendantur, quo magis debitum persolvatur. Qui autem acceperit hoc contra hanc observationem, eisdem panis subjaceas, quæ in rebus immobilibus sunt prodita.

22. Idem A. DEMOSTHENI Præfeto Prætorio.

Sancimus res, ad venerabiles Ecclesias, vel xenones, vel monasteria, vel orphanotrophia, vel gerontocomia, vel prochorotrophia, (vel nosocomia) vel brephotrophia vel denique ad aliud tale confortium descendentes ex quacunque curiali liberalitate, sive inter vivos, sive mortis causa, sive in ultimis voluntatibus habita, a lucrativorum inscriptionibus liberæ immunesque esse: lege scilicet, quæ super hujusmodi inscriptionibus posita est, in aliis quidem personis suum robur obtinente: in parte autem Ecclesiastica, vel aliarum domuum, quæ hujusmodi piis confortiis deputatæ sunt, vigorem suum, pietatis intuitu, mitigante. Cur enim non faciamus discrimen inter res divinas & humanas? & quare non competens prærogativa cælesti favori conservetur? §. 1. Quam oportet non solum in casibus, quos futurum tempus creaverit, sed etiam in adhuc pendentibus & judiciali termino, vel amabili compositione necdum sopitis obtinere. §. 2. Recitata Septimo militatio hujus inclytæ civitatis, in novo Consistorio Palatii Justiniani.

23. Idem A. IULIANO PP.

Ut inter divinum publicumque jus & privata commoda, competens discretio sit, sancimus: si quis aliquam reliquerit hereditatem, vel legatum, vel fideicommissum, vel donationis titulo aliquid dederit, vel vendiderit, sive sacrosanctis Ecclesiis sive venerabilibus xenonibus, vel prochorotrophis, vel monasteriis masculinorum, vel virginum, vel orphanotrophis, vel brephotrophis, vel gerontocomiis; necnon juri civitatum, vel donatorum, vel venditorum, vel relictorum, eis sit longæva exactio, nulla temporum solita præscriptione coartanda. † Sed & si in redemptionem captivorum quædam pecuniæ, vel res relictæ, vel legitimo modo donatæ sunt: & earum exactionem longissimam esse censemus. † Et nobis quidem cordi erat, nullis temporum metis hujusmodi actiones circumcludi: sed ne videamur in infinitum hanc extendere, longissimum vitæ hominum tempus eligimus, & non aliter eam actionem finiri concedimus, nisi centum annorum curtisula excesserint: tunc enim tantummodo hujusmodi exactionem evanescere sinimus. † Sive itaque memoratis religiosissimis locis vel civitatibus hereditas, sive legatum vel fideicommissum fuerit relictum, sive donatio vel venditio processerit, in quibuscun-

que

que rebus mobilibus, vel immobilibus, vel se moventibus, siue pro redemptione captivorum quædam fuerint derelicta, vel donata: sit eorum pene perpetua vindictio, & ad annos centum secundum quod jam dictum est, extendatur: nulla alia exceptione temporis inhibenda, siue contra primas personas, siue contra heredes vel successores eorum moveatur. §. 1. In his autem omnibus casibus, non solum personales actiones damus: sed etiam in rem, & hypothecariam, secundum nostræ Constitutionis tenorem, quæ lagatariis & fideicommissariis hypothecariam donavit: & supradictis omnibus unum tantummodo terminum humanæ vitæ imponimus, id est, centum metas annorum. §. 2. Hæc autem omnia observari sancimus & in his casibus, qui vel postea fuerint (nati,) vel jam in iudicium deducti sunt D. D. N. IVSTINIANO. P. P. A. CONSS. 528. Goth. 48.

De præscriptionibus in auth. de eccles. tit.

§. pro temporalibus autem. col. 9. tit. 14.

al. 6. seu Novel. 131. cap. 6.

Quas actiones alias decennalis, alias vicennalis, alias triennalis præscriptio excludit: hæc, si loco religioso competant, quadraginta annis excluduntur: usufructu triennii, vel quadriennii præscriptione in suo robore durantibus: sola Romana ecclesia gaudente centum annorum spatio vel privilegio.

24. Imper. IVSTINIANVS.

Constantinopolitana ecclesia omnium aliarum est caput. §. 1. Jure colonario facta concessio, irrita est in Ecclesiasticis, utpote neque jure cognita. §. 2. Si in actu magistratus Constantinopoleos, per se vel mediam personam a magna ecclesia immobile accepit: id, quod gestum erit, irritum erit, & dabit Ecclesiæ æstimationem rei. Similiter & Oeconomus. Si vero & per alium modum persuaserit, aut coegerit pervenire ad se ecclesiasticam rem: & id, quod gestum fuerit, infirmum sit, & pro illo datum in personam ecclesiæ, restituitur ipsi: & præterea subicitur poenæ viginti auri librarum ipse, & ille qui rem dedit, & qui accepit ob eam rem, quod curavit fieri contractum, datum ipsi reddit duplum, & omnia adquiruntur ecclesiæ. §. 3. Ultra viginti annos res immobilis ecclesiæ ne locator. §. 4. Solis locupletibus licet, & oportet Ecclesiasticas res in emphyteusin dare propter restitutionem aspectus. Excedi autem non oportet vitam emphyteusin capientis, & duorum deinceps ejus heredum: neque relevari amplius sexta parte servati canonis in tempore traditionis. Si autem lædatur res instante tempore, expellitur, & damnum sarcit. Si vero negligenter versatus fuerit Oeconomus, aut minus idoneis in emphyteusin dederit, ipse agnoscat damnum.

25.

Chartularii ecclesiæ magnæ, neque per intermediam personam possunt accipere rem immobilem ipsius per conductionem, aut emphyteusin, aut alium modum. §. 1. Fiunt Chartularii, præeunte libello, & ferente subscriptionem tam Patriarchæ, quam Oeconomi. §. 2. Et si quis ipsorum apparuerit surripuisse, aut transulisse, aut ali-

Tom. II.

as inutilis esse, licet Patriarchæ, & Oeconomi eum expellere de catalogo. §. 3. Fiunt autem ad scrinium Orientis, chartularii, 15. ad Asianæ, 16. ad Ponti, 15. ad domesticorum, 15. ad Thraciæ, 8. ad Antiochi, 6. ad Calopodii, 6. ad expensarum, 10. ad legatorum, 9. §. 4. Et accipiunt ratione consuetudinum pro emphyteuticis quidem instrumentis, quinquagesimas: pro conductionalibus vero, & cæteris contractibus, centesimam. §. 5. Si vero supra præfatum numerum chartularius fiat, ejicitur, & dat ecclesiæ 15. libras: & qui fecit illum, 20. §. 6. Cum inquisitione diligenti oeconomi discutiuntur, sententia Patriarchæ, factam impensam ab emphyteutis, & conductoribus, & administratoribus, unoquoque ex Oeconomis inquirente in sibi commissa administratione: reliquarum vero rationem inquirent ex iussione scripta Patriarchæ, qui rationibus subscribet hoc, RELEGI: & quod extra hanc observationem discussum fuerit, de domo sua Oeconomi præstabunt. §. 7. Imputatæ autem seu acceptolatæ impensæ, & illatarum pecuniarum accipiunt Oeconomi centesimas: qui autem plus excidit, & ministerii chartularii, & sacra dignitate excidit. §. 8. Incontinenti oportet Oeconomos singulis mensibus, aut ad summum binis, rationes reddere apud arcarios: sin minus, periclitabuntur.

26. Imper. IVSTINIANVS A.

IVLIANO PP.

Quoniam in plerisque nuper testamentis invenimus hujusmodi institutiones, quibus ex asse quis scripserat Dominum nostrum Jesum Christum heredem, non adjiciens oratorium, aut templum ullum, aut ipsum Dominum Jesum Christum ex semisse, vel aliis inæqualibus partibus, alium vero quempiam ex dimidia, vel alia portione, (jam enim in complura hujusmodi testamenta incidimus) cum videremus multam exinde incertitudinem secundum veteres leges exoriri. Nos hoc etiam emendantes sancimus: si quidem Dominum nostrum Jesum Christum scripsit quis heredem vel ex asse, vel pro parte, manifeste videri ipsius civitatis, vel castelli, vel agri, in quo constitutus erat defunctus, Ecclesiam sanctissimam institutam esse heredem, & hereditatem peti debere per Deo amantissimos ejus Oeconomos ex asse, vel pro parte, ex qua heres institutus est: Eodem obtinente, & si legatum, vel fideicommissum relictum sit: ut ipsa competant sanctissimis ecclesiis ad hoc quidem, ut ad pauperum alimoniam conferant. §. 1. Si vero unius ex Archangelis meminerit, vel venerandorum Martyrum, nulla facta ædis mentione: (quod quidem etiam novimus a quodam factum, qui ex Illustribus erat, & in omni verborum, & legum doctrina spectatissimus) si quidem aliquis sit in illa civitate, vel vicinia ejus, venerabilis locus in honorem illius reverendissimi Archangeli, vel Martyris constructus, videri ipsum scriptum esse heredem: si vero nullus talis locus est in illa civitate viciniae ejus, tunc venerabilia loca, quæ in Metropoli ejus sunt, videri instituta: & si quidem in ipsa metropoli inventus fuerit, talis aliquis locus, illi proculdubio videri relictam, vel hereditatem, vel legatum,

C

gatum,

gatum, vel fideicommissum: si vero illic nullus talis locus appareret, denuo Ecclesias, quæ in illo loco sunt, capere id debere. Sane sanctissimis Ecclesiis omnes aliæ domus cedunt; nisi constet, defunctum aliud nomen sensisse & voluisse adjicere, & aliud dixisse: nam tale quid accidisse, & nos scimus in cujusdam Pontici testamento, & tunc etiam constitutum fuisse, ut contra scriptum veritas obtineret. §. 2. Si autem testator certum locum non apposuerit, multa autem templa ejusdem tituli aut nominis in illa civitate inventa fuerint, vel ejus vicinia: si quidem in aliquo illorum defunctus frequenter versabatur, & majorem erga illud habebat affectionem, illi templo videri legatum relictum: si vero nihil tale invenietur, maxime ei templo ex multis ejusdem nominis videatur relictum legatum, vel hereditas quod est cæteris indigentius, & magis opis & eleemosynæ egens. Dat. 13. calend. Novemb. CP. LAMPAD. & OREST. VV. CC. CONSS. 130.

TIT. III.

DE EPISCOPIS, ET CLERICIS, ET ORPHANOTROPHIS, ET XENODOCHIS, ET BREPHOTROPHIS, PTOCHOTROPHIS, ET ASCETRIIS, ET MONACHIS, ET PRIVILEGIIS EORVM, ET CASTRENSI PECVLIO, ET DE REDIMENDIS CAPTIVIS, ET DE NVPTIIS CLERICORVM VETITIS SEV PERMISSIS.

1. Imper. CONSTANTINVS A. clericis salutem dicit.

Iuxta sanctionem, quam dudum meruistis, & vos & mancipia vestra nullus novis collationibus obligavit: sed vacatione gaudebitis: Præterea neque hospites suscipietis. Datum 6. calend. Septemb. PLACIDO & ROMULO CONSS. 343.

2. Imper. CONSTANTINVS A. (& IVL. CÆS.) Felici episc.

Omnis a clericis indebitæ conventionis injuria, & iniquæ exactionis repellatur improbitas: nullaque conventio sit contra eos munerum sordidorum: Et cum negotiatores ad aliquam præstationem competentem vocantur, ab his universis illiusmodi strepitus conquiescat. Si quid enim vel parsimonia, vel provisione, vel mercatura (honestati tamen officia) congesserint; id in usum pauperum atque egentium ministrari oportet: At id quod ex eorundem ergasteriis vel tabernis conquiri potuerit & colligi, collectum id religionis existiment lucrum. §. 1. Verumetiam hominibus eorundem, qui operam in mercimoniis habent, Divi Principis Genitoris mei statuta multimoda observatione caverunt, ut iidem clerici privilegiis pluribus redundarent. §. 2. Itaque extraordinariorum munerum a prædictis necessitas atque omnis molestia conquiescat. §. 3. Ad parangariam quoque præstationem non vocentur, nec eorundem facultates atque substantiæ. §. 4. Omnibus clericis hujusmodi prærogativa succurrat, ut & conjugia clericorum ac liberi eorum quoque, (&) ministeria, id est, mares pariter ac foeminae, eorumque etiam filii (& filiae) immunes semper ab hujusmodi muneribus perseverent. Datum 9. Idib. Decemb. Med. Lecta 5. cal. Jan. apud acta, CONSTANTIO A. 9, & IVLIANO CÆS. 2, CONSS. 357.

NOVA constitutio FRIDERICI Imperatoris de statu & consuet. contra lib. Eccles. col. 10. §. item nulla.

Item nulla communitas, vel persona publica, vel privata collectas, vel exactiones, angarias, vel parangarias, Ecclesiis, vel aliis piis locis, aut Ecclesiasticis personis imponere, aut invadere Ecclesiastica bona præsumant: quod si fecerint: & requisiti ab Ecclesia vel imperio, emendare contempserint, triplum refundant: & nihilominus bona Imperiali banco subiaceant: quod absque satisfactione debita nullatenus remittatur.

3. Idem A. & Cæf. ad Taurum præf. præf.

De his clericis, qui prædia possident, sublimis auctoritas tua non solum eos aliena juga nequaquam statuet excusare: sed etiam pro his prædiis, quæ ab ipsis possidentur, eosdem ad pensitanda fiscalia perurgeri: Universos namque clericos possessores duntaxat provinciales, pensitationes fiscalium, translationesque faciendas recognoscere jubemus. Data epistola Prid. calend. Jun. Med. CONSTANTIO A. 10. & IVL. CÆS. 3. CONSS. 360.

4. Idem A. ad Taurum PP.

Officiales rationales; si exhibitione cursus seu primipili necessitate neglecta, interversa etiam ratione fiscali, ad clericatus honorem putaverint transeundum, ad priorem conditionem retrahantur. Si vero obnoxii ratiociniis vel necessitatibus non sint: sub notione Judicum, Officiis consentientibus, si probabilis vitæ studium id postulaverit, transferantur, nec cessionem metuant facultatum. Quod si clandestinis artibus putaverint irrependum: duas partes suarum rerum concedant liberis: aut si proles defuerit, propinquis: ex propria substantia portionem tertiam sibi met retenturi. Sin vero propinquorum necessitudo defuerit; geminae portiones Officiis, in quibus militant, relinquuntur: portione tantummodo tertia sibi redenta. Datum 4. calend. Septembr. TAVRO & FLOR. CONSS. 361.

In AVTHENT. de sanctis Episcop. sed neque curialem, col. 9. tit. 6. al. tit. ult.

seu Novel. 123. cap. 15.

Sed neque curialem aut officialem, clericum fieri permittimus: ne ex hac venerabili clero fiat injuria. Si vero tales personæ in clero constituantur, tanquam nec ad ordinationem perductæ, propriæ fortunæ restituantur; nisi monasticam forsitan vitam aliquis eorum non minus quindecim annis impleverit: tales enim ordinari præcipimus, quarta propriæ substantiæ sibi retenta, reliquis partibus curiæ & fisco vindicandis, si in clero constituti monasticam & decentem vitam impleverint. §. 1. Sed si post Clericatus honorem aliquis eorum uxorem, aut concubinam acceperit, propriæ fortunæ reddatur, licet tali Ecclesiastico gradu tenebatur, in quo quis constitutus uxorem ducere non prohibetur. Idem est & in omnibus aliis monachis, licet nulli fortunæ prius subiecti fuerint. Et generaliter quicumque in quolibet Ecclesiastico gradu constitutus, ad secularem vitam redierit, honore nudatus, curiali fortunæ propriæ civitatis reddatur.

5. Imp.

5. Imp. IOVINIAN. A. Secundo Præ-
fecto Prætorio.

Si quis non dicam rapere, sed attentare tantum
jungendi causa matrimonii sacratissimas virgi-
nes ausus fuerit, capitali pœna feriat. Datum
II. calend. Mart. GRATIANO A. 3. & MEROBAYDE
CONSS.

6. Imppp. VALENTIN., VALENS & GRAT.
AAA. ad Cataphronium.

Presbyteros, diaconos, subdiaconos, atque exor-
cistas, & lectores, ostiarios, (acolythos) etiam
personalium munerum expertes esse præcipimus.
Dat. 3. Non. Mart. GRATIANO A. 3. & MEROBAY-
DE CONSS. 377.

*Pars actorum habitum in consistorio apud Im-
peratores Gratianum, Valentinianum, & Theodo-
sium, consulatu Syagrii & Eucherii virorum clarissi-
morum, die 3. cal. Januar. Constantinopoli in con-
sistorio.*

7. Imper. THEODOSIVS dixit.

Nec honore, nec legibus Episcopus ad testi mo-
nium (dicendum) flagitetur. † *Item dixit,*
Episcopum ad testimonium dicendum admitti non
debet: nam & persona oneratur, & dignitas sa-
cerdotis exempta confunditur.

In AVTHENT. de sanctis Episcop. §. nulli
vero iudicium. col. 9. tit. 6. al. tit. ult.
seu Novell. 123. cap. 7.

Sed iudex mittat ad eos quosdam de suis mini-
stris, ut propositis sacrosanctis euangelis, secun-
dum quod decet sacerdotes, dicant ea que noverint,
(non tamen jurent.)

8. Idem A. Paulino Præfecto Augustali.

Presbyteri citra injuriam quæstionis testimonium
dicant: ita tamen, ut falsa non simulent. Cæ-
teri vero clerici, qui eum deinde gradum, vel
ordinem sequuntur; si ad testimonium dicendum
petiti fuerint, prout leges præcipiunt, audiantur:
(ut) salva tamen sit litigatoribus falsi actio, si forte
presbyteri, qui suo nomine superioris loci testi-
monium dicere citra aliquam corporalem injuri-
am sunt præcepti, hoc ipso, quod nihil metuant,
vera suppresserint: Multo magis enim pœna digni
sunt, quibus cum plurimum honoris per nostram
iustionem delatum est, occulto inveniuntur in
crimine. Datum 8. cal. Aug. ARCAD. A. & BAV-
TONE CONSS. 385.

In AVTHENT. de sanctiss. Episcop. §. re-
verendisim. is, col. 9. tit. 6. al. tit. ult.
seu Novell. 123. cap. 20.

Presbyteri seu diaconi, si falsum testimonium
perhibuisse convincantur, si quidem in causa pe-
cuniaria, a divino ministerio duntaxat per tres an-
nos separati, monasteriis pro tormentis tradantur:
sed si in criminali, clericatus honore nudati, legitimis
pœnis afficiendi sunt: Ceteri vero clerici, communi
jare ab officio Ecclesiastico repulsi, sine delectu cause
verberibus coërceantur.

9. Imppp. VALENTINIANVS, THEODOS.
& ARCAD. AAA. Tatiano PP.

Nulla, nisi emensis quinquaginta annis, secun-
dum præceptum Apostoli, ad diaconissarum
confortium transferatur. Datum II. calend. Jul.
Mediolani, VALENTINIANO A. 4. & NEOTHERIO
CONSS. 390.

In AVTHENT. de sanct. Episc. §. Pres-
byterum, col. 9. tit. 6. al. tit. ult.
seu Novell. 123. cap. 13.

Presbyterum minorem 35. annis fieri non permit-
timus: sed neque diaconum, vel subdiaconum
minorem 25. annis: neque lectorem minorem annis
18. Item episcopum, minorem annis 35. ordinari
prohibemus.

In AVTHENT. de sanct. Episc. §. diaco-
nissam vero col. 9. tit. 6. al. tit. ult.
seu Novell. 123. cap. 13.

Diaconissam in sancta Ecclesia non ordinari præ-
cipimus, que minor sit annis quadraginta, aut
si ad secundas pervenerit nuptias.

10. Imperatores ARCADIVS & HONORIVS
AA. Theodoro PP.

Si quis in hoc genus sacrilegii proruperit, ut in
Ecclesias catholicas irruens, sacerdotibus, mini-
stris, vel ipsi cultui, locoque, aliquid importet in-
jurie, quod geritur, a provinciæ rectoribus animad-
vertatur: atque ita provinciæ moderator, sacerdo-
tum & catholicæ Ecclesiæ ministrorum, loci quo-
que ipsius, & divini cultus injuriam capitali in con-
victos, seu confessos reos sententia noverit vin-
dicandum: nec expectet, ut Episcopus injuriæ
propriæ ultionem deponat, cui sanctitas ignoscen-
di gloriam dereliquit. Sitque cunctis laudabile, fa-
ctas atroces sacerdotibus, aut ministris injurias, vel-
uti crimen publicum persequi, ac de talibus reis
ultionem mereri. Quod si multitudo violenta
a civilis apparitoris executione & adminiculo ordi-
num (vel ordinatorum) possessorumve non poterit
flagitari, quod se armis aut locorum difficultate
tueatur: Præsides provinciarum etiam militari au-
xilium per publicas litteras appetito, competentem
vindictam tali excessui imponere non morentur:
Dat. 7. cal. Maji, Mediolani, HONORIO 3. & EV-
TYCHIANO CONSS. 398.

In AVTHENT. de sanct. Episc. §. si quis
cum sacra. col. 9. tit. 6. al. tit. ult.
seu Novell. 123. cap. 31.

Sed novo jure pro tali injuria verberatur, aut in
exilium mittitur. Sed si sacra ministeria turba-
verit, vel celebrare prohibuerit, capite puniatur. Idem
est, & in litaniis: nam pro injuria verberatus exilio
tradatur: si eas concusserit, capite plektatur. Lai-
cis facere litanias interdiciamus sine clericis: que
sine orationibus & cruce fieri non debent.

II. Idem AA. Eutychiano P. P.

In Ecclesiis, quæ in possessionibus (ut fieri ad-
solet) diversorum, vicis etiam vel quibuslibet
locis sunt constitutæ, Clerici non ex alia possessio-
ne, vel vico; sed ex eo, ubi Ecclesiam esse con-
stituit, ordinantur: ut propriæ capitationis onus
ac sarcinam recognoscant. Ita ut pro magnitudi-
ne, vel celebritate uniuscujusque vici, Ecclesiis
certus, judicio Episcopi, clericorum numerus or-
dinetur. Datum. 3. cal. Aug. Minizo. HONOR.
A. 4. & EUTYCHIANO CONSS. 398.

12. Idem AA. Eutichiano P. P.

Si quis curialis, clericus fuerit ordinatus, nec
statim, conventionem præmissa, pristinae condi-
tioni reddatur, is vigore & solertia judicantium,
ad pristinam sortem, veluti manu injecta, mox re-

vocetur: Clericis enim ulterius legem prodesse non patimur: quæ, cessione patrimonii subsecuta, decuriones clericos esse non vetabat. Datum 6. cal. Aug. *Minizo.* HONORIO A. 4. & EUTYCHIAN. CONSS. 398.

13. *Idem* AA. Sapidiano vicario.

Si venerabilis Ecclesiæ privilegia cujusquam fuerint, vel temeritate violata, vel dissimulatione neglecta, commissum (hoc) quinque librarum auri condemnatione plectetur. Dat. 7. calend. Jul. *Brixie,* THEODORO V. C. COSS. 399.

Nova constitutio Friderici de statu & consuet. contra lib. Eccl. §. item quæcunque, coll. 10.

Item quæcunque communitas vel persona, quæ antum in excommunicatione propter libertatem Ecclesiæ fractam & violatam perseveraverit, ipso jure imperiali banno subjaceat: quo nullatenus extrahatur: nisi prius ab Ecclesia beneficio absolutionis obtento.

14. *Idem* AA. Hadriano PP.

Quicunque, residentibus Sacerdotibus, fuerit episcopali loco, vel nomine detrusus, si aliquid contra custodiam vel quietem publicam moliri fuerit deprehensus rursusque petere sacerdotium, a quo videtur expulsus, procul ab ea urbe, quam conturbaverit, centum millibus vitam agat: nec nostra adeat secreta, nec impetrare Rescripta speret, sed etiam impetratis careat: defensoribus etiam eorum (nostram) indignationem subituris. Datum Prid. Non. Febr. *Raven.* STILICHONE & AVRELIANO CONSS. 400.

In AVTHENT. de sanct. Episc. §. si quis autem

Episcop. coll. 9. tit. 9. al. tit. ult. seu

Novell. 123. cap. 11.

Si quis episcopus sacerdotio pulsus, præsumpserit ingredi civitatem, ex qua pulsus est, relinquens locum, in quo degere iussus est, jubemus, hunc monasterio in alia religione constituto tradi: ut, quæ in sacerdotio deliquit, in monasterio degens corrigat.

15. *Idem* AA. Studio P. U.

Conventicula illicita etiam extra Ecclesiam in privatis ædibus celebrari prohibemus. proscRIPTIONIS domus periculo imminente, si dominus ejus in ea clericos nova ac tumultuosa conventicula extra Ecclesiam celebrantes susceperit. Datum 4. calend. Septemb. CP. HONORIO A. 6. & ARISTÆNETO CONSS. 404.

16. *Impp.* HONOR. & THEODOS. AA.

Anthemio PP.

Quisquis censibus fuerit annotatus, invito agri domino temperet ab omni Clericatu: adeo, ut etiam si in eo vico, in quo nescitur mansitare, clericatus fuerit, sub hac lege religiosum adsumat sacerdotium: ut & capitationis sarcinam per ipsum dominum agnoscere compellatur, & in ruralibus obsequiis, quo maluerit, subrogato utatur: ea scilicet immunitate indulta, quæ certæ capitationis venerandis Ecclesiis relaxatur: nullo contra hanc Legem unquam valituro Rescripto. Dat. (*) HONOR. A. 8. & THEOD. A. 3. CONSS. 409.

17. *Idem* AA. Monaxio PP.

Placet nostræ Clementiæ, ut nihil commune Clerici cum publicis actionibus, vel ad curiam pertinentibus (cujus corpori non sunt annexi,) ha-

beant. §. 1. Præterea his qui Parabolani vocantur, eque ad quodlibet publicum spectaculum, neque ad curiæ locum, neque ad judicium accedendi licentiam permittimus: nisi forte singuli, ob causas proprias & necessitates judicem adierint, aliquem pulsantes lite, vel ab alio ipsi pulsati, vel (in communes totius corporis causas) syndico ordinato: Sub ea definitione, ut, si quis eorum hæc violaverit, & brevibus parabolanis examinatur, & competenti supplicio subjugetur, nec unquam ad eandem sollicitudinem revertatur, Datum 3. calend. Octob. CP. THEOD. A. 7. & PALLADIO CONSS. 416.

In AVTHENT. de sanct. Episc. §. Interdicimus. ii. col. 9. tit. 6. al. tit. ult. seu

Novell. 123. cap. 10.

Interdicimus sanctissimis Episcopis, & presbyteris, diaconis, & subdiaconis, & lectoribus, & omnibus aliis cujuslibet ordinis venerabilis collegii aut schematis constitutis, ad tabulas ludere, aut aliis ludentibus participes esse, aut inspectores fieri, aut ad quodlibet spectaculum spectandi gratia venire. † Si quis autem ex his in hoc deliquerit, jubemus, hunc tribus annis a venerabili ministerio prohiberi, & in monasterium redigi: sed in medio tempore si se penitentem ostenderit, liceat sacerdoti sub quo constitutus est, tempus minuere, & hunc priori rursus ministerio redere.

18. *Idem* AA. Monaxio P. P.

Parabolanos qui ad curanda debiliū ægra corpora deputantur, sexcentos constitui præcipimus: ita ut per arbitrium viri reverendissimi Antistitis Alexandrinæ urbis de his qui antea fuerant, & qui pro consuetudine curandi gerunt experientiam, sexcenti parabolani ad hujusmodi sollicitudinem eligantur: exceptis videlicet honoratis, & curialibus. † Si quis autem ex his naturali sorte fuerit adsumptus, alter in ejus locum pro voluntate ejusdem sacerdotis (exceptis honoratis & curialibus) subrogetur, ita ut hi sexcenti viri reverendissimi Sacerdotis præceptis ac dispositionibus obsecundent, & sub ejus cura consistant: reliquis, quæ dudum latæ legis forma complectitur, super his parabolanis, vel de spectaculis, vel de judiciis, cæterisque (sicut jam statutum est) custodiendis. Datum 3. Non. Febr. CP. HONORIO 12. & THEOD. 10. AA. CONSS. 418.

19. *Idem* AA. Palladio P. Urb.

Eum, qui probabilem seculo disciplinam agit, decolorari consortio sororiæ appellationis non decet: Quicunque igitur cujuscunque gradus sacerdotio fulciuntur, vel clericatus honore censentur: extranearum sibi mulierum interdicta consortia cognoscant, hac tantum eis facultate concessa, ut matres, filias, atque germanas intra domorum suarum septa contineant: in his enim nihil sævi criminis existimari fœdus naturale permittit. Illas etiam non relinqui castitatis hortatur affectio, quæ ante sacerdotium maritorum, legitimum meruerit conjugium: neque enim clericis incompetenter adjunctæ sunt, quæ dignos sacerdotio viros sua conversatione fecerunt. Dat. 8. Idib. Maji, *Raven.* DN. THEOD. A. 9. & CONSTANTIO V. C. CONSS. 420.

In AVTHENT. de Nupt. §. sed & si quis inter.
col. 4. tit. 1. seu Novell. 22. cap. 42.

Multo magis ergo cessant eorum conjugia: soli enim cantores lectoresque nuptias contrahere permittuntur: aliis autem omnibus penitus interdici-
mus. Verumtamen si & ipsi ad secundas per-
venerint nuptias, nequaquam ad sacerdotii cul-
men ascendant.

In AVTHENT. quomodo oportet Episc. §. hæc
autem. versic. neque autem. col. 1. tit.
ult. seu Novell. 6. cap. 5.

Episcopo nullam mulierem secum habere permit-
tatur: sed si habere probetur, ab Episcopatu
dejiciatur, quo se fecit indignum,

20. Imp. THEOD. & VALENT. AA. Ad Tau-
rum Præf. P. & Patricium.

Si quis presbyter, aut diaconus, aut diaconissa,
seu subdiaconus, vel cujuslibet alterius loci
clericus, aut monachus, aut mulier, quæ solita-
riæ vitæ dedita est, nullo condito testamento de-
cesserit; nec ei parentes utriusque sexus, vel libe-
ri, vel qui agnationis cognationisve jure jungun-
tur, vel uxor extiterit, bona, quæ ad eum, vel ad
eam pertinuerunt, sacrosanctæ Ecclesiæ, vel mo-
nasterio, cui (forte) fuerat destinatus, aut desti-
nata, omnifariam socientur: exceptis his faculta-
tibus, quas forte censibus adscripti, vel juri pa-
tronatus subiecti, vel curiali conditioni obnoxii cle-
rici, vel monachi, cujuscunque sint sexus, relin-
quunt. Neque enim justum est; bona, seu pecu-
lia, quæ aut patrono legibus debentur, aut do-
mino possessionis, cui quis eorum fuerat adscrip-
tus, aut ad curias pro tenore dudum latæ consti-
tutionis sub certa forma pertinere noscuntur, ab
Ecclesiis, aut monasteriis detineri: actionibus
videlicet competentibus sacrosanctis Ecclesiis, vel
monasteriis reservatis, si quis forte prædictis con-
ditionibus obnoxius, aut ex gestis negotiis, aut
ex quibuslibet aliis Ecclesiasticis actionibus obie-
rit. Dat. 14. Kal. Jan. ARIOVINDO & ASPERE
CONSS. 334.

In AVTHENT. de Monachis. §. illud quoque.
col. 1. tit. 5. seu Novell. 5. cap. 5.

Nunc autem cum monachus factus est: hoc ipso
suas res omnes obtulisse monasterio videtur,
si prius testatus non sit, & exinde de judicio ejus
cessante lege disponitur: ut si liberos habeat, in quos
aut nihil, aut minus legitima portione quoque do-
nandi titulo contulerit, eatenus substantia monaste-
rio destinata detrahatur, ne quid contingat circa li-
beros iniquum, salvo tamen jure uxoris, & alio-
rum creditorum.

21. Idem AA. Thomæ Præf. Prætorio.

Ad similitudinem tam episcoporum orthodoxæ
fidei, quam presbyterorum & diaconorum; hi,
qui honoratio titulo illustrem dignitatem consecu-
ti sunt, per substitutos, periculo suarum faculta-
tum, curiæ muneribus satisfacere non vetentur.
Dat. 4. Non. April. C. P. ISIDORO & SENATORE
CONSS. 436.

22. Idem AA. FLORENTIO PP.

Si quæ per calumniam postulatio super crimina-
libus causis apud competentem judicem depo-
sita exhibitionis causa fuerit, sacrosanctæ religio-

nis antistiti triginta pondo auri condemnatione
publicis calculis inferenda, ut percellatur, præci-
pimus. §. 1. Quinetiam omnia privilegia, quæ
sacrosanctis Ecclesiis confugarum, aut clericorum,
decanorum, aut aliorum Ecclesiasticorum causa,
legibus sunt præstita, intacta atque illibata serva-
ri. §. 2. Præterea jubemus, ut omnes cleri-
ci atque monachi, qui de suis civitatibus ad hanc al-
mam Urbem Ecclesiastici negotii, vel religionis
causa proficiscuntur, litteris episcopi, cui unus-
quisque eorum iter faciens obsequitur, muniti ad-
veniant: scituri, quod si citra hanc fiduciam ac-
cesserint, sibi met imputabunt, quod non clerici
vel monachi esse putabuntur. D. THEOD. A. 17.
& FESTO COSS. 439.

In AVTHENT. de sanct. episcop. §. sed neque
pro qualibet. col. 9. tit. 6. al. tit. ult.
seu Nov. 123. c. 8.

Nullus episcopus invitus ad civilem, vel milita-
rem judicem in qualibet causa producat, vel
exhibeatur, nisi Princeps jubeat: judex autem, qui
duci, vel exhiberi imperaverit, post cinguli priva-
tionem, viginti libras auri Ecclesiæ illi, cujus epi-
scopus est, persolvat: executores post cinguli priva-
tionem, verberibus subdendo, & in exilium depor-
tando.

23. Imp. VALENT. & MARCIAN. AA.
Palladio Præf. Prætorio.

Quoniam venerabilis recordationis Fabianus
hujus almæ Urbis episcopus, cum venerabi-
lis synodi innumerabilium pene sacerdotum, qui
Calcedone convenerunt, tanto & tali decoratus
est testimonio, ut Eutyches, qui contra senserat,
cum sceleratis dictis suis ab omnibus uno ore da-
mnaretur: aboleatur quidem Eutychetis damnosa
memoria, Fabiani autem laudabilis recordatio re-
levetur. Data Constantinopoli, pridie Nonas
Asporatio V. C. & qui fuerit nunciatus COSS. * 45.

24. Idem AA. Palladio Præf. Prætorio.

Id, quod pauperibus testamento vel codicillis
relinquitur, non ut incertis personis relictum
evanescat, sed omnibus modis ratum firmumque
consistat.

25. Imp. MARCIANVS A. CONSTAN-
TINO P. F. P.

Cum clericis in judicium vocatis pateat episco-
palis audientia: volentibus tamen actoribus,
si actor discepcionem sanctissimi Archiepiscopi
noluerit experiri, eminentissimæ tuæ Sedis examen
contra catholicos sub viro reverendissimo Archie-
piscopo hujus Urbis clericos constitutos, vel con-
tra reverendissimum Oeconomum, tam de suis,
quam de Ecclesiasticis negotiis, sibi met noverit
expetendum: qui in nullo alio foro, vel apud quem-
quam alterum judicem eosdem clericos litibus ir-
retire, & civilibus vel criminalibus negotiis ten-
tet innectere. §. 1. Memorati autem reverendissi-
mi clerici orthodoxarum Ecclesiarum, quæ sub vi-
ro religiosissimo antistite hujus inclytæ Urbis sunt,
in causa, in qua vel ipsi, vel procuratores, quos
pro se dederint, sententiarum tuarum auctoritate
pulsantur: executoribus, per quos coeperint con-
veniri, fidejussorem, sacratissimæ hujus Urbis Ec-
clesiæ oconomum, vel defensorem præbeant, qui
usque

usque ad quinquaginta libras auri fidejussor existat. Ipse vero reverendissimus oeconomus almae hujus urbis ecclesiae lite pulsatus, fidejussorem pro se non præbeat: utpote qui & aliorum clericorum fidejussor futurus est, sed fidei suae committatur. Quod si lis diversorum (excepto reverendissimo oeconomo) clericorum, quæ agitata sit, memoratam summam videatur excedere: clericus lite pulsatus, det executori pro residua quantitate cautionem suam: cui nullum tamen insertum erit iuramentum: quia ecclesiasticis regulis, & canone a beatissimis episcopis antiquitus instituto, clerici jurare prohibentur. §. 2. Statuimus autem, ut executoribus idem reverendissimus oeconomus, vel alii diversi clerici sub beatissimo Archiepiscopo hujus splendidissimæ civitatis, sententiarum tuarum auctoritate commoniti, duos solidos tantummodo dent pro commonitione sua, & pro institutione procuratoris, si per eum voluerint litigare. Quod circa alios quoque diversos apparitores eminentiæ tuæ, in his quæ ex consuetudine præbentur officio, observari in causis prædictorum clericorum jubemus: ut litis sumptus vel expensæ a clericis pauciores humanioresque præstentur. Dat. 8. * April. VARARI & IOANNE CONSS. 456.

In AVTHENT. de sanct. Episc. §. sportularum.
coll. 9. tit. 6. al. tit. ult. seu Novell.

123. c. 28.

Sed hodie nulla persona in ecclesiastico officio constituta, in qualibet causa criminali, vel pecuniaria cujuscunque quantitatis, vel diaconissa, vel monachus, vel ascetria, vel monacha amplius quatuor siliquis permittantur dare: nisi cum ex iussione Principis ad alias provincias vocantur: ubi non ultra unum solidum accipiet executor. † Episcopus pro rebus ecclesie suæ nihil præstet nomine sportularum: actiones contra ecclesias propositas oeconomis suscipientibus, vel illis, qui in eam causam sunt ordinati. † Qui contra hoc exegerit, in duplum, quod exactum est, reddet, nudandus cingulo, si miles est: si clericus, a consortio clericorum removendus.

In AVTHENT. de litig. §. ad exclud. col. 8. tit. 13.
al. tit. 8. seu Novell. 12. c. 2.

Generaliter autem iudex provideat, libellum pulsato non porrigi, sportulasve ab eo non exigi, nisi prius & in libello actor, per se, aut per tabularios conscribat, & actis intervenientibus fidejussorem idoneum periculo competentis officii præstet. Quod usque ad finem litis permaneat, eamque vel per se, vel per procuratorem exerceat: & si convictus fuerit injuste movisse litem, expensarum sumptuumque nomine decimam partem quantitatis in libello comprehensæ pulsato restituat: aut si fidejussorem dare non valet, super iisdem juratoriam exponat cautionem, & tactis sacrosanctis evangelis, adfirmet, se fidejussorem dare non posse: pœna iudicii & ejus efficio imminente, si aliter versati fuerint, in denis libris auri, executoris autem bona publicabuntur, & damnabitur in exilium: nisi causa moveatur ex consensu utriusque partis.

26. Imp. LEO A. Juliano Præfecto Præt.

Decernimus, ut posthac neque monachi, neque quicunque alii cujuscunque status atque for-

tunæ in ædes publicas, vel in quæcunque loca populi voluptatibus fabricata, venerabilem crucem & sanctorum martyrum reliquias illicite inferre conentur, vel occupare audeant ea, quæ, vel ad publicas causas, vel ad populi oblectamenta constructa sunt. Cum enim religiosæ ædes non desint; possunt ibi, consultis prius (ut oportet) religiosissimis Episcopis, reliquias sanctorum martyrum, non quorundam usurpatione, sed arbitrio reverendissimorum Antistitum collocare. Ideo patientiam & modestiam suam, quam leges nostræ & publica disciplina, & ipsorum monachorum nomen exposcit, studiose unusquisque, tam monachus, quam cujuslibet alterius professionis retineat, & perpetuo observare procuret.

27. Idem A. Eutychio PP.

Quisquis emensis militiæ suæ stipendiis, expletisque officiis, sive muneribus, quæ cuicunque conditione, aut consuetudine, aut lege debebantur, ad consortium se contulerit clericorum, & inter ministros veræ orthodoxæ fidei maluerit, & elegerit numerari, nullius prorsus sententiæ acerbitate revocetur: nec a Dei templis, quibus se consecravit, importunis intentionibus abstrahatur: sed in iisdem beatissimis ministeriis securus permaneat & quiescat, ad quæ post longi laboris lassitudinem, ob reliquæ vitæ requiem consilio meliore protractus est: his actionibus, si quæ contra eum ejusque patrimonium legitima intentione competunt, pro juris ordine responsurus exceptis primipilaribus, quos præceptis tui Culminis, & publicis utilitatibus in perpetuum esse subiectos, sacratissimæ Constitutionis statuta sanxerunt.

28. Idem & ANTHEMIVS AA. Nicostrato PP.

Nulli licere decernimus, sive testamento heres sit institutus, sive ab intestato succedat, sive fideicommissarius, vel legatarius inveniatur, dispositiones pii testatoris infringere, vel improba mente violare, adserendo incertum esse legatum, vel fideicommissum, quod redemptioni captivorum relinquitur: sed modis omnibus exactum, pro voluntate testatoris, piæ rei negotio proficere. §. 1. Et si quidem testator designaverit, per quem desiderat redemptionem fieri captivorum, is, qui specialiter designatus est, legati vel fideicommissi habeat exigendi licentiam, & pro sua conscientia votum adimpleat testatoris. † Si autem, persona non designata, testator absolute tantummodo summam legati, vel fideicommissi taxaverit, quæ debeat memoratæ causæ proficere: vir reverendissimus Episcopus illius civitatis, ex qua testator oritur, habeat facultatem exigendi: quod hujus rei gratia fuerit derelictum, pium defuncti propositum sine ulla cunctatione, ut convenit, impleturus. §. 2. Cum autem vir religiosissimus Episcopus hujusmodi pecunias pio relictas arbitrio fuerit consecutus: statim gestis intervenientibus, earum quantitatem, & tempus, quo eas susceperit, apud Rectorem provincie publicare debebit: Post unius vero anni spatium, & numerum captivorum, & data pro his pretia eum manifestare præcipimus: ut per omnia impleantur (tam) piæ deficientium voluntates: Ita tamen, ut religiosissimi

An-

Antistites gratis, & sine ullo dispendio prædicta gesta conficiant: ne humanitatis obtentu relictæ pecuniæ, judiciorum dispendiis erogentur. §. 3. Quod si testator, qui hujusmodi legatum vel fideicommissum non designata persona reliquit, Barbaræ sit nationis, & de ejus patria aliqua emerferit ambiguitas, vir reverendissimus Episcopus civitatis ejus, in qua (idem) testator defunctus est, ejusdem habeat legati seu fideicommissi petitionem, defuncti propositum modis omnibus implerurus. §. 4. Quod si in vico, vel territorio testator mortem obierit, illius civitatis vir reverendissimus Episcopus exactionem habebit, sub qua vicus, vel territorium esse dignoscitur. §. 5. Et ne pium defuncti propositum improba fraudatorum calliditate celetur: quidquid pro hujusmodi causa a testatore relictum fuerit, universi, qui id quocunque modo cognoverint, vel in viri clarissimi Rectoris provincie, vel in urbis Episcopi notitiam deferendi liberam habeant facultatem: nec delatoris nomen suspicionemque formident: cum fides atque industria eorum tam laude, quam honestate, ac pariter pietate non careat, cui veritatem in publicas aures lucemque deduxerint.

In AVTHENT. de Eccles. tit. §. si quis autem pro redemptione, col. 9. tit. 14. al.

tit. 6. seu Novell. 131. cap. II.

Licet testator, vel donator interdixerit ei aliquid ad hoc participium in ea re habere. Idem est in œconomo. §. 1. Sed si hi, qui facere jussi sunt, neglexerint, semel vel bis ab Episcopo vel Oeconomo admoniti per publicas personas, amittant lucrum, quod eis contingebat ex voluntate defuncti; & Episcopus habeat licentiam vindicare illud lucrum: & illud quod distribui debet, distribuere, quod si non fecerit, rationem reddere debet.

29. Imp. LEO & ANTHEMIVS AA. Zenoni Stratego.

Qui in monasteriis degunt, potestatem inde exeundi ne habento, vel in Antiocheni civitate, seu aliis quibuscunque civitatibus conversandi: exceptis duntaxat apocrisiariis, quibus licentiam damus volentibus, ut apocriseon solarum causa exire possint. † Caveant autem hi qui ita exhibent, ne de religione vel doctrina disputent, vel conciliabulis præsent, vel turba concitata simpliciorum animos sedueant: scituri, quod si nostræ pietatis statuta neglexerint, legum austeritati subicientur. Dat. cal. Jun. CP. LEONE & PROBIANO CONSS. 466.

30.

Episcopis interdiciamus, ne quem a sacrosancta Ecclesia vel communione segregent, nisi iusta causa probata sit. Qui vero citra probationem hanc segregat, a sacra communione quoddam ad tempus arcetur.

31. Idem AA. Armasio Præfesto Prætorio.

Si quemquam vel in hac regia urbs, vel in cæteris provinciis, quæ toto orbe diffusæ sunt, ad Episcopatus gradum provehi Deo auctore contigerit, puris hominum mentibus nuda electionis conscientia, sincero omnium judicio proferatur. Nemo gradum sacerdotii pretii venalitate mercetur: quantum quisque mereatur, non quantum dare sufficiat, æstimetur. Profecto enim quis locus tutus, & quæ causa esse poterit excusata, si vene-

randa Dei templa pecuniis expugnentur; quem murum integritatis, aut vallum fidei providebimus, si auri sacra fames in penetralia veneranda proserpat? quid denique cautum esse poterit, aut securum, si sanctitas incorrupta corrumpatur? Cesset altaribus imminere profanus ardor avaritiæ, & a sacris adytis repellatur piaculare flagitium. Itaque castus & humilis nostris temporibus eligatur Episcopus: ut quocunque locorum pervenerit, omnia vitæ propriæ integritate purificet. Nec pretio, sed precibus ordinetur antistes. Tantum ab ambitu debet esse sepositus, ut quærat cogendus, rogatus recedat, invitatus effugiat: sola illi suffragetur necessitas excusandi. Profecto enim indignus est sacerdotio, nisi fuerit ordinatus invitatus: cum sane si quis hanc sanctam & venerandam antistitis sedem pecuniæ interventu subiisse, aut si quis, ut alterum ordinaret, vel eligeret, aliquid accepisse detegitur, ad instar publici criminis & læsæ majestatis accusatione proposita a gradu sacerdotii retrahatur. Neque hoc solum deinceps honore privari, sed perpetuæ quoque infamiæ damnari decernimus: ut eos, quos par facinus coinquinat & æquat, utrosque similis pœna comiteatur. Dat. 8. Id. Mart. Constantinop. MARCIANO & ZENONE CONSS. 469.

In AVTHENT. de sanct. Episc. §. præ omnibus, col. 9. tit. 6. al. tit. ult. seu

Novell. 123. c. 2.

Quod pro hac causa datum est, & pretium, quod expensum est, restituatur ecclesiæ, cujus sacerdotium voluit comparare.

32. Idem AA. Dioscuro Præf. Præt.

Orphanotrophos hujus inclytæ Urbis (nulla subtilitate juris obsistente) qui quidem pupillorum sunt quasi tutores, adolescentium vero quasi curatores, sine ullo fidejussionis gravamine in emergentibus causis tam in judicio, quam extra judicium (ut opus exegerit) ad similitudinem tutoris, & curatoris, personas & negotia eorum (si qua possint habere) defendere ac vindicare jubemus: Ita videlicet, ut præsentibus publicis personis, id est tabulariis, aut intervenientibus gestis in hac quidem inclyta urbe apud virum perfectissimum magistrum census in provinciis vero apud moderatores earum, vel detensores locorum, res eorum eis tradantur, a quibus sunt custodiendæ: ut, si quas earundem rerum, propter fœnus forsitan, vel aliam urgentem causam, vel eo quod servari non possunt, alienandas esse perspexerint, prius habita æstimatione, liceat eis alienationis inire contractum: ut pretia eorum, quæ exinde colliguntur, ab eisdem personis custodiantur. † Hujusmodi autem pium atque religiosum officium pro tempore Orphanotrophos ita peragere convenit, ut minime rationcinis tutelaribus seu curationibus obnoxii sint; Grave enim atque iniquum est, callidis quorundam (si ita contigerit) machinationibus eos vexari, qui propter timorem Dei, parentibus atque substantiis destitutos minores sustentare, atque velut affectione paterna educare festinant.

33. Idem AA. Eutropio PP.

Omnes, qui ubique sunt, vel posthac fuerint orthodoxæ fidei sacerdotes & clerici cujuscunque gra-

gradus sint, monachi quoque, in causis civilibus ex nullius penitus majoris minorisve sententia iudicis (commonitoria) ad extranea iudicia petraherentur: aut provinciam, aut locum, aut regionem, quam habitant, exire cogantur: Nullus eorum ecclesias, vel monasteria propria, quæ religionis intuitu habitant, relinquere miserabili necessitate jubeatur: sed apud suos iudices ordinarios, id est, provinciarum rectores, in quibus locis degunt, ecclesiarum ministeriis obsecundent, omniumque contra se agentium excipiant actiones: ut his horis saltem atque temporibus, quibus religiosos viros a turbulenta observatione prætorii vocare contigerit; cumque eos ad tempus peritorum intentio calumniosa laxaverit, ad sua se monasteria & venerabiles ecclesias conferentes, sapienti animo, præcatione sollicita, faciliusque de proximo sacrosanctis altaribus obsecundent, in suis laribus domiciliisque constituti. §. 1. In hac autem regia Urbe, si quando cujuscunque rei causa Episcopos, vel presbyteros, cæterosque clericos, qui sacrosanctis ecclesiis obsequuntur, sive monachos ex aliis quibuscunque provinciis contigerit reperiri, quos tamen, in litem quisquam vocare voluerit, in nullo alio sit licitum memoratos cuiquam pulsare iudicio, nisi in tuæ sublimitatis duntaxat examine, ubi eis & beatitudinis honor debitus reservetur, & oratorum adfluens in defensionibus copia large præstetur. §. 2. Præterea cum in provinciis ex eis, qui regit provinciam, fuerint sententia, vel interlocutione conventi: sive illi sacerdotes, sive cujuscunque gradus clerici, sive monachi habeantur, dummodo approbentur orthodoxi, qui in propriis causis contractibusve pulsantur, non alios quam ecclesiæ propriæ defensores, seu quos *Oeconomos* appellant, fidejussores præbeant: ne, dum executoris pertinax, & avara protervitas extraneos, & idoneos fidejussores flagitat, multiplex innoxie paupertati infligatur incommodum.

§. 3. In hac autem inclita Urbe inventi, ex quacunque provincia venientes, cum in tuæ amplitudinis iudicio (quod eis solum delegavimus) lite pulsati fuerint, reverendissimi orthodoxæ fidei sacerdotes, seu certe *Oeconomi*, aut ecclesiæ defensores, seu clerici in causis civilibus suis, sive ecclesiasticis, nulla præbendi fidejussores molestantur injuria: sed aut vicariis fidejussionibus contradantur, quas tamen stipulationum solennis cantela vallaverit: aut cautioni, & professioni propriæ, aut facultatum suarum obligationibus committantur. §. 4. Hoc nihilominus observando, ut in causis Ecclesiasticis nullum alium conveniri fas sit: nisi eum, quem dispensatorem pauperum, id est, œconomum Ecclesiæ, Episcopi tractatus elegerit: hunc enim sine dubio a sacerdote convenit ordinari: quem tamen conventum defensoris Ecclesiæ fidei committi præcipimus. §. 5. Executoribus in minoribus quidem iudiciis omnibus in ipsa conventionem sacerdotum, seu clericorum, non amplius, quam unum semissem aut sperantibus, aut etiam autentibus accipere. Verum si apparitor tuæ magnitudinis, ex sententia tuæ sedis amplissimæ in provincia degentes eos commoveat: jubemus, non amplius eum quam duos so-

lidos sportularum nomine accipere. In hac vero urbe magnifica idem apparitor tuæ magnitudinis uno aureo, sportularum gratia a provincialibus clericis contentus sit: quantalibet summæ qui conventus fuerit, exponatur obnoxius. §. 6. Præterea nullus executor vexare contumeliis clericos ullos, nullis impulsionebus molestare, nullis improbare conviciis aut corporalibus injuriis fatigare conetur; his, qui hujusmodi aliquid aggressi fuerint, post amissionem cinguli & patrimonii, ultima protinus animadversione plectendis. §. 7. Privilegiis sane singulis, quibuscunque sacrosanctis Ecclesiis orthodoxæ fidei, xenodochiis, sive prochorothiis, tam generaliter, quam specialiter attributis, perpetuo observandis: nullis eas, earumque sacerdotes, aut clericos cujuscunque gradus sint, aut monachos prochorothos, aut xenodochos orthodoxæ fidei deputatos, extraordinariis muneribus præcipimus prægravari: Eas etenim sarcinas oneris, quas plerisque personis diversa ratione remittimus, imponi beatissimis viris nostro seculo inconveniens esse judicamus. §. 8. Præterea, ne cui temeritas sua lucrativa concedatur, & ut impudens calumniantium refrenetur audacia: jubemus, quotiens hi, qui sacerdotes, seu clericos, ac monachos, cæterosque superius designatos, vel in tuæ magnitudinis examine, vel in provinciali iudicio, proposita actione convenerunt; si causa cognita convicti fuerint sine justa eos causa & legitima petitione pulsasse: omnes eis legitimas expensas sumptusque quos ab exordio cæptæ controversiæ ipsorum vitio tolerasse eos constiterit, redhibere cogantur: ut hac saltem censuræ justissimæ formidine revocati, qui improbis assidue constitutionibus occupantur, acquiescant: jamque sopitis clamoribus jurgiorum, magistra deinceps necessitate retinere se adsuescant.

In AVTHENT. apud quos oportet causas dicere monachos, §. 1. col. 6. tit. 8. al. tit. 6. seu Nov. 79. c. 1. & 4.

Causa, quæ fit cum monacho, vel cum muliere qualibet in monasterio consistente, non apud iudicem civilem ventiletur; sed apud Episcopum, qui de persona presentia, quod convenit statuet: sive per Abbatem, vel antistitem, vel per alios hoc fieri debeat: qui secundum legem rem disponat, & sacras regulas, salva debita persona reverentia. Si vero contra fiat, pœna, quæ statuta sunt, imminerebunt: Iudex enim, qui de his sententiam proferre presumpserit, ab administratione depulsus tanquam divinitati contumeliam faciens, pœna decem librarum auri una, cum officio suo multabitur, sacratissimo nostro arario inferenda, executoribus, qui admonitionem facere presumpserint ab ipsis sanctissimis Episcopis in locis decanici detrudendis: de cætero nullam exactionem facere permittendis.

In AVTHENT. ut Cler. ap. prop. Episcop. conv. in pr. vers. ut si quis habet, col. 6. tit. 12. al. tit. II. seu Novel. 83. in pr.

Clericus quoque in lite pulsatus pecuniaria causa, prius apud Episcopum conveniatur, per quem sine damno causa decidatur. Quod si natura causæ, vel alia ratio faciat, ut negotium apud eum decidi non possit, per civilem procedat iudicem, observatis clericorum privilegiis: nec mora circa talia fiat. §. 1.

Sed in civili crimine civilis præsit iudex, ut lis ultra duos non egrediatur menses: nec tamen puniatur, etiam si reus sit inventus, priusquam per Episcopum sacerdotio spoliatur. §. 2. Si vero crimen sit Ecclesiasticum: Episcopalis erit examinatio, & castigatio. Nova constitutio Friderici Imperatoris, de statu & consuet. cont. lib. Eccl. §. item statuimus, ut nullus, col. 10. constit. fin.

Statuimus, ut nullus Ecclesiasticam personam in criminali questione vel civili trahere ad iudicium seculare præsumat contra Constitutiones Imperiales, & canonicas sanctiones. Quod si actor fecerit, a suo jure cadat: iudicium non teneat: & iudex ex tunc potestate judicandi privetur. §. 1. Sancimus etiam, ut si quis clericis vel Ecclesiasticis personis iustitiam denegare præsumpserit, tertio requisitus jurisdictionem suam amittat.

34. Iidem AA. Eutropio PP.

Sacro sanctæ orthodoxæ fidei Episcopi atque presbyteri, diaconi quoque, qui, semel probatis moribus integritate castissima, ad hunc gradum meruerint pervenire, ea, quæcunque in eodem clericali gradu locoque viventes acquirere, & habere potuerint, etiam si in patris avique aut proavi potestate constituti sint, & adhuc superstites habeantur, tanquam bona propria vindicent: de his (si quando eis libitum fuerit) eis testandi, vel donandi, vel quolibet alio titulo alienandi libera facultate concessa: ut ea bona quoquo tempore (nunquam ad divisionem veniant.) nunquam fratribus vel sororibus aut ex his genitis conferantur: sed ad eorum filios, posteros, & quoscunque extraneos heredes perveniant, nec a patribus, avis, aut proavis, sed ab ipsorum liberis tanquam præcipua vindicentur: (&) certe his lucro cedant, quibus ipsi id peculium, vel inter vivos alienatione habita, vel mortis tempore ultima, & jure cognita voluntate concesserint. Dat. 5. cal. April.

In AVTHENT. const. quæ dign. col. 6. tit. 10. al. tit. 9. seu Novel. 81.

Sed Episcopalis dignitas solvit jus patriæ potestatis: sicut etiam & Consularis, & Præfectura sacrorum prætoriorum, & Urbicaria, & Magistrum militare: & omnis dignitas valens liberare a curia, liberat a patriæ potestate: cum hoc quodcumque cingulum suæ potestatis premium honoratis præstet. Ita tamen, ut filii eorum post mortem avorum recidant in potestatem, ac si contigisset eos morte parentum, & non ex præsentis lege suæ potestatis fieri.

In AVTHENT. de Eccl. tit. §. Interdictimus, col. 9. tit. 14. al. tit. 6. seu Novel. 131. c. 13.

Licentiam habeat Episcopus, quæcunque ante episcopatum probatus fuerit habuisse, & quæcunque post episcopatum jure cognationis usque ad quartum gradum ad eum pervenerunt, ad quos voluerit, ultima voluntate transmittere: ceteris rebus alio modo acquisitis ab eo, dominio ecclesiæ reservatis: nisi in utilitatem ecclesiæ, vel opera pietatis consumptæ sint. Eadem distinctione habita in administratoribus cujuscunque loci religiosi. §. 1. Item si quis Episcopus aut minister ecclesiæ moriatur sine testamento, & successore legitimo, vel legitima successio competit ecclesiæ, in qua constituti sunt,

Tom. II.

In AVTHENT. de sanct. Episc. §. presbyteros, col. 9. tit. 6. al. tit. fin. seu Novell. 123. c. 19.

Presbyteros, & diaconos, & subdiaconos, cantores, & lectores (quos omnes clericos appellamus) res quolibet modo ad dominium eorum venientes, habere in sua potestate precipimus, ad similitudinem castrensiū peculiorum: & donare cui volunt secundum leges, & in his testari, licet sub parentum potestate sint: sic tamen, ut horum filii, aut his non extantibus, parentes eorum legitimam ferant partem.

35. Iidem AA. Dioscorum PP.

Omnia privilegia, quæ a retro Principibus, aut a nostra Serenitate, vel judiciariis dispositionibus, aut liberalitatibus, pro singulis quibuscunque temporibus, ex consuetudine, (vel constitutione,) sive circa jus metatorum, sive in aliis quibuslibet rebus præstita sunt orphanotrophiis, sive asceteriis, vel ecclesiis, aut ptochotrophiis seu xenodochiis, vel monasteriis, atque cæteris omnibus ac (etiam) rebus juris eorum, ad curam Oeconomi viri religiosissimi presbyteri, & orphanotrophi, vel ad eos, qui post eum loco ejus successerint, pertinentibus, ad similitudinem Zoticæ beatissimæ memoriæ, qui primus hujusmodi pietatis officium invenisse dicitur; per hanc pragmaticam sanctionem firma illibataque in perpetuum custodiri decernimus: Valde etenim hoc videtur esse necessarium: cum exinde sustentatio, vel educatio orphanis, atque egenis, & usibus ecclesiasticis ac ptochotrophiis, vel asceteriis comparetur. Domus etiam aliasque res superius nominatas ad curam memorati viri pertinentes, vel postmodum quolibet modo ad ejus sollicitudinem, vel eorum, qui post eum ad ejusdem orphanotrophii curam vocati fuerint perventuras: ad instar majoris venerabilis ecclesiæ hujus inclytæ Urbis: omnibus privilegiis, quæ eadem sancta ecclesia vel nunc adipiscitur, vel postea merebitur, perpetuo potiri pietatis intuitu decernimus. Dat. Non. Januar. C. P. MARTIANO & ZENONE. A. CONSS.

36.

Unaquæque civitas proprium Episcopum habeto. Et si quis vel per divinum Rescriptum civitatem aliquam aut suo Episcopo, aut territorio, aut alio quopiam jure privare audeat; exuitur bonis, & infamis redditur. Excipitur autem Tomenium Scythiæ civitas: illius enim Episcopus reliquarum etiam civitatum curam gerit: tum etiam Leontopolis Isauriæ subest Episcopo Isauropolitano.

37. Iidem AA. ad Sebast. PP.

Iubemus, adscriptitiorum creationes (secundum veterem constitutionem) nisi dominarum possessionum, unde oriundi sunt, evidens concurrerit consensus, nullius penitus esse momenti: sed eisdem fundorum dominis, qui faciendæ creationi non (sicut dictum est) evidenter consenserint, jus proprium ad similitudinem cæterorum colonorum in suos adscriptitios exercendi, tanquam si nulla creatio intercessisset, tribui facultatem. Idemque hoc super illis quoque agricolis decernimus observari, qui cum essent adscriptitiæ conditionis

D

next

nexibus adstricti, solitariam vitam videlicet appetentes, quibuslibet sese monasteriis contra voluntatem dominorum fundorum duxerint offerendos. §. 1. Servos sane sociari clericorum consortiis, valentibus atque consentientibus dominis modis omnibus prohibemus: cum liceat eorum dominis, data prius servis libertate, licitum eis ad suscipiendos honores clericorum iter (si hoc voluerint) aperire. §. 2. Omnes præterea virorum clarissimorum provincias moderantium sententiis absque ulla privilegii differentia, (qui tamen præfidi jurisdictioni subiecti sunt) sive Episcopi, vel quilibet clerici, aut monachi, aut cujuslibet conditionis sint, pariter respondere decernimus: nulla in posterum viris clarissimis provinciarum rectoribus ad loca, in quibus inculatæ personæ consistunt, perveniendi necessitate penitus imponenda: cum non solum legibus, verum etiam naturalibus quoque juri conveniat, quos res exegerit, judicialibus ad iudicium vocari sententiis, non ipsos iudices (quod dictum etiam injustum est) ad subiectos deduci, sed per datos ab his iudices ad causæ examinationem in locis, ubi inculati degunt, procedere.

In AVTHENT. de sanct. Episcop. §. adscriptitios c. 9. tit. 6. al. tit. ult. seu Novel. 123. cap. 17.

Adscriptitios in ipsis possessionibus, in quibus sunt adscripti, clericos etiam præter voluntatem dominorum fieri permittimus: ita tamen, ut clerici facti, impositam sibi agriculturam adimpleant, subrogato aliquo quem maluerint.

In AVTHENT. de sanct. Episc. §. si servus. col. 9. tit. 6. al. tit. fin. seu Novel. 123. c. 17.

Si servus, sciente domino, & non contradicente, in clericum ordinatus fuerit ab Episcopo: ex hoc ipso, quod constitutus est, liber & ingenuus erit. Si vero, ignorante domino, ordinatus fuerit: liceat domino, intra anni unius spatium, & servilem fortunam probare, & servum suum accipere. Si vero servus, sciente vel nesciente domino (sicut diximus) ideo quod in clero constitutus, liber est factus, ministerium ecclesiasticum reliquerit, & ad secularem vitam transierit: suo domino ad serviendum tradatur.

38. Idem AA. Sebastiano Præfeto Prætorio,

Servis si dominorum fuerint voluntate muniti, solitariam vitam participandi licentia non denegetur; dum tamen eorum domini non ignorent: Quod si servis suis ad monasteriorum cultum migrandi tribuerint facultatem, eorundem servorum dominio, donec iidem servi in eodem monachorum habitu duraverint, spoliandos esse censemur: alioqui, si relicta forte vita solitaria, ad aliam quamlibet sese conditionem transtulerint, certum est eos ad servitutis jugum, quam monasticæ professionis cultu evaserant, reversuros. Datum Non. Febr.

In AVTHENT. de sanct. Episcop. §. sed hæc quidem. col. 9. tit. 6. al. tit. fin. seu Novel. 123. cap. 4.

Episcopalis ordo liberat a fortuna servili, vel adscriptitia; sed non a curiali sive officiali: nam & post ordinationem durat: ita ut per subiectam, vel interpositam personam officium adimpleatur, nisi curia, vel officio restitatur.

In AVTHENT. de Monachis. §. hinc autem col. 1. tit. 5. seu Novel. 5. cap. 2.

Verum & si legitimo probatus experimento monachus efficiatur, evadet jugum servitutis. Debent enim per triennium, antequam monachi efficiantur, in monasteriis permanere: postea vero si monachi facti fuerint, liberi erunt.

39.

Qui sua monasteria relinquunt, non recipiunt, quas attulerunt ad ea, res mobiles, cujuscunque quantitatis sint: etiamsi non sint confecta monumentorum gesta super illis. In donationibus autem immobilium, oportet jura servari, quando non adimitur ei, qui donavit, evictio earum. §. 1. Non oportet, Episcopos aut clericos cogere quosquam ad fructus offerendos, aut angarias dandas, aut alio modo vexare, aut excommunicare, aut anathematizare, aut denegare communionem, aut idcirco non baptizare: quamvis usus ita obtinuerit. † Transgressor cadit ab Ecclesia, & administratione ipsius, & dat decem libras. Hæc vero obtinent in sola imperatrice (civitate) & territorio ejus, & locis ad eos qui a Patriarcha ordinantur, pertinentibus, aut ad ordinatos ab his Episcopos.

40.

Monasteria degunt (seu censentur) sub Episcopis territoriorum suorum: & Abbatum quidem curam gerunt Episcopi: monachorum vero Abbates. §. 1. Non sit vero Abbas duorum monasteriorum.

41. Imp. IVSTINVS A. Archelao P. P.

Repetita promulgatione, non solum iudices quorumlibet tribunalium, verum etiam defensores ecclesiarum hujus Almæ urbis, quos turpissimum insinuandi ultimas deficientium voluntates genus irreperat, præmonendos esse censemur, ne rem attingant, quæ nemini prorsus omnium, secundum constitutionum præcepta, præterquam Magistro census, competit: absurdum etenim clericis est, immo etiam opprobriosum, si petitos se velint (ostendere) disceptationum esse forensium: Temerariis hujus sanctionis pœna quinquaginta librarum auri feriendis. Datum 13. calendas Dec. CP. IVSTINIANO A. 2. & OPILIANO COSS. 524.

42. Imp. IVSTINIANVS A. Atarbio Præf. Præt.

Omnes adhibentes providentiam circa sanctissimas ecclesias in honorem, & gloriam sanctæ, & incorruptæ homousiæ Trinitatis, per quam & nos, & communem rempublicam salvos fore credidimus: insistentes etiam doctrinæ sanctorum Apostolorum, de creandis irreprehensibilibus sacerdotibus, qui quidem ob id potissimum ordinantur, ut suis precibus benignitatem humanissimi Dei rebus adquirent communibus, præsentilege sancimus, ut quoties in qualicumque civitate sacerdotalem sedem vacare contigerit, decretum fiat ab his, qui eam civitatem incolunt, super tribus personis rectæ fidei, & honestæ vitæ, aliorumque bonorum, & virtutum testimonium habentibus, ut ex ipsis idoneior ad Episcopatum promoveatur: si enim sancti & gloriosi Apostoli sacerdotium a Domino Christo Deo consecuti, & qui bonis omnibus terram repleverunt, & ejus

de-

doctrinam omnibus impartiti sunt, neque ipsi vitæ suæ, quam in hoc mundo debebant, salutis nostræ causa pepercerunt: quomodo æquum non fuerit, ut qui subingrediuntur eorum ordinem, & instituuntur sanctissimarum Ecclesiarum sacerdotes, purum habeant propositum, & pecunias contemnant, omnemque vitam suam ad clementissimum applicent Deum: §. 1. Convenit igitur huiusmodi eligi, & ordinari sacerdotes, quibus nec liberi sint, nec nepotes: etenim fieri vix potest, ut vacans huius quotidianæ vitæ curis, quas liberi creant parenti maximas, omne studium, omnemque cogitationem circa divinam liturgiam, & res ecclesiasticas consumant. Nam cum quidam, summa in Deum spe, & ut animæ eorum salvæ fiant, ad sanctissimas adcurrant ecclesias, & eis omnes suas facultates adferant, & derelinquant, ut in pauperes, & egentes, & alios pios usus consumantur: indecens est, Episcopos in suam illas auferre lucrum, aut in propriam sobolem, & cognatos impendere. Oportet enim episcopum minime impeditum affectionibus carnalium liberorum, omnium fidelium spiritualem esse patrem. Has igitur ob causas prohibemus habentem natos aut nepotes, ordinari episcopum. §. 2. De his vero episcopis, qui nunc sunt, vel futuri sunt, sancimus, nullo modo habere eos facultatem testandi, vel donandi, vel per aliam quamcumque excogitationem alienandi quid de rebus suis, quas postquam facti fuerint episcopi, possederint & adquisierint, vel ex testamentis, vel donationibus, vel ex alia quacumque causa: exceptis duntaxat his, quas ante Episcopatum habuerunt ex quacumque causa, vel quas post Episcopatum a parentibus & theiis, hoc est, patris, vel avunculis, & a fratribus ad ipsos pervenerunt, perventuræque sunt: quæcumque enim post ordinationem ex quacumque causa extra præfatas personas ad ipsos pervenerunt, ea jubemus ad sanctissimam Ecclesiam, cuius Episcopatum tenuerint, pertinere, & ab ea vindicari, & evinci: nulla alia persona potestatem habente, ex eo proprium quid auferre lucrum. Quis enim dubitaverit eos, qui ipsis proprias res relinquunt, aut reliquerint, etsi in aliam personam transferunt, aut transfulerunt, non potius ipsum sacerdotium contemplantes, quam ejus personam, & cogitantes, quia non solum ab ipsis relicta pie insunt, sed & suas ipsorum res adjicient, id fecisse? §. 3. Ab hac autem generali nostra lege excipimus ea sola, quæcumque & qualiacumque in hunc usque diem fuerint Epiphani Archiepiscopi felicitis huius civitatis, & sanctissimi Patriarchæ. Nam super his, quæ ab hoc tempore ei adquirentur, ea, quæ a nobis constituta sunt, obtinere, & ipsa ad sanctissimam majorem ecclesiam pertinere jubemus. §. 4. Post mortem vero Deo amantissimorum Episcoporum, jubemus, ut pro tempore illarum ecclesiarum Oeconomi rationes reddant earum, quæ ab illis relictae sunt, rerum: idque sanctissimis ecclesiis proficere, quod ex hac nostra lege eis debetur. §. 5. Et ipsos quidem oeconomos cum iudicio & diligenti discussione creari præcipimus: scientibus ipsis, quod singulis annis rationem referent sanctissimo Episcopo suæ administrationis: & quacumque in re vi-

debuntur res ecclesiasticas minuisse, vel læsisse, vel proprium quæstum quæsisse, hoc ecclesiasticis rebus restituent. Itaque siquidem superstites istiusmodi rationes subierint, fiant quæ supra dicta sunt: si vero non redditis rationibus defuncti fuerint: tunc ipsorum heredes subijciantur tali discussioni, & conveniantur pro restitutione omnium, quæ ex ea causa debere illos constiterit. §. 6. Necessarium quoque esse credidimus, etiam super his aliquid definire, qui curam susceperunt suscepturive sunt venerabilium xenonum, & nosocomiorum, & prochorum: nam & ipsis omnem licentiam auferimus, de adquisitis rebus post susceptas huiusmodi curationes vel per testamentum, vel per alium quemlibet modum, vel machinationem quicquam in alias transferendi personas: exceptis, quæ prius habuerant, vel postea a parentibus vel theiis, vel fratribus ad ipsos pervenerunt. Omnia enim quæcumque ad sancta pertinent loca, vel quæ ad ipsorum præpositos post susceptam huiusmodi curam pervenerunt, vel perventura sunt, ad ipsa venerabilia pertinebunt loca: eaque pie in eos distribui & erogari volumus, qui in illis locis sunt, vel curantur. Manifestum enim est: quod quisquis derelinquit vel donat, sive in scriptis sive sine scriptis xenodochio, vel nosocomio, vel ptochotropho, vel orphanotropho, idcirco dat, ut pie per ipsum dispensetur: ut qui multam de eorum pietate præsumptionem & occasionem habeat, qui in locis præfecti sunt: neque vero justum est, ipsum ea, quæ sub prætextu eorum, quæ sub ejus cura sunt, accipit, non in ipsos vel pro ipsis impendere, sed in propriam personam auferre, & proprio lucro applicare timore Dei contempto: Quis enim tali curæ præpositum non existimet idcirco eam suscepisse, ut non solum quæ extrinsecus ad eum pervenient, sed etiam omnia, quæ habere eum contigerit, in eam rem impendat? §. 7. Amplius id quoque jubemus, ut quæcumque post necessariam erogationem in eos, qui eorum curæ commissi sunt, & debitam curationem rerum & ædificiorum superesse contigerit, ea ad reddituum comparationem proficiant: undique enim noster scopus nostraque intentio est, ad amplificationem & augmentum adducere res ad pios usus segregatas: sic enim quisquis pro sua anima quidquam facere volet, promptius erogabit: si crediderit, ea quæ ab ipso data fuerint, pie administranda esse. §. 8. Si autem contigerit aliquem ab administratione sua cessare, quam acceperat: sancimus, eum qui in ejus loco constitutus est, cum timore Domini rationum redditioni subjici gestæ sub eo administrationis, sicut divina nostra lege continetur: sciente & eo, qui post ipsum constitutus est, quod Domino Deo pro his rationem reddet. §. 9. Præterea sancimus, (quemadmodum & divinis cautionibus definitum est) ne quis episcopus aut chorepiscopus, aut visitator, sive circuitor aut presbyter, aut alius cujuscunque dignitatis clericus per largitionem ordinetur. Sed nec oeconomus, nec ecclesiædicus, nec xenodochus, nec nosocomus, nec ptochotrophus, nec orphanotrophus, nec brephotrophus, nec quisquis ptocho præficiendus est, per talem fiat largitionem:

sed per iudicium & probationem eorum, qui in illis iocis sunt. Deo amantissimorum episcoporum. Si vero quis inventus fuerit occasione prædictarum ordinationum & administrationum aliquid dedisse, vel accepisse, siue episcopus sit, siue clericus: & eum qui præbuit, & eum qui accepit, extra sacerdotium & clerum fieri iubemus: ut post hæc Domini Dei subiaceant condemnationi. Si autem quis propter præfecturam dedisse quid compertus fuerit, eum qui ita præfectus factus fuerit, extra clerum esse iubemus: si vero oeconomus vel ecclesiasticus seu defensor vel chorepiscopus, id est, periocheta, visitator vel xenodochus, vel nosocomus, vel ptochotrophus, vel orphanotrophus vel ptochio præpositus comperietur præbuisse quid, ut tibi cura illa committeretur, & hunc removeri ab huiusmodi cura, iubemus. §. 10. Præterea sancimus, ut omnes clerici per singulas ecclesias constituti, per se ipsos psallant nocturna, & matutina, & vespertina, ne ex sola ecclesiasticarum rerum consumptione clerici appareant, nomen quidem habentes clericorum, rem autem non implentes clerici circa liturgiam Domini Dei: Turpe enim est, pro ipsis scriptos, necessitate ipsis inducta psallere. Si enim multi laicorum, ut suæ animæ consulant, ad sanctissimas ecclesias confluentes studiosi circa psalmodiam ostenduntur, quomodo indecens non fuerit clericos ad id ordinatos non implere suum munus? Quapropter omnimodo clericos psallere iubemus, & ipsos inquiri a Deo amantissimis pro tempore episcopis, & duobus presbyteris in singulis ecclesiis, & ab eo, qui vocatur archos, vel exarchos, & ab ecclico, siue defensore cuiusque sanctissimæ ecclesiæ; & eos qui inventi non fuerint inculpate in liturgiis perseverantes, extra clerum constitui. Nam qui constituerunt, vel fundarunt sanctissimas ecclesias pro sua salute & communis reipublicæ, reliquerunt illis substantias: ut per eas debeant sacræ liturgiæ fieri, & ut in illis ministrantibus piis clericis Deus colatur. Licentiam autem concedimus omni personæ, quæ quid horum prætermisum esse cognoverit, ea denuntiare & publicare. §. 11. Ea vero, quæ a nobis sancita sunt, fini tradi, & ad effectum perducere cum Dei benignitate iubemus: eos vero, qui in suspicionem venerint, aliquid horum ausu temerario prætermisisse, primum quidem ex Domini Dei iudicio periculum, ac deinde positas in hac lege pœnas sustinere. Dat. Kal. Mart. CP. DN. *Iust. PP.* A. II. Conf. 528.

43. Idem A. Epiphonio Archiepisc. Constantinopolitano & Patriarchæ.

OMnem semper adhibentes providentiam circa sanctissimas ecclesias, per quas & nostrum imperium sustineri, & communes res clementissimi Dei gratia muniri credidimus, necnon & nostras, & ceterorum omnium animas studentes salvare, & eam ob rem solliciti assidue, ne commoda sanctissimarum ecclesiarum, in quacunque civitate sint constitutæ, aliqua ratione minuantur: neve, quæ in ipsis sunt, divinæ liturgiæ, ex Deo amantissimorum sacerdotum absentia impediatur, aut non convenienter curentur: ac ne etiam sanctissimarum ecclesiarum consumantur res, tam propter

itinerum, quam etiam commeantium huc sacerdotum & comitantium clericorum impensas, unde sæpe & sub scœnore accipiendi necessitas emergit, & ex ea re onus ad ipsas sanctissimas ecclesias venit: simul etiam, ne ecclesiasticarum rerum non convenienter procedat administratio per absentiam Deo amantissimorum episcoporum tempus, his ad tuam beatitudinem divinis apicibus uti oportere existimavimus. §. 1. Per quos ipsi iubemus, fieri omnibus manifestum, per singulas Metropoles uniuscujusque provincie ipsi subiectis sanctissimis sacerdotibus; quoniam non decet aliquem ipsorum, aut eorum, qui in aliis provinciarum civitatibus sub metropolitano ordinati sunt, episcoporum, secundum propriam voluntatem absque divina nostra speciali iussione, relinquere quidem gubernatam a se sanctissimam ecclesiam, in hanc vero felicem commeare civitatem, qualiscunque emerget res: sed mittere oportere huc unum, aut duos ex tibi subiecto pro clero: & facere manifesta nostræ pietati ea, quibus opus habent aut per se ipsos, aut per intermediam tuam beatitudinem: sicque perfrui iusta & compendiaria nostra ope: si enim quippiam eorum, quæ ad nos relata fuerint, tale nobis vitium fuerit, ut indigeat ipsorum Deo amantissimorum sacerdotum præsentia, confestim tum proficisci iubemus ipsos: absque vero tali divina iussione, neminem proficisci concedimus. §. 2. Sciente horum transgressore, & recte ac pie introductam a nobis pro sanctissimarum ecclesiarum honore observantiam prætereunte, quod non parvam indignationem experietur: sed & sub excommunicatione fiet, siquidem Metropolitæ sit a tua beatitudine: si vero civitatis sit episcopus, quæ Metropolitæ subiecta sit, ab ipso Metropolita: Pecuniariam namque pœnam definire contra contemnentes divinam nostram dispositionem, non necessarium esse putavimus, ne inde ad sanctissimas ecclesias, quod inde evenit damni, redundet: quarum res ab omni diminutione liberas manere cupimus. §. 3. Hæc igitur ad singulorum notitiam sub ipsa ordinatorum Deo amantissimorum Metropolitanorum Episcoporum perferre tua sanctitas studeat, & ab unoquoque missas responsiones tam per Metropolitam, quam per ipsarum reliquarum provinciarum civitatum Deo amantissimos episcopos de his, quæ hac de re didicerint, ad nostram religionem referre. Dat. X. Kal. Mart. CP. DN. IVSTINIANO P. P. A. II. CONSS. 528.

44. Idem A. Menæ P. P.

SANCTISSIMARUM ecclesiarum, & piissimorum monasteriorum decori consulentes, interdiximus omnibus habitantibus monasteria conversari cum mulieribus monastriis, aut occasionem aliquam excogitare, qua communicationem aliquam cum ipsis habeant, (hoc enim iustam suspicionem introducit, assidue, aut cum voluerint cum ipsis congregandi) sed ita segregatos esse, ut nullam participationem adinvicem ob quamcunque causam habeant ipsi, neque excogitari aliquam occasionem, vel illis, vel his mutue inter se commorationis: sed soli per se homines in quolibet monasterio degant, a vicinis sibi per quamcunque cau-

causam monastriis segregati: Solæ item per se mulieres non commistæ viris (ut omnis suspicio indecoræ conversationis penitus tollatur. Sed si viri fuerint plures, oportet providentia singularum civitatum Episcoporum fœminas in alium convenientem locum transferri, & dari monasterium ipsis, in quo oporteat ipsas in posterum apud se ipsas honeste conversari: sin plures inveniantur fœminæ, aut etiam pari numero: viros quidem transferri, fœminas autem in monasterio manere, ita ut res ipsius monasterii mobiles & immobiles & se moventes hi, qui exeunt, cum his, qui manent, pro rata dividant. Necessariis autem responsis apud se degentium separatim mulierum, unum senem a Deo amantissimo Episcopo civitatis segregari: ad divinas vero peragendas liturgias, & sancta communione participandas unum presbyterum, & unum diaconum honestæ vitæ dati, qui hæc sola supradicta agere debeant, non etiam convelli & conversari, aut cohabitare cum ipsis. His enim servatis, & ipsis felix vita erit, qui solitariam vitam elegerint, & communis nostræ reipublicæ res paratorem consequentur a Deo clementissimo opem. Quæ igitur super communibus rebus, & tunc recte habere existimavimus, hujusmodi sunt. Sed & credidimus non parvam hinc visum iri additam esse his ex divina nostra Constitutione utilitatem. §. 1. Sed & observatione & cautela diligenti opus est, ne ullo modo prætereantur hæc: Quod non aliter continget, quam si Deo amantissimi cujusque civitatis Episcopi inspiciant diligenter monachorum degentium in monasteriis sub sua cura ordinatis, conversationes: & si quid senserint hujusmodi lapsus, omnibus modis compescant tale ipsorum inceptum: & pœnis subiciant eos, qui post nostram prohibitionem adhuc talia perpetrant: & cogant ut eorum conversationes sint putæ, & separatæ ab omni commercio muliebri. Nam & ipsis Deo amantissimis Episcopis, si hoc recte æstimare voluerint, perspicuum est, quod ex observatione honestæ hujus devotissimorum monachorum conversationis & si eis contigerit, nihil indecens, aut inhonestum accidere: clemens Deus propitius res communes nostræ reipublicæ secundabit. §. 2. Sed ne vel ipsi Deo amantissimi Episcopi supervacuum ducant hoc nostrum præceptum, nosse ipsos volumus, quod si quis ipsorum manifestus sit, non cum omni diligentia hæc investigare, aut manifestum lapsum non secundum prædictos modos emendare: obnoxius quidem erit iudicio Domini Dei, & nunc in ipsum veniet imperii nostri indignatio, & circa ipsum periclitabitur sacerdotium, neque alia majore opus erit indignatione. §. 3. Tua igitur excellentia divinam nostram hanc legis positionem manifestam faciat cujuscunque metropoleos Deo amantissimis Episcopis, & clarissimis Præsidibus provinciarum: addens & hoc: quod & ipsi, si opus sit, omne ferant auxilium piissimis civitatum Episcopis ad hujusmodi (lapsus) coercenda, quæ tolli iussimus: & si qua negligentia eos usos esse invenerint, manifestam eam nobis proprio facient iudicio, ut utique omnes cognoscant, & quænam ab ipsis ser-

vari debeant, & ex negligentia definitam pœnam. Curent autem & Deo amantissimi Metropolitæ, etiam aliis reverendissimis civitatum Episcopis ejusdem provincie facere manifestam divinam hanc nostram legem, & denunciare omnibus, ut vigili studio hæc custodiant, verentes definitam pœnam. §. 4. Ac ne protrahatur plena observatio divinæ nostræ hujus legis: atque etiam ne ipsi reverendissimi monachi, qui in præsentia conversantur cum monastriis, parvum putent tempus sibi dari ad debitam, & injunctam ipsis separationem faciendam: annale ipsis definimus decretum ab eo (die) quo manifesta divina nostra lex hæc facta fuerit: ita ut post anni curriculum, si appareant ea, quæ ad convictum attinent, in eodem manere schemate, locus sit omnimodo insertis divinæ huic nostræ legi pœnis. Datum xv. Kal. Feb. C. P. DECIO V. C. CONSS. 529.

45. Idem A. Juliano P. P.

Sacris canonibus neque Deo amantissimis presbyteris neque reverendissimis diaconis, aut subdiaconis nuptias contrahere post hujusmodi ordinationem petmittentibus, sed solis reverendissimis presbyteris, & lectoribus id concedentibus, animadvertimus quosdam despicientes quidem sacros canones, pueros autem generantes ex quibusdam mulieribus, quibus conjungi secundum sacerdotalem censuram non possunt: Quoniam igitur pœna facinoris hujus in sola sacerdotis erat amissione: sacros autem canones non minus, quam leges, valere etiam nostræ volunt leges: sancimus obtinere in illis, & quæ sacris visa sunt canonibus, perinde ac si civilibus inscriptum esset legibus: & omnes istiusmodi homines tam sacerdotio, quam divino ministerio, atque etiam dignitate ipsa, quam habent, nudari: Quemadmodum enim sacris canonibus prohibita sunt talia, sic & secundum nostras leges rem ipsam prohiberi: & præter supradictam excidendi a ministerio pœnam, ne legitimos quidem, & proprios esse eos, qui ex hujusmodi inordinata constupratione nascuntur, aut nati sunt: sed eam, quæ ex talibus seminibus oritur, participari turpitudinem: tales enim eos esse disponimus, quales quos leges ex incestis aut nefariis natos nuptiis definiunt: ita ut neque naturales, aut nothi, seu spurii intelligantur; sed prorsus & undique prohibiti, & successione genitorum indigni: ac nec donationem ab illis capere possint, neque hi, neque horum matres, ne per interpositas quidem personas, sed omnibus in his collatis a patribus beneficiis ad sanctam ecclesiam, ex qua sunt, qui talia deliquerunt, revertentibus: Quod enim sacri canones prohibent, id etiam & nos per nostras abolemus leges. Si vero simulata quædam obligatio sub specie mutui, vel alterius contractus instrumenti fiat, quæ obligatum faciat eum, qui hujusmodi constuprationis participes factus est, hanc etiam infirmam esse volumus: & talium rerum dationem, non ad eam personam, in quam concepta sunt scripta, sed ad sanctissimam ecclesiam pervenire. Data xv. Kal. Nov. C. P. LAMP. & ORESTE VV CC. CONSS. 530.

46. Idem A. Juliano P. P.

Sancimus, si quis moriens piam fecerit dispositionem vel per institutionis modum, vel per legatum, aut fideicommissum aut mortis causa donationem, vel alium quemcunque (modum) legitimum: siue injunxerit pro tempore Episcopo curam agere, ut impleantur, quæ ipse voluit, siue & hoc reticuerit, siue etiam in contrarium prohibuerit; necessitatem habere heredes id, quod ordinatum est, facere & adimplere omnimodo: Quod si id sponte non fecerint, confestim loci Deo amabilis Episcopos, curiosos esse circa hæc, & postulare, ut illi omnia impleant secundum voluntatem defuncti. Sed siquidem ecclesiæ ædificationem injunxerit testator, intra triennium instare eos, ut perficiatur: si vero xenonis ædificationem, intra unum annum duntaxat id fieri cogere: tanquam sufficiente tempore hoc constituto ad perficienda, quæ placuerunt testatoribus: cum sit possibile, & domum conducere, & infirmos illic in lectis sternere, donec opus ædificationis xenonis seu hospitalis compleatur: Si vero quædam dari simul, & una præstatione in pias causas damnati fuerint: confestim cogere eos facere, hoc est, post testamenti insinuationem, & post adprehensam hereditatem, vel legatum ab iis qui honorati sunt. §. 1. Sin autem transierit prædictum tempus, ac neque ecclesia, neque hospitale ædificatum fuerit, neque hospitalis aliquis sit, qui hoc ordinet: mox ipsos Deo amabiles Episcopos exigere ea, quæ pro eo ordinata sunt, & in id convenienter quæsitæ, & facere ædificationes sanctissimarum ecclesiarum, & hospitalium, & gerontocomiorum, aut orphanotrophiorum præparationem, aut ptochotrophiorum, aut nosocomiorum constructionem, aut captivorum redemptionem, aut aliam quamlibet actionem piam, a testatore ordinatam: designare etiam seu præficere, qui hæc administrent, xenodochos, vel orphanotrophos, vel brephotrophos, gerontocomos vel simpliciter piarum actionum diæcetas & curatores: non amplius valentibus post dicti temporis lapsum & dictam indevotionem his, qui illa non fecerint, immiscere se prædictarum rerum administrationi, aut Deo amabiles Episcopos impedire ab illarum rerum administratione. §. 2. Clarissimis Præsidibus provinciarum necessitatem imponentibus heredibus omnimodo ea perficere: namque & veteribus prædicatum est legibus, necessitatem imponi implere deficientium voluntates eis, qui habere permittuntur, quæ illi reliquerunt. §. 3. Deo amabiles Episcopi, si quidem aliquos diserte hi, qui defecerunt, præposuerint rebus (veluti xenodochos, ptochotrophos, aut nosocomos, aut brephotrophos, aut orphanotrophos, aut gerontocomos, aut paramonarios, aut œconomos, aut, simpliciter (dicendo,) piarum actionum administratores) illos quidem permittant habere administrationem; ipsi vero non administrent quidem; sed administrationem illorum inspiciant, aut observent: & recte quidem habentem laudent: in quidam autem aliquid prætergredientem corrigant: pessima autem administratione facta etiam eos expellant, & alios instituant, qui cogitent & animo

concipiant magni Dei timorem, & terribilem magni & nunquam finiendi iudicii diem, ad quam illos respicientes convenit omnia facere cum ad Deum coordinata mente. † Si vero neminem diserte hi qui moriuntur, præstituerint administrationi, sed in heredum potestate totum posuerint: hi autem rem neglexerint; continuo ipsi Deo amabiles Episcopi & administrent, & præficiant superscriptas personas, (ut ptochotrophos, aut nosocomos, & cæteros deinceps, qui etiam magni Dei honorem mente præferant) ut omnimodo & via & artificio ad effectum perducantur, quæ ordinata sunt. §. 4. Supra autem omne tempus quo distulerint facere disposita scripti heredes, eos cogi solvere & fructus, & creditus, & omnem legitimam accessiorem a tempore ejus qui disposuit, mortis; sancimus non inspecta mora a litis contestatione aut conventionem, sed ipso jure intellecta (quod dicitur vulgo) mora præcessisse, & locum habente fructuum & aliarum rerum accessione. §. 5. Hoc eodem obtinente; & si non ab herede, sed a fideicommissario aut legatario relictum fuerit hujusmodi pium legatum, & illud acceperit is, qui legato honoratus est: & mox quidem licentiam esse Deo amabilibus Episcopis poscere tales personas quibusdam rebus honoratas facere disposita. §. 6. Si vero negligentes fuerint locorum Deo amabiles Episcopi id agere, forte gratia corrupti a scriptis heredibus, vel legatariis, vel fideicommissariis: licentia erit, aut Metropolitano provinciae, aut Archiepiscopo illius diæceseos, hæc cognoscenti, inquirere, & cogere, pium opus, aut piam liberalitatem omnimodo impleri: & cuicunque civium idem etiam facere licentia erit: cum sit enim communis pietatis ratio, communes & populares decet etiam affectiones constitui harum rerum executionis: habituro unoquoque licentiam ex nostro hac lege movere ex lege condictionis, & postulare relicta adimpleri: sciente, qui hæc neglexerit, Deo amabili Episcopo, quod & ipse, præter imminentes e cælo pœnas, etiam Imperialem morum super hujusmodi contemptu experietur. §. 7. Ut autem adhuc majore metu terreantur heredes morientium, vel harum rerum procurandarum & faciendarum onere gravati; quominus harum rerum effectum differant; & hoc sancimus: ut si impetiti a Deo amabilibus Episcopis, qui his rebus honorati sunt, postea cessaverint, seu distulerint, ita ut Præsidum exactione opus fuerit, confestim non solum ipsi sumptum (quod dicitur) exigantur, sed omnino duplum: Si enim apud veteres erant quædam themata, in quibus & inficiatione dupla condemnationis inducebantur, quomodo utique non etiam hic eos, qui non solum ne sponte fecerint, sed tempus præterea protaxerint, & postremo impetiti a Deo amabilibus Episcopis, ac deinde neque ipsis statim parentes, opus habuerint etiam Præsidali exactionem, dupli exactione non convenit castigari? §. 8. Si vero morientes suos heredes voluerint quando morituri essent ipsi heredes, actionem aliquam implere piam, non autem in ipsorum vita, & hoc custodiri, & non in medio heredes cogi facere qui eorum, quæ testator post ipsorum mortem voluerit fieri: cum

cum vero morientur ipsi, necessitatem habeant omnimodo ista implere: dilatione autem aliqua ab ipsorum heredibus facta, tunc necesse est, illa fieri quæ ante disposuimus. §. 9. Si vero aliqua eorum, quæ vocantur *annalia legata*, relicta fuerint aut donata clero forte, aut monasterio, aut ascetis, aut diaconis, aut ptochis, aut xenonibus, aut nosocomis, aut brephotrophiis, aut sanctissimarum ecclesiarum pauperibus, aut (simpliciter) ceteris quibusdam piis, aut omnino non prohibitis ex plebe collegiis; velint autem secundum: aliquod tempus hi, qui tunc reperiuntur, auro accepto super tali actione transigere; non liceat id agere, neque quod factum fuerit, ratum esto: imo & privationem rerum, qui hæc redemit vel transigit, sustineat. Quandoquidem necesse erit: his quidem, qui aliqua parte temporis fuerint, esse pecuniarum copiam: his autem, qui futuri sunt, omnimodam relictorum privationem: Sed nec ipsum *Annaliorum* nomen, neque perpetua defuncti memoria, ob quam & annum hoc reliquit, conservabitur, sed statim extinguetur una cum ipsa relictorum interiensi alienatione. Manere igitur perpetuo ipsos obnoxios huiusmodi dationibus sancimus: adeo ut, si qua fiat alienatio, & ipsa irrita sit: & hi, qui quandoque præerunt piis locis, licentiam habeant persequi, & exigere ipsa, nulla temporis præscriptione opponenda ipsis, cum per unumquemque annum talis nascatur actio. † Quinimo hypothecæ subjecta sint ejus qui reliquit bona, huiusmodi legatorum causa: ita ut licentiam habeant ex ipsis rebus satis piis operibus facere, non solum pro relictis, sed & pro fructibus ipsorum, & redditibus, & omni legitima accessione: temporali (ut dictum est) nulla retinentibus præscriptione convenire queunte, quantumcumque quis numeraverit tempus: Nisi inter hunc annali legato oneratum, & eum, qui secundum sacros canones, & nostras leges præsul constitutus est, istiusmodi exactionis factum fuerit pactum, quo placuerit, *Ut redditus pro annuo legato daretur a gravata persona, semper vicens ac perpetuis, & non multis publicis oneribus obnoxius: sed & accessionem habens, omnino quidem non minorem quarta parte puri redditus, aut amplius quantum scilicet inter eos placuerit*: Si enim tale quiddam in scriptis fiat pactum, & datus fuerit talis redditus & receptus in scriptis, pactionibus & transactionibus; & id manifestum per gesta monumentorum constitutum fuerit: cessare exactionem annui legati contra eum, qui eo oneratus est, sancimus: eum vero redditum pro legato constitui, perpetuo ad id deputatum, & qui alienari a nemine quocumque alienationis modo possit: nullo autem horum subsecuto, subjacere perpetuo (ut antea a nobis dictum est) dationi annuorum legatorum eos, qui his gravati sunt, sancimus: ut & nomen & memoria defuncti, ut & annui redditus in ipsis operibus perpetuo conservetur. Dat. 15. Kalend. Novemb. Constantinop. LAMPAD. & ORESTE COSS. 530.

47. Idem A. Juliano P. P.

Sacris nostris legibus existimavimus oportere & hanc addi; quæ ex virtute, non autem ex tem-

poribus, religiosas Abbantias, seu præfecturas tribuit: ita videlicet, ut in piis monasteriis, aut ascetis, non omnimodo mortuo abbate, vel abbatisa, is, vel ea, qui, vel quæ, tempora antiquior est, aut secundus secundave deinceps eligatur. Consentimus enim naturæ, æque omnes similiter bonos, neque omnes in æquo facienti malos: sed quem utique & vita optima, & mores honesti, & circa pium exercitium constantia, & commune reliquorum monachorum complementum, aut maxima eorum pars idoneum ad hoc putaverit, & sacris Evangeliiis propositis elegerit; ad præfecturam vocati, ita ut, si quidem primus post defunctum utilis sit, & monachis præesse dignus, ille aliis præferatur: si vero qui post illum est, similiter in ipsum feratur futuri præfecti calculus: si vero nullus horum dignus videatur; confestim is, qui ex omnibus idoneus erit, cujuscunque gradus sit, præordinatur Abbas, qui sit videlicet & vitæ honestæ, & honestæ conversationis, & qui servare creditos sibi possit: eum sit conveniens, omnem principatum, & omnem hominum præfecturam, non ex temporibus, neque ex sortibus, neque ex fortuitis circumstantiis, sed ex electione, & ex eo, quod præstantius est, fieri; & bonum apud omnes testimonium & probationem esse, fieri ordinationi ordinem. §. 1. Manifesta autem hæc fieri Deo amabili episcopo: ut, cum is didicerit eum qui electus est, & hoc se recte habere adprobaverit; consentientem electoribus calculum ferat, & promoveat ipsum ad huiusmodi Abbatis ordinem. Adprobare vero oportet hanc ipsam electionem, & pro tempore Patriarcham, & qui in his locis sunt, Deo amabiles Episcopos, habentes & ipsos iudicium Dei, & futuram condemnationem metuentes, si non per electionem, sed ad aliquam passionem seu affectionem respicientes humanam, promotionem fecerint: habituris ipsis, & in hac vita, & in futura a Deo immissam poenam: videlicet ipsorum negligentia animabus plurimis peccatorum causas præbente. §. 2. His omnibus & in reverendissimis foeminis aut virginibus, quæ piis monasteriis præfunt obtinentibus. §. 3. Reliquo omni sacro ordine, sacro ministerio secundum suos gradus præfidente, & nulla in re per præsentem nostram innovato legem. Dat. 15. Kal. Decemb. CP. LAMP. & ORESTE COSS. 530.

48. Idem A. Joanni P. P.

Sancimus, neminem ad Episcopatum ordinari, nisi & in aliis rebus utilis & optimus sit, & neque mulieri cohabitare, neque liberorum existat pater, sed loco uxoris, adhæreat quidem & continens sit circa sanctissimam ecclesiam: loco vero liberorum, omnem Christianum, & orthodoxum habeat populum: cognoscens, sic ab initio ea, quæ de suecessione Deo amabilium Episcoporum sunt, nos disposuisse, & cum ejusmodi cogitatione processisse nostram legem: & eos qui præter hæc quid faciunt, aut fecerunt, omni episcopatu indignos esse: qui enim, post hanc nostram constitutionem, facere aliquos Episcopos præter ejus vim, aut fieri ausi fuerint, neque in Episcopis numerabuntur, neque manebunt in sacris, sed

expulsi ab his, aliis dabunt locum ordinationis, cum in primis diligentissimæ, tum etiam Deo per omnia placentis. Dat. 4 Kalend. Sept. CP. post CONSS. LAMPAD. & OREST. 531.

49. Imp. IUSTINIANVS A. Joanni P. P.

SI quis ad declinandam legem Falcidiam, cum desiderat totam suam substantiam pro redemptione captivorum relinquere, eos ipsos captivos scripserit heredes: ne videatur, quasi incertis personis heredibus institutis, iudicium suum oppugnandum reliquisse: sancimus, ejusmodi & talem institutionem pietatis intuitu valere, & non esse respuendam. §. 1. Sed & si pauperes quidem scripserit heredes, & non inveniatur certum ptochotrophium, vel certæ ecclesiæ pauperes, de quibus testator cogitaverit, sed sub incerto vocabulo *pauperes* fuerint heredes instituti, simili modo & hujusmodi institutionem valere decernimus. §. 2. Et si quidem captivos scripserit heredes, civitatis, in qua testator larem fovere ac degere nescitur, Episcopus & œconomus hereditatem suscipiant: & omnimodo in redemptionem captivorum procedat hereditas, sive per annuos redditus, sive per venditionem mobilium seu se moventium rerum sit: nullo penitus ex hoc lucro, vel Oeconomo, vel Episcopo, vel sacrosanctæ ecclesiæ relinquendo. Si enim propter hoc a speciali herede recessum est, ut non Falcidiæ ratio inducatur, quomodo ferendum est, hoc, quod in sacrum venerit, per Falcidiam vel aliam occasionem minui? §. 3. Ubi autem indistinctæ pauperes scripti sunt heredes: ibi xenonem ejus civitatis omnimodo hereditatem nancisci, & per Xenodochum in ægotantes fieri patrimonii distributionem, secundum quod in captivis constituimus, vel per reddituum annualem erogationem, vel per venditionem rerum mobilium, vel sese moventium, ut ex his res immobiles comparentur, & annuus victus ægotantibus accedat: Quis enim pauperior est hominibus, qui & inopia tenti sunt, & in xenone repositi, & suis corporibus laborantes, necessarium victum sibi non possunt afferre? §. 4. Licentia omnino danda & in priore, & in secunda specie, & actionem movere, & debita exigere: ut in captivos, vel ægotantes consumantur. Si enim heredum eis & jus, & nomen dedimus, sine Falcidiæ tamen legis emolumento: necesse est eos debita exigere, & creditoribus respondere. §. 5. Sin autem ampliores in civitate xenones vel ptochotrophia sint, ne incerta videatur pecuniarum datio; tunc ei xenoni vel ptochotrophio, qui pauperior esse dignoscitur, easdem res vel pecunias assignari censemur: hoc videlicet discutiendo a viro reverendissimo locorum Antistite, & sub eo constitutis clericis. §. 6. Sin autem nullus xenon in civitate inveniatur: tunc, secundum de captivis sanctionem, pro tempore Oeconomo sacrosanctæ ecclesiæ vel Episcopo hereditatem accipiat: & sine Falcidiæ ratione pauperibus, qui in civitate sunt, vel penitus mendicantibus, vel alia sustentatione agentibus, eadem pecuniæ distribuuntur. §. 7. Hæc tamen omnia locum habere sancimus, quando non certi xenonis vel certi ptochotrophii, vel certæ ecclesiæ nominatio a testatore

subsecuta est, sed incertus est ejus sensus. + Sin autem in personam certam venerabilemve certam domum respexerit, ei tantummodo hereditatem vel legatum competere sancimus, nulla Falcidia nec in hac parte intercedente. §. 8. In omnibus autem hujusmodi casibus cœlestes iracundias sacrosanctarum rerum administratores expectent, si quaecumque lucrum ex hujusmodi gubernationibus sibi met acquiescent, vel si hoc committi ab alio consenserint, & non gravissima poena, & interminatione, quod perperam factum est, studeant corrigere.

In AVTHENT. ut cum de appell. cog. §. si unum de prædictis. collatione octava, titulo decimosexto: al. tit. 12. seu Novell. 115. c. 3.

SI captivi alienjus liberi seu cognati redemptionem ejus neglexerint: non solum exheredari possunt, sed etiam lege denegatur eis successio: & si fuerint scripti heredes, tantum valeat testamentum in aliis capitulis. Hæc ergo successio defertur Ecclesiæ civitatis ejus, expendenda scilicet in captivorum redemptionem. Multo magis, si extraneos instituerit, qui redimere supersedeant. Excipitur minor octodecim annis. + Qui autem redimere student, si proprias non habeant pecunias, super quibuslibet rebus ipsius in eam causam recte contrahunt, etiam si minores viginti quinque annis sint, majores tamen octodecim, qui tamen pro majoribus viginti quinque hic accipiuntur. Et captivi, si reversi fuerint, coguntur habere ratum contractum. + Eadem pena est parentum, si redemptionem neglexerint liberorum.

50. Idem A. Joanni P. P.

Cum lege Leonina viris reverendissimis Episcopis, & presbyteris, & diaconis peculium habere quasi castrense concessum est: eo addito, ut & in ipso testari possint: dubitabatur, si hujusmodi testamenta debeant de inofficioso querela expugnari: cum de omnibus personis, quæ hujusmodi peculium meruerunt, eadem fuerat questio exorta? Sancimus itaque, viris reverendissimis Episcopis, & presbyteris, & diaconis, qui tale peculium quasi castrense possident, super his tantummodo rebus, quæ quasi castrensis peculii sunt, non solum ultima condere secundum leges elogia licere; (quod ex Leonina constitutione descendit) sed etiam eorum ultimas voluntates super his tantummodo habitas, de inofficioso querelæ minime subjacere. Dat. Non. Februar. CP. post CONSS. LAMPADII & ORESTIS, anno II. 532.

51. Idem A. Joanni P. P.

SI quis in conscribendo instrumento sese confessus fuerit non usum fori prescriptione propter sacerdotii prærogativam: sancimus non licere ei adversus sua pacta venire, & contrahentes decipere: cum regula sit juris antiqui, Omnes licentiam habere his, quæ pro se indulta sunt, renunciare. Quam generalem legem in omnibus casibus obtinere sancimus, qui necdum per judicialem sententiam vel amicabilem conventionem sopiti sunt. Dat. Kal. Septemb. CP. post CONSS. LAMPAD. & ORESTIS VV. CC. 532.

52. Idem

52. Idem A. Joanni P. P.

Generaliter sancimus, omnes viros reverendissimos Episcopos, necnon presbyteros, diaconos & subdiaconos, & præcipue monachos, licet non sint clerici, immunitatem ipso jure omnes habere tutelæ sive testamentariæ, sive legitimæ, sive dativæ: & non solum tutelæ eos esse expertes: sed etiam curæ, non solum pupillorum, & adultorum; sed & furiosi, & muti, & surdi, & aliarum personarum, quibus tutores, vel curatores a Veteribus legibus dantur. §. 1. Eos tamen clericos & monachos hujusmodi habere beneficium sancimus, qui apud sacrosanctas ecclesias, vel monasteria permanent, non divagantes, neque circa divina ministeria desides: cum propter hoc ipsum beneficium eis indulgeamus, ut, aliis omnibus derelictis, Dei omnipotentis ministeriis inhæreant. §. 2. Et hoc non solum in vetere Roma, vel in hac Regia civitate, sed & in omni terra ubicumque Christianorum nomen colitur, obtinere sancimus.

In AVTHENT. de sanctis Episcopis, §. Deo autem amabiles. collatione nona, titulo sexto:

al. tit. ult. seu Novell. 123. cap. 5.

Presbyteros, diaconos, aut subdiaconos, jure cognationis ad tutelam vel curam vocatos, suscipere permittimus: si tamen intra quatuor menses, ex quo vocati sunt, apud judicem competentem in scriptis declaraverint, talem administrationem propria se voluntate suscepisse. Si quis autem sic fecerit, nullum ex hoc præjudicium circa alienam tutelam, vel curam patiatur. §. 1. Episcopos autem vel monachos tutelam alicujus personæ subire non permittimus.

53. Idem A. Joanni P. P.

Sancimus, neminem omnino, neque curialem, neque taxeotam, episcopum aut presbyterum de cætero fieri nihil attinente, aut attingente hac lege eos, qui ante eam hujusmodi sacerdotio digni habiti sunt: de cætero vero neminem omnino, qui supradictæ sit fortunæ, ad prædictas consecrationes ascendere: & maxime si & jam antea ministraverat, aut taxeoticis servierat jussionibus: eum enim, qui enutritus est in executionibus vehementibus (seu asperis,) & his, quæ ex ea re accidunt, peccatis; non utique æquum fuerit, modo quidem, & illico esse taxeotam, & buleutam, & facere omnium acerbissima; mox autem sacerdotem ordinari, de humanitate & innocentia exponentem dogmata. † Præterquam si ab infantia, & nondum quidem ephebiæ excedente ætate, ei contigit inter reverendissimos monachos connumerari, & morari in eo ipso schemate: tunc enim permittimus ipsi, & presbyterum fieri, & ad Episcopatum venire: cum sit manifestum, simulatque tale quid evenerit, & dignus sacerdotio apparuerit; quod confestim licentiam habebit manere in Episcopatu, & ministrare, dummodo quartam partem suæ substantiæ universæ præbeat decurionibus, & fisco (secundum nuper de quarta parte positam a nobis legem) aut soli fisco, si quidem taxeoticæ fortunæ ei esse contigerit. † Si vero, & in reverendissimis Archimandritis censeatur, & manserit inter ipsos: & hoc etiam modo damus fortunæ liberationem, quartam & tunc partem suæ substantiæ (ut prædiximus) præbituro: aliter autem ne-

Tom. II.

que illi ordinari concedimus, neque ordinato tale quid agere permittimus. † Sciente tua excellentia, quia hæc observari debent ab omnibus Deo amabilibus Episcopis, pœnam expectaturis circa ipsum sacerdotium, si quid tale fecerint: præter id, quod etiam nec ipse ordinatus sacerdotio fruetur, licet fuerit antea in aliquo gradu sacerdotii ordinatus, sed inter privatos redigetur, & ministeria exequetur, quibus subiacebat prius. † Quæ omnia obtinere in futurum volumus tempus: quoniam nunc primum a nobis inventa sunt: non pertinente ullo modo hac lege (ut diximus) ad eos, qui semel hac dignitate sacerdotali decorati sunt: sed licentiam habentibus ipsis per substitutos ministrare, juxta Theodosii, & Valentiniæ piæ memoriæ Constitutionem, quæ ad Thomam rescripta est. §. 1. Ad hæc & illud justum esse, & obtinere, & in usu esse sancimus; quod positum ab initio, & usu observatum, nescimus quoniam modo in disuetudinem abiit. Meminimus enim, nos in Arcadii, & Honorii piæ memoriæ Constitutionem incidisse, volentem clericos, si neglexerint suum ordinem, & in qualemcunque armatam militiam transierint; vel depositi a Deo amabilibus Episcopis, militare ausi fuerint; mitti quidem ipsos militia adepta, tradi vero civitatum curiis ministraturos in posterum publico; quando & Domini Dei servitio, quamdiu militaverint, se abdicaverunt. † Quæ omnia obtinere ex hac nostra sancimus lege, jubentes, ipsos statim & confestim civitatis illius, ex qua sunt, fieri curiales: nisi vehementer curialibus abundet civitas: quo casu vicinæ, vel ulterioris etiam usque ad unum provinciam alteram, ubi maxime curialium constituta est penuria. Si vero latitantes, (ut probabile est) fiant: licentiam damus curialibus statim ingredi res eorum, eorum bona detinere, & satis sibi secundum legem inde facere. Hæc igitur super reverendissimis clericis cujuscunque gradus obtinere in perpetuum sancimus, & in his, quæ jam perpetrata sunt, obtinere legem eam volentes, quæ & prius erat. † Quoniam autem & quandam Constitutionem invenimus de monachis differentem, & volentem ipsos non relinquere propria monasteria, neque turbare civitates, quam & ad quoddam sancitam esse tempus quidam suspicantur: oportere existimavimus occasionem inde accipientes, perfectiorem, & in omne tempus etiam hoc reformare, ita ut nemini de cætero reverendissimorum monachorum licentia sit, tale quid agere, & relinquere quidem monachicum habitum, circumcingere autem qualemcunque militiam, aut cingulum, aut dignitatem, aut eorum, qui in judiciis versantur, sequi vitam, & Dei servitio humanas occupationes præferre aut cognoscere: illo, qui tale quid fecerit, dando curiæ civitatis illius, aut illius ex qua est, aut etiam alterius, ut prædictum est, & si quidem locuples sit, etiam pecuniaria subiturus munera, sin minus, corporalia munera, & hic licentia danda curiis, (ut prædiximus) si invisibiles fiant, occupare bona, & sibi ex his satisfacere secundum legem. In omnibus autem casibus, in quibus accipere ex his curias jubemus causis, volumus mediam quidem

E

ho-

horum partem curiales suscipere non in auro, sed immobili possessione, vel quæ subest vel quæ sit comparanda secundum prius a nobis emissam legem, aliam vero dimidiam generali mensæ tuæ excellentiæ inferri: ut tuus etiam thronus provideat vigilanter, ne quid tale (commisum) lateat: sed, simulatque quid factum fuerit, conveniens super hoc fiat medela, præterquam si nunc ipsi ultro & sponte militiam reliquerint, vel simpliciter quod habent schema & ad monachicam rursum ferio & vere revertantur vitam, & inter reverendissimos clericos connumerari festinent. Si enim hoc fecerint intra annum unum ab hac lege lata, remittimus eis poenam, sufficere ipsis ex exercitio putantes emendationem. † Hæc autem obtinere in sequens volumus tempus, neque illos extra dictam relinquentes poenam, quotquot a nostro principatu monachi facti, tale quid fecerunt: id enim, quod præcessit simul quidem ob humanitatem, simul etiam tempus verentes dimittimus, quando nihil diserte statutum prius erat. §. 2. Item illud statuimus: siue pater, siue mater, siue alius quis ex defectu liberorum restitutionem aut substitutionem induxerit quibusdam siue masculis, siue foeminis, hi autem ad nuptias venire propter conversationis non elegerint modum: rescindi tales restitutiones aut substitutiones; & habere ipsos potestatem, in quem voluerint modum: pium tamen, quæ inde proficiuntur, consecrare; & aut consumere superstitibus, aut relinquere morientes: sicut & si sub conditione liberorum susceptionis, ipsis quid relictum fuerit: oportet & hoc ipsum habere eos, liberos suscipere minime coactos. † Eandem quoque legis positionem, & in mulieribus virginitatem professis, & uxores ducere omnimodo prohibitis reverendissimis clericis extendimus & reponimus: & hanc gratiam Deo pro nostris temporibus dignam referimus. §. 3. Ad hæc sancimus: siue vir ad solitariam vitam venire voluerit, siue mulier, viro relicto ad exercitationem monachicam venerit: ne hoc damni causam præbeat: sed ut sua omnimodo recipiat: ita ut liceat uxori (&) dotem recipere suam & propter nuptias donationem ei, qui cum ea cohabitaverat: & quod inde venit lucrum, non secundum eam, quæ per repudium sit, disjunctionem vindicare, aut manere apud eum, qui non divertit, sed secundum quod in casum mortis factum est pactum: quasi videatur is, qui divertit a communi alterius convictu, mortuus esse in alterius contubernio, cum cohabitanti sit omnino inutilis: quicquid autem in dotalibus instrumentis receptum fuerit ex pactis in casum mortis, id debitum intelligatur. † Non audente muliere ante anni lapsum in aliud respicere matrimonium, propter generationis (aut foeminis) incertitudinem. † Sed si quid tale futurum sit, statim mitti divortium, quod idcirco BONA GRATIA vocatur, ab ea, quæ conversionem non eligit, persona, atque ita agat, quod voluerit, lucris (ut ante dictum est) ad ipsam pertinentibus: Sane eo quod lucrandum esset ex tali causa omnimodo, si & in prioribus nuptiis, vel ir vel mulier mansissent, communibus liberis ex eo matrimonio natis, si qui fuerint, conservando. Dat.

V. Kal. Decemb. C. P. Post. CONSS. LAMPAD. & OREST. an. 2. 532.

54. Idem A. Hermogeni magistro officiorum.

Raptores virginum, vel viduarum, vel diaconissarum quæ Deo fuerint dedicatæ, pessima criminum peccantes, capitis supplicio plectendos esse decernimus: quod non solum ad injuriam hominum, sed & ad ipsius omnipotentis Dei irreverentiam committitur. Qui itaque huiusmodi crimen commiserint, & qui eis auxilium tempore invasionis præbuerint: ubi inventi fuerint in ipsa rapina, & adhuc flagrante crimine deprehensi a parentibus sanctimonialium virginum, vel viduarum, vel diaconissarum aut earum consanguineis, vel tutoribus, seu curatoribus, convicti interficiantur. Sin autem post commissum tam detestabile crimen, aut potentatu raptor se defendere, aut fuga evadere potuerit, in hac quidem Regia Urbe tam viri excelli Præfecti prætorio, quam gloriosissimus Præfectus urbi: in provinciis autem, tam viri eminentissimi Præfecti prætorio per Illyricum, & Africam, quam Magistri militum per diversas nostri orbis regiones: nec non vir spectabilis Præfectus Ægypti, & Vicarii, & Proconsules, & nihilominus viri spectabiles Duces, & viri clarissimi Rectores provinciarum, necnon alii cujuslibet ordinis iudices, qui in locis illis inventi fuerint, simile studium cum magna sollicitudine adhibeant, ut eos possint comprehendere; & comprehensos in tali crimine, post legitimas, & juri cognitatas probationes, sine fori præscriptione, durissimis poenis afficiant, & mortis condemnent supplicio. † Bona autem eorum; si hoc commissum fuerit in sanctimoniale virginem, quæ vel in asceterio, vel monasterio degit; siue eadem virgo diaconissa constituta sit, siue non, eidem monasterio, vel asceterio, ubi consecrata est, addicantur: ut ex his rebus & ipsa solatium habeat, dum vivit, sufficiens: & res omnes sacrosanctum asceterium seu monasterium pleno habeat dominio: sin autem diaconissa cujuscunque ecclesiæ sit, in nullo tamen monasterio, vel asceterio constituta, sed per se degit: raptoris ejus substantia ecclesiæ, cujus diaconissa est, adsignetur: ut ex his facultatibus ipsa quidem usumfructum, dum superest, ab eadem ecclesia consequatur; ecclesiæ vero omnem proprietatem, & plenam possessionem earundem rerum nostro habeat beneficio: nemini vel iudice vel quacunque alia persona hæc audente contemnere. † Poenas autem, quas prædiximus (id est, mortis, & bonorum amissionis) constituimus non tantum adversus raptores, sed etiam contra eos, qui hos comitati in ipsa invasione & rapina fuerint. † Cæteros autem omnes, qui confecti & ministri huiusmodi criminis reperi & convicti fuerint, vel eos susceperint, vel quancunque opem eis tulerint siue masculi, siue foeminae sint, cujuscunque conditionis, vel gradus, vel dignitatis, poena capitali tantummodo subijcimus. † Ut huic poenæ omnes subjaceant, siue volentibus siue nolentibus virginibus, siue aliis supradictis mulieribus, tale facinus fuerit perpetratum. Dat. 15. Kalend. Decemb. C. P. DN. IUSTINIANO P. P. A. II. CONSS. 533.

55. Idem

55. Idem A.

UT non liceat parentibus impedire, quominus liberi eorum volentes monachi aut clerici fiant, aut eam ob solam causam exheredare: sed si ipsi testamentum condant, necesse habento quadrantem illis relinquere: sin autem hoc non fecerint, locus sit ab intestato. §. 1. Quod si illi monasteria aut ecclesias relinquunt, atque mundani fiant, omne ipsorum jus ad monasterium aut ecclesiam pertinet.

56. Idem A. Johanni P. P.

DEo nobis auxilium præbente, omnia quæ pro honore sanctæ ecclesiæ ad Dei placitum fieri properamus, legibus constituere, & operibus adimplere desideramus. Et jam quidem multa cum ejus auxilio statuimus, quæ ecclesiasticæ doctrinæ atque statui conveniunt: in præsentī vero hoc pia deliberatione duximus corrigendum, quod hætenus contra Dei timorem fiebat. Cognitum etenim nobis est: quod si quis sponsus, vel sponsa, post datas & acceptas arras, voluisset se divino deputare servitio, & a seculari conversatione recedere, ac sanctimoniam vitam vivere, atque in Dei timore permanere; compellebatur vir quidem ea quæ arrarum nomine dederat, amittere; sponsa vero in duplum id quod acceperat reddere: Quod nostræ Mansuetudini, religioni contrarium esse vitium est. Unde per præsentem legem in perpetuum valituram jubemus: Ut si quis sponsus vel sponsa (desideraverit seculi istius vitam contemnere, & in sanctimonialium conversatione vivere,) sponsus quidem omnia, quæ arrarum nomine, futuri causa conjugii dedit, sine ulla deminutione recipiat; sponsa autem non duplum (sicut hætenus) sed hoc tantummodo sponso restituat, quod arrarum nomine acceperat, & nihil amplius reddere compellatur, nisi quod probata fuerit accepisse. Nam & maritis & uxoribus qui seculo renunciant, jam anteriore lege a nobis provisum est: ut, siue maritus siue uxor religionis causa a conjugio recesserit, & solitariam vitam elegerit, unusquisque eorum res suas recipiat, quas pro dote vel ante nuptias donatione præstiterat, & hoc tantummodo lucris nomine consequatur ab eo qui solitariam vitam elegerit, quod debuit legitime vel ex pacto per casum mortis exigere. §. 1. Hoc etiam cognitum nobis correctione nostra dignum esse judicamus: ut, si quis in parentum potestate constitutus vel constituta, vel forsan hujusmodi jure absolutus vel absoluta, elegerit se monasterio vel clero sociare, & reliquum vitæ suæ tempus sanctimonialiter degere voluerit; non liceat parentibus eosdem vel easdem quocumque modo abstrahere, vel propter hanc tantummodo causam quasi ingratum vel ingratam a sua hereditate vel successione repellere, sed necesse sit eis omnimodo, cum ultimam voluntatem suam siue per scripturam siue alio legitimo modo perficiunt, quartam quidem portionem secundum leges nostras eis relinquere: sin autem & amplius voluerint eis largiri, hoc eorum voluntati concedimus. Sin vero ultimam voluntatem parentes neque testamento, neque alio ultimo elogio declarasse monstrati fuerint: omnem parentum substantiam heredes, quibus ab intesta-

to competit, secundum leges, nostras sibi defendant: nullo eis impedimento ex sanctimoniali conversatione generando, siue soli, siue cum aliis ad successionem vocantur. §. 2. Hujus autem perpetuæ legis beneficia eos volumus obtinere, qui in monasterio vel clericali perseveraverint. Nam si qui eorum, de quibus præsentem legem posuimus, sanctimoniam vitam elegerint, ad secularem autem conversationem postea remeaverint: jubemus omnes eorum res ad jura ejusdem ecclesiæ vel monasterii, a quo recesserint, pertinere. §. 3. His ita dispositis, repetita lege jubemus, ut nullus Judæus, vel Paganus, vel hæreticus servos Christianos habeat: Quod si inventi in tali reatu fuerint; sancimus servos omnibus modis liberos esse, secundum anteriorem nostrarum legum tenorem. † In præsentī autem hoc amplius decernimus: ut si quis ex prædictis Judæis, vel Paganis, aut hæreticis habuerit servos nondum catholicæ fidei sanctissimis mysteriis imbutos, & prædicti servi desideraverint ad orthodoxam fidem venire; postquam Catholicæ ecclesiæ sociati fuerint, in libertatem modis omnibus ex præsentī lege eripiantur; & eos tam Judices provinciarum, quam sacrosanctæ ecclesiæ defensores, nec non beatissimi Episcopi defendant, nihil pro eorum pretiis penitus accipientibus dominis. Quod si forte posthac etiam ipsi domini eorum ad orthodoxam fidem conversi fuerint, non liceat eis ad servitutem reducere illos, qui eos ad fidem orthodoxam præcesserunt. Sed si quis talia usurpaverit, poenis gravissimis subiacebit. † Hæc igitur omnia, quæ pietatis intuitu nostra sanxit æternitas, omnes Judices, & religiosissimi antistites, siue Africanæ dioceseos (in qua maxime hujusmodi vitia frequentari cognovimus) siue aliarum provinciarum, graviter & studiosissime observari procurent. Nam contemptores non solum pecuniaria multa, sed etiam capitis supplicio ferientur.

57. Idem A. Joanni P. P.

PRæfens lex in alterius legis scriptæ a nobis refertur mentionem: quam proculdubio, & de novo confirmare cum quadam meliore putavimus oportere adjectione, majorem poenam contra delinquentes proferendo; non quia augmentis delectemur poenarum, (nihil enim nobis tam gratum est, quam humanitas) sed ut metu poenæ eos, qui ad peccandum proclives sunt, a peccando arceamus. Scimus igitur, nos scripsisse legem dicentem, nullam esse licentiam sanctissimarum ecclesiarum Oeconomis, aut antistitibus xenonum, aut nosocomiorum, aut ptochiorum, aut monasteriorum siue virorum siue mulierum, aut aliorum talium corporum, quorum præfata constitutio meminit, ea quæ in perpetuum illis relicta sunt, quæ Annalia vocant leges, secundum aliquod pactum aut auro distrahere certo, aut alienare aliter per quemcunque modum, & posteris adimere id, quod eis obveniret exinde, solatium; & convenientes legi adjecimus rationes: ut quia non amplius propter tale commentum, nec appellatio quidem annui conserveatur, nisi per singulos annos contingat præstari, sed semel repræsentatum, postea perfecte pereat. Hanc iterum cum aliqua adjectione

renovantes legem sancimus: si quis aut Reverendissimorum Oeconomorum, aut xenodochorum, aut nosocomorum, aut ptochotrophorum, aut gerontocomorum, aut brephotrophorum, aut orphanotrophorum, aut archimandritarum, aut aliorum contentorum priore nostra divina Constitutione personarum; id quod in perpetuum relictum est venerabilibus domibus, quibus præsunt, sive in auro, sive in aliis rebus, tentaverit transmutare, ne videatur esse perpetuum, sed transactionibus aut venditionibus, aut quibusdam aliis machinationibus, ut quod perpetuum manere debebat, terminetur, tentaverit, præter viam a nobis nuper profectæ in huiusmodi rebus divinæ legis: nullam habere ullo modo licentiam hoc facere; sed & si fecerit, irritum esse quod factum fuerit: & licentiam esse ei, qui post ipsum eandem suscipiet curam, vel etiam eo negligente (ut fieri potest) ceteros deinceps omnes statim revocare id, quod fuerit factum, & ita infirmum declarare, atque si ab initio non processisset: ut & fructus medii temporis, & usuras, & omnem utilitatem ad ipsum pertinere omnimodo locum: omnibus, quæ medio tempore attentata sunt, quiescentibus. Homini etenim cuique cursus unus est vitæ ab opifice datus, cuius finis est omnino mors: venerabilibus vero domibus, & earum cœtibus, indefinenter a Deo custoditis, non est neque secundum earum possessiones inducere aliquam metam: sed quousque utique permanferint venerabiles domus; (manent autem in perpetuum, & usque ad huius seculi consummationem, quousque *Christianorum* nomen apud homines erit & coletur) æquum itidem est manere, & in perpetuum relictas erogationes, aut redditus immortales semper piis actionibus nunquam cessaturis servituros. Eum igitur, qui tale quid deliquerit, & transferre rem auro accepto, aut per aliam occasionem præsumpserit, damnum quidem nullum induci (secundum ea, quæ prædicta sunt) his contra quas talia perpetrarunt, domibus: sed illas quidem domos, & aurum, & rem lucrari, quam acceperunt; & nihilominus relictum exigere absque ulla quacunque diminutione, tam ab ipso qui hoc egit, quam ab ejus heredibus & successoribus, & illius res, & bona obligari ipsi, qui cum eo contraxit; & ea ipse vindicet, tam contra illius personam, quam bona ipsius, usque ad plenam & competentem ipsam indemnitatem: ne scilicet contra venerabilem domum, quam contra fas fraudavit, ullam speret datorum recuperationem, aut ejus quod factum est instaurationem: quod autem ad ipsum, quo cum contraxit, attinet: omnem habeat a legibus licentiam regredi contra ipsum, & heredes ejus, & res ejus, & quod datum est, si possit, exigere; ut, si minus ob Dei metum, metu saltem propriæ ipsorum substantiæ, & suorum heredum tardiores fiant ad huiusmodi pactiones: quas in confesso est eos nullius boni causa celebrare, sed vel pecunijs corruptos, vel affectionibus quibusdam superatos. Quæ omnia per hanc divinam legem prohibentes & ipsam sacris nostris inscribi legibus sancimus, & offerimus ipsi domino universorum Deo & salvatori nostro Jesu Christo, pulchrum quoddam &

conveniens ipsi sacrificium & ipsam adducentes. Datum prid. Id. Septemb. CP. DN. IVSTINIAN. P. P. AA. 4. & PAVLINO V. C. CONSS. 534.

TIT. IV.

DE EPISCOPALI AUDIENTIA; ET DIVERSIS CAPITVLIS, QUÆ AD IVS CVRAMQUE, ET REVERENTIAM PERTINENT PONTIFICALEM.

1. Impp. VALENTINIANVS & VALENS AA. ad Julianum Comitem Orientis

Negotiatores, (si) qui ad domum nostram pertinent, ne modum mercandi videantur excedere, Christiani (quibus verus cultus est adjuvare pauperes, & positos in necessitate) provideant (episcopi.) Datum 15. calend. Mart. *Constant.* VALENTIN. & VALENT. AA. CONSS. 368.

2. Idem AA. ad Claudium P. P.

Si clericus ante definitivam sententiam, frustratorie dilationis causa ad appellationis auxilium convolaverit; multam quinquaginta librarum argenti, quam contra huiusmodi appellatores sanctio generalis imponit, cogatur expendere. Hanc autem non illico nostro volumus accedere, sed pauperibus fideliter erogari. Datum 6. Id. Jul. VALENTINIANO NP. & VICTORE CONSS. 369.

3. Imppp. VALENTIN. THEOD. & ARCAD. AAA. Neotherio PP.

Nemo deinceps tardiores fortassis affatus nostræ perennitatis expectet: exequantur Iudices, quod indulgere consuevimus: ubi primus dies Palicalis extiterit, nullum teneat carcer inclusum, omnium vincula dissolvantur. † Sed ab his discernimus eos, a quibus contaminari potius gaudia lætitiæque communem, si dimittantur, animadvertimus: Quis enim sacrilego diebus sanctis indulgeat? quis adultero, (vel stupri, incestive reo tempore castitatis ignoscat? quis non raptorem (virginis) in summa quiete, & gaudio communi persequatur instantius? nullam accipiat vinculorum requiem, qui quiescere sepultos quadam sceleris immanitate non sinit: patiatum tormenta veneficus, maleficus, adulter, violatorque moneat; homicida, (parricidaque) quod fecit, semper expectet: reus etiam majestatis, de domino, adversus quem talia molitus est, veniam sperare non debet. † His ergo tali sub adstrictione damnatis, indultum nostræ serenitatis eo præcepti fine concludimus, ut remissionem veniæ crimina nisi semel commissa non habeant: nec in eos liberalitatis Augustæ referatur humanitas; qui impunitatem veteris admissi non emendationi potius, quam consuetudini, deputaverint. Dat. cal. Maji, ARCADIO A. & BAVTONE V. C. CONSS. 385.

(Imperator.)

Tres tantummodo Prætores electæ opinionis in hac Urbe per singulos annos iudicio Senatus præcipimus ordinari: qui competentes causas & debitos actus integre disceptare, atque retractare debeant.)

4. Imppp. THEOD. ARCAD. & HONOR. AAA. Rufino P. P.

Mimæ, & quæ ludibrio corporis sui quæstum faciunt, publice habitu earum virginum, quæ Deo dicatæ sunt, non utantur.

5. Impp.

5. Impp. ARCAD. & HONOR. AA. Gennadio
Præfesto Augustali.

Archigerontes, diaceræque ergastianorum
nonnisi Christiani dirigantur: quod Officium
tuum sollicitis observet excubiis. Dat. Non. Fe-
bruar. Constantinop. PP. Alexandria, EUTYCHEO,
ARCAD. 4. & HONOR. 3. AA. CONSS. 396.

6. Iidem AA. Eutychemo.

Addictos supplicio, & pro criminum immani-
tate damnatos, nulli clericorum vel monacho-
rum, eorum etiam, quos *synoditas* vocant, per
vim atque usurpationem vindicare liceat ac tenere.
Sed & reos ad locum poenæ sub persecutione per-
gentes nullus teneat aut defendat. Sed sciat se
Cognitor triginta librarum auri multa, & prima-
tes Officii, capitali esse sententia feriendos, nisi
usurpatio ista vindicetur. At si tanta clericorum
aut monachorum audacia est, ut bellum potius,
quam iudicium futurum esse existimetur: ad Cle-
mentiam nostram commissa referantur, ut arbitrio
nostro mox severior ultio procedat. Ad Episco-
rum sane culpam (ut cætera) redundabit, si quid
forte in ea parte regionis, in qua ipsi populos
Christianæ religionis doctrinæ insinuatione mode-
rantur, ex iis, quæ fieri hac lege prohibuimus,
a monachis perpetratum esse cognoverint, nec
vindicationem. Quibus in causa criminali, hu-
manitatis consideratione, si tempora suffragantur,
interponendæ provocationis copiam non negamus.
Dat. 6. cal. Aug. Myzæ. HONORIO A. 4. & EV-
TYCHIANO CONSS. 398.

7. Iidem AA. Eutychemo P.P.

Si qui ex consensu apud sacræ legis antistitem li-
tigare voluerint, non vetabuntur: sed experi-
entur illius in civili duntaxat negotio, more ar-
bitri, sponte residentis iudicium. Quod his obesse
non poterit, nec dedebit, quos ad prædicti co-
gnitoris examen conventos, potius abfuisse, quam
sponte venisse conspicerit. Dat. 6. cal. August.
Mediolani, HONORIO A. 4. & EUTYCHIANO
CONSS. 398.

8. Imppp. ARCADIVS, HONOR. & THEOD.
AAA. Theodoro PP.

Episcopale iudicium ratum si omnibus, qui se
audiri a Sacerdotibus elegerint: eamque illo-
rum iudicationi adhibendam esse reverentiam ju-
bemus, quam vestris deferri necesse est potestati-
bus, a quibus non licet provocare. Per Iudicium
quoque Officia, ne sit cassæ episcopalis cognitio,
definitioni executio tribuatur. Datum Idib. De-
cembr. BASSO & PHILIPPO CONSS. 408.

In AVTHENT. de sanct. Episc. §. si quis autem
litigantium. col. 9. tit. 6. al. tit. ult. seu
Novell. 123. cap. 21.

Si quis litigantium intra decem dies contradicat
his, quæ iudicata sunt: tunc locorum Iudex exa-
minet causam: & si invenerit iudicium recte fa-
ctum, etiam per sententiam suam propriam hoc con-
firmet, & executioni propriæ tradat, quæ iudicata
sunt: & non liceat victo iterum in tali causa appel-
lare. Si vero sententia Iudicis contraria fuerit:
tunc licet a sententia Iudicis appellare. Si tamen
ex Imperiali iussione, aut iudiciali præcepto Episco-
pus iudicat inter quascunque personas, appellatio

aut ad Principem, aut ad eum, qui transmisit ne-
gotium, transferatur.

9. Impp. HONOR. & THEOD. AA. Cæci-
liano PP.

Iudices Dominicis diebus productos reos de cu-
stodia carcerali videant, & interrogent, ne his
humanitas clausis per corruptos carcerum custo-
des negetur: victualem substantiam non habentibus
faciant ministrari libellis duobus, aut tribus
diurnis, vel quot existimaverint Commentarien-
ses, decretis: quorum sumptibus proficiant ali-
monia pauperum; quos ad lavacrum sub fida cu-
stodia duci oportet: Multa Iudicibus viginti li-
brarum auri, & Officiis eorum ejusdem ponderis
constituta, Ordinibus quoque trium librarum auri
multa proposita, si saluberrima statuta contempse-
rint. Nec deerit Antistitem Christianæ religionis cu-
ra laudabilis, quæ ad observationem constituti
iudicis hanc ingerat monitionem. Datum 7. Idus
Feb. Ravennæ, HONORIO 8. & THEODOSIO
3. AA. CONSS. 409.

10. Iidem AA. Cæciliano PP.

Mathematicos, nisi parati sint, codicibus erro-
ris proprii sub oculis Episcoporum incendio
concrematis Catholicæ religionis cultui fidem tra-
dere, nunquam ad errorem primum redituri: non
solum Urbe Roma, sed etiam omnibus civitati-
bus depelli decernimus. Quod si huc non fece-
rint, & contra Clementiæ nostræ salubre consti-
tutum in civitatibus fuerint comprehensi, vel secreta
erroris sui & professionis insinuaverint, deporta-
tionis poenam excipiant. Datum calend. Februar.
Raven. HONOR. 8. & THEODOSIO 3. AA.
CONSS. 409.

11. Iidem AA. Theodoro P.P.

Christianos proximorum locorum volumus soli-
tudinem gerere, Romanos (captivos,) qui
reversi fuerint, nemo teneat, nemo injuriis aut
damnis afficiat. Dat. 3. Idus Decemb. HONORIO
8. & THEODOSIO 3. AA. CONSS. 409.

12. Impp. THEOD. & VALENT. Florentio P.P.

Si lenones patres & domini suis filiabus vel an-
cillis peccandi necessitatem imposuerint: liceat
filiabus & ancillis, Episcoporum implorato suffra-
gio, omni miserationum necessitate absolvi. Dat.
cal. Maji, FELICE & TAVRO CONSS. 428.

13. Imp. MARCIANVS A. Constant. PP.

Decernimus, ut quicumque Catholicarum eccle-
siarum, quæ sub viro religioso Archiepiscopo
hujus almæ urbis, sunt, reverendissimum Oeco-
norum, (sive de Ecclesiasticis, sive de propriis,
& ad ipsum solum pertinentibus causis) vel quem-
cunque alterum earundem ecclesiarum clericum
aliqua voluerit lite pulsare: apud memoratum
beatissimum Archiepiscopum causam dicat, in ne-
gotiis audiendis fidem ac sinceritatem geminam
præbiturum, & sacerdotis, & Iudicis: Volenti-
bus tamen actoribus pateat Episcopale iudicium:
ac nullus, qui hujusmodi intendit in sacrosan-
ctas ecclesias, vel in prædictos clericos actionem,
ad religiosissimum Antistitem ducatur invitatus. Da-
tum 8. Aprilis VARARI & IOANNE CONSS. 456.

14. Imp. LEO ad populum.

Nequē servum, neque liberum corpus, sit, qui audeat in meretriciam vitam producere, aut prostare: sive thymelicus fuerit, sive alio pacto scenica persona: ac, si mancipium sit, quod præstat, in libertatem vindicetur a quocunque sine ullis sumptibus apud ejus oppidi magistratum aut Episcopum. §. 1. Quibus curæ erit, ne etiam invitam mulierem liberam, aut ancillam conjungi patiantur mimis aut choris, aut aliud spectaculum in theatro agere invitam.

15. Imp. LEO & ANTHEMIUS AA.

Nicostrato P. P.

Nemo vel in foro magnitudinis tuæ, vel in provinciali judicio, vel apud quemquam judicem accedat ad togatorum consortium, nisi sacrosanctis catholicæ religionis fuerit imbutus mysteriis. † Sin autem aliquid, quoquo modo, vel quadam etiam machinatione factum, vel attentatum fuerit: Officium quidem sublimitatis tuæ centum librarum auri jacturam pro condemnatione sustineat: Idem vero; quicumque ausus fuerit, contra providum nostræ Serenitatis decretum, officium advocationis per surreptionem arripere, & prohibitum patrocinium præstiterit, ab advocationis officio remotus, stylum proscriptionis ac perpetui exilii specialiter sustinebit: scituris etiam provincialium Rectoribus, quod is, sub cujus administratione aliquid hujusmodi fuerit attentatum, partis bonorum dimidiæ proscriptionem, & pœnam exilii per quinquennium sustinebit. Dat. pridie cal. Aug. Constantinop. ANTHEMIO A. 2. COSS. 468.

16. Idem AA. Erythrio PP.

Si legibus prohibitæ non sint speratæ nuptiæ, & post arras sponsalicias sponsa conjugium sponsi propter religionis diversitatem recusaverit, si quidem probatum fuerit, ante datas easdem sponsalicias arras, hoc idem mulierem vel parentes ejus cognovisse, sibi debeant imputare: si vero horum ignari, sponsalicias arras susceperint, vel post datas arras talis causa pœnitentiæ intercesserit, iisdem tantummodo redditis, super alterius simpli pœna liberi custodiantur. Quod simili modo etiam desponsis super recipiendis, nec non arris præstitis, custodiri censemur. Dat. cal. Jul. MARTIANO & ZENONE COSS. 469.

17.

Electione Episcopi & primorum civium Sitonæ fiant ex militaribus ordinibus, aut ex veteranis, aut ex tyronibus, sive militaturis: Qui id transgressus fuerit, triginta libris multetur.

18.

Militēs qui præsent, & in custodia consistunt, in suis (ut vocant) sedetis sive stationibus, species ad se pertinentes, ex civitatibus, aut ex ejus regionis agricolis ad suas annonas arbitrato Episcopi, aut Magistratus, aut defensoris, si desit magistratus, accipiant. Neque cogatur collator numeratam pecuniam præstare.

19. Imp. ANASTASIUS A. Eustachio P. P.

Iubemus eos tantummodo ad Defensorum curam peragendam ordinari, qui sacrosanctis orthodoxæ religionis imbuti mysteriis, hæc in primis

sub gestorū testificatione, præsentē quoque religiosissimo fidei orthodoxæ Antistite, per depositiones cum sacramenti religione celebrandas patefecerint. Ita enim eos præcipimus ordinari, ut reverendissimorum Episcoporum, nec non clericorum, & honoratorum, ac possessorum, & curialium decreto constituentur. Datum 13. cal. Maji, SABINIANO & THEODORO COSS. 505.

In AVTHENT. de defens. civ. §. interim. coll. 3.

tit. 2. seu Novell. 15. cap. 1.

Presules gentium per unamquamque civitatem præparent homines non vilissimos, sed nobiliores civitatum habitatores, quibus aliqua ratio est bonæ opinionis constituta, nominare defensores per circum: ut, eo expleto, rursus ad eandem sollicitudinem revertantur: decreto facto cum jurejurando omnium possessorum in ea civitate consistentium: electione faciendā a Deo amabili Episcopo, & venerabili clero, & aliis in civitate bonæ opinionis studentibus. † Et nulli liceat defensoris ordinationem declinare: alioqui quinque librarum auri pœna coercetur, quæ in opera civitatis impendetur: & post pœnæ solutionem nihilominus defensoris officium suscipere cogitur, & jurabit, omnia secundum leges & jus agere. † Et confirmabitur ex præcepto gloriosissimorum Præfectorum nostrorum. † Et in biennio solo administrabit. † Et judex potius, quam defensor esse videbitur: ut etiam testamenta & donationes apud hunc insinuentur, & acta apud eum componantur, Et habeat unum exceptorem, & duos officiales ex provinciali Officio. † Et judicet in causis pecuniariis usque ad trecentos aureos. † Præterea habeat defensor publicam habitationem, in qua monumenta recondat, & unum hominem, qui acta conservet. Nova constitutio FRIDERICI Imperatoris, de statu, & consuet. contra libert. eccl. §. statui-mus etiam. coll. 10. constit. fin.

Statuimus hoc edicto in perpetuum valituro, ut potestates, consules, sive rectores, quibuscunque fungantur officiis, pro defensione fidei præsent publice juramentum, quod de terris suæ jurisdictioni subiectis universos hæreticos ab ecclesia denotatos, bona fide pro viribus suis exterminare studebunt: Ita ut amodo quandocunque quis fuerit, in potestatem seu perpetuam, seu temporalem assumptus, hoc teneatur capitulum firmare juramento: alioqui neque pro potestatibus, neque pro consulibus, neque pro rectoribus habeantur, eorumque sententias ex tunc irritas judicamus & inanes.

20.

Nemo militet, qui non apud acta testificatus cum tribus sit, propositis sacrosanctis evangelis se esse Christianum orthodoxum: fiantque acta ad eum Magistratum, sub quo militaturus est: & duo tantum aurei pro ea re præbeantur. Si vero id neglectum sit, dabit libras quinquaginta is Magistratus, ejusque Officium viginti: Qui vero militavit, decem, atque a militia ejicietur: testes, qui pejeraverint, in corpus punientur: Illæ vero multæ Comitibus periculo rebus privatis inferentur.

21. Imp. IVSTINIANUS A. Menæ P. P.

Si præsens quidem sit, qui pecuniam numerasse, vel alias res dedisse scriptus est; aliquam vero administrationem in provinciis gerat, ut difficile esse

esse videatur, denuntiationem eidem non numeratæ pecuniæ mittere, licentiam damus ei, qui memorata exceptione uti velit, alios iudices adire, & per eos ei manifestare, quia exceptionem huiusmodi objicit, factum a se super non numerata pecunia querelam esse. † Quod si non sit alius administrator civilis, vel militaris, vel per aliquam causam ei sit difficile, qui memoratam querelam opponit, eum adire, & ea quæ dicta sunt facere: licentiam damus etiam per virum reverendissimum Episcopum eandem suam exceptionem creditori manifestare, & ita tempus statutum interrompere. §. 1. Quod etiam in exceptione non numeratæ dotis locum habere, receptum est. Datum calend. Jul. *Constant.* DN. IVSTINIANO A. 2. CONSS. 528.

22. Imp. IVSTIN. A. Menæ P. P.

Neminem volumus in custodiam conjici absque iussu gloriosissimorum, vel illustrium, vel clarissimorum magistratum hujus felicissimæ Urbis, vel provinciarum, aut defensorum civitatum. §. 1. De his autem, quicunque conjecti, aut conjiciendi sunt, Deo amabiles locorum Episcopus jubemus per unam cujusque hebdomadæ diem, id est, feria quarta, aut sexta, quæ & *Parasceue* appellatur, eos, qui in custodia habentur, visitare: & diligenter inquirere causam, ob quam detinentur: & si servi sint, si liberi, si pro pecuniis, si pro aliis criminationibus, si pro homicidiis conjecti, illustrissimos, & spectabiles, & clarissimos magistratus admonere; tam eos qui sunt in hac felicissima Urbe, quam qui sunt in provinciis, ut ea exequantur circa ipsos, quæ divalis nostra Constitutio ad illustres præfectos ea de re emissa præcipit: licentia data Deo charissimis pro tempore Episcopis, si quam negligentiam admisissam cognoverint ab illustrissimis, & magnificentissimis atque clarissimis pro tempore magistratibus, vel iis, quæ illis parent Officiis talem ipsorum negligentiam indicandi, ut conveniens adversus negligentes animi nostri motus insurgat. Datum 15. cal. Feb. CP. DECIO CONSS. 529.

23. Idem A. Menæ P. P.

Privatos carceres modis omnibus in urbibus atque in vicis constitui vetamus: ipsis, qui custodiuntur, Dei amicissimorum loci Episcoporum providentia a detentione remissis. Dat. 12. cal. Feb. CP. DECIO CONSS. 529.

24. Idem A. Demostheni P. P.

Nemini licere volumus, si ab ingenuis genitoribus puer parvulus procreatus, si a libertina progenie, si servili conditione maculatus, expositus sit, eum puerum in suum dominium vindicare, si nomine domini, si adscriptitiæ, si colonariæ conditionis. Sed neque his, qui eos nutriendos sustulerint, licentiam concedimus penitus cum quadam distinctione eos tollere: Sed nullo discrimine habito, hi, qui ab huiusmodi hominibus educati, vel nutriti, vel aucti sunt, liberi & ingenui appareant, & sibi acquirant: & in posteritatem suam, vel extraneos heredes omnia, quæ habuerint, quo modo voluerint, transmittant. Hæc observantibus non solum Præsidibus provinciarum, sed etiam viris religiosissimis Episcopis. Dat.

Chalcedone 8. cal. Jul. LAMPADIO & ORESTE VV CC. CONSS. 530.

25. Idem A. Demostheni P. P.

Quæ de alea siue (ut vocant) cortis, ac de eorum prohibitione a nobis sancita sunt, ea liceat Dei amicissimis Episcopis, & perscrutari, & cohibere, si fiant, & flagitiosos per clarissimos Præsides provinciarum, & Patres defensoresque civitatum ad modestiam reducere. Dat. 10. cal. Octob. CP. DECIO CONSS. 529.

26. Idem A. Juliano PP.

DE his, quæ singulis annis ad civitates pertinent (siue civiles redditus sint, siue fructus, ex publicis, aut privatis pecuniis, quæ ab aliquibus eis, aut relinquuntur, aut donantur, aut alio pacto excogitantur, aut instituuntur, siue ad opera, siue ad rem frumentariam, siue ad publicos aquæductus, siue ad balneorum calefactionem, siue ad portus, siue ad murorum, aut turrium ædificationem, siue ad pontium atque viarum refectionem, siue ad publicas denique causas pertineant; tam ex publicis, quam ex privatis, ut dictum est, causis) sancimus; ut in unum convenient religiosissimus Episcopus, ac tres bonæ existimationis, & qui cæteris præstant in ea civitate, ac singulis annis inspiciant opera facta; & curent, ut & metiantur, & rationem conficiant, qui ea administrant, aut qui administraverunt, & in monumentorum gestione ostendant impletionem operum, aut administrationem sitonicarum, & balneariarum pecuniarum, siue quæ in viis muniendis, aut aquæductibus, aut aliis rebus consumuntur. Quæ omnia nunquam omnino minui volumus. In monumentorum vero gestione appareat; sitne solutus, an obligatus, qui ea administravit; & an, quod debuit, solverit: atque ita erit cautum ei, qui eam curam suscepit. Mittemus enim nos, cum placuerit, quem commodum erit, ut inspiciat rationes ab eis factas: & cum recte factas esse repererit, calculum feret, quo ipsis heredibusque, & successoribus consuletur: neque aliarum rationum, aut controversiarum occasio relinquetur. Omnia vero, propositis sanctis Evangeliiis, diligenter fiant: nam inquisitionem nos cum libuerit fieri jubebimus. Oportet itaque studere religiosissimum Episcopum, & qui cum eo rationes conficiunt, ut opera in ingentes sumptus præscripta, singulis annis diligenter fiant ex publicis fructibus atque redditibus reparanda. Sin autem noluerit rationibus subesse, qui ea administrat, neque ferat sanctissimum ejus loci Episcopum, & illos possessores, qui ad eam rem constituuntur, & qui ad rationes reddendas eum vocant: cogatur id agere per clarissimum provinciæ Præsidem, & cohortem, quæ ei parere solet: ac sine ullo damno compellatur, ut modis omnibus rationes submittat religiosissimo Episcopo, & primis illius civitatis: quodque appareat ab eo deberi, civitati reddatur. §. 1. Omnem vero libertatem tollimus nostris Præsidibus mittendi in agros discussores, aut ratiocinatores, aut exæquatores ad publicarum rationum executionem. Sed si quid huiusmodi nobis ignorantiis fieri, si quidem sacra forma ad aliquos per subreptionem emanaverit, liceat religiosissimo Episco-

Episcopo ejus civitatis suscipere quidem sacram formam, renunciare tamen nobis, ut nos cognoscamus, an ex nostra ad illum Præsidem jussione, an per obreptionem facta sit: ut si per subreptionem facta esse videatur, quod factum sit inutile fiat, & periculum subeat, qui eam quæsit. Si vero ab aliquo e nostris Præfectis emissum decretum, aut commonitorium sit, aut præceptum aliquod, aut rationum scriptura; & de aliquo ex prædictis capite permittatur; volumus ut modis omnibus non ejus urbis Episcopus, & primi civitatum illis rebus præficiantur, sed liceat provinciæ Præsidi, & iplis possessoribus, ac civibus jussiones rejicere: ac ne obolum quidem ea de causa præstare. Si vero in ea re sanctissimus Episcopus negligens fuerit; habebit & Dominum Deum nostrum insensum, & imperialem vindictam expectabit, si ea servili silentio, sacerdotalique licentia indigno, præterierit.

§. 2. Si quis autem in provincia renunciaverit Magistratum, aut Consulatum processiones, sive generales formas gloriosissimorum Præfectorum, aut alicujus alterius e nostris magistratibus, sive Constitutionem, sive sacrum commonitorium, sive generales literas, sive erectionem Imperialium statuarum indicaverit: non liceat amplius sex nummis aureis in singulas nunciationes, aut in singulas formas, aut constitutiones, aut sacra commonitoria, aut generales literas, aut statuarum erectiones accipere in singulis provinciis, ad quas literas accepit: ac, licet multæ sint in ea provincia Urbes, nihil amplius præstetur, quam illi sex nummi. Si quid vero amplius acceperit, ejus quadruplum restituet: liceatque ejus Urbis Episcopo hoc prohibere. Eadem tamen pœna decem librarum auri, & provinciæ Præsidi, & ei subdito Officio, & Episcopo imponitur, si illis permittant plus petere, neque id modis omnibus prohibuerint.

§. 3. Nemini enim omnino permitimus nostrorum Magistratum hujusmodi formas circa provincias emittere de rivorum, aut de cloacarum purgatione, aut de amolitione ædificiorum a muris, aut stationem a porticibus, aut eorum, quæ produlia appellantur, aut de rudum ac dimidiatarum columnarum everfione, aut de imaginibus, aut si quid alio pacto sit excogitatum, aut etiam de civilibus quibuscunque controversiis. Sed liceat Episcopo, & iis, qui primi sunt ejus urbis, & præsidibus provinciarum, & possessoribus ac civibus insinuata aliqua forma, ei quidem non deferre, sed prohibere, ac coercere omnem exactionem, omnemque vim, quæ ex eo eveniat. Eademque pœna afficiat sanctissimos episcopos, nisi id prohibuerint.

§. 4. Sed & oportet Episcopum, ac patrem civitatis, & cæteros bonæ opinionis possessores providere, ne locus aliquis civilis, aut publicus juxta muros urbis, aut in publicis porticibus aut in plateis, aut in quocunque alio loco ab aliquo indebite possideatur, neve publicus locus alicui sine nostra sacra forma tradatur.

§. 5. Idem inquirant de aquarum distributione, quæ sacra aliqua forma cuique pertineat: ut ne hic plus, ille minus habeat, quam ei competit.

§. 6. Neque vero fidejussionis causa, aut supra mandati formam nostros subjectos affici pateremur, sed si quidem immobiles res ha-

beant idoneas, jussurandum tantum præstent, & conscribatur: sin autem non habeant, usque ad quantitatis æstimationem, fidejussionem sine ullo damno præbeant. Si vero dubitaverint exactores de fidejussorum fide, facultatibus aut cautione: in eundem locum religiosissimus Episcopus, & patres civitatis, ac defensor convenient, & decernant, an idoneus esse fidejussor videatur usque ad quantitatem, de qua agitur, & necesse habeat exactor suscipere eum in fidejussorem, qui nihil pro fidejussione, aut sacramento præstabit, præterquam si Privata nostra, aut cujusquam Magistratus majoris jussione personam ducendam esse, fidejussori non esse credendum decernatur: Tunc enim licebit exactori fidejussorem non accipere, id vero agere sine ullo detrimento. Cæterum eadem multa adversus religiosissimum Episcopum, & clarissimum provinciæ Præsidem imponitur, si quid eorum transgredi passi fuerint, aut si cum transgressum erit, non id statim renuntiaverint.

§. 7. Neque etiam patiantur, ut plus definita parte a nostra Constitutione pro sportulis accipiatur; neve descriptio ob aliquam causam in civitatibus fiat: nisi ob illas tantum, quas supra enumeravimus, renuntiationes processionum, constitutionum, sacri & generalis commonitorii, aut formæ, aut literarum, & hujusmodi omnium rerum, de quibus antea sanximus: item quæ propter suam conservationem, atque salutem cives facere voluerint ad opera forte publica, vel ad sitoniam, vel ad aliam quamvis causam, quæ omnibus placeat propter urbis honorem fieri, ex quo Resp. adjuvetur: Contra eos vero qui hæc transgredi tentaverint, & si ad nos religiosissimi Episcopi id non retulerint, ea servantur, quæ antea a nobis commonita sunt.

§. 8. Atque oportet singularum urbium Dei amantiss. Episcopos, cum omnia cognoverint quæ a nobis de his rebus disposita sunt, & de metatorum exactione, & de rapinarum prohibitione, ac de cæteris rebus quæ nostra sacra Constitutione continentur quæ de omnibus edita est, finem competentem imponant. Dat. 8. calend. Jul. Chalced, LAMPAD. COSS. 530.

27. August. Juliano P. P.

DE creationibus curatorum, qui furiosis utriusque sexus dantur, necessarium nobis visum est constituere, quemadmodum eas celebrari oporteat. Et, si quidem pater curatorem furioso vel furiosæ in ultimo elogio hæredibus institutis, vel exhæredatis dederit, ubi & fidejussionem cessare necesse est paterno testimonio pro ejus satisfactione sufficiente, ipse, qui datus est, ad curationem perveniat: ita tamen ut in provinciis apud præfides earum, præsentem eistam viro religiosissimo locorum Antistite, quam tribus primatibus, actis intervenientibus, tactis sacrosanctis Scripturis, depromat, omnia se recte & cum utilitate furiosi gerere, neque prætermittere, quæ utilia esse furioso putaverit, neque admittere ea, quæ non utilia furioso esse existimaverit: & inventario cum omni subtilitate publice conscripto, res suscipiat, & secundum sui opinionem disponat sub hypotheca rerum ad eum pertinentium, ad similitudinem tutorum & curatorum adulti. † Sin autem testa-

men-

mentum quidem parens non confecerit, lex autem curatorem, utpote agnatum, vocaverit: vel, eo cessante, aut, non idoneo forsitan existente, ex iudiciali electione curatorem ei dare necesse fuerit: tunc scil. & in provinciis apud præsidem cuiusque provincie, & virum religiosissimum Episcopum civitatis, necnon tres primates creatio procedat; ita ut, si quidem curator substantiam idoneam possidet, & sufficientem ad fidem gubernationis, sine aliqua satisfactione creatio procedat. † Sin autem non talis census ejus inveniatur; tunc & fidejussio in quantum possibile est, ab eo exploretur: creatio omnino, sacrosanctis scripturis propositis, in omni causa, celebranda: ipso autem curatore, cujuscunque substantie vel dignitatis sit, præfatum sacramentum pro utiliter rebus gerendis præstante, & inventarium publice conscribente: & hypotheca rerum curatoris modis omnibus adhibenda, quatenus res possint furiosi undique utiliter gubernari. Datum cal. Septemb. Constantin. LAMP. & ORESTE VV. CC. CONSS. 530.

28. Idem A. Juliano PP.

TAm dementis, quam furiosi liberi, cujuscunque sexus, possunt legitimas contrahere nuptias: tam dote, quam ante nuptias donatione a curatore eorum præstanda: æstimatione tamen in hac quidem Regia urbe excellentissimi præfecti urbi, in provinciis autem virorum clarissimorum earum præsidum vel locorum Antistitem, tam opinione personæ, quam dotis moderatione, & ante nuptias donationis, statuenda; præsentibus tam curatoribus dementis, quam furiosi, necnon his, qui ex genere eorum nobiliores sunt: ita tamen, ut nulla ex hac causa oriatur, vel in hac Regia urbe, vel in provinciis jactura substantie furiosi, vel dementis, vel mente capti: sed gratis omnia procedant: ne tale hominum infortunium etiam expensarum detrimento prægravetur.

In AVTHENT. ut cum de appell. cog. §. si quis de prædictis parentibus furiosi. coll. 8.

tit. 16. al. 12. seu Novell. 115. c. 3.

LIberi furiosi, qui curam ejus negligunt præbere, tam exheredatione digni sunt, quam aliis pænis legitimis. Nam si quis alius, attestatione ad eos missa, cum adhuc negligant, in domum suam eum susceperit, & procuraverit: ex hoc erit ejus successor legitimus, licet testatus esset etiam in liberos forte: manentibus tamen aliis testamenti capitulis. §. 1. Eadem pæna parentibus imponenda, si quidem de liberis in furore constitutis curare neglexerint.

29. Idem A. Juliano P. P.

SAncimus, ut nemo venerabilis clericus ab aliquo sive clerico, sive laico ab initio apud beatissimum provincie Patriarcham accusetur; sed prius juxta sacra instituta apud Episcopum civitatis, in qua clericus versatur: tum, si is suspectus est, apud Metropolitanum episcopum rerum agat: sed si forte ne ei quidem accusatio placuerit, ad sacram ejus regionis Synodum accusatum deducat: & cum Metropolitano tribus convenientibus religiosissimis episcopis, qui cæteris propter ordinationem præferuntur, de causa coram tota Synodo cognoscatur: & si quidem ei, quæ judicata erunt,

Tom. II.

placuerint, ab accusando discedat: Si vero se lædi existimaverit, provocet illius provincie beatiss. Patriarcham, atque iis, quæ ipse judicaverit, omnino pareat: perinde ac si eum ab initio iudicem esset consecutus: nam contra horum antistitem sententias non esse locum appellationi a majoribus nostris constitutum est. † Hoc idem servandum est, si Episcopus ab aliquo laico, sive ab aliquo clerico, sive ab altero religiosissimo Episcopo accusatus sit. Nam ut statim accusatio ad sanctissimos Patriarchas deferatur; & ut accusati in aliam provinciam mittantur, omnino prohibemus: præterquam si accusationem quis ob eam rem intulerit, quod causa illius regionis religiosissimo episcopo commissa fuerit: quo casu licet ad ipsos quoque sanctissimos Patriarchas deferre accusationem. Litteræ tamen conficiantur ad aliquem ex Episcopis eorum locorum, ut in causam audiat, ut antea a nobis dictum est. §. 1. Non vero ei liceat facere, ut descendant in provincias venerabiles clerici, & immodicas sportulas, dum accusantur, inferant, qua in re hucusque peccatum esse cognovimus. Neque enim in singulas reorum personas plus sexta aurei nummi parte pro sportulis dari concedimus iis, qui a sanctiss. Patriarchis ac Metropolitanis mittuntur: aut, si Episcopus missus est, sex tantum aurei ex quacunque quantitate accusa, neque amplius præbeatur. Hoc in Metropolitanis etiam teneat, cum ad eos accusatio contra Episcopum, qui sub eo sit, aut ejus provincie clericum defertur. Nam si in civilibus judiciis moderari sportularum, & sumptuum modum curavimus, eaque ex lege præstari volumus; multo magis in ecclesiasticis accusationibus modum servari sancimus. §. 2. Enim vero, si remissa causa ad sanctissimum Patriarcham, aut ad aliquem ex religiosissimis Metropolitanis, aut ad alium Dei amantissimum Episcopum sententia lata sit, quæ alicui parti displiceat, ac provocetur: ad Archiepiscopalem hanc sedem referatur appellatio, in qua (ut adhuc servatum est) lis cognoscatur. §. 3. Si vero quis ausus fuerit adversus hæc quicquam tentare: is quidem omne, quod accepit, cum altero tanto ei, qui negotium passus est, præstabit, fietque ecclesiasticæ multæ subiectus apud sanctissimum Patriarcham, aut religiosissimum Metropolitanum, qui tunc erit ecclesiasticorum numero ejiciendus. §. 4. Has autem actiones, siquidem ad ecclesiastica negotia pertinent, necesse fore jubemus, ut a solis religiosissimis Episcopis aut Metropolitanis, aut a sacris Synodis, aut sanctissimis Patriarchis cognoscantur: si vero civilium rerum controversia sit, volentes quæstionem apud Antistites instituere, patiemur, invitos tamen non cogemus: cum judicia civilia sint, si ea adire malint, apud quæ licet etiam de criminibus cognoscere. §. 5. Quoniam vero quidam sunt sanctissimi Patriarchæ, qui in provinciis, in quibus existunt, Metropolitanorum officium gerunt: alii per totam Dicesim, episcoporum Metropolitanorum, atque aliorum qui sub eis sunt, ordinationes faciunt: ea de causa illud observari sancimus, quod de Metropolitanis antea disposuimus: is enim jure *Metropolitanus* vocatur, qui in episcopos

F

pos

pos minores ex sacris regulis eam potestatem habet. Dat. 15. cal. Nov. CP. LAMP. COSS. 530.

30. Idem A. Joanni P. P.

SAncimus, in curationibus juniorum, sive primæ, sive secundæ sint ætatis, aut alii quidam, quibus lex dat curatores, siquidem usque ad quingentos aureos & solummodo facultates sint juniorum, non Præsidum provinciarum expectare creationem, neque impensis maximis subjici, præsidibus forte neque morantibus in urbibus illis, in quibus prospici curationi contingit, sed apud civitatis, illius Ecdicum (defensorem) aut strategum (Magistratum municipale,) vel in Alexandria civitate apud juridicum: una cum religiosissimo ejus Episcopo, aut aliis etiam publicis personis, si harum copiam habeat civitas, fieri creationes curatorum seu tutorum; fidejussore secundum mensuram facultatum dato secundum dictarum personarum judicium: & aliis omnibus procedentibus quæcunque super tutorum vel curatorum fidejussione & secundum modum facultatum consueta sunt: sola personarum transmutatione, per quas hæc fiant propter minorum utilitatem a præsentis sanctione introducta: omnibus videlicet his sub sola duorum nominatum (id est, solidorum) datione conficiendis, præsertim cum hac maxime de causa hæc posita est constitutio, poena imminente, si quis plus accipere ausus fuerit, aut distulerit constituere tutelam seu curationem spe majoris lucri: & eo non solum triplum reddituro omne, quidquid acceperit, sed etiam ab ipsa sollicitudine & administratione removendo. Cum autem factæ fuerint tutorum aut curatorum creationes, præsentem etiam religiosissimo civitatis Episcopo, in ipsis sanctissimis ecclesiæ archiis deponi gesta sancimus: ut sit perpetua rei memoria, & non intercidat casibus fortuitis curationis exinde quæsitæ cautela. His, quæ in magna hac civitate sunt, tutelis aut curationibus apud solum clarissimum Prætozem faciendis, uti jam sancitum est. Dat. 5. calend. Aug. CP. post CONSS. LAMP.

31. Idem A. Joanni P. P.

SAncimus, ut si quando abfuerit is, qui res alienas vel creditori obnoxias detinet, & desideret dominus rei, vel creditori suam intentionem proponere, & non ei licentia sit, absente adversario suo, qui rem detinet, vel infantia, vel furore laborante, & neminem tutorem, vel curatorem habente, vel in summa potestate constituto (eandem rem auctoritate sua usurpare:) licentia ei detur adire Præsidem provinciæ, libellumque ei porrigere, & hæc in querimoniam deducere, & intra constituta tempora interruptionem facere: sin autem nullo poterit modo Præsidem adire: saltem ad Episcopum locorum eat, & suam manifestare voluntatem in scriptis deproperet. Dat. Constantin. cal. Octob. post CONSS. LAMPADII & ORESTIS. VV. CC. COSS. 531.

32. Idem A. *

Differente domino recipere emphyteuma, licentiam habet emphyteuta consignare ipsum, & Constantinopoli quidem in fine triennii contestari id ipsum apud hyparchos (seu Præfectos prætorio,) aut apud Præfectum urbis, aut competentem re-

cusantis magistratum, aut Patriarcham, si dominus homo sit potens: in provinciis autem apud Præsidentem, aut, eo non morante ibi, apud defensorem, aut Episcopum civitatis, in qua est is qui recusat: & unius ipsorum assumere testationem: ac nisi aut sic acceperit canonem, canon solvitur, & lucratur canonem emphyteuta etiam sequentis temporis: & eousque quo dominus mittat per testationem petatum: exinde etenim, non autem ex præterito tempore accipiet, & post triennium post attestacionem ejusmodi indevotum emphyteutam expellere poterit.

33. Idem A. Ubique terrarum constitutis episcopis.

SAcræ fecimus Constitutionem, nemini permittentes, neque invitam mulierem ancillam, aut liberam in scenam, aut orchestram petrahere: neque converti volentem, prohibere eam ejus fidejussores quasi super hoc ipso certum auri modum promissum repetendo: sed si quid tale factum fuerit prohiberi hæc & a clarissimis provinciarum Præsidibus, & a civitatum religiosissimis Episcopis constituimus, dantes licentiam religiosissimis Episcopis una cum clarissimo provinciæ Præsidente, etiam invitos trahere ad se eos, qui compulerint, aut qui mutari, seu converti ab ea actione prohibuerint: & publicam quidem fieri eorum substantiam, ipsos vero civitate expelli. Si vero qui provinciam regit, ipse sit, qui eas compulerit, aut a prædicta actione conversionem seu resipiscentiam prohibuerit: damus licentiam, & solos religiosissimos Episcopos adire eam, quæ talia patitur, aut ejus fidejussorem, hunc vero (Episcopum) adversari magistratum habenti, & non permittere injuste agere: aut, si minus fuerint ad id exequendum potentes, indicare id nostro Imperio, ut a nobis competens exerceatur poena, fidejussionibus simul liberandis, & fidejussoribus indemnibus conservandis, licentiam dantes conversis hujusmodi mulieribus liberis & ingenuis existentibus ad matrimonium transire legitimum, etiam si contigerit honestissimis dignitatibus qui illas duxerint, decorati non amplius indigentibus imperialibus rescriptis, sed sua potestate nuptias celebrantibus, nuptialibus nimirum instrumentis omnimodo inter ipsos factis. Eademque & de filiabus scenicarum constituentes. §. 1. Hanc autem dictam constitutionem, & in quinto libro omnium constitutionum hujus scil. nostræ pietatis cognominis libri, ad civiles magistratus rescriptam, posuimus. Quoniam enim oportebat per præsentem sanctionem & vobis ubique terrarum positis religiosissimis Episcopis hæc facere manifesta, propterea congregantes, quæ ad ipsam pertinent, expositione latiore sancita etiam eandem divinam constitutionem fecimus ad vos, ut sacerdotalem conservantes reverentiam, & continentiam studiosi, hæc custodiat: tam magni Dei metum, quam imperialem indignationem, si quid horum prætermiseritis, considerantes. Dat. cal. Nov. CP. DN. IVSTIN. 4. & PAVLINO COSS. 534.

34. Idem A. Epiphanius sanctissimo Archiepiscopo hujus felicissimæ urbis, & universali Patriarchæ; **C**ertissime credimus, quia sacerdotum puritas, & decus,

decus, ad dominum Deum & Salvatorem nostrum Jesum Christum fervor, & ab ipsis missæ perpetuæ preces, multum favorem nostræ Reipubl. & incrementum præbent, per quas datur nobis, & Barbaros subjugare, & in dominium redigere illos, quæ antea non obtinuimus: & quanto plus rebus illorum accedit honestatis & decoris, tanto magis, & nostram temp. augeri credimus. Si enim hi prætulerint vitam honestam, & undique irreprehensibilem, & reliquum populum instruxerint, ut is ad illorum honestatem respiciens, multis peccatis abstineat, planum est, quod inde & animæ omnibus meliores erunt, & facile nobis tribuetur a maximo Deo, & salvatore nostro Jesu Christo clementia conveniens. §. 1. Hæc igitur nobis specularibus nunciatum est, præter communem rerum naturam, quosdam ex reverendisimis diaconis, itemque presbyteris, (nam eo amplius etiam dicere erubescimus, Deo amantissimos, nempe Episcopos) quosdam, inquam, ex his non verentur alii quidem per seipso cubos, seu tesseras contrectare, & adeo pudendum atque ipsis etiam idiotis a nobis frequenter interdictum spectaculum participare: alii vero talem ludum non accusant, sed vel communicant facientibus, aut sedent spectatores actus indecori: & spectant quidem cum aviditate omnimoda res omnium rerum importunissimas: sermones vero audiunt blasphemos, quos in talibus necesse est fieri: polluunt etiam tuas manus, & oculos, & aures sic damnatis & prohibitis ludis: alii vero neque obscure, aut latenter, aut equorum certaminibus se immiscunt: aut etiam invitant aliquos super equorum profligatione aut victoria, vel per se ipsos, vel per alios quosdam, ut quia non decenter talia ludant: aut scenicarum, vel thymelitarum spectatores sunt ludorum, aut earum, quæ in theatris certantium ferarum pugnae fiunt, neque cogitant, quemadmodum ipsi vel his, qui modo & recens initiati sunt, & adorandis mysteriis dignati, ipsi prædicunt *Ut abrenuntient adversarii demonis cultui, & omnibus pompis ejus*, quarum non minima pars talia spectacula fiunt. §. 2. Sæpe quidem ipsis talia custodire debere prædicavimus: videntes autem de his factum nobis relationem, in necessitatem indicimus ad præsentem veniendi legem, tum propter nostrum super religione studium, tum etiam propter sacerdotii ipsius simul, & communis Reipublicæ utilitatem. §. 3. Et sancimus neminem, neque diaconum, neque presbyterum, & multo magis, neque Episcopum (quod quidem & incredibile forte videri possit; ut quorum in ordinationibus preces ad Dominum mittuntur Christum Deum nostrum, & invocatio sancti & adorandi sit Spiritus, & eorum capitibus, aut manibus imponuntur sanctissima eorum, quæ apud nos sunt mysteriorum, ut scilicet ipsis sensoria omnia instrumenta pura fiant, & consecrentur Deo) neminem igitur horum audere de cætero, & post divinam nostram legem, aut cubicare (i. e. tesseris, seu aleis ludere,) quocumque aleæ genere, aut ludo, aut ita ludentibus communicare, aut conversari, aut una recreari, aut una cum eis agere, aut eis testimonium perhibere, aut interesse plebeis hujusmodi spectacu-

lis, quæ prius diximus, aut quid eorum, quæ in his prohibentur facere, sed omni ad illa participio in posterum adstinere. Quod enim præcessit jam, tamen etiam inquirere oportuerat, nec participare indecenter oportebat, tamen propter humanitatem indulgemus, præsentis legis observationem omnibus in posterum injungentes tempus. Decet enim ipsos jejuniis & vigiliis, & meditationibus in divinis oraculis, & pro omnium salute fundendis vacare precibus: at eos, qui talia non reliquerint, nec cessaverint, omnino polluta & prohibita contrectare. † Idem enim etiam sancimus, & in reliquos clericos, (subdiaconos nempe, & lectores:) quando & ipsi sacræ mensæ, & omnis circa sanctiss. ecclesias ornatus constitui sunt ministri & operarii, & sacra contrectantes eloquia: dum sacras nobis ex sacris nostris Bibliis illi quidem legunt scripturas, hi vero hymnos & odas canunt. §. 4. Si vero quis de cætero tale quid faciens deprehensus fuerit, & delatus fuerit id vel in hac felici civitate tuæ sanctitati, vel provinciis sub ipsa positis, Deo amantissimis Metropolitæ & cæteris Episcopis, quorum ordinationem tuæ beatitudinis facit thronus, & talis quædam supervenerit accusatio, aut diacono, aut presbytero, & multo magis Episcoporum Deo amabilium cuidam: tuam hic beatitudinem, & in provinciis positos sub te Deo amantiss. Metropolitanas, & qui sub ipsis sunt, Episcopos, hæc cum diligentia omni secundum ordinationis ordinem quærere, & perscrutari, neque defunctoriam facere inquisitionem, sed & testes fide dignos audire, & per omnem viam procedere ad eruendam veritatem: sicut enim ipsis talia interdiximus, ita & calumniam peti a quibusdam vetamus: & si, undique discussione divinis propositis eloquiis facta, vere se habere accusatio apparuerit, & convictus fuerit diaconus aut presbyter, vel aleator esse, vel aleatorum particeps, aut talibus adfidens vanitatibus, vel prædictis interesse spectaculis, aut etiam forte aliquis Deo amabilium Episcoporum (quod quidem neque eventurum esse confidimus) prorsus talis cuiusdam particeps esse spectaculi, aut cum aleatoribus una sedere & disponere ac pacisci, aut sponiones facere de cætero ausus fuerit, cum mox a tua beatitudine, aut a Metropolitæ, aut Deo amantissimo Episcopo, sub quo ordinatus est, si quidem aliquis prædictorum sit clericorum, a sacra separari liturgia, imponi autem ipsi canonicam poenam, & definiri tempus intra quod conveniat ipsum jejuniis & supplicationibus utentem, magnum propitiari Deum super tali transgressione: & si per definitum tempus, qui talem poenam suscepit, maneat lachrymis & poenitentia, & jejuniis & ad Dominum Deum, oratione, remissionem delicti exorans, confestim eum, cui subiectus est, hoc diligenter cognito, & solícite requisiti, communem quidem pro ipso orationem fieri curabit, & cum omni diligentia injunget ipsi, ut postea a tali sacerdotii dedecoratione abstineat: & si putaverit ipsum sufficienter ad poenitentiam venisse, tunc sacerdotali eum restituere dignetur clementiæ: si vero & post excommunicationem inventus fuerit neque vera poenitentia usus, & alias

etiam aspernatus eam rem, & manifeste ab adversario diabolo mente inascatus, ipsum quidem sacerdos, sub quo degit, sacris eximat catalogis, omnino eum deponens: ille autem non amplius ullo modo licentiam habeat ad sacerdotalem venire gradum: sed si quidem habeat facultates, civitatis illius curiam, in qua consecratus est primum; aut si non habeat curiam ea civitas, alia curia provinciae, quae maxime indiget curiali, accipiet illum in posterum curiae cum suis facultatibus servitutum: si vero facultates non habet, officialis in posterum fiat provincialis officii pro eo, quod ante fuit sacratus, & eam ob rem quod Dei officium dereliquit, erit officialis provincialis, hanc sibi turpitudinem pro pristino honore imponens. §. 5. Hæc igitur omnia sancimus in hac quidem felici civitate tuam custodire sanctitatem, & singularum Ecclesiarum defensores & œconomos, quibus curæ erit hæc inquirere, & denunciare, & convictos priuare datæ eis, a sanctis ecclesiis annonæ erogatione: in provinciis autem, qui sub tua ordinati sunt beatitudine, Deo amantissimi Metropolitæ; ad hæc etiam, qui illis subsint religiosissimis episcopis: & eorum Ecclesiædici & œconomi & ipsi ad eundem modum qui prædictus est, re utentes, & sacram venerationem undique irreprehensibilem & inculpabilem custodientes, conservabunt quidem ista: ut & gloriosissimi sacrorum nostrorum prætoriorum præfecti (dicimus autem Orientis cum subditis gentibus eorum iurisdictioni, item Illyrici, atque etiam Afrorum præeminentes diocesi) & parentia eis officia & clarissimi provinciarum præfides & civitatum defensores: ipsi quidem, qui maximos magistratus gerunt indignationem nostram subverentes, officia autem non obsecundantia ipsis decem auri librarum expertura pœnam: præfides vero provinciales, maiores pariter & minores, & obtemperantia ipsis officia & insuper civitatum Defensores quinque auri librarum pœnam metuentes, si hæc cognoscentes, non adnunciaverint & ipsi sacerdotibus, (id est, aut Deo amabilibus Episcopis, aut sanctissimis Metropolitæ, aut uniuscujusque dioceseos sanctissimis patriarchis, secundum suam cuique regionem, ut ipsi hæc intelligentes, secundum quod antea definitum est, omnibus se opponant & resistant) & postquam ab eis, is qui harum rerum convictus fuerit, depositus fuerit, non curiae civitatis aut officio eum tradi curaverit: & gloriosissimus præfectus hujus felicitatis civitatis hæc custodiet, siquidem in hac peccetur regia nostra civitate, una cum obediens ipsi officio, ipse quidem indignationem nostram subveritus, ipsius autem officium decem librarum auri metuens pœnam. §. 6. Verum ista quidem nos legislationis modo confecimus. Illud vero in confesso est; quia nobis quidem consecrata sunt Deo pro sacerdotum ipsius honestate. Si vero ipsi transgressi fuerint ea, quæ sunt ordinata, & dissimulent, & non vindicent: sed quadam videlicet humanitate non laudabili capti fuerint, præter cœlestes pœnas habebunt & illinc condemnationem quæ illis in ipso Dei representabitur tribunali, quæ indecentem dissimulationem, arguet & vindicabit. Si vero &

aliquis civilium magistratuum majorum, aut minorum officialium, aut defensorum, aut cum hæc didicerit, non judicaverit, aut cum vindicare liceret, neglexerit, aut rem mercede prodiderit, sciat, quod præter interminatas a nobis pœnas, habebit & a maximo Deo nostro pœnam sequentem, & obnoxius erit execrationibus omnibus, quæ sacris continentur libris. §. 7. Sicut autem hæc nobis ob nihil aliud, quam ob Domini sancta sunt cultum, si, & hoc addimus, ut inquisitiones cum summa diligentia fiant, & ne quis calumniator insurgat in aliquos aut falso accusaturus, aut falsum testimonium laturus his de rebus: sicut enim sacerdotibus, si quid tale egerint, tales imposuimus pœnas, ita & his, qui calumniari ipsos tentarint, ex cœlo & legibus nostris pœnas imminere volumus, si accusatione cepta, seu adnunciatione aut persequi noluerint, aut perseverare in hujusmodi accusationibus non quiverint. D. Pr. Non. Nov. C. P. IUSTINIANO P. P. A. IV. & PAVLINO VC. COSS. 534.

TIT. V.

DE HERETICIS ET MANICHAÏS

ET SAMARITIS.

1. Imppp. CONSTANTIN. (CONSTANTIVS & CONSTANS) ad Dracilianum (Præf. Urbi.)

PRivilegia, quæ contemplatione religionis indulta sunt, Catholicæ tantum legis observatoribus prodesse oportet. Hæreticos non solum ab his privilegiis alienos esse volumus, sed etiam diversis muneribus constringi & subijci: P. P. cal. Septemb. *Generasso*, CONSTANTINO A. VII. & CONSTANTIO COSS. 326.

In AVTHENT. de privileg. dot. hæ. mul. §. quia enim dedimus. coll. 8. tit. 10. al. 5. seu

Novell. 119. cap. 1.

Item privilegium dotis, quo mulier creditoribus tempore prioribus antepositur, nec non de tacitis hypothecis, & alia omnia mulieribus a lege data, clauduntur his, quæ Catholicam non participant communionem.

2. Imppp. GRAT. VALENTIN. & THEOD.

AAA. ad Hesperium PF. P.

OMnes vetitæ legibus divinis & imperialibus constitutionibus hæreses perpetuo quiescant. Nemo ulterius conetur, quæ repeterit profana præcepta vel ducere, vel discere: Nec Antistites eorundem audeat fidem insinuare, quam non habent: nec ministros creare, qui non sunt. Nec per conniventiam Judicantium, omniumque quibus per Constitutiones paternas super hoc cura mandata est, ejusmodi audacia negligatur, & crescat. §. 1. Hæreticorum autem vocabulo continentur, & latis adversus eos sanctionibus succumbere debent, qui vel legi argumento (a) judicio catholicæ religionis, & traute detecti fuerint deviare. Dat. Non. 3. August. *Mediolani*, AVSONIO & OLYBRIO COSS. 372.

3. Impp. ARCAD. & HONOR. AA. Clearcho Præf. Urbi.

UNcti hæretici proculdubio noverint omnia sibi loca adimenda esse: sive sub ecclesiarum nomine teneantur, sive diaconica appellentur, vel etiam decanica: sive in privatis ædibus, vel locis hu-

huiusmodi cœtibus copiam præbere videantur: his ædibus, vel locis privatis, ecclesiæ Catholicæ vindicandis. §. 1. Ad hoc interdicitur his omnibus, ad litanias faciendas nocte, vel die prophanis coire conventibus: statuta videlicet condemnatione centum librarum auri contra officium sublimitatis tuæ: vel (Præsidale, quinquaginta,) si quid huiusmodi fieri vel in publico, vel in privatis ædibus concedatur. Dat. v. Non. Martii ARCADIO IV. & HONORIO III. A. A. CONSS. 396.

4. Idem & THEOD. AAA. ad Senatorem P. Urb. **M**anichæos seu Manichæas vel Donatistas meritisima severitate persequimur. Huic itaque hominum generi nihil ex moribus, nihil ex legibus commune sit cum cæteris. §. 1. Ac primum quidem volumus esse publicum crimen: quia quod in religionem divinam committitur, in omnium fertur injuriam: quos bonorum etiam (omnium) publicatione persequimur. §. 2. Ipsos quoque volumus amoveri ab omni liberalitate & successione quolibet titulo veniente. §. 3. Præterea non donandi, non emendi, non vendendi, non postremo contrahendi cuiquam convicto relinquimus facultatem. §. 4. In mortem quoque inquisitio extendatur: Nam si in criminibus Majestatis licet memoriam accusare defuncti, non immerito & hic debet subire tale iudicium. §. 5. Ergo & suprema illius scriptura irrita sit: sive testamento, sive condicillo, sive epistola: sive quolibet alio genere reliquerit voluntatem, qui Manichæus fuisse convincitur. §. 6. Sed nec filios heredes eis existere, aut adire permittimus, nisi a paterna gravitate discesserint: Delicti enim veniam poenitentibus damus. §. 7. In eos etiam auctoritatis nostræ aculei dirigantur, qui eos domibus suis damnanda provisione defendunt. §. 8. Servos insuper extra noxam esse volumus; si dominum sacrilegum evitantes, ad Ecclesiam Catholicam servitio fidiore transierint. Dat. VIII. cal. Mart. Roma HONORIO VII. & THEODOSIO II. AA. CONSS. 407.

Nova constitutio Friderici Imperatoris de statu & consuet. §. si vere dominus. collat. 10. constitut. fin.

Si vero dominus temporalis requisitus & admonitus ab Ecclesia terram suam purgare neglexerit ab hæretica pravitate, post annum a tempore monitionis elapsum, terram ipsius exponimus Catholicis occupandam: qui eam exterminatis hæreticis absque ulla contradictione possideant, & in fidei puritate conservent: salvo jure domini principalis, dummodo super hoc nullum præstet obstaculum, nec aliquod impedimentum apponat. Eadem nihilominus lege observata contra eos, qui non habent domus principales.

Nova constitutio Friderici Imp. de statu, & consuet. §. credentes. collat. 10. const. fin.

Credentes præterea receptatores, defensores & fautores hæreticorum damnamus, firmiter statuantes, ut si postquam quilibet talium fuerit excommunicatione notatus, satisfacere contempserit intra annum, ex tunc ipso jure sit infamis, nec ad publica officia, seu consilia, vel ad eligendum aliquos

adhibeatur, neque ad testimonium admittatur. Sit etiam instabilis, ut nec testandi liberam habeat facultatem, nec ad hereditatis successionem accedat. Nullus præterea ei super quocunque negotio, sed ipse aliis respondere cogatur. Quod si forte iudex extiterit: ejus sententia nullam obtineat firmitatem, nec causa aliqua ad ejus audientiam perferantur. Si vero fuerit advocatus: ejus patrocinium nullatenus admittatur. Si tabellio: instrumenta per ipsam confecta nullius penitus momenti censeatur.

5. Imp. THEOD. & VALENTINIANVS C. Florentio P. P.

Ariani, & Macedoniani Pneumatomachi, Apollinariani, Novatiani, seu Sebatiani, Eunomiani, Tetraditæ, seu Tessarescadecaditæ, Valentiniani, Pauliani, Papianistæ, Montanistæ, seu Priscillianistæ, vel Phryges, vel Pepuzitæ, Marcionistæ, Borboritæ, Messaliani, Euchitæ, sive Enthoulastæ, Donatistæ, Adiani, Hydroparastatæ, Iasodrogitæ, Batrachitæ, Hermogeniani, Photiniani, Pauliniani, Marcelliniani, Ophitæ, Encratistæ, Carpocratitæ, Saccophuri, & qui ad imam usque scelerum nequitiam pervenerunt Manichæi, nusquam in Romanum locum conveniendi morandi que habeant facultatem: Manichæis etiam de civitatibus pellendis, & ultimo supplicio tradendis: quoniam his nihil relinquendum loci est, in quo ipsis etiam clementis fiat injuria. † Cunctis quoque legibus quæ contra eos cæterosque, qui nostræ fidei refragantur, olim diversisque temporibus latæ sunt, semper viridi observantia valituris, sive de donationibus in hæreticorum conventicula (quæ ipsi audacter Ecclesias nuncupare conantur) factis, sive ex ultima voluntate rebus qualitercumque relictis, sive de privatis ædificiis, in quæ domino permittente vel connivente convenierint, venerandæ nobis catholicæ Ecclesiæ vindicandis: sive de procuratore, qui hoc nesciente domino fecerit, decem librarum auri multam, vel exilium, si sit ingenuus, subituro: metallum vero post verbera, si servilis conditionis sit. † Ita ut nec in publicum convenire locum, nec ædificare sibi quasi Ecclesias, nec ad circumscriptionem legum quicquam meditari valeant, omni civili & militari, curiarum etiam, & defensorum, & iudicum sub viginti librarum auri interminatione prohibendi auxilio. Illis etiam omnibus in sua manentibus firmitate, quæ de militia poenisque variis, deque diversis hæreticis promulgata: ut nec speciale quidem beneficium adversus leges valeat impetratum. Dat. Constantinop. III. calend. Jun. FELICE & TAVRO CONSS. 428.

6. Idem AA. ad Leontium P. Urb.

Damnato portentosæ superstitionis auctore Nestorio nota congrui nominis ejus iniuratur gregalibus, nec Christianorum appellatione abutantur: sed quem admodum Ariani ab Ario, lege divæ memoriæ Constantini ob similitudinem impietatis: Porphyriani a Porphyrio nuncupantur: sic ubique participes nefariæ sectæ Nestorii, Nestoriani vocentur: ut cujus scelus sunt in deferendo Deum imitati, ejus vocabulum jure esse videantur sortiti. §. 1. Nec vero impios libros nefandi & sacrilegi Nestorii adversus venerabilem ortho-

doxorum sectam decretaque sanctissimi cœtus antistitum Ephesi habiti scriptos habere, aut legere, aut describere quisquam audeat: quos diligenti studio requiri ac publice comburi decernimus, ita ut nemo in religionis disputatione aliquam supradicti nominis faciat mentionem: aut quibusdam eorum habendi concilii gratia, in ædibus aut villa aut suburbano suo, aut quolibet alio loco conventiculum clam aut aperte præbeat: quos omnes cœtus celebrandi licentia privari statuimus. Scientibus universis, violatorem hujus legis publicatione bonorum esse coercendum. Dat. 3. cal. Augusti, Constantinop. THEODOSIO XV. & VALENTINIANO IV. AA. CONSS. 435.

7. lidem AA. Florentio P. P.

Curiales omnium civitatum onerosi, quin etiam militiæ, seu diversis officiis facultatum & personalium munerum obligatos, suis ordinibus cuiusque sectæ sint, inhærere censemus, ne videamur hominibus execrandis contumelioso ambitu immunitatis beneficium præstitisse, quos volumus hujus Constitutionis auctoritate damnari. Dat. Prid. cal. Febr. THEODOSIO A. XVI. & FAVSTO CONSS. 439.

8. Imp. VALENT. & MARTIANVS

AA. Palladio P. P.

Quicunque in hac sacra urbe, vel Alexandria, vel in omni Ægyptiaca diœcesi, diversisque aliis provinciis Eutychetis profanam perversitatem sequuntur, & ita non credunt, ut trecenti decem & octo sancti Patres tradiderunt, catholicam fidem in Nicæna civitate fundantes: centum quoque & quinquaginta alii venerabiles Episcopi, qui in alma urbe Constantinopolitana postea conveniunt: & sicut Athanasius, & Theophilus, & Cyrillus sanctæ recordationis episcopi Alexandria civitatis credebant, quos etiam Ephesina synodus (cui beatæ memoriæ Cyrillus præfuit, in qua Nestorii error expulsus est) in universis secuta est, quos & nuper venerabilis Chalcedonensis synodus est secuta, prioribus conciliis sacerdotum ex omni prorsus parte consentiens, nihilque adimens sacrosancto symbolo, neque adjiciens, sed Eutychetis dogmata funesta condemnans: sciant se esse hæreticos (Apollinaristas:). Apollinaris enim facinorosissimam sectam Eutyches & Dioscorus mente sacrilega sunt secuti. §. 1. Ideoque hi homines, qui Apollinaris vel Eutychetis perversitatem sequuntur, illis pœnis, quæ Divorum retro Principum Constitutionibus contra Apollinaristas, vel Serenitatis nostræ postmodum sanctiones contra Eutychianistas, vel hac ipsa Augustissima lege contra eosdem decreta sunt, noverint se esse plectendos. §. 2. Idcirco Apollinaristas, hoc est, Eutychianistas (quibus etsi est in appellatione diversitas, tamen est in hæresis pravitate conjunctio, & dispar quidem nomen, sed idem sacrilegium) sive in hac alma urbe, diversisque provinciis, sive in Alexandria civitate, sive intra Ægyptiacam diœcesin sunt, (&) neque ita credunt, ut prædicti venerabiles Patres credebant, neque vero reverendiss. Alexandrinæ urbis Antistiti Procerio fidem orthodoxam tenenti communicant, Episcopos, & presbyteros, aliosve clericos creare, & habere prohibemus: scientibus tam his Eutychianistis, & Apol-

linaristis, qui ausi fuerint cuiquam episcopi, vel presbyteri, vel clerici nomen imponere, quam his qui passi fuerint impositum sibi nomen sacerdotale retinere, pœnam exilii cum facultatum suarum amissione se subituros. §. 3. Universi præterea Apollinaristæ vel Eutychianistæ non ecclesias, non monasteria sibi construant, parasynaxes, & conventicula tam diurna quam nocturna non contrahant: neque ad domum vel possessiones cuiusquam, neque ad monasterium vel quemcumque alterum locum operaturi sectæ funestissimæ congregentur. Quod si fecerint, & hoc factum fuisse domino volente constiterit: post rem in examine judicis approbatum, domum vel possessionem ejus in qua convenerint, vel monasterium ejus civitatis orthodoxæ ecclesiæ, in cujus territorio est, jubemus addici. Si vero ignorante domino, sciente vero eo qui pensiones domus exigit, vel actore (vel conductore) prædii parasynaxes, & conventicula interdicta collegerint, conductor vel procurator, sive actor, vel quicumque eos in domum vel possessionem, vel monasterium receperint, ac passi fuerint illicitas parasynaxeis conventusque celebrari, si vilis & abjectæ sint conditionis, fustibus publice & in pœnam suam, & in aliorum coercerentur exemplum: si honestæ vero sint personæ, decem libras auri, multæ nomine fisco nostro cogantur inferre. §. 4. Nullum præterea Apollinaristam vel Eutychianistam ad aliquam jubemus aspirare militiam. Et si inventi fuerint militari cingulo soluti: honestorum hominum & palatii communione priventur. Nec in aliqua, nec in qua nati sunt civitate, vel vico, aut regione versentur. Si qui vero in hac alma urbe nati sunt, tam sacratissimo comitatu, quam omni per provincias metropolitana civitate pellantur. §. 5. Nulli insuper Eutychianistæ vel Apollinaristæ publice vel privatim convocandi cœtus, vel circulos contrahendi, & de errore hæretico disputandi, ac perversitatem facinorosi dogmatis adferendi tribuatur facultas. † Nulli etiam contra venerabilem Chalcedonensem Synodum liceat aliquid, vel dictare, vel scribere, vel edere, atque emittere, aut aliorum dicta vel scripta super eadem re proferre. Nemo hujusmodi habere libros, & sacrilega scriptorum audeat monumenta servare. Quod si qui in his criminibus fuerint deprehensi, perpetua deportatione damnentur. Eos vero qui discendi studio adierint de infausa hæresi disputantes, decem librarum auri, quæ fisco nostro inferendæ sunt, jubemus subire dispendium. Ultimo etiam supplicio coercerentur, qui illicita docere tentaverint. Omnes vero hujusmodi chartæ, ac libri, qui funestum Eutychetis (scilicet) & Apollinaris complexi fuerint dogma, incendio concrementur: ut facinorosæ perversitatis vestigia flammis combusta depereant. Equum namque est, ut immanissima sacrilegia par pœnæ magnitudo percellat. † Scientibus moderatoribus provinciarum, eorumque apparitoribus, defensoribus etiam civitatum: quod si ea, quæ legis hujus religiosissima sanctione custodienda decernimus, aut neglexerint, aut aliqua permiserint temeritate violari, denarum librarum auri multam fisco (nostro) inferre cogantur: insuper etiam exstimationis suæ

periculum sustinebunt. Dat. *Constant.* Id. Aug. CONSTANTIO & RVFO COSS. 457.

9. Imp. MARTIANVS.

Humanum & pium hoc arbitrati hæreticos permittimus sepeliri legitimis sepulchris. Dat. *Constantinop.* Id. Aug. CONSTANT. & RVFO COSS. 457.

Epitome superioris Constitutionis ex Nomocan. tit. 12. cap. 2.

Hæretici legitimo modo, ut cæteri sepeliuntur.

10. Imp. ANASTAS. A. Erythrio.

Si qui orthodoxæ religionis emptione vera, vel fictitia aut quocunque alio jure, vel titulo prædia, vel possessiones, resque immobiles, in quibus orthodoxæ fidei Ecclesiæ vel Oratoria constituta sunt, in hæreticæ sectæ, & contrariæ orthodoxæ fidei sentientem quamcumque personam transferre voluerint: nullam hujusmodi vel inter vivos habitam vel secreto judicio compositam valere volumus voluntatem, etiam si ab orthodoxæ fidei venditore, vel quocunque modo alienatore commentitio sub qualibet occasione fuerint assignata: sed irrita omnia hujusmodi documenta, & tanquam nec penitus scripta esse censemus. Hæc enim prædia & possessiones, quæ in hæreticas personas quocunque modo translatae fuerint vel collatae, fisci nostri juribus decernimus vindicari. Sive enim apud dominos possessoresve orthodoxos ea prædia maneant, sive ad fisci nostri jura pervenerint: necesse est in his ecclesias & oratoria constituta diligentius & solitius instaurari. Nostræ etenim Serenitatis undique ad hunc exitum providentia ducit, ut omnipotentis Dei templa (in quibus nostræ fidei instituta perdurant) cultu assiduo per omnia secula rediviva serventur. Nec enim dubitari potest: si in hæreticos tales veniant possessiones, in quibus veræ fidei Ecclesiæ vel Oratoria constituta sunt, & integritas colitur: omnimodo ab his deferri, atque destitui, (&) omni cultu vacare, omnibus sacris & solitis viduari mysteriis, omni splendore privari, (nullis populorum conventionibus,) nullis clericorum observationibus celebrari, & ex hoc sine dubio easdem ecclesias perire, ruere, & complanari. Nec enim de earum instauracione hæretici potuerunt aliquando cogitare, quas penitus esse volebant. Quæ omnia refecantes ad præsentem legem pervenimus. Dat. 5. Id. August. BOETIO V. C. COSS. & EV-
THERICO. 511.

II. *Græca Constitutio ANASTASII, aut IVSTINIANI ejus epitome.*

Ubique Manichæi inveniantur, capite damnandi sunt.

Alia epitome ex Eclog. Basil. lib. 1. tit. π ε ρ Μανιχαίων, cap. 25.

Manichæo in loco Romano degere deprehenso caput amputator.

12. *Græca Constitutio IVSTINI A. Ejus epitome ex collatione Græca constitutionum Ecclesiasticarum.*

Manichæi undique expelluntur, & capite puniuntur. Reliqui autem hæretici (hæreticus est omnis non orthodoxus) & Græci (seu pagani) & Judæi, & Samaritæ prohibentur magi-

stratum gerere, & dignitatem habere, aut jus dicere, aut defensores, aut patres civitatum fieri, (ne habeant licentiam vexare, aut judicare Christianos, aut Episcopos.) Item militare quoque prohibentur, præterquam si ex genere cohortalium sunt: hi enim manent, onera quidem sustinentes: non offendentes autem, neque in orthodoxos quid exequentes in publicis, vel privatis. Qui autem tentaverit quid horum facere, præterquam quod factum pro infecto erit, dabit etiam 20. libras, & qui publicis ipsos descriptionibus inferere conati fuerint, etiam 20. & præfides quinquaginta: & omnes hæc privatis rebus inferuntur. † Excipiuntur Gotthi, qui sunt Fœderati, & aliter, prout visum Imperatori fuerit, honorantur.

Alia ejusdem pars ex Theodoro Hermopolita.

§. 1. Parentibus diversæ fidei existentibus & religionis, illius sententia prævaleat, qui ad orthodoxam illos elegerit perducere fidem: & quamvis pater sit, qui contradicit: ne exinde succensendi materiam captans, necessariis eos privet alimentis, aut aliis necessariis expensis.

13. *Græca Constitutio Justinii, vel Justiniani ejus epitome.*

Hæretici patres nihil habentes legitimum quo accusent orthodoxos filios, coguntur præter facultates suas etiam alimenta erogare illis, & reliqua necessaria, & conjungere (in matrimonium) orthodoxis, & dare dotes & antenuptiales donationes, providentia Præsidum & Episcoporum. §. 1. Orthodoxi filii hæreticorum, qui nihil deliquerunt in parentes, illibatum accipiunt, & indeterminatum quod eis ab intestato competit, & adversus hæc facta ultima voluntas infirmatur: conservatis libertatibus, nisi aliqua lege prohibeantur. Si vero quid deliquerint in parentes, accusantur, & puniuntur. Habent autem, & cum deliquerint, quartam facultatum ipsorum (partem,) testamento facto. §. 2. Eadem & in Judæis & Samaritis obtinent.

14. *Græca Constitutio ejusdem Imperatoris Epitome ex Græca collectione constitutionum ecclesiasticarum & Nomocan.*

tit. 12. cap. 2.

Hæretici synacteria, seu collectas facere non possunt, aut parasynaxes aut synodos, aut ordinationes, aut baptismata, aut Exarchos habere, aut paternitates seu abbatias aut defensiones instituere, aut curare seu administrare villas per seipsos, aut per interpositas personas, aut quid prohibitorum facere. Qui transgressus hæc fuerit, ultimum supplicium luit.

15. *Græca constitutio. Epitome ex indice Basilicorum κατὰ τὴν ἐξέτασιν*

Manichæi liberos quidem habentes orthodoxos, in eos & solos ab intestato (transmittant: nulli autem alii viventes aut morientes alienanto, (seu per institutionem, seu per legatum, seu per donationem,) omnimodo eorum facultatibus ad fiscalem reddituris rationem.

16. *Græca Constitutionis epitome ex collectione Græca ecclesiasticarum constitutionum.*

EX Manichæo factus orthodoxus, si inventus fuerit

fuerit ea quæ (pristini) erroris erant, facere, aut saltem una degere duntaxat, & conversari cum Manichæis, nec confestim prodiderit illa competenti iudici, ultimo supplicio punitur. §. 1. Idem qui in dignitatibus & militiis sunt, solliciti eos, qui in suo consortio sunt ejusmodi inquirant, & prodant; quia si comprehensus Manichæus dixerit sciri se, & nosci talem a quibusdam, congrue illi puniuntur, ut qui eadem deliquerint, tametsi non sint tales: eadem enim delinquere videntur scientes quidem delinquentem, non facientes autem illum manifestum. §. 2. Qui habet libros Manichæicos, & non manifestat eos ut comburantur, punitur.

17. Græcæ constitutionis Justin. epitome ex eadem collectione.

Sanctæ, &c. Samaritanorum synagogæ destruuntur: & si alias tentent facere, puniuntur. §. 1. Non possunt successores habere ex testamento, vel ab intestato, præter orthodoxos: neque donant, aut aliter alienant hi qui non sunt orthodoxi: sed fiscus ipsa vindicat providentia Episcoporum & præsidum.

18. Græcæ Constitutionis ejusdem Justiniani epitome ex eadem collectione.

Quæ de Samaritis lege statuta sunt circa synagogas & successiones obtinent, & in Montanistis, & Ascodrogitis, & Ophitis. Soli unim orthodoxi succedunt ipsis ex testamento, & ab intestato & legata capiunt: cæteri autem hæretici, id est, qui non sunt orthodoxi, & Græci, seu pagani & Samaritæ non militant, neque ulla dignitate decorantur, neque publicam adipiscuntur curam, neque docent, neque advocacybus funguntur. Si vero quis ad ea obtinenda simulet se orthodoxum, & appareat uxorem habens, aut liberos hæreticos, & non adducat ipsos ad orthodoxiam, ejicitur. Si vero etiam lateat, non potest quid suarum rerum donare, aut aliter alienare hæretico, sed hæc & hæreticam delatam ipsius successionem vindicat fiscus: In universum enim qui participes sunt militiæ, aut dignitatis, aut advocacy, aut publicæ liberalitatis, aut applausus, solos orthodoxos habet successores, & res ipsorum quocunque modo ad hæreticum delata fiscus vindicat. §. 1. Si alter conjugum orthodoxus sit, & alter hæreticus, oportet fieri liberos eorum orthodoxos: Quod si ex his alii orthodoxi fiant, alii hæretici maneant, soli succedunt utrique parenti orthodoxi. Si vero omnes sint hæretici, cognati orthodoxi succedunt, aut iis non existentibus fiscus. §. 2. Habet (constitutio) diversas poenas contra neglectores, & non persequentes aut indicantes præsidēs & officia civilia, vel militaria, & Episcopos, qui quidem & de neglectoribus præsidibus referunt Principi poenæ vero fisco applicantur.

19. Idem A. Juliano P. P.

Cognovimus multos esse orthodoxos liberos, quibus nec pater, nec mater orthodoxæ sunt religionis. Et ideo sancimus: ut non tantum in casu, ubi alter (non) orthodoxæ religionis est; sed etiam in his casibus in quibus uterque parens alienæ sectæ sit, id est, pater & mater: hi tantummodo liberi ad eorum successionem, sive ex testa-

mento, sive ab intestato vocentur, & donationes, seu aliæ liberalitates his accedere possint, qui orthodoxorum venerabili sunt nomine decorati: cæteris liberis eorum, qui non Dei omnipotentis amorem, sed paternam, vel maternam impiam affectionem secuti sunt, ab omni beneficio repellendis. † Liberis autem orthodoxis non existentibus, ad agnationem, vel cognationem eorum (orthodoxos tamen) easdem res, vel successiones pervenire. † Quod si (nec agnatio) vel cognatio recta inveniat, tunc easdem res fisci nostri jure vindicari. §. 1. Sed ne videamur morientibus quidem genitoribus, liberis providere; viventibus autem nullam inferre providentiam (quod etiam ex facto nobis cognitum est) necessitatem imponimus talibus genitoribus orthodoxos liberos secundum vim patrimonii alere, & omnia eis præstare, quæ ad quotidianæ vitæ conversationem sufficiant: sed & dotes pro filiabus & neptibus dare, & ante nuptias donationes pro filiis, vel nepotibus perscribere, in omni casu secundum vires patrimonii hujusmodi liberalitatibus æstimandis: ne propter divini amoris electionem, paterna, vel materna sint liberi provisione defraudati. † Omnibus videlicet, quæ nostræ Constitutiones de poenis Paganorum, & Manichæorum, & Borboritarum, & Samaritarum, Montanistarum, & Tascodragitarum, & Ophitarum, cæterorumque hæreticorum jam constituerunt, ex hac nostra Lege confirmandis, & in perpetuum valituris. Dat. Const. 10. Kal. Decembr. LAMPADIO & ORESTE VV. CC. CONSS. 530.

In AA. AVTHENT. Ut cum de app. cog. §. generalem. c. 8. tit. 16. al. tit. 11. seu Nov. 115. cap. 3. §. 14.

Idem est de Nestorianis & Acepholis: quia si quis ex his liberos habet ecclesiæ sanctæ communicantes, his solis ex testamento vel ab intestato hereditatem transmittere potest. Si vero permixti sunt portio infidelium interim resident penes orthodoxos, ipsis, si conversi fuerint, restituenda quidem sed absque ratione fructuum & administrationis. Permanebit autem apud orthodoxos, si ipsi perseverent in nequitia. Si autem omnes liberi perversi sint, vocentur agnati rectæ fidei. Quibus non inventis, si clericus fuerit, ab ecclesiâ intra annum admittatur: quo transacto si non fuerit clericus, succedat fiscus.

In AVTHENT. De statu & consuetud. §. Gazaros. coll. 10. constit. fin.

Gazaros, Patarenos, Leonistas, Speronistas, Arnoldistas, Circumcisos, & omnes hæreticos utriusque sexus, quocunque nomine censeantur, perpetuam damnamus infamiam, diffidamus, atque bannimus: censes, ut omnia bona talium confiscentur, nec ad eos ulterius revertantur: ita quod filii eorum ad successionem eorum pervenire non possint, cum longe gravius sit, æternam, quam temporalem offendere majestatem. §. 1. Qui autem inventi fuerint sola suspitione notabiles: nisi ad mandatum Ecclesiæ juxta considerationem suspitionis, qualitateque personæ propriam innocentiam congrua purgatione monstraverint: tanquam infames & banniti ab omnibus habeantur: ita quod si sic per annum permanserint, ex tunc omnes tanquam hæreticos condemnamus.

20. Const.

20. Const. Græcæ epitome ex ead. collectione
Hæretici communicantes, aut synaxes, aut baptis-
 mata facientes puniuntur, ut qui leges
 transgrediuntur: & qui domos ipsius ad hoc præ-
 bent, jam sancitis poenis subijciuntur. §. 1. Soli
 orthodoxi intra sacra septa habentes ergasteria,
 utuntur privilegiis, non item hæretici, qui nec in-
 tra sacra septa negotiantur, ne divina audiant my-
 steria. §. 2. Montanistæ vero, neque commoran-
 tur cum his, qui ex his orthodoxi facti sunt: &
 qui dicuntur ex ipsis episcopi, aut clerici, expel-
 luntur urbe Constantinopolitana. §. 3. Vetantur
 mercari mancipia, neque erogationes percipiunt,
 qui ex his egentes sunt, eas, quæ dicuntur hono-
 raria ex judiciis, vel ecclesiis: & qui tribuit eis
 irrationabilem præfecturam, decem libris multa-
 tur, & decem quoque libris Præsides ex negligen-
 tia, & Comes privatarum, & Officium eorum.

21. Idem A. Joanni P. P.

Quoniam multi iudices in dirimendis litigiis nos
 interpellaverunt, nostro indigentes oraculo,
 ut eis referetur quid de testibus hæreticis statuen-
 dum sit, utrumne accipiantur eorum testimonia,
 an respiciantur, sancimus, contra orthodoxos qui-
 dem litigantes nemini hæretico, vel his etiam qui
 judaicam superstitionem colunt, esse in testimo-
 nia communionem: siue utraque pars orthodoxa
 sit, siue altera. Inter se autem hæreticis, vel Ju-
 daeis, ubi litigandum existimaverint, concedimus
 fœdus permixtum, & dignos litigatoribus etiam
 testes introducere: exceptis scilicet his, quos vel
 Manichæus furor, (cujus partem & Borboritas
 esse manifestum est) vel Pagana superstitio deti-
 net: Samaritis nihilominus, & qui illis non absi-
 miles sunt, Montanistis, & Tascodrogitis, & Ophi-
 tis; quibus pro reatus similitudine omnis legiti-
 mus actus interdictus est. Sed his quidem, id est,
 Manichæis, Borboritis, & Paganis, necnon Sa-
 maritis, & Montanistis, & Tascodrogitis, & Ophi-
 tis omne testimonium, sicut & alias legitimas con-
 versationes sancimus esse interdictum. Aliis vero
 hæreticis tantummodo judicialia testimonia contra
 orthodoxos, secundum quod constitutum est, vo-
 lumus esse inhibita. Cæterum testamentaria te-
 stimonia eorum, & quæ in ultimis elogiis, vel in
 contractibus consistunt, propter utilitatem necessari
 usus, eis sine ulla distinctione permittimus, ne pro-
 bationum facultas angustetur. Dat. 5. Kal. Aug. Const.
 post consulatum LAMP. & ORESTIS VV. CC. 532.

22. Idem A. Joanni P. P.

Divinam nostram sanctionem, per quam juss-
 imus neminem errore constrictum hæretico-
 rum, hereditatem, vel legatum, vel fideicommis-
 sum accipere, etiam in ultimis militum volunta-
 tibus locum habere præcipimus, siue communi ju-
 re, siue militari testentur. Dat. Kal. Septemb.
 post consulatum LAMPADII & ORESTIS VV. CC.
 anno secundo (Imperii IUSTINIANI) 532.

TIT. VI.

NE SANCTVM BAPTISMA ITERETVR.

1. Imppp. VAL. VALENS & GRAT. AAA.
 ad Flavianum vicarium Africæ.

Antistitem, qui sanctitatem baptismatis illicita
 usurpatione geminaverit, sacerdotio indignum
 Tom. II,

esse censemus. † Eorum enim condemnamus er-
 rorem, qui Apostolorum præcepta calcantes, Chri-
 stiani nominis sacramenta sortitos, alio rursus ba-
 ptismate non purificant, sed incessant, lavacri no-
 mine polluentes, Dat. 16. Kal. Nov. *Constant.*
 GRAT. A. IV. & MEROBAUDE CONSS. 377.

2. Impp. HONOR. & THEOD. AA.

Anthemio P. P.

Si quis rebaptizare quempiam de ministris ca-
 tholicæ sectæ fuerit detectus, una cum eo, qui
 piaculare crimen commisit, (si tamen criminis per
 ætatem capax sit) & hic cui persuasum sit, ultimo
 supplicio percellatur. Dat. 12. Kal. Aprilis, *Con-*
stantinop. LVCIO V. C. CONSS. 413.

3. Impp. THEOD. & VALENT. AA.

Florentino P. P.

Nulli hæreticorum danda licentia est, vel inge-
 nuos, vel servos proprios, qui orthodoxo-
 rum sunt initiati mysteriis, ad suam rursus bap-
 tisma deducendi, necnon illos, quos emerint, vel
 qualitercunque habuerint, necdum suæ supersti-
 tioni conjunctos, prohibendi catholicæ sequi reli-
 gionem ecclesiæ. Quod qui fecerint, vel, cum
 sit ingenuus, in se fieri passus sit; vel factum non
 detulerit, exilio, ac decem librarum auri multa
 damnabitur: testamenti & donationis faciendæ
 utrisque deneganda licentia. Quæ omnia ita cu-
 stodiri decernimus, ut nulli iudicum liceat dela-
 tum ad se crimen minori, aut nulli coercitioni
 mandare: nisi ipse idem pati velit, quod aliis dis-
 simulando concesserit. Dat. 3. Kalend. Jun. *Con-*
stantinopoli, FELICE, & TAVRO CONSS. 428.

TIT. VII.

DE APOSTATIS.

1. Impp. CONST. & IULIAN. CC. ad
 Thalassium P. P.

Si quis lege venerabili constitutus, & ex
 Christiano Judæus effectus, sacrilegis cœtibus
 aggregetur: cum accusatio fuerit approbata, fa-
 cultates ejusdem dominio fisci jubemus vindicari.
 Dat. 5. Non. Jul. *Mediol.* CONSTANTIO A. IX. &
 IULIAN. Cæs. II. CONSS. 357.

2. Imppp. GRATIAN. VALENTINIAN.
 & THEOD. AAA. ad Hypatium P. P.

Si quis defunctum violatæ, atque desertæ Chri-
 stianæ religionis accusat, eumque vel ad sacri-
 legia templorum, vel ad ritus Judaicos transisse
 contendit, eaque gratia testari minime potuisse
 confirmat: intra iuge quinquennium, quod (de)
 inofficiosis actionibus constitutum est, proprias
 exigit actiones, futurique iudicii hujuscemodi for-
 tiatur exordium. Dat. 12. Kal. Jun. *Patavi,* ME-
 ROBAUDE II. & SATVRNINO CONSS. 383.

3. Imppp. THEOD. VALENT. & ARCAD.

Flaviano P. P.

Hi, qui sanctam fidem prodiderunt, & sanctum
 baptisma hæretica superstitione profanarunt,
 a consortio omnium segregati sint, a testimoniis
 alieni, testamenti (ut ante jam sanximus) non ha-
 beant factionem: nulli in hæreditate succedant,
 a nemine scribantur heredes. Quos etiam præci-
 peremus procul abjici, ac longius amandari, nisi
 poenæ visum fuisset esse majoris, versari inter ho-
 mines, & hominum carere suffragiis, † Sed nec
 un-

unquam in statum pristinum revertantur: nec flagitium horum obliterabitur pœnitentia: neque umbra aliqua exquisitæ defensionis, aut minimis obducetur: quoniam quidem eos, qui fidem, quam Deo dedicaverant, polluerunt, & prodentes divinum mysterium in profana migraverunt; tueri ea quæ sunt commentitia & concinnata, non possunt. Lapsis etenim & errantibus subvenitur: perditis vero, hoc est, sanctum baptisma profanantibus, nullo remedio pœnitentiæ, (quæ solet aliis criminibus adesse) succurritur. Dat. 5 Id. Maji, *Concordie*, TATIANO & SYMMACHO CONSS. 391.

4. Impp. THEOD. & VALENT. AA. Basso P. P.

A *Postularum* sacrilegum nomen, singulorum vox continua accusatione incesset, & nullis finita temporibus hujusmodi criminis arceatur indago. Quibus quamvis præterita interdicta sufficiant, tamen etiam illud iteramus, ne, postquam a fide deviaverint, testandi aut donandi quippiam habeant facultatem. Sed nec venditionis specie facere legi fraudem sinantur, totumque ab intestato Christianitatem sectantibus propinquis potissimum deferatur. † In tantum autem contra hujusmodi sacrilegia perpetuari volumus actionem; ut universis ab intestato venientibus, etiam post mortem peccantis, absolutam vocem infimulationis congruæ non negemus. Nec id patiemur obstare, si nihil in contestatione prophano dicatur vivente productum. † Sed ne hujus interpretatio criminis latius in incerto vagetur errore: eos præsentibus insectamur oraculis, qui nomine *Christianitatis* induti, sacrificia sacrilega vel fecerint, vel facienda mandaverint: quorum etiam post mortem comprobata perfidia, hac ratione plectenda est, ut donationibus testamentisque rescissis, hi quibus hoc deferret legitima successio, hujusmodi personarum hereditate potiantur. Dat. 7. Idib. April. *Ravennæ*, THEODOSIO 12. A. & VALENTINIANO A. II. CONSS. 426.

5. Idem AA. Florentio P. P.

EUm qui servum sive ingenuum invitum, seu suasionem plectenda, ex cultu Christianæ religionis in nefandam sectam ritumve traduxerit, cum dispendio fortunarum capite puniendum esse censemus. Dat. Prid. Kalend. Febr. THEODOSIO XV. & VALENTINIANO 4. AA. CONSS. 435.

6. Impp. VALENT. & MARTIAN. AA. Palladio P. P.

EOs, qui catholicarum ecclesiarum clerici, vel orthodoxæ fidei monachi, relicto vero orthodoxæ religionis cultu, Apollinaris, vel Eutychetis hæresim, & dogmata abominanda secuti fuerint: omnibus pœnis, quæ prioribus legibus adversus hæreticos constitutæ sunt, jubemus teneri, & extra ipsum quoque Romani imperii solum repelli, sicut de Manichæis præcedentium legum statuta sanxerunt. Dat. Kal. August. VALENTINIANO A. 7. & AVIANO CONSS. 450.

T I T. VIII.

NEMINI LICERE SIGNVM SALVATORIS CHRISTI HVMI, VEL IN SILICE, VEL IN MARMORE, AVT INSCVLPERE, AVT PINGERE.

1. Impp. THEOD. & VALENTIN. AA. Eudoxie P. P.

Cum sit nobis cura diligens per omnia, superni

Numinis religionem tueri: signum Salvatoris Christi nemini licere vel in solo, vel in silice, vel in marmoribus humi positis insculpere, vel pingere: sed quodcunque reperitur tolli, gravissima pœna multando eo, qui contrarium statutis nostris tentaverit, specialiter imperamus. Dat. 12. Kal. Jun. HIERIO & ARDABVRIO CONSS. 427.

T I T. IX.

DE IVDÆIS, ET COELICOLIS.

1. Imp. ANTONIN. A. Claudio Triphonino.

Quod Cornelia Salvia Universitati Judæorum, qui in Antiochiensium civitate constituti sunt, legavit, peti non potest. Dat. Prid. Kal. Jul. ANTONINO. A. 4. & BALBINO CONSS. 214.

2. Græcæ constitutionis epitome ex eadem collectione, & Nomocan. tit. 7. cap. 4. & Eustathio de temporibus.

In festivitibus aut Sabbatis suis Judæi corporalia munera non obeunt, neque quicquam faciunt, neque propter publicam privatamque causam in jus vocantur, aut ipsi Christianos in jus vocant.

3. Imp. CONSTANT. A. ad Euagrium P. P.

Iudæis, (& Coelicolis,) & Majoribus eorum, & Patriarchis volumus intimari, quod, si quis post hanc legem aliquem, qui eorum feralem fugerit sectam, & ad Dei cultum respexerit, saxi, aut alio furoris genere (quod nunc fieri cognovimus) ausus fuerit attentare, mox flammis dandus est, & cum omnibus suis participibus concremandus. Dat. 15. Kalend. Novemb. *Murgillo*, CONSTANTINO A. 4. LICINIO 4. CONSS. 315.

4. Impp. VALENT. & VALENS AA. Remigio magistro offic.

In synagogam Judaicæ legis, velut hospitii merito, irruentes milites jubeas emigrare: quos privatorum domus, non religiosarum loca habitationum merito convenit attingere. Dat. Prid. Non. Martias VALENTINIANO & VALENTE AA. CONSS. 365.

5. Imppp. GRATIANVS, VALENTINIAN. & THEOD. AAA. Hypatio. P. P.

Iussio, qua sibi Judaicæ legis homines blandiuntur, per quam eis curialium munerum dabatur immunitas, rescindatur. Dat. 18. Kal. Maji, *Mediolani*, MEROBAYDE 2. & SATVRNINO CONSS. 383.

6. Imppp. VALENT. THEOD. & ARCAD. AAA. Cynegio P. P.

Ne quis Christianum mulierem in matrimonium Judæus accipiat: neque Judæus Christianus conjugium sortiatur; nam si quis aliquid hujusmodi admiserit, adulterii, vicem commissi hujusmodi crimen obtinebit: libertate in accusandum publicis quoque vocibus relaxata. Dat. Prid. Idib. Mart. *Thessalonice*, THEODOSIO A. 2. & CYNEGIO CONSS. 388.

7. Imppp. THEOD. ARCAD. & HONOR. AAA. Infantio Comiti Orientis.

Nemo Judæorum morem suum in conjunctionibus retineat, nec juxta legem suam nuptias sortiatur, nec in diversa sub uno tempore conjugia conveniat. Dat. 3. Kal. Januar. THEOD. A. 3. & HABVNDANT. CONSS. 393.

8. Impp,

8. Impp. ARCAD. & HONOR. AA. Eutychiano.

Iudæi communi Romano jure viventes, in his causis, quæ tam ad superstitionem eorum, quam ad forum & leges ac jura pertinent, adeant solenni more judicia, omnesque Romanis legibus conferant, & excipiant actiones. † Si qui vero ex his communi pactione ad similitudinem arbitrorum apud Judæos in civili duntaxat negotio putaverint litigandum; sortiri eorum judicium jure publico non vetentur. Eorum etiam sententias Judices exequantur, tanquam ex sententia cognitoris arbitri dati fuerint. Dat. 6. Non. Febr. HONOR. A. 4. & EUTYCHIANO CONSS. 398.

9. lidem AA. ad Judæos.

Nemo exterius religionis Judæorum, Judæis pretia statuet, cum venalia proponunt: Justum est enim sua cuique committere. Itaque Rectores provinciarum vobis nullum discussores aut moderatores esse concedent. Quod si quis sumere sibi curam (præter vos, proceresque vestros) audeat: eum velut aliena appetentem, supplicio coercere festinent, Dat. 4. Kal. Mart. Constant. ARCADIO 4. & HONORIO 3. AA. CONSS. 396.

10. lidem AA. THEODOSIVS A. Eutychiano. P. P.

Quicumque ex Judæis obnoxii curiæ comprobantur, curiæ mancipentur. Dat. 3. Kalend. Januar. THEOD. A. I. & RVMORIDIO CONSS. 403.

11. Impp. HONOR. & THEOD. AA. Anthemio P. P.

Iudæos quosdam festivitatis suæ solennia ad pœnæ quondam recordationem incendere, & sanctæ crucis adsimulatam speciem in contemptum Christianæ fidei sacrilega mente exurere, provinciarum Rectores prohibeant: neve locis suis fidei nostræ signum immisceant, sed ritus suos citra contemptum Christianæ legis retineant: amissuri sine dubio permissa hætenus, nisi ab illicitis temperaverint. Dat. 4. Kalend. Jun. Const. BASSO & PHIL. COSS. 408.

12. lidem AA. Jovio P. P.

Cœlicolarum nomen inauditum quodammodo novum crimen superstitionis vindicavit. Hi nisi ad Dei cultum venerationemque Christianam conversi fuerint, his legibus, quibus præcipimus hæreticos adstringi, se quoque noverint adstringendos. † Edificia autem eorum, quæ nescio cujus novi dogmatis conventus habent, ecclesiis vindicentur. Certum enim est, quidquid a fide Christianorum discrepat, legi Christianæ esse contrarium. Dat. Kalend. April. Ravenna, HONOR. 8. & THEOD. 3. AA. COSS. 409.

13. lidem AA. Jovio P. P.

Die Sabbato ac reliquis sub tempore, quo Judæi cultus sui reverentiam servant, neminem aut facere aliquid, aut ulla ex parte conveniri debere præcipimus: ita tamen, ut nec illis detur licentia eodem die Christianos orthodoxos convenire, ne Christiani forte ex interpellatione Judæorum ab officialibus, præfatis diebus, aliquam sustineant molestiam: cum fiscalibus commodis, & litigiis privatorum constet reliquos dies posse sufficere. Dat. 7. Kal. Aug. Ravenna, DD. NN. HONORIO 8. & THEOD. Aug. 3. COSS. 409.

14. lidem AA. Philippo P. P. per Illyricum.

Nullus tanquam Judæus, cum sit innocens obteratur, nec expositum eum ad contumeliam religio qualiscunque perficiat: non passim eorum Synagogæ, vel habitacula concrementur, vel perperam sine ulla ratione lædantur: cum alioquin, etiam si sit aliquis sceleribus implicitus, idcirco tamen judiciorum vigor, jurisque publici tutela videtur in medio constituta, ne quisquam sibi ipsi permittere valeat ultionem. Sed ut in hoc personis Judæorum volumus esse provisum: ita id quoque monendum esse censemus, ne Judæi forsitan insolescant, elatique sui securitate, quicquam præcipites in Christianam reverentiam ultionis admittant. Dat. 8. Idib. Aug. Constantin. HONORIO 9. & THEOD. 5. AA. COSS. 412.

15. lidem AA. Aureliano P. P.

Si qua inter Christianos & Judæos sit contentio, non a Senioribus Judæorum, sed ab Ordinariis judicibus dirimatur. Dat. 13. Kal. Novemb. HONOR. 12. & THEOD. 8. AA. CONSS. 418.

16. lidem AA. Asclepiodoto P. P.

Iudæi & bonorum proscriptione, & perpetuo exilio damnabuntur, si nostræ fidei hominem circumcidisse eos, vel circumcidendum mandasse constiterit. Dat. Prid. Kalend. Februar. THEODOS. 17. & FESTO COSS. 439.

17. Impp. THEOD. & VALENT. AA. Joanni Comiti sacrarum largitionum.

Iudæorum primates, qui in utriusque Palæstinæ synedriis dominantur, vel in aliis provinciis degunt, periculo suo anniversarium canonem de synagogis omnibus, Palatinis compellentibus, exigant, ad eam formam, quam Patriarchæ quondam coronarii auri nomine postulabant: & hoc, quod de Occidentalibus Patriarchis conferri consueverat, nostris largitionibus inferatur. Dat. 3. Kalend. Jun. Constantinop. FLORENTIO & DIONYSIO COSS. 429.

18. Idem * Græca constitutio ex lib. 60. & Basil. tit. 54. cap. 31. & Nomocan. tit. 9. cap. 25.

Iudæus, qui cum qui Judaicæ religionis non esset, contraria doctrina ad suam religionem traducere præsumpserit, bonorum proscriptione damnetur, miserumque in modum puniatur.

Eadem constitutio Græce & Latine ex Basil. lib. 1. ex lib. 60. tit. 54. cap. 31.

Si Judæus pertrahere Christianum ad religionem suam ausus fuerit, proscribitur, & sanguinis pœnam sustinet.

19. lidem AA. Florentio P. P.

Hac valitura in omne ævum lege sancimus. neminem Judæorum, quibus omnes administrationes & dignitates interdictæ sunt, nec Defensoris civitatis fungi saltem officio, nec patriæ honorem arripere concedimus: nec adquisiti sibi officii auctoritate muniti, adversus Christianos, & ipsos plerumque sacræ religionis Antislites, velati insultantes fidei nostræ, judicandi, vel pronunciandi quamlibet habeant potestatem. §. 1. Illud etiam pari consideratione rationis arguentes, præcipimus, ne qua (Judaica) synagoga in novam fabricam surgat: fulciendi veteres permissa licentia, quæ ruinam minantur. §. 2. Quisquis igitur, vel infulas acce-

acceperit, quæsitis dignitatibus non potiatur: vel (si) ad officia verita irreperit, ab his pœnitus repellatur: vel (si) Synagogam extruxerit, compendio Catholicæ Ecclesiæ noverit se laborasse. Et qui ad honores, (& dignitates) irreperit, habeatur, ut antea conditionis extremæ, etsi honorariam (illicite) promeruerit dignitatem. Et qui Synagogæ fabricam cœperit, non studio reparandi, cum damno quinquaginta librarum (auri) fraudetur ausibus suis. Cernat præterea bona sua proscripita, mox pœnæ sanguinis destinandus, (quasi) qui fidem alterius expugnavit perversa doctrina. Dat. Prid. Kal. Febr. THEODOS. A. 17. & (FESTO) COSS. 439.

TIT. X.

NE CHRISTIANVM MANCIPIVM HÆRETICVS, VEL IVDÆVS, VEL PAGANVS HABEAT, VEL POSSIDEAT, VEL CIRCUMCIDAT.

1. Imp. HONOR. & THEODOS. AA. Monaxio P. P. Iudæus servum Christianum nec comparare debet, nec largitatis, vel alio quocunque titulo consequetur. Quod si aliquis Iudæorum mancipium, vel Christianum habuerit, vel sectæ alterius, seu nationis crediderit ex quacunque causa possidendum, & id circumciderit: non solum mancipii damno multetur, verum etiam capitali sententia puniatur: ipso servo pro præmio libertate donando. Dat. 4. Idib. April. Constantinop. HONOR. A. II. CONSTANTIO VC. II. COSS. 417.

2. *Constitutionis Græcæ epitome ex lib. 60. Basil. ex indice varæ scripturæ, & ex collectione Græcæ constitutionum ecclesiasticarum, & aliis auctoribus.*

GRÆCUS (seu Paganus) & Iudæus, Samaritanus, & alius hæreticus, id est, non existens orthodoxus, non potest Christianum mancipium habere, neque catechumenum circumcidere: quia & ipsum mancipium Christianum ad libertatem pervenit, & qui possidet, dat privatis, (largitionibus) triginta libras.

TIT. XI.

DE PAGANIS ET SACRIFICIIS, ET TEMPLIS.

1. Imp. CONSTANTINVS ad Taurum P. P.

PLacuit omnibus locis, atque urbibus universis claudi protinus templa, & accessu vetito omnibus licentiam delinquendi perditis abnegari. §. 1. Volumus etiam cunctos sacrificiis abstinere. §. 2. Quod si aliquid forte huiusmodi perpetraverint, gladio ultore sternantur, facultates etiam perempti fisco decernimus vindicari, & similiter puniri Rectores provinciarum, si facinora vindicare neglexerint. Dat. caled. Decemb. CONSTANTIO 4. & CONSTATE AA. COSS. 342.

2. Imppp. THEOD. GRAT. & VALENT.

AAA. Cynegio P. P.

NE quis mortalium ita faciendi sacrificii sumat audaciam, ut inspectione jecoris, extorumque præfagio vanæ spem promissionis accipiat, vel (quod est deterius) futura sub execrabili consultatione cognoscat. Acerbioris etenim imminebit supplicii cruciatus ei, qui contra vetitum, præsentium vel futurarum rerum explorare tentaverit veritatem. Det. 7. calend. Jun. ARCAD. & BAVTONE COSS. 385.

Impp. ARCAD. & HONOR. AA. Macrobio P. P. Hispaniarum & Procliano Vicario quinque provinciarum.

Sicut sacrificia templorum prohibemus, ita volumus publicorum operum ornamenta servari. Ac ne sibi aliqua auctoritate blandiantur, qui ea conantur evertere, si quod Rescriptum, si quæ lex forte prætenditur: abreptæ huiusmodi chartæ eorum manibus ad nostram scientiam referantur. Dat. 4. cal. Febr. Raven. THEOD. V. C. COSS. 399.

4. Idem AA. Apollodoro Proconsuli Africæ.

UT profanos ritus jam salubri lege submovimus, ita festo conventus civium & communem omnium lætitiâ non patimur submoveri. Unde absque ullo sacrificio, atque ulla superstitione damnabili, exhiberi populorum voluptates, secundum veterem consuetudinem, ministrari etiam festa convivia, quado exigunt publica vota, decernimus. Dat. 13. cal. Sept. Patavii, THEOD. V. C. COSS. 399.

5. Impp. HONOR. & THEOD. AA. populo Carthaginiensi.

OMnia loca, quæ sacris error veterum deputavit, nostræ rei iubemus sociari. Quod autem ex eo jure ubicunque ad singulas quascunque personas vel præcedentium Principum largitas, vel nostræ majestas voluit pervenire, id in eorum patrimonii æterna firmitate perduret. Ea vero quæ multiplicibus constitutis ad venerabilem Ecclesiam volumus pertinere, Christiana sibi merito religio vindicabit. Dat. 3. cal. Septembr. Ravennæ HONORIO 10. & THEODOSIO 6. AA. COSS. 415.

6. Idem AA. Asclepiodoto P. P.

CHRistianis, qui vere sunt, vel esse dicuntur, specialiter demandamus; ut Iudæis, ac Paganis quiete degentibus nihilque tentantibus turbulentum, legibusque contrarium, non audeant manus inferre religionis auctoritate abusi. Nam si contra securos fuerint violenti, vel eorum bona diripuerint: non ea sola, quæ abstulerint, sed convicti in duplum, quæ rapuerint, restituere compellentur. Rectores etiam provinciarum, & Officia, & Principales cognoscant se, si non ipsi talia vindicent, sed fieri a popularibus hæc permiserint, ut eos, qui fecerint, puniendos. Dat. 6. Id. Jun. Constantin. ASCLEPIODOTO & MARINIANO COSS. 423.

7. Impp. VALENT. & MART. AA. Palladio P. P.

NEmo venerandi adorandique animo delubra, quæ olim jam clausa sunt, referet. Abiit a seculo nostro infandis execrandisque simulachris honorem pristinum reddi, redimiri sertis templorum impios postes, profanos aris accendi ignes, adoleri in hisdem thura, victimas cædi, pateris vina libari, & religionis loco existimari sacrilegium. Quisquis autem contra hanc Serenitatis nostræ sanctionem, & contra interdicta sanctissimarum veterum Constitutionum sacrificia exercere tentaverit: apud publicum Judicem reus tanti facinoris legitime accusetur, & convictus proscriptionem omnium bonorum suorum, & ultimam supplicium subeat. Conscii etiam criminis, ac ministri sacrificiorum eandem pœnam, quæ in illum fuerit irrogata, sustineat: ut hac legis nostræ severitate perterriti, metu pœnæ desinant sacrificia

cia interdicta celebrare. Quod si vir clarissimus Rector provinciae post accusationem legitimam, & post crimen in cognitione convictum, tantum scelus dissimulaverit vindicare: quinquaginta libras auri ipse Judex, quinquaginta etiam Officium ejus confestim fisco nostro inferre cogatur. Dat. Prid. Id. Novemb. MARTIA. A. & ADELPHIO COSS. 451.

8. Imp. LEO & ANTHEMIVS AA. Dioscuro P. P. Nemo ea, quae saepius Paganæ superstitionis hominibus interdicta sunt, audeat pertentare: sciens, quod crimen publicum committit, qui hæc ausus fuerit perpetrare. In tantum autem hujusmodi facinora volumus esse ressecanda, ut etiam si in alieno prædio vel domo aliquid tale perpetretur, scientibus videlicet Dominis: prædium quidem, vel domus sanctissimis juribus ærarii addicentur: Domini vero pro hoc solo, quod scientes consenserint sua loca talibus contaminari sceleribus, si quidem dignitate, vel militia quadam decorantur, amissione militiæ, vel dignitatis, necnon rerum suarum proscriptione plectentur: privata vero conditionis vel plebeiae constituti, post cruciatus corporis, operibus metallorum, aut perpetuo deputabuntur exilio.

9. *Græca Constitutionis epitome ex præfata collectione & Nomocan. tit. 6. c. 3. & tit. 12. cap. 9.*

Si quid datum fuerit aut relictum locis, aut personis, aut ad constructionem Paganici erroris: urbis illud accipiet, in qua personæ habitant, aut sub qua loca subjacent: & expenduntur ad similitudinem imperialium reddituum. §. 1. Paganorum autem impietates puniunt Præsides: & quæ supra suam potestatem erunt, referent Imperatori.

10. *Græca Constitutionis epitome ex eadem collectione, & Nomocan. 4. c. 4. & tit. 1. cap. 10.*

Qui post sanctum baptismum in errore paganorum manent, ultimo supplicio plectuntur. §. 1. Qui vero nondum sunt baptizati, ipsi cum liberis & conjugibus, & omnibus suis perducant se ad sanctas ecclesias, & suos parvulos liberos sine mora baptizari curent: majores vero prius scripturas secundum canones doceantur. §. 2. Si vero propter militiam, vel dignitatem, vel facultates habendas, fingant baptizari: & liberos, aut conjuges ipsorum, aut domesticos suos in errore relinquant, & eos qui sibi attinent, & necessitudine juncti sunt: publicantur, & competenter plectuntur, & reipubl. non attingunt. §. 3. Si vero non sint baptizati: nec participes erunt in ulla parte reipublicæ, neque domini erunt rerum mobilium, vel immobilium, sed fisco ipsas vindicabit, & congrue punientur, & exulabunt. §. 4. Si autem apparuerint sacrificantes aut idololatrantes, ut Manichæi punientur. §. 5. Non docent autem pagani qualemcunque doctrinam, neque publica fruuntur annona, nec secundum sacram quidem formam.

TIT. XII.

DE HIS, QUI AD ECCLESIAM CONFUGIUNT, VEL IBI EXCLAMANT, (ET NE QVIS AB ECCLESIA EXTRAHATUR.)

1. Imp. ARCAD. & HONOR. AA. Archelao P. Aug. Iudæi, qui reatu aliquo, vel debitis fatigati si-

mulant se Christianæ legi velle conjungi, ut ad Ecclesias confugientes evitare possint crimina, vel pondera debitorum, arceantur: nec ante suscipiantur, quam debita universa reddiderint, vel fuerint innocentia demonstrata purgati. Dat. 5. calend. Jul. Constantinopol. CÆSARIO & ATTICO COSS. 397.

2. Imp. HONORIUS. & THEODOSIUS. AA. Jovino P. P.

Fideli devotaque præceptione sancimus, nemini licere ad sacrosanctas Ecclesias confugientes abducere: sub hac videlicet definitione, ut si quisquam contra hanc legem venire tentaverit, sciat se majestatis crimine esse retinendum. Dat. 10. cal. Apr. CONSTANTIN. & COSS. 414.

Extat quidem hæc Constitutio Græca integrior in Synodi actis, sed qualem Theodosius, & post eum Just. in suæ Cod. retulit, demptis videlicet præmissis & epilogis, talem ex Cod. Theod. edidimus.

3. Imp. THEODOSIUS & VALENTINIANVS AA. Antiocho P. P.

Pateant summi Dei templa timentibus: nec sola altaria & oratorium templi circumjectum, qui ecclesias quadripartito parietum septu concludit, ad tuitionem confugientium sancimus esse proposita: sed usque ad extreimas fores Ecclesiæ, quas oratum gestiens populus primas ingreditur, confugientibus aram salutis esse præcipimus: ut inter templum, quod parietum descripsimus cinctu, & post loca publica, (&) januas primas ecclesiæ, quicquid fuerit interjacens, sive in cellulis, sive in domibus, hortulis, balneis, areis, atque porticibus, confugas interioris templi vice tueatur. Nec in extrahendos eos conetur quisquam sacrilegas manus immittere: ne qui hoc ausus sit, cum discrimen suum videat, ad expetendam opem ipsi quoque confugiant. Hanc autem spatii latitudinem ideo indulgemus, ne in ipso Dei templo, & sacrosanctis altaribus confugientium quemquam mane, vel vespere cubare, vel pernoctare liceat: ipsis hoc Clericis religionis causa vetantibus: ipsos qui confugiunt, pietatis ratione servantibus. §. 1. Arma quoque in quovis telo, ferro, vel specie, eos qui confugiunt, minime intra ecclesias habere præcipimus: quæ non modo a summi Dei templis ac divinis altaribus prohibentur, sed etiam cellulis, domibus, hortulis, balneis, areis, atque porticibus. §. 2. Proinde ii qui sine armis ad sanctissimum Dei templum, aut ad sacrosanctam altare, sive usquam gentium, sive in hac alma urbe confugiunt, somnum intra templum, sive ipsum altare, vel omnino cibum capere absque aliqua eorum injuria, ab ipsis clericis arceantur, designantibus spatia quæ in Ecclesiasticis septis eorum tuitioni sufficiant, ac docentibus capitalem poenam esse propositam, si qui eos conentur invadere. Quibus si perfuga non adnuit, neque consentit: præferenda humanitati religio est, & a divinis ad loca quæ diximus turbando temeritas. §. 3. Hos vero, qui templa cum armis ingredi audent, ne hoc faciant, præmonemus: dein si telis cincti, quovis Ecclesiæ loco, vel ad templi septa, vel circa, vel

extra sint: statim eos ut arma deponant, auctoritate Episcopi a solis Clericis severius conveniri præcipimus, data eis fiducia, *quod religionis nomine melius, quam armorum præsidio muniantur.* Sed si Ecclesiæ voce moniti, post tot tantorumque denuntiationes noluerint arma relinquere: jam Clementiæ nostræ apud Deum & Episcopum causa purgata, armatis, si ita res exegerit, intromissis, trahendos se abstrahendosque esse cognoscant, & omnibus casibus esse subdendos. Sed neque Episcopo inconsulto, nec sine nostra sive iudicum in hac alma urbe, vel ubicunque iussione, armatum quempiam ab Ecclesiis abstrahi oportebit: ne, si multis passim hoc liceat, confusio generetur. Dat. 10. cal. April. *Constantinop.* ANTIOCHO V.C. COSS. & qui fuerit nuntiatus. 431.

4. Imp. THEOD. & VALENT. AA. Imperio P. P. **S**i servus cujusquam in Ecclesiam altariave armatus, nullis hoc suspicantibus, inopinatus irrue-rit: exinde protinus abstrahatur, vel continuo domino, vel ei, unde eum tam furiosa formido propripuit, indicetur, eique mox abstrahendi copia non negetur. Sed si armorum fiducia resistendi animos insania impellente, conceperit: abripiendi extrahendique eum domino, quibus id potest efficere viribus concedatur. Quod si illum etiam configi in concertatione pugnaque contigerit nulla erit ejus noxa, nec constanda criminationis relinquatur occasio, si is, qui ex statu servili in hostilis, & homicidæ conditionem transiit, sit occisus. Dat. 5. cal. April. VALERIO, & (AETIO) COSS. 432.

5. Imp. MARCIANVS A. ad populum.

Denunciamus vobis omnibus: ut in sacrosanctis Ecclesiis, & in aliis quidem venerabilibus locis, in quibus cum pace & quiete vota competit celebrari, abstineatis ab omni seditione: nemo conclamationibus utatur: nemo moveat tumultum, aut impetum committat, vel conventicula collecta multitudine in qualibet parte civitatis, vel vici, vel cujuscumque loci colligere ac celebrare conetur. Nam si quis aliquid contra leges a quibusdam (sibi) existimet perpetrari, liceat ei adire Judicem, & legitimum postulare præsidium. Sciant sane omnes: quod si quis contra hujus Edicti normam aut agere aliquid, aut seditionem movere tentaverit, ultimo supplicio subiacebit. Dat. 3. Id. Jul. ipso MARTIANO A. & ADELPHIO COSS. 451.

6. Imp. LEO A. Erythrio P. P.

Præsentī lege decernimus per omnia loca valitura, (excepta hac Urbe Regia, in qua nos divinitate propitia degentes, quoties usus exegerit, invocati, singulis causis atque personis præsentanea constituta præstamus) nullos penitus, cujuscumque conditionis sint, de sacro sanctis Ecclesiis, orthodoxæ fidei expelli, aut trahi, vel protrahi confugas; nec pro his venerabiles Episcopos, vel religiosos Oeconomos exigi, quæ ab ipsis debeantur: his, qui hoc moliri, aut facere, aut nuda saltem cogitatione atque tractatu ausi fuerint tentare, capitali, & ultimi supplicii animadversione plectendis. Ex his ergo locis eorumque finibus, quos anteriorum legum præscripta sanxerunt, nullos expelli aut ejici aliquando patimur: nec in

ipsis Ecclesiis reverendis ita quemquam detineri atque constringi, ut ei aliquid victualium rerum, aut vestis negetur, aut requies. §. 1. Sed si quidem ipsi refugæ appareant in Ecclesia publice, & se in sacris locis offerant, quærentibus conveniendos: ipsis servata locis reverentia, Judicum, quibus subjacent, sententiis moneantur, responsum daturi, quale sibi quisque perspexerit convenire. §. 2. Quod si in finibus Ecclesiasticis latitant: religiosus Oeconomus, seu defensor Ecclesiæ, vel certe quem his negotiis commodiorem auctoritas Episcopalis elegerit, reconditam latentemque personam decenter sine ullo incommodo monitus, intra fines Ecclesiæ, si invenitur, præsentent. §. 3. Cum autem monitus fuerit in publico privatoque contractu actione civili: in ejus sit arbitrio, sive per se, sive (si magis elegerit) instructo solenniter procuratore directo, in ejus Judicis, cujus pulsatur sententiis, examine respondere. §. 4. Sed si hoc facere detrectet, aut differat: iudiciorum legumque solitus ordo servetur. Itaque si res immobiles possidet, post Edictorum solennium citationem, ex sententia judicantis usque ad modum debiti, bonorum ejus sive prædiorum traditio, sive venditio celebretur: Quod si res mobiles habet, easque extra terminos occultat Ecclesiæ, sententia judicantis, & executoris sollicitudine perquisitæ, quocumque loco occultentur, erutæ, pro æquitatis tramite, modoque debiti publicis rationibus privatisque proficiant. Sane si intra fines habentur Ecclesiæ, vel apud quemlibet ex clericis absconditæ, sive depositæ fuisse firmantur: studio & providentia viri reverendissimi Oeconomi, sive defensoris Ecclesiæ diligentia inquisitæ, hæc quolibet modo ad sacrosanctam Ecclesiam pervenientes, proferantur: ut pari æquitatis ordine, iisdem ex bonis fisco, vel Reipublicæ, sive creditoribus, & quibuscumque justis petitoribus ad modum debiti consulatur. Sicubi depositæ vel commodatæ dicuntur, inquirendi talem volumus esse cautelam: ut si sola suspitione apud aliquem adserantur absconditæ, de sua etiam conscientia satisfacere auctoritate venerabilis Antistitis jubeatur: adjicientes, quod ea, quæ de principalibus personis decrevimus; (in causis) fidejussorum, sive mandatorum, seu rerum ad eos pertinentium, vel familiarium, & sociorum, seu participum, & omnino in iisdem causis obnoxiorum personis præcipimus observari: scilicet si ipsos quoque secum confugæ intra Ecclesiarum terminos habere voluerint: ut eorum quoque bonis publica debita privataque, solvantur, & per eos rerum, ubicumque depositæ sunt, procedat inquisitio. Et hæc quidem de ingenuis liberisque personis. §. 5. Sane, si servus, aut colonus, vel adscriptitius, familiaris, sive libertus, & hujusmodi aliqua persona domestica, vel conditioni subdita, conquassatis rebus certis atque substractis, aut seipsum furatus, ad sacrosancta se loca contulerit: statim a religiosis Oeconomis sive defensoribus, ubi primum hoc scire potuerint, per eos videlicet, ad quos hoc pertinet, ipsis præsentibus, pro Ecclesiastica disciplina & qualitate commissi, aut ultione competenti, aut intercessione humanissima procedente remissione veniæ, & sacramenti inter-

ventio-

ventionem securi ad locum statumque proprium revertantur: rebus, quas secum habuerint, reformandis: diutius enim eos in Ecclesiis non convenit morari, ne patronis seu dominis per ipsorum absentiam obsequia iusta denegentur, & ipsi per incommodum Ecclesiarum egentium & pauperum alantur expensis. §. 6. Inter hæc autem quæ sedulo ad religiosi Oeconomi sive defensoris Ecclesiarum sollicitudinem curamque respiciunt, erit etiam illud observandum, ut singulorum intra Ecclesias confugientium personas, causasque incessanter conquirant: deinde iudices, vel eos, ad quos causæ & personæ pertineant, instantius instruant; & æquitati convenientia diligentius exequantur. Dat. Prid. cal. Mart. LEONE III. A. CONSS. 466.

7. Græcæ Constitutionis epitome ex Græca collectione Ecclesiasticarum Constitutionum.

Qui habet actionem aut controversiam cum aliquo, ne turbet Ecclesias per se, aut alium, sed adeat magistratus. Si vero Imperatore in criminibus opus habeat, per Archiepiscopum ipsum instruat. Adversus hæc faciens castigatur.

8. Græcæ Constitutionis epitome ex eadem collectione.

Qui Imperatore ad magnam Ecclesiam in festo procedente, exclamatione usus fuerit: excidet re sperata, & per Præfectum ejectus castigabitur. §. 1. Qui vero propter potentem personam ad Ecclesiam confugit: doceat Imperatoriam majestatem per Archiepiscopum & Ecclesiarum defensores.

TIT. XIII.

DE HIS QUI IN ECCLESIIS MANVMITTUNTUR

1. Imp. CONSTANTINVS A. ad Protogenem Episcopum.

Iamdudum placuit, ut in Ecclesia Catholica libertatem domini suis famulis præstare possint, si sub aspectu plebis assistentibus Christianorum Antistitibus id faciant: ut propter facti memoriam vice actorum interponatur qualiscunque scriptura, in qua ipsi vice testium signent: unde a vobis quoque ipsis non immerito dandæ & relinquendæ sunt libertates, quo quisque vestrum pacto voluerit, dummodo vestræ voluntatis evidens appareat testimonium. Dat. 6. Id. Jun. SABINO & RVFINO COSS. 316.

2. Idem A. Ofio.

Qui religiosa mente in Ecclesiarum gremio servis suis meritam concesserint libertatem, eandem eo jure donasse videantur, quo civitas Romana solennitatibus decursis dari consuevit. Sed hoc duntaxat his, qui sub aspectu Antistitum dederint, placuit relaxari. Clericis autem amplius concedimus, ut cum suis famulis tribuant libertatem, non solum in conspectu Ecclesiarum ac religiosi populi plenum fructum libertatis concessisse dicantur, verum etiam cum postremo iudicio dederint libertates, seu quibuslibet verbis dari præceperint: ita ut ex die publicatæ voluntatis sine aliquo juris teste, vel interprete competat directa libertas. Dat. calend. Maji, CRISPO 2. & CONSTANTINO 2. COSS. 521.

TIT. XIV.

DE LEGIBVS, ET CONSTITVTIONIBVS PRINCIPVM, ET EDICTIS.

1. Imp. CONSTANTINVS A. Basso, Præfecto Urbi.

Inter æquitatem, jusque interpositam interpretationem nobis & solis oportet & licet inspicere. Dat. 3. Non. Decemb. SABINO & RVFINO COSS. 316.

2. Imp. THEOD. & VALENTIN. C. ad Senatum.

Quæ ex relationibus vel suggestionibus Judicantium, vel consultatione in commune florentissimorum sacri nostri palatii procerum auditorium introducto negotio statuimus, vel quibuslibet Corporibus, aut Legatis, aut Provinciæ, vel civitati, vel Curia donavimus: nec generalia jura sint, sed leges faciant his dundaxat negotiis atque personis, pro quibus fuerint promulgata, nec ab aliquo retractentur: notam infamiae subituro eo, qui vel astute ea interpretari voluerit, vel impetrato impugnare Rescripto, nec habituro fructum per surreptionem elicit: Et Judice, si dissimulaverit, vel ulterius litigantem audierit, vel aliquid allegandum admiserit, & sub quodam ambiguitatis colore ad nos retulerit, triginta librarum auri condemnatione plectendo. Dat. 8. Id. Novemb. THEODOSIO A. II. & VALENTINIANO Cæsare COSS. 425.

3. Idem AA. ad Senatum.

Leges ut generales ab omnibus æquabiliter in posterum observentur, quæ vel missæ a nobis ad venerabilem cœtum Oratione conduntur, vel inserto *Edicti* vocabulo nuncupantur: siue eas nobis spontaneus motus ingesserit, siue precatio, siue relatio, vel lis mota legis occasionem postulaverit. Nam satis est *Edicti* eas nuncupatione censeri, vel per omnes populos iudicum programmatibus divulgari: vel expressius continere, *Quod Principes censuerint ea, quæ in certis negotiis statuta sunt, similium quoque causarum fata componere.* † Sed & si *Generalis lex* vocata est, vel ad omnes iussa est pertinere, vim obtineat *Edicti*: interlocutionibus, quas in uno negotio judicantes protulimus, vel postea proferemus, non in commune præjudicantibus: nec his, quæ specialiter quibusdam concessa sunt Civitatibus, vel Provinciis, vel Corporibus, ad generalitatis observantiam pertinentibus. Dat. 8. Id. Nov. Ravennæ, THEODOS. A. 12. & VALENTINIANO A. 2. COSS. 426.

4. Idem AA. ad Volusianum P. P.

Digna vox est majestate Regnantis, legibus alligatum se Principem profiteri: Adeo de auctoritate juris nostra pendet auctoritas. Et revera majus Imperio est, submittere legibus Principatum. Et oraculo præsentis *Edicti*, quod nobis licere non patimur, (aliis) indicamus. Dat. 3. Id. Jun. Ravennæ, FLORENTIO & DIONYSIO COSS. 429.

5. Idem AA. Florentio P. P.

Non dubium est, in legem committere eum, qui verba legis amplexus, contra legis nititur voluntatem. Nec poenas insertas legibus evitabit,

tabit, qui se contra juris sententiam sæva prærogativa verborum fraudulenter excusat. † Nullum enim pactum, nullam conventionem, nullum contractum inter eos videri volumus subsequutum, qui contrahunt lege contrahere prohibente. Quod ad omnes etiam Legum interpretationes tam veteres, quam novellas trahi generaliter imperamus: ut legislatori quod fieri non vult, tantum prohibuisse sufficiat: cæteraque, quasi expressa ex legis liceat voluntate colligere: hoc est, ut ea, quæ lege fieri prohibentur, si fuerint facta, non solum inutilia, sed pro infectis etiam habeantur: licet legislator fieri prohibuerit tantum, nec specialiter dixerit *inutile esse debere quod factum est*: Sed & si quid fuerit subsequutum ex eo, vel ob id, quod interdicante lege factum est, illud quoque inutile esse præcipimus. §. 1. Secundum itaque prædictam regulam, qua ubicunque (non) servari factum lege prohibente censuimus, certum est nec stipulationem hujusmodi tenere, nec mandatum ullius esse momenti, nec sacramentum admitti. Dat. 7. Id. April. Constantinop. THEODOSIO A. 17. & FESTO COSS. 439.

6. lidem AA. Florentio P. P.

Quod favore quorundam constitutum est, quibusdam casibus ad læsionem eorum nolumus inventum videri. Dat. cal. August. THEODOSIO A. 17. & FESTO COSS. 439.

7. lidem AA. Cyro P. P. & Consuli designato.

Leges & constitutiones futuris certum est dare formam negotiis, non ad facta præterita revocari: nisi nominatim, & de præterito tempore, & adhuc pendentibus negotiis cautam sit. Dat. Non. April. Constantinop. VALENTINIANO A. 5. & ANATOLIO COSS. 440.

8. lidem AA. ad Senatum.

Humanum esse probamus, si quid de cætero in publica privatave causa emerferit necessarium, quod formam generalem, & antiquis legibus non insertam exposcat, id ab omnibus antea tam proceribus nostri palatii, quam gloriosissimo cœtu vestro, Patres Conscripti tractari: & si universis tam iudicibus, quam vobis placuerit, tunc legata dictari: & sic ea denuo collectis omnibus recenseri: & cum omnes consenserint, tunc demum in sacro nostri numinis consistorio recitari: ut universorum consensus nostræ Serenitatis auctoritate firmetur. Scitote igitur, Patres Conscripti, non aliter in posterum legem a nostra Clementia promulgandam, nisi supradicta forma fuerit observata. Bene enim cognoscimus, quodcum vestro consilio fuerit ordinatum, id ad beatitudinem nostri Imperii, & ad nostram gloriam redundare. Dat. 16. calend. Nov. AETIO 3. & SYMMACHO COSS. 446.

9. Imp. VALENTINIAN. & MARTIANVS AA. ad Palladium P. P.

Leges sacratissimæ, quæ constringunt hominum vitas, intelligi ab omnibus debent, ut universi præscripto eorum manifestius cognito, vel inhibita declinent, vel permissa servantur. Si quid vero in iisdem legibus latum fortassis obscurius fuerit, oportet id (ab) Imperatoria interpretatione patefieri, duritiamque legum nostræ humanitati in-

congruam emendari. Dat. 6. Id. Febr. ANTHEMIO CONS.

10.

Omnes legibus regantur, etiam si ad divinam domum pertineant. Dat. 8. Idib. Febr. ANTHEMIO A. 2. CONS. 455.

11. Imp. LEO & ZENO AA.

Cum de novo jure, quod inveterato usum non adhuc stabilitum est, dubitatio emergat: necessaria est tam suggestio iudicatis, quam sententiæ Principalis auctoritas. Dat. 10. cal. Maji, LEONE Juniore A. CONS. 474.

12. Imp. IUSTINIANVS A. Demostheni P. P.

Si imperialis majestas cognitionaliter examinet, & patribus cominus constitutis sententiam dixerit: omnes omnino iudices, qui sub nostro imperio sunt, sciant hanc esse legem non solum illi causæ, pro qua producta est, sed & omnibus similibus. Quid enim majus, quid sanctius Imperiali est majestate? vel quis tantæ superbiz fastidio tumidus est, ut regalem sensum contemnat: cum & veteris juris conditores, constitutiones, quæ ex Imperiali decreto processerunt, legis vim obtinere, aperte dilucideque definiant? §. 1. Cum igitur & hoc in veteribus legibus invenimus dubitatum, si Imperialis sensus legem interpretatus est, an oporteat hujusmodi regiam interpretationem obtinere: eorum quidem vanam subtilitatem tam risimus, quam corrigendam esse censuimus. Definimus autem omnem Imperatorum legum interpretationem, siue in præcibus, siue in iudiciis, siue alio quocunque modo factam, ratam & indubitam haberi: Si enim in præsentem legem condere soli Imperatori concessum est, & leges interpretari solo dignum imperio esse oportet: Cur autem ex suggestionibus procerum, si dubitatio in litibus oriatur, & sese non esse idoneos vel sufficientes ad decisionem litis illi existiment, ad nos decurratur? & quare omnes ambiguitates iudicum, quas ex legibus oriri evenit, aures accipiunt nostræ, si non a nobis interpretatio mera procedit? vel quis legum ænigmata solvere, & omnibus aperire idoneus esse videbitur, nisi is cui soli legislatorum esse concessum est? Explosis itaque his ridiculis ambiguitatibus, tam conditor, quam interpret legum solus Imperator iuste existimabitur: nihil hac lege derogante veteris juris conditoribus: quia & eis hoc majestas Imperialis permisit. Dat. 6. cal. Nov. DECIO V. C. CONS. 529.

TIT. XV.

DE MANDATIS PRINCIPVM

1. Imp. GRAT. VALENT. & THEOD.

AAA. ad Eufignium P. P.

Si quis adferat cum mandatis nostris secretis se venisse: omnes sciant, nemini quicquam nisi quod scriptis probaverit esse credendum: nec ullius dignitate terreri, siue ille Tribuni, siue Notarii, siue Comitibus proferat dignitatem: sed Sacras nostras literas esse quærendas. Dat. 16. cal. Jul. Heracleæ, MEROBAYDE 2. & SATVRNINO COSS. 383.

2. Imp. IUSTINVS & IUSTINIANVS AA.

Sancimus, ne quis clarissimorum nostrorum magistratum maximorum, vel mediorum in suis

seaten-

sententiis adscribat nos divino verbo *jussisse aliquem in jus duci aut exhiberi, aut aliquid diversum judicari ab iis quæ apud ipsos fiunt*: nisi si de judicis adfessoris datione quæstio sit, aut de recte ferenda sententia. *Id si acciderit, volumus ut judices in suis sententiis mentionem faciant, se non de scripto, sed ore tantum illa aut a nobis accepisse, aut a gloriosissimo Quæstore nostri palatii, aut aliquo spectabili referendariorum.* His tantum casibus sine scripto aliquo jussioni nostræ fidem adhiberi volumus.

TIT. XVI.

DE SENATVSCONSULTIS.

1. Imp. GRAT. VALENT. & THEOD. AAA. ad Senatum.

Quamvis Senatusconsultum perpetuam per se obtineat firmitatem, tamen nostris legibus etiam idem persequimur: adjicientes ut si quisquam speciali supplicatione eliciendum aliquod Rescriptum tentaverit, ut transire ei formam liceat statutorum, tertia patrimonii parte mulsetur, & damnatus ambitus crimine, maneat infamis. Dat. 7. cal. Aug. *Heracleæ, RICHOMERE & CLEARCHO COSS. 384.*

TIT. XVII.

DE VETERI IVRE ENVCLEANDO, ET DE AVCTORITATE IVRIS PRVDENTIVM, QVI IN DIGESTIS REFERVNTVR.

1. Imp. IVSTINIANVS A. Triboniano viro eminentissimo Quæstori sacri palatii.

Deo auctore nostrum gubernante Imperium, quod nobis a cœlesti Majestate traditum est, & bella feliciter peragimus, & pacem decoramus, & statum Reipublicæ sustentamus: & ita nostros animos ad Dei Omnipotentis erigimus adjutorium: ut neque armis confidamus, neque nostris militibus, neque bellorum ducibus, vel nostro ingenio, sed omnem spem ad solam providentiam referamus summæ Trinitatis, unde & mundi totius elementa processerunt, & eorum dispositio in orbem terrarum producta est. §. 1. Cum itaque* nihil tam studiosum in omnibus rebus invenitur, quam Legum auctoritas, quæ & divinas, & humanas res bene disponit, & omnem iniquitatem expellit: reperimus autem omnem Legum tramitem, qui ab Urbe Roma condita, & Romuleis descendit temporibus, ita esse confusum, ut (in) infinitum extendatur, & nullius humanæ naturæ capacitate concludatur, primum nobis fuit studium a Sacratissimis retro Principibus initium sumere, & eorum Constitutiones emendare, & viæ dilucidæ tradere: quatenus in unum Codicem congregatæ & omni supervacua similitudine, & iniquissima discordia absolutæ, universis hominibus promptum suæ sinceritatis præbeant præsidium. §. 2. Hocque opere consummato, in uno volumine nostro nomine præfulgente, coadunato, cum ex paucis & tenuioribus relevati ad summam, & plenissimam juris emendationem pervenire properaremus, & omnem Romanam sanctionem & colligere & emendare, & tot auctorum dispersa volumina uno Codice indita ostendere; quod nemo alius neque sperare, neque optare ausus est; res quidem nobis difficillima, imo magis impossibilis videbatur, sed manibus ad cœlum erectis, & æterno auxilio invocato, eam quoque curam nostris

reposuimus animis, Deo freti, qui & res penitus desperatas donare, & consummare suæ virtutis magnitudine potest. §. 3. Et ad tuæ sinceritatis optimum respeximus ministerium: tibi quoque primo & hoc opus commisimus, ingenii tui documentis, ex nostris Codicis ordinatione acceptis: & jussimus, quos probaveris tam ex facundissimis Antecessoribus, quam ex viris disertissimis togatis fori amplissimæ sedis, ad fociandum laborem eligere. His itaque collectis, & in nostrum palatium introductis, nobisque tuo testimonio placitis, totam rem faciendam permisimus: ita tamen, ut tui vigilantissimi animi gubernatione res omnis celebretur. §. 4. Jubemus igitur, vobis antiquorum prudentium, quibus auctoritatem conscribendarum interpretandarumque legum sacratissimi Principes præbuerunt, libros ad jus Romanum pertinentes & legere, & elimare: ut ex his omnis materia colligatur, nulla, (secundum quod possibile est,) neque similitudine, neque discordia derelicta: sed ex his hoc colligi, quod unum pro omnibus sufficiat. Quia autem & alii libros ad jus pertinentes scripserunt, quorum scripturæ a nullis auctoribus receptæ, nec usitatæ sunt: neque nos eorum volumina nostram inquietare dignamur sanctionem. §. 5. Cumque hæc materia summa nostri numinis liberalitate collecta fuerit, oportet eam pulcherimo opere extruere, & quasi proprium & sanctissimum templum Justitiæ consecrare: Et in libros quinquaginta, & certos titulos totum (jus) digerere, tam secundum nostri Codicis constitutionem, quam Edicti perpetui imitationem, prout hoc vobis commodum esse patuerit: ut nihil extra memoratam consummationem possit esse derelictum: sed his quinquaginta libris totum jus antiquum per mille & quadringentos pene annos confusum, & a nobis purgatum, quasi quodam muro vallatum, nihil extra se habeat: omnibus auctoribus juris æqua dignitate pollentibus, & nemini quadam prærogativa servanda: quia non omnes in omnia, sed certi per certa vel meliores, vel deteriores inveniuntur. §. 6. Sed neque ex multitudine auctorum, quod melius & æquius est, judicatote, cum possit unius (forsitan) & deteriores sententia & multas & majores in aliqua parte superare. Et ideo ea, quæ antea in notis Æmilii Papiniani ex Ulpiano, & Paulo, nec non Marciano adscripta sunt, quæ antea nullam vim obtinebant propter honorem splendidissimi Papiniani, non statim respuere: sed si quid ex his ad repletionem summi ingenii Papiniani laborum, vel interpretationem necessarium esse perspexeritis; & hoc ponere, legis vicem obtinens, non moremini: ut omnes qui relati fuerint in hunc Codicem prudentissimi viri, habeant auctoritatem, tanquam si eorum studia ex Principibus Constitutionibus profecta, & a nostro divino fuerint ore profusa: omnia enim merito nostra facimus, quia ex nobis omnis eis impertietur auctoritas: nam qui (non) subtiliter factum emendat, laudabilior est eo, qui primus invenit. §. 7. Sed & hoc studiosum vobis esse volumus: ut si quid in veteribus non bene positum libris inveniat, vel aliquid superfluum, vel minus perfectum:

(supervacua longitudine femota, & quod imperfectum) est, repleatis, & omne opus moderatum, & quam pulcherrimum ostendatis. Hoc etiam nihilominus observando: ut, si aliquid in veteribus legibus, vel Constitutionibus, quas antiqui in suis libris imposuerunt, non recte scriptum inventatis; & hoc reformetis, & ordini moderato tradatis, ut hoc videatur esse verum, & optimum, & quasi ab initio scriptum, quod a vobis electum, & ibi positum fuerit. Et nemo ex comparatione veteris voluminis quasi vitiosam scripturam arguere audeat. Cum enim lege antiqua, quæ *Regia* nuncupabatur, omne jus omnisque potestas populi Romani in Imperatoriam translata sunt potestatem: nos vero sanctionem omnem non dividimus in alias, & alias conditorum partes, sed totam nostram esse volumus: quid possit antiquitas nostris legibus abrogare? Et in tantum eadem omnia, cum reposita sunt, obtinere: ut si aliter fuerint apud Veteres conscripta, in contrarium autem in positione inveniantur, nullum crimen scripturæ imputetur, sed nostræ electioni hoc adscribatur. §. 8. Nulla itaque in omnibus prædicti Codicis membris antinomia (sic enim a vetustate Græco vocabulo nuncupatur) aliquem sibi vindicet locum, sed sit una concordia, una consequentia, adversario nemine constituto. §. 9. Sed & similitudinem, (secundum quod dictum,) ab huiusmodi consummatione volumus exulare, & ea sacratissimis Constitutionibus, quas in Codicem nostrum redeimus, cauta sunt, iterum poni ex veteri iure non concedimus: cum divalium Constitutionum sanctio sufficiat ad eorum auctoritatem: nisi forte vel propter divisionem, vel propter repletionem, vel propter pleniorē indaginem hoc contigerit; & hoc tamen perituro, ne ex continuatione huiusmodi lapsus oriatur aliquid in tali prout spinosum. §. 10. Sed & si quæ leges in veteribus libris positæ, jam in desuetudinem abierunt: nullo modo vobis easdem ponere permittimus: cum hæc tantummodo obtinere velimus, quæ vel iudiciorum frequentissimus ordo exercuit, vel longa consuetudo huius ævæ urbis comprobavit, secundum Salvii Juliani scripturam, quæ indicat debere omnes civitates consuetudinem Romæ sequi, (& leges) quæ caput est orbis terrarum, non ipsam alias civitates. Romam autem intelligimus non solum veterum, sed etiam regiam nostram, quæ Deo propitio cum melioribus condita est auguriis. §. 11. Ideo jubemus duobus istis Codicibus omnia gubernari: uno Constitutionum: altero juris Enucleati, & in futurum Codicem compositi; vel si quid aliud a nobis fuerit promulgatum Institutionum vicem obtinens; ut rudis animus studiosi simplicibus enutritus, facilius ad altioris prudentiæ redigatur scientiam. §. 12. Nostram autem consummationem, quæ a nobis Deo adnuente componetur, Digestorum vel pandectarum nomen habere sancimus, nullis juris peritis in posterum audentibus commentarios illi applicare, & verbositate sua supradicti Codicis compendium confundere: quemadmodum in antiquioribus (temporibus) factum est, cum per contrarias interpretantium sententias totum jus pene contur-

batum est: sed sufficiat per indices tantummodo & titulorum subtilitatem (quæ *παράτιλα* nuncupantur) quædam admonitoris ejus facere, nullo ex interpretatione eorum vitio oriundo. §. 13. Ne autem per scripturam aliqua fiat in posterum dubitatio: jubemus non per simplorum captiones & compendiosa ænigmata, quæ multas per se & per suum vitium antinomias induxerunt, ejusdem Codicis textum conscribi, etiam si numerus librorum significetur, aut aliud quicquam; nec enim per specialia signa numerorum manifestari, sed per literarum consequentiam explanari concedimus. §. 14. Hæc igitur omnia Deo placido facere tua prudentia una cum aliis facundissimis viris studeat; & tam subtili, quam celerrimo fini tradere: ut Codex consummatus, & in quinquaginta libros digestus offeratur in maximam & æternam rei memoriam, Deique omnipotentis prudentiæ argumentum, nostrique imperii, vestrique ministerii gloriam. Dat. 18. cal. Januariis, LAMPADIO & ORESTE viris clarissimis COSS. 530.

2. Imp. Cæs. FLAV. IVSTINIAN. A. ad
Senatum, & omnes populos.

Tanta circa nos divinæ humanitatis est providentia, ut semper æternis liberalitatibus nos sustentare dignetur. Post bella enim Parthica æterna pace sopita, postque Vandalicam gentem ereptam, & Carthaginem, immo magis omnem Libyam Romano Imperio iterum sociatam: etiam leges antiquas jam senio prægravatas, per nostram vigilantiam præbuit in novam pulchritudinem, & moderatum pervenire compendium: quod nemo ante nostrum imperium unquam speravit, neque humano ingenio possibile esse penitus existimavit: erat enim mirabile, Romanam sanctionem ab urbe condita usque ad nostri Imperii tempora, quæ pene in mille & quadringentos annos concurrunt, intestinis præliis vacillantem, hocque & in Imperiales Constitutiones extendentem, in unam reducere consonantiam: ut nihil neque contrarium, neque idem, neque simile in ea inveniat, & ne geminæ leges pro rebus singulis positæ usquam appareant: namque hoc cœlestis quidem providentiæ peculiare fuit: humanæ vero imbecillitati nullo modo possibile. Nos itaque more solito ad immortalitatis respeximus præsidium, & summo Numini invocato, Deum auctorem & totius operis præfulem fieri optavimus: & omne studium Triboniano viro excelso, magistro officiorum, & exquæstore sacri nostri palatii, & exconsule credidimus, eique omne ministerium hujusmodi ordinationis imposuimus, ut ipse una cum aliis (viris) illustribus & prudentissimis viris nostrum desiderium adimpleret: nostra quoque majestas semper investigando, & perscrutando ea, quæ ab his componebantur; quicquid dubium & incertum inveniebatur, hoc numine cœlesti erecta emendabat, & in competentem formam redigebat. §. 1. Omnia igitur confecta sunt, Domino & Deo nostro Jesu Christo possibilitatem tam nobis, quam nostris in hoc satellitibus præstante. Et Principales quidem Constitutiones duodecim libris digestas, jam ante in Codicem nostro nomine præfulgentem contulimus. Postea vero maximum opus aggredien-

tes, ipsa vetustatis studiosissima opera, jam pene confusa & dissoluta, eidem viro excelso permisi-
mus tam colligere, quam certo moderamine tra-
dere. Sed cum omnia percontabamur, a præfa-
to viro excelso suggestum duo pene millia libro-
rum esse conscripta, & plus quam trecentiens de-
cem millia versuum a veteribus effusa: quæ ne-
cesse (esset) omnia & legere & perscrutari, & his
si quid optimum fuisset, eligere. Quod cœlesti
fulgore & summæ Trinitatis favore confectum est,
secundum nostra mandata, quæ ab initio ad me-
moratum virum excelsum fecimus: & in quin-
quaginta libros omne quod utilissimum erat, col-
lectum est: & omnes ambiguitates decisæ, nullo se-
ditioso relicto, nomenque libris imposuimus Di-
gestorum, seu Pandectarum, si omnes disputatio-
nes, & decisiones in se habent legitimas, & quod
undique fuit collectum, hoc in sinus receperunt,
in centum quinquaginta pene millia versuum to-
tum opus consummantes, & in septem partes eos
digessimus non perperam, neque sine ratione: sed
in numerorum naturam & artem respicientes, &
consentaneam eis divisionem partium conficien-
tes. §. 1. Igitur prima quidem pars totius con-
textus, quæ Græco vocabulo *πρώτη* nuncupatur,
in quatuor libros seposita est. §. 3. Secundus au-
tem articulus septem libros habet qui de Judiciis
appellantur. §. 4. In tertia vero congregatione
omnia quæ de rebus nominantur, contulimus, octo
libris eis deputatis. §. 5. Quartus autem locus,
qui & totius compositionis quasi quoddam inve-
nitur umbilicum, octo libros suscepit: in quibus
omnia quæ ad hypothecam pertinent, reposita sunt,
ut non a pignoratitia actione in libris de rebus
posita multum distrarent. Alio libro eodem in-
serto volumine, qui ædilitium Edictum, & red-
hibitoriam actionem, & duplæ stipulationem, quæ
de evictionibus proposita est, continet: quia hæc
omnia titulis emptionum, & venditionum con-
sentanea sunt: & prædictæ actiones, quasi pedis-
sequæ illarum ab initio processerunt, in vetustio-
ris quidem Edicti ordinatione in loca devia, &
multo distantia devagantes: per nostram autem
providentiam his congregatæ: cum oportuerat ea,
quæ de eodem pene loquuntur, in confinio po-
nere. Alius denique liber post duos primos no-
bis excogitatus est de usuris, & trajectionis pecu-
niis, & de instrumentis & testibus, & probatio-
nibus (necnon præsumptionibus,) & memorati
tres singulares libri juxta compositionem de rebus
positi sunt. Post hos si qua de sponsalibus, vel
nuptiis, vel dotibus legibus dicta sunt, reposui-
mus, tribus librorum voluminibus ea concluden-
tes. De tutelis autem & curationibus, geminos
libros conscripsimus. Et memoratam ordinatio-
nem octo librorum, mediam totius operis repo-
suimus, omnia undique tam utilissima quam pul-
cherrima jura continentem. §. 6. Quintus autem
exoritur * nobis * Digestorum articulus, in quem
de testamentis (&) codicillis tam privatorum quam
militum, omne quicquid antiquis dictum inveniat
quis repositum, qui de testamentis appellatur, De
legatis autem & fideicommissis quinque librorum
numerus adgregatus est. Cumque nihil tam pe-

culiare fuerat, quam (ut) legatis quidem legis Fal-
cidie narratio, fideicommissis autem Senatuscon-
sulti Trebelliani: singulis libris utrique eorum ap-
plicatis, tota pars quinta in novem libros coadu-
nata est. Solum autem Senatusconsultum Tre-
bellianum ponendum esse existimavimus: captio-
sas etenim, & ipsis veteribus odiosas Pegasiani Se-
natusconsulti ambages, & utriusque Senatuscon-
sulti ad se tam supervacuas quam scrupulosas di-
versitates respuentes, totum jus super his positum
Trebelliano Senatusconsulto adjudicavimus. Sed
in his nihil de caducis a nobis memoratum est: ne
causa, quæ in rebus non prospere gestis, & tristi-
bus temporibus Romanis increbuit calamitatibus,
bello coalescens civili, in nostris remaneat tem-
poribus, quæ favor cœlestis, & pacis vigor fir-
mavit, & (super) omnes gentes in bellicis (vi-
ctori) periculis superposuit: ne luctuosum monu-
mentum læta sæcula inumbrare concedatur. §. 7.
Sexta deinde pars Digestorum exoritur, in qua
omnes bonorum possessiones positæ sunt, quæ ad
ingenuos, quæ ad libertinos respiciunt: ut & jus
omne quod de gradibus descendit, legitimæque
hæreditatis, & omnis ab intestato successio: &
Tertullianum, & Orphitianum Senatusconsultum,
ex quibus mater & filii invicem sibi heredes exi-
stunt, in geminos libros contulimus: bonorum
possessionum multitudinem in compendiosum, &
manifestissimum ordinem concludentes. † Post
hæc ea quæ de operibus novi nuntiationibus, da-
mni que infecti, & pro ædificiis dirutis, & eorum
infidiis, & quæ de aqua pluvia arcenda veteribus
auctoribus placita sunt: necnon de publicanis &
donationibus tam inter vivos, quam mortis causa
conficiendis, cauta legibus invenimus, in librum
singularem deduximus. † De manumissionibus
autem, & de liberali causa alius liber respondit
quemadmodum, & de acquisitione tam domini-
um, quam possessionis, & titulis, qui eam inducunt
multæ & variæ lectiones uni sunt insertæ volumi-
ni: alio libro deputato his, qui judicati, vel in
jure confessi sunt: & de bonorum detentionibus,
& venditionibus, & ut nequid in fraudem credi-
torum fiat. Postque hæc omnia interdicta glome-
rata sunt: & deinceps exceptiones: & de tempo-
rum prolixitatibus: & de obligationibus, & actio-
nibus, liber iterum singularis extenditur: ut præ-
fata sexta pars totius Digestorum voluminis octo
libris definiatur. §. 8. Septimus autem & novis-
simus articulus Digestorum sex libris formatus est:
in quo de stipulationibus (seu) verborum obliga-
tionibus, & fidejussoribus & mandatoribus, nec-
non novationibus, & solutionibus, & acceptila-
tionibus, & de Prætoriis stipulationibus, omne
quod jus invenitur gemino volumine inscriptum
est, quod in libris antiquis nec numerari possibi-
le fuit. Et post hæc duo terribiles libri positi sunt
de delictis privatis, & extraordinariis necnon
publicis criminibus, qui omnem continent seve-
ritatem, poenarumque atrocitatem. Quibus per-
mixta sunt & ea, quæ de audacibus hominibus
cauta sunt, qui se celare conantur, & contuma-
ces existunt: & de poenis quæ condemnatis infli-
guntur, vel conceduntur: necnon de eorum sub-

stantiis. Liber autem singularis pro appellationibus nobis excogitatus est contra sententias, tam civiles quam criminales causas finientes. Cætera autem omnia quæ ad *municipales*, vel de decurionibus, & muneribus, vel publicis operibus, vel nundinis, & pollicitationibus, & diversis cognitionibus (& censibus,) vel significatione verborum veteribus inventa sunt, quæque regulariter definita in sese recipit, quinquagesimus totius consummationis perfectus §. 9. Quæ omnia confecta sunt per virum excelsum necnon prudentissimum magistrum, exquæstore & exconsule *Tribonianum*, qui similiter eloquentiæ, & legitimæ scientiæ artibus decoratus, & in ipsis rerum experimentis emicuit: nihilque majus nec carius nostris unquam jussionibus duxit, necnon per alios viros magnificos, & studiosissimos perfecta sunt, id est, *Constantinum* virum illustrem, Comitem sacrarum largitionum, & magistrum scrinii libellorum, sacrarumque cognitionum; qui semper nobis ex bona opinione & gloria sese commendavit: necnon *Theophilum* virum illustrem, magistrum jurisque peritum in hac splendidissima civitate laudabiliter optimam legum gubernationem extendentem: & *Dorotheum* * virum * illustrem & facundissimum quæstorum, quem in Berutiensium splendidissima civitate leges discipulis tradentem propter ejus optimam opinionem, & gloriam ad nos deduximus, participemque hujus operis fecimus: sed & *Anatolium* virum illustrem magistrum, qui & ipse apud Berutienses juris interpret constitutus, ad hoc opus allectus est, vir ab antiqua stirpe legitima procedens, & cum pater ejus *Leontius*, & avus *Eudoxius* * qui post Patricium inclytæ recordationis quæstorum, & antecessorem, & *Leontium* virum gloriosissimum prætorium, consularem, atque Patricium filium ejus, * optimam sui memoriam in legibus reliquerunt, necnon *Cratinum* virum illustrem, & comitem sacrarum largitionum, & optimum antecessorem hujus æmæ Urbis constitutum. Qui omnes ad prædictum opus electi sunt, una cum *Stephano*, *Menna*, *Prosdocio*, *Eutholmio*, * *Timotheo*, * *Leonide*, *Leontio*, *Platone*, *Jacobo*, *Constantino*, *Johanne*, viris prudentissimis. Qui patroni quidem sunt causarum apud maximam sedem præfecturæ quæ Orientalibus prætoris præsidet. Omne autem suæ virtutis testimonium undique accipientes, & a nobis ad tanti operis consummationem electi sunt: & cum omnes in unum convenerunt, gubernatione *Triboniani* viri excelsi, ut tantum opus nobis auctoribus possint conficere, Deo propitio in prædictos quinquaginta libros opus consummatum est. §. 10. Tanta autem a nobis antiquitati habita est reverentia, ut nomina prudentium taciturnitate tradere nullo patiamur modo: sed unusquisque eorum qui auctor legis fuit, nostris Digestis inscriptus est: hoc tantummodo a nobis effecto; ut si quid in legibus eorum vel supervacuum, vel imperfectum, vel minus idoneum visum est: vel adjedionem, vel deminutionem necessariam accipiat, & restrictissimis tradatur regulis, & in multis similibus, vel contrariis, quod rectius habere apparebat, hoc pro aliis omnibus

positum est, unaque omnibus auctoritate indulta: ut quidquid ibi scriptum est, hoc nostrum appareat, & ex nostra voluntate compositum: nemine audente comparare ea quæ antiquitas habebat, & quæ nostra auctoritas introduxit: quia multa & maxima sunt, quæ propter utilitatem rerum transformata sunt: adeo ut et si *Principalis Constitutio* fuerat in veteribus libris relata, neque ei pepercimus: sed & hoc corrigendum esse putavimus, & in melius restaurandum: nominibus etenim veteribus relictis, quidquid Legum veritati decorum & necessarium fuerat, hoc nostris emendationibus servavimus: & propter hanc causam, & si quid inter eos dubitabatur, hoc jam in tutissimam pervenit quietem, nullo titubante relictis. §. 11. Sed cum prospeximus quod ad portandum tantæ sapientiæ molem non sunt idonei homines rudes, & qui in primis Legum vestibulis stantes, intrare ad arcana eorum properant: & aliam mediocrem emendationem præparandam esse censuimus, ut sub ea colorati, & quasi primitiis omnium imbuti, possint ad penetralia eorum intrare, & formam Legum pulcherrimam non conniventibus oculis aspicere. Et ideo *Triboniano* viro excelsi, qui ad totius operis gubernationem electus est, necnon *Theophilo*, & *Dorotheo*, viris illustribus & facundissimis Antecessoribus accersitis, mandavimus, quatenus libris quos veteres composuerunt, qui prima Legum argumenta continebant, & *Institutiones* vocabantur, separatim collectis, quidquid ex his utile & aptissimum, & undique sit elatum, & rebus quæ in præsentia ævo in usu vertuntur, consentaneum inveniantur, hoc & capere studeant, & quatuor libris reponere, & totius eruditionis prima fundamenta, atque elementa ponere: quibus juvenes suffulti, possint graviora & perfectiora Legum scita sustentare. Admonuimus autem eos, ut memores etiam nostrarum fiant Constitutionum, quas pro emendatione juris promulgavimus, & in confectioe Institutionum etiam eadem emendatione ponere non morentur: ut sit manifestum, & quid antea vacillabat, & quid postea in stabilitatem redactum est. Quod opus ab his perfectum, ut nobis oblatum & relictum est, & prono suscepimus animo, & nostris sensibus non indignum esse judicavimus: & prædictos libros *Constitutionum* vicem habere iussimus: quod & in oratione nostra, quam eisdem libris præposuimus, apertius declaratur. §. 12. Omni igitur Romani juris dispositione composita, & in tribus voluminibus, id est, Institutionum, & Digestorum, seu Pandectarum, necnon Constitutionum, perfecta, & in tribus annis consummata; quæ ut primum separari cœpit, neque in totum decennium compleri sperabatur: omnipotenti Deo & hanc operam ad hominum sustentationem piis obtulimus animis, uberesque gratias maxima Deitati reddidimus, quæ nobis præstitit, & bella feliciter agere, & honesta pace perpotiri, & non tantum nostro, sed etiam omni ævo, tam instanti quam posteriori Leges optimas ponere. §. 13. Omnibus itaque hominibus eandem Sanctionem manifestam facere, necessarium * esse * perspeximus: ut sit eis cognitum, quanta confusione & inani

infinitate absoluti, in quam moderationem & legitimam veritatem pervenerint; legesque in posterum habeant, tam directas, quam compendiosas, omnibusque in promptu positas, & ad possidendi libros earum facilitatem idoneas: ut non mole divitiarum expensa possint homines supervacuae legum multitudinis adipisci volumina, sed vilissima pecunia facilis eorum comparatio pateat tam ditioribus, quam tenuioribus, minimo pretio magna prudentia reparanda. §. 14. Si quid autem in tanta legum compositione quæ ab immenso librorum numero collecta est, simile forsitan raro inveniatur, nemo hoc vituperandum existimet: sed primum quidem imbecillitati humanæ, quæ naturaliter inest, hoc inscribat: quia * omnium habere memoriam, & penitus in nullo peccare, divinitatis magis quam mortalitatis est: deinde sciat quod similitudo in quibusdam & his brevissimis adsumpta non inutilis est: & nec circa nostrum propositum hoc subsequutum: aut enim ita lex necessaria erat, ut diversis titulis propter rerum cognationem applicari eam oporteat: aut cum fuerat aliis diversis permixta, impossibile erat (eam) per partes detrahi, ne totum confundatur, & in partibus in quibus perfectissimæ visiones veterum expositæ fuerant, quod particulatim in eas fuerat sparsum, hoc dividere ac separate penitus erit incivile: ne tam sensus, quam aures legentium ex hoc perturbentur. Similique modo, si quid Principalibus Constitutionibus cautum est, hoc in Digestorum volumine poni nullo concessimus modo: quasi Constitutionum recitatione sufficiente, nisi & hoc raro ex iisdem causis quibus similitudo adsumpta est. §. 15. Contrarium autem aliquid in hoc Codice positum nullum sibi locum vindicabit, nec invenitur: si quis subtili animo diversitatis rationes excutiet: sed est aliquid novum inventum, vel occulte positum, quod dissonantiæ querelam dissolvit, & aliam naturam inducit discordiæ fines effugientem. §. 16. Sed & si quid forsitan prætermisum est, quod in tantis millibus quasi in profundo positum latitabat, & cum idoneum fuerat poni, obscuritate involutum necessario derelictum est: quis hoc reprehendere recto animo possit? primo quidem propter ingenii mortalis exiguitatem: deinde propter ipsius rei vitium, quod multis inutilibus permixtum, nullam sui ad eruendum præbuit copiam: dein quod multo utilius est, pauca idonea effugere, quam multis inutilibus homines prægravare. §. 17. Mirabile autem aliquid ex his libris emerit, quod *multitudo antiqua præsentē brevitate paucior invenitur*: homines etenim, qui antea lites agebat, licet multæ leges fuerant positæ, tamen ex paucis lites perferebant, vel propter inopiam librorum quos comparare eis impossibile erat, vel propter ipsam incitiam, & voluntate iudicum magis, quam legitima auctoritate lites dirimebantur. In præsentem autem consummationem nostrorum Digestorum e tantis leges collectæ sunt voluminibus, quorum & nomina antiquiores homines non dicimus nesciebant, sed nec unquam audiebant, quæ omnia collecta sunt substantia amplissima congregata, ut *regena quidem antiqua multitudo inveniatur*, opu-

lentissima autem brevitatis nostra efficiatur. Antiquæ autem sapientiæ librorum copiam maxime Tribonianus vir excellentissimus præbuit: in quibus multi fuerant, & ipsis eruditissimis hominibus incogniti: quibus omnibus perlectis, quidquid ex his pulcherrimum erat, hoc semotum in optimam nostram compositionem pervenit. Sed huius operis conditores non solum ea volumina perlegerunt, ex quibus leges positæ sunt: sed etiam alia multa, quæ illi, nihil vel utile, vel novum in eis inventientes, quod excerptum nostris Digestis applicarent, optimo animo respuerunt. §. 18. Sed quia * *divina quidem res perfectissima sunt, humani vero juris conditio semper in insulsum decurrit, & nihil est in ea, quod stare perpetuo possit: multas enim formas edere natura novas deperperat*: non desperamus, quædam postea emergi negotia, quæ adhuc legum laqueis non sunt innodata: si quid igitur tale contigerit, augustum impleretur remedium: quia ideo Imperialem fortunam rebus humanis Deus præposuit, ut possit omnia, quæ noviter contingunt, & emendare, & componere, & modis & regulis competentibus tradere: & hoc non primum a nobis dictum est, sed ab antiqua descendit prosapia: cum & ipse Julianus Legum & Edicti perpetui subtilissimus conditor, in suis libris hoc rettulit: ut si quid imperfectum inveniatur, ab Imperiali sanctione hoc repleatur: & non ipse solus, sed & Divus Hadrianus in compositione Edicti, & Senatusconsulto, quod eam secutum est, hoc apertissime defini-
vit, ut, si quid in edicto positum non inveniatur, hoc ad ejus regulas ejusque conjecturas & imitationes possit nova instruere auctoritas. §. 19. Hæc igitur omnia scientes Patres Conscripti, & omnes orbis terrarum homines, gratias quidem amplissimas agite terrarum summæ divinitati, quæ vestris temporibus, tam saluberrimum opus servavit: quo enim antiquitas digna divino non est visa iudicio, hoc vestris temporibus indultum est. Hæc itaque leges & adorate & observate omnibus antiquioribus quiescentibus, nemoque vestrum audeat, vel comparare eas prioribus, vel si quid dissonans in utroque est, requirere: quia omne quod hic positum est, hoc unicum & solum observari censemus. Nec in iudicio, nec in alio certamine, ubi leges necessariae sunt, ex aliis libris, nisi ab iisdem Institutionibus nostrisque Digestis, & Constitutionibus a nobis compositis, vel promulgatis aliquid, vel recitare, vel ostendere conetur: nisi temerator velit falsitatis crimini subiectus una cum iudice, qui eorum audientiam patiat, pœnis gravissimis laborare. §. 20. Ne autem incognitum vobis fiat, ex quibus veterum libris hæc consummatio ordinata est, iussimus, & hoc in primordiis Digestorum nostrorum inscribi: ut manifestissimum sit, ex quibus legislatoribus quibusque libris eorum, & quot millibus hoc iustitiæ Romanæ templum ædificatum est. Legislatores autem, vel commentatores eos elegimus, qui digni tanto opere fuerant, & quos, & anteriores piissimi Principes admittere non sunt indignati: omnibus uno dignitatis apice impertito, nec sibi quoquam alienam prærogativam vindicante: cum enim Constitutionum vicem, & has

numeratione, solutione & liberatione ipsorum, & leges obtinere censuimus, quasi ex nobis promulgatas: quid amplius, aut minus in quibusdam esse intelligatur: cum una dignitas, una potestas omnibus est indulta? §. 21. Hoc autem, quod & ab initio nobis visum est, cum hoc opus fieri Deo adjuvante mandabamus, tempestivum nobis videtur, & in presenti sancire, ut nemo neque eorum qui in presenti juris peritiam habent, neque (qui postea fierent, audeat commentarios hisdem legibus adnectere: nisi tantum si velit eas in Græcam vocem transformare sub eodem ordine, eademque consequentia, sub qua, & voce Romana positæ sunt: hoc quod Græci κατὰ πόδα dicunt, & si qui forsitan per titulorum subtilitatem adnotare maluerint, & ea Paratitla nuncupantur, componere; alias autem legum interpretationes, immo magis perversiones, eos jactare non concedimus: ne verbositas eorum aliquod Legibus nostris adferat ex confusione dedecus: quod & in antiquis Edicti perpetui commentatoribus factum est, qui opus moderate confectum, huc atque illuc in diversas sententias producentes (contrahentes) in infinitum distraxerunt, ut pene omnem Romanam sanctionem esse confusam. Quos si passi non sumus, quemadmodum posteritatis admittatur vana discordia? Si quid autem tale facere ausi fuerint: ipsi quidem falsitatis rei constituentur, volumina autem eorum omnimodo corrumpentur. Si quid vero, ut supra dictum est, ambiguum fuerit visum: hoc ad Imperiale culmen per iudices referatur, & auctoritate Augusta manifestetur, cui soli concessum est leges, & condere & interpretari. §. 22. Eandem autem poenam falsitatis constituimus, & adversus eos, qui in posterum Leges nostras per siglorum obscuritates ausi fuerint conscribere: omnia enim, id est, & nomina Prudentium, & titulos, & librorum numeros per consequentias literarum volumus, non per sigla manifestari: ita ut, qui talem librum sibi paraverit, in quo sigla posita sint in qualemcumque locum libri, vel voluminis: sciat inutilis se esse Codicis dominum: neque enim licentiam aperimus ex tali Codice in iudicium aliquid recitare, qui in quacunque sua parte siglorum habet malitias. Ipse autem librarius qui eas inscribere ausus fuerit, non solum criminali poena, secundum quod dictum est, plectetur: sed etiam libri æstimationem in duplum domino reddet, si & ipse dominus ignorans talem librum, vel comparaverit, vel confici curaverit: quod & antea a nobis dispositum est, & in Latina Constitutione, & in Græca, quam ad legum Professores dimisimus. §. 23. Leges autem nostras, quæ in his Codicibus, id est, Institutionum seu Elementorum, & Digestorum, vel Pandectarum posuimus, suum obtinere robur ex tertio nostro felicissimo sancimus Consulatu præsentis duodecimæ indictionis, tertio calendas Januarias, in omne ævum valituras, & una cum nostris Constitutionibus pollentes: & suum vigorem in iudiciis ostendentes in omnibus causis, siue quæ postea emerferint, siue quæ in iudiciis adhuc pendent, nec eas judicialis, vel amicalis forma compescuit: quæ enim jam vel judiciali sententia finita sunt,

vel amicali pacto sopita, hæc resuscitari nullo volumus modo. Bene autem properavimus in tertium nostrum Consulatum, & has Leges edere: quia maximi Dei & Domini nostri Jesu Christi auxilium felicissimum eum nostræ Reipublicæ donavit: cum in hunc & bella Parthica abolita sunt, & quieti perpetuæ tradita, & tertia pars mundi nobis adcrevit. Post Europam enim, & Asiam, & tota Libya nostro Imperio adjuncta est, & tanto operi Legum caput impositum est: omnia cælestia dona nostro tertio Consulatu indulta. §. 24. Omnes itaque iudices nostri pro sua jurisdictione easdem leges suscipiant, & tam in suis iudiciis, quam in hac regia Urbe habeant, & proponant, & præcipue vir excelsus hujus almæ Urbis præfectus: curæ autem erit tribus excelsis præfectis prætoriis, tam Orientalibus, quam Illyricis, necnon Libycis, per suas auctoritates omnibus, qui suæ jurisdictioni suppositi sunt, eas manifestare. Dat. 17. calendis Januariis, IUSTINIANO Domino nostro ter consule. FELICITER 533.

3. IN NOMINE DOMINI ET DEI NOSTRI
IESU CHRISTI.

Imperator Cæsar Flav. Justinianus, Alamannicus, Gothicus, Francicus, Germanicus, Anticus, Alanicus, Vandalicus, Africanus, pius, felix, inclutus, victor, triumphator, semper colendus Augustus ad magnum Senatam & populum, & omnes orbis nostri civitates.

DEdit nobis Deus post pacem cum Persis intactam, Vandalica trophæa, & totam Libyæ acquisitionem, postque nominatissimam Carthaginem nostro iterum Imperio sociatam, ut veterum Legum renovationis opus ad optatum finem perduceremus: quod nemo Principum ante nostrum imperium, aut in mentem induci posse, aut humano ingenio possibile esse existimavit. Erat enim mirabile, omnem Romanam sanctionem a condita vetere Roma usque ad nostri Imperii tempora, quæ pene in mille & trecentos annos concurrunt, non solum secum in variis suis partibus, sed in Imperialibus quoque præsertim Sanctionibus inter omnem nutare consonantiam pariter ac discordiam: non tamen id solum quod secum pugnabat, tollere; sed etiam quod idem, aut simile reperiatur, expellere, variamque ipsius pulchritudinis ideam tribuere, ita ut pro singulis rebus singulæ leges constitutæ viderentur. Quod proculdubio superioris Numinis & fluentis inde benignitatis fuit, non humanæ cogitationis, aut incepti, aut potestatis. Nos itaque, more solito manibus ad Deum erectis, eoque, ut nos complecti dignaretur, invocato, & rem aggressi sumus, & omnia tandem confecimus, Triboniano gloriosissimo magistro, & exquæstore sacri nostri palatii, & exconile ad omne ministerium usi; necnon aliis quibusdam illustribus, & prudentibus viris, inquirentes semper ea quæ ab eis componebantur: & id quod erat dubium perscrutantes, omnibus quoque secundum datam nobis a Domino Deo & Salvatore nostro Jesu Christo scientiam & intellectus vigorem imponentes competentem formam. §. 1. Et piissimas igitur Constitutiones jam ante in duodecim libris comprehensas, Codicem nostræ pietatis co-

gno-

gnomine fulgentem composuimus : nunc vero omnium veterum juris conditorum sententias ex multitudine, quæ ad duo millia pene librorum, & trecentas myriadas versuum pertingebat, in moderatum & perspicuum collegimus compendium. Quinquaginta igitur libris omnia complexi nunc sumus cœlesti favore, colligentes omne id quod erat utile, & omnes ambiguitates decedentes, nullo seditioso relicto. Quos libros Digesta seu Pandectas appellavimus, ex eo, quod legum habeant divisiones & decisiones; itemque ex eo, quod omne in unum congregatum receperint, hanc eis appellationem imponentes: nec ultra quindecim myriadam versuum numerum eis dantes: & in septem eos disponentes tractatus: idque non perperam, neque sine ratione, sed ad numerorum naturam & harmoniam respicientes. §. 2. Ea igitur quæ apud omnes *πρώτα*, id est, primordia nuncupantur, in quatuor libros seposuimus. §. 3. Deinceps ea quæ de Judiciis tractant, in alios septem libros. §. 4. Item ea quæ de Rebus, non in plures quam octo libros. §. 5. Sequentem vero operis partem, quæ quarta & media *μέσος ἐν τῷ παντί* est totius operis, in aliis octo libris deposuimus, in quibus est quidem hypothecaria, non longe admodum a pignoratitia actione distans: est & Edictum edictum, & de evictionibus stipulatio: quæ duo accessoria, & consequentia constituta venditionum, longe tamen admodum in veteri juris ordinatione ab his devagantia congregavimus propius propter mutuam inter se cognitionem: ne, quæ de eodem pene loquuntur, longe a se distarent. Post hæc introduximus post duos illos libros ea, quæ sunt scripta de usuris tam terrestribus, quam trajectitiis seu maritimis, & de probationibus in unum librum: his autem tribus inonobilibus, singularibus libris post tractatum de rebus sibi invicem proximis depositis, & rursus ea quæ de sponsalibus, & nuptiis, & de dote legibus dicta sunt congregantes, his etiam tria habere in hac ordinatione volumina concessimus. De tutoribus autem minoris ætatis geminos libros, eos, inquam, qui de tutelis apud omnes nominantur, & hic etiam in compendium concidimus memoratam octo librorum ordinationem, & mediam (ut dictum est) hanc partem totius operis confecimus, pulcherrima & utilissima jura in his describentes. §. 6. De testamentis autem, & legatis, & fideicommissis omnia congregavimus in novem librorum numerum: quorum principatum obtinent ea, quæ sunt de testamentis, & codicillis, cum omnium, tum etiam militum qui ea, ut volunt, faciunt, duobus libris ordinata, & de testamentis inscripta: quinque autem sequentibus continentur ea, quæ de legatis & fideicommissis, & omni eorum ambiguitate disputata sunt: & quoniam Falcidie narratio continens, & consentanea erat legatorum & fideicommissorum proprio tractatui: propterea & ipsum continuo legatorum supposuimus tractationi, libro integro ei applicato, cum brevi quadam adjectione: & rursus quia ad Falcidie imitationem (introducendum) erat Trebellianum Senatusconsultum in fideicommissis: & huic ultimum hujus ordinationis tribuimus locum, to-

tum jus super his positum, Trebelliano Senatusconsulto attribuentes, & supervacuum esse Pegasus Senatusconsulti positionem inventientes, & absurdas horum Senatusconsultorum inter se differentias, & communionem: quas sane & veteres perosi, captiosas & damnosas appellarunt: simpliciore quadam narratione, omne hoc schema congregantes, & ad unius Senatusconsulti Trebelliani ordinationem applicantes, & hanc quintam partem totius ordinationis novem his perfecimus libris: in quibus novem libris nihil de quondam caducis dictum a nobis est: quia propter usum quendam non prosperum cum increbuisse in republica, & luctuosum monumentum bellorum civilium essent: non oportebat in his manere temporibus, in quibus & Deus dedit pacem agere domi & foris, & cum oportuit bellum gerere, facile cum ipsius favore hostes superare & capere. §. 7. Sequitur deinde & exoritur nobis & sexta pars totius compositionis, octo conclusa libris. Pulchre autem incipit ab his, quæ possessiones nominantur, quas nos similiter, ut cætera diligenter considerantes, tam eas quæ ad ingenuos, quam quæ ad libertinos pertinent, ex multa anteriorum temporum confusione & obscuritate in purum deduximus compendium, geminorum illis librorum numerum sufficere arbitantes. Applicavimus autem ipsis, & omnes ab intestato appellatas successiones, & ipsos generum ordines, eorum gradibus etiam libro inscriptis, & circa omnium finem Tertullianum & Orficianum composuimus Senatusconsultum, ex quibus matres & liberi invicem successores fiunt. Procedit autem post hæc alius liber, qui de ædificiorum operibus, & de ea quæ ob ruinosa & diruta ædificia (datur) satisfactione, & his qui in his aliquid insidiarum aut fraudis admiserint, & de his qui ex aquarum impetu vicinos læserint, & de publicorum vestigalium coactoribus, atque insuper de donationibus tam indefinitis (seu simplicibus,) quam in cogitationem mortis relatis leges ac jura ordinant. Rursus autem quicquid de quacunque manumissione extat, vel de his, quæ super ipsa agitantur causis, & hoc uni traditum est libro. Amplius autem, & ea quæ de possessione, & per ipsam acquisitione, & de causis eam introducentibus sunt, in unum seposuimus tractatum (seu librum.) Et quidquid etiam de judiciariis extat sententiis, & his qui in eis aliqua contra seipsum confessi sunt, & de bonorum cessione, & creditorum detentione, & venditione, & de bonorum separatione & curatione, & ne quid patiantur creditores fraudis, & id unum similiter collatum est librum. Sed & interdictionum modum non pluribus, quam uni dedimus libro. Inde autem & ad præscriptiones (seu exceptiones) & in his ordinata tempora venimus. Et obligationum quidem, & actionum seposuimus modos, & coëgimus omnem hanc partem, cui præsumt possessiones (ut dictum est) octo librorum numero descriptam, sextam hanc partem totius voluminis seponentes. §. 8. Totius autem extrema pars, quæ & septima est totius tractationis, sex librorum numero demandata est, incipiens quidem a stipulationibus, procedens vero ad ea, quæ scripta sunt de fidejussione, & debito um

enumeratione solutione, & liberatione ipsorum, & de introductis ex Prætorum jurisdictione stipulationibus: quæ omnia duobus a nobis contracta sunt libris: cum apud veteres nec dici posset, quot essent libri (ea de re.) Procedit & deinceps ad delictorum narrationem: & omnia recenset quæ ad majora delicta pertinent, quæ vocant privata, & item quæ ad ea quæ necdum ordinaria appellant: sed ipsis extraordinariorum appellationem imponunt: descendit etiam & ad publica crimina quæ atrocissima sunt: & magnam sibi advocant pœnam. Duo autem & hic sunt libri, qui quidem, quæ ad delicta & crimina pertinent, complectuntur: quibus permixta sunt, & ea quæ de reis criminum, qui se celare tamen conantur, scripta sunt, & de eorum bonis, & de ea quæ infligitur condemnatis pœna, vel indulgentia. Initium autem nobis alterius rursus libri sit narratio de appellationibus, quæ communis est profecto ad rescindendas tam pecuniarias (seu civiles) sententias quam criminales. Quæcumque autem de civibus (seu municipibus,) & de decurionibus, & muneribus, & publicis operibus, & nundinis, & redituum pollicitationibus, & variis cognitionibus (seu interrogationibus,) & publica descriptione, veteribus inventa sunt, & quæcunque de verborum extant significatione, & de his quæ pro regulis apud veteres dicta sunt: hæc omnia in sese recipit ultimus liber. Hujus igitur compositionis, cujus initium est a stipulationibus, hic liber est sextus quidem, si ad proprium principium comparetur: sed est quinquagesimus, si conferatur ad totam consummationis perfectionem, (seu harmoniam.) §. 9. Quæ omnia composita sunt, & elaborata peroptime, & ut nostra iussione dignum fuit, per Tribonianum illustrissimum: necnon prudentissimum magistrum, & exquæstorem nostrorum palatiorum, & exconsulem, virum & in ipsis rerum experimentis, & in eloquentia, & in legibus scribendis satis spectatum, & qui nihil unquam nostrarum iussuorum contempsit: necnon per alios (viros) qui sub ipso nobis hoc opus elaborarunt; id est Constantinum magnificentissimum comitem sacrarum largitionum, & antigrapharium (seu magistrum) sacri scrinii, & sacrorum libellorum & cognitionum Imperialium, qui nobis bonam de se opinionem in omnibus præbuit: necnon Theophilum magnificentissimum magistrum, & Leges (seu jura) in regia hac urbe laudabiliter, & cum summis vigiliis, & ut magisteria sedulitate dignum est, docentem: & Dorotheum magnificentissimum quæstorem, & Doctorem in legem civitate designatum: dicimus autem verendam & splendidam Berytensium metropolim, quem de ipso optima opinio & gloria, & ad nos deduxit ipsum, & ut hujus operis participem faceremus, hortata est: sed & Anatolium magnificentissimum magistrum, qui & ipse apud Berytenses ea quæ ex legibus (proficiscuntur,) pulchre docet, vir ex tertia stirpe laudabili juris apud Phœnices interpretum descendens: refert enim genus ad Leontium, & Eudoxium, homines in legibus optimæ memoriæ post Patricium inclytæ recordationis, quæstorium & anticensorem, & Leontium gloriosissimum, ex-

præfecto, & exconsule, atque Patricium ejus filios (summæ admirationis viros) & Cratinum magnificentissimum atque prudentissimum comitem sacrarum largitionum, & optimus quoque is est legum enarrator in regia hac urbe: & præter hos etiam Stephanum, Menam, Prosdocium, Eutolmum, Timotheum, Leonidem, Leontium, Platonem, Jacobum, Constantinum, Joannem, viros prudentissimos, qui universi Rhetores quidem sunt gloriosissimorum præfectorum sacrorum nostrorum Prætoriorum; gloriam autem seu laudem apud omnes prudentiæ juste habent, & a nobis merito judicati sunt digni, ut eligerentur tanti certaminis participes. Hæc igitur nobis circa Digestorum elaborata sunt conscriptionem per jam dictos gloriosissimos viros. §. 10. Tanta autem nobis reverentia antiquitatis fuit, ut neque mutari nomina veterum Jurisconsultorum sustinuerimus, sed uniusque illorum appellationem Legibus inscripsimus, mutantem quidem, si quid jam habere visum est non recte, partes vero illas nunc tollentes, has nunc addentes, ex multis denique optimum eligentes, & unum (atque parem) omnibus præbentes potestatis vim, (seu robur:) ita ut quicquid scriptum est in eo libro, id nostra sit sententia: nemine audente comparare ea quæ nunc facta sunt his quæ prius erant: quia multa & numeratu non facilia transposuimus in melius, etiam si quid Imperiali aliqua antiquorum Imperatorum constitutione in aliam dictum fuerat formam: nam nomina quidem veteribus servavimus, legum autem veritatem nostram fecimus: itaque si quid erat in illis seditiosum, (multa autem talia erant ibi reposita) hoc decisum est & definitum, & in perspicuum finem deducta est quæque lex. §. 11. Sed cum oportebat, & aliquam mediocrem isagogem facere in eorum gratiam, qui recenter leges attingunt, nec majorem doctrinam portare possunt: neque hoc extra nostram providentiam reliquimus, scilicet Triboniano gloriosissimo, qui & ad totius operis legitimi gubernationem electus est, necnon Theophilo, & Dorothea magnificentissimis & prudentissimis anticensoribus accersitis mandavimus: ut seligerent ex his, quæ apud veteres erant isagogarum modo composita, ea, quæ essent aptissima, & in ipsis rerum argumentis obtinentia; utque colligerent, & nobis offerrent, & ut mentionem etiam facerent nostrarum Constitutionum, quas pro emendatione veteris juris promulgavimus: & ita componerent libros quatuor futuros prima elementa totius isagoges, quos vocari Instituta visum est; quam sane legitimi operis partem compositam nobis obtulerunt, & nos eam totam consideratam a nobis, & perpen- sam, recteque habere visam, nostris sensibus non indignam esse judicavimus, & pro nostris haberi Constitutionibus, & nostrarum Constitutionum robur habere iussimus: quod & ex his quæ in *promissis* ejusdem voluminis disseruimus, omnibus manifestum fecimus. §. 12. Sic itaque omni Romani juris dispositione ordinata, & in tribus integris & voluminibus, & annis tanto opere perfectis: (quod nobis ab initio omnem spem excedere: circa finem autem, cum jam penetrabilem esse

rem docuimus, ne in decem quidem annis totum absolvi posse videbatur) tanta ergo trium annorum celebritate consummato opere, & hac opera Domino Deo oblata, qui dedit & pacem agere, & bella feliciter dirigere, & leges ponere præterito, præsentem, & futuro tempore: justum esse putavimus, omnibus hominibus facere manifestum nostrum in his rebus studium simul & providentiam: quomodo nempe priore soluti perturbatione, & confusione, & nullum finem habente juris positione, usuri sint posthac legibus rectis, compendiosis, & omnibus ad manum promptis, & litium compendium adferentibus, & paratis atque expositis omnibus (hominibus) ad facilem acquisitionem, nec amplius egentibus multis pecuniis, ut illorum inutilium librorum congerant multitudinem: sed vilissima pecunia, tam ditioribus, quam ex tenuiore profectis patrimonio, copiam sui comparandi præbentibus. §. 13. Si quid autem ex multitudine ea, quæ nunc congesta est, & ex tantis myriadibus collecta, videbitur esse simile (& geminatum,) (hoc autem putamus rarum esse) attamen humanæ naturæ (imbecillitatem) considerantibus, non extra justam apologiam ne hoc quidem videbitur esse: * in nullo enim aberrare, (seu in omnibus inreprehensibilem seu inemendabilem esse,) divinæ utique solius, non autem mortalis est constantiæ, (seu roboris, quemadmodum & a majoribus dictum est: deinde est, ubi & similitudinem adsumpsimus positionem: vel rebus subjectis id exigentibus, ut oporteret idem pluribus applicari titulis: vel quia cum extraneo loco esset commixta id, quod simile superiori videbatur, impossibile fuit eam similitudinem detrahi: vel etiam quia sæpe custodienda fuit integra totius theoriæ (seu visionis) continentia, nec separanda, (aut divellenda) mens & intellectus (legendium) per eorum, quæ jam scripta fuerant, ademptionem: quia & hoc sicubi adsumptum est, propter rei necessitatem; tamen id breve est, nec ullum fere sui sensum præbens. §. 14. Hoc etiam ipsum, & in Constitutionibus jam inter Imperiales Constitutiones relatis, & jure, quod ex his resultat, observavimus: nam quæ in illis jam cauta erant, ea nec in volumine poni concessimus, nisi ob aliquam interdum circumstantiam similitudinis aliqua causa relicta est. §. 15. Contrariam autem aliis legibus legem ex his, quæ in hoc volumine positæ sunt, non facile quis repererit, si modo ad omnes contrarietatis fines animum intendere festinet, sed inest aliquid diversum: quod adsumptum alterius generis forte hanc & illam legis positionem apparere faciat. §. 16. Sed & si quid forte prætermisum est eorum, quæ poni debebant (forte enim & aliquid tale contigit propter humanæ imbecillitatem naturæ) multo sane melius est nostris subditis multis inutilibus liberari (legibus) dum privantur forte paucis quibusdam, quæ videbantur idonea, myriadibus prope infinitis defossa & deposita, & nemini forte mortalium animadversa. §. 17. Hanc enim ob causam tot libris (quos antea scribi oportebat,) destituti judices, facilius ex paucissimis juris auctoribus, & libris ad finem litium perveniebant, & judicia decidebant, vel propter

inopiam librorum, vel quia non sufficebant multis laboribus ad invenienda multa utilia necessariis, & viribus erant impares. In præsentem autem consummatione maximus legum obtinentium congestus est numerus ex libris raris, & qui vix inveniri potuerint, & quorum nec nomina nec eruditissimi quidem in legibus complures homines noverant. Quorum sane copiam (seu materiam) nobis uberissimam dictus gloriosissimus Tribonianus præbuit multorum librorum, & qui vix numerari possunt, suppeditata multitudine: quibus omnibus perfectis & lectis, congesta sunt hæc volumina; sed ex horum multis & variis hi, qui a nobis ad hoc congregati erant, cum nihil invenissent idoneum, aut novum ab his quæ jam congregata erant, illationem ex his in hoc opere faciendam optimo animo respuerunt. §. 18. Si vero postea aliquid novi controvertetur, quod non apparebit legibus his inscriptum: (multa enim novare novit natura) sed Imperium Deus propter hoc imposuit hominibus, ut emergentia & legis egentia lege definiat, & humanæ naturæ incertum repleat, & certis concludat legibus ac regulis: neque hoc nostrum nunc dicimus: sed jam omnium juris conditorum, qui olim claruerunt, prudentissimus Julianus hoc ipsum videtur dixisse, qui & ab Imperiali auctoritate implorat fieri legum repletionem in emergentibus ambiguitatibus & quæstionibus: sed & D. Adrianus piæ memoriæ; quando ea, quæ a prætoribus quotannis edicta fuerant, brevi complexus est libello, adsumpto ad id optimo Juliano; in oratione, quam in commune habuit in seniore Roma, hoc ipsum quoque ait: ut, si quid præter id, quod jam ordinatum est, emergerit: conveniens est, eos, qui in magistratu sunt, illud conari decidere, & remedium imponere secundum eorum, quæ jam ordinata sunt, consequentiam (imitationem) §. 19. Hæc igitur omnes (dicimus autem vos, magni Senatus & omnes nostræ Reipublicæ homines) cognoscentes, gratiam quidem confitemini Deo, qui nostris temporibus tantum bonum servavit: utimini vero nostris Legibus; nulli earum, quæ veteribus libris inscriptæ sunt, attendentes: neque ad ea quæ nunc posita sunt, illas comparantes; quia etsi videantur quædam invicem non consonare, tamen prius illud & vetustius nobis ut imperfectum displicuit, nunc autem hoc visum est debere obtinere. Nam prohibemus, illis in posterum uti: hæc autem sola observari in Republica, & obtinere concedimus & sancimus: ita ut qui conatus fuerit ex prioribus libris, & non ex his duobus solis, & Constitutionum (libro) a nobis compositis, vel factis, uti quibusdam legibus, vel eas in judiciis legere, vel si quis judicaverit ex his apud se recitari eas passus: falsi reus erit, & publicorum criminum judicatus, & poenæ additus: quod etsi non diceremus, vel ex hoc ipso manifestum esset. §. 20. Sed & hoc optimum fore judicavimus, præponere Digestorum volumini, & veteres juris conditores, & illorum volumina, & unde collectio facta sit Legum nunc a nobis congestarum: quod & fieri jussimus: & factum est: & simul ea, quæ de his rebus conscripta sunt, supponi huic divinæ nostræ Constitutioni præcepimus:

mus: ut omnibus fiat manifestum, & quid prioris inexperience simul, & incertitudinis esset, & quid a nobis sit adinventum. Legislatores autem seu Legum interpretes illos, congesimus, qui apud omnes probati & recepti erant, & prioribus Imperatoribus placuerant, & qui ab his nominari meruerant. Si enim aliquis nondum veteribus Legislatoribus cognitus est: nos & huic interdiximus hujus voluminis communicationem. Omnibus sane hic positus unum ordinem & dignitatem parem dedimus: nulli cuiquam majore, quam ceteris, data prerogativa. Si enim his, quæ ab illis scripta sunt omnibus Imperialium Constitutionum dedimus robur: quid est, quod in his amplius, quodque minus haberi debeat? §. 21. Illud autem, quod statim, cum hanc compositionem Legum congregari mandavimus, jussimus: iterum & nunc sancimus illud confirmando: omnibus similiter interdiximus, ne quis audeat hominum qui sunt nunc, aut in posterum erunt, commentarios scribere harum legum: paterquam si velit quis in Græcam linguam hæc transferre, quem etiam volumus sola secundum pedem seu κατὰ πόδα nuncupata uti legum interpretatione: & si quid secundum nominatorum paratitlorum (ut conveniens est) adscribere voluerint usum: aliud autem nihil omnino ne tantillum quidem circa ea facere, nec rursus dare seditionis, & dubitationis, aut infinite multitudinis legibus occasionem: id quod antea in antiqui Edicti factum est ordinatione: ita ut illud brevissimum constitutum ex differentium commentariorum differentia seu diversitate in infinitam extenderetur multitudinem. Si quid enim forte ambiguum fuerit visum, vel litium certatoribus, vel his qui rebus judicandis præfunt: hoc Imperator interpretabitur recte: nam hæc facultas illi soli a legibus permessa est. Itaque quisquis ausus fuerit ad hanc nostram Legum compositionem commentarium aliquod adjicere, aliter atque nostræ hujus jussionis forma præscribit: is sciat, quod & ipsi falli reo legibus futuro, & quod composuerit, eripietur, & modis omnibus corrumpetur. §. 22. Eadem poena imposita & adversus eos, qui notis (seu signis) quibusdam in scriptura utentur, (quæ signa singlas vocant) & qui per ea conturbare scripturam tentaverint, nec per totam consequentiam litterarum numeros, & nomina veterum Prudentum, & totam Legum positionem scripserint. Sciant etiam librorum ita scriptorum comparatores se inutilis fore libri dominos; neque enim damus licentiam talibus libris in judiciis uti, & aliquid agere: etiamsi contingat librum in ea ipsa parte quæ recitatur, nullum habere tale signum (aut notam), sed in alia quacunque sui parte, quamvis semel tantum id admissum sit. Itaque ipse quidem eum librum pro non scripto prorsus habebit: Is autem, qui eum scripserit, & ignorantem emptori dederit: duplum solvet ejus æstimationis ei, qui ita in quantitate damnum passus fuerit, nihilominus infligenda criminali poena. Hoc etenim, & in aliis Constitutionibus ea de re positum scripsimus, tam his quæ Latina procellerunt voce, quam ea quæ Græcorum lingua, quam quidem ad Legum Professores rescripsimus. §. 23. Hæc igitur

tur volumina, (Institutorum & Digestorum dicimus) ex fine tertii nostri felicissimi Consulatus suum robur obtinere sancimus, id est, ex ante tertium calendarum Januariarum præsentis duodecimæ Indictionis, in omne ævum valitura, & una cum Imperialibus Constitutionibus vigorem, & locum habitura tam in his quæ postea emerferint, quam in his quæ in judiciis adhuc pendent, nec dum amicalibus tradita sunt transactionibus: * quodcumque enim hæcenus, vel judicatum vel transactum est, retractari non sulinemus. Quem quidem Consulatum tertium nobis nominatissimum dedit Deus: quando & sub ipso pax cum Persis confirmata est, & hoc tantum Legum volumen repositum est: quod a nemine majorum unquam excogitatum fuit: atque ad hæc tertia pars mundi (dicimus autem totam Lybiam) nostris adjuncta est sceptris: omnia hæc a summo Deo & Salvatore nostro IESU CHRISTO dona tertio nostro Consulatu indulta. §. 24. Omnes itaque laudatissimi nostræ Reipublicæ Magistratus divinam hanc nostram suscipientes Constitutionem, ut utantur prædictis nostris Legibus, unusquisque in suo procurabit Judicio. Præponet autem eam in maxima & regia hac urbe, & ejus gloriosissimus Præfectus. Curæ autem erit excellentissimo & laudatissimo nostro magistro, & gloriosissimis atque beatissimis præfectis sacrorum nostrorum Prætoriorum; tam in his quæ ad solem Orientem; quam in his quæ in Illyride: necnon in his etiam quæ in Lybia sunt; per sua edicta his qui sub ipsis ordinati sunt, & ista facere manifesta, ad omnium nostrorum subditorum inexcusabilem notitiam. Data 17. calend. Januarias. Domino nostro IVSTINIANO perpetuo Augusto 3 CONS. 533.

TIT. XVIII.

DE IVRIS ET FACTI IGNORANTIA.

1. Imp. ANTONINVS A. Maximo Militi.

Quamvis, cum causam tuam ageres, ignorantia juris propter simplicitatem armatæ militiæ allegationes competentes omiseris: tamen si nondum satisfecisti, permitto tibi, si ceperis ex sententia conveniri, defensionibus tuis uti. Dat. 7. cal. Maji, duobus ASPERIS COSS. 213.

2. Imp. GORDIANVS A. Juvenali.

Cum ignorantia juris facile excusari non possis, si major annis (viginti quinque) hereditati matris tuæ renunciasti, fera prece subveniri tibi desideras. Dat. 13. cal. Maji, ARIANO & PAPO COSS. 244.

3. Imp. PHILIPPVS A. Marcellæ.

Si emancipata a patre, intra annum bonorum possessionem petere cessasti: prætere juris ignorantiam nullis rationibus potes. Dat. 16. cal. Jul. PEREGRINO & AEMILIA O COSS. 245.

4. Imp. DIOCLET. & MAXIMIANVS AA. Julianæ.

Si post divisionem factam, testamenti vitium in lucem emerferit: ex his quæ per ignorantiam confecta sunt, præjudicium tibi non comparabitur. Ostende igitur hoc apud Correctorem Virum Clarissimum a iudicio nostrum, testamentum, vel fidei veli delictum, vel juris ratione illare non posse: ut infirmata scriptura, quæ testamenti vice prolata est, solidam successionem obtineas. Dat. 8. Id. Jul.

JUL. DIOCLETIANO 4. & MAXIMIANO 3. AA. COSS. 290.

5. Iidem AA. & CONSTANTINVS & MAXIMIANVS.

Nobilissimi Cæs. Martiali.

Cum falsa demonstratione mutari substantia veritatis minime possit: respondendo id, quod paternum erat, *ex maternis esse bonis*, nihil egisti. Dat. Prid. calend. Januar. DIOCLETIANO 5. & MAXIMIANO 4. AA. COSS. 293.

6. Iidem AA. & CC. Tauro & Pollioni.

Si non transactionis causa, sed indebitam, errore facti, olei materiam vos Archantico stipulanti spondidisse Rector provinciae animadverterit, reddito quod debetis, residui liberationem condicentes audiet. Dat. 5. cal. Maji, CC. COSS. 294.

7. Iidem AA. & CC. Zoæ.

Error facti, necdum finito negotio, nemini nocet: Nam causa decisa velamento tali non instauratur. Datum 6. Non. Jul. CC. 3. COSS. 300.

8. Iidem AA. & CC. Dipnyfiæ.

Cum testamentum nullo jure consiliterit: ex ejus qui ab intestato successit, professione sola, veluti ex testamento libertos per errorem profitentis, orcinii vel proprii liberti, si non ipsius accessit iudicium (cum errantis voluntas nulla sit) effici non potuerunt. Dat. 5. cal. Septemb. CC. 4. COSS. 302.

9. Iidem AA. & CC. Cajo & Anthemio.

Non idcirco minus, quod a vobis velut a liberis debitam accepisse pecuniam Sanius dicitur (cum nullus sit errantis consensus) movere status, quæstionem prohibentur ejus heredes. Datum 6. Id. Decemb. CC. 5. COSS. 305.

10. Iidem AA. & CC. Araphiæ.

Cum quis jus ignorans, indebitam pecuniam solverit: cessat repetitio. Per ignorantiam enim facti tantum repetitionem indebiti soluti competere tibi notum est. Dat. 5. cal. Januar. CC. 6. COSS. 306.

11. Imp. CONSTANTINVS A. Valeriano agenti Vicariam præfecturam.

Quamvis in lucro nec fœminis jus ignorantibus subveniri soleat: attamen contra ætatem adhuc imperfectam locum hoc non habere, retro Principum statuta declarant. Dat. 3. calend. Maji, GALLICANO & SYMMACHO COSS. 330.

12. Imp. VALENT. THEOD. & ARCAD.

AAA. Flaviano PF. Illyrici & Italiæ.

Constitutiones Principum nec ignorare quemquam, nec dissimulare permittimus. Dat. 6. calend. Jun. Vincentiæ, TATIANO & SYMMACHO COSS. 391.

13. Imp. LEO & ANTHEMIVS AA.

Erythrio P. P.

Ne passim liceat mulieribus omnes suos contractus retractare, in his quæ prætermiserint vel ignoraverint: statuimus, si per ignorantiam juris damnum aliquod circa jus vel substantiam suam patiantur, in his tantum casibus, in quibus præteritarum legum auctoritas eis suffragatur, subveniri. Dat. cal. Julii, MARTIANO & ZENONE COSS. 469.

TIT. XIX.

DE PRECIBVS IMPERATORI OFFERENDIS: ET DE QVIBVS REBVS SVPPlicARE LI-CEAT, VEL NON.

1. Imp. DIOCLET. & MAXIMIAN. AA. Firminæ.

Licet servilis conditio deferendæ precis facile capax non sit: tamen admitti sceleris atrocitas & laudabilis fidei exemplum super vindicanda cæde domini tui, nobis hartamento fuit, ut præfæcto prætorio juxta annotationis nostræ decretum demandaremus, (quem adire cura) ut auditis his quæ in libello contulisti, & reos investigare, & severissimam vindictam juxta Legum censuram exigere cures. Dat. 8. Id. Octobr. DIOCLETIAN. 6. & MAXIMIANO 3. AA. COSS. 296.

2. Imp. CONSTANTINVS A. Severo P. F. V.

Quoties Rescripto nostro moratoria præscriptio permittitur, aditus supplicanti pandatur. Quod autem totius negotii cognitionem tollit, & vires principalis negotii exhaurit: sine gravi partis alterius dispendio convelli non potest. Nec præscriptionis igitur peremptoriæ relaxatio petatur. Dat. 10. cal. Jun. Niceæ, PAVLINO & IVLIANO COSS. 325.

3. Idem A. ad populum.

Nec damnosa fisco, nec juri contraria postulari oportet. Dad. Prid. cal. Octobr. CONSTANTIO 7. A. & CONSTANTINO Cæs. 4. COSS. 354.

4. Imp. GRATIANVS, VALENT. & THEOD. AAA. Floriano P. P.

Universa Rescripta, quæ in debitorum causis super præstandis dilationibus promulgantur; non aliter valeant, nisi fidejussio idonea super debiti solutione præbeatur. Dat. 8. cal. Mart. Constantinop. ANTONIO & SYAGRIO COSS. 382.

5. Imp. VALENTIN. & VALENS AA.

ad Volusianum P. P.

Si quis adversus Præfectorum Prætorio sententias duxerit supplicandum, victusque defuerit: nullam habebit licentiam iterum super eadem causa supplicandi. Dat. 15. cal. Octobr. Rome, VALENTINIANO & VALENTE AA. COSS. 365.

In AVTHENT. Ut sponsa. lat. 5. aliud. collat.

9. tit. 2. seu Novell. 119. cap. 5.

Quæ supplicatio gloriosissimis Præfæctis, vel eorum consiliariis, vel causas introducentibus intra decem dies post sententiam offerenda est. Quo subsecuto, sententia non aliter executioni mandabitur, nisi victrix pars dignam fidejussionem præbuerit tantum restituendi cum legitimis augmentis, quantum fuerit in condemnatione, si legitima retractatione sententia resolvatur. Nisi sub hac forma supplicatio porrigatur: executio cause sine fidejussione procedet: retractationis jure illi servando, qui se gravatum putaverit, ut intra biennium supplicare possit Imperatori.

6. Imp. HONOR. & THEOD. AA.

Isidoro P. P.

Universis simul hanc observantiam remittimus: ut a quocunque liberæ conditionis constituto, vel servo supplicante impetratum fuerit Rescriptum, minime requiratur, per quem preces oblatæ sint.

tae sint. Dat. 3. Id. Nov. THEOD. 7. A. & PAL-
LADIO COSS. 416.

7. Imp. THEOD. & VALENTIN. AA.
ad Senatum.

Rescripta contra jus elicta, ab omnibus iudici-
bus refutari praecipimus: nisi forte sit aliquid,
quod non laedat alium, & prosit petenti, vel cri-
men supplicanti indulgeat. Datum 8. Id. No-
vemb. *Ravennae*, THEODOSIO 12. & VALENTI-
NIANO 11. AA. COSS. 426.

8. Idem AA. Florentio P. P.

Instrumentorum exempla non prosit precibus
adjunxisse: sed necesse sit eorum in supplicatio-
ne vim exprimi, ut responsuro Principi vera preca-
tio rem aperiat cognoscendam: (his) solis (cum
necessitas exegerit) verbis precibus inferendis,
quorum de sensu inter partes ita dubitari contige-
rit, ut etiam merito nostrum expectetur iudicium.
Dat. 6. cal. April. *Constantin.* FLORENTIO & DIO-
NYSIO COSS. 429.

TIT. XX.

QUANDO LIBELLVS PRINCIPI DATVS LI-
TIS CONTESTATIONEM FACIAT.

1. Imp. ARCADIVS & HONORIUS AA.

Remigio P. P.

Dubium non est, contestationem (litis) in-
telligi, etiam si nostrae fuerint tranquillitati
preces oblatae: easque adversus heredem quoque
ejus, in quem porrectae sunt, vel ab herede ejus,
qui meruit, exerceri. Dat. 3. calend. April. CP.
ARCADIO 4. & HONORIO AA. 3. COSS. 396.

2. Imp. IUSTINIANVS A. Mennae P. P.

Temporales actiones, quae per oblationem
precum & ad eas rescriptionem perpetuantur,
definire necessarium esse duximus, ne quis putet ad
alias etiam, quae certis taxantur temporibus, hoc
pertinere. Sciant igitur omnes, eas tantummodo
per oblationem precum, & ad eas Rescripta perpe-
tuari, quae a Praetore constitutae annali tempore
coartatae sunt. Dat. calend. April. *Constantinop.*
DECIO V. C. CONS. 529.

TIT. XXI.

VT LITE PENDENTE, VEL POST PROVC-
CATIONEM, AUT DEFINITIVAM SENTEN-
TIAM, NVLLI LICEAT IMPERATORI

SUPPLICARE.

1. Imp. ALEXANDER A. Caperio.

Licet postquam supplicasti, priusquam Rescri-
ptum impetrares, Praeses provinciae vir claris-
simus pronunciaverit: cum tamen a sententia non
provocaveris, Rescriptum quod postea secutum
esse suggeris, ad retrahenda ea quae decreto termi-
nata sunt, non patrocinator. Dat. Kal. Mart. LV-
PO & MAXIMO COSS. 233.

2. Imp. CONSTANTIN. A. Probiano suo
salutem.

Supplicare, causa pendente non licet, nisi vel
actorum communium vel pronuntiationis edi-
tio denegetur. Qui autem terminatam Rescripto,
vel consultatione quaestionem, exquisito suffra-
gio, refricare conabitur: in omnem litis aestima-
tionem adversario suo protinus condemnatur:
omni venia deneganda, si quis contra haec suppli-
care tentaverit. Dat. Id. August. *Arelate*: P. P.

Id. Octobr. *Thebesse*, SABINO & RVFFINO
COSS. 316.

3. Idem A. ad universos Provinciales.

Quicquidam provocationem omiserit, perpetuo
silere debebit: nec a nobis impudens petere
per supplicationem auxilium: Quod si fecerit, desi-
derio suo carebit, & ignominiae poena notabitur.
Dat. Calend. August. P. P. cal. Septemb. BASSO
& ABLABIO COSS. 331.

TIT. XXII.

SI CONTRA IVS VEL UTILITATEM PVBLI-
CAM, VEL PER MENDACIVM FVERIT ALI-
QVID POSTVLATVM, VEL IMPE-
TRATVM.

1. Imp. DIOCLET. & MAXIM. AA. & CC.
Gregorio.

Non idcirco minus is, cui ex nostro Rescripto
cognitio delata est, judicare potest, quod ex
gestis quaedam in precibus omissa proponis. Dat.
5. Non. Maji, DIOCLETIANO 4. & MAXIMIA-
NO 3. AA. COSS. 290.

2. Idem AA. & CONSTANTIVS &
MAXIM. CC. Statiae.

Praescriptione mendaciorum opposita: sive in
juris narratione mendacium reperiatur, sive in
facti, sive in tacendi fraude: pro tenore veritatis,
non deprecantis affirmatione datum iudicem cog-
noscere debere, & secundum hoc de causa conve-
nit ferre sententiam. Dat. calend. Decemb. *Sir-
mii*, CC. COSS. 294.

3. Imp. CONSTANT. A. ad Bassum P. P.

PUniri jubemus decem librarum auri multa ju-
dices, qui veruerint precum argui falsitatem.
Dat. calend. Octobr. CONSTANT. A. 3. & LICI-
NIO C. 3. COSS. 313.

4. Idem A. ad Pompejanum Consularem
Campaniae.

Et si non cognitio, sed executio mandatur, de
veritate precum inquiri oportet: ut, si fraus
intervenerit de omni negotio cognoscatur. Dat.
3. Id. Novemb. *Aquis*, DALMATIO & ZENOPHI-
LO COSS. 333.

5. Imp. THEODOS. & VALENT. AA.
ad Senatum.

Et si legibus consentaneum sacrum oraculum
mendax precator attulerit, careat penitus im-
petratis: & si nimia mentientis inveniatur impro-
bitas, etiam severitati subiaceat judicantis. Dat.
7. Id. Novembr. THEOD. 12. & VALENTINIANO
2. COSS. 426.

6. Imp. ANASTASIVS A. Matro-
niano P. P.

Omnes cujuscunque majoris vel minoris admi-
nistrationis universae nostrae Reipublicae iudi-
ces monemus: ut nullum Rescriptum, nullam
pragmaticam sanctionem, nullam sacram adnota-
tionem, quae generali juri vel utilitati publicae ad-
versa esse videatur, in disceptationem cujuslibet
litigii patiantur proferri: sed generales sacras
Constitutiones modis omnibus non dubitent ob-
servandas. Dat. cal. Jul. *Const.*

TIT. XXIII.

DE DIVERSIS RESCRIPTIS ET PRAGMATICIS SANCTIONIBVS.

1. Imp. ALEXANDER. A. Supero.

Si libellum de communi causa, tu fraterve tuus dedistis: quamvis rescriptum ad unius personam directum sit, utrique tamen prospectum est. Dat. Id. Jul. ALEXANDRO A. 2. & MARCELLO. COSS. 227.

2. Imp. CLAUDIUS A. Epagato.

Falso adseveratur, auctoritatem Rescriptorum devoluto spatio anni obtinere firmitatem suam non oportere: cum ea, quæ ad ius rescribuntur, perennia esse debeant: si modo tempus, in quo allegari vel audiri debent, non sit comprehensum. Dat. 7. calend. Novembr. ANTIOCHIANO & ORPHITO COSS. 271.

3. Imp. DIOCLES. & MAXIM. AA. Crispino Præfidi Provinc. Phœnicia.

Sancimus, ut authentica ipsa atque originalia Rescripta & nostra etiam manu subscripta, non exempla eorum intineantur. Dat. Prid. cal. April. ANNIBALIANO & ASCLEPIODOTO COSS. 292.

4. Imp. CONSTANTINVS. A. ad Lysitanos.

Si qua beneficia personalia sine die & Consule fuerint deprehensa, auctoritate careant. Dat. 5. cal. August. Samarie, PROBIANO & IVLIANO VV. CC. COSS. 322.

5. Imp. VALENTIN. THEOD. & ARCADIVS AAA. ad Nicentium præfectum annonæ.

Sacrilegii instar est super quibuscumque administrationibus vel dignitatibus promulgandis, divinis obviare beneficiis. Dat. cal. Febr. Mediolani, ARCADIO A. & BAVTONE COSS. 385.

6. Imp. LEO, Hilariano magistro Officiorum & Patricio.

Sacti affatus, quoscunque nostræ mansuetudinis in quacumque parte paginarum scripserit auctoritas, non alio vultu penitus, aut colore, nisi purpurea tantummodo inscriptione lustrentur: scilicet ut octi muricis & triti conchilii ardore signentur: Eaque tantummodo fas sit proferri vel dici Rescripta in quibuscumque judiciis, quæ in chartis sive membranis subnotatio nostræ subscriptionis impresserit. Hanc autem sacri encausti confectionem nulli sit licitum aut concessum habere, aut querere, a quocumque sperare: eo videlicet, qui hoc aggressus fuerit tyrannico spiritu, post proscriptionem bonorum omnium capitali non immerito pœna plectendo. Dat. 6. cal. April. IORDANE & SEVERO COSS. 470.

7. Imp. ZENO A. Sebastiano P. P.

Universa Rescripta, sive in personam precantium, sive ad quemlibet iudicem manaverint, quæ vel adnotatio, vel quævis pragmatica sanctio nominentur, sub ea conditione proferri præcipimus, Si preces veritate nitantur: Nec aliquem fructum precator oraculi percipiat impetrati, licet in iudicio adferat veritatem, nisi quæstio fidei precum Imperiali beneficio monstretur inserta. Nam & vir magnificus Quæstor, & viri spectabiles Magistri scriniorum, qui sine præfata adiectione quæcunque divinum responsum distaverint, & iu-

dices qui susceperint, reprehensionem subibunt: Et qui illicite dicta scribere ausi fuerint, cuiuscunque scrinii memoriales, seu pragmaticarii, vel adjuutores primicerii, amissione cinguli feriantur. §. 1. Pragmaticas præterea sanctiones non ad singulorum preces super privatis negotiis proferri: sed si quando corpus, aut schola, vel officium, vel curia, vel civitas, vel provincia, vel quædam universitas hominum ob causam publicam fuderit preces, manare decernimus: ut in his etiam veritatis quæstio reservetur. Dat. 10. calend. Jan. Constantinopol. post consulatum BASILISCI 2. & ARMATII. 477.

In AVTHENT. Ut divinæ iustiones subscriptionem habeant gloriosiss. quæst. col. 8. tit. 15.

al. 10. Novell. 114. cap. 1.

Gloriosissimi quoque quæstoris subscriptio est necessaria: in qua contineatur, & inter quos, ad quem iudicem, & per quem sacrum dirigatur oraculum: alioquin a nullo iudice suscipiatur: & qui contra fecerit, 20. lib. auri plectatur, & ejus officium simili pœna percellatur.

TIT. XXIV.

DE STATVIS ET IMAGINIBVS.

1. Imp. ARCAD. & HONOR. AA. Theodoro. P. P.

Si quis iudicum accepisse æneas, vel argenteas, vel marmoreas statuas, extra Imperiale beneficium, in administratione positus, detegatur: emolumenta, quæ accepit in ea positus dignitate, quam polluit, cum extortis titulis, vel præsumptis in quadruplum fisco nostro inferat: simulque noverit existimationis suæ pœnam se subiturum. † Nec eos sane a periculo pudoris haberi volumus immunes, qui adulandi studio, aut metu inconstantis ignaviæ transire, quæ sunt interdicta, tentaverint. Dat. 12. cal. Januar. Mediolani, HONORIO A. 4. EUTYCHIANO COSS. 398.

2. Imp. THEOD. A. & VALENT. C. Aëtio P. P. **S**i quando nostræ statuæ, vel imagines eriguntur, sive diebus (ut adsolet) festis, sive communibus, adsit Iudex sine adorationis ambitioso fastidio, ut ornamentum diei & loco, & nostræ recordationi sui probet accessisse præsentiam. Datum 3. Non. Maji. THEODOS. A. 11. & VALENTINIANO Cæsare COSS. 425.

3. Idem AA. & C. Florentio P. P.

In nostræ Serenitatis imaginibus, ac statuæ erigendis privatorum collationis injuriam propulsatæ præcipimus, ne quid in eis suum collator cognoscat. Dat. 3. Non. Aprilis THEODOSIO A. 17. & FESTO COSS. 439.

4. Idem AA. & C. ad Nonum Comitem, & Magistrum officiorum.

Et virtutum præmia tribui merentibus convenit, & aliorum honores aliis damnorum occasionem fieri non oportet. Idcirco, quoties vel iudicibus nostris, vel cuilibet alii statua fuerit a quocumque collegio, seu officio, vel in hac sacratissima civitate, vel in provinciis postulata: nequaquam ex descriptione sumptus colligi patimur; sed ejus, cuius ad honorem petitur, expensis propriis statuam collocari præcipimus. Dat. 5. cal. April. THEODOS. A. 18. & ALBINO COSS. 444.

TIT. XXV.

DE HIS QUI AD STATVAS CONFUGIUNT.

1. Imppp. VALENT. THEOD. & ARCAD.
AAA, Cynesio P. P.

Qui ad statuas, (vel) vitandi metus, vel creandæ invidiæ causas, confugerint, si eas habuerint causas, quibus confugere ad Imperatoria simulachra debuerint: jure ac legibus vindicentur. Sin vero probati fuerint artibus suis inimicis creare voluisse: ultrix in eos sententia proferatur. Dat. Prid. Non. Jul. *Constantinop.* HONORIO N. P. & EVODIO COSS. 386.

TIT. XXVI.

DE OFFICIO PRÆFECTI PRÆTORIO ORIENTIS, ET ILLYRICI.

1. Imp. ALEXANDER A. Theodoro.

Libellus Præfecto Prætorio datus pro litis contestatione haberi non potest. Dat. Prid. cal. Octobris, AGRICOLA & CLEMENTINO COSS. 231.

2. Idem A. Restituto.

Formam a Præfecto Prætorio datam, etsi generalis sit, minime legibus vel Constitutionibus contraria; si nihil postea ex auctoritate mea innovatum est: servari æquum est. Datum Idib. Aug. SEVERO & QUINTIANO COSS. 236.

3. Imppp. VALENT. THEOD. & ARCAD. AAA. Tatiano P. P.

Si quos Judices, vel propter adversam & longinquam corporis valetudinem, vel propter negligentiam, aut furtum, vel simile aliquod vitium Sublimitas Tua inutiles esse repererit: his ab administratione remotis, & vice eorum aliis subrogatis, furibusque pœnis legitimis subactis, ad nostræ Mansuetudinis sententiam non crimina sed vindicta referatur. Dat. 5. Idus Decemb. Cap. ARCAD. & BAVTONE COSS. 385.

4. Idem AA. Addeo Comiti & Magistro utriusque militiæ.

De ordinario iudice semper illustris est cognitio Præfecturæ: licet militari viro ab eo facta fuerit injuria. Dat. Prid. cal. Jan. *Constantin.* THEOD. A. 3. & ABUNDANTIO COSS. 393.

5. Imppp. ARCADIVS, HONORIVS & THEOD. AAA. Anthemio P. P.

Si qui posthac velut indebitis oneribus gravati, ad preces crediderint convolandum, sive de naviculariis rationibus, sive transvectionibus: Rescripta, quæ de omnibus his atque hujusmodi ordinationibus emitti contigerit, ad sedem sublimitatis tuæ rescribantur. Datum Idib. Dec. STILICONE 2. & ANTHEMIO COSS. 405.

6.

Præfectorum prima sit ante universos sedes: post eos Senatorum.

TIT. XXVII.

DE OFFICIO PRÆFECTI PRÆTORIO AFRICÆ, ET DE OMNI EIVSDEM DIOECESIBUS STATV.

In nomine Domini Jesu Christi.

Imperator Cesar Flavius Justinianus, Alamanicus, Gorthicus, Germanicus, Francicus, Anticus, Alanicus, Wandalicus, Africanus, pius, felix, inclutus, victor ac triumphator, semper Augustus, Archelao Præfecto pratorio Africa.

Quas gratias, aut quas laudes Domino Deo nostro Jesu Christo exhibere debeamus, nec mens nostra potest concipere, nec lingua proferre. Multas quidem & antea a Deo meruimus largitates, & innumerabilia circa nos ejus beneficia confitemur, pro quibus nihil dignum nos egisse cognoscimus: Præ omnibus tamen hoc, quod nunc omnipotens Deus per nos sua laude, & pro suo nomine demonstrare dignatus est, excedit omnia mirabilia opera, quæ in seculo contigerunt, ut, Africa, per nos tam brevi tempore reciperet libertatem, antea nonaginta quinque annos a Vandalis captivata: qui animarum fuerant simul hostes, & corporum: nam animas quidem diversa tormenta atque supplicia non ferentes, rebaptizando ad suam perfidiam transferebant: corpora vero liberis natalibus clara, jugo barbarico durissime subjugabant: Ipsas quoque Dei sacrosanctas Ecclesias suis perfidiis maculabant: aliquas vero ex eis stabula fecerunt. Vidimus venerabiles viros, qui abscisis radicibus linguis suas pœnas miserabiliter loquebantur: Alii vero post diversa tormenta per diversas dispersi provincias vitam in exilio peregerunt. Quo ergo sermone, aut quibus operibus dignas Deo gratias agere valeamus, qui per me ultimum servum suum, Ecclesiæ suæ injurias vindicare dignatus est, & tantarum provinciarum populos a jugo servitutis eripere? Quod beneficium Dei antecessores nostri non meruerunt: quibus non solum Africam liberare non licuit, sed & ipsam Romam viderunt ab eisdem Vandalis captam, & omnia Imperialia ornamenta in Africam exinde translata: Nunc vero Deus per suam misericordiam non solum Africam, & omnes ejus provincias sibi tradidit, sed & ipsa Imperialia ornamenta, quæ capta fuerant, ablata nobis restituit. Ergo post tanta beneficia quæ nobis divinitas contulit, hoc de Domini Dei nostri misericordia postulamus, ut provincias, quas nobis restituere dignatus est, firmas & illæsas custodiat: & faciat nos eas secundum voluntatem suam ac placitum gubernare; ut universa Africa sentiat (omnipotentis) Dei misericordiam: & cognoscant ejus habitatores a quam durissima captivitate & jugo barbarico liberati, in quanta libertate sub felicissimo nostro imperio degere meruerunt. Hoc etiam deprecantes exoramus sanctæ & gloriosæ semper virginis & Dei genitricis Mariæ precibus: ut, quicquid minus est reipublicæ nostræ, per nos ultimos servos suos restituat in suo nomine Deus, & dignos nos faciat servitium ejus adimplere. §. 1. Deo itaque auxiliante pro felicitate reipublicæ nostræ per hanc divinam legem sancimus, ut omnis Africa quam nobis Deus præstitit, per ipsius misericordiam optimum suscipiat ordinem, & propriam habeat Præfecturam: ut sicut Oriens, atque Illyricum: ita & Africa, prætoriana maxima potestate specialiter a nostra Clementia decoretur. Cujus sedem jubemus esse Carthaginem, & in præfatione publicarum chartarum præfecturis aliis ejus nomen adjungi: quam nunc tuam excellentiam gubernare decernimus. §. 2. Et ab ea auxiliante Deo septem provinciæ cum suis iudicibus disponantur: quarum Tingi & quæ

quæ proconsularis antea vocabantur, Carthago & Byzacium ac Tripolis rectores habeant consulares: reliquæ vero, id est, Numidia & Mauritania, & Sardinia a præsidibus cum Dei auxilio gubernentur. §. 3. Et in officio quidem tuæ magnitudinis, necnon pro tempore viri magnifici præfecti prætorio Africæ trecentos nonaginta sex viros per diversa scrinia & officia militare decernimus. In officiis vero Consularium ac præsidum quinquaginta homines per singula officia esse sancimus. §. 4. Quæ vero emolumenta, siue magnificentia tua, siue Consulares, & Præsides, & quod unusquisque ex officio eorum de publico consequi debeat notitia subter annexa declarat. §. 5. Optamus ergo, ut omnes iudices nostri secundum voluntatem & timorem Dei, & nostram electionem atque ordinationem sic suas administrationes gubernare studeant; ut nullus eorum, aut cupiditati sit deditus, aut violentias aliquas vel ipse inferat, vel iudicibus aut officiis eorum, aut quibuscumque aliis collatoribus inferre permittat. Licet enim per omnes provincias nostras (Deo iuvante) festinemus, ut illæcos habeant collatores; maxime tamen tributariis dioceseos Africanæ consulimus, qui post tantorum temporum captivitatem meruerunt, (Deo iuvante,) per nos lumen libertatis adspicere. Ergo iubemus omnes violentias & omnem avaritiam cessare, & iustitiam atque veritatem circa omnes nostros tributarios relevare. Sic enim & Deus placabitur: & ipsi possunt celerius, sicut collatores alii nostræ reipublicæ, relevari, atque florere. §. 6. Sportulas enim ab officio, tam viri magnifici, præfecti (prætorio) Africani, quam reliquorum iudicum sic exigi iubemus, quomodo in nostris legibus est dispositum; & ab omni republica nostra custoditur: ut nullus audeat quocumque tempore, vel quocumque modo earum excedere quantitatem. §. 7. Hoc etiam præsentis sanctione credimus ordinandum, ut non multa dispendia pro completionem chartarum, vel codicillorum, vel in nostro laterculo, vel in scriniis præfecti prætorio per Africam iudices sustinere videantur: quia, si ipsi dispendiis læsi non fuerint, nullam habebunt necessitatem ejusdem nostræ Africæ tributarios prægravandi. Iubemus ergo, ut iudices dioceseos Africanæ tam civiles, quam militares in nostro laterculo pro codicillorum atque chartularum promotionis suæ consuetudinibus nihil ultra sex solidos præbeant: at vero in scrinio præfectorum non ultra duodecim solidos cogantur inferre. Quem modum si quis excesserit, ipse quidem iudex triginta librarum auri dispendio subiacebit: officium vero ejus non solum simile dispendium, sed & capitale periculum sustinebit. Nam si aliquis ex quacumque parte ausus fuerit iussiones nostras excedere, & non festinaverit cum Dei timore eas servare: non solum dignitatis aut substantiæ periculum sustinebit, sed etiam ultimo supplicio subiacebit. §. 8. Et est notitia Deo auxiliante. Pro annonis & capitu pro tempore præfecto prætorio per totam Africam, auri libras centum. Pro annonis Consularium, auri libras 20. Pro annonis Cancellariorum auri libras 7. † Item officiis

eius ita. In scrinio primo hominibus decem pro annonis 18. pro capitu. sol. 12. Fiunt sol. 148. Item numerario, pro annonis solid. 5. & pro capitu. solid. 4. Fiunt sol. 46. Secundo pro an. 3. annuos solid. v. & pro capitu. 7. cap. sol. 5. & pro capitu. 2. cap. solid. 4. Fiunt solid. 16. 3. vero & 4. ad ann. 50. ann. solid. 5. & ad cap. 50. capitu. solid. 4. Fiunt 24. Reliquis 3. ad ann. 50. ann. solid. 5. & ad capitu. 50. capitu. solid. 4. Fiunt solid. 28. In scrinio secundo, ut supra scriptum est. In scrinio tertio, ut supra scriptum est. In scrinio quarto, ut supra scriptum est. In scrinio primi scrinii, quod est subadjuvæ hominibus 10. ann. 14. cap. 12. Fiunt solid. 116. scilicet. Ita primi scrinio pro ann. 3. ann. solid. 5. & pro cap. 2. capitu solid. 4. Fiunt solidi 23. Secundo pro ann. 2. ann. solidi, ut supra scriptum est, & pro cap. capitu. solid. ut supra scriptum est, & fiunt solidi 16. Tertio & quarto pro ann. 1. annona solidorum, ut supra scriptum est, & pro cap. 1. cap. solidorum, ut supra scriptum est. Fiunt sol. 23. Reliquis hominibus 6. ad ann. 1. annona solidi 5. & pro capitu capitu. solid. 4. Fiunt solidi 58. In scrinio *commentariensis* hominibus 12. ann. 17. cap. 4. Fiunt solidi 153. Primo *commentariensi*, ann. 3. solid. 5. pro capitu. 2. capitu. sol. 4. Fiunt solidi 23. Sequentes homines 3. ad ann. 2. ann. solid. 5. pro cap. 2. capitu. solid. 4. Fiunt solidi 48. Reliqui homines 8. ad ann. 1. ann. solid. 5. & cap. 1. capitu. solid. 4. Fiunt solid. 27. In scrinio *ab actis* hominibus 10. ann. 14. cap. 12. solid. 118. Ita primo ann. 3. pro ann. 1. solid. 6. cap. 2. capitu. solid. 4. Fiunt solid. 23. Secundo & tertio ad ann. secun. ann. solid. 5. & ad capitu. 2. cap. solid. 4. Fiunt solid. 32. Reliquis 17. ad ann. 1. solid. 5. ad capitu. 1. capitu. solid. 8. Fiunt solid. 64. † In scrinio *libellorum* hominibus 7. ann. 6. cap. 6. Fiunt solidi 5. pro cap. 2. cap. solid. 4. Fiunt. solid. 16. Secundo 2. pro anno solid. 20. pro capitu. 1. solid. 4. Fiunt solid. 12. Reliquis hominibus 4. ad ann. 1. ann. sol. 5. & ad capitu. 1. solid. 4. Fiunt. solid. 36. † In schola *exceptorum* hominibus 60. ann. 74. capitu. 62. solid. 618. Ita primo & secundo ann. 3. pro anno solid. 5. & ad cap. capitu. solid. 4. Fiunt solid. 46. Aliis hominibus 6. ad ann. 2. ann. solid. 5. ad cap. 1. capitu. solid. 4. Fiunt solidi 116. Reliquis hominibus 10. ad ann. 1. ann. solid. 5. & ad capitu. 1. capitu. solid. 4. Fiunt solid. 15. Reliquis hominibus 44. ad ann. 1. solid. 5. & ad capitu. solid. 4. Fiunt solid. 386. † In schola *singularium* hominibus 50. ann. 3. capitu. 1. solid. 473. Ita 1. ann. 2. ann. solid. 5. capitu. 1. capitu. solid. 3. Fiunt solid. 34. Secundo, tertio & quarto ad ann. 5. solid. 5. & ad capitu. 1. capitu. solid. 4. Fiunt solid. 34. 5. Reliquis 46. ad ann. 1. solid. 5. & cap. 1. cap. solid. 4. Fiunt sol. 418. † In schola *mittentiariorum* hominibus 50. ann. 52. 5. capitu. 50. solid. 442. Ita primo ann. 2. ann. sol. 5. & ad cap. 1. cap. solid. 4. Fiunt solid. 14. Secundo, tertio & quarto ad ann. 1. ann. solid. 5. & ad cap. 1. capitu. solid. 4. Fiunt solid. 34. 5. Reliquis hominibus 46. ad ann. 1. sol. 5. & ad cap. 1. cap. solid. 4. Fiunt solidi 34. † † In schola *curso-*
rum hominibus 30. ann. 12. 5. cap. 30. solid. 232. Ita

Ita primo ann. ann. solid. 5. cap. 1. cap. sol. 4. Fiunt solidi 17. Secundo, tertio & quarto ad ann. 1. S. ann. solid. 5. & ad cap. 1. cap. solid. 4. Fiunt solidi 34. S. Reliquis hominibus 26. ad ann. 11 ann. solid. 5. & ad cap. 1. cap. solid. 4. Fiunt solidi 234. †. In schola *nomenclatorum* hominibus 22. ann. solidi 5. capitu 12. solid. 4. Fiunt solidi 115. Ita primo anno ann. solid. 5. cap. 1. S. cap. solidos 4. Fiunt solidi 16. Reliquis hominibus 11. ad ann. 1. ann. solid. 5. & ad cap. 1. cap. solid. 4. Fiunt solidi 99. †. In schola *stratorum* hominibus 6. ann. 7. cap. 6. solid. 59. Ita primo anno, ann. solid. 5. cap. 1. cap. solid. 4. Fiunt solidi 14. Reliquis hominibus 5. ad ann. 1. ann. solid. 5. & ad cap. 1. cap. solid. 4. Fiunt solidi 45. †. In schola *prætorianorum* hominibus decem ann. 12. cap. 11. solid. 97. Ita primo anno pro ann. 2. solid. 5. pro cap. solid. 4. Fiunt solidi 16. Reliquis hominibus 9. ad ann. 1. pro ann. solid. 5. cap. 1. pro cap. solid. 4. Fiunt solidi 71. †. In schola *draconariorum* hominibus 10. ann. 2. cap. 10. S. solid. 206. Ita primo ann. pro ann. solidi 14. cap. 1. pro cap. 1. solid. 4. Fiunt solidi 16. Reliquis hominibus 9. ad ann. 1. pro ann. solid. 5. cap. 1. pro cap. solid. 4. Fiunt sol. 80. †. In *serinio operum* hominibus 20. ann. 24. cap. 21. solid. 224. Ita primo ann. 3. pro ann. solid. 5. cap. 2. pro cap. solid. 8. Fiunt solidi 24. Reliquis hominibus 3. ad ann. 2. pro ann. solid. 5. & ad cap. 1. pro cap. solid. 4. Fiunt solidi 62. Reliquis aliis hominibus 6. ad ann. 1. pro ann. solid. 5. & ad cap. 1. pro cap. solid. 4. Fiunt sol. 90. †. In *serinio arce* hominibus 20. ann. 28. cap. 21. solid. 224. Ita primo anno 3. pro ann. solid. 5. cap. 2. pro cap. solid. 4. Fiunt solidi 23. Reliquis hominibus 4. ann. 2. pro ann. sol. 5. & ad cap. 1. pro cap. sol. 4. Fiunt solidi 42. Reliquis aliis hominibus 6. ad ann. 2. solid. 5. & ad cap. 1. pro cap. sol. 4. Fiunt solidi 86. Reliquis aliis hominibus 110. ad ann. 1. pro ann. sol. 5. & ad cap. 1. pro cap. solid. 4. Fiunt solidi 90. †. In schola *chartulariorum* hominibus 50. ann. 58. cap. 2. pro cap. sol. 4. Fiunt solidi 24. Ita primo anno 3. pro ann. solid. 5. cap. 2. pro cap. solid. 4. Fiunt sol. 23. Reliquis hominibus 3. ad ann. 2. pro ann. sol. 5. & ad cap. 1. pro cap. solid. 4. Fiunt solidi 48. Reliquis aliis hominibus 6. ad ann. 1. pro ann. solid. 5. & ad cap. 1. pro cap. sol. 4. Fiunt sol. 49. Reliquis hominibus 40. ad annum primum pro ann. sol. 5. & ad cap. 1. pro cap. solid. 4. Fiunt solidi 360. Fiunt homines 396. anno 499. solidi 2. 490. cap. 420. Fiunt solidi 4. 73. 3. 682. Item pro anno & cap. censualium solidi 499. Officiorum ejus solidi 160. potest medi hominibus 5. ann. 48. cap. 18. solidi 418. Ita primo ann. pro ann. 15. cap. 5. sol. 5. Secundo pro ann. 10. cap. 5. solidi 70. Reliquis hominibus 3. ad ann. 8. & ad cap. 2. solidi 150. †. *Grammaticis* hominibus 2. ad ann. 10. & ad cap. 2. ad solidi 70. fortitas. †. *Oratoribus* hominibus 2. ad ann. 10. cap. 5. ad solidi 70. †. Hæc igitur, quæ pro dispendiis civilibus Judicibus Africæ, eorumque officiis, id est, tam *seriniariis* amplissimæ ejus Præfecturæ, quam cohortalibus, per hanc divinam Constitutionem statuimus; tua magnitudo cognoscens, ex cal. Septemb. futuræ ter-

tiæ decimæ Indictionis effectui mancipari, observarique procurat, atque edictis publicis omnibus innotescat: His scilicet, qui ordinati fuerint a tua sublimitate secundum præsentem divinam Constitutionem, firmitatem sui status in perpetuo habituris. Nam Deo juvante de militaribus Judicibus, & de officiis eorum, & de alio nostro exercitu per aliam sanctionem statuemus. Dat. *Constantinop.* Domino nostro Justiniano P. P.

2. Idem A. Belisario Magistro militum per Orientem.

IN nomine Domini nostri Jesu Christi ad omnia consilia omnesque actus semper progredimur: per ipsum enim jura Imperii suscepimus: Per ipsum pacem cum Persis in æternum confirmavimus: per ipsum multas difficultates superavimus: per ipsum Africam defendere, & sub nostrum imperium redigere, nobis concessum est: per ipsum quoque, ut nostro moderamine recte gubernetur, & firme custodiatur, confidimus. Unde per ejus gratiam etiam civilium administrationum Judices, & officia singulis Africanis provinciis constituimus: attribuentes quidem emolumentum, quod unusquisque percipere debeat. Ad ejus igitur providentiam etiamnum animum nostrum referentes, & armatas militias, & duces militum ordinare disponimus. §. 1. Sancimus itaque, ut *Dux* militum *Tripolitane* provincie in *Leptimagnensi* civitate sedes interim habeat. *Dux* vero *Byzacene* provincie (&) in *Capia*, & altera *Lepte* civitatibus interim sedeat. *Dux* vero *Numidia* provincie in *Constantinensi* civitate sedes interim habeat. *Dux* autem *Mauritania* provincie in *Cæsariensi* civitate interim sedeat. §. 2. Jubemus etiam: ut in trajectu, qui est contra *Hispaniam*, qui *Septa* dicitur, quantos providerit tua magnitudo, de militibus una cum *Tribuno* suo homine prudente, & devotionem servante *Reipublicæ* nostræ, per omnia constituas, qui possint & ipsum trajectum semper servare, & omnia, quæcunque in partibus *Hispaniæ*, vel *Galliæ*, seu *Francorum* aguntur, viro spectabili *Duci* denunciare, ut ipse tue magnitudini referat. In quo trajectu etiam *dromones*, quantos provideris, ordinari facias. §. 3. In *Sardinia* autem jubemus *Ducem* ordinari: & eum juxta montes, ubi *Barbaricæ* gentes videntur sedere, habentem milites pro custodia locorum, quantos & ibi tua magnitudo providerit. §. 4. Et omnes diligenter pro commissis suæ custodiæ provinciis invigilent, & ab omni hostium incursione subiectos nostros tueantur illæsos: & festinent die nocteque *Dei* invocando auxilium, & diligenter laborando, usque ad illos fines provincias *Africanas* extendere, ubi ante invasionem *Vandalorum*, & *Maurorum* *Reipublica Romana* fines habuerat, & ubi custodes antiqui servabant: sicut ex clausuris & burgis ostenditur: maxime autem civitates, quæ prope clausuras & fines antea tenebantur, cum essent sub *Romano* imperio constitutæ, auxiliante divina misericordia cum hostes per partes expelluntur, festinent comprehendere, atque munire: & in illis duces & milites per partes accedant, ubi antea fines & clausuræ provinciarum erant, quando integræ *Africanæ* servabantur.

tur sub Romano imperio provinciæ, quod Deo annuente (cujus auxilio nobis restitutæ sunt) speramus cito nostris provenire temporibus; & ut in securitate & pace provinciæ cum antiquis finibus integræ servantur, & vigiliis ac laboribus devotissimorum militum, & cura spectabilium pro tempore Ducum custodiantur illæ: quoniam ita convenit, ut semper custodes fines provinciæ servant: ne detur hostibus licentia incurrendi aut devastandi loca, quæ nostri subiecti possident. § 5. Quantos autem milites, sive pedites, sive equites, per unumquemque limitem collocari oportet ad custodiendas Provincias & civitates, tua magnitudo, prout consideraverit ordinet, & nobis referat: ut, si præviderimus sufficientem esse ordinationem, confirmemus eam: sin autem perpexerimus, & aliquid amplius fieri, ut eam augmentemus. § 6. Quid autem Dux stipendiorum nomine pro se suisque hominibus, & quid ejus officium consequetur; hoc in subdita declaratur notitia. § 7. Sicut ergo prædictum est, interim nunc Duces ac milites secundum nostram dispositionem in locis, seu civitatibus, in quibus iussimus, sedeant, donec Deo auxiliante nobis ac Reipublicæ nostræ per labores nostros in illis locis constitui possint, in quibus uniuscujusque provinciæ antiquus limes constitutus erat, quando florante Romana republica memoratæ provinciæ integræ tenebantur. § 8. Pro *limitaneis* vero ordinandis necessarium nobis esse videtur, ut extra Comitatenfes milites, qui per castra sunt, milites limitanei constituentur, qui possint, & castra, & civitatis limites defendere, & terras colere: & ut alii provinciales videntes eos per partes, ad illa loca se conferant. Et exemplum fecimus unius numeri limitaneorum: ut secundum exemplum, quod nos misimus, per castra & loca, quæ providerit tua magnitudo, eos ad similitudinem nostri exempli ordinet: sic tamen, ut si inveneris de provinciis idonea corpora, aut de illis, quos antea milites habebant; limitaneorum constituas in numero, in unoquoque limite: ut si aliqua forsitan commotio fuerit, possint ipsi limitanei sine Comitatenfibus militibus, una cum Ducibus suis adjuvare loca, ubi dispositi fuerint non longe limitem exeuntes, nec ipsi limitanei, nec duces eorum; ut nullum etiam dispendium a Ducibus, vel ducianis prædicti limitanei sustineant, nec aliquas sibi consuetudines de eorum stipendiis per fraudem ad suum lucrum convertant. Hæc autem non solum in limitaneos volumus observari, sed etiam in Comitatenfes milites. § 9. Et unumquemque Ducem & Tribunos eorundem militum jubemus, ut semper milites ad exercitationem armorum teneant, & non concedant eos divagari, ut, si quando necessitas contigerit, possint inimicis resistere, & nullam audeant Duces aut Tribuni commeatalem de ipsis dimittere: ne dum sibi lucrum student conficere, incustoditas nostras relinquunt provincias. Nam si usurpaverint memorati Duces, vel officia eorum, seu Tribuni, commeatalem de militibus relinquere, aut aliquod lucrum de eorum emolumentis sibi acquirere; hoc non solum in quadruplum jubemus publico re-

pendere, sed etiam dignitate eos privari. Magis enim debent, & Duces & Tribuni supra deputata sibi emolumenta secundum labores suos de nostra largitate remunerationem sperare, & non de commeatibus militum, aut eorum stipendiis lucrum sibi acquirere: quoniam ideo ordinati sunt milites, ut per ipsos provinciæ vindicentur: præcipue cum sufficienter & ipsis Ducibus, & eorum officiis emolumenta præstitimus, & semper providimus unumquemque secundum labores suos ad meliores gradus, & ad majores dignitates perducere. § 10. Postquam vero Deo placuerit, & per tuam magnitudinem limes omnis in antiquum statum pervenerit, & bene ordinatus fuerit; tunc ubicunque necessitas emerferit, viri spectabiles Duces invicem sibi, quando usus exegerit, auxilium præbeant: ut provinciæ, seu limites eorum vigiliis & laboribus (Deo juvante) illæsi custodiantur. § 11. Sicut autem jubemus audaces & feroces contra inimicos judices ac milites nostros esse: sic volumus eos mites & benevolos circa collatores nostros existere, & nullum damnum, nullamque læsionem in eos efficere. Sin autem quisquam de militibus ausus fuerit, quamcumque læsionem tributariis nostris inferre: periculo viri spectabilis Ducis, seu Tribuni & Principis digna vindicta afficiatur, ut indemnes tributarii nostri custodiantur. § 12. Si vero pro quibusdam causis interpellatio apud nostros Judices facta fuerit: jubemus non amplius sportularum nomine, quam nostris Legibus definitum est, executores accipere, poenam eisdem Legibus insertam ex transgressione formidantes. § 13. Cum autem Deo annuente Africanæ nostræ provinciæ per tuam magnitudinem, secundum nostram dispositionem ordinatæ, & limites in antiquum statum reducti, & omnis Africa sic detenta fuerit, sicut erat: cum ergo hæc omnia (Deo juvante) præsentem tuam magnitudinem, disposita & perfecta fuerint, & per labores tuos, (antiquos) fines omnes Africa receperit; & docuerit nos de omni ordinatione totius Africanæ dioceseos: id est, quanti & qui milites, in quibus locis, vel civitatibus constituti sunt, & quanti limitanei, & in quibus locis & militibus collocati sunt: tunc jubemus tuam magnitudinem ad nostram Clementiam remeare. § 14. Interea vero si aliquas civitates, seu castella per limites constituta providerit tua Magnitudo nimis esse magnitudinis, & propter hoc non posse bene custodire: ad talem modum ea construere disponat, ut possint per paucos bene servari. § 15. Cum autem magnitudo tua, omnibus dispositis, ad nos remeare iussa fuerit; tunc Duces uniuscujusque limitis; quotiens pro componendis civitatibus, aut castris, & pro dispendiis suis, aut pro annonis aliquod opus habuerint, celerius ad virum magnificum Præfectum per Africam significant: ut ipse, quæ necessaria fuerint, festinet facere, ne aliqua protractio provinciis noceat. § 16. Ea vero, quæ ipse fecerit, vel quæ adhuc necessario procuranda sunt postea, & memoratus vir magnificus Præfectus (prætorio) Africæ, & viri spectabiles Duces, & de aliis omnibus, quæ ibi aguntur, frequenter ad nos referant: ut benefacta confirmemus,

mus, & quæ opportunius debent fieri, ex nostra dispositione peragantur. §. 17. Hoc etiam decernimus, ut iudices, qui ordinandi sunt per Africanos limites, nihil amplius in sacratissimo Palatino cuilibet personæ, aut dignitati, vel in Prætorio per Africam Præfecturæ & Magisteriæ potestati præbeant, nisi quantum subter annexa declarat notitia: nam si quis amplius, quam in subdita notitia taxatum est, usurpaverit, seu acceperit, triginta libras auri multæ dependat nomine, cum quo & periculo indignationis nostræ (Serenitatis) subjacebit, nulla alia qualibet persona, aut dignitate, aut officio accipiente aliquid ab eis, præter illos quorum nomina in subdita notitia continentur. §. 18. Ad hoc iubemus, ut (Deo juvante) unusquisque Dux seu eorum officia, secundum quod notitia subter annexa continet, emolumenta sua ex tributis Africanæ Provinciæ ex calend. Septembris instantis felicissimæ tertiæ decimæ Indictionis percipiant. §. 19. Et hæc notitia, Deo volente, debet delegari Ducibus, & eorum officiis in Africa constitutis pro annonis, & capitu per singulos annos præbendis. Ita Clarissimo viro *Duci Tripolitane* provinciæ, & hominibus ejus singulis sol. 5. cap. 159. singulis cap. sol. 783. Adfessori Ducis, & officio ac hominibus ejus, 40. ann. 96. S. sing. ann. cap. sol. 6. Simul fiunt pro ann. & cap. sol. 674. Dividuntur sic, Adfessori in ann. 8. cap. 4. Primicerio in ann. 8. cap. 2. Ducenariis 3. ad ann. 6. sol. fiunt. ann. capitis fiunt capitum. cap. Centenariis 6. ann. 5. fiunt. Fiunt ann. 4. & ad cap. 11. fiunt ann. 16. & ad cap. 3. fiunt cap. 8. Circitoribus 9. semis. Aliis 11. ad ann. 1. S. fiunt ann. 14. fiunt. & ad cap. 3. fiunt cap. 11. †. Item viro clarissimo *Duci Byzacene* Provinciæ, & hominibus ejus ann. 190. singulis in ann. sol. 5. cap. 158. singulis cap. sol. 10. Simul fiunt pro ann. cap. sol. 670. omnes dividuntur sic, Adfessori in ann. 7. cap. 4. Primicerio in ann. 5. cap. 2. Numerario in ann. 6. cap. 3. Ducenario 4. ad ann. 3. fiunt cap. 3. Centenariis 6. ann. * ann. 15. & cap. 1 fiunt. cap. 7. Circitoribus 9. ad ann. * fiunt an. 13. & ad cap. 3. fiunt cap. 7. Circitoribus 9. ad ann. 2. fiunt 18 & ad cap. fiunt an. * 13. * cap. 9. semis. Alii 11. ad ann. 3. * fiunt an. 13. S. & ad cap. 11. †. Item viro clarissimo *Duci Numidie* Provinciæ, & hominibus ejus ann. 190. singul. ann. solid. 8. cap. 158. singulis cap. sol. 9. Simul fiunt pro ann. & cap. solid. 351. 34. Adfessori ducis & officio ejus hominibus 40. ann. & cap. solid. 5. cap. 49. singuli cap. solid. 5. cap. 47. 2. singulis cap. sol. 3. Simul fiunt pro ann. & cap. sol. 164. S. Dividuntur sic, Adfessori in ann. 13. cap. 6. Primicerio * ann. cap. 3. Numerario in annum 4. * Fiunt ad ann. 16. & ad cap. 5. centenariis ad ann. 11. S. Fiunt duodecim, & ad cap. capita 6. Biarchis 8. Circitoribus 9. ad ann. 2. fiunt. an. 127. & ad cap. 3. fiunt cap. 8. semis. Aliis 11. ad ann. 2. fiunt an. 16. fiunt 15. & ad 3. fiunt cap. 11. †. Item viro clarissimo *Duci Mauritania* Provinciæ & hominibus ejus an. 190. singulis an. solid. 5. cap. solid. 200. 160. 35. Adfessori Ducis, & officio ejus hominibus 40. an. 96. S. * S. fiunt supul pro ann. & cap. sol. 670. 3. S. Dividuntur sic: Adfesso-

ri in ann. 9. cap. 4. Primicerio in ann. 5. cap. 1. Numerario in ann. cap. 3. Ducenariis 3. ad ann. 3. S. fiunt ann. * & cap. 3. fiunt cap. 2. Centenariis 3. ad ann. 3. S. fiunt an. * & cap. 3. fiunt cap. 2. * Centenariis 9. ad ann. 10. & ad cap. 3. fiunt cap. 5. Biarchis 8. Circitoribus ad an. 8. fiunt ann. 18. & ad cap. fiunt cap. 3. fiunt cap. 11. †. Item viro clarissimo *Duci Sardinie* insulæ, & hominibus ejus ann. 190. singulis ann. solidi 182. Adfessori Ducis, & officio ejus hominibus 40. ann. 96. S. singulis ann. solid. * . cap. 48. singulis cap. solid. 9. Simul fiunt pro ann. & cap. 150. 186. Dividuntur sic, Adfessori ann. 9. & cap. 3. Primicerio in an. 2. cap. 3. Numerario in an. cap. 3. Ducenariis 4. ann. 3. fiunt ann. 16. & cap. 3. fiunt & cap. 9. Circitoribus 9. an. 3. Fiunt an. 29. & cap. 3. fiunt cap. 9. Circitoribus 9. ann. 3. fiunt ann. 4. cap. 9. semis. Aliis 11. ad ann. 16. fiunt & ad cap. 3. fiunt cap. 11. §. 20. Notitia consuetudinum, quas in sacro laterculo, & in prætorio amplissimæ Præfecturæ per Africam, & in officio Magistri militum, pro tempore Dux præbere debet uniuscujusque militis, sic: In sacro laterculo sol. 6. In officio Magisteriæ militum potestatis pro insinuandis administrationis suæ divinis nostræ Serenitatis adfatibus solid. 12. In officio amplissimæ Præfecturæ per Africam pro insinuandis ejusdem chartis, solid. 12. §. 21. Gloria itaque tua, quæ per hanc pragmaticam sanctionem nostra statuit æternitas, effectui ea mancipari observarique præcipiat. §. 22. Emissa lex Idib. Aprills C. P. D. N. Justiniano P. P. A. 4. & Paulino V. C. Consl. §. 23. Et hæc notitia, Deo volente, debet delegari iudicibus, & eorum officiis in Africa constitutis pro annonis, & capitu per singulos annos præbendis. Item viro clarissimo *Duci Tripolitane* provinciæ, & hominibus ejus anno * nonagesimo singula annona solidos quinque capit. centum quinquaginta novem singulis cap. solidos ducentos octoginta duos: adfessori ducis, & officio ac hominibus ejus quadraginta annis nonaginta & septem. Item viro clarissimo *Duci Byzacene*, & hominibus ejus similiter. Item viro clarissimo *Duci Numidie*, & hominibus ejus similiter. Item viro clarissimo *Duci Mauritania* provinciæ & hominibus ejus similiter. Item *Duci Sardinie*, & hominibus ejus similiter. §. 24. Item notitia consuetudinum, quas in sacro laterculo, & in prætorio amplissimæ Præfecturæ per Africam, & in officio Magistri militum pro tempore Dux præbere solet uniuscujusque limitis, sic: In sacro laterculo sex solidos. In officiis Magisteriæ militum potestatis pro insinuandis divinis administrationibus, seu divinæ Serenitatis affatibus, solidos duodecim: pro officio amplissimæ Præfecturæ per Africam pro insinuandis ejus chartis solidos duodecim. §. 25. Gloria itaque tua, quæ per hanc pragmaticam sanctionem nostram statuuntur, æternitatis effectui mancipari observarique præcipiat.

TIT. XXVIII.

DE OFFICIO PRÆFECTI VRBI.

I. Impp. VALENT. & VALENS. AA. ad Volu-

STudentibus nobis statum Urbis, & annonariam

rationem aliquando firmare : in animum subiit, ejusdem annonæ curam non omnibus deferri potestatis. Et ne Præfectura Urbis abrogatum sibi aliquid putaret, si totum ad officium annonarium redundasset : eidem Præfecturæ sollicitudinis necessitatem mandavimus : sed non ita ut lateat officium Annonariæ Præfecturæ : sed ut ambæ potestates, in quantum sibi negotii est, tueantur civilem annonam : sitque societas muneris : ita ut inferior gradus meritum superioris agnoscat : atque ita superior potestas se exerat, ut sciat ex ipso nomine, quid Præfecto debeatur annonæ.

2. Idem AA. ad Ampelium Præfectum Urbi.

Quod promulgatis sanctionibus tua Sinceritas rescriptum esse non nescit, etiam ex præcepto nostro competenter observet : nec quasdam personas de provincia existimet advocandas, nisi tantummodo suos officiales, & homines populares hujus æmæ urbis seditioni obnoxios.

3. Imppp. VALENS GRATIANVS & VALENTIN. AAA. ad Rufinum Præfectum Urbi.

Præfectura urbis cunctis, quæ intra urbem sunt, antecellat dignitatibus, tantum (ex omni parte derivatis,) quantum sine omni injuria ac detrimento honoris alieni usurpat. DAT. 6. cal. Jul. VALENTE A. V. & VALENTIN. Jun. COSS. 368.

4. Imppp. THEOD. VALENTINIANVS, & ARCAD. AAA. Severino Comiti sacrarum largitionum.

Omnia Corporatorum genera, quæ in Constantinopolitana civitate versantur, universos quoque cives, ac populares Præfecturæ urbanæ regi moderamine cognoscens.

5. Imp. THEOD. A. Constantino Præfecto Urbis.

Primicerius adjutor tuæ sedis officii per biennium, quod in eodem gradu ex consuetudine prisce ordinationis meruit, curam insuper personarum, usurpatione omni, atque ambitione cessante, suscipiat ; hoc etiam adjecto : ut, si quis ex memorato ordine, vel conditionis humanæ sine præventus, vel alia quacumque ratione, militiæ gradum propriæ amisisse monstrabitur, solitæ ambitionis injuria vacante, locum is, qui juxta (matriculæ) veritatem sequitur, obtineat.

TIT. XXIX.

DE OFFICIO MAGISTRI MILITVM.

1. Imppp. VALENT. GRATIAN. & THEOD. AAA. ad Ensignium P. P.

Viri Illustres Comites, & Magistri peditum, & equitum, in provinciales nullam penitus habeant potestatem : nec amplissima Præfectura in militares viros,

2. Imp. HONOR. & THEOD. AA. ad Hypatium Magistrum militum per Orientem.

Apparitores per Orientem statutos officii tui ad aliud judicium trahi minime oportebit. Sciat igitur illustris magnificentia tua, sub te, sive civiliter, sive criminaliter appetantur, eos litigare debere.

3. Imp. ZENO A. Sebastiano P. P.

Eos, qui ultra statutos in officio Magisteriæ per Orientem potestatis militant, civilium quoque

judicum sententiis super quolibet negotio subjacere (præcipimus :) ipsis quinetiam statutis in tributariis collationibus civilium quoque judicum dispositionibus proculdubio parituris.

4. Imp. ANASTASIUS A. Joan. Magistro militum per Illyricum.

Milites de locis, in quibus consistunt, ad alia loca sine speciali nostræ Serenitatis auctoritate nullatenus transferri, præcipimus : ne eorum expensæ in locis, in quibus consistunt, minuantur. †. Sed si forte quædam urgens & necessaria causa emerferit, utilitati ac securitati publicæ, tam amplissimam Prætorianam præfecturam, quam tuam sedem sine ulla procrastinatione prospicere protinus oportet, & suggestiones ad nostras aures destinare, indicantes tam loca, de quibus milites transferendi sunt, quam ea, ad quæ pervenire eos oportet : nominaque fortissimorum numerorum, in quibus iidem milites referuntur : nec non quantitatem annonarum ; & ante omnia causam, ob quam iidem milites transferendi sunt : ut post talem suggestionem, a nostra auctoritate competentia procedant.

5. Imp. IVSTINIANVS A. Zetæ Viro Illustri, Magistro militum per Armeniam, & Pontum Polemoniæ, & (cæteras) gentes.

Cum propitia divinitate Romanum nobis sit delatum imperium : sollicita cura, cauta diligentia pertractantes perspeximus oportere etiam partibus Armeniæ, & Ponto Polemoniaco & gentibus proprium Magistrum militum per hanc legem constituere : tuamque magnitudinem, quæ nobis ex ante gestis optime commendata est, idoneam ad talem fore dignitatem confidentes elegimus : certasque Provincias, id est, magnam Armeniam, quæ interior dicebatur, & gentes, Anzitenam videlicet, Ingilenam, Aslyanenam, Sophenam, Sophonenam, in qua est Martyropolis, Belabitenam, & primam & secundam Armeniam, & Pontum Polemoniæ tuæ curæ cum suis Ducibus commisimus, comite Armeniæ penitus sublato : cunctosque subdimus numeros, non modo quos in præfenti novos constituimus, sed etiam de præsentibus, & Orientalibus, & aliis agminibus segregatos, non tamen eorum quantitatem agminum minuente : sed quia plures eis addidimus sine Reipublicæ gravamine : & sine augmento sumptuum, aliquantos subtraximus : ita tamen, ut post hanc subtractionem ampliores remanserint, quam usque ad nostra felicia fuerant tempora.

TIT. XXX.

DE OFFICIO QUÆSTORIS,

1. Imp. THEODOS. A. Salustio Quæstori.

Totius minoris laterculi curam scias ad tuæ Sublimitatis sollicitudinem pertinere : ita ut tuo arbitratu, & serinio memoriæ totius minoris laterculi dignitates, hoc est, Præfecturæ, omnes Tribunatus, & Præposituræ castrorum, juxta consuetudinem prisce Clementiæ meæ auctoritate deinceps mittatur. DAT. 6. cal. Maji, Constantinop. CASTINO & VICTORE COSS. 424.

2. IDEM A. Helioni Comiti & Magistro officiorum.

Omnes minores laterculi dignitates : quæ sub cura quidem ac sollicitudine viri illustris Quæstoris

storis esse antea videbantur, postea vero, vel universæ, vel mediæ ad Magistrorum militum potestatem, dispositionemque transferant; placuit nunc Clementiæ meæ, vetusti temporis more revocato, ad prisca deinceps jura revocare. Dat. 3. cal. Maji superscriptis CONSS. 424.

3. Imp. ANASTASIUS A. Eusebio Magistro officiorum.

Officia & conditiones, quæ pertinent ad viros devotos in sacro scrinio memoriæ militantes, nemini liceat sub quacunque occasione sine ulla divinæ subscriptionis liberalitate peragere: eo, quicunque in hoc fuerit postea facinore convictus, publicatione bonorum suorum multando: Officio quoque rectoris Provinciæ, in qua non allegato super gerenda sollicitudine sacro Rescripto aliquis ausus fuerit eandem curam sibi met usurpare, trium librarum auri dispendio feriendo. Dat. cal. Mart. Constantinop. ANASTASIO A. & RVFINO COSS. 492.

TIT. XXXI.

DE OFFICIO MAGISTRI OFFICIORVM.

1. Imp. CONSTANTINVS A. ad Agentes in rebus.

Privilegiis dudum scholæ vestræ indultis, (&) integris reservatis, ad ducenariam, centenariam, & biarchiam nemo suffragio, sed labore unusquisque perveniat: Principatum vero adipiscatur matricula decurrente: ita ut ad curas agendas, & cursum illi exeant, quos ordo militiæ vocat, & ejus laborum adjutor. Præterea in quo totius scholæ status, & magistri securitas constituta est, idoneus probitate morum ac bonis artibus præditus, nostris per Magistrum obtutibus offeratur, ut nostro ordinetur arbitrio. PP. Roma in foro Trajani.

2. Imp. VALENT. THEOD. & ARCAD. AAA. ad Patricium Magistrum officiorum.

Nemo agentium in rebus ordinem militiæ, atque stipendia prævertat, etiam si nostri nominis per obreptionem detulerit indultum: ac si quis formam admissi istiusmodi docebitur obrulisse: in locum, ex quo indecenter emerferat, revertatur: ut is gradu cæteros antecedit, quem stipendia meliora, vel labor prolixior fecerit antecire. PP. Hadrumeti.

3. Imp. THEODOS. & VALENT. AA. Pleitio Comiti, & Magistro officiorum.

Scholarium nostrorum devotio probata a nostris parentibus, circa maximæ Serenitatis nostræ affectionem enituit: Unde quidquid ad fovenda servandaque eorum privilegia postulatur, statim credidimus admittendum. Ideoque suggestionem tui culminis approbantes, viris spectabilibus Comitibus scholarum verberandi, degradandive Senatores & Ducenarios licentiam denegamus: Ea namque, quæ tali commotione digna sunt, ad tuæ sublimitatis volumus referri notitiam.

4. IDEM AA. Nomo Magistro officiorum.

Curæ tui (perpetui) culminis credimus injungendum: ut super omni limite sub tua jurisdictione constituto, quemadmodum se militum numerus habeat, castrorumque ac clausurarum cura procedat, quotannis significare nobis propria

suggestione procurer. Dat. 2. Id. Septemb. Constantinop. MAXIMO 2. & PATERIO COSS. 443.

5. Imp. IVSTIN. & IVSTINIAN. AA.

Tatiano Magistro officiorum.

Iubemus eum ad militiam devotissimorum scholarium de cætero pervenire, qui nostrum meruit iudicium: nec licere pro tempore tui culminis administrationem habenti, sine huiusmodi probatoria aliquem inter eosdem viros devotos scholares suis referre præceptionibus: sed scias, qui sine sacro Rescripto ad eandem pervenire militiam ausus fuerit, non solum ea se privari, verum etiam pænæ viginti librarum auri subijci. §. 1. Illud etiam observari de cætero volumus: ut si quis locus statusve Scholarium in quacunque schola vacaverit, ille subrogetur, quem nostra pietas per sacrum Rescriptum vacantem subire locum præceperit. §. 2. Ad hæc quadrimestruos breves eorundem Scholarium cura tuæ Sublimitatis, & pro tempore viri excellentissimi Magistri officiorum conscribi volumus, & eos sacro scrinio laterculi præstari, ibi deponendos: ut semper notitia eorundem Scholarium certa sit, neque publico damnum aliquod infligatur. Dat. 10. calend. Maji Constantinop. MAVORTIO V.C. COSS. 523.

TIT. XXXII.

DE OFFICIO COMITIS SACRARVM LARGITIONVM.

1. Imp. ARCAD. & HONOR. AA. Limenio Comiti.

Palatinis hæc cura debet esse præcipua, ut periculo proprio Notariis destinatis, super negligentia Judicum (si ita res exegerit) conquerrantur, ne eorum sit impunita desidia. §. 1. Iudices quoque de eorum nominibus referre convenit, quos commodis propriis magis, quam utilitatibus publicis studere providerint: Breves etiam quadrimestruos ad officium palatinum noverint dirigendos: aurumque exactum ad sacras largitiones sine ulla dilatione esse mittendum. Dat. 3. cal. Maji. HONORIO 7. & THEODOS. 2. AA. COSS. 407.

TIT. XXXIII.

DE OFFICIO COMITIS RERVM PRIVATARVM.

1. Imp. VALENT. & VALENS AA. ad Honoratum Consulem Byzantii.

Si quid negotiorum aditatum fuerit, in quibus aliquid commodi fiscalis appareat, ad Officium rei privatae tuæ Gravitas acta transmittat: ut instructione percepta, quid sibi met juris auxilio debeat, agnoscat. Dat. 6. cal. Januar. VALENT. & VALENTE AA. 2. COSS. 368.

2.

Neque Comes privati patrimonii neque quivis alius eorum Magistratum, qui vel in urbe Constantinopolitana, vel in provinciis sunt, eum qui super thesauro aliquem defert, admittat. §. 1. Sed si super alio fiscali jure nuntiationem quis faciat, sub fidejussione mox non minus quinquelibrarum (auri) id fiat. §. 2. Et ne quod sigillum, vel descriptio, vel alia ulla innovatio interveniat super rebus nuntiatis ante sententiam ex scripto latam.

TIT.

TIT. XXXIV.

(DE OFFICIO COMITIS SACRI PALATII.)

1. Imp. ARCAD. & HONOR. AA. Minervio Comiti rerum privat.

AD Palatinorum curam, & Rationalium officia, omnium rerum nostrarum, & totius perpetuarii, hoc est, emphiteuticarii juris exactio revertatur. Dat. calendis Januarii, *Mediolani*, CÆSARIO & ATTICO COSS. 397.

2. lidem AA. Ursatio Comiti rer. privat.

Si quis Judicum vir illustris, vel Præfectus Urbi cognitionem Comitivæ rerum privatarum examini debitam, sibi met vindicandam censuerit, vel tuitionem contra ejusdem statuta sedis præstiterit: ad quinquaginta librarum auri illationem poenæ nomine officium ejus teneatur, quam decet in articulo exigi, Mansuetudinis nostræ ærario sociandam. Dat. 6. Id. Aug. *Ravennæ*, CONSTANTIO, & CONSTANTINO COSS. 414.

TIT. XXXV.

DE OFFICIO PROCONSULIS, ET LEGATI.

1. Imp. CONSTANT. A. Æliano Proconsuli Africæ.

Legati non solum civiles, sed etiam criminales causas audiant: ita, ut, si sententiam in reos ferendam providerint, ad Proconsules eos transmittere non morentur.

(DE OFFICIO COMITIS SACRI PATRIMONII.)

1. Imp. HONOR. & THEODOS. AA. Simplicio Proconsuli Asiæ.

Officium Hellepontii Consularis æternæ recordationis patrem Serenitatis nostræ adiit: & expositis suis incommodis, quibus a Vicarianis apparitoribus urgebatur, oravit sub tuæ Sublimitatis agere potestate, cujus allegationes humanæ proclivius pium Principem commoverunt: quod & nos obtinere censemus.

TIT. XXXVI.

DE OFFICIO COMITIS ORIENTIS.

1. Imp. LEO A. Uleo P. P.

Titulos qui Alytarchiæ, & Syriarchiæ muneribus in prima Syria deputati sunt, per officia tam viri spectabilis Comitæ Orientis, quam viri clarissimi Rectoris provinciæ flagitari præcipimus: Alytarchiæ quidem ludi, cura viri spectabilis Comitæ Orientis, & ejus officio: Syriarchiæ vero, sollicitudine viri clarissimi moderantis provinciam, ejusque apparitoris exerceantur: Nullique penitus curialium, nec si voluerint, idem munus vel honorem subeundi licentia permittatur.

TIT. XXXVII.

DE OFFICIO PRÆFECTI AUGUSTALIS.

1. Imp. VALENT. THEOD. & ARCAD. AAA. Florentio Præfecto Augustali.

Omnia tributa per Ægyptiacam diocesim cura, & providentia Claritatis tuæ a moderatoribus provinciarum exigere jubemus. Si qui tamen ex possessoribus, sive militaribus, sive non militaribus, ad inferenda quæ debentur, audaces extiterint: eos per militare etiam auxilium (si opus exegerit) ad solutionem compelli sancimus.

2. Imp. THEOD. ARCAD. & HONOR. AAA.

Rufino P. P.

Præfectus prætorio Augustali Ordinariorum sub se Judicum examinandi flagitia, & super his referendi, non amovendi, vel puniendi habeat potestatem.

TIT. XXXVIII.

DE OFFICIO VICARII.

1. Imp. VALENT. VALENS & GRATIANVS, AAA. Antonio P. P.

In civilibus causis Vicarios Comitibus militum convenit anteferri: in militaribus negotiis Comites Vicariis anteponi. Quotiens societas in judicando contigerit: priore loco Vicarius ponetur, Comes adjunctus accedat. Siquidem Præfecturæ meritum cæteris dignitatibus antistat: & Vicaria dignitas ipso nomine ejus trahere judicet portionem, & sacræ cognitionis habeat potestatem, & judicationis nostræ soleat repræsentare reverentiam.

2. lidem AAA. ad Hesperum P. P.

Relationes Vicariorum, si quando usus attulerit, ad nostram mansuetudinem referantur: Relationes enim Judicum libenter audimus: ne administratorum decretere videatur auctoritas, si eorum consulta veluti profanorum preces a nostris adytis repellamus.

TIT. XXXIX.

DE OFFICIO PRÆTORVM.

1. Imp. CONSTANTINVS A. ad Senatum.

Prætori defertur hæc jurisdictio, sancientibus nobis, ut liberale negotium ipse disceptator examinet. Sane interponi ab eo decreta convenit: ut sive in integrum restitutio referenda est, probatis duntaxat causis, ab eodem (etiam) interponatur decretum: (seu) tutoris dandi, seu ordinandi curatoris, impleatur ab eo interpositio decretorum: quippe cum apud eum quoque adipisci debeat patronorum judicio sedula servitus libertatem. Nec sane debita filiorum votis patrum vota cessabunt, ut patenti copia liberos suos exuant potestate, magis propriis obsequiis mancipatos: cum sese intelligant his obsequi plus debere, (a) quibus sese meminerint sacris vinculis exutos. Dat. 6. calend. Januar. EUSEBIO & HYPATIO COSS. 359.

2. Imp. VALENT. & MART. AA.

Tatiano P. P.

Tres tantummodo Prætores electæ opinionis in hac urbe per singulos annos judicio Senatus præcipimus ordinari: qui competentes causas, & debitos actus integre disceptare atque tractare debebunt: ut hi tamen tres ex his qui proprium larem in hac alma urbe habeant, non ex provinciis eligantur. Nec si quis forte propter alias causas ad hanc urbem de provinciis venerit, ad Præturæ munus efferatur, sed hi tantummodo (ut dictum est) qui hic domicilium foveant: ita tamen, ut nec ipsi sumptus quosdam inferre cogantur inviti, sed habeant spontaneum liberalitatis arbitrium. Dat. 15. calend. Januar. *Constantinop.* VALENTIN. 7. & AVIENO COSS. 450.

TIT. XL.

DE OFFICIO RECTORIS PROVINCIÆ.

1. Imp. ALEXAND. A. Juliano.

POTest de falso causam cognoscens Præses provincie, incidentem proprietatis questionem dirimere. Dat. 6. calend. April. MAXIMO 2. & VRBANO COSS. 225.

2. Imp. CONSTANTIN. A. ad Maximianum Præsid. provinc.

PRæsides provinciarum oportet, si quis potentiorum extiterit insolentior, & ipsi vindicare non possunt, aut examinare, aut pronuntiare nequeunt; de eius nomine ad nos, aut certe ad Prætorianæ Præfecturæ scientiam referre: quo providentur, qualiter publicæ disciplinæ, & læsionibus consulatur. Dat. 5. calend. Maji, PROBIANO & IVLIANO COSS. 322.

3. Idem A. ad provinciales.

Iustissimos & vigilantissimos Iudices publicis acclamationibus collaudandi datus omnibus potestatem, ut honoris eis auctiores proferamus processus: & e contrario injustos, & maleficos querelarum vocibus accusandi, ut censuræ nostræ vigor eos absumat. Nam si veræ voces sint, nec ad libidinem per clientelas effusæ, diligenter investigabimus: Præfectis prætorio, & Comitibus, qui per provincias constituti sunt, provincialium nostrorum voces ad nostram scientiam referentibus. Dat. calend. Novemb. *Constantinop.* BASSO & ABLAVIO COSS. 331.

4. Idem A. ad Periclem Præsidem.

IN officiales Præfectorum cursum publicum laniantes, vel prava contra utilitatem publicam molientes, vindicandi tibi dedimus potestatem: ita ut Præfectos de eorum culpa facias certiores. Dat. 10. calend. Novemb. *Nicopoli,* CONSTANTIO & ALBINO COSS. 335.

5. Impp. VALENT. & VALENS AA. ad Apronianum Præf. urbi.

POTioris gradus iudicibus ab inferioribus competens reverentia tribuatur. Sed ubi publica tractatur utilitas, etsi minor Iudex veritatem investigaverit, nulla majori irrogatur injuria. Sane qui insignia dignitatis ad hoc exercet, ut indignis injuriis existimet adficiendos eos, qui officia cum potestate moderantur, non declinabit nostræ indignationis aculeos. Dat. 5. calend. Jan. ARINTHEO & MODESTO COSS. 372.

6. Imppp. VALENT. GRAT. & THEOD. AAA. Cynegio P. P.

Civitas Phodiorum injuriam suam non tam decenter, quam sero conquesta est: Unde inviolabili observatione sancimus, ut quoniam tempore hyemis navigatio sæpe periculosa est, (&) semper incerta: in illis quinque urbibus, quæ potiores esse cæteris asseruntur, vicissim hyemandum sibi Iudices recognoscant. Quod si cuiquam tale existat ingenium, ut præcepta nostra contemnat, quinquaginta ab eo argenti libræ, centum ab ejus Officio, si aliter factum fuerit, fisci nostri juribus inferantur.

7. Imppp. VALENT. THEOD. & ARCAD. AAA. Cynegio P. P.

Qui ordinariam gesserit dignitatem, quicquid

ex venturæ delegationis titulis profligaverit: cum dispendio pudoris atque fortunæ de propriis facultatibus intra provinciarum positus inferre debet. Dat. 7. calend. Jun. *Constantinopoli,* HONORIO nobiliss. puero & EVODIO COSS. 386.

8. Idem AAA. Cynegio. P. P.

NE quis Judicium in provincia sua Præfectianum, vel Palatinum, vel militem, vel ex his etiam omnibus, qui antea in hujusmodi officiis fuerint commorati, intercessorem, id est, executorem cujusquam litigatoris petitione in quolibet seu privato, seu publico negotio putet esse tribuendum: Nam peccantem contra consulta ecclesiæ, cum officio suo non solum detrimentum famæ, sed etiam patrimoniorum damna comitentur. Dat. Non. Aug. *Constantinop.* HONORIO. N. P. & EVODIO COSS. 386.

9. Idem AAA. Polemio P. P. Illyrici.

Nullus provincie moderator augustissimam Urbem sine iussione adire nostra audeat. Nam si patuerit quem contra decreti nostri præcepta venisse, is congrua condemnatione plectetur. Dat. 10. cal. Jan. *Mediolani,* post Consulatum TIMASII & PROMOTII. 390.

10. Impp. ARCAD. & HONOR. AA. Limenio Comiti sacrarum largitionum.

Nullum palatinis tibi obsecundantibus cum provincialibus volumus esse commercium: sed iudices scribi debent, hoc sibi præcipere esse commissum, ut ipsi a provincialibus exigant, & consueta deposcant: palatinum vero possessor non horreat, qui non sibi, sed iudicibus atque officiis præceptus est imminere. Dat. 6. calend. April. *

11. Imppp. (ARCAD.) HONOR. & THEOD. AAA. Theodoro P. P.

Moderatores provinciarum curam gerere jubemus, nequid potentum procuratores perperam injusteque committant. Dat. 6. cal. Decemb. *Ravenna,* BASSO & PHILIPPO COSS. 408.

12. Impp. HONOR. & THEOD. AA. Monachio P. P.

OMnes provinciarum apparitores pro inveterata auctoritate juxta motum iudicis nudatos, verberibus (si ita res tulerit) subjacere præcipimus: ut & facilis executio rerum publicarum sit, & Officiorum insolentia comprimatur, & Iudicum severitati competens reddatur auctoritas. Dat. 6. cal. Jan. HONOR. 9. & THEOD. 5. AA. COSS. 412.

13. Imp. LEO A. Constantino P. P.

Si quis cohortalibus adhuc obsequiis obligatus, regimen provincie, vel cingulum cujuslibet militiæ dignitatisve quoquo modo meruerit: contra licitum usurpatis impetratisve careat: etiam si ultronee a nostra liberalitate jus regendæ provincie, vel militiæ, seu dignitatis cujuscumque sibi jactaverit delatum fuisse. Dat. 7. Idib. August. LEONE A. 4. & PROBIANO COSS. 471.

14. Idem A. eidem P. P.

Nulli iudicum qui provincias regunt, in civitatibus, in quibus sacra palatia, aut prætoria sunt, liceat his relictis privatorum sibi domos ad habitandum veluti prætoria vindicare: sed sacratissima modis omnibus inhabitare palatia, seu prætoria (cogantur,) ut hac necessitate compellantur eorum.

eorum reparationi providere. Ubi autem & palatium est, & prætorium: palatium quidem habitationi præsidis, prætorium autem vel suscipiendis conservandisque speciebus publicis horreorum vice, vel alii necessariæ rei deputetur. Quod si quis aliquando dissimulare tentaverit: protinus eum atque officium ejus quinquaginta librarum auri multam ad reparandum sacrum, quod neglexerit, Palatium solvera sancimus. Dat. 6. Idib. Februarii CLEMENTINO & PROBO COSS.*

TIT. XLI.

VT NULLI PATRIÆ SVÆ ADMINISTRATIO SINE SPECIALI PERMISSV PRINCIPIS PERMITTATUR.

* Græca constitutio Anastasii Imper. ut scribit Jac. Cujac. ad Paul. lib. 5. sent. tit. 12. qui tamen putat esse const. ult. tit. De offic. rectoris provincie: at nos aliter sentimus, moti & auctoritate librorum veterum, qui novam Rubricam minio scriptam post illum titul. descriptam habent, & Græcorum interpretum consensu, qui ad lib. ult. inf. de crim. sacrileg. hunc titul. numerant 41. lib. 1. Cod. In eadem est etiam nobiscum sententia præstantissimus Ant. Aug. Ceterum crediderim, idem hac constitutione fuisse cautum, quod supradicta ult. constit. tit. de crim. sacrileg. continetur.

TIT. XLII.

DE QVADRIMENSTRVIS BREVI BV S.

* Græca constitutio deest.

Hunc titulum diserte ita scriptum in veteribus libris, & a nemine adhuc recentiorum animadversum intrepide restitui, ut qui & hoc loco opportune sit insertus. Putat quidem Jacobus Cujac. vir doctissimus, cum fuisse additum tit. De apochis lib. 10. quia quadrimenstruorum brevium l. 1. illius tit. mentio sit, sed idcirco non fuit additus, quia hic jam proprio fuerat loco collocatus. Extat similis tit. l. 11. C. Theodosiani tit. 25. De quadrimenstr. brevib. & sub eo Constit. singul. Theodosii, Arcadii, & Honorii AAA. Cont.

TIT. XLIII.

DE OFFICIO PRÆFECTI VIGILVM.

1. Impp. THEOD. & ARCAD. AA. Nephthidio Præfecto urbis.

Præfecti Vigilum hujus urbis nihil de capitalibus causis sua auctoritate statuere debent: sed si quid hujusmodi evenerint, Culmini tuæ potestatis referre: ut de memoratis causis celsiore sententia judicetur.

TIT. XLIV.

DE OFFICIO PRÆFECTI ANNONÆ.

Græca constitutio sub hoc tit. miniato deesse notatur in manuscriptis. Hoc igitur pacto restitutus quinque tit. in hoc primo lib. C. qui antea decrant) id est, tit. De offic. Comitum sacri patrimon. tit. De offic. Vicarii, qui in omnibus manuscriptis extat. tit. Ut nulli patriæ suæ administratio, &c. tit. De quadrimenstr. brevib. & tit. De offic. præf. annon. perpulchre numerus tit. hujus lib. per omnia convenit cum numero Græcorum: quos duos numeros conciliare anxie studuit Ant. Aug. nec tamen præstare potuit. Cont.

TIT. XLV.

DE OFFICIO CIVILIVM IVDICVM.

1. Imppp. ARCAD. THEOD. & HONOR.

AAA. Curtio P. P.

Honorati, qui litem habere noscuntur, his horis (vel temporibus) quibus causarum, vel merita, vel fata panduntur, residendi cum Judicibus non habeant facultatem. Dat. 3. Non. Febr. Ravenna, BASSO & PHILIP. COSS. 408.

2. Impp. HONOR. & THEOD. AA.

Anthemio P. P.

Si quis pro publicis functionibus, quæ flagitantur, aliquo se defendere tentet munimine: adeat Judicem, & promat, quæ duxerit adferenda. Quem si Judex (quod non arbitramur) minus audire maluerit, ipse quidem administrator triginta librarum auri, apparitor vero ejus quinquaginta feriat dispendio. Dat. 13. cal. Aug. Constantinop. HONORIO 8. & THEOD. 3. AA. COSS. 409.

TIT. XLVI.

DE OFFICIO MILITARIVM IVDICVM.

1. Imppp. VALENT. THEOD. & ARCAD. AAA. Magistris & Comitibus utriusque militiæ.

Nunquam omnino in negotiis privatorum vel tuitio militaris, vel executio tribuatur. Dat. Prid. Id. Febr. Constantinop. THEOD. A. 3. & HABVNDANTIO COSS. 393.

2. Impp. HONOR. & THEOD. AA. Monachio P. P.

Præcipimus, ne quando curiales vel privatae conditionis homines ad militare exhibeantur judicium, vel contra se agentium actiones excipiant, vel litigare in eo cogantur. Interminationem autem quinquaginta librarum auri adversus Comitianum officium proponi decernimus, si quid contra hoc aliquando tentaverit. Dat. 6. calend. Sept. THEOD. A. 7. & PALLADIO COSS. 416.

3. Impp. THEOD. & VALENT. AA. Anatolio Magistro militum.

Nemo de his qui in virorum spectabilium dum officis militaverit, scholæ agentium in rebus quacunque subreptione post completam militiam societur, nec agendi vices viri clarissimi Principis accipiat facultatem. Si quis autem adversus hæc nostræ perennitatis decreta venire conetur: militia spoliatus, proscriptionis poena pro parte bonorum tertia constringatur. Dat. 5. cal. Febr. Constantinopoli, MAXIMO 2. & PATERIO COSS. 443.

4. lidem AA. Nomo magistro officiorum.

Duces militum & præcipue, quibus gentes, quæ maxime cavendæ sunt, appropinquant, in ipsis limitibus commorari, & milites ad proprium redigere numerum imminenribus magisteriis potestatibus, diuturnisque eorum exercitationibus inhærere præcipimus. Castrorum quinetiam refectionis (lustrationisque) curam habeant. Quibus cum Principibus castrorumque præpositis, pro laborum vicissitudine, limitaneorum militum duodecimam annonarum partem, distribuendam videlicet inter eos magisteriæ potestatis arbitrio, deputamus. Dat. 2. Id. Septembris Constantinop. MAXIMO 2. & PATERIO COSS. 443.

* Constitutio Græca

TIT.

TIT. XLVII.

NE REI MILITARIS COMITIBVS VEL TRIBVNIS LAVACRA PRAESTENTVR.

1. Imppp. ARCAD. HONOR. & THEOD. AAA. Anthemio P.P.

OMnem inquietudinem a curiis & civitatibus præcipimus prohiberi: nec ulla privata ab his succendi balnea ad Tribunorum, vel ducum, aliorumve militarium comitum usus: nec adorationem aliquam pro hac causa profligari. Illustribus enim tantummodo viris comitibus ac magistris militum (si tamen id voluerint) hoc ministerium indulgemus: dupli poena violatoribus hujus sanctionis imminente. DAT. 5. cal. Decemb. ARCADIO A. 6. & PROBO COSS. 406.

TIT. XLVIII.

DE OFFICIO DIVERSORVM IVDICVM.

1. Imp. CONST. ad Domitium Celsum Vicarium.

Nemo iudex (aliquem) officialem ad eam domum, in qua materfamilias degit, cum aliquo præcepto existimet esse mittendum, ut eandem in publicum protrahat: cum certum sit debita ejus, quæ inter domum considerato sexu semet contineat, domus ejus vel cujuscunque rei habita distractione, publicis necessitatibus posse servari. Quod si quis in publicum materfamilias posthac crediderit protrahendam, inter maximos reos citra ullam indulgentiam capitali poena plectetur. DAT. 4. In August. SABINO & RVFFINO COSS. 316.

In AVTHENT. ut nulli jud. §. necessarium. col. 9. tit. 17. al. 9. seu Novell. 134. cap. 9.

Sed hodie novo jure pro fiscalibus vel privatis debitis nulla mulier debet includi: sed ad judicem veniet per se vel per procuratorem suum: vel mittat unum vel alterum, quatenus negotium legitime exequantur. Si contra factum fuerit, majores iudices viginti libris auri, minores decem puniuntur. Obedientes autem eis cingulo spoliabuntur, & pænis subjacebunt corporalibus, & in exilium damnabuntur.

2. Imppp. VALENT. THEOD. & ARCAD. AAA. ad Principium P. V.

Singuli quique iudices sciant, celsioribus viris, & his quorum nonnunquam iudicio provehantur, honorificentiam debitam esse præstandam, nec in proscriptionibus suis fratres audeant nominare: apparitione multanda, cujus hæc est cura. DAT. Id. Februar. RICHOMERE & CLEARCHO COSS. 384.

3. Idem AAA. Constantino P.P. Galliarum.

Sciant principes, & cornicularii & primates officiorum, & iudices etiam, ternas libras auri a suis facultatibus eruendas, si honoratis viris (quibus etiam consistorium nostrum ingrediendi facultas præbetur) secretarii iudicum non patuerit ingressus, aut reverentia non fuerit in salutatione delata, aut sedendi cum iudice societas denegata. DAT. 5. Id. Novemb. Tyberiadæ, TIMASIO & PROMOTO COSS. 389.

TIT. XLIX.

VT OMNES IVDICES TAM CIVILES QUAM MILITARES POST ADMINISTRATIONEM DEPOSITAM, QUINQVAGINTA DIES IN CIVITATIBVS VEL CERTIS LOCIS PERMANEANT.

1. Imp. ZENO A. Sebastiano P.P.

Nemo ex viris clarissimis Præsidibus provinciarum, vel Consularibus, aut Correctoribus, vel qui administrationis majoris insulas meruerint, id est, Viri spectabiles Proconsules, aut Præfectus Augustalis, aut Comes Orientis, aut cujusbet tractus Vicarius, aut quicunque Dux, vel Comes cujusbet militis, vel divinarum Comes domorum, postquam sibi successum fuerit, audeat excedere de locis, quos rexisse noscitur, antequam quinquaginta dierum constitutus numerus finiatur: Sed per id tempus Præsides quidem, & Consulares, nec non Correctores in metropoli: Spectabiles vero iudices tam civiles quam militares in civitatibus administratæ dioceseos illustrioribus, publicæ non domi, vel intra sacrosanctos terminos, vel regiones, aut potentes domos latitantes, sed in celeberrimis locis ante omnium, quos nuper gubernaverant, ora versentur: ut pateat omnibus facultas libera super furtis, aut criminibus querimonium commovendi: ita ut ab omni defensionis injuria provisione post eum administrantis, ac periculo Officii, nec minus curialium, & defensoris civitatis, juratoriae tantum cautioni commissus, postquam fuerit in querimoniam devocatus, pulsare volentibus (ut dictum est) pro legum ratione respondeat. Nec ullam ante præfinitum tempus de provincia discedendi excusationem ei tribuat vel divinæ vocis copia, vel codicilli alterius administrationis oblatis, vel præceptum Amplissimæ tuæ Sedis, ut alterius provinciae moderatoris vices obtineat, aut præceptum præfatæ, vel alterius civilis vel militaris cujuscunque potestatis, ut quandoeunque sollicitudinem publicam gerat, aut exhibeatur, vel deducatur, aut postremo cujusbet artis astutia, cujuscunque occasionis excogitata calliditas excludatur: ut modis omnibus, quæ pro universarum provinciarum salute sancimus, sortiantur effectum. Quod si quis temeritate puniendâ saluberrimam legem circumscribendam vel violandam crediderit, licet, & majestatis reus non immedico judicetur, attamen quinquaginta librarum auri multam publicis calculis interire cogetur: Simili poena plectendo (eo,) qui post eum administratione suscepta minime eum curaverit honeste retinendum, aut super ejus fuga protinus referendum. §. 1. Administrationem autem depone non volumus decessorem, antequam successor ad provinciae fines pervenerit: licet literis ad eum, seu programme, vel Edicto ad Officium, & provinciales usus fuerit. §. 2. Ipse autem, qui præsentem fugiens non observaverit legem, ubicunque repertus fuerit, licet in hac florentissima civitate, ad provinciam sine ullo penitus obstaculo, præceptione tui Culminis, cura etiam viri clarissimi Rectoris provinciae, in qua repertus fuerit, deducetur, per sex mensium curricula ibidem moraturus: quatenus interea minime possint crimi-

na vel furta celari. Officium etiam, quod eum, debito tamen honore servato, non prohibuerit contra legis tenorem discedere, triginta librarum auri dispendio feriat. §. 3. Quod si intra quinquaginta dierum numerum fuerit forte pulsatus, & præfato tempore elapso necdum finita lis fuerit, civiliter quidem super furtorum sceleribus pulsatus, dato procuratore instructo, post quinquaginta dies protinus habeat licentiam discedendi: accusatione vero super criminibus facta, per inscriptionem laqueos irretitus, usque ad terminum causæ ibidem necessario perdurabit. §. 4. Sciant autem universi Iudices, apud quos vel administrationis Jure, vel ex præcepto amplissimæ tuæ Sedis, hujusmodi controversiæ civiliter vel criminaliter ventilantur, intra viginti dierum spatium debere se præfata litigia, postquam orta fuerint terminare: Nam si supersederint, ipsos quidem decem librarum auri condemnationem subire censemus: accusationem vero seu civilem intentionem semel in iudicium deductam præfato modo legitime terminari. Dat. 5. Id. Octob. Constantinop. ZENONE A. 2. CONS. 475.

In AVTHENT. ut iudices sine quoque suff.

§. necessitatem, col. 2. tit. 3. seu
Novell. 8. cap. 9.

SI vero, antequam compleantur quinquaginta dies, fugiens capiatur, detineatur a provincialibus, & omne quod datum fuit ea occasione, furti actione exigatur: presente tamen Deo amabili Episcopo, & causam ex non scripto examinante.

TIT. L.

DE OFFICIO EIVS QUI VICEM ALICVIUS IUDICIS VEL PRAESIDIS OB-
TINET.

1. Imp. GORDIANVS A. Domitio PP.

IN causa, quæ spectat ad utilitatem Reipublicæ, eum qui vice Præsidis provinciam administrat, potuisse cognoscere, in dubium non venit. Sane si in aliquo captum est jus Reipublicæ: juxta scita divorum Principum, defensores Reipub. si modo adesse fiduciam negotio putant, restitutionis auxilium possunt flagitare. Dat. 3. Non. Novemb. SABINO 2. & VENUSTO COSS. 241.

2. Mandata Imp. THEOD. & VALENT. AA.
missa Antiocho, cæterisque P. P.
per referendarium: quæ
sic habent.

SUGgerente magnificentia vestra, docta Imperialis æternitas, debere eos qui præceptione Principali seu vestræ Sedis amplissimæ tueri locum Rectorum provinciarum noscuntur, auctoritatem habere tutores seu curatores petentibus dare, decretum etiam interponere ad alienandas minorum similibusque eis personarum seu Curialium facultates, & emancipationes quoque legibus celebrare, & omnia, quæ ad jurisdictionem Rectoris provinciae pertinent, actitare, præcipere dignata est pro dispositione vestræ Celsitudinis præfatas hujusmodi sollicitudines peragendi habere licentiam. Dat. Prid. Id. Octobr. Constantinop. HIERIO & ARDABURIO COSS. 427.

Tom. II.

TIT. LI.

DE ADSESSORIBVS, (ET) DOMESTICIS, ET
CANCELLARIIS IUDICVM.

1. Imp. DIOCLETIANVS & MAXIMIANVS
AA. Paulino.

STudiorum labor meretur, ut hi, qui in publicis administrationibus constituti, sociari sibi consiliorum participes cupiunt, spe præmiorum atque honorificentia sua provocent eos, quorum prudentiam sibi putant esse necessariam, non metu terribili, & necessitate incongrua libertati. Dat. Prid. Idib. Jul. TIBERIO & MAXIMO COSS. 291.

2. Imp. CONSTANTINVS A. ad Bassum P. V.

PRæsidēs non per adseßores, sed per se subscribunt libellis. Quod si quis adseßori subscriptionem inconsultis nobis permiserit: mox adseßor, qui subscripsit, exilio puniatur: Præsidis vero nomen ad nos referri jubemus, ut in eum severius vindicetur. Dat. 15. Kal. Sept. CONSTANTINO A. 6. & CONSTANTINO C. COSS. 329.

3. Imp. ARCAD. & HONOR. AA. Messalæ P. P.
Consiliarios Iudicum, & Cancellarios, & eos qui domesticorum funguntur officio, post depositam administrationem, quinquaginta dies in provinciis residere præcipimus. Pro confesso autem tenebitur, qui accusatus hujusmodi personam subtraxerit: Eaque in quadruplum restitui jubemus, quæ docebuntur ablata: ut duplum spoliatus accipiat, & duplum noster fiscus adquirit. Dat. 6. Kal. Januar. Mediolani, THEODOSIO & RMORIDIO COSS. 403.

4. Iidem & THEOD. AAA. ad Cæcilianum
Vicarum.

Domesticus Iudicis a publicis actibus arceatur. Quod si necessitatibus publicis sese convictus fuerit miscuisse; statim eum ad Majoris potestatis examen deduci oportet, ut competens in eum vindicta promatur. Dat. 7. Idib. April. HONORIO A. 6. & ARISTENETO COSS. 404.

5. Imp. HONORIUS & THEODOSIUS
AA. Seleuco P. P.

Nemo in provinciis, qui semel domestici vel Cancellarii ministerium gesserit, ad eandem observationem aliqua ambitione iterum remeare concedatur. Dat. 3. Id. Decemb. Raven. AA. 10. & 6. COSS. 415.

6. Iidem AA. Vitaliano Duci Libyæ.

Nemo de Domesticis Ducum vel Comitum militarium, officiis eorum connumeratus, post completum sui temporis actum ad eandem rursus sollicitudinem audeat adspirare: decem librarum auri condemnatione proposita, si quis hanc violare voluerit sanctionem, eadem poena officio quoque ejus coercendo, si per ambitionem, vel avaritiam ex his aliquid temerarie consenserit. Dat. 8. Kal. Novembr. HONOR. A. II. & CONSTANTIO 2. COSS. 417.

7. Iidem. AA. Eustathio P. P.

Velut castrense peculium filiifamil. adseßores etiam post patris obitum vindicent, qui consiliis propriis administratores juvare consueverunt, si quid licitis honestisque lucris coadunare potuerint. Dat. Kalend. April. Constantinop. HONOR. 13. & THEOD. 10. AA. COSS. 422.

L

8. Iidem

8. lidem AA. Asclepiodoto P. P.

Nullos Judicum ad provinciam sibi commissa-
sam quemquam secum ducere audeat, cui
domestici, vel cancellarii nomen imponat: nec
profectum ad se undecumque suscipiat, ne famæ
nota cum bonorum publicatione plectatur. Peri-
culo enim Præmatum Officii cancellarios sub fide
gestorum ex eodem officio electos Judicibus ap-
plicari iubemus: ita ut post depositam administra-
tionem, nec militiam deferant, & provincialibus
præsentiam sui exhibeant, quo volentibus sit ac-
cusandi eos facultas. Si enim idonea causa exe-
gerit: ad detegenda Judicis flagitia, & quæstioni
eos subdi oportet. Dat. Præd. cal. Jul. ASCLE-
PIODOTO & MARINIANO COSS. 423.

9. Imp. THEOD. & VALENT. AA. ad Taurum.

Si post depositam administrationem Judicum,
præsentiam, vel exhibitionem domesticorum,
querimonia provincialium aut curialium, vel ali-
qua publica necessitas postulaverit: per eosdem
administratores, quorum domestici fuerunt, judi-
cio legibusque tradantur. Dat. 5. Non. Jul. Con-
stantinop. THEODOSIO A. 14. & MAXIMO COSS. 433.

10. lidem AA. Florentio P. P.

In consiliariis observari censemus, ut in eum, qui
in sua provincia ultra quatuor menses modera-
toribus adfuerit adversus leges antiquas, & divo-
rum retro Principum scita, proscriptio bonorum
& accusatio publici criminis imminet, nisi per
coeleste oraculum, vel amplissimæ tuæ sedis præ-
ceptionem sese defendat. Dat. 13. calend. Feb.
THEOD. 17. & FESTO COSS. 439.

11. lidem AA. Zoilo P. P. Orientis.

Non minus adfessoribus Majorum Magistra-
tuum, quam ipsis Judicibus nostræ benevo-
lentiae liberalitas tribuenda est. Ideoque consili-
arios vitorum illustrium Præfectorum tam præ-
toriorum, quam hujus inclytæ urbis, eminenti-
ssimorumque magistrorum militum, nec non etiam
viri illustres Magistris officiorum, sive prædicto
officio jam functi sunt, seu fangentur in posterum,
post depositum etiam officium ab omni indictionis
onere seu civilium seu militarium Judicum
prorsus immunes esse præcipimus: ut nec ab Am-
plissima quidem Sede tui culminis eis ulla mo-
lestia super suscipiendo quolibet gravamine peni-
tus injungatur: quinquaginta librarum auri Offi-
cio tui culminis condemnatione multando, si quid
adversus statuta Clementiæ nostræ innovari con-
cesserit. Dat. 5. cal. Mart. THEODOSIO A. 18. &
ALBINO COSS. 444.

12. Imp. VALENT. & MART. AA. Palladio P. P.

Lcet omnibus Judicibus illustri præditis pote-
estate, consiliarios sibi eosdem secundo, ac
tertio, & sæpius adjungere: quia qui semel recte
cognitus est, non debet ob hoc solum, quod jam
probatus est, improbari. Dat. VAL. A. 444.

13.

Nunquam sine Judicibus consiliarii, eorum no-
mina ponentes jus dicant.

14. Imp. IVSTINIANVS A. Demostheni P. P.

Nemo ex his, qui Advocati causarum constituti
sunt, vel fuerint etiam in hac Regia Urbe,
in quocunque judicio deputati, & in aliis omni-

bus provinciis nostro subiectis imperio, audeat in
uno eodemque tempore tam advocacione uti,
quam consiliarii cujuscunque Magistratus, quibus
respub. gerenda committitur, curam arripere:
cum satis abundeque sufficiat, vel per advocatio-
nem causis perfectissime patrocinari, vel adfessoris
officio fungi: ne, cum ad utrumque festinat, neu-
trum bene peragat: sed sive Advocatus esse ma-
luerit, hoc cum debita solertia implere possit: vel,
si adfessionem elegerit, in ea videlicet permaneat:
Ita tamen, ut post consiliarii sollicitudinem depo-
sitam, liceat ei ad munus Advocacionis reverti.

§. 1. Nec sit concessum cuiquam duobus Magistra-
tibus adfidere, & utriusque judicii curam perage-
re (neque enim facile credendum est etiam dua-
bus necessariis rebus unum sufficere: nam cum uni
judicio adfuerit, alteri abstrahi necesse est: sicque
nulli eorum idoneum in totum inveniri) sed al-
tera adfessione penitus sumnota, unius Magistra-
tus esse contentum judicio. §. 2. Nec callidis ma-
chinationibus hujusmodi legem putet quis esse cir-
cumscribendam, etsi non consiliarii signum, quod
solutum est, chartis imponat, sed alias quasdam
litteras excogitatas adsimulaverit, existimans eli-
cere fungi quidem memorato officio, sub hujus-
modi tamen umbra latere: cum * in legem com-
mittant (&) hi qui vigorem ejus scrupulosis, &
excogitatis artibus eludere festinant. Neque sibi
blandiri quemquam oportet, quod præsentis (et-
iam) legis aculeos possit evadere, quemadmodum
& anteriores leges super hac re positas deludebat:
si quis etenim in tali commisso fuerit inventus,
sciat se de matriculis Advocatorum penitus esse de-
lendum, & decem librarum auri multam nostris
privatis largitionibus illaturum, per virum illu-
strem Comitum rerum privatarum exigendam, &
aliud majorem Regalis Culminis subiturum offen-
sam: cum nec ipse iudex, qui hoc fieri passus est,
& sciens prudensque hoc commiserit, sine Imperi-
ali commotione remanebit. Eidem poenæ qui-
dem subijciendo etiam eo, vel eis, qui in his cau-
sis, quarum patrocinium adepti sunt, quibusque
advocacionem suam præstiterunt, adfessiones cu-
juscunque magistratus colore audeat, vel audeant
vindicare, ne adfessionis suæ (vel) advocacionis
memor incorrupti Judicis non possit nomen pro-
ferre. Dat. 5. calend. Octob. Chalcedone, DECIO
V. C. COSS. 529.

TIT. LII.

DE NNONIS ET CAPITATIONE ADMINISTRAN-
TIVM, ET EORVM ADSESSORVM, ALIORVM-
VE PVBLICAS SOLLICITVDINES GEREN-
TIVM, VEL EORVM QVI ALIQVAS
CONSECVTI SVNT DIGNITATES.

1. Imp. THEOD. & VALENT. AA. Flo-
rentio P. P.

Omibus tam viris spectabilibus, quam viris
clarissimis Judicibus, qui per provincias sive
militarem, sive civilem administrationem gerunt,
necnon comiti commerciorum, magistro æris, si-
ve privatæ rei rationali per Ponticam atque Asia-
nam dioccesim, item & adfessoribus Judicum sin-
gulorum in præbendis solatis annonarum hic fixus
ac stabilis servabitur modus, ut ea pro annonis &
capi-

capite dignitati suæ debitis prætia consequantur, quæ particularibus delegationibus solent contineri. Dat. 3. cal. Jun. *Constantinop.* THEOD. 17. & *FESTO* COSS. 439.

TIT. LIII.

DE CONTRACTIBVS IVDICVM VEL EORVM QVI SVNT CIRCA EOS, ET INHIBENDIS DONATIONIBVS IN EOS FACIENDIS: ET NE ADMINISTRATIONIS TEMPORE PROPRIAS AEDES AEDIFICENT (SINE SANCTIONE PRAGMATICA.)

1. Imp. IVSTIN. A. Mennæ P. P.

QUicunque administrationem in hac florentissima urbe gerunt, emere quidem mobiles res vel immobiles, vel domos extruere non aliter possunt, nisi specialem nostri numinis hoc eis permittentem divinam rescriptionem meruerint. §. 1. Donationes vero omnimodo recusent: scientes non esse validas eas, in quibuscumque rebus, & quacumque æstimatione, nisi post administrationem depositam, vel specialiter in scriptis donator eandem donationem ratam habuerit, vel tempus quinquennale præterierit, in quo nulla querela super iisdem donationibus, vel ab ipso donatore, vel ab ejus successoribus facta sit. §. 2. Provincias vero moderantibus non solum donationes, sed etiam emptiones quarumcunque mobilium vel immobilium rerum (præter eas, quæ ad alimoniam vel vestes pertinent) & ædificationes, licet sacri apices aliquid eorum permiserint, penitus interdiciamus. Nec ratum sit, quod his donatione, vel venditione datum est, licet quinquennale tempus post depositam administrationem excesserit, vel consensus donatoris, vel venditoris post eandem administrationem adjectus sit. §. 3. Hæc autem etiam ad domesticos & consiliarios eorum trahi necessarium duximus: illud etiam adjicientes, ut nec per interpositam personam aliquid eorum sine periculo possit perpetrari. §. 4. (Quæ etiam ad præterita negotia referri sancimus, nisi transactionibus, vel judicationibus sopita sint.) Dat. 5. Idib. Decemb. *Constantinop.* D. N. IVSTINIANO A. 2. COSS. *.

TIT. LIV.

DE MODO MVLTARVM, QUÆ A IUDICIBVS INFLIGVNTVR.

Imp. SEVERVS & ANTON. AA. Firmo.

Multa damnum famæ non irrogat. Datum 5. Idus Aprilis, ANTONINO A. & GETA utrisque 2. COSS. 206.

2. Imp. ALEXAND. A. Decimio P. P.

PROcuratores meos, vel rationales, multæ indicendæ jus non habere, sæpe rescriptum est. Dat. 14. cal. Septemb. MODESTO & PROBO COSS. 229.

3. Imp. GORD. A. Celeri PP.

Curator Reipublicæ (qui Græco vocabulo logista nuncupatur) multandi jus non habet. Dat. Id. Septemb. GORD. A. & AVIOLA COSS. 240.

4. Imp. GRATIAN. VALENT. & THEODOS. AAA. Eutrop. PP.

Ilustres viros præfectos prætoris usque ad quinquaginta librarum auri multam, cum peccatum gravissimum erit, pervenire finimus. Dat. 8. Id.

Jan. GRATIANO V. & THEODOS. AA. COSS. 380.

5. Imp. VALENT. THEOD. & ARCAD. AAA. ad Prætextatum P. P.

Multarum severa compendia ærario nostro protinus esse querenda nullus ignoret: nisi ipse iudex id, quod ad poenam admisi facinoris exculpitur, vel publicis operibus, vel cursui publico, vel aliis necessariis causis specialiter deputaverit. Dat. 5. Idib. Septembr. *Aquileia*, RICHOMERE & CLEARCHO COSS. 384.

6. Imp. ARCAD. & HONOR. AA. Messalæ P. P.

Eos qui ordinario provincias jure moderantur, erga eorum personas, quos culpa reddit obnoxios, ultra duarum unciarum auri summam condemnare non patimur. §. 1. Proconsularem vero potestatem, si multandi necessitas imminet, senarum unciarum auri summa cohibebit: in qua forma etiam Comes Orientis, atque præfectus Augustalis erit. §. 2. Cæteri vero spectabiles iudices, & qui vice nostra administrationis gubernacula susceperint, ultra tres auri uncias sibi intelligent licentiam denegatam. §. 3. Id quoque observandum a moderatore esse censemus, ut in unius correptione personæ (si ad id continuatio peccati impulerit) trinæ tantummodo in anno condemnationis sub præstituta summa severitas exerceat. §. 4. Quod si quis prædictum modum excesserit, hujus auctor admisi condemnato ad dupli restitutionem: fisco vero nostro ad inferendam eam quantitatem, quam multæ nomine inflixerit, tenebitur. §. 5. Nec tamen ad hujus legis moderationem pertinere se credant, qui in peculatibus aut manubiis, id est, deprædationibus, aut concussionibus, furtis, aliisque flagitiis, quæ coerceri severius convenit, fuerint deprehensi: scilicet ut scripta per iudices memoratos, in cujuslibet fuerit dirigenda dispendium, sententia proferatur. §. 6. Nec putent factu facile esse, ut aut præcipiti persuatione condemnent, quem culpa non ingravit, aut erubescenda varietate iudicii pro arbitrio proprio immutandum esse, quod jusserint: nisi paupertas condemnati hoc persuaserit. Dat. 12. calend. Septemb. THEODOS. A. 2. & CYNECIO COSS. 388.

TIT. LV.

DE DEFENSORIBVS CIVITATVM.

1. Imp. VALENTINIAN. & VALENS AA. Senecæ Defensori.

Si quis de tenuioribus, ac minusculariis rebus interpellandum te esse crediderit, in minoribus causis, id est, usque ad quinquaginta solidorum summam, acta judicialia conficiat: scilicet, ut, si quando quis vel debitum justum, vel servum, qui per fugam fuerat elapsus, vel quod ultra delegationem dederat, postulaverit, vel quodlibet hujusmodi tua disceptatione restituas. Cæteras vero, quæ dignæ forensi magnitudine videbuntur, Ordinario insinuato Reçtori. Dat. 15. cal. Januar. *Terici*, VALENTINIANO & VALENT AA. COSS. 365.

2. Idem AA. ad Probum P. P.

Defensores civitatum, non ex decurionum seu ex cohortalium corpore, sed ex aliis idoneis

personis huic officio deputentur. Dat. 3. Non. Novemb. iisdem COSS. 365.

3. Idem & GRATIANVS AAA. ad Senatum.

UTili ratione perspectum est, ut innocens, & quieta rusticitas particularis patrocinii, id est, defensoris locorum beneficio perfruatur, & apud eum in pecuniariis causis litigandi habeat facultatem. Dat. 4. Id. Aug. *Hierapoli*, VALENTINIANO & VALENTE AA. utrisque 2. COSS. 368.

4. Imppp. GRATIAN. VALENT. & THEOD.

AAA. Theodoro defensori.

IN defensoribus universarum provinciarum erit administrationis hæc forma, & tempus quinquennii spatii metiendum: scilicet ut in primis parentis vicem plebi exhibeas: descriptionibus rusticos urbanosque non patiaris affligi: officialium insolentiae, & Judicum procacitati (salva reverentia pudoris) occurras: ingrediendi, cum voles, ad Judicem liberam habeas facultatem: superexigendi damna, vel spolia plus petentium ab his, quos liberorum loco tueri debes, excludas: nec patiaris quicquam ultra delegationem solitam ab his exigi, quos certum est, nisi tali remedio, non posse reparari. Dat. 11. Non. Jan. *Constantinop.* ARCADIO & BAVTONE COSS. 385.

5. Imppp. VALENT. THEOD. & ARCAD. AAA.

Potamio præfecto Augustali.

DEfensores nihil sibi insolenter, nihil indebitum vindicantes, nominis sui tantum fungantur officio. Nullas infligant multas: Sæviore non exerceant quæstiones: Plebem vel decuriones ab omni improborum insolentia, & temeritate tueantur: ut id tantum, quod esse dicuntur, esse non desinant. Dat. 3. Non. Mart. *Constantinop.* ARCADIO A. 2. & RVFINO COSS. 392.

6. Idem AAA. Tatiano PP.

PER omnes regiones, in quibus fera & periculi sui nescia latronum fervet insania, probatissimi quique & districtissimi defensores adsint disciplinæ, & quotidianis actibus præsent, qui non sinant crimina impunita coalescere: removeant patrocinia, quæ favorem reis, & auxilium scelerosis impartiendo, maturari scelera fecerunt. Dat. 5. Id. April. ARCADIO A. 2. & RVFINO COSS. 392.

7. Imppp. ARCAD. HONOR. & THEOD.

AAA. Cæciliano P. P.

DEfensores civitatum oblatos sibi reos in ipso latrocinio, vel congressu violentiæ, aut perpetrato homicidio, aut stupro, vel raptu, vel adulterio deprehensos & actis publicis sibi traditos, expresse crimine cum his, a quibus fuerint accusati, mox sub idonea persecutione ad Judicium dirigant. Dat. Prid. calend. Januar. *Mediolani*, STILICONE 2. & ANTHEMIO COSS. 405.

8. Impp. HONOR. & THEOD. AA. Cæcilio P. P.

DEfensores ita præcipimus ordinari, ut sacris orthodoxæ religionis imbuti mysteriis, reverendissimorum Episcoporum, necnon clericorum, & honoratorum, ac possessorum, & curialium decreto constituentur: de quorum ordinatione referendum est ad illustrissimam Prætorianam potestatem: ut literis ejusdem magnificæ sedis eorum solidetur auctoritas. §. 1. Quod si quid a qualibet persona contra publicam disciplinam in læsionem possesso-

rum fieri cognoverint defensores, referendi habeant potestatem ad illustres, & magnificos viros Præfectos prætorii, & illustres viros Magistros equitum & peditum, Magistros etiam officiorum, & Comites, tam sacrarum largitionum, quam rerum privatarum. Dat. 15. cal. Februar. *Ravenna*, HONORIO 8. & THEOD. 3. AA. COSS. 409.

9. Idem AA. Cæcilio P. P.

Iubemus cura ac solertia defensorum minime possessores majoribus mensuris & ponderibus a susceptoribus prægravari: sed eos deprehensos ad iudicium dirigi cum ipso commissæ fraudis indicio. §. 1. Illud etiam fieri permittimus: ut, si provincialibus nostris contestari injurias, seu læsiones suas cupientibus, actorum confectio a defensoribus denegetur, licentia eis tribuatur querelæ propriæ libellum conscriptum eo tempore, quo fuerat contestandum in frequentioribus civitatum locis proponendi, conveniendique scribas, tabularios, & cætera officia publica commonendi, per quæ libellum colligi oportebit, atque invitis supra memoratis personis, sub actorum confectioe ingerendi, quorum quæstione fides possit inquiri: qua probata, in eos quos gestorum petitam confectioem negasse constiterit, vigor judiciarius exeratur. Dat. 11. cal. Februar. *Ravenna*, HONOR. 8. & THEOD. 3. AA. COSS. 409.

20. Impp. THEOD. & VALENTIN. AA.

Cyro P. P.

Nulli defensorum licere decernimus, si de publica sollicitudine se voluerit liberare, nisi divinos affatus intimaverit tuæ Sublimitatis iudicio: triginta librarum auri pœnam, tam moderatoribus provinciarum, quam cæteris iudicibus, vel temeratoribus sacri nostri oraculi, subituris, si neglecta fuerit auctoritas Principalis. Dat. 15. calend. Sept. *Constantinop.* CYRO V. C. CONS. 441.

TIT. LVI.

(DE MAGISTRATIBVS MYNICIPALIBVS.)

1. CONSTANTINVS A. ad Florentium P. P.

DEcuriones ad Magistratum, vel exactionem annonarum ante tres menses, vel amplius nominari debent, ut, si querimonis eorum iusta videatur, sine impedimento in absolvendi locum alius subrogetur. Dat. Id. April. *Constantinop.* SEVERO & RVFINO COSS. 323.

2. Impp. VALENTINIANVS & VALENS

AA. ad Germanianum.

Magistratus conficiendorum actorum habeant potestatem. Dat. 13. calend. Januar. GRATIANO N. P. & DAGALAPHO COSS. 366.

TIT. LVII.

DE OFFICIO IVRIDICI ALEXANDRIÆ.

1. Impp. LEO & ANTHEMIVS AA. Alexandro Duci & Præfect. Augustali.

Iubemus apud Alexandrinæ duntaxat clarissimæ civitatis Juridicum, licitum & concessum esse, singulis quibuscumque volentibus donationis conscriptæ solemniter instrumenta referare, eisdemque robur adjiciat gestorum series apud eundem confecta, tanquam si apud virum clarissimum Moderatorem provinciæ, vel Magistratus, vel Defensores plebis habita fuisse dicerentur.

LIBER

LIBER SECUNDUS.

TIT. I.

DE EDENDO.

1. Imp. ANTONIVS PIVS. A. Emilio.

IPse dispice, quemadmodum pecuniam, quam te deposuisse dicis, deberi tibi probes. Nam quod desideras, ut rationes suas adversaria tua exhibeat: id ex causa ad Iudicis officium pertinere solet. PP. 4. calend. Octob. SABIN. 2. & SEVERO CONSS. 156.

2. Imp. SEVERVS & ANTONINVS AA. Fausto.

IS, apud quem res agitur, acta publica, tam civilia quam criminalia exhiberi inspicienda ad investigandam veritatis fidem jubebit. PP. Non. Jul. SEVERO A. & ALDINO COSS. 195.

3. Idem AA. Valenti.

EDita actio speciem futuræ litis demonstrat: quam emendari, vel mutari licet, prout Edicti Perpetui monet auctoritas, vel jus reddentis decernit æquitas. Dat. 2. calend. Septemb. SEVERO 3. & ANTONINO AA. COSS. 203.

4. Imp. ANTONINVS A. Epaphrodito,

Qui accusare volunt, probationes habere debent: cum neque juris, neque æquitatis ratio permittat, ut alienorum instrumentorum inspiciendorum potestas fieri debeat. * Actore enim non probante: qui convenitur, etsi nihil ipse præstat, obtinebit. PP. 5. Idib. Mart. DVOBVS & ASPRIS COSS. 213.

5. Imp. ALEXAND. A. Valentinianæ.

Non est novum, eum a quo petitur pecunia, implorare rationes creditoris, ut fides veri constare possit. PP. 7. Id. Mart. MAXIMO 2. & AELIANO COSS. 224.

6. Idem A. Utanio.

Iustum est desiderium ejus, a quo pecunia petitur, licet nomine publico, ut rationibus publicis exhibitis constet, quantum (sub) nomine suo solum sit. PP. 16. calend. Decemb. MAXIMO 2. & AELIANO COSS. 224.

7. Idem A. Valenti.

Procurator privatæ rationis instrumentorum, quæ communia tibi esse cum fisco dicis, describendorum facultatem secundum morem fieri jubebit: & si quando res exegerit, ad fidem petitionis tuæ apud alium judicem probandam aliquod eorum proferri, desiderante eo qui convenitur, (ut id fiat, præcipiet.) PP. 10. calend. Mart. FVSCO & DEXTRO COSS. 226.

In AVTHENT. ut sponsalitiæ largitates §. & hoc insuper, coll. 9. tit. 2. seu. Novell.

119. cap. 3.

SI quis in aliquo documento mentionem faciat alterius documenti, nulla ex hac memoria fiat exceptio: nisi aliud documentum, cujus memoria in secundo facta est, proferatur, aut alia secundum leges quantitatis debite probatio exhibeatur: quia & quantitas, cujus memoria facta est, pro veritate debeat. Hoc enim & in veteribus legibus invenitur.

8. Idem Aug. Floro.

ET quæ a D. Antonino patre meo, & quæ a me rescripta sunt, cum juris & æquitatis rationibus congruunt: Nec enim diversa sunt vel discrepantia: quod multum interfit, an ex parte ejus qui aliquid petit, quique doli exceptione submo- veri ab intentione petitionis suæ potest, rationes promi reus desideret, quibus se posse instruere contendit, quod utique ipsa rei æquitas suadet: an vero ab eo, a quo aliquid petitur, actor desideret rationes exhiberi: quando hoc casu non oportet originem petitionis ex instrumentis ejus, qui convenitur, fundari. PP. calend. Octobr. FVSCO & DEXTRO COSS. 226.

TIT. II.

DE IN JVS VOCANDO

1. Imp. ALEXANDER A. Throphinio.

Sicut bonis moribus convenit, reverentiam matris numissoris uxori præberi: ita te exigente, in jus eam sine permisso Prætoris vocari, prohibitum est. PP. 4. cal. Aprilis, AGRICOLA & CLEMEN- TINO COSS. 231.

2. Imp. GORDIANVS A. Nocturno.

Venia Edicti non petita patronum, seu patrō- nam, eorumque parentes, & liberos, heredes insuper, etsi extranei sint, a libertis, seu liberis eorum non debere in jus vocari, jus certissimum est: Nec in ea re rusticitati venia præbeatur, cum naturali ratione honor hujusmodi personis debeatur: Cum igitur confitearis patroni tui filium sine permisso Præsidis te in jus vocasse; pœnam Edicti perpetuo præstitutam; Rescripto tibi concedi temere desideras. PP. 8. Id. Novemb. GORDIA- NO A. & AVIOLA COSS. 240.

3. Imp. DIOCLET. & MAXIM. AA. Rosanæ.

Qui in potestate Patrum agant, adversus eos experiri non possunt. Si igitur emancipata es, venia Edicti petita, hoc facere non prohibe- ris. Quod & in Matris persona observandum est. PP. 8. Id. Novembr. DIOCLETIANO 2. & MAXI- MIANO AA. COSS. 287.

4.

Qui semel in jus vocavit aliquem in Regia Urbe, vel in provinciis post libellum ei oblatum, amplius eundem rerum ex scripto, vel sine scripto ne peragat: hoc est, ne judicem sine scripto adver- sus eundem adeat, sed apud primum Judicem per- maneat. §. 1. Qui libellum accepit, etiam si in aliud officium translatus sit, miles forte, vel cleri- cus factus, respondeat omnino in primo foro, quod secundum primam ejus conditionem censetur com- petens, nullam habens fori præscriptionem. §. 2. Qui semel in jus vocavit, si post admonitionem reo oblatam eum ad alium Judicem ob eandem causas vocaverit: & eum indemnem præstet, & causa cadat, etsi justam habuit actionem.

TIT. III.

DE PACTIS.

1. Imp. SEVERVS & ANTONINVS AA. Philino.

Conditionis incertum inter fratres non iniquis ratio-

trationibus conventionione finitum est. Cum igitur verbis fideicommissi petitum a patre tuo profitearis, *Ut, si vita sine liberis decederet, hereditatem Licinio Frontoni restitueret*: pactum eo tempore de sextante (Licinio) Frontoni dando, cum liberos Philinus non susceperit, interpositum, non idcirco potest iniquum videri; quod facta (sicut placuit) divisione diem suum, te filio ejus superstitite, functus esset. PP. 7. cal. Decemb. SEVERO A. 2. & VICTORINO COSS. 201.

2. Imp. SEVERVS & ANTONINVS AA. Claudio
Post venditionem hereditatis a te factam, si creditores contra emptores actiones suas movisse probare poteris, eosque eas spontanea voluntate suscepisse: exceptione taciti pacti non inutiliter defenderis. PP. Prid. Id. Februar. SEVERO 3. & ANTONINO AA. COSS. 203.

3. Idem AA. Restituto

Servus creditoris meliorem causam domini facere potest: in deterius autem reformare novo pacto non potest obligationem recte constitutam. PP. 8. calend. April. SEVERO 3. & ANTONINO AA. COSS. 203.

4. Idem AA. Valeriæ.

Postquam liti de prædio motæ renunciaſti, causam finitam instaurari (posse) nulla ratio permittit. PP. 4. Id. Feb. ALBINO & ÆMILIANO COSS. 207.

5. Imp. ANTONINVS A. Demagoræ.

Creditori tuo si partem pecuniæ exolvisti, de parte vero non petenda inter te & eum convenit ob causas, negotiaque ejus tuo patrocinio fideque defensa: ea obligatione partim civili jure, partim honorario, liberatus es. Nam exceptio perpetua pacti conventi, vel doli, residui petitionem repellit: cum & solutum per ignorantiam repeti posset. PP. 8. cal. Aug. Romæ, ANTON. A. 4. & BALBINO COSS. 214.

6. Idem A. Basilicæ.

Pacta quæ contra leges constitutionesque, vel contra bonos mores fiunt, nullam vim habere, indubitati juris est. PP. calend. Aug. iisdem COSS. 214.

7. Idem A. Julio Maximo.

Debitori tuo si heres extitisti, actio, quam contra eum habuisti, adita hereditate confusa est. Sed si eam hereditatem, posteaquam in judicio obtinuisti, ei tradidisti, quem sententia superaveras: ea conditione pactoque, *ut tam cæteris creditoribus, quam tibi in eo, quod tibi deberetur, si eam hereditatem non adisses, satisfaceret*: pacti conventionisque fides servanda est: quæ si non servatur, ex stipulatu, si modo pacto subjecta est, dabitur actio: (vel præscriptis verbis, si stipulatio non intervenit.) PP. 3. calend. August. ANTONINO A. 4. & BALBINO COSS. 214.

8. Idem A. Mucatraulio.

Si pascenda pecora partiaria (id est, *ut fœtus eorum portionibus, quibus placuit, inter dominum & pastorem dividantur*) Apollinarum suscepisse probabitur: fidem pacto præstare per judicem compelletur. PP. 4. cal. Octob. ALEXANDRO A. 2. & MARCELLO COSS. 227.

9. Imp. ALEXAND. A. Dionysio.

Cum, posteaquam adversarius matris tuæ victus

esset, matrem tuam circumvenerit, ut ei cave-ret *nullam se controversiam de servis moturam*, id pactum mala fide factum, irritum est: & cum ex ea conventionione cum matre tua agi cœperit, judex eam liberabit. PP. Prid. Idib. Sept. ALEXAND. 2. & MARCELLO COSS. 227.

10. Idem A. Nicæ.

Legem, quam dixisti, cum dotem pro alumna dares, servari oportet. Nec obesse tibi poterit, quod dici solet, *ex pacto actionem non nasci*: tunc enim hoc jure utimur, cum pactum nudum est: alioquin cum pecunia datur, & aliquid de reddenda ea convenit: utilis est conditio. PP. 3. calend. Mart. ALBINO & MAXIMO COSS. 228.

11. Idem A. Capitoni.

Ex conventionione quidem, qua pactam novercam tuam cum patre tuo dicis, cum fundum in dotem daret, *Ut creditoribus, quibus fuerant prædia obligata, usuras solveret*: actio tibi adversus eam competere non potest, etsi pactum in stipulationem deductum probetur. Sed si fundus æstimatus (ita ut pars instrumenti significat) in dotem datus est: ex vendito actio, ut placitis stetur, competit. PP. Non. Decemb. ipso A. 3. & DIONE 2. COSS. 230.

12. Idem A. Flacillæ.

Pacta novissima servari oportere, tam juris quam ipsius rei æquitas postulat. Quapropter si conventionione, quæ præcessit, diversa pars usuram se non esse consensit, & maxime si (ut proponis) id etiam apud acta Præsidis adseveraverit: actionem, quæ super prima conventionione fuerat, exercere non prohiberis. PP. 3. calend. Martii, AGRICOLA & CLEMENT. COSS. 231.

13. Imp. MAXIMINVS A. Mario.

In bonæ fidei contractibus ita demum ex pacto actio competit, si incontinenti fiat: Nam quod postea placuit, id non petitionem, sed exceptionem parit. PP. 5. Idib. Januar. MAXIMINO A. & AFRICANO COSS. 237.

14. Imp. GORDIANVS A. Cælio militi.

Si pacto, quo poenam adversariam tuam promississe proponis, *si placito non sterisset*, stipulatio subjecta est; ex stipulatu ages, vel id, quod in conventionem devenerat, ut fiat, consequeris: vel poenam stipulatione comprehensam more judiciorum exiges: nam bona adversarii tui in te transferri citra solemnem ordinem frustra deprecaris. PP. calend. April. GORDIANO A. 2. & POMPEIANO COS. 242.

15. Imp. VALENT. & GALLIEN. AA. & VALERIANVS Nobiliss. Cæs. Pactumeio.

Pactum quod dotali instrumento comprehensum est, *Ut, si pater vita fungeretur, ex æqua portione ea, quæ nubebat cum fratre heres patris sui esset*: neque ullam obligationem contrahere, neque libertatem testamenti faciendi mulieris patri potuit auferre. PP. 10. cal. Martii, ÆMILIANO & BASSO COSS. 267.

16. Imp. DIOCLET. & MAXIMIAN. AA. Diaphanto.

Cum proponas, filios testamento scriptos heredes rogatos esse, *Ut, qui primus rebus humanis eximeretur, alteri portionem hereditatis restitueret*:

ret: quoniam precariam substitutionem fratrum consensu remissam adseris, fideicommissi persecutio cessat. PP. 4. Id. Feb. MAXIMO 2. & AQUILIANO COSS. 286.

17. lidem AA. Deximacho.

Pactum, quod bona fide interpositum docebitur, etsi scriptura non existente: tamen, si aliis probationibus rei gestæ veritas comprobari potest, Præses provincie secundum jus custodiri efficiet. PP. 9. cal. Jul. iisdem Conss. quibus supra. 286.

18. lidem AA. Julio & Æmilio.

Si creditores vestros ex parte debiti admisisse quemquam vestrum pro sua persona solventem probaveritis: aditus Rector provincie, pro sua gravitate, ne alter pro altero exigatur, providebit. PP. 7. Idib. Jan. DIOCLETIANO 3. & MAXIMIANO AA. COSS. 287.

19. lidem AA. Victoriano militi.

Licet inter privatos huiusmodi scriptum, quo comprehenditur, *Ut is qui supervixerit, alterius rebus potestatur*, ne donationis quidem mortis causa gestæ efficaciter speciem ostendat: tamen cum voluntas militum, quæ super ultimo vitæ spiritu, deque familiaris rei decreto quoquomodo contemplatione mortis in scripturam deducitur, vim postremi iudicii obtineat: proponasque te ac fratrem tuum ad discrimen prælii pergentes, ad communem mortis fortunam invicem esse pactos, ut ad eum, qui superstes fuisset, res ejus, cui casu finem vitæ attulisset, pertinerent: existente conditione intelligitur ex fratris tui iudicio, (quod Principalium constitutionum prompto favore firmatur) etiam rerum ejus compendium ad te delatum esse. PP. 15. cal. Decemb. Sirmii, ipsis 15. & 3. AA. COSS.

20. lidem AA. & CC. Martiali.

Traditionibus & usucapionibus dominia rerum, non nudis pactis transferuntur. PP. calend. Januar. ipsis 5. & 4. AA. CC. COSS. 293.

21. lidem AA. & CC. Eusebio.

Cum proponas, inter vos sine scriptura placuisse fratrum tuorum successionis æquis ex partibus dividi, & transactionis causa probari possit hanc intercesuisse conventionem: exceptione te tueri potes, si possides: Quod si adversarius tuus teneat: ex hoc placito nullam actionem natam esse, si tibi stipulatione non prospexisti, debes intelligere: nec adversario tuo transactione uti concedendum est, nisi ea quæ placita sunt, adimplere paratus sit. PP. cal. Maji, FAVSTO 2. & GALLO COSS. 298.

22. lidem AA. & CC. Archelao.

Pactum curatoris recipere minorem quantitatem paciscentis, adultæ ætatis suffragium, ne noceat, efficiet: tutores enim & curatores exigentes pupillis & adultis debitum, non etiam remittentes, præstant obligationis liberationem. PP. 18. cal. Decembr. Sirmii, ipsis 7. & 6. AA. COSS. 299.

23. lidem AA. & CC. Honorato.

Filius paciscendo, aut debitum accipiendo: nihil detrahit patris obligationi. PP. 17. calend. Decembr. Sirmii, ipsis 7. & 6. AA. COSS. 299.

24. lidem AA. & CC. Domina.

Si actionem legati, vel fideicommissi, quam adversus heredes mariti quondam tui habuisti, te

adfectione heredum aliis remisisse probetur: exceptionem pacti contra debitores instituenti, actiones nocere tibi minime posse intelligis. PP. 18. cal. Jan. Sirmii, CC. 3. COSS. 300.

25. lidem AA. & CC. Euhemero.

Debitorum passionibus, creditorum petitio nec tolli, nec mutari potest. S. 4. cal. Maji, Sirmii, CC. 3. COSS. 300.

26. lidem AA. & CC. Cornelia.

Pactio successorum debitoris ex lege duodecim Tabularum æs alienum hereditarium pro portionibus quæsitis singulis ipso jure divisum, in solidum unum obligare creditori non potest: Quod & in honorario succedentibus jure locum habet. De chirographis itaque communibus exhibendis coheredem, vel non perfectis in divisione placitis convenire, quanti tua interest, potes. PP. 3. Id. Octob. Varianti, CC. COSS.*

27. lidem AA. & CC. Aurelio Chresimo.

Petens ex stipulatione, quæ placiti servandi causa secuta est: seu antecessit pactum, seu post statim interpositum sit, recte secundum se ferri sententiam postulat. S. 6. Idib. Novemb. Heracleæ, CC. COSS.*

28. lidem AA. & CC. Leontio.

Si certis annis, quod nudo pacto convenerat, datum fuerit: ad præstandum in posterum indebitum solutum obligare non potuit cum qui pactum fecit, nisi placitis stipulatio intercesserit. S. 3. Non. Decemb. Burtodixi, ipsis 8. & 7. AA. COSS. 303.

29. Imp. IUSTINIANVS A. Joanni P. P.

Si quis in conscribendo instrumento sese confessus fuerit, non usum fori præscriptione propter cingulum militie sue, vel dignitatis, vel etiam sacerdotii prærogativam: licet antea dubitabatur, si oporteret eandem scripturam tenere: & cum, qui hoc pactus est, non debere adversus suam conventionem venire: vel licentiam ei præstare, discedere quidem ab scriptura, suo autem jure uti: sancimus, Nemini licere adversus pacta sua venire, & contrahentes decipere: Si enim & ipso Prætoris Edicto, Pacta conventa, quæ neque contra leges, neque dolo malo inita sunt, omnimodo observanda sunt: quare & in hac causa pacta non valeant: cum alia sit regula juris antiqui, omnes licentiam habere, his, quæ pro se introducta sunt, renunciare? Omnes itaque iudices nostri hoc in litibus observent: & huiusmodi observatio, & ad pedaneos iudices, & ad compromissarios, & arbitros electos perveniat: scituri, quod si neglexerint, etiam litem suam facere intelligantur. Dat. cal. Septemb. Constantin. Post consulatum LAMPADII & ORESTIS VV. CC. 531.

30. Idem A. Joanni P. P.

DE quæstione tali a Cæsariensi advocacione interrogati sumus: Duabus vel pluribus personis spes alienæ hereditatis fuerat ex cognatione forte ad eos devolvendæ: pactaque inter eos inita sunt pro adventura hereditate: quibus specialiter declarabatur, Si ille mortuus fuerit, & hereditas ad eos pervenerit, certos modos in eadem hereditate observari: vel, si forte ad quosdam ex his hereditatis commodum pervenerit, certas passionibus evenire. Et dubitabatur, si huiusmodi pacta servari oportere-

ret. Faciebat autem eis quæstionem, quia adhuc superstitio eo, de cuius hereditate sperabatur, huiusmodi pactio processit: & quia non sunt ita confecta, quasi omnimodo hereditate ad eos perventura, sed sub duabus conditionibus composita sunt, *si ille mortuus fuerit, & si ad hereditatem vocentur hi qui huiusmodi pactioem fecerunt.* Sed nobis omnes huiusmodi pactioes odiosæ esse videntur, & plenæ tristissimi & periculosi eventus: Quare enim, quodam vivente & ignorante, de rebus ejus quidam paciscentes conveniunt? Secundum veteres itaque regulas sancimus, *Omnimodo huiusmodi pacta, quæ contra bonos mores inita sunt, repelli, & nihil ex his pactioibus observari: nisi ipse forte, de cuius hereditate pactum est, voluntatem suam eis accommodaverit, & in ea usque ad extremum vitæ suæ spatium perseveraverit: tunc etenim sublata acerbissima spe, licebit eis illo sciente & iubente huiusmodi pactioes servare: Quod etiam anterioribus (legibus &) constitutionibus non est incognitum, licet a nobis clarius est introductum.* † Jubemus etenim, neque donationes talium rerum, neque hypothecas penitus esse admittendas, neque alium quemquam contractum: cum in alienis rebus contra domini voluntatem aliquid fieri, vel pacisci, secta temporum nostrorum non patiatur. Dat. calend. Novemb. Constantinopoli, post Consulatum LAMPADII & ORESTIS VV. CC. 531.

TIT. IV.

DE TRANSACTIONIBUS

1. Imp. ANTONINVS A. Celerio.

NEque pactio, neque transactio cum quibusdam ex curatoribus sive tutoribus facta, auxilio cæteris est in his, quæ separatim communiterve gesserunt, vel gerere debuerunt. Cum igitur tres curatores habueris, & cum duobus ex his transegeris: tertium convenire non prohiberis. Dat. cal. Maji, GENTIANO & BASSO COSS. 212.

2. Idem A. Lucratio.

Cum te proponas cum sorore tua de hereditate transegisse, & ideo certam pecuniam ei debere cavisse: etsi nulla fuisset quæstio hereditatis, tamen propter timorem litis transactione interposita, pecunia recte cauta intelligitur: ex qua causa si fisco solvisses, repetere non posses: & si non solvisses, tamen jure convenireris. PP. 3. Id. A. ANTONINO A. 4. & BALBINO COSS. 214.

3. Imp. ALEXAND. A. Tullia.

Age cum Geminiano, quod pater ejus curator tibi datus negotia tua gesserit: & si apud judicem negabit se hac actione teneri, quoniam transactio & Aquiliana stipulatio interposita est: judex contemplatione judicii quod bonæ fidei est, quæret, de quanta pecunia nominatim transactum sit: & si apparuerit de minore transactum, quantam pecuniam reliquam ex administratione curæ deberi probatum fuerit,olvere eum jubebit, quod non in stipulationem Aquilianam obligationis jure tantum deductum est, quanta erat quantitas pecuniæ quæ debebatur. Dat. Prid. Idib. August. MAXIMO 2. & AELIANO COSS. 224.

4. Idem A. Numidio.

Actione administratæ curæ ab eo, qui legitimæ ætatis annos complevit, in Aquilianam stipu-

lationem deducta, & per acceptilationem extincta, nullam aliam superesse, nisi de dolo intra concessa tempora, non ambigitur: nisi specialiter etiam de dolo transactam sit. PP. 2. Non. Martii, ALEXANDRO A. 2. & MARCELLO COSS. 227.

5. Idem A. Evocato.

Cum te transegisse cum herede quondam tutoris tui profitearis: si id post legitimam ætatem fecisti, frustra desideras, ut a placitis recedatur. licet enim (ut proponis) nullum instrumentum intercesserit: tamen si de fide contractus confessione tua constet, scriptura, quæ probationem rei gestæ continere solet, necessaria non est. PP. cal. Mart. ALBINO & AEMILIANO COSS. *

6. Idem A. Pomponio.

Cum mota inofficiosi querela matrem vestram cum diversa parte transegisse, ita, *Ut partem honorum susciperet, & a lite discederet,* proponatis: instaurari quidem semel omissam querelam per vos, qui matri heredes extitistis, juris ratio non finit: Verum, si fides placitis præstita non est in id quod interest, diversam partem recte convenietis. Aut enim stipulatio conventioni subdita est, & ex stipulatu actio competit: aut, si omissa verborum obligatio est, utilis actio, quæ præscriptis verbis rem gestam demonstrat, danda est. PP. 8. Idib. Jan. AGRICOLA & CLEMENTE COSS. 231.

7. Imp. GORD. A. Junio militi.

Transactiones placitum ab eo interpositum, cui *causæ actionem, non decisionem litis* mandasti, nihil petitioni tuæ derogavit. PP. 14. calend. Januar. GORDIANO A. & AVIOLA COSS. 240.

8. Idem A. Licinio.

DE alimenti præteritis, si quæstio deferatur, transigi potest: De futuris autem sine Prætoris seu Præsides interposita transactio nulla auctoritate juris censetur. PP. 10. calend. Jan. PIO & PONTIANO COSS. 239.

9. Idem A. Agrippino.

Si super possessione, quæ tibi quæsitæ est, cum quæstionem patereris a fratre uxoris tuæ pactum conventum, & stipulatio inter vos (ut allegas) interposita est, *Ut, si intra diem certum idem adversarius tuus decem aureos tibi numerasset, possessione ei cederes: vel, si eam inferre quantitatem non curasset, ulterius quæstionem non patueris:* & is, qui ita spondidit, promisso satis non fecit: consequens est, te, ad quem res pertinet, vim ab eo pati non debere: Cujus rei gratia, Vir Clarissimus præses provinciæ interpellatus, vim (fieri) prohibebit: præcipue cum, etiam si in rem diversæ parti actio competeret, huiusmodi pactioe propter utilem exceptionem posset submoveri. PP. 6. Id. April. GORDIANO Aug. 2. & POMPEIANO COSS. 242.

10. Imp. PHILIPPVS A. Apollopheanæ.

Fratri tui filiis de paterna successione, ac statim etiam nunc contra fidem sanguinis, itemque placitorum, quæstionem inferre parum probe postulas: nullus etenim erit litium finis, si a transactionibus bona fide interpositis cœperit facile discedi. PP. Prid. cal. April. PEREGRINO & AEMILIANO COSS. 245.

II. Imp. VALERIANVS (GALLIENVS)

AA. & VALERIANVS

Nobilis Caesar Cajano militi.

DE fideicommisso a patre inter te, & fratrem tuum vicissim dato, si alter vestrum sine liberis excesserit vita, interposita transactio rata est: cum fratrum concordia remoto captandæ mortis alterius voto improbabili retinetur: & non potest eo casu rescindi, tanquam circumventus sis: cum pacto tali consenseris: neque eam, cui subveniri solet, ætatem agere te proponas: nec, si ageres, iisdem illis de causis in integrum restitutionis auxilium impetrare deberes. PP. 15. cal. Decemb. VALERIANO & GALLIENO AA. utrisque 2. COSS. 256.

12. Idem AA. Primo.

PRæses provincie examinabit, utrum de dubialitate transactio inter te & civitatis tuæ administratores facta sit: an ambitiose id, quod indubitate deberi posset, remissum sit: nam priore casu ratam manere transactionem iubebit: posteriore vero casu, nocere civitati gratiam non sinet. PP. 16. calend. Mart. ÆMILIANO & BASSO COSS. 260.

13. Imp. DIOCLET. & MAXIMIAN.

AA. Probæ.

Interpositas metus causa transactiones ratas non haberi Edicto perpetuo continetur. Nec tamen quilibet metus ad rescindendum ea, quæ consensu terminata sunt, sufficit: sed talem metum probari oportet, qui salutis periculum, vel corporis cruciatum contineat. † Ad vim tamen, vel dolum arguendum qualitas causæ principalis non sufficit: Unde, si nihil tale probari potest, consensu quæstiones terminatas minime instaurari oportet. Sed quoniam eum, cum quo te transegisse commemoras, ex ancilla (tua) natum, servum tuum esse adseveras: si vera sunt quæ precibus complexus es, alia ratio pactum reformat: nec enim dubii juris est, dominos cum servis suis paciscentes, ex placitis teneri atque obligari non posse. S. 4. Non. April. Byzanti, ipsis 4. & 3. AA. COSS. 290.

14. Idem AA. Sopatræ.

Si diversa pars contra placitum agere nititur, æquitatis ratio suadet, refusa pecunia (cum & tu hoc desideras) causam ex integro agi. PP. 4. Non. Jul. ipsis 4. & 3. AA. COSS.

15. Idem AA. Pontio.

UT responsum congruens accipere possis, inferre pacti exemplum: ita enim intelligemus, utrum sola conventio fuerit, an etiam Aquiliana stipulatio, nec non & acceptilatio secuta fuerit: quæ si subdita esse illuxerit, nullam adversariæ tuæ petitionem hereditatis, vel in rem specialem competere palam est. PP. 15. calend. August. ipsis 4. & 3. AA. COSS. 290.

16. Idem AA. & CC. Cælio.

Causas vel lites transactionibus legitimis finitas, Imperiali Rescripto resuscitari non oportet. S. V. Id. Mart. ipsis 5. & 4. AA. COSS. 293.

17. Idem AA. & CC. Marcello.

Cum proponas ab ea, contra quam supplicas, litem, quam tecum habuit, transactione decisam: eamque acceptis his, quæ negotii dirimendi causa placuerat dari, nunc de conventionem resiliuisse: Tom. II.

ac petas, vel pacto stari, vel data restitui: perspicias, siquidem de his reddendis *manente transactionis placito*, statim stipulatione, si contra fecerit, prospexisti, & vigintiquinque annis major fuerit: quod exceptionem pacti, & actionem datorum habeas. Quod si nihil tale convenit: exceptio tibi, non etiam eorum quæ dedisti, repetitio competit, parva securitate. PP. 5. Id. Jun. ipsis. AA. 5. & 4. COSS. 293.

18. Idem AA. & CC. Valenti.

Transigere vel pacisci de crimine capitali, excepto adulterio, prohibitum non est: in aliis autem publicis criminibus, quæ sanguinis poenam non ingerunt, transigere non licet, citra falsi accusationem. S. 3. calend. Septemb. AA. COSS. 293.

19. Idem AA. & CC. Irenæo.

Sub prætextu instrumenti post reperti, transactionem bona fide finitam rescindi, jura non patiuntur. † Sane si per se, vel per alium subtrahitis instrumentis, quibus veritas argui potuit, decisionem litis extorsisse probetur: siquidem actio superest, replicationis auxilio doli mali pacti exceptio removetur: si vero jam perempta est, intra constitutum tempus tantum actionem de dolo potes exercere. Dat. 4. cal. Octobr. Sirmii, AA. COSS. 293.

20. Idem AA. & CC. Antistia.

Non minorem auctoritatem transactionum, quam rerum iudicarum esse, recta ratione placuit: si quidem, *Nihil ita fidei congruit humane, quam ea quæ placuerant, custodiri*: Nec enim ad rescindendum pactum sufficit, quod hoc secunda hora noctis intercessisse proponas: cum nullum tempus sanæ mentis majoris vigintiquinque annis consensum repudiet. S. 4. cal. Octob. ipsis AA. COSS. 293.

21. Idem AA. & CC. Geminiano.

Cum ea, quæ transactionis causa dari aut retineri convenit, velut emptorem eum, quem accipere placuerat, obtinere præscribitur: his, quæ simulate geruntur, pro infectis habitis, frustra ficti pretii postulatur numeratio. S. 5. Non. Octob. ipsis AA. COSS. 293.

22. Idem AA. & CC. Alexandro.

Si major transegisti, ad rescindendam transactionem de dolo contestatio non sufficit. S. cal. Decemb. ipsis AA. COSS. 293.

23. Idem AA. & CC. Tatiano.

Nec intentio creditorum Archimedorum, cui alios successisse profiteris, si obligatus pro eo non fuisti, tenere te potest: sed hoc integro negotio tractari convenerat: nam cum jam quæstionem transactione decisam, & a te dari placitam, numeratam pecuniam proponas: hujus indebiti soluti prætextu, improbe tibi petitionem decerni postulas: cum etsi tantum in stipulationem fuisset deducta, indebiti promissi velamento defendi non posses. Dat. 8. Id. Mart. CC. COSS. 294.

24. Idem AA. & CC. Victorino.

Si quidem ex causa transactionis acceptis (his,) quæ instrumento continentur, *nihil amplius peti*, convenit, adversariam tuam exceptionis auxilio defendi perspicias. † Sin vero certam quantitatem, quasi solam ab ea debitam, reddere se debere:

M

debere: sine litis decisione confessa est: tam eam, quam residuam debiti partem petere minime prohiberis. S. 5. Non. April. *Sirmii*, CC. COSS. 294.

25. Idem AA. & CC. Marcellæ & Quirillæ.

Si maiores viginti quinque annis cum patruo sive avunculo vestro transegistis, vel ei debita donationis causa sine aliqua conditione remisistis: non idcirco, quod hoc ejus hereditatis captandæ causa, id est, spe futuræ successionis, vos fecisse proponatis, aliis ei succedentibus instaurari finita debent. S. 2. Id. April. CC. COSS. 294.

26. Idem AA. & CC. Dionysiadæ.

Transactione matris, filios ejus non posse servos fieri, notissimi juris est. S. Id. Apr. CC. COSS. 294.

27. Idem AA. & CC. Catoni.

Sanum mente, licet ægrum corpore, recte transigere, manifestum est: nec postulare debueras improbo desiderio, placita, rescindi valetudinis corporis adversæ velamento. S. 7. Idus Maji, CC. COSS. 294.

28. Idem AA. & CC. Sapparitæ.

Sive apud acta Rectoris provinciae, sive sine actis scriptura intercedente vel non, transactio interposita est: hanc servari convenit. † Sed quoniam, *Ut certum quid accipias*, convenisse te, licet sine scriptura, proponis, nec hujus rei causa stipulationem secutam esse: quamvis ex pacto non potuit nasci actio, tamen rerum vindicatione pendente, si exceptio pacti opposita fuerit, doli mali vel in factum replicationæ usa, poteris ad obsequium placitorum adversarium tuum urgere. Dat. 3. Non. Jul. CC. COSS. 294.

29. Idem AA. & CC. Martiæ.

Sub prætextu specierum post repertarum: generali transactione finita, rescindi prohibent jura. Error autem circa proprietatem rei apud alium extra personas transigentium tempore transactionibus constitutæ, nihil potest nocere. Sed. 4. cal. Octob. CC. COSS. 294.

30. Idem AA. & CC. Antonino.

Transactione finita: cum ex partibus tuis magis dolum intercessisse, quam eorum contra quos preces fundis, confitearis, instaurari grave, nec non criminis tibi est. S. 5. Idus Octob. *Erebro*. CC. COSS.

31. Idem AA. & CC. Proculo.

Si de certa re pacto transactionis interposito hoc comprehensum erat, *nihil amplius peti*: et si non additum fuerat, *eo nomine*, de cæteris tamen questionibus integra permaneat actio. PP. 4. Idus Octobris, *Byzantii*, CC. COSS. 294.

32. Idem AA. & CC. Cyrillo.

Si causa cognita prolata sententia, sicut jure traditum est, appellationis vel in integrum restitutionis solennitate suspensa non est, super iudicato frustra transigi, non est opinionis incertæ: Proinde si non Aquiliana stipulatione & acceptilatione subsecuta competentem tibi actionem peremissi, Præses provinciae usitato more legum rebus pridem judicatis effectum adhibere curabit. S. 8. cal. Novemb. CC. COSS. 294.

33. Idem AA. & CC. Euchrusio.

Si pro fundo quem petebas, *pradium certis fe-*

nibus liberum dari transactionis causa placuit, nec eo tempore minor annis vigintiquinque fuisti, licet hoc prædium obligatum post, vel alienum pro parte fuerit probatum: instaurari decisionem litem prohibent jura. Ex stipulatione *sane, si placita servari*, secuta est: vel, si non intercesserit, præscriptis verbis actione civili subdita, apud Rectorem provinciae agere potes. Si tamen res ipsas apud te constitutas, ob quarum questionem litis intercessit decisio, fiscus vel alius a te vindicavit: nihil petere potes. S. 5. Id. Nov. *Melantiada*. CC. COSS. 294.

34. Idem AA. & CC. Cyrillo & Ptolomaidi.

Cum donationis, seu transactionis causa administratæ tutelæ debiti scientes vos obligationem fratri vestro remisisse proponatis, nec unquam volentibus dolus inferatur: frustra de dolo querimini: Nec ad implendum promissum hereditatis propriæ pollicitatione quisquam adstringitur. PP. 6. Idus Novemb. CC. COSS. 294.

35. Idem AA. & CC. Hammoni.

Transactionem, quæ domini translatione vel actione peracta seu perempta, finem accepit: cum ea amicis etiam intervenientibus re vera ostenditur processisse, metus velamento rescindi posulantis professio detegit improbitatem. S. 9. calend. Decemb. *Nicomedia*, CC. COSS. 294.

36. Idem AA. & CC. Achillæ.

Si major annis vigintiquinque transegisti, quamvis dari tibi placita representata necdum probentur: nec offerant hi qui conveniuntur, ne quid amplius ab his exigi possit, exceptionis prohibet æquitas. S. 6. Id. Decembr. CC. COSS. 294.

37. Idem AA. & CC. Basilicæ.

Promissis transactionis causa non impletis, penam in stipulationem deductam, si contra factam fuerit, exigi posse constat. S. 12. cal. Januar. *Nicomedia*, CC. COSS. 294.

38. Idem AA. & CC. Theodotioni.

Transactio nullo dato, vel retento, seu promisso minime procedit. S. 8. calend. Jan. *Nicomedia* CC. COSS. 294.

39. Idem AA. & CC. Martianæ.

Quamvis eum, qui pactus est, statim poeniteat, transactio (tamen) rescindi, & lis instaurari non potest: & qui tibi suavit, intra certum tempus licere a transactione recedere, falsum adseveravit. S. cal. Januar. *Sirmii*, CC. COSS. 294.

40. Imppp. GRATIAN. VALENT. & THEODOS. AAA. Eutropio P. P.

Ubi pactum vel transactio scripta est, atque Aquilianæ stipulationis, & acceptilationis vinculis firmitas juris innexa est: aut subsecutis secundum leges accommodandus est consensus, aut poena una cum his, quæ data probantur, ante cognitionem causæ (si adversarius hoc maluerit) inferenda est. Dat. 3. Non. Jun. *Constantinop.* EYCHERIO & SYAGRIO COSS. 381.

41. Impp. ARCAD. & HONOR. AA.

Rufino P. P.

Si quis major annis (vigintiquinque) adversus pacta vel transactiones nullo cogente imperio, sed libero arbitrio, & voluntate confectas putaverit esse veniendum, vel interpellando Judicem, vel

vel supplicando Principibus, vel non implendo promissa: eas autem, *invocato Dei omnipotentis nomine*, eo auctore solidaverit: non solum notetur infamia, verum etiam actione privatus, restituta poena, quæ pactis probatur inserta, & rerum proprietate careat, & emolumento, quod ex pactione vel transactione illa fuerit consecutus: Itaque omnia eorum mox commode deputabuntur, qui intemerata pacti jura servaverint. † Eos etiam hujus legis vel jactura dignos esse jubemus, vel munere, qui nomina nostra placitis inferentes, *salutem Principum*, confirmationem initarum juraverint esse pactionum. Dat. 5. Idus Octobr. *Constantinop.* OLYBRIO & PROBINO COSS. 395.

42. Imp. LEO & ANTHEM. AA.

Acrochirio P. P.

SI ex falsis instrumentis transactiones vel pactiones initæ fuerint, quamvis jusjurandum (de) his interpositum sit, etiam civiliter falso revelato, eas retractari præcipimus: ita demum, ut, si de pluribus causis vel capitulis eadem pactiones seu transactiones initæ fuerint, illa tantummodo causa vel pars retractetur, quæ (ex) falso instrumento composito convicta fuerit: aliis capitulis firmis manentibus: nisi forte etiam de eo, quod falsum dicitur, controversia orta decisa sopiatur. Dat. cal. Jul. *Constantinopoli*, MARTIANO & ZENONE COSS. 469.

43. Imp. ANASTASIUS A. Thomæ P. F. P.

per Illyricum.

Iubemus in omnibus litigiis jam motis & pendentibus, seu, postea super servili vel adscriptitia conditione movendis, transactiones celebrandas, vel jam celebratas (si non alio jure cognito modo eas vacillare contigerit) vires suas obtinere: nec ob hoc videri tenorem earum titubare, quod pro conditione servili vel adscriptitia confectæ sunt. Dat. 15. cal. Decemb. PATRICIO & HYPATIO COSS. 501.

DE ERRORE CALCULI.

1. Imp. DIOCL. & MAXIM. AA. & CC. Aureliano Quarto.

Errorem calculi, sive ex uno contractu, sive ex pluribus emerferit, veritati non afferre præjudicium, sæpe constitutum est: unde rationes etiam sæpe computatas denuo tractari posse, si res judicatæ non sunt, vel transactio non intervenit, explorati juris est. Sed & si per errorem calculi velut debitam quantitatem, cum esset indebita, promissisti, conditio liberationis tibi competit. Dat. 6. calend. Mart. AA. COSS. 287.

TIT. VI.

DE POSTULANDO.

1. Imp. ANTONINUS A. Artemidoro.

Cum a præfecto Egypti perpetuo causas agere prohibitus non appellaveris, placitis obtempera. P. P. 3. cal. Aug. SABINO 2. & ANYLINO COSS. 217.

2. Imp. ALEXANDER A. Polydoro.

Nec cæterorum liberti, nedum mei quidem, si ita sunt literis eruditi, ut patrocinia desiderantibus præstare possint, prohibentur id face-

re. PP. Non. Mart. IULIANO 2. & CRISPINO COSS. 225.

3. Imp. GORDIANUS A. Flaviano.

SI sub specie honorarii, quod advocato usque ad certum modum deberi potuisset, eam quantitatem, quam desiderio tuo complecteris, te daturum cavisti: & quasi mutuam pecuniam accepisses, eam te redditurum promissisti, nec temporis spatio, gesto negotio consensum ac fidem accommodasti: competenti exceptione non numeratæ pecuniæ tutus es, & ex hac causa cautionem interpositam, usitato more potes condicere. PP. 5. Id. Jun. SADINO 2. & VENUSTO COSS. 241.

4. Imp. DIOCLET. & MAXIM. AA. & CC.

Theodotioni.

VELamento absentis patroni causæ rursus ad finitas quæstiones redire quis frustra conatur. S.

4. cal. Januar. *Nicomedia*, CC. COSS. 294.

5. Imp. CONSTANT. A. Helladio.

SI qui advocatorum existimationi suæ immensa atque illicita compendia prætulisse sub nomine honorariorum ex ipsis negotiis, quæ tuenda suscepierint, emolumenta sibi certæ partis cum gravi damno litigatoris & deprædatione poscentes fuerint inventi: placuit ut omnes, qui in hujusmodi sævitate permanferint, ab hac professione penitus arceantur. Dat. 3. calend. April. PAVLINO & IULIANO COSS. 325.

6. Imp. VALENT. & VALENS AA. ad

Olybrium præf. urb.

Quisquis vult esse causidicus, non idem in eodem negotio sit advocatus & iudex: quoniam aliquem inter arbitros & patronos oportet esse delectum. §. 1. Ante omnia autem universi advocati ita præbeant patrocinia iurgantibus: ut non ultra quam litium poscit utilitas, in licentiam conviciandi, & maledicendi temeritatem prorumpant: agant, quod causa desiderat: temperent se ab injuria. Nam si quis adeo procax fuerit, ut non ratione, sed probris putet esse certandum, opinionis suæ imminutionem patietur: nec enim conniventia commodanda est, ut quisquam negotio derelicto in adversarii sui contumeliam aut palam pergat, aut subdole. §. 2. Prætera nullum cum eo litigatore contractum, quem in propriam recipit fidem, ineat advocatus: nullam conferat pactionem. §. 3. Nemo ex his, quos licebit accipere, vel decebit, aspernanter habeat, quod sibi semel officii gratia libero arbitrio obtulerit litigator. §. 4. Nemo ex industria protrahat iurgium. §. 5. Apud urbem autem Romanam etiam honoratis, qui hoc officium putaverint eligendum, eo usque liceat orare, quousque maluerint, videlicet ut non ad turpe compendium stipemque deformem hæc arripiatur occasio, sed laudis per eam augmenta quærantur. Nam si lucro pecuniaque capiantur: veluti abjecti atque degeneres inter vilissimos numerabuntur. §. 6. Quisquis igitur ex his, quos agere permisimus, vult esse causidicus: eam solam quam sumet tempore agendi, sibi sciat esse personam quousque causidicus est: Nec putet quisquam honori suo aliquid esse detractum, cum ipse necessitatem elegerit standi, & contempserit

ius sedendi. PP. 10. cal. Septemb. VALENTINIANO & VALENTE AA. 2. COSS. 368.

7. Idem & GRATIANVS AAA. ad Olybrium Præf. urbi.

Providendum est, ne hi quos in foro aut meritum nobilissimos fecerit, aut vetustas, in una parte consistent, aliam a rudibus atque tyronibus necesse sit sustineri: atque ideo si in uno auditorio duo tantum præ cæteris fuerint, vel plures, quorum fama sit hilarior: in iudicantis officio sit, ut patrociniis distributio fiat: & exæquetur partibus auxilium singulorum: & æqua divisio procedat. Si quis vero monitis a iudice, ea excusatione, quæ nequeat probari, cuicumque parti patrocinium denegaverit, careat foro: sciat etiam nunquam sibi ad agendum copiam posse restitui. Si quis autem ex litigatoribus detectus fuerit separationem tractasse cum plurimis, & adversario suo tali fraude subtraxisse partis defensionis copiam: ostendet proculdubio iniquam a se litem foveri, & auctoritatem iudicariam a se delusam experietur. Dat. cal. Mart. Treveris, VALENTINIANO & VALENTE AA. utrisque 3. COSS. 370.

8. Imp. LEO & ANTHEMIUS AA. Nicestrato P. P.

Nemo vel in foro Magnitudinis tuæ, vel in provinciali iudicio, vel apud quemquam iudicem accedat ad Togatorum consortium, nisi sacrosanctis Catholicæ religionis fuerit imbutus mysteriis. Sin autem aliquid quoquo modo vel quadam machinatione factum, vel attentatum fuerit: Officium quidem Sublimitatis tuæ centum librarum auri iacturam pro condemnatione sustineat: idem vero, quicumque ausus fuerit contra providum Nostræ Serenitatis decretum officium advocacionis per subreptionem arripere, & prohibitum patrocinium præstiterit, ab advocacionis officio remotus, stylium proscriptionis atque perpetui exilii specialiter sustinebit: scituris etiam provinciarum Rectoribus, quod is, sub cuius administratione aliquid huiusmodi fuerit attentatum, partis bonorum dimidiæ proscriptionem, & pœnam exilii per quinquennium sustinebit. Dat. Frid. calend. April. Constantinopol. ANTHEMIO A. 2. CONS. 468.

TIT. VII.

DE ADVOCATIS DIVERSORVM IUDICIORVM.

1. Imp. ANTONINVS A. Doloni.

Si patronum causæ prævaricatum putas, & impleveris accusationem, non deerit adversus eum pro temeritate commissi sententia: atque ita de principali causa denuo queretur. Quod si non docueris prævaricatum: & calumnia notaberis, & rebus iudicatis, a quibus non est provocatum, stabitur. PP. 3. cal. Octobr. ANTONINO A. 4. & ALBINO. COSS. 214.

2. Imp. VALENS, GRATIANVS & VALENTIN. AAA. ad Antonium P. P.

Qui necessario patriæ suæ debent municipio functiones, eos decurionibus aggregatos non sumus evagari: permittentes, ut in negotiis causidicorum fungantur officiis, & in civitatibus propriis subeant munera curialium; ita tamen, ut non contra Rempub. civitatis, in qua honorem hunc consecuti sunt, eis adesse permittatur. Dat. 15.

cal. Sept. Ravennæ, VALENT. 6. & VALENTINIANO 3. AA. COSS. 378.

3. Imp. ARCAD. & HONOR AA. ad Africanum P. P.

Ne quis ex corpore Togatorum (minime curialibus nexibus illigatus) provinciales suscipiat functiones: scilicet ut ambientibus claudatur ingressus, & invitis necessitas auferatur. Dat. 3. Non. August. Constantinop. ARCADIO 4. & HONORIO 3. AA. COSS. 396.

4. Imp. HONOR. & THEOD. AA. Eustathio P. P. **F**ori tui Culminis, & universorum iudiciorum advocati quicquid ex huiusmodi professione, vel ipsius occasione quæsierint, id (etiam) post patris obitum præcipuum, veluti peculium castrense, ad exemplum militum, proprio dominio valeant vindicare. Dat. 10. calend. April. Constantinop. DD. NN. HONORIO 13. & THEODOSIO 10. AA. COSS. 422.

5. Imp. THEOD. & VALENT. AA. Cyro Præf. urbi.

Quicquid animi largitate, & munificentia Principali præstitimus Togatis per Orientem eminentissimæ præfecturæ reverentia studiorum: id sibi præsentis sanctione præstitum esse cognoscant patroni causarum illustris Urbicaræ præfecturæ. Dat. 7. cal. Jan. Constantinop. THEODOS. 12. & VALENTINIANO 2. AA. COSS. 426.

6. Idem AA. ad Florentium P. P.

Sancimus, ut advocatis, qui apud tuam Magnificentiam causas acturi sunt, a nullo iudice, nec ab ipso eminentissima præfectura sollicitudo ulla penitus injungatur: Sed nec advocatis provinciarum vel spectabilium iudicum quisquam existimet aliquid injungendum. Nulla igitur Togatis inspectio, nulla peræquatio ingeratur, nulla operis constructio, nulla discussio, nullum ratiocinium imponatur, nullum denique aliud eis mandetur, præter arbitrium in eodem dumtaxat loco, ubi advocacionis exercent officium: quinquaginta librarum auri (pœna) officio feriendo, si legis istius regulas temerare tentaverit. Dat. 8. cal. Mart. Constantinop. THEOD. A. 17. & FESTO COSS. 439.

7. Idem AA. Thalasio PP. per Illyricum.

Idem privilegiis, iisdemque immunitatibus potiri togam illustrissimæ per Illyricum præfecturæ, quibus fruitur toga per Orientem Prætorianæ sedis excelsæ decernimus. Dat. 6. Id. Septemb. Constantinop. THEOD. A. 17. & FESTO COSS. 439.

8. Idem AA. Cyro PP. Consuli designato.

Cum advocatio prætoriana centum quinquaginta numero togatis minime vel minuendo, vel augendo concludatur, jubemus eos, qui ex his ad fisci patronatum pervenerint, a cohortis vel alterius villoris conditionis nexibus cum liberis quandocumque genitis liberos custodiri: postque tale officium depositum, annumque completum, advocatorum consortio abscedere cum Comitiva consistoriana: omneque, quod togatis fori Celsitudinis tuæ quolibet casu, quolibet acquiritur titulo, quasi castrense sibi vindicare: nec patribus, nec avibus paternis earum rerum commodum acquirere, legis istius auctoritate decernimus. His

Impi.

omnibus etiam ad Urbicariæ Præfecturæ advoca-
tionem trahendis. Dat. 3. cal. Januar. VALEN-
TINIANO A. 5. & ANATOLIO COSS. 440.

9. Idem AA. Apollonio P. P.

SI quis de rogatis fori Celsitudinis tuæ, vel Il-
lyricanæ, seu urbicariæ præfecturæ, sive de
his, qui in provincialibus judiciis causarum pa-
trocinium profitentur, electione tuæ Sedis regen-
dæ provinciæ munus potestatemque susceperit:
post peractam integre ac sine ulla opinionis labe
administrationem, & ad illud officium, unde ab-
stractus est, & unde sibi vitæ subsidia comparabat,
remeandi habet facultatem: nec causas orare
denuo quadam prohibeatur invidia. Dat. 12. cal.
Septemb. Constantinop. EVDXIO & DIOSCORO
COSS. 442.

10. Imp. VALENTIN. & MARTIANVS

AA. Palladio P. P.

Binos, qui priores in tui Culminis sede inveni-
untur ad patronatum fisci singulis quibuscun-
que annis accedere, paribus dignitatis & privile-
giorum insignibus ambiendos (esse) præcipimus,
quibus ante hac utebatur is, qui solus fisci creaba-
tur patronus. Dat. 14. cal. Jul. Constantinop.
HERCVLANO & ASPORATIO COSS. 452.

11. Imp. LEO A. Viviano P. P.

Nemini licere sancimus aliquem sub adsidendi
colore statutis centum quinquaginta advoca-
tis, quos sibi eminentissima præfectura in consi-
lium assumpserit, aggregare. §. 1. Non aliter ve-
ro consortio advocatorum tuæ Sedis aliquis socie-
tur, nisi prius in examine viri clarissimi Rectoris
provinciæ, ex qua oriundus est, præsentibus co-
hortalibus gesta conficiant, quibus aperte pateat
cohortali vitæ ac fortunæ eundem minime subjace-
re. (Atque hæc fieri volumus) si præsens vir
clarissimus Rector provinciæ fuerit in ejus exami-
ne: si vero abfuerit, apud defensorem sui oppidi
gesta conficiant. Jurisperitos etiam eorum docto-
res jubeamus juratos sub gestorum testificatione
depromere, esse eum, qui posthac subrogari voluerit,
peritia juris instructum. Filios autem togato-
rum Excellentie tuæ, qui vel nunc causas agunt,
vel futuris temporibus aditaverint, cæteris super-
numerariis anteferri. §. 2. Illud insuper decer-
nimus, ut etiam his qui ultra centum quinquagin-
ta advocatos Eminentissimæ tuæ Sedis reperiun-
tur, liceat & apud Virum spectabilem Proconsulem,
vel præfectum Augustalem, vel Comitem Orien-
tis, apud viros etiam spectabiles Vicarios, & apud
Rectores provinciarum negotia perorare. Dat. ca-
lend. Febr. Constantinop. MAGNO & APOLLO-
NIO COSS. 460.

12. Idem A. Eusebio P. P. Illyrici.

Sancimus patronum fisci judicio Celsitudinis
tuæ, non jam quotannis, sed biennio pro ve-
tere consuetudine finem officii sui sortiri: salvis
eidem consortio privilegiis omnibus quæ a retro
Principibus meruit, manentibus. Dat. 10. cal.
Mart. Constantinop. BASILIO & VIVIANO
COSS. 463.

13. Imp. LEO & ANTHEMIVS AA. Alexandro Du-
ci Ægyptiaci limitis, & Præfecto Augustali

Petitionem virorum disertissimorum advocato-

rum Alexandrinæ splendidissimæ civitatis, quan-
de fori sui matricula, & fisci patrono obtulerunt,
merito admittentes, hac sanctione decernimus,
quinquaginta statutos haberi: eorumque nomina
pro tempore matriculæ conficiendæ inscribi: &
eos advocacionis officium in judicio tam viri spe-
tabilis Præfecti Augustalis, quam viri spectabilis
Ducis Ægyptiaci limitis petentibus adhibere:
cæteros vero ultra memoratum numerum consti-
tutos, apud alios judices ejusdem Alexandrinæ ci-
vitatatis perorare: Filiis scilicet statutorum in lo-
co deficientium supernumerariis anteponendis.
Egredientem autem post biennium fisci patronum,
contemplatione laborum, exconsularis moderato-
ris provinciæ dignitate decorari: licentia faculta-
teque ei non deneganda, cum usus exegerit, tam
pro se, quam pro filiis, parentibus, & uxoribus, nec
non etiam personis ex transverso latere usque ad
quartum gradum constitutis patrocinium suum ad-
hibere. Quando autem fisci patronum mori con-
tingerit, gradu eum sequentem sine ulla dilatione in
locum ejus subrogari: heredibus defuncti nihil
exinde sibi commodi acquiri posse speraturis: cun-
ctis privilegiis, quæ hætenus habuisse noscuntur,
necnon his, quæ suggestio tuæ Magnitudinis con-
tinet, etiam in posterum intactis inviolatisque ser-
vandis: quatenus hujusmodi delato eis liberalita-
te nostræ Serenitatis honore possint in otio, &
tranquillitate reliquum vitæ suæ tempus peragere,
nulla eis invitis ingerenda sollicitudine.

14. Idem AA. Callicrati P. P. Illyrici.

ADvocati, qui dirimunt ambigua fata causa-
rum, suæque defensionis viribus in rebus sæ-
pe publicis ac privatis lapsa erigunt, fatigata repa-
rant, non minus provident humano generi, quam
si præliis atque vulneribus patriam parentesque
salvarent. Nec enim solos nostro imperio milita-
re credimus illos, qui gladiis, clypeis, & thoraci-
bus nituntur, sed etiam Advocos: Militant nam-
que causarum patroni, qui gloriosæ vocis confisi
munimine, laborantium spem, vitam, & posteros
defendunt. Dat. 5. cal. April. Constantinop. ZE-
NONE & MARTIANO COSS. 469.

15. Imp. LEO A. Dioscoro P. P.

Post duos fisci patronos, qui ex anterioribus
constitutionibus iisdem beneficiis muniuntur,
sexaginta quatuor togatos, qui in præsentem sunt, a
primo usque ad sexagesimum quartum Imperiali-
bus beneficiis perfrui censemus, quibus fisci pa-
troni liberique eorum honorati sunt. §. 1. His
quoque illud adjiciendum esse statuimus: ut, si
quis patroni fisci adeptus gradum, fatalem diem
obierit, universa totius anni solatia, ex quo hoc
idem officium peragere cœperit, ad heredes seu
successores suos, sive liberi, sive extranei fuerint,
transmittendi tam ex testamento, quam ab intesta-
to liberam habeat facultatem. Dat. 17. cal. Ja-
nuar. Constantinop. FESTO & MARTIANO
COSS. 472.

16. Imp. LEO JUNIOR & ZENO AA.

Justiniano Præf. urbi.

Ad similitudinem sexaginta quatuor advoca-
torum fori amplissimæ prætorianæ præ-
fecturæ,
M 3

fecturæ, quindecim tantum ex foro tuæ Magnitudinis; qui in præfenti gradus primos obtinent, post fisci videlicet patronum, eisdem privilegiis nostræ Mansuetudinis beneficio perfruantur, quibus fisci patroni liberique eorum muniuntur. Dat. 17. cal. April. *Constant.* LEONE IVNIORE A. CONS. 474.

17. Imp. ZENO A. Paulo. P. P. per Illyricum.

Iubemus advocacionem fori tui Culminis centum quinquaginta (sicut antea constitutum fuerat) Advocatis concludi: eundemque numerum, quoties vel Professionis sine, vel morte, vel quocumque fuerit casu imminutus, electione magnificæ tuæ Sedis impleri: ita ut in præfenti quidem, & hinc usque ad biennium ad impletionem supra definiti numeri subrogandi, sine ulla cohortalis aut cujuslibet deterioris conditionis quæstione succedant: salva videlicet adversus eos apparitoribus, si qua competit, actione, quam certum est, postquam fisci patronatum officio impleto exegerint, evanescere: post lapsum vero biennium, foro tuæ magnificæ potestatis inseri postulantes, non aliter, nisi sub gestorum confectioe minime eos cohortali conditioni subjacere patefactum fuerit, admittantur. §. 1. Cuncta sane privilegia, quæ magnificæ per Orientem præfecturæ Advocatis ex divinis retro Principum, seu inclytæ recordationis Leonis, vel nostris sanctionibus indulta sunt, tuæ quoque gloriosissimæ Sedis causidicis absque ulla discretione competere, per hanc in æternum valituram legem sancimus. Dat. 6. calend. Jan. *Constantinop.* DECIO & LONGINO COSS. 486.

18.

Nullus multæ distonem habeat in eos advocatos, qui intra fori Prætoriani statutum numerum sunt, præter ipsum Præf. præf.

19.

NE ideo lis protrahatur, quod in ea non reperiantur Advocati tres, cum duo sufficiant.

TIT. VIII.

DE ADVOCATIS DIVERSORVM IUDICVM.

I. Imp. ANASTASIVS A. Eusebio Magistro officiorum.

Suggestionem viri Illustris Comitum rerum privatatum, & Proconsulis Asiæ duximus admittendam: per quam nostræ Serenitatis auribus intinavit, fori sui advocatos communi petitione magnopere postulasse, ut, postquam advocacionis deposuerint officium, dignitate quadam, nostra liberalitate, potiantur. Iubemus itaque post depositum (ut dictum est) præfatum officium, unumquemque eorum, qui in præfenti sunt, vel postea matriculis eorum pro tempore fuerint inserti, Clarissimi primi ordinis comitis perfrui dignitate: quatenus & tempore quietis fructum præteritorum laborum consequantur: proque fide atque industria erga clientes suos comprobata (a) privata conditionis hominum multitudine segregati, Clarissimis merito connumerentur. Dat. 2. calend. Januar. *Constantinop.* ANASTASIO A. 2. CONS. 497.

2. Idem A. Thomæ P. P. per Illyricum.

Advocatos (amplissimæ) tuæ Sedis, qui pro tempore ad fisci patroni gradum & officium pro-

vehuntur, una cum liberis jam natis, vel postea procreandis ab omni cohortalis, seu cujuslibet deterioris conditionis vinculo immunes ac liberos cum patrimonio suo conservari decernimus: (Cum) constet hoc jam pridem tam advocatis amplissimæ prætorianæ per Orientem, quam magnificæ Urbicariæ (Præfecturæ) sacris Constitutionibus esse indultum: & non dubium sit, non tantum eas, sed etiam sublimissimæ tuæ Sedis germanas esse potestates. Dat. 12. calend. Decemb. PATRICIO & HYPATIO COSS. 501.

3. Idem A. Constantino P. P.

Iubemus pro tempore primatem Advocatorum fori viri illustris Comitum Orientis per biennium fisci patroni fungi Officio, & solatia sibi communi consensu deputata per idem biennium consequi: hoc quoque transacto, professionem advocacionis deponere: consortio videlicet eorundem Advocatorum ad quadraginta tantum viros redigendo: ita ut, si qui superflui sunt, jam eidem consortio sociati, de advocacionis officio minime rejiciantur: nemine alio eis adjiciendo: ne quadraginta virorum numerum Advocatorum consortium excedere contingat. §. 1. Ad hæc eos, qui (prout statutum est) fisci patroni deposuerint officium, postea quoque non prohiberi singulos tam pro se, quam pro jugali sua, & socero, & socru, nec non genero & nuru, liberisque propriis, colonis, & servis ad se pertinentibus advocacionis fungi officio. §. 2. Nec ædiculas eorum metatorum onere molestari, si tamen in una tantummodo suæque domo singuli talem prærogativam sibi vindicare maluerint. §. 3. Pro sportulis præterea modum, quem notitia nobis potest declarare, tam pro his, quam pro colonis & eorum servis custodiri: neminique præberi licentiam eundem modum circa sportularum exactionem contra eos excedendi. §. 4. Nec de cætero quenkum, antequam per statuta tempora legum eruditioni noscatur inhæsisse, supradicto consortio sociari. §. 5. Et filios advocatorum, vel adhuc in tali constitutorum officio, vel eorum, qui fisci patronatum deposuerint, superstitem vel mortuorum, extraneis ad idem officium accedentibus anteponi: eique gratis, & sine sumptibus sociari: & si ipsi (prout dispositum est) solito tempore legum doctrinam meruerint. §. 6. Ut autem his, qui fisci patroni officium adepti sunt, vel fuerint, non tantum superstitibus, sed etiam morte præventis prospiciatur: tam ad hæredes fisci patroni, qui semel ad talem gradum vocatus sit, solatia ejus transire, hisque servari: quam ipsos, qui fisci patronatum jam deposuerunt, vel postea deposuerint, minime cujuslibet actus publici sollicitudinem nolentes subire compelli, nec exhibitionis seu deductionis onere (nisi speciali auctoritate nostra) molestari: & in provincia inculpandos per sententiam viri spectabilis Comitum Orientis, utpote competentis iudicis, conveniri atque litigare decernimus. Dat. Kal. Jul. *Constantinop.* SABINIANO & THEODORO COSS. 505.

4. Idem A. Eustachio P. P.

Laudabile vitæque hominum necessarium Advocacionis officium, maxime Principali-

bus præmiis oportet remunerari. §. 1. Ideoque jubemus, viros clarissimos fisci pro tempore patronos fori Celsitudinis, solenni die festivitatis, calendarum Januariarum ipsius tantummodo anni per quem tale peragunt officium, inter spectabiles sacri nostri Consistorii Comites divina nostræ Serenitatis manu puncti consequi solatia. §. 2. Et postquam tale deposuerint officium, si quidem filios ingenuos habeant, eos clarissimorum Notariorum inferi consortio, Tribunorum sacras solitas epistolas sine quadam suffragii solutione percepturos. §. 3. Et si quis per sententiam Sublimitatis tuæ monitus, super agnito debito, vel agnita causa quæ ingeritur ei, confessionem exponere paratus sit; eam non arbitro delegato, sed tunc temporis fisci patronis, vel alterutri eorum, si alter adesse non possit, pro more tamen solito sub actorum testificatione intimari. §. 4. Quotiesque de nuptiis (quis) sine dotalibus instrumentis mutuo contrahendi matrimonium animo celebratis, super affectu suo liberis ex hujusmodi conjugio jam extantibus, vel necdum procreatis, legitimis allegationibus uti maluerit, eas apud eosdem pro tempore fisci patronos, vel alterutrum eorum (ut dictum est) gestis intervenientibus commendari, ita videlicet, ut juri cognite allegationes absentibus personis, si quæ competunt, serventur intactæ. §. 5. His insuper, quicumque apud viros gloriosos pro tempore consules mancipia sua libertate donare voluerint: antelatos fisci patronos ad easdem libertates peragendas propriam advocationis vocem accommodare. §. 6. Aliis nihilominus privilegiis, quæ jam pridem memoratis vel fisci patronis, vel adhuc advocationis pro tempore peragentibus officium togatis, diversis modis indulta sunt, ex hac etiam sanctione nostra in sua stabilitate duraturis. Dat. 12. Kalend. Decemb. Constantinop. ARIOVINIO & MESSALA Coss. 506.

5. Idem A. Sergio & P. P.

Petitiones virorum disertissimorum fori Præsidialis secundæ Syriæ provinciæ Advocatorum cum competenti moderatione censuimus admittendas: & jubemus, pro tempore primatem eorum per biennium fisci patroni fungi officio, & solatia sibi communi consensu deputata per idem biennium consequi: hocque transacto professionem advocationis deponere, consortio videlicet eorundem Advocatorum ad triginta tantummodo viros redigendo: ita ut si qui superflui sunt, jam eidem consortio sociati, de advocationis officio minime rejiciantur; nemine alio eis adjiciendo, ne triginta virorum numerum Advocatorum excedere consortium contingat. §. 1. Ad hæc (eos,) qui (prout statutum est) fisci patroni deposuerint officium, postea quoque non prohiberi singulos tam pro se, quam pro jugali sua, & socero & socru, necnon genero & nuru, liberisque propriis, colonis & servis ad se pertinentibus advocationis fungi officio. §. 2. Nec ædículas eorum, metatorum onere molestari: si tamen in una tantummodo suæque domo singuli talem prærogativam sibi vindicare maluerint. §. 3. Pro sportulis præterea modum, quem

pro colonis, & eorum servis custodiri: nemini- que præbere licentiam eundem modum circa sportularum exactionem contra eos excedendi. §. 4. Nec de cætero quemquam, antequam per statuta tempora legum eruditioni noscatur inhæsisse, supradicta consortio sociari. §. 5. Et filios Advocatorum, vel adhuc in tali constitutorum officio, vel eorum, qui fisci patronatum deposuerint, superstitum vel mortuorum, extraneis ad idem officium accedentibus anteponi: eique gratis, & sine sumptibus sociari, si & ipsi (prout dispositum est) solito tempore legum doctrinam meruerint. §. 6. Ut autem his, qui fisci patroni officium adepti sunt, vel fuerint, non tantum superstitibus, sed etiam morte præventis prospiciatur: tam ad heredes fisci patroni, qui semel ad talem gradum vocatus sit, solatia ejus transire, hisque servari: quam ipsos, qui fisci patronatum jam deposuerunt, vel postea deposuerint, minime cujuslibet actus publici sollicitudinem nolentes subire compelli, nec exhibitionis seu deductionis onere (nisi speciali auctoritate nostra) molestari: & in provincia incusandos per sententiam viri clarissimi provinciam, in qua degunt, moderantis, utpote competentis judicis, conveniri atque litigare decernimus. Dat. calend. Decemb. ANATOLIO & AGAPITO Coss. 508.

6. Imp. IVSTIN. A. Marino P. P.

Restituendæ sunt clarissimis eloquentiæ luminibus sexaginta auri libræ, quas sub imperio Zenonis divæ memoriæ pedantia deputatas arbitris, necnon fidejussorum vires æstimantibus, tamen auferendas credidit præparca posterioris subtilitas Principis, ut jam liberalitate nostri numinis, viri clarissimi fisci patroni præfatam auri summam sine fraude annis singulis consequantur, ab amplissima tua Sede pari lance in utrumque dividendam. Nam universis redditur, quod pro voto omnium primatibus indulgetur. §. 1. Sacras insuper epistolas, quibus approbantur viri clarissimi Tribuni prætoriani & Notarii, non unius tantum nomine, sed alterius quoque utrius præstandas perspicimus, siue suos filios, siue alios quosdam duxerint illustrandos. §. 2. Ad hæc altiore beneficio codicillos, quibus illustri honoratur dignitas, consequantur: quos unius solum nomine eisdem viris facundissimis daturus nos pollicemur, profuturos scilicet alteri eorum altero concedente: seu qui ex provinciis suis, vel ex amicis voluerint, in provinciis tamen degentibus. §. 3. Licentiam eis præterea facimus binos homines singulis annis itidem offerendi, nostram adoraturus purpuram, statutis inserendos præsentialibus domesticis, unum equitum, alterum scholæ peditum, in vacantem eorum locum, qui diem functi sunt: nullo, dum supererunt, de militia vendanda pacto cum eis interposito posito, quorum ejusmodi conventiones intersunt: ita tamen, ut iidem viri facundissimi, cum offerendos eosdem crediderint homines, bina solidorum pro singulis millia, nihilque amplius, noverint dependenda viris magnificis Comitibus dicatissimorum domesticorum: id est, equitum quidem pro eo, qui inter pedites inserendus est: solitis videlicet statim

tim stipendiis, nec non etiam cæteris solatiis iisdem tyronibus deputandis sine quolibet alio dispendio. §. 4. Aliis etiam privilegiis potantur quæ diversis temporibus consecuti sunt, sive per Augustos apices, sive per dispositiones & sententias Amplissimæ tuæ Sedis: nam qui bonis digni judicati sunt, hi multo magis in anterioribus quoque sunt adjuvandi. Dat. Kalend. Decemb. Constantinop. ipso A. & EVTHERICO COSS. 631.

7. Idem A. Theodoro P. P.

PER hanc legem decernimus, ne antequam in octoginta tantum virorum numerum, fori tui culminis Togatorum collegium deductum fuerit, aspirare quis qualibet arte concedatur, aut possit: nisi vel eorum filii, qui triginta priorum obtinent numerum, sacundia studiis eruditi, gratis videlicet, & sine nullo suffragio; aut fortasse exteri non ultra per duos annos singulos sacundia & ipsi conspicui, taxati fuerint: nullo deinceps, postquam in octoginta virorum numerum redacti fuerint, superare qualibet rursus ambitione vel astutia quantitatem ausuro. §. 1. Interdicenda quoque cunctis licentia prævertendi progressus seriem, quam ipsius temporis ordo suppeditat: & ut in mercatorum contractibus, loca permutandi: & adhuc tyrones jam interesse veteribus. §. 2. Hoc etiam pronuntiandum censemus, ne quis ex his in aliis degat regionibus, relicta observatione gloriæ tuæ Sedis. Noverit etenim, qui, post nomen impetratum patroni litium, ultra trium annorum spatium ex sacratissima hac urbe morandum duxerint, nec nuncupationem togati, nec privilegia virorum huiusmodi concedenda sibi: ut ne repetitis ex industria prædictæ Sedis auctoribus protrahantur, aut multiplicentur peregrinationis excursus. §. 3. Quorum omnium si quid vel minimum quocunque tempore fuerit violatum: viginti primates ejusdem ordinis, & qui pro tempore sollicitudinem ab actis in Amplitudinis tuæ gerent officio, adjutores etiam eorum denis singuli libris auri ferientur, quod adversus Imperialia consulta Serenitatis nostræ tendentibus non statim objecerint intercessionem Legis præsentis, aut non restiterint, & omnino non prohibuerint, ne quid tentaretur contrarium, cum nec in administratores sublimissimæ tuæ Sedis, si non intente custodierint disposita salutaria, & ut non temerentur, prospexerint, poena deerit decem auri librarum. §. 4. Sexcenti autem aurei, quibus pro tempore fisci patroni fori tuæ Celsitudinis, ad exemplum priorum temporum ex arca tui judicii consulatur: ne post decursum celerem advocatationis, & labores gloriosos egeni exeant: non (ut sæpe contigit) incerto die præstentur, sed cum (ad) medium iter pervenerint patrocini rerum fiscalium: id est, calendis Octobribus per annos singulos sine cunctatione solventur. §. 5. Quidquid insuper privilegiorum retro Principum sacris affatibus, vel auctoritate tribunalis, cujus interest, huic eidem ordini datum ostenditur, inviolatum servari. §. 6. Cumque lite quisquam eorum pulsatus fuerit, seu civilis causæ certamine, aut criminalis quæstionis obtentu, hic, vel in provinciis: cum per concessum tempus eorum adesse

quonquam evenit, nullas executores sportulas adsequi; nec qui controversiis movendis inserviunt, aut excipiendo, seu præparando, vel officio quolibet alio, quocunque nomine sumptum exigendum censemus. Dat. Id. Februar. Constantinop. IVSTINO A. 2. & OPILIONE COSS. 524.

8. Idem A. Archelao P. P.

Nemo, excepta Menandri fisci patroni persona, speret de cætero permutationum salibus superiore gradu captato fructurum se beneficiis, quæ patronis ærarii, seu dum officium exhibent causis fiscalibus, aut post impletum agmen imperiti monstrantur. Dat. 12. Kalend. Septemb. IVSTINO A. 2. & OPILIONE COSS. 524.

9. Imp. IVSTINIANVS A. Joanni P. P.

DE constitutione divinæ recordationis Justiniani patris nostri super togatis amplissimæ tuæ Sedis prolata, Illyricani advocati postulaverunt a nobis, (eis) clarum fieri, si locum etiam circa eos possit habere, sive cum com meatu, sive sine com meatu judicio ejusdem Sublimitatis (tuæ) abfuerint. Sancimus itaque, (talem) Legem generaliter etiam in persona eorum valere, ut si quis sine com meatu ultra continuum biennium abfuerit, vel cum com meatu ultra quinquennium, de matricula penitus aboleatur: nulla licentia ei danda gradum suum vindicare, nec iterum viris disertissimis Togatis ejusdem Sedis adfistere. Perfruantur igitur Advocati ejusdem Sublimitatis hac nostra generali sanctione.

TIT. IX.

DE ADVOCATIS FISCI.

1. Imp. ANTONINVS A. Claudio.

Cum te fisci causam agitas proponas, quamvis te salarium percepisse neges, tamen placitis acquiesce. Eos enim, qui causam fisci egissent, prohibitum est adversus fiscum patrocinium præstare. PP. 13. calend. Januar. ANTONINO A. 4. & BALBINO COSS. 214.

2. Imp. VALERIAN. & GALLIEN. AA. Frequentio. Potes auctoribus nobis adversus fiscum quoque patrocinium exhibere privatis: eam scilicet causam, quam tu, cum fisci advocatus fueras, forte tractasti, suscipere declines. PP. 6. calend. Mart. VALERIAN. & GALLIEN. AA. COSS. 255.

3. Imp. CONSTANTIN. A. Aliano Proconsuli Africae, post alia.

Fisci advocatus poenas metuens, caveat, ne fiscalia commoda occultet, neve ullo negotio existente fisci nomine privatis audeat calumnias commovere. Dat. 6. Id. Nov. Triumvir. CONSTANT. A. 4. & LICINIO CÆSAR. 4. COSS. 315.

4. Imp. GRATIAN. VALENT. & THEOD. AAA. ad Ammianum Comitem rerum privatarum.

Rationales, privatæ rei causis, vel sacris ærariis præfidentes, examen præsentis fisci advocato suscipiant PP. 17. calend. Januar. MEROBAYDE 2. & SATVRNINO COSS. 383.

TIT. X.

DE ERRORE ADVOCATORVM, VEL LIBELLOS SEV PRECES CONCIPIENTIVM.

1. Imp. ALEXAND. A. Aureliæ.

EA, quæ advocati præsentibus his, quorum causæ aguntur, allegant, perinde habenda sunt, ac

ac si ab ipsis dominis litium proferantur. PP. calend. Mart. ALBINO & MAXIMO COSS. 228.

2. Imp. GORDIANVS A. Rogato militi.

Errores eorum, qui desideria, id est, preces scribunt, veritati præjudicium afferre non posse, manifestum est. Et ideo si condemnationem, cujus mentionem libello insertam esse proponis, manifeste probare potes non intercessisse: allegationes tuas lædi non oportere, is qui super negotio disceptaturus est, non ignorabit. PP. 10. cal. Jul. PIO & PONTIANO COSS. 239.

3. Imp. DIOCLETIANVS & MAXIMIANVS AA. & CC. Ulpia.

Sententiis finita negotia, rescriptis revocari non oportet. Nec enim quæ constituta sunt, (id est,) ut *advocatorum error litigatoribus non noceat*, tibi etiam opitulari possunt: cum te præsentem, neque causæ palam ex continenti, id est tri-duo proximo contradixisse, neque post sententiam appellationis remedio (si tibi hæc displicebant) usam esse proponas. Dat. 6. cal. Sept. *Viminacii*, CC. COSS. 294.

TIT. XI.

VT QUÆ DESUNT ADVOCATIS PARTIVM, IVDIX SUPPLEAT.

2. Imp. DIOCLETIANVS & MAXIMIANVS AA. & CC. ad Honoratum.

Non dubitandum est, Judicem, si quida litigatoribus, vel ab his, qui negotiis adsistunt, minus fuerit dictum, id supplere, & proferre quod sciat legibus, & juri publico convenire. S. 16. cal. Mart. DIOCLETIANO 5. & MAXIMIANO 4 AA. COSS. 293.

TIT. XII.

EX QVIBVS CAVSIS INFAMIA IRROGATUR.

1. Imp. SEVERVS & ANTONINVS AA. Manilio.

Infamiae detrimentum minime tibi affertur ob id solum, quod in carcerem conjectus es, vel vincula tibi jussu legitimi Judicis injecta sunt. PP. sine die & Consule.

2. Idem AA. Venetio.

Neque furti, neque vi bonorum raptorum, neque peculatus damnatus intelligi potest, qui, cum plus debito nomine debitorum exegisset, in duplum a Præfide condemnatus est. PP. 5. Id. Jan. LATERANO & RVFINO COSS. 198.

3. Idem AA. ad Methodorum.

Et si severior sententia dici debuit, tamen cum Proconsul vir clarissimus certis rationibus motus mitiorem sententiam dixerit, & *ordine decurionum te biennio abstinere* jusserit, transacto tempore non esse te in numero infamium, palam est: eo quod post biennium remisisse tibi prohibitionem decurionatus Judex videtur. PP. 10. cal. Januar. LATERANO & RVFINO COSS. 198.

4. Idem AA. Venustiano.

Si Posidonium in tempus anni relegatum, sententiam non excessisse Proconsulis probaveris, quinque annis exilio temporali damnandum inter infames haberi non oportet: quoniam sententiæ severitas cum cæteris damnis transigere videtur. PP. 6. calend. Mart. SATVRNINO & GALLO COSS.

199. Tom. II.

5. Idem AA. Ambrosio.

Decuriones quidem, item filios decurionum fustibus castigari prohibitum est. Verum si *injuriam te fecisse* Proconsul vir clarissimus pronuntiaverit, ignominia notatus es. PP. calend. Jul. SATVRNINO & GALLO COSS. 199.

6. Idem AA. Justo.

Ad tempus in opus publicum damnati pristinum quidem statum retinent: sed damno infamiae post impletum tempus subjiciuntur. PP. 7. Id. Decemb. GETA & PLAVTIANO COSS. 204.

7. Idem AA. Demetrio.

Nemo ob id quod bonis paternis se abstinuit, infamis est. PP. 5. Id. januar. ANTONINO A. & GETA. 2. utrisque COSS. 206.

8. Idem AA. Ulpia.

Si furti condemnata es, citra verbera quoque fustium, infamiae damnum subiisti. Quod si res furtiva quam alter surripuit, apud te ignorantem comperta est: non læsit exiustimationem tuam durior sententia. PP. 10. calend. Mart. ANTONINO A. & GETA utrisque 2. COSS. 206.

9. Idem AA. Læto.

Neminem sequitur infamia ob defensa publica negotia patriæ suæ. PP. 12. calend. Mart. ANTONINO A. & GETA utrisque 3. COSS. 209.

10. Idem AA. Severo.

Injuriarum ex persona quoque servi damnatus, infamia notatur. PP. 4. calend. August. *Isidem* COSS. 209.

11. Imp. ALEX. A. Herennio.

(Debitores) qui bonis cesserint licet ex ea causa bona eorum venierint infames non fiunt. PP. 10. cal. Majas, MAXIMO 2. & AELIANO COSS. 224.

12. Idem A. Donato.

Si te expilasse hereditatem, sententia Præfidis constiterit, non ex eo, quod non & alia poena tibi irrogata est, furti improbioris infamiani evitasti. PP. cal. Jul. IVLIANO 2. & CRISPINO COSS. 225.

13. Idem A. Juventio.

Ea quæ pater testamento suo filios increpans scripsit, infames quidem filios jure non faciunt, sed apud bonos & graves opinionem ejus, qui patri displicuit, onerant. 13. cal. Nov. *ipso* A. 3. & DIONYSIO COSS. 230.

14. Imp. GORDIANVS A. Jovino.

Nullam exiustimationis infamiam avunculus tuus pertimescat iustibus subjectus (ob crimen quæstione habita,) si sententia non præcessit, ignominiae maculam irrogans. Dat. cal. Sept. PIO & PONTIANO COSS. 239.

15. Idem A. Sulpitiæ.

Decreto Amplissimi Ordinis luctu scæminarum deminuto, tristior habitus cæteraque hoc genus insignia mulieribus remittuntur: non etiam intra tempus, quo his elugere maritum moris est, matrimonium contrahere permittitur: cum etiam, si nuptias alias intra hoc tempus secuta est, tam ea, quam is qui sciens eam duxit uxorem, etiam si miles sit, perpetuo Edicto labem pudoris contrahat. PP. 17. cal. Jul. GORDIANO A. & AVIO-LA COSS. 240.

N

16. Idem

16. Idem A. Domitiano.

Fustibus caesum, cui per præconem ita dictum est, *καυκαφέντης* (id est, *calumniatus es*), ut calumniatorem videri notatum, ideoque esse famosum, manifestum est. PP. 3. cal. Aug. SABINO & VENUSTO COSS. 241.

17. Idem A. ad Magnum.

Verbum precibus insertum potius verecundiam onerare, quam ullam existimationis maculam videtur aspergere. Etenim cum non causa cognita dictum est *καυκαφέντης*, sed ad postulatum patroni, interlocutione iudicis responsum sit: nequaquam hoc infamiam irrogat. PP. 8. calend. Octob. ATTICO & PRÆTEXTATO COSS. 243.

18. Imp. VALERIANVS & GALLIENVS AA. Antiocho.

Non damnatos quidem duntaxat injuriæ, sed pactos quoque Perpetuum Edictum infamat. Verum pactos eos demum, qui ullos adversariis nummos pro mala conscientia extransactione numerassent, in hac causa placuit intelligi. Cæterum simplex ejus (rei) gratia integram pacti existimationem illibatamque conservat. Quod si jurejurando decisa contentio sit: nemo dubitaverit, quin religionem absolutio judicantis sequatur. PP. 14. cal. Jan. SECVLARE 2. & DONATO COSS. 261.

19. Imp. CARINVS & NYMERIAN. AA. Aristocrati.

Interlocutio Præsidis, quæ indicta est, infamem eum, de quo quæris, fecisse non videtur, cum non specialiter ob injuriam, vel admissam vim condemnatus sit, sed ita Præsidis verbis gravatus & admonitus, *ut ad melioris vite frugem se reformet*. PP. 17. cal. Feb. CARINO 2. & NYMERIANO AA. COSS. 284.

20. Imp. DIOCLET. & MAXIMIN. AA. & CC. Fortunato.

Improbum fœnus exercentibus, & usuras usurarum illicite exigentibus, infamiæ macula irroganda est. S. 17. calend. Mart. ipsis AA. COSS. 287.

21. Idem AA. & CC. Statio.

Si fratres tui minores dumtaxat ætate (in) ludicræ artis ostentatione spectaculum sui populo præbuerunt, inviolatam existimationem obtinet. Dat. 5. calend. Septembr. ipsis AA. COSS. 287.

22. Idem AA. & CC. Domitiano.

Idem rumpens societatis, cum infamiæ periculo, suo nomine pro socio conventus, ad faciendum satis urgetur. Dat. 6. Id. Decemb. *Nicomedia*, CC. COSS. 293.

TIT. XIII.

DE PROCVRATORIBVS.

1. Divus ANTONINVS PIVS A. Severo.

Cautio rati habitationis tunc exigitur a procuratore, quoties incertum est, an ei negotium mandatum sit. PP. 4. Id. Octobr. GALLICANO & VENUSTO COSS. 151.

2. Divi FRATRES Sextiliæ.

Cum rem pecuniariam esse dicas, potes per maritum tuum solemnibus impletis, appellationi adversariæ tuæ respondere: cum appellationes pecuniariæ etiam per procuratores exerce-

ri ab utraque parte litigantium possint. Accepta 8. calend. August. ipsis 4. & 3. AA. COSS. 163.

3. Imp. SEVERVS & ANTONINVS AA. Pomponio.

Eum, qui res agit heredum, a quibus tibi deberi fideicommissum dicis, evoca ad Præto-rem virum clarissimum: qui aut tibi respondere cogetur, aut ab administratione negotiorum secundum formam jurisdictionis prohibebitur. + Deliberabit autem Prætor, si non defendantur heredes, an mittere te in possessionem debeat, secuturus jurisdictionem, quæ exerceri adversus indefensos solet. PP. 10. cal. Septemb. CHILONE & LIBONE COSS. 205.

4. Idem AA. Saturnino.

Quia absente te judicatum dicis: æquum est, tibi restitui causæ defensionem. + Nec oberit tibi, quod uxor tua interfuit iudicio: aut etiam acquievit sententiæ: cum aliena negotia per mulieris non aliter agi possint, nisi in rem suam, & proprium lucrum mandatæ sint eis actiones. PP. Prid. Non. Jan. APRO & MAXIMO COSS. 208.

5. Imp. ANTONINVS A. Pancratia.

Actionem ei, qui absentis nomine agere vult, si non eum defendat, denegari oportere, jam Edicto Perpetuo expressum est. 4. calend. Mart. DVOB. & ASPRIS COSS. 213.

6. Imp. ALEXAND. A. Martiano.

Ream criminis constitutum, defensionem causæ suscipere non posse, antequam purget innocentiam suam, incognitum non est. 6. calend. Mart. MAXIMO 2. & ÆLIANO COSS. 224.

7. Idem A. Macrino.

Militem nec pro patre, vel matre, vel etiam uxore, nec ex sacro Rescripto, procuratorio nomine expetiri oportet: cum neque defensionem alienam suscipere, vel redimere negotia, vel quasi suffragatorem accedere, utilitate publica permittatur. PP. 8. Id. Mart. MAXIMO 2. & ÆLIANO COSS. 224.

8. Idem A. Mansueto.

Quod quis sibi debitum exigere tibi mandavit, ante litis contestationem, tu alii petendum mandare non potes. PP. 8. calend. Septembr. MAXIMO 2. & ÆLIANO COSS. 224.

9. Idem A. Aufidio.

Qui stipendia merentur, suis negotiis superesse, inoffensa disciplina, possunt. Nec potest dici eum, qui honesta & verecunda præcedente causa mandatas sibi actiones exercuerit, alieno negotio fungi: cum, licet contentio ex persona alterius bona fide sumatur, hunc tamen rem suam gerere non ambigatur. Quod militibus meis interdici non modo absurdum, verum etiam iniquum est. *Sine die & consule.*

10. Idem A. Castia.

Si procurator ad unam speciem constitutus, officium mandati egressus est, id, quod gessit, nullum domino præjudicium facere potuit. + Quod si plenam potestatem agendi habuit, rem judicatam rescindi non oportet: cum si quid fraude, vel dolo egerit, convenire eum more judiciorum non prohibearis. PP. 3. calend. Mart. ALBINO & MAXIMO COSS. 228.

11. Idem

11. Idem A. Sebastiano.

Nequē tutores, neque curatores ex sua persona in rem pupilli, vel adolescentis procuratorem facere possunt, sed actorem constituere debent. † Pupillus autem, vel pupilla, adultus, vel adulta, tam ad agendum quam ad defendendum, tutore seu curatore interveniente, procuratorem ordinare possunt. Ipsi etiam tutores & curatores post litis contestationem a se factam, ad exemplum procuratorum, qui litem contestati sunt, dare procuratores non prohibentur. PP. Prid. Id. Maji, ALEX. A. 3. & DIONE COSS. 230.

12. Idem A. Frontoni.

Exigendi a filio tuo mandati, qui se defensionem tuam offerebat, duplici ratione necessitas non fuit: aut quod defendere quis, siue libertus, siue extraneus sit, sine mandato potest, satisfatione tamen pro defensione præstita, & alia proculdubio observatione subjecta: aut quod filius etiam si ultro actionem patris nomine dirigat, mandatum probare non cogitur. † Sane, quod necdum legitimam ætatem idem filius tuus compleverit, ob hoc quidem depellere a procuratoris officio eum iudex non injuste potuit: sed multo justius fuit, hujusmodi defensorem audire, quam te absentem quasi contumacem & indefensum gravi condemnatione afficere. 5. cal. Octobr. AGRICOLA & CLEMENTINO COSS. 231.

13. Imp. GORDIANVS A. Luciano militi.

Ita demum super lite persequenda, quam tibi mater mandavit, actionem intentare potes, si, cum primum litem contestareris, non est tibi eo nomine opposita præscriptio militiæ: quod nec cum appellatio agitur, tibi objici potest. Nam si integra res est, ratio Perpetui Edicti acceptam tibi non permittit alieno nomine actionem intendere. 3. Idib. Januar. GORDIANO A. & AVIOLA COSS. 240.

14. Idem A. Sabiniano.

Non eo minus sententia adversus te lata, juris ratione subsistit, quod adversaria tua minor viginti quinque annis constituta, causam suam marito sine curatore agendam mandavit. Minoribus enim ætas in damnis subvenire: non in rebus prospere gestis obesse consuevit. PP. 3. Non. Octobr. GORDIANO A. 2. & POMPEIANO CC. COSS. 242.

15. Imp. DIOCLETIANVS & MAXIM. AA.

& CC. Cornificio.

Litem te redemisse contra bonos mores præcibus manifeste professus es: cum procuratorem quidem suscipere (quod officium gratuitum esse debet) non sit res illicita: hujusmodi autem officia non sine reprehensione suscipiuntur. S. 3. Non. April. CC. COSS. 294.

16. Idem AA. & CC. Paconia.

Procuratorem, vel actorem prædii, si non specialiter distrahendi mandatum accepit, jus rerum domini vendendi non habere, certum ac manifestum est. Unde, si non ex voluntate domini vendentibus his fundum comparasti, pervides improbum tuum desiderium esse, dominium ex hujusmodi emptione tibi concedi desiderantis. S. Non. April. Byzantii, CC. COSS. 294.

17. Idem AA. & CC. Mardonio.

Invitus procuratorem suscipere nemo cogitur: nec eandem ultra, nisi provocationis causa, extendere. Sed nec defensionem absentis subire compellitur: cum fidem susceptam implere sufficiat. PP. Non. Jun. Philippopoli, DIOCLET. 5. & MAX. AA. COSS. 293.

18. Idem AA. & CC. Dionysia.

Alienam suscipere defensionem, virile est officium, & ultra sexum muliebre esse constat. Filio itaque tuo, si pupillus est, tutorem pete. S. 14. calend. Februar. Sirmii, CC. COSS. 294.

19. Idem AA. & CC. Firmo.

Si pretium quidem actoribus alienum fundum, vel servum citra mandatum domini tibi distrahentibus dedisti, & neque præcessisse, neque secuta contractum domini declaratur voluntas, in rem autem ejus idem pretium processisse, provinciæ Præses causa cognita perspexerit, hoc tibi restitui jubebit. Prid. Idus Mart. CC. COSS. 294.

20. Idem AA. ad Verinum Præsidem Syriæ.

Nihil arbitramur interesse, utrum ab initio, an coepta jam lite negotium ad personam procuratoris transitum fecerit. Dat. 10. calend. Octobr. (Demesso C. C. COSS.)

21. Imp. CONSTANTINVS A. ad Concilium provinciæ Africae.

Maritus citra mandatum in rebus uxoris cum solemnī satisfatione, & alia observatione intercedendi liberam habeat facultatem: ne foeminae, persequendæ litis obtentu in contumeliam matronalis pudoris irreverenter irruant, & conventibus virorum, vel judiciis interesse cogantur. † Sin autem mandatum susceperit, licet maritus sit, id solum exequi debet, quod procuratio emissæ præscripserit. Dat. 4. Id. Mart. Adrumeti, CONSTANTINO A. & LICINIO CÆSARE utrisque COSS. 312.

22. Idem A. ad Bassum P. Urbi.

Procuratoribus institutis, & post contestatam litem dominis effectis, hi, qui mandaverant, non habeant facultatem negotia persequendi, nisi capitales inimiciæ, vel morbus, vel alia necessaria causa intercesserit: tunc enim etiam invitis his, transferri lis potest. Dat. 13. calend. Jul. CONSTANTIN. A. & LICINIO Cæs. 5. utrisque COSS. 319.

23. Imp. IULIANVS A. Secundo P. P.

Nulla dubitatio est, post causam in judicio agitatam, utpote dominum litis procuratorem effectum, etiam post excessum ejus, qui agendam, vel defendendam litem mandaverat, posse inchoatam causam jurgiumque finire: quippe cum & procuratorem posse eum instituere, veteris juris voluerint conditores Læti. 2. Non. Febr. IULIANO A. 4. & SALLUSTIO COSS. 363.

24. Imp. GRATIAN. VALENT. & THEOD. AAA. Pancratio Præf. Urb.

Licet in principio quæstionis persona debeat inquiri procuratoris, an ad agendum negotium mandatum a domino litis habeat: si tamen falsus procurator inveniatur, nec dici controversia solent, nec potest esse judicium. Dat. 2. calend. April. Constantinop. ANTONINO & SYAGRIO COSS. 382.

N 2

25. Imp. pp.

25. Imppp. VALENT. THEOD. & ARCAD.

AAA. Tatiano P. P.

Quicunque Prætorianæ vel Urbanæ Præfecturæ sublime fastigium, vel Ministerium militare, vel consistorianæ Comitivæ insignia meruerit dignitatis, vel Proconsulare jus dixerit, aut Vicarii fuerit administratione suffultus: si quod ab eo vel infertur jurgium, vel refertur, procuratoris personam in negotii sui jura substituatur. † Quod si quis sanctionis hujus statuta transgressus, judiciis sese jurgaturus ingesserit, careat ejus litis sorte, cujus non per procuratorem expectavit eventum: Judex nihilo minus, qui contra fecerit, noverit a se viginti libras auri, (item) ab Officio quoque suo tantundem ponderis exigendum. Dat. 18. calend. Octobr. ARCAD. A. 2. & RVFINO COSS. 392.

In AVTHENT. ut ab illustr. coll. 5. tit. 26. al.

18. seu Novell. 71. cap. I. §. 1.

Hoc jus stabit usque ad illustres solos: ceteri enim commune jus amplectantur.

26. Imppp. ARCAD. HONOR. & THEOD.

AAA. Anthemio P. P.

In pecuniariis controversiis, etsi specialiter hoc præcepti, vel sententiæ minime designat auctoritas, passim unicuique (si tamen ita maluerit) per procuratorem respondendi tribuimus facultatem: nisi forte quosdam, justiores nonnunquam ob causas vehementiores, maximi Judicis vocabit auctoritas. Datum Prid. Id. Octob. *

27. Imp. ZENO A.

Constitutio prohibet duorum judiciorum unum eundemque publicum procuratorem esse: sed alios quidem esse in maximis judiciis gloriosissimorum magistratum procuratores, alios vero qui eloquentissimis judicibus pedaneis ministrent in litibus: ac neque eum qui litem inchoavit procuratorem apud Diætetam, seu pedaneum, eundem ipsum terminare ipsam litem apud gloriosissimum magistrum, sed nec metentalma, id est translationem mandati fieri ab ipso ad alium procuratorem, qui apud gloriosissimum magistratum adsideat: nulla impensa pro permutatione procuratoris facienda in hoc metentalmate exigenda, sed & judicatum solvi satisfactionem, & de ratihabitione cautionem ita ab initio concipi, ut comprehendantur in his & expensæ hujus metentalmatis, ut is a quo exigitur alterutra harum satisfactionum stipuletur, *Quia spondeo me & hunc apud Diætetam procuratorem pro judicatorum solutione aut satisfactione confirmaturum, & si contingat ex relatione diætete, aut ex appellatione data contra ipsius sententiam transferri causam ad maximum judicium, cui subest diæteta: etiam tum ex metentalmate futurum procuratorem in maximo judicio simili modo confirmaturum me spondeo.* Si non hæc omnia observata fuerint, si quidem circa maximum judicium lex hæc transmissa fuerit, competenti scrinio quinque auri libras persolvat pœnam. Si vero circa diætetas hæc lex prætermissa fuerit, is, qui litem adimplet, qui apparet eloquentissimo Diætetæ, unius auri libræ exigetur pœnam. Alii vero duo qui ex officio segregati sunt, & attributi diætetæ sive ex scholis duarum auri librarum exigentur multam: ipse vero procurator a quo quid pecca-

tum contra hanc legem fuerit, plagis castigetur a magistratu aut Diætetæ, interdictus in posterum procuratoris officio fungi in judicio.

28. Constitutionis argumentum ex lib. Eustathii, περί χρονίων διασχημάτων.

Si fidejussor procuratoris non definiert tempus, & dixerit forte, *Ego fidejubeo pro ipso*, & si mortuus fuerit, aut amplius non appareat: idque contigerit intra viginti dies, alius fidejussor dandus erit. §. 1. Si moriatur, aut alius non inveniatur is, qui ad litem ab aliquo datus est procurator, post vicesimum diem a judiciali decreto super alterius procuratoris datione interposito, sex mensium accessionem seu terminum habebit principalis reus peregre degens in remota provincia, ad alium procuratorem dandum, vel ad veniendum per se in judicium: si enim in proxima, non autem in longinqua provincia absit, tunc judicis arbitrio terminus, sive dilatio definiatur.

TIT. XIV.

NE LICEAT POTENTIORIBVS PATROCINIVM LITIGANTIBVS PRÆSTARE, VEL ACTIONES IN SE TRANSFERRE.

1. Impp. DIOCLETIANVS & MAXIMIANVS

AA. Aristobulo salutem.

Divine admodum constituit D. Claudius consultiſſimus Princeps, parens noster, ut jactura causæ afficerentur hi qui sibi potentiorum patrociniū advocassent: ut, hoc proposito metu, judiciariæ lites potius suo Marte discutrent, quam potentiorum domorum opibus niterentur. † Quem palam est in tantum provincialium questionibus esse commotum, ut hujus sanctionis Rectores provinciarum custodes, & contemptæ hujus rei vindices fecerit: scilicet, ut in actores seu procuratores in subsidia negotiorum vel usurpatos gratia, vel redemptos, severa sententia vindicarent. Quare cum intersit in universum omnium, & præcipue tenuiorum, qui sæpe importunis potentium intercessionibus opprimuntur: inter litigatores audientiam tuam impertiri debebis. † Nec metuas, ne præjudices Clarissimis viris: cum D. Claudius hujus rei Rectorem provinciarum discipulatorem, & si res postularet, ultorem specialiter fecerit. Dat. 4. Id. Septembr. AA. 3. & 2. COSS. 287.

2. Imppp. ARCAD. HONOR. & THEOD.

AAA. Ioanni P. P.

Si cujuscunque modi actiones ad potentiorum fuerint delatæ personas, debiti creditores jactura multentur. Aperta enim credentium videtur esse voracitas, qui alios actionum suarum reddunt exactores. Dat. 5. Id. Jul. HONOR. 7. & THEODOS. 2. AA. COSS. 407.

TIT. XV.

DE HIS QVI POTENTIORVM NOMINE TITVLOS PRÆDIIS AFFIGVNT, VEL EORVM NOMINA IN LITEM PRÆTENDVNT.

1. Impp. ARCAD. & HONOR. AA.

Messake P. P.

Animadvertimus plurimos injustarum desperatione causerum, potentium titulos, & clarissimæ privilegia dignitatis, his a quibus in jus vocantur, opponere. At ne in fraudem legum adversariorumque terrorem his nominibus abutantur,

tantur, & titulis qui hujusmodi dolo scientes connerint, afficiendi sunt publicæ sententiæ nota. Quod si nullum hac in parte consensum præbuerint, ut libelli aut tituli eorum nominibus, (vel) ædibus affigerentur alienis, eatenus in eos qui fecerint, vindicetur, ut affecti plumbo perpetuis metallorum suppliciis deputentur. † Quisquis igitur lite pulsatus, (cum ipse & rei sit possessor & juris, & titulum illatæ sollemniter pulsationis exceperit) contradictoriis libellis, aut titulis alterius nomen crediderit ingerendum: ejus possessionis, aut causæ, quam sub hac fraude aut retinere, aut evitare tentaverit, amissione multetur: nec repetendæ actionis, etiam si ei probabilis negotii merita suffragantur, habeat facultatem. Eos sanæ, qui se sponte alienis litibus inferi patiuntur, cum his neque possessio neque proprietas competat: veluti famæ suæ prodigos, & calumniarum redemptores, notari oportebit. Dat. 15. calend. Decembr. *Med. STILICHONE & AVRELIANO COSS.* 400.

TIT. XVI.

VT NEMO PRIVATUS TITVLOS PRAEDIIS SVIS, VEL ALIENIS IMPONAT, VEL VELA REGIA SVSPENDAT.

1. Imp. HONORIUS & THEODOSIUS AA. Flaviano P. P.

Regiae majestatis est, ut nostræ tantum domus & patrimonia titulorum inscriptione legantur. Omnes igitur intelligant, publico juri esse deputandum id, cui nomen dominicum præscribitur. Dat. 3. calend. Decembr. *Ravennæ, BASSO & PHILIPPO COSS.* 408.

2. Imp. THEODOS. & VALENT. AA. ad Florentium P. P.

NE quis vela regia suspendere, vel titulum audeat sine præscriptione Judicis competentis, alienis rebus imponere, quas quocunque modo qualiscunque persona possideat: licet non dominus, licet injustus possessor, vel temerarius invasor, qui possidet, doceatur. † Eum autem, qui hoc facere ausus fuerit, si plebejus est, ultimo subdi supplicio: si Clarissimus, vel curialis, vel miles, vel clericus, proscribendum deportandumque, non solum civitate Romana, sed etiam libertate privari censemus: executoresque hujus legis omnes Judices esse oportere. † Deponendi autem, vel frangendi titulos, & conscindendi vela, non solum eis, ad quorum præjudicium tale aliquid contra fas contraque leges committitur: sed omnibus tam liberis, quam servis sine metu calumniæ, vel accusatione criminis licentiam ministramus: decernentes, Judices eorumque officia tricenis libris auti multari, si talem accusationem vel admittant, vel depositam scribi concedant. Dat. 15. cal. Jul. *THEOD. A. 17. & FESTO COSS.* 439.

TIT. XVII.

VT NEMINI LICEAT SINE IUDICIS AVCTORITATE SIGNA REBUS IMPONERE

ALIENIS.

1. Imp. PROBVS A. Octavio.

Sæpe rescriptum est, ante sententiam signa rebus quas aliquis tenebat, imprimi non oportere. Et ideo ea rebus, aut fructibus apud te constitutis illicite imposita, poteris ipse licite detra-

here: us amotis his, causa, quæ ex officio tibi infertur, terminetur. Dat. 4. calend. Jul. *PROBVS A. 2. & LVPO COSS.* 278.

2. Imp. DIOCLET. & MAXIM. AA. & CC.

Craugasio.

REbus, quas alius detinet, imprimere signa nemini licet, etiam si suas vel obligatas sibi eas esse aliquis affirmet.

TIT. XVIII.

NE FISCVS, VEL RESPVBLICA PROCVRATIONEM ALICVI PATROCINII CAUSA IN LITE PRÆSTET.

1. Imp. GORD. A. Legitimo & aliis.

Reipublicæ Juribus adjuvari te sub obtentu quantitatis, quam eidem Reipublicæ debes, contra juris rationem desideras. 3. Id. Jan. *GORDIANO A. 2. & POMPEIANO COSS.* 242.

2. Idem A. Tertullo.

Cum allegas, partem rerum vel actionum dimidiam fisco, quo magis ejus juribus protegaris, velle te donare: hujusmodi litium donationem adnitti temporum meorum disciplina non patitur. Unde jus tuum, si quod tibi competit, citra invidiam fisci mei tueri sollemniter cura. S. 6. Non. Aug. *GORDIANO A. 2. & POMPEIANO COSS.* 242.

3. Imp. DIOCLET. & MAXIM. AA. & CC.

Amphioni.

Abhorret a seculo nostro, sub prætextu debiti procurationem contra privatos fisco præstare. Dat. 8. cal. Januar. *Philippopoli, CC. COSS.* 294.

4. Idem AA. & CC. Archilli.

Ad fraudem creditoribus faciendam, invidiam fiscaliū contra seculi nostri tranquillitatem implorari non decet. Redde itaque quod fisco nostro debes: &, si conventus velut a creditore fueris, quem tibi numerasse pecuniam negas, exceptione non numeratæ pecuniæ secundum leges uti potes. Dat. 16. calend. Jun. *Sirmii, CC. COSS.* 294.

TIT. XIX.

DE NEGOTIIS GESTIS.

1. Imp. SEVERVS & ANTON. AA. Sopatræ.

Cum tutores filiorum tuorum suspectos faceres, eisdemque tutores (seu curatores) peteres, munere pietatis fungebaris: quæ causa non admittit negotiorum gestorum actionem: ut sumptus, quos in ea lite fecisti, repetere possis: cum, etiam si quis pro affectione domestica aliquos sumptus fecerit, nulla ratione eos repetere possit. PP. Non. Octobr. *DESTRO & PRISCO COSS.* 197.

2. Idem AA. Rufinæ.

Contra impuberes quoque, si negotia eorum urgentibus necessitatis rationibus utiliter gerantur: in quantum locupletiores facti sunt, dandam actionem, ex utilitate ipsorum receptum est. Quæ tibi quoque jure decernitur, quod sumptus in pupillum, quem Romam tutorum petendorum gratia duxisti, fecisse te allegas: si non matertera ejusdem se facere paratam propriis impendiis ostenderit. PP. 10. cal. Febr. *LATERANO & RVFINO COSS.* 198.

3. Idem AA. Hadriano.

Sive pro fratre coherede pecuniam solvisti, negotiorum gestorum actione experiri potes: si ve pignoris liberandi gratia debitum universum solvere coactus es, actionem eandem habebis, vel iudicio familiaris eriscundæ, si non est inter vos redditum, eam quantitatem assequeris. PP. 8. calend. Febr. ANVLINO & FRONTONE COSS. 200.

4. Idem AA. Claudio.

Qui pupillæ negotia tutoris mandato suscepit, pro tutore negotia non videtur gessisse, sed negotiorum gestorum actione pupillæ tenebitur. PP. 3. Nonas Decemb. FABIANO & MVTIANO COSS. 202.

5. Idem AA. Tryphonio.

Officio nec minus obsequio liberti functus, negotiorum gestorum actionem contra patroni filias pupillas habere non potest. PP. 13. calend. Jul. GETA & PLAVTIANO COSS. 204.

6. Idem AA. Gallo.

Curatore tibi quidem patris testamento datum dicis, quod non potest videri iure factum: Quod si (ut proponis) administrationi se immiscuit: negotiorum gestorum actio tam adversus eum, quam contra heredes ejus tibi competit. PP. * APRO & MAXIMO COSS. 208.

7. Imp. ANTONINVS A. Euphratæ.

Si ab eo qui negotia tua gessit, heres ex duabus uncis institutus es: etiamsi adeas hereditatem, in reliquis decem uncis adversus coheredem competit tibi petitio, si quam adversus defunctum habuisti actionem. PP. 6. Id. Mart. Roma, SABINO & ANVLINO COSS. 217.

8. Idem A. & C. Severo.

Adversus eos, qui negotia tua gesserunt, negotiorum gestorum iudicio civiliter consistit: nec tibi oberit, si propter occupationes militares eam litem tardius fueris executus: cum hoc genus actionis longi temporis præscriptione excludi non possit. 6. cal. Aug. ANTONINO & ADVENTO COSS. 219.

9. Idem A. Sallustio.

Si pecuniam (tuam) a debitore tuo Julianus exegit, eamque solutionem ratam habuisti: habes adversus eum negotiorum gestorum actionem. PP. 8. calend. Mart. PRÆSENTE & EXTRICATO COSS. 218.

10. Imp. ALEXAND. A. Secundo & aliis.

Si servum alienum non inutilem domino constitutum ægrum curastis: negotium utiliter gessistis, & competenti vobis actione sumptus recuperare potestis. PP. 12. cal. Decemb. ALEXANDRO A. 2. & MARCELLO COSS. 227.

11. Idem A. Herennia.

Alimenta quidem, quæ filiis tuis præstitisti, tibi reddi non iusta ratione postulas: cum id exigente materna pietate feceris. Si quid autem in rebus eorum utiliter, & probabili more impendisti: si non & hoc materna liberalitate, sed recipiendi animo fecisse te ostenderis: id negotiorum gestorum actione consequi potes. PP. 12. cal. Februar. ALBINO & MAXIMO COSS. 228.

12. Idem A. Theophilo.

Si filius pro patre suo debitum solverit, nullam

actionem ob eam solutionem habet: si ve in potestate patris, cum solveret, fuerit, si ve sui juris constitutus: si donandi animo pecuniam dedit. Si igitur pater tuus sui juris constitutus, pro patre suo negotia gerens, non præcedente mandato debitum ejus solvit: negotiorum gestorum agere cum patris tuis (potes.) PP. calend. August. AGRICOLA & CLEMENTINO COSS. 231.

13. Idem A. Aquilia.

Quod in uxorem tuam ægram erogasti, non a socero repetere, sed affectioni tuæ (debes) expendere. In funus sane ejus, si quid eo nomine quasi recepturus erogasti: patrem, ad quem dos rediit, jure convenis. PP. 8. cal. Nov. AGRICOLA & CLEMENTINO COSS. 231.

14. Idem A. Mutiano Rufo.

Si mandatum solius mariti secutus, tam ipsius quam uxoris ejus negotia gessisti, tam tibi, quam mulieri invicem negotiorum gestorum competit actio. Ipsi sane qui mandavit, adversus te mandati actio est: sed & tibi adversus eum contraria, si quid forte supererogasti. PP. 10. calend. Mart. MAXIMO 3. & VRBANO COSS. 235.

15. Imp. GORD. A. Eutychiano.

Si paterno affectu privignas tuas aluisti, seu mercedes pro his aliquas magistris expendisti: ejus erogationis tibi nulla repetitio est. Quod si (ut) repetiturus ea, quæ in sumptum misisti, aliquid erogasti: negotiorum gestorum tibi intentanda est actio. PP. Id. Jul. GORDIANO A. & AVIOLA COSS. 240.

16. Imp. GALLVS & VOLVSAN. AA.

Eutychiano.

Si negotium sororis tuæ gerens pro ea tributum solvisti, vel mandante ea, vel rogante id fecisti: negotiorum gestorum actione, vel mandati id quod solvisse te constiterit, repetere poteris. PP. 11. cal. Maji, GALLO & VOLVSIANO COSS. 253.

17. Imp. DIOCLET. & MAXIM. AA. &

CC. Claudia.

Curatoris etiam successores negotiorum gestorum utili conventos actione tam dolum, quam latam culpam præstare debere, nec ad eos officium administrationis transire, ideoque nullam alienandi eos res adultæ potestatem habere convenit. Dat. 13. calend. Januar. Sirmii, AA. COSS. 287.

18. Idem AA. & CC. Pomponio.

Ob negotium alienum gestum, sumptuum factorum usuras præstari bona fides suavit: Quo jure contra eos etiam, quorum te necessitate compulsum negotium gessisse proponis, per iudicem negotiorum gestorum uteris. Dat. 9. calend. Januar. AA. COSS. 287.

19. Idem AA. & CC. Alexandro.

Ab uno herede pro solido re veluti communi venundata, de pretio coheres venditoris negotiorum gestorum (actione) ratam faciens venditionem, agere potest. Dat. Id. Feb. Sirmii, CC. COSS. 294.

20. Idem AA. & CC. Octavianæ.

Tutori, vel curatori similis non habetur, qui citra mandatum, negotium alienum sponte gerit: quippe superioribus quidem necessitas muneris

muneris administrationis finem: huic autem propria voluntas facit: ac satis abundeque sufficit, si cui vel in paucis amici labore consulatur. Secundum quæ super his quidem, quæ nec tutor nec curator constitutus, ultro quis administravit, cum non tantum dolum, & latam culpam, sed & levem præstare necesse habeat: a te conveniri potest, & ea, quæ tibi ab eo deberi patuerit, cum usuris compelletur reddere. De cæteris vero, quæ ab aliis tui constituta juris detenta exacta non sunt, ab hoc, qui nec agendi quidem propter exceptionis obstaculum facultatem habere potuit, exigere non potest: & idcirco adversus eos, quos res tuas tenere dicis, detorquere tuas petitiones debes. Dat. 8. calend. Maji, *Sirmii*, CC. COSS. 294.

21. Iidem AA. & CC. Michræ.

SI cognati tui servos suos manumiserunt: hoc, quod administrasse eos rem tuam contendis, impedimento eorum libertati fieri non potuit. Quia autem ex actu præcedenti post manumissionem, si utriusque temporis administratio, non connexa, sed separata sit: conveniri non posse, proculdubio est. Dat. 6. cal. Octob. *Viminacii*, CC. COSS. 294.

22. Iidem AA. & CC. Eulogio.

NEGOTIUM gerentes alienum non interveniente speciali pacto, casum fortuitum præstare non compelluntur. Dat. 11. calend. Decemb. CC. COSS. 294.

23. Iidem AA. Theodoro.

NEGOTIIS gestis, non in rem, sed in personam est actio. Dat. 12. cal. Decemb. *Nicomedia*, CC. COSS. 294.

24. Imp. IUSTINIANVS A. Johanni P.P.

SI quis, nolente, & specialiter prohibente domino rerum, administrationi earum sese immiscuit: apud magnos auctores dubitabatur, si pro expensis, quæ circa res factæ sunt, talis negotiorum gestorum habeat aliquam adversus dominum actionem. Quam quibusdam pollicentibus directam, vel utilem: aliis negantibus (in quibus & Salvius Julianus fuit) hoc decidentes sancimus, si contradixerit dominus, & eum res suas administrare prohibuerit, secundum Juliani sententiam, nullam esse adversus eum (vel directam, vel utilem) contrariam actionem, scilicet post denunciationem, quam ei dominus transmissit, non concedens ei res ejus attingere: licet res bene ab eo gestæ sint. Quid deinde, si dominus aspexerit ab administratore multas expensas utiliter factas, & tunc dolosa adsimulatione habita eum prohibuerit, ut neque anteriores expensas præstet? Quod nullo modo patimur: sed ex quo (ea) testatio ad eum facta est, vel in scriptis, vel sine scriptis sub testificatione aliarum tamen personarum: ex eo die pro faciendis meliorationibus nullam ei competere actionem: super anterioribus autem, si utiliter factæ sunt, habere eum actionem contra dominum concedimus sua natura currentem. Dat. 14. cal. Decemb. LAMPADIO & ORESTE COSS. 530.

TIT. XX.

DE HIS, QUÆ VI, METVSVE CAUSA GESTA SVNT.

1. Imp. ALEX. A. Felici.

PERSECUTIONEM eorum, quæ vi vel furto ablata sunt, etiamsi postea interciderint, integram esse, jure responsum est, PP. calend. Decembr. MAXIMO 2. & AELIANO COSS. 224.

2. Idem A. Alexandro.

CUM te non solum cavisse, verum etiam soluisse pecuniam confitearis: qua ratione ut vim passus restitui, quod illatum est, postules, perspicere non potest: quando verisimile non sit, ad solutionem te properasse omissa querela de chirographo, utpote per vim extorto, nisi & in solvendo vim te passum dicas. PP. 6. cal. Jul. ALEXANDRO A. 2. & MARCELLO COSS. 227.

3. Imp. GORD. A. Cajo.

SI vi vel metu fundum avus tuus distrahere coactus est, etiamsi maxime emptor eum alii vendidit: si tamen tu avo tuo heres extitisti, ut tibi reddito a te pretio restituatur, postquam placuit in rem quoque dari actionem secundum formam Perpetui Edicti, adito Præsidente provinciae poteris postulare, si modo qui secundo loco comparavit, longæ possessionis præscriptione non fuerit munitus. PP. 6. Id. Aug. PIO & PONTIANO COSS. 239.

4. Idem A. Primo & Euthydico.

SI per vim vel metum mortis, aut cruciatus corporis venditio a vobis extorta est, & non postea eam consensu corroborastis: juxta Perpetui formam Edicti, intra annum quidem agentes, (quo experitundi potestas est) si res non restituatur, quadrupli condemnationem referetis: scilicet reddito a vobis pretio: post annum vero causa cognita, eadem actio in simplum permittitur: Quæ causæ cognitio eo pertinet, ut ita demum decernatur, si alia actio non sit. PP. 3. Non August. GORDIANO A. & AVIOLA COSS. 240.

5. Idem A. Rufo militi.

NON interest, a quo vis adhibita sit patri & patruo tuo, utrum ab emptore, an vero sciente emptore ab alio, ut vi metuve possessionem vendere cogerentur. Nam si adhibita vi compulsæ sunt possessiones suas, quæ majore valebant, minimo distrahere: jurisdictionis tenore, ut id, quod improbe factum est, in priorem statum revolvatur, impetrabunt. PP. 6. cal. Januat. GORDIANO A. & AVIOLA COSS. 240.

9. Imp. DIOCLET. & MAXIM. AA. & CC. Polliæ.

AD invidiam alicui nocere nullam dignitatem oportet: Unde intelligis, quod ad metum arguendum, per quem dicis initum esse contractum, Senatoria dignitas adversarii tui sola non est idonea. PP. 3. calend. Maji, *Heracleæ*, CC. COSS. 294.

7. Idem AA. & CC. Corui.

SI donationis, vel transactionis, vel stipulationis, vel cujuscunque alterius contractus obligationis confectum instrumentum, meta mortis, vel cruciatu corporis extortum, vel capitales minas pertimescendo, adito Præsidente provinciae probare poteris: hoc ratum haberi secundum Edicti for-

formam non patietur. Datum 2. Non. Jan. AA. COSS. 299.

8. Iidem AA. & CC. Tryphonio.

Cum te domus & horti venditionem fecisse sub spe recipiendi, quod de frumento feceras, instrumentum, vel timore ne ad civilia munera nominareris, proponas & rescindi venditionem, veluti metus causa factam, desideres: intelligis, ad ratum non habendum contractum, metum huiusmodi prodesse non posse. Dat. 11. cal. Sept. Viminacii, CC. COSS. 300.

9. Iidem AA. & CC. Hymnodæ.

Metum, non iactionibus tantum, vel contestationibus, sed atrocitate facti probari convenit. Dat. calend. Decemb. CC. COSS. 300.

10. Iidem AA. & CC. Faustinae.

Accusationis institutæ vel futuræ metu alienationem seu promissionem factam rescindi possulantis, improbum est desiderium. Dat. 6. cal. Febr. CC. COSS. 302.

11. Imp. CONSTANTINVS A. ad Euagrium P. P.

Si per impressionem quis aliquem metuens saltem in mediocri officio constitutum, rei suæ in eadem Provincia vel loco, ubi tale officium peragit, sub venditionis titulo fecerit cessionem: & quod emptum fuit reddatur, & nihilo minus etiam pecunia retineatur: simili poena servanda, si qui vel conjugis vel amici nominibus abutentes, prædam tamen sibi acquirant. 10. calend. Octob. Aquileia, CONSTANTIO A. 7. & CONSTANTINO Cæs. COSS. 353.

12. Imp. HONOR. THEODOS. AA. ad populum.

Venditiones, donationes, transactiones, quæ per potentiam extortæ sunt, præcipimus infirmari. Datum 13. cal. Mart. Ipsis AA. 8. & 3. COSS. 409.

TIT. XXI.

DE DOLO MALO.

1. Imp. SEVERVS & ANTONINVS AA. Clementinæ.

Si fidejussor a creditore pignora emerit: oblata quantitate sortis & usurarum, tibi dominium cum fructibus, quos bona fide percepit, consultius restituet, ne fidei ruptæ gratia de dolo possit actio exerceri. Accepta Dat. 3. Id. Maji, PLATYANO & GETA COSS. 204.

2. Imp. ANTONINVS A. Agrippæ.

De dolo actio, cum alia nulla competit, causa cognita permittitur. Dat. Non. Novemb. GENTIANO & BASSO COSS. 212.

3. Imp. GORDIANVS A. Aquilino.

Non possunt obesse tibi tempora, quæ in actione de dolo solent computari, quibus Reipublicæ causa (ut allegas) occuparis: sed exinde tibi incipiet tempus cedere, ex quo muneribus liberatus, facultatem agendi intra præstituta tempora cœperis obtinere. PP. Idib. August. SABINO 2. & VENUSTO COSS. 241.

4. Imp. DIOCLET. & MAXIM. AA. & CC. Menandræ.

Cum proponas, inter te, & eum quem in contubernio ancillam tuam sibi conjunxisse memorasti, placuisse, Ut tibi pro eadem daret man-

cipium: intelligis, quod si manumisisti, vel ei tradidisti, & ille manumisit, revocandæ libertatis potestatem non habes, sed solum, si necdum statutum tempus excesserit, & fidem placiti rumpat, desiderare debes, de dolo tibi decerni actionem. Quod si penes te dominium ejus remansit: adito Præsidi provincie, cum natis ejus hanc potestatem cupere, nullo moveatur status questio. Dat. 3. calend. Maji. Heracleæ CC. COSS. 294.

5. Iidem AA. & CC. Amphidrosæ.

Si superstitie patre per emancipationem tui juris effecta, matri successisti, rebusque tuis per legitimum tutorem patrem eundemque manumissorem administratis, postea transegisti cum eo bona fide: perspicis, quod si pactum tantum factum sit, petitio tua per exceptionem submoveretur: Si vero novatio legitimo modo intercessit, & acceptilatio subsecuta est: nullam tibi jam superesse actionem. † Sane, si læsa es immodice liberatione solenniter per novationem, atque acceptilationem tributa: non de dolo propter paternam verecundiam, sed in factum actio tibitribuenda est. Dat. Id. Jun. CC. COSS. 294.

6. Iidem AA. & CC. Hymnodæ.

Dolum ex indiciis perspicuis probari convenit. Dat. cal. Decembr. CC. COSS. 292.

7. Iidem AA. & CC. Sebastiano.

Si major quinque & viginti annis hereditatem fratris tui repudiasti: nulla tibi facultas ejus adeundæ relinquitur. Sane, si ejus uxoris tibi substitutæ dolo factum est, actionem de dolo contra eam exercere potes. Dat. 16. calend. Maji, CC. COSS. 294.

8. Imp. CONSTANT. A. ad Symmachum Vicarium.

Optimum duximus, non ex eo die, quo se quisque admissum dolum didicisse commemoraverit, neque intra anni utilis tempus, sed potius ex eo die, quo adseritur commissus dolum, intra continuum biennium de dolo actionem moveri: siue abfuerit, siue præsto sit is, qui dolum se passum esse conqueritur. † Omnes igitur sciant, neque incipiendæ post biennium, neque ante completum biennium cœptæ, post biennium (vero) finiendæ doli actionis (esse) concessam licentiam. Dat. 8. calend. Aug. NESSO CONSTANTINO A. 5. & LICINIO CÆSARE COSS. 319.

TIT. XXII.

DE IN INTEGRVM RESTITVTIONE MINORVM (VIGINTIQUINQUE ANNIS.)

1. Imp. ALEXANDER A. Plotianæ.

Illud inspiciendum est, num inofficiosi querelæ vel palam vel tacita dissimulatione sit renunciatum. Nec hoc autem in tuam personam cadere posse auxilium, quod ætati impertitur, ostendit. Dat. 5. Id. Jul. MAXIMO 2. & AELIANO COSS. 224.

2. Imp. GORDIANVS A. Alexandro.

Eo tempore, quo soror tua auxilio ætatis juvabatur, si patris intestati bonorum possessionem accipere debuit: licet quinque filios superstites habuerit, non tamen ideo minus ad Edicti prærogativam pertinet: scilicet si nunc præ ætatem beneficium restitutionis largitur. PP. 8. Id. Aug. VLPIO & PONTIANO COSS. 239.

3. Imp.

3. Imp. DIOCLETIANVS & MAXIM.

AAA. & CC. Attiano.

Si curatorem habens minor quinque & viginti annis post pupillarem ætatem res vendidisti, hunc contractum servari non oportet: cum non ab similibus ei habeatur minor curatorem habens, cui a Prætoris curatore dato, bonis interdictum est. Si vero sine curatore constitutus contractum fecisti: implorare in integrum restitutionem, si necdum tempora præfinita excesserint, causa cognita non prohiberis. Dat. 14. cal. Maji, *Heraclie*, AA. COSS. 293.

4. Idem AA. & CC. Isidoro.

Si minorem te quinque & viginti annis fuisse, cum contraheres, ostenderis, & tempora restitutionis præstituta excessisse, ab adversario tuo comprobatum non fuerit: Præses provinciæ in integrum restitutionis dare tibi auxilium debet. Dat. 6. cal. Maji, *Heraclie*, AA. COSS. 293.

5. Idem AA. & CC. Rufo.

Minoribus in integrum restitutio, in quibus se captos probare possunt, etsi dolus adversarii non probetur, competit. §. 1. Ante impletum etiam quintum & viciesimum annum, de his, in quibus se captos existimant minores, posse in integrum restitutionem implorare, certissimi juris est. Dat. 5. cal. Maji, *Heraclie*, AA. COSS. 293.

6. Idem AA. & CC. Sententiæ.

Si intra ætatem, cui succurri solet, in integrum restitutionis (auxilio) lis inchoata est, nec ei a te renunciatum est: mors ejus, contra quem hæc fuerit implorata, fraudi tibi esse non potest. Dat. 5. cal. Maji, *Sirmii*, CC. COSS. 294.

7. Idem AA. & CC. Severæ.

De tutela avunculi ejusdemque tutoris, cui falso ætate probata præstitisti liberationem, quem ignarum ætatis tuæ non fuisse tam officium tutelæ quam sanguinis proximitas arguit, si necdum statutum tempus excessit, ex causa in integrum restitutionis heredes ejus convenire potes. Dat. 11. calend. August. CC. COSS. 294.

8. Imp. HONOR. & THEOD. AA. IULIANO Proconsuli Africæ.

Minoribus in his, quæ vel prætermiserunt, vel ignoraverunt, innumeris auctoritatibus constat esse consultum. Dat. Non. Maji, CONSTANTIO V. C. CONS. 414.

9. Imp. ZENO A. Æliano P. P.

Non videtur circumscriptus esse minor, qui jure sit usus communi. Dat. cal. Jan. BASILIO V. C. CONS. 480.

TIT. XXIII.

DE FILIOFAMILIAS MINORE.

1. Imp. GORDIANVS A. Gaudiano militi.

Filiusfamilias, si minor vigintiquinque annis pro extraneo fidejussit, in integrum restitutionem implorare non prohibetur. Sed & si pro patre suo fidejussor extitit, eique diem suum functo non successit: in integrum restitutionem postulare potest. Dat. calend. Jul. GORDIANO A. 2. & POMPEIANO COSS. 249.

2. Idem A. Triphoni militi.

Si frater tuus, cum mutuam pecuniam acciperet, in patris fuit potestate, nec jussu ejus, nec

Tom. II.

contra Senatusconsultum contractum est: propter lubricum ætatis, adversus eam cautionem in integrum restitutionem potuit postulare. PP. 3. Non. Octobr. VLPPIO & PONTIANO COSS. 239.

TIT. XXIV.

DE FIDEJUSSORIBVS MINORVM.

1. Imp. SEVERVS & ANTONINVS

AA. Miloni.

Postquam in integrum ætatis beneficio restitutus es, periculum evictionis emptori, cui prædium ex bonis paternis vendidisti, præstare non cogeris. Sed ea res fidejussores qui pro te intervenerunt, excusare non potest. Quare mandati judicio, si pecuniam solverint, aut condemnati fuerint, convenieris: modo si eo quoque nomine restitutionis auxilio non juvaberis. 6. calend. Octobr. SEVERO A. & ALBINO COSS. 195.

2. Imp. DIOCLET. & MAXIM. AA. Curioni.

Si ea, quæ tibi vendidit possessiones interposito decreto præsidis, ætatis tantummodo auxilio juvatur: non est dubium fidejussorem ex persona sua obnoxium esse contractui. Verum si dolo malo apparuerit contractum interpositum esse: manifesti juris est, utrique personæ, tam venditricis, quam fidejussoris consulendum esse. S. 6. cal. Maji, DIOCLETIANO 2. & MAXIMIANO AA. COSS. 287.

TIT. XXV.

SI TUTOR VEL CURATOR INTERVENERIT.

1. Imp. ANTONINVS A. Martianæ & aliis.

Si jam puberes utriusque sexus parentum hereditatem adiistis, si etiam nunc in ea ætate estis, ut, eo quod paternæ hereditati vos obligastis, in integrum restitutionis auxilium accipere debeatis: per procuratores vestros adite præsidem provinciæ. Quod si legitimam ætatem implestis, idque tempus quod in integrum restitui potestis, excessistis: curatores vestros, si adversus eos nondum experti estis, judicio secundum formam juris convenite. P. P. 2. Non. April. LÆTO & CEREALI COSS. 216.

2. Imp. ALEX. A. Martianæ.

Minoribus annis vigintiquinque etiam in his, quæ præsentibus tutoribus, vel curatoribus, in judicio, vel extra judicium gesta fuerint, in integrum restitutionis auxilium superesse, si circumventi sunt, placuit. PP. 3. Non. Mart. MAXIMO 2. & ÆLIANO COSS. 224.

3. Imp. DIOCLET. & MAXIM. AA. Nicomedi.

Etiam in his quæ minorum tutores vel curatores male gessisse probari possunt: licet personali actione a tutore vel curatore (jus) suum consequi possint, in integrum tamen restitutionis auxilium eisdem minoribus dari jam pridem placuit. Dat. 4. Non. Maji MAXIMO & AQUILINO COSS. 286.

4. Idem AA. & CC. Isidoro.

Si creditor non vestram personam, sed curatorum secutus, cum ipsis contractum habuit, & ab ipsis stipulatus est: nullam ei prorsus adversus vos actionem competere manifestum est. 5. cal. Maji, *Heraclie* AA. COSS. 293.

5. Idem AA. & CC. Valentino.

Etiam tutoribus vel curatoribus distrahentibus,

O

vel

vel aliis contrahentibus, minores tam restitui rebus propriis, quam tutorum vel curatorum damna sequi, nullo eis præjudicio per electionem generando, placuit. 6. Id. Decemb. CC. COSS. 294.

TIT. XXVI.

SI (IN) COMMUNI EADEMQVE CAUSA
IN INTEGRUM RESTITUTIO
POSTVLETUR.

1. Imp. DIOCLETIANVS & MAXIMIANVS
AA. & CC. Aphobio & aliis.

Nec si major vigintiquinque annis soror vestra fuit, vobis non mandantibus, nec ratam transactionem habentibus, de jure vestro quicquam minuere potuit. Nam si cognitis, quæ gessit, his consensum post vigintiquinque annos (ætatis) commodastis: quamvis illa minor pro portione sua restitutionis auxilium implorare possit: vobis tamen, ad communicandum Edicti perpetui beneficium, ejus ætas patrocinari non potest. S. 3. Idus August. CC. COSS. 294.

TIT. XXVII.

SI ADVERSUS REM JUDICATAM (RESTI-
TUTIO POSTVLETUR.)

1. Imp. ALEAND. A. Viliis.

Minus ex tutelæ judicio consecuti, de superfluo habere actionem ita potestis, si tempore judicii minores annis fuistis, & nunc beneficium ætatis vobis largitur. Cæterum, si post legitimam ætatem sententia prolata est, iterato eandem actionem de eisdem speciebus inferre non potestis. PP. 5. cal. Febr. POMPEIANO & PELIGNO COSS.

2. Imp. GORD. A. Serenæ.

Si cum pater tuus te in sua potestate esse, minimeque emancipationem a se factam valere diceret, Proconsul super causa cognoscens, te ejus potestati subjectam pronunciaverit: cum adversus eam sententiam in integrum restitui postules: is, qui provinciam regit, in impertienda cognitione suas partes secundum leges exhibebit. PP. 15. cal. Decemb. VLP. & PONTIANO COSS. 239.

3. Imp. PHILIPPVS A. & PHILIPPVS. C.
Ælianz.

Adversus sententiam ejus, qui tunc vice Principis judicavit, in integrum restitutionis auxilium apud Prætores seu Præsides provinciæ Clarissimum Virum flagitare nequaquam poteris: Nam adversus ejus sententiam, qui vice Principis cognovit, solus Princeps restituet. PP. 18. cal. Novemb. PHILIPPO. A. & TITIANO COSS. 246.

4. Imp. DIOCLET. & MAXIM. AA. Urbino & aliis.

Cum & minores vos esse afficmetis, & indefensos, nullum vobis præjudicium fieri Præses provinciæ pro sua gravitate curabit. Nam si justa defensione tutorum, vel curatorum vobis assistente, aliquid statutum est: intelligitis in integrum restitutionis auxilium vobis esse necessarium: eodem obtinente, etiamsi per procuratorem vestrum legitime ordinatum lis agitata est. Dat. 16. calend. Maji, MAXIMO & AQUIL. COSS. 286.

5. Idem AA. & CC. Martiano.

In rem pupilli, vel adulti contra tutores seu curatores a Præsede lata sententia, restitutionis auxilium non minus, quam si quid adversus eos

fuisse statutum, implorare minores posse constat. Dat. 10. cal. Novemb. AA. COSS. 293.

TIT. XXVIII.

SI ADVERSUS VENDITIONEM.

1. Imp. ALEX. A. Florentino Militi.

Si minor annis vigintiquinque emptori prædii cavisti nullam de cetero te esse controversiam facturum, idque etiam jurejurando corporaliter præstito servare confirmasti, neque perdidisti, neque perjurii me auctorem (tibi) futurum sperare debuisti. Dat. 6. calend. Septemb. *.

Nova constitutio FRIDERICI.

Sacramenta puberum sponte facta super contractibus rerum suarum non retractandis, inviolabiliter custodiantur. †. Per vim autem, vel per jussum metum extorta etiam a majoribus, (maxime ut querimoniam malefactorum commissorum faciant) nullius esse momenti jubemus.

2. Imp. CONSTANT. (CONSTANTIVS, CONSTANS, AAA.) ad populum.

In integrum restitutione minoribus adversus commentitias venditiones, & adversus tutorum (seu curatorum) insidias, sanctionum præsidio cautum esse non dubium est. Dat. Idus. August. Sirmii, CONSTANTINO 2. & CONSTATE CC. COSS. 339.

TIT. XXIX.

SI ADVERSUS VENDITIONEM PIGNORVM.

1. Imp. DIOCLET. & MAXIM. AA. & CC.

Sabinæ & aliis.

Etiam adversus venditiones pignorum, quæ a creditoribus sunt, minoribus subveniri, si tamen magno detrimento afficiantur, jampridem placuit: Si igitur pignori captis prædiis, ac distractis, enorme damnum ex hujusmodi venditione passos vos ostenderitis: præsertim cum hodie minores vos esse affirmetis, auxilium restitutionis vobis impertietur. Dat. 10. calend. Decembr. Sirmii, ipsis AA. COSS. 293.

2. Idem AA. & CC. Severæ & Clementinæ.

Rem, quam a patre vestro quondam creditor ejus obligatam sibi distraxit, per ætatem vestram postulantium revocari desiderium non habet rationem: Quod juris est, etiamsi extraneo successisset: Nam si creditor non bona fide versatus est: ipsum magis, vel tutores, sive curatores vestros, qui hanc venundari passi sunt, convenite. Dat. 13. calend. Maji, Sirmii, CC. COSS. 294.

TIT. XXX.

SI ADVERSUS DONATIONEM.

1. Imp. DIOCLET. & MAXIM. AA.

Theodoræ.

Si quæ res ante nuptias congruenti moderatione a minore annis vigintiquinque marito sponsaliorum tempore, etiam curatore præsentem, tibi donatæ sunt: obtentu ætatis non revocabuntur. S. 3. Non. Novemb. DIOCLETIANO & ARISTOBULO COSS. 285.

2. Idem AA. & CC. Medæ.

Si in te ac fratrem tuum emancipatos pater vester donationem fecit: in alium postea transferendo portionem ejus, nihil vobis abstulit: Nec si frater tuus (sibi) quæsi prædii rustici partem donanti patri consensit, dominium ab eo discedere potuit.

potuit propter Senatusconsulti auctoritatem: nec auxilium in integrum restitutionis hac in re necessarium est. In aliis vero rebus quæ etiam sine decreti recitatione alienari possunt: si, postquam sibi donatæ fuerint, postea alii donanti eandem patri voluntatem in minori ætate commodavit, nec præstituta tempora restitutionis excessit: hoc auxilium implorare potest. Dat. 8. calend. Januar. AA. COSS. 293.

TIT. XXXI.

SI ADVERSUS LIBERTATEM.

1. Imp. SEVERVS & ANTONINVS

AA. Hamniæ.

Si post decretum prætoris viri clarissimi, qui *fidei-commissariam libertatem deberi pronuntiavit*, Secundus, (quem conditioni non paruisse conqueris) manumissus non est, ætas tua litis instaurationem admittit. Quod si libertatem (quamvis indebitam) dedisti, non posse eam revocari intelligis: sed damnum, quod ob eam causam illatum est, iudicio negotiorum gestorum a curatoribus tuis esse sarcendum. PP. 2. calend. Jul. LATERANO & RVFINO COSS. 198.

2. Imp. GORD. A. Solanoæ.

Et si minor viginti annis, ut allegas, constituta, servum tuum ab eo circumscripta, in concilio manumissisti: tamen vindictæ impositio, qua libertas iusta munitur, nec obtentu quidem ætatis rescindi potest; indemnitati vero tuæ a manumisso, scilicet sarcendæ, ab eo, cujus jurisdictio est, quatenus juris ratio permittit, consuli debet. PP. 6. Id. Mart. GORDIANO A. 2. & POMPEIANO COSS. 242.

3. Imp. VALER. & GALLIEN. Marthonæ & Sabinillæ.

Quos retrahi in servitutem postulatis, si non in concilio causa cognita, cum minores annis viginti fuissetis, manumissistis, non per in integrum restitutionem, sed ipso jure persequi potestis. Quod si probata causa, libertas præstita est: restitutio in integrum contra libertatem locum habere non potest. Si tamen in ea re, culpa seu fraude liberti, ejusdemque curatoris ratio vestra læsa sit: sarciri damnum ab eo, qui hoc intulit, Præses provinciæ curabit, non dubitaturus etiam graviolem executionem adhibere, si quid tam aperta fraude commissum est, ut puniendum in liberto crimen deprehendatur. PP. 8. Octob. SECVLARE 2. & DONATO COSS. 261.

4. Imp. DIOCLET. & MAXIM. AA. & CC. Tatiano.

In iudicio de liberali causa sententiam pro libertate latam, ne quidem prærogativa minoris ætatis sine appellatione posse rescindi, ambigi non potest. Dat. 6. Id. Jan. ipsi AA. 5. & 4. COSS. 293.

TIT. XXXII.

SI ADVERSUS TRANSACTIONEM VEL DIVISIONEM (IN INTEGRVM MINOR RESTITVTI VELIT.)

1. Imp. SEVERVS & ANTONINVS AA.

Antonio.

Cum in integrum pupilla restituta, rescindi transactionem vel divisionem placuit: tu

quoque actionibus, quas pridem habuisti, uteris. PP. 15. calend. April. Sirmii, AA. COSS. 203.

2. Imp. DIOCLET. & MAXIM. AA. & CC.

Hymnodæ.

Si ex persona minorum in integrum restitutio adversus transactum propter ætatis auxilium imploretur: tibi quoque agenti ex integro vel replicatione contra exceptionem pacti, vel si peremptam esse constet pristinam obligationem, ex instauratione negotii tributa (tibi) actione consulendum est. Dat. calend. Decemb. AA. COSS. 303.

TIT. XXXIII.

SI ADVERSUS SOLUTIONEM A TVTORE VEL A SE FACTAM.

1. Imp. DIOCLET. & MAXIM. AA. & CC.

Sotericæ.

Exemplo cæterorum debitorum tutores etiam, quæ ex administratione tutelæ debent, curatoribus solventes liberantur: sed ante tempus in integrum restitutionis præstitutum edicto perpetuo permissum beneficium implorari, & an sit tribuendum, per causæ cognitionem æstimari potest. Dat. 6. Id. Febr. CC. COSS. 294.

2. Idem AA. & CC. Laurinæ.

Indebito legato, licet per errorem juris a minore soluto repetitionem ei decerni: si necdum tempus, quo restitutionis tribuitur auxilium, excesserit, rationis est. Dat. 15. cal. April. Sirmii, CC. COSS. 294.

TIT. XXXIV.

SI ADVERSUS DOTE.

1. Imp. ALEX. A. Valenti.

Quoniam circumventam dicis sororem tuam omnia bona in dotem dedisse: an veritas allegationi (tuæ) adsistat; si ad te hereditas sororis tuæ, vel bonorum possessio pertinuit, & tempora nondum præterierint, intra quæ legibus conceditur ex persona defuncti postulare in integrum restitutionem; præses provinciæ, præsentem adversa parte examinabit. Dat. 6. Id. Jul. MAXIMO & PATERNO COSS. 234.

TIT. XXXV.

SI ADVERSUS DELICTVM.

1. Imp. SEVERVS & ANTONINVS AA.

Longino.

In criminibus quidem ætatis suffragio minores non juvantur: etenim malorum mores infirmitas animi non excusat. Si tamen delictum non ex animo, sed extra venit: noxia non committitur, etiam si pœnæ causa pecuniæ damnum irrogetur: & ideo minoribus in hac causa in integrum restitutionis auxilium competit. Dat. Id. Octob. SEVERO A. 2. & VICTORINO COSS. 201.

2. Imp. DIOCLET. & MAXIM. AA. & CC.

Proculæ.

Licet in delictis ætate neminem excusari constet: matri tamen, quæ filiis tutorem ætatis lubrico lapsa non petiit, eorum minime denegari successionem convenit: cum hoc in majoribus matribus tantum obtineat. 5. Nonas Mart. CC. * 294.

TIT. XXXVI.

SI ADVERSVS VSVCAPIONEM.

1. Imp. DIOCLET. & MAXIM. AA. & CC.

Isidoræ.

Contra eos, qui res minorum tenent, si usucapione dominium adquisierint, restitutionis auxilium eis decerni debet. Dat. calend. Maji, Sirmii, CC. COSS. 294.

TIT. XXXVII.

SI ADVERSVS FISCVM.

1. Imp. SEVERVS & ANTONINVS AA. Longino.

Si Probus in minore ætate constitutus, circumventus a Rufino dispensatore nostro, venditionem rei, præcipiti animo, pretio longe minore contrahere festinavit: juris publici fiscus noster in integrum restitutionis jure sequetur auctoritatem. Dat. * SEVERO A. 2. & VICTORINO COSS. 201.

2. Imp. ALEXAND. A. Antiocho & aliis.

Si adversus privatos in integrum restitutionem, tam tu quam fratres tui desideratis: Præsidis provincie, Viri Clarissimi notio est: isque cognita causa æstimabit, an auxilium, quod imploratis, conferri vobis debeat. Quod si adversus fiscum id postulatis, intelligitis, Procuratorem meum, una cum Præside, præsentis fisci patrono, adire vos debere. Dat. calend. August. ALEXAND. A. 2. & MARCELLO COSS. 227.

3. Imp. DIOCLET. & MAXIM. AA. & CC.

Lautentio.

Edicto quidem D. Marci parentis nostri res minorum exceptæ, nihil tuum adjuvant desiderium: siquidem debiti causa patris minoris, vel etiam ipsius prædia venundata quinquennii præscriptionis nullam admittunt quæstionem. Sed quoniam per collusionem sive fraudem, tunc temporis Procuratoris nostri nimis exiguo pretio fundum tuum cum mancipiis venundatum asseveras: si aditus Rationalis noster tuis adesse fidem allegationibus, nec servatam solemnitatem hastarum animadverterit: fisco te satisfaciente, revocata venditione fundum tibi restitui jubebit. Dat. Id. Februar. Sirmii, CC. COSS. 294.

TIT. XXXVIII.

SI ADVERSVS CREDITOREM.

1. Imp. ANTONINVS PIVS A. Prunico.

Cum & ipse profitearis, cum Zenodora minore viginti quinque annis (te) contraxisse, nec doceri potuisse Prætorem Virum Clarissimum ex eo contractu locupletiores (eam esse) factam: intelligis eam merito in integrum restitutam. Dat. 6. Non. August. LARGO, & MESSALINO COSS. 148.

2. Imp. GORD. A. Cajano.

Si (ut allegas) minor annis pecuniam fœnori accepisti, nec ea in rem tuam versa est, adversus cautionem, per quam eo nomine te obligasti, in integrum restitutionis auxilium potes solemniter postulare. P. P. 3. Non Februar. GORD. A. 2. CONS. 242.

TIT. XXXIX.

SI MINOR AB HEREDITATE SE ABSTINEAT.

1. Imp. SEVER. & ANTONIN. AA. Florentino & aliis.

Si vos paternæ hereditati non immiscuistis: ob

eam rem testificatio necessaria non fuit, cum fides veritatis verborum adminicula non desideret. Quod si pro herede gestistis, vel bonorum possessionem accepistis: propter ætatem, cui subveniri solet, in integrum restitutionis auxilium accipere debetis. PP. 6. Nonas Maji, SATVRNINO & GALLO COSS. 199.

In AVTHET. ut spon. larg. §. ad hæc quoque coll. 9. constit. II. tit. 2. seu Novell. 119. cap. 6.

Si omnes creditores presentes sunt, ubi restitutio postulatur, a iudice vocentur: ut intersint cum minor se abstineat: Sed si omnes absint, vel quidam: solemniter a iudice citentur: quibus intra tres menses non apparentibus, minor sine periculo ab hereditate discedat: iudice providente, ubi & qualiter res hereditarie debeant custodiri, quantitate earum in actis manifestanda.

2. Imp. GORDIANVS A. Herodotæ.

Si, cum avi tui testamento te heredem reliquissent, hereditates eorum non adisti: liberum tibi est, repudiata paterna successione, per in integrum restitutionis auxilium (quo te ætatis jure dicis esse munitam) hereditatem parentum tuorum (licet antea non adisti) nunc obtinere. PP. 3. Nonas Febr. GORDIANO A. 2. & POMPEIANO COSS. 242.

TIT. XL.

SI VT OMISSAM HEREDITATEM VEL BONORVM POSSESSIONEM, VEL QUID ALIVD ACQVIRAT.

1. Imp. GORDIANVS A. Protæ.

Minores viginti quinque annis non tantum in his, quæ ex bonis propriis amiserunt, verum etiam si hereditatem sibi delatam non adierint, posse in integrum restitutionis auxilium postulare, jamdudum placuit. P. P. Id. Octob. VLPIO & PONTIANO COSS. 239.

2. Imp. DIOCLET. & MAXIM. AA. & CC.

Serapiadi.

Ad bonorum possessionem in paternis rebus omissam minores in integrum restitutionis admitti beneficio jampridem placuit. Restituti autem decreto, bona quæ habuerunt mortis tempore patris, debent conferre (fratribus.) Dat. 16. cal. Novemb. Sirmii, CC. COSS. 294.

TIT. XLI.

IN QVIBVS CAVSIS IN INTEGRVM RESTITVTIO NECESSARIA NON EST.

1. Imp. ALEXAND. A. Mutato.

Minoribus viginti quinque annis (præsertim qui per tutores & curatores non defenduntur) non obesse, si mortem defuncti parentis non ulciscantur, in numeris Divorum Parentum meorum ac meis Rescriptis continetur. 5. Idus Maji, ALEXANDRO A. 3. & DIONE COSS. 230.

2. Imp. VALERIAN. & GALLIEN.

AA. Theodoræ.

Adoleſcentiæ tempus non imputari in id quinquennium liberis, cujus præscriptio seram inofficiosi quæstionem moventibus opponi solet, manifeste ante descripsimus. Impleta igitur ætate legitima, non est in integrum restitutio necessaria: quia non redintegratio amissæ causæ his datur, sed integra

integra ipsa causa servatur. P. P. 2. Id. August. TVSCO & BASSO COSS. 259.

3. Imp. DIOCLET. MAXIM. AA. & CC.

Decimo.

IN minorum persona re ipsa, (&) ex solo tempore tardæ pretii solutionis, recepto jure moram fieri creditum est: in his videlicet, quæ moram desiderant, id est, in bonæ fidei contractibus, & fideicommissis, & legatis.

4. Idem AA. & CC. Stratonicæ.

SI tutor tuus, qui pro tutelari officio non caverat, judicio expertus est; contra eum lata sententia juri tuo officere non potuit: nec ea quæ ab eo gesta sunt, ullam firmitatem obtinent. Frustra ergo in integrum restitutionis auxilium desideras: quando ea, quæ ab eo gesta sunt, qui legitimi administratoris personam sustinere non potuit, ipso jure irrita sunt. S. 18. cal. Novemb. Nicomedia, CC. COSS. 294.

5. Imp. IUSTINIANVS A. Joanni P. P.

Sancimus favore imperfectæ ætatis exceptionem non numeratæ pecuniæ ab initio minoribus non currere; ne, dum in integrum restitutionem expectamus, (vel) aliquod emergat obstaculum, per quod hujusmodi beneficio minor uti non possit, vel substantia ejus subvertatur. Sed humanius est, latius eandem legis interpretationem extendere, in omnibus casibus, in quibus vetera jura currere quidem temporales præscriptiones aduersus minores concesserunt; per in integrum autem restitutionem eis subveniebant, eas ipso jure non currere: *Melius etenim intacta eorum jura seruari, quam post causam vulneratam remedium querere*: videlicet exceptionibus triginta, vel quadraginta annorum in suo statu remanentibus. Dat. calend. Novembr. Constantinop. post LAMPADIUM & ORESTUM VV. CC. COSS. 531.

TIT. XLII.

QVI ET ADVERSVS QVOS IN INTEGRVM RESTITVI NON POSSVNT.

1. Imp. ALEXANDER A. Cononidi.

In consilio quidem cognoscentis de restitutione in integrum esse oportet, num is, qui se minorem annis læsum esse dicit, diligens paterfamilias fuerit, actibusque publicis industrium se docuerit, ut lapsus eum per ætatem verisimile non sit. Verum si causa cognita circumventus deprehendatur: propter hoc solum velut præscriptione a solito auxilio removeri non debet, scilicet quod urgentibus patriæ necessitatibus decurio minor annis creatus sit, vel prorogandæ soboli liberorum educatione prospexerit. P. P. 10. cal. Octob. LVPO & MAXIMO COSS. 233.

2. Imp. IUSTINIANVS A. Joanni P. P.

Cum apud veteres dubitabatur, an liberi parentes suos, vel liberti patronos in querimoniam deducere possent, quasi non rite in eos verlatos: quidam existimabant, nullam esse contra hujusmodi personas in integrum restitutionem, pondere naturali, vel patronali reverentia hujusmodi petulantia refragante; nisi vel ex magna causa, vel aduersus turpem eorum personam: Alii autem personarum quidem, vel causæ distinctionem respuendam (esse) censuerunt; tunc autem tantummo-

do dandam esse restitutionem putaverunt, cum minor ex sua simplicitate se deceptum, non ex dolo patris, vel patroni circumscriptum esse diceret. Sed ut maneat in omnibus honor parentibus, & patrono, vel patronæ illibatus, atque intactus: sancimus, nullo modo, neque aduersus parentes utriusque sexus, neque aduersus patronum, vel patronam dari restitutionem: nam personarum reverentia omnem eis excludit restitutionem: cum proculdubio sit, etiam ipsas personas cavere, ne quid suæ opinioni contrarium existat. Dat. cal. Sept. Constantinop. post consulatum LAMPADII & ORESTIS VV. CC. 531.

TIT. XLIII.

SI MINOR SE MAIOREM DIXERIT, VEL (MAIOR) PROBATVS FVERIT.

1. Imp. ALEXANDER A. Maximianæ.

Si cum minor annis vigintiquinque esses, tabulis quæ sunt tuarum professionum, oblatis tibi, ætatem quasi major annis vigintiquinque decepta probasti, in integrum restitutionem intra statutum legibus tempus, etiam post impletam ætatem, de omnibus intra (eam) ætatem aduersus te gestis, postulare apud eum, cui de ea re jurisdictio est, potes. PP. 12. cal. April. MAXIMO & PATERNO COSS. 234.

2. Imp. DIOCLET. & MAXIM. AA. & CC. Vitaliano.

Si is, qui minorem nunc se (esse) adseverat, fallaci majoris ætatis mendacio te deceperit: cum juxta statuta juris errantibus non etiam fallentibus minoribus publica jura subveniant, in integrum restitui non debet. Dat. 3. calend. Dec. DIOCLETIANO 2. & MAXIMIANO AA. COSS. 293.

3. Idem AA. & CC. Theodoræ.

Si alterius circumveniendi causa, minor ætate majorem te probare aspectu laboraveris: cum malitia suppleat ætatem, restitutionis auxilium, tam sacris Constitutionibus, quam Rescriptorum auctoritate denegari statutum est. Quod si per injuriam, vel circumventionem adversarii hoc fuerit factum: durabit beneficium, quo minoribus causa cognita subveniri solet. Aditus itaque Præses provinciæ, probationis ætatis examinata causa; si tuum dolum non repererit intercessisse, ac te minorem (tunc) fuisse probaveris: causa cognita in integrum restitui providebit. Si tamen in instrumento, per sacramenti religionem, majorem te esse adseverasti: non ignorare debes, exclusum tibi esse in integrum restitutionis beneficium: nisi palam & evidenter ex instrumentorum probatione, non per testimonium de positiones, te fuisse minorem ostenderis. Hujusmodi autem sacramento corporaliter præstito nullum tibi superesse auxilium, perspicui juris est. Dat. 13. cal. Octobr. Sirmii, CC. COSS. 294.

4. Idem AA. & CC. Labio.

Cum circa probandum annorum numerum, apud Rectorem provinciæ erratum esse proponas, & in hujusmodi causis etiam filiis familias minoribus subveniri admissum sit: ea, quæ in prece contulisti, Præsides provinciæ examinare convenit: qui, si æstimata ætate tua majorem annis falsa opinione te præsumpsisse ex probationum luce

cognoverit, erga minoris personam fidem veri sequetur. Dat. 6. Idus Decemb. CC. COSS. 294.

TIT. XLIV.

SI SÆPIVS IN INTEGRVM RESTITVTIO
POSTVLETVR.

1. Imp. SEVERVS & ANTONINVS

AA. Romano, & aliis.

Si post sententiam Proconsulis contra vos latam desiderastis in integrum restitui, nec obtinuistis: frustra rursus, ut ea quaestio (in integrum restitutionis) agitur, desideratis; appellare enim debuistis, si vobis sententia displicebat: Sed si adhuc in ea ætate estis, cui subveniri solet, appellandi jus vobis restituimus. PP. 5. cal. Aug. CHILONE & LIBONE COSS. 205.

2. Imp. ALEXANDER A. Justo militi.

Quamquam curatores pupillæ victi sunt, cum in integrum restitui pupillam desiderabant: cum tamen novis defensionibus causam instrui posse dicas, adeant curatores uxoris tuæ iudicem, & petant, ut causas in integrum restitutionis agant. PP. 5. cal. Aug. ALEXAND. A. 2. & MARCELLO COSS. 227.

3. Imp. PHILIPPVS A. Anitiæ.

In una eademque causa iteratum in integrum restitutionis auxilium non jure, nisi novæ defensiones prætendantur, posci, sæpe rescriptum est. PP. 2. calend. Jul. PEREGRINO & ÆMILIANO COSS. 245.

TIT. XLV.

DE HIS QUI VENIAM ÆTATIS IM-
PETRAVERVNT.

1. Imp. AVRELIANVS A. Agathocli.

Eos, qui veniam ætatis (a Principali Clementia) impetraverunt, etiam si minus idonee rem suam administrare videantur, in integrum restitutionis auxilium impetrare non posse, manifestissimum est: ne hi, qui cum eis contrahunt, Principali autoritate circumscripti esse videantur. PP. calend. Jul. AVRELIANO COSS. 275.

2. Imp. CONSTANT. A. ad Verinum PP.

Omnes adolescentes, qui honestate morum præditi paternam frugem, vel avorum patrimonia gubernare cupiunt, & super hoc Imperiali auxilio indigere cœperint, ita demum ætatis veniam impetrare audeant, cum vicesimi anni metas impleverint: ita ut post impetratam ætatis veniam iidem ipsi per se Principale beneficium allegantes, non solum per scripturam annorum numerum probent, sed etiam testibus idoneis advocatis, morum suorum instituta, probitatemque animi, & testimonium vitæ honestioris edoceant. §. 1. Fœminas quoque, quas morum honestas, mentisque solertia commendat, cum octavum & decimum annum egressæ fuerint, veniam ætatis impetrare sancimus. Sed eas, propter pudorem ac verecundiam fœminarum, cœtui publico demonstrari non cogimus: sed percepta ætatis venia annos tantum (ætatis) probari (posse) testibus (quinque,) vel instrumentis misso procuratore concedimus ut ipsæ etiam in omnibus negotiis tale jus habeant, quale & mares habere præscripsimus: ita tamen, ut prædia sine decreto non alienent. §. 2. Sed Senatores quidem Clarissimi viri in hac

Regia urbe commorantes apud Sublimitatem tuam: ceteri vero apud Prætores, in provinciis autem omnes apud earum rectores de suis moribus & honestate perdoceant, §. 3. Hi vero, qui contra memoratam dispositionem veniam ætatis a Principali Clementia impetraverint, sciant eam nullas vires obtinere. Dat. 3. cal. Jul. ROMÆ CRISPO 2. & CONSTANTINO Cæf. 3. COSS. 321.

3. Imp. IVSTINIANVS A. Mennæ P. P.

Eos qui veniam ætatis a Principali Clementia impetraverunt, vel impetraverint, non solum alienationem, sed etiam hypothecam minime posse sine decreti interpositione rerum suarum immobilium facere jubemus, in quarum alienatione vel hypotheca decretum illis necessarium est, qui necdum veniam ætatis meruerunt: ut similis sit in ea parte conditio minorum omnium, siue petita sit, siue non ætatis venia. Dat. 8. Id. April. DECIO V. C. COSS. 529.

4. Idem A. ad Senatum.

Si quis aliquid dari vel fieri voluerit, & legitima ætatis fecerit mentionem, vel (si se) absolute dixerit *perfectæ ætatis*; illam tantummodo ætatem intellectam esse videri volumus, quæ & vixit quinque annorum curriculum completur, non quæ ab Imperiali beneficio suppletur: & præcipue quidem in substitutionibus vel restitutionibus hoc intelligi sancimus: nihilominus tamen & in aliis nisi specialiter quisquam addiderit, *ex venia ætatis velle aliquid procedere*. Dat. 9. calend. April. LAMPADIO & ORESTE VV. CC. COSS. 550.

TIT. XLVI.

SI MAIOR FACTVS RATVM HABVERIT.

1. Imp. DIOCLET. & MAXIM. AA.

& CC. Eutychiano.

Si inter minores quinque & viginti annis vel scriptura interposita, vel sine scriptura facta sine dolo divisio est, eamque post legitimam ætatem ratam fecerint; manere integram debere convenit. S. 8. cal. Maji, AA. & COSS. 293.

2. Idem AA. & CC. Sortiri.

Qui post vigesimum quintum annum ætatis ea quæ in minore ætate gesta sunt, rata habuerint: frustra rescissionem eorum postulant. Dat. Id. Feb. CC. COSS. 294.

TIT. XLVII.

VBI ET APVD QVEM COGNITIO IN IN-
TEGRVM RESTITVTIONIS AGI-
TANDA SIT.

1. Imp. ANTONINVS A. Severo.

Si quid a Procuratore meo iudicatum est, id per in integrum restitutionem Præsidis sententia non potest rescindi: Princeps enim solus contra sententiam Procuratorum suorum in integrum restituere solet. PP. 6. cal. Decemb. LETO & CEREALI COSS. 216.

2. Imp. DIOCLETIANVS & MAXIMIANVS
AA. & CC. Aquilinæ.

Quoniam ea, quæ in transactione dari placuerat, te tradidisse proponis: consequens est, si de his repetendis per (in integrum) restitutionem, vel quamcumque aliam causam putaveris agendum: ejus adire te provinciæ Præsidem, in qua domicilium habent quos convenis. Dat. 3. calend.

calend. Septemb. Cap. post tertium Consulatum LAMPADII & ORESTIS. 531.

3. Imp. IUSTINIANVS A. Joanni P. P.

Cum scimus esse dubitatum destitutionibus, quæ in integrum postulatur; siue tantummodo apud iudicem, cui aliqua jurisdictio est, examinari eas oportet, siue apud pedaneos iudices: siue eas minores vigintiquinque annis petierunt, siue majores, secundum quod anterioribus sanctionibus, vel Veteris Juris, vel nostris declaratum est: sancimus, non solum apud iudices pro tribunali hujusmodi causæ cognitionem proponi, sed etiam apud eos iudices, quos Augustalis dederit Majestas, aut nostræ Reip. Administratores, vel in hac Regia Urbe, vel in provinciis: ut videatur ipse qui iudicem destinaverit, utpote pro tribunali cognoscens, in integrum dare restitutionem, & causas ejus examinare: sic etenim non difficilis erit causarum examinatio. † Sed ne quis ita effuse intellectum nostræ Constitutionis audeat esse trahendum, ut etiam apud compromissarios iudices, vel arbitros ex communi sententia electos, vel apud eos qui dantur a iudicibus, qui propriam jurisditionem non habent, sed tantummodo judicandi facultatem, putet hujusmodi extendi sanctionem: hos tantum generaliter volumus tales causas dirimere, qui vel certæ administrationi, cui & jurisdictio adheret, præpositi sunt, vel ab his fuerint dati: & multo magis si a nostra Majestate delegata eis sit causarum audientia. † Sed ne quid penitus dubitandum relinquatur, & hoc addendum esse censemus, ut his tantum, quos supra enumeravimus, liceat de in integrum restitutione disceptare, siue hoc specialiter eis fuerit mandatum; (quod & Veteribus non fuerat incognitum) vel si generaliter dati sunt iudices, vel in aliis speciebus inciderit quædam quæstio restitutionis. Dat. 3. cal. Sept. post. consulat. LAMPADII & ORESTIS VV. CC. 531.

TIT. XLVIII.

DE REPUTATIONIBVS QUÆ FIUNT IN IUDICIO IN INTEGRVM RESTITVTIONIS.

1. Imp. ANTONINVS A. Tatiano.

Qui restituitur in integrum, sicut in damno morari non debet, ita nec in lucro: & ideo quicquid ad eum pervenit, vel ex emptione, vel ex venditione, vel ex alio contractu: hoc debet restituere. §. 1. Sed & si intercessor minor vigintiquinque annis intervenerit, in veterem debitorem debet restitui actio. §. 2. Sed & cum minor adiit hereditatem, & restituitur: mox quicquid ad eum ex hæreditate pervenit, debet præstare: verum & si quid dolo ejus factum est, hoc eum præstare convenit. *Sine die & consule.*

TIT. XLIX.

ETIAM PER PROCVRATOREM CAVSAM IN INTEGRVM RESTITVTIONIS

AGI POSSE.

1. Imp. ALEX. A. Licinio.

Causam in integrum restitutionis, si qua competit, etiam per procuratorem agi posse placet. Dat. 13. cal. Octob. POMPEIANO & PELIONO COSS. 232.

TIT. L.

IN INTEGRVM RESTITVTIONE POSTVLATA, NE QVID NOVI FIAT.

1. Imp. GORD. A. Secundino militi.

POSTVLATA in integrum restitutione, omnia in suo statu esse debere, donec res finiatur, perspicui juris est: Idque curabit is, ad cujus partes ea res pertinet. PP. 12. calend. Jul. GORDIANO A. & AVIOLA COSS. 240.

TIT. LI.

DE RESTITVTIONIBVS MILITVM, ET EORVM QVI REIPVBLICÆ CAUSA ABSVNT.

1. Imp. SEVERVS & ANTONINVS AA. Chiloni.

Si Valerianus Centurio cohortis duodecimæ Alpinorum ante vita decessit, quam (bonorum) possessionem acciperet, heres ejus ex persona defuncti restitutionis auxilium intra annum utilem ita recte implorabit, si Valerianus post exactos dies, quibus bonorum possessio defertur, in militia defunctus est. PP. calend. Novembr. LATRANO & RVFINO COSS. 198.

2. Imp. ALEXAND. A. Petronio Centurioni.

Si quid de bonis eorum, qui Reipubl. causa absentes sunt, deminutum est, actione ve qua competente eis, aliquis liberatus fuit, in integrum restitutio perpetua jurisditione intra annum utilem permittitur. PP. 13. cal. Novemb. ALEX. A. 2. & MARCELLO COSS. 227.

3. Idem A. Flavio Aristodemo militi.

Quod tempore militiae de bonis alicujus possessum ab aliquo est, posteaquam is Reipubl. causa abesse desit, intra annum utilem amota præscriptione temporis medii possessionem vindicare permissum est: ultra autem jus possessoris lædere contra eum institutum non oportet. PP. Non. Januar. MAXIMO 2. & ÆLIANO COSS. 224.

4. Imp. CORD. A. Mastriano.

Ignorare non debes, eorum qui Reipubl. causa sine dolo malo absunt, si absentes boni viri arbitrati non defenduntur, bona tantum possideri: venditionem autem in id tempus differri, quo Reipubl. causa abesse desierint. Dat. 12. calend. Jan. GORDIANO A. & AVIOLA COSS. 240.

5. Idem A. Secundino militi.

Neque Reipublicæ causa absentibus, neque aliis majoribus ad *titulum* in integrum restitutionis pertinentibus, præscriptionem quadriennii post factam a fisco venditionem obesse (posse) manifestum est. PP. 6. Id. Maji, SABINO & VENUSTO COSS. 241.

6. Imp. VALERIAN. & GALLIEN.

AA. Germano Centurioni.

Si, cum militaribus laboribus operam dares, creditoris tui heredes possessiones sibi obligatas distraxerunt, poteris adito Præsede provinciae in integrum restitutionem impetrare, tractataque venditione, recipiens possessiones, oblato ante (debito, vel) pretio, si minus debito fuisset. PP. 4. Non. April. VALERIANO & GALLIENO AA. COSS. 255.

7. Imp. DIOCLET. & MAXIM. AA.

& CC. Martine.

(E)a quæ a patre geruntur, non decet pro disciplina militari a filiis ad irritum revocari: præfer-

sertim, cum nec patrem tuum in rebus humanis agentem affirmes conquestum fuisse super hujusmodi contractu. Dat. Non. Febr. CC. COSS. 294.

8. Imp. IVSTINIANVS A. Mennæ P. P.

Sancimus, his solis, qui in expeditionibus occupati sunt, ea tantummodo tempora, quæ in eadem expeditione percurrunt, tam in exceptionibus declinandis, quam in petendis in integrum restitutionibus, eis opitulari: illis temporibus, per quæ circa expeditionis necessitatem in aliis locis, vel in suis ædibus degunt, minime eos ad vindicanda memorata privilegia adjuvantibus. Dat. 6. Id. April. Constantinop. DECIO V. C. CONS. 529.

TIT. LII.

DE VXORIBVS MILITVM, ET EORVM QVI REIPUBLICÆ CAUSA ABSVNT.

1. Imp. ALEXAND. A. Secundinæ.

Temporalibus actionibus exclusis mulieribus, quæ cum maritis Reipublicæ causa absentibus peregrinatæ sunt, ad exemplum militum subveniri solere, non est ignotum. PP. 3. Non. Decembr. ALEXANDRO A. 2. & MARCELLO COSS. 227.

2. Imp. DIOCLET. & MAXIM. AA & CC. Quintiliano.

Ei, quæ diutissime fuit cum marito, qui militiæ operam dabat, non officit præscriptio longi temporis: sed quia hujusmodi diutinæ absentiae commenta callide adhibita, atque composita obesse omnino non debet: decernimus, ut si talis mulier domum ad se pertinere monstraverit, quæ in absentia ejus vendita est, refuso pretio, quod revera solutum est, eandem recipiat. Dat. 8. cal. Decembr. ipsis AA. & COSS. 293.

TIT. LIII.

DE TEMPORIBVS IN INTEGRVM RESTITVTIONIS, TAM MINORVM, ET ALIARVM PERSONARVM, QUÆ RESTITVI POSSVNT, QVAM ETIAM HEREDVM EORVM.

1. Imp. GORD. A. Pudenti militi.

In his, in quibus læsus es, cum minor annis vigintiquinque esses; toto militaris expeditionis tempore auxilium restitutionis postulare potes: tempus etenim post impletam minorem ætatem præstitutum, ex die missionis juxta rationem juris computari debet. PP. 3. Non. Octob. PIO & PONTIANO COSS. 239.

2. Idem A. Secundio militi.

Si intra legitimam ætatem, vel ea impleta nondum exacto tempore præstituto, pater tuus in fata concessit, tuque ei heres extitisti, & intra vigintiquinque annos, vel post eam ætatem intra id tempus, quod ad in integrum restitutionem defuncto supererat, nomen militiæ dedisti: Præses provinciae, causa cognita, per in integrum restitutionem ex persona defuncti subveniri tibi providebit. Dat. 11. cal. Novembr. PIO & PONTIANO COSS. 239.

3. Idem A. Mütiano militi.

Si intra annos, quibus in integrum restitutionis auxilium indulgetur, constitutus es, vel eo tempore nomen militiæ dedisti, & expeditione occupatus es, continuatum beneficium restitutionis,

per usucapionem, licet ante militiam suppleta sit, non patitur te dispendio rei familiaris affligi. Dat. calend. Novemb. PIO & PONTIANO COSS. 239.

4. Imp. DIOCLETIANVS & MAXIMIANVS AA. & CC. Dionysio.

Ex persona fratrum, si tibi eorum quæ sita est successio, potes contra quem supplicas, agere: non ignorans quod si minores vigintiquinque annis militaverint fratres tui, atque in militia diem functi sunt: in integrum restitutionis tempus eis non cesserit, sed omne ad suecessorem transmiserint. S. 8. cal. Januar. Philippopoli, CC. COSS. 294.

5. Imp. CONSTANTINVS A. ad Bassum PP.

Ea, quæ temporibus in integrum restitutionum legibus cauta sunt, custodiri convenit: & si forte quis beneficio nostro ætatis veniam fuerit consequutus: ex eo die, quo indulgentia nostra in judicio competenti fuerit intimata, eique administratio rei propriæ permessa, ad persequendas in integrum restitutionum, finiendasque causas jure tempus habeat præstitutum: (ita tamen, ut nunquam minoribus vigintiquinque annis constitutis, de his, quæ ante impetratam veniam ætatis gesserunt, auxilium in integrum restitutionis denegetur.) §. 1. Si quando sane in minoris jura successerit minor: minime prohibeatur, cum quintum & vicesimum suæ ætatis annum transierit, in integrum restitutionis beneficio uti tempore illibato. §. 2. Quod si majoris fuerit minor jura nactus: quantum ad eas pertinet causas, quas ex persona majoris fuerit consecutus; tantum temporis ad exponendas in integrum restitutiones, decidendasque causas accipere debebit, quantum defuncto, cujus heres aut bonorum possessor docebitur extitisse, reliquum fuerat. §. 3. Cum vero major successionem fuerit adeptus minoris: si quidem civili jure ab intestato, vel ex testamento successerit, mox cum fuerit adita hereditas: si vero honorario jure, ex quo bonorum possessio fuerit accepta, examinando (ac terminando) in integrum restitutionis negotio, solida sine ulla diminutione tempora supputentur. Dat. Non. Octob. Romæ CONSTANTINO A. & LICINIO Cæsaribus utrisque n. COSS. 312.

In AVTHENT. de temp. non solut. pecuniæ super dote. §. generaliter. coll. 8. tit. 1. al. col. 7. tit. 10. seu Nov. 100. cap. 2.

Si minor vigintiquinque annis de dote cauta non numerata statim non queritur; restituitur eatenus, ut non transcendat a tempore nuptiarum duodecimum annum. Eo quoque mortuo intra prædictum tempus, indulgetur annus heredi ejus. Sed si heres sit minor majoris seu minoris defuncti, quinque annorum gaudeat spatio, non expectato exitu ætatis ejus.

6. Idem A. ad Julianum Præfectum urbi.

Petendæ in integrum restitutionis temporibus observatis, si dilatio ab actore petatur, quæ intra metas restitutionis valet artari: eandem quocunque flagitante, causis cognitis tribui oportebit. Sin vero ejusmodi postulatur curricula, quæ intra spatium receptum angustari nequeunt: (quippe si in consilio legitimi temporis petantur, & ejus

eius terminos prorogabunt) dilationem petitori denegari conveniet: in eius enim arbitrio fuerat tunc inferre litigium, cum petita dilationis mora superfluo spatio posset includi. §. 1. Quod si defensio rei dilationis suffragium postulaverit: eandem asserta causa citra obstaculum temporis differri sancimus: quia nequaquam steterat in ipsius potestate, quando litigio pulsaretur. Dari igitur debet, etsi impetrata dimensio sese ultra temporis definitionem proferat: Qua dilatione, si a reo impetratur, etiam actor in requirendis probationibus uti minime prohibebitur. Dat. 14. cal. Aug. *Rome*, CONSTANTINO Cæs. & MAXIMO COSS. 327.

7. Imp. IUSTIN. A. Joanni P. P.

Supervacuum differentiam utilis anni in integrum restitutionis a nostra republica separantes, sancimus, & in antiqua Roma, & in hac alma urbe, & in Italia, & in aliis provinciis quadriennium continuum tantummodo numerari, ex die, ex quo annus utilis currebat, & id tempus totius loci esse commune: Ex differentia enim locorum aliquod induci discrimen, satis nobis absurdum visum est. Quod non solum in minorum restitutionibus, quibus utilis annus incipit currere, ex quo vicesimi sexti anni dies illuxerit) sed etiam in majorum hoc idem adhiberi sancimus; ut & hic pro utili anno memorata continuatio temporis observetur ad interponendam contestationem, finiendamque litem. §. 1. Et quemadmodum omnis minor ætas excipitur in minorum restitutionibus; ita & in majorum tempus, in quo Reipubl. causa absuerint, vel aliis legitimis causis, quæ veteribus legibus enumeratæ sunt, fuerint occupati, omne excipitur: & non absimilis sit in hac parte minorum & majorum restitutio. Dat. calend. Sept. *Constantinop.* post consulatum LAMPADII & ORESTIS VV. CC. COSS. 531.

TIT. LIV.

QUIBUS EX CAUSIS MAIORES IN INTEGRUM RESTITVANTVR.

1. Imp. ANTONINVS A. Æmiliano.

Si propter officium *Legationis* ad me bona fide factæ, absens & indefensus condemnatus es, instaurationem iudicii jure desideras, ut ex integro defensionibus tuis utaris: nam eos quoque qui legationis officio funguntur in eo privilegio esse, in quo sunt, qui Reipub. causa absunt, receptum est. PP. 5. Non. Mart. DVOBV & ASPRIS. COSS. 213.

2. Idem A. Dionysio.

Si idcirco apud arbitrum præsentiam tu facere non potuisti, quod sub *Custodia* militari jussu Præsidis detinebaris, idque in veritate esse Præsidis provinciæ probaveris: accipies causæ instaurationem. PP. 13. cal. Oct. LÆTO & CEREALI COSS. 216.

3. Imp. DIOCLET. & MAXIM. AA. & CC.

Proculo decurioni.

In contractibus, qui bonæ fidei sunt, etiam majoribus officio iudicis causa cognita publica jura subveniunt. Dat. Non. August. DIOCLETIANO & ARISTOBOLO COSS. 285.

4. Idem AA. Prisciano.

Republica minorum jure uti solet: ideoque auxilium restitutionis implorare potest. Dat.

Tom. II.

2. Id. Novemb. DIOCLETIANO & ARISTOBOLO COSS. 285.

5. Idem AA. Liciniano.

Si ab *hostibus* cum patre ac matre captus, postea his ibi defunctis, legis *Corneliæ* beneficio reversus, successiones eorum quæstisti: exemplo utilis actionis, quæ in integrum restituta datur, cum exceptionis annuæ (quæ huic obijci solet) objectu res vindicare non prohiberis. Dat. 16. cal. Maji, CC. COSS. 294.

TIT. LV.

DE ALIENATIONE IUDICII MUTANDI
CAUSA FACTA.

1. Imp. DIOCLET. & MAXIM. AA. & CC. Attalo.

Cum in rem actionem possessio pariat adversario; alienatione etiam iudicii mutandi causa celebrata, in integrum restitutio Edicto perpetuo permittatur: intelligis, si rem, ne secum ageretur, qui possidebat, venumdedit, & emptori tradidit: quem elegeris, conveniendi tibi tributam esse jure facultatem. Dat. 6. cal. Decemb. *Viminacii*, CC. COSS. 294.

TIT. LVI.

DE RECEPTIS ARBITRIS.

1. Imp. ANTONINVS A. Nepotianæ.

Ex sententia arbitri ex compromisso jure perfecto aditi, appellari non posse, sæpe rescriptum est: quia nec iudicati actio inde præstari potest: & ob hoc invicem poena promittitur, ut metu ejus a placitis non recedatur. Sed si ultra diem compromisso comprehensum, iudicatum est, sententia nulla est, nec ullam poenam committit, qui ei non paruerit. PP. 9. cal. Aug. *Rome*, ANTONINO A. 4. & BALBINO COSS. 214.

2. Imp. CARVS, CARINVS & NUMERIANVS AAA. Clementi.

Si contra compromissum adversarius tuus apud electum arbitrum præsentiam sui facere detrectavit, placitæ poenæ videtur obnoxius. PP. 8. calend. Januar. CARO & CARINO COSS. 283.

3. Imp. DIOCLET. & MAXIM. AA. & CC. Petroniæ

Arbitrorum ex compromisso sententiæ non obtemperans, si sordes vel evidens gratia eorum, qui arbitrati sunt, intercessit: adversus filiam tuam agentem ex stipulatu, exceptione doli mali uti poteris: sed ex doli mali clausula, quæ compromissi stipulationi subijci solet, filiam tuam convenire non vetaberis. PP. 3. Id. Jan. ipsis AA. COSS. 293.

4. Imp. IUSTINIANVS A. Demostheni P. P.

Ne in arbitris cum sacramenti religione eligendis perjurium committatur, & detur licentia perfidis hominibus passim definitiones iudicum eludere: sanctissimo arbitrio & hujusmodi rem censemus esse componendam. §. 1. Si igitur inter actorem & reum, nec non ipsum iudicem fuerit consensus, ut cum sacramenti religione lis procedat, & ipsi quidem litigatores (in scriptis) hoc suis manibus vel per publicas personas (scripserint,) vel apud ipsum arbitrum in actis propria voce deposuerint, quod sacramentis præstitis arbiter electus est, hoc etiam addito, quod *Si ipse arbiter iuramentum præstiterit super lite cum omni veritate dirimenda*: ejus definitionem validam omnimodo

P

custo-

custodiri censemur; & (neque) reum, neque actorem posse discedere, sed tenere omnifariam, quatenus obedire ei compellantur. §. 2. Sin autem de arbitro quidem nihil tale fuerit vel compositum, vel scriptum, ipse aut partes literis hoc manifestaverint, quod juramenti nexibus se illigaverint, ut arbitri sententiæ stetur, & in præsentia casu omnimodo definitionem arbitri immutatam servari, literis videlicet eorum similem vim obtinentibus; si ab initio hoc fuerit ab his scriptum, vel præfato modo depositum, dum arbiter eligebatur, si post definitivam sententiam hoc scriptum inveniatur, *Quod (cum) sacramenti religione ejus audientiam amplexi sunt: vel, Quod ea, quæ statuta sunt, adimplere juraverint.* §. 3. Sed & si ipse solus arbiter hoc litigatoribus poscentibus, vel scriptis, vel depositionibus (ut dictum est) manifestum facientibus, præstiterit juramentum, *Quod cum omni veritate liti libramenta imponat:* similem esse (etiam) in præsentia casu prioribus ejus definitionem, & eam omnimodo legibus esse vallatam. §. 4. Et in his omnibus casibus liceat vel in factum, vel conditionem ex lege, vel in rem utilem instituere actionem, secundum quod facti qualitas postulaverit. §. 5. Sin autem in scriptura quidem aut depositione nihil tale apparuerit: una autem pars dicat *juramentum esse præstitum*, quatenus arbitrari stetur sententiæ: hujusmodi litigatorum, vel solius arbitri sermones minime esse credendos: cum & si quis juramentum datum esse non judice supposito, nec hoc scriptura partium testante, concesserit: incerti certaminis compositio (quæ inter homines imperitos sæpe accidit) non aliquid vigoris rebus judicatis inferat, sed in hujusmodi casu hæc obtineant, quæ Veteres super arbitris eligendis sanxerunt.

In AVTHENT. de iudicibus. §. quia vero

multæ. col. 6. tit. II. al. 10. seu

Novell. 82. cap. II.

DEcernit jus novum, nullum sic fieri posse arbitrum, ut cum sacramenti religione iudicet: sed pœnam statuat, qua præstita liceat a iudicatis recedere. Si contra hoc iudicatum fuerit, iudex qui male iudicat, si dolo facit, pœnam a Deo expectet: si ignorantia, nihil præter sacramentum ei erit, neque litigatores rursus damno afficientur. §. 6. Si quis autem post arbitri definitionem subscripserit *ἀμείνων* (id est, permanere) vel *πληροφρεῖν*, (id est, implere) vel *διδόναι*, id est dare: (Græcis enim vocabulis hoc enarrare propter consuetudinem utilius visum est) etsi non adjecerit *ὁμολογῶ*, id est, spondeo: & sic omnimodo per actionem in factum eum compelli ea facere, quibus consensit: Qualis enim differentia est, si hujusmodi verbis etiam *ὁμολογῶ* adjiciatur, vel hujusmodi vocabulum omnino omittatur: si enim verba consueta stipulationum, & subtilis, imo magis supervacua observatio ab aula concessit; & nos quidem nuper legibus a nobis scriptis, multa vitia stipulationum, multasque ambages, scrupulososque circuitus correximus: cur non & hujusmodi scriptura totam formidinem Veteris juris amputamus; ut si quis hæc scripserit, vel unum ex his acquiescere eis compellatur, & ea ad effectum omnimodo perducere?

Cum non sit verisimile, hæc propter hoc scripsisse, ut tantum non contradicat, sed ut etiam ea impleat, adversus quæ obviam ire non potest. Dat. 3. cal. Novemb. DECIO 5. C. CONS. 539.

5. Idem A. Juliano P. P.

Cum antea sancitum fuerat in arbitris eligendis: quos neque pœna compromissi vallabat, neque Judex dederat, sed nulla sententia præcedente communis electio, ut illorum sententia flaretur, procreabat; si quidem pro parte passata forma arbitralis procederet, exceptionem ei veluti pacti generari: sin autem pro actore calculus poneretur, nihil ex eo procedere ei præsidii: sancimus in eos arbitros, quos prædiximus, & quos talis consensus elegerit, sub eo pacto (vel) in scriptis, vel non in scriptis habito, ut eorum definitioni stetur: si quidem subscripserint, postquam definitio processerit, *Quod non displiceat ambabus partibus eorum sententia:* non solum (reo) exceptionem veluti pacti generari, sed etiam actori ex nostro numine in factum actionem, quatenus possit sententia ejus executioni mandari, in hac quidem Regia civitate ab officio eminentissimæ Præfecturæ, vel ejus, cujus forum pars persequitur fugientis: in provinciis autem tam per Moderatores, quam per apparitores eorum, vel per Judices, quorum regimen (pars) pertimescit pulsata. Sin autem post sententiam minime quidem subscripserint (*Se*) arbitri formam amplecti, sed silentio eam roboraverint, & non intra decem dies proximos attestatio missa fuerit vel iudici vel adversario ab alterutra parte, per quam manifestum fiat definitionem non esse amplectendam: tunc silentio partium sententiam roboratam esse, & fugienti exceptionem, & agenti memoratam actionem competere. Altera autem parte recusante secundum præfatum modum, & implere statuta minime cupiente: nihil fieri præjudicii, neque parari vel exceptionem reo, vel actori actionem: exceptis videlicet arbitris, qui cum sacramenti religione electi sunt, secundum novellam nostri numinis Constitutionem: tunc etenim ea omnia servari (oportet,) quæ lege nostra super hujusmodi audientia definita sunt. §. 1. Licet non ignoremus Julii Pauli opinionem, & aliorum certorum prudentium, qui tetigerunt (quidem) hujusmodi quæstionem, quam in præsentia aggredimur, non autem peritissime peregerunt, sed usque ad quasdam actiones temporales standum esse existimaverunt: plenius tamen, & generaliter definimus, conventum in scriptis apud compromissarium iudicem factum ita temporis interruptionem inducere, quasi in ordinatio iudicio lis fuisset inchoata. §. 2. Ad hæc generaliter sancimus, in his quæ apud compromissarios facta sunt; si aliquid in factum respiciens vel professum est, vel attestatum, posse eo & in ordinariis uti iudiciis. Dat. 6. cal. LAMPADIO & ORESTE VV. CC. COSS. 530.

6. Idem A. Joanni P. P.

Sancimus mulieres suæ pudicitie memores, & operum quæ eis natura permisit, & a quibus eas iussit abstinere, licet summæ atque optimæ opinionis constitutæ, in se arbitrium susceperint, vel si fuerint patronæ, etiam si inter liberos suam in-

terposuerint audientiam, ab omni judiciali agmine separari, ut ex earum electione nulla poena, nulla pacti exceptio adversus justos earum contemptores habeatur. Dat. cal. Septemb. Constantinop. LAMPADIO & ORESTE COSS. 530.

TIT. LVII.
DE SATISDANDO.

1. Imp. DIOCLET. & MAXIM. AA. & CC.

Non est incerti juris, eum qui apud acta factus est agentis procurator, non compelli *ratam rem dominum habiturum* satisfacere: hoc enim casu veluti praesentis procuratorem intervenire intelligendum est. Itaque etsi postea mutata voluntate procuratorem esse noluerit, tamen iudicium, quo quasi procurator expertus est, Iudex ratum habere debet. Sin autem ei ab adversario suo opposita fuerit in ipso litis exordio defensionis allegatio: etiam ipse quasi absentis in hac parte procurator satisfactionem super excipienda lite praestare cogitur: qua non praecedente, lis, quae ei data est, ulterius procedere a iudice non conceditur. Rei autem procurator vel defensor, etiam sub gestorum testificatione factus, in ipso litis limine iudicatum solvi satisfactionem in omnibus causis praestare cogitur. Dat. 9. cal. Nov. CC. COSS. 294.

TIT. LVIII.

DE FORMVLIS ET IMPETRATIONIBVS
ACTIONVM SVBLATIS.

1. Imp. CONSTANTINVS A. Marcellino
Praefidi Phoeniciae.

Iuris formulae aucupatione syllabarum insidiantes cunctorum actibus radicitus amputentur. Dat. 10. cal. Febr. CONSTANTIO 3. & CONSTATE 2. AA. COSS. 342.

2. Imp. THEODOS. & VALENTIN.
AA. Hiero P. P.

Nulli prorsus non impetratae actionis in maiore vel minore iudicio agenti opponatur exceptio, si aptam rei, & proposito negotio competentem eam esse constiterit. Dat. 10. calend. Maji, FELICE, & TAVRO COSS. 428.

TIT. LIX.

DE IVRE IVRANDO PROPTER CALV-
MNIAM DANDO.

1. Imp. IVSTINIANVS A. Demostheni P. P.

In omnibus causis, siue propter literas fuerit apud te certatum, siue propter instrumenta, siue propter quicquam aliud, in quo necessitas probationis incumbit: sancimus non aliter easdem probationes praestare compelli, nisi prius qui eas exposcit, iuramentum de calumnia praestiterit, *Quod non causa differendi huiusmodi proposuit allegationes* nam sacramenti timore contentiosa litigantium instantia compescitur. §. 1. Nec autem perperam in quaestionem servorum quidam venientes, sui animi crudelitatem exercent: non aliter concedi eis, qui quaestionem servorum exposcunt, ad hoc venire, vel a iudicibus audiri, nisi prius tactis sacrosanctis Scripturis deponant, *quod non odio servorum, vel propter offensas coheredum ad hoc venerunt: sed quia aliter rerum hereditariarum veritatem exquirere vel ostendere non possunt.* Dat. 12. cal. Octob. Constantinop. DECIQ V. C. CONS 529.

In AVTHENT. de his qui ingred. ad appell. §. fin. col. 5. tit. 2. al. tit. 11. seu Nov. 49. cap. 2.

Hoc sacramentum hodie remittitur, cum in initio juret nihil se calumniose in toto negotio exigere.

2. Idem A. Joanni P. P.

Cum (&) iudices non aliter causas dirimere concesserimus, nisi sacrosanctis Euangelis propositis, & patronos causarum in omni orbe terrarum (qui Romano imperio suppositus est) prius jurare, & ita perferre causas disposuerimus: necessarium duximus praesentem legem ponere, per quam sancimus in omnibus litibus quae fuerint post praesentem legem inchoatae, non aliter neque actorem, neque fugientem in primordio litis exercere certamina, nisi post narrationem & responsionem, antequam utriusque partis advocati sacramentum legitimum praestent, ipsae principales personae subeant iusjurandum: Et actor quidem juret, *Non calumniandi animo (litem se) movisse, sed existimando bonam causam habere:* Reus autem non aliter suis allegationibus utatur, nisi prius & ipse juraverit, *Quod putans se bona instantia uti, ad relucendum pervenerit:* & postea utriusque partis viros disertissimos Advocatos (secundum) quod iam dispositum est a nobis) iuramentum praestare, sacrosanctis videlicet Euangelis ante iudicem positis. §. 1. Sin autem vel dignitas vel sexus personae non concesserit eam ad iudicem pervenire, in domo litigatoris sacramentum procedere: altera videlicet parte vel procuratore ejus praesente.

In AVTHENT. De his qui ingred. ad appell. §. fin. col. 5. tit. 4. al. 2. seu Novell. 49. cap. 3.

In isto iuramento adjiciendum est, Nullam intacta lite exacturum probationem, nisi quam pro veritate putat quis necessario esse exhibendam: *ne saepius juretur in causa.*

In AVTHENT. ut litigantes jurent. §. 1. col. 9. tit. 7. al. 5. seu Novell. 124. cap. 1.

Primales personae, vel ille, ad quas negotium in medio migraverit, coram iudicibus jurent. Quod nihil penitus causa patrocinii iudicibus vel alii cuicunque personae pro hac causa dederint, vel promiserint, vel postea dabunt, vel per se, vel per aliam mediam personam: *exceptis his, quae propriis advocatis pro patrocinio praestant aliisque personis, quibus nostrae leges dari disponunt.* §. 1. Sed si in sacra consistorio lites vel consultationes intromittantur, sub praesentia sacri Senatus praedictum iusjurandum praestetur. §. 2. Sed si qui litigantium ad iudicem venire nequeunt: praedictum iusjurandum praestent coram officiis ab administrantibus directis ad eos cum adversa parte. §. 3. Mulier honestae vitae absente adversario juret coram Officialibus. §. 4. Sed si partes in aliis locis abesse contingat, vel una earum absens fuerit, juret sub gestis monumentorum apud iudicem provinciae, vel apud defensorem locorum. §. 5. Si quis autem litigantium praedictum iusjurandum praestare noluerit: per sententiam iudicis actor casum actionis, reus condemnationem sustineat. §. 6. Tutores & curatores in causis quas agunt, praedictum iusjurandum praestabunt. §. 2. Quod observari oportet, & si tutores, vel curatores, vel aliae quaedam

sint personæ, quæ administrationem alienarum rerum auctoritate legitime gerunt. Convenit enim & ipsos iurejurando affici: *Quia ipsi causam scientes, ita ad eam perveniunt*: neque enim pupillus, neque adultus, vel aliæ huiusmodi personæ: sed ipsi, qui pro eis tutelam, vel curam, vel aliam legitimam gerunt administrationem, scire possunt causam, & ita ad iudicium pervenire: eo quod ex animi sui scientia jurent. Et licet veræ causæ natura alia forsitan est: tamen quod quisque credit, & existimat, hoc est jurandum. Omnibus aliis juramentis, quæ vel ex præteritis descendunt legibus, vel a nobis disposita sunt, in sua firmitate duraturis. §. 3. Sin autem adfuerit alterutra pars, & per procuratorem causa ejus agitur: non ante licentiam habeat actor litem exercendam suo procuratori mandare, nisi prius actis intervenientibus in provincia, in qua degit, sacramentum calumniæ subeat. Similique modo si reus abfuerit, & forsitan per *judicatum solvi* stipulationem procuratorem ordinaverit, vel defensor pro eo intervenierit: & ipse vel præsentem actorem per se, vel per instructum procuratorem, vel etiam absente eo (si hoc iudex perspexerit) inter acta juramentum præstet, quod reum dare antea dispositum est. §. 4. Sed quia veremur, ne forsitan quidam collusionem aliqua utentes, remittere videantur inter se huiusmodi sacramentum, & ex prædicta dissimulatione nostram sanctionem deludant: sancimus, omnes iudices, licet ex compromisso cognoscant, vigorem suum exercentes (quia non pro commodo privatorum, sed pro communi utilitate præsentem legem posuimus) minime pati tale sacramentum remitti; sed omnimodo hoc & ab actore, & a fugiente exigere: ne paulatim videatur huiusmodi res defraudari, & sacramentum vel principalium personarum, vel advocatorum ex quacunque parte mutari. §. 5. Hoc etiam huic legi addendum esse censuimus: ut si quis pro alio litem movere voluerit, & nullo mandato prolato, sed per fideiussionem ratam rem dominum habiturum, suam personam firmaverit: ne vel ex hac machinatione lex circumscribi videatur, sancimus, si quid tale in posterum emergerit, (sive pro una persona quis litem movere voluerit, sive pro aliquo corpore, vel vico, vel alia universitate) fideiussionem quidem solitam præstare: litem autem ulterius minime procedere, nisi intra a iudice statuentem tempus faciat personas principales sacramentum subire, vel præsentem adversario, si hoc maluerit, vel pro eo agente, vel penitus altera parte cessante, inter acta apud defensorem locorum huiusmodi sacramentum (calumniæ,) vel ab ipso pro quo agitur, vel (a) plurima parte vel idonea universitatis procedat. §. 6. Quod si actor noluerit sa-

cramentum calumniæ subire, & hoc legitime fuerit approbatum: non liceat ei penitus ad litem pervenire, sed cadat ab instituta actione, quasi improbus litigator, & tristitia iudicum ei cum summa interminatione occurrat, & a iudicio eum quam longissime expellat. §. 7. Sin autem reus hoc sacramentum subire recusaverit: in his capitulis quæ narratione comprehensi sunt, pro confessio habeatur, & liceat iudici sententiam proferre, quemadmodum ei ipsa rei qualitas suggesserit. §. 8. Sic enim non lites solum, sed etiam calumniatores minuentur: sic pro iudiciis putabunt sese homines in sacrorum sisti. Si enim & ipsæ principales litigantium partes per juramentum lites exerceant, & causarum patroni præbeant sacramentum, & ipsi iudices propositis sacrosanctis Scripturis tam totius causæ faciant examinationem, quam suum proferant arbitrium: quid aliud, nisi pro hominibus Deum in omnibus causis iudicem esse credendum est? Antiqua itaque calumnia quiescente, & ejus ambagibus, constitutio nostra dilucida & compendiosa in terris clareat omnibus, & sit maximum dirimendarum causarum remedium. §. 9. Sed prædictum sacramentum in litibus quidem, quæ necdum sunt inchoatæ præstari volumus in ipso litis primordio. Sin autem causæ adhuc pendentes inveniantur: vel post litem contestatam, & post solitas judiciales cautelas jam præstitas: si quidem præsto fuerit utraque persona, & in eadem civitate, vel in territorio ejus moratur: & in his litibus sacramentum locum habere, & in primo post hanc legem ingressu eum compelli iurjurandum præstare. + Sin autem una pars adfuerit, ne videatur propter absentiam personæ lites differri, & aliquod contrarium eveniat nostro proposito, & quod pro compendio litium introductum est (protinus) hoc in adversariam figuram transformetur: jubemus præsentem quidem personam omnimodo dare sacramentum, absenti autem in pendens dumtaxat litibus (secundum quod prædictum est) hoc concedi. Sin autem utraque principalis persona abfuerit, ne diutius lites protelentur, etiam sine datione sacramenti lites pendentes suo decurrant tramite. PP. 4. cal. Augusti. IVSTINIANO A. 4. & PAVLINO V. C. COSS. 534.

3. Idem.

PAteat omnibus nostram rempublicam procurantibus conventiculam seu conspirationem iurjurandi religione, vel quoquo modo compositam, a nostra maiestate prohiberi & detestari: Unde huius rei fautores & socios ab omni publico honore sibi commisso infamiae nota privamus: non habentibus autem ad ullum publici honoris gradum accedendi licentiam penitus amputamus.

LIBER TERTIUS.

TIT. I. DE IUDICIIS.

1. Impp. SEVERVS & ANTONINVS AA. Clementi

Iudicio cæpto, usurarum stipulatio non est perempta: Superest igitur, ne debitorem ejus temporis quod non est in iudicium deductum

convenire possis. PP. calend. April. ANTONINO 2. & GETA. 2. COSS. 206.

2. Idem AA. Valerio.

Licet iudice accepto, cum tutore tuo egissi, ipso (tamen) jure actio tutelæ sublata non est: & ideo si rursus eundem iudicem petieris, contra utilem

utilem exceptionem rei judicatae, si de specie, de qua agis, in iudicio priore tractatum non esse allegas, non inutiliter replicatione doli mali uteris PP. 6. cal. januar. FAVSTINO & RVFO COSS. 211.

3. Imp. ALEXAND. A. Faustinae.

Quoties questio status bonorum disceptationi concurrat: nihil prohibet, quo magis apud eum quoque, qui alioquin super causa status cognoscere non possit, disceptatio terminetur. PP. 6. Id. Februar. IVLIANO 2. & CRISPINO COSS. 225.

4. Idem A. Popilio.

Si cum tibi pretium praediorum a curatoribus comparatorum reputaretur, & instrumenta emptionis traderentur, questionem omisae evictionis non movisti: intelligis semel finitam litem instaurari non posse. PP. calend. August. MODESTO & PROBO COSS. 229.

5. Imp. GORD. A. Marcello.

A iudice iudex delegatus, iudicis dandi potestatem non habet: cum ipse iudiciario munere fungatur: nisi a Principe iudex datus fuerit. PP. 4. Non. Septemb. VLPPIO & PONTIANO COSS. 239.

In AVTHENT. ut defun. seu fun. eor. non injur. a cred. §. illud. col. 5. tit. 15. al. 13. seu

Novell. 60. cap. 2.

Ad haec, si administrator sit, & publicis occupationibus impediatur, litem apud se agendam saltem in contestatione audiat: & rursus in medio semel, & in fine omnia etiam quae sunt examinata, consequenter audiat, & sic ferat sententiam: & appellationem, si fiat, suscipiat: cetera licet expediri per consiliarios. Item iudex appellationis rem per se audiat. Delegatus autem omnino per se litem una cum consiliariis examinet. Sed si contra hoc factum fuerit, graves poenae sequuntur, nam Administratores & delegati viginti librarum auri multam praestabunt: Consilarii, si quidem Advocati sint, ab advocacione expellentur: si vero non sint, sed cingulum habeant: cingula privabuntur, & decem libras auri praestabunt.

6. Idem A. Junia.

Servus in iudicio interesse non potest: nec si condemnatio aliqua in personam ejus facta sit, quod statutum est, subsistit. Dat. 15. cal. Septemb. GORDIANO A. & AVIOLA COSS. 240.

7. Imp. DIOCLET & MAXIM. AA. & CC.

Hyrinae.

Cum debitoris tui servum tibi pignoris jure obligatum, bona Domini sui quondam rebus humanis exempti tenere profitearis, adversus eum dari tibi actiones contra jus postulas: si quidem inter servum & liberum consistere nullum (possit) iudicium. Ad possessionem itaque pignorum magis officio iudicis venire te convenit, quam illicita postulare. S. 15. cal. Maji, Sirmii, CC. COSS. 294.

8. Imp. CONSTANT. & LICIN. AA.

ad Dionysium.

Placuit, in omnibus rebus praecipuam esse iustitiae aequitatisque, quam stricti juris rationem. Dat. Id. Maji, VOLVSIANO, & ANNIANO COSS.

9. Imp. CONST. A. ad Maximum.

Iudices oportet imprimis rei qualitatem plena

inquisitione discutere, & tunc utramque partem saepius interrogare, Num quid novi addere desideret: cum hoc ipsum ad alterutram partem proficiat, sive definienda causa per iudicem, sive ad maiorem potestatem referenda sit. Dat. 2. Id. januar. Sirmii, LICINIO 5. & CRISPO COSS. 318.

In AVTHENT. ut cum de appell. cog. §. sed & hoc col. 8. tit. 16. al. 11. seu Nov.

115. cap. 2.

Iubemus: ut, si quando uno pars allegationibus suis renunciaverit, alia vero pars se habere aliquid quod proponat, dixerit: Iudex negotii modis omnibus eam partem, quae utitur dilatione, compellat intra triginta dies, postquam altera pars allegationibus renuntiaverit, quicquid velit sine aliqua intermissione proponere. Quod si non fecerit, tunc ad ejus malitiam superandam alius mensis indulgetur a iudice. Si vero adhuc distulerit, alterius mensis dilatio ei praebeatur: Ita ut si usque ad praedictos tres menses suas non proposuerit allegationes, causa cognitor non amplius expectans, sententiam omnibus modis legibus & moribus consonantem proferat: vel, si noluerit, referat: ne litigatoribus male tractantibus liceat causarum exitus ultra protrahere.

10. Idem A. ad Severum Praefectum urbi.

Nulli prorsus audientia praebeatur, qui causae continentiam dividet, & ex beneficii praerogativa id quod in uno eodemque iudicio poterat terminari, apud diversos iudices voluerit ventilare: poena ex officio iudicis imminente ei; qui contra hanc supplicaverit sanctionem; atque alium super possessione, alium super principali questione iudicem postulaverit. Dat. 3. calend. Aug. PAVLINO & IVLIANO COSS. 325.

11. Graecae hujus Constitutionis argumentum ex indice Basilicorum & Theod.

Hermopolita.

Subtilitatem legum iudex curae habeat: non autem, his, quae praeter jus dicta, vel prolata sunt ab Imperatore, attendens.

12. Imp. ZENO.

Omnes magistratus & divini iudices compendiose lites decident: & si quis litigantium crebro competentem iudicem adiens, sine justa causa differatur, adeat Principem, auxilium ab eo expectans. §. 1. Sin recuset quis iudicem bona fide ante litis contestationem, iudex alius ei ex divina additione dabitur: Quod si & iuste recusare videbitur, post contestationem iudex alius aut conjudex ne petatur: apud unum enim iudicem omne moveatur causae negotium: & si incompetens ille super aliquo videatur causae capitulo: ex propria sententia ad competentem iudicem illud capitulum remittatur. Secundo enim aut saepius conventus seu expertus quis: & ex secunda causa in duplum reponet damnum, & sine fidejussoribus, aut ejeratione ex secunda conventionem apud primum intendet iudicem.

13. Imp. IVSTIN. Juliano P.P.

Properandum nobis visum est, ne lites fiant pene immortales, & vitae hominum modum excedant, (cum criminales quidem causas jam nostra Lex biennio conclusit: & pecuniariae causae

frequentiores sunt, & sæpe ipsæ materiam criminibus creare noscuntur) præsentem legem super his per orbem terrarum, nullis locorum vel temporum angustiis coarctandam ponere. §. 1. Censemur itaque omnes lites super pecuniis, quantæcunque quantitatis, sive super conditionibus, sive super jure civitatum, sive privatorum fuerint illarum, sive super possessione, vel dominio, vel hypotheca, seu super servitutibus, vel pro aliis quibusdam causis, pro quibus hominibus inter se litigandum est, (exceptis tantummodo causis, quæ ad jus fiscale pertinent, vel quæ ad publicas respiciunt functiones) non ultra trienni metas post litem contestatam esse protrahendas: sed omnes iudices sive in hac alma Urbe, sive in provinciis majorem seu minorem peragant administrationem, sive in Magistratibus positi, vel ex aula nostra dati, vel a nostris Proceribus delegati: non esse eis concedendum ulterius lites, quam triennii spatio, extendere. Hoc etenim judicialis magis esse potestatis, nemo est qui ignoret: Nam si ipsi noluerint, nullas tam audax invenitur, qui possit invito Iudice iitem protelare. §. 2. Et si quidem pars actoris cessaverit, quatenus multiplici dilatione reus fatigetur, & triennii metæ post litem contestatam jam prope in finem veniant, ut semestre tempus tantum ei supersit: licentia erit iudici per executores negotii actorem requirere, parte fugiente ex una parte actoris absentiam inculante; & iudicibus omnimodo suas aures huiusmodi quæstionibus referantibus: & si per tres vices hoc fuerit subsecutum, decem dierum spatio per unumquemque introitum destinato, & nec ita pars actoris fuerit inventa, & neque per se, neque per procuratorem instructum pervenerit: tunc iudicem negotii acta apud se confecta conspiciere (censemus.) Et si quidem nihil sufficiens actitatum est, ex quo possit termino causæ certa fieri conjectura: volumus non solum partem fugientem ab observatione iudicii relaxare, sed etiam in omnes expensas quæ consueto modo circa lites expendantur, eum condemnare, vera quantitate earum sacramento fugientis manifestanda, & omni cautela, quam super lite reus exposuit, reddenda: quæ & si remanserit, viribus evacuetur. Sin autem ex gestis apud se habitis, parte actoris minime inventa, possit invenire viam, quam manifestum ei fiat, quid statuendum sit, etiam absente actore, si eum meliorem causam habere perspexerit, pro eo ferre sententiam non moretur, & præsentem reum absenti actori condemnare, expensis tantummodo litis, quas reus legitime se expendisse iuraverit, condemnatione excipiendis, quia hanc pœnam actori, & meliorem causam habenti propter solam absentiam contumaciam imponimus: nullo penitus ei regressu ad eandem litem conservando. Sed actor contumax cadat omnino de lite, si reus absolvatur. Sin vero aliqua condemnatio contra reum pro absente actore proferatur, quam forsitan non sufficientem sibi actor putaverit fugitivus, nullo modo iterum eandem litem aresuscitare concedimus. Et hæc quidem pœna actori fiat imposita. §. 3. Sin autem reus abfuerit, & similis ejus processerit requisitio, quemadmodum pro persona actoris diximus, etiam absente

eo eremodiciū contrahatur, & iudex (secundum quod veteribus legibus cautum est) ex una parte cum omni subtilitate causam requirat: & si obnoxius fuerit inventus, etiam contra absentem promovere condemnationem non cesset, quæ ad effectum perducatur; & per res & facultates fugientis victori satisfiat: sive ipse iudex ex sua jurisdictione hoc facere potest, sive per relationem ad majorem iudicem hoc referatur, & ex eo legitima via contra res contumacis aperiatur: nulla licentia ei, vel alii personam ejus solam prætendenti concedenda contradicendi, cum in possessionem huiusmodi ex causa actor mittitur: nec si diversus ipse fuerit, & voluerit sive iussus dare, & possessionem recuperare, audiatur: in huiusmodi etenim casibus omnem ei contradictionem excludimus. §. 4. Cum autem eremodiciū ventilatur, sive pro actore, sive pro reo: examinatio causæ sine ullo obstaculo celebretur. Cum enim terribiles in medio proponuntur scripturæ, litigatoris absentia Dei præsentia repleatur: nec pertimescat iudex appellationis obstaculum, cum ei qui contumaciter abesse noscitur, nulla sit provocationis licentia: quod & in veteribus legibus esse statutum, manifestissimi juris est. §. 5. Huiusmodi autem sententia prope finem triennii proferatur, pro quo & præsentem legem induximus. Si enim in anteriori tempore, in quo larga temporis superest dilatio, & spes absenti relicta fuerit revertendi, alterutra pars cessaverit; in sola expensarum datione, & absolutione forsitan præstetur pœnalis sententia: non autem tunc mors litis, & condemnatio in absentem introducatur, quæ in his tantummodo casibus accidunt, in quibus triennii effluentis imminet formido. §. 6. Sive autem alterutra parte absente, sive utraque præsentem lis fuerit decisa: omnes iudices, qui sub Imperio nostro constituti sunt, sciant (victum) in expensarum causa victori esse condemnandum, quantum pro solitis expensis litium iuraverit: non ignorantes, quod, si hoc prætermiserint, ipsi de proprio huiusmodi pœnæ subiacebunt, & reddere eam parti læsæ coartabuntur. §. 7. Et hæc de alterutra parte litigantium contumaciter absente nobis statuere visum est, ad æquitatis rationem omnia corrigentibus. §. 8. Sin autem utraque parte imminente, & litem peragere cupiente, iudex eam accipere noluerit, vel propter amicitias, (vel inimicitias,) vel turpissimi lucri gratia, vel propter aliud quodpiam vitium, quod miserrimis animis huiusmodi iudicum innasci potest, litem ipse ausus fuerit protelare, & propter hoc triennium fuerit transactum: iudex, si quidem in magistratu positus est, vel in majori dignitate usque ad illustratus gradum, decem libras auri privatis nostris largitionibus inferre per scholam Palatinam compelletur: Sin autem iudex minor fuerit, trium librarum auri multa plectetur per eandem scholam exigenda, & nostro ærario applicanda: & eo removendo, alter iudex in locum ejus subrogabitur sub similis pœnæ formidine: his omnibus locum habentibus, cum unus iudex unam causam ab initio peragit. †. Sin autem in medio (trienni,) vel morte iudicis, vel alia irrecusabili occasione iudiciū fuerit mutatum, tunc,

tunc, si quidem ex triennio annale tempus, vel amplius refidet, in quo alius iudex (ei) causæ imponitur, intra reliquum tempus causa finiatur. Sin autem minus, quam annale sit; tunc omne, quod deest, repleatur, non in minore (quam) perfecti anni tempore litem possit subrogatus iudex tam discutere, quam terminare. §. 9. Illo proculdubio observando, ut si neque per alterutram litigantium partem, nec per iudicem steterit, quominus lis suo Marte decurrat, sed per patronos causarum: licentia detur iudici, & eos duarum librarum auri pœna afficere per scholam Palatinam exigenda, & similiter publicis rationibus aggreganda: ipso videlicet iudice in sua sententia hoc ipsum manifestante, *Quod per patronos causarum, vel fugientis, vel agentis dilatio facta est, vel per omnes, vel per quosdam ex his*: Necessitate Advocatis imponenda, ex quo litem peragendam susceperint, eam usque ad terminum (nisi lex, vel iusta causa impediat) implere, ne ex eorum recusatione fiat causæ dilatio: honorariis scilicet a clientibus, qui dare possunt, discretissimis togatis omnimodo præstandis: & si cessaverint, per executores negotiorum exigendis; ne per huiusmodi machinationem causæ merita protrahantur: nisi ipse litigator alium pro alio patronum eligere maluerit. §. 10. Hæc autem omnia in his omnibus a nobis cauta sunt, quibus perfectæ ætatis constitutis arbitrium suum pro omnibus causis sufficit. §. 11. Sin vero causæ, vel pupillorum, vel adultorum sint, vel aliorum sub cura agentium, masculorum, vel fœminarum: ut per tutores, vel curatores, vel actores, vel eorum procuratores agantur: & eorum desidia triennium fuerit elapsum, & causa ceciderint, litem quidem nihilominus suam habere vigorem: omnem autem iacturam, quæ ex hac causa oritur, ad tutores & curatores, aut eorum fideiussores, heredesque, & res eorum, & ad omnes quorum in hac causa legitime interest, redundare. Sin autem non sufficiat pupillis, vel minoribus eorum substantia, tunc in id, in quo fuerint detrimentum perpeffi, placuit in integrum restitutionis auxilium eis superesse. Dat. 6. cal. April. LAMPADIO & ORESTE VV. CC. COSS. 530.

14. Idem A. Juliano P. F. P.

Rem non novam, neque insolitam aggredimur, sed antiquis quidem legislatoribus placitam: cum vero contempta sit, non leve detrimentum causis inferentem: Cui enim non est cognitum, antiquos iudices non aliter judicialem calculum accepisse, nisi prius sacramentum præstitissent, *Omnimodo sese cum veritate, & legum observatione iudicium esse disposituros*? Cum igitur, & viam non inusitatam invenimus ambulandam: & anteriores leges nostræ, quæ de iuramentis positæ sunt, non minimam suæ utilitatis experientiam litigantibus præbuerunt, & ideo ab omnibus merito collaudantur: ad hanc in perpetuum valituram legem pervenimus, per quam sancimus, Omnes Iudices, sive maiores, sive minores, qui in administrationibus positi sunt, vel in hac Regia civitate, vel in orbe terrarum, qui nostris gubernaculis regitur, sive eos quibus nos audientiam committimus, vel qui a maioribus iudicibus dantur, vel

qui ex iurisdictione sua iudicandi habent facultatem, vel qui ex recepto, id est, compromisso (quod iudicium imitatur) causas dirimendas suscipiunt, vel qui arbitrium peragunt, vel ex auctoritate sententiarum, & partium consensu electi sunt, & generaliter omnes omnino iudices Romani juris disceptatores, non aliter litium primordium accipere, nisi prius ante sedem judicialem Sacrosanctæ deponantur Scripturæ: & hæc permaneant non solum in principio litis, sed etiam in omnibus cognitionibus, usque ad ipsum terminum, & definitivæ sententiæ recitationem. Sic etenim attendentes ad sacrosanctas Scripturas, & Dei præsentia consecrati, ex maiore præsidio lites diriment, scituri, quod non magis alios iudicant, quam ipsi iudicantur; cum etiam ipsis magis, quam partibus terribile iudicium est: siquidem litigatores sub hominibus, ipsi autem Deo inspectore adhibito causas proferunt trutinandas. Et hoc quidem iusjurandum iudiciale omnibus notum sit, & Romanis legibus optimum a nobis accedat incrementum, & ab omnibus iudicibus observandum: & si prætereatur, contemptoribus periculosum sit.

In AVTHENT. pe Defens. Civit. §. iusjurandum col. 3. tit. 2. seu Nov. 15. cap. 1. & in authent.

Jusjurandum quod præst. ab his. §. pen.

col. 2. tit. 3. Seu in iurejurando

subiecto. Novellæ 8.

Hodie jurant se facturos, secundum quod eis visum fuerit iustius & melius, *exceptis defensoribus civitatem qui jurant*, omnia secundum leges, & jura se facturos. §. 1. Patroni autem causarum, qui utrique parti suam præstantes auxilium ingrediuntur, cum lis fuerit contestata, post narrationem propositam, & contradictionem objectam, in qualicumque iudicio maiore, vel minore, vel apud arbitros, sive ex compromisso, sive aliter datos, vel electos, sacrosanctis evangeliiis tactis iuramentum præstent, *Quod omni quidem virtute sua omnique ope, quod verum & iustum existimaverint, clientibus suis inferre procurabunt: nihil studii relinquentes, quod sibi possibile est: non autem credita sibi causa cognita, quod improba sit, vel penitus desperata, & ex mendacibus allegationibus composita, ipsi scientes prudentesque mala conscientia liti patrocinabuntur: sed & si certamine procedente aliquid tale sibi cognitum fuerit, a causa recedent, ab huiusmodi communione sese penitus separantes.* † Hocque subsecuto, nulla licentia concedatur spreto litigatori ad alterius Advocati patrocinium convolare: ne melioribus contemptis, improba advocatio subrogetur. † Sin autem pluribus patronis adhibitis, & iuramento ab omnibus præstito, quidam ex his causa procedente patrocinandum esse crediderint, quidam recusaverint: exeant quidem recusantes; volentes autem remaneant: causæ etenim terminus manifestare poterit, qui timidius, quique audacius iudicium, vel reliquerunt, vel protulerunt: nec in hac parte litigatoribus danda licentia alios pro recusantibus subrogare. Dat. 4. April. LAMPADIO & ORESTE VV. CC. COSS. 530.

15. Idem A. Juliano P. P.

Sancimus, omnes iudices (sive in hac florentissima

tissima civitate, siue in provinciis) si quando absens persona citata postea apparuerit, non aliter ei iudiciale aditum revelare, sed omnem claudere ei iudiciorum copiam, nisi prius omnia damna restituat ex huiusmodi vitio adversariis ejus inflata, siue circa ingressus litis, siue circa honoraria advocatorum, vel alias causas, quæ in iudicio versantur: æstimatione iudicis quantitate eorum definienda, postquam juratum ab eo fuerit, qui fecit expensas: executoribus negotiorum modis omnibus dispositiones eorum adimplentibus: Scituris iudicibus nostris (& executoribus,) quod si hoc prætermiserint, ex sua substantia huiusmodi detrimentum læsis resarcire compellentur. † Quod & in pedoneis iudicibus observari censemur, licet non citati, sed requisiti litigatores mala conscientia abfuerint. Dat. 10. cal. Maji, LAMPADIO & ORESTE VV. CC. COSS. 530.

In AVTHENT. de Judic. §. oportet. col. 6.
tit. 2. seu Nov. 82. cap. 10.

Post iuramentum delatum & præstitum non licet iudici amplius taxare. Sed & si hodie prius iudex taxaverit, & ita secundum quantitatem à iudice taxatam juratum fuerit: non habeat licentiam iudex minus, quam juratum fuerit, condemnare. Sed si viderit iudex neutrum litigatorum subdi debere rationi sumptuum propter negotii varietatem, sua sententia hoc declaret.

16. Idem A. Juliano P. P.

Aptissimi juris est, licere litigatoribus iudices delegatos, antequam lis inchoetur, recusare: cum etiam ex generalibus formis Sublimissimæ tuæ sedis statutum sit necessitatem imponi iudice recusato, partibus ad eligendos arbitros venire, & sub audientia eorum sua iura proponere. Licet enim ex imperiali numine iudex delegatus est, tamen, quia sine suspitione omnes lites procedere nobis cordi est, liceat ei qui suspectum iudicem putat, antequam lis inchoetur, eum recusare, ut ad alium curratur, libello recusationis ei porrecto: cum post litem contestatam neque appellari posse ante definitivam sententiam, jam statuerimus, neque recusari posse, ne lites in infinitum extendantur: eodem scilicet executore necessitatem partibus per ordinarium iudicem & omne civile auxilium imponente, & arbitros eligere, & ad eos venire: & sic litem appetere, quasi arbitri fuerint ab imperiali culmine delegati. Quod, & si ab imperiali maiestate iudex delegatus non sit, sed ab alio culmine, obtinere censemur. Datum 5. cal. Maji Constantinop. LAMPADIO & ORESTE VV. CC. COSS. 530.

AVTHENT. ex Novell. 86. cap. 2.

In AVTHENT. ut differentes iudices audi. Interpellan. allegatio. §. si vero contigerit, col. 6.

tit. 15. al. Col. 9. tit. 10. seu Novell. 86. cap. 2.

Si vero contigerit, aliquem subditorum nostrorum in dubitationem habere iudicem: iubemus sanctissimum Archiepiscopum, vel Episcopum locorum audire causam una cum clarissimo iudice: ut ambo, aut per amicabilem compositionem dissolvant que dubia sunt, aut per annotationem in scriptis factam, aut cognitionaliter iudicent inter litigantes: ne provinciales recedentes à patria, ad longinquam traban-

tur examina. Si autem iudex Episcopo parere noluerit: Principi scribat, qui de eo iudice sumet vindictam.

17. Idem A. Joanni P. P.

Certi juris est, quod concessa est etiam militibus hominibus iudicandi facultas. Quid enim obstaculi est, homines, qui alicujus rei peritiam habent, de ea re iudicare? cum sciamus, & militares magistratus, omnes tales homines per usum quotidianum jam esse approbatos: ut & audiant lites, easque dirimant, & pro sui, & legis scientia huiusmodi alterationibus finem imponant. Dat. cal. Nov. LAMPADIO & ORESTE VV. CC. COSS. 530.

18. Idem A. Joanni P. P.

Cum specialis iudex, siue ab Augusta fortuna, siue a iudiciali culmine in aliqua provincia, in qua inculatus degit, datus est: & una pars suspectum eum sibi esse dicit: ne forte absente persona iudicis, & in alia civitate ejusdem provincie commorante, compellatur longo itinere emenso recusationis libellum ei inculatus offerre: sancimus, si quidem præsto est Præses provincie in illa civitate, ubi de ea re dubitatur, licere ei qui suspectum sibi iudicem esse dicit, ipsum Præsidem adire, & hoc facere in actis manifestum. Si autem non est moderator provincie in præfato loco: hæc eadem apud Defensorem locorum, vel Duumviros municipales gestis apud eos habitis & celebrare, & iudicem quidem eum recusare: illico autem, (id est) intra triduum proximum, siue ulla dilatione, compelli arbitrum, vel arbitros eligere, & apud eos litigare: ne & datus iudex removeatur, & alter non eligatur: electione videlicet arbitri, si variatum inter partes fuerit, simili modo, vel Præsidis provincie, si adest, vel defensoris locorum, vel magistratuum municipii arbitrio dirimenda: & executore negotii, cui mandata est huiusmodi causæ examinatio, imminente: & statuta ab arbitris effectui mancipante, nisi fuerit provocatum: tunc enim ipse, qui iudicem antea dedit, qui suspectus visus est, appellatione trutinata, formam causæ imponat legitimam. Dat. Id. Novemb. LAMPADIO & ORESTE COSS. 530.

TIT. II.

DE SPORTVLIS, ET SYMPTIBVS IN DIVERSIS IVDICIIS FACIENDIS, ET DE EXECUTORIBVS LITIVM.

1. Imppp. GRAT. VALENT. & THEOD.

AAA. ad Fortitum Vicarium.

Quisquis fuerit exhibitus usque ad negotii terminum ab eo apparitore, cui primum traditus fuit, observari eum decernimus: Si qua presumptione fuerit hæc mansuetudinis nostræ posthabita præceptio, primiscrinio, qui iussa temeraverit, quinque librarum auri condemnatione multando. Dat. calend. Jul. Mediolani, AVSONIO & OLYBRIO COSS. 379.

2.

Qui sacra pragmatica, aut edicta perferunt eorum qui gesturi sunt magistratum civilem, aut militarem, quindecim solos aureos ex provincia referunt, & nihil amplius: quod si plus recipiant, quadruplum reddant, non valentes ad sui defensionem proponere, quod a volentibus id quod amplius

amplius est, acceperunt. Sed huc usque generalis est constitutio: Postea vero propriam definit pœnam contra Ducem Thebaidos, ad quem rescripta est, & eos qui post hanc eundem adipiscuntur magistratum, nisi a transgressoribus legis definitam exegerint pœnam.

3. Iidem AA. Juliano P. P.

(Omnibus) iudicibus licentiam præstamus, (sive his, quibus a nostro numine lites mandantur, Illustribus vel Spectabilibus, vel Clarissimis, vel togatis fori cujuscunque Præfecturæ, vel aliis quibusque: vel his, qui ex nostris iudicibus delegandas lites accipiunt) executores si cessaverint, causas eis instructas offerre, & remove ab executione eos, & alios idoneos supponere, vel etiam multis afficere: si quidem illustres sint iudices, usque ad sex solidorum summam: sin autem alii, usque ad tres tantummodo aureos: & ad iudices, quorum interest, referre, quatenus militia exuti pœnas luant corporales. Nostros autem amplissimis iudicibus licentia sit, & majores pœnas, & corporales maculas executoribus impingere, si male fuerint circa lites versati: ut sciant, non esse causas a se deludendas, nec lucri gratia aliquod eis vitium imponendum. Datum 5. cal. April. LAMPADIO & ORESTE COSS. 530.

4. Imp. IVSTINIANVS.

IS, cui commissæ sunt publicæ aut privatæ commoditates (sententiæ, aut iussiones forte hoc loco) a Principe, vel aliquo illustrissimorum magistratum, conveniat quidem reum, & priusquam insinuet illi hujusmodi iussiones, (interdum enim oportet eas ignorari) neque consuetas sportulas accipiat ab ipso, neque exigat ipsum, nisi exemplum divinæ, aut maximæ iussionis ediderit ipse, ex qua commonuit ipsum. † Si vero alterius cujuscunque magistratus publicam aut privatam præceptionem habet, aut Præsidis ejus loci, ne exigat conventum, neque consuetas accipiat: nisi insinuaverit prius Præsidi provinciæ, ut inde possint assumere exemplum hi qui conventi sunt, & libellus eis edatur, aut inscriptio, in criminalibus. Si vero non observatis his conventionem obtulerit, aut consuetas exegerit executor liceat convento repellere eum. §. 1. Neque vero prætextu fidejussionum sine causa damno adficiantur provinciales ab exactoribus, vel pro constitutione procuratoris: sed si quidem immobilem possessionem habent, juratoriam emittant scripturam; si vero non habent, fidejussorem usque ad quinquaginta auri libras præstent indemnitate gratia. †. Controversia autem orta de persona fidejussoris, vel de tenore juratoriae cautionis: apud Episcopum civitatis, & Patrem & Eedicum, seu defensorem, ea dirimatur, necessitatem habente exactore accipere idoneum ab illis judicatum fidejussorem, aut cautionem acceptam. Si vero ex divina iussione, aut maxima præceptione moveatur omnimodo ipsam personam abducere, nec ipsam fidejussori credere, tunc liceat ipsi non accipere fidejussorem, sed ducere personam sine damno, & cum omni moderatione. †. Deo vero amabilis locorum Episcopus, si permiserit conculcari legem, aut non minatus fuerit adversus transgressorem & Dei of-

fensionem incurrat, & Imperialem experietur animi motum. Similiter vero & Præsides provinciæ si negligat legem, & carebit magistratu, & publicatus in perpetuum relegabitur. §. 2. Ne accipiant autem exactores, qui edunt libellos, aut inscriptiones & conventiones, aut instrumenta, ultra quam sequente constitutione permissum est solatii loco, aut, si transgressi fuerint, subiaceant, ejus pœnis. V. ***. Dat. cal. Jun. C. P. DN. IVSTINIANO perp. A. 3. CONS. 533.

T I T. III.

DE PEDANEIS IUDICIBVS.

1. Imp. GORDIANVS A. Vicariis.

PRocuratori nostro non vice Præsidis agentis, dandi iudices inter privatas personas non competere facultatem, manifestum est: & ideo si (ut allegastis) inter privatas personas is, cujus meministis, arbitros dandos putavit: sententia ab eis prolata, nullo jure subsistit. PP. cal. Febr. ATTICO & PRÆTEXTATO COSS. 243.

2. Imp. DIOCLETIANVS & MAXIMIANVS AA. & CC. Vicariis.

PLacet nobis, Præsides de his causis, in quibus quod ipsi non possent cognoscere, antehac pedaneos iudices dabant, notionis suæ examen adhibere: ita tamen, ut, si vel propter occupationes publicas, vel propter causarum multitudinem omnia hujusmodi negotia non potuerint cognoscere, iudices dandi habeant potestatem. Quod non ita accipi convenit, ut in his etiam causis, in quibus solebant ex officio suo cognoscere, dandi iudices licentia eis permissa credatur. Quod usque adeo in Præsidium cognitione retinendum est, ut eorum iudicia non diminuta videantur: dum tamen, & de ingenuitate, super qua poterant etiam ante cognoscere, & de libertinitate Præsides ipsi dijudicent. Dat. 15. cal. Aug. CC. COSS. 294.

3. Exemplum sacrarum literarum eorundem AA. & CC. ad Serapionem.

PLacet, ut iudicibus, (si quos Gravitas tua disceptatores dederit) insinues, ut delegata sibi negotia lata sententia terminent: nec in his causis, in quibus pronunciare debent, & possunt, facultatem sibi parere remittendi ad iudicium Præsidentiale, cognoscant: maxime cum, & si judicatio alieni litigatorum parti injusta videatur, interponendæ provocationis potestas a sententia ex omni causa prolata libera litigatoribus tribuatur. Dat. 8. cal. April. Antiochia, CC. COSS. 294.

4. Iidem AA. & CC. Firmino.

PLacuit, quoties pedanei iudices dati, post litem contestatam, vel ad aliud iudicium necessario diriguntur, vel publicæ utilitatis ratione in alias provincias proficiscuntur, vel diem obierunt, atque his rationibus negotiis coeptis finis non potuit abhiberi; alium in locum eorum iudicem tribui, qui negotium examinet: ne, hujusmodi casibus intervenientibus, impedimentum aliquod in persequendis litibus afferatur. Dat. 10. cal. TIBERIO & MAXIMO COSS.

5. Imp. IVLIANVS A. Secundo P. P.

QUædam sunt negotia, in quibus superfluum est, Moderatorem expectare provinciæ: ideoque pedaneos iudices (hoc est, qui negotia hu-

milio-

milia disceptant) constituendi damus Præsidibus potestatem. Dat. 5. cal. August. *Antiochia*, MARTINO & NEVITA COSS. 362.

TIT. IV.

QVI PRO SVA IURISDICTIONE IUDICES DARE, DARIVE POSSUNT.

1. Imp. THEOD. & VALENT. AA. Cyro P. P.

IN causarum delegationibus illud consultissime præcipimus observari, ut ita valeant, si ad jurisdictionem pertineant delegantis. Quod si quis alienæ jurisdictionis causam crediderit delegandam, nec præcepto cognitorem datum patientiam accommodare censemus. Et si contra leges obtemperaverit deleganti: omnia, quæ ab ea delegatione geruntur, ita pro infectis haberi præcipimus, ac si ipsi, qui delegaverant, alienæ jurisdictionis iudices resedissent: ut ne appellandi quidem necessitas visis adversus eas sententias imponatur, (Hæc teneant,) nisi iudices a nobis specialiter delegantibus dati, aliis causas delegaverint iudicandas: nam his delegantibus, nullo personarum causarumve habito tractatu, appellationum ad eos iure iudicia remeabunt. Dat. 13. cal. Jan. VALENTINIANO A. & ANATOLIO COSS. 440.

TIT. V.

NE QVIS IN SVA CAUSA IUDICET VEL IVS SIBI DICAT.

1. Imp. VALENS, GRATIANVS & VALENTINIANVS AAA. ad Gracchum Præfectum urbi.

Generali lege decernimus, neminem sibi esse iudicem, vel ius sibi dicere debere: In re enim propria iniquum admodum est, alicui licentiam tribuere sententiæ. Dat. calend. Decemb. VALENTE 6. & VALENTINIANO 2. AA. COSS. 378.

TIT. VI.

QVI LEGITIMAM PERSONAM (STANDI) IN IUDICIIS HABEANT, VEL NON.

1. Imp. GORDIANVS A. Candidæ.

SI, cum esses pupillaris ætatis, sine tutoris auctoritate cum adversario tuo consistens, Præses provinciæ adversus te pronunciaverit: minime auctoritate iudicati nititur quod statutum est. Dat. Id. Decemb. GORDIANO A. & AVIOLA COSS. 240.

2. Imp. DIOCLETIANVS & MAXIMIANVS AA. & CC. Gemachæ.

IN rebus, quæ privati iudicii quæstionem habent, sicut pupillus tutore auctore & agere & conveniri potest, ita adultus curatore consentiente litem, & intendere, & excipere debet. Dat. 9. cal. Jan. CC. COSS. 294.

3. Imp. HONORIUS & THEODOSIUS AA. Juliano 2. Proconsuli Africæ.

Momentaneæ possessionis actio exerceri potest per quamcumque personam: Sub colore autem adipiscendæ possessionis obreptitia petitio alteri obesse non debet: maxime, cum absque conventionem personæ legitimæ initiatum iurgium videatur. Nihil autem opitulatur conventio circa minorem habitam, cum id rectius circa curatorem debuerit custodiri. Datum 2. Non. Martii. *Ravenna*, CONSTANTIO & CONSTANTINO COSS. 444.

TIT. VII.

VT NEMO INVITVS AGERE VEL ACCVSARE COGATUR.

1. Imp. DIOCLET. A. Camerio.

Invitus agere, vel accusare nemo cogatur. Dat. Id. Octobris, CARINO 2. & NUMERIANO COSS. 284.

TIT. VIII.

DE ORDINE IUDICIORVM.

1. Imp. SEVERVS & ANTON. AA. Marcellinæ, & aliis.

Adite Præsidem provinciæ, & ruptum esse testamentum Fabii præsentis, agnatione filii docete: neque enim impedit notionem ejus, quod status quæstio in cognitione veritur, etsi super status causa cognoscere non possit: pertinet enim ad officium iudicis, qui de hereditate cognoscit, universam incidentem quæstionem, quæ in iudicium devocatur examinare: quoniam non de ea, sed de hereditate pronunciat. Dat. 13. cal. Decemb. GETA & PLAVTIANO COSS. 204.

2. Imp. ANTONINVS A. Magnillæ.

SI quæstio tibi generis ab his, quos fratres patrueles esse disis, non fiat, adito Præsidente (provinciæ,) & accepto familiæ eriscundæ iudicio, experire. Quod si de eare quæstio erit; prius de nativitatis veritate secundum juris formam quæri, idem Vir clarissimus curæ habebit. PP. 10. cal. August. ANTONINO A. 4. & BALBINO COSS. 214.

3. Imp. VALERIANVS & GALLIENVS AA. Demetrio.

Cum civili disceptationi principaliter motæ quæstio criminis incidit, vel crimini prius instituto civilis causa adjungitur: potest iudex eorum tempore utramque disceptationem sua sententia dirimere. PP. Nonas * Gal. A. V. & FAVSTINO COSS. 263.

4. Imp. CONSTANTINVS A. ad Calphurnium.

Quoniam civili disceptatione intermissa, sepe fit, ut prius de crimine iudicetur: quod, utpote majus, merito minori præfertur, ex quo criminalis quæstio quocumque modo cessaverit, propter civilem causam velut ex integro in iudicium deductum distingui: ut finis criminalis negotii ex eo die, quo inter partes fuerit lata sententia, initium civili quæstioni tribuat. Dat. Id. Mart. NEPOTIANO & FACVNDI COSS. 336.

TIT. IX.

DE LITIS CONTESTATIONE.

1. Imp. SEVERVS & ANTONINVS AA. Valenti.

Res in iudicium deducta non videtur, si tantum postulatio simplex celebrata sit, vel actionis species ante iudicium reo cognita. Inter *litem* enim *contestatam* & *editam actionem* permultum interest. *Lis* enim tunc *contestata* videtur, cum iudex per narrationem negotii causam audire cœperit. Dat. cal. Septembr. SEVERO 3. & ANTONINO AA. COSS. 203.

In AVTHENT. de exhib. & introd. reis. 6. Sancimus. coll. 5. tit. 8. al. 9. seu Novell.

53. cap. 3.

Offeratur ei qui vocatur ad iudicium libellus: & exhi-

Exinde præbitis sportulis, & data fidejussione, viginti dierum gaudeat induciis: quibus deliberet, cedatne an contendat: aut judicine alium associari petat, vel recuset eum: nisi ille sit is, quem ipse alio recusato jam petierit.

†. Denique præsens interrogetur, an hoc tempus litis transierit: quod non modo ex ipsius responsione, sed etiam ex libelli subscriptione manifestetur: quam in initio facere debet. Litis ergo contestatio contra hoc indultum habita, pro nihilo habenda est.

IN AVTHENT. de executoribus. §. 1. col. 7.

tit. 8. al. 2. seu Nov. 96. c. 1.

Libellum vero non alias actor dirigat, nisi prius & in ipsum, quem dixi obnoxium, & in negotii executorem exponat cautionem, se scilicet vel intra duos menses litem contestaturum, vel omne damnum ei qui convenitur, contingens restitutum in duplum, cautione tamen non transcendente triginta sex aureos.

TIT. X.

DE PLUS PETITIONIBVS.

1. Imp. ZENO.

Omnis actor sive masculus, sive femina ante definitam dilationem debiti agens, & per hoc reum damno afficiens, aliud tantum expectet tempus, nullam usuram in medio accipiens, quantum ipse prævenire definitum solutioni diem conatus est: & hoc vero tempore elapso, non aliter agat, quam si impendia primæ instantiæ circa litis præmonitionem facta adversario solvat. §. 1. Si vero tutores, aut curatores tempore, aut quantitate in plus enisi fuerint exigere, eorum qui suæ curæ commisi sunt debitores in nullo lædantur, ut qui sub aliorum tutela & cura sint: sed ipsi tutores & curatores agnoscant subinde contingens damnum. §. 2. Qui vero hereditarias res petunt, aut rationes tutelæ, aut curæ exigunt, & qui contra minores, aut majores de negotiis gestis, (seu de gesta) intendunt, aut deposita ab aliis data exigunt, ut eorum qui deposuerunt, successores facti, nihil ex plus petitione damnificentur, veluti qui justam habeant ignorantiam causam. †. Tunc vero is, qui plus petit, damnificetur, quando manifeste convictus fuerit per avaritiam delinquere. §. 3. Si vero quis minus quam revera sit, taxaverit suam litem, nec ad hoc respiciat judex, sed in veram quantitatem calculum ferat.

2. Imp. JUSTINIANVS A. *

Zenonis Divæ memoriæ vestigiis insistentes, præsentī lege decernimus; ut quicumque ante tempus debitum exegerit, tanto tempore ultra constitutum tempus manifesta plus petitione sine usurarum acceptione expectet: nec tunc agere ante potest, quam omnia damna parti diversimodè restituat. Tutores vel curatores talia perpetrantes, ipsi damnabuntur: exceptis his, qui res hereditatis petunt, aut rationes tutelæ, vel curæ, sive negotiorum gestorū agunt contra minores, seu majores, vel qui depositum repetunt, quasi ex successione. §. 1. Qui autem minus petit in judicio, in nullo læditur. §. 2. Si quis vero majorem, quam sibi debetur, quantitatem in libello conventionis inseruerit, in triplum parti adversæ re-

stituere compellatur, quicquid ex hac causa sportularum nomine executoribus amplius dedit.

Si quis actor in misso a se libello majore quantitate inserta, majoris damni causa fuerit ei, quem in jus provocat: in triplum reddat damnum quod propter eum passus fuerit adversarius. Vera autem quantitas actionis intelligatur, in quam judex tulerit sententiam.

3. Imp. JUSTINIANVS A. Joanni P. P.

Odiosas contrahentium calliditates amputare properantes, censemus: Ut si quis, certa quantitate sibi met debita, super ampliore pecunia per dolum & machinationem cautionem exegerit, & ad judicium debitorem vocaverit: si quidem ante inchoatam litem calliditatis eum poeniteat, & debiti veram quantitatem confessus fuerit, nullo eum dispendio prægravari: sin autem liti præbuit exordium, & in certaminibus negotii permanens arguatur de adjecta falsa quantitate; non solum ea, sed etiam toto debito eum fraudari: transactionibus scilicet & secundis confessionibus sive insinuatæ sint, sive non, etiam in hoc casu suam obtinentibus firmitatem: talibus enim cautionibus hoc obicere non oportet. Dat. 15. cal. Novemb. LAMPADIO & ORESTE VV. CC. COSS. 530.

TIT. XI.

DE DILATIONIBVS.

1. Imp. DIOCLET. & MAXIMIAN. AA.

& CC. dicunt.

Quoniam plerumque evenit, ut judex instrumentorum vel personarum gratia dilationem dare rerum necessitate cogatur; spatium instructionis exhibendæ postulatum dari convenit. Quod hac ratione arbitramur esse moderandum: ut, si ex ea provincia, ubi lis agitur, vel persona, vel instrumenta poscantur, non amplius quam tres menses indulgeantur: si vero ex continentibus provinciis: sex menses custodiri, justitiæ est. In transmarinâ autem dilatione, novem menses computari oportebit. †. Quod ita constitutum judicantes sentire debebunt, ut hac ratione non sibi concessum intelligant dandæ dilationis arbitrium, sed eandem dilationem, si rerum urgentissima ratio flagitaverit: & necessitas desideratæ instructionis exegerit, non facile amplius quam semel, nec ulla trahendi arte sciant esse tribuendam. Dat. 15. cal. April. CC. 294.

2. Imp. CONSTANT. A. ad Ursū Vicarium.

Si quando quis Rescriptum ad extraordinarium judicem reportaverit: dilatio ei penitus deneganda est. Illi autem, qui in judicium vocatur, danda est ad improbanda precum mendacia, vel proferenda aliqua instrumenta, vel testes: quoniam instructus esse non potuit, qui præter spem ad alienum judicium trahitur. Dat. 11. Non. Mart. VOLVSIANO & ANNIANO COSS. 314.

IN AVTHENT. de exhib. & introd. reis. §. 1.

col. 5. tit. 8. al. tit. 6. Novell. 53.

cap. 1.

Quod fieri non debet, nisi actor satisdederit, certam promittens quantitatem se daturum, si litem non exequatur: aut exequens non vincat causam. Si igitur post tempus a se constitutum intra decem dies reo præsentē non occurrat: dimittatur reus,

exacto

exacto eo, quod promissum est, & si quid circa litem plus impendisse cum taxatione iudicis iuraverit.

3. Idem A. Profuturo Præfeto Pannoniæ.

Sive pars, sive integra dilatio fuerit data: eo usque iudicis officium conquiescat, donec petiti temporis defluerint curricula. Feriæ autem sive repentinæ, sive solennes sint, dilationum temporibus non excipiantur, sed his connumerentur. Dat. 7. Febr. *Sirmii*, LICINIO & CRISPO COSS. 318.

4. Idem A. ad Catullianum Proconsulem Africæ.

A Procedente Iudice dilationem non convenit postulari, etiam si utraque parte præsentetur cum non alias, nisi causa cognita, indulgeri queat: & cognitio causæ non interpellatione plenaria, sed confidente magis Iudice legitime colligatur: ut, si forte dilationis petitio fuerit improbata, suscepta quæstio per sententiam iudicis dirimatur. Dat. 5. Id. Febr. *Sirmii*, LICINIO 5. & CRISPO COSS. 318.

5. Idem A. ad Maximum Præfektum urbi.

Cum a nobis fuerit ad appellationem consultationemve rescriptum: sive sit primo iudicio petita dilatio, & ea tributa non sit; sive ne petita quidem: eam dare cuiquam non licebit, eadem ratione, qua ne in iudiciis quidem cognitionum nostrarum dilatio tribui solet. PP. *Rome*, 8. cal. April. PROBIANO, & IVLIANO COSS. 322.

6. Imppp. CONSTANTINVS, CONSTANTIVS & CONSTANS AAA. ad Petronium Vicarium Africæ.

Inter privatos & fiscum si aliqualis mota fuerit: utrique parti petendæ dilationis per defensores iuos copia deneganda non est, si hoc commoditatis ratio postulaverit. Dat. 5. Id. April. *Aquileia*, ACYNDINO & PROCVLO COSS. 340.

7. Imp. ARCAD. & HONOR. AA. Messalæ P. P.

Nec de statu ac patrimonio litigantibus in transmarina etiam dilatione mensium novem spatio egredi concedatur. Dat. 6. cal. Dec. EVTROPIO & THEODORO COSS. 399.

TIT. XII.

DE FERIIS.

1. Imp. CONSTANTINVS, & MAXIMIAN. AA. SEVERVS & MAXIMIAN. Nobb. CC. Verino.

Quoniam consulis, an similis observantia a nobis adjiciendarum feriarum, quæ rebus feliciter gestis proveniunt, ad appellationum quoque tempora porrigenda sit, Verine clarissime, rescribi placuit experientiæ tuæ, ut in causis provocationum jugiter, & sine additamento hujuscemodi dierum tempora scias servari debere, & supradictorum dierum (observationi) in appellationum causis minime fieri adjectionem.

2. Imp. THEOD. A. Viceno.

UT in die Dominico emancipare ac manumittere liceat, reliquæ causæ, vel lites quiescant: & a die octavo Calendarum Julii usque in Calendas Augusti messis feria concedatur: & a Calend. Augusti usque in decimum Calendarum Septembris agendarum causarum tribuatur licen-

tia. A decimo autem Calendarum Sept. usque in Idus Octobris vindemialis feria concedatur. Sanctum quoque diem Paschæ, & diem Natalis Domini, & Epiphaniæ, septem qui præcedunt, & septem qui sequuntur, sine strepitu volumus observari. Et quod contra hoc factum fuerit, omnibus modis irritatur.

3. Imp. CONSTANT. A. [Elpidio].

Omnes iudices, urbanæque plebes, & cunctarum artium officia venerabili die Solis quiescant. Ruri tamen positi agrorum culturæ libere licenterque inserviant: quoniam frequenter evenit, ut non aptius alio die frumenta sulcis, aut vineæ scrobibus mandentur, ne occasione momenti pereat commoditas cœlesti provisione concessa. Dat. Nonis Mart. CRISPO 2. & CONSTANTINO 2. COSS. 321.

4. Idem A. Severo.

A Nullo iudice præsumi (debet,) ut auctoritate sua ferias aliquas condant. Nec enim Imperiales ferias vocari oportet, quas administrator edixerit: ac per hoc, si nomine eximuntur, etiam fructu carebunt. Dat. Id. April. *Sirmii*. *

5. Imppp. VALENT. VALENS & GRAT.

AAA. ad Olybrium.

Publicas ac fiscales causas tua sinceritas etiam feriatis geminis mensibus, hoc est, sine aliqua intermissione, distinguat. §. 1. Pistoriis quoque causis iisdem diebus ratum in futurum examen adhibebit. Dat. 4. Nonas Maji, *Tiberiade*, VALENTINIANO N. P. COSS. 368.

6. Idem AAA. Luciano Vicario Macedoniæ.

Quadragesima diebus, qui auspicio ceremoniarum Paschale tempus anticipant, omnis cognitio inhibeat criminalium quæstionum. Dat. cal. April. *Thessalonica*.

7. Imppp. VALENT. THEOD. & ARCAD.

AAA. Albino Præfeto (urb.)

Omnes dies jubemus esse juridicos. Illos tantum manere feriarum dies fas erit, quos geminis mensibus ad requiem laboris indulgentior annus excepit: æstivos fervoribus mitigandis: & autumnos fructibus decerpendis: Calendarum quoque Ianuariarum consuetos dies otio mancipamus. His adjicimus Natalitios dies urbium maximarum Romæ, atque Constantinopolis: in quibus debent jura differti, quia & ab ipsis nata sunt. Sacros quoque Paschæ dies, qui septeno numero vel præcedunt, vel sequuntur. Dies etiam Natalis, atque Epiphaniarum Christi, & quo tempore commemoratio Apostolicæ passionis totius Christianitatis magistræ a cunctis jure celebratur: in quibus etiam prædictis sanctissimis diebus neque spectaculorum copiam referamus. † In eadem observatione numeramus & dies Solis (quos *Dominicos* rite dixere majores) qui repetito in sese calculo revolvuntur: in quibus parem necesse est habere reverentiam: ut nec apud ipsos arbitros, vel a iudicibus flagitatos, vel sponte electos, ulla sit cognitio iurgiorum. Nostri etiam diebus, qui vel lucis auspicia, vel ortus imperii protulerunt. In quindecim autem Paschalibus diebus compulsio annonariæ functionis, & omnium publicorum privatorumque debitorum differatur exactio. Datum

tum II. Id. Aug. *Romæ*, TIMASIO & PROMOTO COSS. 389.

8. Idem AAA. Tatiano P. P.

Actus omnes, seu publici sunt, seu privati, diebus quindecim Paschalibus conquiescant. † In his tamen & emancipandi, & manumittendi cuncti licentiam habeant: & super his acta non prohibeantur. Dat. cal. Jan. ARCADIO A. 2. & RVFINO COSS. 392.

9. * Græca constitutio.

Ejus epitomen restituit Ant. Augustinus. Quia tamen is putat eam potius esse epitomen I. 3. Latina supra de episcopali audientia, & nos idem arbitramur, ideo eam prætermisimus.

10. Imp. HONOR. & THEOD. AA. Anthemio P. P.

Provinciarum præsidēs moneantur, ut in quaestionibus latronum, & maxime Isaurorum, nullum quadragesimæ (tempus) nec venerabilem Paschæ diem existiment excipiendum: ne differatur sceleratorum proditio consiliorum, quæ per latronum tormenta quaerenda est: cum facillime, & in hoc summi numinis speretur venia, per quod multorum salus & incolumitas procuratur. Datum 5. calend. Mart. BASSO & PHILIPPO COSS. 408.

II. Imp. LEO & ANTHEMIUS AA. Armasio P. P.

Dies festos majestati altissimæ dedicatos, nullis volumus voluptatibus occupari, nec ullis executionum vexationibus profanari. §. 1. Dominicum itaque diem ita semper honorabilem decernimus, & venerandum, ut a cunctis executionibus excusetur: nulla quemquam urgeat admonitio: nulla fideiussionis flagitetur exactio, taceat apparitio: advocatio delitescat: sit ille dies a cognitionibus alienus: præconis horrida vox fileseat: respirent a controversiis litigantes, & habeant fœderis intervallum: ad sese simul veniant adversarii non timentes, subeat animos vicaria pœnitudo: pacta conferant, transactiones loquantur. Nec hujus tamen religiosi diei otia relaxantes, obscœnis quemquam patimur voluptatibus detineri. Nihil eodem die sibi vindicet scena theatralis, aut Circense certamen, aut feratum lachrymosa spectacula: & si in nostrum ortum, aut natalem celebranda solennitas inciderit, differatur. Amissionem militiæ, proscriptionemque patrimonii sustinebit, si quis unquam hoc die festo spectaculis interesse, vel cujuscunque judicis apparitor prætextu negotii publici, seu privati, hæc, quæ hæc lege statuta sunt, crediderit temeranda. Datum Id. Decemb.

Constantinop. ZENONE & MARTIANO COSS. 469.

TIT. XIII.

DE JURISDICTIONE OMNIUM IUDICVM
ET DE FORO COMPETENTI

1. Imp. ANTONINVS A. Severo, & aliis.

Non quidem fuit competens iudex Procurator noster in lite privatorum: sed, cum ipsi eum iudicem elegeritis, & is consentientibus adversariis sententiam tulerit, intelligitis, vos acquiescere debere rei ex consensu vestro judicatæ: cum & Procurator judicandi potestatem inter certas habeat personas: & vos incongruum eum esse vobis iudicem scientes, tamen audientiam ejus elegistis. Quod & in aliis similibus iudiciis, tam in actionem proponentis, quam in exceptionem opponen-

tis persona locum habebit. Dat. 2. Id. Januar. MES-
SALA & SABINO CONSULIBVS 215.

2. Imp. DIOCLET. & MAXIMIAN.

AA. Alexandro.

Iuris ordinem converti postulas, ut non actor rei forum, sed reus actoris sequatur: nam ubi domicilium reus habet, vel tempore contractus habuit, licet hoc postea transtulerit, ibi tantum eum conveniri oportet. Dat. 6. Id. Octob. *

3. Idem AA. Judææ.

Privatorum consensus iudicem non facit eum, qui nulli præest iudicio: nec, quod is statuit, rei judicatæ continet auctoritatem. Dat. 6. cal. Januar. AA. COSS. 293.

4. Imp. CONSTANTINVS A. ad universos provinciales.

Nemo post litem contestatam Ordinariæ sedis declinet examen: nec (prius) Præfecti prætorio, aut Comitibus Orientis, vel alterius Spectabilis iudicis imploret auxilium: sed appellatione legibus facta ad sacrum auditorium veniat. Dat. cal. Octob. BASSO & ABLABIO COSS. 331.

5. Imp. ARCADIVS & HONORIVS AA. Vincentio Præfecto prætorio Galliarum

In criminali negotio rei forum accusator sequatur. §. 1. Is vero, qui suam causam, siue criminalem, siue civilem, sine cœlesti oraculo, in vetito vocavit examine, aut executionem poposcit militarem: actor quidem propositi negotii actione multetur: reus vero pro condemnato habeatur: & Tribuni siue Vicarii capitalem sibi animadversionem subeundam esse cognoscant, si vel suam vel militum executionem interdictam præbuerint. Dat. 5. calend. Januar. *Mediolani*, CÆSARIO & ATTICO COSS. 397.

6. Imp. HONOR. & THEOD. AA. Anthemio P. P.

Magisteriæ potestati, inter militares viros, vel privatum actorem, & reum militarem, etiam civilium quaestionum audiendi concedimus facultatem: præsertim cum id ipsum (de) more litigantium esse videatur, constetque militarem reum, nisi a suo iudice, nec exhiberi posse, nec, si in culpa fuerit coerceri. Dat. 5. Maji, LVCIO V. C. CONS. 413.

7. Imp. ANASTASIUS A. Constantino P. P.

Periniquum & temerarium esse perspicimus, eos qui professiones aliquas seu negotiationes exercere nesciunt, iudicium, ad quos earum professionum seu negotiationum cura pertinet, jurisdictionem & præceptionem declinare conari. Quapropter iubemus, huiusmodi hominibus nec cuiuslibet militiæ, seu cinguli, vel dignitatis prærogativam in hac parte suppetere: sed eos, qui statutis in quacunque militia connumerati sunt, vel fuerint, (vel) qui dignitatem aliquam prætendunt, sine aliqua fori præscriptione his iudiciis tam in publicis, quam in privatis causis obedire compelli, ad quorum sollicitudinem possessionis seu negotiationis, quam præter militiam, (ut dictum est) exercent, gubernatio videtur respicere: ita tamen, ut ipsis nihilominus iudiciis, sub quorum jurisdictione militia, siue dignitas eorum constituta est, proculdubio respondeant, his videlicet, qui contra huius tenorem legis venire

tentaverint, militiæ cingulo seu dignitatis honore pro tali conamine spoliandis?

TIT. XIV.

QUANDO IMPERATOR INTER PUPILLOS VEL VIDVAS, VEL (ALIAS) MISERABILES PERSONAS COGNOSCAT: ET NE EXHIBEANTVR.

1. Imp. CONSTANTINVS A. ad Andronicum.

SI contra pupillos, vel viduas, vel (diuturno) morbo fatigatos & debiles impetratum fuerit lenitatis nostræ iudicium, memorati a nullo nostrorum iudicum compellantur comitatu nostro sui copiam facere: quinimo intra provinciam, in qua litigator, & testes vel instrumenta sunt, experiantur iurgandi fortunam: atque omnis cautela servetur, ne terminos provinciarum suarum cogantur excedere. † Quod si pupilli, vel viduæ, aliique fortunæ injuria miserabiles, iudicium nostræ Serenitatis oraverint, præsertim cum alicujus potentiam perhorrescunt: cogantur eorum adversarii examini nostro sui copiam facere. Dat. 15. calend. Jul. Constantinop. OPTATO & PAVLINO COSS. 334.

TIT. XV.

VBI DE CRIMINIBVS AGI OPORTEAT.

1. Imp. SEVERVS & ANTONINVS AA. Laurinæ.

Quæstiones eorum criminum, quæ legibus, aut extra ordinem coërcentur, ubi commissæ, vel inchoatæ sunt, vel ubi reperiuntur, qui rei esse perhibentur criminis, perfici debere satis notum est. PP. 4. Non. Octobr. DEXTRO & PRISCO COSS. 197.

2. Imp. DIOCLET. & MAXIM. AA. & CC. Nicæ.

SCiens liberum venundando, plagii crimen committit. Ab eo itaque qui super hoc queri potest, aditus competens iudex, si is, quem puerum ingenuum vendidisse proponis, ibi degit ibi causam cognoscet. Datum 2. Non. Febr. Sirmii, CC. COSS. 294.

In AVTHENT. ut omnes obed. iudici provinc.

§. hæc considerantes, col. 5. tit. 24

al. 20. Nov. 69. cap. 1.

Qua in provincia quis deliquit, aut in qua pecuniarum, aut criminum reus sit: siue de terra, siue de terminis, siue de possessione, siue de proprietate, siue de hypotheca, aut de alia qualibet occasione, vel de qualibet re fuerit reus, illic etiam juri subiaceat: quod jus perpetuum est. Si ergo ambo & actor, & reus sint in provincia: illic, omni privilegio cessante, res expediatur. †. Eo autem absente, ex cujus domo iniquum quid patior, ipsum qui id admisit, vel ejus curatorem conveniam, cui datis induciis licet denunciare domino causa: qui si neque per se veniat, neque mittat, is qui primo conventus est, presentatus condemnatur, in quo sit obnoxius: insuper & is, qui mittere noluit, si tamen omnino appareat obnoxius: nam & de rebus ejus satisfiet, si is, qui præsens est, non sit solvendo. Sed si nec ipse, qui dominum presentare debuit, compareat: præconia voce vocatus: condemnatur, quia contumacia ejus pro presentia est. Quod si desit actor cum reus venerit, siue miserit: absolvendus est: ut & damna ei resarciantur. †. Excipitur hic, si forma

pragmatica occasione publica causa procedens præceperit, Quenquam principali comitatu exhiberi, aut ex lege hoc faciat, quale est super appellationibus. †. Induciarum vero tempus nova constitutione varium præfinitum est ex diversitate locorum: quatuor scilicet mensium, si vicina est provincia, in qua hoc agitur, una aut duabus mansionibus in medio provinciarum constitutis: si vero majus sit spatium, sex, Si vero ex Palestina, aut Ægypto, aut gentium longinquarum, octo menses sufficiant: Si vero ex Hesperiiis gentibus, aut Septentrionalibus, aut Lybia, sufficiens visum est tempus novem mensium.

TIT. XVI.

VBI DE POSSESSIONE AGI OPORTEAT.

1. Imp. VALENT. & VALENS AA. ad Festum Proconsulem Africæ.

Ubi aut vis facta dicitur, aut momentaria possessio postulanda est, ibi loci iudicem adversus eum qui possessionem turbavit, convenit iudicare. Dat. 8. calend. Jun. GRATIANO & DAGALAIPO, COSS. 366.

TIT. XVII.

VBI FIDEICOMMISSVM PETI OPORTEAT.

1. Imp. SEVERVS & ANTONINVS AA. Demetrio.

Fideicommissum ibi petendum esse, ubi hereditas relicta est, dubitari non oportet. PP. 8. cal. Septemb. CHILONE & LIBONE COSS. 205.

TIT. XVIII.

VBI CONVENIATVR, QVI CERTO LOCO DARE PROMISIT.

1. Imp. ALEXAND. Heraclidæ.

Qui certo loco sese soluturum pecuniam obligat, si solutioni satis non fecerit: arbitraria actione, & in alio loco potest conveniri: in qua venit æstimatio, quod alterutrius interfuerit suo loco prius, quam in eo, in quo petitur solvi. Dat. 6. Id. Mart. FVSCO & DEXTRO COSS. 226.

TIT. XIX.

VBI IN REM ACTIO EXERCERI DEBEAT.

1. Imp. DIOCLET. & MAXIM. AA. & CC. Pancratio.

In rem actio non contra venditorem, sed contra possidentem competit. Frustra itaque desideras, non tecum congredi, sed cum auctore tuo dominum vindicantem, cum te possidere contendas. Nam si denunciasti ei, qui tibi vendidit, intelligis evictionis illi periculum imminere. Nec enim jurisdictionis forma in eadem provincia constitutis tam petitore, quam possessore, ob auctoris personam, quem in alia provincia dicis consistere, debet immutari. Dat. Id. April. AA. COSS. 293.

2. Imp. CONTANTIN. A. ad universos provinciales.

Si quis alterius nomine quolibet modo possidens immobilem rem, litem ab aliquo per in rem actionem sustineat, debet statim in iudicio dominum nominare: ut siue in eadem civitate degat, siue in agro, siue in alia provincia sit: certo dierum spatio a iudice definiendo, eoque ad notionem ejus perducendo, vel ipse in loca, in quibus prædium situm est, perveniens, vel procuratorem mittens, actoris intentiones excipiat. † Si vero post hujusmodi indultum tempus minime hoc quod

quod dispositum est, facere maluerit: tanquam lite, quæ ei ingeritur, ex eo die, quo possessor ad iudicium vocatus est ad interrompendam longi temporis præscriptionem, contestata: iudex, utpote domino possessionis, nec post huiusmodi humanitatem sui præsentiam faciente, edictis legitimis proponendis cum citare curabit: & tunc in eadem voluntate eo permanente, negotium summam discutiens, in possessionem rerum actorem mitti non differet: omni allegatione absenti de principali questione servata. Dat. cal. August. BASSO & ABLABIO COSS. 331.

3. Imp. VALENT. THEOD. & ARCAD. AAA. **A**ctor rei forum, siue in rem, siue in personam sit actio, sequitur. † Sed & in locis in quibus res, propter quas contenditur, constitutæ sunt, iubemus in rem actionem adversus possidentem moveri. Datum 10. cal. Jul. ARCADIO & BAVTONE COSS. 385.

TIT. XX.

VBI DE HEREDITATE AGATUR, VEL VBI HEREDES SCRIPTI IN POSSESS. MITTI POSTVLARE DEBEANT.

1. Imp. VALERIAN. & GALLIEN. AA. Messalæ.

Illuc, ubi res hereditarias esse proponis, heredes in possessionem rerum hereditariarum mitti postulandum est. Ubi autem domicilium habet qui convenitur, vel si (ibi) ubi res hereditariæ sitæ sunt, degit: hereditatis erit controversia terminanda. Dat. 7. cal. Maji, SECVLARI & DONATO COSS. 261.

TIT. XXI.

VBI DE RATIOCINIIS, TAM PVBLICIS QVAM PRIVATIS AGI OPORTET.

1. Imp. DIOCLET. & MAXIMIAN. AA. & CC. Gerontio.

Eum, qui aliena negotia siue ex tutela, siue ex quocunque alio titulo administravit: ubi hæc gesit, rationem oportet reddere. Dat. 7. cal. Aug. ANNIBALIANO & ASCLEPIODOTO COSS. 292.

2. Imp. HONOR. & THEOD. AA. Maced. Magistro militum.

Nemo post depositum cingulum (suæ) privatæ vitæ redditus ob negotium, quod militiæ causa est ei exortum, præstandi ratiocinii gratia ejus Numeri, in quo militavit, vel quem ipse gesit, a quocunque pulsatus, fori præscriptionibus utatur: Unumquemque enim super huiusmodi causis publicis, quas dum militaret, exercuit, vel super ratiociniis militaribus, per quæ suos contubernales affixisse asseritur, in militari oportet iudicio respondere: in quo & instructio sufficiens, & nota testimonia, & verissima possunt documenta præstari. Dat. 2. Id. Jul. * COSS. *

TIT. XXII.

VBI CAUSA STATUS AGI DEBEAT.

1. Imp. ALEXANDER A. Aurelio Aristocrati.

Ea quæ a te, cum tibi serviret, fugit, & in aliam provinciam se contulit, libertatem siue vindicans, non injuria eo loco litigare compellenda est, unde quasi fugitiva recessit. Ideoque remittere eam in provinciam, in qua servivit, Præses provinciæ, qui in eo loco jus repræsentat, curæ

habebit: sed non ubi deprehensa est, audiri debet. PP. 13. cal. Septemb. POMPEIANO, & PELIGNO COSS. 232.

2. Imp. DECIVS A. Felici.

Procuratores nostros status causas examinare non posse, omnibus notum est. PP. calend. Decemb. DECIO A. 2. & GRATO COSS. 251.

3. Imp. DIOCLET. & MAXIM. AA. CC. Zenoniæ.

Si in possessione libertatis constituta es, cum in status etiam questione actor rei forum sequi debeat: ibi causam liberalem agi oportet, ubi consistit, quæ ancilla dicitur, licet Senatoria dignitate actor decoretur. Dat. 2. Id. Maji, AA. COSS. 290.

4. lidem AA. & CC. Sifinnia.

Si ex possessione servitutis in libertatem quis proclamet: ibi agi oportere status causam, ubi domicilium constitutum habet, qui se dominum dicit, non est ambigui juris. Dat. 2. Nonas Martias, Byzantii, CC. COSS. 294.

5. lidem AA. & CC. Diogeni Præfidi insularum

Iamdudum a nobis statutum est: Ut, si quæ causæ libertinitatis, & servitutis in provinciis inter fiscum & privatos exorirentur, ad Rationalem vel Magistrum rei privatæ, hoc est, unde motæ essent quæstiones, remitterentur: si quæ vero ingenuitatis essent, a Rectore provinciæ examinerentur. Dat. 4. Non. Aug. CC. COSS. 294.

6. Imp. IVSTINIANVS A. Mennæ P. P.

In litibus, in quibus, *utrum ingenuus an libertinus sit aliquis*, quæritur, quinquennii præscriptionem (post quod divino adiutorio opus esse veteres leges præcipiebant) in posterum cessare sancimus: & huiusmodi lites etiam post memoratum tempus, ad exemplum cæterarum, vel in provinciis apud earum moderatores, vel in hac alma urbe apud competentes maximos iudices examinari. Quod, etiam si clarissima persona super tali conditione vel etiam servili quæstionem patitur, tenere censemus. Dat. 3. Non. August. *.

TIT. XXIII.

VBI QVIS DE CVRIALI VEL COHORTALI ALIAVE CONDITIONE CONVENIATUR.

1. Imp. ARCAD. & HONORIVS. AA. Floro P. F. P.

Si quis vel curiæ, vel officiis iudicum, aut aliis quibuscunque corporibus obnoxius, intra provinciam ab his erit, quos aufugit, comprehensus: non expectata ejusdem iudicis notione, sub quo per ambitum coeperat militare, penitusque emendicati honoris præscriptione submota, a iudice, qui in locis aditus fuerit, audiatur: manifestarumque rerum probatione convictus, eorum societati, quos declinaverat, aggregetur. Dat. 12. cal. August. Mediolani, CÆSARIO & ATTICO COSS. 397.

2. Imp. THEODOS. & VALENT. AA.

Hac perpetua lege sancimus, provincialibus iudiciis non posse fori præscriptionem opponere eos, qui ad curias vocantur, vel cohortalibus deberi diguntur officiis, vel aliis corporibus obno-

obnoxii sunt: Eos etiam, qui superexactiones, vel concussiones perpetrasse firmentur; exceptis videlicet his, qui armata militia præditi sunt, vel alias speciali beneficio Principali sese defendunt: ita tamen, ut cui ex militaribus viris curiæ nomen, vel cohortalis officii quæstio ingeratur, Rector provinciæ super ejus nomine, tam ad Sedem tuæ magnificentiæ, quam ad Magisteriam, vel competentem referat potestatem; ut hi qui velut debiti postulentur, provinciali judicio destinati, ibi eventum judicii expectent, ubi jura moveri præcipiunt hujusmodi quæstiones. †. Super publicis autem functionibus & debitis nemini liceat fori præscriptionem opponere, præter eos, qui specialiter excepti sunt. Cæteros Excelsæ tuæ sedis, & Rectorum provinciarum in quolibet negotio declinare minime posse judicium decernimus: ita ut qui tam saluberrimam legem pertinaciter violare tentaverint, sciant a moderatoribus provinciarum adversus se tanquam contumaces sententiam proferendam. Dat. ii. cal. Octob. CYRO V. C. CONS. 441.

TIT. XXIV.

VBI SENATORES, VEL CLARISSIMI CIVILITER, VEL CRIMINALITER
CONVENIANTVR.

1. Imp. CONSTANTINVS A. ad Octavianum
Comitem Hispan.

Quicumque non illustri, sed Clarissima dignitate tantum præditus, virginem rapuerit, vel fines aliquos invaserit, vel in aliqua culpa, seu crimine fuerit deprehensus: intra provinciam, in qua facinus perpetravit, publicis legibus subjugetur, nec fori præscriptione utatur. Omnem enim hujusmodi honorem reatus excludit. Dat. 2. Non. Decemb. GALLICANO & BASSO COSS. 317.

2. Imppp. VALENS, GRAT. & VALENT.
AAA. ad Senatum,

Senatores in pecuniariis causis, sive in hac (alma) urbe, sive in suburbanis degunt, in judicio tam Prætorianæ quam Urbicariæ præfecturæ, necnon Magistris officiorum (quoties tamen ad eum nostræ pietatis emanaverit jussio:) in provinciis vero, ubi larem foveant, aut ubi majorem bonorum partem possident, & assidue versantur, respondebunt. Dat. cal. Mart. VALENTINIANO A. & NEOTERIO COSS. 390.

3. Imp. ZENO A. Arcadio P. P.

Quoties viro forte Patricio, vel ex Patricio, vel ei, quem Prætorianæ, vel Urbicariæ amplissimæ sedis administratio illustravit, vel Consulari viro, quem tam ordinaria professio, quam sacra nostræ pietatis pariter sublimavit oratio, quive Magisteriæ potestatis sudoribus clarus factus est, vel ei, qui Magistris officiorum vel Quæstoris officio functus, aut sacro nostræ pietatis cubiculo Præpositus, post depositam administrationem Senatorio ordini sociatus est, aut cui nostra Serenitas Domesticorum Scholam regendam mandavit, cuive sacros nostri numinis Thesaurus, aut res privatas nostræ pietatis vel serenissimæ Augustæ nostræ conjugis gubernandas injunxit: post depositam videlicet administrationem, crimen publicum privatumve, cui tamen non per procura-

torem respondere liceat, in hac alma urbe, vel in provinciis commoranti ingeratur: nullius alterius judicis, nisi nostræ pietatis hujusmodi esse cognitionem, vel sacri tantummodo cognitoris, cui nostra Serenitas hujusmodi negotii audientiam vice sua sacris apicibus mittendis mandaverit: ita tamen, ut apud talem Judicem nullius officii vel scholæ intercedente ministerio, more atque habitu sacrarum consultationum, absque ulla videlicet observatione dierum fatalium introductæ causæ, viris devotissimis sacri nostri scrinii libellensibus solennia implentibus audiantur: eo, qui in crimen vocatus erit, (ne quas ante probationes injurias patiatur) sedendi quoque in aliqua secretarii parte, quæ judicibus inferior, altercantibus vero superior esse videatur, habituro licentiam, §. 1. Adeo autem tantarum honores dignitatum duximus augendos, ut ne sacro quidem cognitori nostro, postquam crimen fuerit patefactum, contra hujusmodi viros vel eorum substantias statuendi aliquid concedamus facultatem, sed hoc solummodo in hujusmodi viros vice quoque Principis auditori licebit: ut intentatum apud se crimen, si patefactum fuerit, ad Principalem referat notionem: ultionis autem tantis inferendæ dignitatibus modus nonnisi in Principis residebit arbitrio: Cum sit certum oportere accusatoris calumniam, reo videlicet protinus absolvendo, inconsulta quoque nostra Serenitate, prout leges sanciunt, coercere: nisi forte accusator quoque non minoris quam reus sit dignitatis: in hoc namque casu super coercenda hujusmodi accusatoris calumnia non immerito consulenda erit Principalis auctoritas. §. 2. Viros autem Illustres in hac inclita Urbe degentes, qui sine administratione honorariis decorati fuerint codicillis, licet talem prærogativam nostræ jussionis meruerint, ut, quod non egerint, videantur egisse, in criminalibus causis magnificæ tuæ sedis, & illustrissimæ Urbicariæ præfecturæ, necnon etiam viri magnifici Magistris officiorum, (quoties tamen ad ejus judicium specialis nostræ pietatis emanaverit jussio) sententiis respondere decernimus: ita ut hujusmodi viri sedendi quidem in cognitionibus dicendis minime sibi vindicent facultatem: sciant autem ipsi quoque nec de se, nec de suis facultatibus judicatuos aliquid, nec probatis criminibus (nisi prius ad nostram pietatem retulerint) posse statuere. §. 3. Quotiens autem viri illustres in provinciis constituti, non hi tamen, quorum cognitio ad nostram majestatem, vel ad judicem vice nostri numinis auditurum pertineat, in querimoniam fuerint criminalem vocati: & sedendi, cum celebratur cognitio, in secretariis judicantium jus consequantur: & judices, patefactis quoque criminibus ferendis contra hujusmodi viros (illustres) vel facultates eorum sententiis abstineant, dum nostræ pietatis ad suas meruerint relationes responsum: supplicio videlicet, quod accusatoribus patefacta eorum calumnia ingerendum est, nec apud provinciales judices, si non sic, ut superius dictum est, similem dignitatem habeant, differendo. Dat. Constantinop. *

TIT. XXV.

IN QUIBUS CAUSIS MILITANTES FORI PRÆSCRIPTIONE VTI NON POSSUNT.

1. Imp. THEOD. & VALENT. AA.

Florentio P. P.

OMnes omnino domesticos (&) agentes in rebus, & quæcunque alia prætendatur militia vel dignitas, sub Moderatoribus provinciarum pro functionibus publicis respondere, nulla fori præscriptione valitura, sancimus: si hac, qui exiguntur publica debita, uti tentaverint. Immo & in aliis privatis actionibus occupatos volumus respondere, qui vel per provincias sociantur, vel conductorum vocabulis, cum non armata militia præditi sint, defenduntur: siue domorum divinarum, siue virorum potentium, seu cujuslibet conditionis sint conductores: nisi (si) forte commeatum ad rem propriam componendam unius anni inducias ostenderint se accepisse. Eadem forma servanda in his etiam qui mercandi vel militandi sacra beneficia meruerint; ut & ipsi Rectoribus provinciarum respondeant. Dat. 3. cal. Constantinop. THEOD. A. 17. & FESTO COSS. 439.

TIT. XXVI.

VBI CAUSÆ FISCALES VEL DIVINÆ DOMUS, HOMINVMQVE EIVS AGANTVR.

1. Imp. SEVERVS & ANTONINVS AA.

Dioscuro.

Non defensionis mortis quæstionem apud procuratores nostros non oportere tractari: nec bona (a) fisco peti posse, priusquam de crimine constiterit apud eum, cui convictis poenam irrogare licet, quis ignorat? Plane defunctis homicidii reis apud procuratores quoque causam agendam esseratio permittit. PP. 7. Idus Maji, LATRANO & RVFINO COSS. 198.

2. Idem AA. Aristæ.

Non animadvertimus, cur causas ad officium procuratorum nostrorum pertinentes, ad proconsulis notionem advocare velis: Nam cum hoc quæretur, an pater tuus mortem sibi confecerit metu alicujus poenæ, ac propterea bona a fisco vindicari debeant, jam non de crimine, aut poena mortui, sed de bonis quærendum est. Dat. 12. calend. Octob. APRO & MAXIMO COSS. 208.

3. Imp. ANTONINVS A. Heliodoro.

Procurator meus, qui vice præsidis provinciæ non fungitur, sicut exigere poenam desertæ accusationis non potest: ita judicare, ut ea inferatur, sententia sua non potest. Dat. 10. cal. Sept. LÆTO & CEREALI COSS. 216.

4. Imp. ALEXANDER A. Maximæ.

Cum vendente procuratore meo emisse te prædia dicas: pretium eorum necessario solvere debes. Cum his vero, quibus mandantibus eadem prædia emisse te & tradidisse dicis, agente te, procurator meus (si ejus audientiam elegeris) cognoscet, ut pecuniam quæ pretii nomine tibi debetur, & usuras, quæ fisco solvendæ sunt, consequi possis. PP. 4. Id. Octob. MAXIMO & PATERNO COSS. 234.

5. Imp. CONSTANTINVS A. ad Ursam.

Ad fiscum pertinentes causas rationalis deciderat, omnibus concussionibus prohibendis. Dat.

Tom. II.

Non. Febr. Constantinop. FELICIANO & TITIANO COSS. 337.

6. Idem A. ad Italicum.

Si quis adversus conductorem nostrum aliquid agendum crediderit, viro illustri Comiti rerum privatarum referri oportet: ne & judici existimationis, & officio ejus salutis discrimen imminuat. Dat. calend. Februar. * COSS.

7. Idem A. ad Bulephorum rationalem summæ rei.

Dominicis colonis & patrimonialibus Gravitationem tuam censemus disceptatricem esse debere. Duces enim & Præpositos militum, & castrorum, & Rectores provinciarum evocandis & arcescendis colonis abstinere oportet. Dat. 16. cal. Mart. LICINIO * COSS.

8. Imp. CONSTANTINVS A. ad Taurum. P. P.

Cum aliquid colonus aut servus rei privatæ nostræ contra disciplinam publicam adferatur petrare, ad judicium Rectoris provinciæ venire cogendus est: sic videlicet, ut præsentem Rationali vel Procuratore domus nostræ, inter eum & accusatorem causa tractetur: & si facinus fuerit approbatum, juris severitas exeratur. Dat. 5. Non. Mart. Sirmii, ARBITIONE & LOLLIANO COSS. 355.

9. Imp. VALENT. & VALENS AA. ad Philip. Virum clariss.

Universi fiduciam gerant, ut, si quis eorum ab actore rerum privatarum nostrarum, siue a procuratore vexatus fuerit (injuriis,) super ejus cotumeliis vel deprædationibus deferri querimoniam (sinceritati tuæ, vel Rectori provinciæ) non dubitet, (& ad publicæ sententiam vindictæ sine aliqua trepidatione convolare:) quæ res cum fuerit certis probationibus declarata, sancimus, (& edicimus,) ut si in provincialem hanc audaciam quisquam moliri ausus fuerit, publice vivus concremetur. Dat. 2. Non. Jul. Heraclia, VALENTINIANO & VALENTE AA. COSS.

10. Imp. GRATIAN. VALENT. & THEOD.

AAA. ad Polemium P. P.

Nullum ex officio Rationalis qui exactioni vel chartis inserviat, in aliud judicium adduci oportet: nisi forte cujuspiam caput accusatio legibus instituta pulsaverit. Dat. 3. cal. Maji, ARCAD. & BAVTONE COSS. 385.

11. Imp. THEOD. & VALENT. AA. Artaxi

Præposito sacri cubiculi.

Hac lege sancimus: ut, siue agat domorum nostrarum colonus, inquilinusve aut servus, siue pulsetur ab aliquo super criminali seu civili negotio, non alterius, quam tui culminis ac viri spectabilis Comitum domorum petatur examen: nullius allegatione super fori præscriptione penitus admittenda. Dat. 5. Id. Aprilis. *

TIT. XXVII.

QUANDO LICEAT VNICVIQVE SINE IVDICE SV VINDICARE, VEL PVBLICAM DEVOTIONEM.

1. Imp. VALENT. THEOD. & ARCAD.

AAA. ad Provinciales.

Liberam resistendi cunctis tribuimus facultatem: ut quisque militum vel privatorum

R

ad

ad agros nocturnus populator intraverit, aut itinera frequentata infidiis aggressionis obsederit, permiffa cuicunque licentia digno illico supplicio subjugetur: ac mortem quam minabatur, excipiat, & id quod intendebat, incurrat. Melius enim est occurrere in tempore, quam post exitum vindicare. Vestram igitur vobis permittimus ultionem, & quod ferum est punire iudicio, subjugamus edicto, ut nullus pareat militi, cui obviare telo oporteat, ut latroni. Dat. calend. Jul. TATIANO & SYMMACHO COSS. 391.

2. Imppp. ARCAD. HONOR. & THEOD.

AAA. Hadriano P. P.

Opprimendorum desertorum facultatem provincialibus jure permittimus. Qui si resistere ausi fuerint, in his velox ubique jubemus esse supplicium. Cuncti etenim adversus latrones publicos, desertoresque militiæ, jus sibi sciant pro quiete communi exercendæ publicæ ultionis indultum. Dat. 5. Non. Octob. THEODOSIO A. & KYMORIDIO COSS. 403.

TIT. XXVIII.

DE INOFFICIOSO TESTAMENTO.

1. Imp. SEVERVS & ANTONINVS AA.

Victorino.

Cum de in officioso matris suæ testamento filius dicere velit adversus eum, qui ex causa fideicommissi hereditatem tenet: non est iniquum hoc ei accommodari, ut periude fideicommissarius teneatur, ac si pro herede, aut pro possessore possideret. PP. 5. calend. Jul. FALCONE, & CLARO COSS. 194.

2. Idem AA. Lucretio.

Quamvis de inofficioso testamento acturum te, bonorum possessionem accepisse proponas, tamen scriptis heredibus auferri possessionem incivile est. Dat. 4. calend. Decemb. DEXTRO & PRISCO COSS. 197.

3. Idem AA. Januario.

Si mater filius duobus heredibus institutis, tertio post testamentum suscepto, cum mutare idem testamentum potuisset, hoc facere neglexisset: merito utpote non iustis rationibus neglectus, de inofficioso querelam instituere poterit. Sed cum eam in puerperio vita decessisse proponas: repentinus casus iniquitas per conjecturam maternæ pietatis emendanda est. Quare filio tuo, cui nihil præter maternum fatum imputari potest, periude virilem portionem tribuendam esse censemus, ac si omnes filios heredes instituisset. Sin autem heredes scripti extranei erant; tunc de inofficioso testamento actionem instituere non prohibetur. PP. 8. calend. Jul. LATERANO, & RVFINO COSS. 198.

4. Idem AA. Soterico & aliis.

Cum ex causa fideicommissi secundum Prætoris decretum in libertate morati sitis, filios etiam suscepistis: quamvis postea domini vestri testamentum inofficiosum sit pronunciatum, agentem filio: non est æquum, fieri vobis libertatis questionem. PP. 6. Id. Mart. ANTONINO 2. & GETA 2. COSS. 206.

5. Imp. ANTONINVS A. Helio.

Si pater tuus post licem contestatam, vel post

quam propositum habuisset inofficiosum fratris testamentum dicere, te herede relicto decessit: causam cœptam vel quocunque modo illi placitam exequi non prohiberis. PP. 2. Non. Octob. GENTIANO & BASSO COSS. 212.

6. Idem A. Ingenuo.

Cum quaeritur, an filii de inofficioso patris testamento possint dicere, si quartam bonorum partem mortis tempore testator reliquit, inspicitur. PP. 7. calend. Jul. Rome, DVOBVS ASPRIS COSS. 213.

In AVTHENT. de triente & semisse. §. 1. coll. 3.

tit. 5. Nov. 18. cap. 1. Authent. ex Novell. 18. cap. 1.

Novissima lege cautum est, ut si quatuor sint filii vel pauciores, ex substantia deficientis triens: si plures sint, semis debeatur eis quoque relicti titulo, ex equo scilicet inter eos dividendus: cujus portionis nec usufructu defraudari liberi in parentibus possunt.

In AVTHENT. de immensis donati. §. 1. coll. 7.

tit. 4. al. 3. Novell. 92. cap. 1.

Unde & si parens in quendam liberorum, vel in quosdam donationem immensam fecerit: quisque tantum feret ex hereditate nomine Falcidia, quantum poterat ante donationem deberi. Licet autem ei, qui largitatem meruit, abstinere ab hereditate, dummodo suppleat ex donatione (si opus sit) ceterorum portionem.

7. Idem A. Secundo.

Neptem defuncti actione de inofficioso testamento, quamvis pater ejus emancipatus fuerit defunctus, experiri posse, ignorare non debes. PP. 6. calend. Jul. Rome, LÆTO & CEREALI COSS. 216.

8. Imp. ALEXAND. A. Florentino.

Parentibus arbitrium dividendæ hereditatis inter liberos adimendum non est: dummodo non minus is qui pietatis sibi conscius est, patris, quæ intestato defuncto potuit ad eum pertinere, quartam ex iudicio parentis obtineat. §. 1. Qui autem agnovit iudicium defuncti, eo quod debitum paternum pro hereditaria parte persolvit, vel alio legitimo modo satisfecit: etiamsi minus quam ei debebatur, relictum est, si is major vigintiquinque annis est, accusare ut inofficiosam voluntatem patris, quam probavit, non potest. PP. 7. Id. Febr. MAXIMO 2. & ÆLIANO COSS. 224.

9. Idem A. Romanæ.

De inofficioso testamento militis, vel jure militari vel civili facto, vel Centurionis, vel Tribuni numeri, nec filios posse queri jus certum est. PP. Idus Maji, MAXIMO 2. & ÆLIANO COSS. 224.

10. Idem A. Quintiniano.

Si heredum Quintiniani, quem patrem tuum esse dicis, adversus quos de inofficioso testamento acturus eras, jure successionis bona ad fiscum pertinent, vel ipsius Quintiniani bona, utpote vacante, fiscus tenet: causam apud Procuratorem nostrum agere potes. PP. 2. Id. August. MAXIMO 2. & ÆLIANO COSS. 224.

11. Idem A. Ingenuo.

In arenam non damnato, sed sua sponte arena-

rio constituto, legitimæ successiones integræ sunt, sicuti civitas & libertas manet. Sed si testamentum parens ejus fecit: neque de inofficioso testamento accusatio, neque bonorum possessio ei competit: nam talem filium merito quis indignum (sua) successione judicat: nisi & ipse similis conditionis sit. PP. 4. cal. Januar. Jul. & CRISPINO COSS. 225.

12. Idem A. Liciniano & Diogeni.

Si pater puellæ (cujus vos curatores esse dicitis) filio ex semisse, ipsa autem ex triente, & uxore ex reliquo sextante scriptis heredibus, fidei filiorum commisit, ut si quis eorum intra viginti-quinque annos ætatis decederet, superstitis portionem (suam) restitueret: præterea uxori, ut id, quod ex causa hereditatis ad eam pervenisset, filius post mortem suam restitueret, fideicommissit: calumniosam inofficiosi actionem adversus justum judicium testatoris instituere non debetis: cum ex hujusmodi fideicommissaria restitutione tam matris quam fratris ejus portio ad eam poterat pervenire. PP. Non. Decemb. ALEXAND. A. 3. & DIONE COSS. 230.

13. Imp. GORDIANVS A. Prisciano.

Cum duobus heredibus institutis, uno ex quinque, altero ex septem unciiis, heres scriptus fuerat, iusta querela contendisse, ab altero autem victum te fuisse alleges: pro ea parte, qua resolutum est testamentum; cum jure intestati, qui obtinuit, succedat, neque legata, neque fideicommissa debentur: quamvis libertates, & directæ competant, & fideicommissariæ præstari debeant. PP. 3. cal. Februar. GORDIANO A. & AVIOLA COSS. 240.

14. Idem A. Prisco.

Eum qui inofficiosi querelam delatum non tenuit, a falsi accusatione non submoveri placuit. Idem observatur, & si e contrario falsi crimine instituto victus, postea de inofficioso actionem exercere maluerit. PP. 6. calend. Decemb. GORDIANO A. & AVIOLA COSS. 240.

15. Imp. PHILIPPVS A. Aphrodisiæ.

Filiam præteritam a matre, ad successionem ejus citra inofficiosi querelam adspirare non posse, explorati juris est. PP. 5. cal. Aug. PHILIPPO A. & TITIANO COSS. 246.

16. Imp. VALERIANVS, & GALLIENVS AA. Valerian. N. Cæf. Theodoræ.

Contra majores viginti quinque annis duplicem actionem inferentes, primam, quasi testamentum non sit jure perfectum, alteram, quasi inofficiosum, licet jure perfectum, præscriptio ex prioris judicii mora quinquennalis temporis non nascitur, quæ officere non cessantibus non potest. PP. Id. Aug. TVSCO & BASSO COSS. 259.

17. Imp. CARINVS & NUMERIANVS AA. Floræ.

Cum filium tuum, te præterita, sororem heredem instituisse proponas: inofficiosi querelam apud Præsidem provinciæ persequi potes. PP. Id. Febr. CARINO 2. & NUMERIANO AA. COSS. 284.

18. Imp. DIOCLET. & MAXIM. AA. Faustinae.

Cum te pietatis religionem non violasse, sed mariti conjugium, quod fueras sortita, distrahere noluisse, ac propterea offensum atque iratum

patrem ad exheredationis notam prolapsum esse dicas: inofficiosi testamenti querelam inferre non vetaberis. S. calend. Maji, MAXIMO 2. & AQUILINO COSS. 286.

19. Idem AA. Apollinari.

Si filiam tuam, eo quod turpiter, & cum flagitiosa sceditate vivit, a successione tua excludendam putes: si non inconsulto calore, sed ex meritis ejus ad id odium incitatus es, postremi judicii liberum arbitrium habebis. Dat. 15. cal. Jul. Sirmii, ipsis AA. COSS. 293.

In AVTHENT. ut cum de ap. cog. §. Si vero usque ad viginti quinque. col. 8. tit. 16.

al. 12. Nov. 115. cap. 3.

Sed si post viginti quinque annos te differente filiam marito copulare, ea in suum corpus peccaverit, vel sine consensu tuo, marito se, libero tamen, copulaverit eam exheredare non potes.

20. Idem AA. & CC. Salviano.

Filia in orbitate patris relicta, cum marito, cui matre volente nupsit, colens concordiam, iustas offensionis post ejusdem matris penitentiam causas non præstat: nec ex momentariis voluntatibus matris nupta atque vidua jure esse compellitur. Dat. Non. Jan. Sirmii, CC. COSS. 294.

21. Idem AA. & CC. Alexandro.

Fratris, vel sororis filii, patrui vel avunculi, amitæ etiam & materteræ testamentum inofficiosum frustra dicunt: cum nemo eorum, qui ex transversa linea veniunt, exceptis fratre & sorore, ad inofficiosi querelam admittatur. † De falso sane per accusationem criminis queri non prohibentur. Dat. * CC. COSS. 294.

22. Idem AA. & CC. Tantillæ.

Si maritus tuus facto testamento te quidem exasse scripsit heredem: filia autem, quam habuit in potestate, exheredata (jure) facta minime perhibetur; nihilque ei relictum est, neque iustas offensa causas præstitisse (expresse) convincitur: eam de inofficioso testamento patris querentem, totam hereditatem obtinere posse non ambigitur. Quod si jam obtinuit, vel post evincat: quodcumque maritus mortis suæ tempore debuisse tibi perhibetur, id ab ea reddi oportet. Dat. Idib. Febr. Sirmii, CC. COSS. 294.

23. Idem AA. & CC. Philippo, & aliis.

Testamenti factionem per testationem vos interdixisse matri profitentes, iustam causam offensæ manifeste testamini. Dat. 5. Id. Sept. CC. COSS. 294.

24. Idem AA. & CC. Successo.

Testamentum militis filiis, in castrensi peculio factum, neque a patre, neque a liberis ejus per inofficiosi querelam rescindi potest. Dat. 3. Non. Dec. Nicomediæ, CC. COSS. 294.

25. Idem AA. & CC. Menedoto.

Filiis matrem, quæ de mariti moribus secus suspicatur, ita posse consulere jure compertum est, ut eos sub hac conditione instituat heredes, si a patre emancipati fuerint, atque eo pacto secundum tabulas bonorum possessionem patrem cum re accipere non videri, qui conditioni minime obtemperaverit: neque ei nomine filiorum inofficiosi eo modo actionem posse competere, quibus

nullam injuriam fecerit mater, sed potius putaverit providendum, & ideo restituere debet. Dat. 4. Non. Jul. *Antiochia*, TITIANO & NEPOTIANO COSS. 301.

26. Iidem AA. & CC. Serapioni suo salutem dicunt.

EX tribus unciis herede instituto filio, intra pubertatis annos directam non inutiliter a patre fieri substitutionem, certum est. Dat. 5. cal. Sept. *Nicomedia*, CC. COSS. 302.

27. Imp. CONSTANT. A. Verino.

FRatres, vel sorores uterini ab inofficiosi actione contra testamentum fratris, vel sororis penitus arceantur: consanguinei autem, durante agnatione, (vel non) contra testamentum fratris sui, vel sororis de inofficioso quæstionem movere possunt, si scripti heredes infamiae, vel turpitudinis, vel legis notæ macula adspargantur: vel liberti, qui perperam, & non bene merentes, maximisque beneficiis suum patronum adsecuti, instituti sunt: excepto servo necessario herede instituto. Dat. Id. Aug. *Sirmii*, CONSTANTINO A. 5. & LICINIO Cæs. COSS. 319.

28. Iidem A. Ad Claudium Præsidem provinciae Daciae.

Liberi de inofficioso querelam contra testamentum parentum moventes, probationem debent præstare. *Quod obsequium debitum jugiter, prout ipsius naturæ religio flagitabat, parentibus adhibuerint: nisi scripti heredes ostendere maluerint ingratos liberos contra parentes existisse.* Sin autem mater contra filii testamentum inofficiosi actionem instituat, inquiri diligenter jubemus, utrum filius nulla ex justa causa læsus matrem (in) novissima læserit voluntate, (eo quod) neque luctuosam ei & legitimam reliquerit portionem: ut testamento rescisso, matri successio deferatur. † Si tamen mater inhonestis factis, atque indecentibus machinationibus filium forte obsedit, insidiisque eum vel clandestinis vel manifestis appetiit, vel inimicis ejus suas amicitias copulavit, atque in aliis sic versata est, ut inimica ejus potius quam mater crederetur: hoc probato, etiam invita acquiescat filii voluntati. Dat. 3. Id. Febr. CRISPO 2. & CONSTANTINO Cæs. I. COSS. 321.

29. Imp. ZENO A. Sebastiano Præf. Præt.

Quoniam novella constitutio divi Leonis ante nuptias donationem a filio conferri ad similitudinem dotis, quæ a filia confertur præcepit: etiam ante nuptias donationem filio in quartam præcipimus imputari. Eodemque modo cum pater, vel mater pro filia dotem, vel pro filio ante nuptias donationem, vel avus paternus aut maternus, vel avia paterna aut materna pro sua nepte, aut pro suo nepote, vel proavus uterque paternus aut maternus, vel proavia paterna aut materna pro sua pronepte, vel pro suo pronepote dederit: non tantum eandem dotem vel donationem conferri, verum etiam in quartam partem ad excludendam inofficiosi querelam, tam dotem datam, quam ante nuptias donationem præfato modo volumus imputari, si ex substantia ejus profecta sit, de cujus hereditate agitur. Dat. calend. Maji, ipso A. 2. CONS. 279.

30. Imp. IUSTINIANVS A. Mennæ.

Omnimodo testatorum voluntatibus prospicientes, magnam & innumerabilem occasionem subvertendæ eorum dispositionis amputare censemus: & in certis casibus, in quibus de inofficiosi defunctorum testamentis, vel alio modo subvertendis moveri solebat actio, certa & statuta legem mortuis consulere, quam liberis eorum vel aliis personis, quibus eadem actio competere poterat: ut, sive adjiciatur in testamento de adimplenda legitima portione, sive non, firmum quidem sit testamentum, liceat vero his personis, quæ testamentum quasi inofficiosum, vel alio modo subvertendum queri poterant, id quod minus portione legitima sibi relictum est, ad implendam eam sine ullo gravamine, vel mora exigere: si tamen non ingrati legitimis modis arguantur, cum eos scilicet *ingratos circa se fuisse testator dixerit*: Nam si nullam eorum *quasi ingratorum* fecerit mentionem, non licebit ejus heredibus ingratos eos nominare, & hujusmodi quæstionem introducere. † Et hæc quidem de his personis statuimus, quarum mentionem testantes fecerint, & aliquam eis quantitatem in hereditate, vel legato, vel fideicommissio, licet minorem legitima portione, reliquerint. §. 1. Sin vero vel præterierint aliquam eorum personam jam natam, vel ante testamentum quidem conceptam, adhuc vero in ventre constitutam; vel exheredatione, vel alia eorum mentione facta, nihil eis penitus reliquerint: tunc vetera jura locum habere sancimus, nullam ex præsentate promulgatione novationem, vel permutationem acceptura. §. 2. Imputari vero filiis, aliisque personis, quæ dudum ad inofficiosi testamenti querelam vocabantur, in legitimam portionem & illa volumus, quæ occasione militiæ ex pecuniis mortui eisdem personis acquisita, posse lucrari eas manifestum est: eo quod talis sit militiæ, ut vendatur, vel mortuo militante certa pecunia ad ejus heredes perveniat: ita tamen, ut ille gradus ejusdem militiæ inspicatur: quem in morte testatoris militans obtinet: ut tanta ei pecunia in legitimam portionem computetur, quantum dari constitutum est, si in eogradu mortuus esset is, qui militiam ex pecuniis testatoris adeptus est: exceptis solis Viris Spectabilibus Silentariis sacri nostri palatii, quibus præstita jam specialia beneficia tam re aliis capitulis, quam de pecuniis super memorata militiæ a parentibus eorum datis, ne in legitimam portionem eis computentur, rata esse præcipimus: in cæteris vero personis prædictam observationem tenere volumus. Dat. cal. Jun. *Constantinop.* IUSTINIANO A. 2. CONS. 528.

31. Idem A. Mennæ P. P.

Quæ nuper ad testamenta conservanda, nec facile retractanda sancivimus, ut ratione Falcidiæ minime illis personis derelicta, quæ ad inofficiosi testamenti querelam ex prioribus vocabantur legibus, non periclitentur testamenta, sed quod deest legitimæ portioni, id est, quartæ parti scilicet ab intestato successionis, tantum repleatur: exceptis illis, quibus nihil in testamento derelictum est, in quibus præfata jura illibata servamus: etiam ad

ad testamenta sine scriptis facienda locum habere sancimus. Dat. 2. Id. Decemb. D. N. IUSTINIANO A. 2. CONS. 528.

32. Idem A. Mennæ P. P.

Quoniam in prioribus sanctionibus illud statui-
mus, ut, si quid minus legitima portione his
derelictum sit, qui ex antiquis legibus de inoffi-
cioso testamento actionem movere poterant, hoc
repleatur, ne occasione minoris quantitatis testa-
mentum rescindatur: hoc in præsentī addendum
esse censuimus: Ut, si conditionibus quibusdam
vel dilationibus, aut aliqua dispositione moram
vel modum, vel aliud gravamen introducente, eo-
rum jura, qui ad memoratam actionem vocaban-
tur, imminuta esse videantur: ipsa conditio, vel
dilatio, vel alia dispositio moram, vel quodcum-
que onus introducens, tollatur: & ita res proce-
dat, quasi nihil eorum testamento additum esset.
Dat. 2. cal. April. DECIO V. C. CONS. 529.

33. Idem A. Demostheni P. P.

Si quis suo testamento maximam quidem portio-
nem libero relinquat, minusculam autem alii,
vel aliis de stirpe (sua) progenitis, ipsam tamen le-
gitimam, sive in hereditate, sive in legato, vel
fideicommissio, ut non possit locus inofficiosi te-
stamenti querelæ fieri, & ille quidem, qui ex par-
vulo genitoris sui consequitur substantiam, eam
suscipere maluerit; quia autem ex maiore parte
eam amplexus est, (sive unus, sive plures sint)
non statim, & sine contentioso proposito, vel ulla
mora eum restituere voluerit, sed expectato ju-
diciorum strepitu, & multis variisque certamini-
bus habitis, post longum tempus ex sententia ju-
dicis vix eam reddiderit; crudelitatem ejus com-
petenti poena aggredimur: ut, si hæc fuerint sub-
secuta, non tantum in id, quod testator voluit
eum restituere, condemnatur; (sed etiam aliam ter-
tiam) partem quantitatis quæ fuerat in testamento
derelicta, modis omnibus reddere cogatur: ut ava-
ritia ejus legitimis ictibus feriatur: Aliis omnibus,
quæ in eodem testamento, vel elogio scripta sunt,
pro sui tenore ad effectum perducendis. §. 1. Le-
gis autem veteris iniquitatem tollentes, ut non
diutius erubescat lex posita, (quam Julius Paulus
in suis scriptis Quæstionibus) hanc piissimam aggre-
dimur sanctionem: Cum enim infantem suum non
posse ingratum a matre sua vocari scripsit, neque
propter hoc ab ultima suæ matris hereditate repelli,
nisi hoc odio fecerit sui mariti, ex quo infans pro-
genitus est: hoc iniquum judicantes, ut alieno
odio alius prægravetur, penitus delendum esse san-
cimus: & hujusmodi causam liberis non tantum
infantibus, sed etiam quamcumque ætatem agen-
tibus opponi minime concedimus: cum possit sub
conditione emancipationis hereditatem suam ma-
ter filio derelinquens, & patris odium punire, &
juri filii sui minime nocere, nec suam naturam
fallere. Satis enim crudele nobis esse videtur,
eum, qui non sentit, ingratum existimari. Dat.
12. cal. Octob. DECIO V. C. CONS. 529.

34. Idem A. Joanni P. P.

Si quis filium suum exheredatum fecerit, alio scri-
pto herede; reliquerit autem ex eo nepotem
(vel) vivum, vel in ventre nurus suæ constitutum;

deliberante vero scripto herede filius (exheredatus)
decesserit, nulla hereditatis petitione ex nomine de
inofficioso constituta, vel præparata, omne adju-
torium nepotem dereliquit: neque enim pater
nepoti aliquod jus, cum decesserit, contra patris
(sui) testamentum dereliquit: quia postea & adita
est ab extraneo hereditas, & supervixit avo pater
ejus: ut neque ex lege Velleia possit in locum pa-
tris sui succedere, & rescindere testamentum. Et
hoc nonnulli Jurisconsulti in medium proponen-
tes inhumane reliquerunt. Sed nos (qui omnes
subjectos nostros & filios & nepotes habere existi-
mamus affectione paterna & imitatione) secundum
quod possibile est, omnium commodis prospicien-
tes, jubemus, in tali specie eadem jura nepoti dari,
quæ filius habebat: etsi præparatio facta non est
ad inofficiosi querelam instituendam, tamen posse
nepotem eandem causam proponere: & si non he-
res apertissimis probationibus ostenderit ingratum
patrem nepotis circa testatorem fuisse; testamento
remoto, ab intestato eum vocari, nisi certa quan-
titas patri ejus minor parte legitima relicta est:
tunc etenim, secundum novellam nostri numinis
constitutionem, repletio quartæ partis nepoti su-
perest, si qua patri ejus competeat ut perfruatur
nostro beneficio a vetustate quidem neglectus, a
nostro autem vigore recreatus, nisi pater adhuc
superstes, vel repudiavit querelam, vel quinquen-
nio tacuit, scilicet post aditam hereditatem. Dat. 3.
cal. Aug. LAMPADIO & ORESTE. COSS. 530.

35. Idem A. Juliano P. P.

Si quando talis concessio Imperialis processerit,
per quam libera testamenti factio conceditur,
nihil aliud videri Principem concedere, nisi ut ha-
beat legitimam, & consuetam testamenti factio-
nem: neque enim credendum est, Romanum Prin-
cipem qui jura tuetur, hujusmodi verbo totam ob-
servationem testamentorum multis vigiliis exco-
gitatam atque inventam velle everti. §. 1. Illud
etiam sancimus: Ut si quis a patre certas res vel
pecunias accepisset, & pactus fuisset, *quatenus de
inofficioso querela adversus testamentum paternum
minime ab eo moveretur*; & post obitum patris filius,
cognito paterno testamento, non agnoverit ejus
judicium, sed oppugnandum putaverit, vetere
jurgio exploso, hujusmodi pacto filium minime
gravari, secundum Papiniani responsum, in quo
definivit, *meritis magis filios ad paterna obsequia
provocandos, quam pactionibus adstringendos*. Sed
hoc ita admittimus, nisi transactiones ad heredes
paternos filius celebraverit, in quibus apertissime
judicium patris agnoverit. §. 2. Et generaliter
definimus: quando pater minus legitima portione
filio reliquerit, vel aliquid dederit, vel mortis
causa donatione, vel inter vivos, sub ea conditione,
ut hæc inter vivos donatio in quartam ei computetur:
si filius post obitum patris hoc, quod relictum vel
donatum est, simpliciter agnoverit, forte & secu-
ritatem heredibus fecerit, *quod ei relictum vel da-
tum est, accepisse*, non adjiciens, *nullam sibi super-
esse de repletionem questionem*: nullum sibi filium fa-
cere præjudicium, sed legitimam partem repleti:
nisi hoc specialiter sive in apocha, sive in trans-
actione scripserit, vel pactus fuerit, *quod contentus
relicta*

relicta vel data parte de eo, quod deest, nullam habeat questionem; tunc enim, omni exclusa querela, paternum amplecti compelletur iudicium. §. 3. Quæ omnis sanctio suas radices extendat non solum ad filium vel filiam, sed etiam ad omnes personas, quæ de inofficioso querelam contra mortuorum ultima elogia possunt movere. Dat. cal. Septemb. LAMPADIO & ORESTE COSS. 530.

36. Idem A. Joanni P. P.

SCimus antea constitutionem relatam fuisse, quæ cautum est; *Si pater minorem debita portione filio suo reliquisset, omnimodo, etsi non adjiciatur, viri boni arbitrato repleti filio, attamen ipso jure inesse eandem repletionem.* Quærebatur itaque, si quis rem donatam, vel inter vivos, vel mortis causa, (vel in legatis,) vel in testamento relictam agnoverit, & pro parte sua habuerit: deinde eadem res evicta, vel tota, vel pro parte fuerit; an debeat ex nostra Constitutione pars legitima post evictionem suppleri: vel si ex lege Falcidia minuantur legata, vel fideicommissa, vel mortis causa donationes, debeat tamen ex hoc casu supplementum introduci: ne, dum totam Falcidiam accipere heres nititur, etiam totum commodum hereditatis amittat? Sancimus itaque in omnibus istis casibus, siue in totum evictio subsequatur, siue in partem, emendare vitium, (&) vel aliam rem, vel pecunias restitui, vel repletionem fieri, nulla Falcidia interveniente: ut siue ab initio minus fuerit derelictum, siue extrinsecus qualiscunque causa interveniens aliquod gravamen imponat, vel in quantitate, vel in tempore: hoc modis omnibus repleti, & nostrum juvamen purum filiis inferri. Repletionem autem fieri ex ipsa substantia patris, non si quid ex aliis causis filius lucratus est, vel ex substitutione, vel ex jure accrescendi, (ut) puta ususfructus: Humanitatis etenim gratia sancimus, ea quidem omnia quasi jure adventitio (eum) lucrari: repletionem autem ex rebus substantiæ (patris) fieri. §. 1. Cum autem quis, extraneo herede instituto, *restituere cum filio suo hereditatem suam, cum moriatur, disposuerit, vel in tempus certum restitutionem distulerit:* quia nostra Constitutio, quæ antea composita est, omnem dilationem, omnemque moram censuit esse subtrahendam, ut quarta pars pura mox filio restituatur, in hujusmodi specie, quid faciendum sit dubitatur. Sancimus itaque quartæ quidem partis restitutionem jam nunc celebrari, non expectata nec morte heredis, nec temporis intervallo: reliquum autem, quod post legitimam portionem restat, tunc restitui, quando testator disposuit. Sic etenim filius suam habebit portionem integram, & qualem leges, & nostra constitutio definivit: & scriptus heres commodum, quod ei testator dereliquit, cum legitimo moderamine sentiet. §. 2. Illud præterea sancimus, ut tempora inofficiosi querelæ ab adita hereditate secundum Ulpiani opinionem currant, Herennii Modestini sententia recusata, qui a morte testatoris illico cursum de inofficioso querelæ temporis dabat: ut non liceat heredi, quando voluerit adire: ne per hujusmodi tramitem interim filius defraudetur debito naturali. Sancimus itaque, ubi testator decesserit alio scripto herede, & speratur

de inofficioso querela: necessitatem habere scriptum heredem, si quidem præsto est in eadem commanens provincia intra sex mensium spatium: sin autem seorsum utraque pars in diversis, provinciis degit, tunc intra annale tantummodo spatium simili modo per continuum a morte testatoris numerandum, omnimodo adire hujusmodi hereditatem, vel manifestare suam sententiam, quod hereditatem minime admittat: expeditus etenim ita tractatus inducitur filio memoratam movere querelam. Sin vero scriptus heres ita statuta tempora minime adierit: per officium quidem judicis heredem scriptum compelli hoc facere: in medio tamen tempore, id est, a morte quidem testatoris, sed ante aditam hereditatem, si decesserit filius, hujusmodi querelam (licet se non præparaverit) ad suam posteritatem transmittet: ad extraneos vero heredes tunc tantummodo, quando antiquis libris insertam faciet præparationem. Dat. cal. Sept. Constantinop. post consulatum LAMPADII & ORESTIS VV. CC. 531.

37. Idem A. Joanni P. P.

Cum antiquis legibus declaratum est, *Ut militaria testamenta de inofficioso querelam evadant:* multi alii casus emergunt, in quibus dubitationes exortas sopiri necesse est. In castrensibus etenim pecuniis introducta est & alia subdivisio, & peculii triplex invenitur causa. Vel enim pagani sunt peculium, vel castrense, vel quod medietatem inter utrumque obtinet: quod quasi castrense nuncupatur. †. In tali igitur peculio, quod quasi castrense appellatur, quibusdam personis licentia conceditur condere quidem testamenta, sed non quasi militibus quo voluerint modo, sed communi & licito & consueto ordine observando, quemadmodum constitutum fuerat in Proconsulibus, & Præfectis legionum, & Præsidibus provinciarum, & omnibus generaliter, qui in diversis dignitatibus, vel administrationibus positi a nostra consequuntur manu, vel ex publicis salariis quasdam largitates. †. Sed hæc quidem personæ testamenti faciendi habent potestatem in ipsis tantummodo pecuniis, quæ jam enumerata sunt, id est, quasi castrensibus. †. Sed & Veterani, qui tempore quidem militiæ sibi peculium acquisiverunt, militiam autem deposuerunt; testari, licito tamen modo, non prohibentur. In his itaque omnibus quasi castrensibus pecuniis dubitabatur, si contra hujusmodi testamenta de inofficioso, querelam extendi oporteret: Sed prior quæstio erat, si omnes, qui quasi castrense peculium habeant, testari in hoc possint: quia non omnibus passim, sed quibusdam personis hoc privilegii loco concessum est: quia militibus quidem & veteranis testamenta facere in castrensi peculio undique concessum fuerat: sed militibus quidem in expeditione constitutis jure suo; veteranis autem jure communi: de aliis autem personis omnibus, quæ non per speciale privilegium hoc acceperunt, si possint testari, dubitatum fuerat: ut puta viris disertissimis patronis causarum, virisque devotissimis Memorialibus, & Agentibus in rebus, necnon Magistris studiorum liberalium, Archiatris quoque & (aliis) omnibus omnino, qui salaria vel stipendia percipiunt publica.

§. 1. In

§. 1. In his itaque omnibus sancimus, (quia ad imitationem peculii castrensis quasi castrense peculium supervenit) omnes, qui tale peculium possident, super ipsis tantummodo rebus, quæ quasi castrensis peculii sunt, ultima condere (secundum leges tamen) posse elogia: hoc nihilominus eis addito privilegio, ut neque eorum testamenta inofficiosi querela expugnentur. Si enim patronus adversus res, quas libertus ex castris acquisivit, sui juris indubitanter constitutus, etsi præteritus fuerit ab ingrato liberto, tamen contra huiusmodi peculium contra tabulas bonorum possessionem non habet secundum veterum legum sanctionem: quemadmodum oportet præfata peculia, quæ ad instar castrensis peculii introducta sunt, de inofficioso querelæ esse supposita. §. 2. Sed hoc obtinere oportet, donec in sacris parentum suorum constituti sunt hi, qui quasi castrense peculium possident: Si enim sui juris efficiantur, proculdubio est, eorum testamenta, & pro ipsis rebus, quas antea ex quasi castrensi peculio habebant, posse de inofficioso querelam sustinere: cum neque nomen *peculii* permanet, sed aliis rebus confunditur, & similem fortunam recipit, quemadmodum & cæteræ res eorum, quæ in unum congregantur ex omnibus patrimonium. Dat. cal. Sept. Constantinop. post consulatum LAMPADII & ORESTIS VV. CC. anno secundo 532.

TIT. XXIX.

DE INOFFICIOSIS DONATIONIBVS.

1. Imp. PHILIPPVS A. Nicanori & Papianæ.

Si (ut allegatis) mater vestra ad eludendam inofficiosi querelam, pene universas facultates suas, dum ageret in rebus humanis, factis donationibus, sive in quosdam liberos, sive in extraneos exhaustit: ac postea vos ex duabus unciiis fecit heredes easque legatis & fideicommissis exinanire gestivit: non iniuria juxta formam de inofficioso testamento constitutam subveniri vobis, utpote quartam partem non habentibus, desideratis. PP. 14. cal. Septemb. PHILIPP. A. & TITIANO COSS. 246.

2. Imp. VALERIANVS & GALLIENVS AA. Acriæ.

Si pater omne patrimonium suum impetu quodam immensæ liberalitatis in filium effudit, aut in potestate (ejus) is permansit: & arbitri familiaris exercundæ officio congruit, ut tibi quartam (partem) debitæ ab intestato portionis præstet incolumem: aut si emancipatus is fuit, (&) quia donatio non indiget alieno adminiculo, sed suis viribus nititur juxta constitutiones, is, qui provinciam regit, ad similitudinem inofficiosi testamenti querelæ, auxilium tibi æquitatis impertiet. PP. 6. cal. Aug. MAXIMO 2. & GLABRIONE COSS. 357.

3. Idem AA. Æliano.

Precibus quidem tuis proposita Rescripta eos parentes denotant, qui (cum) testamento facto vivi patrimonium suum immensis donationibus exinanissent, inane nomen heredum liberis reliquerunt: sed ad intestatos quoque eadem ratio æquitatis extenditur. PP. 10. cal. Novemb. ipsis 4. & 3. AA. COSS. 258.

4. Imp. DIOCLET. & MAXIM. AA. Aristinæ.

Si filius tuus immoderate liberalitatis effusione patrimonium suum exhaustit: Præsidis provincie auxilio uteris: qui discussa fide veri, si in integrum restitutionem ex filii persona tibi competere ob improbabilem donationis enormitatem animadverteret; in removendis his, quæ perperam gesta sunt, tibi subveniet: ideoque non est tibi necessarium adversus immodicas donationes auxilium ad instar inofficiosi testamenti. Datum 6. Id. Febr. MAXIMO 2. & AQUILINO COSS. 286.

5. Idem AA. Cottabeo.

Si totas facultates tuas per donationes vacuas fecisti, quas in emancipatos filios contulisti: id, quod ad submovendam inofficiosi testamenti querelam non ingratis liberis relinqui necesse est: ex factis donationibus detractum, ut filii, vel nepotes postea ex quocunque legitimo matrimonio nati, debitum bonorum subsidium consequantur, ad patrimonium tuum revertetur. Dat. 2. cal. Mart. MAXIMO 2. & AQUILINO COSS. 286.

6. Idem AA. Demetrianæ.

Cum donationibus in fratrem tuum collatis facultates patris tui exhaustas esse, eundemque patrem vestrum ea, quæ superfuerant codicillis inter vos divisisse proponas, si voluntatem ejus non agnovisti, nec beneficio ætatis adversus hæc juvari poteris, nec tantum dos a patre data, & fideicommissum continent, quantum ad submovendam querelam sufficiat, de enormitate donationum ad exemplum inofficiosi testamenti Præses provincie jurisdictionis suæ patres exhibebit. PP. cal. Maji, Coss. ut supra 286.

7. Idem AA. Ammiano.

Si mater tua patrimonium suum ita profunda liberalitate in fratrem tuum evisceratis opibus suis exhaustit, ut quartæ partis dimidium, quod ad excludendam inofficiosi testamenti querelam adversus te sufficeret, in his donationibus, quas tibi largita est, non habeas. quod immoderate gestum est, revocabitur. PP. 5. Id. Maji, Coss. ut supra 286.

8. Idem AA. Auxanoni.

Si liqueat, matrem tuam intervertendæ quæstionis inofficiosi causa patrimonium suum donationibus in unum filium collatis exhaustisse, cum adversus eorum cogitationes, qui consiliis supremum Judicium anticipare contendunt, & actiones filiorum exhauriunt, aditum querelæ ratio deponat: quod donatum est, pro ratione quartæ ad instar inofficiosi testamenti convicti diminuetur. §. 1. Nam quod uxor a marito in se matrimonii tempore donationis causa collatum, emancipato filio communi, consentiente domino donavit, velut ex bonis patris (de cujus substantia prohibente matrimonio non potuit exire) datum accipi, rationis est: in cujus bonis, si idem consilium & eventus comprehendatur, lex quam de patrimonio matris ediximus, observabitur. PP. 3. Id. Sept. CC. COSS. 294.

9. Imp. CONSTANTINVS A. & IULIANVS Cæs. Olybrio.

Non convenit dubitari, quod immodicarum donationum omnibus querela ad similitudinem in-

inofficiosi testamenti legibus fuerit introducta: ut sit in hoc actionis utriusque vel una causa, vel similis existimanda, vel idem (&) temporibus & moribus. Dat. 14. cal. Jul. TAVRO & FLORENTIO COSS. 361.

TIT. XXX.

DE INOFFICIOSIS DOTIBVS.

1. Imp. CONSTANTIVS A. ad Maximum Præsidem Ciliciæ.

Cum omnia bona a matre tua in dotem dicantur exhausta, (leges) legibus concordare promptum est: ut ad exemplum inofficiosi testamenti adversus dotem immodicam exercendæ actionis copia tribuatur, & filiis conquerentibus emolumenta debita conferantur. Dat. 4. calend. Junii, TATIANO & CEREALE COSS. 358.

TIT. XXXI.

DE PETITIONE HEREDITATIS.

1. Imp. M. ÆLIVS ANT. A. Augurino Proconsuli Africæ.

Senatusconsultum auctore Divo Hadriano avo meo factum, quo cautum est, quid & ex quo tempore evicta hereditate restitui debeat, non solum ad fisci causas, sed etiam ad privatos hereditatis petitores pertinet. §. 1. Usuras vero pecuniarum ante litis contestationem ex die venditionis hereditariarum rerum ab eo factæ, qui antea possidebat, collectas, nec non etiam fructus bonæ fidei possessores reddere cogendi non sunt, nisi ex his locupletiores extiterint. Post litem autem contestatam, tam fructus (non) venditarum rerum, non solum quos perceperunt, sed etiam quos percipere poterant, quam usuras pretii rerum ante litis contestationem venditarum, ex die contestationis computandas, omnimodo reddere compellantur. PP. 6. cal. Feb. CLARO & CETHIGO COSS. 171.

2. Imp. SEVERVS & ANTON. AA. Marcello militi.

Si post motam controversiam Menecratis bonorum partem dimidiam Musæus ab hærede scripto quæstionis illatæ non ignarus comparavit: tam ipse quasi malæ fidei possessor, quam heredes ejus fructus restituere coguntur. Si vero venditionem lite antiquiorem esse, liquido probetur, ex eo die fructus restituantur, ex quo lis in iudicium deducta est. Fructibus enim augetur hereditas, cum ab eo possidetur, a quo peti potest. Emptor autem, qui proprio titulo possessionis munitus est, etiam singularum rerum jure convenitur. Dat. cal. Jul. SEVERO A. 2. & VICTORINO COSS. 201.

3. Idem AA. Epictetidi P.

Hereditas materteræ petita non infringit alterius hereditatis petitionem, quæ venit ex alia successione. Sed & si quæstionis titulus prior inofficiosi testamenti causam habuisset: judicatæ rei præscriptio non obstat eandem hereditatem ex alia causa vindicanti. PP. 5. Id. Aug. GETA & PLAVTIANO COSS. 204.

4. Imp. ANTON. A. Vitaliano.

In restituenda hereditate compensatio ejus habetur, quod te in mortui inirmitatem, inque sumptum funeris bona fide ex proprio tuo patri-

monio erogasse probaveris. PP. cal. Mart. ANTONINO A. 4. & BALBINO COSS. 214.

5. Idem A. Posthumianæ.

De hereditate quam bona fide possidebas, si contra te pronunciatum est: in restitutione ejus detrahetur, quod creditoribus ejusdem hereditatis exolvisse te bona fide probaveris: nam repeti a creditoribus, qui suum receperunt, non potest. PP. 6. cal. Junii, ANTONINO A. 4. & BALBINO COSS. 214.

6. Imp. ALEX. A. Firmino.

Si putas non jure tutores datos nepotibus tuis, eo quod eos dicas in tua esse potestate: petere ab his hereditatem filii tui emancipati non moreris, cujus commodum ad te pertinere dicis, iudice statuturo, an a Præsidalibus actis discedendum sit, qui eis tutores dedit, cum in tua potestate, negarentur esse. PP. 10. cal. Jul. IULIANO 2. & CRISPINO COSS. 225.

7. Imp. DIOCLET. & MAXIMIAN.

AA. & CC. Restitutæ.

Hereditatis petitionem, quæ adversus pro heredem, vel (pro) possessore possidentes exerceri potest, præscriptione longi temporis non submoveri, nomini incognitum est: cum mixtæ personalis actionis ratio hoc respondere compellat. A cæteris autem tantum specialibus in rem actionibus, vindicare posse manifestum est, si non agentis intentio per usucapionem, vel longum tempus explosa sit. PP. 11. cal. Aug. CC. COSS. 294.]

8. Idem AA. & CC. Hasterio.

Liber necne fuerit testator, ante omnia disquiri debet cum hereditas petitur. Dat. 4. calend. April. CC. COSS. 300.

9. Idem AA. & CC. Demophilæ.

Si scripti heredes delatam sibi successionem cognati (sui) repudiaverunt, & hanc honoratio, vel civili jure quæstisti: res hereditarias, quæ in eadem causa durant, hereditatis petitione vindicare potes. Datum 3. cal. Decemb. NICOMEDIA, CC. COSS. 300.

10. Idem AA. & CC. Theodosiano.

Si filiusfamilias delatam sibi hereditatem per longum tempus detinuit: eo ipso (utpote agnita hereditate) patri suo ejus commodum acquisisse videtur. Datum 12. calend. Januar. CC. COSS. 300.

11. Imp. ARCAD. & HONOR. AA. Æternali proconsuli Asiæ.

Cogi possessorem ab eo, qui expetit, titulum suæ possessionis dicere, incivile est, præter eum scilicet, qui dicere cogitur *utrum pro possessore, an pro herede possideat*. Datum 11. calend. April. ARCADIO 4. & HONORIO 3. AA. COSS. 396.

12. Imp. IUSTINIANVS. A. Juliano P. P.

Cum hereditatis petitioni locus fuerat, exceptio adsumebatur, quæ tuebatur hereditatis petitionem, ne fieret ei præjudicium. Magnitudo etenim & auctoritas centumviralis iudicii non patiebatur, per alios tramites viam hereditatis petitionis infringi. Cumque multæ varietates & controversiæ veterum exortæ sint, eas certo fine concludentes, sancimus: Si quis hereditatis petitionem (vel suscepit) vel suscipere sperat, vel move-

movere: alius autem superveniens, vel ex deposito, vel ex commodato, vel ex legato, vel ex fideicommissio, vel ex aliis causis inquietare, vel reum, vel agentem ex persona defuncti crediderit sibi esse necessarium: si quidem pro legato, vel fideicommissio hoc faciat, rem expeditæ quæstionis esse, cum possit scriptus heres cautione interposita non differre hanc petitionem, sed recte exigere, vel legatum, vel fideicommissum sub ea cautela, vel satisfactione pro qualitate personarum. Quod si non obtinuerit ejus jura, restituit legatarius, vel fideicommissarius ei datam pecuniam cum usuris ex quarta centesimæ parte currentibus, vel agrum cum fructibus quos percepit, vel domum cum pensionibus: scilicet in utroque eorum expensis antea necessariis & utilibus deductis: vel, si ipse maluerit litem quidem contestari, expectare autem hereditatis petitionis eventum, hoc ei liceat facere, ut restitutio, si competeret cum legitimis augmentis legatario, vel fideicommissario accedat. §. 1. Sin autem ex contractibus defuncti agatur contra possessorem hereditatis, vel ejus rei de qua agitur: si quidem res sint vel depositæ, vel commodatæ, vel pignori datæ, vel aliæ, quæ extant: non differri sub prætextu hereditatis petitionis memoratum judicium: quemadmodum si pro fœnerata pecunia, vel alia personali actione agatur contra possessorem, vel petitem, non debet judicium differri, sed exitum suum accipere. Postquam enim hereditatis petitionis judicium finem accipiat: tunc inter petitem hereditatis, & possessorem rationibus contractis, non aliter possessor, si victus fuerit, hereditatem restituere compellitur, nisi pro omnibus, quæ rite ab eo gesta sunt, petitor ei satisfaciatur. Quod si petitor victus fuerit, simili modo a possessore judicis officio ei satisfiat, vel, si hoc fuerit prætermisum, negotiorum gestorum, vel ex lege condicione. §. 2. Sin autem libertates, vel a possessore, vel a petitore fideicommissariæ petantur, vel directæ ipso jure dicantur competere: annale tantummodo spatium expectetur a morte testatoris numerandum, Et si quidem hereditatis petitionis judicium intra id spatium terminum accipiat, secundum eventum judicii & libertates, vel effectum habeant, vel evanescent. Sin autem tempus annale emanaverit, tunc libertatis favore & humanitatis intuitu competant quidem directæ libertates: ex fideicommissariis autem in libertatem servi eripiantur: ita tamen, si non falsum testamentum approbetur: sub ea scilicet condicione, ut, si actores sint, vel alias ratiociniis suppositi, etiam postquam perveniant in libertatem, necessitas eis imponatur res hereditarias & rationes reddere: jure patronatus videlicet competente ei qui ex legibus ad id possit vocari. §. 3. Illo (ne in posterum dubitetur) observando, ut (&) ipsa hereditatis petitio omnimodo bonæ fidei judiciis connumeretur. Dat. cal. Septemb. *Constantinop.* LAMPADIO & ORESTE COSS. 530.

TIT. XXXII.

DE REI VINDICATIONE.

1. Imp. SEVERVS & ANTONINVS AA. Cæciliæ.

Etiam per alienum servum bona fide possessum, Tom. II.

ex re ejus qui eum possidet, vel ex operis servi acquiri dominium, vel obligationem placuit. Quare si tu quoque bona fide possedisti eundem servum, & ex nummis tuis mancipia eo tempore comparavit, potes secundum juris formam uti defensionibus tuis. §. 1. Mancipium autem alienum mala fide possidenti nihil potest acquirere: sed qui tenet, non tantum ipsum, sed etiam operas ejus, nec non ancillarum partus, & animalium fœtus reddere cogitur. PP. 3. Non. Maji, *Eboraci*, FAVSTINO & RVFO COSS. 211.

2. Imp. ANTONINVS A. Aristæneto.

Si inferiorem partem ædificii, quæ solum contingit, ad te pertinere probare potes, eam quam vicinus (tuus) imposuit, accessisse dominio tuo non ambigitur. Sed & id, quod in solo tuo ædificatum est, quod in eadem causa manet, jure ad te pertinet. Si vero fuerit dissolutum: ejus materia ad pristinum dominum redit, si bona fide, si mala ædificium extructum sit: si non donandi animo ædificia alieno solo imposita sint. PP. 12. calend. Novemb. ANTONINO A. 4. & BALBINO COSS. 214.

3. Imp. ALEXANDER A. Dominiæ.

Mater tua, vel maritus fundum tuum invita, vel ignorante te vendere jure non potuit: sed rem tuam a possessore vindicare etiam non oblato pretio poteris. Sin autem postea de ea venditione consensisti, vel alio modo proprietatem ejus amisisti: adversus emptorem quidem nullam habes actionem: adversus venditorem vero de pretio negotiorum gestorum actionem exercere non prohiberis. PP. 3. cal. Novemb. ALEXANDRO A. 2. & MARCELLO COSS. 227.

4. Imp. GORDIANVS A. Muniano militi Africæ.

Adversus eos, qui a malæ fidei possessoribus fundum bona fide comparaverunt, ita tibi actio competit, si prius quam usucapionem impleant, vel longæ possessionis præscriptionem adipiscerentur, dominium ad te pervenerit. PP. 12. calend. Novemb. PIO & PONTIANO COSS. 229.

5. Idem A. Herafiano.

Domum quam ex matris successione ad te pertinere, & ab adversa parte injuria occupatam esse ostendis: Præses provinciæ cum pensionibus, quas percepit, aut percipere poterat, & omni causa damni dati restitui jubebit. Ejus autem, quod impendit, rationem haberi non posse, merito rescriptum est: cum malæ fidei possessores, ejus, quod in rem alienam impendunt: non eorum negotium gerentes quorum res est, nullam habeant repetitionem, nisi necessarios sumptus fecerint. Sin autem utiles: licentia eis permittitur sine læsione prioris status rei eos auferre. PP. 2. Id. Feb. GORDIANO A. & AVIOLA COSS. 240.

6. Idem A. Ustronio.

Si (ex) ea pecunia quam deposueras, is apud quem collocata fuerat, sibi possessiones comparavit, ipsique traditæ sunt, tibi vel omnes tradi, vel quasdam ex his compensationis causa ab invito eo in te transferri, injuriosum est. PP. 5. Id. Julii, GORDIANO A. & AVIOLA COSS. 240.

7. PHILIPPVS A. & PHILIPPVS N. Cæs. Antonio.

Partem ancillæ matris sequi conditionem, nec sta-

statum patris in hac specie considerari, explorati juris est. PP. 13. calend. Novemb. PHILIPPO A. & TITIANO COSS. 246.

8. Idem A. & C. Philippo militi.

SI (ut proponis) pars adversa pecunia tua quædam nomine suo comparavit, Præses provinciæ utilem vindicationem obtentu militiæ tibi eo nomine impertiri desideranti, partes æquitatis non negabit. Idem mandati quoque, seu negotiorum gestorum actionem inferenti tibi jurisdictionem præbebit. PP. 2. Non. Mart. PRÆSENTE & ALBINO COSS. 247.

9. Imppp. CARVS, CARINVS, & NVMERIANVS AAA. Antonio.

DOce ancillam, de qua supplicas, dotalem fuisse, in notione Præsidis: Quo patefacto, dubium non erit vindicari ab uxore tua nequivisse. PP. 3. calend. Mart. CARO & CARINO AA. COSS. 283.

10. Impp. DIOCLET. & MAXIM. AA. & CC. Januario.

CUM super vernis mancipiis nulla instrumenta te habere adseveres, in iudicio, in quo negotium ceptum esse proponitur, id, quod in prece contulisti, postulare debuisti. Iudex enim non ignorat servorum dominia etiam citra instrumentorum exhibitionem aliis probationibus, vel ipsorum interrogatione posse ostendi. PP. G. 2. Id. Febr. ipsis 4. & 3. AA. COSS. 290.

11. Idem AA. & CC. Gallano.

SI quis sciens alienum agrum sevit, vel plantas imposuit: postquam (hæ) radicibus terram fuerint amplexæ, solo cedere rationis est. Domini enim magis segetem, vel plantas, quam per huiusmodi factum solum suum facit. Sane eum, qui bona fide possidens, hoc fecerit, per doli mali exceptionem contra vindicantem dominium servare sumptus, juris auctoritate significatum est. Dat. calend. Mart. Sirmii, AA. COSS. 293.

12. Idem AA. & CC. Alexandro.

INcivile atque inusitatum est, quod postulas, ut mancipium, quod tradidisti, & eo modo dominium ejus transfulisti, invito eo, ex nostro Rescripto tibi assignetur. Unde intelligis, ancillæ semel emptoris factæ filios etiam postea natos, ejus dominium sequi, cujus mater eorum eotempore fuerit. Sane de pretio, si non hoc ante probatum fuerit te recepisse, conveni adversarium tuum. G. Id. April. AA. COSS. 293.

13. Idem AA. & CC. Cytichio.

Ordinarii juris est, ut, mancipiorum orta questione, prius exhibitis mancipiis de possessione judicetur, ac tunc demum proprietatis causa ab eodem iudice decidatur. Dat. Id. April. AA. COSS. 293.

14. Idem AA. & CC. Septianæ.

CUM a matre domum filii, te sciente, comparasse proponas, adversus eum dominium vindicantem, si matri non succedit, nulla te exceptione tueri potes. Quod si venditricis obtinet hereditatem, doli mali exceptione, pro qua portione ad eum hereditas pertinet, uti non prohiberis. Dat. 3. cal. Jul. AA. COSS. 293.

15. Idem AA. & CC. Aureliæ Philoxenæ.

QUOTiens duobus in solidum prædium jure distrahitur: manifesti juris est, eum, cui priori traditum est, in detinendo dominio esse potiorum. Si igitur antecedente tempore te possessionem emisse, ac pretium exolvere apud Præsidem provinciæ probaveris: obtentu non datorum instrumentorum expelli te (a) possessione non patietur. Erit sane in arbitrio tuo, pretium, quod dedisti, cum usuris recipere: ita tamen, ut perceptorum fructuum ac suntuum ratio habeatur: cum, & si ex causa donationis utrique dominium rei vindicetis; eum cui priori possessio soli tradita est, haberi potiorum conveniat. Dat. 2. cal. Octob. AA. COSS. 293.

16. Idem AA. & CC. Januario.

SI in area communi domum aliquis extruxit, hanc vobis communem juris fecit ratio: cujus portionem ab eo, qui bona fide possidens ædificavit, si velis vindicare, sumptus offerre debes, ne doli mali possis exceptione submoveri. Datum Id. Novemb. Sirmii, AA. COSS. 293.

17. Idem AA. & CC. Sabino, & aliis.

SI fundum vestrum, vobis per denunciationem admonentibus volentem ad emptionem accedere, quod distrahentis non fuerit, non recte is, contra quem preces fundis, comparavit, vel alio modo mala fide contraxit: tam fundum vestrum constitutum probantibus, quam fructus, quos eum mala fide percepisse fuerit probatum, aditus Præses provinciæ restitui jubebit. Dat. 12. calend. Decemb. Sirmii, AA. COSS. 293.

18. Idem AA. & CC. Claro.

RE tua apud alium manente, proprietatis error nihil tibi nocere potuit: nisi alia contra te causa intervenierit. G. 3. cal. Jan. AA. COSS. 293.

19. Idem AA. & CC. Callistrato.

INDICIA certa, quæ jure non respuuntur, non minorem probationis, quam instrumenta, continent fidem: Quo jure, si de proprietate domus ambigis, negotiumque integrum est, uti non prohiberis. G. 2. Jan. Sirmii, AA. COSS. 293.

20. Idem AA. & CC. Quartillæ.

NON servum, quem res tuas detinere adseveras, sed ejus dominum de rebus petendis conveniendum esse perspicis. G. cal. Mart. CC. COSS. 293.

21. Idem AA. & CC. Hierocli.

APOSsidentibus vindicata mancipia, quorum dominium ad vos pertinere intenditis, si postea quam impleveritis intentionem, hæc non restituantur, jurisjurandi solennitate secuta condemnatio procedere debet. Petita, 6. Id. Octob. CC. COSS. 294.

22. Idem AA. & CC. Diodotæ.

CERTUM est, malæ fidei possessores omnes fructus solere cum ipsa re præstare: bonæ fidei vero, extantes: post autem litis contestationem, universos. Dat. 3. cal. Novemb. CC. COSS. 294.

23. Idem AA. & CC. Magnifero.

SI mancipium tuum per vim, vel furtum ablatum, alii ex nulla justa causa distraxerunt, vindicanti tibi dominium solvendi pretii nulla necessitas irogetur. 10. cal. Dec. CC. COSS. 294.

24. Idem

24. Iidem AA. & CC. Juliano.

Nullo iusto titulo præcedente possidentes, ratio juris quærere dominium prohibet. Idcirco cum etiam usucapio gesserit, intentio domini nunquam absumitur. Unde hoc casu postliminio reuerso citra beneficium actionis rescissoriæ directæ permanet integra vindictio. G. 10. calend. Decemb. CC. COSS. 294.

25. Iidem AA. & CC. Egnomio.

Solennibus pensionibus rei pro alio satisfaciendem, non interveniente venditione, solutionis causa minimè dominum facit. Dat. 16. cal. Decemb. Nicomedia. CC. COSS. 294.

26. Iidem AA. & CC. Heliodoro.

Moræ litis causam possessoris non instrunt ad inducendam longæ possessionis præscriptionem, quæ post litem contestatam in præteritum æstimatur. Dat. Idib. Decemb. CC. COSS. 294.

27. Iidem AA. & CC. Philadelpho.

Servum emptor non traditum sibi præsentem vindicare non potest. G. 12. cal. Jan. Nicomedia, CC. COSS. 294.

28. Iidem AA. & CC. Sopatro.

Res alienas possidens, licet iustam tenendi causam nullam habeat, non nisi suam intentionem implenti restituere cogitur. Dat. 8. cal. Januar. CC. COSS. 294.

TIT. XXXIII.

DE USUFRUCTU ET HABITATIONE, ET MINISTERIO SERVORVM.

1. Imp. SEVERVS & ANTONINVS AA.

Posidonio.

Si usufructus omnium bonorum testamento uxoris marito relictus est: quamvis cautionem ate prohibuerit exigi, (tamen) non aliter a debitoribus solutam pecuniam accipere poteris, quam oblata secundum formam Senatusconsulti cautione. PP. G. cal. Octob. ANVLINO & FRONTO-NE COSS. 200.

2. Iidem AA. Felici.

Verbis testamenti, quæ precibus inseruisti, usufructum legatum tibi animadvertimus. Quæ res non impedit proprietatis dominum obligare creditori proprietatem, manente scilicet integro usufructu tui juris. PP. 6. Id. Maji, ANTONINO A. 2. & GETA 2. COSS. 206.

3. Imp. ANTONINVS A. Antoniano.

Si patri tuo usufructus legatus est, defuncto eo nihil ad te pertinet, cum morte ejus, cui fuerat legatus, vel alio modo acquisitus, ad proprietatem regredi soleat. §. 1. Usufructuario autem superstiti, licet dominus proprietatis rebus humanis eximatur, jus utendi fruendi non tollitur. PP. 3. cal. August. ANTONINO A. 4. & BALBINO COSS. 214.

4. Imp. ALEXANDER A. Verbicio.

Usufuctu constituto, consequens est, ut satisfactio boni viri arbitrato præbeatur ab eo, ad quem id commodum pervenit, quod nullam læsionem ex usu proprietati adferat. Nec interest, siue ex testamento, siue ex voluntario contractu usufructus constitutus est. PP. G. Id. Mart. ALEXANDRO A. 2. & MARCELLO COSS. 227.

5. Idem A. Evocato & aliis.

Si pater usufructum prædiorum in tempus vestrae pubertatis matri vestrae reliquit: finito usufructu postquam vos adolevistis, posterioris temporis fructus perceptos ab ea repetere potestis, quos nulla ratione sciens de alieno percepit. PP. cal. April. ALEXANDRO A. 2. & MARCELLO COSS. 227.

6. Idem A. Stratonice.

Interest, usufructum solum maritus tuus in dotem acceperit, an proprietas quidem doti data sit, verum pactum intercescit, ut moriente eo tibi eadem possessio redderetur: nam usufructuarius quidem proprietatem pignora non potuit: qui autem proprietatem æstimatam in dotem accepit, non ideo minus obligare eam potuit: quoniam soluto matrimonio restituenda tibi æstimatio ejus fuit. PP. calend. Jul. AGRICOLA, & CLEMENTINO COSS. 231.

7. Imp. GORDIANVS Ulpiano militi.

Eum, ad quem usufructus pertinet facta testamento suis sumptibus præstare debere, explorati juris est. Proinde si quid ultra quam impendi debeat, erogatum potes docere, solenniter reposces. PP. calend. Februar. ARIANO & PAPO COSS. 244.

8. Imp. DIOCLET. & MAXIM. AA. &

CC. Etheroni.

Neque fructuarius ad obtinendam proprietatem rerum, quarum usufructum habet, neque successores ejus, ulla temporis ex ea causa tenentes præscriptio munit. G. cal. Jul. AA. COSS. 293.

9. Iidem AA. & CC. Auxanuse.

Usufuctu matri tuæ prædiorum, & mancipiorum relicto, tam alienatio quam manumissio interdicta est. Sane mancipia, quorum testamento ministerium matri relictum est, cum in his dominium non habeat, nec tradendo cuiquam, nec manumittendo ad testatoris heredem pertinentia, quicquam facit. Dat. cal. Decemb. AA. COSS. 293.

10. Iidem AA. & CC. Pomponio.

Si domina proprietatis uxori tuæ usufructum locavit sub certa annua præstatione: morte conductricis, ei quæ locavit, utendi fruendi causa non est deneganda. 13. calend. Januar. Sirmii, AA. COSS. 293.

11. Iidem AA. & CC. Theodoro.

Habitatio morte finitur: nec proprietatem, qui habitationem habuit, legando, domini vindicationem excludit. Dat. 15. calend. Novemb. Constantinop. post consulatum LAMPADII, & ORESTIS VV. CC. 531.

12. Imp. IVSTINIANVS A. Juliano P. P.

Ambiguitatem antiqui juris decidentes, sancimus, siue quis uxori suæ, siue alii cuiunque usufructum reliquerit sub certo tempore, in quod vel filius ejus, vel quisquam alius pervenerit, stare usufructum in annos (singulos,) in quos testator statuit: siue persona, de ejus ætate compositum est, ad eam pervenerit, siue non. Neque enim ad vitam hominis respexit, sed ad certa curricula nisi ipse, cui usufructus legatus sit, ab hac luce fuerit substractus: tunc etenim ad posteritatem eju-

usumfructum transmitti non est (penitus) possibile: cum morte usumfructum penitus extingui, juris indubitati sit. §. 1. Sin autem talis fuerit inserta conditio, *Donec in furore filius, vel alius quisquam remanserit*: vel in aliis similibus casibus, quorum eventus in incerto sit: siquidem reliquerit filius, vel alius, pro quo hoc dictum est, vel conditio extiterit, usumfructum finiri: Sin autem adhuc is in furore constitutus decesserit, tunc quasi in usufructuarii vitam eo relicto, manere usumfructum apud eum. Cum enim possibile erat usque ad omne vitæ tempus usufructuarii non ad suam mentem venire furem, vel conditionem impleri: humanissimum est, ad vitam eorum usumfructum extendi. Quemadmodum etenim si decesserit usufructuarius ante impletam conditionem, vel furorem finitum, extinguatur usufructus: ita humanum est extendi eum in usufructuarii vitam, etsi antea decesserit furiosus, vel alia conditio defecerit. Dat. calend. August. *Constantinop.* LAMPADIO & ORESTE VV. CC. COSS. 530.

13. Idem A. Juliano P. P.

Cum antiquitas dubitabat, *usufructu habitatio-* nis legato, & primo quidem, cui similis esset, utrumne usui, vel usufructui, an neutri eorum, sed jus proprium, & specialem naturam sortita esset habitatio; postea autem, si posset is cui habitatio legata esset, eandem locare, vel dominium sibi vindicare: auctorum iurgium decedentes, compendioso responso omnem huiusmodi dubitationem rescamus. † Et, si quidem *habitationem* (quis) reliquerit, ad humaniorem declinare sententiam nobis visum est, & dare legatario etiam locationis licentiam. Quid enim distat siue ipse legatarius maneat, siue alii cedat, ut mercedem accipiat? Et multo magis, si *habitationis usumfructum* reliquerit: cum & nimis subtilitati satisfactum videatur, etiam nomine usufructus addito. In tantum etenim valere *habitationem* volumus, ut non antecellat usumfructum: nec dominium habitationis speret legatarius, nisi specialiter evidentissimis probationibus ipse legatarius possit ostendere, & dominium ejus domus (sibi) esse relicto: tunc etenim voluntati testatoris per omnia obediendum est. † Quam decisionem locum habere censem in omnibus locis, quibus habitatio constitui potest. Dat. 18. cal. Octob. LAMPADIO & ORESTE VV. CC. COSS. 530.

14. Idem A. Juliano PP.

Antiquitas dubitabat, si quis fundum vel aliam rem cuidam testamento relinqueret, *quatenus usufructus apud heredem maneret*, si huiusmodi constaret legatum? Et quidam inutile legatum esse existimabant: quia usufructus nunquam ad suam rediret proprietatem, sed semper apud heredem remaneret: & forsitan hoc existimabant, quia & secundus heres & deinceps successores unius esse videantur: nec possit huiusmodi usufructus secundum veterem distinctionem solitis modis extingui. Alii autem huiusmodi legatum non esse respuendum existimaverunt. Tales altercationes decedentes, sancimus & huiusmodi legatum firmum esse, & talem usumfructum una cum herede

finiri: & illo moriente, vel aliis legitimis modis eum amittente, expirare. Quare enim iste usufructus sibi tale vindicet privilegium, ut (a) generali interemptione usufructus ipse solus excipiat? quod ex nulla induci rationabili sententia manifestissimum est. Et propter hoc, & usumfructum finiri, & ad proprietatem suam redire, & utile esse legatum sancientes, huiusmodi paucissimis verbis totam eorum ambiguitatem delevimus. Dat. 15. cal. Octob. LAMPADIO & ORESTE VV. CC. COSS. 530.

15. Idem A. eidem Juliano P. P.

Inter antiquam prudentiam dissensio incidit; si per servum usufructus domino fuerit acquisitus, & ex quibusdam casibus (multi enim (casus) rebus incidunt mortalium) pars huius servi ad alium perveniat: utrum omnis usufructus, qui antea per servum ad aliquem pervenerit, apud eum remaneat, an totus tollatur, vel ex parte diminuatur, ex parte autem apud eum resideat. Et super huiusmodi dubitatione tres sententiæ vertebantur. Una, quæ dicebat, ex particulari alienatione servi totum (usumfructum) diminui. Alia, in tantum usumfructum diminui, in quantum & servus alienaretur. Tertia, quæ definiebat partem (quidem) servi posse alienari: totum autem usumfructum apud eum remanere, qui antea servum in solidum habebat. Et in novissima sententia summum auctorem juris scientiæ Salvium Julianum esse invenimus. Nobis autem hæc decedentibus placuit, Salvii Juliani admitti sententiam, & aliorum, qui in eadem fuerunt opinione, quibus humanius visum est, non interemptionem usufructus studiosam esse, sed magis retentionem: quatenus, etsi pars servi alienetur, tamen neque pars usufructus depereat, sed maneat secundum suam naturam integer atque incorruptus: & quemadmodum ab initio fixus est, ita & conservetur, ex huiusmodi casu nullo deterioratus modo. Dat. 10. cal. Octob. LAMPADIO & ORESTE VV. CC. COSS. 530.

16. Idem A. Juliano P. P.

Corruptionem usufructus multiplicem esse veteribus placuit, vel morte usufructuarii, vel capitis diminutione, vel non utendo, vel aliis quibusdam non ignoratis modis. Sed de usufructu quidem hoc indubitatum fuerat: de personali autem actione, quæ super usufructu nascitur, siue in stipulationem usufructus deductus sit, siue ex testamento relictus, dubitabatur: morte quidem usufructuarii, & capitis diminutione eam tolli omnibus concedentibus: non utendo autem, si per annum vel biennium forsitan (eundem) usumfructum non petierit usufructuarius, si personalis actio tollatur, altercantibus? §. 1. Sed nos hoc decedentes sancimus, non solum actionem, quæ de usufructu nascitur, sed nec ipsum usumfructum non utendo cadere, nisi tantummodo morte usufructuarii, & ipsius rei interitu: sed usumfructum, quem sibi aliquis adquisivit, hunc habeat dum vivit, intactum: cum multæ, & innumerabiles causæ rebus incidunt mortalium, per quas homines jugiter retinere, quod habent, non possunt: & est satis durum, per huiusmodi difficultates amittere, quod

quod semel possessum est: nisi talis exceptio usufructuario opponatur; quæ, etiamsi dominium vindicaret, posset eum præsentem vel absentem excludere. §. 2. Sed neque per omnem capitis diminutionem huiusmodi detrimentum imminere nostris patimur subjectis. Quare enim si filiusfamilias fuerit is qui usumfructum habet, forte ex castrensi peculio, ubi nec patri usufructus acquiritur, ei possessum, per emancipationem eum amittat? sed secundum quod definitum est, tunc eum tantummodo desinere: cum usufructuarius, vel res pereat, tantummodo eum cum anima vel rei substantia expirare: nisi prædictæ exceptionis vigor reclamaverit: excepta videlicet tali capitis diminutione, quæ vel libertatem vel civitatem Romanam possit adimere: tunc etenim usufructus omnimodo ereptus, ad suam revertatur proprietatem. Dat. calend. Octobr. *Constantinop.* LAMPADIO, & ORESTE VV. CC. COSS. 530.

17. Idem A. Johanni P. P.

EX libris Sabinianis quæstio nobis relata est, per quam dubitabatur, Si usufructus per servum acquisitus, vel per filiumfamilias, capitis diminutione filii magna, vel media, vel morte, vel emancipatione, vel servi quacunque alienatione, vel morte, vel manumissione possit adhuc remanere? Et ideo sancimus in huiusmodi casibus, neque si servus vel filiusfamilias in præfatos casus incidit, interrumpi patri, vel domino usumfructum, qui per eos acquisitus est, sed manere intactum. Neque si pater magnam capitis diminutionem vel mediam passus fuerit, vel morte ab hac luce fuerit exemptus, usumfructum perire: sed apud filium remanere, etiamsi heres a patre non relinquatur: Utumfructum enim per eum acquisitum, apud eum remanere etiam post patris calamitatem oportet: cum plerumque verisimile sit testatorem contemplatione (magis filii,) quam patris, usumfructum ei reliquisse. Dat. 15. cal. Novemb. *Constantinop.* post Consulatum LAMPADII, & ORESTIS VV. CC. 531.

TIT. XXXIV.

DE SERVITUTIBUS ET AQUA.

1. Imp. ANTONINVS A. Calphurniæ.

SI quas actiones adversus eum, qui ædificium contra veterem formam extruxit, ut luminibus tuis officeret, competere tibi existimas; more solito (per iudicem) exercere non prohiberis: Is, qui iudex erit, *longi temporis consuetudinem, vitæ servitutis obtinere sciet*: modo si is, qui pulsatur, nec vi nec clam, nec precario possidet. PP. 3. Idib. Novembr. GENTIANO & BASSO COSS. 212.

2. Idem A. Martiali.

SI aquam per possessionem Martialis eo sciente duxisti: servitutem exemplo rerum immobilium tempore quæstisti. Quod si ante id spatium ejus usus tibi interdictus est, frustra sumptus in ea re factos præstari tibi postulas: cum in aliena possessione operis facti dominium, quoad in eadem causa manet, ad eum pertineat, cujus est possessio. PP. cal. Jul. LÆTO & CEREALI COSS. 216.

3. Imp. ALEXAND. A. Ricanæ.

ET in provinciali prædio constitui servitus aquæ ductus, vel aliæ servitutes possunt: si ea præ-

cesserint, quæ servitutes constituunt: tueri enim placita inter contrahentes debent. Quare non ignerabis, si priores possessores aquam duci per prædia prohibere jure non potuerint, cum eodem onere perferendæ servitutis transire ad emptores eadem prædia posse. PP. cal. Maji, MAXIMO 2. & ÆLIANO COSS. 224.

4. Idem A. Corneliano.

Aquam, quæ in alieno loco oritur, sine voluntate ejus, ad quem usus ejusdem aquæ pertinet, Prætoris edictum non permittit ducere. PP. Idib. August. MAXIMO 2. & ÆLIANO COSS. 224.

5. Imp. PHILIPPVS A. & PHILIPPVS C.

Luciano militi.

SI quid pars adversa contra servitutem ædibus tuis debitam injuriose extruxit: Præses provinciæ revocare ad pristinam formam, damni etiam ratione habita pro sua gravitate curabit. PP. cal. Febr. PRÆSENTE & ALBINO COSS. 247.

6. Imp. CLAUDIUS A. Prisco.

Præses provinciæ usu aquæ, quam ex fonte juris tui profluere allegas, contra statutam consuetudinis formam carere te non permittet: cum sit durum & crudelitati proximum, ex tuis prædiis aquæ agmen ortum sitientibus agris tuis ad aliorum usum vicinorum injuria propagari. PP. 7. calend. Maji, CLAUDIO A. & PATERNO COSS. 270.

7. Imp. DIOCLET. & MAXIM. AA.

& CC. Juliano P. P.

SI manifeste doceri possit, jus aquæ ex vetere more atque observatione per certa loca profluentis utilitatem certis fundis irrigandi causa exhibere: Procurator noster, ne quid contra veterem (formam) atque solemnem morem innovetur, providebit. PP. 4. Non. Maji, MAXIMO II. & AQUILINO COSS. 216.

8. Idem AA. & CC. Aniceto.

Altius quidem ædificia tollere, si domus servitutem non debeat, dominus ejus minime prohibetur. In pariete vero tuo, si fenestram Julianus vi vel clam fecisse convincatur: sumptibus suis opus tollere, & integrum parietem restituere compellitur. Dat. cal. Jan. *Sirmii*, AA. COSS. 293.

9. Idem AA. & CC. Zosimo.

SI in ædibus vicini tibi debita servitute, parietem altius ædificavit Heraclius: novum opus suis sumptibus per Præsidem provinciæ tollere compellitur. Sed si te servitutem habuisse non probetur, tollendi altius ædificium vicino non est interdictum. PP. cal. Julii, *Sirmii*, AA. COSS. 293.

10. Idem AA. & CC. Nymphidio.

SI ibi servitutem aquæ (ducendæ) deberi Præses animadverterit, nec hac te non utentem spatio temporis amisisse perspexerit, uti te iterum jure proprio providebit. Nam si hoc minime probetur, loco proprio facto opere, dominus fundi continere aquam, & facere, quo minus ager tuus irrigari possit, non prohibetur. PP. ii. calend. Februar. *Sirmii*, CC. COSS. 294.

11. Idem AA. & CC. Aureliano.

Per agrum quidem alienum, qui servitutem non debet, ire vel agere vicino minime licet: Uti autem via publica nemo recte prohibetur. Dat. ii. calend. Novemb. *Sirmii*, CC. COSS. 294.

S 3

12. Idem

12. Idem AA. & CC. Valerio.

Non modus prædiorum, sed servitus aquæ ducendæ terminum facit. PP. 3. cal. Jun. CC. COSS. 294.

13. Imp. IVSTINIANVS A. Joanni P. P.

Sicut usufructum, qui non utendo per biennium in soli rebus: per annale autem (tempus) in mobilibus vel se moventibus diminuēbatur, non passi sumus hujusmodi sustinere compendiosum interitum, sed ei decennii vel viginti annorum dedimus spatium: ita & in cæteris servitutibus obtinendum esse censuimus, ut omnes servitutes non utendo amittantur, non biennio, (quia tantummodo soli rebus annexæ sunt) sed decennio contra præsentēs: vel viginti spatio annorum contra absentes: ut sit in omnibus hujusmodi rebus causa similis, explosis differentiis. Dat. 15. cal. Nov. Constant. post Consulatum LAMPADII & ORESTIS, VV. CC. COSS. 531.

14. Idem A. Iohanni PP.

Cum talis quæstio in libris Sabinianis vertetur: quidam enim pactus erat cum vicino suo, *Vt liceret ei, vel per se, vel per suos homines per agrum vicini transitum facere, iterque habere uno tantummodo die per quinquennium, quatenus ei licentia esset in suam sylvam inde transire, & arbores excidere, vel facere, quidquid (necessarium) ei visum fuisset: & quæreretur, quando hujusmodi servitus non utendo amitteretur? Et quidam putarent, si in primo vel secundo quinquennio per eam viam itum non esset, eandem servitutem penitus tolli, quasi per biennium ea non utendo deperdita, singulo die quinquennii pro anno numerando. Aliis (autem) aliam sententiam eligentibus, nobis placuit ita causam dirimere, ut, quia jam per legem latam a nobis prospectum est, ne servitutes per biennium non utendo depereant, sed per decem vel viginti annorum curricula, & in proposita specie si per quatuor quinquennia, nec uno die vel ipse, vel homines ejus eadem servitute usi sunt, tunc eam penitus amittat viginti annorum desidia. Qui enim in tam longo prolixoque spatio suum jus minime consecutus est, fera poenitentia ad pristinam servitutem reverti desiderat. §. 1. Cum autem apertissimi juris est, fructus aridos conculcatione, quæ in area sit, suam naturam, & utilitatem ostendere, aliquis vicinum suum verabat, ita ædificium extollere juxta aream suam, ut ventus excluderetur, & palea ex hujusmodi obstaculis secerni a frugibus non possent, quasi vetito vento suam vim per omnem locum inferre ex hujusmodi ædificatione, cum secundum situm regionis, (&) auxilium venti aream accedit: Sancimus itaque nemini licere sic ædificare, vel alio modo versari, ut idoneum ventum & sufficientem ad præfatum opus infringat, & inutilem domino aream, & fructuum inutilitatem faciat. Dat. 11. calend. Novemb. Constantinop. post consulatum LAMPADII & ORESTIS, VV. CC. 531.*

TIT. XXXV.

DE LEGE AQUILIA.

1. Imp. ALEXANDER A. Glyconidi.

Damnum per injuriam datum immissio in sylvam igne, vel excisa ea, si probare potes: actione

legis Aquiliæ utere. PP. 7. Id. Novemb. ALEX. A. 2. & MARCELLO COSS. 227.

2. Imp. GORD. A. Mutiano.

Legis Aquiliæ actione expertus adversus eum, quem domum tuam deposuisse, vel incendio concremavisse, damnoque te affixisse proponis, ut id damnum sarcitur, competentis judicis auctoritate consequeris. †. Quinetiam, si aqua per injuriam alio derivata sit, ut in priorem statum restitatur, ejusdem judicis cura impetrabis. PP. 8. Id. Nov. GORDIANO A. & AVIOLA COSS. 240.

3. Idem A. Dolenti.

Ex morte ancillæ, quam cæsam conquestus es, tam legis Aquiliæ damni sarcienti gratia actionem, quam criminalem accusationem adversus obnoxium competere (tibi) posse non ambigitur. PP. 5. cal. April. GORDIANO A. 2. & POMPEIANO COSS. 242.

4. Imp. DIOCLET. & MAXIM. AA. & CC. Zoilo.

Contra negantem, ex lege Aquilia, si damnum per injuriam dedisse probetur, dupli procedit condemnatio. Dat. 15. cal. Maji, Heracleia, AA. COSS. 293.

5. Idem AA. & CC. Claudio.

Deprecoribus tuis, quæ per injuriam inclusa fame necata sunt, vel interfecta, legis Aquiliæ actione in duplum agere potes. Dat. 15. cal. Nov. AA. COSS. 293.

6. Idem AA. & CC. Plenio.

De his quæ per injuriam depasta contendis, ex sententia legis Aquiliæ agere minime prohiberis. PP. 5. calend. Novemb. CC. COSS. 294.

TIT. XXXVI.

FAMILIÆ ERISCUNDÆ.

1. Imp. SEVER. & ANTONIN. AA. Martiano.

Si non omnem paternam hereditatem ex consensu divisisti, nec super ea te sententia dicta, vel transactio subsecuta est: judicio famil. erisc. experiri potes. PP. 8. cal. Octob. LATERANO & RUFINO COSS. 198.

2. Imp. ANTONINVS A. Vitiano.

Uxor tua, si mortuo patre tuo, cui dotem numeraverat, cum heres ei extiteris, adhuc in matrimonio tuo fuerit: familiæ eriscundæ actionem ad exequendam dotem secundum juris (pridem) placitum, adversus coheredes tuos nactus es: eamque retines, etiamsi postea, dum tibi nupta est, decesserit. PP. Id. Februar.

3. Idem A. Rufo.

Adversus coheredes tuos dividendæ hereditatis judicio secundum juris formam experite: Judex datus, si quid a coherede etiam tuæ portionis ex hereditate sublatum fuerit probatum, factis adjudicationibus secundum juris formam eum tibi condemnabit. Expilata enim hereditatis crimen frustra coheredi intenditur, cum judicio familiæ eriscundæ indemnitati ejus prospiciatur.

4. Imp. ALEXANDER A. Antonio.

Si filius familias fuisti: & res mobiles vel se moventes, quæ castrensis peculii esse possunt, donatae tibi a patre sunt, eas quoque in cætero peculio castrensi non communes fratribus tuis habes. †. Prædia autem licet eunti tibi in castra filio pater donaverit, peculii (tamen) castrensis non sunt. †. Diverso jure ea prædia habentur, quæ ex occasione militiæ filiis familias obveniunt: hæc enim castrensi peculio cedunt.

5. Idem

5. Idem A. Statiliz.

IN ipsius mariti tui fuit potestate mutare quod in servos suos iratus testamento caverat, *ut unus quidem in perpetuis vinculis moreretur, alter vero exportandus venundaretur.* Proinde si offensam istam clementia flexit; quod licet scriptura non probetur, aliis tamen rationibus doceri nihil impedit, præsertim cum posteriora eorum talia merita deprehenduntur, ut ira domini potuerit mitigari, novissimam ejus voluntatem arbiter familiæ eriscundæ sequetur.

6. Imp. GORDIANVS A. Pomponio militi.

EA, quæ in nominibus sunt, non recipiunt divisionem: cum ipso jure in portiones hereditarias ex Lege duodecim tabularum divisa sint.

7. Idem A. Æliano.

SI qua fideicommissorum petitio inter coheredes consistat: Prætor vel Præses provinciæ ejus rei disceparator constitutus, vel Judex familiæ eriscundæ judicio aditas, ut voluntas testatrix servetur, suas partes accommodare debet.

8. Idem A. Telephoro.

BONA, quæcunque tibi sunt communia cum fratre tuo ex hereditaria successione patris vel matris, cum eodem familiæ eriscundæ judicio experiens, ut dividantur, impetrabis.

9. Idem A. Vetino.

NON est ambiguum, cum familiæ eriscundæ titulus inter bonæ fidei judicia numeretur portionem hereditatis, si qua ad te pertinet, incremento fructuum augeri.

10. Idem A. Telephoro.

QUOTIENS inter omnes heredes testatur successionem (suam) dividit: ac singulos certis possessionibus cum Mancipiis, quæ in eisdem sunt constituta, jubet esse contentos, voluntati ejus (salva legis Falcidiæ auctoritate) obtemperandum esse, manifestum est. Nec mutat, quod in sequentibus verbis Mancipia sua universa, nulla facta eorum discretionem, commendanda putaverit heredibus, cum utique his ea videatur insinuasse, quibus etiam testamento relinquenda esse decrevit.

11. Imp. PHILIPPVS A. & PHILIPPVS C. Antonino P.

INTER filios & filias bona intestatorum parentum pro virilibus portionibus æquo jure dividi oportere, explorati juris est.

12. Imp. GALLI NVS & VALERIANVS AA. Rufo.

NON ideo divisio inter te, & fratrem tuum (ut proponis) facta, irrita habenda est, quod eam scriptura secuta non est: cum fides rei gestæ ratam divisionem satis affirmet.

13. Imp. DIOCLET. & MAXIMIAN. AA. Saturnino.

CERTUM est, liberorum peculia post mortem patris in hereditatem dividendam ad comunionem esse revocanda. Frater autem & coheres tuus, ob contractus, quibus vivente patre etiam ignorante ipso obligatus fuit, convenire te & alterum fratrem tuum coheredem vestrum ultra non potest, quam ut de peculio suo recipiat tantam quantitatem, in quam condemnatus est his, cum quibus ipse contraxit.

14. Idem AA. Hermiano.

SI familiæ eriscundæ judicio, quo bona paternæ inter te ac fratrem tuum æquo jure divisa sunt, nihil super evictione rerum singulis adjudicatarum specialiter inter vos convenit, id est, *ut unusquisque eventum rei suscipiat*: recte possessionis evictæ detrimentum fratrem & coheredem tuum pro parte agnoscere, Præses provinciæ per actionem præscriptis verbis compellat. Dat. 8. cal. Sept. AA. COSS. 293.

15. Idem AA. Theophilo.

SI divisionem conventionem factam etiam possessio consensu secuta, pro solido dominium rerum, quas pertinere ad patrem tuum placuit, (et firmavit:) earum vindicationem habere potes, si patri tuo successisti. Si vero placitum divisionis usque ad pactum stetit: arbiter familiæ eriscundæ judicio vobis datus, commutationem inter vos finiri providebit.

16. Idem AA. Heraclio.

FILII patris testamentum rescindendi, si hoc inofficiosum probare non possunt, nullam habent facultatem. Sed & si tam circa testamentum, quam etiam codicillos judicium ejus deficiat, verum quibuscunque verbis voluntas ejus declarata sit: licet ab intestato ei fuerit successum, ex SC. retentionis modo servato, familiæ eriscundæ judicio aditum judicem sequi voluntatem (patris) oportere, juris auctoritate significatur.

17. Idem AA. & CC. Commodiano.

COHEREDIBUS divisionem inter se facientibus, juri absentis, & ignorantis minime derogari, ac pro indiviso portionem eam, quæ initio ipsius fuit, in omnibus communibus rebus eum retinere, certissimum est. Unde portionem tuam cum redditibus arbitrio familiæ eriscundæ percipere potes, ex facta inter coheredes divisione nullum præjudicium timens. Dat. 7. cal. Decemb. Sirmii, AA. COSS. 293.

18. Idem AA. & CC. Domina.

FILIAE cujus nomine patres comparavit, si non postea contrarium ejus judicium probetur, per arbitrium dividendæ hereditatis præcipuas adjudicari sæpe rescriptum est. His itaque si patri successisti, quem nomine tuo quædam comparasse dicis, adversus sororem tuam apud Præsidem provinciæ, si res integra est, uti potes. §. 1. In communi autem hereditate quin sumptus ab uno facti bona fide, familiæ eriscundæ judicio, vel negotiorum gestorum actione servari possint, non est ambiguum.

19. Idem AA. & CC. Lyficrati.

INCERTI juris non est, in familiæ eriscundæ judicio earum rerum, quas ex coheredibus quidam de communibus absumpserunt, vel deteriores fecerunt, rationem (esse) habendam, ejusque rei cæteris præstandam indemnitate. Dat. 18. cal. Januar. AA. COSS. 293.

20. Idem AA. & CC. Pactuelæ.

IN familiæ eriscundæ judicio ab uno pro solido rei veluti communis venundatæ pretium non venit: sed mandati, si præcessit, coheres venditoris agere potest: vel negotiorum gestorum, si ratam fecerit venditionem. Nam si velut propriam

patrem revertitur, vel pervenit. Si tamen minus in fratres collatum est, amplius autem ex huiusmodi causa ad patrem pervenit: illo, quod ad similem quantitatem concurrat, excepto, cetera quasi paternæ substantiæ facta secundum modum institutionum dividantur. Illo proculdubio observando, quod si minus sit id, quod pater ex huiusmodi causa habuit, ea quantitate, quæ in fratres collata est; tota huiusmodi portio ad eas personas perveniat, quarum occasione res ad patrem revertitur. Ea igitur, quæ in paterna persona diximus, obtinere volumus etiam in avo, & proavo paterno vel materno, & in matre & in avia, & proavia paterna vel materna. Dat. 2. cal. Aug. *Constantinop. LAMPAD. & ORESTE VV. CC. COSS. 530.*

TIT. XXXIX.

FINIVM REGVNDORVM.

1. Imp. DIOCLET. & MAXIM. AA. & CC.

Nicephoro.

Regionem certam fundi, propriis finibus ejus mutatis, dominus ejus distrahere ac residuum retinere non prohibetur. Nec amplius emptor, quam quod ratione secundum venditionis fidem ad se pervenit, vindicare potest prætextu terminorum temporis antecedentis venditionem. Dat. Id. Decemb. *Nicomedia, AA. COSS. 293.*

2. Idem AA. & CC. Tariano.

Successionum varietas, & vicinorum novi consensu, additis vel detractis agris alterutro, determinationis veteris monumenta sæpe permutant. Dat. 9. cal. Jan. *Nicomedia, AA. COSS. 293.*

3. Imp. CONSTANTIN. A. ad Tertullianum V. P. Comitum dioceseos Asianæ.

Si quis super sui juris locis prior (de finibus) detulerit querimoniam, quæ proprietatis controversiæ cohæret: prius possessionis quæstio finiatur, & tunc agrimensor ire præcipiatur ad loca; ut patefacta veritate huiusmodi litigium terminetur. Quod si altera pars, ne huiusmodi quæstio terminetur, se subtraxerit, nihilominus agrimensor in ipsis locis iussione Rectoris provinciæ una cum observante parte hoc ipsum faciens perveniet. Dat. 16. cal. Mart. *Verone, GALLICANO, & SYMMACHO COSS. 330.*

4. Idem A. ad Bassum Præfectum urbi.

Si constiterit eum, qui finalem detulerit quæstionem, priusquam aliquid sententia determinetur, rem sibi alienam usurpare voluisse: non solum id quod male petebat, amittat, sed (quo magis unusquisque contentus suo, rem non expetat juris alieni) qui irreptor agrorum fuerit in lite superatus, tantum agri modum, quantum adimere tentavit, amittat. Lecta apud acta. 13. cal. Jul. *GALLICANO & SYMMACHO COSS. 330.*

5. Imp. VALENT. THEOD. & ARCAD. AAA. Neotherio P. P.

Quinq. pedum præscriptione submota, finalis iurgii, vel locorum libera peragatur intentio. PP. 7. cal. Jul. Aug. *ARCAD. A. 2. & RVFINO COSS. 392.*

6. Imp. THEOD. ARCAD. & HONOR. AAA. Rufino P. P.

Cunctis molitionibus & machinationibus amputatis, decernimus, in finali quæstione non

ongi temporis, sed triginta tantummodo annorum præscriptionem locum habere. Dat. 2. Non. Nov. *ARCAD. A. 2. & RVFINO COSS. 392.*

TIT. XL.

DE CONSORTIBVS LIVSDEM LITIS.

1. Imp. IULIA VS A. Secundo P. P.

Explosis atque rejectis præscriptionibus, quas litigatores sub obtentu consortii, studio protrahendæ disceptationis excogitare, consueverunt: siue unius fori omnes sint, siue in diversis provinciis versentur, nec adjuncta præsentia consortis, vel consortii, agendi, vel respondendi iurgantibus licentia pro parte pandatur. Dat. 3. Non. Septemb. *MAMERTINO, & NEVITA COSS. 362.*

2. Imp. VALENT. & VALENS. AA.

Salustio P. P.

Commune negotium post litem legitime ordinatam etiam quibusdam absentibus (in solidum) agi sine mandato potest, si Præsentem rem ratam dominum habiturum cavere parati sint, vel si quid ab his petitur, iudicatum solvi satisfactione firmaverint. PP. 6. Id. Decemb. *Divo IOVIANO A.) & VARRONIANO COSS. 364.*

TIT. XLI.

DE NOXALIBVS ACTIONIBVS.

1. Imp. ALEXAND. A. Marcello.

Si extat corpus nummorum, quos ablatos ex patris tui hereditate, ab eo quem liberum esse constiterit, allegas: vindicare eos, vel ad exhibendum agere non prohiberis: Nam quamvis alias noxa caput sequatur, & manumissus furti actione teneatur, quæ in heredem non competit, cum tamen servus a domino aliquid aufert, quamvis furtum committat, furti tamen actio non est nata: neque adversus ipsum, si postea manumissus est, locum habet, nisi furtivas res, & post manumissionem contrectet. PP. 13. cal. Decemb. *MAXIMO & AELIANO COSS. 224.*

2. Imp. GORD. A. Quintiliano & aliis.

Si servi vestri, nescientibus vobis, vel etiam prohibentibus, furtim arbores ceciderunt, quibus etiam propria poena juxta legem saltui datam fuerat præstituta: frustra veremini, ne ex persona eorum ultra noxæ deditionem sitis obstricti: cum ex delictis servorum domini ignorantes vel prohibentes, si noxali actione conveniantur, ita condemnari debeant, ut aut noxæ dedere, aut condemnationem sufferre habeant in sua potestate. PP. 3. Non. Iunii, *GORDIANO & AVIOLA COSS. 240.*

3. Imp. DIOCLET. & MAXIM. AA. & CC.

Eutychio.

Sive servum plagii paras accusare solenniter, Præsidem provinciæ adire non prohiberis: siue dominum ejus sollicitati servi noxali iudicio, siue furti malueris convenire, suam tibi notionem Præses (provinciæ) commodabit: non ignorans, quod si dominum elegeris, & eo non consentiente, quod intendis, commissum probaveris, vel noxæ dedendæ, vel damni facienda, ac poenæ præstandæ habeat facultatem. PP. 5. Non. Octob. *Sirmii, AA. COSS. 293.*

4. Idem AA. & CC. Sosio.

Si servus ignorante domino, vel sciente & prohibere

hibere nequeunte, res tuas vi rapuerit, dominum ejus apud Præsidentem provinciae, si necdum utilis annus excessit, quadrupli: quod si hoc effluxit tempus, simplici noxali judicio convenire potes: Qui, si noxae maluerit servum dedere: nihilominus cum ipso, quantum ad eum pervenit, experiri non prohiberis. †. Nam si eo conscio, & prohibere valente: detracta noxae deditione conventus, ad summam condemnationis solvendam omnino compellendus est. †. Sane, si criminis publici accusationem propter uxorem tuam a servo raptam, intendendam putaveris: non contra dominum, sed contra eum servum, quem facinus commisisse proponis, hanc instituere debes. PP. 18. cal. Septemb. Sirmii, AA. COSS. 293.

5. Idem AA. & CC. Menophilo.

Si tibi per furtum nec manifestum ancillam servus ope consilioque domini cum aliis rebus subtraxerit, cum inter servum & liberum civile judicium consistere non possit, eum ob hoc delictum dupli poenali actione, & de rebus propriis vindicatione, vel conditione convenire potes. S. 5. calend. April. CC. COSS. 294.

TIT. XLII.

AD EXHIBENDVM.

1. Imp. ALEXANDER A. Crescenti militi.

Si dominium ancillae, de qua agis, ad matrem tuam pertinuit, nec jure a patre tuo venundata est, ejusque proprietatem tibi vindicare paratus es: Praeses provinciae exhiberi eam jubebit, ut apud judicem de rei veritate quaeratur. PP. cal. Maji, ALEXANDRO A. COSS. 223.

2. Idem A. Syro.

Si criminis alicujus reus servus postulatur, per ad exhibendum actionem produci a domino, non celari debet. PP. 11. cal. Decemb. ALEXANDRO A. COSS. 223.

3. Idem A. Felicissimae.

Neque ad exhibendum actio, neque proprietatis vindicatio, si nunc competit, propterea perempta est, quod aliquando adversus te ad exhibendum actione aliter pronunciatum est: quia commutatione litis alia res esse incipit. PP. calend. Septemb. MAXIMO 2. & AELIANO COSS. 224.

4. Idem A. Flacillae.

Non ignorabit judex, si instrumenta tui juris, quae penes diversam partem fuisse probaveris, ab eisdem non exhibeantur, jurisjurandi in litem facultatem deferri tibi oportere. PP. 3. cal. Mart. AGRICOLA & CLEMENTINO COSS. 231.

5. Imp. GORD. A. Sabiniano militi.

Ad exhibendum actione non tantum eum, qui possidet, sed etiam eum teneri, qui dolo fecit, quominus exhiberet, merito tibi a non contemnendae auctoritatis Jurisconsulto Modestino responsum est. PP. 2. Id. Februar. GORDIANO A. & AVIOLA COSS. 240.

6. Imp. PHILIPPVS A. Palemonidi.

Instrumenta ad jus tuum pertinentia, partem diversam invaluisse adseverans, si quidem crimen intendis, solennibus accusationibus impletis, fidem adseverationi tuae facito: sin vero ad exhibendum intendis, judiciorum more experire. PP. 2. Id. Mart. PEREGRINO & AEMILIANO COSS. 245.

7. Imp. DIOCLET. & MAXIM.

AA. & CC. Vitalianis.

Exhibitionis necessitate tenetur, qui facultatem habens, culpam, vel dolum, in explendo praeccepto committit: ita ut si rem deteriore exhibuit, aequitas exhibitionis perficiat, ut quamvis ad exhibendum agi non possit: in factum tamen actio contra eum detur. PP. 16. cal. Julii, MAXIMO 2. & AQUILINO COSS. 286.

8. Idem AA. & CC. Photino.

Si res tuas commodavit, aut deposuit is, cujus in precibus meministi, adversus tenentem ad exhibendum, vel vindicatione uti potes. Quod si pactus sit, ut tibi restituantur: si quidem ei, qui deposuit, successisti jure hereditario, depositi actione uti non prohiberis: si vero nec civili, nec honorario jure ad te hereditas ejus pertinet: intelligis nullam te ex ejus pacto, contra quem supplicas, actionem stricto jure habere: utilis autem tibi propter aequitatis rationem dabitur depositi actio. S. 5. cal. Maji, Heracliae, AA. COSS. 293.

9. Idem AA. & CC. Faustino.

Si ex quocunque contractu apud Praesidentem provinciae jure debitum, cui oportuerat, te reddidisse probaveris: chirographa tua, ex quibus jam nihil peti potest, & instrumenta ad eum contractum pertinentia, tibi naturaliter liberationem consecuto exhiberi ac reddi jubebit. S. 8. calend. Septemb. CC. COSS. 294.

TIT. XLIII.

DE ALEATORIBVS, ET ALEARVM LVSV.

1. Const. argumentum ex βασιλικῶν lib. 60.

tit. 8. de aleatoribus, Jacobo Cujacio interprete.

Constitutio prohibet ludos, exceptis quinque: definit etiam multam in aleatores, permittens Praefecto Urbi, & Praesidibus provinciarum, & Episcopis ea inquirere & prohibere, & in iis habitos contractus rescindere. Dat & actionem ex quinque concessis ludis, & repetitionem eorum, quae ex ea causa debentur, & statuit decem librarum multam in eos, qui constitutionem violari permiserint.

1. Imp. Justinianus A. Joanni PP.

Victum in aleae lusu, non posse conveniri: & si solverit, habere repetitionem, tam ipsum, quam heredes ejus adversus victorem, & ejus heredes, idque perpetuo, & etiam post triginta annos. Quod si vel ipse, vel ejus heredes repetere neglexerint: liceat cuicunque volenti, & praecipue civitatis, in qua id factum est, Primati, vel defensori, repetere, & in opera civitatis id expendere. Data autem super aleae lusu cautio sit irrita, & condici possit. †. Sed & si quis sub specie alearum victus sit lupinis, vel alia quavis materia, cesset etiam adversus eum omnis exactio. †. Data licentia Episcopis hanc inquirendi: debentibus etiam Praesidibus, & primatibus & defensoribus civitatum eos hac in re adjuvare. †. Duntaxat autem ludere liceat μονόβολον, liceat item ludere κονταμονόβολον, κοντανδον κοντακα, & item liceat ludere χωρίς τῆς πέρπης, id est, ludere vibratione Quintiana, absque spiculo, sive aculeo, aut ferro, a quodam Quinto ita nominata hac lusus specie. Liceat item ludere περιγυρνῶν, id est,

exerceri lucta: liceat vero etiam exerceri hippice, id est, equorum cursu, seu hippodromo, absque dolo & circumventionem. Et liceat quidem ditioribus ad singulas commissiones, seu ad singulos congressus, aut vices unum assem, seu numisma, seu solidum deponere & ludere, cæteris autem longe minori pecunia. Quod si plus lulum fuerit, neque repetitio detur, & solum repetatur. Curent vero ista Præsides, decem libratum pœna interposita, si hanc legem contempserint, vel contemni permiserint.

2. Const. argumentum βασιλικῶν lib. 60. tit. 8.
de aleatoribus, Jacobo Cujacio
interprete.

Constitutio prohibet ea, quæ dicuntur ἐλάνα ἱππικὰ periculi repetitione proposita in lutores, & publicatione domorum, in quibus hujusmodi lusus peracti sunt, Datur & repetitio ei, qui superatus est, & solvit: quod si nolit repetere, id jubet in opera publica ejus civitatis erogari.

Aliud argumentum Latine.

Non licere ludere his, qui vocantur equi lignei, neque ulla quavis aleæ specie, exceptis ludis, quos in anteriore constitutione permisimus. Loca vero, in quibus hujusmodi equis ligneis lulum fuerit, publicentur: & soluta hujus ludi occasione repetantur: vel si repetere nolent, qui perdiderunt, repetitio fiet per Præfectum & Præsides provinciarum: & applicabitur hujusmodi pecunia publicis operibus. Prohibeant etiam cætera, quæ in hujusmodi ludis fiunt illicita, ut blasphemias, & si quæ talia. Balsamon notat de equi lignei significatione incidisse apud Imperatorem gravem quondam disputationem, quibusdam asserentibus illum ludum significari, quo pueri extra circum aurigando pro equis utuntur hominibus, aliis vero contra contendentibus ligneam esse fabricam per scalas ligneas exaltatam, habentem in medio diversa foramina: nam qui hoc genere ludebant, quatuor globulos diversorum colorum superjiciebant ex superiori parte, & qui primus globulorum per foramina ex ultimo foramine egrediebatur, hic victoriam dabat ei, qui projecerat. Nunc veterem harum legum translationem a nobis quoad fieri potuit, ex libris manuscriptis emendatam subiciemus. Cont.

3. Imp. IUSTINIANVS A. Joanni P. P.

Aleæ usus antiqua res est, & extra operas pugatorias (concessa) verum pro tempore abiit in lachrymas, multa millia extraneorum nationum suscipiens. Quidam enim (nec) ludentes, nec ludum scientes, sed numeratione tantum proprias substantias perdiderunt, die noctuque ludendo, argento, apparatu lapidum, & auro. Consequenter autem ex hac inordinatione blasphemare (Deum) conantur, & instrumenta conficiunt. Commodis igitur subditorum prospicientes, hac generali lege decernimus, Ut nulli liceat in publicis, vel privatis domibus vel locis ludere, neque in genere, neque in specie, & si contra factum fuerit, nulla sequatur condemnatio, sed solum reddatur, & competentibus actionibus repetatur ab his qui dederint, vel eorum heredibus, aut his negligentibus, a Patre aut Defensoribus illius civitatis: vel recipiat fiscus,

non obstante nisi quinquaginta annorum præscriptione: Episcopis vero locorum hoc providentibus, & Præsidium auxilio utentibus. † Deinceps vero ordinet quinque ludos, Monobolon, Contomonobolon, Quintanum contacem sine fibula, & perichyten, & hippicem, quibus sine dolo atque callidis machinationibus ludere permittimus. † Sed nec permittimus etiam in his ludere ultra unum solidum, si multum dives sit: ut si quem vinci contigerit, casum gravem non sustineat. Non enim solum bella bene ordinamus, sed & res (sacras) ludicras. Sed istam interminantes pœnam transgressoribus, potestatem dando episcopis hoc inquirendi, & Præsidium auxilio sedandi. † Prohibemus etiam, ne sint equi (seu equestres) lignei, & ut si quis ex hac occasione vincatur, hoc ipse recuperet domibus eorum publicatis, ubi hæc reperiuntur. † Si autem noluerit recipere is, qui dedit, procurator noster hoc inquireat, & in opus publicum convertat. Similiter & Judices prohibeant, ut a blasphemias, & perjuriis, quæ ipsorum inhibitionibus debent comprimi, omnes homines penitus conquiescant.

TIT. XLIV.

DE RELIGIONIS ET SVMPITIBVS FVNERYM.

1. Imp. ANTONINVS A. Doritæ.

Si vi fluminis reliquæ filii tui continguntur, vel alia justa & necessaria causa intervenit: estimatione Rectoris provincie transferre eas in alium locum poteris. PP. 8. cal. Novemb. ANTONINO A. 4. & BALBINO COSS. 214.

2. Idem A. Hilariano.

Inuito, vel ignorante te ab alio illatum corpus in puram possessionem tuam, vel lapidem, locum religiosum facere non potest. Sin autem voluntate tua mortuum aliquis in locum tuum intulerit, religiosus iste efficitur: Quo facto, monumentum neque venire, neque obligari a quocumque prohibente juris religione posse, indubium non venit. PP. cal. Maji, AQUILINO 2. & ANVLINO COSS. 217.

3. Imp. ALEXAND. A. Rimo.

Legatum a defuncto tibi relictum, & quod in funus vel morbum ejus erogasse te boni viri arbitrati probaveris, Prætes provincie solvi tibi jubebit. PP. 5. Non. Jul. MAXIMO 2. & AELIANO COSS. 224.

4. Idem A. Luciano.

Si sepulchrum monumenti appellatione significas, scire debes, jure domini id nullum vindicare posse: sed si familiare fuit, jus ejus ad omnes heredes pertinere, nec divisione ad unum heredem redigi potuisse. Profana tamen loca, quæ circa id sunt, si semper vicinis ædificiis usui hominum destinatis cesserint, ejus sunt cui illa, quorum partes esse videntur, ex divisione obtigerunt. PP. 6. Non. Novemb. MAXIMO 2. & AELIANO COSS. 224.

5. Idem A. Cassio militi.

Militis voluntatem quam circa monumentum sibi faciendum testamento expressit, & pater & mater ejus heredes negligere non debent. Nam etsi delatio hoc nomine præteritis constitutionibus amota est: invidiam tamen & conscientiam circa omis-

lum

sum supremum ejusmodi officium, & contemptum
judicium defuncti, evitare non possunt. PP. 8.
calend. Maji, IVLIANO & CRISPINO COSS. 225.

6. Idem A. Primitivo & aliis.

Monumentorum inscriptiones neque sepulchro-
rum jura, neque dominium loci puri ad li-
bertos transferent. Præscriptio autem longi tem-
poris, si justam causam initio habuit, vobis pro-
ficient. PP. 8. calend. Jul. IVLIANO & CRISPINO
COSS. 225.

7. Imp. GORDIANVS A. Claudio.

Status sepulchro superimponere, vel monu-
mento quod (are) extructum prosteris, *orna-*
menta quæ putas, superaddere non prohiberis:
cum jure suo eorum, quæ minus prohibita sunt,
unicuique facultas libera non denegetur. PP. 3.
cal. Aug. GORDIANO A. 2. & POMPEIANO COSS.
242.

8. Imp. PHILIPPVS A. Julæ.

Ius familiarium sepulchrorum ad affines, seu pro-
ximos cognatos non heredes institutos minime
pertinet. PP. cal. Jul. PEREGRINO & ÆMILIA-
NO COSS. 245.

9. Idem A. & Philippus CC. Faustina.

Locum quidem religiosum distrahi non posse,
manifestum est: verum agrum purum monu-
mento coherentem profani juris esse: ideoque ef-
ficaciter venundari, non est opinionis incertæ. PP.
6. calend. Decemb. PHILIPPO A. & TITIANO
COSS. 246.

10. Imp. DIOCLET. & MAXIM. AA.
& CC. Aquiliana.

Si necdum perpetuæ sepulturæ corpus traditum
est: translationem ejus facere non prohibe-

ris. PP. 8. Id. Feb. DIOCLETIANO 4. & MAXI-
MIANO 3. AA. COSS. 290.

11. Idem AA. & CC. Gaudentio.

Onoxios criminum digno supplicio subiectos
sepulturæ tradi non vetamus. PP. 8. Id.
April. iphis 4. & 3. AA. COSS. 290.

12. Idem AA. & CC. Victorino.

Mortuorum reliquias, ne sanctum municipio-
rum jus polluat, intra civitatem condi,
jampridem vetitum est. PP. 3. cal. Octob. iphis
4. & 3. AA. COSS. 290.

13. Idem AA. & CC. Dionysio.

Ius sepulchri tam familiaris quam hereditarij,
ad extraneos etiam heredes: familiaris autem
ad familiam, etiam si nullus ex ea heres sit, non
etiam ad alium quemquam, qui non est heres,
pertinere potest. S. 3. Id. Novemb. Sirmii, CC.
COSS. 294.

14. Imp. VALENT. THEOD. & ARCAD.
AAA. Cynegio P. P.

Nemo humanum corpus ad alium locum (sine
Augusti assensu) transferat. Dat. 3. cal.
Mart. Constantinop. HONORIO NOBILI PVERO &
EVODIO COSS. 386.

*In solo Auredani libro manuscr. notatur hic deesse
Græcam constitutionem, quam ex Basilicis
edidit Cujac. lib. II. observ. cap. 21.*

15. *

In nullo quopiam loco vestigal ab aliqua perso-
na pro corporibus ex uno in alium locum trans-
latis præstetur.

LIBER QVARTVS.

TIT. I.

DE REBUS CREDITIS, ET IVREIVRANDO.

1. Imp. ANTONINVS A. Herculiano.

Causa jurejurando ex consensu utriusque par-
tis, vel adversario inferente, delato & præ-
stito, vel remisso decisa: nec perjurii præ-
textu retractari potest: nisi specialiter hoc lege
excipiatur. PP. 15. cal. Jul. ANTONINO A. 4. &
BALBINO COSS. 214.

2. Imp. ALEXANDER A. Felici.

Iurisjurandi contempta religio satis Deum ulto-
rem habet. Periculum autem corporis, vel
Majestatis crimen secundum constituta Divorum
Parentum meorum, etiam, *per Principis venera-*
tionem quodam calore fuerit pejeratum, inferri
non placet. PP. 6. cal. April. MAXIMO 2. & ÆLIA-
NO COSS. 224.

3. Imp. DIOCLET. & MAXIM. AA. & CC. Severæ.

In bonæ fidei contractibus, necnon (etiam) in
cæteris causis, inopia probationum, per judi-
cem jurejurando causa cognita res decidi oportet.
PP. cal. Sept. MAXIMO 2. & AQUILINO COSS. 286.

4. Idem AA. & CC. Maximæ.

Si ad excludendam tutelæ actionem pupillus jus-
jurandum tutori detulerit, postea eandem li-
tem exercere non prohibetur. PP. cal. Jul. iphis
4. & 3. AA. COSS. 290.

5. Idem AA. & CC. Juliano.

Cum etiam a pupillorum tutoribus, velut ab
ipsis pupillis relicta fideicommissa videantur,
super fideicommissis Præses provinciæ cognoscet:
& si id tibi relictum esse constiterit, reddi tibi
efficiet. Idem, si inficietur, ad jusjurandum (ut
desideras) tutorem adiget. PP. 4. cal. Decemb.
iphis 4. & 3. AA. COSS. 290.

6. Idem AA. & CC. Besio.

Cum proponas partibus placuisse, iurisjurandi re-
ligione, generis & ingenuitatis quæstionem de-
cidi: Præses provinciæ juxta decretum arbitri ad
voluntatis vestræ placitum amicitæ tuæ filiis consulat.
PP. 5. Id. Feb. TIBERIANO & DIONE COSS. 291.

7. Idem AA. & CC. Eutychianæ.

Nec filius, nec quisquam alius, nec litigando,
nec paciscendo, sed neque jusjurandum citra
voluntatem dominæ rei deferendo, præjudicium
ei facere potest. Unde si citra mandatum tuum
aliquid erga rem tuam filius tuus gessit, nec hoc
ratum habuisti, nihil tibi oberit. S. Idib. Nov.
AA. & COSS. 293.

8. Idem AA. & CC. Alexandro.

Actori delato, vel relato jurejurando, si jura-
verit, vel ei remissum sit sacramentum, ad
similitudinem judicati in factum actio competit.
S. 12. cal. Maji, CC. COSS. 294.

9. Idem

9. Idem AA. & CC. Martiano.

Delata conditione iurjurandi, reus (si non per actorem, quominus de calumnia juret, steterit) per judicem solvere, vel jurare, nisi referat iusjurandum, necesse habet. S. 5. calend. Maji, Sirmii, AA. COSS. 299.

10. Idem AA. & CC. Protogeni.

In actione etiam depositi, quæ super rebus quasi sine scriptis datis movetur, iusjurandum ad exemplum cæterorum bonæ fidei iudiciorum deferri potest. S. 5. cal. Decemb. CC. COSS. 300.

11. Imp. IVSTI IANVS A. Demosth. P. P.

Si quis iusjurandum intulerit, & necdum eo præstito, postea (utpote sibi allegationibus abundantibus) hoc revocaverit: sancimus nemini licere penitus iterum ad sacramentum recurrere, (satis enim absurdum est redire ad hoc, cui renunciandum putavit, & cum desperavit aliam probationem, tunc denuo ad religionem convolare) & iudices nullo modo (eos) audire ad tales iniquitates venientes. † Si quis autem sacramentum intulerit, & (hoc) revocare maluerit, licere quidem (ei) hoc facere, & alias probationes, si voluerit, præstare: ita tamen, ut huiusmodi licentia usque ad litis tantummodo terminum ei præstetur. Post definitivam autem sententiam, quæ provocatione suspensa non sit, vel quæ, postquam fuit appellatum, corroborata fuerit: nullo modo revocare iuramentum, & iterum ad probationem venire cuiquam concedimus: ne repetita lite, finis negotii alterius causæ fiat exordium. Dat. 15. cal. Octob. Chalcedone, DECIO V. C. COSS. 529.

12. Idem A. Demostheni P. P.

Generaliter de omnibus iuramentis, quæ in litibus offeruntur, vel a iudice vel a partibus, definiendum est. Cum enim jam increbuit iudices in plenissima definitione sacramentum imponere: evenit, ut provocatione lite suspensa, hi quidem, qui iusjurandum præstare iussi sunt, ab hac forte luce subtrahantur, probationes autem ærum cadant: cum multum discreper iuramentum hereditarium a principali sacramento. Necessitate itaque rerum coacti, & probationibus pinguius subvenientes, ad huiusmodi venimus sanctionem. Omne igitur iuramentum, siue a iudicibus, siue a partibus illatum, vel in principio litis, vel in medio, vel in ipsa definitiva sententia, sub ipso iudice detur, non expectata vel ultima definitione, vel provocationis formidine. §. 1. Sed iuramento illato, cum hoc a partibus factum fuerit, & a iudice approbatum: vel ex auctoritate iudicis cuicunque parti illatum: si quidem is cui imponitur sacramentum, nihil ad hoc fuerit reluctatus, hoc præstetur, vel referatur: necessitate ei imponenda, cui iure refertur, relationis sacramentum subire: vel si hoc recusaverit, quasi illato sacramento præstito, causa vel capitulum decidatur, nullo loco provocationi relinquendo. Quis enim ferendus est ad appellationis veniens auxilium in his quæ ipse facienda procuravit. §. 2. Sin autem is, cui sacramentum est illatum, vel a parte, vel a iudice, hoc subire minime voluerit, licentiam quidem habeat sacramentum recusare: iudex autem, si hoc omnimodo præstandum ex-

istimaverit, si causam dirimat, quasi volente eo sacramentum sit recusatum: & ita cætera siue capitula, siue totius negotii summa examinentur, & lis suo Marte percurrat, nullo ei obstaculo obvian-
te. Ipse autem qui sacramentum sibi illatum dare recusaverit: vel hoc attestetur, vel, si forte non audeat, habeat sibi in ultima provocatione repositum auxilium, & si iudex appellationi præsidens, bene quidem illatum iusjurandum, non rite autem recusatum pronunciaverit: res secundum quod iudicatum est, permanebit. Sin autem non rite quidem illatum, recte autem recusatum sacramentum pronunciaverit: tunc ei licebit emendare sententiam iudicis, quæ quasi ex recusato sacramento processit, & nihil penitus nec præiudicii, nec iniusti dispendii cuicunque incurreret: sed & causæ cursus ab initio usque ad novissimum terminum non impiedietur, & lis æqua lance trutinabitur. §. 3. Siue autem illatum iuramentum præstitum fuerit, siue recusatum, ipsi parti, quæ hoc intulit, nullum provocationis remedium in hoc reservabitur: cum nimis crudele est, parti quæ hoc detulit, propter hoc ipsum, quod iudex ejus petitionem secutus est, superesse provocationem. §. 4. His de præsentibus personis statutis, nec absentes nos fugiunt, sed etiam eos huic legi subjungamus: & si persona præsens non inveniatur, cui sacramentum illatum est, lite forte per procuratorem ventilata, necesse est, vel ipsam principalem personam datis certis induciis ad iudicem venire, ut ea quæ de sacramentis statuta sunt, impleat; vel (si iudex existimaverit) in provincia ubi degit, sub actorum testificatione iuramentum ab ea vel dari, vel referri, vel recusari, hoc procedere: ut singulis casibus eventus jam definitus imponatur: licentia danda etiam parti alteri, vel per se, vel per procuratorem super hoc ipsum ordinatum, adesse his quæ de iuramento aguntur: vel si neutrum facere maluerit, & ex una parte, sub fide tamen gestorum, iuramentum præstari, vel referri, vel recusari: expensis propter huiusmodi causam præstandis, officio iudicis trutinandis, an ab utraque parte, an ab altera oporteat eas dependi: nullo tamen ex hoc litibus impedimento generando: sed, donec ea procedunt, aliis vel capitulis, vel litis membris a iudice examinandis: & postquam fuerint ei intimata gesta super iuramento subsecuta, tunc iterum ad hoc capitulum iudice redeunte, & eo adimpleto ad cætera perveniente: omnibus aliis quæ de præsentibus sancita sunt, & in absentium parte observandis. §. 5. In omnibus autem casibus in quibus sacramenta præstantur, observationem judicalem permanere censemus secundum personarum qualitatem, siue sub ipso iudice præstari oportet iuramentum, siue in domibus, siue sacris scripturis tactis, siue in sacrosanctis oratoriis. §. 6. Similique modo in sua firmitate manere, quæ de calumniæ iurejurando, vel relato sacramento legibus cautæ sunt, vel a nobis, vel a retro divinis Principibus introductæ: non enim, ut aliquid derogetur antiquioribus legibus, hæc prolata sunt: sed ut, si quid deesse eis videatur, hoc repleatur. Recitata septies in novo consistorio Palatii Justinia-

ni. Datum 3. calend. Novemb. DECIO V. C. COSS. 529.

13. Idem A. Joan. P. F. P.

Cum quis legatum, vel fideicommissum, utpote sibi relictum exigeret, & testamento forte non apparente pro eo sacramentum ei ab herede delatum esset, & is religionem suam præstasset, affirmans sibi legatum, vel fideicommissum derelictum esse & ex huiusmodi testamento id, quod petebat, consecutus esset: postea autem manifestum esset factum, nihil ei penitus fuisse derelictum: apud antiquos quærebatur, utrum iurejurando standum esset, an restituere deberet, quod accepisset: vel, si re vera ei derelictum fuisset legatum, vel fideicommissum, an daremus licentiam heredi Falcidiam, si competat, ex hoc retinere. Nobis itaque melius visum est, repeti ab eo legatum, vel fideicommissum, nullumque ex huiusmodi perjurio lucrum ei accedere. Sed si verum fuerit inventum: quartæ detentionem introduci, si tamen locum habeat: ne cui ex delicto impium sibi lucrum (afferre) nostris legibus concedatur. Dat. 15. cal. Novemb. Constantinop. post consulatum LAMPADII & GRESTIS V V. CC. 532.

TIT. II.

SI CERTVM PETATVR.

1. Impp. SEVERVS & ANTONINVS AA. Modestino.

Neque æquam, neque usitatam rem desideras: ut æ alienum patris tui non pro portionibus hereditariis exolvatis tu & frater coheres tuus, sed pro æstimatione rerum prælegatarum: cum sit explorati juris, hereditaria onera ad scriptos heredes pro portionibus hereditariis, non pro modo emolumenti pertinere. Quod nec tu ipse ignorare videris: cum creditoribus secundum formam (veteris) juris pro portione tua caveris. Dat. cal. Jul. CHILONI & LIBONE COSS. 205.

2. Imp. ANTONINVS A. Hermogeni.

Quamvis pecuniam tuam Asclepiades suo nomine crediderit: stipulando tamen, sibi ius obligationis quæsit: quam pecuniam ut possis petere, mandatis tibi ab eo actionibus consequeris. PP. 7. cal. Maji, MESSALA & SABINO COSS. 215.

3. Imp. GORDIANVS A. Sempronio.

Eos, qui officia administrant, neque per se, neque per suppositas personas, tempore officii sui in provincia fœnus agitare posse, sæpe rescriptum est. PP. 8. calend. Septemb. GORDIANO A. & AVIOLA COSS. 240.

4. Impp. PHILIPPVS A. & PHILIPPVS Cæs. Maximo.

Si absentis pecuniam, nomine ejus fœnori dedisti, ac reprobato nomine, mandatis actionibus experiris: præses provincie jurisdictionem suam præbebit. §. 1. Idem si cessare mandatum animadverterit, utilem tibi adversus debitorem eo actionem nomine competere non negabit. Propos. 15. cal. Mart. PRÆSENTE & ALBINO COSS. 247.

5. Impp. DIOCLET. & MAXIM. AA. & CC.

Aristodemo & Proculo.

Si non singuli in solidum accepta mutua quantitate, vel stipulanti creditori sponte vos obli-

gastis, (licet uni numerata sit pecunia) vel intercessionis nomine hanc pro reo suscepistis obligationem: frustra veremini, ne ejus pecunie nomine vos convenire possit, quam alii mutuo dedit, si intra præstitutum tempus rei gestæ quæstionem detulistis. †. Ac multo magis inanem timorem geritis, si pecunia numerata, *oleum susceptum* instrumento sit collatum: cum, si *reddendi* stipulatio nulla subiecta est, & hujus rei est habita solennis contestatio, in suo statu remanente eo, quod vere factum intercessit, ex olei accepti scriptura nihil deberi manifestum est. S. 5. Non. Maji, AA. COSS. 293.

6. Idem AA. & CC. Nicandro.

Si ex pretio debitæ quantitatis, facta novatione, per stipulationem usuras licitas ab eo contra quem supplicas, stipulatus es: falsa mutuo datæ quantitatis demonstratio præmissa, cum obligationis substantia non defecerit, quominus usque ad modum placitum usuræ possint exigi, nihil nocet. †. Si vero, citra vinculum stipulationis tantum mutuam pecuniam datam conscriptum est, & ejus præstari fœnus convenit: simulatis pro infectis habitis, huiusmodi placitum nihil de præcedenti mutavit obligatione. S. 15. cal. Decemb. AA. COSS. 293.

7. Idem AA. & CC. Pactumeio.

Non unde originem pecunia, quæ mutuo datur, habeat: sed qui contraxit, si ut propriam numeravit; in huiusmodi obligationibus requiritur. S. 5. Non. Octob. Sirmii, AA. COSS. 293.

8. Idem AA. & CC. Proculo.

Si pro mutua pecunia quam a creditore poscebas, argentum, vel jumenta, vel alias species utriusque consensu æstimatas accepisti, dato auro pignori, licet ultra usuram centesimam usuras stipulanti spondidisti: tamen fors, quæ æstimatione placito partium definita est, & usurarum titulo legitima (summa) tantum recte petitur. Nec quicquam tibi prodesse potest, quod minoris esse pretii pignus quod dedisti, proponis, quo minus huiusmodi quantitatis solutioni pareas. S. 17. cal. Januar. AA. COSS. 293.

9. Idem AA. & CC. Alexandro.

Cum te in Gallia cum Syntropho certum auri pondus, itemque numeratam pecuniam mutuo dedisse, ut Romæ solveretur, precibus adseveras: aditus competens Iudex si duos reos stipulandi, vel re pro solido tibi quæsitam actionem, sive ab heredibus Syntropho procuratorem te factum animadverterit: totum debitum; alioqui, quod dedisti, solum restitui tibi jubebit. S. 15. cal. Januar. AA. COSS. 293.

10. Idem AA. & CC. Crispino.

Eo quod a multis proprii debiti singulorum obligationis uno tantum instrumento probatio continetur: exactio non interpellatur. Nam si pro pecunia quam mutuo dedisti, tibi vinum stipulanti, qui debuerant, sponponderunt: negotii gesti poenitentia contractum recte habitum non constituit irritum. S. 2. Non. Feb. Sirmii, AA. COSS. 299.

11. Idem AA. & CC. Maximiano.

Incendium ære alieno non exiit debitorem. S. 2. Id. Febr. Sirmii, AA. COSS. 229.

12. Idem

cum perfecta quidem donatio revocari non possit, causa vero donandi non secuta, repetitio competit. S. 2. Idus Maji, AA. COSS. 293.

7. Idem AA. & CC. Gerontio.

Si repetendi, quod donabas uxori ejus, quem ad proficiscendum tecum hujusmodi liberalitate provocare proposueras, nullam addidisti conditionem, remanet integra donatio: cum levitati perfectam donationem revocare cupientium jure occurratur. S. 7. calend. Sept. AA. COSS. 293.

8. Idem AA. & CC. Flaviano.

Dilectam Legem donationi, si non impossibilem contineat causam, ab eo, qui hanc suscepit, non impletam, conditioni facere locum, juris dicitur disciplina. Quapropter si titulo liberalitatis res tuas in sponsam conferendo, certam dixisti legem: nec huic illa, cum posset paruit, successores ipsius de repetendis, quæ dederas, si hoc tibi placuerit, convenire non prohiberis. S. 3. Id. Febr. AA. COSS. 293.

9. Idem AA. & CC. Bibulo.

Si liber constitutus, ut filia tua manumittatur, aliquid dedisti, causa non secuta, de hoc (tibi) restituendo conditio competit: nam si quid servus de peculio domino dederit, contra eum (quidem) nullam actionem habere potest: sed dominum, qui semel accipere pecuniam pro libertate passus est, aditus provinciae Rector hortabitur, salva reverentia, favore scilicet libertatis, placito suo stare. S. 3. Id. Febr. Sirmii, AA. COSS. 299.

10. Idem AA. & CC. Cononiano.

Pecuniam a te datam, si hæc causa, pro qua data est, non culpa accipientis, sed fortuito casu non est secuta, minime repeti posse certum est. S. 3. Non. Decemb. Nicomedia, CC. COSS. 300.

11. Idem AA. & CC. Stratonice.

Ad vocationis causa datam pecuniam, si per eos, qui acceperant quo minus susceptam fidem impleant steterisse probetur, restituendam esse convenit. S. 17. calend. januar. CC. COSS. 300.

TIT. VII.

DE CONDICTIONE OB TURPEM CAUSAM.

1. Imp. ANTONINVS A. Ingenuo.

Si ex cautione tua conveniri coeperis: nullam pecuniam te accepisse, sed ob turpem causam, & quam fieri prohibitum est, interpositam (cautionem,) ei, qui super ea re cogniturus est, probandum est, & eo impleto absolutio sequetur. Sine die & Consule.

2. Idem A. Longino.

Cum te propter turpem causam, contra disciplinam temporum meorum, domum adversariae dedisse profitearis: frustra eam tibi restitui desideras, cum in pari causa possessoris conditio melior habeatur. PP. 15. cal. Decemb. LAETO 2. & CEREALIS COSS. 216.

3. Imp. DIOCLETIANVS & MAXIMIANVS
AA. Dizonti militi.

Quod evitandi tyrocinii causa dedisse te, apud competentem Iudicem, ei, de quo quereris, indubia probationis luce constiterit, instantia ejus recipies. Qui memor censuræ publicæ, post restitutionem pecuniæ, etiam concussionis crimen

inultum esse non patietur. PP. 3. calend. Augusti
ipsis 4. & 3. AA. COSS. 290.

4. Idem AA. & CC. Rufino.

Quoties accipientis, non etiam dantis turpis invenitur causa: licet hæc secuta fuerit, datum condici tantum, non etiam usuræ peti possunt. S. 7. Id. Januar. Sirmii, AA. COSS. 293.

5. Idem AA. & CC. Bichoporo.

Mercalem te habuisse uxorem proponis: Unde intelligis, & confessionem lenocinii preces tuas continere, & causæ quantitatis ob turpem causam exactioni locum non esse. Quamvis enim utriusque turpitudine versatur, ac solutæ quantitatis cessat repetitio, tamen ex hujusmodi stipulatione contra bonos mores interposita denegandas esse actiones juris auctoritate demonstratur. S. 6. Id. Maji, CC. COSS. 294.

6. Idem AA. & CC. Eutychie.

Ob restituenda (ea) quæ subtraxerat, accipientem pecuniam, cum ejus tantum interveniat turpitudine, conditione conventum hanc restituere debere convenit. Dat. 15. cal. Jun. CC. COSS. 294.

7. Idem AA. & CC. Zenoni.

Eum qui ad restituenda, quæ abegerat, pecuniam accepit: tam hanc, quam ea, quæ per hoc commissum tenuit, restituere debere convenit: licet mortua, vel alio fortuito casu periisse dicantur: cum hoc casu in rem mora fiat. Dat. 5. cal. Decemb. Nicomedia, AA. COSS. 299.

TIT. VIII.

DE CONDICTIONE FURTIVA.

1. Imp. DIOCLET. & MAXIMIAN. AA.

& CC. Hermogeni.

Præses provinciae sciens furti quidem actione singulos quosque in solidum teneri, conditionis vero nummorum furtim subtractorum electionem esse; actum demum, si ab uno satisfactum fuerit, ceteros liberari, jure proferre sententiam curabit. Dat. cal. Maji, CC. COSS. 294.

2. Idem AA. & CC. Aristæneto.

Ante oblationem interemptæ rei furtivæ damnum ad furem pertinere, certissimi juris est. Dat. cal. Maji, CC. COSS. 294.

TIT. IX.

DE CONDICTIONE EX LEGE ET SINE CAUSA,
VEL INIUSTA CAUSA.

1. Imp. DIOCLET. & MAXIMIAN. AA. Ulpio.

Licet ante tempus debita exigi non possint, tamen si te ex primipilo debitorem constitutum fisci, ac patrimonium tuum exhaustum Præses provinciae compererit, ut ad solutionis securitatem solum fœnebris pecuniæ subsidium superesse videatur: commonebit debitorem tuum, si saltem ipse sit solvendo, ut ante definitum tempus debita repræsentet: ut fisco, ejus ob necessitates publicas causam potiorum esse oportet, debita pecunia exolvatur. S. 13. cal. Aug. Sirmii, CC. COSS. 294.

2. Idem Augusti & CC. Sculatio.

Dissolutæ quantitatis retentum instrumentum, inefficax penes creditorem remanere, & ideo per conditionem reddi oportere, non est ambigui juris. S. 3. Non. April. CC. COSS. 300.

3. Idem AA. & CC. Galatiæ.

Mala fide possidens, de proprietate victus, (de) extan-

stantibus fructibus (rei) vindicatione, (de) consumptis vero conditione conventus, eorum restitutioni parere compellitur. Dat. Id. Febr. CC. COSS. 302.

4. Iidem AA. & CC. Alexandro.

Si non est numeratum, quod velut acceptum te sumpsisse mutuo scripsisti: & necdum transiisse tempus statutum, vel intra hunc diem habitam contestationem monstrando, reddi tibi cautionem Prædiali nozione postulare potes. Dat. 17. calend. Januar. CC. COSS. 302.

DE OBLIGATIONIBVS, ET ACTIONIBVS.

1. Imp. GORDIANVS A Valeria.

Data certæ pecuniæ quantitate ei, cuius meministi, in vicem debiti actionem tibi adversus debitorem, pro quo solvisti, dicis esse mandatam: & antequam eo nomine litem contestareris, sine herede creditorem fari munus implese proponis: Quæ si ita sunt, utilis actio tibi competit. PP. 5. cal. Maij, ATTICO & PRÆTEXTATO COSS. 243.

2. Imp. VALER. & GALLIEN. AA. Celso.

Nominibus in dotem datis, quamvis nec delegatio præcesserit, nec litis contestatio subsequuta sit: utilem tamen marito actionem ad similitudinem ejus, qui nomen emerit, dari oportere, sæpe rescriptum est. PP. 14. cal. Februar. SECVLARI & DONATO COSS. 261.

3. Imp. DIOCLET. & MAXIM. AA. & CC.

Rusticiano.

Ob causam proprii debiti locatoris conveniri colonos pensionibus ex placito satisfaciennes, perquam injuriosum est. PP. Prid. calend. Januar. Tyberide, MAXIMO 2. & AQUILINO COSS. 286.

4. Iidem AA. & CC. Licinio.

Bonam fidem in contractibus considerari æquum est. 3. Non. Octob. AA. COSS. 287.

5. Iidem AA. & CC. Camerino & Martiano.

Sicut initio libera potestas unicuique est habendi, vel non habendi contractus: ita renunciate semel constitutæ obligationi, adversario non consentiente, nemo potest. Quapropter intelligere debetis, voluntariæ obligationi semel vos nexos, ab hac, non consentiente altera parte, cuius precibus fecistis mentionem, minime posse discedere. Dat. Non. April. Byzanti, AA. & CC. COSS. 290.

6. Iidem AA. & CC. Mauricio.

Si in solutum nomen debitoris sui debitor tibi dedit tuus, ac te in rem tuam procuratorem fecit: pignora quæ specialiter, vel generaliter habes obligata, persequere. Quod si ab his quibus fuerant obligata, cum potiores erant, distracta probentur, emptoribus avocari non posse perspicis. Dat. 9. calend. Jul. Sirmii, AA. COSS. 293.

7. Iidem AA. & CC. Dionysio.

Si a creditore nomen comparasti, ea pignora quæ venditor nominis persequi posset, apud Præsidem provinciæ vindica: nam si debitum ex ejus persona res (tibi) obligatas tenentes non transferant, jure communi pignora distrahere non prohiberis. Sane, si creditoribus in ordine pignorum antecedentibus venundantibus, qui possident, comparaverunt, vel longi temporis præscriptione mu-

niti perhibentur: pignorum distrahendorum facultatem te non habere perspicis. Subscript. 3. cal. Jan. Sirmii, AA. COSS. 293.

8. Iidem AA. & CC. Crescentio.

Si quidem donationis causa ei, quem adfectione patris te dilexisse proponis, tuam accipere pecuniam permisisti, & hanc tuam liberalitatem (ille) remunerans te a procuratore suo aliam pecuniam sumere præcepit, rebusque humanis ante perceptionem fuit exemptus: nec quod dederas, recuperare, cum perfectam habuit donationem; nec quod (tibi) dari mandavit, nec dum tibi traditum petere potes a procuratore. Quod si mutuo dedisti, nec a delegato dari novandi causa stipulatus es, successores ejus solutioni parere compellantur. Dat. 13. cal. Febr. CC. COSS. 294.

9. Iidem AA. & CC. Glyconi.

Negantes debitores, non oportet armata vi terri, sed petitor quidem non implente suam intentionem, vel exceptione submoto, absolvi: convictos autem condemnari, ac juris remediis ad solutionem urgeri convenit. Dat. Id. Febr. CC. COSS. 294.

10. Iidem AA. & CC. Rufino.

Adversus debitorem electis pignoribus (personalis) actio non tollitur: sed eo, quod de pretio servari potuit, in debitum computato, de residuo manet integra. Dat. 3. Non. Aprilis, CC. COSS. 294.

11. Iidem AA. & CC. Paulæ.

Nimia credulitate circumventa es, cum quod colonis in rem suam mutuo dedisti, a domino prædii postulare te posse credidisti: Nec ad eum obligandum actorum ipsius adjuvat te præsentia. Dat. 8. cal. August. CC. COSS. 294.

12. Iidem AA. & CC. Jovino.

Obs æs alienum servire liberos creditoribus, jura compelli non patiuntur. Dat. 13. cal. Novembr. CC. COSS. 294.

In AVTHENT. ut nulli jud. fice. habere lo. Servat. 9. quia vero collat. 9. tit. 17. al. 9.

Novell. 134. cap. 7.

Imo a debito creditor cadit, tantum dando, vel retento, vel ejus parentibus: ipso quoque creditore corporalibus panis subdendo.

13. Iidem AA. & CC. Barsumio.

Eum, cui mutuum dedisti pecuniam, ad solutionem urgere competenti debes actione: nam adversus negotiatores, quos ex mercibus pecunias abstulisse debitori proponis, nullam habes actionem. Dat. 11. calend. April. CC. COSS. 300.

14. Iidem AA. & CC. Hermodoro &

Nicomacho.

Est in arbitrio vestro, personali debitoris heredes actione, an eum, qui ab his distracta, sibi que tradita pignora tenet, in rem Serviana, si non longi temporis præscriptione munitus sit, an utrosque conveniatis. Dat. 5. cal. Dec. Nicomedia, CC. COSS. 300.

In AVTHENT. de fidejuf. 3. sed neque ad res

coll. 1. tit. 4. Novell. 4. cap. 3.

Sed hodie novo jure prius conveniendi sunt omnes fidejussores, & mandatores, & sponsores, quam ad pignorum perveniatur possessores.

TIT. XI.
VT ACTIONES ET AB HEREDIBVS ET CON-
TRA HEREDES INCIPIANT.

I. Imp. IVSTINIANVS A. Joanni. P. P.

Cum stipulationes, & legata, & alios contractus, post mortem compositos, antiquitas quidem respuebat, nos autem pro communi hominum utilitate recipimus: consentaneum erat etiam regulam, qua vetustas utebatur, more humano emendare: *Ab heredibus enim incipere actiones, vel contra heredes, veteres non concedebant, condemnatione stipulationum, cæterarumque causarum post mortem conceptarum.* Sed nobis necesse est, ne prioris vitii materiam relinquamus, & ipsam regulam de medio tollere: *Ut liceat & ab heredibus, & contra heredes incipere actiones (& obligationes:)* ne propter nimiam subtilitatem verborum latitudo voluntatis contrahentium impediatur. **Dat. 15. cal. Nov. Constantinop. Post consulatum LAMPADII & ORESTIS VV. CC. 531.**

TIT. XII.
NE VXOR PRO MARITO, VEL MARITVS PRO
VXORE, VEL MATER PRO FILIO
CONVENIATUR.

I. Imp. DIOCLETIAN. & MAXIMIAN. AA.
& CC. Asclepiodotæ.

Frastra disputas de Contractibus cum Marito tuo habitis, utrumne jure steterint, an minime: cum tibi sufficiat, si proprio nomine nullum contractum habuisti, quominus pro marito tuo conveniri possis: Quod nec si sponte pro eo intercessisses, quicquam a te propter Senatusconsultum exigi jure potuisset. **Dat. Prid. Id. Aprilis, DIOCLET. 3. & MAXIM. AA. COSS. 287.**

2. lidem AA. Terentia.

OB Matitorum culpam uxores inquietari leges vetant. Proinde Rationalis (noster,) si res quæ a fisco occupatæ sunt, dominii tui esse probaveris, jus publicum sequetur. **Dat. 3. Non. Septemb. DIOCLETIAN. & MAXIMIANO AA. COSS. 287.**

3. lidem AA. & CC. Carpophoro.

Cum te possessiones non in dorem pro filia tua dedisse, sed ad sustentandam eam extra dotis causam filia tuæ prædia adsignasse proponas: civilium munerum vel onerum municipalium obtentu, ex persona mariti ejus, quomodo matres ex persona filiorum, interpellari non possunt: cum neque maritum pro uxoris obligatione conveniri posse constet, nisi ipse pro ea se obnoxium fecit. Certissimum enim est, ex alterius contractu neminem obligari. **3. Id. Septembr. Sirmii. AA. COSS. 293.**

4. lidem AA. & CC. Philothetæ.

Cum te ideo ex persona filii tui commemorares conveniri, quod pro debitis ejus aliquid intulisse videaris: defensionibus tuis uti apud eum, cuius super ea re notio est, minime prohiberis, ut is ad solutionem alieni debiti urgeri te non patiat. **Dat. 10. cal. Septemb. TITIANO, & NEPOTIANO COSS. 301.**

In AVTHENT. ut non fiant. pig. pro aliis. §. 1.

Col. 5. tit. 7. al. Novell. 52. cap. 1.

Sed omnino qui alium pro alio secundum formam pignorationis exigit, totum id ipsum, quidquid

fit, in quadruplam vim passio reddet: necnon & ab actione, pro qua talia presumpsit, cadet.

TIT. XIII.
NE FILIVS PRO PATRE, VEL PATER PRO FI-
LIO EMANCIPATO, VEL LIBERTVS PRO PA-
TRONO, VEL SERVVS PRO DOMINO CON-
VENIATUR.

I. Imp. GORDIANVS A. Candido Militi.

Nequè ex ejus filii persona, qui cum sui juris esset, mutuam pecuniam accepit, pater ejus, si non fidem suam obstrinxit, conveniri potest, neque ex ejus, quem in potestate habet, si sine jussu ejus contractum est: neque, (si) contra SC. Macedonianum mutua (pecunia) data est, amplius (quam) de peculio actionem sustinere cogitur. Quapropter pater tuus, si ei pecunia a creditore fratris tui extorta est, ad quam reddendam non tenebatur, Præsidis provinciae auctoritate eam recuperabit. **PP. 3. Non. Octobr. PIO & PONTIANO COSS. 239.**

2. Imp. DIOCLET. & MAXIM. AA.

Neoterio & Eutolmi.

Ne contra juris auctoritatem ab eo, qui patrem vestrum a quo emancipatos vos dicitis ad munus civile devocaverat, inquietemini, Præses provinciae providebit. **Dat. 8. cal. Feb. MAXIMO 2. & AQUILINO COSS. 286.**

3. lidem AA. & CC. Theogeni.

Si filius familias invito patre Decurio creatus sit, pro eo patrem inquietari non posse, jure manifestissimo cautum est. **G. 10. cal. Maji, CC. COSS. 294.**

4. lidem AA. & CC. Achivæ.

Patris nomine superstitis filium, nec munerum civilium, nec debiti causa, personali posse conveniri actione constat. **S. 12. calend. Mart. Sirmii, CC. COSS. 300.**

5. lidem AA. & CC. Lampetio.

Ex patroni, vel domini contractu liberti, vel servi conveniri non possunt. **Dat. Id. April. CC. COSS. 300.**

Nova constitutio Friderici.

Habita quidem super hoc diligenti Inquisitione Episcoporum, Abbatum, Ducum, omnium Judicum, & aliorum Procerum sacri nostri Palatii examinatione, omnibus, qui causa studiorum peregrinantur, Scholaribus, & maxime divinarum, atque sacrarum Legum Professoribus, hoc nostræ pietatis beneficium indulgemus, ut ad loca, in quibus literarum exercentur studia, tam ipsi, quam eorum nuncii, veniant, & in eis secure habitent. † Dignum namque existimamus, ut, cum omnes bona facientes, nostram laudem & protectionem omnimodo mereantur: quorum scientia totus illuminatur mundus, & ad obediendum Deo & nobis ejus ministris, vita subditorum informatur: quadam speciali dilectione eos ab omni injuria defendamus. Quis enim eorum non misereatur, qui amore scientiæ exules facti, de divitibus pauperes semetipsos exinaniant, vitam suam multis periculis exponant, & a vilissimis sæpe hominibus (quod graviter ferendum est) corporales injurias sine causa perferunt. † Hac igitur generali, & in perpetuum valitura lege decernimus, Ut nullus de cetero tam audax inve-

inveniantur, qui aliquam Scholaribus injuriam inferre praesumat, nec ob alterius cujuscunque provincie delictum, sive debitum (quod aliquando ex perversa consuetudine factum audivimus) aliquod damnum eis inferat: scituris hujusmodi sacrae Constitutionis temerariis, Etiam ipsis locorum Rectoribus, qui hoc vindicare neglexerint, restitutionem rerum ablatarum ab omnibus exigendam in quadruplum: notaque infamiae eis ipso jure irrogando, dignitate sua se carituros in perpetuum. † Verum tamen si litem eis quispiam super aliquo negotio movere voluerit: hujus rei optione data Scholaribus, eos coram domino, vel magistro suo, vel ipsius civitatis Episcopo, (quibus hanc jurisdictionem dedimus) conveniat. Qui vero ad alium judicem eos trahere tentaverit, etiamsi causa iustissima fuerit, a tali conamine cadat. † Hanc autem legem inter Imperiales Constitutiones, scilicet sub titulo, Ne filius pro patre. &c. inseri iussimus. Dat. apud Roncalias, anno Domini 1158. mense Novembri.

TIT. XIV. AN SERVVS PRO SVO FACTO POST MANVMISIONEM TENEATUR.

1. Imp. SEVERVS & ANTONINVS

AA. Juventiano.

Quamvis cum statulibero contraxeris, tamen ex ante gesto te non habere cum eo, post impetitam conditionem libertatis, actionem, scire debes. PP. 4. Idus Decemb. DEXTRO 2. & PRISCO COSS. 197.

2. Imp. ANTONINVS A. Bexino.

Creditoribus tuis, qui tibi in servitute (mutuam) pecuniam crediderunt, nulla adversus te actio competit: maxime cum peculium tibi non esse legatum proponas. PP. 3. cal. Sept. LAETO & CEREALE COSS. 216.

3. Imp. ALEXANDER A. Herodi.

Promissa tibi pecuniae a servo tuo, Ut eum manumitteres, si posteaquam manumissisti stipulatus ab eo non es, adversus eum petitionem per in factum actionem habes. PP. Id. Sept. ALEXANDRO A. CONS. 227.

4. Imp. GORDIAN. A. Hieroni.

Licet servitutis tempore (ea,) quae pecuniam matris tuae sutripuisse dicitur, ob hujusmodi admissum conveniri non poterat: ad libertatem tamen perducta, (nam caput noxa sequitur) furti actione tenetur. PP. Id. Septemb. PIO & PONTIANO COSS. 239.

5. Idem A. Chresto.

Si (ut allegas) antequam a domino manumittereris, fundos ejus coluisti, posteaque adempto peculio, libertate donatus es: ob reliqua, si qua pridem contracta sunt, res honorum, quas postea propriis laboribus quaesisti, inquietari minime possunt. PP. 16. calend. Decembr. ARIANO & PAPPO COSS. 244.

6. Imp. DIOCLET. & MAXIM. AA.

& CC. Feliciano.

Sive servi sint hi, quorum precibus fecisti mentionem, domi eos conveni: quia inter dominos ac servos iudicium constare nullum potest: sive post delictum manumissi sint: ex antecedentibus post datam libertatem eos nulla ratio juris a do-

minis quondam conveniri patitur. † Sane si post manumissionem quid illicite commiserint, hoc apud Praesidem provinciae argue: accepturus ex jure sententiam. Dat. 2. Idib. April. Byzantii, AA. COSS. 287.

TIT. XV.

QUANDO FISCVS, VEL PRIVATVS DEBITORIS SVI DEBITORES CONVENIRE POSSIT; VEL DEBEAT.

1. Imp. SEVERVS & ANTONINVS

AA. Valeriano.

Propter ares alienum pupilli, res tutoris, qui nihil ex bonis ejus tenet, pignori capi non oportet. PP. 11. cal. Junii, LATERANO & RVFINO COSS. 198.

2. Imp. ANTONINVS Augustus Marco.

Si in causa judicati Valentis, quem tibi condemnatum esse proponis, nihil est, quod sine quaestione pignoris loco capi, & distrahi possit: debitores ejus conventi, ad solutionem auctoritate Praedis provinciae compelluntur.

3. Imp. GORD. A. Primanio.

Si debitum non inficiantur hi, quos obnoxios debitoribus fisci esse proponis; potest videri non esse iniquum quod desideras, ut ad solutionem per officium Procuratoris compellantur: Nam si quaestio aliqua refertur, id concedi non oportere (etiam) ipse perspicis. PP. 6. calend. Feb. SABINO & VENUSTO COSS. 241.

4. Imp. DIOCLET. & MAXIM. AA.

& CC. Zosimo.

Non prius ad eos, qui debitoribus fisci nostri sunt obligati, actionem fiscalem extendi oportere, nisi patuerit principales reos idoneos non esse, certissimi juris est. S. 12. cal. Maji, AA. COSS. 293.

5. Idem AA. & CC. Nanidæ.

In solutum nomine dato, non aliter nisi mandatis actionibus ex persona sui debitoris adversus ejus debitores creditor experiri post: suo autem nomine, utili actione recte utetur. Dat. calend. Jan. CC. COSS. 294.

TIT. XVI.

DE HEREDITARIIS ACTIONIBVS.

1. Imp. GORD. A. Hermeroti.

Pecuniam, quam tibi a matre debitam fuisse dicis, ab heredibus ejus, coheredibus tuis, pro parte tibi competente petere debes. Sed & res, si quae tibi ob idem debitum obligatae sunt, persequi non prohiberis. PP. 11. cal. Mart. GORDIANO A. 2. & POMPEIANO COSS. 242.

2. Imp. DECIVS A. Thelemachæ.

Pro hereditariis partibus heredes onera hereditaria agnoscere etiam in fisci rationibus placuit: nisi intercedat pignus, vel hypotheca, tunc enim possessor obligatae rei conveniendus est. PP. 14. calend. Novemb. AEMILIANO, & AQUILINO COSS. 250.

3. Imp. DIOCLETIANVS & MAXIMIANVS

AA. (& CC.) Maximæ.

Heredem mariti quondam tui de dote tibi reddenda conveni; personalem (enim) actionem debitores hereditarios tibi decerni frustra postulas. PP. 14. cal. Maji, AA. COSS. 293.

U 3

4. Idem

usumfructum transmitti non est (penitus) possibile: cum morte usumfructum penitus extingui, juris indubitati sit. §. 1. Sin autem talis fuerit inserta conditio, *Donec in furore filius, vel alius quisquam remanserit*: vel in aliis similibus casibus, quorum eventus in incerto sit: siquidem respuerit filius, vel alius, pro quo hoc dictum est, vel conditio extiterit, usumfructum finiri: Sin autem adhuc is in furore constitutus decesserit, tunc quasi in usufructuarii vitam eo relicto, manere usumfructum apud eum. Cum enim possibile erat usque ad omne vitæ tempus usufructuarii non ad suam mentem venire furem, vel conditionem impleri: humanissimum est, ad vitam eorum usumfructum extendi. Quemadmodum etenim si decesserit usufructuarius ante impletam conditionem, vel furorem finitum, extinguatur usufructus: ita humanum est extendi eum in usufructuarii vitam, etsi antea decesserit furiosus, vel alia conditio defecerit. Dat. calend. August. *Constantinop.* LAMPADIO & ORESTE VV. CC. COSS. 530.

13. Idem A. Juliano P. P.

Cum antiquitas dubitabat, *usufructu habitatio* nis legato, & primo quidem, cui similis esset, utrumne usui, vel usufructui, an neutri eorum, sed jus proprium, & specialem naturam sortita esset habitatio: postea autem, si posset is cui habitatio legata esset, eandem locare, vel dominium sibi vindicare: auctorum iurgium decidentes, compendioso responso omnem huiusmodi dubitationem rescamus. † Et, si quidem *habitationem* (quis) reliquerit, ad humaniorem declinare sententiam nobis visum est, & dare legatario etiam locationis licentiam. Quid enim distat siue ipse legatarius maneat, siue alii cedat, ut mercedem accipiat? Et multo magis, si *habitationis usufructum* reliquerit: cum & nimis subtilitati satisfactum videatur, etiam nomine usufructus addito. In tantum etenim valere *habitationem* volumus, ut non antecellat usufructum: nec dominium habitationis speret legatarius, nisi specialiter evidentissimis probationibus ipse legatarius possit ostendere, & dominium ejus domus (sibi) esse relicto: tunc etenim voluntati testatoris per omnia obediendum est. † Quam decisionem locum habere censemus in omnibus locis, quibus habitatio constitui potest. Dat. 18. cal. Octob. LAMPADIO & ORESTE VV. CC. COSS. 530.

14. Idem A. Juliano PP.

Antiquitas dubitabat, si quis fundum vel aliam rem cuidam testamento relinqueret, *quatenus usufructus apud heredem maneret*, si huiusmodi constaret legatum? Et quidam inutile legatum esse existimabant: quia usufructus nunquam ad suam rediret proprietatem, sed semper apud heredem remaneret: & forsitan hoc existimabant, quia & secundus heres & deinceps successores unius esse videantur: nec possit huiusmodi usufructus secundum veterem distinctionem solitis modis extingui. Alii autem huiusmodi legatum non esse respuendum existimaverunt. Tales altercationes decidentes, sancimus & huiusmodi legatum firmum esse, & talem usufructum una cum herede

finiri: & illo moriente, vel aliis legitimis modis eum amittente, expirare. Quare enim iste usufructus sibi tale vindicet privilegium, ut (a) generali interemptione usufructus ipse solus excipiat? quod ex nulla induci rationabili sententia manifestissimum est. Et propter hoc, & usufructum finiri, & ad proprietatem suam redire, & utile esse legatum sancientes, huiusmodi paucissimis verbis totam eorum ambiguitatem delevimus. Dat. 15. cal. Octob. LAMPADIO & ORESTE VV. CC. COSS. 530.

15. Idem A. eidem Juliano P. P.
Inter antiquam prudentiam dissensio incidit: si per servum usufructus domino fuerit acquisitus, & ex quibusdam casibus (multi enim (casus) rebus incidunt mortalium) pars huius servi ad alium perveniat: utrum omnis usufructus, qui antea per servum ad aliquem pervenerit, apud eum remaneat, an totus tollatur, vel ex parte diminuatur, ex parte autem apud eum resideat. Et super huiusmodi dubitatione tres sententiæ vertebantur. Una, quæ dicebat, ex particulari alienatione servi totum (usufructum) diminui. Alia, in tantum usufructum diminui, in quantum & servus alienaretur. Tertia, quæ definebat partem (quidem) servi posse alienari: totum autem usufructum apud eum remanere, qui antea servum in solidum habebat. Et in novissima sententia summum auctorem juris scientiæ Salvium Julianum esse invenimus. Nobis autem hæc decidentibus placuit, Salvii Juliani admitti sententiam, & aliorum, qui in eadem fuerunt opinione, quibus humanius visum est, non interemptionem usufructus studiosam esse, sed magis retentionem: quatenus, etsi pars servi alienetur, tamen neque pars usufructus depereat, sed maneat secundum suam naturam integer atque incorruptus: & quemadmodum ab initio fixus est, ita & conservetur, ex huiusmodi casu nullo deterioratus modo. Dat. 10. cal. Octob. LAMPADIO & ORESTE VV. CC. COSS. 530.

16. Idem A. Juliano P. P.

Corruptionem usufructus multiplicem esse veteribus placuit, vel morte usufructuarii, vel capitis diminutione, vel non utendo, vel aliis quibusdam non ignoratis modis. Sed de usufructu quidem hoc indubitatum fuerat: de personali autem actione, quæ super usufructu nascitur, siue in stipulationem usufructus deductus sit, siue ex testamento relictus, dubitabatur: morte quidem usufructuarii, & capitis diminutione eam tolli omnibus concedentibus: non utendo autem, si per annum vel biennium forsitan (eundem) usufructum non perierit usufructuarius, si personalis actio tollatur, altercantibus? §. 1. Sed nos hoc decidentes sancimus, non solum actionem, quæ de usufructu nascitur, sed nec ipsum usufructum non utendo cadere, nisi tantummodo morte usufructuarii, & ipsius rei interitu: sed usufructum, quem sibi aliquis adquisivit, hunc habeat dum vivit, intactum: cum multæ, & innumerabiles causæ rebus incidunt mortalium, per quas homines jugiter retinere, quod habent, non possunt: & est satis durum, per huiusmodi difficultates amittere, quod

quod semel possessum est: nisi talis exceptio usufructuario opponatur; quæ, etiamsi dominium vindicaret, posset eum præsentem vel absentem excludere. §. 2. Sed neque per omnem capitis diminutionem huiusmodi detrimentum imminere nostris patimur subjectis. Quare enim si filiusfamilias fuerit is qui usufructum habet, forte ex castrensi peculio, ubi nec patri usufructus acquiritur, ei possessum, per emancipationem eum amittat? sed secundum quod definitum est, tunc eum tantummodo desinere: cum usufructuarius, vel res pereat, tantummodo eum cum anima vel rei substantia expirare: nisi prædictæ exceptionis vigor reclamaverit: excepta videlicet tali capitis diminutione, quæ vel libertatem vel civitatem Romanam possit adimere: tunc etenim usufructus omnimodo ereptus, ad suam revertatur proprietatem. Dat. calend. Octobr. Constantinop. LAMPADIO, & ORESTE VV. CC. COSS. 530.

17. Idem A. Johanni P. P.

EX libris Sabinianis quæstio nobis relata est, per quam dubitabatur, Si usufructus per servum acquisitus, vel per filiumfamilias, capitis diminutione filii magna, vel media, vel morte, vel emancipatione, vel servi quacunque alienatione, vel morte, vel manumissione possit adhuc remanere? Et ideo sancimus in huiusmodi casibus, neque si servus vel filiusfamilias in præfatos casus incidit, interrumpi patri, vel domino usufructum, qui per eos acquisitus est, sed manere intactum. Neque si pater magnam capitis diminutionem vel mediam passus fuerit, vel morte ab hac luce fuerit exemptus, usufructum perire: sed apud filium remanere, etiamsi heres a patre non relinquatur: Usufructum enim per eum acquisitum, apud eum remanere etiam post patris calamitatem oportet: cum plerumque verisimile sit testatorem contemplatione (magis filii,) quam patris, usufructum ei reliquisse. Dat. 15. cal. Novemb. Constantinop. post Consulatum LAMPADII, & ORESTIS VV. CC. 531.

TIT. XXXIV.

DE SERVITUTIBUS ET AQUA.

1. Imp. ANTONINVS A. Calphurniæ.

SI quas actiones adversus eum, qui ædificium contra veterem formam extruxit, ut luminibus tuis officeret, competere tibi existimas; more solito (per iudicem) exercere non prohiberis: Is, qui iudex erit, longi temporis consuetudinem, vicem servitutis obtinere sciet: modo si is, qui pulsatur, nec vi nec clam, nec precario possidet. PP. 3. Idib. Novembr. GENTIANO & BASSO COSS. 212.

2. Idem A. Martiali.

SI aquam per possessionem Martialis eo sciente duxisti: servitutem exemplo rerum immobilium tempore quæstisti. Quod si ante id spatium ejus usus tibi interdictus est, frustra sumptus in ea re factos præstari tibi postulas: cum in aliena possessione operis facti dominium, quoad in eadem causa manet, ad eum pertineat, cujus est possessio. PP. cal. Jul. LÆTO & CEREALI COSS. 216.

3. Imp. ALEXAND. A. Ricanæ.

ET in provinciali prædio constitui servitus aquæ ductus, vel aliæ servitutes possunt: si ea præ-

cesserint, quæ servitutes constituunt: tueri enim placita inter contrahentes debent. Quare non ignerabis, si priores possessores aquam duci per prædia prohibere jure non potuerint, cum eodem onere perferendæ servitutis transire ad emptores eadem prædia posse. PP. cal. Maji, MAXIMO 2. & ÆLIANO COSS. 224.

4. Idem A. Corneliano.

Aquam, quæ in alieno loco oritur, sine voluntate ejus, ad quem usus ejusdem aquæ pertinet, Prætoris edictum non permittit ducere. PP. Idib. August. MAXIMO 2. & ÆLIANO COSS. 224.

5. Imp. PHILIPPVS A. & PHILIPPVS C.

Luciano militi.

SI quid pars adversa contra servitutem ædibus tuis debitam injuriose extruxit: Præses provinciæ revocare ad pristinam formam, damni etiam ratione habita pro sua gravitate curabit. PP. cal. Febr. PRÆSENTE & ALBINO COSS. 247.

6. Imp. CLAUDIUS A. Prisco.

PRæses provinciæ usu aquæ, quam ex fonte juris tui profluere allegas, contra statutam consuetudinis formam carere te non permittet: cum sit durum & crudelitati proximum, ex tuis prædiis aquæ agmen ortum sitientibus agris tuis ad aliorum usum vicinorum injuria propagari. PP. 7. calend. Maji, CLAUDIO A. & PATERNO COSS. 270.

7. Imp. DIOCLET. & MAXIM. AA.

& CC. Juliano P. P.

SI manifeste doceri possit, jus aquæ ex vetere more atque observatione per certa loca profluentis utilitatem certis fundis irrigandi causa exhibere: Procurator noster, ne quid contra veterem (formam) atque solemnem morem innovetur, providebit. PP. 4. Non. Maji, MAXIMO II. & AQUILINO COSS. 216.

8. Idem AA. & CC. Aniceto.

Altius quidem ædificia tollere, si domus servitutem non debeat, dominus ejus minime prohibetur. In pariete vero tuo, si fenestram Julianus vi vel clam fecisse convincatur: sumptibus suis opus tollere, & integrum parietem restituere compellitur. Dat. cal. Jan. Sirmii, AA. COSS. 293.

9. Idem AA. & CC. Zosimo.

SI in ædibus vicini tibi debita servitute, parietem altius ædificavit Heraclius: novum opus suis sumptibus per Præsidem provinciæ tollere compellitur. Sed si te servitutem habuisse non probetur, tollendi altius ædificium vicino non est interdictum. PP. cal. Julii, Sirmii, AA. COSS. 293.

10. Idem AA. & CC. Nymphidio.

SI ibi servitutem aquæ (ducendæ) deberi Præses animadverterit, nec hac te non utentem spatio temporis amisisse perspexerit, uti te iterum jure proprio providebit. Nam si hoc minime probetur, loco proprio facto opere, dominus fundi continere aquam, & facere, quo minus ager tuus irrigari possit, non prohibetur. PP. II. calend. Februar. Sirmii, CC. COSS. 294.

11. Idem AA. & CC. Aureliano.

PER agrum quidem alienum, qui servitutem non debet, ire vel agere vicino minime licet: Uti autem via publica nemo recte prohibetur. Dat. II. calend. Novemb. Sirmii, CC. COSS. 294.

S 3

12. Idem

12. Idem AA. & CC. Valerio.
Non modus prædiorum, sed servitus aquæ du-
 cendæ terminum facit. PP. 3. cal. Jun. CC.
 COSS. 294.

13. Imp. IUSTINIANVS A. Joanni P. P.
Sicut usumfructum, qui non utendo per biennium
 in soli rebus: per annale autem (tempus) in
 mobilibus vel se moventibus diminuatur, non
 passi sumus huiusmodi sustinere compendiosum
 interitum, sed ei decennii vel viginti annorum de-
 dimus spatium: ita & in cæteris servitutibus obti-
 nendum esse censuimus, ut omnes servitutes non
 utendo amittantur, non biennio, (quia tanquam
 modo soli rebus annexæ sunt) sed decennio contra
 præsentem: vel viginti spatio annorum contra ab-
 sentes: ut sit in omnibus huiusmodi rebus causa
 similis, explosis differentiis. Dat. 15. cal. Nov.
 Constant. post Consulatum LAMPADII & ORESTIS,
 VV. CC. COSS. 531.

14. Idem A. Iohanni PP.
Cum talis quæstio in libris Sabinianis vertere-
 tur: quidam enim pactus erat cum vicino
 *suo, Ut liceret ei, vel per se, vel per suos homi-
 nes per agrum vicini transitum facere, iterque ha-
 bere uno tantummodo die per quinquennium, qua-
 tenus ei licentia esset in suam sylvam inde transire,
 & arbores excidere, vel facere, quidquid (necessa-
 rium) ei visum fuisset: & quæreretur, quando hu-
 iusmodi servitus non utendo amitteretur? Et qui-
 dam putarent, si in primo vel secundo quinquen-
 nio per eam viam itum non esset, eandem servi-
 tute penitus tolli, quasi per biennium ea non
 utendo deperdita, singulo die quinquennii pro anno
 numerando. Aliis (autem) aliam sententiam eli-
 gentibus, nobis placuit ita causam dirimere, ut,
 quia jam per legem latam a nobis prospectum est,
 ne servitutes per biennium non utendo depereant,
 sed per decem vel viginti annorum curricula, &
 in proposita specie si per quatuor quinquennia,
 nec uno die vel ipse, vel homines ejus eadem ser-
 vitute usi sunt, tunc eam penitus amittat viginti
 annorum desidia. Qui enim in tam longo pro-
 lixoque spatio suum jus minime consecutus est,
 fera pœnitentia ad pristinam servitutem reverti
 desiderat. §. 1. Cum autem apertissimi juris est,
 fructus aridos conculcatione, quæ in area fit, suam
 naturam, & utilitatem ostendere, aliquis vicinum
 suum verabat, ita ædificium extollere juxta aream
 suam, ut ventus excluderetur, & palea ex huiusmodi
 obstaculis secerni a frugibus non possent, quasi vetito
 vento suam vim per omnem locum inferre ex hu-
 iusmodi ædificatione, cum secundum situm regio-
 nis, (&) auxilium venti aream accedit: Sancimus
 itaque nemini licere sic ædificare, vel alio modo
 verari, ut idoneum ventum & sufficientem ad præ-
 fatum opus infringat, & inutilem domino aream,
 & fructuum inutilitatem faciat. Dat. 11. calend.
 Novemb. Constantinop. post consulatum LAMPADII
 & ORESTIS. VV. CC. 531.*

TIT. XXXV.

DE LEGE AQUILIA.

1. Imp. ALEXANDER A. Glyconidi.

Damnum per injuriam datum immissio in sylvam
 igne, vel excisa ea, si probare potes: actione

legis Aquiliæ utere. PP. 7. Id. Novemb. ALEX.
 A. 2. & MARCELLO COSS. 227.

2. Imp. GORD. A. Mutiano.

Legis Aquiliæ actione expertus adversus eum,
 quem domum tuam deposuisse, vel incendio
 concremasse, damnoque te afflixisse proponis, ut
 id damnum sarciat, competentis Judicis auctori-
 tate consequeris. †. Quinetiam, si aqua per in-
 juriam alio derivata sit, ut in priorem statum re-
 stituatur, ejusdem judicis cura impetrabis. PP. 8.
 Id. Nov. GORDIANO A. & AVIOLA COSS. 240.

3. Idem A. Dolenti.

Ex morte ancillæ, quam cæsam conquestus es,
 tam legis Aquiliæ damni sarcienti gratia adio-
 nem, quam criminalem accusationem adversus ob-
 noxium competere (tibi) posse non ambigitur. PP. 5.
 cal. April. GORDIANO A. 2. & POMPEIANO COSS. 242.

4. Imp. DIOCLET. & MAXIM. AA. & CC. Zoilo.

Contra negantem, ex lege Aquilia, si damnum per
 injuriam dedisse probetur, dupli procedit con-
 demnatio. Dat. 15. cal. Maji, Heracleæ, AA. COSS. 293.

5. Idem AA. & CC. Claudio.

Deprecoribus tuis, quæ per injuriam inclusa
 fame necata sunt, vel interfecta, legis Aquiliæ
 actione in duplum agere potes. Dat. 15. cal. Nov.
 A. COSS. 293.

6. Idem AA. & CC. Plenio.

De his quæ per injuriam depasta contendis, ex
 sententia legis Aquiliæ agere minime prohi-
 beris. PP. 5. calend. Novemb. CC. COSS. 294.

TIT. XXXVI.

FAMILIÆ ERDISCUNDÆ.

1. Imp. SEVER. & ANTONIN. AA. Martiano.

Si non omnem paternam hereditatem ex consensu
 divisisti, nec super ea te sententia dicta, vel
 transactio subsecuta est: judicio famil. erdisc. ex-
 periri potes. PP. 8. cal. Octob. LATERANO &
 RUFINO COSS. 198.

2. Imp. ANTONINVS A. Vitiano.

Uxor tua, si mortuo patre tuo, cui dotem nu-
 meraverat, cum heres ei extiteris, adhuc in
 matrimonio tuo fuerit: familiæ erdiscundæ actio-
 nem ad exequendam dotem secundum juris (pri-
 dem) placitum, adversus coheredes tuos nactus
 es: eamque retines, etiamsi postea, dum tibi
 nupta est, decesserit. PP. Id. Februar.

3. Idem A. Rufo.

Adversus coheredes tuos dividendæ hereditatis
 judicio secundum juris formam experite: Ju-
 dex datus, si quid a coherede etiam tuæ portionis
 ex hereditate sublatum fuerit probatum, factis ad-
 judicationibus secundum juris formam eum tibi
 condemnabit. Expilatæ enim hereditatis crimen
 frustra coheredi intenditur, cum judicio familiæ
 erdiscundæ indemnitati ejus prospiciatur.

4. Imp. ALEXANDER A. Antonio.

Si filius familias fuisti: & res mobiles vel se mo-
 ventes, quæ castrensis peculii esse possunt, do-
 natæ tibi a patre sunt, eas quoque in cætero pe-
 culio castrensi non communes fratribus tuis habes.
 †. Prædia autem licet eunti tibi in castra filio pa-
 ter donaverit, peculii (tamen) castrensis non sunt.
 †. Diverſo jure ea prædia habentur, quæ ex oc-
 casione militiæ filiis familias obveniunt: hæc enim
 castrensi peculio cedunt.

5. Idem

5. Idem A. Statilizæ.

IN ipsius mariti tui fuit potestate mutare quod in servos suos iratus testamento caverat, *Ut unus quidem in perpetuis vinculis moreretur, alter vero exportandus venundaretur.* Proinde si offensam istam clementia flexit; quod licet scriptura non probetur, aliis tamen rationibus doceri nihil impedit, præsertim cum posteriora eorum talia merita deprehenduntur, ut ira domini potuerit mitigari, novissimam ejus voluntatem arbiter familiæ erciscundæ sequetur.

6. Imp. GORDIANVS A. Pomponio militi.

EA, quæ in nominibus sunt, non recipiunt divisionem: cum ipso jure in portiones hereditarias ex Lege duodecim tabularum divisa sint.

7. Idem A. Æliano.

SI qua fideicommissorum petitio inter coheredes consistat: Prætor vel Præses provinciæ ejus rei disceperator constitutus, vel Judex familiæ erciscundæ judicio aditas, ut voluntas testatrix servetur, suas partes accommodare debet.

8. Idem A. Telephoro.

BONA, quæcunque tibi sunt communia cum fratre tuo ex hereditaria successione patris vel matris, cum eodem familiæ erciscundæ judicio experiens, ut dividantur, impetrabis.

9. Idem A. Vetino.

NON est ambiguum, cum familiæ erciscundæ titulus inter bonæ fidei judicia numeretur portionem hereditatis, si qua ad te pertinet, incremento fructuum augeri.

10. Idem A. Telephoro.

QUOTIENS inter omnes heredes testatur successionem (suam) dividit: ac singulos certis possessionibus cum mancipiis, quæ in eisdem sunt constituta, jubet esse contentos, voluntati ejus (salva legis Falcidiæ auctoritate) obtemperandum esse, manifestum est. Nec mutat, quod in sequentibus verbis mancipia sua universa, nulla facta eorum discretionem, commendanda putaverit heredibus, cum utique his ea videatur insinuasse, quibus etiam testamento relinquenda esse decrevit.

11. Imp. PHILIPPVS A. & PHILIPPVS C. Antonino P.

INTER filios & filias bona intestatorum parentum pro virilibus portionibus æquo jure dividi oportere, explorati juris est.

12. Imp. GALLI NVS & VALERIANVS AA. Rufo.

NON ideo divisio inter te, & fratrem tuum (ut proponi) facta, irrita habenda est, quod eam scriptura secuta non est: cum fides rei gestæ ratam divisionem satis affirmet.

13. Imp. DIOCLET. & MAXIMIAN. AA. Saturnino.

CERTUM est, liberorum peculia post mortem patris in hereditatem dividendam ad communionem esse revocanda. Frater autem & coheres tuus, ob contractus, quibus vivente patre etiam ignorante ipso obligatus fuit, convenire te & alterum fratrem tuum coheredem vestrum ultra non potest, quam ut de peculio suo recipiat tantam quantitatem, in quantam condemnatus est his, cum quibus ipse contraxit.

14. Idem AA. Hermiano.

SI familiæ erciscundæ judicio, quo bona paterna inter te ac fratrem tuum æquo jure divisa sunt, nihil super evictione rerum singulis adjudicatorum specialiter inter vos convenit, id est, ut unusquisque eventum rei suscipiat: recte possessionis evictæ detrimentum fratrem & coheredem tuum pro parte agnoscere, Præses provinciæ per actionem præscriptis verbis compellat. Dat. 8. cal. Sept. AA. COSS. 293.

15. Idem AA. Theophilo.

SI divisionem conventionem factam etiam possessio consensu secuta, pro solido dominium rerum, quas pertinere ad patrem tuum placuit, (et firmavit) earum vindicationem habere potes, si patri tuo successisti. Si vero placitum divisionis usque ad pactum stetit: arbiter familiæ erciscundæ judicio vobis datus, commutationem inter vos finire providebit.

16. Idem AA. Heraclio.

FILII patris testamentum rescindendi, si hoc inofficiosum probare non possunt, nullam habent facultatem. Sed & si tam circa testamentum, quam etiam codicillos judicium ejus deficiat, verum quibuscunque verbis voluntas ejus declarata sit: licet ab intestato ei fuerit successum, ex SC. retentionis modo servato, familiæ erciscundæ judicio aditum judicem sequi voluntatem (patris) oportere, juris auctoritate significatur.

17. Idem AA. & CC. Commodiano.

COHEREDIBUS divisionem inter se facientibus, juri absentis, & ignorantis minime derogari, ac pro indiviso portionem eam, quæ initio ipsius fuit, in omnibus communibus rebus eum retinere, certissimum est. Unde portionem tuam cum redditibus arbitrio familiæ erciscundæ percipere potes, ex facta inter coheredes divisione nullum præjudicium timens. Dat. 7. cal. Decemb. Sirmii, AA. CONS. 293.

18. Idem AA. & CC. Domina.

FILIAE cujus nomine paterres comparavit, si non postea contrarium ejus judicium probetur, per arbitrium dividundæ hereditatis præcipuas adjudicari sæpe rescriptum est. His itaque si patri successisti, quem nomine tuo quædam comparasse dicis, adversus sororem tuam apud Præsidem provinciæ, si res integra est, uti potes. §. 1. In communi autem hereditate quin sumptus ab uno facti bona fide, familiæ erciscundæ judicio, vel negotiorum gestorum actione servari possint, non est ambiguum.

19. Idem AA. & CC. Lyfieri.

INCERTI juris non est, in familiæ erciscundæ judicio earum rerum, quas ex coheredibus quidam de communibus absumpserunt, vel deteriores fecerunt, rationem (esse) habendam, ejusque rei cæteris præstandam indemnitate. Dat. 18. cal. Januar. AA. COSS. 293.

20. Idem AA. & CC. Paftuelæ.

IN familiæ erciscundæ judicio ab uno pro solido rei veluti communis venundatæ pretium non venit: sed mandati, si præcessit, coheres venditoris agere potest: vel negotiorum gestorum, si ratam fecerit venditionem. Nam si velut propriam

onus distraxerit, ac pretium possideat, hereditas ab eo petenda est. * 3. * Febr. CC. COSS. 294.

21. Idem AA. & CC. Fortunato.

SI, cogitatione futuræ successionis, officium arbitri dividendæ hereditatis præveniendū, pater communis iudicio suo, qualicunque iudicio suam declaraverit voluntatem: inter eos, qui ei successerunt, exemplo Falcidie retentionis habita ratione, familiæ dividendæ causa datus arbiter: pro virili præterea portione eorum, quæ nulli generaliter, vel specialiter assignavit, facta divisione, in adjudicando patris sequetur voluntatem.

22. Idem AA. & CC. Dionysio.

Servum communem non consentientibus coheredibus, sed per errorem ad eum, qui possidet, pertinere credentibus, tenens, cum omnis verus titulus deficiat, suum non facit: sed in eo portiones hereditarias assignatas penes singulos successores remanere manifestum est. PP. 5. Nonas Januar.

23. Idem AA. & CC. Hermogeni.

Licet pacto divisionis adversus singulos actio pro hereditariis portionibus creditori parata mutari non possit: tamen ad exhibendam fidem his quæ convenerant, stipulationis & juris adhibito remedio, qui placitum excedit, urgeri potest: cum & hoc omisso, si non contrarium convenisse probaretur, præscriptis verbis conveniri potuisset.

24. Idem AA. & CC. Socrati.

Filiū quem habentem fundum, portionem hereditatis fratribus, & quibusdam aliis sub conditione verbis precariis restituere sanxit testator: post ejus eventum, hereditaria parte prædii in quartæ ratione retenta, compensato, præterea quod a coheredibus vice mutua percepit, (&) si quid deest, in supplementum deducto; quod a ceteris in eo fundo solvitur, supra quartam habens, reddere compellitur. Dat. 5. Non. Jan. CC. COSS. 294.

25. Idem AA. & CC. Diocli.

Ex causa donationis, vel aliunde tibi quæsitā, si avi successionem respueris, conferre fratribus compelli non potes. Dat. Id. April. TVSCO & ANVLINO COSS. 295.

26. Imp. CONSTANTINVS A. ad Bassum P. P.

Inter omnes duntaxat heredes suos, qui ex quolibet venientes gradu, tamen pares videntur esse, vel emancipatos, quos Prætor ad successionem vocat: sive coemptum neque impletum testamentum vel codicillus, seu epistola parentis esse memoretur, sive quocunque alio modo scripturæ quibuscunque verbis, vel iudiciis inveniantur relicta, iudicio familiæ erciscundæ (licet ab intestato ad successionem liberi vocentur) servato SC. auxilio, defuncti dispositio custodiatur, etiam si solennitate legum huiusmodi dispositio fuerit destituta. Si vero in huiusmodi voluntate designatis liberis alia sit mixta persona: certum est, eam voluntatem quantum ad illam duntaxat personam permixtam, pro nulla haberi. Dat. Roma, cal. * CRISPO 2. & CONSTANTINO Cæs. 2. COSS. 321.

In AVTHENT. de trient. & semiss. §. & quod sæpe, col. 3. tit. 5. Novell. 18.

cap. 7.

Si modo subjiciatur huic scripturæ, vel ipsius pa-

rentis, vel omnium, inter quos fit partitio, liberorum subscriptio.

TIT. XXXVII.

COMMUNI DIVIDENDO.

1. Imp. ANTONINVS A. Lucano.

Frater tuus si solam portionem prædii ad se pertinentem distraxit, venditionem revocari non oportet: sed adversus eum, cum quo tibi idem prædium commune esse coepit, communi dividundo iudicio consistere: & ea actione aut universum prædium, si licitatione viceris, exsoluta socio parte pretii obtinebis: aut pretii portionem, si meliorem alius conditionem obtulerit, consequeris: Quod si divisio prædii sine cujusquam injuria commode fieri potuerit, portionem suis finibus tibi adjudicatam possidebis. Hoc videlicet custodiendo, ut post litis contestationem nemo nec partem suam, ceteris ejusdem rei dominis non consentientibus, alienare possit. PP. cal. Mart. Roma, ANTONINO A. 4. & BALBINO COSS. 214.

2. Imp. ALEXANDER A. Avito militi.

Si probatum fuerit Præsidi provincie, fratrem tuum vineas communes pignori dedisse, cum partem tuam, quam in vineis habes, creditori obligare non potuerit: Præses provincie restitui tibi eam jubebit cum fructibus, quos creditor ex parte tua perceperit. Idem Præses provincie de divisione vinearum inter te, & creditorem fratris tui cognoscet, & jubebit eum accepta pecunia, quanti statuerit partem fratris tui valere, eam partem, quam de fratre tuo accepit, tibi restituere: aut æstimata tua parte, ad creditorem fratris tui data pecunia, quanti eam æstimaverit, transferre. PP. 2. Id. Septemb. ALEXANDRO A. 2. & MARCELLO COSS. 227.

3. Idem A. Verecundiano.

Ad officium arbitri, qui inter te & fratrem tuum (pro) dividendis bonis datus fuerit, ea sola pertinent, quæ manent communia tibi & illi. Nam ea, quorum partem is vendidit, cum emptoribus tibi communia sunt, & adversus singulos arbitrum petere debes, si ab illorum quoque societate discedi placeat. † Cum autem regionibus dividi (commode) aliquis ager inter socios non potest, vel ex pluribus singuli: æstimatione iusta facta, unicuique sociorum adjudicantur, compensatione pretii invicem facta, eoque cui res majoris pretii obvenit cæteris condemnato: ad licitationem nonnumquam etiam extaneo emptore admissio, maxime si se non sufficere ad iusta pretia alter ex sociis sua pecunia vincere vilius licitantem profiteatur. PP. 5. Non. Maji, IVLIANO, & CRISPINO COSS. 225.

4. Imp. DIOCLET. & MAXIM. AA. & CC.

Si major quinque & viginti annis soror tua tecum res communes divisit: quamvis non instrumentis, sed aliis probationibus earum direptam communionem esse probetur, stari tamen finitis convenit. Quod si minor fuit, nec tempus in integrum restitutioni præfinitum adhuc excessit, an in integrum propter divisionem restitui debeat, causa cognita Præses provincie æstimabit. † Idem egrum etiam, quæ vobis permanent communia, fieri divisionem providebit: tam sumptuum, (si quis

(si quis de vobis in res communes fecit) quam fructuum. Item doli, & culpæ (cum in communidividendo iudicio hæc omnia venire non ambigatur) rationem, ut in omnibus æquabilitas servetur, habiturus. Datum 8. Id. Febr. CC. COSS. 294.

5. Iidem AA. & CC. Secundino Militi.
IN communione vel societate nemo compellitur invitatus detineri: quapropter aditus præses provinciae, ea quæ communia tibi cum sorore perspexerit, dividi providebit. Dat. 8. cal. Septemb. CC. COSS. 294.

TIT. XXXVIII.

COMMUNIA VTRIVSQVE IUDICII TAM FAMILIÆ ERGISCUNDÆ, QUAM COMMUNI DIVIDENDO.

1. Imp. ANTONINVS A. Marco.

Divisionem prædiorum vicem emptionis obtinere placuit. PP. 6. calend. Decemb. GENTIANO & BASSO COSS. 212.

2. Imp. ALEXANDER A. Euphratæ.

Etiam si is divisioni arbitrum dedit, cui dandi ius non fuit: tamen si socii quondam divisioni consensum dederint; quod quisque eorum secundum placita possidet, pro parte socii dominium natus est. PP. 16. cal. Decemb. ALEXAND. A. 3. & DIONE COSS. 230.

3. Imp. DIOCLET. & MAXIM. AA. & CC. Aureliæ Septimæ.

Majoribus etiam, per fraudem vel dolum vel perperam sine iudicio factis divisionibus, solet subveniri: quia in bonæ fidei iudiciis, quod inæqualiter factum esse constiterit, in melius reformabitur. PP. 16. cal. Jul. ipsis AA. (& CONSTANT. 3.) COSS. 293.

4. Iidem AA. & CC. ad Maximianum.

Si pater tuus ex communibus bonis res comparavit, sibi negotium gerens, non omnium bonorum socius constitutus, pro competentium portionum modo indemnitati tuæ consuli oportet: & ideo rem emptam communicate eum contra iuris formam postulas. PP. 16. calend. Novemb. ipsis 4. & 3. AA. COSS. 290.

5. Iidem AA. & CC. Frontino, & Gafirioni.

De instrumentis, quæ communia fratrem vestrum tenere proponitis, Rector provinciae aditus, apud quem hæc collocari debeant, existimabit. PP. 6. Idibus Feb. Sirmii, AA. COSS. 293.

6. Iidem AA. & CC. Thesidianæ, & aliis.

Si cum patruo vestro hac conditione divisionem fecistis, ut se nullum dolum malum adhibuisse juraret, nec fidem placitis exhibuit: quominus res indivisas requiratis, eorum placitum, quæ in divisionem venerunt, nihil vobis nocere potest. Dat. 5. cal. April. Sirmii, CC. COSS. 294.

7. Iidem AA. & CC. Severiano & Flaviano.

Si fratres vestri pro indiviso commune prædium citra vestram voluntatem obligaverunt; & hoc ad vos secundum pactum divisionis, nulla pignoris facta mentione, pervenit: evictis partibus, quæ ante divisionem sociorum fuerunt, in quibus obligatio tantum consistit, ex stipulatu, si intercessit: alioquin, quanti interest, præscriptis verbis contra fratres agere potestis: nam si fundi, scientes ob-

Tom. II.

ligationem, dominium suscepistis: tantum evictionis promissionem solennitate verborum, vel pacto promissam probantes, eos conveniendi facultatem habebitis. Dat. 2. Non Decemb. Nicomediæ, CC. COSS. 294.

8. Iidem AA. & CC. Nicomacho & aliis.

Si inter vos majores annis viginti quinque rerum communium divisio, relicta, vel translata possessione, finem accepit, instaurari mutuo bona fide terminata consensu minime possunt. Dat. Non. Decemb. CC. COSS. 294.

9. Iidem AA. & CC. Demetrianus.

Familia eriscundæ, vel communi dividendo iudicio ita demum, si corpora maneant communia, agi potest. Dat. 6. Id. Decemb. Nicodemia, CC. COSS. 294.

10. Iidem AA. & CC. Gallicano.

Scriptura testamenti, qua specialiter omnia divisa continentur; quominus res, quarum testator non fecit mentionem, heredes inquirere possint, nihil impedit. Sine die & Consule.

11. Imp. CONSTANTINVS. A. Cæculo Rationalitrium provinciarum.

Possessionum divisiones ita fieri oportet, ut integra apud successorem unumquemque servorum, vel colonorum adscriptitiæ conditionis, seu inquilinorum proximorum agnatio, vel adfinitas permaneat. Quis enim ferat liberos a parentibus, a fratribus sorores, a viris conjuges segregari? (Igitur) si qui (sic sociata) in jus diversum mancipia (vel colonos) distaxerint, in unum eadem redigere cogantur. Datum 3. calend. Maji, PROCVLO & PAVLINO COSS. 334.

12. Imp. IVSTINIANVS A. ad Senatum.

Illud æquitatis fovere rationibus, bene nobis apparuit: Si quis etenim pro filio suo ante nuptias donationem conscripserit, vel dederit, vel pro filia sua dotem, & hoc, quod dedit, iterum ad eum revertatur, vel stipulatione, vel lege hoc faciente: vel (& si) alio dotem, vel ante nuptias donationem dante, stipulationis paternæ tenor, vel forte legis hoc induxerit: ille autem testamento condito, vel filios suos, vel extraneos scripserit heredes, & nihil de hujusmodi rebus, quæ ad eum reversæ sunt, vel pervenerunt, disposuerit, inveniantur autem alii liberi ejus res a paterna substantia lucrati, vel per ante nuptias donationem, vel dotes, vel militiæ causa, quas (utpote testamento existente) non coguntur conferre: tunc filius vel filia easdem res, quæ ad patrem reversæ sunt, vel pervenerunt, habeant præcipuas, ad simile tamen lucrum computandas, ut in præsentī casu tantum habeat ipse vel ipsa, quantum ejus fratres a patre sunt consecuti, secundum eos modos, quos supra diximus, & quos conferre propter testamentum non coarctantur. Sin autem nihil tale penitus in fratres eorum a patre collatum est, neque ipsos sibi præcipue hanc partem vindicare, sed quasi paternæ factæ substantiæ sit, inter omnes secundum institutionis tenorem dividi: Et hæc quidem, si inter fratres patris elogium compositum sit. †. Sin autem extranei sint scripti heredes, & nihil in testamento suo, neque in hac parte testator dixerit: tunc omnimodo præcipuum habeat filius, quod ad

T

patrem

patrem revertitur, vel pervenit. Si tamen minus in fratres collatum est, amplius autem ex huiusmodi causa ad patrem pervenit: illo, quod ad similem quantitatem concurrat, excepto, cætera quasi paternæ substantiæ facta secundum modum institutionum dividantur. Illo proculdubio observando, quod si minus sit id, quod pater ex huiusmodi causa habuit, ea quantitate, quæ in fratres collata est; tota huiusmodi portio ad eas personas perveniat, quarum occasione res ad patrem revertitur. Ea igitur, quæ in paterna persona diximus, obtinere volumus etiam in avo, & proavo paterno vel materno, & in matre & in avia, & proavia paterna vel materna. Dat. 2. cal. Aug. *Constantinop.* LAMPAD. & ORESTE VV. CC. COSS. 530.

TIT. XXXIX.

FINIVM REGVNDORVM.

1. Imp. DIOCLET. & MAXIM. AA. & CC.

Nicephoro.

Regionem certam fundi, propriis finibus ejus mutatis, dominus ejus distrahere ac residuum retinere non prohibetur. Nec amplius emptor, quam quod ratione secundum venditionis fidem ad se pervenit, vindicare potest prætextu terminorum temporis antecedentis venditionem. Dat. Id. Decemb. *Nicomedia*, AA. COSS. 293.

2. Idem AA. & CC. Tariano.

Successionum varietas, & vicinorum novi consensu, additis vel detractis agris alterutro, determinationis veteris monumenta sæpe permutant. Dat. 9. cal. Jan. *Nicomedia*, AA. COSS. 293.

3. Imp. CONSTANTIN. A. ad Tertullianum V. P. Comitem dioceseos Asianæ.

Si quis super sui juris locis prior (de finibus) detulerit querimoniam, quæ proprietatis controversiæ cohæret: prius possessionis quæstio finiatur, & tunc agrimenfor ire præcipiatur ad loca; ut patefacta veritate huiusmodi litigium terminetur. Quod si altera pars, ne huiusmodi quæstio terminetur, se subtraxerit, nihilominus agrimenfor in ipsis locis iussione Rectoris provinciæ una cum observante parte hoc ipsum faciens perveniet. Dat. 16. cal. Mart. *Verona*, GALLICANO, & SYMMACHO COSS. 330.

4. Idem A. ad Bassum Præfectum urbi.

Si constiterit eum, qui finalem detulerit quæstionem, priusquam aliquid sententia determinetur, rem sibi alienam usurpare voluisse: non solum id quod male petebat, amittat, sed (quo magis unusquisque contentus suo, rem non expetat juris alieni) qui irreptor agrorum fuerit in lite superatus, tantum agri modum, quantum adimere tentavit, amittat. Lecta apud acta. 13. cal. Jul. GALLICANO & SYMMACHO COSS. 330.

5. Imp. VALENT. THEOD. & ARCAD. AAA. Neotherio P. P.

Quinq. pedum præscriptione submota, finalis iurgii, vel locorum libera peragatur intentio. PP. 7. cal. Jul. Aug. ARCAD. A. 2. & RVFINO COSS. 392.

6. Imp. THEOD. ARCAD. & HONOR. AAA. Rufino P. P.

Cunctis molitionibus & machinationibus amputatis, decernimus, in finali quæstione non

ongi temporis, sed triginta tantummodo annorum præscriptionem locum habere. Dat. 2. Non. Nov. ARCAD. A. 2. & RVFINO COSS. 392.

TIT. XL.

DE CONSORTIBVS EIVSDEM LITIS.

1. Imp. IVLIA VS A. Secundo P. P.

Expensis atque reiectis præscriptionibus, quas litigatores sub obtentu consortii, studio protrahendæ disceptationis excogitare, consueverunt: siue unius fori omnes sint, siue in diversis provinciis versentur, nec adjuncta præsentia consortis, vel consortii, agendi, vel respondendi iurgantibus licentia pro parte pandatur. Dat. 3. Non. Septemb. MAMERTINO, & NEVITA COSS. 362.

2. Imp. VALENT. & VALENS. AA.

Salustio P. P.

Commune negotium post litem legitime ordinatam etiam quibusdam absentibus (in solidum) agi sine mandato potest, si Præsentem rem ratam dominum habiturum cavere parati sint, vel si quid ab his peritur, iudicatum solvi satisfactione firmaverint. PP. 6. Id. Decemb. Divo IOVIANO A.) & VARRONIANO COSS. 364.

TIT. XLI.

DE NOXALIBVS ACTIONIBVS.

1. Imp. ALEXAND. A. Marcello.

Si extat corpus nummorum, quos ablatos ex patris tui hereditate, ab eo quem liberum esse constiterit, allegas: vindicare eos, vel ad exhibendum agere non prohiberis: Nam quamvis alias noxa caput sequatur, & manumissus furti actione teneatur, quæ in heredem non competit, cum tamen servus a domino aliquid aufert, quamvis furtum committat, furti tamen actio non est nata: neque adversus ipsum, si postea manumissus est, locum habet, nisi furtivas res, & post manumissionem contrectet. PP. 13. cal. Decemb. MAXIMO & AELIANO COSS. 224.

2. Imp. GORD. A. Quintiliano & aliis.

Si servi vestri, nescientibus vobis, vel etiam prohibentibus, furtim arbores cæciderunt, quibus etiam propria poena juxta legem saltui datam fuerat præstituta: frustra veremini, ne ex persona eorum ultra noxæ deditionem sitis obstricti: cum ex delictis servorum domini ignorantes vel prohibentes, si noxali actione conveniantur, ita condemnationem sustinere habeant in sua potestate. PP. 3. Non. Iunii, GORDIANO & AVIOLA COSS. 240.

3. Imp. DIOCLET. & MAXIM. AA. & CC.

Eutychio.

Sive servum plagii paras accusare solenniter, Præsidem provinciæ adire non prohiberis: siue dominum ejus sollicitati servi noxali iudicio, siue furti malueris convenire, suam tibi notionem Præses (provinciæ) commodabit: non ignorans, quod si dominum elegeris, & eo non consentiente, quod intendis, commissum probaveris, vel noxæ dedendæ, vel damni farciendi, ac poenæ præstandæ habeat facultatem. PP. 5. Non. Octob. Sirmii, AA. COSS. 293.

4. Idem AA. & CC. Sosio.

Si servus ignorante domino, vel sciente & prohibere

hibere nequeunte, res tuas vi rapuerit, dominum ejus apud Præsidem provinciæ, si needum utilis annus excessit, quadrupli: quod si hoc effluxit tempus, simplici noxali judicio convenire potes: Qui, si noxæ maluerit servum dedere: nihilominus cum ipso, quantum ad eum pervenit, experiri non prohiberis. †. Nam si eo confcio, & prohibere valente: detracta noxæ deditioe conventus, ad summam condemnationis solvendam omnino compellendus est. † Sane, si criminis publici accusationem propter uxorem tuam a servo raptam, intendendam putaveris: non contra dominum, sed contra eum servum, quem facinus commisisse proponis, hanc instituere debes. PP. 18. cal. Septemb. *Sirmii*, AA. COSS. 293.

5. Idem AA. & CC. Menophilo.

Si tibi per furtum nec manifestum ancillam servus ope consilioque domini cum aliis rebus subtraxerit, cum inter servum & liberum civile judicium consistere non possit, eum ob hoc delictum dupli pœnali actione, & de rebus propriis vindicatione, vel conditione convenire potes. S. 5. calend. April. CC. COSS. 294.

TIT. XLII.

AD EXHIBENDVM.

1. Imp. ALEXANDER A. Crescenti militi.

Si dominium ancillæ, de qua agis, ad matrem tuam pertinuit, nec jure a patre tuo venundata est, ejusque proprietatem tibi vindicare paratus es: Præses provinciæ exhiberi eam jubebit, ut apud judicem de rei veritate quærat. PP. cal. Maji, ALEXANDRO A. COSS. 223.

2. Idem A. Syro.

Si criminis alicujus reus servus postulatur, per ad exhibendum actionem produci a domino, non celari debet. PP. 11. cal. Decemb. ALEXANDRO A. COSS. 223.

3. Idem A. Felicissimæ.

Neque ad exhibendum actio, neque proprietatis vindicatio, si nunc competit, propterea perempta est, quod aliquando adversus te ad exhibendum actione aliter pronunciatum est: quia commutatione litis alia res esse incipit. PP. calend. Septemb. MAXIMO 2. & AELIANO COSS. 224.

4. Idem A. Flacillæ.

Non ignorabit iudex, si instrumenta tui juris, quæ penes diversam partem fuisse probaveris, ab eisdem non exhibeantur, jurisjurandi in litem facultatem deferri tibi oportere. PP. 3. cal. Mart. AGRICOLA & CLEMENTINO COSS. 231.

5. Imp. GORD. A. Sabiniano militi.

Ad exhibendum actione non tantum eum, qui possidet, sed etiam eum teneri, qui dolo fecit, quominus exhiberet, merito tibi a non contemnendæ auctoritatis Jurisconsulto Modestino responsum est. PP. 2. Id. Februar. GORDIANO A. & AVIOLA COSS. 240.

6. Imp. PHILIPPVS A. Palemonidi.

Instrumenta ad jus tuum pertinentia, partem diversam invasisse adseverans, si quidem crimen intendis, solennibus accusationibus impletis, fidem adseverationi tuæ facito: sin vero ad exhibendum intendis, judiciorum more experire. PP. 2. Id. Mart. PEREGRINO & AEMILIANO COSS. 245.

7. Imp. DIOCLET. & MAXIM.

AA. & CC. Vitalianis.

Exhibitionis necessitate tenetur, qui facultatem habens, culpam, vel dolum, in explendo præcepto committit: ita ut si rem deteriore exhibuit, æquitas exhibitionis perficiat, ut quamvis ad exhibendum agi non possit: in factum tamen actio contra eum detur. PP. 16. cal. Julii, MAXIMO 2. & AQUILINO COSS. 286.

8. Idem AA. & CC. Photino.

Si res tuas commodavit, aut deposuit is, cujus in precibus meministi, adversus tenentem ad exhibendum, vel vindicatione uti potes. Quod si pactus sit, ut tibi restituantur: si quidem ei, qui deposuit, successisti jure hereditario, depositi actione uti non prohiberis: si vero nec civili, nec honorario jure ad te hereditas ejus pertinet: intelligis nullam te ex ejus pacto, contra quem supplicas, actionem stricto jure habere: utilis autem tibi propter æquitatis rationem dabitur depositi actio. S. 5. cal. Maji, *Heraclie*, AA. COSS. 293.

9. Idem AA. & CC. Faustino.

Si ex quocunque contractu apud Præsidem provinciæ jure debitum, cui oportuerat, te reddidisse probaveris: chirographa tua, ex quibus jam nihil peti potest, & instrumenta ad eum contractum pertinentia, tibi naturaliter liberationem consecuto exhiberi ac reddi jubebit. S. 8. calend. Septemb. CC. COSS. 294.

TIT. XLIII.

DE ALEATORIBVS, ET ALEARVM LVSV.

1. Const. argumentum ex βασιλικῶν lib. 60.

tit. 8. de aleatoribus, Jacobo Cujacio interprete.

Constitutio prohibet ludos, exceptis quinque: definit etiam multam in aleatores, permittens Præfetto Urbi, & Præsidibus provinciarum, & Episcopis ea inquirere & prohibere, & in iis habitos contractus rescindere. Dat & actionem ex quinque concessis ludis, & repetitionem eorum, quæ ex ea causa debentur, & statuit decem librarum multam in eos, qui constitutionem violari permiserint.

1. Imp. Justinianus A. Joanni PP.

Victum in aleæ lusu, non posse conveniri: & si solverit, habere repetitionem, tam ipsum, quam heredes ejus adversus victorem, & ejus heredes, idque perpetuo, & etiam post triginta annos. Quod si vel ipse, vel ejus heredes repetere neglexerint: liceat cuicunque volenti, & præcipue civitatis, in qua id factum est, Primati, vel defensori, repetere, & in opera civitatis id expendere. Data autem super aleæ lusu cautio sit irrita, & condici possit. † Sed & si quis sub specie alearum victus sit lupinis, vel alia quavis materia, cesset etiam adversus eum omnis exactio. † Data licentia Episcopis hæc inquirendi: debentibus etiam Præsidibus, & primatibus & defensoribus civitatum eos hac in re adjuvare. † Duntaxat autem ludere liceat μονόβολον, liceat item ludere κοντομονόβολον, κυτάνην κόντακα, & item liceat ludere χωρίς τῆς πόρπης, id est, ludere vibratione Quintiana, absque spiculo, sive aculeo, aut ferro, a quodam Quinto ita nominata hac lusus specie. Liceat item ludere περιχυτήν, id est,

exerceri lucta: liceat vero etiam exerceri hippice, id est, equorum cursu, seu hippodromo, absque dolo & circumventionem. Et liceat quidem ditioribus ad singulas commissiones, seu ad singulos congressus, aut vices unum assem, seu numisma, seu solidum deponere & ludere, cæteris autem longe minori pecunia. Quod si plus lusum fuerit, neque repetitio detur, & solum repetatur. Curent vero ista Præsides, decem libratum pœna interposita, si hanc legem contempserint, vel contemni permiserint.

2. Const. argumentum βασιλικῶν lib. 60. tit. 8.

de aleatoribus, Jacobo Cujacio

interprete.

Constitutio prohibet ea, quæ dicuntur ἐξ ἁνυ ἰππικῆς periculi repetitione proposita in lufores, & publicatione domorum, in quibus hujusmodi lusus peracti sunt, Datur & repetitio ei, qui superatus est, & solvit: quod si nolit repetere, id jubet in opera publica ejus civitatis erogari.

Aliud argumentum Latine.

Non licere ludere his, qui vocantur equi lignei, neque ulla quavis aleæ specie, exceptis ludis, quos in anteriore constitutione permisimus. Loca vero, in quibus hujusmodi equis ligneis lusum fuerit, publicentur: & soluta hujus ludi occasione repetantur: vel si repetere nolent, qui perdiderunt, repetitio fiet per Præfectum & Præsides provinciarum: & applicabitur hujusmodi pecunia publicis operibus. Prohibeant etiam cætera, quæ in hujusmodi ludis fiunt illicita, ut blasphemias, & si qua talia. Balsamon notat de equi lignei significatione incidisse apud Imperatorem gravem quondam disputationem, quibusdam asserentibus illum ludum significari, quo pueri extra circum aurigando pro equis utuntur hominibus, aliis vero contra contendentes ligneam esse fabricam per scalas ligneas exaltatam, habentem in medio diversa foramina: nam qui hoc genere ludebant, quatuor globulos diversorum colorum superjiciebant ex superiori parte, & qui primus globulorum per foramina ex ultimo foramine egrediebatur, hic victoriam dabat ei, qui projecerat. Nunc veterem harum legum translationem a nobis quoad fieri potuit, ex libris manuscriptis emendatam subiciemus. Cont.

3. Imp. IUSTINIANVS A. Joanni P. P.

Alearum usus antiqua res est, & extra operas pugatorias (concessa,) verum pro tempore abiit in lachrymas, multa milia extraneorum nationum suscipiens. Quidam enim (nec) ludentes, nec ludum scientes, sed numeratione tantum proprias substantias perdiderunt, die noctuque ludendo, argento, apparatu lapidum, & auro. Consequenter autem ex hac inordinatione blasphemate (Deum) conantur, & instrumenta conticiant. Commodis igitur subditorum prospicientes, hac generali lege decernimus, Ut nulli liceat in publicis, vel privatis domibus vel locis ludere, neque in genere, neque in specie, & si contra factum fuerit, nulla sequatur condemnatio, sed solum reddatur, & competentibus actionibus repetatur ab his qui dederint, vel eorum heredibus, aut his negligentibus, a Patre aut Defensoribus illius civitatis: vel recipiat fiscus,

non obstante nisi quinquaginta annorum præscriptione: Episcopis vero locorum hoc providentibus, & Præsidium auxilio utentibus. † Deinceps vero ordinet quinque ludos, Monobolon, Contomonobolon, Quintanum contacem sine fibula, & perichyten, & hippicem, quibus sine dolo atque callidis machinationibus ludere permittimus. † Sed nec permittimus etiam in his ludere ultra unum solidum, si multum dives sit: ut si quem vinci contigerit, casum gravem non sustineat. Non enim solum bella bene ordinamus, sed & res (sacras) ludicras. Sed istam interminantes pœnam transgressoribus, potestatem dando episcopis hoc inquirendi, & Præsidium auxilio sedandi. † Prohibemus etiam, ne sint equi (seu equestres) lignei, & ut si quis ex hac occasione vincatur, hoc ipse recuperet domibus eorum publicatis, ubi hæc reperiuntur. † Si autem noluerit recipere is, qui dedit, procurator noster hoc inquireat, & in opus publicum convertat. Similiter & Judices prohibeant, ut a blasphemis, & perjuriis, quæ ipsorum inhibitionibus debent comprimi, omnes homines penitus conquiescant.

TIT. XLIV.

DE RELIGIOSIS ET SVMPTIBVS FVNERYM.

1. Imp. ANTONINVS A. Doritæ.

Si vi fluminis reliquæ filii tui continguntur, vel alia justa & necessaria causa intervenit: existimatione Rectoris provincie transferre eas in alium locum poteris. PP. 8. cal. Novemb. ANTONINO A. 4. & BALBINO COSS. 214.

2. Idem A. Hilariano.

Inuito, vel ignorante te ab alio illatum corpus in putam possessionem tuam, vel lapidem, locum religiosum facere non potest. Sin autem voluntate tua mortuum aliquis in locum tuum intulerit, religiosus iste efficitur: Quo facto, monumentum neque venire, neque obligari a quocumque prohibente juris religione posse, indubium non venit. PP. cal. Maji, AQUILINO 2. & ANVLINO COSS. 217.

3. Imp. ALEXAND. A. Rimo.

Legatum a defuncto tibi relictum, & quod in funus vel morbum ejus erogasse te boni viri arbitrati probaveris, Prætes provincie solvi tibi jubebit. PP. 5. Non. Jul. MAXIMO 2. & AELIANO COSS. 224.

4. Idem A. Luciano.

Si sepulchrum monumenti appellatione significas, scire debes, jure domini id nullum vindicare posse: sed si familiare fuit, jus ejus ad omnes heredes pertinere, nec divisione ad unum heredem redigi potuisse. Profana tamen loca, quæ circa id sunt, si semper vicinis ædificiis usui hominum destinatis cesserint, ejus sunt cui illa, quorum partes esse vix sunt, ex divisione obtigerunt. PP. 6. Non. Novemb. MAXIMO 2. & AELIANO COSS. 224.

5. Idem A. Cassio militi.

Militis voluntatem quam circa monumentum sibi faciendum testamento expresit, & pater & mater ejus heredes negligere non debent. Nam etsi delatio hoc nomine præteritis constitutionibus amota est: invidiam tamen & conscientiam circa omis-

lum

sum supremum ejusmodi officium, & contemptum
judicium defuncti, evitare non possunt. PP. 8.
calend. Maji, IVLIANO & CRISPINO COSS. 225.

6. Idem A. Primitivo & aliis.

Monumentorum inscriptiones neque sepulchro-
rum jura, neque dominium loci puri ad li-
bertos transferent. Præscriptio autem longi tem-
poris, si justam causam initio habuit, vobis pro-
ficiet. PP. 8. calend. Jul. IVLIANO & CRISPINO
COSS. 225.

7. Imp. GORDIANVS A. Claudio.

Status sepulchro superimponere, vel monu-
mento quod (ate) extructum profiteris, *orna-
menta* quæ putas, superaddere non prohiberis:
cum jure suo eorum, quæ minus prohibita sunt,
unicuique facultas libera non denegetur. PP. 3.
cal. Aug. GORDIANO A. 2. & POMPEIANO COSS.
242.

8. Imp. PHILIPPVS A. Julæ.

Ius familiarium sepulchrorum ad affines, seu pro-
ximos cognatos non heredes institutos minime
pertinet. PP. cal. Jul. PEREGRINO & ÆMILIA-
NO COSS. 245.

9. Idem A. & Philippus CC. Faustina.

Locum quidem religiosum distrahi non posse,
manifestum est: verum agrum purum monu-
mento coherentem profani juris esse: ideoque ef-
ficaciter venundari, non est opinionis incertæ. PP.
6. calend. Decemb. PHILIPPO A. & TITIANO
COSS. 246.

10. Imp. DIOCLET. & MAXIM. AA.
& CC. Aquiliana.

Si necdum perpetuæ sepulturæ corpus traditum
est: translationem ejus facere non prohibe-

ris. PP. 8. Id. Feb. DIOCLETIANO 4. & MAXI-
MIANO 3. AA. COSS. 290.

11. Idem AA. & CC. Gaudentio.

Onoxios criminum digno supplicio subiectos
sepulturæ tradi non vetamus. PP. 8. Id.
April. ipsis 4. & 3. AA. COSS. 290.

12. Idem AA. & CC. Victorino.

Mortuorum reliquias, ne sanctum municipio-
rum jus polluat, intra civitatem condi,
jampridem vetitum est. PP. 3. cal. Octob. ipsis
4. & 3. AA. COSS. 290.

13. Idem AA. & CC. Dionysio.

Ius sepulchri tam familiaris quam hereditarij,
ad extraneos etiam heredes: familiaris autem
ad familiam, etiam si nullus ex ea heres sit, non
etiam ad alium quemquam, qui non est heres,
pertinere potest. S. 3. Id. Novemb. Sirmii, CC.
COSS. 294.

14. Imp. VALENT. THEOD. & ARCAD.
AAA. Cynegio P. P.

Nemo humanum corpus ad alium locum (sine
Augusti assensibus) transferat. Dat. 3. cal.
Mart. Constantinop. HONORIO NOBILI PVERO &
EVODIO COSS. 386.

*In solo Auredani libro manuscr. notatur hic deesse
Græcam constitutionem, quam ex Basilicis
edidit Cujac. lib. II. observ. cap. 21.*

15. *.

In nullo quopiam loco vestigal ab aliqua perso-
na pro corporibus ex uno in alium locum trans-
latis præstetur.

LIBER QVARTVS.

TIT. I.

DE REBVS CREDITIS, ET IVREIVRANDO.

1. Imp. ANTONINVS A. Herculiano.

Causa jurejurando ex consensu utriusque par-
tis, vel adversario inferente, delato & præ-
stito, vel remisso decisa: nec perjurii præ-
textu retractari potest: nisi specialiter hoc lege
excipiat. PP. 15. cal. Jul. ANTONINO A. 4. &
BALBINO COSS. 214.

2. Imp. ALEXANDER A. Felici.

Iurisjurandi contempta religio satis Deum ulto-
rem habet. Periculum autem corporis, vel
Majestatis crimen secundum constituta Divorum
Parentum meorum, etiam, *per Principis venera-
tionem* quodam calore fuerit pejeratum, inferri
non placet. PP. 6. cal. April. MAXIMO 2. & ÆLIA-
NO COSS. 224.

3. Imp. DIOCLET. & MAXIM. AA. & CC. Severæ.
In bonæ fidei contractibus, necnon (etiam) in
cæteris causis, inopia probationum, per judi-
cem jurejurando causa cognita res decidi oportet.
PP. cal. Sept. MAXIMO 2. & AQUILINO COSS. 286.

4. Idem AA. & CC. Maximæ.

Si ad excludendam tutelæ actionem pupillus jus-
jurandum tutori detulerit, postea eandem li-
tem exercere non prohibetur. PP. cal. Jul. ipsis
4. & 3. AA. COSS. 290.

5. Idem AA. & CC. Juliano.

Cum etiam a pupillorum tutoribus, velut ab
ipsis pupillis relicta fideicommissa videantur,
super fideicommissis Præses provinciæ cognoscet:
& si id tibi relictum esse constiterit, reddi tibi
efficiet. Idem, si inficietur, ad jusjurandum (ut
desideras) tutorem adiget. PP. 4. cal. Decemb.
ipsis 4. & 3. AA. COSS. 290.

6. Idem AA. & CC. Besio.

Cum proponas partibus placuisse, iurisjurandi re-
ligione, generis & ingenuitatis quæstionem de-
cidi: Præses provinciæ juxta decretum arbitri ad
voluntatis vestræ placitum amicitæ tuæ filiis consulat.
PP. 5. Id. Feb. TIBERIANO & DIONE COSS. 291.

7. Idem AA. & CC. Eutychianæ.

Nec filius, nec quisquam alius, nec litigando,
nec paciscendo, sed neque jusjurandum citra
voluntatem dominæ rei deferendo, præjudicium
ei facere potest. Unde si citra mandatum tuum
aliquid erga rem tuam filius tuus gessit, nec hoc
ratum habuisti, nihil tibi oberit. S. Idib. Nov.
AA. & COSS. 293.

8. Idem AA. & CC. Alexandro.

Actori delato, vel relato jurejurando, si jura-
verit, vel ei remissum sit sacramentum, ad
similitudinem iudicati in factum actio competit.
S. 12. cal. Maji, CC. COSS. 294.

9. Idem

9. Idem AA. & CC. Martiano.

Delata conditione iurijurandi, reus (si non per actorem, quominus de calumnia juret, steterit) per judicem solvere, vel jurare, nisi referat iusjurandum, necesse habet. S. 5. calend. Maji, Sirmii, AA. COSS. 299.

10. Idem AA. & CC. Protogeni.

In actione etiam depositi, quæ super rebus quasi sine scriptis datis movetur, iusjurandum ad exemplum cæterorum bonæ fidei iudiciorum deferri potest. S. 5. cal. Decemb. CC. COSS. 300.

11. Imp. IVSTI IANVS A. Demosth. P. P.

Si quis iusjurandum intulerit, & necdum eo præstito, postea (utpote sibi allegationibus abundantibus) hoc revocaverit: sancimus nemini licere penitus iterum ad sacramentum recurrere, (satis enim absurdum est redire ad hoc, cui renunciandum putavit, & cum desperavit aliam probationem, tunc denuo ad religionem convolare) & iudices nullo modo (eos) audire ad tales iniquitates venientes. † Si quis autem sacramentum intulerit, & (hoc) revocare maluerit, licere quidem (ei) hoc facere, & alias probationes, si voluerit, præstare: ita tamen, ut huiusmodi licentia usque ad litis tantummodo terminum ei præstetur. Post definitivam autem sententiam, quæ provocatione suspensa non sit, vel quæ, postquam fuit appellatum, corroborata fuerit: nullo modo revocare iuramentum, & iterum ad probationem venire cuiquam concedimus: ne repetita lite, finis negotii alterius causæ fiat exordium. Dat. 15. cal. Octob. Chalcedone, DECIO V. C. COSS. 529.

12. Idem A. Demostheni P. P.

Generaliter de omnibus iuramentis, quæ in libris offeruntur, vel a iudice vel a partibus, definiendum est. Cum enim jam increbuit iudices in plenissima definitione sacramentum imponere: evenit, ut provocatione lite suspensa, hi quidem, qui iusjurandum præstare iussi sunt, ab hac forte luce subtrahantur, probationes autem rerum cadant: cum multum discrepet iuramentum hereditarium a principali sacramento. Necessitate itaque rerum coacti, & probationibus pinguius subvenientes, ad huiusmodi venimus sanctionem. Omne igitur iuramentum, siue a iudicibus, siue a partibus illatum, vel in principio litis, vel in medio, vel in ipsa definitiva sententia, sub ipso iudice detur, non expectata vel ultima definitione, vel provocationis formidine. §. 1. Sed iuramento illato, cum hoc a partibus factum fuerit, & a iudice approbatum: vel ex auctoritate iudicis cuicunque parti illatum: si quidem is cui imponitur sacramentum, nihil ad hoc fuerit reluctatus, hoc præstetur, vel referatur: necessitate ei imponenda, cui iure refertur, relationis sacramentum subire: vel si hoc recusaverit, quasi illato sacramento præstito, causa vel capitulum decidatur, nullo loco provocationi relinquendo. Quis enim ferendus est ad appellationis veniens auxilium in his quæ ipse facienda procuravit. §. 2. Sin autem is, cui sacramentum est illatum, vel a parte, vel a iudice, hoc subire minime voluerit, licentiam quidem habeat sacramentum recusare: iudex autem, si hoc omnimodo præstandum ex-

istimaverit, si causam dirimat, quasi volente eo sacramentum sit recusatum: & ita cætera siue capitula, siue totius negotii summa examinentur, & lis suo Marte percurrat, nullo ei obstaculo obvian-
te. Ipse autem qui sacramentum sibi illatum dare recusaverit: vel hoc attestetur, vel, si forte non audeat, habeat sibi in ultima provocatione repositum auxilium, & si iudex appellationi præsidens, bene quidem illatum iusjurandum, non rite autem recusatum pronunciaverit: res secundum quod iudicatum est, permanebit. Sin autem non rite quidem illatum, recte autem recusatum sacramentum pronunciaverit: tunc ei licebit emendare sententiam iudicis, quæ quasi ex recusato sacramento processit, & nihil penitus nec præiudicii, nec iniusti dispendii cuicunque incurreret: sed & causæ cursus ab initio usque ad novissimum terminum non impediatur, & lis æqua lance trutinabitur. §. 3. Siue autem illatum iuramentum præstitum fuerit, siue recusatum, ipsi parti, quæ hoc intulit, nullum provocationis remedium in hoc reservabitur: cum nimis crudele est, parti quæ hoc detulit, propter hoc ipsum, quod iudex ejus petitionem secutus est, superesse provocationem. §. 4. His de præsentibus personis statutis, nec absentes nos fugiunt, sed etiam eos huic legi subjugamus: & si persona præsens non inveniatur, cui sacramentum illatum est, lite forte per procuratorem ventilata, necesse est, vel ipsam principalem personam datis certis induciis ad iudicem venire, ut ea quæ de sacramentis statuta sunt, impleat; vel (si iudex existimaverit) in provincia ubi degit, sub actorum testificatione iuramentum ab ea vel dari, vel referri, vel recusari, hoc procedere: ut singulis casibus eventus jam definitus imponatur: licentia danda etiam parti alteri, vel per se, vel per procuratorem super hoc ipsum ordinatum, adesse his quæ de iuramento aguntur: vel si neutrum facere maluerit, & ex una parte, sub fide tamen gestorum, iuramentum præstati, vel referri, vel recusari: expensis propter huiusmodi causam præstandis, officio iudicis trutinandis, an ab utraque parte, an ab altera oporteat eas dependi: nullo tamen ex hoc litibus impedimento generando: sed, donec ea procedunt, aliis vel capitulis, vel litis membris a iudice examinandis: & postquam fuerint ei intimata gesta super iuramento subsecuta, tunc iterum ad hoc capitulum iudice redeunte, & eo adimpleto ad cætera perveniente: omnibus aliis quæ de præsentibus sancita sunt, & in absentium parte observandis. §. 5. In omnibus autem casibus in quibus sacramenta præstantur, observationem judicalem permanere consensimus secundum personarum qualitatem, siue sub ipso iudice præstari oportet iuramentum, siue in domibus, siue sacris scripturis tactis, siue in sacrosanctis oratoriis. §. 6. Similique modo in sua firmitate manere, quæ de calumniæ iurejurando, vel relato sacramento legibus cautæ sunt, vel a nobis, vel a retro divi Principibus introductæ: non enim, ut aliquid derogetur antiquioribus legibus, hæc prolata sunt: sed ut, si quid deesse eis videatur, hoc repleatur. Re-
citata septies in novo consistorio Palatii Justinia-

ni. Datum 3. calend. Novemb. DECIO V. C. COSS. 529.

13. Idem A. Joan. P. F. P.

Cum quis legatum, vel fideicommissum, utpote sibi relictum exigeret, & testamento forte non apparente pro eo sacramentum ei ab herede delatum esset, & is religionem suam præstasset, affirmans sibi legatum, vel fideicommissum derelictum esse & ex huiusmodi testamento id, quod petebat, consecutus esset: postea autem manifestum esset factum, nihil ei penitus fuisse derelictum: apud antiquos quærebatur, utrum iurejurando standum esset, an restituere deberet, quod accepisset: vel, si re vera ei derelictum fuisset legatum, vel fideicommissum, an daremus licentiam heredi Falcidiam, si competat, ex hoc retinere. Nobis itaque melius visum est, repeti ab eo legatum, vel fideicommissum, nullumque ex huiusmodi perjurio lucrum ei accedere. Sed si verum fuerit inventum: quartæ detentionem introduci, si tamen locum habeat: ne cui ex delicto impium sibi lucrum (afferre) nostris legibus concedatur. Dat. 15. cal. Novemb. *Constantinop.* post consulatum LAMPADII & ORESTIS V V. CC. 532.

TIT. II.

SI CERTVM PETATVR.

1. Imp. SEVERVS & ANTONINVS AA. Modestino.

Neque æquam, neque usitatam rem desideras; ut æs alienum patris tui non pro portionibus hereditariis exolvatis tu & frater coheres tuus, sed pro æstimatione rerum prælegatarum: cum sit explorati juris, hereditaria onera ad scriptos heredes pro portionibus hereditariis, non pro modo emolumenti pertinere. Quod nec tu ipse ignorare videris: cum creditoribus secundum formam (veteris) juris pro portione tua caveris. Dat. cal. Jul. CHILONI & LIBONE COSS. 205.

2. Imp. ANTONINVS A. Hermogeni.

Quamvis pecuniam tuam Asclepiades suo nomine crediderit: stipulando tamen, sibi jus obligationis quæsit: quam pecuniam ut possis petere, mandatis tibi ab eo actionibus consequeris. PP. 7. cal. Maji, MESSALA & SABINO COSS. 215.

3. Imp. GORDIANVS A. Sempronio.

Eos, qui officia administrant, neque per se, neque per suppositas personas, tempore officii sui in provincia fœnus agitare posse, sæpe rescriptum est. PP. 8. calend. Septemb. GORDIANO A. & AVIOLA COSS. 240.

4. Imp. PHILIPPVS A. & PHILIPPVS Cæs. Maximo.

Si absentis pecuniam, nomine ejus fœnori dedisti, ac reprobato nomine, mandatis actionibus experiris: præses provincie jurisdictionem suam præbebit. §. 1. Idem si cessare mandatum animadverterit, utilem tibi adversus debitorem eo actionem nomine competere non negabit. Propos. 15. cal. Mart. PRÆSENTE & ALBINO COSS. 247.

5. Imp. DIOCLET. & MAXIM. AA. & CC. Aristodemo & Proculo.

Si non singuli in solidum accepta mutua quantitate, vel stipulanti creditori sponte vos obli-

gastis, (licet uni numerata sit pecunia) vel intercessionis nomine hanc pro reo suscepistis obligationem: frustra veremini, ne ejus pecunie nomine vos convenire possit, quam alii mutuo dedit, si intra præstitutum tempus rei gestæ quæstionem detulistis. †. Ac multo magis inanem timorem geritis, si pecunia numerata, *oleum susceptum* instrumento sit collatum: cum, si *reddendi* stipulatio nulla subiecta est, & hujus rei est habita solennis contestatio, in suo statu remanente eo, quod vere factum intercessit, ex olei accepti scriptura nihil deberi manifestum est. S. 5. Non. Maji, AA. COSS. 293.

6. Idem AA. & CC. Nicandro.

Si ex pretio debitæ quantitatis, facta novatione, per stipulationem usuras licitas ab eo contra quem supplicas, stipulatus es: falsa mutuo datæ quantitatis demonstratio præmissa, cum obligationis substantia non defecerit, quominus usque ad modum placitum usuræ possint exigi, nihil nocet. †. Si vero, citra vinculum stipulationis tantum mutuum pecuniam datam conscriptum est, & ejus præstari fœnus convenit: simulatis pro infectis habitis, huiusmodi placitum nihil de præcedenti mutavit obligatione. S. 15. cal. Decemb. AA. COSS. 293.

7. Idem AA. & CC. Paetumeio.

Non unde originem pecunia, quæ mutuo datur, habeat: sed qui contraxit, si ut propriam numeravit; in huiusmodi obligationibus requiritur. S. 5. Non. Octob. *Sirmii*, AA. COSS. 293.

8. Idem AA. & CC. Proculo.

Si pro mutua pecunia quam a creditore poscebas, argentum, vel jumenta, vel alias species utriusque consensu æstimationis accepisti, dato auro pignori, licet ultra usuram centesimam usuras stipulanti spondesti: tamen fors, quæ æstimatione placito partium definita est, & usurarum titulo legitima (summa) tantum recte petitur. Nec quicquam tibi prodesse potest, quod minoris esse pretii pignus quod dedisti, proponis, quo minus huiusmodi quantitatis solutioni pareas. S. 17. cal. Januar. AA. COSS. 293.

9. Idem AA. & CC. Alexandro.

Cum te in Gallia cum Syntropho certum auri pondus, itemque numeratam pecuniam mutuo dedisse, ut Romæ solveretur, precibus adseveras: aditus competens Judex si duos reos stipulandi, vel re pro solido tibi quæsitam actionem, sive ab heredibus Syntropho procuratorem te factum animadverterit: totum debitum; alioqui, quod dedisti, solum restitui tibi jubebit. S. 15. cal. Januar. AA. COSS. 293.

10. Idem AA. & CC. Crispino.

Eo quod a multis proprii debiti singulorum obligationis uno tantum instrumento probatio continetur: exactio non interpellatur. Nam si pro pecunia quam mutuo dedisti, tibi vinum stipulanti, qui debuerant, sponderunt: negotii gesti poenitentia contractum recte habitum non constituit irritum. S. 2. Non. Feb. *Sirmii*, AA. COSS. 299.

11. Idem AA. & CC. Maximiano.

Incendium ære alieno non exiit debitorem. S. 2. Id. Febr. *Sirmii*, AA. COSS. 229.

12. Idem

12. lidem AA. & CC. Theophanio.

SI in rem communem cum Ione mutuum sumpsisti pecuniam, nec re, nec solennitate verborum vos obligastis in solidum: & si eam post integram solvisti: de restituenda tibi parte contra Ionem experiri, ut debitum poscens, iudice cognoscente potes. S. 15. cal. Sept. CC. COSS. 300.

13. lidem AA. & CC. Frontoni.

EUM, qui mutuum sumpsit pecuniam, licet in res alienas, creditore non contemplatione domini rerum eam fœnori dante; principaliter obligatum, obnoxium remanere oportet. S. 17. cal. Novemb. Nicomedia, CC. COSS. 300.

14. lidem AA. & CC. Hadriano.

MUTUÆ pecuniæ quam aliis dedit creditor, citra solennitatem verborum subscribentem instrumento (re) non habet obligatum. Sine die, AA. COSS. *

15. lidem AA. & CC. Charidemo.

NON adversus te creditores, qui mutuum sumpsisti pecuniam, sed ejus, cui hanc credideras, heredes experiri, contra juris formam evidenter postulas. S. 5. cal. Decemb. CC. COSS. *

16. Imp. HONOR. & THEOD. AA. Theodoro P. P.

QUISQUIS Judici fœnebre pecuniam mutaverit, si in provincia fuerit versatus, quasi emptor legum atque provinciæ, vel si quis collectarius honoris pretium dederit ambienti: exilii poena una cum ipso iudice plectetur. Dat. 17. cal. Novemb. BASSO & PHILIPPO COSS. 408.

17. Imp. IUSTINIANVS A. Mennæ P. P.

SUPER chirographariis instrumentis hæc pro communi utilitate sancienda duximus: Ut, si quis pecunias credere supra quinquaginta libras auri voluerit, vel super reddito debito securitatem accipere, cum amplius sit memorata quantitate; sciat non aliter debere chirographum a debitore, vel creditore percipere, quam si testimonium trium testium probare opinionis per eorum subscriptiones (idem) chirographum capiat. Nam si contra hujusmodi observationem chirographum super pecuniis memoratam auri quantitatem excedentibus proferatur: minime hoc admitti a iudicantibus oportet. Quod & in futuris creditis, vel debitorum solutionibus locum habere oportet. Dat. 10. cal. Junii, Constantinop. DN. IUSTINIANO A. 2. COSS. 528.

In AVTHENT. de instrument. caus. & fide
§. oportet vero. col. 6. tit. 2. al. 3. seu
Novell. 73. cap. 8.

SED novo jure quinque testes adhibendi sunt, si fiat ab imperito literarum contractus in scriptis, & in civitate, & excedat libram auri: nam si quis facere quemlibet contractum ex non scripto voluerit: manifestum est, quia aut per testes, aut per iurandum fidem percipiet, actore quidem testes deducente, pulsato autem jurante, aut referente, sicut iudex disposuerit. In agris autem, quæ hæcenus valuerunt apud eos, & nunc sint firma.

TIT. III.

DE SVFFRAGIO.

1. Impp. THEOD. ARCAD. & HONOR. AAA. Rufino P. P.

SI qui desideria suæ xplicare cupientes, ferri sibi a quoquam suffragium postulaverint, & obreferendam vicem se sponione constrinxerint: promissa restituant, cum ea, quæ optaverint, consequantur: si artibus moras nectant, ad solutionem debiti coartandi sunt. §. 1. Et si quid eo nomine in auro, vel argento, vel cæteris (rebus) mobilibus datum fuerit: traditio sola sufficiet, & contractus habebit perpetuam firmitatem: quoniam collatio rei mobilis inita, integra fide ac ratione cumulatur. §. 2. Quod si prædia rustica, vel urbana placitum continebit: scriptura, quæ ea in alium transferat, emittatur: sequatur (&) traditio corporalis, & rem fuisse completam gesta testentur: aliter enim ad novum dominum transire non possunt, neque de vetere jure discedere. §. 3. Quod si quis, dum solo commonitorio suffragio nititur, bona duxerit, occupanda: reus temeritatis ac violentiæ retinebitur, ac in statum pristinum possessio reducetur, eo a petitione excluso, qui non dubitavit invadere, quod petere debuisset. Dat. 3. Non. Mart. ARCADIO 3. & HONORIO 2. AA. COSS. 394.

TIT. IV.

DE PROHIBITA SEQUESTRATIONE
PECUNIÆ.

1. Imp. HONOR. & THEOD. AA. Joanni P. P.

QUOTIENS ex quolibet contractu pecunia postulatur, sequestrationis necessitas conquiescat. Oportet enim debitorem primo convinci, & sic deinde ad solutionem pulsari: Quam rem non tantum juris ratio, sed & ipsa æquitas persuadet, ut probationes secum adferat, debitoremque convincat pecuniam petiturus. Dat. 6. Id. Julii, Ravennæ, HONORIO 13. & THEODOSIO 10. AA. COSS. 422.

TIT. V.

DE CONDICTIONE INDEBITI.

1. Imp. ANTON. A. Mutiano.

PECUNIÆ indebitæ per errorem, non ex causa iudicati solutæ, esse repetitionem jure conditionis. non ambigitur. Si quid igitur probare potueris patrem tuum, cui heres extitisti, amplius debito creditori suo persolvisse, repetere potes. Usuras autem ejus summæ præstari tibi frustra desideras: actione enim conditionis ea sola quantitas repetitur, quæ indebita soluta est. PP. tertio cal. August. ANTONINO A. 4 & BALBINO COSS. 214.

2. Idem A. Secundinæ.

SI citra ullam transactionem pecuniam indebitam alieno creditori promittere delegata es, adversus eam, quæ te delegavit, conditionem habere potes. PP. 14. cal. Januar. ANTONINO A. 4. & BALBINO COSS. 214.

3. Impp. DIOCLET. & MAXIMIAN. AA. & CC. Pamphilo.

CUM & soluta indebita quantitas ab ignorante repeti possit: multo facilius quantitatis indebitæ interpolatæ scripturæ conditio competit, vel doli

doli exceptio agenti opponitur. S. 3. Non. April. Byzantii, CC. COSS. 293.

4. Iidem AA. & CC. Heraclio.

EA, quæ per inficiationem in lite crescunt, ab ignorante etiam indebita soluta repeti non posse, certissimi juris est. Sed & si cautio indebitæ pecuniæ ex eadem causa interpatur: conditioni locum non esse constat. S. 5. Id. April. Byzantii, AA. COSS. 293.

5. Iidem AA. & CC. Heraclio.

Si a patre emancipatus ei non intra tempora præstituta jure honorario successisti, quidquid indebitum postea per errorem (utpote patris successor) dedisti, ejus conditionem tibi competere, non est incerti juris. S. 14. cal. Maji, AA. COSS. 293.

6. Iidem AA. & CC. Mnaseæ.

Si per ignorantiam facti non debitam quantitatem pro alio solvisti; & hoc, adiro Rectore provinciæ fuerit probatum, hanc ei, cujus nomine soluta est, restitui eo agente providebit. S. 6. Id. August. AA. COSS. 293.

7. Iidem AA. & CC. Dionysiæ.

Fideicommissum vel legatum indebitum per errorem facti solutum; repeti posse, explorati juris est. S. 5. Idus Septemb. AA. COSS. 293.

8. Iidem AA. & CC. Zyparo.

Creditoris falso procuratori solventi, adversus eum indebiti repetitio, non obligationis liberatio competit. S. Petit. 15. cal. Novemb. AA. COSS. 293.

9. Iidem AA. & CC. Gratianæ.

Indebitum solutum sciens, non (recte) repetit. S. 1. Citra mandatum autem ab alio re distracta: dominus evicta re, vel ob præcedens vitium satis emptori faciens, non indebitum prætere (potest,) sed per hujusmodi factum ratum contractum habuisse probans, a se debitum ostendit esse solutum. S. 4. Non. Decemb. Nicomedia, CC. COSS. 293.

10. Imp. IUSTINIANVS A. Juliano P. P.

Si quis servum certi nominis, aut quandam solidorum quantitatem vel aliam rem promiserit; & cum licentia (ei) fuerat unum ex his solvendo liberari, utrumque per ignorantiam dependerit: dubitabatur, cujus rei daretur a legibus ei repetitio, utrumne servi, an pecuniæ: & utrum stipulator, an promissor habeat hujus rei facultatem? Et Ulpianus, quidem electionem ei præstat, qui utrumque accepit, ut hoc reddat, quod sibi placuerit, & tam Marcellum, quam Celsum sibi consonantes refert. Papinianus autem ipsi, qui utrumque persolvit, electionem donat: qui & antequam dependat; ipsam habet electionem, quod velit præstare; & hujus sententiæ sublimissimum testem adducit Salvium Julianum summæ auctoritatis hominem, & Prætorii Edicti (perpetui) ordinatorem. Nobis hæc decidentibus, Juliani & Papiniani sententia placet, ut ipse (habeat) electionem recipiendi, qui & dandi habuit. Dat. cal. August. Constantinop. LAMPAD. & ORESTE VV. CC. COSS. 530.

11. Iidem A. Juliano PP.

Pro dubietate eorum, qui mente titubante in-

Tom. II.

debitam solverint pecuniam, certamen legumlatoribus incidit; id ne, quod ancipiti animo persolverint, possint repetere, an non. Quod nos decidentes, sancimus, omnibus, qui incerto animo indebitam dederint pecuniam, vel aliam quandam speciem persolverint, repetitionem non denegari, & præsumptionem transactionis non contra eos induci: nisi hoc specialiter ab altera parte approbetur. Dat. cal. Octob. Constantinop. LAMPADIO & ORESTE VV. CC. COSS. 530.

TIT. VI.

DE CONDICTIONE OB CAUSAM DATORVM.

1. Imp. ANTONINVS A. Callisthenidi.

Pecuniam, quam te ob dotem accepisse pacto interposito (ut fieri, quam jure matrimonium contrahitur, adsolet) proponis, impediens quocunque modo juris auctoritate matrimonium (constare, nullam de dote actionem habes: & propterea pecuniam, quam eo nomine recepisti,) jure conditionis restituere debes: & pactum, quod ita interpositum est, perinde ac si interpositum non esset, haberi oportet. PP. 6. cal. August. LÆTO 2. & CEREALE COSS. 216.

2. Imp. ALEXANDER A. Asclepiadi.

Si (ut proponis) pater tuus ea lege sorori tuæ prædia, cæteraque, quorum meministi, donavit, ut creditoribus ipsa satisfaceret, ac, si placita observata non essent, donatio resolveretur, eaque contra fidem negotii gesti versata est, non est iniquum, actionem conditionis ad repetitionem rerum donatarum tibi, qui patri successisti, decerni. PP. 14. cal. Decemb. ALBINO & MAXIMO COSS. 228.

3. Imppp. VALERIAN. & GALLIEN. AA.

Aurelio & Alexandræ.

EA lege in vos collata donatio, Ut neutri alienanda sue portionis facultas ulla competeret, id efficit, ne alteruter vestrum dominium prorsus alienet: vel ut donatori, vel ejus heredi conditio, si non fuerit conditio servata, quætur. PP. cal. April. VALERIANO 4. & GALLIENO 3. AA. COSS. 258.

4. Iidem AA. & VALERIANVS C. Æmiliæ.

Si cum exiguum pecuniam revera susciperes, longe majorem te accepisse cavisti, eo quod tibi patrocinium adversarius repromitteret: cum dicas fidem promissi non secutam: ut libereris obligatione ejus, quod non acceptum propter speratum patrocinium spondidisti, per conditionem consequeris. PP. 5. cal. Maji, ÆMILIANO & BASO COSS. 260.

5. Impp. DIOCLET. & MAXIMIANVS AA.

& CC. Martiali.

Si militem ad negotium (tuum) procuratorem fecisti, cum hoc legibus interdictum sit, ac propter hoc pecuniam ei numerasti: quicquid ob causam datum est, causa non secuta restitui tibi competens iudex curæ habebit. PP. 10. cal. Oct. ipsi 4. & 3. COSS. 290.

6. Iidem AA. Cyrioni & Plotioni.

Cum ancillam patrem vestrum ei, contra quem supplicatis, dedisse proponatis: interest multum, utrumne donandi animo dederit, an ob munitendam filiam, quam ancillam existimabat: cum

cum perfecta quidem donatio revocari non possit, causa vero donandi non secuta, repetitio competit. S. 2. Idus Maji, AA. COSS. 293.

7. Idem AA. & CC. Gerontio.

Si repetendi, quod donabas uxori ejus, quem ad proficiscendum tecum hujusmodi liberalitate provocare proposueris, nullam addidisti conditionem, remanet integra donatio: cum levitati perfectam donationem revocare cupientium jure occurratur. S. 7. calend. Sept. AA. COSS. 293.

8. Idem AA. & CC. Flaviano.

Dictam Legem donationi, si non impossibilem contineat causam, ab eo, qui hanc suscepit, non impletam, conditioni facere locum, juris dicitur disciplina. Quapropter si titulo liberalitatis res tuas in sponsam conferendo, certam dixisti legem: nec huic illa, cum posset paruit, successores ipsius de repetendis, quæ dederas, si hoc tibi placuerit, convenire non prohiberis. S. 3. Id. Febr. AA. COSS. 293.

9. Idem AA. & CC. Bibulo.

Si libet constitutus, ut filie tua manumittantur, aliquid dedisti, causa non secuta, de hoc (tibi) restituendo conditio competit: nam si quid servus de peculio domino dederit, contra eum (quidem) nullam actionem habere potest: sed dominum, qui semel accipere pecuniam pro libertate passus est, aditus provinciae Rector hortabitur, salva reverentia, favore scilicet libertatis, placito suo stare. S. 3. Id. Febr. Sirmii, AA. COSS. 299.

10. Idem AA. & CC. Cononiano.

Pecuniam a te datam, si hæc causa, pro qua data est, non culpa accipientis, sed fortuito casu non est secuta, minime repeti posse certum est. S. 3. Non. Decemb. Nicomedia, CC. COSS. 300.

11. Idem AA. & CC. Stratonice.

Ad vocationis causa datam pecuniam, si per eos, qui acceperant quo minus susceptam fidem impleant stetit, probetur, restituendam esse convenit. S. 17. calend. januar. CC. COSS. 300.

TIT. VII.

DE CONDICTIONE OB TURPEM CAUSAM.

1. Imp. ANTONINVS A. Ingenuo.

Si ex cautione tua conveniri coeperis: nullam pecuniam te accepisse, sed ob turpem causam, & quam fieri prohibitum est, interpositam (cautionem,) ei, qui super ea re cogniturus est, probandum est, & eo impleto absolutio sequeretur. Sine die & Consule.

2. Idem A. Longino.

Cum te propter turpem causam, contra disciplinam temporum meorum, domum adversariae dedisse profitearis: frustra eam tibi restitui desideras, cum in pari causa possessoris conditio melior habeatur. PP. 15. cal. Decemb. LÆTO 2. & CEREALIS COSS. 216.

3. Imp. DIOCLETIANVS & MAXIMIANVS
AA. Dizoni militi.

Quod evitandi tyrocinii causa dedisse te, apud competentem Judicem, ei, de quo quereris, indubia probationis luce constiterit, instantia ejus recipies. Qui memor censuræ publicæ, post restitutionem pecuniæ, etiam concussionis crimen

inultum esse non patietur. PP. 3. calend. Augusti, ipsi 4. & 3. AA. COSS. 290.

4. Idem AA. & CC. Rufino.

Quoties accipientis, non etiam dantis turpis invenitur causa: licet hæc secuta fuerit, datum condici tantum, non etiam usuræ peti possunt. S. 7. Id. Januar. Sirmii, AA. COSS. 293.

5. Idem AA. & CC. Bichoporo.

Mercalem te habuisse uxorem proponis: Unde intelligis, & confessionem lenocinii preces tuas continere, & causæ quantitatis ob turpem causam exactioni locum non esse. Quamvis enim utriusque turpitudine versatur, ac solutæ quantitatis cessat repetitio, tamen ex hujusmodi stipulatione contra bonos mores interposita denegandas esse actiones juris auctoritate demonstratur. S. 6. Id. Maji, CC. COSS. 294.

6. Idem AA. & CC. Eutychiæ.

Ob restituenda (ea) quæ subtraxerat, accipientem pecuniam, cum ejus tantum interveniat turpitudine, conditione conventum hanc restituere debere convenit. Dat. 15. cal. Jun. CC. COSS. 294.

7. Idem AA. & CC. Zenoni.

Eum qui ad restituenda, quæ abegerat, pecora, pecuniam accepit: tam hanc, quam ea, quæ per hoc commissum tenuit, restituere debere convenit: licet mortua, vel alio fortuito casu periisse dicantur: cum hoc casu in rem mora fiat. Dat. 5. cal. Decemb. Nicomedia, AA. COSS. 299.

TIT. VIII.

DE CONDICTIONE FURTIVA.

1. Imp. DIOCLET. & MAXIMIAN. AA.

& CC. Hermogeni.

Præses provinciae sciens furti quidem actione singulos quosque in solidum teneri, conditionis vero nummorum furtim subtractorum electionem esse; actum demum, si ab uno satisfactum fuerit, cæteros liberari, jure proferre sententiam curabit. Dat. cal. Maji, CC. COSS. 294.

2. Idem AA. & CC. Aristanero.

Ante oblationem interemptæ rei furtivæ damnum ad furem pertinere, certissimi juris est. Dat. cal. Maji, CC. COSS. 294.

TIT. IX.

DE CONDICTIONE EX LEGE ET SINE CAUSA,
VEL INIUSTA CAUSA.

1. Imp. DIOCLET. & MAXIMIAN. AA. Ulpio.

Licet ante tempus debita exigi non possint, tamen si te ex primipilo debitorem constitutum fisci, ac patrimonium tuum exhaustum Præses provinciae compererit, ut ad solutionis securitatem solum scænebris pecuniæ subsidium superesse videatur: commonebit debitorem tuum, si saltem ipse sit solvendo, ut ante definitum tempus debita representet: ut fisco, ejus ob necessitates publicas causam potiorum esse oportet, debita pecunia exolvatur. S. 13. cal. Aug. Sirmii, CC. COSS. 294.

2. Idem Augusti & CC. Sculatio.

Dissolutæ quantitatis retentum instrumentum, inefficax penes creditorem remanere, & ideo per conditionem reddi oportere, non est ambigui juris. S. 3. Non. April. CC. COSS. 300.

3. Idem AA. & CC. Galatiæ.

Mala fide possidens, de proprietate victus, (de) extan-

stantibus fructibus (rei) vindicatione, (de) con-
sumptis vero conditione conventus, eorum re-
stitutioni parere compellitur. Dat. Id. Febr. CC.
COSS. 302.

4. lidem AA. & CC. Alexandro.

SI non est numeratum, quod velut acceptum
te sumpsisse mutuo scripsisti: & necdum trans-
iisse tempus statutum, vel intra hunc diem habitam
contestationem monstrando, reddi tibi cautionem
Præfidalis nozione postulare potes. Dat. 17. calend.
Januar. CC. COSS. 302.

DE OBLIGATIONIBVS, ET ACTIONIBVS.

1. Imp. GORDIANVS A Valeria.

DATA certæ pecuniæ quantitate ei, cuius memi-
nist, in vicem debiti actionem tibi adversus
debitorem, pro quo solvisti, dicis esse mandatam:
& antequam eo nomine litem contestarieris, sine
herede creditorem fati munus implere proponis:
Quæ si ita sunt, utilis actio tibi competit. PP. 5.
cal. Mæsi, ATTICO & PRÆTEXTATO COSS. 243.

2. Imp. VALERI & GALLIEN. AA. Celso.

Nominibus in dorem datis, quamvis nec dele-
gatio præcesserit, nec litis contestatio subse-
cuta sit: utilem tamen marito actionem ad simi-
litudinem ejus, qui nomen emerit, dari oportere,
sæpe rescriptum est. PP. 14. cal. Februar. SECVLAR-
I & DONATO COSS. 261.

3. Imp. DIOCLET. & MAXIM. AA. & CC.

Rusticiano.

OB causam proprii debiti locatoris conveniri
colonos pensionibus ex placito satisfacien-
tes, perquam injuriosum est. PP. Prid. calend.
Januar. Tyberiadæ, MAXIMO 2. & AQUILINO
COSS. 286.

4. lidem AA. & CC. Licinio.

Bonam fidem in contractibus considerari æquum
est. 3. Non. Octob. AA. COSS. 287.

5. lidem AA. & CC. Camerino & Martiano.

Sicut initio libera potestas unicuique est habendi,
vel non habendi contractus: ita renunciare
semel constitutæ obligationi, adversario non con-
sentiente, nemo potest. Quapropter intelligere
debetis, voluntariæ obligationi semel vos nexos,
ab hac, non consentiente altera parte, cuius præ-
cibus fecistis mentionem, minime posse discedere.
Dat. Non. April. Byzantiæ, AA. & CC. COSS. 290.

6. lidem AA. & CC. Mauricio.

SI in solutum nomen debitoris sui debitor tibi
dedit tuus, ac te in rem tuam procuratorem
fecit: pignora quæ specialiter, vel generaliter ha-
bes obligata, persequere. Quod si ab his quibus
fuerant obligata, cum potiores erant, distracta pro-
bentur, emptoribus advocari non posse perspicias.
Dat. 9. calend. Jul. Sirmii, AA. COSS. 293.

7. lidem AA. & CC. Dionysio.

SI a creditore nomen comparasti, ea pignora quæ
venditor nominis persequi posset, apud Præsi-
dem provinciæ vindica: nam si debitum ex ejus
persona res (tibi) obligatas tenentes non transfe-
rant, jure communi pignora distrahere non prohi-
beris. Sane, si creditoribus in ordine pignorum
antecedentibus venundantibus, qui possident, com-
paraverunt, vel longi temporis præscriptione mu-

niti perhibentur: pignorum distrahendorum facul-
tatem te non habere perspicias. Subscript. 3. cal. Jan.
Sirmii, AA. COSS. 293.

8. lidem AA. & CC. Crescentio.

SI quidem donationis causa ei, quem adfectione
patris te dilexisse proponis, tuam accipere pec-
uniam permisisti, & hanc tuam liberalitatem ille
remunerans te a procuratore suo aliam pecu-
niam sumere præcepit, rebusque humanis ante
perceptionem fuit exemptus: nec quod dederas,
recuperare, cum perfectam habuit donationem;
nec quod (tibi) dari mandavit, nec dum tibi tra-
ditum petere potes a procuratore. Quod si
mutuo dedisti, nec a delegato dari novandi causa
stipulatus es, successores ejus solutioni parere com-
pellantur. Dat. 13. cal. Febr. CC. COSS. 294.

9. lidem AA. & CC. Glyconi.

Negantes debitores, non oportet armata vi
terri, sed petitor quidem non implente
sua intentionem, vel exceptione submoto, absol-
vi: convictos autem condemnari, ac juris reme-
diis ad solutionem urgeri convenit. Dat. Id. Febr.
CC. COSS. 294.

10. lidem AA. & CC. Rufino.

Adversus debitorem electis pignoribus (perso-
nalis) actio non tollitur: sed eo, quod de
pretio servari potuit, in debitum computato, de
residuo manet integra. Dat. 3. Non. Aprilis, CC.
COSS. 294.

11. lidem AA. & CC. Paulæ.

Nimia credulitate circumventa es, cum quod
colonis in rem suam mutuo dedisti, a domino
prædii postulare te posse credidisti: Nec ad eum
obligandum actorum ipsius adjuvat te præsentia.
Dat. 8. cal. August. CC. COSS. 294.

12. lidem AA. & CC. Jovino.

Obes alienum servire liberos creditoribus, jura
compelli non patiuntur. Dat. 13. cal. Novembr.
CC. COSS. 294.

In AVTHENT. ut nulli jud. lice. habere lo. Servat.
§. quia vero collat. 9. tit. 17. al. 9.

Novell. 134. cap. 7.

Imo a debito creditor cadit, tantundem dando, vel
retento, vel ejus parentibus: ipso quoque credi-
tore corporalibus penis subdendo.

13. lidem AA. & CC. Marsumio.

Eum, cui mutuam dedisti pecuniam, ad solutionem
urgere competenti debes actione: nam adver-
sus negotiatores, quos ex mercibus pecunias abs-
tulisse debitori proponis, nullam habes actionem.
Dat. 11. calend. April. CC. COSS. 300.

14. lidem AA. & CC. Hermodoro &

Nicomacho.

Est in arbitrio vestro, personali debitoris here-
des actione, an eum, qui ab his distracta, sibi-
que tradita pignora tenet, in rem Serviana, si
non longi temporis præscriptione munitus sit, an
utrosque conveniatis. Dat. 5. cal. Dec. Nicomedia,
CC. COSS. 300.

In AVTHENT. de fidejuf. §. sed neque ad res

collat. 1. tit. 4. Novell. 4. cap. 3.

Sed hodie novo jure prius conveniendi sunt omnes
fidejussores, & mandatores, & sponsores, quam
ad pignorum perveniatur possessores.

U 2

TIT. XI.

TIT. XI.
VT ACTIONES ET AB HEREDIBVS ET CON-
TRA HEREDES INCIPIANT.

1. Imp. IVSTINIANVS A. Joanni. P. P.

Cum stipulationes, & legata, & alios contractus, post mortem compositos, antiquitas quidem respuebat, nos autem pro communi hominum utilitate recipimus: consentaneum erat etiam regulam, qua vetustas utebatur, more humano emendare: *Ab heredibus enim incipere actiones, vel contra heredes, veteres non concedebant, condemnatione stipulationum, ceterarumque causarum post mortem conceptarum. Sed nobis necesse est, ne prioris vitii materiam relinquamus, & ipsam regulam de medio tollere: Ut liceat & ab heredibus, & contra heredes incipere actiones (& obligationes:)* ne propter nimiam subtilitatem verborum latitudo voluntatis contrahentium impediatur. Dat. 15. cal. Nov. Constantinop. Post consulatum LAMPADII & ORESTIS VV. CC. 531.

TIT. XII.
NE VXOR PRO MARITO, VEL MARITVS PRO
VXORE, VEL MATER PRO FILIO
CONVENIATUR.

1. Imp. DIOCLETIAN. & MAXIMIAN. AA.
 & CC. Asclepiodotæ.

Frustra disputas de Contractibus cum Marito tuo habitis, utrumne jure steterint, an minime: cum tibi sufficiat, si proprio nomine nullum contractum habuisti, quominus pro marito tuo conveniri possis: Quod nec si sponte pro eo intercessisses, quicquam a te propter Senatusconsultum exigere jure potuisset. Dat. Prid. Id. Aprilis, DIOCLET. 3. & MAXIM. AA. COSS. 287.

2. Iidem AA. Terentia.

OB Maritorum culpam uxores inquietari leges vetant. Proinde Rationalis (noster,) fires quæ a fisco occupatæ sunt, domini tui esse probaveris, jus publicum sequetur. Dat. 3. Non. Septemb. DIOCLETIAN. & MAXIMIANO AA. COSS. 287.

3. Iidem AA. & CC. Carpophoro.

Cum te possessiones non in dorem pro filia tua dedisse, sed ad sustentandam eam extra dotis causam filia tuæ prædia adsignasse proponas: civilium munerum vel onerum municipalium obtentu, ex persona mariti ejus, quomodo matres ex persona filiorum, interpellari non possunt: cum neque maritum pro uxoris obligatione conveniri posse constet, nisi ipse pro ea se obnoxium fecit. Certissimum enim est, ex alterius contractu neminem obligari. 3. Id. Septembr. Sirmii. AA. COSS. 293.

4. Iidem AA. & CC. Philothetæ.

Cum te ideo ex persona filii tui commemorare conveniri, quod pro debitis ejus aliquid intulisse videaris: defensionibus tuis uti apud eum, cuius super ea re notio est, minime prohiberis, ut is ad solutionem alieni debiti urgeri te non patiat. Dat. 10. cal. Septemb. TITIANO, & NEPOTIANO COSS. 301.

In AVIRENT. ut non fiant. pig. pro aliis. §. 1.

Col. 5. tit. 7. al. Novell. 52. cap. 1.

Sed omnino qui alium pro alio secundum formam pignorationis exigit, totum id ipsum, quidquid

fit, in quadruplam vim passio reddet: necnon & ab actione, pro qua talia presumpsit, cadet.

TIT. XIII.
NE FILIVS PRO PATRE, VEL PATER PRO FI-
LIO EMANCIPATO, VEL LIBERTVS PRO PA-
TRONO, VEL SERVVS PRO DOMINO CON-
VENIATUR.

1. Imp. GORDIANVS A. Candido Militi.

Nequè ex ejus filii persona, qui cum sui juris esset, mutuum pecuniam accepit, pater ejus, si non fidem suam obstrinxit, conveniri potest, neque ex ejus, quem in potestate habet, si sine jussu ejus contractum est: neque, (si) contra SC. Macedonianum mutua (pecunia) data est, amplius (quam) de peculio actionem sustinere cogitur. Quapropter pater tuus, si ei pecunia a creditore fratris tui extorta est, ad quam reddendam non tenebatur, Præsidis provinciae auctoritate eam recuperabit. PP. 3. Non. Octobr. PIO & PONTIANO COSS. 239.

2. Imp. DIOCLET. & MAXIM. AA.

Neoterio & Eutolmi.

NE contra juris auctoritatem ab eo, qui patrem vestrum a quo emancipatos vos dicitis ad munus civile devocaverat, inquietemini, Præses provinciae providebit. Dat. 8. cal. Feb. MAXIMO 2. & AQUILINO COSS. 286.

3. Iidem AA. & CC. Theogeni.

SI filiusfamilias invito patre Decurio creatus sit, pro eo patrem inquietari non posse, jure manifestissimo cautum est. G. 10. cal. Maji, CC. COSS. 294.

4. Iidem AA. & CC. Achivæ.

Patris nomine superstitis filium, nec munerum civilium, nec debiti causa, personali posse conveniri actione constat. S. 12. calend. Mart. Sirmii, CC. COSS. 300.

5. Iidem AA. & CC. Lampetio.

EX patroni, vel domini contractu liberti, vel servi conveniri non possunt. Dat. Id. April. CC. COSS. 300.

Nova constitutio Friderici.

Habita quidem super hoc diligenti Inquisitione Episcoporum, Abbatum, Ducum, omnium Judicum, & aliorum Procerum sacri nostri Palatii examinatione, omnibus, qui causa studiorum peregrinantur, Scholaribus, & maxime divinarum, atque sacrarum Legum Professoribus, hoc nostræ pietatis beneficium indulgemus, ut ad loca, in quibus literarum exercentur studia, tam ipsi, quam eorum nuncii, veniant, & in eis secure habitent. † Dignum namque existimamus, ut, cum omnes bona facientes, nostram laudem & protectionem omnimodo mereantur: quorum scientia totus illuminatur mundus, & ad obediendum Deo & nobis ejus ministris, vita subditorum informatur: quadam speciali dilectione eos ab omni injuria defendamus. Quis enim eorum non misereatur, qui amore scientiæ exules facti, de divitibus pauperes semetipsos exinaniant, vitam suam multis periculis exponunt, & a vilissimis sæpe hominibus (quod graviter ferendum est) corporales injurias sine causa perferunt. † Hac igitur generali, & in perpetuum valitura lege decernimus, Ut nullus de cetero tam audax inve-

inveniantur, qui aliquam Scholaribus injuriam inferre praesumat, nec ob alterius cujuscunque provinciae delictum, sive debitum (quod aliquando ex perversa consuetudine factum audivimus) aliquod damnum eis inferat: scilicet hujusmodi sacrae Constitutionis temerariis, Et etiam ipsis locorum Rectoribus, qui hoc vindicare neglexerint, restitutionem rerum ablatarum ab omnibus exigendam in quadruplum: notaque infamiae eis ipso jure irrogando, dignitate sua se carituros in perpetuum. † Verum tamen si litem eis quispiam super aliquo negotio movere voluerit: hujus rei optione data Scholaribus, eos coram domino, vel magistro suo, vel ipsius civitatis Episcopo, (quibus hanc jurisdictionem dedimus) conveniat. Qui vero ad alium judicem eos trahere tentaverit, etiamsi causa justissima fuerit, a tali conamine cadat. † Hanc autem legem inter Imperiales Constitutiones, scilicet sub titulo, Ne filius pro patre. &c. inseri iussimus. Dat. apud Roncalias, anno Domini 1158. mense Novembri.

TIT. XIV.

AN SERVVS PRO SVO FACTO POST MANVMISIONEM TENEATUR.

1. Imp. SEVERVS & ANTONINVS
AA. Juventiano.

Quamvis cum statulibero contraxeris, tamen ex ante gesto te non habere cum eo, post impetam conditionem libertatis, actionem, scire debes. PP. 4. Idus Decemb. DEXTRO 2. & PRISCO COSS. 197.

2. Imp. ANTONINVS A. Bexino.

Creditoribus tuis, qui tibi in servitute (mutuam) pecuniam crediderunt, nulla adversus te actio competit: maxime cum peculium tibi non esse legatum proponas. PP. 3. cal. Sept. LAETO & CEREALE COSS. 216.

3. Imp. ALEXANDER A. Herodi.

Promissa tibi pecuniae a servo tuo, Ut eum manumitteres, si posteaquam manumissisti stipulatus ab eo non es, adversus eum petitionem per in factum actionem habes. PP. Id. Sept. ALEXANDRO A. CONS. 227.

4. Imp. GORDIAN. A. Hieroni.

Licet servitutis tempore (ea,) quae pecuniam matris tuae surripuisse dicitur, ob hujusmodi admissum conveniri non poterat: ad libertatem tamen perducta, (nam caput noxa sequitur) furti actione tenetur. PP. Id. Septemb. PIO & PONTIANO COSS. 239.

5. Idem A. Chresto.

Si (ut allegas) antequam a domino manumittereris, fundos ejus coluisti, posteaque adempto peculio, libertate donatus es: ob reliqua, si qua pridem contracta sunt, res honorum, quas postea propriis laboribus quaesisti, inquietari minime possunt. PP. 16. calend. Decembr. ARIANO & PAPPO COSS. 244.

6. Imp. DIOCLET. & MAXIM. AA.
& CC. Feliciano.

Sive servi sint hi, quorum precibus fecisti mentionem, domi eos conveni: quia inter dominos ac servos judicium constare nullum potest: sive post delictum manumissi sint: ex antecedentibus post datam libertatem eos nulla ratio juris a do-

minis quondam conveniri patitur. † Sane si post manumissionem quid illicite commiserint, hoc apud Praesidem provinciae argue: accepturus ex jure sententiam. Dat. 2. Idib. April. Byzantii, AA. COSS. 287.

TIT. XV.

QUANDO FISCVS, VEL PRIVATVS DEBITORIS SUI DEBITORES CONVENIRE POSSIT; VEL DEBEAT.

1. Imp. SEVERVS & ANTONINVS
AA. Valeriano.

Propter res alienum pupilli, res tutoris, qui nihil ex bonis ejus tenet, pignori capi non oportet. PP. 11. cal. Junii, LATERANO & RVFINO COSS. 198.

2. Imp. ANTONINVS Augustus Marco.

Si in causa judicati Valentis, quem tibi condemnatum esse proponis, nihil est, quod sine quaestione pignoris loco capi, & distrahi possit: debitores ejus conventi, ad solutionem auctoritate Praesidis provinciae compelluntur.

3. Imp. GORD. A. Primanio.

Si debitum non inficiantur hi, quos obnoxios debitoribus fisci esse proponis; potest videri non esse iniquum quod desideras, ut ad solutionem per officium Procuratoris compellantur: Nam si quaestio aliqua refertur, id concedi non oportere (etiam) ipse perspicis. PP. 6. calend. Feb. SABINO & VENUSTO COSS. 241.

4. Imp. DIOCLET. & MAXIM. AA.
& CC. Zosimo.

Non prius ad eos, qui debitoribus fisci nostri sunt obligati, actionem fiscalem extendi oportere, nisi patuerit principales reos idoneos non esse, certissimi juris est. S. 12. cal. Maji, AA. COSS. 293.

5. Idem AA. & CC. Nanidæ.

In solutum nomine dato, non aliter nisi mandatis actionibus ex persona sui debitoris adversus ejus debitores creditor experiri post: suo autem nomine, utili actione recte utetur. Dat. calend. Jan. CC. COSS. 294.

TIT. XVI.

DE HEREDITARIIS ACTIONIBVS.

1. Imp. GORD. A. Hermeroti.

Pecuniam, quam tibi a matre debitam fuisse dicis, ab heredibus ejus, coheredibus tuis, pro parte tibi competente petere debes. Sed & res, si quae tibi ob idem debitum obligatae sunt, persequi non prohiberis. PP. 11. cal. Mart. GORDIANO A. 2. & POMPEIANO COSS. 242.

2. Imp. DECIVS A. Thelemachæ.

Pro hereditariis partibus heredes onera hereditaria agnoscere etiam in fisci rationibus placuit: nisi intercedat pignus, vel hypotheca, tunc enim possessor obligatae rei conveniendus est. PP. 14. calend. Novemb. AEMILIANO, & AQUILINO COSS. 250.

3. Imp. DIOCLETIANVS & MAXIMIANVS
AA. (& CC.) Maximæ.

Heredem mariti quondam tui de dote tibi reddenda conveni; personalem (enim) actionem debitores hereditarios tibi decerni frustra postulas. PP. 14. cal. Maji, AA. COSS. 293.

U 3

4. Idem

4. Iidem AA. & CC. Crispo.

Sub prætenu ætatis pupilli debitoris hereditarii creditorum exactionem differri non posse, nimis evidens est. Unde, cum te tutorem proponas, quemadmodum a pupillis creditoribus satisfiat, eniti debes. Dat. 10. cal. Decemb. Sirmii, AA. Coss. 293.

5. Iidem AA. & CC. Iulio.

Ut debitum tibi ante auditam hereditatem solvatur; ac tunc, si ad te pertineret (hereditas) queri jubeamus, præpostera petitio est. Et enim cum tibi socii successione quaeritam patuerit, debiti petitionem extinguere per confusionem non ambigitur. Dat. Prid. Non. Mart. Sirmii, CC. Coss. 294.

6. Iidem AA. & CC. Domno.

Si adulta, cujus curam geris, pro triente patris suo, quem etiam tutelam (ejus) administrasse proponis, heres extitit, nec ab eo quicquam exigere prohibita est: debitum a coheredibus ejus pro helle petere non prohibetur; cum ultra eam portionem qua faceessit, petitio non confundatur. Nam adversus adultam etiam rescindi postulas testamentum, si quidem coheredes ejus advenientes hereditatem se etiam obligant; & si non solvendo constituti probentur postulata separatione, nullum ei damnum Præses provinciae fieri patietur. Dat. cal. Decemb. AA. Coss. 299.

7. Iidem AA. & Coss. Apolausto.

Creditores hereditarios adversus legatarios non habere personalem actionem convenit: quippe cum evidentissime Lex duodecim Tabularum heredes huic rei faciat obnoxios, Dat. 6. Id. Dec. Nicomediae, CC. Coss. 300.

TIT. XVII.

EX DELICTIS DEFUNCTO RUM IN QUANTUM HEREDES CONVENIANTUR.

1. Imp. Dioclet. & Maxim. AA.

CC. Macedoni.

Post litis contestationem, eo, qui vim fecit, vel concussionem intulit, vel aliquid deliquit, defuncto, successores ejus in solidum, alioquin in quantum ad eos pervenit, conveniri, juris absolutissimi est: ne alieno scelere ditentur. Dat. 5. cal. Maji, Sirmii, CC. Coss. 294.

TIT. XVIII.

DE CONSTITUTA PECUNIA.

1. Imp. Gordian. A. Felici.

Si pro alieno debito te soluturum constituisti: pecuniae constitutæ actio non solum adversus te, sed etiam adversus heredes tuos perpetuo competit. Dat. 7. cal. Julias, Sirmii, CC. Coss. *

In AVTHENT. ut, cum de appell. cog. §. ad

hoc, aliud. coll. 8. tit. 16. al.

12. Nov. 115. cap. 6.

Si quando quis pro se, vel pro alia persona pecuniam se solvere constituerit, vel sponderit: sic dicens, Satisfaciam tibi, tenetur pro quantitate, quam promisit. + Sin autem sic dixerit, Satisfiet, a me, & ab illo: illis quidem, quas nominavit, non consentientibus, solus pro rata tantum portione persolvet. + Sin autem dixerit, Satisfiet, verbo impersonaliter prolato, non tenebitur. + Sin autem dixerit, Erit tibi satisfactum, aut a me, aut

aut ab illo: illo quem nominavit, non consentiente, solus in solidum tenebitur.

2. Imp. Justinianus Joanni P. P.

Recipientia actione cessante, quæ solennibus verbis composita inusitato recessit vestigio, necessarium nobis visum est magis pecuniae constitutæ naturam ampliare. Cum igitur præfata pecuniae constitutæ actio in his tantummodo casibus a veteribus conclusa est, ut exigeret res quæ pondere, numero, mensura consistunt, in aliis autem rebus nullam haberet communionem; & neque in omnibus casibus longæva esset constituta, sed in speciebus certis annali spatio concluderetur, & dubitaretur, an pro debito sub conditione, vel in diem constituto eam possibile esset fieri, & an pure constituta pecunia contracta valeret: hæc apertissima lege definimus, ut liceat omnibus (constituere) non solum res, quæ pondere, numero, mensura consistunt, sed etiam alias omnes, sive mobiles, sive immobiles, sive sese moventes sive instrumenta, vel alias quascunque res, quas in stipulationem possunt homines deducere: neque sit in quocunque casu annalis: sed sive pro se quis constituat, sive pro alio, sit (&) ipsa in tali vitæ mensura, in qua omnes personales actiones positæ sunt, id est, (in) annorum metis triginta: & liceat pro debito pure, vel in diem, vel sub conditione constitui: & non ab similem penitus stipulationi habeat dignitatem, suis tamen naturalibus privilegiis minime defraudata sit: sed (&) heredibus, & contra heredes competat: ut neque recipientiæ actionis, neque alio indigeat res publica in hujusmodi casibus adminiculo, sed sit pecuniae constitutæ actio per nostram Constitutionem sibi in omnia sufficiens: ita tamen, ut hoc ei inhæreat, ut pro (jam) debito fiat constitutum: cum secundum antiquam recipientiæ actionem res exigebatur, etiam si quid non fuerat debitum: cum satis absurdum, & tam nostris temporibus quam justis legibus contrarium sit, permittere per actionem recipientiæ res indebitas consequi, & iterum multas proponere conditiones, quæ & pecunias indebitas, & promissiones corrumpi & restitui definiunt. Ut non erubescat igitur tale legum jurgium, hoc tantummodo constitutur, quod debitum est: & omnia, quæ de recipientia in diversis libris Legumlatorum posita sunt, aboleantur, & sit pecuniae constituto actio omnes casus complectens, qui & per stipulationem possunt explicari. §. 1. Et neminem moveat, quod sub nomine pecuniae etiam omnes res exigi definiamus: cum & in antiquis libris Prudentium, licet constituta pecunia nominabatur, tamen non pecuniae tantum per eam exigebantur, sed omnes res, quæ pondere, numero, mensura constitutæ erant: Sed & possibile est omnes res in pecuniam converti: si enim certa domus, vel certus ager, vel certus homo, vel alia res, quæ expressa est, in constituendis rebus ponatur: quid distat a nomine ipsius pecuniae? Sed ut subtilitati eorum satisfiat, qui non sensum, sed vana nominum vocabula amplecti desiderant: ita omnes res veniant in constitutam (actionem,) tanquam si fuisset ipsa pecunia constituta: cum etiam veteres pecuniae appella-

pellatione omnes res significari definiant, & huiusmodi vocabulum, & in libris juris auctorum, & in alia antiqua prudentia manifestissime inventum sit. 9. 2. His videlicet, quæ argenti distractores, & alii negotiatores indefense constituerint, in sua firmitate secundum morem usque adhuc obtinentem durantibus. Dat. 10. cal. Mart. post consulatum LAMPADII & ORESTIS VV. CC. 531.

3. Idem A. Joanni P. P.

Divi Hadriani epistolam, quæ de periculo dividendendo inter mandatores, & fidejussores locum habere, in his etiam qui pecunias pro aliis simul constituunt, necessarium est: Aequitatis enim ratio diversas species actionis excludere nullo modo debet. Dat. cal. Nov. post LAMPADII & ORESTIS VV. CC. COSS. 531.

TIT. XIX.

DE PROBATIONIBVS.

1. Imp. SEVERVS & ANTONINVS AA. Faustino.

UT creditor, qui pecuniam petit numeratam, implere cogitur, ita rursus debitor qui solutam affirmat, ejus rei probationem præstare debet. PP. Prid. cal. Iulii, DEXTRO 2. & PRISCO COSS. 197.

2. Imp. ANTON. A. Aulizano.

Possessiones, quas ad te pertinere dicis, more iudiciorum persequere: Non enim possessori incumbit necessitas probandi eas ad se pertinere: cum te in probatione cessante dominium apud eum remaneat. PP. 15. calend. Decemb. LÆTO & CEREALE COSS. 216.

3. Imp. ALEXAND. A. Læna & Lupo.

Ex personas collegæ avi vestri conveniri non debetis, si eundem collegam tempore depositi officii (solvendo) fuisse ostenderitis. PP. 5. cal. Jan. POMPEIANO & PELIGNO COSS. 232.

4. Idem A. Vito.

Proprietatis dominium, non tantum instrumento emptionis, sed & quibuscunque aliis legitimis probationibus ostenditur. PP. cal. Novemb. ALEXANDRO A. 3. & DIONE COSS. 230.

5. Imp. PHILIPPVS A. & PHILIPPVS C. Sertorio.

Instrumenta domestica, seu privata testatio, seu adnotatio, si non aliis quoque adminiculis adjuventur, ad probationem sola non sufficiunt. PP. 7. Idib. April. PHILIPPO A. & TITIANO COSS. 246.

6. Idem A. & C. Romulo.

Rationes defuncti, quæ in bonis ejus inveniuntur, ad probationem sibi debitæ quantitatis solas sufficere non posse, sæpe rescriptum est. † Eiusdem juris est, & si in ultima voluntate defunctus certam pecuniæ quantitatem, aut etiam res certas sibi deberi significaverit. PP. Idib. Martii, PHILIPPO A. & TITIANO COSS. 246.

In AVTHENT. de iurejurando a moriente præstito. §. ult. coll. 5. tit. 3. al. 2.

Nov. 48. cap. 1.

Quod obtinet omnimodo, si testator non iuraverit: alioquin heredes necesse habent testatoris religioni stare, aut minime fruentur his qua relicta sunt: sed creditoribus nihil ex hoc præiudicii comparabitur.

7. Imp. GALLIENVS A. Sabino.

Exemplo perniciosum est, ut ei scripturæ cre-

datur, qua unusquisque sibi adnotatione propria debitorem constituit. Unde neque fiscum, neque alium quemlibet ex suis subnotationibus debiti probationem præbere (posse) oportet. PP. 3. Non. Mart. GALLIENO A. 7. & SABINO COSS. 267.

8. Imp. DIOCLET. & MAXIM. AA. & CC.

Publico & Optato.

Frustra veremini, ne ab eo qui lite pulsatur, probatio exigatur. PP. 14. cal. BASSO & QUINTIANO COSS. 289.

9. Idem AA. & CC. Martiane.

Cum te minorem quinque & viginti annis esse proponas, adire Præsidem provinciæ debes, & de (ea) ætate probare. Dat. Id. April. AA. COSS. 293.

10. Idem AA. & CC. Isidoro.

Neque natales tui, licet ingenuum te probare possis, neque honores, quibus te functum esse commemoras, idoneam probationem pro filix tuæ ingenuitate continent: cum nihil prohibeat, & te ingenuum, & eam ancillam esse. Dat. 18. cal. Maji, AA. COSS. 293.

11. Idem AA. & CC. Antonie.

Si scriptum heredem ab amita tua, vel (de) testamenti vitio, vel quacunque alia ratione non posse obtinere hereditatem, probari a te posse confidis, de hac hereditate apud Rectorem Provinciæ agere potes. S. 5. cal. Maji, Heraclia, AA. & CC. COSS. 294.

12. Idem AA. & CC. Chronie.

Cum res non instrumentis gerantur, sed in hæc rei gestæ testimonium conferatur, factam emptionem, & in vacuum possessionem inductum patrem tuum, pretiumque numeratum, quibus potes, jure proditis probationibus docere debes. Dat. 5. Non. Octob. AA. & COSS. 299.

13. Idem AA. & CC. Justino.

Non Epistolis necessitudo consanguinitatis, sed Natalibus, vel Adoptionis solennitate conjungitur: Nec adversus absentem hereditatis dividendæ gratia velut contra fratrem pro ancilla petitus arbiter, substantiam perimit veritatis. Sive itaque quasi ad sororem, quam ancillam te posse probare confidis, epistolam emisisti; sive familiæ eriscundæ, quasi pro coherede petitus arbiter doceatur, fraternitatis quæstio per hæc tolli non potuit. Dat. calend. Decemb. AA. COSS. 299.

14. Idem AA. & CC. Municiano.

Non nudis adseverationibus, nec e mentita professione (licet utrique consentiant) sed matrimonio legitimo concepti, vel adoptione solenni filii civili jure patri constituuntur. Si itaque hunc, contra quem supplicas, alienum esse (probare) confidis: per te, vel per procuratorem affirmationem ejus falsam detege. Dat. cal. Dec. AA. COSS. 299.

15. Idem AA. & CC. Antonio.

Vis ejus qui se dominum contendit, ad imponendum onus probationis servò minime prod est. Cum igitur aufugisse te de domo Severi profitearis, verum nec ab illo iusto initio: sed per violentiam adseveras (te) esse detentum, inquisito prius, an in possessione libertatis sine dolo malo constitutus sit, tunc etiam onus probationis quis debeat

debeat subire, per huiusmodi eventum declarabitur. Dat. 6. calend. Januar. AA. COSS. 299.

16. Iidem AA. & CC. Philippo, & Sebastiano.

Sive possidetis prædia, quæ a patre communi sibi fratres emancipati donata contendentes vindicant: ipsis incumbit facti probationis necessitas: siue ipsis ea prædia quasi a patre vestro sibi donata tenentibus, vos coheredes constituti patris petitis: ut intentionem vestram non constituisse detegant, unde domini facti sunt, emergente quæstione, docere compelluntur. Dat. 10. cal. Febr. AA. COSS. 290.

17. Iidem AA. & CC. Paulinæ.

Matrem tuam consecutam libertatem, ac te post editam, ut ingenua probari possis, ostendi convenit. Quod enim fratribus tuis nulla moveatur quæstio, ad defensionem tuam nihil prodesse potest. Dat. 5. Id. Febr. AA. COSS. 299.

18. Iidem AA. & CC. Violantillæ.

Cum precibus tuis significes, ignorante te prædium eum, cuius meministi, sibi velut a te donatum instrumentis inseri fecisse: si vera sunt, (quæ) precibus indidisti, nec ad nomen factæ donationis fundus iste pervenit: unde adito iudice competenti, probare te oportet contra voluntatem tuam hunc fundum instrumento adversarium tuum sibi adscribi laborasse: ut secundum tenorem Rescripti nostri possis consequi sententiam. Dat. 12. Id. April. Bizantii, CC. COSS. 300.

19. Iidem AA. & CC. Manandro.

Exceptionem dilatoriam opponi quidem initio, probari vero, postquam actor monstraverit, quod adseverat, oportet. Dat. 13. calend. Aprilis, Nicomedia, CC. COSS. 300.

In AVTHENT. de testib. §. quia vero multi.

col. 7. tit. 2. Novell. 90. cap. 4.

AT qui semel produxerit testes, aut his, aut ter: & testificata tractaverit, aut ab adversario hoc faciente disputationem acceperit, & ex hoc testificata didicerit, non habebit licentiam ulterius uti productione testium, ex divina etiam iussione: Si vero hoc non egerit, tunc danda est quarta productio testium: sacramento ab eo prius dando. Quod neque subtraxerit, neque percontatus est ipse testificationes, vel aliquis Advocatorum ejus, vel alius pro eo agens: nec per dolum, nec per machinationem, vel artem, quartam productionem testium petat fieri.

20. Iidem AA. & CC. Phronimæ.

Si de possessione servitutis, emptionis instrumentis substractis, in libertatem proclamatur Eutychia, cum petitori probationis opus incumbit, intentione sua defecta, his juvari minime potest: Nam si in servitutem petatur, ad emptionis probationem non est indicis aliis opus, sed instrumentorum furtum monstrare sufficit. 4. Non. Decemb. Nicomedia, CC. COSS. 300.

21. Iidem AA. & CC. Crispo.

Ad probationem dominii, aliena subtrahentes instrumenta, his uti minime possunt: quippe cum horum lectio non recitanti, sed quem tenor scripturæ designat, adjuvet. Cum itaque nec cætera probationum indicia reprobentur, jure competenti, prædiorum quæ in quæstionem ve-

niunt, dominium ad te ostende pertinere: nam res vindicantem, ab emptore suos numeratos nummos adseverantem, erga probationem laborare non convenit: si quidem huiusmodi, licet probetur factum, (tamen) intentioni nullum præbet adminiculum. S. 6. Idus Decembris, Singiduni, AA. COSS. 303.

22. Iidem AA. & CC. Agathoclez.

Ad probationem servitutis Glyconis, matrem ejus ac fratrem servilia fecisse ministeria non sufficit: cum neque ingenuorum conniventia conjunctis necessitudine præjudicet: neque de servis ex eadem matre natis libertatem unus adipisci prohibeatur. Dat. 9. cal. Jan. ipsis CC. COSS. 304.

23. Iidem AA. & CC. Menelao.

Actor, quod adseverat, probare se non posse profitendo, reum necessitate monstrandi contrarium non adstringit: cum per rerum naturam factum negantis probatio nulla sit. Dat. 8. cal. Jan. CC. 304.

24. Imppp. VALENS, GRATIANVS, VALENTINIANVS AAA. ad Antonium Præfectum prætorio, post alia.

Iubemus omnes, qui scripturas suspectas commiscuntur, cum quid in iudicio prompserint, nisi ipsi adstruxerint veritatem, ut nefariæ scripturæ reos, & quasi falsarios esse detinendos. Dat. Prid. Id. Jan. TIBERIADÆ, & VALENTE 5. & VALENTINIANO Jun. COSS. 376.

25. Imppp. GRATIANVS, VALENTINIANVS, & THEODOSIVS, AAA. Floro P. P.

Scient cuncti accusatores eam se rem deferre in publicam notionem debere, quæ munita sit idoneis (testibus, vel) instructa apertissimis documentis, vel indicis ad probationem indubitatis & luce clarioribus expedita.

TIT. XX.

DE TESTIBVS.

Hanc legem restituit ex Basilicis Cujacius lib. 13. observat. cap. 38. quam Antonini esse existimat: illius autem ea est sententia: Ne testes recipiantur adversus tabulas vel instrumenta, quæ etiam testium subscriptionem habent: & eam expressit Harmenopolus his verbis, lib. 1. tit. 6. Ἀρχαὶ καὶ μαρτυρίαι κατὰ ὑπογράφου μαρτυρίας ἔχουσιν ἢ δύνανται.

1. *

Contra scriptum testimonium non scriptum testimonium non fertur.

2. Imp. ALEXANDER A. Carpo.

Si tibi controversia ingenuitatis fiat, defende causam tuam instrumentis & argumentis, quibus potes: Soli enim testes ad ingenuitatis probationem non sufficiunt. PP. 10. cal. Maji, MAXIMIANUS & AELIANO COSS. 224.

3. Imppp. VALERIANVS & GALLIENVS AA. Rose.

Etiam jure civili domestici testimonii fides improbat. PP. 3. calend. Septemb. VALERIANO 3. & GALLIENO 2. AA. COSS. 256.

4. Imppp. CARVS, CARINVS, & NUMERIANVS, AAA. Valerio.

Sola testatione prolata, nec aliis legitimis adminiculis causam approbatam, nullius esse momenti

momenti, certum est. PP. 8. cal. Decemb. CARO & CARINO AA. COSS. 283.

5. Imp. DIOCLETIANVS & MAXIMIANVS AA. Candido.

Eos testes ad veritatem iuvandam adhiberi oportet, qui omni gratiæ & potentatui fidem religioni iudiciariæ debitam possint præponere. PP. 5. calend. Maji, MAXIMO 2. & AQUILINO COSS. 286.

6. Iidem AA. & CC. Tertullo.

Parentes & liberi invicem adversus se nec volentes ad testimonium admittendi sunt. PP. 4. Non. Decemb. Nicomedia, CC. COSS. 294.

7. Iidem AA. & CC. Diogeni & Ingenue.

Nimis græve est, quod petitis, urgeri partem diversam ad exhibitionem eorum, per quos sibi negotium fiat: unde intelligitis, quod intentionis vestræ proprias afferre debetis probationes, non adversus se ab adversariis adduci. Dat. 6. cal. Maji, CC. & COSS. 294.

8. Iidem AA. & CC. Deruloni.

Servos pro domino, quemadmodum adversus eum, interrogari non posse: pro facto autem suo interrogari posse, non ambigitur. Dat. calend. Novemb. Nicomedia, CC. COSS. 294.

9. Imp. CONSTANTINVS A. ad Julianum Præsidem.

Iurisjurandi religione testes, prius quam perhibeant testimonium, jamdudum arctari præcepimus: & ut honestioribus potius testibus fides adhibeatur. §. 1. Simili modo sanximus, Ut unius testimonium nemo iudicium in quacunque causa facile patiatur admitti. Et nunc manifeste sancimus, ut unius omnino testis responsio non audiat, etiam si præclaræ Curiae honore præfulgeat. Dat. 8. calend. Septembr. Naïss, OPTATO & PAVLINO COSS. 334.

10. Imp. VALENT. GRAT. & VALENTIN. AAA. ad Græchum P. Urbi.

Omnibus in re propria dicendi testimonii facultatem jura submoverunt. Dat. 5. cal. Decemb. VALENTE 5. & VALENTINIANO Jun. COSS. 376.

11. Imp. HONOR. & THEOD. AA. Cæciliano P. P.

Quoniam liberi testes ad causas postulantur alienas, si socii & participes criminis non dicantur, sed fides ab his notitiæ postuletur, in exhibitione necessariarum personarum, hoc est testium, talis debet esse cautio iudicantis, ut his venturis ad iudicium per accusatorem, vel ab his, per quos fuerunt postulati, sumptus competentes dari præcipiat. + Idem juris est, & si in pecuniaria causa testes ab alterutra parte producendi sunt. Dat. 13. calend. Februar. Ravenna, HONORIO 8. & THEOD. 4. AA. COSS. 409.

In AVTHENT. de testib. §. si vero dicatur, col. 7. tit. 2. Nov. 90. cap. 6.

Si testis productus dicatur servilis esse fortune, & testari voluerit, ipse vero se liberum esse affirmet, si quidem ex natiuitate, impleatur testimonium ejus: ut, si is habita disputatione servus esse apparuerit, respuatur ejus testimonium. Si vero liberum se dixerit: prius instrumentum sua manumissum.

Tom. II.

fionis ostendat, quam testificetur: nisi juraverit se alibi probationes habere: quo facto, testificatio quidem scribatur: sed nisi instrumentum monstraverit, respuatur testimonium ejus. Si vero dicatur odiosus ex lite criminis inter eos mota, & hoc apparuerit: non ante audiat, quam de crimine iudicetur. Si vero ex lite pecuniaria, vel aliter est odiosus, procedat quidem testatio, tempore vero disputationum serventur hujusmodi quæstiones.

12. Iidem AA. Georgiæ.

Libertorum adversus patronos illicitas atque improbas voces pænæ objectione præcludimus: atque ita, ut non solummodo sponte prodire non audeant, sed ne vocati quidem in iudicium venire cogantur. Dat. 4. Idus Aug. Ravenna, MARINIANO, & ASCLEPIODOTO COSS. 423.

13. Imp. ZENO.

Qui falsa in testimonio protulerit, primum quidem de perjurio, deinde falsi crimine convenitur. Quod si eum in ipso testimonii tempore mentiri suspicio sit, verberatur. Quod si is, qui ex falso testimonio damnatus est, civiliter agere contra testem voluerit: quidquid damni fecit ab eo recipiet, ac præterea falsus ille testis definitam legibus pœnam sustinebit. Quod si etiam in ipsa lite principali convictus mendacii fuerit, officium iudicis esto, ut eum, vel in totam litem, quæ illi mota est, contra quem testimonium dixit, vel in minus condemnet, vel etiam pœnis subiciat: servatis omnibus, quæ jam statuta sunt de his, qui falsum testimonium perhibent.

14. Imp. ZENO A. Arcadio P. P.

Nullum penitus, cum semel ad iudicem quemlibet, licet non suum, dicendi gratia testimonium fuerit ingressus: armatam forte militiam, vel quamlibet aliam fori præscriptionem ad evadendum iudicis motum, quem vel testimonii verborum improbitas, vel rei qualitas flagitaverit, posse prætere præcipimus: sed omnes qui in civili scilicet causa suum præbent testimonium, separato, & tanquam (ante) iudicium interim deposito exceptionis fori privilegio, hujusmodi præsidio denudatos, ita [ad] iudicantis intrare secretum, ut quicunque aures ejus offenderint, non dubitent sibi met formidandum: data cunctis iudicibus absque ullo præscriptionis obstaculo (sicut sæpe dictum est) (in testes,) quorum voces falsitate, vel fraude non carere perspexerint, pro qualitate videlicet delicti, animadvertendi licentia. Dat. 12. cal. Jun. DECIO & LONGINO COSS. 436.

15. Imp. ZENO.

Hanc Legem restituit ex Basilicis Cujacius libro trigésimotertio observationum capite trigésimo-octavo, & illius argumentum bis fere verbis explicat: XIV. Græca, quæ dat in primis pedaneis iudicibus testes falsos corrigendi, & tormentis subijciendi, si plebei sunt, ius potestatemque adhibito Præfecto vigilum. Quod si testes decuriones sunt, vel in aliqua dignitate positi, ut non possit in eos iudex pedaneus animadvertere, debet rem omnem ad Magistratum a quo datus est, referre, ita ut pro insinuatione relationis nihil inferatur; & si res aperta sit, sententiam a magistratu ferri de testium fide suscipienda vel rejicienda oporteat:

X

lin

fin autem majori indagatione indigere videatur, rursus ejus rei cognitionem judici delegari, non obstante ulla præscriptione fori, ullove privilegio. Nam cum ultro testimonium dixerint, suo privilegio testes renuntiasse videntur. §. 1. Qui falso negavit adversarium suum esse cognatum, exigitque ab eo probationes generis aut gentis, quam is se habere dicebat: non habeat jus vindicandorum bonorum intestati, (ejus scilicet quem suum esse cognatum negavit, cum intestatus decesserit.) Sed non audiatur qui ab adversario probationes generis exigit, nisi prius ipse juret de calumnia, & jurato conservetur jus legitimæ successionis. Requiritur vero ad generis probationem testes quinque, si desint instrumenta, vel tres, si illis instrumenta suffragentur. Quod si hujusmodi sunt instrumenta, quæ omnium probationum vice esse possint, illa etiam sine testibus sufficiunt. † Ultimum autem ejus constitutionis caput illud est, ut qui instrumento testis adfuit, & qui deposuit tanquam testis quæ sciebat, post, lite mota, non possit defugere testimonium, & uti præscriptione fori.

16. Imp. IUSTINIANVS.

Constitutio jubet non solum in criminalibus judiciis, sed etiam in pecuniariis unumquemque cogi testimonium perhibere de his, quæ novit, cum sacramenti præstatione; vel jurare, *se nihil compertum habere* (exceptis tamen personis quæ legibus prohibentur ad testimonium cogi, & etiam illustribus, & his qui supra illustres sunt, nisi sacra forma interveniat) & si quidem in Regia urbe testes habitent, cogit eos propria voce testimonium ferre: si vero non adfuerint, mitti ad eos jubet procuratores partium, ut apud eos deponant, quæ noverint, vel dejerent, quæ ignorant. Eodem proculdubio observando, & in testimonio quod ingestis sit, nempe ut eadem personæ ab ejus necessitate excipiantur. §. 1. Omnibus autem testibus sine damno & impendio suo vult factas de his interlocutiones & productiones procedere.

17. Imp. IUSTINIANVS A. Mennæ P. P.

Si quis testibus usus fuerit, iidemque testes adversus eum in alia lite producantur: non licebit ei personas eorum excipere: nisi ostenderit, inimicitias inter se & illos postea emeruisse, ex quibus testes repellere leges præcipiunt: non adimenda scilicet ei licentia, ex ipsis depositionibus testimonium eorum arguere. † Sed & si liquidis probationibus datione vel promissione pecuniarum eos corruptos esse ostenderit, etiam eam allegationem integram ei servari præcipimus. Dat. 7. calend. Jun. D. N. IUSTINIANO A. 2. CONS. 528.

18. Idem A. Mennæ P. P.

Testium facilitatem, per quos multa veritati contraria perpetrantur, prout possibile est, rescantes: omnibus prædicimus, (ut) qui in scriptis a se debita retulerint, non facile audiantur, si dicant, *Omnis debiti vel partis solutionem sine scriptis se fecisse*, velintque viles & forsitan redemptos testes super hujusmodi solutione producere: nisi quinque testes idonei, & summæ atque integræ opinionis præsto fuerint solutioni celebra-

tæ, hique cum sacramenti religione deposuerint sub præsentia sua debitum esse solutum: ut scientes omnes ita ea statuta esse, non aliter debitum, vel partem ejus persolvant, nisi vel securitatem in scriptis capiant, vel observaverint præfatam testimonium probationem: His scilicet qui jam sine scriptis debitum vel partem ejus solverint, (a) præsentis sanctione merito excipiendis. † Sin vero facta quidem (per scripturam) securitas sit, fortuito autem casu vel incendii vel naufragii, vel aliter infortunii perempta, tunc liceat his qui hoc perpesi sunt, causam peremptionis probantibus, etiam (debiti) solutionem per testem probare, damnumque ex amissione instrumenti effugere. Dat. calend. Jun. D. N. IUSTIN. A. 2. CONS. 528.

In AVTHENT. de testibus. §. & licet. collat. 7. tit. 2. Novell. 90. cap. 2.

Rogati, ut in testamentis, non fortuiti vel transientes veniant. † Idem est, si post solutionem rogati intersint confessioni creditoris, dicentis pecuniam sibi debitam solutam fuisse.

19. Idem A. Juliano P. P.

Si quando invitos testes in pecuniariis causis ex nostra lege aliquis trahere maluerit, si quidem sua sponte fidejussionem suæ personæ sine damno præstare velint, hoc fieri: sin autem noluerint, non carcerali custodia detruendi, sed sacramento eos committi censemus. Si enim pro toto litis certamine iurijurando testium credendum esse putaverint hi, qui eos produxerint: multo magis præsentiam suam testibus sacramento eorum credere debent. † Sed cum minime oporteat testes in hujusmodi casibus protelari, & pro alienis commodis suas invenire difficultates: disponimus, non amplius testes observare compelli judices, postquam fuerint admoniti, nisi tantum quindecim dies: intra quos judices provideant, quatenus cognitionem suscipiant, in qua testes necessarij visi fuerint: ut omnino licentia eis concedatur, & alterutra parte cessante, & minime eos observare volente, si per executores admoniti venire noluerint, testes accipere, & alterutra parte præsentem eos introducit, testimonia eorum capere. † His autem diebus effluentibus, liceat quidem testibus discedere (a) iudice nullam habente licentiam eos, postquam abfuerint, iterum retrahere. † Ipsum autem iudicem, si per eum steterit, quominus testimonium præstetur, parti læsæ omnem jacturam pro hujusmodi causa illatam ex suis facultatibus resarcire (disponimus.) D. t. 12. calend. April. LAMPADIO & ORESTE CONS. 530.

In AVTHE. T. de testibus. §. & hoc vero quia multoties. col. 7. tit. 2. Novell. 90. cap. 9.

Sed & si quis ab aliquo aliquid patitur contra leges, aut aliter læsus, aut damnum patiens, & testes apud iudicem producere voluerit, & eorum testimonia publicare: adversarius moneatur a iudice, & sic eo præsentem iudex attestations recipiat. Quod si venire noluerit, etiam eo absente attestations recipiat: & perinde valebunt, ac si eo præsentem recepta fuissent: nec opponere poterit, quod ex una parte datæ sunt.

20. Idem A. Juliano P. P.

Cum apud compromissarios iudices testes fuissent

sent producti, variatum erat, utrum deberet eorum depositionibus in iudicio litigator uti, an non esset audiendus? Sancimus igitur, siquidem in compromissis aliquid pro huiusmodi causa statutum est, hoc observari. † Sin autem nihil conventum est in huiusmodi casibus: siquidem supersint testes, licentiam habere eum contra quem depositiones eorum proferuntur, si eas recusaverit, concedere testes iterum adduci, & non opponi eis quod jam testimonium suum dederint: Vel si hoc concedere minime maluerit, depositiones eorum quasi factas accipere: omni iure legitimo quod ei competit adversus eas servato. † Sin autem ab hac luce omnes subtracti sint, tunc necessitatem ei imponi, fide scripturæ approbata, in qua depositiones eorum referuntur, eas quasi factas accipere. † Si vero res permixtæ fuerint, & quidam ex his mortui, alii viventes: tunc in superstitum quidem testimoniis eandem electionem servari litigatori adversus quem testimonia proferuntur: in morientium autem personas depositiones eorum non esse respuendas: omni (secundum quod jam prædiximus) adversus eas & testes legitimo iure quod ei competit adversus quem proferuntur, integro reservato. Dat. 6. calend. April. LAMPADIO & ORESTE CONSS. 530.

TIT. XXI.

DE FIDE INSTRUMENTORVM, ET AMISSIONE EORVM, (ET DE APOCHIS) ET ANTAPOCHIS FACIENDIS, ET DE HIS, QUÆ SINE SCRIPTURA FIERI POSSVNT.

1. Imp. ANTONINVS A. Septimie Martiæ.

Debitores tuos quibuscunque rationibus debere tibi pecuniam si probaveris, ad absolutio- nem compellet aditus præses provinciæ: Nec ob- erit tibi amissio instrumentorum, si modo manife- stis probationibus eos debitores esse apparuerit. PP. 5. Idus Septemb. ANTONINO A. 4. & BAL- BINO COSS. 214.

2. Imp. ALEXANDER A. Mabiliano.

Si uteris instrumento, de quo alius accusatus fal- si victus est, & paratus est (si ita visum fuerit,) a quo pecuniam petis, ejusdem criminis te reum facere, & discrimen periculi (pœnæ) legis Cor- nelie subire, non oberit sententia, a qua nec is contra quem data est, appellavit: nec tu, qui tunc crimini non eras subjectus appellare debuisti. PP. 3. calend. Octobr. MAXIMO 2. & AELIANO COSS. 224.

3. Idem A. Aeliano.

Si adversarius tuus apud acta præsidis provinciæ, cum fides instrumenti quod proferebat, in dubium revocaretur, non usurum se contestatus est, vereri non debes ne ea scriptura, quam non es- se veram etiam professione ejus constitit, nego- tium denuo repetatur. PP. 3. Non. Decembr. MAXIMO 2. & AELIANO COSS. 224.

4. Imp. GORDIANVS A. Martiano.

Illatæ dispensatori pecuniæ, si ob amissorum in- strumentorum casum probatione defeceris, in- spectio rationum fiscalium fidem demonstrabit. Dat. 2. Id. Februar. GORDIANO A. & AVIOLA COSS. 240.

5. Idem A. Prisco & Marco militibus.

Sicut iniquum est, instrumentis vi ignis con- sumptis, debitores quantitatum debitarum re- nuere solutionem: ita non statim casum conque- rentibus facile credendum est: intelligere itaque debetis, non existentibus instrumentis, vel aliis ar- gumentis, probare debere (fidem) precibus ve- stris adesse. PP. 3. calend. Jun. SABINO 2. & VE- NVSTO COSS. 241.

6. Imp. DIOCLETIANVS & MAXIMIANVS.

AA. & CC. Lucido.

Statum tuum, natali professione prædita, muti- latum non esse, certi juris est. Dat. 13. calend. Februar. Nicomedia MAXIMO 2. & AQUILINO COSS. 286.

7. Idem AA. & CC. Zinimæ

Si solennibus stipendiis honeste sacramento so- lutus es, licet super huiusmodi re instrumenta (ut dicis) facta perita sint, tamen si aliis eviden- tibus probationibus veritas ostendi potest, vetera- norum privilegia etiam usurpare te posse, dubium non est. Dat. 15. calend. Jun. MAXIMO 2. & AQUILINO COSS. 286.

8. Idem AA. & CC. Alexandro.

Si constiterit proprietatem possessionis, de qua agitur, apud vos esse, providebit Iudex ex per- sona fructuarii nullum præjudicium domino vestro comparari, propter amissionem instrumentorum. Dat. 15. calend. Mart. DIOCLET. 3. & MAXIMIANO AA. COSS. 287.

9. Idem AA. & CC. Aristæneto.

Instrumentis etiam non intervenientibus, semel divisio recte facta non habetur irrita.

10. Idem AA. & CC. Victorino.

Cum instrumentis etiam non intervenientibus venditio facta rata maneat: consequenter amissis etiam, quæ intercesserant, non tolli sub- stantiam veritatis placuit. Dat. 8. cal. Novemb. Retinassi, AA. COSS. *

11. Idem AA. & CC. Theagenæ.

Emanicipatione facta, etsi actorum tenor non existat, si tamen aliis indubiis probationibus, vel ex personis, vel ex instrumentorum incorrupta fide factam esse emancipationem probari possit: actorum interitu veritas convelli non solet. Dat. 3. Id. Novembr. AA. COSS. *

12. Idem AA. & CC. Dionysia.

Non ideo minus in vacuum inductus prædii possessionem donationis causa, quod ejus facti prætermisum instrumentum adseveratur, hanc ob- tinere potes. Dat. Id. Decemb. Nicomedia, AA. COSS. *

13. Idem AA. & CC. Leontio.

Apod eos, qui rem gestam ignoraverunt, amif- forum instrumentorum habita testatio nihil ad probationem veritatis prodesse potest. Dat. 16. ca- lend. Januar. Nicomedia, AA. COSS. *

14. Idem AA. & CC. ad Severum Comitem Hispaniarum.

Scripturæ diversæ fidem sibi invicem derogantes, ab una eademque parte prolata, nihil firmi- tatis habere poterunt. Dat. 4. cal. Maji, Viminacii CC. COSS.

15. Imp. CONSTANTINVS A. ad populum.

IN exercendis litibus eandem vim obtinent tam fides instrumentorum, quam depositiones testium. Dat. *Rome*, 12. calend. August. GALLICANO & BASSO COSS. 317.

16.

SI conventus quis negaverit manum propriam prolatam in libello aut alia charta, si quidem ex comparatione is convincatur, hoc est, alia ejus prolata manu, & comparata cum ea quæ est in libello, det is pænæ nomine actori pro mendacio solidos vigintiquatuor. Si vero aut tabellio productus fuerit, apud quem instrumentum scriptum est, aut alii quidem testes pro veritate deponentes, tunc ipse præter pœnam viginti quatuor aureorum non possit habere licentiam objiciendæ exceptionis pecuniæ non numeratæ, ut dicat, quamvis instrumentum factum fuerit, ea tamen quæ in eo scripta sunt non fuisse data: sed omnimodo condemnetur, etiamsi nihil ipsi revera solutum est. §. 1. Hæc quidem obtineant, si conveniatur quis ex proprio contractu. Si vero tutor est, aut curator unius earum, quæ sub cura esse solent personarum, masculus aut foemina secundum Constitutiones tutelam gerens priorum liberorum, & manum propriam prolatam in contractu eorum, qui sub tutela aut cura sunt, inficiatus fuerit: tunc si quidem ex sola comparatione convincantur mentiri, præstent ipsi viginti quatuor aureos. Si vero ex productione tabellionis, aut testium, pecuniæ quidem non numeratæ exceptio ne adimatur his, qui sub tutela vel cura sunt, (neque enim peccarunt illi) sed ipsi tutores aut curatores alios viginti quatuor aureos pænæ nomine dent actori, habentibus his, qui sub tutela aut cura sunt, salvam sibi pecuniæ non numeratæ exceptionem. Neque enim æquum est ipsos ex alienis peccatis damno adfici. §. 2. Hæc de reis conventis ubi dixit constitutio, transitum fecit, & ad agentium personam. Jubens ut si actor manum propriam inficietur positam in charta contra ipsum prolatam, forte in ea quæ de suscepta dicitur confessione, & ipse similiter, si quidem ex sola comparatione convincatur, præstet viginti quatuor aureos: si vero ex productione tabellionis aut testium, tunc modis omnibus imputet, & agnoscat contenta in illa charta, etiamsi re vera non sunt accepta ab ipso. Hæc si proprio nomine agat. Si vero tutor est aut curator, dat quidem duplam pœnam viginti quatuor aureorum. Is vero qui sub tutela aut cura est, possit objicere probationi exceptionem non numeratæ pecuniæ.

17. Imp. IUSTINIANVS A. Mennæ P. P.

Contractus venditionum vel permutationum, vel donationum, quas intimari (non) est necessarium, dationis etiam arratum, vel alterius cujuscunque causæ, (quas tamen) in scriptis fieri placuit: transactionum etiam, quas in instrumento recipi convenit, non aliter vires habere sancimus, nisi instrumenta in mundum recepta, subscriptionibus que partium confirmata; & si per tabellionem conscribantur, etiam ab ipso completa, & postremo a partibus absoluta sint: ut nulli liceat prius quam hæc ita præcesserint, vel a scheda conscripta

(licet literas unius partis vel ambarum habeat) vel ab ipso mundo, quod necdum est impletum vel absolutum, aliquod jus sibi ex eodem contractu vel transactione vindicare: adeo ut nec illud in hujusmodi venditionibus liceat dicere, quod pretio statuto necessitas venditori imponatur, vel contractum venditionis perficere, vel id quod emptoris interest, ei persolvere. Quæ tam in postea conficiendis instrumentis, quam in his quæ jam scripta, nondum autem absoluta sunt, locum habere præcipimus: nisi jam super his transactum sit, vel judicatum, quæ retractari non possunt, exceptis emptionalibus tantum instrumentis jam vel in scheda, vel in mundo conscriptis, ad quæ præsentem sanctionem non extendimus, sed prisca jura in his tenere concedimus. Illud etiam adjicientes, ut in posterum si quæ arræ super facienda emptione cujuscunque rei datæ sunt, sive in scriptis, sive sine scriptis: licet non sit specialiter adjunctum quid super iisdem arris non procedente contractu fieri oporteat, tamen & qui vendere pollicitus est, venditionem recusans in duplum eas reddere cogatur, & qui emere pactus est, ab emptione recedens, datis a se arris cadat, repetitione earum deneganda. Dat. calend. Junii, Domino nostro IUSTINIANO A. 2. CONS. 528.

18. Idem A. Mennæ P. P.

Judices, sive in hac incluta urbe, sive in provinciis, (secundum) ea quæ disposuimus, ut possint si hoc perpexerint, occasione testium in aliis locis degentium litigantes vel procuratores eorum ibi destinare, ut depositionibus sub utriusque partis præsentia factis, res ad eos referatur: etiam in illis servare volumus, qui prolatis instrumentis fidem adhibere exiguntur: ut si poposcerint, in aliis locis id eis facere permittatur: & hoc si iuste peti iudex invenit, similis proferatur sententia: ut postquam in locis opportunis fides instrumento data, vel minus data fuerit, referatur negotium ad priorem iudicem. Dat. 8. Id. Aprilis, DECIO V. C. CONS. 529.

In AVTHENT. de testibus. §. & quoniam.

§. hæc omnia, collat. 7. tit. 2. Novell. 90. cap. 5.

A pud eloquentissimum aliquem iudicem vel defensorem civitatis, sive a provincia in provinciam, vel ab urbe in urbem, sive ab urbe in provinciam hæc petantur: sed hoc in civilibus tantummodo causis: nam in criminalibus testes aquæ iudices representandi sunt, & cum res exegerit, tormentis subjiciendi.

19. Idem A. Demostheni P. P.

Plures apochis, vel redituum, vel usurarum perceptis, si quando super his fuerit dubitatio exorta: eas habere (se) negando, jus agentium faciunt vacillare, cum coloni adversus dominum certantes, & sibi iniquam forte libertatem vindicantes, vel debitores creditoribus suis temporalem præscriptionem opponere cupientes, ad easdem inficiationes perveniant. Quod resecantes, jubemus, ut in præfatis casibus, vel aliis privatis similibus si voluerit is qui apocham conscripsit, vel exemplar cum subscriptione ejus qui apocham suscepit, ab eo accipere, (vel antapocham susci-

pere)

gitur, neque si pecuniam promissam habet ob non perhibendum testimonium, neque si adversus amicos testimonium dicturus venit, recusare testimonium potest: ita nec is recusare potest, a quo instrumenti exhibitio desideratur, vel propterea quod aliquid acceperit, aut accepturum se speret, vel ob amicitiam cum illo, cui damno futurum est instrumentum. † Sed si quis juret *se instrumentum, quod desideratur, non habere*; proflus id proferre, quod non habet, haud cogitur: sin ejusmodi factamentum præstare non sustinet, omnino cogitur desideratum Instrumentum exhibere: Quod si semet occultaverit, quasi qui nec jurare, nec instrumentum edere velit: omne damnum, quod hinc emerget, ei, cui opus est instrumentum, de suo compenset: lisdem obtinentibus etiam in argentariorum aliorumque brevibus. † Cæterum illi codices, vel instrumenta proferre cogantur, qui & testimonium dicere adversus aliquem coguntur. Nam in quas personas invitus quis testimonium non dicit, adversus easdem nec codices, vel instrumenta, vel quid aliud tale proferre cogitur. Notissimi sunt autem ex legibus, qui adversus aliquos invitum testimonium dicere non coguntur, sicut & ii, contra quos aliqui testimonium perhibere non coguntur. † Nec ulli licet aliter cogere ut exhibeantur instrumenta, nisi eodem in judicio, in quo causa agitur. † Idque sumptibus ejus, qui codicis, aut instrumentorum exhibitionem fieri desiderat. † Oportet autem semel duntaxat eorum ostensionem fieri: ac si prolato semel instrumento, desideret is, cui opus est, exhiberi denuo, siquidem rationi consentaneum visum fuerit judici, ut iterum quoque charta proferatur, ille vero qui eam jam protulit, secundam exhibitionem recuset, quod se dicat *chartam perdidisse, vel alioqui non habere facultatem ejus exhibendi*: juramento tantum fidem facito, nec amplius ad proferendum cogitor: lisdem obtinentibus non in urbe duntaxat imperatrice, verum etiam in universa republica.

TIT. XXII.

PLUS VALERE, QUOD AGITVR, QUAM QUOD SIMVLATE CONCIPITVR.

1. Imp. VALERIANVS & GALLIENVS AA. Ruffino.

IN contractibus rei veritas potius, quam scriptura perspicui debet.

2. Imp. DIOCLET. & MAXIMIANVS AA. & CC. Soteriæ.

Acta simulata, velut non ipse, sed ejus uxor comparaverit, veritatis substantiam mutare non possunt. Quæstio itaque facti per judicem, [vel] Præsidem provinciæ examinabitur. Dat. 10. cal. Maji, CC. COSS. 293.

3. litem AA. & CC. Maximæ.

Emptione pignoris causa facta, non quod scriptum, sed quod gestum est, inspicitur. Dat. calend. Maji, Sirmii, CC. COSS. 293.

4. litem AA. & CC. Decio.

SI quis gestum a se, alium egisse scribi fecerit, plus actum, quam scriptum valet. Dat. 8. cal. Decemb. CC. COSS. 293.

5. litem AA. & CC. Victori.

SI falsum instrumentum emptionis conscriptum tibi velut locationis, quam fieri mandaveras, subscribere non telegentem, sed fidem habentem, suaserit: neutrum contractum (in utroque alterutius consensu deficiente) constituisse proculdubio est. Dat. 13. calend. Jan. CC. COSS. 294.

TIT. XXIII.

DE COMMODATO.

1. Imp. DIOCLET. & MAXIM. AA. Sciolæ.

Ea quidem, quæ vi majore auferuntur, detrimento eorum, quibus res commodantur, imputari non solent. Sed cum is, qui a te commodari sibi bovem postulabat, hostilis incursionis contemplatione periculum amissionis, ac fortunam futuri damni in se suscepisse proponatur: Præses provinciæ, si probaveris eum indemnitate tibi promississe, placitum conventionis implere eum compellet. Dat. 6. cal. Jun. ipsis AA. COSS. 287.

2. litem AA. Aulizano.

Cum eum, qui temporalis ministerii causa suscepit ancillam, ad restitutionem ejus bona fides urgeat: consequens est, socerum tuum hujus rei causâ tradidisse ancillam, adito Præside provinciæ, probare: ut fidem susceptam is, adversus quem supplicas, compellatur agnoscere. Dat. Prid. Non. Novembr. ipsis AA. COSS. 287.

3. litem AA. Soteriæ.

DE restituendis rebus, quas (marito) obligandas pro se dederas, postquam debitum fuerit extenuatum, commodati actionem etiam adversus heredes ejus exercere potes. Dat. 3. Idib. April. Sirmii, ipsis & COSS. 287.

4. litem AA. & CC. Faustinae.

Prætextu debiti restitutio commodati non probabiliter recusatur. Dat. 12. cal. Dec. ipsis AA. COSS. 293.

TIT. XXIV.

DE PIGNERATITIA ACTIONE.

1. Imp. SEVERVS & ANTONINVS AA. ad Metrodorum.

EX pignore percepti fructus imputantur in debitum: qui si sufficiunt ad totum debitum, solvitur actio, & redditur pignus. Si debitum excedunt, qui supererunt redduntur; videlicet mota actione pigneratitia. PP. Idib. Oct. APRO & MAXIMO COSS. 208.

2. Imp. ALEXAND. A. Demetrio.

Quod ex operis ancillæ, vel expensionibus domus quam pignori detineri dicis, perceptum est: debiti quantitatem relevabit. Dat. calend. Octob. ANTONINO 4. & ALEXAND. COSS. 223.

3. Idem A. Victorino.

Creditor, qui prædium pignori nexum detinuit, fructus, quos percepit, vel percipere debuit, in rationem exonerandi debiti computare necesse habet: & si agium deteriore constituit, eo quoque nomine pigneratitia actione obligatur. PP. 6. Idib. Decembr. ANTONINO 4. & ALEXANDRO COSS. 223.

4. Idem A. Hermeo & Maximillæ.

Prædictum vulgare, quod proposuistis, Ut, si intra certum tempus pecunia soluta non fuisset, prædia pignori vel hypotheca data vendere liceret: non

non adimit debitori adversus creditorem pignoratitiam actionem. PP. 12. calend. Maji, MAXIMO 2. & AELIANO COSS. 224.

5. Idem A. Dioscoridæ.

Si creditor sine vitio suo argentum pignori datum perdiderit, restituere id non cogitur: sed si culpa reus deprehenditur, vel non probat manifestis rationibus se perdidisse: quanti debitoris interest, condemnari debet. PP. 13. calend. Maji, IVLIANO 2. & CRISPINO COSS. 225.

6. Idem A. Trophimæ.

Quæ fortuitis casibus accidunt, cum prævideri non potuerint, (in quibus etiam aggressura latronum est) nullo bonæ fidei iudicio præstantur: & ideo creditor pignora, quæ huiusmodi casu interierint, præstare non compellitur: nec a petitione debiti submovetur: nisi inter contrahentes placuerit, *Ut amissio pignorum liberet debitorem*. PP. Idib. April. FUSCO & DEXTRO COSS. 226.

7. Imp. GORDIAN. A. Juliano.

Creditor, qui fundos & domos pignori, vel hypothecæ accepit, damnum in decidendis arboribus domibusque destruendis ab eo datum, in rationem debiti deducere cogitur. Et si dolo vel culpa rem suppositam deteriore fecerit: eo quoque nomine pignoratitia actione tenebitur, ut talem restituat, qualis fuerat tempore obligationis: Creditor autem necessarios sumptus, quos circa res pignoratitias fecit, exigere non prohibetur. PP. 13. calend. Aug. GORDIANO A. 2. & POMPEIANO. COSS. 242.

8. Imp. PHILIPPVS A. & PHILIPPVS C. Saturnino.

Si nulla culpa seu iēgnitia creditori imputari potest: pignorum amissorum dispendium ad periculum ejus minime pertinet, † Sane si simulata amissione etiam num eadem pignora (ut adseveras) a parte diversa possidentur: adversus eum experiri potes. PP. 8. cal. Mart. PRÆSENTE & ALBINO COSS. 247.

9. Imp. DIOCLET. & MAXIMIAN. AA. & CC. Georgio.

Pignus in bonis debitoris permanere, ideoque ipsi perire in dubium non venit. Cum igitur adseveras in horreis pignora deposita, consequens est, secundum jus perpetuum pignoribus debitori pereuntibus (si tamen in horreis, quibus & alii solebant publice uti, res depositæ sint) personalem actionem debiti reposcendi causa integram te habere. PP. 6. Non. Maji, Mediolani, AA. COSS. 293.

10. Idem AA. & CC. Apollodoræ.

Nec creditores, nec qui his successerunt, adversus debitores pignori quondam res nexas petentes, reddita jure debiti quantitate, vel his non accipientibus, oblata & consignata & deposita: longi temporis præscriptione muniri possunt: Unde intelligis, quod, si originem rei probare potes, adversario tenente vindicare dominium debes. Ut autem creditor pignoris defensione se tueri possit, extorquetur ei necessitas probandi debiti: vel si tu teneas, per vindicationem pignoris, hoc idem inducitur: & tibi non erit difficilis, vel solutione, vel oblatione atque solemnī depositio-

ne pignoris liberatio. Datum Non. Maji, ipsis CC. & COSS. 294.

11. Idem AA. & CC. Ammiano.

Pignoris causa res obligatas, soluto debito restitui debere, pignoratitiæ actionis natura declarat: Quo jure, si titulo pignoris obligasti mancipia, per eandem actionem uti potes: nec creditor citra conventionem, vel Præsidalem jussionem debiti causa, res debitoris arbitrio suo auferre potest. Dat. 5. cal. Jan. Sirmii, ipsis CC. & COSS. 294.

12. Idem AA. & CC. Herisco.

Quo minus fructuum, quos creditor ex rebus obligatis accepit, habita ratione, ac residuo debito soluto, vel si per creditorem factum fuerit, quo minus solveretur, (oblato, & consignato, & deposito,) pignora quæ in eadem causa durant, restituat debitori: nullo spatio longi temporis defenditur. Dat. 12. cal. Dec. CC. 294.

TIT. XXV.

DE INSTITORIA ET EXERCITORIA ACTIONE.

1. Imp. ANTONINVS A. Hermeti.

Servus tuus pecuniam mutuam accipiendo, ita demum te institoria actione obligavit, si cum eum officio alicui, vel negotiationi exercendæ præponeres, etiam ut id faceret, ei permissum a te probetur. Quod si hæc actio locum non habeat: si quid in rem tuam versum probabitur, actione in eam rem proposita, cogaris exolvere. PP. 8. calend. Septemb. DVOB. ASPRIS COSS. 213.

2. Imp. ALEXANDER A. Callisto.

Ex contractibus servorum, quamvis de peculio duntaxat domini teneantur, de eo tamen, quod in rem eorum versum est, vel cum institore ex causa cui præpositus fuit, contractum est: etiam in solidum conveniri posse dubium non est. PP. cal. Maji. ALEXANDRO A. 2. & MARCELLO COSS. 227.

3. Idem A. Martiæ.

Institoria tibi adversus eum actio competit, a quo servum menis præpositum dicis, si ejus negotii causa quod per eum exercebatur, depositam pecuniam, nec redditam, potest probari. PP. Nonis Maji, AGRICOLA & CLEMENTINO. COSS. 231.

4. Imp. DIOCLET. & MAXIMIANVS AA. & CC. Antigone.

Et si a muliere magister navi præpositus fuerit, ex contractibus ejus ea exercitoria actione ad similitudinem institoria tenetur. PP. 13. calend. Novemb. Sirmii, CC. COSS. 293.

5. Idem AA. & CC. Caio.

Si mutuam pecuniam accipere a (te) Demetrianus Domitianus mandavit, & hoc posse probare confidis, ad exemplum institoria eundem (Domitianum) apud competentem judicem potes convenire. Dat. 4. calend. Novembr. ipsis CC. & COSS. 294.

6. Idem AA. & CC. Onesimæ.

Qui secutus domini voluntatem, cum servo ipsius habuit contractum: ad instar (actionis) institoria recte in solidum dominum convenit. Datum 14. cal. Dec. CC. COSS. 293.

TIT.

TIT. XXVI.

QUOD CVM EO, QVI IN ALIENA POTESTATE EST, NEGOTIVM GESTVM ESSE DICETVR: VEL DE PECVLIO, SIVE QVOD IVSSV, AVT DE IN REM VERSO.

1. Imp. SEVERVS & ANTONINVS AA. Ælio.

Cum filiusfamilias tutor aut curator datur, pater tutelæ, vel negotiorum gestorum iudicio de peculio & de in rem verso conveniendus est. Quod si voluntate ejus filius decurio sit creatus, & a magistratibus tutor constitutus, pater in solidum satisfacere cogitur: cum id onus exemplo cæterorum munerum civilium introductum intelligatur. Datum 7. Idib. Novemb. DEXTRO 2. & PRISCO COSS. 197.

2. Idem AA. Annio.

Eius rei nomine, de qua cum filiofamilias contractum est, siue sua voluntate, siue ejus, in cuius potestate fuit, siue in peculium ipsius, siue in rem patris ea pecunia redacta est: si paterna hereditate abstinuit, actionem, nisi in id, quod facere possit, non dari perpetui Ediçti interpretatione declaratum est. PP. 8. calend. Decemb. DEXTRO 2. & PRISCO COSS. 197.

3. Imp. ANTONINVS A. Artemoni.

Etiam si non mandante, neque iubente, neque subscribente domina, pecuniam mutuam servo Priscæ dedisti, tamen ea quantitas si in rem dominæ ejus justis erogationibus versa est, de in rem verso apud suum iudicem eam conveni: consecutus secundum juris formam id quod tibi deberi apparuerit. Dat. 3. calend. Jul. LÆTO & CEREALIS COSS. 216.

4. Idem A. Lucio.

Si ex contractu patris iussu ejus mutuam pecuniam accepisti, teque ejus hereditate abstines, frustra vereris, ne a creditoribus ejus conveniaris. Dat. 5. cal. Jan. MESSALA & SABINO COSS. 215.

5. Imp. ALEXANDER A. Asclepiadi.

Nulla res prohibet filiosfamilias, si pro aliis majores vigintiquinque annis fidejusserint, actione competenti adversus eos teneri. Sed si duntaxat de peculio tecum agatur, defensionibus, si quæ tibi competunt, uteris. PP. 6. Id. Dec. MAXIMO 2. & ÆLIANO COSS. 224.

6. Imp. VALERIAN. & GALLIEN. AA. & VALER. C. Matrone.

Si servus tuus sine permissu tuo accepta pecunia mutua, in usufructum vicem habitandi facultatem (creditori) concessit: nullo jure adversarius tuus hospitium ex hac causa sibi vindicat: cum te servi factum non obligaverit, & ingrediens rem tuam, contra vim ejus, auctoritate competentis iudicis protegeris. Dat. 12. calend. Jul. ÆMILIANO & BASSO COSS. 260.

7. Imp. DIOCLETIANVS & MAXIMIANVS AA. & CC. Crescenti.

Ei qui servo alieno dat pecuniam mutuam, quamdiu superest servus, item post mortem (ejus) intra annum de peculio in dominum competere actionem: vel, si in rem domini versa sit hæc quantitas, post annum etiam esse honorariam actionem, non est ambigui juris. Quapropter si quidem in rem domini pecunia versa est: here-

des ejus convenire potes de ea summa, quæ in rem ipsius processit. Si vero hoc probari non poterit: consequens est, ut superstitite quidem servo dominum de peculio convenias: vel si jam servus rebus humanis exemptus est, vel distractus, seu manumissus, nec annus excessit: de peculio, quondam adversus eum experiri possis. §. 1. Alioquin, si cum libero res ejus agente, cujus precibus meministi, contractum habuisti, & ejus personam elegisti: pervides contra dominum nullam te habuisse actionem, nisi vel in rem ejus pecunia processit, vel hunc contractum ratum habuit. Datum Non. April. Byzantii, AA. COSS. 287.

8. Idem AA. & CC. Diogeni.

Si mandator pro filio tuo exitisti, vel iussu tuo cum eo, quem in potestate tunc habuisti, contractum est: intelligis & sorti & usuris te parere oportere, si te his omnibus obligasti, ut res, quæ pignoris jure detinentur, liberari possint. Quod si fidejussor creditæ pecuniæ intercessisti: teneri te ex ea obligatione, explorati juris est. Dat. 3. cal. Maji, CC. COSS. 293.

9. Idem AA. & CC. Mitorio.

Si ex alio contractu, non ex illicita mutui datione debitor exitisti, vel quod patrem tuum in fidem suscepisti: tam in patris positus potestate jure teneris, quam etiam morte genitoris tui juris effectus. Et si quidem patri heres exitisti, in solidum: alioquin, in quantum facere potes, secundum Ediçti formam. Sed & si per emancipationem tui juris effectus es: similiter conveniri te posse, debes intelligere. Dat. 6. Idus April. Byzantii, CC. COSS. 293.

10. Idem AA. & CC. Diogeni & Aphrodisio.

Si liberam peculii administrationem habentes, equas de peculio cum factu servi vendiderunt, reprobandi contractum dominus nullam habet facultatem. Quod si non habentes liberam peculii administrationem, rem dominicam eo ignorante distraxerunt: neque dominium, quod non habent, in alium transferre possunt, neque conditionem eorum servilem scientibus (emptoribus) possessionis justum afferunt initium. Unde non immerito, nec longi temporis præscriptionem hujusmodi possessoribus prodesse manifestum est. Ideoque res mobiles ementes (a servo) etiam furti actione tenentur. Dat. 5. Non. Octobr. Sirmii, CC. COSS. 293.

11. Idem AA. & CC. Attalo.

Cum ancilla contrahenti (quam jure non obligari (posse) constat) adversus dominum in quantum locupletius ejus peculium factum est, ea superstitite, ac post mortem (ejus) intra utilem annum dandam actionem non ambigitur. Dat. Prid. cal. Decemb. CC. COSS. 293.

12. Idem AA. & CC. Victori.

Dominum per servum obligari non posse, ac tantum de peculio (deducto scilicet quod naturaliter servus domino debet) ejus creditoribus dari actionem, vel si quid in rem ejus versum probetur, de in rem verso, Ediçto perpetuo declaratur. Dat. 13. cal. Febr. Sirmii, CC. COSS. 293.

13. Imp.

13. Imp. HONORIVS & THEODOSIVS AA. Joanni P.

Dominos ita constringi manifestum est actione prætoria, quæ appellatur, *Quod jussu*, si certam numerari præceperint servo, actorive pecuniam. Igitur (hac) in perpetuum edictali lege sancimus: Ut qui servo, colono, conductori, procuratori (actori) ve possessionis, pecuniam mutuatam dat; sciat dominos possessionum, cultoresve terrarum obligari non posse. Neque familiares epistolas, quibus homines plerumque commendant absentem, in id trahere convenit, ut pecuniam, quam rogatus non fuerat, impendisse pro prædiis mentiatur: cum nisi specialiter, *Ut pecuniam præstet*, a domino fuerit postulat; idem dominus teneri non possit: Creditaque quantitate multari volumus creditores, si hujusmodi personis non jubente domino, nec fidejussoribus specialiter acceptis, fuerit credita pecunia. † Sane creditori damus licentiam: ut si liber (a rationibus, quas gerebat, fuerit inventus actor servus, procuratorve prædiorum; utilis actio pateat de peculio. Dat. 5. Idib. Jun. Ravenna, HONORIO 10. & THEODOSIO 6. AA. COSS. 415.

TIT. XXVII.

PER QVAS PERSONAS NOBIS ACQUIRATUR.

1. Imp. DIOCLETIANVS & MAXIMIANVS AA. Marcellæ.

Excepta possessionis causa, per liberam personam, quæ alterius juri non est subdita, nihil acquiri posse, indubitati juris est. Si igitur procurator non sibi, sed ei, cujus negotia administrabat, redintegratæ rei vindicationem pactus est, idque pactum etiam stipulatio insequuta est, nulla domino obligatio acquisita est. Servis autem res traditæ, domino acquiruntur. Dat. cal. Jul. iplis & COSS.

2. Imp. IUSTINIANVS A. Juliano P. P.

Cum per liberam personam, si pecunia alterius nomine fuerit numerata, acquiratur (quidem) ei, cujus nomine pecunia credita est, per hujusmodi numerationem conditio; non autem hypotheca, vel pignus eorum, quæ procuratori data, vel supposita sunt, dominis contractus acquiruntur: talem differentiam expellentes sancimus & conditionem, & hypothecariam actionem, vel pignus ipso jure, & sine aliqua cessione ad dominum contractus pervenire. † Si enim procuratori necessitas legibus imposita est, domino contractus cedere actionem; quare quemadmodum ab initio in personali actione cessio supervacua videbatur, non etiam in pignoribus, & hypothecis simili modo dominus contractus habeat hypothecariam actionem, seu pignoris vinculum, vel retentionem sibi acquisitam? Dat. cal. Novemb. LAMPADIO, & ORESTE VV. CC. COSS. 530.

3. IDEM A. Juliano P. P.

Si duo, vel plures communem servum habeant, & unus ex his jusserit, *Ut suo nomine servus ab aliquo stipuletur decem* (puta) aureos, vel aliam rem: ipse autem servus non ejus, qui jussit, sed alterius ex dominis suis fecit mentionem, & nomine illius stipulatus est: inter antiquam sapientiam quærebatur, cui acquiratur actio, vel lucrum,

Tom. II.

quod ex hac causa accidit? utrum ei, qui jussit, an ei, cujus servus fecit mentionem, an ambobus? Cumque ex omni latere magna pars auctororum multum effuderit tractatum: nobis verior eorum sententia videtur, qui domino, qui jussit, asserunt stipulationem, & ei tantummodo acquiri dixerunt, quam aliorum, qui in alias opiniones deferuntur: neque enim malignitati servorum indulgendum est, ut liceat eis, domini jussione contempta, sua libidine facere stipulationem, & ad alium dominum, qui eum forsitan corrumpit, alienum lucrum transferre: quod neque ferendum est; si servus impius domino quidem, qui jussit, minime obediendum existimaverit, alii autem, qui forsitan ignorat, & nescit, repentinum adducat solatium. Quod enim sæpe apud antiquos dicebatur, *jussione domini non esse absimilem nominationi*, tunc debet obtinere, cum servus jussus ab uno ex dominis stipulationem facere sine nomine, stipulatus est, tunc enim ei soli acquirat, qui jussit. Sin autem expresserit alium dominum: soli illi necesse est acquisitionem celebrari: multo enim amplius oportet valere dominici nominis mentionem, quam herilem jussione. Dat. 15. cal. Dec. LAMPADIO & ORESTE VV. CC. COSS. 530.

TIT. XXVIII.

AD SENATVSCONSULTVM MACEDONIANVM.

1. Imp. JELIVS PERTINAX A. Aulio.

Si filius (familias) cum in potestate patris esset, mutuatam a te pecuniam accepit, cum se patremfamilias diceret, ejusque affirmationi credidisse te justa ratione edocere potes: exceptio ei denegabitur. PP. 10. calend. April. FALCONE & CLARO COSS. 194.

2. Imp. SEVERVS & ANTONINVS AA. Sophiæ.

Zenodorus si, cum sui juris esse publice videretur, aut patris voluntate contraxit, aut in eam rem pecuniam accepit, quæ patris oneribus incumberet, vel suæ potestatis constitutus novatione facta fidem suam obligavit, vel alias agnovit debitum: non esse locum decreto amplissimi ordinis, rationis est. PP. 5. cal. Mart. SATVRNINO & GALLO COSS. 199.

3. Idem AA. Macrinus.

Si filiusfamilias aliquid mercatus, pretium stipulanti venditori cum usurarum accessione spondet: non esse locum Senatusconsulto, quo fœnare filiisfamil. est prohibitum, nemini dubium est: Origo enim potius obligationis, quam titulus actionis considerandus est. PP. Id. Mart. SATVRNINO & GALLO COSS. 199.

4. Idem AA. Cyrillæ.

Si, permittente patre filiofamilias pecuniam mutuatam dedisti: Senatusconsulti potestas non intervenit, & ideo persecutio pignoris, quod in bonis patris fuit, non denegabitur: præsertim cum idem filius heres extiterit: modo si nullus alius jure conventionis, (vel) ratione temporis, & ordinis potior apparuerit. PP. 12. calend. Maji, FABIANO & MYTIANO COSS. 202.

Y

5. Imp.

5. Imp. ALEXAND. A. Septimix Musæ.

Macedoniani Senatusconsulti auctoritas petitionem ejus pecuniæ non impedit, quæ filiofam. studiorum, vel legationis causa alibi degenti, ad necessarios sumptus, quos patris pietas non recusaret, credita est. Sed ex contractu filii post mortem ejus de peculio actio in patrem competere ita demum poterit, si anni utilis spacium petitionem non impedit. † Sane si jussu patris datum mutuum probetur: nec in quos usus versa sit pecunia disquiri necesse est, sed perpetua in patrem etiam mortuo filio, est actio. PP. Prid. calend. Mart. AGRICOLA & CLEMENTINO COSS. 231.

6. Imp. PHILIPPVS A. & PHILIPPVS C. Theopompo.

Si filius tuus in potestate tua agens, contra Senatusconsultum Macedonianum mutuum sumpsit pecuniam: actio de peculio adversus te eo nomine efficaciter dirigi nequaquam potest. §. 1. Quod Senatusconsulti auxilium, licet *filii familias* meminerit, & ad nepotes, & pronepotes porrigitur. PP. 6. Non. Mart. PHILIPPO A. & TITIANO COSS. 246.

7. Imp. IVSTINIANVS A. Juliano. PP.

Si filiusfamilias citra patris jussionem, vel mandatum, vel voluntatem, pecunias creditas acceperit, postea autem pater ratum contractum habuerit: Veterum ambiguitatem decidentes, sancimus, quemadmodum, si ab initio voluntate patris, vel mandatu filiusfamilias pecuniam creditam accepisset, obnoxius firmiter constitueretur; ita & si postea ratum pater habuerit contractum, validum esse hujusmodi contractum: cum testimonium paternum respuere satis iniquum sit. Necesse est enim patris ratihabitionem, vel principali mandato patris, vel consensui non esse ab similem: cum nostra novella lege generaliter omnis ratihabitione prorsus retrahatur, & confirmet ea quæ ab initio subsecuta sunt. Et hæc quidem de privatis hominibus sancienda sunt. §. 1. Sin autem miles filiusfamilias pecuniam creditam acceperit, sive sine mandato, sive consensu, vel voluntate, vel ratihabitione patris, stare oportet contractum: nulla differentia introducenda, ob quam causam pecuniæ creditæ, vel ubi consumptæ sint? In pluribus enim juris articulis filiusfamilias milites non ab similes videntur hominibus, qui sui juris sunt: & ex præsumptione omnis miles non creditur in aliud quicquam pecuniam accipere & expendere, nisi in causas castrenses. Dat. 12. cal. August. LAMPADIO & ORESTE VV. CC. COSS. 530.

TIT. XXIX.

AD SENATVSCONSVLTVM VELLEIANVM.

1. Imp. ANTONINVS A. Lucillæ.

Mulieribus (quidem,) quæ alienam obligationem suscipiunt, vel in se transferunt, si id contrahentes non ignorent, Senatusconsulto subvenitur: Sed si pro aliis, cum obligata non essent, pecuniam exolverint: intercessione cellante, repetitio nulla est. PP. Non. Decemb. GENTIANO, & BASSO COSS. 212.

2. Idem A. Nepotianæ.

Frustra Senatusconsulti exceptione, quod de

intercessionibus foeminarum factum est, uti tentasti: quoniam principaliter ipsa debitorum fuisti: ejus enim Senatusconsulti exceptio tunc mulieri datur, cum principaliter ipsa nihil debet, sed pro alio debitore apud creditorem ejus intercessit. Sin autem pro creditore suo alii se obligaverit, vel ab eo se, vel debitorem suum delegari passa est: hujus Senatusconsulti auxilium non habet. PP. 3. Idib. Aug. ANTONINO A. 4. & BALBINO COSS. 214.

3. Idem A. Servato.

Si cum ipse mutuum pecuniam acciperes, mater tua contra amplissimi ordinis consultum, fidem suam interposuit: exceptione se tueri potest. PP. 3. Idib. August. ANTONINO A. 4. & BALBINO COSS. 214.

4. Imp. ALEXANDER A. Alexandræ.

Senatusconsultum locum habet; sive eam obligationem, quæ in alterius persona constitit, mulier in se transtulit, vel participavit; sive, cum alius pecuniam acciperet, ipsa se ab initio ream constituit: quod in rerum earum (habitis) pro alii obligationibus admissum est. † Sed si prædia tua annis major viginti quinque vendidisti, & pro marito pecuniam solvisti: deficit auxilium Senatusconsulti. PP. 6. calend. Jan. MAXIMO 2. & AELIANO COSS. 224.

5. Idem A. Popiliæ.

Si sine voluntate tua res tua a marito tuo pignori datae sunt, non tenentur. Quod si consensisti obligationi, sciente creditrice: auxilio Senatusconsulti uti potes. Quod si patientiam præstidisti, (ut) quasi suas res maritus obligaret, decipere voluisti mutuum pecuniam dantem, & ideo tibi non succurratur Senatusconsulto; quo infirmitati, non calliditati mulierum consultum est. Dat. 15. calend. Julii, IVLIANO 2. & CRISPINO COSS. 225.

6. Idem A. Torquato.

Si mater cum filiorum suorum patrimonium gereret, tutoribus eorum *securitatem* promiserit, & fidejussorem præstiterit, vel pignora dederit: quoniam quodammodo suum negotium gessisse videtur, Senatusconsulti auxilio, neque ipsa, neque fidejussor ab ea præstitus, neque res ejus pignoratæ adjuvantur. §. 1. Sin autem tutore se excusare volente, ipsa se interposuit *indemnitatem* ei repromittens, auxilio Senatusconsulti uti minime prohibetur. §. 2. Si vero tutores petiit, & sponte periculum suscepit: quominus teneatur, auctoritas eam juris tuetur. PP. 6. Id. Octob. MODESTO & PROBO COSS. 229.

7. Imp. GORD. A. Viviano.

Si sciens creditor a marito propter proprium debitum obligari fundum mulieris, licet ea consentiente cum pignori acceperit: propter Senatusconsulti auxilium vendendo eum, dominium mulieri auferre nequivit: nec tibi necesse est, (præstito pretio emptori) vindicare, si matri heres extitisti. PP. 12. calend. Octob. PIO & PONTIANO COSS. 239.

8. Idem A. Triphoni.

Si paternam obligationem non tantum masculini sexus filii, verum etiam filiae emancipatae in se receperunt: quamvis filia virilibus obligationibus

bus eximantur, propter exceptionem, quæ ex Senatusconsulto Vellejano descendit; tamen filios in id quod se obligaverunt, teneri, filiarumque subducta persona patrem in id conveniri posse, in quo conveniretur, si filiarum non intercessissent, dubium non est. Pignora tamen patris etiam in posteriore obligatione accepta sunt: sine dubio tenentur. Sed & si in priore fuerint obligatione, quatenus ad patrem per restitutoriam actionem redit, eatenus tenebuntur. PP. Non. Octob. PIO & PONTIANO COSS. 239.

5. Idem A. Proculo.

Quamvis mulier pro alio solvere possit: tamen, si præcedente obligatione, quam Senatusconsultum de intercessionibus efficacem esse non finit, solutionem fecerit, ejus Senatusconsulti beneficio munitam se ignorans; locum habet repetitio. PP. Nonis Julii, GORDIANO A. & AVIO-LA COSS. 240.

10. Imp. PHILIPPVS A. & PHILIPPVS C. Triphoninæ.

Si adversarius tuus non cum marito tuo, sed tecum negotium gessit: reliqua conductionis, quæ dicis esse contracta, obtentu hujusmodi obligationum non potes recusare. Enimvero si cum eisdem fundos non tibi, sed marito tuo locaret, personam tuam ut idoneam secutus est: beneficio amplissimi ordinis quod factum est de intercessionibus foeminarum, te tueri potes. PP. 18. cal. Sept. PEREGRINO & ÆMILIANO COSS. 245.

11. Idem AA. Heboræ.

Etiam constante matrimonio jus hypothecarum, seu pignorum marito remitti posse, explorati juris est. PP. 8. cal. Octob. PEREGRINO & ÆMILIANO COSS. 245.

12. Imp. VALERIANVS & GALLIEN. AA. Sepidutæ.

Si dotare filiam volens, genero res tuas obligasti: pertinere ad te beneficium SC. falso putas. Hanc enim causam ab eo beneficio esse removendam, prudentes viri putaverunt. PP. 9. calend. Martii, TVSCO & BASSO COSS. 259.

13. Imp. DIOCLET. & MAXIM. AA. Condianæ.

Si foenebris pecunia juxta fidem veri a creditore tibi data est: siue tota quantitas foenoris, siue pars ejus in usum mariti processisse proponatur, decreto patrum non adjuvaris: licet creditor causam contractus non ignoraverit. Dat. 3. cal. Sept. ipsis AA. & COSS.

14. Idem AA. & CC. Basilissæ.

Mulierem contra Senatusconsulti Vellejani auctoritatem non posse intercedere, eademque exceptione fidejussorem ejus uti posse, juris auctoritas probat. Unde si mater tua marito quondam suo heres non extitit, satis idoneæ exceptionis remedio tuta est. PP. 8. cal. April. Byzantii CC. COSS.

15. Idem AA. & CC. Agrippino.

Si uxor pro marito contra Senatusconsultum intercessura, te rogavit mandatario nomine, ut pro ea tuam fidem obstringeres: initio contractus per exceptionis auxilium obligationi tuæ ad-

hæsit securitas, qua conventus defendi potes. PP. 18. cal. Junii, Sirmii, CC. COSS.

16. Idem AA. & CC. Rufino.

Si mulier alienam suscepit obligationem: cum ei per exceptionem Vellejani Senatusconsulti succurratur, creditori contra priores debitores rescissoria actio datur. PP. 17. cal. Febr. Sirmii, CC. COSS.

17. Idem AA. & CC. Alexandro & aliis.

Si cum pater vester a Callistrato mutuam sumpisset pecuniam, velut hanc ejus uxor accepisset, instrumentum conscriptum est: nec ad exceptionis tractatum ex SC. venientem pervenire necesse est: cum eam veritatis substantia constituta potius quam simulata gesta tueatur. 3. Idus Martii, CC. COSS.

18. Idem AA. & CC. Zotico.

Foeminis alienas (vel) veteres, vel novas obligationes aliqua ratione suscipientibus, subvenitur: nisi creditor aliqua ratione per mulierem deceptus sit: nam tunc replicatione doli, Senatusconsulti exceptionem removeri, constitutum est. Dat. 5. Id. Novemb. Antiochie, CC. COSS.

19. Idem AA. & CC. Faustinæ.

Cum ad eas etiam obligationes, quæ ex mulieris persona calliditate creditoris sumpserunt primordium, decretum patrum, quod de intercessione foeminarum factum est, pertinere Edicto perpetuo declaratur: Si (tamen) creditor, qui contrahere cum alio proposuerat, mulieris personam elegit: exceptione contra petitores secundum ea quæ asseveras, defendi potes. Dat. 18. cal. Jan. Nicomedia, CC. COSS.

20. Idem AA. & CC. Theodoriano.

Heredes quoque mulieris adversus creditores (eadem) exceptione, quæ ex SC. introducta est, uti posse, dubium non est. Dat. 9. cal. Jan. ipsis CC. COSS.

21. Imp. ANASTASIUS A. Celeri Magistro officiorum.

Iubemus, licere mulieribus & pro uno contractu, vel certis contractibus, seu, pro una vel certis personis seu rebus, juri hypothecarum sibi competenti per consensum proprium renunciare: quodque ita gestum sit, hac auctoritate nostra firmum illibatumque custodiri; ita tamen ut (&) si generaliter tali renunciatione pro uno (ut dictum est) contractu, seu certis contractibus, vel ad unam, vel ad certas res, seu personas consensum proprium accommodantes usæ sunt, vel fuerint: eadem renunciatio ad illos contractus, & illas res seu personas, quibus consensum (suum) proprium accommodaverunt, vel accommodaverint, coarctetur, ne aliis quibusdam contractibus, quibus minime mulieres consenserunt, vel consenserint, prætendentibus eam, opponendi licentia præbeatur. His scilicet omnibus, quæ in præfati per hanc consultissimam Legem statuimus, ad præteritos nihilominus contractus pro negotiis & controversiis, necdum transactionibus, vel definitivis sententiis, seu alio legitimo modo sopitis, locum habituris. Dat. cal. April. ANATOLIO & AGAPITO COSS. 508.

IN AVTHENT. ut immobilia ante nuptial.
donat. §. Si quis igitur. coll. §. tit. 16. al.
14. Novell. 61. cap. 1.

Sive a me, sive ab alio pro me fiat donatio propter nuptias: quod ea ex causa est immobile, neque alienare valeo neque obligare: In hoc ergo contractu mulieris consensus nihil proficit, quo minus demus mulieri in rem actionem in sponsalitia largitate soluto matrimonio: nisi & secundo post biennium profiteatur, & alia res viro sint, ex quibus ei consuli possit. Absque his enim neque si frequenter consentiat, sedetur: vir tamen obligabitur in aliis rebus suis hujus obligationis seu alienationis occasione: que, in quantum ad mulierem, pro non dicta, & pro non scripta habetur. §. 1. Et multo magis idem in dotibus locum habet, ut non aliquid immobile pro ea alienetur, vel obligetur: omnibus tamen privilegiis doti datis, in sua firmitate durantibus, sive agat mulier, sive nomine ejus alius.

22. Imp. IUSTINIANVS A. Juliano P.P.

Si mulier perfectæ ætatis (constituta,) post intercessionem, vel cautionem conscripserit, vel pignus, aut intercessorem præstiterit: sancimus, antiqua legum varietate cessante, si quidem intra biennale iuge tempus post priorem cautionem numerandum, pro eadem causa fecerit cautionem, vel pignus aut intercessorem dederit: nihil sibi præjudicare, quod adhuc ex consequentia suæ fragilitatis in secundam jacturam inciderit. Sin autem post biennium hæc fecerit: sibi imputet, si, quod sæpius cogitare poterat & evitare, non fecit, sed ultro firmavit: videtur etenim ex hujusmodi temporis prolixitate non pro aliena obligatione se illigare, sed pro sua causa aliquid agere, & tam ex secunda cautione sese obnoxiam facere, (in quantum hoc fecit) quam pignus aut intercessorem utiliter dare.

IN AVTHENT. ut nulli jud. lic. hab. loci servat. §. & illud. coll. 9. tit. 17. al. 9. Novell. 134. cap. 8.

Si qua mulier crediti instrumento consentiat proprio viro, aut scribat, & propriam substantiam, aut seipsam obligatam faciat: jubemus, hoc nullatenus valere, sive semel, sive multoties hujusmodi aliquid pro eadem re fiat: sive privatum, sive publicum sit debitum: sed ita esse, ac si neque factum quicquam, neque scriptum esset: nisi manifeste probetur, quod pecunia in propriam ipsius mulieris utilitatem expensa sint.

23. Idem A. Juliano P.P.

Antiquæ jurisdictionis retia, & difficillimos nodos resolventes, supervacuas distinctiones exulare cupientes, sancimus, mulierem, si intercesserit, sive ab initio, sive postea aliquid accipiens, ut sese interponat: omnimodo teneri, & non posse Senatusconsulti Vellejani uti auxilio: sive sine scriptis, sive per scripturam sese interposuerit. Sed si quidem in ipso instrumento intercessionis dixerit sese aliquid accepisse, & sic ad intercessionem venisse, & hoc instrumentum publice confectum inveniar, & a tribus testibus consignatum: omnimodo esse credendum, eam pecunias, vel res accepisse, & non esse ei ad Senatusconsulti Vellejani auxilium regressum. † Sin autem sine scriptis inter-

cesserit, vel instrumento non sic confecto, tunc, si possit stipulator ostendere eam accepisse pecunias, vel res, & sic subiisse obligationem; repelli eam a SC. Juvamine. † Sin vero hoc minime fuerit ab eo approbatum: tunc mulieri superesse auxilium, & antiquam actionem adversus eum servari, pro quo mulier intercescit, vel ei actionem parari. §. 1. Sed si minus idoneæ mulieri constitutæ aliquis pecunias, vel res dederit, ut pro eo sese obligaret: mulieri quidem, quæ revera hæc accepit, nullus pateat aditus ad Senatusconsulti auctoritatem, creditori autem liceat adversus eam venire: & quod potest, ab ea exigere, & in reliquum, antiquum debitorem aggredi, vel in partem, si aliquid a muliere possit accipere; vel in totum, si ea penitus inopia fatigetur. §. 2. Ne autem mulieres perperam sese pro aliis interponant, sancimus, non aliter eas in tali contractu posse pro aliis sese obligare, nisi instrumento publice confecto, & a tribus testibus subsignato, accipiant homines a muliere pro aliis confessionem: tunc enim tantummodo eas obligari, & sic omnia tractari, quæ de intercessionibus fœminarum, vel veteribus legibus cauta, vel (ab) Imperiali auctoritate introducta sunt. Sin autem extra eandem observationem mulieres acceperint intercedentes: pro nihilo habeatur hujusmodi scriptura, vel sine scriptis obligatio, tanquam nec confecta, nec penitus scripta: (ut) nec Senatusconsulti auxilium imploretur, sed sit libera & absoluta, quasi penitus nullo in eadem causa subsecuto.

24. Idem A. Juliano P.P.

Veterum ambiguitatem decidentes, sancimus, Si quis ut ser. o suo manumissionem imponat, mulierem acceperit obnoxiam sese pro certa quantitate facientem, si in libertatem servum perduxerit, sive principaliter mulier sese obligaverit, sive pro servo hoc fecit, teneri eam recte omnimodo, Senatusconsultum Vellejanum in hoc casu tacere imperantes. Satis etenim acerbum est, & pietatis rationi contrarium, dominum servi, qui credidit mulieri, sive soli, sive post servi promissionem, & libertatem servo imponere, & suum famulum perdere, & ea minime accipere, quibus fretus ad hujusmodi venit liberalitatem.

25. Idem A. ad populum urbis Constantinopolitaneæ, & universos provinciales.

Generaliter sancimus: ut, si quis major viginti quinque annis, sive masculus, sive fœmina, dotem pollicitus sit, vel spoponderit pro qualibet muliere, cum qua matrimonium licitum est, omnimodo compellatur suam confessionem adimplere: neque enim ferendum est, quasi casu fortuito interveniente mulierem fieri indotatam, & sic a viro forsitan repelli, & distrahi matrimonium. Cum enim scimus, favore dotium & antiquos juris conditores severitatem legis sæpius mollire: merito & nos ad hujusmodi venimus sanctionem. Nam si spontanea voluntate ab initio liberalitatem suam ostendit, necesse est eum, vel eam suis promissionibus satisfacere: ut quod ab initio sponte scriptum, aut in pollicitationem deductum est, hoc ab invitis postea compleatur: omni auctoritate Vellejani Senatusconsulti in hac causa cessante.

TIT. XXX.

DE NON NUMERATA PECUNIA.

1. Imp. SEVERVS & ANTONINVS AA. Hilario.

SI pecuniam tibi non esse numeratam, atque ideo frustra cautionem emissam adferis, & *Pignus* datum probaturus es; in rem experiri potes: nam intentio dati pignoris, nec numeratæ pecuniæ, non aliter tenebit, quam si de fide debiti constiterit. † Eademque ratione veritas seruetur, si te possidente pignus adversarius tuus agere cœperit. (PP. cal. Septemb. LATERANO & RUFINO COSS.) 198.

2. Imp. ANTONINVS A. Marciano.

Minorem pecuniam te accepisse, & maiorem cautionem interposuisse, si apud eum, qui super ea re cogniturus est, constiterit: nihil ultra quam accepisti cum usuris in stipulatum deductis restituere te jubebit.

3. Idem A. Demetrio.

SI ex cautione tua, licet *Hypotheca* data, conveniri cœperis: exceptione opposita, seu doli, seu non numeratæ pecuniæ, compellitur petitor probare pecuniam tibi esse numeratam: quo non impleto, absolutio sequetur.

4. Idem A. Bassano.

Cum fidem cautionis agnoscens, etiam *Solutionem* portionis debiti, vel usurarum feceris: intelligis te de non numerata pecunia nimium tarde querelam deferre.

In AVTHENT. de trient. & semiss. col-

lat. 3. tit. 5. Novell. 18. cap. 8.

Contra, qui propriam scripturam, qua convenitur, abnegat, vel numerationem inficiatur: convictus in duplum condemnatur: nisi sacramento illato confideatur: tunc enim non punitur, nisi in expensas circa probationes factas, actoris juramento declarandas. At si post numerationis inficiationem prætendat solutionem: omnino solidum exigitur, nec prodest jam facta solutio. † Contra si actor literas suas a reo prolatas abneget, eadem sit & pœna & jurisjurandi forma. † Hac pœna curator infigenda, si de suis literis questionem referat in causa ejus quem curat.

5. Imp. ALEXANDER A. Haustiano.

Adversus petitiones adversarii si quid juris habes, uti eo potes. Ignorare autem non debes, non numeratæ pecuniæ exceptionem ibi locum habere, ubi quasi credita pecunia petitur. Cum autem ex præcedente *Causa* debiti in chirographum quantitas redigitur, non requiritur, an tunc, cum cavebatur, numerata sit: sed an iusta causa debiti præcesserit.

6. Idem A. Iuliano.

Frustra opinaris exceptione non numeratæ pecuniæ te esse munitum, quando (ut fateris) in ejus vicem, qui erat obligatus, substitueris te debitorem.

7. Idem A. Juliano, & Ammiano.

Si quasi accepturi mutuam pecuniam adversario cavistis, quæ numerata non est, per *Conditionem* obligationem repetere: (&) si actor non petat, vel *Exceptionem* non numeratæ pecuniæ adversus agentem uti potestis.

8. Idem A. Materno.

Si intra legibus definitum tempus, qui cautio-

nem exposuit nulla querimonia usus, defunctus est: residuum tempus ejus *Heres* habebit tam adversus creditorem, quam adversus (ejus) *heredem*. † Sin autem questus est, exceptio non numeratæ pecuniæ heredi, & adversus heredem ejus perpetuo competit. † Sin vero legitimum tempus excessit, in querimoniam creditore minime deducto, omnimodo heres ejus, etiam si pupillus sit, debitum solvere compellitur.

9. Imp. DIOCLET. & MAXIM. AA. Zoilo.

Cum ultra hoc, quod accepit, re obligari neminem posse constet, (&) si stipulatione interposita, placita creditor non dederit: in factum (esse) dandam exceptionem convenit. Si necdum tempus intra quod hujus rei querela deferri debet, transiit: vel si intra hoc in testando juri paritum sit: nihil ultra hoc, quod accepisti, sortis a te nomine (aditus Rector) vel Præses provincie exigere patietur.

10. Idem AA. Mezantio.

Ad severatio *debitum solutum* contendenti, temporis diuturnitate non excluditur: Nec huic obloquitur, quod exceptio non numeratæ pecuniæ certa die non delata querela prius evanescat: cum inter eum, qui factum adseverans, onus subit probationis, & negantem numerationem, (cujus naturali ratione probatio nulla est) & ob hoc ad petitorum ejus rei necessitatem transferentem, magna sit differentia.

11. Idem AA. Eutychiano.

Si transactionis causa dare Palladio pecuniam stipulanti spondidisti: exceptione non numeratæ pecuniæ defendi non potest.

12. Idem AA. Severiano.

Tam mandatori quam fidejussori non numeratæ pecuniæ exceptio exemplo rei principalis competit.

13. Imp. IUSTINVS A. Theodoro P.P.

Generaliter sancimus: Ut, si quid scriptis cautum fuerit, pro quibuscumque pecuniis ex antecedente causa descendantibus, eamque causam specialiter promissor edixerit, non jam ei licentia sit causæ probationem stipulatorem exigere, cum suis confessionibus acquiescere debeat: nisi certe ipse e contrario per apertissima rerum argumenta scriptis inserta, religionem judicis possit instruere, quod in alium quenquam modum, & non in eum quem cautio perhibet, negotium subsecutum sit. Nimis enim indignum esse iudicamus, quod sua quisque voce dilucide protestatus est, id in eundem casum infirmare, testimonioque proprio resistere.

14. Imp. IUSTINIATVS A. Mennæ P. P.

In contractibus, in quibus pecuniæ, vel aliæ res numeratæ, vel datæ esse conscribuntur, non intra quinquennium (quod antea constitutum erat) non numeratæ pecuniæ exceptionem objicere possit, qui accepisse pecunias, vel alias res scriptus sit, vel successor ejus, sed intra solum biennium continuum: ut eo elapso nullo modo querela non numeratæ pecuniæ introduci possit; his scilicet, qui propter aliquas causas specialiter legibus expressas etiam elapso quinquennio in præteritis temporibus adjuvantur, etiam in posterum (licet biennium

pro quinquennio statutum est) eodem auxilio potituris, §. 1. Sed quoniam securitatibus, & instrumentis depositarum rerum, vel pecuniarum talem exceptionem opponere litigatores conantur, justum esse perspeximus, hujusmodi potestatem in certis quidem casibus prorsus amputare, in aliis vero, brevi tempore concludere. Ideoque sancimus instrumento quidem depositionis certarum rerum, vel certæ pecuniæ, securitatibusque publicarum functionum, sive in solidum sive ex parte soluta esse conscribantur, illis etiam securitatibus, quæ post confectionem dotalium instrumentorum de soluta dote ex parte, vel in solidum exponuntur, nullam exceptionem non numeratæ pecuniæ penitus opponi. §. 2. Super cæteris vero securitatibus quæ super privatis debitis a creditore conscribuntur, *partem debiti fortis, vel usurarum nomine solutam esse* significantes, vel adhuc fœneratitia cautione apud creditorem manente, solidi tamen debiti solutionem factam esse demonstrantes, vel etiam futurum esse redhibitionem instrumenti fœneratitii promittentes, vel si qua alterius cujuscunque contractus gratia, in quo numeratio pecuniarum, vel datio certarum specierum scripta est, securitas similiter data sit, depensas esse pecunias, vel alias res, vel partem earum significantes: intra triginta tantummodo dies post hujusmodi securitatis expositionem connumerandos, exceptionem non numeratæ pecuniæ posse objici: ut si hi transacti fuerint, eadem securitas a judicantibus omnibus modis admittatur: nec ei liceat, qui securitatem exposuit, post excessum memoratorum (triginti) dierum non esse sibi solutas pecunias vel alias res dicere. §. 3. Illo videlicet (semper) observando: ut, in quibus non permittitur exceptionem non numeratæ pecuniæ opponere, vel ab initio, vel post taxatum tempus elapsum: in his nec iuramentum offerre liceat. §. 4. In omni vero tempore, quod memoratæ exceptioni taxatum est, ei licebit, cui talis exceptio competit, vel denunciationibus scripto missis querelam non numeratæ pecuniæ manifestare (ei) qui numerasse eam, vel alias res dedisse instrumento scriptus est: vel si abesse eum his locis in quibus contractus factus est, contigerit, in hac quidem alma urbe apud quemlibet ordinarium judicem, in provinciis vero apud viros clarissimos rectores earum, vel defensores locorum eandem querelam manifestare, eoque modo perpetuam sibi exceptionem efficere. Sed si præsens quidem sit, qui pecunias numerasse, vel alias res dedisse scriptus est, aliquam vero administrationem in hac alma urbe, vel in provinciis gerat, ut difficile esse videatur denunciationem ei mittere: licentiam damus ei, qui memorata exceptione uti velit, alios judices adire, vel in hac alma urbe, vel in provinciis, & per eos ei manifestare, cui exceptionem hujusmodi objicit, factam a se super non numerata pecunia querelam esse. † Quod si in provinciis (vel) non sit alius administrator civilis, vel militaris, vel propter aliquam causam difficile sit ei, qui memoratam querelam opponit, adire eum, & ea quæ dicta sunt, facere: licentiam ei damus per virum reverendissimum Episcopum eandem suam exceptionem creditori manifestare, & in tempus statutum

interrumpere. † Quæ etiam in exceptione non numeratæ dotis locum habere certum est. Dat. cal. Jul. CONSTANTIN. D. N. IVST. A. COSS. 528.

In AVTHENT. de temp. non sol. pec. super dot. §. si autem. coll. 8 tit. 1. al. coll. 7. ii. Nov. 100. cap. 1.

Hanc autem querelam in scriptis fieri oportet, & si quis eam in iudicio faciat: oportet eam mulieri, vel omnimodo ei qui dotem conscripsit, innotescere.

15. Idem A. Mennæ P. P.

Si cui non numeratæ pecuniæ competere possit exceptio: etiam eo supersedente tali auxilio uti, vel præsente, vel absente, creditores ejus sive ipsi conveniantur, utpote res ejus detinentes ab his, qui debita ejus exigunt, cui competit hujusmodi exceptio, vel dotis, vel alterius causæ nomine: sive contra alios possidentes aliquam actionem ipsi moveant (possint) in examinando negotio suis adversariis eandem non numeratæ pecuniæ exceptionem opponere, nec eo prohibeantur, quod principalis debitor ea nunquam usus sit: ita tamen, ut neque principali debitori, neque fidejussori ejus aliquod præjudicium generetur, si is qui eam exceptionem opposuerit, victus fuerit: sed possint illi postea si conveniantur, intra statuta scilicet tempora, eadem se exceptione tueri.

16. Idem A. Iovanni P. P.

Indubitati juris est, non numeratæ pecuniæ exceptionem locum habere, & in talibus nominibus, (vel) fœneratitiis, vel aliis cautionibus, quæ etiam sacramenti habent mentionem. † Quæ enim differentia est in hujusmodi exceptione, sive iuramentum positum est, sive non, tam in fœneratitiis cautionibus, quam in aliis instrumentis, quæ talem exceptionem recipiant.

TIT. XXXI.

DE COMPENSATIONIBVS.

1. Imp. ANTONINVS A. Dianensi.

ET Senatus censuit, & sæpe rescriptum est, compensationi in causa fiscali, ita demum locum esse, si eadem statio quid debeat quæ petit. Atque hoc juris propter confusionem diversorum officiorum tenaciter servandum est. Si quid autem tibi ex ea statione, cujus mentionem fecisti, deberi constiterit: quamprimum recipies.

2. Idem A. Asclepiadæ.

Ex causa quidem iudicati (si debitum) solum repeti non potest, ea propter nec compensatio ejus admitti potest. † Eum vero, qui iudicati convenitur, compensationem pecuniæ sibi debitæ implorare posse nemini dubium est.

3. Imp. ALEXAND. A. Capitoni.

In ea, quæ Reipublicæ te debere fateris, compensari ea quæ (invicem) ab eadem tibi debentur, is cujus de ea re notio est, jubebit: si neque ex calendario, neque ex vestigalibus, neque ex frumenti, vel olei publici pecunia, neque tributorum, neque alimentorum, neque ejus qui statutis sumptibus servit, neque fideicommissi civitatis debitor sis.

4. Idem A. Luciano.

Si constat pecuniam invicem deberi: ipso jure pro soluto compensationem haberi oportet ex eo tempore, ex quo ab utraque parte debetur, utique quoad concurrentes quantitates, ejusque solius, quod

quod amplius apud alterum est, usuræ debentur, si modo petitio earum subsistit.

5. Idem A. Honoratæ.

ETiamsi fideicommissum tibi ex ejus bonis deberi constat, cui debuisse te minorem quantitatem dicis: æquitas compensationis usurarum excludit computationem. Petitio autem ejus quod amplius tibi deberi probaveris, sola relinquitur.

6. Item A. Pollidenti.

NEque scriptura, qua cautum est accepta, quæ negas tradita, obligare te contra fidem veritatis potuit: & compensationis æquitatem jure potestas. Non enim prius exolvi, quod debere te constituerit, æquum est, quam petitioni mutux responsum fuerit: eo magis, quod ea te persequi dicis, quæ a muliere divortii causa amota quereris. PP. Dat. calend. Decemb. ALEX. A. 3. & DIONE COSS. 230.

7. Idem A. Euzosio.

SI ex venditione pretium venditori debetur: compensationis ratio opponitur. Adversus fiscum enim solummodo emptoris petitioni pretii compensationem objicere prohibentur.

8. Imp. GORD. A. Emerito.

SI propter fructus ex possessione tua perceptos vitricus tuus debitor tibi constitutus est: cum id quod a matre tua ei legatum est, a te petere cœperit: mutuo debitæ quantitatis apud eum, qui sæpe eate judicaturus est, compensationem non immerito objicies.

9. Idem A. Eumenidi.

EJus, quod non ei debetur, qui convenitur, sed alii compensatio fieri non potest.

10. Imp. DIOCLET. & MAXIM. AA. & CC. Nicandro.

QUoniam liberum fundum distractum tibi proponis: post vero, veluti præcedente emptione obligatione certum quid solvisse, si debitum a te apud Præsidem provinciæ petatur compensationem ejus quod indebite solvisti potes opponere.

11. Idem AA. Juliano & Paulo.

SI tutores pupillis officio magistratus urgente nominastis, ac pro his propter onus primipili pecuniam solvistis, superstitionis geritis sollicitudinem, ne ab ipsis conventi hanc eis imputare minime possitis, vel a vobis quicquam amplius exigatur, si tantum quantum eis tutores debuerunt, vel vos nomine ipsorum majorum quantitatem dedisse probatur.

12. Idem AA. & CC. Corneliano.

INvicem debiti compensatione habita, si quid amplius debeas, solvens, vel accipere creditore nolente offerens, & consignatum deponens, de pignoribus agere potes.

13. Idem AA. & CC. Basso.

SI velut in id debitum, quod solennium publicarum pensionum nomine (debueras) compensaturo tibi, nihil te petitum postea Mutiano scripsisti: redditus his quæ venerant in compensationem, non indebiti soluti repetitio, sed ante debiti competit exactio.

14. Imp. IUSTINIANVS A. Joanni P. P.

Compensationes ex omnibus actionibus ipso jure fieri sancimus, nulla differentia in rem

vel personalibus actionibus inter se observanda.

§. 1. Ita tamen compensationes objici jubemus, si causa, ex qua compensatur, liquida sit, & non multis ambagibus innodata, sed possit judici facilem exitum sui præstare: satis enim miserabile est post multa forte variaque certamina, cum res jam fuerit approbata, tunc ex altera parte, quæ jam pene convicta est, opponi compensationem jam certo & indubitato debito, & moratoris ambagibus spem condemnationis excludi. Hoc itaque judices observent, & non procliviores ad admittendas compensationes existant: nec molli animo eas suscipiant: sed jure stricto utentes, si invenerint eas majorem & ampliorem exposcere indaginem, eas quidem alii judicio reservent: litem autem pristinam jam pene expeditam, sententia terminali componant: excepta actione depositi secundum nostram sanctionem, in qua nec compensationi locum esse disposuimus. §. 2. Possessionem autem alienam perperam occupantibus compensatio non datur.

TIT. XXXII.

DE VARIO.

1. Imp. ANTON. PIUS A. Evocato.

SI interrogatione præcedente promissio usurarum recte facta probetur: licet instrumento conscripta non sit, tamen optime jure debentur.

2. Imp. SEVERVS & ANTONINVS AA. Lucio.

Usuras emptor, cui possessio rei tradita est, si pretium venditori non obtulerit: quamvis pecuniam obsignatam in depositi causam habuerit, æquitatis ratione præstare cogitur.

3. Idem AA. Juliano.

QUamvis usuræ sœnebris pecuniæ citra vinculum stipulationis peti non possint: tamen ex pacti conventionem solutæ, neque ut indebitæ repetuntur, neque in sortem accepto ferendo sunt.

4. Idem AA. Honoratio.

PER retentionem pignoris usuras servari posse, de quibus præstandis convenit, licet stipulatio interposita non sit, merito constitutum est, & rationem habet: cum pignora conventionem pacti etiam usuris obstricta sint. † Sed enim in causa de qua agis, hæc ratio cessat, siquidem tempore contractus de minoribus usuris petendis convenit: postea autem cum se debitor præstaturum majores repromisit, non potest videri rata pignoris retentio: quando eo tempore quo instrumenta emittebantur, non convenit, ut pignus etiam ad hanc adjectionem teneatur.

5. Idem AA. & CC. Sabino & aliis.

ADversus creditorem usuras majores ex stipulatu petentem, si probetur per certos annos minores postea consecutus, nullis est pacti exceptio: secundum quod tueri causam potestis etiam adversus defensores civitatis majores petentes ex cautione, si probaveritis semper quincunces amitam pupillorum vestrorum (quæ majores caverat, deprendisse.

6. Imp. ANTON. A. Antæneo.

SI creditrici, quæ ex causa pignoris obligatam sibi rem tenuit, pecuniam debitam cum usuris testibus præsentibus obtulisti; eaque non accipiente obsignatam eam deposuisti, usuras ex eo tempore quo obtulisti præstare non cogeris: absente vero credi-

creditrice, præsidem super hoc interpellare debueras.

7. Idem A. Aristeo.

Creditor instrumentis suis probare debet, quæ intendit, & usuras se stipulatum, si potest. Nec enim si aliquando ex consensu præstitæ sunt, obligationem constituunt.

8. Idem A. Theophoro.

Quamvis Bassa, cum pecuniam mutuam acciperet, minores usuras Menophani spopondit; & nisi intra certum tempus eas solvisset, ampliores (licitas tamen) promisit: tamen si post tempus cautioni præfinitum creditor easdem accepit, nec majores sibi dari postulavit, ac per hoc non recessisse eum a minorum præstatione probari potest: eas usuras computari oportet, quarum in exactione creditor perseveravit.

9. Idem A. Probo.

Si per te non fiat, quominus intra tempora præfinita pecuniam minorum solveres (usurarum,) sed per tutores filiorum creditores qui eam accipere noluerunt, idque apud judicem datum probaverit: ejus temporis, quo per te non stetisse apparuerit, usuræ majores non exigentur. † Quod si etiam sortem deposuisti, exinde ex quo id factum apparuerit, in usuras non convenieris.

10. Idem A. Donato.

Usuræ per tempora solutæ non proficiunt reo ad dupli computationem. Tunc enim, ultra sortis summam usuræ non exiguntur, quoties tempore solutionis summa usurarum excedit eam computationem.

11. Idem A. Popilio.

Ex prædiis pignori obligatis creditor post oblatam tibi jure pecuniam quam non suscepit, si fructus accepit, exonerari sortis debitum, certum est.

12. Imp. ALEXAND. A. Tyranno.

Frumenti, vel hordei mutuo dati accessio, etiam ex nudo pacto præstanda est.

13. Idem A. Eustachia.

In bonæ fidei judiciis (quale est negotiorum (etiam) gestorum) usurarum rationem haberi certum est. † Sed si finitum est iudicium sententia, quamvis minoris condemnatio facta est, non adjectis usuris, nec provocatio secuta est, finita retractanda non sunt: nec ejus temporis, quod post rem judicatam fluxerit, usuræ ullo jure postulantur, nisi ex causis judicati.

14. Idem A. Aurelio.

Si ex pactione uxor tua mutuam pecuniam dedit, ut vice usurarum (domum) inhabitaret, pactoque ita, ut convenit, usa est, non etiam locando domum pensionem redegit: referri quæstionem, quasi plus domus redigeret, si locaretur, quam usurarum legitimarum ratio colligit, minime oportet. † Licet enim uberiore sorte potuerit contrahi locatio: non ideo tamen illicitum scænus esse contractum, sed vilius conducta habitatio videtur.

15. Imp. GORD. A. Claudio.

Cum allegas uxorem tuam ea conditione mille aureorum (numero) quantitatem sumpsisse, ut si intra diem certum debito satis non fecisset, cum pæna quadrupli redderet, quod accepit: juris for-

ma non patitur, lege contractus istius ultra pænam legitimarum usurarum posse procedere.

16. Idem A. Sulpitio.

Cum non frumentum, sed pecuniam scænorum te accepisse alleges, ut certa modiatio tritici præstaretur; ac, nisi is modius sua die fuisset oblatus, mensurarum additamentis in fraudem legitimarum usurarum gravatum te esse contendas: potes adversus improbam petitionem competenti uti defensione.

In AVTHENT. nullum credentem agricolæ tenere. §. Sancimus itaque. coll. 4. tit. 13.

c. 5. Nov. 34. c. 1.

Ad hæc, qui fructus aridos credidit agricola, vel pecuniam in unoquoque anno pro modio octavam partem modii, pro solido siliquam unam usurarum nomine accipiens: terram, sive aliquid aliud, quod pignori accepit, omnimodo reddat. Si aliquid præter hoc commiserit, ab actione cadat omnimodo.

17. Imp. PHILIPPVS A. Euxeno.

Si ea Lege possessionem mater tua apud creditorem suum obligavit, ut fructus in vicem usurarum consequeretur, obtentu majoris percepti emolumenti propter incertum fructuum proventum rescindi placita non possunt.

18. Idem A. Castori.

Indebitas usuras, etiam si ante sortem solutæ non fuerint, ac propterea minuere eam non potuerint, licet post sortem redditam creditori fuerint datæ, exclusa (veteris) juris varietate repeti posse, perpensa ratione firmatum est.

19. Idem A. Hyrenia.

Acceptam mutuo sortem cum usuris licitis creditoribus post contestationem offeras: ac si non suscipiant, consignatam in publico deponere, ut cursus legitimarum usurarum inhibeatur: in hoc autem casu publicum intelligi oportet, vel sacratissimas ædes, vel ubi competens iudex super ea re aditus deponi eas disposuerit: Quo subsecuto, etiam periculo, debitor liberabitur, & jus pignorum tollitur: cum Serviana etiam actio manifeste declaret, pignoris inhiberi persecutionem, vel solutis pecuniis, vel si per creditorem steterit, quominus solvantur.

† Quod etiam in trajectionis servari oportet.

† Creditori scilicet actione utili ad exactionem earum, non adversus debitorem, nisi forte eas receperit, sed contra depositarium, vel ipsas competente pecunias.

20. Idem A. Aelio.

Constitutionibus sacris, quæ ultra certum modum usuras scænebris pecuniæ exigere prohibent, mandatoribus etiam vel fidejussoribus subventum est: quibus quasi mandator vel fidejussor conventus uti potes.

21. Idem A. Chresimo.

Si usuras præstari pignore dato convenerat; & incontinenti numeratione facta, postea vel ante, propter quod debitum solutionem feceras, non designasti: habuit creditor in usuras tibi accepto ferendæ solutæ quantitatis facultatem.

22. Idem

22. Idem A. Carino

Pignoris quidem intervenientibus, usurae, quae sine stipulatione peti non poterant, pacto retineri possunt. † Verum hoc jure constituto, cum hujusmodi nullo interposito pacto tantummodo certae summae praestari poenam convenisse propones: nec peti, nec retineri quicquam amplius potest, & ad pignoris solutionem urgeri te disciplina juris perspicis.

23. Idem A. Jazoni.

O Leo quidem, vel quibuscunque fructibus mutuo datis incerti pretii ratio, additamentum usurarum ejusdem materiae suasit admitti.

24. Idem A. Glauciae.

Si mater tua major annis constituta, negotia, quae ad te pertinent, gesserit: cum omnem diligentiam praestare debeat: usuras pecuniae tuae, quam administrasse fuerit comprobata, praestare compelli potest.

25. Imp. CONSTANT. A. ad populum.

Pro auro & argento & veste facto chirographo licitas solvi, vel promitti usuras iussimus.

26. Imp. IUSTINIANVS A. Mennae PP.

Eos, qui principali actione per exceptionem triginta, vel quadraginta annorum, sive personali, sive hypothecaria ceciderunt, (jubemus) non posse super usuris, vel fructibus praeteriti temporis aliquam movere questionem, dicendo ex iisdem temporibus eas velle sibi persolvi, quae non ad triginta, vel quadraginta praeteritos annos referuntur, asserendo singulis annis earum actiones nasci: principali enim actione non subsistente, satis supervacuum est super usuris, vel fructibus adhuc Judicem cognoscere. §. 1. Super usurarum vero quantitate etiam generalem sanctionem facere necessarium esse duximus, veterem, & gravissimam earum molem ad mediocritatem deducentes. Ideoque jubemus, Illustribus quidem personis, sive eas praecedentibus, minime licere ultra tertiam partem centesimae usurarum nomine in quocunque contractu vili, vel maximo stipulari. † Illos vero, qui ergasteriis praesunt, vel aliquam licitam negotiationem gerunt, usque ad bessem centesimae (usurarum nomine in quocunque contractu) suam stipulationem moderari. † In trajectionibus autem contractibus, vel specierum foenori dationibus, usque ad centesimam tantummodo licere stipulari, nec eam excedere; licet veteribus legibus hoc erat concessum. † Caeteros autem (omnes) homines dimidiam tantummodo centesimae usurarum (nomine) posse stipulari: & eam quantitatem usurarum etiam in aliis omnibus casibus nullo modo ampliari, in quibus citra stipulationem exigi usurae solent. Nec liceat iudici memoratam augere taxationem, occasione consuetudinis, in regione obtinentis. † Si quis autem aliquid contra modum hujus fecerit constitutionis, nullam penitus de superfluo habeat actionem: sed & si acceperit, in sortem hoc imputare compellatur. † Interdicta licentia creditoribus ex pecuniis foenori dandis aliquam detrahere, vel retinere siliquarum nomine, vel sportularum, vel alterius quuscunque causa gratia

Nam si quid hujusmodi factum fuerit, principale debitum ab initio ea quantitate minuetur, ut tam ipsa minuenda pars, quam usurae ejus exigere prohibeantur. † Machinationes etiam creditorum, qui ex hac lege prohibiti majores usuras stipulari alios medios subijciunt, quibus hoc non ita interdictum est, rescantes jubemus, si quid tale fuerit attentatum, ita usuras computari, ut necesse esset, tanquam si ipse, qui alium interposuit, fuisset stipulatus: in quo casu sacramenti etiam illationem locum habere sancimus. Dat. Constantinop. IUSTINIANO CONS.

27. Idem A. Mennae P. P.

DE usuris, quarum modum jam statuimus, pravam quorundam interpretationem penitus removeantes, jubemus, etiam eos, qui ante eandem sanctionem ampliores quam statutae sunt, usuras stipulati sunt, ad modum eadem sanctione taxatum ex tempore lationis ejus suas moderari actiones: scilicet illius temporis, quod ante eam defluxit Legem, pro tenore stipulationis usuras exacturos. §. 1. Cursum insuper usurarum ultra duplum minime procedere concedimus: nec si pignora quaedam pro debito creditori data sint, quorum occasione quaedam veteres Leges & ultra duplum usuras exigere permittebant. Quod (&) in bonae fidei judiciis, caeterisque omnibus casibus, in quibus usurae exiguntur, servari censemus.

28. Idem A. Demostheni P. P.

UT nullo modo usurae usurarum a debitoribus exigantur, & veteribus quidem legibus constitutum fuerat, sed non perfectissime cautum: si enim usuras in sortem redigere fuerat concessum, & totius summae usuras stipulari: quae differentia erat debitoribus, a quibus revera usurarum usurae exigebantur? hoc certe erat non rebus, sed verbis tantummodo Legem ponere. Quapropter hac apertissima Lege definimus, nullo modo licere cuiquam usuras praeteriti temporis, vel futuri in sortem redigere, & earum iterum usuras stipulari. Sed & si hoc fuerit subsecutum: usuras quidem semper usuras manere, & nullum usurarum aliarum incrementum sentire: sorti autem antiquae tantummodo incrementum usurarum accedere.

29.

Usurae minutim & per intervallum solutae cum duplo compensantur, etiam si non universae simul solutae fuerint.

30.

Praesens constitutio declarat, usuras particulatim solutas, duplum debitore sortis non excedere. Verum excipitur id quod positum est in 160. Nov. de usuris pecuniae municipalis.

TIT. XXXII.

DE NAVTICO FOENORE.

1. Imp. DIOCLET. & MAXIM. AA.

Honorato.

Irajectionem pecuniam, quae periculo creditoris datur, tandiu liberam esse ab observatione communium usurarum, quamdiu navis ad portum adpulerit manifestum est.

2

2. Idem

21. Iidem AA. Chosimanix.

Cum dicas te pecuniam ea Lege dedisse, *Ut in sacra urbe tibi restitueretur*, nec incertum periculum, quod ex navigatione maris metui solet, ad te pertinuisse profitearis, non est dubium, pecuniæ creditæ ultra licitum (modum) te usuras exigere non posse.

3. Iidem AA. Junix.

Cum proponas te nauticum fœnus ea conditione dedisse, *Ut post navigium, quod in Africam dirigi debitor adseverabat, in Salonitanorum portum nave delata, fœnebris pecunia tibi redderetur*, ita ut navigii duntaxat, quod in Africam destinabatur, periculum susciperes; perque vitium debitoris, nec loco quidem navigii servato, illicitis comparatis mercibus, quæ navis continebat, fiscum occupasse; amissarum mercium detrimentum, quod non ex marinæ tempestatis discrimine, sed ex præcipiti avaritia, & incivili debitoris audacia, accidisse adseveratur, adscribi (tibi) juris publici ratio non permittit.

4. Iidem AA. Eucharisto.

Trajectitiæ quidem pecuniæ, quæ periculo creditoris mutuo datur, casus, antequam ad destinatum locum navis perveniat, ad debitorem non pertinet: (Sine) hujusmodi vero conventionem, infortunio naufragii debitor non liberabitur.

TIT. XXXIV.

DEPOSITI, VEL CONTRA.

1. Imp. ALEXANDER A. Mesteno.

Si incurfu latronum, vel alio fortuito casu ornamenta deposita apud interfectum perierint: detrimentum ad hæredem ejus, qui depositum accepit, qui dolum solum & latam culpam (si non aliud specialiter convenit) præstare debuit, non pertinet. Quod si prætextu latrocinii commissi, vel alterius fortuiti casus, res, quæ in potestate hæredis sunt, vel quas dolo desit possidere, non restituantur; tam depositi, quam ad exhibendum actio, sed & in rem vindicatio competit.

2. Imp. GORD. A. Celso.

Vsuræ in depositi actione, sicut in cæteris bonæ fidei judiciis, ex mora venire solent.

3. Idem A. Austero.

Si depositi experiaris, non immerito (etiam) usuras tibi restitui flagitabis: cum tibi debeat gratulari, quod furti eum actione non facias obnoxium. Si quidem qui rem depositam invito domino sciens prudensque in usus suos converterit, etiam furti delicto succedit.

4. Idem A. Timocrati.

Si deposita pecunia is qui eam suscepit, usus est, non dubium est, etiam usuras debere præstare. Sed si cum depositi actione expertus es, tantummodo sortis facta condemnatio est: ultra non potes propter usuras experiri. Non enim duæ sunt actiones, alia sortis, alia usurarum, sed una: ex qua condemnatione facta, iterata actio rei judicatæ exceptione repellitur.

5. Imp. VALER. & GALLIEN. AA.

& VALERIAN. C. Claudiano.

Propter instrumenta quidem, quæ te deposuisse cum adversario tuo dixis, *Ut residua pecunia,*

quæ ex conductione debebatur soluta, ea reciperes: si id quod placuerat implesti, sequestrum potes convenire: Quamvis autem hæc reddita non fuerint: tamen adversus eum, a quo fundum conduxeras, si omne, quod ex contractu debebatur, reddidisti; ipsis solutionibus tutus es.

6. Imp. DIOCL. & MAXIMIANVS AA.

& CC. Alexandro.

Is, penes quem utramque partem transactionis, vel alia instrumenta commendasse dicis, Legem qua hæc suscepit, servare necesse habet.

7. Iidem AA. Attico.

Desiderium tuum cum rationibus juris non congruit: nam si custodiam pecuniæ suscepisti, quam aliis a te (mutuo) datam, conscriptum instrumentum, quo hanc tibi reddi profiteris, arguit: solutionem ejus competentem improbe recusas.

8. Iidem AA. Alexandro.

Si is qui depositam a te pecuniam accepit, eam suo nomine, vel cujuslibet alterius mutuo dedit: tam ipsum de implenda suscepta fide, quam ejus successores teneri tibi certissimum est. Adversus eum autem, qui accepit, nulla actio tibi competit, nisi nummi extent: tunc enim, contra possidentem uti (rei) vindicatione potes.

9. Iidem AA. Menophilo, & cæteris.

Cum hæreditas personam domini sustineat, ab hereditario servo, priusquam patri vestro successeritis, res commendatas, secundum bonam fidem ab ejus qui suscepit, successoribus apud Rectorem provinciæ petere potestis.

10. Iidem AA. & CC. Septimæ.

Qui depositum non restituit, suo nomine conventus & condemnatus, ad ejus restitutionem cum infamiæ periculo urgetur. Scripta Id. Decemb. Nicomedia, CC. COSS.

11. Imp. IUSTINIANVS A. Demostheni P. P.

Si quis vel pecunias, vel res quasdam per depositionis acceperit titulum: eas volenti ei qui deposuit, reddere illico modis omnibus compellatur: nullamque compensationem, vel deductionem, vel doli exceptionem opponat: quasi & ipse quasdam contra eum, qui deposuit, actiones personales, vel in rem, vel hypothecariam prætendens: cum non sub hoc modo depositum acceperit, *Ut non concessa ei retentio generetur, & contractus, qui ex bona fide oritur ad perfidiam retrahatur.* Sed & si ex utraque parte aliquid fuerit depositum: nec in hoc casu compensationis prædictio oriatur; sed depositæ quidem res, vel pecuniæ ab utraque parte quam celerrime sine aliquo obstaculo restituantur, ei videlicet primum, qui primus hoc voluerit, & postea legitimæ actiones integræ quoque ei referentur. Quod obtinere (sicut jam dictum est) oportet, & si ex una parte depositio celebrata est, ex altera autem compensatio fuerit opposita: ut, integra omni legitima ratione servata, depositæ res vel pecuniæ prima fronte restituantur. † Quod si in scriptis attestatio non per dolum, vel fraudem fuerit ei qui depositum suscepit, ab alio transmissa, ut minime

nime depositum restituat: hocque per iuramentum affirmaverit: liceat ei, qui deposuit sub defensionis cautela idonea præstita, res depositas quam ocysime recuperare.

In AVTHENT. de deposito, & denunciat. inquilinorum. §. 1. coll. §. tit. fin.

Nov. 88. c. 1.

Sed jam cautum est, ne quis extrinsecus depositario interdicit depositi restitutionem: qua subsequuta, depositor possidens pulsari poterit ab eo qui interdixit. † Si contra factum fuerit, damnum, quodcumque acciderit ei qui vim passus est, præstabitur ab eo qui interdixit, necnon & tertia centesima usurarum nomine, ex quo facta est huiusmodi contestatio. † Quibus pœnis subjacet, qui vel inquilino dationem pensionum, vel publicæ personæ panis interdicit administrationem.

12. Idem A. Joanni P. P.

Supervacuum veterum differentiam e medio tollentes, si quis certum pondus auri vel argenti confecti, vel in massa constituti deposuerit, & plures scripserit hæredes: & unus ex his contingentem sibi portionem a depositario acceperit, alter superfederit, vel alias fortuito casu impeditus hoc facere non potuerit; & postea depositarius in adversam inciderit fortunam, vel sine dolo depositum perdiderit: sancimus, non esse coheredi ejus licentiam venire contra eum coheredem suum, & ex ejus parte avellere, quod ipse ex sua parte consequi minime potuit, quasi eo quod coheres accepit, communi constituto: cum si certæ pecuniæ depositæ fuerint, & suam partem unus ex hæredibus accepit, nemini veniat in dubium bene eum accepisse partem suam, & non debere aliam partem attingere: nobis etenim non videtur esse homo obnoxius, neque in massa, neque in specie, neque in pecunia numerata, qui suam partem suscepit, ne industria pœnas desiderii solvat: si enim & alius heres tempora opportuna, quemadmodum coheres ejus, observasset: & suam uterque reciperet, & sequentibus altercationibus minime locus relinqueretur.

TIT. XXXV.

MANDATI VEL CONTRA.

1. Imp. SEVERVS & ANTONIN. AA. Leonidæ.

Adversus eum cujus negotia gesta sunt, de pecunia, quam de propriis opibus, vel ab aliis mutuo acceptam erogasti, mandati actione pro sorte & usuris potes experiri. De salario autem quod promisit, apud Præsidem provinciæ cognitio præbebitur.

2. Idem AA. Marcello.

Cum ex causa fidejussionis pecuniam patrem tuum exsolvisse proponas, habes mandati actionem: qua non solum pecuniam, sed etiam pignora in obligationem deducta, potes consequi.

3. Idem AA. Germano.

Si pater tuus tibi sui juris constituto actionem adversus debitores suos mandavit: potuit & ipse præsens adversus eos re integra experiri. Si quid itaque ab eo apud judicem actum est, rescindi nulla ratio patitur.

4. Imp. ALEX. A. Vulnerato.

Etiam si contrariam sententiam reportaverunt, qui te ad exercendas causas appellationis procuratorem constituerunt: si tamen nihil culpa tua factum est, sumptus quos in litem probabili ratione feceras, contraria mandati actione petere potes.

5. Idem A. Guliano.

Si maritus sororis tuæ tibi procurans petere bonorum possessionem noluerit, cum ipso tibi congregiendum est: quam querelam ita cum effectu habes, si mandasse te, ut peteretur bonorum possessio, eumque neglexisse arguas.

6. Imp. GORDIAN. A. Solibio.

Si fidejussor pro reo patiente fidem suam adstrinxerit, mandati cum eo post exolutam pecuniam, vel factam condemnationem, potest actionem exercere.

7. Idem A. Aureliano.

Si literas ejus secutus, qui pecuniæ actor fuerit, ei qui tibi literas tradidit, pecunias credidisti: tam conditio adversus eum, qui a te mutuam sumpsit pecuniam, quam adversus eum cujus mandatum secutus es, mandati actio tibi competit.

8. Imp. VALERIAN. & GALLIEN.

AA. & VALER. C. Lucio.

Si tibi pupillorum pater, ut pecuniam in rem suam servis ejus crederes, mandavit, & in hanc rem (æque) ipso præcipiente pignora sunt obligata: & mandati actione pupillos post mortem patris convenire, & exequi jus obligationis pignorum poteris, si in solutione cessabitur.

9. Imp. DIOCLET. & MAXIM. AA. Marcello.

Cum per procuratorem causam tuam læsam esse dicas, mandati actio adversus eum tibi competit.

10. Idem AA. Papio.

Si pro ea contra quam supplicas, fidejussor seu mandator intercessisti; & neque condemnatus es, neque bona (sua) eam dilapidare (postea) cepisse comprobare possis, ut (tibi) justam metuendi causam præbeat; neque ab initio ita te obligationem suscepisse, ut eam possis & ante solutionem convenire: nulla juris ratione, antequam satis creditori pro ea feceris, eam ad solutionem urgeri certum est. Fidejussorem vero seu mandatorem exceptione munitum, & injuria Judicis damnatum, & appellatione contra bonam fidem minime usum, non posse mandati agere, manifestum est.

11. Idem AA. Caio.

Procuratorem non tantum pro his, quæ gessit, sed etiam pro his quæ gerenda suscepit, & tam propter exactam ex mandato pecuniam quam non exactam, tam dolum, quam culpam sumptuum ratione bona fide habita, præstare necesse est.

12. Idem AA. Firmo.

Cum mandati negotii contractum certam accepisse legem adseveres: eam integram secundum bonam fidem custodiri convenit. Unde si contra mandati tenorem procurator tuus ad te pertinentem fundum vendidit, nec venditionem postea ratam habuisti: dominium tibi auferre non potuit.

13. *Idem* AA. Zosimo.

A Procuratore dolum & omnem culpam, non etiam improvisum casum præstandum esse, juris autoritate manifeste declaratur.

14. *Idem* AA. Hermiano.

Si secundum mandatum Triphonis & Felicis equos tua pecunia comparatos, vel in solutum a proprio debitore tibi traditos, uni de his utriusque voluntate dedisti: ad parendum placitis eos mandati iudicio conventos bona fides urget.

15. *Idem* AA. Precario.

Mandatum re integra domini morte finitur.

16. *Idem* AA. Uranio.

Ad comparandas merces data pecunia, qui mandatum suscepit, fide rupta, quanti interest mandatoris, tenetur.

17. *Idem* AA. Gorgonio.

Salarium incertæ pollicitationis peti non potest.

18. *Idem* AA. Tusciano.

Post solutionem a se factam, qui dari mutuo mandavit, ab eo pro quo intercessit, vel successoribus ejus, quod solutum est, etiam cum usuris post moram recte postulat.

19. *Idem* AA. Eugenio.

Pretii rerum distractarum, quas venales præcedente mandato acceperas, ultra licitum usuras ex stipulatione, vel mora præstare (licet pignora data probentur) compelli non potes.

20. *Idem* AA. Epagatho.

Si contra licitum, litis incertum redemisti: interdictæ conventionis tibi fidem impleri frustra petis. §. 1. Quod si gratuitum mandatum suscepisti, secundum bonam fidem sumptus recte postulas.

21. Imp. CONSTANTINVS A. Volusiano P.F.P.

In re mandata non pecuniæ solum, cuius est certissimum mandati iudicium, verum etiam estimationis periculum est. Nam suæ quidem quisque rei moderator atque arbiter, non omnia negotia, sed pleraque ex proprio animo facit: aliena vero negotia exacto officio geruntur: nec quicquam in eorum administratione neglectum ac declinatum culpa vacuum est.

22. Imp. ANASTASIUS A. Eustachio P.P.

Per diversas interpellationes ad nos factas, comperimus quosdam alienis rebus fortunisque inhiantes, cessiones aliis competentium actionum in semet exponi properare: hocque modo diversis personas litigatorum vexationibus afficere: cum certum sit, pro indubitatis obligationibus eos magis, quibus antea suppetebant, (jura) sua vindicare, quam ad alios ea transferre velle. Per hanc itaque legem jubemus, in posterum hujusmodi conamen inhiberi: nec enim dubium est redemptores litium alienarum videri eos esse, qui tales cessiones in se confici cupiunt: ita tamen, ut si quis datis pecuniis hujusmodi subierit cessionem, usque ad ipsam tantummodo solutarum pecuniarum quantitatem, & usurarum ejus actiones exercere permittatur: licet instrumento cessionis, venditionis nomen insertum sit: exceptis scilicet cessionibus, quas inter coheredes pro actionibus hereditariis fieri contigit: & his quascunque, vel

is qui res aliquas possidet, pro debito, seu rerum apud se constitutarum munimine a tuitione accepit: nec non his quas inter legatarios, seu fideicommissarios, quibus debita, vel actiones seures aliæ relictæ sunt, pro his fieri necesse sit. Nulla etenim tali ratione intercedente redemptor (sicuti superius pecuniis præstitis subiit actiones. Si autem per donationem cessio facta est: sciant omnes hujusmodi legi locum non esse: sed antiqua jura esse servanda: ut cessiones, tam pro exceptis & specialiter enumeratis, quam aliis causis factæ seu faciendæ secundum actionum, quæcunque cessio sunt, vel fuerint, tenorem, sine quadam immutatione obtineant.

23. Imp. IVSTINIANVS A. Joanni P. P.

Anastasio divæ memoriæ Principe justissima Constitutio conscripta est tam humanitatis quam benevolentiae plena: Ut ne quis alienum subeat debitum cessione in eum facta, & ne amplius a debitore consequatur his quæ præstitit cessionis auctori, exceptis quibusdam casibus qui specialiter illa sanctione continentur. Sed cum hi qui circa lites morantur, eandem piam dispositionem in sua natura remanere minime concesserint, invenientes machinationem, ut partem quidem debiti venditionis titulo transferant in alium creditorem, reliquam autem partem per coloratam cedant donationem: generaliter Anastasianæ constitutioni subvenientes, sancimus nulli licere partem quidem debiti cedere pecuniis acceptis, (&) venditione actionum habita; partem autem donationis titulo videri transferre: sed si voluerit debitum totum pure donare, & per donationem actiones transferre: non occulte, nec per artes clandestinas pecunias suscipere, publice autem simulatam donationem celebrare, sed undique puram, & non dissimulatam facere donationem: hujusmodi enim cessionibus non adversamur. §. 1. Si quis autem occulte aliud quidem agere conatur, & pecunias pro parte accipit, & vendit particulatim actiones, partem autem donare simulat, vel ipsi qui emptionem actionis (partem) subit, vel forsitan alii per suppositam personam, (quia & hoc sæpius perpetratum esse didicimus) hujusmodi machinationem penitus amputamus, ut nihil amplius accipiat, quam ipse vero contractu re ipsa perolvit: sed omne, quod superfluum est, & per figuratam donationem translatum, inutile esse ex utraque parte censemus: & neque ei qui cesserit actiones, neque ei qui eas suscipere curavit, aliquid lucris, vel remanere, vel aliquam contra debitores, vel res ad eum pertinentes esse utrique eorum actionem. §. 2. Sed & si quis donationem quidem omnis debiti facere adsimulaverit, ut videatur esse tota donatio, aliquid autem occulte susceperit: & (in) hoc casu tantummodo exactionem sortiri (ejus) quod datum esse comprobetur, & si hoc a debitore perolvatur, nulla contra eum vel substantiam ejus ex dissimulata donatione oriatur molestia. §. 3. Et justum quidem fuerat hoc remedium debitoribus ab Anastasianis temporibus impertiri, ex quibus etiam lex data est, quam homines astute lacerandam

dam esse existimaverunt. Sed ne videamur in tanta temporum nostrorum benevolentia aliquid acerbius admittere: in futuris post præsentem legem casibus (hæc) observari censemus: ut omne quod contra legem Anastasianam excogitatum est, hoc in posterum nostro perfruatur remedio.

24.

PRæfens Constitutio mentionem facit Constitutionis Anastasii divæ memoriæ, quæ facta est de cessionibus, quæque vult ei, qui pecunias dederit, actiones cedi: nihil tamen amplius exigi permitti quam quod re ipsa dederit. Inveniens autem in ea quasdam personas exceptas, præcipit, & in iisdem personis hanc legem observari, neque superioris legis exceptione uti, sed ut emptor pecunias recipiat aut uluras. Quod si donatio simpliciter actionum fiat, lex jubet cessionem donationum causa factam valere, nisi forte circumveniendi animo facta sit.

TIT. XXXVI.

SI SERVUS EXTERO SE EMI MANDAVERIT

1. Imp. DIOCLET. & MAXIM. AA.

& CC. Dionysæ.

Si servus extero se mandaverit emendum, quamvis nec ex (persona) servi (quia hoc liber mandare non potest) nec ex domini persona (quoniam qui mandat ut a se res comparetur, inutiliter mandat) consistere credebatur actio: tamen optima ratione, quia non id agitur, ut ex ipso mandato, sed propter mandatum ex alio contractu nascatur actio, domino queri placuit obligationem. Si itaque domino ignorante emi te mandasti, ac te nummos subministrante peculiares soluti sunt, emptori minime liberatio per huiusmodi factum potuit pervenire. Nec tamen si tradita nec manumissa es: etiam mandati de ancilla, & empti de pretio consequendo contrarias actiones ei exercere concedi placuit. Sane in illius arbitrio relictum est, utrumne mancipium an pretium consequi velit, cum ex peculio, quod ejus fuit, solutio celebrata obligationis vinculo emptorem liberare non potuerit.

TIT. XXXVII.

PRO SOCIO.

1. Imp. DIOCLETIAN. & MAXIM.

AA. & CC. Aurelio.

Societatem, uno pecuniam conferente, alio operam, posse contrahi, magis obtinuit.

2. lidem AA. & CC. Pantonio.

Cum proponas, te prædium, conjuncto dominio cum patrono tuo comparasse, in possessionemque tam te quam ipsum inductum, juris ratio efficit, ut dominium fundi ad utrumque pertineat. Sane, quia pretium a te solo numeratum, & solennibus penitationibus, cessante socio, satisfactum esse dicis: iudicio societatis id quod eo nomine præstari oportuerit, consequeris.

3. lidem AA. & CC. Victorino.

Cum in societatis contractibus fides exuberet, conveniatque æquitatis rationibus etiam compendia æqualiter inter socios dividi: Præses provincie, si patrem tuum salinarum societatem participasse, & non recepta communis compendii portione rebus humanis exemptum esse perspexerit,

commodum societatis, quod deberi juxta fidem viri constiterit, restitui tibi præcipiet.

4. lidem AA. & CC. Celeri.

Si societatis jure, vel transactionis stipulatione subdita bonorum omnium æquis partibus inter te, & Faviam divisionem recte fieri placuit: quominus hæc rata serventur, nihil interest, utrum testatus, qui fuerit obligatus, an intestatus, rebus sit humanis exemptus.

5. lidem AA. & CC. Theodoro.

Tamdiu societas durat, quamdiu consensus partium integer perseverat. Proinde si jam tibi pro socio nata est actio, eam inferre apud eum, cujus super ea re notio est, non prohiberis.

6. Imp. IVSTINIANVS A. Joanni P. P.

De societate apud veteres dubitatum est, si sub conditione contrahi potest: puta, Si ille consul fuerit, societatem esse contractam? Sed ne simili modo apud posteritatem, sicut apud antiquitatem huiusmodi causa ventiletur: sancimus societatem contrahi posse non solum pure, sed etiam sub conditione: voluntates etenim legitime contrahentium omnimodo conservandæ sunt.

7. lidem AA. Joanni P. P.

Sancimus, veterum dubitatione semota, licentiam habere furiosi curatorem dissolvere, (si maluerit,) societatem furiosi, & sociis licere ei renunciare. Et quemadmodum in omnibus contractibus aliis legitimam auctoritatem ei dedimus, ita & in hac parte eum permittimus competenter commodis furiosi providere. Dat. CP. post Consulatum. LAMPAD. & OREST. 531.

TIT. XXXVIII.

DE CONTRAHENDA EMPTIONE, ET VENDITIONE.

1. Imp. VALERIAN. & GALLIEN.

AA. Paulo.

Venditiones, etsi in alio loco, quam (in) quo possessiones constitutæ sunt, (fiant,) non ideo irritæ esse creduntur.

2. Imp. DIOCLET. & MAXIM. AA.

Avito.

Emptionem, & venditionem consensum desiderare; nec furiosi ullum esse consensum manifestum est. Intermisionis autem tempore furiosos majores viginti quinque annis venditiones, & alios quoslibet contractus posse facere, non ambigitur.

3. lidem AA. Valeriæ.

Si donationis causa, venditionis simulatus contractus est: emptio (in) sui deficit substantia. Sane si in possessionem rei, sub specie venditionis, causa donationis, Ut te aleret, induxisti: sicut perfecta donatio facile rescindi non potest; ita legi, quam tuis rebus donans dixisti, parere convenit.

4. lidem AA. Luciano.

Cum restibi donatas ab herede donatricis (tibi) distractas (esse) proponas, intelligere debueras duplicari tibi titulum possessionis non potuisse, sed ex donatione & traditione dominum factum (te) frustra emisit: cum rei propriæ emptio non possit consistere. At tunc demum tibi profuit, sed ex donatione te non fuisse dominum

demonstretur. † Sane quoniam *omnia bona* tibi ab ea donata & tradita dicis: ad hoc & a filio ficta venditio rerum maternas afferre perfecta etiam donatione poterit defensionem, ne vel exemplo inofficiosi testamenti possit hæc avocare.

5. Idem AA. Gratiae.

Cum ipse tutor nihil ex bonis pupilli, quæ distrahi possunt, comparare palam, & bona fide prohibetur: multo magis uxor ejus hoc facere potest.

6. idem AA. Lucreti.

Si Gaudentius in matrem tuam titulo venditionis, sine quadam fraude dominium mancipii transtulit: non idcirco, quod postea inter eos matrimonium, & divortium secutum dicitur, juri ejus quicquam derogatum est: quod vindicare, te matri tuæ successisse probans, minime prohiberis.

7. Idem AA. Pisoni.

Si ancillam ex emptione sibi quæsitam, mater tua donatione a secundo marito postea se simulavit accepisse: tituli falsi sigmentum, (donationis) dominium ei duplicare, vel auferre non potuit.

8. lidem AA. Diogeni.

Si non donationis causa, sed vere vineas distra-
xisti, nec pretium numeratum est: actio tibi
pretii, non eorum, quæ dedisti, repetitio com-
petit.

9. *Idem* AA. Severo.

E Mpti fides, ac venditi, sine quantitate nulla est. Placito autem pretio, non numerato, sed solum tradita possessione, istiusmodi contractus non habetur irritus: nec ideo is, qui comparavit, minus recte possidet, quod soluta summa, quam dari convenerat, negatur. Sed (&) si donationis gratia prædii factam venditionem traditio sequatur: actione pretii nulla competente, perficitur donatio.

10. *Idem* AA. Georgio.

SI mater tua velut ex patris (tui) bonis prædium suum comparavit : cum rei propriæ non consistat emptio, & hanc simulatam proponas, hujusmodi placitum mutare substantiam veritatis, & ei nocere non potuit.

ii. *idem* AA. Paterio.

Invitum comparare, vel distrahere postulantis desiderium, justam causam non continet.

12. lidem AA. Paterno.

NON ideo minus emptio perfecta est, quod emptor fidejussorem non accepit, vel instrumentum testationis vacuæ possessionis amissum est: nam secundum consensum auctoris in possessionem ingressus, recte possidet: pretium sane, si eo nomine satisfactum non probetur, peti potest: nec enim, licet in continenti facta, pœnitentiæ contestatio consensu finita rescindit.

13. *Idem* AA. Juliano.

In vendentis, vel eementis voluntatem collata
conditione comparandi, quia non astringit ne-
cessitate contrahentes, obligatio nulla est: Id-
circo dominus invitus ex hujusmodi conventione
rem propriam, vel quilibet alius distrahere non
compellitur.

14. Imppp. VALENT. THEOD. & ARCAD.
AAA. Fabiano, P. P. Illyrici & Italise.

DUdum proximis confortibusque concessum erat, ut extraneos ab emptione removerent, neque homines suo arbitratu vendenda distraherent: sed quia gravis hæc videtur injuria, quæ inani honestatis colore velatur, ut homines de rebus suis facere aliquid cogantur inviti: superiore lege cassata, Unusquisque suo arbitratu quærere, vel probare possit emptorem (nisi lex specialiter quasdam personas hoc facere prohibuerit.) Dat. 6. calend. Junii, *Vincentiæ*, TATIANO & SYMMACHO COSs. 391.

15. Imp. IVSTINIAN. A. Juliano P. P.

Super rebus venundandis, si quis rem ita comparaverit, *Ut res vendita esset, quanti Titius aestimaverit*, magna dubitatio exorta est multis antiquæ prudentiæ cultoribus: quam decedentes sancimus, cum hujusmodi conventio super venditione procedat, *quanti ille aestimaverit*, sub hac conditione stare venditionem, ut, si quidem ipse qui nominatus est, pretium definierit, omnimodo secundum ejus æstimationem, & pretia persolvi, & venditionem ad effectum pervenire, sive in scriptis, sive sine scriptis contractus celebretur: scilicet si hujusmodi pactum, cum (in) scriptis fuerit redactum, secundum nostræ legis definitionem per omnia completum, & absolutum sit: Sin autem, vel ipse noluerit, vel non potuerit pretium definire: tunc pro nihilo esse venditionem, quasi nullo pretio statuto: nulla conjectura (imo magis divinatione) in posterum servanda, utrum in personam certam, an in boni viri arbitrium respicientes, contrahentes ad hæc pacta venerint: quia hoc penitus impossibile esse credentes, per hujusmodi sanctionem expellimus. Quod etiam in hujusmodi locatione locum habere censemus.

TIT. XXXIX.

DE HEREDITATE, VEL ACTIONE VEN-
DITA.

1. Imp. SEVERVS & ANTONINVS AA.
Geminio.

AS alienum, hereditate nomine fisci vendita, ad onus emptoris bonorum pertinere, nec fiscum creditoribus hereditariis respondere, certum & absolutum est.

2. Imp. ANTONINVS A. Floriano.

Ratio juris postulat, ut creditoribus hæreditariis, & legatariis seu fideicommissariis te convenire volentibus, tu respondeas: & cum eo cui hereditatem venundedisti, tu experiaris suo ordine. Nam *ut satis tibi detur*, sero deñderas: quoniam eo tempore, quo venundabatur hereditas, hoc non est comprehensum. Quamvis enim ea lege emerit, *Ut creditoribus hereditariis satisfiat*: excipere tamen actiones hereditarias invitus cogi non potest.

3. Imp. ALEXANDER A. Timotheo.

Nominis venditio, etiam ignorante, vel invito
eo, adversus quem actiones mandantur, con-
trahi solet. PP. 5. Id. Febr. MAXIMO 2. &
ÆLIANO COSS. 224.

4. Idem A. Diogeni.

Qui nondum certus de quantitate hereditatis, per sua

persuadente emptore, quasi exiguam quantitatem eam vendidit: bonæ fidei iudicio conveniatur res tradat, vel actiones mandet, non compellitur: (nam) suo quoque jure eorum persecutionem habet.

5. Idem A. Onesimo.

Empor hereditatis, actionibus mandatis, eo jure uti debet, quo is, cujus persona fungitur, quamvis utiles etiam adversus debitores hereditarios actiones emptori tribui placuit.

6. Idem A. Pomponio.

Qui tibi hereditatem vendidit, antequam res hereditarias traderet, dominus earum perseveravit, & ideo vendendo eas aliis, dominium transferre potuit. Sed quoniam contractus fidem fregit, ex empto actione conventus; quantitas tua interest, præstare cogetur.

7. Imp. DIOCLET. & MAXIM. AA.
Manassæ.

Postquam eo decursum est, ut cautiones quoque debitorum pignori dentur: ordinatum vilum est, post nominis venditionem utiles emptori (sicut responsum est) vel ipsi creditori postulanti dandas actiones.

8. Idem AA. & CC. Juliano.

Ex nominis emptione dominium rerum obligatarum ad emptorem non transit, sed vel in rem suam procuratore facto, vel utilis, secundum ea quæ pridem constituta sunt, exemplo creditoris persecutio tribuitur.

9. Imp. IVSTINIANVS A. Joanni P. P.

Certi & indubitati juris est, ad similitudinem ejus qui personalem redemerit actionem, & utiliter eam movere suo nomine conceditur, etiam eum qui in rem actionem comparaverit, eadem uti posse facultate. Cum enim *actionis* nomen generale sit omnium, sive in rem sive in personam actionum, & apud omnes veteris juris conditores hoc nomen in omnibus pateat: nihil est tale, quod differentiam in hujusmodi utilibus actionibus possit introducere.

TIT. XL.

QVÆ RES VENIRE NON POSSVNT: ET QUI VENDERE VEL EMERE VETANTVR.

1. Impp. GRATIANVS, VALENTINIANVS & THEODOSIVS AAA. Fausto Comiti sacrarum largitionum.

Fucandæ atque distrahendæ purpuræ, vel in serico, vel in lana, quæ blatta vel oxyblatta atque hyacinthina dicitur, facultatem nullus possit habere privatus. Sin autem aliquis supradicti muricis vellus vendiderit, fortunarum suarum & capitis sciat se subiturum esse discrimen.

2. Idem AAA. Toriobando Duci Mesopotamiæ.

Comparandi serici a Barbaris facultatem omnibus (sicut jam præceptum est,) præter Comitum commerciorum, etiamnum jubemus auferri.

3. Impp. ARCAD. & HONOR. AA. ad Senatum & Populum.

Quia nonnunquam in diversis litoribus distrahi publici canonis frumenta dicuntur, ven-

dentes & ementes sciant capitali poenæ (se) esse subdendos, & in publicam fraudem commercia contracta damnari.

4. Impp. HONORIUS & THEODOSIVS AA.
Fausto P. P.

NE frumentum quod devotissimo exercitui mittitur, in prædam lucrumque vertatur, hac sanctione decernimus: ut quicumque hoc fuerint forte mercati, honestiores quidem stylium proscriptionis, & omnium bonorum amissionem (incurrant:) inferiores autem vilioresque personæ capitali supplicio subjaceant.

TIT. XLI.

QVÆ RES EXPORTARI NON DEBEANT.

1. Impp. VALENS & GRAT. AA. ad Theodorum Magistrum militum.

AD Barbaricum transferendi vini, olei, & liquaminis nullam quisquam habeat facultatem: nec gustus quidem causa, aut usus commerciorum.

2. Imp. MARCIANVS A. Aulo P. P.

Nemo alienigenis Barbaris cujuscunque gentis ad hanc urbem sacratissimam sub legationis specie, vel sub quocunque alio colore venientibus, aut in diversis aliis civitatibus vel locis, loricas, scuta, & arcus, sagittas & spathas, & gladios, vel alterius cujuscunque generis arma audeat venundare: Nulla prorsus iisdem tela, nihil penitus ferri vel facti jam, vel adhuc infecti, ab aliquo distrahatur. Perniciosum namque Romano imperio, & prodicioni proximum est, Barbaros, quos indigere convenit, telis eos, ut validiores reddantur, instruere. Si quis autem aliquod armorum genus quarumcunque nationum Barbaris alienigenis contra pietatis nostræ interdicta ubicunque vendiderit: bona ejus universa protinus fisco addici, ipsum quoque capitalem poenam subire decernimus.

TIT. XLII.

DE EVNVCHIS.

1. Imp. CONSTANTINVS A. Aurelio.
Duci Mesopotamiæ.

Si quis post hanc sanctionem in Orbe Romano eunuchos fecerit, capite puniatur: mancipio tali, nec non etiam loco, ubi hoc commissum fuerit, domino sciente & dissimulante confiscando.

2. Imp. LEO A. Viviano PP.

Romanæ gentis homines, sive in Barbaro, sive in Romano solo eunuchos factos nullatenus quolibet modo ad dominium cujusquam transferri jubemus: poena gravissima statuenda adversus eos qui hoc perpetrare ausi fuerint: tabellione videlicet, qui hujusmodi emptionis sive cujuslibet alterius alienationis instrumenta conscripserit, & eo, qui octavam vel aliquid vestigialis causa pro his susceperit, eidem poenæ subjiciendo. † Barbaræ autem gentis eunuchos extra loca nostro imperio subjecta factos, cunctis negotiatoribus, vel quibuscunque aliis emendi in commerciis, & vendendi, ubi voluerint, tribuimus facultatem.

TIT

TIT. XLIII.

DE PATRIBVS, QVI FILIOS SVOS DISTRAHERVNT.

1. Imp. DIOCLETIANVS & MAXIMIANVS AA. Papinianæ.

Liberos a parentibus neque venditionis, neque donationis titulo, neque pignoris jure, aut alio quolibet modo, nec sub prætextu ignorantiae accipientis in alium transferri posse, manifestissimum juris est.

2. Imp. CONST. A. Provincialibus salutem.

Si quis propter nimiam paupertatem egestatemque victus causa filium filiamve sanguinolentos vendiderit, venditione in hoc tantummodo casu valente, emptor obtinendi ejus servitii habeat facultatem: Liceat autem ipsi qui vendidit, vel qui alienatus est, aut cuilibet alii ad ingenuitatem eum propriam repetere: modo si aut pretium offerat, quod potest valere, aut mancipium pro ejusmodi præstet.

TIT. XLIV.

DE RESCINDENDA VENDITIONE.

1. Imp. ALEXAND. A. Maronæ.

Si pater tuus per vim coactus domum vendidit: ratum non habebitur, quod non bona fide gestum est: malæ fidei enim emptio irrita est. Aditus itaque nomine tuo præses provinciæ auctoritatem suam interponet: maxime cum paratum te proponas id, quod pretii nomine illatum est, emptori refundere.

2. Imp. DIOCLET. & MAXIM. AA. Lupo.

Rem majoris pretii, si tu vel pater tuus minoris distraxerit: humanum est, ut vel pretium te restituente emptoribus, fundum venundatam recipias, auctoritate Judicis intercedente: vel si emptor elegerit, quod deest justo pretio, recipias. Minus, autem pretium esse videtur, si nec dimidia pars (veri) pretii soluta sit.

3. Idem AA. Martianæ.

DE contractu venditionis & emptionis jure perfecto, alterutro invito, nullo recedi tempore bona fides patitur: nec ex Rescripto nostro: Quo jure fiscum nostrum uti, sæpe constitutum est.

4. Idem AA. Eudoxio.

AD rescindendam venditionem, & malæ fidei probationem, hoc solum non sufficit, quod magno pretio fundum comparatum, minoris distractum esse commemoras.

5. Idem AA. Rufo.

Si dolo adversarii deceptum venditionem prædii te fecisse Præses Provinciæ aditus animadvertit: sciens contrarium esse dolum bonæ fidei, (quæ in hujusmodi maxime contractibus exigitur) rescindi venditionem jubebit. Quod si jure perfecta venditio est a majore viginti quinque annis, intelligere debes, consensu mutuo perfectam venditionem resolvi non posse.

6. Idem AA. Gratiano.

Non est probabilis causa, propter quam rescindi consensu factam venditionem desideras. Quamvis enim duplum offeras pretium emptori: tamen invitus ad rescindendam venditionem urgeri non debet.

7. Idem AA. Muracolo, & aliis Militibus.

Ratas manere semper factas jure venditiones, vestra etiam intereunt: nam si oblato pretio rescindere venditionem facile permittatur: eveniet, ut (&) si quid vos (de) laboribus vestris a fisco nostro vel a privato comparaveritis, eadem lege conveniamini quam vobis tribui postulatis.

8. Idem AA. Euodix.

Si voluntate tua fundum tuum filius tuus venundedit, dolus ex calliditate atque insidiis emptoris argui debet, vel metus mortis, vel cruciatus corporis imminens detegi, ne habeatur rata venditio. Hoc enim solum, quod paulo minore pretio fundum venditum significas, ad rescindendam venditionem invalidum est. Quod si videlicet contractus emptionis atque venditionis cogitasses substantiam, & quod emptor viliori comparandi, venditor cariore, distrahendi votum gerentes, ad hunc contractum accedant, vixque post multas contentiones, paulatim venditore de eo quod petierat detrahente, emptore autem huic, quod obtulerat addente, ad certum consentiant pretium: profecto perspiceres, neque bonam fidem, quæ emptionis atque venditionis conventionem tuetur, pati, neque ullam rationem concedere, rescindi propter hoc consensu finitum contractum, vel statim, vel post pretii quantitatis disceptationem: nisi minus dimidia justii pretii, quod fuerat tempore venditionis, datum esset, electione (jam) emptori præstita servanda. Dat. cal. Dec. CC. COSS.

9. Idem AA. Domitio.

Pretii causa non pecunia numerata, sed pro ea petitoribus in solutum consentienti datis, contractus non constituitur irritus.

10. Idem AA. Severo.

Dolus emptoris qualitate facti, non quantitate pretii æstimatur. Quem si fuerit intercessisse probatum: non adversus eum, in quem emptor dominium transtulit, rei vindicatio venditori, sed contra illum, cum quo contraxerat, in integrum restitutio competit.

11. Idem AA. Magnæ.

Venditor factum emptoris, quod eum tempore contractus latuit, post arguendo, non quod eo tempore scierit quo id ageretur, & consensit, de dolo queri potest. Igitur cum patrem tuum, ut majus comprehenderetur instrumento pretium: quam rei quæ distrahebatur, esse consensisse profitearis, propter hoc solum de circumscriptione frustra queritur. §. 1. Sane, si placitum pretium non probetur solutum, vel in quantitatem debiti per errorem facti compensari cautum fuerit: hoc reddi recte postulatur.

12. Idem AA. Antiocho.

Non idcirco minus venditio fundi, quod hunc ad munus sumptibus necessariis urgentibus, non viliori pretio, vel urgente debito distraxisse contendis, rata manere debet. (Ab) illicitis itaque petitionibus abstinendo, ac pretium, si non integrum solutum est, petendo, facies consultius.

13. Idem AA. & CC. Nice.

Si major annis viginti quinque fundum distraxisti: pro-

propter hoc solum, quod ementi, ne compararet, focer tuus denunciavit, emptionem (factam) a te rescindi bona fides non patitur.

14. Iidem AA. & CC. Basilicæ.

EA conditione distractis prædiis, ut quod Reipub. debebatur, qui comparavit restitueret: venditor a se celebrata solutione, quanti interest, experiri potest: non ex eo, quod emptor non satis conventioni fecit, contractus irritus constituitur.

15. Imppp. GRAT. VALENT. & THEOD.

AAA. ad Hypatium PP.

Quisquis major ætate prædia etiam procul posita distraxerit, paulo vilioris pretii nomine, repetitionis rei venditæ copiam minime consequatur: Neque (enim) inanibus immorari sinatur objectis, ut vires locorum sibi met causetur incognitas, qui familiaris rei scire vires vel merita atque emolumenta (ante) debuerat. Dat. 6. cal. Maji. MEROBAYDE 2. & SATVRNINO COSS. 383.

16. Imppp. VALENT. THEOD. & ARCAD. AAA.

ad Margillum Vicarium Africæ.

SI quos debitorum male depresso necessitas publicæ rationis adstringat proprias distrahere facultates, rei qualitas, & reddituum quantitas æstimetur: nec sub nomine subhastationis publicæ locus fraudibus relinquantur, ut possessionibus villore (pretio) distractis, plus exactor ex gratia, quam debitor ex pretio consequatur. Hi postremo sub empti titulo, perpetuo domini jure potiantur, qui tantum administraverint fisco, quantum exegerit utilitas privatorum. Etenim periniquum est, ut alienis bonis sub gratiosa auctione distractis, parum accedat publico nomini, cum totum pereat debitori. Dat. 13. cal. Jul. Aquil. Acc. Idus Jan. Hadrumeti, post Consulatus. TATIANI & SYMMACHI VV. CC. 391.

17. Impp. ARCAD. & HONOR. AA. Messalæ.

Huius qui imposita munera civitatum fuga destituunt, vel ineundos furtim existimant esse contractus: intelligant, sibi nihil hæc profutura esse commenta, & pretio emptorem (fugæ conscius) multandum esse quod dederit. Dat. 12. cal. Sept. THEODORO V. C. CONS. 399.

18. Imppp. ARCAD. HONOR. & THEOD. AAA.

Nestorio Comiti rerum privatarum.

Vestium auri & argenti, seu mancipiorum cœmendorum, si quando a privatis nostris ea contigerit venundari, Palatini sciant sibi copiam denegatam: poena in eos amissionis pretii exercenda.

TIT. XLV.

QUANDO LICEAT AB EMPTIONE DISCEDERE.

1. Imp. GORD. A. Rufino.

RE quidem integra ab emptione & venditione utriusque partis consensu recedi potest. Etenim quod consensu contractum est, contrariæ voluntatis adminiculo dissolvitur. At enim post traditionem interpositam nuda voluntas non resolvit emptionem: si non actus quoque priori similis retro agens venditionem intercesserit.

2. Impp. DIOCLET. & MAXIM. AA. Felici.

Perfectam emptionem atque venditionem re integra tantum pacto & consensu posse dissolvi constat. Ergo si quidem aræ nomine aurum datum.

1 om. II.

tum sit, potes hoc solum secundum fidem pacti recuperare. Sin vero partem pretii persolvisti: ad ea, quæ venditorem ex venditione oportet præstare magis actionem, quam ad pretii quantitatem, quam te dedisse significas, habes.

TIT. XLVI.

SI PROPTER PVBLICAS PENSITATIONES
VENDITIO FVERIT CELEBRATA.

1. Imp. ANTONINVS A. Materno.

Venditionem ob tributorum cessationem factam revocari non oportet, neque priore domino pretium offerente, neque creditore ejus jura hypothecæ sive pignoris (præcedente.) Potior est enim causa tributorum, quibus priore loco omnia bona cessantis obligata sunt.

2. Impp. DIOCLET. & MAXIM. AA. Plotio.

Si deserta prædia, ob cessationem collationum, vel reliqua tributorum, ex permisso Præsidis ab his, quibus periculum exactionis tributorum imminet, distracta sincera fide justo pretio solenniter comparasti: venditio ob solennes præstationes necessitate facta convelli non debet. Sin autem venditio nulla autoritate Præsidis præcedente facta est, hanc ratam haberi jura non concedunt. Id itaque quod frustra gestum est, revocari oportet: ita ut indemnitati tributorum omnibus modis consulatur. Quæ omnia tractari convenit præsentem eo quem emptorem extitisse proponis.

3. Imp. CONSTANTINVS A. Faustino

Præsidis Beticæ.

Si quis fundum, vel mancipium, (aliamve rem) ob cessationem tributorum, vel etiam ob vestium, auri, argentique debitum, quæ annua exactione solvuntur, occupata, convento debitore, & apud Judicem interpellatione celebrata, cum solutio cessaverit, sub hasta distracta comparaverit: perpetuam emptionis accipiat firmitatem. Sin autem minoris forte persona fuerit inserta: necesse sit legitimæ defensionis venditioni personam adesse: nihilque intersit, utrumne officium summæ rei Procuratoris, an certe Recloris provincie id, quod debitum fuerit, proposuerit. Dat. Prædie Idus Dec. FELICIANO & TITIANO COSS. 337.

TIT. XLVII.

SINE CENSU VEL RELIQUIS FVNDVM
COMPARARI NON POSSE.

1. Imp. ALEXAND. A. Capitone.

EX conventionem quidem, qua pactam novercam tuam cum patre tuo dicis cum fundum in dotem daret, Ut ipsa tributa agnosceret, actio tibi adversus eam competere non potest, etiam si pactum in stipulationem deductum probetur. Sed & si fundus æstimatus, ita ut pars instrumenti significat, in dotem datus est: ex vendito actio, ut placitis stetur, non competit. PP. Non. Dec. ipso A. 3. & DIONE COSS. 230.

2. Imp. CONSTANTINVS A. ad Marcellum.

Rei annonariæ emolumenta tractantes, cognovimus hanc esse causam maxime reliquorum, quod nonnulli captantes aliquorum momentarias necessitates, sub hac conditione fundos comparant, Ut ne reliqua eorum fisco inferant, & immunes eos possideant. Ideoque placuit: ut si quem constiterit hujusmodi habuisse contractum, atque

A a

hac

hac lege possessionem esse mercatum; tam pro solitis censibus fundi comparati, quam pro reliquis universis ejusdem possessionis obnoxius teneatur: cum necesse sit eum qui comparavit, censum rei comparatæ agnoscere, nec liceat cuiquam rem sine censu comparare vel vendere. Dat. calend. Jul. Agrippina, CONSTANTINO A. 5. & LICINIO C. COSS. 319.

In AVTHENT. de mandat. princ. §. non permittas itaque. coll. 3. tit. 4. Nov. 17. c. 8.

Sed & periculum in se recipere potest, si examinatione ante traditionem facta emptor minus idoneus inventus fuerit: tunc enim venditor apud gesta profiteri cogitur, quia periculo suo transpositio fit fiscalium tributorum.

3. Imp. IVLIANVS A. Secundo PP.

Omnes pro his agris, quos possident, publicas pensitationes agnoscant: nec pactionibus contrariis adjuventur: si venditor aut donator apud se collationis sarcinam pactione illicita voluerit retinere: & si necdum translata sit professio censualis, sed apud priorem fundi dominum forte permaneat, dissimulantibus ipsis, ut non possidentes pro possidentibus exigantur. Dat. 14. cal. Mart. Antiochia, IVLIANO A. 4. & SALLUSTIO COSS. 363.

TIT. XLVIII.

DE PERICULO ET COMMODO REI VENDITÆ.

1. Imp. ALEXANDER A. Apollonio.

Post perfectam venditionem omne commodum, & incommodum, quod rei venditæ contingit, ad emptorem pertinet. Auctor enim ex his tantum causis suo ordine tenetur, quæ ex præcedente tempore causam evictionis parant: & ita, si ei denunciatum est, ut causæ agendæ adesset, & non absente emptore contra eum pronunciatum est.

2. Idem A. Juliano.

Cum convenit, ut singula amphoræ vini certo pretio veneant: antequam tradantur, imperfecta etiam tunc venditione, periculum vini mutati emptoris, qui moram mensuræ faciendæ non interposuit, non fuit. Cum autem universum, quod in horreis erat positum, venisse sine mensura, & claves emptoribus traditas alleges post perfectam venditionem, quod vino mutato damnum accidit, ad emptorem pertinet. † Hæc omnia locum habent, non solum si vinum, sed etiam si oleum, vel frumentum, vel his similia venierint, & ea aut deteriorata, aut penitus corrupta fuerint.

3. Idem A. Diaphania.

Dolum auctoris bonæ fidei emptori non nocere, certi juris est.

4. Imp. GORDIAN. A. Siluro.

Cum inter emptorem & venditorem, contractu sine scriptis inito, de pretio convenit, moraque venditoris in traditione non intercescit: periculo emptoris rem distractam esse, in dubium non venit.

5. Imp. DIOCLET. & MAXIM. AA. Leontio.

Cum speciem venditam per violentiam ignis absumptam dicas: si venditionem nulla conditio suspenderat, amissæ rei periculum te non adstringit.

6. Idem AA. Cerulo.

Mortis casus ancillæ distractæ etiam ante traditionem sine mora venditoris dilatam, non ad venditorem, sed ad emptorem pertinet: & hæc non ex præterito vitio rebus humanis exempta, solutionem pretii emptor non recte recusat.

TIT. XLIX.

DE ACTIONIBVS EMPTI ET VENDITI.

1. Imp. ANTONINVS A. Delianæ.

Adversus eum cui agrum vendidisti iudicio venditi consiste. Nec enim tibi in rem actio cum emptore, qui personaliter tibi sit obligatus, competit.

2. Imp. VALERIAN. & GALLIEN. AA. & VALER. C. Domitiano.

Venditi actionem ad recipiendum residuum pretium intendere adversario tuo poteris. Nec quod in compensationem venerit, quasi & tu invicem deberes, id obesse tibi poterit, si in bonæ fidei contractu (in quo maiores etiam viginti quinque annis officio iudicis in his, quæ dolo commissæ sunt adjuvantur) iusto errore te ductum, vel fraude adversarii captum, quasi debitum id esset, quod revera non debebatur, pepigisse monstraveris. † Fructus quoque perceptos ante venditionem contractam, quos, cum venditioni non accessissent, eundem emptorem invasisse proponis, eodem iudicio reposces.

3. Imp. DIOCLET. & MAXIM. AA. Serpodoro.

Ex arrali pacto personalis duntaxat actio paciscentibus præparatur.

4. Idem AA. Mutiano.

Si traditio rei venditæ juxta emptionis contractum procacia venditoris non fiat: quanti interesse compleri emptionem fuerit arbitratus Præses provinciæ, tantum in condemnationis taxationem deducere curabit.

5. Idem AA. Decimæ.

Curabit Præses provinciæ, compellere emptorem, qui nactus possessionem fructus percepit, partem pretii, quam penes se habet, cum usuris restituere: quas & perceptorum fructuum ratio, & minoris ætatis favor (licet nulla mora intercesserit,) generavit.

6. Idem AA. Neratio.

Venditi actio, si non ab initio aliud convenit, non facile ad rescindendam perfectam venditionem, sed ad pretium exigendum competit.

7. Idem AA. Diodoro.

Si servos distraxisti, ac pretium de peculio eorum quod ad te pertinebat, nesciens unde solveretur, accepisti: consequens est, integram te habere actionem pretii: cum proprii venditoris nummi soluti non præstent emptori liberationem.

8. Idem AA. Eusebio.

Si pater tuus venundedit portionem suam, nec induxit in vacuam possessionem prædii: ius omne penes se eum retinuisse certum est. Neque enim velut traditionis factæ vectigal exolutum, si simulatum factum intercessit, veritatem mutare potuit. Quapropter aditus Præses provinciæ, si animadverterit in vacuam possessionem neque patrem tuum, neque successores ejus emptorem vel heredes ipsius quocunque loco factos induxisse,

non

non dubitabit nihil esse translatum pronunciare. Et si te ex empto ad ducendum (eum) in vacuum possessionem prædii perspexerit conveniri: existimabit, an pretium sit solutum: ac si repererit non esse pretio satisfactum, hoc restitui tibi providabit.

9. Iidem AA. Antipatræ.

SI minor a venditore sive sciente sive ignorante dicebatur capitatio prædii venditi, & major inventa sit: in tantum convenitur, in quantum si scisset emptor ab initio, minus daret pretii. Sin vero huiusmodi onus & gravamen functionis cognovisset, nullam adversus venditorem habet actionem.

10. Iidem AA. Attalo.

CUM venditorem carnis, fide conventionis rupta, tempore placito hanc non exhibuisse proponas, ex empto actione, eum, quanti interfit tua si tunc præstita fuisset, apud Præsidem provinciae convenire potes.

11. Iidem AA. Bucarpia.

SI ancillam tibi ex causa venditionis traditam venditor manumisit: libertatem alienæ factæ præstare non potuit. Quod si post venditionem ante traditionem manumisit, pleno jure dominus constitutus, Civem Romanam facere non prohibetur: tibi personali propter ruptam fidem contra venditorem actione competente.

12. Iidem AA. Crispino.

SI ent periculum vini mutati, quod certum fuerit comparatum, ad emptorem, ita commodum aucti pretii pertinet. Utque hoc verum est, sic certæ qualitatis ac mensuræ distracto vino, fidem placiti servandam esse convenit. Quo non restituto, non pretii quantitatis, sed quanti interest emptoris, competit actio.

13. Iidem AA. Alexandro.

FRUCTUS post perfectum jure contractum, emptoris spectare personam convenit, ad quem & functionum gravamen pertinet. Venditor quoque pretium tantum, ac si mora intercessisse probetur, usuras officio Judicis exigere potest.

14. Iidem AA. Rufoni.

EMPTOR servorum certe de his tradendis, & de eorum fuga, itemque sanitate, erroneque non esse, (aut noxa solutos) repromitti sibi recte postulat.

15. Iidem AA. Antonio.

ULTRA modum tritici distracti citra pactum, in solutione mora non facta, nihil emptor exigere potest.

16. Iidem AA. Cyrillo.

POST perfectam venditionem fœtus quidem pecorum emptori, venditori vero sumptus, si quos bona fide fecerit, restitui debere notissimum est.

17. Iidem AA. Hermiano, & Lupo.

EXPULSO vos de fundo per violentiam a Nerone, quem habere jus in eo negatis, profitemes, nullam vobis adversus eum ex cujus venditione fundum possidetis, actionem competere probatis, Igitur ad instar interdicti seu actionis permissæ experiendum esse perspicitis.

TIT. L.

SI QVIS ALTERI, VEL SIBI SVB ALTERIVS NOMINE, VEL ALIENA PECVNIA EMERIT

1. Imp. ANTON. A. Secundino.

SI pecunia patris fundus mancipiaque comparata sunt: tamen, cum emptiones *matris tue nomine factus esse* proponas, ignorare non debes traditione matrem tuam dominam fuisse constitutam. Plane, si pecuniæ petitionem competere tibi propter numerationem pretij existimas, civiliter contende.

2. Imp. ALEXAND. A. Septimæ & aliis.

SI emancipatis vobis fundos, quos *nomine vestro*, cum in potestate ageretur, pater emerat, tradidit, vel in possessione eorum voluntate patris fuistis, dominium acquisistis.

3. Idem A. Patrimo.

MANCIPIA, quorum meministi, si (ut proponis) *nomine tuo*: itemque *fratris tui*, cui succcessisti, empti, vobis tradita sunt: licet instrumento emptionis matrem tuam pecunias numerasse contineatur, persequi ea more judiciorum non prohiberis.

4. Imp. VALERIAN. & GALLIEN. AA.

& VALER. C. Cyrillo.

QUAMVIS instrumento emptionis *socrus nomen inscripserit*: tamen, si possessionem tenens dominus effectus es, ob eam rem frustra calumniam mulieris, quamvis ipsa contractus tabulas habeat, reformidas.

5. Imp. DIOCLET. & MAXIM. AA. Vero.

CUM propria pecunia tua te comparante possessionem, quondam uxoris tuæ nomen tantummodo accommodasse (dicas,) eandemque occasione custodiæ suæ commissorum instrumentorum contra bonam fidem proprietatem ejusdem fundi usurpasse dicas: Rector provinciae pro sua exercitatione cognitum habens, donationem a non domina uxore tua in filiam suam collatam, nullum præjudicium dominio tuo attulisse, docenti tibi veritatem precibus tuis adstistere, restituere eandem possessionem, habita etiam fructuum ratione, curabit.

6. Iidem AA. Dionysio.

MULTUM interest, utrumne uxore tua comparante pecuniam numerasti, eique possessio tradita est: an contractu emptionis a te nomine tuo habito, tantum uxoris nomen post instrumentis inscribi feceris. Nam si quidem uxor tua *nomine suo emit*, eique *res tradita sunt*, nec in te quicquam de his processit, nonnisi de pretio adversus eam, in quantum tu pauperior, & illa locupletior facta est, habes actionem. + Quod si tu quidem emisisti, & tibi tradita est possessio, tantum autem nomen uxoris quondam tuæ instrumento inscriptum est, res gesta potior quam scriptura habetur. Si vero ab initio negotium uxoris gerens comparasti nomine ipsius, empti actionem nec illi, nec tibi quæstisti, dum (quæ) tibi non vis, nec illi potes. + Quare in domini quæstione ille potior habetur, cui possessio a domino tradita est.

7. Iidem AA. Gerontio.

CUM per eos qui negotia tua gerebant, olei materiam te comparasse, contractusque fidem

fidem pretio suscepto rupisse venditorem proponas: si quidem ex empto, his qui iuri tuo subiecti fuerant, contraheantibus: tibi quaesita est actio, vel per te, (vel per eum) cui mandaveris: sin vero sui juris constituti, secundum mandatum tuum hunc contractum habuerunt, ac sibi empti quaesierunt actionem: per eos, vel quibus illi dederint mandatum, ad incompetentem iudicem, qui secundum bonam fidem quae in huiusmodi contractibus observari solet, satisfieri providebit.

8. Idem AA. Valentinæ.

Qui aliena pecunia comparat, non ei cuius nummi fuerunt, sed sibi tam actionem empti, quam dominium, si ei fuerit tradita possessio, quaerit. Cum itaque de rebus communibus fratrem patruelem tuum quædam comparasse contendas: de tua pecunia hunc conveniendo, facies consultius. Nam in rem de rebus ab eo comparatis, tibi contra eum petitio non competit.

9. Idem AA. Rufinæ.

Nihil prohibet, altero pecuniam numerante, in alium vel utriusque contrahentis consensu, vel certe venditore tantummodo volente, dominium transferri, eo etiam manifeste constituto, ut inter absentes per mediam personam, veluti per nuntium, vel per epistolam, talis contractus perfici possit.

TIT. LL.

DE REBUS ALIENIS NON ALIENANDIS, ET DE PROHIBITA RERUM ALIENATIONE, VEL HYPOTHECA.

1. Imp. ALEXAND. A. Cantiano.

Si Praefidi provinciae probatum fuerit, Julianum nullo iure munitum servos tuos scientibus vendidisse: restituere tibi emptores servos iubebit. Quod si ignoraverint, & eorum facti sunt, precium eorum Julianum tibi solvere iubebit.

2. Imp. GORD. A. Græciæ.

Distrahente marito rem tui iuris, si consensum ei non accommodasti: licet sigillo tuo venditionis instrumentum fraude conquisita signaveris, huiusmodi tamen commentum emptori usucapione non subsecuta, vel longi temporis praescriptione minime munito, nullam praestitisse securitatem potest.

3. Imp. DIOCLET. & MAXIM. AA.
Valeriano.

Venditrici succedenti hereditario iure perfectam recte venditionem rescindere, ac dominium revocare non licet. † Sed & si hæc ex persona sua vindicet: vel exceptione te doli mali, si hanc viam elegeris tueri, vel evicta re, si defensione monstrata uti nolueris, quanti tua interest, poteris experiri.

4. Idem AA. Affabili.

Mancipia patris, qui fundum a Philippo conduxerat, successione tibi quaesita, domino fundi pro debitis in solutum mater tua dando, nihil tibi auferre potuit. Ideoque si tu major vigintiquinque annis effectus, ab ea negotium gestum non fecisti ratum: oblato debito, si non hæc locator iure pignoris sibi obligata vendidit, petere poteris.

5. Idem AA. Ægro.

Si fundum tuum pater post emancipationem te non consentiente venundedit, neque ei successisti, neque possidens longi temporis praescriptione munitus est: tibi agenti cum Rector provinciae reddi efficiet.

6. Idem AA. Rufo.

Nemo res ad te pertinentes, non obligatas sibi, nec ex officio vendendi potestatem habens, distrahendo quicquam tibi nocere potuit.

7. Imp. IVSTINIAN. A. Joanni P. P.

Sancimus, si lex alienationem inhibuerit, si testator hoc fecerit, si pactio contrahentium hoc admiserit, non solum dominii alienationem, vel mancipiorum manumissionem esse prohibendam, sed etiam ususfructus dationem, vel hypothecam, vel pignoris nexum penitus prohiberi. Similique modo, & servitutes minime imponi, nec emphyteuseos contractum, nisi in his tantummodo casibus, in quibus constitutorum auctoritas, vel testatoris voluntas, vel pactio tenor, qui alienationem interdixit, aliquid tale fieri permiserit.

TIT. LII.

DE COMMUNIVM RERUM ALIENATIONE.

1. Imp. ANTONINVS A. Apollodoro.

Si nulla usucapionis prerogativa, vel diuturni silentii praescriptio emptorem possessionis, quam a coheredibus patris tui distractam suggeris, pro portione tua munit: in rem actio incolumis perseverat. At si receptum jus securitatem emptori praestiterit, arbitrium est tibi liberum conveniendi eos, qui pro portione tua satis illicitam venditionem celebraverunt.

2. Idem A. Ierentiano.

Multum interest, utrum coheredes tui possessionem communem distraxerunt; an vero fiscus, cum partis dominus esset, soliditatem iuxta proprium privilegium vendidit. Etenim si a fisco facta sit venditio: fidem ejus infringi, minime rationis est. Si vero coheredes soliditatem vendiderunt: licet emptor ab his delegatus, partem pretii fisco solverit, alteramque in cautionem deduxerit, tamen portioni tuae ea venditio non potest obistere.

3. Imp. DIOCLET. & MAXIM. AA.
Eusebio.

Falso tibi persuasum est, communis praedii portionem pro indiviso, antequam communi dividundo iudicium diceretur, tantum socio, non etiam extraneo posse distrahi.

4. Idem AA. Ulpiano militi.

Portionem quidem tuam militantis frater tuus alienare non potuit: ejus autem partem pretio soluto tibi restitui postulare, nec militari gravitati convenit.

5. Idem AA. & CC. Olympiano.

Si major annis vigintiquinque veluti propria nescienti communia cum fratribus tuis praedia distraxisti, licet nullum instrumentum intercesserit, neque quicquam specialiter convenerit: alienae portionis evictione seguta, quanti interest, emptori solves.

TIT. LIII.

REM ALIENAM GERENTIBVS NON INTERDI-
CI RERV SVARVM ALIENATIONE.

1. Imp. SEVERVS & ANTONINVS AA.
Publicæ.

Non est interdictum tutoribus vel curatoribus,
et si ex eo titulo iudicati debitores sunt con-
stituti, cum sua causa res suas alienare. Potuit
ergo curator tuus fundum suum cum suo onere ob-
ligare fisco nostro: nam & privato potuisset.

TIT. LIV.

DE PACTIS INTER EMITOREM ET VEN-
DITOREM COMPOSITIS.

1. Imp. ANTONINVS A. Diotimæ.

Si ea lege prædium vendidisti, *Ut, nisi intra cer-
tum tempus pretium fuisset exolutum, emptrix
arras perderet, & dominium ad te pertineret:* fi-
des contractus servanda est.

2. Imp. ALEXANDER A. Charisio.

Si fundum parentes tui ea lege vendiderunt;
(*Ut*) *sive ipsi, sive heredes eorum emptori pre-
tium quodcumque, vel intra certa tempora obtu-
lissent, restitueretur;* teque parato satisfacere,
conditioni dictæ, heres emptori non paret, ut con-
tractus fides servetur, actio præscriptis verbis, vel
ex vendito tibi dabitur: habita ratione eorum,
quæ post oblata ex pacto quantitatem ex eo
fundo ad adversarium pervenerunt.

3. Idem A. Felici militi.

Qui ea lege prædium vendidit, *Ut nisi reli-
quum pretium intra certum tempus restitu-
tum esset, ad se reverteretur;* si non precariam pos-
sessionem tradidit, rei vindicationem non habet,
sed actionem ex vendito.

4. Idem A. Juliano.

Commissoriæ venditionis legem exercere non
potest, qui post præstitutum pretii solvendi
diem, non vindicationem rei eligere, sed usura-
rum pretii petitionem sequi maluit.

5. Imp. GORDIANVS A. Longino.

Initio venditionis si pactus es, *Ut is, cui vendidisti
possessionem, pretii tardius exoluti (tibi) usuras
pensitaret:* non immerito existimas etiam eas tibi,
adito Præside (provincia,) ab emptore præstari
debere. Nam si initio contractus non es pactus, si
cæperis experiri, deberi ex mora duntaxat usuras,
tam ab ipso debitore, quam ab eo, qui in omnem
causam empti suam fidem adstrinxit, de jure postu-
labis.

6. Imp. CARVS, CARINVS & NUMERIA-
NVS AAA. Rimulo.

Sum te fundum tuum certæ rei contempla-
tione inter vos habita, exiguo pretio in alium
transulisse commemoras, poterit tibi ea res non
esse fraudi: quando non impleta promissi fide,
dominii tui jus in suam causam reverti conveniat.
Et ideo aditus competens iudex, fundum, cuius
mentionem facis, restituere tibi cum fructibus suis,
sine ulla ludificatione, sua auctoritate perficiet:
præcipue cum & adversa pars receptis nummis suis,
nullam passa videri possit injuriam.

7. Imp. DIOCLET. & MAXIM. AA. Musæo.

Si a te comparavit is, cuius meministi, & conve-
nit, *Ut si intra certum tempus soluta fueris da-*

ta quantitas, sit res inempta, remitti hanc conven-
tionem rescripto nostro non jure petis. Sed si se
subtrahat, ut jure domini eandem rem retineat:
denunciationis & obsignationis depositionisque
remedio contra fraudem potes juri tuo consulere.

8. Idem AA. & CC. Auxanoni.

Tempore contractus inter emptorem & vendi-
torem habitam conventionem, integram ser-
vari, si ab ea posteriore pacto non recedatur; cer-
tum est.

9. Imp. IUSTINIANVS A. Joanni P. P.

Si quis ita paciscatur in venditionis, vel aliena-
tionis contractu, *Ut novo domino nullo modo li-
ceat in loco vendito, vel alio modo sibi concessio, mo-
numentum extruere, vel alio modo humano juri eum
eximere:* Sancimus, licet hoc apud veteres dubita-
batur, tale pactum ex nostra lege esse fovendum, &
immutilatum permanere. Forsitan enim multum
ejus inteterat, nec ei vicinus, non solum quem nol-
let, aggregaretur, sed (etiam) pro quo specialiter
interdictum est. Cum etenim venditor, vel alter
alienator non alia lege jus suum transferre passus
est, nisi tali fretus conventionem: quomodo feren-
dum est, aliquam captionem ex varia pati eum in-
terpretatione?

TIT. LV.

SI SERVVS EXPORTANDVS VENEAT.

1. Imp. SEVERVS & ANTONINVS AA. Petroniæ.

Lege venditionis exportata mancipia *sub denun-
ciatione manus injiciendæ,* libertatem ab emptore,
vel qui successit in locum ejus, antequam fides
rumpatur, accipere possunt. Quæ tamen a fisco
post manumissionem vindicantur, & in perpetuam
servitutem eadem lege veniunt, cum in his civita-
tibus conversantur, quas contrahentes exceperunt:
Ante manumissionem vero injiciendæ manus fa-
cultas non denegatur, atque ideo non petuntur in
publicum.

2. Idem AA. Nediæno.

Si, *ut manus injectionem haberes,* cavisti tibi:
jure tuo uti potes. Quod si hoc omisisti, & pœ-
nam stipulatus es: homo quidem fisco commissus
est, tu vero nactus es ex stipulatu actionem. In
omnibus tamen queritur, an domini voluntate in
locum prohibitum venerit.

3. Imp. ALEXAND. A. Nonio.

Ancilla, quæ exportanda venit, nec exportata
est, sed ab emptore in eadem civitate morante
empta, & manumissa est; adversus Legem vendi-
tionis libera fieri non potuit: & ideo aditus a te
Procurator meus partibus suis fungetur.

4. Idem A. Papiæ.

Moveor, quod te a servis tuis dominum eorum
venisse affirmas, sub ea lege, *Ne in patria mo-
reris,* & ab eo, cui te emptor prior vendiderat, ma-
numissum esse dicis: Quare competens Iudex ad-
versus eum quem præsentem esse dicis, cognitio-
nem suam præbebit: & si veritas accusationis ade-
rit, execrabile delictum in exemplum capitali pœ-
na vindicabit. Sed quoadusque probaveris, quæ
intendis, status tuus esse (is) videtur, qui in te
post manumissionem deprehenditur.

5. Idem A. Seraphiano.

Qui exportandus a domino de civitate sua venit,
A a 3

nec in urbe Roma morari debet. Qui autem de provincia certa, nec in Italia. Si itaque contra Legem constitutam factum probare potes, utere jure quod propterea tibi competit.

TIT. LVI.

SI MANCIPIVM ITA VENIERIT, NE PROSTITVATVR.

1. Imp. ALEXANDER A. Socrati.

Praefectus urbi amicus noster, eam quae ita venit, *Ut, si prostituta fuisset, abducendi potestas esset*, ei cui secundum Constitutionem divi Hadriani id competit, abducendi impertiet facultatem. Quod si eum patientiam accommodasse contra Legem quam ipse dixerat, ut in turpi quaestu mulier haberetur, animadverterit: libertate competente secundum interpretationem ejusdem Principis, perducere eum ad Praetorem, cujus de liberali causa jurisdictio est, ut (ibi) lis ordinetur, jubebit. Nec enim tenor Legis quam semel comprehendit, intermittitur, quod dominium per plures emptorum personas ad primum, qui prostituit, sine lege simili pervenit.

2. Idem A. Severo P. P.

Mulierem, quam ita venisse allegas, *Ne prostitueretur, aut si prostituta fuerit, libera esset*: per officium militare exhiberi apud tribunal oportet: ut si controversia referatur (de) pacto, (quod tamen si verum est, libertas mulieri existente conditione competit) agatur causa apud eum cujus de ea re notio est. Haec autem lex, & nisi tabulis venditionis inserta sit, quamvis epistola, vel sine scriptis facta ostenditur, valet.

3. Idem A. Aurelio.

Eam quae ita venit, *Ne corpore quaestum faceret*; nec in caupona sub specie ministrandi prostitui, ne fraus legi dictae fiat, oportet.

TIT. LVII.

SI MANCIPIVM ITA FVERIT ALIENATVM, VT MANVMITTATVR, VEL CONTRA.

1. Imp. ALEXAND. A. Patricensi.

Si Patroclus posteaquam te Hermiae donationis causa dedit lege dicta, *Ut si quindecim annis continuis servisses, ad libertatem perducereris, ita ut civis Romanus esses tempore peracto*: si modo Patroclus non contrariae voluntatis fuerat, aut (etiam) si jam decesserat, ad libertatem pervenisti: quoniam placuit non solum ad venditos, sed etiam ad donatos eam Legem, ut manumitterentur, pertinere. Nec te potuit, semel translato dominio in Hermiam, postea alii Patroclus vendere: & ideo non de praestanda tibi libertate, quam ex constitutione jam fueras adeptus, litigare debuisti: sed libertatem quam obtinueras, defendere.

2. Idem A. Eutychiano liberto.

Si ea lege Orestes servum suum, sed naturalem filium venumdedit, *Ut emptor eum manumitteret*, quamvis non est manumissus, ex Constitutione divorum Marci & Commodi ad Ausidium Victorinum liber est.

3. Idem A. Fulginio.

Si iusta Saturnino puellam nomine Firmam, agentem tunc annos septem, hac lege vendiderit, *Ut, cum haberet annos vigintiquinque, libera esset*: quamvis factum ab emptore praestandae libertatis

pacto non sit insertum; sed ut libera esset, expressum: tamen constitutioni Divorum Marci & Commodi in semestribus (scriptae) locus est: ideoque impleto vicesimo quinto anno Firma libera facta est: Nec obest ei, quod vicesimo septimo anno manumissa est, quae jam ex constitutione libera erat. Et is, quem post vicesimum quintum annum ex te conceptum enixa est, ingenuus est.

4. Imp. GORDIANVS A. Jocunda.

Si is, qui pretium pro te acceperat, *Ut statuto tempore (te) libertate donaret*, moram re promissae libertati praestitit: ex (eo) tempore (te) liberam esse effectam manifestum est, ex quo, cum posset dari libertas, non est praestita: & ideo ex te natos, ingenuos videri procreatos, non incertae opinionis est.

5. Idem A. Martino.

Ea quidem mancipia, quorum venditio eam legem accepit, *Ne ad libertatem perducantur*, etiam si manumittantur, nancisci libertatem non possunt. Neque enim conditio quae personae ejus cohaesit, immutari facto ejus qui ea lege comparavit, potest. Nec tamen poenae exactio, si qua addita est conditioni non servatae, justam exigendi tribuit causam. Qua igitur ratione te poterit revocare ad officium Procuratoris, qui eam legem venditioni dedit, perspicere non potest: cum nec in privatorum contractibus fiscus se interponere debeat, & literae ad te missae, personae factum, (si non ipse manumiseris,) non contineant.

6. Imp. DIOCLET. & MAXIM. AA. & CC.

Rufinae.

Si puellam ea lege vendidisti, *Ut manumitteretur: & si manumissa non esset, centum aurei praestarentur* non servata fide, nihilominus eam raptam ex vestigio servitutis ad libertatem, quae praestari potuit, constitit: nec pecunia quasi rupta fide suscepta, recte petetur: cum, non mutata venditionis voluntate, conditionis potestatem, post manumittentis factum representari, optima ratione placuit.

TIT. LVIII.

DE AEDILITIIS ACTIONIBVS.

1. Imp. ANTONINVS A. Decensio.

Si non simpliciter, sed consilio fraudis servum tibi nescienti fugitivum, vel alio modo vitiosum quis vendidit, isque (idem) fugitivus abest, non solum in pretium servi venditorem conveniri, sed etiam damnum quod per eum tibi accidit, competens iudex (ut jam pridem placuit) praestari jubebit.

2. Imp. GORDIANVS A. Penthilio.

Cum proponas servum quem pridem comparasti, post anni tempus fugisse: qua ratione eo nomine cum venditore ejusdem congrédi quaeras, non possum animadvertere. Etenim redhibitoriam actionem sex mensium temporibus, vel quanto minoris, anno concludi, manifesti juris est.

3. Imp. DIOCLET. & MAXIM. AA. Mutiano.

Si apud priorem dominum fugisse mancipium non doceatur: fuga post venditionem (interveniens) ad damnum emptoris pertinet. Sin autem venditor non vitiosum etiam in posterum fieri servum temere promiserit: quamvis hoc impossibile esse videatur, tamen secundum fidem antegedentis, vel in conti-

continenti secuti pacti experiri posse non ambigitur. Posteriores enim casus non venditoris, sed emptoris periculum expectant. Verum cum servum, quem comparaveras, ad eum qui distraxerat, rediisse contendis: competens iudex perspectis omnibus, pro reperiæ rei qualitate proferre curabit sententiam.

4. Idem AA. Falso.

Si prædium quis sub ea lege comparavit, *Ut, si displicuerit, inemptum sit*, id, utpote sub conditione venditum, resolvi, & redhibitoriam actionem adversus venditorem competere, palam est. Idem observatur, & si pestibilis fundus (id est, pestibiles herbas, vel lethiferas habens) ignorante emptore distractus sit: nam & in hoc (etiam) casu per eandem actionem, eum quoque redhibendum esse (constat.)

5. Imp. GRATIAN. & VALENTIN. & THEOD. AAA. Nebridio P.V.

Habito semel bonæ fidei contractu, mancipio que suscepto, & pretio soluto, ita demum repetendi pretii potestas est ei, qui mancipium comparavit, largienda: si illud quod dixerit fugitivum, poterit exhibere. Hoc enim non solum in Barbaris, sed etiam (in) provincialibus servis jure præscriptum est. Dat. 3. cal. Jul. CP. HONORIO A. 9. & EVODIO V. C. COSS.

TIT. LIX.

DE MONOPOLIIS ET CONVENU NEGOTIATORUM ILLICITO, VEL ARTIFICIO ERGOLABORUM, NECNON BALNEATORUM, PROHIBITIS ET FACTIONIBUS ILLICITIS.

1. Imp. ZENO A. Constantino P.P.

Iubemus, ne quis cujuscunque vestis, vel piscis, vel pectinum forte, aut echini, vel cujuslibet alterius ad victum, vel ad quemcumque usum pertinentis speciei, vel cujuslibet materiæ, pro sua auctoritate, vel sacro jam elicto, aut in posterum eliciendo Rescripto, aut pragmatica sanctione, vel sacra nostræ pietatis adnotatione, monopolium audeat exercere: neve quis illicitis habitis conventionibus conjaret, aut paciscatur, *Ut species diversorum corporum negotiationis, non minoris quam inter se statuerint venduntur.* Adificiorum quoque artifices, vel ergolabi, aliorumque diversorum operum professores, & balneatores penitus arceantur pacta inter se componere, *Ut ne quis, quod alteri commissum sit, opus impleat, aut injunctum alteri sollicitudinem alter intercipiat:* data licentia unicuique ab altero inchoatum & derelictum opus, per alterum sine aliquo timore dispendii implere, omniaque hujusmodi facinora denunciandi sine ulla formidine, & sine judiciariis sumptibus. Si quis autem monopolium ausus fuerit exercere, bonis propriis expoliatus, perpetuitate damnetur exilii. Cæterarum præterea professionum primates, si in posterum aut super taxandis rerum pretiis, aut super quibuslibet illicitis placitis, ausi fuerint convenientes hujusmodi sese pactis constringere, quadraginta librarum auri solutione percelli decernimus: officio tuæ sedis quinquaginta librarum auri condemnatione multando, si in prohibitis monopolis, & interdictis corporum actionibus commissas forte (si hoc evenit) saluberrimæ nostræ dispositionis condemna-

tiones, venalitate interdum, aut dissimulatione, vel quolibet vitio minas fuerit executum.

TIT. LX.

DE NVNDINIS ET MERCATIONIBVS.

1. Imp. VALENS & VALENT. AA. ad Probum P. P.

Qui exercendorum mercatum, aut nundinarum licentiam, vel veterum indulto, vel nostra auctoritate meruerunt: ita beneficio Rescripti potiantur, ut nullum in mercatibus atque nundinis ex negotiatorum mercibus conveniant, vel in venalitiis aut locorum temporali quæstu & commodo privata exactione sectentur, vel sub prætextu privati debiti aliquam ibidem concurrentibus molestiam possint inferre.

TIT. LXI.

DE VECTIGALIBVS ET COMMISSIS.

1. Imp. SEVERVS & ANTONINVS AA. Victorino.

Si jure manumissus es ante quæstionem commissi motam: statum tuum vectigalis nomine convelli non est æquum.

2. Idem AA. Linuo.

Neque commissum, quod ante quinquennium factum dicitur, si lite res anticipata non est, vindicari potest: neque pro re quæ in commissi causam cecidit, si ipsa non existat, nec dolo supprimatur, pretium peti potest.

3. Idem AA. Ingenuo militi.

Omibus militibus nostris prospeximus, ne ob omittas professiones pœna commissi tenerentur. Proinde deposito hoc metu, si qua portoria debere te apparuerit, exsolve.

4. Imp. CONSTANT. A. ad Rufum.

Penes illum vectigalia manere oportet, qui superior in licitatione exstiterit: ita ut non minus quam triennii sine locatio concludatur, nec ullo modo interrumpatur tempus exigendis vectigalibus præstitutum. Quo peracto tempore, licitationum jura conductionumque recreari oportet, ac simili modo aliis collocari. Dat. 10. cal. Jul. CRISPO Cæs. 2. & CONSTANTINO COSS. 321.

5. Idem A. Menandro.

Universi provinciales pro his rebus quas ad usum proprium vel ad fiscum inferunt, vel exercendi ruris gratia revehunt, nullum vectigal a stationariis exigantur. Ea vero quæ extra prædictas causas, vel negotiationis gratia portantur, solitæ (præstationi vel) pensitationi subjugamus: capitali pœna proposita stationariis, & (urbanis) militibus, & cæteris personis, quorum avaritia id tentari firmatur.

6. Imp. VALENT. & VALENS. AA. ad Florentinum Comitem sacrarum largitionum.

Omnia rerum ac personarum, quæ privatam degunt vitam, in publicis functionibus æqua debet esse inspectio. Hoc ideo dicimus, quia nonnulli privatorum elicatas suffragio proferunt sanctiones, quibus vectigalia, vel cætera hujusmodi, quæ inferri fisco moris est, sibi adferant esse concessa. Si quis ergo privatorum hujusmodi Rescriptione nitatur, cassâ eadem sit: vectigalium enim non parva functio est, quæ debet ab omnibus, qui negotiationis seu transferendarum mercium

cium habent curam, æqua ratione dependi: (exceptis naviculariis,) cum sibi gerere rem probabuntur. Dat. 10. cal. Mart. VALENTINIAN. & VALENT. AA. COSS. 368.

7. Iidem AA. & GRATIANVS A. ad Archiepiscopum Comitem Orientis.

EX præstatione vestigalium nullius omnino nomine quicquam minuatur, quin octavas more solito constitutas omne hominum genus, quod commerciis voluerit interesse, dependat: nulla super hoc militarium personarum exceptione facienda.

8. Imppp. GRAT. VALENT. & THEOD. AAA. Palladio Comiti sacrar. largit.

A Legatis gentium devotarum, ex his tantum speciebus quas de locis propriis unde conveniunt, huc deportant; octavarii vestigal accipiant: quas vero ex Romano solo, quæ sunt tamen lege concessæ, ad propria deferunt, has habeant a præstatione immunes ac liberas.

9. Iidem AAA. eidem Comiti sacrarum largitionum.

U Surpationem totius licentiæ summovemus circa vestigal Arabachæ per Ægyptum atque Augustaneam constitutum, nihilque super translatione animalium (quæ sine prohibitione solita minime permittenda est) temerarie per licentiam vindicari concedimus.

10. Impp. ARCAD. & HONOR. AA. Rufino P. P.

Vestigalia quæcunque quælibet civitates sibi ac suis curiis ac angustiarum suarum solatia quæsierunt, siue illa functionibus curialium ordinum profutura sunt, siue quibuscunque aliis earundem civitatum usibus designantur: firma his atque ad habendum perpetua manere præcipimus, neque ullam contrariam supplicantium super his molestiam formidari.

11. Iidem AA. Lampadio P. P.

Si quis sine persona mancipium (id est, salinarum conductorum) sales emerit, vendere tentaverit, siue propria audacia, siue nostro munitus oraculo: sales ipsi (una) cum eorum pretio mancipibus addicantur.

12. Impp. HONOR. & THEOD. AA. Gaisoni Comiti sacrar. largit.

Quicquid contra vestigales largitionum (titulorum,) vel pragmaticis, vel sacris annotationibus fuerit elicitum, effectu & viribus carere censemus.

13. Impp. THEOD. & VALENT. AA. Flaviano P. P.

Exceptis his vestigalibus quæ ad sacrum patrimonium nostrum quocunque tempore pervenerunt, cætera Reipubl. civitatum atque ordinum, æstimatis dispendiis, quæ (pro) publicis necessitatibus tolerare non desinunt, reserventur: cum duas portiones ætario nostro conferri prisca institutio disposuerat: atque hanc tertiam jubemus adeo in ditione urbium municipumque consistere, ut proprii compendii curam non in alieno potius quam in suo arbitrio neverint constitutam. Designatæ igitur consortium portionis eatenus juri ordinum civitatumque obnoxium maneat, ut etiam

locandi, quanti sua interest, licentiam sibi novent contributam.

TIT. LXII.

VECTIGALIA NOVA INSTITVI NON POSSE.

1. Impp. SEVERVS & ANTON. AA. Victorino.

Non quidem temere permittenda est novorum vestigalium exactio, sed si adeo tenuis est patria tua, ut extraordinario auxilio juvari debeat, allega Præsidi provinciae, quæ in libellum contulisti: qui re diligenter inspecta, utilitatem communem intuitus, scribet nobis, quid compererit: Et an habenda sit ratio vestri, & quatenus, existimabimus.

2. Iidem AA. Callistiano.

Vestigalia nova nec decreto civitatum institui possunt.

3. Impp. GALLIEN. & VALERIAN. AA. Tusco & aliis.

Non solent nova vestigalia inconsultis Principibus institui. Ergo & exigi aliquid quod illicite poscat, competens iudex vetabit, & id quod exactum videtur, si contra rationem juris extortum est, restitui jubebit.

4. Imp. CONSTANT. A. ad Felicem P. P.

Si provincialium nostrorum querela de condactorum aviditate extiterit, & probatum fuerit ultra antiquam consuetudinem, & nostræ terminus iussionis aliquid eos profigasse, rei tanti criminis perpetuo exilio puniantur. Sub conspectibus autem tuis vel eorum, qui tuæ gravitati succedant, licitationis cura sevetur.

5. Illorum, qui publica siue fiscalia debent, omnia bona sunt obligata.

TIT. LXIII.

DE COMMERCIIIS, ET MERCATORIBVS.

1. Impp. VALENS & VALENT. AA. ad Julinum Comitem Orientis.

Negotiatores, si qui ad domum nostram pertinent, potentiorum quoque homines necessitatem debitam pensionum (ut honestas postulat) agnoscere moneantur: ut per cunctos qui emolumenta negotiationibus captant, tolerabilis fiat agnoscendæ devotionis effectus. Dat. 15. calend. Maji, Constantinopoli, DIVO IOVIANO & VARRONIANO COSS. 364.

2. Imppp. GRAT. VALENTIN. & THEODOS. AAA. Tatiano Comiti sacrarum largitionum.

Non solum Barbaris aurum minime præbeatur: (sed) etiam si apud eos inventum fuerit, subtili auferatur ingenio. Sed si ulterius aurum pro mancipiis, vel quibuscunque speciebus ad Barbaricum fuerit translatum a mercatoribus: non iam damnis, sed suppliciis subjugentur. Et si id iudex repertum non vindicat, tegere, ut conscius criminosa festinat.

3. Impp. HONOR. & THEOD. AA. Theodoro P. P.

Nobiliiores natalibus, & bonorum luce conspicuos, & patrimonio ditiores, perniciosum, ut bibus mercimonium exercere prohibemus, ut inter plebejos & negotiatores facilius sit emendi vendendique commercium.

4. Iidem

4. Iidem AA. Anth. mio P. P.

Mercatores tam imperio nostro, quam Persarum Regi subiectos, ultra ea loca, in quibus fueris tempore cum memorata natione nobis convenit, nundinas exercere minime oportet: ne alieni regni (quod non convenit) scrutentur arcana. † Nullus igitur posthac imperio nostro subiectus, ultra Nisibin, Callinicum, & Artaxatam emendi, seu vendendi species causa proficisci audeat: nec præter memoratas civitates cum Persa merces existimet commutandas. Sciente utroque, qui contrahit, & species quæ præter hæc loca fuerint venditæ, vel comparatæ, sacro ærario nostro vindicandas: & præter earum rerum præti amissionem, quod fuerit numeratum, vel commutatum, exilii se pœnæ sempiternæ subdendum. Non defutura contra iudices, eorumque apparitores, per singulos contractus, qui extra memorata loca fuerint agitati, triginta librarum auri condemnatione, per quorum limitem ad inhibita loca mercandi gratia Romanus, vel Persa commeaverint. † Exceptis videlicet (his,) qui legatorum Persarum quolibet tempore ad nostram Clementiam mittendorum iter comitati merces duxerint commutandas: quibus humanitatis (& legationis) intuitu extra præfinita (etiam) loca mercandi copiam non negamus: nisi sub specie legationis diutius in qualibet provincia residentes, nec legati redditum ad propria comitentur. Hos enim mercaturæ insistentes, non immerito una cum his cum quibus contraxerint, seu resederint, pœna huius sanctionis persequetur.

5. Iidem AA. Aëtio P. P.

Cessante omni ambitione, omni licentia, quingentorum (sexaginta trium) collegiatorum numerus maneat, nullique his addendi, mutandive, vel in defuncti locum substituendi pateat copia: ita, ut iudicio tuæ sedis sub ipsorum præsentia corporatorum, in eorum locum quos humani subtraxerint casus, ex eodem quo illi fuerant corpore, subrogentur: nulli alii corporatorum præter dictum numerum per patrocinia immunitate concessa.

6. Iidem AA. Maximo Comiti sacrarum largitionum.

Si qui inclytas nominatim vetustis legibus civitates transgredientes ipsi, vel peregrinos negotiatores sine comite commerciorum suscipientes fuerint deprehensi: nec proscriptionem bonorum, nec pœnam perennis exilii ulterius evadent. Ergo omnes pariter, sive privati, sive cuiuspiam dignitatis, sive in militia constituti, sciant sibi, aut ab huiusmodi temeritate penitus abstinendum, aut supradicta supplicia subeundum.

TIT. LXIV.

DE RERVM PERMUTATIONE, ET PRÆSCRIPTIS VERBIS.

1. Imp. GORDIANVS A. Thersæ.

Si cum patruus tuus venalem possessionem haberet, pater tuus pretii nomine (licet non taxata quantitate) aliam possessionem dedit: idque (quod) comparavit, non iniuria iudicis, nec patris tui culpa evictum est: ad exemplum ex empto actionis non immerito id quod tua interest, si in patria jura succcessisti, consequi desideras. At enim

Tom. II.

si cum venalis possessio non esset, permutatio facta est, idque quod ab adversario præstitum est, evictum est: quod datum est, si hoc elegeris, cum ratione restitui postulabis.

2. Imp. DIOCLET. & MAXIM. AA. Primitivæ.

Permutationem, utpote (re ipsa) bonæ fidei constitutam, sicut commemoras, vicem emptionis obtinere, non est juris incogniti.

3. Iidem AA. & CC. Leontio.

Ex placito permutationis, nulla re secuta, constat nemini actionem competere: nisi stipulatio subjecta ex verborum obligatione quaesierit partibus actionem.

4. Iidem AA. & CC. eidem Leontio.

Cum precibus tuis expresseris, placitum inter te, & alium permutationis intercessisse, eumque fundum a te datum vendidisse: contra emptorem quidem te nullam habere actionem persequis, cum ab eo susceperit dominium, cui te tradidisse titulo permutationis non negas. Sed si secundum fidem placiti stipulatio subjecta est: successores ejusdem, cum quo contractum habuisti, convenire non prohiberis. Si vero nulla stipulatio intercessit, *prescriptis verbis actio est, ut vel fides placiti tibi servetur*, vel quod alterius accipiendi fundi gratia dedisti, causa non secuta restituatur.

5. Iidem AA. & CC. Theodolanz.

Quoniam adseveras, patrem tuum ei contra quem preces fundis, hac conditione dedisse fundum, *ut invicem domum certam acciperet*: aditus Præses provincie placitis eum parere; vel si causam propter quam fundus datus est, sequi non perspexerit, conditionis ratione datum (a te) restituere, sicut postulas, jubebit.

6. Iidem AA. & CC. Protogeni.

Rebus certa lege traditis, si huic non pareatur, *prescriptis verbis incertam civilem dandam actionem*, juris autoritas demonstrat.

7. Iidem AA. & CC. Timotheo.

Emptionem rebus fieri non posse, pridem placuit. Igitur cum frumenti certam modiationem Callimacho & Acamato te dedisse, ut tibi representent olei designatum pondus, adseveres: si placitis citra stipulationis solennitatem non exhibeant fidem: quantum dedisti, causa non secuta condicere pro desiderio tuo potes.

8. Iidem AA. & CC. Paulinz.

Ea lege rebusdonatis Candido, *ut quod placuerat, mensuram seu annum tibi præstaret*, huiusmodi conventio non nudi pacti nomine censetur, sed rebus propriis dictæ legis substantis munatur: ad implendum (tibi) placitum (sicut postulas) *prescriptis verbis* competit actio.

TIT. LXV.

DE LOCATO CONDUCTO.

1. Imp. ANTONINVS A Agrippino.

Dominus horreorum periculum vis majoris, vel esset furum latronum, conductori præstare non cogitur. His cessantibus, si quid extrinsecus ex depositis rebus, illæis horreis perierit, damnum depositarum rerum (ei) resarcire debet.

2. Idem A. Epicleto.

Adversus eos, a quibus extruenda ædificia conduxisti, ex conducto actione contendens,

B b

co

eo iudicio, quod est bonæ fidei, debitum cum usuris solutis consequeris.

3. Idem A. Callimorphonia.

EDe quam te conductam habere dicis, si pensionem domino in solidum solvisti, invitam te expelli non oportet: nisi propriis usibus dominus eam necessariam esse probaverit, aut corrigere domum maluerit, aut tu male in re locata versata es.

4. Imp. ALEX. A. Sabino.

EX Divi Antonini Pii literis certa forma est, ut domini horreorum effractorum; ejusmodi querelas deferentibus custodes exhibere necesse habeant, nec ultra periculo subiecti sunt. Quod vos quoque adito Præfide provincie impetrabitis. Quod si maiorem animadversionem exigere rem deprehenderit; ad Domitium Ulpianum Præfectum prætorio, & parentem meum, reos remittere curabit. Sed quia domini horreorum nominatim (etiam ipsi) custodiam repromiserunt, eidem exhibere debent.

5. Idem A. Petronia.

Certi juris est, ea quæ voluntate dominorum coloni in fundum conductum induxerint, pignori jure dominis prædiorum teneri. Quando autem domus locatur, non esse necessaria in rebus inductis, vel illatis scientia domini: nam ea quoque pignoris jure tenentur.

6. Idem A. Victorino.

Nemo prohibetur rem quam conduxit, fruentem alii locare: si nihil aliud convenit.

7. Idem A. Terentiano.

Si, cum Hermes vestigal octavarum in quinquennium conduceret, fidem tuam obligasti; posteaque spatio ejus temporis expleto, cum idem Hermes in conductione, ut idoneus detineretur, non consensisti, sed cautionem tibi reddi postulasti: non oportere te de posterioris temporis periculo adstringi, competens iudex non ignorabit.

8. Idem A. Higinio.

Licet certis annuis quantitatibus fundum conduxeris: si tamen expressum non est in locatione, (ut mos regionis postulabat.) Et, si qua lue tempestatis, vel alio cæli vitio damna accidissent, ad locum tuum pertinerent; & quæ evenerunt sterilitates, ubertate aliorum annorum repositæ non probabuntur: rationem tui juxta bonam fidem haberi recte postulabis: eamque formam, qui ex appellatione cognoscer, sequetur.

9. Idem A. Fusco.

Emplorem quidem fundi necesse non est stare colono, qui prior dominus locavit: nisi ea lege emit. Verum si probetur aliquo pacto consensisse, ut in eadem conductione maneat, quamvis sine scripto, bonæ fidei iudicio, (ei) quod placuit parere cogetur.

10. Imp. GORDIANVS A. Pomponio.

Viam veritatis ignoras, in conductionibus non succedere heredes conductoris existimans, cum sive perpetua conductio est, etiam ad heredes transmittatur: sive temporalis, intra tempora locationis heredi quoque opus contractus incumbat.

11. Imp. PHILIPPVS A. Theodoro.

Invitos conductores seu heredes eorum post tempora locationis impleta non esse retinendos, sæpe rescriptum est.

12. Idem A. Nicæ.

Damnum quod per aggressuram latronum in possessionibus locatis rei tuæ illatum esse proponis, a domina earundem possessionum, quam nullius criminis ream facere te dicis, resarciri tibi nulla ratione desideras.

13. Imp. VALERIAN. & GALLIEN. AA. & VALERIAN. C. Heracleidæ.

Si divisa conductio fuit, & in singulis pro partibus facta: alieno nomine conveniri vos non oportet. Si autem omnes qui conducebant, in solidum locatori sunt obligati: jus ei competens conveniendi quem velit, non debet auferri. Habetis sane vos facultatem locatori offerendi debitum: & ut transferantur in vos ea, quæ ob hanc conductionem ab his quorum nomine inquietamini, obligata sunt, postulandi.

14. Idem AA. & CC. Juliano & aliis.

Si hi qui a vobis redemerant frumentum, & hordeum annonæ inferendum, accepta pecunia fidem fefellerunt: ex locato agere cum eis potestis.

15. Idem AA. & CC. Euphrosynæ.

Si de fundo a locatore expulsa es, (cum eo) agere ex conducto petes: penamque (a locatore,) quam præstari rupta conventionis fide placuit, exigere, ac retinere potes.

16. Idem AA. & CC. Timotheo.

Legem quidem conductionis servari oportet, nec pensionum nomine amplius quam convenit, reposci. Sin autem tempus in quo locatus fundus fuerat, sit exactum, & (in) eadem (locatione) conductor permanserit: tacito consensu eandem locationem una cum vinculo pignoris renovare videtur.

17. Imp. DIOCLET. & MAXIM. AA. Hortalio.

Præses provincie ea quæ ex locatione debentur, exolveri sine mora curabit: non ignarus ex locato & conducto actionem, cum sit bonæ fidei, post moram usuras legitimas admittere.

18. Idem AA. Amno.

Excepto tempore, quo edaci locustarum perniciæ sterilitatis vitium intercescit, sequentis temporis fructus quos tibi juxta præteritam consuetudinem deberi constituit, reddi tibi Præses provincie jubebit.

19. Idem AA. Valerio.

Circa locationes atque conductiones maxime fides contractus servanda est, si nihil specialiter exprimat contra consuetudinem regionis. Quod si alii remiserint contra Legem contractus, atque regionis consuetudinem, pensiones: (hoc) aliis præjudicium asserere non potest.

20. Idem AA. Carpophoro.

Qui rem propriam conduxit, existimans alienam, dominium non transfert, sed inefficacem conductionis contractum facit.

21. Idem AA. & CC. Antonia.

Si olei certa ponderatione fructus anni locasti: de contractu bona fide habito, propter hoc solum, quod alter maiorem obrulit ponderationem, recedi non oportet.

22. Idem

22. Idem AA. & CC. Papiniano.

Si hi contra quos supplicas, facta locatione certi temporis, suas tibi locaverint operas: quatenus bona fides patitur, causa cognita, competens iudex conventionem servari jubebit.

23. Idem AA. & CC. Prisco.

Ad probationem rei propriæ sive defensionem, non sufficit locatio ei facta, qui post de dominio cœpetit contendere: cum inscientia domini proprii, & errantis nullum habeat consensum: sed ex eventu, si victus fuerit, contractus locationis non constituisse magis declaratur: nemo enim sibi jure possessionem mutare potest.

24. Idem AA. & CC. Antonino.

Contractus locationis conductionisque, non intervenientibus etiam instrumentis, ratus habetur: Secundum quod heredes conductoris, etsi non invenerint instrumenta, non uxorem convenire debes. Sane de posteriore tempore, quo conductricem ipsam proponis fuisse, adesse fidem precibus tuis probans, pensiones integras ab ea pete.

25. Idem AA. & CC. Epagatho.

Si quis conductionis titulo agrum, vel aliam quancunque rem accepit: possessionem prius restituere debet, & tunc de proprietate litigare.

26. Idem AA. & CC. Oponi & Hermogeni.

Si conductionis implestis fidem, ejusdem rei gratia factum instrumentum evanuit. Quod si quid vestrum in fundo fuit, vel vi direptum est, hoc restitui vobis Præses provinciæ jubebit.

27. Idem AA. & CC. Neroni.

Si tibi, quæ pro colonis conducti prædii prorogasti, dominus fundi stipulanti dare spondidit, competens iudex reddi tibi jubebit: Nam si conventio placiti sine stetit: ex nudo pacto, perspicis actionem jure nostro nasci non posse.

28. Idem AA. & CC. Neroni.

In iudicio tam locati quam conducti, dolum, & custodiam, non etiam casum, cui resisti non potest, venire constat.

29. Idem AA. & CC. Juliano.

Cum conductorem ædificia, quæ suscepit integra, destruxisse proponis, hæc etiam heredes ejus Præses provinciæ instaurare, ædificiorum inter vos habita ratione, jubebit.

30. Imp. THEOD. & VALENT. AA. Florentio P. P.

Curialis, neque procurator, neque conductor alienarum rerum, nec fidejussor, aut mandator conductoris existat: alioquin nullam obligationem neque locatori, neque conductori ex hujusmodi contractu competere sancimus.

31. Imp. LEON. A. Aspari Magistro militum.

Milites nostros alienarum rerum conductores, seu procuratores, aut fidejussores, vel mandatores conductorum fieri prohibemus: ne, omisso armorum usu, ad opus rustre se conferant, & vicinis graves præsumptione cinguli militaris existant. Armis autem, non privatis negotiis occupentur: ut numeris, & signis suis jugiter inhaerentes, Rempublicam, a qua aluntur, ab omni bellorum necessitate defendant.

32. Imp. ZENO A. Adamantio P. P.

Ne cui liceat, qui aliquam domum alienam, vel locum, aut ergasterium nomine conductionis

accepit, alteri qui post eum domini voluntate ad eandem conductionem accessit, litem inferre, quasi rem illicitam, aut agenti damnosam tentaverit: sed patere facultatem dominis domos (suas) vel ergasteria, vel loca cui voluerint locandi: ipsi nihilominus qui conduxerint, ab omni super hoc molestia liberis conservandis: nisi forte pacta per scripturam specialiter inita cum dominis, vel cum his qui postea conduxerint, legibus videlicet cognita, agentis intentionibus suffragentur. † Quod si quis hujusmodi controversiam sacris iustitionibus interdictam, crediderit commovendam: si privatus est, acriter cæsus exilii subeat poenam: si militat, decem librarum auri dispendio feriatur.

33.

Hæc constitutio permittit utrique, tam locatori quam conductori, ut liceat intra annum conductionem solvere, tam in Italia, quam in omnibus provinciis: ac ne poenam quidem velut ex transgressione præstare: nisi contractus initio specialiter huic legi valedixerint, aut citra scripturam renunciarint.

34. Idem A. Sebastiano P. P.

Conductores alienarum rerum seu alienam cuiuslibet rei possessionem precario detinentes, seu heredes eorum, si non eam dominis recuperare volentibus restituerint, sed litem usque ad definitivam sententiam expectaverint: non solum rem locatam, sed etiam æstimationem ejus victrici parti ad similitudinem invaloris alienæ possessionis præbere compellantur.

35. Imp. IVSTIN. A. ad Senatum.

Licet retro Principes multa de militibus qui alienas possessiones, vel domos conductionis titulo procurandas suscipiunt, sanxisse manifestum est: tamen quia res sic est contempta, ut neque interminationis sacratissimæ constitutionis milites memores, ad hujusmodi sordida laudeant venire ministeria, & relictis studiis publicis, signisque victricibus, ad conductiones alienarum rerum proficere, & armorum atrocitatem non in hostes ostendere: sed contra vicinos, & forsitan etiam adversus ipsos miseros colonos, quos procurandos susceperint, convertere: necessarium duximus ad hanc sacratissimam venire constitutionem, altius, & plenius hujusmodi causam corrigentes. Jubemus itaque omnes omnino, qui sub armis militant, sive majores, sive minores (Milites autem appellamus tam eos qui sub excelsis Magistris militum tolerare noscuntur militiam, quam qui in undecim devotissimis scholis taxati sunt, nec non eos qui sub diversis optionibus Fœderatorum nomine sunt decorati) saltem in posterum ab omni conductione alienarum rerum temperare: scituros, quod ex ipso contractu ab initio sine aliquo facto, vel aliqua sententia cadant militiam, & non sit regressus eis ad pristinum gradum, neque beneficio Imperiali, neque consensu, vel permissu judicis, sub quo tolerandum sortiti sunt militiam: ne, dum alienas res conductionis titulo esse gubernandas existimant, suas militias quamque opinionem amittant, ex militibus pagani, ex decoratis infames constituti: & quod post hujusmodi conductionem, (quam penitus interdiciamus)

dicimus) a publico susceperint, & hoc sine aliqua mora, vel procrastinatione, reddere compellantur. Scituris & ipsis, qui suas facultates post hanc Legem eis ad conductionem permiserint, nostra Lege eorum conamine violata, quod nulla eis exactio contra eas concedatur: (ut) qui alieni appetens constitutus militem procuratorem elegerit, & (a suis) cadat redditibus. † Pateat autem omnibus huiusmodi copia apud competentes Iudices accusationis, ut qui in hac causa delator existat, laudandus magis quam vituperandus intelligatur: poena, quam contra milites nostrorum praeceptorum contemptores, & ipsos qui eis conductiones rerum ad se pertinentium permiserint, statuimus, in futuris causis obtinente.

TIT. LXVI.

DE IVRE EMPHYTEUTICO.

1. Imp. ZENO A. Sebastiano P. P.

Ius emphyteuticarium, neque conductionis, neque alienationis esse titulis adjiciendum, sed hoc ius tertium esse constituimus, ab utriusque memoratorum contractuum societate seu similitudine separatum: conceptionem (item) definitionemque habere propriam, & iustum esse validumque contractum: in quo cuncta quae inter utraque contrahentium partes super omnibus vel etiam fortuitis casibus, pactionibus, scriptura interveniente habitis, placuerint, firma illibataque perpetua stabilitate modis omnibus debeant custodiri: ita ut si interdum ea quae fortuitis casibus eveniunt, pactionum non fuerint conventionem concepta, si quidem tanta emerferit clades quae prorsus etiam ipsius rei quae per emphyteusin data est, faciat interitum: hoc non emphyteuticario, cui nihil reliquum permansit, sed rei domino, qui quod fatalitate ingruerat, etiam nullo intercedente contractu habiturus fuerat, imputetur. Sin vero particulare, vel aliud lege contigerit damnum, ex quo non ipsa rei penitus laedatur substantia: hoc emphyteuticarius suis partibus non dubitet adscribendum.

2. Imp. IUSTINIAN. A. Demostheni P. P.

In emphyteuticariis contractibus sancimus, si quidem aliquae pactiones in emphyteuticis instrumentis fuerint conscriptae: easdem & in omnibus aliis capitulis observari, & de rejectione ejus qui emphyteusin suscepit, si solitam pensionem, vel publicarum functionum apochas non praestiterit. † Sin autem nihil super hoc capitulo fuerit pactum, sed per totum triennium neque pecunias solverit, neque apochas domino tributorum reddiderit: volenti ei licere eum a praediis emphyteuticariis repellere, nulla ei in posterum allegatione nomine meliorationis, vel eorum quae *emponemata* dicuntur, vel poena opponenda: sed omnimodo eo (si dominus voluerit) repellendo, neque praetendente quod non est super hac causa inquietatus: cum neminem oporteat conventionem, vel admonitionem expectare, sed ultro sese offerre, & debitum spontanea voluntate persolvere, secundum quod & anteriore lege nostri numinis generaliter cautum est. † Ne autem ex hac causa dominis facultas oriatur emphyteutas suos repellere, & redditum minime velle suscipere, ut

ex huiusmodi machinatione triennio elapso, suo iure is qui emphyteusin suscepit, cadat: licentiam ei concedimus attestatione praemissa, pecunias offerre, hisque obsignatis, & secundum legem depositis, minime dejectionis timere periculum.

3. Idem A. Juliano P. P.

Cum dubitabatur, utrum emphyteuta debeat cum domini voluntate suas meliorationes, quae Graeco vocabulo *εμπευήματα* dicuntur, alienare, vel ius emphyteuticum in alium transferre, an ejus expectare consensum? Sancimus, si quidem emphyteuticum instrumentum super hoc (casu) aliquas pactiones habeat, eas observari. † Sin autem nullo (modo huiusmodi) pactio interposita est, vel forte instrumentum emphyteuticum deperditum est: minime licere emphyteutae sine consensu domini meliorationes suas aliis vendere, vel ius emphyteuticum transferre. † Sed ne hac occasione accepta: domini minime cedant emphyteutas suos accipere pretia meliorationum quae invenerunt, sed eos deludant, & ex hoc commodum emphyteutae depereat: disponimus, attestationem domino transmitti, & praedicere, quantum pretium ab alio (revera) accipi potest. Et si quidem dominus hoc dare maluerit, & tantam praestare quantitatem, quantam ipse revera emphyteuta ab alio recipere potest, ipsum dominum omnimodo haec comparare. Sin autem duorum mensium spatium fuerit emensum, & dominus hoc facere noluerit: licentia emphyteutae detur, ubi voluerit, & sine consensu domini meliorationes suas vendere: his tamen personis quae non solent in emphyteuticis contractibus vetari ad huiusmodi venire emptionem. † Necessitatem autem habere dominos, si aliis melioratio secundum praefatum modum vendita sit, accipere emphyteutam: vel si ius emphyteuticum ad personas non prohibitas, sed concessas & idoneas ad solvendum emphyteuticum canonem transponere emphyteuta maluerit: non contradicere, sed novum emphyteutam in possessionem suscipere, non per conductorem vel per procuratorem, sed ipsos dominos per se, vel per literas suas, vel (si hoc non potuerint vel noluerint) per depositionem in hac quidem civitate apud virum clarissimum magistrum censuum, vel praesentibus tabulariis per attestationem, in provinciis autem per praesides vel defensores celebrandum. † Et ne avaritia tenti domini magnam molem pecuniarum propter hoc efflagitent: (quod usque ad praesens tempus praestari cognovimus) non amplius eis liceat pro subscriptione (sua) vel depositione, nisi quinquagesimam partem pretii, vel aestimationis loci qui ad aliam personam transfertur, accipere. Sin autem novum emphyteutam vel emptorem meliorationis suscipere minime dominus maluerit, & attestatione facta intra duos menses hoc facere supersederit: licere emphyteutae etiam non consentientibus dominis ad alios suum ius, vel emphyteumata transferre. Sin autem aliter fuerit versatus, quam nostra Constitutio disposuit, iure emphyteutico cadat.

LIBER QUINTVS.

TIT. I.

DE SPONSALIBVS, ET ARRIS SPONSALITIIS, ET PROXENETICIS.

1. Impp. DIOCLET. & MAXIM. AA. & CC. Annonariz.

Alii desponsata renunciare conditioni, & nubere alii non prohibentur.

2. Impp. CONSTANTIVS A. & CONSTANTINVS C. ad Pacatianum P. P.

Sis qui puellam suis nuptiis pactus est, intra biennium exequi nuptias in eadem provincia degens superfederit, ejusque spatii sine decurso, in alterius postea conjunctionem puella pervenerit, nihil fraudis ei sit quæ nuptias maturando, vota sua diutius eludi non passa est. (Dat. Prid. Idib. April. Martianopoli, PACATIANO & HILARIANO COSS.) 332.

3. Imppp. GRATIANVS, VALENTINIANVS & THEODOSIVS AAA. Eutropio P. P.

Arris sponsaliorum nomine datis, interea sponsus, vel sponsa decesserit, quæ data sunt, jubeamus restitui, nisi causam, ut nuptiæ non celebrarentur, defuncta persona jam præbuit. Dat. 15. cal. Jul. Theff. GRATIANO A. 5. & THEODOS. A. I. COSS. 380.

5. Impp. HONORIUS & THEODOSIVS AA. ad Marianum P. P.

Si pater pactum de filia nuptiis inierit, & humana sorte consumptus ad vota, non potuerit pervenire, id inter sponsum & sponsam firmum ratumque permaneat, quod a patre docebitur destinatum: nihilque permittatur habere momenti, quod cum defensore, ad quem minoris commoda pertinebant, docebitur fuisse transactum. Periniquum est enim, ut contra paternam voluntatem, redempti forsitan tutoris, aut curatoris admittatur arbitrium: cum * plerumque etiam ipsius fœminæ adversus commoda propria inveniat laborare consilium. Dat. 4. Non. Nov. HONOR. 13. & THEOD. 10. AA. COSS. 422.

5. Impp. LEO & ANTHEMIVS AA. Erythrio P. P.

Mulier juris sui constituta arrarum sponsalium nomine usque ad duplum teneatur, id est, in id quod accepit, & aliud tantundem, nec amplius si post completum vicesimum quintum annum, vel post impetratam veniam ætatis, atque in competenti judicio comprobata, hujusmodi arras suscepit. In simplum autem, id est, tantummodo (in id) quod accepit, si minoris ætatis est: si virgo si vidua sit, si per se, si per tutorem, aut curatorem, vel aliam personam eadem arras acceperit. † Patrem vero, vel matrem legitimæ ætatis constitutos, si simul, si separatim arras pro filia susceperint: avum etiam, vel proavum, si pro nepte vel pronepte, in duplum tantummodo convenit teneri. Quæ ita custodiri censemus, si non propter personam, vel conditionem, vel aliam causam legibus, vel generalibus constitutionibus interdictam, futurum matrimonium contrahere prohibetur: Tunc enim quasi nullo facto, utpote sine causa easdem ar-

ras præstitas, tantummodo reddi consequens esse præcipimus. † His (illud) quoque adjicimus: ut etiam si legibus prohibita non sint sperata nuptiæ, post arras autem sponsalicias sponsa conjugium sponsi propter turpem, (vel prodigam,) vel impudicam conversationem, aut religionis, vel sectæ diversitatem recusaverit, vel eo quod quasi vir coltum (ex quo spes sobolis oritur) facere non potuerit, vel ob aliam justam excusationis causam: si quidem probatum fuerit, ante datas easdem arras sponsalicias hoc idem mulierem, vel parentes ejus cognovisse, sibi debeant imputare. Sin vero horum ignari sponsalicias arras susceperint, vel post arras datas aliqua justa causa poenitentia intercesserit: eisdem tantummodo redditis, super alterius simpli poena liberi custodiantur. † Quæ omnia simili modo etiam de sponsis super recipiendis, necne arras præstitis custodiri censemus: quadrupli videlicet poena, quæ in anterioribus legibus definita erat, in qua & arrarum quantitas imputabatur, cessante: nisi specialiter aliud ex communi consensu inter contrahentes de eadem quadrupli ratione placuerit. † Extra definitionem (autem) hujus legis, si cautio poenam stipulationis continens fuerit interposita, ex utraque parte nullas vires habebit: cum in contrahendis nuptiis libera potestas esse debeat. Dat. calend. Jul. MARTIANO & ZENONE COSS. 469.

Hujus legis epitomen retulerat ex Harmenopulo Contius, sed eam integram ex Basilicis edidit Cujac. lib. 2. obs. cap. 18.

6.

Constitutio vult, ne proxeneta, seu conciliator nuptiarum quidquam capiat. Si tamen omnino sustineat aliquid accipere, si quidem nihil de ea re convenerit, nihil omnino consequatur: sin pactum intercesserit, non ultra vicesimam partem dotis, & ante nuptias donationis exigat, si dos ad ducentas usque libras auri pertingit: minus autem, si quidem volet, ut accipiat: liberum ei facit. † Sin vero cujuscunque (majoris) quantitatis dos fuerit, ultra decem libras auri proxenetam accipere non permittit, neque si perfecta est dos, vel ante nuptias donatio. † Quod si præter hæc aliquis pactus sit, ne exigatur, sed & solum reddatur, si pecuniam accepit, si res, datave est ei confessio debiti, aut omnino accipit aliquid mobile, vel immobile, vel se movens: intentatis actionibus non solum contra accipientem, sed etiam contra ejus heredes: nec solum ab eo qui dedit, sed etiam ab ejus heredibus, poena decem librarum auri definita adversus eos, qui præter hæc (aliquid) agere tentaverint.

TIT. II.

SI RECTOR PROVINCIÆ, VEL AD EVM PERTINENTES SPONSALITIA DEDERINT.

1. Imppp. GRATIAN. VALENT. & THEOD. AAA. Eutropio P. P.

Si quis in potestate publica positus, atque honore

nore administrandarum provinciarum, qui parentibus, aut tutoribus, aut curatoribus, aut ipsis quæ matrimonium contracturæ sunt, potest esse terribilis, arras sponsalicias dederit, jubemus, ut deinceps, siue patentes, siue eadem mutaverint voluntatem: non modo juris laqueis liberentur, poenæque (statutæ) expertes sint: sed extrinsecus data pignora lucrativa habeant, si ea non putent esse reddenda. Quod ita late patere volumus, ut non solum circa administrantes, sed etiam circa administrantium filios, nepotes ac propinquos: (&) participes (id est, consiliarios,) domesticosque locum habeat: quibus tamen administrator operam dederit. † Impleri autem id postea matrimonium non veramus, quod tempore potestatis ob eas personas de quibus locuti sumus, arris fuerat obligatum, si sponfarum consensus accedat. Datum 15. cal. Jul. *Thessalonice*, DD. NN, GRATIANO A. 5. & THEOD. A. COSS. 380.

T I T. III.
DE DONATIONIBVS ANTE NVPTIAS, VEL PRO-
PTER NVPTIAS, ET SPONSALITIIS.

1. Imp. SEVER. & ANTONINVS AA. Metrodoro.

Multum interest, si ea quæ donat vir futurus, tradiderit uxori, & postea in dotem accepit: an vero donandi animo dotem auxerit, ut videatur accepisse, quod non accepit: priore enim casu donatio non impeditur, & res quæ in ea causa sunt dotis effectæ, iudicio de dote peti possunt: posteriore (autem casu) nihil actum est donatione: & quod in dotem datum non est, repeti non potest.

2. Imp. ALEXAND. A. Attalo.

Si Præsidî provincie probaveris, ut Eutychiam uxorem duceres, munera te parentibus ejus dedisse: nisi Eutychia tibi nupserit, (tibi) restitui quod dedisti, jubebit.

3. Idem A. Marcellæ.

Pollicitatione a fratre quondam tuo sponsalium causa facta, etsi in stipulationem deducta sit, ideo præstanda non fuit, quoniam in dote uxor maritum sefellit: Exceptionem (itaque doli) adversus actionem ex stipulatu recte objicies.

4. Imp. GORDIAN. A. Marcello.

Quod sponsæ ea lege donatur, *Ut (tunc) dominium ejus adipiscatur, cum nuptiæ fuerint secutæ*, sine effectu est.

5. Imp. VALERIAN. & GALLIEN. AA. Theodoræ.

Ea quæ tibi ut sponsæ daturum se promisit is, qui te ficto ecclibatu, cum aliam matremfamilias domi reliquisset, sollicitavit ad nuptias, petere cum effectu non potes: cum tu sponsa, uxore domi posita, non fuisti.

6. Imp. AVRELIANVS A. Donatæ.

Cum in te simplicem donationem dicas factam esse die nuptiarum, & in ambiguum possit venire, utrum a sponso, an a marito donatum sit: sic distinguendum est, ut, si in tua domo donum acceptum est, ante nuptias videatur facta esse donatio: Quod si penes se dedit sponsus, retrahi possit: uxor enim fuisti.

7. Imp. CARVS, CARIN. & NUMER. AAA. Lucianæ.

Si, cum ante nuptias munera darentur, ita con-

ventum est, atque hujusmodi conscripta est pactio: *Ut si qua fors extitisset contra voluntatem ejus, & matrimonium distraxisset, tunc quæ data erant, apud eum qui dedisset, heredeve ejus remanerent*: potest, qui hereditatem ejus accepit, cui pacta puella munera lege prædicta susceperat, eadem jure postulare.

8. Imp. DIOCLET. & MAXIM. AA.

& CC. Euphrosynæ.

Si ante matrimonium major quinque & viginti annis constitutus, sponsæ suæ, licet ante sponsalia, fundum donavit, eamque in vacuum induxit possessionem: postea nullo titulo superstitem, vel testamento eundem relinquentem, alienare potuisse, certi ac manifesti juris est.

9. Idem AA. & CC. Juliano.

Cum te sponsæ filii tui quædam donasse confitearis: perfectam donationem rescindi, nec nostro oportet Rescripto, quam tua voluntas jurisque auctoritas fecit ratam.

10. Idem AA. & CC. Dionysio.

Si filia tuæ sponsus, ei mancipium donavit, ac tu in eum jumenta liberalitatis ratione contulisti, nec nuptiis secutis, contra juris rationem, quod dederat, abstulit: non invicem datorum restitutio, sed ejus quod illicite rapuit, repetitio competit.

11. Idem AA. & CC. Nexæ.

Si tibi res proprias liberalitatis causa sponsus tuus tradidit, eo quod ab hostibus postea interfectus est, irrita donatio fieri non potest.

12. Idem AA. & CC. Timotheæ & Cleotimæ.

Si mater vestra filia suæ sponso, vel marito prædia sine ulla repetendi lege donavit, & eum in vacuum possessionem induxit: nuptiis divortio solutis, perfecta non dissolvitur donatio.

13. Idem AA. & CC. Alexandro.

De rebus in sponsam donationis gratia collatis, creditores mariti facti, si non prius obligatas eas sibi probent, eam convenire minime possunt.

14. Idem AA. & CC. Aureliæ.

Si consentiente matre sua sponsus filia tuæ mancipia donavit: & his acceptis in dotem non æstimatis, in matrimonio post decessit: mater eademque heres ejus pretium offerens, restitutionem eorum improbe recusat.

15. Imp. CONSTANTINVS A. ad Maximum Præfectum urbi.

Cum veterum sententia displiceat, quæ donationes in sponsam nuptiis quoque non secutis decrevit valere, ea, quæ largiendi animo inter sponso, & sponsas jure celebrantur, redigi ad hujusmodi conditiones jubemus: ut siue (ad finitatis coeundæ causa, siue non ita,) vel in potestate patris degentes, vel ullo modo proprii juris constituti, tanquam futuri causa matrimonii aliquid sibi ipsi vel consensu parentum mutuo largiantur: si quidem sponsus, (vel) parentes ejus (sortiri) filium (noluerint) uxorem: id quod ab eo donatum fuerit, nec repetatur traditum: & si quid apud donatorem resedit, ad sponsam, (& heredes ejus) summois ambagibus transferatur. Quod si sponsa, vel is, in cujus agit potestate, causam non contrahendi matrimonii præbuerit: tunc sponso ejusque heredibus sine aliqua diminutione (per conditionem, aut per utilem actionem in rem)

redhibeantur. Quæ similiter observari oportet, & si ex parte sponsæ in sponsum donatio facta sit. Dat. 16. cal. Nov. PP. 16. cal. Sept. Roma, CONSTANTINO A. 5. & LICINIO COSS. 319.

16. Idem A. ad Tiberianum Vicarium Hispaniarum.

Si a sponso rebus sponsæ donatis interveniente osculo, ante nuptias hunc vel illam mori contigerit, dimidiam partem rerum donatarum ad superviventem pertinere præcipimus, dimidiam ad defuncti, vel defunctæ heredes, cujuslibet gradus sint, & quocunque jure successerint: ut donatio stare (pro) parte dimidia, & resolvi pro parte dimidia videatur. Osculo vero non interveniente, si sponso, si sponsa obierit, totam infirmari donationem, & donatori sponso, vel heredibus ejus restitui. Quod si sponsa interveniente, vel non interveniente osculo, donationis titulo (quod raro accidit) fuerit aliquid sponso largita, & ante nuptias hunc, vel illam mori contigerit: omni donatione infirmata, ad donatricem sponsam, si sive ejus successores, donatarum rerum dominium transferatur. Accept. 13. cal. Maji, Hispali, NEBOTIANO & PACATO COSS. 336.

17. Imp. THEOD. & VALENT. AA. Hierio PP.

Minoribus ætate foeminis, etiam actorum testificatione (in ante nuptias donatione ad eas facta omissa,) si patris auxilio destitutæ sint, juste consulitur, ut firma donatio sit. Dat. 10. cal. Mart. Constantinop. TAVRO & FELICE COSS. 428.

18. Imp. ZENO A. Sebastiano P. P.

Si liberis ex priore matrimonio procreatis pater ad secundas migraverit nuptias, vel non migraverit: nihil omnino filius prioris conjugii ex donatione ante nuptias, quam ipse vel alius pro ipso uxori quondam ejus matri communium liberorum donaverit, servare cogitur: quoniam & mater liberis ex priore matrimonio extantibus, post secundas nuptias, multoque amplius si non fuerit alteri marito sociata, nihil iisdem filiis ex dote quam patri eorum ipsa, vel alius pro ea obtulerit, servare compellitur.

19. Imp. IUSTINVS A. Archelao. P. P.

Si constante matrimonio consilium augendæ dotis inierit, vel uxor forte, vel ejus nomine quilibet alius: nihilominus marito quoque liceat, seu pro marito cuilibet alii, tanto donationem ante nuptias additamento majorem facere, quanto dotis augetur titulus. Nec obstat in hujusmodi munificentis interdictas esse liberalitates tempore nuptiarum: Indulgendum est namque consensui communi partium: ne, cum negetur augendæ potestas donationis, dotis etiam pigrius constituitur augmentum. Idemque licere præcipimus, etiam in his matrimoniis, in quibus interdum accidit ante nuptias quidem donationem nullam esse, solam vero dotem marito mulierem obtulisse; ut etiam tunc muliere dotem augente, liceat marito quoque donationem in uxorem suam ejusdem quantitatis facere, quantum aucta dos continere dignoscitur: pactis videlicet de redhibitione, vel retentione auctæ dotis, vel donationis (prout partes consenserint) pro jam statuto modo ineundis, sive injungendis veteribus pactis, quæ initio nuptiarum de ante nuptias donatione, & dote princi-

paliter constituenda inita sunt. Jura etiam hypothecarum, quæ in augenda dote vel donatione fuerint, ex eo tempore initium accipiant, ex quo eadem hypothecæ contractæ sunt, & non ad prioris dotis, vel ante nuptias donationis tempora referantur. † Sed & si e contrario maritus & uxor ad diminuendam dotem, & ante nuptias donationem consenserint: licere eis ad similitudinem diminutionis quæ in dote fit, etiam ante nuptias minuere donationem: ut pacta de amborum diminutionibus ineunda, firma & legitima esse intelligantur: exceptis videlicet his casibus, in quibus aut maritus ex priore matrimonio liberos habens, ad secundas migraverit nuptias: aut uxor similiter anteriore matrimonio liberis extantibus, secundo marito se junxerit: in hoc enim secundo matrimonio vel a parte mariti, vel a parte mulieris, vel ab utraque (si hoc etiam acciderit) interdictam esse diminutionem dotis, vel ante nuptias donationis, ne aliquid adversus filios prioris matrimonii machinari videatur, censemus.

la AVTHENT. De æqual. dot. & propter nupt don.

§. aliud. coll. 7. tit. 9. al. 8. Novell. 97. cap. 2.

Sed jam necesse est, si alia pars augmentum præstat, alteram quoque partem incrementum celebrare: & si quidem vir alieno ære non impediatur, in rebus quibuslibet procedat augmentum. At si debitor sit, ne fraudis erga creditores suspicio subesse possit, omnino res immobiles incremento dotis proficiant. Si enim mulier immobilis substantia domina res mobiles in augmentum dederit: in hac parte dotis nullo utatur adversus alios creditores privilegio.

20. Imp. IUSTINIANVS A. Joanni P. P.

Cum multæ nobis interpellationes factæ sint adversus maritos qui decipiendo suas uxores, faciebant donationes quas ante nuptias antiquitas nominavit, insinuare autem eas actis intervenientibus superfedebant, ut infectæ manerent, & ipsi quidem dotis commoda lucrentur, uxores autem sine nuptiali remedio relinquantur: Sancimus, nomine prius emendato, ita rem corrigi, & non ante nuptias donationem eandem vocari, sed propter nuptias (donationem.) Quare enim dotem quidem etiam constante matrimonio mulieri marito dare conceditur: donationem autem marito, nisi ante nuptias facere non permittatur? & quæ hujus rei differentia rationabilis potest inveniri: cum melius erat mulieribus propter fragilitatem sexus, quam maribus subveniri? sicut enim dos propter nuptias fit, & sine nuptiis quidem nulla dos intelligitur, sine dote autem nuptiæ possunt celebrari: ita & in donationibus quas mariti faciunt, vel pro his alii, debet esse aperta licentia, & constante matrimonio talem donationem facere: quia quasi antiphrasa hæc possunt intelligi, & non simplex donatio. Ideo enim & antiqui juris conditores inter donationes etiam dotes connumerant. Si igitur & nomine & substantia nihil distat a dote ante nuptias donatio: quare non etiam ea simili modo & matrimonio contracto dabitur? Sancimus itaque omnes licentiam habere, sive prius quam matrimonia contraxerint, sive postea, donationes mulieribus dare propter dotis donationem: ut non simplices donationes intelligantur, sed propter dotem, & propter nuptias factæ.

In AVTHENT. ut immo. ante nupt. do. §. Si quis. coll. 5. tit. 16. al. 14. Novell. 61. cap. 1.

Permiffa est & in rem actio pro tali donatione mulieri adversus omnes possessores. † Simples etenim donationes non propter nuptias sunt, sed propter nuptias vetitæ sunt, & propter alias causas, & libidines forsitan, vel unius partis egestatem, non propter ipsarum nuptiarum affectionem efficiuntur. Si igitur dote jam præstita, maritus nulla ante nuptias donatione facta donare mulieri res maluerit, ita tamen ut dotis quantitatem non excedant, & hoc ipsum significaverit, *Quod non simplicem faciat donationem, sed propter dotem jam conscriptam, & ipse ad donationem venerit*, licebit hoc ei facere, & supponatur pactis dotalibus huiusmodi donatio: & si quidem hoc specialiter fuerit expressum, pacta conventa servari oportet. † Sin (autem) donatio quidem talis facta sit, utpote dotali instrumento antecedente, nulla autem pacta tali donationi post nuptias inferantur: re ipsa videatur hoc esse pactum, ut secundum dotalis conventiones intelligantur, & in tali donatione pacta fuisse conventa, ut æquis passibus utraque ambulet, tam dos, quam donatio: ita tamen, ut Leoniana constitutio (quæ super exæquatione pactiorum loquitur, non in quantitate, sed in partibus) maneat in his casibus intacta, & non solum ea immutilata custodiatur, sed etiam nostra quam de interpretatione ejus fecimus, ambiguitatem ejus tollentes, disparibus enim pactioribus factis, maiorem lucri partem ad minorem deducendam esse censemus, ut eodem modo uterque minorem partem lucretur.

In AVTHENT. ut exact. insta. do. §. illud. coll. 7. tit. 3. ad 5. Novell. 91. cap. 2.

Dos data donationem propter nuptias meretur: præterea si pars mulieris dotem solvere sit parata, cum ex diverso recusetur, & mulier hoc contestetur: cumque sit res mobilis, signaculo imposito recondat, aut ingrediens iudicium hoc petat fieri, ut parti viri denunciatur: & sic nequaquam declinanda est donationis exactio. At super dilationem dos viro non detur: etiam donatio prorsus denegetur. §. 1. Similique modo, si facta quidem fuerit talis donatio, quæ antea quidem ante nuptias vocabatur, nunc autem propter nuptias, non autem fuerit actis intervenientibus insinuata: licebit etiam constante matrimonio eam insinuare, nullo penitus obstaculo ex nuptiarum interventu faciendo, si enim fieri eas post nuptias concedatur, multo magis insinuari. Similique modo, & ea constitutio, quam pro augendis tam dotibus, quam ante nuptias donationibus fecimus, intacta illibataque conservetur: Omnibus videlicet, quæ de simplicibus donationibus inter maritum, & uxorem constante matrimonio, vel a veteribus, vel a nobis statuta sunt, in suo robore duraturis.

In AVTHENT. ut spon. lat. in prin. coll. 9. tit. 2.

Novell. 119. §. 1. & in Authent. ut fra. filii.

§. illud quoque. coll. 9. al. 2. tit. 7.

Novell. 127. cap. 2.

Eo decursum est, ut sponsalitia largitas specialis sit contractus, nec insinuationem desideret,

etiamsi ab alio detur, licet in viri personam donatio fiat, quatenus ipse in hunc contractum conscribat: hoc quantum ad mulierem. At si vir, vel alius qui dederit eam, non insinuet, cum ea sit quantitas, & pacta dotalium concedant parti viri: nullam super eis habeat vir actionem.

Pater donationem propter nuptias quam contulit in uxorem, non cogitur servare liberis prioris matrimonii, etsi ad secundas nuptias migraverit: Aliud est, si apud maritum aliquid ex dote, vel apud mulierem ex donatione resedit. Illud enim servare liberis prioris matrimonii debet.

In AVTHENT. de æqualit. do. §. aliud. coll.

7. tit. 10. al. 8. Novell. 97. cap. 2.

Nunc inhibetur deminutio, ne fraus fiat liberis prioris matrimonii, quorum unicuique, etiam cui minus datum est, dare tantum cogitur, quantum secunda uxori. Ita etiam a parte uxoris.

TIT. IV.

DE NUPTIIS.

1. Imp. SEVERVS & ANTON. AA. Portio.

Cum de nuptiis puellæ quaeritur, nec inter tutorem & matrem, & propinquos de eligendo futuro marito convenit: arbitrium Præsidis provinciae necessarium est.

2. Idem AA. Trophimæ.

Si nuptiis pater tuus consensit: nihil oberit tibi, quod instrumento ad matrimonium pertinenti non subscripsit.

3. Idem AA. Valeriæ.

Libertum, qui patronam, seu patroni filiam, vel conjugem, vel neptem, vel proneptem uxorem ducere ausus est; apud competentem iudicem accusare poteris: moribus temporum meorum congruentem sententiam daturum: quæ huiusmodi conjunctiones odiosas esse merito duxerunt.

4. Imp. ALEX. A. Perpetuo.

Liberi concubinas parentum suorum (uxores) ducere non possunt: quia minus religiosam & probabilem rem facere videntur. Qui si contra hoc fecerint, crimen stupri committunt.

5. Idem A. Maximæ.

Si (ut proponis) pater quondam mariti tui, in cuius fuit potestate, cognitis nuptiis vestris, non contradixit: vereri non debes, (ne) nepotem suum non agnoscat.

6. Imp. GORDIANVS A. Valeriæ.

Et si contra mandata Principum contractum sit in provincia consentiente muliere matrimonio, tamen post depositum officium, si in eadem voluntate perseveraverit, iustæ nuptiæ efficiuntur: & ideo postea liberos susceptos, natosque ex iusto matrimonio, legitimos esse, responsum viri prudentissimi Pauli declarat.

7. Idem A. Apro.

Si (ut proponis) post querelam de marito a filia (tua) ad te delatam, dissolutum est matrimonium, nec te consentiente ad eundem regressa est: minus legitima conjunctio est, cessante patris voluntate, in cuius est potestate: atque ideo non petente filia, petitionem dotis repetere non prohiberis.

8. Idem A. Romano.

In copulandis nuptiis, nec curatoris, qui solam

rei familiaris sustinet administrationem, nec cognatorum vel adfinium ulla auctoritas potest intervenire: sed spectanda est ejus voluntas, de cujus conjunctione tractatur.

Quidam ajunt se hanc constitutionem in quibusdam exemplaribus reperisse. Quam tamen in nullis libris reperi, nec Græci eam habuerint, ne quid desideretur, adscripsi.

Idem A. Rationalibus.

Manifestum est, nuptiis contra mandata contrahentis, dotem, quæ data illo tempore, cum tradita est, fuerat, juxta sententiam D. Severi fieri caducam; nec, si consensu postea coepisse videatur matrimonium, in præteritum commisso vitio potuit mederi. Dat. cal. April. *Antiochia.* GORDIANO A. & AVIOLA COSS. 240.

9. Imp. PROBVS A. Fortunato.

Si vicinis, vel aliis scientibus, uxorem liberorum procreandorum causa domi habuisti, & ex eo matrimonio filia suscepta est: quamvis neque nuptiales tabulæ, neque ad natam filiam pertinentes factæ sunt, non ideo minus veritas matrimonii, aut susceptæ filiæ, suam habet potestatem.

10. Imp. DIOCLET. & MAXIMIAN. AA. & CC. Paulinæ.

Cum te non ex Senatore patre procreatam, sed ob matrimonium cum Senatore contractum, clarissimæ sceminae nomen adeptam dicas; claritas, quæ beneficio mariti tibi parata est, si secundæ ordinis virum postea sortita es, redacta ad prioris dignitatis statum deposita est.

11. Idem AA. & CC. Alexandro.

Si invita detinetur uxor tua a parentibus suis: interpellatus Rector provincie amicus noster, exhibita muliere voluntatem ejus secutus, desiderio tuo medebitur.

12. Idem AA. & CC. Sabino.

Nec filium quidem familias invitum ad uxorem ducendam cogi, legum disciplina permittit. Igitur, sicut desideras, observatis juris præceptis sociare conjugio tuo quam volueris, non impedieris: ita tamen, ut contrahendis nuptiis patris tui consensus accedat.

13. Idem AA. & CC. Onesimo.

Neque sine nuptiis instrumenta facta ad probationem matrimonii sunt idonea, diversum veritate continente: neque non interpositis instrumentis, jure contractum matrimonium, irritum est: cum omissa quoque scriptura, cætera nuptiarum indicia non sint irrita.

14. Idem AA. & CC. Titio.

Neque ab initio matrimonium contrahere, neque dissociatum reconciliare quisquam cogi potest: unde intelligis, liberam facultatem contrahendi, atque distrahendi matrimonii transferri ad necessitatem non oportere.

15. Idem AA. & CC. Tatiano.

Uxorem libertam suam manumissori, si non sit ex his personis, quæ specialiter prohibentur, ducere non est interdictum, & ex eo matrimonio justos patri filios nasci certissimum est.

Tom. M.

In AVTHENT. ut liberti de cætero. §. si quis autem. coll. 6. tit. 7. al. 6. Novell. 78. cap. 3.

Sed novo jure nulla dignitas prohibet cum liberta nuptias contrahi, dotalibus instrumentis confectis. 16. Idem AA. & CC. Rhodoni.

Patrem, qui filiam exposuit, hanc nunc adultam sumptibus & labore (tuo) factam, matrimonio conjungi filio tuo desiderantis, favere voto convenit: qui si renitatur, alimentorum solutioni (in hoc solummodo casu) parere debet.

17. Idem AA. & CC.

Nemini liceat contrahere matrimonium cum filia, nepte, vel pronepte: itemque cum matre, avia, vel proavia: & ex latere amita, ac matertera, sorore, sororis filia, & ex ea nepte: præterea fratris (tui) filia, & ex ea nepte: itemque ex affinibus, privigna, noverca, nuru, socru, cæterisque quæ jure antiquo prohibentur, a quibus cunctos volumus (se) abstinere. Dat. calend. Maji, *Damasco*, TVSCO & ANVLINO COSS. 295.

18. Imp. VALENT. VALENS & GRATIAN. AAA. ad Senatum.

Viduae intra quintum & vicesimum annum degentes, etiam si emancipationis libertate gaudent, tamen in secundas nuptias sine patris sententia non conveniant. † Quod si in conventionis delectu, mulieris voluntas patris repugnat sententiæ, & propinquorum: placet admodum (ut in virginum conjunctionibus sancitum est) habendo examini auctoritatem quoque judicariæ cognitionis adjungi: ut, si pares sint genere ac moribus competitorum, is potior existimetur, quem sibi consulens mulier approbaverit. † Sed ne forte hi qui gradu proximo ad viduarum successionem vocantur, etiam honestas nuptias impediunt, si hujus rei suspicio præcesserit, eorum volumus auctoritatem judiciumque succedere, ad quos etiam si fatalis fors intercesserit, tamen hæreditatis commodum pervenire non possit. Dat. 17. calend. August. GRATIANO A. 2. & PROBO COSS. 371.

19. Imp. ARCAD. & HONOR. AA. Euty-chiano P. P.

Celebrandis inter consobrinis matrimoniis licentia legis hujus salubritate indulta est: ut revocata prisca juris auctoritate, restitutisque calumniarum fomentis, matrimonium inter consobrinos habeatur legitimum: siue ex duobus fratribus, siue ex duabus sororibus, siue ex fratre & sorore nati sunt: & ex eo matrimonio editi, legitimi, & suis patribus successores habeantur. Dat. STILICONE 2. & ANTHEMIO COSS. 405.

20. Imp. HONOR. & THEOD. AA. ad Theodorum P. P.

N conjunctione filiarum in sacris positarum, patris expectetur arbitrium. Sed si sui juris puella sit intra quintum & vicesimum annum constituta: ipsius quoque assensus exploretur. Si patris auxilio destituta, matris & propinquorum, & ipsius quoque requiratur adultæ judicium. Si (vero) utroque orba parente, sub curatoris defensione constituta sit, & inter honestos competitorum matrimonii oriatur forte certamen, ut quærat, cui potissimum puella jungenda sit, si puella cultu vere.

Cc

verecundiae propriam noluerit voluntatem depromere, coram positis propinquis, iudici deliberare permittimus, cui melius adulta societur.

21. Imp. THEOD. & VALENT. AA.

Basso P. P.

A Caligato milite usque ad Protectoris personam sine aliqua solennitate matrimoniorum, liberam cum ingenuis duntaxat mulieribus contrahendi conjugii permittimus facultatem.

22. Idem AA. Hierio P. P.

Si donationum ante nuptias, vel dotis instrumenta defuerint, pompa etiam, aliaque nuptiarum celebritas omittatur: nullus existimet ob id deesse recte alias inito matrimonio firmitatem, vel ex eo natis liberis jura posse legitimorum auferri: inter pares honestate personas nulla lege impediende consortium, quod ipsorum consensu, atque amicorum fide firmatur. Dat. 10. calend. Mart. Constantinop. FELICE & TAVRO COSS.

428.

23. Imp. IUSTINIANVS A. Demostheni P. P.

Imperialis benevolentiae proprium hoc esse iudicantes, ut omni tempore subditorum commodatam investigare, quam eis mederi procuremus: lapsus quoque mulierum, per quos indignam honore conversationem imbecillitate sexus elegerint, competenti moderatione sublevandos esse censemus, minimeque eis spem melioris conditionis adimere: ut ad eam respicientes, improvidam, & minus honestam electionem facilius derelinquant. Nam ita credimus Dei benevolentiam, & circa genus humanum nimiam clementiam (quantum nostrae naturae possibile est) imitari, qui quotidianis hominum peccatis semper ignoscere dignatur, & poenitentiam suscipere nostram, & ad meliorem eam statum deducere. Quod si circa nostros subditos imperio nos etiam facere differamus: nulla venia digni esse videbimur. §. 1. Itaque cum injustum sit, servos quidem libertate donatos posse per divinam indulgentiam natalibus suis restitui, postque huiusmodi Principale beneficium ita degere, quasi nunquam servissent, sed ingenui (nati) essent: mulieres autem quae scenicis (quidem) ludis sese (ante) inmiscuerunt, postea vero sprete mala conditione, ad meliorem migravere sententiam, & inhonestam professionem effugerunt, nullam spem Principalis habere beneficii, quod eas ad illum statum reduceret, in quo si nihil inhonesti peccatum esset, commorari potuerunt: Praesenti sanctione clementissima Principale beneficium eis sub ea lege condonamus, ut, si derelicta mala & inhonesta conversatione commodiorem vitam amplexae fuerint, honestatique sese dederint, liceat eis nostro supplicare numini, ut divinos affatus sine dubio mereantur, ad matrimonium eas venire permittentes legitimum: his, qui eis coniungendi sunt, nullo timore tenendis: ne scitis praeteritarum legum infirmum esse videatur (tale) conjugium, sed ita validum huiusmodi permanere matrimonium confidentibus, quasi nulla praecedente inhonesta vita uxores eas duxerint, siue dignitate praediti sunt, siue alio modo scenicas in matrimo-

nium ducere prohibeantur: dum tamen dotalibus omnimodo instrumentis non sine scriptis tale probeatur conjugium. Nam omni macula penitus direpta, & quasi suis natalibus huiusmodi mulieribus redditis, neque vocabulum inhonestum eis inherere de cetero volumus, neque differentiam aliquam eas habere cum his quae nihil simile peccaverunt. §. 2. Sed & liberos ex tali matrimonio procreandos, suos & legitimos patri esse: licet alios ex priore matrimonio legitimos habeat: ut bona ejus tam ab intestato, quam ex testamento isti quoque sine ullo impedimento percipere possint. §. 3. Sed & si tales mulieres post divinum Rescriptum ad preces earum datum, ad matrimonium venire distulerint, salvam eis nihilominus existimationem servare praecipimus, tam in aliis omnibus, quam ad transmittendam, quibus voluerint, suam substantiam, & suscipiendam competentem sibi legibus ab aliis relictam, vel ab intestato delatam hereditatem.

In AVTHENT. Scenicas non solum si fidei iussores. §. 2. coll. §. tit. 6. al. 4. Novell. §. 1.

Quod eis permittetur, etiam si juraverint in tali professione se perseveraturas: quia legibus expressam est, illicita rei iuramentum servari non oportere: & poena perjurii, si qua est, in eum convertenda est, qui exigit. §. 4. Similes vero tale merentibus ab Imperatore beneficium mulieribus illas etiam esse volumus, quae dignitatem aliquam (habent,) etsi non Serenissimo Principi supplicaverint, ultroneam tamen donationem ante matrimonium meruerint: ex qua dignitate, & aliam etiam omnem maculam, per quam certis hominibus legitime coniungi mulieres prohibentur, aboleri penitus oportet. §. 5. His illud adjungimus, ut & filiae huiusmodi mulierum, si quidem post expurgationem prioris vitae matris suae natae sint, non videantur scenicarum esse filiae, nec subiacere legibus quae prohibuerunt filias scenicarum certos homines in matrimonium ducere. Sin vero ante procreatae sint, liceat eis preces offerentibus invictissimo Principi, sacrum sine oblaculo ullo mereri Rescriptum: per quod eis ita nubere permittatur, quasi non sint scenicae matris filiae: nec jam prohibeantur illis copulari, quibus scenicae, vel dignitatis, vel alterius causae gratia uxores ducere interdictum: ut tamen omnimodo dotalia inter eos etiam instrumenta conficiantur. §. 6. Sed si a scenica matre procreata, quae usque ad mortem suam in eadem professione duraverit, post ejus obitum preces Imperatoriae clementiae obtulerit, & divinam indulgentiam meruerit, liberationem maternae injuriae, & nubendi licentiam sibi condonantem: istam quoque posse sine metu priorum legum in matrimonio illis copulari, qui dudum scenicae filiam uxorem ducere prohibebantur. §. 7. Immo etiam illud removendum esse censemus, quod in priscis legibus (licet obscurius) constitutum est: ut matrimonia inter impares honestate (personas) contrahenda, non aliter quidem valeant, nisi dotalia instrumenta confecta fuerint: his vero (etiam non) intercedentibus, omnimodo firma sint, sine aliqua distinctione personarum:

si modo

si modo liberae sint, & ingenuae mulieres, nullaque nefarium, vel incestuum conjunctionum suberit suspicio. Nam nefarios, & incestuos coitus omnibus modis amputamus, sicut & illos, qui praeteritarum legum sanctione specialiter vetiti sunt: exceptis videlicet his quos praesenti lege permitimus: legitimique matrimonii jure muniti praecipimus.

In AVTHENT. ut lic. matr. & avia. §. quia vero legem coll. 8. tit. ult. Novell. 117. cap. 4.

Maximis decorati dignitatibus usque ad Illustres, nonnisi dotalibus instrumentis conscriptis, rite contrahunt nuptias: licet ante contractas retineant: exceptis Barbaris reliqui omnes affectu solo recte contrahunt matrimonium. §. 8. His itaque per hanc generalem legem ita constitutis, & de cetero conservandis, praeteritas etiam hujusmodi conjunctiones ex subiecto tempore factas secundum praedictam dispositionem judicari praecipimus: ut si quis talem uxorem ab initio nostri imperii (prout dictum est) jam duxerit, & liberos ab ea procreaverit, justos eos & legitimos, & tam ab intestato quam ex testamento patris successores habeat, & legitima in posterum nihilominus ea uxore permanente, procreati quoque liberi legitimi fiant.

24. Idem A. ad Senatum.

Sancimus, si quis nuptiarum fecerit mentionem in qualicunque pacto, quod ad dandum, vel ad faciendum, vel non dandum, vel non faciendum concipitur, & si nuptiarum tempus dixerit, si nuptias nominaverit: non aliter intelligi conditionem esse adimplendam, vel (non) extenuandam, nisi ipsa nuptiarum accedat festivitas: & non esse tempus inspiciendum, in quo nuptiarum aetas, vel foeminis post duodecimum annum accesserit, vel maribus post quartum decimum annum completum, sed ex quo vota nuptiarum re ipsa processerint: Sic enim & antiqui juris contentio dirimitur, & immensa librorum volumina ad mediocrem, modum tandem perveniunt.

25. Idem A. Juliano P.P.

Si furiosi parentis liberi, in cujus potestate constituti sunt, nuptias possint contrahere, apud veteres agitabatur: & quidem filiam furiosi marito posse copulari, omnes pene juris antiqui conditores admiserunt: sufficere enim putaverunt, si pater non contradicat. In filio autem familias dubitabatur: & Ulpianus quidem retulit Constitutionem Imperatoris Marci, quae de furioso non loquitur, sed generaliter de filiis mente captis, siue masculi, siue foeminae sint, qui nuptias contrahunt: ut hoc facere possint etiam non adito Principe. Et aliam dubitationem ex hoc emergentem, si hoc, quod de mente capto constitutio induxit, etiam in furiosis obtinendum sit, quasi exemplo mente capti & furiosi filios adjuvantes. His itaque dubitatis, tales ambiguitates decedentes, sancimus, hic repleti, quod Divi Marci constitutioni deesse videtur, ut non solum dementis, sed etiam furiosi liberi cujuscunque sexus possint legitimas contrahere nuptias, tam dote, quam ante nuptias donatione a curatore eorum praestanda, aestimatione tamen in hac regia urbe excellentissimi Praefecti Urbis, in

provinciis autem virorum clarissimorum earum Praesidum, vel locorum Antistitum, tam opinione personae, quam moderatione dotis, & ante nuptias donationis constituenda, praesentibus tam curatoribus dementis, vel furiosi, quam his qui ex genere eorum nobiliores sunt: ita tamen ut nulla ex hac causa oriat, vel in hac regia urbe, vel in provinciis jactura substantiae furiosi, vel mente capti, sed gratis omnia procedant: ne tale hominum infortunium etiam expensarum detrimento praegravetur.

26. Idem A. Juliano P.P.

Si quis alumnam suam libertate donaverit, & in matrimonio suo collocaverit: dubitabatur apud antiquos, utrumne hujusmodi nuptiae legitimae esse videantur, an non? Nos itaque vetustam ambiguitatem decedentes, non esse vetitum matrimonium censemus: si enim ex affectu omnes introducuntur nuptiae, & nihil impium, nec legibus contrarium in tali copula expectamus: quare praedictas nuptias inhibendas existimemus? nec enim homo sic impius invenitur, ut quam ab initio loco filiae habuit, eam postea in suo collocet matrimonio: sed ei credendum est, quia eam & ab initio non ut filiam educavit, & libertate donavit, & dignam esse postea suo putavit matrimonio. † Ea videlicet persona omnimodo ad nuptias venire prohibenda, quam aliquis, siue alumna sit, siue non, a sacrosancto suscepit baptismate: cum nihil aliud sic inducere potest paternam affectionem, & justam nuptiarum prohibitionem, quam hujusmodi nexus, per quem Deo mediante animae eorum copulae sunt.

27. Idem A. Joanni P.P.

Sancimus nuptias, quae inter masculos & foeminas majores, vel minores sexagenariis, vel quinquagenariis, lege Julia, vel Papia prohibita sunt, homines volentes contrahere, & ex nullo modo, vel ex nulla parte tales nuptias impediri.

28. Idem A. Joanni P.P.

Si libertam quis uxorem habeat, deinde inter Senatores scribatur dignitate illustratus: an solvatur matrimonium, apud Ulpianum quaerebatur: quia lex Papia inter Senatores & libertas state connubia non patitur. Nos igitur Dei sequentes iudicium, non patimur in uno eodemque connubio mariti felicitatem uxori fieri infortunium: ut quantum vir in altum tollatur, tantum & conjunx ejus decreseat, imo magis penitus depereat: absit itaque a nostro tempore hujusmodi asperitas, & firmum maneat matrimonium, & uxor marito concreseat, & sentiat ejus fulgorem: stabileque maneat matrimonium (ex) hujusmodi superventu minime diminutum. Simili modo, si privati hominis filia ad liberti veniat connubium, & postea pater mulieris ad Senatoris dignitatem fuerit elatus, taceat Papiae legis crudelissima sanctio: & neque per hunc modum dissolvatur matrimonium inter facti Senatoris filiam & libertum, ne foci prosperitas sine genero inveniatur. Melius enim est, legis Papiae severitatem in utroque casu compescere, quam eam sequendo hominum matrimonia dispergere, non ex vitio mulieris & mariti, sed ex prospera alterutrius partis fortuna: cum enim ex una radice vitium nascitur, consequens est ut una lege tollatur.

19. Idem A. ubique terrarum religiosissimis
Episcopis.

Sacram fecimus constitutionem, nemini permit-
tentes, neque invitam mulierem ancillam aut
liberam, in scenam aut orchestram pertrahere,
neque converti volentem, prohibere eam ejus fi-
dejussores, quasi super hoc ipso certum auri mo-
dum promissum repetendo: sed si quid tale fa-
ctum fuerit, prohiberi hæc & a clarissimis provin-
ciarum præsidibus, & a civitatum religiosissimis
Episcopis constituimus, dantes licentiam religio-
sissimis Episcopis una cum clarissimo provincia
Præside, etiam invitos trahere ad se eos qui com-
pulerint, aut qui mutari seu converti ab ea actio-
ne prohibuerint, & publicam quidem fieri eorum
substantiam, ipsos vero civitate expelli. Si vero
qui provinciam regit, ipse sit qui eas compulerit,
aut a prædicta actione conversionem seu resipi-
scentiam prohibuerit, damus licentiam & solos re-
ligiosissimos Episcopos adire eam quæ talia patit-
ur, aut ejus fidejussorem, hunc vero (Episco-
pum) adversari magistratum habenti, & non per-
mittere injuste agere, aut si minus fuerint ad id
consequendum potentes, indicare id nostro impe-
rio, ut a nobis competens exerceatur poena: fi-
dejussionibus simul liberandis, & fidejussoribus in-
demnibus conservandis: licentiam dantes con-
versis hujusmodi mulieribus liberis & ingenuis
existentibus ad matrimonium transire legitimum,
etiam si contigerint honestissimis dignitatibus qui
illas duxerint, decorari, non amplius indigenti-
bus Imperialibus Rescriptis, sed sua potestate nu-
ptias celebrantibus, nuptialibus nimirum instru-
mentis omni modo inter ipsos factis: eademque
& de filiabus scenicarum constituentes. §. 1.
Hanc autem dictam constitutionem, & in quinto
libro omnium constitutionum hujus scilicet no-
stræ pietatis cognominis libri, ad civiles magistra-
tus rescriptam posuimus. Quoniam enim opor-
tebat per præsentem sanctionem, & vobis ubique
terrarum positis religiosissimis Episcopis hæc fa-
cere manifesta, propterea congregantes, quæ ad
ipsam pertinent expositione latiore sancita, ean-
dem divinam constitutionem fecimus etiam ad
vos, ut sacerdotalem conservantes reverentiam &
continentiæ studiosi, hæc custodiatis, tam magni
Dei metum, quam Imperialem indignationem, si
quid horum prætermiseritis, considerantes. Dat.
cal. Nov. C. P. D. N. IVSTIN. 4. & PAVLINO
COSS. 534.

TIT. V.

DE INCERTIS ET INVILIBVS NVPTIIS.

1. Imp. ALEXANDER A. Amphigono.

Liberta, eademque uxor tua, si a te invito disces-
sit, concubium cum alio non habeat, si modo
uxorem eam habere velis.

2. Imp. DIOCLET. & MAXIM. AA.

Sebastianæ.

Neminem, qui sub ditione sit Romani nomi-
minis, binas uxores habere posse, vulgo pa-
tet: cum etiam in Edicto Prætoris hujusmodi viri
infamia notati sint. Quam rem competens judex
inultam esse non patietur.

3. Imp. CONSTANTINVS A. Patroclo.

Cum ancillis non potest esse concubium: nam
ex hujusmodi contubernio servi nascuntur:
ideoque præcipimus, ne Decuriones in gremia po-
tentissimarum domorum libidine servarum du-
cente confugiant. Si enim Decurio clam actori-
bus & procuratoribus nescientibus, alienæ fuerit
servæ conjunctus: & mulierem in metallum de-
trudi per sententiam judicis jubemus: & ipsam
Decurionem in insulam deportari: omnibus ho-
nis ejus civitati, cujus Curialis fuerat mancipandis,
si patria potestate fuerit liberatus, nullosque ha-
beat liberos, vel parentes, vel etiam propinquos,
qui secundum legum ordinem ad ejus successio-
nem vocentur. † Quod si actores vel procura-
tores loci, in quo flagitium admissum est, fuerint
conscii, vel compertum facinus promere nolue-
rint: metallo eos convenit implicari. † Si vero
dominus (loci) hoc fieri permisit, vel postea cogni-
tum celavit, si quidem in agro id factum est, fun-
dus cum mancipiis & pecoribus, cæterisque rebus
quæ cultui rustico sustinentur, fisci juribus vindic-
etur. Si vero in civitate id factum est: dimi-
diam bonorum omnium partem præcipimus con-
fiscari: poenam augentes, quoniam intra dome-
sticos parietes scelus admissum est, quod noluit
mox cognitum publicare.

4. Imp. VALENT. THEOD. & ARCAD. AAA.
ad Andromachum Comitem rerum
privatarum.

Qui contra legum præcepta, vel contra manda-
ta constitutionesque Principum nuptias for-
te contraxerit: nihil ex eodem matrimonio, si-
ve ante nuptias donatum, si-ve deinceps quoquo mo-
do datum fuerit, consequatur: idque totum quod
ab alterius liberalitate in alterum processerit, ut
indigno indignæve sublatum, fisco vindicari san-
cimus: Exceptis tam foeminis, quam viris, qui
aut errore acerrimo, non affectato, insimularove,
neque ex vili causa decepti sunt, aut ætatis lu-
brico lapsi: Quos tamen ita demum legis no-
stræ laqueis eximi placuit, si aut errore comper-
to, aut ubi ad legitimos pervenerint annos, con-
junctionem hujusmodi sine ulla procrastinatione
diremerint.

5. Idem AA. Cynegio.

Fratris uxorem ducendi, vel duabus sororibus
conjungendi penitus licentiam summovemus,
nec dissoluto quocunque modo conjugio.

6. Imp. ARCAD. & HONOR. AA. Eury-
chiano P. P.

Si quis incesti vetitque conjugii sese nuptiis fu-
nestaverit: proprias, quamdiu vixerit, teneat
facultates: sed neque uxorem, neque filios ex ea
editos habere credatur. † Nihil prorsus præ-
dictis, neque per interpositam quidem personam,
vel donet superstes, vel moriturus derelinquat:
dos si qua forte solenniter aut data aut promissa
fuerit, juxta jus antiquum fisci nostri commodis
cedat: testamento suo extraneis nihil derelinquat:
sed (sive testato, si-ve intestato) legibus ei & jure
succedant, si qui forte ex iusto & legitimo matri-
monio editi fuerint: hoc est, de descendantibus
filius, filia, nepos, neptis, pronepos, proneptis: de
ascen-

ascendentibus autem pater, mater, avus, avia: de latere, frater, soror, patruus, amita. † Testandi sane ita demum habeat facultatem, ut hiantummodo personis pro juris ac legum, quod voluerit arbitrio relinquat, quas succedere imperialis præcepti tenore mandavimus: ita tamen, ut (ab) hereditate defuncti penitus arceatur, si quis ex his, quos memoravimus in contrahendis incestis nuptiis consilium iniisse monstrabitur, successuro in locum illius, qui post eum gradu proximus invenitur. † Ea sane quæ de viris cavimus, etiam de feminis, quæ prædictorum sese consortiis commaculaverint, custodiantur. † Memoratis vero personis non extantibus, (nostro) fisco locus pateat. Datum 4. Id. Decemb. Constantinop. ARCADIO 4. & HONORIO 3. AA. COSS. 396.

la AVTHENT. de incestis & nefariis nuptiis §. 1. col. 2. tit. 7. al. 6. Novell. 12. cap. 1.

Incestas nuptias contrahentis pœna est, confiscatio bonorum, tam ceterorum, quam dotis: exilium etiam & cinguli (si quo potitur) spoliatio: verberatio quoque si vilis est, fœmina quoque talia scienter peccante, simili pœna subjuganda. Substantia sic amissa liberis hoc ipso sui juris effectis, si quos habet legitimos applicetur: ut tamen pater ab eis alatur, quibus non extantibus fisco defertur.

In AVTHENT. quib. mod. naturales eff. sui §. fin. col. 7. tit. 1. Novell. 89. cap. ultimo.

Ex complexu nefario aut incesto, seu damnato liberi, nec naturales sunt nominandi, omnis paternæ substantiæ indigni beneficio, ut nec alantur a patre.

7. Imp. VALENT. & MARTIANVS AA. Palladio P. P.

Humilem vel abjectam fœminam minime eam judicamus intelligi, quæ licet pauper, ab ingenuis tamen parentibus nata sit. Unde licere statuimus Senatoribus, & quibuscunque amplissimis dignitatibus præditis, ex ingenuis parentibus natas, quamvis pauperes, in matrimonium sibi accipere, nullamque inter ingenuas & opulentiores ex divitiis & opulentiore fortuna esse distantiam. Humiles vero abjectasque personas eas tantummodo mulieres esse censemus; ancillam, ancillæ filiam, libertam, libertæ filiam (scenicam, scenicæ filiam, tabernariam, tabernarij vel) lenonis aut arenarij filiam; aut eam quæ mercimoniis publice præfuit. Ideoque hujusmodi inhibuisse nuptias Senatoribus harum fœminarum, quas modo enumeravimus, æquum est. Dat. Prid. Non. April. Constantinop. AETIO & ASTERIO COSS. 454.

8. Imp. ZENO A. Epinico P. P.

Licet quidam Egyptiorum idcirco mortuorum fratrum sibi conjuges matrimonio copulaverint, quod post illorum mortem mansisse virgines dicebantur, arbitrati scilicet quod certis legum conditoribus placuit, cum corpore non convenirent, nuptias non videri (re) esse contractas; & hujusmodi connubia tunc temporis celebrata firmata sunt: tamen præsentī lege sancimus, si quæ hujusmodi nuptiæ contractæ fuerint, eas earumque contractores, & ex his progenitos, antiquarum legum tenori subjacere, nec ad exemplum

Ægyptiorum (de quibus supra dictum est) eas videri fuisse firmas, vel esse firmandas.

9. Imp. ANASTASIUS Severiano P. P.

AB incestis nuptiis universi, qui nostro reguntur imperio, noverint temperandum: nam rescripta quoque omnia, vel pragmaticas formas aut constitutiones impias, quæ quibusdam personis tyrannidis tempore permiserunt scelesto connubio matrimonii nomen imponere, ut fratris filiam, vel sororis, vel eam quæ cum fratre quondam nuptiali jure habitaverat, uxorem legitimam turpissimo consortio liceret amplecti, aut ut alia hujusmodi committerentur, viribus carere decernimus ne dissimulatione culpabili nefanda licentia corroboretur.

TIT. VI.

DE INTERDICTO MATRIMONIO INTER PUPILLAM ET TUTOREM SEU CURATOREM FILIOSQUE EORVM.

1. Imp. SEVERVS & ANTONIN. AA. Marino.

Senatusconsulti auctoritatem, quo inter pupillam & tutoris filium connubium saluberrime sublatum est, circumveniri rusticitatis & imperitiæ velamentis non oportet.

2. Imp. ALEXAND. A. Hyrtho.

Mater pupillæ cum tutore filiæ suæ, vel filio tutoris nuptias contrahere non prohibetur.

3. Idem A. Rogatiano.

Cum proponas ei, quam matrimonio tuo junctam suggeris, post liberos susceptos curatorem patrem tuum datum, quem contendis, nec te in potestate habuisse: cum rite contractum matrimonium ex post facto vitare non potuerint, justam interpretationem metuere non debes: ne liberi quos habetis, non ex justo matrimonio suscepti videantur. Ut autem omnis scrupulus auferatur, insistere pater tuus debet, necnon & uxor tua, ut alius loco ejus detur: habebit enim facultatem repetendæ rationis negotiorum gestorum ab eo qui fuerit substitutus.

4. Imp. PHILIPPVS A. Higinæ.

Libertinum, qui filio suo naturali, quem in servitute suscepit, postea manumisso pupillam suam, eandemque patroni sui filiam in matrimonio collocavit, ad sententiam Amplissimi ordinis, qui hujusmodi nuptiis interdicendum putavit, pertinere, dubitari non oportet.

5. Imp. PHILIPPVS A. & PHILIPPVS C. Apuleio.

Curatore adyto suo filiam suam nuptui collocare non posse, falso tibi persuasum est.

6. Imp. VALER. & GALLIEN. AA. Lucio.

Si patris tui pupillam nondum reddita tutelæ ratione, vel post redditam nondum exacto quinto & viceimo anno, necnon utili anno, uxorem duxisti: nec matrimonium cum ea habuisse, nec filium ex hujusmodi conjunctione procreasse videri potes. Sane, si hoc pater puellæ, cum decederet, postulavit, & nuptiæ rite contractæ, & filius videtur jure susceptus.

7. Imp. DIOCLET. & MAXIM. AA. & CC. Paragonio.

Si tutor, vel curator pupillam, vel adultam quondam suam sibi, vel filio suo, nullo divino impetrato

petrato beneficio, in matrimonio collocaverit: manet infamia contra eum, veluti confessum de tutela: quia hujusmodi conjunctione fraudem administrationis tegere laboravit: & dos data per conditionem repeti potest.

3. Impp. LEO & ANTHEMIVS AA. Erythrio P. P.

Si quis tutoris vel curatoris nomine usurpato, id est, pro tutore seu curatore negotiorumve gestore res pupillæ administraverit, eamque sibi filiove suo copulaverit: tales nuptias stare, & non ad exemplum tutorum infirmari sancimus: ne ex hujusmodi subtili, vel maligno tractatu matrimonia, seu proles ex his progenita, vel dos super his data, vel promissa, aliquam læsionem, vel calumniam patiantur.

TIT. VII.

SI QUACUNQUE PRÆDITVS POTESTATE, VEL AD EVM PERTINENTES AD SVPPOSITARVM IVRISDICTIONI SVÆ ADSPICERE TENTAVERIT NVPTIAS.

1. Impp. GRATIAN. VALENT. & THEOD. AAA. Theodoro P. P.

Si quis ordinaria, vel qualibet prædita potestate, circa nuptias invitis ipsis, vel parentibus (earum) contrahendas (sive pupillæ, sive apud patrem virgines, sive viduæ erunt, sive sui juris viduæ, denique cujuscunque sortis) occasione potestatis utatur, & minacem fervorem suum invitis his, quorum utilitas agitur, exhibere, aut exhibuisse detegatur: hunc, licet prohibitas nuptias non peregerit, attamen pro tali conamine multæ librarum auri decem obnoxium statuimus: & cum honore abierit, peractam dignitatem usurpare prohibemus, tali scilicet pœna, ut si circa honorem eum, quo male usus est, vindicandum nostris statutis parere noluerit: eam provinciam in qua sibi usurpaverit, habitare per iuge biennium non sinatur. Illo videlicet adjiciendo, ut & in potestate adhuc constituto, liceat personæ quam hujusmodi ambitu circumvenire tentaverit, confestim contestatione proposita cum sua suorumque domo jurisdictionem ejus evitare: curaturis hoc uniuscujusque civitatis defensoribus, & ejusdem judicis apparitoribus. Et quidem si hæc pravitas Ordinarii judicis erit, universa domus ejus ratio, atque omnia, vel civilia, vel criminalia negotia, quamdiu idem in administratione fuerit, Vicario competant. Sin autem Vicarius, vel similis potestatis, vim (in) hujusmodi matrimonio contrahendo molietur: vicissim ordinarius Judex intercessor existat. Sin (autem) erunt utrique suspecti, ad illustrem Præfecturam specialiter talium domorum, quamdiu ibidem administraverint, tuitio pertineat. Datum 15. calend. Jul. *Thessalonica*, GRATIANO A. 5. & THEOD. A. 1. COSS. 380.

TIT. VIII.

SI NVPTIÆ EX RESCRIPTO PETANTVR.

1. Impp. HONOR. & THEOD. AA. Theodoro P. P.

Quidam vetusti juris ordine prætermisso, obreptione precum nuptias quas se intelligunt non mereri, a nobis existimant postulandas, sæpe habere (puellæ) consensum confingentes: Quapropter tale sponsalium genus præsentis legis de-

initione prohibemus. Si quis igitur contra hanc definitionem nuptias precum subreptione meruerit: amissionem bonorum, & pœnam deportationis subiturum se esse non ambigat, & amisso jure matrimonii, quod prohibita usurpatione meruerit, filios se ex hac conjunctione susceptos, justos non habiturum, nec unquam postulatæ indulgentiæ annotationisve indulto efficacem se veniæ effectum meruisse: exceptis his qui parentum sponsonem de nuptiis filiarum implere desiderant, vel sponsalia, hoc est arratum data nomine, reddi sibi præcepto Legum cum statuta pœna deposcunt. Dat. cal. Febr. HONOR. 8. & THEOD. 3. AA. COSS. 409.

2. Imp. ZENO A. Basilio P. P.

Nefandissimum scelus fratris sororisve filiarum nuptiarum, quod sacratissimis Constitutionibus sub gravissimæ pœnæ interminatione damnatum est, iterato præsentis divinæ Sanctionis tenore, modis omnibus prohibemus. Precandi quoque in posterum super tali conjugio (imo potius contagio) cunctis licentiam denegamus: ut unusquisque cognoscat impetrationem quoque rei cujus est denegata petitio, nec si per subreptionem post hanc diem obtinuerit, sibi met profuturam.

TIT. IX.

DE SECUNDIS NVPTIIS.

1. Imppp. GRATIANVS, VALENTINIANVS, & THEODOSIVS AAA. Eutropio P. P.

Si qua mulier nequaquam luctus religionem priori viro nuptiarum fœdinatione præstiterit: ex jure quidem notissimo sit infamis: præterea secundo viro ultra tertiam partem bonorum in dotem non det, neque ei ex testamento plus quam tertiam partem relinquat. Omnium præterea hereditatum, legatorum, fideicommissorum, suprema voluntate relictorum, mortis causa donationum sit expertis: hæc namque omnia ab heredibus, vel coheredibus, aut ab intestato succedentibus vindicari jubemus: ne in his in quibus correctionem morum induximus, fisci videamur habere rationem. His etiam amittendis, quæ prior maritus ei suprema voluntate reliquerit: quanquam hæc quæ mulieri a priori viro relinquuntur, & per immatutum matrimonium vacuata esse coeperunt, primo a decem personis Edicto Prætoris enumeratis, id est, ascendentibus, & descendentibus, ex latere autem usque ad secundum gradum, scilicet gradibus servatis, deinde præsumi a fisco jubemus. Eandem quoque mulierem infamem redditam hereditates ab intestato, vel honorarias, non ultra tertium gradum sinimus vindicare. PP. 15. calend. Jan. GRATIANO 5. & THEOD. AA. COSS. 380. In AUTHENT. de nupt. si autem tutelam. coll. 4. tit. 1. Nov. 22. c. 60. & 2 pars hujus Authent. habetur collat. 4. tit. 18. al. tit. 16. de restit. & ea quæ parit undecimo mense. §. fin. Novell. 39.

cap. 2.

Eisdem pœnis subjicitur etiam ea, quæ parit intra luctus tempus, si modo indubitatum sit sobolem hanc ex defuncto non existere: nam & usufructu antenuptialis donationis privatur. Item & ea quæ suscepta liberorum tutela, contra sacramentum, secundo nubit, non prius tutorem petens, & ra-

Et rationem reddens, & exolvens omne quicquid debet. Sed hodie, ulteriore jure sacramentum ab ea non exigitur, sed contractis nuptiis a tutela repellitur.

2. lidem AAA. Eutropio P. P.

SI qua ex fœminis perduto marito, intra anni spatium alteri festinaverit nubere (parvum enim tempus post decem menses servandum ad-jicimus: tametsi id ipsum exiguum putemus) probrosis inusta notis honestioris nobilisque personæ decore, & jure privetur: atque omnia, quæ de prioris mariti bonis, vel jure sponsalium, vel judicio defuncti conjugis consecuta fuerat, amittat. Dat.

3. cal. Jun. Constantinop. EVCHERIO & SYAGRIO COSS. 381.

3. lidem AAA. Floro P. P.

Fœminæ, quæ susceptis ex priore matrimonio filiis, ad secundas (post tempus luctui statutam) transierint nuptias, quicquid ex facultatibus priorum maritorum sponsalium jure, quicquid etiam nuptiarum solennitate perceperit, aut quicquid mortis causa donationibus factis, aut testamento jure directo, aut fideicomissi, vel legati titulo, vel cujuslibet munificæ liberalitatis præmio ex bonis (ut dictum est) priorum maritorum fuerint adsecutæ: id totum ita ut perceperint, integrum ad filios quos ex præcedente conjugio habuerint, transmittant, vel ad quemlibet ex filiis (dummodo ex his tantum sit,) quos tali successione dignissimos judicamus) in quem contemplatione meritorum liberalitatis suæ judicium mater crediderit dirigendum. Nec quicquam eædem fœminæ ex iisdem facultatibus alienandum in quamlibet extraneam personam, vel successionem ex alterius matrimonii conjunctione susceptam, præsumant: atque habent potestatem possidendi tantum (atque fruendi) in diem vitæ, non etiam alienandi facultate concessa. Nam si quid ex iisdem rebus in alium quemlibet fuerit ab ea translatum: ex maternis redintegretur facultatibus, quo illibata ad eos quos statuimus liberos bona, & incorrupta perveniant. §. 1. Illud etiam addimus (huic) legi, ut si aliquis ex iisdem filiis quos ex priore matrimonio susceptos esse constabit, forte decesserit matre jam secundis nuptiis funestata, aliis etiam ex eodem matrimonio progenitis liberis superstitibus, id, quod per eandem successionem ab intestato, vel ex testamento suæ posteritatis mater videbitur consecuta, in diem vitæ suæ pro sibi debita portione sola tantum possessione delata, omne his qui supererunt, ex priore susceptis matrimonio filiis relinquat; nec super istiusmodi facultatibus testandi in quamlibet extraneam personam, vel quicquam alienandi habeat potestatem. † Quod si nullam ex priore matrimonio habuerit successionem, vel natus native decesserint: omne quod quoquo modo perceperit, pleno proprietatis jure obtineat, atque in his nanci-scendi domini, & testandi circa quem voluerit, liberam habeat facultatem. Datum. 6. calend. Jun. Constantinop. ANTONIO & SYAGRIO COSS. 382.

In AVTHENT. de nupt. §. si vero expectet coll. 4. tit. 1. Novell. 22. cap. 23.

In donatione propter nuptias, etiamsi alius provi-ro dederit, deserit eam proprietatem.

In AVTHENT. col. constitut. & §. quibus supra-
verfic. venient autem talia. Novell.

ead. cap. 25.

Lucrum hoc equaliter inter liberos lege distribuitur, non arbitrio parentis permittitur.

In AVTHENT. de nupt. §. hinc nos. col. 4. tit. 1.

Novell. 22. cap. 46. & de non elig. secund.

nuben. §. cum igitur. coll. 1. tit. 2.

Novell. 2. cap. 3.

Ex testamento quidem succedit mater liberis suis, quæ convolat ad secundas nuptias sicut institutus quilibet. Ab intestato quoque vocatur, si ante mortem filii, si postea secundas ineat nuptias: Sed ab intestato eorum solum usumfructum percipit, quæ ex paterna substantia ad filium pervenerunt: Quantum vero ad antenuptialem donationem pertinet, erit similiter, ut in residuis: omnino ingratitudine, & hoc contra matrem fratres-que inspecta.

In AVTHENT. de non elig. §. hoc autem. col. 1.

tit. 2. Nov. 2. cap. 2. & de nupt. coll. 4.

tit. 1. §. quoniam infirmas.

Novell. 22. cap. 26.

Sed & si quis ex his præmoriatur absque progenie, redit ad matrem dominium: quantum acquiritur ex pacto non existentium liberorum: residuum autem conceditur quibuslibet defuncti heredibus: Si quid ergo ex his alienaverit: pro superscripta portione confirmatur alienatio: quare si sola heres extiterit, in solidum ad ipsam redit, vel alienationem sequitur.

4. Imp. HONOR. & THEOD. AA. Martiniano P. P.

Cum aliis sanctionibus iusserimus, materna bona integra ad liberos pervenire, quod tamen mulier mariti largitate perceperit, (id) ex eo tantum liberi conjugio procreati sibi speciale tanquam paternum noverint (patrimonium) vindicandum. Itaque si habens filios ad secundas nuptias fortasse transierit: sponsalitiæ largitatem, quam vir secundus contulit in uxorem, tantummodo filii, qui ex secundo matrimonio suscepti sunt, pro soliditate possideant; nec pro sit liberis ex priore susceptis matrimonio, quod mulier ad tertia minime vota migraverit. Quod si posterior vir sine liberis ex eodem matrimonio susceptis decesserit, quicquid ab eo ex sponsalium largitate uxor fuerit consecuta, id sibi juriq; suo sciat esse collatum, etiamsi ex priore matrimonio donator filios reliquisse doceatur. Ad maternas sane veniens, vel ex hoc, vel ex quolibet alio titulo facultates omnis posteritas, ex quocunque suscepta viro, pro debita sibi portione, ut a matre, vel a spontanea largitate, vel per testamentum ejus fuerit collata, possideat. Nos enim hac lege id præcipue custodiendum esse decernimus, ut ex quocunque conjugio suscepti filii, patrum suorum sponsalitiæ retineant facultates. Dat. 3. Non. Nov. Ravenna, HONOR. 13. & THEOD. 10. AA. COSS. 422. Ut mater transiens ad secunda vota, lucra prioris matrimonii teneatur reservare filiis ejusdem matrimonii: ita vir quoque transiens ad secunda vota, teneatur reservare filis ejusdem matrimonii lucra dotis. Bald.

5. Imp.

5. Impp. THEOD. & VALENT. AA.
Florentio P. P.

Generaliter censemus, quocunque casu Constitutiones ante hanc legem mulierem liberis communibus, morte mariti matrimonio dissoluto, quæ de bonis mariti ad eam devoluta sunt, servare sanxerunt: iisdem casibus maritum quoque quæ de bonis mulieris ad eum devoluta sunt, morte mulieris matrimonio dissoluto, communibus liberis servare. Nec interest, si alter pro marito donationem ante nuptias, vel pro muliere dotem crediderit offerendam. Hoc observare præcipimus, licet res ante nuptias donatæ (ut adsolet fieri) in dotem a muliere redigantur. Dominium autem rerum quæ liberis per hujus legis, vel præteritarum Constitutionum auctoritatem servantur, ad liberos pertinere decernimus. Itaque defuncto eo, qui eas liberis servabat, extantes ab omni possessore liberi vindicabunt: consumptas (vero) ab heredibus ejus exigent, qui eas servare debuerant. Alienandi sane, vel obligandi suo nomine eas res, quæ liberis servari præceptæ sunt, eis qui reservaturi sunt, adempta licentia est. Negotia vero liberorum patri utiliter administrare concedimus. Dividendi quoque res inter eos liberos ipsis parentibus pro suo arbitrio, vel eligendi quem voluerint, licentiam non denegamus. §. 1. In his autem casibus, in quibus res ut paternas mater liberis communibus servare præcepta est, (hoc est, ubi morte mariti matrimonio dissoluto, mulier ad alias nuptias pervenerit) vel ubi (res) ut maternas patrem liberis communibus servare censuimus: hoc est, (ubi morte mulieris matrimonio dissoluto, vir ad alias nuptias venerit) si hereditatem ejus parentis qui prior mortuus est, non adierint liberi, licebit eis tanquam ejus tantum res fuerint, qui posterior moritur, ea sibi vindicare, scilicet si ejus, qui posterior moritur, hereditatem crediderint adeundam: ne quod favore liberorum inductum est, quibusdam casibus ad læsionem eorum videatur inventum.

In AVTHENT. de nupt. §. si vero expectet.

& §. quoniam autem. & §. soluto. coll. 4.

tit. 1. Novell. 22. c. 23. 26. & 20.

Hæ res lucro cedunt liberis, licet heredes non sint patris, aut matris, aut utriusque nisi fuerint ingrati, & probetur ingratitudo. §. 2. Illud etiam humanis sensibus huic legi credidimus inferendum, ut eo quoque casu quo lucratur, vel mulier res quæ ad eam a marito perveniunt, vel maritus eas quæ ex bonis mulieris ad eum trans-eunt: hoc est, ubi primum matrimonium alterius morte dissolvitur, nec superstes ad secundas nuptias pervenit, si res vel maritus, vel uxor, hoc est, qui superstes est, non consumpserit, vel alienaverit, (quod eis ad secundas nuptias non venientibus, quasi rerum dominis concessum esse non dubium est) liberis liceat res a patre profectas, at paternas, a matre, ut maternas accipere. Dat.

7. Id. Sept. CP. THEOD. A. 18. & FESTO COSS. 444.

In AVTHENT. neque virum quod ex dote §. propterea agitur. coll. 7. tit. 10. al. coll. 8.

tit. 1. Novell. 98. cap. 1.

Uxore mortua, quod vir ex dote lucratur, filius

communibus omnimodo reservatur quantum ad proprietatem, usufructu patri concessio. Idem est ex parte mulieris, si lucretur ex sponsalitia largitate. Item si aliter matrimonium solvatur, super iisdem lucris loquitur hæc eadem constitutio.

In AVTHENT. ut fratrum filii. §. quia vero mulieres. coll. 9. tit. 10. al. 7. Nov. 127. cap. 3.

Si tamen abstineat mater a secundis nuptiis, habebit & ipsa proprietatis portionem pro numero liberorum. Idem in patre obtinet, & in omnibus ascendentibus a secundis nuptiis abstinentibus.

6. Impp. LEO & ANTHEMIVS AA. Erythrio P. P.

Hac edictali lege in perpetuum valitura sancimus, si ex priore matrimonio procreatis liberis pater materve ad secunda, vel tertia, aut alterius repetiti matrimonii vota migraverit: non sit ei licitum novercæ, vel vitrico, testamento, vel sine scriptura, seu codicillis, hereditatis jure, sive legati, sive fideicommissi titulo plus relinquere, nec dotis, aut ante nuptias donationis nomine, seu mortis causa habita donatione, conferre, nec inter vivos conscribendis donationibus, (quæ etiam constante matrimonio civili jure interdictæ sint, morte tamen donatoris ex certis causis confirmari solent) quam filio, vel filiæ, si unus, vel una extiterit. † Quod si plures liberi fuerint: singulis æquas partes habentibus minime plus quam ad unumquemque eorum pervenerint, ad eorum liceat vitricum novercamve transferri. Sin autem non æquis portionibus ad eosdem liberos memoratæ transierint facultates: tunc quoque non liceat plus eorum novercæ, vel vitrico testamento relinquere, vel donare, seu dotis, vel ante nuptias donationis titulo conferre, quam filius, vel filia habet, cui minor portio ultima voluntate derelicta, vel data fuerit, aut donata: ita tamen, ut quarta pars quæ eisdem liberis debetur ex legibus nullo modo minuatur, nisi ex his causis quæ de inofficioso excludunt querelam. Quam observationem in personis etiam avi, (vel aviæ,) proavi, & proaviæ, nepotum, vel neptium, item pronepotum, vel proneptum, sive in potestate, sive emancipati emancipatæve sint, ex paterna, vel materna linea venientibus, custodiri censemus. † Sin vero plus quam statutum est, (aliquid) novercæ, vel vitrico relictum, vel donatum, aut datum fuerit, id quod plus relictum, vel donatum, aut datum fuerit, tanquam non scriptum, neque derelictum, vel donatum, aut datum sit, ad personas deferri liberorum, & inter eas dividi jubemus: omni circumscriptione, si qua per interpositam personam, vel alio quocunque modo fuerit excogitata, cessante. §. 1. His illud adjungimus, ut mulier in his casibus, in quibus ante nuptias donationes, ceteras etiam res a marito ad se devolutas, secundum priorum legum statuta liberis communibus, ut paternas, servare compellitur: hoc est, ubi morte mariti matrimonio dissoluto ad alias nuptias venerit, immobilium rerum & mancipiorum, annonarum quoque civilium usufructu duntaxat vitæ suæ temporibus potiat, alienatione earum penitus interdicta. Mobilium vero rerum, iustis pretiis æstimatione habita per eos, quos utraque pars elegerit arbitros judicatos.

turos, interposito sacramento, simili modo usumfructum habeat, si idoneam fideiussionem præbuerit, quod easdem res mobiles, vel earum pretium filiis & filiabus ex eodem matrimonio procreatis, vel post mortem eorum nepotibus & neptibus ex eisdem liberis procreatis, sive omnibus, sive uno unave superflite mori contigerit, secundum legum modum restituat: vel certe si fideiussiones idoneas præstare distulerit, aut nequiverit: prædictæ res mobiles nondum matri a liberis traditæ, apud eosdem manebunt. Solutæ vero eidem matri,

vel ab eadem detentæ restituantur liberis, si tamen ab his fideiussio idonea matri fuerit oblata, quia caveri debet, Quod eidem superfliti pro usufructu earundem rerum mobilium, vel pretio quo taxatæ sunt, usurarum nomine centesima partem tertiam annuis quibuscunque temporibus præstare non differet: ita (tamen,) ut in eadem fideiussione hoc quoque caveatur, Quod a filiis filiabusve, vel ex his progenitis liberis, si ante eandem matrem omnes eos obire contigerit, omnes res prædictæ mobiles secundum legum moderatorem matri, ut ad eandem lucuosum lucrum redeant, restituantur. † Erit itaque licitum utrilibet parti, quæ fideiussionem præbuerit, si sibi commodum esse perspexerit, hic rebus mobilibus uti frui, easdemque dare mutuo, vel obligare, vel vendere, ut ex his maxime liberi acquirentes possint materno affectui sine suo incommodo deservire. † Sin autem utraque pars prædictam fideiussionem dissimulaverit, aut forte offerte nequiverit: easdem res apud mulierem usque in diem vitæ suæ manebunt.

In AVTHENT. de non eligend. §. aliud. coll. 1. tit. 2.

Nov. 2. c. 4. & in Authent. de nupt. §. & quia parum. coll. 4. tit. 1. Nov. 22. c. 45.

Sed si aurum fuerit in donatione propter nuptias scriptum: cautio usurarum exponitur, non autem aurum exigitur: nisi forte viri substantia habeat aurum, & cetera que scripta fuere. §. 2. Omnibus videlicet iisdem maritalibus facultatibus, his etiam quas habet habiturave est tanquam si jure pignoris, vel hypothecæ suppositæ sint, super eadem ante nuptias donatione, vel rebus aliis ad eam ex mariti substantia devolutis, ex eo die, quo easdem res ad eam pervenerint, liberis obligatis: ut si quis post traditas matri, vel detentas ab ea res (si ita contigerit) contractum aliquem cum eadem muliere inierit, quæ se repetitis nuptiis copulaverit: in vindicandis iisdem suppositis rebus posteriores habeantur: liberis qui ex eodem matrimonio procreati sunt, & nepotibus neptibusque qui ex iisdem liberis geniti sunt, sine dubio præponendis. §. 3. Sin vero liberorum suorum affectione servata pater, materve ad alias nuptias migrare noluerit: neque vir his quæ de bonis uxoris ad se transeunt, neque mulier rebus quæ ex substantia mariti ad se pervenerunt, pro suo arbitrio uti, vel eas vendere, aut quocunque jure, vel modo alienare, vel pignoris jure, seu hypothecæ, si voluerint, obligare, utpote domini earum probibebuntur. Extantes autem prædictas res, si non fuerint alienatæ, vel consumptæ, vel suppositæ, licebit liberis vindicare, etiam non adeuntibus hereditatem parentum.

Tom. II.

Dat. 2. cal. Mart. MARTIANO & ZENONE COSS. 469.

Filius transmittit ad descendentes jus vindicandi lucrum sibi proveniens propter secundas nuptias patris, vel matris, ascendentibus & collateralibus exclusis: sed electionem habet in quem volet liberorum suorum lucrum illud transferendi. Non est igitur hac lex abrogata Novell. 2. Justiniani, quæ matri electionem adimit, non autem ejus filio. Char.

7. Imp. ZENO A. Sebastiano P. P.

In quibus casibus pater dotem, mater ante nuptias donationem, vel alias res ad se ex altera parte devolutas, filiis utriusque sexus servare præcepti sunt: si quem ex filiis vel filiabus ante patris, vel matris obitum mori contigerit, (sive ante secundas nuptias, sive postea) filio vel filia, nepote vel nepte, vel pluribus, patre suo adhuc vivo, vel matre superflite, derelictis: portionem quæ defuncto filio, vel filia debebatur, vel lucrum ex ea, non ad fratres, vel sorores mortui, sed ad filios ejus, vel filias, vel nepotes utriusque sexus, aut pronepotes, avis, vel proavis superflitis, pervenire decernimus: eligendi videlicet, quos voluerint ex liberis superflitis, non adempta licentia. Dat. cal. Mart. ELLO V. C. COSS. 478.

8. Imp. JUSTIN. A. Mennæ P. P.

Si quis prioris matrimonii filiorum ante secundas nuptias patris, vel matris mortuus fuerit, filiis a se, vel nepotibus, vel pronepotibus relictis, partem ejus non ad fratres, vel, si nullus alius frater, vel soror sit, ad patrem, vel matrem ejus pervenire, sed ad filios, vel nepotes, vel (pronepotes) ejusdem mortuæ personæ, sancimus: ut sive unus, sive plures fiat, eam tantummodo partem vindicare possint, quæ mortuo competit. §. 1. Illud etiam certa sanctione definire censuimus, ut si quis, vel si qua ex alio matrimonio filiis procreatis, minime ad secundas nuptias venerit, eodem modo liceat quidem genitori (vel genitrici) res ex priore conjugio sibi acquisitas, quomodo voluerit, alienare, vel administrare: Si quæ vero earum minime sint alienatæ, possunt liberi etiam non adeuntibus paternam, vel maternam hereditatem, eas vindicare. §. 2. Certum esse sancimus, quod etiam illa de cætero videbitur earum fuisse rerum alienatio, quæ in testamento genitoris, vel genitricis, vel specialiter relinquendo, vel generaliter heredem instituendo facta sit.

In AVTHENT. de nupt. §. deinceps. & §. solut. coll. 4. tit. 1. Novell. 22. cap. 20.

Nunc autem, nisi expressim transponat in alios, præsumitur ipsis conservare talia lucra. §. 3. Talem vero licentiam (datam) filiis, ut etiam non adeuntibus paternam, vel maternam hereditatem, lucra vindicarent, quæ parens eorum ex matrimonio quod secundo toro minime mutavit, sibi acquisita non alienavit, nullo modo eis concedimus, si paternam vel maternam hereditatem ab intestato ex patre (si forte alii etiam ex anteriore matrimonio morienti parenti filii sunt) sibi acquisierint. §. 4. In illo etiam veterem sanctionem adimplentes, præcipimus exemplo matris,

D d

cujus

eius res post secundas nuptias filiis ex prioris matrimonio natis (in hypotheca) suppositæ sunt, ad conservanda eis lucra quæ ex prioris matrimonio ad eam pervenerunt: patris quoque bona quæ habet habiturusque est, filiis ex prioris matrimonio natis post secundas ejus nuptias, ad ea conservanda, quæ ex eorum matre lucratus est, supposita esse. §. 5. Illius etiam patris qui in sua potestate talem liberum, vel liberos habens, maternam eis substantiam, vel ex materna linea ad eos devolutam servare compellitur: bona iisdem liberis supposita esse ad conservandas easdem maternas res decernimus: ita tamen, ut occasione talium hypothecarum, neque patris, neque matris administrationem filii valeant perferunt, vel aliquam eis movere super hoc questionem: cum perspicui sit juris, etiam si alienata fuerint eorum bona, quæ extra memorata lucra, vel maternas res sunt, jus hypothecæ integrum iisdem manere filiis. Dat. 3. Id. Dec. D. N. IUSTINIANO A. 2. CONS. 528.

9. Idem A. Mennæ P. P.

Quoniam præteritis leges omnia quæ liberis ex prioris matrimonio procreatis, mulier quidem secundo marito, vir autem secundæ uxori dotis, vel ante nuptias donationis nomine, vel alio quocunque modo dederit, vel reliquerit, his ampliora quam uni filio, vel filie ex anteriore matrimonio procreatis danda vel relinquenda sunt, revocata ad solos filios, (vel filias) ex anteriore matrimonio natos pervenire constituerunt, nulla in hac parte filiorum ex secundo matrimonio natorum mentio facta est: hoc quoque corrigentes, omnia quæ memorato modo revocantur, non solum ad filios prioris matrimonii, sed etiam ad eos qui ex secundis nuptiis nati fuerint, pertinere, & in capita inter omnes dividenda sancimus. §. 1. Ad hæc lucra quæ marito, vel uxori ex dote, vel ante nuptias donatione occasione repudii accedunt, indistincte post secundas eorum nuptias liberis ex prioris conjugio procreatis ad similitudinem matrimonii morte dissoluti servari, nec de cætero repudii causam requiri, vel aliam in ea (re exquisitorem) fieri. Dat. Id. April. Constantinop. DECIO V. D. CONS. 486.

In AVTHENT. de nupt. §. 1. & §. nec illud.

& §. optime. col. 4. tit. 1. Novell. 22.

cap. 1. 29. & 27.

Ad eos solos etiam nunc pertinet: & si quis ex eis præmoritur relicta sobole, portio ejus ad eam defertur.

10. Idem A. Demostheni P. P.

Cum apertissime legibus caveatur, ingratos liberos a majorum suorum hereditate merito esse repellendos, si hoc idem in suis elogiis conscripserint, & revera hoc fuerit revelatum: reclamare videtur hujusmodi sanctioni divalis Constitutio Leonis inclytæ recordationis, quam super filiis ex prioris matrimonio procreatis conscripsit. Nam cum necessitas est patri, vel matri, qui ad secunda vota migraverit, tantum præstare per quamcumque causam secundo marito, vel novercæ, quantum filio, vel filie ex anterioribus nuptiis progenitis, qui partem minimam habiturus

est, reliquerit: maxima iniquitas ex hac Sanctione contra genitores efficiebatur. Liberi etenim scientes, quod omnimodo aliquid sibi a genitoribus suis etiam nolentibus relinquendum est, & tantum, quantum secundus maritus, vel noverca acceperit, omni licentia & lascivia suos genitores injuriis adiciebant. Quapropter sancimus, ingratos revera liberos neque hoc beneficium, quod divalis constitutio Leonis Augustæ memoriæ eis præstitit, in posterum posse sibi vindicare, sed quasi ingratos ab omni hujusmodi lucro repelli.

† Quam observationem in personis, etiam aviæ (proavi & proaviæ, nepotum, vel neptium, item pronepotum vel proneptium, &c. in potestate, sive emancipati emancipatæve sint: ex paterna vel materna linea venientibus custodiri censuimus. † Sed quemadmodum genitoribus providemus, ita & innocuum posteritatem nullis affici injuriis patimur: ut non genitores, qui se se secundis nuptiis devoverint, irrationabile odium ad priores liberos forsitan habentes, sine justa ratione eos ingratos (vocare) concedantur. † Eos etenim liberos hujusmodi beneficio defraudari volumus, qui re ipsa ingrati circa suam antiquitatem ab heredibus genitorum liquidis, & indubitatis probationibus convicti fuerint, ex hujusmodi casibus, qui antea præcis legibus enumerati sunt. Dat. 15. cal. Octob. Chalcedone, DECIO V. C. CONS. 486.

In 28. lib. βασιλικῶν sit mentio xj. Constitutionis hujus tituli, quæ ipsius quidem est Justiniani, sed ab eo abrogata Novell. 2. in qua etiam illius meminit: illam vero tum ex ipso βασιλ. libro, tum ex Novella Justiniani fuisse constat de hereditatibus filiorum, quorum matres ad secundas venerant nuptias, si ipsi ante eas intestati decesserint. † In eodem βασιλ. libro sit etiam mentio xiv. Constitutionis hujus tituli, quæ ipsius est Justiniani: eam Cujacius Latinam edidit in Comment. ad Novell. Justiniani: quem secuti, illam sic restituimus. Char. in lib. 1. Idem A. *

Si filii, quorum parentes ad secundas venerant nuptias, ante eos decesserint, proprietates lucrorum nuptialium ad filiorum heredes etiam extraneos testamento scriptos perveniet: deducto eo, quod in casum orbitatis parentem lucrari convenit; quod etiam pro rata observatur uno ex pluribus filiis ante parentem mortuo. Sed si parens lucra nuptialia alienaverit, & ad secundas nuptias venerit, nec eum liberi heredem instituerint, valebit alienatio ad finem ejus, quod in casum mortis liberorum lucrari parens, qui alienavit, debuit, & reliquum revocabitur ab heredibus defunctorum liberorum. Dat. *

Cum recitas primum hujus legis caput Cujacius, hæc adjicit: quæ tamen potius pro interpretatione accipienda videntur:

Nam pars, quæ ei competebat, transit ad heredes ejus sive fratres sint, sive extranei, deducto tantum eo pro rata quod apud parentem ex casu orbitatis sive morte liberorum remanere debet.

Verum Græcam quoque hujus Constitutionis epitomen ab Ant. Augustino editam relinquimus. Char.

Græca

*Græca consuetudo. Ejus particulam hanc restitu-
it Ant. August.*

Secundo nubens, aut uxorem ducens, prioris
matrimonii lucra ipsius liberis premortuis ha-
beat, & vindicet ab his qui habent.

**SI SECUNDO NUPSERIT MULIER, CUI MA-
RITVS VSVMERVCTVM RELIQVIT.**

1. Imppp. VALENT. THEOD. & ARCAD. AAA.
ad Tatianum P. P.

Si usufructum maritus rerum suarum decedens
uxori reliquerit, eaque in secundas nuptias
confortiumque convenerit: usufructum, quem
ex priore marito consecuta fuerit, amittat: atque
eum filiis ex eo die, quo nupserit, mature resti-
tuat. Quod si liberos ex priore matrimonio ad-
huc imbecillitas habebit infantie, nec muniat (eos)
tutoris auxilium, ac per hujusmodi occasionem
mater, quæ relicta fuerant, usurpaverit: omnia
legitime repetantur, (&) cum competentibus
fructibus ad liquidum deducta ratione restituat.
Hæc de usufructu, quem vir extremam consti-
tuens voluntatem, de rebus propriis uxori relique-
rit. † De usufructu vero rerum ante nuptias do-
natarum, ea observari, quæ anteriores Consti-
tutiones decreverunt, sancimus. Dat. Idibus
Martii, ARCAD. A. 2. & RVBINO COSS. 392.

In AVTHENT. de nupt. §. si vero solum,
coll. 4. tit. 1. ex Novell. 22. cap. 32.

Hoc locum habet, si datus vel relictus fuerit ea
lege, ut ex secundis nuptiis interiret: alia-
quin perseverat, si relictus esset: si relictus,
quibus casibus licuit. Sed usufructus in dote, si
ante nuptias donatione lege permissus, non potest
a testatore derogari.

TIT. XI.
**DE DOTIS PROMISSIONE ET NVDA
POLLICATIONE.**

1. Imp. ALEXAND. A. Claudiae.

Frustra existimas actionem tibi competere, qua-
si promissa dos tibi, nec præstita sit, cum ne-
que species ulla, neque quantitas promissa sit, sed
hactenus nuptiali instrumento adscriptum, *Quod
ea, quæ nubebat, dotem dare promiserit.* PP.
cal. Aug. POMPEIANO & PELIGNO COSS. 232.

2. Imp. GORD. A. Herodoto P. P.

Si pro dote promissa usuras dare socer tuus spo-
ndit: id, quod deberi ostenderis, compe-
tens iudex solvi tibi præcipiet. PP. 12. cal. Sept.
PIO & PONTIANO COSS. 239.

3. Idem A. Claudio (P. P.)

Si quum ea quæ tibi matrimonio copulata est, nu-
beret, is, cujus meministi, dotem tibi non
addita quantitate, sed quodcumque arbitratus fuis-
set, pro ea daturum se rite promisit, & interpo-
sitæ stipulationis fidem non exhibet: competentibus
actionibus usus, ad repromissi emolumentum
jure judiciorum perveniens. Videtur enim boni
viri arbitrium stipulationi insertum esse. PP. cal.
Januar. SABINO & VENUSTO COSS. 241.

4. Impp. DIOCLET. & MAXIM. AA. & CC. Rufo.

Si voluntate dotantis in dotali instrumento plura
tibi tradita scripsisti, quam suscepisti: intelli-
gis de his, quæ desunt, petendis, pactum esse
consecutum. S. Non, Aprilis AA. COSS.

5. Idem AA. & CC. Dasumianæ.

Si pater marito tuo stipulanti promiserit dotem,
non tibi, sed marito contra successores soceri
competit actio. Dat. 8. cal. Decemb. AA. COSS.

6. Impp. THEOD. & VALENT. AA. Hie-
rio P. P. post alia.

Ad exactionem dotis, quam semel præstari pla-
cuit, qualiacunque sufficere verba censemus,
(sive scripta fuerint, sive non, etiam si stipulatio
in pollicitatione rerum dotalium minime fuerit
subsecuta. Dat. 10. cal. Mart. Constantinop. FELI-
CE & TAVRO COSS. 428.

7. Imp. IVSTINVS A. Joanni P. P.

Si pater dotem pro filia simpliciter dederit, vel
(pro) filio ante nuptias donationem fecerit,
habeat autem filius, vel in potestate constitutus,
vel forte emancipatus res maternas, vel (ex) alio
modo tales, quæ acquisitionem effugiant, qua-
rum usufructus solus apud patrem remanet, vel
quocumque modo poterat quasdam actiones con-
tra patrem habere: dubitabatur apud veteres,
utrumne videretur pater ex ipso debito dotis vel
ante nuptias donationis fecisse promissionem, vel
donationem, ut sese ab hujusmodi nexu liberaret; an
debitum quidem remaneret in sua natura, libera-
litas autem paterna dotem, vel ante nuptias do-
nationem dare suggessisset. Et in tali dubitatio-
ne multa pars legumlatorum sese divisit, alio etiam
incremento hujusmodi quæstioni addito, si forte
dixerit in instrumento dotali, ex rebus paternis &
maternis dotem, vel ante nuptias donationem
dare: utrum pro dimidia parte videatur datio, vel
promissio facta esse, an pro rata portione utrius-
que substantiæ. Utramque igitur dubitationem
certo fini tradentes, sancimus, si quidem nihil ad-
dendum existimaverit, sed simpliciter dotem vel
ante nuptias donationem dederit, vel promiserit:
ex sua liberalitate hoc fecisse intelligi, debito in
sua figura remanente. Neque enim leges inco-
gnitæ sunt, quibus cautum est, omnino paternum
esse officium, dotem vel ante nuptias donationem
pro sua dare progenie. Liberalitas itaque talis
remaneat vero & irrevocabilis, ut puro nomine
& liberalitas & debitum suam sequantur fortunam.
† Ubi autem ex rebus tam suis, quam maternis,
vel aliis, quæ non acquiruntur: vel ex suis debi-
tis dixerit se fecisse hujusmodi liberalitates: tunc
si quidem penitus inopia tentus est: ex illis vide-
ri rebus dotem vel ante nuptias donationem esse
datam, quæ ad filias vel filios pertinent. Si vero
& ipse substantiam idoneam possidet, in hoc casu
quasi de suo patrimonio dotem, vel ante nuptias
donationem dedisse intelligatur. Poterat enim
secundum suas vires dotem pro filia, vel ante nu-
ptias donationem pro filio dare: & consentire filiis
suis, quando voluerint partem, vel forte totam
suam substantiam, quam habent, paternæ libe-
ralitati pro dote, vel ante nuptias donatione ag-
gregare: ut revera appareat quid ipse velit dare,
& quid de substantia filiorum proficiatur: ne
dum effuso sermone sese jactet, in promptum in-
cidat sui periculum. Dat. cal. Nov. LAMPADIO
& ORESTE, COSS. 530.

TIT. XII.

DE IVRE DOTIVM.

1. Imp. SEVERVS & ANTON. AA. Nicephoro.
EVieta re, quæ fuerat in dotem data, si pollicitatio vel promissio fuerit interposita: gener contra focerum vel mulierem, seu hæredes eorum, conditione, vel ex stipulatione agere potest. **6.** Sin autem nulla pollicitatio, vel promissio intercesserit: post evictionem ejus, si quidem res æstimata fuerit, ex empto competit actio. (Sin vero hoc non est factum: si quidem bona fide eadem res in dotem data est, nulla marito competit actio.) Dolo autem dantis interposito, de dolo actio adversus eum locum habebit: nisi a muliere dolo interpositus sit: tunc enim, ne famosa actio adversus eam detur, in factum actio competit. PP. Dat. cal. Aug. MVTIANO & FABIANO COSS. 202.

2. Imp. ANTONINVS A. Alluviadi.
SI stipulatio de restituenda portione dotis data subjecta est, conditioque ejus extitit: habet ex ea actionem is, in cuius personam utiliter concepta commissaque est: Secundum quod si Polla soror tua de restituenda tibi parte dotis habet actionem, eo quod mater vestra donandi animo passa est partem dimidiam dotis post obitum matris filiam stipulari: metuere non debet doli exceptionem, quod matri suæ, quæ pactum interposuit, heres ex minore quam dimidia portione extitit: nisi liquido probatum fuerit, matrem ejus mutasse dotis pacti voluntatem, contentamque esse, (voluisse) filiam (suam) pro portione hereditatis prælegationibus, maritumque suum ex actione liberari voluisse. PP. Dat. 3. cal. Aug. ANTONINO A. 4. & BALBINO COSS. 214.

3. Imp. ALEXAND. A. Euphemio.
ET si dotis exactio, defuncta in matrimonio filia, potuisset ad patrem pertinere: dotalibus tamen servis maritus testamento directam & fideicommissam libertatem jure dedit, & præstita revocari non debuit: cum & inter vivos manumittendi mancipia dotalia constante matrimonio, liberam habeat maritus facultatem. PP. 6. Id. Decemb. ANTONINO & ALEXANDRO COSS. 223.

4. Idem A. Valenti.
NULLA lege prohibitum est, universa bona in dotem marito feminam dare. PP. 4. Id. Jul. MAXIMO 2. & AELIANO COSS. 224.

5. Idem A. Statia.
QUOTIENS res æstimata in dotem dantur: maritus dominium consecutus, summæ velut pretii debitor efficitur. Si itaque non convenit, ut soluto matrimonio restituerentur, & jure æstimata sunt: retinebit eas, si pecuniam tibi offerat. Dat. 3. Id. April. ALEXANDRO A. 2. & MARCELLO COSS. 227.

6. Imp. MAXIMINVS A. Sulpitio.
AVIA tua eorum, quæ pro filia tua in dotem dedit, etsi verborum obligatio non intercessit, actionem ex fide conventionis ad te, si heres extitisti, transmittere potuit. Nec enim eadem causa est patris & matris paciscentium: quippe matris pactum actionem præscriptis verbis constituit: patris dotis actionem profectitiæ nomine competentem conventionem simplici minime

creditur innovare. Dat. 3. Id. Februar. MAXIMINO A. & AFRICANO COSS. 237.

7. Imp. GORDIANVS A. Marco.
CUM a focero tuo pro uxore dos tibi daretur, si ea in stipulationem deducta non est sub tempore dationis, sed postea: focer tuus tecum paciscendo, si id non ex voluntate filie suæ fecit, conditionem ejus lædere non potuit. Quandoque enim sola de dote experiens, id pactum non debere ad sui dispendium operari, de jure defenditur. PP. Dat. cal. Octob. PIO & FONTIANO COSS. 293.

8. Idem A. Agrippinæ.
ETiam si non dotem reddi tibi mater, sed ea, quæ in dotem data sunt, ut eam sequerentur, vel ad se pertinerent, in matrimonio defuncta filia, stipulata sit: durante matrimonio filia decedente, actionem ex stipulatu videri qualitam, æquissimum esse judicamus. Cui consequens est, ut etiam id, quod additamenti causa in dotem datum est, eadem actione repetatur. PP. cal. Febr. SABINO & VENUSTO COSS. 241.

9. Imp. DECIVS A. & C. Urbicanæ.
DOTIS tuæ potiore causam magis esse convenit quam Reipublicæ, cui postea idem maritus obnoxius factus est. PP. 6. Id. Jun. DECIO A. & GRATO COSS. 251.

10. Imp. DIOCLET. & MAXIM. AA. Ingenio.
CUM dotem te æstimatam accepisse profiteris: apparet jure communi per pactum quod doli insertum est, formato contractu, ex empto actionem esse. Quis enim dubitet æstimationem a te mulieri deberi, cum periculo tuo res deteriores fiant, vel augmenta luctu tuo recipiantur. PP. 12. cal. Maji, MAXIMO 2. & AQUILINO COSS. 286.

11. Idem AA. & CC. Severæ.
DE his quæ in dotem data ac directæ commemoratas, mariti tui esse actionem, nulla est dubitatio. Dat. 10. cal. Maji, HERACLIE, AA. COSS. 287.

12. Idem AA. & CC. Rufinæ.
EX pecunia dotali fundus a marito tuo comparatus, non tibi quæritur, cum neque maritus uxori actionem empti possit acquirere: at dotis tantum actio tibi competit. Unde aditus Præfles provincie, si non (te) transegitte repererit, sed ex majore parte dotem consecutam, residuum restitui providebit. Dat. 8. cal. Maji, HERACLIE, AA. COSS. 287.

13. Idem AA. & CC. Catulæ & Statie.
SI a matre vestra superstiti aliquid ad vos pertinet, in dotem scienti vitrico vestro datum est: intelligitis nullam firmitatem juris dationem habere, si neque pollicitatio, neque stipulatio intercessit. Dat. Prid. cal. Maji, HERACLIE, AA. COSS. 287.

14. Idem AA. & CC. Basilissæ.
NEQUE mater pro filia dotem dare cogitur, nisi ex magna & probabili causa, vel lege specialiter expressa: neque pater de bonis uxoris suæ invitæ ullam dandi habet facultatem. Dat. Non. Novemb. PHILIPPOLI, AA. COSS. 287.

15. Idem AA. & CC. Ulpiano.
CUM citra fidem etiam instrumentorum datam dotem aliunde probanti, post divortium quondam uxoris tuæ, secundum bonam fidem restitui

debere constet: amissis etiam instrumentis sine dubio cetera probationum indicia jure prodita non habentur irrita. Dat. 7. calend. August. *Sirmii* AA. COSS. 287.

16. *Idem* AA. & CC. *Æmilio*.

ANte divisionem soror tua intestato patri etiam ipsa succedens, pro indiviso portionem fundi communis in dotem dare non prohibetur. Dat. Non. Julii, *Sirmii*, CC. COSS. 293.

17. *Idem* AA. & CC. *Sabino*.

Res, quas usufructu sibi deducto focrus in dotem dedit, venundando auferre tibi non potest. Dat. Nonis Julii, *Sirmii*, CC. COSS. 293.

18. *Idem* AA. *Menestrato*.

SI focrus tua fundum deducto usufructu uxori tue donavit, tibi que in dotem uxor quidem proprietatem, focrus autem usumfructum dedit: uxore tua rebus humanis in matrimonio exempta, fundum apud te remansisse secundum placiti inter eos fidem, non ambigitur. Nam si acceptura certum quid annuum, filiae suae usumfructum locavit: mortua conductricæ, ususfructus extinguere minime potuit. Dat. 14. calend. Jan. *Sirmii*, CC. COSS. 293.

19. *Idem* AA. & CC. *Achilli*.

Cum patrem pro filia dotem tibi dantem, si post mortem suam in matrimonio constituta rebus humanis eadem eximatur, partem dimidiam dotis *Amnia* reddi, pactum proponas: post vero testamento facto, cum aliis etiam *Amnia* heredem scripseris, nec *Amnia* quicquam ex stipulatu petere velle sanxisse: si quidem hanc sibi reddi secundum fidem pacti stipulatam *Amnia* non probetur, ex alieno pacto non prorsus ei ulla competit actio. Si vero ex ea verborum conceptione sibi *Amnia* quaesivit obligationem, ac tibi testatorem prospexisse probetur: contra eam ex stipulatu post eventum conditionis petentem, quatenus accepit ex defuncti voluntate, quæ fuit stipulata, exceptione (*salva Falcidia*) uti potes. Dat. 13. calend. Februar. *Sirmii*, CC. COSS. 293.

20. *Idem* AA. & CC. *Tiberio*.

PRO oneribus matrimonii, mariti lucro fructus totius dotis esse, quos ipse cepit: vel si uxori capere donationis causa promisit, eum, in quantum locupletior facta est, posse agere, manifestissimi juris est. Dat. 5. calend. Maji, *Sirmii*, CC. COSS. 293.

21. *Idem* AA. & CC. *ad Geminium*.

SI inter virum & uxorem pactum sit interpositum, ut si matrimonium intra quinquennium forte tempore quoquo modo esset dissolutum, species aestimatae doti data, pretiis, quibus aestimatae sunt, redderentur: manifestum est non pretia specierum dari, sed ipsas species debere restitui: cum in placitis specierum reddendarum, idcirco pretiorum nomen videatur annexum, ne, si species aliqua diminuta fuisset, aut perita, alio pretio, quam quo taxata fuerat, repolceretur. Dat. Nonis August. *Agrippinae*, CC. COSS. 293.

22. *Idem* AA. & CC. *Libyana*.

Rem quam pater in dotem genero pro filia dedit, nec recepit, alienare non potest. Dat. 5. cal. Decemb. *Idem* CC. COSS. 293.

23. *Idem* AA. & CC. *Diogeni*.

SI prædium uxor tua dotale venundedit: sponte necne contractum ratum habuerit, nihil interest: cum rei tibi quaesitæ dominium auferre nolenti minime potuerit. Dat. 5. calend. Octob. *Viminacii*, CC. COSS. 293.

24. *Idem* AA. & CC. *Aurelio & Lyfimacho*.

SI dotem marito libertæ vestræ dedistis, nec eam reddi soluto matrimonio vobis, incontinenti pacto, vel stipulatione prospexistis: hanc, culpa uxoris dissoluto matrimonio penes maritum remansisse constitit: licet eam ingratam circa vos fuisse ostenderitis. Dat. 6. cal. Novemb. *Antiochia*, CC. COSS. 293.

25. *Idem* AA. & CC. *Eutyichiano*.

SI mulier dotem a viro dari stipuletur, ut de ea testari possit: cum ordinationis testamenti cogitatio, mortis antecedens tempus significet, nec conditionem, sed causam contineat, intestata quoque muliere defuncta, stipulationem committi proficiet. Dat. 3. Id. Novemb. *Antiochia*, CC. COSS.

26. *Idem* AA. & CC. *Demostheni*.

SI genero dotem dando pro filia pater communis eam reddi tibi extraneo constituto stipulatus est, nec sibi cessante voluntate, nec tibi prohibente jure, quaerere potuit (actionem.) Dat. 6. cal. Jan. *ipsis* CC. & COSS. 294.

27. *Idem* AA. & CC. *Pompeiano*.

Licet dos jure penes maritum remanserit: pro rebus tamen hereditariis successores, non maritus quondam solennibus pensationibus parere debent. 5. cal. Januar. *Sirmii*, CC. COSS. 294.

28. *Imp. ZENO A. Æliano P. P.*

Mulier in minori aetate constituta, dotem marito consentiente generali, vel speciali curatore, recte dare & exigere potest: licet ipse tempore creationis fidejussorem in minorem quam dos est, quantitatem dicatur præstitisse. Hoc idem observatur, & si minor ante nuptias donationem consentiente (ut dictum est) curatore fecerit. Dat. calend. Jan. *BASILIO 2. & ARMATIO* COSS. 476.

29. *Imp. IUSTINIANVS A. Mennæ P. P.*

Ubi adhuc matrimonio constituto maritus ad inopiam sit deductus, & mulier sibi prospicere velit, resque sibi suppositas pro dote, & ante nuptias donatione, rebusque extra dotem constitutis tenere, non tantam mariti res ei tenenti, & super his ad iudicium vocatæ, exceptionis præsidium ad expellendum ab hypotheca secundum creditorem præstamus: sed etiam si ipsa contra detentatores rerum ad maritum suum pertinentium, super iisdem hypothecis aliquam actionem secundum legum distinctionem moveat, non obesse ei matrimonium adhuc constitutum sancimus, sed ita eam posse easdem res vindicare, vel a creditoribus posterioribus, vel ab aliis qui non potiora jura legibus habere noscuntur, ut potuisset si matrimonium eo modo dissolutum esset, quo dotis & ante nuptias donationis exactio ei competere poterat: ita tamen, ut eadem mulier nullam habeat licentiam eas res alienandi vivente marito, & matrimonio inter eos constituto: sed fructibus ea-

rum ad sustentationem, tam sui quam mariti, filiorumque, si quos habet, abutatur. Creditorebus scilicet mariti contra eum ejusque res, si quas postea forte adquisierit, integra sua jura habentibus: ipsis etiam marito & uxore post matrimonii dissolutionem super dote, & ante nuptias donatione pro dotalium instrumentorum tenore integro suo jure potituris. Dat. 3. Idus Decemb. D. N. IUSTINIANUS A. 2. CONS. 528.

In AVTHENT. de æqual. dot. §. illud. coll. 7.

tit. 9. al. 8. Novell. 97. cap. 6.

Donationem quoque propter nuptias in hoc casu constante matrimonio vindicare potest.

30. Idem A. Demostheni P. P.

In rebus dotalibus sive mobilibus, sive immobilibus, seu se moventibus, (si tamen extant) sive æstimatæ, sive inæstimatæ sint, mulierem in his vindicandis omnem habere post dissolutum matrimonium prærogativam (jubemus,) & neminem creditorum mariti, qui anteriores sunt, posse sibi potiore causam in his, per hypothecam vindicare, cum eadem res & ab initio uxoris fuerit, & naturaliter in ejus permanferint dominio. Non enim, quod legum subtilitate transitus earum in matrimonium mariti videatur fieri; ideo rei veritas deleta vel confusa est. Volumus itaque eam in rem actionem in hujusmodi rebus quasi propriis habere, & hypothecariam omnibus anteriorem possidere: ut sive ex naturali jure ejusdem mulieris res esse intelligantur, sive secundum legum subtilitatem ad mariti substantiam pervenisse (videantur,) per utramque viam, sive in rem, sive hypothecariam, ei plenissime consulatur. † Omnis autem temporalis exceptio, sive per ulucapionem inducta, sive per decem, sive per viginti annorum curricula, (sive per triginta vel quadraginta annorum metas,) sive ex alio quocunque tempore majore, vel minore sit inducta: ea mulieribus ex eo (tempore) opponatur, ex quo possunt actiones movere, id est, opulentis quidem maritis constitutis, post dissolutum matrimonium: minus autem idoneis, ex quo hoc infortunium eis illatum esse claruerit: cum constante etiam matrimonio posse mulieres contra maritorum parum idoneorum bona hypothecas suas exercere, jam nostra lege humanitatis intuitu definitum sit: ficti divortii falsa dissimulatione in hujusmodi causa quam nostra lex amplexa est, stirpitus eruenda. Recitata septies in novo consistorio Palatii Justiniani. Dat. 3. cal. Novemb. DECIO V. C. CONS. 529.

31. Idem A. Juliano P. P.

Cum quidam dotes pro mulieribus dabant, sive matres, sive alii cognati, sive extranei: recte quidem eas mariti sine monumentorum observatione suscipiebant. Cum autem mulier redhibitionem casus stipulabatur, & hujusmodi fortuitus casus evenisset: ipsa mulier, utpote a se non facta donatione, propter hoc quod monumenta dederant, necessitatem habebat actiones in hujusmodi casu ad eum qui dotem dedit, per cessionem transferre, vel ipsas res reddere: & ita inveniebatur forsitan post prolixa matrimonii annorum

curricula, & liberos forte editos infelix mulier indotata. Sancimus itaque in (omnibus hujusmodi casibus) nullis monumentis rem indigere, sed in omni persona ratas esse hujusmodi donationes: & mulierem ipsam dotem suam habere, (cum fortuitus casus hoc lucrum ei addiderit) & firmiter hoc apud eam permanere: nisi ipse qui ab initio dotem dedit, sibi dari in hujusmodi casum stipulatus sit: tunc etenim cum neque ab initio suspicio aliqua liberorum concurrat, sed sibi omnem rem ille qui dotem dedit, pepigerit, hujusmodi tractatus habere locum non potest: atqui in aliis omnibus casibus in quibus ipse non est stipulatus, tristitia suæ mulier hoc proprium habeat solatium per actionem dotis. §. 1. Simili quoque modo si quis extraneorum, (id est, qui eum pro quo dat, non in potestate habeat) pro alio ante nuptias donationem nupturæ mulieri dederit, & necessaria monumenta adhibuerit: cum excedat summam legitimam donatio, vel non minor materfamilias nuptura sit, non solum ad eam cui ante nuptias donatio datur, monumenta suam adhibeant firmitatem, sed etiam ad illum pro quo dedit: ut si lucrum ei ex dotalibus pactis accesserit, hoc non cedat donatori, sed in suum lucrum hoc maritus convertat, firmumque, & irrevocabile habeat: nisi donator, & hoc (sibi) reddi hujusmodi casu fuerit stipulatus, ne & in præfato casu simile anteriori vitium oriatur. Sin autem minor quantitas sit, vel ita res gesta sit, ut monumentorum ex omni parte nulla sit utilitas: tunc & donatio ad utramque personam valeat, & maritus causam lucretur: nisi & hic donator eam sibi stipulatus sit. §. 2. Præterea sancimus, si quis in dotem, vel prædia, vel certum redditum, vel ædes, vel panes civiles sponderit, vel promiserit: si ex tempore matrimonii biennium transactum sit, illico redditum, vel pensionem, necnon panis civilis quæstum eum præstare, etiam si non fuerint adhuc res principales traditæ: & si tota dos in auro sit, itidem post biennium usuras usque ad tertiam partem centesimæ præstari. Sin autem aliæ res præter immobiles, vel aurum fuerint in dotem datæ, sive in argento, sive in muliebribus ornamentis, sive in veste, sive in aliis quibuscunque, si quidem æstimatæ fuerint, simili modo post biennium, & earum usuras ex tertia parte centesimæ currere: æstimatione earum (quia & hoc apertius declarari oportet) ea intelligenda quæ pro singulis speciebus facta est, vel pro unoquoque genere dotalium specierum, id est, pro argento, vel ornamentis, vel veste, vel aliis speciebus, & non esse expectandam post singulas æstimationes unam coadunationem totius calculi: quod satis scrupulosum, & per nimiam subtilitatem perniciosum est. Sin autem minime res mobiles fuerint æstimatæ, ea post biennium observari, quæ leges post litem contestatam pro omnibus hujusmodi rebus definiunt. † Sin vero res permixtæ fuerint, & partim in auro, partim in aliis rebus mobilibus vel immobilibus, pro jam facta divisione omnia procedere: licentia minime deneganda marito, quando voluerit dotem petere. † Nec is qui debet, putet sibi licen-

cales
cales
cales
cales
cales
cales
cales
cales
cales
cales

cales
cales
cales
cales
cales
cales
cales
cales
cales
cales

licentiam esse, reditus vel pensiones, vel usuras, vel alias accessiones solventi, dotis solutionem protelare: sed siue ante biennium, siue postea voluerit: dotem pars mariti petere queat, & secundum leges eam exigere. Dat. 12. cal. April. LAMPADIO & ORESTE VV. CC. COSS. 530.

TIT. XIII.

DE REI VXORIE ACTIONE IN EX STIPVLATV ACTIONEM TRANSFVSA ET DE NATVRA DOTIBVS PRÆSTITA.

I. IMP. IVSTINIANVS A. ad Populum urbis Constantinopolitanæ, & ad universos principales.

Rem in præsentem non minimam aggredimur, sed in omni pene Corpore Juris effusam, tam super rei uxoriæ actione, quam ex stipulatu: earum communiones, & differentias relecantes, & in unum tramitem ex stipulatu actionis totum rei uxoriæ jus quod dignum esse valere censemus, concludentes. *Rei uxoriæ* itaque actione sublata, sancimus, omnes dotes per ex stipulatu actionem exigi, siue scripta fuerit stipulatio, siue non: ut intelligatur re ipsa stipulatio esse subsequuta. Eodemque modo, & si inutiliter facta est stipulatio: adjuvari enim eam magis quam evanescere oportet. Si enim cum una in instrumento stipulatio valida inveniatur, aliis etiam inutilibus suam noscitur præstare fortitudinem quare non ex nostra lege huiusmodi stipulationibus robur accedat legitimum? Est enim consentaneum nobis qui censemus, ubi stipulatio supposita non est, intelligi eam fuisse adhibitam: & multo magis etiam si inutilis est, validam eam effici. §. 1. Et ut plenius dotibus subveniatur: quemadmodum in administratione pupillarum rerum, & in aliis multis juris articulis, tacitas hypothecas inesse accipimus: ita & in huiusmodi actione damus ex utroque latere hypothecam, siue ex parte mariti pro restitutione dotis; siue ex parte mulieris pro ipsa dote præstanda, vel rebus dotalibus evictis: siue ipsæ principales personæ dotes dederint, vel promiserint, vel susceperint, siue aliæ pro his personæ: & dos siue adventitia, siue profectitia sit, secundum veteris juris nominationem. Ita enim & imperitia hominum & rusticitas nihil eis poterit afferre præiudicii: cum nos illis ignorantibus & nescientibus in hoc casu nostram induxerimus providentiam. Sicut enim & stipulationes, & hypothecæ inesse dotibus intelliguntur, & inutiles stipulationes emendantur: sic & in posterum causa inveniatur valida & perfecta, quasi omnibus dotalibus instrumentis a prudentissimis viris confectis. † Et nemo putet nos hoc sancire in his tantummodo dotibus quæ instrumentis receptæ sunt: Nihil enim prohibet, & si sine scriptis dos, vel detur, vel promittatur, vel suscipiatur: simili modo intelligi factam stipulationem & hypothecam ex utraque parte, quasi fuerit scripta. Et natura quidem ex stipulatu actionis hæc intelligatur: re uxoria in posterum cessante. §. 2. Sed etsi non ignoramus ex stipulatu actionem stricto jure esse vallatam, & non ex

bona fide descendere: tamen quia novam naturam de dote stipulatio sibi invenit, accommodetur ei natura rei uxoriæ, & bonæ fidei beneficium: & omnes quidem eventus quos dos ex stipulatu habet, maneat pro sua natura exercens. Si quid autem optimum ex rei uxoriæ actione invenimus, hoc in præsentem specialiter ei addimus: ut sit & nova ista ex stipulatu, quam composuimus, & non propria tantum, sed etiam veteris actionis pulchritudine decorata. §. 3. Primum itaque quid naturale sit ex stipulatu actionis, exponatur: ita si quid ex actione rei uxoriæ super venerit, addatur. Sciendum itaque est Edictum Prætoris, quod de alterutro introductum est, in ex stipulatu actione cessare: ita ut uxor & a marito relicta recipiat, & dotem consequatur: nisi specialiter pro dote ei maritus ea dereliquit: cum manifestissimum sit, testatorem qui non hoc addiderit, voluisse eam utrumque consequi. §. 4. Maneat ex stipulatu actionis ius ad successores, & sine mora transmissionis incorruptum. §. 5. ~~Ex~~ in ea retentionum verboritas. Quid enim opus est inducere ob mores retentionem, alio auxilio ex Constitutionibus introducto? vel ex qua causa ob res donatas retentio introducatur, cum sit donatori facultas per actionem in rem directam, vel per utilem, vel per conditionem suo juri mederi? Sed nec retentio ob res amotas necessaria est, cum pateat omnibus maritis rerum amotarum iudicium. Sileat ob liberos retentio, cum ipse naturalis stimulus parentes ad liberorum suorum educationem hortetur: ne varium genus culpæ mariti contra uxores excogitent, ut possint eadem retentione contra eas uti, cum & jam Imperialibus Constitutionibus statutum sit, si culpa mulieris dissolutum matrimonium fuerit, quid fieri oporteat. Sed nec ob impensas in res dotis factas retentio nobis satis videtur esse idonea. Cum enim necessariæ quidem expensæ dotis minuant quantitatem, utiles autem non aliter in rei uxoriæ actione detinebantur, nisi ex voluntate mulieris: non abs re est, si quidem mulieris voluntas intercedat, mandati actionem a nostra auctoritate marito contra uxorem indulgeri: quatenus possit per hanc, quod utiliter impensum est, adiuvare: vel si non intercedat mulieris voluntas, utiliter tamen res gesta est, negotiorum gestorum adversus eam sufficere actionem. Quod si voluptariæ sint, licet (ex) voluntate ejus expensæ: deductio operis quod fecit, sine læsione tamen prioris speciei, marito relinquatur: ut sit omnium retentionum expeditus tractatus, & ex stipulatu actio merito secundum sui naturam, nullam accipiat retentionem. §. 6. Illo proculdubio in ex stipulatu actione servando, ut si decesserit mulier constante matrimonio, dos non in luctum mariti cedat, nisi ex quibusdam pactionibus, sed ad mulieris heredes ex stipulatu actio secundum sui naturam transmittatur siue expressa fuerit, siue ex hac lege inesse intelligatur. §. 7. Cum autem in ex actione dotis ex stipulatu quidem actio naturaliter restitutionem dotis a parte mariti uxori illico, & in solidum fieri jubeat, rei uxoriæ autem annua, bima,

trima

trima die in his quæ pondere, numero, mensura consistunt, exactionem pollicebatur, & non in solidum, sed in quantum maritus facere potest, si non dolo malo suam deminuerit substantiam: in hac parte rudem figuram ex stipulatu damus actioni: ut si matrimonium fuerit dissolutum, nullo pacto adhibito; in tantum quidem maritus condemnatur, in quantum facere potest: quia hoc æquissimum est, & reverentiæ debitum maritali, si non dolo malo versatus est: cautione videlicet ab eo exponenda, *Quod si ad meliorem fortunam pervenerit, etiam quod minus persolvit, hoc restituere procuret.* † Exactio autem dotis celebretur non annua, bima, trima die, sed omnimodo intra annum in rebus mobilibus, vel se moventibus, vel incorporalibus: cæteris videlicet rebus quæ solo continentur, illico restituendis: quod commune utriusque fuerat actionis. †. Sin autem superfederit res mobiles, vel se moventes vel incorporales post annale tempus restituere, vel cæteras res statim post dissolutum matrimonium: etiam infuræ æstimationis omnium rerum, quæ extra immobiles sint, usque ad tertiam partem centesimæ ex bona fide introducendas maritus præstet: fructibus videlicet immobilium rerum parti mulieris ex tempore dissoluti matrimonii præstandis: simili-que modo pensionibus, vel vesturis navium sive jumentorum, vel operis servorum, vel quæstu civilium annonarum, & aliis quæ sunt eis similia, parti mulieris restituendis. §. 8. Igitur & in sequenti capitulo sua ex stipulatu actio utatur natura: ut si mulier a marito fuerit heres instituta, & legis Falcidiæ ratio emerferit, etiam dotis debitum liceat ei sicuti alia debita ex substantia mariti subtrahere, & sic quartam partem deducere. §. 9. Cumque ex stipulatu actio in his casibus quos enumeravimus propriam naturam habeat: necessarium est in sequenti tractatu ea exponere quæ (vel) communia sunt utriusque actionis, vel quæ in solam ex stipulatu actionem colligi oportet: vel propria quidem rei uxoriæ actionis, exinde (autem) ex stipulatu actioni accommodanda: Itaque partus dotalium ancillarum, id est, quæ æstimatæ non sunt, vel quæ servi dotalis ex quacunque causa (nisi ex re mariti, vel operis suis) acquisierunt: ad mulierem pertinere, utraque actio similiter voluit. Foetus autem jumentorum, & omnia quæ fructuum nomine continentur, ad lucrum mariti pertineant pro tempore matrimonii, sive æstimata, sive non æstimata sint. Sed & novissimi anni in quo matrimonium solvitur, fructus pro rata temporis portione utrique parti debere assignari, commune utriusque actionis est, in rebus scilicet non æstimatis. Æstimatarum enim rerum maritus quasi emptor, & commodum sentiat, & dispendium subeat, & periculum expectet. §. 10. Cautione videlicet defensionis in specie in qua dotem suæ uxoris, vel nurus, in familiæ exciscundæ iudicio præcipuam filius defuncti detrahit, secundum propriam naturam ex stipulatu actionis coheredibus suis præstanda. §. 11. Videamus igitur, quali incremento ei de rei uxoriæ actione accedente, formari decet ex stipulatu actionem: Cumque juris certi atque indubitati sit, si parens per viri-

lem sexum ascendens, dote pro filia vel nepte præstita emancpaverit eam, vel ipse decesserit, in rei uxoriæ actione dotem omnimodo ad mulierem pertinere, etiam si fuerit exheredata; (quod non erat in ex stipulatu actione: ibi etenim velut aliæ actiones in omnes coheredes actio dividebatur) æquissimum nobis visum est, & in ex stipulatu actione mulierem dotem suam præcipuam accipere, etsi emancpata vel exheredata sit, vel cum aliis heredibus scripta. §. 12. Quo a nobis recepto, & aliæ multæ species promptum accipient exitum: cum dos possit, & de inofficiosa actionem excludere, (maxime si sufficit ad quartam) & in collationem ferri, si intestatus paterfamilias decesserit, & testamento facto, quando hoc testator dixerit: Quæ omnia ex stipulatu actio a rei uxoriæ actione accepit. §. 13. Accedit ei & alia species ab rei uxoriæ actione: si quando etenim extraneus dotem dabat, nulla stipulatione, vel pacto pro restitutione ejus in suam personam facto, quisquis is fuerat, mulier habebat rei uxoriæ actionem: quod antea in ex stipulatu actione non erat. Stipulatione autem, vel pacto interposito, stipulator, vel is qui paciscebatur, habebat vel ex stipulatu, vel præscriptis verbis civilem actionem. In præsentem autem non sic esse volumus, sed si non specialiter extraneus dotem dando in suam personam dotem stipulatus sit, vel pactum fecerit: tunc præsumatur mulierem ipsam stipulationem fecisse, ut ei dos ex huiusmodi casu accedat. Neque (enim) in hac specie volumus videri extraneum tacitam stipulationem fecisse: ne quod pro mulieribus introduximus, hoc adversus mulieres convertatur. † Imo magis in huiusmodi dotibus quæ ab extraneis dantur, (vel promittuntur,) ipsa mulier fecisse videatur tacitam stipulationem: nisi expressum (extraneus) sibi dotem reddi pactus fuerit, vel stipulatus: cum donasse magis mulieri, quam sibi aliquod jus servasse extraneus non stipulando videatur. † Extraneum autem intelligimus omnem, citra parentem per virilem sexum adscendentem, & in potestate dotatam personam (non) habentem: parenti enim tacitam ex stipulatu actionem damus. §. 14. Et hoc ex rei uxoriæ actione simili modo ex stipulatu actioni accommodandum est: si quando etenim post dissolutum matrimonium dos a patre ejus petebatur: siquidem rei uxoriæ fuerat actio, non poterat solus pater sine consensu filiæ suæ agere: & si necdum actione mota ab hac luce fuerat substractus, & si lis contestata esset, ad filiam quasi proprium patrimonium dos revertebatur: quod non erat in ex stipulatu actione: ibi enim & solus actionem habebat, consensu filiæ non expectato: & si decedebat, ad suos heredes trans mittebat: Sed rei uxoriæ jus, & in ex stipulatu actionem transponere, satis humanum, satis pium, satis utile matrimonii est.

In AVTHENT. de æqual. dot. §. quia vero jam.

col. 7. tit. 9. al. 8. Novell. 97. cap. 5.

Sed quamvis dos potestatis sive patrimonii jure ad patrem redeat, non tamen licet ei, filia dum nubente, deminueret priorem dotis mensuram, nisi forte substantia sua decreverit aliqua fortuna gloriæ:

Tunc

tunc enim amplius secundo marito in dotem prestare non cogitur, nisi quantum facultates ejus patiuntur. §. 15. Et cum lex Julia fundi dotalis Italici alienationem prohibebat fieri a marito, non consentiente muliere, hypothecam autem nec si mulier consentiebat: interrogati sumus, si oporteat hujusmodi sanctionem non super Italicis tantummodo fundis, sed pro omnibus locum habere? Placet itaque nobis eandem observationem non tantum in Italicis fundis, sed etiam in provincialibus extendi. Cum autem hypothecam (ei) etiam ex hac lege donavimus, sufficiens habet remedium mulier, & si maritus fundum alienare voluerit. Sed & ne consensu mulieris hypotheca ejus minuantur, necessarium est, & in hac parte mulieribus subvenire: hoc tantummodo addito, ut fundum dotalem non solum hypotheca titulo dare nec consentiente muliere maritus possit, sed nec alienare: ne fragilitate naturae suae in repentinam deducatur inopiam. Licet enim Anastasiana lex de consentientibus mulieribus vel suo juri renunciantibus loquatur: tamen eam intelligi oportet in rebus mariti, vel dotis quidem aestimatis, in quibus dominium & periculum mariti est. In fundo autem non aestimato, qui & *dotalis* proprie nuncupatur, maneat jus intactum, ex lege quidem Julia imperfectum, ex nostra autem auctoritate plenum, atque in omnibus terris effusum, non tantum Italicis, & sola hypotheca conclusum. §. 16. Illud etiam generaliter praesenti addere sanctioni necessarium esse duximus, ut si qua pacta intercesserint, vel pro restitutione dotis (vel) pro tempore, vel pro usuris, vel pro alia quacunque causa, quae nec contra leges, nec contra constitutiones sunt, ea observentur. Sin autem repudio matrimonium fuerit dissolutum, omnia jura quae ex Theodosiana, vel nostra lege descendunt, immutata custodiantur. † Similique modo ea quae Anastasiana lege pro his quae *bona gratia* separantur, enumerata sunt, firma illibataque permaneant. Et generaliter quicquid sacratissimis constitutionibus, vel libris prudentium cautum est, quod non contrarium huic legi inveniat: & hoc in sua maneat firmitate, & ex stipulatu actioni aggregetur, licet in re uxoria tractatum est. † Quae omnia in his tantummodo dotibus locum habere censemus, quae post hanc legem datae fuerint, vel promissae, vel etiam sine scriptis habitae: instrumenta enim jam confecta viribus carere non patimur, sed suum expectare eventum. Dat. cal. Novembr. LAMPADIO & ORESTE COSS. 530.

TIT. XIV.

DE PACTIS CONVENTIS TAM SUPER DOTE, QUAM SUPER DONATIONE ANTE NUPTIAS, ET PARAPHERNIS.

I. Imp. SEVERVS & ANTONINVS AA. Nicæ.

Legem quam dixisti, cum dotem pro alumna dares, servari oportet; nec obesse tibi debet, quod dici solet, ex pacto actionem non nasci: tunc enim hoc dicimus, cum pactum nudum est: alioquin cum pecunia datur, & aliquid de reddenda ea convenit, utilis est conditio. PP. 7. cal. Febr. ALBINO & ÆMILIANO COSS. 207.

Tom. II.

2. Imp. ANTONINVS A. Theodotæ.

FRUCTUS prædiorum in dotem datorum, si secundum pactum sumptibus tuis tuorumque servierunt, repeti non posse, ambigere non debes. Dat. II. calend. April. ANTONINO A. 4. & BALBINO COSS. 214.

3. Imp. GORD. A. Torquatae.

Quamvis pater tuus, cum te nuptui collocaret, pactus sit, *Ut si maritus tuus superstitis filiiis communibus in matrimonio decessisset, pars dotis liberorum nomine retineatur*: ejusmodi (tamen) conventio, quominus actionem integram dotis habeat, proficere non potest. Dat. 6. Id. Jan. GORDIANO A. & AVIOLA COSS. 240.

4. Idem A. Agatho.

Pactum dotale, quo matrem convenisse cum patre tuo proponis, *Ut, si in matrimonio decessisset, tibi & fratribus tuis dos restitueretur*: si stipulatio ex persona vestra, cum in potestate patris constituti non essetis, minus legitima intercescit, defuncta ea in matrimonio, actionem vobis quære non potuit. (Sed) si obligatione verborum rite intercedente, dotis petitionem habere potuisti, maxime si adhuc vinculis potestatis patriæ non attigeris, petitionem exequi non prohiberis. PP. 5. Idib. Jun. SABINO & VENUSTO COSS. 241.

5. Imp. DIOCLETIANVS & MAXIM.

AA. Claudio.

Hereditas extraneis testamento datur. Cum igitur adfirmes dotali instrumento pactum interpositum esse vice testamenti, (*Ut*) post mortem mulieris bona ejus ad te pertinerent, quæ dotis titulo tibi non sunt obligata: intelligis (te actione) posse convenire heredes seu successores ejus, ut tibi restituantur, quæ nullo modo debentur. PP. Non. Februar. ipsis AA. & COSS.

6. Idem AA. & CC. Rufo.

Si convenit, *Ut in matrimonio uxore defuncta, dos penes maritum remaneret*: profectitiae dotis repetitione hujusmodi pactum inhibuisse, explorati juris est: cum deteriore causam dotis, in quem casum soli patri repetitio competit, pacto posse fieri, auctoritate juris sapissime sit responsum. Dat. 5. Non. Maji, ipsis AA. COSS.

7. Idem AA. & CC. Phileto.

Pater pro filia dotem datam genero: ea prius in matrimonio defuncta, *nepotibus pactus restitui*: licet his actionem quærere non potuit, tamen utilis eis ex æquitate accommodabitur actio. Dat. 14. cal. Jan. Nicomedia, CC. COSS. 294.

8. Imp. THEOD. & VALENT. AA. Hormisdæ P. P.

Hac lege decernimus, ut vir in his rebus quas extra dotem mulier habet, quas Græci *parapherna* dicunt, nullam uxore prohibente habeat communionem, nec aliquam ei necessitatem imponat: Quamvis enim bonum erat mulierem, quæ seipsam marito committit, re etiam ejusdem pari arbitrio gubernari: attamen quoniam conditores legum æquitatis convenit esse fautores, nullo modo (ut dictum est) muliere prohibente virum in paraphernis se volumus immiscere. Dat. Idib.

Ee

9. Imp.

9. Imp. LEO & ANTHEMIVS AA. Nicestrato P.P.

EX morte cujuscunque personæ, siue mariti, siue mulieris, eandem partem, non pecuniæ quantitatem, tam virum ex dote, quam mulierem ex ante nuptias donatione lucrari decernimus: veluti si maritus mille solidorum ante nuptias donationem confecerit, licebit mulieri & minoris & amplioris quantitatis dotem offerre, & marito similiter ante nuptias donationem. † Hoc tamen observandum est, ut quantam partem mulier stipuletur sibi lucro cedere ex ante nuptias donatione, si priorem maritum mori contigerit, tantam & maritus ex dote partem, non pecuniæ quantitatem stipuletur sibi, si constante matrimonio prior mulier in fata collapsa fuerit, & si pactum contra veritatem fuerit subsecutum: infirmum atque invalidum hoc esse, ut nulla ex eo procedere possit exactio, præcipimus. Eadem custodiri censemus, siue pater pro filio, siue mater, siue ipse ducturus uxorem sui juris constitutus, siue quilibet alius pro eo ante nuptias donationem nuptiæ dederit, (seu promiserit.) † Similique modo, siue pater pro filio, siue mater, siue ipsa pro se, sui juris videlicet constituta, siue quilibet alius pro ea uxorem ducturo dotem dederit, seu promiserit, quoniam & alio pro ea offerente dotem, ipsa eam pro se videtur offerre. † Quod adeo verum est, ut (&) ipsa ab alio pro se oblatam dotem in lucrum suum repositat: nisi forte is qui eam obtulit, statim (id est, tempore oblationis seu promissionis) stipulatus vel pactus sit, ut sibi dos prædicta reddatur. Dat. 15. Septemb. ANTHEMIO A. 2. CONS. 468.

In AVTHENT. de æqual. dot. §. 1. col. 7. tit. 9. al. 8 Novell. 97. cap. 1.

AQualitas omnimodo servanda est in dote & in donatione antenuptiali: non tantum in lucris exinde proventuris, sed etiam in præstatione & constitutione utriusque. † Augmentum quoque vel prorsus non fiat, vel ab utraque parte celebratur, pari scilicet quantitate: re vel eo modo subvertatur æqualitas.

In AVTHENT. de non elig. secundo nubentes §. si coll. 1. tit. 2. Novell. 2. cap. ult.

Sed quæ nihil ex dote conscripta præstitit, nihil omnino viro mortuo percipiet ex donatione. † Item quæ minus quam professæ est, dedit: pro quantitate præstita & lucrum sentiant.

10. Imp. IUSTINIANVS A. Mennæ P. P.

Lege Leonis divæ memoriæ, pacta lucrorum dotis & ante nuptias donationis paria esse sciencie, nec adjiciente quid fieri oporteat, si hoc minime observatum sit: nos omnia clara esse cupientes, præcipimus, disparibus eis factis, majorem lucri partem ad minorem deduci, ut eo modo uterque minorem partem lucretur. Dat. 8. Idus April. Constantinop. Decio V. C. CONS. 59.

11. Idem A. Joanni P. P.

Si mulier marito suo nomina (id est, sceneratitias cautiones) quæ extra dotem sunt, dederit, ut loco paraphernorum apud maritum ma-

neant, & hoc dotali instrumento fuerit adscriptum: utrumne habeat aliquas ex his actiones maritus, siue directas, siue utiles, an penes uxorem omnes remaneant, & in quem eventum dandæ sint marito actiones, quærebatur? Sancimus itaque, si quid tale evenierit, actiones quidem omnimodo apud uxorem manere, licentiam autem marito (dari) easdem actiones movere apud competentes iudices, nulla rati habitione ab eo exigenda: & ut utras quidem eorum circa se & uxorem expendere: pecunias autem sortis, quas exegerit, servare mulieri, vel in causas (ad) quas ipsa voluerit, distribuere: & si quidem in dotali instrumento hypothecæ (pro his) nominatim a marito scriptæ sint, his esse mulierem ad cautelam suam contentam. † Sin autem minime hoc scriptum inveniat: ex præsentis nostræ lege habeat hypothecam contra res mariti, ex quo pecunias ille exegit. Ante enim habeat mulier ipsa facultatem, si voluerit, per maritum, siue per alias personas easdem movere actiones, & suas pecunias (percipere,) & ipsas cautiones a marito recipere, securitate ei competente facienda. † Dum autem apud maritum remanent eadem cautiones: & dolum & diligentiam maritus circa eas præstare debet, qualem & circa suas res habere invenitur: ne ex ejus malignitate, vel desidia aliqua mulieri accedat jactura. Quod si evenierit, ipse eadem de proprio refarcire compelletur. Dat. cal. Nov. LAMPADIO, & ORESTE VV. CC. CONS. 530.

TIT. XV.

DE DOTE CAVTA NON NUMERATA.

1. Imp. SEVERVS & ANTONINVS AA. & CC. Dionysia.

Dotem numeratio, non scriptura dotalis instrumenti facit: & ideo non ignoras, ita demum te ad petitionem dotis admitti posse, si dotem a te re ipsa datam probatura es. Dat. 13. cal. Aug. CHILONE & LIBONE CONS. 205.

2. Imp. ALEXAND. A. Papinianæ.

Quod de suo maritus constante matrimonio donandi animo in dotem adscripsit: si eandem donationem legitime confectam non revocavit, qui incrementum doti dedit, & durante matrimonio mortem obiit: ab heredibus mariti, quatenus liberalitas interposita munita est, peti potest. PP. Non-Dec. ALEXAND. A. 3. & DIONE C. SS. 230.

3. Imp. IUSTINIANVS A. Mennæ P. P.

In dotibus quas datas esse dotalibus instrumentis conscribi moris est, cum adhuc nulla datio, sed pollicitatio tantum subsecuta sit, liceat non numeratæ pecuniæ exceptionem opponere, non solum marito contra uxorem, vel ejus heredes, morte mulieris vel repudio dissoluto matrimonio, sed etiam heredibus mariti cujus morte dissolutum est matrimonium: socero etiam, vel ejus heredibus, si cum filio suo dotem suscepisse dotalibus instrumentis scriptum sit: omnique personæ quam dotem suscepisse una cum marito conscribitur, & ejus similiter heredibus, ita tamen, ut intra annum tantum continuum a morte mariti, vel mulieris, vel missionem repudii computandum, ea licentia detur. Dat. calend. Jul. DN. IUSTINIANO A. 2. CONS. 528.

IN AVTHENT. de temp. non solut. pec. super
dote. §. generaliter. col. 8. tit. 1. al. col. 7.
tit. 10. Novell. 100 cap. 2.

QUOD locum habet, si intra biennium solvatur
matrimonium: si autem ultra biennium usque
ad decimum annum extendatur: & ipsi marito &
heredi ejus intra tres menses querela permittitur.
Sed si decennium transcurrit omnino querela de-
negatur, permessa restitutione in integrum præfina-
ta: & specialiter si minor ætas interveniat.

TIT. XVI.

DE DONATIONIBUS INTER VIRVM ET VXO-
REM, ET A PARENTIBUS IN LIBEROS
FACTIS, ET DE RATIONABILITATE.

1. Imp. ANTONINVS A. Triphenæ.

BONA quondam mariti tui fiscus, si nemine (ei)
successore existente, ut vacantia occupaverit,
donationes ab eo factæ, si usque ad finem vitæ in
eadem voluntate permansit, revocari non possunt.
PP. 3. Idus Jan. DVOBVS & ASPRIS COSS. 213.

2. Idem A. Marco militi.

SI ancillam nummis tuis comparatam esse Præsi-
di provincie probaveris, donationisque causa
focariæ tuæ nomine instrumentum emptionis esse
conscriptum: eam tibi restitui jubebit. Nam li-
cet cessante jure matrimonii donatio perfici po-
tuerit, milites tamen (meos) a focariis suis hac
ratione fictisque adulationibus spoliari nolo. PP.
12. calend. Mart. ANTONINO A. 4. & BALBINO
COSS. 214.

3. Idem A. Epicteto.

DONATIO mancipiorum, aliarumque rerum quas
tibi ab uxore tua donatas dicis: si modo suæ
potestatis cum donaret, fuit: vel patris (sui) vo-
luntate id fecit, & in eadem voluntate donatio-
nis usque ad ultimum diem vitæ perseveravit: &
ex mea & ex D. Severi patris mei Constitutione
confirmata est. Sin autem post mortem filiae fa-
cta est donatio a quondam socero tuo, etiam inter
vivos ea perfici potuit. PP. 4. Non. Mart. AN-
TONINO A. 4. & BALBINO COSS. 214.

4. Idem A. Claudiano.

NEC inter eas quidem personas, quarum juri
subiecti sunt vir & uxor, (qui) quæve in eo-
rum potestate sunt, donationes jure civili fieri pos-
sunt. PP. 3. Id. Aug. DVOBVS & ASPRIS COSS. 213.

5. Imp. ALEXANDER. A. Quintillæ.

SI (ut proponis) pater tuus, in cujus potestate
fuisti, marito tuo genero suo instrumentum
debitoris donationis causa dedit, isque matrimo-
nio durante vita functus est, ac postea a marito
divertisti: quod gestum est, non valet. PP. Id.
Feb. ALBINO & MAXIMO COSS. 228.

6. Idem A. Nepotiano.

ETIAM si uxoris tuæ nomine res quæ tui juris
fuerant, depositæ sunt, causa proprietatis ea
ratione mutari non potuit, etsi donasse te uxori
res tuas ex hoc quis intelligat, cum donatio in
matrimonio facta, prius mortua ea, quæ libera-
litatem excepit, irrita sit: nec est ignotum, quod
cum probari non possit, unde uxor matrimonii
tempore honeste quæsierit, de mariti bonis eam
habuisse veteres juris auctores merito crediderint.

PP. Non. Decemb. ALEX. A. 3. & DIONE COSS.
230.

7. Idem A. Theodotæ.

SI ex voluntate patris tui filio tutoris nupta es,
collata in maritum donatio ipso jure irrita est.
Sed si matrimonium jure non valuit, licet ipso ju-
re donatio tenuerit: quia tamen indigna persona
ejus fuit, qui nec maritus potest dici: utiles actio-
nes super revocandis his tibi competunt. PP.
cal. Octob. LVPO & MAXIMO COSS. 233.

8. Idem A. Leoni.

SI fructus eorum prædiorum, quæ in dotem ac-
cepisti, matrimonii tempore uxorem tuam per-
cipere passus es, eosque uxor tua consumpsit: resti-
tui tibi post divortium oportere, nulla ratione con-
tendis. Sin autem ex his locupletior facta est, in
tantum potest conveniri. PP. 5. calend. Octobr.
MAXIMO & PATERNO COSS. 234.

9. Imp. GORDIAN. A. Origeni.

ET si de tua pecunia mancipia uxori tuæ com-
parata sunt: tamen si ei tradita sunt, eorum
dominium non ad te, sed ad eam pertinet: pec-
uniæ autem tantummodo repetitionem habes,
sive negotium ejus gerens numerationem fecisti,
sive in eam donationem conferens quantitatem
pretii largitus es. Etenim vel in solidum, vel
quatenus locupletior facta est, actione cum ea
competenti experiri poteris. PP. 7. cal. Octob.
PIO & PONTIANO COSS. 239.

10. Idem A. Valeriano.

SI maritus quondam uxoris tuæ, cum sui juris
esset, in eam prædia, vel donationis titulo con-
tulit, & in ea voluntate usque ad mortem suam
duravit: ex Oratione divi Severi confirmata est
donatio. At si eas res pater defuncti injuriose
abstulit: per Præsidem provincie eas restituere
cogetur. Nec enim quasi maleficiis ejus sit ma-
ritus extinctus, crimen intendens, sub prætextu
accusationis, quæ donata sunt, auferre debuit:
cum causa liberalitatis a criminatione separata sit.
PP. 7. cal. Febr. ARIANO & PAPPO COSS. 244.

11. Idem A. Maximo.

SI cept cessat petitio quantitatis, quam de suo ma-
ritus uxori in menses singulos, vel annos (sin-
gulos) proprii usus ejus gratia promittit: ita (&
ex ea causa nummi soluti erogatique non dari re-
petitionem manifestum est. PP. 5. cal. Jul. GORD.
A. 2. & POMPEIANO COSS. 242.

12. Idem A. Secundinæ.

SI maritus tuus creditores sortitus, post factam
in te donationem, fundum quem ex donatio-
ne juri tuo vindicas, iisdem specialiter obligavit:
eamdem obligationem defensionis tuæ firmitatem
interrumpere, intelligere debes: cum sit mani-
festum, non solum hujusmodi obligatione, sed
etiam donatione, vel venditione, vel alio quo-
libet modo rebus alienatis, revocatam esse a viro
in mulierem factam donationem. PP. 3. calend.
Feb. ARIANO & PAPPO COSS. 244.

13. Impp. DIOCLETIANVS & MAXIMIA-
NVS AA. Rufinæ.

SI quidem ante donationem possessionis in te jure
(ut dicis) a marito collatam, prædium ab eo-
dem creditori obligatum fuerit: alienationem ejus
E e 2 salvo

salvo jure debiti, si tamen juris rationem ejus (creditoris) non excludit, factam esse non dubium est. Quod si donatione jure celebrata, eo quod vel ante nuptias facta est, vel in iisdem casibus in quibus etiam constante matrimonio donatio procedere potest, obligatio insecuta est: factum mariti, quem diem suum obiisse memorasti, juri tuo officere non posse, certum est. PP. 12. cal. Julius, MAXIMO 2. & AQUILINO COSS. 286.

14. Iidem AA. Octavianæ.
EX verbis quæ in postremis judiciis inferuntur, licet ad fideicommissum, vel legatum utilia sint, non tamen omnino legati vel fideicommissi persecutio datur: sed ita demum, si relinquendi studio hujusmodi verba fuerint adscripta: Unde te voluntatis, non juris quæstionem in preces tuas contulisse, palam est. Cum igitur testamento lecto animadvertimus maritum tuum ex præcedente donatione dominium tibi reservasse, securitatisque tuæ ad obtinendam proprietatem cavisse: indicatorum verborum conceptio non fideicommissum relictum ostendit, sed ex Senatusconsulti auctoritate liberalitatem mariti tui, cui custodiendæ etiam moriens prospexerit, quatenus firmare potuit dominium, mortis tempore tibi esse additam. PP. 3. Non. Octob. ipsis & AA. COSS. 290.

15. Iidem AA. Justinæ & aliis.
SI non verum contractum pater vester gessit, sed sub specie venditionis donationem (possessionis) in matrem vestram contulit, nec ex bonis, quæ in persona patris vestri permansisse videbantur, ob primipilum indemnitati fiscali satisfieri potuit: licet in eadem donandi voluntate perseveraverit: ex eadem tamen possessione ad supplendam pecuniam, quæ ex bonis ab eo relictis colligi nequiverit, conferendum est. Quod si liberalitatis tenorem mutata voluntate pater tuus interrupit: in hereditate ejus dominium resedisse, nulli dubium est. PP. 4. cal. Febr. TYBERIANO & DIONE COSS. 291.

16. Iidem AA. Theodoro.
SI filii tui emancipati matris hereditatem sibi acquisierunt: proba apud præsidem provincie non donandi animo te nomine uxoris tuæ prædia comparasse, sed nominis duntaxat ejus titulo (usum) per possessionem rerum a venditoribus tibi traditarum dominum esse effectum, ut comprehensa filiorum tuorum injuria, proprietatis jus incolume perseveret. Nam si largiendi proposito id te fecisse constiterit: pecuniæ tibi persecutio competit. PP. Id. Mart. TYBERIANO & DIONE COSS. 291.

17. Iidem AA. & CC. Capitolinæ.
DE his, quæ extra dotem (in domum) illata a marito erogata commemoras: si quidem te donante consumpta sunt, intelligis adversus heredes non nisi in quantum locupletior fuit, habere te actionem: Si vero contra voluntatem tuam: omnia tibi restitui oportere. PP. 8. calend. Mart. Heraclie, COSS. 293.

18. Iidem AA. & CC. Maternæ.
A Marito in uxorem donatione collata matrimonii tempore, nec initio dominium trans-

ferri potest: nec post (si) divortium intercesserit, vel prior persona, quæ liberalitatem accepit, rebus humanis fuerit exempta, vel ab eo qui donavit fuerit revocata, potest convalescere. Dat. 4. cal. Sept. AA. COSS. 293.

19. Iidem AA. & CC. Dionysie.
SI constante matrimonio tibi mater domum tradidit: hanc in tuis bonis fecit. Dat. Idib. Jul. Philippopoli, CC. COSS. 294.

20. Iidem AA. & CC. Claudie.
Creditor debito soluto de pignore liberato nihil ad uxorem debitoris quondam transfere potuit. Sed nec consensus ejusdem debitoris accedens per eum, (qui) creditor fuit, imaginariæ factæ venditioni ad dominium transferendum prodesset quicquam potuit: cum tam ea quæ simulate aguntur, quam quæ in uxorem a marito donationis causa tempore matrimonii procedunt, propter juris civilis interdictum (cum proponas uxorem superstiti marito rebus humanis exemptam) pro infectis habeantur. Dat. 5. Id. Aug. Viminacii, CC. COSS. 294.

21. Iidem AA. & CC. Maucaliæ.
SI propriis habitis contractibus, quam acceperas mutuam pecuniam pro marito donationis causa erogasti: cum hæc ad dignitatem profuerit, nec locupletior sit factus: intelligis nullam tibi contra eum competere actionem. Dat. 3. Id. Aug. Viminacii, CC. COSS. 294.

22. Iidem AA. & CC. Archinoræ.
Maritus manumissionis causa servum mulieri constante matrimonio donare potest. S. cal. Aug. Sirmii, CC. COSS. 294.

23. Iidem AA. & CC. Cæcilianæ.
SI te in vacuum possessionem prædii foerus tua titulo donationis ante matrimonium, vel post induxit: ad rescindendam donationem, poenitentia nihil proficit. S. cal. Novemb. Brundisii, CC. COSS. 294.

24. Imp. CONSTANT. A. Petronio Probianus.
Res uxoris, quæ vel successione qualibet, vel emptione, vel (etiam) largitione viri in eam ante reatum jure pervenerant, damnato (ac mortuo ex poena marito, vel in servilem conditionem ex poenæ qualitate deducto,) illibatas esse præcipio, nec alieni criminis infortunio adstringi uxorem: cum paternis maternisve, ac propriis bonis frui eam integro Legum statuto religiosum sit: & donatio maritalis ante tempus criminis ac reatus collata in uxorem, quia pudicitie præmio celsit, observanda sit, tanquam si maritum ejus natura non poena subdaxerit. Si autem aqua & igni ei interdictum erit, vel deportatio illata, non tamen mors ex poena subsecuta: donationes a viro in uxorem collatæ, adhuc in pendentem maneat: quia nec matrimonium in hujusmodi casibus dissolvitur, ita ut si usque ad vitæ suæ tempus maritus eas non revocarit, ex morte ejus confirmantur: fisco nostro ad easdem res nullam in posterum communionem habituro. Dat. 3. cal. Mart. Sardinie, CRISPO 2. & CONSTANTIO 2. COSS. 321.

In AVTHENT. de nupt. §. quod autem, col. 4. tit. 1. Novell. 22. cap. 8.
Sed hodie nemo bene natus a principio, ex sup-
plicio

placio sit servus, & ideo matrimonium non dissolvitur.

25. Imp. IUSTINIANVS A. Mennæ P. P.

Donationes, quas parentes in liberos cujuscunque sexus in potestate sua constitutos conferunt, vel uxor in suum maritum, vel maritus in suam uxorem, vel alteruter eorum in aliam personam, cui constante matrimonio donare non licet, vel alia personæ in (eam) cui donare non poterant, ita firmas esse per silentium donatoris, vel donatricis sancimus, si usque ad quantitatem legitimam, vel eam excedentes, actis fuerint intimatae. Nam amplioris quantitatis donationem minime intimatam, nec per silentium ejus qui donavit, confirmari concedimus. Sin vero specialiter eas in suprema voluntate donator vel donatrix confirmaverit, sine ulla distinctione ratae habebuntur: ita tamen, ut si quidem ultra lege definitam quantitatem expositæ, minime in actis insinuatae fuerint: specialis earum confirmatio, ex eo tempore vim habeat, ex quo eadem donationes confirmatae (sunt.) Si vero vel non amplior sit donatio, vel cum amplior esset, in actis insinuata sit: tunc & silentium donatoris, vel donatricis, & specialis confirmatio ad illud tempus referatur quo donatio conscripta sit: sicut & alias ratihabitiones negotiorum gestorum ad alia reduci tempora oportet, in quibus contracta sunt. Nec in ceterum subtilem divisionem facti, vel juris introduci posse. Dat. Id. Decemb. DN. IUSTINIANO A. 2. CONS. 528.

26. Idem A. Mennæ P. P.

Donationes, quas divus Imperator in piissimam Reginam suam conjugem, vel illa in Serenissimum maritum contulerit, illico valere sancimus, & plenissimam habere firmitatem: utpote Imperialibus contractibus legis vicem obtinentibus, minimeque opitulatione quadam extrinsecus egentibus. Dat. 8. Idus April. DECIO. V. C. CONS. 529.

27. Idem A. Joanni P. P.

Si unus ex his qui matrimonio fuerant copulati, in alium donatione facta, ab hostibus captus esset, & in servitutem deductus, & postea ibi (morte) peremptus: quærebatur, an hujusmodi liberalitas quam ante fecit, ex hoc roborati videretur, an vacillare? & iterum, si donator quidem in civitate Romana constitutus decessisset, mortis autem ejus tempore is, qui donationem accepisset, in civitate degeret, & post reversus esset, an videretur & tunc donatio rata haberi? Cum itaque in utroque casu oporteat Augusto remedio causam dirimi: cum nihil tam peculiare sit Imperiali majestatis, quam humanitas, per quam solam Dei servatur imitatio, in ambobus casibus firmam esse donationem censemus. Dat. calend. Decemb. LAMPAD. & ORESTE VV. CC. COSS. 530.

TIT. XVII.

DE REPUDIIS ET IUDICIO DE MORIBVS SVBLATO.

1. Imp. ALEXANDER A. Abutinianæ.

Matrimonium quidem deportatione, vel aquæ & ignis interdictione non solvitur, si casus

in quem maritus incidit, non mutet uxoris affectionem. Ideoque dotis exactio ipso jure non competit: sed indotatam eam esse, cujus laudandum propositum est, nec ratio æquitatis, nec exempla permittunt. PP. Nonis Novembr. ALEXAND. A. 3. & DIONE COSS. 230.

2. Imp. VALERIANVS & GALLIENVS

AA. & VALERIAN. Cæf. Paulinæ.

Liberum est filiaæ tux, si sponsum suum post tres peregrinationis annos expectandum sibi ultra non putet, omissa spe hujus conjunctionis, matrimonium facere: ne opportunum nubendi tempus amittat: cum posset nuntium remittere, etiam si præsentem illo consilium mutare voluisset. PP. 7. cal. April. ÆMILIANO & BASSO COSS. 260.

3. Imp. DIOCLETIANVS & MAXIMIANVS AA. Tullio.

Dubium non est, omnia omnino quæ consilio recte geruntur, jure meritoque effectu & firmitate niti. Quare si tu dorem pro muliere dedisti, & ex morte ejus repetitionem stipulatus es, circumscribendi autem tui causa ficto repudio matrimonium brevi tempore rescissum est: res dotales quas ante nuptias obtulisti, Præses provinciae recipere te non dubitabit. Certum est enim daturum operam Moderatorem provinciae, ut quæ contra fas gesta sunt, fructum calliditatis obtinere non possint: cum nobis hujusmodi commenta displiceant. Imaginarios enim nuntios, repudia nullius esse momenti, siue nuptiis fingant se renunciasse, siue sponsalibus, (etiam veteribus) juris auctoribus placuit. Dat. 2. calend. Septemb. Tyberiadæ, AA. & CC. COSS.

4. Idem AA. & CC. Pisoni.

Filiae divortium in potestate matris non est. Dat. 3. cal. Jan. Sirmii, CC. COSS. 293.

5. Idem AA. & CC. Schyroni.

Dissentientis patris qui initio consensit matrimonio, cum marito concordante uxore filiafamilias, ratam non haberi voluntatem, divus Marcus pater noster, religiosissimus Imperator, constituit: nisi magna & justa causa interveniente hoc pater fecerit. Invitam autem ad maritum redire, nulla juris præcipit constitutio. † Emanicipata vero filia pater divortium in arbitrio suo non habet. Dat. 5. cal. Sept. Nicomedia, CC. COSS. 293.

In AVTRENT. de nup. §. est quoque. col. 4. tit. 1. Novell. 22. cap. 19.

E Contra si filii familias distrabunt parente nolente, quid juris sit, exprimit nova Constitutio de nuptiis, scilicet ne matrimonia distrabantur in lesionem parentum, qui dotem, vel ante nuptias donationem obtulerint, aut susceperint soli, aut cum filiis: quia sicut in contrahendo matrimonio consensus parentum exigitur, ita & in dissolvendo.

6. Idem AA. & CC. Phœbo.

Licet repudii libellus non fuerit traditus, vel cognitus marito, dissolvitur matrimonium. Dat. 18. cal. Januar. Nicomedia, CC. COSS. 293.

7. Imp. CONSTANT. A. Dalmatio.

Uxor, quæ in militiam profecto marito, post interventum annorum quatuor, nullum sospitatis ejus potuit habere indicium, atque

ideo de nuptiis aliis cogitavit, nec tamen ante nupsit, quam libello Duce[m] super (hoc suo) voto convenit; non videtur nuptias iniisse furtivas, nec dotis amissionem sustinere, nec capitali poenae esse obnoxia, quae post tam magni temporis jugitatem non temere, nec clanculo, sed publice contestatione deposita nupsisse firmatur. Ideoque observandum est, ut, si adulterii suspicio nulla sit, nec conjunctio furtiva detegatur, nullum periculum ab his quorum conjugio erant copulae, vereatur: cum, si conscientia maritalis tori furtim esset violata, disciplinae ratio poenam congruam flagitaret. Dat. Nesso, FELICIANO & TITIANO COSS. 337. In AVTHENT. ut lic. mat. & avia. §. quod autem a nobis. col. 8. tit. ult. Novell. 117.

cap. 11.

Hodie quantiscunque annis maritus in expeditione manserit, mulier sustinere debet, licet neque literas neque responsum ab eo acceperit. † Sed si mortuum audierit: non prius nubat, quam per se, vel per alium, eum, sub quo militabat, adiens interrogaverit, si pro veritate mortuus est: ut apud gesta deponatur cum iurejurando, si mortuus sit: quo subsecuto, post annum nubat. † Si vero praeter haec nupsit: tam ipsa, quam qui eam duxerit, veluti adulteri puniantur. §. Sed qui iuraverit, si falso iurasse convincatur: militia nudatus, decem libras auri solvet illi, quem mortuum fuisse mentitus est: eo licentiam habente, si voluerit, suam uxorem recipere.

8. Imp. THEODOS. & VALENT. AA.

Hormisdæ P. P.

Consensu licita matrimonia posse contrahi, contracta non nisi misso repudio dissolvi, praecipimus: solutionem etenim matrimonii difficilior debere esse, favor imperat liberorum. §. 1. Causas autem repudii hac saluberrima lege apertius signamus. Sicut enim sine justa causa dissolvi matrimonia iusto limite prohibemus: ita adversa necessitate pressum vel pressam, quamvis infausto, attamen necessario auxilio cupimus liberari. §. 2. Si qua igitur maritum suum adulterum, aut homicidam, aut veneficum, vel certe contra nostrum imperium aliquid molientem, vel falsitatis crimine condemnatum invenerit, si sepulchrorum dissolutorem, si sacris aedibus aliquid subtrahentem, si latronem, vel latronum susceptorem, vel abactorem aut plagiarium, vel ad contemptum (sui) domusve suae ipsa inspiciente cum impudicis mulieribus (quod maxime etiam castas exasperat) coetum ineuntem, si suae vitae veneno, aut gladio, aut alio simili modo insidiantem, si se verberibus (quae ingenuis aliena sunt) afficientem probaverit, tunc repudii auxilio uti necessario permittimus libertatem, & causas dissidii legibus comprobare.

In AVTHENT. ut lic. mat. & avia. §. causas. col. 8. tit. ult. alias. §. quia vero quaedam in fin. Novell. 117. c. 9. al. c. 13.

Sed novo jure vir, qui sine causa hoc fecerit, ex alia substantia sua etiam constante matrimonio tantum dabit uxori, quantum tertia pars facit antenuptialis largitatis: sed matrimonium ob id non solvitur. §. 3. Vir quoque pari fine claudetur,

nec licebit ei sine causis apertius designatis propriam repudiare jugalem: Nec ullo modo expellat nisi adulteram, vel veneficam, aut homicidam, aut plagiariam, aut sepulchrorum dissolutricem, aut ex sacris aedibus aliquid subtrahentem, aut latronum fautricem, aut extraneorum virorum, se ignorante vel nolente, convivia appetentem; aut ipso invito sine justa & probabili causa foris scilicet pernoctantem, vel circensibus, vel theatralibus ludis, vel (arenarum) spectaculis (in ipsis) locis, in quibus haec adsolent celebrari, se prohibente, gaudentem, vel sibi veneno, vel gladio, aut alio simili modo insidiatricem, vel contra nostrum imperium aliquid machinantibus consciam, seu falsitatis se crimini immiscentem invenerit, aut manus audaces sibi probaverit ingerentem: tunc enim necessario ei discedendi permittimus facultatem, & causas dissidii legibus comprobare. §. 4. Haec nisi vir & mulier observaverint, ultrice providentissimae legis poena plectentur. Nam mulier si contempta lege repudium mittendum esse tentaverit, suam dotem, & ante nuptias donationem amittet, nec intra quinquennium nubendi habeat denuo potestatem: aequum est enim eam interim carere connubio, quo se monstravit indignam. Quod si praeter haec nupsit, erit ipsa quidem infamis: connubium vero illud nolumus nuncupari. Insuper etiam arguendi hoc ipsum volenti concedimus libertatem. Si vero causam probaverit intentatam: tunc eam dotem recuperare, & ante nuptias donationem lucro habere, aut legibus vindicare censemus, & nubendi post annum (ei) (ne quis de prole dubitet) permittimus facultatem. §. 5. Verum, etiam si mulierem interdicta arguerit attentantem; tam dotem, quam ante nuptias donationem sibi habere seu vindicare, uxoremque (si velit) statim ducere, hac iusta definitione sancimus. Sin autem aliter uxori suae renunciare voluerit, dotem redhibeat, & ante nuptias donationem amittat. §. 6. Servis etiam seu ancillis puberibus, si crimen adulterii, vel majestatis ingeritur, tam viri, quam mulieris, ad examinandam causam repudii, quo veritas aut facilius eruatur, aut liquidius detegatur, si tamen alia documenta defecerint, quaestionibus subdendis. Super plagis etiam (ut dictum est) illatis ab alterutro commovandis, easdem probationes (quoniam non facile, quae domi geruntur, per alienos poterunt confiteri) volumus observari. §. 7. Si vero filio vel filiis, (filia) vel filiabus extantibus repudium missum est, omne, quicquid ex nuptiis lucratum est, filio seu filiis, filiae seu filiabus post mortem accipientis servari: id est, si pater temere repudium miserit, donationem ante nuptias a matre servari: si mater, dotem ipsam eidem (vel eisdem) filio seu filiae patre moriente dimitti censemus: patri videlicet vel matri in scribendis filiis heredibus, (si) unum seu unam vel omnes scribere, vel uni ex his donare velit, electione servata: nec ullam alienandi seu supponendi memoratas res permittimus facultatem. Sed si aliquid ex iisdem rebus defuerit, ab heredibus seu earum detentatoribus (si tamen non ipsos heredes scripserit, aut scripti filii non adierint) resar-

cia

ciri precipimus: ut etiam hoc modo inconsulti animi a repudio mittendo detrimento retrahantur. §. 8. Pactiones sane, si quæ adversus præsentia scita nostræ majestatis fuerint attentatæ, tanquam legibus contrarias, nullam habere volumus firmitatem. Dat. 5. Id. Januat. PROTOGENE & ASTORIO COSS. 449.

9. Imp. ANASTASIUS A. Theodoro P. P.

Si constante matrimonio, communi consensu tam viri quam mulieris, repudium sit missum, quo nulla causa continetur, quæ consultissimæ constitutioni divæ memoriæ Theodosii & Valentiniani inserta est: licebit mulieri non quinquennium expectare, sed post annum ad secundas nuptias convolare. Dat. 15. cal. Martii, ANASTASIO A. 2. CONS. 497.

In AVTHENT. ut lic. mat. & aviæ. §. quia vero ex consensu. col. 8. tit. ult. Novell. 117. cap. 10.

Quod hodie non licet, nisi castitatis concupiscentia hoc fiat: tam dote, quam ante nuptias donatione filiis conservatis: *Quæ si alias postea nuptias contrahere, vel luxuriose vivere inveniantur, liberis tradenda sunt earum facultates, delinquentibus earum proprietatem amittentibus: Filiis autem non extantibus, fisco applicantur. Et qui talia deliquerint, legitimis subjiciantur pœnis.*

10. Imp. IUSTINIANUS A. Mennæ P. P.

In causis jamdudum specialiter definitis ex quibus recte mittuntur repudia, illam addimus, ut, si maritus uxori ab initio matrimonii usque ad duos annos continuos computandos coire minime propter naturalem imbecillitatem valeat, possit mulier vel ejus parentes sine periculo dotis amittendæ repudium marito mittere: ita tamen, ut ante nuptias donatio eidem marito servetur. Dat. 3. Id. Decemb. DN. IUSTINIANO A. 2. CONS. 528.

In AVTHENT. de nupt. §. per occasionem col. 4. tit. 1. Novell. 22. cap. 6.

Sed hodie non biennium solum, sed triennium enumerari volumus ex ipso tempore copulationis computandum.

11. Idem A. HERMOGENI Magistro officiorum.

Jubemus, ut quicumque mulierem cum voluntate parentum aut si parentes non habuerit, sua voluntate maritali affectione in matrimonium acceperit: etiam si dotalia instrumenta non intercesserint, nec dos data fuerit: tanquam si (cum) instrumentis dotalibus tale matrimonium processisset, firmum conjugium eorum habeatur: non enim dotibus, sed affectu matrimonia contrahuntur. §. 1. Si quis autem eam, quam sine dote uxorem acceperat, a conjugio suo repellere voluerit: non aliter ei hoc facere liceat, nisi talis culpa intercesserit, quæ nostris legibus condemnatur. Si vero sine culpa (eam) rejecerit, vel ipse talem culpam contra innocentem mulierem commiserit: compellatur ei quartam partem propriæ substantiæ pro rata portione persolvere: ut si quidem quadringentarum librarum auri, vel amplius vir substantiam habeat, centum libras auri mulieri præstet, & nihil amplius, etsi quantamcunque substantiam possideat. Si vero minus qua-

dringentis libris auri pura substantia ejus fuerit, tunc quarta pars computatione facta puræ substantiæ ejus usque ad minimam quantitatem mulieri detur. Eodem modo servando & in mulieribus, quæ indotatæ constitutæ, (si) sine culpa mariti, constitutionibus cognita eos repudiaverint, vel ipsæ culpam innocentem marito præbuerint: ut ex utraque parte æqua lance, & æquitas & pœna servetur. Hoc lucro quartæ partis, filiis quidem non extantibus, ipsi viro & mulieri competente, & ab his quomodo voluerint, disponendo: Filiis autem, & deinceps personis ex eodem matrimonio intervenientibus, ei servando ad similitudinem dotis, & propter nuptias donationis per omnia quæ super his statuta sunt. §. 2. Inter culpas autem (viri, &) uxoris constitutionibus enumeratas, & has adjicimus, si forte uxor sua ope, vel industria abortum fecerit, vel ita luxuriosa est, ut commune lavacrum (cum) viris libidinis causa habere audeat: vel, dum est in matrimonio, alium maritum sibi fieri conata fuerit: & in his enim casibus locum habere constitutiones sancimus, quæ de culpa tam mariti quam uxori loquantur: ut quemadmodum dos, vel donatio propter nuptias perit, ita & mulieres indotatæ in quartam partem, quam & viris & mulieribus ex hac lege destinavimus, amissionis periculum sustineant: *Judicio de moribus* (quod antea quidem in antiquis legibus positum erat, non autem frequentabatur) penitus abolito. Omnibus etenim causis requisitis, & perlectis, quas antiquitas introducebat, nihil validum præter eas quas anteriores constitutiones, & præsens dispositio introduxit, invenimus. Dat. 12. cal. DN. IUSTIN. A. 2. CONS. 528.

12. Imp. IUSTINIANUS.

Vult constitutio, neque sub potestate constitutos, neque sui juris filios, neque masculos, neque fœminas posse distrahere matrimonia in suorum læsionem patrum aut matrum, qui dotes, aut antenuptiales donationes obtulerint, vel susceperunt. Sed sicut in contractu nuptiarum expectamus patrum consensum, ita neque transigere matrimonia sinimus in parentum læsionem citra illorum voluntatem. Sed & si mittatur repudium, competere contra eos exactionem pœnarum non sinimus, si ipsi dederint hoc, vel susceperint, si etiam cum aliis susceperint: parentem quidem contra voluntatem filii non posse transigere matrimonium, filiis autem permittere, & in minori ætate constitutis, & neque quid utile sit scientibus, citra patrum voluntatem solvere matrimonium, & ex hoc parentes lædere. Hoc autem bene quidem inchoans philosophissimus sancivit Marcus Diocletianus autem hunc secutus est: nos autem similiter approbavimus.

TIT. XVIII.

SOLVTO MATRIMONIO QUEMADMODUM

DOS PETATUR.

1. Imp. SEVERUS & ANTONINUS AA.

Gemillæ.

Dubium non est, post æstimationem dotis, pactione vel stipulatione interposita, *Ut si ipsæ res dissoluto matrimonio extarent, uxori reddan-*

tur?

jur: & ancillas cum partu ex stipulatu iudicio restitui oportere. PP. 3. Idus Aprilis, LATERANO & RVFINO COSS. 198.

2. Iidem AA. Aquilia.

Secundum rationem juris existimas restitui tibi debere dotem a fisco, qui bona damnati patris tui suscepit. Licet enim viro quondam tuo pater tuus heres extiterit, attamen juri tuo hoc derogare non potest: cum & ipse pater sine voluntate tua, nec exigere, nec accipere dotem poterat. Dat. Prid. Non. April. APRO & MAXIMO COSS. 208.

3. Imp. ANTONINVS A. Hostilia.

Si ignorans statum Erotis, ut liberum duxisti, & dotem dedisti, isque postea servus est iudicatus; dotem ex peculio recipies: & si quid præterea eum tibi debuisse apparuerit. Filia autem tui, ut ex libera nati, incerto tamen patre, spurii ingenui intelliguntur. P. P. 3. calend. Septemb. LÆTO & CEREALE COSS. 216.

4. Imp. ALEXAND. A. Apollonio.

Dos a patre profecta, si in matrimonio decesserit mulier filiafamilias, ad patrem redire debet. P. P. 18. cal. Septemb. FVSCO & DEXTRO COSS. 226.

5. Imp. VALERIAN. & GALLIEN. AA.
& VALER. C. Tauro.

Si quidem vivit apud hostes uxor tua: nondum frater ejus quasi heres dotem repetere potest. Si vero diem functa est, & hereditatem ejus possit vindicare: dotis quoque repetitio ei jure competit, cum in stipulatum deducta sit. PP. 2. Non. Maji, ÆMILIANO, & BASSO COSS. 260.

6. Imp. DIOCLET. & MAXIM. AA.
Alexandræ & Neroni.

Si circumscripta matre vestra, vilioris pretio dotales res æstimatæ sunt: quid super hujusmodi contractuum vitio statutum sit, vulgo patet. Proinde si dolosis artibus mariti circumventam matrem vestram, inque ea (æstimatione circumscriptam,) apud Præsidem provinciæ evidentibus probationibus ostenderitis: quando vobis possidentibus ad obtinenda prædia etiam doli mali exceptionis potestas opituletur: sciet quatenus religionem judicationis suæ temperare debeat. † Sin autem etiam maritus in æstimatione gravatum se alleget; veritate examinata, non amplius quam pretium justum restituere compelletur. Hæc tum locum habent, cum res in natura sunt: si tamen extinctæ sint, pretium, quod dotali instrumento inditum est, considerabitur. PP. 7. calend. Nov. ipsis AA. COSS. 287.

7. Iidem AA. & CC. Erotio.

Filiæ pecuniam adimere, quam habes in potestate, minime prohiberis. Nam si pro ea dotem dedisti: hanc constante matrimonio, ne consentiente quidem ipsa: matrimonio autem dissoluto, (eadem) invita reperere non potes. S. 5. Id. Febr. Sirmii, CC. COSS. 294.

8. Iidem AA. & CC. Salustia.

Nec maritus, licet post divortium, in quantum facere possit, condemnandus est: postea idoneus factus, qui non reddiderat integrum, residui probabilliter solutionem refusat. At cum ejus

heredes in solidum conveniendos non arbigatur, ne cum his solvendo factis experiri non possis, superstitiosam geris sollicitudinem. Datum 13. calend. April. Sirmii, CC. COSS. 294.

9. Iidem AA. & CC. Martia.

Dotis actione successores mariti super eo, quod ei dotis nomine fuerat datum, convenire debes. Ingrediendi enim possessionem rerum dotalium, heredibus mariti non consentientibus, sine auctoritate competentis judicis, nullam habes facultatem. S. Dat. 8. calend. Novemb. CC. COSS. 294.

10. Iidem AA. & CC. Epigono.

Si socero filia tuæ dotem dedisti: licet in ejus positus potestate gener tuus rebus humanis exemptus sit: tamen non de peculio, sed in solidum a te, consentiente filia, conventum eum satisfacere oportet. S. 7. Id. Novemb. Heraclia, CC. COSS. 294.

11. Imp. HONORIUS & THEODOSIUS AA.
Martiano P. P.

Si constante matrimonio maritus fatali fuerit sorte consumptus: dos, quæ data dicitur, vel promissa, ex ejus uxoris facultatibus, ad eandem revertatur: nihilque sibi ex hoc defuncti heres audeat vindicare, quod ad mulierem recurrere fecit obitus maritalis. Dat. Non. Decemb. Ravennæ, HONORIO 8. & THEODOSIO 3. AA. COSS. 409.

Hic notatur in vet. lib. manuscr. Græcæ constitutiones desiderari, quod etiam ex 28. lib. Extral. constat: cum vero earum sententia nondum sit nobis satis perspecta, nec etiam ordo, satius est expectare ipsorum βασιλικῶν librorum editionem, ex quibus illæ, ut aliæ plures, quæ in hoc Codice desunt, peti poterunt.

TIT. XIX.

SI DOS CONSTATE MATRIMONIO SOLVITA FVERIT.

1. Imp. HONORIUS & THEODOS. AA.
Martiano P. P.

Si constante matrimonio a marito uxori dos (sine causa legitima) refusa est, (quod legibus stare non potest, quia donationis instar perspicitur obtinere) eadem uxore defuncta, ab ejus heredibus cum fructibus ex die refusæ dotis marito restituantur) ita ut proprietas ejusdem liberis ex eadem susceptis (competens) alienari contra leges a marito non possit. Dat. 5. Non. Nov. HONOR. 8. & THEOD. AA. 3. COSS. 409.

TIT. XX.

NE FIDEIUVSORES (VEL MANDATORES) DOTIVM DENTVR.

1. Imp. GRAT. VALENT. & THEOD. AAA.
Cynegio P. P.

Sive ex jure, sive (ex) consuetudine lex profiscitur, ut vir uxori fideiussorem servandæ dotis exhibeat: (tamen) eam jubemus aboleri. Dat. 8. Nonas Septembr. EVCHERIO & SYAGRIO COSS. 381.

2. Imp. IVSTINIANVS A. Juliano P. P.

Generali definitione constitutionem pristinam ampliantes, sancimus nullam esse satisfactionem, vel mandatum pro dote exigendum, vel a marito, vel a patre ejus, vel ab omnibus, qui dotem

dotem suscipiunt. Si enim credendam mulier sese, suamque dotem patri mariti existimavit: quare fidejussor, vel alius intercessor exigitur, ut causa perfidiae in connubio eorum generetur? Dat. 10. cal. Aug. LAMPADIO & ORESTE VV. CC. COSS. 530.

TIT. XXI.

RERVM AMOTARVM.

1. Imp. ALEXAND. A. Polydeuctæ.

Compensationis æquitatem jure postulas: non enim prius exolvi quod debere te constiterit, æquum est, quam petitioni mutuae responsum fuerit: eo magis quod ea te persequi dicis, quæ divortii causa amota quereris. Cum igitur apud competentem judicem ex stipulatu conveniaris: apud eundem doce tui juris res ablatas esse. PP. Dat. 5. cal. Decemb. ALEXANDRO A. 3. & DIONE COSS. 230.

2. Imp. DIOCLETIANVS & MAXIMIANVS AA. & CC. Sereno.

Divortii causa rebus uxoris a marito amotis, vel ab uxore mariti, rerum amotarum Edicto perpetuo permittitur actio. Constante etenim matrimonio neutri eorum neque pœnalis, neque famosa actio competit, sed de damno in factum datur actio. Datum 5. calend. Octob. ipsis AA. COSS. 287.

3. Idem AA. & CC. Quartino.

De rebus, quas divortii causa quondam uxorem tuam abstulisse proponis, rerum amotarum actione contra successores ejus non in solidum, sed in quantum ad eos pervenit; quod si res extant, domini vindicatione uti prohiberis. Data 5. Non. Decemb. ipsis AA. COSS. 287.

TIT. XXII.

NE PRO DOTE MULIERIS BONA QUONDAM MARITI ADDICANTVR, ID EST, IN SOLVTVM DENTVR.

1. Imp. DIOCLET. & MAXIMIAN. AA. Apollinariæ.

Ut uxori pro dote addicantur bona quondam mariti, jure prohibitum est. Sane si nullo relicto successore non idoneus decessit: secundum juris formam, quatenus successionis modus patitur, indemnitati tuæ consulere non prohiberis. Dat. 5. Non. Decemb. AA. COSS.

TIT. XXIII.

DE FVNDO DOTALI.

1. Imp. SEVER. & ANTON. AA. Didie.

Si æstimata prædia in dotem data sunt, & convenit, Ut electio mulieri servetur, nihilominus lex Julia locum habet. Est autem alienatio, omnis actus, per quam dominium transfertur. PP. Dat. 12. calend. Mart. ANTONINO A. 4. & BALBINO COSS. 214.

2. Imp. GORDIANVS A. Domitiae.

Mariti, qui fundum communem cum alio in dotem inæstimatum acceperunt, ad communi dividendo judicium provocare non possunt, licet ipsi possint provocari. PP. 5. Non. Octob. GORDIANO, A. 2. & POMPEIANO COSS. 242.

Tom. II.

TIT. XXIV.

DIVORTIO FACTO, APVD QVEM LIBERI MORARI, VEL EDVCARI DEBEANT.

1. Imp. DIOCLET. & MAXIM. AA. & CC. Cælestinae.

Licet neque nostra, neque Divorum Parentum nostrorum ulla Constitutione caveatur, ut per sexum liberorum inter parentes divisio celebretur: competens tamen Judex æstimabit, utrum apud patrem, an apud matrem matrimonio separato filii morari, ac nutrirī debeant. S. 8. calend. Jul. Verona, CC. COSS. 293.

In AVTHENT. ut liceat matri & avia. 6. illud. col. 8. Tit. 18. al. 13. Novell. 117. cap. 7.

Si pater causam divortii præstiterit, apud matrem ad secundas nuptias non venientem liberi nutriantur patris expensis. Si vero contra, tunc apud patrem, matris locupletis expensis: nisi pater minus idoneus sit: tunc enim apud matrem locupletem nutriantur. Nam quemadmodum locupletes filii matrem alere coguntur egentem: ita justum decernimus, & a matre filios pasci, + Quod de matre, & filiis indigentibus dictum est, hoc quoque in omnibus ascendentibus, & descendantibus personis utriusque naturæ decernimus observari.

TIT. XXV.

DE ALENDIS LIBERIS, AC PARENTIBVS.

1. Imp. ANTONINVS PIVS A. Basso.

Parentum necessitatibus liberos succurrere, justum est. Sine die & Consule.

2. Divi Fratres & AA. Celeri.

Competens judex a filio te ali jubebit, si in ea facultate est, ut tibi alimenta præstare possit. Datum Id. April. ipsis & COSS. 162.

3. Idem AA. Titianæ.

Si competenti judici cum, quem te ex Claudio senixam esse dicis, filium ejus esse probaveris: alimenta ei pro modo facultatum præberi jubebit. Idem, an apud eum educari debeat, æstimabit. PP. 12. cal. Mart. Rome, RVSTICO & AQVILINO COSS. 164.

4. Imp. SEVER. & ANTON. AA. Sabino.

Si patrem tuum officio debito promerueris: paternam pietatem tibi non denegabit. Quod si sponte non fecerit: aditus (competens) judex alimenta pro modo facultatum præstari tibi jubebit. Quod si patrem se negabit: quæstionem istam inprimis idem judex examinabit. PP. Non. Febr. LATERANO & RVFINO COSS. 198.

TIT. XXVI.

DE CONCVBINIS.

1. Imp. CONSTANTINVS A. ad Populum.

Nemini licentia concedatur, constante matrimonio concubinam penes se habere. Dat. 18. cal. Jul. CONSTANTINIS, patre & filio, COSS. 320.

TIT. XXVII.

DE NATVRALIBVS LIBERIS, ET MATRIBVS EORVM, ET EX QVIBVS CAVSIS IVSTI EFFICIENTVR.

1. Imp. CONSTANTINVS A. ad Gregorium.

Senatores seu Præfectos, vel quos in civitatibus Duumvirilitas, vel Sacerdotii, id est, Phœniciarchiæ vel Syriarchiæ ornamenta condecorant; Ff placet

placet maculam subire infamiae, & alienos a Romanis legibus fieri, si ex ancilla, vel ancillae filia, vel liberta, vel libertae filia, vel scenica, vel scenicae filia, vel tabernaria, vel tabernariae filia, vel humili, vel abjecta (persona,) vel lenonis, aut arenarii filia, vel quae mercimoniis publice praefuit, susceptos filios in numero legitimorum habere voluerint, aut proprio iudicio, aut nostri praerogativa Rescripti: ita ut quicquid talibus liberis pater donaverit (seu illos legitimos, seu naturales dixerit) totum retractum legitimae soboli reddatur, aut fratri, aut forori, aut patri, aut matri. **†** Sed & si uxori tali quocumque datum quolibet genere fuerit, vel emptione collatum: etiam hoc retractum reddi praecipimus: ipsas etiam, quarum venenis inficiuntur animi perditorum ([si] quid quaeritur, vel commendatum dicitur, quod his reddendum est, quibus iussimus, aut fisco nostro) tormentis subijci jubemus. Sive itaque per ipsum donatum est, qui pater dicitur, vel per alium, sive per interpositam personam, sive ab eo emptum, vel ab alio, sive ipsorum nomine comparatum: statim retractum reddatur, quibus iussimus: aut si non existant, fisci iuribus vindicetur. Quod si existant, & in praesentia rerum constituti agere noluerint, pacto vel iurejurando exclusi: totum sine mora fiscus invadat. Quibus tacentibus, & dissimulantibus ad defensionem fiscalem duorum mensium tempora limitentur: intra quae si non retraxerint, vel propter retrahendum Restorem provinciae (non) interpellaverint: quicquid talibus filiis, vel uxoribus liberalitas impura contulerit, fiscus noster invadat, donatas vel commendatas res sub poena quadrupli severa quaestione requirens. Dat. 12. cal. Aug. Carthagine, NEPOTIANO & PACVNDI COSS. 336.

In AVTHENT. ut lic. mat. & aviae §. quia vero legem. col. 18. al. 13. Novell. 17. cap. 4.

Sed novo jure hujusmodi mulieres cum omnibus hominibus contrahere nuptias possunt, etiam cum praeiis magnis dignitatibus, dum tamen dosalia instrumenta super hoc conficiantur ab illustribus. Reliqui vero citra eos, qui maioribus decorati sunt dignitatibus, solo adfectu nuptias contrahere possunt, dum tamen liberae sint, cum quibus licet nuptias celebrare.

2. Imp. ARCAD. & HONOR. AA. Anthemio P. P.

Matre, vel legitimis filiis, vel nepotibus, aut pronepotibus, cujuscunque sexus, uno pluribusve existentibus: bonorum suorum unam tantum unciam pater naturalibus filiis seu filijs, eorumque genitrici: vel si sola sit concubina, semiunciam largiendi, vel relinquendi habeat potestatem. Quicquid vero ultra modum concessum relictum sit, legitimis filiis, vel matri, vel ceteris successoribus jure reddatur. Dat. Id. Novemb. STILICHONE 2. & ANTHEMIO COSS. 403.

In AVTHENT. quib. mod. natu. eff. sui §. ne igitur. col. 7. tit. 1. Novell. 89. cap. 12.

Nunc soli liberi naturales, & legitimi ad hunc modum coarctant: non etiam mater.

3. Imp. THEOD. & VALENT. AA. ad Apollonium P. P.

Si quis (naturalem duntaxat fecunditatem sor-

tiatur,) seu liber ipse, seu Curiae sit nexibus obligatus, & tradendi filios naturales, vel omnes, vel quos quemve maluerit: ejus civitatis Curiae, unde ipse oritur, & in solidum heredes scribendi liberam ei concedimus facultatem. **†** Quod si

cui non ex urbe, sed (ex) vico vel possessione quolibet oriundo naturale liberi contigerint, eosque ve it sub definitione praedicta Curiae splendore honestare, & hereditatis opibus adjuvare, ejus civitatis adscribendi sunt ordini, sub qua vicus ille ac possessio censetur. **†** Quod si alterutram Regalium Civitatum patriam sortitur, sit ei liberum

susceptam ex inaequali conjugio sobolem, cujuscunque civitatis decurionibus immiscere: dummodo civitas, quae eligitur, totius provinciae teneat principatum. Indignum enim est, ut qui

sacratissimae urbis ubere gloriatur, naturales suos non illustris ordine civitatis illuminet. **†** Et hoc, sive postrema definiat (voluntate,) sive donatione

cujuslibet quantitatis in liberos naturales pater conferat. Et quod de subeunda sorte curiali, seu

testamento, seu actorum fide constituit, ita ratum esse, stabiliterque volumus observari, ut sive abstinendo (ab) hereditatibus sive abdicando dona-

tiones naturales liberi curialem voluerint evitare

fortunam, posteaque paternarum opum, vel in so-

lidum, vel ex parte reperti fuerint possessores, li-

cet eas alienaverint, omnimodo ad conditionem,

in qua pater eos amplificatis opibus esse voluit,

etiam inviti cogantur accedere. **†** Sed & si fi-

liam naturalem vel filias habuit, & eam vel eas

curiali, vel curialibus civitatis, ex qua oriundus est,

vel sub qua vicus vel possessio, unde oritur, con-

sistit, vel ejus civitatis, quae principatum totius

provinciae tenet, matrimonio collocavit: haec ea-

dem in persona ejus, vel earum ad exemplum

marium obtinebunt. Quid enim interest, utrum

per filios, an per generos commoditatibus civita-

tum consulatur? & utrum novos lex faciat curia-

les, aut foveat, quos invenit? Dat. 16. cal. Januar.

Constantinop. EVDOXIO & DIOSCORO COSS. 442.

4. Imp. LEO & ANTHEMIO AA.

Armasio P. P.

Quoniam desideria morientium (ex arbitrio vi-

ventium) non sine justa ratione colligimus:

& is, qui naturalem filium habens, hortantibus le-

gibus ultro ad instar legitimi filii municipalibus

eum voluit aggregare muneribus, & donare pa-

triae principalem: manifestavit notumque fecit

sine dubio professione certissima facultatum sua-

rum omnium elegisse se adfectione debita succes-

solem: cum certe hujusmodi personis adeo sa-

cratissima constitutione subventum sit, ut nec re-

nunciandi eis, aut alienandi, vel repudiandi pater-

nas hereditates aut donationes in fraudem Curiae

concedatur facultas: sed muneribus patriae susce-

ptis, patrimonium subire cogantur: nullam e diver-

so calumniantium vocem penitus patiemur ad-

mitti: sed ipsum Philocalum, & paternorum bo-

norum omnium ab intestato heredem, & nostrae

civitatis curiae principalem injuncta, vel injungen-

da sibi munera subire, ex eoque genitos, vel nasci-

turos filios similiter paternae conditioni subjacere

praecipimus. Et hujusmodi formam in omnibus

causis,

causis, quæ similiter in quocunque civitatis ordine curiaque contigerint, in posterum decernimus observari. Dat. cal. Januar. *Constantinop.* IORDANE & SEVERO COSS. 470.

5. Imp. ZENO A. Sebastiano P. P.

Divi Constantini (qui veneranda Christianorum fide Romanorum munivit Imperium) super ingenuis concubinis ducendis uxoribus, filiis quinque etiam ex iisdem, vel ante matrimonium, vel postea progeneris, suis ac legitimis habendis, sacratissimam Constitutionem renovantes, jubemus eos, qui ante hanc legem ingenuarum mulierum nuptiis minime intercedentibus, electo contubernio, cujuslibet sexus filios procreaverint: quibus nulla videlicet uxor est, nulla ex justo matrimonio legitima proles suscepta: si voluerint eas uxores ducere, quæ antea fuerant concubinæ: tam conjugium legitimum cum hujusmodi mulieribus ingenuis (ut dictum est) posse contrahere, quam filios utriusque sexus ex eorundem mulierum priore contubernio procreatos, mox postquam nuptiæ cum matribus eorum fuerint celebratæ, suos patri, & in potestate fieri) & cum his, qui postea ex eodem matrimonio suscepti fuerint, vel solos (si nullus alius deinde nascatur) tam ex testamento volentibus patribus etiam ex integro succedere, quam ab intestato petere hereditatem paternam: pactis, quæ (matrimonii) tempore super dotibus vel ante nuptias donationis rebus subsecuta fuerint, etiam ad ipsorum personas pertinentibus: ut una cum fratribus suis postea ex eisdem parentibus forte progeneris, aut soli (si nullus alius sit procreatus) dotis & ante nuptias donationis pro tenore legum, nec minus patrum emolumenta percipiant. † Hi vero, qui tempore hujus sacratissimæ jussionis necdum prolem aliquam ex ingenuarum concubinarum consortio meruerint, minime hujus legis beneficio perfruantur: cum liceat easdem mulieres sibi prius jure matrimonii copulare, non extantibus legitimis liberis, aut uxoribus, & legitimos filios (utpote nuptiis præcedentibus) procreare: nec audeant quos ex ingenua concubina dilato post hanc legem matrimonio nasci voluerint, ut justis ac legitimis postea videantur, magnopere postulare. Dat. 10. cal. Mart. BASILIO & ARMASIO COSS. 476.

6. Imp. ANASTASIUS A. Sergio P. P.

Jubemus eos, quibus nullis legitimis existentibus liberis, in præsentem aliquæ mulieres uxoris loco habentur, ex his sibi progeneros seu procreandos, suos & in potestate legitimosque habere, propriasque substantias ad eos vel per ultimas voluntates, vel per donationes, seu alios legi cognitos titulos (si voluerint) transferre: Ab intestato quoque ad eorum hereditatem vocandos, nec aliquas quæstiones seu altercationes exercendi sub qualibet astutia subtilique legum vel constitutionum occasione super his, vel agnatis seu cognatis genitoris eorum, vel quibusdam alia superesse facultatem in posterum. † Nihilominus quisquis hujusmodi mulierem uxoris loco dotalibus instrumentis confectis habuerit, pro ejus sobole similem eandemque formam custodiri: ne adimatur ei licentia sibi quodammodo per liberos proprium

suum matrimonium acquirendi. † Filios insuper & filias jam per divinos adfatus a patribus suis in arrogationem susceptos, vel susceptas, hujus providentissimæ nostræ legis beneficio & juvenitine potiri censemus. Dat. cal. April. ANASTASIO A. 4. & AGAPITO COSS. 508.

7. Imp. IUSTIN. A. Marino P. P.

Legem Anastasii divinæ recordationis, quæ super naturalibus filiis emissæ est, in his valere tantum casibus concedimus, qui nunc usque subsecuti sunt, pro ejusdem legis tenore in matrimoniis tunc constantibus, vel postea contractis: ita tamen, ut non aliunde progeneris subvenisse credatur, quam non ex nefario nec incesto conjugio. Naturalibus insuper filiis vel filiabus ex cujuslibet mulieris cupidine non incesta, non nefaria procreatis, & in paterna per arrogationem seu per adoptionem sacra susceptis, ex divinis jussionibus, siue antequam eadem lex irrepsit, siue post eandem legem usque ad præsentem diem, non sine ratione duximus suffragandum: ut adoptio seu arrogatio firma permaneat, nullis prorsus improbanda quæstionibus: quasi quod impetraverunt, lege quadam interdictum sit: quoniam & si qua prius talis emergebat dubitatio, remittenda fuit, movente misericordia: qua *indigni non sunt, qui alieno laborant vitio. Sint itaque post eandem arrogationem seu adoptionem sui, & in potestate patrum: successionesque tam ab intestato quam ex testamento capiant, prout in arrogatis seu adoptatis constitutum est. In posterum vero sciant omnes legitimis matrimoniis legitimam sibi posteritatem quærendam, ac si prædicta constitutio lata non esset. Injusta namque libidinum desideria nulla de cætero venia defendet: nullam sublevabit novum adminiculum præter anteriorum dispositionum ordinem, non ante lata sanctio, quam ex hoc die rescandam pia suggerit ratio: non arrogationum vel adoptionum prætextus: quæ ulterius minime ferendæ sunt: non astutiæ, siue divinis adfectandæ sunt literis, siue quibusdam illicitis ambiendæ machinationibus: cum nimis sit indignum, nimis item impium, flagitiis præsidia quærere, ut & petulantia servire liceat, & jus nomenque patris, quod eis denegatum est, id altero legis colore præsumant. Dat. 5. Id. Novembr. IUSTINO AA. EVTHERICO COSS. 519.

8. Imp. IUSTIN. A. Mennæ P. P.

Humanitatis intuitu naturalibus patribus hoc indulgemus, ut liceat eis nulla legitima sobole, vel matre subsistente, naturalem vel naturales filios, matremque eorum non tantum ex tribus unciiis, quod præteritæ leges permittebant) sed etiam ex duplici portione, id est sex unciiis, heredes scribere: ut licet ab intestato nullam communionem ad patris naturalis successionem habeant, ex suprema tamen (ejus) voluntate permittatur eis usque ad prædictas sex uncias (si hoc scilicet naturalis pater voluerit) hereditatem ejus capere: ita tamen ut memoratam sex unciarum quantitatem in omnibus naturalibus filiis & matre eorum minime testator excedat: quam & in legatis, & in fideicommissis eis relinquendis, & dotibus, & donationibus tam aliis, quam ante nuptias usque ad sex unciarum æstima-

mationem liberam (similiter) naturalibus eorum patribus damus potestatem. † Hæc autem in futuris tantummodo testamentis, vel ultimis voluntatibus, vel dotibus, vel donationibus locum habebunt. Dat. cal. Januar. Constantinop. DN. IVSTINIANO A. 2. COSS. 528.

In AUTHENT. quib. mod. naturales effic. sui.

§. Si vero filios. & §. si. col. 6. tit. 1. Novell. 89. cap. 12. & cap. 15.

Licet patri sine legitima prole seu parente, cui relinqui necesse est, decedenti, naturalibus totam substantiam suam vel inter vivos largiri, vel in testamento transmittere. Quod si parentes duntaxat ei supersint: legitima parte parentibus relicta, reliquum inter naturales distribui permittitur. Ab intestato vero cum desit soboles civilis. nec supersit conjunx legitima: si naturales ex concubina extant, quæ sola fuerit ei indubitato affectu conjuncta, in duas paternæ substantiæ uncias succedant, ut matri inter eos virilis portio (si supersit) detur. Hujusmodi enim naturales filios pasci boni viri arbitrio est necesse: sive legitimi extant, & succedunt: sive conjuge viva quilibet alii sunt heredes. Hi ergo & parentibus parem præstent, si opus sit, pietatem. † Sed qui ex damnato sunt coitu, omni prorsus beneficio secludantur.

9. Idem A. Mennæ. P. P.

Communium rerum esse utilitatem recte judicantes lucidis & omni ambiguitate segregatis legibus uti nostro subjectos imperio, ad præsentem sanctionem venimus: per quam omni dubitatione amputata, quæ usque adhuc obtinebat, certissimum facimus, ut quoties naturales filii curiali fortunæ patriæ sui genitoris assignantur, vel adhuc vivente patre, vel post ejus obitum, pro dispositione testamenti ab eo conditi: & eo modo legitima jura in paternâ successionem adipiscantur, (ut) (quod recte fieri minime dubium est) licet illustrem dignitatem, ex qua curialis fortunæ liberatio competere non potest, naturales filii antea meruerint: ne permittatur eis contra substantiam ab odem naturali patre descendantium, vel ascendentium: vel ex latere agnationis, vel cognationis jure eidem patri conjunctorum (licet ipsi legitimi successores eidem naturali patri per memoratam fortunam efficiantur) aliquod jus sibi vindicare. † Quod & in his locum habebit, qui jam a naturali patre curiali conditioni traditi, & adhuc superstites sunt: eodem scilicet modo nec illis contra substantiam ejusdem naturalis filii, vel ex eo descendantium (vel ascendentium,) vel a latere conjunctorum, aliquod sibi jus vindicare valentibus. Sed si quidem iste naturalis filius, sive postquam legitimus successor patri effectus sit, sive in antecedente tempore, filios ex legitimo matrimonio, vel alios descendentes liberos habeat: eos modis omnibus ad ejus successionem, sine testamento morientis vocari, nec curiæ locum esse, præterquam si quarta portio bonorum ejus eidem curiæ debeantur, eo quod nullus forte ex mortui liberis curialia munera peragere cogitur: illo videlicet observando, ut hi, quos (iste) naturalis filius, posteaquam fortunæ curiali datus est, procreaverit, & decuriones suæ dubio sint, & curialia peragere munia com-

pellantur. §. 1. Si vero sine liberis cujuscunque gradus intestatus decesserit: si quidem matre superstiti, tertiam quidem partem bonorum ejus matrem habere, duas vero alias partes curiam, cui a patre datus est. Sin autem mater quidem defuncti non superest, alii vero cognati ex materna linea descendentes, vel ascendentes, vel ex latere venientes ad ejus vocentur successionem: tunc ea quidem, quæ a patre naturali ad eum pervenerunt, (eidem) curiæ comperere. Si quid vero filio postea legitimo successor effecto, vel a matre sua: vel aliunde quocunque legitimo modo acquisitum sit, hoc ad proximos maternos ejus cognatos pervenire. Illo videlicet observando, ut sive matre ejus superstiti, sive ea ante filium mortua, aliquis ex ejus genere ejusdem curiæ fortunam subire paratus sit: liceat (ei) offerenti se eidem curiæ, bona mortui, quæ de substantia patris ad eum pervenerunt capere, muniaque peragere curialia: quo accidente, mater defuncti (si adhuc supersit) non solum tertiam partem eorum, quæ extra paternam substantiam filius ejus aliunde acquisiverit, sed etiam omnia ea, vel ipsa sola, vel cum coheredibus suis capiet. §. 2. Ea vero, quæ de successionem naturalis filii post curialem conditionem morientis constituimus, non tantum in his locum habere debent, qui postea a patre suo naturali curiæ dati fuerint: sed etiam in illis, qui jam dati sunt, si tamen adhuc superstiti sunt. Quod si ante præsentem sanctionem mortui sunt, minime ad eorum successionem eandem nostram sanctionem extendimus. §. 2. Et quoniam omnino favendum est curiis civitatum: illud etiam in hanc partem addendum esse censemus, ut liceat patribus naturales filios curiæ patriæ suæ tradere, non solum nulla eis legitima sobole existente, sed etiam si filios, vel alios liberos ex legitimis matrimoniis procreatos habeant, & eo modo naturales quoque filios sibi legitimos successores efficere: ita tamen, ut minime eidem patribus liceat per donationem, vel ultimam voluntatem amplius (eidem) filio naturali dare, vel relinquere, quam uni filio ex legitimo matrimonio procreato dederit, vel reliquerit, cui minima portio data, vel relicta sit. Dat. calend. Jun. DN. IVSTINIANO A. 2. COSS. 528.

10. Idem A. Demostheni P. P.

Cum quis a muliere libera, & cujus matrimonium non est legibus interdictum, cujusque consuetudine gaudebat, aliquos liberos habuerit, minime dotalibus instrumentis compositis, postea autem ex eadem adfectione, etiam ad nuptialia pervenerit instrumenta, & alios iterum ex eodem matrimonio liberos procreaverit: ne posteriores liberi, qui post dotem editi sunt, sibi omne paternum patrimonium vindicare audeant, quasi iusti & in potestate effecti, fratres suos, qui ante dotem fuerant nati, ab hereditate paternâ repellentes: hujusmodi iniquitatem amputandam censemus. Cum enim adfectio prioris sobolis, & ad dotalia instrumenta efficienda, & ad posteriorem filiorum edendam progeniem præstiterit occasionem, quomodo non est iniquissimum, ipsam stirpem secundæ posteritatis (priorem) quasi injustam

justam excludere: cum gratias agere fratribus suis posteriores debeant, quorum beneficio ipsi sunt iusti filii, & nomen & ordinem consecuti? Neque enim verisimile est, eum, qui postea vel donationem, vel dotem conscripserit, ab initio talem adfectionem circa mulierem non habuisse, quæ eam dignam esse uxoris nomine faciebat. Quapropter sancimus in huiusmodi casibus omnes liberos, siue ante dotalia instrumenta editi sint, siue postea, una eademque lance trutinari, & omnes (filios) suos in potestate suis existere genitoribus, ut nec prior, nec junior ullo habeatur discrimine: sed qui ex iisdem matrimoniis procreati sunt, simili perfruantur fortuna. Dat. 15. cal. Octob. Chalced. DECIO V. C. CONS. 529.

II. Idem A. Juliano P. P.

Nuper legem conscripsimus, qua iussimus, si quis mulierem in suo contubernio collocaverit, non ab initio adfectione maritali, (eam tamen, cum qua poterat habere connubium) & ex ea liberos sustulerit, postea vero adfectione procedente, etiam nuptialia instrumenta cum ea fecerit, filiosque vel filias habuerit: non solum secundos liberos, qui post dotem editi sunt, iustos & in potestate esse patribus, sed etiam anteriores, qui & his qui postea nati sunt, occasionem legitimi nominis præstiterunt. Quam legem quidam putaverunt sic interpretari, ut siue non progeniti fuerint post dotem conscriptam liberi, siue iam ab hac luce subacti: non anteriores filios iustos haberi, nisi utroque tempore viventes, & superstites liberi inveniantur: quorum supervacuum subtilitatem penitus inhibendam censemus. Sufficiat etenim talem adfectionem habuisse, ut post liberorum editionem & dotalia efficiant instrumenta, & spem tollendæ sobolis habeant: licet enim hoc, quod speratum est, ad effectum non pervenerit, nihil anterioribus liberis fortuitus casus derogare concedatur: & multo magis si quis mulierem, quam in contubernio suo habuerat, prægnantem fecerit, postea autem adhuc gravis muliere constituta, dotalia fecerit instrumenta, & puer vel puella editus vel edita sit, iusta patri soboles nascatur, & in potestate efficiatur, & heres existat morienti siue ab intestato, siue ex testamento. Satis enim absurdum est, si filii post dotem progeniti anterioribus liberis adiutorium adferant, & ipsum puerum, vel puellam sibi opitulari non posse. Et generaliter definimus, & quod super huiusmodi casibus variabatur, definitione certa concludimus: ut semper in huiusmodi quæstionibus, in quibus de statu liberorum est dubitatio, non conceptionis, sed partus tempus inspicatur: & hoc favore facimus liberorum, ut editionis tempus statuamus esse inspectandum: exceptis his tantummodo casibus, in quibus conceptionem magis approbari, infantium conditionis utilitas expostulat. Dat. 15. calend. April. LAMPADIO & ORESTE VV. CC. CONS. 530.

In AVTHENT. de incest. nupt. §. Dubitatum, col. 2. tit. 7. ad Novell. 12. cap. 4.

Quod jus locum habet, & si ante hoc consortium, legitimorum pater sit ex alia conjugē, a qua separatus sit legitime, vel ea mortua.

In AVTHENT. de ient. & semiss. §. penult. col. 3. tit. 5. Novell. 18. cap. ult.

Sed nova constitutio non permittit hoc in ancilla, nisi ei, qui sine legitimis aliis reperitur.

In AVTHENT. ut lib. dec. §. si quis autem, col. 6. tit. 7. al. 6. Nov. 78. cap. 3.

Nova alia constitutio hoc generaliter inducere videtur & in his, qui ex ancilla sunt, ut ex ipsa dotis inscriptione simul, & libertas tribuitur, & jus suorum.

In AVTHENT. quib. mod. nat. eff. legit. §. Si vero solummodo, & §. sed & aliud.

col. 6. tit. 3. al. 1. Novell. 74.

Praterea qui legitimam non habet prolem, sed ex huiusmodi consuetudine duntaxat naturalem: potest ab eo precibus Principi datis, legitimos sibi constituere, & sine matrimonio, si mulier jam defuncta sit, vel deliquerit, vel occuletur, vel alias venire prohibeatur, vel quovis modo matrimonium impediatur, ut sacerdotio.

In AVTHENT. quib. mod. nat. eff. legit. §. illud autem, col. 6. tit. 3. al. 1. Nov. 74. cap. 2.

Item sine legitimis decedens, in testamento scribens velle se naturales filios fore legitimos successores licentiam habeat, ut post mortem ejus filii Principi supplicent, testamentum ostendentes, & Principis, & legis dono fiant heredes: si tamen filii voluntatem patris amplectantur. Quod generaliter observatur: Sed si alii quidem volunt legitimi fieri, alii non: volentes fiant, ceteri in iura naturali remaneant.

In AVTHENT. ut liceat matri & avæ §. Ad hoc autem, col. 8. tit. 18. al. 13. cap. 2.

Si quis liberos habens naturales ex muliere libera, quæ uxor ei poterat esse, dicat in instrumento siue publice, siue propria manu conscripto habente subscriptionem trium testium fide dignorum, siue in testamento, siue in gestis monumentorum, hos suos esse, nec adiecerit naturales, huiusmodi filii ei legitimi successores erunt. Et si uni ex multis filiis testimonium quodlibet ex prædictis modis præbuerit, ceteris ex eadem muliere natis ad legitima iura sufficiet.

12. Idem A. Joanni P. P.

Cuidam, qui iustum filium habebat, nepos accessit naturalis. Si nepotis nomen huiusmodi soboli legibus accommodandum esset, quærebatur. Volebat enim tali naturali nepoti ex suo legitimo filio jam defuncto progenito totam (suam) substantiam relinquere, quasi sacris Constitutionibus tantummodo in filiis naturalibus prohibentibus totum patrimonium, siue quantam partem voluerit, eis relinquere, & certo sine partes eorum concludentibus? Huiusmodi autem dubitatio, & in alia (dubitationis) specie ventilata est. Quid enim, si ex naturali filio nepotem habeat avus legitimus patri suo, vel naturalem? In omnibus itaque talibus dubitationibus, cum nulla legitima consequentia in huiusmodi personis custoditur, sed interventu sobolis naturalis nullum jus legitimum subesse potest, ut necessitas relinquendi aliquid eis ex legibus imminet: liceat eis, quantum voluerint suæ substantiæ in eos conferre: scilicet nulla legitima sobole subsistente. Filiis enim naturalibus relinquere constitutiones, quantum vo-

luerint, ideo prohibuerunt, quia vitium paternum refrenandum esse existimaverunt. In nepotibus autem non eadem observatio in præfatis speciebus custodienda est, ubi legitima soboles minime facit impedimentum. Ea enim subsistente: veterum constitutionum tenorem in naturalibus filiis, statutum, in nepotes extendimus. Sed hoc in his tantummodo sancimus, in quibus voluntate aliquid consecuti sunt. Jura etenim ab intestato in avi successionem nemini eorum penitus aperimus. Et hæc non solum eis accedere censemus a substantia avi paterni naturalis, sed etiam proavi, vel ejus cognationis: si quis saltem hujusmodi vocabulum in tam degeneres homines extendere maluerit. Dat. cal. Novembr. LAMPADIO & ORESTE VV. CC. COSS. 539.

TIT. XXVIII.

DE TESTAMENTARIA TUTELA.

1. Imp. SEVER. & ANTON. A. Speratæ.

Quem dicis tibi tutorem in testamento paternæ datum, si administrationi se non immiscuit, nulla actione tibi tenetur: neque enim jure datus tutor fuit. Quod si administraverit sponte res tuas, experiri adversus eum actione negotiorum gestorum potest. PP. cal. August. APRO & MAXIMO COSS. 208.

2. Imp. ANTON. Sabiniano.

ET si a patre tuo testamento jure tibi tutor datus, eo tempore, quo heres extitisti, in rebus humanis fuit: tamen codicillis alius tutor recte datus est, & uterque propter voluntatem testatoris tutor est: nisi testamento datum pater alium codicillis dando reprobaverit, tunc enim posterior solus tutor erit. Dat. id. April. DVOBVS & ASPRIS COSS. 213.

3. Imp. ALEXANDER A. Gordio & aliis.

Si tutores testamento vobis dati sunt, quanquam unus vestrum suæ ætatis factus sit, id est, pupillarem ætatem excesserit, tutela tamen vestra ad eum non pertinet. Dat. 5. cal. Jan. MAXIMO 2. & AELIANO COSS. 224.

4. Idem A. Felicianæ.

Mater testamento filiis tutores dare non potest, nisi eos heredes instituerit. † Quando autem eos heredes (non) instituerit, solet ex voluntate defunctæ datus tutor a Præsidibus confirmari. † Nullo vero ex his interveniente, si res pupillares, qui dati sunt, administraverint: pro tutelæ actione tenentur. PP. 7. cal. Jun. IVLIANO 2. & CRISPINO COSS. 225.

5. Imp. VALERIAN. & GALLIEN. AA. Daphnæ.

Si pupillorum pater alienum servum de quo potestas, & tutorem esse voluerit, & liberum, manente tamen alio tutore pupillis (ante) dato: & redimi, & manumitti hunc apud præsidem provincie, & curatorem adjungi oportet. PP. 3. cal. Mart. SECVLARI & DONATO COSS. 261.

6. Imp. DIOCLET. & MAXIM. AA. & CC. Donnæ.

Si tibi pater avunculum testamento recte tutorem dedit, necis excusatus est: cum tutelæ judicio, tam de administratis, quam de neglectis (cum administrari deberent) apud competentem judicem conveni, secundum bonam fidem ti-

bi satisfacere jussurum. Subscripta Non. April. Sirmii, CC. COSS. 293.

7. Idem AA. & CC. Triphenæ.

Tutelæ (actione) contra tutorem mota, quem (in) testamento patris, in cujus fuisti potestate, datum proponis: reddi tibi, si quid debetur, competens Judex aditus jubebit. Curatorem enim inutiliter (in) testamento dari, non ambigitur. Dat. 17. cal. Maji, Sirmii, CC. COSS. 293.

8. Imp. THEOD. & VALENT. AA.

Florentio P. P.

Tutores etiam Græcis verbis licet in testamentis relinquere: ut ita tutores dati videantur, ac si legitimis verbis eos testator dedisset. Dat. Prid. Id. Sept. THEODOSIO A. 17. & FESTO COSS. 439.

TIT. XXIX.

DE CONFIRMANDO TUTORE.

1. Imp. ALEXANDER A. Prisco.

Testamento matris tutores dati, excusare (se) necesse non habent, nisi decreto secundum voluntatem defunctæ, & quidem inquisitione habita dati fuerint. PP. 3. Non. Mart. IVLIANO 2. & CRISPINO COSS. 225.

2. Idem A. Valerio.

Neque per epistolam, neque ex imperfecto testamento tutorem recte dari, indubitati juris est. Sed voluntas patris in constituendis tutoribus, vel curatoribus in hujusmodi casibus a Judice, ad cujus officium hæc res pertinet, servari solet. Secundum quævereri non debes, ne tempus antequam confirmareris, tibi cesserit. PP. Id. August. ALEXANDRO A. 2. & MARCELLO COSS. 227.

3. Idem A. Sossiano P. P.

Si (ut proponis) pupillo cujus meministi, pater inutiliter testamento tutores dedit; & priusquam hi confirmarentur, alii ab eo cujus interest, dati sunt, id quidem quod jure gestum est, revocari non potest. † An autem qui judicium patris habent, curatores eidem pupillo constitui debeant, aditus competens Judex perspectis utilitatibus ejus æstimabit. PP. 3. Idib. April. MODESTO & PROBO COSS. 229.

4. Imp. IVSTINIANVS A. Juliano. P. P.

Naturalibus liberis providentes damus licentiam patribus eorum in his rebus quas quocunque modo eis dederint, vel reliquerint (scilicet) intra præfinitum nostris legibus modum) & tutorem eis relinquere: qui debet apud competentem Judicem confirmari, & ita res gerere pupillares. Dat. 15. cal. April. Constantinop. LAMPADIO & ORESTE COSS. 530.

TIT. XXX.

DE LEGITIMA TUTELA.

1. Imp. DIOCLET. & MAXIM. AA. Firminæ.

Ad avunculos nec masculorum tutelæ ex Lege duodecim Tabularum deferuntur: cum solummodo patruis si non se excusaverint, id jus tributum sit. PP. 8. cal. Jun. ipsis AA. 4. & 3. COSS. 290.

In AVTHENT. de hered. ab intest. §. ex his, col. 9. tit. 1. Novell. 118. cap. 5.

Sicut hereditas agnatione non inspecta proximis desertur: sic & tutela omnis comitatur emolumentum

mentum, si masculi & perfecta sint ætatis, & nulla lege prohibeantur suscipere. Quod si plures sint ejusdem gradus, & ad tutelam vocantur: jubemus communiter apud judicem convenientibus, unum, vel plures eligi, & eum vel eos administrare: ut magis idoneo, vel idoneis committatur tutela, periculo tutela omnibus imminente, qui ad tutelam vocantur: & substantiis eorum minoribus tacite subiacentibus pro hujusmodi gubernatione.

2. Idem AA. & CC. Asclepiodoto.

AD agnatos pupilli jure legitimo sollicitudinem tutelæ pertinere, nisi capitis diminutionem sustinuerint, manifestissimum est. S. 3. Non. April. AA. COSS. 290.

3. Imp. LEO A. Erythrio P. P.

Constitutione diuæ memoriæ Constantini, lege Claudia sublata, pro antiqui juris auctoritate, salvo manente agnationis jure, tam consanguineus, id est, frater, quam patruus, cæterique legitimi, ad pupillarum fœminarum tutelam vocantur. Dat. cal. Jul. MARTIANO & ZENONE COSS. 469.

4. Imp. ANASTASIUS A. Polycarpo P. P.

Frater emancipatus qui in germani sui vel sororis successione omnes inferiores seu prolixiores gradus, non tantum cognatorum, sed etiam agnatorum antecedere a nobis pro nostra dispositione jussus est; etiam ad legitimam fratrum & sororum, nec non liberorum fratrum tutelam; quasi minime patris potestate per jus emancipationis relaxatus, si non alia juri cognita excusatione munitus sit, vocari: nec sub prætextu capitis diminutionis alienum ab hujusmodi onere semetipsum esse contendere sancimus. Dat. cal. April. IOANNE & PAVLINO COSS. 498.

5. Imp. IVSTIN. A. Demostheni PP.

Nemo neque frater, neque alius legitimus in tutelam siue ingenui, siue liberti vocetur, antequam quintum & vicesimum suæ ætatis annum impleat. Imminet enim cuique pro sua tantummodo administratione periculum, ne alieno onere alius prægravetur. Sic etenim & pupillis & adultis competens gubernatio inducetur, & naturalis ordo per omnia conservabitur. Cui enim ferendum est eundem esse tutorem, & sub tutela constitui; & iterum eundem esse curatorem, & sub cura agere? Hæc certe & nominum & rerum fœda confusio est. Discretis itaque omnibus, vel dativi, vel legitimi fiant tutores vel curatores hi, qui talis ætatis sunt, cui suarum rerum administratio committitur; quorumque res possunt plenissimo jure hypothecarum teneri. Omnibus quæ de successione tam ingenuorum, quam libertorum prioribus legibus disposita sunt, in suo robore duraturis, nec aliquam imminutionem ex præsentis legis sanctione accepturis: maxime in libertorum successione: ne videantur ex eo, quod ad tutelæ gravamen non veniunt, successionis emolumentum amittere. Recitata septies in novo consistorio Palatii Iustiniani. Dat. 3. cal. Novemb. DEGIO V. C. CONS. 529.

TIT. XXXI.

QUI PETANT TUTORES VEL CURATORES.

1. Imp. ANTONINVS A. Chrysanthæ.

Ad mone adolescentem adversus quem consiste-

re vis, ut curatores sibi dari postulet, cum quibus secundum juris formam consistas: qui si inpetendis his cessabit, potes tu competentem judicem adire, ut in dandis curatoribus officio suo fungatur. PP. 2. Feb. MESSALA & SABINO COSS. 215.

2. Idem A. Epaphrodito.

Patroni tui filii si ejus ætatis sunt, ut res eorum per tutores administrari debeant: cura adire Prætores, & nomina edere, ex quibus tutores constituentur, ne si cessaveris, obsequi deserti periculum subeas. PP. 3. Non. Jul. MESSALA & SABINO COSS. 215.

3. Idem A. Atalantæ.

In locum tutoris defuncti, vel in perpetuum relegati, alium dari tutorem filiis tuis idoneum ex eadem provincia a judice competente postulare: qui secundum Officium suum utilitatibus eorum providebit. PP. 4. Ibib. Jul. LÆTO 2. & CEREALE COSS. 216.

4. Idem A. Domnino.

Si filiis debitoris tui non sunt necessarii, qui tutores petant, potes & ipse curare, ut accipiant, per quos legitime defendantur. PP. 3. Id. Jul. LÆTO 2. & CEREALE COSS. 216.

5. Imp. ALEXANDER A. Fuscianæ.

Amita tutores petere filiis fratris sui non prohibetur. PP. 5. calend. Jul. MAXIMO 2. & ÆLIANO COSS. 224.

6. Idem A. Otaciliæ.

Matris pietas instruere te potest, quos tutores filio tuo petere debes. Sed & observare, ne quid secus quam oportet, in te (filii) tui pupilli agatur. † Petendi autem filiis curatores necessitas matribus imposita non est, cum puberes minores annis vigintiquinque ipsi sibi curatores, si res eorum exigit, petere debeant. PP. 10. calend. Octob. IULIANO 2. & CRISPINO COSS. 225.

7. Imp. GORDIANVS A. Dionysio.

Ad mone eam, quæ quondam pupilla tua fuit, cum eam non tantum viri potentem esse, sed etiam nupsisse proponas, ut sibi petat curatorem. Quod si ea petere neglexerit: quo maturius possis rationem reddere administrationis adito eo, cujus super ea (re) notio est, petere curatorem non veraberis. PP. 6. Id. Januar. GORDIANO A. & AVIOLA COSS. 240.

8. Imp. DIOCLET. & MAXIMIAN. AA. Musico.

Cum a matribus sedulum petendi tutoris officium exigatur, nec fortuiti casus impedimentis adscribantur; proponasque procuratorem, qui ad petendum pupillo tutorem a matre fuerat constitutus, a latronibus interfectum, petitionem ex necessitate demoratum esse: ab hereditatis successionem matrem repelli, cujus nullum vitium asseris, perquam durum est. PP. 5. Id. Mart. TIBERIANO & DIONE COSS. 291.

9. Idem AA. Asclepiodoto.

Cum jure habenti tutorem tutor dari non possit: intelligis matrem non officium pietatis inpetendo tutore deseruisse, sed jure munitam, merito filio suo tutorem non postulare. S. 3. Non. April. Byzantii, AA. COSS. 290.

10. Idem AA. & CC. Prisco.

Nepotibus fratris tui, si eorum mater inpeten-

tendis tutoribus debito non fungatur officio, petere tutores solenniter potes. S. prid. calend. Maji, *Sirmii*, CC. COSS. 294.

II. Imp. ZENO A. Dioscoro P. P.

Matres naturalibus (etiam) filiis ad similitudinem eorum, qui ex iustis ac legitimis nuptiis sunt procreati, petendorum tutorum necessitati subjaceant: nulla eis ignorantia juris ad evitanda legibus, vel sacris constitutionibus definita, si petitionem tutorum minus curaverint, profutura. Dat. calend. Septemb. *Constantinop.* ZENONE A. CONS. 479.

TIT. XXXII.

VBI PETANTVR TVTORES, VEL CVRATORES.

I. Imp. ANTONINVS A. Aristobulæ.

Magistratus ejus civitatis, unde filii tui originem per conditionem patris ducunt, vel ubi eorum sunt facultates, tutores vel curatores his quamprimum secundum formam perpetuam dare curabunt. Quod si filii tui neque possident quicquam in provincia ubi morantur, neque inde originem ducunt, restituti apud patriam suam, & ubi patrimonium habent, morabuntur, & ibi defensores legitimos fortientur. PP. cal. Octob. LÆTO 2. & CEREALE COSS. 216.

TIT. XXXIII.

DE TVTORIBVS VEL CVRATORIBVS ILLVSTRIVM, VEL CLARISSIMARVM PERSONARVM.

I. Imppp. VALENT. THEOD. & ARCAD. AAA. Proculo Præfesto urbi.

Illustribus Præfests urbi adhibitis decem viris e numero Senatus amplissimi, & Prætoris clarissimo viro qui tutelaribus cognitionibus præsidet, tutores (curatoresve) ex quolibet ordine idoneas faciat retentari, & sane id libero judicio, expertesque damni constituent judicantes. Et si in regendis pupillaribus substantiis singuli creandorum pares esse non possunt, plures ad hoc (secundum veteres leges) conveniet advocari: ut quem cœtus ille administrandis negotiis pupillorum dignissimum judicabit, sola sententia obtineat Præfecturæ, (super cujus nomine, solemnitate servata, postea per Prætorem interponatur decretum:) Itaque hoc modo remoti a metu, qui consilio affuerint, permanebunt: & parvulis adultisque Clarissimis iusta defensio sub hac prudentium deliberatione perveniet. † Quod tamen circa eorum personas censuisse nos palam est, quibus neque testamentarii defensores, neque legitimi vita, ætate, facultatibus suppetunt: Nam ubi forte hujusmodi homines offeruntur, si nihil ad defensionem suis privilegiis comparabunt, ut teneri possint, jure præscribimus. † Cæterum alia quæ in causis minorum antiquis legibus cautæ sunt, manere intemerata decernimus. † In provinciis autem Curiales in nominandis tutoribus & curatoribus clarissimarum personarum exhibeant debitam cautionem, & discriminis sui memores, cognoscant indemnitati minorum obnoxias etiam suas deinceps esse facultates. Dat. 3. cal. Januar. *Mediolani*, TIMASIO & PROMOTO COSS. 339.

2. Imppp. VALENT. THEOD. & ARCAD.

AAA. Aureliano Præfesto urbi.

Generali lege prospectum est, ne qui ad illustrium Senatorum tutelam curialibus occupati necessitatibus vocentur. Dat. 8. cal. August. THEODOSIO A. 3. & ABUNDANTIO COSS. 393.

TIT. XXXIV.

QVI DARE TVTORES VEL CVRATORES POSSVNT, ET QVI DARI NON POSSVNT.

I. Imp. ALEXANDER A. Amphibulo.

Cum tibi in ea ætate constituto, ut si de statu (tuo) constaret, per tutores sive curatores negotia tua administrari deberent, libertatis controversiam fieri alleges: non (ideo) oportuit impediri, quo magis liberali causa ordinata, quia interim pro libero habebaris, curator tibi daretur, per quem defendi causa tua potest. PP. calend. Novemb. ALEXANDRO A. CONS. 223.

2. Idem A. Artemisia.

Maritus, etsi rebus uxoris suæ debet affectionem, tamen curator ei creari non potest. PP. cal. Jul. FVSCO 2. & DEXTRO COSS. 226.

3. Imp. PHILIPPVS A. Dolenti.

Luminibus captum curatorem haberi debere falso tibi persuasum est. PP. 13. cal. August. PEREGRINO & ÆMILIANO COSS. 245.

4. Idem A. Emerito.

Militiæ armatæ muneribus occupatus, neque si legitimus sit, neque si ex testamento datus fuerit, nec alio modo etsi voluerit, tutor vel curator fieri potest: sed si errore ductus res administraverit; negotiorum gestorum actione convenitur. PP. 10. cal. August. PEREGRINO & ÆMILIANO COSS. 245.

5. Impp. DIOCLET. & MAXIM. AA. & CC. Æmiliano.

Neque a præside alterius provinciae, neque a magistratibus municipalibus tutorem ortum ex alia civitate, nec domicilium, ubi nominatur, habentem, jure dari posse ab eo, cujus jurisdictioni subiectus non est, certissimi juris est. Neque cessatio injuncti perperam officii ad periculum ejus pertinet. S. 12. cal. Maji. AA. COSS. 290.

6. Idem AA. & CC. Leontio.

Quod dicis, matrem filiis tutores nolle petere, super hac re adi præsidem provinciae: qui si eam neglexisse perspexerit, etiam ipse magistratus dare tutores, vel nomina mittere, ut ab ipso decreto tribui possint, jubere non prohibetur. PP. 2. cal. Maji, AA. COSS. 290.

7. Idem AA. & CC. Rufo.

In servili conditione constitutum tutorem, (vel curatorem) a præside dari non posse, nullam habet juris dubitationem. S. 2. Non. Jul. *Philippopoli*, AA. COSS. 290.

8. Idem AA. & CC. Euelpisto.

Creditorum debitoribus tutorem datum, non tantum petitionem non amittere, sed etiam ipsum sibi posse solvere, non ambigitur. PP. 5. Non. Jul. CC. COSS. 293.

In AVTHENT. ut hi qui ob. se ha. per. §. sed & si quis. col. 6. tit. 1. al. 2.

Minor debitor, vel is cui minor tenetur, aut qui minoris

minoris res tenet, a curatione prohibetur. Nam & ante curator, si minoris creditor efficiatur, non sine adjuncto curatore administrabit. Hoc autem ab initio vel probet, vel juret se credere minorem obligatum, vel res ejus habere. Nam si taceat, actionis sustinebit iacturam. Item si debitor taceat: nec redhibitione, nec alia tempore curationis solutione juvabitur. Sed si actionis cessionem adversus minorem suscipiat, nec post curam quidem depositam ea promittitur uti: nec is qui cesserit, agere debet: cum inde legem commiserit, licet cessio pro justis causis facta sit, sed minor lucrabitur. His valentibus in omni cura prodigorum forte, aut furiosorum aut dementium, & omnium quas introducunt leges.

9. Idem AA. & CC. Maximiano.

Si sororis tuæ filiis tutore legitimo patruo constituto, nec ullo excusato privilegio, tutor datus es: cum habendi tutorem alium dari jura prohibeant: necessitatem administrationis ad eum pertinere, nec te datione teneri, non ambigitur. S. 3. cal. Februar. Sirmii, CC. COSS. 294.

10. Idem AA. & CC. Florentino (militi).

Curatore habenti neque adjungi nisi causa cognita, neque in locum ejus alium substitui, nisi ante priore remoto, ambigui juris non est: te quoque abfuturum, damni, quod medio tempore negotiis pupillaribus contigit, esse succedaneum: cum auctorem periculo tuo constituere debueras: nec jure Magistratum in absentia tua alium creasse, certum est. PP. 3. cal. April. CC. COSS. 294.

11. Imp. CONSTANT. A. & CONSTANTIN.

C. ad Bassum Præfectum urbi.

In Universis litibus placet non prius puberem justam habere personam, nisi interposito decreto, aut administrandi patrimonii gratia, aut in litem fuerit curator datus: ut juxta præcedentia nostræ pietatis statuta legitime initiatæ litis agitata in judiciis controversia finiatur. Dat. 3. Id. Octob. Aquileia, CONSTANTINO. A. & LICINIO COSS. 312.

12. Imp. VALENTINIAN. GRATIAN. & THEOD. AAA. Eutropio.

Curator adolescenti ordinatus, post inchoatam litem non potest sub prætextu specialis curatoris a se nominati, aut litem contestatam deferere, aut ab administratione se subtrahere. Dat. 4. cal. Octob. Constantinop. EVCHERIO & SYAGREO COSS. 381.

13. Imp. HONOR. & THEOD. AA. Monaxio Præfecto urbi.

Ne magistratum ulterius procedat licentia: plenius designavimus, ne patrimonialem colonum, sive alium, qui privilegio ab hac nuncupatione defenditur, tutelæ maneris astringat officium. Dat. * HONORIO 8. & THEODOSIO 3. AA. COSS. 409.

TIT. XXXV.

QUANDO MULIER TUTELÆ OFFICIO FUNGI POTEST.

1. Imp. ALEXANDER A. Otaciliæ.

Tutelam administrare virile munus est, & ultra sexum foemineæ infirmitatis tale officium est. PP. 10. Octob. IULIANO 2. & CRISPINO COSS. 225. Pom. 11.

2. Imp. VALENT. THEOD. & ARCAD.

AAA. Tatiano P. P.

Matres quæ amissis viris tutelam administrandorum negotiorum in liberos postulant, priusquam confirmatio officii talis in eas jure eveniat, fateantur actis (sacramento præstito,) id alias nuptias non venire. † Sane in optione hujusmodi nulla cogatur, sed libera in conditiones quas præstituimus, voluntate descendat: nam si malunt alia optare matrimonia, tutelam administrare non debent. † Sed ne sit facilis in eas post tutelam jure susceptam irruptio, bona ejus primitus qui tutelam gerentis affectaverit nuptias, in obligationem venire, & teneri obnoxia rationibus parvulorum præcipimus: ne quid incuria, ne quid fraude depereat. † His illud adjungimus, ut mulier si ætate major est, tunc demum petendæ tutelæ jus habeat, cum tutor, vel testamentarius vel) legitimus defuerit, vel privilegio a tutela excusetur, vel suspecti genere summoveatur, vel ne suis quidem pro animi aut corporis valetudine administrandis facultatibus idoneis inveniatur. † Quod si foeminae tutelam refugerint, & præoptaverint nuptias: tunc demum Vir Illustris Præfectus urbi, accito Prætor qui impertiendis tutoribus præsidet, sive Judices, qui in provinciis jura restituant, de alio ordine per inquisitionem dati minoribus defensores jubebunt. Dat. 12. cal. Februar. Mediolani, VALENTINIANO A. 4. & NEOTHERIO COSS. 390.

In AVTHENT. de hered. ab inest. §. ex his.

coll. 9. tit. 1. Novell. reg. cap. 5.

Matri & avia secundum ordinem tutelam etiam ante agnatos subire permittimus, si inter gesta nuptiis aliis, & Senatusconsulti Vellejani auxilio renunciaverit: solis testamentariis tutoribus eas præcedentibus, legitimis & dativis postpositis. Defuncti namque voluntatem præponi volumus. Præter has autem aliis mulieribus interdiciamus officium tutela subire.

In AVTHENT. ut sine prohibet. mat. debet.

§. propterea igitur. col. 7. tit. 6. al. 4.

Novell. 94. cap. 2.

Sacramentum quidem non exigitur, sed contractis secundis nuptiis expelli eam a tutela convenit: salva minoribus omni alia (prout juris est) cautela.

In AVTHENT. col. & const. ut supra.

Ad hæc, & si debitum inter ipsam & filios quomodo veritur, tutela materna non ideo minus admittitur, debito in sua natura durante. Potest etiam mater naturalium filiorum tutelam agere, omnia agens quæcunque in legitimis definita sunt filiis.

3. Imp. IUSTINIANVS A. Juliano P. P.

Si pater secundum nostram constitutionem naturalibus liberis in his rebus, quæ ab eo in eos profectæ sunt, tutorem non reliquerit, mater autem voluerit eorum (sive masculi sint, sive foeminae) subire tutelam, ad exemplum legitimæ sobolis liceat ei hoc facere, quatenus actis sub competenti Judice intervenientibus, juramentum antea præster, quod ad nuptias non perveniat, sed pudicitiam suam intactam conserve, & renunciet Senatusconsulti Vellejani præsidio, omni-

Gg

que

que alio legitimo auxilio, suamque substantiam supponat: & ita filiorum suorum vel filiarum naturalium tutricem (eam) existere sancimus. Omnibus quæ pro matribus & liberis earum ex legitimo matrimonio progenitis, divalibus Constitutionibus cauta sunt, in hujusmodi matribus observandis. Si enim in filiis justis, in quibus testamentariæ & legitimæ sunt tutelæ, & tamen matribus, his deficientibus ad providentiam filiorum suorum venire conceditur, multo magis in his casibus, ubi legitima tutela evanescit, saltem alias ei dare humanissimum est. Dat. 15. cal. April. Constantinop. LAMPADIO & ORESTE VV. CC. COSS. 530.

TIT. XXXVI.

IN QUIBUS CASIBUS TUTOREM, VEL CURATOREM HABENTI TUTOR VEL CURATOR DARI POTEST.

1. Imp. ANTONINVS A. Tiberiano & Rufo.

SI in locum ejus tutoris ad tempus dari essis, qui Reipublicæ causa aberat, isque jam finito munere quod ei injunctum est, abesse desiit: quin ad ejus officium curamque pertineant negotia pupillæ, ambigere non debetis. Sed consultius feceritis, si præsidem provinciæ virum clarissimum adieritis, ut is ad administrationem tutelæ compellatur. PP. 8. cal. August. ANTONINO A. 4. & BALBINO COSS. 214.

2. Imp. ALEXANDER A. Valentiniano.

POTUIT quidem & debuit competens iudex in locum excusati tutoris, licet pupillus alios quoscumque haberet tutores, curatorem dare. Quamvis autem curator cum aliis in locum excusati tutoris substitutus sis: tamen periculo administrationis ultra pubertatis tempora non adstringeris. PP. 5. Id. Jun. MODESTO & PROBO COSS. 229.

3. Idem A. Hylæ.

PROPTER late diffusum, id est, in diversis locis constitutum patrimonium, vel quod solus administrationi non sufficias, antibi tutelam administranti adjungi aliquos curatores oporteat, Præses provinciæ, si te non sufficientem deprehenderit, æstimabit. PP. 8. Id. Decemb. POMPEIANO & PELIGNO COSS. 232.

4. Imp. VALER. & GRATIAN. AA. Euplojo.

LICET tutorem habenti tutor dari non potest: tamen certis ex causis alius idoneus substitui sententia competentis Judicis solet in locum suspecti, qui convictus ac remotus est, & in locum excusati, vel defuncti, vel relegati tutoris. PP. Idib. Mart. SECVLARI 2. & DONATO COSS. 261.

5. Imp. DIOCLETIAN. & MAXIM. AA. & CC. Zenoni.

CUM ob augmentum facultatum curatores adjungi soleant, non prius dali tutores (ab) administratione eorum liberantur. Sane si is qui administravit, tempore finitæ tutelæ fuit solvendo: secuti temporis periculum ad te pertinere non potuisse, manifestum est. Dat. 3. calend. April. CC. COSS. 293.

TIT. XXXVII.

DE ADMINISTRATIONE TUTORVM VEL CURATORVM, ET PECVNIA PUPILLARI FOENERANDA, VEL DEPONENDA.

In AVTHENT. ut hi qui oblig. se hab. 6. quoniam. col. 6. tit. 1. al. 2. Novell.

72. cap. 6.

NOVISSIME cautum est, a curatore pecuniam pupillarem non esse foenerandam: Quod si fecerit, mutui subiacebit periculo: nisi mobilis sit ejus substantia, cujus cura administratur: tunc enim curator illud solum mutuare cogatur, quod ad dispensationem sufficiet adolescentis, ejusque rebus: quod vero plus est, caute recondatur: vel nisi ex necessitate hoc fecerit, veluti propter expensas in pupillum faciendas.

1. Imp. SEVERVS & ANTONINVS AA. Modesto.

FRUSTRA times administrare res adolescentis, cujus curator es, ne ex hoc aliquis existimet commune periculum prioris temporis te recepisse, sed ea quæ agenda putas, age: & (quod magis interest omnium partium) insta, ut Judex inter te, & tutores datus, quamprimum partibus suis fungatur. PP. 12. cal. Octob. ALBINO, & ÆMILIANO COSS. 207.

2. Idem AA. Timoni & Elpidophoro.

ADVERSUS curatorem adolescentis cui collegæ dati estis, quamdiu administratio communis durat, exerceri judicium non potest. PP. 2. cal. Maji, APRO & MAXIMO COSS. 208.

3. Imp. ANTONINVS A. Pumoso.

SUMPTUS in pupillum tuum necessarios, & ex justis honestisque causis Judici, qui super ea recogniturus est, si probabuntur (facti) accepto ferentur: etiamsi Prætoris decretum de dandis eis non sit interpositum. Id namque quod a tutoribus sive curatoribus bona fide erogatur, potius iustitia quam aliena auctoritate firmatur. 4. cal. Sept. DVOBVS & ASPRIS COSS. 213.

4. Idem A. Proculæ.

NISI eam pecuniam, quam constitit libertum paternum tutorem filix tuæ rationi ejus debere, vel deposuerit, vel in prædiorum comparisonem converterit, remittitur ad Præfectum Urbis, secundum ea quæ constituta sunt arbitrio ejus puniendus. PP. 12. calend. Octobr. ANTONINO A. 4. & BALBINO COSS. 214.

5. Idem A. Rufino.

FRUSTRA tutores quondam adolescentium quorum curam administras, judicatum (facere) detrectant, cum exacta pecunia possit auctoritate Præsidis in depositi causam haberi. PP. cal. Jun. LÆTO 2. & CEREALE COSS. 216.

6. Imp. ALEXANDER A. Paconio.

NON est ignotum, tutores vel curatores (adolescentum,) si nomine pupillorum vel adultorum scientes calumniosas instituant actiones, eo nomine condemnari oportere: ne sub prætextu nominis eorum propter suas similitudines secure lites suas exercere possint existiment. PP. 6. Idib. Maji, MAXIMO 2. & ÆLIANO COSS. 224.

7. Idem A. Valerio.

TUTELAM pupillorum tuorum sic administrare debes,

debes, ne ædificium quod his relictum est, contra formam alienandi testamento datam vendas. PP. 6. Idib. Jul. MAXIMO 2. & AELIANO COSS. 224.

8. Idem A. Aprili.

ET si scisses te curatorem datum nec administras-
ses: cæteris curatoribus, & administrationem
peragentibus, & sufficientibus damno præstando,
contra de actio dari non potest. Sin autem nescis-
ses te curatorem datum, etiam si solvendo cæteri
non sint, damni periculum ad te non redundat. PP.
7. cal. Decemb. ALEXANDRO A. 3. & DIONE
COSS. 230.

9. Idem A. Inclytæ.

SI curatores habes, hique dotare te bonis tuis ces-
sant: adito Præsede provinciæ impetrabis, ut
quod moderatum est, honestæ personæ, præstare
cogantur. PP. 17. cal. Maji, AGRICOLA & CLE-
MENTINO COSS. 231.

10. Idem A. Rufinæ.

SI liberti ejusdemque curatoris culpa, vel frau-
de ratio vestra læsa sit: sarciri damnum ab eo
qui dedit, Præsides provinciæ curabit: Non dubita-
turus etiam graviolem executionem adhibere, si
quid tam aperta fraude commissum est, ut punien-
dum in liberto crimen deprehendatur. PP. 11. cal.
August. AGRICOLA & CLEMENTINO COSS.
231.

11. Imp. GORDIANVS A. Cæcilio.

SI bonam causam ea, cujus tutor es, habuit, &
adversus latam sententiam non appellasti, seu
post appellationem provocationis solennia imple-
re cessaveris, tutelæ judicio indemnitatem pupil-
læ præstare debes. PP. Id. August. GORDIANO A.
& AVIOLA COSS. 240.

12. Idem A. Octavianæ.

DE his, quæ in fraudem administrationis a tu-
tore gesta, vel negligenter acta a curatoribus
eorum, quibus successisti, allegas, agere debes:
si modo annos legitimæ ætatis implesti. Neque
(enim) ignoras non multum patrocinari fœcun-
ditatem liberorum fœminis ad rerum suarum ad-
ministrationem, si intra ætatem legitimam sint
constitutæ. PP. 3. Non. Octobr. GORDIANO A.
& POMPEIANO COSS. 242.

13. Idem A. Longino.

Tutores debita pupillaria, seu deposita repo-
scentes, ad satisfactionem compelli non posse,
manifestum est. PP. 8. cal. Maji, ARIANO &
PAPPO COSS. 244.

14. Imp. PHILIPPVS A. & PHILIPPVS
C. Clementi.

Rationes curæ administratæ ante impletum,
quintum & vicesimum annum durante offi-
cio posci jure non posse, manifestum est. PP.
Prid. Non. August. PHILIPPO A. 2. & TITIA-
NO COSS. 246.

15. Imp. DIOCLET. & MAXIM. AA.
Licinio.

SI non subscripsisti quasi fidejussor: frustra vere-
ris, ne ex ea intercessione qua signasti ut cura-
tor, olim liberatus (ut affirmas) sententia Præ-
sidis, ex officio curatoris conveniri possis. PP.
Prid. Non. Mart. DIOCLETIANO 3. & MAXI-
MIANO AA. COSS. 287.

16. Idem AA. & CC. Proculo.

Non omni titulo res pupilli potestatem alie-
nandi tutores habent: sed administratio-
nis tantum causa distrahentes, quæ eis venun-
dare licet, justam causam possidendi comparanti-
bus præstant. Cum itaque donandi nulla ratione
res eorum, quorum administrant negotia, potesta-
tem habeant: vindicare dominium a possidenti-
bus non prohiberis. Dat. 10. calend. Maji, He-
raclie, AA. COSS. 287.

17. Idem AA. & CC. Martiali.

DE successione sua tutores frustra timent: cum
his qui tutelam administraverunt, testamen-
ti factio non denegetur, nec de bonis suis donare
aliquid prohibeantur. S. 16. cal. Novemb. Sirmii,
AA. COSS.

18. Idem AA. & CC. Soterico.

DEbitoribus pupillæ pro officii ratione tutorem
te constitutum adseverans, ad te nominum
periculo pertinente, parere solutioni denuntia.
Qui si satis non fecerint: in venditione piguo-
rum uti (communi) jure potes. S. Prid. cal.
Januar. Sirmii, AA. COSS.

19. Idem AA. & CC. Vindiciano.

Tutor licet absens, decreto datus, si sciens so-
lemniter se non excusaverit, administrationi
constituitur obnoxius. S. 3. Idib. Februar. Sir-
mii, CC. COSS. 294.

20. Imp. CONSTANTINVS A. Eufemianæ.

Pro officio administrationis tutoris vel curato-
ris bona, si debitores existant, tanquam pigno-
ris titulo obligata, minores sibimet vindicare mi-
nime prohibentur. † Idem est, & si tutor, vel
curator quis constitutus, res minorum non admi-
nistraverit. Dat. 7. cal. April. Treveris, VOLV-
SIANO & ANNIANO COSS. 312.

21. Idem A. Maximo P. P.

(Pupillorum seu) minorum defensores, si per
eos donationum conditio neglecta est, rei amis-
sæ periculum præstent. Dat. 3. cal. Februar. Ra-
ma, SABINO & RVFINO COSS. 316.

22. Idem A. ad Populum.

Lex, quæ tutores curatoresque necessitate ad-
strinxit, ut aurum, argentum, gemmas, vestes,
cæteraque mobilia pretiosa, urbana etiam (prædia,
&) mancipia, domos, balnea, horrea, atque omnia
quæ intra civitatem sunt, venderent, omniaque ad
nummos redigerent, præter prædia & mancipia ru-
stica, multum minorum utilitati adversa est. Præ-
cipimus itaque, ut hæc omnia nulli tutorum cura-
torumve liceat vendere: nisi hac forte necessitate
& lege, qua rusticum prædium atque mancipium
vendere, vel pignorate, vel (in donationem)
propter nuptias, vel in dotem dare in præteritum
licebat: scilicet per inquisitionem judicis, & pro-
bationem causæ, interpositionemque decreti,
ut fraudi locus non sit. † Ante omnia igitur
urbana mancipia, quæ totius supellestilis noti-
tiam gerunt, semper in hereditate & in domo
retineantur: nam boni servi fraudem fieri pro-
hibebunt: mali, si res exegerit, sub quæstione
politi, poterunt prodere veritatem: atque ita
omnia observabunt, ut nec inventarium minue-
re,

re, nec mutare, vel subtrahere aliquid tutor valeat: Quod in veste, margaritis, gemmis, & vasculis, cæteraque suppellectili necessarium est. Et tolerabilius est (si ita contigerit) servos mori suis dominis, quam servire extraneis: quorum fuga potius tutori adscribitur, siue negligentia dissolutam esse patiatur disciplinam, siue duritia, vel inedia, atque verberibus eos afficiat. Nec enim dominos execrantur, sed magis diligunt: ita ut hæc lex per hoc quoque melior antiqua sit. Tunc enim remota servorum custodia, etiam vita minorum sæpius probatur. † Nec vero domum vendere liceat in qua defecit pater, minor crevit, in qua majorum imagines aut (non) videre fixas, aut revulsas videre, satis est lugubre. Ergo & domus, & cetera omnia immobilia in patrimonio minorum permaneant: nullumque ædificii genus, quod integrum hereditas dabit, collapsum tutoris fraude depereat. Sed & si parens, vel ille cujuscunque heres est minor, reliquerit deformatum ædificium; tutor testificatione operis ipsius, & multorum fide, id reficere cogatur: ita enim annui redditus plus minoribus conferunt, quam per fraudes pretia diminuta. † Servi etiam qui aliqua sunt arte præditi, operas suas commode minoris inferant, & reliqui in usu minoris domini esse non poterunt, quibusque ars nulla est, partim labore suo, partim alimoniarum taxatione pascantur: lex enim non solum contra tutores, sed etiam contra scæminas immoderatas atque intemperantes prospexit minoribus: quæ plerumque novis maritis non solum res filiorum, sed etiam vitam addicunt. † Huic accedit, quod ipsius pecunia (in qua robur omne patrimoniorum veteres posuerunt) scænerandi usus vix diuturnus, vix continuus, & stabilis est: quo subsecuto, intercidente sæpe pecunia, ad nihilum minorum patrimonium deducuntur. † Jam ergo venditio tutoris nulla sit sine interpositione decreti. Exceptis his duntaxat vestibus, quæ detrita usu, seu corruptæ servando servari non potuerunt. † Animalia quoque supervacua, quamvis minorum, quin veneant, non vetamus. Dat. Id. Mart. CONSTANT. A. 7. & CONSTANTINO C. COSS. 326.

23. Idem A. Felici.

Si tutoris, vel curatoris culpa, vel dolo, eo quod vestigal prædio emphyteutico impositum minime dependere voluissent, minoris (prædium) fuerit amissum: damnum quod ei contigit, ex substantia eorum resarciri necesse est. Dat. 13. calend. Maji, Constantinop. DALMATIO, & XENOPHILO COSS. 333.

24. Imp. ARCAD. & HONORIVS AA. Eutychiano P. P.

Tutores, vel curatores, mox quam fuerint ordinati, sub præsentia publicarum personarum inventarium rerum omnium & instrumentorum sollemniter facere curabunt. Aurum, argentumque, & quicquid vetustate temporis non mutatur, si in pupilli substantia reperiatur, in tutissima custodia collocent: ita tamen ut ex mobilibus aut prædia idonea comparentur: aut si forte (ut adsolet) idonea non potuerint inveniri, juxta antiqui juris formam, usurarum crescat accessio: quarum ex actio ad periculum tutorum pertinet. Dat. 7. cal.

Mart. Constantin. ARCAD. 4. & HONORIO 3. AA. COSS. 396.

25. Imp. IUSTINIANVS A. Joanni P. P.

Sancimus: creatione tutorum & curatorum cum omni procedente cautela, licere debitoribus pupillorum vel adultorum ad eos solutionem facere: ita tamen, ut prius sententia judicialis sine omni damno celebrata hoc permiserit: quo subsecuto, si & iudex (hoc) pronuntiaverit, & debitor persolverit: sequitur hujusmodi causam plenissima securitas, ut nemo in posterum inquireretur: Non enim debet quod rite, & secundum leges ab initio actum est, ex alio eventu resuscitari. † Non autem hanc legem extendimus etiam in his solutionibus, quæ vel ex redditibus, vel ex pensionibus, vel aliis hujusmodi causis pupillo, vel adulto accedunt: sed si extraneus debitor ex scæneratitia forsitan cautione, vel aliis similibus causis solutionem facere, & se liberare desiderat: tunc enim eam subtilitatem observari censemus. Dat. 10. cal. Mart. Constantinop. post consulatum LAMPADII & ORESTIS VV. CC. 531.

26. Idem A. Joanni P. P.

Cum quædam mulier testamento condito filium suum præterisset, idem autem filius, qui præteritus erat, vel fratris, vel extranei esset tutor, vel curator, qui scriptus a matre tutoris fuerat heres: in præsentis specie manifestissimum erat, stare tutorem, vel curatorem in præcipiti loco: siue enim auctoritatem suam, vel consensum de adeunda hereditate præstare pupillo, aut adulto minime voluerit, ne ex hac causa sua jura aliquod patiantur præjudicium, (satis enim imminet periculum tutelæ, vel utilis negotiorum gestorum actionis, ne pupillus, vel adultus, utpote ex illius tarditate læsus, litem ei ingerat) siue hujusmodi timore perterritus auctor fuerit pupillo vel adulto, periculum emergebat: dum enim alii consentit, ipse sua jura perdit: videbatur etenim confirmare matris suæ judicium, quod oppugnandum esse existimabat: & multæ aliæ insuper species oriuntur, ex quibus verendum est tutori, vel curatori circa suas res præjudicium (parari:) puta in hypothecis, & aliis variis causis. Invenimus autem generaliter definitum, post officium depositum omnes actiones, quas tutor, vel curator ex necessitate officii subiecit, in quondam pupillum, vel adultum transferri. Quare tam optimo exemplo argumentati, (necnon) & aliis omnibus casibus, in quibus veretur tutor, vel curator, ne præjudicium ei aliquod fiat, timorem ejus removemus: Damus igitur eis cum summa fiducia res pupillorum, vel adultorum gubernare: scituris, quod lex nostra sua eis jura immutata reservat, nihil ex hujusmodi auctoritate, vel consensu præjudicii subituris. Dat. 10. cal. Septemb. Constantinop. post Consulatum LAMPADII & ORESTIS VV. CC. 531.

27. Idem A. Joanni P. P.

Constitutionem, quam nuper fecimus, disponentes, quemadmodum debent solutiones in contractibus minorum fieri siue ex redditibus, siue ex pensionibus, siue ex aliis similibus causis, etiam in usuras extendimus: quæ tamen non summam, neque ex multis annis collectæ jam debentur,

tur, biennales metas, & centum solidorum quantitatem minime excedentes. Dat. 10. calend. Novemb. *Constantin.* post Consulatum LAMPADII & ORESTIS VV. CC. 531.

28. Idem A. Joanni P. P.

Sancimus, neminem tutorum vel curatorum pupilli, vel adulti, vel furiosi, aliarumque personarum, quibus tam ex veteribus, quam ex nostris (legibus vel) constitutionibus creantur curatores, defensionem, quam pro lite susceperunt, recusare: sed ab initio litis, modis omnibus memoratas personas defendere, & litem preparatam secundum leges instruere: scientes, quod hoc munus necessarium est, tam tutelæ, quam curationi. Et si hoc recusaverint, vel subire distulerint: non solum utpote suspecti amoveantur, amissa eorum existimatione, sed etiam ex substantia sua omne detrimentum, quod antelata personæ ex recusatione defensionis sustinent, resarcire cogantur. §. 1. Sed & si quis ex quadam interpellatione admonitus pro litis instructione consuetam cautelam exposuerit, vel post litem contestatam, quam per se, non per procuratorem susceperit, vel demens, vel furiosus factus fuerit: sancimus, continuo curatorem ei in competenti iudicio ordinari, cura & provisione tam iudicis, sub quo lis vertitur, quam cognatorum & propinquorum, & actoris, si voluerit: ut non ab eo instituta lis diutius protrahatur: necessitatem habente creato curatore defensionem subire, & cætera litis adimplere. §. 2. Personis etiam, quæ periculo proprio, vel suæ substantiæ tutores, vel curatores petierunt (sive matres (forte) fuerint, sive quidam alii) compellendis eos, quos ordinaverint tutores vel curatores, preparare talem subire defensionem: vel si illi noluerint hoc facere, & propter huiusmodi defensionis recusationem a tutela, vel curatione removeantur: necessitatem imponimus memoratis personis alios tutores, vel curatores ordinare in ipsis gestis, in quibus tutores vel curatores creantur, ex sua confessione declarantes talem subire defensionem. Ne autem tales personæ sine provisione debita relinquantur, vel contra eos agentium iura diutius protelentur, sancimus, continuo, id est, post recusationem defensionis, in casibus videlicet, in quibus (sicut dictum est) hoc fieri possit, creationem aliorum tutorum, vel curatorum celebrari: cognatis, aliisque propinquis & adfinibus, vel creditoribus, vel aliis quorum interest, adeuntibus, vel admonentibus eos, qui secundum leges jus habent tutores, vel curatores constituere. §. 3. Defensionem autem & nomen ejus in hoc casu apertius declarantes, ne forte putaverint tutores, vel curatores gravamen sibi imponi, illam decernimus defensionem eos subire, quæ non satisfactione pro eventu litis constituitur, sed ut tantummodo litem secundum legum ordinem pro pupillo, vel adulto aliisque personis instruant, licentiam ex hac nostra auctoritate habentes, sine decreto res, quarum gubernationem gerunt, pro cautela litis subsignare. §. 4. Omnem autem dubitationem pro defensione pupillorum & adultorum, aliarumque personarum penitus amputantes, sancimus, omnes tutores vel

curatores non alias creari, nisi prius cum aliis solemnibus verbis, quæ pro gubernatione rerum, tam in gestis, quam in cautionibus ab his conscribuntur, hoc specialiter expresserint, quod omnino sine ulla dilatione defensionem pro pupillis, & adultis aliisque supra memoratis personis subire vos necesse est. §. 5. Hisque adjicimus, nullam (neque) in hoc capitulo ambiguitatem relinquentes, tutoribus & omnibus curatoribus licere fructus, sive qui ex redditibus prædiorum colliguntur, sive qui ex substantia personarum, quarum gubernationem habent, inventi fuerint, (id est, vinum, oleum, & frumentum, vel cujuscunque speciei sunt) sine decreto distrahere iusto pretio, quod in his locis, in quibus venditio celebratur, tunc temporis noscitur obtinere, & quæ ex venditione eorundem fructuum colliguntur, pecuniæ, cum alia pupillorum, vel adultorum aliarumque personarum substantia administrantur. Dat. 12. calend. Novemb. *Constantinop.* post Consulatum LAMPADII & ORESTIS VV. CC. 531.

TIT. XXXVIII.

DE PERICULO TUTORVM ET CURATORVM.

1. Imp. ALEXANDER A. Quarto.

ET qui notitiæ causâ liberti tutores dantur, quamvis soli administrandorum negotiorum pupillorum sive adultorum facultatem interdum non accipiant, propter tenuitatem sui patrimonii, periculo tamen omnes sunt obligati: sive ea, quæ scire debent, ex utilitate eorum tutores sive curatores dissimulaverint, sive fraudem aliquam adhibuerint, vel cum aliis participaverint, aut cum suspectos facere deberent, vel in officio muneris, vel debito obsequio cessaverint. P. P. 9. cal. Februar. ALEXAND. A. 2. & MARCELLO COSS. 227.

2. Idem A. Saturo.

AD eos, qui in alia provincia tutelam administrant, periculum administrationis ex persona tutorum, qui in alia provincia res pupilli gerunt, non porrigitur. PP. Non. Jul. ALEXANDRO A. 2. & MARCELLO COSS. 227.

3. Imp. PHILIPPVS A. & PHILIPPVS C. Gratiano.

SI res pupillares, quas (in) horreo conditas habere, aut etiam venundare debuisti, in hospitio tuo (ut adseveras) vi ignis absumptæ sunt: culpam seu segnitiam tuam non ad tuum damnum, sed ad pupilli tui spectare dispendium, minus probabilis ratione deposcis. P. P. 3. cal. April. PHILIPPO A. & TITIANO COSS. 246.

4. Idem AA. & CC. Flo. 10.

Tutoribus vel curatoribus fortuitos casus, adversus quos caveri non potuit, imputari non oportere, sæpe rescriptum est. P. P. 12. cal. Sept. PHILIPPO A. & TITIANO COSS. 246.

5. Imp. DIOCLET. & MAXIM. AA. Severo.

Si tutor petitus, vel testamento datus, tutorem se constitutum esse, non ex remissionis negligentiae vitio, sed iustæ ignorationis ratione non didicisti, idque liquidis probationibus ostenderis: periculo ejus temporis, quod ignorante te transmissum est, non teneberis. P. P. 3. Id. Septemb. ipsis 4. & 3. AA. COSS. 290.

Gg 3;

6. Idem

6. lidem AA. & CC. Episteto.

Temporis, quod insequitur post tutelæ translationem, administrationis officio finito, ad eos, qui fuerunt, tutores, gerendæ rei non pertinere periculum, rationis est. S. 5. cal. Decemb. CC. COSS. 293.

TIT. XXXIX.

QUANDO EX FACTO TUTORIS VEL CURATORIS MINORES AGERE VEL CONVENIRI POSSUNT.

1. Imp. ANTONINVS A. Septimio.

Iuliana, cujus (tibi) curatores condemnati sunt, si vicesimum quintum annum ætatis egressa est, actio judicari utilis adversus ipsam bonaque ejus (tibi) exercenda est. Nam tutores curatoresque finito officio non esse conveniendos ex administratione pupillorum vel adolescentium: sæpe decretum est. PP. 8. cal. Jul. *Rome*, ANTONINO A. 4. & BALBINO COSS. 214.

2. Imp. ALEXANDER A. Sorarcho.

Et si tutores tui cum pecuniam pupillarem crederent, ipsi stipulati sunt, utilis actio tibi dabitur.

3. Imp. GORDIANVS A. Prudentiano.

Si in rem minoris pecunia profecta sit, quæ curator, vel tutori ejus nomine minoris mutuo data est, merito personalis in eundem minorem actio data est. PP. Non. Septemb. GORDIANO A. & AVIOLA COSS. 240.

4. Imp. DIOCLETIANVS & MAXIMIANVS AA. & CC. Maximianæ.

Si hi, qui te in pupillari ætate constituta tutores fuerint, postea in administratione perseverantes, vel curatores constituti, tua prædia locaverint: eos competenter conveni: sed (&) ex eorum contractu utilis tibi quæri potuit contra successores conductoris actio. S. 3. Non. Mart. AA. COSS.

5. lidem AA. & CC. Onesimæ.

Per tutorem pupillo actio, nisi certis ex causis quæri non potest. Dat. Id. Decemb. CC. COSS.

TIT. XL.

SI EX PLURIBVS TUTORIBVS VEL CURATORI-BVS OMNES, VEL VNVS AGERE PRO MINORE VEL CONVENIRI POSSINT.

1. Imp. ANTONINVS A. Cassio militi.

Ab uno ex tutoribus, vel curatoribus causam posse minorum defendi, cum alii tutores, vel curatores eam defendere noluerint, ignorare non debes. PP. Nonis Novembris, MESSALA & SABINO COSS. 215.

2. Imp. CONSTANTINVS A. & LICINIVS C. ad Symmachum.

Si divisum administrationis periculum per provincias sit: his tantum omnibus insinuari convenit, & ab ipsis inferri litem, qui in ea provincia tutelæ, vel curæ officium sustinent, ne de aliis provinciis defensores minorum ad judicia perducantur. Datum Prid. Non. Februar. CONSTANTINO A. 5. & LICINIO C. COSS. 319.

TIT. XLI.

NE TUTOR, VEL CURATOR VECTIGALIA CONDUCAT.

1. Imp. ANTONINVS A. Sexto.

Competens Judex non ignorat non esse admit-tendos ad vectigalia conducenda (eos) qui pupillorum vel adolescentium tutelam, seu curam administrant, vel qui ejus administrationis rationem nondum reddiderunt. Sed quamvis contra Interdictum ad vectigal conducendum accesseris, tamen quoniam ultro me adisti, si tam vectigali, quam pupillis satisfeceris, falsi crimine carebis. Cum autem fisco te jam obstructum postea tutorem esse factum dicas: periculo te excusare poteris. PP. 8. cal. August. *Rome*, ANTONINO A. 4. & BALBINO COSS. 214.

TIT. XLII.

DE TUTORE VEL CURATORE QUI SATIS NON DEDIT.

1. Imp. VALERIANVS & GALLIENVS AA. Tito & Flaviano.

Si nondum vobis ætas legitima completa est, satisfactionem ab his, quo minus idoneos curatores vobis ab adversario cum Magistratu fungeretur, datos dicitis, postulate: Prohibentur enim ab administratione, nisi securitati vestræ satisfactione prospexerint. PP. Non. Jul. ÆMILIANO & BASSO COSS. 260.

2. lidem AA. & VALERIAN. C. Euplojo.

Eum tutorem, qui seperest, si secundum Præfidis præceptum & juris formam satis non dat: removeri a tutela, si inopia hoc faciat, sine infamia: si fraude, etiam cum nota, aditus Rector provinciae jubebit: & in locum defunctorum alios idoneos substitui præcipiet: præsertim cum patrimonium pupilla nova hereditate auctum esse proponas. Tutores autem dati ab heredibus eorum, quos decessisse dicis, rationem tutelæ deponent. PP. Idib. Maji, SECVLARE & DONATO COSS. 261.

3. Imp. DIOCLETIANVS & MAXIMIANVS AA. Stratonicæ.

In dubium non venit, tutores, qui testamentum dati non sunt, administrandi potestatem, nisi satisfactione emissa salvam tutelam fore, non habere. Si igitur tutor, qui pro tutelari officio non caverat, judicio expertus est: adversus eum lata sententia juri tuo officere non potuit: nec ea, quæ ab eo gesta sunt, ullam firmitatem obtinent. Frustra igitur in integrum restitutionis auxilium desideras, quando ea, quæ ab eo gesta sunt, ipso jure irrita sunt. PP. 18. cal. Januar. *Nicomedia*, DIOCLET. 3. & MAXIM. AA. COSS. 287.

4. lidem AA. & CC. Tertullo.

Non omnium tutorum par similisque causa est. Quapropter cum exemplo testamentarii confirmatum a Præside, vel datum ex inquisitione, non onerari satisfactione rem pupillorum salvam fore, manifestum sit: pluribus tamen datis ex inquisitione tutoribus, illum qui satis secundum formam Edicti rem pupilli salvam fore dedit, in administratione præferri, jamdudum obrinuit. S. Idib. Decembr. *Nicomedia*, CC. COSS. 294.

5. Imp.

5. Imp. CONSTANTINVS & MAXIMIANVS

AA. Severo, & Maximo CC.

Tutor, qui satisfactionem, cum satisfacere debuit, minime interposuit: nihil omnino ex bonis pupilli alienare potest. Posteaquam autem ad tutelæ administrationem electus est, & bonorum possessionem pupilli nomine agnoscere eum potuisse, & cætera (ejus) quæ tempore actarentur, persequi debuisse, aperte claret. Dat. II. cal. Januar. CONSTANTINO & MAXIMIANO AA. COSS. 305. vel 306.

TIT. XLIII.

DE SUSPECTIS (TUTORIBVS, VEL CURATORIBVS.)

1. Imp. ANTONINVS A. Domitiæ.

Libertum tuum, & tutorem filii tui, si fraudulentè ejus administrare existimas, suspectum facere potes, modo si officium ejus pubertate pupilli finitum non est. Nam si eo jure tutor esse desit, (is) iudicio tutelæ conveniendus est. PP. Idib. Aug. *Roma*, DVOBVS & ASPRIS COSS. 213.

2. Idem A. Longino.

Curatores quidem suo periculo, quanto tardius ad eos tutela transfertur, cessant. Quod si in fraudem id (esse) factum existimas, suspectos eos postula: qui si summoventi meruerint, in locum eorum alios accipies. PP. Id. Januar. LÆTO 2. & CEREALE COSS. 216.

3. Imp. ALEXANDER A. Fortunatæ.

Praeses provinciarum tutores filiorum tuorum, strictioribus remediis adhibitis, omnimodo administrationis officium compellet agnoscere. Quod si in eadem contumaciâ perseveraverint: suspectos postulare, ut alii in locum eorum petantur, non prohiberis. PP. Id. Januar. ALEXAND. A. 3. & DIONE COSS. 230.

4. Idem A. Thalidæ.

Etiam testamento patris tutorem datum suspectum postulare potes, si fraudem tutoris argueris. PP. 8. cal. Jan. MAXIMO 2. & PATERNO COSS. 234.

5. Idem A. Asclepiadi.

In postulandis suspectis tutoribus seu curatoribus non vires patrimoniorum principaliter, sed an nihil (segitèr, nihil) fraudulentè geratur, perpendi oportet. PP. 6. cal. Januar. MAXIMO 2. & PATERNO COSS. 234.

6. Imp. GORDIAN. A. Felici.

Pletatis fungeris munere, qui fratris tui filios (ut necessitudo sanguinis suadet) protegere conaris. Si igitur tutores, vel curatores eorum non rectè administrant: suspectis eis postulatis atque ostensis, ut alii in locum eorum constituentur, facile impetrabis. Quod si nihil in fraudem egerunt, verum ita egeni sunt, ut in eorum administratione fratris tui filiorum substantia periclitetur, an eis adjungendus sit curator, qui idoneus facultatibus sit, Rector provinciarum æstimabit. † Removendi autem licentia non solum parentibus utriusque sexus, sed etiam cognatis, extraneis, & affinibus, & ipsi, cujus res administrantur, si non impubes sit, arbitrio cognatorum bonæ opinionis constitutorum conceditur. PP. 5. Idus Nov. PIO & PONTIANO COSS. 239.

7. Idem A. Gorgoniæ.

Eum, quem ut suspectum tutorem vel curatorem accusas, pendente causa cognitionis abstinere ab administratione rerum (tuarum,) donec causa finiatur, Praeses provinciarum jubebit. Alius tamen interea in locum ejus in administratione rerum ordinandus est. PP. 7. cal. Mart. SABINO 2. & VERVSTO COSS. 241.

8. Imp. PHILIPPVS A. & PHILIPPVS C. Proculo.

Si non suspectum contutorem tuum postulare, ac remove ab administratione bonorum pupilli curaveris: admitti nequaquam potest ratio desiderii tui, jam nunc postulantis tutelam tibi nomine ejusdem pupilli restitui. PP. 14. calend. Novemb. PEREGRINO & ÆMILIANO COSS. 243.

9. Imp. DIOCLETIANVS & MAXIMIANVS AA. Ammiano.

Suspectos tutores ex dolo, non etiam eos, qui ob negligentiam remoti sunt, infames fieri, manifestum est. S. 8. calend. Maji, CC. COSS.

TIT. XLIV.

DE IN LITEM DANDO TUTORE, VEL CURATORE.

1. Imp. ANTONINVS A. Miltiadi.

Si quas petitiones adversus pupillos tuos habes, dirigere eas potes, adstantibus causamque defendentibus contutoribus tuis, cum & si alios tutores non haberent, ad hoc genus litis defendendæ curatores accipere deberent. PP. 13. cal. August. ANTONINO A. 3. & BALBINO COSS. 214.

2. Imp. ALEXAND. A. Euaresto.

An tibi partis fundi paterni vindicatio competat, is cujus de ea re notio est, æstimabit. Respicere autem debes officium in quo te esse tutorem dicis: ne ob ejusmodi petitionem evictione secuta, ultra pretii quantitatem auctoris heredem pupillum tuum oneres, qui laudatus per te defendi debeat: cum aut compensationis rationem habere, aut contrario tutelæ iudicio experiri possit. Sed ne tuum jus (si quod habes) impediatur, ad eam rem defendendam quæ adversus te vindicantem agenda erit, curatores pupillo petantur. PP. cal. Maji, IULIANO 2. & CRISPINO COSS. 225.

3. Imp. GALLIENVS A. Valerio.

Ad protegendam causam tutor sive curator datus, conveniri non potest administrationis periculo, cum sola suscepti negotii tutela mandata est. Si nihil igitur (ut allegas) præter negotium gessisti, frustra conveniris. PP. cal. April. VALERIANO & LUCIANO COSS. 266.

4. Idem A. Irenæo.

Ad litem datus tutor, si quid bona fidei erogasti, a contutoribus, more solito exigere potes. PP. calend. Novemb. PATERNO & ARCESILAO COSS. 268.

5. Imp. DIOCLET. & MAXIM. AA. & CC. Tigrani.

Sive ex testamento, sive (ex) jure legitimo, fratris tui filiorum tutelæ onus ad te perveniat: vereri non debes de his quæstionibus, quas adversus fratrem tuum quondam tibi fuisse dicis: cum si qua emerferit lis, procuratore dato, & illis curatore

ratore ad litem constituto, & solennitati juris (ubi tutor exigitur) & indemnitati utriusque prospici possit. Script. 4. cal. Maji, CC. COSS. 294.

TIT. XLV.

DE EO QUI PRO TUTORE NEGOTIA GESSIT.

1. Imp. VALERIANVS & GALLIENVS AA. Marcello.

ETiam mulieres si res pupillares pro tutore administraverint, ad præstandam rationem tenentur. PP. ÆMILIANO & BASSO COSS. 260.

2. Imp. DIOCLETIANVS & MAXIMIANVS AA. & CC. Marco.

Non utiliter nominatus tutor pupillorum nomine agendo, licet ex eorum persona injunctas impleat intentiones, exceptione (si tutor non est) summovetur. Dat. Non. Dec. CC. COSS.

TIT. XLVI.

SI MATER INDEMNITATEM PROMISIT.

1. Imp. ALEXAND. A. Brutæ.

Suo potius periculo Magistratus tutores, quos petisti, dederunt, quam tu contra sexus conditionem alicui ex ea obligatione obstricta es, quod tuo periculo tutores filiis tuis dari postulasti. PP.

3. Idib. Mart. MAXIMO 3. & VRBANO COSS. 235.

2. Imp. PHILIPPVS A. & PHILIPPVS C. Asclepiadi & Menandro.

Quædam pupillorum vestrorum a matre, itemque avo materno administrata, eorumque nomine indemnitate vobis promissam adseveratis: Quæ si ita sunt, & idem pupilli legitimæ ætatis effecti, non adversus matrem suam, neque avum, sed contra vos congregari malunt: non immerito indemnitate ab his præstari desiderabitis, quos & administrationem suo periculo pridem suscepisse proponitis. P.P. 4. Id. Jul. PRÆSENTE & ALBINO COSS. 247.

3. Imp. DIOCLET. & MAXIM. AA. Cajano.

Ob tutorem non idoneum a matre petitem, frustra vobis eam teneri contenditis, cum non nisi specialiter ejus periculo dari decreto fuerit comprehensum, ex ea obligatione obstricta sit. S. cal. Dec. A. COSS.

TIT. XLVII.

SI CONTRA MATRIS VOLUNTATEM TUTOR DATUS SIT.

1. Imp. SEVERVS & ANTONINVS AA. Tertio.

Si contra matris ultimam voluntatem Fuscium filio communi tutorem datum probaveris: eum sine damno existimationis a tutela removendum Prætor decernet: Quæ rescriptio, si in fraude convictus fuerit, non suffragabitur. PP. 13. cal. Mart. LATERANO & RVFINO COSS. 198.

TIT. XLVIII.

UT CAUSÆ POST PUBERTATEM ADSIT TUTOR.

1. Imp. PHILIPPVS A. Dextro.

Tutores, qui necdum administrationem ad curatores transtulerunt, defensionem causarum pupillarium adstare oportere, sæpe rescriptum est. Et ideo si (ut proponis) instrumenta quibus asseri possunt causæ provocationis, etiamnum hi quorum meministi, apud se detinent: aditus Præ-

ses provinciarum periculi sui eos admoneri præcipiet. PP. 12. calend. Novemb. PHILIPPO A. & TITIANO COSS. 246.

TIT. XLIX.

VBI PUPILLI EDUCARI DEBEANT.

1. Imp. ALEXAND. A. Dionysodoro.

EDucatio pupillorum tuorum nulli magis quam matri eorum, si non vitricum eis induxerit, committenda est. Quando autem inter eam & cognatos & tutores super hoc orta fuerit dubitatio: aditus Præses provinciarum, inspecta personarum qualitate & conjunctione, perpendet ubi puer educari debeat. Sin autem æstimaverit apud quem educari debeat, is necessitatem habebit hoc facere, quod Præses jusserit. PP. 7. Id. Febr. MAXIMO 2. & ÆLIANO COSS. 224.

2. Imp. DIOCLETIANVS & MAXIMIANVS AA. & CC. Gratæ.

Utrum nepos tuus ex filia apud te, an apud patrum suum morari debeat, ex singulorum affectione, & qui magis ad suspicionem ex spe successionis propior sit, æstimabitur. S. 18. cal. Nov. Nicomedie, CC. COSS. 294.

TIT. L.

DE ALIMENTIS PUPILLO PRÆSTANDIS.

1. Imp. ANTONINVS A. Faustino.

Pupillus, si ei alimenta a tutore suo non præstantur, Præsidem provinciarum adeat: qui, ne in alimentorum præstatione mora fiat, partibus suis fungetur. Idem est & si de statu pupilli seu adulti, & de bonis ejus controversia pendeat. PP. 6. Id. Jul. Romæ, LÆTO 2. & CEREALE COSS. 216.

2. Imp. ALEXAND. A. Euphido.

Quod plerumque postulatur, ut arbitrio Prætoris alimenta pro modo facultatem pupillis, vel juvenibus constituentur, pro officio suo, qui aliena negotia gerunt, ne apud judicem controversiam habeant, faciunt. Cæterum si bonus vir & innocens tutor arbitrio suo aluit pupillos (quod interdum etiam necesse est fieri, ne secreta patrimonii & suspectum æs alienum (pandatur:) quod melius est interim taceri, quam cum de modo bonorum quæritur, ultro proferri, & apud acta jus dicentis contra utilitatem pupillorum designari) non dubie accepto ferre debebunt ea quæ vir bonus arbitratur merito ad exhibitionem educationis, ministeria, studiaque erogata esse. Nec ferendus est juvenis, qui cum præsens esset, si ea per alium se consecutum non probet, sumptus recusset quasi vento vixerit, aut nullo liberi hominis studio imbuui meruerit. PP. Non. Dec. MAXIMO 2. & ÆLIANO COSS. 224.

TIT. LI.

ARBITRIUM TUTELÆ.

1. Imp. ANTONINVS A. Leoni.

Cum tutelæ administratæ ratio a te peti cœperit: neque veritati, neque iustis probationibus officit, quod (ut dicis) testator modum matrimonii sui verbis testamenti ampliavit vel minuit. PP. 5. cal. Octob. DVOBVS & ASPRIS COSS. 213.

2. Idem A. Præsentino.

Nomina paternorum debitorum si idonea fuerint

rint initio susceptæ tutelæ, & per latam culpam tutoris minus idonea tempore tutelæ esse coeperunt, iudex qui super ea re datus fuerit, dispiciet: & si palam dolo tutoris, vel manifesta negligentia cessatum est, tutelæ iudicio damnum quod ex cessatione accidisset, pupillo præstandum esse, statuere curabit. PP. Nov. Jul. ANTONINO A. 4. & BALBINO COSS. 214.

3. A. Vitalio.

Si curator post decretum Præsidis, sublata pecunia quæ ad comparationem possessionis fuerat deposita, sibi prædium comparavit: elige, utrum malis in emptione negotium tibi eum gessisse, an quia in usus suos pecuniæ conversæ sunt, Iudex tutelæ iudicio redditus, partem religionis implebit. PP. 3. cal. Jul. LÆTO. 2. & CEREALIS COSS. 216.

4. Imp. ALEXAND. A. Aglao.

Eum, qui bonis paternis secundum Ediæti formam abstentus est, hereditariis actionibus conveniri nulla ratio suadet. Nec ad rem facit, quod adversus curatores vel tutores, si non consulte abstentus sit, actio ei competat: Nihil quippe in ea (actione,) quæ ex officio gesta sunt vel geri debebunt, veniet: sed culpæ solummodo, quantique interfuit ejus non fuisse abstentum, æstimabitur. Cui consequens est, ut si propter eam causam transegisti cum tutoribus vel curatoribus, nulla adversus te creditoribus patris tui petitio competat. PP. 3. cal. Maji, ALEXANDRO A. COSS. 223.

5. Imp. GORDIANVS A. Victorino.

Omnes tutores, seu heredes eorum qui administraverunt tutelam, ad eundem iudicem ire debere, jam pridem constitutum est. Cum igitur patrem tuum cum alio tutelam administrasse alleges: Præses provinciæ eundem Iudicem adversus te atque heredes contutorum patris tui dare debebit, quatenus quisque condemnari debeat, examinaturum. PP. 10. cal. Aug. PIO & PONTIANO COSS. 239.

6. Imp. DIOCLETIANVS & MAXIMIANVS AA. & CC. Cononi & aliis.

Cum interdictæ venditionis vitium, etiam pretii fraude tutor vester cumulasse proponatur: non dubitabit Præses provinciæ, quando venditionem confirmare voluistis, residuum pretium cum usuris venditæ a tutore possessionis celeriter vobis restitui jubere. Quod autem petitis ab heredibus ejus qui vendidit, pretium vobis exolvi, superfluo a nobis desideratis: quia nec Præsidis experientiam possit (hoc) latere, tutores qui gesserunt, sive eorum heredes ob ea negotia quæ per eos administrata sunt, principali loco conveniri debere: cæteris ob culpæ rationem non servati detrimenti periculo substitutis: vel si pariter administrasse doceantur, etiam adversus unum, liberum experiundi arbitrium competere: ita ut actiones quas adversus alios habetis, ad electum transferantur. PP. cal. Septemb. ipsis 4. & 3. AA. COSS. 290.

7. Iidem AA. & CC. Alexandro.

Quicquid tutoris dolo vel lata culpa, aut levi, seu curatoris, minores amiserint, vel, cum possent, non adquisierint: hoc in tutelæ seu negotiorum gestorum utile iudicium venire, non est incerti juris. S. Prid. Id. April. AA. COSS.

Tom. II.

8. Iidem AA. & CC. Dalmatio.

Tutores tutelæ conveniri, longi temporis præscriptio non prohibet: Unde si his transactione, vel novatione aut acceptilatione liberationem non præstitisti: apud Rectorem provinciæ, quæcunque tibi debentur, repetere non prohiberis. S. 14. cal. Maji, AA. COSS.

9. Iidem AA. & CC. Juliano.

Tutorem quondam, ut tam rationem, quam si quid reliquorum nomine debet, reddat, apud Prætorem convenire potes: quamvis enim matrem tuam susceptis bonis vestris *indemnitatem pro hac administratione tutore se præstituram promississe* proponatur: tamen adversus tutorem tibi tutelæ, non adversus matris successores ex stipulatu competit actio. S. Prid. cal. Jan. AA. COSS.

10. Iidem AA. & CC. Pomponio.

Si defunctus tutelam vestram administravit: non rerum ejus dominium vindicare, vel tenere potes: sed tutelæ contra ejus successores tibi competit actio. † Debitum autem aliis indicibus comprobari oportet: nam quod neque ipse, neque uxor ejus quicquam ante administrationem habuerunt: non idoneum hujus continet indicium. Nec enim pauperibus industria, vel augmentum patrimonii quod laboribus, & multis casibus quæritur, interdicendum est. S. 10. calend. Februar. Sirmii, CC. COSS. 293.

11. Iidem AA. & CC. Chrusiano.

Tutor post puberem ætatem puellæ, si in administratione connexa perseveraverit: tutelæ actione totius temporis rationem præstare cogitur. Sin autem post finitam administrationem in iisdem rebus minime se immiscuerit: temporis quod insequitur, periculum ad eum non pertinet. S. cal. Dec. Anchario, CC. COSS. 293.

12. Iidem AA. & CC. Quintillæ.

Tutelæ actio tam heredibus quam (etiam) contra successores competit. S. 10. cal. Dec. Sirmii, CC. COSS. 293.

13. Imp. IVSTINIANVS A. Juliano P. P.

Veteris juris dubitationem decidentes, sancimus: si quidem tutor, vel curator pro substantia pupilli vel adulti aliquid ubicumque dixerit ad majorem quantitatem eam reducens, sive pro utilitate pupilli, vel adulti, sive per aliam quamcumque causam: nihil veritati præjudicare, sed hoc obtinere quod ipsius rei inducit natura, & mensura pupillaris vel adulti ostendit substantiæ. † Sin autem inventario publice facto res pupillares vel adulti inscripserit, & ipse per hujusmodi scripturam confessus fuerit amplio rem quantitatem substantiæ: non esse aliud inspiciendum, nisi hoc quod inscripserit, & secundum vires ejusdem scripturæ patrimonium pupilli, vel adulti exigi: neque enim sic homo simplex (immo magis stultus) invenitur, ut in publico inventario scribi contra se aliquid patiatur. §. 1. Illo proculdubio observando, ut non audeat tutor, vel curator res pupillares, vel adulti aliter attingere, vel ullam sibi communionem ad eas vindicare, nisi prius inventario publice facto, secundum morem solitum res ei tradantur: nisi testatores qui substantiam transmittunt, specialiter inventarium conscribi

H h

vetue-

vetuerint: Scituris tutoribus & curadoribus, quod si inventarium facere neglexerint: & quasi suspecti (ab) officio removebuntur, & poenis legitimis quæ contra eos interminatæ sunt, subiacent: & postea perpetua macula infamiæ notabuntur, neque ab Imperiali beneficio absolutione hujus notatæ fruituri. Dat. Idib. Aug. *Constantinop.* LAMPADIO & GRESTE VV. CC. COSS. 530.

TIT. LII.

DE DIVIDENDA TUTELA, ET PRO QUA PARTE QVISQUE TUTORVM CONVENIATUR.

1. Imp. GORDIANVS A. Optato.

SI post finitum administrationis officium, collegæ tui indemnitati præstandæ idonei fuerint, posteaque dum non conveniuntur, minus idonei effecti sunt, vitium alienæ cessationis ad dispendium tuum pertinere; juristatio non patitur. PP. 6. Id. Mart. GORD. A. 2. & POMPEIANO COSS. 242.

2. Imp. CARINVS & NUMERIANVS.

SI divisio administrationis inter tutores seu curatores in eodem loco, seu provincia constitutos facta necdum fuerit, licentiam habet adolescens, & unum eorum eligere, & totum debitum exigere: cessione videlicet ab eo adversus cæteros tutores seu curatores actionum ei competentium faciendæ. † In divisionem autem administratione deducta, sive a Præside, sive testatoris voluntate: unumquemque pro sua administratione convenire potest: periculum invicem tutoribus (seu curatoribus) non sustinentibus: nisi per dolum aut culpam suspectum non removerunt, vel tarde suspicionis rationem moverunt, cum alter eorum non solvendo effectus sit, vel suspicionis causam agendo sua sponte jura pupilli prodiderunt. Nec prodest eis dicentibus, (eum) contutorem suum non administrasse res pupillares. † Sin vero ipsi inter se res administrationis dividerunt: non prohibetur adolescens unum ex his in solidum convenire, ita ut actiones, quas adversus alios habet, ad electum transferat. P.P. emissæ 12. cal. April. CARINO 2. & NUMERIANO AA. COSS. 284.

3. Imp. DIOCLET. & MAXIM. AA. & CC. Zotico.

Licet tutorum conventionem mutuum periculum minime finiatur: tamen eum qui administravit, si solvendo sit, primo loco, ejusque successores conveniendos esse, non ambigitur. S. 4. cal. Octob. CC. COSS.

TIT. LIII.

DE IN LITEM IVRANDO.

1. Imp. SEVER. & ANTONIN. AA. Asclepiodoto.

Adversus heredes tutoris ad transferendam tutelam judicem accipiens tempore litis instrumenta ad puberem pertinentia restitui desiderabis. Quod si dolo non exhibeantur, in litem jurandi tibi facultas erit: modo si quondam pupillo debitam adfectionem ad vincula quoque religionis extendere volueris. P.P. cal. Aug. ANTONINO 2. & GETA 2. COSS. 206.

2. Imp. ANTONINVS A. Severo.

Is, qui rationem tutelæ seu curæ reposcit, invitatus in litem jurare compelli non potest: sed volens ita demum audiendus est, si heres per longam successionem tutoris instrumenta pupillaria

dolo, vel circumveniendi pupilli gratia, exhibere non vult. Sin vero neque dolum, neque lata culpa, neque fraus heredis convincitur, ommissa jurisjurandi facultate judex de veritate cognoscet: quæ etiam argumentis liquidis investigari potest. P.P. 11. cal. Octob. DVOBVS & ASPRIS COSS. 213.

3. Idem A. Prisciano.

Summa sententia comprehensa, quam cessantibus curatoribus quondam tuis judex secutus jurisjurandi a te prolatis religionem, in condemnationem deduxit, minui pacto non potuit. P.P. cal. Jul. LÆTO 2. & CEREALE COSS. 216.

4. Imp. GORD. A. Mutiano.

Alio jure est tutor, alio heres ejus: Tutor enim inventarium, cæteraque instrumenta si non proferat in litem, jusjurandum adversus se potest admittere: at enim heres ejus ita demum, si reperta in hereditate dolo malo non exhibeat. Sed cum adversus ipsum tutorem litem contestatam esse dicatis: transferentibus vobis in heredes ejus actionem, Præses provinciæ partes suas exhibebit: non ignorans, nisi exhibeantur instrumenta, quatenus juxta formam constitutionum partes suas debeat moderari. P.P. 7. cal. Octobr. PIO & PONTIANO COSS. 239.

5. Imp. DIOCLET. & MAXIM. AA. & CC. Artemidoro.

Licet adversus heredes ob non factum inventarium jusjurandum in actione tutelæ prætermitti placuerit, judicem tamen (datum) velut ex dolo tutoris aliis indiciis instructum, adversus eos ferre sententiam convenit. S. 8. calend. Jan. *Nicomedia*, CC. COSS. 294.

TIT. LIV.

DE HEREDIBVS TUTORVM VEL CURATORVM.

1. Imp. SEVER. & ANTONIN. AA. Fulciano.

Heredes tutorum ob negligentiam quæ non latæ culpæ comparari possit, condemnari non oportet, si non contra tutorem lis inchoata est, neque ex damno pupilli lucrum captatum, aut gratia præstitum sit. P.P. 6. Id. Mart. LATERANO & RVHINO COSS. 198.

2. Imp. ANTON. A. Valentino & Materno.

Pater vester tutor vel curator datus si se non excusavit, non ideo vos minus heredes ejus tutelæ vel utili judicio conveniri potestis, quod eum tutelam seu curam non administrasse dicitis: nam & cessationis ratio reddenda est. Prius tamen propter actum suum eos conveniendos esse, qui administraverunt, sæpe rescriptum est. P.P. 11. calend. Mart. ANTONINO A. 4. & BALBINO COSS. 214.

3. Idem A. Vitæ.

Adversus heredes quondam tutoris tui tutelæ actione consistit. In judicium autem veniet etiam id, quod tibi tutor ex causa fidejussionis debuit. P.P. 4. Non. Jul. ANTONINO A. 4. & BALBINO COSS. 214.

4. Imp. Alexand. A. Frontino.

Heredes eorum, qui tutelam vel curam administraverunt, si quid ad eos ex re pupilli vel adul-

adulti pervenerit, restituere coguntur. In eo etiam, quod tutor vel curator administrare debuit, nec administraverit, rationem reddere eos debere, non est ambigendum. P.P. 8. cal. Nov. ALEXANDRO A. 3. DIONE COSS. 230.

TIT. LV.

SI TUTOR VEL CURATOR NON GESSERIT.

1. Imp. ALEXAND. A. Zotico.

Certum est non solum eos qui gesserunt, sed (etiam) qui gerere debuerunt, tutelæ teneri etiam in ea quæ a contutoribus servari non potuerunt: si modo cum (eos) suspectos facere deberent, id officium omiserunt. Tu autem etsi contra patronum tuum famosam actionem instituere non potuisti: providere tamen ne quid tutelæ deesset, necessariis postulationibus apud eum, cujus de ea re jurisdictio fuit, potuisti. P. P. 2. Id. Dec. MAXIMO 2. & AELIANO COSS. 224.

2. Idem A. Justo.

Qui se non immiscuerunt tutelæ vel curæ ex persona eorum qui gesserunt, & idonei sunt, non onerantur. Si qua vero sunt, quæ cum geri debuerint, omissa sunt, latæ culpæ ratio (omnes) æqualiter tenet. P. P. 8. cal. Maji, IVLIANO 2. & CRISPINO COSS. 225.

TIT. LVI.

DE VSVRIS PUPILLARIBVS.

1. Imp. ALEXAND. A. Crescentino.

Tutorem vel curatorem pecuniæ, quam in usus suos convertit, legitimas usuras præstare debere, olim placuit. PP. Non. Jun. ANTONINO A. 4. & BALBINO COSS. 214.

2. Imp. ALEXAND. A. Ampliato.

Ejus quod ex causa tutelæ debetur usuras præstari oportere, dubium non est: quamvis aliis pro partecipe muneris necessitas solutionis irrogetur: quia non id alias contingit, quam si cessatio contutitoris in suspecto faciendo imputari possit. PP. 13. calend. Jul. IVLIANO 2. & CRISPINO COSS. 225.

3. Idem A. Vitalio.

Si pecuniam pupillarem, neque idoneis hominibus credere, neque in emptionem possessionum convertere potuisti: non ignorabit iudex usuras ejus a te exigi non oportere. PP. Idib. April. MODESTO & PROBO COSS. 229.

4. Imp. DIOCLET. & MAXIM. AA. & CC.

Diratio & Aurelio.

Pupillus agere vobiscum actione tutelæ compelli non potest. Verum adversus futuram calumniam, ut & si quid ei debetis, cursus inhibeatur usurarum denunciationibus, frequenter interpositis, ad iudicium eum provocare: ac si rem dissimulatione proferat, actis apud præsidem provincie factis, voluntatis vestræ rationem declarare: quo facto, tam vobis ipsis, quam securitati filiorum vestrorum consulatis. Quod & in curatoribus locum habet. PP. 3. cal. Sept. Sirmii, CC. COSS. 293.

TIT. LVII.

DE FIDEIVSSORIBVS TUTORVM VEL CURATORVM.

1. Imp. ALEXAND. A. Felici.

Eligere debes utrum cum ipsis tutoribus vel cu-

ratoribus, seu heredibus eorum, an cum his qui pro ipsis se obligaverunt, agere debeas: vel (si ita malis) [dividere] actionem. Nam in solidum & cum reo & fidejussoribus agi jure non potest. PP. 10. cal. Febr. IVL. 2. & CRISPINO COSS. 225.

2. Idem A. Prisco.

Non est ambigui juris, electo reo & solvente, fidejussorem liberari: & ideo si simpliciter acceptus est fidejussor in id, quod tutor seu curator debiturus esset, cum proponas tutorem seu curatorem condemnatum solvisse, quid dubium est fidejussorem liberatum esse? Plane, si stipulatio rem salvam (pupillo) fore, interposita est, vel cautum est in id, quod a tutore vel curatore servari non potest, manet fidejussor obligatus ad supplendam tibi indemnitatem. PP. 8. cal. Aug. FVSCO 2. & DEXTRO COSS. 226.

TIT. LVIII.

DE CONTRARIO IUDICIO TUTELÆ.

1. Imp. SEVERVS & ANTONIN. AA. Stratonii.

Si pro contutore iudicato pecuniam solvisti: nulum iudicium tibi contra pupillum competit, ut delegetur tibi adversus liberatum actio. Quod si nomen emisisti: in rem suam procurator datus, heredes iudicati poteris convenire. PP. 7. calend. Mart. FABIANO & MUTIANO COSS. 202.

2. Imp. ANTONIN. A. Primitivo.

Si non ex propria culpa solus pupillæ condemnatus es, sed absens & indefensus acquievisti: cum ex causa iudicati satisfacere cœperis, actiones adversus contutores tuos mandari tibi a pupilla desiderabis, vel utili actione uteris. PP. 3. Id. Octob. DVOBVS & ASPRIS COSS. 213.

3. Imp. DIOCLET. & MAXIM. AA. Thesidi.

Si pater tuus, quem privigni sui tutelam administrasse proponis, testamento recte facto: pupillo etiam quodam suo herede instituto, decessit: quoniam nonnisi pro portione hereditaria tutelæ petitionem confusione constet extinguere, pro residua parte succedentem patri, tutelæ te convenit apud competentem Iudicem reddere rationem, qui secundum bonam fidem, eorum etiam quæ patrem tuum in rem ejus erogasse dicis, admissa compensatione, reliqui (si quid amplius debetur) faciet condemnationem. Quod si sciens amplius in rem suam erogatum, agendum propterea tutelæ non putaverit: eum contrario iudicio convenire potes. S. 18. cal. Jan. CC. COSS. 294.

TIT. LIX.

DE AVCTORITATE PRÆSTANDA.

1. Imp. DIOCLET. & MAXIM. AA.

& CC. Antoniano.

Neque tutoris, neque curatoris absentia quicquam stipulationi pro pupillo (vel adulto) habitæ nocet. Sine die. AA. COSS.

2. Idem AA. & CC. Serenæ.

Neque actiones sine tutoris auctoritate in ætate pupillari constituta remittendo, quicquam amittere poteris. S. 17. cal. Maji. CC. COSS. 293.

3. Idem AA. & CC. Cajo.

Eum qui a pupillo sine tutoris auctoritate distrahente comparavit, longi temporis spatium non defendet. S. 3. calend. Decemb. CC. COSS. 293.

Hh 2

4. Imp.

4. Imp. IUSTIN. A. Joanni P. P.

Clarum posteritati facientes, sancimus, omnino debere, & agentibus, & pulsatis in criminalibus causis minoribus vigintiquinque annis adesse tutores, vel curatores, in quibus casibus (adultos, &) pupillos leges accusari concedunt: cum cautius & melius sit cum suasionem perfectissima, & responsa facere minores, litemque inferre, ne ex sua imperitia vel juvenili calore aliquid, vel dicant, vel taceant, quod si fuisset prolatum, vel non expressum, prodesse eis poterat, & a deteriore calculo eos eripere. Dat. 10. cal. Mart. Constantinopoli, post Consulatum LAMPADII & ORESTIS VV. CC. 531.

5. Idem A. Joanni P. P.

Veterem dubitationem amputantes, per quam testamentarii quidem vel per inquisitionem dati tutoris & unius auctoritas sufficiebat, licet plures fuerant non tamen diversis regionibus destinati: legitimi autem, vel simpliciter dati omnes consentire compellebantur: Sancimus, si plures tutores fuerint ordinati, sive in testamento paterno, sive ex lege vocati, (sive) a iudice, vel ex inquisitione, vel simpliciter dati, unius tutoris auctoritatem (pro) omnibus tutoribus sufficere ubi nondum divisa est administratio, vel pro regionibus, vel pro substantiæ partibus: ibi etenim necesse est singulos pro suis partibus vel regionibus auctoritatem pupillo præstare: quia in hoc casu non absimiles esse testamentariis, & per inquisitionem datis legitimos, & simpliciter datos jubemus: eo quod fideiussionis onere prægravantur, & subsidiariæ actionis adminiculum speratur. † Sed hæc omnia ita accipienda sunt, si non res quæ agitur, solutionem faciat ipsius tutelæ: ut puta si pupillus in arrogationem se dare desiderat. Etenim absurdum est solvi tutelam non consentiente, sed forsitan ignorante eo, qui tutor fuerit ordinatus: Tunc etenim, sive testamentarii, sive per inquisitionem dati, sive legitimi, sive simpliciter creati sunt: necesse est omnes suam auctoritatem præstare: *Ut quod omnes similiter tangit, ab omnibus comprobetur.* † Quæ omnia simili modo, & in curatoribus observari oportet. Dat. calend. sept. Constant. post Consulatum LAMPADII & ORESTIS VV. CC. 531.

TIT. LX.

QUANDO TUTORES VEL CURATORES ESSE DES NANT.

1. Imp. ANTONIN. A. Hernulæ.

Si curatores tutoribus adjuncti sunt: pubertate pupilli tam tutorum, quam (curatorum adjunctorum) officium finire: ideoque alios propter ætatis infirmitatem curatores esse dando, manifestissimum est. PP. 4. cal. Aug. Roma, ANTONINO A. 4. & BALBINO COSS. 214.

2. Imp. DIOCL. & MAXIM. AA. & CC. Menippo.

Tutoris officium ex sola voluntate pupilli non finire, certissimum est. S. 13. cal. Febr. AA. COSS. 292.

3. Imp. IUSTINIAN. A. Mennæ P. P.

Indecoram observationem in examinanda matrem pubertate rescantes, jubemus quemadmo-

dum fœminæ post (impletos) duodecim annos omnimodo pubescere judicantur, ita & mares post excessum quatuordecim (annorum) puberes existimentur: indagatione corporis inhonesta cessante. Dat. 8. Id. April. Constantinop. DECIO & G. CONS.

TIT. LXI.

DE ACTORE A TUTORE SEU CURATORE DANDO.

1. Imp. DIOCLET. & MAXIM. AA. & CC. Alphocrati.

Si sui juris constituti filii tui, matri successerunt: licet te tutorem eorum esse probetur, tamen non per procuratorem, sed actorem decreto constitutum a te, res eorum te absente peti convenit. S. Non. Januar. Sirmii, CC. COSS. 293.

TIT. LXXI.

DE EXCUSATIONIBUS (TUTORVM ET CURATORVM) ET DE TEMPORIBUS EARVM.

1. SEVERVS & ANTONINVS AA. Aviole.

Falsa suasionem credis te propterea quod *spado* sis, immunitatem a tutelis habere. PP. cal. Maji, CHILONE & LIBONE COSS. 205.

2. Idem AA. Habentiano & Colconio.

Si curatores dati estis generaliter, nec decreto significatum est, *Italicarum tantum rerum* vobis munus injunctum: adire debetis competentem iudicem, ut vos a provinciali administratione liberet: Quod si factum fuerit, petent sibi in provincia curatores adolescentes. PP. 8. cal. Sept. CHILONE & LIBONE COSS. 205.

3. Idem AA. Crispino.

Excusationis quidem tuæ, si ingenuus libertino tutor datus es, certa causa est. Sed cum te Præses provinciae audiendum non putaverit propter præscriptionem, quasi traditus adires, nec a decreto provocaveris: intelligis parendum esse sententiæ. P. P. Idib. Mart. ALBINO, & ÆLIANO COSS. 207.

4. Imp. ANTONINVS A. Agatho (Dæmoni.)

Amplissimi ordinis consulto, qui pupillam suam uxorem ducit, nuptias contrahere non intelligitur, & tamen infamis constituitur. Sed si tu Demetriæ, cum eam in matrimonio haberes, absens & ignorans curator constitutus es: potes esse securus, dum tamen alius substituatur. Non enim (debet) ignorantia maritorum, amplissimi ordinis consulto fraus quæri. PP. 2. cal. Jul. SABINO & ÆLIANO COSS. 207.

5. Im. ALEXAND. A. Basilio.

Libertos a tutela vel cura liberorum patroni seu patronæ nullam excusationem impetrare (posse,) amplissimus ordo, auctore Divo Marco, censuit. Et ideo nec illud eis prodesse debet, quominus curatores etiam inviti patroni seu patronæ liberis dentur, quod eorundem tutelam administraverunt.

6. Idem A. Maximiano.

Quinquaginta dies, qui præfiniti sunt ad professionem excusationis iis, qui tutores seu curatores dati sunt, ex eo die cedere, ex quo decretum Prætoris, aut testamentum parentis notum factum fuerit ei qui ad munus vocatus fuerit, ipsa constitutio, quæ hoc induxit, sanxit.

Sed

Sed si quis in ejus temporis computatione ab eo cujus de ea (re) notio fuerit, injuriam passus, non provocavit: acquiescere (judicatis) debet. PP. 3. Non. Maji. IVLIANO 2. & CRISPINO COSS. 225.

7. Idem A. Antonino.

Nequē a tutela, neque a cura ideo quis excusatur, quod creditor sive debitor ejus est, cui tutor sive curator datus est: sed participem in munere habere debet, ut si res exegerit, is qui alieno auxilio eget, defendatur. PP. 3. Id. Jul. IVLIANO 2. & CRISPINO COSS. 215.

8. Idem A. Maximo.

Coloni (id est conductores prædiorum ad fiscum pertinentium) hoc nomine excusationem a muneribus civilibus non habent: ideoque injunctæ tutelæ munere fungi debent. PP. 4. cal. Febr. FVSCO & DEXTRO COSS. 226.

9. Idem A. Romano.

Frater (tuus) non ideo a tutela, vel cura excusari debet, quod oculum amisit: proinde intelligis munus susceptum eum deferre non posse. PP. cal. Febr. MODESTO & PROBO COSS. 229.

10. Idem A. Crispino.

Exactores tributorum tanto tempore, quanto rationem tributariam tractaverint, non solum ab oneribus, sed etiam a tutelis vacationem habere, dubitare non debuisti. Dat. Id. August. ALEXANDRO A. 3. & DIONE COSS. 230.

11. Idem A. Hylæ.

Testamento tutor datus, ut a bonis his excusareris, quæ pupilli tui in alia provincia, quam unde es, ubique moraris, possident: intra quinquagesimum diem postulare debuisti. Quod si facere cessasti: excusatio quidem temporis præscriptione summovetur: sed propter late diffusum patrimonium, an tibi adjungi aliquos curatores oporteat, Præses provinciae, si te insufficientem deprehenderit, æstimabit. PP. 8 Id. Decembr. POMPEIANO & PELIGNO 232.

12. Imp. GORD. A. Valentino.

Voluntariæ tutelæ munera privilegiis nihil derogant. PP. 2. cal. Novemb. PIO & PERTINIANO COSS. 239.

13. Idem A. Apollinari.

Non Senatorum quidem liberti, nedum cæterorum, propterea quia patronorum negotia gerunt, a muneribus civilibus habent immunitatem: tantummodo etenim unus Senatoris libertus, qui patroni negotiagerit, a tutela sive cura vacationem habet. PP. 10. cal. Februar. GORDIANO A. & AVIOLA COSS. 240.

14. Idem A. Heraclidæ.

Severiter Præses provinciae exequetur, si animadvertit avunculum tuum propterea nominari tutorem, ut metu hujusmodi creationis a Magistratibus injuriam redimat. Quin etiam, si aliqua ei excusatio competit, & non alia causa nominatus est, quam ut lite fatigetur: quod in eam rem absumptum fuerit, is qui eum nominavit, juxta formam constitutionum ei reddere cogetur. PP. Id. Septemb. GORDIANO A. & AVIOLA COSS. 240.

15. Idem A. Tauro.

Quanquam in tutela detentus, eo quod excusatio, quam objiciebas, non est admissa, provocationis auxilium flagitaveris; & in medio tempore hi, quorum meministi, in adulta ætate agere cœperint: tamen non eo minus causa interpositæ provocationis propter periculum administrationis ejus temporis judiciorum more examinanda est. PP. 8. cal. Nov. ARIANO & PAPPO COSS. 244.

16. Imp. PHILIPPVS A. Theodoro.

Si (ut allegas) tutor his datus es, cum quibus disceptationem hereditatis tibi esse proponis, & tempora antiquitus excusationibus præstituta, etiam nunc opitulantur: adire Præsidem provinciae potes, formæ super ea (re) statutorum principalium obtemperari pro sua gravitate jussurum. PP. 10. cal. August. PEREGRINO, & ÆMILIANO COSS. 245.

17. Imp. GALLIENVS & VALERIANVS

AA. Epagatho.

Licet Orationis sub D. Marco habitæ verba, deficiant: is tamen qui post contractas nuptias nurui suæ curator datur, excusare se debet, ne manifestam sententiam ejus offendant, & labem pudoris contrahat. Dat. 6. Id. Januar. VALERIANO 2. & LVCIANO COSS. 566.

18. Imp. DIOCLET. & MAXIMIAN. AA.

& CC. Sabino & aliis.

Tutores nominatos appellationem interponere necesse non habere, certissimi juris est. Quapropter licet non appellasti: si quam te excusationem habere confidis, intra tempus quod Divi Marci constitutione præscriptum est, hac apud Præsidem provinciae uti non prohiberis. Nam quod omnium bonorum patrem pupilli usufructum reliquisse quondam uxori suæ proponis, ad excusandos vos a tutela non est idoneum. Dat. Non. April. CC. COSS.

19. Idem AA. & CC. Dionysio.

Institutam rem desideras, de tutela filiae te dimitti postulans, quod te posse contrario tutelæ judicio matrem ejus convenire contendis. Sine die & COSS.

20. Idem AA. & CC. Cratino.

Curator adultis nominatus, quorum tutor antea fueras, invitatus in administratione teneri non potes. Proinde si dies excusationibus præfinitus nondum excessit, uti competenti defensione potes. S. 10. cal. Dec. NICOMEDIA, CC. COSS.

21. Idem AA. & CC. Parammoni.

Quod res eum uterinis fratribus tibi communes esse profitearis, ad excusationem tutelæ non est idoneum: cum harum divisio curatore dato fieri possit. S. 18. cal. Jun. NICOMEDIA, CC. COSS.

22. Idem AA. & CC. Hermodoro.

Si tutor nominatus decreto Præsidis, habens excusationem, absolutus es, ad te non pertinere periculum administrationis, manifestum est. Dat. 13. calend. Januar. NICOMEDIA, CC. COSS.

23. Idem AA. & CC. Neophyto.

Humanitatis ac religionis ratio non permittit, ut adversus sororem, vel filios sororis actionum necessitates tutelæ occasione suscipias: cum

& ipsius etiam pupilli, cui tutor datus es aliud videatur exigere utilitas: scilicet ut eum tutorem potius habeat, qui ad defensionem ejus non inhibeat affectu. Juxta formam igitur quam consulti dedimus, Prætozem adiri oportet: ut & justo tuo desiderio, & pupilli ipsius commodo consulatur. S. 6. cal. Februar. *Sirmii*, TVSCO & ANVLINO COSS. 295.

24. Imp. ARCAD. & HONOR. AA. Flaviano P. P.

EXcusationem naviculariis tutelæ sive curæ hætenus ipsis tribuimus, ut in hujusmodi officiis minoribus sui tantum corporis obligentur. Dat. 3. Non. Mart. *Mediolani*, AA. COSS.

25. Imp. ANASTAS. A. Antiocho præposito sacri cubiculi.

Vltros clarissimos sacri nostri palatii Silentarios circa latus nostrum militantes, de tutelis & curationibus excusari sancimus. Dat. cal. Januar. IOANNE & ASCLEPIONE COSS. 500.

TIT. LXIII.

SI TUTOR VEL CURATOR FALSIS ALLEGATIONIBVS EXCVSATVS SIT.

1. Imp. ALEXAND. Symmacho & Diotimo.

Si absentibus necessariis personis, vel his, qui sua sponte vos defendere volebant; non competentibus allegationibus, qui vobis tutores aut curatores dati erant, liberati esse a munere iusti sunt, ne eis circumvenisse iudicis religionem pro sit, præses provinciæ audiet vos: & si injustum decretum extorsisse eos apparuerit, exinde ad eos periculum administrationis pertinere pronuntiabit; ex quo dati sunt. PP. 12. cal. Maji, MAXIMO 2. & ÆLIANO COSS. 214.

2. Imp. PHILIPPVS A. & PHILIPPVS C. Aulizano.

Tutores quos postea quam bona pupillorum administraverunt, a præside provinciæ, quasi re integra excusari se impetrasse adseveras, periculum administrationis evitare minime posse, manifestum est. PP. 14. cal. Jun. PHILIPPO A. & TITIANO COSS. 246.

3. Idem A. & C. Octavio.

Si, ut proponis, pars diversa ab administratione tutelæ seu curæ tuæ, itemque fratris tui ambitione potius quam juris ratione se excusavit: periculo injuncti muneris minime liberata est. Sine die & Consule.

TIT. LXIV.

SI TUTOR VEL CURATOR REIPUBLICÆ CAUSA ABERIT.

1. Imp. GORDIANVS A. Guttio.

Qui tutores vel curatores dati Reipub. causa abfuturi sunt, ad tempus se excusare debent a tutela, ne etiam medii temporis periculo obstringantur. Quod quidem si tu fecisti, ejus intervalli quo abfuisti, periculum non debes pertimescere. Quod si id prætermisisti, ut priore loco is conveniatur, qui administravit (de) jure postulabis. PP. Id. Mart. GORDIANO A. & AVIO- LA COSS. 240.

2. Idem A. Reginio.

Certum est eos, qui Reipub. (causa) abesse de- huerunt, ab omni nova tutela anno vacare debe-

re. PP. 5. cal. Mart. GORD. A. 2. & POMPEIA- NO COSS. 242.

TIT. LXV.

DE EXCVSATIONIBVS VETERANORVM.

1. Imp. ANTONIN. A. Saturnino.

Qui causaria missione sacramento post vigin- ti (annorum) stipendia solvuntur, & integram famam retinent, ad publica privilegia veteranis concessa pertinent. PP. 7. Id. August. ANTONINO A. 6. & BALBINO COSS. 214.

2. Imp. GORD. A. Celeri Veterano.

Quod placuit veteranos (tantummodo) con- veterani filiorum seu militum, & quidem unam tutelam seu curam eodem tempore admini- strare compelli: eo pertinet, ut si aliis dati fue- rint, intra solennia tempora causas excusationis ad competentem judicem deferant. PP. 3. cal. Jul. GORD. A. & AVIOLA COSS. 240.

TIT. LXVI.

QVI NUMERO LIBERORVM SE EXCVSANT.

1. Imp. SEVER. & ANTON. AA. Herodiano.

Qui ad tutelam vel curam vocantur, Romæ qui- dem trium liberorum incolumium numero, de quorum etiam statu non ambigitur: in Italia vero, quatuor, in provinciis autem, quinque, ha- bent excusationem. PP. Non. April. GETA & PLAVTIANO COSS. 204.

2. Imp. ANTON. A. Marcello.

Neque filia amissa numero prodest ad declinan- da municipalia munera, neque nepotes nume- rantur, quorum pater superest: cum suo nomine patri profint. Dat. Id. Jun. ANTONINO A. 6. & BALBINO COSS. 214.

TIT. LXVII.

QVI MORBO SE EXCVSANT.

1. Imp. PHILIP. A. & PHIL. C. Sabino.

Luminibus captus, aut surdus, aut mutus, aut furiosus, aut perpetua valetudine tentus, tute- læ seu curæ excusationem habet. PP. 13. cal. April. PRÆSENTE & ALBINO COSS. 247.

TIT. LXVIII.

QVI ÆTATE SE EXCVSANT.

1. Imp. SEVER. & ANTON. AA. Severo.

Pater tuus si major est annis septuaginta, ad tu- telam seu curam evocatus, excusare se solemniter potest. PP. 5. Id. Sept. CHILONE & LIBO- NE COSS. 205.

TIT. LXIX.

QVI NUMERO TUTELARVM.

1. Imp. SEVER. & ANTON. AA. Pompejano.

Si tres tutelam vel curas eodem tempore non de- functorie susceptas administras: onere quar- tæ tutelæ, seu curationis pupillorum, seu ado- lescentium non gravaberis. † Finito officio puber- tate pupillorum, vel ætate adolescentium, alie substitui possunt: licet nondum ratio tutelæ seu curæ administratæ reddita sit. Sed imperfectæ di- versæ species vacationis, licet permixtæ ad excu- sationem non proficiunt. † Scire igitur debes eum qui duos filios habet, & duas tutelam admini- strat, excusationem non mereri. PP. 4. Id. OA. ANTON. A. 2. & GETA. 2. COSS. 206.

TIT.

TIT. LXX.

DE CURATORE FURIOSI VEL PRODICI.

1. Imp. ANTON. A. Marinianæ.

Curatores impleta legitima ætate prodigis vel furiosis solent tribui. PP. 4. cal. Aug. MES-
SALA & SABINO COSS. 215.

2. Imp. GORD. A. Avitio.

Orationis Divi Severi beneficium, quo posses-
siones rusticas sine decreto Præsidis pupillo-
rum seu adolescentium distrahi, vel obligari pro-
hibitum est, non injuria etiam ad agnatum furiosi
pertinet. Si igitur citra decretum Præsidis fun-
dus mente capti etiam ab agnato ejus tibi pigno-
ri nexus est, vinculum pignoris in eo non consi-
stit: utilem tamen adversus eum personalem
actionem, si ob ejus utilitatem pecunia mutua
accepta est, poteris habere. PP. cal. Jan. PIO
& PONTIANO COSS. 239.

3. Idem A. Aureliæ.

Si pater tuus mentis compos non est, pete ei cu-
ratores, per quos, si quid gestum est, quod re-
vocari oporteat, causa cognita in pristinum sta-
tum restitui possit. PP. 7. Id. April. GORD. &
AVIOLA COSS. 240.

4. Imp. DIOCL. & MAXIM. AA. Asclepiodoto.

Cum repudiante furiosa sui juris constituta ma-
ritum, qui solus repudiare potuit, quædam
matrem furiosæ, marito quondam ejus instru-
menta confecisse significes: intelligis nihil eam
contra furiosam disponere (potuisse,) cum ejus
ad eam jure non pertinuerit defensio. S. Id. April.
Byzantii, AA. COSS.

5. Imp. ANAST. A. ad Populum.

Ne lucrum quidem antea indebitæ successione
emancipato, vel emancipatis deputasse, nihil
vero de oneribus tutelæ prospexisse videamur:
curatores nihilominus eos pro 12. Tabularum Le-
ge furiosis fratribus & sororibus utpote legitimos
existere, hac legis sanctione decernimus.

6. Imp. IUSTINIAN. A. Juliano P. P.

Cum aliis quidem hominibus continuum fu-
roris infortunium accadat, alios autem mor-
bus non sine laxamento aggrediatur, sed in qui-
busdam temporibus quædam eis intermissio per-
veniat, & in hoc ipso multa sit differentia, ut quibus-
dam breves induciæ, aliis majores ab hujusmodi
vitio inducantur: antiquitas disputabat, utrumne in
mediis furoris intervallis permaneret eis curatoris
intercessio, an cum furore quiescente finita, iterum
morbo adveniente redintegraretur? Nos itaque
ejus ambiguitatem decidentes, sancimus (cum in-
certum est in hujusmodi furiosis hominibus, quan-
do resipuerint, sive ex longo, sive ex propinquo spa-
tio, & impossibile est, & in confinio furoris & fani-
tatis eum sæpius constitui, & post longum tempus
sub eadem esse varietate, ut in quibusdam videat-
ur etiam pene furor esse remotus) curatoris crea-
tionem non esse finiendam, sed manere quidem
eam donec talis furiosus vivit: quia non est pene
tempus in quo hujusmodi morbus desperatur: sed
per intervalla quæ perfectissima sunt, nihil curato-
rem agere, sed ipsum posse furiosum, dum sapit, &
hereditatem adire, & omnia alia facere quæ sanis
hominibus competunt. Sin autem furor stimulis

suis iterum eum accenderit: curatorem in contra-
ctu suo conjungi, ut nomen quidem curatoris in
omne tempus habeat, effectum autem, quotiens
morbum redierit: ne crebra, vel quasi ludibriosa
fiat curatoris creatio, & frequenter tam nascatur,
quam definere videatur. Dat. cal. Septemb. LAM-
PADIO & ORESTE VV. CC. COSS. 350.

7. Idem A. Juliano P. P.

Cum furiosus, quem morbus detinet perpe-
tuus, in sacris parentis sui constitutus est:
indubitate curatorem habere non potest: quia
sufficit ei ad gubernationem rerum quæ ex ca-
strensi peculio, vel aliter ad eum pervenerunt,
& vel (ante furorem) ei acquisitæ sunt, vel in
furore obveniunt, vel in his quorum proprietas
ei tantummodo competit, paterna verecundia:
Quis enim talis adfectus extraneus invenitur,
ut vincat paternum? vel cui alii credendum est
res liberorum gubernandas, parentibus dereli-
ctis? Licet Tertullianus Juris antiqui interpret li-
bro singulari, quem *de castrensi peculio* condidit,
tali tractatu proposito videatur obscure eandem
attingere sententiam, nos tamen hoc apertissime
introducimus. §. 1. Sin autem parentes ab hac
luce decedere contigerit: nostra constitutio, quam
promulgavimus de his quæ in testamento furioso
relinquenda sunt, vel substitutione eorum in suo
robore permaneat. §. 2. Sin vero perpetuo fu-
riosus sui juris sit: tunc in paterna quidem here-
ditate, quæ quasi debita ad posteritatem suam de-
volvitur, nulla est juri veterum dubitatio: cum
illico appareat, & suus heres existat suis parenti-
bus. §. 3. Sin autem ex alia quacunque causa
hereditas ad eum, vel successio perveniat: tunc
magna & inextricabilis vetustissimo juri dubi-
tatio exorta est: sive adire hereditatem, vel bo-
norum possessionem petere furiosus possit, sive
non, & si curator ejus ad bonorum possessionem
petendam admitti debeat, & juris auctores ex
utroque latere magnum habuere certamen. Nos
itaque utramque auctorum aciem certo scedere
compescentes, sancimus furiosum quidem nullo
modo posse, vel hereditatem adire, vel bono-
rum possessionem agnoscere: curatoris autem
ejus licentiam damus (immo magis necessitatem
imponimus) si utilem (ei) esse successione exi-
stimaverit, eam bonorum possessionem agnosce-
re, quæ antea ex decreto dabatur, & ad simi-
litudinem bonorum possessionis habere: cum pe-
titio bonorum possessionis Constantiniana lege
sublata sit, & ab eo introducta observatio (quæ
pro) antiqua sufficit petitione. §. 4. Sed cum
antiquitas in curatore furiosi multas ambages
constituit, quemadmodum ab eo cautio, vel sa-
tisdatio detur: vel pro quibus rebus, & qui-
bus personis, & si omnis curator talem præstet
cautelam: necessarium nobis visum est, ut hu-
mano generi consolentes, omnem quidem ob-
scuritatem & inextricabilem circuitum tollamus;
compendioso autem, & dilucido remedio to-
tum complectamur. Et prius de creatione cu-
ratoris, qui furiosis utriusque sexus datur, san-
cientes, tunc & aliis certum finem imponemus.
§. 5. Et si quidem parens curatorem furioso,

vel

vel furiosæ in ultimo elogio heredibus institutis, vel exhereditatis dederit, ubi & fideiussionem cessare necesse est, paterno testimonio pro (ejus) satisfactione sufficiente: ipse qui datus est, ad curationem perveniat: ita tamen, ut in hac florentissima civitate apud Urbicariam Præfecturam deducatur: in provincia autem, apud Præsidem ejus, præsentem etiam, tam viro religiosissimo locorum antistite, quam tribus primatibus, & actis intervenientibus, tactis sacrosanctis Evangelis, edicat omnia se recte, & cum utilitate furiosi agere, & neque prætermittere ea, quæ utilia furioso esse putaverit, neque admittere, quæ inutilia existimaverit.

In AVTHENT. ut hi qui obligat. §. pen. col. 6. tit. 1. al. 2. Novell. 72. cap. ultim.

Quod nunc generale est circa omnes curatores, ut jurent quidem, non tamen a ratiociniis sunt exempti. † Idem est in tutore.

(Et) inventario cum omni subtilitate publice scripto, res suscipiat, & eas secundum sui opinionem disponat sub hypotheca rerum ad eum pertinentium, ad similitudinem tutorum & curatorum adulti. §. 6. Sin autem testamentum quidem parens (ejus) non confecerit, lex autem curatorem utpote agnatum vocaverit, vel eo cessante, aut non idoneo forsitan existente, ex judiciali electione curatorem ei dare necesse fuerit: tunc secundum præfatam divisionem in hac quidem florentissima civitate apud gloriosissimam Urbicariam Præfecturam creatio procedat. Sed si quidem nobilis sit furiosi persona: etiam florentissimo Senatu convocando, ut ex inquisitione curator optimæ atque integræ opinionis nominetur. Sin vero non talis persona sit: etiam solo viro gloriosissimo Præfecto Urbi præsentem hoc procedat. Et si quidem curator substantiam idoneam possideat, eo sufficiente ad fidem gubernationis, & sine aliqua satisfactione nominationem ejus procedere. † Sin autem non talis ejus census inveniat, & tunc fideiussio, in quantum possibile est, ab eo exploretur, creatione omnimodo sacris Scripturis propositis in omni causa celebranda: ipso autem curatore, cujuscunque vel substantiæ, vel dignitatis est, præfatum sacramentum pro utiliter rebus gerendis præstante, & inventarium publice conscribente, quatenus possint undique res furiosi utiliter gubernari. † In provinciis etiam his omnibus observandis, ut, apud Præsidem cujuscunque provinciæ, & virum religiosissimum Episcopum civitatis, nec non tres primates memorata creatio procedat: eadem observatione & pro jurejurando, & pro inventario, & satisfactione & hypotheca rerum curatoris modis omnibus adhibenda. §. 7. Tali itaque ordinatione in curatore furiosi disposita, si quid postea ad furiosum pervenerit, sive ex hereditate, vel successione, vel legato, vel fideicommissio, vel alio quocunque modo hoc furioso accedat: & cum alia ejus substantia manibus curatoris tradatur, inventario etiam super his omnibus rebus (scilicet) faciendo: & sub ejus cura custodiatur, quatenus si quidem resipuerit furiosus, & acquisitionem admiserit, ipsi restituatur. §. 8. Sin autem in furore diem suum finierit, vel ad

suam sanitatem perveniens eam repudiaverit: si quidem successio est, ad eos referatur (volentes tamen) id est, vel ad substitutum, vel ab intestato heredes, vel ad nostrum ærarium: eo scilicet observando, ut hi veniant ad successionem, qui mortis tempore furiosi propinquiore existant ei, ad cujus bona vocabuntur, si non in medio esset furiosus, omni satisfactione, vel cautione quam per inextricabilem circuitum veteris juris auctores induxerunt, radicitus excisa: legatis autem proculdubio, & fideicommissis, cæterisque acquisitionibus furioso acquirendis, & substantiæ ejus aggregandis. §. 9. Sin autem ipse resipuerit, & ea admittere noluerit, & aperte hæc resipuerit, vel heres ejus hoc fecerit: a substantia ejus illico separandis, quasi nec fuerint ab initio ad eum devoluta: & per legitimum tramitem ambulantes, substantiam furiosi neque prægravantibus, neque adjuvantibus. §. 10. Sin autem curator furiosi secundum nostram legem nominatus decesserit: sub eodem modo, eademque observatione alius creabitur: quemadmodum & si suspectus reperitur, alter surrogetur: quod & veteribus legibus placuit. §. 11. Hæc autem omnia, quæ de creationibus curatorum per novam definitionem introducta sunt, futuris casibus imponantur: & neque antea facti curatores removeantur, neque aliquid eis novum accedat, sed antiquo ordine statuti in antiquos (quantum ad creationem) permaneant terminos: cautione videlicet, vel satisfactione quæ antiquitus fuerat introducta, super postea venientibus ad furiosos successionebus minime præstanda. Dat. cal. Septemb. Constantinop. LAMPADIO & GRESTE VV. CC. COSS. 530.

TIT. LXXI.

DE PRÆDIIS ET ALIIS REBUS MINORVM, SINE DECRETO NON ALIENANDIS, VEL OBLIGANDIS.

1. Imp. ANTONINVS A. Minutiano.

Venditio quidem prædii, quod jure pignoris, vel in causa judicati captum & distractum est, ad Senatusconsultum quod de non alienandis prædiis pupillorum, vel adolescentium, nisi auctore Prætoris, vel Præside provinciæ factum est, non pertinet: sed si etiamnum in ea ætate es cui subveniri solet, aditus competens iudex, an te in integrum restituere debeat, præsentem diversâ parte, causa cognita dispiciet. PP. 13. calend. Decemb. DVOBVS & ASPRIS COSS. 213.

2. Imp. GORDIANVS A. Clearcho, & aliis.

Non est vobis necessaria in integrum restitutio, si tutores, vel curatores vestri possessionem, licet pignori nexam, vendiderunt (sine decreto.) Quod si creditores id fecerunt: ita demum juxta formam Edicti beneficium tibi impertietur, si fraudulenta venditione, participante consilio emptoris, damnum tibi inflictum esse doceatur. PP. 3. cal. Febr. GORDIANVS A. & AVIOLA COSS. 240.

3. Imp. VALER. & GALIEN. AA. Theodosiano, & aliis.

Cum emancipatis vobis prædium acquisitum foret, alienari a patre eodemque curatore sine Præsidis auctoritate non potuit: maxime si tanquam

quam (suum esset non tanquam) pupillare, venderit: itaque illibata vobis persecutio ejus manet. PP. 3. Non. Januar. TVSCO & BASSO COSS. 259.

4. Iidem AA. Mithridati.

Non solum per venditionem rustica pradia, vel suburbana pupilli, vel adulescentes alienare prohibentur: sed neque transactionis ratione, neque permutatione, & multo magis donatione, vel alio quoquomodo ea transferre sine decreto a dominio suo possunt: Igitur, & tu si fratribus tuis per transactionem fundum dedisti, vindicare eum potes: (sed &) si quid invicem ab eis ex eodem pacto consecutus es, id mutuo restituere debes. PP. 15. cal. Maji, SECVLARI 2. & DONATO COSS. 261.

5. Iidem AA. Sereno.

Et si Præses provinciae decreverit alienandum, vel obligandum pupilli suburbanum, vel rusticum pradium: tamen actionem pupillo, si falsis allegationibus circumventam religionem ejus probare possit, Senatus reservavit: quam exercere tu quoque non vetaberis. PP. 3. cal. Maji, SECVLARI 2. & DONATO COSS. 261.

6. Imp. CARVS, CARINVS, & NVMERIANVS AAA. Varo.

Minorum possessionis venditio per procuratorem delato ad Prætozem, vel Præsidem provinciae libello fieri non potuit: cum ea res confici recte aliter non possit, nisi apud acta causis probatis, quæ venditionis necessitatem inferant, decretum solenniter interponatur. S. Non. Maji, CARO & CARINO AA. COSS. 283.

7. Iidem AAA. Isidoro.

Si ad resolvendam donationem quam in emancipatum te pater contulerat, minor viginti quinque annis cautionem ei emisisti: cum hujusmodi scriptura contra Senatusconsulti auctoritatem data sit, non oberit juri tuo. PP. 6. Idib. Decemb. CARO & CARINO AA. COSS. 283.

8. Imp. DIOCLET. & MAXIM. AA. Theodora.

Pradia rustica quæ contra Senatusconsultum data esse ante nuptias sponsaliorum nomine, precum tuarum confessio ostendit: cum proprietates ad te propter juris interdictum transire non potuerit, in dominio mariti permanisse palam est. PP. 3. Non. Novemb. DIOCLETIANO & ARISTOBOLO COSS. 285.

9. Iidem AA. Muriano.

Et si is, quem pradium rusticum minoris distraxisse affirmas, curatoris officio functus id fecit: venditio tamen contra Divi Severi Orationem facta, Præsidis sententia non immerito rescissa est. Pignora sane quæ ob eversionis periculum idem curator ex rebus propriis tibi obligavit, non prohiberis persequi. PP. Non. Novembr. DIOCLETIANO & ARISTOBOLO COSS. 285.

10. Iidem AA. Grato.

Pradiorum, quæ sine decreto alienata sunt, dominium tibi persequentem Præses opem feret: apud quem si illuxerit, non universa pretia quæ curator tui data sunt, in patrimonium tuum processisse, pro ea duntaxat pecuniæ parte (te) conveniri permittet, quum in facultates tuas erogatum esse constiterit. S. 6. Id. August. ipsis AA. CONSS.

Tom. II.

11. Iidem AA. Trophimo.

Si quidem sine decreto minor annis patronus tuus rusticum pradium venundedit: supervacuum est de vili pretio tractare, cum Senatusconsulti auctoritas retento dominio alienandi viam obstruxerit. Si vero jure interposito decreto venditionem vili pretio ejus possessionis, cujus vires ignorabat, fecit, juxta perpetui Edicti auctoritatem in integrum restitutio, causa (tamen) cognita, præbetur. S. 12. cal. Decemb. ipsis AA. COSS.

12. Iidem AA. & CC. Leontio.

Ob æs alienum tantum causa cognita Præsidali decreto pradium rusticum minoris provinciale distrahi permittitur. Dat. 2. calend. Maji, Heraclia, CC. COSS.

13. Iidem AA. & CC. Zenophilæ.

Etiam vestigale, vel patrimoniale sive emphyteuticum pradium sine decreto Præsidis distrahi non licet. Dat. 8. calend. Septemb. Sirmii, CC. COSS.

14. Iidem AA. & CC. Phrominio.

Utere viri prudentissimi Papiniani responso, cæterorumque, quorum precibus fecisti mentionem, sententiis, ac doli mali exceptionem opponere, pretium ob eorum debitum solutum probans, si sortem cum usuris, quæ fisco deberentur, pupilli non offerentes, fundos (provinciales) citra decretum Præsidis venundatos cum fructibus petant. Dat. 9. calend. Decemb. ipsis CC. COSS.

15. Iidem AA. & CC. Sabino.

Si minor vigintiquinque annis pradium rusticum, cum aliud deberes, sine decreto in solutum dedisti: dominium a te discedere non permittit. Senatusconsulti auctoritas. Dat. 8. cal. Decemb. COSS.

16. Iidem AA. & CC. Eutychiæ.

Si pradium rusticum, vel suburbanum (quod ab urbanis non loco, sed qualitate secernitur) in pupillari ætate constituta, tutore auctore; vel adulta sine decreto Præsidis provinciae in qua situm est, venundedisti: secundum sententiam Senatusconsulti dominium ejus, sive jus a te discedere non potuit, sed vindicationem ejus, & fructuum, vel his non existentibus, conditionem competere constitit. Emptor autem si probare potuerit ex cæteris facultatibus obedire te muneribus sive oneribus non potuisse, ad utilitates præterea tuas cessasse pecuniam, quam pretii nomine sumpteras: doli exceptionis auxilio pretium cum usuris quas præstitura esses, & sumptus meliorati prædii servare tantummodo potest. Dat. 6. Id. April. Ancharia, CC. COSS.

17. Iidem AA. & CC. Philippo.

Inter omnes minores nec commune pradium sine decreto Præsidis sententia Senatusconsulti distrahi patitur: nam ad divisionis causam provocante tantummodo majore socio, ejus alienationem, & sine decreto fieri jampridem obtinuit. Dat. 7. Idus Decembr. CC. COSS.

18. Imp. CONSTANTIN. A. & CONSTANT.

C. ad Senatum.

Si minores, vel ex patris nomine, vel ex suo debitis (duntaxat) fiscalibus urgentibus, vel ex privatis contractibus reperiantur obnoxii: decreti

creti interpositio (a) Constantini Pratore celebranda est, probatis examinatisque causis: ut patefacta rerum fide, firma venditio perseveret. Dat. 12. calend. Januar. PROBIANO & IULIANO COSS. 322.

TIT. LXXII.

QUANDO DECRETO OPVS NON EST.

1. Imp. SEVERVS & ANTON. AA. Valentino.
Si probare potes, patrem pupilli, cuius tutores convenisti, consensisse, ut reddito tibi pradio pretium reciperet: id, quod convenit, servabitur. Neque enim in ea re auctoritas Præsidis necessaria est, ut tutorum sollicitudini consulatur, si voluntati defuncti pareant. Dat. 6. calend. Januar. ANTONINO & GETA COSS. 206.

2. Imp. AVRELIANVS A. Pulchro.

Illud requirendum est, an adito Principe Saturninus Vir Clarissimus specialiter ius venditionis acceperit: Ad instar enim prædialis decreti concessio Principalis accedit. Dat. Id. Januarii. *

3. Imp. DIOCLET. & MAXIM. AA. & CC. Stratoniciano.

Prædium rusticum, vel suburbanum a minore vigintiquinque annis alienari sine decreto Præsidis, nisi parentis voluntas, vel testatoris, ex cuius bonis ad minorem pervenit, *super alienando eo* aliquid mandasse deprehendatur, nulla ratione potest. Dat. 12. cal. April. Nicomedia, AA. COSS.

4. Imp. CONSTANTINVS A. ad Populum.

Et sine interpositione decreti tutores & curatores quarumcumque personarum vestes detritas, & supervacua animalia vendere permittimus. Dat. Id. Mart. CONSTANTINO A. 7. & CONSTANTINO C. 4. COSS. 326.

T. T. LXXIII.

SI QVIS IGNORANS REM MINORIS ESSE, SINE DECRETO COMPARAVERIT.

1. Imp. GORDIANVS A. Felici.

Si ea, quæ in iura tutoris, hereditario, vel honorario titulo successit, possessionem tuam vendiderit: si ut pupillarem distraxit; emptor qui sciens a tutoris herede mercatus est, cum officium morte finiatur, alienam rem comparando, de temporis intervallo nullam potuit acquirere defensionem. Si vero ut suam distraxit, ignoransque rem alienam emptor comparavit, neque statim per traditionem possessionis dominus effectus est, sed tantummodo adversus te statuti temporis (cum te legitimæ ætatis esse non diffidearis) potest uti præscriptione. Dat. 5. Idib. Septemb. PIO & PONTIANO COSS. 239.

2. Idem A. Crispinæ.

Si contra amplissimi ordinis decretum possessiones tuæ distractæ sunt, conveni earum possessorem, ut (si ita probaveris gestum) & possessio retrahatur, & fructus universi revocentur, si non bona fide emptorem fuisse, qui emit, constiterit. Dat. 16. cal. * GORDIANO A. 2. & POMPEIANO COSS. 242.

3. Imp. DIOCLET. & MAXIM. AA. Agathæ.

Possessiones (tuæ) rusticæ, vel suburbanæ sine cognitione causæ & interpositione decreti contra Senatusconsultum alienatæ, nec a secundo

emptore recte tenentur, nisi statutum temporis spatium intercesserit. Dat. Id. Februar. Nicomedia, CC. COSS.

4. Idem AA. & CC. Alexandro.

Quoniam adversus emptorem, ad quem ex persona ejus, cui contra Senatusconsultum donata res est, iusto titulo interveniente ea res, de qua lis est, transitum fecit: requirere oportebit, an præsentem priorem domino, & maiorem effectum, sine controversia bona fide decennio, vel absente viginti annis, qui quæstionem patitur, possessor fuisse monstratur. Quod si apud Gravitatem tuam manifeste constiterit: sine ulla cunctatione, habita longi temporis præscriptione, petitorum oportebit excludi. Dat. 6. Id. Jun. Dorostoli, CC. COSS.

TIT. LXXIV.

SI MAIOR FACIUS ALIENATIONEM FACTAM SINE DECRETO RATAM HABVERIT.

1. Imp. GORDIANVS A. Licinæ.

Cum proponas, curatorem patris tui non interposito Præsidis decreto prædium rusticum heredi creditoris, seu tutori ejus destinasse vendicare, eamque venditionem deceptum patrem tuum ratam habuisse, si minore pretio distractum est prædium, & inconsulto errore lapsus patrem tuum, perperam venditioni consensum dedisse constiterit, non abs te erit superfluum pretii in compensationem deduci, quod Præsidis provisione fieri convenit, cuius solertiæ congruum est, si diversa pars bonam fidem non amplectatur, in arbitrio ejus ponere, an velit possessionem cum fructibus restituere, ita ut scænebris pecunia cum competentibus usuris restituatur. Dat. Non. Octobr. PIO & PONTIANO COSS. 239.

2. Idem A. Alexandro.

Si sine decreto Præsidis prædia tua a tutore tuo alienata sunt, nec speciali confirmatione, vel (si bona fide possessor fuisset) statuti temporis excursu id quod perperam est actum, fuerat stabilitum, Præses provinciæ possessionem in ius tuum retrahet. Dat. 7. cal. Januar. PIO & PONTIANO COSS. 239.

3. Imp. IUSTINIANVS A. Menæ P. P.

Si quando sine decreto minorum, vel adhuc sub curatoribus constitutorum, vel per veniam ætatis eorum curam excedentium, res alienantur, vel supponuntur, & ad perfectam ætatem iidem minores provecti, longo silentio querelam huiusmodi tradiderint, ut inutilis alienatio, vel suppositio diuturno silentio roboretur, certum tempus ad talem confirmationem præfixum esse censemus. Ideoque præcipimus, si per quinque continuos annos post impletam minorem ætatem, id est, post vigintiquinque annos connumerandos, nihil conquestus est super tali alienatione, vel suppositione is, qui eam fecit, vel heres ejus, minime posse retractari eam occasione prætermisionis decreti, sed sic tenere, quasi ab initio legitimo decreto fuisset res alienata vel supposita. Cum autem donationes a minoribus necdum decreto celebrari possint, si minor, vel post veniam ætatis rem immobilem donationis titulo in alium (excepta propter nuptias donatione) transcripserit, non aliter hoc

hoc firmitatem habebit, nisi post vigintiquinque annos impletos; inter presentes quidem decennium, inter absentes autem vicennium donatore acquiescente effluxerit: ut tamen in heredis persona illud tantummodo tempus accedat, quod post ejusdem heredis minoris ætatem silentio transactum sit. Dat. Idib. April. DECIO V. C. CONS. 529.

TIT. LXXV.

DE MAGISTRATIBUS CONVENIENDIS.

1. Imp. ANTONINVS A. Mutiano.

SI Magistratus a tutoribus seu curatoribus quos tibi dederint, seu nominaverint, stipulari sunt se eo nomine indemnes futuros, & si quid præstiterint, repetituros, inque eam rem fidejussores acceperunt: extra rem salvam fore satisfactionem, actio, quam adversus tutores seu curatores tuos instituiti, alienam obligationem non resolvit. Sed adversus Magistratus qui curatorem dederunt, actio utilis ita demum competit, si universis bonis excusis, revocatisque quæ eum in fraudem alienasse constiterit, indemnitati tuæ in solidum satisfieri non potuit. Quam si exercueris, mandatis tibi ab eis actionibus adversus fidejussores quos acceperunt, consistere potes, licet utilem actionem sine cessione habeas. Accepta Non. Januar. DVOBVS & ASPRIS COSS. 213.

2. Imp. ALEXAND. A. Paterno.

IN heredes magistratus, cujus non lata culpa idonee cautum pupillo non est, non solet actio dari. PP. 3. Non. Jul. IULIANO 2. & CRISPINO COSS. 225.

3. Imp. GORDIANVS A. Probiano.

SI tu & collega tuus, cum Magistratu fungeremini, minus idoneum tutorem dedistis, cautionemque non exegistis, nec alias servari pupillo inde-

mnitas potest, & utrique solvendo estis, pro virili parte, in vos actionem dari, non injuria postulabis. Dat. 8. cal. Nov. PIO & PONTIANO COSS. 239.

4. Idem A. Aruntiano.

ADversus nominatorem tutoris, vel curatoris minus idonei non ante perveniri potest, quam si bonis nominati, itemque fidejussoris ejus, necnon collegarum, ad quorum periculum consortium administrationis spectat, excusis, non sit indemnitati pupilli, vel adulti satisfactum. PP. Id. Martii, ATTICO & PRÆTEXTATO COSS. 243.

5. Imp. DIOCLET. & MAXIM. AA. Eugenæ.

IN Magistratus municipales tutorum nominatores, si administrationis finito tempore non fuerint solvendo, nec ex cautione fidejussionis solidum exigere possit, pupillis quondam in subsidium indemnitis nomine actionem utilem competere ex Senatusconsulto, quod auctore Divo Trajano, Parente nostro, factum est, constitit. Dat. 7. Idib. Decemb. ipsis AA. COSS.

6. Imp. ZENO A. Æliano P. P.

Cum sit adjecta Prætoris sententia, generalem curatori administrationem mandantis, & quod eam pro more sequitur decretum pariter sit compositum: manifestum est non curatoris dationem fuisse invalidam: sed in æstimanda adulteræ substantia, Scribæ vitium, qui tanquam non amplius ducentis libris auri patrimonium valeret, fidejussorem acceperat, intercesisse: in quo casu non curatoris erit ratio reprehendenda, si qua læsio rebus minoris illata fuisse adversus legum ordinem comprobetur: sed super negligentia vel dolo Scribæ, qui veram substantiæ taxationem passus est occultari, legibus erit agendum. Dat. 5. cal. Januar. BASILIO V. C. CONS. 476.

LIBER SEXTVS.

TIT. I.

DE SERVIS FUGITIVIS, ET LIBERTIS MANCIPIIS. QVE CIVITATVM, ARTIFICIBVS, ET AD DIVERSA OPERA DEPUTATIS, ET AD REM PRIVATAM, VEL DOMINICAM PERTINENTIBVS.

1. Imp. DIOCLET. & MAXIM. AA. Æmilie.

Servum fugitivum sui furtum facere, & ideo non habere locum nec usucapionem, non longi temporis præscriptionem, manifestum est: nec servorum fuga dominis suis ex quacunque causa fiat damnosa. S. Id. Decemb. MAXIMO 2. & AQUILINO COSS. 286.

2. Idem AA. & CC. Pompejano.

Requirendi fugitivos potestatem fieri dominis, Præsidalis officii est. Dat. calend. Maji, CC. COSS.

3. Imp. CONSTANTINVS A. ad Probum.

Si fugitivi servi deprehendantur ad Barbaros transeuntes: aut pede amputato debilitentur, aut metallo dentur, aut qualibet alia poena officiantur. Sine die & CONS.

In AVTHENT. ut nulli Judicium, §. quia vero non oportet. col. 9. tit. 17. al. 6. Novell. 134.

cap. ult.

Sed novo jure si criminis qualitas membri abscissionem exigat, una sola manus abscindetur; sed pro furto nec morietur, nec aliquod membrum abscindetur, sed aliter castigabitur. Fures autem vocantur, qui occulte & sine armis hujusmodi delinquant. Qui autem violenter aggrediuntur aut cum armis, aut sine armis, aut in domibus, aut in itineribus, aut in mari, poenis legalibus subiciantur.

4. Imp. CONSTANTINVS A. ad Valerianum.

Quicumque fugitivum servum in domum, vel in agrum incipio domino ejus suscepit, eum cum alio pari vel viginti solidis reddat. Si vero secundo, vel tertio eum suscepit, præter ipsum duos vel tres alios vel prædictam æstimationem pro unoquoque (servo) domino repræsentet. In minorum persona tutoribus vel curatoribus poena simili imminente. Quod si ad prædictam poenam solvendam is qui suscepit, minime sufficiat, æstimatione competentis Judicis castigatio in eum procedat. Quod si servus fugitivus ingenium se esse mentitus, sub mercede apud aliquem fuerit: nihil

li 2

is qui

is qui eum habuit, poterit incusari. Sane mancipium torqueri oportet, ut manifestet, utrum propter lucrum capiendum callide (a domino) ad domum, vel ad agrum ejus qui eum suscepit, immisus sit, an non. Quod si maligne factum esse ex servi interrogatione patuerit, servo etiam suo eum qui hoc fecerit, privari oportet, & ad fiscum pertinere mancipium. Dat. 5. cal. Jul. GAL-
LICANO & BASSO COSS. 317.

5. Idem A. ad Januarium.

Mancipia diversis artibus prædita, quæ ad Rem-
publicam pertinent, in iisdem civitatibus
placet permanere: ita ut si quis tale mancipium
sollicitaverit, vel avocandum crediderit, cum ser-
vo altero (sollicitatum) restituat, duodecim soli-
dorum summa inferenda Reipublicæ illius civita-
tis, cujus mancipium abduxerit. Libertis quoque
artificibus, si sollicitati fuerint, cum eadem forma
civitati reddendis: ita ut pro fugitivo servo, si sol-
licitudine Defensoris non fuerit requisitus & re-
vocatus, idem Defensor duo vicaria mancipia exi-
gatur: nec beneficio Principali, nec venditione
in ejus persona (jam) de cætero valituris. Dat.
16. calend. Martii, CONSTANTINO A. 5. & LICI-
NIO C. COSS. 319.

6. Idem A. ad Tyberianum Comitem
Hispaniarum.

Cum servum quispiam repetit fugitivum, & alius
evitandæ legis gratia, quæ in occultantes man-
cipia certam poenam statuit, proprietatem oppo-
nit, vel in vocem libertatis eum animaverit: illi-
co nequissimus verbero, super quo ambigitur, tor-
mentis subjiçatur, ut aperta veritate, discepta-
tionis terminus fiat: Quod non solum utriusque
jurgantibus proderit, sed etiam servorum animos
a fuga poterit detertere. Dat. 15. cal. Septembr.
PACATIANO, & HILARIANO COSS. 332.

7. Imppp. VALENT. VALENS, & GRATIAN.
AAA. ad Felicem Consularem

Si quis servum fiscalem putaverit occultandum,
non solum eum restituere, sed etiam duode-
cim libras argenti poenæ (nomine) fisci juribus
dependere compellatur. Dat. 2. Idib. April. GRA-
TIANO 2. & PROBO COSS. 371.

8. Imppp. VALENT. THEOD. & ARCAD.
AAA. Albino Præfecto urbi Romæ.

Si quis publicorum servorum fabricis, seu aliis
operibus (publicis) deputati, tanquam pro-
priæ conditionis immemores, domibus se alienis,
& privatarum ancillarum consortiis adjunxerint,
tam ipsi, quam uxores eorum, & liberi, confe-
ssim conditioni pristinae laborique restituantur.
Dat. 8. calend. Augusti TIMASIO & PROMOTO
COSS. 389.

TIT. II.

DE FURTIS ET SERVO CORRUPTO.

1. Imppp. SEVERVS & ANTONINVS
AA. Theogeni.

Si pecunia tua mandantibus servis (tuis) quidam
prædia comparaverunt: eligere debes, utrum
furti actionem (& conditionem,) an mandati po-
tius inferri debeas: neque enim æquitas patitur,
ut (&) criminis causam persequaris, & bonæ fi-

dei contractum impleri postules. Dat. 2. calend.
Maji, SEVERO & ALBINO COSS. 195.

2. Idem AA. Negotiatoribus.

Incivilem rem desideratis, ut agnitas res furti-
vas non prius reddatis, quam pretium fuerit
solutum a dominis. Curate igitur cautius nego-
tari, ne non tantum in damna hujusmodi, sed
etiam in criminis suspensionem incidatis. PP. cal.
Decembr. CHILONE, & LIBONE COSS. 205.

3. Imp. ANTONINVS A. Secundo.

Sinondum rem templo divino dedicatam vitricus
tuus furto abstulit: habes adversus eum furti
actionem. PP. 6. Id. Septemb. LÆTO 2. & CE-
REALE COSS. 216.

4. Imp. ALEXAND. A. Aurelio (Herodi.)

Adversus eum duntaxat, quem servum tuum
sollicitasse dicis, si eum deterioris animi fe-
cerit, servi corrupti agere potes. Quod si solli-
citatum occultaverit, etiam furti cum eodem age-
re potes. Quas actiones etiam per præcuratorem
exercere minime prohiberis. PP. Idib. Septemb.
ALEX. A. CONS. 223.

5. Idem A. Cornelio.

Civile est quod (a te) adversarius tuus exigit:
ut rei quam apud te fuisse fateris, exhibeas
venditorem: nam a transeunte & ignoto te emisse,
dicere non convenit, volenti evitare alienam bo-
no viro suspensionem. PP. 3. cal. Maji, MAXIMO 2.
& AELIANO COSS. 224.

6. Idem A. Pythidoro.

Alienum servum sine voluntate domini qui
sciens vendiderit, seu donaverit, vel alio
modo alienaverit: nihil domino diminueri pot-
est. Et si contrectet, vel apud se detinuerit, et-
iam furtum facit. PP. cal. Maji. IULIANO 2. &
CRISPINO COSS. 225.

7. Idem A. Dato.

Si is cui te pecuniam ad matrem tuam perfe-
rendam dedisse proponis, parva quantitate nu-
merata, reliquam in usus suos convertit, furtum
fecit. PP. Id. Jun. MODESTO & PROBO COSS. 229.

8. Idem A. Valentino.

Etiam furti actione tributorum exactor tenetur,
si te non cessante in tributaria exactione, sciens
quod nihil debetur, ancillam tui juris abduxit,
aut vendidit: quæ res facit, ut nec emptor usu-
capiat, vendicatioque tibi (ipsius) competat. PP.
10. calend. Mart. POMPEIANO & PELIGNO COSS.
223.

9. Imppp. DIOCLET. & MAXIM. AA. Edifio.

Subtrahito furto, vel vi abrepto mancipio, quam-
vis rebus humanis non oblatum fuerit exem-
ptum: tam ad raptorem, quam ad furem pericu-
lum redundabit, & uterque eorum poena legiti-
ma coërcetur. S. 7. cal. Februar. Sirmii,

10. Idem AA. & CC. Valerio.

Si abducta mancipia furto vel plagio, venunda-
ta Præses provinciæ perspexerit, cum nec ab
emptore propter cohærens vitium, antequam ad
dominum possessio revertatur, (hæc) usucapi pos-
sint: & te ei cujus fuerint, successisse repererit,
restitui tibi providebit. Sine die & Consule.

11. Idem AA. & CC. Demostheni.

De his quæ subtrahisse novercam pupilli tui,
pre-

precibus significas, Rectorem adi provincie: qui si eam, posteaquam dominus rerum is pro quo supplicas, factus est, aliquid furatam cognoverit: non ignorat in quadruplum furti manifesti; nec manifesti (vero,) dupli actione furti constituta, condemnationem formari. Dat. 7. calend. Sept. Viminacii, CC. COSS.

12. Iidem AA. & CC. Quintæ.

Ancillæ subtrahæ partus apud furem editi, priusquam a domino possideantur, usucapi nequeunt: matris furem, etiam honorum causa furti actione teneri convenit: quapropter furti actione & condictione, vel adversus possidentem (rei) vindicatione de mancipiis uti non prohiberis, cum altera pœnam continens alterius electione minime tolli possit. Nam extra pœnam rei persecutionem esse, nulla juris quæstio est, cum etiam hi qui aliena mancipia comparaverint, si hanc causam non ignorent, furti actione teneantur. Datum Idib. Octob. Sirmii, CC. COSS.

13. Iidem AA. & CC. Domno.

Post decisionem furti leges fagi prohibent. Quod si non transigisti, sed de sublatis partem tantum accepisti, residuum vindicare, vel condicere, & actione furti apud Præsidem (provincie) agere potes. Dat. cal. Dec. Sirmii, CC. COSS.

14. Iidem AA. & CC. Dionysio.

Eos qui a servo furtim ablata scientes suscepérunt, non tantum de susceptis convenire, sed etiam pœnali furti actione potes. Dat. 8. cal. Jan. Sirmii, CC. COSS.

15. Iidem AA. & CC. Socratæ.

Furti actione minime teneri successores, ignorare non debueras. De instrumentis autem ablati in rem actione tenentes convenire potes. Dat. 3. cal. Jan. Sirmii, CC. COSS.

16. Iidem AA. & CC. Arthemidoro & aliis.

Si servum vestrum nutriendum qui suscepérat, venundedit: furtum commisit. Dat. calend. Octob. Viminacii, CC. COSS.

17. Iidem AA. & CC. Cononi.

Quamvis (etiam) expilatæ hereditatis criminis promiscuus usus exemplo actionis furti ream uxorem fieri non patiatur: tamen heredes, itemque filii super his quæ de patris bonis possideret; adversus eam in rem actione experiri non prohibentur. Dat. Idib. Dec. CC. COSS.

18. Iidem AA. & CC. Dionysiodoro.

In eum, qui ex naufragio vel incendio cepisse, vel in his rebus damni quid dedisse dicitur; intra annum utilem ei cui res abest, quadrupli: post annum in simplum actionem proditam præter pœnam olim statutam, edicti forma perpetui declarat. Dat. cal. Jan. Nicomedia, CC. COSS.

Nova constitutio Friderici Imperatoris de statutis & consuetudinibus contra Ecclesiæ libertatem editis tollendis, col. 10.

Navigia quocunque locorum pervenerint, si quo casu contingente rupta fuerint, vel alias ad terram pervenerint, tam ipsa navigia, quam navigantium bona illis integra reserventur, ad quos spectabant, antequam navigia huiusmodi periculum incurrissent: sublata penitus omnium locorum consuetudine, quæ huic adversatur sanctioni: nisi talia

sint navigia, quæ piratam exerceant pravitatem, aut sint nobis, sive Christiano nomini inimica. Transgressores autem huius nostræ Constitutionis bonorum suorum publicatione multentur: & si res exegerit, eorum audacia juxta mandatum nostrum modis aliis compefcatur.

19. Iidem AA. & CC. Nestæo.

Falsus procurator depositum recipiendo, vel æs alienum exigendo citra domini voluntatem, furtum facit; ac præter rei restitutionem, actione (dupli) nec manifesti furti convenitur. Sine die & Consule.

20. Imp. IVSTIN. A. Juliano P. P.

Si quis servo alieno suaserit, ut aliquam rem domini sui surriperet, & ad se deferret, servus autem hoc domino manifestavit, & domino concedente, res ejus ad iniquum huiusmodi suasionis auctorem pertulerit, & ipse inventus fuerit rem detinens: quali teneatur actione is qui res suscepit, utrumne pro occasione furti, an pro servo (corrupto, quia eum corrumpere voluerit, an non solum furti, sed etiam servi corrupti (is) obligetur, veteres dubitaverunt? Nobis itaque eorum alterationes decidentibus placuit, non solum furti actionem, sed etiam servi corrupti contra eum dari: licet enim servus minime deterior factus est, tamen consilium corruptoris ad perniciem probitatis servi introductum est, & quemadmodum secundum juris regulas furtum quidem non est commissum, quia is videtur furtum committere, qui contra domini voluntatem res ejus contrectat, ipse autem furti actione propter dolum suum tenetur: & ita servi corrupti contra eum actio poppter suum vitium non abs re extendatur, ut sit ei pœnalis actio imposita tanquam re ipsa fuisset servus corruptus, ne ex huiusmodi impunitate, & in alium servum qui (facile) possit corrumpi, hoc facere pertentet. Dat. cal. Aug. LAMPADIO & ORESTE VV. CC. COSS. 530.

21. Idem A. Juliano.

Apud antiquos quærebatur, si servus quem aliquis bona fide possideat, furtum commiserit alienarum rerum, vel ipsius apud quem constitutus est: an ipse, (qui eum) bona fide detinet, noxalem furti actionem adversus verum dominum habeat, vel ipse ab eo, qui furtum passus est, prædicta conveniatur actione. Cumque generalis regula ab antiqua prudentia exposita est, huius hominis gratia, pro quo noxalem furti actionem suscipere quis compellitur, adversus actum furti actionem habere non concedens, quidam ita eam per conjecturam interpretari sunt, adversus bonæ fidei quidem possessorem nullo modo furti actionem extendi: ipsi autem, si furtum fuerit passus, adversus verum dominum furti actionem noxalem recte decerni. Tunc autem bonæ fidei possessorem furti nomine quod passus est, noxalem actionem contra dominum habere posse, quando servus sub domini (sui) fuerit constitutus possessione: & pro his rebus posse eum adversus dominum habere actionem, non solum quas servus subtraxit jam apud eum constitutas, sed & quas furatus est, quando fugit quidem a bonæ fidei possessore, adhuc autem nondum sub manibus domini (sui) fuerat constitutus. Quam interpretationem prisca qui-

dem iura per conjecturam introducebant, dos autem altius, & verius ad eam respicientes, generalem regulam sic ab initio esse prolatam accipimus. Cum igitur bonæ fidei possessor domini cogitatione furem possidet, merito, donec apud eum constitutus est, & aliis tenetur noxali actione si extranei furtum a servo fuerint passi, & ipse adversus verum dominum non habet actionem, secundum regulam dicentem: *Qui habet adversus alium furti actionem, ipse ea teneri non potest.* Sin autem desinat in servi retentione, & ille apud verum dominum fuerit inventus: tunc ipse quidem noxali furti actione minime potest teneri: adversus autem verum dominum habet ipse furti noxalem actionem pro rebus, quas vel tunc furatus est, cum est apud verum dominum, vel antea postquam bonæ fidei possessoris retentionem excessit, necdum apud verum dominum factus est. Sic iterum regulæ generalis casus evenit consentaneus. Qui enim habet tunc furti actionem adversus dominum, ipse aliis teneri furti actione non potest, & sic ex tempore omnibus discretis, vetustissima dubitatio nostro fœdere conquiescat, & bonæ fidei possessor in parte certa temporis habeat actionem, & non teneatur (actione:) & ipse dominus in alio tempore non teneatur actione, & in alio sub actione constituatur. † De eo (autem) qui liber constitutus ab alio bona fide tenetur, si furtum commiserit, recte & sine aliqua dubitatione dicitur posse eum qui liber est cognitus, & ab ipso qui bona fide eum detinet, pro furto conveniri: & bonæ fidei possessorem, si extraneo furtum liber commiserit, non posse conveniri, sed ipsum pro suo furto respondere: qui generalis regula (de servo) prolata est: & pro eo qui non servus, sed liber, & suæ potestatis est, noxalem moveri actionem, impossibile, nostrisque legibus incognitum est. Dat. calend. Octob. LAMPADIO & ORESTE VV. CC. COSS. 530.

21. Idem A. Joanni P. P.

Manifestissimi quidem juris est, perpetrato furto, ei competere furti actionem, cujus interest ne furtum committatur. Sed quærebatur apud antiquos legum interpretes, si quis commodavit alii rem ad se pertinentem, & ipsa subtracta est, an furti actio adversus furem institui possit ab eo qui rem utendam suscepit, idoneo scilicet constituto: quia & ipse commodati actione a domino pro ea re conveniri possit? Et hoc quidem penè jam fuerat confessum, ut habeat ipse actionem, nisi inopia dignoscatur laborare: tunc enim furti actionem domino competere dicebant. Sed ea satis increbuit dubitatio, si tempore, quo furtum committebatur, idoneus erat (is) qui rem commodatam acceperat, postea autem ad inopiam pervenit, antequam moveatur actio quæ (ei) antea competebat: an debeat actio quæ semel ei acquisita est, firmiter apud eum manere, vel ad dominum reverti? Tum & hoc quærebatur, an in casu furti actio ambulatoria sit, necne? Sed omnem talem tractatum alia sequitur subdivisio, si ex parte solvendo sit is qui rem utendam accepit, ut possit non in totum, sed particularem solutionem ei facere: an habeat furti actionem, vel non? §. 1. Ta-

les itaque ambiguitates veterum, imo magis (quod melius dicendum est) ambagès nobis decidentibus, in tanta rerum difficultate simplicior sententia placuit: ut in domini sit voluntate siue commodati actionem adversus res accipientem movere desiderat, siue furti adversus eum qui rem surripuit: & alterutra earum electa dominum non posse ex poenitentia ad alteram venire actionem: sed si quidem furem elegerit, illum qui rem utendam accepit, penitus liberari: sin autem quasi commodator veniat adversus eum qui rem commodatam accepit, ipsi (quidem) nullo modo competere posse adversus furem furti actionem: eum autem qui pro re commodata convenitur, posse adversus furem quidem furti actionem habere: ita tamen, si dominus sciens rem esse surreptam, adversus eum, cui res commodata fuit, perveniat. §. 2. Sin autem nescius, & dubitans rem non esse apud eum, commodati actionem instituit, postea autem re comperta voluit remittere quidem commodati actionem, ad furti autem pervenire: tunc licentia ei concedatur, & adversus furem venire nullo obstaculo ei opponendo, quoniam (jam incertus constitutus movit adversus eum qui rem utendam accepit, commodati actionem: nisi domino ab eo satisfactum est: tunc etenim omnimodo furem a domino quidem furti actione liberari, suppositum autem esse ei, qui (pro) re (sibi) commodata domino satisfecit: cum manifestissimum sit, etiam si ab initio dominus actionem instituit commodati, ignorans rem esse surreptam, postea autem hoc ei cognito adversus furem transivit: omnimodo liberari eum qui rem commodatam suscepit: quemcumque causæ exitum adversus furem dominus habuerit: eadem definitione obtinente, siue in partem, siue in solidum solvendo sit is, qui rem commodatam accepit. §. 3. Sed cum in secundam dubitationem incidebant, quid statuendum sit, si quis rem commodatam habuerit, quam aliquis furto subtraxerit, & lite pulsatus condemnationem passus fuerit, non tantum in rem furtivam, sed etiam in poenam furti: & postea dominus rei venerit omnem condemnationem accipere desiderans, utpote ex suæ rei occasione orta: alia dubitatio incidit veteribus utrumne rem tantum suam, vel ejus æstimationem consequatur, an etiam summam poenalem? Et licet ab antiquis variatum est, & ab ipso Papiniano in contrarias declinante sententias: tamen nobis hoc decidentibus Papinianus; licet variaverit, eligendus est, non in prima, sed in secunda ejus definitione, in qua lucrum statuit minime ad dominum rei pervenire: ne sit damno tantum deditus qui rem commodatam accepit, sed liceat ei etiam lucrum sperare. §. 4. Cum autem in confinio eorum dubitationum tertia exorta est (quæstio:) quare non, & eam decidimus? Cum enim apertissimi juris sit, non posse maritum constante matrimonio furti actionem contra suam uxorem habere, quia lex (ita) atrocem (actionem) dare in personam ita sibi conjunctam erubuit: ejusmodi incidit veterum sententiis quæstio. Quidam etenim re sibi commodata, hujusmodi rei furtum a sua muliere passus est: & dubitabatur, utrumne domino rei furti actio

contra mulierem præstaretur, an propter necessitatem causæ, & maritus ejus, utpote actioni commodati suppositus, possit habere furti actionem? Et auctores quidem juris satis & in hac specie contra se jurgium exercuerunt: ex præsentem autem lege, & anterioribus nostris decisionibus quæ in ista positæ sunt constitutione, potest & hæc species apertius dirimi. Si enim domino dedimus electionem ad quem voluerit pervenire: sive ad eum qui rem commodatam accepit, sive contra eum qui furtum commisit, & in hac specie maritus quidem propter matrimonii pudorem, non furti, sed rerum amotarum actionem habeat, si ipsam dominus elegerit: Dominus autem omnem herentiam possideat, sive adversus maritum commodati, sive adversus mulierem furti actionem extendere: ita tamen, ut si ipse qui rem commodatam accepit, solvendo sit, nullo modo adversus mulierem furti actio extendatur: ne ex hujusmodi occasione inter maritum & uxorem qui non bene secum vivunt, aliqua machinatio oriatur, & forsitan marito volente uxor ejus extrahatur, & furti patiatur poenalem condemnationem. Dat. 15. cal. Sept. LAMPADIO, & ORESTE VV. CC. COSS. 530.

TIT. III.

DE OPERIS LIBERTORVM.

1. Imp. SEVERVS & ANTON. AA. Romano.

Si tempore manumissionis operæ tibi impositæ sunt, scis te eas præstare debere. Solet autem inter patronos, & libertos convenire, ut pro operis aliquid præstetur, licet pretium peti non possit, nisi quando propter inopiam pro alimentis id extra ordinem peti necessitas suaserit: cum etsi operæ non erant impositæ, defectis tamen facultatibus patroni, eum alere cogebaris. PP. 3. cal. Januar. CHILONE & LIBONE COSS. 205.

2. Idem AA. Eutycheti.

Manumissionis causa traditus, neque in servitutem reduci a manumissores potest, neque impositas operas præstare cogitur. PP. 6. calend. Maji, ANTONINO A. 2. & GETA 2. COSS. 206.

3. Idem AA. Quintiniano.

Qui nummis acceptis ab extraneo, servum suum manumisit, & pro operis pecuniam ab eo accepit: sive fuerant operæ impositæ, sive non, ut indebitam solutam reddere cogitur. PP. calend. Novemb. ALBINO & ÆMILIANO COSS. 207.

4. Imp. ANTON. A. Valeriano.

Si quam tibi pecuniam a liberto tuo ex venditione operarum deberi probaveris: Ex hoc enim liberam testamenti factionem libertus habet, modo si non onerandæ libertatis gratia emissam (esse) cautionem probabitur. PP. 14. cal. Maji, DVOBVS & ASPRIS COSS. 213.

5. Idem A. Terentio

Mater tua ab eo, quem ex causa fideicommissi manumisit, operas impositas petere non potest: nisi ejus tantum temporis quo eum ante manumisit, quam dies fideicommissæ libertatis existeret: sed nisi ei honorem patroni debitum exhibuerit: adeat competentem judicem pro modo admissi vindicaturum. PP. Id. Maji, DVOBVS & ASPRIS COSS. 213.

6. Imp. ALEX. A. Minicio.

Nec patronis pro operis mercedem accipere licet: quamvis si indistinctæ operæ præstite non sint, ad pecuniæ exactionem obsequii non præstiti æstimatio convertatur. §. 1. Qui autem duos filios in potestate, vel diversis temporibus habuit, Lege Julia de maritandis ordinibus obligatione operarum liberatur. Dat. 12. calend. Jun. IVLIANO 2. & CRISPINO COSS. 225.

7. Idem A. Augustino.

Si tuis numinis emptus es ab eo a quo manumissus es: nec operas ei debes, nec puniri ab eo ut ingratus potes: patronum tamen tuum esse eum, negari non oportet. Dat. 3. Idib. Sept. IVLIANO 2. & CRISPINO COSS. 225.

8. Idem A. Licetorio.

Libertæ tuæ, ducendo eam uxorem, dignitatem auxisti: & ideo non est cogenda operas tibi præstare, cum possis Legis beneficio contentus esse, quod invito te alii non possit juste nubere. Dat. 10. cal. Mart. FVSCO & DEXTRO COSS. 226.

9. Idem A. Herculiano.

Titius, si (cum) testamentum faceret, servo suo Cajo libertatem cum conditione hac dedit, *Cajum servum meum a die mortis meæ annis tribus peractis manumitti volo: ita (tamen) ut præstet heredibus meis, sicut me vivo præstabat: & cum idem servus testatori diurnum quiddam præstaret, & post mortem ejus usque ad diem præstandæ libertatis etiam heredibus præstiterit: manifestum est, quod adeptus libertatem, ad eandem præstationem compelli non possit. Dat. 7. Idib. Aug. FVSCO & DEXTRO COSS. 226.*

10. Imp. ALEXANDER A. Cæcilio.

Liberti libertæque defunctorum, operas neque extraneis heredibus patronorum, neque maritis patronarum debent. PP. cal. Nov. ALEXANDRO A. COSS. 227.

11. Imp. GORDIANVS A. Africano.

Quod ex liberta muliere nascitur, ingenuum est. §. 1. Is autem, qui libertæ suæ nubendi commodavit adensum, quamvis operas ab ea exigere non possit, jura (tamen) patronatus non amittit. PP. 3. Non. August. PIO & PONTIANO

12. Imp. DIOCLETIANVS & MAXIMIANVS

Qui manumittuntur, liberum, ubi voluerint, commorandi arbitrium habent: nec a patronorum filiis, quibus solam reverentiam debent, ad serviendi necessitatem redigi possunt: nisi ingrati probentur: cum neque cum patrono habitare liberos jura compellant. S. 9. cal. Jun. ipsis AA. COSS.

13. Imp. VALENT. VALENS & GRATIAN. AAA. ad Probum PP.

In redhibitione operarum maneat poena in eum qui libertum alienum recipiendum esse duxerit. Dat. 3. Idib. Jul. GRATIANO A. 2. & PROBO COSS. 371.

TIT. IV.

DE BONIS LIBERTORVM, ET IVRE PATRONATVS.

1. Imp. SEVERVS & ANTONINVS AA. Secundæ.

Multum interest, utrum quis suis nummis em-

emptus ac manumissus sit ab emptore, an a domino suo data pecunia mereatur libertatem? Priore enim casu ad (bona) ejus contra tabulas admitti patronum non placet; posteriore (vero) omnia jura patronatus retinet. Et ideo cum Sabiniani patroni filii qui plenum (jus) habuit, ut hostis publici bona fisco vindicata sint: secundum ea quæ divo Pertinaci placuerunt, & nos secuti sumus, in jura libertorum ejus fisco (noster) successit. PP. 5. Nonas Jul. FAVSTINO & RVFINO COSS. 211.

2. Imp. VALENS & VALENT. AA. ad Florianum Comitem rerum privatarum.

Si liberti convenientibus patronis consortium cum ancillis colonisve nostris elegerint: sciant (illi) se deinceps commoda patronatus amissuros. Dat. 3. Idib. Octob. Treveri, LVPICINO & IOVINO VV. CC. COSS. 367.

3. Imp. JUSTINIANVS A. Demostheni P.P.

Si quis patronorum in posterum hujusmodi narrationem conceperit, vel in libertatibus quæ inter vivos actantur, vel in his quæ ex testamento, vel codicillis scriptis (vel sine scriptis) habitis proficiuntur, *Ut liberti eorum a jure patronatus liberentur*: antiqua interpretatione semota, non dubitet etiam patronatus jus ex sola tali verborum conceptione libertis esse remittendum: nec (eorum) successionebus quæ ab intestato descendunt, quas veteres etiam post hujusmodi actus servari in libertorum bonis decreverunt, a nobis patronis integris reservandis. Sed quemadmodum in natalium restitutione omne jus tollitur patronatus, ita & in hujusmodi verbis eandem vim esse observandam omnes non ignorant. Idemque juris est, si inter vivos manumissione imposita, in ultimis voluntatibus concessio data fuerit patronatus: ita tamen, ut in omnibus natalium restitutiones, ex quibus pene solis ingenuitas mera libertis competit, tam obtineant, quam in nostra Republica polleant: cum nobis cordi est, ingenuis magis hominibus, quam a libertis eam frequentari. Reverentia tamen quæ a libertis (patronis) debetur, & jure quod adversus ingratos libertos patronis competit, integris reservandis, & si per verborum conceptionem secundum a nobis inductum modum jus patronatus fuerit amissum: cum etiam hæc ingenuitatis præmio tollantur, quam pene sola natalium restitutio inducit: his videlicet casibus per quos pœnalibus modis jus patronatus quasi ab indignis patronis eripitur, in suo robore duraturis. Recitata septies in novo Consistorio palatii Justiniani. Dat. 3. cal. Nov. DECIO V. C. CONS. 529.

4. ΑΥΤΟΚΡΑΤΩΡ ΙΟΥΣΤΙΝΙΑΝΟΣ.
deest.

Varia capita Græca constitutionis Justiniani de jure patronatus ex variis locis in unum congesta per Ant. Contium.

§. 1. Multi modi in ea numerabantur, quibus cessat jus patronatus: ut passim ajunt Græci interpretes. §. 2. Volens patronus remittit ei, qui manumittitur, jura patronatus, lib. 48. βασιλικ. tit. ult. §. 3. Qui suis nummis est emptus, liber sit, & solutus omni jure patronatus etiam ju-

re veteri, lib. 48. βασιλικ. ὁ κλέψας ἀλλοτρία πράγματα, καὶ διὰ τῶν τοιούτων κλοπιμαίων πραγμάτων. 11. συναγαγὼν, καὶ δὲς ταῦτα ὑπὲρ τῆς αὐτοῦ ἐλευθερίας ἐλευθερῆται. δὲ δὲ 11. κλέψας, ὁ δύνανται δόναι ταῦτα καὶ ἐλευθερωθῆναι, ἀλλὰ δὲ ὁ μὲν, καὶ τῶν ἀφαιρημένων ἀπ' αὐτοῦ.

Id est,

Qui alienas res furatus est, & ex earum distractione decem puta rededit, eaque dedit pro sua libertate, liber sit: qui vero decem furatus est, non potest ipsa dare, & liber fieri, sed servus manet etiam iisdem decem ei ablati. §. 4. ὁ ἀπρονόητος ἐλευθερῆται, ἀπρονόητος, ὃς ἐστὶν ὁ μὴ δύνανται τὸν προνοημένον ἔχων αὐτὸν, ὁ μὴ δυνάμενος αὐτὸν προνοεῖσθαι, ὁποῖος ἐστὶ ὁ παράφρων καὶ ὁ μαινόμενος. §. 5. Servus ægrotus, nisi ejus curam dominus gerat, sic liber, & dominus amittit in eo jus patronatus. Item ne filii adoptivi patroni liberos patris adoptivi habeant. §. 6. Δόλος στρατευόμενος ἐκδίδεται οἰκίᾳ δεσπότης ἐλευθερῆται. Servus sciente domino militiam adeptus, potestate domini liberatur, & ingenuus fit cessante jure patronatus. + Idem cautum fuisse videtur de servo Episcopatum vel clericatum, vel aliquam dignitatem sciente domino adepto, ita ut concipi debeat hæc epitome:

Δόλος, στρατευόμενος ἢ ἀξιωματικὸς γενόμενος ἐκδίδεται, &c.

§. 7. Ancillas nostras in concubinato habere possumus. Qui habet uxorem legitimam, non potest habere concubinam. Si quis sine uxore constitutus ancillam suam sub nomine habeat concubinæ, & in eadem usque ad mortem suam consuetudine perseveraverit: illa cum liberis suis in ingenuitatem rapietur, & supra legitimam portionem peculium quod dominus cum moreretur, habebat, capiet: neque liberi aut heredes, aut cognati defuncti in illam jus patronatus habebunt. §. 8. Intestato liberto mortuo ad ejus successionem primum vocentur descendentes, id est, veteri quidem jure liberi post libertatem parentum concepti, ex hac vero lege etiam liberi in servitute parentum concepti, & postea manumissi, & post liberos hujusmodi vocantur deinde ceteri ascendentes, & parentes liberti, & fratres si modo sint liberi, id est, manumissi patronatus jure in hac parte sopito. §. 9. Placebat in eo genere percipiendarum hereditatum (loquitur de legitimis hereditatibus) successionem non esse, id est, ut quamvis proximus quis secundum ea quæ diximus, vocatur ad hereditatem, aut spreverit hereditatem, aut antequam adeat, decesserit, nihilominus legitimo jure sequentes admittantur. Quod iterum Prætores imperfecto jure corrigentes, non in totum sine adminiculo relinquebant: sed ex cognatorum ordine eos vocabant, utpote agnationis jure eis recluso. Sed nos nihil perfectissimo juri deesse cupientes, nostra Constitutione, quam de jure patronatus humanitate suggerente protulimus, sancimus successionem in agnatorum hereditatibus non esse eis denegandam: cum satis absurdum erat, quod cognatis a Præatore apertum est, hoc agnatis esse reclusum: maxime cum in onere quidem tutellarum, & primo gradu deficiente, sequens succedit: & quod in onere obtinebat, non erat in lucro permissum. §. 10. Illud certum est, ad serviles cognatis-

gnationes illam partem Edicti qua proximitatis nomine bonorum possessio promittitur, non pertinere: nam nec ulla antiqua lege talis cognatio computabatur. Sed nostra Constitutione, quam pro jure patronatus fecimus (quod jus usque ad nostra tempora satis obscurum, atque nube plenum, & undique confusum fuerat) & hoc humanitate suggerente concessimus, ut si quis in servili constitutus consortio, liberum vel liberos habuerit, sive ex libera, sive ex servilis conditionis muliere, vel contra serva mulier ex libero vel servo habuerit liberos cujuscunque sexus, & ad libertatem his pervenientibus, & ii qui ex servili ventra nati sunt, libertatem meruerint: vel dum mulieres liberae erant, ipsi in servitute eos habuerint, & postea ad libertatem pervenerint, ut hi omnes ad successionem patris, vel matris veniant, patronatus jure in hac parte sopito. Hos enim liberos non solum in suorum successionem, sed etiam alterum in alterius successionem mutuam vocavimus, ex illa lege specialiter eos vocantes, sive soli inveniantur, qui in servitute nati, & postea manumissi sunt: sive una cum aliis qui post libertatem parentum concepti sunt, sive ex eodem patre, vel eadem matre, sive ex aliis qualicunque copulatione nati sunt, ad similitudinem eorum qui ex justis nuptiis procreati sunt. §. II. Sed nostra Constitutio, quam pro omni natione Graeca lingua compendioso tractatu habito composuimus, ita hujusmodi causam definivit, ut si quidem libertus, vel liberta minores centenariis sint, id est, minus centum aureis habeant substantiam (sic enim legis Papiae summam interpretati sumus, ut pro mille sestertiis unus aureus computetur) nullum locum habeat patronus in eorum successionem, si tamen testamentum fecerint. Sin autem intestati decesserint nullo liberorum relicto, tunc patronatus jus (quod erat ex Lege duodecim Tabularum) integrum reservavit. Cum vero majores centenariis sint, si heredes, vel bonorum possessores liberos habeant, sive unum, sive plures cujuscunque sexus, vel gradus, ad eos successiones parentum deduximus, patronis omnibus modis una cum sua progenie semotis. Sin autem sine liberis decesserint, si quidem intestati, ad omnem hereditatem patronos patronasque vocavimus. Si vero testamentum quidem fecerint, patronos autem, & patronas praeterierint, cum nullos liberos haberent, vel habentes eos exheredaverint, vel mater sive avus maternus eos praeterierint, ita quod non possint argui inofficiosa eorum testamenta, tunc ex nostra constitutione per bonorum possessionem contra tabulas non dimidiam ut antea, sed tertiam partem bonorum liberti consequantur, vel quod deest, eis ex constitutione nostra repleatur, si quando minus tertia parte bonorum suorum libertus vel liberta eis reliquerit, ita sine onere, ut nec liberis liberti libertave ex ea parte legata, vel fideicommissa praestentur, sed ad coheredes eorum hoc onus redundet: multis aliis casibus a nobis in praefata constitutione congregatis, quos necessarios esse ad hujusmodi dispositionem juris perspeximus, ut tam patroni patronaeque quam liberi eorum, necnon qui ex transverso latere veniunt,

Tom. II.

usque ad quantum gradum ad successionem libertorum libertarumque vocentur, sicut ex ea constitutione intelligendum est; & si ejusdem patroni, vel patronae, vel duorum duarumque pluriumve liberi sint, qui proximior est, ad liberti, vel libertae vocetur successione: & in capita, non in stirpes dividatur successio: eodem modo, & in iis qui ex transverso latere veniunt, servando. Pene enim consonantia jura ingenuitatis & libertinitatis in successione fecimus. §. 12. Cumque antea fuerat septimo loco bonorum possessio, *Tum quem ex familia, & octavo, unde patroni, patronaeque, & parentes eorum*: utramque per constitutionem nostram quam de jure patronatus fecimus, penitus evacuavimus. Cum enim ad similitudinem successionis ingenuorum, libertinorum successiones posuimus, quas usque ad quantum gradum tantummodo coartavimus, ut sit aliqua inter ingenuos & libertinos differentia, sufficit eis, tam contra tabulas bonorum possessio, quam *Unde legitimi, & unde cognati*: ex quibus possunt sua jura vindicare omni scrupulositate & inextricabili errore istarum duarum bonorum possessionum resoluta.

TIT. V.

SI IN FRAUDEM PATRONI A LIBERTIS ALIENATIO FACTA SIT.

1. Imp. DIOCLETIANVS & MAXIMIANVS AA. & CC. Claudio.

SI in fraudem patroni libertus aliquid alienaverit: quatenus legitima pars deminuta est, revocandi tributam convenit esse potestatem. Dat. cal. Novemb. Sirmii, CC. COSS.

2. Idem AA. & CC. Juliae.

DEFuncto quidem liberto patronus intestato succedens, per actionem Calvisianam in ejus fraudem alienata revocare potest. Verum cum patronum post liberti sui mortem ab eo fundi collatam donationem habuisse ratam adseveras: manumissoris factum infirmare successores ejus minime possunt. Dat. 8. calend. Januar. Sirmii, CC. COSS.

TIT. VI.

DE OBSEQUIIS PATRONO PRAESTANDIS.

1. Imp. ALEXAND. A. Zoticus.

CONtra patronum tuum famosam actionem instituere non potes. PP. 2. Idus Maji, MAXIMO 2. & AELIANO COSS. 224.

2. Idem A. Leontogono.

LIBertae, quae voluntate patroni, aut jure nuptae sunt, non coguntur officium patronis suis praestare. Dat. 14. cal. August. MAXIMO 2. & AELIANO COSS. 224.

3. Idem A. Xantho.

ETiam qui pactione data a dominis manumittuntur,mero jure omne eis obsequium debent.

4. Idem A. Victorino.

SI manumissori tuo vim, & audaciam objecisti, ei, qui te beneficio suo ex servitute liberando, ut adversarium (te) haberet, fecit: Praeses provinciae, quatenus, coercere ejusmodi temerariam licentiam debeat, aestimabit. Nam si qua tibi pecunia debebatur, sive de rebus adversus patronum

K k

tronum

tronum disceptatio fuerat: non protinus ad litigandum currere debueras: maxime autem si hoc facere auderes, sine atrocitate (certe) verborum æquitatem petitionis tuæ commendare Judici potuisti, omni honore patrono debito reservato. PP. 2. Octob. IULIANO 2. & CRISPINO COSS. 225.

5. Imp. GORDIANVS A. Sulpitiæ.

ETiam liberis damnatorum consuetum obsequium libertos paternos præstare debere, in dubium non venit. Proinde si non agnoscunt reverentiæ debitæ munus: non immerito videntur ipsi adversus se provocare severitatem. PP. Non. Septemb. SABINO 2. & VENUSTO COSS. 241.

6. Idem A. Cornelio.

Libertos, siue libertas, maxime quibus impositæ operæ non sunt, consuetum potius obsequium quam servile ministerium manumissoribus exhibere debere, neque vincula perpeti, non est opinionis incertæ. Dat. 3. calend. April. ATTICO & PRÆTEXTATO COSS. 243.

7. Imp. DIOCL. & MAXIM. AA.
Metrodoro.

NEque libertis novercæ, injuriæ inferendæ privignis ejus libera facultas esse debet, paternos etiam libertos (sicut dicis) injuriosos tibi fuisse, ferendum non est. Præses igitur provincie vindictam tibi personarum conditioni congruentem impertiri non dubitabit. Dat. 5. Id. Maji, MAXIMO 2. & AQUILINO COSS. 286.

8. Idem AA. Hermiæ.

NEque patronæ tuæ obsequiis refragari te fas est. Dat. 12. calend. Februar. DIOCLETIAN. & MAXIMIAN. AA. COSS. 287.

TIT. VII.

DE LIBERTIS ET EORVM LIBERIS.

1. Imp. ANTON. A. Daphno.

NON est ignotum, quod ea quæ ex causa fidei commissi manumisit, ut ingratum libertum accusare non potest: cum id iudicium extra ordinem præbeatur ei qui (voluntate) servo suo libertatem gratuitam præstitit, non qui debitam restituit. PP. 5. cal. Maji, MESSALA & SABINO COSS. 215.

2. Imp. CONSTANT. A. ad Maximum
Præfectum urbi.

SI manumissus ingratus circa patronum suum extiterit, & quadam jactantia, vel contumacia cervicem adversus eum erexit, aut levis offensæ contraxerit culpam: a patrono rursus sub imperium ditionemque mittatur, si in iudicio, vel apud pedaneos iudices patroni querela exorta ingratum eum ostendat: filiis etiam qui postea nati fuerint, servitutis: quoniam illis delicta parentum non nocent, quos tunc esse ortos constiterit, dum libertate illi potirentur. † Sane si is, qui in nostro consilio vindicta liberatus est, post coercitionem (ex) pœnitentia dignum se præstiterit, ut ei civitas Romana reddatur: non prius fruatur beneficio libertatis, quam si hoc patronus ejus oblati precibus impetraverit. Dat. Idib. April. Rome, CONSTANT. A. 5. & CONSTATE C. COSS. 319.

3. Imp. HONOR. & THEODOS. AA. ad
Senatum.

Liberti non modo adversus patronos non au-

diantur, verum etiam eandem, quam patronis ipsis (debent,) reverentiam præstent heredibus patronorum: quibus ingrati actio, sicut ipsis manumissoribus, deferetur, si illi datæ sibi libertatis immemores, nequitiam receperint servilis ingenii. Dat. 7. Id. Aug. Ravennæ, MARI-
NIANO & ASCLEPIODOTO COSS.

4. Imp. HONOR. & THEOD. AA. Basso P.P.

Libertinæ conditionis homines, vel eorum filii, etiam si militantes (docebuntur) ingrati: ad servitutis nexum procul dubio reducentur. Dat. cal. April. Ravennæ, THEODOS. II. & VA-
LENT. AA. COSS. 425.

TIT. VIII.

DE IVRE AVREORVM ANNVLORVM, ET
DE NATALIBVS RESTITVENDIS.

1. Imp. DIOCLET. & MAXIMIAN. AA.
Philadelpho.

Natales antiquos, & jus ingenuitatis non ordo præstare Decurionum, sed a nobis peti potuit. Dat. 15. cal. April. Ravennæ, ipsis AA. COSS.
2. Idem AA. & CC. Eumeni.

Aureorum usus annulorum beneficio Principali tributus, libertinitatis quoad vivunt imaginem, non statum ingenuitatis præstat. Natalibus autem antiquis restituti liberti, ingenui nostro constituuntur beneficio. Dat. 13. cal. Sirmii, CC. COSS.

In AVTHENT. ut liberti de cætero §. 1. & §. illud. coll. 6. tit. 7. al. 6. Novell. 78.
cap. 1. & 2.

Sed bodie quia manumittentes servos suos, cives denunciant Romanos: (non enim aliter licet) ex ipsa manumissione aureorum annulorum & regenerationis jus habent: ut sint quidem liberi & ingenui, sed jure patronatus illeso.

TIT. IX.

QVI ADMITTI AD BONORVM POSSESSIO-
NEM POSSVNT: ET INTRA QVOD
TEMPVS.

1. Imp. SEVERVS & ANTONINVS AA.
Macrinæ.

Bonorum possessio filiofamilias delata, cum ignorante quoque patre possit peti emolumentum etiam patri allatura, si ratam petitionem pater habuerit, amittitur transacto tempore. Sine die & Consule.

2. Idem AA. Crispino.

Si bonorum possessio tibi duntaxat competit proximitatis nomine, habuisti spatium centum dierum utilium, ex quo defunctum scisti, ad bonorum possessionem amplectendam. Dat. 3. Non. Novemb. GETA CONS.

3. Imp. DIOCLET. & MAXIMIAN. AA.
Crescentio.

Infantis nomine agnitam bonorum possessionem, & antequam loqueretur diem functi, recte competere, nulla dubitatio est. S. cal. Januar. MAXIMO 2. & AQUILINO COSS. 286.

4. Idem AA. & CC. Marcello.

EMancipata si non agnovit intra annum Unde liberi bonorum possessionem: nullam ad heredes vindicationem successione transmittere potuit. Dat. 3. cal. Maji, Heraclia, CC. COSS.

5. Idem

5. Iidem AA. & CC. Maximo.

Quamdiu per facti quæstionem incertum est, utrumne secundum tabulas, an ab intestato, & ex quo capite possessio sit delata, ne tibi tempus agnoscendæ bonorum possessionis præfinitum cedat, superstitionis geris sollicitudinem.

6. Iidem AA. & CC. Frontinæ.

Iuris ignorantiam, nec mulieribus prodesse in Edicti perpetui cursu de agnoscenda bonorum possessione, manifestum est. Dat. 3. cal. Maji, Sirmii, CC. COSS.

7. Pars epistolæ CONSTANTII & MAXIMIANI AA. & SEVERI & MAXIMIANI Nobilissimorum CC.

Bonorum quidem possessionem pupilli nominæ agnoscere tutorem potuisse, aperte declaratur: ipse autem pupillus bonorum possessionem sine tutoris auctoritate amplecti non potest, nisi etiam impuberi sine tutoris auctoritate hoc postulanti, sciens hoc competens iudex dederit bonorum possessionem: tunc enim emolumentum successionis videtur (ei) Prætorio jure quæsitum esse. 6. Idib. Septemb. CONSTANTIO & MAXIMIANO COSS. 306.

8. Imp. CONSTANTIVS A. ad Dionysium.

Quicunque res ex parentum, vel proximorum successione jure sibi competere confidit: sciat sibi non obesse, si per rusticitatem, vel ignorantiam (facti, vel absentiam,) vel quamcunque aliam rationem intra præfinitum tempus bonorum possessionem minime petiisse noscatur: quoniam hæc sanctio hujusmodi consuetudinis necessitatem mutavit. Dat. Prid. Idib. Mart. Heliop. CONSTANTIO A. & CONSTATE C. COSS.

9. Idem A. ad Populum.

Ut verborum inanium excludimus captiones: ita hoc observari decernimus, ut apud quemlibet iudicem, vel (etiam) apud Duumviros, qualiscunque testatio amplectendæ hereditatis ostendatur, statutis præfinito tempore coarctanda: eo addito, ut etiam si intra alienam vicem, id est, prioris gradus, properantius exeratur, nihilominus tamen efficaciam parem, quasi suis sit usa curriculum, consequatur. Dat. cal. Februar. Laodicea.

TIT. X.

QUANDO NON PETENTIUM PARTES PETENTIBUS ADCRESCANT.

1. Imp. GORDIANVS A. Marthanz.

Quotiens pluribus liberis, cessante legitima successione, bonorum possessione defertur (beneficium) Edicti perpetui quibusdam omissis, his solis qui bonorum possessionem agnoverunt, portionem non petentium accrescere, in dubium non venit. Dat. Idib. Januar. PEREGRINO & ÆMILIANO COSS. 245.

TIT. XI.

DE BONORVM POSSESSIONE SECUNDVM TABVLAS.

1. Imp. ALEXAND. A. Vitali.

Pendente appellatione a sententia, qua falsum testamentum pronuntiatur: incerto adhuc, an defunctus intestatus decesserit: proximitatis nomine bonorum possessioni locus non est. Dat. 3. cal. Maji, MAXIMO 2. & ÆLIANO COSS. 224.

2. Imp. GORDIAN. A. Cornelio.

Bonorum quidem possessionem ex Edicto Prætoris non nisi secundum eas tabulas, quæ septem testium signis signatæ sunt, peti posse, in dubium non venit. Verum si eundem numerum adfuisse sine scriptis testamento condito, doceri potest: jure civili testamentum (factum) videri, ac secundum nuncupationem bonorum possessionem deferri, explorati juris est. PP. 12. cal. Mart. ATTICO & PRÆTEXTATO COSS. 243.

TIT. XII.

DE BONORVM POSSESSIONE CONTRA TABVLAS, QVAM PRÆTOR LIBERIS POLLICETVR.

1. Imp. ALEXAND. A. Rufo.

Liberi, contra tabulas parentum bonorum possessione admissa, solis parentibus & liberis legata præstare secundum Edictum debent. PP. 4. Id. Octobr. MAXIMO 2. & ÆLIANO COSS. 224.

2. Idem A. Claræ.

Posthumus nato, qui neque heres institutus a patre, neque nominatim exheredatus est, testamentum rumpitur. Et si contra tabulas bonorum possessio infantis nomine a tutore petita est: secundum tabulas (bonorum) possessio locum habere non potest. Dat. cal. Mart. IULIANO 2. & CRISPINO COSS. 225.

TIT. XIII.

DE BONORVM POSSESSIONE CONTRA TABVLAS LIBERTI, QVÆ PATRONIS LIBERISQVE EORVM DATVR.

1. Imp. GORDIANVS A. Herculiano.

Licet ex causa fideicommissi manumissus sit (is,) quem ex voluntate patris cum sorore (tua) te manumississe proponis: tamen, si extraneos scripsit heredes, partis legitimæ contra tabulas ejus bonorum possessionem petendo, vel contra nuncupationem, si testamentum sine scriptis conditum est, intra tempora Edicto præstituta eam partem poteris obtinere. PP. 6. cal. Decemb. GORDIANO A. & AVIOLA. COSS. 240.

2. Imp. ANASTASIVS A. Asclepiodoto.

Patronus, liberti muneribus electis, & operis, a contra tabulas bonorum possessione repellitur. Dat. 13. cal. Mart. VIATORE, & ÆMILIANO COSS.

TIT. XIV.

VNDE LIBERI.

1. Imp. DIOCLETIANVS & MAXIMIANVS AA. Sarpedoni.

Si avus tuus relictis tribus emancipatis filiis decesserit, hique bonorum possessionem unde liberi acceperint: pro rata portione heredes eos extitisse palam est. Dat. 4. Non. * MAXIMO 2. & AQUILINO COSS. 286.

2. Iidem AA. & CC. Zosimo.

Ex testamento, vel ab intestato existente filio, vel nepote suo herede, nemo potest ab intestato heres existeret. Dat. 3. Id. Mart. ipsis AA. & COSS.

3. Imp. CONSTANTIN. A. ad Leontium Comitem R. P. Orientis.

Qui se patris post avum intestatum defuncti negat heredem: mortui avi paterni suscipere facultates non potest: maxime emancipatus, nisi

nisi per bonorum possessionem ad hujusmodi beneficium pervenerit. Dat. 8. Id. April. LIMENIO & CATVLINO COSS. 349.

TIT. XV.

VNDE LEGITIMI, ET VNDE COGNATI.

1. Imp. ALEXAND. A. Ulpio.

Consobrinorum tuorum intestatorum bona, si ad prioris necessitudinis neminem jure pertinuerint: tu, qui eorum possessionem agnovisti, persequi non prohiberis. Datum 3. Id. Aug. IVLIANO 2. & CRISPINO COSS. 225.

2. Imp. DIOCLET. & MAXIMIAN. AA. Zenoni.

Cum propiorem sobrinum (id est, natum [a] consobrina) rebus humanis intestatum defunctum proponas: intelligis sine auxilio bonorum possessionis ejus te successionem vindicare non posse. Dat. 7. cal. Jun. Laodicea, AA. COSS.

3. lidem AA. & CC. Felici.

Nepotibus avi materni pro virili portione etiam jure honorario successio defertur. Dat. Idib. Octobr. Sirmii, CC. COSS.

4. lidem AA. Syristæ.

Non hoc, an tenuerit quis res hereditarias, necne, (sine voluntate acquirendæ sibi hereditatis,) quærendum est: sed an admisit hereditatem, vel bonorum possessionem. Dat. 2. cal. Jan. Sirmii, CC. COSS.

5. lidem AA. Platonî.

Certum quidem est, cognationis jure citra admissionem bonorum possessionis neminem posse succedere: defuncti vero cognati succedere volentes, bonorum possessionem petere non urgentur. Dat. 12. calend. Mart. Sirmii, CC. COSS.

TIT. XVI.

DE SVCCESORIO EDICTO.

1. Imp. ALEXAND. A. Juliano.

Si mater tua propter furorem suum patruî sui bonorum possessionem non accepit: tu filius ejus ad eorundem bonorum patruî magni possessionem ex Edicto, quo prioribus non petentibus, sequentibus permittitur, admissus es. PP. 5. Id. Decemb. MAXIMO 2. & AELIANO COSS. 224.

2. Imp. DIOCLET. & MAXIMIAN. AA. Firmo.

Si avia eorum frater, de quorum successione agitur, velut ex testamento adiit hereditatem, quos intestatos decessisse, ac falsum testamentum prolatum contendis, & ab intestato non petita bonorum possessione, vita functus est: ac tu, licet quinto gradu constitutus, ex successorio capite petisti bonorum possessionem, vel necdum exclusus petas: eorum successionem potes vindicare. Nam si is quem quarto gradu constitutum (esse) non ambigitur, ex Edicto petiit, nec hoc te latuit: frustra nobis supplicasti. Dat. 6. Id. April. Sirmii, CC. COSS.

TIT. XVII.

DE CARBONIANO EDICTO.

1. lidem AA. & CC. Floræ.

Si tibi ac filio tuo ab his contra quos supplicas, status moveretur quæstio: perspicis præmature rerum quas velut de patris successione filius tuus vindicat, restitutionem postulari: cum si in pupillari permaneat ætate, secundum formam Edicti

Carboniani data bonorum possessione, satisfactione impleta, tunc demum in possessionem eum constituti conveniat: vel hac non oblata, portionem ab omnibus, quam vindicat, possideri: servitutis vero quæstionem in tempus pubertatis differri. Dat. 12. cal. Novemb. Sirmii, CC. COSS.

2. Imp. THEOD. ARCAD. & HONOR. AAA. ad Rufinum P. P.

Carbonianum edictum sub personis legitimis (ex) indubitato matrimonio custodito patre, & probata legitima successione, defertur: scilicet ut in possessione novus heres constitutus, usque ad pubertatis annos, sine inquietudine rebus utatur interdum alienis. Dat. 3. cal. Octob. THEOD. A. 3. & HABVNDANTIO COSS. 393.

TIT. XVIII.

VNDE VIR ET VXOR.

1. Imp. THEOD. & VALENT. AA. Hierio P. P.

Maritus & uxor ab intestato invicem sibi in solidum pro antiquo jure succedant, quoties deficit omnis parentum, liberorumve, seu propinquorum legitima vel naturalis successio, fisco excluso. Datum 12. calend. Mart. HIERIO & ARDABVRIO COSS. 427.

In AVTHENT. de exhibend. & introduc. reis. §. quoniam vero. in fin. col. 5. tit. 8. al. 6. col. 8. tit. 18. ali. 13. ut lic. matri & avia. §. quia vero 2. Novell. 17. cap. 5.

Praterea si matrimonium sit absque dote, conjux autem præmoriens locuples sit: superstes vero labores inopia: succedat una cum liberis communibus alteriusve matrimonii in quartam, si tres sint, vel pauciores. Quod si plures sint, in virilem portionem: ut tamen ejusdem matrimonii liberis proprietatem servet, si extiterint: his vero non extantibus, vel si nullos habuerit, potietur etiam dominio, & imputabitur legatum in talem portionem.

TIT. XIX.

DE REPVDIANDA BONORVM POSSESSIONE.

1. Imp. DIOCLET. & MAXIM. AA.

Theodosiano.

E Mancipatus, repudiata bonorum possessione, absentie patroni causæ velamento rursus ad eandem redire quæstionem frustra conatur. Sine die & Consule.

2. lidem AA. & CC. Theodoro.

Filio delatam bonorum possessionem, patri ad fraudem filii repudiare non licet. Dat. 6. cal. Decemb. Nicomedia, CC. COSS.

TIT. XX.

DE COLLATIONIBVS.

1. Imp. ALEXAND. A. Deuteriz.

E Mancipatos liberos testamento heredes scriptos, & ex eo successionem obtinentes, a patre donata fratribus conferre non oportere, si pater, ut hoc fiat, supremis judiciis non cavuit, manifesti juris est. PP. 3. Idib. Jul. IVLIANO 2. & CRISPINO COSS. 225.

In AVTHENT. de trien. & semis. & §. illud quoque bene. col. 3. tit. 5. Nov. 18. cap. 6.

Ex testamento, & ab intestato cessat dotis, & aliarum datorum collatio, ita demum si parens hoc designa-

designavit expressim: aliis, quæ de collatione dicta sunt, suum robur obtinentibus.

2. Idem A. Primo.

SI pater intestatus decesserit relictis duobus filiis, & filia cujus nomine dotem promiserat: portiones hereditatis æquæ sunt, & dos nihilominus ita conferenda est, ut pro portionibus fratres ejus a necessitate præstandæ ejus (dotis) liberentur. Dat. 3. Id. Sept. IUL. 2. & CRISPINO COSS. 225.

3. Idem A. Alexandro.

Pactum dotali instrumento comprehensum, ut contenta dote, quæ in matrimonio collocabatur, nullum ad bona paterna regressum haberet, juris auctoritate improbat, nec intestato patri succedere filia ea ratione prohibetur. † Dotem sane quam accepit, fratribus qui in potestate manserunt, conferre debet. Dat. 14. cal. Jul. AGRICOLA, & CLEMENTINO COSS. 231.

4. Imp. GORD. A. Marino.

Filiæ dotem in medium ita demum conferre coguntur, si vel ab intestato succedant, vel contra tabulas petant: nec dubium est profectitiam seu adventitiam dotem a patre datam vel constitutam, fratribus qui in potestate fuerunt conferendam esse. His etenim qui in familia defuncti non sunt, profectitiam tantummodo dotem post varias prudentium opiniones conferri placuit. PP. 4. Idib. Mart. GORD. A. & AVIOLA COSS. 240.

5. Idem A. Alexandro.

Dotis quidem petitio perseverante matrimonio tibi non competebat: quamvis enim ea intestato patre defuncto, fratri conferre debueras; non tamen eo nomine adversus maritum tibi actio potuit esse: cum eo minus (in) partem tibi delatæ successione patris auferre potueris. Datum Non. Sept. GORD. A. & AVIOLA COSS. 240.

In AVTHENT. de æqualitate dotis. §. illud quoque. col. 7. tit. 9. al. 8. Nov. 97. cap. 6.

Quod locum habet siue pars viri sit idonea, siue mulieri possit imputari, quare marito ad inopiam vergente, ex Lege Justiniani etiam constante matrimonio non exegerit dotem. Quod ei licet, cum & sui juris sit, & legitime ætatis, & cum mater obtulerit dotem, & pater ei consentiat agenti. His cessantibus, solam actionem (licet inanem) conferens, partem ex hereditate feret: hoc, cum dos parva sit. Sed dotem magnam quæ conferri speratur, invito etiam patre filia exigere potest. Hac observantur, ubicunque collationis ratio emergit, etiamsi avita sit successio.

6. Idem A. Claudio.

EA demum ab emancipatis fratribus his, qui remanserunt in potestate, conferti consueverunt, quæ in bonis eorum fuerunt eo tempore quo pater fati munus implevit: exceptis (his) videlicet, quæ ab ipsis aliis debentur. Dat. 7. calend. Maji, PEREGRINO & ÆMILIANO COSS. 245.

7. Imp. PHILIPPVS A. Tyranniz.

Filium testamento patris institutam heredem fratribus iisdemque coheredibus, dotem conferre non oportere, nisi pater hoc ipsum specialiter designaverit, explorati juris est. PP. 6. calend. Maji, PRÆSENTE & ALBINO COSS. 247.

8. Imp. DIOCLET. & MAXIM. AA. Calippo.

SI soror tua in paternorum bonorum divisione te fefellit: nec dotem quam acceperat a patre vestro intestato diem functo, contulit: Præses provincie, examinatis partium allegationibus, cum bonis dotem confundi jubebit, & quod deducta ratione plus ad eam (esse) animadverterit, tibi restitui jubebit. Idem est, & si arbitrio dato divisio celebrata est. S. 6. Idib. Jul. ipsis AA. COSS.

9. Idem AA. & CC. Onesimo.

SI emancipati utrique a patre fuistis, collatio cessat. Sin autem frater tuus in potestate (patris) mortis tempore fuerat, nec ullum testamentum relictum est, vel novissimum judicium communis patris, teque emancipatum probatum fuerit: ab intestato (te) ad successionem paternam venientem, ad collationem forma Edicti perpetui certo jure provocat. S. 6. cal. Maji, Heraclia. CC. COSS.

10. Idem AA. & CC. Hirenæ.

A Patre verbis precatiis in codicillis relictum, extero jure capiens filia, ad collationem dotis urgeri non potest. S. 6. cal. Dec. Sirmii, CC. COSS.

11. Idem AA. & CC. Artemiz.

Posthumus (præterito) patris testamentum ruptum, atque intestato succedendi, emancipatum petita bonorum possessione conferre debere bona sua, perpetuo Edicto cavetur: cum his etiam qui sui futuri essent, si vivo patre nati fuissent, conferre debere, manifeste significatur; & emancipatis si legi datæ collationis non pareant, denegandas actiones, non est ambigui juris, 5. calend. Januat. ipsis AA. & CC. COSS.

12. Idem AA. & CC. Philantæ.

Filiæ, licet maneat in sacris: si dotem non conferat, quam mortis tempore communis patris habuit, fratribus in eadem familia constitutis, actiones hereditarias denegari non ambigitur. Unde consulte ac pro juris ratione collationem fratribus tuis, quos in patris communis mortis tempore fuisse potestate proponis, offeres. Cum autem fratres tui durantes in familia patris, peculium (si hoc neque castrense, neque relictum eis doceatur) præcipuum habere non possint, sed in divisionem paternæ veniat hereditatis, nec quicquam mutet, penes quem res ex hoc proficiscentes, & in eadem causa durantes, constitutæ reperiuntur, absoluti manifestique juris est. Datum 11. calend. Sirmii CC. COSS.

13. Idem AA. & CC. Antistia.

SI donatione tibi post mortem patris fundum quæsisisti, soror (tua) portionem ejus vindicare non potest. Nam si is filia familias constitutæ tibi a patre donatus est: cum sorore patri communi succedens, eum præcipuum habere contra jura postulas. Datum 6. Idib. Febr. Sirmii iisdemque CC. COSS.

14. Idem AA. & CC. Stratonica.

SI maritus quondam (tuus) ab intestato patri suo heres extitit, & ei posthumus a te editus successit, actiones hereditarias amittæ filii vestri, quas habuit patris sui mortis tempore, dotem non conferenti, denegare Præses non dubitabit. PP. 7. cal. Mart. Trimontii, TVSCO & ANVLINO COSS. 295.

Kk 3

15. Idem

15. Iidem AA. & CC. Philippo.

Nec emancipati post mortem communis patris quaesita conferre coguntur: sed hæc retinentes, ejus bona pro hereditaria dividunt portione. Dat. Idib. Decemb. ipsis CC. coss. 297.

16. Iidem AA. & CC. Socrati.

Elliam cum fratribus suis coheredibus intestato patri succedentem, ultra relictum codicillis non conferentem dotem, iudicio familiæ eriscundæ nihil posse consequi, summa cum ratione placuit. Dat. 5. cal. Jan. ipsis CC. coss. 297.

17. Imp. LEO A. Erythrio P. P.

Ut liberis, tam masculini quam foeminini sexus, siue sui juris, siue in potestate constitutis, quocunque jure intestatæ successione, id est, aut testamento penitus non condito, aut si factum fuerit contra tabulas bonorum possessione petita, vel inofficiosi querela mota rescisso, æqua lance parique modo prospici possit, hoc etiam æquitatis studio præsentis legi credidimus inferendum, ut in dividendis rebus ab intestato defunctorum parentum, tam dos, quam ante nuptias donatio conferatur, quam pater, vel mater, avus, vel avia, proavus, vel proavia, paternus, vel maternus dederit, vel promiserit pro filio, vel filia, nepote, vel nepte, pronepote, vel pronepte, nulla discretione intercedente, utrum in ipsas sponas pro liberis suis memorati parentes donationem contulerint, an in ipsos sponso earum, ut per eos eadem in sponas donatio celebretur: ut in dividendis rebus ab intestato (defuncti) parentis, cujus de hereditate agitur, eadem dos, vel ante nuptias donatio ex substantia ejus profecta conferatur: emancipatis videlicet liberis utriusque sexus, pro tenore præcedentium legum (ea) quæ in ipsa emancipatione (a parentibus suis) [ut adsolet fieri] consequuntur, vel post emancipationem ab eisdem parentibus adquisierint, collaturis. Dat. 5. calend. Mart. BVSÆO & IOANNE COSS. 467.

18. Imp. ANASTASIUS A. Constantino P. P.

Liberos, qui per nostræ legis auctoritatem per oblationem precum & Imperiale Rescriptum, sui juris effecti fuerint, ad similitudinem cæterorum qui emancipati ex antiquo jure sunt, collationes facere jubemus compelli secundum ea, quæ super cæteris emancipatis statuta sunt. Dat. 12. calend. August. Constantinopoli, PROBO & AVIENO juniore coss. 503.

19. Imp. IUSTINIANUS A. Mennæ P. P.

Illam merito dubitationem amputare duximus, quæ super collatione dotis, vel ante nuptias donationis, inter certas personas satis jam ventilata est. Nam si intestatus quis defunctus esset, filio, vel filiis, (aut) filia, vel filiabus relictis, & ex mortua filia (vel filio) cujuscunque sexus, aut numeri nepotibus: vel si qua intestata defuncta esset, filio quidem, vel filiis, filia, vel filiabus similiter relictis, ex mortuo vero filio, vel filia itidem nepotibus cujuscunque sexus aut numeri: de modo quidem successionis minime dubitabatur, sed palam erat quod hujusmodi nepotes duas partes paternæ, vel maternæ portione tantum haberent, tertiam partem patris suis, vel avunculis, vel amitis, vel materteris, pro jam posita constitutione

concedentes: de collatione vero dotis, vel ante nuptias donationis quam defuncta persona pro filio, vel filia superstitibus, & pro mortuo vel mortua filio vel filia dedisset, multa dubitatio orta est: superstitibus quidem filiis defunctæ personæ non debere se dotem, vel ante nuptias donationem pro se datam a suo patre, vel matre, conferre filiis mortui fratris (sui) vel mortuæ sororis suæ condescendentibus, eo quod nulla constitutio super hujusmodi collatione posita esset: nepotibus vero mortuæ personæ non tantum huic resistentibus, sed etiam adferentibus, quod onus collationis constitutione Arcadii & Honorii divæ memoriæ sibi impositum, in personis tantummodo suorum avunculorum, non etiam patruorum, vel amitarum, vel materterarum locum habere posset. Talem igitur subtilem dubitationem amputantes, præcipimus tam filios, vel filias defunctæ personæ dotem, vel ante nuptias donationem a parentibus suis sibi datam conferre nepotibus, vel neptibus mortuæ personæ: quam eosdem nepotes, vel neptes patris suis, aut avunculis, amitis etiam & materteris dotem, vel ante nuptias donationem patris sui, vel matris, quam pro eo, vel ea mortua persona dedit, similiter conferre: ut commixtis hujusmodi collationibus cum bonis mortuæ personæ, duas quidem (partes) nepotes, vel neptes habeant illius portione quæ patri, vel matri eorum, si superesset, deferrebat: tertiam vero ejusdem portione partem una cum (sibi) competentibus portionibus filii, vel filia defunctæ personæ, cujus de hereditate agitur, capiant. Dat. cal. Jun. Constantinopoli, D. N. IUSTINIAN. A. PP. 2. CONS. 528.

In AVTHENT. de trien. & se. §. neque illo. col. 3. tit. 5. Novell. 18. cap. 4.

Quæ tertia portione diminutio correctionem novo jure capit, ad æqualitatis justitiam redacta in omnibus talibus personis.

20. Idem A. Mennæ P. P.

Illud sine ratione a quibusdam in dubietatem deductum, plana sanctione revelamus: ut omnia quæ in quartam portionem ab intestato successionis computantur his, qui ad actionem de inofficioso testamento vocantur: etiam si intestatus is decesserit, ad cujus hereditatem veniunt, omnimodo coheredibus suis conferant. Quod tam in aliis, quam in his quæ occasione militiæ uni hereditur ex defuncti pecuniis acquisitæ lucratur is, qui militiam meruit, locum habebit: ut lucrum quod tempore mortis defuncti ad eum pervenire poterat, non solum testamento condito quartæ parti ab intestato successionis computetur, sed etiam ab intestato conferatur. Hæc autem regula, ut omnia quæ portioni quartæ computantur, etiam ab intestato conferantur: minime e contrario tenebit, ut possit quis dicere etiam illa quæ conferuntur omnimodo in quartam partem his computari qui ad inofficiosi querelam vocantur. Ea enim tantummodo ex his quæ conferuntur, memoratæ portioni computabuntur, pro quibus specialiter, legibus, ut hoc fieret, expressum est. §. 1. Ad hæc cum ante nuptias donatio, vel dos a patre data, vel matre, vel aliis parentibus pro filio, vel filia, nepote, vel nepte, cæterisque descendantibus confe-

ratur

tatur: si unus, vel una liberorum ante nuptias tantummodo donationem, vel dotem, non etiam simplicem donationem accepit, vel acceperit, alter vera, vel altera neque dotem, neque donationem ante nuptias a parente suo suscepit, vel suscepit, sed simplicem tantummodo donationem: ne ex eo injustum aliquid oriatur, (si) ea quidem persona quæ ante nuptias donationem, vel dotem suscepit, conferre eam cogenda (sit:) illa vero quæ simplicem tantummodo donationem meruit, ad collationem ejus minime coarctanda est: si quid hujusmodi acciderit, jubemus ad similitudinem ejus, qui ante nuptias donationem, vel dotem conferre cogitur, etiam illam personam quæ nulla dote, vel ante nuptias donatione data, solam simplicem donationem a parentibus suis accepit, conferre eam: nec recusare collationem (ex) eo quod simplex donatio non aliter confertur, nisi hujusmodi legem donator tempore donationis suæ indulgentiæ imposuerit. Dat. 8. Id. Aug. *Constant.* DECIO V. C. CONS. 529.

21. Idem A. Joanni P. P.

UT nemini de cætero super collatione dubietas oriatur: necessarium duximus Constitutioni, quam jam favore liberorum fecimus, hoc addere: ut res quas parentibus acquirendas esse prohibuimus, nec collationi post obitum eorum inter liberos subiaceant. Ut enim castrense peculium in commune conferre in hereditate dividenda, & ex præsci juris auctoritate minime cogebantur: ita & alias res quæ minime parentibus acquiruntur, proprias (liberis) manere censemus. Dat. 15. cal. Novemb. LAMPADIO & ORESTE VV. CC. COSS. anno 2. 550.

TIT. XXI.

DE TESTAMENTO MILITIS.

1. Imp. ANTONINVS A. Floro militi.

FRATER tuus miles si te specialiter in bonis, quæ in paganico habebat, heredem fecit: bona, quæ in castris reliquit, petere non potes, etiam si is qui eorum heres institutus est, adire ea noluerit, sed ab intestato succedentes veniunt: modo si in ejus locum substitutus non es, & liquido probetur fratrem tuum castrensia bona ad te pertinere noluisse. Nam voluntas militis (in expeditione occupati) pro jure servatur. Accepta 5. Id. Septemb. DVOBVS & ASPRIS COSS. 213

2. Idem A. Septimo militi.

Miles si castrensium tantummodo bonorum commilitonem suum instituit heredem: cætera bona ejus, ut intestati defuncti, mater ejus jure possidebit. Quod si extraneum scripsit heredem, isque adiit hereditatem: bona ejus in te transferri non jure desideras. PP. 2. cal. Mart. ANTONINO A. 4. & BALBINO COSS. 214.

3. Idem A. Vindiciano.

Quamquam militum testamenta juris vinculis non subjiciantur, cum propter simplicitatem militarem, quomodo velint, & quomodo possint, ea facere his concedatur: tamen in Valeriani quondam centurionis testamento instituto etiam jure communi accepit auctoritatem. Nam cum paterfamilias filiam ex duabus uncis, uxorem ex

uncia heredes scripserit, nec de residuis portionibus quicquam significaverit: in tres partes divisisse eum apparet hereditatem, ut duas habeat, quæ sextantem accepit, tertiam quæ ex uncia heres est instituta. PP. caled. Nov. ANTONINO A. 4. & BALBINO COSS. 214.

4. Imp. ALEX. A. Junio.

SI Rufinus, Vir Clarissimus Tribunus, laticlavus major annis (lege) definitis faciens testamentum, te manumisit: justam tibi libertatem competitisse, scire debes. Quod si minor annis ex lege constitutus fuerit, cum faceret testamentum: lege impediante nullam libertatem adeptus es, quæ in hac parte nec militibus remissa est. Quod si idem testator causam manumittendi te habuit, quæ probabilis vivo manumittente consilio futura esset: quia per fideicommissum data libertas a quolibet minore annis ei, cujus causa probari potuit, præstari debet: ex testamento militis hujusmodi servis justam libertatem competere consequens est. Dat. 16. cal. Decemb. ALEXAND. A. COSS. 224.

5. Idem A. Sozomeno.

EX testamento militis, si adhuc in militia, si intra annum missus honeste decessit, hereditas & legata omnibus quibus relicta sunt, debentur: quia inter cætera quæ militibus concessa sunt, liberum arbitrium, quibus velint, relinquendi supremis (judiciis suis) concessum est: nisi lex specialiter eos prohibuerit. Dat. 17. calend. Februar. IVL. 2. & CRISPINO CC. COSS. 223.

6. Idem A. Valentino.

In testamento quidem ejus qui non miles fuit, si duobus heredibus institutis, altero cui potuit usque ad tempus pubertatis parens facere testamentum, altero cui posteaquam heres extitit, substituere non potuit, invicem substitutio eisdem verbis facta est: in eum solum casum eam locum habere, sententiis prudentium virorum, & Constitutionibus Divorum Parentum meorum placet, quo utrique pari ratione potuit substitui. Sed cum ex testamento militis controversiam esse proponas, defuncta parvula ejus filia, posteaquam heres extitit patri, cum qua simul æquis partibus heres institutus eras, substitutione invicem facta: & mater quidem intestatæ filia sibi successionem descendat, tu autem ex substitutione ad te pertinere contendas, juris quidem ratio manifesta est, licere militibus proprio privilegio etiam heredibus extraneis, posteaquam heredes extiterint, mortuis substituere: sed tibi probandum est, an ita frater tuus senserit. PP. 2. cal. Maji, FVSCO 2. & DEXTRO COSS. 226.

7. Idem A. Fortunato.

EX his verbis, *Fortunato liberto meo do, lego*, vindicare tibi libertatem non potes, si pagani testamentum proponatur. At enim cum testatorem militem fuisse proponas: si non errore ductus libertum (te) crediderit, sed dandæ libertatis animum habuerit: libertatem equidem directam competere tibi, sed & legati vindicationem habere te, prærogativa militaris privilegii præstat. Dat. 12. calend. Januar. ALEXAND. A. 2. & MARCELLO COSS. 227.

8. Imp.

8. Imp. GORDIANVS A. Aeterno militi.
Certi juris est, militem ad tempus etiam heredem instituere posse. PP. 3. calend. Octob. PIO & PONTIANO COSS. 239.

9. Idem A. Valeriano.
Sicut certi juris est, militem qui scit se filium habere, aliosque scripsit heredes, tacite eum exheredare intelligi: ita si ignorans se filium habere, alios scribat heredes, non obesse filio ademptam hereditatem, sed minime valente testamento, si sit in potestate, eum ad successionem venire in dubiis non habetur. PP. 5. Non. Octob. PIO & PONTIANO COSS. 239.

10. Imp. PHILIPPVS A. & PHILIPPVS C. Justino militi.
Si cum vel in utero haberetur filia infans patre milite, ab eo praeherita sit: vel cum in rebus humanis eam non esse falso rumore perlato pater putavit, nullam ejus (in) testamento fecit mentionem, silentium hujusmodi, exheredationis notam nequaquam infligit. Is autem miles qui testamento *filiam suam* appellavit, eique legatum dedit: non instituendo eam heredem, exheredavit. PP. 12. cal. Jan. PRÆSENTE & ALBINO COSS. 247.

11. Idem A. & C. Æmiliano militi.
Captatorias institutiones etiam in militis testamento nullius esse momenti, manifestum est. PP. 7. cal. Jul. PRÆSENTE & ALBINO COSS. 247.

12. Idem A. & C. Domitiae.
In testamento militis legem Falcidiam, & in legatis, & fideicommissis cessare, explorati juris est. Sane si quid ultra vires patrimonii postulatur: competentem defensione tueri te potes. PP. 6. Non. Jul. PRÆSENTE & ALBINO COSS. 247.

13. Imp. VALER. & GALLIEN. AA. Claudiae.
Et militibus nostris, Centurionibus quoque ob flagitium militare damnatis, non aliarum quam castrensium rerum testamentum facere permittitur, & intestatis jure proprio succeditur a fisco. Prop. Non. August. VALERIANO & GALLIENO AA. 3. & 2. COSS. 256.

14. Imp. DIOCLET. & MAXIM. AA. heredibus Maximi.
Si a fratre suo militante mater vestra scripta heres successionem (ejus sibi) quaesivit: quamvis testamenti scriptura non continet juris observationem, hanc (tamen) hereditatem fratrem testatoris, vel ejus filios ab intestato evincere non potuisse, jure constitit. PP. 5. Non. Maji, ipsis AA. COSS.

15. Imp. CONSTANTINVS A. ad Populum.
Milites in expeditione degentes, si uxores, aut filios, aut amicos, aut commilitones suos, postremo cujuslibet generis homines amplecti voluerint supremæ voluntatis affectu: quomodo possint, ac velint, testentur: nec uxorum, aut filiorum eorum, cum voluntatem patris reportaverint, meritum, aut libertas dignitasve quaeratur. Proinde sicut juris rationibus licuit, ac semper licebit, si quid in vagina, aut clypeo literis sanguine suo rutilantibus adnotaverint, aut in pulvere inscripserint gladio suo, ipso tempore quo in prælio vitæ sortem derelinquant, hujusmodi voluntatem

stabilem esse oportet. Dat. 3. Id. Aug. *Nicomedia*, OPTATO, & PAVLINO COSS. 334.

16. Imp. ANASTAS. A. Hierio P. P.
Scriniarios vel apparitores, qui Virorum Magnificorum Magistrorum militum *jussionibus* vel actibus obtemperant: etsi nomina eorum *matriculis* militaribus referri videantur, nullatenus (tamen) in ultimis a se conscribendis voluntatibus juris militaris habere facultatem decernimus. Dat. Id. Febr. *Constant.* PAVLO V. C. COSS. 496.

17. Imp. IUSTINIAN. A. Mennæ P. P.
Ne quidam putarent in omni tempore licere militibus testamenta, quoquo modo voluerint, componere: sancimus his solis, qui in expeditionibus occupati sunt, memoratum indulgere circa ultimas voluntates conscribendas beneficium. Dat. 4. Id. April. DECIO V. C. COSS. 529.

18. Idem A. Joanni PP.
Licet antiquis legibus permittebatur pupillis, si Tribunatum numerorum merebantur, ultimum elogium conscribere posse: attamen indignum nostris temporibus (esse) videtur, eum qui stabilem mentem nondum adeptus est, propter privilegia militum, sapientium hominum jura perturbare, in (tam) tenera ætate ex tali licentia parentibus forte suis, vel aliis propinquis nocere, propriam substantiam extraneis relinquendo. Ideoque hoc fieri nullo modo concedimus. Dat. cal. Nov. post Consulatum LAMPADII & ORESTIS. VV. CC. Anno 2. 532.

TIT. XXII.

QUI TESTAMENTA FACERE POSSINT, VEL NON
 1. GORDIANVS A. Petronio militi.

Quamquam omnium bonorum socer tuus, itemque frater ejus socii fuerint: tamen non eo minus idem frater ejus cum fati munus impleverit, testamento suo potuit sibi heredem instituere quem vellet. + Item non idcirco minus is testamenti factionem habet, quod indivisam successionem cum sorore sua dicatur habuisse. PP. 12. cal. Aug. ARIANO & PAPPO COSS. 244.

2. Imp. DIOCLETIAN. & MAXIMIAN. AA. & CC. Viatori & Pontiae.
Si is, qui te cum uxore tua heredem scripsit, quando testamentum ordinavit, *sanae mentis* fuit, nec postea alicujus sceleris conscientia obstrictus, sed aut impatiens doloris, aut aliqua furoris rabie constrictus, se precipitem dedit, ejusque innocentia liquidis probationibus commendari potest a te, adscitæ mortis obtentu, postremum ejus iudicium convelli non debet. Quod si futuræ poenæ metu, voluntaria morte supplicium antevertit, ratam voluntatem ejus conservari leges vetant. PP. cal. Decembr. ipsis AA. COSS.

3. Idem AA. & CC. Licinio.
Senium quidem ætatis, vel ægritudinem corporis, sinceritatem mentis tenentium, testamenti factionem certum est non auferre. §. 1. Filium autem qui in potestate est, testamentum facere non posse, indubitati juris est. Dat. 4. Non. April. *Sirmii*, CC. COSS.

4. Idem AA. & CC. Radoni.
Si frater patruelis tuus ante decimum quartum ætatis

ætatis suæ annum decessit, cum facere non potuit testamentum: nihil recte ex ejus postremo iudicio postulatur. Nam si hanc ætatem egressus, licet vigoris nondum emerissent vestigia, factum solenniter ordinavit iudicium: hoc evellere frustra conaris. S. 6. Id. Novembr. *Pantichi*, CC. COSS.

5. Imp. CONSTANTIVS A. ad Rufinum P. P. Eunuchis liceat facere testamentum, componere postremas exemplo omnium voluntates, conscribere codicillos, salva testamentorum observantia. Dat. 5. cal. Mart. *Sirmii*, CONSTANTINO A. 5. & CONSTATE C. CONS. 339.

6. idem A. ad Volusium Præfectum urbi. Si quis Imperatorem sorte heredem instituerit, habeat mutandi iudicii facultatem, & quemcunque voluerit, secundum leges in testamento suo heredem scribendi. Dat. 12. cal. Mart. *Mediolani*, ARBITRIONE & LOLLIANO COSS. 355.

7. Imppp. VALENS, VALENT. & GRAT. AAA. Maximo.

Cum heredes instituuntur Imperator seu Augusta: jus commune cum cæteris habeant. Quod & in codicillis, & fideicommissariis epistolis iure scriptis observandum erit. † Et sicuti priscis legibus cautum est, Imperatori quoque, & Augustæ testamentum facere liceat, & mutare. Dat. 7. Id. Aug. GRATIANO A. 2. & PROBO COSS. 371.

8. Imp. IUSTINVS A. Demostheni P. P. Hac consultissima lege sancimus, ut carentes oculis, seu morbo (vitiove,) seu ita nati, per nuncupationem suæ condant moderamina voluntatis: (scilicet) præsentibus septem testibus, quos aliis quoque testamentis interesse juris est: tabulario etiam, ut cunctis ibidem collectis, primum ad se convocatos omnes, ut sine scriptis testentur, edoceant: deinde exprimant nomina specialiter heredum, & dignitates singulorum, & indicia, ne sola nominum commemoratio quicquam ambiguitatis pariat: & ex quanta parte, vel ex quot unciis in successionem admitti debeant: & quid unumquemque legatarium seu fideicommissarium adsequi velint: omnia denique palam edicant quæ ultimarum capit dispositionum series lege concessa. Quibus omnibus ex ordine peroratis: uno eodemque loco, & tempore, sed & tabularii manu conscriptis sub obtentu septem (ut dictum est) testium, & eorundem testium manu subscriptis, dehinc consignatis tam ab eisdem testibus, quam a tabulario, plenum obtinebit robur testantis arbitrium. Quæ in eundem modum erunt observanda, quamvis non heredes instituere, sed legata solum vel fideicommissa, & in summa quæ codicillis habentur congrua, duxerint ordinanda. † At cum humana fragilitas mortis præcipue cogitatione perturbata, minus memoria possit res plures consequi: patebit eis licentia, voluntatem suam, sive in testamenti, sive in codicilli tenore compositam, cui velint scribendam credere: ut in eodem (loco) postea convocatis testibus, & tabulario, re etiam (ut dictum est) patefacta cujus causa convocati sunt, etiam chartula promatur, quam susceptam testatori recitabit tabularius, simul & testibus: ut ubi tenor eorum cunctis innotuerit, elogium ipse suum profiteatur agnoscere, & ex

animi sui quæ lecta sunt, disposuisse sententia: & in fine subscriptio sequatur testium, nec non omnium signacula tam testium (prout dictum est) quam tabularii. Sed quia tabulariorum copia non in omnibus locis datur quærentibus: jubemus, ubi tabularius reperiri non possit, octavam adhiberi testem: ut quod tabulario pro supradicto modo commisimus, id per octavam testem effectum capiat: libera potestate concedenda voluntates suas in prædictum modum ordinantibus, chartulam ita subscriptam, ita denique consignatam, ut astelatae formæ declarant, cui velint ex testibus custodiendam (mandare.) Sic namque fieri confidimus, ut non recipiat se tantum in cæcis testandi licentia, sed ne locum quidem ullum relinquat insidiis, tot oculis spectata, tot insinuata sensibus, tot insuper in tuto locata manibus. Dat. cal. Jun. *Constant.* IUSTINIANO & VALERIO COSS. 521.

9. Imp. IUSTINIANVS. A. Juliano P. P. Furiosum in suis induciis ultimum condere elogium posse, licet ab antiquis dubitabatur, tamen & retro Principibus & nobis placuit. † Nunc autem hoc decidendum est, quod simili modo antiquos animos movit, si cæpto testamento furor eum invasit. Sancimus itaque (tale) testamentum hominis qui in ipso actu testamenti adversa valetudine tentus est, pro nihilo esse. Si vero voluerit in dilucidis intervallis aliquod condere testamentum, vel ultimam voluntatem, & hoc sana mente incæperit facere, & consummaverit, nullo tali morbo interveniente: stare testamentum sive quamcunque ultimam voluntatem censemus: si & alia omnia accesserint quæ in huiusmodi actibus legitima observatio requirit. Dat. cal. Sept. *Constant.* LAMPAD. & ORESTE VV. CC. COSS. 530.

10. Idem A. Joanni P. P. Discretis furdo & muto, quia non semper huiusmodi vitia sibi concurrunt: sancimus, si quis utroque morbo simul laboret, id est, ut neque audire, neque loqui possit, & hoc ex ipsa natura habeat: neque testamentum facere, neque codicillos, neque fideicommissum relinquere, neque mortis causa donationem celebrare concedatur, nec libertatem sive vindicta sive alio modo imponere: eidem legi tam masculos quam foeminas obedire imperantes. † Ubi autem & huiusmodi vitii non naturalis, sive masculo, sive foeminae accidit calamitas, sed morbus postea superveniens & vocem abstulit, & aures conclusit: si ponamus huiusmodi personam litteras scientum: omnia quæ priori interdiximus, hæc ei sua manu scribenti permittimus. † Sin autem infortunium discretum est, quod ita raro contingit: & furdis, licet naturaliter huiusmodi sensus variatus est, tamen omnia facere & in testamentis, & in codicillis, & in mortis causa donationibus, & in libertatibus & in omnibus aliis permittimus. Si enim vox articulata ei (a) natura concessa est: nihil prohibet eum omnia quæ voluerit facere: quia sciimus quosdam Jurisperitos & hoc subtilius cogitasse, & nullum esse exposuisse, qui penitus non exaudiat, si qui supra cerebrum illius loquatur, secundum quod Iubentio Celso placuit. In eo autem, cui morbus postea superveniens auditum

tantummodo abstulit, nec dubitari potest quin possit omnia sine aliquo obstaculo facere. Sin vero aures quidem apertæ sint, & vocem recipientes, lingua autem ejus penitus præpedita: licet a veteribus auctoribus sæpius de hoc variatum est: at tamen si hunc peritum litterarum esse proponamus, nihil prohibet eum scribentem hæc omnia facere, siue naturaliter, siue per interventum morbi hujusmodi infortunium ei accesserit: nullo discrimine, neque in masculis, neque in fœminis in omni ista constitutione servando. Dat. 15. calend. Mart. *Constantinop.* post consulatum LAMPADII & ORESTIS VV. CC. 531.

11. Iidem A. Joanni P. P.

Nemo ex lege, quam nuper promulgavimus, in rebus quæ parentibus acquiri non possunt, existimet aliquid esse innovandum, aut permissum esse filiisfamilias cujuscunque gradus, vel sexus testamenta facere siue sine patris consensu bona possideant secundum nostræ legis distinctionem, siue (cum) eorum voluntate. Nullo etenim modo hoc eis permittimus: sed antiqua lex per omnia conservetur, quæ filiisfamilias, nisi in certis casibus, testamenta facere nullo modo concedit, & in his personis quæ hujusmodi facultatem habere jam concessæ sunt. S. Dat. cal. Sept. *Constant.* post consulatum LAMPADII & ORESTIS VV. CC. 531.

12. Idem A. Joanni P. P.

Omnes omnino quibus quasi castrensia peculia habere (ex legibus) concessum est, habeant licentiam in ea tantummodo ultimas voluntates condere, secundum nostræ Constitutionis tenorem quæ talibus testamentis de inofficiosi querela la immunitatem præstitit. Dat. 3. Non. Decemb. *Constantinop.* post consulatum LAMPADII & ORESTIS VV. CC. 531.

TIT. XXIII.

DE TESTAMENTIS, ET QUOMODUM TESTAMENTA ORDINENTUR.

1. Imp. HADRIANVS A. Catonio Vero.

Testes, servi an liberi fuerint, non in hac causa tractari oportet: cum eo tempore quo testamentum signabatur, omnium consensu liberorum loco habitum sint, nec quisquam eis usque adhuc status controversiam moverit. Sine die & Consule.

2. Imp. ALEX. A. Expedito.

Publicati semel testamenti fides, quamvis ipsa materia, in qua primum a testatore scriptum relictum fuit casu, qui probatur, intercidit, nihilo minus valet. PP. cal. Jan. FVSCO 2. & DEXTRO COSS. 226.

3. Idem A. Antigono.

Ex imperfecto testamento nec Imperatorem hereditatem vindicare posse, sæpe constitutum est. Licet enim Lex Imperii solennibus juris Imperatorem solverit: nihil tamen tam proprium Imperii est, quam legibus vivere. PP. 2. calend. Jan. LVPO & MAXIMO COSS. 233.

4. Imp. GORDIANVS A. Rufino.

Si in nomine, vel prænomine, seu cognomine (seu agnomine) testator erraverit, nec tamen de quo senserit, incertum sit: error hujusmodi

nihil officit veritati. PP. 12. calend. Januæ. GORDIANO. A. & AVIOLA COSS. 240.

5. Imp. VALERIAN. & GALLIENVS. AA. Lucullo.

Neque professio, neque adseveratio nuncupantium filios, qui non sunt, veritati præjudicat: & quæ ut filiis testamento relinquuntur, juxta ea quæ a Principibus statuta sunt, non deberi, certi juris est. Accep. 6. Non. Jul. VALER. & GALLIEN. AA. 3. & 2. COSS. 526.

6. Imp. DIOCLET. & MAXIMIAN. AA. Terentiz.

Verba testamenti, quibus mater vestra decedens, nihil se cuiquam donasse significavit: si res se aliter habet, fidem veri non perstringunt. PP. 3. Non. Novemb. DIOCLETIANO A. & ARISTOBOLO COSS. 285.

7. Iidem AA. Rufinæ.

Errore scribentis testamentum juris solennitas mutilari nequaquam potest, quando minus scriptum, plus nuncupatum videtur: & ideo recte testamento condito, quanquam desit, heres esto: consequens est, existente herede legata seu fideicommissa juxta voluntatem testatoris oportere dari. PP. 17. cal. Feb. ipsis AA. 4. & 2. COSS. 290.

8. Iidem AA. Marcellino.

Causa majoris ac novi contingentis ratione, adversus timorem contagionis, quæ testes deterret, licet aliquid de jure laxatum est: non tamen prorsus reliqua testamentorum solennitas perempta est. Testes enim hujusmodi morbo oppressos eo tempore jungi atque sociari remissum est: (non etiam) conveniendi numeri eorum observatio sublata est. Dat. 16. cal. Jul. ipsis 4. & 3. AA. COSS. 290.

9. Iidem AA. Patrocliz.

Si non speciali privilegio patriæ tuæ juris observatio relaxata est, & testes non in conspectu testatoris testimoniorum officio functi sunt: nullo jure testamentum valet. PP. 10. cal. Jul. ipsis 4. & 3. AA. COSS. 290.

10. Iidem AA. & CC. Menophelimo.

Si testamentum jure factum sit, & heres sit capax, auctoritate Rescripti nostri rescindi non oportet. Dat. 15. cal. Aug. AA. COSS.

11. Iidem AA. & CC. Zenoni.

Non idcirco minus jure factum testamentum suas obtinet vires, quod post mortem testatoris subtractum probatur. S. Dat. Prid. Id. Nov. AA. COSS. 15.

12. Iidem AA. & CC. Matronæ.

Si unus de septem testibus defuerit, vel coram testatore omnes eodem loco testes suo, vel alieno annulo non signaverint, jure deficit testamentum. De his autem, quæ interdicta siue superscripta dicis, non ad juris solennitatem, sed ad fidei pertinent quæstionem, ut appareat, utrum testatoris voluntate emendationem meruerint, vel ab altero inconsulte deleta sint, an ab aliquo falso hæc fuerint commissa. S. Dat. Prid. Non. Jul. Philippopoli, AA. COSS.

13. Idem AA. & CC. Euriphidæ.

Testandi (causa) de pecunia sua Legibus certis facultas est (permissa:) non (autem) jurisdictionis mutare formam, vel jure publico derogare cuiquam permissum est.

14. Iidem

14. Idem AA. & CC. Achilleo.

Non codicillum, sed testamentum aviam vestram facere voluisse, institutio & exhereditatio facta probant evidenter. Subsc. Id. Decemb. CC. COSS.

15. CONSTANTINVS A. ad Populum.

Quoniam indignum est ob inanem observationem irritas fieri tabulas & judicia mortuorum: placuit ademptis his, quorum imaginarius usus est, institutioni heredis verborum non esse necessariam observantiam, utrum imperativis & directis verbis fiat, aut inflexis: nec enim interest si dicatur, *Heredem facio, vel instituo, vel volo, vel mando, vel cupio, vel esto, vel erit*: sed quibuslibet confecta sententiis, vel (in) quolibet loquendi genere formata institutio valeat: si modo per eam liquebit voluntatis intentio: nec necessaria sunt momenta verborum quæ forte seminecis & balbutiens lingua profudit. Et in postremis ergo judiciis ordinandis amota erit (solennium) verborum necessitas: ut qui facultates proprias cupiunt ordinare, in quacunque instrumenti materia conscribere, & quibuscunque verbis, uti liberam habeant facultatem. S. Dat. cal. Febr. Serdica, CONSTANTIO A. 2. & CONSTATE A. CC. COSS. 339.

16. Imppp. GRATIAN. VALENT. & THEOD. AAA. Eutropio.

Non dubium nec incertum est, sicut Imperatoribus, ita qualibet dignitate, vel potestate decoratis viris, tam hereditatem, quam legatum seu fideicommissum relinqui posse. §. 1. Illud etiam adjiciendum est, ut qui ex testamento vel ab intestato heres extiterit: etsi voluntas defuncti circa legata, seu fideicommissa, seu libertates legibus non sit subnixa, tamen si sua sponte agnoverit, implendi eam necessitatem habeat. S. Dat. 15. cal. Jul. Thessal. GRATIANO 5. & THEODOSIO AA. COSS. 380.

17. Impp. ARCAD. & HONOR. AA. Æternali Proconsuli Asiæ.

Testamentum non ideo infirmari debebit, quod diversis hoc deficiens nominibus appellavit, cum superflua non noceant. Namque necessaria prætermissa imminuunt contractus, & testatoris officium voluntati, non abundans cautela. Dat. 12. cal. April. ARCADIO 4. & HONORIO 3. AA. COSS. 396.

18. Idem AA. Africano Præfecto urbi.

Testamenta omnia, cæteraque, quæ apud officium censuale publicari solent, in eodem (loco) reserventur, nec usquam permittantur fieri ulla translatio: *Mos namque retinendus est fidelissima vetustatis*; quem si quis in hac urbe voluerit mutare, irritam mortuorum videri faciet voluntatem. Dat. 12. cal. Octob. Constant. CÆSARIO & ATTICO COSS. 397.

19. Impp. HONOR. & THEOD. AA. Joanni.

Omnia testamentorum solennitatem superare videtur, quod insertum mera fide precibus inter tot nobiles probatasque personas etiam conscientiam Principis tenet. Sicut ergo securus erit, qui actis cujuscunque judicis, aut municipum, aut auribus privatorum mentis suæ postremum publicavit judicium: ita nec de ejus unquam suc-

cessionem tractabitur, qui nobis mediis, & toto jure (quod in nostris est scriniis constitutum) teste succedit. Nec sane illud heredibus nocere permittimus, si Rescripta nostra nihil de eadem voluntate responderint: *Voluntates etenim hominum audire volumus, non jubere*: ne post sententiam nostram inhibitum videatur commutationis arbitrium: cum hoc ipsum quod per supplicationem nostris auribus intimatur, ita demum firmum sit, si ultimum comprobetur, nec contra judicium suum defunctus postea venisse detegatur. Ne quid sane prætermisisse credamur: hujusmodi institutionis successoribus designatis, omnia quæ scriptis heredibus competunt, jubemus eos habere, nec super bonorum possessionis petitione ullam controversiam nasci: cum pro herede agere cuncta sufficiat, & jus omne ipsa complere aditio videatur. Omnibus etenim præstandum esse censemus, ut libero arbitrio, cui testandi facultas suppetit, successorem suum oblati precibus possit declarare: & stabile sciat esse quod fecerit. Nec institutus heres pertimescat, cum oblatas preces secundum voluntatem defuncti idoneis testibus possit approbare, si ei alia nocere non possunt. Dat. 12. cal. Mart. Ravenna, post consulatum HONORII 8. & THEODOSII 5. AA. COSS. 499.

20. Eorundem AA. Edictum ad populum urbis Constantinopolitanæ, & omnes provinciales.

Nolumus convelli deficientium scriptas jure ac solenniter voluntates, cum quoddam morientis supremum, & non scriptum processisse confirmatur arbitrium, tanquam patrimonium suum ad nos deficiens maluerit pertinere. Omnibus enim privatis, & militibus interdiciamus, ne hujusmodi perhibeant testimonia: & falsi criminis reos teneri præcipimus, si cum scriptæ jure ac solenniter deficientium extiterint voluntates, non scriptum aliquid sub nostrorum Nominum mentione falso adstruere moliantur. Nemo itaque relictus heres, vel legibus ad successionem vocatus, nostrum, vel potentium nomen horrescat: nemo ferre testimonia in hunc modum, vel suscipere (in) gestis hujusmodi voces audeat nostro, vel etiam privatorum potentium nomine. Dat. 7. Id. Mart. Constantinop. THEOD. A. 7. & PALLADIO COSS. 407.

21. Impp. THEOD. & VALENT. AA. Florentio P. P.

Hac consultissima lege sancimus, licere per scripturam conficientibus testamentum, si nulum scire volunt (ea) quæ in eo scripta sunt, consignatam, vel ligatam, vel tantum clausam involutamque proferre scripturam, vel ipsius testatoris, vel cujuscunque alterius manu conscriptam, eamque rogatis testibus septem numero, civibus Romanis, puberibus, omnibus simul offerre signandam, & subscribendam: dum tamen testibus præsentibus testator suum esse testamentum dixerit quod offertur, eique ipse coram testibus sua manu in reliqua parte testamenti subscripserit: quo facto & testibus uno eodemque die ac tempore subscribentibus & consignantibus testamentum valere: nec ideo infirmari, quod testes nesciant quæ in eo scripta sunt testamento. † Quod si

litteras testator ignoret, vel subscribere nequeat: octavo subscriptore pro eo adhibito, eadem servari decernimus. † In omnibus autem testamentis, quæ præsentibus, vel absentibus testibus distantur, superfluum est uno, eodemque tempore exigere testatorem, & testes adhibere, & dictare suum arbitrium, & finire testamentum. Sed licet alio tempore dictatum, scriptumve proferatur testamentum, sufficiet uno (tempore,) eodemque die, nullo actu (extraneo) interveniente, testes omnes, videlicet simul, nec diversis (temporibus) scribere, signareque testamentum. Finem autem testamenti subscriptiones, & signacula testium esse decernimus. † Non subscriptum autem a testibus, ac (non) signatum testamentum pro infecto haberi convenit. §. 1. Ex imperfecto autem testamento voluntatem tenere defuncti, nisi inter solos liberos (a parentibus utriusque sexus) habeatur, non volumus. (Si vero in huiusmodi voluntate liberis alia sit extranea mixta persona: certum est eam voluntatem defuncti, quantum ad illam duntaxat permixtam personam pro nullo haberi, sed liberis adcrefcere.)....

In AVTHET. de testam. imperfectis. §. nos igitur omnia. coll. 8. tit. 8. al. 3.

Novell. 107. cap. 1.

Quod sine subscriptione ita procedit, si parens litteras edoctus, manu propria, non signis, sed litterarum consequentia declaret & tempus, & liberorum nomina, item, & unciarum numerum, seu signa rerum specialium: in quo & aliis legari, & fideicommitteri, & libertas relinqui potest.

In AVTHET. de testament. imperfectis.

§. & siquidem. coll. 8. const. 3.

Hoc inter liberos testamentum ita infirmatur, si parens septem testibus adhibitis declaret se nolle tale testamentum valere, & aliam disponat voluntatem, vel in testamento perfecto, vel in non scripta perfecta voluntate. §. 2. Per nuncupationem quoque, hoc est, sine scriptura, testamenta non alias valere sancimus, quam si septem testes (ut supra dictum est) simul uno eodemque tempore collecti testatoris voluntatem, ut testamentum sine scriptura facientis audierint. §. 3. Si quis autem testamento jure perfecto, postea ad aliud venerit testamentum, non alias quod ante factum est, infirmari decernimus, quam si id, quod secundo facere testator instituit, jure fuerit consummatum. Nisi forte in priore testamento scriptis his, qui ab intestato ad testatoris hereditatem, vel successionem venire non poterant, in secunda voluntate testator eos scribere instituit, qui ab intestato ad ejus hereditatem vocantur: eo enim casu, licet imperfecta videatur scriptura posterior, infirmato priore testamento, secundam ejus voluntatem non quasi testamentum, sed quasi voluntatem ultimam intestati valere sancimus: in qua voluntate quinque testium juratorum depositiones sufficiunt: quo non facto, valebit primum testamentum, licet in eo scripti videantur extranei: §. 4. Illud etiam huic legi prospeximus inferendum, ut etiam Græce omnibus liceat testari. Dat. Id. Sept. THEODOSIO A. 17. & FESTO COSS.

439

22. Imp. ZENO A. Sebastiano P. P.

Distantibus testamenta, vel aliam quamlibet ultimam voluntatem, legatum, vel fideicommissum, vel quocunque aliud, quolibet legitimo titulo testatorem posse relinquere minime dubitandum est. † Testibus etiam ad efficiendam voluntatem adhibitis pro suo libitu, quod voluerit testator relinquere non prohibetur. Dat. calend. Maji, Constant. BASILIO IVNIOR. V. C. COSS. 480.

23. Imp. IUSTINVS A. Archelao P. P.

Consulta divalia, quibus considerare prospectum est, ne voluntates ultimæ deficientium in hac Regia Urbe confectæ, apud alium aperiri possint, quam (apud) Virum Clarissimum pro tempore census Magistrum, monumentis intervenientibus pro juris ordine: neve in hereditate, cujus summa centum aureorum pretium non excedit, mercedis quicquam, aut sumptuum, censum administrantes, aut censualis apparatus super intimandis iisdem elogiis audeant adsequi, firma nunc quoque dicimus: ac repetita promulgatione, non solum iudices quorumlibet tribunalium, verum etiam Defensores Ecclesiarum, quos turpissimum intimationis genus irrepperat, præmonendos censemus, ne rem attingant, quæ nemini prorsus omnium secundum constitutionem præcepta, quam census Magistro competit. Absurdum est namque, si promiscuis actibus rerum turbentur officia, & aliis creditum alius subtrahat: & præcipue clericis, quibus opprobrium est, si peritos se velint disceptationem esse forensium. Pœna etiam temeratoribus præsentis sanctionis ferendis quinquaginta librarum auri. Nec enim concedendum est, ut suprema vota deficientium, everfionis quicquam ex incongrua insinuatione, contrahant, dum res ab incongruis usurpantur audacter. Dat. 13. cal. Decembr. Constantinop. A. 2. & OPILIONE COSS. 524.

24. Imp. IUSTINIANVS A. Mennæ P. P.

Ambiguitates, quæ vel imperitia, vel desidiate testamenta conscribentium oriuntur, rescandas esse censemus: & siue institutio heredum post legatorum donationes scripta sit, vel alia prætermissa sit observatio, non ex mente testatoris, sed vitio tabellionis, vel alterius qui testamentum scribit: nulli licentiam concedimus per eam occasionem testatoris voluntatem subvertere, vel minuire. Dat. cal. Jan. DN. IUSTINIANO A. PP. 2. COSS. 528.

25. Idem A. Mennæ P. P.

Praposteri reprehensionem, quam novella Constitutio (divi Leonis) in dotalibus instrumentis fuisse noscitur, in aliis quoque omnibus tam contractibus, quam testamentis tollimus: ut tali exceptione cessante, & stipulatio, & alii contractus, & testatoris voluntas indubitate valeant: exactione videlicet post conditionem, vel diem competente. S. Dat. 7. Idib. Dec. DN. IUSTINIANO A. PP. 2. COSS. 528.

26. Idem A. Mennæ P. P.

In testamentis sine scriptis faciendis omnem formalem observationem penitus amputamus, ut postquam septem testes convenerint, satis sit voluntatem testatoris, vel testatricis simul omnibus mani-

manifestari, significantis ad quos substantiam (suam) pervenire velit, vel quibus legata (dare,) vel fidei commissa, vel libertates disponere: etiam si non ante huiusmodi dispositionem prædixerit testator, vel testatrix illa formalia verba, Ideo eosdem testes convenisse, quod sine scriptis suam voluntatem, vel testamentum componere censuit. S. D. 4. Id. Dec. DN. IUSTINIANO A. PP. 2. CONS. 528.

27. Idem A. Juliano P. P.

Sancimus, si quis legitimo modo condidit testamentum, & post ejus confectionem decennium profluxerit, siquidem nulla innovatio, vel contraria voluntas (testatoris) apparuerit, hoc esse firmum. Quod enim non mutatur, quare stare prohibetur? Quemadmodum enim, qui testamentum fecit, & nihil voluit contrarium, intestatus efficitur? Sin autem in medio tempore contraria testatoris voluntas ostenditur: siquidem perfectissima est secundi testamenti confectio: ipso jure prius tollitur testamentum: sin autem testator tantummodo dixerit, non voluisse prius stare testamentum, vel aliis verbis utendo contrariam aperuit voluntatem, & hoc vel per testes idoneos non minus tribus, vel inter acta manifestaverit, & decennium fuerit emensum: tunc irritum est testamentum, tam ex contraria voluntate, quam ex cursu temporali. Aliter etenim testamenta mortuorum per decennii transcursionem evanescere nullo patimur modo: prioribus constitutionibus quæ super huiusmodi testamentis evacuan- dis late fuerant, penitus antiquandis. Datum 15. cal. April. Constantinop. LAMPADIO, & ORESTE LV. CC. COSS. 530.

28. Idem A. Juliano P. P.

Cum antiquitas testamenta fieri voluerit nullo actu interveniente, & huiusmodi verborum compositio non rite interpretata pene in perniciem, & testantium, & testamentorum processerit: sancimus tempore quo testamentum conditur, vel codicillus nascitur, vel ultima quædam dispositio secundum pristinam observationem celebratur, (nihil enim ex ea penitus immutandum esse censemus) ea quidem, quæ minime necessaria sunt, nullo procedere modo: quippe causa subtilissima proposita, ea quæ superflua sunt, minime debent intercedere. Si quid autem necessarium evenierit: & ipsum corpus laborantis respiciens contigerit; id est, vel victus necessarii, vel portionis olatio, vel medicaminis datio, vel impositio, quibus relictis ipsa sanitas testatoris periclitetur, vel si quis necessarius naturæ usus ad depositionem superflui ponderis imminet, vel testatori, vel testibus: non esse ex hac causa testamentum subvertendum, licet morbus comitialis. (quod & factum esse comperimus) uni ex testibus contigerit: sed eo quod urget, & imminet, repleto, vel deposito, iterum solita per testamenti factionem adimpleri. † Et si quidem a testatore aliquid fiat testibus paulisper separatis, cum coram his facere aliquid naturale testator erubescat: iterum introductis testibus consequentia factionis testamenti procedere. Si tamen in quendam, vel quosdam testium aliquid tale contingat: si quidem ex brevi temporis intervallo necessitas potest transire:

iterum eorundem testium reversum expectari, & solennia peragi (sancimus.) Sin autem longiore spatio relectio fortuiti casus indigeat, (&) maxime si salus testatoris periclitantis imminet: tunc illo, vel illis testibus circa quos aliquid tale eveniet, separatim alios surrogari, & ab eo, vel ab eis, tam testatorem, quam alios testes sciscitari, si ea, quæ eorum præsentiam antecedunt, (omnia) coram his processissent. Et si hoc fuerit undique manifestum: jubemus, tunc eos, vel eum una cum aliis testibus, ea, quæ oportet, facere, etsi in medio subscriptiones testium jam fuerant subsecutæ. Si enim, & naturæ medemur, & mortuorum elogia in suo statu facimus permanere. §. 1. Cum autem constitutione, quæ de testamentis ordinandis processit, cavetur, quatenus septem testium præsentia in testamentis requiratur, & subscriptio a testatore fiat, vel ab aliquo pro eo, & constitutio sic edixit, Octavo scriptore adhibito: & quidam testamentum suum omne manu propria conscripserit, & post ejus literas testes adhibiti (suas) subscriptiones supposuerunt, aliaque omnia solenniter in testamento peracta sunt, & testamentum ex hoc dubitabatur, an irritum factum esset: eandem Constitutionem corrigentes sancimus, si quis sua manu totum testamentum, vel codicillum conscripserit, & hoc specialiter in scriptura reposuerit, quod hæc sua manu confecit: sufficiat ei totius testamenti scriptura, & non alia subscriptio requiratur (neque ab eo) neque pro eo ab alio: sed sequantur huiusmodi scripturam, & litteræ testium, & omnis quæ expectatur observatio: & sic testamentum validum, & codicillus, si quinque testium litteræ testatoris scripturæ coadunentur, in sua firmitate remaneant, & nemo callidus machinator huiusmodi iniquitatis in posterum inveniat. Dat. 6. calend. April. Constantinop. LAMPADIO & ORESTE VV. CC. COSS. 530.

29. Idem A. Joanni P. P.

Jubemus, omnino testatorem, si vires habeat ad scribendum, nomen heredis, vel heredum in sua subscriptione, vel in quacunque parte testamenti ponere: ut sit manifestum, secundum illius voluntatem hereditatem esse transmissam. Sin autem forsitan ex morbi acerbitate, vel litterarum imperitia hoc facere minime potuerit: testibus testamenti præsentibus, nomen, vel nomina heredis, vel heredum ab eo nuncupati, ut omnimodo sciant testes, qui sint scripti heredes: & ita certo heredis nomine successio procedat. Si enim talis est testator, qui neque scribere, neque articulare loqui potest: mortuo similis est, & falsitas in elogiis committitur. Quam, ut exul fiat a Repub. nostra, maxime in testamentorum confectione, cupientes, hanc edictalem legem in orbem terrarum ponimus. Quod si non fuerit observatum, & nomen heredis, vel heredum non fuerit manu testatoris scriptum, vel voce coram testibus nuncupatum: hoc testamentum (stare) minime patimur, vel in totum, si tota heredum nomina fuerint prætermissa: vel in ejus heredis institutionem, cujus nomen neque lingua, neque manus testatoris significavit. † Sed ne aliqua forsitan oblivio testium animis incumbat, pluribus in-

interdum nominibus (heredum) expressis: ipsi testes in suis subscriptionibus (cum testator hæc non scripserit, sed nuncupaverit) eorum nomina subscribere non differant ad æternam rei memoriam. Sin vero ipse testator in qualicunque parte testamenti nomina heredum (sicut dictum est) scripserit: supervacuum est (postea) testes in sua subscriptione hæc exprimere, cum forsitan nec eos scire testator suos heredes voluerit, & semel causa ex ipsius testatoris scriptura appareat. Oportet enim omnimodo, vel ex literis testatoris, vel ex voce quidem testatoris, literis autem testium qui ad elogium conficiendum fuerint convocati, nomina manifestari heredum. Quemadmodum enim in elogio quod sine scriptura conficitur, necesse est testatorem voce exprimere nomen, vel nomina heredum: ita & in testamentis per scripturam conficiendis, cum ipse testator manu sua scribere heredes, vel noluerit, vel minime potuerit, voce tamen ejus eos manifestari oportet. Quæ in posterum tantummodo observari censemus; ut quæ testamenta post hanc Novellam nostri Numinis legem conficiuntur, hæc cum tali observatione procedant. Quid enim antiquitas peccavit, quæ præsentis legis inscia, pristinam secuta est observationem? Scituris, & tabellionibus, & his, qui conficienda testamenta procurant, quod si aliter facere ausi fuerint, poenam falsitatis non evitabunt, quasi dolose in tam necessaria causa versati. Dat. cal. Mart. Constantin. post consulatum LAMPADII & ORESTIS VV. CC. 531.

In AVTHENT. ut sponsa larg. §. quia vero. coll. 9. tit. 2. Novell. 119. cap. 9.

ET non observato eo, subvenitur testamentis, si per se, si per alium quis inscribat nomen heredis.

30. Idem A. Joanni P. P.

Nostram provisionem, maxime circa ultima elogia defunctorum, nunc (etiam) extendi properamus. Unde cum invenerimus quasdam controversias veteribus juris interpretatoribus exortas, propter testamentum, quod legitimo modo conditum, septemque testium signa habens, postea fortuito casu, vel (per) ipsius testatoris operam lino toto, vel plurima ejus parte incisa, in ambiguitatem incidit: solitum ei præbemus remedium, sanctientes, si quidem testator linum, vel signacula incidit, (vel abstulerit,) utpote ejus voluntate mutata, testamentum non valere. Sin autem ex alia quacunque causa hoc contigerit: durante testamento scripto (heredes) ad hereditatem vocari, maxime cum nostra constitutio, quam promotione testamentorum promulgamus, testatorem disposuerit, vel sua manu nomen heredis scribere, vel si imperitia litterarum, vel versa valetudine, seu alio modo hoc facere non possit: testes ipsos audito nomine heredis, sub præsentia ipsius testatoris nomen heredis suis subscriptionibus declarare. Dat. 15. cal. Nov. Constantin. post consulatum LAMPADII & ORESTIS VV. CC. 531.

31. Idem A. Joanni P. P.

ET ab antiquis legibus, & a diversis retro Principibus semper rusticitati consultum est, & in multis Legum subtilitatibus stricta observatio eis remissa, quod ex ipsis rerum invenimus documen-

tis. Cum enim testamentorum ordinatio sub certa definitione Legum instituta sit; homines rustici, & quibus non est litterarum peritia, quomodo possunt tantam legum subtilitatem custodire in ultimis suis voluntatibus? Ideoque ad Dei humanitatem respicientes, necessarium duximus per hanc legem eorum simplicitati subvenire. Sancimus itaque, in omnibus quidem civitatibus, & in castris Orbis Romani, ubi & Leges nostræ manifestæ sunt, & litterarum viget scientia: omnia quæ in libris nostrorum Digestorum seu Institutionum, & Imperialibus sanctionibus, nostrisque dispositionibus in condendis testamentis cautæ sunt, observari, nullamque ex præsentis Lege fieri innovationem. In illis vero locis, in quibus raro inveniuntur homines litterati, per præsentem legem rusticanis concedimus antiquam eorum consuetudinem legis vicem obtinere: ita tamen ut ubi scientes litteras inventi fuerint: septem testes (quos ad testimonium convocari necesse est) adhibeantur, ut unusquisque pro sua persona subscribat. Ubi autem non inveniuntur litterati, septem testes etiam sine scriptura testimonium adhibentes admitti. Sin autem in illo loco minime inventi fuerint septem testes: usque ad quinque modis omnibus testes adhiberi jubemus: minus autem nullo modo concedimus. Si vero unus, aut duo, vel plures fuerint litterati, liceat eis pro ignorantibus litteras, præsentibus tamen subscriptionem suam interponere: sic tamen, ut ipsi testes cognoscant testatoris voluntatem: & maxime quem, vel quos heredes sibi relinquere voluerit: & hoc post mortem testatoris jurati deponant. Quod igitur quisque rusticorum (sicut prædictum est) pro suis rebus disposuerit, hoc omnimodo, Legum subtilitate remissa, firmum, validumque consistat. Dat. 3. Non. Jul. Constantinop. DN. IVSTINIANO A. & PAVLINO V. C. COSS. 534.

TIT. XXIV.

DE HEREDIBVS INSTITVENDIS, ET QUÆ PERSONÆ HEREDES INSTITVI NON POSSVNT.

1. Imp. TITIVS ÆLIVS ANTON. A. Antestiano.

Qui deportantur, si heredes scribantur, tanquam peregrini capere non possunt, sed hereditas in ea causa est, in qua esset, si scripti non fuissent. Sine die, & Consule.

2. Imp. ANTONINVS A. Cælitio.

Pater tuus, si ex residua parte heres institutus est, quam alter heres scriptus capere non poterat, isque ad nullam partem hereditatis per conditionem suam admitti potuit: ex asse heres extitit: Nam residui commemoratio etiam totum admittit. PP. 15. calend. Julii, Romæ, DVOBVS & ASPRIS COSS. 213.

3. Imp. ALEXAND. A. Vitali militi.

Cum proponas Alexandrum equitem testamento primo loco Julianum, ut libertum suum heredem instituisse, eique substituisse his verbis: Quod si ex aliqua causa primus heres hereditatem meam adire noluerit, vel non potuerit: tunc in locum ejus secundum heredem substituo Vitalem: post mortem autem testatoris Julianum servum commu-

communem fuisse defuncti militis, & Zoili fratris ejus apparuerit: an tu ex substitutione admittaris, voluntatis est questio. Nam si credens eum proprium, & suum libertum heredem instituit, nec per eum ad alium quemquam hereditatem pertinere voluit, extitit conditio substitutionis: tibi-que hereditas delata est. Quod si verba substitutionis subscriptæ ad jus retulit, ut si nec per se nec ipsum alium fecisset heredem, (potuit enim, quamvis jubente domino, nolle adire) ita demum substitutus vocaretur, si tamen paruerit domino, & adierit, substitutioni locus non est. PP. 6. cal. Maji, MAXIMO 2. & AELIANO COSS. 224.

4. Imp. GORDIANVS A. Ulpio.

SI pater tuus eum quasi filium (suum) heredem instituit, quem falsa opinione ductus suum esse credebat, non instituturus, si alienum nosset, isque postea subditus esse ostensus est: auferendam ei successionem, Divorum Severi, & Antonini placitis continetur. PP. Pridie Non. Octob. PIO, & PONTIANO COSS. 239.

5. Idem A. Casiano.

NON ideo minus uxor tua jure heres videtur instituta, quod non uxor, sed affinis testamento nominata est. PP. 5. cal. Octob. GORDIANO A 2. & POMPEIANO COSS. 242.

6. Imp. PHILIPPVS A. & PHILIPPVS C. Antonio.

SI compensandi debiti gratia uxor maritum fecit heredem: desiderio tuo præter portionem hereditatis debitum (quoque) restitui postulantis, non tantum juris severitas, verum etiam defunctæ voluntas refragatur. PP. cal. Mart. PRÆSENTE, & ALBINO COSS. 247.

7. Imp. DIOCLETIANVS, & MAXIMIANVS AA. Zizoni.

NEC apud peregrinos fratrem (sibi) quisquam per adoptionem facere poterat. Cum igitur, quod patrem tuum voluisse facere dicis, irritum sit: portionem hereditatis, quæ is, adversus quem supplicas, velut adoptatus frater heres institutus tenet, restitui (tibi) Præses provinciæ curæ habeat. PP. 3. Non. Decemb. DIOCLETIANO 2. & ARISTOBULO COSS. 285.

8. Idem AA. Hadriano.

COLlegium, si nullo speciali privilegio subnixum sit, hereditatem capere non posse, dubium non est. PP. 10. cal. Jun. ipsis 4. & 3. AA. COSS. 290.

9. Idem AA. & CC. Julia.

EXtraneum etiam, cum (quis) moreretur, heredem scribi (sibi) placuit. PP. 16. cal. Nov. SIRMII, AA. COSS.

10. Idem AA. & CC. Asclepiadæ.

NEque per se heredes institutos, quibus hoc concessum non est, neque per servos proprios hereditatem posse quærere, juris dicat ratio. S. 16. calend. Septemb. SIRMII, CC. COSS. 293.

11. Imp. THEODOS. & VALENT. AA. Hierio P. P.

EXtraneum etiam penitus ignotum heredem quis instituere potest. Dat. 11. calend. Mart. CONSTANTINOP. FELICE, & TAVRO COSS. 428.

12. Imp. LEO A. Erythrio P. P.

HEREDITATIS, vel legati, seu fideicommissi, aut donationis titulis domus, aut annonæ civiles, aut quælibet ædificia, vel mancipia, ad jus inclytæ urbis, vel alterius cujuslibet civitatis pervenire possunt. Dat. 5. calend. Mart. MARTIANO, & ZENONE COSS. 469.

13. Imp. IUSTINIANVS A. Mennæ P. P.

QUOTIES certi quidem ex certa re scripti sunt heredes, vel certis rebus pro sua institutione contenti esse jussi sunt, quos legatariorum loco haberi certum est: alii vero ex certa parte, vel sine parte, qui pro veterum Legum tenore ad certam unciam institutionem referuntur: eos tantummodo omnibus hereditariis actionibus uti, vel conveniri decernimus, qui ex certa parte, vel sine parte scripti fuerint, nec aliquam deminutionem earundem actionum occasione heredum ex certa re scriptorum fieri. Dat. 8. Id. April. CONSTANTINOP. DECIO V. C. COSS. 529.

14. Idem A. Joanni P. P.

CUM in libris Ulpiani, quos ad Masurium Sabinum scripsit, talis species relata sit, hanc aper-
tius expedire nobis visum est. Quidam testamen-
tum faciens ita instituit, *Sempronius Plotii heres esto*: Veteres quidem existimabant, errorem nomi-
nis esse, & sic institutionem valere, quasi testa-
tor *Plotius* nominaretur, & Sempronium (sibi) scripsisset heredem. Sed hujusmodi sententiam
crasorem esse existimamus: neque enim sic ho-
mo supinus, imo magis stultus invenitur, ut suum
nomen ignoret: sed si quidem ipse testator Plotio
cuidam heres extitit: manifestum est sibi Sempro-
nium heredem instituisse, ut per mediam ipsius te-
statoris personam Plotii heres efficiatur. Et hoc
argumentamur ex antiqua regula, quæ voluit *here-
dem heredis, (testatoris) esse heredem*. Sin autem
nihil tale factum est, supervacuum & inanem hu-
jusmodi institutionem esse: nisi prius herede Plo-
tio sibi instituto, sic adjecerit, *Sempronius Plotii
heres esto*: tunc etenim existimandum est eum
dixisse, *si non Plotius heres sibi fuerit, tunc Sem-
pronium in totum partemve Plotii ex substitutione
vocari*; ita ut ex consequentia verborum Plotius
quidem institutus, Sempronius autem substitutus
inveniat. Sin autem, neque ipse testator Plo-
tio heres extitit, neque Plotium heredem antea
scripsit, & sic Sempronium Plotio heredem esse vo-
luit: nullius esse momenti talem institutionem;
cum non est verisimile, in suum nomen (quem-
quam) errasse. Dat. 3. cal. August. post consula-
tum LAMPADII, & ORESTIS VV. CC. 531.

TIT. XXV.

DE INSTITUTIONIBUS ET SVESTITIONIBUS,
ET RESTITUTIONIBUS SUB CONDI-
TIONE FACTIS.

1. Imp. SEVER. & ANTONIN. AA. Alexandro.

CUM avum maternum ea conditione filiam tuam
heredem instituisse proponas, si Anthylli filio
nupsisset, non prius eam heredem existere, quam
conditioni paruerit, aut Anthylli filio reculante,
matrimonium impeditum fuerit, manifestum est.
PP. cal. Oct. ANVLINO, & FRONTONE COSS. 200.

2. Imp.

2. Imp. ANTONINVS A. Casſiæ.

Conditioni sub qua testamento matris tuæ heredes instituta es, si non paruiſti: locum habet substitutio. Nec enim videri potest sub specie turpium nuptiarum viduitatem tibi indixiſſe, cum te *filio sororis suæ conſobrino tuo* probabili consilio matrimonio jungere voluerit. Nec extraordinario auxilio indiges: cum ex his (precibus,) quas libello complexa es, declaratur, non per eum stetiſſe, quominus supremæ voluntati matris tuæ testatricis satisfaceret. PP. 8. Id. Mart. Romæ, ANTONINO A. 4. & BALBINO C. SS. 214.

3. Idem A. Maxentio & aliis.

Si mater vos sub conditione emancipationis heredes instituit, & prius quam voluntati defunctæ pararetur, sententiam (deportationis) pater meruit, vel aliter defunctus est: morte ejus, vel alio modo patria potestate liberati, jus adeundæ hereditatis cum sua causa quaeristis. S. Prid. cal. Maji, SABINO & ANVLINO COSS. 217.

4. Imp. ALEXANDER A. Æmiliano.

Si pater filium, quem in potestate habebat, sub conditione, *qua in ipsius potestate non erat*, heredem scripsit; nec in defectum ejus exheredavit, jure testatus non videtur. † Cum autem transmare & longe te agentem sub hac conditione heredem scriptam esse dicas, *ſi in patriam, qua in provincia Mauritania erat, regressus fuiſſes*; nec exheredatum te alleges, si in eum locum non rediſſes: manifestum est multis casibus non voluntariis, sed fortuitis evenire potuiſſe, ut eam implere non poſſes: & ideo adire hereditatem non prohiberis. PP. cal. April. IULIANO 2. & CRISPINO COSS. 225.

5. Imp. VALER. & GALLIEN. Maximo.

Reprehendenda tu magis es, quam mater tua: Illa enim si heredem te sibi esse vellet, id, quod est inutile, *matrimonium te dirimere cum viro*, non juberet: tu porro voluntatem ejus divortio comprobasti. Oportuerat autem, etſi conditio hujusmodi admitteretur, præferre lucro concordiam maritalem. Enimvero cum boni mores hæc observari vetent: sine ullo damno conjunctionem retinere potuiſti. Redi igitur ad maritum sciens hereditatem matris, etiamſi redieris, retenturam: quippe quam retineres, licet protus ab eo non recessiſſes. PP. 12. calend. Decemb. VALERIANO 4. & GALLIENO 3. AA. COSS. 258.

6. Idem A. ad Senatam.

Generaliter sancimus, si quis ita verba sua composuerit, ut edicat, *Si filius, vel filia intestatus, vel intestata, vel sine liberis (aut sine testamento), vel sine nuptiis decesserit*: & ipse, vel ipsa liberos sustulerit, siue nuptias contraxerit, siue testamentum fecerit: firmiter res possideri, & non esse locum substitutioni eorum, vel restitutioni. Si enim nihil ex his fuerit subsecutum, tunc valere conditionem, & res secundum verba testamenti restitui, ut incertus successionis morientis exitus videatur certo substitutionis, vel restitutionis sine concludi. Cui enim ferendus est intellectus, si forsitan testamentum quidem non fecerit, posteritatem autem habuerit: propter hujusmodi verborum angustias liberos ejus omni pene fructu pa-

terno defraudari? Viam itaque impiam obſtruentes, ut ne quis alios deviet, hujusmodi facinus sanctionem: & hanc legem in perpetuum valituram inducimus, tam patribus quam liberis gratam: quo exemplo etiam aliis personis, licet extraneæ sint, de quibus hujusmodi aliquid scriptum fuerit, medemur. † Cum autem invenimus excelsi ingenii Papinianum in hujusmodi casu, in quo pater filiis suis substituit, (nulla) liberorum ex his procreandorum (adjecione) habita optimo intellectu disposuisse, evanescere substitutionem, si is qui substitutione prægravatus est, pater efficiatur, & liberos sustulerit: intelligentem non esse verisimile, patrem, si de nepotibus cogitaverit, talem feciſſe substitutionem: humanitatis intuitu hoc, & latius & pinguius interpretandum esse credidimus, (ut) & si quis naturales filios habeat, & partem eis reliquerit: vel dederit usque ad modum quem nos statuimus, & substitutioni eos subjugaverit, nulla liberorum eorum mentione facta: & hic intelligi evanescere substitutionem, liberis eam excludentibus, & intellectu optimo his, qui ad substitutionem vocantur, obſistente, & non concedente ad eos eam partem venire: sed ad filios, vel filias, nepotes, vel neptes, pronepotes, vel proneptes, morientis transmittente, & non aliter substitutione cum accipiente, nisi ipsi liberi sine justa sobole decesserint: ut quod inter justos liberos sancitum est, hoc & in naturales filios extendatur. † Quæ omnia & in legatis, & fideicommissis specialibus locum habere sancimus. Datum 11. calend. Augusti, Constantinop. LAMPADIO & ORESTE VV. CC. COSS. 530.

7. Idem A. Joanni P. P.

Si quis heredem scripserit sub tali conditione, *ſi ille Consul factus fuerit, vel Prætor*: vel ita filiam suam instituerit heredem, *ſi nupta fuerit*: vivo autem testatore vel ille Consul processerit, vel Prætor fuerit factus, vel filia ejus nupta fuerit, vel adhuc vivo testatore Consulatum quidem, vel Præturam ille deposuerit, filia autem ejus (a marito) diverterit, omni veterum dubitatione explosa, sancimus, quandocunque impleta fuerit conditio, siue vivo eo, siue mortis tempore, siue post mortem, conditionem videri esse completam. Quod & in legatis, & fideicommissis & libertatibus obtinendum esse censemus, ne, dum nimia utimur circa hujusmodi sensus subtilitate, judicia testantium defraudentur. Dat. 9. calend. Augusti, Constantinop. post consulatum LAMPAD. & ORESTIS VV. CC. 531.

8. Idem A. Joanni P. P.

Si testamentum ita scriptum inveniatur, *Ille heres esto secundum conditiones infra scriptas*, si quidem nihil est adjectum, neque aliqua conditio in testamento posita est: supervacuum esse conditionum pollicitationem sancimus, & testamentum puram habere institutionem. Et argumento utimur, quod Papinianus respondit: *Vicos Reipublice relictos, qui proprios fines habebant, non ideo ex fideicommissis minus deberi, quod testator fines eorum, & certaminis formam, quod celebrari singulis annis voluit, alia scriptura se declaraturum promisit, ac postea morte præventus non fecit.* Sin

autem

autem conditiones quasdam in quavis parte testamenti posuit: tunc videri ab initio conditionalem esse institutionem, & sic omnia compleri tanquam si testator ipsas institutiones eisdem conditionibus copulasset, quæ infra conscriptæ sunt. Dat. 6. cal. August. Constantinop. post consulatum LAMPADII, & ORESTIS VV. CC. 531.

9. Idem A. Joanni P. P.

Cum quidam prægnantem habens conjugem, scripsit heredem ipsam quidem suam uxorem ex parte, ventrem vero ex alia parte, & adjecit, si non posthumus natus fuerit alium sibi heredem esse: posthumus autem natus impubes decessit: dubitabatur, quid juris sit, tam Ulpiano, quam Papiniano viris disertissimis voluntatis esse questionem scribentibus: cum opinabatur Papinianus eundem testatorem voluisse posthumum nato, & impubere defuncto, matrem magis ad ejus venire successionem, quam substitutum. Si enim suæ substantiæ partem uxori dereliquit: multo magis & luctuosam hereditatem ad matrem venire curavit. Nos itaque in hac specie Papiniani dubitationem refecantes, substitutionem quidem in hujusmodi casu, ubi posthumus natus adhuc impubes viva matre decesserit, respuendam esse censuimus. Tunc autem tantummodo substitutionem admittimus, cum posthumus minime editus fuerit, vel post ejus partum mater prior decesserit. Dat. 3. cal. Aug. Constant. post consulatum LAMPADII, & ORESTIS, VV. CC. 531.

TIT. XXVI.

DE IMPUBERVM, ET ALIIS SVBSTITVTIONIBVS.

1. Imp. M. AELIVS & ANTONINVS AA. Secundo.

Cum heredes ex disparibus partibus instituti, & invicem substituti sunt, nec in substitutionem facta est ullarum partium mentio: verum est, non alias partes testatorem substitutioni tacite inseruisse, quam quæ manifeste (in) institutione expressæ sint. Dat. CLARO 2. & SEVERO COSS. 171.

2. Imp. SEVERVS, & ANTONINVS AA. Frontinæ.

Hereditatem quidem defuncti intestati filii delatam tibi, dubitari non oportet: substitutio enim testamento patris facta, ad pubertatis tempora porrigi non potest: quia ipso, & aliis non ejusdem conditionis heredibus institutis, & invicem substitutis, propter eorum personam, quibus in unum casum duntaxat substitui potest, etiam in filio idem debere servari, & ratio suadet, & Divus Marcus pater constituit. PP. 6. calend. August. CHILONE, & LIBONE COSS. 205.

3. Imp. ALEXANDER A. Achillæ.

Heres instituta matris testamento, si successionem ex testamento omisit, & ab intestato bonorum possessionis jus habere voluit: substituto locum quin feceris, in dubium non venit. Proinde, si substitutus hereditatem amplexus est, actionibus quæ (tibi) adversus matrem competeant, ipsum convenire, non successionem ab intestato potes vindicare. PP. 11. cal. Septemb. MAXIMO 2. & AELIANO COSS. 224.

Tom. II.

4. Idem A. Firmiano.

Quamvis placuerit, substitutionem impuberi, qui in potestate testatoris fuerit, a parente factam ita, Si heres non erit, porrigi, ad eum casum, quo posteaquam heres extitit, impubes decessit, si modo non contrariam defuncti voluntatem extitisse probetur: cum tamen proponas ita substitutionem factam esse, Si mihi Firmianus filius, & Aelia uxor mea (quod abominor) heredes non erunt, in locum eorum Publius Firmianus heres esto: manifestum est, in eum casum factam substitutionem, quo utrique heredum substitui potuit. PP. 4. cal. Jul. FVSCO 2. & DEXTRO COSS. 226.

5. Imp. DIOCLET. & MAXIM. AA. Hadrianæ.

Post aditam hereditatem directæ substitutiones non impuberibus filiis factæ, expirare solent. PP. 10. cal. Jun. ipsis 4. & 3. AA. COSS. 290.

6. Idem AA. & CC. Quintiano.

Testamento (jure) facto, multis institutis heredibus, & invicem substitutis: adeuntibus suam portionem, etiam invitis, coheredum repudiantium accrescit portio. Sine die & consule.

7. Idem AA. & CC. Feliciano.

Si testamento (jure) facto intra pupillarem ætatem & in sua potestate constitutæ filiæ, si intra pubertatem decesserit, directis verbis pater substituit: heredem te factum eo testamento post eventum conditionis, intestati successionem exclusisse constat. S. cal. Januar. Sirinii, AA. COSS.

8. Idem AA. & CC. Patronæ.

Precibus tuis manifestius exprimere debueras, maritus quondam tuus miles defunctus, quem testamento facto heredem communem filium vestrum instituisse proponis, & secundum heredem scripsisse: utrumne in primum casum, an (in) secundum filio suo, quem habuit in potestate mortis tempore, si intra decimum quartum suæ ætatis annum, aut postea decesserit, substituerit. Nam non est incerti juris, quod si quidem in patris militis positus potestate: primo tantum casu habuit substitutum, & patri heres extitit: eo defuncto ad te omnimodo (ejus) pertineat successio. Si vero substitutio in secundum casum, vel expressa, vel compendio, non usque ad certam ætatem facta reperitur: si quidem intra pubertatem decesserit, eos habeat heredes, quos pater ei constituit, & adierint hereditatem. Si vero post pubertatem, (tunc) ejus te successionem obtinente, veluti ex causa fideicommissi, bona, quæ cum moreretur, patris ejus fuerint, a te peti possunt. S. 5. Id. April. AA. COSS. 293.

9. Imp. IVSTINIAN. A. Mennæ P. P.

Humanitatis intuitu parentibus indulgemus, ut si filium, nepotem, vel pronepotem cujuscunque sexus habeant, nec alia proles descendendum eis sit, iste tamen filius vel filia, nepos, vel neptis, pronepos vel proneptis mente captus, vel mente capta perpetuo sit: vel si duo vel plures isti fuerint, nullus vero eorum sapiat, liceat hisdem parentibus legitima portione ei, vel eis relicta, quos voluerint his substituere: ut occasione hujusmodi substitutionis ad exemplum pupillaris, querela nulla contra testamentum eorum oriatur: ita tamen, ut si postea (resipuerit, vel) resipuerint,

M m

rint, talis substitutio cesset. Vel si filia, aut alii descendentes ex huiusmodi mente capta persona sapientes sint: non liceat parenti, qui, vel quæ testatur, alios, quam ex eo descendentes, unum vel certos, vel omnes substituere. † Sin vero etiam liberi testatori, vel testatrici sint sapientes: ex his vero personis, quæ mente captæ sunt, nullus descendat: ad fratres eorum unum, vel certos, vel omnes eandem fieri substitutionem oportet. Datum 3. Idib. Decembr. Constantinop. DN. IUSTINIANO A. PP. 2. CONS. 528.

10. Idem A. Joanni PP.

Cum quidam duobus impuberibus filiis suis heredibus institutis adjecit, si uterque impubes decesserit, illum sibi heredem esse: dubitabatur apud antiquos legum auctores, utrumne tunc voluerit substitutum admitti, cum uterque filius ejus in prima ætate decesserit: an alterutro decedente, illico substitutum in ejus partem succedere. (Et) placuit Sabino, substitutionem tunc locum habere, cum uterque decesserit: cogitasse enim patrem primo (filio) decedente, fratrem suum in ejus portionem succedere. Nos ejusdem Sabini verior sententiam existimantes, non aliter substitutionem admittendam esse censemus, nisi uterque eorum (in) prima ætate decesserit. Dat. 6. cal. August. Constant. post consulatum LAMPADII, & ORESTIS VV. CC. 531.

n. Idem A. Joanni P. P.

Si quis duobus heredibus institutis filio suo impuberi eos una cum alio tertio substituerit, & verba testamenti ita composuerit: *Quisquis mihi heres erit, & Titius filio meo heres esto*, secundum quod apud Ulpianum invenimus, mortuo impubere filio, quærebatur, quomodo ad substitutionem vocentur tres substituti: utrumne duo priores, qui & patri heredes fuerant scripti, in dimidiam vocentur, tertius in reliquam dimidiam? an tres substituti, unusquisque ex triente, ad substitutionem vocentur? Alia applicata dubitatione, si quis heredem ita scripserit, *Titius una cum filiis (suis) & Sempronius heredes mihi sunt*: & in presenti (enim) specie quærebatur secundum Ulpianum voluntas testantis utrumne Titium una cum filiis suis in dimidiam vocet, & Sempronium in aliam dimidiam: an omnes (in) virilem portionem? Nobis autem in prima quidem specie videtur tres substitutos, unumquemque in trientem vocari: in secunda autem specie, cum & natura pater & filius eadem esse persona pene intelligantur, dimidiam quidem partem (Titio) cum filiis suis, alteram autem partem Sempronio assignari. Dat. 7. calend. August. Constantinop. post consulatum LAMPADII, & ORESTIS VV. CC. 531.

TIT. XXVII.

DE NECESSARIIS (SERVIS) HEREDIBUS
INSTITVENDIS, VEL SVBSTITVENDIS.

1. Imp. ANTONINVS Aufidio & aliis.

Cum servi constituti, sub appellatione *libertorum* heredes scripti essetis, ea scriptura benigna interpretatione perinde habenda est, ac si liberi, & heredes instituti fuissetis. † Quod in le-

gato locum non habet. Accepta 7. calend. Mart. PRISCO & APOLLINARE COSS. 170.

2. Imp. PERTINAX A. Lucretio.

Si, qui solvendo non est, heredem necessarium etiam in fraudem creditorum relinquere potest. Sed si pignori datus fuisti, & in eadem causa permansisti: ne ab eo quidem debitore, qui solvendo non fuit, liber & heres necessarius existere potuisti. PP. II. cal. April. FALCONE, & CLARO COSS. 194.

3. Imp. DIOCLETIANVS & MAXIM. AA. & CC. Felici.

Si tutor ancillam tuam contubernio suo conjunxit, ac post heredem eam instituit: neque dominium ex huiusmodi facto tibi auferri potuit: & ut ejus aditione jussu tuo tibi per hanc successio quærat (jure) concessam habes facultatem. S. 16. cal. Januar. Sirmii, AA. COSS. 293.

4. Imp. IUSTINIAN. A. Juliano PP.

Cum quidam suum pupillum heredem instituit, & servo directis verbis libertatem reliquit, & in secundo gradu, in quo pupillarem substitutionem faciebat, ipsum servum sine libertate pupillo suo substituit: *Quærebatur* inter Prudentes, si ex huiusmodi substitutione heres necessarius pupillo existeret? Causa enim altercationis ex veteri regula orta est, qua omnibus placuerat hunc servum necessarium heredem domino fieri, cui in eodem gradu & hereditas & libertas relinquebatur. In presenti autem non in unum tam libertas, quam substitutio congregata est, sed in alium, & alium gradum. Nobis itaque eandem altercationem decidentibus mirabile visum est, si quis putet ex huiusmodi scrupulositate impedire testatoris voluntatem, maxime domini, & existimet non fieri servum heredem necessarium, sed ei licentiam præstet, & libertatem consequi, & hereditatem respuere, & domini voluntati reclamare. Qui si hoc facere tentaverit, etiam puniendus est. Sit itaque, & vivo pupillo liber, quia testator hoc voluit, & mortuo pupillo necessarius heres, quia & hoc voluit testator. Dat. 15. cal. Dec. Constantinop. LAMPADIO & ORESTE VV. CC. COSS. 530.

5. Idem A. Joanni P. P.

Quidam cum testamentum conderet, duobus heredibus scriptis, unum quidem ex parte instituit, servum autem suum, cujus & nomen addidit, ex reliqua parte sine libertate scripsit heredem, & postea eundem servum alii legavit, vel post institutionem heredis servum per legatum alii assignavit, & tunc heredem eum sine libertate instituit: *Dubitabatur*, si huiusmodi legatum, vel institutio aliquas vires posset habere, & cui acquiratur legatum, vel institutio? Dubitationis autem materia erat, quod adhuc servum suum constitutum heredem sine libertate scripserat: & tanta inter veteres exorta est contentio, ut vix possibile sit videri eandem decidere. Sed antiquitatem quidem hæc altercantem relinquendo, nobis alius modus hujus decisionis inventus est: quia semper vestigia voluntatis sequimur testatorum. Cum igitur invenimus nostro jure hoc esse indutum, ut si quis servum suum tutorem filiis suis reliquerit

liquerit sine libertate, ex ipsa tutelæ datione præsumatur, etiam libertatem ei favore pupillorum imposuisse: quare non hoc etiam in hereditate & humanius, & favore libertatis inducimus, ut si quis servum suum scripserit heredem sine libertate, omnino civis Romanus efficiatur: quo inducto neque acquisitio, neque tam effusus veterum atque inextricabilis tractatus locum habeat? Neque enim ferendum est supponere quosdam esse ita supinos, ut eundem servum & heredem instituant sine libertate, & iterum alii per legatum eundem servum adsignent. §. 1. Sed cum veteres & aliam proposuerunt ambiguitatem, dicentes, si quis servum suum in testamento quidem heredem ex parte sine libertate scripserit, in codicillis autem libertatem ei reliquerit: si possit institutio valere, & ille tam heres, quam liber fieri, ne videatur per codicillos hereditas confirmari, in quibus (hereditas) dari secundum veteres regulas non potest. Nos (itaque) in tali dispositione, licet in codicillis fuerit scripta, & libertatem (&) hereditatem simul servis per nostram liberalitatem & benignam interpretationem indulgemus, ut gratulentur, cum non servi remaneant, sed & liberi & heredes efficiantur: cum tanta in eos nostri Numinis benevolentia effusa est, ut (&) si libertas eis neque testamento neque codicillis data sit: tamen hereditate servis relicta, quasi iunctam esse libertatem videri (possit.) §. 2. Illo videlicet observando, ut si legatum, vel fideicommissum eis sine libertate relinquatur, maneat in servitute: non tamen ita impii heredes existant, ut liberalitatem testatoris, & serviles labores debita remuneratione defraudare conentur, & non derelictum, licet adhuc servis constitutis, donent. §. 3. Quæ juris nostri definitio etiam ad aliam speciem dubitatam benigne extendatur. Si quis etenim testamento principali servum suum cuidam legaverit, in pupillari autem substitutione eundem servum filio suo sine libertate substituerit: *Quæbatur*, sive utilis esset talis substitutio, & per servum legatum substitutio post mortem pupilli legatario acquiratur: sive inutilis esset huiusmodi substitutio, quia sine libertate in servum proprium facta est? Melius itaque nobis videtur, legatario eum non statim acquiri sancire, sed expectandum esse substitutionis eventum: & si quidem pupillo mortuo, locus fuerit substitutioni, & liber & heres efficiatur: sin autem substitutio minime locum habuerit, forsitan pupillo jam in pubertatem perveniente: tunc ad legatarii dominium transeat. Quæadmodum etenim veteres, si cum libertate substitutio fuisset, hoc inducebant, quatenus in suspensio fiat libertas, & statuliber intelligatur: ita & ex nostra interpretatione, & sine adiectione libertatis in substitutione, & liber, & heres pupillo existat. Dat. 2. cal. Maji, Constantinop. post consulatum LAMPADII & ORESTIS VV. CC. 531.

6. Idem A. Joanni P. P.

Decisione nostra, quam fecimus, sancientes eum, qui a domino suo sine libertate heres

instituitur, videri libertatem accepisse, in propria firmitate durante: si quis servum suum pure quidem heredem instituerit, libertatem autem sub conditione ei donaverit: siquidem conditio talis sit, quæ in potestate servi polita est, ille autem eam neglexerit, minimeque compleverit: & libertate eum, & hereditate sua culpa defraudari. † Sin autem casualis conditio est, & ex fortunæ insidiis defecerit: tunc humanitatis intuitu libertatem quidem ei omnimodo competere: hereditatem autem, siquidem solvendo sit, ad alios venire, quos Leges vocant, si non aliquis fuisset substitutus. † Sin autem solvendo non sit: ut necessarius heres institutus, simul libertatem & hereditatem obtineat. Tunc enim secundum definitionem tam veteris, quam nostræ decisionis, & liber, & heres necessarius existat. Dat. 2. cal. Augusti. Constantinop. post consulatum LAMPADII & ORESTIS VV. CC. 531.

TIT. XXVIII.

DE LIBERIS PRÆTERITIS, VEL EXHEREDATIS.

1. Imp. ANTONINVS A. Faviano.

Cum post omnes heredum gradus exheredatio scribitur, si adjiciat testator *ab omnibus se gradibus exheredare*: non dubitatur juri satisfactum (esse.) Et ideo etiam si (id) non adjiciatur, appareat tamen eum id eo consilio scripsisse, ut ab omnibus exheredaret: recte factum testamentum videtur. Proinde cum paterfamilias filiis institutis, & invicem substitutis, filium exheredaverit, intelligendum est, exheredationem ab utroque gradu fecisse. Nam cum iidem heredes instituti sunt: nulla ratio reddi potest, quare videatur in posteriore tantum casu exheredare voluisse. PP. 6. cal. Jun. CHILONE & LIBONE COSS. 205.

2. Imp. ALEXAND. A. Heraclidæ.

Si avus tuus, qui patrem tuum & novercam æquis portionibus heredes instituit, cum te quoque haberet in potestate, testamento nominatim non exheredavit: mortuo patre tuo vivo avo, sine impedimento legis Vellejæ succedendo in patris tui locum rupisti avi testamentum, & ad te hereditas ejus tota pertinuit. PP. 6. Id. April. FVSCO 2. & DEXTRO COSS. 226.

3. Imp. IVSTINIAN. A. Joanni PP.

Si quis filium proprium ita exheredaverit, *Ille filius meus alienus meæ substantiæ fiat*: talis filius ex huiusmodi verborum conceptione non præteritus, sed exheredatus intelligitur. Cum enim manifestissimus est sensus testatoris: verborum interpretatio nusquam tantum valeat, ut melior sensu existat. Dat. 10. cal. Martii, Const. post consulatum LAMPADII & ORESTIS VV. CC. 531.

4. Idem A. Joanni P. P.

(**M**aximum) vitium antiquæ subtilitatis præsentī lege corrigimus, quæ putavit alia esse jura observanda in successione parentum, si ex testamento veniant, in masculis, & (alia) in fœminis, cum ab intestato simile (jus) utrique sexui servaverint. Et aliis verbis exheredari filium debere sanxerunt, & aliis filiam: & inter nepotes exheredandos alia jura civilia, alia prætoria introduxerunt: & si præteritus

teritus fuerat filius, vel ipso jure testamentum evertibat, vel contra tabulas bonorum possessionem in totum accipiebat: filia autem præterita jus accrescendi ex jure vetere accipiebat, ut eodem momento, & testamentum patris quodammodo ex parte jure accrescendi everteret, & ipsa quasi scripta legatis supponeretur: ex prætore autem habebat contra tabulas bonorum possessionem in totum. † Constitutio autem Magni Antonini eam in tantum coarctabat, in quantum jus accrescendi competebat. Qui enim tales differentias inducunt, quasi naturæ accusatores existunt, cur non totos masculos generavit, ut unde generentur, non fiant. (Nam hoc corrigentes, majorum nostrorum sequimur vestigia, qui eandem observationem colere manifestissime visi sunt. Scimus etenim antea simili modo, & filium, (& filiam,) & (alios) omnes inter cæteros exheredatos scribere esse concessum. (Tum etiam) centumviri aliam differentiam introduxerunt: & ex hac iniquitate vitium emerfit: quale ex libris Ulpiani, quos ad Edictum Prætoris fecit, inventum a Triboniano viro gloriosissimo nostro quaestore cæterisque viris facundissimis compositoribus juris enucleati ad nostras aures relatum est. Nam cum ultimum adiutorium de inofficiosi querela positum esset, & nemo ex alio ortus præsidio ad hanc decurrere posset: inventa fuerat filia præterita minus habens, quam filia exheredata. Cum enim per contra tabulas bonorum possessionem, vel jus accrescendi semissem substantiæ filia præterita accipiebat, & omnibus legata præstare compellebatur, scilicet usque ad dodrantem suæ portionis, remanebat ei sescuncia (tantummodo); in sua successione. Quod si fuisset exheredata, quarta pars omnimodo totius substantiæ ei relinqui debebat: & quam injuria dignam pater existimabat, amplius habebat ea, quam taciturnitate in institutione præterit, & si secundum nostræ Constitutionis definitionem quam de supplemento quadrantis disposuimus, repletio fuerat introducta: simili modo exheredata in quartam partem repletio accedebat, & ita vitium permanfit, ut nec ex nostra Constitutione emendationem aliquam sentiret. † Sancimus itaque quemadmodum in successione parentum, quæ ab intestato deferuntur, æqua lance & mares & fœminæ vocantur: ita & in scriptura testamentorum eas honorari, & similibus verbis exheredationes nominatim procedere, & contra tabulas bonorum possessionem talem habere, qualem filius, vel suus, vel emancipatus haberet: ut, & ipsa si fuerit præterita, ad instar filii emancipati, vel sui, vel testamentum ipso jure evertat, vel per contra tabulas bonorum possessionem stare hoc non patiat. Et hæc non solum in filiabus obtinere, sed etiam in nepotibus, & neptibus, & deinceps observari censem, si tamen ex masculis progeniti sunt. † Sed quia & aliud vitium fuerat sub obtentu differentiarum introductum, & alia jura exheredationis in posthumis, alia in jam natis observabantur: cum necesse fuerat posthumam inter cæteros exheredatam etiam legato honorari, filiam autem jam progenitam etiam sine datione legati: & hoc brevis-

simo incremento verborum ad plenissimam definitionem deduximus, sancientes eadem jura obtinere & in posthumis exheredandis sive masculini, sive fœminini sexus sint, quæ in filiis, & filiabus jam statuimus: ut etiam ipsi, vel ipsæ nominatim exheredentur, id est, posthumi, vel posthumæ facta mentione. Dat. cal. Sept. Constantinop. post consulatum LAMPADII & ORESTIS VV. CC. 531.

In AVTHENT. ut cum de app. cog. §. aliud quoque capitulum. cum sequentibus §§. col. 8. tit. 16.

al. 12. Novell. 115. cap. 3.

Non licet parenti aliquem ex liberis exheredare, vel præterire, nisi is probetur ingratus, & ingratiitudinis causas nominatim inferat testamento. Causa vero ingratiitudinis nova constitutione expressa sunt quatuordecim.

In AVTHENT. ut cum de appell. cog. §. aliud & sequenti. & §. si igitur. §. hæc autem in fin. coll. 8. tit. 16. al. 12. Nov. 115. c. 3.

Ex causa exheredationis, vel præteritionis irritum est testamentum, quantum ad institutiones: cætera namque firma permanent.

TIT. XXIX.

DE POSTHUMIS HEREDIBUS INSTITVENDIS, VEL EXHEREDANDIS, VEL PRÆTERITIS.

1. Imp. ANTONINVS A. Brutatio.

Si post testamentum factum, quo posthumorum suorum nullam mentionem testator fecit, filium filiamve suscepit, intestato vita functus est: cum agnatione posthumi, vel posthumæ, cujus non meminit, testamentum ruptum sit. Ex rupto autem testamento nihil deberi, neque peti posse, explorati juris est. Dat. & PP. 4. cal. Jul. ANTONINO 4. Al. & BALBINO COSS. 214.

2. Imp. DIOCLETIANVS & MAXIMIANVS AA. & CC. Soterico.

Uxoris abortu testamentum mariti non solvit: posthumus vero præterito, quamvis natus illico decesserit, non restitui ruptum, juris evidentissimi est. S. 12. cal. Mart. Sirmii, CC. COSS.

3. Imp. IVS IN A. Joanni P. P.

Quod certatum est apud veteres, nos decidimus. Cum igitur is, qui in ventre portabatur, præteritus fuerat, qui si ad lucem fuisset redactus, suus heres patri existeret, si non alius eum antecederet, & nascendo ruptum testamentum faceret: si posthumus in hunc quidem orbem devolutus est, voce autem non emissa ab hac luce subtractus est, dubitabatur, si is posthumus ruptum facere testamentum posset? (Et) veterum animi turbati sunt, quid de paterno elogio statuendum sit. Cumque Sabiniani existimabant, si vivus natus esset, & si vocem non emisit, rumpi testamentum: apparetque, quod & si mutus fuerat, hoc ipsum faciebat: eorum etiam nos laudamus sententiam: & sancimus, si vivus perfecte natus est: licet illico postquam in terra cecidit, vel in manibus obstetricis decessit: nihilominus testamentum rumpi, hoc tantummodo requirendo, si vivus ad orbem totus processit, ad nullum declinans monstrum, vel prodigium. Dat. 15. cal. Decembr. Constantinop. LAMPADIO, & ORESTE VV. CC. COSS. 530.

4. Idem

4. Idem A. Joanni P. P.

Quidam cum testamentum faciebat, his verbis usus est: *Si filius, vel filia intra decem mensium spatium post mortem meam editi fuerint, heredes sunt*: Vel ita dixit, *filius, vel filia (qui) intra decem menses proximos mortis mee nascentur, heredes sunt*: iurgium antiquis interpretatoribus legum exortum est, an videantur non contineri testamento, & hoc ruptum facere? Nobis itaque eorum sententiam decidentibus, cum frequentissimas leges posuimus testatorum voluntates adjuvantes: ex neutra huiusmodi verborum compositione ruptum fieri testamentum videtur: sed si vivo testatore, si post mortem eius intra decem menses a morte testatoris numerandos filius, vel filia fuerint progeneri, maneat testatoris voluntas immutata, nec poenam patiatur præteritionis, qui suos (filios) non præterit. Dat. 12. cal. Decembr. *Constantinop.* LAMPADIO & ORESTE VV. CC. COSS. 530.

TIT. XXX.

DE IVRE DELIBERANDI, ET DE ADEVNDA, VEL ACQVIRENDA HEREDITATE.

1. Imp. ANTONINVS A. Titia.

Si a patre emancipata, eo defuncto bonorum possessionem non agnovisti: frustra veteris, ne hereditati paternæ sis obligata, quod servum ejus nullo iure manumissisti, res quoque, & mancipia quædam propter funeris impensas distraxisti. PP. cal. Jul. MESSALA & SABINO COSS. 215.

2. Imp. ALEXAND. A. Florentino militi.

Cum debitum paternum te exsolvisse alleges: pro portione hereditaria agnovisse te hereditatem defuncti non ambigitur. PP. 6. Id. Feb. MAXIMO 2. & AELIANO COSS. 224.

3. Imp. GORDIANVS A. Florentino militi.

Si fratris tui filius mortis tempore in patris sui fuit potestate: si ex affe heres institutus est, etiam clausis tabulis heres potuit existere: si ex parte nihilominus statim suus ei heres extitit: nec ea propter quod intra paucos dies mortis patris sui concessit in fatum, tu ad ejusdem fratris tui potes accedere successione. Quod si cum juris sui esset, ante aditam hereditatem decessit; tuque fratri tuo legitimus heres extitisti; si intra tempora Edicto præfinita, bonorum possessionem agnovisti: quæ hereditariarum facultatum sunt, vel quæ ab alio injuria detinentur, Prædis diligentiā tibi restituentur. PP. 15. calend. Septemb. GORDIANO A. 2. POMPEIANO COSS. 242.

4. Imp. DECIVS A. Athenaidi.

Filios familias delata hereditate, si pater pro herede voluntate filii gessit, solennitati juris satisfactum videri, sæpe rescriptum est. PP. 10. cal. Mart. DECIO A. & GRATO COSS. 251.

5. Imp. VALERIVS & GALLIENVS AA.

Paulo.

Potuit pupillus pro herede, tutore auctore, gerendo consequi successione: sed ipsius actus & voluntas fuit necessaria. Nam si quid nesciente eo tutor egit, illi hereditatem non potuit acquirere. PP. 16. calend. 4. & 3. AA. & COSS. 258.

6. Imp. DIOCLET. & MAXIM. AA. Philippæ.

Si avia tua patrem tuum ex duabus uncias scripsit heredem: ex solâ animi destinatione pater tuus heres fieri potest. Igitur si testamento (suo) easdem uncias ad te pertinere decreverit, apud Rectorem provinciae duarum unciarum jus persequi poteris. PP. 16. cal. August. *Sirmii*, ipsis 4. & 3. AA. COSS. 290.

7. Idem AA. & CC. Eusebio.

Quoniam sororem tuam prius defunctam esse proponis, quam cognosceret an a fratre sibi aliquid hereditatis fuisset relictum: manifestum atque evidens est, antequam pro herede gereret, vel bonorum possessionem admitteret, defuncti successione eam non potuisse ad heredes suos transmittere. PP. cal. Maji, *Thiralli*, AA. COSS.

8. Idem AA. & CC. Claudio.

Licet incontinenti sui heredes se paternis non immiscuerint bonis: tamen ignorantes delatam sibi esse hereditatem: longi temporis præscriptione, quominus hanc recte vindicent, excludi non possunt. S. 17. cal. Jan. *Sirmii*, AA. COSS.

9. Idem AA. & CC. Platoni.

Si curatoris quondam tui testamento jure facto, vel ab intestato legitima delata est successio: hoc casu ei, qui non repudiavit hereditatem, eam licet adire. Rector igitur provinciae aditus, si hereditati nedum sunt obligati, eos, an heredes sint, interrogare debet: ac si tempus ad deliberandum petierint, moderatum statuet. S. 16. cal. Jan. *Sirmii*, AA. COSS.

10. Idem AA. & CC. Sabinæ.

Si te bonis paternis major (quinque & viginti) annis immiscuisti: neque inopia patris te excusat, neque vis fratris portionem tuam, vel testamentum eripientis arcere de exactione creditorum, qui jure civili pro hereditaria portione te conveniunt, potest. S. 16. calend. Jan. *Sirmii*, CC. COSS.

11. Idem AA. & CC. Philumenæ.

Renitente te pater tuus, in cujus fuisti potestate, neque spem delatæ tibi legitimæ quærendæ successione absumere, neque hereditarios manumittendo servos, his præstare libertatem potuit. S. 6. Id. Februar. *Sirmii*, CC. COSS.

12. Idem AA. & CC. Antonino.

Puberem agnoscentem bonorum possessionem, postea quam fuerit ei hereditas delata, pro herede gerere non ambigitur. S. 3. cal. Decemb. CC. COSS.

13. Idem AA. & CC. Selepolidi.

Suum heredem omiſsa bonorum possessione, paternam successione obtinere potuisse, certi juris est. S. 3. Id. Decemb. *Nicomedia*, CC. COSS.

14. Idem AA. & CC. Flavie.

Si sorori tuæ frater tuus civili, vel honorario successit jure: licet res ex ejus bonis descendentes, non probetur tenuisse, heres tamen effectus, contra possidentes experiri potest. S. 12. cal. Jan. *Nicomedia*, CC. COSS.

15. Imp. CONSTANT. A. ad Leontium Comitem Orientis.

Non est dubium, si priusquam filius jussu patris adierit hereditatem, propriæ potestatis effectus sit, arbitrio suo eundem hanc sibi potuisse quærere.

quæreret. Dat. 17. cal. April. LIMENIO & CATV-
LINO COSS. 349.

16. Imp. ARCAD. & HONOR. AA. Annodio.

Nec emere, nec donatum adsequi, nec damno-
sam quisquam hereditatem adire compelli-
tur. Dat. 7. cal. Januar. OLIBRIO & PROBINO
COSS. 395.

17. Idem & THEOD. AAA. Anthemio P. P.

Cretionum scrupulosam solennitatem hac lege
penitus amputari decernimus. Datum 5. ca-
lend. April. Constantinop. HONOR. 7. & THEOD.
AA. COSS. 407.

18. Imp. THEOD. & VALENT. AA. ad Senatum.

Si infanti (id est minori septem annis) in pote-
state patris, vel avi, vel proavi constituto, vel
constitutæ, hereditas sit derelicta, vel ab intestato
delata a matre, vel linea, ex qua mater descen-
dit, vel alijs quibuscunque personis: licebit pa-
rentibus ejus, sub quorum potestate est, adire ejus
nomine hereditatem, vel bonorum possessionem
petere. §. 1. Sed si hoc parens neglexerit, & in
memorata ætate infans decesserit: tunc parentem
quidem supersitem omnia ex quacunque succes-
sione ad eundem infantem devoluta, jure patrio
quasi jam infanti quæsitæ capere. §. 2. Parente
vero non subsistente, si quidem post ejus obitum
tutor infanti sit, vel datus fuerit: posse (eum)
etiam adhuc infante pupillo constituto, ejus no-
mine adire hereditatem, siue vivo parente, siue
post mortem ejus ad eum devolutam: vel bono-
rum possessionem petere, & eo modo eidem in-
fanti hereditatem quærere. §. 3. Sin vero vel
non sit tutor, vel cum sit, ea facere neglexerit: tunc
eodem infante in ea ætate defuncto, omnes here-
ditates ad eum devolutas, & non agnitas ita intelli-
gi, quasi ab initio non essent ad eum delatæ: & eo
modo ad illas personas perveniant, quæ vocaban-
tur, si minime hereditas infanti fuisset delata. Ea
vero, quæ de infante in potestate parentum consti-
tuto statuimus, locum habebunt, & si quacunque
causa sui juris (idem) infans inveniatur. §. 4. Si
autem septem annos ætatis pupillus excesserit, &
priori parente mortuo, in pupillari ætate fati mu-
nus impleverit: ea obtinere præcipimus, quæ ve-
teribus continentur legibus: nulla dubietate re-
lictæ, quin pupillus post impletos septem annos suæ
ætatis ipse adire hereditatem, vel bonorum pos-
sessionem petere, consentiente parente, si sub ejus
potestate sit, vel eum tutoris auctoritate, si sui juris
sit, possit: vel si non habeat tutorem, adire Præ-
torem, & ejus decreto hoc jus consequi. Dat. 7.
Idib. Novemb. Ravenna, THEODOSIO 12. & VA-
LENTINIANO 2. AA. COSS. 426.

19. Imp. JUSTINIAN. A. Demostheni P. P.

Cum in antiquioribus legibus, & præcipue in
Quæstionibus Julii Pauli invenimus, filios fa-
milias paternam hereditatem deliberantes posse &
in suam posteritatem hanc transmittere: & alijs
(etiam) quibusdam adjectis, quæ in hujusmodi
personis præcipua sunt: eam deliberationem & in
omnes successores, siue cognatos, siue extraneos,
duximus esse protelandam. Ideoque sancimus, si
quis vel ex testamento, vel ab intestato vocatus,
deliberationem meruerit: vel si hoc quidem non

fecerit, non tamen successionem renunciasverit, ut
ex hac causa deliberare videatur: sed nec ali-
quid gesserit, quod aditionem, vel pro herede ge-
stionem inducat: prædictum arbitrium in succes-
sionem suam transmittat: ita tamen, ut unius
anni spatio eadem transmissio fuerit conclusa.
Et si quidem is, qui sciens hereditatem vel ab in-
testato, vel ex testamento sibi esse delatam, deli-
beratione minime petita, (intra annale tempus)
decesserit: hoc jus ad suam successionem intra
annale tempus extendit. Si enim ipse, postquam
testamentum fuerit insinuarum, vel ab intestato,
vel ex testamento, vel aliter ei cognitum sit he-
redem eum vocatum fuisse, annali tempore trans-
lapso nihil fecerit, ex quo vel adeundam, vel re-
nunciandam hereditatem manifestaverit: is cum
successione sua ab hujusmodi beneficio excluda-
tur. Sin autem instante annali tempore decesse-
rit, reliquum tempus pro adeunda hereditate suis
successoribus sine aliqua dubietate relinquat: quo
completo nec heredibus ejus alius regressus in he-
reditatem habendam servabitur. Recitata septi-
mo in novo consistorio palatii Justiniani. Datum
3. cal. Nov. DECIO V. C. COSS.

20. Idem A. Joanni P. P.

Quidam elogio condito heredem scripsit in cer-
tas uncias, & post certa verba testamenti ean-
dem in alias uncias, vel tanta, vel quantascunque,
& tertio, vel in aliam partem hereditatis, vel in
quendam unciarum modum: ille autem unam in-
stitutionem, vel duas admittens, unam vel duas,
vel quantascunque respuendas esse censuit: quæ-
rebatur apud veteres, si hoc ei facere permitta-
tur. † Similique modo dubitabatur, si impube-
rem quis filium suum heredem ex parte instituit,
& quendam extraneum in aliam partem, quem
pupillariter substituit: & postquam testator deces-
sit, pupillus quidem patri (ejus) heres extitit, ex-
traneus autem hereditatem adiit: & postea adhuc
in prima ætate pupillus constitutus ab hac luce sub-
tractus est, & pupillaris substitutio locum sibi vindicavit:
Cumque substitutus eandem partem admit-
tere noluit, quæsitum est, si potest jam heres ex prin-
cipali testamento factus, pupillarem substitutionem
repudiare? Utramque igitur dubitationem simul
decidendam esse censuimus. Placuit enim nobis,
siue in institutione, siue in pupillari substitutione,
ut vel omnia admittantur, vel omnia repudientur,
& necessitas imponatur heredi particulari facto, vel
aliam, aut alias partes hereditatis admittere, vel
etiam substitutionem pupillarem. Dat. Prid. ca-
lend. Maji, Constantinopoli, post consulatum LAM-
PADII & ORESTIS VV. CC. 531.

21. Idem A. Joanni P. P.

Cum aliquis scripsit heredem eum, qui de sua
conditione ei, qui dominium ejus vindica-
bat, in judicio adversabatur: is autem, qui do-
minum se esse dicebat, adire eum hereditatem im-
perabat, ut acquisitio hereditatis per eum celebra-
retur, indignatus est, quasi domino ei parere: da-
bitatio veteribus exorta est, si qua poena impona-
tur hujusmodi insolentiae? Veteres in multas
trahuntur sententias, sed nos eorum discordiam sic
esse decidendam censuimus, ut distinctio subtilis
causæ

causæ (ei) imponatur: ut si quidem ita scripta est institutio, *illum servum illius heredem instituo*: quia apertissimum est, intuitu domini institutionem esse conscriptam, necesse sit omnimodo per competentem Judicem eum compelli adire quidem hereditatem, & eam acquirere: nulli autem ex postfacto subijci gravamini, si liber pronuncietur: sed omne sive lucrum, sive damnum ad eum redundare, qui in servitutem eum trahebat, & denegari ei & adversus eum omnes hereditarias actiones, nullo ei ex hoc præjudicio generando. † Sin autem quasi liber institutus est, nulla domini, vel servi mentione in institutione habita, tunc nullo compelli modo eum adire hereditatem: nec denegari ei liberale iudicium: sed (&) hereditatem per suum jus decurrere, & liberale iudicium suum expectare sententiam, sive agente eo, sive pulsato: ut si quidem servus pronuncietur, tunc domino suo hereditatem acquirat: sin autem liber, eam adipiscatur: si adire maluerit. Dat. 2. cal. Maji, Constantinop. post consulatum LAMPADII & ORESTIS VV. CC. 531.

22. Idem A. ad Senatum.

SCimus jam duas esse promulgatas a nostra Clementia Constitutiones: unam quidem de his, qui deliberandum pro hereditate sibi delata existimaverint: aliam autem de improvisis debitis, & incerto exitu per diversas species eis imposito. Sed & veterem Constitutionem non ignoramus, quam Divus Gordianus ad Platonem scripsit, de militibus, qui per ignorantiam hereditatem adierunt: quatenus pro his tantummodo rebus conveniantur, quas in hereditate defuncti invenerint: ipsorum autem bona a creditoribus hereditariis non inquietentur. Cujus sensus ad unam præfatarum Constitutionum a nobis redactus est. *Arma etenim magis, quam jura seire milites*, sacratissimus Legislator existimavit. Ex omnibus itaque istis unam Legem colligere, nobis apparuit esse humanum: & non solum milites adjuvare hujusmodi beneficio, sed etiam ad omnes hoc extendere: non tantum si improvisum emerferit debitum, sed etiam si onerosam quis inveniat esse, quam adiit, hereditatem: ita enim, nec satis necessarium deliberationis erit auxilium, nisi hominibus formidolosus, qui & ea timent, quæ nulla digna sunt suspitione. §. 1. Cum igitur hereditas ad quendam, sive ex testamento, sive ab intestato sit delata, sive ex asse, sive ex parte: si quidem recta via adire maluerit hereditatem, & spe certissima hoc fecerit, vel sese immiscuerit, ut non postea eam repudiet: nullo indiget inventario, cum omnibus creditoribus suppositus sit: utpote hereditate ei ex (sua) voluntate infixa. † Similique modo, si non titubante animo respuendam, vel abstinentiam esse crediderit hereditatem, & apertissime intra trium mensium spatium, ex quo ei cognitum fuerit scriptum se esse, vel vocatum heredem, (ei) renunciet: nullo nec inventario faciendo, nec alio circuitu expectando, sit alienus (ab) hujusmodi hereditate, sive onerosa, sive lucrosa sit. §. 2. Sin autem dubius est, utrumne admittenda sit necne defuncti hereditas, non putet sibi esse necessariam deliberationem, sed adeat hereditatem, vel sese

immisceat: omni tamen modo inventarium ab ipso conficiatur: ut intra triginta dies post apertas tabulas, vel postquam nota fuerit ei aperta tabularum, vel delatam sibi ab intestato hereditatem cognoverit, numerandos, exordium capiat inventarium super his rebus, quas defunctus mortis tempore habebat: & hoc inventarium intra alios sexaginta dies modis omnibus impleatur sub præsentia tabulariorum, cæterorumque qui ad hujusmodi confectioem necessarii sunt: subscriptionem tamen supponere heredem necesse est, significantem, & quantitatem rerum, & quod nulla malignitate circa eas ab eo facta, vel facienda, res apud eum remaneant: vel si ignarus sit litterarum, vel scribere præpediatur, speciali tabulario ad hoc solum adhibendo, ut pro eo litteras supponat, venerabili signo antea manu heredis præposito, testibus videlicet adsumendis, qui heredem cognoscant, & jubente eo tabularium pro se subscribere, interfuerint. §. 3. Sin autem (a) locis, in quibus res hereditariæ, vel maxima pars earum posita est, heredes abesse contigerit: tunc eis unius anni spatium a morte testatoris numerandum dumus ad hujusmodi inventarii consummationem: sufficit enim præfatum tempus, etsi longissimis spatiis distant: tamen placuit dare eis facultatem inventarii conscribendi, vel per se, vel per instructos procuratores in loca, ubi res positæ sunt, mittendos. §. 4. Et si præfatum observationem inventarii faciendi solidaverint: hereditatem sine periculo habeant, & Legis Falcidie adversus legatarios utantur beneficio: ut in tantum hereditariis creditoribus teneantur, in quantum res substantiæ ad eos devolutæ valeant: & eis satisfaciant qui primi veniant creditores: & si nihil reliquum est, posteriores venientes repellantur: & nihil ex sua substantia penitus heredes amittant: ne dum lucrum facere sperant, in damnum incidant. Sed & si legatarii interea venerint: eis satisfaciant ex hereditate defuncti, vel ex ipsis rebus, vel ex earum forsitan venditione. §. 5. Sin vero creditores, qui post emensum patrimonium necdum completi sunt, superveniant: neque ipsum heredem inquietare concedantur, neque eos qui ab eo comparaverint res, quarum pretia in legata, vel fideicommissa, vel alios creditores processerunt. Licentia creditoribus non deneganda adversus legatarios venire, vel hypothecis, vel indebiti conditione uti, & hæc quæ acceperint, recuperare: cum satis absurdum sit, creditoribus quidem jus suum persequentibus legitimum auxilium denegari, legatariis vero qui pro lucro certant, suas partes leges accommodare. §. 6. Sin vero heredes res hereditarias creditoribus hereditariis pro debito dederint in solutum: vel per dationem pecuniarum satis eis fecerint: liceat aliis creditoribus qui ex anterioribus veniunt hypothecis, adversus eos venire, & (a) posterioribus (creditoribus) secundum leges eas abstrahere, vel per hypothecariam actionem, vel per conditionem ex lege, nisi voluerint debitum eis offerre. §. 7. Contra ipsum tamen heredem (secundum quod sæpius dictum est) qui quantitatem rerum hereditariarum expendit, nulla actio

actio extendatur. §. 8. Sed nec adversus emptores rerum hereditiarum, quas, ipse (heres) pro solvendis debitis, vel legatis vendidit, venire alii concedatur: cum satis anterioribus creditoribus a nobis provisum est, vel ad posteriores creditores, vel ad legatarios pervenientibus, & suum jus persequentibus. §. 9. In computatione autem patrimonii damus (licentiam) excipere & retinere quicquid in funus expendit, vel in testamenti insinuationem, vel in inventarii confectionem, vel in alias necessarias causas hereditatis approbaverit sese persolvisse. Si vero, & ipse aliquas contra defunctum habeat actiones: non hæc confundentur, sed similem (cum) aliis creditoribus per omnia habeat fortunam: temporum tamen prærogativa inter creditores servanda. §. 10. Licentia danda creditoribus, seu legatariis, vel fideicommissariis, si majorem putaverint esse substantiam a defuncto derelictam, quam heres (in) inventario scripsit, quibus voluerint legitimis modis quod superfluum est, approbare, vel per tormenta forsitan servorum hereditarium secundum anteriorem nostram legem quæ de questione servorum loquitur, vel per sacramentum illius, si aliæ probationes defecerint: ut undique veritate exquisita, neque lucrum, neque damnum aliquod heres ex hujusmodi sentiat hereditate: illo videlicet observando, ut si ex hereditate aliquid heredes surripuerint, vel celaverint, vel amovendum curaverint, postquam fuerint convicti, in duplum hoc restituere, vel hereditatis quantitati computare compellantur. §. 11. Donec tamen inventarium conscribitur: vel si res præsto sint, intra tres menses: vel si abfuerint, intra annale spatium secundum anteriorem distinctionem, nulla erit licentia neque creditoribus neque legatariis vel fideicommissariis eos vel inquietare, vel ad iudicium vocare, vel res hereditarias quasi ex hypothecarum auctoritate vindicare: sed sit hoc spatium ipso jure pro deliberatione heredibus concessum: nullo scilicet ex hoc intervallo creditoribus hereditariis circa temporalem præscriptionem præjudicio generando. §. 12. Sin vero postquam adierint, vel sese immiscuerint, præsentibus vel absentes inventarium facere distulerint, & datum jam a nobis tempus ad inventarii confectionem effluxerit: tunc ex eo ipso quod inventarium secundum formam præsentis constitutionis non fecerint, & heredes esse omnimodo intelligantur: & debitis hereditariis in solidum teneantur, nec legis nostræ beneficio perfruantur, quam contemnendam esse censuerint. §. 13. Et hæc quidem de his sancimus, qui deliberationem nullam petendam (esse) curaverint: quam putamus quidem penitus post hanc legem esse supervacuum, & debere ei derogari. Cum enim liceat eis & adire hereditatem, & sine damno ab ea discedere ex præsentis legis auctoritate: quis locus deliberationi relinquitur? † Sed quia quidam vel vana formidine, vel callida machinatione, pro deliberando nobis supplicandum necessarium esse existimant, quatenus eis liceat annale tempus tergiversari, & hereditatem inspicere, & alias contra eam machinationes excogitare, & eandem deli-

berationem flebilibus adsertionibus repetita preces sæpius accipere: ne quis nos putaverit antiquitatis penitus esse contemptores, indulgemus quidem eis petere deliberationem, vel a nobis, vel a nostris iudicibus: non tamen amplius ab Imperiali quidem culmine uno anno, a nostris vero iudicibus novem mensibus: ut neque ex Imperiali largitate aliud tempus eis indulgeatur: sed & si fuerit datum, pro nihilo habeatur. Semel enim & non sæpius eam peti concedimus. §. 14. Sin autem hoc aliquis fecerit, & inventarium conscripserit, (necesse est enim omnimodo deliberantem inventarium cum omni subtilitate facere) non liceat ei post tempus præstitutum, si non recusaverit hereditatem, sed adire maluerit, nostræ legis aut beneficio: sed in solidum (secundum antiqua jura omnibus creditoribus teneatur. Cum enim gemini tramites inventi sint, unus quidem ex anterioribus qui deliberationem dedit, alter autem rudis, & novus a nostro Numine repertus, per quem adeuntes sine damno conservantur: electionem ei damus, vel nostram Constitutionem eligere & beneficium ejus sentire: vel si eam aspernamdam existimaverit, & ad deliberationis auxilium convolaverit, ejus effectum habere: & si non intra datum tempus recusaverit hereditatem, omnibus in solidum debitis hereditariis teneatur: & non secundum modum patrimonii, sed etiam si exiguus sit census hereditatis, tamen quasi heredem eum in totum obligari: & sibi imputet, qui pro novo beneficio vetus elegerit gravamen: & ideo ad ipsam deliberationis dationem, & divinum Rescriptum super hac promulgatum, hoc adjici volumus, ut sciant omnes, quod omnimodo post petitam deliberationem, si adierint, vel pro herede gesserint, vel non recusaverint hereditatem, omnibus in solidum hereditariis oneribus teneantur. Si quis autem temerario proposito deliberationem quidem petierit, inventarium autem minime conscripserit, & vel adierit hereditatem, vel minime eam repudiaverit: non solum creditoribus in solidum teneatur, sed etiam Legis Falcidiæ beneficio minime utatur. Quod si post deliberationem recusaverit inventario minime conscripto: tunc res hereditarias creditoribus, vel his qui ad hereditatem vocantur, legibus reddere compelletur: quantitate earum sacramento res accipientium manifestanda, cum taxatione tamen a iudice statuenda. §. 15. Notissimum autem est hac Constitutione, quæ omnes casus continet, nostris Constitutionibus jam pro eisdem capitulis promulgatis esse derogatum, quarum altera etiam Gordianæ Constitutionis sensus continebatur. Cum enim ampliore tractatu habito, melior exitus inventus sit, & tribus Constitutionibus in unum congregatis, unus appareat & in milites & in alios omnes juris probabilis articulus; ea propter ex anterioribus inquietari nostro subjectos Imperio non patimur: scilicet ut milites, et si propter simplicitatem præsentis Legis subtilitatem non observarint, in tantum tamen teneantur, quantum in hereditate invenerint. Quam patres conscripti, in hujusmodi casibus in posterum obtinere sancimus. Datum 5. calend. Decembr. Con-

Constantinopoli, post consulatum LAMPADII & ORESTIS VV. CC. 531.

TIT. XXXI.

DE REPUDIANDA, VEL ABSTINENDA HEREDITATE.

1. Imp. ANTONINVS A. Mutatio.

Si paterna hereditate te abstinuisti constiterit, & non ut heredem in domo, sed ut inquilinum, vel custodem, vel ex alia iusta ratione habitasse liquido fuerit probatum: ex persona patris conveniri te Procurator meus prohibebit. PP. Id. Jul. MESSALA, & SABINO COSS. 215.

2. Idem A. Severo.

Si paterna hereditate (te) abstinuisti: non ideo quod a creditoribus fundos comparasti, (si modo id bona fide fecisti) a posterioribus, qui sub eisdem obligationibus pecuniam patri crediderunt, jure conveniris. S. PP. 5. calend. Julii, LAETO 2. & CEREALE COSS. 216.

3. Imp. DIOCL. & MAX. AA. & CC. Theodosiano.

Suus heres exceptione pacti, qui testamentum injustum adseverans, postea nihil se de paterna successione petiturum non ex causa donationis, sed transigendi animo in jure professus est: cum respuere quæsitam nequiret hereditatem, & transactio nullo dato, vel retento, seu promisso minime procedat, submoveri non potest. Sine die. CC. COSS.

4. Idem AA. & CC. Modestino militi.

Sicut major vigintiquinque annis, antequam adeat, delatam repudiens successionem, post querere non potest: ita quæsitam renunciando nihil agit, sed jus quod habuit, retinet: nec quod confessos in jure pro judicatis haberi placuit, ad vocem repudiantis hereditatem, sed ad certam quantitatem deberi contentem pertinet. S. cal. Jan. Sirmii, AA. COSS.

5. Idem AA. & CC. Claudianæ.

Pupillorum repudiatio delatæ hereditatis sine tutore authore facta, nihil eis nocet. S. 2. cal. Jan. Sirmii, AA. COSS.

6. Imp. IUSTINIANVS A. Joanni P. P.

Si quis suus recusaverit paternam hereditatem, deinde maluerit eam adire: cum fuerat indistincte ei remissum, donec res paternæ in eodem statu permanent, hoc facere, & post multum temporis licebat ei ad eandem hereditatem redire: hoc corrigentes, sancimus, siquidem res jam venditæ sunt, ut nullus aditus ei ad hereditatem reserve- tur: quod & antiquitas observabat. Sin autem (res) alienatæ non sunt: siquidem major annis constitutus est, & tempora restitutionis nulla ei supersunt, intra trium annorum spatium tantummodo hujusmodi ei detur licentia. † Sin autem, vel minor est, vel in utili tempore constitutus: tunc post impletum quadriennium (quod spatium pro utili anno qui restitutionibus dabatur, præstitutum est) aliud triennium ei indulgeri, intra quod potest rebus in suo statu manentibus adire hereditatem, & suam abdicationem revocare. Quo tempore transacto, nullus aditus penitus ad paternam (hereditatem) ei reserve- tur: nisi forte (adhuc) eo in minore ætate constituto,

Tom. II.

res venditæ sint. Tunc etenim per in integrum restitutionem non denegatur ei adire hereditatem, & res recuperare, & creditoribus paternis satisfacere. Dat. 15. cal. Novemb. *Constantinop.* post consulatum LAMPADII, & ORESTIS VV. CC. anno secundo. 532.

TIT. XXXII.

QVEMADMODVM TESTAMENTA APERIAN- TVR, INSPICIANTVR, ET DESCRIBANTVR.

1. Imp. ALEXANDER A. Proculæ.

Ut testamentum quod dicis factum, proferatur & publice recitetur, competens Judex jube- bit. PP. 2. calend. April. MAXIMO 2. & ÆLIA- NO COSS. 224.

2. Imp. VALER. & GALLIEN. AA. Alexandro.

Testamenti tabulas ad hoc tibi a patre datas, ut in patriam perferantur, affirmans: potes il- luc perferre, ut secundum leges, moresque loco- rum insinuentur: ita scilicet, ut testibus non præ- sentibus, adire prius vel pro tribunali, vel per li- bellum Rectorem provinciæ procures, ac permit- tente eo, honestos viros adesse facias, quibus præ- sentibus aperiantur, & ab his rursus obsignentur. PP. 12. calend. Jan. MAXIMO 2. & GLABRIONE COSS. 257.

3. Imp. DIOCL. & MAX. AA. & CC. Aristoteli.

Ejus, quod ad causam novissimi patris vestri judicii pertinet, de calumnia tibi juranti, præ- ter partem quam aperiri defunctus vetuit, vel ad ignominiam alicujus pertinere dicitur, inspicien- di, ac describendi, præter diem, & consulem, Rector provinciæ facultatem fieri jubebit. Dat. cal. Maji. CC. COSS.

4. Imp. GRAT. VALENT. & THEOD. AAA. ad Hesperium P. P.

Codicillos, seu scripturam quolibet tenore for- matam, ea oportebit observatione in publi- cum proferri, qua testamenta panduntur. Dat. 3. cal. August. *Mediolani*, AVSONIO & OLYBRIO COSS. 379.

VIT. XXXIII.

DE EDICTO DIVI ADRIANI TOLLENDO, ET QVEMADMODVM SCRIPTVS HERES IN POSSESSIONEM MITTATVR.

1. Imp. SEVERVS, & ANTONINVS AA. Lucillo.

Cum inter institutum, & substitutum controver- sia moveatur: eum qui primo loco institutus est, induci in possessionem oportet. PP. 12. cal. Decemb. DEXTRO & PRISCO COSS. 197.

2. Imp. ALEXANDER A. Eutactio.

Quamvis quis se filium defuncti præteritum esse alleget, aut falsum, vel inofficiosum testa- mentum, seu alio vitio subjectum, vel servus de- functus esse dicatur: tamen scriptus heres in pos- sessionem mitti solet. PP. 6. cal. Nov. MAXIMO 2. & ÆLIANO COSS. 224.

3. Imp. IUSTINIANVS A. Juliano P. P.

Edicto divi Hadriani quod sub occasione vice- simæ (partis) hereditatis introductum est, cum multis ambagibus, & difficultatibus, & indiscre- tis narrationibus penitus quiescente, quia & vice- sima hereditatis ex nostra recessit republica: an- tiqui-

Nn

tiquatis nihilominus & aliis omnibus quæ circa repletionem vel interpretationem ejusdem Fidei promulgata sunt, sancimus, ut si quis ex asse vel ex parte institutus, competenti judici testamentum ostenderit non cancellatum, neque abolitum, neque ex quacunque suæ formæ parte vitiatum, sed quod (in) prima figura sine omni vituperatione appareat, & de positionibus testium legitimi numeri vallatum sit: mittatur quidem in possessionem earum rerum quæ testatoris mortis tempore fuerunt, non autem legitimo modo ab alio detinentur, & eam testificatione publicarum personarum accipiat. Sin autem aliquis contradictor extiterit: tunc in iudicio competenti, causæ in possessionem missionis, & subiectæ contradictionis ventilentur: & (ei) possessio acquiratur, qui potiora ex legitimis modis iura ostenderit, sive qui missus est, sive qui antea detinens contradicendum putavit, nullis angustiis temporum huiusmodi missione coarctanda: sed sive tardius, sive præmaturo aliquis missus est, legis tantummodo arbitrium requiratur, & causa unde vel missio vel contradictio exoritur. Sive enim post annale tempus, sive post majoris ævi curricula aliquis fuerit missus, si tamen ex legitime formato testamento missio procedat, nullum ei temporis obstaculum obijciatur: nisi tantum temporis effluxerit, quod possit vel possessori plenissime securitatem super dominio præstare, vel ipsi qui missus est, omnem intentionem excludere. Si enim vel ex una parte, vel ex utroque latere temporis prolixitas occurrerit, manifestissimum est non solum missionem, sed etiam ipsam principalem causam esse sopitam. Dat. 12. cal. April. *Constant.* post consulatum LAMPADII, & ORESTIS VV. CC. 531.

TIT. XXXIV.

SI QVIS ALIQUEM TESTARI PROHIBVERIT, VEL COGERIT.

1. Imp. ALEXAND. A. Severæ.

Civili disceptioni crimen adjungitur, si testator non sua sponte testamentum fecit, sed compulsus ab eo, qui heres est institutus, vel a quolibet alio, quos noluerit scripsit heredes. S. 15. cal. ALEXANDRO A. & CONS. 223.

2. Imp. DIOCLETIANVS, & MAXIMIANVS AA. & CC. Nicagoræ.

Eos, qui ne testamentum ordinaretur, impedimento fuisse monstrantur, velut indignas personas a successionis compendio removeri, celeberrimi juris est. PP. calend. Jan. DIOCLETIANO 2. & ARISTOBULO COSS. 285.

3. Idem AA. & CC. Euthychidi.

Iudicium uxoris postremum in se provocare maritali sermone, non est criminofum. Dat. 3. cal. Jan. CC. COSS. 193.

TIT. XXXV.

DE HIS QUIBUS UT INDIGNIS, HEREDITATES AVERUNTUR, ET AD SENATUS CONSULTUM SILANIANVM.

1. Imp. SEVERVS, & ANTONINVS AA. Celeri.

Heredes, quos necem testatoris inultam omis-
sisse constiterit, fructus integros cogantur reddere. Neque enim bonæ fidei possessores ante controversiam illatam videntur fuisse, qui debi-

tum officium pietatis scientes omiserunt. Ex hereditate autem rerum distractarum, vel a debitoribus acceptæ pecuniæ post motam litem bonorum usuras inferant. Quod in fructibus quoque locum habere, quos in prædiis hereditariis inventos, aut exinde perceptos vendiderint, proculdubio est. Usuras autem semisses dependere, satis est. Dat. 15. cal. April. CHILONE, & LABONE COSS. 205.

2. Idem AA. Vero.

Polla quidem liberam habuit administrandi patrimonii sui potestatem: nec ideo, quod pupillus illi heres extitit, ea quæ ab ipsa finita sunt, revocari in disceptionem oportet. Sed si pupilli nomine falsum dicere vis testamentum, de quo per Pollam transactum est, potes experiri: dum memineris, si in causa non obtinueris, & portionem quam ex eo testamento pupillus habet, tei salvam facturum, (quam adimi pupillo necesse erit secundum juris formam,) & de calumniata Præsidem deliberaturum, quamvis pupilli nomine agere videaris, cum retractas ea quæ finita sunt per coheredem. PP. cal. Maji, ANTONINO A. & GETA 3. COSS. 209.

9. Imp. ALEXAND. A. Antiochiano.

Si ea quæstio infertur filiis ejus, quam consubrinam tuam dicis, quod tabulæ testamenti patris eorum, qui a familia interfectus dicebatur, priusquam quæstio de servis haberetur, apertæ & recitatæ sunt: propter amplissimi ordinis consulum hereditas a hisco vindicantur: & ideo agi causa apud Procuratorem meum debet: quia non eo tempore pupilli fuerunt. PP. 2. Non. April. ALEXANDRO A. CONS. 223.

4. Idem A. Philomuso.

Hereditas in testamento data per epistolam, vel codicillos, adimi (verbis directis) non potuit. Quia tamen testatrix voluntatem suam mereri unum ex hæredibus suis declaravit, merito ejus portio non jure ad alium translata, hisco vindicata est. Libertates autem in eadem epistola datæ peti poterunt. PP. 2. calend. MAXIMO 2. & AELIANO COSS. 224.

5. Idem A. Tyranno.

Non oportet ut indignis heredibus successiones auferri prætextu, quod in sepultura supremis (judiciis, vel voluntatibus) defunctorum obtemperatum non fuisset. PP. Id. Mart. IULIANO 2. & CRISPINO COSS. 225.

6. Idem A. Venusto, & Clementino.

Minoribus viginti quinque annis heredibus non obesse crimen inultæ mortis placuit. Cum vos autem etiam accusationem pertulisset, & quosdam ex reis punitos proponatis: licet is, qui mandasse cædem dicitur, provocaverit, vereri non debetis, ne quam hereditatis paternæ quæstionem a hisco meo patiamini. Convenit enim pietati vestræ respondere causam appellationis reddenti. Quod si majoris ætatis fuissetis, etiam ex necessitate provocationis certamen implere deberetis, ut possietis adire hereditatem. PP. 15. cal. Jul. ALEXANDRO A. 3. & DIONE COSS.

7. Idem A. Vitaliæ.

Si ideo ultio necis testatoris non est desiderata, quia

quia cedis auctores reperiri non potuerint: obesse heredibus, ex quo nulla eorum culpa detegitur, non oportet. PP. Id. Martii, LVPO & MAXIMO COSS. 233.

8. Imp. GORDIANVS A. Tatiae.

Alia causa est ejus qui falsi instituta accusatio-
ne, ad finem usque, quod infimulabat, per-
duxit, & contrariam sententiam meruit: alia ejus
qui inchoatam accusationem non pertulit: cum
in illius (quidem) partem succedat fiscus, hic au-
tem, qui contrariam Judicis sententiam non su-
stinuit, suae partis non perdat persecutionem. PP.
15. cal. Febr. GORDIANO A. & AVIOLA COSS. 240.

9. Imp. DIOCLETIANVS & MAXIMIANVS
AA. & CC. Aelianae.

Cum fratrem tuum veneno peremptum esse ad-
severes, ut effectus successionis ejus tibi non
auferatur, mortem ejus ulcisci te necesse est. Li-
cet enim hereditatem eorum, qui clandestinis in-
sidiis perimuntur, hi, qui jure vocantur, adire non
vetantur: tamen si interitum non fuerint uli, suc-
cessionem obtinere non possunt. PP. * TYBE-
RIANO & DIONE COSS. 291.

10. Idem AA. & CC. Sylvanæ.

Sororem fratris necem jure licito vindicantem,
evincere ab uxore (recte) scripta successionem
non convenit, secundum quæ si fiduciam innocen-
tiae geris, & neque dolo malo tuo maritum ne-
catum, neque alias indignam te successionem probari
(posse) confidis: adversus omnem calumniam
maximam habes securitatem. Dat. 12. cal. Maji,
Sirmii, CC. COSS.

11. Imp. IUSTINIANVS A. Joanni P. P.

Cum Silanianum Senatusconsultum a nobis, tam
laudandum, quam corroborandum est: nec
non D. Marci Oratio, quæ circa id facta est, in-
venimus autem nullam in ea mentionem liberta-
tis factam, & veteres movit quædam de liberta-
tibus relictis in testamento necati testatoris quæ-
stio: necessarium nobis visum est, & hanc diri-
mere. Hi enim qui libertate fuerant in hoc te-
stamento donati, si eam accepissent, lucrum quod
eis in medio (tempore) accidit, poterant sibi ac-
quirere: Interea autem procrastinatione propter
necis vindictam habita, hoc minime ad eos per-
venit, & postea in libertatem deducti periclitaban-
tur. (Sed) ne medium tempus fieret eis damno-
sum, & maxime si ancillæ in medio pepererint, &
postea hereditas adita sit: bellissimum nobis vide-
tur, divi Marci prudentissimi Principis Orationem,
& in libertatibus producere, ne princeps philoso-
phiæ plenus aliquod videatur imperfectum sanxisse:
sed ita in hereditatibus, & legatis, & fideicom-
missis, & maxime in libertatibus quas semper
philosophia amplectitur, extendatur ejus ratio, ut
lucrum quod in medio accidit, eis post liberta-
tem acceptam restituatur: & partus liber, inge-
nuus esse intelligatur: nullaque machinatione hu-
jusmodi præpeditio damnum aliquod irrogare con-
cedatur, (ut) & libera eorum posteritas, si in me-
dio fuerint ab hac luce subtracti, suorum genito-
rum commodum consequatur. Merito enim no-
bis sacratissimi Marci per omnia Constitutionem
repellere placuit: nihil etenim altum esse credi-

mus, dum aliquid addendum superest. Dat. 11. cal.
Maji, Constantinop. post consulatum LAMPADII
& ORESTIS VV. CC. 531.

12. Idem A. Joanni P. P.

Talis de antiquo jure dubietas nostræ Sereni-
tati suggesta est propter Senatusconsultum
Silanianum, & servos qui supplicio afficiuntur,
sub eodem testamento commorantes, & non suum au-
xilium domino per insidias occiso præbentes. Ve-
teres enim certum non faciunt, quis intellectus
de verbis, sub eodem testamento, significatur: sive in
triclinio, vel porticu, vel in aula hæc appellatio
accipi debeat: adjicientes, si dominus in via, vel
in agro fuerit interfectus, eos servos puniri qui
præsto erant, & non auxilium ad prohibendum pe-
riculum præbuerunt, nulla distinctione super qua-
litate præsentiae utentes. Nos igitur omnem eis
occasionem ad declinanda supplicia super negligen-
tia salutis domini sui amputantes, sancimus, omnes
servos, ex quocunque loco, sive in domo, sive in
via, (sive in agro,) possint clamorem exaudire, vel
insidias sentire, & non auxilium tulerunt: suppli-
cio Senatusconsulti subjacere. † Oportet enim
eos ubicunque senserint dominum periclitantem,
ad prohibendas insidias concurrere. Dat. 15. cal.
Nov. Constant. post consulatum LAMPADII & ORE-
STIS VV. CC. anno secundo. 532.

TIT. XXXVI.

DE CODICILLIS.

1. Imp. ALEXANDER A. Mocimo, & aliis.

Rupto quidem testamento posthumi agnatione,
codicillos quoque ad testamentum pertinen-
tes non valere, in dubium non venit. Sed cum
post ruptum testamentum patrem pupillorum ve-
strorum literas emisisse proponatis, quibus præ-
cedens judicium confirmavit, Prætor nihil contra
jus fecit, si novissimam ejus voluntatem secutus,
relictum testamento Reipublicæ fideicommissum,
ut ex codicillis relictum, præstandum esse pronun-
ciavit. PP. 3. calend. Jul. MAXIMO 3. & PATERNO
COSS. 234.

2. Imp. PHILIPPVS A. & PHILIPPVS C.
Asclepiodotæ.

Hereditatem quidem neque dari, neque adim-
i codicillis posse, manifestum est. Verbis tamen
precariis per hujusmodi etiam novissimi judicii ordi-
nationem jura non faciunt irritas voluntates. Unde
inefficaciter te codicillis rogatam esse, ut quibusdam
rebus contenta, portionem, quam testamento fueras
consequuta, aliis restituere, falso tibi persuasum est.
PP. Id. Octob. PEREGRINO, & AEMILIANO COSS. 245.

3. Imp. DIOCLETIANVS & MAXIMIANVS
AA. Hyacintho, & aliis.

Cum proponatis, pupillorum vestrorum matrem
diversis temporibus ac dissonis voluntatibus
duos codicillos ordinasse: in dubium non venit
id, quod priori codicillo inscripserat, per eum,
in quem postea secreta voluntatis suæ contulerat,
si a prioris tenore discrepat, & contrariam volun-
tatem continet, revocatum esse. PP. 6. Id. Sept.
ipsis 4. & 3. AA. COSS. 290.

4. Idem AA. & CC. Stratonico.

Non idcirco minus, quod intestato te absente
codicillos mater tua fecit, hi, quibus præ-
Nn 2 carius

cariis verbis adscripta sunt, relicta capiunt. Si-
ne die & consule.

5. Idem AA. & CC. Flavie.

NE codicillos quidem furem posse facere,
certissimi juris est. Si igitur scriptura velut
codicillorum patris tui fuit prolata, ut aliquid ex
hac peti possit: adleverationi tuæ mentis eum
compotem fuisse negantis, fidem adesse probari
convenit. Dat. 6. cal. Dec. Divelli, CC. COSS. 293.

6. Idem AA. & CC. Demostheni.

Sive initio, quæ fuerat codicillis relictaurus ge-
neraliter, sive novissime relicta servari manda-
verit, confirmatione munitus, nullam justam ge-
rere sollicitudinem potes. Dat. 3. Idus Decemb.
Nicomedia, CC. COSS. 294.

7. Imp. CONSTANTINVS A. ad Maximum P.P.

Si idem codicilli, quod testamenta possent, cur
diversum his instrumentis vocabulum manda-
retur, quæ vis, ac potestas una sociasset? Igitur
specialiter codicillis instituendi, ac substituendi
potestas juris authoritate data non est. Dat. * 3.
Jun. PACATIANO, & HILARIANO COSS. 332.

8. Imp. THEODOSIVS A. Asclepiodoto PP.

Si quis agere ex testamento quolibet modo, sive
scripto, sive sine scriptura confecto, de here-
ditate voluerit: ad fideicommissi persecutionem
adspirare cupiens minime permittatur. Tantum
enim abest, ut aditum cuiquam pro suo migran-
di desiderio concedamus: ut etiam illud sancimus,
si testator faciens testamentum, in eodem
pro codicillis etiam id valere complexus sit: qui
hereditatem petit ab ipsis intentionis exordiis,
utrum velit, eligendi habeat potestatem, sciens se
nisi electione alterius sibi aditum præclusisse: ita
ut sive bonorum possessionem secundum tabulas,
sive secundum nuncupationem, cæterasque simi-
les postulaverit, aut certe mitti se in possessionem
ex more petierit, statim inter ipsa hujus juris
auspicia propositum suæ intentionis explanet.
§. 1. Illud quoque pari ratione servandum est, ut
testator, qui decrevit facere testamentum, si id
adimplere nequiverit, intestato videatur esse de-
functus, nec transducere liceat ad fideicommissi
interpretationem, velut ex codicillis ultimam vo-
luntatem: nisi id ille complexus sit, ut vim etiam
codicillorum scriptura debeat obtinere: illo electio-
nis videlicet jure perdurante, ut qui ex testamen-
to agere voluerit, ad fideicommissum migrare non
possit. §. 2. Si quis vero ex parentibus utriusque
sexus, ac liberis usque ad quartum gradum agna-
tionis vinculis alligatus, vel cognationis nexu con-
strictus usque ad tertium, scriptus heres fuerit,
vel nuncupatus, in eo videlicet testamento, quod
testator vicem quoque codicillorum voluit obti-
nere: licebit ei, si de hereditate ex testamento
secundum mortui voluntatem agens fuerit supera-
tus, vel certe ipse sponte voluerit, ad fideicom-
missi subsidium convolare: non enim par eadem-
que ratio videtur, admittere debita, & lucra non
capere. §. 3. In omni autem ultima voluntate, ex-
cepto testamento, quinque testes, vel rogati, vel
qui fortuito venerint, in uno eodemque tempo-
re debent adhiberi: sive in scriptis sive sine scri-
ptis voluntas coniungatur: testibus videlicet, quan-

do in scriptis voluntas componitur, subnotario-
nem suam accommodantibus. Dat. 15. cal. Mart.
Constantinop. VICTORE V. C. COSS. 424.

TIT. XXXVII.

DE LEGATIS.

1. Imp. ANTONINVS PIVS A. libertis Sextilie.

Quamvis verbis his, quoad cum Claudio Jusso
morati essetis, alimenta vobis, & vestiarium
legatum sit: tamen hanc fuisse defuncti cogitatio-
nem interpreter, ut & post mortem Iusti (Claudii)
eadem vobis præstari voluerit. Sine die & consule.

2. Imp. SEVERVS & ANTONINVS AA. Sabiniano.

Quamvis heres institutus hereditatem vendide-
rit, tamen legata, & fideicommissa ab eo peti
possunt: & quod eo nomine datum fuerit, ven-
ditor ab emptore vel fidejussoribus ejus petere po-
tuerit. PP. 10. cal. Septemb. LATERANO & RV-
FINO COSS. 198.

3. Idem AA. Victorino.

Qui post testamentum factum prædia, quæ le-
gavit, pignori, vel hypothecæ dedit, mu-
tasse voluntatem circa legatariorum personam non
videtur. Et ideo, (etiam) si in personam alio
electa est: recte placuit ab herede prædia liberari.
PP. 6. cal. Maji, GENTIANO & BASSO COSS. 222.

4. Imp. ANTONINVS A. Sulpitio.

Servis testamento dominorum non data libet-
tate, legatum seu fideicommissum relictum
non valet: nec convalescere potest, licet post mor-
tem testatoris libertatem aliqua ratione consecuti
sint. PP. 5. cal. Jul. ANTONINO A. 4. & BALBINO
COSS. 214.

5. Idem A. Donato.

Non est dubium denegari actionem legatorum
ei pro portione competenti in his rebus, quas
subtraxisse eum de hereditate apparuerit. P. P. 5.
Id. Sept. ANTONINO A. 4. & BALBINO COSS. 214.

6. Idem A. Juliano.

Si legata relicta primus legatarius agnovit, sub-
stitutio eorum in persona Pontianæ facta eva-
nuit. PP. 8. cal. Maji. Rome, LÆTO 2. & CE-
REALE COSS. 216.

7. Idem A. Fausto.

Si Fortidianum fundum primo pater tuus fratri-
bus per præceptionem, ac mox tibi legavit, con-
cursu dominum ejus tibi quoque queritur. §. 1. Er-
ror autem nominum in scriptura factus, si modo
de mancipiis, vel possessionibus legatis non ambi-
gitur, jus legati dati non minuit. PP. 5. Id. Jul.
LÆTO 2. & CEREALE COSS. 216.

8. Idem A. Demetrio.

Ad administratione tutelæ religio sacramenti
Marcellum, quem vobis patre tutorem da-
tum (testamento) proponitis, eripit. Quæ res,
quominus legatum consequatur, non impedit.
Nec enim juste ab ea petitione repellitur: cum
etiamsi vellet tutelam administrare, prohibeatur.
PP. 8. Idus Martii, Rome, SABINO 2. & ANVLINO
COSS. 217.

9. Imp. ALEXAND. A. Antiocho.

Si in fraudem eorum quæ testamento relicta
sunt, admissus est accusator, qui testamen-
tum falsum diceret: Præles provincie secundum
juris-

jurisdictionis formam solvi legata jubebit, interposita cautione, *si evicta fuerit hereditas, ea restitutum*: quamvis alias tunc cautioni locus sit, cum sine controversia legata solvantur. PP. 7. Id. Februar. MAXIMO 2. & AELIANO COSS. 224.

10. Idem A. Ingenuæ.

Cum alienam rem quis reliquerit, si quidem sciens: tam ex legato, quam ex fideicommissio ab eo qui legatum, seu fideicommissum meruit, peti potest. Quod si suam esse putavit: non aliter valet relictum, nisi proximæ personæ vel uxori, vel alii tali personæ datum sit, cui legaturus esset, & si scisset rem alienam esse. PP. 5. calend. Februar. ALBINO, & MAXIMO COSS. 228.

11. Idem A. Albiniano.

Filia legatorum non habet actionem, si ea, quæ ei (in) testamento reliquit (vivid) pater, postea in dotem dederit. PP. 5. Non. Mart. POMPEIANO & PELIGNO COSS. 232.

12. Imp. GORDIAN. A. Mutiano.

Cum responso viri prudentissimi Papiniani, quod precibus insertum est, præceptionis legatum & omnia parte hereditatis vindicari posse declaratur: intelligis desiderio tuo juxta juris formam esse consultum. † Verba vero responsi hæc sunt: Filia mater prædium ita legavit; *Præcipito, sumito extra partem hereditatis*. Cum hereditati matris filia renunciasset, nihilominus eam recte legatum vindicare visum est. PP. Constitutio 5. Idus Jul. SABINO 2. & VENUSTO COSS. 241.

13. Imp. DIOCLETIANVS & MAXIMIANVS AA. Severæ.

Proprias tuas res legari, vel fideicommitteri tibi non potuisse certum est. PP. 15. calend. Maji, MAXIMO 2. & AQUILINO COSS. 286.

14. Idem AA. Tatiano.

Monumenta quidem legari non posse manifestum est: jus autem mortuum inferendi legare nemo prohibetur. PP. calend. Septemb. MAXIMO 2. & AQUILINO COSS. 286.

15. Idem AA. Terentio & aliis.

Si universæ facultates, quas pater vester reliquit, debito fiscali, aut privato absumuntur: nihil ex his, quæ testamento ejus adscripta sunt, valere potest. Quod si deducto debito, in relictis bonis superfluum est, libertates impediti juris ratio non permittit: quin etiam legata necnon fideicommissa, salva lege Falcidia, præstanda sunt. PP. 3. cal. Octob. ipsis 4. & 3. AA. COSS. 290.

16. Idem AA. & CC. Syllæ.

Creditor si a debitore suo rem, quam pignoris nomine susceperat, legatam sibi contendit: etiam debito ab heredibus ejus oblato, quominus restituat, defendi potest. S. 18. calend. Februar. CC. COSS.

17. Idem AA. & CC. Eutychiano.

Datum legatum adimi tam pure, quam sub conditione, non libertis tantum, sed etiam ingenuis placuit. Dat. 3. Non. Mart. CC. COSS. 293.

18. Idem AA. & CC. Justino.

Ex legato nominis, actionibus ab his, (qui) successerunt, non mandatis, directas quidem actiones legatarius habere non potest: utilibus autem suo nomine experietur. Dat. 6. Id. Dec. CC. COSS.

19. Idem AA. & CC. Niconi.

Non tantum duorum mensium, sed & minoris temporis maritus uxoris testamento scriptus succedit: nec legata, vel fideicommissa, seu donationes temporis hujus angustia capi prohibet. Datum 5. Id. Dec. Nicomedia, CC. COSS. 293.

20. Idem AA. Eutychiano.

Uxor patris tui si testata decesserit, res tuas, tatum usumfructum earum habens, legare non potuit. Dat. 7. cal. Januar. CC. COSS. 293.

21. Imp. CONSTANTINVS, CONSTANTIVS, & CONSTANS, AAA. ad Populum.

In legatis, vel fideicommissis necessaria non sit verborum observantia: ita ut nihil prorsus intersit, quis talem voluntatem verborum casus exceperit, aut quis loquendi usus effuderit. Dat. cal. Februar. CONSTANTIO 2. & CONSTANTINO COSS. 339.

22. Imp. IVSTINIANVS A. Mennæ P. P.

In annalibus legatis, vel fideicommissis, quæ testator non solum certæ personæ, sed & ejus heredibus præstari voluit, eorum exactionem omnibus heredibus, & eorum heredum heredibus servari pro voluntate testatoris præcipimus. Dat. 3. Id. Decemb. Constantinop. DN. IVSTINIANO A. PP. 2. COSS. 528.

23. Idem A. Juliano P. P.

Cum quæstio talis de significatione verborum (animos) veterum movit, si quis cuidam agrum *Cornelianum* puta, vel alium quempiam in solidum legaverit, deinde alii partem ejus dimidiam: quantam portionem primus, quantam secundus legatarius consequitur? Simili dubitatione & in hereditate, & in fideicommissis habita. Cumque computationes multæ introducebantur, & multis ratiocinationibus dignæ: nos hujusmodi computationes quasi superfluas, & contrarias voluntati testatoris, omnes esse sopiendas censemus. Cum enim manifestum est, eum, qui ab initio duodecim uncias rei cuidam reliquit, alii autem postea sex, recessisse quidem a priore voluntate, voluisse autem minui eam sex uncias, cum alii eas obtulit: & præsens casus exitum apertissimum inveniet. † Si quis itaque vel agrum, vel hereditatem reliquerit, primo quidem in totum, secundo autem in partem dimidiam: utrumque in sex uncias esse, vel dominum rei legare, vel heredem. Et si tota re primo relicta, tertiam partem secundo reliquerit: secundum prædictum modum octo quidem uncias vel agri, vel hereditatis apud primum remanere, tertiam autem partem vel quatuor uncias ad secundum migrare. Et sic in omnibus statuendum est, id est, in hereditatibus, vel legatis, vel fideicommissis: vestigia enim voluntatis testatoris non aliter nisi per hujusmodi viam æstimanda sunt. §. 1. Sed & aliam disceptationem juris antiqui non absimilem constitutam decidere nobis humanum esse apparuit. Agitabatur enim, si quis agrum *Cornelianum*, vel forte alium, vel quandam rem cuidam legaverit: & postea iterum, vel sæpius ei eandem rem per legatum, vel fideicommissum dederit, post talia autem verba testamenti, Sempronio eundem agrum, vel aliam rem legaverit, ut sæpius quidem fuisset

Titii mentio, semel autem Sempronii: quid statuendum est? & quid juris sit, si conjunctim, aut separatim eis relinquatur, sive in legato hoc consistat, sive in hereditate? Hujusmodi igitur decedentes antiquam controversiam sancimus, cuiusque sit hereditas, vel ager in memoratis casibus, sive conjunctim, sive soli, sive sæpius eidem relictus: æqua lance & hereditatem, & agrum, & aliam quamcunque rem dividi, & ad dimidiam partem unumquemque vocari: nisi specialiter expresserit, & dixerit testator, tantas quidem partes velle unum, tantas autem alterum habere. In omnibus etenim testatoris voluntatem, quæ legitima est, dominari censemus. Datum 15. calend. Decemb. LAMPADIO & ORESTE VV. CC. cons. 530.

24. Idem A. Joanni P. P.

CUM quidam suum filiusfamilias impuberem exheredatum fecit, aliis heredibus scriptis, eidem autem pupillo alium substitutum reliquit, maximam scilicet ostendens ad filium suum affectionem, cui nihil quidem emolumenti reliquit, sed post exheredationis injuriam etiam substitutionem ei addidit, & (a) substituto legatum reliquit. *Querebatur*, si hujusmodi legatum, vel fideicommissum posset valere? Sed & si legatum eidem exheredato filio pater reliquerit, & substituerit ei exheredato factum aliquem extraneum: iterum certabatur, si saltem per eundem modum fideicommissum posset relinquere? Cum igitur antiquitas quidem hoc diverse tractare maluerit, nobis autem hujusmodi jurgia supervacua esse videantur: sancimus nullo legato, nullo fideicommissum hujusmodi substitutum, qui exheredato pupillo datus est, prægravari, nec si ipsam rem, quam pupillo legavit, a substituto ejus vel legare, vel fideicommittere voluit. Dat. 2. calend. Maji, Constantinop. post consulatum LAMPADII & ORESTIS VV. CC.

25. Idem A. Joanni P. P.

SI legatarius (vel fideicommissarius) celaverit testamentum, & postea hoc in lucem emerferit, ex (eo) testamento vindicare, dubitabatur? Quod omnimodo inhibendum esse censemus, ut non accipiat fructum suæ calliditatis, qui voluit heredem hereditate sua defraudare: sed hujusmodi legatum illi quidem auferatur, maneat autem quasi pro non scripto apud heredem, ut qui alii nocendum esse existimavit, ipse suam sentiat jacturam: quemadmodum si legatarius, cui propter tutelam gerendam aliquid relictum sit, non subierit tutelam: ei quidem legatum auferitur, pupillo autem adsignatur, cui ille utilis esse noluit. Dat. calend. Novemb. Constantinop. post consulatum LAMPADII & ORESTIS VV. CC. 531.

26. Idem A. Joanni P. P.

Illud quod de legatis, vel fideicommissis temporalibus, utpote irritis, a legum conditoribus definitum est, emendare prospeximus: sancientes etiam talem legatorum, vel fideicommissorum speciem valere, & firmitatem habere. Cum enim jam constitutum sit, fieri posse temporales donationes, & contractus: consequens est etiam lega-

ta, & fideicommissa, quæ ad tempus relictæ sunt, ad eandem similitudinem confirmari: post completum videlicet tempus ad heredem iisdem legatis, vel fideicommissis remeantibus, necessitatem habente legatario, vel fideicommissario cautionem in personam heredis exponere, ut (ei) post transactum tempus res non culpa ejus deterior facta restituatur. Dat. 15. cal. Novemb. Constantinop. post consulatum LAMPADII & ORESTIS VV. CC. Anno 2. 532.

TIT. XXXVIII.

DE VERBORUM ET RERUM SIGNIFICATIONE.

I. Imp. ANTONINVS A. Antipatrz.

PRædiis instructis legatis, quamvis ex fructibus vinum & oleum in eodem fundo habuit: tamen si id venale fuit: item ea, quæ ad tempus propter incurfionem latronum tutelæ causa in prædium translata sunt, legato non cedere, juris auctoribus placuit. + Vinum vero quod in apothecis fuit, si ideo illic habuit, ut cum in prædium venisset, materfamilias eo uteretur, legato cedere, ignorare non debes. PP. 6. Idib. August. ANTONINO A. 4. & BALBINO COSS. 214.

2. Imp. DIOCLETIANVS & MAXIMIANVS AA. & CC. Rufino.

Fundo, sicut instructus est, legato, sive per fideicommissum relicto, villicum quidem, hominesque, & omnia, quæ vel ipse paterfamilias, cum ibi ageret, vel ut fundus esset instructus, non temporis causa, in eo habuit, relictæ esse, juris auctoritate definitum est: ea etiam, quæ tam fructuum colligendorum, quam servandorum, item pecora stercoreandi, vel paciscendi causa ibi constituta, ut de his fructus capiantur, vel ut fundus sit instructus: fideicommissum cedere, certi juris est. Dat. Non. Octobr. Sirmii, AA. Consulibus.

3. Imp. IVSTINIANVS A. Juliano P. P.

Sancimus cautionis nomine, vel ἀσφαλείας, id est, securitatis, non esse fidejussoris donationem interpretandam: nisi hoc specialiter, vel in Græcis, vel in Latinis verbis scriptum fuerit: nisi enim, vel generaliter de satisfactione, vel fidejussione specialiter sit nominatum, cautio, vel ἀσφαλεία minime fidejussorem, sed nudum promissionem significari. Dat. cal. Mart. Constantinop. LAMPADIO & ORESTE VV. CC. cons. 530.

4. Idem A. Joanni P. P.

CUM quidam sic vel institutionem, vel legatum, vel fideicommissum, vel libertatem, vel tutelam scripisset, Ille, aut ille mihi heres esto: vel Illi, aut illi do lego: vel dari volo: vel illum, aut illum liberum: aut tutorem esse volo, vel jubeo: dubitabatur, utrumne inutilis sit hujusmodi institutio, & legatum, & fideicommissum, & libertas, & tutoris datio? an occupantis melior conditio sit? an ambo in hujusmodi lucra, vel munera vocentur? & an secundum aliquem ordinem admittantur? an uterque omnimodo? cum alii in institutionibus primum quasi institutum admitti, secundum quasi substitutum, alii in fideicommissis posteriori solum accepturum fideicommissum ex-

istimaverint, quasi recentiore voluntate testatoris utentem. Et si quis eorum altercationes sigillatim exponere maluerit, nihil prohibet non leve libri volumen extendere, ut sic explicari possit tanta auctorum varietas: cum non solum juris auctores, sed etiam ipsæ Principales Constitutiones, quas ipsi auctores retulerunt, inter se variasse videntur. Melius itaque nobis visum est, omni huiusmodi verborum explosa, conjunctionem *Aut, pro Et* accipi: ut videatur copulativo modo esse prolata, & magis sit *παράδιόγου*, ut & primam personam inducat, & secundam non repellat. Quemadmodum enim (verbi gratia) in Interdicto *Quod vi, aut clam, aut* conjunctio pro & apertissime posita est: ita & in omnibus huiusmodi casibus, sive institutionum, sive legatorum, sive fideicommissorum, vel libertatum, seu tutelarum hoc est intelligendum, ut ambo veniant æqualiter ad hereditatem, ambo legata similiter accipiant: fideicommissum in utrumque dividatur: libertas utrumque capiat: tutoris ambo fungantur officio: (ut) sic nemo defraudetur a commodo testatoris, & major providentia pupillis inferatur: ne dum dubitatur, apud quem debeat esse tutela, in medio res pupillorum depereant. Sed hæc quidem sancimus, cum in personas huiusmodi proferatur scriptura. Sin autem una quidem est persona, res autem ita derelictæ sunt, *Illam, aut illam rem tibi do lego, per fideicommissum relinquo*: tunc secundum veteres regulas & antiquas definitiones, vetustatis jura maneant incorrupta, nulla innovatione eis ex hac constitutione introducenda. Quod etiam in Contractibus locum habere censemus. Dat. Prid. calend. Maji, Constantinop. post consulatum LAMPADII & ORESTIS VV. CC. 531.

Idem A. Joanni P. P.

Suggestioni Illyricianæ Advocationis respondentes, decernimus, familia nomen talem habere vigorem, parentes & liberos, omnesque propinquos, & substantiam: libertos etiam & patronos, nec non servos per hanc appellationem significari: & si quis per suum elogium fideicommissum familiae suæ reliquerit, nulla speciali adjectione super quibusdam certis personis facta: non solum propinquos, sed etiam his deficientibus, generum & nulum. Eos enim nobis humanam esse videtur ad fideicommissum vocari: ita videlicet, si matrimonium morte filii, vel filiae fuerit dissolutum: nullo etenim modo possunt gener, vel nurus filiis viventibus ad tale fideicommissum vocari: cum hi proculdubio eos antecedant: & hoc videlicet gradatim fieri, ut post eos liberti veniant. † Hoc eodem valente & si quis rem immobilem cuidam legaverit, vel fideicommissit, eamque alienare prohibuerit adjiciens, ut si hoc fideicommissarius præterierit, familiae suæ res acquiratur. † In aliis autem casibus nomen familiae pro substantia oportet intelligi: quia & servi & aliæ res in patrimonio uniuscujusque esse putantur. Datum 15. calend. Novemb. Constantinop. post consulatum LAMPADII & ORESTIS VV. CC. Anno secundo 532.

TIT. XXXIX.

SI OMISSA SIT CAUSA TESTAMENTI.

1. Imp. SEVERVS & ANTONINVS AA.

Januariæ.

Si in fraudem legatorum transmissam hereditatem ad substitutum probatura es: utilis actio adversus eum, cum quo fraudis consilium participatum est, (tibi) competit. Plane, si pecunia accepta omisit aditionem, legata & fideicommissa præstare cogitur. Accept. calend. Octobr. EVSCO & DEXTRO COSS. 226.

2. Imp. PHILIPPVS A. & PHILIPPVS C.

victoriæ.

Eum, qui cum testamento posset obtinere hereditatem, ab intestato jus successionis voluit amplecti, libertatibus eodem testamento datis obesse non posse, jampridem placuit. Quod si cum jam neque adiri ex testamento hereditas, neque bonorum possessio peti possit, judicium defuncti non usurpabitur, sed ad irritum juris ratione revocatum est: petitio relictorum nullo jure procedit. Si vero jure facto testamento: cessante herede scripto, alter ab intestato adiit hereditatem, neque libertates, neque legata ex testamento posse præstari, manifestum est. PP. calend. Januar. PHILIPPO A. & TITIANO COSS. 246.

3. Imp. DIOCLETIANVS & MAXIMIANVS

AA. & CC. Apro & Piz.

Si Proculiana patri vestro, cujus estis heredes, testamento quid reliquit, & scripti jure secundum ejus judicium, vel omissa causa testamenti successerunt ab intestato: aditus competens judex, quatenus legis Falcidiae modus patitur, vobis relicta restitui jubebit. Dat. 15. cal. Jan. Sirmii, AA. COSS.

TIT. XL.

DE INDICTA VIDUITATE ET LEGE JULIA

MISCELLA TOLLENDÆ.

1. Imp. GORDIANVS A. Bono.

Legatum alii sub conditione sic relictum, si uxor nuptui se post mortem mariti non collocaverit, contractis nuptiis conditione deficit, idcirco peti nequaquam potest. PP. 13. calend. August. GORDIANO A. 2. & POMPEIANO COSS. 242.

2. Imp. IUSTINIANVS A. Joanni P. P.

Ambiguitates legis Juliae Miscellæ generali lege tollentes, nullum concedimus fieri juramentum secundum prædictam legem, sed penitus ea una cum Mutiana cautione super hac causa quiescente, licere mulieribus etiam maritorum suorum interminatione sprete, quæ viduitatem eis indicit, & non dato sacramento, procreandæ sobolis gratia tantum ad secundas migrare nuptias huiusmodi cessante, sive habeat liberos, sive non: & ea percipere, quæ maritus dereliquit: quorum omnino manifestissimum est, dominium minime eas liberis existentibus habere, usufructu tantummodo apud eas remanente, & ad liberos prioris totius proprietate eorum deferenda, secundum ea quæ de secundis nuptiis, & lucris quæ ex his mulieribus (obveniunt) statuta sunt: ne ex necessitate legis, & sacramento co-orato perjurium committatur. Cum enim mulieres ad hoc natura

tura progenuerit, ut partus ederent, & maxima eis cupiditas in hoc constituta sit: quare scientes prudentesque perjurium committi patimur? Tale igitur iuramentum conquiescat, & lex Julia Miscella cedat cum Mutiana cautione super hoc introducta: & a (nostra) republica separata. Angeri etenim magis nostram Rempublicam, & multis hominibus legitime progenitis frequentari, quam impiis perjuriis affici volumus: cum satis esse in humanum videatur, per leges, quæ perjuria puniunt, viam perjuriis aperiri. Dat. 10. calend. Mart. Constantinop. post consulatum LAMPADII & ORESTIS VV. CC. COSS. 531.

In AVTHENT. de nupt. §. quæ vero nunc sequitur. coll. 4. tit. 1. Novell.

22. cap. 43.

Cui relictum quid fuerit a conjuge, vel a qualibet persona, ne secundas ineat nuptias: intra annum quidem non petat, nisi spes nuptiarum deficiat: post annum vero capiat, præstita cautione rei cum fructibus restituendæ, si contra fecerit. Pro re immobili juratoria cautio fiat cum hypothecis; pro mobili (si persona sit idonea) eadem sit cautio: alioqui & fidejussor exigitur, si præstari potest. Contractis nuptiis res data vindicari potest: quod sic admittitur, ac si ei relictum, vel ordinatum non esset.

3. Idem A. Joanni P. P.

Legem Juliam Miscellam quemadmodum in fœminis sustulimus, ita & in masculis esse sublatam, pertinere quidem ad sensum nostræ legis, quam super hoc promulgavimus, non est incertum: Ne tamen quædam ambiguitas simplices animos moveat, etiam expressum sancimus, legem Juliam Miscellam, & Senatusconsultum, quod circa eam factum est, nec non Murianam cautionem, quæ super talibus nuptiis introducta est, non solum in fœminis, sed etiam in masculis cessare. † Sed quia apud Ulpianum in libris Sabinianis invenimus quædam verba, quæ effugiunt legis Miscellæ observationem: ne quis & ea sublata esse putaverit, sancimus, cum hujusmodi verbis mulieribus aliquid relinquatur, Si vidua erit, vel quoties vidua erit, vel cum vidua erit, vel e contrario maribus, Si amiserint uxores, vel quando ad cœlibatum pervenerint: non vetari ea vindicare, vel legitimo modo sumere, quæ eis derelicta sunt. Neque enim ut permaneant, vel fœminæ in viduitate, vel masculi in cœlibatu, videtur esse relictum, ut locum ante nostram legem habeat lex Julia Miscella, quæ jam petempta est: sed cum primum hoc evenierit, illico competat talibus personis ejus quod relictum est, persecutio: quia sub conditione relictum esse videtur, siue semel, siue in annos singulos hæc liberalitas fuerit conscripta, quasi pro solatio suæ tristitiæ. Datum calend. Novemb. Constantinop. post consulatum LAMPADII & ORESTIS VV. CC. 531.

TIT. XLI.

DE HIS, QUÆ POENÆ NOMINE IN TESTAMENTO, VEL CODICILLIS (SCRIPTURIS, VEL) RELINQUUNTUR.

1. Imp. IUSTINIANVS A. Mennæ P. P.

Supervacuum observationem veterum (legum,)

per quam testatorum voluntates ad effectum duci impediabantur, amputamus: præcipientes, nullum valere dicendo poenæ nomine quædam esse relicta, vel adempta in supremis testamentorum voluntatibus, eas infirmare: sed licere testanti pro implenda sua voluntate, vel pecunias dari præcipere, vel aliam pecuniariam poenam inferre quibus voluerit, tam in adimendis hereditatibus, vel legatis, vel fideicommissis, vel libertatibus, quam in præcipiendo ad alias personas eas transferri ab eo, cui relicta ab initio sunt, vel aliquid ab eo dati, si minus dispositionibus suis heres, vel legatarius, vel libertate donatus paruerit. Quod si aliquid facere, vel legibus interdictum, vel alias probrosum, vel etiam impossibile iussus aliquis eorum fuerit: tunc sine ullo damno, etiam neglecto testatoris præcepto servabitur. Dat. cal. Januar. Constantinop. Domino nostro IUSTIN. A. PP. COSS. 528.

TIT. XLII.

DE FIDEICOMMISSIS.

1. Imp. ANTONINVS A.

Si probaveris Demetrium petiisse de matre heredeque sua, ut tibi alimenta menstrua, & vestiarium annuum præstaret, eamque securam voluntatem filii sui per multum temporis, id est, non minus in tali causa triennio, ea præstitisse, ut in futurum quoque ea præstentur, & si qua in præteritum præstita non sunt, ut exolvantur, impetrabis. PP. 17. calend. Septemb. DVOBVS & ASPRIS COSS. 213.

2. Idem A. Eupatrio.

Et si inutiliter fideicommissum relictum sit: tamen si heredes comperta voluntate defuncti, prædia ex causa fideicommissi avo tuo præstiterunt: frustra ab heredibus ejus de ea re questio tibi movetur, cum non ex ea sola scriptura, sed ex conscientia relictæ fideicommissi defuncti voluntati satisfactum esse videatur. PP. 6. cal. Augusti. LÆTO 2. & CEREALE COSS. 216.

3. Idem A. Rufino.

Cum secundum voluntatem defunctæ, Chrysidem puellam ab heredibus manumissam, eamque, priusquam ei restitueretur hereditas, intestato vita functam proponas: ad manumissores ejus successio pertinet. Qui si adierint ejus hereditatem, confusis actionibus, fideicommissio sunt liberati. PP. 5. Idib. Decemb. LÆTO 2. & CEREALE COSS. 216.

4. Imp. ALEXAND. A. Victorino.

Voluntas patris prohibentis liberos fundos extra familiam vendere, vel pignori dare, fratrem sorori donare prohibuisse non videtur. PP. 5. cal. Jul. MAXIMO 2. & ÆLIANO COSS. 224.

5. Idem A. Regina.

Si frater tuus, postquam patri heres exitit, pubes jam (factus,) sine liberis decessit: ex populari substitutione tibi hereditas ejus delata non est. Sed si verbis fideicommissi aliqua parte testamenti confirmata est: fideicommissum ab heredibus petere non prohiberis. PP. 15. cal. Februar. IULIANO 2. & CRISPINO COSS. 225.

6. Idem A. Nilo.

Prædia obligata per legatum, vel fideicommissum

missum relicta, heres luere debet: maxime cum testator conditionem eorum non ignoravit: aut, si scisset, legaturus tibi aliud, quod non minus esset, fuisset. Si vero a creditore distracta sunt, pretium heres exsolvere cogitur, nisi contraria defuncti voluntas ab herede ostendatur. PP. 16. cal. Mart. IULIANO 2. & CRISPINO COSS. 225.

7. Idem A. Septimo.

Voluntatis defuncti quæstio in æstimatione Judicis est. PP. 15. cal. Mart. FVSCO 2. & DEXTRO COSS. 226.

8. Idem A. Masculo.

Qui fideicommissariam libertatem meruit, legata, seu fideicommissa a defuncto sibi data suo jure persequitur. PP. 15. calend. Jun. FVSCO 2. & DEXTRO COSS. 226.

9. Imp. GORDIANVS A. Paulinæ.

Ab eo, qui neque legatum, neque fideicommissum, neque hereditatem, vel mortis causa donationem accepit, nihil per fideicommissum relinquere potest. PP. 17. calend. Octob. PIO & PONTIANO COSS. 239.

10. Idem A. Firmo.

Verbum, *velo*, licet desit, tamen quia additum perfectum sensum facit, pro adjecto habendum est. 3. Id. Decemb. GORDIANO A. & AVIO-LA COSS. 240.

11. Idem A. Papyriano.

Quotiens ab omnibus, qui alienatione facta ad fideicommissi petitionem adspirare possunt, venditio celebratur, aut quibusdam vendentibus alii consenserint: contractus auctoritas convelli nequaquam potest. PP. 2. calend. Jan. GORDIANO A. 2. & POMPEIANO COSS. 242.

12. Imp. PHILIPPVS A. & PHILIPPVS C. Rufino.

Post mortem suam rogatam restituere hereditatem, defuncti iudicio, & antequam fati munus impleat, posse satisfacere, id est, restituere hereditatem quarta parte vel retenta, vel omitta, si voluerit, explorati juris est. PP. Id. Octobr. PERGRINO & ÆMILIANO COSS. 245.

13. Idem A. & C. Sempronio.

Quotiens principali loco heres institutus testatori succedit: legata, seu fideicommissa a substituto data posci jure non possunt. PP. 8. calend. Mart. PRÆSENTE & ALBINO COSS. 247.

Verbis precariis substituti, si intra pubertatem heres institutus decedat, eo intra pubertatem mortuo, fideicommissum petere possunt ab ejus heredibus, si adita hereditate decesserit, vel a legitimis testatoris heredibus, si heres institutus decesserit non adita hereditate. Char.

14. Imp. VALERIANVS & GALLIENVS AA. Falconi.

Eam, quam frater tuus instituerat, sive quæsitam, sive non quæsitam hereditate decesserit: cum tamen simpliciter, antequam duodecimum ætatis annum implevisset, verbis precariis testamento facto nonnullos ei voluerit substitutos: nihil prohibet fideicommissum petere, vel ab ipsius here-

Tom. II.

dibus, (vel ab his,) qui bona intestati tenent. Tunc enim locum habet quod regulariter traditur, *ea, quæ in testamento relinquuntur, si ex testamento non adeatur hereditas, non valere*: cum verbis relicta (directis) adiri potuit hereditas, non cum illa ipsa sic data est, ut esset ab intestato successoribus postulanda. Quod rescripsimus sequentes adseverationem tuam, quasi scripta heres non fuerit jure adoptata: alioquin si in familia relicta heres facta decesserit: & consequenter ipsius heredes petitioni fideicommissi respondere coguntur. PP. 14. calend. Septemb. VALERIANO 3. & GALLIENO 2. AA. COSS. 256.

15. Idem AA. Philocrati.

Quamvis simpliciter te ac fratrem tuum aliquis instituerit heredes, ejusque hereditatis commodum pater ex tua fratrisque persona pro portionibus vestris potestatis ratione quæsierit: tamen quia inferioribus verbis testamenti vos sui juris facere testator curavit, intelligi potest restituendæ hereditatis commodo fideicommissio patrem obstrictum esse. PP. 6. Id. Octobr. Roma, MAXIM. 2. & GLABRIONE COSS. 257.

16. Imp. CARVS, CARINVS, & NUMERIAN. AAA. Isidoræ.

Cum virum prudentissimum Papinianum respondisse non ignoremus, etiam legata hujusmodi fideicommissio contineri, id est, ubi heres rogatus fuerit, *quidquid ex hereditate ad eum pervenerit, post mortem restituere*: animadvertimus etiam præceptionis compendium testatoris verbis comprehensum esse. † Sane quoniam in fideicommissis voluntas magis, quam verba plerumque intuenda est: si quas pro rei veritate præterea probationes habes, ad commendandam hanc patris voluntatem quam fuisse adseveras, apud præsidem (provincia) experiri non vetaris. PP. Prid. Id. Novemb. CARO & CARINO AA. COSS. 283.

17. Imp. DIOCLETIANVS & MAXIMIANVS AA. Fortunato.

Si creditoris voluntas jure subnixam liberari te debito volentis doceri potest: etiam antequam solenniter tibi liberatio a successore præstetur, exceptionem tibi ex voluntate defuncti descendentem competere manifestum est. PP. 12. cal. Maji, MAXIMO 2. & AQUILINO COSS. 286.

18. Idem AA. Apolausto.

Cum necessitatem reddendæ rationis defunctus remittendam tibi esse petierit, manifesti juris est, voluntatem defuncti immutatam esse debere. PP. Id. Mart. ipsis 4. & 3. AA. COSS. 290.

19. Idem AA. Ampliato.

Clari & aperti juris est, in fideicommissis posteriores voluntates esse firmiores. PP. 8. Id. Septemb. ipsis AA. 4 & 3. COSS. 290.

20. Idem AA. Juliano.

Etiam a pupillorum tutoribus, velut ab ipsis relicta fideicommissa debentur. PP. 3. Non. Decemb. ipsis 4. & 3. COSS. 290.

21. Idem AA. & CC. Tiberio.

Si in personam patris tui, cui te successisse proponis, fideicommissi dies utiliter cessit: licet tempore,

OO

tempore, quo fuerat datum, necdum te natum (fuisse) probetur: uxorem patruī (tui,) quem contendis rogatum fuisse patri tuo, *si sine liberis decesserit*, ab avo (tuo) relicta restituere: si ei accesserit, de fideicommissio convenire debes. Nam si patruī etiam hereditas tibi quaesita est, non de fideicommissio querendum, sed hereditas ab ea vindicanda est. Dat. 6. Id. Februar. AA. COSS. 293.

Idem AA. & CC. Plautiano.

ET in epistola, vel libello, vel sine scriptura, imo etiam nutu fideicommissum relinqui posse adhibitis testibus, nulla dubitatio est. Dat. Id. April. Byzantii, AA. COSS. 293.

23. Idem AA. & CC. Stratonico.

SI veritas, vel solennitas juris deest, nec amplius parentis voluntatem relicta dedisti, vel transactionis causa stipulantibus promissisti, negotiumque integrum est: ad solutionem urgeri non potes. Datum 5. calend. Februar. AA. COSS. 293.

24. Idem AA. & CC. Menostrato.

INstrumenta praediorum per fideicommissum relictorum, quae ad probationem originis eorum pertinent, heredes praestare necesse non habent: cautionem tamen praestare debent: quod si opus fuerit, legatario seu fideicommissario ipsa, si habeant, proferant. Dat. cal. Decemb. Sirmii, AA. COSS. 293.

25. Idem AA. & CC. Julianae.

Heredum etiam res proprias per fideicommissum relinqui posse, non ambigitur. Dat. 2. cal. Mart. CC. COSS. 293.

26. Idem AA. & CC. Julianae.

EX repudiatione fideicommissi, doli mali exceptio iusta causa intercedente tunc opponitur, quando ipse, cui fideicommissum relictum est, repudiatione usus fuerit. Unde cum hoc non te, sed patrem fecisse adseveres, qui tibi nocere non potuit, nihil tibi obesse potest. Dat. 2. Id. April. Sirmii, CC. COSS. 293.

27. Idem AA. & CC. Olympiadi.

Fideicommissum ejus, qui reliquerat, poenitentia probata, successores nunquam praestare compelluntur. Dat. 5. calend. Octob. Viminacii, CC. COSS. 294.

28. Idem AA. & CC. Tiberio.

EX fideicommissio sub conditione sine libertate servis propriis inutiliter dato, libertas peti non potest. Dat. 15. Novemb. Transmarie, CC. COSS. 293.

29. Idem AA. & CC. Achilleo.

EX testamento, quod jure non valet, nec fideicommissum quidem, si non ab intestato quoque succedentes rogati probentur, peti potest. Dat. 8. calend. Decemb. CC. COSS. 293.

30. Imp. IUSTINIANVS A. Demostheni P. P.

Cum acutissimi ingenii vir, & merito ante alios excellens Papinianus in suis statuerit Responsis, si quis filium suum heredem instituit, & restitutionis post mortem oneri subegit, non aliter hoc videri disposuisse, nisi cum filius ejus sine sobole vitam suam reliquerit: nos hujus sensum merito mirati, plenissimum ei donamus eventum: ut si quis haec disposuerit, non tantum filium heredem instituens, sed etiam filiam, vel ab initio nepotem, vel neptem, pronepotem, vel proneptem, vel aliam deinceps posteritatem, & eam restitutionis post obitum gravamini subjugaverit: non aliter hoc sensisse videatur, nisi ii, qui restitutione onerati sunt, sine filiis, vel filiabus, nepotibus, vel neptibus, pronepotibus, vel proneptibus fuerint defuncti: ne videatur testator alienas successiones proprias antepone. Recitata septimo in novo consistorio palatii Justiniani. Dat. 3. cal. Novemb. DECIO V. C. COSS. 529.

31. Idem A. Joanni P. P.

Quidam filium suum a sacris paternis relict, & postea testamento condito eum praesentem, nullo ei penitus relicto, aliis heredibus relicta: ipsum autem, quem neque heredem, neque exheredatum fecit, fideicommissio praegravavit: *Quaerebatur*, si utile esset hujusmodi fideicommissum? Tota igitur antiqua dubietate super hoc explosa, nobis in hoc casu placuit, ut emancipatus (utpote injuria a patre adfectus) non compellatur fideicommissum a sua persona relictum praestare. † Quod etiam in aliis personis, quas exheredari necesse est, locum habere censemus. Dat. Prid. calend. Mart. Constantinop. post consulatum LANPADII, & ORESTIS VV. CC. 531.

32. Idem A. Joanni P. P.

Questionem ex facto emergentem rescantes, & voluntati mortuorum prospicientes, sancimus, si sine scriptura, & praesentia testium fideicommissio derelicto fideicommissarius elegerit heredis juramentum, vel forsitan legatarii vel fideicommissarii, quotiens ab eo relictum est fideicommissum, siue universitatis, siue speciale: necesse habere heredem vel legatarium, seu fideicommissarium, prius jurejurando de calumnia praestito, vel sacramentum subire, & omni inquietudine sese relaxare: vel si recusandum existimaverit sacramentum, aut certam (partem, vel) quantitatem manifestare fideicommissario derelictam noluerit, si forsitan majorem fideicommissarius expetat: omnimodo exactioni fideicommissi subjacere, & eum ad satisfactionem compelli: cum ipse sibi iudex, & testis inveniat, cujus religio & fides a fideicommissario electa est, nullis testibus, nullisque aliis adventitiis probationibus requisitis. Sed si quinque sint testes, siue minores, vel nemo: causam per illius sacramentum, vel dandum, vel recusandum suam habere tam firmitatem, quam exactionem, siue pater sit, qui fideicommissum dede

dederit, siue extraneus: ut æquitatis ratio communiter in omnes procedat. Cum enim res per testium solennitatem ostenditur: tunc & numerus testium, & nimia subtilitas requirenda est. Lex etenim, ne quid falsitatis incurrat per duos forte testes compositum testamentum, majorem numerum testium expostulat: ut per ampliores homines perfectissima veritas reveletur. Cum autem is, qui aliquid ex voluntate defuncti lucratur, (& maxime ipse heres, cui summa auctoritas totius causæ commissæ est) dicere compellitur veritatem per sacramenti religionem: qualis locus testibus relinquatur, vel quemadmodum ad extraneam fidem decurratur, propria, & indubitata (fide) relicta? cum & in leges respeximus, quæ justis dispositionibus testatorum omnimodo heredes obedire compellunt: & sic strictus causam exigunt, ut etiam amittere lucrum hereditatis sanciant eos, qui testatoribus suis minime paruerint.

In AVTHENT. de heredib. & falcid. §. si quis autem non implens. col. 1. tit. 1.
Novell. 1.

HOc amplius qui defuncti judicium lege non representatum monitus a iudice intra annum non implet, excluditur eo, quod præter debitum naturale perciperit ex eodem iudicio. † Hoc autem cum onere suo, danda super hoc cautione, defertur primo substitutis, mox ordine servato coheredibus aduentibus, vel generali fideicommissario, vel legatario soli, vel ex pluribus in parte potiori, vel speciali fideicommissario, vel legatario majoris emolumenti, vel omnibus, vel volentibus, vel libertate in testamento donatis, prout quisque eorum prior nominatus est: exhereditatis ne hic quidem respectis: Postremo defertur extraneo, vel fisco.

TIT. XLIII.

COMMUNIA DE LEGATIS, ET FIDEICOMMISSIS, ET DE IN REM MISSIONE TOLLENDÆ.

1. Imp. IUSTINIANVS A. Demosth. P.P.

CUM hi, qui legatis, vel fideicommissis honorati sunt, personalem actionem plerumque habere noscantur: quis vel vindicationis, vel finendi modo, aliorumque generum legatorum subtilitatem prono animo admittat, quam posteritas optimis rationibus usa nec facile suscepit, nec inextricabiles circuitus laudavit? quis in rem missionis scrupulosus utatur ambagibus? Rectius igitur esse censemus, in rem quidem missionem penitus aboleri: omnibus vero tam legatariis quam fideicommissariis unam naturam imponere, & non solum personalem actionem præstare, sed & in rem, quatenus eis liceat easdem res siue per quodcunque genus legati, siue per fideicommissum fuerint derelictæ, vindicare in rem actione instituenda, & insuper utilem Servianam, id est hypothecariam super his quæ fuerint derelictæ, in res mortui præstare. Cum enim jam hoc jure nostro increbuit, licere testatori hypothecam rem (suarum) in testamento quibus voluerit da-

re, & iterum novellæ Constitutiones in multis casibus, & tacitas hypothecas introduxerunt: non ab re est etiam nos in præsentī casu hypothecariam donare (actionem,) quæ (etiam) nullo verbo præcedente possit ab ipsa lege induci. Si enim testator ideo legata, vel fideicommissa reliquit, ut omnimodo personæ ab eo honoratæ ea percipiant, apparet ex ejus voluntate etiam præfatas actiones contra res testatoris esse restituendas: ut omnibus modis voluntati ejus satisfiat, & præcipue cum talia sint legata vel fideicommissa, quæ piis actibus sunt deputata. Et hæc disposuimus, non tantum si ab herede fuerit legatum derelictum vel fideicommissum, sed & si a legatario vel fideicommissario vel alia persona quam gravare fideicommissum possumus, fideicommissum cui-dam relinquatur. Cum enim non aliter valeat, nisi aliquid lucri adferat ei a quo derelictum est, nihil est grave, etiam adversus eum non tantum personalem, sed etiam in rem & hypothecariam extendere actionem in rebus quas a testatore consecutus est. † In omnibus autem hujusmodi casibus in tantum, & hypothecaria unumquemque conveniri volumus; in quantum personalis actio adversus eum competit: & hypothecam esse non ipsius heredis, vel alterius personæ quæ gravata est fideicommissum, rerum, sed tantummodo earum quæ a testatore ad eam pervenerint. Dat. 15. cal. Octob. Chalcedone, DECIO V. C. CONS. 529.

2. Idem A. Juliano P.P.

OMNE verbum significans testatoris legitimum sensum, legare vel fideicommittere volentis, utile atque validum est, siue directis verbis, quale est *Jubeo* forte: siue precariis utatur testator, quale est *rogo*, *volo*, *mando*, *fideicommitte*: siue juramentum interposuerit: cum & hoc nobis audientibus ventilatum est, testatore quidem dicente *spem*, partibus autem hujusmodi verbum huc atque illuc lacerantibus. Sit igitur (secundum quod diximus) ex omni parte verborum non inefficax voluntas secundum verba legantis, vel fideicommittentis, & omnia quæ naturaliter insunt legatis, & fideicommissis inherere intelligantur: & contra quidquid fideicommittitur, hoc intelligatur esse legatum, & si quid tale est, quod non habet naturam legatorum, hoc ei ex fideicommissis accommodetur: & sit omnibus perfectus eventus, & ex omnibus nascantur in rem actiones, & ex omnibus hypothecariæ, ex omnibus personales. Ubi autem aliquid contrarium in legatis & fideicommissis eveniet, hoc fideicommissum quasi humaniori aggregetur, & secundum ejus dirimatur naturam. Et nemo moriens putet legitimam voluntatem reprobari, sed nostro semper utetur adiutorio: & quemadmodum viventibus providimus, ita & morientibus prospiciatur; & si specialiter legati tantum faciat testator mentionem, hoc & legatum & fideicommissum intelligatur, & si fidei heredis, vel legatarii aliquid committatur, hoc & legatum esse videatur. Nos enim non verbis, sed ipsis rebus leges imponimus. Dat. 10. cal. Mart. Constantinop. post consulatum LAMPADII & ORESTIS VV. CC. 531.

3. Idem A. Joanni P. P.

SI duobus vel tribus hominibus, vel pluribus forte optio servi vel alterius rei fuerit relicta, vel (si) uni quidem legatario optio servi, vel alterius rei relicta est, ipse autem moriens plures sibi reliquerit heredes: *dubitabatur* inter veteres, si inter legatarios, vel heredes legatarii fuerit certatum, & alter alterum servum, vel alteram rem eligere vellet, quid sit statuendum? † Sancimus itaque in omnibus huiusmodi casibus rei iudicem fortunam esse, & sortem inter altercantes adhibendam: ut quem fors prætulerit, is quidem habeat potestatem eligendi, cæteris autem æstimationem præstet contingentium eis partium, id est, servis quidem & ancillis maioribus decem annis, si sine arte sint, viginti solidis æstimandis: minoribus vero decem annis, non amplius quam in decem solidos computandis: si autem artifices sint, usque ad triginta solidos æstimatione eorum procedente, siue masculi, siue foeminae sint: exceptis notariis, & medicis utriusque sexus: cum notarios quinquaginta solidis æstimari velimus: medicos autem & obstetrices sexaginta. Eunuchis minoribus quidem decem annis usque ad triginta solidos valentibus, maioribus vero usque ad quinquaginta: si autem artifices sint, usque ad septuaginta. §. 1. Sed & si quis optionem servi vel alterius rei reliquerit non ipsi legatario, sed quem Titius forte elegerit, Titius autem vel noluerit eligere, (vel non potuerit,) vel morte fuerit præventus, & in hac specie *dubitabatur* apud veteres quid statuendum sit: utrumque legatum exspiret, an aliquod ei inducatur adiutorium, ut viri boni arbitratu procedat electio? Censemus itaque, si intra annale tempus ille qui eligere iussus est, hoc facere superfederit, vel minime potuerit, vel quandoque decesserit: ipsi legatario videri esse delatam electionem: ita tamen, ut non optimum ex servis, vel aliis rebus quidquam eligat, sed mediæ æstimationis, ne dum legatarium satis esse fovendum existimamus, heredis commoda defraudentur. §. 2. Sed quia nostra majestas per multos casus legatariis, & fideicommissariis prospexit, actionesque tam personales, quam in rem & hypothecarias dedimus, & in rem missionis tenebrosissimus error abolitus est: & ad hanc legem pervenimus. Nemo itaque (heres) ea quæ per legatum vel pure vel sub certo die relicta sunt, vel quæ restitui aliis disposita sunt, vel substitutioni supposita, secundum veterem dispositionem putet in posterum alienanda, vel pignoris, vel hypothecæ titulo assignanda, vel mancipia manumittenda: sed sciat (hoc) quod alienum est, non ei licere: utpote sui patrimonii existens, alieno juri applicare: quia satis absurdum est, & irrationabile, rem quam in suis bonis pure non possidet, eam ad alios posse transferre, vel hypothecæ, pignorisve nomine obligare vel manumittere, & alienam spem decipere. §. 3. Sin autem sub conditione, vel sub incerta die fuerit relicta legatum vel fideicommissum universitatis, vel speciale, vel substitutione, vel restitutione: melius quidem faciet, si & in his casibus caveat ab omni venditione, vel hypotheca, ne se gravioribus oneribus evi-

sionis nomine supponat. † Si autem avaritiz cupidine propter spem conditionis minime implendæ, ad venditionem, vel hypothecam profuerit: sciat quod conditione impleta ab initio causa in irritam devocetur: & sic intelligenda est, quasi nec scripta, nec penitus fuerit celebrata: ut nec usufructus, nec longi temporis præscriptio contra legatarium, vel fideicommissarium procedat. † Quod similiter (obtinere) censemus in huiusmodi legatis siue pure, siue sub die certo, siue sub conditione, siue sub incerta die relicta sint. Sed in his omnibus casibus legatario quidem, vel fideicommissario omnis licentia pateat rem vindicare, & sibi assignare, nullo obstaculo ei a detentatoribus opponendo.

In AVTHENT. de restit. & ea, quæ part. §. quamobrem præsentem. col. 4. tit. 18. al. 6.

Novell. 39. cap. 1.

Res, quæ subjacent restitutioni, prohibentur alienari quidem, vel obligari. Sed si liberis portio legitima non sufficit ad dotis, siue donationis propter nuptias obligationem: permittitur res prædictas in eam causam alienare, vel obligare pro modo communiter omnibus profunt, his quæ specialiter quibusdam utilia sunt, præponimus.

§. 4. Emptor autem sciens rei gravamen, adversus venditorem actionem, habeat tantum ad restitutionem pretii, neque duplici stipulatione: neque melioratione locum habente: cum sufficiat ei saltem pro pretio, quod sciens dedit pro alienare, sibi satisfieri. Creditori nihilominus pignoratitia contraria actione adversus debitorem competente: ut ex omni parte omnique studio id, quod semper properamus, ad effectum perducat, & ultima elogia defunctorum legitimum finem fortiantur, bonæ fidei proculdubio emptoribus integra jura, & nullo modo ex hac constitutione diminuta contra venditores habentibus. Dat. cal. Septemb. Constantinop. post consulatum LAMPADII, & ORESTIS VV. CC. 531.

TIT. XLIV.

DE FALSA CAUSA ADIECTA LEGATO, VEL FIDEICOMMISSO.

1. Imp. ANTONINVS A. Septimo.

Verba testamenti, quæ inseruisti, aut solutam pecuniam debitam testatori declarant, aut voluntatem ejus liberare volentis debitorem manifeste ostendunt. Et ideo, aut peti quod solutum est, non potest: aut ex causa fideicommissi, ut debitor liberetur, agendum est: nisi liquido probari possit eum non liberari debitorem voluisse, sed errore lapsum, solutam sibi pecuniam existimasse. PP. cal. Martii, ANTONINO A. 4. & BALBINO COSS. 214.

2. Imp. ALEXAND. A. Faustinae.

Etiam si veritas debiti non subest, falsa tamen demonstratio non perimit legatum, & ex testamento ejus quoque nomine competit actio. PP. 7. Id. Novemb. ALEXANDRO A. CONS. 223.

3. Idem A. Verinae.

SI non designata certa quantitate dotem tibi legavit maritus, sed quodcumque ad eum dotis nomine pervenisset, perventurumve esset, & id ex testamento

mento petis: necessaria probatio est numeratae pecuniae. Quod si quantitatem expresserit, debetur, & si in dotem datum non est: quasi aliud legatum, non eo jure, quo dos fungitur. PP. Non. Maji, MAXIMO 2. & AELIANO CC. COSS. 224.

4. Imp. GORDIAN. A. Alexandro.

SI dotem (ut proponis) defuncta in matrimonio uxore tua, patri ejus reddidisti, vel etiam ea non reddita, testamenti verbis (ut adseveras) munitus es, quibus se recepisse dotem universam quondam socer tuus significavit: ne hoc nomine conveniaris, solcite agere non debes: cum aut soluta dote, nulla superfit actio, aut non reddita, adversus petentem juxta defuncti voluntatem, parata sit exceptio. PP. 15. cal. Jun. SABINO 2. & VENUSTO CC. COSS. 241.

5. Imp. DIOCLETIANVS & MAXIMIANVS AA. & CC. Severæ.

Refert largiter, (an) dotem tibi reddi maritus, an quæ instrumento dotali conscripta sunt, legari seu precariis verbis statuit: quippe (cum) superiore quidem casu datum probanti repetit tantum; posteriore vero nihil nocente falsa demonstratione (quod) significatum (est) instrumento, postulari possit. S. 14. cal. Decembr. CC. COSS. 293.

TIT. XLV.

DE HIS QUÆ SVB MODO LEGATA, VEL FIDEICOMMISSA RELINQVNTVR.

1. Imp. ANTONINVS A. Saturninæ.

In legatis quidem, & fideicommissis etiam modus adscriptus pro conditione observatur. Sed si per te non stat, quominus voluntati testatoris pareas, sed per eum, cui nubere iussa es, quo minus id, quod tibi relictum est, obtineas, non obicit. PP. 5. calend. Januar. GENTIANO, & BASSO COSS. 212.

2. Imp. GORDIANVS A. Ammonio P. P.

EX his verbis, Titio decem millia, vel insulam relinquo, ita ut quinque millia ex his, vel eandem insulam Mavio restituat: licet antea neque legati, neque fideicommissi petitio nascebatur, tamen in libertate a D. Severo hoc admissum est. Sed & in pecuniariis causis voluntatis tuendæ gratia non immerito recipiendum est, ut etiam ex hujusmodi verbis, siue ad conditionem, siue ad modum respiciant, siue ad dandum, vel faciendum aliquid: fideicommissi actio omnifariam nascatur, videlicet in conditionibus post exitum earum. Sin vero legato, aut fideicommissio relicto, testator legatarium, seu fideicommissarium prohibuerit, vel heredem suum, vel alium quendam debitum exigere, habet debitor adversus legatarium, seu fideicommissarium agentem, usque ad quantitatem (relicti, siue) fideicommissi, siue legati exceptionem. PP. 6. Id. August. SABINO 2. & VENUSTO COSS. 241.

TIT. XLVI.

DE CONDITIONIBVS INSERTIS TAM LEGATIS, QUAM FIDEICOMMISSIS, ET LIBERTATIBVS.

1. Imp. SEVERVS & ANTONINVS AA.

Claudia.

Cum testatorem fideicommissum Tralliano ab eo, quem pro parte heredem instituerat, ita

reliquisse proponas, si sine liberis institutus diem obisset: isque nepotem quem ex filia susceperat, heredem instituerit, conditionem adscriptam fideicommissio defecisse, manifestum est: nisi alia defuncti voluntas evidenter probetur. PP. Non. Decemb. LATERANO, & RVFINO COSS.

2. Idem AA. Galliano.

Cum patremfamilias fideicommissi nomine, quod in diem certam reliquit, ita cavere præcepisse proponas, si a marito non diverteret: jurisdictionis originem perinde servari æquum est, ac si nihil super e re scriptum fuisset. Nec exemplum legati, vel hereditatis, in quibus conditio divortii nonnunquam remitti solet, huic rei comparandum est: cum absurdum sit, ideo perpetui Edicti negligi formam, quia patris sui voluntati non obtemperatur. PP. Antiochia, 11. cal. August. ANTONINO A. 2. & GETA 2. COSS. 206.

3. Imp. ANTONINVS A. Aurelio militi.

Si ea conditione Aulazanus legata testamento præstari voluit, si cum socaria sua matreque ejus moraretur, & per eum staret quominus voluntati testatoris pareret: cum (sua) sponte scripturæ testamenti non obtemperaverit, ad petitionem non admittitur. PP. Idib. Jul. LÆTO 2. & CEREALE COSS. 216.

4. Imp. ALEXAND. A. Lucinianæ.

Legatum, siue fideicommissum a patre tuo relictum tibi sub conditione, si filio ejus nupsisses: cum mortuo filio, priusquam matrimonium cum eo contraheres, conditio defecerit, nulla ratione deberi tibi existimas. PP. calend. Decemb. ALEX. A. 2. & MARCELLO COSS. 227.

5. Imp. DIOCLET. & MAXIM. AA. & CC.

Faustino.

Si uxorem tuam tempore nuptiarum in patria potestate fuisse monstretur, fideicommissi commodum ei relictum, cum nupsisset, nullo alio diem ejus cedere prohibente, patri quaesitum non ambigitur. † Quod si a patre ante nuptias emancipata fuerit, ac postea decesserit, superstite patre, & marito, ac liberis: actionem fideicommissi sibi competentem ad heredes suos transmisit. S. 6. calend. Februar. Sirmii, CC. COSS. 293.

6. Imp. IVSTINIANVS A. Joanni P. P.

Si plures personæ unam conditionem implere fuerint iussæ, apud Ulpianum dubitabatur, utrumne omnes simul eandem facere debeant, an singuli quasi soli implere eam compellantur? Videtur autem nobis anumquemque necessitatem habere conditionem implere, & pro portione sibi contingente accipere quicquid ex hoc commodi est: ut hi quidem, qui compleverint iussæ, ad lucrum vocentur; qui autem neglexerint, sibi imputent, si ab hujusmodi commodo repellantur. Dat. 3. calend. August. Constantinop. post consulatum LAMPADII, & ORESTIS VV. CC. 531.

7. Idem A. Joanni P. P.

Cum quidam testamento condito libertatem servo suo dereliquit sub conditione, si suo heredi certum numerum solidorum præstaret, vel aliam quandam speciem, vel vicarium servum: Hæc autem servus non in eodem loco constitutus, ubi etiam

etiam heres fuerat, herili testamento cognito properabat ad heredem cum ipso, quod iussus erat dare heredi; sed in medio latronum, vel hostium incursione, (vel alio fortuito casu) peremptum est, quod portabat: *Querebatur* inter antiquos, si præpediretur libertas, quia hoc dare servus non potest propter memoratum fortuitum casum? Itaque veterum dubietate quiescente, nobis placuit, ut & libertas omnimodo competat, & commodum, quod heredi, vel extraneo relinquitur, non abstrahatur. Ex quacunque igitur causa impediatur, siue per heredem, siue per eum, cui dare (aliquid) iussus est, siue per fortuitos casus, in libertatem quidem ipse omnimodo perveniat, nisi ipse servus noluerit adimplere conditionem: obnoxius tamen constituatur post libertatem heredi, vel ei, cui dare aliquid iussus est, (nisi & ipse oblatas pecunias non susceperit: quod enim semel repudiatum ab eo est, reintegrari minime concedimus) quatenus hoc, quod dare iussus est, omnimodo implere compellatur: vel ipso mancipio (præstando) si existat: vel in æstimatione ejus, non amplius, quam in quindecim solidos computanda: vel in alia re, si & ipsa appareat: vel si non existat, vera ejus æstimatione præstanda. Dat. Prid. calend. Maji, *Constantinop.* post consulatum LAMPADII, & ORESTIS VV. CC. Anno 2. 532.

TIT. XLVII.

DE VSVRIS ET FRUCTIBVS LEGATORVM, SEV FIDEICOMMISSORVM.

1. Imp. SEVERVS & ANTONINVS AA.

Maximo.

Legatorum, seu fideicommissorum usuras ex eo tempore quo lis contestata est, exigì posse, manifestum est: Sed & fructus rerum, & mercedes servorum, qui ex testamento debentur, similiter præstari solent. Proposita Prid. calend. August. *ÆMILIANO & FRONTONE* COSS. 200.

2. Imp. ANTONINVS A. libertis Cassiani.

Adversus eos, qui sub obtentu legis Falcidie legata morantur, notissimum est juris auxilium. Si igitur proposita stipulatione cavere cum satisfactione potestis *vos restitutos, quanto amplius quam per eam legem licet*, acceperitis: Judex, qui de fideicommissis jus dicit, solida vobis legata præstari juhebit. Quod si satisfactionem implere non potueritis: arbitro dato certum diem vobis præfinit, intra quem altera parte cessante partibus suis fungetur. Et si constiterit legi Falcidie locum non esse, & usuras & fructus post litem contestatam percipietis. PP. 16. calend. Jun. *DVOBVS & ASPATIS* COSS. 213.

3. Imp. ALEXAND. A. Paterno.

Si homines certi per fideicommissum tibi relictii fuerint, post moram periculo debitoris fideicommissi sunt. Proposita 12. cal. April. *IVLIANO 2. & CRIPINO* COSS. 225.

4. Imp. GORDIAN. A. Dionysio.

In legatis fideicommissis fructus post litis contestationem, non ex die mortis consequuntur, siue in rem, siue in personam agatur. PP. Non. Septemb. *GORDIANO A. & AVIOLA* COSS. 240.

TIT. XLVIII.

DE INCERTIS PERSONIS.

1. Αὐτοκράτωρ Ἰουλιανός.

Hujus constitutionis meminit Justinianus Instit. de legatis. §. posthumo. & Instit. De bon. poss. in princ. ex quibus locis hoc argumentum confeci. A. Cont.

Cum olim incertis personis nec legata nec fideicommissa relinqui possent, nec libertas, nec posthumus alieno, qui nec institui poterat, hæc omnia correxit Justinianus: ita tamen, ut incertus tutor nec hodie dari possit.

Photius quoque, & Balsamon in Nomocanone non uno in loco ejus meminerunt, ajuntque esse tit. 48. lib. 6. constitutionem unam. Ex his igitur

& sequentes quoque epitomas confeci.

Numerat hæc constitutio varia themata, variasque species, quibus docet id quod illicito collegio relictum est, non valere, nisi singulis e collegio legatum sit: contra autem quidquid licito collegio legatur, valere. *Nomocanonis tit. 12. cap. 9.*

Item aliud argumentum.

Dicit Constitutio valere quod relinquitur licito collegio, aut corpori, vel clericis, vel collegiis, vel curiæ, vel cohorti præsidis, vel medicis, vel doctoribus, vel advocatis, vel militibus, vel ejusdem artificii opificibus, seu artificibus, vel sacerdotibus, vel cuiquam alii corpori: & ait, relictum dividi viritim, & ex æquis partibus inter eos, qui tempore mortis testatoris fuerunt descripti in albo, præterquam si certam quantitatem testator unicuique attribuerit. † Dicit quoque ad extremum ea constitutio, quod si semel, aut annum quid in pios usus relictum sit, aut ecclesiis, aut xenonibus, aut ptochiis, aut venerabilibus domibus, aut communi clericorum, aut ad captivorum redemptionem, aut ipsis pauperibus, vel captivis, valeat defuncti voluntas. *Nomocanonis Tit. 2. cap. 1.*

TIT. XLIX.

AD SENATVSCONSVLTVM TREBELLIANVM.

1. Imp. SEVERVS, & ANTONINVS AA.

Probo.

Si ex Senatusconsulto quartam partem hereditatis retinuisse, & dodrantem fideicommissario restituisse: quod creditoribus hereditariis pro novem unciiis præstiteris, a fideicommissario petere potes. PP. 15. calend. April. *LATERANO & RVFINO* COSS. 198.

2. Imp. PHILIPPVS (A) & PHILIPP. C.

Juliano.

Ad eum, cui ex Trebelliano SC. pars hereditatis restituitur, successionis onera, seu legatorum præstationem pro competenti portione spectare, indubitati juris est. PP. 18. calend. Novemb. *PEREGRINO & ÆMILIANO* COSS. 245.

3. Imp. CARVS, CARIN. & NUMERIAN.

AAA. Zotico, & aliis.

Si per fideicommissum hereditas Reipublicæ relicta est ex Trebelliano SC. (quod ab intestato quoque locum habet) quartæ partis, & fructus ejus vobis restitutio competit. Sine die, & consule.

4. Imp.

4. Imp. DIOCLET. & MAXIM. AA.

& CC. Quintianæ.

Non iustam te gerere sollicitudinem per fideicommissum relictæ portionis hereditatis perspicimus, verentem ne fructum amittas relictæ fideicommissi, quoniam avia testatoris ex parte heres scripta, & tibi rogata restituere, calliditate, ac fraude repudiavit, ut ad alium nepotem eundemque coheredem devolvatur portio, a quo tibi nominatim non fuerat fideicommissum relictum, & coacta suspectam hereditatem adire, priusquam pro herede gereret, rebus sit humanis exempta: cum divo Antonino parenti nostro deberi etiam a substitutis fideicommissum contemplatione iudicii testatoris, quasi tacite ab his repetitum, jamdudum placuerit. Neque enim quartæ retentionem, quam illa, quæ repudiavit, hereditatem adire coacta, ut suspectam retinere non potuit, timere debes. S. 6. Id. Jul. Philippopoli AA. COSS.

§. Idem AA. & CC. Verissimo.

Et sine scriptura per fideicommissum hereditas recte relinquitur. Igitur si uxor tua te, & privignum suum in discrimine mortis constituta designavit, velle successionem obtinere usque ad dotrantem; ejus voluntatem ratam servari convenit: cum (ab) intestato ei succedentes, de restituendo fideicommissio conventos, ultra quartam, ære alieno deducto, quantum penes eos sententia SC. relinqui præcepit, tantum obtinere posse præstiterit. S. 5. cal. Maji, Sirmii, C. COSS.

6. Imp. ZENO A. Dioscorio P. P.

Iubemus, quotiens pater, vel mater filio, seu filia, filiis vel filiabus ex æquis, vel inæquis partibus heredibus institutis, invicem seu simpliciter quosdam ex his aut quendam rogaverit, *Qui prior sine liberis decesserit, portionem hereditatis sua supersiti seu supersitibus restituere*: ut omnibus modis retenta quarta pro auctoritate Trebelliani SC. non per imputationem reddituum (licet hoc testator rogaverit vel jusserit) sed de ipsis rebus hereditariis, dodrans restituatur. † Idemque in retinenda legis Falcidiae portione obtinere jubemus: & si pater vel mater filio seu filia institutis (sicut supra dictum est) heredibus, rogaverit eos *easve nepotibus, vel neptibus, pronepotibus vel proneptibus suis, ac deinceps restituere hereditatem*. §. 1. In supradictis autem casibus fideicommissorum servandorum satisfactionem cessare jubemus, si non specialiter eandem satisfactionem testator exigi disposuerit, & cum pater vel mater secundis existimant nuptiis non abstinendum. In his enim duobus casibus, id est, cum testator specialiter satisfdari voluerit, vel cum secundis se pater vel mater matrimoniis junxerit, necesse est, ut eadem satisfdatio pro legum ordine præbeatur. §. 2. Sin autem is qui fideicommissaria restitutione gravatus est, uno filio supersite, vel nepote ex filio seu filia nato, vel pronepote, vel posthumo relicto decesserit: non videtur extitisse conditio, & ideo deficit fideicommissi petitio. §. 3. Illud etiam admonemus ea quæ de Falcidiae portione non per redditus, sed per ipsas res hereditarias retinenda, & de satisfdatione fideicommissorum (sicut supra dictum est) concedenda diximus, non

ulterius quam in his personis & casibus, quorum superius mentio facta est, oportere produci. PP. cal. Sept. Constant. PROBINO & EVSEBIO COSS. 489.

In AVTHENT. de sanct. Episc. §. sed & hoc præsentit. al. §. si quis sub conditione. col. 9.

tit. 6. al. 15. Nov. 123. cap. 37.

Nisi rogati, restituere datum dotis causa, vel propter nuptias donationis, vel relictum sub conditione nuptiarum, vel liberorum, monasterium, vel alium locum venerabilem ingrediantur: siue restitutio, aut substitutio fiat sub prædictis conditionibus, siue in redemptionem captivorum, seu in egentium alimenta.

In AVTHENT. de restit. §. nobis ergo recte. col. 8.

tit. 9. al. 4. Novell. 108. cap. 1.

Contra cum rogatus fuerit quis, ut sine liberis decedens, quod tunc ex hereditate superest, restituat, vel aliis hujusmodi fideicommissi verbis gravatus, quartam institutionis fideicommissario restituere cogitur. Super hoc igitur, & cautionem, nisi a defuncto remissa sit, exponet. Quod si contingat eam diminui, aut ex ipsius substantia suppletur, aut ea deficiente, in rem actione & hypothecaria fideicommissario uti permittitur adversus rerum acceptores. Ex causa tamen dotis, seu propter nuptias donationis, seu captivorum redemptionis, vel si non habeat, unde faciat expensas, hujus quartæ permittitur diminutio.

7. Imp. IUSTINIANVS A. Juliano P. P.

Sancimus, licentiam esse etiam soli tutori recte fieri fideicommissi nomine universitatis restitutionem, quod pupillo relictum est, & sine onere fidejussionis: ubi tamen pupillus fieri non possit, vel abesse noscitur: ne dum nimia subtilitate utimur circa res pupillares, ipsa subtilitas ad perniciem eorum revertatur. † Idemque juris esse oportet, & si furioso fideicommissaria debeat hereditas: ut restitutio curatoris ejus soli nomine scilicet furiosi celebretur. Quis enim sensus, quæ vox certa furioso esse intelligitur, cum (in) utroque casu restituentes plenissimam consequantur ex nostra Lege securitatem? Hoc eodem observando, & si ipsi pupilli vel furiosi restitutione gravati sunt. §. 1. Cum autem aliquis hereditatem restituere jussus est, & dolo malo, vel post litem contestatam vel antea sese contumaciter celaverit: vel si suppositus fideicommissaria restitutioni, antequam restitueret hereditatem, ab hac luce subtractus est, nullo herede, vel successore (ei) existente: vel fideicommissarius cui restituta est ex Trebelliano SC. hereditas, alii per fideicommissum restituere jussus fuerit res hereditarias: quemadmodum actionum translatio celebretur in tribus istis casibus, apud veteres dubitabatur? & Domitius Ulpianus constituendum esse super his putavit. Sancimus itaque, ut siue per contumaciam abfuerit is, cui restitutio imposita est, siue morte præventus nullo relicto successore fuerit, siue a primo fideicommissario in secundum translatio celebrari iussa est, ipso jure utiles actiones transferantur. Dat. 10. cal. Novemb. Constant. LAMPADIO & ORESTE VV. CC. COSS. 530.

8. Idem

8. Idem A. Joanni P. P.

Quidam testamento condito, iussit heredem omnem hereditatem, quam ei dereliquit, alii restituere: speciale etiam fideicommissum alteri adscripsit: & querebatur, specialis fideicommissarius id, quod ei relictum est, a quo consequi debeat: utrumne ab herede, ut post restitutionem ejus alias res universitatis fideicommissarius accipiat? an una cum aliis rebus oporteat, & hoc generali fideicommissario aggregari, ut ipse speciali fideicommissario hoc tradat, sive in rebus, sive in pecuniis fideicommissum (relictum sit?) Sancimus itaque totam quidem substantiam secundum Senatusconsulti Trebelliani auctoritatem restitui generali fideicommissario: illum autem speciali fideicommissario id, quod ei derelictum est, dependere. Dat. 15. cal. Nov. Constant. post consulatum LAMPAD. & ORESTIS VV. CC. Anno secundo. 532.

TIT. I.

AD LEGEM FALCIDIAM.

1. Imp. SEVERVS, & ANTONINVS AA. Prisco.

Scire debes, omitta Falcidia, quo pleniorē fidem restituendæ portionis exhiberes, non videri plus debito solutum esse. PP. 3. Id. Maji, LATERANO & RVFINO COSS. 198.

2. Idem A. Sabiniano.

Falcidiæ rationem adversus omnes pro modo legatorum, & fideicommissorum locum habere, certi & explorati juris est. PP. cal. Jul. LATERANO, & RVFINO COSS. 198.

3. Imp. ALEXANDER A. Hermagoræ.

Etiam si tacitum fideicommissum heredem administrasse apparuerit, legata tamen, seu fideicommissa, quæ testamento relicta sunt, præstanda esse, ambigi non oportet: ad eum videlicet modum, quem lex Falcidia patitur: cum quartam, quæ aufertur heredi, qui contra legem fidem suam obtulit, legatariis proficere non placuit. PP. Id. Octobr. ALEXANDRO A. CONS. 223.

4. Idem A. Pjiletiano.

Et in legatis Principi datis legem Falcidiam locum habere, merito Divo Hadriano placuit. PP. 5. cal. Jan. ALEXANDRO A. CONS. 223.

5. Idem A. Damasata.

Si mortis causa immodicas donationes in sororem tuam, matrem contulisse, probare potes, legis Falcidiæ ratione secundum constitutionem Divi Severi avi mei uti (merito) potes. PP. 15. cal. Nov. MAXIMO 2. & AELIANO COSS. 224.

6. Idem A. Secundinæ.

In imponenda ratione legis Falcidiæ omne æs alienum deducitur, etiam quod ipsi heredi mortis tempore debitum fuerit, quamvis additione hereditatis confusæ sint actiones. §. 1. Omnia autem legata, quamvis in operibus publicis faciendis statutisque ponendis data sint, ad contributionem dodrantis pro rata suæ cujusque quantitatis revocantur. §. 2. Nec si quid ultra solidum heres præstiterit, aut perfecit, legitimæ computationi præjudicatur. S. 5. cal. Jan. MAXIMO 2. & AELIANO COSS. 224.

7. Idem A. (Primo, &) P. Pomponio.

In testamento quidem militis jus legis Falcidiæ cessat. Sed si ea, quæ ad vos pertinent, de-

functus tenuit, bonorum ejus videri minime possunt: & ideo reiterationem eorum, ut æris alieni, haberi desiderabitis. PP. cal. Maji, ALEXANDRO 2. & MARCELLO COSS. 227.

In AVTHENT. de herede & Falcidia. §. hinc nobis, & §. sequ. col. 1. tit. 1. Nov. 1.

cap. 2 & 3.

Sed cum testator hoc expressim vetuit, non ignarus qui modus sit sui patrimonii, cessat Falcidia: & si heres in hoc defuncto non pareat, deferatur hereditas personis enumeratis sub titulo de legatis, & fideicommissis. † Item si heres quedam legata, substantia suæ mensuram subtiliter agnoscens, præstat in solidum: neque ex his repetitio, nec ex his aliis permittitur, retentio, nisi inopinatū quid emergat. † His cessantibus locus est Falcidiæ, si fiat inventarium secundum modum, tempusque statutum in additione: Hac quoque adhibita observatione, ut in præsentia omnium ipsius civitatis, in qua fiat, legatariorum, aut pro eis agentium, si personæ ratio sit habenda, perficiatur: vel si quis absit ex ipsis, aut interesse noluerit, succedat præsentia trium testium, itidem ipsius civitatis locupletum, & bonæ opinionis, absque præjudicio tamen veritatis inquirenda per servorum questionem, & heredis, testiumque iuramentum. Quæ non observato, solida legata præstet, etsi hæres hereditarios excedant. Nulla autem questionum solium, vel litium excedat annum. Anno enim, culpa heredis transacto cadet a relictis.

In AVTHENT. ut sponsal. larg. §. si quando.

col. 9. tit. 2. Novell. 119. c. 11.

Sed & in ea re cessat Falcidia, quæ ita relicta est, ne alienetur, sed permaneat apud successores ejus, cui relicta est.

In AVTHENT. de eccl. tit. 9. si autem heres.

col. 9. tit. 14. al. 6. Novell. 131. cap. 12.

Similiter Falcidia cessat in his, quæ ad pias causas relicta sunt.

8. Idem A. Aurelio.

Irritum quidem propterea testamentum fratris tui esse non potest, quod ex causa fideicommissi obligatus fuit, ut, si sine liberis prior decederet, paternam tibi hereditatem redderet: Sed licet te heredem scripserit, in imponenda tamen legatorum ratione, quibus te oneratum esse suggeris, fideicommissum debitum æris alieni loco deduci oportet: insuperque in residuo legis Falcidiæ beneficium vindicabis. PP. Id. Sept. MAXIMO 2. & PATERNO COSS. 234.

9. Imp. GORDIANVS A. Mestriano.

Error facti, quartæ ex causa fideicommissi non retentæ repetitionem non impedit. Is autem qui sciens se posse retinere, (universum restituit,) conditionem non habet: Quin etiam si jus ignoraverit, cessat repetitio. PP. 15. cal. Novemb. PIO, & PONTIANO COSS.

10. Idem A. Diogenio.

Quanquam pater tuus fratrem tuum rogaverit, ut si sine liberis diem suum fungeretur, portionem hereditatis tibi restitueret; tamen intestato eo diem suum functo, quod beneficium legis Falcidiæ habere potuit, ad successorem intestati pertinere: ideoque non immerito sororem tuam, quæ simul

simul tecum ab intestato ei successit, emolumentum, quod retinere potuit, portionem sibi vindicare, manifestum est. PP. 5. Id. Novemb. GORDIANO COSS. 242.

11. Idem A. Maximæ.

Si (ut allegas) pater tuus eam portionem, ex qua te fecit heredem, fratribus tuis restituere iussit, certisque speciebus pro Falcidia præcepit esse contentam: auxilium legis Falcidiæ, quod imploras, apud suum Judicem non prohiberis flagitare. PP. 7. cal. Novemb. ARRIANO, & PAPPO COSS. 244.

12. Imp. DIOCLETIAN. & MAXIMIAN.

AA. Justino.

In donationibus inter virum, & uxorem factis (legem) Falcidiam habere locum, quando fideicommissi partibus funguntur, nonnullis juris placitis comprehensum est. PP. 16. cal. Jul. ipsi AA. 4. & 3. COSS. 290.

13. Idem AA. & CC. Zetho.

Sic ea, cujus filium tuum servum significas, ex iudicio defuncti, quem dicis fideicommissariam libertatem ei reliquisse, aliquid consecuta est: ad restituendam fideicommissariam libertatem non immerito obnoxia constituta debet urgeri. Nam fideicommissum ei relictum usque ad eum modum potest petere, quem deducto pretio servorum, quos fuerat rogata manumittere, relictorum substantia patitur. S. cal. Maji, *Heraclia*, AA. COSS. 293.

14. Idem AA. & CC. Faustina.

Licet adieris patris hereditatem, & confusione pro parte, qua eidem successeris, extinguatur actio, quam tibi (adferis) competere, eo quod ex administratione tutelæ multa eum debuisse contendis, pro residuis tamen partibus coheredes convenire non prohiberis: & fundum a te relictum eatenus, quoad deducta quarta residui substantia patitur, præstare necesse habes. Dat. 6. calend. Octob. *Viminacii*, AA. COSS. 293.

15. Idem AA. & CC. Pomponio.

Si prædiorum dotis apud te jure remanentis instrumenta verbis precariis, vel testamento vel codicillis uxor tibi dari mandavit, ejus iudicium successores implere compellentur: cum instrumentis prædiorum domino relictis Falcidiæ nulla possit intervenire questio. Supposita 16. cal. Feb. *Sirmii*, CC. COSS. 294.

16. Idem AA. & CC. Diomedii.

Successores legata, vel fideicommissa, si æs alienum hereditarium defuncti substantiæ fines occupaverit, legis Falcidiæ jussio peti, item Trebelliani Senatusconsulti præceptum exigere non concedit. S. 16. cal. Februar. *Sirmii*, AA. COSS. 299.

17. Idem AA. & CC. Gajo.

Acoheredibus relictæ legata, quatenus modus legis Falcidiæ præstitutus patitur, posse peti, certissimi juris est. Suppos. 5. calend. Novemb. *Anchiali*, CC. COSS. 300.

18. Imp. IUSTINIANVS A. Joanni P. P.

Si quis quadringentorum forte solidorum habens substantiam, iusserit, heredem non aliter adire hereditatem, nisi prius trecentos octoginta solidos cuiquam persolvat, vel aliam quantitatem, quæ diminuere Falcidiæ rationem potest: sancimus, he-

Tom. II.

redem, si adierit, legis Falcidiæ beneficio sustentatum, replere quidem, quod ad Falcidiam deest: & prius eo dato vel retento, siue una datio est, quæ celebrari disposita fuerit, siue in multas dividitur personas, præfatæ legis immutatum habere beneficium. Si enim cum mortis causa donatio procedat, & hæc modum legis Falcidiæ excedat, heres post aditionem repetit eam pecuniam, quæ ultra modum legis Falcidiæ corporaliter quidem data est, lege autem in patrimonio testatoris permansit: quare non in præsentis casu & viventibus & morientibus providemus, & eorum ultima elogia conservantes, & commodum hereditarium non minuentes? Dat. cal. Nov. *Constantinop.* post consulatum LAMPADII & ORESTIS VV. CC. 531.

19. Idem A. Joanni P. P.

Cum certum sit, heredem, qui plenam fidem testatori exhibet, in solidum legata dependentem non posse postea rationem legis Falcidiæ prætendentem repetitione uti, quia videtur voluntatem testatoris sequi: jubemus hoc simili modo firmiter haberi, & si cautionem super integra legatorum solutione fecerit: quod veteribus legibus in ambiguitatem deductum est. In utroque etenim casu: id est, siue solverit, siue super hoc cautionem fecerit, æquitatis ratio similia suadere videtur. Dat. 15. cal. Nov. *Constantinop.* post consulatum LAMPADII & ORESTIS VV. CC. anno secundo. 532.

TIT. LI.

DE CADUCIS TOLLENDIS.

I. Imp. IUSTINIANVS A. Senatui urbis Constantinopolitanæ.

Et nomen & materiam *caducorum* ex bellis ortam & auctam civilibus, quæ in se Populus Romanus movebat, necessarium duximus, *Patres Conscripti*, in pacificis nostri Imperii temporibus ab Orbe Romano recludere: ut quod belli calamitas introduxit, hoc pacis lenitas sopiret. Et quemadmodum in multis capitulis lex Papia ab anterioribus Principibus emendata fuit, & per desuetudinem abolita: ita & a nobis circa caducorum observationem invidiosum suum amittat vigorem, qui & ipsis prudentissimis viris displicuit, multas invenientibus vias, per quas caducum non fieret. † Sed & ipsis testamentorum conditoribus sic gravissima caducorum observatio visa est, ut & substitutiones introducerent ne fiant caduca: & si facta sint, ad certas personas recurrere disponent: vias recludentes, quas lex Papia posuit in caducis: quod & nos fieri concedimus. Et cum lex Papia jus antiquum, quod ante eam in omnibus simpliciter versabatur, suis machinationibus & angustis circumcludens, solis parentibus & liberis testatoris usque ad tertium gradum, si scripti fuerant heredes, suum imponere iugum erubuit, *jus antiquum* intactum eis conservans: nos omnibus nostris subjectis sine differentia personarum (hoc) concedimus. §. 1. Cum igitur materiam & exordium caducorum lex Papia ab aditionibus, quæ circa defunctorum hereditates procedebant, sumpsit, & ideo non a morte testatoris, sed ab apertura tabularum dies cedere legatorum Senatusconsulta quæ circa legem Papiam introducta sunt, ce-

Pp

fue-

fuerunt; ut quod in medio deficiat, hoc caducum fiat: primum hoc corrigentes, & antiquum statum renovantes, sancimus, omnes habere licentiam a morte testatoris adire hereditatem: similique modo legatorum, vel fideicommissorum pure vel in diem (certam) relictorum diem a morte testatoris cedere. §. 2. Et cum triplici modo ea quæ in ultimis elogiis relinquuntur, contingebat deficere; consentaneum est, & tempora eorum, & nomina manifeste exponere: ut quod vel tollitur, vel reformatur, non sit incognitum. † Ea etenim, vel his relinquebantur, qui in rerum natura tunc temporis, cum condebantur ultima elogia non fuerant (forte hoc ignorantibus testatoribus:) & ea *pro non scriptis* esse leges existimabant: vel vivo testatore is, qui aliquid ex testamento habuit, post testamentum ab hac luce subtrahatur: vel ipsum relictum expirabat, (forte quadam conditione, sub qua relictum fuerat deficiente:) quod veteres appellabant *In causa caduci*: Vel mortuo jam testatore hoc, quod relictum erat, deficiebat, quod aperta voce *Caducum* nuncupatur. §. 3. In primo itaque ordine, ubi *Pro non scriptis* efficiebantur ea quæ personis jam ante testamentum mortuis testator donasset, statutum fuerat, ut ea omnia bona manerent apud eos, a quibus fuerant derelicta: nisi vacuatis vel substitutus suppositus, vel conjunctus fuerat aggregatus: tunc enim non deficiebant, sed ad illos perveniebant, nullo gravamine (nisi perraro) in hoc *Pro non scripto* superveniente: quod & nostra majestas quasi antiquæ benevolentiae consentaneum, & naturali ratione subnixum, intactum atque illibatum præcepit custodiri in omne ævum valiturum. §. 4. Pro secundo vero ordine, in quo ea vertuntur, quæ *In causa caduci* fieri contingebant, vetus jus corrigentes, sancimus, ea, quæ ita venerint, simili quidem modo manere apud eos, a quibus sunt derelicta, heredes forte, vel legatarios, vel alios, qui fideicommissio gravari possunt: nisi & in hunc casum, vel substitutus, vel conjunctus eos antecedit. Sed omnes personas, quibus lucrum per hunc ordinem defertur, eas etiam gravamen, quod ab initio fuerat complexum, omnimodo sentire: sive in dando sit constitutum, sive in quibusdam faciundis, vel in modo, vel conditionis implendæ gratia, vel alia quacunque via excogitatum. Neque enim ferendus est is, qui lucrum quidem amplectitur, onus autem ei annexum contemnit. §. 5. In novissimo autem articulo, ubi proprie *Caduca* fiebant, secundum quod prædiximus, etiam clausis tabulis tam existere heredes, quam posse adire, sive ex parte sint, sive ex assè instituti, censemus, & dies legatorum & fideicommissorum (secundum quod prædiximus) a morte defuncti cedere. Hereditatem etenim, nisi fuerit adita, transmitti nec veteres concedebant, nec nos patimur: exceptis videlicet liberorum personis, de quibus Theodosiana lex super hujusmodi casibus introducta loquitur: his nihilominus, quæ super his, qui deliberantes ab hac luce migrant, a nobis constituta sunt, in suo robore mansuris. §. 6. Libertatibus proculdubio (&) post præsentem sanctionem propter sui natu-

ram, quæ aditionem heredis expectant, ab adita hereditate una cum aliis, quæ servis in testamento manumissis, vel aliis legatis relictæ sunt, competentibus. † Excepto etiam usufructu, qui sui natura ad heredes legatarii transmitti non potuit: quia neque a morte testatoris, neque ab adita hereditate, quantum ad transmissionem, dies ejus cedit. † Sed hæc omnia in his observari sancimus secundum præfatam dispositionem, quæ patet, vel in diem certum relictæ fuerint. §. 7. Sin autem aliquid *sub conditione* relinquatur, vel casuali, vel potestativa, vel mixta: quarum eventus ex fortuna, vel ex honoratæ personæ voluntate, vel ex utroque pendeat, vel sub incerto die: expectari oportet conditionis eventum, sub qua fuerit derelictum, vel diem: ut tunc cedat, cum vel conditio impleatur, vel dies incertus extiterit. Quod si in medio is, qui ex testamento lucrum sortitus est, decedat, vel eo superstiti conditio defecerit, hoc, quod ideo non prævaluit, manere disponimus simili modo apud eos, quibus relictum est: nisi & hic vel substitutus relictum accipiat, vel conjunctus, sive heres, sive legatarius hoc acquirat: cum certi juris sit, & in institutionibus, & legatis, & fideicommissis, & mortis causa donationibus posse substitui. §. 8. Sed ut manifestetur pro qua parte manere oportet hoc, quod fuerit defectum, apud eos, a quibus sit derelictum: sancimus, si quidem ad heredes lucrum perveniat, pro parte hereditaria fieri ejus distributionem: cum & ab ipsis simili modo si valuisse, præstaretur, nisi nominatim ab uno, vel certis heredibus fuerit derelictum: tunc enim quemadmodum solus, vel soli præstabant, ita & lucrum sentient. Sin autem legatarii, vel fideicommissarii sint, vel mortis causa donatione honorati, vel alia sorte persona, quæ fideicommissio prægravari potest, & hoc evanescat: manere hoc aquodenumeratas personas sancimus pro virili omnimodo portione, id est, pro numero personarum. §. 9. Ne autem hoc, quod non ineleganter summi ingenii vir Ulpianus in hac parte cum omni subtilitate disposuit, prætereatur, sanctione nostra hoc apertius inducimus. Cum enim jam statuimus hoc cum suis oneribus ad eum, qui lucratur, pervenire: sancimus, si quidem conditio, vel aliud gravamen in dando sit constitutum: hoc omnimodo lucrantes pro modo lucri agnoscere. Sin autem in faciendo aliquid impositum est: si quidem hoc per alium impleri possit, simili modo & a lucrante agnoscere: puta si honorata persona jubeatur insulam, vel monumentum, vel aliud tale suis sumptibus facere, vel heredi, vel legatario, vel alii forte, cui testator voluerit: vel rem ab herede testatoris emere, vel locationem, vel fideiussionem subire, & si quid hujusmodi facti simile sit: nihil enim refert, sive per eum, de quo testator locutus est, sive per alium ejusdem lucri successorem adimpleatur. Sin vero talis est verborum conceptio, & facti natura, ut quod relictum est, ab alio impleri non possit: tunc et si lucrum ad aliquem pervenerit, non tamen & gravamen sequi: quia hoc neque ipsa natura concedit, neque testator voluit. Quid enim si (testator)

stator) iusserit eum in certum locum abire, vel liberalibus studiis imbui, vel domum suis manibus extruere, vel pingere, vel uxorem ducere? quæ omnia testatoris voluntas in ipsius solius persona intelligitur conclusisse, cui & suam munificentiam relinquebat. Hoc videlicet in omnibus obtinente, ut pro simili parte lucrum sentiant, & gravamen, ubi hoc possit procedere, subeant. Et (hoc) locum habente omni quidem modo in his quæ in causa caduci, vel, *caduca* (secundum quod supra dictum est) fiebant: in *pro non scriptis* autem, non omnibus, sed quibusdam: quia eorum quædam, etsi talia sint, tamen cum suo onere veniebant: quæ (&) nos in novi juris compositione specialiter enumerari iussimus, ne quis veteris juris prolixitatem quasi rebus necessariam, vel pro eorum revolvat scientia. §. 10. His ita definitis, cum in superiore parte nostræ sanctionis in plurimis locis *Coniuncti* fecimus mentionem, necessarium esse duximus omnem inspectionem huius articuli latius, & cum subtiliori tractatu dirimere, ut sit omnibus & hoc apertissime constitutum. Non enim tantum conjunctivo modo quædam relinquuntur, sed etiam disjunctivo. † In his itaque si quidem coheredes sunt omnes conjunctim, vel omnes disjunctim vel instituti vel substituti: hoc, quod fuerit quoquo modo evacuum, si in parte hereditatis vel partibus consistat, aliis coheredibus cum suo gravamine pro hereditaria parte, etiam si jam defuncti sunt, acquiritur: & (hoc) nolentibus ipso jure accrescat, si suas portiones jam agnoverint: cum sit absurdum, ejusdem hereditatis partem quidem agnoscere, partem vero respuere, secundum quod in divini nostri numinis decisionibus statutum est. † Sin vero quidam ex heredibus institutis (vel substitutis) permixti sunt, & alii conjunctim, alii disjunctim nuncupati: tunc siquidem ex conjunctis aliquis deficiat, hoc omnimodo ad solos conjunctos cum suo veniat onere, id est, pro parte hereditatis, quæ ad eos pervenit. † Sin autem ex his, qui disjunctim scripti sunt, aliquid evanescat: hoc non ad solos disjunctos, sed ad omnes tam conjunctos, quam etiam disjunctos similiter cum suo onere pro portione hereditatis perveniat. Hoc ita tam varie, quia conjuncti quidem propter unitatem sermonis quasi in unum corpus redacti sunt, & partem conjunctorum sibi heredum quasi suam præoccupant: disjuncti vero ab ipso testatoris sermone apertissime sunt discreti, ut suum quidem habeant: alienum autem non soli appetant, sed cum omnibus coheredibus suis accipiant. Et hæc in heredibus tantummodo statuenda sunt. §. 11. Ubi autem legatarii, vel, fideicommissarii duo forte, vel plures sunt, quibus aliquid relictum sit; siquidem hoc conjunctim relinquatur: & pro sua portione quisque hoc habeat. Si vero pars quædam ex his deficiat, sancimus eam omnibus, si habere maluerint, pro virili portione cum omni suo onere adcrefcere: vel si omnes noluerint, tunc apud eos remanere, a quibus delictum est. Cum vero quidam voluerint, quidam noluerint: volentibus solummodo id totum accedat. Sin autem disjunctim fuerit relictum: siqui-

dem omnes hoc accipere & potuerint & maluerint, suam quisque partem pro virili portione accipiat: & non sibi blandiantur, ut unus quidem rem, alii autem singuli solidam ejus rei æstimationem accipere desiderent: cum hujusmodi legatariorum avaritiam antiquitas varia mente suscepit, in uno tantummodo (genere) legati eam accipiens, in aliis respuendam esse existimans. Nos autem omnimodo repellimus, unam omnibus naturam legatis, & fideicommissis imponentes, & antiquam dissonantiam in unam trahentes concordiam. Hoc autem ita fieri sancimus, nisi testator apertissime & expressim disposuerit, *Ut uni quidem res solida, aliis autem æstimatio rei singulis in solidum præstetur.* Sin vero non omnes legatarii, quibus separatim res relictæ sit, in ejus acquisitionem concurrant, sed unus forte eam accipiat: hæc solida ejus sit: quia sermo testatoris omnibus prima facie solidum assignare videtur, aliis supervenientibus partes a priore abstrahentibus, ut ex aliorum quidem concursu prioris legatum minuat. Sin vero nemo alius veniat, vel venire potuerit: tunc non vacuatur pars, quæ deficit, nec alii accrescit, ut ejus, qui primus accepit, legatum augere videatur: sed apud ipsum, qui habet, solida remaneat: nullius concursu deminuta. Et ideo si onus fuerit in persona ejus, apud quem remanet legatum adscriptum: hoc omnimodo impleat, ut voluntati testatoris pareatur. † Sin autem ad deficientis personam (hoc) onus fuerit collatum: hoc non sentiat is, qui non alienum, sed suum (tantum) legatum imminutum habet. Sed & varietatis non in occulto sit ratio: cum ideo videatur testator disjunctim hoc reliquisse, ut unusquisque suum onus, non alienum agnoscat: Nam si contrarium volebat, nulla erit difficultas conjunctim ea disponere. §. 12. Quæ autem antiquis legibus dicta sunt *de his, quæ ut indignis auferuntur*, & nos simili modo intacta servamus: si ve in nostrum fiscum, si ve in alias personas perveniant. §. 13. Cum autem in superiore parte legis non aditam hereditatem minime, nisi quibusdam personis, ad heredes (defuncti) transmitti disposuimus: necesse est, si quis solidam hereditatem non adierit, hanc, si quidem habeat substitutum, ad eum, si voluerit, & potuerit, pervenire. Quod si hoc non sit: vel ab intestato successores eam suscipiant: vel si nulli sint, vel accipere nolint, vel aliquo modo non capiant: tunc ad nostrum ærarium devolvatur. §. 14. Hæc autem omnia locum habere censemus, tam testamentis, si ve in scriptis, si ve sine scriptis habitis, quam in codicillis, & omni ultimo elogio, vel si quid ab intestato fuerit derelictum, nec non in mortis causa donationibus. Tantum enim nobis superest clementiæ, quod scientes etiam fiscum nostrum ultimum ad caducorum vindicationem vocari, tamen nec illi pepercimus, nec Augustum privilegium exercemus: sed quod communiter omnibus prodest, hoc (rei) privatæ nostræ utilitati præferendum esse censemus, nostrum esse proprium subjectorum commodum imperialiter existimantes. §. 15. Locum autem huic legi constituimus in his defunctorum elogiis,

quæ posthac composita fuerint: anteriores etenim casus suo Marte discurrere concedimus. §. 16. Hæc omnia ad vos, *Patres Conscripti*, duximus esse facienda: (scilicet) ut nemini maneat incognitus nostræ benivolentiæ labor: sed Edictis ex solennitate a nostris magistratibus propositis, omnibus innotescat. Dat. cal. Jun. *Constantinop.* DN. IVSTIN. A. PP. 5. & PAUL. V. C. COSS. 534.

TIT. LII.

DE HIS QUI ANTE APERTAS TABULAS HEREDITATEM TRANSMITTUNT.

1. Imp. THEODOS & VALENT. AA. Hormisdæ. P. P.

PER hanc jubemus sanctionem, in posterum (valituram,) filios, seu filias: nepotes, aut neptes, pronepotes, aut proneptes, a patre, vel matre; avo, vel avia; proavo, vel proavia scriptos heredes: licet non sint invicem substituti, seu cum extraneis, seu soli sint instituti, & ante apertas tabulas defuncti (sive se noverint scriptos heredes, sive ignoraverint) in liberos suos, cujuscunque sint sexus, vel gradus, derelictam sibi hereditariam portionem posse transmittere: memoratasque personas (si tamen hereditatem non recusant) nulla hujusmodi præscriptione sibi obstante, eam tanquam debitam vindicare. Quod scilicet etiam super legatis, seu fideicommissis a patre, vel a matre; avo, vel avia, proavo vel proavia derelictis locum habet. Siquidem perindignum est, fortuitas ob causas, vel casus humanos, nepotes, aut neptes, pronepotes, aut proneptes, avita, vel proavita successione fraudari, aliosque adversus avitum, vel proavitum desiderium, vel institutum insperato legati commodo, vel hereditatis gaudere. Habeant vero solatium tristitiæ suæ, quibus est merito consulendum. Dat. 3. Non. April. post consulatum PROTOGENIS & ASTERII 450.

TIT. LIII.

QUANDO DIES LEGATI, VEL FIDEICOMMISSI CEDIT.

1. Imp. SEVERVS & ANTONINVS AA. Agrippæ.

SI competenti Judici annua legata, vel fideicommissa tibi relicta probaveris, ab initio cujusque anni exigendi ea habebis facultatem. Supposita 3. cal. Jun. SATURNINO & GALLO COSS. 199.

2. lidem AA. Prisco.

AGRUM pluribus relictum nominatim animadvertimus: & cautum esse, ut ad eum qui superfuisset, pertineret: Quicunque igitur is fuerit: ad heredem suum, dominium transmittit, nec tali fideicommissio adstringitur. PP. 5. calend. August. CHILONE & LIBONE COSS. 205.

3. lidem AA. Æliæ.

SI Pontionilla ad eam ætatem pervenit, cui legatum, vel fideicommissum relictum erat; petitionem ad heredem transmissit, licet ante decesserit, quam consequeretur legatum, vel fideicommissum. PP. 5. cal. Aug. CHILONE & LIBONE COSS. 205.

4. lidem AA. Ammiae.

CUM uxori ususfructus fundi legatur, & ejus proprietas, cum liberos habuerit; nato filio statim proprietatis legati dies cedit: Nec quicquam obest, si is decedat. PP. calend. August. ANTONINO A. 3. GETA item 3. COSS. 209.

5. Imp. ALEXAND. A. Maximo.

EX his verbis *Do, lego Ælia Severina filia mea, & Secunda decem: qua legata accipere debet, cum ad legitimum statum pervenerit*: non conditio fideicommissio, vel legato inserta, sed petitio in tempus legitimæ ætatis dilata videtur. Et ideo, si Ælia Severina filia testatoris, cui legatum relictum est; die legati cedente via fundata est: ad heredem suum actionem transmittit; scilicet ut eo tempore solutio fiat, quo Severina, si rebus humanis subtrahita non fuisset, vigesimum quintum annum ætatis impleisset. Non ceptum enim annum, sed impletum, si de emolumento relictæ fideicommissi tractetur, expectandum esse (juris) prudentibus placuit. PP. 13. cal. Januat. ALEXANDRO A. 2. & MARCELLO COSS. 227.

6. Imp. DIOCLETIAN. & MAXIMIANVS, AA. & CC. Eusebio.

SI fideicommissum ab intestato fuerit sorori tæ relictum codicillis, & posteaquam dies fideicommissi cessit, (rebus humanis, licet) ignorans fideicommissum, exceßerit: actionem hujusmodi acquiri potuisse, dissimulare non poteris: salva scilicet ab intestato succedenti quarta portione. Suppos. cal. Maji, Trallis, AA. COSS.

TIT. LIV.

VT IN POSSESSIONEM LEGATORVM, VEL FIDEICOMMISSORVM SERVANDORVM CAUSA MITTATUR, ET QUANDO SATISDARI DEBEAT.

1. Divus ANTON. Pius Salvio.

QUONIAM nihil actor amplius postulat, quam ut fideicommissi nomine *satisdatur*: non debet is, qui juri dicundo præest, subtiliter cognoscere, *debeat necne fideicommissum*, sed tantum decernere, ut *satisdatur*. Sine die, & consule.

2. Divus MARCVS Stratonice.

IPSIS rerum experimentis cognovimus ad publicam utilitatem pertinere, ut satisfactiones, quæ voluntatis defunctorum tuendæ gratia in legatis, & fideicommissis introductæ sunt, eorundem voluntate remitti possint. Quocunque enim judicio voluntatis, cautio legati, vel fideicommissi remitti potest. Sine die, & consule.

3. Imp. SEVER. & ANTON. AA. Symphoro.

SI postquam servandi legati, seu fideicommissi gratia in possessionem inductus es, pignoris obligatio, aut venditio ab herede intervenerit: præcedere causam tuam quam jure prætorio veluti pignus habuisti, manifestum est. PP. u. cal. Dec. DEXTRO, & PRISCO COSS. 197.

4. Imp. ANTONINVS A. Protagoræ.

CUM Artemidoram patri pupillorum tuorum heredem extitisse proponas: quamvis ut fideicommissam hereditatem his, cum moreretur, restituere petita sit, nullam tamen adversus debitores hereditarios habent pupilli tui actionem. Plane, ut satis fideicommissorum nomine Artemidora det, (si modo testator id fieri non prohibuerit) apud tuum Judicem conveni. PP. cal. Julii, LÆTO 2. & CEREALE COSS. 216.

5. Imp. ALEXANDER A. Paulinæ.

QUI legati, sive fideicommissi causa in possessionem mittuntur, non proprietatem nanciscuntur,

tur, sed ius pignoris. Ut autem, & post receptum pignus satisfiat defuncti voluntati, competens iudex te adempte providebit. PP. Id. Aug. IVLIA-NO 2. & CRISPINO COSS. 225.

6. Idem A. Donato.

Certa est forma jurisdictionis, qua fideicommissi servandi causa in possessionem rerum, quæ in causa hereditaria sunt, aut dolo malo esse defierint, is, cui legati, vel fideicommissi nomine satis non datur, mittitur, vel in proprias res heredis, si fideicommissio satis non sit post sex menses quam peti coeperit, secundum divi Antonini patris mei constitutionem. PP. 6. Id. Jan. FVSCO 2. & DEXTRO COSS. 226.

7. Idem A. Proculiano.

Scire debetis, fideicommissi (quidem) & legati satisfactionem remitti posse, Divum Marcum & Divum Commodum constituisse. Ut autem boni viri arbitrati is, cui ususfructus relictus est, utatur fruatur: minime satisfactionem remitti testamento posse. PP. 10. calend. Martii, FVSCO 2. & DEXTRO COSS. 226.

8. Impp. DIOCLETIANVS, & MAXIMIANVS. AA. & CC. Zenodoro.

Contra eos, siue successores eorum, qui Rempubli- cam administrantes per officii necessitatem civitati sub conditione relictæ fideicommissi satis accipere debuerunt: quanti Reipublicæ intererit satis acceptum non esse, dirigendam certum est actionem. Suppos. 7. cal. Mart. CC. CONS.

TIT. LV.

DE SVIS, ET LEGITIMIS LIBERIS, ET EX FILIA NEPOTIBVS AD INTESTATO VENIENTIBVS.

1. Impp. SEVERVS & ANTONINVS AA. Crispinæ.

Si fratri tuo legitima heres esse potes, centum dierum præfinitione non excluderis ab acquirenda hereditate. PP. 3. Non. Novemb. ANTONINO A. & GETA 2. COSS. 206.

2. Impp. DIOCLET. & MAXIMIAN. AA. Avia.

Nepotes ex diversis filiis varii numeri avo succedentes ab intestato, non pro virilibus portionibus, sed ex stirpibus succedunt. S. 3. calend. Martii, Hadrianopoli, & ipsis AA. 4. & 3. COSS. 209.

3. Idem AA. & CC. Frontoni.

Ut intestato defuncti filius ac nepos ex alio, qui mortis ejus tempore in rebus humanis non invenitur, manentes in sacris pariter succedant: evidenter Lege duodecim Tabularum cavetur. Quod & honorarii juris observatio sequitur. S. 15. cal. Jul. AA. COSS.

4. Idem AA. & CC. Marcellæ.

In testato (quidem) defuncto posthumum suum heredem, quam sororem, licet consanguineam, haberi potiorum, ordo successionum Lege duodecim Tabularum factus nimis evidenter demonstrat. S. 6. Id. Decemb. AA. COSS.

5. Idem AA. & CC. Appiano.

Si te parens, in cujus fuisti potestate, solenniter in adoptionem dedit: cum filiis naturalibus adoptivi patris ante, vel post quæsitis, defuncto intestato succedere potes. Dat. 6. calend. Mart. CC. CONS.

6. Idem AA. & CC. Posidonio.

Ex libera conceptus & servo, velut spiritus habetur: nec ut decurionis filius (quamvis pater ejus (naturalis) manumissus, & natalibus suis restitutus hunc adeptus fuit honorem) defendi potest. Supposita 6. Id. Februar. CC. COSS.

7. Idem AA. & CC. Æmilianæ.

Filium habere suum libertus in potestate non prohibetur, cum ob præteritum statum ex legitimis nuptiis ingenuorum exemplo filios habere liberto non sit interdictum. S. 16. calend. Mart. CC. COSS.

8. Idem AA. & CC. Catonæ.

A pud hostes patre defuncto, filia communis vobis, quo casu mortis scientia non postulatur, heres extitit sua, & ad te transmisit successionem. S. 12. cal. Decemb. Nicomedia, CC. COSS.

Avus, vel avia ab intestato morienti succedunt nepotes ex filia cum avunculis & materteris, cum diminutione tertia partis ejus portionis, in qua parens succederet, si viveret. Salic.

9. Imppp. VALENT. THEOD. & ARCAD. AAA. Constantino P. P.

Si defunctus cujuscunque sexus, aut numeri reliquerit filios, & ex filia diem functa, cujuscunque sexus, aut numeri nepotes, ejus partis, quam defuncta superstes patri inter fratres suos fuisset habitura, duas partes consequantur nepotes ex eadem filia: tertia pars fratribus, sororibusve ejus quæ defuncta est, id est, filiis, filiabusque ejus de cujus bonis agitur, avunculis scilicet, siue materteris eorum, quorum commodo legem sancimus, accrescat. † Hæc eadem, quæ de avi materni bonis constituimus, & de avia maternæ, siue etiam paternæ simili æquitate sancimus: nisi forte avia elogia inurenda impiis nepotibus iusta semotis ratione dixerit, (& hoc fuerit legibus approbatum.) Non solum autem si intestatus avus, aviave decesserit, hæc nepotibus, quæ sancimus, jura servamus: sed & si avus, vel avia, quibus hujusmodi nepotes erunt, testati obierint, & præterierint nepotes, aut exheredaverint. Eadem & de injusto avorum testamento. Et si quæ filia poterant vel de re, vel de lite competere actiones, nepotibus deferimus secundum justum nostræ legis modum, quæ de parentum inofficiosus testamentis competunt filiis. Dat. 5. cal. Mart. Mediolani, TIMASIO, & PROMOTO COSS. 389.

10. Impp. THEOD. & VALENTIN. AA. Maximo P. P.

Ubi aviarum successio morte interveniente discutitur, capitis diminutio paterna quærenda non est. Tunc enim in hujusmodi hereditatibus filiorum status, aut persona spectatur, quotiens de ejus bonis, qui potestatem familiæ potuit habere, tractatur. Dat. 15. cal. Octob. Ravennæ, THEODOSIO 13. & VALENTINIANO 3. AA. COSS. 420.

11. Impp. THEODOS. & VALENT. AA. ad Senat. Urbis Romæ.

Si matre superstite filius, vel filia, qui quæve moritur, filios dereliquerit: omnimodo patri suo, matri (suæ) ipso jure succedant: quod sine dubio & de pronepotibus observandum (esse) censemus. Pp. 3.

semus. Dat. Id. Novemb. THEOD. 15. & VALENTIN. (3.) AA. COSS. 430.

12. Imp. IUSTINIANVS A. Mennæ P. P.

Quotiens aliquis, vel aliqua, intestatus, vel intestata, mortuus, vel mortua fuerit, nepotibus, vel pronepotibus cujuscunque sexus, vel deinceps aliis descendantibus derelictis, quibus *Unde liberi* bonorum possessio minime competit, & insuper ex latere quibuscunque agnatis, minime possint iidem agnati quartam partem hereditatis mortuæ personæ, sibi vindicare, sed descendentes soli ad mortui successionem vocentur. Quod tantum in futuris, non etiam præteritis negotiis servari decernimus. Dat. cal. Jul. Constantinop. DN. IUSTINIANO A. PP. II. CONS. 528.

In AVTHENT. de heredibus ab intestato. §. 1. col. 9. tit. 1. ex Novell. 118. cap. 1.

In successionem mortui patrisfamilias, sive filifamilias, libri ejus, si sunt, omnibus aliis prælati succedunt. Primi quidem gradus aequaliter succedunt: nepotes & ultiores in stirpes: non distinguendo sexum, vel jura potestatis, sed sola naturali causa inspecta.

TIT. LVI.

AD SENATVSCONSULTVM TERTVLLIANVM.

1. Imp. DIOCLETIANVS & MAXIMIAN. AA. & CC. Vivianæ.

Licet liberi matribus ab intestato ita demum per se heredes existant, si dari possint: tamen matres liberis, etiam si infantes naturæ concesserint, posse succedere, nulla dubitatio est. PP. 10. cal. April. TIBERIANO & DIONE COSS. 291.

2. Iidem AA. & CC. Rheseæ.

In successione filii, vel filiae communis, sine liberis & fratribus & sororibus morientis, pater manumissor, quia ei sit vetus jus servatum, matri præferetur. S. 6. Id. Dec. CC. COSS. 293.

3. Imp. CONSTANTIVS A. Catulino Proconsuli Africæ.

Matres, quæ puberes amiserunt filios, licet im-
puberibus (eis) tutores non petierunt, præscriptione (tamen) non petiti tutoris ad excludendam eorum successionem, minime debere præscribi, certum est. Dat. 6. cal. August. CONSTANTIO A. 7. & CONSTATE COSS. 354.

4. Imp. GRATIAN. VALENT. & THEOD. AAA. Eutropio P. P.

Si qua mulier nequaquam religionem priori viro, ex quo filios, seu filias non habet, nuptiarum festinatione præstiterit, ex jure quidem notissimo infamis sit, nisi hujusmodi maculam Imperiale beneficium ei remittat: sin autem ei filii erunt, seu filiae, & impetraverit indulgentiam, infamiae abolitionem permittimus, & cæterarum poenarum antiquationem, si facultatum omnium, quæ fuerunt tempore nuptiarum, medietatem filio, vel filiae, filiis, seu filiabus donarit, quos habebat ex viro priore susceptos, pure scilicet & omni donationis solennitate completa, nec retento quidem usufructu. Quem quidem semissem si duobus filiis, seu filiabus, pluribusve donaverit, & sorte fatali unus, vel una, seu alius, vel alia ex iisdem intestatus, vel intestata, obierit; semper ad superstites fratres, vel

sorores volumus pertinere. † Sin autem universi, vel universæ intestati diem obierint, dux fortunæ ad matrem solatia ex integro revertantur: ita scilicet ut hunc semissem, quem filiis, vel filiabus donaverit: intestato diem obuentibus, rursus ipsa separatim ab ultimi filii, vel filiae hereditate præsumat. PP. 15. cal. Januar. GRATIANO 5. & THEODOSIO AA. COSS. 380.

5. Imp. THEOD. & VALENT. AA. Senatui Urbis Romæ.

Mater, quæ defuncto filio, filiaque sine liberis, ex testamento, vel ab intestato succedit, si matrimonium secundum post mortem filii, vel filiae non contraxerit, omnia filii (seu filiae) morte delata, vel derelicta pleno jure acquirat. Sin vero alterius mariti conjugium elegerit, extrinsecus quidem quæ sita filio, filiaque, simili firmitate possideat: rerum vero paternarum defuncti solo usufructu humanitatis contemplatione potiat, proprietatem (& sororibus, &) fratribus transmissura defuncti. Dat. 7. Id. Novemb. Ravennæ, THEODOSIO 12. & VALENTINIANO 2. AA. COSS. 426.

6. Iidem AA. Florentino P. P.

Omne (matri) sive ab intestato, sive jure substitutionis, si filius impubes moritur, denegandam volumus successionem, si ea legitima liberorum tutela suscepta, ad secundas contra sacramentum præstitum adspiravit nuptias, antequam ei tutorem alium fecerit ordinari, eique, quod debetur ex ratione tutelæ gestæ, persolverit. Dat. 7. Id. Jul. Constantinopoli, THEODOSIO A. 16. & FESTO COSS. 439.

7. Imp. IUSTINIANVS A. Mennæ P. P.

Si quis, vel si qua, matre superstite, & fratre vel legitimo, vel sola cognationis jura habente, intestatus, vel intestata decesserit: non excludi a filii successione matrem, sed una cum fratre mortui, vel mortuæ, si superstes vel filius, vel privignus ipsius sit, ad eam pervenire, ad similitudinem sororum mortui, vel mortuæ: ita, tamen, ut si quidem solæ sorores agnatæ, vel cognatæ, & mater defuncti, vel defunctæ superint: pro veterum legum tenore dimidiam quidem mater, alteram vero dimidiam (partem) omnes sorores habeant. Sin vero matre superstite & fratre, vel fratribus solis, vel etiam cum sororibus intestatus quis, vel intestata moriatur, in capita distribuatur ejus hereditas: nec liceat matri occasione sororum mortui, vel mortuæ ampliorem partem sibi vindicare, quam rata portio capitum exigit: patruo scilicet mortui, vel mortuæ: & ejus filio, vel nepote nullum jus ad ejus hereditatem (matre [ejus] herede existente) habentibus, nec ex veteribus legibus, vel constitutionibus partem matris minui. §. 1. Sin autem defuncta persona non solum matrem, & fratres, & sorores superstitis habeat, sed etiam patrem: si quidem sui juris decessit, quia patris persona interveniens matris jura superare videtur: omnibus pio animo providentes, sancimus fratres quidem, & sorores mortuæ personæ ad successionem proprietatis solos pro virili portione vocari: patri autem, & matri usufructum totius successionis pro besse competere æqua lance inter patrem & matrem dividendum, reliqua

domob : do

uop : qowop : qowop

(01) IIIIII (01) IIIIII (01) IIII

domob : domob : domob :

qowop : qowop : qowop :

reliqua parte usufructus apud fratres & sorores remanente. Sin vero defuncta persona in sacris patris constituta decesserit: pater quidem usufructum quem & vivente filio habebat, teneat, donec vivat, incorruptum: mater autem, quia (hunc) usufructum habere vivente patre non potest, totum apud patrem constitutum: una cum fratribus defunctæ personæ ad proprietatem vocetur, scilicet cum sororibus sola in dimidia, cum fratribus, vel promiscui generis secundum supradictam distributionem in virilem portionem: Omnibus videlicet, quæ de mulieribus ad secundas nuptias migrantibus sancita sunt, in suo statu durantibus. Dat. cal. Jun. *Constantinop.* DN. IVSTINIANO A. PP. CONS. 528.

In AVTHENT. de nupt. §. quoniam mater. col. 4. tit. 1. Novell. 22. cap. 47.

ET cum solis fratribus, & cum solis sororibus, & cum permixtis vocantur matres in virilem portionem.

In AVTHENT. ut cum de appellat. cogn. §. sancimus itaque. §. si vero contigerit. col. 8. tit. 16. al. 12. Novell. 15. cap. 4.

IN testamento, quoque non licet liberis parentes excludere, nisi justa causa exheredationis inferatur, qua septenario numero nova constitutione distribuitur: alioquin rescinditur testamentum circa institutiones: nam in ceteris perseverat.

In AVTHENT. de hered. ab intestat. venient. §. consequens & §. sequenti. col. 9. tit. 1. Novell. 18. cap. 2.

DEfuncto sine liberis filio, parentes, si soli sunt, succedunt salva gradus sui prerogativa: si pari gradu sunt, pariter succedunt: paternis quidem dimidia, maternis vero alia dimidia delata, licet sit dispar eorum numerus. † Sed si cum parentibus fratres & sorores utrinque defuncti conjuncti supersint: vocantur cum ascendentibus gradu proximis, ita ut viriles portiones fiant, exclusa prorsus omni differentia sexus & patriæ potestatis, ubi nulla secundarum nuptiarum sit mentio.

TIT. LVII.

AD SENATUSCONSULTUM ORFITIANVM,

1. Imp. ALEXANDER A. Evangelo.

SI intestatæ mulieri consanguinei extant, & mater, & filia, ad solam filiam ex Senatusconsulto Orfitiano hereditas pertinet. PP. 15. calend. Februar. FVSCO 2. & DEXTRO COSS. 226.

2. Imp. DIOCLET. & MAXIMIAN. AA. & CC. Metrodoræ.

NON pro numero superstitum mortis matris tempore: sed succedentium materna scinditur hereditas. Quapropter si mater vestra te, & uno fratre emancipatis: duobus autem aliis in patria positis potestate superstitibus, diem functa est: & his qui in potestate patris fuerant, priusquam maternam hereditatem sibi quærerent, rebus humanis exempti sunt: inter duos tantum viriles non ambigitur factas portiones. S. 7. calend. April. *Sirmii*, AA. COSS.

3. Idem AA. & CC. Julianæ.

Matri intestato defunctæ secundum Orfitianum

Senatusconsultum, citra bonorum possessionem filia pro herede gerendo, succedere non prohibetur. S. 12. cal. Novemb. AA. COSS.

4. Imp. GRATIAN. VALENTINIAN. & THEODOS. AAA. ad Hilarianum P. V.

QUotiens de emancipati filii, filiæve successione tractatur: filiis ex his genitis deferatur intacta pro solido successio: neque ulla (defuncti) defunctæve patri, matrive concedatur intestatæ successione hereditas. Dat. 15. cal. Mart. *Mediolani*, MEROBAVDE 2. & SATVRNINO COSS.

5. Imp. IVSTINIANVS A. Demostheni P. P.

SI qua illustris mulier filium ex justis nuptiis procreaverit, & alterum spurium habuerit, cui pater incertus sit: quemamodum res maternæ ad eos perveniant, sive tantummodo ad liberos justos, sive etiam (ad) spurios, dubitabatur. Sancimus itaque, ut neque ex testamento, neque ab intestato, neque ex liberalitate inter vivos habita, justis liberis existentibus, aliquid penitus ab illustribus matribus ad spurios perveniat: cum in mulieribus ingenuis, & illustribus (quibus castitatis observatio præcipuum debitum est) nominari spurios, satis injuriosum, satisque acerbum, & nostris temporibus indignum esse judicemus. Et hanc legem ipsi pudicitæ, quam semper colendam censemus, merito dedicamus. † Sin autem concubina liberæ conditionis constituta filium, vel filiam ex licita consuetudine ab homine libero habita procreaverit: eos etiam cum legitimis liberis ad materna venire bona, quæ jure legitimo in suo patrimonio possidet, nulla dubitatio est. Dat. 15. calend. Octobr. *Chalced.* DECIO V. C. COSS.

6. Idem A. Juliano P. P.

QUIDAM ancillæ suæ per fideicommissum libertatem reliquit: eo autem, a quo libertas relicta est, moram in libertate præstanda faciente, peperit ancilla; & esse (eum) quidem ingenuum puerum, vel puellam qui post moram nati sunt, omnes veteris juris auctores consentiunt: dubitabatur autem inter eos, si matri morienti posset succedere. Hujusmodi itaque dubitationem eorum decidentes, ulterius eam procedere non patimur: sed sancimus eandem matris progeniem heredem ab intestato ei posse existere: salvo jure legitimo ex auctoritate Senatusconsulti Orfitiani proli servando, & tam matre ex Senatusconsulto Tertulliano, quam prole ex Orfitiano Senatusconsulto invicem ad suas hereditates venientibus. Dat. cal. Octobr. *Constantinop.* LAMPADIO & ORESTE, VV. CC. COSS.

TIT. LVIII.

DE LEGITIMIS HEREDIBVS.

1. Imp. ALEXANDER A. Casio & Hermionæ.

IN successione, quæ titulo consanguinitatis vel in bonorum possessione, quæ proximitatis nomine competit, tam fratres, quam sorores pari jure esse, licet non (ex) eadem matre suscepti sunt, jus certum est. Nec huic derogatur, quod amittas vestras ab avo vestro dotatas fuisse proponitis. PP. Non. Maji, MAXIMO 2. & AELIANO COSS. 224.

2. Imp.

2. Imp. GORDIANVS A. Tatianæ,
& aliis.

Si ejus, quæ vos heredes instituit, patri hereditatem non quæsis, posteaque mortuo patre, ac repudiata ejus hereditate, defunctæ successionem agnovistis: ea, quæ honorum sunt defunctæ, ab his separari, quæ patris vestri fuerunt, Præses provinciæ non ignorabit. PP. 6. Id. April. GORDIANO A. & AVIOLA COSS. 240

3. Imp. DECIVS A. Asclepiodotæ.

Consanguinitatis jure, & fœminas ad intestatorum successionem admitti posse, explorati juris est. Proinde cum fratris tui intestato mortui ad te consanguinitatis jure hereditas pertineat: nulla ratione alterius fratris tui filii ad eandem successionem adspirare desiderant: nam & cessante jure agnationis in persona omnium, Prætorii juris beneficio ad te potius, quæ secundum gradum obtines, hereditas pertinet, quam ad fratris tui filios, qui in tertio gradu constituti sunt. PP. Non. Decemb. DECIO C. & GRATO COSS. 251.

In AVTHENT. de hered. ab intestato venient.

§. reliquum. col. 9. tit. 1. Novell. 118. cap. 2.

& ut fratres fin. §. 1. col. 9. tit. 10. al. 7.

Novell. 127. cap. 1.

Cessante successione linea descendens, & ejus quæ sola sit ascendens, vocantur primo fratres, fratrisque præmortui filii in stirpes. Dico autem de fratre, ejusque fratris filiis, qui ex utroque parente contingunt eum, de cujus hereditate nunc agitur: quæ personæ veniunt, & sine defuncta nunc persona parentibus, & cum proximis gradu ascendentibus. Et quidem prædicti fratris filius, & si tertio gradu sit, præfertur fratribus defuncti, qui ex uno tantum parente cognati sunt. In hac successione omnis differentia sexus, & emancipationis cessat.

In AVTHENT. de hered. ab intest. §. his autem non. & §. illud. col. 9. tit. 1. Novell.

118. cap. 3.

Post fratres autem ex utroque parente, & eorum filios admittuntur ex uno latere fratres, sororesve: cum quibus & filii eorum, si qui ex eis jam decesserint. + Hi autem fratrum filii cum pares sint defuncti fratribus, præferuntur proculdubio ejusdem defuncti patris, & aliis similibus: & in his successione omnino cessat sexus, & agnationis ratio.

In AVTHENT. de hered. ab intest. venient.

§. Si vero neque. col. 9. tit. 1. Novell.

118. cap. 3.

Post fratres, fratrumve filios vocantur quicunque gradu sunt proximiores: ut pares in gradu pariter admittantur, sublata differentia masculorum, & fœminarum. Sola namque cognatio spectatur in tabulis. Fiet autem divisio in capita, & non in stirpes.

4. Imp. DIOCLETIANVS & MAXIMIANVS
AA. & CC. Cæcilio.

Si aut nullum testamentum nepos patris tui ordinavit, aut intra quatuordecim annos constitutus fecit, & agnationis jure successio ejus tibi delata est, etiam citra bonorum possessionis subsidium legitimo jure subnixus es. PP. Idib. Jul. ipsis AA. 4. & 3. COSS. 290.

5. Idem AA. & CC. Cypillæ.

Ad intestati successionem agnationis, quam proximitatis jure venientes haberi potiores, certum est. Supp. 16. cal. Jul. Sirmii, AA. COSS.

6. Idem AA. & CC. Claudianæ.

Defunctis suis extantibus heredibus, & abstinentibus, vel repudiantibus hereditatem, frater jure consanguinitatis succedere potest. Suppos. cal. Januar. AA. COSS.

7. Idem AA. & CC. Amiano.

Patruo, ac materteræ tertio constitutis gradu non pariter intestati successio defertur: sed patris frater agnationis jure sorori matris antepositur. S. 17. cal. Sirmii, CC. COSS.

8. Idem AA. & CC. Silano.

Si his, de quorum successione agitur, apud hostes defunctis, secundum legis Corneliæ beneficium jure agnationis adita hereditate, vel petita bonorum possessione successisti, eorum substantiam vindicare non prohiberis. S. Non. Jul. Sirmii, AA. COSS.

9. Idem AA. & CC. Demagoræ.

In successione intestatæ, sororem quam aviam, vel avum maternum, haberi potiores non ambigitur. S. 6. cal. Jul. Nicomedia, CC. COSS.

10. Imp. THEOD. & VALENT. AA. ad Florentium P. P.

Sciant, qui ad successionem vocantur pupilli mortui, si defuncto ejus patre, tutorem ei secundum legem non petierint intra annum, omnem eis, si ab intestato, si jure substitutionis, successionem ejus, si impubes moritur, denegandam esse. Dat. 5. Id. Jul. Constantinop. THEODOSIO A. 17. & FESTO COSS. 439.

11. Imp. ANASTASIUS A. Constantino P. P.

Si ab eo, qui ex sacro Rescripto secundum nostram Constitutionem fieri postulaverit emancipationem liberorum, petatum sit, quatenus ei, qui emancipandus emancipandave est, minime legitima jura per emancipationem extinguantur: eadem juratam emancipato vel emancipatæ contra personas alias hoc modo sibi conjunctas, quam aliis itidem contra eum vel eam in hereditatibus, vel in successione, & tutelis, necnon cæteris servantur intacta: collationibus tamen ab his secundum ea, quæ super emancipatis statuta sunt, quotiens talis casus emerferit, utpote peracta emancipatione, faciendis. Dat. 15. cal. August. PROBO & AVIENO IVN. COSS. 503.

12. Imp. IVSTIN. A. Joanni P. P.

Si major quinquagenaria partum ediderit, si debet hujusmodi soboles suo patri succedere, & hereditatem ejus nancisci, a Cæsariana advocazione interrogati sumus. Et sancimus, licet mirabilis hujusmodi partus inveniatur, & raro contingat: nihil tamen eorum, quæ probabiliter a natura noscuntur esse producta, respui: sed omne jus quod ex quacunque lege liberis præstitum est, hoc merum atque immutilatum hujusmodi filiis, vel filiabus servari in omnibus successione, si ex testamento, si ab intestato: & summam, non absimiles aliis fiant, quos similes natura efficit: maxime cum & anteriore nostra lege hujusmodi nuptias permisimus, impares eas videri minime conce-

sonce-

concedentes. Dat. 9. cal. Novemb. *Constantinop.* post consulatum LAMPADII, & ORESTIS VV. CC. anno secundo. 532.

13. Idem A. Joanni P. P.

DE emancipatis filiis, qui (ex) sacro Rescripto partibus impertito hoc a suis genitoribus meruerunt, dubitatum est. §. 1. Cum (enim) Anastasiana lex jura fratribus legitima noscitur servare: si quis ex his sine testamento & liberis decesserit, utrumne ad fratrem, vel ad sororem ejus successio devolvatur: an ad superstitem patrem, (dubitabatur,) hujusmodi dubitationem compendioso responso duximus esse finiendam. Ideoque sancimus ad similitudinem maternarum rerum aliarumque, de quibus jam a nobis lex posita est, etiam hujusmodi hereditatem jure quidem domini ad fratres, vel sorores in totum pervenire, usumfructum autem (ejus) patri totum, si e priorem totum servaverit, si ad secundas migraverit nuptias, adquiri: si per sacrum oraculum emancipatio procedat, si alio legitimo modo a sacris paternis fuerint absoluti. §. 2. Cum enim & pater utitur usufructu, & votum ejus est, ad alios filios suas res pervenire: ea propter cum ex lege Anastasiana in alium articulum fratribus prospectum est, nunc a nobis in hac specie plenius (eis) subvenitur: ut pater habeat usufructum, fratres autem vel sorores dominium rerum relictarum; exceptis maternis rebus, in quibus si ex eadem matre fratres vel sorores sint, eos solos vocari oportet. Sin autem non superint, tunc ad similitudinem aliarum rerum in totam fraternitatem dominium earum cedere, ut sit apertissimus in omnibus tractatus, & non per differentiam personarum, vel rerum vacillare noscatur. Dat. cal. Novemb. *Constantinop.* post consulatum LAMPADII & ORESTIS VV. CC. anno secundo. 532.

14. Idem A. Joanni P. P.

LEge duodecim Tabularum bene humano generi prospectum est, quæ unam consonantiam tam in maribus quam in foeminis legitimis, & in eorum successione, necnon & in liberis observandam esse existimavit: nullo discrimine in successione habito, cum natura utrumque corpus ediderit, ut maneat suis vicibus immortale, & alterum alterius auxilio egeat, & uno semoto, & alterum corrumpatur. Sed posteritas dum nimia utitur subtilitate, non piam induxit in differentiam, sicut Julius Paulus in ipso principio libri singularis, quem ad Senatusconsultum Tertullianum fecit, apertissime docuit. Cui enim ferendum est, ab intestato successione suas quidem filias ad similitudinem masculæ sobolis in parentis vocari successione, & iterum germanas jure consanguinitatis eandem sibi vindicare prærogativam, deinceps autem legitimas foeminarum personas, si jura consanguinitatis non possident (a) successione legitima repelli, cum maribus eadem successio pateat? Quare enim patris soror non ad successionem filii fratris sui una cum masculis vocatur, sed aliud jus in amitis, aliud in patris observatur? Vel quæ ratione fratris filius ad successionem patris vocatur, germana autem ejus ab eadem successione recluditur? Hujusmodi itaque legis anti-

Tom. II.

quæ reverentia & nos anteponi novitati legis censemus: & sancimus, omnes legitimas personas (id est, per virilem sexum descendentes) siue masculini, siue foeminini generis sint, simili modo ad jura legitimæ successionis ab intestato vocari secundum gradus sui prærogativam: non ideo excludendas, quia consanguinitatis jura secundum germanæ observationem non habeat. Cum enim unius sanguinis jura remaneant per virilem sexum incorrupta: quare naturam offendimus, & legitimo juri derogamus? cum & aliam maximam injuriam res in se continet, plerisque quasi vulnus intestinum incognitum. Cum enim, & ad ipsarum mulierum successionem masculi jure agnationis vocantur: quis patiat eorum quidem hereditatem ad eos legitimo jure deferri; ipsas vero nec invicem libi, nec masculis eodem jure posse succedere: sed propter hoc solum puniri, quod foeminæ natæ sunt, & paterno vitio (si hoc vitium est) prolem innocentem gravari? §. 1. In his igitur casibus Legem duodecim Tabularum sequentes, & novum jus novissimo jure corrigentes, etiam unum gradum pietatis intuitu transferri a jure cognationis in legitimam volumus successionem: ut non solum fratris filius, & filia (secundum quod jam definimus) ad successionem patris sui vocentur: sed etiam germanæ consanguineæ, vel sororis uterinæ filius, & filia soli, & non deinceps personæ una cum his ad jura avunculi sui perveniant: & mortuo eo, qui patruus quidem est fratris sui filius, avunculus autem sororis suæ soboli, simili modo ex utroque latere succedant, tanquam (si) omnes legitimo jure veniant: scilicet ubi frater, & soror superstites non sunt. His enim personis præcedentibus, & hereditatem admittentibus, cæteri gradus remaneant penitus semoti. † Illo proculdubio observando, ut successio non in stirpes, sed in capita dividatur, & is gradus in ordinem legitimum transferatur: cæteris omnibus successione secundum jus usque ad præsens tempus observatum in suo statu manentibus. Si qui autem casus jam evenerunt: secundum quod pristina jura volebant, eorum fiat distributio. Dat. 5. cal. Decemb. post consulatum LAMPADII, & ORESTIS VV. CC. 532.

15. Idem A. Joanni P. P.

Meminimus antea divinam (nos) promulgasse Constitutionem, per quam ad vestigia Legis duodecim Tabularum totam progeniem ex legitima sobole descendantem, siue masculinam, siue foemininam legitimo jure hereditatem adipisci sanximus: ut quemadmodum ipsis a legitimis personis succeditur, ita & ipsæ legitimarum personarum amplectantur successionem. In qua Constitutione unum gradum ex cognatis in jus legitimum reduximus, id est, germanæ (consanguineæ) filios, & filias, & sororis uterinæ filios, ac filias. Quam Constitutionem in suo robore permanere censemus, cum & in nostris Constitutionibus tenor ejus a nobis relatus est. Sed subtiliore tractatu habito, necessarium duximus, & si quid ex prætoris jurisdictione frugi inventum est, & hoc cum perfectissima definitione disposito nostras Le-

Qq

ges

ges ampliari. §. 1. Cum igitur Prætozem filium emancipatum, licet subtili jure capite fuerat deminutus, attamen in patris successionem sine ulla deminutione vocare, manifestum est: non eodem autem jure etiam ad fratrum suorum successiones ab eo vocabatur, sed nec filii ejus jure legitimo suis patruis succedebant: necessarium duximus hoc primum corrigere, & legem Anastasianam justo incremento perfectam ostendere: ut emancipati filius, & filia, non solum in paternis (bonis) ad suorum similitudinem succedant: sed etiam in fratrum, vel sororum suarum successione (sive omnes sui, sive omnes emancipati sint, sive mixti) æquo jure invicem sibi succedant, & non secundum legem Anastasianam partem aliqua deminuta. Et hæc quidem de filiis emancipatis sancire, bellissimum nobis visum est. §. 2. Sed nec fratrem, vel sororem uterinos concedimus in cognationis loco relinqui: cum enim tam proximo gradu sunt, merito eos sine ulla differentia, tanquam si consanguinei fuerant, cum legitimis fratribus & sororibus vocandos esse sancimus: ut secundo gradu constituti, & legitima successione digni reperti, aliis omnibus, qui sunt ulterioris gradus, licet legitimi sint, præcellant. Et hæc quidem de secundi gradus successione satis abundeque a nobis cum summa utilitate disposita sunt. §. 3. Cum autem tertio gradui ex transversa linea fuerit locus, ubi patruis, & filiis fratrum, & sororum (locum) antiquitas dedicavit: una cum illis tam emancipati fratris, quam emancipatæ sororis filium tantummodo, & filiam, sive emancipatos, sive suos patribus (suis) constitutos, & neminem alium ulterius: necnon fratris uterini & sororis germanæ, vel uterinæ filium & filiam tantummodo ex legitima linea invicem vocari censemus, sicut jam sanximus: ut omnes, qui vel ab antiquo jure, vel a nostra liberalitate in legitimorum quidem positi sunt prærogativa, & eodem tertio gradu sunt, simili jure vocentur. Successionis videlicet jure & in hac parte servando: ut si qui ex secundo gradu vocati renunciaverint hereditati, & noluerint eam adire, nullusque alius sit in secundo gradu, qui succedere potest, & vult: tunc hi, quos præsentis lege enumeravimus ex tertio gradu, in locum recusantium succedant. † Illo etiam observando, ut successio non in stirpes, sed in capita dividatur: cæteris omnibus successionebus secundum jus usque ad præsens tempus observatum procedentibus, & nullo ex cognatis supra memoratos gradus ad juris agnatiui formam redigendo, sed suum ordinem suamque proximitatem retinente incorruptam. §. 4. Quas autem personas ex jure cognationis in legitimas successiones transveximus, eas etiam tutelæ gravamini vicissim supponimus, scilicet si masculi sint, & perfectæ ætatis, secundum nostræ constitutionis tenorem: ut non solum lucrum sentiant, sed etiam gravamini subjungantur. §. 5. Si qui autem casus jam evenerunt, & per judicalem sententiam, vel amicabilem transactionem sopiti sunt, nullam sentiant ex hac lege retractationem. Dat. Idib. Octobr. Constantinop. DN. IUSTINIANO A. PP. 4. & PAVLINO 5. C. C. COSS. 534.

TIT. LIX.

COMMUNIA DE SUCCESSIONIBUS.

1. Imp. DIOCLET. & MAXIM. AA. & CC. Varianæ.

SCire debuisti, fratre emancipato potiore eam, quæ in familia mansit, in alterius emancipati bonis non haberi: sed eos pariter, si solenniter petierint, bonorum possessionem, succedere. S. 15. cal. Jun. Sirmii, CC. COSS.

2. Idem AA. & CC. Apollinari.

SI pater tuus propius sobrino tuo agnato constituto, & intestato defuncto, civili jure adita hereditate; vel hoc ab initio non interveniente, seu capitis deminutione perempto, solenniter bonorum possessione admissa, successit; ac tibi patris tui quæsitæ hereditas est: adire Præsidem provinciæ debes, ac tutorem ejus de tutela convenire. Dat. 14. cal. Jun. Verona, AA. & COSS.

3. Idem AA. & CC. Ulpianæ.

Vitrico privigni successionem intestato civili, vel honorario jure non deberi, certissimum est. S. 15. cal. Mart. Sirmii, CC. COSS.

4. Idem AA. & CC. Asterio.

Servus successores habere non potest. Dat. Non. April. CC. COSS.

5. Idem AA. & CC. Justinæ.

AMitæ, cui successisse filios suos proponis, hereditatem tuo nomine non recte petis. Sed quoniam hos (etiam) intestatos diem functos adseveras: siquidem hi, quos privignos ejusdem amitæ dicis, eorum consanguinei faciunt, fratres tam agnationis, quam cognationis jure secundo gradu constitutos tibi præferri non ambigitur. Nam si amitinis tuis alio etiam patre natis, nunquam eorum matris privigni sunt: admisisse te bonorum possessionem probans, eorum vindicæ successionem. S. 12. cal. Mart. CC. COSS.

6. Idem AA. & CC. Publicano.

AVunculo priori, qui est (in) tertio gradu, quam consobrino, qui sequentem occupat, deferri successionem intestati, certi juris est. Supposita cal. Octobr. CC. COSS.

7. Idem AA. & CC. Nicolao.

Adinitatis jure nulla successio permittitur. S. Idib. Octobr. CC. COSS.

8. Idem AA. & CC. Julia.

Antequam scriptus (heres) cujusunque portionis capax repudiet hereditatem, vel alia ratione quærendæ facultatem amittat: ei, qui testamentum reliquit, intestato nemo succedit. Igitur perspicis, quod testamentariæ successionis spe durante, intestato bona defuncti non recte vindicentur. S. 6. Idib. Mart. Retiarie, CC. COSS.

9. Idem AA. & CC. Sopatro.

Ancillæ dominus, liberi hominis, cum quo contubernium hæc habuit, per hanc conjunctionem successionem vindicare non potest. S. 15. cal. Januar. Nicomedia, CC. COSS.

10. Idem AA. & CC. Danubio.

Nutritoribus hoc nomine, nec civili, nec honorario jure defertur hereditas. S. 6. cal. Januar. CC. COSS.

In AVTHENT. De statu & consuet. §. omnes peregrini. col. 10. const. fin.

OMnes peregrini & advena libere hospitentur, ubi voluerint. Et hospitati, si testari voluerint, de rebus suis liberam ordinandi habeant facultatem, quorum ordinatio inconcussa servetur. Si vero intestati decesserint, ad hospitem nihil perveniet; sed, bona ipsorum per manus Episcopi loci, si fieri potest, heredibus tradantur vel in pias causas erogentur. Hospes vero si aliquid ex talium bonis contra hanc Constitutionem nostram habuerit: Episcopo triplum restituat, quibus visum ei fuerit assignandum, non obstante statuto aliquo, aut consuetudine, seu privilegio, quæ hactenus contrarium inducebant. Si qui autem contra hanc nostram Constitutionem venire præsumpserint, eis de rebus suis testandi interdiciamus facultatem, ut in eo puniantur, in quo deliquerunt: alias, prout culpe qualitas exegerit, puniendi.

II. Imp. IUSTINIANVS A. Demostheni P. P.

Sancimus, quemadmodum de his rebus, quæ liberis in sacris constitutis ex occasione maritali acquisitæ sunt, certus destinatus est ordo; ut si quis ex his ab hac luce fuerit subtractus, pars ejus, quam lucratus fuerat, ad liberos ejus, vel nepotes concedatur; quibus non extantibus, ad fratres suos ex eodem matrimonio progenitos; vel si etiam non supersint, ad fratres ex aliis nuptiis procreatos: cumque nemo eorum fuerit relictus, tunc ad patrem perveniet: ita & de his, quæ materna linea per quamcunque occasionem, vel inter vivos, vel per ultimas dispositiones, vel ab intestato descendunt, similis ordo servetur: primo in filii, vel filiarum successionem posteritate ejus vocanda: eaque non inventa, fraterno confortio ejusdem, vel alieni matrimonii secundum prædictum ordinem arcessito: tunc ad ultimum locum pater a legibus conclametur, & sui filii non gratam hereditatem relictam, sed triste lumen sibi lugeat acquisitum. In omnibus videlicet (casibus) in superstitie sobole liberorum, & fratribus adhuc viventibus, qui ad hereditatem defuncti patrem antecedunt, usufructu rerum, quarum dominium ad eos pervenit, apud parentes remansuro. Dat. 15. cal. Octobr. Chalced. DECIO V. C. CONS. 529.

In AVTHENT. de confing. & uter. frat. §. 1. col. 6. tit. 13. al. 12. Novell. 84. cap. 1.

ITaque mortuo patrefamilias, si filius decedat intestatus, sine liberis, relictis fratribus & sororibus, aliis consanguineis, aliis uterinis, & quibusdam ex utroque parente conjunctis: in eos solos transmitti hereditatem, qui ex utroque latere conexi sunt.

TIT. LX.

DE BONIS MATERNIS, ET MATERNI GENERIS.

I. Imp. CONSTANTINVS A. Consulibus Prætoribus, Tribunis plebis, & Senatui S.

Res, quæ (ex) matris successione, sive ex testamento, sive ab intestato fuerint ad filios devolutæ, ita sint in parentum potestate, ut (utendi) fruendi (duntaxat) habeant in diem vitæ facultatem,

dominio videlicet earum ad liberos pertinente. † Parentes autem, penes quos matrum rerum utendi, fruendique (tantum) potestas est, omnem debent tuendæ rei diligentiam adhibere: & quod jure filiis debetur, in examine (per se, vel per procuratorem) poscere: & sumptus ex fructibus impigre facere, & litem inferentibus resistere: atque ita omnia agere, tanquam solidum perfectumque dominium (eis acquisitum fuisset,) & personam gerant legitimam, ita ut si quando rem alienare voluerint: emptor, vel is, cui res donatur, observet, ne unquam partem earum rerum, quas alienari prohibitum est, sciens accipiat, vel ignorans: docere enim pater debet, proprii juris eam rem esse, quam donat, aut distrahit: & emptori, si velit, fidejussorem licebit accipere: quia nullam poterit præscriptionem opponere filiis quandocunque rem suam vindicantibus. Dat. 15. calend. August. Aquileja, SABINO, & RVFINO COSS. 316. Recitata apud VECTIVM RVFINVM P. V. in Senatu, Non. Septemb. CONSTANT. A. P. & LICINIO COSS. 319.

In AVTHENT. de nupt. §. si vero expectet. ver. interminatur. col. 4. tit. 1. Novell. 22. cap. 23.

Nisi tricennale tempus transierit, quo possessor dominus fit, & detentatio accipientes dominos faciat, vel constituat: tempore incipiente filiis currere, ex quo sua potestatis esse apparuerint: nisi tamen aliquem impuberem ætas adjuvet.

2. Imp. ARCAD. & HONOR. AA. Florentio P. P.

Quicquid avus, avia, proavus, proavia (ex materna linea venientes) nepoti, nepti, pronepoti, pronepti, testamento, fideicommissio, legato, donatione, vel alio quolibet titulo largitionis, vel etiam intestati successione contulerint: pater filio, filiarumve integra illibataque custodiat, ut vendere, donare, relinquere, alteri obligare (sicut nec materna bona,) non possit, (usufructu duntaxat ad eum pertinente:) ita ut quemadmodum ipse super his (rebus) licentiam totius potestatis amittit: defuncto eo, filio, filiarumve præcipua computentur, nec ab illis, qui ex parte sunt coheredes, vindicentur. Dat. Idib. Octob. OLYBRIO, & PROBINO COSS. 395.

3. Imp. THEOD. & VALENT. AA. ad Senatum urbis Romæ.

Si viva matre emancipati sunt filii, & postea decessit mater: quoniam omni commodo destituitur pater, neque retinet usufructum, viriles ei inter filios (sive unus, sive plures sint) usus fructus tribuimus portiones. Sin vero mulier moriens alios ex filiis emancipatos a patre, alios in patria potestate dimiserit, in (hoc) casu dispari utetur maritus defunctæ beneficio. Quo casu utrique præscriptimus, id est, circa eorum quidem portionem, qui adhuc in sacris retinentur, usufructum ex legum autoritate retinebit (pater:) & præmium delatæ emancipationis, cum volet, accipiet: in eorum vero parte, quos exisse de potestate viva matre consulerit, usufructum virilis inter eos portionis secundum præscripta percipiet. † In nepotibus etiam, vel neptibus hoc observandum esse censemus, ut maritus qui uxore

mortua non extantibus filiis cum solis nepotibus, vel neptibus ex hac lege ad emolumentum vocandus est: si unus, vel una, pluresve nepotes ex filio uno, vel pluribus qui in potestate defecerunt, procreati sunt, hoc jure utatur, quod de filiis constitutum est. Nam licet hoc novum præsens lex constituat in nepotes: non tamen abs re est, ut in hoc casu deteriores esse nepotibus filii non sinantur. Habeat igitur avus veniens cum nepotibus in potestate durantibus usumfructum bonorum omnium quæ ex defunctæ aviæ successione delata sunt. Cum vero his quoque libertatem emancipatione largitur: similiter & ab ipsis (sicut de filiis constitutum est) præmium manumissionis accipiat; vel si ex pluribus alteros manumittit, alteros retinet, ex parte manumissorum legitimum præmium; ex parte vero in potestate manentium retineat usumfructum. † Quod si nepotes sint neptesve aut ex emancipato filio, aut ex filia procreati, aut ab ipso avia vivente sacris dimissi, idem avus virilis cum ipsis portionis habeat usumfructum. Si vero ex nepotibus neptibusve tempore quo in aviæ successionem vocantur, alii in avi sunt potestate, id est, mariti defunctæ, alii sui juris sunt: circa personas quidem eorum qui in potestate consistunt, & in usufructu consequendo, & in emancipationis præmio conquiendo, ratio supradicta servetur. In his vero qui sui juris sunt, facultas capiendi usufructus virilis inter eos portionis habeatur. † Eadem autem & de pronepotibus utriusque sexus sancimus: manente definitione quæ de singulis sancita est, si filii sint pariter ac nepotes. Dat. 7. Id. Novemb. THEOD. 13. & VALENT. 3. AA. COSS. 430.

4. Imp. LEO A. Callistrato P. P. per Illyricum. **O**mnem ambiguitatis confusionem amputantes, hac liquida, & compendiosa lege sancimus, circa usumfructum maternas rerum nullam esse differentiam, sive in priore matrimonio pater ex quo filios habuit, permanere voluerit, sive novercam filiis superinduxerit: legibus quæ de matris bonis latæ sunt, suam habentibus firmitatem. Patres igitur usumfructum maternas rerum, etiam si ad secundas migraverint nuptias, sine dubio habere debebant: nec ullam filiis, vel quibuslibet ex persona eorum contra patris improbam vocem accusationemque posse competere. Dat. calend. Septemb. ANTHEMIO A. 2. CONS. 468.

TIT. LXI.

DE BONIS, QUÆ LIBERIS IN POTESTATE PATRIS CONSTITUTIS EX MATRIMONIO, VEL ALIAS ADQUIRUNTUR, ET EORUM ADMINISTRATIONE.

1. Imp. THEOD. & VALENT. AA. ad Senatum urbis Romæ, post alia.

Cum venerandæ leges veterint patribus jure potestatis acquiri quicquid eorum filiis avus, avia, proavus, proavia, a linea materna venientes quocunque titulo contulissent: hoc quoque convenit observari, ut quicquid vel uxor marito non emancipato, vel maritus uxori in potestate positæ, quocunque titulo vel jure contulerit, sive transierit; hoc patri nullatenus acquiratur: atque ideo

in ejus tantum cui delatum est, jure durabit. Dat. 3. Id. Novemb. Ravennæ, THEODOSIO 12. & VALENTINIANO 2. AA. COSS. 426.

2. Idem AA. Hicetio P. P.

Constitutionis novæ capitulum clariore interpretatione sancimus, ut quæ per filios, nepotes, pronepotes, itemque filias, neptes, proneptes, quamvis in potestate sint, minime acquiri (patri) decrevimus a marito, vel uxore quocunque titulo collata, sive ultima transmissa voluntate: nullus ad id quoque pertinere existimet, quod ab ipso parente datum, (vel dotis) vel ante nuptias donationis causa, pro una ex memoratis personis præstitum fuerat, ut minime ad eum, si casus tulerit, revertatur. Prospiciendum est enim, ne hac injecta formidine, parentum circa liberos munificentia retardetur: sed ut his potestatis jure ad parentes reversis, cæterarum rerum, quæ ex substantia speciali conjugis ad superstitem devenerant, quamvis idem in sacris sit, fructu tamen solo atque usu parentibus deputato, dominium ei, qui a conjugis, vel quæ a marito meruit, reservetur, parente propter emancipationis beneficium, si voluerit, sicut in maternis rebus, vel quæ per eandem lineam veniunt, præmium habituro. Dat. 10. calend. Mart. FELICE & TAVRO COSS. 428.

3. Idem AA. Florentio P. P.

Quod scitis prioribus continetur, nec a filia, quæ in potestate est, donationem ante nuptias patri, nec a filio dotem acquiri, eo addito confirmamus, ut defunctis his adhuc in potestate patris, si liberis extantibus moriantur, ad liberos eorum eadem res jure hereditatis, non ad patres jure peculii transmittantur, nec per nepotes avo videlicet acquirendæ. † Sin autem idem nepos superstibus tam patre quam avo paterno diem suum sine liberis obierit: eorum dominium quæ ad ipsum ex matre, vel ab ejus linea pervenerint, non ad avum, sed ad patrem ejus perveniat: usufructu videlicet in hujusmodi casibus avo (dum supererit) reservando. Dat. 7. Idus Septemb. Constantinop. THEODOSIO A. 17. & FESTO COSS. 439.

4. Imp. LEO & ANTHEMIVS AA. Erythrio P. P.

Quæcunque res ad filium vel filiam, nepotes sive pronepotes utriusque sexus in potestate constitutos, ex priore, vel secundo, aut tertio, seu numerosiore conjugio pervenerint, ex dote, vel quacunque donatione, seu hereditate, vel legato vel fideicommissio: earum rerum usque in diem vitæ suæ pater, vel avus, vel proavus usumfructum habeant, easdem res quocunque modo alienandi, vel pignoris seu hypothecæ jure obligandi, facultate eis penitus interdicta: dominio videlicet earum apud filios & nepotes sive pronepotes utriusque sexus permanente, etiam si ex eodem matrimonio procreati non sint, ex quo eadem res ad parentes eorum, qui quæve in potestate sunt, fuerint devolutæ: Eo videlicet observando, ut morientium fratrum sororumve portiones, qui quæve ex eodem matrimonio progeniti vel progenitæ sunt, primo quidem ad liberos eorum (ut dictum est) si tamen fuerint, deinde his non extantibus, ad superstites tantummodo fratres vel sorores eorum

rum perveniant, aut ad superflitem, si ex iisdem fratribus aut sororibus unus unave remanserit. Omnibus autem qui ex eodem conjugio fuerint procreati, defunctis: tunc demum ad eos qui ex alio sunt matrimonio editi, easdem res pro virili pervenire statuimus: nulla autem ex memoratis personis existente, parentes eorum eas percipere. Parentibus vero quorum sub potestate sunt, usumfructum duntaxat habituris, memoratas res jure potestatis alienandi vel obligandi licentiam denegamus: non prohibendis iisdem liberis quandoque sui juris fuerunt, nulla temporali præscriptione obistente, easdem res omnibus modis vindicare: nisi forte postquam potestate parentum eos contigerit liberari, tantum temporis effluxerit, ut ex continua & inconcussa tenentis possessione eorum intentio excludatur. Dat. 5. calend. Mart. MARTIANO & ZENONE COSS. 469.

5. lidem AA. Nepotiano Magistro militum Dalmatæ.

NON sine ratione de negotio quod inter matremfamilias, cujus vestra suggestio meminit, & germanum ejus vertitur, magnitudo tua diversis legibus ex utraque parte prolatis, nostram credidit consulendam esse Clementiam; cum mulier didicisset consulendam esse Clementiam; cum mulier diversis juris lectionibus idem intelligi maritum, & sponsum niteretur probare: germanus (autem) mariti nomen illi soli, qui nuptias contraxisset, ex recitatione Constitutionis divorum retro Principum Theodosii & Valentiniani (qua cavetur, quicquid maritus, vel uxor in potestate constituti invicem sibi reliquerint, non patri acquiri, sed ad eorum jus pertinere) imponere. Quamvis ergo significatione nominis maritus vel uxor post contractum matrimonium intelligatur, ex quo videlicet inducta est dubietas: attamen quia consequens est ambiguas atque legum diversis interpretationibus titubantes causas benigne atque naturalis juris moderamine temperare: non piget nos in præsentiquoque negotio, de quo sublimitas tua suggestit, æquitati convenientem Juliani tantæ existimationis viri atque disertissimi Jurisperiti opinionem sequi: qui quidem de dotali prædio tractatu proposito; idem jus tam de uxore quam de sponsa observari arbitratus est: licet lex Julia de uxore tantum loquatur. Qua ratione tam sponsalitiæ donationem, quam hereditatem, quam memoratus sponsum suam sponsam lucrari voluit, non acquiri patri, sed ad eam pervenire, benignius esse perspicimus. Dat. cal. Jun. LEONE A. 5. CONS. 471.

6. Imp. IUSTINIANVS A. Demosth. P. P.

CUM oportet similem providentiam tam patribus, quam liberis deferri: invenimus autem in veteris juris observatione multas esse res quæ extrinsecus ad filiosfamilias veniunt, & minime patribus acquiruntur: quemadmodum in maternis bonis, vel quæ ex maritali lucro ad eos perveniunt, ita & in his, quæ ex aliis causis filiisfamilias acquiruntur, certam introducimus definitionem. Si quis itaque filiusfamilias, vel patris sui, vel avi, vel proavi in potestate constitutus, aliquid sibi acquisierit, non ex ejus substantia, cujus in potestate sit, sed ab aliis quibuscunque causis, quæ ex liberalitate fortunæ, vel laboribus suis ad eum per-

veniant: eas suis parentibus non in plenum sicut antea fuerat sancitum, sed usque ad usumfructum solum acquirat, & eorum ususfructus quidem apud patrem, vel avum, vel proavum, quorum in sacris sit constitutus, permaneat: dominium autem filiisfamilias inhæreat, ad exemplum, tam maternas, quam ex nuptialibus causis filiisfamilias adquirentium rerum. Sic etenim & parenti nihil derogabitur, ususfructum rerum possidenti: & filii non lugebunt, quæ ex suis laboribus sibi possessa sunt, ad alios transferenda aspicientes, vel ad extraneos, vel ad fratres suos, quod etiam gravius multis esse videtur: exceptis castrensibus pecuniis, quorum nec ususfructum patrem, vel avum, vel proavum habere, veteres leges concedunt: in his enim nihil innovamus, sed vetera jura intacta servamus: eodem observando etiam in his pecuniis, quæ quasi castrensia peculia ad instar castrensium peculii accesserunt.

In AVTHENT. ut lic. mat. & avia. in princ. col. 8. tit. 18. al. 13.

EXcipitur, quod eis datur, vel relinquitur ab aliquo parentum, conditione hac adjecta, ne ad patrem perveniat ususfructus.

In AVTHE. T. de heredibus ab intest. ven. §. si vero cum. col. 9. tit. 1. Nov. 18. cap. 2.

Item hereditas fratris, sororisve, ad quam una cum patre admittitur, & forsan si aliunde quaratur lege prædicta.

In AVTHENT. ut nulli jud. §. quia vero. col. 9. tit. 17. al. 9. cap. 11.

Idem est in his, quæ ex lege deferuntur liberis, parentibus præsumptibus solvere matrimonium sine causis lege definitis.

§. 1. Sub hac tamen definitione hunc legis articulum inducimus, (ut) in successione quidem earundem rerum, quæ extrinsecus filiisfamilias acquiruntur, jura eadem observentur, quæ in maternis, & nuptialibus rebus statuta sunt. §. 2. Non autem hypothecam filiisfamilias adversus res patris viventis adhuc, seu jam mortui sperare audeant, nec ratiocinia ei super administratione inferre: sed tantummodo alienatione, vel hypotheca suo nomine partibus denegata, rerum habeat parens plenissimam potestatem, uti fruique his rebus, quæ per filiosfamilias secundum prædictum modum acquiruntur, & gubernatio (rerum) earum etiam sit penitus impunita: & nullo modo audeat filiusfamilias, vel filia, vel deinceps personæ vetare eum, in cujus potestate sunt, easdem res tenere, aut quomodo voluerit gubernare: vel si hoc fecerint, patria potestas in eos exercenda est: sed habeat pater, vel alia personæ, quæ superius enumeratæ sunt, plenissimam potestatem uti frui, gubernareque res prædicto modo acquiras. † Et si quid (ex) usu earum pater, avus, vel proavus collegerit: habeat licentiam, quemadmodum cupit, hoc disponere, & in alios heredes transmittere: vel si ex earum (rerum) fructibus res mobiles, vel immobiles, vel semoventes comparaverit, eas etiam quomodo voluerit, habeat, & transmittat, & in alios transferat, sive extraneos, sive liberos suos, seu quamlibet personam. † Sin autem res sibi memorato modo acquiras parens noluerit retinere, sed apud filium, aut filiam,

filiam, vel deinceps personas reliquerit: nullam post obitum ejus licentiam habeant heredes alii patris, vel avi, vel proavi eundem usumfructum, vel quod ex hoc ad filiosfamilias pervenit (utpote patri debitum) sibi vindicare: sed quasi diuturna donatione in filium celebranda, qui usumfructum detinuit, quem patrem ejus habere oportuerat, ita causa intelligatur, ut eundem usumfructum post obitum patris ipse lucretur: parente jus exactio- nis, quasi sibi debita a filio, qui usumfructum consensu ejus possidebat, suæ posteritati, vel suc- cessioni minime transmittente: quatenus in omni pace inter se successio ejus permaneat, nec alter- cationis cujusdam (maxime inter fratres) oriatur occasio. §. 3. Cum autem Constantiniana lege cautum erat, si filiosfamilias ab his, qui eos in po- testate habent, nexu paterno per emancipationem liberentur, debere patrem tertiam partem bono- rum, quæ acquiri non solent, quasi remuneratio- nis gratia a filio accipere, vel retinere, & ex hac causa iterum pars non minima substantiæ libero- rum adimebatur: sancimus hujusmodi casu inter- veniente, & emancipatione liberis imposita, non tertiam partem domini rerum minime acquisita- rum, sed dimidiam ususfructus apud majores, qui emancipationem donant, residere: exceptis & in hoc casu castrensibus, & quasi castrensibus tan- tummodo pecuniis, quibus nihil ex hac causa di- minuitur. Sic enim nec liberis cujuscunque sexus aliquid domini auferetur, & partibus amplioris patrimonii ususfructus assignabitur. Hoc obti- nente, & si in emancipatione sibi parentes hoc minime servaverint: sed nisi specialiter, vel in emancipatione huic præmio renuntiaverint, vel donatione facta sese & ab hujusmodi beneficio alie- naverint, & in liberos hoc transtulerint: manere apud eos etiam tacentes jus, & beneficium usus- fructus retinendi: ut post obitum eorum ususfru- ctus in omnibus memoratis causis ad eos perve- niat, quorum dominium est: scilicet, secundum quod jam diximus: in successione eorum omni- bus servandis, quæ (de) maternis, & nuptialibus bonis consultissimis legibus definita sunt. §. 4. Sed cum tacitas hypothecas tam veteres leges in qui- busdam certis casibus introduxerunt, quam nos in maternis, cæterisque donationibus, quas servare necesse est, & dubitabatur: ex quo tempore hy- pothecas competere oportet, utrumne ab initio, an ex eo (tempore,) ex quo male aliquid ge- stum est? compendiosa narratione interpretamur, initium gerendæ, vel deferendæ administrationis, vel observationis esse spectandum, & non tempus, ex quo male aliquid gestum fuerit. Recitata in novo consistorio palatii DN. Justiniani. Dat. 3. cal. Novemb. DECIO V. C. CONS. 529.

7. Idem A. Juliano P. P.

Cum multa privilegia Imperialibus donationi- bus jam præstita sunt, dignum incrementum & his conferre nostra dignata est Clementia. Si quis igitur a Serenissimo Principe, vel a piissima Augusta, sive masculus, sive femina donationes sit consecutus, vel consecuta, sive mobilium, sive immobilium, sive se moventium rerum, filiosfamilias tamen constitutus, vel consti-

tuta, habeat hujusmodi res omni acquisitio- ne absolutas, & nemini eas acquirat, neque ea- rum ususfructum pater, vel avus, vel proavus sibi vindicet, sed ad similitudinem castrensium peculii omnem facultatem in eas filii, vel filiosfamilias habeant. Ut enim Imperialis forma omnes su- pereminet alias, ita oportet & Principales libera- litates culmen habere præcipuum. Dat. propo- sita 12. calend. April. Constantinop. LAMPADIO, & ORESTE VV. CC. CONS. 530.

8. Idem A. Joanni P. P.

Cum non solum in maternis rebus, quæ filio- familias deferuntur, sed etiam de aliis omni- bus, quæ acquisitionem effugiunt (& maxime post novellam nostri numinis legem, (quæ) omnia, quæ extrinsecus ad filiosfamilias perveniunt, (&) non ex paterna substantia (sunt,) non esse acqui- renda patribus statuit, nisi tantummodo ad usus- fructum) varix altercationes exortæ sint, & variis eventus, variusque continetur tractatus, & sem- per in judiciis versantur: necesse est utiliter, & aper- tissime omnia dirimere. † Sancimus itaque, in omnibus rebus quæ effugiunt quidem domini acquisitionem, sed ususfructus tantummodo patri offertur: vel aliis parentibus a filiofamilias cu- juscunque gradus vel sexus, sive pater adire filio- familias integræ ætatis compellit, & ille re- clamandum existimat, sive filiusfamilias adire cupit, & pater in contrarium inclinatur: liberam habere licentiam, & patrem ipsum sibi adire heredita- tem recusante filio, & omne sive damnum, sive lucrum in suam habere fortunam, nullo ex hoc præjudicio filio generando. † Sive e contra pater recusante filius adire hereditatem voluerit: nullam acquisitionem, nec ususfructum patri of- ferri, sed ipsum filium sibi impulare, si quid ex hoc contigerit: nulla actione, neque contra pa- trem danda, ubi adversus ejus voluntatem filius hereditatem, vel legatum, vel fideicommissum, vel aliud quicquam ex quocunque titulo, sive do- nationis, sive contractus (alterius) sibi acquire- re maluerit: neque adversus filium simili modo actione extendenda, ubi recusante eo, pater sua auctoritate hæc sibi vindicet: hujusmodi aditionis tramite ex præsentī lege patri competente: sed habeat pater omnem licentiam, & actiones move- re & ab aliis pulsari, ubi ad eum totum commo- dum advenit: & filius simili modo in agendo, & pulsando solus habeat, & detrimentum, & com- modum. Necessitate per officium (Judicis) pa- tri imponenda tantummodo filio consentire, vel agenti, vel fugienti, ne judicium sine patris vo- luntate videatur consistere. Et hoc quidem si ple- næ ætatis filius est, qui paternam voluntatem se- qui non patitur. §. 1. Sin autem in secunda æta- te adhuc filius est, & hereditate ei delata pater consentire adeunti hereditatem noluerit, vel pater volente ipse reclamaverit: si quidem recusaverit filius, licentiam damus patri simili modo heredi- tatem adire, & eam pleno jure habere his omni- bus quæ superius diximus, locum habentibus. Sin autem pater recusante filius adire maluerit: damus quidem licentiam ei hoc facere. Nolente autem patre res filii gubernare propter causæ necessitatem

tem; habeat facultatem filius adire competentem Judicem, & ab eo petere curatorem hereditati dari, per quem gubernatio rerum ad eam delatarum procedat: in utroque casu in integrum restitutionis auxilio minime ei denegando. §. 2. Similique modo & in milite filiofamilias qui recusaverit aditionem hereditatis, quæ ei ex castrensibus occasionibus veniat; patri danda licentia adire hereditatem, ut ad ipsum perveniat pleno jure, tam per usumfructum, quam per dominium eandem hereditatem possessorum, quasi ipse pater ab initio fuisset heres institutus, eo videlicet subjacente omnibus oneribus hereditariis, & omnia commoda habituro, & ad filium nullo periculo redundante. Et hæc quidem in his casibus observanda sunt, quibus discordia inter patrem & filium vertitur. §. 3. Ubi autem in unum voluntas eorum concurret, & pater usumfructum, & filius habeat proprietatem: & in agentibus & fugientibus pater quidem suscipiat actiones, & moveat, cujuscunque ætatis filius inveniatur. Adhibeatur autem etiam filiorum consensus, nisi adhuc in prima ætate sunt constituti, vel longe absunt, sumptibus videlicet a patre propter rerum incrementa faciendis: cum eam nuda proprietas apud filium inveniatur, ex qua substantia possibile est eum sumptus litis dependere? §. 4. Sin autem æs alienum ex defuncti persona descendit, cum etiam apud Veteres hæc esse substantia intelligatur, quæ post detractum æs alienum supersederit: habeat pater licentiam ex rebus hereditariis (primum quidem mobilibus, sin autem non sufficiunt, ex immobilibus) sufficientem partem nomine filii vendicare, ut illico reddatur æs alienum, & non usufructum onere prægravetur. Quod si pater hoc facere supersederit, ipse usufructus vel ex redditibus, vel ex substantia sua omnimodo dare compelletur. Sin autem legata, vel fideicommissa, sive annalia sive semel relicta imminant hujusmodi personis: siquidem tales redditus sunt, qui sufficiunt ad annalia legata, pater ex hujusmodi redditibus hoc dependere compelletur. Sin autem non habeat substantia sufficientem redditum ad legatorum, vel fideicommissorum præstationem, vel minime redditus, vel alias accessiones contineat, sint tamen res mobiles, vel immobiles, steriles quidem, non tamen inutiles, veluti domus in provinciis pretiosæ, vel ubicunque posita (ædificia, vel) suburbana, ex quibus hujusmodi legata possint explicari, licentia dabitur patri sufficientem partem eorum similiter filii nomine vendere, & satisfacere legatis. † Hoc proculdubio observando, ut & mancipia ipse usufructuarius alere debeat, & omnia circa usufructum facere, quæ nullo modo proprietatem possint deteriore facere: paterna reverentia eum excusante, & a ratiociniis, & a cautionibus, & ab aliis omnibus, quæ ab usufructuariis extraneis a legibus exiguntur secundum Constitutionis tenorem, quam super hujusmodi casibus tulimus. §. 5. Ipsum autem filium, vel filiam, filios, vel filias, & deinceps, alere patri necesse est, non propter hereditates, sed propter ipsam naturam, & leges quæ & a parentibus alendos esse liberos imperaverunt, & ab ipsis liberis parentes, si inopia ex utraque parte vertitur. Sed pater quidem in

prædictis tantummodo causis habeat licentiam (rite) res filiorumfamilias vendere filii nomine: vel si emptorem non invenerit, (rite pignori) supponere, nullo modo licentia concedenda filiis eadem venditiones, vel hypothecas retractare. Non autem licentia parentibus danda extra memoratas causas, res quarum dominium apud eorum posteritatem est, alienare, vel pignori vel hypothecæ titulo dare: sed si hoc fecerint, scituris, quod necesse est eos in legum laqueos incidere, quibus hujusmodi venditiones, vel hypothecæ sunt interdictæ: exceptis videlicet (rebus) mobilibus, vel immobilibus illis, quæ onerosæ hereditati sunt, vel quocunque (modo) damnosæ, quas sine periculo vendere patri cum paterna pietate licet: ut pretium earum vel in res, vel in causas hereditarias procedat, vel filio servetur. † Filiis autem familias in his (duntaxat) casibus, in quibus usufructus apud parentes constitutus est, donec parentes vivunt, nec de iisdem rebus testari permittimus, neque citra voluntatem eorum, quorum in potestate sunt, ulla licentia eis concedenda dominium rei ad eos pertinentis alienare, vel hypothecæ titulo dare, vel pignori assignare. Melius enim est coarctare juveniles calores, ne cupidini dediti tristem exitum sentiant, qui eos post dispersum expectat patrimonium. Cum enim (sicut dictum est) parentes alere eos secundum leges & naturam compellantur, quare ad venditionem rerum suarum profligare desiderant? §. 6. Ubi autem puerilis ætas patri licentiam præstat etiam sine consensu filii hereditatem nomine ejus adire: si hoc fecerit (pater, damus) quidem filio in integrum restitutionem, postquam patria fuerit potestate liberatus, vel adoleverit: patrem autem (omnibus) oneribus hereditariis licet nomine filii adiit, modis omnibus illigamus. Quare enim talem hereditatem adiit: qualem nec ipse, nec nunc filius idoneam sibi esse existimat? Non autem filio damus licentiam, si in integrum restitutionem petat, respuendam credens esse hereditatem, adhuc minoribus curriculum instantibus, iterum per aliam restitutionem adire præfatam hereditatem, *ne ludibrio leges ei fiant: sapius eandem & amplecti & respuere hereditatem cupienti.* Si enim quod pater fecit, (filius) ratum non habuit, & propter hoc restitutus est: quomodo ferendus videatur iterum iudicium amplectens, quod post patris voluntatem contraria affectione aspernandum esse existimavit? † Sin vero pater quidem hereditatem repudiaverit infante filio constituto, ipse autem filius postea vel adhuc in sacris constitutus, vel patria potestate liberatus, adeundam esse crediderit eandem hereditatem: licentiam damus ei, vel si sui juris efficiatur, tutoribus ejus, vel curatoribus hereditatem adire, nullo præjudicio ex recusatione paterna ei generando: simili modo & in hac parte nulla ei, vel tutoribus, vel curatoribus ejus licentia concedenda contra priorem suam voluntatem in integrum restitutionem petere. † Quæ & in legatis, & in fideicommissis, tam specialibus, quam per universitatem relictis, & in aliis causis, quas supra enumeravimus, similibusque eis observanda sunt. In servis autem, qui filiis, (vel filiabus familias) donantur, sive

constante matrimonio, siue ab extraneis sub ea conditione, ut statim eos in libertatem perducant: nullum impedimentum paterna faciat auctoritas. Qualis enim ususfructus potest ei acquiri, qui momentarius esse ostenditur? Si enim in ipso momento necesse habeat eum & possidere, & libertate donare, in talem hominem, qualis ususfructus patri potest acquiri?

TIT. LXII.

DE HEREDITATIBVS DECVRIONVM, (NAVICULARIORVM, COHORTALIVM MILITVM, ET FABRICENSIVM.)

1. Imp. CONSTANTINVS A. Mastichiano
Præfesto annonæ.

Si quis navicularius sine testamento & liberis, vel successoribus defunctus sit: hereditatem ejus non ad fiscum, sed ad corpus naviculariorum, ex quo fatali sorte subtractus est, deferri præcipimus. PP. decimo quarto calend. *Lastrone*, CONSTANTINO A. 7. CONSTANT. Cl. C. Consulibus 354.

2. Idem A. Bonoso magistro Equitum.

Universis tam legionibus, quam vexillationibus comitatensibus seu cuneis insinuare debetis, ut cognoscant, cum (eorum) aliquis fuerit rebus humanis exemptus, atque intestatus, (si) sine legitimo herede decesserit, ad vexillationem, in qua militavit, res ejusdem necessa-

rio pervenire. Dat. 7. Id. Maji, *Hierapoli*, RVFINO & EVSEBIO COSS. 347.

3. Idem A. Rufino P. P.

Si quis cohortali conditione gravatus, sine testamento, vel quolibet successore ultimum diem obierit; successionem ejus non ad fiscum, sed ad cæteros cohortales ejusdem Provinciæ pertine ne jubemus. Dat. 5. calend. Januar. LIMENIO & CATVLINO COSS. 349.

4. Imp. THEOD. & VALENT. AA. Florentio P. P.

In testatorum curialium bona, si sine heredemorianantur, ordinibus patriæ eorum adipisci præcipimus. Dat. 5. Idib. Mart. FLORENTIO & DIONYSIO COSS. 429.

5. Idem AA. & CC. Aureliano comiti
rerum privatarum.

Si quis fabricensis sine liberis, vel legitimo herede decesserit non condito testamento: ejus bona cujuscunque summæ sint, ad eos pertinere (sancimus,) qui velut creditores decedentium attinentur, qui fisco pro intercepto respondere coguntur. Hoc enim facto contingit, ut & Reipublicæ ratio salva permaneat: & fabricenses collegarum suorum solatiis perfruantur, qui damnae detrimentis tenentur obnoxii.

LIBER SEPTIMUS.

TIT. PRIMVS.

DE VINDICTA (LIBERTATE,) ET APVD CONCILIVM MANVMISSIONE.

1. Imp. ANTONINVS A. Tertio.

Eorum, qui apud codicillum manumittuntur, post causam a Judicibus probatam, & manumissionem secutam, non solet status in dubium revocari, si dicantur falsa demonstratione liberati.

2. Imp. DIOCLETIANVS & MAXIMIANVS
AA. & CC. Sallustio.

Nihil civitati Romanæ semel præstitæ vel addere, vel detrudere secundam manumissionem potuisse certissimum est. Dat. Prid. cal. Maji, AA. CC.

3. Idem AA. & CC. Attonitæ.

Nec mulierem per maritum, nec alium per procuratorem (vindiçta) manumittere potuisse non est ambigui juris.

4. Imp. CONSTANTIVS A. Maximo P. P.

Apud concilium (nostrum,) vel apud Consules, Prætores, (Præfules,) Præsides, Magistratusve earum civitatum, quibus hujusmodi jus est, adipisci potest patronorum judicio sedula servitus libertatem.

TIT. II.

DE TESTAMENTARIA MANVMISSIONE.

1. Imp. SEVERVS & ANTONINVS AA. Primo.

Si codicillos major viginti annis fecisset, confirmationis tempus libertati non nocere, certum est: nec enim potestas juris, sed judicii consideratur.

2. Idem AA. Phileto.

Ex testamento defuncti libertates præstari non possunt hereditate non adita, vel si rei memoria propter crimen, quod morte non interciderit, damnata est.

3. Idem AA. Euphrosyno.

Libertas testamento (defuncti) data, adita hereditate contingit, & licet heres scriptus per in integrum restitutionem abstinerit hereditate, (tamen) nihil ea res libertati obest. S. 17. cal. Maji, APRO & MAXIMO COSS. 208.

4. Idem AA. Archelao.

Cum testamento directam libertatem pater tuus sit consecutus: quamvis ei heres extiteris, frustra tamen rationes quas tempore servitutis gessit, ut reddas, compelleris, cum non ea conditione acceperit libertatem. Is autem, cui libertas seu fideicommissaria, seu directa, si rationes reddidisset, relicta est: ante reliqua illata, & ea, quæ malo consilio amota sunt, ad libertatem non potest pervenire. Sin autem non debitor ex rationibus fuerit repertus: post aditam hereditatem quasi puram libertatem consequitur. Proposita 7. calend. Decemb. LÆTO. 2. & CEREALI COSS. 216.

5. Imp. ALEXAND. A. Quintiliano.

In fraudem creditorum testamento datae libertates, quamvis debitori heres, qui solvendo est, extiterit: per legem Æliam Sentiam non valent.

6. Imp. GORDIANVS A. Pisistrato.

Si hereditas ejus, a quo testamento dicis te esse manumissum, ob æs alienum spernitur ab heredibus: conservandæ libertatis gratia non injusta ratione

ratione creditoribus hereditariis satis offerens, iudicium testatoris observari tibi postulabis: maxime cum id etiam a divo Marco consultissimo Principe sit constitutum, quod in extranei quoque persona observari oportet.

7. Idem A. Justæ.

Contra voluntatem matris tuæ libertatem in eum conferre, quem illa liberum fieri prohibuit, non debes, ne videaris iura pietatis violare.

8. Impp. PHILIPPVS A. & PHILIPPVS C. Tremellio.

Cum testator libertatem tempore nuptiarum filii sui, vel filiae, servo dari iussit: non tempus præstandæ libertatis præstituit: sed potius conditioni locum fecit, ut non insecutis nuptiis libertas jure posci non possit.

9. Imppp. CARVS, CARINVS & NVMERIANVS AAA. Mauro.

Servo tuo defunctus, licet te heredem scripseris proponitur, directam tamen libertatem non potuit dare: jure enim directo libertatem servis alienis nemo potest dare.

10. Impp. DIOCLETIANVS & MAXIMIANVS AA. & CC. Germano.

Directis verbis jure data libertate, non solum impositione pilei, sed & adita hereditate, (si nulla juris impediatur constitutio) liberti constituuntur Orcini.

11. Idem AA. & CC. Laurinæ.

Si jure non subsistit testamentum: in hoc nec libertates (cum non fuisse adjectum, ut pro codicillis scriptum valeret, proponas) recte datas constabit.

12. Idem AA. & CC. Rhyso.

Si heredes jure facto testamento solenniter adierint hereditatem: ex testamento tibi libertas quaesita postea colludentibus tam scriptis heredibus, quam ab intestato vindicantibus successionem, adimi non potuit. Quod si sponte repudiaverint sibi delatam successionem: omnia quæ (in) testamento fuerant scripta, defecisse convenit. Si vero, ut vos defraudarent (heredes) libertate, collusisse eos Præses animadverterit, secundum hæc quæ D. Pius Antoninus constituit, libertatibus consuli providebit.

13. Idem AA. & CC. Martiali

Statuliberis datam libertatem adimi ab herede non posse, certum est: nec alienatio, nec usucapio statulibero, quominus existente conditione libertatem consequatur, nocere potest.

14. Impp. THEODOSIVS & VALENTIN. AA. Florentino P. P.

Directas libertates Græcis verbis liceat in testamentis relinquere, ut ita libertates directe datæ videantur, ac si legitimis verbis eas testator dari iussisset.

15. Imp. IVSTINIANVS A. Joanni P. P.

Cum Constitutio divi Marci declaret, si quis (condito) testamento, vel sive testamento moriens, ut locus fiat ab intestato successionem, libertates reliquerit: nemo autem adire velit defuncti hereditatem, eo quod suspecta esse videatur, & fuerint libertates forsitan, & sine scriptis fideicommissariæ relictæ; licere vel cuilibet extraneo, vel

uni ex servis, qui & ipse libertate donatus est, & pro sua periclitatur conditione, adire hereditatem sub (hac) conditione & satisfactione, quod & creditoribus omnibus satisfaciat, & libertates imponat his, quibus voluit testator: variæ dubitationes ex hac Constitutione emerferunt: nam si res hereditariæ herede minime invento venierint, an & post venditionem earundem rerum possibile sit, vel servum, vel quemlibet alium adire, & recuperare quidem ab emptoribus res, satisfacere autem libertatibus, & creditoribus, quærebatur: & licet D. Severus, semel rebus venditis hoc non admisit, nobis tamen Ulpiani sententia admodum placuit, maxime propter libertates, ne depereant, & post venditionem rerum annale remedium dare divi Marci Constitutioni, intra quod & creditoribus omnibus satisfiat, & emptores nihil novi patiantur, qui annalem sæpe sentiebant rescissionem (&) *licet servo, qui libertate donatus est, vel alii cuidam extraneo, vel ante venditionem rerum, vel post venditionem, intra annale tamen tempus adire hereditatem, & res recuperare, prius satisfactione danda, ut tam libertatibus quam creditoribus satisfiat.* §. 1. Sin autem libertatibus quidem omnibus satisfacere quis polliceatur, creditoribus autem non in solidum, sed in partem solvere creditum, illi autem hujusmodi pactionem admiserint: sancimus, & in hujusmodi casu consultissimi Principis locum habere constitutionem, & eum modis omnibus admittendum (esse) censemus: maxime cum ex voluntate creditorum hæc interponitur: nolentibus etenim creditoribus, admitti talem pactionem nullo modo concedimus. §. 2. Sin vero quidam ex servis libertatem amplexi fuerint, alii autem censuerint esse respuendam: & in hunc casum extendenda est divi Marci oratio: & proculdubio & in hac specie audiendus est petitor hereditatis: & maneat liberum arbitrium servorum, sive ad libertatem venire volunt, sive in servitute remanere. Licet enim Romanam civitatem recusare nemini servorum licitum sit: tamen in hoc casu, ne propter quorundam indevolutionem alii maneant in servitute, volentibus quidem omnibus servis licere in libertatem pervenire, nolentibus autem quibusdam, vel recusantibus, spontaneam servitutem imminere oportet, & quem patronum habere noluerint, dominum suum, & forsitan acerbum sentiant. §. 3. Sin vero non omnes libertates adimplere pollicitus fuerit, sed certum numerum servorum ex his, qui ad libertatem venire (jure) sunt iussi: melius est, si quidem res hereditariæ sufficiunt ad implendos creditores: etiam omnibus servis dare libertatem, etsi hoc pollicitus non est. Sin autem deest (aliquid) in exsolvendis creditoribus, humanius est, ut pauci saltem perveniant ad libertatem. §. 4. Sed hoc quidem antiquis dubitationibus remedium invenimus: bellissimam autem repletionem præfatæ Constitutioni donantes, sancimus, ut si non unus veniat hereditatis petitor, sed plures quidem uno momento, uterque, vel ampliores: omnibus detur licentia communiter hereditatem adire, prius satisfactione ab omnibus danda, ut creditoribus, & libertatibus satisfiant. Sin autem per intervalla temporum hoc

fiat: qui primus venit, habeat prerogativam, si etiam satisfactionem prestare potest. Illo autem cessante hoc facere, alii gradatim secundum tempora petitionis succedant, & hoc intra annale tempus observetur. §. 5. Sin autem uno pollicente quosdam liberos facere, non autem totos, alius emerferit, satisfactionem paratus idoneam prestare, quod omnibus creditoribus & omnibus libertatibus satisfaciatur: æquissimum est eum admitti, ut omnes libertates indistincte celebrentur: quod privilegium damus, non solum servo, qui libertate donatus est, sed etiam ei, cui nulla libertas relicta est, ut aliquid venustum eveniat: ut per eum cui relicta libertas non est, aliis libertas imponatur. §. 6. Sed si quidem antequam prior hereditatis res & libertatem accipiat, hoc eveniat: secundo petitori, vel tertio, vel deinceps ampliores libertates pollicentibus fieri locum censemus. Sin autem jam rebus servo qui primus petiit hereditatem datis, & libertatibus ab eo quibusdam servis hereditariis impositis, quidam servus alius hereditarius, vel liber extraneus hoc facere maluerit: licebit quidem (hoc) ei impetrare, & sub majoribus pollicitationibus & satisfactionibus hereditatem accipere. Sed prior in libertate petitor maneat, licet res ab eo distrahantur, his omnibus intra annum (secundum quod dictum est) celebrandis, ex quo prior petitor iudicem adierit.

TIT. III.

DE LEGE FUSIA CANINIA TOLLENDÆ.

1. Imp. IUSTINIANVS A. Mennæ. P. P.

Servorum libertates in testamento relictas, tam directas, quam fideicommissarias ad exemplum inter vivos libertatum indistincte valere censemus, lege Fusia Caninia de cætero cessante, nec impediēte testantium pro suis servis clementes dispositiones effectui mancipari. Dat. cal. Jun. * AA. COSS.

TIT. IV.

DE FIDEICOMMISSARIIS LIBERTATIBVS.

1. Imp. SEVERVS, ANTONINVS AA. Primo.

Cum proponas hereditatem ejus (testatoris) aditam non esse, a quo tibi fideicommissariam libertatem relictam dicis, & ab intestato alium, quam qui scriptus est, hereditatem possedisse: si non a legitimo quoque herede fideicommissaria libertas repetita est, nullo jure prestari eam ab eo, qui rogatus non est, desideras. Plane si pecunia accepta heredem institutum omisisse hereditatem docueris, libertatem tibi prestare cogetur. PP. 13. cal. Mart. LATERANO & RVFINO COSS. 198.

2. Imp. ANTONINVS A. Valerio.

Quamvis codicilli quibus avunculo defunctæ legatus esse videris, falsi pronunciati sunt: tamen si ante motam criminis quæstionem, justam libertatem es a legatario consecutus, posterior eventus non infirmat ita datam libertatem. Plane secundum D. Hadriani Constitutionem datur heredi viginti aureorum repetitio.

3. Imp. ALEXANDER A. Lucio.

Cum libertatem mulieribus sub conditione datam proponas: quid dubium est, eos, qui ex his ante impletam eam eduntur, servos nasci, & pertinere ad heredes jure domini? His enim de-

manum succursus est, qui post mortem præstendæ libertatis progeniti sunt, ut liberi (&) ingenui nati videantur.

4. Idem A. Hadriano.

Si voluntate domini in libertate est mortua, cui fideicommissaria libertas relicta fuit: secundum Senatusconsultum & Constitutiones ad id pertinentes civis Romana facta ingenuos peperit. Sed si nunquam ab ea libertas petita est, sibi imputare debet, cur interea progeniti ex ea servi sunt.

5. Idem A. Dionysio.

Minor annis lege definitis, nec per fideicommissum libertatem supremis suis (elogis) relinquere potest, nisi his, quorum causam probare potest.

6. Idem A. Maximo.

Debere etiam alienæ ancillæ fideicommissariam libertatem placuit: nec deficit hoc debitum, si interim domina (si modo nihil ex iudicio ejus qui, quæve reliquit libertatem perceperit) noluit vendere: qui possit tempore procedente, ubicunque occasio redimendæ ancillæ fuerit, præstari libertas.

7. Idem A. Nicomedi.

Hi, quibus per fideicommissum libertas supremis iudiciis relinquatur, eorum liberti efficiuntur, a quibus manumittuntur. PP. calend. April. FVSCO, & DEXTRO COSS. 226.

8. Idem A. Etytycheti.

Cum proponas fideicommissariam libertatem ita tibi datam, si uxori testatoris placuisset: licet (ea) non adeunte hereditatem, pertinere cœperit ad filium solida hereditas: non refragante tamen uxore testatoris, potes petere libertatem.

9. Imp. VALERIAN. & GALLIEN. AA.

Daphnidi.

Et si non adscripta libertate testator servum suum tutorem filiis suis dederit: receptum est (tamen) & libertatis & pupillorum favore, ut per fideicommissum manumisisse eum videatur. Et si non suum proprium, sed alienum servum conditionem ejus sciens tutorem adscripserit: æque fideicommissariam libertatem datam (nisi aliud evidenter defunctum sensisse appareat) Prudentibus placuit.

10. Idem AA. Mercuriali.

Fideicommissaria quidem libertas ita tibi relicta, cum testatoris filius ad annum vigesimum quintum pervenerit, non intercidit, licet heredem intra præstitutam ætatem decessisse proponas: tempore quippe, quo, si viverit, præstitutam ætatem impleturus foret, spem libertatis non intercidere, vetus placitum est.

11. Imp. DIOCLETIAN. & MAXIMIAN. AA.

(& CC.) Flaviano.

Si servus fuisti, ac tibi per fideicommissum libertas relicta fuit, pervides sine manumissione te ad libertatem pervenire non potuisse: quapropter si verbis precariis constitutus servus libertatem accepisti: adire Præsidentem Provinciæ te oportet. ut causa cognita, si tibi deberi libertatem prospexerit, ad manumittendum eum, qui debet, urgeat: vel si latitet, contra latitantem interposito decreto tibi prospiciat.

12. Idem

12. Idem AA. & CC. Hyrenio.

EX verbo, *Commendo*, testamento, vel codicillis non videri fideicommissariam libertatem relictam (esse,) auctoritate juris declaratur.

13. Idem AA. & CC. Pythagoridæ.

Si te donatam ante matrimonium uxori suæ, postea ei legato relicto, testamento manumitti, seu codicillis, seu verbis precariis a successoribus voluit: tam eos ad redemptionem, & manumissionem, quam eam, quæ in capiendis relictis defuncti consensus iudicio, teneri, tibi que fideicommissariam deberi libertatem, non ambigitur.

14. Imp. IVSTIN. A. Juliano P. P.

Cum inter veteres dubitabatur, si fideicommissariam libertatem possibile esset relinqui servo qui adhuc in ventre portaretur, & homo fieri speraretur? Nos vetus iurgium decidentes, libertatis favore censemus & fideicommissariam, necnon directam libertatem suam firmitatem habere sive in masculo, sive in foemina, qui, quæve adhuc in ventre vehitur, ut cum libertate solem respiciat, etsi mater sua adhuc in servitute constans eum, vel eam ediderit. Sin autem plures creati, vel creatæ sint, sive unius fecit mentionem, sive pluraliter nuncupavit: nihilominus omnes ad libertatem a primis veniant cunabulis: cum in ambiguis sensibus melius sit (& maxime in libertate, favore ejus) humaniorem amplecti sententiam. Dat. cal. Octob. LAMPADIO & ORESTE VV. CC. COSS 530.

15. Idem A. Juliano P. P.

Ancillam, sive servum, cum fideicommissaria libertas ei relicta sit, sancimus, si mora libertatis a debitore facta fuerit, sententia Prædis eripi in libertatem, & nullo facto, aut voluntate ab herede expectanda: sed talem habere eos libertatem, quasi ab ipso testatore directis verbis fuerint libertatem consecuti, cum satis impium atque absurdum sit, heredes testatoris differre voluntatem, maxime cum ad libertatem respiciat.

16. Idem A. Juliano P. P.

Si quis intestamento suo rogaverit suum heredem, ex liberis ancillæ suæ, quam nominaverit, unum quem elegerit, ad libertatem perducere: & cum ancilla unum, vel plures enixa est, heres neque dum superest, in libertatem aliquem adduxerit; vel cum deliberat, quis ad libertatem perducendus est, ab hac luce fuerit subtractus: dubitabatur ab Antiquis, utrumne omnes, an quidam, an nemo ex his ad libertatem perveniat? Sed veteris quidem juris altercatio multa sane super hujusmodi casibus resonuit. Nos autem heredis coercentes malignitatem, si non voluntatem testatoris adimpleverit, & mox cum potuerit, non elegerit unum ex liberis ancillæ, & eum libertate donaverit, sancimus compelli non solum eum, sed etiam heredes, vel successores ejus omnes ancillæ liberos in libertatem perducere: (neque enim) hoc contrarium est sententiæ testatoris. Cum (enim) omnimodo quendam ex his liberum esse disposuerit, & non ad certum corpus, sed ad omnes respexerit: si non pareatur ejus voluntati, sine dubio ex sententia testatoris omnes ad libertatem perveniunt. Similemque esse definitionem censemus, & si non ab herede, sed a legatario, vel fi-

deicommissario testator rogaverit libertatem imponi. Sic etenim iusto timore heredes & legatarii, vel fideicommissarii perterriti & voluntatem testatoris adimplere procurent, & sibi non ex omnium libertate quandam asserre patiantur jacturam. Quod si reclamaverint: sibi tale dispendium imputent, non ex nostra lege, sed ex sua lugentes instantia. Dat. 15. cal. Dec. Constant. LAMPADIO & ORESTE COSS. 530.

17. Idem A. Juliano P. P.

Cum quidam servum suum ita legaverit, (ut) legatarius libertatem ei imponat, & heres ad hujusmodi legatum improbe versatus, servum dare legatario dedignatus est, ut etiam lite pascetur, & iudex non in ipsum servum, sed in æstimationem litis condemnationem proferat: veteris juris interpretes dubitant, ne quod obstaculum libertati ex hac causa procedat. Et si placuerit eandem deberi libertatem, a quo danda sit, utrumne ab herede, an a legatario? Et si heres imponat libertatem, an legatarius quod ex pecuniaria condemnatione accepit, firmiter detineat, sive in totum, sive ex parte, sive etiam nihil? Talem itaque altercationem reserantes, miramur, quare Iudex, qui præpositus est in prædicta causa, non omnimodo condemnationem in servum, sed in æstimationem ejus fecerit cum ipsius vitium etiam hujusmodi præbuit altercationi occasionem. Unde si talis quæstio emerferit, nullum quidem iudicem ita esse stultum putamus, ut hujusmodi proferat condemnationem: sed si legatarius immineat, quatenus ei servus restituatur, & post litem contestatam duorum mensium spatium effluerit, censemus illico ad libertatem eripi servum, & illum quidem liberum esse, heredem autem pro sua indevotione (in) omnes expensas, quas legatarius in lite fecit, in quadruplum ei condemnari: jure patronatus integro legatario servando.

TIT. V.

DE DEDITITIA LIBERTATE TOLLENDÆ

1. Idem A. Juliano P. P.

Dedititia conditio nullo modo in posterum nostram Rempublicam molestare concedatur, sed sit penitus deleta: quia nec in usu esse reperimus, sed vanum nomen hujus libertatis circumducitur. Nos enim, qui veritatem colimus, ea tantummodo volumus in nostris esse legibus, quæ re ipsa obtinent.

TIT. VI.

DE LATINA LIBERTATE TOLLENDÆ, ET PER CERTOS MODOS IN CIVITATEM ROMANAM TRANSVERSA.

1. Imp. IVSTINIANVS A. Joanni P. P.

Cum dedititii liberti jam sublati sint: ea propter imperfecta Latinorum libertas incertis vestigiis titubat, & quasi per satyram inducta adhuc remanet, & non inutilis quidem pars ejus diminuitur: quod autem ex re ipsa rationabile est hoc in ius perfectum deducitur. Cum enim *Latini* liberti ad similitudinem antiquæ Latinitatis, quæ in colonis missa est, videntur esse introducti, ex qua nihil aliud Reipublicæ, nisi bellum accessit civile: satis absurdum est, ipsa origine rei sublata ejus imaginem derelinqui. Cum igitur multis modis & pene innumerabilibus Latinorum intro-

ducta est conditio, & Leges diversæ, & Senatusconsulta introducta sunt, (&) ex his difficultates maximæ emergebant tam ex lege Junia, quam ex Largiano Senatusconsulto, necnon ex Edicto divi Trajani: quorum quidem plenæ fuerant nostræ leges, non autem in rebus (eorum) fuerat experimentum: studiosissimum (nobis) visum est, hæc quidem omnia & Latinam libertatem rescare, certos autem modos eligere, ex quibus antea quidem Latina competeat libertas, in præsentia autem Romana defertur conditio, ut his præsentilege enumeratis, & civibus Romanis nascentibus, cæteri omnes modi, per quos Latinorum nomen inducebatur, penitus conquiescant, & non Latinos pariant, sed pro nullis habeantur. Quis enim patiatur talem esse libertatem, ex qua ipso tempore mortis in eandem personam simul & libertas & servitus concurrant: & qui quasi liber mortuus est, eripiat non solum in mortem, sed etiam in servitutem? §. 1. Sancimus itaque, si quis *per epistolam* servum suum in libertatem perducere maluerit, licere ei hoc facere quinque testibus adhibitis, qui post ejus literas, sive in subscriptione positas, sive per totum textum effusas, suas literas supponentes, fidem perpetuam possint chartulæ præbere. Et si hoc fecerit, sive per se scribendo, sive per tabularium, libertas servo competeat quasi ex imitatione codicilli delata: ita tamen, ut ipso patrone vivente, & libertatem, & civitatem Romanam habeat. §. 2. Sed & si quis *inter amicos* libertatem dare servo suo maluerit: licebit ei similiter quinque testibus adhibitis suam explanare voluntatem: &, quod liberum (eum) esse voluerit, dicere: & hoc sive inter acta fuerit testificatus, sive testium voces attestationem sunt amplexæ, & literas tam publicarum personarum, quam testium habeant, simili modo servi ad civitatem Romanam perducantur, quasi ex codicillis similiter libertatem adipiscentes. §. 3. Sed sciimus hoc etiam esse in antiqua Latinitate, ex Edicto divi Claudii introductum, quod si quis *servum suum aegritudine periclitantem* (a) *sua domo publice ejecerit, neque ipse eum procurans, neque alii eum commendans, cum erat ei libera facultas, si non ipse ad ejus curam sufficeret, in Xenonem eum mittere, vel quo poterat modo eum adjuvare: hujusmodi servus in libertate Latina antea morabatur: & quem ille morientem antea dereliquit, ejus bona iterum, cum moveretur, accipiebat.* Talis itaque servus libertate necessaria, domino etiam nolente, re ipsa donatus, fiat illico civis Romanus, nec aditus in jura patronatus quondam domino reservetur. Quem enim a sua domo suaque familia publice repulit, neque ipse eum procurans, neque alii commendans, neque eum in venerabilem Xenonem mittens, neque consueta ei præbens salaria: maneat ab eo ejusque substantia penitus segregatus tam in omni tempore vitæ liberti, quam cum moriatur, necnon postquam jam in fata sua concesserit. §. 4. Similique modo, si quis ancillam suam sub hac conditione alienaverit, *ne prostituatur*, novus autem dominus impia meratione eam prostituendam esse tentaverit; vel si pristinus dominus injectionem

manus in tali alienatione (sibi) reservaverit, & cum ad eum fuerit reversa (ipse) ancillam prostituat: illico in libertatem Romanam eripiat: & qui eam prostituat, ab omni jure patronatus repellatur. Qui enim ita (denum) degener & impius constitutus est, ut tamen exerceat merationem, quomodo dignus est vel ancillam, vel libertam eam habere? §. 5. Sed & qui *domini funus pileati antecedunt*, vel in ipso lectulo stantes *cadaver ventilare videntur*, si hoc ex voluntate vel testatoris, vel heredis: fiant (illico) cives Romani. Et ne quis vana liberalitate jactare se concedatur, ut populus quidem enim quasi humanum respiciat, multos pileatos in funus procedentes adspiciens, omnibus autem deceptis maneat illi in pristina servitute, publico testimonio defraudati: fiant itaque & (hi cives) Romani: jure tamen patronatus patronis integro reservato. §. 6. Illo proculdubio observando, ut si quis sive in testamento, sive vindicta quendam manumiserit, licet hoc dixerit vel scripserit, quod voluerit (eum) esse Latinum, supervacua adjectio Latinitatis aboleatur, (&) ita fiat civis Romanus: ne modi qui ab antiqua observatione in civitatem Romanam homines perducebant, per privatorum voluntatem diminui videantur. §. 7. Sed & si sub conditione quidem libertatem servo suo reliquerit, & adhuc pendente conditione extraneus heres libertatem ei imposuerit: non ut antea Latinus, sed civis fiat Romanus. Et si quidem conditio defecerit, ipse heredis qui libertatem imposuerit, maneat libertus. Sin autem fuerit adimpleta (conditio:) ne eripiat libertis forsitan, & cognatis jus patronatus, Orcinus libertus videatur, & ad eum jura patronatus perveniant, cui leges concedunt. §. 8. Illud etiam satis acerbum nobis visum est, quod putabat antiquitas, si in liberali iudicio superatus fuerat servus a domino, deinde servi pretium ab aliquo ei persolutum est, in Latinitate eum remorari: quemadmodum enim rationabile est, & pretio eum perfrui, & mortis liberti tempore denuo eum in servitutem deducere, cum non sint ambo casus sibi consentanei? Et in præsentia igitur casu libertas Romana ei accedat, jure patronatus minime ei subnixo: quia ipse quodammodo sibi libertus invenitur. §. 9. Sed & si quis homini libero suam ancillam, in matrimonium collocaverit, & dotem pro ea conscripserit: (quod solitum est in liberis personis solum procedere) ancilla non Latina, sed civis efficiatur Romana. Si enim hoc, quod frequentissime in cives Romanos, & maxime in nobiles personas fieri solet, id est, dotalis instrumenti conscriptio, & in hac persona adhibita est: necessarium est, consentaneum effectum hujus scripturæ observari.

In AVTHENT. de nupt. §. si vero ab initio. & §. adscriptio. coll. 4. tit. 1. Novell. 22. cap. 10. & 17.

AD hoc qui suam ancillam credenti tradidit in matrimonium tanquam liberam: sive confecerit dotalia instrumenta, sive non; aut sciens eam duci, tacuit ex studio: dominium ejus amittit, eaque ad ingenuitatem rapitur. Idem dicitur de servo.

servo. Si vero nec domini voluntas, nec taciturnitas studiosa interveniat, & quis credidit liberam se jungi personam, illa vero famula existere declaretur: ipso jure matrimonium non tenet. Adscriptitio autem alieno nubere liberam non licet ignorante, vel sciente, nec consentiente domino: immo datur licentia domino per se, vel per Praesidem abstrahere adscriptitium suum, & plagis mediocribus eum castigare.

§. 10. Similique modo si dominus inter acta quendam servum filium suum nominaverit, voci ejus quantum ad liberam conditionem, credendum est: si enim ipse tali affectione fuerit accensus, ut etiam filium suum servum nominare non indigne- tur; & hoc non secreto, neque inter solos amicos, sed etiam actis intervenientibus, & quasi in judicii figura nominaverit: quomodo potest eum servum item saltem morientem habere? sed perducatur & ipse in civitatem Romanam, vera libertate, & non falso sermone domini sui sustentatus. §. 11. Ille autem novissimus antiquae Latinitatis modus in civitatem Romanam translatus eligendus est, si quis instrumenta, ex quibus servus ostendebatur, vel dederit servo, vel corruerit. Sed ne furandi occasio servis forsitan detur, & sua malignitate in libertatem perveniant: talis modus certa, & indubitata probatione manifestetur, ut testibus praesentibus non minus quinque dominus instrumenta, vel det famulo suo, vel debeat, aut alio modo corrumperet. Ex eo igitur modo civitatem Romanam ei competere censemus, salvo jure patronatus, tam in hac specie, quam in ceteris: nisi ubi specialiter hoc patronus denegavimus. §. 12. His tantummodo casibus ex omni jure Latinitatis antiquae electis, ceteri omnes modi, qui in libris prudentium, vel constitutionibus enumerati sunt, penitus conquiescant: nec Latini ab eis procedant, sed maneat (ut dictum est) servi in sua conditione, nec tali remedio abuti concedantur: & ne in posterum aliquod jus Latinae libertatis nostris legibus incurrat, lex Junia taceat: Largiano Senatusconsulto cessante, sileat Edictum divi Trajani, quod (ex) ea sequebatur: & si qua alia lex, vel Senatusconsultum, vel etiam Constitutio loquitur de Latinis; ea inefficax, quantum ad eam partem, remaneat: & triplex antea via libertatis, quae multiplices introducebat ambages, uno directo tramite discat ambulare. Quod si aliqua lex vel constitutio libertatis faciat mentionem, non autem Latinitatis: ea pro civitate Romana loqui intelligatur. §. 13. Sed si quidam liberti jam mortui sunt, & bona eorum quasi Latinorum his quorum intererat, aggregata sunt, vel adhuc vivunt, nihil ex hac lege innovetur: sed maneat apud eos jure antiquo firmiter detenta, & vindicanda. In futuris autem libertis praesens Constitutio locum sibi vindicet. Dat. cal. Novemb. Constantinop. post consulatum LAMPADII & ORESTIS. 4. COSS.

TIT. VII.

DE COMMUNI SERVO MANUMISSO.

I. Imp. IUSTINIANVS A. Juliano P. P.

IN communes servos, eorumque libertates, & quando cuidam domino pars libertatem imponentis accrescit, necne, & maxime inter milites,

qui hujusmodi imponunt libertates, ambiguitas multa exorta est apud veteres juris auctores: & inventa est constitutio apud Martianum in constitutionibus divi Severi, per quam idem Imperator disposuit necessitatem imponi heredibus militis comparare partem socii, & servum libertate donare. Sed & alia constitutio (divorum) Severi, & Antonini Principum reperta est, ex qua generaliter necessitas imponebatur socio partem suam socio vendere, quatenus libertas servo imponatur: licet nihil lucri ex substantia socii morientis alii socio accedat, pretio videlicet arbitrio Praetoris constituendo, secundum ea quae (&) Ulpianus lib. 6. *fideicommissorum*, & Paulus lib. 3. *fideicommissorum* refert: Ubi & hoc relatum est, quod & Sextus Aelius juris antiqui conditor definivit, socium per Praetorem compelli, suam partem vendere, quatenus liber servus efficiatur, quod & Marcellus apud Julianum in *eius Digestis* notat: hacque Marcellum, cum Julianum notaret, retulisse palam est. §. 1. His itaque apud veteres juris auctores inventis, decedentes tales altercationes, generaliter sancimus, ut nulla inducatur differentia militis seu privati in servis communibus: sed in omnibus communibus famulis, siue inter vivos, siue in ultima dispositione libertatem quis legitimam imponere communi servo voluerit, hoc faciat: necessitatem habente socio vendere partem suam quantum in servo possidet, siue dimidiam, siue tertiam, siue quantamcunque. Et si plures sint socii, uno ex his libertatem imponere cupiente, alios omnes necessitatem habere partes suas quas in servo possident, vendere ipsi qui libertatem servo imponere desiderat, vel heredi ejus: licet & ipse communis servus heres institutus sit, & hoc moriturus dixerit: ita tamen, ut omnimodo ipse qui partes alias comparaverit, vel heredes ejus libertatem imponant. §. 2. Sin autem socius vel socii recusaverint pretium accipere: licentiam ei damus offerre hoc per publicas personas; & sigillo impresso in aedem sacram deponere, & sic habere facultatem servum libertate donare, & eum habere plenissimam libertatem, & civitate Romana perfrui, & nullum timere ex sociis: sibi met enim imputent, si cum liceret (eis) lucrari pretium, hoc accipere distulerunt. §. 3. Sed ne circa peculium servi aliqua fiat dubitatio: peculium ejus in omnes socios pervenire jubemus ex partibus, pro quibus quisque dominium servi possidet. Licentia concedenda ei, qui libertatem moriens imponit, etiam ejus peculium, quod ei attingit, libertato concedere. Jura autem patronatus proculdubio pro suo ordine ad eum venire, qui libertatem donavit. §. 4. Sin autem servus ratiociniis suppositus est: ne ratiocinia pereant, vel libertas impediatur, Praesidem Provinciae, vel comperentem judicem tempus statuere (oportet) intra quod debeat ratiociniis antea factis, & debitis, quae ex his apparuerint, redditis, ita ad libertatem venire. §. 5. Ne autem quantitas servilis pretii sit incerta, sed manifesta: sancimus servi pretium siue ancillae, si nulla arte sunt imbuti, viginti solidis taxari: his videlicet, qui usque ad decimum annum suae venerint aetatis, in decem tantummodo solidis

solidis ponendis. † Sin autem aliqua arte prædixi sunt, exceptis Notariis, & Medicis, usque ad triginta solidos pretium eorum redigi, siue in masculis, siue in fœminis. † Sin autem *notarius* sit, vel *medicus*, siue masculus siue fœmina: notarius quidem usque ad quinquaginta, medicus autem usque ad sexaginta taxetur. † Sin vero *eunuchi* sint servi communes, maiores decem annis: siquidem sine arte sint, in quinquaginta solidos computentur, si autem artifices, usque ad septuaginta. Minores etenim decem annis eunuchos non amplius triginta solidis æstimari volumus, & eorum partem competentem socii accipient, & libertatem eis per competentes Iudices imponere compelluntur. §. 6. Sin autem uno ex sociis libertatem, siue imponere, siue relinquere servo cupiente, & pretium dante, alter, vel alteri ex his ipsi se velle dixerint libertatem imponere, & pretium dare: melior quidem causa erit ejus, qui primus ad hanc rationem pietatis pervenit. Si tamen sub obtentu libertatis, & ipsi ad hoc profiluerunt: tunc iudicem competentem omnes compellere sine pretio ei libertatem imponere: peculio quidem in omnes secundum partem domini distribuendo: jura autem patronatus secundum sui naturam omnibus, qui libertatem imposuerint, æqualiter habentibus. §. 7. Jus autem accrescendi, quod antiqua jura in communibus servis manumittendis introducebant, nullius esse momenti, nec in posterum frequentari penitus concedimus. Dat. cal. April. LAMPADIO, & ORESTE 4. CC. COSS. 530.

2. Idem A. Juliano P. P.

Cum apud omnes Jurisperitos hoc placitum est, ut servus communis apud unumquemque dominum partim sit proprius, partim alienus, ut ex hac causa possit & ipse legato honorari, & ipse legari, hujusmodi incidit quæstio: Duo, vel plures domini communem servum habebant, sed unus ex his ipsi servo suam partem, quam in eo habebat, legavit. Et semel accepta dubitationis occasione, hoc vetustas in magnum extulit certamen. Nos igitur sensum hujus legati crebra indagatione agredientes, duplicem eum esse opinamur: aut enim putavit testator liberum fieri posse ex parte servum, qui hujusmodi legatum ei reliquit: aut, si hoc minime cogitavit, affectus socii fecit, ut ei acquiratur: heredes autem suos eundem servum possidere minime voluit: ut sit manifestum a suo patrimonio penitus esse eum alienatum. In tali itaque comparatione nos, qui fautores libertatis sumus, sic ambiguum testatoris interpretamur voluntatem, tanquam si voluerit eum libertate in sua parte donare. Et cum jam de communibus servis manumittendis statuimus, quid in hujusmodi casibus fieri oporteat, ex illius sanctionis tenore & hujusmodi species sit definita. Fiat itaque liber ex parte quidem testatoris, secundum (ejus) voluntatem: ex altera autem parte, ex nostra definitione, pretio secundum prædictæ constitutionis tenorem, (vel socio,) vel sociis ab herede præstando; vel si accipere noluerint, tam (eam) offerendo, quam consignando, & periculo eorum deponendo: cum satis abundeque imperiale est, humaniorem sententiam pro durioribus sequi.

TIT. VII.

DE SERVO PIGNORI DATO MANUMISSO.

1. Imp. SEVERVS & ANTONINVS AA.
Procuro.

LIcet dotale mancipium vir, qui solvendo est, possit manumittere; tamen si te pignori quoque datum mulieri apparuerit, invita ea non posse libertatem adsequi, non ambigitur.

2. Idem AA. Abascanto.

LIbertas a debitore fisci servo data, qui pignori non est ex conventionem speciali, sed tantum privilegio fisci obligatus, non aliter infirmatur, quam si hoc fraudis consilio effectum detegatur.

3. Idem AA. Antonio.

AB eo, qui bona sua pignori obligavit, quæ habet, quacunque habiturus esset, posse servis libertatem dari, certum est. Non idem juris est in his servis, qui pignoris jure specialiter traditi, vel obligati sunt.

4. Imp. ALEXAND. A. Sabiniano.

SI (ut proponis) consentiente creditore cui pignoris jure cum aliis mancipiis obligatus fuisti, a debitore manumissus es: potuisti ad libertatem pervenire. PP. 6. Id. Maji, ALEXANDRO A. CONS. 223.

5. Idem A. Extritatio.

SI creditoribus satisfactum fuerit: ancillæ, quæ pignori obligatæ a debitore manumissæ erant, liberæ fiunt; nam ipse manumissor si fraudem se fecisse creditoribus, ut revocet libertates, audeat dicere: audiri non debet, nec heredes ejus.

6. Idem A. Auctioni.

SI tutor tuus de pecunia tua servos emptos manumisit: quoniam hujusmodi servi, sicut ceteræ res pupillares pecuniis emptæ, jure pignoris ex constitutione divorum Parentum meorum obligati sunt, favore pupillorum liberi facti non sunt.

7. Imp. GORDIANVS A. Julianæ.

SIve cum nupsisses, mancipia in dotem dedisti, siue post datam dotem de pecunia dotis maritus tuus quædam comparavit: justis rationibus dominia eorum ad eum pervenerunt: ideoque frustra quæstionem super statu manumissorum conaris inferre: qui ejus facti, qui comparavit, vel in dotem accepit, ab eo jure potuerunt manumitti.

TIT. IX.

DE SERVIS REIPUBLICÆ MANUMITTENDIS.

1. Imp. GORDIANVS A. Epigono.

SI ita ut lege municipali, constitutionibusque Principum comprehenditur, cum servus publicus esses, ab ordine (consentiente etiam Præfide Provinciæ) manumissus es: non ex eo quod is quem dederas vicarium, in fugam se convertit, iugo servitutis quod manumissione evasisti, iterato cogeris succedere.

2. Idem A. Hadrianæ.

SI decretum ordinis auctoritas Rectoris Provinciæ comprobavit, quo is libertatem acceperat, cui postea fueras (ut proponis) matrimonio copulata: natam ex hujusmodi matrimonio, & civem Romanam esse, & in patris potestate, non est opinionis incertæ.

3. Imp.

3. Imp. DIOCLETIANVS, & MAXIMIANVS AA. & CC. Philadelpho.

Titulis non precedentibus quibus dominia servorum quæri solent, municipum libertus servus non efficitur. Si itaque secundum legem Vestibulici (cujus (legis) potestatem senatusconsulto Iubentio Celso iterum, & Neratio Marcello consulis factis, ad Provincias porrectam constitit) manumissus, civitatem Romanam consecutus es: post vero ut libertus tabulariam administrando, libertatem quam fueras consecutus, non amisisti: nec actus tuus filio ex liberis ingenuo suscepto, quominus decurio esse possit, obfuit.

TIT. X.

DE HIS, QUI A NON DOMINO MANVMIS-
SI SVNT.

1. Imp. ANTONINVS A. Cornelio.

Eum, qui servos alienos, ac si suos manumittit, ut pretium eorum dominis, si hoc elegerint dependat, (vel) quanti sua interest, sæpe rescriptum est teneri. PP. cal. Mart. ANTONINO A. & BALBINO COSS. 214.

2. Imp. ALEXAND. A. Mercuriali.

Felicissima, quam mandante te servum emisse dicis; si dominum servi, quem manumisit, nondum ad te transfulerat: frustra petis, ut denegata libertate ejus, quem manumissum dicis, possessio tibi tradatur.

3. Idem A. Pompejo.

Qui tibi hereditatem vendidit, antequam res hereditarias traderet, dominus earum perseveravit: & ideo manumittendo libertatem servo hereditario præstitit. PP. 6. cal. August. AGRICOLA, & CLEM. COSS. 231.

4. Imp. VALER. & GALLIEN. AA. Zoilo.

Si non proprietatem donaveras, sed ministerium ancillæ dederas: libertatem mancipio dando, ea quæ precarium usum habebat, dominio tuo nihil præjudicavit. Nemo enim alienum servum, quamvis ut proprium manumittat, ad libertatem perducere potest.

5. Imp. DIOCLETIANVS, & MAXIMIANVS AA. & CC. Marcellinæ.

Si tradita sunt ex donatione mancipia, jus manumittendi donatrix non habuit.

6. Idem AA. & CC. Milino, & aliis.

Si pater servum vestrum licet vobis minoribus viginti annis consentientibus manumisit: ei libertatem præstare non potuit.

7. Imp. CONSTANTINVS A. ad Bassum P. P.

Si a non dominis libertas detur mancipio alieno: siquidem ab his iudicibus impetrabitur, quibus dandi jus est: sine ulla trepidatione poenæ facilis dissolutio est. Si vero jubentibus nobis, quicquam lege adum esse doceatur, & non dominus, ut alienum mancipium manumitteretur, petisse (probetur:) tunc eodem, qui in conspectu nostro libertatem monstrabitur (a non domino) consecutus, ei protinus, ad ejus proprietatem pertinet, restituto: is, qui mancipium alienum fallendo Principis conscientiam manumisit, mancipia duo cogatur domino ejus dare, ejusdem sexus, ætatis, atque artis, (cujus) consulerit esse

manumissum, & alia tria (fisco) eadem ratione similia. Quæ multa non semper imponitur, sed potius conquiescit, si forte manumissus inferentem sibi quæstionem status, objecta legitima præscriptione potuerit excludere: cum sibi amissi mancipii damna debeat imputare (is,) qui in perniciem suam gesta taciturnitate firmavit. PP. Id. Jul. CONSTANTINO A. 5. & LICINIO CC. COSS. 319.

TIT. XI.

QUI MANVMITTERE NON POSSVNT, ET
NE IN FRAVDEM CREDITORVM MAN-
VMITTATVR.

1. Imp. ALEXAND. A. Antiocho.

Certum jus est, non alias directas libertates per legem Æliam Sentiam, quæ sunt in fraudem creditorum manumissorum (datæ) revocari, nisi & consilium fraudis, hoc est animus manumittentis, & eventus damni suum recipere volentium sequatur. † Inter creditores autem etiam eos numerandos esse, quibus fideicommissum debetur, olim placuit. PP. 3. Id. Novemb. MAXIMO, & ÆLIANO COSS. 224.

2. Idem A. Nataliano.

Servos meos, nec per interpositam personam ad libertatem perducere homines peculii sui posse, mandatis (Principum) comprehenditur.

3. Idem A. Justinæ.

Divo Marco auctore amplissimus ordo censuit, ne quis in spectaculo, quod edatur, actorem suum, alienumve servum manumitteret & si factum esset, pro infesto haberetur.

4. Idem A. Felicissimo.

Si minor annis viginti ad libertatem præstandam homines tradidisti: Senatusconsulto, quod gestum est, irritum constituitur.

In AVTHENT. ut spons. larg. 6. & hoc quoque. col. 9. tit. 2. Novell. 119. cap. 2.

Sed bodie ex quo testari possunt, & libertates possunt relinquere, antiqua lege cessante.

5. Idem A. Prisco.

Si in fraudem eorum, quæ fisco debebantur, probari potest libertas data: non valet. Sed si pecuniam is, quem patrem tutum appellas emptori dedit, & ab eo redemptus, ad libertatem perductus est: nihil videtur bonis defuisse ejus, qui fisci debitor dicitur.

6. Imp. DIOCLET. & MAXIM. AA. & CC. Olympio.

Nec fideicommissariam libertatem a pupilla sua servis debitam tutorem posse præstare, certi juris est. Unde si hos, quos tu rogata fueras manumittere tempore certo ætatis tuæ, ad libertatem non perduxisti, sed tutor manumisit, remanserunt in servitute.

7. Idem AA. & CC. Zotico.

Si debitor ex administratione curæ dominus tuus non solvendo constitutus, fideicommissariam tibi reliquit libertatem: cum in fideicommissariis libertatibus eventum inspicere tantum obtinuerit, nihil ejus voluntas tibi prodesse potest.

TIT.

TIT. XII.

QUI NON POSSUNT AD LIBERTATEM
PERVENIRE.

1. Imp. SEVERVS & ANTONINVS
AA. Torquato.

CUM D. Claudius pater meus constituerit, & Præsidibus Provinciarum, vel qui coercendorum malefactorum potestatem habent, *in perpetua vincula damnatos* ad libertatem perducere non posse: hi, qui intra tempora pœnæ liberi, & heredes esse iussi sunt, aut legatum, fideicommissumve acceperunt: neque libertatem adipisci, neque quicquam eorum, quæ his data sunt, capere possunt. Quod si pœnæ tempus compleverint: jam omni vinculo exoluti, & quasi ad pristinam, vel simplicem servitutis conditionem redacti, & libertatem, & si qua testamentis dominorum illo tempore defunctorum acceperunt, sine ulla quæstione pœnæ præteritæ consequantur. *

2. Imp. VALERIANVS, & GALLIENVS,
AA. Theodoro.

IS quidem, qui (in) testamento vetitus est manumitti, ad libertatem non potest pervenire: sed in proposito interest utrumne eos, quos cum filio educatos esse testator expressit, propter familiare ministerium, & usum filiorum necessarium, & venire, & manumitti vetuerit, an quasi male meritis pœnam irrogaverit. Nam priore casu morte ejus, cui consulebatur, obsequii necessitate finita, libertas potest pervenire: posteriore (autem casu) id, quod pœnæ causa in servos statutum est, necesse est vires suas obtinere: quando divi Parentibus meis placuerit huiusmodi testamentorum leges perpetuam servitutem male meritis servis irrogare, ut nec per suppositum emptorem ad libertatem perducere possint.

TIT. XIII.

PRO QUIBUS CAUSIS SERVI PRO PRÆMIO LIBERTATEM ACCIPIUNT.

1. Imp. DIOCLETIANVS & MAXIMIANVS
AA. Firmino (servo.)

QUONIAM religiosa sollicitudo ad augendam, provocandamque fidei observationem, juris præmio adfici debet, si ad ulciscendam cædem domini incorruptis probationibus, ac strenuo nisu constiteris: libertatem quam his, qui dominorum cædem vindicant, jampridem Senatusconsultis, & Statutis Principum præstari sancitum est: etiam tu pro tam ingentibus meritis, non ex ipso facto, sed additione, & sententia Præsidis reportabis. PP. 7. Id. Decemb. * & MAX. COSS.

2. Imp. CONSTANTINVS A. ad Januarium.

Servi, qui *Monetarios* adulterinam monetam clandestinis sceleribus exercentes, in publicum detulerint, civitate Romana donentur, ut eorum domini pretium a fisco percipiant. Dat. 12. calend. Decemb. Roma, CRISPO 2. & CONSTANTINO 2. CC. COSS. 321.

3. Idem A. ad populum.

Si quis servus *Raptus* (virginis) facinus dissimulatione præteritum, aut pactione transmissum, detulerit in publicum: libertate donetur.

Dat. Prid. calend. April. Aquil. CONSTANTIN. A. 6. & CONSTANTIO C. COSS. 320.

4. Imp. GRATIANVS, VALENTINIANVS,
& THEODOSIUS, AAA. ad Syagrium
P. P.

Si Desertorem militiæ servus prodiderit, libertate donetur. * Id. Jul. Roma.

TIT. XIV.

DE INGENVIS MANUMISSIS.

1. Imp. ALEXANDER. A. Phileto.

Si ingenuum te ex testamento manumissum esse dicas: apud suos iudices causam agere debes, si tamen justum contradictorem habes, id est, eum, qui se patronum tuum esse dicit: memor Senatam censuisse, ut qui post manumissionem originem repetierint: ea, quæ de domo manumissoris habent, ibi relinquunt. In qua causa etiam legata, ut liberto data esse, Juris prudentibus placuit.

2. Imp. GORDIANVS A. Pompejæ.

Ingenuam natam, neque nutrimentorum sumptus, neque servitutis obsequium faciunt ancillam, neque manumissio libertinam. PP. 5. Id. Maji, SABINO 2. & VENUSTO COSS. 241.

3. Imp. PHILIPPVS A. Felicissimo.

Si aviam tuam uti ancillam manumissam, postea ingenuam (esse) solenniter constituerit, statumque ejus justæ sententiæ tuetur auctoritas: filios ejus, quamvis ante sententiam susceptos, ingenuam libertatem non immerito flagitare, si cum peritioribus tractatum habuisses, facile cognoscere.

4. Imp. DIOCLET. & MAXIMIANVS AA.
& CC. Agrippæ.

Cum cognatum tuum ingenuum natum (ex) Palmyrenæ factionis dominatione redemptum, velut captivum distractum esse dicas, Præses provinciæ ingenuitati suæ reddi eum efficiet.

5. Idem AA. & CC. Crescenti.

Diffamari statum ingenuorum, seu errore, seu malignitate quorundam, periniquum est: præsertim cum affirmes diu Præsidem unum, atque alterum interpellatum a te, vocitasse diversam partem, ut contradictionem faceret, si defensionibus suis consideret; unde constat merito rectorem provinciæ commotum allegationibus suis, sententiam dedisse, ne de cætero inquietudinem sustineret. Si igitur adhuc diversa pars perseverat in eadem obstinatione: aditus Præses Provinciæ ab injuria temperari præcipiet. Dat. Prid. Non.

6. Idem AA. & CC. Dionysio.

Scientis conditionem liberum non posse fieri servum, evidentissimi juris est. Cum igitur proponas patrem pupillorum, quorum precibus fecisti mentionem, velut liberam te penes se habuisse (in) ministerium, licet in actum longi temporis: non præcedente vero titulo, quo dominus quæri solent, mutare tuam conditionem minime potuit. S. 7. cal. Maji, AA. COSS.

7. Idem AA. & CC. Matronæ.

Si te & filios tuos ingenuos esse constat, natalium veritas vos tuetur: nam qui servitutis moverat quæstionem, apud acta causæ renunciando, ad ingenuitatis probationem nec nocere quicquam, nec prodesse potest.

8. Idem

8. Idem AA. & CC. Callimorpho.

Ingenui nascuntur, libertini manumissione tantum constituuntur. Pactum autem nec servis, nec libertinis ingenuitatem assignat: nec his, qui transactioni non consenserunt, quicquam præjudicare potest.

9. Idem AA. & CC. Potamoni.

Libertina matre procreata, ingenuam nasci natalibus, evidenter ac manifesti juris est. Cum igitur te matre libertina editam, deinde ab hostibus captam, postliminio reversam proponas, & nunc tibi servitutis moveri questionem: consequens est adiri Præsidem provincie, qui de causa liberali cognoscet, jure laturus sententiam: sciens neque hujusmodi matris conditionem, neque captivitatem reversis de statu pristino quicquam posse detrudere.

10. Idem AA. & CC. Athenodoræ.

Ad recognoscendos singulos nomina comparata, publico consensu, ob celandos natales ingenuis, si mutantur, minime nocet: natosque (licet in ministerio servitutis) liberæ conditionis, non servos possessio, sed status ingenuos edi perficit.

11. Idem AA. & CC. Maximæ.

Si vestram possessionem nullus præcesit titulus, sed ingenui constituti operas mercede placita locastis: nec statui (vestro) quicquam derogatum est, nec ad conventionis implendam fidem solenniter agere prohibemini. S. Non. Mart. CC. COSS.

12. Idem AA. & CC. Quietæ.

Ad mutandum liberæ statum, commissum plagii nihil promovet: sed abductam natales, quibus nata est, post hunc etiam casum obtinere convenit. S. 3. cal. Decemb. AA. & CC.

13. Idem AA. & CC. Melandro.

Ingenuum quis se contendendo, nec probando, non amittit libertinitatem. S. 7. Id. Decemb.

14. Idem AA. & CC. Aristoteli.

Statui ingenuæ ex eo solo, quod velut ancilla sponsaliorum nomine data proponitur, præjudicari nulla ratione potest. S. 7. cal. Januar.

TIT. XV.

COMMUNIA DE MANUMISSIONIBUS.

1. Imp. IUSTINIANVS A. Juliano P. P.

Sancimus, si proprietarius servo, cujus ususfructus ad alium pertinebat, libertatem imposuerit, non secundum antiquam observationem, & libertate carere, & eum sine domino esse intelligi: sed nec inveniri personam, cui res ad se venientes acquirat. Sed si tam proprietarius, quam usufructuarius libertatem ei (consentientes) imposuerint, pleno jure liberum (eum) effici: & si quid postea (sibi) adquisierit, hoc in bonis suis habere. Sin autem proprietarius solus libertatem imposuerit, usufructuario minime consentiente: sit quidem ille, qui libertatem a proprietario accepit, inter liberos proprietarii connumeratus: & si quid in medio possidet, hoc sibi acquirat, sibi que habeat, & suæ posteritati relinquat salvo patronatus jure, per omnia custodiendo, nisi & hoc ei legibus fuerit remissum. Ipse tamen libertus, quasi servus apud usufructuarium permaneat, donec usu-

fructuarius vivit, vel ususfructus legitimo modo peremptus est. Etenim si finem ususfructus quo-
cunque modo accipiat: tunc facultas ei tribuatur, quo maluerit degere modo. Si vero adhuc super-
stite usufructuario ab hac luce fuerit libertus exem-
ptus: hereditas ejus legitimum tramitem sequa-
tur. Sin autem usufructuarius tantummodo li-
bertatem imposuerit: siquidem hoc modo, ut ce-
dat usumfructum proprietario: plenissimum jus
habeat in servo proprietarius: ut omnia ei servus
acquirat secundum ea quæ generaliter in servos,
& dominos constituta sunt. Sin vero gratias agen-
do usufructuarius eum ab usufructu liberaverit,
& libertate donaverit: tunc maneat quidem ser-
vus proprietario suo annexus: sed non necessitas
ei imponatur, donec vivit usufructuarius, vel usus-
fructus constare potest, observare proprietarium,
& quædam ministeria (ei) adimplere, sed Judi-
ces nostri eum in quiete teneantur. Post usufructua-
rii autem mortem, vel ususfructus quoque mo-
do interemptionem: tunc serviat quidem domi-
no, & omnia, quæ in medio ad eum pervenerint,
hæc suo domino acquirat. Et sit ex nostra Con-
stitutione hæc separatio inter servos & liberos:
& non secundum jus antiquum idem servus re-
maneat, & nullum respiciat dominum. S. 1. Il-
lud quoque huic legi adjicimus, ut explosa an-
tiqua personarum differentia, liceat parentibus
tam masculis quam feminis, filiis filiabusve suis
in sacris constitutis, sive emancipatis, cujuscunque
gradus, mandatum imponere, quatenus servos in
libertatem perducant, sive apud Judicem, sive in
sacris Ecclesiis, sive secundum alium, quem man-
dator voluerit, legitimum modum: cum enim, &
in successione, & in aliis pene omnibus nulla
est inter liberos discretio: oportet hoc observari,
& in præsentis casu, maxime pro libertate
quam & fovere, & tueri Romanis legibus, &
præcipue nostro nomini peculiare est. Dat. 15.
cal. April. LAMPADIO, & ORESTE COSS. 530.

2. Idem A. Juliano P. P.

Si quis servo suo libertatem imponat, sive in
Ecclesia, (sive in æde sacra,) sive ad quale-
cunque tribunal, vel apud eum (Judicem) qui li-
bertatem imponere legibus habet licentiam, sive
in testamento, vel alio ultimo elogio, directam, vel
fideicommissariam: nullo coarceatur modo eorum
qui ad libertatem veniunt, ætatem requirere:
neque enim (eum) tantummodo civitatem Ro-
manam adipisci volumus, qui major triginta annis
existit: sed quemadmodum in Ecclesiasticis liber-
tatibus non est hujus ætatis differentia, ita in omni-
bus libertatibus quæ a dominis imponuntur, sive
extremis dispositionibus, sive per Judices, vel alio
legitimo modo, hoc observari sancimus, ut sint
omnes cives Romani constituti: ampliandam
enim (magis) civitatem nostram, quam minuen-
dam esse censemus.

3. Idem A. Joanni P. P.

Si quis sine uxore constitutus, ancillam suam
(sub) nomine habeat concubinæ, & in ea-
dem usque ad mortem suam consuetudine per-
manserit, & forsitan liberos ex ea sustulerit: san-
cimus omnimodo non concedi heredibus defuncti

eandem, vel liberos ejus, si etiam liberos habuerit, in servitutem deducere: sed post mortem domini sub certo modo eripiantur in libertatem una cum sobole sua, si etiam eam forsitan habuerit. Ipsi etenim domino, dum superest, damus licentiam quomodo voluerit uti tam ancilla sua, quam etiam ex ea progenita sobole, (&) in suo ultimo elogio quidquid voluerit contra eos disponere, id est, quasi servos eos aliis legare, sive in servitutem heredum nominatim relinquere. Sin autem taciturnitate eos praterierit: tunc post mortem ejus ad libertatem eripiantur: ut sit mors domini, libertatis eorum exordium. Homini- bus etenim uxores habentibus: concubinas, vel libertas, vel ancillas habere, nec antiqua jura, nec nostra concedunt. Dat. cal. Nov. *Constantinop.* post consulatum LAMPADII & ORESTIS.

331.

TIT. XVI.

DE LIBERALI CAUSA.

1. Imp. ANTONINVS A. Saturnino.

Rem quidem illicitam, & inhonestam admisisse te confiteris, quia proponis *filios ingenuos a te venundatos*. Sed quia factum tuum filiis obesse non debet, adi competentem judicem, (si vis) ut causa agatur secundum ordinem juris. PP. 5. Idib. Februar.

2. Idem A. Veroniano.

Si hi, quos *servos tuos esse* dicis, liberi esse a diversa parte dicantur: de statu eorum more solito quaeri oportet. Nec enim res judicata, qua de proprietate eorum pronunciatum est, opponi causae liberali potest. Dat. Non. Februar. *Roma*, MESSALA, & SABINO COSS. 215.

3. Imp. ALEXAND. A. Quinto.

Si liber homo alienae ancillae contubernium sequatur: licet ei fuerit denunciatum, *ut se abstineret*, servus domini mulieris non fit. PP. Non. Februar. FVSCQ & DEXTRO COSS. 226.

4. Idem A. Jucundo.

Si is, quem in servitutem petebas, liber (quamvis absente te) causa cognita proclamatus est: secunda in servitutem petitio ejus dari tibi non debet. Sed si postea, quam cognovisti, de sententia judicis appellasti, an jure lata sit, in auditorio quaeretur.

5. Idem A. Sabino.

Non ideo minus in libertatem proclamare potest ea, quam ancillam tuam esse dicis, quod eam vendente fisco comparasti. Sed nec hodie ad praescriptionem operatur, quod venditionis tempore major viginti annis fuerit: cum aetatis allegatio non alias possit praescriptionem adversus civem Romanum accommodare, quam si participandi pretii gratia consensum servituti dedisse probetur. + Probationis sane onus, cum ex servitute in libertatem adseritur, ad se recipit: quae si affirmationem suam non impleat, inconcussum possessionis jus obtinebis.

6. Imppp. VALER. & GALLIEN. AA. &

VALER. A. Nobilissimus Cæs.

Versimeno.

Nec si volens scripseris *servum te esse*, non liberum, praedictum juri tuo aliquod compa-

raffes: quanto (nunc) magis, cum eam scripturam dare compulsus te esse testaris?

7. Imp. AVRELIANVS A. Secundo.

Si ab eo, cujus servus fuisti, *manumissus es*: frustra libertatis controversiam sustines, maxime ab herede ejus, qui (te) manumisit: cum etsi jure libertas non processerit, respectu tamen aditae hereditatis voluntatem defuncti suo consensu firmare debuit.

8. Imppp. DIOCLET. & MAXIMIANVS AA.

& CC. Verinae.

Cum adfirmes placuisse quondam domino tuo, *ut pro te, & pro filia tua dato nummo certa quantitatis vos manumitteret*, & te tantummodo liberavit: aditus Rector Provinciae hortabitur eum, salvere reverentia, quam patrono liberti solent exhibere, placito suo stare. Dat. Prid. * MAXIMO 2. & AQUILINO COSS. 286.

9. Idem AA. & CC. Proculo.

Cum precum tuarum conceptio, licet eum, contra quem supplicas, *ex ancilla natum esse expresserit*, tamen nomini cognomen, quo liberi duntaxat nuncupantur, addiderit, & non servum esse, sed servili macula adpersum comprehenderit, contra eum, qui servus non est, supplicasse te intelligis.

10. Idem AA. & CC. Stratonico.

Liberos privatis pactis, vel actu quocunque administrationis non posse mutata conditione servos fieri, certi juris est.

11. Idem AA. & CC. Faustino.

Non mutant servi statum, si ad civiles honores illicite, atque improbe adspiraverint. Unde si status moveatur quaestio: intelligere vobis licet, nihil prodesse posse, quod pater vester civiles honores gessit. Solemnibus itaque ordinatis, apud Praesidem Provinciae de statu vestro cognoscetur.

12. Idem AA. & CC. Proculo.

Si (ex) libertate natum aliquis comparaverit: statum retines, quem antea habuisti. + Si vero ex ancilla editum naturalis pater, idemque dominus distraxerit, ac post emptori pretium solvisti: non idcirco libertatem consecutus es. PP. 18. cal. Maji.

13. Idem AA. & CC. Paulo.

Principaliter de statu defuncti agi non potest. Si vero ex peculio quondam ejus, quem tu bona reliquisse commemoras, res vindicentur, vel ejus filius moveatur status quaestio: haec omnia solenniter Praesidali notione decidi debent. Dat. 5. calend. Maji.

14. Idem AA. & CC. Quintiano.

Lite ordinata in possessione libertatis, is, de cujus libertate quaeritur, constituitur, & interim pro libero habetur. Dat. 4. cal. Maji, *Heraclae*, AA. COSS.

15. Idem AA. & CC. Palladio.

Nec omissa professio probationem generis excludit, nec falsa simulatio veritatem minuit. Cum itaque ad examinationem veri, omnis iure prodita debeat admitti probatio: aditus Praeses Provinciae, solennibus ordinatis, prout juris ratio patitur, causam liberalem inter vos decidi providebit.

16. Idem

16. *Idem AA. & CC. Diogeniz.*
Si ministerium tuum quasi libera exhibuisti; ac te nesciente quasi ancilla in dotem data, conscriptum instrumentum est: nihil hæc libertati tuæ nocere potuerunt: maxime cum te minore ætate fuisse commemoras, & placuerit minores viginti annis nulla ratione mutare statum (posse,) ac pro liberis servos fieri: ne ante libertatem inconsulte amittant, quam alii propter ætatis rationem sine consilio præstare non possunt. PP. 6. Id. Maji, *Hadrianop.* AA. COSS.

17. *Idem AA. & CC. Resino.*
Multis rationibus natalibus ingenuis fratribus natis, post delictis, vel casibus intervenientibus, singulorum causæ status separantur. Nihil itaque prohibet eundem, & tibi non movere quæstionem (status,) & eos, quos fratres tuos adseveras, in servitutem vindicare, sive retinere. Igitur ad demonstrandam fratrum tuorum libertatem, aliæ sunt probationes necessariæ: nam quod tibi non movetur quæstio libertatis, eorum non idoneam constat habere probationem.

18. *Idem AA. & CC. Zotico.*
Ad probationem ingenuitatis ab eo, contra cuius successores postulas, facta tibi locatio non sufficit: nec tamen hoc solum ad servitutis vinculum argumentum est idoneum. S. Id. Jul. *Philippoli.* AA. COSS.

19. *Idem AA. & CC. Paulo.*
Propter causam ejus de quo supplicas, esse, quam tuam perspicimus: nam cum te eum ad libertatem perduxisse profitearis, illius interest magis solenniter suum tueri statum: & consequenter tua etiam agitur causa: nam si ab eo contra quem fundis preces, servus dicatur, ei que libertas ex manumissione tua vindicetur: probatio servitutis originis, & beneficium manumissionis libertatem illi assignans, tunc etiam jus patronatus tuetur. Si vero consentiat servituti, tunc jure concessio, adito Præfide Provinciæ, eum invitum etiam defendere poteris.

20. *Idem AA. & CC. Aeternali.*
Sicut semel præstitam libertatem revocari non licet: sic per ea quæ non manumittendi causa domini cum servis (propriis) agunt, nihil sibi detrahunt. S. 6. calend. Septemb. AA. COSS.

21. *Idem AA. & CC. Thrasyllæ.*
Eam, quæ in possessione libertatis non sine dolo malo reperitur, in servitute constitutæ simile habere præjudicium, Edicto Perpetuo cavetur. (Sed) si controversia erit, utrum ex servitute in libertatem petatur, an ex libertate in servitutem, sui conceptione manifeste probatur: nec quicquam juris ancillæ dolus propriis dominis aufert. S. Non. Octobr. *Sirmii.* AA. COSS.

22. *Idem AA. & CC. Pardalæ.*
Parentes natales, non confessio assignat. Quapropter si ex ancilla nata, post ad libertatem manumissa pervenisti: te servam professam velut ex ancilla altera natam, hujusmodi simulatione vel errore quæsitam manumissione libertatem amittere minime potuisti: cum servi

nascantur ratione certa, non confessione constituentur. Dat. 5. cal. Decemb. AA. COSS.

23. *Idem AA. & CC. Museiz.*
Si tibi testamento directæ libertas a domino relicta est, & ex eo successerunt scriptæ filię: non idcirco quod secundum ejus voluntatem, vel contra de filiabus uni præstas obsequium, cæteræ filię tuam rescindere possunt libertatem.

24. *Idem AA. & CC. Sebastiano.*
Interrogatam, & professam apud acta se esse ancillam, hujusmodi factum defensionem libertatis non excludit.

25. *Idem AA. & CC. Licentiano.*
Sicut instrumenta prætermissa manumissionis recte factæ nullum adferunt præstitæ libertati præjudicium: ita si servum ad libertatem perduxisti, instrumentorum admissio nihil ei nocere potest. S. 5. Id. Februar. CC. COSS.

26. *Idem AA. & CC. Modesto.*
Sicut datam libertatem manumissis adimere patronus non potest: ita manumissionis instrumentum præstare cogitur.

27. *Idem AA. & CC. Auslerio.*
Arrianus mota sibi quæstione a Leonide, *liber* fuit pronunciatus: in servitutem a victo iterum non recte petitus est. Coheres etiam tibi ab Arriano datus, colludens cum eo, sive heredibus ipsius qui status (ei) moverat quæstionem, nihil tibi obfuit: nec ea, quæ in confessione inter eos venerunt, statum veritatis, vel nomen substantiæ defuncti mutare potuerunt.

28. *Idem AA. & CC. Eurymedonti.*
Avi paterni magistratu fundi dignitas, ad libertatis probationem nihil nepti prodest: si quidem in liberali causâ matris non patris inspicitur conditio. Sed nec materni avi sola sufficit: cum licet avia quoque libera probari possit, multis tamen ex causis status mutari consuevit. *Sirmii.* 4. Id. April. AA. COSS.

29. *Idem AA. & CC. Troilla.*
De ancilla matre natam, & ab eo redemptam, in cujus fuit contubernio, si non manumittitur, in servitute permanere non ambigitur.

30. *Idem AA. & CC. Eutychiæ.*
Solo obsequii non præstiti velamento, data libertas rescindi non potest.

31. *Idem AA. & CC. Cassianæ.*
Si tibi servitutis improbe moveatur quæstio solennibus ordinatis, de calumpnia, vel injuria (prout vindictæ viam elegeris) habita contestatione, posteaquam servus non esse fueris pronunciatus, adversus eam sententiam, postulare potes: tunc demum etiam de his, quæ direpta probaveris, restitutionem (cum pro libertate fuerit pronunciatum) petiturus. S. 5. Id. Octobr. CC. COSS.

32. *Idem AA. & CC. Athenaidi.*
Subscriptio filii domini manumittentis, nec addere secuta, nec omitta detrudere libertati quicquam potest.

33. *Idem AA. & CC. Melitiana.*
Licet accepta pecunia dominus te manumiserit, tamen tributa libertas rescindi non potuit. S. 4. Id. Novemb. CC. COSS.

34. lidem AA. & CC. Eremonia.

Libera, concubinitus ratione non constituitur ancilla. Dat. Id. Novemb. CC. COSS.

35. lidem AA. & CC. Attalo.

Non idcirco minus, quod pupilli res velut tutor administrasse dicitur, ex ejus persona servitutis pati quaestionem potest.

36. lidem AA. & CC. Theodoro.

Post certi temporis ministerium ancillae, liberam eam esse cum ea paciscendo, conventionis obtemperandi legi domina nullam habet necessitatem: utque hoc verum est, ita e contrario, si filios suos constituta cum his, libera in ministerium tibi tradere promississe probetur, parere placitis non compellitur.

37. lidem AA. & CC. Olympio.

Si filium tuum liberum genero vendidisti, qui tam proxima necessitudine conjunctus, conditionis ignorantiam simulare non potest, utrisque sociis criminis accusator deest.

38. lidem AA. & CC. Philesarpho.

Non idcirco minus, quod te *Limenarcha* creato nemo contradixit reipublicae nomine, moveri tibi status quaestio potest. Dat. 16. cal. Jan. *Nicomed.* CC. COSS.

39. lidem AA. & CC. Potesentico.

Liberos velut servos se profutentes, statum eorum mutare non posse, constat. S. 6. calend. Januar. *Sirmii.* CC. COSS.

40. Exemplum sacrarum literarum AA. & CC. ad Verutum.

Iuxta Edicti nostri continentiam in liberalibus quoque negotiis, si de libertinitate, si de ingenuitate (quaestio) moveatur, absente nihilominus una parte causam discuti, & pro justitiae ratione sententiam proferri, nihil prohibet.

41. Imp. CONSTANT. & LICINIUS AA. ad Euthymium Praesidem Cappadociae.

Iubemus omnes epistolas adtricis, quas ad Aelium tanquam principalem fecerat, inanes ac vacuas esse, atque in irritum devocari: ac de ingenuitate ejusdem Aelii requiri: nec mulieri id obesse, quod ad eum tanquam decurionem ac principalem scripserit, vel id, quod idem se finxerit decurionem, vel principalem: maxime cum non solum testium professione, & cognationis ejus jugum fervile cognoscitur, verum etiam voce propria ejusdem Aelii apud aliud judicium patuerat, quod conditionis servilis videretur.

42. Imp. CONSTANT. A. ad Maximum P. P.

Placuit eos, qui nascuntur, matrum conditionibus uti, quarum mox visceribus exponuntur. Ante vero litem nati, suo nomine omnes in quaestionem vocentur: quoniam hos solos, qui in lite nati erunt, omnem fortunam matrum complecti oportet, aut justis tradi dominis, aut libertate cum lucis auctoribus frui. Dat. Prid. Id. Jul.

TIT. XVII.

DE ADsertione TOLLENDA.

1. Imp. IUSTINIANUS A. Mennae P. P.

Lites super servili conditione movendas, ad clementiorem tam examinationem, quam terminum transferimus: jubentes, si quis vel adhuc ser-

viens liberum se esse dixerit, vel in libertate commorans, ad servitutem vocatus fuerit: adsertoris difficultatem in utroque casu cessare, ipsumque per se (&) ad intentionem ejus, qui dominum se adsertit, respondere: & si ex possessione libertatis ad servitutem ducitur, etiam procuratorem dare minime prohiberi: quod his, qui ex servitute ad libertatem profuerint, penitus interdiximus: illis legibus, quae dudum & secunda, & tertia vice adsertorias lites examinari praecipiebant, in posterum con- quiescentibus: cum sit justum primam definitio- nem in suis manere viribus, cum provocatio nulla oblata fuerit: qua porrecta ad similitudinem alio- rum negotiorum iudex, ad quem res ex provoca- tione deducitur, eam examinabit: cujus & ipsius judicium ad secundam exquisitionem minime de- ducetur occasione legum, quae super adsertoris liti- bus positae sunt. §. 1. Super peculio etiam eo- rum, vel aliis rebus, aut causis veterem defensionis observationem tollimus: praecipientes illorum tantummodo peculia, qui ex possessione servitutis super libera conditione litigant, aliasque res, quae vindicantur, in tuto pro dispositione judicis collo- cari. §. 2. Omnes vero, qui pro libertate peri- clitantur, si quidem possunt fidejussorem dare, eum exigere. Sin vero revera datio ejus impossibilis eis sit, hocque indici manifeste ostendatur: juratorum cautioni committi. Scientes, quod si post hujus- modi expositionem abfuerint, & Edictis citati, sine absentia nihilominus per unum annum duraverint, omnimodo servituti obnoxii erunt, & ejus domi- nio, qui litem eis intulit, sine ulla dubitatione ad- signabuntur. §. 3. Scire vero eos volumus, qui aliquem ad servitutem vocant, quod si post primam accusationem in quocunque judicio, vel ex divali jussione factam, & (post) admonitionem ei oblatam, qui servus esse dicitur, in alio judicio eum accusa- verint: praeterquam si ejus occasionem ipse, qui servus esse dicitur, praestiterit: etsi domini sint, suo jure privabuntur. Dat. 3. Id. Dec. Dom.

§. 1. Super peculio etiam eo-

rum, vel aliis rebus, aut causis veterem defensionis observationem tollimus: praecipientes illorum tantummodo peculia, qui ex possessione servitutis super libera conditione litigant, aliasque res, quae vindicantur, in tuto pro dispositione judicis collo- cari. §. 2. Omnes vero, qui pro libertate peri- clitantur, si quidem possunt fidejussorem dare, eum exigere. Sin vero revera datio ejus impossibilis eis sit, hocque indici manifeste ostendatur: juratorum cautioni committi. Scientes, quod si post hujus- modi expositionem abfuerint, & Edictis citati, sine absentia nihilominus per unum annum duraverint, omnimodo servituti obnoxii erunt, & ejus domi- nio, qui litem eis intulit, sine ulla dubitatione ad- signabuntur. §. 3. Scire vero eos volumus, qui aliquem ad servitutem vocant, quod si post primam accusationem in quocunque judicio, vel ex divali jussione factam, & (post) admonitionem ei oblatam, qui servus esse dicitur, in alio judicio eum accusa- verint: praeterquam si ejus occasionem ipse, qui servus esse dicitur, praestiterit: etsi domini sint, suo jure privabuntur. Dat. 3. Id. Dec. Dom.

2. Idem A. Joanni P. P.

Expeditam antea quaestionem, in praesenti autem ex nostra lege, quam de adsertione tollenda posuimus, in quandam difficultatem incidere periclitantem, compendioso remedio fulciendam esse censemus. Cum etenim per adsertores super libertate judicium agitabatur, si in medio adsertore litem agente, adsertus ab (hac) luce fuerat sub- tractus, necessitas imponebatur nihilominus ad- sertori litem implere: ut emptor, si victus erat, & pro libertate fuerat pronunciatum, habeat regres- sum adversus venditorem: ut ei, quasi liberae personae venditor reddat id, quod emptionali in- strumento continebatur, vel natura contractus exi- gebat. In praesenti autem, quia adsertorum, va- na nomina rejeta sunt: si persona, pro cujus conditione lis agitur, mortua fuerit: quemad- modum judicium potest adimpleri, una tantum persona in judicium veniente? Sancimus itaque in praesenti casu licentiam esse emptori adversus suum auctorem venire, quatenus vel ostendat ven- ditor servum se vendidisse: vel si non potuerit, quasi libera persona vendita, evictionis periculum ad eum revertatur.

TIT. XVIII.

QUIBUS AD LIBERTATEM PROCLAMARE NON
LICET: ET DE REBUS EORUM, QUI AD LI-
BERTATEM PROCLAMARE NON PROHIBENTUR.

1. Imp. GORDIANVS A. Proculo.

Dispar causa est ejus, qui dissimulata conditio-
ne sua distrahi se passus est, & ejus, qui pre-
tium participatus est. Nam superiori quidem
non denegatur libertatis defensio: posteriori au-
tem, & si civis Romanus sit, & participatus est pre-
tium, libertas denegatur. † Eandemque (&) in
eo distinctionem adhibendam, cui fideicommissa-
ria libertas debetur, meritisimi juris auctores re-
sponderunt. PP. calend. Maji, GORDIANO A. &
AVIOLA COSS. 240.

2. Imp. DIOCLET. & MAXIM. AA. & CC.
Melanæ.

De latronum familia descendantibus, ex largi-
tione Principali, vel auctoritate fiscali servis
factis, tetro Principes libertatem denegari decre-
verunt.

3. Imp. CONSTANTINVS A. ad Maximum P. P.

Si quis in libertatem proclamaverit, id, quod
apud se esse ejus, qui se dominum dicit, pro-
fitebitur, quoniam non de eo dubitabatur, reddi
ac referri Judex protinus pronuntiabit. † Quod
vero petitur, si fuerit negatione dubium, per cau-
tionem conservabitur, ac petitio differetur: ut si
fuerit approbata libertas (quoniam & ipsis, qui
his rem commiserunt, medendum est) gestarum
rerum ab eodem ratio; atque omne, quod debet-
ur, reposcatur: ut servitute depulsa, qui pro do-
mino quondam fuerat, habeat, quod ut servo do-
minii jure largitus est, & quæ ex earum rerum
quæstu ac fructibus congregata sunt, & quæ de
furtivis compendiis obscure capta ac parata sunt;
cum liberum esse non oporteat, quod apud ser-
vum dominus peculii nomine collocaverat. Et
vero, quæ testamento, vel donatione quæsitæ sunt,
aut quæ ex earum rerum emolumentis emptæ con-
fectæque sunt, eidem ingenuo deputentur: quæ
tamen universa exacto libertatis judicio, quatenus
a supradictis rebus discernuntur, in sequestro esse
oportet: ut his ab utroque deductis, atque in
medio collatis, ad eorum proprietatem uterque
contendat. Dat. 15. calend. Mart. Theſſalonica, SE-
VERO & RVFINO COSS. 323.

TIT. XIX.

DE ORDINE COGNITIONVM.

1. Imp. ALEXAND. A. Vitalio.

Cum & ipse confessus es, status te controversiam
pati: qua ratione postulas, priusquam de
conditione constaret tua, accusandi tibi tribui po-
testatem contra eum, qui te servum esse conten-
dit? Cum igitur (sicut allegas) statu tui generis
fretus es: juxta jus ordinarium Præsidentem pete,
qui cognita prius liberali causa, ex eventu judicii,
quid de crimine statuere debeat, non dubitabit.
PP. Id. * MAXIMO 2. & AELIANO COSS. 224.

2. Idem A. Gallo.

Si de hereditate, & libertate controversia est:
(prius) agi causa libertatis debet. sed si de he-
reditate agitur: ordinanda prius quidem est causa

libertatis: sed sufficit ei, qui libertate utitur, ad
victoriam de hereditate secundum eum esse pro-
nunciatum. PP. Id. August. MAXIM. 2. COSS. 224.

3. Idem A. Valerio.

Si crimen aliquod inferatur ei, quam ingenuam
esse dicis: ante liberalis causa suo ordine agi de-
bet, cognitionem suam Præsidentem præbente: quo-
niam necesse est ante sciri, si delictum probatum
fuerit, (utrum) ut in liberam, & ingenuam, an ut
in ancillam constitui oporteat (Judicium.)

4. Imp. GORDIANVS A. Menedemo.

Si status controversiam pateris: lite prius libe-
rali terminata, si pro te fuerit pronunciatum,
agere etiam adversus eum, qui se dominum tuum
esse contendit, non prohiberis. Quod si ideo te ab
accusatione elidat, quasi servum non proprium, sed
alienum: liberale quidem judicium cessat; causa
autem examinatio apud eum, qui judicat, ostendet,
utrumne accusatio induci debeat propter statum
personæ, an evanescat. Dat. 10. cal. Dec. GORDIAN-
A. & AVIOLA COSS. 240.

5. Imp. DIOCLET. & MAXIM. AA. & CC.
Alpheno.

Cum status quæstionem tibi moveri, & te debi-
ta velle petere commemoras: ordinarium est,
prius solennibus interpositis (si hoc juris admise-
rit ratio) causam liberalem apud Præsidentem pro-
vinciæ decidi; ut si liber fueris, vel servus non
esse pronunciatum: tunc tibi jure debita restitui ju-
beat: cum hoc incerto, utrumne tibi libero con-
stituto: an domino tuo (si servum te sententia
declaraverit,) debeat, ad solutionem debitorem
tuum urgeri non oporteat. S. Frid. calend. Maji,
Beraci, AA. COSS.

6. Idem AA. & CC. Alexandria.

Si res tuas raptas, vel amotas esse dicis ab his,
quos servos tuos esse contendis, hique in liber-
tatem proclamaverint; causa liberalis prius adver-
sus eos, & tunc damni dati, rerumque amotarum
lis apud Præsidentem provinciæ contestanda est: ut
si quidem liberi, vel servi non esse pronuncien-
tur, tunc demum damni dati, & amotarum rerum
procedere possit adhibita probatione condemna-
tione. Si vero secus, quæstio rerum amotarum
evanescat. Dat. 3. Jan. Sirmii, AA. COSS.

7. Imp. CONSTANTINVS A. ad Bassum P. P.

Si quando negotium status fuerit exortum,
(si quidem) ab ejus parte, qui dicitur servus,
aliquid dicatur dominus adripuisse: prius conside-
rari placet, utrum de possessione servitutis in liber-
tatem reclamandum putet, an vero ex possessione
libertatis in servitutem vocetur. At si enim de ob-
sequiis servilibus libertatem consiterit flagitare:
ante decidi status convenit causam, atque ita præbe-
ri direptorum negotiorum (si res exegerit) audien-
tiam. † Quod si ei, qui ad servitutem vocatur,
quicquam direptum esse memoreretur: universa, quæ
constiterit ablata, ita demum reddi convenit ei, qui
servus esse contenditur, si modo salvam rem futuram
per idoneos fidejussores promiserit. Nam si tales
dare non potuerit: tunc ea convenit, de quibus in
judicio tractabitur, sequestrari in eum diem (in)
quo controversia sopiatur: ita ut ex iisdem (si ali-
qua alia facultas esse non poterit) tantum litis
sumptus,

sumptus, & alimonie homini subministratur, quantum moderato iudicis arbitrio fuerit aestimatum. Cum autem necdum lite de statu mota, res ab aliquo direptæ sint, & sententia de restituenda possessione rerum lata, ille ne (huic) sententiae satisfieret, de statu controversiam movit: necessitatem habebit, & sine satisfactione easdem res reddere, & tunc causam liberalem secundum juris ordinem exercere.

TIT. XX.

DE COLLUSIONE DETEGENDA.

1. Imp. DIOCLET. & MAXIM. AA. (& CC.) Theodoro.

Cum servum matris tuæ, & stupro violasse dominam suam, & turpis conjunctionis maculam excogitandæ ingenuitatis collusionem, ac falsæ captivitatis velamento, apud competentem Judicem obtegere voluisse proponas, nec libertatem ei matrem tuam dedisse, sed in solam ingenuitatem eum nudæ voluntatis mendacio perducere nisam adseveres, servum esse palam est: quando etiam Divi Pii rescriptum super captivitate emissum, quam non intercessisse significas, ingenuum fecisse non videatur: nec asseveratio consensus tui ingenuitatis jus tribuere potuerit. PP. 14. cal. Jul. DIOCLET. & MAXIMIANO 3. COSS. 290.

2. Idem AA. & CC. Milefio.

Libertinæ conditionis constitutis privatis pactis, immutare statum suum non licere, Numiano Senatusconsulto, contra collusorem poena statuta, præmioque detegenti promisso, manifeste declaratur. Dat. 5. cal. Dec. CC. COSS.

TIT. XXI.

NE DE STATU DEFUNCTO RUM POST QUINQUENNIVM QUÆRATUR.

1. Imp. SEVERVS & ANTONINVS AA. Niconi.

Aditus competens Judex causam præscriptionis examinabit: & si Domitiæ patronum, qui (ut) civis Romanus (usque) in diem mortis vixit, annos quinque antequam lis bonorum mulieris inchoaretur, vita decessisse constiterit: libertæ status ex persona manumissoris non retractabitur.

2. Idem AA. & CC. Maximo.

Si is, qui te heredem fecit, propter matris conditionem servus dicitur, & mater ante quinque annos litis motæ vita decessit, præscriptioni locus erit: cum quæri de statu non possit, nisi de conditione matris tractetur. Hoc ita, si quando vixit, sine interpellatione ut civis Romana egit. P. D. S. ANTONINO & A. 2. GETA C. 2. COSS. 206.

3. Imp. ALEX. A. Olympiadi.

Quamvis defunctus sit maritus quondam tuus, cui status quæstio inferebatur: causa tamen (etiam) post obitum ejus propter emolumentum successionis durat, eamque apud eum, qui de hereditate, vel singulis rebus judicaturus est, decidi oportet.

4. Idem A. Martiano.

Si is, quem servum tuum fuisse, & a fratre tuo manumissum, atque heredem scriptum (esse) proponis, ut civis Romanus vixit, nec intra quinquennium post mortem ejus status quæstionem movere cepisti: intelligis, neque heredibus ab

eo scriptis, neque his, quos liberos esse voluit, controversiam (te) contra formam Senatusconsulti facere posse. Quod si prius quam id temporis spatium excederet, agere cepisti: & peculium ejus more judiciorum persequi, & cum manumissis ordinata lite, secundum formam *Edicti* experiri non prohiberis. PP. 5. * Jun. MODESTO, & PROBO COSS. 229.

5. Imp. GORDIANVS A. Severo.

Quod est constitutum, post quinquennium de statu defunctorum quæstionem incipere non posse, ad speciem emancipationis jure, necne perfecta sit, minime pertinet.

6. Imp. VALER. & GALLIEN. AA. Pollæ.

Si mater tua quasi ingenua communi opinione vixit, & quinquennium a die mortis ejus excessit: potes Rempubicam, & pupillos, si tibi status quæstionem movere tentaverint, nota præscriptione repellere. An autem pro ingenua in die mortis egerit, in judicio requiretur. Quod si varietas interveniat, posteriora tempora spectari convenit. PP. 6. Id. Jun. SECVLARE, & DONATO COSS. 261.

7. Imp. DIOCLET. & MAXIMIAN. AA. (& CC.) Heliodoro.

Si pater tuus velut ingenuus vixit, nec status controversiam, quasi filii servus esset, apud Præsidem provinciæ, qui super hujusmodi quæstionibus judicare solet, sed apud Procuratorem Reipublicæ, non competentem judicem passus est, postque ejus mortem quinquennium effluxerit: status tuus ex præscriptione, quæ ex Senatusconsulto emanat, protectus est.

8. Idem AA. Theodoræ.

Reperitio peculii rerum servi tui, si nullo justo titulo intercedente corpora possideantur ab aliquo, nulla temporis præscriptione mutilabitur: Nec enim Senatusconsultum, quod super non retractandis defunctorum statibus sancitum est, intervenit, si defunctus in fugam conversos, atque latitans decessit. Dat. 10. calend. Dec. *Mediolani* DIOCLET. & MAXIMIAN. AA. COSS.

TIT. XXII.

DE LONGI TEMPORIS PRÆSCRIPTIONE, QUÆ PRO LIBERTATE, ET NON ADVERSUS LIBERTATEM OPPONITVR.

1. Imp. DIOCLET. & MAXIM. AA. & CC. Mutiano.

Mala fide morato in libertate diu prodesse non potest (longi) temporis præscriptio. Unde cum confitearis fugam te ab eo, cujus meministi, recessisse: Intelligis ex hoc solo sine dolo malo in possessione te libertatis non esse.

2. Idem AA. & CC. Carcino.

Præstat firmam defensionem libertatis ex justo initio longo tempore obtenta possessio: Favor enim libertati debitus, & salubris jampridem ratio suavit, ut his, qui (bona fide) in possessione libertatis per viginti annorum spatium sine interpellatione morati essent, præscriptio adversus inquietudinem status eorum prodesse debeat, ut & liberi & cives Romani fiant. Dat. calend. Jul. *Antiochia*, CONSTANTINO 4. & MAXIMIANO 2. COSS. 302.

3. Exem-

3. Exemplum sacrarum litterarum CONSTANTINI, & LICINII AA. ad Dionysium Vicariam Praefecturam agentem.

Sola temporis longinquitate, etiam si sexaginta annorum curricula excesserit, libertatis iura minime mutilari oportere, congruit aequitati. Dat.

4. cal. Maji, VOLVSIANO, & ANNIANO COSS. 314.

T I T. XXIII.

DE PECULIO EIVS QVI LIBERTATEM MERUIT.

1. Imp. DIOCLET. & MAXIM. AA. Rufino.

Longe diversam causam eorum, qui a superstitionibus manumittuntur, item illorum, quibus testamento libertas relinquitur, esse dissimulare non debueras: cum superiore quidem casu concessum tacite peculium, si non adimatur: posteriore vero, nisi specialiter fuerit datam penes successores remanere, iuris sit evidentissimi.

T I T. XXIV.

DE SENATVSCONSVLTO CLAVDIANO TOLLENDO.

1. Imp. IVSTINIANVS A. Hermogeni Magistro officiorum.

Cum in nostris temporibus, in quibus multos labores pro libertate subditorum sustinuerimus, satis esse impium credimus, quasdam mulieris libertate sua fraudari, & quod ab hostium ferocitate contra naturalem libertatem inductum est, hoc ad libidinem nequissimorum hominum inferri: Claudianum SC. & omnem ejus observationem circa denunciations, & iudicum sententias conquirere in posterum volumus: ne (ea) quae libera constituta est, semel decepta, vel infelici cupidine capta, vel alio quocunque modo contra natalium suorum ingenuitatem deducatur in servitutem, & sit pessimum dedecus cognationis suae fulgori: ut quae forsitan decoratos dignitatibus habeat cognatos, haec in alienum cadat dominium, & dominum pertimescat forsitan cognatis suis inferiorem. † Quod & in libertis observari oportet: semel etenim libertate potitam, per tale dedecus in servitutem deduci, religio temporum meorum nullo patitur modo. † Sed ne servi, vel adscriptitii, putent sibi impunitum esse tale conamen (quod maxime in adscriptitio adserendum est, ne liberarum mulierum nuptus ab his excogitatis, paulatim huiusmodi hominum conditio decreascit) sancimus, si quid tale fuerit, vel a servo, vel adscriptitio perpetratum, habere liberam potestatem dominum ejus, sive per se, sive per Praesidem provinciae, talem servum, vel adscriptitium castigatione competenti corrigere, & abstrahere a muliere tali. Quod si neglexerit: sciat in suum damnum huiusmodi desidiam reverteruram.

T I T. XXV.

DE NVDO IVRE QUIRITVM TOLLENDO.

1. Imp. IVSTINIANVS A. Juliano P. P.

Antiquae subtilitatis ludibrium per hanc decisionem expellentes, nullam esse differentiam patimur inter dominos, apud quos, vel nudum ex jure Quiritum nomen, vel tantum in bonis reperiatur: quia nec huiusmodi volumus esse distinctionem, nec ex Quiritum nomen, quod nihil

ab aenigmate discrepat, nec unquam videtur, nec in rebus apparet, sed vacuum est & superfluum verbum, per quod animi juvenum, qui ad primam Legum veniunt audientiam, perterriti ex primis eorum cunabulis inutiles legis antiquae dispositiones accipiunt: sed sit plenissimus & legitimus quisque dominus, sive servi, sive aliarum rerum ad se pertinentium.

T I T. XXVI.

DE VSVCAPIONE PRO EMPTORE, VEL TRANSACTIONE.

1. Imp. ANTONIN. A. Flaviano.

Mancipia tua si ab eis distracta sunt, qui jus vendendi non habuerunt, vindicare ea potes. Nec enim usucapi ab emptoribus potuerunt, cum illicita venditione furtum contractum sit. Prid. August. ANTONINO A. 4. & BALBINO COSS. 214.

2. Imp. ALEX. A. Marcellino.

Si contra defuncti voluntatem servos, quos propter perfectae artis peritiam heredibus suis defunctus servari testamento praecepit, tutores vendiderunt, usucapi non potuerunt. Dat. 5. Non. Mart. IVLIANO 2. & CRISPINO COSS. 225.

3. Idem A. Nepotillae.

Si matrem ejus, cujus nomine (te) quaestionem pati dicis, bona fide emptam possidere coepisti: etiam si ipsa in causam furtivam inciderit, tamen postea conceptum apud te partum usucapere potuisti.

4. Idem A. Achilleo.

Venditioni ancillae si consensum dedisse diversam partem probaveris: retractando contractum, quem ipsa ratum habuit, non audietur: (Sed) & hac probatione cessante, si bona fide emptam ancillam a venditore bona fide distrabente (longi) temporis spatio usuceperis, intentio proprietatem vindicantis tenere non potest.

5. Imp. GORDIANVS A. Marino.

Si partem possessionis male fidei possessor vendidit: id quidem, quod ab ipso tenetur, omnino cum fructibus recipi potest: portio autem, quae distracta est, ita demum recte petitur a possidente, si sciens alienam comparavit, vel bona fide emptor nondum implevit usucapionem. Violenter enim possessione amissa, priusquam in domini potestatem perveniat, usucapio emptori (et si bona fide mercatus est) non competit.

6. Idem PHILIP. A. cum Caelio collocutus dixit.

Cum sit probatum, rem pignori fuisse obligatam, & postea a debitore distractam: palam est non potuisse eam quasi furtivam usucapi. Si ne die, & consule.

7. Idem A. & C. Compedi.

Sciens servum alienum contra domini voluntatem venundas, furtum committit. Quod re vitium priusquam ad dominum ejus revertatur possessio, non permittitur usucapionem fieri, licet bona fide possideatur. Dat. 5. Idib. Febr. CC. COSS. 248.

8. Idem A. & C. Severo.

Ex causa transactionis habentes justam causam possessionis, usucapere possunt.

9. Idem A. & C. Cajo.

Eum, quia pupillo sine tutoris auctoritate distractente

hente comparavit, nullum temporis (longi) spatium defendit. Sed si locupletior emptoris pecunia factus, post pubertatem occasionem juris ad iniquum trahat compendium, doli mali submovetur exceptione. CC. COSS.

TIT. XXVII.

DE VSVCAPIONE PRO DONATO.

1. Imp. ALEXAND. A. Macedonio.

Sive fuerit dominus, qui tibi loca, de quibus supplicasti, donavit: sive a non domino bona fide donata suscepisti, eaque usucapisti, auferri tibi quod jure quaesitum est, non potest. P. 5. Id. Mart.

2. Imp. DIOCLET. & MAXIM. AA. Capitonio.

Donantem ancillam alienam nihil domino deminueret, non est ambigui juris: furtum etiam contrahere citra voluntatem domini contrastantem, ut ejus rei nec usucapio possit procedere. S. 5. Id. April. AA. COSS.

3. Idem AA. & CC. Rhodano.

Irritam facere donationem perfectam nemini licet. Utique hoc verum est, si error falsae causae ratione bonae fidei non defenditur. Quod & in dominio pro usucapione quaerendo servatur.

TIT. XXVIII.

DE VSVCAPIONE PRO DOTE.

1. Imp. ALEXAND. A. Taurino.

Res mobiles in dotem datae, quamvis alienae, si sine vitio tamen fuerint, a bonae fidei accipiente pro dote acceptae, usucapiuntur.

TIT. XXIX.

DE VSVCAPIONE PRO HEREDE.

1. Imp. ANTONINVS A. Theophilo.

Cum pro herede usucapio locum non habeat: intelligis, neque matrem tuam, cui heres extitisti, neque te usu mancipia ex ea causa capere posse. PP. 7. cal. Jul. *Rome*, LAETO & CEREALE COSS. 216.

2. Imp. DIOCLET. & MAXIM. AA. & CC. Maurinæ.

Nihil pro herede posse usucapi, sui heredibus existentibus, magis obtinuit.

3. Idem AA. & CC. Diodoro.

Opinione falsa mortis pro herede possessio rerum absentis procedere non potest.

4. Idem AA. & CC. Serapioni.

Usucapio non praecedente vero titulo, procedere non potest: nec prodesse neque tenenti, neque heredi ejus potest: nec obtentu velut ex hereditate esset, quod alienum fuit, domini intentio ullo temporis longi spatio absimitur. Dat. 7. cal. Januar. CC. COSS.

TIT. XXX.

COMMUNIA DE VSVCAPIONIBVS.

1. Imp. ALEXAND. A. Sabino.

Qui ex conducto possidet, quamvis corporaliter teneat, non tamen sibi, sed domino rei creditur possidere; neque enim colono, vel conductori praediorum longa possessionis praescriptio acquiritur. PP. 7. calend. April. ALEXANDRO A. 2. & MARCELLO COSS. 227.

2. Idem A. Onesime.

Impridem quidem mancipium, de quo suppli-

cas, comparasse te dicis: sed si cogitaveris rem fisci mei usucapi non posse, respondere te actionibus fisci mei intelligis: nec alias posse (rei) proprietatem obtinere, quam si non ex ancilla fiscali natam fuisse consiterit.

3. Imp. PHILIPPVS A. & C. Pantino.

Si mala fide servum tuum sciens Antiochus tenuit, intentionem tuam contra successorem ejus, licet bona fide possideret, propter initium vitium usucapio non absumpsit.

TIT. XXXI.

DE VSVCAPIONE TRANSFORMANDA, ET DE SVBLATA DIFFERENTIA RERV. MANCIPI ET NEC MANCIPI.

1. Imp. IVSTINIANVS A. Joanni P. P.

Cum nostri animi vigilantia ex jure *Quiritium* nomen & substantiam sustulerit, communes exceptiones in omni loco valesant: decem vel viginti, vel triginta annorum, vel si quae sunt aliae majoris aevi, continentes prolixitatem: satis inutile est usucapionem in Italicis quidem soli rebus admittere, in provincialibus autem recludere. Sed & si quis res alienas, Italicas tamen, bona fide possidebat per biennium, miseri rerum domini excluderentur: & nullus eis ad eas reservabatur ingressus: quae & nescientibus dominis procedebant, quo nihil inhumanius erat, si homo absens & nesciens tam angusto tempore suis cadebat possessionibus. Ideo per praesentem Legem, & in Italicis soli rebus, quae immobiles sunt, vel esse intelliguntur, sicut annalem exceptionem, ita & usucapionem transformandam esse censemus: ut tantummodo & his decem, vel viginti, vel triginta annorum, & aliarum exceptionum tempora currant, hujusmodi angustis penitus semotis. Cum autem antiqui & in rebus mobilibus, vel se moventibus, quae fuerant alienatae, vel quocumque modo (bona fide tamen) detentae, usucapionem extendebant non tantum in Italico solo nexu, sed in omni orbe terrarum, & hanc annali tempore concludebant: & eam duximus esse corrigendam: ut si quis alienam rem mobilem, seu se moventem in quacunque terra, sive in Italica, sive provinciali bona fide per continuum triennium detinuerit, is firmo jure eam possideat, quasi per usucapionem eam acquisitam. (Hoc) tantummodo observando, ut in his omnibus casibus ab initio eam bona fide capiat, secundum quod exigit longi temporis praescriptio: & ut continuetur ei possessio etiam anterioris iusti possessoris, & connumeretur in decennium, vel viginti annorum spatium; vel tricennium. Quod & in rebus mobilibus observandum esse censemus, ut in omnibus iusto titulo possessionis antecessoris iusta detentio, quam in re habuit, non interrumpatur ex posteriore forsitan alienae rei scientia, licet ex titulo lucrativo ea coepta est. Ita etenim ampliatur quidem longi temporis materia, quae ei subdita est, minuitur autem usucapionum compendiosa dominis iactura, & ejus iura nocentia: cum (etiam) res dividi mancipi & nec mancipi sane antiquum est: & merito antiquari oportet, ut sit rebus & locis omnibus similis ordo, inutilibus ambiguitatibus & differentiis sublatis. Dat. calend. Nov. Con-

Constant. post. consulum LAMPADII & ORESTIS
VV. CC. 531.

TIT. XXXII.

DE ACQUIRENDA ET RETINENDA
POSSESSIONE.

1. Imp. SEVERVS & ANTONIN. AA.
& CC. Attico.

Per liberam personam ignorantem quoque acqui-
ri possessionem; & postquam scientia interve-
nit, usucapionis conditionem inchoari posse, tam
ratione utilitatis, quam juris prudentia receptum
est. PP. 6. calend. Decembr. FVSCO & DEXTRO
COSS. 226.

2. Imp. ALEXANDER A. Mauro.

Minus instructus est, qui te sollicitum reddidit,
quasi in vacuum possessionem ejus, quod per
procuratorem emisit, non sis inductus: cum ipse
proponas te diu in possessione (ejus) fuisse, omnia-
que, ut dominum gessisse. Licet enim instrumen-
to non sit comprehensum, quod tibi tradita sit
possessio: ipsa tamen rei veritate id consecutus es,
si sciente venditore in possessione fuisti.

3. Imp. DECIVS A. Rufino.

Donatarum rerum a quacunque persona infan-
ti vacua possessio tradita corpore quaeritur.
Quamvis enim sint auctorum sententiae dissentien-
tes: tamen consultius videtur interim, licet ani-
mi plenus non fuisset adfectus, possessionem per
traditionem esse quaesitam: alioquin (sicuti con-
sultissimi viri Papiniani responso continetur) nec
quidem per tutorem possessio infanti poterit ac-
quiri. PP. 5. cal. April. DECIO A. 5. & GRATO
COSS. 251.

4. Imp. DIOCLET. & MAX. AA. Nepotiano.

Licet possessio nudo animo acquiri non possit,
tamen solo animo retineri potest. Si ergo
praediorum desertam possessionem non derelin-
quendi affectione transacto tempore non coluisti,
sed metus necessitate culturam eorum distulisti:
praedictum tibi ex transmissi temporis injuria ge-
nerari non potest. PP. cal. August. iphis 4. & 3.
AA. COSS. 290.

5. Idem AA. & CC. Menponi.

Cum nemo causam sibi possessionis mutare pos-
sit, proponasque colonum nulla extrinsecus
accedente causa excolendi occasione ad iniquam
venditionis vitium esse prolapsus: Praeses provin-
ciae inquisita fide veri domini tui jus convelli non
sinet.

6. Idem AA. & CC. Valerio.

Si nulla causa ingressum agrum (tuum) sive vi-
neas, cum cujus meministi, Praeses repererit,
nec ulla praescriptione tua interpellatur petitio:
restituere tibi possessionem cum omni causa non
dubitabit. S. Id. April. AA. COSS.

7. Idem AA. & CC. Asyncrito.

Improba possessio firmum titulum possidenti pra-
estare nullum potest. Unde ingredientem in
vacuam possessionem alieni fundi non consentien-
te domino, vel auctore, qui ejus rei concedende
potestatem habuit, causam justam possessionis adi-
pisci non potuisse, certum est. PP. 5. Id. Dec.
AA. COSS.

Tom. II.

8. Idem AA. & CC. Cyrillo.

Per procuratorem utilitatis causa possessionem,
etsi proprietas ab hac separari non possit, do-
minium etiam quaeri placuit. PP. 18. cal. Mart.
Sirmii, CC. COSS.

9. Idem AA. & CC. Sergio.

Nec ex vera venditione possessionem, quam non
fuerat emptor adeptus, improbe retinere
potest: ac multo minus is, qui adseveratione fal-
sa velut emptor, cum sine obligatione pignoris
pecuniam mutuo dedisset, fundum irrumpens alie-
num, retinendi justam causam habet. PP. 3. Non.
April. Sirmii, CC. COSS.

10. Imp. CONSTANTIN. A. ad Maternum.

Nemo ambigit, possessionis duplicem esse ratio-
nem: aliam, quae jure consistit; aliam, quae
corpore: utramque autem ita demum esse legiti-
mam, cum omnium adversariorum silentio, & ta-
citurnitate firmatur: interpellatione veto & con-
troverbia progressa, non posse eum intelligi posses-
sorem, qui licet (possessionem) corpore teneat,
tamen ex interposita contestatione, & causa in ju-
diciu deducta, super jure possessionis vacillet ac
dubitet. PP. 11. cal. Februar. Tribur. VOLVSIANO
& ANNIANO COSS. 314.

11. Imp. ARCAD. & HONOR. AA. Petronio
Vicario Hispaniarum.

Vicia possessionum a majoribus contracta perdu-
rant: & successorem auctoris sui culpa comi-
tatur. Dat. 5. calend. Jan. CAESARIO & ATTICO
COSS. 397.

12. Imp. IUSTINIAN. A. Joanni PP.

Ex liberis Sabinianis questionem in divinas no-
stri Numinis aures relatas tollentes, defini-
mus, ut si servus, si procurator, vel colonus,
vel inquilinus, vel quispiam alius, per quem li-
centia est nobis possidere, corporaliter nactam
possessionem ejuscunque rei dereliquerit, vel alii
prodiderit, desidia forte vel dolo, ut locus aperia-
tur alii eandem possessionem detinere: nihil peni-
tus domino praedicti generetur, ne ex aliena
malignitate alienum damnum emergat: sed & ipse,
si liberae conditionis est, competentibus actioni-
bus subjugetur: omni jactura ab eo restituenda
domino rei, vel ei, circa quem negligentem vel do-
lose versatus est. Sin autem necdum sub manibus
procuratoris, vel coloni, vel inquilini, vel servi
possessio facta est, sed ipse eam accipere desidia
vel dolo supersedit, tunc & ipse qui eum trans-
misit, ex mala sua electione praedictum circa
eam possessionem patiatur, ex memoratarum per-
sonarum vel machinatione, vel negligentia ac-
cedens. Hoc etenim tantum sancimus, ut domi-
nus nullo modo aliquod discrimen sustineat ab his
quos transmiserit: non ut etiam lacrum sibi per
eos aliquod acquirat: cum & antiqua regula (juris)
quae definit in deteriorem conditionem per servum do-
mino nullo modo fieri, tunc locum habeat, cum
dominus de damno periclitetur, non cum sibi lu-
crum per servum acquiri desiderat. † Salva vi-
delicet in hoc casu domino rei, vel ei, qui ad
eam detinendam praefatas transmiserit personas,
adversus eas omni actione, (si qua ex legibus ei
competit) servata.

Tt

TIT.

TIT. XXXIII.

DE PRÆSCRIPTIONE LONGI TEMPORIS DECEN-
CEM, VEL VIGINTI ANNORVM.

1. Imp. SEVERVS & ANTONINVS AA.
Juliano P. P.

Cum post motam & omiffam quæftionem res ad nova dominia bona fide transferint, & exinde novi viginti anni intercefferint fine interpellatione, non est inquietanda, quæ nunc possidet, persona: quæ sicut accessione prioris domini non utitur, qui est inquietatus: ita nec impedienda est, quod ei mota controversia sit. Quod si prior possessor inquietatus est: etsi postea per longum tempus sine aliqua interpellatione in possessione remansit, tamen non potest uti longi temporis præscriptione, quod etiam in Republica servari oportet.

In AVTHENT. ut spons. larg. §. turtus col. 9.
tit. 2. Novell. 119. cap. 7.

Male fidei possessore alienante, cessat longi temporis præscriptio, si verus dominus ignoret suum jus, & alienationem factam: spectatur ergo triginta annorum defensio. Si vero is, qui putabat easdem res sibi competere, hoc agnoscens intra decem annos inter presentes, & viginti inter absentes litem non fuerit contestatus: possessor præscriptione munitus, firmiter eas habebit.

In AVTHENT. ut spons. larg. §. De præscriptione. col. 9. tit. 2. Novell. 119. cap. 8.

Quod si quis quibusdam annis præsens sit, quibusdam absens, adjiciuntur ei super decennium tot anni, quot annis ex decennio fuit absens.

2. Imp. DIOCLET. & MAXIM. AA.

Longi temporis præscriptio his, qui bona fide acceptam possessionem, & continuatam, nec interruptam inquietudine litis tenuerunt, solet patrocinari. PP. 5. cal. Dec. MAXIMO 2. & AQUILINO COSS. 286.

3. Idem AA. & CC. Antonio.

Si vineæ, quas mater tua vitrico tuo in dotem dedit, tuæ proprietatis sunt, nec ulla præscriptio ex transacti temporis prolixitate adolevit: Præses provincie restitui tibi eas efficiet.

4. Idem AA. & CC. Hermogeni.

Dlutina possessio tantum jure successionis sine iusto titulo obtenta, prodesse ad præscriptionem hac sola ratione non potest. PP. Sirmii, 4. Id. April. AA. COSS.

5. Idem AA. & CC. Soterico.

Nec petentem dominium ab eo, cui petentis solus error causam possessionis sine vero titulo præstitit, silentii longi temporis præscriptione repelli, juris evidentissimi est. Sirmii, 2. calend. Maji. AA. COSS.

6. Pars ex Epistola eorundem AA. & CC. ad Primosum Præsidem Syriae.

Si fraude, & dolo (licet inter majores viginti quinque annis) facta venditio est, hanc confirmare non potuit consequens tempus: cum longi temporis præscriptio in malæ fidei contractibus locum non habeat.

7. Idem AA. & CC. Antæ.

Longi temporis possessione munitis, instrumentorum amissio nihil juris aufert: nec diuturnitate possessionis partam securitatem maleficium

alterius turbare potest. Dat. Prid. cal. Jan. AA. COSS.

8. Idem AA. & CC. Celsi.

Si is, contra quem supplicas, matris tuæ quondam mancipia quasi filius ex causa tantum adoptionis defendit: affectio destinata, ac illicitæ adoptionis ad horum dominium ei querendum sola non sufficit. Quapropter mancipia petere non prohiberis, nullam timens (temporis) præscriptionem: si hoc tantum initio præcedente is, contra quem supplicas, horum possessionem adeptus est.

9. Idem AA. & CC. Demostheni.

Empor bona fide contra præsentem decennii præscriptione, (in) cujus initio contestationem haberi sufficit, posteaquam suam impleverit intentionem petitor, adhibita probatione iustæ possessionis defensus, absolvi recte postulat.

10. Idem AA. & CC. Rhegino.

Nec bona fide possessionem adeptis longi temporis præscriptio post moram litis contestatæ completa proficit: cum post motam controversiam in præteritum æstimetur. Dat. Id. Dec. CC. COSS.

11. Imp. IUSTINIANVS A. Mennæ P. P.

Super longi temporis præscriptione, quæ ex decem, vel viginti annis introducit, perspicuo jure sancimus, ut siue ex donatione, siue ex alia lucrativa causa, bona fide quis per decem, vel viginti annos rem detinuisse probetur, adjecto (scilicet) tempore etiam prioris possessoris: memorata longi temporis exceptio sine dubio ei competat, nec occasione lucrativæ causæ repellatur. Dat. cal. Jul. DN. IUSTIN. PP. A. CONS. 528.

12. Idem A. Joanni P. P.

Cum in longi temporis præscriptione tres emergant veteribus ambiguitates: prima, propter res, ubi positæ sunt: secunda, propter personas, siue utriusque siue alterutius præsentiam exigimus: & tertia, si in eadem provincia, vel in eadem civitate debent esse personæ tam petentis, quam possidentis, & res, pro quibus certatur: omnes (eas) præsentis legis amplectimur definitione, ut nihil citra eam relinquatur. † Sancimus itaque debere in hujusmodi specie, utriusque personæ, tam petentis, quam possidentis spectari domicilium: ut tam is qui domini vel hypothecæ quæstionem inducit, quam is qui res possidet, domicilium habeat in uno loco, id est, in una provincia: hoc etenim magis nobis eligendum videtur: ut non (in) civitate concludatur domicilium, sed magis provincia: & si uterque domicilium in eadem habeat provincia, causam interpretantes esse videri, & decennii (magis) præscriptione agentem excludi. † De rebus autem de quibus dubitatio est, nulla erit differentia, siue in eadem provincia sint, siue in vicinia, vel trans mare positæ, vel longo spatio separatæ. Sin autem non in eadem provincia uterque domicilium habeat, sed alter in alia, alius in altera: tunc ut inter absentes causam disceptari, & locum esse viginti annorum exceptioni. Nihil enim prohibet siue in eadem provincia res constitutæ sint, siue in alia, super his controversiam in iudicio provinciali moveri, & multo magis in hac florentissima civitate. Quid enim prodest in ipsa provincia esse possessionem, an in alia: cum jus vindicationis incorpo-

rale

rale est, & ubicunque res positæ sunt, & dominium earum, & vinculum ad dominum, vel creditorem possit reverti? Ideo enim nostri majores subtilissimo animo, & divino quodam motu ad actiones, & earum jura pervenerunt, ut incorporales constitutæ possint ubicunque jus suum & effectum corporalem extendere. Sit igitur secundum hanc definitionem causa perfectissime composita, & nemo posthac dubitet, neque inter præsentis, neque inter absentes, quid statuendum sit: ut bono initio possessionem tenentis, & utriusque partis domicilio requisito sit expedita quæstio pro rebus ubicunque positæ: nulla scientia, vel ignorantia expectanda, ne altera dubitationis inextricabilis oriatur occasio. † Eodem observando, & si res non soli sint, sed incorporales, quæ in jure consistunt, veluti usufructus, & cæteræ servitutis.

TIT. XXXIV.

IN QUIBUS CAUSIS CESSAT LONGI TEMPORIS PRÆSCRIPTIO.

1. Imp. DIOCLETIAN. & MAXIMIAN. AA. & CC. Marcellinæ.

Si is, cui colendum fundum dedisti, post instrumenta, quibus dominium ad te pertinere probari posset, per novercam tuam subtrahit: hoc sola præscriptione (longi) temporis defendi non potest.

2. lidem AA. & CC. Dionysio.

In servorum proprietatis negotio cum usucapio locum habeat, ad quæstionem longi temporis præscriptionis superfluo pervenitur.

3. lidem AA. & CC. Apollinari.

Unus individuum commune pro solido possidens intervallo (longi) temporis, quominus socius portionem vindicare, vel eum communi dividendo judicio provocare possit, non defenditur: cum neque familiæ eriscundæ judicium, neque communi dividendo actio excludatur longi temporis præscriptione. 3. cal. Apr. *Sirmii*, CC. COSS.

4. lidem AA. & CC. Libroæ.

Hereditatem quidem petentibus longi temporis præscriptio nocere non potest: verum his, qui nec pro herede, nec pro possessore, sed pro empto, vel donato, seu alio titulo res, quæ ex hereditate sunt, vel fuerunt, possident: cum ab his successio vindicari non possit, nihil hæc juris definitio nocet. 3. Id. Septembris.

5. lidem AA. & CC. Hosimo.

Si puerum non pro derelicto habitum, sed ab hostibus vulneratum, sumptibus tuis (sicut adseveras) liberum existimans curasti: longi temporis præscriptione, quominus dominus ejus offerens erogata recte vindicet, defendi non potes.

TIT. XXXV.

QUIBUS NON OBIICITUR LONGI TEMPORIS PRÆSCRIPTIO.

1. Imp. ALEXANDER A. Venulejo.

Tempus expeditionis adversus petitiones, si quæ competisse juste probari possunt, præscriptionem non parit. 6. Non. Jul. IVL. & CRISPO COSS. 225.

2. Imp. DIOCLET. & MAXIM. AA. & CC. Aurelio (Archiatro.)

Cum per absentiam tuam eos, de quibus queris, in res juris sui irruisse adseveres, teque obmedendi curam a Comitatu nostro discedere non

posse, palam sit, Præfectus prætorio noster accersitis his, quos causa contingit, inter vos cognoscat. Non necessario autem petis ex longi temporis diuturnitate præscriptionem tibi non opponi, quando justæ absentiae ratio, & necessitatis publicæ obsequium ab hujusmodi præjudicio te defendat. PP. 15. cal. Mart. *Nicomedia*, MAX. 2. & AQVIL. COSS. 286.

3. lidem AA. & CC. Numidio Correctori Italiæ.

Non est incognitum, id temporis, quod in minore ætate transmissum est, longi temporis præscriptioni non imputari: ea enim tunc currere incipit, quando ad majorem ætatem dominus rei pervenerit. PP. 4. Id. Sept. ipis 4. & 3. AA. COSS. 290.

4. lidem AA. & CC. Crispino.

Si possessio inconcussa sine controversia perseveravit: firmitatem suam teneat objecta præscriptio, quam contra absentes, vel Reipublicæ causa, vel maxime fortuito casu, nequaquam valere, decernimus. PP. 6. cal. Mart. ANNIBALIANO, & ASCLEPIODOTO COSS. 292.

5. lidem AA. & CC. Januario.

Neque mutui, neque commodati, aut depositi, seu legati, vel fideicommissi, vel tutelæ, seu alii cuilibet personali actioni longi temporis præscriptionem objici posse, certi juris est. S. cal. Februar. AA. COSS.

6. lidem AA. & CC. Dulcio.

Ab hostibus captus, ac postliminio reversus, actione in rem directæ, vel qualibet alia dominium vindicando, temporis adversarii possessionem frustra times: cum adversus eos, qui restitutionis auxilio quacunque ratione juvantur, hujusmodi factum non opituletur.

7. lidem AA. & CC. Cassandro.

Præscriptione bona fide possidentis adversus præsentis annorum decem, absentes autem viginti muniuntur. Quod si ex alicujus persona de petitorum parte restitutionis prætendatur auxilium: deducto eo, quo, si quid fuerit gestum, succurri solet, residuum computari, rationis est.

8. Imp. IVSTINIAN. A. Mennæ P. P.

Sancimus his solis militibus, qui expeditionibus occupati sunt, ea tantummodo tempora, quæ in eadem expeditione percurrunt, in exceptionibus declinandis opitulari: illis temporibus, per quæ citra expeditionum necessitatem in aliis locis, vel in suis ædibus degunt, minime eos ad vindicandum hoc privilegium adjuvantibus. Dat. cal. April. *Constant.* DECIO CONS. 529.

TIT. XXXVI.

SI ADVERSUS CREDITOREM PRÆSCRIPTIO OPPONATUR.

1. Imp. GORDIANVS A. Veneriæ.

Diuturnum silentium longi temporis præscriptione corroboratum, creditoribus pignus persequentibus inefficacem actionem constituit: præterquam si debitores, vel qui in eorum jura successerunt, obligatæ rei possessioni incumbant. Ubi autem creditori a possessore longi temporis præscriptio objicitur, personalis actio adversus debitorem salva ei competit.

2. Imp. DIOCLET. & MAXIM. AA. (& CC.) Marcellæ.

Si debitori heres non extitit, sed iusta viginti

annorum possessione collata in te donatio corroborata est: neque personali actione, quia debitori non successisti, convenire te juris ratio permittit: neque data pignori prædia post intervallum longi temporis tibi auferenda sunt: quando etiam præsentibus creditoribus decem annorum præscriptionem opponi posse, tam Rescriptis nostris, quam priorum Principum statutis probatum sit.

TIT. XXXVII.

DE QUADRIENNI PRÆSCRIPTIONE.

1. Imp. CONSTANT. A. ad Orphitum P. V.

Notum est, a fisco, quæstionem post quadriennium (continuum) super bonis vacantibus inchoandam non esse. Additum est & eos, qui nostra largitate nituntur, nulla inquietudine lacerandos: nec his a fisco nostra controversiam commovendam, qui quoquo modo, aut titulo eadem res possederint.

2. Imp. ZENO A. Aeneæ Comiti rerum privatarum.

Omnes, qui quascunque res mobiles, vel immobiles seu se moventes, vel in actionibus, aut quocunque jure constitutas, a sacratissimo ætario comparaverint: eos quin etiam quibuscunque res mobiles, seu immobiles, seu se moventes, aut in actionibus, vel quocunque jure constitutæ, munificentia principalis nomine datæ fuerint: omnibus pariter privilegiis quæ ex divinis sanctionibus in clytæ recordationis Leonis, & nostræ pietatis super certis patrimoniis antea emptores consecuti sunt, perpotiri (sancimus:) & ita cunctos hujusmodi beneficiis, seu privilegiis perfrui, tanquam si super singulis substantiis seu patrimoniis etiam nunc, vel postea data fuisset hujusmodi dispositio: nec posse contra emptores prædictarum rerum factos jam, (vel futuros,) vel contra eos quibus super hujusmodi rebus largitas nostra delata est, vel fuerit, aliquas actiones in rem domini, vel hypothecæ gratias, vel in personam civiles, seu prætorias, vel ex legibus, seu sacratissimis Constitutionibus descendentes, vel quolibet alias (licet nominatim præsentis sanctione non sint comprehensæ) moveri: data volentibus licentia intra quadriennium contra sacratissimum ætarium, si quas sibi competere actiones existimant, exercere: ita tamen, ut post elapsum quadriennium, nec sacratissimum fiscum licere sibi met quibuscunque actionibus pulsare cognoscant.

§. 1. Ad hæc fiscalium rerum emptoribus cum ratione justitiæ consulentes jubemus, quoties competens scrinium gestis intervenientibus distractarum rerum pretia sese deposuerit suscepisse, minime post hujusmodi solutæ pecuniæ depositionem emptores, quasi non numeratis pecuniis molestari, vel necessitatem iisdem emptoribus imponi (licet non solennem consecuti fuerint securitatem) soluta fuisse pretia probare. Sed cum sit in arbitrio pretia suscipientis minime deponere, sese, quod non acceperit, suscepisse: ita convenit nec emptores plenissimam ex hujusmodi depositione super pretii solutione securitatem consecutos, ullum (sicut dictum est) ulterius probationis gravamen penitus formidare.

3. Imp. IUSTINIANVS A. Floro Comiti rerum privatarum, & Curatori dominicæ domus, & Petro viro illustri Curatori divinx domus serenissimæ Augustæ, & Macedonio viro illustri Curatori ipsi dominicæ domus (serenissimæ Augustæ.)

Bene a Zenone divæ memoriæ fiscalibus alienationibus prospectum est, ne homines, qui ex nostro ætario donationis, vel emptionis, vel cuiuslibet alienationis titulo quicquam accipiunt, si quid circa contractum contrarium emerit, vel evictionis, vel alterius inquietudinis gratia, ad dominium, vel hypothecam respiciens, aliquod sustineant detrimentum, sed adversus emptores quidem, vel donationem accipientes, vel per alios titulos alienationis quicquam detinentes, minime quæcunque actiones moveantur: sed tantummodo contra ætarium usque ad quadriennium tantum: quo translapso, neque adversus fiscum aliqua remaneat actio. Sed scimus hoc quidem in fiscalibus alienationibus graviter observari: sed non simili modo rem fuisse observatam circa eas res, quæ a sacratissimis Imperatoribus, non a fiscalibus rebus, sed ex privata eorum substantia procedunt: quod satis irrationabile est. Quæ cum differentia introducit, cum omnia Principis esse intelligantur, siue ex sua substantia, siue ex fisco fuerit aliquod alienatum? Eodemque modo, & si a serenissima Augusta aliquid alienetur, quare non eadem utatur prærogativa? sed Curatores nostri, per quos solemnis substantiam nostram gubernare, necesse habeant in venditionibus rerum, & evictionem, & alia, quæ sunt privatæ utilitatis pacta, emptionalibus instrumentis addere, vel quasdam tales obligationes in alienationum instrumentis agnoscere, vel in permutationibus, vel in transactionibus, si & hoc fuerit celebratum: hoc enim est eorum, qui nec majestatem Imperialem agnoscunt, nec quantam inter privatam fortunam, & regale culmen medium est, & qui nostros Curatores, per quos res divinarum domuum aguntur, aliquibus injuriis, vel damnis afficere conantur. Quæ omnia ressecantes, per hanc generalem, & in perpetuum valituram legem sancimus, omnes alienationes de aula procedentes, siue a nostra clementia, siue a serenissima Augusta conjuge nostra, siue ab his, qui postea digni fuerint nomine Imperiali, siue jam alienatum quiddam est, siue postea fuerit, sine omni inquietudine permanere, siue res eis per nosmetipsos, siue per procuratores (ex epistalmate tamen nostro) fuerint assignatæ. Et nemo audeat eos, qui res accipiunt per quemcunque titulum alienationis, siue mobiles, siue immobiles, seu se moventes, vel jura incorporalia, vel panes civiles, judiciis adficere, vel sperare aliquam contra eos esse sibi viam apertam: sed omnis aditus præcludatur, omnis motus, & spes hujus petulantia. Sed adversus domos nostras habeant intra quadriennium tantum secundum imitationem fisci, quas existimant posse sibi competere actiones in rem, vel hypothecariam: ut ex nostra jussione causa moveatur, & competentem mereatur effectum. Quod si quadriennium fuerit emensum: nec adversus domum nostram habeat quis quamcunque actionem.

nein. Quia igitur multa scimus, tam nosmetipsos, quam serenissimam Augustam conjugem nostram variis personis jam donasse, & vendidisse, & per alios titulos assignasse, & maxime sacrosanctis Ecclesiis, & xenonibus, & ptochotrophis, & episcopis, & monachis, & aliis innumerabilibus personis: & eandem liberalitatem ex nostra substantia, sive Serenissimæ conjugis nostræ esse consecutam: sancimus etiam eos firmo jure habere quod consecuti sunt: ita ut contra illos quidem nulla moveatur actio: intra quadriennium autem ex præsentī die numerandum pateat omnibus aditus contra nostras divinas domos, suas actiones super eisdem rebus movere: scilicet, quod præfato quadriennio finito, neque adversus domos nostras aliquis eis reservetur regressus. Cum enim multa privilegia Augusta fortuna meruit, & in donationibus sine infirmatione gestorum omnem firmitatem habentibus, & super rebus, quas pro tempore serenissimus Princeps divinæ Augustæ constante matrimonio donaverit, vel ipse a serenissima Augusta per donationis titulum consequatur, ut maneat illico donatio plena, nullo alio confirmationis tempore expectando: ita & hoc videatur Imperiale esse privilegium. Qui enim suis consiliis suisque laboribus pro toto orbe terrarum die nocteque laborant, quare non habeant dignam suam prærogativam fortunam? Quæ ergo pro Augusto honore, & cautela res accipientium nostra statuit æternitas, hæc tam Sublimitas tua quam cæteri omnes Judices nostri observare festinent, ex eo tempore valitura quo notu divino Imperiales suscepimus infulas. Dat. 5. cal. Dec. *Constantin.* post consulatum LAMPADII, & ORESTIS VV. CC. 531.

TIT. XXXVIII.

NE REI DOMINICÆ VEL TEMPLORVM VINDICATIO TEMPORIS PRÆSCRIPTIONE SUBMOVEATUR.

Impp. VALENS & VALENT. AA. ad Probum P. P. Gallia.

Sæpenumero præceptum est, ut servi atque liberti, colonique præterea rei nostræ, necnon etiam eorum soboles, ac nepotes, quicumque de nostris possessionibus recessissent, ac se ad diversa militiæ genera contulissent: cingulo, in quod obrepserant, fraudulenter, exuti, si ad aliquas fortasse transcenderint dignitates, omni temporis definitione submota, nostro patrimonio reddantur.

2. Impp. VALENT. THEODOS. & ARCAD. AAA. Dextro Comiti rerum privatarum.

UNIVERSAS terras, quæ a colonis, sive emphyteuticariis dominici juris, Reipublicæ, vel juris sacrorum templorum in qualibet provincia venditæ, vel ullo alio pacto alienatæ sunt, ab his qui perperam atque contra leges eas detinent, nulla longi temporis præscriptione officiente jubemus restitui: ita ut nec pretium quidem iniquis comparatoribus reposcere liceat. Dat. 5. Nonas Jul. *Constantin.* VALENT. A. A. & EVTROPIO COSS. 387.

3. Impp. ARCAD. & HONOR. AA. ad Paulinum Com. dominicæ rei.

SI qua (unquam) loca ad sacrum dominium pertinentia cujuslibet temeritas occupaverit: secundum veteris census fidem in sua jura retrahan-

tur. Rescripta igitur obreptionibus impetrata, cum præscriptione longi temporis, & novi census præjudicio submovebit auctoritas tua: atque ita omnia suo corpori, quæ sunt avulsa, restituet: neque enim incubatio diuturna, aut novella professio, proprietatis nostræ privilegium abolere poterit. Dat. 5. cal. April. ARCADIO 5. & HONOR. 3. AA. COSS. 396.

TIT. XXXIX.

DE PRÆSCRIPTIONE XXX. VEL XL. ANNORVM.

1. Impp. DIOCLET. & MAXIM. AA. Ariana.

Cum adseveres, te absente, eos qui oculos prædiis tuis imposuerant, operam dedisse, ut annuarie collationis prætextu, vili pretio ab officio Præfidali prædia tua distraherentur: si legitimi temporis spatium ex venditionis die fluxit: qui provinciam regit, inter vos cognoscet, & quod publico jure præscriptum est, statuet. Sin autem nondum ex die publicæ venditionis legitimum tempus transmissum sit: Judex examinatis allegationibus tuis, quod rei qualitas dictaverit, sequetur: non ignarus si injustam esse emptionem perspexerit, pretium quod pro vitioso contractu datum est, secundum principalium statutorum tenorem male fidei emptoribus restitui non oportere.

2. Impp. VALENT. & VALENS AA. ad Valerianum P. P.

MALE agitur cum dominis prædiorum, si tantæ precario possidentibus prærogativa defertur, ut eos post quadraginta annorum spatia qualibet ratione decursa inquietare non liceat: cum lex Constantiniana jubeat ab his possessoribus initium non requiri, qui sibi potius quam alteri possederunt. Eos autem possessores non convenit appellari, qui ita tenent, ut ob hoc ipsum solitam debeant præstare mercedem. Nemo igitur, qui ad possessionem conductor accedit, diu alienas res tenendo jus sibi proprietatis usurpet: ne cogantur domini aut amittere quæ locaverunt, aut conductores utiles sibi fortassis excludere, aut annis omnibus super dominio suo publice protestari. Dat. 8. cal. Aug. VALENTIN. & VALENT. AA. COSS. 365.

3. Impp. HONOR. & THEODOS. AA. Asclepiodoto P. P.

Sicut in rem speciales, ita de universitate, ac personales actiones ultra triginta annorum spatium minime protendantur: sed si quares, vel jus aliquod postuletur, vel persona qualicunque actione, vel persecutione pulsetur: nihilominus erit agenti triginta annorum præscriptio metuenda. † Eodem etiam (jure) in ejus persona valente, qui pignus, vel hypothecam non a suo debitore, sed ab alio (per longum tempus) possidente nititur vindicare. † Quæ ergo antea non motæ sunt actiones, triginta annorum jugi silentio, ex quo jure competere cœperunt, vivendi ulterius non habeant facultatem: nec sufficiant precibus oblati speciale quoddam (licet per annotationem) promeruisse responsum, vel etiam (in) judiciis allegasse: nisi allegato sacro Rescripto, aut in judicio postulatione deposita, fuerit subsecuta (per executores) conventio: non sexus fragilitate, non absentia, non malicia contra hanc legem defendenda, sed pupillari ætate: duntaxat (quamvis sub tutoris defensione consistat) huic eximenda sanctione. Nam cum ad eos:

T. 3.

annos

annos pervenerint, qui ad solitudinem pertinent curatoris, necessario eis similiter, ut annorum triginta intervallo servanda sunt. † Hæ autem actiones annis triginta contiguas extinguantur, quæ perpetuæ videbantur, non illæ, quæ antiquis temporis limitabantur. Post hanc vero temporis definitionem nulli movendi ulterius facultatem competere censemus, etiamsi se legis ignorantia excusare tentaverit. Dat. 3. cal. Dec. Constantinop. VICTORE, & SYMMACHO COSS.

4. Imp. ANASTASIUS A. Matroniano P. P.

OMnes nocendi quibuslibet modis artes omnibus amputantes, cunctas quidem temporales exceptiones quæ ex vetere jure, vel ex Principibus decretis descendunt, tanquam si per hanc legem specialiter, ac nominatim fuissent enumeratæ, cum suo robore durare, & suum cunctis, quibus competunt, vel in posterum competere valuerint, pro suo videlicet tenore præsidium in perpetuum deferre decernimus. Quicquid autem præteritarum præscriptionum, vel verbis, vel sensibus minus continetur, implentes, per hanc in perpetuum valituram legem sancimus, Ut si quis contractus, si qua sit actio, quæ cum non esset expressim supradictis temporalibus præscriptionibus concepta, quorundam tamen vel fortuna, vel excogitata interpretatione sæpe dictarum exceptionum laqueos evadere posse videatur, huic saluberrimæ nostræ sanctioni succumbat, & quadraginta annorum curriculum præculdubio sopiatur: nullumque jus privatum vel publicum in quacunque causa, vel quacunque persona, quod prædictorum quadraginta annorum extinctum est jugi silentio, moveatur: sed quicumque super quolibet jure quod per memoratum tempus inconcussum, & sine ulla re ipsa illata judiciaria contentione possedit, superque sua conditione qua per idem tempus absque ulla judiciali sententia simili munitione potitus est, sit liber, & præsentis saluberrimæ legis plenissima munitione securus. Dat. 4. cal. Constant. * OLYB. V. C. CONS.

5. Idem A. ad Thomam P. P. per Illyricum.

Præscriptionem quadraginta annorum ab his, qui ad curialem conditionem vocantur, opponi non patimur, sed genitalem statum semper eos agnoscere compelli sancimus. Sacra etenim nostræ pietatis lex de aliis loquitur conditionibus: nec anterioribus constitutionibus per eandem novellam legem derogatur, quæ manifestissime curiales, & liberos eorum, explosis temporalibus præscriptionibus, patriis suis reddi præcipiunt.

6. Idem A. Leoni P. P.

Comperit nostra Serenitas, quosdam sacratissimam nostræ pietatis constitutionem, quæ de annorum quadraginta loquitur præscriptione, ad præjudicium etiam publicarum functionum solutionis trahere conari: & si quid per tanti vel amplioris temporis lapsum minime, vel minus quam oportuerat tributorum nomine solutum est, non posse requiri, seu profligari contendere: cum hujusmodi conamen manifestissime sensui propositoque nostræ legis obviare noscatur: Ideoque jubemus eos qui rem aliquam per continuum annorum quadraginta curriculum sine quadam legitima interpellatione possederint, de possessione quidem

rei seu dominio nequaquam removeri: functiones autem, seu civilem canonem, vel aliam quampiam publicam collationem eis impositam dependere compelli, nec huic parti cujuscuque temporis præscriptionem oppositam admitti.

7. Imp. IUSTINVS A. Archelæo P. P.

Cum notissimi juris sit, actionem hypothecariam in extraneos quidem suppositæ ei detentatorum annorum triginta finiri spatiis, si non interruptum erit silentium, ut lege cautum est, id est, etiam per solam conventionem, aut si ætas impubes excipienda monstratur, in ipsos vero debitores, aut heredes eorum primos vel ulteriores nullis expirare lustrorum curlibus: nostræ provisionis esse perspeximus, hoc quoque emendare, ne possessores ejusmodi prope immortali timore teneantur. §. 1. Quamobrem jubemus hypothecarum persecutionem quæ rerum movetur gratia, vel apud debitores consistentium, vel apud debitorum heredes, non ultra quadraginta annos ex quo competere cœpit, prorogari, nisi conventio, aut ætas (sicut dictum est) intercesserit: ut universis utriusque rerum persecutionis quæ in debitorem, aut heredes ejus, quæque movetur in extraneos, in solo sit annorum numero: verum in aliis omnibus ambæ similes sint: in actione scilicet personali his custodiendis, quæ prisca Constitutionum sanxit justitia. §. 2. Sed cum illud etiam in forensibus controversiis ventilabatur, an creditor anteriora jura prætendens, potest posteriorem creditorem hypothecam tenentem etiam ultra triginta annos inquietare, utpote imaginem debitoris obtinentem, eique possidentem: necessarium duximus, & hoc dirimere. Et sancimus, donec communis debitor vivit, non posse creditori anteriori triginta annorum exceptionem opponi, sed locum esse quadraginta annorum præscriptioni: quia dum ille vivit, merito anterior creditor confidit, utpote apud debitorem ejus possessione per posteriorem creditorem constituta. Ex quo autem in fata sua debitor decesserit, ex eo quasi suo nomine possidentem posteriorem creditorem merito posse triginta annorum opponere præscriptionem: & secundum hanc distinctionem computationem temporum adhibendam, ut ex persona quidem sua posterior creditor triginta annos, (per) quos ipse post mortem debitoris possedit, opponat. Sin autem conjungere voluerit suæ possessioni, quam post mortem debitoris habuit, etiam tempus, quo vivente debitore vel ipse creditor, vel communis debitor detinuit, tunc quadraginta annorum exceptionis jura tractari, & quantum deest ad quadraginta annorum possessionem, per quam & ipse debitor creditorem repellere poterat, hoc se possedisse ostendat. §. 3. Eodem jure pro temporum computatione observando, & si posterior creditor anteriori creditori offerre debitum paratus est, & is creditor longævam possessionis præscriptionem ei opponere conatur. §. 4. Illud autem plus quam manifestum est, quod in omnibus contractibus, in quibus sub aliqua conditione, vel sub die certa, vel incerta stipulationes, & promissiones, vel pacta ponuntur, post conditionis exitum, vel post institutæ diei certæ, vel incertæ lapsum,

ipsum, præscriptiones triginta, vel quadraginta annorum, quæ personalibus, vel hypothecariis actionibus opponuntur, initium accipiunt. Unde evenit, ut in matrimoniis, in quibus redhibitio dotis, vel ante nuptias donationis in diem incertam mortis, vel repudii differri solet, post conjugii dissolutionem earundem curricula præscriptionum personalibus itidem actionibus, vel hypothecariis opponendarum initium accipiant. §. 5. Immo & illud proculdubio est, quod, si quis eorum, quibus aliquid debetur, res sibi suppositas sine violentia tenuerit: per hanc detentionem interruptio sit præteriti temporis, si minus effluxit triginta, vel quadraginta annis: & multo magis, quam si esset interruptio per conventionem introducta: cum litis contestationem imitetur ea detentio. Sed, & si quis debitorum ad agnoscendum suum debitum secundam cautionem in creditorem exposuerit: tempora memoratarum præscriptionum interrupta esse videbuntur, quantum ad priorem cautionem pertinet, quæ scilicet innovata permansit tam in personalibus, quam in hypothecariis actionibus. Namque improbum est, debitorem hunc contradicere, qui ne sub accusatione creditoris more debitoris fiat, secundam in eum super eodem debito cautionem exposuit. §. 6. In his etiam promissionibus, vel legatis, vel aliis obligationibus, quæ dationem per singulos annos, vel menses, aut aliquod singulare tempus continent, tempora memoratarum præscriptionum non ab exordio talis obligationis, sed ab initio cujusque anni, vel mensis, vel alterius singularis temporis computari manifestum est: nulla scilicet danda licentia vel ei, qui jure emphyteutico rem aliquam per quadraginta, vel quoscunque alios annos detinuerit, dicendi ex transacto tempore dominium sibi in iisdem rebus quæsitum esse: cum in eodem statu semper manere datas jure emphyteutico res oporteat: vel conductori, seu procuratori rerum alienarum dicenti ex quocunque temporum curriculo non debere se domino volenti post completa conductionis tempora possessionem recipere, eandem reddere. Dat. calend. Dec. PHILOXENO, & PROBO COSS.

8. Imp. IUSTINIANVS A. Mennæ P. P.

Si quis emptionis, vel donationis, vel alterius cujusunque contractus titulo rem aliquam bona fide per decem, vel viginti annos possederit, & longi temporis exceptionem contra dominos ejus, vel creditores hypothecam ejus prætendentes sibi adquisierit, posteaque fortuito casu possessionem ejus rei perdidit: posse eum etiam actionem ad vindicandam rem eandem habere sancimus: hoc enim & veteres leges (si quis eas recte inspexerit) sanciebant. §. 1. Quod si quis eam rem defuerit possidere, cujus dominus, vel is, qui suppositam eam habebat, exceptione triginta, vel quadraginta annorum expulsus est: prædictum auxilium non indiseret, sed cum moderata divisione ei præstari censemur: ut si quidem bona fide ab initio eam rem tenuerit, simili possit uti præsidio: sin vero mala fide eam adeptus est, indignus eo videatur: ita tamen, ut novus possessor, si quidem ipse rei dominus ab initio fuit, vel suppositam

eam habebat, & memoratæ exceptionis necessitate expulsus est; commodum detentionis sibi acquirat. Sin vero nullum jus in eadem re quocunque tempore habuit, tunc licentia sit priori domino, vel creditori, qui nomine hypothecæ rem obligatam habuit, & heredibus eorum ab injusto detentatore eam vindicare: non obstante ei, quod prior possessor triginta, vel quadraginta annorum exceptione eum removerat: nisi ipse injustus possessor triginta, vel quadraginta annorum, ex eo tempore computandorum, ex quo prior possessor, qui evincit, possessione cecidit, exceptione munitus est. §. 2. Sed hæc super illis detentatoribus censemur, qui sine violentia eandem rem nacti sunt. Nam si quis violenter eam abstulerit, omnimodo licebit priori possessori sine ulla distinctione eam vindicare. §. 3. Sed & si quis non per vim, sed per sententiam Judicis eam obtinuerit, ea tantum occasione quod absens prior possessor ad litem vocatus minime responderit: licebit ei, & ad similitudinem cæterorum, qui rei dominium habent, intra annum se offerenti, cautionemque suscipiendæ litis danti, eandem rem recipere, superque ea cognitionalia subire certamina. §. 4. Exceptionem etiam triginta, vel quadraginta annorum in illis contractibus, in quibus usuræ promissæ sunt, ex illo tempore initium capere sancimus, ex quo debitor usuras minime persolvit. Dat. 13. Id. Dec. Constantinop. DN. IUSTIN.

9. Idem A. Demostheni P. P.

Sæpe quidam suos obnoxios in judicium vocantes, & judiciariis certaminibus ventilatis, non ad certum finem lites perducebant: sed taciturnitate in medio tempore adhibita, propter potentiam forte fugientium, vel suam imbecillitatem, vel alios quoscunque casus (cum sortes humanæ multæ sint) qui nec dici, nec numerari possunt, deinde jure suo lapsi esse videbantur, eo quod post cognitionem novissimam triginta annorum spatium effluerit, & hujusmodi exceptione opposita, suas fortunas ad alios translatas videntes, merito quidem sine remedio ante lugebant. Quod nos corrigentes, eandem exceptionem, quæ ex triginta annis oritur, in hujusmodi casu opponi minime patimur. Sed licet personalis actio ab initio fuerit instituta, eam tamen in quadragesimum annum extendimus: cum non similis sit, qui penitus ab initio tacuit, ei, qui & postulationem deposuit, & in judicium venit, & subiit certamina, litem autem implere per quosdam casus præpeditus est. Sed licet ipse actor defecerit, tamen suæ posteritati hujus causæ cursum eum relinquere posse definimus, ut ejus heredibus, vel successoribus liceat eam adimplere, nullo modo triginta annorum exceptione sublata. Quod tempus (id est, quadraginta annorum spatium) ex eo numerari decernimus, ex quo novissima processit cognitio, postquam utraque pars cessavit.

TIT. XL.

DE ANNALI EXCEPTIONE ITALICI CONTRACTVS TOLLENDÆ, ET DIVERSIS TEMPORIBVS, ET EXCEPTIONIBVS, ET PRÆSCRIPTIONIBVS, ET INTERRUPTIONIBVS EARVM.
1. Imp. IUSTINIANVS A. Julianus P. P.

Super annali exceptione, quæ ex Italicis contractibus oritur, tantæ moles altercationum in omnibus

omnibus judiciis exortæ sunt, quantas & enumerari difficile, & explanari impossibile est. † Primum etenim natura ejus observationis cum omni scrupulositate, & difficultate composita est, cum multa concurrere debeant, ut ea nascatur. Deinde illud spatium annale alii quidem ita effuse interpretabantur, ut possit usque ad decennium extendi. Alii judicantes usque ad quinquennium standum esse putaverunt. Et in nostris temporibus sæpius super hujusmodi calculo a iudicibus variatum est: unde nec facile suum effectum in litigiis ostendere hujusmodi exceptio valuit. Cum itaque nobis aliæ temporales exceptiones, vel præscriptiones sufficiant; hujusmodi difficultatibus illigari nostro subiectos imperio minime patimur. Ideoque memorata annali exceptione penitus quiescente, aliæ omnes legitimæ exceptiones, & præscriptiones in judiciis suum vigorem ostendant: siue quæ super decennio, vel viginti, vel triginta, vel quadraginta annis introductæ sunt, siue quæ minoribus spatiis concluduntur. §. 1. Ad hæc cum nihil prohibet etiam ea, quæ aliquam dubitationem acceperunt, clarioribus, & compendiosis sanctionibus renovari: jubemus omnes personales actiones, quas verbosa quorundam interpretatio extendere extra metas triginta annorum conabatur, triginta annorum spatiis concludi: nisi legitimus modus, qui & veteribus, & nostris legibus enumeratus est, interruptionem temporis introduxerit, sola hypothecaria (actio) quadraginta annorum utente curriculum. Nemo itaque audeat, neque actionis familiaris eriscundæ, neque communi dividundo, neque finium regundorum, neque pro socio, neque furti, neque vi bonorum raptorum, neque alterius cujuscunque personalis actionis vitam longiorem esse triginta annis interpretari: sed ex quo ab initio competit, & semel nata est, & non iteratis fabulis sæpe recreata, quemadmodum in furti actione dicebatur, post memoratum tempus finiri: exceptis omnibus actionibus, licet personales sint, quæ in iudicium deductæ sunt, & cognitionalia acceperunt certamina, & postea silentio traditæ sunt: in quibus non triginta, sed quadraginta annos esse expectandos, ex quo novissimum litigatores tacuerunt, lex nostra antea promulgavit. §. 2. Ne autem imperfecta sanctio videatur, cum in maternis quidem rebus filiisfamilias tempora exceptionum currere dispositum erat, ex quo sacris paternis absoluti sunt, in aliis autem, quæ minime acquiri possunt, hoc non fuerat specialiter constitutum: apertissima definitione sancimus, filiisfamilias in omnibus his casibus, in quibus habent res minime patribus suis acquisitas, nullam temporalem exceptionem opponi, nisi ex quo actionem movere potuerunt, id est, postquam manu paterna, vel ejus, in cujus potestate erant constituti, fuerint liberati. Quis enim incusare eos poterit, si hoc non fecerint, quod etiam maluerint, minime adimplere lege obviante valebant. Dat. 15. calend. April. Constantinopol. LAMPAD. & ORESTE CC. COSS. 530.

2. Idem A. Joanni P. P.

UT perfectius omnibus consulamus, & nemini absentia, vel potentia, vel infantia penitus

adversarii sui noceat, sed sit aliqua inter desides, & vigilantes differentia: sancimus, si quando abfuerit is, qui res alienas, vel creditori obnoxias detinet, & desiderat dominus rei, vel creditor suam intentionem proponere, & non ei licentia sit absente suo adversario, qui rem detinet, vel infantia, vel furore laborante: & neminem tutorem, vel curatorem habente, vel in magna potestate constituto, sua auctoritate (eas res usurpare:) licentia ei detur adire Præsidem (provinciæ,) vel libellum ei porrigere, & hoc in querimoniam deducere intra constituta tempora, & interruptionem temporis facere, & sufficere hoc ad plenissimam interruptionem. Sin autem nullo potuerit modo Præsidem adire, saltem ad locorum Episcopum eat, vel Defensorem civitatis, & suam manifestare voluntatem in scriptis deproperet. Sin autem abfuerit, vel Præses, vel Episcopus, (vel Defensor civitatis:) liceat ei proponere publice, ubi domicilium habet possessor, seu cum Tabulariorum subscriptione: vel si civitas Tabularios non habet, cum trium testium subscriptione: & hoc sufficere ad omnem temporalem interruptionem, siue triennii, siue longi temporis, siue triginta, vel quadraginta annorum sit. Omnibus aliis, quæ de longi temporis præscriptione, vel triginta, vel quadraginta annorum articulis constituta sunt, siue ab antiquis legum conditoribus, siue a nostra maiestate, in suo robore duraturis.

3. Idem A. Joanni P. P.

SI ex multis causis quidam obnoxium habens, & maxime ex similibus quantitatibus, in unius quidem causæ summa libellum conventionis composuerit, causam tamen non expresserit: apud veteres agitabatur, an videatur omnes causas in iudicium deduxisse, an vetustissimam earum, aut omnino nihil fecisse, cum ejus sensus incertus esse sperabat? Sed & in judiciis in multis casibus tales altercationes ventilatas invenimus, & maxime propter longi temporis interruptionem. Si enim personalis forte fuerat mota actio, hypothecariæ autem actionis nulla mentio procedebat: quidam putabant personalem quidem esse temporis interruptione perpetuatam, hypothecariam autem evanescere taciturnitate sopitam. Et si quis generaliter dixerat, obnoxium sibi aliquem constitutum, aliæ dubitationes emergebant, si omnes ei competentes actiones hujusmodi narratione contineri credantur: an vero quasi silentio circa eas habito tempore expirare, nullo ex incerta libelli confessione adminiculo ei adquisito. Sancimus itaque nullam in judiciis in posterum locum habere talem confusionem: sed qui obnoxium suum in iudicium clamaverit, & libellum conventionis ei transmissit, licet generaliter nullius causæ mentionem habentem, vel unius quidem specialiter, tantummodo autem personales actiones, vel hypothecarias continentem, nihilominus videri jus suum omne cum in iudicium deduxisse, & esse interrupta temporum curricula: cum contra desides homines, & sui juris contemptores odiosæ exceptiones oppositæ sunt. Dat. Constantinop. post consulatum LAMPADII, & ORESTIS VV. CC. 531.

TIT. XLI.

DE ALLUVIONIBVS, ET PALVDIBVS, ET
PASCVIS AD ALIVM STATVM TRANS-
LATIS.

1. Imp. GORDIANVS A. Marco.

Quamvis fluminis naturalem cursum operē manu facto alio non liceat avertere, tamen ripam suam adversus rapidi amnis impetum munire, prohibitum non est. Et cum fluvius priore alveo derelicto, alium sibi facit: ager, quem circumit, prioris domini manet. Quod si paulatim ita ferat, ut alteri parti applicet: id alluvionis jure ei quæritur, cujus fundo accrescit.

2. Imppp. ARCAD. HONOR. & THEOD.
AAA. Cæsario P. P.

Hi, quos inundatio Nili fluminis reddidit ditiores, pro terris, quas possident, tributorum præstationem agnoscant. Et qui suum deplorant patrimonium deminutum, alieno saltem functionis onere liberentur, & nostræ Serenitatis largitate defensi, locorum etiam possessione contenti, pro agitandi census examine respondeant devotioni.

3. Impp. THEOD. & VALENT. AA.
Cyro P. P.

EA, quæ per alluvionem, (sive in Ægypto per Nilum, sive in aliis provinciis per diversa flumina) possessoribus acquiruntur, neque ab ærario vendi, neque a quolibet peti, nec separatim censeri, vel functiones exigi, hac perpetuo valitura lege sancimus: ne vel alluvionum ignorare vitia, vel rem noxiam possessoribus videamur inducere. † Similiter nec ea quidem, quæ paludibus antea, vel pascuis videbantur adscripta, si sumptibus possessorum nunc ad frugum fertilitatem translata sunt, vel vendi, vel peti, vel quasi fertilia separatim censeri, vel functiones exigi concedimus: ne doleant diligentes operam suam agri dedisse culturæ, nec diligentiam suam sibi damnosam (judicantes) intelligant. Cujus legis temeratores quinquaginta librarum condemnatione coerceri decernimus: Inter quos habendum est Officium quoque tuæ Sedis excelsæ, si aliquid hujusmodi suggererit disponendum, vel si preces introduxerit petitoris. Dat. ii. calend. Octobr. Constantinop. VALENT. A. 5. & ANATOL. V. C. COSS. 440.

TIT. XLII.

DE SENTENTIIS PRÆFECTORVM
PRÆTORIO.1. Impp. DIOCLET. & MAXIMIAN. AA.
Thalasio P. P. Illyrici.

Litigantibus in amplissimo Prætorianæ præfecturæ judicio, si contra jus se læsos affirmant, (non provocandi, sed) supplicandi licentiam ministramus: licet pro curia, vel qualibet publica utilitate, (seu alia causa) dicatur prolata sententia: nec enim publice prodest singulis legum adminicula denegari: ita videlicet, ut intra biennium tantum nostro numini contra cognitionales sedis Prætorianæ præfecturæ sententias post successionem judicis numerandum, supplicandi eis tribuatur facultas. Dat. 3. Aug. Constantinop. THEODOS. A. 17. & FESTO V. C. COSS. 439.

Tom. II.

TIT. XLIII.

QVOMODO ET QVANDO IVDIX SENTEN-
TIAM PROFERRE DEBEAT PRÆSENTI-
BVS PARTIBVS, VEL VNA PARTE
ABSENTE.1. Imp. M. ÆLIVS ANTONINVS A.
Publicio.

Non semper compelleris, ut adversus absentem pronuncies, propter subscriptionem Patris mei, qua significavit, etiam contra absentes sententiam dari solere. Id enim eo pertinet, ut etiam absentem damnare, non ut omnimodo necesse habeas.

2. Imp. GORDIANVS A. Severo.

Cessante quoque causa peremptorii edicti, adversus eos, qui admoniti iudicio adesse noluerunt, sententiam a iudice posse proferri, certum est. 4. calend. April. A. & PONT. COSS. 239.

3. Idem A. Antistio.

AB eo iudicato recedi non potest, quod vobis absentibus & ignorantibus atque indefensis dicitis esse prolatum: si ubi primum cognovistis, non illico de statutis querelam detulistis. Ita enim firmitatem sententia, quæ ita prolata est, non habebit, si ei non sit commodatus adensus. P. P.

4. Idib. Jun. GORD. A. & AVIOLA COSS. 240.

4. Imp. PHILIPPVS A. Domitiano.

SI (ut proponis) pars diversa die feriato absente, vel ignorante te, a iudice dato, ferri sententiam pro partibus suis quasi contumaciter deesses, impetravit: non immerito Præses denuo negotium alterius iudicis notioni terminandum commisit. PP. 5. Id. Octobr. PEREGRINO & ÆLIANO COSS. 245.

5. Idem A. & PHILIPPVS C. Longino.

SI (ut proponis) Præses provinciæ, cum certum locum causæ cognoscendæ dedisset, alibi per obreptionem aditus sententiam adversus te absentem protulit: quod ita gestum est, ad effectum juris spectare minime oportet.

6. Impp. VALERIAN. & GALLIEN AA.

SI Præses quasi desertam ab adultis tuis causam appellationis, quæ ab adiutore suo facta fuerat, circumduxit, eo tempore, quo adulti curatores non habebant: repetitus notionem suam exhibebit. Neque enim debet adultis nocere, quidquid eo tempore statutum est, quod defensione iusta, & curatoris auxilio fuerant destituti.

7. Impp. DIOCLETIANVS & MAXI-
MIANVS.

EA, quæ statuuntur adversus absentes non per contumaciam, scilicet denunciationibus nequaquam ex more conventos, iudicatæ rei firmitatem non obtinere, certum est. PP. 3. cal. April. ipsis 5. & 4. AA. COSS. 293.

8. Idem AA. Claudiz.

Consentaneum juri fuit, temporibus ad præsentiam partis adversæ præscriptis, Præsidem provinciæ impleta juris solennitate, & adversario tuo ternis literis, vel uno pro omnibus peremptorio edicto, Ut præsentiam sui faceret, commonefacto, si in eadem contumacia perseveraverit, præsentis allegationes audire: quod vel successor ejus facere curabit. A quo ter citatus, si contumaciter

Uu

maciter presentiam sui facere neglexerit: non abs re erit, vel ad cogendum eum, ut sese representet, vel possessionem bonorum, cui incumbit, ad te transferre, & adversarium petitem constitutere: vel auditis defensionibus tuis, id, quod juris ratio exegerit, judicare. PP. 3. calend. Octobr.

In AVTHENT. de litigiosis. §. omnem. col. 8.

tit. 13. al. 8. Novell. 112. cap. 3.

Qui semel actionem proponit, sive conventionem judicariam, sive precibus Principi oblati, Judicique insinuat, & per eum adversario cognitis: necesse habet usque ad finem litem exercere. Qui si causam persequi differat, reo postulante, tribus edictis citetur per intervalla triginta dierum, quia vox praconia paucis innotescit. Quae citatio & per Principem delegatis permittitur: Quod locum habet, & si lis capta non sit. Quod si vocatus litem derelictet: et ulund anni spatium indulgetur, intra quod si cessat, Judex auditis allegationibus praesentis, & perquisita veritate, pronunciet. Sed nec intra annum veniens auditur, nisi prius reo litis expensas, quas sustinuerit, inferat. His quoque praestitis, si interrupto duntaxat anno denuo litem deserit, post trium edictorum, & anni unius spatii observationem ab omni cadat actione.

9. Idem AA. Leontio.

Tres denunciationes ad peremptorii edicti vicem adversus contumaces convalescere, salubriter statutum est. PP. 11. cal. Novemb. ipsis 4. & 3. AA. COSS. 290.

10. Idem AA. Blesio.

Cum non voluntatis tuae arbitrio, sed necessitate profectus sis, quicquid contra te absentem statutum fuerit, quando absentiae causa necessaria fuit, officere tibi juris ratio non permittit. PP. 3. Id. Maji, TIBERIANO & DIONE COSS. 291.

11. Idem AA. & CC. Valerio.

Cum praesentibus partibus litem inchoatam proponas: si posteaquam contra te (licet absentem) pronunciatum est, intra praefinitum diem non appellasti: latam sententiam rescindi postulanti, multae sacrae Constitutiones refragantur.

TIT. XLIV.

DE SENTENTIIS EX PERICULO RECITANDIS.

1. Imp. VALERIANVS & GALLIENVS

AA. Quinto.

Arbitri nulla sententia est, quam scriptam edicit litigatoribus, si non ipse recitavit. Si igitur nihil fallis: omitta provocationis mora, ex integro judicari, impetrabis a Rectore provinciae.

2. Imp. VALENT. VALENS & GRATIAN.

AAA. ad Probum P. P.

Hac lege perpetuo credimus ordinandum, ut Judices, quos cognoscendi, & pronunciandi necessitas tenet, non subitas, sed deliberatione habita post negotium sententias ponderatas sibi ante forment, & emendatas statim in libellum secuta fidelitate conferant, scriptasque ex libello partibus legant. Sed nec sit eis posthac copia corrigendi, vel mutandi: Exceptis tam viris eminentissimis Praefectis praetorio, quam aliis illustrem administrationem gerentibus, ceterisque illustribus Judicibus, quibus licentia conceditur etiam per

officium suum, & eos, qui ministerium suum eis accommodant, sententias definitivas recitare. Dat. 12. calend. Februar. GRAT. A. 2. & PROBO COSS. 371.

3. Idem AAA. ad Probum P. P.

Statutis generalibus iussimus, ut universi Judices, quibus reddendi juris in provinciis permittimus facultatem, cognitae causae, ultimas definitiones de scripti recitatione proferant. Huic adiciamus sanctioni, ut sententia, quae dicta fuerit, cum scripta non esset, nec nomen quidem sententiae habere mereatur: nec ad rescissionem perperam decretorum, appellationis solennitas requiratur. Dat. 3. Non. Decembr. Tribus, GRAT. A. 3. & EQUITIO COSS. 374.

In AVTHENT. de manc. princ. §. sit tibi. col.

3. tit. 4. Novell. 17. cap. 3. & col. 6. tit. 12.

al. n. ut clerici apud §. 1. Novell.

83. in princ.

Nisi breves sint lites, & maxime vilium personarum, vel causarum (tunc enim sine scriptis, & sine aliqua expensa cognoscere Praesidem oportet) & nisi Episcopus cognoscat inter suos subditos.

TIT. XLV.

DE SENTENTIIS ET INTERLOCUTIONIBUS OMNIUM IUDICVM.

1. Imp. SEVERVS & ANTONINVS

AA. Quintiliano.

Non videatur nobis rationem habere sententiae decessoris tui: qui cum cognovisset inter petitem, & procuratorem, non procuratorem, sed ipsam dominam litis condemnavit, cujus persona in iudicio non fuit. Potes igitur, ut re integra, de causa cognoscere. Datum 4. calend. Jun. ANTON. A. 3. & GETA CC. COSS. 209.

2. Imp. ANTONINVS A. Sextilio.

Si arbiter datus a Magistratibus, cum sententiam dixit, in libertate morabatur, quamvis postea in servitutem depulsus sit, sententia tamen ab eo dicta habet rei iudicatae auctoritatem.

3. Imp. ALEXANDER A. Vestio.

Praeses provinciae non ignorat definitivam sententiam, quae condemnationem, vel absolutionem non continet, pro iusta non haberi. PP. calend. Octobr. MAXIMO 2. & AELIANO COSS.

4. Idem A. Severo.

Prolatam a Praeside sententiam contra solitum iudiciorum ordinem, auctoritatem rei iudicatae non obtinere, certum est. PP. 15. cal. Januar. ALEX. A. & DIONE COSS. 230.

5. Imp. PHILIPPVS A. & PHILIPP. C. Montano.

Cum eorum, qui principaliter fisco tenebantur, bona ea lege fidejussoribus Procurator tradi iusserit, ut ipsi indemnitate fisco praestarent, nec a sententia ejus intercesserit provocatio: consequens est datae formae obtemperari.

6. Imp. CARVS, CARINVS & NUMERIANVS AAA. Zoilo.

Cum sententiam Praesidis irritam esse dicis, quod non publice, sed in secreto loco, officio ejus non praesente, sententiam suam dixit: nullum tibi ex his quae ab eo decreta sunt, praedictum generandum esse constat. PP. 5. cal. Decembr. CARO & CARINO COSS. 283.

7. Imp.

7. Imp. DIOCLET. & MAXIMIAN. AA.
& CC. Hidoræ.

EX stipulatione parata actione, pacisci proximis personis suadendo Præses provinciæ, verborum obligationem, quam certo jure tolli tantum licet, extinguere non potest: nec vox omnis judicis, judicati continet auctoritatem: cum potestatem sententiæ certis finibus concludi, sæpe constitutum sit. Quapropter si nihil causa cognita secundum juris rationem pronunciatum est: vox pacisci suadentis Præsidis actionem perimere, si quam habuisti, minime potuit.

8. Idem AA. & CC. Licinio.

Libera quidem Theodora, quam ex emptionis causa, vel in solum creditori traditam proponis, pronunciata: citra provocationis auxilium sententia rescindi non potest. Verum si mota quaestione, præmissa denunciatione ei, qui auctor hujusmodi mulieris fuit, judicatum processit: quanti tua interest, empti, si emisti: vel ob debitum reddendum, si in solum data est, repetere non prohiberis.

9. Idem AA. & CC. Domno.

Post sententiam, quæ finibus certis concluditur, ab eo, qui pronunciaverat, vel ejus successore, de quaestione, quæ jam decisa est, statuta rei judicatae non obtinent auctoritatem: Nam nec de possessione pronunciata, proprietati ullum præjudicium afferunt, nec causam ullam interlocutiones plerumque perimunt. S. Non. April. CC. COSS.

10. Idem AA. & CC. Menodoro.

Nulli, qui statuendi non habet facultatem, interdicere patria cuiquam permittitur. 3. Non. *

11. Idem AA. & CC. Luciano.

Cum judex in definitiva sententia *jusjurandum solummodo præstari* præcipiat, non tamen addat, quid, ex recusatione, vel præstatione sacramenti fieri oportet: hujusmodi sententiam nullam vim obtinere palam est.

12. Imp. ARCAD. & HONOR. AA. Juliano
Proconf. Asiæ.

Judices tam Latina, quam Græca lingua sententias proferre possunt. Datum 5. Id. Jan. CÆSARIO & ATTICO COSS. 397.

13. Imp. IUSTIN. A. Demostheni P. P.

Nemo judex, vel arbiter existimet neque consultationes, quas non rite judicatas esse putaverit, sequendum, & multo magis sententias eminentissimorum Præfectorum, vel aliorum procerum (non enim si quid non bene dirimatur, hoc & in aliorum Judicum vitium extendi oportet, cum *non exemplis, sed legibus judicandum sit*) neque si cognitionales sint amplissimæ Præfecturæ, vel alicujus maximi magistratus prolatae sententiæ: sed omnes judices nostros veritatem, & legum, & justitiæ sequi vestigia sancimus. Dat. 3. calend. Novembr.

14. Idem A. Demostheni P. P.

Cum Papinianus summi ingenii vir in quaestionibus suis rite disposuerit, non solum judicem de absolutione rei judicatae, sed & ipsum actorem, si e contrario obnoxius fuerit inventas, condemnare: hujusmodi sententiam non solum roborandam, sed etiam augendam esse sancimus, ut liceat judici, vel contra actorem ferre sententiam, & aliquid

eum daturum, vel facturum pronunciare: nulla ei opponenda exceptione, quod non competens judex agentis esse cognoscatur. Cujus enim in agendo observat arbitrium, eum habere, & contra se judicem in eodem negotio non dedignetur. Dat. 15. calend. Decemb. LAMPADIO & ORESTE VV. CC. COSS. 530.

In AVTHENT. De executoribus. §. fin. col. 7.
tit. 8. al. 7. Novell. 96. cap. 2.

ET consequenter ego ab aliquo conventus, si vicissim ipsum pulsare velim: statim quidem non licet, nisi apud eundem judicem. Qui si displiceat, intra viginti dies recusari potest, aliusque mereri, apud quem rursus utrumque negotium ventilatur. Alioqui lite contra me mota prius ventilata, & terminata, tunc demum & ego admittar.

15. Imp. IUSTINIANVS.

Constitutio jubet, ut si multa sint in lite capita, possit Judex super quibusdam eorum sententiam definitivam ferre, tuncque iterum de aliis quaerere, & sententiam proferre, quæ ipsi videatur: neque compellatur unam sententiam de omnibus capitibus simul dicere.

16. Idem A. Juliano P. P.

Cum solitum est in sententiis judicum sic interlocutionem proferri, ut non liceat partibus ante definitivam sententiam ad appellationis, vel recusationis venire auxilium: quidam putabant non licere ante litem contestatam, nec judicem recusare, quemadmodum nec ab eo appellare. Cum enim simul utrumque vocabulum ponitur: tam appellationis, quam recusationis, provocatio autem ante litem contestatam non potest porrigi: putabant, quod nec recusare quidem Judicem cuiquam concedatur ante litem contestatam: quod minime veritum est. Caveant itaque Judices hujusmodi sermonem simul, & sine certa distinctione proferre.

TIT. XLVI.

DE SENTENTIA, QUÆ SINE CERTA QUANTITATE PROFERTVR.

1. Imp. SEVERVS, & ANTONINVS
AA. Ælianæ.

Cum judicem, quoad pecunia condemnationis soluta fuisset, de pendendis usuris legem dixisse profitearis: non contra juris formam sententiam datam, palam est.

2. Imp. ALEXANDER A. Marcellino.

Quamquam pecuniæ quantitas sententia Curatoris reipublicæ non continetur, sententia tamen ejus rata est, quoniam indemnitate Reipublicæ præstari iussit.

3. Imp. GORDIANVS A. Æmilix.

Hæc sententia, *Omnem debiti quantitatem cum usuris competentibus solve*, Judicati actionem præstare non potest: cum apud Judices ita demum sine certa quantitate facta condemnatio, auctoritate rei judicatae censeatur, si parte aliqua actorum certa sit quantitas comprehensa.

4. Idem A. Saturninæ.

Hæc sententia, *Quæ bona accepisti, solve*: cum incertum esset, quid accepisset: quantumcunque ab eo peteretur, præsertim cum ipse, qui extra ordinem judicabat, interlocutus sit *dorem datam, quæ repeteretur, non liquidam esse, judicati*

cati auctoritate non nititur. Cum igitur is, qui postea iudicabat, contra te certam sententiam protulerit, neque a statutis provocaveris: ipsa tuo facto confirmasti iudicatum.

TIT. XLVII.

DE SENTENTIIS, QUÆ PRO EO QUOD INTEREST, PROFERUNTUR.

1. Imp. IUSTINIANVS A. Joanni P. P.

Cum pro eo, quod interest, dubitationes antiquæ in infinitum productæ sint: melius nobis visum est huiusmodi prolixitatem, prout possibile est, in angustum coarctare. † Sancimus itaque, in omnibus casibus, qui *certam* habent quantitatem, vel naturam, veluti in venditionibus, & locationibus, & omnibus contractibus, hoc, quod interest, dupli quantitatem minime excedere. † In aliis autem casibus, qui *incerti* esse videntur, Iudices, qui causas dirimendas suscipiunt, per suam subtilitatem requirere, ut hoc, quod re vera inducitur damnum, hoc reddatur, & non ex quibusdam machinationibus, & immodicis perversionibus in circuitus inextricabiles reducit, pro sua impossibilitate cadat: cum sciamus esse naturæ congruum, eas tantummodo pœnas exigi, quæ vel cum competenti moderamine proferuntur, vel a legibus certo fine conclusæ statuuntur. † Et hoc non solum in damno, sed etiam in *lucro* nostra amplectitur Constitutio: quia & ex eo veteres id, quod interest, statuerunt. Et sit omnibus secundum quod dictum est, finis antiquæ prolixitatis, huius Constitutionis recitatio. Dat. calend. Septemb. Constantinop. post consulatum LAMPAD. & OREST. COSS. 530.

TIT. XLVIII.

SI A NON COMPETENTE IUDICE IUDICATUM ESSE DICATUR.

1. Imp. ALEXANDER A. Sabiniano.

Iudex ad certam rem datus, si de aliis pronuntiavit, quam quod ad eam rem pertinet, nihil egit. 4. Non. * MAXIM. 2. & AELIANO COSS. 224.

2. Imp. GORDIANVS A. Licinæ.

Similitaris iudex super ea causa, de qua civilibus actionibus disceptandum fuit, non datus a quo dari poterat, cognovit: etiam remota appellatione, id, quod ab eo statutum est, firmitatem iudicati non habet.

3. Imp. DIOCLETIAN. & MAXIMIAN. AA. & CC. Philetæ.

Si de proprietate datus iudex adversus te nihil super hac statuit: Rector provinciae aditus hanc causam cognoscere, suæque decidere sententia curabit: cum (&) si quid de possessione pronuntiatum probetur, hoc causæ proprietatis minime noceat. S. Non. Novemb. HERCVL. & CÆSAR. COSS. 297.

4. Imp. GRATIAN. VALENT. & THEODOS. AAA. ad Potitum Vicarium post alia.

(ET) in privatorum causis huiusmodi forma servatur, ne quenkumque litigatorum sententia non a suo Iudice dicta constringat. Dat. 10. cal. Octob. Roma, AVXONIO & OLYBRIO COSS. 379.

TIT. XLIX.

DE POENA IUDICIS, QUI MALE IUDICAVIT, VEL EIUS, QUI IUDICEM, VEL ADVERSARIUM CORRUMPERE CURAVIT.

1. Imp. ANTONINVS A. ad Claudium.

Constitit in quacunque causa, siue privata, siue publica, siue fiscali, ut cuicumque data fuerit pecunia, vel iudici, vel adversario: amittat actionem is, qui dissidentia justæ sententiæ in pecuniæ corruptelam spem negotii reposerit. Dat. 14. cal. Januar. DVOBVS & ASPRIS COSS. 223. In AVTHENT. ut litigantes in exordio litis iurent. §. si quis autem ex litigatoribus. col. 9. tit. 7. al. 5. Novel. 124. cap. 2.

Novo jure, qui dicit se dedisse alicui, vel promississe, & personam declaraverit, & hoc prænoverit, veniam meretur. Sed qui accepit, vel promissionem suscepit, si causa pecuniaria sit, dati tripulum, promissi duplum a Comite privatarum rerum exigatur, dignitate seu cingulo amisso. † Si vero criminalis causa fuerit, confiscatis omnibus bonis, in exilium mittatur. Sed si datum vel promissum probare litigator nequiverit, persona, quæ dicitur suscepisse, juret, quod neque per se, neque per aliam personam accepit, aut promissionem habuit, & sic libera sit. Sed litigator, qui ostendere non potuit, in causa pecuniaria estimationem litis a Comite rerum privatarum exigatur, lite sustinente proprium eventum: in criminali bonis omnibus confiscatis: causis apud competentem Iudicem legitime terminandis. Sed si persona a litigatore manifestata prædictum iuramentum refutaverit, memoratis subiaceat pœnis. Sed si quis litigantium iuraverit se non dedisse, vel promississe: si intra decem menses post sententiam memoratam offendatur dedisse, vel promississe, memoratis pœnis dantes & accipientes subjacebunt.

2. Imp. CONSTANT. A. ad Felicem.

De eo, qui pretio depravatus, aut gratia perperam iudicaverit, ei vindicta, quem læserit, non solum æstimationis dispendii, sed etiam litis discriminis præbeatur. Dat. 8. cal. Nov. CONSTANTINO A. 5. & LICINIO C. COSS. 319.

TIT. L.

SENTENTIAM RESCINDI NON POSSE.

1. Imp. GORDIANVS A. Secundo.

Neque suam, neque decessoris sui sententiam quemquam posse retractare, in dubium non venit: Nec necesse esse ab huiusmodi decreto interponere provocationem, explorati juris est. PP. cal. Mart.

2. Imp. DIOCLETIAN. & MAXIMIAN. AA. & CC. Alexandro.

Preemptorias exceptiones omittas in initio, antequam sententia feratur, opponi posse, perpetuum Edictum manifeste declarat. Quod si aliter actum fuerit, in integrum restitutio permittitur. Nam iudicatum contra majores annis viginquique non oppositæ præscriptionis velamento, citra remedium appellationis, rescindi non potest. 7. cal. Jan. Nicomedia, CONS.

3. Imp. CONSTANTIN. A. ad Proculum.

Impetrata Rescripta non placet admitti, si de causâ semel causâ fuerint judiciali sententia, quam

quam provocatio nulla suspendit: sed eos, qui talia rescripta meruerunt, etiam lumine iudiciorum expelli. Datum 6. cal. Januar. CONSTANT. & LICINIO AA. COSS. 312.

TIT. LI.

DE FRUCTIBVS ET LITIVM EXPENSIS.

1. Imp. DIOCLETIAN. & MAXIM. AA. & CC. Alexandro.

Hoc fructuum nomine continetur, quod iustis sumptibus deductis superest. 3. Non. April. CC. COSS.

2. Imp. VALENT. & VALENS AA. Olybrio P. P.

Litigator victus, qui post conventionem rei incumbit alienæ, non in sola rei redhibitione teneatur, nec tantum fructuum præstationem eorum, quos ipse percepit, agnoscat: sed (etiam) eos, quos percipere potuisset, non quos eum redigisse constat, exolvat, ex eo (tempore) ex quo re in iudicium deducta, scientiam malæ fidei possessionis accepit. Heredis quoque succedentis in vitium parhabenda fortuna est. Dat. 7. cal. Maji, Trev. VALENT. N. P. & VICTORE COSS. 369.

3. Imp. HONOR. & THEOD. AA. Asclepiodoto P. P.

Terminato transactoque negotio, posthac nulli actio neque ex Rescripto super sumptuum petitione præstetur, nisi Judex, qui de principali negotio sententiam promulgavit, cominus partibus constitutis, juridica pronuntiatione significaverit *victori causâ restitui debere expensas, aut super bis querelam jure competere.* Post absolutum enim dimissumque iudicium, nefas est litem alteram consurgere ex litis primæ materia. Dat. 3. calend. April. Constantinop. ASCLEPIODOTO & MARINIANO COSS. 423.

4. Imp. VALENT. THEOD. & ARCAD. AAA. Edictum ad populum.

Non ignoret is, cuius ex interpellatione aliquis secundum datam formam in longinqua tractus fuerit examina, quod si culpa sua fuerit dilata cognitio, vel minime actioni suæ adfuerit, vel delata (non) probaverit: pro calumnia quidem poenam luat legibus constitutam: pro pecuniaria vero causa, post sumptus, considerata quantitate postulatorum, vel medii itineris intervallo, condemnationem pro æstimatione iudicis sustinebit. Dat. 5. Id. Novemb. Constantinop. VALENT. A. 6. & AVIENO COSS. 450.

5. Imp. ZENO.

Constitutio præcipit, ut quivis Judex in sententia sua jubeat victum factos in iudicio sumptus præstare. Habet & potestatem Judex transcendendi sumptum ad decimam usque partem eorum, quæ impensa sunt, si eum ad hoc partis ejus, quæ sumptum profudit, impudentia permoverit: ita ut ea, quæ impensas excedunt, ad fiscales rationes pertineant, nisi forte Judex detrimentum partis victricis sarcire volens, partem aliquam horum ei assignet. Neque tantum actor atque reus (in expensas) condemnantur, quum Judex utriusque competens est: verum etiam quam non est Judex actoris competens: qui tamen ex reconventionem victus sit, nec eum iudicem recusare possit:

sive adeo Præsides, sive dati a principe arbitri, iudices fuerint. Nam & hi suos executores atque compulsos habent. Quod si Judex hoc non fecerit, ipse parti victrici damnum illud compensare cogitur. §. 1. Si quis verò conventus bona fide solverit, aut actor lite destiterit, aut etiam Judex inveniat eum non calumniatorem, sed de re dubia litigantem: hic evitabit impensarum condemnationem. §. 2. Manifestum est autem, quod in iudiciis pedaneis Præses (seu magistratus) est, qui debet eis assignare officialem (seu apparitorem) hæc tractantem (seu dirigentem.) Dat. 7. cal. April. post consulatum Longini.

6. Imp. ANASTASIUS A. Stephano Magistro militum.

Cum quidam per leges sacrasque constitutiones, alii per speciales largitates sibi præstita privilegia prætendunt, tam super sportulis pro conventionibus usque ad certam quantitatem præbendis, quam super expensis litium, vel minuendis, vel penitus non agnoscendis: per hanc Legem decernimus, ut quicumque hujusmodi privilegio munitus est, vel postea talem prærogativam quolibet modo meruerit, sciat, & si quod ipse, utpote obnoxios sibi pro quacunque criminali, vel civili causa constitutos, in accusationem deduxerit: hos nihilominus iisdem privilegiis potituros: quoniam non est ferendum, eos, qui præfatas prærogativas (ut [jam] ante latum est) prætendunt, aliquid plus ab adversariis suis querere concedi, quam ipsi ab aliis pulsari facere patiantur: ita scilicet, ut hæc quidem forma modis omnibus observetur super privilegiis per liberalitates, vel generaliter quibusdam officiis, aut scholis, seu dignitatibus, vel specialiter certis personis præstitis, vel postea præbendis: sive hoc ipsum expressim principalibus dispositionibus, vel assatibus insertum, sive prætermisum sit, vel fuerit.

TIT. LII.

DE RE IUDICATA.

1. Imp. ANTONINVS A. Stellatori.

Reus quidem iudicatis standum est. Sed si probare poteris eum, cui condemnatus es, id, quod furto amisisse videbatur, recepisse: adversus iudicati agentem, doli exceptione opposita tueri te poteris. 12. cal. Mart. ANT. A. 4. & BALBINO COSS.

2. Idem A. Pacatiano.

Res iudicatæ si sub prætextu *Computationis* instaurantur, nullus erit litium finis. PP. Prid. Non. * Roma, LAETO, & CEREALE COSS. 216.

3. Idem A. & Demetrio, & aliis.

Si pecuniam, quam mala ratione interceptisse vos apparuerit, iusti sitis inferre cum poena, & comperto præcepto Præsidis non provocaveritis: universam quantitatem debetis inferre.

4. Imp. GORDIANVS A. Antonino.

Sub specie *novorum instrumentorum* postea repperitorum, res iudicatas restaurari, exemplo praye est. Dat. 8. Id. Mart.

5. Imp. DIOCLET. & MAXIM. AA. & CC. Valentino.

Ad solutionem *dilationem* petentem, acquiescentem sententiæ manifeste probatur: sicut eum, qui

qui quolibet modo sententiæ acquieverit. Nec enim instaurari finita rerum iudicatarum patitur auctoritas.

6. Imp. HONOR. & THEODOS. AA. Juliano Proconsuli Africæ.

Gesta, quæ sunt translata in publica monumenta, habere volumus perpetuam firmitatem. Neque enim morte cognitoris perire debet publica fides. 3. cal. Septemb. *Roma*, CONSTANTIO, & CONSTATE COSS. 414.

TIT. LIII.

DE EXECUTIONE REI IUDICATÆ.

1. Imp. SEVERVS & ANTONINVS AA. Iustino.

Nimis propere Iudex *Pignora Marcella capi*, ac *distrabi iussit* ante rem iudicatam. Prius est ergo, ut servato ordine, actionem adversus eam dirigas, & causa cognita sententiam accipias. PP. 3. cal. Februar. ALBINO, & ÆMILIANO COSS. 207.

2. Iidem AA. Agrippæ.

Si causam iudicati non novasti, rem iudicatam Præses provinciæ etiam *Pignoribus* captis ac distractis ad emolumentum perducere iubebit. Quod si novata causa est, ex stipulatu tibi actio competit: & Iudice accepto secundum juris formam experire.

3. Iidem AA. Agrippæ.

Ordo rei gestæ, & mora solutionis, quæ intercessit, constantius desiderat remedium. Si itaque Præsidem provinciæ, qui rem iudicatam exequi debet, adieris, & allegaveris res soli, quæ *Pignori* datæ sunt, diu subhastatas, ex compacto, siue ambitione diversæ partis emptorem non invenire (potuisse,) in possessionem earum te mitet, ut (vel) hoc remedio res tamdiu protrahatur ad effectum perducatur. Dat. II. cal. Iul. MESSALA & SABINO COSS. 215.

4. Idem A. Marcello militi.

Stipendia retineri propterea, quod condemnatus es, non patietur Præses provinciæ cum rem iudicatam possit aliis rationibus exequi. PP. 3. Non.

5. Imp. GORDIANVS A. Amando.

Etiam *Nomen debitoris* in causa iudicati capi posse, ignotum non est. PP. 3. Id. Octob. ATTICO & PRÆTEXTATO COSS. 243.

6. Imp. PHILIPPVS A. & C. Titiano.

Si (ut proponis) rerum iudicatarum *Executor* datus partes (sibi) Iudicis vindicavit, & contra ea, quæ pridem pro partibus tuis fuerunt statuta, aliquid pronuntiandum putavit: sententia ab eo dicta vim rei iudicatæ obtinere nequaquam potest.

7. Imp. DIOCLETIANVS & MAXIMIANVS AA. Theodoro.

Si longis apertisque frustrationibus partis adversæ restitutio remorata est, etiam servis rebus humanis exemptis: a frustratore æstimatio eorum restituenda est. Animalia quoque cum fœtibus tibi intercessu Præsidis repræsentabuntur.

8. Iidem AA. & CC. Nicomacho.

Executorem eum solum esse manifestum est, qui post sententiam inter partes audita omni &

discussa lite prolatam, rei iudicatæ vigorem ad effectum videtur adducere. Sine die & consule.

9. Iidem AA. CC. Glyconi.

Eos, quos debitores tuos esse contendis, apud Rectorem conveni provinciæ: qui siue debitum confessi, siue negantes & convicti fuerint condemnati, nec intra statutum spatium solutioni satisfecerint: cum latæ sententiæ pignoribus etiam captis, ac distractis, secundum ea, quæ sæpe constituta sunt, meruerint executionem, juris formam tibi custodiet. S. Non. Novemb. CC. COSS.

TIT. LIV.

DE USURIS REI IUDICATÆ.

1. Imp. ANTONIN. A. Procuratoribus hereditatum.

Is, qui bona secundum dictam sententiam prosequitur: eas quoque rationes habiturus est, ut qui post legitimum tempus placitis non obtemperaverit, usuram centesimam temporis, quod postea fluxerit, solvat.

2. Imp. IUSTINIANVS A. Mennæ P. P.

Eos, qui condemnati solutionem pecuniariam, quas dependere iussi sunt, ultra quatuor menses a die condemnationis, vel si provocatio fuerit porrecta, a die confirmationis sententiæ connumerandæ distulerint: centesimas usuras exigi præcipimus: nec prisceis legibus, quæ duas centesimas (eis) inferebant, nec nostra sanctione, quæ dimidiam centesimam statuit, locum in eorum personam habentibus. Datum 7. Id. Constant. DECIO CONS. 529.

3. Idem A. Joanni P. P.

Sancimus, si quis condemnatus fuerit post datas a nobis quadrimestris inducias, centesimas quidem usuras secundum naturam iudicati eum compelli solvere, sed tantummodo sortis, & non usurarum, quæ ex pristino contractu in condemnationem deductæ sunt. Cum enim jam constituimus *usurarum usuras penitus esse delendas*, nullum casum relinquimus, ex quo huiusmodi machinatio possit induci. Si enim sine emendatione relinquantur: aliquid absurdum, atque inelegans necesse est evenire; cum (usuræ) utiliter ex contractibus descendentes, plerumque minores centesimæ ex nostra lege factæ sunt: & necesse est minoribus usuris graviore supponi. Si enim ex iudicati actione centesimæ omnimodo currunt usuræ, ex contractibus autem hoc raro contingit: in capitulis lege nostra tantummodo exceptis, huiusmodi iniquitatem ipsa rerum necessitas introducebat. Et ideo pio remedio causam corrigentes, sancimus sortis tantummodo usuras usque ad centesimam currentes, ex iudicati actione profligari: non autem usurarum quantascunque usuras. Si enim novatur iudicati actione prior contractus: necesse est usurarum quidem, quæ anterioris contractus sunt, cursum post sententiam inhiberi: alias autem usuras ex iudicati actione tantummodo sortis procedere; & non ideo, quod forsitan consummata est quantitas sortis, & usurarum, totius summae usuras postea colligi, sed sortis tantummodo. §. 1. Et cum antiquitas pessimo exemplo reis quidem condemnatis laxamentum duorum mensium præstabat: fideiussores autem eorum eodem

dem uti beneficio non concedat, ut liceat victoribus, relictis propter legem condemnatis personis, a fidejussoribus eorum, vel mandatoribus statim pecunias, vel res in condemnatione positas exigere: hujusmodi acerbiter resecantes, sancimus quadrimestres inducias, quas dedimus condemnatis, etiam ad fidejussores eorum, & mandatores extendi, ne lege fiat derogatum. Cum enim interventor solvere compellebatur, & ipse reum coercebat ad invitam solutionem, nullum condemnatus habebat sensum nostræ humanitatis: quia per medium fidejussorem statim pecunias persolvere compellebatur.

TIT. LV.

SI PLURES VNA SENTENTIA CONDEMNATI SUNT.

1. Imp. ALEXANDER A. Victori.

Si non singuli in solidum, sed generaliter tu, & collega tuus una, & certa quantitate condemnati es: nec additum est, ut quod ab altero servari non posset, id alter suppleret: effectus sententiæ (pro) virilibus portionibus discretus est. Ideoque parens pro tua portione sententiæ, ob cessationem alterius ex causa iudicati conveniri non potes.

2. Imp. GORDIANVS A. Anniano.

Quoties a tutoribus singulis procuratoribus datis, sequitur in omnium persona condemnatio, periculum sententiæ videtur esse divisum: ideoque quod ab uno servari non poterit, a cæteris exigi non posse, explorati juris est.

TIT. LVI.

QUIBUS RES IUDICATA NON NOCET.

1. Imp. ALEXANDER A. Masculino.

Si neque mandasti fratri tuo defensionem rei tuæ, neque quod gestum est, ratum habuisti: præscriptio rei iudicatæ tibi non obierit. Et ideo non prohiberis causam tuam agere sine præiudicio rerum iudicarum. PP. Nom. Maji, ALEXAND. A. CONS. 223.

2. Imp. GORDIANVS A. Athemio.

Res inter alios iudicatæ, neque emolumentum afferre his, qui iudicio non interfuerunt, neque præiudicium solent irrogare: Ideo nepti tuæ præiudicare non potest, quod adversus coheredes ejus iudicatum est, si nihil adversus ipsam statutum est.

3. Imp. DIOCLET. & MAXIM. AA. & CC. Honorato.

Iuris manifestissimi est, & in accusationibus his, qui congressi (in) iudicio non sunt, officere non posse, si quid forte præiudicii videatur oblatum.

Nec in simili negotio res inter alios actas absentium præiudicare, sæpe constitutum est. Datum Sirmii, 6. calend. Dec. C. CONS.

TIT. LVII.

COMMINATIONES, EPISTOLAS, PROGRAMMATA, SUBSCRIPTIONES AVCTORITATEM REI IUDICATÆ NON HABERE.

1. Imp. ANTONINVS A. Rogatiano.

Nec vim stipulationis obtinere potest comminatio iudicis, qui Certas usuras præstituros eos dixit, qui intra certum diem debitum non exolvissent. Prid. Id. Jan. ANTON. A. 4. BALBINO COSS. 214.

2. Imp. ALEXANDER A. Maximo.

Rei iudicatæ effectum non habet, quod per epistolam Rector provinciae solvere vos pe-

cuniam Reipublicæ iussit. 4. Mart. MAXIM. 2. & AELIANO COSS. 224.

3. Idem A. Zotico.

EA, quæ causa cognita statuuntur, subscriptionibus revocari non posse, sæpe rescriptum est. PP. 6. Id. Sept. ALBINO, & MAXIMO COSS. 228.

4. Imp. GORDIANVS A. Asclepiodoto.

Interlocutio Præsidis apud acta signata, (ut) nisi solutioni debiti is, qui convenitur, obsequium præstiterit, duplum seu quadruplum inferat: voluntas potius comminantis, quam sententia iudicantis est: cum placitum hujusmodi, ne rei iudicatæ auctoritatem obtineat, juris ratio declaret.

5. Idem A. Jucundo.

Iudex, qui disceptationi locum dederat, partium allegationes audire & examinare debuit: nam subscriptionem ad libellum datam talem, quæ diversam partem in possessionem fundi mitteret, vicem rei iudicatæ non obtinere, non ambigitur. PP. 12. cal. Febr. GORDIANO A. 5. & POMPEIANO COSS. 242.

6. Imp. PHILIPPVS A. & PHILIPPVS C.

Cassiano.

Rrogramma, si quod a Præside provinciae propositum est, vim rei iudicatæ nequaquam obtinere potest: nec comminationem vim rei iudicatæ obtinere manifestum est.

7. Imp. CONSTANTINVS A. ad Bassum P. P.

Quod magno conflictu sententia decerni solet, id paucis litteris temere descriptis definiti fas non est. Dat. 15. cal. April. CONSTANT. A. 6. & MAXIM. COSS. 306.

TIT. LVIII.

SI EX FALSIS INSTRUMENTIS, VEL TESTIMONIIS IUDICATUM SIT.

1. Imp. SEVERVS & ANTONINVS AA.

ad Bassianum.

Si tabulas testamenti, quas secutus Proconsul Vir Clarissimus sententiam dixit, falsas dicere vis, præbebit notionem suam non obstante præscriptione rei iudicatæ, quia nondum de falso quæsitum est.

2. Imp. ALEXANDER A. Optato.

ET qui non provocaverunt, si instrumentis falsis se victos esse probare possunt, cum de crimine docuerint, ex integro de causa audiuntur. PP. 16. calend. Octobr. IULIANO 2. & CRISPINO COSS. 225.

3. Idem A. Clementi.

Falsam quidem testationem, qua diversa pars in iudicio adversus te usa est, ut proponis, solito more arguere non prohiberis; sed causa iudicati in irritum non devocatur, nisi probare poteris, eum, qui iudicaverat, secutum ejus instrumenti fidem, quod falsum esse constiterit, adversus te pronunciasse. PP. 7. calend. Sept.

4. Imp. GORDIANVS A. Herennio.

Iudicati executio solet suspendi, & soluti dari repetitio, si falsis instrumentis circumventam esse religionem iudicantis, crimine postea falsi illato, manifestis probationibus fuerit ostensum. PP. 5. Idib. Sept.

TIT.

TIT. LIX.

DE CONFESSIS.

1. Imp. ANTONINVS A. Juliano.

Confessus in jure pro judicatis haberi placet. Quare sine causa desideras recedi a confessione tua, cum & solvere cogeris. Accept. 3. cal. Octobr. GENTIANO & BASSO COSS. 212.

TIT. LX.

INTER ALIOS ACTA, VEL IUDICATA, ALIIS NON NOCERE.

1. Imp. DIOCLET. & MAXIM. AA. & CC. Epicrati.

Inter alios res gestas aliis non posse præjudicium facere, sæpe constitutum est. Unde licet, quosdam de heredibus ejus, quem debitorem tuum fuisse significas, solvisse commemoras: tamen cæteri non alias ad solutionem urgentur, nisi debitum probatum fuerit. 5. calend. April. Byzantio, AA. COSS.

2. Idem AA. & CC. Epicrati.

Inter alios factam transactionem absenti non posse facere præjudicium, notissimi juris est. Quapropter, adito Præside Provinciæ, aviam tuam mancipium tibi donasse proba: ac si hoc jure ad te pertinere perspexerit, restitui tibi providebit. Neque enim si te absente divisionem ejus fecerunt, aliquid juri tuo derogari potuit. S. Idib. Aprilis.

3. Idem AA. & CC. Fortunatæ.

Si cum fratre tuo matri successisti: fratre pro portione tua cum debitoribus hereditariis paciscendo, vel agendo, non ex tua voluntate, pro hereditaria parte tibi quæsitam obligationem extinguere non potuit. 5. Idib. Octobr. Retrie, AA. COSS.

TIT. LXI.

DE RELATIONIBVS.

1. Imp. CONSTANTINVS A. Profuturo P. P. annonæ.

Si quis judicum duxerit esse referendum, nihil (inter partes) pronunciet: sed magis super quo hæsitandum putaverit, nostram consulat scientiam; aut si tulerit sententiam, minime postea, ne a se provocetur, relatione præmissa terreat litigantes: sciens quod si hoc fecerit, nihilominus jure appellationis res agitabitur. Sed nec ad nos mittatur aliquid, quod plena instructione indigeat. Quoties autem ad nostram scientiam Judex se polliceatur relaturum, consultationis exemplum litigatoribus illico edi apud acta jubeat: ut si cui forte relatio minus plena, vel contraria videatur, is refutatorias preces similiter apud acta sine aliqua frustratoria dilatione offerat. Dat. 3. cal. Febr. Sirmii, CONSTANT. A. 5. & LICINIO COSS. 312.

In AVTHENT. ut Judices non expect. sacras jussio. 5. 1. col. 9. tit. 8. al. 4. Novell. 125. cap. 1.

Novo jure causa perfecte examinata, sententia terminetur: quæ executioni legitime demandatur, nisi ab ea fuerit appellatum.

2. Imp. VALENTINIANVS, & VALENS AA. ad Viventium PP.

Super delictis provincialium nunquam Rectores provinciarum ad scientiam Principum putent

esse referendum, nisi ediderint prius consultationis exemplum: quippe tunc demum relationibus plena veritas est, cum vel allegationibus repelluntur, vel probantur assensu. Dat. 3. cal. Jan. Trev. VALENTINIANO & VALENTE AA. COSS. 363.

3. Idem AA. & GRATIAN. A. ad Apodemium. **S**i quando ratio, aut necessitas est in negotiis nostra judicia requirendi, expectandique responsa, omnes omnino causas relationis series comprehendat: ut recitata consultatione quæ ita est dirigenda, propemodum actorum recensione non sit opus: actis etiam necessario sociandis. Dat. 6. Idib. Maji, Trev. VALENTINIANO NB. P. & VICTORE COSS. 369.

TIT. LXII.

DE APPELLATIONIBVS ET CONSULTATIONIBVS.

1. Sententia Divi SEVERI A. data in persona Marci Prisci Idibus Januat. POMPEIANO & AVITO COSS. 210.

Prius de possessione pronunciare, & ita crimen violentiæ excutere Præses provinciæ debuit: quod cum non fecerit, (juste ab eo) provocatum est.

2. Imp. ALEXANDER A. Plautiano.

Novum quod postulas, non est, quod etsi Rescripti mei auctoritas intercesserit, provocandi tamen facultas tibi non denegetur.

3. Imp. GORDIANVS A. Victori.

Appellatione interposita, licet a Judice repudiata sit, in præjudicium deliberationis nihil fieri debere, & in eo statu omnia esse, quo tempore pronuntiationis fuerunt, sæpissime constitutum est. PP. 4.

4. Imp. PHILIPPVS A. & PHILIPPVS C. Probo.

Si ad scribatum nominatus non provocasti, convelli statuta non possunt.

5. Imp. DIOCLET. & MAXIM. AA. & CC. Valenti, & aliis.

Præses provinciæ, ad quem appellasti, si non vitio negligentiae vestræ tempus, quod ad reddendos apostolos præscriptum est, exemptum esse animadverterit, sed ex fatalis casus necessitate diem functo eo, qui eos perferebat, id accidisse cognoverit, juxta perpetui juris formam desiderio vestro medebitur.

6. Idem AA. & CC. dicunt.

Eos, qui de appellationibus cognoscent, ac judicabunt, ita judicium suum præbere conveniet, ut intelligant, quod cum appellatio post decisam sententia litem interposita fuerit, non ex occasione aliqua remittere negotium ad judicem suum fas sit, sed omnem causam propriam sententia determinare conveniat: cum salubritas legis constitutæ ad id spectare videatur, ut post sententiam ab eo, qui de appellatione cognoscit, recursus fieri non possit ad judicem, a quo fuerit provocatum. Quapropter remittendi litigatores ad provincias, remotam occasionem atque exclusam penitus intelligant: cum super omni causa interpositam provocationem, vel injustam tantum liceat pronunciare, vel justam. 5. 1. Si quid autem in agendo negotio minus se allegasse litigator

tor crediderit, quod in iudicio acto fuerit omis-
sum, apud eum, qui de appellatione cognoscit,
persequatur: cum votum gerentibus nobis aliud
nihil in iudiciis, quam iustitiam locum habere
debere, necessaria res forte transmissa non exclu-
denda videatur. §. 2. Si quis autem post inter-
positam appellationem necessariis sibi putaverit
esse personas, per quas apud Iudicem, qui super
appellatione cognoscet, veritatem possit ostende-
re, quam existimavit occultam, hocque fieri Iudex
prospexerit, sumptus iisdem ad faciendi itineris
expeditionem præbere debet, cum id ipsa iusti-
tia persuadeat ab eo hoc recognosci, qui evocan-
di persona sua interesse crediderit. §. 3. Super
his vero, qui in capitalibus causis constituti ap-
pellaverint: quos tamen & ipsos, vel qui pro his
provocabunt, non nisi audita omni causa atque
discussa, post sententiam dictam appellare conve-
niet: id observandum esse sancimus, ut inopia
idonei fidejussoris, retentis in custodia reis, opi-
niones suas Iudices, & exempla, ab appellatoribus
edita, ac refutatorias eorum ad scrinia, quorum
interest, transmittant; quibus gestarum rerum fi-
des manifesta relatione pandatur, ut meritis eo-
rum consideratio, pro fortuna singulorum sententia
proferatur. §. 4. Ne temere autem ac passim
provocandi omnibus facultas præbeatur, arbitra-
mur eum, qui malam litem fuerit persecutus, me-
diocriter pœnam a competenti iudice sustinere.
§. 5. Sin autem in iudicio propriam quis fuerit
causam persecutus, atque superatus voluerit pro-
vocare: eodem die, vel altero libellos appellato-
rios offerre debet. Is vero, qui negotium tue-
tur alienum, supradicta conditione etiam tertio die
provocabit.

In AVTHENT. de appell. & intra quæ tempora.

§. 1. col. 4. tit. 2. Novell. 23. cap. 1.

Hodie autem cuilibet tribuitur spatium decem
dierum, a sententiæ revocatione numerandum.

§. 6. Apostolos post interpositam provocationem,
etiam non petente appellatore, sine aliqua dila-
tione iudicem dare oportet, cautione videlicet de
exercenda provocatione in posterum minime præ-
benda. Sine die & consule.

7. Iidem AA. & CC. Neroni.

[H] qui ad civilia munera, vel ad decuriona-
tum, vel honores evocantur, licet vacatio-
nem a Principibus acceperint, si appellationis au-
xilium non utantur, consensu suo nominationem
confirmant. Cum igitur ad munus vocatus ap-
pellaveris: apud Præsidem provinciæ iuste te ap-
pellasse, ostende.

8. Iidem AA. & CC. Opimiano.

Si contra maiorem vigintiquinque annis senten-
tia prolata, provocationis secutæ tempore præ-
finito causas non esse repræsentatas, nec appella-
tione pendente transactione finitum negotium
rector animadverterit: res iudicatas exequi curabit.

9. Iidem AA. & CC. Habe Rad. chariss. nobis.

Dominus litis causam appellationis, quam pro-
curator suus litigando interposuit, etiam ab-
sente procuratore exequi potest.

10. Iidem AA. & CC. Titiano.

Si actor a curatore ordinatus deteriore calcu-
Tom. II.

lum reportaverit: tam ipse, quam curator ad pro-
vocationis auxilium possunt pervenire: curator
vero solus provocationis litem exercebit. Sin
autem interim adolescens veniam ætatis impetra-
verit, vel ad legitimam ætatem pervenerit: potest
suo nomine appellationem exercere. S. Prid. cal.
Octobr. Viminacii, CC. COSS.

11. Iidem AA. & CC. Antonino.

Cives, & incolæ manifestas etiam excusationes
habentes, (si) sub iusta nominatione non appel-
laverint, ad earum probationem non admittuntur.

12. Imp. CONSTANTIN. A. ad Catulinum
post alia.

Minime fas est, ut in civili negotio libellis ap-
pellatoriis oblati, aut carceris cruciatus, aut
cujuslibet injuriæ genus, seu tormenta, vel etiam
contumelias perferat appellator: absque his cri-
minalibus causis, in quibus etiam si provocare pos-
sit, eum tamen statum debet obtinere, ut post
provocationem in custodia (si fidejussoris idonei
copiam non habeat) perseveret. Dat. 3. Nov. Trev.
ACC. 15. calend. Maji, Hadrumeti, VOLVSIANO &
ANNIANO COSS.

13. Idem A. Petronio Probiano suo salutem
dicit.

Ex illo tempore, (ex) quo in civilibus causis,
quæ inter privatos moventur, consultaturum,
vel relaturum te esse promiseris, vel appellationis
a te interpositæ solennia completa fuerint:
nihil posthactibi quodlibet speciale ac requisitum,
vel quibuscunque modis favoris gratiam præferens,
audiendum est: sed observandum, ut juxta priora
statuta solennitatis more expleto, gesta ad comi-
tatum omnia dirigantur, &c. Dat. Idib. August.
Arelato PP. Idib. Octobr. Thebaste, SABINO &
RVFINO COSS. 316.

14. Idem A. ad Bassum P. V.

Litigatoribus copia est etiam non scriptis libel-
lis illico appellare voce, cum res poposcerit
judicata, (tam in civilibus, quam in criminalibus
causis.) Dat. 8. Idib. Jun. Sirmii, GALLICANO &
BASSO COSS. 317.

15. Idem A. ad Severum Vicarium.

Ne causis, quæ in nostram venerint scientiam,
rursus transferri ad iudicia necesse sit: in-
structiones necessarias plene actis inseri præcipi-
mus: nam cogimur a proferenda sententia tem-
perare: quoniam verendum est, ne lis incognito
negotio dirimatur, adempta copia conquerendi.
Quare perennibus inuretur iudex notis, si cuncta,
quæ litigatores instructionis probationisque causa
recitaverint, indita actis, vel subiecta non potue-
rint inveniri. Dat. 10. cal. Aquileje, CONSTAN-
TINO 5. & LICINIO CC. COSS. 319.

16. Idem A. ad Maximum post alia.

Eos etiam, qui imaginem principalis discepta-
tionis accipiunt, appellationum adminicula ne-
cesse est accipere. Dat. Prid. Id. Januar. Sirmio,
CRISPO 2. & CONSTANT. 2. COSS. 321.

17. Idem A. ad Julianum Præfectum urbi.

Si apud utrumque Prætorem, dum quæstio ven-
tilatur, ab aliqua parte auxilium provocationis
fuerit objectum: Præfecturæ urbis iudicium sa-
crum appellator observet. Dat. 3. Non. August.

Heraclea, CONSTANTINO A. 7. & CONSTANTIO C. 3. COSS. 326.

18. Idem A. Victori Rationali urbis Romæ.

Quoniam nonnulli fisci debitores cum iussi fuerint debitam summam exolvere, interposito provocationis auxilio vim executionis eludunt; nec jam opinionis exemplum, nec refutatorias preces curant petere, vel offerre: placuit, ut si intra dies solennitatibus præstitutos ad faciendâ hæc appellatoris cura defuerit, deserta ab eo provocatio existimetur, moxque debitum exigatur. Dat. Prid. cal. Aug. CONSTANTINO, & MAXIMO COSS. 327.

19. Idem A. ad universos provinciales.

A Proconsulibus, & Comitibus, & his, qui vice Præfectorum cognoscunt, siue ex appellatione: siue ex delegatione, siue ex ordine judicaverint, provocari permittimus: ita ut appellanti Iudex præbeat opinionis exemplum, & acta cum refutatoriis partium suisque litteris ad nos dirigat. A Præfectis autem prætorio provocare non sinimus: Quod si victus oblatam, nec receptam a iudice appellationem affirmet: Præfectos adeat, ut apud eos de integro litiget, tanquam appellatione suscepta. Superatus enim si injuste appellare videbitur, lite perditâ notatus abscedet. At si vicerit, contra eum Iudicem, qui appellationem non receperit, ad nos referri necesse est, ut digno supplicio puniatur. Dat. cal. August. PP. cal. Sept. *Constantinop.* BASSO, & ABLAVIO COSS. 331.

20. Idem A. Albino.

Et in majoribus, & in minoribus negotiis appellandi facultas est. Nec enim Iudicem oportet injuriam sibi fieri existimare, eo quod litigator ad provocationis auxilium convolvit. Dat. 7. Idib. April. MARCELLINO, & PROBINO COSS. Dat. cal. Aug. PP. cal. Sept. *Constantinop.* BASSO, & BALBINO COSS.

21. Imp. CONSTANTINVS, & CONSTANS AA. ad Lollianum.

Quoniam Iudices ordinarii provocationes existimant respuendas: placet, ut si quis appellationem suscipere recusaverit, quæ non contra executionem, sed adversus sententiam intentionem iurgiumque terminantem fuerit interposita, triginta auri pondo cogatur largitionibus nostris inferre: triginta alia officio ejus itidem soluturo, nisi ei pertinaciter resisterit, atque adis contradixerit, & quid jure sit constitutum, ostenderit. Dat. 8. cal. Aug. *Messadensi*, PP. *Capua*, ARBITIONE, & LOLLIANO COSS. 355.

22. Idem AA. ad Volusianum P. P. post alia.

Lata sententia, quæ pertinet ad bona vacantia, & ad ea, quæ (ut) indignis, legibus cogentibus, auferuntur, si quis putaverit provocandum, vox ejus debet admitti. Dat. 3. calend. August. ARBITIONE & LOLLIANO COSS. 355.

23. Idem AA. ad Senatum.

Cum appellatio interposita fuerit per Bithyniam, Paphlagoniam, Lydiam, Hellespontum, Insulas etiam, ac Phrygiam salutarem, Europam ac Rhodopen & Hemum montem, Præfecturæ hujus urbis iudicium sacrum appellator observet.

24. Imp. VALENTIN. & VALENS AA. salutem dicunt Ordini civitatis Carthagenensis.

Iudicibus non solum appellationis suscipiendæ necessitas videtur imposita, verum etiam triginta dierum spatia (ex die sententiæ) definita sunt, intra quæ gesta una cum relatione litigatoribus convenit præstari: Iudice & Officio ejus, si statuta fuerint aliqua parte mutilata, multæ subjacentibus. Dat. Prid. Non. Februar. *Mediolan.* DIVO. IOVIANO & VARRONIANO COSS. 364.

25. Imp. GRATIAN. VALENTIN. & THEODOS. AAA. ad Syagrium P. P. post alia.

Et in multis a Iudicibus inferendis appellationes jubemus admitti. Dat. 13. cal. Jul. GRATIANO 5. & THEOD. 1. AA. COSS. 380.

26. Idem AAA. ad Pelagium Com. R. P. post alia.

Cum post sententiam Discussoris, vel Rationalis fuerit provocatum, ad sinceritatem tuam negotium transferatur: ut si mediocritas negotii, aut longinquitas regionis ad iudicium tuum litigatores venire non patiat, iudicio Rectoris provinciæ, quem ipse probaveris, negotium delegates. Datum 15. cal. Mart. *Mediol.* ARCAD. A. 1. & BAVTONE COSS. 385.

27. Imp. ARCAD. & HONOR. AA. Ennodio Proconsuli Africæ post alia.

Nominationes libelli, vel edicti factæ citra concilium publicum non valent: de quibus nec appellare necesse est, si solennitas deest. Dat. 17. calend. Jun. *Mediolan.* OLYBRIO, & PROBINO COSS. 395.

28. Idem AA. Nebridio Proconsuli Asiæ.

Si quis libellos appellatorios ingesserit, sciat se habere licentiam arbitrium commutandi, & suos libellos recuperandi, ne justæ poenitudinis humanitas amputetur. Dat. n. cal. August. *Constant.* ARCAD. 4. & HONOR. 3. AA. COSS. 396.

29. Idem AA. Cæsario P. P.

Addictos supplicio, & pro criminum immanitate damnatos, nulli per vim atque usurpationem vindicare liceat, ac tenere: quibus in causa criminali humanitatis consideratione, si tempora suffragantur, interponendæ provocationis copiam non negamus: ut ibi diligentius examinetur, ubi contra hominis salutem per errorem, vel gratiam Cognitoris oppressa putatur esse iustitia: ea conditione, ut si Proconsul, vel Comes Orientis, vel (Præfectus) Augustalis, vel Vicarii fuerint cognitores, non tam ad clementiam nostram, quam ad Amplissimas potestates sciant esse referendum. Eorum enim de his plenum volumus esse iudicium, qui (si ita res est, & crimen exegerit) rectius possint punire damnatos. Dat. 6. cal. August. *Mnizeo*, HONORIO, A. 4. & EUTYCHIANO COSS. 398.

30. Idem AA. Theodoro P. P.

Si quis provocatione interposita suspecti Iudicis velit (prolatam) evitare sententiam, in hac voce liberam habeat potestatem: nec timeat contumeliam iudiciorum: cum & ab ipsa injuria possit facile provocare: & maxime cum a solo tantum Præfecto prætorio, non sine dispendio causæ provocare permissum sit. Sciant igitur cuncti sibi ab Injuriis, & suspectis iudicibus, & in capitali supplicio

cio, ac fortunarum dispendio provocationem esse concessam. Dat. 7. Id. Jun. Mediol. THEODORO V. C. CONS. 399.

31. Imp. THEOD. & HOROR. AA. ad Asclepiodotum P. P. post alia.

SI appellationem oblatam, in qua vel tuæ amplitudinis, vel Urbicariæ Præfecturæ sacrum auditorium postulatur, iudex non susceperit, vel suscepta appellatione apostolorum copiam denegaverit: ad deponendam super hac iniquitate querimoniam, necnon etiam conveniendum adversarium ex sententia prolata, juxta antiquum jus anni metas habeat litigator: vel si hujusmodi appellatio suscepta non fuerit, in qua inferiorum Judicum sacra desideratur auditio, ad hæc eadem facienda sex menses habeat litigator. † Si vero arbiter appellationem suscipere, aut relationem dare contempserit, quatuor mensium tempora observantur: ut his, quæ statuimus, acitatis, pareat appellator temporibus, quæ de appellationibus definita noscuntur. Dat. 3. cal. April. Constantinopoli, ASCLEPIODOTO, & MARINIANO COSS. 423.

32. Imp. THEOD. & VALENT. AA. Cyro P. P.

PRæcipimus ex appellationibus Spectabilium Judicum, quæ per consultationes nostri numinis disceptationem implorant, non nostram ulterius audientiam expectari: ne nostris occupationibus, quibus pro utilitate mundi a singulorum nonnunquam negotiis avocamur, aliena defraudari commoda videantur. Sed si a Proconsulibus, vel Augustali, vel Comite Orientis, vel Vicariis fuerit appellatum: virum illustrem Præfectum prætorio, qui in nostro est comitatu, virum etiam illustrem Quæstorem nostri palatii, sacris judiciis præsidentes, disceptationem jubemus arripere ex ordine, ea observatione, iisdemque temporibus, quibus cæteræ quoque lites fatali die post appellationem in sacris auditoriis terminantur: (&) hoc, licet quidam prædictorum Spectabilium judicum jure concessio, ut sacri iudices, appellationes acceperint. §. 1. Quod si a Duce fuerit appellatum, si idem & Præses sit, Præfectura necessario tantum jure ordinario in sacro auditorio judicabit. §. 2. In his autem omnibus judiciis, quæ consultationum introduximus loco, vel apostolos, vel ea, quæ apud eum gesta sunt, contra cujus sententiam dicitur appellatum, suscipere ab appellatoribus, & cognitiones inducere apud viros illustres prædictos Iudices, & ea, quæ geruntur, excipere, scribere, scriptaque litigatoribus edere nostros epistolares præcipimus: officiis videlicet eorum cum quibus vir illustris Quæstor judicat, exsequentibus judicata. §. 3. Hæc si appellatio fuerit oblata Judici, qui non ex delegatione cognoscit: eorum enim sententiis appellatione suspensis, qui ex delegatione cognoscunt: necesse est eos æstimare, juste, necne fuerit appellatum, qui causas delegaverint judicandas. §. 4. Huic saluberrimæ legi illud etiam consultissime credidimus inferendum, ut si privato non illustri uni, pluribusve (ut assolet) nostra serenitas adita delegaverit causam, & ejus, eorumve definitio fuerit appellatione suspensa: vir quidem magnificus Præfectus prætorio, qui in nostro comitatu, cum viro illustri Quæstore tem-

porali judicet die. Nostri vero libellenses, quæ apud arbitros gesta sunt, suscipiant, cognitiones inducant, & ea, quæ geruntur, excipiant, scribant, scriptaque litigatoribus edant: qui etiam apud arbitros (licet illustres sint) ex delegatione nostra cognoscentes excipiunt, si in sacratissimo nostri numinis comitatu causæ dicantur. §. 5. Sane si illustrium ac magnificorum judicum sententiæ fuerint appellatione suspensæ, eorum videlicet, quorum sententias licet appellatione suspendi, per consultationem nostram volumus audientiam expectari, licet antea privato homini (id est, non illustri) lite a nobis delegata, is postea tempore definitionis illustri decoratus dignitate reperiatur. Eodem observando & si alter ei conjunctus sit arbiter, qui non illustrem meruit dignitatem. §. 6. Quicquid autem hac lege specialiter non videtur expressum, id veterum legum constitutionumque regulis omnes relictum intelligant.

33. Idem AA. Cyro P. P.

EO casu, quo apparitor Magisteriæ potestatis decuria, vel officio cohortali, de statu in provincia patitur controversiam, vel ut tributa, vel functiones debens in provincia detinetur: si sententia Rectoris provinciae fuerit appellatione suspensa: cum tua sublimitate viro quoque magnifico Magistro militum cognoscente, causæ jubemus merita ponderari: licet Magister militum Rectori provinciae causam delegaverit perorandam.

3. Imp. IVSTINIANVS A. Demostheni P. P.

Iubemus, si qua suggestio majoris, vel minoris Judicis ad nostram referatur clementiam de negotio, quod judicandum ei tradidimus, vel de quo pro sua jurisdictione judicaverit, petentis a nostro numine finem eidem imponi negotio, quod ab eo disceptatum est: siue additum sit eidem suggestioni, quod referenti placeat (dum id partibus per sententiæ suæ recitationem manifestum non fecit) siue nihil hujusmodi adjectum sit, sed simpliciter nostri numinis responsum expectat: non prius causam discerni, quam per sacram pragmaticam nostri numinis iussionem duo magnifici viri, vel Patricii, vel Consulares, vel Præfectorii, quos (pro tempore) nos elegerimus, jubeantur, adungi viro illustri pro tempore Quæstori nostri palatii, & una cum eo in scriptis relationem discernere (siue præsentibus partibus hoc perspexerint, siue absentibus) & responsum relationi dandum sua sententia manifestare: ut tamen dispositio hujusmodi excellentissimorum judicum omnimodo rata sit: nulli danda licentia contra provocationem eorum proferre sententiam, vel aliam quamcunque dubitationem introducere. Quam observationem non solum si unus iudex suggestionem, vel relationem usus fuerit, tenere censemus: sed etiam si duobus, vel amplioribus datis iudicibus, in unam sententiam minime omnes convenierint: sed diversas suas sententias unusquisque nostræ mansuetudini retulerit, vel omnes nos consuluerint quid decernendum sit.

35. Imp. IVSTINIANVS. *

Am trigesima secunda Constitutione dicente, de omnibus magistratibus illustribus a quibusdam est appellatio, Principem fore appellationis

Judicem, præfens constitutio inveniens jus certum, quod adversus sententiam Præfectorum prætorio appellatio quidem non est, retractatio vero est: & si alius quidem sit Præfectus, credibile est, quia rescindet, quæ fuerint ab altero judicata: si vero idem ipse fiat Præfectus iterum, is, qui jam sententiam tulit, contra cujus calculum, & supplicationes oblatæ sunt, quia præsumitur pro veteri sua sententia dicturus, jubet Constitutio, ut Quæstor una audiat cum ipso iterum, aut tertium Præfecto creato, & examinante suas in priore magistratu dictas sententias, statuens, ut nulla sit contra hujusmodi sententias retractatio.

36. Imp. IVSTINIANVS.

Oportet post omnem litem finitam tunc appellationem reddi: neque enim læditur quis, si, interea facta fuerit interlocutio, quæ illi denegat jus competens, id est, vel testium productionem, aut relectionem instrumenti: potest enim in appellatione omnia denudare, seu exercere, ne contra medii temporis interlocutionem, data appellatione, mora injiciatur dilationibus, sæpius in eadem causa data appellatione, & examinata, iterum alio capitulo vendicato, & iterum contra etiam ipsum porrecta appellatione. Si vero dicta est is, qui in media interlocutione jus aliquod ipsis denegavit, jubet scripto istud insinuent, ut ita in appellatione servant sibi suam de hoc allegationem impræjudicatam: si vero contra hæc fiat, neque recipiat appellationem iudex: & ipse, qui appellavit, pro transgressionem quinquaginta libras argenti præstet.

37. Idem A. Mennæ P. P.

In offerendis provocationibus, ex quibus consultationum more negotium in sacrum nostrum palatium introduci solebat, hoc addendum esse censemus: Ut si quidem non excedat litis æstimatio decem librarum auri quantitatem, ex ipsa scilicet sententia judicis decernendam, non duobus (sicut antea) magnificis Judicibus, sed uni tantummodo disceptatio negotii deputetur. Sin vero memoratam excedens quantitatem, viginti libris auri terminetur, duobus tradatur (disceptatio) magnificis judicibus, viris scilicet de notis epistolaribus cognitionalia certamina excipientibus: ita tamen, ut si dissentiant, virum illustrem pro tempore Quæstorem adhibeant, ut eo dubietatem dirimente finiatur negotium. His videlicet litibus, quarum æstimatio viginti librarum auri quantitatem excedit, in commune auditorium florentissimorum sacri nostri palatii Procerum introducendis: ut tamen secundum jam statuta liceat quidem non solum victo, sed etiam victori consultationem ad unum, vel duos judices mittendam, intra biennii tempus ei, vel eis intimare. Post excessum enim memorati temporis hujusmodi licentiam amputamus. Quæ vero fuerint ab eo, vel eis decreta, nulla provocatione suspendantur. Novas etiam adsertionis a partibus apud eundem, vel eosdem judices, addi, ad exemplum consultationis ad sacrum nostrum palatium introducendæ permittimus. Dat. 6. Id. April. *Constant.* DECIO CONS. 329.

38. Idem A. Demostheni P. P.

Si quando Duciano iudicio appellatio fuerit ob-

lata: siue ab ipsa quantitate judicis, siue ex divina delegatione viro spectabili Duci destinata, siue inter spectabiles idem Dux connumeretur, siue illi dignitate decoretur, siue etiam majore (cum etiam Magisteriæ potestatis homines, necnon Consulares sæpe utilitate publica possente ad hujusmodi curam perveniant) nullo discrimine habito, non dignitatem sed ducatus magistratum spectari: & appellationem ex quocunque duce pervenientem, non ut antea erat, dispositum, sed apud virum sublimissimum Magistrum officiorum, necnon virum excellentissimum nostri palatii Quæstorem, communi audientia proposita, in sacro auditorio more consultationem, viris devotis epistolaribus excipientibus ventilari (sancimus:) nulla veteris legis in hac causa observatione custodienda, sed apud eosdem tantummodo excellentissimos judices causa trutinanda.

39. Idem A. Juliano P. P.

Ampliorem providentiam subiectis conferentes, quam forsitan ipsi vigilantes inveniunt, antiquam observationem emendamus: cum in appellationum auditoriis, is solus post sententiam judicis emendationem meruerat, qui ad provocationis convolasset auxilium, altera parte, quæ hoc non fecisset, sententiam sequi (qualiscunque fuisset) compellenda. Sancimus itaque, si appellator semel in iudicium venerit, & causas appellationis suæ proposuerit, habere licentiam, & adversarium ejus, si quid judicatis opponere maverit, si præsto fuerit, hoc facere, & iudiciale mereri præsidium. Sin autem absens fuerit, nihilominus iudicem per suum vigorem ejus partes adimplere. §. 1. In refutatoriis autem libellis, qui solent maxime in sacro auditorio prudentissimorum nostrorum procerum recitari, caveant tam litigatores, quam libellorum dictatores, verbosis uti adsertionibus, & ea, quæ jam perorata sunt, iterum resuscitare: sed hæc sola eis inscribere, quæ compendiosa narratione causas provocationis possunt explanare, vel aliquid novi continent, vel addere quod derelictum est: scituri, quod si hoc fuerit prætermisum, non deerit adversus libellorum conditores amplissimi iudicii competens indignatio, quod sufficiant gestorum volumina introducta, & virorum spectabilium Magistrorum scriniorum breves omnia apertissime ostendere. §. 2. Sed enim scimus legem nostram esse promulgatam, per quam more consultationum in causis quidem, quæ usque ad decem libras auri extenduntur, unum iudicem sancimus supponi: viginti autem duos sublimissimos judices. Sed cum prima quidem facie videbatur, non tantam summam excedere: in definitiva autem sententia apparebat iudici, vel iudicibus etiam majorem quantitatem debere imponere: non erat eis possibile formam, quæ erant conclusi, excedere. Sed nos definimus, & omnem eis damus facultatem, si hoc ita fuerit subsecutum, licere eis, & ampliorem summam præfata quantitate, in qua dati sunt iudices, excedere: & non ad modum suæ rationis, sed ad veritatis indaginem ferre sententiam: ne tanti iudices, quasi vinculis præpediti non possint legum veritati, & iudiciali vigori per omnia satisfacere. Dat. 6. Id. April. *Constant.* LAMPADIO & ORESTE COSS. 530.

TIT. LXIII.

DE TEMPORIBVS ET REPARATIONIBVS APPELLATIONVM, SEV CONSULTATIONVM.

1. Imp. CONSTANTIN. A. ad Crispinum.

SI quis per absentiam nominatus (vel ad Duumviratus, aliorumque honorum infulas, vel munus aliquod evocatus) ad promotionis auxilium curreterit: ex eo die interponendæ appellationis, duorum mensium spatia ei computanda sunt, ex quo contra se celebratam nominationem didicisse monstraverit. Nam presenti, qui factam nominationem cognoverit, & appellare voluerit: statim debent duorum mensium spatia computari. Dat. 8. Id. Jul. CONSTANTINO A. 6. & CONSTANTIO CC. COSS. 320.

2. Imp. THEOD. & VALENT. AA. Cyro P. P.

Tempora fatalium dierum pro seculi nostri beatitudine credimus emendanda, ubique dilationum materias amputantes. † Et primi quidem fatalis diei tempora post appellationem, siue a viro clarissimo *Rectore* provincie, siue a spectabili iudice fuerit appellatum, sex mensium esse iubemus. Quod si primo fatali die lapsus est appellator, tricesimum primum diem alterum volumus esse fatalem. Quod si eo (quoque) appellator exciderit: tertium similiter totidem diebus intermissis fatalem observari decernimus. Quod si tertius quoque lapsus fuerit temporalis, quartum etiam fatalem post tricesimum primum diem similiter observari decernimus. Quod si ita contigerit, ut quatuor fatalibus diebus, qui appellavit, exciderit, tunc intra trium aliorum mensium spatium a nostro numine reparationem peti præcipimus: qua petita nec adversarium decernimus admoneri, nec temporalem diem ad petitionem reparationis numerari, sed trium mensium spatio ex quarto fatali numerando causam induci præcipimus, licet ante unum diem reparatio fuerit impetrata, licet allegata in iudicio virorum illustrium Præfectorum non fuerit. Nec hoc parti nocebit adversæ: cum non dubius, sed notus omnibus dies fatalis appareat. Et hoc si adversus viri clarissimi Rectoris provincie, vel spectabilium iudicum sententias fuerit appellatum. † Quod si ab Arbitro in provincia ex delegatione sacra disceptante appellatio subsequatur: post priorem fatalem lapsum, tres alii tantum fatales dies similiter (ut supra dictum est) servabuntur, nulla reparatione a nostro numine postulanda: ita, ut nonaginta tribus diebus elapsis, iudicata congruæ executioni mandentur. † Sin autem ex sententia Prætorianæ præfecturæ, vel Magistris officiorum, vel ab alio illustri dignitate decorato arbiter in hac sacratissima civitate fuerit delegatus, & appellatio contra definitionem, vel sententiam ejus subsequuta fuerit: primus quidem fatalis dies duorum mensium, alii vero tres ad similitudinem supradictorum fatalium numerentur. † Qui vero delegatum vel a Spectabili iudice, seu Præside provincie arbitrum appellaverit: primum quidem fatalem diem duorum mensium, tres vero alios ad similitudinem prædictorum fatalium dierum habeat. † Illud etiam circa observationem fatalium dierum custodiri decernimus, ut si forte temporales in feriatis dies

quoquo modo inciderint: præcedentes eos dies, ut temporales a litigantibus observentur. † Quod si quis secus ac jura Præcipiunt, lapsus dies fuerit temporalis, & hoc primo loco vel a præsentis adversario, vel etiam a iudice, si solus litigat appellator, fuerit oppositum, probatumque, pro eo habebitur appellator, ac si sententiam quoquo modo non coactus susceperit. Dat. 12. calend. Maji, VALENT. A. 5. & ANATOLIO COSS. 440.

In AVTHENT. de his qui ingred. ad appell.

† col. 5. tit. 4. al. 11. Nov. 49. in prin.

EI, qui appellat, impertitur annus, intra quem secundum se communitervē cum adversario litem exequatur, aut si iusta causa intercesserit, alius annus indulgeatur: quo transacto lite non completa, rata manet sententia. Appellatore cessante, cum unus mensis superest ex biennio: licet victori ingredi, ut reus queratur: quo si invento, siue non, suas offerat allegationes, & vel confirmetur, vel rescindatur sententia: in omni casu absente in expensis condemnando secundum tempora fatalium dierum. Neutro vero occurrente, post secundum fatalem permanet sententia rata.

In AVTHENT. de appellat. §. 1. col. 7. tit. 5.

al. col. 8. tit. 2. Novell. 93. cap. 1.

SI tamen in medio causa apud Iudicem appellationis, vel mota, vel non mota aliqui eligantur arbitri, & propterea biennium transeat, intra quod oporteat appellationem finire, & per quamlibet occasionem ad iudicem appellationis causa revertatur: non ledatur ex cursu temporis, sed exerceatur, & terminum legitimum suscipiat, etsi decies millies plus quam biennii tempus transierit, nisi biennium cesserit, postquam arbitrium fuerit desertum.

In AVTHENT. de appellat. & intra quæ temp.

§. ad hæc sancimus, col. 4. tit. 5. al. 2.

Novell. 23. cap. 2.

Sed & lis, quæ speratur in consistorium Principis inferri, absque damno mora maneat intacta, donec ipse faciat eam introduci, & a proceribus secundum morem dirimi.

In AVTHENT. ut sponsa. larg. §. hoc quoque.

col. 9. tit. 2. Novell. 119. cap. 4.

SI appellatione secuta, novissimo induciarum die aut pars utraque aut solus, qui appellatione usus est, occurrerit, & suam præsentiam manifestaverit Iudici futuro appellationis examinanti, negotium, vel ejus consiliarius, aut his, qui lites intromittunt: & Iudex in definitis diebus cum suscipere differat, nullum præjudicium partibus, aut uni earum ex hoc penitus volumus fieri, sed post hoc examinari appellationes hujusmodi, & legitima sententia terminari.

3. Imp. IUSTINIANVS A. Appioni. P. P.

Nemo arbitretur in posterum licentiam futuram consultationibus ultra statutum temporis vendi spatia, neque per oblationem precum, neque per sacrum Rescriptum super reparatione temporum indulgendum, neque sub prætextu quodam altero, sed omnibus incumbendum esse vigilantia, quo provocationes eorum intra statutum tempus introducantur, (ita ut etiam gesta in iudicio, contra quod provocatum est, non prope finem temporis tradantur scrinio sacrarum epistolarum:

latum: ne præpediatur per astutias fatalis rei terminus, sed aut statim postquam appellatum sit, aut non minus, quam ante dimidiam partem temporis præbeantur scrinio, ne (quod per angustias contingit temporum) tardus appellationis fautor suo dispendio refutetur.

4. Idem A. Tatiano Magistro officiorum.

Per hanc divinam sanctionem decernimus, ut licentia quidem pateat in exercendis consultationibus, tam appellatori, quam adversæ parti novis etiam adsertionibus utendi, vel exceptionibus, quæ non ad novum capitulum pertinent, sed ex illis oriuntur, & illis conjunctæ sunt, quæ apud anteriorem judicem noscuntur propositæ. Sed & si qua dicta quidem allegatio monstrabitur, vel instrumentum aliquod prolatum, probationes tamen illo quidem defuerint tempore, verum apud sacros cognitores sine procrastinatione præberi poterunt, id quoque eos admittere, quo exercitatis jam negotiis pleniore subveniat veritatis lumine.

5. Idem A. Triboniano Quæstori sacri palatii.

Cum anterioribus legibus ex omni provincia ad hunc nostrum sacratissimum comitatum similis cursus ad appellationes exercendas impertitus est, necessarium nobis visum est hujusmodi spatiis justum imponere libramentum. † Sancimus itaque, si quidem ab Ægyptiaco, vel Libyco limite, vel Orientali tractu usque ad utrasque Cilicias numerando, vel (Armeniis gentibus) & omni Illyrico causa fuerit more appellationum transmissa: primum semestre spatium in antiqua definitione permanere, & nihil penitus neque diminui, neque accrescere. † Sin autem ex aliis nostri imperii partibus, sive Asiæ, sive Ponticæ, sive Thraciæ dioceseos lis provocatione suspensa in hanc regionem urbem perveniat: pro semestri spatium trium tantummodo mensium spatium eis indulgeri, aliis trium mensium spatiis, id est, nonaginta & tribus diebus, simili modo sequentibus: sive semestre tempus, sive tres priores menses, secundum locorum definitionem, quam designavimus. Sed & aliis tribus mensibus, qui ex reparatione ab aula concedi solent in suo robore duraturis & prioribus accedentibus: ut partim annale numeretur, partim novem mensium (spatium) consequatur.

§. 1. Et cum antea in fine cujuscunque temporis unus fatalis dies ex antiquis legibus constitutus esset, & sæpe eveniebat, cum multæ sint occasiones mortales appellationum, vel ægritudine, vel spatii prolixitate, vel per alias causas, quas nec dici, nec enumerari facile sit: eundem diem fatalem non observari, & lites expirare, & hujusmodi luctuosis infelicitatibus patrimonium hominum titubare: propter hoc fortunæ relevantes insidias, sancimus non in unum diem fatalem standum esse in posterum: sed sive ante quartum diem fatalis luminis, & ipsum fatalem, sive post quinque dies, ex quo ortus fatalis effluxerit, appellator venerit, & litem instituendam curaverit, & eam in competens judicium deduxerit: legi videri satisfactum: nec ingemiscat mortuæ causæ dispendio, sed nostro gaudeat beneficio: cum nobis cognitum sit, etiam ex errore calculi dierum, quem officium habuit, sæpe esse causas periclitatas: quod in po-

sterum non fieri, ex remedio legis præsentis sperandum est. Eodem beneficio & in omnibus fatalibus aliis, qui vel a pedaneis iudicibus, vel ab aliis dantur, quos leges suis sanctionibus enumeraverunt, custodiendo, vel observando: ut decem fatales dies pro uno ubique instituantur. §. 2. In his autem casibus in quibus biennium constitutum est, quatenus more consultationum in regia urbe sub communi audientia florentissimorum sacri nostri palatii procerum ventilentur: biennii metas unius anni termino coartamus: ut intra eum & gesta colligere, & ea viris devotis epistolaribus tradere, & refutatorios libellos (si voluerint) offerre, & litem in sacrum nostrum consistorium introducere cogantur. Nulli licentia deneganda victrici parti, si voluerit, secundum quod jam constitutum est, etiam præmature causam inducere: neque annali spatio expectato. §. 3. Si tamen in sacro nostro consistorio lis exordium ceperit, etiam si non fuerit in eodem die completa, tamen perpetuari eam concedimus: cum iniquum sit propter occupationes florentissimi ordinis, quas circa nostræ pietatis ministeria habere noscitur, causas hominum deperire. §. 4. Illud etiam merito addendum huic legi censemus, ut si quis fatali die apud appellationis judicem introductus, sive ex parte una, sive cognitionaliter causæ appellationis imponat exordium: deinde relicta ea discedat, & in desidia reliquum tempus permaneat, & annale tempus post inchoatam litem præterierit, victore neque sententiam ad effectum perducere valente, propter litem jam inchoatam, neque jam terminum accipere inveniēte, cum appellatoris absentia eam finire non facile concedat: hujusmodi iniquitatem amputantes, cum adversarius potest etiam minime præsentem appellatorem litem exercere, quia hoc speciale privilegium ejus est qui appellationi examinandæ præsidet, posse & ex una parte causam dirimere: jubemus eundem appellatorem, nisi observaverit judicium, & causam usque ad finem peregerit, sed & si per eum steterit, quo minus omnia litis certamina impleantur, appellatione defraudari, & sententiam contra eum latam in suo robore durare, & ad effectum perducere, tanquam si ab initio minime fuerit provocatum: nisi ipse appellator evidentissimis probationibus possit ostendere, se quidem summa ope nitem, voluisse litem exercere; per judicem autem stetit, vel aliam inexorabilem causam subsequutam, propter quam hoc facere minime valuit. Tunc etenim aliud ei annale tempus indulgemus, quo effluente, & lite minime finem accipiente, cadere eum de appellatorio juvamine disponimus: cum ei sit apertissima facultas & nostram adire majestatem, & tarditatem judicis in querelam deducere, & nostro beneficio perpotiri. §. 5. Cui consentaneum est, ut & in sententiis omnium amplissimorum Prætorum prætorio oraculo retractandis eadem observatio, quæ supra dicta est, post ingressum unius, vel utriusque partis, tam propter absentiam personarum, quam propter statuta temporis teneat. §. 6. Sin autem partes inter se scriptura interveniente paciscendum esse crediderint, nemini parti licere ad provocationis auxilium pervenire,

vel ullum fatale observare : eorum pactionem firmam esse censemus. Legum etenim austeritatem in hoc casu volumus pactis litigantium mitigari. Dat. 15. calend. Decemb. *Chalcedone*, DECIO V. C. CONS. 526.

TIT. LXIV.

QUANDO PROVOCARE NON EST NECESSE.

1. Imp. ALEXAND. A. Apollinari, & aliis.
LAtam sententiam dicitis, quam ideo vires non habere contenditis, quod contra res prius iudicatas, a quibus provocatum non est, lata sit. Cujus rei probationem si promptam habetis, etiam citra provocationis adminiculum, quod ita pronuntiatur, sententiæ auctoritatem non obtinebit. PP. cal. April. ALEX. A. CONS. 223.

2. Idem A. Capitaneis.

Si cum inter te & aviam defuncti quæstio de successione esset, iudex datus a Præsede provincie pronuntiavit potuisse defunctum etiam minorem quatuordecim annis testamentum facere, ac per hoc aviam potius esse : sententiam ejus contra tam manifesti juris formam datam, nullas habere vires palam est : & ideo in hac specie nec provocationis auxilium necessarium fuit. Quod si, cum de ætate quæreretur, implevisse defunctum quartum decimum annum, & per hoc, jure factum testamentum pronuntiavit, nec provocasti, aut post appellationis impletam causam destitisti : rem iudicatam retrahere non debes.

3. Imp. GORDIANVS A. Ingenuo.

Si (ut proponis) suspenso apud Amplissimos Iudices cognitione provocationis, quam te ob id interposuisse dicis, quod Decurio nominatus esses, ad Duumviratum vocatus es : manifestum est præjudicium futuræ notioni memoratorum Iudicum fieri non potuisse.

4. Imp. VALERIANVS & GALLIENVS
AA. & VALER. C. Juliano.

Cum magistratus datos Iudices, & unum ex his pronuntiasse proponas : non videtur appellandi necessitas fuisse, cum sententia jure non teneat.

5. Imp. CARVS, CARINVS, & NUMERIANVS AAA. Domitiano.

Certa ratione & sine multare Præsides possunt. Quod si aliter, & contra legis statutum modum provincie Præsides multam vobis irrogaverit : dubium non est, id quod contra jus gestum videtur, firmitatem non tenere, & sine appellatione posse rescindi. PP. Id. Januar. CARO & CARINO COSS. 283.

6. Idem AAA. Germano.

Cum non eo die, quo Præsides provincie præcepit, Iudex ab eodem datus pronuntiaverit, sed ductis diebus alieniore tempore sententiam dedisse proponatur : ne ambages frustra interpositæ provocationis ulterius negotium protrahant, Præsides provincie, superstitiosa appellatione submota, ex integro inter vos cognoscat.

7. Imp. DIOCLETIANVS, & MAXIMIANVS
AA. Nicagoræ.

Venales sententias, quæ in mercedem a corruptis Iudicibus proferuntur, etiam citra inter-

positæ provocationis auxilium jam pridem a Divis Principibus infirmas esse decretum est.

8. Idem AA. Constantino.

Si pater tuus, cum Decurio creareris, non consensit, & decimum quintum annum ætatis agis, aditus Præsides provincie, si inhabilem te ad eundem Decurionatus honorem esse perspexerit : quando hujusmodi ætati etiam præterminata appellatione subveniat, iniquam nominationem removebit.

9. Idem AA. & CC. Rufinæ.

Veteranis, qui in legione, vel vexillatione militantes, post vicesima stipendia honestam, vel causariam missionem consequuti sunt : onerum, vel munerum personalium vacationem concessimus. Hujusmodi autem indulgentiæ nostræ tenore remunerantes fidam devotionem militum nostrorum, etiam provocandi necessitatem remisimus.

10. Imp. IUSTINIANVS A. Mennæ.

Omne honorem saluum Iudicibus reservantes, si quando una pars quasi læsa per definitivam eorum sententiam, provocatione usa fuerit, interdiciamus alteri parti, quæ vicit, pro hoc tantummodo, quod nihil capere pro sumptibus litis, vel detrimentis, vel minus quam oportuerat, iussa est, provocationem offerre : cum & ipsa decisionem litis recte factam esse confiteatur : Iudicibus scilicet, sive florentissimis proceribus sacri nostri palatii, sive his quibus pro minore litium æstimatione consultationes delegantur, (si perspexerint adjuvandum esse victorem sumptuum perceptione) etiam sine provocatione ejus, hoc statuentibus, & justam eorundem sumptuum quantitatem definientibus. Sed nec occasione consultationis introducendæ victori provocare concedimus : cum & priscis legibus liceat ei & sine provocationis auxilio eandem consultationem differente suo adversario introducere : & nos ei nihilominus hoc permittimus, injuriam ex supervacua provocatione Iudicibus fieri prohibentes. Dat. 7. Id. April. *Constantinop.* DECIO V. C. CONS. 529.

TIT. LXV.

QUORVM APPELLATIONES NON RECIPIVNTVR.

1. Imp. ANTONINVS A. Sabino.

Ejus, qui per contumaciam absens : cum (ad) agendam causam vocatus esset, condemnatus est negotio prius summam perscrutato, appellatio recipi non potest. PP. Non. Jul. ANTONINO A. & BALBINO COSS. 214.

2. Imp. CONSTANTIVS, & CONSTANS,
AA. ad Hleroclem Consularem Syriae
Cæles.

Observare curabis, Ne quis homicidarum, veneficorum, maleficorum, adulterorum, itemque (eorum, qui manifestam violentiam commiserunt,) argumentis convictus, testibus superatus, voce etiam propria vitium scelusque confessus, audiatur appellans. Sicut enim hoc observari disposuimus, ita æquum est testibus productis, instrumentisque prolatis, aliisque argumentis præstitis, si sententia contra eum lata sit, & ipse, qui condemnatus est, aut minime voce sua confessus sit, aut formidine

dine tormentorum territus, contra se aliquid dixerit, provocandi licentiam ei non denegari. Dat. 5. Idib. Decemb. LEONTIO & SALLYSTIO COSS.

344.

3. Impp. VALENTINIANVS & VALENS AA.
ad Modestum P. P.

Nulli Officialium a sententia proprii iudicis provocatio tribuatur: nisi in eo tantum negotio, quod ratione civili super patrimonio forte apud proprium Iudicem inchoaverit: scilicet ut in eo tantum negotio a sententia ejus, cui paret, Iudicis, quisquis velit, Officialis appellet: quod per procuratorem etiam persequi jure tribuitur. Dat.

4. Idib. Jun. Cyzici, VALENTINIANO & VALENTE AA. COSS. 365.

4. Imppp. VALENTINIANVS, VALENS,
& GRATIANVS, AAA. ad Olybrium P. V.

Absinendum prorsus (ab) appellatione sancimus, quoties fiscalis calculi satisfactio postulat, aut tributariae functionis solenne munus exposcitur, aut publici, vel etiam privati (dummodo evidenter atque convicti) redhibitio debiti flagitatur: (ut) necessario in contumacem vigor judicarius excitetur. PP. Romae, 15. cal. Septemb. VALENTINIANO & VALENTE 2. AA. COSS. 368.

5. Imppp. VALENS, GRATIANVS & VALENTINIANVS, AAA. ad Thalassium Proconsulem Africae.

Ab executione appellari non posse, satis & jure & constitutionibus cautum est: nisi forte executor sententiae modum judicationis excedat. A quo si fuerit appellatum, executione suspensa discernendum putamus, ut si res mobilis est, ad quam restituendam executoris opera fuerit indulta: appellatione suscepta, possessori res eadem detrahatur, & (sequestro) idoneo collocetur reddenda ei parti, pro qua sacer cognitor judicaverit. † Quod si de possessione, vel de fundis executio (cessaverit) & eam suspenderit provocatio, fructus omnes, qui tempore interpositae provocationis capti, vel postea nati erunt, in deposito collocentur, jure fundi penes eum, qui appellaverit, constituto. † Sciant autem provocatores, se vel ab executione appellantes, vel ab articulo, si eos perperam intentionem cognitoris suspendisse claruerit, quinquaginta librarum argenti animadversione multandos. Datum 3. calend. Febr. Trev. VALENTE 6. & VALENTINIANO 2. AA. COSS. 378.

6. Impp. GRAT. VALENT. & THEOD.
AAA. ad Hypatium P. V.

Quisquis ne voluntas defuncti testamento scripta referetur, vel ne hi, quos scriptos patuerit heredes, (in possessionem mittantur,) ausus fuerit provocare, interpositamque appellationem is, cujus de ea re notio erit, recipiendam esse crediderit, viginti librarum argenti multa, & litigatorem, qui tam importune appellaverit, & iudicem, qui tam ignavam conniventiam adhibuerit, involvat. Datum Non. April. Trev. AVSONIO & OLYBRIO COSS. 379.

7. Idem AA. & ARCAD. ad Felagium Comitum rerum privatarum.

Ante sententiae tempus, & ordinem eventus, nec a Discussore, nec a Rationali appellari liceat. Dat. 15. cal. Mart. Mediol. ARCAD. A. 1. & BAVTONE COSS. 385.

8. Impp. ARCADIVS & HONORIVS AA.
Comiti rerum privatarum.

Et publicorum necessitatum, & privati avaritiae deposcit utilitas, ne commoda, quae domui nostrae debentur, callidis debitorum artibus differantur. Quamobrem appellatione eorum rejecta, qui aperte manifesteque convicti sunt: hoc observari praecipit hujus auctoritate censemus, ut ei quem constiterit esse publicum debitorem, appellationis beneficium denegetur. Dat. 3. August. Med. ARCADIO & HONORIO 3. AA. COSS. 396.

TIT. LXVI.

SI PENDENTE APPELLATIONE MORS INTERVENERIT.

1. Imp. ALEXAND. A. Juliano.

Etiam post mortem ejus, qui appellavit, necesse est heredibus ejus, vel reddere causam provocationis, vel statutis acquiescere. PP. 3. Non. Decemb. ALEXAND. CONS. 223.

2. Idem A. Marcellinae.

Ejus, qui requirendus annotatus appellavit, & ante actam causam mortuus est, bona ad successorem pertinere, Parentibus meis placuit. PP. 3. Non. Decemb. ALEX. CONS. 223.

3. Idem A. Ulpio.

Si is, qui ademptis bonis in exilium datus est, appellaverit, ac pendente provocatione defunctus est: quamvis crimen in persona ejus evanuerit, tamen causam bonorum agi oportet. Nam multum interest, utrum capitalis poena irrogata bona reo quoque adimat, quo casu morte ejus extincto crimine, nulla quaestio superesse potest: an vero non ex damnatione (capitis,) sed speciali Praefati sententia bona auferantur: tunc etenim subdolo reo, sola capitis causa perimitur, bonorum remanente quaestione. PP. 6. Id. Mart. MODESTO & PROBO COSS. 229.

4. Imp. GORDIANVS A. Alexandro.

Si pater tuus ad Decurionatum evocatus appellationem interposuit, eaque pendente concessit in fatum: honoris ejus quaestio morte finita est.

5. Idem A. Felici.

Quamvis ancilla, de cujus dominio disceptabatur, & a Rectore provinciae contrate jus dictatum fuerat, in fatum concesserit: tamen cum appellationem super ea re interpositam fuisse, & in numero cognitionum pendere proponas, ea provocatio suo ordine propter peculium ancillae audiri debet.

6. Imp. CONSTANTINVS A. ad Bassum
Praef. urbi post alia.

Si unus ex litigatoribus adhuc pendente appellatione defunctus sit: non residuum tantum temporis heredes ejus habeant, sed etiam alios quatuor menses. Sin autem ad deliberationem hereditatis certum tempus indulgetur, post lapsum ejus temporis quatuor mensium numerabitur (spatium:) ne ignorantes negotium, vel etiam super adeunda here-

hereditate dabitantes, priusquam aliquod commodum sentiant, damnis affici compellantur. PP. 13. calend. Jun. *Sirmii*, CRISPO 2. & CONSTANTINO 2. COSS. 321.

TIT. LXVII.

DE HIS, QUI PER METVM IVDICIS NON APPELLAVNT.

1. Imp. DIOCLET. & MAXIM. AA. & CC. Dorophani.

SI contra te jure pronunciatum est, nec appellationis auxilium imploratum est, intelligis acquiescere te statutis oportere. In sacro enim comitatu nostro timere nihil potuisti. S. 15. cal. Jun. *Philippopoli*, AA. COSS.

2. Imp. IULIANVS A. Geminiano.

His, qui tempore competenti non appellant, redintegrandæ audientiæ facultas denegatur. Omnes igitur, qui contra Præfectos urbi, (Magistros officiorum,) vel Magistros militum, seu Proconsules, seu Comites, seu Præfectos Orientis, (seu Vicarios Augustales,) vel alium judicem sub specie formidinis provocationem non arbitrantur interponendam, a revocanda lite repellantur. † Qui vero vim sustinuerunt, contestatione publice proposita: intra dies videlicet legitimos, quibus appellari licet, causas appellationis evidenti affirmatione distinguant: ut hoc facto tanquam interposita appellatione iisdem æquitatis adminicula tribuantur. Emissa 15. cal. Jul. MAMERTINO & NEVITA COSS. 362.

TIT. LXVIII.

SI VNVS EX PLVRIBVS APPELLAVERIT.

1. Imp. ALEX. A. Licinio.

SI iudici probatum fuerit, unam eandemque condemnationem eorum quoque, quorum appellatio iusta pronunciata est, fuisse, nec diversitate factorum separationem accipere, emolumentum victoriæ secundum ea, quæ (sæpe) constituta sunt, ad te quoque, (qui nec provocasti) pertinere, non ignorabit. PP. 14. cal. Septemb. 2.

2. Idem A. Sereno.

SI in una eademque causa unus appellaverit, ejusque iusta appellatio pronunciata est: ei quoque prodest, qui non appellaverit. Quod si ætatis auxilio unus contra sententiam restitutionem impetraverit, majori, qui suo jure non appellaverit, hoc Rescriptum non prodest.

TIT. LXIX.

SI DE MOMENTANEA POSSESSIONE FUERIT APPELLATVM.

1. Imp. VALENT. THEOD. & ARCAD. AAA. ad Eulignium P. P.

Cum de possessione, & (ejus) momento causa dicitur, etsi appellatio interposita fuerit, tamen lata sententia sortitur effectum. Ita tamen possessionis reformationem fieri oportet, ut integra omnis proprietatis causa servetur. Dat. 14. calend. Decembr. *Mediolan.* HONOR. N. P. & EVODIO, COSS. 386.

Tom. II.

TIT. LXX.

NE LICEAT IN VNA EADEMQVE CAUSA TERTIO PROVOCARE, VEL POST DVAS SENTENTIAS IVDICVM, QVAS DEFINITIO PRÆFECTORVM ROBORAVERIT, EAS RETRACTARE.

1. Imp. IVSTINIANVS A. Mennæ P. P.

SI quis in quacunque lite iterum provocaverit, non liceat ei tertio in eadem lite super iisdem capitulis provocatione uti, vel sententias excellentissimorum Præfectorum prætorio retractare: licentia danda litigatoribus, arbitro dato, ipsius audientiam qui eum dedit, ante litem contestatam invocare: & hujusmodi petitione minime provocationis vim obtinente.

TIT. LXXI.

QVI BONIS CEDERE POSSVNT.

1. Imp. ALEX. A. Irenæo.

Qui bonis cesserint, nisi solidum creditor receperit, non sunt liberati. In eo enim tantummodo hoc beneficium eis prodest, ne iudicati detrahantur in carcerem. PP. 12. cal. Decemb. MAXIMO 2. & AELIANO COSS. 224.

2. Imp. PHILIPPVS A. & PHILIPPVS C. Abascanto.

SI quantitatem, quam licet Reipublicæ condemnatus debebas, inferre paratus es: frustra vereris, ne verbum *bonorum cessionis* temere a te prolatum, privare te, necdum distractis facultatibus, juris rationibus possit, PP. 13. calend. Februar. PHILIPPO A. & RETIANO COSS. 246.

3. Imp. VALERIANVS, GALLIENVS, & VALERIANVS. Nobilissimus Cæsar AA. Juliano Lenissæ.

SI pater tuus bonis cessit propter onera civilia, ipsius facultates oportet inquiri: non patrimonium, quod tibi emancipato quæsitum dicis, inquietari. Quod ut fiat, implorare æquitatem Præsidis debes.

4. Imp. DIOCLETIANVS & MAXIMIANVS AA. & CC. Chiloni.

Legis Juliæ de bonis cedendis beneficium, constitutionibus Divorum nostrorum Parentum ad provincias porrectum esse, ut cessio bonorum admittatur, notum est: non tamen creditoribus sua auctoritate dividere hæc bona, & jure domini detinere; sed venditionis remedio, quatenus substantia patitur, indemnitati suæ consulere permisum est. Cum itaque contra juris rationem res jure domini teneas ejus, qui bonis cessit, te creditorem dicens: longi temporis præscriptione petitem submoveri non posse, manifestum est. Quod si non bonis eum cessisse, sed res suas insolutum tibi dedisse monstratur, Præses provinciæ poterit de proprietate tibi accommodare notionem.

5. Idem AA. & CC. Myroni.

Propter honorem municipalem, vel munus, bonis cedentium invidiosam admitti cessionem, minime convenit: sed his obnoxios pro modo substantiæ fungi.

6. Imp. THEODOS. A. (apud acta) dixit.

In omni cessione (bonorum,) ex qualibet causa facienda, scrupulositate priorum legum expulsa, professio sola quærenda est. §. 1. Idem dixit,

Y y

dixit, in omni cessione sufficit voluntatis sola professio. Dat. calend. Maji, HONOR. N. P. & EVODIO COSS. 386.

7. Imp. IVSTINIANVS A. Juliano P. P.

Cum & filii familias possint habere substantias, quæ patribus acquiri vetitæ sunt, necnon peculium, vel castrense, vel quod patre volente possident; quare cessio bonorum eis deneganda sit? cum & (si) nihil in suo censu hi, qui in potestate parentum sunt, habeant, tamen ne patiantur injuriam, debet bonorum cessio admitti. Si enim & pater familias admittendus est propter injuriarum timorem ad cessionis flebile veniens adiutorium, quare filii familias utriusque sexus hoc jus denegamus? cum apertissimi juris est, & inter patres familias & inter alieno juri subiectos, si quid postea eis pinguius accesserit, hoc iterum usque ad modum debiti posse a creditoribus legitimo modo avelli. Dat. 10. cal. Mart. Constantinop. post Consulatus, LAMPAD. & ORESTIS, VV. CC. 531.

8. Idem A. Joanni P. P.

Cum solito more a nostra maiestate petitur, *Ut ad miserabile cessionis bonorum homines veniant auxilium, & electio detur creditoribus, vel quinquennale spatium eis indulgere, vel bonorum accipere cessionem, salva eorum videlicet existimatione, & omni corporali cruciatu semoto:* quotidie dubitabatur, si quidam ex creditoribus voluerint quinquennales dare inducias, alii autem jam nunc cessionem accipere velint, qui audiendi sint? In tali itaque dubitatione nemini putamus esse ambiguum, quod sentimus, & quod humaniorem sententiam pro duriori eligimus, & sancimus, ut vel ex cumulo debiti, vel ex numero creditorum causa iudicetur. † Et si quidem unus creditor aliis omnibus gravior in summa debiti inveniatur, ut omnibus in unum coadunatis, & debitis eorum computatis, ipse alios antecellat: ipsius sententia obtineat, siue indulgere tempus, siue cessionem accipere desiderat. Si vero plures quidem sint creditores, ex diversis autem quantitatibus: etiam nunc amplior debiti cumulus minori summae præferatur, siue par, siue discrepans numerus est creditorum: cum non ex frequentissimo ordine sceneratorum, sed ex quantitate debiti causa trutinetur. Pari autem quantitate debiti inventa, dispari vero creditorum numero: tunc amplior pars creditorum obtineat: ita ut quod pluribus placeat, hoc statuatur. Sin vero undique æqualitas emergat tam debiti, quam numeri creditorum, tunc eos anteponi, qui ad humaniorem declinant sententiam, non cessionem exigentes, sed inducias: Nulla quidem differentia inter hypothecarios, & alios creditores quantum ad hanc electionem observanda; in rebus autem officio Iudicis partien- dis, suam vim singulis creditoribus habentibus, quam eis legum præstabit regula: Nullo præjudicio creditorum cuiquam ex quinquennali dilatione circa temporalem præscriptionem generando,

TIT. LXXII.

DE BONIS AVTHORITATE IUDICIS POSSIDENDIS, SEV VENVNDANDIS, ET DE SEPARATIONIBVS BONORVM.

1. Imp. ANTONINVS A. Atticæ.

In bonis mortui potiore esse causam legatariorum, qui eum (utpote heredem) convenire potuerunt: quam eorum, quibus ipse (heres) legavit, manifestum est: cum prius legatum quasi æs alienum exigatur: legatum autem a mortuo relictum, post debiti detractionem inducatur.

2. Imp. GORDIANVS A. Aristoni.

Et jurisdictionis tenor promptissimus, indemnitasque remedium Edicto prætoris creditoribus hereditariis demonstratum, ut quoties separationem bonorum postulant, causa cognita impetrent. Reportabis igitur convenientem desiderii tui fructum, si te non heredum fidem secutum, sed ex necessitate ad iudicium eos provocare demonstraveris.

3. Idem A. Claudianæ.

Ex contractu, qui cessionem rerum antecessit, debitorem contra juris rationem conveniens, cum eum æquitas auxilio exceptionis muniat. At tunc demum iterato possis desiderare conventionem, cum tantum postea quæsit, quod Præsidem ad ejus rei licentiam debeat promovere.

4. Imp. DIOCLET. & MAXIMIAN. AA. & CC. Clarianæ.

Incivile est, quod postulas, ut unus ex chirographariis creditoribus debitoris bona compellatur suscipere, satis (cæteris) ejus creditoribus facturus.

5. Idem AA. & CC. Acyndino.

Si bona debitoris tui vacare constet, & hæc a fisco non agnoscantur, in possessionem eorum mitti te a competente Iudice, recte postulabis. 17. cal. Januar. COSS.

6. Idem AA. & CC. Agathomaro.

Pro debito creditores adduci sibi bona sui debitoris, non jure postulant. Unde, si quidem debitoris tui cæteri creditores pignori res acceperunt, potiores eos, quam te chirographarium creditorem haberi, non ambigitur. Quod si specialiter, vel generaliter nemini probentur obligata, ac sine successore communis debitor, vel ejus heres decesit: non domini rerum vindicatione, sed possessione bonorum, itemque venditione æquali portione, pro rata debiti quantitate omnibus creditoribus consuli potest.

7. Idem AA. & CC. Domno.

Si uxor tua pro triente patris sui heres exstitit, nec ab eo quicquam exigere prohibita est, debitum a coheredibus pro besse petere non prohibetur: cum ultra eam portionem, qua successit, actio non confundatur. Sin autem coheredes solvendo non sint, separatione postulata, nullum ei damnum fieri patiatur. Dat. calend. Decembr. AA. COSS.

8. Idem AA. & CC. Ælidæ.

In possessionem rei servandæ uxor defuncti, vel alii creditores missi, dominium ex ea causa tenentes adipisci minime possunt.

9. Idem AA. & CC. Teruncio.

Cum proponas, eum, contra quem supplicas,

ex

ex administratione negotiorum tibi obligatum, hunc secundum juris rationem adito Rectore provincie potes convenire. Nam si ad circumscriptionem tui juris latitat, nec defenditur, & eum tuum esse debitorem constat: ad exemplum Edicti, bonorum ejus possessionem poteris impetrare. Tempore autem transacto, etiam venditionem eorum a competenti Judice postulare non prohiberis. Datum 14. cal. Septembr. DIOCLET. (& MAXIM.) AA. COSS.

In AVTHENT. de exhib. & introducend. reis.

§. si vero semel. col. 5. tit. 8. al. 6. Novell. 53. cap. 4.

ET qui jurat se venturum ad Judicem, si se subtraxerit, Judex ipse si administrator sit, vel is, qui Judicem dedit, jubeat eum exhiberi. Si vero omnino absit, examinet Judex, ubi sit, induciis datis; intra quas si non occurrat, secundum unam partem examinato negotio mittet actorem in possessionem rerum ejus juxta mensuram declarati debiti. Quod si redeat, antequam prosequatur causam, resarciat actori omne damnum: prestabitque fidejussorem de lite prosequenda, & res suas suscipiet.

10. Imp. IUSTINIANVS A. Joanni P. P.

Cum apud veteres quæstionem ortam invenimus super pecuniis debitis, pro quibus hypothecæ non sunt constitutæ, propter res ad debitorem pertinentes, dum is sevetiores creditores formidans, sese celaverit, & illi de rebus ad eum pertinentibus competentia ingrediantur judicia, postulentque in possessionem rerum sese transmitti: si etiam alii creditores, quibus obnoxius esse videtur, possint quandam habere communionem in rerum possessione: hujusmodi dubitationem amputantes, censemus per præsentem divinam generalem Constitutionem, Ut si non omnes hujusmodi debita prætendentes, sed ex his certi ab judiciali sententia in possessionem rerum mittantur: non solum hi, sed etiam alii omnes talia debita prætendentes, eadem commoditate potiantur, ut possint cum prioribus rerum detentatoribus communionem habere in rebus, de quibus (sicut superius declaratur) prolata fuerit sententia. Quid enim justius est, quam omnes, qui ad res debitoris mitti debent, esse participes hujusmodi commoditatis? Ut autem non in perpetuum aliorum negligentia illis, qui pro suis debitis alacriores creditoribus alijs ostenduntur fuisse, prægraventur: rectius nobis esse videtur, tunc communionem habere in possessione rerum alios creditores, qui non hoc peregrisse noscuntur: cum præsentem quidem in una eademque degentes provincia, in qua & possessores rerum commorantur, intra duorum annorum spatia; absentes autem intra quadriennium creditoribus possessionem antelato modo detinentibus suum debitum certum faciant, & expensas secundum quantitatem debitorum persolvant eis, qui sententiam consecuti sunt, per sacramentum eorum manifestandas, qui eas adipiscendæ gratia possessionis rerum sustinuerunt: quia & secundum debita satis eis fieri, explorati juris est. Post completum autem memoratum tempus, nullam eis esse licentiam eos, qui possessionem adepti sunt, molestare, vel aliquibus damnis afficere: actiones autem, quas ex legibus

sibi competere putaverint, contra suos exercere debitorum. §. 1. Sin autem hi, qui detinent possessionem, vel ex sententia Judicis res vendiderint, vel alio quocunque legitimo modo omne jus, quod in iisdem rebus habere noscuntur, in alias personas post definitum a nobis tempus transfulerint, & certas pecunias acceperint: quicquid superfluum inventum fuerit, & amplius quam eis debetur, hoc modis omnibus necesse est eos præsentibus tabulariis signare, & in cimeliarchio sanctæ Ecclesiæ illius civitatis, in qua hujusmodi contractus celebratur, deponere: attestatione videlicet prius per memoratos tabularios conscribenda: præsentem etiam eo, qui res eas vendiderit, vel in alias personas transfulerit, ut per eam manifestetur tam quantitas pecuniarum, quæ pro venditione rerum, vel translatione præstitæ sunt: quam earum, quæ superflue post dissolutum debitum inveniantur: ut si quis postea creditor apparuerit, & debiti cautionem ostenderit, possit ex eis satis sibi facere: prius scilicet Rectore provincie sine aliquo damno causæ faciente examinationem, & non concedente nec viros reverendissimos æconomos, vel cimeliarchas sanctæ Ecclesiæ, in qua pecuniæ deponuntur, aliquod detrimentum, vel dispendium sustinere: per suam autem interlocutionem creditorem præcipiente secundum modum debiti ex depositis pecuniis suum accipere debitum. Ut autem non liceat creditoribus in (venditione, vel) translatione rerum dolum, vel alienam machinationem, vel circumscriptionem facere: jubemus attestationem super hoc celebrandam, apud Defensorem locorum, gestis intervenientibus, insinuari, siue tantum ex pretio, quantum debetur, siue plus, siue minus colligitur: & præsentibus non tantum (sicut dictum est) tabulariis, sed etiam viro reverendissimo cimeliarcha: Apud quem (si ita contigerit) superflue pecuniæ signatæ deponendæ sunt: iurjurandum sacrosanctis evangeliiis propositis venditore, vel translate rerum præstante, quod neque per gratiam emptoris, vel ejus ad quem res jure cessionis transferantur, nec aliquo dolo interveniente minorem justo pretio rerum quantitatem acceperit, sed eam, quam revera cum omni studio potuerit invenire. Dat. 15. cal. Novemb. Constantinop. post consulatum LAMPADII & ORESTIS virorum clarissimorum anno secundo 532.

DE PRIVILEGIO FISCO. TIT. LXXIII.

DE PRIVILEGIO FISCO.

1. Imp. ANTONINVS A. Eutropiæ.

Bona mariti tui si ob reliqua administrationis principilarie a fisco occupata sunt: res, quas tuas esse liquido probaveris, ab alijs separatæ tibi restituantur.

2. Idem A. Valerianæ.

Quamvis ex causa dotis vir quondam tuus tibi sit condemnatus: tamen si priusquam res ejus tibi obligarentur, cum fisco contraxit: jus fisci causam tuam prævenit. Quod si post bonorum (ejus) obligationem rationibus meis cæpit esse obligatus: in ejus bona cessat privilegium fisci. PP. 14. cal. Novemb. ANTONINO A. 4. & BALBINO COSS. 214.

3. Idem A. Julianæ.

SI cum pecuniam pro marito solveres, neque jus fisci in te transferri impetrasti, neque pignoris causa domum vel aliud quid ab eo accepisti: habes personalem actionem; nec potest præferri fisci rationibus, a quo dicis ei vestigal denuo locatum esse: cum eo pacto universa, quæ habet habuitve eo tempore quod ad conductionem accessit, pignoris jure fisco teneantur. Salva igitur indemnitate fisci debitorem tuum pro pecunia, quam pro eo fisco solvisti, more solito convenire non prohiberis. PP. 3. cal. Jan. ANTONINO A. 4. & BALBINO COSS. 214.

4. Idem A. Quinto.

SI debitor cujus fuisse fundum ipse confiteris, prius eum distraxit, quam fisco aliquid debuit: inquietandem te non esse Procurator meus cognoscet: nam etsi postea debitor exiterit: non ideo tamen ea, quæ de dominio ejus excefferunt, pignoris jure fisco potuerunt obligari. PP. 3. cal. Jul. LÆTO 2. & CEREALE COSS. 216.

5. Imp. ALEXANDER A. Mennæ.

PECUNIA quam creditor a debitore suo recepit, si postea ex justa causa fisco restituenda erit, sine usuris debetur: quia non scœnus contractum, sed suum recuperatum extraordinario jure aufertur. PP. 15. cal. Jun. FVSCO, & DEXTRO COSS. 226.

6. Imp. GORDIANVS A. Severianæ.

CUM patrem tuum fisci debitorem fuisse demonstrares, eumque nubenti tibi possessionem dedisse alleges: Procuratorem jus fisci exequentem eam jure pignoris revocare potuisse intelligis. PP. Non. Jun. SABINO, & VENUSTO COSS. 241.

7. Imp. VALER. GALLIEN. AA. & VALE-
RIAN. C. Diodoro.

SI in te jus fisci, cum reliqua (solveres) debitoris, pro quo satisfaciebas, tibi competens Judex adscripsit, & transtulit: ab his creditoribus, quibus fiscus potior habetur, res quas eo nomine tenes, non possunt inquietari. PP. 15. calend. Jun. ÆMILIANO & BASSO COSS. 260.

TIT. LXXIV.

DE PRIVILEGIO DOTIS.

1. Imp. SEVERVS & ANTONINVS AA. Firmo.

SCIRE debes, privilegium dotis quo mulieres utuntur in actione de dote, ad heredem non transire. PP. cal. Maji, POMPEIANO & AVITO COSS. 210.

TIT. LXXV.

DE REVOCANDIS HIS, QUÆ IN FRAUDEM CREDITORVM ALIENATA SVNT.

1. Imp. ANTONINVS A. Castiæ.

HERES, qui post aditam hereditatem ad eum, cui res cesit, corpora hereditaria transtulit: creditoribus permanlit obligatus. Si igitur in fraudem tuam id fecerit: bonis ejus excusis, usitatis actionibus (si tibi negotium gestum fuerit) ea, quæ in fraudem alienata probabuntur, revocabis. PP. 2. Idib. Octob. ANTONINO A. 4. & COSS. 214.

2. Imp. ALEXAND. A. Symphorianæ.

SI successione patris abstenta fuisti: ob ea, quæ in dotem data sunt convenire te creditores nequeunt, quibus pignora in dotem data non docentur: nisi bonis defuncti non sufficientibus, in fraudem creditorum dotem constitutam probabitur. PP. 10. calend. Julii, PROBO, & MAXIMO COSS. 233.

3. Imp. DIOCLET. & MAXIM. AA. & CC.
Acyndino.

SI paterna hereditate abstinuisti, nec quicquam in fraudem creditorum ex bonis ejus in te donationis jure transcriptum est: a privatis creditoribus Præses provinciæ conveniri te non patietur. PP. 10. cal. Jul. iplis 4. & 3. AA. COSS. 290.

4. Idem AA. & CC. Epagatho.

FILIOS debitoris, ei succedentes, veluti in creditorum fraudem alienatorum facultatem revocandi non habere, notissimi juris est. Subscripta 10. cal. Maji, AA. COSS.

5. Idem AA. & CC. Crescentio.

IGNOTI juris non est, adversus eum, qui sententia condemnatus, intra statutum tempus satis non fecit, nec defenditur, bonis possessis, itemque distractis: per actionem in factum contra emptorem, qui sciens fraudem comparavit, & eum, qui ex lucrativo titulo possidet, scientiæ mentione detracta, creditoribus suis esse consultum. S. 10. calend. Novemb. AA. COSS.

6. Idem AA. & CC. Menandræ.

SI actu solenni præcedentem obligationem peremissi: perspicis adversus fraudatorem intra annum in quantum facere potest, vel dolo malo fecit, quominus possit, Edicto perpetuo tantum actionem permitti.

LIBER OCTAVVS.

TIT. I.

DE INTERDICTIS.

1. Imp. ALEXANDER A. Evocato.

CUM proponas, radicibus arborum in vicina Agathangeli area positis crescentibus, fundamentis domus tuæ periculum afferri: Præses, ad exemplum interdictorum, quæ in albo proposita habet (Prætor,) Si arbor in alienas ades impendebit: item, Si in alienum agrum impendebit: quibus ostenditur, nec per arboris quidem occasionem vicino nocere oportere, rem ad suam æ-

quitatem rediget. PP. 6. calend. April. IVL. 2. & CRISPINO COSS.

2. Imp. VALER. & GALLIEN. AA. Mesinæ.

PRÆSES provinciæ in eum, qui ejusdem provinciæ non est, nec ex interdicto potest cognoscere. PP. 7. cal. Maji, SECVLARE, & DONATO COSS. 261.

3. Imp. DIOCLET. & MAXIM. AA. & CC.

Pompejano P. P.

INCERTI juris non est, orta proprietatis possessionis lite, prius possessionis decidi oportere quæ-

tionem

ffionem competentibus actionibus, ut ex hoc, ordine facto, de domini disceptatione probationes ab eo, qui de possessione victus est, exigantur. Interdicta autem licet in extraordinariis judiciis proprie locum non habent: tamen ad exemplum eorum res agitur. Subscripta calend. *Sirmii*, ipsis AA. COSS.

4. Imp. ARCAD. & HONOR. AA. Aemiliano P. P.

SI quis quodlibet interdictum efflagitet: ruptis veteribus ambagibus, inter ipsa cognitionum auspicia actionem exprimere, ac suas allegationes jubeatur proponere. Dat. 13. cal. August. *Constantinop.* ARCADIO A. 6. & PROBO COSS. 406.

TIT. II.

QUORVM BONORVM.

1. Imp. SEVERVS & ANTONINVS AA. Justo.

Hereditatem ejus quem patrem tuum fuisse dicis, petiturus, iudicibus qui super ea re cognitari erunt, de fide intentionis allega. Quamvis enim bonorum possessionem, ut prateritus agnovisti: tamen interdicto, *quorum bonorum*, non aliter possessor constitui poteris, quam si re defuncti filium esse, & ad hereditatem, vel bonorum possessionem admissum probaveris. PP. S. calend. Januar. LATERANO, & RVFINO COSS 198.

2. Imp. DIOCLET. & MAXIM. AA. & CC. Marco.

Si edicto sororis patruelis intestatæ sine liberis defunctæ, recte petita bonorum possessione quaesisti successione, ac negotium integrum est: quæ cum moreretur, ejus fuerunt, secundum interdicti, *quorum bonorum*, tenorem ab his, qui pro herede, vel pro possessore possident, dolove malo fecerint, quo magis desierint possidere, tibi Rector provinciae restitui efficiet. PP. 6. cal. April. CC. COSS.

3. Imp. ARCAD. & HONOR. AA. Petronio Vicario Hispan.

Constat virum a bonis intestatæ uxoris superstitionibus consanguineis esse extraneum: cum prudentium omnia responsa, & lex ipsa naturæ successores eos faciant. Ergo jubemus, ut omnibus frustrationibus amputatis, per interdictum *quorum bonorum*, in petitem corpore transferantur, secunda actione proprietatis non exclusa. Dat. 6. calend. August. *Mediolani*, OLYBRIO, & PROBINO COSS. 395.

TIT. III.

QUORVM LEGATORVM.

1. Imp. DIOCLET. & MAXIM. AA. & CC. Latinae.

Heredi scripto satis idonee lege Falcidia, si exhausta legatis successio probetur, per quartæ retentionem prospectum est. Unde si legatarius, vel fideicommissarius non consentiente patre tuo, quem adseveras testatori successisse, & bonorum possessionem accepisse, relicta sibi legata, vel fideicommissa detinuit: secundum sententiam interdicti, quod adversus legatarios scriptis hereditibus propositum est, oblata satisfatione, quam Præstari oportet, in possessionem te constituit, ut

ita retentione competenti utaris, experiri potes Dat. 16. cal. Jun. AA. COSS.

TIT. IV.

V N D E V I.

1. Imp. DIOCLET. & MAXIM. AA. & CC. Theodoro.

Recte possidenti, ad defendendam possessionem, quam sine vitio tenebat, inculpatæ tutelæ moderatione illatam vim propulsare licet. PP. 15. calend. Dec. ipsis 4. & 3. AA. COSS. 290.

2. Idem AA. & CC. Alexandro.

Vipulos restituendos esse interdicti exemplo, si necdum utilis annus excessit, certissimi juris est: & heredes teneri in tantum, quantum ad eos pervenit. S. AA. COSS.

3. Idem AA. & CC. Ulpia & Proculinae.

Auctoritatem vobis Rescripti nostri tenendæ possessionis, quam vos per violentiam ademptam profitemini, accommodari, nimis improbe postulatis. S. 8. Idib. April. CC. COSS.

4. Idem AA. & CC. Hygino.

Si de possessione vi dejectus es, cum & lege Julia vis privatae reum postulare, & ad instar interdicti unde vi convenire potes, quo reum causam omnem præstare oportet: in qua fructus etiam quos vetus possessor percipere potuit, non (tantum) quos prædo percepit, venire non ambigitur. S. 6. Id. April. *Sirmii*, CC. COSS.

5. Imp. CONSTANTINVS A. ad Tertullianum.

Invalor locorum poena teneatur legitima: si tamen vi loca eadem invalisse constiterit: Nam si per errorem aut incuriam domini loca ab aliis possessa sunt: sine poena possessio restitui debet. Dat. 6. calend. Maji, GALLICANO & SYMMACHO COSS. 330.

6. Imp. GRAT. VALENT. & THEOD. AAA. Potito P. V.

Meminerint cuncti, sive vulgato Rescripto mansuetudinis nostræ, sive sententia cujuslibet iudicis utantur in causis, conveniendos dominos locorum esse: aut si forte defuerint, eorum actores ad insinuandas sententias, procuratoresque esse querendos, ne inde injuriarum nascatur occasio unde jura nascuntur. Quod si præcepta nostra implere neglexerint: omni negotio de quo jurgare cœperant, privabuntur. §. 1. Sin autem habito plerumque colludio, curatores vel tutores minorum his rem debitam ea occasione pervadant, ut pupillis vel adultis jurgandi copia & fructus adimatur: his eatenus subvenimus, ut eosdem non atterat damno culpa temeritatis alienæ: sed illico quidem possessio ei a quo est ablata, reddatur: curatores autem vel tutores æterna deportatione punitos, bonorum quoque publicatio persequatur. Dat. 2. Non. Aprilis, ANTONINO & SYAGRIO COSS. 582.

7. Imp. VALENT. THEOD. & ARCAD. AAA. ad Mellianum Com. rerum privat.

Si quis in tantam furoris pervenerit audaciam, ut possessionem rerum apud fiscum, vel apud homines quoslibet constitutarum ante adventum Judicialis arbitrii violenter invaserit, dominus quidem constitutus possessionem quam abstulit, restituat

restituatur possessori, & dominium ejusdem rei amittat. Si vero alienarum rerum possessionem invasit; non solum eam possidentibus reddat, verum etiam æstimationem earundem rerum restituere compellatur. Dat. 17. calend. Jun. *Treveris*, TIMASIO & PROMOTO COSS. 389.

8. Imp. ARCAD. & HONOR. AA. Pamphilo.

Momentariæ possessionis interdictum, quod non semper ad vim publicam pertinet, vel privatam, mox audiri, interdum etiam sine inscriptione meretur. Datum 6. Idib. Jun. *Mediolani*, OLYBRIO & PROBINO COSS.

9. Imp. ZENO A. Sebastiano P. P.

Si quando vis in iudicio fuerit patefacta, deinde super rebus abreptis, vel invasis vel damno dato tempore impetus quæstio proponatur: si non potuerit, qui vim sustinuit, quæ perdidit, singula comprobare, taxatione a Iudice facta pro personarum atque negotii qualitate; sacramento æstimationem rerum quas perdidit, manifestet: nec liceat ei ultra taxationem a Iudice factam jurare: & quod huiusmodi jurejurando dato fuerit declaratum, iudicem condemnare oportet. Dat. Idib. Dec. *Constantinop.* post Conf. BASILII 2. & ARMATI V. C. 477.

10. Idem A. Sebastiano P. P.

Non abs re est, quemadmodum possessionis alienæ invasores, tam vetus quam præsens sacra Constitutio censuit esse puniendos: ita nec conductoribus, & possessionis alienæ detentoribus impune procedere, si locatoribus forte, vel possessionem rerum suarum, quam apud alios precario modo esse concesserant, recuperare secundum leges volentibus, cum nulla sibi met cognita legibus allegatio competeret, duxerint resistendum: & non protinus, id est, non expectato iudiciorum ordine, alienam possessionem recte eam recuperantibus, cedere patiantur. Eos namque jubemus pro tanta suæ iniquitatis impudentia, si cognitionis judiciariæ eventu fuerint condemnati: rei cujus possessionem sponte restituere usque ad definitivam sententiam minime passi sunt, æstimationem victrici parti una cum ipsa re præbere compelli. Dat. 5. cal. April. *Constantinop.* THEODOR. & VENANTIO COSS. 484.

11. Imp. IUSTINIANVS A. Joanni P. P.

Cum quærebatur inter Illyricianam advocacionem quid fieri oporteret propter eos qui vacuum possessionem absentium sine judiciali sententia detinuerunt, quia veteres leges nec unde vi interdictum, nec quod vi, aut clam, vel aliam quandam actionem ad recipiendam talem possessionem definiebant, violentia in ablatam possessionem minime præcedente, nisi domino tantummodo in rem actionem exercere permittentes: Nos non concedentes aliquem alienas res, vel possessione per suam auctoritatem usurpare, sancimus, talem possessorem, uti prædonem intelligi, & generali jurisdictionem ea teneri, quæ pro restituenda possessione contra huiusmodi personas veteribus declarata sunt legibus. Ridiculum etenim est dicere vel aliquis quasi propriam occupaverit. † Omnes autem scire debent, quod suum non est, hoc ad

alios modis omnibus pertinere: cum talis depositio in furti actione jam dudum veteribus legibus definita est, dicentibus, si quis alienam rem adversus domini voluntatem attigerit, furti actione teneatur: his videlicet quæ super recipienda possessione a nobis disposita sunt, locum habentibus, si non ex die ex quo possessio detenta est, triginta annorum excesserint curricula. Dat. 13. calend. Nov. *Constantinop.* post consulat. LAMPADII, & ORESTIS VV. CC. Anno secundo, 532.

TIT. V.

SI PER VIM VEL ALIO MODO ABSENTIS PERTURBATA SIT POSSESSIO.

1. Imp. CONSTANTINVS A. Severo.

Iudices absentium, qui cujuslibet rei possessione privati sunt, suscipiant in jure personas, & auctoritatis suæ formidabile ministerium objiciant: atque ita tueantur absentes, ut id solum diligenter inquirant, an ejus qui quolibet modo peregrinatur, possessio ablata sit, quam propinquus, vel parens, vel proximus, vel amicus, vel colonus, vel libertus seu servus quolibet titulo retinebat: nec eos qui dejecti sunt, absentium nomine possidentes, quia minime ipsis decisio causæ mandata sit, ab experienda re secludant: nec si servi sint, eorum rejiciant in jure personas, quia huiusmodi conditionis hominibus causas perorare fas non sit. Sed post elapsa quoque spatia recuperandæ possessionis legibus præstituta, litigium eis inferentibus largiri convenit: ut eos momentariæ perinde possessioni (sine ulla cunctatione) restituant, ac si reversus dominus litigasset. Cui tamen (domino) quolibet tempore reverso, actionem possessionis recuperandæ indulgemus; quia fieri potest, ut restitutio propter servos infideles, vel proximos, vel amicos, vel colonos, vel libertos interea differatur. Absentibus enim officere non debet tempus emensum, quod recuperandæ possessioni legibus præstitutum est: sed reformato statu qui per injuriam sublatus est, omnia quæ supererunt ad disceptationem litigii, immutata permaneant: iudicio servato iustis legitimisque (absentibus) personis: cum valde sufficiat possessionem tenentibus absentium nomine contra præsentium violentiam subveniri. Dat. 10. cal. Nov. *Constantinop.* CONSTANTINO 7. & CONSTATE C. 3. COSS. 326.

2. Imp. ARCAD. & HONOR. AA. Petronio Vicario Hispaniarum.

Nec Imperiale responsum, quod supplicatio litigatoris obtinuit, nec interlocutio Cognitoris ex quacunque parte innovare possessionis statum, eo qui rem tenet absente, permittit: quia negotiorum merita, partium adfertione panduntur. Dat. 15. cal. Jan. *Mediolani*, CÆSARIO & ATTICO COSS. 397.

TIT. VI.

VTI POSSIDETIS.

1. Imp. DIOCLET. & MAXIM. AA. & CC. Cyrillo.

Uti possidetis fundum, de quo agitur, cum ab altero, nec vi, ne clam, nec precario possidetis, Rector provincie vim fieri prohibebit:

ac satisfactionis, vel transferendæ possessionis Edicti perpetui forma servata, de proprietate cognoscet. Subscripta 3. *Nicomedia*, CC. COSS.

TIT. VII.

DE TABVLIS EXHIBENDIS.

1. Imp. VALER. & GALLIEN. AA. Germano.

SI in potestate patris fuerunt impuberes filii, & vos eis estis substituti, atque ita ad vos intra pubertatem illis decedentibus cœpit hereditas pertinere: de exhibendis testamenti tabulis interdicto uti potestis. PP. 7. cal. Maji, SECVLARI, & DONATO COSS. 261.

TIT. VIII.

DE LIBERIS EXHIBENDIS, SEV DEDVCENDIS, ET DE LIBERO HOMINE EXHIBENDO.

1. Imp. ANTONINVS A. Justino.

SI (ut proponis) cum tuæ potestatis esses, super rebus maternis obtinuisti: potes eos, qui tibi condemnati sunt, convenire. Quod si extiterit, qui te filium, & in sua potestate esse contendit: interdicto in eam rem proposito, de fide intentionis ejus quæretur. PP. 6. Idib. April. DVOBVS & ASPRIS COSS. 213.

2. Imp. DIOCLET. & MAXIM. AA. & CC. Cyrillæ.

ADi Præsidem provinciæ, ac postula filios tuos exhiberi. S. 5. Idib. April. *Byzantii*, AA. COSS.

3. Idem AA. & CC. Euodix.

SI ad instar interdicti de exhibenda filia Philippi cum conveniendum putaveris: Rector provinciæ aditus suam vobis accommodabit notionem. S. 12. cal. Dec. *Nicomedia*, AA. COSS.

TIT. IX.

DE PRECARIO, ET SALVIANO INTERDICTO.

1. Imp. GORDIANVS Aristoni.

SI te non remittente pignus, debitor tuus ea, quæ tibi obnoxia sunt, venundedit: integrum tibi jus est ea persequi, non interdicto Salviano (id enim tantummodo adversus conductorem, debitoremve competit) Sed Serviana actione, vel quæ ad exemplum ejus instituitur, utilis adversus emptorem exercenda est. PP. 6. Idib. Sept. PIO, & PONTIANO COSS. 239.

2. Imp. DIOCLET. & MAXIM. AA. & CC. Fabricio.

Habitantis precario heredes ad restituendum habitaculum teneri, contra eos interdicto proposito, manifeste declaratur. S. cal. Decembr. *Sirmii*, AA. COSS.

TIT. X.

DE ÆDIFICIIS PRIVATIS.

1. Imp. SEVERVS & ANTONINVS AA. Tauro.

ET balneum (ut desideras) exstruere, & ædificium ei superponere potes: observata tamen forma, qua cætera super balneum ædificare permittitur, id est, ut concameratis superinstruas, & ipsum concameres, nec modum usitatum altitudinis excedas. PP. Sine die & Confule.

2. Imp. ALEXANDER A. Diogeni.

NEgotiandi causa ædificia demoliri, & marmo-

ra detrahere, Edicto divi Vespasiani & Senatusconsulto vetitum est. Cæterum de alia domo in aliam transferre quædam licere, exceptum est. Sed nec dominis ita transferre licet, ut integris ædificiis depositis, publicus deformatur aspectus. PP. 11. cal. Januar. ALEXANDRO A. CONS. 223.

3. Idem A. Evocato.

AN in totum ex ruina domus licuerit non eandem faciem in civitate restituere, sed in hortum convertere, & an hoc consensu tunc Magistratum non prohibentium, item vicinorum factum sit: Præses probatis his quæ in oppido frequenter in eodem genere controversiarum servata sunt, causa cognita, statuet. PP. 7. cal. April. IULIANO 2. & CRISPINO COSS. 225.

4. Imp. PHILIPPVS A. & PHILIP. C. Victori.

SI (ut proponis) socius ædificii ad refectionem ejus sumptus conferre detrectat: non necessario extra ordinem tibi subveniri desideras. Etenim si solus ædificaveris, nec intra quatuor mensium tempora cum centesimis nummus pro portione socii erogatus restitutus fuerit, vel quominus id fieret, per socium steterisse constiterit, jus domini pro solido vindicare, vel obtinere juxta placitum antiquitatis poteris. PP. 4. cal. April. PHILIPPO A. & TITIANO COSS. 246.

5. Imp. DIOCLET. & MAXIMIAN. AA. & CC. Octavio.

SI is contra quem preces fundis, sciens prudensque soli partem ad te pertinere, non quasi socius, vel collega communis operis sollicitudine, solidam balneorum extructionem ea mente, ut sumptus pro portione tua (non) reciperet, aggressus est, sed ut totius loci dominium usurparet, & collapsum balneum refabricare enisus est: cum ædificia, quæ alieno loco imponuntur, solo cedant, nec impensæ his qui improbe id fecerint, restitui debeant: antiquato D. Hadriani edicto Præses provinciæ memor juris publici, in dirimenda disceptatione legum placita custodiet. PP. Non. Octob. ipsis 4. & 3. AA. COSS. 290.

6. Imp. CONSTANTINVS A. Elpidio. agenti vicem P. P.

SI quis post hanc legem civitate spoliata ornatum (hoc est, marmora, vel columnas) ad rura transtulerit: privetur eâ possessione, quam ita ornaverit. Si quis autem ex alia in aliam civitatem labentium parietum marmora vel columnas de propriis domibus in proprias transferre voluerit: quoniam utrobique hæc esse, publicum decus est, licenter hoc faciat. Data similiter facultate etiam de possessione ornatum hujusmodi ad possessionem aliam transferendi, quamvis per muros, vel etiam per mediam civitatem ea transferri necesse sit: ita ut ea solummodo quæ illata fuerint civitatibus, exportentur. Dat. 6. cal. Jun. *Viminacii*, CRISPO 2. & CONSTANTINO 2. COSS. 321.

7. Imp. IULIAN. A. ad Vitianum Vicarium Africæ.

NEmini columnas, vel statuas cujuscunque materiæ ex alia eademque provincia vel afferre liceat, vel movere. Dat. 6. cal. Nov. IULIANO A. 4. & SALVSTIO COSS. 363.

8. Imp. pp.

8. Imppp. VALENS, GRAT. & VALENT.

AAA. Modesto P. P.

Singularum urbium Curiales etiam inviti, vel reparare intra civitates, quas olim habuerunt domos, vel de novo ædificare cogantur, illic semper muniis inservitari, & aucturi propriarum frequentiam civitatum. Possessores vero qui non erunt Curiales, in urbibus, in quibus domos possident, easdem domos dirutas neglectasque reparent, judiciaria ad conservandum hoc præceptum auctoritate retinendi. Dat. 13. cal. Novemb. GRATIANO 4. & MEROBAVDE COSS. 377.

9. Imppp. ARCAD. HONOR. & THEOD. AAA.

Æmiliano præfecto urbi.

Si cui loci proprietas ædificandi juxta publicas ædes animum dederit, is quindecim pedum spatio interjecto inter publica ac privata ædificia, ita sibi noverit fabricandum, ut tali intervallo, & publicæ ædes a periculo vindicentur, & privatus ædificator velut perperam fabricato loco, destructionis quandoque futuræ non timeat detrimentum. Dat. 10. calend. Novembr. ARCAD. A. 6. & PROBO COSS. 406.

10. Imp. HONOR. & THEOD. AA.

Monaxio P. P.

Per provincias Mesopotamiam, Osdroenam, Euphratensem, Syriam secundam, Phœniciam, Libanensem, Ciliciam secundam, utramque Armeniam, utramque Cappadociam, Pontum Polemoniacum, atque Hellespontum, ubi magis hoc desideratur, cæterasque provincias cunctis volentibus permittatur murali ambitu fundos proprios seu loca sui domini constituta vallare. Dat. 3. Non. Maji, Constantinop. THEOD. A. 9. & CONSTANTINO 3. COSS. 420.

11. lidem AA. Severino P. P.

Moeniana, quæ Græco vocabulo *τειχος* appellatur, sive olim constructa, sive in posterum in provinciis construenda, nisi spatium inter se per decem pedes liberi æris habuerint, modis omnibus detruncentur. In his vero locis in quibus ædificia privatorum horreis publicis videntur obiecta, obstructione mœnianorum, quindecim pedum intervalla servantur: quem intercapedinis modum ædificaturis quoque proponimus, ita ut si quis intra definitum spatium, id est, decem pedum mensuram ædificare, vel intra quindecim pedum mœnium possidere tentaverit: sciat non solum fabricata demolienda, sed etiam ipsam domum fisco nostro adscribendam. Dat. 3. calend. Octobr. ASCLEPIODOTO & MARINIANO COSS. 423.

12. Imp. ZENO A. Adamantio Præfecto urbis.

Ex quo pace frui cœpimus, & litibus & externis bellis populos nostros eximere studentes, variis legibus condendis animum applicuimus; inter quas & hanc quoque referri volumus, dilucide demonstrantem, & quæ tua magnificentia suggessit, & cautissime, omne ambiguum definientem: Non multum autem a civilibus verbis recessimus, sed vulgo notioribus uti maluimus, ut ita quicunque in eam inciderint, alterius interpretis non egeant auxilio. Ex relatione igitur magnitudinis tuæ cognovimus, divinam legem immortalis me-

moriæ patris nostri Leonis, quam super his posuit qui in hac gloriosa civitate ædificare, voluerint, quibusdam sui partibus propter pravas interpretantium opiniones ambiguum esse. §. 1. Et nos itaque præcipimus, ut qui proprias domos renovare cupiunt, non solum veterem formam non excedant, (sicut nec hi qui novas ædificant) aut lumen, vel prospectum vicinis auferant, adversus ea quæ pridem constituta sunt: verum etiam addimus, quale jus is qui ædificat, habere debeat, cum facultatem habet ex pacto, vel stipulatione mutandæ, si velit, veteris formæ. Tunc enim sancimus, ut si pactum vel stipulatio ædificanti suffragetur, liceat ipsi secundum vim pacti & stipulationis ædificare, etiam si officere vicinis quibus pactum adversatur, ita ædificando videatur. §. 2. Sed cum nostra Constitutio dicat, duodecim pedes oportere relinqui ab eo, qui ædificaturus est, inter propriam & vicini domum, & PLVS vel MINVS adjiciat: quod magnam sane ædificantibus securitatem præstat: (nihil autem dubium aptum est ad tollendam ambiguitatem) diserte, ac perspicue jubemus, duodecim pedes relinqui intermedios inter utramque domum, incipientes a superposita fundamentis ædificii parte: eademque observatione perseverante ad summum usque altitudinis culmen. Et ei, qui hoc in posterum observaverit, licere domum in quantam voluerit altitudinem excitare, & attollere, & fenestras fabricare, tam quæ prospectivæ dicuntur, quam quæ luciferae, secundum divinam constitutionem, sive novam domum velit extruere, sive veterem instaurare, sive ex incendio collapsam exædificare: Nulla licentia ex hoc spatio concessa tollendi vicino directum & omni ex latere domus inviolatum in mare prospectum: quem domi stans vel sedens habet, non autem detorquendi hunc ipsum prospectum, ita ut cogatur vicinus ex obliquo mare aspiciere. Quod autem ad hortos atque arbores attinet: nec aliquid in superioribus constitutionibus comprehensum est, nec de his aliquid addetur: neque enim convenit. §. 3. Nulli autem licet ædificanti domum juxta compitum forte aut angiportum, vel plateam duodecim pedibus latiore aufferre partem plateæ, vel compiti, & proprio superaddere ædificio. Non enim quæ ad rem publicam pertinent, minuere, & ædificantibus dividere volentes, duodecim pedum intervallum in medio domorum definimus, sed ne angustiora sint domorum intervalla. Si autem majus sit spatium, maneat vetus distantia: non enim eam minui concedimus, sed servari urbi propria jura. Si autem vetus ædificium secundum veterem formam tale erat, ut minus esset domorum abs se invicem spatium duodecim pedum intervallum, ne liceat præter veterem formam in altitudinem ædificium erigere, vel fenestras facere, nisi decem pedes intercedant. Tunc enim prospectivas is, qui ædificabit, non poterit facere, nisi antea quoque fuerint, ut dictum est. Luciferas vero faciet utique sex pedum servato ab imo pavimento in altum intervallo: eo tamen non audente ullo modo facere id, quod vocatur pseudopatum (id est, falsum aut fictitium tabulatum, aut pavimentum in ipso ædificio)

ficio) & ita ab hoc pseudopato ad sex pedum altitudinem luciferas fenestras excitare, & sophisticè legem interpretari, & cavillari. Si enim hoc liceat: eveniet iterum, ut luciferae æquent prospectivarum utilitatem, & nihil distent a prospectivis, & vicino noceat: quod quidem fieri prohibemus, nullatenus competens ædificantibus, vel ex pacto, vel ex stipulatione jus tollentes, si quod tale prorsus competat. §. 4. Insuper cum priore lege cautum sit, centum pedes altas domos combustas instaurare licere, etiam si alteri prospectum in mare prohibeant: hanc etiam tollentes ambiguitatem, constituimus hoc obtinere tam in his quæ post conflagrationem renovatae sunt, quam quæ nunquam antea fuerunt, & nunc primum extruuntur. Sed & in his quæ nullam ignis injuriam senserunt, vetustate autem, aut alia quacunque causa defecerunt, & in omnibus omnino domibus quæ ædificantur, si centum pedum spatium relinquatur inter circumjacentia loca, omni impedimento cessante fiant ædificia, etiam si aliis domibus prospectum in mare adimant. Prospectum autem hunc liceat auferre a solis culinis, vel latrinis, vel secessibus, vel scalis, vel trajectibus ad sola diverticula vicorum pertinentibus, vel basterniis, quamvis, & intra centum pedes velit quis ædificare, si modo tamen duodecim pedes in medio intercedant. Hæc autem observari volumus, quando nullum adest pactum, quod ædificare volentem adjuvet. Qui autem ex pacto vicini ædificant, intra definitum ab eis modum ædificent: tunc enim & eo non custodito spatio permittimus attollere ædificia, etiam si prospectum adimant iis, qui consenserunt, & pacti sunt, aut qui in eorum domos successerunt; quandoquidem competentia jam quibusdam ex conventionem jura, per generalem auferri legem non oportet. §. 5. Item illud etiam statuimus, ne ea quæ vocantur solaria, post hanc legem ex solis lignis & tabulis construantur, sed ad eorum quæ Romanensia dicuntur, modum & figuram ædificentur, & inter duo solaria ex adverso sese spectantia decem pedes relinquuntur. Sin hoc præ loci angustia fieri non possit, tunc solaria fiant *ἐκ παραλλήλων*, hoc est, ut se invicem non ex adverso vel *ἐκ παραλλήλων* respiciant, sed alternis, & ex obliquo atque transverso. Sin vero spatium medium decem pedes non excedat, tunc nulla ex parte nec adversa, nec transversa liceat solaria, aut mœniana fabricare. Quæ vero secundum supra scriptam formam ædificabuntur, jubemus alta esse ab imo solo pedes quindecim, & eorum quidem columnas lapideas, aut ligneas ita solo imponi jubemus, ut non ad cathetum sive perpendiculum stent, sicuti nec murus, ut nec aër, qui est sub illis in superiore parte, ut dictum est, constitutis solariis, obturetur, nec ex hoc angustior fiat angiportus, & publicum iter. Prohibemus autem & scalas a solo angiportus inchoare, & ad solaria ducere, ita ut tam ex impensa & præparatione firmiore, quam quod non ita proxima sint inter se solaria, breviora & rariora & extinctu faciliora ex igne pericula civitati, & his, qui domos habent, immineant. Si autem contra nostram hanc legem fiat solarium vel scala; non id

solum, quod factum fuerit, detruncabitur, sed etiam ædificii dominus decem auri librarum poenam expectabit; & qui designavit architectus, aut qui opus recepit, alias decem auri libras persolveret, & qui fabricaverit artifex, si per inopiam non potuerit poenam solvere, corpore luens a civitate fiat extortis. §. 6. Præterea jubemus nemini licere multas ex ordine collocatas columnas in publicis porticibus & stationibus ab eo quod vocatur Milium, usque ad Capitolium obstruere ædificiis, vel solidis etiam tabulis, vel aliis quibusvis rebus in medio columnarum extructis: sed ipsa quidem ædificia non excedant in latitudine pedes sex, comprehensis etiam parietibus plateam versus: in altitudine vero pedes septem. Omnimodo autem volumus per quatuor columnarum ordines relinqui a porticibus ad plateas liberum iter: decorari quoque hujusmodi tabernacula sive officinas exterius saltem marmore: ut & civitati sint decori, & transeuntibus voluptati: In reliquis autem civitatis regionibus extructas in mediis columnis officinas, prout urbi esse utile, & quatenus & quomodo existimaveris, extrui sancimus, omni æqualitate servata, ne quod uni permittitur, cæteris prohibeatur. §. 7. Et hoc quidem constituimus, ut ne calumniantium dolis & machinationibus, æquis & bonis viris periculum struatur. Multi enim ædificaturis lites, non ex injuria aliqua accepta, sed per invidiam substruentes, intermissionum illis causam præbent: ut eum, qui jam cœperat ædificare, prohibitum, & opus imperfectum relinquere coactum, & in iust tractum, pecuniam ad ædificationem repositam, litigando consumere cogant: & (quod omnium incommodissimum est,) postquam victorem sententiam retulit, adhuc quasi indissolubilibus vinculis obligari contingit, dum appellationis prætextu fatales dies expectare cogitur, & ex hac frustratione, & ædificationis interruptione voluptatem capit ejus adversarius. † Adjicimus itaque in ejusmodi casibus, ut si appellatio ab his, quæ ab arbitro definita sunt, intercesserit, simul atque missa fuerit ad judicem relatio, vel forma scriptis redacta, licere victori & victo, non observato legitimo appellationis introducendæ tempore, una cum adversario, vel soli ad tuæ magnificentiae tribunal accedere, & adversario ex more vocato, si absit, terminum rei controversæ facere: ut omni mora abscessa, legitimus liti finis imponatur, ne hyeme, si ita acciderit, præsentem vel imminente, dum longos appellationum dies statos expectare cogitur is, qui injuste ab incepto ædificio prohibitus est, damna intolerabilia sustineat. † Quod autem est proximum, si etiam quis in hujusmodi controversiis appellare voluerit, conquerens de magnitudinis tuæ sententia, illico eam, quam dicunt consultationem fieri jubemus; & dari tam victo quam victori, ut de more sententiam ipsam accuratius expendant, in sacro nostro palatio, omni mora cessante. Noverint autem quicunque ædificantes impedire præsumpserint, quod si victi fuerint, & omne quodcunque contigerit damnum refarcient, & materiæ pretia, quam probabile erit corruptam, aut deterioratam esse inter litium moras, rependent.

dent. † Quod autem ad eos, qui iniuste ædificare tentaverint, attinet, & hi si victi fuerint, damna ei, qui ædificium prohibuerit, & causæ ideo adesse coactus fuerit, refundent. † Omnem autem huiusmodi controversiam in solo magnitudinis tuæ iudicio decidi præcipimus, & neque ulli cuiquam illustrium magistratum audire huiusmodi causas, neque ex hac causa litigantes, militiæ, vel fori præscriptione ad detrectandum iudicium, vel sumptuum, & damnorum, quæ sententia gloriosissimi Præfecti urbis, aut ab ipso dati cognitoris continebuntur, solutionem detrectandam permittimus: sed exactioni eos subijci volumus, qui ex decreto magnificentiæ tuæ victi fuerint, nemine ab hoc fori præscriptione utente. §. 8. Provideat autem magnificentia tua, ne quis redemptorum, aut fabrorum, aut artificum opus a se inchoatum relinquat imperfectum, sed ut accepta mercede opus, quod incepit, perficere cogatur: vel omne damnum, quod inde ædificare volens acceperit, & quidquid omnino dispendii sensit ex eo quod opus perfectum non fuerit, sarciat. Si autem penuria laboret qui ita deliquerit, fustibus cæsus civitate ejiciatur. Nullus autem id perficere prohibeatur, quod ab altero cœptum opus fuerit: quod præsumi cognovimus a quibusdam artificibus, vel redemptoribus, nec iis, quæ ipsi cœperint, finem imponentibus, nec alios id perficere sinentibus, atque inde damnum intolerabile inferentibus iis, qui domos suas fabricari cupiunt. Qui itaque hoc solo recusat opus perficere, quod ab alio antea inchoatum sit, is eandem pœnam excipiat, quam is excepit, qui opus reliquit.

13. Imp. IUSTINIANVS A. Joanni P.P.

Cum dubitabatur, utrum constitutio Zenonis divæ memoriæ ad Amantium præfectum urbi scripta, quæ de servitutibus loquitur, localis esset, & huic florentissimæ urbi dedicata, deberent illius quidem jura in hac observari; antiqua vero quæ contraria sunt, locum habere in provinciis: indignum esse nostro tempore putantes aliud (jus) in hac regia civitate de huiusmodi observari, aliud apud nostros esse provinciales: sancimus eandem constitutionem in omnibus urbibus Romani Imperii obtinere, & secundum ejus definitionem omnia procedere: & si quod jus ex ea lege innovatum est a vetere dispositione, hoc & in provinciis a Præsidibus earum observari: cæteris videlicet omnibus, quæ non per Zenonianam legem innovata sunt, sed veteribus legibus comprehensa, in sua firmitate in omni loco manentibus. Dat. cal. Sept. *Constant.* post consul. LAMP. & ORESTIS VV. CC. 531.

TIT. XI.

DE NOVI OPERIS NVNCIATIONE.

1. Imp. IUSTINIANVS A. Joanni P. P.

De operis novi nunciatione quandam antiquis ortam fuisse dubitationem nostra cognovit tranquillitas: dicentibus, si quis denunciationem ad inhibendum opus miserit, non posse eum post annum elapsum ex quo denunciatio missa est, iterum ædificationem prohibere. Quod dupliciter iniquum nobis esse videtur: sive etenim non recte opus prohibuerit, deest non per totum annum

hoc impediri: sive recte denunciationem emisit, etiam post annum licentiam habere ædificationem prohibere. Talem igitur iniquitatem inhibentes, sancimus, si quis denunciationem emisit, in hac quidem regia urbe Præfectum urbi festinare: in provincia vero Rectorem ejus intra trium mensium spatium causam dirimere: sin vero aliquod fuerit quocunque modo ad decisionem ambiguitatis impedimentum, licentiam habere eum qui ædificationem deproperat, opus de quo agitur, efficere, prius fidejussore ab eo dato officio Urbicariæ Præfecturæ, vel provinciali, *Ut si non recte ædificaverit, omne opus quod denunciationem fecerit, suis sumptibus destruet.* Sic enim & opera non per inanēs denunciations prohibebuntur, & recte denunciantibus consuletur. Dat. 12. calend. Nov. *Constant.* post consulatum LAMPADII, & ORESTIS VV. AA. anno secundo, 532.

TIT. XII.

DE OPERIBVS PVBLICIS.

1. Imp. CONSTANTINVS & CONSTANS AA. ad Catulinum.

Plurimi immunitates operum publicorum cessione Judicium adepti sunt: & ideo jubemus in posterum elicitas immunitates nullius esse momenti. Dat. 6. cal. August. *Sirmii*, VRSD (LYPVLO) & POLEMIO COSS. 338.

2. Idem AA. ad Marcellin. Comitem Orientis.

Quæ operibus publicis impensa constituit, accepto ferri oportere cognoscas. Dat. 5. Non. Octob. *Constant.* LIMENIO. & CATVLINO COSS. 349.

3. Græcæ constitutionis epitome.

Neque monachus, neque alius quivis in loco publico, vel ubi spectacula sunt, crucem imponat, aut reliquias sanctas.

4. Idem AA. Ecclio Præfecto Ægypti.

Prætoria Judicium & domus publicas oportet publico juri atque usui (semper) vindicari. PP. 4. Non. Dec. *Antiochia* MAMERTINO, & NEVITTA COSS. 362.

5. Imp. VALENTIN. & VALENS AA. ad Symmachum Præfectum urbis.

Intra urbem Romam, (veterem, & novam) nullus Judicium novum opus informet, quoties serenitatis nostræ arbitria cessabunt, (nisi ex suis pecuniis huiusmodi opus construere voluerit.) Ea tamen instaurandi, quæ jam deformibus ruinis intercidisse dicuntur, universis licentiam damus. Dat. 8. cal. Jun. *Philippis*, DIVO IOVIANO, & VARRONIANO COSS. 364.

6. Imp. GRATIAN. VALENT. & TREOD. AAA. ad Proculum.

Præscriptio temporis juri publico non debet obistere: Sed nec rescripta quidem: atque ideo diruenda sunt omnia, quæ per diversas urbes, vel in foro, vel in publico quocunque loco (contra ornatum, & commodum, ac decoram faciem) civitatis exstructa noscuntur. Dat. 3. Id. Jun. *Constant.* MEROBAUDE 2. & SATVRNINO COSS. 383.

7. Idem AAA. Cynegyo P. P.

Ad portus, & aquæductus, (& murorum) instauracionem, sive extruccionem, omnes certatim facta operarum collatione instare debent: neque aliquis ab huiusmodi consortio dignitatis pri-

quoup x qu

nb x dnonb x dnonb

III GDODD III GDODD III GDOD

quoup x quoup x quoup x q

dnonb x dnonb x dnonb x

privilegiis excusari. Dat. 15. cal. Febr. *Constant.*

RICHOMERE, & CLEARCHO COSS. 384.

8. *Idem AAA. Cynegio P. P.*

OMnes, quibus vel cura mandata fuerit operum publicorum, vel pecunia ad extruccionem solito more credita, usque ad annos quindecim ab opere perfecto cum suis heredibus teneantur obnoxii: ita ut si quid vitii in ædificatione intra præstitutum tempus pervenerit, de eorum patrimonio (exceptis tamen his casibus, qui sunt fortuiti) reformetur. Dat. 3. Non. Febr. *Constant.* *ARCADIO A. 1. & BAVTONE COSS. 385.*

9. *Imppp. THEOD. ARCAD. & HONOR.*

AAA. Cureliano Præfesto urbi

Si quando concessa a nobis licentia fuerit extruendi: id sublimis magnificentia tua sciat esse servandum, ut nulla domus inchoandæ publicæ fabricæ gratia diruatur: nisi usque ad quinquaginta libras argenti pretii æstimatione taxabitur. De ædificiis vero majoris pretii ad nostram scientiam referatur: ut ubi amplior poscitur quantitas, Imperialis extet auctoritas. Dat. 3. cal. Mart. *Constant.* *THEOD. A. 3. & ABUNDANT. COSS. 393.*

10. *Idem AAA. Rufino P. P.*

Si qui iudices perfecto (publicis pecuniis) operi, suum nomen sine nostri numinis mentione inscripserint, Majestatis teneantur obnoxii. Dat. 3. Non. Jul. *Constant.* *ARCAD. 3. & HONOR. 2. AA. COSS. 394.*

11. *Imppp. ARCAD. & HONOR. AA. Eusebio*

Comiti sacratum largitionum.

Ne splendidissimæ urbes, vel oppida vetustate labantur, de redditibus fundorum juris reipubl. tertiam partem reparatione publicorum mœnium, & thermarum substitutioni deputamus. Dat. 11. cal. Jul. *Mediolani.* *OLYBRIO, & PROBINO COSS. 395.*

12. *Idem AA. Cæsario P. P.*

OMnes provinciarum rectores literis moneantur, ut sciant ordines, atque incolas urbium singularum muros, vel novos debere facere, vel veteres firmitus renovare: scilicet hoc pacto impendiis ordinandis, ut adscriptio cutrat pro viribus singulorum, deinde adscribantur pro æstimatione operis futuri territoria civium: ne plus poscatur aliquid, quam necessitas impetraverit, neve minus: ne instans impediatur effectus. Oportet namque per singula (non sterilia) juga certa quoque distribui, ut par cunctis præbendorum sumptuum necessitas imponatur, (nemini excusatione, vel alia præsumptione ab huiusmodi immunitate præbenda.) Dat. 9. cal. April. *ARCAD. 4. & HONOR. 3. AA. COSS. 396.*

13. *Idem AA. Theodoro P. P.*

Nemo iudicum in id temeritatis erumpat, ut inconsulta pietate nostra, novi aliquid operis existimet inchoandum: vel ex diversis operibus ornamenta, aut marmora, vel quamlibet speciem, quæ fuisse in usu & ornatu probabitur civitatis, eripere, vel alio transferre sine iussu sublimitatis tuæ audeat. Etenim si quis contra fecerit, sex libris auri multabitur. Similis etiam condemnatio ordines civitatum manebit, nisi ornamentum genitalis patriæ decreti huiusmodi auctoritate defenderint. Horreorum autem, vel stabulorum fabricas arbitrari proprio provinciarum iudices studio laudandæ devotionis arripiant. Dat. (3.) cal. Jan. *Mediolani.* *HONORIO 4. & EVTYCHIANO COSS. 398.*

14. *Idem AA. Severo P. V.*

Ædificia, quæ vulgo *parapetasia* nuncupantur, vel si qua alia opera mœnibus, vel publicis operibus ita sociata cohærent, ut ex his incendium, vel infidias vicinitas reformidet, aut angustentur spatia platearum, vel minuatur porticibus latitudo: dirui ac prosterni præcipimus. Dat. 6. Id. Octob. *Constant.* *HONOR. A. 3. & EVTYCHIANO COSS. 398.*

15. *Idem AA. Eutyichiano P. P.*

Si aliquando homines emergant, qui a nostra Clementia opus publicum sibi præberi postulaverint: non nisi dicuta penitusque destructa, & quæ parum sunt in usu civitatum, percipiant: intimandis huiusmodi rescriptis iudicio amplissimæ tuæ sedis. Dat. Id. Dec. *HONOR. A. 4. & EVTYCHIANO COSS. 398.*

16. *Idem AA. Æmiliano P. P.*

Si quando usus exegerit vel vel porticus, vel quaslibet ædes ætatis senio seu fortuitis concussas casibus reparari: liceat, etiam inconsulta Clementia nostra, cum reverentia sui imaginem deponere, vel nostram, vel retro Principum, reportatamque post refecta ædificia loco proprio denuo collocare. Dat. 5. cal. Jul. *Constant.* *ARCAD. A. 6. & PROBO COSS. 406.*

17. *Imppp. HONORIUS & THEODOSIUS AA.*

Monaxio P. P. 4.

Quicunque locus in Palatio huius urbis privatis ædificiis incommode occupatus est: is quamprimum subrutis omnibus, quæ in eo sunt, ædificiis, Palatio reformetur: quod privatorum non est parietibus coarctandum. Nam imperio magna ab universis secreta debentur, ut hi tantum locum habeant habitandi, quos legitimus majestatis nostræ usus, & Reipublicæ disciplina delegit: in futurum etiam universis ab huiusmodi usurpatione prohibendis. Dat. 9. cal. Mart. *Constant.* *HONOR. 8. & THEODOSIO 3. AA. COSS. 409.*

18. *Idem AA. Anthemio.*

Turres novi muri, qui ad munitionem splendidissimæ urbis extractus est, completo opere præcipimus eorum usui deputari, per quorum terras idem murus studio ac provisione tuæ magnitudinis ex nostræ Serenitatis arbitrio celebratur: Eadem lege in perpetuum, & conditione servanda, ut annis singulis hi, ad quorum iura territoria demigraverint, proprio sumptu eorum instaurationem sibi met intelligant procurandam; eorumque usu publico beneficio potientes, curam reparationis ac sollicitudinem ad se non ambigant pertinere. Ita enim splendor operis, & civitatis munitio, cum privatorum usu & utilitate servabitur. Dat. prid. Non. April. *LVCIO V. C. CONS. 413.*

19. *Idem AA. Severino. P. P.*

Quia plurimæ domus cum officinis suis in porticibus Zeuxippi esse memorantur: redditus memoratorum locorum pro quantitate, quæ placuit, ad præbenda luminaria, & ædificia ac tecta reparanda, regis huius urbis lavacro sine aliqua jubemus excusatione conferri. Dat. 5. Id. Jan. *VICTORE V. C. CONS. 424.*

20. *Imp. THEOD. & VALENT. AA. Cyro Præfesto urbi.*

Qui sine auctoritate divini Rescripti ad iudicium tuæ celsitudinis destinandi, angiportus integros vel partes suis domibus incluserunt, seu porticus usurparunt: proculdubio iura pristina

sacratissimæ reddere civitati (jubemus:) multa (auri) quinquaginta librarum non defutura, si quis posthac in similem audaciam prodire tentaverit. Dat. cal. Novemb. THEODOSIO A. 17. & FESTO COSS. 439.

21. Idem AA. CYRO P. V.

Basilicam inauratam & marmoribus decoratam, liberam in perpetuum manere, neque alicujus imaginis, aut pictarum cujuslibet honoris tabularum obumbratione fuscari jubemus, neque in aliqua parte ejusdem basilicæ tabulato quidquam opere stationes, ergasteriave constitui sancimus. Illud quoque decernimus, ne in eam equos liceat intromitti, vel nuptias celebrari. Dat. ii. calend. Febr. *Constantinop.* VALENTINIAN. A. 5. & ANATOLIO COSS. 440.

22. Imp. LEO A. Erythrio.

Nemini Judicium liceat in hac inelyta urbe, vel in provinciis nova opera inchoare, priusquam ea, quæ incepta invenerit a decessore vel prædecessoribus suis, vetustate diruta, aut desidia derelicta, diligenti studio instantiaque compleverit: cum ex hoc plurimum laudis acquirat, si ea culta & perfecta reddiderit, quæ vetusta sunt, & instaurationem requirunt, quæque ab aliis initia & imperfecta resederant. Dat. 2. cal. Martii, *Constantinop.* MARTIANO & ZENONE COSS. 469.

TIT. XIII.

DE RATIOCINIIS OPERVM PUBLICORVM ET DE PATRIBVS CIVITATVM.

1. Imp. ZENO A. Arcadio P. P.

Iubemus provinciarum quidem rectores & singulæ Dioceseos viros spectabiles iudices, id est, Præfectum Augustalem, & Comitum Orientis, & utrosque Proconsules, & Vicarios, una cum suis apparitoribus pro tenore generalium magnificæ tuæ sedis dispositionum, discutiendis publicis operibus, vel aquæductibus qui ex civilibus redditibus, vel a quolibet spontanea munificentia facti sunt, vel fuerint, modis omnibus abstinere: nec aliquid quolibet modo, vel quolibet tempore in discutiendo civiles redditus, vel facta opera, vel quæ fieri adsolent, unam siliquam sibi ex singulis erogandis solidis vindicando, aut quodcunque lucrum captando, cum hujusmodi rebus habere commune, utpote patribus civitatum, & curæ eorum deputatis. Qui vero opus aliquod pro sua liberalitate se facturos promiserint, licet certum sit eos (ex sola) pollicitatione, vel pactione ad implendum suæ munificentiae opus necessitate juris teneri: nullum tamen eos, vel heredes eorum super facto opere ratiocinium, vel discussionem aliquam, utpote non integram promissam quantitatem ad id opus erogatam, vel inutiliter facto opere, aut alia quacunque ratione, quocunque modo, quocunque tempore inquietudinem sustinere concedimus. Quod si vir clarissimus provinciae moderator, vel ejus officium, redditus publicos, vel opera publica contra vetitum discutiendo, vel unam siliquam, aut quodlibet ex iisdem redditibus, vel operibus vindicando sacratissimæ nostræ legis præcepta transierit, quinque quidem officii primates exilio damnati perpetuo, bona sua civitati, quam læserint,

non dubitent vindicanda: Rector vero provinciae quinquaginta librarum auri ferietur dispendio: Hac eadem poena Spectabilibus quoque Judicibus (licet illustri dignitate fuerint decorari) & eorum officiis (sicut superius dictum est) imminente. Dat.

TIT. XIV.

DE PIGNORIBVS ET HYPOTHECIS.

1. Imp. SEVERVS & ANTONINVS AA.

Timotheo

Debitor, qui pignoribus profitetur se creditoribus cedere, nihilo magis liberabitur. P. P. 5. calend. Mart. SEVERO A. 2. & ALBINO COSS. 195.

2. Idem AA. Lucio.

Quamvis constet specialiter quædam & universa bona generaliter adversarium tuum pignori accepisse, & æquale jus in omnibus habere: jurisdictionis tamen temperanda est. Ideoque si certum est, posse eum ex his, quæ nominatim ei pignori obligata sunt, universum redigere debitum: ea, quæ postea ex eisdem bonis pignori accepisti, interim tibi non auferri Præses (provinciae) jubebit. PP. 2. calend. Jul. CHILONE, & LIBONE COSS. 205.

3. Idem AA. Maximo.

Creditoribus, qui non reddita sibi pecunia, conventionis legem, ingressi possessionem, exercent, vim quidem facere non videntur: attamen auctoritate Præsidis possessionem adipisci debent. PP. calend. Maji, ANTONINO A. 2. & GETA 2. COSS. 206.

4. Idem AA. Bellio.

Cum te pecuniam accepisse, & agros tuos obligasse fatearis: non habet rationem, quod queris vi te coactum pignori dare. Si igitur recipere vis rem tuam, solve creditori (tuo) pecuniam debitam. Dat. 3. cal. Junii, ANTONINO A. 3. & GETA 3. COSS. 209.

5. Imp. ANTONINVS A. Domitiano.

Præses provinciae vir clarissimus jus pignoris tui exequentem te audiet. Nec tibi oberit sententia adversus debitorem tuum dicta, si eum colluisse cum adversario tuo, aut (ut dicis) non causa cognita, sed præscriptione superatum esse constiterit. PP. Id. Majis, *Roma*, DVOBVS & ASPRIS COSS. 213.

6. Idem A. Quinto.

In summa debiti computabitur etiam id, quod propter possessiones pignori datas ad collationem viarum muniendarum, vel quodlibet aliud necessarium obsequium præstitisse creditorem constiterit. P. P. 3. cal. August. ANTONINO A. 4. & BALBINO COSS. 214.

7. Imp. GORDIANVS A. Martiano.

Usucapio pignoris conventionem non extinguit. PP. Non. Septemb. PIO & PONTIANO COSS. 234.

8. Idem A. Festo.

Quamvis personali actione expertus adversus reum vel fidejussores seu mandatores ejus feceris condemnationem: pignoris tamen adhuc habes persecutionem. PP. Id. Mart. GORDIANO A. & AVIOLA COSS. 240.

9. Idem

9. Idem A. Attico.

Si dominium ejus possessionis, quæ pignori data esset, a debitrice domina ad te translatum est, eamque postea creditor, vel ejus heredes detinere ceperunt: vindica eam rem, Præsides provinciarum curante, ut fructuum deducta ratione, residuoque a te oblato, si fuerit satisfactum, ea possessio tibi reddatur. PP. 3. calend. Octob. GORDIANO A. & AVIOLA COSS. 240.

10. Imp. DIOCLETIANVS & MAXIMIANVS AA. & CC. Alexandro.

Debitores præsentis prius denunciationibus conveniendi sunt. Igitur si conventi debitor satis non fecerint, persequenti tibi pignora seu hypothecas, quas instrumento specialiter comprehensas esse dicis, competentibus actionibus Re-ctor provinciarum auctoritatis suæ auxilium impartiri non dubitabit. Dat. 14. cal. Febr. ipsis 4. & 3. AA. COSS. 290.

11. Idem AA. & CC. Euprosino.

Nominatori pignori capere sine præsidis auctoritate res nominati non licet. S. 3. Id. Mart. AA. & COSS.

12. Idem AA. & CC. Eusebio.

Si uxor tua pro pecunia, quam accepit mutuo, res proprias obligavit pignori, eique tu succcessisti: licet instrumento ejus facti testimonium collatum non sit: soluto (tamen) debito, creditorem de his tibi reddendis solenni jure convenies. S. 5. cal. April. AA. COSS.

13. Idem AA. & CC. Matronæ.

Cum dominam non minorem vigintiquinque annis ea, quæ obligaverat tibi, jure domini possidere permisit, & in solutum dedisse, precibus significes, dominæ contractus & voluntas ad firmitatem tibi sufficit. S. 3. calend. Maji, Heraclia, AA. COSS.

14. Idem AA. & CC. Apiano.

Distractis a debitore pignoribus, creditores potestatem habere, utrumne personali obligatos sibi, an pignora possidentes in rem actione convenire velint, non est incerti juris. S. calend. Maji, Heralia, AA. COSS.

In AVTHENT. de litigiosis. §. ab hoc autem coll. 8. tit. 13. al. 28. Novell. 112. cap. 1.

Hoc ita, si debitor ei non satisfaciat, ex pretio rei vendita: quod ut fiat, permittitur ei vendere.

15. Idem AA. & CC. Basilidæ.

Debitorem neque vendentem, neque donantem, neque legantem, vel fideicommissum relinquentem, posse deteriore facere creditoris conditionem, certissimum est. Unde si tibi obligatam rem probare posse confidis, pignora persequi debes. S. 5. Non. Maji, Heraclia, AA. COSS.

16. Idem AA. & CC. Heroidi.

Et si frater tuus non suam, sed ad te pertinentem pecuniam mutuam suo nomine dedit, ac pignus accepit: tamen tibi pignoris obligationem querere non potuit. S. 3. Idus Maji, Hadrianopolis, AA. COSS.

17. Idem AA. & CC. Pontia.

Quamvis ea pecunia, quam a te mutuo frater tuus accepit, comparaverit prædium: tamen

nisi specialiter vel generaliter hoc tibi obligaverit, tuæ pecuniæ numeratio in causam pignoris non deduxit: Sane personali actione debitum apud Præsides petere non prohiberis. S. 12. cal. Jun. AA. COSS.

18. Idem AA. & CC. Euodio.

Pignoris vel hypothecæ persecutio in rem est. S. cal. Dec. Sirmii, AA. COSS.

19. Idem AA. & CC. Maximo.

Sicut vim majorem pignorum creditor præstare non habet necesse: ita dolum, & culpam, sed & custodiam exhibere cogitur. Datum 17. calend. Jan. AA. COSS.

20. Idem AA. & CC. Alexandro.

Creditor ad petitionem (debiti) urgeri jure minime potest. Quapropter eo quod vos heredibus Euodiani debere confiditis, oblato, & si non velint accipere, consignato atque deposito: de reddendo pignore hos Præsidi notione convenite. PP. 17. cal. Febr. AA. COSS.

21. Idem AA. & CC. Vieto.

Res obligatas exteris debito soluto liberando, datum petere, non earum dominium adipisci potest. Dat. 2. cal. Nov. Reciaris, CC. COSS.

22. Idem AA. & CC. Antiochiano.

Secundus creditor offerendo priori debitum, confirmat sibi pignus: & a debitore sortem ejusque tantum usuras, quæ fuissent præstandæ, non etiam usurarum usuras accipere potest. PP. 3. Id. Dec. Nicomedia, CC. COSS.

23. Idem AA. & CC. Macedoniano.

Major annis vigintiquinque pignoris conventionem remissam, cum hoc solum pactum, vel jurisdictio secundum ipsius voluntatem tueatur, persequi non potest. S. 18. cal. Jan. Nicomedia, CC. COSS.

24. Idem AA. & CC. Marco.

Persecutione pignoris omitta, debitores actione personali convenire creditor urgeri non potest. S. 15. cal. Jan. Nicomedia, CC. COSS.

In AVTH. de fidejuss. §. sed neque ad res. col. 1. tit. 4. Nov. 4. c. 2.

Hoc si debitor possideat: alio vero possidente inhibetur hypothecaria, donec personaliter actum sit cum reo & intercessore. Et si nec ex hypothecis debitoris satisfiat, tunc demum intercessoris hypotheca, si quæ sunt, petantur: Quod jus & in heredibus locum habet.

25. Idem AA. & CC. Dracontio.

Servo, qui fuerat pignori obligatus, defuncto: debiti permanet integra petitio. Dat. 6. cal. Jan. Nicomedia, CC. COSS.

26. Idem AA. & CC. Mauritio.

Si tibi notarium pignoris titulo debitor tuus obligavit: eum, a quo mancipium abseptum proponis, apud Rectorem provinciarum conveni. S. 4. cal. Jan. Sirmii, CC. COSS.

27. Imp. JUSTINIANVS A. Mennæ P. P.

Super hypothecis, quas argenti distractores, vel metaxarii, vel alii quarumcunque specierum negotiatores, pecunias sibi credentibus dare solent hoc specialiter super amputanda omni machinatione sancimus, ut si post hujusmodi contractum liberis suis, vel alio modo cognatis, quamcunque mil

tiam iidem negotiatores adquisierint, (eam tamen, quæ vendi, vel ad heredes sub certa definitione transmitti potest) liceat creditoribus eorum etiam non probantibus ex pecuniis eorundem negotiatorum liberos eorum, vel cognatos militasse (dum tamen contrarium non probetur, alios ex suo patrimonio dedisse pecunias) creditum ab his, qui militarint, exigere: vel tantum eos efflagitare quanti vendi eadem militia possit. Quod ita obtinere sancimus, & si extraneis quibusdam iidem negotiatores de suis pecuniis huiusmodi militiam adquisisse probentur: ut quod generaliter in ipsis debitoribus militantibus talem militiam, quæ vendi, vel ad heredes transmitti potest, permissum est, ut liceat creditoribus, & adhuc viventium debitorum jure hypothecæ vindicare militias, nisi sibi satisfiat: & post mortem eorum exigere quod pro iisdem militiis pro tenore communis militantium placiti, vel divinæ sanctionis tale præstantis beneficium, dari solet: hoc in negotiatorum personis, licet ipsi militantes minime debito obnoxii sint, integrum creditoribus eorum servetur. Quod scilicet in futuris militiis, non etiam in his, quas liberi, vel cognati eorundem negotiatorum, vel extranei pecuniis eorum meruerunt, tenere sancimus. Dat. cal. Jan. DN. IVSTINIANO A. PP. 2. COSS. 528.

In AVTHENT. de exhib. & introduc. reis. §. optimum quoque. col. 5. tit. 8. al. 6. Nov. 53. c. 5. est etiam ex titulo de æqualitate dotis, & propter nuptias do. col. 7. tit. 9. al. 8. §. quia vero, & huiusmodi Nov. 97. c. 4.

Quod obtinet, si adhuc mutaverit pecuniam, ut militia emeretur: alioquin filii, aut uxor defuncti omnibus præponentur. Sed & si nullus prædictorum fuerit, tunc aliis creditoribus hoc damus.

TIT. XV.

IN QUIBUS CAUSIS PIGNVS, VEL HYPOTHECA TACITE CONTRAHITVR.

1. Imp. ANTONINVS A. Sperato.

Universa bona eorum, qui censentur, vice pignorum tributis obligata sunt. PP. cal. Jun. ANTONINO A. 4. & BALBINO COSS. 214.

2. Idem A. Proculo.

Certum est ejus, qui cum fisco contrahit, bona veluti pignoris titulo obligari, quamvis specialiter id non exprimat. Dat. 16. calend. Mart. MESSALA, & SABINO COSS. 213.

3. Pars ex Rescripto ALEXANDRI A. ad Demosthenem.

Quamvis fructus pignori datorum prædiorum, etsi id aperte non sit expressum, & ipsi pignori credantur tacita pactione inesse: prædia tamen quæ emuntur ex fructuum pretio, ad eandem causam venire, nulli Prudentium placuit. PP. Idib. Octobr. MAXIMO 2. & ÆLIANO COSS. 224.

4. Imp. CARVS, CARINVS, & NVMERIANVS AAA. Africano.

Satis notum est, & ratione constitutum, bona earum in dotem data quæ nuptæ sunt his qui primipili sarcinam subeunt, obnoxia necessitati ejus teneri: verum certo ordine, ut scilicet tunc demum ad hoc periculum mulieris patrimonium facultatibus exhaustis, nihil residuum invenietur.

Datum 5. Idib. August. CARO & CARINO AA. COSS. 285.

5. Imp. DIOCLETIANVS & MAXIMIANVS AA. & CC. Corinthiæ.

Si non inducta, & illata in fundum, quæ pignoris teneri causa placuerat, mancipia fuissent, nec hæc specialiter obligata monstrantur: Rector provinciæ ea restitui jubebit. Nec enim prætextu debiti pensionum, restitutionem eorum morari potest: cum, si quid sibi deberi dominis fundi ex pensionibus, vel quacunque ratione probare possit, hujus solutionem solenniter fieri conveniat. S. 12. cal. Feb. CC. COSS.

6. Imp. THEOD. & VALENT. AA. ad Florentium P. P.

Si mater legitime liberorum tutela suscepta, ad secundas (contra sacramentum præstitum) adspiraverit nuptias, antequam eis tutorem alium fecerit ordinari, ejusque quod debetur ex ratione tutelæ gestæ, persolverit: mariti quoque ejus præteritæ tutelæ gestæ ratiociniis bona jure pignoris tenebuntur obnoxia. Dat. 6. Idib. * THEOD. * A. 17. & FESTO COSS. 439.

7. Imp. IVSTINIANVS A. Joanni P. P.

Sancimus, de investitis a conductore rebus, & illatis, quæ domino pro pensionibus tacite obligantur, non solum in utraque Roma, & territorio earum hoc jus locum habere, sed etiam in nostris provinciis. Tali enim iusta præsumptione etiam omnes nostros provinciales perpotiri desideramus. Dat. 15. calend. Novembr. post consulatum LAMPADII & ORESTIS VV. AA. anno secundo, 532.

TIT. XVI.

SI ALIENA RES PIGNORI DATA SIT.

1. Imp. SEVERVS & ANTON. AA. Carpo.

Procurator citra domini voluntatem domum pignori frustra dedit: Si pecuniam creditoris in rem domini versam constabit, non inutilis erit exceptio, duntaxat quod numeratum est exsolvi desideranti. PP. 11. calend. Novemb. SEVERO A. 2. & ALBINO COSS. 195.

2. Idem AA. Latinæ.

Si probaveris Præfidi (prædia vel) hortos, de quibus agebatur, tuos esse, intelligis obligari eos creditori ab alio non potuisse, si non sciens hoc agi, in fraudem creditoris ignorantis dissimulasti. PP. Id. Octobr. ANTONINO A. 2. & GETA 2. COSS. 206.

3. Imp. ANTONINVS A. Martiæ.

Curator adulti, vel tutor pupilli, propriam rem mobilem ejus cujus negotia tuetur, pignoris jure non obligare potest: nisi in rem ejus pecuniam accipiat. PP. 6. calend. Febr. DVOBVS & ASPRIS COSS. 213.

4. Imp. ALEXANDER A. Secundo.

Nec si major annis viginti quinque fuisset filius tuus, qui in potestate tua erat, te invito rem tuam obligare potuit. PP. 5. cal. Novemb. MAXIMO 2. & ÆLIANO COSS. 224.

5. Imp. DIOCLET. & MAXIM. AA. Eutychio.

Cum res quæ necdum in bonis debitoris est, pignori data ab eo, postea in bonis ejus esse incipiat:

incipiat : ordinariam quidem actionem super pignore non competere, manifestum est : sed tamen æquitatem facere, ut facile utilis persecutio exemplo pignoratitiæ detur. PP. 13. calend. Jun. MAXIMO 2. & AQUILINO COSS. 256.

6. Iidem AA. & CC. Zosimo.

QUæ prædium in filios a se titulo donationis translatum, creditori suo dat pignori, se magis contrario pignoratitio obligat iudicio, quam quicquam dominis noceat : cum Serviana etiam actio declaret evidenter jure pignoris teneri non posse, nisi quæ obligantis in bonis fuerint : & per alium rem alienam invito domino pignori obligari non posse, certissimum est. S. 5. Idib. Jul. *Philippop.* AA. COSS.

7. Iidem AA. & CC. Cornelie.

SI in rem suam accepta pecunia mutua tutor mancipium tuum pignori dedit, nec huic post perfectam ætatem consensum accommodasti, pignori res obligari non potuit. S. 6. cal. Januar. AA. COSS.

8. Imp. HONOR. & THEOD. AA.

Joanni P. P.

NEXUM non facit prædiorum, nisi persona quæ jure potuit obligare. Per servum autem, aut per Procuratorem, colonumve, actorem, seu conductorem, (ullum) præjudicium possessioni invito, vel infcio domino imponi non posse, & jure, & legum auctoritatibus declaratur. Dat. Id. Jul. *Ravennæ*, HONORIO 13. & THEODOSIO 10. AA. COSS. 422.

TIT. XVII.

QUÆ RES PIGNORI OBLIGARI POSSUNT,
VEL NON, ET QUALITER PIGNVS
CONTRAHATUR.

1. Imp. SEVER. & ANTON. AA. Optato.

ALUMNOS tuos, & cæteras res, quas neminem credibile est pignori specialiter daturum fuisse, generali pacti conventionem, quæ de bonis tuis facta est, in causa pignoris non fuisse, rationis est. PP. cal. April. LATERANO, & RUFINO COSS. 198.

2. Iidem AA. Rogato.

CUM constet pignus consensu contrahi : non dubitamus, eum, qui emptiones agrorum suorum pignori posuit, de ijs agris obligandis cogitasse. PP. 5. cal. Jul. APRO, & MAXIMO COSS. 208.

3. Imp. ANTONINVS A. Restituto.

SI monumento corpus filie tuæ intulisti, religiosum id fecisti : quo facto obligari a quopiam, prohibente juris religione non posse, in dubium non venit. PP. 3. calend. April. LÆTO 2. & CEREALE COSS. 216.

4. Imp. ALEXAND. A. Evocato.

NOMEN quoque debitoris pignori, & generaliter, & specialiter posse, jam pridem placuit. Quare si debitor is satis non fecerit, cui tu credidisti : ille, cujus nomen tibi pignori datum est, nisi (ei) cui debuit, solvit, nondum certior a te de obligatione tua factus, utilibus actionibus satis tibi facere usque ad id, quod tibi deberi a creditore ejus probaveris, compelletur : quatenus tamen ipse debet. PP. Prid. calend. Mart. FVSCO 2. & DEXTRO COSS. 226.

5. Idem A. Septimio.

SPEM eorum præmiorum, quæ pro coronis athletis pensanda sunt, privata pactione pignori, minime admittendum est : & ideo, nec si generale pactum de omnibus bonis pignori obligandis intervenerit, tenet. PP. 3. calend. Maji, MAXIMO 2. & PATERNO COSS. 234.

6. Imp. DIOCLETIANVS & MAXIMIANVS AA. & CC. Rufo.

QUI filios vestros, vel liberos homines pro pecunia quam vobis credebat, pignoris titulo accepit, dissimulatione se juris circumvenit : cum sit manifestum, obligationem pignoris non consistere, nisi in his, quæ quis de bonis suis facit obnoxia. S. cal. Majis, *Heraclia*. AA. COSS.

7. Imp. CONSTANTINVS A. ad universos provinciales.

EXECUTORES a quocunque iudice dati ad exigenda debita ea, quæ civiliter poscuntur, servos aratores, aut boves aratorios, (aut instrumentum aratorium) pignoris causa de possessionibus non abstrahant, ex quo tributorum illatio retardatur. Si quis igitur intercessor, aut creditor, vel præfectus pagi (vel vici,) vel decurio in hac re fuerit detectus : æstimando a iudice supplicio subijgetur. Dat. 3. Non. Jun. *Sirmii*, CONSTANTINO A. & LICINIO COSS. 312.

8. Imp. HONOR. & THEOD. AA. Probo
Com. sacr. larg.

PIGNORUM gratia aliquid, quod ad culturam agri pertinet, auferri non convenit. Dat. 6. Id. Jun. CONSTATE & CONSTANTIO COSS. 414.

In AVTHENT. col. 10. de statutis, & consuetud. contra ecclesiæ libertatem editis §. agricultores. & est constitutio Friderici.

AGRICULTORES circa rem rusticam occupati, dum villis insident, dum agros colunt, securi sint, in quacunque parte terrarum : ita ut nullus inveniat tam audax, ut personas, boves, & agrorum instrumenta, aut si quid aliud sit, quod ad agrorum operam rusticam pertineat, invadere, aut capere, aut violenter auferre præsumat. Si quis autem hujusmodi statutum ausu temerario violare præsumpserit, in quadruplum oblata restituat : & infamie notam ipsa jure incurrat : Imperiali animadversione nihilominus puniendus.

9. Imp. IUSTINIANVS A. Mennæ P. P.

SI quis in cujuscunque contractus instrumento ea verba posuerit, *Fide, & periculo rerum ad me pertinentium*, vel, *per earum exactionem satisfieri tibi promitto* : sufficere ea verba ad rerum tam earum quas in præsentem debitor habet, quam futurarum hypothecam sancimus : nec ex prioribus sanctionibus minus habere specialis hypothecæ memoriam videri : cum sit justum voluntates contrahentium magis, quam verborum conceptionem inspicere. Super qua generali hypotheca illud quoque ad conservandam contrahentium voluntatem sancimus, ut si res suas supponere debitor dixerit, non adjecto, *tam præsentem quam futuras* : iustamen generalis hypothecæ etiam ad futuras res producat. Dat. 3. Id. Decemb. *Constantinop.* DN. IUSTINIANO A. P. P. 2. CONS. 528.

TIT.

TIT. XVIII.

QVI POTIORES IN PIGNORE HABEANTVR.

1. Imp. SEVERVS, & ANTONINVS

AA. Secundo.

Qui pignus secundo loco accepit, ita jus suum confirmare potest, si priori creditori debitam pecuniam solverit; aut cum obtulisset, isque accipere nolisset, eam obsignavit, & deposuit, nec in usus suos convertit. PP. cal. Febr. LATERANO, & RVFINO COSS. 198.

2. Imp. ANTONINVS A. Chresto, & aliis.

Si decreto Prætoris, qui fideicommissio jus dixit, in possessionem fundi hereditarii fideicommissi conditionalis servandi gratia prius inducti estis, quam adversarius vester in causam judicati ejusdem fundi pignus occupaverit: jussu ejus, qui jure sententiam exequebatur, tempore potiores estis. Nam cum de pignore utraque pars contendit, prævalet jure, qui prævenit tempore. PP. 5. Idus Maji, DVOBVS & ASPRIS COSS. 213.

3. Idem A. Salvano.

Cum Rempublicam Heliopolitanorum propter emolumentum sententiæ in rerum, tam heredis, quam hereditiarum possessionem missam esse proponas: intelligis, quamvis pater tuus cum Sossiano contraxerit, tamen si personali actione eum habuit obligatum, præponi Rempublicam jure pignoris (in) his, quæ ex auctoritate ejus, qui jubere potuit, servandi judicati causa occupavit. PP. 2. Id. Decemb. LÆTO 2. & CEREALE COSS. 216.

4. Idem A. Varo.

Si fundum pignori accepisti, antequam Reipublicæ obligaretur, sicut prior es tempore, ita potior es jure. PP. 5. Id. Octob. ANTONINO A. 4. & BALBINO COSS. 214.

5. Imp. ALEXAND. A. Septimo.

Prior quidem creditor compelli non potest tibi, qui posteriore loco pignus accepisti, debitum offerre: sed si tu illi (id) omne quod debetur, solveris: (pignoris) tui causa firmabitur. PP. 3. cal. Maji, MAXIMO 2. & PATERNO COSS. 234.

6. Imp. VALER. & GALLIEN. AA.

Philoxeno.

Si generaliter bona sint obligata, & postea res alii specialiter pignori dentur: quoniam ex generali obligatione potior habetur creditor, qui antea contraxit, si ab illo priore (tempore) tu comparasti: non oportet (te) ab eo, qui postea credidit, inquietari. PP. 2. Id. Maji, SECVLARE 2. & DONATO COSS. 261.

7. Imp. DIOCLET. & MAXIM. AA. & CC.

Juliano.

Licet iisdem pignoribus multis creditoribus diversis temporibus datis priores habeantur potiores: tamen eum, cujus pecunia prædium comparatum probatur, quod ei pignori esse specialiter (obligatum) statim convenit, omnibus anteferrī juris auctoritate declaratur. Subscripto 16. cal. Febr. AA. COSS.

In AVTHENT. de trien. & semiss. §. illud

quoque in judiciis. coll. 3. tit. 5.

Novell. 18. cap. 10.

Item possessor pignoris, negans rem ejus, cujus

actor eam esse adseverat: si probata ea intentione nitatur rem retinere, dicens ex hypotheca, vel alia causa in eandem personam delata, se propinquiorem esse, quam qui movet causam: prius transferat possessionem, quam jus suum proponat.

8. Idem AA. & CC. Fabricio.

Diversis temporibus eadem re duobus jure pignoris obligata, eum, qui prior data mutua pecunia pignus accepit, potiores haberi, certi ac manifesti juris est: nec alias secundum (creditorum) distrahendi potestatem hujus pignoris consequi, nisi priori creditori debita fuerit soluta quantitas. S. Prid. cal. Maji, Heraclie, AA. COSS.

9. Idem AA. & CC. Asclepiodoto.

Eos, qui acceperunt pignora, cum in rem actionem habeant, privilegiis omnibus, quæ personalibus actionibus competunt, præferri constat. Dat. 3. Non. Decemb. CC. COSS. 293.

10. Idem AA. & CC. Pollipeuce.

Cum tibi pro dote quam acceperat maritus, res obligavit: eo mortuo hi, quibus easdem pignori dederat non offerentes debitum, nulla possunt persequi ratione. Nam chirographarios creditores, nec in rem, nec in personam eos, qui debitori non probantur successisse, ulla ratione convenire posse, manifestum est. PP. Non. Decemb. CC. COSS. 293.

11. Imp. LEO A. Erythrio P. P.

Scripturas, quæ sæpe assolent a quibusdam secreta fieri, intervenientibus amicis necne, transigendi, vel paciscendi, seu fœnerandi, vel societatis cœundæ gratia, seu de aliis quibuscunque causis, vel contractibus conficiuntur (quæ *litas pignæ* Græce appellantur:) sive tota series earum manu contrahentium, vel notarii, vel alterius cujuslibet scripta fuerit, ipsorum tamen habeant subscriptiones, sive testibus adhibitis sive non: licet conditionales sint, (quos vulgo *Tabularios* appellant,) sive non, quibus publice conscriptas, si personalis actio exerceatur, suum robur habere (decernimus.) Sin autem jus pignoris vel hypothecæ ex hujusmodi instrumentis vindicare quis sibi contenderit: eum qui instrumentis publice confectis nititur, præponi (decernimus,) etiamsi posterior is contineatur: nisi forte probatæ atque integre opinionis trium, vel amplius virorum subscriptiones eisdem idiochiris contineantur: tunc enim quasi publice confecta accipiuntur. Dat. cal. Jul. Constantinop. MARTIANO & ZENONE COSS. 469.

In AVTHENT. de instrum. cautela & fide. §.

si quis igitur. & §. sed & si quis. col. 6.

tit. 2. al. 3. Novell. 73. c. 1. & 2.

quam posuit hic Albertus.

Si quis vult caute deponere, non solum credat accipientis scriptura, sed advocet etiam testes idoneos, & fide dignos non pauciores tribus. Sed & si quis aut mutui instrumentum, aut alterius cujuspiam contractus fecerit, & noluerit hoc specialiter in publico confiteri: non ex ipso videatur credibile, quod scribatur super mutuo documentum, nisi etiam trium testium adhibeatur presentia fide dignorum, ut si conveniant, & subscriptionibus propriis attestentur, si ve alii quidem testificentur, quia eis presentibus confectum est documentum: fidem eandem ex utraque causa

causa percipiat. Si tamen quisquam aut deponens, aut mutuans, aut alias contrahens, contentus sit sola scriptura ejus cum quo contrahit, sciat scripturam non sufficere ad probationem.

12. Imp. IUSTINIANVS A. Joanni P.P.

Asfiduis aditionibus mulierum inquietati sumus, per quas suas dotes deperditas esse lugebant, & ab anterioribus creditoribus substantias maritorum detentas. Nos itaque ad antiquas leges respeximus, in personalibus actionibus rei uxoriae actioni (quam in praesenti sustulimus) magnam praerogativam praestantes, ut contra omnes pene personales actiones habeant privilegia, & creditores alios antecedant, licet fuerint anteriores. Et hoc cum in personalibus statuerant actionibus, si hypothecam respiciebant, illico iustitiae rigorem relaxabant, & senioribus hypothecis novas mulierum hypothecas, si habebant actiones expellebant: nec ad fragilitatem muliebrem respicientes, nec quod, & corpore, & substantia, & omni vita sua maritus fungitur: cum pene mulieribus tota substantia in dote constituta est. Oportebat enim disponi maritos creditoribus suis ex sua substantia satisfacere, non de dote mulieris, quam ad suos victus, suasque alimonias mulier possidet: vel a semetipsa datam, vel pro ea ab alio. §. 1. Ad (haec) omnia respicientes, & reminiscences, quod & alias duas constitutiones fecimus pro dotibus, mulieribus subvenientes, & haec omnia in unum colligentes, sancimus, ex stipulatu actionem, quam mulieribus jam pro dote instituenda dedimus, cuique etiam tacitam donavimus inesse hypothecam, potiora jura contra omnes habere mariti creditores, licet anterioris sint temporis privilegio vallati. † Cum enim in personalibus actionibus (secundum quod diximus) tali privilegio utebatur res uxoria: quapropter non in hypotheca hoc mulieri etiam nunc indulgemus beneficium, licet res dotales, vel ex his aliae comparatae non extent: sed quocunque modo, vel dissipatae, vel consumptae sint, si tamen re ipsa fuerint parti mariti datae? Quis enim earum non misereatur propter obsequia quae maritis praestant, propter partus periculum, & ipsam liberorum procreationem, pro quibus multa nostris legibus inventa sunt privilegia? † Et ideo, quod antiquitas quidem dare incepit, ad effectum autem non pertulit, nos pleno legis articulo consummavimus: & si vel liberos habeat mulier, si vel ab initio non habuit, si vel progenitos amisit, hoc ei privilegium indulgemus. † Exceptis videlicet contra novercas anterioris matrimonii filiis, quibus pro dote matris suae jam quidem dedimus hypothecam contra paternas res, vel ejus creditores: in praesenti autem similem praerogativam servamus, ne (jus) quod posteriori datum est uxori, hoc anteriori denegetur: sed sic maneat eis jus incorruptum, quasi adhuc vivente matre eorum. Duabus enim dotibus ab eadem substantia debitis, ex tempore praerogativam manere volumus. §. 2. Haec autem tantum ad dotem sancimus, non ad ante nuptias donationem, quam suo tempore servire disponimus, & habere inter creditores sui temporis ordinem. Non enim pro lucro fovemus mulieres, sed ne damnum patiantur, suis-

Tom. II.

que rebus defraudentur, curamus. §. 3. Quam legem ex praesenti tempore locum habere sancimus: & non retrorsum referimus. Dat. 5. calend. Decemb. Constantinop. post consulatum LAMPADII, & ORESTIS VV. CC. 531.

In AVTHENT. de aequal. do. & propter nupt. don. §. his consequens. §. seq. col. 7.

tit. 9. al. 8. Nov. 97. c. 3.

Quo jure utatur & adversus eos qui personali privilegio muniuntur, veluti quorum pecunia res empta sunt, si vel refecta: nisi qui nova constitutione sint excepti, sicut qui emenda militia causa marito in scriptis mutuarunt.

In AVTHENT. ut exact. instan. do. §. his igitur. col. 7. tit. 3. al. 5. Nov. 91. cap. 1.

Si quid ex rebus ipsius dotis appareat: mulieri cui & in rem actio competit, vel filiis ejus fervetur: alioqui si vel supersint ambae mulieres, si vel defecerint, si vel altera duntaxat extet, prior omnino seu qualibet soboles ejus superior habeatur: quod nova constitutione factum est apertius.

TIT. XIX.

DE HIS QUI IN PRIORVM CREDITORVM LOCVM SVCCEDVNT.

1. Imp. SEVERVS & ANTON. AA.

Marcellinae.

Non omnino succedunt in locum hypothecarii creditoris hi, quorum pecunia ad creditorem transit. Hoc enim tunc observatur, cum is qui pecuniam postea dat, sub hoc pacto credat, *Ut idem pignus ei obligetur, & in locum ejus succedat.* Quod cum in persona tua factum non sit: (judicatum est enim te pignora non accepisse) frustra putas tibi auxilio opus esse Constitutionis nostrae ad eam rem pertinentis. PP. Id. Jul. POMPEIANO & AVITO COSS. 210.

2. Imp. ANTONINVS A. Felici.

Cum pro patre, in cujus potestate non eras, pecuniam fisco intuleris: & jure privilegio ejus successisti, & ejus locum cui pecuniam numerasti consecutus es: nec hi creditores patristui, qui personalem habuerunt actionem, vel cum eo postea sub pignoribus contraxerunt, pignora tua te ignorante distrahendo juri tuo aliquid derogaverunt. Unde intelligis, si quid tuo nomine te absente ab actoribus tuis solutum est: ut indebitum numeratum restitui, pignoraque tibi nexa persequi te posse. PP. calend. Octob. Roma, SABINO 2. & ANVLINO COSS. 217.

3. Imp. ALEXAND. A. Valenti.

Si potiores creditores pecunia tua dimissi sunt, quibus obligata fuit possessio, quam emisse te dicis, ita ut pretium perveniret ad eosdem priores creditores: in jus eorum successisti: & contra eos qui inferiores illis fuerunt, iusta defensione te tueri potes. PP. cal. Febr. IULIANO 2. & CRISPINO COSS. 225.

4. Imp. DIOCLET. & MAXIM. AA.

Carpophoro.

Si prior Respubl. contraxit, fundusque ei est obligatus, tibi secundo creditori offerenti pecuniam, potestas est, ut succedas etiam in jus Reipub. PP. 15. calend. Jun. MAXIMO 2. & AQUILINO COSS. 286.

Aaa

TIT.

TIT. XX.

SI ANTIQVIOR CREDITOR PIGNVS VENDIDERIT.

1. Imp. ALEXANDER A. Athenioni.

Si vendidisset, qui ante pignus accepit: persecutio tibi hypothecaria superesse non posset. Cum autem debitor ipsi priori creditori eadem pignora in solutum dederit, vel vendiderit: non magis tibi persecutio adempta est, quam si aliis easdem res debitor vendidisset: Sed ita persequens res obligatas audieris; si quod eidem possessori propter præcedentis contractus auctoritatem debitum est, obtuleris. PP. Id. Maji, AGRICOLA & CLEMENTINO COSS. 231.

2. Imp. DIOCLET. & MAXIM. AA. CC. Eudemix.

Obligata pignoris jure creditore recte distrahere, post debitor emptori pretium offerens, vel creditori quod debuit, evincere non potest. S. 16. cal. Januar. AA. COSS.

3. Idem AA. & CC. Theophilo.

Quo minus creditor, qui antea pignus accepit, distrahat: non offerendo secundus priori debitorum, interpellare non potest. Dat. 6. cal. April. AA. COSS.

TIT. XXI.

SI COMMVNIS RES PIGNORI DATA SIT.

1. Imp. ANTONINVS A. Venusto.

Frater vester, sicut vobis invitis portionem vobis competentem obligare non potuit, ita suam dando, obligationem creditori quæsiuit. Unde intelligitis contractum ejus nullum præjudicium domino vestro facere potuisse. Accepr. 3. cal. Decemb. MESSALA, & SABINO COSS. 215.

TIT. XXII.

DE PRÆTORIO PIGNORE, ET VT IN ACTIONIBVS DEBITORVM MISSIO PRÆTORII PIGNORIS PROCEDAT.

1. Imp. IUSTINIANVS A. Mennæ P. P.

Si prætorium pignus quicumque iudices dandum alicui perspexerint, non solum super mobilibus rebus, & immobilibus, & se moventibus, sed etiam super actionibus quæ debitori competunt, præcipimus hoc eis licere decernere. Dat. cal. April. *Const.* DECIO 5. COSS. 529.

2. Idem A. Juliano. P. P.

Veteris juris dubitationem decedentes, ad duplum genus hypothecarum respeximus: unum quidem, quod ex conventionibus, & pactis hominum nascitur: aliud, quod a iudicibus datur, & Prætorium nuncupatur. Et cum invenimus in conventionalibus pignoribus, vel hypothecis, non solum tenentem creditorem adjuvari, sed etiam si ab ea (possessione) cadat, siue sua culpa, siue non, siue fortuito casu: humanius esse perspeximus, & in prætorio pignore dare recuperationem creditori, quocumque modo possessionem amittat, siue culpa sua, siue non, siue fortuito casu. Licet enim debuerat incumbere suo pignori, ne aliquam patiatur (inde) iacturam: tamen ne quid amarum in creditoribus consequatur, benignius causam interpretamur, & ei recuperationem donamus. Dat. cal. Aug. *Constantinopoli*, LAMPADIO, & ORESTE. VV. CC. COSS. 530.

TIT. XXIII.

SI IN CAUSA IUDICATI PIGNVS CAPTVM SIT.

1. Imp. ANTONINVS A. Gabinio.

Res ob causam iudicati (datas) ejus jussu, cuius jubendi fuit, pignoris jure teneri, ac distrahi posse, sæpe rescriptum est. Nam in vicem justæ obligationis succedit ex causa contractus auctoritas jubentis. PP. 5. cal. August. *Roma*, ANTONINO A. 4. & BALBINO COSS. 214.

2. Imp. ALEXAND. A. Valeriano.

Cum in causa iudicati aliqua res pignori capitur, per officium ejus, qui ita decrevit, venditari solet, non per eum, qui iudicatum fieri postulavit. Et si alio emptore non existente, vel existente quidem, sed non dignum pretium offerente, is, cui iudicatus satis non fecit, ad licitationem secundum constituta fuerit admissus, cujuslibet alterius vice ex officio emere debet. PP. 6. cal. Maji, MAXIMO 2. & AELIANO COSS. 224.

3. Imp. GORDIANVS A. Antigono.

In causa iudicati pignora ex auctoritate Prædis capta, potius distrahi, quam jure domini possideri consueverunt: Si tamen per caliditatem condemnati emptor inveniri non potest, tunc auctoritate Principis dominium creditori additi solet. PP. Id. Aug. GORDIANO A. & AVIOLA COSS. 240.

TIT. XXIV.

SI PIGNVS PIGNORI DATVM SIT.

1. Imp. GORDIANVS A. Lamponi, & aliis.

Etiam id, quod pignori obligatum est, a creditore pignori obstringi posse, jamdudum placuit: scilicet ut sequenti creditori utilis actio datur, tamdiuque eum is, qui jus repræsentat, tueatur, quamdiu in causa pignoris manet ejus, qui dedit. Sed si vos usumfructum possessionis tantummodo pignori dedistis, isque, qui accepit, aliam possessionem, cujus usumfructum nexum habebat, sine vestra voluntate pignoraverit: creditor ejus id, in quo pignoris vinculum non constitit, distrahens, dominio vos private nequivit. Quod si non fuit vestro creditori ususfructus, sed ipsa possessio pignorata, & ante exolutam a domino pecuniam creditor secundus pignus acceptum vendidit, non posse venditionem post solutam pecuniam rescindi, divorum Principum placitis continetur. PP. Id. Sept. PIO & PONTIANO COSS. 230.

2. Imp. DIOCLETIANVS & MAXIMIANVS AA. Gemello.

Si creditor possessionem quæ a parentibus tuis pignoris juri fuerat obligata, non vendidit, sed alii creditori pignori dedit: examinata fide veri, poteris eam soluto eo quod ex hac causa creditori debetur, intercessu Prædis provinciæ recuperare. PP. 13. cal. Januar. ipsis 4. AA. COSS. 290.

TIT. XXV.

DE PARTV PIGNORIS ET OMNI CAUSA.

1. Imp. ALEXAND. A. Mestriano.

Partus pignorate ancillæ in partem causæ esse, quæ mater est, olim placuit. PP. Id. Maji, AGRICOLA & CLEMENTINO COSS. 231.

2. Imp.

2. Imp. DIOCLET. & MAXIM. AA. An-
noso & Antonino.

Cum pignoris titulo mancipia vos obligasse pro
mutua quam accepistis pecunia proponatis,
horum mancipiorum operis quas creditor accepit,
vel quas percipere potuit, in usuras computatis,
& post in sortem extenuato debito residuum offe-
rentibus, vel si non accipiat, consignatum depo-
nentibus, mancipia vobis Præses provinciæ resti-
tui jubebit. S. 5. calend. Januar. AA. COSS.

TIT. XXVI.

DE REMISSIONE PIGNORIS.

1. Imp. SEVERVS & ANTONINVS AA.
Procuro.

Si te manumissum, & in libertate moratum scien-
te ea cui pignoris nomine obligatus diceris, Præ-
fidi probaveris, ex consensu creditricis remissam
pignoris obligationem apparebit: & per hoc jure
manumissum, nec ab herede creditricis in servitu-
tem peti posse, certum est. 12. calend. Maji, AN-
TONINO A. II. & GETA 2. COSS. 206.

2. Idem AA. Materno.

Si probaveris te fundum mercatum, possessio-
nemque ejus tibi traditam, sciente & consen-
tiente ea, quæ sibi eum a venditore obligatum di-
cit, exceptione (eam) removebis. Nam obli-
gatio pignoris, consensu & contrahitur, & dissolvitur.
PP. 2. Id. Feb. ANTONINO A. 3. & GETA
3. COSS. 209.

3. Imp. ALEXANDER. A. Tauro.

Si ignorante, vel invito te debitor tuus, qui uni-
versa bona sua ob pecuniam debitam tibi obli-
gaverat, cum Republica postea contraxit, jus tuum
non læsit. PP. Id. April. ALBINO & MAXIMO
COSS. 228.

4. Imp. GORDIANVS A. Aquilino.

Cum te a debitore mercatum proponas eam rem,
quæ alii pignorare erat, si sciente eo, ac pignus
suum remittente, eam mercatus es, cum ejus con-
sensu nexus pignoris evanuerit, si non nova volun-
tas intercesserit, quæ denuo obligationem pignoris
constitueret, ea res velut obstricta non potest vin-
dicari. PP. II. calend. Maji, GORDIANO A. &
AVIOLA COSS. 240.

5. Idem A. Asclepiadi.

Debitum, cujus meministi, quod per pacti con-
ventionem inutiliter factam remisisti, etiam
nunc petere non vetaris, & usitato more pignora
vindicare. PP. Id. Septemb. GORDIANO A. 2.
& POMPEIANO COSS. 242.

6. Imp. DIOCLETIANVS & MAXIMIANVS
AA. Argio.

Si eo tempore, quo prædium distrahebatur, pro-
grammate admoniti creditores, cum præsentibus
essent, jus suum executi non sunt: possunt videri
obligationem pignoris amisisse. PP. 3. Id. Feb. MA-
XIMO 2. & AQUILINO COSS. 286.

7. Idem AA. Paulino.

Creditricem patrum tui sub obligatione fundi,
qui per chirographum nexus pignori fue-
rat, jubentem eandem cautionem reddi, pigno-
ris etiam jus remisisse videri, manifestum est.
PP. 5. Id. Sept. DIOCLETIANO 3. & MAXIM. AA.
COSS. 287.

8. Idem AA. & CC. Apollonio.

Si hypothecas fisco distrahente creditores silen-
tio tradiderunt negotium: palam est (etiam)
actionem suam amisisse eos, quam in rem habe-
bant: nam fiscalis hæc fides facile convelli non
debet. PP. 13. calend. Septemb. ipsis 4. & 3. AA.
COSS. 290.

9. Idem AA. & CC. Hermiano.

Cum ex causa mandati pro socero tuo te scæne-
brem pecuniam exolvisse proponas, curabit
Præses provinciæ in restituenda pecunia, quam pro
eo exolvisti, necnon etiam in usuris ejus indemni-
tati tuæ prospicere. Nam si recepta a creditore
mancipia, quæ pignori fuerant data, hac mente so-
cero tuo tradidisti, ut pignoris vinculum (tuum)
dissolvatur: obligatio semel extincta instaurari
non potest. PP. 10. calend. Octob. ipsis 4. & 2. AA.
COSS. 290.

10. Idem AA. & CC. Quintiliæ

Res pignoris hypothecæ jure creditoribus ob-
noxias, citra consensum eorum debitores alien-
antes, præcedentem non dissolvunt obligationem.
Dat. calend. Decembr. AA. COSS.

II. Imp. IVSTINIANVS A. Joanni P. P.

Solita providentia utimur etiam de pignori-
bus, vel hypothecis rerum, quæ quibusdam
creditoribus suppositæ, postea a debitoribus ven-
duntur, vel alio modo transferuntur, creditore
suum consensum contractui præbente: & quodam
legitimo postea modo (res) ad priorem dominum
revertuntur. In hoc etenim casu diversæ senten-
tiæ a legum prudentibus habitæ sunt, quibusdam
dicentibus jus pignoris creditori renovari, propter
verbum *futurarum rerum*, quod in generalibus hy-
pothecis poni solitum est, aliis penitus extingui.
Nobis autem visum est eum, qui semel consensit
alienationi hypothecæ, & hoc modo suum jus re-
spuit; inaneque esse eandem rem, utpote ab initio
ei suppositam, vindicare, vel tenentem inquieta-
re. Dat. * Constantin. post consulatum LAM-
PADII, & ORESTIS VV. CC. ann. secundo
532.

TIT. XXVII.

ETIAM OB CHIROGRAPHARIAM PECUNIAM
PIGNVS TENERI POSSE.

1. Imp. GORDIANVS A. Festo.

Pignus intercidit, si novatione facta in alium
jus obligationis transtulisti, nec ut ea res
pignoris nomine teneretur, tibi cautum est.
Quod si pactum inter te eumque, qui postea
dominus fundi constitutus novam obligationem
susceperat, intercessit, ut idem fundus tibi pi-
gnoris nomine teneretur, quamvis personali
actione expertus feceris condemnationem, pi-
gnoris tamen habes persecutionem. At si in
possessione fueris constitutus: nisi ea (quoque)
pecunia tibi a debitore reddatur vel offeratur,
quæ sine pignore debetur, eam restituere pro-
pter exceptionem doli mali non cogeris. Jure
enim contendis debitores eam solam pecuniam,
cujus nomine ea pignora obligaverunt, offeren-
tes audiri non oportere, nisi pro illa etiam satis-
fecerint, quam mutuam simpliciter acceperunt:
Quod in secundo creditore locum non habet:

nec enim necessitas ei imponitur chirographarium etiam debitum priori creditori offerre. PP. Idib. Martii, GORDIANO A. & AVIOLA COSS. 240.

TIT. XXVIII.

DE DISTRACTIONE PIGNORVM.

1. Imp. ALEXAND. A. Pacatæ.

Fundum pignori obligatum, si creditor ex fructibus debitum consecutus est, cum ipso jure pignus (ab) obligatione liberatum sit, distrahere minime potest. PP. Id. Jan. MAXIMO 2. & ÆLIANO COSS. 224.

2. Idem A. Maximæ.

Creditor, qui hypothecæ seu pignori rem sibi nexam vendidit, litigiosam rem non videtur vendere; quia precario debitor possidet. PP. 12. cal. Octob. MAXIMO 2. & ÆLIANO COSS. 224.

3. Idem A. Luciano.

Hypothecis, vel pignoribus a creditoribus venditis, in id, quod deest, adversus reum, vel fidejussorem (ejus) actio competit. PP. 3. Non. Novemb. MAXIMO 2. & ÆLIANO COSS. 224.

3. Idem A. Crescenti.

Creditor hypothecas, sive pignus cum prescribit, notum debitori facere, & sibi bona fide rem gerere, & quando licet testato dicere debet. Si quid itaque per fraudem in pignore villæ venditæ commissum probare potes, ut inferatur actio, quæ eo nomine competit, adi eum, cujus de ea re notio est. PP. calend. Jun. FVSCO, & DEXTRO COSS. 226.

5. Idem A. Sossiano.

Si residuum debiti paratus es solvere, Præses provinciæ dabit (tibi) arbitrum: apud quem quantum sit, quod superest ex debito, examinabitur: & si ve ad judicem venire adversa pars cessaverit, sive oblato superfluo ad venditionem profuerit: improba alienatio proprietatis tuæ jus non aufert. PP. 12. cal. August. POMPEIANO & PELIGNO COSS. 232.

6. Imp. GORDIANVS A. Rogato.

Quamdiu non est integra pecunia creditori numerata, etiam si pro parte majore eam consecutus sit, distrahendi rem obligatam non amittit facultatem. PP. 13. cal. Septemb. PIO & PONTIANO COSS. 239.

7. Idem A. Caro.

Si cessante solutione, creditor non reluctantem lege contractus, ea, quæ sibi pignori nexa erant, distraxit, revocati venditionem iniquum est: cum si quid in ea re fraudulenter fecerit, non emptor a te, sed creditor conveniendus sit. PP. cal. Nov. PIO & PONTIANO COSS. 239.

8. Idem A. Maximo.

Si priusquam distraheretur pignorata possessio, pecuniam creditori obtulisti, eoque non accipiente, facta contestatione eam deposuisti, & hodie (quoque) in eadem causa permanet, pignoris distractio non valet. Quod si prius quam offerres, legem venditionis exercuit: quod jure subsistit, revocari non debet. PP. 3. Non. April. GORDIANO A. & AVIOLA COSS. 240.

9. Imp. DIOCLET. & MAXIM. AA. Cillo.

Quæ specialiter vobis obligata sunt, debitoribus tetricantibus solutionem, bona fide de-

betis & solenniter vendere. Ita enim apparebit, an ex pretio pignoris debito satisfieri possit. Quod si quid deerit, non prohibemini cætera etiam bona jure conventionis consequi. PP. 12. calend. Jul. DIOCLETIANO 3. & MAXIMIANO AA. COSS. 287.

10. Idem AA. & CC. Rufino.

Et qui sub imagine alterius personæ quam supposuerat, jugiter tenet: cum sibi negotium gerat, alienasse non videtur. Jure enim pignoris obligatum prædium, neque si per subjectam personam creditor comparaverit, neque si sibi addixerit, debitori offert præjudicium: sed in eadem causa permanet, in qua fuit ante hujusmodi collusionem. Sane si debitore distrahente comparaverit, consensu emptionem perfectam (si neque dolus adversarii, neque metus causæ gesta arguentur) revocari exemplo grave est. Si igitur poteris evidentibus probationibus monstrare creditorem per suppositam imaginarii emptoris personam semper possessionem tenuisse, nec vendita bona fide prædia postea sinceriter comparasse; potes oblata pecunia cum usutis ad restitutionem creditorem compellere. PP. 3. Non. Octobr. ipis 4. & 3. AA. COSS. 296.

11. Idem AA. & CC. Rufinæ.

Mulier, licet specialiter res pignori dederit pro alio, creditor eas distrahendi non habet facultatem: nisi dissimulatione marito obligante velut proprias, creditoris ignorantiam circumscripserit. PP. 5. cal. Maji, Heraclie, AA. COSS.

12. Idem AA. & CC. Zotico.

Si debitor rem tibi jure pignoris obligatam, te non consentiente distraxit: dominium cum sua causa transtulit ad emptorem. S. Prid. calend. Maji, Heraclie, AA. COSS.

13. Idem AA. & CC. Theodotæ.

Qui prædium obligatum a creditore comparavit, si in vacuum possessionem inductus non est, nullam in rem actionem habet.

14. Idem AA. & CC. Modesto.

Si in hoc, quod jure tibi debetur, satisfactum non fuerit, debitoribus res obligatas tenentibus, aditus Præses provinciæ, tibi distrahendi facultatem jubebit fieri. PP. 16. cal. Decemb. Sirmii, AA. COSS.

15. Idem AA. & CC. Avianæ.

Obligatis pignori mancipiis a creditore distractis ac traditis; si post debitor quondam hæc sollicitaverit: non venditori, sed emptori contra possidentem in rem competit actio. Dat. calend. Mart. Sirmii, CC. COSS.

16. Idem AA. & CC. Sylvano.

Unus ex multis debitoris, qui pignora tradiderat, heredibus, quod ab eo personali actione peti potuit, solvendo, res obligatas distrahendi creditori facultatem non adimit. S. 3. Non. April. CC. COSS.

17. Idem AA. & CC. Agapæ.

Rei creditor obligatæ generali sive speciali conventionem, per creditorem alium, cui non fuerat nexa, venditæ non amittit persecutionem. D. Prid. Non. April. CC. COSS.

18. Idem

18. Idem AA. & CC. Cajano.

Qui a creditore pignori obligatum prædium jure emit, de proprietate vinci non potest. S. 6. cal. Maji, CC. COSS.

19. Idem AA. & CC. Libya.

Si maritus tuus mutuum (licet tuam) dedit pecuniam; eorum, quæ pignoris titulo accepit, si ei non successisti, distrahendi nomine tuo nullam habes facultatem. S. 6. Id. Nov. *Heracleia*, AA. COSS.

20. Idem AA. & CC. Sabino.

Secundum placiti fidem, si nihil convenit specialiter, pignoribus a creditore majore, quem ei debebatur, pretio distractis; licet ex eo fundus comparatus sit, non super hoc in rem, sed in personam, id est, pignoratitia de superfluo competit actio. S. 6. Id. Novemb. *Bizantii*, CC. COSS.

TIT. XXIX.

DEBITOREM VENDITIONEM PIGNORIS IMPEDIRE NON POSSE.

1. Imp. SEVERVS & ANTONINVS AA. Marcello.

Si sunt qui emere prædia tibi obligata velint, non impediuntur scriptura testamenti, qua complexus est debitor *nulla a se prædia venundari*, & pœnam addidit, *ut fieri fierent*. Nec enim potuisse eum hujusmodi lege jus creditoris facere deterius, manifestum est. Dat. 6. calend. Maji, APRO & MAXIMO COSS. 208.

2. Imp. GORDIANVS A. Nepoti.

Debitoris denunciatio, qui creditori suo, ne sibi rem pignori obligatam distrahat, vel his, qui ab eo volunt comparare, denunciat: ita demum efficax est, si universum tam fortis, quam usurarium offerat debitum creditori: eoque non accipiente, idonea fide probationis (ita ut oportet) depositum ostendat. Nam si vel modicum de forte, vel usuris in debito perseveret: distractio rei obligatæ non potest impediri: neque ea ratione emptor, tametsi sciat interpositam a debitore denunciationem, malæ fidei sit possessor. PP. 3. Non. August. GORDIANO A. & AVIOLA COSS. 240.

TIT. XXX.

SI VENDITIO PIGNORE AGATUR.

1. Imp. ALEXANDER A. Agrippæ.

Præses provinciæ aditus, si fuerit probatum, tuum creditorem, cui jus distrahendi pignora fuit, dolo malo fundum vendidisse: quanti tua interest, restituere tibi eundem creditorem jubebit. Quod si de bonis creditoris condemnati solvi pecunia non potuerit, & probatum fuerit, emptorem mala fide emisse: offerente te pecuniam cum usuris, quanti fundus venit, restituere tibi fundum cum fructibus malæ fidei emptorem jubebit. PP. calend. Sept. ALEXAND. A. COSS. 223.

2. Idem A. Æmiliano.

Servos, quos nullo jure a creditore venisse dicis, pater tuus, vel tu, si hereditas ejus ad te pertinet, a possessoribus petere potes. Quod si usucapti sunt, petat pater tuus pretium eorum a creditore, qui non jure eos vendit. PP. 3. calend. Jan. ALEXAND. A. COSS. 223.

3. Idem A. Claudio.

Si uxor tua Præsidi provinciæ probaverit, cum

aureos triginta deberet, servos suos amplioris pretii per gratiam aureis viginti creditorem vendidisse, eumque solvendo non fuisse: jubebit emptores, recepto pretio, restituere servos. PP. 16. cal. Octob. MAXIMO 2. & ÆLIANO COSS. 224.

4. Imp. GORDIANVS A. Eudemo.

Cum contra bonam fidem venditionem obligatæ possessionis a creditore factam alleges, non observatis, quæ in distrahendis pignoribus celebrati consueverunt, adito Præsidi provinciæ experire actione competenti non tantum adversus creditorem, verum etiam adversus possessorem, si fraudem eum participasse cum creditore docere potueris: ut revocatis, quæ mala fide gesta constiterit, & fructuum ratio, & damni, quod irrogatum apparuerit, haberi possit. PP. cal. April. SABINO 2. & VENUSTO COSS. 241.

5. Imp. DIOCLET. & MAXIM. AA. & CC. Noniæ.

Si creditore pignus, priusquam ei satisfaceret, distrahente, non per collusionem emptor comparaverit, successor ejus de superfluo, non emptoris heres, qui rem possidet, conveniendus est. S. 16. cal. Jan. *Nicomedia*, CC. COSS.

TIT. XXXI.

DE LVITIONE PIGNORIS.

1. Imp. SEVERVS & ANTONINVS AA. Antiochiæ.

Qui pro parte heres extitit: nisi totum debitum exolvat, suam portionem ex pignoribus recipere non potest. PP. 3. cal. April. ALBINO & ÆMILIANO COSS. 207.

2. Imp. GORDIANVS A. Domitio.

Intelligere debes vincula pignoris durare personali actione submota. PP. 12. cal. Jun. SABINO, & VENUSTO COSS. 241.

3. Imp. DIOCLET. & MAXIM. AA. & CC. Floro.

Si reddita debita quantitate, vel rebus in solutum datis sive distractis, & compensato pretio, satis ei, contra quem supplicas, factum esse adito Præsidi provinciæ probaveris: vel si quod residuum debetur, obtuleris, ac, si non acceperit, deposueris consignatum: restitui tibi res pacto pignoris obligatas providebit: cum etiam Edicto perpetuo actione proposita, pecunia solutæ creditori, vel si per eum factum sit, quominus solveretur: ad reddenda ea, quæ pignori acceperat, jure eum satis evidenter urgeri, manifestum est. S. 6. Id. Octob. AA. COSS.

TIT. XXXII.

SI VNVS EX PLVRIBVS HEREDIBVS CREDITORIS, ET DEBITORIS PARTEM SVAM DEBITI SOLVERIT, VEL ACCEPERIT.

1. Imp. VALERIAN. & GALLIEN. AA. Tauro.

Manifesti, & indubitati juris est, defuncto creditore multis relictis heredibus, actionem personalem inter eos Lege 12. Tabularum dividi: pignus vero in solidum unicuique teneri. Dat. 12. cal. Maji, ipsis AA. 4. & 3. COSS. 258.

2. Imp. DIOCLET. & MAXIM. AA. & CC. Claudiæ.

Actio quidem personalis inter heredes pro singulis portionibus quæ sita scinditur: pignoris

ris autem jure multis obligatis rebus, quas diversi possident: cum ejus vindicatio non personam obliget, sed rem sequatur: qui possident, tenentes non pro modo singularum rerum substantiæ conveniuntur, sed in solidum: ut vel totum debitum reddant, vel eo, quod detinent, cedant. S. 5. Nov. * *Antiochia.*

TIT. XXXIII.

SI PIGNORIS CONVENTIONEM NUMERATIO
PECUNIÆ SECUTA NON
FVERIT.

1. Imp. SEVERVS & ANTONINVS
AA. Illaro.

SI pecuniam tibi non esse numeratam, atque ideo frustra cautionem emissam adseris, & pignus datum probaturus es, in rem experiri potes: nam intentio dati pignoris, neque redditæ pecuniæ, non aliter tenebit, quam si de fide debiti constiterit. Eademque ratione veritas servetur, si te possidente pignus, adversarius tuus agere cœperit. PP. cal. Sept. LATERANO & RVFINO COSS. 198.

2. Imp. ALEXANDER A. Peregrino.

SI (ut nunc adseveras) nihil creditor numeravit uxori tuæ, quæ pignus dedit, sed inanem extorsit cautionem: mendaci scriptura contra fidem veritatis obligari ejus res non potest. Sine die & consule.

TIT. XXXIV.

DE IVRE DOMINII IMPETRANDO.

1. Imp. ALEXAND. A. Nicolæ.

Dominii jure pignora possidere desiderans, nomina debitorum quos in solutione cessare dicis, exprimere, & an solennia peregisti, significare debuisti: dummodo scias omnia bona debitoris, quæ pignori dedit, ut universa dominio tuo generaliter addicantur, impetrare te non posse. PP. 14. calend. Decemb. ALEX. AVG. 3. & DIONE COSS. 230.

2. Imp. GORDIANVS A. Justæ.

SI creditor pignus jure dominii a nostra Serenitate possidere petiit, & post formam Rescripti alio anno usuras a vobis acceperit, a beneficio impetrato recessisse videtur. PP. prid. Decemb. PIO & PONTIANO COSS. 239.

3. Imp. IVSTINIANVS A. Demostheni P. P.

Vetustissimam observationem quæ nullatenus in ipsis rerum claruit documentis, penitus esse duximus amputandam, immo magis clarioribus remediis corrigendam. Igitur in pignoribus quæ jure dominii possidere aliquis cupiebat, proscriptio publica, & annus lutionis antiquitus introducti sunt: pignus autem publice proscriptum, neque vidimus, neque (nisi tantummodo ex librorum recitatione) audivimus. §. 1. Sancimus itaque, si quis rem creditori suo pignora verit, si quidem in pactione cautum est, quemadmodum debet pignus distrabi, siue in tempore, siue in aliis conventionibus, ea observari, de quibus inter creditorem & debitorem conventum est. Sin autem nulla pactio intercesserit, licentia dabitur fœneratori ex denuntiatione vel ex sententia judiciali, post biennium ex quo attestatio missa, vel sententia protolata est, numerandum, eam vendere. §. 2. Sin

vero nemo est qui comparare eam maluerit, & necessarium fiat creditori saltem sibi eam jure dominii possidere: in hujusmodi casibus (hanc) causam esse observandam censemus, ut siue præsens sit debitor, denunciatio ei scil. post biennium mittatur: siue absuerit, provinciale tribunal creditor petat, & judicem certiorare festinet, quatenus ille eum requisierit, certo tempore super hoc ab eo statuendo: ut fiat debitori manifestum per apparitionem judicis, quod a creditore petatum est: & certum tempus statuatur, intra quod si fuerit inventus debitor, debet is qui pecunias creditus accepit, debitum offerre, & pignus recuperare. §. 4. Sin autem nullatenus fuerit inventus, Judex certum tempus definiat, intra quod ei licentia dabitur sese manifestare, & offerre pecuniam, & pignus a pignoratione liberare. Sin autem tempore statuto, vel minime fuerit inventus, vel creditam pecuniam totam offerre noluerit: tunc creditor adeat culmen Principale, & precibus porrectis, jure dominii (a nostra Serenitate) habere eandem rem expetat, habeatque ex divino oraculo ea in suo dominio. † Et postquam hoc fuerit subsecutum, pietatis intuitu habeat debitor intra biennii tempus in suam rem humanum regressum, ex die sacri oraculi numerandum: & liceat ei creditori qui jam dominus factus est, offerre debitum cum usuris, & damnis vitio ejus creditori illatis: quorum quantitatem creditor debet suo juramento manifestare, & suum pignus recuperare. Sin autem biennium fuerit elapsum, plenissime habeat rem creditor, idemque dominus jam irrevocabilem factam. §. 4. Sed si quidem minus in pignore, plus in debito inveniatur: in hoc quod nescitur abundare, sit creditori omnis ratio integra. Sin autem ex utraque parte quantitas æqua inveniatur, sine omni dubitatione totam rem antea pignoratam retineat. Sin autem minus quidem in debito, amplius autem in pignore fiat: tunc in hoc, quod debitum excedit, omnia debitori jura integra lege nostra servabuntur: creditoribus quidem fœneratoris non suppositum, aliis autem debitoris creditoribus, vel ipsi debitori servatum. Et ne ex communione fiat aliqua difficultas, licentia dabitur creditori, seu domino, æstimationem superflui debitori, vel creditori debitoris cum competenti cautela in eum exponenda offerre. §. 5. Sin vero creditor postquam jure dominii hoc possideat, vendere hoc maluerit, liceat quidem ei hoc facere; si quid autem superfluum sit, debitori servare. Sin autem dubitatio exorta fuerit pro venditione, utpote viliori pretio facta: sacramenti religionem creditor præstare compellatur, quod nulla machinatione, vel circumscriptioe usus est: sed tanti vendiderit rem, quanti potuerit venire: & hoc tantummodo reddi debitori quod ex juramento superfluum fuerit visum. Sin autem ex jurejurando (etiam) minus habuisse creditor inveniatur, in residuum habeat integram actionem. §. 6. Æstimationem autem pignoris, donec apud creditorem eundemque dominum permaneat, siue amplioris siue minoris, quantum ad debitum quantitatis est, judicialis esse volumus discepcionis: ut quod Judex super hoc statuerit, hoc in æstimatione

matione pignoris obtineat. Dat. 15. cal. Aprilis, Constantinop. LAMPADIO, & ORESTE VV. CC. COSS. 530.

TIT. XXXV.

DE PACTIS PIGNORVM, ET DE LEGE COMMIS-
SORIA IN PIGNORIBVS RESCINDENDA.

1. Imp. ALEXANDER A. Victorino.

Qui pactus est, Nisi intra certum tempus pecuniam quam mutuam accepit, solveret, cessurum se creditoribus, hypothecæ venditionem non contraxit: sed id comprehendit, quod jure suo creditor in adipiscendo pignore habiturus erat. Communi itaque jure creditor hypothecam vendere debet. PP. Idib. Octob. ALEXANDRO A. COSS. 223.

2. Imp. DIOCLET. & MAXIM. AA. & CC. Dionysio.

Si fundi nomine quem vendideras, emptori ab alio mota proprietatis quæstione, alterum fundum pro ejus evictione pignoris hypothecæve titulo emptionis instrumentis ea lege dedisti, Ut quem secundo tradideras, si is quem vendideras, evictus non fuerit, obtineas: de hoc contra eum qui moverat quæstionem lata sententia: emptori parata securitate circa eum quem obligaveras restituendum: conventionis fidem impleri (si negotium integrum est) Præses jubebit. S. calend. Decemb. Sirmii, AA. COSS.

3. Imp. CONSTANTINVS A. ad populum.

Quoniam inter alias captiones præcipue commissoriæ (pignorum) legis crescit asperitas, placet infirmari eam, & in posterum omnem ejus memoriam aboleri. Si quis igitur tali contractu laborat, hac sanctione respiret, quæ cum præteritis præsentia quoque repellit, & futura prohibet. Creditores enim re amissa jubemus recuperare quod dederunt. Dat. 2. cal. Febr. Sardica, CONST. A. 7. & CONSTANTIO C. COSS. 326.

TIT. XXXVI.

DE EXCEPTIONIBVS SEV PRÆSCRIPTIONIBVS.

1. Imp. ANTONINVS A. Claudio.

Debitores quidem hereditarii unicuique heredum pro portione hereditaria, antiqua lege obligati sunt. Sed si eis heredibus omnem pecuniam exolvisti, quibus nomen patris tui testator in divisione adscripserat, doli mali exceptione adversus alios agentes tueri te potes. PP. 10. cal. Aug. DVOBVS & ASPRIS COSS. 213.

2. Idem A. Julio.

Pro portione tua, qua domum ad te pertinere dicis, si judicatum non est, actionem dirigere potes. Nam exceptio rei judicatæ ei demum obstat, vel successoribus ejus, inter quos cognitum super ea re & pronunciatum est. PP. 15. calend. Martii, ANTONINO A. & RALBINO COSS. 214.

3. Idem A. Vitali.

Adversus fratrem tuum quondam tutorem legitimum tutelæ judicio si expertus non es, proposita actione consiste: nec timueris exceptionem pacti, si in ea fraudem dolumque admisum probare potes: nam replicatio doli opposita bonæ fidei judicium facit, & commentum fraudis repellit.

4. Imp. ALEXANDER A. Juliano & aliis.

Cum nondam finitam sententia causam, sed dilatam allegetis, non est dubium, omnes integras defensiones (vobis) esse. PP. 2. Non. Octob. MAXIMO 2. & AELIANO COSS. 224.

5. Imp. DIOCLET. & MAXIM. AA. & CC. Basilio.

Licet Unde vi interdictum intra annum locum habeat, tamen exceptione perpetua succurri ei, qui per vim expulsus post retinuit possessionem, auctoritate juris manifestatur. 5. calend. Majis, Trallis, AA. COSS.

6. Idem AA. & CC. Helenæ.

Si pactum intercescit, in exceptione sine temporis præfinitione de dolo replicare potes. S. calend. Sept. Viminacii, AA. COSS.

7. Idem AA. & CC. Menandro.

Si ex majore debiti quantitate minor tibi soluta est, nec liberationem debitori tuo præstitisti: petere, quod non probatur redditum, contra exceptionem pacti replicatione tuam adjuvans intentionem, minime prohiberis. S. 2. cal. Mart. CC. COSS.

8. Idem AA. & CC. Aurelio.

Præscriptionem peremptoriam, quam ante contestari sufficit, omisam, priusquam sententia feratur, objicere quandoque licet. S. 15. calend. Novemb. CC. COSS.

9. Idem AA. & CC. Mutiano.

Si quidem intentionem actoris probatione deficere confidis, nulla tibi defensio necessaria est. Si vero de hac confitendo, exceptione te munitum asseveras, de hac tantum agi convenit. Nam si etiam de intentione dubitas: habita exceptionis contestatione, tunc demum, cum intentionem (suam) secundum asseverationem suam petitor probaverit, huic esse locum monstrari convenit. S. 3. Non. Nov. Burtadizi, CC. COSS.

10. Idem AA. & CC. Aquilinæ.

Non exceptionibus actores, quibus reis auxilium tribuitur certis ex causis, sed replicationibus suam intentionem, si quam habeant, muniant. S. cal. Dec. Nicomedia, CC. COSS.

11. Idem AA. & CC. Neroni.

Defensiones siue exceptiones ad intercessores extendi, quibus reus principalis integro manente statu munitus est, constat.

12. Imp. IULIANVS A. ad Julianum Comitem Orientis.

Si quis Advocatus inter exordia litis prætermisam dilatoriam præscriptionem postea voluerit exercere; & ab hujusmodi opitulatione submotus, nihilominus perseveret, atque præpostera defensioni insliterit: unius libræ auri condemnatione multetur. Dat. 7. Id. Mart. Antiochia, IULIANO A. 4. & SALLUSTIO COSS. 363.

13. Imp. HONOR. & THEOD. AA. Symmacho Proconsuli Africae.

Præscriptiones fori in principio (litis) a litigatoribus opponendas esse, legum decrevit auctoritas. Dat. 5. calend. Sept. Ravenna, HONORIO 10. & THEODOSIO 6. AA. COSS. 415.

TIT. XXXVII.

DE LITIGIOSIS.

1. Imp. SEVERVS & ANTONINVS AA. Paulinæ
Cum creditor pignus vendit, non potest videri
 litigiosæ rei emptio contrahi, etsi debitor in-
 terdicat, ne venditio perficiatur. PP. calend. Maji,
 APRO & MAXIMO COSS. 208.

In AVTHENT. de litigiosis. §. 1. coll. 8. tit. 3.
 al. 8. Novell. 112. cap. 1.

Litigiosa res est, de cujus dominio causa move-
 tur inter possessorem, & petito rem, judiciaria
 conventionem, vel precibus Principi oblati, & Judici
 insinuat, & per eum futuro reo cognatis.

2. Imp. CONSTANTIN. A. ad Provinciales.

Lite pendente actiones, quæ in iudicium dedu-
 ctæ sunt, vel res, pro quibus actor a reo de-
 tentis intendit, in conjunctam personam, vel ex-
 traneam donationibus, vel emptionibus, vel qui-
 buslibet aliis contractibus minime transferri ab
 eodem actore liceat: tanquam (si) nihil factum
 sit, lite nihilominus peragenda. Datum calend.
 Martii, BASSO, & ABLABIO COSS. 331.

3. Imp. GRATIAN. VALENT. & THEOD.
 AAA. Tatiano P. P.

Quicunque rem litigiosam, vel ambiguum chi-
 rographum, quodlibet denique mobile, vel
 immobile fisco nostro, vel potentiori, seu aliis
 personis in testamento sive codicillo legaverit, fi-
 deive commiserit aut per hereditatem reliquerit,
 nullam fisco noster, vel alia persona licentiam
 habeat iurgiorum, nec iudicium subeat: sed æsti-
 matio ejus litis ineatur, præstanda his, quibus
 actiones, vel res litigiosæ relictæ sunt. Eandem
 litem ipsi heredes peragant, suarum actionum pe-
 riculo ea, quæ litigiosa fuerant relictæ, vindican-
 tes. Quod & de chirographis placet, ut heredes
 relictorum fisco, vel aliis personis præsentem
 pecuniam numerent, & iudicio eos, quos obno-
 xios existimant, persequantur. Dat. 15. cal. Jul.
 Thessalonice. Item rursus Constant. 13. cal. Jan.
 GRATIANO 5. & THEODOSIO AA. COSS. 380.

4. Imp. IVSTIN. A. Joanni P. P.

Censumus, (ut) si quis lite pendente, vel actio-
 nes, vel res, quas possidet, ad alium quendam
 transtulerit, sive scientem, sive ignorantem, vitio
 litigiosi contractus subjacere: distinctione qua-
 dam inter contrahentes observanda, ut si quis
 sciens, vel ad venditiones, vel ad donationes, seu
 ad alios contractus accesserit, cognoscat se com-
 pellendum non tantum rem redhibere, sed etiam
 pretio ejus privari, non ut lucro cedat ei, qui rem
 alienavit, sed ut etiam alia tanta quantitas ab eo
 fisci iuribus inferatur. §. 1. Sin autem igno-
 rans rem litigiosam emerit, vel per aliam speciem
 contractus eam acceperit: tunc irrita rei aliena-
 tione facta, pretium cum alia tertia parte recipiat.
 Justum est etenim propter dolosam mentem, &
 absconditam machinationem, cum non emptori
 manifestaverit rem in iudicium deductam fuisse,
 (in) tertia parte pretii (sicut jam etiam disposui-
 mus) eum puniri: Tali videlicet pœna non so-
 lum in aliis contractibus, verum etiam in dona-
 tionibus porrigenda: ut vera æstimatione facta,
 cum pretii datio non est, rem ad alium transfe-

rens, multetur: omnibus iastrumentis, quæ supe-
 hoc conficiuntur, nullam vim obtinentibus: ex-
 ceptis videlicet hujus sanctionis dispositione hi,
 qui vel dotis nomine, vel ante nuptias donationis,
 vel transactionis, aut divisionis rerum heredita-
 rum factæ, vel per legati, vel per fideicommissi
 causam tales res, vel actiones dederint, vel accepe-
 rint. Dat. 15. cal. Nov. Constantin. post consulatum
 LAMPADII, & ORESTIS VV. CC. ann. secundo, 532.

In AVTHENT. de litigiosis. §. & hoc autem præ-
 sent. col. 6. tit. 13. al. 7. Nov. 112. cap. 1.

Nunc si heres in lite victor extiterit, rem ipsam,
 cujus dominus esse apparet, legatario præstet:
 qui nihil consequitur, si victus fuerit heres, cum
 litis eventus ei videatur velictus. Igitur liti adesse
 potest, ne colludatur.

TIT. XXXVIII.

DE CONTRAHENDA ET COMMITTENDA
 STIPVLATIONE.

1. Imp. SEVERVS & ANTONINVS AA. Secundo.

Licet epistolæ, quam libello inseruisti, additum
 non sit, stipulatum esse eum, cui cavebatur
 tamen si res inter præsentem gesta est: creden-
 dum est præcedentem stipulationem vocem spon-
 dentis subsecutum esse. Accepta 17. calend. Maji,
 SEVERO 3. & VICTORINO COSS. 201.

2. Idem AA. Petronio.

Si filix tuæ, quam in potestate habebas, pecu-
 niam dari stipulatus es: paratam obligationem
 exercere non prohiberis. PP. Non. Nov. FAVSTI-
 NO, & RVFINO COSS. 211.

3. Imp. ANTONINVS A. Hadriano.

Si cum pecuniam tuam crederes accommodata
 nomine Juliani, stipulatio in personam ejus ab-
 sentis directæ est, cum nihil sit actum ea verborum
 conceptione, intelligis superfluisse tibi rei contra-
 ctæ obligationem: ac propterea si pecuniam a
 debitore Julianus exegerit, eamque solutionem ra-
 tam habuisti: habes adversus eum negotiorum
 gestorum actionem. PP. 6. cal. Mart. PRÆSENTE,
 & EXTRICATO COSS. 218.

4. Imp. ALEXANDER A. Sabinæ.

Secundum responsum Domitii Ulpiani Præfetti
 annonæ Jurisconsulti amici mei, ea, quæ stipu-
 lata est, cum moreretur, partem dimidiam dotis,
 cui vellet relinquere: reddi sibi, cum moreretur,
 eam partem dotis stipulata videtur. PP. 2. cal.
 April. ALEXAND. A. CONS. 213.

5. Imp. DIOCLET. & MAXIM. AA. & CC. Isidoræ.

Nuda pollicitatione, secundum ea, quæ sæpe
 constituta sunt, ad præstanda ea, quæ promi-
 serat, urgeri quenkum non semper jura permit-
 tunt. Verum quoniam præterea si contra pactum
 fecerit, quanti ea res est, dari tibi stipulanti adver-
 sarium tuum promississe proponas: hujusmodi
 etiam obligationis post motam litem extitisse con-
 ditionem, & ejus summæ, quæ in hac quoque sti-
 pulatione continetur, petitioni locum factum esse
 convenit. S. 5. cal. Dec. AA. COSS.

6. Idem AA. & CC. Erotio.

Scire debuisti, quæ sub transactionem dari placita
 sunt, certi vel incerti stipulatione subsecuta
 peti posse. S. 16. cal. Jan. Sirmii, AA. COSS.

7. Idem

7. Idem AA. & CC. Antonio.

Nequē tutoris, neque curatoris absentia quicquam stipulationi nocet: cum & scēminam minorem vigintiquinque annis absente curatore stipulari posse, non ambigatur. S. 16. cal. Febr. CC. COSS.

8. Idem AA. & CC. Posidonio.

Non moriturum præstari servum, impossibilis promissio est. Post mortem autem ejus stipulatus, recte solutionem postulat. S. 12. calend. Mart. CC. COSS.

9. Idem AA. & CC. Capitonī.

Si quidem Zenoni stipulanti mortis, vel cruciatus corporis territus timore spondidisti: adversus experientem exceptione proposita defendi potes. † Sin vero nihil tale probetur, accusationis institutæ, vel futuræ prætextu: non ob turpem, sed probabilem causam habita stipulatione, promissio non infirmatur. † Sin autem ob non instituendam accusationem criminis pecunia promissa sit, cum de hujusmodi causis pacisci non liceat, petitio denegatur. S. 5. Id. Octobr. *Var. nariæ*, CC. COSS.

10. Imp. LEO A. Erythrio P. P.

Omnes stipulationes, etiam si non solennibus, vel directis, sed quibuscunque verbis consensu contrahentium compositæ sunt, vel legibus cognitæ, suam habeant firmitatem. Dat. calend. Januar. *Constantinopol.* MARTIANO & ZENONE COSS. 469.

11. Imp. IUSTINIANVS A. Mennæ P. P.

Scrupulosam (veterum) inquisitionem utrum post mortem, an cum moreretur, vel pridie quam moreretur, stipulatus sit aliquis, vel in testamento legati, vel fideicommissi nomine aliquid dereliquerit, penitus amputantes; omnia quæ vel quocunque contractu, vel stipulati, vel pacti sunt contrahentes, vel testator in suo testamento disposuerit, etiam si post mortem, vel pridie quam moreretur, scripta esse noscuntur; nihilominus pro tunc contractus, vel testamenti valere. Dat. 3. Id. Decemb. *Constantinop.* D. N. IUSTINIANO A. PP. 2. CONS. 528.

12. Idem A. Mennæ P. P.

Magnam legum veterum obscuritatem, quæ protrahendarum litium magnam occasionem usque adhuc præbebat, amputantes, sancimus; ut si quis certo tempore facturum se aliquid, vel datum stipuletur, vel quæ stipulator voluit, promiserit, & adjecerit, quod si statuto tempore minime hæc perfecta fuerint, certam pœnam dabit; sciat minime se posse debitor ad evitandam pœnam adjicere, quod nullus eum admonuit: sed etiam citra ullam admonitionem eidem pœnæ pro stipulationis tenore fiat obnoxius: cum ea, quæ promisit, ipse in memoria sua servare, non ab aliis sibi manifestari debeat poscere. Dat. 9. Id. April. *Constantinop.* DECIO V. C. CONS. 529.

13. Idem A. Juliano P. P.

Veteris juris altercationes decidentes, generaliter sancimus omnem stipulationem, sive in dando, sive in faciendo, sive mixta ex dando & faciendo inveniat, & ad heredes & contra heredes transmitti, sive specialis heredum fiat mentio, sive

non. Cur enim quod in principalibus personis justum est, non ad heredes & adversus eos transmittatur? Et sic existimentur hujusmodi stipulationes, quasi tantummodo in dando fuerint conceptæ, cum nihilominus, & heredes factum possint adimplere: illa subtili, & supervacua scrupulositate explosa, per quam putabant non esse possibile factum ab alio compleri, quod alii positum est. Et quare, cum pene similis omnium hominum natura est, non etiam facta omnes, vel plus, vel paulo minus adimplere possint: ne ex hujusmodi subtilitate cadant hominum voluntates. Dat. cal. Aug. *Constantinop.* LAMPADIO, & ORESTE VV. CC. COSS. 530.

14. Idem A. Joanni P. P.

Optimam quæstionem, & frequenter in judiciis versatam, satis humanum est saltem in præsentī dirimere, ne diutius nostram Rempublicam molestare concedatur. In multis etenim contractibus, maxime in scēneratitiis cautionibus, solitum est adscribi, stipulationes per certos servos celebrari: sed quidam indevotione renti, ex hoc materiam altercationis acceperunt: & alii quidem non esse servum adhibitum contendebant: alii vero non ejus servum esse, ad quem pertinere scriptura protestabatur. Et si non per servum, sed inter præsentēs celebratam (esse) rem fuerat scriptum, & hoc iterum dubitabatur, debere ostendi partes esse præsentēs. Cum itaque satis utile est in contractibus, & servos adhiberi, & præsentēs esse personas adscribi, forte propter personas dignitate excelsas, vel mulieres (quas naturalis pudor non omnibus perperam sese manifestare concedit) sancimus tales scripturas omnifariam esse credendas: & sive adscriptus fuerit servus: & ad quandam personam dicitur pertinere, credi omnimodo, & servum adfuisse, & fecisse stipulationem, & eam esse scripto domino acquisitam: & non dubitari, si servus ipse præsto fuerit, vel ejus dominus, pro quo scriptus est, fecisse stipulationem. Et si inter præsentēs partes res acta esse dicitur, & hoc esse credendum: si tamen in eadem civitate utraque persona in eo die commanet, in quo hujusmodi instrumentum conscriptum est: nisi is, qui dicit sese, vel adversarium abfuisse, liquidis, ac manifestissimis probationibus, & melius quidem si per scripturam, vel saltem per testes undique idoneos, & omni exceptione majores ostenderit, sese, vel adversarium suum eo die civitate abfuisse: sed hujusmodi scripturas propter utilitatem contrahentium esse credendas. Datum cal. Nov. post consulatum LAMPADII, & ORESTIS VV. CC. 531.

15. Idem A. Joanni P. P.

Si quis sponderit insulam, cum moriebatur, ædificare stipulatori, impossibilis veteribus videbatur hujusmodi stipulatio: sed nobis sensum contrahentium discutientibus, verisimile esse videtur hoc inter eos actum, ut incipiat quidem contra morientem obligatio, immineat autem heredibus ejus, donec ad effectum perducatur. Nemo enim ita stultus invenitur, ut tali animo faceret stipulationem, ut putaret posse tantum ædificium in uno momento horæ extollere: vel eum,

qui moritur, talem habere sensum, quod ipse sufficeret ad hujus operis completionem. §. 1. Sancimus itaque si quid tale evenierit, heredes ejus teneri, ut factum quod mortis tempore facere promisit, hoc heredes ejus adimpleant, quasi speciali heredis mentione habita, licet hoc minime fuerit expressum. Quemadmodum enim si in dando concepta fuerit stipulatio, & contra heredes transmittebatur: ita & si in faciendo est, licet in mortis tempore colligatur, attamen ad similitudinem in dando conceptæ stipulationis, & heredes obligari: ut non discrepet factum a datione, sed sit lex nostra per omnia sibi consentanea. Quod & in legatis simili modo relictis observari censemus. Dat. 15. cal. Novemb. *Constantinopoli* post consulatum LAMPADII & ORESTIS VV. CC. anno secundo, 532.

TIT. XXXIX.

DE INVILIBVS STIPVLATIONIBVS.

1. Imp. ANTONINVS A. Paulino.

EX stipulatione, in qua impubes sine tutore auctore spondidisti, non es obligatus. PP. cal. Jul. *Roma*, LÆTO 2. & CEREALIS COSS. 216.

2. Imp. ALEXANDER A. Menophilo.

Libera matrimonia esse antiquitus placuit: id eoque pacta, ne liceret divertere, non valere; & stipulationes, quibus pœnæ irrogentur ei, qui (quæve) divortium fecisset, ratas non haberi constat. PP. 3. Non. Februar. MAXIMO 2. & ÆLIANO COSS. 224.

3. Imp. DIOCLET. & MAXIM. AA. & CC. Isidoræ.

UT inter absentes verborum obligatio contrahi non potest: ita alteri, cujus juri subiectus non est, aliquid dari, vel restitui (nisi sua interfit) nemo stipulari potest. Cum igitur defuncta in matrimonio filia tua, superstitis filii nomine partem dimidiam dotis a marito detineri, alteram vero partem nepoti tuo, vel si is in rebus humanis non esset, Juliano restitui per pactum convenisse proponas: præventoque morte nepote, etiam stipulationem ad Julianum factam, ob absentiam ejus non valuisse significas: ac propterea ex persona, ac stipulatione tua, qua restitui cuncta juxta pactorum tenorem provideras, reddi tibi desideres; super stipulata tuo adi Præsidentem provinciae: ut examinatis partium allegationibus, quanti constiterit interesse tua juxta placiti fidem dotis portio sem Juliano fuisse restitutam, ob incertæ actionis effectum concludat condemnationem taxatæ quantitatis. PP. Idib. Decemb. iplis 4. & 3. AA. COSS. 290.

4. Idem AA. & CC. Domina.

EX eo instrumento nullam vos habere actionem (in quo) contra bonos mores de successione futura interposita fuit stipulatio, manifestum est: cum omnia, quæ contra bonos mores, vel in pactum, vel in stipulationem deducuntur, nullius momenti sint. PP. 3. cal. Maji, AA. COSS.

5. Idem AA. & CC. Aquilina.

Dolo vel metu adhibito, actio quidem nascitur si subdita stipulatio sit: per doli mali tamen vel metus exceptionem summoverti petitio debet. S. 13. cal. Octobr. AA. COSS.

6. Idem AA. & CC. Septimio.

SI avis vestra sibi & Eustolio, quam mutuum dederat pecuniam, dari fuerat stipulata: nihil ei cujus subiecta juri non fuerit, querere potuit. Sane, si ipse, quod ei solvi placuerat, in stipulationem solo nomine deduxerit, obligationem in ejus etiam personam constituisse, non ambigitur. S. 5. calend. Octobr. CC. COSS.

TIT. XL.

DE DVOBVS REI STIPVLANDI, ET PROMITTENDI.

1. Imp. DIOCLET. & MAXIM. AA. Paulinz.

SI duo pluresve rei cujusdam traditione conventionem in solidum inierint, cuicumque eorum, quamdiu res in eadem causa permanserit, si casus obtulerit, actio in solidum competit. PP. 3. Non. Dec. MAXIMO 2. & AQUILINO COSS. 286.

2. Idem AA. Diogeni.

Creditor prohiberi non potest exigere debitum, cum sint duo rei promittendi ejusdem pecuniæ a quo velit, & ideo si probaveris te conventum in solidum exsoluisse, Rector provinciae juvare te adversus eum quo communiter mutuum pecuniam accepisti, non cunctabitur. S. 5. calend. Mart. DIOCLETIANO 3. & MAXIMIANO AA. COSS. In AUTHENT. de duobus reis. in princ & §. seq. coll. 7. tit. 13. al. 9. Nov. 99. cap. 1.

Hoc ita, si pactum fuerit speciale, unumquemque teneri in solidum: & si alter inops sit in solidum, vel in partem, ut id saltem ab altero petatur, vel si absens sit. Cum enim ambo adsunt, per Judicem producuntur, negotiumque communiter examinatur, & sententia communiter infertur. Quod sit per administratorem, si judex sit delegatus. Sin autem non convenerint specialiter, ex æquo sustinebunt onus. Sed & si convenerint, ut uterque eorum sit obligatus: si ambo presentes sint, & idonei, simul cogendi sunt ad solutionem.

3. Idem AA. & CC. Fabiano.

EXprimere debueras tuis precibus, utrumne in partem, an in solidum singuli vos obligaveritis, ac duo rei promittendi extiteritis: cum si quidem ab initio unusquisque pro parte sit obligatus, egredi contractus fidem non possit. Si vero in solidum, electio rescripto adimi non debeat. S. Id. April. Byzantii, AA. COSS.

4. Idem AA. & CC. Andronico.

Propter mutuum uni datam pecuniam aliis reis promittendi factis, ob non numeratam sibi pecuniam obligationem remitti desiderio postulantium, jura refragantur. S. 5. Idus Februar. Sirmii, CC. COSS.

5. Imp. IVSTINIANVS A. Joanni P. P.

Cum quidam rei stipulandi certos habebant reos promittendi, vel unus forte creditor duos, vel plures debitores habebat, vel e contrario multi creditores unum debitorem, & alii ex reis promittendi ad certos creditores debitorem, & alii ex rei promittendi ad certos creditores debitum agnoverunt, vel per solutionem, vel per alios modos quos in anterioribus sanctionibus interruptionis invenimus positos: & nos ampliavimus, vel forte ad unum creditorem quidam ex debitoribus devotionem

nem suam ostenderunt, vel cum plures essent creditores, debitor qui solus existeret, ad unum ex his, vel quosdam debitum agnovit: & querebatur, si eis vel ei daretur licentia adversus alios indevolutionem suam exercere, & quasi tempore emenso exactionem recusare, vel quibusdam ex debitoribus deberent agnoscentibus, vel in iudicio pulsatis, deberent & alii ab omni contradictione repelli: nobis pietate suggerente videtur esse humanum, semel in quo eodemque contractu qualicunque interruptione, vel agnitione adhibita, omnes simul compelli ad persolvendum debitum, si plures sint rei, si unus: si plures sint creditores, si non amplius quam unus: sancimusque in omnibus casibus quos noster sermo complexus est, aliorum devotionem vel agnitionem, vel ex libello admonitionem aliis debitoribus præjudicare, & aliis prodesse creditoribus. Sit itaque generalis devotio, & nemini liceat alienam indevolutionem sequi, cum ex una stirpe unoquoque fonte unus efflexit contractus, vel debiti causa ex eadem actione apparuit. Dat. calend. Sept. Constantinopoli post consulatum LAMPADII, & ORESTIS VV. CC. 531.

TIT. XLI.

DE FIDEIUSSORIBVS, ET MANDATORIBVS.

1. Imp. SEVERVS & ANTONINVS AA. Lyſiæ.

SI Lyſias adeptæ parte bonorum exultare iustus est, non nisi pro parte, quam retinuit, creditoribus obligatus est. Verum qui pro eo fidem suam adstrinxerunt, jure pristino conveniri possunt. PP. Id. Octob. SEVERO A. 3. & VICTORINO COSS.

2. Idem AA. Plotio.

Creditori qui pro eodem debito, & pignora, & fideiussorem accepit, licet, si malit, fideiussorem convenire in eam pecuniam, in qua se obligaverit, quod cum facit, debet jus pignorum in eum transferre. Sed cum in alia quoque causa eadem pignora vel hypothecas habet obligatas, non prius compellendus est transferre pignora, quam omne debitum exolvatur. Dat. 5. cal. Februar. APRO 2. & MAXIMO COSS. 208.

3. Idem AA. Maximo.

Non recte procuratores nostri, si allegationi tuæ fides adesset, audire te noluerunt ex bonis fideiussoris, quæ ad fiscum pervenerunt, pecuniam repetentem, sed reum principalem convenire jussunt: cum electionis potestas permittatur creditori. Sed cum duos fideiussores accepisse te proponas: si alter idoneus est, intelligis te divisa quantitate partem competentem e Procuratore (nostro) petere debere, & adversus alium fideiussorem (ejus) experiri. Nam licet significes adjectum esse in obligatione, ut singuli in solidum tenerentur: tamen nihil hæc res mutat conditionem juris & constitutionem. Nam & cum hoc non adjiciatur, singuli tamen in solidum tenentur: sed ubi sunt omnes idonei, in portionem obligatio dividitur. PP. 17. cal. Sept. ANTONINO A. 3. & GETA 3. COSS. 209.

In AVTHENT. de fidejuss. & mandat. §. si quis igitur. & §. non solum col. 1. tit. 4.

Novell. 4. cap. 1.

Presente tamen utroque non permittitur intercessorem conveniri, prius quam reus inventus

est minus idoneus, si in totum, si in partem. Absente autem reo, presens intercessor jure quidem convenitur: Ipsi tamen desiderante iudex definit tempus, intra quod deducat reum primo conveniendum, ipso in subsidium reservando. Nam transacto tempore compellitur intercessor satisfacere, cessis sibi a creditore actionibus absque distinctione contractus siue intercessionis.

4. Imp. ANTONINVS A. Rufæ.

Novatione legitime perfecta debiti in alium translati, prioris contractus fideiussores, vel mandatores liberatores esse non ambigunt: si modo in sequenti se non obligaverunt. PP. 15. cal. Octob. ANTONINO A. 4. & BALBINO COSS. 214.

5. Idem A. Potamoni.

Iure nostro est, potestas creditori, relicto reo, eligendi fideiussores, nisi inter contrahentes aliud placitum doceatur. PP. 6. Non. Maji. MESSALA, & SABINO COSS. 215.

6. Idem A. Pollæ.

Si pater tuus pro Cornelio, cum pecuniam mutuam acciperet, se non obligavit, frustra ex eo quod tabulas obligationis, ut testis signavit, conveniris. PP. 11. calend. Jul. MESSALA & SABINO COSS. 225.

7. Idem A. Eroti.

Si creditor conditioni mandato adscriptæ, cum pecuniam mutuam daret, in accipiendis hypothecis non paruit: frustra te iudicio mandati convenit, quando non aliter te obligasse intelligaris, quam si pignoribus contraheretur obligatio. PP. cal. Jul. LÆTO 2. & CEREALE COSS. 216.

8. Imp. ALEXANDER A. Longo.

Filiusfamilias, qui pro patre, quamvis in venditione fundi, fideiussit, tenetur. PP. 2. Idus Octobr. MAXIMO 2. & ÆLIANO COSS. 224.

9. Idem A. Aristocrati.

Etiam de jure obligationis pignorum actum fuerit, fideiussoribus liberatio non contingit. PP. 5. calend. Decembr. MAXIM. 2. & ÆLIANO COSS. 224.

10. Idem A. Vitali.

Fideiussor, seu mandator, si in usuras quoque obligatus est, justam causam recusandi easolvere non habet. §. 1. Ut autem is, qui cum altero fideiussit, non solus conveniatur, sed dividetur actio inter eos, qui solvendo sunt: ante condemnationem ex ordine postulari solet. PP. *

11. Idem A. Salustio.

Cum alter ex fideiussoribus in solidum debito satisfaciatur, actio ei adversus eum, qui una fideiussit, non competit. Potuisti sane, cum fisco solveres, desiderare, ut jus pignoris, quod fisco habuit, in te transferretur: & si hoc ita factum est, cessis actionibus uti poteris. Quod & in privatis debitis observandum est. PP. 7. calend. Novembr. ALEXANDRO A. 3. & DIONE COSS. 230.

12. Idem A. Theodoro.

Blanditus tibi est, qui non teneri te persuasit, quod cum pro alio intervenires, ὅτι ἐν δέλεις ποίησω, dixisti: cum & his verbis obligationem verborum (posse) contrahi, pridem receptum est. PP. 6. calend. Septembr. AGRICOLA, & CLEMENTE COSS. 231.

13. Pars ex epistola GORDIANI A. ad Auxium.
Si Barbatorem latronem Lyfianias Decurio inventurum se spondidisset: aut exhibere compellendum est, aut transmittendus ad Præfectum prætorio, vel ad Præsidem provinciæ.

14. Idem A. Salvo.

Mandati actio personalis est, quæ si nomine fidejussoris, vel adversus debitorem, seu heredes ejus competit: Præses provinciæ, quæ deberi competerit, reddi jubebit. Pignora etenim, quæ reo stipulanti nexa fuerunt, ita demum ad vos transeunt, si facta nominis redemptione solutio celebrata est, vobisque mandata sunt actiones. Quod si factum est: ea quoque vobis persequentibus adversus (pignorum) possessores, extraordinariam jurisdictionem idem vir Clarissimus impertietur. PP. 3. Non. Julii, GORDIANO A. & AVIOLA COSS. 240.

15. Idem A. Claudiano.

Si indebitam pecuniam quasi ex causa fidejussionis obstrictus in cautionem per errorem deduxisti, tam doli mali exceptione uti, quam condicere, ut obligatio tibi accepto feratur, potes. Non est autem dubium, fidejussorem rei promittendi, bonis ad fiscum devolutis, si idem fiscus ob debitum restituendum fuerit conventus, & solverit, liberari. PP. 5. calend. Dec. GORDIANO A.

16. Idem A. Maximo.

Liberum fuit, antequam lis adversus omnes fidejussores contestaretur, unum eorum eligere creditori, si modo cæteros minus idoneos existimaret. At nunc post litis contestationem, petitionem divisam redintegrari, juris ratio non patitur. PP. 2. Id. Jun. GORDIANO A. 2. & POMPEIANO COSS. 242.

17. Idem A. Braside.

Omissis quoque pignoribus fidejussorem a creditoribus utiliter conveniri, nisi in id tantum, quod ex his rebus non poterit acceptus sit: explorati juris est. PP. 6. Id. Mart. ATTICO, & PRÆTEXTATO COSS. 243.

18. Imp. PHILIPPVS A. Smyrnæ.

Si (ut proponis) fundum ob debitum obligatum non iusto pretio vendidisti: residuam quantitatem, quam ex pretio ejusdem servare potuisses, refundi tibi a fidejussore, non jure poscis. PP. 5. cal. Aug. PEREGRINO, & ÆMILIANO COSS. 245.

19. Imp. DIOCLETIANVS & MAXIMIANVS AA. & CC. Sabino.

Si alienam reo principaliter constitutio obligationem suscepisti, vel fidejussorio, sive mandatorio, vel quocunque alio nomine pro debitore intercessisti, non posse creditorem urgeri, eum, qui mutuum accepit pecuniam, (magis) quam te convenire, scire debueras: cum si hoc in initio contractus specialiter non placuit, habeat liberam electionem. S. 2. calend. Maji, AA. COSS.

20. Idem AA. & CC. Aureliano.

Sententia bonorum omnium ademptionem continente, rei damnati principalis intercessores eligendi creditori potestas non adimitur.

21. Idem AA. & CC. Juliano.

Sicut eligendi fidejussor creditor habet potestatem, ita intercessorem postulantem cedi sibi hypothecæ, sive pignoris obligata jure, non prius

ad solutionem (nisi mandata super hac re fuerint persecutio) convenit urgeri. S. 11. calend. Nov. AA. COSS.

22. Idem AA. & CC. Hermiano.

Si ultra hoc, quod accepit ea, pro qua te mandatorio nomine intercessisse commemoras, datum te scripsisti: Præses provinciæ ex hoc, quod ultra mandatum tuum numeratum est, a te nihil exigere patietur. S. 12. cal. Maji, CC. COSS.

23. Idem AA. & CC. Antipatro.

Reos principales, vel mandatores simpliciter acceptos eligere, vel pro parte convenire, vel satis non faciente, contra quem egeras primo, (illum) ad alium reverti (cum nullus de his electione liberetur) licet. S. Non. Dec. NICOMEDIE, CC. COSS.

24. Idem AA. & CC. Pergamio.

Fidejussoris quidem heres exemplo rei principalis tenetur. Sed si idem utrisque succedat, intercessionis obligatione finita, velut principalis tantum debitoris heres conveniri potest. S. 11. cal. Januar. CC. COSS.

25. Idem AA. & CC. Philippo.

Pignoribus datis a reo principali distractis, nec post longi temporis intervallum residuum a fidejussore creditor petere prohibetur. S. 6. calend. Januar. CC. COSS.

26. Imp. IUSTINIANVS A. Juliano P. P.

Sancimus, si quis pro alio sponderit, *quantum eum intra certum tempus tradat, vel certam quantitatem pecuniarum pro eo inferat: & tempore statuto jam effluente, non poterit eum representare, non (statim) pecunias pro eo stipulatas inferre, sed competere quidem post temporis lapsum omnimodo pœnalem actionem: non autem statim summam pro quo fidejussor admissus est, profligari. Sed si quidem usque ad sex mensium spatium, tempus statutum sit, aliud tamen ei indulgeri (sancimus,) intra quod si possit personam exhibere, & eam tradere, pœna sit liberatus. Sin autem amplius, quam sex mensium tempus ab initio constitutum est: tunc quantacunque temporis curricula data sunt, tamen post lapsum eorum semestres tantum habere eum inducias, intra quas sit ei licentia personam, & non pecunias reddere. Sin autem, & secunda adjectio temporis excedat; tunc omnimodo pœnam pecuniarum persolvat. Sed si quidem post statutum ab initio tempus completum maluerit eum pro quo convenitur, defendere: licere ei hoc facere: nisi pacti tenor ad hoc reclamaverit, si forsitan sine defensione facienda pro eo fidejussit. Sed si defensionem subjecit, eam usque ad finem implere: nulla ei licentia concedenda in medio personam tradere, & pecuniarum dationem effugere. Sin autem, & secundum tempus effuxerit, nullo modo ei licentia concedatur, nec ad defensionis venire præsidium; sed omnimodo pœnam conferat, nisi intra primum tempus, quod statutum est, reus principalis ab hac luce (fuerit) subtractus: tunc enim penitus ab ex actione pœnz liberum eum custodiri oportet. Quod si secundo tempore instante mortuus fuerit, nihilominus pœna jam commissa a fidejussore exigatur: omnibus, quæ in fidejussoribus,*

ores, quando tali poenæ fuerint illigati, statui-
nus, & in heredes pro utilitate eorum obtinen-
tibus. Dat. 6. calend. April. *Constantinop.* LAM-
PADIO, & ORESTE VV. CC. COSS. 530.

27. Idem A. Joanni P. P.

Si fidejussor nullam quidem cautionem faciat,
ostendens se fidejussorem extitisse, presentibus
autem tabulariis hoc confessus est, *Quod in fide
sua eum suscepit*: dubitatur a Palæstina advoca-
tione, Utrumne post duos menses liberetur, quasi
sine scriptis fidejussione facta, secundum genera-
lia edicta sublimissimæ Prætorianæ sedis: an, ut-
pote scriptura interveniente, teneatur. Et divi-
sio alia introducebatur, si idem juris esse debeat
tam in publicis causis, quam in privatis. † San-
cimus itaque, nisi confessio literis exposita fuerit
a fidejussoribus ex repræsentatione personarum, li-
cet attestatio super hoc processerit, attamen (ad-
huc) sine scriptis esse fidejussorem, videlicet in
causis privatis existimari: & duobus mensibus ef-
fluentibus ab hujusmodi nexu fidejussores liberari:
nisi in tempus certum data est fidejussio. Tunc
enim in tantum eam extendi, in quantum etiam
attestato fuerit expressa. Sin autem in publica
causa (necessitas interveniat,) tunc omnimodo at-
testationem pro scriptura haberi. Multis etenim
privilegiis propter publicas necessitates publico
juri præstitis, non abs re est, & nos hujusmodi
prærogativam ei condonare. Dat. 12. cal. Mart.
Constant. post consulatum LAMPADII, & ORESTIS
VV. CC. 531.

28. Idem A. Joanni P. P.

Generaliter sancimus, quemadmodum in man-
datoribus statutum est, ut contestatione con-
tra unum ex his facta, alter non liberetur: ita &
in fidejussoribus observari. † Invenimus etenim,
& in fidejussorum cautionibus plerumque ex pacto
hujusmodi causæ esse prospectum: & ideo gene-
rali lege sancimus, nullo modo electione unius
ex fidejussoribus, vel ipsius rei alterum liberari:
vel ipsum reum fidejussoribus, vel uno ex his ele-
cto, liberationem mereri, nisi satisfiat creditori:
sed manere jus integrum, donec in solidum ei
pecuniæ persolvantur, vel alio modo satis ei
fiat. † Itemque in duobus reis promittendi
constituimus, ex unius rei electione præjudi-
cium creditori adversus alium fieri non conceden-
tes: sed remanere & ipsi creditori actiones inte-
gras, & personales, & hypothecarias, donec per
omnia ei satisfiat. Si enim pactis conventis hoc
fieri conceditur, & in usu quotidiano semper hoc
versari aspicimus, quare non ipsa legis auctorita-
te hoc permittatur, ut nec simplicitas suscipien-
tium contractus ex quacunque causa possit jus cre-
ditoris mutilare? Dat. 15. cal. Nov. *Constantinop.*
post consulatum LAMPADII, & ORESTIS VV.
CC. 531.

Lex 29.

Si quis fidejusserit in usuras, non in biennium
tantum, sed in tantum temporis in quantum
cavit, tenetur. Quanto igitur voluerit tempore
fidejussor, in usuris se obliget, modo nec supra du-
plum teneatur.

TIT. XLII.

DE NOVATIONIBVS, ET DELE-
GATIONIBVS.

1. Imp. ALEXANDER A. Timotheo.

Delegatio debiti, nisi consentiente, & stipulan-
te promittente debitore, jure perfici non
potest. Nominis autem venditio, & ignorante,
vel invito eo adversus quem actiones mandantur,
contrahi solet. PP. 5. Id. Febr. MAXIM. 2. &
ÆLIANO COSS. 224.

2. Imp. GORDIANVS A. Firmino.

EX contractu pecuniæ creditæ actio inefficax
dirigitur, si delegatione personæ rite facta, ju-
re novationis vetustior contractus evanuit. PP.
cal. Sept. PIO, & PONTIANO COSS. 239.

3. Idem A. Mutiano.

Si delegatio non est interposita debitoris tui, ac
propterea actionis apud te remanserunt, quam-
vis creditori tuo adversus eum solutionis causa
mandaveris actiones, tamen antequam lis conte-
stetur, vel aliquid ex debito accipiat, vel debito-
ri tuo denunciaverit, exigere a debitore tuo de-
bitam quantitatem non vetaris, & eo modo tui
creditoris exactionem contra eum inhibere. Quod
si delegatione facta jure novationis tu liberatus es,
frustra vereris, ne eo, quod quasi a cliente suo
non faciat exactionem, ad te periculum redundet:
cum per verborum obligationem voluntate nova-
tionis interposita, a debito liberatus sis. PP. 5.
Id. Jun. GORDIANO A. & AVIOLA COSS. 240.

4. Idem A. Stratonico.

Non abstulit tibi procurator tuus actionem, si
cum ei mandasses exactionem pecuniæ, quam
hi tibi debebant contra quos supplicas, parte ac-
cepta, de reliquo eos liberavit: cum neque con-
tra voluntatem tuam novationem facere, neque
in eo, quod non solvebatur, eos liberare porue-
rit. PP. Id. Nov. GORD. & AVIOLA COSS. 240.

5. Imp. DIOCLET. & MAXIM. AA. & CC.

Septimæ.

Si pater tuus, cui te successisse proponis, credi-
tori pro Alexandro suscepto nomine certam
pecuniam stipulanti spondit, licet per impro-
bitatem Alexander ei satis non fecit, tamen sum-
mæ promissæ nimis improbe solutio negatur. S.
2. Id. April. *Sirmii*, CC. COSS.

6. Idem AA. & CC. Dertipato.

Nec creditoris creditori quisdam invitus delega-
ri potest. S. 12. cal. Nov. *Dorostoli*, CC. COSS.

7. Idem AA. & CC. Zoilo.

Si solvere tibi pecuniam delegatus Eucarpus da-
re spondit: vel debitum constituit, suo no-
mine conveniri potest: alioqui adversus eum ex-
periri pro chirographario debitore tuo frustra co-
naris. S. 7. cal. Jan. CC. COSS.

8. Imp. IUSTINIANVS A. ad Senatum

Novationum nocentia corrigentes volumina, &
veteris juris ambiguitates reserantes, sanci-
mus: Si quis vel aliam personam adhibuerit, vel
mutaverit, vel pignus acceperit, vel quantitatem
augendam, vel minuendam esse crediderit, vel
conditionem, seu tempus addiderit, vel detraxe-
rit, vel cautionem minorem acceperit, vel ali-
quid fecerit, ex quo veteris juris conditores intro-
duce-

ducebant novationes: nihil penitus prioris cautelæ innovari, sed anteriora stare, & posteriora incrementum illis accedere: nisi ipsi specialiter remiserint quidem priorem obligationem, & hoc expresserint, *Quod secundam magis pro anterioribus elegerit*: Et generaliter definimus, voluntate solum esse, non lege novandum: & si non verbis exprimat, ut sine novatione (quod solito vocabulo *ἀνευ novationis*, Græci dicunt) causa procedat, hoc enim naturalibus inesse rebus volumus, & non verbis extrinsecus supervenire. Dat. ii. cal. August. Constantinop. LAMPADIO, & ORESTE, VV. CC. COSS. 530.

TIT. XLIII.

DE SOLUTIONIBVS, ET LIBERATIONIBVS.

1. Imp. ANTONINVS A. Aristæneto.

IN potestate ejus est, qui ex pluribus contractibus pecuniam debet, tempore solutionis exprimere, in quam causam reddat. Quod si debitor id non fecit, convertitur electio ad eum, qui accepit; si neuter voluntatem suam expressit, prius in usuras id, quod solvitur, deinde in sortem accepto feretur. PP. 2. Nov. DVOBVS & ASPRIS COSS. 213.

2. Imp. ALEXANDER A. Bassæ.

Liberari fidejussores, quoties fiscus, tam debitori, quam creditori (licet diversis stationibus) succedit, jus certum est. Quod & in tua persona Procuratores mei custodient. PP. cal. Jul. LVPO & MAXIMO COSS. 233.

3. Imp. GORDIANVS A. Apollonio.

SI cum servus liberam peculii administrationem haberet, mutuum ab eo accepisti pecuniam, eique ante ademptum peculium, vel prius quam ademptum cognosceres, eam exolvisti, ea solutione liberatus es. PP. 5. calend. Octob. PIO, & PONTIANO COSS. 239.

4. Idem A. Rufinæ.

Nihil interest, utrum creditori mutuum pecuniam solveris, an ex ejus voluntate servo numeraveris. Nec enim ex eo, quod creditor concessit in fatum, prius quam instrumenta redderet, evacuatae obligationis vires reparari queunt. PP. 2. Id. Octob. PIO, & PONTIANO COSS. 239.

5. Idem A. Celso.

Nulla tibi adversus creditorem alienum actio superest, eo quod ei debitam quantitatem offerens, jus obligationis in te transferri desideras: cum ab eo te nomen comparasse non suggeras: licet solutione ab alio facta nomine debitoris, evanescere soleat obligatio. PP. 15. cal. Nov. PIO, & PONTIANO COSS. 239.

6. Idem A. Alexandro.

SI inter patrem tuum, eosque quos debitores esse dicebas, non de dubia lite transactio facta est, sed parte tantummodo recuperata, *universum se recepisse* cavit, nec de superfluo eos, quos verbis obligavit, per acceptilationem liberavit, nec donationis causa id factum est, exuberantis debiti integra ei repetitio competit. PP. Id. Febr. GORDIANO A. & AVIOLA COSS. 240.

7. PHILIPPVS A. & PHILIPPVS C. Antiocho.

Ejus quantitatis, cujus petitionem ratio compensationis excludit, usuras non posse reposci,

manifestum est. PP. 5. calend. August. PEREGRINO, & ÆMILIANO COSS. 245.

8. Idem A. & C. Rufino.

Usuras, quæ quotannis in urbe numerandæ sunt, promittere alio loco dependi, nisi ex iusta causa exempli ratio minime finit. PP. 5. Id. Maji, PHILIPPO A. & TITIANO COSS. 246.

9. Imp. DIOCLET. & MAXIM.

AA. Cassio.

Obligacione totius debitæ pecuniæ solenniter facta, liberationem contingere, manifestum est. Sed ita demum oblatio debiti liberationem parit, si eo loco quo debetur, solutio fuerit celebrata. PP. 5. Id. Maji, MAXIMO 2. & AQUILINO COSS. 286.

10. Idem AA. & CC. Ambrosio.

Successores ejus, qui major vigintiquinque annis in solum pro debito jure mancipia dedit, hæc revocare non posse, constat. S. 5. Id. April. Bizantii, AA. COSS.

11. Idem AA. & CC. Capitolinæ.

Cum maritum tuum a debitoribus tuis minoris vigintiquinque annis constituta, velut ex causa tibi debiti aliquas accepisse quantitates, nec tamen te consensum accommodasse, significes, nullum tibi præjudicium potuit fieri, nisi factam solutionem, post maiorem ætatem ratam feceris. S. 5. cal. Maji, Heraclie, AA. COSS.

12. Idem AA. & CC. Eutychio.

Invito vel ignorante creditore qui solvit alii, se non liberat obligatione. Quod si hoc, vel mandante, vel ratum habente eo fecerit, non minus liberationem consequitur, quam si eidem creditori solvisset. S. 3. Id. Maji, AA. & CC. COSS.

13. Idem AA. & CC. Philotimo.

Si obligatum hominem ex causa mandati, non per stipulationem facta novatione post acceptilationem liberaisti, sed tantum receptam ex eadem causa debitam quantitatem falso scripsisti: figmento veritatis extinguere non potuit obligatio. S. 6. cal. Jun. AA. COSS.

14. Idem AA. & CC. Cohortæ.

Pecuniæ solutæ professio collata instrumento, majorem rei gestæ probationem continet quam si chirographam acceptæ pecuniæ mutux fuisset redditum. S. 5. Id. Jul. AA. COSS.

15. Idem AA. & CC. Quartino.

Quod debitori tuo chirographum redditum contra voluntatem tuam adseveras, nihil de jure tuo diminutum est. Quibuscumque itaque argumentis jure proditis hanc obligationem tibi probanti, eum pro hujusmodi facto liberationem minime consecutum, Judex ad solutionem debiti jure compellet. S. 5. cal. Sept. AA. COSS.

16. Idem AA. & CC. Charidemo.

Eum, a quo mutuum sumpsisti pecuniam, in solum nolentem suscipere nomen debitoris tui, compelli juris ratio non permittit.

In AVTHENT. de fidejussor. & mandato. §. quod autem. col. 1. tit. 4. Nov. 4. cap. 3.

Hoc, nisi debitor in pecunia vel alia re mobili solvere nequeat: tunc enim res immobilis quam debitor habet meliorem, solvi potest, facta per Judicem subtili ejus causa estimatione, ut rem prædictam,

Etiam, & debitori solvere, & creditori liceat potere, praestanda creditori cautela de evictione qua debitori possibilis sit: quod est in omni actione. At si creditor paratus sit emptorem rei praestare, oportet debitorem cautela Iudicis arbitrio creditori praebita, rem tunc distrabere, ut satisfiat creditori.

17. Iidem AA. & CC. Cassio.

Manifesti juris est, tam alio pro debitore solvente, quam rebus pro numerata pecunia consentiente creditore datis, tolli paratam obligationem. S. cal. Dec. Sirmii, AA. COSS.

18. Iidem AA. & CC. Domitio.

Inquisitio veritatis tolli non potuit, quod chirographa, quae fecerat procurator tuus, recepta, tibi restituta ab ipsius herede proponas, cum subscriptione procuratoris significante, *Quod nihil creditoribus debeat*: cum nihil prohibeat, & creditoribus satisfactum (esse,) & non vestrae pecuniae, sed ipsius, cui negotium gerendum mandaveras, processisse solutionem. S. Id. Febr. CC. COSS.

19. Iidem AA. & CC. Diogeni.

Si auctori (servo,) tam mutuis dandis pecuniis, quam debitis accipiendis praeposito, in hoc quod suscepas ejus dominæ per ipsum satisfecisti: instrumentum inane solutione celebrata nihil tibi nocere potest. Aliter enim solventes servo de actione dominæ liberare se minime possunt. S. 5. Id. Octob. CC. COSS.

20. Iidem AA. & CC. Eucrati.

Si operas certi servi pro pecunia sumpta sibi in debitum compensare placuit creditori: his secundam conventionis fidem praestitis, de mancipio restituendo pacti tenor servari debet. S. 5. cal. Nov. Hadrianopoli, CC. COSS.

21. Iidem AA. & CC. Rufo.

Interest multum, utrumne spe futurae numerationis suscepisse te, quod instrumento continetur, scripsisti, an accepta minore quantitate tantum, quantum lectio probat, in scriptura conferri placuit: Nam superiore quidem casu residui petiti debiti manet integra: posteriore vero consensu transactionis finitis stare convenit. S. 3. Non. Dec. CC. COSS.

22. Iidem AA. & CC. Grato.

Inductum (id est cancellatum) necne sit chirographum, vestram solutionem semel debiti causa factam, ei qui exigendi potestatem habuit, probantium, nihil interest. S. 5. Id. Dec. CC. COSS.

23. Iidem AA. & CC. Vacio.

Si litterarum Auxenonis contemplatione, quas ad Aristonem de numeranda tibi pecunia dederat, recepisse te scripsisti debitum ab Aristone, mandato non impleto cum petiti debiti maneat integra, nihil legitimam exactionem impedire potest. S. 15. cal. Jan. Nicomedia, CC. COSS.

24. Iidem AA. & CC. Rufino.

Cum pro pecunia quam (mutuo) acceperas, secundum placitum Euandro te fundum dedisse profitearis: ejus industriam, vel eventum meliorem tibi non ipsi prodesse, contrarium non postulaturus, si minoris distraxisset, non juste petis. S. 7. cal. Jan. Nicomedia, CC. COSS.

35. Iidem AA. & CC. Aureliano.

Solutionem asseveranti probationis onus incum-

bit: quo facto, chirographum condicere potest. S. 3. cal. Jan. Nicomedia, CC. COSS.

TIT. XLIV.

DE ACCEPTILATIONIBVS.

1. Imp. ANTONINVS A. Apronio.

Iam tibi scripsi, posse apud judicem quaeri an solennibus verbis tutoris auctoritate interveniente, soror tua acceptilatione debitorem suum liberavit: quare si in repetenda pecunia quam exolvit, diversa pars perseveraverit: uteris defensionibus competentibus. PP. 3. Id. Febr. DVOBVS & ASPRIS COSS. 213.

2. Imp. DIOCLET. & MAXIMIANVS AA. & CC. Claro.

Si donationis gratia novatione facta per acceptilationem praestitisti liberationem, omnis agendi via perempta est. S. 6. cal. Jan. AA. & CC.

3. Iidem AA. & CC. Demetriae.

Per Aquilianam stipulationem pacto subditam, obligatione praecedente sublata, & acceptilatione, quae fuit inducta, perempta ei, qui ex nulla causa restitui potest, omnis agendi via pracluditur. S. 5. cal. Decemb. CC. COSS.

TIT. XLV.

DE EVICTIONIBVS.

1. Imp. SEVERVS, & ANTONINVS AA. Munitio.

Empor hereditatis rem a possessoribus sumptu, ac periculo suo persequi debet. Evictio quoque non praestatur in singulis (rebus,) cum hereditatem jure venisse constet, nisi aliud nominatim inter contrahentes convenit. PP. 6. calend. Mart. SEVERO A. 3. & VICTORINO COSS. 201.

2. Iidem AA. Quarta.

Quoniam avus tuus, cum praedia tibi donaret, de evictione eorum cavet: potes adversus coheredes tuos ex causa stipulationis consistere ob evictionem praediorum, pro portione scilicet hereditaria. † Nudo autem pacto interveniente, minime donatorem hac actione teneri, certum est. PP. 2. calend. Mart. ANTONINO A. 2. & GETA 2. COSS. 206.

3. Iidem AA. Aureliano.

Qui rem emit, & post possidet, quamdiu evicta non est, autorem suum propterea, quod aliena, vel obligata res dicatur, convenire non potest. PP. 8. cal. Aug. FAVSTINO, & RVFINO COSS. 211.

4. Imp. ANTONINVS A. Georgio.

Si praedium tibi pro soluto datum (est, quod) aliis creditoribus fuerat obligatum: causa pignoris mutata non est. Igitur si hoc jure fuerit evictum, utilis tibi actio contra debitorem competit. Nam hujusmodi contractus vicem venditionis obtinet. PP. 11. cal. Aug. DVOBVS & ASPRIS COSS. 213.

5. Idem A. Petronia.

EX (his) praediis, quae mercata es, si aliqua a venditore obligata, & necdum tibi tradita sunt: ex empto actione consequeris, ut ea a creditore liberentur. Idem etiam fiet, si adversus venditorem ex vendito actione pretium petentem, doli exceptionem opposueris. PP. 15. calend. Octob. DVOBVS & ASPRIS COSS. 213.

6. Imp.

6. Imp. ALEXANDER A. Octavio.

Non dubitatur, & si specialiter venditor evictionem non promiserit, re evicta ex empto competere actionem. PP. 8. Id. Mart. ALEXANDRO A. CONS. 223.

7. Idem A. Hilariano.

Auctore laudato, si evicta res est, fideiussorem (etiam si agi causam ignoraverit) conveniri evictionis nomine posse non ambigitur. PP. 3. Non. April. ALEXANDRO A. CONS. 223.

8. Idem A. Clementino.

Emptor fundi, nisi auctori aut heredi ejus denunciaverit: evicto prædio, neque ex stipulatu, neque ex dupla, neque ex empto actionem contra venditorem vel fideiussorem ejus habet. Sed & si iudicio emptor non adfuit, aut præsens per injuriam iudicis victus est absente auctore, vel fideiussore: regressum adversus eum non habet. PP. 8. Id. Decemb. ALEXANDRO A. CONS. 223.

9. Idem A. Terentio.

Si controversia tibi possessionis, quam bona fide te emisse allegas, ab aliquo movetur: auctori heredive ejus denuncia: & si quidem obtinueris, habebis quod emisisti. Sin autem evictum fuerit, a venditore successoreve ejus consequeris, quanti tua interest: In quo, continetur etiam eorum persecutio, quæ in rem emptam a te, ut melior fieret, erogata sunt. P. P. 2. cal. Januar. ALEXANDRO A. CONS. 223.

10. Idem A. Largo.

Si fines agri venditor demonstravit, & legem dixit *intra eos neminem ingressurum*: si quid inde evincatur, periculo sit auctoris. Quod si finibus suis quos demonstravit, agrum vendidit: lis finalis ad venditorem non pertinet. PP. 7. cal. Decemb. MAXIMO 2. & AELIANO COSS. 224.

11. Idem A. Clementi.

Exceptione doli recte eum submovebis, quem ab auctore tuo fideiussorem accepisti, si ejus nomine controversiam refert quasi per uxorem suam antequam tu emereres, comparaverit: qui venditioni adeo consensum dedit, ut se etiam pro evictione obligaverit. PP. Non. Febr. POMPEIANO, & PELIGNO COSS. 232.

12. Imp. GORDIANVS A. Philippo.

Si in libertatem evictus est servus, quem mercatus es, sive, cum comparares, convenit, *Vt si qua questio nomine ejus relata esset, & si necdum evictus esset, tu pretium recuperares*: Præses provincie, quod tibi præstandum animadverterit, restitui jubebit. PP. 7. Id. Mart. GORDIANO A. & AVIOLA COSS. 240.

13. Idem A. Zoilo.

Si ob causam iudicati pignora capta sunt ex ejus auctoritate, cui præcipiendi jus fuit, eaque de quibus complecteris, tu mercatus es: frustra ab ea quæ condemnata est, vel quæ in ejus locum successit, eorum refertur questio: quandoquidem, & si evictio eorum ab alio subsequuta fuisset, adversus eos debuisse dari actionem, quibus pretii solutio proficit, rectissime responsum est. PP. 16. cal. Jun. GORDIANO A. & AVIOLA COSS. 240.

14. Idem A. Secundino.

Sive possessio venditoris fuit: filius ejusdemque

patris heres frustra questionem movet: sive non patris, sed filii ejus possessio fuit, de qua jure hereditario auctor laudari potest, controversiam movere non potest. PP. 14. calend. Aug. GORDIANO A. & AVIOLA COSS. 240.

15. Imp. PHILIPPVS A. & PHILIPPVS C. Menandro.

Si non injuria Judicantis, sed juris ratione superatus es, pignus ob evictionem acceptum solenniter persequi potes. PP. calend. Aug.

16. Imp. DIOCLETIAN. & MAXIM. AA.

Alexandro & Diogeni.

Super empti agri questione disceptabat Præses provincie: & si portionem diversæ partis esse cognoverit, impensas quas ad meliorandam rem vos erogasse constiterit, habita fructuum ratione, restitui vobis jubebit. Nam super pretio evictæ portionis non eum, qui dominium evicerit, sed auctricem conveniri consequens est. PP. 10. cal. iplis 4. & 3. AA. COSS. 290.

17. Idem AA. Mutiano.

Si cum questio tibi super eo, quem comparaveras, moveretur, auctorem tuum certum fecisti, nec citra iudicis disceptationem eum quem emeraras, tradidisti: Præses provincie in damnis, quæ te tolerasse meministi, medelam juris adhibebit. PP. 5. Id. Novembr. iplis 4. & 3. AA. & COSS. 290.

18. Idem AA. & CC. Eutychio.

Si status tibi super homine venundato mota questio est, solennibus quæ juris admittit ratio, interpositis: si secundum libertatem fuerit lata sententia, poteris de evictione (ejus, quem comparaveras,) si nesciens ejus conditionem comparasti, sine aliqua dubitatione auctorem, vel ejus fideiussores, heredesve eorum convenire. Quod si fuisse servum sententia declaraverit, intelligis ad venditorem te reverti non posse.

19. Idem AA. & CC. Theodoro.

Si obligata prædia venundedisti, & longi temporis præscriptione solita emptores se tueri possunt: evictionis periculum timere non potes. S. 2. cal. Maji, AA. COSS.

20. Idem AA. & CC. Solidio & aliis.

Si parentes vestri mancipia venundederunt, & questio domini mota est, emptoribus adesse ac defendere causam non prohibemini. Quod si eis hæc etiam evicta sunt, instauratio litis ex persona vestra, si appellationem non interposuistis, contra jus desideratur. Empti sane iudicio pro evictione si conveniri cœperitis, nec vobis negotium, ut defendatis denunciatum probetur: intelligis quatenus vosmetipsos tueri debeatis. S. 6. cal. Jul. AA. COSS.

21. Idem AA. & CC. Heliodoro.

Empti actio longi temporis præscriptione non submovetur, licet post multa spatia rem evictam emptori fuerit comprobatum. Si itaque is, quem te comparasse commemoras, nunc in libertatem proclamet, interpellare venditorem, sive successorem ejus debes; ut tibi assistant, causamque instruant. Quem si *liberum esse*, vel *servum non esse* fuerit pronunciatum: nec te conventionem remissum periculum evictionis fuerit comprobatum,

tum, Præses provinciæ, si res integra est, quanti tua interest, restitui tibi providebit. S. n. calend. Aug. *Serdica*, AA. COSS.

22. Iidem AA. & CC. Julio.

Cum tibi liberum venundatum fundum ab auctore proponas: si ex antecedente obligatione, quod debebatur, jure solvisti, stipulationem quam subjectam emptioni de indemnitate proponis, ipsius conceptio commissam, manifeste declarat. S. 7. cal. Septemb. *Viminacii*, AA. COSS.

23. Iidem AA. & CC. Enstochiæ.

Cum successores etiam venditoris pro evictione teneri possint, si velut obligata sibi Respublica Thessalonicensium pignoris instituat jure persequi, quæ comparasti, auctoris heredibus quocumque gradu constitutis adistere negotio denuncia. Quod si præsentibus his fundus quem emini, fuerit evictus, si absentibus postea, quanti tua interest rem evictam non esse, teneri, non quantum pretii nomine dedisti, si aliud non placuit, publice notum est. S. 2. cal. Jan. *Sirmii*, AA. COSS.

24. Iidem AA. & CC. Eutychio.

Si post perfectam venditionem ante pretium numeratum, rei venundatæ mota fuerit quæstio, vel mancipia vendita proclamant in libertatem, cum in ipso limine contractus imminet evictio, emptorem, si satis ei non offeratur, ad totius vel residui pretii solutionem non compelli, juris auctoritate monstratur. Unde cum parte pretii numerata, domus quam emisisti, tibi velut pignoris jure obligatæ, ne ad emptionem accederes, denunciatum ab aliquo proponas, Judex tibi quæ ex emptione veniunt, præstari providebit. S. 6. calend. Februar. *Sirmii*, CC. COSS.

25. Iidem AA. & CC. Saturninæ.

Si tibi liberam Saturninus, conditionem ejus ignorans distraxit, ac nunc eam defendit in libertatem, hac libera pronunciata, venditorem vel ex stipulatione duplæ, quantum in hanc deductum est, vel empti actione, quanti tua interest, convenire potes. S. Idib. Febr. AA. COSS.

26. Iidem AA. & CC. Neoni.

Si quis tibi servum vendidit, postquam is rebus humanis exemptus est, cum evictionis periculum unitum sit, a te conveniri non potest. S. 2. cal. April. *Sirmii*, CC. COSS.

27. Iidem AA. & CC. Theophilo.

Si fundum sciens alienum, vel obligatum comparavit Athenocles, neque quicquam de evictione convenit: quod eo nomine dedit, contra juris poscit rationem. Nam si ignorans, desiderio tuo juris forma negantis hoc reddi refagatur. S. 5. cal. Octobr. CC. COSS.

28. Iidem AA. & CC. Maximiano, & aliis.

Emptori etiam venditoris jura prodesse non ambigitur. Si igitur vobis propter rei proprietatem mota fuerit quæstio: tam propriis quam venditoris defensionibus uti poteritis. S. 3. Non. Octob. *Scuppis*, CC. COSS.

29. Iidem AA. & CC. Rhefo.

Si permutationis gratia prædia curatoribus quondam fratris tui mater tua dedit: his, quæ in eorum vicem accepit, posteaquam ad defensionem

fuerit denunciata, vel cum eorum non haberet facultatem, evictis, quanti interest, eos conveniri posse, rationis est. S. Idib. Decembr. *Nicomedia*, CC. COSS.

30. Iidem AA. & CC. Hastio.

Non ex eo quod duplum (is) qui a matre (tua) mancipium comparavit, evictionis nomine stipulatus est, alienæ rei scientia convincitur: nec opinio ejus ex hoc læditur, ut malæ fidei emptor existimetur. Aliis itaque hoc indicis, si vis, probare debes. S. Id. Decembr. AA. COSS.

31. Iidem AA. & CC. Agatoni.

Heredem fidejussoris rerum, pro quibus defunctus apud emptorem intercesserat pro venditore, factum ejus, cui successit, ex sua persona dominium vindicare non impedit: scilicet evictionis causa durante actione. S. 18. cal. Jan. CC. COSS.

TIT. XLVI.

CREDITOREM EVICTIONEM (PIGNORIS) NON DEBERE.

1. Imp. ALEXANDER A. Publico.

Cum jure creditoris propter fisci debita prædium obligatum Procurator meus venundedit, evictio non debetur: quia & privatus creditor eodem jure utitur: nisi nominatim hoc repromissum a privato fuerit creditore. Si tamen fiscus in jus alterius creditoris successit, emptori non iusta nomine fisci movetur controversia: siue quia potior fuerat, quando vendebat, siue quia infirmior: quoniam hoc utique præstare debet, qui pignoris jure vendit, potior se cæteris esse creditoribus. PP. 15. calend. Novembr. MAXIMO 2. & AELIANO COSS. 224.

2. Imp. GORDIANVS A. Sabinæ.

Si a creditrice jure pignoris fundos obligatos pater tuus comparaverat: evictis prædiis ita deum petitionem adversus creditricem habere jure potes, si vel cum vendidit, de evictione rei promissit: vel etiam dolo malo, cum sciens, prudensque esset rem sine vitio non esse, eam patri tuo, cui successisti, venundedit. Nam sicuti genus hujusmodi contractus inscium creditorem vinculo evictionis non adstringit: ita eum, qui fraudem admisit, vel decepit, non excusat. PP. 7. Id. April. SABINO 2. & VENVSTO COSS. 241.

TIT. XLVII.

(DE) PATRIA POTESTATE.

1. Imp. ANTONINVS & VERVS AA.

Titio.

Si filium tuum in potestate tua esse dicis, Præses provinciæ æstimabit, an audire te debeat: cum diu passus sis, ut patrisfamilias res ejus agi per eos, qui testamento matris tutores nominati fuerunt. PP. sine die & consule.

2. Imp. ANTONINVS A. Maronæ.

Ejus, quod in potestate patris agens habuisti, dominium ad patrem tuum pertinuit, extra ea, quæ non acquiruntur. PP. 15. calend. Mart. LÆTO 2. & CEREALE COSS. 216.

3. Imp. ALEXAND. A. Artemidoro.

Si filius tuus in potestate tua est, res acquisitas tibi alienare non potuit. Quem, si pietatem patri debitam non agnoscit, castigare jure patriæ potestatis non prohiberis: acriore remedio usus, si in

ccc

si in

si in pari contumacia perseveraverit; eumque, rogare desideras, si hi, qui sanguinis nece situdi- Præsidi provinciae oblaturus, dicturo sententiam, ne (sibi) junguntur, id ei expedire apud Præsi- quam tu quoque dici volueris. PP. 6. Id. Decemb. dem provinciae confirmaverint, filium habebis: ita ut bonorum tuorum quarta pars tam in postre- mo judicio tuo, quam si a te emancipatus fuerit, ei præbeatur, & super patrimonio ejus idoneis fi- dejussoribus datis servo publico caveatur: ne sub copulandæ adoptionis obtentu, in facultates ejus quæ ei diligenti provisione servandæ sunt, iruas. Arrogatio etenim ex indulgentia Principali facta, perinde valeat apud Prætozem vel Præsidentem im- mata, ac si per populum jure antiquo facta esset. PP. 5. Id. Mart. MAXIMO 2. & AQUILINO COSS. 286.

4. Imp. VALER. & GALLIEN. AA. Calæ.
Congruentius quidem videtur, intra domum in- ter te ac filios tuos, si quæ controversiæ oriun- tur, terminari. Sed si ita res fuerit, ut (pro) in- juriis eorum & ad jus experiendum, & ad vindictam processeris, aditus Præsides provinciae super disce- ptationibus quidem pecuniariis consuetum exer- cere jubebit ordinem juris: reverentiam autem debitam exhibere matri filios coget. Et si pro- vectam ad inclementiores injurias improbitatem deprehenderit, læsam pietatem severius vindica- bit. PP. 15. cal. Jun. ÆMILIANO & BASSO COSS.

5. Imp. DIOCLETIAN. & MAXIM. AA.
Donato.

Filia tua non solum reverentiam, sed etiam subsi- dium vitæ ut exhibeat tibi, Rectoris provinciae auctoritate compelletur. PP. cal. Mart. DIO- CLETIANO 3. & MAXIMIANO AA. COSS. 287.

6. lidem AA. Hermogeni.

Abdicatio, quæ Græco more ad alienandos libe- ros usurpabatur, & ἀποκρίσις dicebatur, Ro- manis legibus non comprobatur. PP. 17. cal. Decembr. MAXIMIANO A. 2. & IANVARIO, COSS. 288.

7. lidem AA. & CC. Dupliantæ.

Si maritus tuus, licet militans, in patria potestate constitutus filium (ex) legitimis suscepit nu- ptiis, cum in potestate avi perseverasse non ambi- gitur. S. 2. Non. April. CC. COSS.

8. lidem AA. & CC. Æmilianæ.

Libertos exemplo ingenuorum filios tuos post libertatem ex legitimis nuptiis natos, in po- testate habere, non est prohibitum. S. 16. cal. Ma- ji, Sirmii, CC. COSS.

9. lidem AA. & CC. Niconagoræ.

Nec filium Negare cuiquam esse liberum, Sena- tusconsulta de partu agnoscendo, ac denun- ciata poena, item, præjudicium Edicto perpetuo propositum, & remedium alimentorum apud Præ- sidem majori trimo petenti, nomine ejus monstra- tum, jure manifesto declarant. S. 5. calend. Maji, Sirmii, CC. COSS.

10. Imp. CONSTANTINVS A. ad Maxi- mum P. U.

Libertati a majoribus tantum impensum est, ut patribus, quibus jus vitæ in liberos, necisque potestas (olim) erat permessa, libertatem eripere non liceret. Dat. 15. cal. Jun. Thessalonica, SE- VERO & RVFINO COSS. 323.

TIT. XLVIII.

DE ADOPTIONIBVS.

1. Imp. GORDIANVS A. Martiæ.

Hi, qui in aliena potestate sunt, juxta jus civile non nisi apud eum, apud quem plena legis actio est, adoptari possunt. PP. cal. Jun. GOR- DIANO A. & AVIOLA COSS. 240.

2. Imp. DIOCLETIANVS & MAXIMIANVS
AA. Timotheo.

Impuberem, quem ad vicem naturalis sobolis ar-

3. lidem AA. Martiano.
Cum eum, quem arrogaveris, libertum tuum es- se profitearis, nec ullam idoneam causam pre- cibus addideris, id est, *Quod liberos non habeas*: intelligis juris auctoritatem desiderio tuo refraga- ri. PP. 16. cal. Jul. MAXIMO 2. & AQUILINO COSS. 286.

4. lidem AA. & CC. Proculiano.

Adoptio non tabulis, licet per tabellionem con- ficiendis, sed solenni juris ordine apud Præsi- dem solet copulari. PP. cal. Sept. ipsis 4. & 3. AA. COSS. 290.

5. lidem AA. & CC. Syreæ.

Mulierem quidem, quæ nec suos filios habeat in potestate, arrogare non posse, certum est. Verum quoniam in solatium amissorum tuorum filiorum, privignum tuum cupis vicem legitimæ sobolis obtinere: annuimus votis tuis, secundum ea quæ annotavimus: & eum perinde atque ex te progenitum, ac vicem naturalis legitimique filii ha- bere permittimus. PP. 3. Non. Decemb. Tribu- lis, TIBERIANO & DIONE COSS. 291.

6. lidem AA. & CC. Meliano.

Arrogationes eorum qui sui juris sunt, nec in Regia Urbe, nec in provinciis, nisi (ex) Re- scripto Principali fieri possunt. PP. 6. Non. April. Byzantii, CC. COSS.

7. lidem AA. & CC. Attico.

In adoptionem quidem alienæ civitatis civi recte dato additur, non mutatur patria: ac propterea jus originis in honorum ac munerum obsequio per adoptionem non minui, perspicis. S. 11. cal. Febr. Sirmii, CC. COSS.

8. lidem AA. & CC. Isoni.

In adoptionem patre, in cujus est potestate, fi- liam dante, matris patronus adoptare non pro- hibetur. Nam sui juris arrogatio feminae nisi ex nostro Rescripto nunquam procedit. S. 5. Id. Fe- bruar. CC. COSS.

9. lidem AA. & CC. Marino.

Adoptatum, licet ex beneficio nostro, emanci- patione solenni, separare a familia sua pater adoptivus minime prohibetur.

10. Imp. IUSTINIANVS A. Juliano. P. P.

Cum in adoptivis filiis qui filii familias consti- tuti, a patribus naturalibus aliis in adoptio- nem dantur: antiquæ sapientiæ incidit quædam dubitatio, si oporteret talem filium, qui præteri- tus a naturali patre fuerat, habere contra ejus testa- mentum de inofficioso actionem (quam Papinia- nus

nus quidem negat, Paulus autem sine effectu derelinquit, Martianus vero distinguit, ne ex hac causa utriusque patris perderet successionem, naturalis quidem, voluntate ejus circumventus, adoptivi propter egestatem quam forte habebat) & iterum aliud vitium erat exortum: (si enim post patris naturalis obitum, pater adoptivus per emancipationis modum jus adoptionis dissolvisset, nulla spes ei remanebat: neque (enim) contra patris naturalis voluntatem, quia mortis ejus tempore in aliena fuerat familia constitutus: neque contra adoptivum patrem, quia per emancipationem ejus familia exemptus est) ideo talem dubitationem (refecantes,) & tale vitium corrigentes, sancimus per adoptionem quidem ad extraneam personam factam, jura naturalis patris minime dissolvi, sed ita eum permanere, quasi non fuisset in alienam familiam translatus. Cum enim tanta fragilitas est adoptionis, ut possit in ipso die, & filius fieri, & extraneus per emancipationem inveniri: quis patiatur jura patris naturalis nexu divino copulata, ludibrio defraudari? Cum in hoc casu & contradicendi filio ex jure veteri detur licentia, & invitum transire ad aliam non cogitur familiam. Omnia igitur (secundum quod jam disposuimus, cum ad extraneum patrem filius per adoptionem transferretur) maneant integra jura, siue ad inofficiosi querelam, siue ad alias omnes successiones, siue ab intestato, siue ex testamento, quæ liberis deferuntur: ut ipse possit & prodesse patri naturali, & ab eo naturalia debita percipere. Si vero pater naturalis avo materno filii sui, vel si ipse fuerit emancipatus, (etiam) avo paterno, vel proavo simili modo paterno, vel materno filium suum dederit in adoptionem: in hoc casu, quia in unam personam concurrunt & naturalia, & adoptionis jura, maneat stabile jus patris adoptivi, & naturali vinculo copulatum, & legitimo adoptionis nodo constructum: & ad eum solum respiciat filius, cui eum & natura aggregavit, & lex per adoptionem assignavit: & Papiniani sententia in hac specie procedat, & ad eam tantummodo filius adoptivus spem totam extendat, & non patris naturalis successionem molestare concedatur: sed avita & proavita tantummodo reverentia protegatur: eique acquiritur quæ possunt acquiri & prodesse. Et is ei solus pater intelligatur, quem lex fecit, & natura non dereliquit. Neque enim Martiani distinctioni locum esse in hoc casu invenimus, ubi nullius circumventionis suspicio potest aliquam sibi vindicare licentiam, avita & proavita affectione hæc omnia refecante: sed hæc omnia manere integra, nisi avus & proavus emancipatum fecerint filium adoptivum: tunc etenim necesse est iterum ad patrem naturalem eum reverti: cum emancipationis interventu adoptio in quacunque persona facta solvitur. §. 1. Sed ne articulum adoptionis in extraneam personam factæ sine lege relinquamus: licentiam damus tali adoptivo patri, id est, extraneo, si voluerit, nihil ei testamento suo relinquere, sed quidquid ei reliquerit, hoc liberalitatis sit, (&) non legitimo vinculo adstrictum. Cum enim per omnia naturæ suæ filium aggregaverimus: manifestissimum est, quod &

acquisitiones omnium rerum, quæ ad filium familias pervenerint, secundum leges nostras, non adoptivo extraneo patri, sed naturali usque ad modum usufructus perveniant, & permaneant in sacris patris naturalis, quasi imaginaria quadam & nova affectione ei acquisita, non pristinæ cognationis deminutione introducta. Sed si quidem remaneat in tali adoptione: nulla interveniente emancipatione, in hoc tantummodo prodesse ei volumus adoptionem, ut non successione ab intestato patris extranei adoptivi defraudetur, sed habeat accessionem fortunæ (ex patris naturalis sibi voluntate acquisitam.) Neque enim ex veteri jure cognationis nexus naturalis patris per adoptionem filio dissolvebatur, sed accedebant jura adoptiva, certis reliquiis ex jure naturali remanentibus: & qui legitimus erat familiæ adoptivæ, is naturali fuerat cognatus. Quis enim materna jura posset abolere, cum videbatur, & ex antiquo jure patrem quidem habere adoptivum, matrem autem eam, quam natura cognoscit? Et ideo sancimus, etsi habeat hujusmodi filius jura integra naturæ, attamen si intestatus pater (extraneus) adoptivus decesserit, habere eum etiam sui heredis jus ad ejus tantummodo successionem: ut non etiam legitima jura ad familiam extranei patris adoptivi habeat, nec ipsa ad eum communionem aliquam habent, sed quasi extraneus ita ad illam familiam inveniatur. §. 2. Sin autem per emancipationem jura adoptiva fuerint dissoluta, tunc nullus ei penitus regressus ad adoptivum extraneum patrem, etsi moriatur intestatus, relinquatur: sed maneat tantummodo patrem naturalem cognoscens, tanquam non fuisset ab initio in adoptionem translatus. §. 3. Quæ autem de aliis adoptivis diximus, hæc sancimus etiam de his, qui ex Sabiniano Senatusconsulto ex tribus matribus fuerant ab extraneo adoptati, nulla penitus differentia inter alios adoptivos, & eos introducenda. §. 4. Quæ in filio diximus in adoptionem a patre dato, hæc & in filia, & in nepote, (&) nepte, & deinceps personis utriusque sexus in sacris patris constitutis extendimus: si tamen tempore mortis avi sui parentes eos, vel eas non antecedant: si enim patres eos antecedant: (ubi nec imponitur necessitas avo aliquid nepoti, vel nepti relinquere) maneant omnia jura adoptiva (ei) intacta. Hæc enim omnis sanctio de filio & filia, de nepote, & nepte, deinceps personis in sacris constitutis introducta est, ubi dubitabatur, quid statuendum esset, quasi duobus patribus ei, uno ex natura, & altero lege, impositis. §. 5. Ubi autem homo sui juris constitutus per arrogationem, ex Augusta libertate sese dederit in adoptionem, tunc omnia jura patris adoptivi habeat intacta. Cum enim nullum inter patres inducitur discrimen, sit suus heres adoptivus patri arrogatori, & familiæ ejus aggregetur: & omnia, quæ ad filium arrogatum veteres legumlatores introduxerunt, intacta illibataque in eorum personis reserventur. Dat. cal. Septemb. Constantinop. LAMPADIO & ORESTE VV. CC. COSS. 530.

2. Idem A. Juliano P. P.

Veteres circuitus in adoptionibus quæ per tres emancipationes & duas manumissiones in filiis,

filiis, aut per unam emancipationem in cæteris liberis fieri solebant, corrigentes sive tollentes, censemus licere parenti, qui liberos in potestate sua constitutos in adoptionem dare desiderat, sine vetere observatione emancipationum & manumissionum hoc ipsum actis intervenientibus apud competentem judicem manifestare, præsentem eo, qui adoptatur, & non contradicente, nec non eo, qui eum adoptat. Dat. cal. Nov. *Constantinop.* LAMPADII & ORESTE VV. CC. COSS. 530.

TIT. XLIX.

DE EMANCIPATIONIBVS LIBERORVM.

1. Imp. DIOCLET. & MAXIM. AA. & CC.

Herennio.

SI lex municipii, in quo te pater emancipavit, potestatem Duumviris dedit, *Ut etiam alienigenæ liberos suos emancipare possint*: id, quod a patre factum est, suam obtinet firmitatem. PP. 3. Non. Dec. iplis 4. & 3. AA. COSS. 290.

2. Iidem AA. & CC. Gennadiæ.

IN emancipatione liberorum, nec non donationibus, non tam scriptura, quam veritas considerari solet. PP. 5. Id. Mart. TIBERIANO & DIONE COSS. 291.

3. Iidem AA. & CC. Heliodoro.

NON nudo consensu patria liberi potestate, sed actu solenni, vel casu liberantur: nec causæ, quibus motus pater emancipavit filium, sed actus solennitas quæritur. S. 15. cal. Octob. AA. COSS.

4. Iidem AA. & CC. Colonzæ.

NEC avus neptem suam liberare potestate cogitur, nec in cujusquam injuriam beneficia tribuere, moris est nostri. Datum Id. Octobr.

5. Imp. ANASTASIVS Constantino P. P.

IUBEMUS licere parentibus, id est, patri, avo paterno (seu) proavo, cæterisque ulterius per masculini sexus personas continua generis serie conjunctis, si liberos, quos habent in potestate propria, id est, filium vel filiam, nepotem seu neptem ex filio, pronepotem seu pronepotem, cæterosque itidem per masculini sexus personas continua generis linea sibi conjunctos, per emancipationem, vel absentes, & peregre degentes, vel in iisdem locis seu regionibus, vel civitatibus commorantes, in judicio vero non præsentem, juris sui constituere maluerint: supplicationibus porrectis mereri super hoc divinum oraculum: hocque apud competentem judicem, ad cujus jurisdictionem actus emancipationis pertineret, insinuare, superque precibus a semet oblatis apud eum deponere: ut hoc subsecuto, & auctoritate præcedente Principali, plenissimum robur emancipatio fortietur: & personæ, in quas talis liberalitas collata sit, de aliena potestate quasi a parentibus ex emancipatione manumissæ liberentur: si tamen ipsæ nihilominus sub gestorum testificatione, vel apud eundem judicem, vel apud alium quemlibet proposito parentum suam etiam voluntatem consonare, vel ante preces oblatis, & factos apices promulgatos, vel postea deposuerunt, nisi infantes sint, qui & sine consensu etiam hoc modo sui juris efficiuntur. Dat. 2. cal. Augusti, *Constantinop.* PROBO, & AVIENO Jun. COSS. 503.

6. Imp. IVSTINIANVS A. Joanni P. P.

CUM inspeximus in emancipationibus *vanam observationem custodiri, & venditiones in liberos personas figuratas, & circumductiones inextricabiles & injuriosa rhapsimata*; quorum nullus rationabilis invenitur exitus: jubemus hujusmodi circuitu in posterum quiescente, licentiam ei esse, qui emancipare vult, vel ex lege Anastasiana hoc facere, vel hac sacro Rescripto intrare competentis judicis tribunal, vel eos adire magistratus, quibus hoc facere, vel legibus, vel ex longa consuetudinem permissum est: & filios suos, vel filias, nepotes, vel neptes, vel deinceps progeniem in potestate sua constitutam, a sua manu dimittere: & legitima jura omnimodo habere, et si non specialiter hoc sibi servaverit: & peculium donate, vel alias res liberalitatis titulo in eos transferre: & eas res, quæ acquiri indignantur, per usumfructum secundum nostræ Constitutionis modum detinere, & omnia facere: vana tantummodo (secundum quod jam dictum est) observatione sublata. Dat. cal. Nov. *Constantinop.* post Consulatum LAMPADII & ORESTIS VV. CC. 531.

TIT. L.

DE INGRATIS LIBERIS.

1. Imp. VALENTIN. VALENS & GRATIANVS AAA. ad Prætextatum P. P.

FILIOS (& filias, cæterosque liberos) contumaces, qui parentes, vel acerbitate convicii, vel cujusque atrocis injuriæ dolore pulsassent, leges emancipatione rescissa damno libertatis immeritæ multari voluerunt. Datum 12. calend. Sept. *Mediolani*, LVPICINO & IOVIN. COSS. 367.

TIT. LI.

DE POSTLIMINIO REVERSIS ET REDEMPTIS AB HOSTIBVS.

1. Imp. SEVER. & ANTON. AA. Ovinio.

EX duobus captivis Sarmatia nota patris originem ita secuta videtur, si ambo parentes in civitatem nostram rediissent. Quamquam enim jure proprio postliminium habere non possit, quæ capta non est, tamen parentum restitutio reddet patri filiam: qui cum ab hostibus interfectus sit, matris dumtaxat conditionem, quæ secum filiam duxit, videtur necessario secuta: nam sibi legis Corneliæ, quæ legitimos apud hostes defuncto constituit heredes: ad eam, quæ illi suscepta est, non pertinet: cum eo tempore, quo captus est, diem suum pater obiisse existimetur. PP. sine die & consule.

2. Imp. GORDIAN. A. Publiciano.

AB hostibus redempti, quoad exolvatur pretium, (magis) in causam pignoris constituti, quam in servilem conditionem esse detrusi videntur: & ideo si nummi eo nomine expensi donatio intercedat, pristinae conditioni eos reddi, manifestum est. † Proinde si ab hostibus redemptam, post dissolutum veluti naturalis pignoris vinculum habere in matrimonio cœpisti: nil est quod de statu ejus, seu liberorum communium debes pertimescere. PP. Id. Jun. GORDIANO 2. & POMPEIANO COSS. 242.

3. Imp.

3. Imp. DIOCLETIANVS & MAXIMIANVS
AA. Varro.

Cum cognatos tuos nondum postliminio regressos affirmes, sed adhuc in rebus esse humanis, & bona eorum fraudibus diversæ partis dissipari: interpellatus Reor provinciae providebit eum sub observatione (consuetæ) constituere, qui stipulante servo publico satis idonee dederit. PP. 5. cal. Sept. DIOCLET. 3. & MAXIMIMIANO COSS. 287.

4. lidem AA. & CC. Hermogeni, & aliis.

Nec non præterit, hereditatem ejus, quam incognitum erat ab hostibus interfectam, an captam esse, a filio adiri non potuisse, quoniam eorum bona, qui in hostium potestatem rediguntur, eo demum tempore successionis jure acquiri possunt, cum captos apud hostes mortuos esse cognoscitur. Nec super facultatibus ejus, cujus incerta vita ac fortuna fuit, transigi vel judicari potuit. Unde postea quam apud hostes materteram vestram fati munus impleffe annouit: tunc vobis licentia permittitur agnoscendæ per bonorum possessionem successionis; non officientibus enim (his) quæ perpetam gesta sunt; si priorem gradum obtineris, successionis compendium ad vos pertinet. PP. 5. cal. Jul. iplis AA. 4. & 3. COSS. 290.

5. lidem AA. & CC. Ursæ.

Cum non redemptum ab hostibus filium, tuum, sed sine (ullo) contractu traditum a Barbaris Præfetto legionis dicas, postliminii jus locum habuit: & illico ingenuitati suæ reddi cum Præses provinciae jubebit. PP. 16. cal. Jun. iplis AA. 4. & 3. COSS. 290.

6. lidem AA. & CC. Iusto.

Cum & postliminii jus, & communis utilitatis ratio exigat, ut si qui captos ab hostibus redemerint, accepto pretio redemptos tuæ ingenuitati restituant: proponasque redemptorem tuum novisse oblatum pretium a te, vel ab alio recipere: Præses provinciae efficaci instantia compellet eum legibus obtemperare, & percepto eo, quod pretii nomine dependitur, status securitatem non inquietare. PP. cal. Febr. TIBERIANO, & DIONE COSS. 291.

7. lidem AA. & CC. Claudio.

Fœdisimæ mulieris nequitia promovetur. Cum igitur filiam tuam ab hostibus capta, ac profuturam ab ea, quæ eam redemerat, ob retinendæ pudicitiae cultum, ac servandam natalium honestatem, ad te confugisse proponas: Præses provinciae, si filiae tuæ supradictam injuriam ab ea, quæ sciebat ingenuam esse, inflictam cognoverit: cum hujusmodi persona indigna sit pretium recipere, propter odium detestabilis quæstus: etiam si pretium compensatum non est, ex necessitate miserabili custodita ingenuitate natæ tuæ adversus flagitiosæ mulieris turpitudinem tutam eam, defensamque præstabit. PP. 3. Non. Febr. TIBERIANO, & DIONE COSS. 291.

8. lidem AA. & CC. Matronæ.

Præses provinciae, ne ulterius in servitutis iugo detineris, curæ habebit, qui pro solertia sua parum ignorat filiorum tuorum statum tueri, quos posteaquam redempta es, enixam te esse signifi-

cas: cum eos, qui post redemptionem nascuntur, ne pignoris quidem vinculo ob pretium, quod pro his datum non est, teneri, nullis auctoribus visum est. PP. Idib. Februat. TIBERIANO, & DIONE COSS. 291.

9. lidem AA. & CC. Gregorio.

Captum ab hostibus filium, patre mortuo medio tempore lex Cornelia reversum, si in potestate patris tempore, quo capiebatur, fuit, suum facit heredem, unde sive ex testamento ad te, sive (ab) intestato successionem patris tui pertinere apud præsidem provinciae probaveris: restitui tibi res hereditatis jubebit, si non tantum, postquam reversus es, tempus effluxit, quantum intentionem tuam temporis prolixitate conquiescere faciat. PP. 5. Id. April. AA. COSS.

10. lidem AA. & CC. Apollodoræ.

Sicut liberis captis ab hostibus, ac postliminio reversis status pristinus restituitur, sic servi domino. Unde, si hæc cujus meministi, ancilla patris tui fuit, nec commercio redempta est: reversa dominum, vel ejus sequitur successorem, qui per captivitatem hanc amiserat. S. 5. cal. Maji, Hadrianopoli, AA. COSS.

11. lidem AA. & CC. Entychio.

Si liberum captum te ab hostibus commercio redemit Sabinus, & eum vinculum pignoris superstitem remisisse tibi probetur: non libertus effectus, ingenuitati, quam amiseras, restitutus, nullum filis ejus obsequium debes. S. 15. calend. Jan. AA. COSS.

12. lidem AA. & CC. Quirintianæ.

Ab hostibus capti, & non commercio redempti, sed virtute militum nostrorum liberati, illico statum, quem captivitatis casu amiserunt, recipiunt: servi autem dominis suis restituentur. Receptos enim eos, non captos judicare debemus: & militem nostrum defensorem eorum decet esse, non dominum. S. 5. cal. Jan. AA. COSS.

13. lidem AA. & CC. Quartianæ.

Si is, qui te ab hostibus ingenuam captam commercio redemit, sibi matrimonio conjunxit: dignitate nuptiarum, & vero futuræ justæ sobolis, vinculo pignoris tibi remisso, reddi natales pristinos, rationis est. S. 5. Id. Martii, CC. COSS.

14. lidem AA. & CC. Severæ.

Ius postliminii filiam (rebus humanis exempta matre, dum in servitutis ipsa necessitate per captivitatis causam fuit) eventus purgato vigore, ad ejus legitimam invitat hereditatem; nec tibi medii temporis fortuna, quoniam res maternas successionem quæstas persequi possis, injuriam fieri patimur. S. 16. cal. April. CC. COSS.

15. lidem AA. & CC. Macrotranto.

Is, qui liber constitutus captus ab hostibus commercio redimitur, etiam antiquam restituatur, pro eo data pecunia, successionis jura sibi vindicare favore ingenuitatis potest: ut ex ea possit pretium pro se datum exolvere.

16. lidem AA. & CC. Basilidæ.

Commercio redemptæ feminae filios, licet ex servo medio susceptos tempore, origini ingenuitatis matris, juxta ea quæ benignæ placuerunt, reddi convenit. S. 5. cal. Sept. Viminacii, AA. COSS.

17. Idem AA. & CC. Diogeniæ.

Liber captus ab hostibus, & commercio redemptus, tunc demum, cum pretium solverit, vel ei hoc, qualicunque remittatur iudicio, statum pristinum recipit: quo genere matre filium redimente, cum huiusmodi contractus non de mercede, sed de tristitia repudianda cogitatur, voti recipiendi filium cogitatio cum optabili conditione filium illico matri restituit: ita ut (3) civilium obsequio munerum propter casum præteritum (filius) non excusetur. Pro pietatis itaque ratione ab hostibus redempto filio, facti te poenitere, ac de pretio quicquam tractare non convenit: dotem tamen ab eo debitam jure concessio reddi postulas. S. 3. cal. Nov. *Devellio*, CC. COSS.

18. Idem AA. & CC. Trypliniano.

Ab hostibus captis ac postliminio reversis, pro huiusmodi casu amissa, quæ in eadem causa quidem durant, omnimodo directæ: quæ vero per usucapionem, vel liberationem ex bonis subtracta, vel non utendo finita esse videntur, intra annum utilem experientibus actione rescissoria restituntur. PP. 12. cal. Dec. CC. COSS.

19. Imppp. GRATIANVS, VALENTINIANVS, & THEODOSIVS AAA. ad Severinum Ducem.

Si, quos forte necessitas captivitatis abduxit: sciunt, si non transierint, sed hostilis irruptionis necessitate transducti sunt, ad proprias terras festinare (se) debere: recepturos jure postliminii ea, quæ in agris, vel mancipiis, (seu aliis rebus) ante tenuerunt, etsi a fisco nostro possideantur. Nec timeat quisquam alicujus contradictionis moram: cum hoc solum requirendum sit, utrum (forsitan) aliquis cum barbaris voluntate fuerit, an coactus. Dat. 5. cal. Jul. *Roma*, GRATIAN. A. 5. & DAGALAIPO COSS. 366.

20. Imppp. HONORIUS, & THEODOSIVS AA. Theodoro P. P.

Diversarum homines provinciarum cujuslibet sexus, conditionis, ætatis, quos barbarica feritas captivitatis necessitate transvexerat, invitos nemo retineat: sed ad propria redire capientibus libera sit facultas, (quibus si quicquam in usum vestium vel alimoniæ impensum est, humanitati sit præstitum, nec maneat visualis sumptus repetitio) exceptis his quos barbaris vendentibus emptos esse docebitur: a quibus status sui pretium propter utilitatem publicam emptoribus æquum est redhiberi. Ne quando enim damni consideratio in tali necessitate positus negari faciat emptionem, decet redemptos, aut datum pro se pretium emptoribus restituere, aut laboris obsequio, vel opere quinquennii, vicem referre beneficii, habituros incolumem (si in ea nati sunt) libertatem. Reddantur igitur ædibus propriis sub moderatione quam iustumus: quibus jure postliminii etiam veterum responsis incolumia cuncta servanda sunt. Si quis itaque huic præcepto fuerit conatus obfiteri, actor, conductor procuratorque dari se metallis cum pœna deportationis non ambigat: sin vero possessionis dominus, rem suam (a) fisco noverit vindicandam, seque deportandum: & ut facilis executio perveniat, Christianos proximorum locorum volumus huiusmodi rei sollicitudinem ge-

rere. Curiales quoque proximarum civitatum placuit admoneri, ut emergentibus talibus causis, sciant legis nostræ auxilium deferendum: ita ut noverint rectores universi decem libras auri a se & tantundem a suis apparitoribus exigendum, si præceptum (nostrum) neglexerint. Datum 3. Id. Decembr. *Ravenna*, HONORIO 8. & THEODOS. 3. AA. COSS. 409.

TIT. LII.

DE INFANTIBVS EXPOSITIS LIBERIS ET SERVIS, ET DE HIS, QUI SANGVINOLENTOS NVTRIENDOS ACCEPERVNT.

1. Imp. ALEXANDER A. Claudio.

Si invito vel ignorante te partus ancillæ, vel adscriptitiæ tuæ expositus sit, repetere eum non prohiberis. Sed restitutio ejus, (si non a fure vindicaveris) ita fiet, ut si qua in alendo eo, vel forte ad discendum artificium juste consumpta fuerint, restituas. PP. 3. cal. Jun. IVLIANO 2. & CRISPINO COSS. 225.

2. Imppp. VALENTINIANVS, VALENT. & GRATIANVS AAA. ad Probum P. P.

Unusquisque sobolem suam nutriet. Quod si exponendam putaverit, animadversioni quæ constituta est, subiacebit. Sed nec dominis vel patronis repetendi aditum relinquimus, si ab (ipsis) expositos quodammodo ad mortem voluntas misericordiæ amica collegerit: nec enim suum (quis) dicere poterit, quem pereuntem contempsit. Datum 4. Non. Mart. GRATIAN. A. 3. & EQVITIO COSS. 374.

3. Imp. IVSTINIANVS A. Demostheni P. P.

Sancimus nemini licere, siue ab ingenuis genitoribus puer parvulus procreatus, siue a libertina progenie, siue servili conditione maculatus, expositus sit: eum puerum in suum dominium vindicare, siue nomine domini, siue adscriptitiæ, siue colonariæ conditionis. Sed neque his qui eos nutriendos sustulerunt, licentiam concedimus penitus cum quadam distinctione (ita) eos tollere, & educationem eorum procurare, siue masculi sint, siue fœminæ, ut eos vel loco servorum, aut loco libertorum, vel colonorum, aut adscriptitiarum habeant: sed nullo discrimine habito, hi qui ab huiusmodi hominibus educati sunt, liberi, & ingenui appareant, & sibi acquirant, & in posteritatem suam, vel in extraneos heredes omnia quæ habuerint, quomodo voluerint transmittant, nulla macula servitutis, vel adscriptitiæ, aut colonariæ conditionis imbuti, nec quasi patronatus jura in rebus eorum his, qui eos susceperint, prætere concedimus: sed in omnem terram quæ Romanæ ditioni supposita est, hoc obtinere. Neque enim oportet eos, qui ab initio infantes abjecerunt, & mortis forte spem circa eos habuerunt, incertos constitutos, si qui eos susceperint, hos iterum ad se revocare conari, & servili necessitati subjugari. Neque hi, qui eos pietatis ratione sustulerint, ferendi sunt denuo suam mutantes sententiam, & in servitutem eos retrahentes licet ab initio huiusmodi cogitationem habentes ad hoc profuerint: ne videantur quasi mercimonio contracto ita pietatis officium gerere. Hæc observantibus, tam

viris

viris clarissimis Præsidibus provinciarum, quam religiosissimis Episcopis, necnon officiis præsidialibus, & patribus, & defensoribus civitatum, & omni civili auxilio. Dat. 15. cal. Octob. Chalcedone, DECIO 5. CONS. 529.

In AVTHENT. constit. quæ ex adscript. §. 1. col. 5. tit. 9. al. 8. Nov. 54. cap. 1.

Antiqua lex erat, quæ dicebat ex persona libera, & latera adscriptitia natos, adscriptitiam sequi conditionem: quod per Justinianum ad jus commune liberi ventris redactum est.

4. Imp. IUSTINIANVS.

Sancimus ut quoscunque vel in ecclesiis, vel in vicis, vel aliis locis abjectos constiterit, ii modis omnibus liberi sint: etiamsi certam quandam probationem petitor habeat, qua ostendat ejusmodi personam ad suum pertinere dominium. Nam si legibus nostris statutum est, ut servi ægrotantes a dominis neglecti, & qui velut desperata eorum valetudine possessorum curatione digni non censentur, omnino in libertatem abripiantur: quoniam pacto in ipsis vitæ primordiis aliorum hominum pietati relictos, & ab eis educatos, in servitutem iniquam pettrahi patiamur? Enimvero liberos esse sancimus, ne illis quidem, qui hæc faciunt, irrogandos ex legibus nostris pœnas effugientibus; velut omni refertis inhumanitate, & crudelitate, quæ tanto quovis homicidio peior est, quanto miserioribus eam inferunt.

TIT. LIII.

QUÆ SIT LONGA CONSVETVDO.

1. Imp. ALEXANDER A. Apro.

Præses provinciæ probatis his, quæ in oppido frequenter in eodem controversiarum genere servata sunt, causa cognita statuet. Nam & consuetudo præcedens & ratio, quæ consuetudinem suavit, custodienda est. Et ne quid contra longam consuetudinem fiat, ad sollicitudinem suam revocabit Præses provinciæ. PP. 6. cal. April. IULIANO 2. & CRISPO COSS. 225.

2. Imp. CONSTANTINVS A. ad Proculum.

Consuetudinis ususque longævi non vilis auctoritas est: verum non usque adeo sui valitura momento, ut aut rationem vincat, aut legem. Dat. 7. cal. Maji, Constant. PP. A. 5. & LICINIO CC. COSS. 319.

3. Imp. LEO, & ANTHEMIVS AA. Alexandro.

Leges quoque ipsas antiquitus probata & servata tenaciter consuetudo imitatur, & retinet: & quod officiis, Curiis, Civitatibus, Principiis, vel Collegiis præstitum fuisse cognoscitur, perpetuæ legis vicem obtinere statuimus. Dat. 7. Id. Sept. MARTIANO, & ZENONE COSS. 469.

TIT. LIV.

DE DONATIONIBVS.

1. Imp. SEVERVS, & ANTONINVS AA. Lucio.

Emptionum mancipiorum instrumentis donatis, & traditis, & ipsorum mancipiorum donationem & traditionem factam intelligis: & ideo potes adversus donatorem in rem actionem exercere. PP. 5. cal. Jul. FAVSTINO, & RVFINO COSS. 211.

2. Imp. GORDIANVS A. Leonidæ.

Si nominis persecutionem in te emancipatam pater tuus titulo donationis transtulit, frustra prætendit, qui debitori tuo heres extitit, consensum fuisse debitoris necessarium: cum satis fuerit actiones eo nomine tibi mandatas fuisse. PP. 2. Id. Mart. GORDIANO A. 2. & POMPEIANO COSS. 242.

3. Imp. DECIVS A. Marcellino.

Spem futuræ actionis plena intercedente donatoris voluntate posse transferri, non immerito placuit. PP. Non. Mart. DECIO A. 1. & GRATO COSS. 251.

4. Imp. PROBVS A. Marfæ.

Si functiones, (exactiones, vel tributa) per eum cui donata res non erat, vel ab actoribus ipsius nomine celebratæ sunt, tibi obesse non potest. PP. 5. calend. Jan. MESSALA, & GRATO COSS. 280.

5. Imp. CARINVS & NVMERIANVS AA. Flaconillæ.

Si donatio per epistolam facta non apparet: verbatamen testamenti, quibus liberalitas testatrix confirmata est, fideicommissum continere non ambigitur. PP. 6. cal. Febr. Roma, CARINO 2. & NVMERIANO COSS. 284.

6. Imp. DIOCLET. & MAXIM. AA. Christianæ.

Nec ambigi oportet, donationes etiam inter absentes (& maxime si ex voluntate donantium possessiones, hi quibus donatum est, nanciscantur) validas esse. PP. 3. Id. Febr. MAXIMO 2. & AQUILINO COSS. 286.

7. lidem AA. & CC. Julio.

Censualis quidem professio domino præjudicare non solet. Sed si in censum, velut sua mancipia deferenti privigno tuo consensisti, donationem in eum contulisse videris. PP. Id. Jul. ipsis AA. 4. & 3. COSS. 290.

8. lidem AA. & CC. Floræ.

Si præses provinciæ non donandi voluntate filiorum tuorum nomine prædia in censum detulisse te manifestis probationibus cognoverit, quod fides veri suggererit, id statuet. PP. 8. Id. Sept. ipsis AA. 6. & 3. COSS. 290.

9. lidem AA. & CC. Augustianæ.

Legem, quam rebus tuis donando dixisti, five stipulatione tibi prospexisti, ex stipulatu, five non: incerto iudicio, id est, præscriptis verbis, apud Præsidem provinciæ debes agere, ut hanc impleri provideat. PP. 16. cal. Maji, AA. COSS.

10. lidem AA. & CC. Hermonia.

Nec ignorans, nec invitus quisquam donat. Unde si de hoc fundo non cogitasti, cujus velut donationi te concensisse continetur instrumento: majores veritate rei, quam scripturæ vires obtinente, intelligis, de quo non cogitasti, nec specialiter subscripsisti, nihil te perdidisse. S. 5. cal. Maji, CC. COSS.

11. lidem AA. & CC. Sabino.

Cum de bonis tuis partem quidem penes te retinuisse, partem vero in eum quem in potestate habes, donationis titulo contulisse commemoras: non est incerti juris in eum qui in sacris familiæ

milie tue remanet, destinatione magis paternæ voluntatis factam, quam perfectam donationem pervenisse. † Delegationes autem nominum in emancipatum collatæ, perfectam donationem actionum efficiunt. S. 2. cal. Maji, CC. COSS.

12. Idem AA. & CC. Aureliano.

Portionem propriam, rebus nondum divisis, nemo prohibetur titulo donationis in alium transferre. Dat. 17. cal. Jun. AA. COSS.

13. Idem AA. & CC. Vranian.

Si aliquid per epistolam donatum tibi probetur, brevis chartulæ, donationi (si hæc recte facta probetur) nihil quicquam derogat. Dat. 15. cal. Jun. Sirmii, AA. COSS.

14. Idem AA. & CC. Ideo.

Si filius tuus res ad te pertinentes sponsæ suæ te non consentiente donavit: ad eam, quod non habuit, transferre non potuit. S. 13. cal. Octobr. AA. COSS.

15. Idem AA. & CC. Severæ.

Aris alieni, quod ex hereditaria causa venit, non ejus, qui donationis titulo possidet, sed totius juris successoris onus est. Si itaque nemini obligata prædia per donationem consequuta es, supervacuum geris sollicitudinem, ne vel heredes donatricis, vel ejus creditores te jure possint convenire. S. 15. cal. Dec. AA. COSS.

16. Idem AA. & CC. Theodoto.

Senectus ad donationem faciendam sola non est impedimento. Dat. 5. cal. Dec. AA. COSS.

17. Idem AA. & CC. Germian.

Sive emancipatis filiis res donasti, sive in potestatis constitutis, & sui juris effectis, ac tenentibus non ademisti: blandiri (tibi) non debes, veluti res donatas ex pœnitentia liceat auferre. † Sane, si ea quæ in tua positis potestate donaveras, post emancipationem contra tuam tenuerint voluntatem: horum penes te dominium remansit: si quidem nec tempore, quo voluisti, propter vinculum potestatis sibi quicquam quærere, nec post te invito de rebus tuis potuerunt. S. 4. cal. Jun. AA. COSS.

18. Idem AA. & CC. Audiano.

Si donationis causa furti actionem tibi remissam probetur: supervacuum geris sollicitudinem. S. 5. cal. Jan. AA. COSS.

19. Idem AA. & CC. Alexandrian.

Savia vestra proprias res quacunque ratione factas titulo liberalitatis in eum, contra quem preces funditis, contulit: quominus hæc rata maneat, quod ex origine patris, vel avi vestri descendunt, nihil prodest. S. 16. cal. Febr. Sirmii, CC. COSS.

20. Idem AA. & CC. Helinio.

Vice donatricis alio voluntate ejus subscribente, jure facta donatio non habetur irrita. S. 7. cal. Februar. CC. COSS.

21. Idem AA. & CC. Antoninæ.

Constante matrimonio dotem penes maritum suum constitutam, avia tua tibi donare non potuit. S. 5. Idus Mart. CC. COSS.

22. Idem AA. & CC. Diomedii.

Cum res filio (tuo) emancipato ea conditione, Ut creditoribus tuis solveret, te donasse pro-

ponas: si stipulatione, vel incontinenti habitopæto huic rei prospexisti, creditoribus quidem non contra eum ex placito vestro, sed adversus te competit actio. Eum autem, cui certa lege prædicta donasti, incerta civili actione ad placitorum obsequia urgeri, secundum legem donationibus dictam convenit. S. 7. cal. April. Sirmii, CC. COSS.

23. Idem AA. & CC. Olympiadi.

Si ea, quæ donaveras, posteriori placito, qui acceperat, dono tibi reddidit: donationis antecedentis instrumentum actis sequentibus obesse potest. Subscriptum 5. calend. Octob. CC. COSS.

24. Idem AA. & CC. Macarino.

Si patri tuo heres non extitisti, ex facta ab eo liberalitate titulo donationis non posse jurata lædi, manifestissimi juris est. PP. Non. Febr. Antiochia, DIOCLETIANO 9. & MAXIMIANO 9. AA. COSS. 304.

25. Imp. CONSTANTINVS A. ad Maximum P. P.

Donatio sive directa sit, sive mortis causa instituta, sive conditione faciendi, aut non faciendi suspensa, sive ex aliquo notato tempore promissa, sive animo dantium, accipientiumve sententis (quantum jus finit) cognominata, sub hæc fieri debet observatione, ut quas leges indulgent actiones, conditiones, pactionesque contineat. Hisque penitus cognitis, vel recipiantur, si complacitæ sunt: vel rejiciantur, si sunt molestæ: In conscribendis autem donationibus, nomen donatoris, jus, ac rem notari oportet: neque id occulte aut privatim, sed aut tabula, aut quodcunque aliud materiæ (genus) tempus dabit, ut ab ipso, vel ab eo, quem fors ministravit, præscribatur: actis etiam annexendis, quæ apud judicem, vel magistratus conficienda sunt, ubi hoc leges expostulant. Dat. 3. Non. Febr. Romæ, SEVERO, & RVFINO COSS. 323.

26. Idem A. Catulino Proconsuli Africa.

Si quis in emancipatum minorem, prius quam fieri possit, aut habere rei, quæ sibi donatur, adfectum, fundum crediderit conferendum: omne jus compleat instrumentis ante præmissis. Quod jus per eum servum, quem idoneum esse constitit, transigi placuit: ut per eum infanti acquiratur. Dat. 12. calend. Maji, Sordani, SABINO, & RVFINO COSS. 316.

27. Idem A. ad Severum Com. Hispaniarum.

Data jam pridem lege statuimus, Ut donationes interveniente actorum testificatione conficiantur: quod vel maxime inter necessarias conjunctasque personas convenit custodiri. Si quidem clandestinis ac domesticis fraudibus facile quidvis pro negotii opportunitate confingi potest: vel id quod vere gestum est, aboleri. Cum igitur nec liberos quidem ac parentes lex nostra ab actorum confectioe secernat: id quod necessario super donationibus apud acta conficiendis jam pridem statuimus, universos teneat: gesta autem confici super rebus (etiam) alibi collatis, ubicunque sufficit. Dat. 3. Non. Maji, DALMATIO, & ZENOPHILO COSS. 333.

28. Imp. HONOR. & THEOD. AA.

Monaxio P. P.

Quisquis rem aliquam donando, vel in dotem dando, (vel vendendo,) usumfructum ejus retinuerit: etiam si stipulatus non fuerit, eam continuo tradidisse credatur, nec quid amplius requiratur, quo magis videatur facta traditio: sed omnimodo idem sit in his causis usumfructum retinere, quod tradere. Dat. 2. Id. Mart. HONORIO A. II. & CONSTANTIO C. 2. COSS. 417.

29. Imp. THEOD. & VALENT. AA.

Hierio P. P.

In extraneos, & sæpe ignotos, donationem collatam valere, receptum est: & si sine scripto donatum quid fuerit, adhibitis aliis idoneis documentis, hoc quod geritur, comprobatur. Dat. II. cal. Maji, FELICE, & TAVRO COSS. 428.

30. Imp. LEO Constantino. P. P.

In hac sacratissima urbe conscriptæ donationes ubicunque positarum rerum, apud Magistrum census insinuantur. † In aliis vero civitatibus, siue absens, siue præsens rector provincie sit, siue eadem civitas habeat Magistratus, siue non habeat, & Defensor tantummodo sit: donator habeat liberam facultatem donationes rerum suarum ubicunque positarum, siue apud moderatorem cujuslibet provincie, siue apud magistratus, siue apud defensorem cujuscunque civitatis prout maluerit, publicare. † Atque ut ipsa donatio sita est in voluntate donantis, ita ei liceat donationem suam apud quemcumque ex memoratis voluerit intimare: & hæc donationes, quæ in diversis provinciis, & civitatibus apud quemlibet ex prædictis fuerint publicatæ, obtineant inconcussam, ac perpetuam firmitatem. Dat. 5. Non. Mart. Constant. PATRICIO, & RICHOMERE COSS. 459.

31. Imp. ZENO A. Sebastiano P. P.

In donationibus, quæ actis insinuantur, non esse necessarium judicamus vicinos, vel alios testes adhibere. Nam superfluum est privatum testimonium, cum publica monumenta sufficiant. Verum & illas donationes, quas gestis non est necessarium alligari, si forte per Tabellionem, vel alium scribantur, & sine testium subnotatione valere præcipimus: ita tamen, si ipse donator, vel alius voluntatem ejus secundum solitam observationem subscripserit: donationibus, quæ sine scriptis conficiuntur, suam firmitatem habentibus, secundum constitutionem Theodosii, & Valentiani ad Hierium Præfectum prætorio promulgatam. Dat. calend. Mart. Constant. ELLO V. C. COSS. 478.

32. Imp. ANASTAS. A. Euphemio P. P.

Secundum Divi Leonis constitutionem donationes apud virum clarissimum Magistrum census tantummodo insinuari præcipimus: Hujusmodi formam in illis instrumentis observanda, quæ in hac regia urbe confecta, seu celebranda fuerint: nec concedi quenquam vel apud defensores, seu magistratus aliarum civitatum, vel in aliis quibuscunque locis præter memoratum judicium insinuare: scientibus, tam his, qui ad hujusmodi insinuationem pervenerint, quam his, qui eam susceperint, necnon tabellionibus quicunque te-

Tom. II.

stimonium suum non in competenti (ut dictum est) loco vel judicio præbuerint, vicenarum librarum auri multa, & alia gravissima indignatione se esse feriendos. S. Dat. Prid. calend. Maji, PAVLO V. C. COSS. 496.

33. Imp. JUSTINIANVS A. Menæ P. P.

Illam subtilem observationem amputamus, per quam donationis titulo cessiones actionum accipientes, non aliter suis eas transmittere heredibus poterant, nisi litem ex his contestati essent, vel jus contestationis divino rescripto meruissent. Nam sicut venditionis titulo cessas actiones etiam ante litis contestationem ad heredes transmitti permittitur, simili modo & donatas ad eos transferri volumus: licet nulla contestatio vel facta, vel petita sit. Quod & in procuratore constituendo ad movendas easdem cessas actiones similiter observandum erit, ut minime quis impediatur procuratorem cessarum sibi super donatione actionum dare, licet nulla litis contestatio facta vel petita sit. Quæ in his tantummodo personis locum habere censemus, quæ susceptis per donationem cessionibus, adhuc superesse noscuntur: nam jam mortuis hujusmodi personis, vetera jura super hisdem cessionibus posita servari concedimus. Dat. calend. Jun. Constant. JUSTINIANO A. PP. 2. COSS. 528.

34. Idem A. Demostheni P. P.

Sancimus, omnem donationem, siue communem, siue ante nuptias factam, usque ad trecentos solidos cumulata, non indigere monumentis, sed communem formam habere: ut non usque ad ducendorum solidorum summam teneat: sed in hujusmodi observatione similes sint tam communes, quam ante nuptias donationes. † Si quid autem supra legitimam definitionem fuerit donatum: hoc quod superfluum est, tantummodo non valere: reliquam vero quantitatem, quæ intra leges terminos constituta est, in suo robore perdurare: quasi nullo penitus alio adjecto, sed hoc pro non scripto, vel non intellecto esse credatur. † Exceptis donationibus, tam Imperialibus, quam iis, quæ in causas piissimas procedunt: quarum Imperiales quidem donationes merito indignari sub observatione monumentorum fieri, tam a retro Principibus, quam a nobis sancitum est, sed firmam habere propriam majestatem.

In AVTHENT. ut non fiant pign. §. 2. alias

§. illud quoque. col. 5. tit. 7. al. 5.

Novell. 52. cap. 2.

Item a privatis in Principem etiam cessantibus actis fit donatio. §. 1. Alias vero, quæ ad pietatem respiciunt, usque ad quingentorum solidorum summam, & sine monumentis esse validas censemus. His insuper ante nuptias donationibus, quæ in adultas minores sui juris constitutus cujuscunque summæ procedunt, secundum veterum legum scita etiam, nisi actis intervenientibus corroboratæ sunt, suam retinentibus firmitatem. Sin autem in auro res donationis fuerint datæ, sed per res mobiles, vel immobiles, vel se moventes: quantitatem earum æstimari: & siquidem usque ad legitimam solidorum summam erigatur, validam eam esse, & sine monumentis conservari. Sin autem amplioris summæ inveniatur, & minime

Ddd

actis

actis comprobata est, superfluum tantum vacuari.
 §. 2. Ne autem communione inducta, donatori, & ei, qui liberalitatem suscepit, aliqua oriatur contentio: electionem damus ei, qui ampliorem summam in re donata habuerit, reliquam æstimationis quantitatem offerre ei, qui minorem causam habuit, & totum possidere. Sin autem hoc minime facere maluerit, tunc omnimodo res dividi secundum quantitatem utrique parti competentem, si res dividi sine suo periculo possibilis est. Sin autem in huiusmodi casibus, in quibus partitio utiliter celebrari minime potest, amplioris summæ dominus noluerit offerre æstimationem: tunc licebit etiam ei, qui minoris summæ habet potestatem, offerre pretium, & totum sibi vindicare. §. 3. Si quis autem per diversa tempora in eandem personam multas faciat liberalitates, quarum singulæ quidem legitimam quantitatem non excedunt: in unum autem compositæ, & prædicto modo exaggeratæ redundare videntur, & maioris esse quantitatis: non videatur eas oportere in unum coadunare, & introducere modos per quos non valeant, & in irritum revocentur: sed e contrario, & plures intelligantur, & singulæ secundum sui naturam obrineant, & monumentorum observatione non indigeant. Cum enim a veteribus super hac re variatum est, aliis multas, aliis unam esse definiuntibus: nobis causa palcuit humanior, ut & multæ intelligantur, & omnes validæ & hi, qui liberalitates accipiunt, sciant veros, non falsos suos esse donatores. §. 4. Si quis autem talem receperit donationem, in qua stipulatus fuerit annam quandam sibi præstari quantitatem tantæ summæ, quæ non excedit legitimum donationis modum: variabatur, utrum eum ex particulari donatione multas fecisse donationes existimandum sit, & eas actis non indigere: an ex totius stipulationis fundamento, & fonte ejus, ex quo annuæ donationes profluxerunt, & unam esse eam donationem putandam, & proculdubio monumentorum observatione vallandam: quod veteres quidem satis, abundeque variaverunt. Nos autem (omnia) certa divisione concludimus, ut si huiusmodi quidem fuerit donatio, ut intra vitam personarum steretur, vel dantis, vel accipientis: & multæ intelligantur donationes, & liberæ a monumentorum observatione. Incertus etenim fortunæ exitus hoc nobis suggessit: ut possibile sit unius anni tantummodo, vel brevioris, vel etiam amplioris temporis metas supervivere, vel donatorem, vel eum, qui donationem accepit, & ex hoc inveniri etiam totam summam donationis non excedere legitimam quantitatem. † Sin autem etiam heredum ex utraque parte fuerit mentio, vel adjiciatur tempus vitæ, vel donatoris, vel ejus, qui donationem accepit: tunc ei quasi perpetuata donatione, & continuatione ejus magnam, & opulentiorē eam efficiere, & una intelligatur (donatio,) & quasi densioribus donationibus cumulata, excedere legitimum modum, & omnimodo acta deposcere & aliter minime convalescere. Recitata septimo in novo consistorio palatii Justiniani. Datum 3. calend. Nov. DECIO V. C. COSS. 529.

35. Idem A. Juliano P. P.

SI quis argentum donaverit, certumque pondus nominaverit, non autem alias, vel generaliter, vel specialiter expresserit: necessitatem ei imponimus omnimodo præfatum pondus argenti dare, sive in vasis quibus voluerit, non tamen pejoribus æstimatione massæ, sive in ipsa æstimatione, quæ pro massa rudī in illis locis frequentata est. §. 1. Si vero redditum certum ex possessionibus donaverit, non tamen nomina possessionum edixerit: necesse habere de sua substantia fundos tradere, tantum redditum inferre valentes, quantum in donatione posuerit: in talibus tamen agris, qui nec omnibus quos habet in possessione anteponuntur: nec deteriores omnibus sunt, sed status mediocri inveniuntur. §. 2. Similique modo si quis certum numerum servorum donaverit, non tamen & hic nominatim servos inscripserit: & hic mediocri figuræ servos tradere, & neque tales quos non habere magis, quam habere prodest: nec iterum eos, qui omnem servorum familiam donatoris antecellunt, sed & hic mediocritas spectetur. §. 3. Sin autem donator neque argentum, neque servos habens, vel non tantum quantum donavit, fecerit eorum donationem: æstimationem in his celebrari pro eo quod deest: ita tamen, ut argenti quidem (secundum quod prædiximus) æstimatio detur: in servos autem non amplius nec minus quindecim solidis quantitas pro singulis detur. In redditibus autem in quindecim annos æstimationem præstet. Sed in his omnibus, si quidem intra legitimam summam donatio fiat, nulla monumenta requirantur. Sin autem amplioris summæ, tunc ad acta publica recuratur: ita ut in his quæ amplioris sunt æstimationis, secundum nostram legem non totum, sed solum superfluum evanescat. §. 4. Sed & si quis universitatis faciat donationem, sive bellis, sive dimidix partis suæ substantiæ, sive tertiæ, sive quartæ, sive quantæcunque, vel totius, si non de inofficiosis donationibus ratio in hoc reclamaverit, contra donatorem legis nostræ auctoritate tantum quantum donavit, præstare: observatione & hic monumentorum (secundum quod jam sanximus) omnimodo requirenda. §. 5. Sed si quidem in omnibus supradictis casibus ususfructus fuerit a donatore retentus, & traditionem jure intelligi fieri. Sin autem hoc minime donator expresserit: si quidem stipulatio donationi inserta sit, ex ejus auctoritate traditionem compelli fieri. Sin vero & hoc prætermisum sit, & ususfructum minime detinuerit, nihilominus ex lege nostra necessitatem ei imponi etiam tradere hoc quod donare existimavit: ut non ex hoc inutilis sit donatio, quod res non traditæ sunt: nec confirmetur ex traditione donatio: sed liberalitatem plenam, & secundum legem nostram perfectissimam constitutam necessarius traditionis effectus sequatur, & necessitatem habeat donator omnimodo, vel res, vel partem substantiæ quam nominaverit, vel totam substantiam tradere. Cum enim in arbitrio cujuscunque sit hoc facere quod instituit: oportet eum vel minime ad hoc posse, vel cum ad hoc venire properaverit, non quibusdam excogitatis artibus suum propositum defraudare, tantamque inde vocationem quibusdam quasi legi-

legitimis velamentis protegere. † Tantoque magis hæc firma esse, si piis actibus, vel religiosis personis donatio deputata sit: monumentorum observatione (in his modis) secundum quod specialiter a nobis in hujusmodi casibus prædictum est, observanda: ne in præfatis (piis) causis ex quibusdam machinationibus non solum indevotus, sed etiam impius donator intelligatur: pœnasque non solum legitimas, sed etiam cœlestes expectet, resque donatas in omnibus supradictis casibus non solum eos, dum supersunt, sed etiam eorum successores reddere compelli non tantum his, in quos donatio facta est, sed etiam eorum heredibus. Dat. 15. cal. April. Constantinop. LAMPADIO, & ORESTE VV. CC. COSS. 530.

36. Idem A. Joanni P. P.

Si quis pro redemptione captivorum pecunias dederit, sive per cautionem dare promiserit, cujuscunque quantitatis: cognoscat se neque repetitionem habere, neque exactionem cautionis posse declinare, utpote gestis (sicut in donationibus) non subsecutis super insinuatione ejusdem quantitatis: eo videlicet, qui pecunias accepit, vel prima vice, vel post cautionem, necessitatem habente piissimam administrationem adimplere: nulla ei molestia, vel inquietudine inferenda, vel ab eo, qui pecunias præbuit, vel ab aliis ex auctoritate legum permissis hoc requirere: sed tantummodo sacramentum præstare, quod revera omnem quantitatem sine dolo malo vel aliqua deminutione ad redemptionem dederit captivorum. §. 1. Simili etiam modo a gestoribus absolvimus ordinatione donationes rerum mobilium, vel sese moventium, quas viri gloriosissimi magistri militum fortissimis præstant militibus, tam ex sua substantia, quam ex spoliis hostium, sive in ipsa bellorum occupatione, sive in quibuscunque locis degere noscuntur. §. 2. Eandemque liberalitatem nostræ legis indulgemus etiam his quorum domus incendio vel ruina corruptæ sunt: quibusdam forte pecunias cujuscunque quantitatis præbentibus, vel cautionem conficientibus, ut & ipsi nec repetitionem timeant, verum etiam exactionem pecuniarum confessioni insertarum facere possint, licet gesta non fuerint subsecuta; nulla eis licentia danda pecunias ad alias causas nisi ad refectionem domorum erogare. Quod si aliqua dubitatio orta fuerit, utrum tota quantitas, an pars ejus in ædificiis expensa sit, hæc domini domus sacramento dirimetur. §. 3. Cæteris etiam donationibus quæ gestis intervenientibus minime sunt insinuatæ, sine aliqua distinctione usque ad quingentos solidos valituris: hoc etenim tantummodo ad augendas hujusmodi donationes addendum esse ex præsentis lege decernimus, anteriore tempore nostra lege præcedente moderando, quæ usque ad trecentos solidos factæ donationes, & sine insinuatione firmitatem obtinere jussæ sunt. Dat. 15. cal. Nov. Constant. post consulatum LAMPADII & ORESTIS VV. CC. 531.

37. Idem A. Joanni PP.

Verba superflua quæ in donationibus poni solebant, scil. *sestertii, nummi unius, assium quatuor*, penitus esse rejicienda censemus. Quid enim verbis opus est quæ rerum effectus nullus sequi-

tur? Sancimus itaque nullo modo eorum verborum mentionem vel (in) Imperialibus donationibus, vel in omnibus aliis de cætero fieri: sed &, si quisquam per verborum aliquid tale inscripserit, sive remiserit, nulla differentia sit.

TIT. LV.

DE DONATIONIBUS QUÆ SUB MODO, VEL
CONDITIONE, VEL CERTO TEMPORE
CONFICIUNTUR.

1. Imp. VALERIAN. & GALLIEN. AA. Garmicæ.

Si doceas (ut affirmas) nepti tuæ ea lege esse donatum a te, ut certa tibi alimenta præberet: vindicationem etiam (in hoc) casu utilem eo, quod legi illa obtemperare noluerit, impetrare potest: id est, actionem qua dominium pristinum tibi restituatur. Nam (non solum) conditio quidem tibi in hoc casu, id est, in personam actio jure procedit, verum etiam vindicationem quoque divi Principes in hoc casu dandam esse sanxerunt. PP. 11. cal. Dec. TVSCO, & BASSO COSS. 259.

2. Imp. DIOCLET. & MAXIM. AA. & CC. Zenoni.

Si rerum tuarum proprietatem (dono) dedisti, ita ut post mortem ejus, qui accipit, ad te rediret, donatio valet: cum etiam ad tempus certum, vel incertum ea fieri potest, lege scilicet, quæ ei imposita est, conservanda. PP. 5. Id. Mart. MAXIMO 2. & AQUILINO COSS. 286.

3. Idem AA. & CC. Marcellæ.

Quoties donatio ita conficitur, ut post tempus id, quod donatum est, alii restituatur: veteris juris auctoritate rescriptum est, si is in quem liberalitatis compendium conferebatur, stipulatus non sit: placiti fide non impleta ei qui liberalitatis auctor fuit, vel heredibus ejus condictionis actionis persecutionem competere. Sed cum postea benigna juris interpretatione divi Principes ei, qui stipulatus non sit, utilem actionem juxta donatoris voluntatem competere admiserint: actio quæ sorori tuæ, si in rebus humanis ageret, competeat, tibi accommodabitur. PP. 11. cal. Oct. ipsis 4. & 3. COSS. 290.

4. Idem AA. & CC. Idæ.

Perfecta donatio conditiones postea non capit. Quare si pater tuus donatione facta quasdam post aliquantulum temporis fecisse conditiones videatur, officere hoc nepotibus ejus fratris tui filiis minime posse, non dubium est, Dat. cal. Octobr. TIBERIANO, & DIONE COSS. 291.

5. Idem AA. & CC. Dexippo.

Si quid mater filię suæ in potestate patris constitutæ sub hac conditione, si fuerit intra biennium emancipata, donaverit: licet hoc matris voluntate sui juris effecta non tenuit, tamen prius marito defuncto, sui juris quocunque modo effecta, ad similitudinem legati ita relicti, rem donatam firmiter habere, vel vindicare potest. S. Id. Dec. Nicomedia, CC. COSS.

TIT. LVI.

DE REVOCANDIS DONATIONIBUS

1. Imp. PHILIPPVS A. Cosmino.

Et si perfectis donationibus in possessionem inductus libertus, quantolibet tempore ea, quæ sibi donata sunt, pleno jure ut dominus possederit, tamen si ingratus sit, omnis donatio mutata patronorum voluntate revocanda est. Quod ob-

observabitur, & circa ea, quæ libertorum nomine, pecunia tamen patronorum & beneficio comparata sunt. Nam qui obsequiis suis liberalitatem patronorum provocaverunt, non sunt digni quo eam retineant, cum coeperint obsequia negligere: cum magis in eos collata liberalitas ad obsequium (eos) inclinare deberet, quam ad insolentiam erigere. † Hoc tamen jus stabit inter ipsos tantum, qui liberalitatem dederint: Ceterum, neque filii eorum, neque successores ad hoc beneficium pertinebunt. Neque enim fas est ullo modo inquietari donationes (quas) is, qui donaverat, in diem vitæ suæ non retractavit. Dat. 15. cal. Jul. **ÆMILIANO, & AQUILINO** COSS. 250.

2. Imp. **PROBUS A. Felicis.**

Si apud provincie Præsidem aviam filie tuæ quali penitentia ductam subtracta instrumenta donationum igne exussisse constiterit, vereri te non oportet, ne id quod jure vires acceperat, ex post facto possit in dubium revocari. PP. 3. Non. Maji, **Sirmii, PROBO A. & PAVLINO** COSS. 279.

3. Imp. **CARINVS, & NUMERIANVS AA.**
Januario, & Felicio.

Possessionem, quam in vos emancipatos per donationem mater contulit, ex penitentia sola alienare non potuit. PP. 2. Id. Jan. **CARINO 2. & NUMERIANO** COSS. 284.

4. Imp. **DIOCLET. & MAXIM. AA. & CC.** Proculæ.

Cum profitearis in fraudem te alterius donasse, professionem inhonestam continere intelligis. Itaque si donationem perfecisti, eam revocare non potes ex memorata allegatione, sub obtentu penitentiae. PP. cal. April. **Heraclea, AA.** COSS.

5. Idem **AA. & CC.** Epagatho.

Si donationem rite fecisti, hanc auctoritate Rescripti nostri rescindi non oportet. S. 5. cal. Maji, **Heraclea, AA.** COSS.

6. Idem **AA. & CC.** Herennia.

Velles necne filio tuo prædia itemque mancipia donare, fuit in initio tibi liberum. Desine itaque postulare, ut donatio, quam perfeceras, revocetur prætextu mariti & libertorum absentiae: cum hujus firmitas ipsorum præsentia non indigeat. S. 5. cal. Octob. **Viminacii, CC.** COSS.

7. Imp. **CONSTANTINVS & CONSTANTIVS AA.** ad Philippum.

His solis matribus, quæ non in secundi matrimonii fœdus nuperint, sed unius tantum matrimonii sunt, revocandarum donationum, quas in filios fecerint, ita decernimus facultatem, si eos ingratos circa se esse ostenderint. Quicquid igitur is, qui a matre impietatis arguitur, ex titulo donationis tenet, eo die, quo continet, troversæ quaecunque principium jussu judicantis datur, matri cogatur reddere. † Ceterum ea, quæ adhuc matre pacifica jure perfecta sunt, & ante inchoatum coëptumque jurgium vendita, donata, permutata, in dotem data, cæterisque causis legitime alienata: minime revocamus. Actionem vero matris ita personalem esse volumus, ut vindicationis tantum habeat effectum: nec in heredem detur, nec tribuitur heredi. † De cæteris autem, quæ portentosa vilitatis abjectæque pudicitie sunt, satis

etiam tacite cautum putamus. Quis est enim, qui his aliquid arbitretur tribuendum esse: cum etiam illis, quæ jure secundas tantum contraxerunt nuptias, nihil ex his privilegiis tributum esse velimus. Dat. 12. cal. Octob. **LIMENIO & CATVLISO** COSS. 349.

In **AVTHENT.** de nupt. §. mater tamen. col. 4.
tit. 1. Nov. 22. cap. 35.

Quod mater filio donat, ex ingratitude non revocatur, postquam transit ad secundas nuptias, nisi ex tribus causis. Prima, si vitæ ejus infusa sit. Item, si manus impias in eam intulerit. Tertia, si totius substantia molitus est jacturam.

8. Idem **AA.** ad Orphitum P. P.

Si unquam libertis patronus filios non habens bona omnia vel partem aliquam facultatum fuerit donatione largitus, & postea suscepit libertos, totum quicquid largitus fuerat, revertatur in ejusdem donatoris arbitrio ac ditione manfurum. Dat. 5. cal. April. **ARBITIONE & LOLLIANO** COSS. 355.

9. Imp. **THEODOS. & VALENT. AA.** ad
Senatum post alia.

Donationes circa filium filiamve, nepotem neptemve, vel pronepotem proneptemve emancipatos celebratas pater, vel avus, vel proavus revocare non poterit, nisi edoctis manifestissimis causis, quibus eam personam in quam collata donatio est, contra ipsam venire pietatem, & ex causis, quæ legibus continentur, fuisse constabit ingratam. Dat. 5. Id. Nov. **Ravennæ, THEODOS. 13. & VALENTIN. 3. AA.** COSS. 430.

10. Imp. **JUSTINIAN. A. Juliano P. P.**

Generaliter sancimus, omnes donationes lege confectas, firmas illibatasque manere, si non donationis acceptor ingratus circa donatorem inveniat, ita ut injurias atroces in eum effundat, vel manus impias inferat, vel jacturæ molem ex invidiis suis ingerat, quæ non levem sensum substantiæ donatoris imponat, vel vitæ periculum aliquod ei intulerit, vel quasdam conventiones, si in scriptis donationi impositas, si in scriptis habitas, quas donationis acceptor spondit, minime implere voluerit. † Ex his enim tantummodo causis, si fuerint in judicium dilucidis argumentis cognitionaliter approbatæ, etiam donationes in eos factas everti concedimus: ne sit cuiquam licentia, & alienas res capere, & frugalitatem irridere donatoris, & ipsum iterum donatorem suasque res perdere: & præfatis malis ab ingrato donationis acceptore affici. Hoc tamen usque ad primas personas tantummodo stare censemus, nulla licentia concedenda donatoris successoribus hujusmodi querimoniarum primordium institueri. Etenim si ipse, qui hoc passus est, tacerit: silentium ejus suscitari concedatur, vel adversus eum, qui ingratus esse dicitur, vel adversus ejus successores. Dat. 15. cal. April. **LAMPAD. & ORESTE VV. CC.** COSS. 530.

TIT. LVII.

DE DONATIONIBVS CAUSA MORTIS.

1. Imp. **ALEXAND. A. Daphnæ.**

Si donatione contineatur, Ut altero defuncto, ad alterum portio eorum, quæ donabantur, pertineret: existente conditione, si mortis causa donatio per

perficiebatur, fideicommissi actio competit. PP. 4. cal. Octob. MAXIMO 2. & MELIANO COSS. 224.

2. Imp. GORD. A. Zoilo.

Intestata mortua quondam nutu tua, neptis tua, quæ ex ea filioque tuo quæsitæ est, quandoque potest ad ejus venire successionem: nec tamen ea post mortem filii tui, ex quo quæsierat filium, alii nuptui se collocando dotem dāns prohibeatur quam velit conditionem eidem doti dicere. Sed si mortis causa donationem in fratrem suum conferens, in causam mortis suæ eam (dotem) eundem fratrem suum stipulati passa est, cum Divi Severi Constitutione etiam in mortis causa donationibus, si de cætero patrimonio quantum Falcidia jubet, heres non habet, provissum sit: is, qui nuptui tuæ heres extiterit, ejus Constitutionis beneficium non prohibetur postulare. PP. 10. cal. Febr. GORD. A. & AVIOLA COSS. 240.

3. Imp. DIOCL. & MAXIM. AA. & CC. Heredi. Nec fratris sui mortis causa recte factam donationem foris rescindere licet. S. 3. cal. Jan. Sirmii, AA. COSS. 241.

4. Imp. IUSTINIAN. A. Juliano P. P.

Cum de mortis causa donatione dubitabatur, & alii quidem inter ultimas voluntates eam posuerunt, & legatis aggregandam esse censuerunt; alii autem inter donationes, quæ inter vivos consistunt, eam posuerunt: dubietate eorum explosa, sancimus omnes mortis causa donationes, sive juxta mortem facientis fuerint celebratæ, sive longiore cogitatione mortis subsequutæ sunt, actis minime indigere: neque expectare publicarum personarum presentiam, & ea, quæ super hujusmodi monumentis solent adhiberi: sed ita res procedat, ut si quinque testibus presentibus vel in scriptis, vel sine literarum suppositione aliquis voluerit mortis causa donationem facere: & sine monumento cum accessione res gesta maneat firmitate vallata, & nullam in ea calumniam accipiat: neque propter hoc, quod gesta non acceperunt, inefficax esse atque inutilis videatur: & omnes effectus sortiatur, quos ultimæ habent liberalitates: neque ex quacunque parte absimilis (eis) intelligatur. Dat. cal. Se-

LIBER

TIT. I.

DE HIS, QUI ACCUSARE NON POSSUNT.

1. Imp. SEVERVS & ANTONINVS AA.

Sylvano.

Prius est, ut criminibus, quæ tibi ut graviora ab adversario tuo obijciuntur, cædis, atque vulnerum respondeas: & tunc ex eventu causæ Judex æstimabit, an tibi permittendum sit eundem accusare, tamen si prior inscriptionem deposuisti. PP. 5. Idib. Martii, TERTVLLIO, & CLEMENTE COSS. 196.

2. Imp. ANTONINVS A. Ingenuo.

Si cautiones quibus Secundinus solutam Eugenio pecuniam probare se dicit, tutores, vel curatores tui suspectas, ut falsas habent: proprio nomine (cum non liceat alieno) non prohibentur in crimine falsi subscribere. Neg enim facile, vel tutores,

ptemb. Constantinop. LAMPADIO, & ORESTE VV. CC. COSS. 530.

TIT. LVIII. DE JAMFLEXA

DE INFIRMANDIS APOENIS COELIBATVS, ORBITATIS ET (DE) DECIMARIIS

1. Imp. CONSTANTINVS, CONSTANTIVS, & CONSTANS AAA. ad populum.

Qui jure veteri calibes habebantur, imminenti-
bus legum terroribus liberentur atque ita
vivant, ac si numero matitorum matrimonii scedere
fulcirentur. Sitque omnibus æqua conditio ca-
pessendi quod quisque mereatur. Nec vero
quisquam orbis habeatur, & proposita huic no-
mini damna non noceant. Quam rem & circa
fœminas existimamus, earumque cervicibus im-
posita juris imperia, velut quædam juga, solvimus
promiscue omnibus. Dat. cal. April. Roma, CON-
STANTIO 2. & CONSTATE AA. COSS. 239.

2. Imp. HONOR. & THEOD. AA. Ididoro

P. U.

Intervirum & uxorem rationem cessare ex Lege
Papia decimarum: & quamvis non interveni-
ant liberi, ex suis quoque eos solidum capere testa-
mentis (nisi forte Lex alia, imminuerit derelicta)
decernimus. Tantum igitur posthac maritus vel
uxor sibi invicem derelinquant, quantum supersti-
tis amor exegerit. Dat. PP. Non. Sept. VARANA
CONS. 410.

TIT. LIX.

DE JURE LIBERORVM.

1. Imp. HONOR. & THEOD. AA. Ididoro P. U.

Nemo posthac a nobis jus liberorum petat:
quod simul hac lege omnibus concedimus. Dat.
PP. Non. Septembr. VARANA CONS. 410.

2. Imp. IUSTINIAN. A. Mennæ P. P.

Illam injuriam, quæ contra matrem defuncti,
vel defunctæ præteritis fiebat temporibus, pro
justitiæ ratione amputavimus, & legitima jura, quæ
ex Tertulliano Senatusconsulto ei præstantur, omni-
modo eam habere sancimus: licet tres liberos in-
genua, vel libertina quatuor minime pepererit.
Dat. cal. Jun. Constantinop. ipso A. 2. CONS. 528.

NONUS.

vel curatores, qui ex officio periculo (suo) res
pupillorum, vel adolescentium administrant, sen-
tentia notantur, nisi evidens eorum calumnia ju-
dicanti apparebit. PP. 12. cal. Octobr. ANTONINO
A. & GETA COSS. 206.

3. Imp. ALEXAND. A. Rufo.

Qui crimen publicum instituere properant, non
aliter ad hoc admittantur, nisi prius inscriptio-
num pagina præcesserit, & fidejussor de exercenda
lite adhibitus fuerit. Sin vero post satisfactionem
præsentes non fuerint, (edicto) admonendi sunt,
ut veniant ad causam agendam: & si non adfue-
rint, non solum extra ordinem æstimatione Judicis
puniendi sunt, sed etiam sumptus quos in eam rem,
& circa ipsum iter ad litem vocati fecerunt, depen-
dere cogentur. PP. 3. Non. Februar. ALEXAN-
DRO A. COSS. 223.

Ddd 3

4. Idem

4. Idem A. Dionysio.
UXortua, si consobrini sui necem vindicandam existimat, adeat Præsidem provinciae. PP. 16. calend. Jul. ALEXANDRO A. CONS. 223.

5. Idem A. Marcellina.
Senatusconsulto permissum non est mulieri Legis Corneliae crimine reum facere, nisi res ad eam pertineat. Cum igitur filii tui tutores vel curatores habeant: ipsi deliberare debent, an instrumenta ex quibus adversarium filiorum tuorum obtinuisse dicis, falsa esse accusare debeant. PP. cal. Octobr. ALEXAND. A. CONS. 223.

6. Idem A. Probo.
Accusationem a qua discedere te professus es, repetere non debes. PP. 5. Non. Maji, IVLIANO 2. & CRISPINO COSS. 225.

7. Idem A. Felici.
Si ea quæ crimen intendit, cognitionem moratur: certa perferendæ accusationis tempora Judex competens præstet: intra quæ si agere supersederit, renunciassæ causæ intelligitur. PP. 15. cal. Sept. AGRICOLA & CLEMENTE COSS. 231.

8. Imp. GORD. A. Cajo militi.
Non prohibentur milites accusationem quæ publici iudicii instar obtineat, intendere, si suam suorumque injuriam exequantur. Ideoque consobrini tui necem defendere tibi permittimus. PP. 17. cal. Aug. PIO & PONTIANO COSS. 239.

9. Idem A. Severia.
Non ignorat competens Judex, eam, quæ ultionem, & mortem filii persequi allegat, non temere ad accusationem esse admittendam, nisi prius matrem se esse probaverit. PP. 6. Non. Mart. GORD. A. & AVIOLA COSS. 240.

10. Idem A. Mucattaulo militi.
Si crimen ad tuam tuorumque injuriam pertinens exequaris, solennibus te inscriptionibus adstringe, ut Præsidem provinciae habere judicem possis. PP. cal. Aug. GORD. A. & AVIOLA COSS. 240.

11. Imp. PHILIPPVS A. & PHILIPPVS C. Saturnino, & aliis.

Data opera partis adversæ res vestras incendio exarsas esse asseverantes, crimen Legis Corneliae de sicariis exequi potestis. PP. 13. cal. Jul. PEREGRINO & ÆMILIANO COSS. 249.

12. Imp. DIOCL. & MAXIM. AA. & CC. Corinthia.

De crimine quod publicorum fuerit iudiciorum, mulieri accusare non permittitur: nisi certis ex causis, id est, si suam suorumque persequatur injuriam secundum antiqui juris statuta tantum, de quibus specialiter ei concessum est, non exacta subscriptione. Unde aditus Præses provinciae in primis examinabit, an tale sit crimen cujus accusationem mulier subito non prohibeatur. S. 5. cal. Maji, AA. COSS.

13. Idem AA. & CC. ad Aselepidem.

Si magnum & capitale crimen ac non leve frater contra fratrem suum instituit, non solum audiendus non est, sed etiam exilii poena plendendus est. Dat. 10. cal. Febr. CC. COSS.

14. Idem AA. & CC. Ælia.

Propter insidias quas tuæ vitæ paratas contendis, accusationem apud Præsidem provinciae con-

tra filium tuum, si pietas & ratio naturalis animi tui non revocat, intentionem constituere potes. S. 16. calend. Mart. CC. COSS.

15. Idem AA. & CC. Lupioni.
Criminis accusationem instituere cum periculo calumniae, si tibi existimatio integra est, mihi prohiberis. S. 3. cal. Mart. CC. COSS.

16. Idem AA. & CC. Callutico.
Cum rationibus juris congruit desiderium tum postulantis accusationem tertiam ei, quidam reos delatos habet, non permitti contra Legis præscripta, nisi suas suorumque injurias quis persequatur. S. 12. cal. Decembr. NICOMACHO, CC. COSS.

17. Pars sententiae eorundem AA. & CC. Dat. 5. Id. Jam. DIOCL. & MAXIM. AA. COSS.

Iniquum & longe a seculi nostri beatitudine esse credimus, ut Thaumasius accusandi ejus habeat facultatem, in cujus domo eum (licet ingenuum) a prima ætate tamen fuisse constabat. Quare ex nomine Thaumasi merito super conflictu criminis cum Symmacho conquiescat. Si quam sane civilem petitionem idem Thaumasius sibi competere confidit: iudicio Prædiali poterit experiri.

18. Idem AA. & CC. Juliano.
Si sororem (tuam) leviorum commissorum ream facis, accusationem non prohiberis exercere in iudicio Prædiali: quo temerarie commissa, congrua ultione plendantur. Dat. 3. cal. Mart. DIOCLET. 9. & MAXIM. 8. AA. COSS. 304.

19. Imp. VALENTIN. VALENS & GRATIANVS AAA. Laodiceo Præfeto Sardiniae.

Neganda est accusaris, (qui non suas suorumque injurias exequantur, licentia criminandi in pari vel minori crimine,) priusquam se crimine, quo premuntur, exuerint, secundum scita veterum juris conditorum: (ita tamen,) ut & ipsi inscriptiones contra eos etiam pendente accusatione deponere possint. Dat. Prid. Idib. Aug. CARNUNTII, GRATIANO A. 3. & EQUITIO V. C. COSS. 374.

20. Imp. ARCAD. & HONOR. AA. Eutychiano P. P.

Si quis ex familiaribus vel ex servis cujuslibet domus cujuscumque criminis delator atque accusator emerferit, ejus existimationem, caput, atque fortunas petiturus, cujus familiaritati vel dominio inhæserit: ante exhibitionem testium, atque examinationem iudicii, in ipsa expositione criminum, atque accusationis exordio, ultore gladio feriat. Vocem enim funestam amputari oportet potius, quam audiri. Majestatis autem crimen (tantum) excipimus. Dat. 6. Id. Nov. CONSTANTINOP. CÆSARIO & ATTICO COSS. 397.

21. Imp. HONOR. & THEOD. AA. Consulibus, Prætoribus, & Trib. pleb. Senatui S. D.

Si liberti, accusatores manumissorum heredumve esse præsumperint: eodem, quo servi supplicio tenebuntur, luituri poenas ante prohibitæ delationis exordium. Dat. 7. Idib. Aug. RAVENNA, ASCLEPIODOTO & MARCIANO COSS. 423.

TIT. II.

DE ACCUSATIONIBVS, ET INSCRIPTIONIBVS.

1. Imp. ALEXAND. A. Martiano.

EOS, qui terminos effoderunt, extraordinaria animadversione coerceri debere, Præses provincie non ignorabit. PP. 3. cal. Aug. ALEXAND. A. CONS. 223.

2. Idem A. Syro.

Si euidam crimini obnoxius servus postulatur, dominus eum defendere potest, & in iudicio sistere, accusatoris intentionibus responsurum. Post probationem autem criminis, non ipse dominus, sed servus pro suo delicto condemnationem sustineat. Ideo enim servum suum domino defendere permissum est, ut pro eo possit competentes allegationes offerre. PP. II. cal. Dec. ALEXAND. A. COSS. 223.

3. Idem A. Stephanidi.

Reos capitalium criminum absentes, etiam per procuratorem defendi, Leges publicorum iudiciorum permittunt. PP. 4. Non. Nov. MAXIMO 2. & AELIANO COSS. 224.

4. Imp. GORD. A. Archelao.

Si accusatoribus absentibus, & non per contumaciam adesse iudicio cessantibus, ex una postulatione aditus Præses provincie non causa cognita sententiam dixit, qua eum, de quo querimoniam detulisti, liberandum existimavit: criminatione etiam nunc perseverante, quæ contumacia, vel cessatione accusatorum non interveniente auferri non potuit: causa intentati criminis apud eundem, vel successorem ejus more iudiciorum tractabitur. PP. Non. Mart. GORDIANO A. 2. & POMPEIANO COSS. 242.

5. Idem A. Paulino.

Non ideo minus crimine, sive atrocium injuriarum iudicio tenetur is, qui in iustam accusationem incidit, quia dicit alium se huiusmodi facti mandatorem habuisse. Namque hoc casu præter principalem reum, mandatorem quoque ex sua persona conveniri posse, ignotum non est. PP. 3. Id. Septemb. GORDIAN. A. 2. & POMPEIANO COSS. 242.

6. Idem A. Avidiano.

Abentem capitali crimine accusari non posse, sed requirendum tantummodo annotari solere, si desit, verus ius est. Et ideo cum absentem re & ignorantem, cui nunquam ullum crimen denunciatum esset, per injuriam a Præside provincie in metallum damnatum esse dicas: quo magis in præsentem te agente (ut asseveras) jam nunc fides veri possit illuminari, Præfectum prætorio adire cura: qui quidquid novo more & contra formam Constitutionum gestum deprehenderit, pro sua iustitia reformabit. PP. 4. Non. April. ARIANO & PAPP0 COSS. 244.

7. Idem A. Proculo.

EA quidem, quæ per Officium Præsidibus denuntiantur, & citra solennia accusationum posse perpendi, incognitum non est. Verum si falsis necne notoriis insimulatus sit, perpenso iudicio dispici debet. PP. 8. Id. Jan. PEREGRINO & AEMILIANO COSS. 245.

8. Exemplum sacrarum litterarum DION.

& MAXIMIAN. AA.

Si quis se injuriam ab aliquo passum putaverit, & querelam deferre voluerit, non ad stationarios decurrat, sed Præsidalem adeat potestatem, aut libellos offerens, aut querelas suas apud acta deponens. PP. sine die & consule.

9. Idem AA. Honorato.

Qui de crimine publico in accusationem deductus est, ab alio super eodem crimine deferri non potest. Si tamen ex eodem facto plurima crimina nascuntur, & de uno crimine in accusationem fuerit deductus: de altero non prohibetur ab alio deferri. Iudex autem super utroque crimine audiens jam accommodabit. Nec enim licebit ei separatam de uno crimine sententiam proferre, priusquam plenissima examinatio super altero quoque crimine fiat. PP. 4. calend. Sept. BASSO 2. & QUINTIANO COSS. 289.

10. Idem AA. & CC. Ursæ.

Qui explicandi negotii spem (cujus finis in Iudicis potestate ac motu situs est) pollicetur: non minus ob illicitam sponsonem crimen contrahit, quam qui ad huiusmodi promissionis commercium contra disciplinam publicam adspirat. PP. 3. cal. Nov. ipsis 4. & 3. AA. COSS. 290.

11. Idem AA. & CC. liberis Crispinæ charissimæ nobis.

Si quis homicidii crimen existimat persequendum, secundum juris publici formam debebit eum, qui in primordio homicidii postulaverit, reum, neque probaverit, ideoque reus absolutus est, prævaricationis arguere: Id enim salubriter statutis Principum Parentum nostrorum jurisque forma præscriptum est. Vel si id non putaverit agendum: ad sequens crimen (id est pastorum, latronumve) descendere eum coges, atque id exequi iudicio tuo: cum siquidem id ab incusato appareat esse commissum, ob ultionem publicam obnoxius legibus fiat. Dat. 8. Id. April. ANNIBALIANO & ASCLEPIODOTO COSS. 292.

12. Idem AA. & CC. Autelio.

Factum sponte se præcipitantis, innocentis criminis periculum asserre non potest. S. 14. cal. Jun. SIRMII, AA. COSS.

13. Imppp. VALENT. GRAT. & THEOD. AAA. Martiniano Vic. Hispaniæ.

Si quis servos crediderit accusandos, non prius ad corporum tormenta veniatur, quam se vinculo subscriptionis adstrinxerit. Dat. 6. cal. Jan. PARAVII, MEROBAUDE 2. & SATVRNINO COSS.

14. Idem AA. & ARCAD. A. Cynegio P. P.

Singuli universique (Iudices) cognoscant (in publicis criminibus) non oportere emendicatis uti suffragiis decretorum, (aut relationibus a publicis personis destinandis credere), sed rei veritatem inquirere. Dat. prid. cal. Maji, CONSTANTINOP. ARCAD. 1. & BAVTONE COSS. 385.

15. Idem AA. Tatiano Præfeco prætorii.

Tunc convenit potentiores viros adesse iudiciis, cum eorum præsentiam (in criminibus publicis) per inscriptionem causa deposcat: (licet in pecuniariis) causis per procuratores litem sustineant.

neapoli. Dat. 15. cal. Mart. Mediolani, VALENTIN
A. 5. & NEOTHERIO 390.

16. Imp. ARGAD. & HONOR. AA. Pasipho.

IN causis criminalibus dignum est, ut inscriptiones
præponantur, quæ magnitudinem videlicet cri-
minis, tempusque designent: ut alterutram pat-
rem digna Legum terrere possit auctoritas. Quod
si fuerit statutum forte contemptum, hi, qui ex
Officio ingrediuntur secretarium, quinque libra-
rum auti condemnatione ferientur. Dat. 8. Id.
Januar. OLYBRIO & PROBINO COSS. 395.

17. Imp. HONOR. & THEOD. AA. Consulibus,
Prætoribus & Trib. pleb. Senatui S. D.

Accusationem ordinem jam dudum legibus in-
stitutum servari iubemus: Ut quicumque in
discrimen capitis accersitur, non statim reus, qui
accusari potuit, existimetur: ne subjectam inno-
centiam feriamus. Sed quisquis ille est, qui cri-
men intendit, in iudicium veniat, nomen rei indi-
cet, vinculum inscriptionis arripiat, custodiæ si-
militudinem (habita tamen dignitatis æstimatio-
ne) patiat: nec impunitam fore noverit licen-
tiam mentiendi, cum calumniantes ad vindictam
poscat similitudo supplicii. Nemo tamen sibi
blandiatur objectu cuiuslibet criminis, de se in
quæstione confessus, veniam sperans propter flagi-
tia adjuncti, vel (pro) communione criminis con-
sortium personæ superioris optans, aut inimici
supplicio in ipsa supremorum suorum sorte satian-
dus, aut eripi se posse confidens, aut studio, aut
privilegio nominati: cum veteris juris auctoritas
de se confessos, ne interrogari quidem de aliorum
conscientia sinat. Nemo igitur de proprio cri-
mine contentem, super conscientia scrutetur alie-
na. Dat. 8. Id. Aug. Ravennæ, ASCLEPIODOTO &
MARIANO COSS. 423.

TIT. III.

DE EXHIBENDIS, ET TRANSMITTENDIS REI.

1. Imp. VALENTIN. & VALENS AA. Va-
lentino Consulari Piceni.

Si miles in provincia repertus crimen publicum
commiserit, eum Rector provincie sub custo-
dia constituat: atque ita, vel causæ meritum, vel
(etiam) personæ qualitatem ad Magistrum mili-
tum referat. Dat. 12. cal. Febr. Mediolani, VA-
LENTIN. & VALENTE AA. COSS. 365.

2. Imp. GRAT. VALENT. & THEOD. AAA.
Eutropio P. P.

Nullus in carcerem priusquam vincatur,
omnino vincatur. Ex longinquo quis est
acciendus, non prius insimulanti, (id est, accusa-
tori) accommodetur adensus, quam solenni Lege
se vinxerit, (& in pœnam reciproci stylo trepi-
dante recaverit.) Ei vero qui reducendus erit,
ad disponendas res suas, componendosque mœ-
stos penates, spatium coram loci Iudice, aut etiam
Magistratibus sufficientium dierum, non minus
tamen triginta, tribuatur, nulla remanente apud
eum, qui ad exhibendum missus est, copia nundi-
nandi. Qui posteaquam ad iudicem venerit, ad-
hibita advocacy, jus debet explorare quæsi-
tum: ac tamdiu pari cum accusatore fortuna re-

tineri, donec repererit cognitio celebrata disci-
men. Dat. 3. calend. Januar. Constantinop. GRA-
TIANO A. 5. & THEODOSIO AA. COSS.

3. Imp. VALENT. THEOD. & ARGAD. AAA.
Drepanio Proconsuli Africæ.

Neminem (in) iudicio exhibendum esse præci-
pimus, nisi de cuius exhibitione Iudex pro-
nunciaverit. Dat. PP. Non. Februar. Mediolani,
VALENTINIANO A. 3. & NEOTHERIO COSS. 390.

TIT. IV.

DE CUSTODIA REORVM.

1. Imp. CONSTANTIVS A. ad Florentinum
Rationalem.

IN quacunque causa reo exhibito, sive accusator
existat, sive eum publicæ sollicitudinis cura pro-
duxerit, statim debet quæstio fieri, ut noxius pu-
niatur, innocens absolvatur. Quod si accusator
aberit ad tempus, aut sociorum præsentia neces-
saria videatur: id quidem debet quam celestissime
procurari. Interea vero reum exhibitum non
(per) ferreas manicas, & inhaerentes ossibus mitti
oportet, sed prolixiores catenas (si criminis qua-
litas etiam catenarum acerbiter postulat) ut & cruciatio desit, & permaneat (sub) fida custo-
dia. Nec vero sedis intimæ tenebras pati debe-
bit inclusus, sed usurpata luce vegetari, (ac suble-
vari:) & ubi nox geminaverit custodiam (in)
vestibulis carcerum, & salubribus locis recipi: ac
revertente iterum die ad primum Solis ortum il-
lico ad publicum lumen educi, ut pœnis carceris
perimatur: quod innocentibus miserum, noxiis
non satis severum esse, dignoscitur. Illud etiam
observabitur, ut neque his qui Stratorum fungun-
tur officio, neque ministris eorum liceat crudelita-
tem suam accusatoribus vendere: & innocentes
intra carcerum septa letho dare, aut subtractus au-
dientie longa tæbe consumere. Non enim ex-
stimationis tantum, sed etiam periculi metus Ju-
dici imminet, si aliquem ultra debitum tempus
inedia, aut quocunque modo aliquis Stratorum
exhanserit, & non statim eum penes quem officium
custodiæ est, atque ejus ministros capitali pœnæ
subjecerit. Dat. Prid. calend. Jul. Serdica, CON-
STANTINO A. 6. & CONSTANTIO CC. COSS. 353.

2. Idem A. & C. ad Euagrium P. P.

Si quis in ea culpa vel crimine fuerit deprehen-
sus, quo dignus claustris carceris, & custodiæ
squalore videatur, auditus apud acta, cum de ad-
misso consiterit, pœnam carceris sustineat: atque
ita postmodum eductus apud acta audiat. Ita
enim quasi sub publico testimonio commemora-
tio admisi criminis fiet, ut iudicibus inmodice
sevientibus, freni quædam temperies adhibita vi-
deatur. Dat. 3. Non. Febr. Heraclia, CONSTAN-
TINO A. 7. & CONSTANTIO CC. 2. COSS. 354.

3. Idem A. Acindino P. P.

Quoniam unum carceris conclave permixtos
secum criminosos includit, hac lege sancimus,
ut etiam si pœnæ qualitas permixtione iun-
genda est, sexu tamen dispares, diversa claustro-
rum habere tutamina jubeantur. Dat. Non. April.
ACYNDINO & PROCVLO COSS. 340.

IN AVTHENT. ut nul. judic. §. necessarium. col 9.
tit. 17. al. 9. Nov. 134. c. 9.

Hodie novo jure nullam mulierem pro pecunia fiscali, seu privata causa, aut pro crimine quolibet modo in carcerem mitti, aut includi, aut custodiri concedimus. Sed si pro fiscali aut privato debito pulsatur, per virum suum, aut quem alium legitime respondeat. Quod si noluerit vel respondere, vel persequi litem suam, legitime in rebus suis executio procedat. Si vero tale sit crimen, ut necesse sit eam custodiri: si quidem fidejussorem dare potest, ipsi credatur: si vero juraverit fidejussorem dare se non posse, juratoriam cautionem praestet de judicii observatione. Sed si crimen gravissimum sit de quo accusatur, in monasterium vel asceterium mittatur, vel mulieribus tradatur, per quas custodiatur. Judices autem qui hac non servant, si majores sint, viginti librarum auri poenam: si minores, decem solvant. Obedientes autem eis in praedictis casibus, spoliati cingulo dentur in exilium.

4. Imppp. VALENT. VALENS, & GRAT. AAA.
ad Probum P. P.

AD Commentariensem receptarum personarum custodia observatioque pertineat: nec putet hominem abjectum atque vilem obijciendum esse Judici, si reus modo aliquo fuerit elapsus. Nam ipsum volumus hujusmodi poena consumi, cui obnoxius docebitur fuisse qui fugerit. Si vero Commentariensis necessitate aliqua procul ab Officio egerit: Adjutorem ejus pari jubemus invigilare cura, & eadem statuimus legis severitate constringi. Dat. 3. calend. Jul. Contionati, GRATIANO A. 5. & PROBO COSS. 371.

5. Imppp. GRAT. VALENT. & THEOD. AAA.
Eutropio P. P.

DE his, quos tenet carcer inclusos, id aperta definitione sancimus, ut aut convictos velox poena subducatur, aut liberandos custodia diuturna non maceret. Jubemus autem ut intra tricesimum diem semper Commentariensis ingerat numerum personarum, varietatem delictorum, clausorum ordines, ætatemque victorum. (Quod si hæc prætermiserit,) Officium (quidem) viginti libras auri ærario nostro jubemus inferre: Judicem vero delidem ac resupina cervice tantum titulum gerentem, extorrem impetrata fortuna decem auri libras multandum esse censemus. Dat. 3. cal. Jan. Constant. GRATIANO 5. & THEOD. AA. I. COSS. 380.

6.

Neminem oportet injici custodiæ absque justificatione magnorum Magistratum, aut locorum defensorum. §. 1. Oportet autem episcopum per quartam feriam, aut parasceven inquirere eos, qui sunt in custodia, quam ob causam inclusi sint: & si quidem servi sint, intra viginti dies emittere eos, vel castigatos, atque etiam dominos redditos; aut si non appareant eorum domini, solvere ipsos. Si vero liberi sint pro seditione detenti, confestim judicare ipsos, vel si pro alia quacunque causa, si quidem non habeant fidejussores, & pro criminibus detinentur, excepto crimine homicidii, statim eos judicari, si vero capitale crimen sit, intra triginta dies. §. 2. Si vero majore postea dilatione necessaria existente, is, qui detinetur, non

Tom. II.

præbeat causam, committatur suæ juratoriae cautioni, si absens fuerit. Si vero cædis est causa, si quidem ex delatione publicarum personarum, intra sex menses judicatur. Scientibus publicis personis, quod si mentitæ fuerint, se iisdem subdendos poenis. Si vero accusator, qui se inscripsit, auctor fuit ejus detentionis, detur reus sub fidejussione: vel si non reperiatur fidejussores, maneat quidem in carcere: causa autem intra annum terminetur. §. 3. Facta autem præsumptione, tanquam reus sit, in custodia maneat, donec causa terminetur. Si vero jam sententia lata est de inclusis, & ea executione mandetur, si corporalis sit, si pecuniaria. §. 4. In pecuniaria condemnatione potestatem habentibus cedere bonis. §. 5. Episcopis monentibus præfides, scituros se, & officium suum illaturos decem libras. §. 6. Habentibus etiam Episcopis potestatem deferendi Principi, negligentiam (hisce in rebus) præsidum.

TIT. V.

DE PRIVATIS CARCERIBVS INHIBENDIS.

1. Imp. ZENO A. Basilio P. P.

Iubemus, nemini penitus licere per Alexandriam splendidissimam civitatem, vel Ægyptiacam diocesim, aut in quibuslibet imperii nostri provinciis, vel in agris suis, aut ubicunque domi privati carceris exercere custodiam, viro Spectabili pro tempore Præfesto Augustali, & viris clarissimis omnium provinciarum Rectoribus daturis operam superque futuris in speculis, ut sæpe dicta nefandissimorum hominum arrogantia modis omnibus opprimatur. Nam post hanc saluberrimam constitutionem, & vir Spectabilis pro tempore Præfessus Augustalis, & quicumque provinciae moderator, majestatis crimen proculdubio incursum est, qui cognito hujusmodi scelere, læsam non vindicaverit Majestatem. + Primatibus insuper officiorum ejusdem criminis laqueis constringendis: qui simul atque noverint memoratum interdictum facinus in quocunque loco committi, proprios judices de opprimendo nefandissimo scelere non protinus curaverint instruendos. Nam illud perspicuum est, eos, qui hoc criminis genus commiserint, etiam pro veterum legum, & constitutionum tenore, tanquam ipsius majestatis violatores, ultimo subjugandos esse supplicio. Dat. cal. Jul. Constantinop. LONGINO V. C. COSS. 486.

Notatur hic deesse Græca constitutio. Ejus epitomen Latine ediderat Contius ex lib. 60. Basil. tit. 55. interprete Cujac.

2.

Constitutio jubet privatas custodias non fieri, & eos, qui fecerint, poenæ subijci, & tot dies manere in publico carcere, quot fuerit quis in privato ab eis inclusus, cujuscunque sint conditionis, vel dignitatis: amittere etiam eos causam, quam habent, adversus inclusos, providentia episcopi, & præfidis: quod si neglexerit præses, & bonorum, & salutis periculum sustinebit.

TIT. VI.

SI REVS, VEL ACCVSATOR MORTVVS FVERIT.
1. Epitome ex lib. 60. βασιλ. titul. 56. cap. 1.

Si miles λοιποτακτής, (id est, desertor militiæ,) decesserit, solvitur crimen.

E e e

2. Imp.

2. Imp. ANTONINVS A.

Etsi Marcellus, qui crimine falsi postulabatur, vita functus est, ac per hoc crimen in persona ejus sit extinctum, accusatio tamen non est abolita: cum tam uxorem ejus, quam te eodem crimine postulatos esse proponas. PP. 7. cal. Octobr. LÆTO 2. & CEREALE COSS. 216.

3. Idem A. Proculo.

Si is, quem homicidii, seu cujusvis criminis postulati reum, vita functus est, frustra ob pœnam desertæ accusationis conveniris: cum morte ejus crimen cum pœna sit extinctum, ac per hoc tibi adempta est necessitas accusationis. PP. 4. calend. Octobr. *Roma*, SABINO, & ANVLINO COSS.

4. Imp. ALEXAND. A. Veronitiano.

Si (ut proponis) causa pecuniaria ad emolumentum tuum spectat, licet Anianus, cui falsi crimen auctor tuus intendebat, vita functus sit: non prohiberis, si quis adversus te instrumento quod in dubium vocatur, uti cœperit, accusationem instituere. Quamvis enim in persona principalis rei morte subducti jam subsistere non possit; tamen si quis illo uti voluerit, intelligit se periculo criminis esse subiectum. PP. 6. cal. Jan. ALBINO & ÆMILIANO COSS. 228.

5. Imp. GORDIANVS A. Rufino.

Defunctis reis publicorum criminum, siue ipsi per se ea commiserunt, siue aliis mandaverunt, pendente accusatione, præterquam si sibi mortem consciverint, bona successoribus eorum non denegari, notissimi juris est. PP. 7. calend. Nov. PIO & PONTIANO COSS. 239.

6. Idem A. Juliano.

Si quis cum capitali pœna, vel deportatione damnatus esset, appellatione interposita, & in suspenso constituta fati diem functus est, crimen morte finitum est. Idem observatur, & si accusator pendente appellationis tempore ultimum diem obiisset. Sin autem relegationis pœnam sustinuit, & in parte bonorum damnatus appellatione usus est, etiam post mortem ejus nihilominus appellationis ratio examinabitur: cum desideretur, utrum valeat necne particularis publicatio. PP. 6. calend. Aug. GORDIANO A. & AVIOLA COSS. 240.

TIT. VII.

SI QVIS IMPERATORI MALEDIXERIT.

1. Imppp. THEOD. ARCAD. & HONOR. AAA. Rufino P. P.

Si quis modestiæ nescius, & pudoris ignarus, improbo, petulantique maledicto nomina nostra crediderit laceffenda, ac temulentia turbulentus obtrektor temporum (*nostrorum*) fuerit; eum pœnæ nolumus subjugari, neque durum aliquid, nec asperum (volumus) sustinere: quoniam si id ex levitate processerit, contemnendum est: si ex *insania*, miseratione dignissimum: si ab *injuria*, remittendum. Unde, integris omnibus, hoc ad nostram scientiam referatur, ut ex personis hominum dicta pensemus, & utrum prætermitti, an exquiri debeant, censeamus. Datum 6. Id. August. *Constantinop.* THEODOSIO A. 3. & ABUNDANTIO COSS. 393.

TIT. VIII.

AD LEGEM IULIAM MAJESTATIS.

1. Imp. ALEXAND. A. Paulino.

Etiam ex aliis causis Majestatis crimina cessant meo sæculo: nedum etiam admittam te paratum accusare Judicem propterea crimine majestatis, quod contra constitutionem meam (eum) dicis pronuntiasse. PP. 3. Id. April. MAXIMO 2. & IULIANO COSS. 224.

2. Idem A. Faustianiano.

Alienam sectæ meæ sollicitudinem concepisti, quasi crimen majestatis sustineres, si servetus iratus (esse) non perseveres, quod semper te facturum inconsulte juraveras. PP. 3. Non. Februar. IULIANO 2. & CRISPINO COSS. 225.

3. Imp. CONSTANTINVS A. ad Maximum P. U.

Si quis alicui majestatis crimen intenderit, cum in hujuscemodi re convictus, minime quicquam privilegio dignitatis alicujus a strictiore inquisitione defendatur: sciat se quoque tormentis esse subdendum, si aliis manifestis indiciiis accusationem suam non potuerit comprobare, cum ei qui hujusmodi esse temeritatis (reus) deprehenditur. † Illum quoque tormentis subdi oportet, cujus consilio, atque instinctu ad accusationem accessisse videbitur, ut ab omnibus commissi consilii instituta vindicta possit reportari. PP. calend. Jan. VOLVSIANO & ANNIANO COSS. 314.

4. Imppp. VALENT. VALENS, & GRATIANVS AAA. ad Olybrium P. U.

Nullus omnino, cui inconsultis, ac nescientibus nobis fidicularum tormenta inferuntur, militiæ vel generis, aut dignitatis defensione uti prohibeatur: excepta tantum majestatis causa, in qua sola omnibus æqua conditio est. Datum 8. Idib. Jul. VALENTINIANO N. P. & VICTORS COSS. 369.

5. Imp. ARCADIVS, & HONOR. AA. Eutychiano P. P.

Quisquis cum militibus, vel privatis, vel barbaris scelestam inierit factionem, aut factionis ipsius susceperit sacramentum, vel dederit, donec etiam virorum illustrium, qui consiliis, & consistorio nostro interfunt, Senatorum etiam (nam & ipsi pars corporis nostri sunt,) vel cujuslibet postremo, qui nobis militat, cogitaverit: (eadem enim severitate voluntatem sceleris, qua effectum, puniri jura voluerunt) ipse quidem, utpote majestatis reus, gladio feriatur, bonis ejus omnibus fisco nostro addictis. §. 1. Filii vero ejus, quibus vitam Imperatoria specialiter lenitate concedimus, (paterno enim deberent perire supplicio, in quibus paterni, hoc est, hereditarii criminis exempla metuuntur) a materna, vel avita, omnium etiam proximorum hereditate, ac successionem habeantur alieni, testamentis extraneorum nihil capiant, sint perpetuo egentes, & pauperes, infamia eos paterna semper comitetur, ad nullos prorsus honores, ad nulla sacramenta perveniant: sint postremo tales, ut his perpetua egestate sordentibus, sit & mors solatium, & vita supplicium. §. 2. Denique jubemus etiam eos notabi-

notabiles esse sine venia, qui pro talibus unquam apud nos intervenire tentaverint. §. 3. Ad filias sane eorum, quolibet numero fuerint, Falcidiam tantum ex bonis matris, sive testata, sive intestata decesserit, volumus pervenire, ut habeant medio-crem potius filiarum alimoniam, quam integrum emolumentum ac nomen heredis. Mitior enim circa eas debet esse sententia, quas pro infirmitate sexus minus avaras esse confidimus. §. 4. Emancipationes (quoque) quæ a prædictis sive in filios, post legem dumtaxat latam, sive in filias fuerint collatæ, non valeant. Dotes, donationes, quarumlibet postremo rerum alienationes, quas ex eo tempore qualibet fraude, vel jure factas esse constiterit, quo primum memorati de ineunda factione ac societate cogitaverint, nullius statuimus esse momenti. §. 5. Uxores sane prædictorum recuperata dote, si in ea conditione fuerint, ut quæ a viri titulo donationis acceperunt, filiis debeant reservare: tempore, quo ususfructus absumitur, omnia ea fisco nostro se relicturas esse cognoscant, quæ juxta legem filiis debebantur: (&) Falcidia ex his etiam rebus filiabus tantum, non etiam filiis deputata (videatur.) §. 6. Id, quod de prædictis eorum (que) filiis cavimus, etiam de satellitibus consensu, ac ministris filiisque eorum simili severitate censemus. §. 7. Sane si quis in exordio initæ factionis, studio veræ laudis accensus, initam prædiderit factionem, & præmio & honore a nobis donabitur. Is vero qui usus fuerit factione, si vel sero (incognita tamen adhuc) consiliorum arcana patefecerit: absolutione tantum, ac venia dignus habebitur. Dat. Prid. Non. Sept. Ancyra, CÆSARIO & ATTICO COSS. 397.

6. * Ex lib. 6. Basilic. tit. 36.

MAjestatis rei etiam post mortem tenentur, & confiscatur eorum substantia: & post mortem hoc crimen moveri incipit, & memoria defuncti damnatur, & res ejus heredibus auferuntur: nam ex eo tempore, quo hanc cogitationem subiit, propter cogitationem dignus est poena. §. 1. Qui vero incidit in hoc crimen, neque vendere potest, neque manumittere, neque ullo modo alienare, nec recte ei solvit debitor. §. 2. Sed & servi in eum torquentur. §. 3. Et mortuo eo res ejus servantur, quia existente herede agi oportet.

7. Paulus libro singulari de publicis judiciis.

Meminisse oportebit, si quid contra majestatem Imperatoris commissum dicatur, etiam post rei mortem in crimen instaurari solere postea quam D. Marcus Drunciani, utpote Senatoris, qui Cassiani furoris socius fuerat, bona post mortem fisco vindicari iussit: & nostro tempore multis heredibus ablata sunt. §. 1. In hoc item crimine, quod ad læsam majestatem Imperatoris pertinet, etiam in caput domini servi torquentur.

8. Marcianus lib. 1. de publicis judic. ad legem Juliam Majestatis.

Post D. Marci constitutionem hoc jure uti cepimus, ut etiam post mortem nocentium hoc crimen inchoari possit: ut convicto mortuo memoria ejus damnetur, & ejus bona successoribus ejus eripiantur: nam ex quo sceleratissimum quis consilium cepit, exinde quodammodo sua mente punitus

est. Sic & divi Severus, & Antoninus constituerunt, ex quo quis tale crimen contraxit, neque alienare neque manumittere eum posse: nec ei solvere jure debitorem, magnus (etiam) Antoninus rescripsit. §. 1. In hac causa in caput domini servi torquentur, id est, propter causam majestatis. §. 2. Et si decesserit quis: propter incertam personam successoris, bona observantur, si in causa majestatis fuisse mortuus arguatur: ut Severus, & Antoninus literis ad Rationales missis rescripserunt. Dat. 3. Non. Marr.

TIT. IX.

AD LEGEM JULIAM DE ADULTERIIS, ET STUPRO.

1. Imp. SEVERUS, & ANTONINUS AA. Cassiæ.

Publico judicio non habere mulieres adulterii accusationem, quamvis de matrimonio suo violato queri velint, lex Julia declarat: quæ cum masculis jure mariti accusandi facultatem detulisset, non idem foeminis privilegium detulit. PP. 13. cal. Aug. LATERANO, & RUFINO COSS. 198.

2. Idem AA. Cyro.

Crimen lenocinii contrahunt, qui deprehensam in adulterio uxorem in matrimonio retinuerunt, non qui suspectam adulteram habuerunt. PP. cal. Jul. ANVLINO & FRONTONE COSS. 200.

3. Imp. ANTONINUS A. Juliano.

Non solum (verba) legis Julæ de adulteriis coercendis, sed etiam sententia, per quaestionem quoque servorum, sive ancillarum crimen admissum probare volentis, ad earum tantum personarum servos ei rei exhibendos pertinet, de quibus specialiter comprehendit, id est, mulieris, & patris ejus, non naturalis, sed iusti duntaxat, quos intra sexagesimum diem ex dissolutione matrimonii numerandum, manumitti, vel distrahi prohibet, quorum dominis caveri præcipit, si defuncti fuerint in quaestione, vel facti deteriores, secuta absolutione. PP. 15. cal. Aug. ANTONINO A. 4. & BALBINO COSS. 214.

4. Imp. ALEXAND. A. Juliano Proconf. Narbon. provinciæ.

Gracchus, quem Numerius in adulterio noctu deprehensum interfecit, si ejus conditionis fuit, ut per legem Juliam impune occidi potuerit: quod legitime factum est, nullam poenam meretur. Idemque filiis ejus, qui patri paruerunt, præstandum est. Sed si legis auctoritate cessante, inconsulto dolore adulterum interemit, quamvis homicidium perpetratum sit, tamen quia, & nox, & dolor iustus factum ejus relevant, potest in exilium dari. PP. sine die, & consule.

5. Idem A. Vadanti.

Adulter post quinquennium quam commissum adulterium dicitur, (quod continuum numeratur) accusari non potest: easque præscriptiones legibus reo datas auferri non oportet. PP. Id. Jun. MAXIMO 2. & AELIANO COSS. 224.

6. Idem A. Sebastiano.

Iure mariti adulterii accusare volenti, sexaginta dies utiles computantur: quibus in publico ejus facultas fuerit, apud quem reus, vel rea postulari potest. Et cum præterierint dies isti utiles, maritus

tus quoque jure extranei agere potest. Et qui confidit accusationi, calumniæ notam timere non debet: nam ad probationem sceleris Divi Parentes mei quæstionem de mancipiis eodem modo haberi permiserunt, quasi jure mariti ageretur. PP. 2. Id. Aug. MAXIMO 2. & ÆLIANO COSS. 224.

7. Idem A. Herculano.

Propter violatam virginem adultam, qui postea maritus esse cœpit, accusator iustus non est, & ideo jure mariti crimen exercere non potest, nisi puella violata sponsa ejus fuerat. Sed si ipsa injurias suas adstantibus curatoribus, per quos etiam negotia ejus gerenda sunt, prosequatur, Præses provinciæ pro debita tanto delicto, si probetur, severitate examinabit. PP. 12. cal. Jun. MAXIMO 2. & ÆLIANO COSS. 224.

8. Idem A. Domno.

Reos adulterii dups simul marem & foeminam ex eadem causa fieri, lex Julia de pudicitia vetat, sed ordine peragi utrosque licet. PP. Idib. Jun. IVLIANO 2. & CRISPINO COSS. 225.

9. Idem A. Proculo.

Castitati temporum meorum convenit, lege Julia de pudicitia damnatam in pœnis legitimis perseverare. † Qui autem adulterii damnatam, si quocunque modo pœnam capitalem evalerit, sciens duxerit uxorem (vel reduxerit,) eadem lege ex causa lenocinii punietur. PP. 7. cal. Febr. IVLIANO 2. & CRISPINO COSS. 225.

10. Idem A. Demetriano.

De crimine adulterii pacisci non licet, & par delictum est accusatoris prævaricatoris, & defugientis veritatis inquisitionem. † Qui autem pretium pro comperto stupro accepit, pœna legis Juliæ de adulteriis tenetur. PP. 5. Non. Maji, FVSCO & DEXTRO COSS. 226.

11. Idem A. Naruano.

Crimen adulterii maritum retenta in matrimonio uxore inferre non posse, nemini dubium est. PP. cal. Sept. ALEXAND. 2. & MARCELLO COSS. 227.

In AVTHENT. ut lic. matri & aviæ. §. quia vero plurimas. col. 8. tit. ult. Novell. 117.

cap. 8.

Sed novo jure potest: & si accusatio vera esse ostendatur, tunc repudium mittere debet, & in scriptis eam accusare debet. Si vero illatam adulterii accusationem maritus non probaverit, illis subiciatur supplicii, quæ esset passura mulier, si accusatio comprobata fuisset.

12. Idem A. Basso.

Et si crimine adulterii damnatus restitutus non esset, ut proponis, si tamen soror tua, cum qua adulterium commissum dicebatur, non est accusata: nec pœnæ, nec infamiæ subijci potuit, & multo magis cum & accusatorem vita esse sanctum proponas. PP. cal. Jul. SABINO 2. & VENVSTO COSS. 241.

13. Idem A. Sylvano.

Adulteram, si posteaquam crimen contra eam inchoatum est, provinciam excesserit, etiam absentem inter reos recipi posse, explorati juris est. PP. Non. Mart. ATTICO & PRÆTEXTATO COSS. 243.

14. Imp. GORDIAN. A. Aquilæ.

Si dum in tuo matrimonio uxor tua esset, se adulterio polluit, in ea provincia, in qua id (ipsum) factum est adulterium, more solito persequi debes. Nec enim ab ea, quæ jam nupta (&) adulterium passus est, exordium accusationis sumi potest, si denunciatio criminis nuptias non præcessit. PP. Non. Dec. GORDIANO A. & AVIOLA COSS. 240.

15. Idem A. Hilarino militi.

Si quondam uxor tua, antequam crimine adulterii accusaretur, provinciam excesserit, neque absens accusari potest, neque in eam provinciam, in qua stipendium facis, transmitti jure deposcitur. Sed cum per occupationem militarem non fuerit accusare eam, solenniter poteris. Nec enim tempus, quo muneribus militaribus occuparis, vindictam tibi, quam maritali dolore percussus deposcis, debet auferre. PP. 4. Id. Mart. ATTICO & PRÆTEXTATO COSS. 243.

In AVTHENT. ut null. §. Si vero quis. col. 9. tit. 17. al. 1. Novell. 134. cap. 5.

Si vero criminis commissi occasione latuerit, aut provinciam illam reliquerit, in qua deliquit, jubemus legitimis edictis a Judice vocari eum, & si non audiat, illa in eum procedere, quæ nostris legibus sunt definita. Si vero cognoscatur quod in alia provincia degat, jubemus provincie illius Judicem, in qua crimen commissum est, epistola publica mi ad provinciam illius Judicem, in qua delinquens degit. Ille vero, qui publicas suscepit literas, periculo suo, & officii sui comprehendet eum, & ad Judicem provincie transmittet, in qua peccavit, supplicii legitimis subijciendum. Si vero, qui publicam epistolam suscepit, hoc facere, aut Officium ejus imperata neglexerit, tunc & ipsum Judicem tres libras auri, & Officium ejus alias tres pro pœna inferre jubemus. Sin autem Jux, aut aliquis Officialium suorum propter lucrum eum non comprehenderit, aut comprehendens non transmiserit, qui hoc fecisset convincatur, spoliatur cingulo, & exilio tradatur.

16. Imp. VALERIAN. & GALLIEN. AA. Archelao.

Abolitionem adulterii criminis postulans, Præsidem, in cujus officio accusatio fuerit instituta, adire debes. Cæterum erras tu marite existimans etiam si simpliciter, id est, sine abolitione destitisses, Senatusconsulto in persona tua futurum locum non fuisse: diversum enim Divi Principes sæpe sanxerunt. Quin hoc amplius scias, nullam fuisse tibi ulterius potestatem instituendi accusationes: quia & decreto Patrum, (&) lege Petronia ei, qui jure viri delatum adulterium non peregit, nunquam postea hoc crimen deferre permittitur. PP. 15. cal. Jun. MAXIMO, & GLABRIONE COSS. 257.

17. Idem AA. Victorino.

Sine metu legis Juliæ de adulteriis coercendis revocare uxorem in matrimonium potes: cum nihil amplius, quam libellos accusationis obtulisti: quia postea comperisse te affirmas, quod vana indignatione ad accusationem incitatus fueris. Is enim committit in pœnam quam lex certo capite denunciat, qui vel publice adulterio damnatum habet: vel adulteram sciens, ut ignorantiam simulare non possit, retinet uxorem. PP. 6. cal. Aug. ipsis AA. 4. & 3. COSS. 258.

18. Idem

18. lidem AA. & VALERIANVS C. Theodoræ.

Eum, qui duas simul habuit uxores, sine dubitatione comitatur infamia. In ea namque re non juris effectus, quo cives nostri matrimonia contrahere plura prohibentur, sed animi destinatio cogitatur. Verumtamen ei, qui te fido cœlibatu, cum aliam matremfamilias in provincia reliquisset, sollicitavit ad nuptias: etiam crimen stupri, a quo tu remota es, quod uxorem te esse credebas, ab accusatore legitimo solenniter inferetur. Cæterum res tuas omnes, quas ab eo interceptas matrimonii simulatione deploras, restitui tibi omni exactionis instantia impetrabis a Rectore provincie: nam ea quidem, quæ se tibi, ut sponsæ daturum promisit, quomodo repetere cum effectu potes, quasi sponsa? Accepta Id. Majis *Antiochia*, TVSCO, & BASSO COSS. 259.

19. Imp. DIOCLET. & MAXIM. AA. ad Pompejanum.

Quamvis indubitati juris sit, quotiens adulterii crimen intenditur, præsentiam accusatoris præcedere oportere: tamen quoniam ex literis tuis cognovimus Materiam Propositi viatoris uxorem, habitis quæstionibus, cum Juliano quodam adulterium commisisse, detectam sub ipsa prolatione sententiæ, Viatoris ipsius præsentiam postulasse, non putavimus confecto pene iudicio, facinore etiam agitata quæstione convicto, Propositum ab excubiis limitis revocandum. Dat. S. Non. Dec. AA. & COSS.

20. lidem AA. & CC. Didymo.

Fœdissimam earum nequitiam, quæ pudorem suum alienis libidinibus prosternunt, non etiam earum, quæ per vim stupro compressæ sunt, irreprehensa voluntate, leges ulciscuntur: quin etiam inviolatæ existimationis esse, nec nuptias earum aliis interdici, merito placuit. PP. 3. Non. Octobr. ipsis 4. & 3. AA. COSS. 290.

21. lidem AA. & CC. Silano.

Ob commissæ adulteria, atque accusandas uxores, certa tempora, quæ utiliter computari solent, præscripta sunt. Si igitur per occupationes publicas accusationem instituere non potuisti, nec ante creditum tibi manus præscripta tempora transacta sunt: post depositam sollicitudinem, qua detineris, integram accusandi potestatem habebis: ad quam cum vocare cœperis, properare debebis: nec effrenata licentia ad terrendum adversariam futuræ accusationis speciem præendas. PP. 14. cal. Nov. ipsis 4. & 3. AA. COSS. 290.

22. lidem AA. & CC. Oblimosi.

Si ea, quæ stupro tibi cognita est, & passim venalem formam exhibuit, ac prostitutam meretricio more vulgo se præbuit: adulterii crimen in ea cessat. PP. 12. calend. Nov. ipsis 4. & 3. AA. COSS. 290.

23. lidem AA. & CC. Proculo.

Servi ob violatum contubernium (suum) adulterii crimine accusari non possunt. §. 1. Is autem, qui post dissociatum matrimonium uxorem licito jure duxit, obque intentatæ accusationis, ac potentis patrocini metum, ei, qui accusationem instituerat, aurum & argentum dedit, ad recipiendum id, ulciscendamque turpis lucri cupiditatem,

adire Præsidem potest, qui examinatis (partium) allegationibus, & inquisita fide veri, siquidem id ab eo, qui innocens est, ob illati criminis timorem, datum esse cognoverit: quemadmodum sententiam formare debeat, ex evidentibus juris placitis instruetur. Sin vero constiterit corrupti matrimonii velut mercedem ad captandam impunitatem solutam (pecuniam) esse: eum, qui etiam adversus Senatusconsulti censuram cum fœdissimo flagitio accepit, puniri jubebit. PP. cal. Nov. ipsis 4. & 3. AA. COSS. 290.

24. lidem AA. & CC. Dionysio.

Si ejus, a quo nunc adulterii rea postularis, contra juris formam contubernio hæstisti, innumeris auctoritatibus te tueri potes.

25. lidem AA. & CC. Sossiano.

Et si libidine intemperatæ cupiditatis ex Actorum lectione exarsisse te, cognitum est: tamen cum ancillas compressisse, & non liberas stuprasse detectum sit, ex hujusmodi sententia gravatam potius opinionem, quam infamia afflictam esse, manifestum est. PP. 5. Idib. Mart. TIBERIANO, & DIONE COSS. 291.

26. lidem AA. & CC. Crispino.

Quoniam Alexandrum qui in crimen vocatur, etiam præscriptionem esse pollicitum eo nomine, quod accusator uxorem post deprehensum adulterium penes se habuisse videatur, & de statu suo agere nunc velle perspeximus: ita ordo quæstionis dirimendus videtur, ut in primis quidem de statu Alexandri quærat: ita ut si liberum eum esse adhibita audientia deprehenderit, præscriptionis ei obijciendæ facias potestatem. Sin vero eundem esse servum cognoveris, remotis præscriptionis impedimentis, in adulterum crimen protinus debebis inquirere: ac si eum detectum in eo flagitio esse perspexeris, pœnam decernere quam in adulterii crimen legum sanctio statuit. Dat. 5. cal. Septembr. AA. COSS.

27. lidem AA. & CC. Phœbo.

Commissum antea adulterium cum eo cui se postea nuptiis sociavit, velamento matrimonii non extinguatur. PP. 18. cal. Jan. CC. COSS.

28. lidem AA. & CC. Concordio Procons. Numidie.

Ita nobis cordi pudor est, ut removeamus prisce juris ambages, & constituamus in adulterii quæstione, abolitis de medio cæteris præscriptionibus, præter quinquennii temporis, & lenocinii quod marito obijcitur, exceptionem, illam etiam quæ post solum prius matrimonium ante denunciationem nuptiæ competit, fidem criminis nosci. Indignum est enim, ut ultionem pudoris præstigia versuti juris excludant. PP. cal. Jun. TVSCO & ANVLINO COSS. 295.

29. Imp. CONSTANTINVS A. Africano.

Quæ adulterium commisit, utrum domina catinæ, an ministra fuerit, requiri debet, & ita obsequio famulata servili, ut plerumque ipsa intemperantiæ vina præbuerit: ut si domina tabernæ fuerit, non sit a vinculis juris excepta: Si vero potantibus ministerium præbuerit, pro vilitate ejus, quæ in reatum deducitur, accusatione exclusa, liberi, qui accusantur, abscedant: cum

ab his fœminis pudicitia: ratio requiratur, quæ juris nexibus detinentur, & *matrisfamilias* nomen obtinent. Hæ autem immunes a judiciaria severitate, & stupri & adulteria præstentur, quas vitæ vilitas dignas legum observatione non credidit. Supra scripta. Dat. 3. Non. Febr. *Heraclia*, CONSTANTINO A. 7. & CONSTANTIO CC. COSS. 326.

30. Idem A. ad Euagrium.

Quamvis adulterii crimen inter publica referatur, quorum delatio in commune omnibus sine aliqua legis interpretatione conceditur: tamen ne volentibus temere liceat fœdare connubia, proximis necessariisque personis solummodo placet deferri copiam accusandi, hoc est patri, necnon patruo, & avunculo, quos verus dolor ad accusationem impellit. Sed etiam his personis legem imponimus, ut crimen abolitione (si voluerint) compescant. † In primis maritum genialis tori vindicem esse oportet: cui quidem & ex suspitione ream conjugem facere licet: vel eam, si tantum suspicatur, penes se retinere non prohibetur: nec inscriptionis vinculo contineri, cum jure mariti accusaret, veteres retro Principes annuerunt. † Extraneos autem procul arceri ab accusatione censemus: nam et si omne genus accusationis necessitas inscriptionis adstringat, nonnulli tamen proterve id faciunt, & falsis contumeliis matrimonia deformant. §. 1. Sacrilegos autem nuptiarum gladio puniri oportet. PP. *Nicomedia*, 7. cal. Maji, CONSTANTINO A. 7. & CONSTANTIO CC. (4.) COSS. 326.

In AVTHENT. ut nulli jud. §. Si vero quando. col. 9. tit. 17. al. 9. Novell. 134. cap. 10.

Sed hodie adultera verberata in monasterium mittatur: quam intra biennium viro recipere licet. Biennio transacto, vel viro, priusquam reduceret, ream mortuo: adultera tonsa monastico habitu suscepto, ibi dum vivit, permaneat duabus partibus propriæ substantiæ liberis si habet applicandis: tertia monasterio. Sed si liberos non habet, parentibus extantibus, hujusmodi iniquitati non consentientibus, tertia pars applicabitur: dua monasterio, quibus prædictis non extantibus, omnis ejus substantia monasterio quaeretur, pactis dotalem instrumentorum in omni casu viro servandis.

In AVTHENT. ut lic. ma. & avia. §. his quoque col. 8. tit. ult. Nov. 117. cap. 15.

Si quis ei, quem suspectum habet de sua uxore, ter in scriptis denunciaverit sub præsentia trium testium fide dignorum, & post invenerit eum convenientem uxori suæ in domo sua, vel uxoris, vel adulteri, vel in popinis, aut in suburbanis: sine periculo eum perimat. Si alibi inveniatur, tribus testibus convocatis tradat eum judici: qui nulla alia ratione quesita habet puniendi licentiam. Si tamen in sacro oratorio colloqui inveniatur, post tres ut dictum est denunciations: licet marito utrasque personas defensori ecclesiæ tradere, aut aliis clericis, ut ad eorum periculum divisim illi serventur, donec judex cognoscens hoc, mittat episcopo civitatis, quatenus ei illi tradantur, ut debeat subire tormentum, ut nunciatur per eum ad præsidem provinciam, qui secundum leges pœnam imponet legitimam.

31. Imp. CONSTANTIVS & CONSTANS AA. ad populum.

Cum vir nubit, in fœminam viris porrectam, quid cupiatur, ubi sexus perdidit locum? ubi scelus est id, quod non proficit scire? ubi Venus mutatur in alteram formam? ubi amor quantus, nec videtur, jubemus insurgere leges, arma iura gladio ultore, ut exquisitis pœnis subdantur infames, qui sunt, vel qui futuri sunt rei. PP. *Rome*, 17. cal. Jan. CONSTANTINO 8. & CONSTANTIO CC. 4. COSS.

32. Imp. GRAT. VAL. THEOD. & ARCAD. AAAA. Cynegio P. P.

In adulterii quæstione ab omni familia non solum mariti, sed etiam uxoris, (quæ tamen tunc temporis domi fuerit, quo adulterium dicatur admissum) quaerendum est sine defensione cujusquam. Datum 3. Id. Dec. *Constant.* ARCADIO A. 1. & BAVTONE COSS. 385.

33. Imp. THEOD. ARCAD. & HONOR. AAA. Rufino P. P.

Adulterii accusatione proposita, præscriptiones civiles, quibus aut dos repeti fingitur, aut ex ratione aliqua debitum flagitatur, quæ occurrere, atque perstrepere examini consueverunt, iussimus sequestrari, nec earum obice aliquid negotio tarditatis afferri: sed accusatione fundata, hoc est, cum constiterit quo jure, id est, maritane, an extranei, (quove) tempore accusatio fuerit intromissa: discutiatur crimen, facti qualitas publicetur: cum & iurgia, quæ magnitudine superantur, & civilis actio criminali jure postponatur, idem tamen, cum competere cœperit, habituri momenti, dummodo non obsit (huic) examini. Dat. 7. Id. Decemb. *Constant.* ARCADIO A. 2. & RUFINO COSS. 392.

34. Idem AAA. Rufino P. P.

Si qui adulterii fuerint accusati, & obtentu proximitatis intentata depulerint, per commemorationem necessitudinis crimini fidem derogando, dum existimatur non debere credi, quod allegatur, vel non potuisse committi: hi, si postmodum, in nuptias, consortiumque convenerint, facinus illud (in) quo fuerint accusati, manifesta fide, atque indiciis evidentibus publicabunt. Unde si qui ejusmodi reperti fuerint, iussimus in eosdem severissime vindicari, & velut convictum facinus, confessumque puniri. Dat. 2. Non. Dec. *Constant.* THEODOSIO A. 3. & ABUNDANTIO COSS. 393.

35. Imp. HONOR. & THEOD. AA. Palladio P. P.

Si mulier repudii oblatione sine ulla legitima causa a se dati discesserit, ne viduitatem stupri procacitate commaculet: accusationem repudiato marito jure deferimus. Dat. 12. cal. Mart. *Ravenna*, EVSTACHIO, & AGRICOLA COSS. 421.

36. Imp. IVSTINIANVS A. Joanni P. P.

Libertatem servorum, qui ad dominium pertinent uxoris, vel mariti, vel parentum eorum: repudio misso propter suspicionem criminis adulterii, legum conditores intra duorum mensium spatium post missionem repudii dinumerandum suspendi definiunt, propter tormentorum quæstionem (si opus exegerit) eis imponendam. Si ve-

re uxor (tua) matrimonio sub præfato modo dis-
soluta, rebus humanis exempta fuerit: nihil de
tempore quousque servos eos, propter memora-
tam causam permanere deceat, adjiciunt. Nobis
vero necessarium esse videtur, certum tempus et-
iam in hoc casu statuere propter dotis quæstio-
nem, utrum in lucro marito cedat, an heredibus
mulieris restituatur. Sancimus itaque duos (etiam)
menses post mortem mulieris servari, ut intra eos
ante dicti servi permaneant, & facultatem maritus
habeat probationes adulterii per eos præstare.
Transacto vero memorato tempore, licentiam ha-
bere heredem mulieris libertatem eis imponere:
nisi per culpam ejus maritus prohibitus fuerit cau-
sam adulterii, tempore videlicet imminente, exer-
cere. Dat. 5. cal. Novemb. *Constant.* post consu-
latum LAMPADII, & ORESTIS VV. CC. anno se-
cundo 532.

37. *

Adulteris verberatis, & tonsis nares abscindun-
tur. Nuncii vero & impii hujusce facinoris
administri, verberati, & tonsi in perpetuum re-
legantur.

TIT. X.

SI QVIS EAM, CIVIS TUTOR FVERIT,
CORRUPERIT.

1. Imp. CONSTANTINVS A. ad Bassum
Vicar. Italiæ.

Si tutor pupillam quondam suam violata castitate
stupraverit, deportationi subjugetur: atque uni-
versæ ejus facultates fisci juribus vindicentur:
quamvis eam pœnam debuerit sustinere, quam
raptori leges imponunt. Dat. Prid. Non. April. *Aquil.*
CONSTANTINO A. 7. & CONSTATO C. COSS. 326.

TIT. XI.

DE MULIERIBVS, QUÆ SE PROPRIIS SER-
VIS INXERVNT.

1. Imp. CONSTANTINVS A. ad populum.

Si qua cum servo (suo) occulte rem habere de-
tegitur, capitali sententiæ subjugetur: traden-
do ignibus verberone. † Sitque omnibus facul-
tas crimen publicum arguendi, sit Officio copia
nunciandi, sit etiam servo licentia deferendi, cui
probato crimine libertas dabitur. † Filii etiam,
quos ex hac conjunctione habuerint, exuti omni-
bus dignitatis insignibus, in nuda maneat liber-
tate: neque per se, neque per interpositam per-
sonam quolibet titulo voluntatis accepturi aliquid
ex facultatibus mulieris. † Successio autem mu-
lieris ab intestato, vel filiis, si erunt legitimi, vel
proximis cognatisque deferatur, vel ei, quem ra-
tio juris admittit. † Id autem & quod ille, qui
condemnatus est, & quod ex eo suscepti filii quo-
libet casu in sua videantur habuisse substantia, mu-
lieris dominio sociatum, a memoratis successoribus
vindictetur. Dat. 4. calend. Jun. *Serdica*, CON-
STANTINO A. 7. & CONSTANTIO C. COSS. 326.

TIT. XII.

AD LEGEM IULIAM DE VI PVBLICA,
VEL PRIVATA.

1. Impp. SEVERVS & ANTONINVS AA. Pelitiæ.

Ob debitum viri, vel civile munus, res uxoris, qui
pignori capiunt, vim contrahere videntur. Dat.
cal. Jul. *Roma*, ANTONINO A. 2. & GETA 2. COSS. 206.

2. Imp. ANTONINVS A. Vero.

Tutoris tui lege Julia de vi privata damnati,
si tertia pars bonorum fisco vindicata est, tu-
telæ actionem pro ea portione adversus fiscum di-
rige: modo si nulla præscriptio locum habeat. Nam
successio pro oneribus partitionis suæ respondet. PP.
15. cal. Mart. ANTONINO A. 4. & BALBINO COSS. 214.

3. Impp. DIOCLETIANVS & MAXIMIANVS
AA. & CC. Bianori.

Si confidis sponsam filii (tui) raptam esse, vel
filium tuum inclusum: instituere solenni mo-
re legis Juliæ de vi accusationem apud Præsidem
provinciæ non prohiberis. PP. 8. cal. Maji, *Verona*,
AA. COSS.

4. Idem AA. & CC. Liberatio.

Si criminis accusationem propter res a servo fa-
ptas intentandam putaveris, non contra domi-
num, sed contra eum, quem facinus commisisse
proponis, hanc instituere debes. Sed quoniam
a Filicnulo etiam te verberibus afflictum adseve-
ras: si hominibus coactis hoc fecerit, de hoc et-
iam, si legis Juliæ de vi privata reum deferen-
dum putaveris, apud Præsidem provinciæ age, non
ignarum, quemadmodum criminibus probatis res
vindicare debeat. S. 17. cal. Jul. *Sirmii*, AA. COSS.

5. Idem AA. & CC. Oploni.

In possessionem fundi licet creditor per vim in-
grediatur, Juliæ legis vis privatæ reus deferri
potest. S. 6. Id. Dec. *Nicomedia*, CC. COSS.

6. Imp. CONSTANTINVS A. ad Catulinum
Proconsulem Africæ.

Quoniam multa facinora sub uno violentiæ no-
mine continentur, cum aliis vim inferre
certantibus, aliis cum indignatione resistentibus,
verbera cædesque crebro deteguntur admixtæ: pla-
cuit, si forte quis, vel ex possidentis parte, vel ex ejus,
qui possessionem temere tentaverit, interemptus
sit; in eum supplicium exerceri, qui vim facere
tentaverit, & alterutri parti causam malorum præ-
buerit: & non jam relegatione, aut deportatione
insulæ plectatur, sed supplicium capitale excipiat,
nec interposita provocatione sententiam, quæ in
eum fuerit dicta, suspendat. Dat. 15. cal. Maji,
Serdica, GALLICANO & BASSO COSS. 317.

7. Idem A. ad Bassum P. U.

Si quis ad se fundum, vel quodcunque aliud as-
serit pertinere, ac restitutionem sibi compete-
re possessionis putat: (aut) civiliter super possi-
dendo agat, aut impleta solennitate juris crimen
violentiæ opponat: non ignarus, eam (se) senten-
tiam subiturum, si crimen objectum non potuerit
comprobare, quam reus debet excipere. Quod
si omissa interpellatione vim possidenti intulerit,
ante omnia violentiæ causam examinari præcipi-
mus, & in ea requiri, quis ad quem pervenerit
possidentem: ut ei, quem constiterit expulsum,
amissæ possessionis jura reparentur: eademque pro-
tinus restituta, (si criminalis quæstio agitur,) violentus pœnæ non immerito destinatus in totius
litis terminum differatur: ut agitato negotio prin-
cipali, si contra eum fuerit judicatum, in insulam de-
portetur, bonis omnibus abrogatis. PP. prid. Non.
Octob. *Roma*, CONSTANTINO A. 5. & LICINIO
COSS. 319.

8. Imppp

8. Imppp. VALENT. THEOD. & ARCAD.
AAA. ad Albinum P. U.

Servos, qui fecisse violentiam confessionibus testium aut propriis docebuntur, si id inscio domino commiserint: postremo supplicio deditos luere perpetrata censemus. Quod si illi metu atque exhortatione dominorum violentiam admiserint, palam est secundum legem Juliam dominum infamem pronunciatum, loci ac originis propriæ dignitate non uti: servos vero, quos furoribus talibus paruisse constiterit, metallo post sententiam dedi. §. 1. Viles autem, infamesque personæ, & hi, qui bis aut sæpius violentiam perpetrasse convincentur, constitutionum divalium pœna teneantur. §. 2. Judicem vero nosse oportet, quod gravi infamia sit notandus, si violentiæ crimen apud se probatum distulerit, seu omiserit, vel impunitate donaverit, aut molliorem quam præstitimus, pœnam protulerit. Dat. Prid. Non. Mart. *Mediolan.* VALENTIN. A. 4. & NEOTHERIO COSS. 390.

9. Impp. HONOR. & THEOD. AA. Aureliano P. P.

Crimen non dissimile est rapere, & ei, qui rapuit, raptam (rem) scientem delictum servare. Dat. 3. Non. Mart. HONOR. IO. & THEOD. 6. AA. COSS. 415.

10. Impp. LEO & ANTHEMIVS AA. Nicestrato P. P.

Omnibus per civitates & agros habendi Buccellarios, vel Isauros, armatosque servos licentiam volumus esse præclusum. Quod si quis præter hæc, quæ nostra mansuetudo salubriter ordinavit, armata mancipia, seu Buccellarios, aut Isauros in suis prædiis, aut juxta se habere tentaverit, post exactam centum librarum auri condemnationem, vindictam in eos severissimam proferri sancimus. Viri quoque Clarissimi provinciarum Rectores in speculis esse debent, ne quis audeat hæc statuta nostræ mansuetudinis in aliquo violare: scientes, quod ex dissimulatione, dignitatis & administrationis cingulo privabuntur, & post centum librarum auri multam, salutis vitæque suæ periculum sustinebunt: primatibus videlicet apparitionis suæ personis præter amissionem fortunarum suarum, capitali quoque supplicio feriendis. Dat. 5. calend. Septembr. ANTHEMIO A. 2. CONS. 468.

TIT. XIII.

DE RAPTU VIRGINUM, SEU VIDUARUM,
NEC NON SANCTIMONIALIVM.

1. Imp. IVSTINIANVS A. Hermogeni Magistro offic.

Raptores virginum honestarum, vel ingenuarum, siue jam desponsatæ fuerint, siue non, vel quarumlibet viduarum fœminarum, licet libertinæ, vel servæ alienæ sint, pessima criminum peccantes, capitis supplicio plectendos decernimus: & maxime, si Deo fuerint virginæ, vel viduæ dedicatæ: quod non solum ad injuriam hominum, sed etiam ad ipsius Omnipotentis Dei irreverentiam committitur: maxime cum virginitas, vel castitas corrupta restitui non possit. Et merito mortis damnantur supplicio: cum nec ab homicidii crimine hujusmodi raptores sint vacui. Ne

igitur sine vindicta talis crescat infamia, sancimus per hanc generalem Constitutionem, ut hi, qui hujusmodi crimen commiserint, & qui eis auxilium invasionis tempore præbuerint: ubi inventi fuerint in ipsa rapina, & adhuc flagranti crimine comprehensi, & a parentibus virginum, vel ingenuarum, vel viduarum, vel quarumlibet fœminarum, aut earum consanguineis, aut (a) tutoribus, vel curatoribus, vel patronis, vel dominis convicti interficiantur. † Quæ multo magis contra eos obtinere sancimus, qui nuptas mulieres ausi sunt rapere: quia duplici tenentur crimine, tam adulteri (scilicet) quam rapinæ: & oportet acerbius adulterii crimen ex hac adjectione puniri. Quibus connumeramus etiam eum, qui saltem sponsam suam per vim rapere ausus fuerit. † Sin autem post commissum tam detestabile crimen, aut potentaturaptor se defendere, aut fuga evadere poterit: in hac quidem regia urbe tam viri excelli Præfecti prætorio, quam vir gloriosissimus Præfectus urbi: in provinciis autem tam viri eminentissimi Præfecti prætorio per Illyricum & Africam, quam Magistri militum per diversas nostri orbis regiones, necnon vir spectabilis Præfectus Ægypti, & Comes Orientis, & Vicarii, & Proconsules, & nihilominus omnes viri spectabiles & Duces, & viri clarissimi Rectores provinciarum, necnon alii cujuslibet ordinis Judices, qui in illis locis inventi fuerint, simile studium cum magna sollicitudine adhibeant, ut eos possint comprehendere, & comprehensos in tali crimine, post legitimas & juri cognitatas probationes sine fori præscriptione datissimis pœnis afficiant, & mortis condemnent supplicio. † Quibus, & si appellare voluerint, nullam damus licentiam, secundum antiquæ Constantinianæ legis definitionem. §. 1. Et si quidem ancillæ, vel libertinæ sint, quæ rapinam passæ sunt, raptores tantummodo supradicta pœna plectentur: substantiis eorum nullam diminutionem passuris. Sin autem in ingenuam personam tale facinus perpetratur, etiam omnes res mobiles seu etiam immobiles, & se moventes, tam raptorum, quam eorum (sodalium, comitum, vel sequentium,) qui eis auxilium præbuerint, ad dominium raptarum mulierum liberarum transferantur providentia Judicum, & cura parentum earum, vel maritorum, vel tutorum seu curatorum. Et si non nuptæ mulieres alii cuilibet præter raptorem legitime conjunguntur, in dotem mulierum liberarum easdem res, vel quantas ex his voluerint, procedere: siue matrum nolentes accipere, in sua pudicitia manere voluerint, pleno dominio eis sancimus applicari: nemine Judice, vel alia quacunque persona hoc audente contemnere. † Nec sit facultas raptæ virgini vel viduæ, vel cuilibet mulieri raptorem suum sibi matrum exposcere, sed cui parentes voluerint (excepto raptore) eam legitimo copulent matrimonio: quoniam nullo modo, nulloque tempore datur a nostra Serenitate licentia eis consentire, qui hostili more in nostra republica matrimonia student sibi conjungere. Oportet etenim, ut quicumque uxorem ducere voluerit, siue ingenuam, siue libertinam: secundum nostras leges, & antiquam consuetudinem, parentes, vel alios, quos decet, petat,

ut

ut cum eorum voluntate fiat legitimum conjugium. §. 2. Pœnas autem, quas prædiximus, id est, *moris, & bonorum amissionis*, non tantum adversus raptores, sed etiam contra eos, qui hos comitati in ipsa invasione, & rapina fuerint, constituimus: ceteros autem omnes, qui conscii, & ministri huiusmodi criminis reperti, & convicti fuerint, vel qui eos susceperint, vel quicunque opem eis tulerint, siue masculi, siue foeminae sint, cuiuscunque conditionis, vel gradus, vel dignitatis, pœnæ tantummodo capitali subijcimus, ut huic pœnæ omnes subjaceant, siue volentibus, siue nolentibus virginibus, siue aliis mulieribus tale facinus fuerit perpetratum. Si enim ipsi raptores metu, vel atrocitate pœnæ ab huiusmodi facinore se temperaverint, nulli mulieri siue volenti, siue nolenti peccandi locus relinquetur: quia hoc ipsum velle mulierum ab insidiis nequissimi hominis, qui meditatur rapinam, inducitur. Nisi etenim eam sollicitaverit, nisi odiosis artibus circumvenerit, non faciet eam velle in tantum dedecus sese prodere: parentibus (quorum maxime vindictæ intererat) si patientiam præbuerint, ac dolorem remiserint, deportatione plectendis. §. 3. Sed & si quis inter hæc ministeria servilis conditionis fuerit comprehensus, citra sexus discretionem eum concremari jubemus: cum hoc etiam Constantiniana lege recte fuerit prospectum. Omnibus legis Juliae capitulis, quæ de raptu virginum, vel viduarum, siue sanctimonialium, siue in antiqua legum libris, siue in sacris constitutionibus posita sunt, de cætero abolitis, ut hæc tantummodo lex in hoc capite pro omnibus sufficiat, quam de sanctimonialibus etiam virginibus, & viduis locum habere sancimus. Dat. 15. cal. Decemb. Constantinop. DN. IVSTINIANO A. PP. 2. CONS. 528.

TIT. XIV.

DE EMENDATIONE SERVORVM.

1. Imp. CONSTANTINVS A. ad Bassum.

SI virgis aut loris dominus servum afflixerit, aut custodiae causam in vincula conjecerit: dierum distinctione siue interpretatione depulsa, nullum criminis metum servo mortuo sustineat. Nec vero immoderate suo jure utatur: sed tunc reus homicidii sit, si voluntate eum ictu fustis aut lapidis ceciderit: vel certe telo usus, lethale vulnus inflixerit, aut suspendi laqueo præceperit, vel jussione tetra præcipitandum esse mandaverit, aut veneni virus infuderit, vel dilaniaverit pœnis publicis corpus, ferarum unguibus latera persecando, vel exurendo oblati ignibus membra, aut tabescentes artus atro sanguine permixta sanie defluentes, prope in ipsis adegerit cruciatibus vitam relinquere sævitia immanium Barbarorum. Dat. 5. Id. Maji, Roma, CONSIANTINO A. & LICINIO COSS. 312.

TIT. XV.

DE EMENDATIONE PROPINQVORVM.

1. Impp. VALENT. & VALENS AA. ad Senatum.

IN corrigendis minoribus pro qualitate delicti, senioribus propinquis tribuimus potestatem: ut quos ad vitæ decora, domesticæ laudis exempla non provocant, saltem correctionis medicina compellat: Neque nos in puniendis minorum vitiis

Tom. II.

potestatem in immensum extendi volumus, sed jure patrio auctoritas corrigat propinqui juvenis erratum, & privata animadversione compescat. Quod si atrocitas facti jus domesticæ emendationis excedat, placent enormis delicti reos dedere iudicum notioni. Dat. Prid. calend. April. VALENTINIANO & VALENTE AA. COSS. 365.

TIT. XVI.

AD LEGEM CORNELIAM DE SICARIIS.

1. Imp. ANTONINVS A. Herculiano, & aliis militibus.

FRATER vester rectius fecerit, si se Præsidi provinciae obtulerit. Qui si probaverit non occidendi animo hominem a se percussum esse, remissa homicidii pœna, secundum disciplinam militarem sententiam proferet: crimen enim contrahitur, si & voluntas nocendi intercedat. Ceterum ea quæ ex improvviso casu potius quam fraude accidunt, fato plerumque non noxæ imputantur. PP. 2. cal. Febr. LÆTO 2. & CEREALE COSS. 216.

2. Imp. GORDIANVS A. Quintiano.

IS, qui aggressorem vel quemcunque alium in dubio vitæ discrimine constitutus occiderit, nullam ob id factum calumniam metuere debet. PP. 3. Non. April. ARIANO & PAPPO COSS. 244.

3. Idem A. Quintiano.

SI quis percussorem ad se venientem gladio repulerit, non ut homicida tenetur: quia defensor propriæ salutis in nullo peccasse videtur.

4. Imp. GALLIENVS A. Monatio.

SI (ut allegas) latrocinantem peremissi: dubium non est, eum qui inferendæ cædis voluntate præcesserat, jure cælum videri. PP. 3. cal. Febr. VALERIANO & LVCINIO COSS. 266.

Liceat cuilibet aggressorem nocturnum in agris, vel obfidentem vias, atque insidiantem prætereuntibus, impune occidere, etiamsi miles sit: melius namque est his occurrere, & mederi, quam injuria accepta vindictam perquirere.

5. Exemplum sacrarum literarum DIOCLET. & MAXIM. AA. & CC. Agatho.

Eum, qui adseverat homicidium se non voluntate, sed casu fortuito fecisse, cum calcis ictu mortis occasio præbita videatur: si hoc ita est, neque super hoc ambigi poterit, omni metu, ac suspitione, quam ex admittæ rei discrimine sustinet, secundum id, quod adnotatione nostra comprehensum est, volumus liberari. Dat. 7. cal. Decembr. Sirmii, ipsis AA. 4. & 3. COSS. 290.

6. Idem AA. & CC. ad Agotium.

SI quis te reum legis Cornelie de sicariis fecerit, innocentia purgari crimen, non adulta ætate defendi convenit. S. 6. cal. Novemb. Roma, CC. COSS.

7. Idem AA. & CC. Philisco.

IS, qui cum telo ambulaverit hominis necandi causa, sicut is, qui hominem occiderit, vel cujus dolo malo factum erit commissum, legis Cornelie de sicariis pœna coercetur. S. 7. cal. Januar. Nicomedia, CC. COSS.

8. Imppp. VALENT. VALENS, & GRATIAN. AAA. ad Probum P. P.

SI quis necandi infantis piaculum aggressus, aggressus sit: sciat se capitali supplicio esse puniendum.

Fff

niendum. PP. 7. Februar. *Roma*, GRATIANO A. 3. & EQUITIO COSS. 374.

9. Impppp. GRAT. VALENTIN. THEOD. & ARCAD. AAAA. Cynegio. P. P.

Si forte mulier marito mortis parasse insidias, vel quovis alio genere voluntatem occidendi habuisse inveniatur: vel si forte maritus eodem modo infectetur uxorem: in eadem quaestione ab omni familia non solum mariti, sed etiam uxoris suae (quæ tamen tunc temporis domi fuerit,) quaerendum est, sine cuiusquam defensione. Dat. Id. Decemb. ARCAD. A. 1. & BAYTONE COSS. 385.

TIT. XVII.

DE HIS, QUI PARENTES, VEL LIBEROS OCCIDERUNT.

1. Imp. CONSTANTIN. A. ad Verinum Vicarium Africæ.

Si quis parentis, aut filii, aut omnino adfectionis ejus, quæ nuncupatione *parricidii* continetur, fata properaverit: sive clam, sive palam id enisus fuerit, (pœna parricidii puniatur:) & neque gladio, neque ignibus, neque ulli alii solenni pœnæ subjugetur, sed insutus culeo (cum cane & gallo gallinaceo, & vipera, & simia,) & inter eas ferales angustias comprehensus, serpentium contuberniis misceatur: & ut regionis qualitas tulerit, vel in vicinum mare, vel in amnem projiciatur, ut omni elementorum usu vivas carere incipiat, & ei cœlum superstiti, terra mortuo auferatur. Dat. II. cal. Decembr. LICINIO 5. & CRISPO COSS. 318. (Accep. prid. Id. Mart. *Carthagine*, CONSTANT. A. 5. & LICINIO CC. COSS.) 319.

TIT. XVIII.

DE MALEFICIS ET MATHEMATICIS, ET CÆTERIS SIMILIBVS.

1. Imp. ANTONINVS A. Titio.

Plus est hominem extinguere veneno, quam occidere gladio. PP. sine die & consule.

2. Imp. DIOCLETIANVS & MAXIMIANVS AA. & CC. Tiberio.

Artem geometriæ discere atque exercere publice interest. Ars autem mathematica damna bilis est & interdicta omnino. S. 13. cal. Septemb. *Sirmii*, CC. COSS.

3. Imp. CONSTANTIN. A. ad Maxim.

Nullus aruspex, (nullus sacerdos, nullus eorum, qui huic ritui adsolent ministrare, ad) limen alterius accedat, nec ob alteram causam, sed hujusmodi hominum amicitia (quamvis vetus) repellatur: concremando illo aruspice, qui ad domum alienam accesserit: & illo in insulam deportando post ademptionem honorum, qui eum advocaverit, suasionibus, vel præmiis. Accusatorem autem hujusmodi criminis, non delatorem esse, sed dignum magis præmio arbitramur. PP. cal. Febr. *Roma*, CONSTANTINO A. 5. & LICINIO COSS. 312.

4. Idem A. & C. ad Bassum P. V.

Eorum est scientia punienda, & severissimis merito legibus vindicanda, qui magicis accincti artibus, aut contra salutem hominum moliti, aut pudicos animos ad libidinem deflexisse deteguntur. † Nullis vero criminalibus implicanda sunt reme-

dia humanis quaesita corporibus, aut in agrestibus locis innocenter adhibita suffragia, ne maturis vine demis metuerentur imbres, aut ventis gradinisque lapidatione quaterentur: quibus non cuiusquam salus, aut æstimatio læderetur, sed quorum proficerent actus, ne divina munera, & labores hominum sternerentur. Dat. 10. calend. Jun. *Aquila*, CRISPO & CONSTANTIO Cæs. COSS. 321.

5. Impp. CONSTANTIVS A. & IVLIANVS C. ad populum.

Nemo aruspice consulat, aut mathematicum, nemo ariolum. † Augurum & vatum præ confessio conticescat. † Chaldaei, ac magi, & cæteri, quos *maleficos*, ob facinorum magnitudinem vulgus appellat, nec ad partem aliquid moliantur. † Sileat omnibus perpetuo divinandi curiositas. Etenim supplicio capitis ferietur gladio ultore prostratus, quicumque iussis (nostris) obsequium denegaverit. Dat. 8. cal. Febr. *Mediolani*, CONSTANTIO A. 9. & IVLIANO CC. COSS. 357.

6. Idem A. & C. ad populum.

Multi Magicis artibus usi, elementa turbare, etiam infantium labefactare non dubitant, & manibus accitis, audent ventilare, ut quisque conficiat malis artibus inimicos: hos, quoniam naturæ peregrini sunt, feralis pestis absumat. Dat. Prid. Non. Decemb. *Mediolani*, CONSTANTIO A. 9. & IVLIANO 2. COSS. 357.

7. Idem A. & C. ad Iaurum P.P.

Et si excepta tormentis sunt corpora honoribus præditorum, præter illa videlicet crimina, quæ legibus demonstrantur: etsi omnes magi in quacunque sint parte terrarum, humani generis inimici credendi sunt: quoniam tamen, qui in Comitatu nostro sunt, ipsam pulsant propemodum majestatem: si quis magis, vel magicis carminibus adfectus, qui *maleficus* vulgi consuetudine nuncupatur, aut aruspex, aut ariolus, aut certe augur, vel mathematicus, aut enarrandis somniis occultans artem aliquam divinandi, aut certe aliquid horum simile exercens, in Comitatu meo vel Cæsaris fuerit deprehensus, præsidio (dignitatis exutus) cruciatus & tormenta non fugiat. † Si (vero) convictus fuerit, & ad proprium facinus detegentibus repugnaverit pernegando: sit eculeo deditus, ungulisque sulcantibus latera, perferat pœnas proprio dignas facinore. Dat. 3. Non. Julii, *Arimini*, TITIANO & CEREALE COSS. 358.

8. Impp. VALENTIN. & VALENS AA. ad Modestum P. P.

Culpa similis est, (tam) prohibita discere, quam docere. Dat. Prid. Id. Decemb. *Constantinop.* VALENTINIANO & VALENTE AA. COSS. 365.

9. Imppp. VALENT. THEODOS. & ARCAD. AAA. Albino P. P.

Quicumque maleficiorum labe pollutum audierit, deprehenderit, occupaverit, illico ad publicum pertrahat, & Judicum oculis communis hostem salutis ostendat. Quod si quisquam ex agitatoribus, (id est, aurigis,) seu ex quolibet alio genere hominum, contra hoc interdictum venire tentaverit, aut clandestinis suppliciis etiam mani-

manifestum reum maleficæ artis oppresserit: ultimum supplicium non evadat, geminæ suspicioni obnoxius, quod aut publicum reum, ne facinoris socios publicaret, severitati legum, & debite subtraheret quæstioni: aut proprium fortassis inimicum sub huiusmodi vindictæ nomine consilio atrocior confecerit. Dat. 17. cal. Septembr. *Rome*, TIMASIO & PROMOTO COSS. 389.

TIT. XIX.

DE SEPULCHRO VIOLATO.

1. Imp. GORDIANVS A. Zenoni.

Res religioni destinatas, quinimo jam religionis effectas, scientes, qui contigerint, & emere, & distrahere non dubitaverint: tamen si jure venditio non subsistat, læsæ tamen religionis inciderunt in crimen. PP. 3. calend. Mart. SABINO 2. & VENVSTO COSS. 241.

2. Imp. CONSTANTIVS A. ad Tatianum P. U.

Si servus in demoliendis sepulchris fuerit deprehensus, si id sine domini scientia faciat, metallo addicatur: sin vero domini auctoritate, vel jussione urgetur, relegatione plectatur. Et si forte detractum aliquid de sepulchro ad domum ejus villamque proventum reperitur: villa, sive domus, aut ædificium quodcunque erit, fisci jure vindicetur. Dat. 7. Id. Jul. ACYNDINO & PROCVLO COSS. 340.

3. Idem A. ad Limenium. P. P.

Si quis sepulchrum violaturus attigerit, locorum Judices, si hoc vindicare neglexerint: non minus quam viginti librarum auri, in sepulchrorum violatores statuta pœna multentur: ut eam largitionibus nostris inferre cogantur. Dat. 5. cal. April. LIMENIO & CATVLINO COSS. 349.

4. Idem A. ad populum.

Qui sepulchra violant, domos (ut ita dixerim) defunctorum: geminum videntur facinus perpetrare: nam & sepultos spoliant destruendo, & vivos polluant fabricando. Si quis igitur de sepulchro abstulerit saxa, vel marmora, vel columnas, aliamve quameunque materiam fabricandi gratia: sive id fecerit venditurus, decem pondo auri cogatur fisco inferre: sive quis propria sepulchra defendens, hanc in judicium querelam detulerit, sive quicunque alius accusaverit, vel ad officium nuntiaverit: Quæ pœna prisce severitati accedit: Nihil enim derogatum est illi supplicio, quod sepulchrum violentibus videtur impositum. Huic autem pœnæ subjacebunt, & qui corpora sepulta, aut reliquias contrectaverint. Dat. Id. Jun. *Mediolani*, CONSTANTIO 9. & IVLIANO CC. COSS. 357.

5. Imp. IVLIANVS A. ad populum.

Pergit audacia ad busta defunctorum, & aggeres consecratos: cum & lapidem hinc movere, & terram evertere, & cespitem evelle, proximum sacrilegio majores (nostri) semper habuerint: sed (&) ornamenta quædam tricliniis, aut porticibus auferre de sepulchris. Quibus primo consulentes, ne in piaculum incidat contaminata religio defunctorum, hoc fieri pro-

hibemus, pœna sacrilegii cohibentes. Dat. Prid. Id. Februar. *Antiochie*, IVLIANO A. 4. & SALVSTIO COSS. 363.

6. Imp. IVSTINVS A. Theodoro.

Cum sit injustum, & nostris alienum temporibus injuriam fieri reliquiis defunctorum ab his, qui debitorem sibi esse mortuum dicendo, debitumque exigendo, sepulturam ejus impediunt: ne in posterum eadem injuria procederet, cogendis his, ad quos funus mortui pertinet, sua jura perdere, ea quidem, quæ mortuo posito ante sepulturam ejus facta fuerint, vel exigendo quod debitum esse dicitur, vel confessiones aliquas, aut fidejussorem, aut pignora capiendo, penitus amputari præcipimus. Redditis vero pignoribus, vel pecuniis, quæ solutæ sunt, vel absolutis fidejussoribus, & generaliter omnibus sine ulla innovatione in pristinum statum reducendis, principale negotium ex integro disceptari. Eum vero, qui in huiusmodi fuerit deprehensus flagitio, quinquaginta libras auri dependere: vel si minus idoneus ad eas persolvendas sit, suo corpore sub competenti judico pœnas luere. Dat. cal. Decembr. *Constantinop.* OLYBRIO V. C. CONS. 526.

In AVTHENT. ut defuncti seu fu. §. sancimus igitur. & §. si vero. col. 5. tit. 15. al. 13.

Novell. 60. cap. 1.

Item qui domum moribundi accedit, ipsum aliosve, qui ejus sunt, molestans, aut in rebus ejus non servato legali officio signacula imponit: ab actione post mortem illius cadat, & alterum tantundem exigatur ab heredibus injuriati; publicanda tertia parte honorum, ipsoque infamia notato. Eisdem pœnis subjaceat, qui eo moriente circa funus peccat, cum prohibeat exequias.

In AVTHENT. ut cum de appellat. cog. §. meminimus, col. 8. tit. 16. al. 12. Nov. 115. c. 5.

Sed neque ante novem dies ab obitu numerandos, ulla prorsus fiat molestia adversus quemlibet ex persona defuncti. Si qua enim cautio, si quid simile fiat, inutile erit, ex hoc nullo præjudicio creditori generando.

TIT. XX.

AD LEGEM FABIAM DE PLAGIARIIS.

1. Imp. ANTONINVS A. Placido.

Pater tuus adversus eum, a quo sollicitatam ancillam, plagio quoque facto exportatam queritur, apud suum Judicem civiliter in rem actione instituta consistat. Si (vero) in causa tenuerit, etiam legis Fabiæ crimen persequi poterit. Quod si per violentiam mancipium obreptum est, accusationem ejus non prohibetur intendere. PP. 12. cal. April. ANTONINO A. 4. & BALBINO COSS. 214.

2. Idem A. Aurelio.

Si ab Æliano servum tuum susceptum, & aliquandiu occultatum, moxque eo suadente fugæ datum probare potes, legis Fabiæ crimen per te, vel actionem ad eam rem propositam, id est servi corrupti, per procuratorem tuum persequi potes. PP. 7. cal. Aug. ANTONINO A. 4. & BALBINO COSS. 214.

F ff 2

3. Imp.

3. Imp. ALEXAND. A. Cornelio.

UT legis Fabiæ poena debeat, in crimine subscriptio, & accusatio, & sententia necessaria est. PP. 8. calend. Jul. IULIANO 2. & CRISPINO COSS. 225.

4. Imp. GORDIANVS A. Paulinæ.

Non valet Procuratoris sententia, si vicem Præsidis non tueatur, qui legi Fabiæ locum esse pronunciavit: cum ejus legis disceptatio ad Præsidis provinciæ pertineat notionem. PP. 3. Non. Dec. GORDIANO A. & AVIOLA COSS. 240.

5. Imp. VALERIANVS & GALLIENVS AA. & VALER. C. Julianæ.

Si fratrem tuum adversarius (tuus) supprimit, legis eum Fabiæ adito Præsidi provinciæ reum debes postulare. PP. Non. Maji, ÆMILIANO, & BASSO 260.

6. Imp. DIOCLETIANVS & MAXIMIANVS AA. Martianæ.

In fuga servum constitutum, neque vendere, neque donare licet: unde intelligis te in legem incidisse quæ super hujusmodi delictis certam poenam fisco inferendam statuit: exceptis coheredibus, & sociis quibus in divisione communium rerum licitationem de fugitivo servo invicem facere permissum est. Ita vero liceat fugitivum (servum) vendere, & tunc venditio valeat, quando ab emptore requisitus fuerit, & deprehensus. PP. 3. Id. Mart. AA. COSS.

7. Idem AA. Maximo P. U.

Quoniam servos a plagiariis alienari ex Urbe significas, atque ita interdum ingenuos homines eorum scelere asportari solere perscribis, horum tibi delictorum licentiæ majore severitate occurrendum esse decernimus. Ac propterea si quem in hujusmodi facinore deprehenderis, capite eum plectere non dubitabis: ut poenæ genere deterri cæteri possint, quominus istiusmodi audacia vel servos, vel liberos, ab Urbe distrahere atque alienare audeant. Dat. 6. Id. Dec. DIOCLETIANO 3. & MAXIMIANO AA. COSS. 287.

8. Idem AA. & CC. Confidio.

Præses provinciæ, discreto prius jure domini, intelligat, an audiendum sit plagii crimen, necne. Nam si proprietatis tuæ mancipium esse constiterit, expirasse criminis intentionem, emersa domini luce, manifestabit. Si vero servum alienum esse constiterit, (post) disceptatam proprietatis quæstionem, & criminis causam audiet. PP. 8. cal. Sept. ipsis AA. 4. & 3. COSS. 290.

9. Idem AA. & CC. Eugenio.

Eum, qui mancipium alienum celat, Fabiæ legis crimine teneri, non est incerti juris. S. 3. Idus Maji, Heraclia, AA. COSS.

10. Idem AA. & CC. Dizæ.

Comparantem ab eo qui abduxit plagio mancipia, si delicti socius non probetur, nullo crimine teneri convenit. S. Non. Nov. * Lucione, AA. COSS.

11. Idem AA. & CC. Marpiatæ.

Abducti plagio facta venditio, statum non mutat: liberæ enim personæ sollicitatione crimen committitur, non conditioni præjudiciatur. S. Id. Nov. Lucione, * AA. COSS.

12. Idem AA. & CC. Mutiano.

Si quis servum fugitivum sciens cum rebus furtivis susceperit, cum horum nomine furti actione teneatur, hæc tibi Rector provinciæ cum solita poena restitui efficiet. † Sed et si criminis plagii accusationem institueris, tibi audientiam præbere non dubitabit. S. cal. April. Singidani, CC. COSS.

13. Idem AA. & CC. Severino.

Plagii criminis accusatio publici sit judicii. S. cal. Dec. CC. COSS.

14. Idem AA. & CC. Callistheni.

Plagii criminis accusatio cessat, si suos servos, vel liberos adseverent hi, qui suppressisse dicuntur non commissi velandi causa, sed ad hanc opinionem iusta ducti ratione. S. Prid. Non. Decemb. Nicomedia, CC. COSS.

15. Idem AA. & CC. Pomponio.

Liberum, sciens conditionem ejus, invitum renundando, plagii criminis poena tenetur. Dat. 13. cal. Jan. Nicomedia, CC. COSS.

16. Imp. CONSTANTINVS A. ad Domitium Celsum Vicarium Africae.

Plagiarii, qui viventium filiorum miserandas insigunt parentibus orbitates, metalli poena cum cæteris ante cognitis suppliciis teneantur. † Si quis tamen hujusmodi reus fuerit oblatus, posteaquam super crimine clausus, servus quidem, vel libertate donatus bestiis subjiçatur, ingenuus autem gladio consumatur. Dat. calend. Aug. CONSTANTINO A. 4. & LICINIO COSS. 315.

TIT. XXI.

AD LEGEM VISELLIAM.

1. Imp. DIOCLET. & MAXIMIAN. AA. & CC. Baccho.

Lex Visellia libertinæ conditionis homines persequitur, si ea, quæ ingenuorum sunt, contra honores, & dignitates ausi fuerint attentare, vel decurionatum arripere: nisi jure aureorum annulorum impetrato a Principe sustententur. Tunc enim quoad vivunt, imaginem, non statum ingenuitatis obtinent: & sine periculo ingenuorum etiam officia peragunt publica. Qui autem libertinus se dicit ingenuum, tam de operis civiliter, quam etiam ex lege Visellia criminaliter potest perurgeti. † In curiam autem se immiscens, damno quidem cum infamia afficitur: Muneribus vero personalibus in patria patroni, quæ congruunt hujusmodi hominibus singulos pro viribus adstrictos esse, non dubium est. PP. 2. Id. Febr. Antiochia, CC. COSS.

TIT. XXII.

AD LEGEM CORNELIAM DE FALSIS.

1. Imp. ANTONINVS A. Severino.

Si partus subjecti crimen diversæ parti objicis, causa capitalis in tempus pubertatis pueri differri non debuit: sicut jampridem mihi & Divo Severo patri meo placuit. Neque enim verisimile est, eam quæ arguitur, non ex fide causam suam defensuram, cum periculum capitis subeat. PP. Non. Mart. DVOBVS & ASPRIS COSS. 213.

2. Imp.

2. Imp. ALEXANDER A. Valerio.

Satis aperte Divorum Parentum meorum rescriptis declaratum est, cum morandæ solutionis gratia, a debitore falsi crimen objicitur, nihilominus salva executione criminis, debitorem ad solutionem compelli oportere. PP. 3. Non. Maji, MAXIMO 2. & AELIANO COSS. 224.

3. Idem A. Cassio.

Licet ex tabulis, quas sub nomine patris tui uxorem ejus, id est novercam tuam, subrepto vero testamento falsas protulisse allegas, cum crimen admissum ignorares, legatum adscriptum tibi consecutus sis: tamen non impedieris accusationem contra eam impletis solennibus instituire. PP. II. cal. Jan. ALBINO, & MAXIMO COSS. 228.

4. Idem A. Maximo.

Majorem severitatem exegit, ut merita eorum, qui falsis rescriptionibus utuntur, digna coercerentur poena: sed qui deceptus est per alium, si suam innocentiam probat, & eum a quo accepit, exhibet, se liberat. PP. 4. cal. Jan. ALBINO & MAXIMO COSS. 228.

5. Idem A. Petronio.

Falsi quidem crimen, vel aliud capitale movere vos matri vestræ, festa mea non patitur: sed ea res pecuniarium compendium non aufert. Si enim de fide scripturæ, unde eadem mater vestra fideicommissum sibi vindicat, dubitatio est, inquire fides veritatis etiam sine metu criminis potest. PP. 3. cal. Septemb. AGRICOLA & CLEMENTE COSS. 231.

6. Imp. PHILIPPVS A. & PHILIPPVS C. Culpio.

Qui falsas tabulas dixerit, nec obtinuerit: ad defuncti judicium adspirare non potest. PP. 15. cal. April. PHILIPPO A. & TITIANO COSS. 246.

7. Imp. VALER. & GALLIEN. AA. & VALERIAN. C. Heliodoro.

Ipse significas, cum primum adversarii instrumenta protulerunt, fidem eorum te habuisse suspectam. Facta igitur transactione, difficile est, ut is, qui provinciam regit, velut falsum, cui semel acquievisisti, tibi accusare permittat. PP. 3. cal. Jul. TVSCO, & BASSO COSS. 240.

8. Idem AA. & CC. Marino.

Si falsos codicillos ab his contra quos supplicas, factos esse contendis: non ideo accusationem evadere possunt, quod se illis negent uti: nam illis prodest instrumenti usu abstinere, qui non ipsi falsi machinatores esse dicuntur, & quos periculo solus usus adstrinxerit. Qui autem compositis per scelus codicillis, in severitatem Legis Cornelie inciderunt: non possunt defensiones ejus recusando, crimen evitare. PP. 3. cal. Jul. AEMILIANO, & BASSO COSS. 260.

9. Imp. CARINVS, & NUMER. AA. Mesio.

Si docueris apud Præsidem provincie, ab intestato, te heredem ejus extitisse, qui codicillos scripserat, ordinarium est, ut in hereditatis possessione constitutus, fideicommissa præbeas, quæ jure relicta sunt: nisi consilium est codicillos falsos arguere. Quod si criminaliter coeptum (judicium) interventu indulgentiæ sopitum est: habes tamen residuam investigationem, & potes de fide scripturæ civiliter queri. PP. 3. cal. April. CARINO 2. & NUMER. AA. COSS. 284.

10. Imp. DIOCL. & MAXIM. AA. Legitimo.

Cum suppositi partus crimen patris tui uxori moveas, apud Rectorem provincie instituta accusatione id proba. PP. II. cal. Octob. DIOCLET. A. 2. & ARISTOBULO COSS. 285.

11. Idem AA. & CC. Isidoro.

Si lis pecuniaria apud pedaneos judices remissa est, etiam de fide instrumenti civiliter apud eos juxta responsum viri prudentissimi Pauli requiretur. PP. cal. Jul. DIOCL. 3. & MAXIM. AA. COSS. 287.

12. Idem AA. & CC. Primo.

Querela falsi temporalibus præscriptionibus non excluditur, nisi viginti annorum exceptione: sicut cætera quoque fere crimina. S. 6. Id. Jan. Viminacii, CC. COSS.

13. Idem AA. & CC. Marco.

Qui velut præsentem (scripsisse) res recepisse suas, cum absens esset conscripserit, non ignorant quicquam aufert, sed se criminis obligat periculo. PP. 6. cal. Jan. Sirmii, AA. COSS.

14. Idem AA. & CC. Gentianæ.

Eum, qui celavit, vel amovit testamentum, committere crimen falsi, publice notum est. S. cal. Jan. Sirmii, AA. COSS.

15. Idem AA. & CC. Rufo.

Si creditor colludens cum debitore suo tibi prædium venundedit, falsum commisit: & tibi nihil offecit, sed se magis criminis accusationi fecit obnoxium. S. 13. cal. Febr. CC. COSS.

16. Idem AA. & CC. Fortunato.

De fide testamenti querenti duplex vita litigandi tributa est. Quamvis itaque per procuratorem accusationem persequi non potes, disputatione tamen privata de ejusdem fide queri non prohiberis: cum reus ita conventus, non tantum ab alio iusta, sed etiam ab eo, qui civiliter egit, solenniter accusari possit. S. 8. Id. Febr. Sirmii, CC. COSS.

17. Idem AA. & CC. Menelao.

Sicut falsi testamenti, vel codicillorum scriptura, temporis intervallo firmari non potest, ita vera quæ jure subsistit, non evanescit. Si itaque de fide delicti, vel per accusationem, vel per privatum judicium quereris, Rector provincie tunc demum eos exhiberi, de quibus interrogatio fieri potest, jubebit, si prius cæteris indiciis fuerit commotus. S. 3. Id. Febr. Sirmii, CC. COSS.

18. Idem AA. & CC. Maximo.

Ex initio falsi commissi iusta possessio non paratur. Unde contra eos, quos de dominio fundi tecum contendere proponis, accusationem instituire potes. S. 3. Non. Mart. CC. COSS.

19. Idem AA. & CC. Cosmæ.

Et si ad te negotium pertinuit: etiam atque etiam tecum deliberare debueras, ne improbam institueres accusationem, hoc instrumentum, in quo subscripseras, falsam arguere contendens. At cum mulieribus in aliena causa falsi non sit concessum accusare, tu autem hæc eadem prædicia te prius alii donasse, proponas: fieri tibi facultatem accusandi, contra juris postulas formam. S. 8. Idus Martii, CC. COSS.

20. Idem AA. & CC. Rufino.

Nec exemplum editionis precum aliter per errorem scriptum, cum non nisi dolo (malo) falsum

falsum committentes crimini subjugentur, cognitionem dati Judicis moratur. §. ii. cal. Nov. *Dorotheoli*, CC. COSS.

21. Imp. CONSTANTIN. A. Mechilio Hilario Correctori Lucaniae, & Brutorum.

Si quis decurio testamentum, vel codicillos, aut aliquam deficientis scripserit voluntatem, vel conscribendis publicis, privatisque instrumentis praeberit officium: si falsi quaestio moveatur, decurionatus honore seposito, quaestioni (si ita poposcerit causa) subdatur. Sed non statim desinit esse decurio, qui in hujusmodi facto fuerit deprehensus: Quantum enim ad municipales pertinet necessitates, decurio permanet: quantum ad rem gestam, & veritatem referendam, uti decurionatus honore non poterit. † Nec vero is qui ante fuerit tabellio, ad eludendam quaestionem super his quae ante scripserit, factus decurio, defendi hac poterit dignitate: quoniam scripturae veritas (si res poposcerit) per ipsum debet probari auctorem. Dat. 3. cal. Feb. SABINO & RUFINO COSS. 326.

22. Idem A. ad Maximum P. U.

Ubi falsi examen inciderit, tunc acerrima fiat indago argumentis, testibus, scripturarum collatione, aliisque vestigiis veritatis: Nec accusatori tantum quaestio incumbat, nec probationis ei tota necessitas indicatur: sed inter utramque personam sit iudex medius: nec ulla interlocutione divulget quae sentiat: sed tanquam ad imitationem relationis, quae solum *audiendi* mandat officium, praebeat notionem: postrema sententia, quid sibi liqueat, proditurus. † Ultimum autem finem strepitus criminalis compendioso spatio limitamus, quem litigantem disceptantemque fas non sit excedere: cujus exordium noscetur auspicio contestatae accusationis apud iudicem competentem: post probationem supplicio capitali, si id exigat magnitudo commissi; vel deportatione ei, qui falsum commiserit, imminente. PP. 8. cal. April. *in foro Trajani*, CONSTANTINO A. 7. & CONSTANTIO CC. COSS.

23. Imppp. VALENS, GRATIAN. & VALENTIN. AAA. ad Maximum P. P.

Damus licentiam litigantibus, si apud iudicem proferatur scriptura, de qua oritur aliqua disputatio, profitendi, utrum de falso criminaliter statuatur qui dubitet de instrumenti fide experiri, an civiliter. Quod si expetens vindictam, falsi crimen intenderit, tunc quaestione civili per sententiam terminata, criminis fiat indago: ut si quis tabulas testamenti, chirographa, attestationsque, necnon & rationes privatas, vel publicas, pacta, & epistolas vel ultimas voluntates, donationes, venditionesve, vel si quid prolatum aliud instituire conabitur: habeat accusandi facultatem. Civilis autem inquisitionis inter utrasque partes configentium levior examinatio procedat: cum iudex qui praerit quaestioni, intentiones (actoris) falsas, & conficta crimina (reorum) ex legibus poenis competentibus possit ulcisci. PP. 16. cal. Maji, *Roma*, VALENTE 5. & VALENTINIAN. AA. COSS. 376.

24. Imppp. VALENTIS. THEODOS. & ARCAD. AAA. Proculo P. U.

Praebemus licentiam, ut sive civiliter, sive criminaliter (ut actor elegerit) super prolatis codicil-

lis, vel aliis instrumentis requiratur: incumbat probatio fidei instrumenti ei primitus, qui scripturam obtulerit: deinde ei, qui stricta instantia falsum arguere paratus sit. Dat. 10. cal. Februarii. TIMASIO, & PROMOTO COSS. 389.

TIT. XXIII.

DE HIS, QUI SIBI ADSCRIBUNT IN TESTAMENTO.

1. Imp. ANTONIN. A. Valatio.

Quamquam ita interpretantur Jurisperiti, ut contra Legem Corneliam videatur se scribere heredem emancipatus filius patre dictante: tamen cum testamentum non esset scriptum, iustus successor futurus esset accepta bonorum possessione, filius patri: perinde habebitur, atque si sua manu patet tuus te heredem scripsisset, functus dulci officio. Proposita Non. Sept. DVOBVS & ASPRIS COSS. 213.

2. Idem A. Attico.

Si testator codicillis quos scripsisti, *legatum* quodque seu *fideicommissum* reliquisse tibi sua manu adscripsit: non videris in poenam Senatusconsulti incidisse. † Quod si testamentum distulisse codicillis significavit, legato quidem vel fideicommissum abstinere debes: poena vero falsi tibi Principali beneficio remittitur. PP. Id. Dec. ANTONINO A. 4. & BALBINO COSS. 214.

3. Imp. ALEXAND. A. Martiali.

Senatusconsulto, & Edicto divi Claudii prohibitum est, eos qui ad scribenda testamenta adhibentur, quamvis dictante testatore aliquod emolumentum ipsis futurum scribere: & poena Legis Corneliae facienti irrogata est: cujus veniam deprecantibus ob ignorantiam, & profitentibus a relicto discedere, Amplissimus Ordo, vel divi Principes veniam (raro) dederunt. PP. 17. cal. April. MAXIMO 2. & AELIANO COSS. 224.

4. Idem A. Crescenti.

Quae in testamento uxoris maritus sua manu legata sibi adscripserit, pro non proscriptis habentur: & Legis Corneliae poena, si venia impetrata non est, locum habet. PP. 3. Non. Februar. EVSCO 2. & DEXTRO COSS. 226.

5. Idem A. Gallieno militi.

Quod adhibitus ad testamentum *commilitonis* scribendum, iussu ejus servum tibi adscripsisti, pro non scripto habetur: & ideo id *legatum* petere non potes: sed secuto in tenore *indulgentiae* meae, poena Legis Corneliae tibi remittitur: in quam credo te magis errore quam malitia incidisse. PP. 17. cal. Jun. EVSCO 2. & DEXTRO COSS. 226.

6. Imp. DIOCL. & MAXIM. AA. & CC. Aufidio.

Si libertatem tibi manu tua impetrante domino adscripsisti, cum proponas dominum non subscripsisse, & suis literis tuam libertatem expressim agnovisse, ad impetrandam libertatem Sanatusconsulti auctoritas tibi obest: poena tamen falsi tibi remittitur: quoniam non potueras contra domini voluptatem venire. PP. 6. Idib. Dec. ipsis 4. & 3. AA. COSS. 290.

TIT. XXIV.

DE FALSA MONETA.

1. Imp. CONSTANTINVS A. ad Januarium.

Quoniam nonnulli monetarii adulterinam monetam clandestinis sceleribus exercent, cuncti

cogno,

cognoscant necessitatem sibi incumbere hujusmodi homines inquirendi: ut investigati tradantur Judici, facti conscios per tormenta illico prodituri, ac si digni, suppliciiis addicendi: accusatoribus etiam eorum immunitatem permittimus, cujus modus, quoniam dispar patrimonium est, a nobis per singulos statuitur. Si quis autem militum hujusmodi personam suspectam de custodia exire fecerit, capite puniatur. Appellandi etiam privato licentia denegetur. Si vero miles, aut promotus (in gradum) hujusmodi crimen incurrerit, super ejus nomine & gradu ad competentes Judices referatur. Domus vero, vel fundus, in quo hæc perpetrata sunt, si dominus in proximo constitutus sit, cujus incuria, vel negligentia punienda est, etsi ignoret, fisco vindicetur: nisi dominus ante ignorans, ut primum reperit, scelus prodiderit perpetratum: tunc enim possessio, vel domus ipsius, proscriptionis injuriæ minime subjacebit. Sin vero longissime ab ea domo, vel possessione abfuerit, nullum sustineat detrimentum: actore videlicet fundi, vel servis, vel incolis, vel colonis, qui ad hoc ministerium præbuerint, cum eo, qui fecit, supplicio capitali plectendis. Viduas autem ac pupillos speciali dignos indulgentia credimus, ut viduæ, nec in proximo constitutæ, domo sua vel possessione careant, si nulla apud ipsas tam gravis conscientie noxa resideat. Impuberes vero etiam si conscii fuerint, nullum sustineant detrimentum: quia ætas eorum, quid videat, ignorat. Tutores tamen eorum si in proximo fuerint, quoniam ignorare eos quid in rebus pupilli geritur, non oportet, hæc pœna expectabit, ut de rebus eorum, si idonei fuerint tantum fisco inferatur, quantum a pupillo fuerat inferendum. Dat. 12. cal. Dec. *Roma*, CRISPO 2. & CONSTANTINO 2. CC. COSS. 321.

2. Idem A. ad Tertullum Præfectum urbis Africæ. Si quis nummos falsa fusione formaverit, universas ejus facultates fisco (nostro) præcipimus addici. In monetis etenim tantummodo nostris cudendæ pecuniæ studium frequentari volumus: cujus obnoxii, majestatis crimen committunt: & præmio accusatoribus proposito, quicunque solidorum adulter poterit reperiri, vel a quocunque fuerit publicatus, illico omni dilatione sumpta, flammæ exustionibus mancipetur. Dat. Prid. Non. Jul. *Mediolani* CONSTANTIO A. 7. & CONSTANTINO CC. 4. COSS. 326.

3. Imppp. VALENT. THEODOS. & ARCAD. AAA. Rufino P. P. Si quis super cudendo ære, vel Rescripto aliquo vel (etiam) adnotatione nostra sibi arripuerit facultatem, non solum fructum propriæ petitionis amittat, verum etiam pœnam quam meretur, excipiat. Dat. 4. Id. Jul. *Constant.* THEOD. A. 3. & ABUNDANTIO COSS. 393.

TIT. XXV.

DE MUTATIONE NOMINIS.

1. Impp. DIOCLET. & MAXIM. AA. & CC. Juliano.

Sicut in initio nominis, cognominis, prænominis recognoscendi singulos impositio libera est privatis: ita eorum mutatio innocentibus periculosa non est. Mutare itaque nomen, vel præno-

men, (sive cognomen, (sine aliqua fraude licito jure, si liber es, secundum ea, quæ (sæpe) statuta sunt, minime prohiberis: nullo ex hoc præjudicio futuro. S. 15. cal. Jan. AA. COSS.

TIT. XXVI.

AD LEGEM JULIAM DE AMBITU.

Impp. ARCAD. & HONOR. Pompeiano P. P. Africæ.

Nullus omnino principatum, vel numeratum, seu commentariensis gradum, vel cætera officia repetere audeat: cum publicæ disciplinæ semel gesta sufficiant. At si quispiam promotorum denuo ad munus (etiam) per sacras literas irrepserit, quod ante docebitur gessisse: cassatis quæ hoc modo sunt impetrata, ad solutionem debiti primitus urgeatur: & qui contra fecerint, pœnam deportationis (ad instar Legis Juliæ ambitus) excipiant. Dat. Prid. cal. Jun. *Mediolani*, STILICHONE, & AVRELIANO COSS. 400.

TIT. XXVII.

AD LEGEM JULIAM REPETUNDARVM.

1. Imppp. GRATIAN. VALENT. & THEOD. AAA. Matroniano Duci & præfidi Sardinie.

Unius pœna metus possit esse multorum: Ducem, qui male egit, ad provinciam, quam nudaverit, cum custodia competenti ire præcipimus: ut non solum, quod ejus non dicam domesticus, sed manipularius & minister acceperit: verum etiam quod ipse a provincialibus nostris rapuerit, aut sustulerit, in quadruplum exolvat invitus. Dat. Prid. Id. Jun. *Constant.* ANTONINO, & SYAGRIO COSS. 381.

2. Idem AAA. Floro P. P.

Sciant judices super admissis propriis, aut a se, aut ab heredibus suis pœnam esse repetendam. Dat. cal. Sept. ANTONIO, & SYAGRIO COSS. 382.

3. Idem AAA. Marcellino.

Omnes Cognitores, & Judices a pecuniis, atque patrimoniis manus abstineant, neque alienum jurgium putent suam prædam. Etenim privatarum quoque litium cognitor, idemque mercator statutam legibus cogetur subire jacturam. Dat. Prid. Non. April. *Mediolani*, MEROBAYDE 2. & SATVRNINO COSS. 383.

4. Idem AAA. & ARCAD. A. Eorum Editum ad provinciales.

Ubemus (atque) hortamur, ut si quis forte Honoratorum, decurionum, possessorum, postremo etiam colonorum, aut cujuslibet ordinis, a judice fuerit aliqua ratione concussus: si quis scit venalem fuisse de jure sententiam: si quis pœnam, vel pretio remissam, vel vitio cupiditatis ingestam: si quis postremo quacunque de causa improbum judicem potuerit approbare: is vel administrante eo, vel post administrationem depositam in publicum prodeat, crimen deferat, delatum approbet: cum probaverit, & victoriam reportaturus, & gloriam. Dat. 10. calend. Jul. *Constant.* HONOR. N. P. & EVODIO COSS. 386.

5. Imppp. VALENTIN. THEODOS. & ARCAD. AAA. Severino Comiti rerum privatarum.

Nusquisque procurator, præpositus gynæcio, tabularius, susceptor, colonus, vel quicunque

se a Comite domorum meminerit esse concussum: cum ipse, cui pecuniam numeravit, (ab) administratione decesserit, intra anni spatium ad iudicium Spectabilitatis tuæ, quidquid dederit, repetiturus occurrat: ut pro sit pensionibus quidquid ille reddiderit. Si vero ex tempore positæ administrationis præstituti temporis curricula transfluxerint, nulla vox advocacy emergat: sed ipsos procuratores, præpositos, colonos, tabularios, susceptores, obnoxios ad solutionem volumus coartari. Dat. Frid. Non. Jun. Mediolani, VALENTIN. A. 4. & NEOTHERIO COSS. 390.

6. Imp. THEOD. & VALENT. AA.
Florentio P. P.

Sancimus ejusmodi viros ad provincias regendas accedere, qui ad honoris insignia non ambitione, vel pretio, sed probatæ vitæ, & amplitudinis tuæ solent testimonio promoveri: ita sane, ut quibus hi honores per Sedis tuæ, vel per nostram fuerint electionem commissi, jurati inter gesta depromant, *Se pro administrationibus sortiendis neque dedisse quidpiam, neque duros unquam postmodum fore, sive per se, sive per interpositam (personam) in fraudem legis sacramentique: aut venditionis, donationisve titulo, aut alio velamento cujuscunque contractus: Et ob hoc (exceptis [solis] solatiis) nihil penitus tam in administratione positos, quam post depositum officium pro aliquo præstito beneficio tempore administrationis, quam gratuito mervuerunt, accepturos. Et licet neminem divini timoris, contemnendo iurjurandum arbitramur immemorem: ut saluti propria ullum commodum anteponat: tamen, ut ad salutis timorem etiam necessitas periculi subjungatur: si quis ausus fuerit præbita sacramenta negligere, non modo adversus accipientem, sed etiam adversus dantem accusandi cunctis tanquam crimen publicum concedimus facultatem: quadrupli poena eo qui convictus fuerit, modis omnibus feriendo. Dat. 6. cal. Dec. Constantinop. THEODOS. A. 17. & FESTO COSS. 439.*

TIT. XXVIII.

DE CRIMINE PECULATVS.

1. Imp. HONOR. THEOD. & ARCAD.
AAA. Rufino P. P.

Iudices qui tempore administrationis publicas pecunias subtraxerunt, Lege Julia peculatus obnoxii sunt, & capitali animadversioni eos subdijubemus. His quoque nihilominus, qui ministerium eis ad hoc adhibuerunt, vel qui subtractas ab his scientes susceperunt, eadem poena percellendis. Dat. 5. Non. Martii, Constant. HONOR. 10. & THEODOS. 6. COSS. 415.

TIT. XXIX.

DE CRIMINE SACRILEGII.

1. Imp. GRAT. VALENT. & THEOD.
AAA. Eutropio P. P.

Qui divinæ Legis sanctitatem aut nesciendo omittunt, aut negligendo violant, & offendunt, sacrilegium committunt. Dat. 3. cal. Theodos. A. 5. & THEOD. A. 1. COSS. 380.

2. *

Qui confugientem ad sanctam ecclesiam sua auctoritate abstraxerit, verberatus & tonsus deportator.

3. lidem AAA. ad Symmachum P. U.

Disputare de Principali iudicio non oportet: sacrilegii enim instar est, dubitare, an is dignus sit, quem elegerit Imperator. Dat. 5. cal. Jan. Mediolani, RICHOMERE, & CLEARCHO COSS. 384.

4. lidem AAA. & ARCAD. A. Eutropio P. P.

Nec quis sine sacrilegii crimine desiderandum intelligat gerendæ ac suscipiendæ administrationis officium intra eam provinciam, in qua provincialis, & civis habetur: nisi hoc cuiquam ultra liberalitate per divinos affatus Imperator indulgeat. Dat. 16. cal. Aug. ARCAD. A. & BAV-TONE COSS. 385.

TIT. XXX.

DE SEDITIONIS ET DE HIS, QUI PLEBEM CONTRA REMPUBLICAM AVDENT COLLIGERE.

1. Imp. GRAT. & VALENTIN. & THEOD.
AAA. Florentio PF. Augustali.

Si quis contra evidentissimam iussionem, suscipere plebem, & adversus publicam disciplinam defendere fortasse tentaverit, multam gravissimam sustinebit. Dat. 13. cal. Jan. Constant. RICHOMERE & CLEARCHO COSS. 384.

2. Imp. LEO A. Erythrio P. P.

In nullis locis aut civitatibus tumultuosis clamoribus cujusquam interpellatio contumeliosa procedat, nec ad solam cujusquam invidiam petulantia verba jactentur: scituri his, qui huiusmodi voces emisserint, moverintque tumultus, se quidem fructum ex his, quæ postulant, nullatenus habituros, subdendos autem poenis iis, quæ de seditionis, & tumultus auctoribus vetustissima decreta sanxerunt. Dat. 2. Non. Mart. Constant. LEONE A. 6. COSS. 474.

TIT. XXXI.

QUANDO CIVILIS ACTIO CRIMINALI PRÆIUDICET, ET AN VTRAQUE AB EODEM EXERCERI POSSIT.

1. Imp. VALENT. & GRATIAN. & VALENT.
AAA. Antonio P. P.

Aplurisque Prudentium generaliter definitum est, *Quoties de re familiari & civilis & criminalis competit actio, utraque licere experiri: sive prius criminalis, sive civilis, actio moveatur: (nec si civiliter fuerit actum, criminalem posse consumi:)* & similiter e contratio. † Sic denique & per vim (de) possessione dejectus, si de ea recuperanda interdicto Unde vi fuerit usus, non prohibetur tamen etiam Lege Julia de vi publico iudicio instituere accusationem. Et suppresso testamento, cum ex interdicto de tabulis exhibendis fuerit actum, nihilominus ex Lege Cornelia testamentaria poterit crimen inferri. Et cum libertus se dicit ingenuum, tam de operis civiliter, quam etiam Lege Visellia criminaliter poterit perurgeti. Quo in genere habetur furti actio, & Legis Fabiæ constitutio: & plurima alia sunt quæ numerari non possunt: ut cum altera prius actio intentata sit, per alteram quæ supererit, iudicatum liceat retractari. † Quia juris definitione non ambigitur, etiam falsi crimen, de quo civiliter jam actum est, etiam criminaliter esse repetendum. Dat. Frid. calend. Jan.

Januar. Trev. VALENTE 6. & VALENTIN. 2. AA. COSS. 378.

TIT. XXXII.

DE CRIMINE EXPILATÆ HEREDITATIS.

1. Imp. SEVERVS & ANTONINVS
AA. Euphratæ.

Expilatæ quidem hereditatis crimen intentare non potes, quando communis arcae rebus inspectis claves traditas cohæredi profitearis. Sed cum de his exhibendis apud Judicem quaereretur, rationem compensationis induci non oportuit. Exhibitis enim quæ desiderantur, suis iudicibus directa questio relinquenda est. PP. 12. cal. Maji, ANTON. A. 2. & GETA 2. COSS. 206.

2. Imp. ANTONINVS A. Primo.

Expilatæ hereditatis crimen adversus vitricum adito Præside provinciae non prohiberis persequi. PP. 7. calend. Mart. LÆTO 2. & CEREALE COSS. 216.

3. Idem A. Helenæ.

Si avi hereditatem adiisti, expilatæ hereditatis crimen adversus novercam quondam tuam experiri non prohiberis. PP. 3. Non. Jan. SABINO, & ANVLINO COSS. 217.

4. Imp. GORD. A. Basso.

Adversus uxorem (quæ socia rei humanæ, atque divinæ domus suspicatur) mariti diem suum fundi successores, expilatæ hereditatis crimen intendere non possunt. Et ideo res, quas per eandem abesse quereris, competenti in rem actione, vel si dolo malo fecerit, quominus res mobiles possideret, ad exhibendum persequere. Fructus autem rerum, quas mala fide tenuit, licet expilatæ hereditatis non teneatur crimine, suos non facit, sed exstantes quidem vindicari, consumptos vero condici posse, proculdubio est. PP. 16. cal. Mart. ATTICO, & PRÆTEXTATO COSS. 243.

5. Imp. PHILIPPVS A. & PHILIPPVS C.

Obtentu expilatæ hereditatis emolumentum legatorum, maxime suspensa cognitione, legatariis iisdemque libertis defuncti auferri non oportet. PP. 15. cal. Febr. PHILIPPO A. & TITIANO COSS. 246.

6. Idem AA. & CC. Basilicæ.

Expilatæ hereditatis crimen loco deficientis actionis intendi consuevisse, non est juris ambigui. PP. 10. cal. Mart. ÆMILIANO & AQUILINO COSS. 250.

TIT. XXXIII.

VI BONORVM RAPTORVM.

1. Imp. GORDIANVS A. Valerio.

Vi bonorum raptorum actionem, quæ cum pœna sua retrahit ablata: potius ad mobilia, moventiaque, quam ad fundos per injuriam occupatos spectare, explorati juris est. PP. cal. Mart. ATTICO, & PRÆTEXTATO COSS. 243.

2. Imp. VALERIANVS & GALLIEN.
AA. Longino.

Si res mobiles quarum in te fuerat dominium perfecta donatione translatum, violenter heres donatricis abripuit, vi bonorum raptorum actionem intra annum quidem quo experiundi potestas fuit, in quadruplum: post annum in simplum in-

Tom. II.

tendere nonn vetaris. PP. 7. Maji, SECVLARI, & DONATO COSS. 261.

3. Imp. DIOCLET. & MAXIM. AA. & CC.
Euelpisto.

Res obligatas sibi creditorem vi rapientem, non rem licitam facere, sed crimen committere convenit, eumque etiam vi bonorum raptorum intra annum utilem in quadruplum, post simpli actione conveniri posse, non ambigitur. S. 7. cal. Jan. Sirmii, AA. COSS.

4. Idem AA. & CC. Attalo.

De his quæ servus alienus nesciente domino vi rapuisse dicitur, intra annum in quadruplum vi bonorum raptorum, & post in simplum dominus ejus noxali actione apud competentem judicem conveniri potest. S. 2. cal. Maji, Heraclia AA. COSS.

5. Idem AA. & CC. Domnæ.

Sive negotiorum gestorum contra novercam tuam, sive actione vi bonorum raptorum (quæ in quadruplum intra annum utilem, ac post in simplum constituta est) putaveris agendum: norione Præfidali poteris experiri. S. 6. Non. Jul. Philippopoli, AA. COSS.

TIT. XXXIV.

DE CRIMINE STELLIONATVS.

1. Imp. ALEXAND. A. Alexandro.

Improbum quidem & criminosum fateris, easdem res pluribus pignoraſſe, (dissimulando) in posteriore obligatione, quod eadem aliis pignori tenerentur. Verum securitati tuæ consulens, si oblato omnibus debito, criminis instituendi causam peremeris. PP. 5. Id. Febr. POMPEIANO & PELIGNO COSS. 232.

2. Imp. GORDIANVS A. Valenti.

Si pater tuus in te donationem contulerit, & cum emancipatus esses traditionibus, dominium corporum in te tranſtulit, posteaque creditores fortius, quasdam earum rerum sine voluntate tua velut proprias suas obſtrinxit, jus tuum non læſit. Nec tamen injuria ſtellationatus crimine petetur, cum ſciens alienam rem, te non consentiente, velut propriam ſuo nexerit creditori. PP. 11. cal. Jan. GORDIANO, & AVIOLA COSS. 240.

3. Idem A. Hadriano.

Stellationatus accusatio inter crimina publica non habetur. PP. Id. April. ATTICO, & PRÆTEXTATO COSS. 243.

4. Imp. PHILIPPVS A. Euprepio.

Ignorantia creditoris, cui res pridem apud alios obligatæ, pignoris, sive hypothecæ jure obligantur, non sine periculo capi consuevit. Etenim hujusmodi fraudes ad extraordinariam criminis executionem spectare, ac ſtellationatus commissum ſeveriſſime eſſe vindicandum, ſæpe reſcriptum eſt: Proinde ſive ignorantiam tuam debitor circumvenire tentaverit, ſive obligatione rite perfecta, participato fraudis confilio, per ſubjectam quaſi anteriorem perſonam, diſpendium tuum ad occultum compendium ſuum (trahere) pertentat, adire ſuum judicem potes, congruentem juri, ac debitæ religioni ſententiam relaturum. PP. 6. Id. Maji, PEREGRINO, & ÆMILIANO COSS. 245.

TIT. XXXV.

DE INIURIIS.

1. Imp. ALEXAND. A. Syro.

Nec servis quidem alienis licet facere injuriam
PP. II. calend. Decembr. ALEXANDRO A.
CONS.

2. Idem A. Clavo.

Injuriarum actio tibi duplici ex causa competit,
cum & maritus in uxoris pudore, & pater in
existimatione filiarum propriam injuriam pati in-
telligentur. PP. prid. id. Maji, AGRICOLA, &
CLEMENTE COSS. 231.

3. Imp. GORDIANVS A. Donato.

Si non es nunciator, vereri non debes, ne ea
propter quod injuriæ faciendæ gratia quidam
te veluti delatorem esse dixerunt, opinio tua ma-
culata sit. Quinimo adversus eos, qui minuendæ
opinionis tuæ causa aliquid confecisse comperien-
tur, mere solito injuriarum judicio experiri potes.
PP. II. Id. Julias, GORDIANO A. & AVIOLA
COSS. 240.

4. Imp. VALER. & GALLIEN. AA.
Valer. C. Vindio.

Atrocem sine dubio injuriam esse factam ma-
nifestum est, si tibi illata est cum esses in Sa-
cerdotio, & dignitatis habitum, & ornamenta
præferres: & ideo vindictam potes eo nomine per-
sequi. PP. 2. ^o AEMILIANO & BASSO COSS. 260.

5. Imp. DIOCLET. & MAXIM. AA. & CC.
Victorino.

Si non convicii consilio te aliquid injuriosum di-
xisse probare potes: fides veri a calumnia te
defendit. † Si autem in rixam inconsulto calo-
re prolapsus homicidii convicium objecisti, & ex
eo die annus excessit: cum injuriarum actio annuo
tempore præscripta sit, ob injuriæ admissum con-
veniri non potes. PP. 6. Id. Jul. ipsis AA. 4. &
3. COSS. 290.

6. Idem AA. & CC. Flaviano.

Cum nec patronos injuriam facere libertis, juris
æquitas permittat, proponasque patronæ he-
redes eum, qui libertatem a defuncta acceperat,
injuriis afficere: curabit Præses provinciæ contu-
meliam heredum compescere. PP. Id. Jul. ipsis
4. & 3. AA. 290.

7. Idem AA. & CC. Potentiano.

Injuriarum causa non publici judicii, sed privati
continet querelam. S. Id. Febr. Sirmii, AA.
COSS.

8. Idem AA. & CC. Martiano.

Dominum pro atroci injuria quam servus ejus
passus est, Edicti perpetui actione proposita,
quæ domini etiam haberi rationem verbis eviden-
ter exprimitur, agere posse convenit. S. 15. cal.
Nov. AA. COSS.

9. Idem AA. & CC. (Nonnæ.)

Qui liberos infamandi gratia dixerint *servos*, in-
juriarum (actione) conveniri posse, non am-
bigitur. S. 6. cal. Dec. Nicomediæ, AA. COSS.

10. Idem AA. & CC. Paulo.

Si quidem aviam tuam ancillam (infamandi cau-
sa) Reipublicæ civitatis Comanensem dixit
Zenodorus ac recessit: injuriarum actione statim
conveniri potest. Nem si perseveret in ea causa

facultatem habens agendi, super hac re defensi-
querelam, ac tunc demum, si non esse serva fue-
rit pronunciata, postulari convenit. S. 15. calend.
Jan. Nicomediæ, CC. COSS.

II. Imp. ZENO A. Alexandro viro illustri.

Si quando injuriarum actio (quam inter privata
delicta veteris juris auctores connumerant) (a)
quibuslibet Illustribus viris militantibus, seu sine
cingulo constitutis, vel uxoribus eorum vel libe-
ris masculini sexus, vel filiabus (superstitibus vi-
delicet patribus aut maritis, illustribus) vel ad-
versus aliquam hujusmodi personam criminiter
forte movetur, ipsos quidem qui super injuria
queruntur inscribere: aliaque omnia quæ in hu-
jusmodi causis de more procedunt, solenniter ob-
servare decernimus: licere autem Illustri accusa-
tori, vel reo, vel uxori, vel liberis masculini se-
xus, seu filia itidem Illustri superstitis, causam
injuriarum in quocumque judicio competentiper
procuratorem criminaliter suscipere, vel movere
sententiam Judice contra eum qui procuratorem
dederit (etsi ipse non adesset judiciis, sed causam
per procuratorem diceret) legibus prolaturus: ita
tamen, ut nullus alius idem sibi audeat vindicare
vel a nostro numine postulare: sed in cæteris
judiciis, qui hactenus obtinuit, in posterum
servetur intactus. Dat. 5. Non. Nov. Constant.
Illo V. C. COSS. 478.

TIT. XXXVI.

DE FAMOSIS LIBELLIS.

1. Imp. VALENTINIANI & VALENTIS
AA. Edictum.

Si quis famosum libellum sive domi, sive in pu-
blico, vel quocumque loco ignarus repererit, aut
corrumpat priusquam alter inveniat, aut nulli
constitatur inventum. Si vero non statim easdem
chartulas vel corruerit, vel igni consumpserit, sed
vim earum manifestaverit, sciat se quasi auctorem
hujusmodi delicti capitali sententiæ subjugandum.
Sane, si quis devotionis suæ, ac salutis publicæ
custodiam gerit: nomen suum profiteatur, & quæ
per famosum (libellum) persequenda putaverit,
ore proprio edicat: ita ut absque ulla trepidatione
accedat, sciens (quidem,) quod si adsertionibus
(suis) veri fides fuerit opitulata, laudem maxi-
mam & præmium a nostra clementia consequetur.
Sin vero minime hæc vera ostenderit, capitali pœ-
na plectetur. Hujusmodi autem libellus alterius
opinionem non ladat. PP. 16. cal. Mart. Constant.
VALENTINIANO & VALENTE, AA. COSS. 365.

TIT. XXXVII.

DE ABIGEIS.

1. Imp. HONOR. & ARCAD. AA. Pasiphilo.

Abacti animalis accusatio non solum cum in-
scriptionibus, sed etiam sine ea observatio-
ne proponitur. Dat. 8. calend. Jan. Mediolani,
OLYBRIO & PROMOTO COSS. 395.

TIT. XXXVIII.

DE NILI AGGERIBVS NON RVMPENDIS.

1. Imp. HONOR. & THEOD. AA.

Anthemio P. P.

Si quis posthac per Ægyptum intra duodecimum
cubitum, fluminis Nili ultra fluentia de pro-
priis ac vetustis usibus, præter fas præterque mo-
res

rem antiquitatis, usurpaverit: flammis eo loco consumatur, in quo vetustatis reverentiam, & promodum ipsius Imperii appetierit securitatem; consciis & consortibus ejus, deportatione constringendis: sic ut nunquam supplicandi eis, vel recipiendi civitatem, vel dignitatem, vel substantiam licentia tribuatur. Dat. 10. calend. Octobr. *Constant. HONORIO 8. & THEOD. 3. AA. COSS. 409.*

TIT. XXXIX.

DE HIS QUI LATRONES VEL ALIIS CRIMINIBUS REOS OCCULTAVERINT.

1. Imppp. VALENT. VALENS, & GRATIAN. AAA. Simplicio Vic.

Eos qui secum alieni criminis reos occultando, eum eamve sociarunt: par ipsos & reos poena expectet: & latrones quisquis sciens suscepit, & eos offerre Judicibus supersederit, supplicio corporali, aut dispendio facultatum, pro qualitate personæ & judicis æstimatione plectetur. PP. *Roma, 10. cal. April. GRATIANO A. 3. & EQUITIO, V. C. COSS. 374.*

2. Imp. MARTIANVS A. Palladio P. P.

Si qui latrones, seu aliis criminibus obnoxii in possessione degunt seu latitant: dominus possessionis si præsto est, aut procuratores si dominus abest, seu primates possessionis ultro eos offerant: aut si scientes hoc sponte non fecerint, conveniantur a civili officio, ut tradant provinciam iudicio eos qui requiruntur, sub examine judicis arguendos, & poenas post documenta congruas subituros. Si vero exhibere eos domini vel procuratores aut primates possessionis distulerint: tunc ad detinendos eos (adito) rectore provincie omnia civilia dirigantur auxilia. † Sin autem propter multitudinem forte eorum qui in prædio sunt civile adminiculum sufficere non posse constiterit, & memorati audaces, executoribus objecerint manus, vel alias parere distulerint: tunc iudex provincie memor periculi sui, a viro devoto tribuno, seu primatibus militum, qui in locis sunt, auxilium postulet: ut per militarem manum correpti accusati, sine damno atque læsione cujuslibet legibus offerantur, & convicti poenas subeant competentes: non ignaro iudice, quod si adversus innocentem ob aliam causam præter latronum vel aliorum nocentium investigationem, militare auxilium postulaverit, aut dispendiis affici provinciales concesserit: commotione severissima (prout tua celsitudo judicaverit) ferietur. Tribuni etiam si primates numerorum (vel officiorum) qui in locis sunt, admoniti per literas iudicis, si adminiculum militare præbere noluerint; aut si ab ipsis militibus damna provincialibus inflata fuerint: & damna & læsiones restituent, & acerrima condemnatione pro arbitrio virorum illustrium magistrorum militum ferientur. † Domini etiam prædiorum, seu procuratores vel primates possessionum impunes non manebunt, si præsentibus & scientes ultro non obtulerint nocentes, vel admoniti eos exhibere distulerint: nam dominus quidem possessionis dominio privabitur: procurator vero seu primates perpetuo exilio subjacebunt. † Ipsi quoque procuratori vel domino, vel primatibus possessionis, si se ad comprimendam mul-

tudinem rusticorum sufficere non posse firmaverint, & id provinciali iudicio palam fecerint: militare auxilium rector provincie a tribuno vel a primatibus numeri faciet dari, si civilia non posse sufficere perspexerit. † Si vero post exhibitionem eorum, qui accusantur, innocentes eos esse, & nihil criminis admisisse patuerit: accusatores poenam quæ in calumniatores exercenda est, subire cogantur. † Exemplo enim grave est sic latronem requirere, ut innocentibus periculum fiat. Dat. 12. cal. Januar. *Constantinop. MARINIANO & ASCLEPIODOTO COSS. 423.*

TIT. XL.

DE REQUIRENDIS REIS.

1. Imp. ANTONINVS A. Rustico.

Cum absenti reo gravia crimina intentantur, sententia festinari non solet, sed adnotari, ut requiratur: non utique ad poenam, sed ut potestas ei sit purgandi se, si potuerit. Postquam vero requirendus factus intra annum redierit: si se crimine purgaverit, res arbitrio iudicis signatas recipiat. Sin vero intra id tempus reversus, post intimationem suam fuerit defunctus: etsi necdum se purgaverit, ad heredes proprios res transmittat. Dat. * *TVSCO & BASSO COSS. 212.*

2. Imp. CONSTANTINVS A. ad Januarium

Quicumque ex eo die, quo reus fuerit in iudicio petitus, intra anni spatium noluerit adesse iudicio, res ejus fisco vindicentur. Etsi postea repertus, nocens fuerit deprehensus, severiori sententiae subijgetur. Sed si argumentis evidentibus & probatione dilucida innocentiam suam purgaverit, nihilominus facultates ejus penes fiscum remaneant. Dat. Id. Januar. *CONSTANTINO A. 5. & LICINIO CC. COSS. 319.*

3. Imp. HONOR. & THEOD. AA. Palladio PP.

In pecuniariis causis edictum contra latitantem propositum, exilium ejus non lædit. † Criminalis vero programmatibus tenor hanc tantam ferat de jure censuram, ut inter reos adnotati, non tantum patrimonium debeat transferre, sed & famæ exilium lædere. Dat. 7. cal. Jul. *Ravennæ, EVSTACHIO & AGRICOLA COSS. 421.*

TIT. XLI.

DE QUÆSTIONIBUS.

1. Imp. SEVERVS & ANTONINVS AA. Antianæ.

Quæstionem de servis contra dominos haberi non oportet: exceptis adulterii criminibus, item fraudati census accusationibus, & crimine Majestatis, quod ad salutem Principis pertinet. In cæteris autem quanquam ea, quæ servus contra dominum dixit, iudicaturi sententiam formare non debeant, tamen si aliis quoque probationibus fides veritatis investigetur, præscriptionis invidia evanescit. † In pecuniariis vero causis nec inopia probationum servos contra dominum interrogari posse, manifestum est. PP. cal. Jan. *FVSCO 2. & DEXTRO COSS. 197.*

2. Idem AA. & CC. Catulo.

Insoluitum est, & grave exemplo, audiri servos adversus tutores, vel matrem dominorum suorum: nisi

nisi tutelæ agatur. Proposita tertio Id. Sept.
CHILONE & LIBONE COSS. 205.

3. Imp. ANTONINVS A.
Cum cognitionaliter audisset, dixit:

PRimum servi alieni interrogabuntur, si præstita fuerint ex tanto scelere argumenta, ut videantur accedere ad verisimilia causæ crimina. † Ipsa quoque mulier torquebitur. Neque enim ægre feret, si torqueatur, quæ venenis suis viscera hominis extinxit. PP. 7. calend. April. SABINO & ANVLINO COSS. 217.

4. Pars ex Rescripto Imp. ANTONIN. A.

Sicuti convictis confessisque ad societatem scelerum vocantibus eos, a quibus apprehensi, custoditive sunt, facile credi non oportet: ita si evidentibus rationibus post commissum communiter facinus, ad evitandam de se sententiam, id fecisse fuerint probati, publicæ vindictæ non sunt subtrahendi. PP. 5. cal. April. SABINO & ANVLINO COSS. 217.

5. Imp. ALEXANDER A. Rescripto.

Nec si mors testatoris vindicanda est, quæstioni indiscrete subjiuntur hi, qui libertatem supremo iudicio acceperunt. PP. 6. Id. Mart. IVLIAN. 2. & CRISPO COSS. 225.

6. Imp. GORDIANVS A. Herodiano.

PRidem placuit, domestica servorum seu libertorum propriorum, vel maternorum interrogatione in causis ad dominos, vel patronos pertinentibus, abstinendum esse: ut neque pro his, neque adversus eos in capitalibus, vel pecuniariis quæstionibus veritatis vim obtinere possit, quod in confessionem ab eis fuerit deductum. PP. 7. Id. Maji, SABINO & VENUSTO COSS. 241.

7. Imp. DIOCLET. & MAXIM. AA.

Urbanæ.

Servos, qui proprii indubitate juris tui probabuntur, ad interrogationem nec offerente te, produci sineremus: tantum abest, ut etiam invito te, contra dominam vocem rumpere cogantur. PP. calend. Novembr. MAXIMO & AQUILINIO COSS. 286.

8. Iidem AA. ad Salustium præsidem.

Milites neque tormentis, neque plebejorum poenis in causis criminum subjungi concedimus, etiam si non emeritis stipendiis suis videantur esse dimissi: exceptis his, qui scilicet ignominiose sunt soluti: quod & in filiis militum & veteranorum servabitur. 9. 1. Oportet autem iudices nec in his criminibus, quæ publicorum iudiciorum sunt, ad investigationem veritatis a tormentis *inquisitum sumere*: sed argumentis primum verisimilibus probabilibusque uti. Et si his veluti certis indiciis ducti, investigandæ veritatis gratia ad tormenta putaverint esse veniendum: tunc id demum facere debebunt, si personarum conditio patiatur. Hæc enim ratione etiam universi provinciales nostri fructum ingenitæ nobis benevolentiae consequentur. PP. sine die & CONS.

9. Iidem AA. & CC. ad Charisimum præsidem Syriæ.

SUPER statu ingenuitatis per omnia interrogationum & quæstionum vestigia decurrendum est: ne alienæ forte sordidæ stirpes splendidis & inge-

nuis natalibus audeant subrogari: vel propriis ac debita, per compositam quæstionem, quibus competit, successio denegetur. Dat. 6. Id. Maji. Emissa ipsis 4. & 3. AA. COSS. 290.

10. Iidem AA. & CC. Ptolemæo.

Cum testamentum falsum esse proponas: ad illuminandam veritatem servos hereditarios (et si libertas eis ab eo, qui se heredem esse adimet, præstita est) etiam per tormenta interrogari, constitutionibus Principum est permissum. PP. 6. cal. Septemb. ipsis 4. & 3. AA. COSS. 290.

11. Iidem AA. & CC. Boetho.

Divo Marco placuit, *eminentissimorum* quidem necnon etiam *perfectissimorum* virorum usque ad pronepotes liberos, plebejorum poenis, vel quæstionibus non subjici: si tamen propriis gradus liberos, per quos id privilegium ad ulteriorem gradum transgreditur, nulla violati pudoris macula adspersit. † In *decurionibus* autem & filiis eorum hoc observari vir prudentissimus Domitius Ulpianus in publicarum disceptationum libris ad perennem scientiam & memoriam refert. PP. 5. calend. Decemb. ipsis 4. & 3. AA. COSS. 290.

12. Iidem AA. & CC. Aspro.

Quoties de dominio *mancipiorum* tractatur, si aliis probationibus veritas illuminari non possit: de se ipsa esse cum tormentis interroganda, iuris auctores probant. PP. 3. Id. Maji, SIMILI TIBERIANO & DIONE COSS. 291.

13. Iidem AA. & CC. Philippo.

Hoc, quod placet, si de hereditate queratur, hereditarios servos interrogari, tibi opitulanti non potest. Ubi enim de dominio incertum est, ad quem hereditas pertineat: merito per interrogationem hereditarii servi ad veritatis indaginem pervenitur. Tu autem adseverando servum communem esse, non dubitas portionem ad eum pertinere, contra quem interrogari eum cupis. Quæ res quæstionem haberi ab eo non permittit: cum nec communis servus adversus dominum communem, qui non occidisse socium (suum) dicatur, interrogari possit. S. 3. calend. Maji, HERACLIA, AA. COSS.

14. Iidem AA. & CC. Constantio.

Servos non solum pro dominis, sub quorum dominio sunt constituti, sed nec pro his, quorum antea fuerunt, interrogari posse constat. S. 8. Id. April. CC. COSS.

15. Iidem AA. & CC. Maximo.

Interrogari servos de facto suo, non solum in criminali causa, sed etiam in pecuniaria (veluti quando per eos depositi, vel commodati nomine, vel aliis causis legibus cognitæ res aliis præstitæ sunt) posse, non ambigitur. S. 5. Id. April. CC. COSS.

16. Imp. VALENTIN. VALENS & GRATIANVS AAA. ad Antonium P. P. Galliarum.

DEcuriones sive ob alienum, sive ob suum debitum exortes omnino earum volumus esse poenarum, quas fideiulæ & tormenta constituunt. Quod quidem capitale iudici erit, si in contumeliam ordinis exitiumque tentetur. Majestatis tantum-

tummodo reos, & (quæ nefanda dictu sunt) confcios, aut molientes ex ordine municipali, maneat tam cruenta conditio. Dat. 15. calend. Octobr. Treveris, VALENTE 3. & VALENTINIANO AA. COSS. 376.

17. Imp. ARCAD. & HONORIUS AA. Messalæ P. P.

Nihil tibi deflebens a iustitia indignatio cognitorum, nihil venalis exigentium terror in eas, quæ aut innocentia securæ, aut principali sunt honore munitæ, intelligat licere personas, ad inferendas injurias corporales: habeat hanc mercedem laboris multorum munus testimoniiis commendata devotio. Idemque & si munita decurionatus quis deposuerit: nam & ipse propter pristinam dignitatem quæstionem non patitur. Datum 12. cal. Septembr. THEODORO V. C. CONS. 399.

18. Imp. IUSTINIANVS A. Demostheni P. P.

DE tormentis hereditariorum servarum sancimus nullo discrimine secundum anteriores leges & constitutiones interposito, siue de jure hereditatis aliqua moveatur inter heredes quæstio, siue de corporibus tantum hereditariis, siue de utroque eorum: servos de corporibus tantum hereditariis interrogari, & licere servos eos tantummodo, qui res gerendas detinent, siue in servitute relictæ sunt, siue libertatem adipisci per ultimam testatoris voluntatem præcepti sunt, in quæstionem rerum hereditariorum deduci, & ex his ea, quæ occultata sunt, revelari: prius tamen sacramento super his a nobis statuto, præstando. Dat. 15. cal. Octobr. Chalcedone, DECIO V. C. CONS. 529.

TIT. XLII.

DE ABOLITIONIBVS.

1. Imp. DIOCLET. & MAXIM. AA. & CC. Paternæ.

Præses provinciæ si perspexerit abolitionem ad omnia crimina, quæ mota sunt, pertinentem a se impetratam: ne semel finita instaurentur, intercessionem auctoritatis suæ prospiciet. Supplicatione vero porrecta nutui Principali, præfata abolitione sopitum crimen ab eadem persona revocari potest. PP. cal. Dec. DIOCLET. & MAXIMIANO AA. COSS. 287.

2. Imp. CONSTANTINVS A. ad Januarium.

Abolitio præsentibus partibus causa cognita non a Principe, sed a competenti Iudice postulari debet: id est, si per errorem seu temeritatem, seu calorem ad accusationem profiluerit: hoc enim accusator explanans, abolitioni locum faciet. Sin autem per deceptionem, vel pecuniis a reo corruptus ad postulandam abolitionem venit: redemptæ miserationis vox minime admittatur: sed adversus nocentem reum inquisitione facta, poena competens ingeratur. Hi autem, qui suam suorumque injuriam defendunt, & qui cognatos suos in accusationem deducunt: omnimodo abolitionem petere non prohibentur. Dat. 16. cal. Decembr. Serdica, CONSTANTINO A. 5. & LICINIO COSS. 319.

3. Imp. VALENTIN. & VALENS AA. ad Probum.

Fallaciter incusationibus accusationis abolitio non dabitur. Sin autem sincera mente accusationem instituerit, & reus aliquid injuriæ inscriptionibus illatæ toleraverit (id est, si vel carceres sustinuerit, vel tormenta, vel verbera, vel catenas) abolitio non petetur: nisi forte ille, qui hæc passus est, suum consensum ad petendam abolitionem accommodaverit. Quando autem reus nihil tale passus est: postquam fuerit Officii custodiæ traditus, intra dies triginta accusatori petenti, etiam invito reo, dari permittitur: Post hoc vero tempus nisi reus consentiat, censem non esse tribuendam. Quod si ingenuorum, licet plebejorum, qui confcii & participes criminum non erant, testimonii gratia corpora fuerint lacerata verberibus, tormentisque vexata, abolitionem etiam duarum partium consensu petitam, jubemus vigore Judicis denegari: & crimen propositum, cujus examen tormentis jam coeperat agitari. Sin autem testibus tormenta minime sunt illata, etiam sic abolitio non dabitur in illis criminibus (ut in violata Majestate, aut patria oppugnata, vel prodita, aut peculatus admissio, aut sacramentis desertis, omniaque quæ jure vetere continentur) in quibus iudex non minus accusatorem ad docenda quæ detulit, quam reum ad purganda quæ negat, debet urgere. Dat. 2. Id. Octobr. Treveris, VALENT. N. P. & VICTORE COSS. 369.

TIT. XLIII.

DE GENERALI ABOLITIONE.

1. Imp. ANTONINVS A. Rutiliano Consulari Ciliciæ.

Qui potentatus, & vis, aliorumque criminum reum fecit, si post abolitionem ex forma solita reorum factam, & post edicta proposita intra diem statutum repetere supersederit: persequi crimina volens non est audiendus. PP. 8. calend. Maji, LÆTO 2. & CEREALE COSS. 216.

2. Imp. DIOCLET. & MAXIM. AA. Paulino.

Cum eo tempore, quo indulgentia nostra crimina extinxit, accusatio a te instituta non fuerit: publicæ abolitionis præscriptio cessat. PP. 6. Id. Febr. MAXIMO 2. & AQUILINO COSS. 286.

3. Imp. VALENT. VALENS & GRATIAN. AAA. ad Senatum.

Indulgentia, Patres Conscripti, quos liberat, notat: nec infamiam criminis tollit: sed poenæ gratiam facit. Dat. 14. calend. Jun. Treveris, GRATIANO A. 2. & PROBO COSS. 371.

TIT. XLIV.

UT INTRA CERTVM TEMPVS CRIMINALIS QUÆSTIO TERMINETVR.

1. Imp. VALENT. THEOD. & ARCAD. AAA. Desiderio Vic. Asiæ.

Quisquis accusator reum in iudicium sub inscriptione detulerit, si intra statutum tempus accusationem coeptam persequi supersederit, vel (quod est contumacius) ultima die adesse neglexerit: quattuor bonorum omnium parte multatus, aculeos consultissimæ legis incurrat: scilicet manente

nente infamia, quam veteres iusserant sanctiones. Dat. 4. Id. Jul. Treveris, ARCADIO A. 1. & BAV-TONE COSS. 385.

2. Imp. HONOR. & THEOD. AA. Cæciliano P. P. post alia.

Noverint iudices, cuilibet culmini, honorive præfidentes, necessariis utrique parti (si petantur) dilationibus non negatis, præcedentibus scilicet inscriptionibus, intra certum tempus criminales causas limitandas: quo emenso, subeat accusator, qui destitit, pœnam legibus constitutam. Et si persona vilior fuerit, cui damnum famæ non sit injuria, pœnam patiat exilii, nisi forte intra statuti temporis metas consensus partium abolitionem poposcerit. Judicium autem debet esse diligentia, ut si nulla rationabilis a reo, vel accusatore dilatio postuletur, urgeant talium causarum notionem non expectatis moris. Dat. 12. calend. Februar. Ravenna, HONORIO 8. & THEODOSIO 3. AA. COSS. 409.

3. Imp. IUSTINIANVS A. Mennæ P. P.

Criminales causas omnimodo intra duos annos a contestatione litis connumerandos finire censemus, nec ulla (alia) occasione ad ampliora produci tempora: sed post biennii excessum minime ulterius lite durante, accusatum absolvi: scientibus Judicibus eorumque Officiis, quod si litigatoribus admonentibus, ipsi litis introductionem vel examinationem distulerint, pœna vicenarum librarum auri feriantur. Dat. cal. April.

TIT. XLV.

AD SENATVSCONSULTVM TURPIL-
LIANVM.

1. Imp. ANTONINVS A. Amato.

Idemum in Senatusconsultum incidisse videtur, qui crimen publici iudicii detulit: & causa criminis ordinata (id est, inscriptionibus depositis, & fidejussore de exercenda lite præstito) eoque qui accusatur, sub custodia Officii facto, non impetrata abolitione ab executione (criminis) destitit.

2. Imp. GORDIANVS A. Appio.

Si pro eo qui in crimen subscripsit, fidem tuam adstrinxisti, isque destitit, & commissæ stipulatio est: non ultra quantitatem quam spondidisti, obligatus es: eo qui destitit, infamia nihilominus ne-
tando, & extra ordinem secundum judicialem motum puniendo.

3. Imp. VALERIAN. & GALLIEN. AA.
Syllano.

Quamvis eum ordinem scriptura contineat, ut primo abolitio criminis posceretur, & tunc dehinc omnibus placitis obtemperaretur, non observantibus tamen adversariis pactorum fidem, instaurare accusationem minime potes, a qua ipse destitisti. PP. Prid. Non Jul. TVSCO & BASSO COSS. 259.

4. Idem AA. Patrophilo.

Si is de quo supplicas, contra parentes vestros desertam (ut dicis) accusationem coeperit persequi: præscriptio illi in iudicio Præfidis destitutæ rei poterit opponi. PP. Prid. Non. Maji, SECVLARI & DONATO COSS. 261.

5. Imp. DIOCLETIAN. & MAXIMIAN.
AA. Matronæ.

Si femina suam, suorumque injuriam exequatur, cum ipsa pacto contra vetitum destitisse profiteatur: in Senatusconsulti Turpilliani pœnam eam incidisse, certi juris est. S. 7. Non. April. CC. COSS.

6. Idem AA. Lucio.

In executionibus criminum obtinuisse videtur, illos destitisse, qui animum accusationis implendæ prius deseruerunt. Cum igitur aliis ex causis, vel simplicitatis ratione, necdum te ad finem vindictæ pervenisse, preces tuæ restantur, poteris postposita formidine impedimenti super aliquantulo silentio, institutam accusationem secundum leges perferens, quam probabis tibi debitam vindictam reportare. P. 3. calend. Jul. DIOCLET. 6. & MAXIM. AA. COSS. 296.

TIT. XLVI.

DE CALUMNIATORIBVS.

1. Imp. ALEXAND. A. Sabino.

Calumnia eo tempore coerceri solet, quo de causa præfente accusatur & iudicatur: ideoque posteaque de causa iudicatum est, contra consuetudinem calumniam accusatoris puniri desideras.

2. Idem A. Apolloniz.

Mater inter eas personas est, quæ sine calumniæ timore necem filii sui vindicare possunt. Ideoque beneficium Senatusconsulti, & in aliis publicis iudiciis servatum est. † Sed extraneus heres, qui suspicionem quam de morte sua habuisse defunctus cavet, exequitur, hoc nomine a calumnia excusatus est: cum inter voluntariam accusationem, & officii necessitatem heredis, multum interlit. PP. 6. cal. Jul. IULIANO & CRISPO COSS. 225.

3. Idem A. Æmilio.

Qui non probasse crimen, quod intendit, pronunciat, si calumniæ non damnetur, detrimentum existimationis non patitur. Non enim si reus absolutus est, ex eo solo etiam accusator, qui potest justam habuisse veniendi ad crimen rationem, calumniator credendus est.

4. Imp. CARVS, CARINVS & NUMERIANVS AAA. Arcadio.

Calumniæ pœna in paterna mortis accusatione cessat. PP. 11. cal. Decemb. CARO, & CARINO AA. COSS. 283.

5. Imp. DIOCLET. & MAXIM. AA.
Cælio.

Qui calumniatores pronunciantur, in publicorum duntaxat iudiciorum questionibus, non etiam in liberalibus causis, quæ privatas disceptationes continent, periclitari solent.

6. Idem AA. Domitio.

Dominus servorum per accusatoris calumniam tortorum, adversus eum pœna dupli, lege Julia providetur. S. 15. *

7. Imp. VALENT. & VALENS AA. ad
Valerianum P. U.

Non prius quinquam Sinceritas tua ad tuæ sedis examen jubebit adduci, quam solennibus satisfecerit, qui nititur fidem doloris adferre: cum juxta formam juris antiqui, ei, qui coepit

ceperit arguere, aut vindicta proposita sit, si vera detulerit: aut supplicium, si fefellerit.

8. Imppp. GRATIANVS, VALENT. & THEOD. AAA. Menandro Vic. Afia.

NOSTRIS, & Parentum nostrorum Constitutionibus comprehensum est, eos, qui accusationem alienis nominibus præsumpsissent, delatorum numero esse ducendos: atque ideo calumniosissimum caput, & personam iudicio irritæ delationis infamiae supplicium sequatur: quo posthac singuli univertique cognoscant, non licere in eo, quod non possit ostendi, iudicum animos commoveri. Dat. 8. Idib. Maji, Constantinop. ARCADIO A. & BAVTONE COSS. 385.

9. Idem AAA. Floro P. P.

FALLACITER inculantibus, maxime post exhibitionem accusati, nullius juris color veluti derivata excusatione proficiat: non publica (quidem) abolitio, non privata talibus proficiat subveniatque personis: non specialis indulgentia, nec beneficium quidem eos generale subducatur. Dat. 15. calend. Jun. Constantinop. ANTONIO & SYAGRIO COSS. 382.

10. Impp. HONOR. & THEOD. AA. COSS. Præ. Trib. pleb. Senatui S. D.

QUISQUE crimen intendit, non impunitam fore noverit licentiam mentiendi: cum calumniantes ad vindictam poscat similitudo supplicii. Datum 8. Idib. August. Ravenna, ASCLEPIOD. & MARINIANO COSS. 423.

TIT. XLVII.

DE POENIS.

1. Imppp. TITIVS, ÆLIVS & ANTONINVS AAA. Lucio.

ETIAM in opus perpetuum damnati, non dissimilis conditionis sunt ab his, qui deportantur in insulam. PP. sine die & COSS.

2. Imp. ANTONINVS A. Valerio.

PROCURATOR meus, qui vice Præsidis non fangebatur, exilii tibi poenam non potuit irrogare: ac propterea frustra vereris sententiam, quæ nulla juris ratione subnixa est.

3. Idem A. Senatui.

DEcurionem in opus publicum dari non oportere, manifestum est.

4. Idem A. Marina.

SI ante conceptus est puer, de quo libellos dedisti, quam mater ejus in metallum condemnaretur: natus conditionis ejus est, cujus ante condemnationem ejus mater fuit.

5. Idem A. Senatui.

HONOR veteranis etiam in eo habitus est, ut liberi eorum usque ad primum duntaxat gradum, poena metalli, vel operis publici non afficiantur, sed in insulam relegentur.

6. Idem A. Alphio.

INcredibile est, quod allegas, liberum hominem, ut vinculis perpetuis contineretur, esse damnatum. Hoc enim vix in sola servili conditione procedere potest. PP. 3. Idib. Febr. MESSALA & SABINO COSS. 215.

7. Imp. ALEXANDER A. Isidoro.

Impunitas delicti propter ætatem non datur, si

modo in ea quis sit, in quam crimen, quod intenditur, cadere potest.

8. Idem A. Victorio.

DEportatorum in insulam ab eo, cui id faciendi jus erat, bona fisco vindicantur: relegatorum autem, non nisi sententia specialiter adempta fuerint.

9. Idem A. Demetrio.

SI matrem tuam decurionis filiam fuisse probatum fuerit, apparebit eam non oportuisse in ministerium metallicorum, nec in opus metalli dari.

10. Idem A. Catulo.

SERVUS sub poena vinculorum sine temporis præfinitione domino reddi iussus sententia Præfidi provinciae, perpetuo vinctus esse debet.

11. Imp. GORDIANVS A. Titiano.

METALLI supplicium tam ad personas liberas, quam etiam ad serviles pertinet conditiones.

12. Impp. DIOCLET. & MAXIM. AA. in Consistorio dixerunt.

DEcurionum filii non debent bestiis subijci.

9. 1. Cumque a populo exclamatum esset, iterum dixerunt: Vanæ voces populi non sunt audiendæ: nec enim vocibus eorum credi oportet, quando aut noxium crimine absolvi, aut innocentem condemnari desiderat.

13. Idem AA. Visino.

SERVO ex sententia damnato, si quoquo modo ex sententia proprietatis jus amputatum non sit, domino suo obsequi eum par est.

14. Idem AA. & CC. Vicario.

SI operis publici temporalis poenæ sententia præfinitus nondum excessit dies, hunc expectari convenit: cum non remitti poenam facile, publice interfit: ne ad maleficia temere quisquam profiliat.

15. Idem AA. & CC. Agatho.

Poenam sua dictam sententia Præfidi provinciae revocare non licet.

16. Imp. CONSTANTINVS A. ad Catulinum Proconsulem Afticæ.

QUI sententiam laturus est, temperamentum hoc teneat, ut non prius capitalem in quempiam promat severamque sententiam, quam in adulterii, vel homicidii, vel maleficii crimine, aut sua confessione, aut certe omnium, qui tormentis, vel interrogationibus fuerint dediti, in unum conspirante concordanteque rei finem, convictus sit: & sic in objecto flagitio deprehensus, ut vix etiam ipse ea, quæ commiserit, negare sufficiat. Datum

3. Non. Nov. Treveris. Accepta 15. calend. Maji, Hadrumeti, VOLVSIANO & ANNIANO COSS. 314.

17. Idem A. Eumelio.

SI quis in metallum fuerit pro criminum deprehensorum qualitate damnatus, minime in ejus facie scribatur: cum & in manibus & in suris possit poena damnationis una inscriptione comprehendendi: quo facies, quæ ad similitudinem pulchritudinis est coelestis figurata, minime maculetur. Dat. 12. cal. April. Cabiluno, CONSTANTINO A. 4. & LICINIO 4. COSS. 315.

18. Imp. CONSTANTINVS A. THEODORO V. P. Præfidi Arabiæ.

CUM reis manifesta probatione convictis spæ-

tium temporis ante sententiam datur, facultas supplicandi, (vel quibusdam malignis artibus, tam Præsidum, quam Officialium, poenas evitandi) criminosis patet: cum & in homicidii crimine, & in aliis detestis gravioribus causis ultio differenda non sit. Igitur de cætero juxta criminis qualitatem legem oportet servari, & in scelerosos, & noxios proferri juris sententiam. Datum Idib. Octobr. CONSTANTIO A. 4. & CONSTATE CC. COSS. 342.

19. Impp. VALENT. & VALENS AA. ad Olybrium P. U.

NE quis pro coercitione delicti, vel pistoribus, vel cuicunque alteri corpori (cum alterius sit corporis) addicatur: sed unusquisque pro crimine, in quo fuerit deprehensus, motum congruæ severitatis excipiat. Datum 3. Id. April. VALENTINIANO & VALENTE AA. COSS. 365.

20. Imppp. GRAT. VALENT. & THEOD. AAA. Flaviano P. P. Illyrici & Italiæ.

SI vindicari sin aliquos *severius* contra nostram consuetudinem pro causæ intuitu iusserimus, nolumus statim eos aut subire poenam, aut excipere sententiam: sed per dies triginta super statu eorum sors, & fortuna *suspensa* sit. Reos sane excipiat vinciatque custodia & excubiis solertibus vigilanter observet. Dat. 15. cal. Sept. Verone, ANTONIO & SYAGRIO COSS. 382.

21. Imppp. VALENT. THEOD. & ARCAD. AAA. ad Principium P. P.

NE diu apparitorum prava admodum venalisque perfidia impune in publica commoda defeviat, censemus etiam in *absentes* eos pro competenti ultione debere consurgi. Datum cal. Jun. ARCAD. A. & BAVTONE COSS. 385.

22. Impp. ARCADIVS & HONORIVS AA. Eutychiano P. P.

Sancimus, ibi esse poenam, ubi & noxia est, Propinquos, notos, familiares procul a calumnia submovemus, quos reos sceleris societas non facit. Nec enim adfinitas, vel amicitia nefarium crimen admittunt. Peccata igitur suos teneant auctores: nec ulterius progrediatur metus, quam reperiatur delictum. Hoc singulis quibusque Judicibus intimetur. Dat. 8. calend. Aug. Constant. EUTROPIO & THEODOR. VV. CC. COSS. 399.

23. Impp. HONOR. & THEOD. AA. ad Anthemium P. P.

Omnes, quos damnationis conditio diversis exiliis destinatos, metas temporis præstituti in carceris implevisse custodia deprehenderit, solutos poena vinculisque laxatos, custodia (liberari) præcipimus, nec formidare miseras ullas exilii. Sit satis immensorum cruciatuum semel luisse supplicia, ne (hi) qui diu privati sunt auræ communis laustu, & lucis aspectu, intra breve spacium catenarum ponderibus prægravati, etiam exilii poenam sustinere iterum compellantur. Dat. 14. calend. Maji. CONSTANTIO & CONSTATE VV. CC. COSS. 414.

24. Iidem AA. Monaxio P. P.

Rectores provinciarum conveniri præcipimus, ut hi, qui suo crimine poenam exilii sub cer-

to temporis spatio subire decreti sunt, exacto præfinito tempore, nec claustris carceralibus, nec in locis, quibus exules versati sunt, teneantur. Datum 3. cal. Sept. Eudoxiopolis, DN. THEODOSIO A. 7. & PALLADIO V. C. COSS. 416.

25. Iidem AA. Monaxio P. P.

His qui conficiendi naves incognitam antepertiam Barbaris tradiderint, capitale iudicium proponi decernimus. Datum 8. calend. Octobr. Constantinop. MONAXIO & PLINTA COSS. 419.

26. Constitutionis argumentum, quæ lingua Græca primum fuerat edita, ex Lib. 60. Basil. tit. 51. cap. ult. Jacobo Cujac. interpret.

Constitutio jubet, ut ne missi in exilium, eis locis, in quæ missi sunt, degant in custodia, & ut ne quis relegatur in propugnaculum Gypsi, vel alia præsidia: sed si quidem morte dignum sit crimen, huic poenæ subiciatur: si exilio perpetuo vel temporario, tum in exilium mittatur: ita tamen, ut non jubeatur esse in custodia eis locis in quæ mittitur: sed in provinciam ear, quam iudex statuerit, citra civitates & provincias inferius exceptas, cum potestate versandi in tota provinciâ qua tamen exire nequeat: nec manens in ea quicquam seditiose, & inciviliter agere, nisi vel ultimo supplicio adfici a Præside provincie, vel a Præside illorum locorum in quibus exulat. §. 1. Et coniecti in carcerem, ut in Regia Urbe, in eo non sint supra constitutum jam tempus in superiori titulo *de custodiis*, & simili modo in provinciis: ut compendio criminum causæ finiantur: & reus, si dignus exilio, damnetur, non in custodiam, sed in provinciam quæ non sit ex prohibitis, ea lege ut ultimo supplicio adficiatur, si provincia excesserit, vel ibi inciviliter quid admiserit. §. 2. Magistratus autem Alexandria & Thebaidos solos jubet in Gypsum, & in Oasin mittere, vel in sex menses, vel ad summum in annum. Quod si perpetuum sit exilium, neque in Gypsum mittere, neque in Oasin, neque in custodiam alterius provincie, sed ut dictum est, in provinciam integram ea conditione, ut si quid deliquerint, vel si excesserint iuxta Præsidum qui miserunt, ultimo supplicio adficiantur. §. 3. Jubet autem Officiales cuiusque iudicii, hujus legis commonescere præsidēs: nec quemquam detinere ultra relegationis tempus, sed statim dimittere sine damno & mora, & eum quicquid ausus fuerit accipere, quadruplum reddere. §. 4. Prohibentur vero Præsides relegare in provincias & civitates constitutioni subjectas.

TIT. XLVIII.

**NE SINE IVSSV PRINCIPIS CETERIS IUDICIBVS
LICEAT CONFISCARE.**

1. Impp. THEOD. A. & VALENT. C. ad Hierium P. P.

Nulli Iudicem liceat (exceptis, qui in summa administrationis sunt positi potestate) prescriptionis tempestate totius substantiæ aliquem percellere, nisi ad nostras aures hoc ipsum referatur. Dat. 10. calend. Febr. Constantinop. THEOD. A. II. & VALENT. C. COSS. 425.

TIT. XLIX.

DE BONIS PROSCRIPTORVM, SEV DAMNATORVM

1. Imp. ANTONINVS A. Marco.

Servorum capitis crimine damnatorum peculia dominis non auferri, notum est: sed quod servum dominus habuisse probaverit, recipiet, pretiumque rerum, si quæ ab eo distractæ sunt. Ipsius quoque præsentis potestas ei dabitur, quoad rationes per eum administratæ reddantur, ac disponantur. Sed meminisse dominum oportebit instare, ut id velocius fiat, ut pœnæ suæ reddi possit.

2. Imp. ALEXAND. A. Frontoni.

Deportati, nec earum quidem rerum, quas post pœnam irrogatam habuerint, heredem habere possunt: sed & hæ publicabuntur.

3. Idem A. Juliano.

Si filius tuus, cum esset in (tua) potestate, in insulam deportari meruit, peculium ejus, nec quod in castris acquisivit, vel quod ei militaturo donasti, auferri tibi debet. PP. 6. Idib. Septemb. ALEXAND. 2. & MARCELLO COSS. 227.

4. Imp. GORDIANVS A. Callimorpho.

In metallum damnatus pœnæ servus efficitur: & ideo ejusmodi sententiam passi bona vindicantur rationibus fisci. Quare si quid rerum habuit is, quem postea nostra indulgentia liberatum esse proponis, ad jus fisci potius, quam ad ipsius dominium pertinet.

5. Imp. PHILIPPVS A. Arriano.

Si (ut proponis) bona ejus, qui tutelam tuam administravit, sententiam passi ad fiscum sunt devoluta: Procuratorem nostrum adire cura: qui si quid jure posci animadverterit, non negabit.

6. Imp. DIOCL. & MAXIMIAN. AA. Gaudentio.

De bonis matris deportatæ filijs nihil deberi juris absolutissimi est.

7. Imp. VALENT. VALENS, & GRAT. AAA. ad Probum P. P.

Si quis intra provinciam pro qualitate delicti stylum proscriptionis incurrerit, per ordinarii Officii sollicitudinem bonorum ejus indago diligentissime celebretur: ne quid rei privatæ commodis per gratiam atque colludium furto subducatur: & plena descriptio comprehendat, quod spatium, & quod sit rursus ingenium, quid aut incultum sit, aut colatur, quid in vineis, olivetis, aratoriis, pascuis, sylvis fuerit inventum: quæ etiam gratia, & quæ amœnitas sit locorum, quis (in) ædificiis ac possessionibus (sit) ornatus: quotve mancipia in prædijs occupatis, vel urbana, vel rustica, vel quarum artium generibus imbuta teneantur: quot sint censuarii, vel coloni, quot bouum exercitiis terrarum atque vomeribus instrumentum: quot pecorum & armentorum greges, & in qua diversitate numerati sint: quantum auri & argenti, & vestium ac monilium, vel in specie, vel in pondere, & in quibus speciebus, quidve in apothecis sit repertum: Tunc demum omnia (ea) quæ velle nos perspicis, inquisitione constricta Rationalis rei privatæ tradantur officio, aut Palatinis super hac causa misis, nostro neſtenda patrimonio. Mox vero ad nos sub literis publici Judicis

Tom. II.

figillatim de omnibus non inatimque referatur, proculdubio negligentia multanda. Nam si quid post factam a prædicto Officio investigationem, Rationalis rei privatæ, cui inquisitio secunda mandata est, amplius fortassis invenerit, Officium fraudulentum ea condemnatione ferietur, ut aliud tantum, quantum (fuerat) subtractum, ex propriis facultatibus inferat. Dat. 3. Non. Maji, Treveris, VALENTINIANO NB. P. & VICTORE COSS. 369.

8. Imp. GRATIAN. VALENT. & THEOD. AAA. Eutropio P. P.

Si deportatus suos, & emancipatos filios habuerit: pars, quæ ex bonis liberis concessa est, ad eos tantum, qui in potestate erant, transferatur: si emancipati, ea, quæ consecuti erant emancipationis tempore, damno suo existimant conferenda. Sin autem confusionem bonorum, & donationis elegerint: ea omnia, quæ fiscus (liberis) damnati) concedit, æquæ divisionis partibus sortiantur. † Quæ regula etiam in dote filiarum, vel neptis ex filio deportati conferenda, custodienda erit. Dat. 15. cal. Jul. Theſſalon, GRATIANO 5. & THEOD. Id. AA. COSS. 380.

9. Imp. ARCAD. & HONOR. AA. * Cæsario P. P.

Si quis posthac stylum (quod absit) proscriptionis exceperit: uxor ejus res proprias ex quocunque titulo sibi quæſitas veluti manu injecta mox vindicet, aut certe quoque modo occupatas statim recipiat. Dos etiam, non quæ aliquoties inaniter dotalium instrumentorum tenore conscribitur, sed quam se corporaliter tradidisse docuerit, repræſentetur. Ea etiam quæ ab innoxio adhuc marito ante nuptias titulo donationis acceperit, vel durante matrimonio largitione viri ad eam ante proſcriptionem pervenerint, apud eam firmiter permaneant. §. 1. Si quid etiam in emancipatos liberos ante tempus criminis ac reatus patrem contulisse claruerit, integrum iisdem citra inquietudinem reservetur. Quod vero nec uxor, nec emancipati liberi potuerint vindicare: captum a publicis personis ita ad me referri specialiter censeo, ut illud quoque addatur, utrum filios habeat qui damnatus est: simulque adjiciatur, utrum iisdem apud se ex causa donationis aliquid vindicaverint. §. 2. Sed in his, qui fiscalibus actibus nexi sunt, & pro ratiociniis proſcribuntur, & condemnantur: placuit si quid proprium uxor habuerit, vel a marito datum ante initium actus, ex quo origo fraudis ac vitii in judicium deducta est, si quid deinde in emancipatos filios donatione collatum est, antequam crimen oriatur, intemeratum apud accipientium jura persistere: nec quicquam fisco in qualibet causa teneatur obnoxium, nisi quod in dominio proprio cum obligari cœpit, habuerit: vel quod agens tam suo, quam uxoris suæ, vel filiorum, vel cujuscunque præterea nomine comparaverit: exceptis duntaxat Cæsarianis, vel Catholicianis, qui ab omni juris beneficio excluduntur, nisi probata a me purgataque ratiocinia fuerint, ut quod innoxie habuerint, transmittendi copiam habeant. Datum 3. Non. August. Constantinop. ARCAD. 4. & HONORIO 3. AA. COSS. 396.

Hhh

10. Imp.

10. Imp. THEOD. & VALENT. AA. Hierio P. P.

QUando quis quolibet crimine damnatus capitalem poenam deportationemve sustineat: si quidem sine liberis mortuus sit, bona ejus ad fiscum perveniant. Si vero filii, vel filiae, vel nepotes ex defunctis filiis relictis erunt, dimidia parte aërio vindicata, alia eis reservetur. Idem est & si posthumos dereliquerit. † Decurioni vero, qui hoc incurrerit, si liberos non habeat, succedat Curia, bonaque universa detineat aut ipsa per se, aut suo ordinatura periculo munera subiturum. † Sin (autem) erit soboles Curiali: & si ea necdum procreata est, integris patris fortunis fulciatur. Si filia vel filiae fuerint, pars dimidia ad eas devolvatur facultatum, altera dimidia ad Curiam. Sin (autem) mares Curiales fuerint intermixti, dimidia pars eis Curiae nomine deferatur: & alia quam in commune omnibus tribuit indulgentia Principis, pro virili dividatur portione: excepta sola majestatis quaestione: quam si quis sacrilego animo adsumpserit, iuste poenam ad suos etiam posteros transmittet. Dat. 10. cal. Februar. Constantino P. DN. THEODOS. 12. & VALENTINIANO 2. AA. COSS. 426.

11. Αὐτοκρατορ * Græca constitutio.

Sententia l. ult. Cod. de bonis proscriptorum, lib. 9. Cod. tit. 39. Ex Eustathio.

Περὶ χρονικῶν διατημάτων.

QUicumque habent, vel detinent bona damnati perduellionis, in Regia quidem Urbe intra duos menses: In provincia vero intra octo menses debent ea fisco deferre. Alioquin enim una cum ipsiis bonis quadruplum insuper præstabunt.

Ejusdem constitutionis epitome integrior ex lib. 60. Eclog. tit. 52. cap. 15.

SI quis perduellionis crimine convictus, publicationem bonorum sustineant, ii, qui bona ejus habent, si versantur in Regia Urbe, intra duos menses; si non versantur in Urbe Regia, intra octo menses ea deferre debent. Quod si non fecerint, cum bonis quadruplum præstant.

In AVTHENT. ut nulli Jud. §. fin. col. 9. tit. 17. al. 9. Novell. 134. cap. ult.

Bona damnatorum seu proscriptorum non fiunt lucro Judicibus, aut eorum Officiis: neque secundum veteres leges fisco applicantur, sed ascendentibus & descendantibus, & ex latere usque ad tertium gradum, si supersint. Uxores vero eorum dotem & ante nuptias donationem accipiant. Si vero sine dolo sint, de substantia mariti accipiant partem legibus definitam siue filios habeant, siue non. Sed si neminem prædictorum habent, qui dereliquerunt, eorum bona fisco sociantur. † In majestatis vero crimine condemnatis veteres leges servari jubemus.

TIT. L.

DE BONIS EORVM, QUI MORTEM SIBI CONSCIVERVNT.

1. Imp. ANTONINVS A. Aquiliæ.

Eorum demum bona fisco vindicantur, qui conscientia delati, admissique criminis, metuque futuræ sententiæ, manus sibi intulerunt. Eapropter fratrem, vel patrem tuum, si nullo delato cri-

mine, dolore aliquo corporis, aut tædio vitæ, aut furore, vel infania, aut aliquo casu suspendio vitam fuisse constiterit, bona eorum, tam ex testamento, quam ab intestato ad successores pertinebunt. PP. 12. calend. Jun. DVOBVS & ASPRIS COSS. 213.

2. Imp. ALEXANDER. A. Rustico.

Eorum, qui in reatu diem suum fundi sunt, non perduellionis causam sustinuerunt, nec ob metum criminis mortem sibi consciverunt, bona ad successores transmittuntur. Datum lib. Maji, ALEXAND. A. iterum, & MARCELLO COSS. 227.

TIT. LI.

DE SENTENTIAM PASSIS, ET RESTITUTIS.

1. Imp. ANTONINVS A.

Cum salutatus esset a Gentiano, & Advento, & Opilio Mactino, Præfectis prætorio, Claudiis viris: item Amicis, & Principalibus officiorum, & utriusque Ordinis viris, & processisset, oblatus est ei Julianus Licinianus, ab Opilio Ulpiano tunc Legato in insulam deportatus: tunc Antoninus Augustus dixit: Restituo te in integram provinciam tuam, & adjecit: Ut autem scias, quid sit in integrum restituere, bonoribus, & ordini tuo, & omnibus ceteris te restituo.

2. Idem A. Quieto.

Cum patrem tuum in metallum damnatum fuisse proponas, ejus quidem bona merito a fisco occupata sunt: nec ideo quod ex indulgentia mea poena tantummodo metalli liberatus esset, etiam bonorum restitutionem impetravit: nisi speciale beneficium super hoc fuerit impetratum.

3. Imp. ALEXANDER A. Stratonico.

Si debitor poenam sententiæ passus est, quam bonorum ademptio secuta est: quamvis postea civitati Romana restitutus, non totam substantiam sed aliquid ex indulgentia Principis ut haberet, impetravit, æris tamen alieni ex præcedente tempore poena liberatus est. Si vero partem bonorum accepit, pro rata portione ejus tenetur. Quod si ob pecuniam debitam fisco bona ejus occupata sunt, mansit una cum (suis) fidejussoribus propriis creditoribus obligatus.

4. Idem A. Valentinæ.

Tutor filiorum (tuorum,) quorum te bonorum possessionem accepisse dicis, in metallum damnatus, & postea ex indulgentia generali regressus, quamquam locupletior sit, actione tutelæ administratæ tibi non tenetur, si non ex gratia sententiæ facta, specialiter statum pristinum cum bonis omnibus recuperaverit.

5. Idem A. Juliano.

Si ademptis bonis in insulam deportatus sis, quamvis ex indulgentia communi rediisti, actiones tamen, quasunque habuisti, remanent, in causa bonorum publicatorum: nec ex ordine est, quod petis, ut contra hæredes tutorum actiones tibi præstentur.

6. Imp. GORDIANVS A. Fabriano P. P.

In insulam deportato filio, hacque ratione vinculo paternæ potestatis exempto: si postea ex indulgentia D. Alexandri (ut proponis) rediis in patriam

patrium solum præcedensque dignitas restituta sit, potestas tamen patria repetita non videtur.

7. Imp. PHILIPPVS A. & PHILIPPVS C. Cassio.

Generalis indulgentia nostra reditum exilibus seu deportatis tribuit: non etiam loca militiæ pridem adempta concessit, neque integram atque illibatam existimationem reservavit.

8. Imp. VALERIANVS & GALLIENVS AA. Seleuco P. P.

Frustra adhuc servum esse tui juris existimas, qui in metallum damnatus, poena ejus postea liberatus est. Per hujusmodi enim indulgentiæ occasionem integrari dominium prius non placuit: verum idcirco tamen impune tibi eum Præses provinciæ injuriosum esse non patietur. Quod si quid rerum tuarum tenet, Procurator vobis judex erit: fisci enim cœpit esse mancipium.

9. Imp. DIOCL. & MAXIMIANVS AA. Restitutæ & aliis.

Si pater vester in insulam deportatus, generali indulgentia restitutus est, nec ut liberos in potestatem reciperet, specialiter impetravit: in dubium non venit, hereditatis commodum per vos ei acquiri, quos sententia contra eum prolata patresfamilias effecit, nequaquam potuisse.

10. Idem AA. & CC. Demetrio.

Cum indulgentia nostra interveniente sis reversus ad lares tuos, frustra vereris, ne ex annotatione Præsidis, quæ jam abolita est, calumniam patiaris.

11. Idem AA. & CC. Philippo.

Casus ejus, qui fundi moverat quæstionem, & ex benignitate nostra facta in eum cum bonis restitutio, statum pristinum causæ non immutavit.

12. Idem AA. & CC. Tryphoni P. P.

Si deportationis sententiæ veniam indulgentia nostra consecuta suam recepit substantiam, se protegere sceleris poena contra creditores, quomibus jure debitum solvat, improbe conatur.

13. Imp. CONSTANTINVS A. ad Maximum P. U.

In quæstione testamenti, quod deportati filius remeante patre fecisset, remoris Ulpiani, atque Pauli notis, Papiniani placet valere sententiam, Ut in patris sit filius potestate, cui dignitas, ac bona restituta sunt. §. 1. Ita tamen, ut gesta per filium, cujus consilia legitima ætas firmaverat, rata sint, eodem in potestatem patriam redeunte, ne eorum rescissio efficiat (quod est maxime absurdum) eodem tempore nec in patris, nec in sua quemquam fuisse potestate. §. 2. Minores enim ætate jure quicquam agere prohibentur. Quibus si dampnato patre tutor datus est, necesse est ut ab officio suo recedat, regresso eo, quem non solum nomine redire, sed etiam officium suum nulla pravitate corruptum liberis præbere oportet, ut eorum bona tueatur, & augeat. Nam si patria potestate ad corrumpendi, atque effundendi patrimonii licentiam abutatur: ut furioso, ac dementi, itemque prodigo, libidinum omnium, vitiorumque servo, non est, eorum pecunia committenda: (quin) ab administratione fugiat, neque tutor esse desinat, omniaque minoris dispendia suis ipse damnis præstet. Sententia vero deportationis nullo patrem præjudicio diminuat. §. 3. Quem si comperta integritas, ut naturæ, ita officio liberis restituerit; ei gubernacula rerum tradenda sunt, cujus ad imitationem publici juris provisa custodia est. Quæ nisi bonis patribus detur, luctuosior erit (filiis) reditus, quam discessus. §. 4. Ideoque tantum ad restitutionem indulgentia valeat, quantum ad correctionem sententiæ valuit: utque deportationis ipsum per se nomen rerum omnium spoliatio est: ita indulgentiæ restitutio, bonorum ac dignitatis, uno nomine amissorum omnium sit recuperatio. Et filii emancipationem a patribus officiis petant: ut libertatem non damnationis, sed lenitatis paternæ testem habeant. Datum 18. calend. Octobr. Sirmii, CRISPO 2. & CONSTANTINO 2. CC. COSS. 321.

LIBER DECIMVS.

TIT. I.

DE IVRE FISCO.

1. Imp. ALEXANDER A. Attico, & Severo.

Si prius quam fisci rationibus pater vester obligaretur, perfectam prædiorum donationem fecisse fuerit probatus: quod citra fraudem creditorum gestum est, non rescinditur.

2. Imp. GORDIANVS A. Serenio.

Instar rei judicatæ obtinere minime potest computatio a Tabulariis facta: nisi sententia Procuratoris fuerit comprobata.

3. Idem A. Atticæ.

Si minori pretio, quam res est, aperta fraude emptoris vel gratia, quæ obligata sunt fisco venerint: aditus Procurator meus debitam quantitatem inferenti restitui ea prædia jubebit.

4. Imp. DIOCLET. & MAXIM. AA. Niceti.

Certa forma super metroicis data est, qui jussu Principis in aliam civitatem translati sunt.

Nam prædia eorum, quæ antequam demigrarent, habuerint, si ab eis distracta non essent, fisci rationibus vindicari jampridem decretum est: nisi aliud speciali præcepto Augusta majestas decreverit. Ut igitur a Principibus salubriter statutum est, ita salvis his quæ utiliter placuerunt, parentibus heredes eos existere minime oportere, nulla legis sanctione statutum est.

5. Exemplum sacrarum literarum eorundem AA. ad Flaccum.

Prohibitum est, cujuscunque bona, qui fisco locum fecisse existimabitur, capi, priusquam a nobis forma fuerit data. Et ut omni provisionis genere occursum sit Cæsarianis, sancimus licere universis quorum interest, objicere manus his qui ad capienda bona alicujus venerint, qui succubuerit legibus: ut etiam si Officiales ausi fuerint a tenore datæ legis desistere, ipsis privatis resistentibus, a facienda injuria arceantur. Tunc

Hhh 2

enim

enim is cuius interest bona alicujus non interpellari, Officialibus volentibus ea capere, debet acquiescere, cum literis nostris, cognoverit non ex arbitrio suo Cæsarianos (id est Officiales) ad capiendas easdem venisse facultates: sed iustitiæ vigorem id fieri statuisse.

6. Imp. CONSTANTINVS A. ad provinciales.

Iustas etiam, & quæ locum habent, fisci actiones præcipimus concremari, ob hoc solum, quod suis temporibus prolatae non sunt: ut jam calumniæ privatorum eo saltem arceantur exemplo, quo iustas fisci lites filere præcipimus. Dat. 3. cal. Jun. CONSTANT. A. 5. LICINIO CC. COSS. 319.

7. Idem A. ad Volusianum P. P.

Defensionis facultas danda est his quibus aliquam inquietudinem fiscus infert: cum facultates eorundem adhuc controversia pendente inquietari describique fas non sit. Ubi ergo controversia extiterit, fisco alicujus patrimonium vindicante, apud eum omnibus facultatibus constitutis cognitio ventiletur: ut cum rei exitus debere eas vindicari probaverit, tunc demum res persequi liceat, & super modo facultatum ac rerum interrogationem haberi, quæ per conditionales servos investiganda est: ut si quid subtractum fuerit, exigatur, & extrinsecus integrum tantum aliud multæ nomine, quantum fuerat per fraudem ablatum. † Sane in hujusmodi quæstione, si Cæsariani nomen inciderit, ad usurpationem constitutionis istius non debet accedere: siquidem consuetudo fraudum, quibus prædicti omnia temerare consueverunt, exceptionem eorundem meruit. Dat. prid. cal. Sirmii, CONSTANTINO A. 7. & CONSTANTIO CC. COSS. 326.

8. Imp. VALENTIN. & VALENS AA. ad Dracontium Vic. Africæ

Qui in contractibus scelestis, ac fisco perniciosis interversorum maculosis sese fraudibus implicuerint: quadrupli redhibitione teneantur. Dat. 15. calend. Dec. *Adrumeti*, VALENTINIANO & VALENTE AA. COSS. 365.

9. Imp. HONOR. & THEOD. AA. Patriciō Comiti rerum privatarum.

Super creandis susceptoribus periculo Procuratorum rei dominicæ, dispositionem tuæ sublimitatis firmam esse præcipimus: ita ut omni ambitione cessante, quæ statuta sunt, quæque antiqua consuetudine commendantur in pabulis, vel sumptu familiæ ministrando, intemerata permaneant: super Irenatcha, & Optione omni antiqua consuetudine observanda. Datum 3. calend. Januar. *Constantinopoli*, THEODOS. A. 9. & CONSTANTIO 2. COSS. 420.

10. Idem AA. Palladio P. P. Orientis.

Eorum patrimonia mortuorum, qui vitæ suæ tempore diversis conscientiam suam dicuntur polluisse criminibus, fisci rationibus nequaquam competere, (vel ab eo alienari) censemus, nisi post publicam accusationem eos constiterit fuisse convictos. Dat. 8. Id. Jul. *Ravenna*, EVSTATHIO, & AGRICOLA COSS. 421.

11. Pats undecimæ const. ex lib. 50. *Basila*.

Omnis publica actio intra sex menses post litis contestationem peragatur: nisi forte contin-

gat, ut sit necesse, vel personas, vel instrumenta quædam ex provinciis accersiri in Regiam Urbem, aut si ipsimet, qui conveniuntur, causam dilationis præbeant, utpote si se imparatos dixerint.

TIT. II.

DE CONVENIENDIS FISCI DEBITORIBVS.

1. Imp. GORDIANVS A. Saturnino & aliis.

Non injusta ratione desideratis, repromissa fidei indemnitate, eos priore loco conveniri, qui reliqua contraxerunt: mox ad vos perveniri, ab his quædam mercati estis.

2. Imp. VALENT. & GALLIEN. AA. & VALENT. C. Erophilo.

Fisco quidem contra te manet actio, quod argentum quod inferre debebas, rationibus fuerit relatum, si cautionem quæ tibi super eo exposita est, Tabularius non subnotavit: æquum tamen est, prius de bonis ejus qui exactor fuit, si solvendo est (&) conveniendi ejus facultas datur, indemnitas fisci satisfiat: tunc a te, si servari hic modus non possit reposcatur.

3. Imp. DIOCLE. & MAXIM. AA. & CC. Januatio & aliis.

Quoniam Augurio ac filio ejus ad exigenda reliqua consortes vos atque consocios esse dictis, eisque certorum duntaxat nominum exactionem mandatam: nec inter eum, & ceteros, qui exactores fuerant nominati, confusæ exactionis mutuum periculum constitutum, sed separato muneris obsequio discretam sollicitudinis rationem fuisse adseveratis: a jure non discrepat, ut prius ex bonis exactorum qui principali loco ad exactionem fuerant destinati, indemnitati fiscali satisfiat: postque eos, si solidum debitum exolutum non sit, nominatores conveniri. Rationalis igitur noster juris ordinem sequetur: excusisque exactorum facultatibus nec non etiam nominatorum, si fiscus in universi debiti quantitate securitatem indemnitas consecutus non fuerit, etiam vos ad restituenda fiscalia debita adstringet.

4. Imp. VALENT. VALENS & GRATIANVS AAA. ad Archelaum Com. Orientis.

Hi, qui fisco nostræ mansuetudinis obnoxii sunt, omnia frustratione teneantur, ut quod suis nominibus debent, de suis facultatibus cogantur exolvere: servatis cum compleverint, allegationibus propriis, si quas adversus quoscunque ex suis contractibus debitores competere sibi ex jure crediderint: ita ut adversus eos, quos sibi obnoxios adseverant, legibus & judiciis expetiendum esse cognoscant. Dat. 3. Non. Jun. *Noviodunum*, VALENTINIANO N. B. P. & VICTORE COSS. 369.

5. Idem AAA. Fortunatiano Comiti rerum privar.

Inter chartulas confiscati brevis quidam adseveratur inventus, qui nomina continebat debitorum, seu contractuum: cum tamen neque testibus credita pecunia probetur, neque cautionibus (ea) quæ (brevis) inserta sunt, ostendantur, iniquum esse perpeximus, ut, sub propria adnotationis manu unusquisque sibi faciat debitorem. † Occasionis igitur hujusmodi calumniam præsentibus volumus

olumus iussione cohiberi: ut brevis vanitate re-
ecta, nullus ad redhibitionem de his quorum no-
mina conscripta sunt, urgeatur. Quod & in aliis
imilibus causis observandum esse censemus. Dat.
vid. Non. Jul. Hierapol. GRATIANO. A. 4. &
MEROBAUDE COSS. 377.

TIT. III.

DE FIDE ET IVRE HASTÆ FISCALIS, ET
DE ADIECTIONIBVS.

i. Imp. ANTONINVS A. Curtiz.

QUOD in libellum contulisti, Procuratori meo
ad cuius officium desiderium tuum pertinet,
allega: cui si probaveris non auctore Procuratore,
vel eo cui vendendi fuit facultas, neque habitis
hastis, neque omni ordine peracto venditas res
esse: & id quod ex causa iudicati debes, exolve-
ris, rescissa venditione mala fide facta, easdem
res recipies cum fructibus quos ad emptorem ma-
la fide pervenisse, vel pervenire debere constite-
rit. PP. Non. Jan. ANTONINO A. 4. & BALBINO
COSS. 124.

2. Imp. GORD. A. Heracleoni.

DUPLEX ratio desiderium tuum iuvat: & quod
prætermissa hastarum solemnitate possessiones
tuas ex officio distrahas suggeris: & quod pretii
vilis, ob exiguum debitum gratiosam emptio-
nem in fraudem tuam, in utilitatemque rationum
mearum, adversarium commentum fuisse dicis.
Quapropter illicita ista redargue, tam indemnita-
ti fisci consulturus, quam tuæ securitati operam
laturus. PP. 5. calend. GORDIAN. A. & AVIOLA
COSS. 240.

3. Idem A. Crispo.

ET si instrumenta emptionis non extent, quibus-
cunque tamen probationibus uxor tua osten-
derit ad se eam domum pertinere quam a fisco
ejus nomine dicis comparatam, pretiumque ab ea
exolutum, & in eam dominium translatum, fru-
stra fisco ex persona matris (ejus) referre quæ-
sitionem, Procurator meus non sinet. PP. 5. cal.
Nov. GORDIANO A. 5. & AVIOLA COSS. 240.

4. Imp. DIOCLETIANVS, & MAXIMIA-
NVS AA. & CC. Marcellinæ.

Si tempora, quæ in fiscalibus (auktionibus, vel)
hastis statuta sunt, patiuntur, cum etiam au-
gmentum te facturam esse profitearis: adi Ratio-
nalem nostrum, ut justam uberius pretii obla-
tionem admittat. PP. 3. Id. Jan. Sirmil, ipse 4. &
3. AA. COSS. 290.

5. Imp. VALENT. VALENS & GRATIAN.
AAA. ad Viventium PP. Galliarum.

QUæcunque pro reliquis prodigiorum in an-
nonario titulo, cæterisque fiscalibus debitis,
in quibuscunque corporibus sub auktione licitan-
da sunt, fisco auctore vendantur: ut perpetuo pe-
nes eos sint jure domini, quibus hujusmodi
sub hastæ solennis arbitrio fisco addixerit: & si
quid unquam, ut a fisco facta venditio possit in-
fringi, auctoritate Rescripti fuerit impetratum,
nullus obtemperet: cum etiam minoribus, si quan-
do aliquid ex rebus eorum pro fiscalibus debitis
adjudicantur emptoribus, repetitionis facultas in
omnem intercipiatur ætatem. Dat. 3. Non. Nov.
Trev. VALENT. NB. P. & VICTORE COSS. 369.

6. Idem AA. ad Felicem Comit. sacr. larg.

Si qui proscribente, ac distrahente fisco, debito-
rum fiscalium emerint facultates: pro earum
rerum tantum pretio obnoxii sint, quas eos pa-
tuerit decursis hastis, & proscriptione habita com-
parasse. Nam ita eos munimus, ut nullius con-
ventionis (reliquorum fiscalium nomine) patia-
mur extrinsecus subire iacturam. Dat. 7. Id. Mart.
Martianop. VALENT. & VALENTE AA. COSS.

7. Imp. ZENO.

Si alicujus bona publicentur, atque vendantur,
licet tam Comit. rerum privatarum Augusti,
quam scholæ Palatinorum, quam etiam fisci Ad-
vocato emere aliquas res ex eadem auktione, is-
que contractus a nemine calumniatur. PP. 3.
cal. Aug. post Consul.

TIT. IV.

DE VENDITIONE RERVM FISCALIVM CVM
PRIVATIS COMMVNIVM.

i. Imp. ALEXAND. A. Epiæto.

FORMA est, quotiens ad fisco, vel minima por-
tio rei pertinet, ut universa a Procuratoribus
meis distrahatur: sed pretium partis tantum in
fisco redigatur, reliquum dominis partium re-
stituatur. Emptorem igitur prædiorum, de qui-
bus libellum dedisti, apud suum Judicem conve-
ni, usurum defensionibus, si quæ sibi competunt.
PP. 7. cal. Octobr. FVSCO, & DEXTRO COSS. 226.

TIT. V.

NE FISCVS REM, QVAM VENDIDIT,
EVINCAT.

i. Imp. ALEXAND. A. ad Hermiam.

GRAVISSIMUM verecundia mea duxit, ut cuius
rei pretium, cum bona fide esset addicta, se-
mel fisco acceperit, ejus controversiam referat.
† Non solum ergo emptorem ab eadem statione,
sed ne ab alia quidem quæstionem pati debe-
re, æquum est: cum etiam in his venditionibus
emptore non inquietato officia inrer se possint ex-
periri. Dat. 15. cal. Maji, MODESTO, & PROBO
COSS. 229.

2. Imp. HONOR. & THEOD. AA. Palla-
dio P. P. Orientis.

RETRACTARE fisco, quod semel vendidit, æqui-
tatis honestatisque ratio non patitur. Dat.
calend. Januar. CP. MARTIANO A. & ADELPHO,
COSS. 450.

TIT. VI.

DE HIS, QVI EX PVBLICIS RATIONIBVS
MVTVAM PECVNIAM ACCEPERVNT.

i. Imp. VALENT. & VALENS AA. ad
Probum P. P.

Si quis ab exactoribus, tabulariis, (&) arcaariis,
officiisque rationum scænebrem pecuniam sum-
pserit, detectus in eodem, ad quadrupli pœnam
ex hac auctoritate teneatur. Dat. 4. Idus Mart.
Trev. VALENTINIANO & VALENT. COSS. 365.

2. Imp. GRAT. VALENT. & THEOD.
AAA. Paladio P. P.

SCiant omnes, accipiendi mutuo ex largitioni-
bus sacris auri non patere cuiquam facultatem.
Quod si quis aurum ex nostro ætario privatis com-
modis profuturum, occulte, aut cautionis, aut
sponsionis fide, ut debitor redditurus (sine nostra

auctoritate) acceperit: ablati bonis omnibus, perpetuæ deportationis subdetur exilio. Is etiam qui ex memoratis thesauris sub specie publici creditoris aurum cuiquam commodaverit, aut traderit: capitali sententiæ subjugetur. Dat. 12. cal. Aug. *Heraclea*, EVCHERIO & SYAGRIO CC. 381.

TIT. VII.

POENIS FISCALIBVS CREDITORES PRÆFERRI.

1. Imp. ALEXANDER A. Marcello.

Rem suam persequentibus poenæ exactio proponitur. Sicut itaque in fortis quantitate fisci persecutio potior est: ita in triplo quod poenæ nomine adjectum est, propria forma servanda est. PP. cal. Jul. IVLIANO, & CRISPINO COSS. 225.

TIT. VIII.

DE FISCALIBVS VSVRIS.

1. Imp. ANTONINVS A. Antiochio.

Ejus summæ, quam tibi poenæ nomine infligam probaturus es, usuræ non exigentur. Nec enim multam tibi procurator meus irrogavit ultra quam placitum est, sed poenam te iussit inferre. PP. 15. cal. Dec. SABINO, & ANVLINO COSS. 217.

2. Imp. ALEXANDER A. Victorino.

Si sub pignore creditum fuit, etiam fiscum, qui successit in locum debitoris, usuras præstare oportet, si eas dependi saltem pacto placuit. PP. 3. Non. Sept. IVLIANO, & CRISPINO COSS. 225.

3. Imp. IVSTINIANVS A. Mennæ P. P.

Fiscum etiam nostrum parere sanctioni nostri aumini jubemus: per quamvisque ad dimidiam centesimæ usuras stipulari creditoribus, exceptis certis personis, permisimus: ut ipse etiam fiscus ultra dimidiam centesimæ partem a debitoribus suis minime exigit: siue principaliter ei promiserunt; siue a prioribus suis creditoribus actiones ad eum quocunque modo devoluz sunt. Dat. 8. Id. April. CP. DECIO 5. CONS. 529.

TIT. IX.

DE SENTENTIIS ADVERSVS FISCVM LATIS RETRACTANDIS.

1. Imp. ANTONINVS A. Acutiano.

Causas, in quibus contra fiscum iudicatum est, intra triennium retractari posse, & post id tempus, si prævaricatio arguatur, vel manifesta fraus probetur, notum est. PP. Non. Jul. DVOB. & ASPRIS COSS. 213.

TIT. X.

DE BONIS VACANTIBVS, ET DE INCORPORATIONE.

1. Imp. DIOCLET. & MAXIM. AA. & CC ad Eucharium.

Scire debet gravitas tua intestatorum res qui sine legitimo herede decesserint, fisci nostri rationibus vindicandas: nec civitates audiendas, quæ sibi earum vindicandarum jus veluti ex permisso vindicare nituntur: & deinceps quæcunque intestatorum bona civitatibus obtentu privilegiorum suorum occupata esse compereris, ad officium nostrum eadem revocare non dubites. Dat. prid. Id. April. ANNIBALIANO, & ASCLEPIODOLO COSS. 292.

2. Imp. CONSTANTINVS A. ad Æmilium V. P. Rationalem rei privatæ.

Si quando adnotationes nostræ contineant possessionem, siue domum quam donaverimus, integri statu donatam: hoc verbo ea vis continebitur, quam ante scribebamus, cum adjacentibus, & mancipiis, & pecoribus, & fructibus, & omni jure suo: ut ea quæ ad instructum possessionis, vel domus pertinent, tradenda sint. Dat. 6. Id. Mart. Mediolani CONSTANT. A. 3. & LICINIO COSS. 313.

3. Imp. VALENT. VALENS, & GRATIANVS, AAA. ad Florentium Com.

rerum privatæ.

Si quando, aut alicujus publicatione, actione juris aliquid rei nostræ addendum est, tunc, atque solenniter per Comitem rerum privatarum, deinde (per) Rationales in singulis quibusque provinciis commorantes incorporatio impleatur: & diligens stylus sigillatim omnia adscribat: tunc vero quorum adjectione prædia nostris sunt consecranda substantiis, nonnisi publica testificatione proponantur: gravissimis statim subdendis suppliciis, qui hujusmodi aliquid propria usurpatione tentaverint. Dat. 3. calend. April. VALENT. N. P. & VICTORE COSS.

4. Imp. HONOR. & THEOD. AA. & CONSTANT. A. Palladio P. P.

Vacantia mortuorum bona tunc ad fiscum jubemus transferri, si nullum ex qualibet sanguinis linea, vel juris titulo legitimum reliquerit intestatus heredem. Dat. 8. Id. Jul. Ravennæ, EVSTATH. & AGRICOLA COSS. 421.

5. Imp. THEOD. & VALENT. AA. Hierocrati Com. rerum privatarum.

Si vacantia, vel alio modo bona delata legibus ad ærarium perhibeantur, certi Palatini electi, & jurejurando obstricti (mittantur, ut eorum instantia Præses provinciæ præsentem fisci patrono diligenter inquirat, cujus vacans, cadensque fuerit patrimonium, quantumque, vel quale videatur: ut quum data reclamandi copia, nullum id (vel) jure possidere, vel vindicare consliterit, locumque ærario factum esse, tam ipsius relatione, quam publicorum monumentorum fide consliterit, rerum nobis notitia intimetur: ut jussu nostro vacantia, vel aliæ res nomine occupentur ærarii: Quæ forma etiam in parte bonorum, vel in una, alterave re, seu actione una, vel etiam pluribus servetur. Nam si quid per fraudem in dispendium ærarii fuerit admissum, nulli quidem executores non evitabunt indignationem: præses autem facultatum parte dimidia multabitur: fisci vero patronus detrimentum, quod (pro) vitio ejus fisco ingeritur, resarcire urgebitur. Dat. 7. Id. Octobr. Constant. DN. THEOD. A. 15. & qui fuerit nunciatus. CONS. 435.

TIT. XI.

DE DELATORIBVS.

1. Imp. ALEXANDER A. Basso.

Si ei, qui capere potest, tacitum fideicommissum relictum est, cessat delatio. His enim prohibetur tacite relinqui, qui palam relictum capere non possunt. PP. 13. cal. Maji, MAXIMO 2. & AELIANO COSS. 224.

2. Imp.

2. Imp. GORDIANVS A. Eutychemo.

Monente officii sollicitudine, quinimo iussu Procuratoris, ut causam ab alio delatam convenienti diligentia instrueres, non ipsum voluntarium delatoris munus suscepisse te actorum lectio, quæ precibus intexta sunt, manifeste declarat. Ea propter ne quid in persona tua quod est sectæ temporum meorum alienum, attentetur, Præses provincie Vir Clarissimus ad sollicitudinem suam revocabit. PP. 8. Id. Sept. PIO & PONTIANO COSS. 232.

3. Idem A. Chlælio.

Nulla macula vel crimine delatoris aspergitur is qui cum ab officialibus fundum seu domum fisci possidere contenderetur; *non se, sed actum ejus rei possessorem esse monstraverit.* PP. prid. cal. Jul. GORDIAN. A. 2. & PONTIANO COSS. 242.

4. Imp. CARVS, CARINVS & NUMERIANVS, AAA. Candido.

Ex varia statutorum diversitate ad id decursum est, ut hi, qui Reipublicæ causas defendunt, delatorum criminibus non teneantur: cum omnibus notissimum sit eos solus execrabiles nuntiatores esse, qui fisco deferunt. PP. 3. cal. Sept. CARINO & NUMERIANO AA. COSS. 284.

5. Imp. CONSTANTINVS A. ad provinciales.

Omnes Judices invigilare præcipimus, delatores (sine fisci advocato denunciantes,) pœnis adicere: apertissimi enim juris est, ut quod ex cujusque patrimonio ceciderit in casum, & legibus & recto juris ordine fisci advocatis agentibus vindicetur. † Sed quia nonnulli præcipites, secundum jus possessa patrimonia deferre non cessant, damus omnibus (licentiam, qui se læsos existimant, contra delatores severitatem judicium implorare ferro districtam. Dat. 2. cal. April. Constant. CONSTANTINO & ALBINO COSS. 335.

6. Imppp. GRAT. VALENT. & THEOD. AAA. Pallio (la. Panhellevio) Consulari Lydiæ.

Servum domini delatorem jubemus in exemplum omnium proditorum severissimæ sententiæ subjugari, etiamsi objecta probaverit: excepto crimine majestatis. Dat. 7. cal. Nov. Constant. ANTONIO & SYAGRIO COSS. 382.

7. Constit. pars ex Basilicis.

Neque servo neque libero homini liceat deferre id, ex quo quisquam aut mortem, aut bonorum suorum amissionem pertimescat. Quod si quis aliter fecerit, vel si propterea quod thesaurum invenerit, deferat quenkum: servus quidem statim igni tradatur, maxime si dominum suum detulerit: liber autem bono bonis ademptis, & civitate amissa, extra fines Romani imperii abeat.

Pars 8. const. sive ejus epitome ex Basilicis & versione Ant. August.

Ne liceat advocatis fisci dicere sibi esse relatum detinere quemquam bona ad fiscum pertinentia, & propter hanc occultam accusationem insi-

dias aliis agere: sed defator adsit, ejusque qualitas consideretur. §. 1. Et neque filius patrem, vel matrem, aut libertus patronum de rebus fiscalibus deferat, neque exilium passus, aut calumniæ causa damnatus, aut fustibus a magistratu cæsus, aut alius a jure prohibitus audiatur. §. 2. Servus autem sive in fiscali causa, sive in alia qualibet dominum accusaverit, ejus vox in ipsa accusationis oratione opprimatur, etiamsi vera contra dominum detulerit. §. 3. Schola vero palatinorum, quæ est, potest & cogitur delationes facere, aut is cui a jure permittitur, si quenkum deferat, patronus fisci delatoris meminerit. §. 4. Atque si est in urbe regia is, qui delatus est, decreto Comitum rerum privatarum conveniatur, neque amplius quatuor nummis toti Palatinorum scholæ, & pro tempore Primicerio, atque fisci advocatis pro citatione aut pro comparatione procuratoris exsolvat. Sed in singulis cognitionibus constitutas expensas in jam dicto judicio præbeat, tam pro ipsa cognitione, quam pro actorum conscriptione. Quod si innocens sit, absolvatur a petitione: si vero obnoxius esse videatur, non ea solum, quæ habeat, aut debitum, quod debeat, exsolvat, sed etiam sumptus, quos fiscum fecisse contigerit, in dupluni auctos restituat, ex quo temere litem suscepit. §. 5. Si vero solum bona deferantur, ut ad sacrum ærarium pertinentia, & ignoretur eorum possessor, sint tamen ea intra regiam urbem, aut in suburbanis, si quidem immobilia fuerint, non eis titulos schola Palatinorum imponat, neve ea occupet, sed comes rerum privatarum Augusti dicta in celebrioribus regie urbis locis proponat, & ubi ea consistunt, quibus permittat cuicunque contradicuro de his rebus intra triginta dies suscipere apud se judicium, & cum suis rationibus comparare, expensas solvendo supradictas, sive ipse possessor bonorum sit, qui velit se opponere, sive amicus ipsius, aut servus, vel libertus, cum abest is, qui vere ea bona possidet: ea quoque in hoc negotio peragantur, quæ de custode possessionis constituta sunt. Si vero neque ipse dominus rei, neque procurator possidentis, neque custos possessionis intra triginta dies appareat, idque actis expressum sit, in possessionem mittatur fiscus eorum bonorum sine præjudicio domini in eis, quæ ipsi competunt, actionibus. Si vero bona delata ipsi immobilia, aut se moventia fuerint, non temere ea apprehenduntur: sed prius perquiratur eorum possessor, isque conveniatur, & litiget expensas solvendo jam dictas, aliaque supra scripta servando. Atqui omnibus legitimis modis & probationibus scriptis, & non scriptis discutiatur de his rebus, & qui scire quidquam possunt, examinentur. §. 6. Sciat vero is, qui convenitur, se, si succubuerit, non solum sumptus in eo iudicio factos soluturum, sed & illa, quæ apud ipsum reperiantur, restitutorum, & eorum adjecturum æstimationem. §. 7. Hæc cum generaliter de rebus fiscalibus constitutio statueret, propriam deinceps sanctionem de publicatis ob crimen læsæ majestatis decernit, ut de eo crimine renunciatis nullo pacto delator appelletur, sed recte suscipiatur: & si quidem hi nuntiatores calu-

calumniati fuerint, ut ceteri delatores puniantur: si vero vicerint in delatione, non solum poena careant, sed etiam octavam partem bonorum delatorum accipiant. §. 8. Delati autem, si res ab eis possessæ, vel eorum facultates minores quinquaginta auri libris æstimabuntur, ejus quantitatis, quæcunque fuerit, fidejussores dabunt: si vero excedens eam summam usque ad quinquaginta, easdem libras nihilominus dabunt fidejussores, pro reliqua autem quantitate jurabunt, addentes in eadem cautione juratoria se adfuturos in judicio sacrarum privatarum Augusti, aut per seiplos, aut per procuratores, neque id tribunal deserturos. Si vero post id iurandum deserant, ter vocantur denis diebus inter singulas vocationes interpositis: fient quoque tria proclamata contra eos: & si ne tunc quidem veniant, aut ipsi aut eorum procuratores, vel defensores, possessionem bonorum sacer fiscus apprehendat, absentibus reservata eorum defensione. §. 9. Quod si bona delata in provincia sint, & Præses provinciae, sive sponte sua, sive ex iussione Comitum rerum privatarum Augusti de causa cognoscant, nihil cum tumultu, aut per vim fiat, sed expensæ solvendæ ejus iudicii tertiam partem earum, quæ in regia urbe solvuntur, non excedant. §. 10. Unusquisque autem deferens sive Comiti rerum privatarum Augusti, sive scholæ palatinorum, sive clarissimis fisci advocatis, sive etiam clarissimis Præsidibus provinciarum, noverit se, sive in causa perseveret, & calumniator esse detegatur: sive ab accusatione desistat, & latitet: si mediocres facultates habeat, easque amittere pro nihilo ducat, gravissimis verberibus castigandum, & perpetuo fore relegandum. Si vero militiam habeat, vel honestum aliquod officium, aut idoneas facultates: excidet tum a militia, tum ab alijs facultatibus, & neque intra urbem regiam, neque in ea provincia habitare permittetur. §. 11. Servabiturque hæc lex tam a Comite privatarum Augusti quam a schola, quæ sub eo est: eamque violans, ob singula capita ejus violata, quinquaginta auri libras multæ nomine exsolvet. Si vero in provincia eorum aliquid violetur: in singulos eventus triginta auri libras tam qui provinciis præsunt, quam subiectæ eis cohortes exsolvent. Ne vero quisquam eam multam effugiat, liceat etiam injuria affectis deferre legis transgressorem, & renunciare id impune Sacratissimo Augusto, aut gloriosissimo magistro, ut ea cognoscens Imperator, ipsi magistro multarum exactionem committat.

TIT. XII.

DE PETITIONIBVS BONORVM SVBLATIS.

1. Imppp. GRATIAN. VALENTIN. &

THEOD. AAA. Eutropio P. P.

Quisquis in crimine majestatis deprehensus fuerit, & punitus, bonaque ejus (sicut plerumque consuetudo criminis habet) fiscus invaserit, nullus eadem sub specie munificentiae Principis audeat proprio jure poscere: qui contra legem id ausus fuerit sperare, quod non licet, reus violatæ legis habeatur. †. Sed quoniam plerumque ita

in nonnullis causis inverecunda petentium inhiatione constringimur, ut etiam non concedenda tribuamus: nec Rescripto quidem nostro adversus formam latæ legis loci aliquid relinquatur. † Si quid autem ex bonis talibus nostro iudicio, nullo tamen desiderante atque poscente, concedi cuquam voluerimus: hujusmodi tantum valeat liberalitas. Datum 17. calend. Decembr. Theodosiæ, GRATIANO §. & THEODOSIO I. AA. CONS. 380.

2. Impp. THEOD. & VALENT. AA. Florentio P. P.

OMne semen alienas appetendi fortunæ stirpus erueri cupientes, nulli deinceps volumus petitionis rerum esse licentiam. Et si intelletus quisquam (quædamve,) ac nullis ex numero propinquorum existentibus, vel uxore, vel marito, fati munus impleverit, cujuscunque sit conditione aut sectæ, seu quolibet titulo res fuerit fiscalis, nemo audeat ad petitionem rerum defuncti defunctæ, cujuscunque fortunæ aut sectæ sit, si fisco nostro locus pateat, adspirare: cum ne illis quidem quorum actu atque officio petitionum procedebat effectus, impune liceat sanctionibus nostris adversari: sed vit illustris quidem cujuscunque temporis Quæstor, si oblata petitioni subscripserit, vel etiam responsum dederit, virque illustris Comes rerum privatarum, si vel instrui permiserit, vel petitionem, si qua insinuat, admiserit: indignationem nostri nominis sustinebit, cæterisque fiet vindictæ & temerariis exemplum. Memoriales vero qui excipienda hujusmodi rescripta vel implenda curaverint, & palatinos qui instruxerint, vel gesta admittæ petitionis ediderint, bonorum proscriptione puniri decernimus. Pari forma res etiam civiles, & ad jus publicum pertinentes, ab omni petitione muniendas esse censemus, scilicet nec pragmatica iussione, vel sacra adnotatione, vel quolibet oraculo divino, seu mandatis (si qua contra hanc sanctionem nostram fuerint impetrata) quippiam roboris habere valituris. Dat. 11. calend. Maji, THEOD. A. 18. & ALBINO COSS. 444.

TIT. XIII.

DE HIS, QVI SE DEFERVNT.

1. Imp. CONSTANTIVS A. Maximo Rationali Hisp.

IS cujus tacitæ fidei commissæ fuerit hereditas, statim officio Gravitationis tuæ nunciet, & gesta prodar, & continuo quod actum fuerit, renunciet: post hanc fidem, tertiam ex omnibus defuncti bonis percipiat portionem. Quod si ab uxore defuncti istud ad officium devotionis tuæ fuerit revelatum: ipsa etiam (persona) quam defunctus esse voluit heredem, si gesta apparuerint, tali præmio mancipetur, ut ex omni patrimonio medium consequatur, & cum fisco nostro celebret divisionem: Id etiam habitura privilegium, ut prior eligat optionem, & tunc occultator ille gestorum fisci & mulieris pariter inimicus, exutus omni patrimonio suo, ac fisco vindicato, in insulam deportetur. Datum Id. Mart. GALLICANO & BASSO COSS. 317.

TIT. XIV.

TIT. XIV.

SI LIBERALITATIS IMPERIALIS SOCIUS
SINE HEREDE DECESSERIT.

1. Imp. CONSTANTINVS A. ad Mygdonium
Castrensem Palatii.

Iubemus, ut si quis forte ex his quibus commu-
niter a nobis aliquid donatum sit, nullo herede
relicto decesserit: ad consortem potius solatium,
quam ad personam aliam pars decedentis perve-
niat. Dat. 12. cal. April. *Antiochia*, CONSTAN-
TINO A. 4. & LICINIO 4. COSS. 315.

TIT. XV.

DE THESAURIS.

1. Imp. LEO A. Eutychio. P. P.

Nemo in posterum super requirendo in suo, vel
alieno loco thesauro, vel super invento ab
alio, vel a se, effusis precibus pietatis nostræ be-
nignas aures audeat molestare. † Nam in suis
quidem locis unicuique dummodo sine scelera-
tis, ac puniendis sacrificiis, aut alia qualibet ar-
te legibus odiosa thesaurum (id est condita ab
ignotis dominis tempore vetustiori mobilia) quæ-
rere, & invento uti, liberam tribuimus faculta-
tem: ne ulterius Dei beneficium invidiosa ca-
lumpnia persequatur: ut superfluum sit hoc preci-
bus postulare, quod jam lege permissum est: &
Imperatoris majestatis videatur prævenire libe-
ralitas postulanda. † In alienis vero terrulis ne-
mo audeat invitis, immo nec volentibus, vel igno-
rantibus dominis opes abditas suo nomine pericu-
tari. Quod si nobis super hoc aliquis crediderit
(esse) supplicandum, aut præter hujus legis teno-
rem in alieno loco thesaurum scrutatus invenerit,
(totum) hoc locorum domino reddere compella-
tur, & velut temerator legis saluberrimæ puniatur.
† Quod si forte, vel arando, vel alias terram alie-
nam colendo, vel quocunque casu, non studio per-
scrutandi, in alienis locis thesaurum invenerit: id
quod repertum fuerit, dimidia retenta, altera di-
midia data, cum locorum domino partiatur. Ita
enim evenit, ut unusquisque suis fruatur, & non
inhiet alienis. Datum 6. Id. Octob. LEONE ju-
niore A. CONS. 474.

TIT. XVI.

DE ANNONIS ET TRIBVTIS.

Pars const. 1. ex lib. 56. *Basilicorum*,

Vacantes deinceps annonæ, & capitulationes a
fisco exigentur, neque a magistratibus sepa-
rabuntur, ut aliis concedantur, aut in publica
opera infumantur sine sacra forma, qua & dona-
tio & modus sumptuum explicetur. Sed neque
etiam ex publico canone in privatum, vel publi-
cum opus materiarum arborum transferantur, aut in
emptionem materiarum pecunia tribuatur sine sacra
forma. Qui contravenerit, de suo fisci damnum
sarciat, & competens scrinium gravissimis poenis
subjiciatur.

2. Imp. VALER. & GALLIEN. AA. &
Valerianus C. Antiocho.

As quidem alienum pro portione, ex qua quis-
que defuncto heres extiterit, præstari oportet:
annonas autem is solvere debet, qui posses-
siones tenet & fructus percipit. PP. SECVLAR.
& DONATO COSS. 261.

Tom. II.

3. Imp. DIOCLET. & MAXIM. AA. &
CC. Herennio.

Indictiones non personis, sed rebus indicî solent:
& ideo ne ultra modum earundem possessionum
quas possides, conveniaris, Præses provincie pro-
spiciet. Datum PP. 17. cal. Novemb. *ÆMILIANO*
& *AQVILINO* COSS. 286.

4. Imp. CONSTANTIN. A. ad Proculianum.

Omnes pensitare debebunt, quæ manus nostræ
delegationibus adscribuntur, nihil amplius
exigendi (vel remittendi potestatem esse.) Nam
si quis Vicarius, aut Rector provinciæ aliquid jam
cuiquam crediderit remittendum: quod alii remi-
serit, de propriis dare facultatibus compelletur.
Dat. 15. cal. Jul. CONSTANTINO A. 4. & LICI-
NIO 4. COSS. 315.

5. Imp. CONSTANTINVS A. ad Vranium.

Omnes omnino ad oblationem functionum pu-
blicarum oportet urgeri. Lege enim nostra
signatum est, nec esse extraordinaria, nec vocari
qua solenniter a provincialibus devotissimis confe-
renda sunt. Dat. 3. Non. Februar. CONSTANTINO A.
2. & CONSTATE COSS. 339.

6. Imp. VALENTIN. & VALENS AA. ad
Dracontium Vic. Africae.

Pro locis ac proximitate possessionum annonam
ad limites transvehi præcipimus. Dat. 15. cal.
Jul. *Mediolani*, VALENTINIANO & VALENTE AA.
COSS. 365.

7. Imp. GRAT. VALENT. & THEOD. AAA.

In fraudem annonariæ rei, ac devotionis publicæ
elicium damnabili surreptione rescriptum ma-
nifestum est, jure non posse vires sortiri. Circa
omnes igitur par atque æqualis illationis forma te-
neatur. Dat. 8. calend. Octobr. *Aquil.* ARCAD.
A. 1. & BAVTONE COSS. 385.

8. Imp. VALENT. THEOD. & ARCAD.
AAA. Cynegio P. P.

Nemo possessorum ad instruendas mansiones vel
conferendas species longius delegetur: sed
omnes itineris ac necessitatis habita ratione (de-
legentur.) Datum 10. calend. Jan. *Constantinop.*
ARCAD. A. 1. & BAVTONE COSS. 385.

9. Idem AAA. Cynegio P. P.

Mediterranæ civitates ante a maritimis, & ma-
ritimæ (a) mediterraneis onerabantur ex-
pensis, ut plus haberet dispendii translatio, quam
devotionis illatio. Hoc non solum in præsens,
verum etiam in posterum prohibemus, ea lege ut
se ultimo noverint supplicio puniendos qui ista
commiserint. Dat. 3. Non. Septembr. *Valen-
tia*, HONORIO N. B. P. & EVODIO COSS.
386.

10. Imp. ARCAD. & HONOR. AA. Mi-
nervio Com. R. P.

Obsistere commodis publicis & statutis neces-
sitatibus non possunt privilegia dignitatum.
Unde ut quisque de prædiis emolumentum conse-
quitur, si non is evoluto anni spatio intra sex men-
ses omnem, cui esse constrictus dicitur, reliquo-
rum intulerit cumulum: ad ipsos, qui sunt domini
prædii, exactionem volumus pertinere. PP. in pro-
gramma-

grammate Vari viri clarissimi urbis Romæ, HONORIO A. 4. & EUTYCHIANO COSS. 368.

II. Idem AA. Eutychno P. P.

Iudices, quos circa profligenda erarii nostri compendia negligentes ac delides fuisse conspicerit: omnia, quæ in administratione politi perceperunt emolumenta, reddere compellantur. Dat. 3. calend. Mart. Mediolani, VINCENTIO & FRAVITA COSS. 401.

12. Imp. THEOD. A. Isidoro P. P. Illyrici.

Id ab unaquaque provincia censemus expetendum quod ab iisdem nuper esse promissum tua Sublimitas indicavit. Nullus vero de cætero ad possessiones eorum (quod maxime formidant) inspector accedat. Macedonum reliqui exemplum secuti, mediæ quantitatis, ut obtulisse noscuntur, tributa suscipiant. Sed & hi, qui protestati sunt nihil a se ultra tertiam partem posse conferri, illud exolvant, ad quod se indubitanter fore idoneos pollicentur. Quæ dispositio in perpetuum observabitur, sacrosancta Thessalonicensis Ecclesia civitatis excepta: ita tamen, ut aperte sciat propriæ tantummodo capitationis modum beneficio mei numinis sublevandum: nec externorum gravamine tributorum rempublicam ecclesiastici nominis abusione ledendam. Dat. 6. Id. Octobr. Constantinop. VICTORE 5. COSS. 424.

13. Imp. ANASTASIVS Anthemio P. P.

Si provincia vel civitas relevationem petat animalis functionis, vel inspectorem aut peraequatorem, referatur petitio ad Principem, ejusque arbitrio idoneus mittatur, prius iurejurando præstito: ex cuius tamen relatione facta præfectis prætorio non aliter forma ulla detur, quam si præfecti ea omnia, quæ ab eo didicerunt & quaesierunt, Principem edocuerint, atque ita sacra proferatur forma modis omnibus observanda. † Privati autem iis de rebus preces ne porrigant. † Nec relevatio vel deminutio perpetuo, vel ad tempus, nec inspectio, nec peraequatio fiat aliter, quam ex scripta iussione Principis. Sed neque præfecti delegationes faciant pro tempore præcedenti, neque annonas, vel pecunias quibusdam seorsim addicant, non præstatis initio, vel postea defectas causæ præstationis accipientiumve corporum defectu: verum hæc omnia fiant ex sola auctoritate principis scripto comprehensa: quod qui non observaverint, & data, & omne damnum, quod fiscus senserit, ei de suo resarcient. Is etiam, qui debitoribus fisci dederit dilationes, præscripseritve terminos alios quam legitimos sua auctoritate sine iussione principis, quæ debentur fisco de suis facultatibus exsolvat. Sed neque pecunias civiles fisco inferendas, vel civitatibus deputandas, in alios usus transferat, vel quibusdam personis deputet sine auctoritate principis. Et officium præfectorum nisi omnia, quæ constitutione continentur, observaverit, instruxeritque præfectos & præsides provinciarum, obsequentiaque illis officia, & cæteri, qui res fiscales tractant, nisi iis iussionibus paruerint, fisco contingens damnum de suis facultatibus præstabunt, & legis contemptores quinquaginta lib. auri multabuntur. † Tripertito autem omnia fiscalia inferantur, ea etiam, quæ Armenia-

ca vocant, videlicet calendis Januariis, & calendis Majis, & ad finem indictionis, in tres aquas partes divisa, nulla in medio collatoribus innovatione facienda. Quia vero Armeniacorum tributorum prælatio duabus pensionibus dividitur, liceat collatoribus si velint, priorem consuetudinem hanc constitutioni præferre, & duabus pensionibusolvere, & aliud dimidium Septembri futuræ indictionis. Quod si velint tripertitoolvere, habeant ad dilationem totum Septembrem mensem futuræ indictionis. Antemissum vero, ut convenit, inferant in exordio cujusque indictionis: nam & hoc ejus significat appellatio. Dat. calend. April. PAVLO V. C. COSS. 496.

TIT. XVII.

DE INDICTIONIBVS.

1. Impp. HONOR. & THEOD. AA.
Palladio P. P.

Omnes omnino quocunque titulo possidentes, quod delegatio superindicti nomine videntur amplexa, velut canones cogantur inferre: ut ne qua sit dubietas, hac aperte definitione decernimus, ut id potius canonis vocabulo postuletur. Nulla igitur domus vel sacri patrimonii vel empti, teutici juris, vel hominum privatorum, etiam privilegium aliquod habere doceatur, ab hac necessitate sejuncta sit: quæ jam non extraordinarium, ut hætenus, sed iplis facientibus canonicum nomen accepit. Dat. 7. Id. Januar. Ravenna, THEOD. A. 7. & PALLADIO COSS. 417.

2. Impp. THEOD. & VALENT. AA.
Dario P. P.

Particulari delegationum notitia, ante indictionis exordium singulis transmissa provinciis, collationis modum a possessoribus multo ante prospectum, devotionis solitæ, non subitis calumniis tua Sublimitas faciat imputari: ut & provincialibus subeundi dispendii necessitas auferatur, & Officiis inferendi damna licentia denegetur. Dat. 5. calend. Septembr. Apamia, ISIDORO & SENATORE COSS. 436.

TIT. XVIII.

DE SUPERINDICTO.

1. Imppp. GRAT. VALENT. & THEOD.
AAA. ad Procons. (VV. CC.)
& omnes Rectores.

Nihil superindictorum nomine ad solas Præfecturæ literas quisquam provincialis exolvat: neque ullius omnino indictionis titulus etiam solennis immineat, nisi cum nostro confirmata iudicio, ut imperialibus nixi præceptis, sedis amplissimæ deposcat indictio, & cogat exactio. Dat. 18. calend. Jul. Mediolani, ANTONIO & SYAGRIO COSS. 382.

TIT. XIX.

DE EXACTORIBVS TRIBVTORVM.

1. Imp. CONSTANTIN. A. ad Ælium
Proconsulem Africae.

Ducenarii, & Centenarii sive Sexagenarii non prius debent aliquem ex debitoribus convenire, quam a tabulario civitatis nominatim breves accipiant debitorum: quam quidem exactorem sine omni fieri concussione oportet. Dat. cal. Novembr.

Novembr. Treveris, CONSTANTINO A. 4. & LICINIO 4. COSS. 315.

2. Idem A. ad Populum.

Nemo carcerem, plumbatarumque verbera, aut pondera, aliaque ab insolentia iudicum reperta supplicia, in debitorum solutionibus, vel a perversis, vel ab iratis iudicibus expavescat. Carcer poenaliū, carcer hominum noxiorum est, (&) Officialium, & cum denotatione eorum iudicium, quorum de officio certiores esse debent, qui contra hanc legem admiserint. Secuti juxta Præsidem transeant solutores. Vel certe si quis tam alienus ab humano sensu est, ut hac indulgentia ad contumaciam abutatur: contineatur aperta & libera & in usum hominum instituta custodi. militari. Si (quis) in obdurata nequitia permanebit: ad res ejus omnemque substantiam exactor accedat: solutionis obsequio cum substantiæ proprietate suscepto: Quia facultate præbita omnes fore credimus promiores ad solvenda ea, quæ ad nostri usum exercitus pro communi salute poscuntur. Dat. calend. Februar. CONSTANTINO A. 6. & CONSTANTIO CC. COSS. 320.

3. Imp. CONSTANTIVS A. Nemesiano V. P. Com. Larg.

Quotiens quis & privati debitor invenitur, & fisci: abreptus ab uno Officio, teneatur ad universi debiti solutionem. Qui eum abstulit, coërceatur: ac totius summæ exactionem in se suscipiat, qui eundem avellendum subtrahendumque crediderit. Dat. 4. Idib. Maji, Nizibi, AMANTIO & ALBINO COSS. 345.

4. Idem A. ad Eustathium P. P. post alia.

Actores, cæterisque rei privatæ nostræ, ad solutionem specierum solennium debiti vigoris auctoritate cogantur: ne provinciales rei privatæ nostræ fatiget immanitas. Dat. 8. Id. Mart. PP. Roma, LIMENIO & CATVLLINO COSS. 349.

5. Imppp. THEOD. ARCAD. & HONOR. AAA. Rufino, P. P.

Apparitores quicumque in collationem auri præcepti fuerint Officii sui adhibere servitium: titulorum debita, & collationum summæ relationis suæ fide & adnotatione perscribant: sitque ex Officialis instructione Officium consciū, quid exactum, quidve perlatum esse videatur: ne longinqui itineris diversitate susceptor abductus, & Curia suæ desit, & rei familiaris detrimenta sustineat. Dat. Prid. Idus April. Constantinopoli, THEODOSIO A. 4. & ABUNDANTIO COSS. 393.

6. Imp. ARCAD. & HONOR. AA. Theodoro P. P.

In fiscalibus debitis, hoc est annonariis, cæterisque titulis, qui ad arcam eminentissimæ pertinent Præfecturæ: necnon in his debitis, quæ Rationale usurpat officium, Rectores provinciarum constringantur: & eos necessitas maneat exigendi, a quibus expectatur auctoritas. Dat. 8. cal. Jul. Mediolani, HONORIO A. 4. & EUTYCHIANO COSS. 398.

7. Idem AA. Hadriano P. P.

Missi Opinatores, (id est, exactores militaris annonæ) cum delegatoriis iudicibus, eo-

rumque officiis insistant, ut intra anni metas id, quod debetur, accipiant: nihil sit his cum possessore commune: cui non militem, sed exactorem, si sit obnoxius, convenit imminere. Iudices itaque, qui provinciales passi fuerint Opinatoribus delegari, ejusdem quantitatis duplex poena retinebit: & apparitores ex quolibet officio sententiam deportationis excipient, si per se met exigendos voluerint delegare militibus: & Curiales temporale manebit exilium, si eos, quos solenniter exigere consueverunt, Opinatores putaverint esse tradendos: cum Judicem oporteat inquirere debitores, Tabularios fideliter providere nomina debitorum: (&) apparitores sive curiales, consuetudine servata regionum, convictis debitoribus imminere: ut præceptis congruis emolumentis Opinatores impleto anno ad proprios numeros valeant remeare: Qui si ultra annum protracti fuerint, Iudices eorumque officia absque ulla more de proprio cogantur exolvere militibus quod debetur, ipsis adversus obnoxios repetitione servata. Quod si ad nos aliqua de retentis ab Opinatoribus querela pervenerit, in duplum ab his protinus exigetur: ut partem debitam miles, reliquam fiscus accipiat. Iudicibus quoque eorumque Officiis eatenus subvenimus, ut in contumaces debitores cujuslibet dignitatis auctoritatem suam exerant: at si impudenter solutio differatur: actores, procuratores, eorumque prædia persequantur: de eorum quoque nominibus ad nostram scientiam relaturi. Dat. 3. Idus Julii, Mediolani, VINCENTIO, & FRAVITTA COSS. 401.

8. Imp. LEO & ANTHEMIUS AA. Nicastro P. P.

Si divina demus, aut quælibet alia cujuscunque dignitatis atque fortunæ revera fundos extra metrocenias, non patrociniis gratia, sed emptionis jure, vel quolibet alio titulo legitimo possederint, & non impositas reipublicæ functiones agnoverint, quemadmodum prior dominus dependebat, omnibus modis possessiones eorum publico vindicentur, & Curia ejusdem civitatis sub qua vincti sunt, assignentur: ut publicis commoditatibus circa tributarias functiones undique nostra provisione videatur esse consultum. Dat. cal. Septembr. ANTHEMIO A. 2. CONS. 468.

9. Imp. ANASTASIVS Anthemio P. P.

Ne exactorum multitudo cum fisci rationibus tum collatoribus damnum adferat, unus tantum in singulas provincias ex competenti scrinio canonicarius mittatur, qui eorum, quæ proprio scrinio debentur, actionem urgeat: compulsor plane non mittatur, nisi post diem, quo solvi debuit, & hoc amplius mensem alterum. At eo tempore elapso compulsor mittatur, qui non tantum reliqua fiscalia, sed & pro modo culpæ multam a præside, & officio ejus & a canonicario exigat. Soli autem præfidi, & officio, & canonicario compulsor imminet, & pro ratione provinciarum: atque itineris spatium solutium ab eis ferat, per quos factum est, ut mitteretur. Verum alius compulsor nequaquam mittatur, nec alius quisquam. Si tamen præfecti ex usu esse existimaverint alium compulsorem

forem mitti, eadem in eo servantur, & definitum solatium ei is præstet, qui mittendi causam præstiterit, hoc est præses provinciæ, & officium ejus, & canonicarius, & compulsor. Constitutum namque canonicario solatium omnibus exactoribus post eum missis sufficit, nec eo amplius quidquam corpora civitatum, vel collatores præstare coguntur, etiam si plures mittantur, iis, qui missi sunt sigillatim multandis, nisi publica tributa expedierint. Quæcunque autem sunt delegationes, canonicario mittantur, ut eas per se expediat: nec ob eas augeatur canonicarii solatium. §. 1. *Ενδοματικῶς* nullus accipiat, sed & nomen illud penitus aboleatur. §. 2. Quod si qua ex parte quis legem transgrediatur, & adversus officia præfectorum, & adversus præsides provinciarum, & officiales eorum, cæterorumque publica tractantium personas, quinquaginta librarum auri pœna constituta esto. Dat. 12. cal. Aug. C. P. PAVLO V. C. CONS. 496.

TIT. XX.

DE SUPEREXACTIONIBVS.

1. Imp. ARCAD. & HONOR. AA. Apollodoro Procons. Africæ.

Quicquid ultra debitum fuerit elicatum (a curialibus, vel cohortalibus, vel aliis exactoribus in duplum) eruatur: quod provincialibus restitui protinus oportebit. Si quis autem exactorum in superexactionis crimine fuerit confutatus, capitali periculo cupiditas ejus amovenda, atque prohibenda est, si in iisdem sceleribus perseveret. Dat. Prid. Id. Mart. *Mediolani* STILICHONE & AVRELIANO COSS. 400.

TIT. XXI.

DE CAPIENDIS ET DISTRAHENDIS PIGNORIBVS TRIBVTORVM CAUSA.

1. Imp. CONSTANTINVS A. ad Afrôs provinciales.

Res eorum, qui fiscalibus debitis per contumaciam satisfacere differunt, distrahantur: comparatoribus data perpetua firmitate possidendi. Dat. 15. calend. Jun. *Serdica*, CONSTANTINO, C. §. & MAXIMO COSS. 327.

2. Imp. CONSTANTINVS & CONSTANS AA. Restituto Præfidi Sardinia.

Satis sit debitorem (annonarum) ad solvendi necessitatem capcione pignorum conveniri. Dat. 8. Id. Dec. *Thessalonica*, CONSTANTIO §. & CONSTATE 3. COSS. 354.

TIT. XXII.

DE APOCHIS PVBLICIS ET DE DESCRIPTIONIBVS CVRIALIBVS, ET DE DISTRIBUTIONIBVS CIVILIBVS.

1. Imp. HONOR. & THEOD. AA. Anthemio P. P.

Ad inferiorum Curialium relevandas fortunas, & impressionem potentium, & itidem curialium cohibendam, placuit, ut descriptiones (si) quæ per singulos ordines cogentibus diversis negotiis agitentur, non sumant ante principium, quam apud acta provinciarum Rectoribus intimentur, & ex eorum fuerint receptæ sententiis. † Sed & aurum, quod ex hujusmodi contributione redigitur, ita debet susceptori aurario consignari, ut securitatibus nomen inferentis, dies,

consul, mensis, causa, & summa comprehendantur: quo & descriptionis æquitas illustretur: & descriptio documentis evidentibus fulciatur. † Hoc etiam observando, ut in quadrimestribus quoque brevibus, qui ad excellentiæ tuæ officium solemneriter diriguntur, celebratæ descriptionis dispositio societur: ut omnes vestræ potestatis scientiam formidantes, nihil ad relevationem locupletum, atque inopum perniciem audeant pertentare. Quod & tunc optimum est custodiri, cum lucrative facultates ex bonis curialium (curiæ) obvenerint: ut & inopes & locupletes fructu provisionis, simili potiantur. Quam dispositionem si quis judicem, numeratorem, vel curialium munusculum esse crediderit, interminationi, quam nostra Sedes statuerit, subiacebit. Dat. 7. cal. Sept. C. P. VARANA CONS.

2. Imp. THEOD. & VALENT. AA. Celerio P. C. Africæ.

Semel securitatem de refusione munerum emissam, ab alio iudice non liceat rescitari: & ideo Spectabilitas tua saluberrimæ ac justissimæ præceptionis formam sequuta, prohibebit in posterum eos ad discussionem transacti muneris contrahi, quos clauit accepta securitatis prosperitate latari. Dat. 5. cal. Maji, *Ravenna*, post consul. FELICIS & TAVRI, VV. CC. 429.

3. Imp. MARTIANVS A. Constantino P. P.

Quicunque de provincialibus, & cohortalibus, decurso post hac quantolibet annorum numero, cum probatio aliqua ab eo tributariæ solutionis exposcitur, si trium cohortentium sibi annorum apochas securitatesque protulerit: superiorum temporum apochas non cogatur ostendere, neque de præterito ad illationem functionis tributariæ coërceatur, nisi forte aut curialis, aut quicumque apparitor, vel Optio, vel actuarius, vel quilibet publici debiti exactor sive compulsor, possessorum, vel collatorum habuerit cautionem: aut id quod reposcit deberi sibi, manifesta gestorum adsertione patefecerit. Dat. 15. cal. Aug. VARONE & IOAN. COSS. 456.

4. Imp. IVSTINIANVS A.

Securitatibus, quæ publicarum functionum gratia, sive in solidum, sive ex parte solutæ esse conscribuntur, nullam exceptionem non numeratæ pecuniæ penitus opponi concedimus. Dat. cal. Jul. C. P. IVSTINIANO A. 2. CONS.

TIT. XXIII.

DE CANONE LARGITIONALIVM TITVLORVM.

1. Imp. GRATIAN. VALENT. & THEODOS. AAA. Juliano.

Omni summam auri, vel argenti, & reliquarum specierum, quæ sacris largitionibus ex more penduntur, statim ut exactio fuerit celebrata, ad thesauros uniuscujusque provinciæ, vel ad proximos referri sub oblatione tabularii, cæterorumque quos sollicitos esse debere præcedentia iussa decreverunt, & thesaurorum Præpositis consignari præcipimus: ut exinde ad sacrum comitatum integer omnium titularum numerus dirigatur. Dat. 12. cal. Aug. MEROBAYDE 2. & SATURNINO COSS. 383.

2. Imp.

2. Impp. HONOR. & THEOD. AA. Anthemio P. P.
Nequē sacrarum (vel) privatarum largitionum palatina officia, ex quacunque causa, (vel) ex quocunque titulo fiscalis debiti, cum ad provinciam mittuntur, possessores per se audeant conuenire, siue id ex præterito reliquum trahatur, siue præsentis temporis tributa solvi conveniat: ed Rectores provinciarum frequenter adeundo commoneant, eorumque Officiis incumbant. Quod si Rector provincie imminentem sibi memoratorum declinare molestiam quæret, vel qualibet alia ratione (palatinis) iisdem propria auctoritate publicæ exactionis permiserit curam: tam ipse, quam officium ejus vicena auri pondo fisco dependant. Dat. 7. Id. Dec. C. P. BASSO, & PHILIPPO COSS. 408.

3. Impp. LEO, & ANTHEMIUS AA. Heliodoro Com. sacrarum largitionum.

Precipit nostra Serenitas, neque veloci cursui, neque alii præter inveteratam consuetudinem gravamini subiacere Chartularios, qui de cohortalibus officiis uniuscujusque provincie largitionales titulos retractare constituuntur: cum idem etiam amplissima Præfectura disposuisse perhibeatur: ut his necessitatibus liberati, fideliter largitionales titulos valeant retractare. Quod si aliquo tempore nostra jussio temerario ausu ex aliqua fuerit parte violata: tam Rector provincie, quam apparitor ejus triginta libris auri condemnatione plectentur. Insuper virum spectabilem Comitem Orientis, ejusque officium licentiam habere, conatus nefarios inhibendi tam moderatorum, quam cohortalis officii: cum de hac re admoniti fuerint a Palatinis, eandem poenam formidantibus, si non omnibus modis pietatis nostræ decreta congruum mereantur effectum. §. 1. Illud etiam generali forma sancimus, ut in omnibus provinciis, tam nominatio specialium susceptorum largitionum titularum, quam defensio tractatorum, non tantum per viros clarissimos moderatores provinciarum, sed etiam per viros spectabiles Proconsules, & Præfectum Augustalem, ac laudabiles Vicarios una cum eorum officiis admonentibus semper, necnon imminentibus Palatinis procuretur: providentibus, ut post nominationem etiam specialium susceptorum largitionum titularum, nulla minuendæ exactionis ad sacrum pertinentis ærarium aut transferendi ad arcarios, aut quoslibet alios extraneos titulos, Rectoribus provinciarum, aut eorum officiis, seu etiam curialibus licentia permittatur, quadrimestris brevibus per idoneum tractatorem eorundem titularum, super commendandis ratiociniis publicis, periculo Rectorum provinciarum ad sacratissimam Urbem transmittendis: nam quacunque ex parte, quam jussit nostra tranquillitas, si minus fuerit procuratum, poena superius designata, tam ipsi Judices, quam eorum officia se noverint esse plectenda. Dat. cal. Aug. Constant. ANTHEMIO A. 2. COSS. 468.

4. lidem AA. Heliodoro Com. S. L.

Precipimus, ut si forte delegatio, quæ ab amplissima Præfectura in diversas provincias ex more quotannis emittitur, minus contineat omnes largitionales titulos, aut quoquo modo exactio eorum debet procedere, nihilominus competentem

exactionem eorum a viris spectabilibus tam Proconsulibus quam Vicariis, & viro spectabili Comite Orientis, & Præfecto Augustali, necnon & Rectoribus provinciarum, eorumque officiis, & curialibus (omnium largitionum titularum exactionem) procurari: vicenarum librarum auri condemnationem præ oculis habentibus, si quid minus exactum, vel illatum fuerit sacro ærario, quam prisca, & inveterata consuetudo sacris largitionibus inferri constituit. Dat. calend. Julii, Constantinop. ANTHEMIO A. 2. COSS. 468.

TIT. XXIV.

NE OPERÆ A COLLATORIBVS EXIGANTVR.

1. Imppp. VALENTINIANVS, VALENS, & GRATIANVS AAA. ad Viventium P. P.

Operarum præbitionem, quæ illicite a provincialibus hætenus expetita est, Sinceritas tua cessare præcipiat. 10. calend. Mart. Treveris, VALENTINIANO, NB. P. & VICTORE COSS. 369.

TIT. XXV.

DE IMMUNITATE NEMINI CONCEDENDA.

1. Imppp. GRAT. VALENT. & THEOD. AAA. ad Populum.

His nostræ Serenitatis edictis, civitatum tabulariis erit flamma supplicium, si cujusquam fraude, ambitu, potestate, injustam cujuspiam profiteantur immunitatem: ac non secundum præcedentem definitionem omnes omnino, abolita specialium immunitatum gratia, necessitas tributariæ functionis, firmata censitorum peræquatorumque provincialium Judicum peræquatione constrinxerit. Dat. 3. Non. Mart. Mediolani, MEROBAYDE 2. & SATURNINO COSS. 383.

2. Impp. HONOR. & THEODOS. AA. Anthemio P. P.

Per Bithyniam cæterasque provincias possessores in reparatione publici aggeris, & cæteris hujusmodi muneribus pro jugerum numero vel capitum quæ possidere nescuntur, dare cogantur. Dat. 7. cal. Nov. Constant. HONORIO 8. & THEOD. 5. AA. COSS. 411.

TIT. XXVI.

DE CONDITIS IN PVBLICIS HORREIS

1. Impp. VALENT. & VALENS, AA. ad Volusianum P. P.

Omnia, quæ in horreis habentur, expendi volumus, ita ut non prius ad id frumentum extendatur expansio, quod sub Præfectura tua urbis horreis infertur, quam vetera condita fuerint erogata: & si forte vetustate species ita corrupta est, ut per semet erogari sine querela non possit: eidem ex nova portione misceatur, cujus adjunctione corruptio velata damnum fisco non faciat. Ad istud autem negotium arbitrato, ac judicio tuo nobilis, prudens, fidelis, optime sibi conscius, pro integritate mentis apponatur custos, ac mentor: qui vel frumenta modio metiatur, vel justis æstimationibus colligat quanta habeantur in condito. Dat. 6. Id. April. D. IOVIANO, & VARONIANO COSS. 364.

2. Idem AA. Anthemio Præsidi.

Cum ad quamlibet urbem, mansionemve accesseris, protinus horrea inspicere te volumus, ut devotissimis militibus deputatæ, & incorruptæ species præbeantur: nam si per incuriam officii Gravitatis tuæ, sartorum testorum neglecta procurratione, aliqua pluviis infecta perierint: ad damnum tuum referentur. Dat. 8. cal. Sept. *Arelate*, IOVIANO & VARRONIANO COSS. 364.

3. Imp. ARCADIVS & HONORIVS AA. Anatolio P. P. Illyrici.

Nulli post hac horreaticas species contingendi copia præbeatur. Si vero quisquam temerator horreorum extiterit, qui sibi ex prædictis aliquid audeat usurpare, hanc poenam sciat nostro arbitrio definitam, ut deportationis poenæ subiectus, totius substantiæ cogatur subire jacturam. Dat. 7. Id. Jul. *Constant.* CÆSARIO & ATTICO COSS. 397.

TIT. XXVII.

VT NEMINI LICEAT INEMPTIONE SPECIERUM SE EXCVSARE: ET DE MVNERE SITO COMIÆ.

1. Imp. ANASTASIVS A. Macroniano P. P.

Quotiens urgente necessitate comparationes frumenti, vel olei alienarumque specierum quibuslibet provinciis indicuntur, nulli penitus possidentium sese sub cuiuscunque privilegii occasione excusandi, tribui facultatem censemus: omni-que cuicunque possidentium, quocunque modo, quocunque tempore, per sacros apices, vel etiam pragmaticam sanctionem, aut judicalem forte dispositionem huiusmodi excusatio data est, vel postea data fuerit, licentia minime unquam contra tenorem nostræ legis saluberrimæ valitura: Adeo namque huiusmodi onera cunctis, pro qua singulos portione contigerit, volumus irrogari, ut ab iisdem comparationibus nec sacratissimam nostræ pietatis, nec Serenissimæ nostræ Conjugis domum patiamur subtrahere. Dat. 3. cal. Aug. *Constant.* OLYBRIQ V. C. CONS. 494.

2.

Civitatum incolæ, vel qui in eis aliquid possident, non cogantur in aliam civitatem, vel metropolin species conferre. Sed & si inevitabilis quædam causa id fieri exigat, iustis pretiis, quæ in ea civitate obtinent ex qua præbentur species, eas indigentibus vendant. Compensentur autem venditoribus pretia cum auraria collatione: nec enim æquum est, qui nunc præbuit species, & annonæ copiam attulit, ei postea pretia computari: & hoc fiat cura, & solertia Præsidis cuiuscunque provinciæ. † Nullus vero cogatur vendere omne id quod sui usus gratia comparaverit, sed superflua tantum: quandoquidem satis impium est suis quemque defraudari, eaque in alios transferri: Præside qui legem violavit violare concesserit, centum libris auri multando, & dignitate propria cinguloque spoliando. Nulla unquam citra ingentem necessitatem iussionemque Principis possessoribus coemptio indicatur, nec aliter quam ut coemptionis aurum ex auri collatione a possessoribus debita, si quidem ea omnimodo ad coemptionem sufficiat, retineatur. Quod si nihil sivo debeant ii

quibus coemptio indicitur, aut partem tantum, prius in nummis ponderis probi aurum accipiant, quam ab eis species exigantur, nemine audente vel injusti ponderis, vel ex parte tantum nummos exsolvere, vel qua alia ratione collatoribus damnum dare, damni quadruplo & eo quod pretio deest, ab eo qui secus fecerit, exigendo. Sed & si quis coemptionem indicere ausus sit, vel indicem illicite exegerit, quinquaginta libris auri multabitur, & militiam ac dignitatem amittet, majori etiam commotioni subiectus. At cum ex mandato principis coemptio indicitur, unusquisque pro rata jugorum & caprarum quæ possidet, coemptioni subiiciatur, penitus excepto: eo, qui in exigendo hanc rationem non servaverit, quinquaginta librarum auri multabitur, & dignitatem ac cingulum amisituro, & maiorem aliam commotionem expectaturo. † Et cipimus ab hac lege Thraciæ dicecesin. In Thracia enim quia tributa fiscalia in solidum non inferuntur, barbarorum incurfibus colonis attritis, ac sufficiente specierum collatione ad alendos milites in ea consistentes, quod omnium maxime interest, nec tamen sine coemptione præstari potest, ideo eam frequentissime fieri, longe necessarium est. In ea igitur dicecesi, quæ hæcenus obtinuit consuetudo servetur, ei subiectis etiam negotiatoribus ut collatoribus, & negotiatoribus coemptionis aurum primum solvatur in nummis obryzis & debiti ponderis, tum ab eis sine refractione & damno ullo conferantur species, illo qui hoc non servaverit, eisdem subdendo poenis. Melius enim est instar privatæ negotiationis militibus etiam negotiatores alimonia conferre. Quod si quandoque ob civitates aliquas inopes necesse sit coemptionem fieri, liceat præsidibus eam facere in territorio duntaxat ejus civitatis quæ frumento indiget, & in confiniis ejus, & eo pretio quod in locis pro tempore obtinebit: quod & patres civitatum observabunt, & quilibet alius coemptionis curam gerens. At si necessitas exigat civilem coemptionem fieri in urbe regia deficientibus annonis: ea vero procedat ex sacra iussione, aut prius, sine damno & dilatione præstito, ut in foro rerum venalium distrahuntur species, ita ut & navia ex publico præbeantur, & collator vendat solummodo suppeditetque egentibus necessarias species. † Nihil vero hac Constitutione innovatur eorum quæ de coemptione magnæ Alexandrinorum civitatis disposita sunt sacra forma de annona militum evocatorum. Subjiciantur multæ quinquaginta libe. auri & periculo dignitatis ac cinguli tam maximi apparitores gloriosissimorum Præfectorum prætorio; quam clarissimi Præsides provinciarum, & eis obsequentia Officia & locorum defensores, & alii publicorum tractatores, si hanc legem violaverint, aut violari concesserint, aut confestim & vere ejus violatores minime detulerint.

3.

Cum in civitate aliqua frumenti comparandi creatore opus est, ejus creatio fiat arbitrio, & electione Episcopi, & primorum civitatis, non ut videbitur creatoribus, neque ex quibus voluerint personis, sed soli ex regione illa officiales militantes, & di-

dimittit ad minus illud sitoniz ab eis promovean-
 ur. Hi namque, qui in publicis negotiis diu sunt
 exercitati, facilius sitoniz munus expedient. At
 mni damn. liberentur, qui eam necessitudinem,
 aramque sustinuerint, & secundum leges discan-
 tur: quandoquidem æquum non est, ut ex tor-
 boribus damnum ferant: frumentum autem præ-
 eant non majore pretio, quam in foro distrahatur.
 qui violari legem, aut violari concesserit, triginta
 brarum auri multam sustineat.

TIT. XXVIII.

DE COLLATIONE DONATORVM, VEL RELEVA-
 TORVM, AUT TRANSLATORVM, SEV ADÆ-
 RATORVM.

1. Imp. VALENTINIAN. & THEODOS. AA.

Hermocrati P. P.

Dispositionem amplissimæ recordationis Antio-
 chi, quæ certam quantitatem ante se relevatis
 possessionibus nomine canonis indixit, non immi-
 nuî decernimus: id enim quoniam in canonem
 cecidit, & anniversaria debet pensatione persolvi:
 nec in præteritum, nec in posterum patimur esse
 concessum. Indulgentiam verò memoratæ descri-
 ptionis, & in ante actum, & in posterum tempus
 non solum in relevatis, verum etiam in donatis, ad-
 æratis, translatisque seu quodlibet aliud nomen
 novæ descriptionis excogitatum est, volumus ob-
 servari: nullamque super his unquam exactionis
 molestiam formidari: quibus non tantum reliqua
 præteriti temporis relaxamus, sed nec in posterum
 quicquam innovationis aut oneris adjiciendum esse
 censemus: nullique licere deinceps contra divalia
 statuta relevare suas possessiones. † Noverit ta-
 men amplissimæ tuæ sedis officium, quod si ali-
 quando nobis suggestio huic nostræ sanctioni con-
 traria porrigatur: vel si sacris mandatis, si qua
 forte citra suggestionem his piis dispositionibus
 adversa emanaverint, obsequatur, & aliquos tan-
 quam debitores ex hujusmodi titulo crediderit ex-
 ponendos: ducentarum librarum auri se conde-
 matione multandum. Dat. 12. calend. Decemb.
 THEOD. A. 18. & ALBINO COSS. 444.

TIT. XXIX.

DE COLLATIONE ÆRIS.

1. Imp. ARCAD. & HONOR. AA. Hilario P. P.

ÆRis pretia, quæ a provincialibus postulantur,
 ita exigi volumus, ut pro viginti libris æris,
 unus auri solidus a possessore reddatur. Dat. 5.
 cal. Jun. Mediolani, ARCAD. 4. & HONOR. 3. AA.
 COSS. 396.

TIT. XXX.

DE DISCVSSORIBVS.

1. Imp. VALENTIN. VALENS & GRATIAN. AAA.
 ad Artemium Vicar. Hispaniarum.

Quotiens in disceptatione constiterit inique
 discussionem fuisse confectam, & fidem facti
 non poterit approbare discussor, ipse in eodem ti-
 tulo, & in eodem modo ad solvendum protinus ur-
 geatur, in quo alterum perperam fecerit debito-
 rem. Dat. Prid. Id. Maji, VALENT. N. B. P. &
 VICTORE COSS. 369.

2. Imp. ARCAD. & HONOR. AA. Messalæ P. P.

NE casu amissa securitate publica, quædam præ-

da nascatur collatoribus: decernimus, ut quando
 securitates a discussoribus seu apparitoribus expo-
 sitæ, ratiociniis publicis contineatur, rursus per
 injuriam non petantur. Dat. 5. cal. Dec. Mediola-
 ni, STILICHONE, & AVRELIANO COSS. 400.

3. Imp. THEODOSIVS & VALENTINIANVS
 AA. Apollonius P. P.

PER singulas provincias, vel civitates, honoratis
 usque ad Comitivam consistorianam, necnon
 etiam militantibus, & suis obsequiis non adhæren-
 tibus, advocatis, quia etiam fori provincialis man-
 dari discussionis jugerum sollicitudinem decerni-
 mus. Dat. 5. cal. Januar. EYDOXIO & DIOSCORO
 COSS. 442.

4.

Nemo fiat discussor aliter, quam ex iussione
 Principis, specialiter discussoris faciente men-
 tionem, non præfectorum jussu, non ex præcepto
 alterius cujusquam judicis, non civilem operum,
 vel pecuniarum frumento comparando destinata-
 rum, vel portuum, vel eorum, quæ impenduntur
 in aquæductus, murorumve constructione, vel ad
 vias sternendas, vel ad pontium & aggerum instru-
 ctionem, sed neque pecuniarum ad lavacra desti-
 natarum, vel alio quocunque modo ad civilem ra-
 tionem pertinentium. † At princeps, sive ex
 ærario pecunias miserit ad mœnium, vel alterius
 operis constructionem, sive ab alio relictas civi-
 tatibus pecunias invenerit, semel vel etiam sæpius
 cum is sederit animo, mittat discussorem, qui
 opus admetiatur, & rationes putet exacte, & ad se
 referat: ut si recte sumptus facti sunt, iis, qui fe-
 cerunt, facta securitas conficiatur, qua freti nul-
 lam iis postea, vel heredes eorum, aut bonorum
 possessores quæstionem patiantur. † Valeat &
 ab discussore post rationum discussionem emissæ
 securitas, nec sacra apocha, nec alia qualibet cau-
 tione indigens. † Sumptus autem discussoribus
 pollicetur Constitutio, ut sine damno ratiocinia
 tractent. Eos vero, qui de suo impendunt in ope-
 ra civitatis, vel alias publicas necessitates, here-
 desque eorum, nullam vult discussionem sustine-
 re, vel lucrorum, vel eorum, quæ dicuntur ἀγυριαὶ
 aut παραπρωπίαι, vel sumptum, qui sunt circa
 mulos fiscales, aut muliones, vel prosecutionum
 ratione, vel eorum, quæ generali nomine vocan-
 tur solemnia. † Cæterum præsidum nemo dis-
 cussorem mittat, sed referat ad Principem in hoc,
 ut ab eo mittatur, qui hæc discutiat, ac ne unum
 quidem obolum inde corradat, sed tam fisco, quam
 collatoribus jus suum conserveat: & si inventas
 apud aliquos pecunias fiscales exegerit, & sacro
 ornamento intulerit, licito jure sibi in singulas li-
 bras sex solidos pro solatio retineat. Quod si, vel
 obolum invitis, aut volentibus provincialibus ac-
 ceperit, is quidem quod accepit reddat, quadru-
 plum fisco inferens, & eriminaliter coërceatur,
 quasi proditor fisci, collatorumque concussor. Qui
 autem dedit, quasi hoc ipso confessus se fisci ra-
 tionibus obnoxium, rursus discutietur, & exigatur.
 † Discussionem autem solennium facta, & ad Prin-
 cipem perlata, discussis sacra securitas detur: dari
 etiam ea potest a discussoribus, ita ut utroque casu
 nullam illi postea discussionem patiantur. Neque
 vero

vero ob securitatem a se expositam discussor quidquam accipere potest; vel si quid exigit, possessores, & municipibus eum propulsandi jus est: referendi etiam ad Principem, ut mittat aliquem, qui hoc genus concussionis coercet. † Præses, qui post hanc legem non accepta ex scripto iussione Principis, discussorem quacumque ex causa miserit, 20. librarum auri, & officium ejus 15. pœnæ subiciatur, qui nec occasione repurgationis cloacarum, vel ædificiorum muris adjunctorum, vel ruinæ eorum: vel ob factas in publicis porticibus *προδουλείας*, ut vocantur, & areas, vel eorum, quæ in civitatis intercolumniis ædificata sunt, quali destruenda sint, vel de imaginibus, aliisve a se excogitatis modis, aut civilibus quæstionibus ulla iussiones facere potest. Sed & si fecerit, licet civibus executioni earum obistere, minimeque eis satisfacere, præsidibus provinciarum hoc silentio transmittentibus, & omni civili, publicoque auxilio eisdem subdendo pœnis, facultatem quoque habentibus iis, qui voluerunt preces principi offerre, & gesta perdocere, ut principalis indignationis correctio consequatur: præsidibus item talia jubentibus viginti libris auri multandis, majoremque principis commotionem expectantibus: officio autem obsecundante præter multam quindecim libr. auri in corpus castigando. Soli enim principi licet horum inspectionem viro integro & fideliter atque ex usu civitatum hæc indaganti, nihilque protinus ob id accipienti mandare. † Provideant autem patres civitatum possessorumque potiores, ne quis civilem, vel publicum ullum locum in muris, vel in publicis porticibus, vel obsequiis, vel aliubi injusta ex causa detineat, & ne cuiquam detur quidquam ex publico sine sacra forma. Quæ enim fuerint ab eis tradita, non recte rescinduntur: & in damno versabuntur, qui acceperint. Idem provideant, ne, qui ex sacra forma habent possessionem aquæ, quid usurpent præter cæteros, & hic quidem plus, ille minus accipiat. † Hæc autem magnificus Comes rerum privatarum, & ei obsequentes Palatini perscrutari & deferre debent, impositasque pœnas exigere: vel si neglexerint, viginti libris auri multantur, officium vero 15.

TIT. XXXI.

DE DECVRIONIS ET FILIIS EORUM, ET QUI DECVRIONES HABENTVR, ET QUIBUS MODIS A FORTUNA CVRIÆ LIBERENTVR.

1. Imp. VALERIAN. & GALLIEN. AA. & Valerianus C. Carterio.

SI cum te pater *decurionem* esse voluisset, & illo in rebus humanis agente honor tibi iste delatus est: tenentur quidem etiam heredes ejus Reipubl. nam in hac parte vice fidejussoris pater accipitur: sed non ante, nisi tuis (propriis) rebus excusis. PP. 5. cal. Decembr. ÆMILIO & BASSO COSS. 260.

2. Exemplum sacratum litterarum DIOCLETIAN. & MAXIMIAN. AA.

Observare oportebit Magistratus, ut decurionibus solenniter in curiam convocatis, nominationem ad certa munera faciant: eamque sta-

tim in notitiam ejus, qui fuerit nominatus per officialem publicum perferri curent: habitato appellandi, si voluerit, atque agendi facultatem apud Præsidem causam suam jure consueto: quem constiterit nominari minime debuisse, sumptibus eidem a nominatore restitui oportebit. Sic die & consule.

3. Idem AA. & CC. Julio.

Cum decurionatus honorem sponte susceptum ab albo eximi, (licet) annosum te esse dicam non potes. PP. Id. Nov. DIOCLET. 2. & ARISTOBULO COSS. 285.

4. Idem AA. & CC. Cassiano S. P.

Cum adoptivum filium ex adoptantis dignitate decurionis filium effici, nulla dubitatio sit: pro atrocibus injuriis eum quem ad vicem naturalis pignoris tibi adscribebas, a Præside provincie illicitis corporis cruciatibus adfici non oportuit: hocque congruenti pœna coercetur. Id. 2. calend. Dec. DIOCLET. A. 2. & ARISTOBULO COSS. 285.

5. Idem AA. Alexandro.

Filios in potestate patris positos, ad munera honores non posse evocari, falso tibi persuasum est. Sane si ad nominationem filii consensum non accommodaveris, ob administrationem ipsius minime conveniri poteris. PP. 6. Id. MAXIMO 2. & AQUILINO COSS. 286.

6. Idem AA. & CC. Leontio.

Expertes litterarum decurionis munera peragere non prohibent jura. Dat. 8. calend. Maji. AA. COSS.

7. Idem AA. & CC. Diogeniano.

Licet indivisa bona fratres habent, nihilominus tamen singuli suo nomine civilibus tenentur muneribus. PP. 4. Id. Maji, Ipsi AA. COSS.

8. Idem AA. & CC. Platoniano.

Infamia, quæ tibi abominanda est, non etiam amissionis oculorum casus, quæsitum tibi adit honorem. Dat. 16. cal. Febr. Nicomedia, CC. COSS.

9. Idem AA. Aurelio.

In albo decurionum præscriptis, patrem non habenti filios anteferri constat.

10. Idem AA. & CC. Aurelio.

Sultra septuagesimum ætatis annum parem tuum esse, Præses provincie perpleverit: eum personalium munerum vacatione perfrui providebit.

11. Idem AA. & CC. ad Maximum.

Uxorem pro marito decurione conveniri non posse, proculdubio est.

12. Idem AA. & CC. Zotico.

Nec infames immunitatem habere, cum hæc privilegii, non notæ sit, convenit. Dat. 5. cal. Febr. AA. COSS.

13. Idem AA. & CC. Proculo.

Amuneribus decurionatus nec sententia Prædis in perpetuum, nec anni quinquaginta, nec podagræ valetudo præstat excusationem.

14. Imp. CONSTANTINVS A. ad Eutragium.

Nemo iudex aliquem suo arbitrio de curia liberet: nam si quis fuerit hujusmodi infotunio depravatus, ut debeat sublevari, de ejus nomine ad nostram scientiam referri oportet: ut

erto temporis spatio civilium munerum ei vacatio porrigatur. PP. Id. Mart. CONSTANTINO A. 1. & LICINIO 3. COSS. 313.

15. Idem A. Mechilio Hilariano correctori Lucaniae & Britiorum.

UNiversos decuriones volumus a Tabellionum officiis temperare. Dat. 3. cal. Febr. SABINO & RUFFINO COSS. 316.

16. Idem A. ad Hilarianum Procons. Africae.

SI quis decurio, vel propriae rei causa, vel Reipublicae cogatur nostrum adire comitatum: is non ante discedat, quam insinuatō Judici desiderio proficiscendi licentiam consequatur. Quod si pro sua audacia parvi aliquis hanc fecerit iussione, indignationem competentem sortiatur. PP. 7. Id. Jul. Carthag. CRISPO 3. & CONSTANTINO 3. COSS. 324.

17. Idem A. ad Euagrium P. P.

QUI derelicta curia militaverit, revocetur ad curiam. Dat. 16. cal. Jun. CONSTANTINO A. 7. & CONSTANTIO C. COSS. 326.

18. Idem A.

SI ad magistratum nominati aufugerint, requirantur: & si pertinaci (eos) animo latere patuerit, his ipsorum bona permittantur, qui praesenti tempore in locum eorum ad Duumviratus munera vocabuntur: ita ut si postea reperti fuerint, biennio integro onera Duumviratus cogantur agnoscere: Omnes enim qui obsequia publicorum munerum tentaverint declinare, simili conditione teneri oportet. Dat. 3. cal. Octobr. Serdica, CONSTANTINO A. 9. & CONSTANTIO 4. COSS. 326.

19. Idem A. ad Lucretium Paternum.

Vacuatis Rescriptis, per quae munerum civilium nonnullis est vacatio praestita, omnes civilibus necessitatibus aggregentur: ita ut nec consensu civium vel curiae praestita cuiquam immunitas valeat, sed omnes ad munerum societatem conveniantur. Datum 8. cal. Nov. Heraclea, CONSTANTINO A. 3. & CONSTANTIO 4. COSS. 326.

20. Imp. CONSTANTIVS & CONSTANS AA.
Ordini civitatis Aedese.

Circensium magistratus desertores ad eam Gravitas tua faciat necessitatem conditionis urgeri, ut quascunque pro his expensas civitas praerogaverit, refundere protinus ac repraesentare cogantur. Dat. 14. cal. Febr. Naiss, ACINDYNO & PROCVLO COSS. 340.

21. Idem A. Nemesiano Com. largitionum.

Curiales omnium civitatum nullam pro re privata nostra debent inquietudinem sustinere: nec huiusmodi oneribus velut extraordinariis occupati: quoniam satis est, si civitatum munera per eos congrue compleantur. Datum Prid. Id. Aug. Bessa, ACINDYNO & PROCVLO COSS. 340.

22. Imp. IULIANVS A. Juliano Comiti Orientis.

EOS indulserunt veteres Principes ex materno genere curialibus Antiochenis adscribi, quos patris conditio nullius vindicaret juri civitatis. Dat. 5. cal. Sept. Antiochia, MAMERTINO & NEVITTA COSS. 362.

Tom. II.

23. Idem A. Juliano Comiti Orientis.

PROvidendum est eorum novitati decurionum, qui nuper nomen curiis addiderunt, ne praeteritis debitis susceptorum onerentur: sed conventis propter haec debita (his) qui ea praecedentibus delegationibus contraxerunt, nullam eos molestiam pro sarcina nominationis alienae sustinere patiaris. PP. Byritho, cal. Nov. MAMERTINO & NEVITTA COSS. 362.

24. Idem A. Leontio Consulari Palaestinae.

SI quis decurio pater sit duodecim liberorum, honoratissima (munerum) quiete donetur. Dat. calend. Mart. Antiochia, IULIANO A. 4. & SALVSTIO COSS. 363.

25. Imp. VALENS, & VALENT. AA. ad Byzacenos.

Curiales ultra terminos provinciae civitatis non jubeantur a moderatoribus provinciarum exhibere sui praesentiam, nisi publica necessitas exegerit. Datum prid. Id. Sept. Aquil. divo IOVIANO, & VARRONIANO COSS. 364.

26. Idem AA. ad Modestum P. P.

QUidam ignaviae sectatores, desertis civitatum muneribus captant solitudines, ac secreta, & (sub) specie religionis cum coeribus monazonton congregantur. Hos igitur atque in huiusmodi deprehensos erui latebris consulta praecipione mandamus: atque ad municipia patriarum subeunda revocari, & pro tenore nostrae sanctionis familiarium rerum carere illecebris: quas per eos censuimus vindicandas, qui publicarum essent subituri munera functionum. PP. Byritho, cal. Jan. VALENTINIANO & VALENTE AA. COSS. 365.

27. Idem AA. Mauris Sitifensibus.

PRivilegio militiae paternae se non vindicet, quem affuetus curiae nexus astringit. Quod si militari avo, & patre decurione nascetur, paternae erit succedaneus functionis. Dat. 9. cal. Mart. Trever. VALENTINIANO & VALENTE AA. COSS. 365.

28. Idem AA. & GRATIAN. ad Volusianum P. U.

N ullus qualibet praerogativa fultus, a debitis muneribus habeatur immunis. Dat. 4. cal. Jul. Mediolan. VALENTINIANO & VALENTE AA. COSS. 368.

29. Idem AA. Germano P. P. Galliarum.

N Ati ex inquilinarum nostrae domus matrimonio & patre decurione, non patrum suorum, verum matrum conditionem sequantur. Dat. 3. Id. Octobr. VALENTINIANO, & VALENTE AA. COSS. 368.

30. Idem AA. ad Modestum P. P.

PROcuratores reipublicae actionibus publicis debere uti, non venit in dubium.

31. Imp. VALENT. VALENS, & GRATIANVS AAA. ad Modestum P. P.

EX omnibus domibus producti, qui origine sunt curiales, ad subeundam publicorum munerum functionem protrahantur: quippe cum occultatoribus talium, praeter iacturam existimationis, etiam rerum discrimen incumbat, si ulterius progressi, utilitatem publicam privatis custodiis, & patrociniis postponant. Dat. 3. Id. Jul. Ancyra, GRATIANO A. 2. & PROBO COSS. 371.

Kkk

32. Imp. Imp.

32. Imppp. GRATIAN. VALENT. & THEOD.

AAA. ad Neotherium P. P.

Fabricenses ordinibus restituantur, qui originem curialem & propria munera declinaverint civitatis: reliqui ne levi quidem inquietudine pulsantur. Dat. 16. cal. April. *Theffal.* GRATIANO 5. & THEOD. 1. AA. COSS. 380.

33. Idem AAA. Eutropio P. P.

Omnes Judices provinciarumque Rectores: consuetudine temerariae usucapionis abstinant, sciantque neminem omnino principalium aut decurionum sub qualibet culpae aut erroris offensa cruciatibus esse subdendum. Quod si quis forte Judicium in hanc pertinaciam illiciti furoris eruperit, quod audeat principalem aut decurionem, & suae curiae (si sic dici oportet) Senatorem, tormentis subdere, viginti librarum auri illatione multatus, & perpetua infamia inustus, ne speciali quidem rescripto notam eluere mereatur: & officium quinquaginta librarum auri multam fisco nostro cogatur inferre: quoniam ut pertinaciae iudicis (sui) resistat, liberam eidem contradicendi permitimus facultatem. Dat. 12. cal. August. *Heraclia.* EVCHERIO & SYAGRIO COSS. 381.

34. Idem AAA. Floro P. P.

Si quis procuracionem facultatum suarum curiali crediderit esse mandandam, totius dignitatis exceptione depulsa, gravissima poena plectetur: ille vero qui immemor libertatis & generis, infamissimam suscipiens vilitatem, existimationem suam servili obsecundatione damnaverit, tradatur exilio. Dat. 10. cal. Nov. *Constantinop.* ANTONINO & SYAGRIO COSS. 382.

35. Idem AAA. Posthumiano P. P.

In filiis decurionum retinendis priorum praetorum decreta sublimitas tua custodiat: eosque qui advocacionis obtentu curialia onera declinant, agere universa compellat: quae etsi necessitas non exigit, tamen patria non remittit: ipsos quinetiam filios magistrorum qui ex curiali stirpe descendunt, simili modo obnoxios esse decernat. Dat. 8. Id. April. *Constantinop.* MEROBAYDE 2. & SATURNINO COSS. 383.

36. Idem AAA. ad Basilium, Com. S. L.

Exemplo Senatorii ordinis, patris originem unusquisque sequatur: nec valeant specialiter delata rescripta, si quis se, matris origine defensa, a maiore curia ad minorem transferri fortasse promeruerit: neque ulla pro more provinciae referri sinatur exceptio. Dat. 16. cal. Jul. *Roma.* MEROBAYDE 2. & SATURNINO COSS. 383.

37. Idem AAA. Posthumiano 2. P. P.

Quotiescunque se ex rescriptis nostris aliquid impetrasse contendunt hi quos obnoxios curiae, cel origo fecerit, vel latum inter partes iudicium designaverit: nullam prorsus spem curiam declinandi ex colore sacrae iustionis accipiant. Dat. 14. cal. August. *Constantinop.* MEROBAYDE 2. & SATURN. COSS. 383.

38. Idem AAA. ad Cynegium P. P.

Ne quis officialium poenae specie atque aestimatione curiae dedatur: nisi si quis forte curiam defugiens, ob hoc coeperit militare, ne ingentis fungatur officiis. Omnes itaque omnino Judices

tuae censurae subditos admonebis, ne quis (eorum) existimet curiae loco supplicii quenkam depurandum: cum utique unumquemque criminofum non dignitas debeat, sed poena comitari. Dat. 8. Id. Novemb. *Constantinop.* RICHOMERE & CLEARCHO COSS. 384.

39. Idem AAA. ad Eufignium P. P.

Curiales qui sese privilegio domus nostrae defendi posse crediderint, ad curiam restituantur, propriis functionibus mancipentur. & publica mina sarciant. Dat. 8. cal. Januar. *HONOR. N. P. & EVODIO COSS. 386.*

40. Imppp. VALENT. THEODOS. & ARCADIVS AAA. Cynegio P. P.

Quilibet principalium vel decurionum, (si) vel decoctor pecuniae publicae, vel fraudolentus in adscriptionibus illicitis, vel immoderatus in exactione fuerit inventus: juxta pristinam consuetudinem non solum a vobis, quibus propter loci dignitatem rerum summa commissa est, verum & a iudicibus ordinariis plumbatarum iustibus subicitur. Dat. die cal. April. *Constantinop.* VALENTIN. A. 4. & EVTROPIO COSS. 387.

41. Idem AAA. Cynegio P. P.

Decurio fortunam, quam nascendo meruit, suffragiis atque ambitione non mutet: & si vacare per senectutem potuerit propter ordinationem, quae per plurimos cito definiri solet, curiam non derelinquat. Dat. prid. Non. Jul. *Constantinop.* VALENTINIAN. A. 4. & EVTROPIO COSS. 387.

42. Imppp. THEOD. ARCAD. & HONOR. AAA. Abundantio Com. & Magistro utriusque militiae.

Militaribus viris nihil sit commune cum curiis, nihilque sibi licitum sciant, quod suae non subiectum est potestati: nullum injuria, nullum verberare, nullum gravi pulsatione Tribunus, Duxve ille, aut Comes sit, curialem principalemve contingat. Si quis posthac temerario, & inconsiderato ausu ullum ex principalibus viris usurpata ostrederit injuria: sciat se decem libris auri esse multandum. Dat. prid. cal. August. *Constantinop.* ARCADIO A. 1. & RVFINO COSS. 392.

43. Idem AAA. Rufino P. P.

Omnes, qui curiali obstricti sanguine diversis se officiorum privilegiis & aequum praedictis aggregarunt, reddendos munis esse non ambiges. Sed nec rescripta, aut adnotationes ad munerum fugam prodesse permittimus. Dat. Prid. Id. April. *Constantinop.* THEOD. A. 3. & ABUNDANTIO COSS. 393.

44. Idem AAA. Rufino P. P.

Nullus solius materni sanguinis vinculis illigetur: quia mulierum infirmitas nunquam huiusmodi functionibus reddit obnoxios, a quibus ipsa habetur immunis. Datum 5. Idib. August. *Constantinop.* THEOD. A. 3. & ABUNDANTIO COSS. 393.

45. Idem AA. Theodoro P. P.

Ad subeunda patriae munera dignissimi meritis & facultatibus (curiales) eligantur: ne tales forte nominentur, qui functiones publicas implere non possunt. Dat. 13. cal. Februar. *OLYBRIO & PROBINO COSS. 395.*

46. Impp.

46. Imp. ARCAD. & HONORIVS AA. Ennoio Procons. Africae.

Nominationum forma vacillare non debet, si omnes, qui albo curiae detinentur, adesse non possunt: ne paucorum absentia, siue necessaria, siue fortuita debilitet, quod a maiore parte ordinis salubriter fuerit constitutum: cum duae partes ordinis in urbe positae, totius curiae instar exhibeant. Dat. 17. cal. Jun. *Mediolan.* OLYBRIUS, & PROBINO COSS. 395.

47. Idem AA. Caesario P. P.

Curiales, qui honorariam adepti sunt comitivam dignitatem, formidare debent eos, quorum moderationi sunt commissi: nec se existimare ideo meruisse dignitatem, ut iudicium praecipua despiciant. Quod si in eadem culpa perseverent, quinque libratum auri multae obnoxii subjugentur: honore quoque, quem prodiderint, spoliandi. Dat. 4. calend. Januar. C. P. OLYBRIUS & PROBINO COSS. 395.

48. Idem AA. Florentino P. U.

In successione curialium decernimus, ut etiam si patres decesserint, teneatur agnatio. Dat. 12. cal. Jan. *Mediolani.* CAESARIO & ATTICO COSS. 397.

49. Idem AA. Theodoro P. P.

Omnes, qui quolibet (modo) curiae jure debentur, cujuscunque superstitionis sint, ad implenda munera teneantur. Dat. Id. Sept. *Mediolani.* HONORIO A. 4. & EUTYCHIANO COSS. 398.

50. Idem AA. Eutychiano P. P.

Omnes omnino curiales in originalibus ac debitis perpetuo curiis perseverent: & qui ex his ad provinciarum regimen atque administrationem qualibet fraude atque ambitione pervenerint, sciant se non solum in sua curia remansuros, sed & cunctis rursus ab exordio muneribus servituros. Dat. 8. cal. Nov. *Constantinop.* HONORIO A. 4. & EUTYCHIANO COSS. 398.

51. Idem AA. & THEOD. A. Messalae P. P. post alia.

Quamvis provisum fuerat congruae emendationis occursum, quemadmodum curiales militiae nomine & honore suspenso, officiis redderentur: tamen quia hoc callido consilio repererunt, ut civitatis provinciae suae finibus, tanquam his eorum tantum interdictis fuisset accessus, peregrinos existerent, commeatus: ne diutius in perniciem curiarum, latitandi spes (perseveret,) & solatia eos impunitatis sequantur, horum cupiditatibus obviamus: ut ex eorum bonis, qui se vel persecutioni, vel muneris civitatum, interdictae dudum ambitione militiae, vel qualibet fraude subtrahere conati fuerint, curiis, quas deseruerant, consulatur. Itaque si vocati edictis intra anni metas, hi tamen, qui manifestis curiae nexibus illigantur, latere potius, quam redire maluerint: sciant post emensum annum interpellatis provinciarum moderatoribus, ex facultatibus suis, curiis, quas destituerunt, esse consulendum. Neque enim de immaturo praedicio temporis possunt brevitatem causari. Dat. 17. cal. Sept. THEODOR. V. C. CONS. 399.

52. Idem AA. Probino Procons. Africae.

Quis tam inveniri iniquus arbiter rerum potest, qui in urbibus magnifico statu praeditis, ac

votiva curialium numerositate locupletibus, ad iterationem quempiam transacti oneris compellat: ut cum alii necdum pene initiati curiae sacris fuerint, alios & continuatio, & repetitae saepe functiones adficiant? Dat. 16. cal. April. *Mediolan.* CAESARIO & ATTICO COSS. 397.

53. Idem AA. Eucharzio Procons. Africae.

Dumvirum impune non liceat extollere potestatem fascium extra metas territorii propriae civitatis. Dat. 6. Id. Mart. *Ravennae.* HONOR. 9. & THEOD. 5. AA. COSS. 412.

54. Idem AA. Palladio P. P.

Generali lege sancimus, ut si quis suum decurionem curiae vindicare maluerit: si Praefidis desit copia, in eundem manus injectione concessa, sciat ad examen cognitionis resultantem esse deducendum: ita ut moderator provinciae, (si quaestio fortasse fiducia defensionis ulla generatur) nisi intra tres menses causam originis competenti desceptione cognoverit, atque convictum cum poena restituerit debitis muneribus, vel liberum ab inquietudine pronunciaverit, decem librarum auri multam cogatur exsolvere: ejus etiam officium paridamni irrogatione teneatur. Dat. 5. Non. Maji, *Ravennae.* DN. THEOD. 7. & PALLADIO COSS. 415.

55. Imp. THEODOS. & VALENTIN. AA.

Isidoro P. P. post alia.

Si quis decurio, aut subiectus curiae ausus fuerit ullam affectare militiam, nulla temporis praescriptione muniatur, sed ad conditionem propriam retrahatur: nec ipse, vel ejus liberi post talem ipsius statum procreati, quod patriae debetur, valeant declinare. Dat. 3. Non. April. *Constantinop.* ISIDORO & SENATORE COSS. 436.

56. Idem AA. Isidoro P. P.

Alexandrinis principalibus, etsi advocacy fungantur, nihilominus onus peregrinationis incumbat: nec publica cura nisi in sua tantum civitate committatur: & primus curiae quum muneribus universis expletis ad summum pervenerit gradum, Comitivae primi ordinis fruatur post biennium dignitate praestita: in curialibus tamen permaneat. Dat. prid. Non. Jun. *Constantinop.* ISIDORO & SENATORE COSS. 436.

57. Idem AA. Isidoro P. P.

Quinq; summates ordinis Alexandrini a corporalibus injuriis immanes esse censemus, ut voce liberae commoditates patriae defendant: cum possint, si quid egerint criminosae, pecuniariis coerceri dispendiis. Aestimabuntur autem praesente curia, viri spectabilis Augustalis iudicio. Dat. prid. Non. Jun. *Constantinop.* ISIDORO & SENATORE COSS. 436.

58. Idem AA. Isidoro P. P.

Eum, qui triginta annos in alexandrina civitate civilibus inhæserit muneribus, corporalibus injuriis, non pecuniariis ex usari convenit: habita consideratione videlicet meritorum, ut hoc bene cogniti privilegium consequantur, nec eo passim fruantur indigni. Dat. prid. Non. Jun. *Constantinop.* ISIDORO & SENATORE COSS. 436.

59. Idem AA. Isidoro P. P.

Si quos spontaneos hypomnematographi munificos suis exhortationibus ad publicas nominaverint

tint functiones, jubemus non expectandum esse consensum pro tempore viri spectabilis Augustalis, qui sit plerumque venalis, sed utriusque partis sufficere voluntatem, ut incipiat functio, quam nullus incusat: tunc ad memoratum Judicem tam nominati, quam etiam creatoris consona relatione corrente, quam si suscipere, vel confirmare distulerit, sciat se vigintiquinque librarum auri condemnatione plectendum. Dat. prid. Non. Aug. *Constant.* ISIDORO & SENATORE COSS. 436.

60. Idem AA. Thomæ P. P.

NULLUS, qui nexu generis curiæ tenetur obnoxius, per substitutam quamcunque personam curiales impleat functiones: sed ipse per se debitum patriæ munus exolvat, etsi spectabili dignitate decoratus sit: nisi hoc ei speciali beneficio sit concessum. Hi vero, qui honorario titulo illustrem dignitatem consecuti sunt, per substitutos periculo suarum facultatum curiæ muneribus satisfacere non vetentur.

61. Imp. LEO A.

NEQVE Dorotheum virum illustrem, & totam ejus substantiam, neque Irenæum virum spectabilem Tribunum & Notarium, etsi ante paternas illustres dignitates natus est, ullam inquietudinem pro curiali genere, & conditione sustinere decernimus. Liberos quoque eorum, qui vel jam sunt, vel futuri sunt, eorumque posteros, quotiescunque continuata temporum, & successionum perpetuitate nascentur, a conditione curiali, & functione esse liberos: lege divæ memoriæ Juliani (quæ de materno curialium Antiochenæ civitatis genere promulgata est) nihil in persona viri illustris Dorothei, vel viri spectabilis Irenæi, vel adversus facultates eorum, vel adversus liberos eorundem, qui vel jam nati sunt, vel postmodum quoque tempore nascentur, vel adversus substantias eorum roboris vel juris habitura. † Circa alias sane universas personas de materno genere ad memoratæ Antiochenæ civitatis tantummodo curiam pertinentes, eandem legem præcipimus obtinere propriam firmitatem.

62. Idem A. Constantino P. P.

SI ille, qui ex filia decurionis Antiochenæ splendidissimæ civitatis, & patre, qui nullius alterius civitatis muniis debebatur, procreatus est, sub examine provincialis iudicis vel sponte confessus: vel certe convictus fuerit, quod ex filia sit curialis progenitus, & albo decurionum adscriptus fuerit: nullam sibi superesse facultatem negandæ vel evitandæ conditionis existimet: & curialem non adspernari fortunam avi materni sui pertinet, nec dubitet se muniis curialibus subicere. Quod si quem curia, de qua præsens sanctio loquitur, natum ex filia curialis minime secundum præstitutam ordinationem sibi sociandum curaverit: prolem ejus pullace nullo modo penitus poterit: nec enim patimur conventionem ejusmodi prætermisso filio, quem curialis filia ediderit, a nepote, vel pronepote, vel ulterius incipere.

63. Idem A. ad Senatum.

DOSTITII viri clarissimi jubemus fortunam super curiali conditione nullo modo (esse) inquietandam, nec facultatibus ejus: sed eo, qui hujus-

modi conamen inierit, sacrilegii poenam luitur. §. 1. Omnes, qui post peractam illustrem administrationem, vel adhuc in ea posito patre suo ingnuntur, a curialium intentione defendantur: cum paternis sine dubio substantiis, quas cum persona patris a curiali nexu liberas esse non dissimulet.

64. Imp. ZENO A. Sebastiano P. P.

NEMINEM ex his, qui obnoxii curiæ conditioni ab initio felicissimi nostræ pietatis imperii Comites privatarum nostræ, vel (piissimæ) Augustæ patri, sive Comites largitionum, vel Comites domesticorum, Quæstores, vel Magistri officiorum (licet) ad actum administrationis gerendum proveci sunt, vel in posterum provehantur, ob hoc curialium munerum laqueos volumus evitare: sed obligatos cum liberis suis quodocumque progenitis, & facultatibus suis post administrationem depositam, curiæ commoditatibus inservire: nisi forte aliis privilegiis super hoc legibus cognitis muniantur. Nam alia universa legitima vel et constitutionibus data privilegia integra volumus illibataque servari. Ne tamen indulti honoris inane nomen retinere videantur, dignitatum titulis potiantur, per substitutos suarum periculo facultatum curialibus muneribus respondentes: habeantque integra, illibataque privilegia dignitatis. Eos vero, qui præfatas dignitates ante initium nostri imperii consecuti sunt: cum facultatibus suis, & post eam dignitatem progenitis filijs a curialibus nexibus, vel onere decernimus liberari. Hos autem, qui quocumque tempore Patrii, vel Consules, aut Consulares facti sunt, aut in posterum fuerint, aut Magistri militum, vel Præfecti prætorio Orientis, vel Illyrici, vel Urbis administrationem in actu positi quandoque gesserunt, aut postea gesserint: omnimodo cum facultatibus suis, & post eam dignitatem progenitis filijs, a curiarum nexibus, vel onere decernimus liberari.

65. Imp. ANASTASIVS A. Polycarpo P. P.

DIVÆ memoriæ Zenonis sacratissimam constitutionem, quæ de curialibus post certas excellentes administrationes, seu dignitates conditionis nexu liberandis lata est, in hac tantummodo parte duximus corrigendam, qua cavetur eos etiam, qui ante eandem constitutionem, ab initio tamen ejusdem divæ recordationis Zenonis imperii, comites privatarum rerum nostræ, vel piissimæ Augustæ partis, seu Comites (sacratum) largitionum, vel Comites domesticorum, Quæstores, aut Magistri officiorum (licet) ad actum administrationis gerendum proveci sunt, minime curialium munerum laqueos ob hoc evitare, sed obligatos cum liberis suis quodocumque progenitis, & facultatibus suis, post administrationem depositam curiæ commoditatibus inservire, nisi forte aliis privilegiis super hoc legibus cognitis muniantur. His etenim, qui memoratas administrationes, vel unam ex his peregerunt, necnon liberis, & rebus eorum, beneficium quod ante per illustrem administrationem peractam eis acquisitum est, intactum, illibatumque jubemus servari: ut relaxatione conditionis, & munerum curialium per

et anteriores principales dispositiones sibi concessa, tam ipsi, quam liberi eorum post huiusmodi administrationem adeptam procreati una cum propriis substantiis potiantur; & si contigerit, eos post divae memoriae Zenonis constitutionem, sive ex se, sive substitutos suos curiae competentia unctura subiisse: eadem videlicet constitutione divae memoriae Zenonis ex die, quo promulgata est, eas vires obtinente: cum conveniat leges futuris regulas imponere, non praeteritis calumnias extirpare.

66. Imp. IUSTINIANVS A. Demostheni P. P.

Curialibus consortiis consulentes, consensimus, ut nemo sibi blandiatur, & non certis modis se liberum esse existimet: sed pro nostra forma tantummodo sciat posse libertatem sibi curialis competere conditionis: omnibus anterioribus modis quos non comprehendit praesens sanctio, ex praesenti die antequandis. † Si quis igitur vel summum Patriciatus honorem fuerit consecutus, sive infulis Consulatus honorarii aut ordinarii fuerit ampliatus, ut vel Consul, vel Consularis efficiatur: seu Praefectorum praetorio infulas susceperit gubernandas, vel Urbicariam (in ipso tamen actu) meruerit praefecturam, necnon Magistri militum officium gerendum suscepit, is gaudeat se huiusmodi conditionis esse exortem, & liberum cum suis facultatibus suaeque posteritate, quam postquam meruerit dignitatem, vel actum gesserit, ediderit: anterioribus filiis in conditione pristina remansuris, tam Praefecturae quaestoris quam viri eloquentissimi fisci patroni: tam praefecturae quae Orientalibus & Illyricianis praesidet sedibus, quam Urbicarum, nexibus curiae liberantur, cum ad fisci patronatum pervenerint, una cum substantiis & liberis suis, quos vel ante habuerint, vel postquam ad eundem gradum proventi sunt. † Varii etiam clarissimi principes agentium in rebus, curiae libertatem ex antiquis legibus consecuti sunt: & viri spectabiles proximi sacri scrinii nostrae memoriae, & sacrarum epistolarum, necnon sacri scrinii libellorum, sacrarumque cognitionum & dispositionum cum substantiis suis & liberis, quos post emensa stipendia susceperant: hoc etiam nos corroborantes intuitu laborum quos multo, longo, prolixoque tempore pertulerint, intactum illibatumque conservamus: ut hi omnes fortuna curiali liberentur cum sua substantia, suaeque sobole, secundum ea quae praediximus. Ex aetate autem sequente progenitos antea, nullius futuri fisci patroni liberos concedimus liberandos: ut ne quod summis apicibus dignitatum non est concessum, hoc alii sibi audeant vindicare: sed progeniti filii antequam ad fisci patronatum pervenerint, in conditione pristina remaneant. † Aliis (autem modis) quam his quos sigillatim numeravimus, sive legibus antiquis comprehensi sunt (qualis erat is quem ex tribus maribus concessum ante fuerat patri maximo Senatui sociare) sive comprehensi anterioribus scriptis non fuerant, liberationem competere cuidam curialis fortunae nullo patimur modo: sed sive pragmatica super hoc processit, sive sententia eminentissimae Praefecturae, sive alius modus quicunque excogitatus est: ea

omnia penitus vacuari, & pro infectis haberi, & curialia corpora suis reddi civitatibus, & substantias eorum subjacere, nulla excusatione eis penitus competente.

TIT. XXXII.

SI SERVVS, AVT LIBERTVS AD DECVRIONATVM ADSPIRAVERIT.

1. Impp. DIOCLETIANVS, & MAXIMIANVS AA. & CC. Saturnino.

Si libertus, vel jus aureorum annulorum adeptus non est, vel natalibus suis non restitutus: Praeses provinciae non tantum curiae participare non permittat, sed juxta legis severitatem, congruenti poena ulciscatur.

2. Iidem AA. Oricinae.

Praeses provinciae si eum qui Aedilitate fungitur, servum tuum esse cognoverit, si quidem non ignarum conditionis suae ad Aedilitatem aspirasse perspexerit; ob violatam servili macula curiae dignitatem congruenti poena adficiet. Si vero quum opinione publica mater ejus pro libera haberetur, ex decurione procreatus, ad capeffendum honorem errore lapsus processit, dominio tuo eum subjugabit.

TIT. XXXIII.

DE PRAEDIIS DECVRIONVM SINE DECRETO NON ALIENANDIS.

II Imppp. VALENT. THEOD. & ARCAD. AAA. Cynegio P. P.

Si quis decurionum vel rustica praedia, vel urbana venditor necessitate coactus addicit, interpellat Judicem competentem, omnesque causas sigillatim, quibus strangulatur, exponat: & ita demum distrahendae possessionis facultatem accipiat, si alienationis necessitatem probaverit. Infirma enim venditio erit, si haec fuerit forma neglecta: ita enim fiet, ut nec immoderatus venditor, nec emptor, (cujuscunque sit conditionis,) inveniat inustus: denique nihil erit postmodum quo venditor vel circumventum se insidiis, vel oppressum potentia comparatoris queri debeat: quandoquidem sub fide actorum, & de necessitate distrahentis, & de voluntate patuerit comparantis. Quod si quis contra vetitum occultis molitionibus per suppositas fraude personas, cujuslibet loci quem tamen (ei) decurio distrahebat, comparator extiterit: sciat se pretio quod dedit, esse privandum: & locum quem comparavit, cum fructibus esse restituendum. Dat. 8. cal. Dec. Constant. HONORIO NB. P. & EVODIO COSS. 386.

2. Impp. THEOD. & VALENT. AA. Florentio P. P.

Nec venditio rei hereditariae curiae acquisitae, aut debitoris hereditarii qui solverit, liberatio aliter admittenda est: nisi apud acta totius vel majoris partis ordinis intercedente decreto, ineundi contractus, vel dissolvendae obligationis causa probetur: Ita enim & id quod ex ea redigitur, ad praediorum jubemus comparisonem expendi: quorum redditus omnes, (sicut dictum est) ejusdem curiae publicis muneribus quae solatio egere constituerit, iustissime servabuntur: ex consensu omnium & maxime ditiorum, vel idonea fidejussione obla-

ta conductoribus eligendis. Dat. 5. Id. Jun. C.P. FELICE & TAVRO COSS. 428.

3. Imp. ZENO A. Sebastiano P. P.

Curiales vendere quidem res immobiles, vel mancipia rustica prohibemus (sine) interpositione decreti: donationes vero vel permutationes, vel quoslibet alios etiam sine decreto permittimus celebrare contractus: quoniam & sacrae constitutiones quae super hoc a retro Principibus latae sunt, in plurimis suis partibus de pretio non redhibendo locutae sunt: ut ex hoc apertissime datur intelligi, solum venditionis decurionibus sine decreto interdictum fuisse contractum: cum tamen venditio intercedente (ut dictum est) decreto agitur: nullum eos, vel qui ab his comparant, dispendium cujuscunque personae, vel causae, vel theatralis liberalitatis nomine (quod frequenter fieri dicitur) sustinere decernimus; nec ex tabella decretum recitari, sed curialium, vel majoris partis curiae relatione currente, sine ulla malignitate referentium, vel damno contrahentium, ad confirmandam emptionem competentis Judicis proferri sententiam **.

TIT. XXXIV.

QUANDO ET QUIBUS QUARTA PARS DEBETUR
EX BONIS DECVRIONVM, ET DE MODO DI-
STRIBVTIONIS EORVM.

1. Imp. THEOD. & VALENT. AA. Flo-
rentio P. P.

Si decurionum consortio sit alienus, qui curiali successit; competentis eidem juris sive ex asse, sive ex parte heres sit bonorumve possessor: partem quartam jure optimo a curia peti decernimus. Dat. 5. Id. Jun. C.P. FELICE & TAVRO COSS. 428.

2. Idem AA. Apollonio P. P.

Meminimus, nuper emissa lege diuali, portionem quartam de facultatibus curialium fati munus implentium, ex qualibet novissima voluntate, vel ab intestato etiam, ad quemque (praeterquam si ad filios [curiales]) deferatur curialium deputasse corporibus: sed multi tanquam corrumpendi totius patrimonii occasione captata, uniuscujusque rei sibi particulam vindicando, adeo totas dilacerant facultates, ut dum participibus relictarum opum nocere cupiunt, sua quoque jura praecipitent: Quorum nimiam licentiam provida dispositione refrenantes, ipsis quidem curialibus occupandi sua auctoritate res mortui, copiam denegavimus: haeres autem ad quem ab intestato, vel ex postrema voluntate directis, vel fideicommissariis verbis decurrit hereditas, omne patrimonium quod relictum est, in partes quatuor dividi procurat: ut rebus totis in sortium casum deducatis, vel curiae quadrantis, vel heredi aut fideicommissario per universitatem dodrantis electio ex sortis felicitate contingat: ita scilicet & praefati successores, & curia promiscui rerum domini liberabuntur incommodo. *Naturale quippe visum est negligi quod communiter possidetur: usque se nihil habere, qui non totum habeat, arbitretur: denique suam quoque partem corrumpi patiatur, dum invidet aliena.* Sed ubi quarta pars bonorum mortui curiae debet offerri: immobiles quidem res quae nec latere facile possunt, nec cuiquam (si

divulgentur) officiant, sub aspectu etiam curialium aestimari dividique concedimus: mobiles autem res, vel se moventes, vel instrumenta, vel si quid aliud (etiam) in hujusmodi jure consistat, in medium proferri divulgarique non patimur: sed juratis successoribus, cum apud se diligenter aestimaverint, quae quantique sint pretii facultates, credi oportere decernimus. *Quid enim tam durum tamque inhumanum est, quam publicatione pauperum rerum familiarium, & paupertatis detegitatem, & invidia exponere divitias?* In exigendis vero debitis, si pretium quod pro quarta parte actionum curiae competit, successores praestare noluerint: cautionibus jurata fide prolatis in medium, unusquisque a debitoribus convenientem sibi exigit portionem. Aequae ex diverso res alienum, si cui defunctus fuerat obligatus, tam iisdem successores, quam curia pro sua sorte restituere compellantur. Quod si saepe dicti successores sacramentum sibi crediderint excusandum: tunc vero ad similitudinem rerum immobilium diligentior curialibus omnium rerum indago praebetur, scilicet ut universis mortui facultatibus in aperto propositis, vel aestimatio rerum, vel divisio sub praesentia curialium celebretur. In omnibus autem casibus ubi quarta pars curiae competit, transactiones interpolatas firmas illibatasque manere decernimus. §. 1. Ad filiorum vero (curialium, vel nepotum, ac pronepotum, scilicet decurionum) similitudinem, ad quos integras opes pervenire censuimus, filiam, quinetiam neptem proneptemve principali ejusdem civitatis unde pater, avus, vel proavus oritur, nuptam, rerum vel ab intestato, vel ex dispositione ultimae voluntatis quaesitarum, integrum nullaue parte minutum dominium habere sancimus. Quod si post parentum obitum inveniantur in nuptae vel viduae, in impuberibus quidem post transactam pubertatem, in aliis vero quae pubertatem excesserint, vel etiam in viduis post mortem parentis triennium dumtaxat volumus expectari: ut interim quarta portio suspensa, aut apud eam, si in matrimonio curialis ejusdem civitatis fuerit collocata, perpetuo jure permaneat: vel si intra id tempus alienum (ab) eadem curia sortiatur maritum, penitusve nupta non fuerit, memorata pars (totius substantiae) curiae cum triennii tam urbanorum quam rusticorum praediorum dumtaxat fructibus addicatur: ita tamen, ut (& opinionis conditio in offerendis rebus quartae partis vel dodrantis) & sacramenti tam de quantitate quam de aestimatione rerum mobilium, deque actionibus inferendis, vel excipiendis (sicut in extraneis personis dictum est) ratio conservetur. Sed & si mater mortui vel avia tempore quo filius neposve moritur, in conjugio ejusdem civitatis curialis inventa fuerit: ne ipsas quidem patimur quartae portionis subire jacturam. Extraneum quinetiam heredem propinquitatis quidem jure discretum, curiae tamen ejusdem civitatis obnoxium, supradictae portionis dispendio liberamus. Dat. 7. Id. Mart. Constant. DIOSCORO & EYDOXIO COSS. 443.

3. Imp.

3. Imp. IVSTINIANVS A. Men-
nae P. P.

SI quis curialibus muneribus obnoxius, uno forte vel pluribus filiis vel filiabus derelictis, filio quidem vel filiis substantiae suae partem minimam dereliquerit, (eam tamen quae excludere eos ab inofficiosi querela potest) aliis autem suam substantiam dereliquit, ut ex hac patrimonii distributione apud filium quidem vel filios curiales minima pars substantiae remaneat: totum autem curiale munus masculis immineat, siue filii sint, siue nepotes vel pronepotes, curiali tamen conditioni obnoxii: sancimus huiusmodi iniquitatem rescari, & non minus quarta portione in masculos posse testatorem transmitti: siue unus est filius, siue plures: nulla diminutione ex permixtione sororum eis facienda: ut non solum corporibus, sed etiam substantiis laborantes, possint curiale habere confortium. † Ad hoc sancimus, si quis curialis, filiabus pluribus derelictis, ab hac luce fuerit subtractus: quapum una curiali ejusdem nupserit civitatis: aliis filiabus quae ad huiusmodi vota non migraverint: vel extraneis in reliquam partem heredibus derelictis, non videri curiae ex sententia legis Theodosianae ad Apollonium scriptae satisfieri: sed omnino quartam partem patrimonii curia consequatur: siue uni filiae quae curialibus nuptiis copulata sit, deputanda est: siue ex aliis heredibus colligenda: filia proculdubio quae curiali nupsit immuni ab huiusmodi quartae datione servanda: cum per maritum ejus quantum ad ipsius personam curiae sit satisfactum: & hoc observari non solum si ultimo elogio condito testator curialis decesserit: sed etiam si intestatus diem suum obierit. (Sed &) si quid minus quarta (parte) fuerit, vel minime derelictum: hoc modis omnibus filio curiali, vel filiae quae nupta est ejusdem civitatis decurioni ex substantia patris curialis modis omnibus, vel deputari, vel adimpleri: nullo obstaculo curiae opponendo, si secundum praedictam legem filius, nepos, pronepos, pater, avus, proavus, curiali morienti fuerint derelicti qui nexibus curialibus ex quacunque, vel dignitate, vel occasione fuerint absoluti. In hoc enim Theodosianae legi apertissime volumus esse derogatum. Et generaliter definimus ex omni causa, neque filias copulatas matrimonio curialis, minus quarta parentis substantiae habere: vel non extantibus filiis, vel filiabus, sed aliis heredibus, ipsam curiam secundum anteriores leges quartae curialis morientis habere solatium. Dat. calend. Januar. C. P. IVSTINIANO A. 2. CONS. 528.

TIT. XXXV.

DE IMPONENDA LUCRATIVA DESCRIP-
TIONE.1. Imp. THEOD. & VALENT. AA. ad Apol-
lonium Praefectum praetorio.

DEscriptionis onere filiarum quatuor, quas (ex) lucrativis jugationibus tantum non humanis, vel animalium censibus, neque mobilibus rebus jubemus indici: & si curiales non sint majores, ac posteros liberamus: ut si pater, avus, proavus, filio, nepoti, pronepoti, vel filiae, ne-

pti, proneptive (nec interest nuptae sint curialibus necne) postrema voluntate, vel inter vivos etiam donatione quicquam de suis opibus largiatur, memoratae descriptionis cesset indictio. Aequae ex diverso, si posteriores ad majores praedicta sibi consanguinitate devinctos Praefatis titulis suas conferant facultates: nullius accessione gravaminis huiusmodi liberalitas oneretur: *In tam enim necessariis sibi conjunctisque personis, sub liberalitatis appellatione debitum naturale persolvitur.* Cujus auctoritatem juris pariter valere sancimus, etiam si ab intestato succedant sibi praefiniti generis ordine sociati. Ex his enim successionebus maxime debiti potius solutio quam muneris oblatio comprobatur, quae non largientibus etiam dominis ipsa propinquitatis serie deferuntur. Ceteri vero licet quadam inter se cognatione jungantur: nunquam tamen curiale praedium sine praedicto onere lucrabuntur: nisi is forte cui lucro res cesserit, ejusdem civitatis ordini sit obstrictus: qui licet inter extraneos numeretur, vacuum tamen ea functione quod datum est, consequatur: nam cum personae conditio non mutetur, nec rei quidem statum convenit immutari. † *Lucrativas* vero res eas tantum volumus appellari, atque a praedictae descriptionis gravamine excipere, quae hereditatis, legati, fideicommissi jure, mortis causa donationis, vel cujuslibet postremae voluntatis arbitrio ad quempiam delabuntur. Inter vivos etiam donatio simplici liberalitate confecta, lucrativae merebitur & nomen, & sarcinam. † Si vero, vel socer futurus, filii, vel nepotis, vel pronepotis sponsae affinitatis coeundae causa donaverit: vel parens etiam filiam, vel neptem, vel proneptem curiali, seu extraneo nubentem dotaverit, licet casus eventu, res ejus, cui data est, vertatur ad lucrum, nec inter lucrativas numerabitur, nec descriptionis oneri subiacebit. *Nec enim juris optimi est matrimonium, cum tot tantisque suis difficultatibus opprimatur, adventitiis etiam cumulare ponderibus.* † Res vero, quae memoratis causis lucrativae semel nomen exordiumque sortita est, licet ab eo, qui susceperat, ad alterum emptionis, vel cujuscunque contractus jure migraverit, cum praedicto descriptionis gravamine proculdubio transferetur: ut vel sciens sibi imputet, qui accepit oneratum: vel si ignoraverit, quod interest consequatur. Contraque si cujuslibet contractus exordio lucrativae nomen evaserit: & si postea lucri titulo in dominium alicujus ceciderit, sarcinam memoratae descriptionis effugiet. Nulla enim in hujuscemodi causis confusionis intercedit occasio, etsi ad primordium tituli posterior quoque formetur eventus: nisi forte res decurionis, quae ad eum cujuslibet mercimonii jure pervenerit, ad alterum fuerit postrema ejus voluntate, vel ab intestato, vel inter vivos donatione translata: tunc enim quia semel in personam cecidit principalis (veterum titulorum nequaquam ratione perspecta) conditionem, & onus merebitur lucrativae. Datum 7. Idus Mart. Constantinopoli, DIOSCORO & EYDOXIO VV. CC. COSS. 422.

TIT. XXXVI.

DE PRÆBENDO SALARIO.

1. Imp. CONSTANTINVS A. ad Marcellinum Contr. post alia.

Nulli salarium tribuatur ex iuribus reipublicæ, nisi ei qui iubentibus nobis specialiter fuerit consecutus. Datum 5. Non. Octob. *Constantinop.* LIMENIO & CATVLLINO COSS. 349.

TIT. XXXVII.

SI CVRIALIS RELICTA CIVITATE RVS HABITARE MALVERIT.

1. Imp. ARCAD. & HONOR. AA. Euty-chiano P. P. post alia.

Curiales omnes iubemus interminatione mōneri, ne civitates fugiant, aut deserant, res habitandi causa: fundum quem civitati, prætulerint, scientes fisco esse sociandum: eoque rure se carituros, cujus causa impios se, patriam vitando, demonstraverint. Datum 18. calend. Januar. *Constantinopoli*, ARCAD. 4. & HONOR. 3. AA. COSS. 396.

TIT. XXXVIII.

DE MVNICIPIBVS ET ORIGINARIIS.

1. Imp. ALEXANDER. *al.* Antoninus, A. Silvano.

Cum te Byblium origine, incolam autem apud Beritios esse proponas, merito apud utrasque civitates muneribus fungi compelleris.

2. Imp. GORDIANVS A. Frontoni.

Si, ut proponis, ea, quæ ex causa fideicommissi te manumisit, ab ea libertatem justam fuerit consecuta, quæ originem ex provincia Aquitania ducebat: tu quoque ejus conditionis, ejusque civitatis jus obtines, unde, quæ te manumisit, fuit. Eorum enim conditionem sequi ex causa fideicommissi manumissos pridem placuit, qui libertatem præstiterint, non qui dari rogaverint.

3. Imp. PHILIPPVS A. Patroclo.

Filios apud originem patris, non in materna civitate, etsi ibi nati sint (si modo non domicilii retineantur) ad honores, seu munera posse compelli, explorati juris est.

4. Imp. DIOCLET. & MAXIM. AA. Secundo.

Origine propria neminem posse voluntate sua eximi, manifestum est.

5. Imp. CONSTANTINVS A. ad Maximum Vic. urbis.

Si quis cum ex majore, vel ex minore civitate originem ducit, eandem evitare studens, ad alienam se civitatem incolatus occasione contulerit: & super hoc, vel preces dare tentaverit, vel qualibet fraude niti, ut originem propriæ civitatis eludat, duarum civitatum decurionatus onera sustineat, in una voluntatis & in una originis gratia. PP. 8. calend. Januar. PAVLINO, & IULIANO COSS. 325.

TIT. XXXIX.

DE INCOLIS, ET VBI QVIS DOMICILIUM HABERE VIDETVR, ET HIS, QVI STVDIORVM CAUSA IN ALIENA CIVITATE DEGVNT.

1. Imp. ANTONINVS A. Paulo.

Non tibi obest, si cum iacula esses, aliquod mu-

nus suscepisti: modo si antequam ad alios honores vocaberis, domicilium transtulisti.

2. Imp. ALEXANDER A. Crispo.

Nec ipsi, qui studiorum causa aliquo loco morantur, domicilium ibi habere creduntur, nisi decem annis transactis eo loco sedes sibi constituerint, secundum epistolam Divi Hadriani: nec pater (qui) propter filium studentem frequentius ad eum comeat. Sed si aliis rationibus domicilium in splendidissima civitate Laodiceorum habere probatus fueris, mendacium, quominus munus fungaris, non proderit.

3. Imp. DIOCLET. & MAXIM. AA. Alexandro.

Et verum eos, qui in territorio alicujus civitatis commorantur, vel ut incolæ ad subeunda munera, vel ad capiendos honores non adstringi.

4. Idem AA. & CC. Alexandro.

Cum neque originales, neque incolæ vos commemoratis: ob solam domus, vel possessionis, licet ex substantia decurionis acquisita sit, causam, publici juris auctoritas muneribus subjungi vos non sinet.

5. Idem AA. & CC. Maximo.

Si in patria uxoris tuæ, vel qualibet alia domicilium defixisti, incolatus jure ultro te ejusdem civitatis muneribus obligasti.

6. Idem AA. & CC. Marcelline.

Privilegio speciali civitatis non interveniente, tamen originis ratione, ac domicilii voluntate ad munera civilia quemque vocari, certissimum est.

7. Idem AA. & CC. Aurelio.

Cives quidem origo, manumissio, allestio, vel adoptio: incolæ vero (sicut & Divus Hadrianus Edicto suo manifestissime declaravit) domicilium facit. Et in eodem loco singulos habere domicilium, non ambigitur, ubi quis larem, rerumque, ac fortunarum suarum summam constituit, unde (rursus) non sit discessurus, si nihil avocet: unde cum profectus est, peregrinari videtur: quod si rediit, peregrinari jam destitit.

8. Imp. VALENT. THEOD. & ARCAD. AAA. ad Senatum.

Senatores in sacratissima urbe domicilium dignitatis habere videntur. cal. Mart. VALENTIN. A. & NEOTERIO COSS. 390.

9. Imp. VALENT. THEOD. & ARCAD. AAA. Martino Comiti Orientis.

Mulieres honore maritorum erigimus, (&) genere nobilitamus, & forum ex eorum persona statuimus. (Sin autem minoris ordinis virum postea sortitæ fuerint: priore dignitate privatæ, posterioris mariti sequentur conditionem:) & domicilium mutamus. Dat. 4. cal. Februar. C. P. ARCADIO 2. & RVFINO COSS. 392.

TIT. XL.

DE MVNERIBVS ET HONORIBVS NON CONTINVANDIS INTER PATREM ET FILIVM, ET DE INTERVALLIS.

1. Imp. SEVERVS, & ANTONINVS AA. Septimio Zenoni.

Sicut honores & munera cum pater, & filius decuriones sunt, in eadem domo continuari non oportet.

oportet: ita vacationum concessa tempora non aliis prodesse possunt, quam (his,) qui ad eosdem, vel alios honores, eademque, vel alia munera denuo vocantur. Pro infante vero filio quem decurionem esse voluisti, quanquam fidem tuam imposterum astrinxeris, tamen onera sustinere non cogeris: cum ad ea (tantum) quæ mandari possunt, voluntatem dedisse videaris.

2. Imp. GORDIANVS A. Cyrillo.

AB honoribus ad honores eosdem quinquennii datur vocatio: triennii vero, ad alios: Legatione autem perfunctis biennii vacatio concessa est.

3. Imp. DIOCLET. & MAXIMIAN.

AA. Critia.

Intervalla temporum, quæ in unius persona locum habent, fratribus (licet communia possideant bona) minime prodesse, frequenter constitutum est. Sane his misis, qui necdum functi muneribus, adhuc idonei constituti vocari debent, vos si ad obsequium civilium munerum repererit paruisse: ne interim interpellemini, Præses provinciae providebit.

TIT. XLI.

DE MVNERIBVS PATRIMONIORVM.

1. Imp. ANTONINVS. A. filio.

Civilia munera per ordinem pro modo fortunarum sustinenda sunt.

2. Idem A. Materno.

Munera quæ patrimoniis publicæ utilitatis gratia indicuntur, ab omnibus subeunda sunt.

3. Imp. ALEXANDER A. Attilio.

Qui immunitatem munerum publicorum consecuti sunt, onera patrimoniorum sustinere debent: in quibus causis, & hospites recipiendi sunt.

4. Imp. VALERIAN. & GALLIEN. AA.

Neroni.

Non videtur abhorreere (a) ratione sententia, (qua) Præses provinciae equos curiales alere, non personarum, sed patrimonii esse decrevit: & tamen si iniqua esset, omisso a te appellationis auxilio necessario permanet.

5. Imp. CARVS, CARINVS, & NUMERIAN. AAA. Antepisti.

Neque tempore ætatis, neque numero liberorum a muneribus quæ patrimoniorum sunt, excusationem quis habere potest.

6. Imp. DIOCLET. & MAXIM. AA.

Professio & desiderium tuum inter se discrepant: nam cum philosophum te esse proponas, vinceris avaritia & rapacitate: & onera quæ patrimonio tuo iunguntur, solus recusare conaris: Quod frustra te facere, cæterorum exemplo poteris edoceri.

7. Idem AA. & CC. Longino.

Etiam minores ætate patrimoniorum muneribus subjugari solent. Unde intelligis, te frustra plenam immunitatem desiderare: cum munera quæ impensas exigunt, subire te necesse sit.

8. Idem AA. & CC. Longino.

Nec protostasiæ, vel sacerdotii vel decaprotiæ munera corporalia sunt: sed tantum patrimonii esse, non ambigitur.

Tam. II.

9. Idem AA. & CC. Patrimoniorum munera mulieres etiam sustinere debent.

10. Exemplum sacramentum literarum eorundem AA. & CC. ad Præsides provinciarum.

Quam ad extraordinarias indictiones pertinet, præsidibus significamus, ut omnes possessores cæterosque sciant conveniri debere: quandoquidem ea patrimonii munera esse constet, quæ merito ab omnibus agnosci debeant, quo facilius obsequiis publicis pareatur.

TIT. XLII.

QVEMADMODVM CIVILIA MVNERA INDICVNTVR.

1. Imp. CARVS, CARINVS, & NUMERIANVS AAA.

Cum te curatorem ad cogendas angarias creatum appellationem interpoluisse proponas: Præses provinciae, si alterius curiæ te esse animadverterit, ad alieni corporis munera vocari non sinet: quia ejus patriæ oneribus respondere debes, cui te attributum esse commemoras.

2. Imp. DIOCLET. & MAXIM. AA.

Dionyso.

Majoribus honoribus functos, ad minores devocari non oportere, rationis est.

3. Idem AA. Eutychiano.

Cum te omnibus muneribus functum esse adseveres, ad eadem munera, si aliorum civium copia est, qui obsequiis civilibus fungi possunt, Præses provinciae devocari te non permittet.

4. Idem AA. & CC. Regio.

Ultra modum sumptuum te muneribus civilibus gravari levatis aliis, Præses provinciae non patietur: sed æqualitatem, tam juris quam censuræ memor, circa ordinem custodiet.

TIT. XLIII.

DE HIS, QUI SPONTE PVBLICA MVNERA SVBEVNT.

1. Imp. ALEXANDER A. Feliciano.

Veterani qui, cum possent se tueri immunitate his concessa, decuriones se fieri in patria sua maluerunt, redire ad excusationem quam reliquerunt, non possunt: nisi certa lege, & pacto servandæ immunitatis, vel partem ejus honoris agnoverint.

2. Imp. DIOCLET. & MAXIM. AA.

Valerio.

Qui publici muneris vacationem habet, si aliquem honorem excepto decurionatu sponte suscepit, ob id quod patriæ suæ utilitatibus cessarit, vel gloriæ cupiditate paulisper jus publicum relaxaverit, competens privilegium non amittit.

3. Imp. LEO A. Puseo P. P.

Qui conditioni non obnoxius curiali, quemlibet honorem, vel munus voluntate propria in quacunque gesserit civitate, nullum præjudicium circa fortunam suam, statumque sustineat: sed tam ipse, quam liberi ejus, & qui ex his in posterum procreandi sunt, ab omni hujusmodi nexu cum suis facultatibus liberi alienique permaneant: ita tamen, ut si aliqua functio volentibus eis fuerit injuncta, ex qua necesse sit eos aliquid accipere, quod ex data sibi pecunia in reliquis apud eos mansisse

constiterit: solventes, sine ulla molestia, vel conditionis suae formidine discedant. Si quis vero ex his omnia decurionum munera, vel functiones, vel honores nulla imminente necessitate, sed sua sponte peregerit: cum pro sua liberalitate patrem civitatis, in qua voluntarius municeps apparebit, si hoc libuerit ei, fieri constituique hac lege decernimus. Dat. 5. Id. Novembr. C. P. BASILISCO & AR-MERICO COSS. 465.

4. Imp. IVSTINIANVS A. Mennæ P. P.
EOs qui curiali fortuna liberi constituti, postea se curiae cujuscunque civitatis obtulerint, confidere volumus, quod posteritas eorum non solum jam procreata, sed etiam post talem deditio-nem procreanda, hujusmodi fortuna libera manebit: siue specialiter sub hac lege curiae se obtule-rint, ut ab eis descendentes tali fortuna liberi per-maneant: siue nullam hujusmodi fecerint mentio-nem: nullo audente dicere, quod nati vel conce-pti post talem deditio-nem paternam conditionem sequi debeant: hoc enim speciali beneficio ala-ciores omnes ad conferendam civitatibus hujus-modi opitulationem constituere properavimus: ita tamen, ut nec occasione quartæ portionis bono-rum hujusmodi decurionis quicunque successores ejus aliquam inquietudinem patiantur: utpote libera ejus substantia omni curiali gravamine con-servanda: & si quid defunctus vel ex administra-tione curialium munerum, vel ex quarta portione ad eandem curiam semel vel sæpius devoluta, vel ex alia quacunque causa eidem curiae debuisse pro-betur, hoc idem successores curialibus reddere minime dubitent. † Illis scilicet quæ super na-turalibus filiis quos naturalis pater sub hac lege cu-riæ dedit vel postea dederit, ut legitimos tam ex testamento, quam ab intestato successores habeat, non solum veteribus legibus, sed etiam nostris san-ctionibus disposita sunt, præsentis lege excipien-dis: ut non ipsi tantum filii naturales, sed etiam ex his procreandi mares paternam sequan-tur fortunam: vel maribus liberis minime sub-sistentibus, quarta pars substantiæ mortui curiæ de-putetur.

TIT. XLIV.
DE HIS, QUI A PRINCIPE VACATIONEM
ACCEPERUNT.

1. Imppp. THEOD. ARCAD. & HONOR.
AAA. Rufino P. P.
Nullus vacationem temporalem curialis ac-cipiat: nisi id forte veris, ac probatis cau-sis adnotatio nostra concesserit. Dat. Prid. Non. Jun. C. P. THEODOS. & ABUNDANTIO COSS. 390.

TIT. XLV.
DE VACATIONE PVELICI MVNERIS.
1. Imp. GORDIANVS A. Januario.

Muneris publici vacationem ea continere quæ non lege, non Senatusconsulto, non Con-stitutionibus Principum injunguntur, merito re-sponsum est, ad quam formam juris pertinens, si coeperis ad munera extraordinaria a Magistrati-bus devocari: appellatione interposita poteris apud Præsidentem juris rationibus protegi.

TIT. XLVI.
DE DECRETIS DECVRIONVM SVPER IM-MVNITATE QVIBVS DAM CONCE-DENDA.
1. Imp. DIOCLETIAN. & MAXIM. AA.
Ursatio.

Exceptis, qui liberalium studiorum amant sunt, & qui medendi cura funguntur, decurio-num decreto immunitas nemini tribui potest.
2. lidem AA. & CC. Cassio.

Ordinis ambitiosa decreta sacris Constatibus improbantur.

TIT. XLVII.
DE EXCVSATIONIBVS MVNERVM
1. Imppp. CARVS, CARINVS, & NVRELLA-NVS AAA. Demetrio.

Etiam hi, qui nostra procurasse monstrant, muneribus civilibus, quæ dignitati eorum congruunt, fungi debent.

2. Pars actorum DIOCLET. & MAXIM. AA. & CC.

Inductis Firmino, & Apollinario, & cæteris pri-cipalibus Antiochenum adstantibus Sabinus ex-xit, & cætera Diocletianus dixit.

Certis dignitatibus data a nobis indulgentia est munerum civilium, & personalium, id est, his qui aut ex protectoribus sunt, aut ex præpositis. Hi ergo ad munera personalia aut civilia non vocabuntur.

3. lidem AA. & CC. Martino.
Tutele sollicitudo a muneribus civilibus non ex-cusat: utpote (cum) nec tres simul injun-ctæ diversarum domuum, hujusmodi beneficium præstent.

4. lidem AA. & CC. Attalo.
Hydraule munerum civilium immunitatem sibi jure concessam, approbare minime possunt.

5. lidem AA. & CC. Marcellino.
Procuratores absentium reipublice causa, mu-nerum civilium vacationem non habent.

6. lidem AA. & CC. Cajo.
Ventoribus immunitas ob hanc professionem solam nullo jure concessa probari potest.

7. Imp. CONSTANTINVS A. ad Ca-tullinum Vicarium.

Negotiantes vestiarios, linteones, purpurarios, & particarios, qui devotioni nostræ deserv-unt, visum est secundum veterem consuetudi-nem ab omni munere immunes esse.

8. Imp. A. CONSTANTINVS, & IVLIA-NVS C. ad Taurum P. P.

Placet, nullum omnino judicem de cætero pro-vincialibus inferendum aliquid indicere, ut ea tantum sedulo cunctorum studio pensitentur, quæ canonis instituti forma complectitur, vel no-stra clementia decernit inferenda, vel delegatione solenniter sanciente, vel epistolis præcedentibus: sed si quid urgere forsitan coeperit, referri ad Cel-situdinem tuam statuimus, & auctorem te fieri, & eo persoluto referri ad scientiam nostram, ut nobis ju-bentibus robo-retur. Si quis autem usurpatoria temeritate amplius aliquid fuerit conatus exigere, obnoxius quadrupli repetitione teneatur: quæ se-veritas iussionis ad ordinationum judicium, officio-rumque

umque terrorem debeat excurrere, ut si eorum, vel gratiosa conniventia, vel ignobili dissimulatione temeritas admiserit curialis, eos quoque damni simplicis poena castiget. Dat. April. Mediolani, CONSTANTIO A. 9. & IULIANO COSS. 2. 357.

9. Imp. VALENT. & VALENS AA. ad Claudium Proconsulem Africae.

Illud convenit praecaveri, ne quis hanc, quae personalis est functio, pretio putet esse taxandam. Dat. cal. Decembr. Treveris, VALENTINIANO, & VALENTE AA. COSS. 365.

10. Imp. GRATIAN. VALENT. & THEOD. AAA. ad Hypatium P. P.

Privata rei nostrae privilegia permanentibus, nihil extra ordinem praedia jure perpetuo consignata sustineant, neque adjectis saepius, ac praeter primum delegationis canonem postulatis afficiantur impendiis: quandoquidem neque auratio canoni sub privilegiis aestimato, aliquid ex ea jubentibus nobis praebitionum diversitate decuitur, & pari cum ceteris aestimari forte non convenit, quos praeter annuarias functiones aestimatas perpetua pensitationum praerogativa nexerunt. PP. Carthagine, Idib. April. post consulatum SYAGRI & BVCHERII. 382.

11. Idem AAA. ad Syagrium P. P.

Eos, qui cum honore Comitum, nomine Magistrorum memoriae praefuere, vel epistolis, vel libellis, item eos, qui ibidem peragendis, signandisque responsis nostrae mansuetudinis obsecundant: omnium civilium munerum fieri jubemus exortes. Igitur qui ex eo gradu palatio nostro adhaerent, adesse sibi competentia privilegia gloriantur: qui vero superioribus dignitatibus creverint, nihilominus ejus loci privilegia praesto sibi fuisse teneantur. Lecta 3. cal. Septemb. Capuae, ANTONIO & SYAGRIO COSS. 382.

12. Idem AAA. ad Hypatium. P. P.

Maximatum culmina dignitatum, Consistoriani quoque comites, Notarii etiam nostri, & Cubicularii omnes, atque excubicularii, ab omnibus sordidis muneribus vindicentur. Ceteros autem palatina, vel militari intra palatium praerogativa munitos, ita demum privilegium simile contineat, si prioribus statutis se ad hujusmodi exceptionem docuerint pertinere: ut non singulis indulta personis, sed in commune dignitati, vel corpori hujusmodi beneficia doceantur fuisse concessa, circa Rhetores, atque Grammaticos eruditionis utriusque vetusto more durante. Sordidorum vero munerum talis exceptio sit, ut patrimonii dignitatum superius digestarum, nec conficiendi pollicis cura mandetur, aut panis excoctio, aut obsequium pistrini, nec paraveredorum hujusmodi juris, aut parangariarum praebitio mandetur: exceptis his, quibus ex more Rheticus limes includitur: vel expeditionis Illyricae pro necessitate, vel tempore utilitas adjuvatur. Operarum quoque artificum diversorum, excoquendae etiam calcei obsequia, nulla de talibus adjumenta poseantur. Materiam lignorum atque tabulata exceptorum vitorum patrimonium non praebent: Carbonis quoque, nisi eum quem moneta solenniter, vel fabricatio secundum veterem morem poscit armo-

rum, ab hujusmodi viris praebitio desistat. Publicis, vel sacris aedibus construendis, atque reparandis: capitalis, atque temonis necessitas nulla mandetur: legatis atque adlectis sumptus possessio hujusmodi privilegiis munita non conferat. Hoc tamen his patrimonii proferat, quae dignitatem proprio videntur nomine possidere. Eos etiam, qui simili honore functi sunt, generali praerogativa a praebitione sordidorum munerum vindicamus. Dat. 5. Id. Dec. ANTONIO, & SYAGRIO COSS. 382.

13. Imp. VALENT. THEOD. & ARCAD.

AAA. ad Neotherium P. P.

Sordidorum munerum excusatio delata personis, ad heredem, successoremve transire non potest. Neque enim potest esse perpetuum, quod non rebus, sed personis contemplatione dignitatis, atque militiae indulgisse nos constat. Dat. 18. cal. Maji, Mediolan. ARCAD. A. 1. & BAVTONE, COSS. 385.

14. Imp. VALENT. THEOD. & ARCAD.

AAA. Tatiano P. P. Orientis.

Am legem, quam de extraordinariis, sordidisque muneribus, expressis vocabulis functionum, & insignibus dignitatum, sine ulla ambage praescripsimus, ita circa eos, in quos nostra munera redundarunt, esse praecipimus servandam, ut iisdem beneficiis non quandiu militaverint, sed quandiu vixerint, perfruantur. Dat. 11. calend. April. Mediolan. TATIANO, & SYMMACHO COSS. 391.

15. Imp. ARCAD. & HONOR. AA. Mes-

sianio Com. R. P.

Videntes, atque absolute jubemus, ne fundi ad patrimonium nostrum pertinentes, seu conductionis titulo, seu perpetuo jure teneantur, aliquid praeter ordinem superindicti vel pretii nomine de sordidis quibuscunque muneribus agnoscant: Nam & hoc a divinis Principibus imperatum est, & a nostra Serenitate reparatum. Quisquis igitur iudicium contra fecerit, quinque pondo auri de facultatibus suis, alia de officiis suis, totidem & de curialibus qui exequi mala iussa festinant, noverit eruenda. Dat. 7. cal. Jul. Mediol. OLYBIO & PROBINO COSS. 395.

16. Idem AA. & THEOD. A. Melitio P. P.

post alia.

Ab illustribus personis sordida munera, & extraordinariae necessitatis damna removemus. Dat. 15. cal. Mart. Ravenn. DD. NN. HONORIO 9. & THEOD. 5. AA. COSS. 412.

TIT. XLVIII.

DE QVIBVS MVNERIBVS, VEL PRÆSTATIONIBVS NEMINI LICEAT SE EXCVSARE.

1. Imp. HONORIVS & THEOD. AA. Her-

culeo P. P. Illyrici.

Comparationi transvectionisque praerogativa universi sine ullo privilegio coarctentur ad necessitates Illyricanas: nam in his duntaxat titulis nulum sub quopiam cessare privilegii velamento censuimus: sed sub hac conditione, cum tempus exegerit hujusmodi collationi succumbent, ut non tantum requiratur idoneus, verum universi pro portione suae possessionis jugationisque ad haec munia

coartentur, & a summis sarcina ad infimos usque decurrat. Dat. 3. Id. April. *Constantinop.* BASSO & PHILIPPO COSS. 408.

2. Imp. THEOD. & VALENT. AA. ad Taurum P. P.

Cum ad felicissimam expeditionem nominis nostri, omnium provincialium per loca, qua iter arripimus, debeant nobis (solita) ministeria exhiberi, neminem ab angariis, vel parangariis, vel plaustris, vel quolibet munere (penitus) excusari precipimus: sed omnes, sive ad divinam nostram domum, sive ad venerabilis Augustæ, vel ad sacrosanctas Ecclesias, vel quaslibet illustres domos pertinent, nec lege pragmatica, nec divina adnotatione, sacrove oraculo excusatos, indictionibus magnificæ tuæ Sedis tempore nostræ expeditionis obedire decernimus. Dat. 13. calend. Mart. *Constantinop.* VALENTINIANO A. & NONIO COSS. 445.

3. Imp. LEO ad S.

Hac providentissima lege statuimus, omni excusatione cessante, nullaque personali dignitate penitus excepta, in quibuscunque locis administrationis sublimitatis tuæ commissis opus exegerit murorum constructionem, seu comparationem frumenti, aliarumque specierum sine ullo impedimento, prout commodum atque necessarium magnitudo tua perspexerit, fieri.

TIT. XLIX.

QVI ÆTATE, VEL PROFESSIONE SE EXCVSANT.

1. Imp. DIOCLET. & MAXIM. AA. Severino, & aliis Scholaribus Arabiæ.

Cum vos adfirmetis liberalibus studiis operam dare, maxime circa Juris professionem, consistendo in civitate *Berytiorum* provinciæ Phœniæ: providendo utilitati publicæ & spei vestræ decernimus, ut singuli usque ad vicesimum quintum annum ætatis suæ studiis non avocentur.

2. lidem AA. & CC. Theodoro.

Cum filios tuos patria potestate liberatos, adhuc minores legitimæ ætate esse dicas, merito postulas, ut liberalibus studiis non avocentur: & ideo muneribus personalibus, quæ ad patrimonium non pertinent, non adstringentur, si civium inopia non est.

3. lidem AA. & CC. Plautiano.

Manifesti juris est, majores quinquaginta quinque annis invitos ad munera personalia vocari non posse. Cum itaque septuagenario majorem te esse profitearis, si a nominatione facta appellationis auxilium interposuisti, tueri te notionem Præsidis provinciæ potes jure concessio.

TIT. L.

QVI MORBO SE EXCVSANT.

1. Imp. GORDIANVS A.

Si ea ceciderit, patertuus oppressus est, ut utriusque oculi aciem prorsus amiserit, levamentum personalium munerum sentiet.

2. Imp. DIOCLET. & MAXIM. AA.

Cum auriculari morbo debilitatum te esse dicas, juxta juris publici auctoritatem a personalibus muneribus vacationem habebis.

3. lidem AA. & CC. Celæ.

Podagra quidem valetudo nec ad personalium

munerum prodest excusationem: verum cum ita te valetudine pedum adfectum dicas, ut rebus propriis intercessum commodare non possis, Rector provinciæ, si allegationibus tuis fidem adesse perspexerit, ad personalia munera te vocari non patietur.

4. lidem AA. & CC. Regino.

Causa corporis patris munerum personalium filio jure non præstat excusationem.

TIT. LI.

DE HIS, QVI NUMERO LIBERORVM, VEL PAUPERTATE EXCVSATIONEM MERERVNT.

1. Imp. ALEXANDER A. Verecunde.

Numerus liberorum ab oneribus non excusat.

2. Imp. PHILIPPVS A. & PHILIPPVS C. Severo.

Filium ab hostibus captum, ac necdum reversum ad excusationem munerum personalium patri proficere non posse, magis placuit.

3. lidem A. & C. Nomo.

Nepotes loco patrum succedentes, vice eorum prodesse consueverunt: Ideoque si quique numerus liberorum ex amissorum filiorum nepotibus suppletur, a muneribus personalibus is, quem patrem tuum esse dicis, juxta constituta excusatur.

4. Imp. DIOCLET. & MAXIM. AA.

Cum facultates tuas (omnes) in filium tuum contulisse te, nec quicquam habere proponas: respectu patrimonii ejus quod tuum esse debet, muneribus civilibus non adstringeris.

5. lidem AA. & CC. Marco.

De personalibus muneribus, quæ sceminis pro sexus conditione indicuntur: exemplo marium, quinque superstitum numero liberorum eas excusari Divi Parentes nostri constituerunt.

6. Imp. CONSTANTINVS A. Dalmatio.

Eos, qui cujuscunque sexus liberos quinque habent, impetrata semel vacatione potiri convenit: ita ut si in hoc numero ætatis legitimæ filius inveniatur, obeundis statim pro suo patre muneribus applicetur: patribus, qui filios, vel filias quinque habuerint, promissa legibus immunitate servanda. Quod si quis propter centum tenuiorem, vacationem meruerit, atque probaverit: beneficio potiatur, si propter rerum angustias ad personalia vocatur obsequia. Dat. 14. cal. Februat. *Sirmii*, CRISPO 3. & CONSTANTINO 2. COSS. 324.

TIT. LII.

DE PROFESSORIBVS ET MEDIGIS.

1. Imp. ANTONINVS A.

Cum te medicum legionis secundæ adjutricis esse dicas, munera civilia quamdiu Reipublicæ causa abfueris, suscipere non cogeris. Cum autem abesse defueris, post finitam eo jure vacationem, si in eorum numero es, qui ad beneficia Medicis concessa pertinent, ea immunitate uteris.

2. Imp. GORDIANVS A.

Grammaticos seu oratores decreto ordinis probatos, si non se utiles studentibus præbeant, denuo ab eodem ordine reprobari posse, incognitum non est.

3. Imp.

3. Imp. PHILIPPVS A.

Poeta nulla immunitatis prerogativa iuuantur.

4. Imp. DIOCLET. & MAXIM. AA. & CC.

Oratione divi Pii liberalium studiorum professores, non etiam calculatores continentur.

5. Idem AA. & CC. Phuidemo.

Nec intra numerum praestitutum ordine invictos medicos immunitatem habere, saepe constitutum est, cum oporteat eis decreto decurionum immunitatem tribui.

6. Imp. CONSTANTINVS A. ad Volusianum.

Medicos & maxime archiatros, vel ex archiatris, Grammaticos, & professores alios literarum, & doctores legum, una cum uxoribus & filiis, necnon & rebus, quas in civitatibus suis possident, ab omni functione, & ab omnibus muneribus vel civilibus vel publicis immunes esse praecipimus: & neque in provinciis hospites recipere, nec ullo fungi munere, nec ad iudicium deduci (nec) eximi, vel exhiberi, vel injuriam pati: ut si quis eos vexaverit, poena arbitrio Iudicis plectatur. Mercedem etiam eis, & salaria reddi iubemus, quo facilius liberalibus studiis & memoratis artibus multos instituunt. PP. cal. Aug. Sirmii, CRISPO & CONSTANTIN. CC. COSS. 321.

7. Imp. IULIANVS A.

Magistros studiorum doctoresque excellere oportet moribus primum, deinde facundia. Sed quia singulis civitatibus adesse ipse non possum: iubeo, quisquis docere vult: non repente nec temere proficiat ad hoc munus, sed iudicio Ordinis probatus, decretum curialium mereatur, optimorum conspirante consensu. Dat. 15. cal. Jul. A. CC. 4. cal. Aug. Spoletii, MAMERTINO & NIVITTA COSS. 362.

8. Imp. VALENT. & VALENS AA. ad Mamertinum P. P.

Reddatur unusquisque patriae suae qui habitum philosophiae indebite & insolenter usurpare cognoscitur, exceptis his, qui a probatissimis approbati, ab hac debent collusione secerni. Turpe enim est, ut patriae functiones ferre non possit, qui etiam fortunae vim se ferre profitetur. Dat. 14. cal. Februarii, Sirmii, VALENTINIANO N. P. & VICTORE COSS. 360.

9. Idem AA. & CC. ad Praetextatum P. U.

Archiatři scientes annonaria sibi commoda a populi commodis (ministrari,) honeste obsequii tenuioribus malint, quam turpiter servire divitibus. Quos etiam ea patimur accipere, quae sani offerunt pro obsequiis, non ea, quae periclitantes pro salute promittunt. Dat. 3. cal. Febr. Trev. VALENT. & VALENTE 3. AA. COSS. 370.

10. Idem AA. ad Olybrium P. U.

Si quis in archiatři defuncti locum est promotionis meritis aggregandus, non ante eorum particeps fiat, quam primis, qui in ordine reperientur, septem, vel eo amplius iudicantibus idoneus approbetur: ita tamen, ut quicumque fuerit admissus, non in priorum numerum statim veniat, sed eum ordinem consequatur, qui ceteris ad priora subvectis ultimus poterit inveniri. Dat.

6. Id. Mart. VALENTIN. & VALENTE 3. AA. COSS. 370.

II. Imp. HONOR. & THEOD. AA. Monachio P. P.

Grammaticos, Oratores, atque Philosophia praecipuos, necnon etiam Medicos, praeter haec, quae retro latarum sanctionum auctoritate consecuti sunt privilegia immunitatesque, frui hac prerogativa praecipimus, ut universi, qui in sacro palatio inter archiatros militarunt, cum conitivam primi ordinis, vel secundi adepti fuerint, aut majoris gradum dignitatis ascenderint, nulla municipalis, nulla curialium conventionem vexentur, seu adempta administratione seu accepta testimonialem meruerint missionem: sint ab omni functione, omnibusque muneribus publicis immunes, nec eorum domus ubicumque posita, militem seu iudicem suscipiant hospitandum. + Quae omnia (in) filiis etiam eorum & conjugibus illibata praecipimus custodiri. + Haec autem & professoribus memoratis eorumque liberis deferenda mandamus. Dat. prid. calend. Decembr. Constantinop. CONSTANTIO & CONSTANTIA COSS. 474.

TIT. LIII.

DE ATHLETIS.

1. Imp. DIOCLET. & MAXIM. AA. * & CC. Hermeti.

Athletis ita demum, si per omnem aetatem certasse, coronis quoque non minus tribus, certaminis sacri (in quibus vel semel Romae, seu antiquae Graeciae) merito coronati, non aemulis corruptis ac redemptis probentur: civilium munerum tribui solet vacatio.

TIT. LIV.

DE HIS, QUI NON IMPLETIS STIPENDIIS SACRAMENTO SOLUTI SUNT.

1. Imp. ANTONINVS A.

Ignominiae causa sacramento liberati, honoribus abstinere debent: a muneribus autem civilibus excludendi non sunt.

2. Imp. DIOCLET. & MAXIM. AA. Caro.

Cum ob provectae aetatis senium sis dimissus: honestam missionem consecutum, te esse ambigi non potest. Habebis itaque a civilibus muneribus, necnon etiam honoribus vacationem: non tamen ea privilegia, quae his competunt, qui pleno stipendiorum numero funguntur, usurpare te jus permittit: quando non perfecto statuto militiae tempore, nec omnibus stipendiis decursis, sacramento solutum te esse, etiam ipse confitearis.

3. Idem AA. & CC.

Veteranis ita demum onerum & munerum personalium vacatio iure conceditur, si post vicissimum annum militiae, quam in legione, vel vexillatione militaverint, honestam vel causariam missionem consecuti esse ostendantur. Unde cum te in cohorte militasse commemoras, intelligis supervacuo vacationem tibi velle flagitare.

LII 3

TIT.

TIT. LV.

QUIBUS MUNERIBUS EXCUSANTUR HI, QUI POST IMPLETAM MILITIAM, VEL ADVOCATIONEM PER PROVINCIAS SVIS COMMODIS VACANTES COMMORANTUR, ET DE PRIVILEGIIS EORUM, ET DE CONDUCTORIBUS VECTIGALIVM FISCO.

Deest sub hoc titulo Constitutio Græca, cujus sententia verbis expressa est ex lib. 54.

Βασιλικὴν, tit. 7.

QUI militiam, vel advocacionem impleverunt, præter ea privilegia, quæ jam adepti sunt, nec frumenti, aut olei comparandi curam, vel inspectionem operum, vel ratiocinium, vel defensionem civitatis vel patris civitatis munus, vel curationem Reipubl. vel curationem annonæ exerceant, sed & habitent ubi voluerint, nec præsidibus ultra portas occurrere cogantur, nec ad curias sive collegia vocentur inviti, vel nominentur, vel nominent, nec descriptiones præbeant consuetudinum, vel spectaculorum nomine. Unam domum quoque habeant liberam onere suscipiendorum militum supervenientium iis, qui in locis versantur, dignitate aliqua præditis suam immunitatem obtinentibus. Hæc enim Constitutio priora beneficia auget, non minuit. At fiscalia tamen præbeant, & honorent præsidēs, ac vicissim honorentur ab eis. Qui hanc Constitutionem violarit, aut violari permiserit, quinquaginta librarum auri multam sustineto.

2. Imp. DIOCLET. & MAXIM. AA. & CC.

NON alios a muneribus, & honoribus, vacationem habere, quam qui mancipatum suo nomine vectigal a fisco conducunt, certum est. Quare eos, qui ab his quædam exercenda accipiunt, nullis privilegiis esse munitos, haud dubii juris est.

TIT. LVI.

DE LIBERTINIS.

1. Imp. DIOCLET. & MAXIM. AA. & CC.

Bucillo.

CONDITIO libertinitatis de muneribus civilibus tribuere non potest excusationem: nec in ea quidem civitate, ubi domicilium libertinus habet.

TIT. LVII.

DE INFAMIBVS.

1. Imp. DIOCLET. & MAXIM. AA.

INFAMES personæ licet nullis honoribus, qui integræ dignitatis hominibus deferri solent, uti possint: Curialium tamen vel civilium vacationem non habent, sed solennibus indictionibus ob tutelam publicam eos satisfacere, necesse est.

TIT. LVIII.

DE REIS POSTVLATIS.

1. Imp. ALEXANDER A. Martiano.

REOS criminis postulatos, novos honores appetere non debere, antequam purgaverint innocentiam suam, & a divis Parentibus nostris, & a me sæpe rescriptum est. Dat. 6. cal. Mart. MAXIMO 2. & AELIANO COSS. 224.

TIT. LIX.

DE HIS, QUI IN EXILIUM DATI, VEL AB ORDINE MOTI (SVNT.)

1. Imp. M. ANTONINVS A. Diogeni.

QUIBUS posthac ordini suo, vel advocacioni ad tempus interdicitur, post impletum temporis spatium non proregabitur infamia.

2. Imp. GORDIANVS A.

AD tempus exulare decurio iussus, & impleto tempore regressus, pristinam quidem recipit dignitatem: ad novos vero honores non admittitur, nisi tanto tempore his abstinerit, quanto per fugam abfuit.

TIT. LX.

DE FILIIS FAMILIAS, ET QUOMODUM PRO HIS PATER TENEATUR.

1. Imp. SEVERVS & ANTONINVS AA.

PATREM emancipato filio consentientem ad decurionatum non teneri, dubii juris non est: tunc enim consentiendo pater ad decurionatum obligatur, si filium in potestate habeat. Consentire autem etiam is videtur, qui non testatur dissentire nominationi.

2. Imp. ANTONINVS A.

CUM appellasse te dicas, ostendis causam ad te pertinere; potueras enim nominato filio tantum contestari, & non consentire oneri ei delato.

3. Imp. DIOCLET. & MAXIM. AA. & CC.

SI (hi) qui cum patre ad protostasiæ munus vocati sunt, etiam nunc, in patria potestate constituti sunt, ab huiusmodi necessitatibus liberentur, cum ex eadem familia hoc modo duos ad ista obsequia destinari periniquum videatur. Sane eos, quos emancipatos esse, atque ex familia exiisse manifestum est, sine cunctatione retinere debebis.

4. Idem AA. & CC. Alexandro.

SINE periculo tuo magistratus filium tuum curatorem constituit, nec appellandi tibi necessitas incumberebat. Sane nominator qui filium in potestate positum non consentiente patre ad munus devocavit, si tamen ex voluntate tua antea filius decurio factus non erat, detrimento muneris obligabitur.

TIT. LXI.

DE PERICULO SUCCESSORVM PARENTIS.

1. Imp. ALEXANDER A.

SI de proprio suo patrimonio muneris editionem tuo nomine (pater tuus) repromisit, ideoque etiam Sacerdotem te creari impetravit, onus erogationis commune omnium heredum ejus esse, Præses provinciae non ignorabit.

TIT. LXII.

DE MULIERIBVS, ET IN QVO LOCO MVNERA SEXVI CONGRVENTIA VEL HONORES COGNOScant.

1. Imp. PHILIPPVS A.

EAM, quæ aliunde oriunda, alibi nupta est: si non in urbe Roma maritus ejus consistat, non apud originem non suam, sed apud incolatum mariti ad honores seu munera, quæ personis coherant, quorumque is sexus capax esse potest, compelli posse, sæpe rescriptum est. Patrimonii vero munera necesse est mulieres in his locis, in quibus possident, sustinere.

TIT. LXIII.

DE LEGATIONIBVS.

1. Imp. VALERIANVS & GALLIENVS AA.

Pater trium incolumium liberorum legationibus publicis liberatur.

2. Idem AA. & Valerianus C.

Cum vos proprio nomine sumptus ob defensionem publicam susceperitis, id, quod ad proprias etogationes collega vester acceperit, non vobis reddere heredes ejus oportet: sed si in ea causa est, ut restitui omnino oporteat, Reipub. debent potius inferre. Sane si honorariis advocatorum erat ea quantitas destinata, restitui illud vobis, qui hoc præstaturi estis, non injuria postulatis. Eum autem collegam vestrum, quem a defensione patriæ destituisse dicitis, apud provinciæ Præsidem desertæ legationis arguere potestis.

3. Imp. DIOCLET. & MAXIM. AA.

Transmarina legatione apud nos perfunctos, constitutum est biennii vacationem munerum civilium & honorum habere, non eos, qui de proximo obsequium reipublicæ videntur exhibuisse.

4. Imp. CONSTANTIVS & CONSTANS

AA. ad Titianum.

Universi omnino ex Comitibus, vel ex Præsidibus qui suffragio perceperint dignitates, civilibus oneribus muneribusque teneantur adstricti: ne commoda publica cum umbratili suffragiorum passione lacerentur. Eos tamen a prædictis oneribus excipi oportebit, qui in legationibus publicis versati sunt. Dat. prid. cal. Jul. *Trium. PLACIDO & ROMYLO COSS. 343.*

5. Imp. THEOD. ARCAD. & HONOR. AAA.

Apodemio. P. P. per Illyricum.

Si quod extraordinarium consilium postulatur cum vel ad nos est mittenda legatio, vel nostræ Sedi aliquid intimandum: id, quod inter omnes communi consilio tractatuque convenerit, minime in examen Cognitoris Ordinarii referatur. Provincialium enim desideria, quibus necessaria sæpe fortuitis (casibus) remedia deprecuntur, vobis agnoscere atque explorare permitimus: ut sint examinis tui, quæ ex his auxilio tuo protinus implenda sint, & quæ Clementiæ nostræ auribus intimanda videantur. † In loco autem publico de communi utilitate (provincialium) sententia proferatur: atque id, quod majoris partis probaverit adensus, solennis firmet auctoritas. Dat. 5. cal. Aug. *Constant. ARCAD. A. 2. & RVFINO COSS. 392.*

6. Imp. HONOR. & THEOD. AA. Monaxio P. P.

Quotiens (ab Alexandrina civitate) legatio destinatur, universos curiales præcipimus, qui intra urbem consistunt, si non ægritudine vel alia excusabili necessitate impediuntur, in locum curiæ convenire, & decreta sua propria subscriptione firmata viro spectabili Præfecto Augustali insinuare, ut ejus relatione comitati, tuis virtutibus suas petitiones intiment: & sub examine tuo perpena legatione res ordinetur. Dat. 3. Non. Octob. *Constant. DN. THEOD. A. 7. & PALLADIO V. C. COSS. 416.*

TIT. LXIV.

DE EXCVSATIONIBVS ARTIFICVM.

1. Imp. CONSTANTINVS A. ad Maximum.

Artifices artium brevi subito comprehensarum, per singulas civitates morantes, ab universis muneribus vacare præcipimus: si quidem in discendis artibus otium sit accommodandum: quod magis cupiant & ipsi peritiores fieri, & suos filios erudire. Dat. 4. Non. Aug. *FELICIANO & TITIANO COSS. 337.*

Et notitia est ista.

Architecti, medici, pictores, statuarii, marmorarii, lecticarii, seu ararii, clavicarii, quadrigarii, vel quadratarii, (quos Græco vocabulo πικτὰς appellant) structores, (id est, edificatores) sculptores ligni, musarii, denturatores, albi, quos Græci κοιλίας appellant) argentarii, barbaricarii, diatretarii, ararii, fusores, signarii, fabricarii, bracharii, particarii, atque libratores, figuli, (qui Græce dicuntur κεραμῆς) aurifices, vitriarii, plumbarii, specularii, eborarii, pelliones, fullones, carpentarii, sculptores, dealbatores, cutores, trigarii, cisiarii, bracharii, (id est, καταλυστοί)

2. Imp. CONSTANT. & CONSTANS,

ad Leontium P. P.

Mechanicos, geometras, & architectos, qui divisiones partium omnium, incisionesque servant, mensurisque & institutis opera fabricationibus stringunt: & eos, qui aquarum ductus, & inventos modos docili libratione ostendunt, in par studium docendi atque discendi nostro sermone compellimus. Itaque immunitatibus gaudeant, & suscipiant docendos, qui docere sufficiunt. Dat. prid. Non. Jul. *LEONTIO & SALLUSTIO COSS. 344.*

TIT. LXV.

DE POTIORIBVS AD MVNERA NOMINANDIS.

1. Imp. ANTONINVS A.

Si ipse vocatus ad munera civilia potiozem alium nominandum putaveris, age causam tuam.

TIT. LXVI.

SI PROPTER INIMICITIAS CREATIO

FACTA SIT.

1. Imp. ALEXANDER A.

Si propter inimicitias ad munera civilia creatus es, hanc tibi nominationem non nocere, Præsidis æquitas faciet: cum & publicæ utilitatis interest, non ex inimicitia creationes fieri debere, sed æstimatione vera, & commodo Reipublicæ.

TIT. LXVII.

DE SVMPTVVM RECVPERATIONE.

1. Imp. GORDIANVS A.

Muneribus civilibus non fungeris, quæ personis mandantur, si quinque filios incolumes habeas: At si contra id privilegium ad munus fatigandi tui causa, quidam te devocaverint, tuque appellatione interposita securitatem reportaveris, a nominatoribus sumptus, quos in litem feceris, recuperabis.

TIT. LXVIII.

SI POST CREATIONEM QVIS DECESSERIT.

1. Imp. GORDIANVS A.

Si ante diem subeundi honoris atque muneris pater tuus defunctus est: conveniri eo nomine

heredes ejus non oportere, Præses provinciæ minime ambiget.

TIT. LXIX.

DE TABVLARIIS, SCRIBIS, LOGOGRAPHIS, ET CENSVALIBVS.

1. Imp. ALEXANDER

Nulli omnino ex tabulariis, vel scribis, vel logographis, eorumque filiis, in quocunque officio militent, sed ex omnibus officiis, nec non etiam si intra nostrum palatium militent, necdum impleto quinquennio reperti & retracti, protinus officiis municipalibus reddantur. Dat. 8. calend. Jul. *Lauriaco*, MARCELLINO & PROBINO COSS. 341.

2. Imp. GORDIANVS A.

Quicunque decurionum sponte se censuali ministerio mancipaverit, conditionem habeat, quam ipse elegerit, depositurus sui ordinis penitus dignitatem, si eum necessitas quæstionis subeundæ invenerit. Dat. 15. cal. Octobr. CP. RICHOMERE & CLEARCHO COSS. 384.

3. Imp. ARCAD. & HONOR. AA. Hadriano P. P.

Generali lege sancimus, ut siue solidis provinciis, siue singulis civitatibus necessarii fuerint tabularii: liberi homines ordinentur: neque ulli deinceps ad hoc officium pateat aditus, qui sit obnoxius servituti. Sed & si quis dominorum servum suum, siue colonum chartas publicas agere permiserit: (consensum enim, non ignorantiam volumus obligari) ipsum quidem in quantum interfuerit publicæ utilitatis pro rationibus, quæ servo siue colono agente tractata sunt, obnoxium detineri: servum autem competentibus affectum verberibus fisco addici: dominorum enim interfuit ab initio providere, ne publicis actibus privata servitia immiscerentur. Dat. 8. cal. April. *Mediolani*, VINCENTIO & FRAVITA COSS. 401.

4. Imp. THEOD. & VALENT. AA.

Boëthos, logistas, medogrammateos, logographos, diastoleas (quæ vocabula publicis dicuntur subjacere necessitatibus) siue quolibet alio nomine nuncupentur, non honore, aut alicujus privilegii colore subnixos, pro definitione legum inexorabilium suam fortunam subire compelli: quatenus nec publicis quidquam noceatur, aut minuat utilitatibus, & suis corporibus illi reddantur, quos vel patris, vel majorum obligatio, vel sua constringit.

TIT. LXX.

DE SUSCEPTORIBVS, PRÆPOSITIS ET ARCARIIS

1. Imp. CONSTANTINVS A. ad Eufraxium Rationalem trium provinciarum, post alia.

Susceptores publicos absque omni mora aurum censemus suscipere: ne quis per hanc occasionem sumptus facere compellatur. Nam siolvere volens, a suscipiente fuerit contemptus, ressi- bus adhibitis contestationem debet proponere: ut hoc probato, & ipse securitatem debitam, commisi nexu liberatus, cum emolumentis accipiat: & qui suscipere neglexerit, ejus ponderis, quod debebatur, duplum fisci rationibus per vigorem

officii Præsidis inferre cogatur. Quod autem susceptores, judice, cujus interest, negligente violaverint, ex ipsius Judicis facultatibus sarcietur. Dat. 14. calend. Aug. PAVLINO & IULIANO COSS. 325.

2. Imp. VALENT. & VALENS AA. ad Secundum P. P.

Iuxta inveteratas leges nominatores susceptorum, & eorum, qui ad præposituram horreorum, & pagorum creantur, obnoxii teneantur, si minus idonei sint, qui ab eisdem fuerint nominati: nec quidquam ex eorum substantia, celebrata per interpositam personam emptione, mercentur. Dat. 3. cal. Aug. C. P. VALENTIN. & VALENTE AA. COSS. 365.

3. Imp. VALENT. & VALENS AA. ad Mamertinum P. P.

Susceptores novi non modo præsentis anni debita, verum etiam species, quas ex reliquis inferant, quia novæ sunt ac recentes, suscipiant. Dat. Prid. cal. Nov. *Rome*, VALENT. & VALENTE AA. COSS. 365.

4. Idem AA. ad Florentium Com. S. L.

Neminem susceptionis munere functum ad idem munus adstringi, nisi se prius vinculo solitudinis superioris absolverit. Nam neque eos, qui placuerint, gravare, justum est, neque eos, qui displicuerint, tenere, prudentis est. Integro igitur singuli anniversario anno transcurso cogantur exponere, quibus titulis suscepta disperferint: ut facilius si quis in furto fuerit deprehensus, recentem queat redintegrare jacturam, non perpetui autem exactores teneantur in continuata vexandorum provincialium potestate, velut concussio- num dominatione: sed per annos singulos judicia sedulitate mutantur, nisi aut consuetudo civi- tatis, aut auctoritas ordinis eos per biennium esse compellat. Dat. Prid. cal. Dec. *Constanti*, HONORIO N. P. & EVODIO COSS. 386.

5. Idem AA. ad Germanianum Comitem S. L.

Quotiescunque certa summa solidorum pro tituli qualitate debetur, aut auri massa transmittitur, in septuaginta duos solidos libra feratur accepta. Dat. 6. Id. Jan. *Rome*, LVPINO & IOVINO COSS. 367.

6. Imp. VALENT. VALENS & GRAT. AAA. Probo P. P.

Frumenta, quæ horreis inferuntur, pro illationis modo illico apocharum cautionibus adnotentur: non autem oportet in horreis fiscoalibus, nisi fiscoalia frumenta constitui. Dat. 5. Id. April. *Treveris*, post consulatum GRATIANI A. 3. & EQVITII V. C. 374.

7. Imp. GRAT. VALENT. & THEOD. AAA. Have Hypati N.

Diu minime penes ipsos susceptores maneat facta collatio: sed statim quodcunque a provincialibus fuerit exsolutum, sacris thesauris inferatur. Dat. 3. cal. Maji, *Constanti*, post Consulatum ANTONINI & SYAGRII, 383.

8. Idem AAA. Cynegio P. P.

Exactores vel susceptores in celeberrimo cœtu curiæ, consensu & judicio omnium subactorum testificatione firmentur: provinciarumque Re-

tores eorum nomina, qui (ad) publicum munus officii editi atque obligati fuerint, innotescant: & animadvertant quicumque nominaverint, ad discrimen suum universa, quæ illi gesserint, redundare. Dat. 6. cal. Non. *Constant.* HONORIO NP. & EVODIO COSS. 387.

9. Imppp. VALENT. THEOD. & ARCAD.
AAA. Cynegio P. P.

Modios æneos vel lapideos cum sextariis atque ponderibus per mansiones singulasque civitates iussimus collocari: ut unusquisque tributarius sub oculis constitutis rerum omnium modis, sciat, quid debeat susceptoribus dare: ita ut si quis susceptorum conditorum modiorum sextariorumque vel ponderum normam putaverit excedendam, pœnam se sciat competentem esse subituum. Et submotis quæ contra utilitatem populorum omnium hætenus gesta sunt, frumenti quinquagesimas, hordei quadragesimas, vini & lardi vicesimas susceptoribus dari præcipimus. Humanitatis autem necessitate commoti, in Armeniæ partibus susceptoribus longinquitatis causa, frumenti & hordei quadragesimas, vini & lardi quintasdecimas dari præcipimus. Dat. 4. calend. Dec. *Constant.* HONORIO, N. P. & EVODIO V. C. COSS. 386.

10. Idem AA. Cynegio P. P.

Susceptores præsentibus defensoribus & modum jugationis possessorum, & species singulas, vel eorum numerum quantitatemque describant. Dat. P. calend. Dec. C. P. TIMASIO & PROMOTO COSS. 389.

11. Impp. ARCAD. & HONOR. AA. Benigno Vicario urbis Romæ.

Securitates semel publicatas & gestis lectas vini susceptoribus imputari, & cæptam mercedis discussionem volumus in apertum quæsitæ ratione deduci, & omnes publicas securitates, quæ gestis tenentur, a susceptoribus accepto ferri. Dat. 6. Id. Jun. *Mediolani*, STILICHONE & AVRELIANO COSS. 400.

12. Idem AA. Pompeiano P. C. Africæ.

Si aliquid a susceptore, vel a tabulario fraudis admissum esse possessor deprehendat: nemo eorum semel de interversione convictus, id rursus officium gerat, in quo ante decoxit, etsi Rescriptum nostrum elicitum clandestina supplicatione intulerit. Dat. prid. calend. Jan. *Mediolani*, STILICHONE & AVRELIANO COSS. 400.

13. Idem AA. Lucio Comiti sacrarum largitionum.

Duos tabularios, (seu numerarios,) & susceptores, totidem per universas provincias oportere constitui, elementia nostra præcepit. † Scire autem volumus, Prætorianam amplissimam Præfecturam, eos, qui aurum largitionale susceperunt, nihil cum arcæ rationciniis habere commune: Judices autem provinciarum quinque libris auri multandos, & primates Officiorum capitali pœna plectendos, si hoc non fuerit custoditum. Dat. 6. cal. Febr. BASSO & PHILIPPO COSS. 401.

14. Impp. HONOR. & THEOD. AA. Eucharior.

Humilioribus officiis, aut extraordinariis oneratis.

tribus occupari curiales non patimur, ne publica vacillet utilitas. Susceptorem itaque vestium æquus est ab officio Proconsulari, vel ab his, qui in eodem meruerunt, solenniter procurari. Horum namque interest huiusmodi explorare rationem, & quærere qualitatem eorum, quorum ad constituendum commodior cura est: Neque enim æquum est, ut ad officium lucra, ad curialem susceptionis tantum damna pertineant. Hanc igitur ab ordinibus injuriam submovemus: exceptis his, qui curialium in officio memorato, aut militasse, aut militare fuerint deprehensi. Dat. prid. cal. Mart. *Ravenna*, HONORIO 9. & THEODOSIO 5. AA. COSS. 412.

15. Impp. THEOD. & VALENT. AA. Volusiano P. P. post alia.

Aurum sive argentum quodcumque a possessore confertur, arcarius, vel susceptor accipiat: ita ut provinciæ moderator, ejusque officium ad crimen suum noverit pertinere, si possessoribus ulum fuerit ex aliqua ponderum iniquitate illatum dispendium: & quidquid ex provinciis ad nostrum dirigitur ærarium, id ad illustres viros ærarii nostri Comites relatione deferatur. Dat. 3. calend. Mart. *Ravenn.* post Conf. FELICIS & TAVRI VV. CC. 429.

TIT. LXXI.

DE PONDERATORIBVS, ET AVRI ILLATIONE.

1. Imp. CONSTANTINVS A. ad Eufraxium Rationalem trium provinciarum.

Aurum, quod infertur a collatoribus, si quis vel solidos voluerit, vel materiam appendere, æqua lance, & libramentis paribus suscipiatur. P. P. 14. cal. Aug. PAVLINO, & IVLIANO COSS. 325.

2. Imp. IVLIANVS A. ad Mamertinum P. P.

Quotiens de qualitate solidorum orta fuerit dubitatio, placet, quem sermo Græcus Zygotatem appellat, per singulas civitates constitutum, qui pro sua fide, atque industria neque fallat, neque fallatur, contentionem dirimere. Dat. 9. cal. Maji, *Salone*, IVLIANO A. 4. & SALVSTIO COSS. 363.

TIT. LXXII.

DE AVRI PVBLICI PERSECVTORIBVS.

1. Impp. HONOR. & THEOD. AA. Anthemio P. P.

Auri persecutores partim nulla præmissa (ut asolet) persecutoria, aurum (præsumunt) persequi: partim diutius retentant, quod statim fuerat adsignandum. Ideoque censemus, ne quis absque præcepto viri illustris Comitum sacrarum largitionum, vel coquendum aurumumat, vel capiat deinceps retinendum. Dat. 13. cal. Aug. HONOR. 8. & THEOD. 3. AA. COSS. 409.

TIT. LXXIII.

DE HIS, QUÆ EX PVBLICA COLLATIONE ILLATA SVNT, NON VSVRPANDIS.

1. Imp. CONSTANTIN. A.

Nullus Judicum quod a republica ex collatione suscepit, mutui interventione opposita, vel invadat, vel conetur invadere. Dat. prid. Non. *Treveris*, PAVLINO & IVLIANO COSS. 325.

2. Imppp. GRAT. VALENT. & THEOD. AAA. Have Lampadi K. N.

Nullus penitus ex eo, quod refertur in conditionibus,

tis, vel in arca continetur, ad quemlibet titulum usurpet: nisi forte præsumendi facultatem sublimium potestatum iussione perceperit. Dat. 3. Id. April. *Constant.* ANTONINO, & SYAGRIO COSS. 382.

3. Impp. ARCAD. & HONOR. AA. Messalæ P. P. post alia.

SCiant Judices nihil sibi ex privata rei canone, vel ex eo, quod ex iisdem titulis exegerint, ad necessitates alias transferre licere: nisi malint gravissima severitate suam licentiam coerceri. Dat. 16. cal. Jun. *Mediolan.* THEODORO. CONS. 399.

TIT. LXXIV.

DE AVRO CORONARIO.

1. Imppp. GRAT. VALENT. & THEOD. AAA. Cynegio P. P.

AD collationem auri coronarii placuit neminem absque consuetudine esse cogendum. Dat. 15. cal. Febr. *Constant.* RICHOMERE, & CLEARCHO COSS. 384.

TIT. LXXV.

DE IRENARCHIS.

1. Impp. HONOR. & THEOD. AA. Anthemio P. P. Renarchæ, qui ad provinciarum tutelam, quietis, ac pacis per singula territoria faciunt stare concordiam, a decurionibus iudicio Præsidum provinciarum idonei nominentur. Dat. 8. cal. Jan. *Constantinop.* HONOR. 8. & THEODOS. 3. AAA. COSS. 409.

TIT. LXXVI.

DE ARGENTI PRETIO, QVOD THESAVRIS INFERTVR.

1. Impp. ARCAD. & HONOR. AA. Eutychiano P. P.

Iubemus, ut pro argenti summa, quam quis thesauris fuerit illaturus, inferendi auri accipiat facultatem: ita ut pro singulis libris argenti quinos solidos inferat. Dat. 11. cal. Mart. *Constantinop.* CÆSARIO, & ATTICO COSS. 397.

LIBER UNDECIMUS.

TIT. I.

DE NAVICVLARIIS SEV NAVCLERIS PVBLICAS SPECIES TRANSPORTANTIBVS, ET DE TOLLENDÀ LVSTRALIS AVRI COLLATIONE.

Remittit omnibus prorsus collationem auri argenti, exceptis civitatibus aut vicis, qui quid ultima voluntate sub hoc collationis onere acceperunt, vel si quid a fisco eadem lege datum sit. Qui vero tale onus agnoscunt, in eorum arbitrio sit id solvere Constantinopoli, vel in provincia, sive quarto quoque anno, sive ultra quadriennium: sine damno, & perversitate ulla. Ac si quid eo illato superfit, id in alias civitatis necessitates impendatur, veluti opera, aut frumenti coemptionem, aut lumina, aut similia. Constituit autem pœnam C. librarum scholæ palatinorum, & præsidibus, & cohorti, & municipalibus, si hæc quandoque non observaverint.

2.

NE quis, quo sit relevatus auri, atque argenti collatione, describatur in spectacula, vel alia quædam: alioquin supradicta pœna imminet.

3. Impp. CONSTANTIVS A. & IVLIANVS C. Olybrio P. V.

Nullam vim oportet navcleros sustinere, delegatas species annonariis transferentes, nec concussionem perpeti, nec aliquod genus incommodi: sed venientes, ac remeantes omni securitate potiri, decem librarum auri multa proponenda his, qui eos inquietare tentaverint. Dat. cal. Jun. *Roma.* CONSTANTINO 9. & IVLIANO C. 2. COSS. 357.

4. Impp. ARCAD. & HONOR. AA. Eusebio P. P.

Comperimus navcleros susceptas species in negotiationis emolumenta convertere: ideoque decernimus, ut intra annum, quas susceperint, inferant species, & securitates reportent, quæ etiam diem illationis edoceant, ut intra alterum annum eis reddantur, a quibus species præstitæ sint.

Dat. 10. calend. Jan. *Mediolani.* ARCAD. 3. & HONORIO. 3. AA. COSS. 394.

5. Idem AA. Flaviano P. U.

Ab his, qui in navcleros prædas egerunt, volumus eorum commodis satisfieri; & ideo ne crescat in posterum eorum audacia, sancimus, ut quicumque in rapinis fuerit deprehensus, pœna quadrupli teneatur. PP. *Roma in foro Aproniani.* 9. cal. Febr. STILICHONE, & AVRELIANO. COSS. 400.

6. Impp. HONOR. & THEOD. AA. Anthemio P. P.

Um navarchorum cœtus circiter provincias Orientis inopia navium titubaret, & investigandæ classis obtentu insularum secessus obiret, & navigandi opportunitate transacta, iudiciorum indignatio sine transvectionis expectaretur effectus: merito celsitudo tua Præfecto Augustali, & Insularum Præsidi conventis, civitatis Alexandrinæ, & Carpatæ classis summates & nonnullos alios navcleros ejus professionis adduxit, ut onus frumentarii com meatu qui per Orientales navarchos ex Alexandrinæ civitatis conditis consueverat ad sacratissimam urbem transferri, in suam fidem susceptum, ad eadem Augustissimæ urbis horrea comportarent: salariis pro mercedula præstitis ex tributariæ pensitationis immunitate: vel ex eo quod vocatur *φιλικόν*, necnon etiam aliis quæ conditionis limavit examen. Dat. 14. cal. Febr. HONOR. 8. & THEOD. AA. COSS. 409.

7. Al. Impp. THEOD. & VALENT. AA. Idem AA. Anthemio P. P.

Qui fiscales species suscepit deportandas, si re-cta navigatione contempta, littora devia secutus, eas avertendo distaxerit, capitali pœna plectetur. Dat. 14. cal. Aug. *Constant.* HONOR. 8. & THEOD. 3. AA. COSS. 409.

8. Idem AA. Faustino P. P. post alia.

Iudices, qui in partibus dioceseos suæ onusta navigia, cum prosperior flatus invitat, sub prætextu hyemis immorari pernulerint: una cum municipibus, & corporatis ejusdem loci fortunarum propria-

priarum feriantur dispendiis. Naucleri præterea poenam deportationis excipiant, si aliquid fraudis eos admisisse fuerit revelatum. Dat. 18. calend. Sept. *Ravennæ*, VARANA V. C. CONS. 410.

TIT. II.

DE PRÆDIIS ET OMNIBVS REBVS NAVICULARIORVM.

1. Imp. VALENT. & VALENS AA. ad Aurelianum P. annonæ.

Domum etiam mansuetudinis nostræ in his quæ naviculario nomine obnoxia sunt, agnoscere præcipimus debitam functionem. Dat. 3. calend. Octobr. LVPICINO, & IOVINO COSS. 367.

2. Idem AA. & GRATIANVS A. Achiloni Proconsuli Africæ.

In his quæ navicularii vendunt (quoniam incipere contractum emendi vendendique fas prohibet) emptor navicularii functionem pro modo portionis comparatæ subeat. Res enim oneri addicta est, non personæ mercatoris. Neque navicularium iubemus fieri eum, qui aliquid comparavit: sed eam partem, quæ emptæ est, pro suo modo, ac ratione esse munificam: nec enim totum patrimonium ad functionem naviculariam occupandum erit, quod habuit, qui rei exiguæ mercator accessit: sed illa portio, quæ ab initio navicularii fuit, ad pensionem huiusmodi functionis sola tenenda est: residuo patrimonio, quod ab hoc vinculo liberum est, otioso, & immuni servando.

† Domus vero, quarum cultu decus urbium potius quam fructus acquiritur, ubi a naviculariis veneunt, pro tanto modo ad hanc pensionem obligari placent, quantum habeant emolumentum, cum pecunia mutaretur. Ubi vero spatium (loci) & exiguitas nullam habuerit pensionem, aut exstructio, cuius est ardua, difficilisque molitio, aut decus sumptuosum, aut (ut est plerumque liberale institutum) habitationem quis suam urbis ornameto adjecerit, nolumus munificentiam, quæ postea addita est, improbam licitationem existimationis excipere: sed vetusta potius loci species, & pensio cogitetur, quam cultus hodiernus, qui per industriam hominis animosi accessit. Dat. 3. Non. Aug. post consulat. GRATIANI A. 3. & EQUI- TII V. C. 375.

3. Imp. ARCAD. & HONOR. AA. Messalæ P. P.

Hi, qui fundos naviculariæ functioni adscriptos a naviculariis acceperunt quolibet ad setitulo transeuntes, secundum agri opinionem quæ antiquitus habebatur adscripta, naviculariam functionem suscipere cogantur; neque eas conditiones sibi existiment profuturas, quas venditor minus idoneus in se recepit impositæ mentis arbitrio: Hac tamen pactione servata, ut si ad minus idoneum fuerit translata possessio, etiam auctores transcripti prædii teneantur obnoxii: sitque hoc in promptu, ut damnis fiscalibus primitus ab idoneis consulatur. Dat. 14. cal. Mart. *Mediolani*, THEODOR. V. C. CONS. 399.

TIT. III.

DE NAVIBVS NON EXCVSANDIS.

1. Imp. ARCAD. & HONOR. AA. Longiniano P. P.

Multi naves suas diversorum nominibus & ti-

tulis tuentur; cui fraudi obviantes, præcipimus, ut si quis ad evitationem publicæ necessitatis titulum crediderit opponendum, sciat navem esse fisco sociandam. Nam ut privatos quoque non prohibemus habere navigia, ita fraudi locum esse non sinimus: cum omnes in commune, si necessitas exegerit, conveniat utilitatibus publicis obedire, & subvectionem sine dignitatis privilegio celebrare. Dat. 3. Jan. *Ravennæ*, ARCAD. A. 7. & PROBO COSS. 406.

2. Imp. THEOD. & VALENT. AA. Florentio P. P.

Iubemus nullam navem ultra duorum millium modiorum capacem, ante felicem embolam, vel publicarum specierum transvectionem, aut privilegio dignitatis, aut religionis intuitu, aut prærogativa personæ, publicis utilitatibus excusari posse subtractam: nec si cœleste contra proferatur oraculum, sive adnotatio sit, sive divina (pragmatica) sanctio, providentissimæ legis regulas oppugnare debeat. Quod etiam in omnibus causis cupimus observari: ut generaliter si quid ejusmodi contra jus, vel utilitatem publicam in quolibet negotio proferatur, non valeat. Quidquid enim in fraudem istius legis quolibet modo fuerit attentatum, id navigii quod excusatur, publicatione corrigimus. Dat. 9. Id. April. THEOD. 17. & FESTO COSS. 439.

TIT. IV.

NE QUID ONERI PVBLICO IMPONATUR.

1. Imp. ARCAD. & HONOR. AA. Rufino P. P.

Oneri publico sarcinam privatam ne quis imponat, nec audeat portitores frumenti ad suscipiendum onus aliqua necessitate compellere. Hoc enim facto atque commissio, non in dispendium solum atque naufragii damnum tenebitur obligatus, verum etiam publicæ coercitionis experietur vigorem. Dat. 5. Id. Jan. *Constant.* OLYBRIO, & PROBINO COSS. 395.

TIT. V.

DE NAVFRAGIIS.

1. Imp. CONSTANTINVS A.

Si quando naufragio navis expulsa fuerit ad littus, vel si quando aliquam terram attigerit, ad dominos pertineat: Fiscus meus sese non interponat. Quod enim jus habet fiscus in aliena calamitate, ut de re tam luctuosa compendium sectetur?

2. Imp. VALENTINIAN. VALENS, & GRAT. AAA. ad Modestum P. P.

Si quis navicularius naufragium se sustinuisse adfirmet, provinciæ Judicem, ejus videlicet in qua res agitur, adire festinet, ac probeat apud eum testibus eventum: relatioque etiam ad sublimissimam referatur Præfecturam: ita ut intra anni spatium veritate revelata competens dispositio procedat. Quod si per negligentiam præfinitum anni spatium fortasse claudatur, supervacuas serasque interpellationes emenso anno placuit non admitti. Dat. PP. *Bersti*, Non. Jun. MODESTO & ARINTHEO COSS. 372.

3. Imp. GRAT. VALENTIN. & THEODOS. AAA. naviculariis Afric. Sal.

Quotiens obruta vel submersa fluctibus navi
Mmm 2 examen

examen adhibetur competentis Judicis, duorum vel trium nautarum quæstione habita, cæteri ab hujusmodi nexu liberentur: Quid est enim quod non abunde intra præfinitum numerum solers quæstor inveniet? Circa magistros navium, quibus est scientia plenior, immoretur: qui si fatali sorte defuerint, in alios inquisitio transferatur. Sane si universos violentia tempestatis obruerit, ne veritas lateat, a liberis nautarum sive magistrorum intra judicia constitutis super eorum quærat in teritu, quos navicularius naufragio periisse contendit. Susceptionis autem necessitas ex calend. April. in diem calendarum Octobr. mensura servabitur. Dat. 8. Idus Febr. *Treveris*, GRATIANO vel THEODOS. I. AA. COSS. 380.

4. Imppp. VALENTIN. & THEODOS. & ARCAD. AAA. Tatiano P. P.

PRO his quæ semel a collatoribus illata naufragiis perierint, nolumus nobis aliquam cum possessoribus, sive Senatores sive privati sint, communionem esse, vel aliquid periculi ad eos redundare. Dat. 15. cal. August. *Constant.* TATIANO & SYMMACHO COSS. 319.

5. Impp. HONOR. & THEODOS. AA. naviculariis per Africam post alia.

DE submersis navibus decernimus, ut levato velo istæ causæ cognoscantur, & si quisquam de talibus negotiis aliquid accepisse detegitur: Judex apud quem constiterit, his conquerentibus qui nudantur, pro qualitatibus personarum multandi, removendi, (proscribendique) habeat potestatem. † Si vero causarum talium cognitores libelli datione, vel plenaria interpellatione commoiti, intra biennium has causas audire neglexerint, & hoc fuerit tempus elapsum: præjudicium noceat eatenus Cognitori, ut naviculario propter vitium Judicis absoluto, mediam oneris ejus partem, propter cujus probandam amissionem legitimo duntaxat tempore cognitio petebatur, judex cogatur inferre: residuum vero officium ejus exolvat. Dat. 16. cal. April. *Ravenna*, HONOR. 9. & THEOD. 5. AA. COSS. 412.

6. Idem AA. Anthemio P. P.

SUPER naufragiorum quæ contigerint casibus usitato more habita quæstione, si quis calculus modulationis dicatur tempestate maris deperisse, sub tuæ sedis auditione nequaquam feratur acceptus: sed hæc dispendii jactura, in omne nauclerorum concilium pro rata scilicet contingentis muneris deferatur. Dat. 14. calend. Febr. HONOR. 8. & THEOD. 3. AA. COSS. 409.

TIT. VI.

DE METALLARIIS, ET METALLIS, ET PROCURATORIBUS METALLORVM.

1. Impp. VALENT. & VALENS AA. ad Cresconium Com. metallorum.

PER pensa deliberatione duximus sanciendum, ut quicumque metallorum exercitium velit affluere, is labore proprio, & sibi & reipubl. commoda comparet. Itaque si qui sponte conduxerint, eos laudabilitas tua ostonos scrupulos in balluca (quæ Græce *χρυσάμμο* appellatur) cogat exfolvere. Quidquid autem amplius colligere potuerint, fisco potissimum distrahant, a quo competen-

tia ex largitionibus nostris pretia suscipiant. Dat. 4. Id. Dec. *Parisis*, VALENTINIANO & VALENTE AA. COSS. 365.

2. Idem AA. ad Germanianum Com. S. L.

OB metallicum canonem in quo propria consuetudo retinenda est, quatuordecim uncias ballucæ pro singulis libris constat inferri. Dat. 6. Id. Jan. *Roma*, LVPICINO & IOVIANO COSS. 367.

3. Imppp. GRAT. VALENT. & THEOD. AAA. Floro. P. P. **C**uncti, qui per privatorum loco saxorum venam laboriosis effossionibus persequuntur, decimas fisco, decimas etiam domino representent: cætero modo (propriis) suis desideriis vindicando. Dat. 4. calend. Sept. *Constant.* ANTONIO & SYAGRIO COSS. 382.

4. Idem AAA. Eufinio P. P.

CUM procuratores metallorum intra Macedoniam, Daciam mediterraneam, Mæsiam, seu Dardaniam, soliti curialibus ordinari, per quos solennis profligatur exactio, simulato hostili metu, huic se necessitati subtraxerint, ad implendum munus retrahantur: & nulli deinceps licentia laxetur prius indebitas expetere dignitates, quam subeundam procuracionem fideli solertique devotione compleverint.

5. Imppp. VALENT. THEOD. & ARCAD. AAA. Romulo Com. S. L.

PER annos singulos septem per hominem scrupuli largitionibus inferantur ab aurilegulis non solum in Pontica dicecesi, verumetiam in Aliana. Dat. 11. calend. Mart. *Constantinop.* ARCAD. A. 2. & RVFINO COSS. 392.

6. Imppp. THEOD. ARCAD. & HONOR. AAA. paterno. **Q**uosdam operta humo esse saxa dicentes, id agere cognovimus, ut defossis in altum cuniculis, alienarum ædium fundamenta labefactent. Qua de re si quando hujusmodi marmora sub ædificiis latere dicantur, perquirendi eadem copia denegetur. Dat. 17. cal. April. *Constant.* THEOD. A. 3. & ABUNDANTIO COSS. 393.

7. Imp. THEOD. A. Maximo Com. S. L.

METALLARIIS, (sive metallariæ,) qui quæve ea regione deserta, ex qua videntur oriundi, vel oriundæ, ad externam migraverint: indubitanter sine ulla temporis præscriptione ad propriæ originis stirpem, laremque una cum sua sobole revocentur, etiam quos domus nostræ secreta retineat. Sciant autem nullum exinde præjudicium fisco esse generandum, etiam si quis ex his, quem metallicum esse constiterit, privatis censibus suum nomen indiderit. Dat. 5. Id. Jul. *Constantinopoli*, VICTORE V. G. CONS. 424.

TIT. VII.

DE MVRILEGVLIIS, ET GYNÆCIARIIS, ET PROCURATORIBUS GYNÆCII, ET DE MONETARIIS, ET BASTAGARIIS.

1. Imp. CONSTANTINVS A. ad Bithynos.

Monetarios in sua semper conditione durare oportet: nec dignitatis cujuscunque privilegio ab hujusmodi conditione liberari. Dat. 12. cal. Aug. GALLICANO & BASSO COSS. 317.

2. Idem A. ad Felicem Procuratorem rei privatæ, **B**aphii, & gynæcii, per quos, & privata nostra substantia tenuatur, & species gynæcii confectæ

fectæ corrumpuntur, in baphiis, etiam admixta temeratio nævum adducit inquinatæ alluvionis: suffragiis abſtineant, per quæ memoratas adminiſtrationes adipiſcuntur: vel ſi contra hoc fecerint, gladio feriantur.

3. Impp. VALENTIN. & VALENS AA. ad Germanum Conſularem.

Ingenue mulieres, quæ ſe gynæciariis ſociaverint, ſi conventæ denunciatione ſolenni, ſplendorem generis contuberniorum vilitati præferre noluerint, ſuorum maritorum conditione teneantur. Dat. 4. cal. Jul. *Mediol.* VALENTINIANO, & VALENTE AA. COSS. 365.

4. Idem AA. ad Auxonium P. P.

Quod ad præſens remedium pertinet, quantum animal baſtagariis pro reparatione præbeatur. Dat. Id. Dec. *Marcianop.* VALENTINIANO, & VALENTE AA. COSS. 365.

5. Imppp. VALENT. VALENS, & GRAT. AAA. ad Filematium Com. S. L.

Qui aliquem ex familiis gynæcii in latebris habere comperti ſunt: quinque librarum auri damno ſubſciantur. Dat. 12. calend. Sept. *Cilicia,* MODESTO, & ARINTHEO COSS. 372.

6. Imppp. GRAT. VALENT. & THEOD. AAA. ad Eucherium.

Qui textri ni noſtri mancipia occultatione celaverit: ternis libris auri pro ſingulorum hominum ſuppreſſione plectetur. PP. *Carthagine,* 3 calend. Mart. poſt conſulat. AVXONII, & OLYBRII. 380.

7. Idem AAA. ad Hesperium P. P.

Edicius, ne qua mulier ſplendidioris gradus monetarii adhærens conſortio, decus nativæ libertatis amittat: Quod ſi qua ab hac præceptione ſtatutum noſtræ ſerenitatis abduxerit: ea vel legitima admonita conventionem diſcedat, vel ſi complexui monetarii putaverit inhærendum, non ambigat ſe (ſibi) & liberis præjudicaturam, & ejus conditioni eſſe neceſſendam. §. 1. Si qua vero originaria, ſeu coloniaria poſſeſſionis alienæ, ignaro domino, ſeu ſciente, monetario adſociabitur: hi conventi mox juri agrorum debitas perſonas retrahere ſeſſinent: vel de cætero ſciant repetendi facultatem, ſilentii ſui conniventia perdiſſe. §. 2. Sed ut monetario nullam extraneam neceſſi volumus, ita & ex monetario patre ſuſceptas prohibemus extraneis copulari. Dat. Prid. Id. Mart. *Aquilan.* poſt conſulat. AVXONII, & OLYBRII. 380.

8. Idem AAA. Trifolio Com. S. L.

Aternam fiximus legem, ne unquam baſtagariis militiam, vel ſuam deſerere liceat, vel aliam antequam eam impleverint, ſurreptitia impetratione tentare. Dat. 9. cal. Aug. *Heracleæ,* RICHOMERE, & CLEARCHO COSS. 384.

9. Idem AAA. ad Principium P. P.

Si quis naviculam functioni muicis, & legendi conchyliis deputatam auſus fuerit uſurpare, duarum librarum auri illatione teneatur. Datum 6. Octob. *Aquil.* ARCAD. A. & BAVTONE COSS. 385.

10. Imppp. ARCAD. HONOR. & THEOD. AAA. Philometori Com. S. L.

Lotas in poſterum ſericoblattæ, & metaxæ hu-

juſmodi ſpecies inferri præcipimus: viginti librarum auri condemnatione propoſita hiſ, qui ſcrinium canonum tractant: prioribus etiam cujuſcunque officii, ſi ſtatuta cœleſtia a quoquam paſſi fuerint temerari. Dat. 5. cal. Jul. *Conſtantinop.* ARCAD. A. 6. & PROBO COSS. 406.

11. Impp. THEODOS. A. & VALENTINIAN. C. Maximino Com. S. L.

Murileguli, qui dereliſto, atque deſpecto propriæ conditionis officio, vetitis ſe in ſulis dignitatum, & cingulis penitus denegatis muniffe dicuntur, ad propriæ artis, & originis vineula revocentur. Ab illis autem, qui rebus eorum videntur inhiſſe, quos in ſua origine permanere, & ſolennibus miniſteriis inſervire manifeſtum eſt, omnia quæcunque conſliterit ex quocunque titulo poſſeſſa, antiquis poſſeſſoribus reſtituantur. Quod ſi alienigenæ detentores oneribus conditionis extraneæ maluerint ſubjacere, quam reſtituere facultates: & futura deinceps agnoſcant munera ſibi eſſe ſubeunda: & de præterito, ſi qua ipſis poſſidentibus reliqua colliguntur, a ſemetiſiſ ſciant ſine aliqua excuſatione ſolvenda. Dat. 17. cal. Nov. *Conſtantinop.* VICTORE CONS. 424.

12. Idem A. & C. Maximino Com. S. L.

Hi, qui ex filialibus murilegulorum, & alienæ originis patribus ſunt, vel fuerint procreati, jura maternæ conditionis agnoſcant. Dat. 9. cal. Jun. THEODOS. A. II. & VALENTINIANO C. COSS. 429.

13. Impp. THEOD. & VALENT. AA. Acacio Com. S. L.

Si quis ex corpore gynæciariorum, vel linteariorum, vel lymphariorum, monetariorum, vel murilegulorum, vel aliorum ſimilium ad divinas largitiones nexu ſanguinis pertinentium, voluerit poſthac de ſuo collegio liberari: non quocunque nec facile in locum proprium freti dextræ triumphalis abſolutione, ſubſtituant: ſed eos, quos omnibus idoneos modis ſub ipſis quodammodo ampliffimæ tuæ ſedis obtutibus approbaverint: ita tamen, utiſ, qui ab hujusmodi conditione juxta formam cœlitus datam beneficio principali fuerit abſolutus, univerſi generis ſui proſapiam in functione memorati corporis permanentem, cum omnibus ejus, qui abſolvitur rebus obnoxiam largitionibus ſacris futuram eſſe non dubitet. Dat. 7. calend. Mart. *Conſtantinop.* DD. NN. THEOD. 12. & VALENTINIANO 2. AA. COSS. 426.

14. Idem AA.

Privatæ, vel linteariæ veſtis magiſtri, theſaurorum præpoſiti, vel baphiorum, ac textrinorum procuratores, caterique quibus hujusmodi ſollicitudo committitur, non ante ad rem ſacri ærarii procurandam permittantur accedere, quam ſatisfactionibus dignis eorum adminiſtratio roboretur: ſciturum, nec proſecutorias quidem ſacras poſthac ſibi met poſtulandas.

15. Idem AA.

Qui, aut patre conchylilegulo geniti probabuntur aut matre, memoratæ adſcriptioni obnoxios ſe eſſe non ambigant. Dat. 10. cal. April. G. P. HIERO. & ARDABURO COSS. 427.

16.

NE quis, ut sit, publicis corporibus adscribatur, nisi urgente necessitate, vel nisi sit ex eo genere, & tam arte, quam ætate habilis, atque idoneus actis apud Præsidem provinciæ factis, & esse illum idoneum corpore deponente, rursusque gestis ad nos delatis, ut confirmetur divino oraculo nostro vice probatoria. Qui vero hæc non servaverit, neque solatia inde ulla percipiet, nec ullum eum collegio commercium habebit, sed gravissime coercitus exilio perpetuo damnabitur extra provinciam: eisdem poenis subjicitur, qui ei opem tulerit hac in re, & maxime præpositus.

TIT. VIII.

DE VESTIBVS HOLOBERIS ET AVRATIS, ET DE INTINCTIONE SACRI MVRICIS.

1. Imppp. VALENTIN. VALENS & GRAT.

AAA. Archelao. Com. S. L.

Auratas ac sericas paragaudas auro intextas viriles privatis usibus contexere conficereque prohibemus: & in gynæciariis tantum nostris fieri præcipimus. Dat. 5. Non. Jul. Nebiodun. i. Accept. 15. calend. Aug. *Martianop.* VALENTINIANO N. P. & VICTORE COSS. 369.

2. Imppp. GRAT. VALENTIN. & THEOD.

AAA. Floro P. P.

Nemo (vir) auratas habeat aut in tunicis, aut in lineis paragaudas: (nisi hi tantummodo quibus hoc propter Imperiale ministerium concessum est:) non enim levi animadversione plectetur, quisquis vetito se & indebito non abdicaverit indumento. Dat. 3. cal. April. *Constantinop.* ANTONINO, & SYAGRIO COSS. 382.

3. Imppp. THEOD. ARCAD. & HONOR. AAA.

Vellera adulterino colore fucata in speciem sacri muricis intingere non sinimus: nec tinctum cum Rhodino prius serico, alio postea colore fucari: cum de albo omnium colorum tingendi copia non negetur: nam capitale poenam illicita tentantes suscipient.

4. Imp. THEOD. A. Maximino Com. S. L.

Temperent universi, cujuscunque sint sexus, dignitatis, artis, professionis, & generis ab hujusmodi speciei possessione, quæ soli Principi ejusque domui dedicatur: nec pallia tunicasque domi quis sericas contexat, aut faciat. Quæ tincta conchylio, quæ nullius alterius permixtione contexta sunt, proferantur ex ædibus, tradanturque tunicæ aut pallia ex omni parte texturæ cruore infecta conchylii. Nulla stamina subtexantur tincta conchylio, nec ejusdem infectionis arguto pectine solidanda fila decurrant: reddenda ærario holobera vestimenta virilia protinus offerantur: Nec est, ut quisquam de abjurato pretio conqueratur: quia sufficit calcatræ legis impunitas. Ne quis vero nunc hujusmodi suppressione in laqueos novæ constitutionis incurrat: alioquin ad similitudinem læsæ Majestatis periculum sustinebit. Dat. 17. cal. Febr. *Constantinop.* VICTORE V. C. CONS. 424.

5. Impp. THEOD. & VALENT. AA. Apollonio Comiti sacrarum largitionum.

Purpuræ nundinas, licet innumeris sint constitutionibus prohibita, recenti quoque intermi-

natione vetamus, & ideo septimum de scrinio exceptorum, sextum de scrinio canonum, quintum de scrinio tabulariorum ad baphia Phœnices per certum tempus mitti præcipimus, ut omnis fraus eorum prohibeatur solertia, timentium ne quaeritis longo fudore stipendiis careant: etiam viginti librarum auri condemnatione proposita. Dat. 8. Id. Mart. *Constantinop.* ISIDORO, & SENATORE COSS. 436.

TIT. IX.

DE FABRICENSIBVS.

1. Imppp. VALENT. THEOD. & ARCAD.

AAA. Tatiano P. P.

Omibus fabricis non pecunias pro speciebus, sed ipsas species sine dilatione inferri præcipimus: ut venerabilis, & quæ facile deducatur ignibus, seu liquefeat ferri materies præbeatur: quo promptius adempta fraudibus facultate, commodo publico consulatur. Dat. 15. cal. Novembr. THEOD. A. 2. & CYNEGIO COSS. 388.

2. Idem AAA. Rufino Magistro officiorum.

Primicerium fabricæ post biennium non solum vacatione, verumetiam honore donari præcipimus: ita, ut inter protectores (ejusdem fabricæ per biennium) adoraturus æternitatem nostram, suo quisque tempore dirigatur. Dat. 8. Id. Mart. *Mediolan.* VALENTINIANO A. 4. & NEOTHERIO COSS. 393.

3. Impp. ARCAD. & HONOR. AA. Ofio Magistro officiorum.

Stigmata (hoc est nota publica) fabricensium brachiis ad imitationem tyronum infligantur, ut hoc saltem modo possint latitantes agnosci: his, qui eos susceperint, vel eorum liberis sine dubio fabricæ vindicandis, & qui subreptione quadam declinandi operis, ad publicæ cujuslibet sacramenta militiæ transierint. Dat. 18. cal. Januar. *Constantinop.* HONORIO A. 4. & EVTYCHIANO COSS. 398.

4. Impp. HONOR. & THEOD. AA. Anthemio P. P.

Si quis consortium fabricensium crediderit eligendum in ea urbe, in qua natus est, vel in qua domicilium collocavit: his, quorum interest convocatis, prius acta conficiat, seseque doceat non avo, non patre curiali progenitum: nihil ordini civitatis debere: nulli se civili commanere obnoxium: atque ita demum gestis confectis, vel apud moderatorem provinciæ, vel, si is absit, apud defensorem civitatis, ad militiam quam optaverit, suscipiatur: quod si absque hac cautione quispiam ad fabricensium consortium obrepserit, sciat se ad ordinis cui debetur, patriæque suæ munera, esse deducendum: ita ut nulla eum, nec temporis, nec stipendiorum prærogativa defendat. Dat. 15. cal. Jun. *Constantinop.* HONORIO 9. & THEOD. 5. AA. COSS. 412.

5. Impp. THEOD. & VALENT. AA.

Iure provisum est, fabricenses artibus propriis inservire: ut exhaustis laboribus immorentur cum sobole professioni cui nati sunt. Denique quod ab uno committitur, id totius delinquitur periculo numeri: ut constricti nominationibus suis,

fuis, sociorum actibus quandam speculam gerant, & unius damnum ad omnium transit dispendium: universi itaque veluti in corpore unius formæ, unius decoctionis, si ita res tulerit, respondere cogentur. Dat. prid. Non. Novemb. CP. THEOD. A. 16. & FAVSTO COSS. 438.

6. Imp. LEO & ANTHEMIVS AA. Eufemio mag. off.

Eos, qui inter fabricentes sacræ fabricæ sociati sunt, vel eorum uxores, aut filios, qui itidem inter fabricenses militare dicuntur: non alibi pulsare volentibus respondere præcipimus, nisi in iudicio tuæ sublimitatis, ad cuius jurisdictionem, potestatemque pertinent: nec eos post stipendiorum finem, & militiæ, super civilibus, vel curialibus muneribus, quibus nullo modo subjacere monstrantur, a viris clarissimis rectoribus provinciarum, vel eorum officiis præter licitum inquietari.

7. Imp. ANASTASIVS A. Eufemio magist. off.

Nullus fabricensium conductioni, vel administrationi, vel agriculturæ alienarum rerum se posthac immiscere conetur: dominis quidem, si (qui) contra hæc statuta meæ pietatis venire ausi fuerint, res vel prædia, quæ scientes, quod Fabricenses sunt, iisdem Fabricensibus ministranda commiserint, amissuris: fabricensibus vero gravissime coercitis, post facultatum suarum amissionem perpetui exilii poena, & animadversione retinendis. † Quotiens sane in translatione armorum angariæ necessariae fuerint, sublimitas tua literis ad eminentissimam jubeat dirigi præfecturam: & numerum ei armorum, & ex quo loco transferenda sunt, indicare: ut continuo super præbendis angariis pro numero eorum, quæ transferuntur armorum, præceptione sua viros clarissimos moderatores provinciae conveniat: ut secundum missam a sublimitate tua notitiam, naves, vel angariæ confestim de publico præbeantur. Quod si aliqua tarditas, vel negligentia post datas a sublimitate tua ad eminentissimam præfecturam literas, in destinandis auctoritatibus amplissimæ tuæ sedis intercesserit, & ex hoc armorum transvectio fuerit impedita: (in) quinquaginta libras auri, tam numerarium pro tempore officii ejusdem amplissimæ sedis, quam alios, quorum interest, condemnari præcipimus: eamque auri quantitatem protinus exactam fisci juribus aggregari: multa præterea triginta librarum auri proposita, tam viris clarissimis, qui provincias regunt, quam eorum apparitoribus, si conniventibus his armorum subvectio tarditate aliqua fuerit præpedita.

TIT. X.

DE VETERIS NUMISMATIS POTESTATE.

1. Imp. VALENT. & VALENS, AA. Germano P. P.

Solidos veterum Principum veneratione formatos, ita tradi, ac suscipi ab eminentibus, & distrahentibus jubemus, ut nihil omnino refragationis oriatur, modo, ut debiti ponderis sint, & speciei probæ: scituris universis, qui aliter fecerint, haud leviter in se vindicandum.

2. Idem AA. ad Julianum P. P.

Pro imminutione, quæ in æstimatione solidi forte tractatur, omnium quoque pretia specierum decrescere oportet.

3. Imp. GRAT. VALENT. & THEOD. AAA.

Arintheo P. P.

Universos auctoritas tua proposito edicto commoneat obryzatorum omnium solidorum uniformis pretium postulare: capitali scilicet supplicio puniendo, qui vel jussa nostræ Majestatis avaritiæ cæcitate contempserit, vel æternales vultus, dum fraudibus studet, duxerit violare.

TIT. XI.

NULLI LICERE IN FRENIS ET EQVESTRIBUS SELLIS, ET IN BALTEIS MARGARITAS ET SMARAGDOS, ET HYACINTHOS APTARE, ET DE ARTIFICIBUS PALATINIS.

1. Imp. LEO A. Leontico.

Nulli prorsus liceat in frenis, & equestribus sellis, vel in balteis suis margaritas, & smaragdos, & hyacinthos aptare posthac, vel inferere: aliis autem gemmis frena, & equestres sellas & balteos suos privatos exornare permittimus. De cucurniis vero omnem prorsus qualiumcunque gemmarum habitum præcipimus submoveri: sibilis quoque in chlamydibus his utantur, quæ solo auro, & arte pretiosæ sunt. Si quis autem contra interdictum pietatis meæ fecerit, sciat se continuo quinquaginta libris auri esse multandum. † Nulli præterea privatorum liceat (exceptis scilicet ornamentis matronalibus, & tam muliebrium quam virilium annulorum habitu) aliquid ex auro, & gemmis, quod ad cultum, & ornamentum Imperatorium pertinet, facere: neque illud sub hoc colore, & prætextu præparare, quod velit Clementiæ Principali velut aliquod munus offerre: pietas enim mea hujusmodi dona non expetit; neque regium (sibi) offerri a privatis cultum requirit. Sane si quis posthac aliquid contra vetitum hujusmodi sanctionis effecerit, & offerenda Clementiæ meæ ornamenta, quæ usibus regis deputata sunt, auro gemmisque decorata, ausus fuerit præparare: centum librarum auri condemnatione sciat se esse feriendum: capitali quoque subdendum esse supplicio. Ornamenta enim regia intra aulam meam fieri (a palatinis) artificibus debent: non passim in privatis domibus vel officinis parari. Unde summa severitate sancimus, ut quod in cultu ornatuque nostro sacrum, & adoptabile est, id facere temeritas privata non audeat. Si quis sane contra vetitum tranquillitatis meæ aliquid fecerit, definitam superius multam ab his per officia palatinorum exigi, & sacris largitionibus nostris jubemus inferri.

TIT. XII.

DE CLASSICIS.

1. Imp. VALENT. & VALENS AA. Auxonio P. P.

Classem Seleucenam aliasque universas ad officium, quod magnitudini tuæ obsequitur, volumus pertinere: ut classicorum numerus ex incensitis vel accrescentibus compleatur, & Seleucena ad auxilium purgandi Orientis, aliasque necessitates comiti Orientis deputetur. Dat. Indictione 12.

TIT. XIII.

DE DECURIALIBUS VRBIS ROMÆ.

1. Imp. VALENT. THEOD. & ARCAD. AAA.

ad Trifolium P. P.

Si quis decuriam de auferendis privilegiis putaverit lite pulsandum, intelligat se curiæ interpellari.

pellare debere iudicem. Dat. 14. cal. Febr. *Mediolani*, TIMASIO & PROMOTO COSS. 389.

2. Imp. HONOR. ARCAD. & THEOD. AAA. Exuperantio, Julio, & ceteris decurialibus.

LEges decuriales tam a superioribus Principibus, quam a divo parente nostro conditas, nostra auctoritate firmamus. Singulos itaque Iudices scire volumus, ne quis huic collegio injuriis corporalibus tentet notam atterere, neque ab his commodis, quæ rationibus approbantur, audeat separare: huic enim collegio volumus antiquam privilegiorum prærogativam servari. Dat. 8. Id. Jul. *Rome*, HONOR. A. 6. & ARISTENETO COSS. 404.

TIT. XIV.

DE PRIVILEGIIS CORPORATORUM VRBIS ROMÆ.

1. Imp. HONORIVS & THEODOS. AA. ad Alypium P. U.

NULLI sit liberum, nulli permissum, ut novum aliquid urbis incolæ in urbe sustineant: sed in honorem æternæ urbis corporatis indulta suffragia valere præcipimus. Cura autem Rectorum provinciarum corporati urbis Romæ, qui in peregrina transgressi sunt, redire cogantur: ut servire possunt functionibus, quas imposuit antiqua solennitas. Dat. Prid. Idib. Jul. *Aquilan.* TATIANO & SYMMACHO COSS. 391.

TIT. XV.

DE PISTORIBVS.

1. Imp. LEO A. Viviano P. P.

QUicumque ex mancipiis comitis horreorum dignitatem & officium, vel ambitione, vel gratia, vel pecunia, seu quolibet alio modo posthac fuerit adsecutus: exutus dignitate, quam contra interdictum nostræ serenitatis adeptus est, multatus etiam viginti libris auri, ad antiquum denuo consortium collegiumque revocetur: omne etiam speciale beneficium, quocunque modo contra hanc sanctionem fuerit impetratum, penitus conquiescat.

TIT. XVI.

DE SVARIIS ET SVSCEPTORIBVS VINI (ET CÆTERIS CORPORATIS.)

1. Imp. VALENT. THEOD. & ARCAD. AAA. ad Albinum P. U.

PORcinarii urbis æternæ, cum pervigilem laborem populi Romani commodis exhibeant: sordidis semper muneribus liberentur. Dat. 8. cal. Sept. *Rome*, TIMASIO & PROMOTO COSS. 389.

2. Imp. ARCAD. & HONOR. AA. Florentio P. P.

QUicumque ex corporibus suariorum, sive excipiendæ necessitate litis adstrictus, sive inferendæ voluntate spontanea provocatus iudicium voluerit experiri: fori urbani auditorium præstoletur. Dat. 18. calend. Februar. *Rome*, BASSO & PHILIPPO COSS. 408.

TIT. XVII.

DE COLLEGIATIS, ET CHARTOPRATIS, ET NUMMVLARIIS.

1. Imp. THEOD. & VALENT. AA. Cyro P. U.

Qui (sub) prætextu decanorum seu collegiatorum, cum id munus non impleat, aliis se

muneribus conantur subtrahere: eorum fraudibus credimus esse obviandum: ne quis sub specie muneris, quod minus exequitur, alterius muneris oneribus releveretur: ne argentariorum, vel nummulariorum munera declinentur ab his, qui dici tantummodo collegiati, vel decani festinant. Ideoque si quis eorum sub nudæ appellationis velamine collegiatum se vel decanum appellat: sciat pro se alium subrogandum, qui prædicto muneri sufficiens approbetur: subrogatione videlicet memoratorum, vel eorum, qui moriuntur, primatum ejus, qui subrogatur admissa iudicio. §. 1. Quod autem supra numerum, qui in causis brevibus continetur, nemo se quolibet patrocínio, vel cujuslibet adsumpta potentia debeat excusare, hoc nostræ est Serenitatis censere, & tunc sublimitatis tuique officii cautius observare. Hoc inter omnes æqua lance servari præcipimus: nullo divinæ demus patrocínio, nulla sacrosanctarum ecclesiarum reverentia, nulla qualibet, vel cujuslibet potentia se excusante. † Sed ne tantum circa munera relevanda supplicibus consuluisse noscamur: illud etiam dicendum observandumque esse censemus, ut chartæ venditio, quæ de provinciis ad corporatos supplicium per innovationem translata est, primæ Constitutionis terminis concludatur: hoc est, quod in initio dispositionis constitutum est, id in posterum nulla addita novatione servetur. Dat. 10. cal. April. THEOD. 17. & FESTO COSS. 439.

TIT. XVIII.

DE STVDIIS LIBERALIBVS VRBIS ROMÆ, ET CONSTANTINOPOLITANÆ.

1. Imp. THEODOS. & VALENTIN. AA. P. U.

UNiversos, qui usurpantes sibi nomina magistrorum, in publicis magistrationibus cellulisque collectos undecunque discipulos circumferre consueverunt, ab ostentatione vulgari præcipimus amoveri: ita ut si quis eorum post emissos divinæ sanctionis affatus, quæ prohibemus, atque damnamus, iterum forte tentaverit, non solum ejus quam meretur, infamiæ notam subeat, verum etiam pellendum se ex ipsa, ubi versatur illicite, urbe cognoscat. † Illos vero, qui intra plurimorum domos eadem exercere privatim studia consueverunt, si ipsis tantummodo discipulis vacare maluerint, quos intra parietes domesticos docent, nulla hujusmodi interminatione prohibemus. † Sin autem ex eorum numero fuerint, qui videntur intra Capitolii auditorium constituti, hi omnibus modis privatarum ædium studia sibi interdicta esse cognoscant: scituri, quod si adversus cœlestia statuta facientes deprehensi fuerint, nil penitus ex illis privilegiis consequantur, quæ his, qui in Capitolio tantummodo docere præcepti sunt, merito deferuntur. † Habeat igitur auditorium specialiter nostrum in his primum quos Romanæ eloquentiæ doctrina commendat, Oratores quidem, tres numero: Grammaticos vero decem. In his etiam, qui facundia gravitatis pollere nascuntur, quinque numero sint Sophistæ, & Grammatici æque decem. Et quoniam non his artibus tantum adolescentiam gloriosam optamus institui: profundioris quoque scientiæ atque doctrinæ

ne memoratis magistris sociamus auctores : Unum igitur adjungi cæteris volumus, qui philosophiæ arcana rimetur : duos quoque, qui juris ac legum voluntates pandant : ita ut unicuique loca specialiter deputata assignari faciat sua sublimitas : ne discipuli sibi invicem possint obstrepere vel magistri : neve linguarum confusio pernixa, vel locum, aures quorundam aut mentes a studio literarum avertat. Datum 3. calend. Mart. *Constantinopoli*, THEODOSIO A. II. & VALENTINIANO COSS. 425.

TIT. XIX.

DE HONORATORVM VEHICVLIS.

1. Imppp. GRATIAN. VALENT. & THEOD. AAA. Nebridio P. U.

OMnes honorati, seu civilium, seu militarium, vehiculis dignitatis suæ, id est, carrucis, intra urbem sacratissimi nominis semper utantur. Dat. 3. cal. Febr. *Constant.* HONOR. N. P. & EVODIO COSS. 386.

TIT. XX.

DE PRIVILEGIIS VRBIS CONSTANTINOPOLITANÆ.

1. Imp. HONOR. & THEODOS. AA. Philippo Præfesto Illyrici.

URbs Constantinopolitana non solum juris Italici, sed etiam ipsius Romæ veteris prærogativa lætetur. Dat. prid. Id. Jul. EVSTATHIO & AGRICOLA COSS. 421.

TIT. XXI.

DE METROPOLI BERYTO.

1. Impp. THEODOS. & VALENT. AA. Hormisdæ P. P.

PROpter multas justasque causas metropolitano nomine ac dignitate civitatem Berytum decernimus exornandam, jam suis virtutibus coronatam. Igitur hæc quoque metropolitana habeat dignitatem. Tyro nihil de jure suo derogetur. Sit illa mater provinciæ majorum nostrorum beneficio : hæc nostro, & utraque, dignitate simili perfruatur.

TIT. XXII.

DE CANONE FRUMENTARIO VRBIS ROMÆ.

1. Imppp. VALENTIN. VALENS & GRAT. AAA. ad Julianum P. E. annonæ.

NAutici apud Præsidum aut magistratum acta consiteantur incorruptas species suscepisse, eorumque apud quos deponitur ista testatio, præfens aspectus probet nihil in his esse vitii : quod eo tempore quo ad sacræ urbis portum pervenit, Præfecturam jugiter observare præceptum est. Dat. 18. cal. Jul. *Remis*, GRAT. A. 1. & DAGALAIPO COSS. 366.

2. Impp. ARCAD. & HONOR. AA. ad Senat. & Populum.

SI quid frumenti, vel hordei urbicarii canonis remissione indultum est speciali beneficio : contra commodum publicum (rescripta) elicta non valeant. Dat. 17. cal. Maji, *Mediol.* CÆSARIO, & ATTICO COSS. 397.

3. Iidem AA. Messalæ P. P.

Neminem patimur in mutando canone urbis Romæ nostræ clementiæ beneficium postulare, Tom. II.

sed etiam ea rescripta quæ quoquo modo potuerint impetrari, suscipi non sinimus : eos vero qui contra hæc fecerint, in duplum retinendos esse decernimus Vicarios, quinetiam cæteros Judices (nisi deinceps ab usurpatione urbicarii canonis abstineant) deportationis pœna detineri : primates officiorum capitali supplicio subjugari, perpetua auctoritate sancimus. Dat. Prid. Non. Septemb. *Altino*, THEODORO V. C. COSS. 399.

TIT. XXIII.

DE FRUMENTO VRBIS CONSTANTINOPOLITANÆ.

1. Impp. HONOR. & THEODOS. AA. Urso P. U.

Nulli, ne divinæ videm domui nostræ, frumentum de horreis publicis pro annona penitus præbeatur : sed integer canon mancipibus consignetur annona in pane cocto domibus exhibenda : ita enim debet canon ab inclytæ memoriæ Constantino præstitus, necnon a divo pietatis meæ avo (Theodosio) auctus, expendi : quoniam crescit inopia, si frumenta quæ pro annona tribuuntur, ad usus alios deputata cognoscantur : cogentur enim de publico sibi emere, quæ aliis vendere potuissent. Dat. 10. cal. Aug. *Constantinopol.* THEOD. A. 7. & PALLADIO COSS. 416.

2. Impp. THEOD. & VALENT. AA. Leontio P. U.

Auri statuta quantitas ad cõemptionem frumentariam perpetuo sit dedicata : nec liceat cuiquam post administrationem urbicariæ potestatis perceptam, aliquid ex eadem summa minuere, vel ad quoscumque alios usus convertere : sed sub gestorum testificatione certum fiat, & quod mancipibus mutui nomine datum est, & quod ab iisdem sit excepta omni concussione solvendum. Eum autem, qui hanc formam ausus fuerit inquinare, quantitatem, in qua suam calliditatem exercuerit, in duplum redhibere jubemus : & quicquid ex prædicatione accreverit, ad cumulum ejusdem auri quantitatis, & frumentarii tituli firmiter redundare : legisque hujus tenorem æneis tabulis incidi. Dat. 5. cal. Decembr. *Constantinopoli*, ARIOBINDO, & ASPARE COSS. 434.

TIT. XXIV.

DE ANNONIS CIVILIBVS.

1. Imppp. THEOD. ARCAD. & HONOR. AAA. Proculo P. U.

ANnonas publicas non tam titulis dignitatum, quam singulorum virorum meritis attributas, divi Constantini liberalitate satis claruit. Ideoque nihil ex his scholarum nomine vindicetur : sed pro uniuscujusque merito, quæ sunt concessa, servantur, ut quicumque perceptarum annonarum emolumenta, vel in heredes proprios jure sanguinis transfuderunt, vel in extraneos distractionis titulo transcripserunt : maneat quod gestum est, vel hereditatis merito, vel alienationis arbitrio. Dat. 7. calend. Jul. *Constantinop.* ARCAD. A. 2. & RVFINO COSS. 392.

2. Imppp. THEODOS. ARCAD. & HONOR. AAA.

Centum vigintiquinque modios frumenti, præter solitum canonem, per singulos dies de præseni

præsenti sexta indictione ex die calend. Januarii nomine parapeteumatis de horreis publicis hujus almæ urbis, insita nostræ pietatis liberalitate tribuimus, datis sacris apicibus ad sublimissimam quoque per Orientem Præfecturam, quibus possit, & modum nostræ donationis agnoscere, & incunctanter præbere, quæ iussimus: quam modificationem jugiter, & in perpetuum civibus nostris debere conferri, valitura in eum hac lege sancimus.

TIT. XXV.

DE MENDICANTIBVS VALIDIS.

1. Imppp. GRATIANVS, VALENTINIANVS, & THEOD. AAA. ad Severum P. U.

Cunctis, quos in publicum quæstum incerta mendicitas vocaverit, inspectis, exploretur in singulis, & integritas corporum, & robur annorum: atque inertibus, & absque ulla debilitate miserandis necessitas inferatur, ut eorum quidem, quos tenet conditio servilis, proditor studiosus & diligens dominium consequatur: eorum vero, quos natalium sola libertas persequitur, colonatu perpetuo fulciatur, quisquis hujusmodi lenitudinem prodiderit ac probaverit: salva dominis in eos actione, qui vel latebram forte fugitivis vel mendicitatis subeundæ consilium præstiterunt. Dat. 12. cal. Jul. *Paravi*, ANTONINO & SYAGRIO COSS. 382.

TIT. XXVI.

DE NAVTIS TYBERINIS.

1. Impp. VALENT. & VALENS AA. ad Symmachum P. U.

Qui navem Tyberianam habere fuerit ostensus: onus Reipublicæ necessarium agnoscat. Quodcunque igitur navigium in alveo Tyberis invenietur, competentibus & solitis obsequiis mancipetur: ita ut nullius dignitas, aut privilegium ab hoc officio vindicetur. Dat. 2. Id. Oct. *Alrini*, Divo IOVIANO & VARRONIANO COSS. 364.

TIT. XXVII.

DE FRUMENTO ALEXANDRINO.

1. Impp. HONOR. & THEOD. AA. Anthemio P. P.

In æstimatione frumenti, quod ad civitatem Alexandrinam convehitur, quicquid de crithologia & zygothalii munere, & pro nauclerorum tuenda substantia Eminentia tua disposuit, roboramus: atque, ut curialibus prædæ auferatur occasio, jubemus eos ad hujusmodi sollicitudinem affectandam nunquam accedere, sed designata officia tuis provisionibus examinata, sollicitudinem prædictam implere. Dat. 5. cal. Febr. *Constantinop.* HONOR. & THEOD. 5. AA. COSS. 412.

2. Impp. THEOD. & VALENT. AA. Isidoro P. P.

Durnos centum & decem modios alimoniis Alexandrinæ civitatis addi decernimus: ut nemo privetur eo, quod nunc usque percepit: & *perissoboregia* nomen penitus amputetur, & tesseræ delignantur, & nostræ pietatis nomine censeantur. Dat. prid. Non. Jun. *Constantinopoli*, ISIDORO & SENATORE COSS. 436.

TIT. XXVIII.

DE ALEXANDRIÆ PRIMATIBVS.

1. Impp. THEOD. & VALENT. AA. Isidoro P. P.

Corporato civitatis Alexandrinæ repurgandi fluminis onere liberamus: & pro tenore dispositionis tuæ quadringentos solidos ex dinummo vectigali memoratæ civitatis præcommodari decernimus, ita ut ex titulo navium modis omnibus repensetur. Dat. prid. Non. Jun. *Constantinop.* ISIDORO & SENATORE COSS. 436.

TIT. XXIX.

DE IVRE REIPUBLICÆ.

1. Imp. ANTONINVS A. Dionysio.

Si quid adversus Rempublicam indeiensem, in ea specie, in qua neque defensores creati fuerint, neque ut crearentur, placuit, statutum est: actionibus ejus nihil est præjudicatum.

2. Idem A. Phorodio & aliis.

An Respublica, in cujus locum successistis, ideo quia satisfecisse debito vos proponitis, jus pignoris in eo fundo habeat, apud suum judicem quaeritur: si enim neque beneficio sibi concessio id jus nata est, neque specialiter in obligatione pignoris sibi prospexit: causa ejus non separatur a cæteris creditoribus, qui habent personalem actionem:

3. Imp. ALEXANDER A. Salviniانو.

Rempublicam, (ut pupillam) extra ordinem juvari, moris est.

4. Impp. DIOCLET. & MAXIM. AA. Urbano.

(**S**i) secundum Legem civitatis Respublica, cujus meministi, ruina collapsis ædificiis tuis destraxit aream: nihil contra hujus Legis tenorem Rector provinciæ fieri patietur.

TIT. XXX.

DE ADMINISTRATIONE RERVM PUBLICARVM.

1. Imp. PHILIPPVS A. Crescentiz.

Fundum vectigalem, si suis quibusque temporibus debitæ quantitates inferantur, invito possessore auferri non posse, manifestum est.

2. Impp. DIOCLET. & MAXIM. AA. & CC. Julio & Zenodoro.

Contra eos, qui Rempublicam administrantes, per officii necessitatem sub conditione relicti fideicommissi satis accipere debuerunt, quanti Reipublicæ interest satis non (esse) acceptum, dirigendam esse actionem perspiciatis. PP. 7. cal. Dec. CC. COSS.

TIT. XXXI.

DE VENDENDIS REBVS CIVITATIS.

1. Imp. ANTONINVS A. Herculiano.

(**S**i) sine ulla conditione prædia vendente Respublica comparasti: perfecta venditione, nulla ratione vereris, ne adjectione facta, auferri tibi dominium possit. Tempora enim adjectionibus præstituta ad causam fisci pertinent: nisi si qua civitas propriam Legem habeat.

2. Impp. VALERIANVS & GALLIENVS AA.

Quamvis incrementum conductioni factæ publici prædii videatur offerri, non tamen addita-

monti

menti specie oportet fidem locationis infringi: præsertim, cum tantum jam temporis ex contractu decessisse proponas.

3. Imp. LEO A. Erythrio P.P.

SI quæ hæreditatis, vel legati, seu fideicommissi, aut donationis titulo domus, aut annonæ civiles, aut quælibet ædificia vel mancipia ad jus inclytæ urbis, vel alterius cujuslibet civitatis pervenerint: super his licebit civitatibus venditioni pro suo commodo inire contractum: ut summa pretii exinde collecta, ad renovanda sive restauranda publica mœnia dispensata proficiat. † In defessa vero cura prospicientes, ne quis adversus civitatum commoda quicquam moliri possit incommodi, sed sine ulla fraude seu nundinatione, vel colludio seu conniventia hujusmodi venditiones procedant: hoc (etiam) in posterum observandum esse censemus, ut si quidem ad hanc inclytam urbem, domum, vel civiles annonas, aut alia quælibet ædificia, vel mancipia pertinentia contigerit venditari: non aliter nisi Imperiali auctoritate vendantur: in provinciis vero, præsentibus omnibus seu plurima parte, tam curialium quam honoratorum, & possessorum civitatis, ad quam res prædictæ pertinent, propositis sacrosanctis Scripturis, sigillatim unumquemque eorum, qui conveniunt, jubemus sententiam, quam putet utilem patriæ suæ designare: ut ita demum decreti recitatione in provinciali judicio interveniente, emptor competentem possit habere cautelam. Hos autem venditionum contractus, sive jam completi fuerint, sive postea ineundi fuerint, stabiles esse censemus.

TIT. XXXII.

DE DEBITORIBVS CIVITATVM.

1. ANTONINVS. A. Diodoro.

Non prius debitorem Reipublicæ honorem in Republica subire, quam id, quod debere constiterit, conventus exsolverit: tam meis quam divorum Principum constitutionibus declaratur.

2. Imp. CONSTANTINVS A. Verino. S.

A pud eos, quos supersites integris facultatibus esse pervideris: vel quorum heredes incolumia retinent patrimonialia, sortes Reipublicæ perseverare debebunt: ita tamen, ut annuas usuras suis quibusque temporibus exolvant: cum simul & Reipublicæ utile sit retinere idoneos debitores: & ipsis sit commodum, cumulum debiti minime nutiri. Et quia nefas est, obnoxiiis corporibus alienatis, circumferibi civitates: placuit, si quis debitor Reipublicæ civitatis quippiam ex eo patrimonio, quod habuit, cum pecuniam Reipublicæ sumeret, donaverit, vel distraxerit, vel qualibet in alium ratione contulerit: qualitate rei alienatæ perspecta, atque omnibus debitoris facultatibus consideratis, quas habuit, cum ei pecunia crederetur, pro rata ab eo, qui ex debitoris facultatibus aliquid detinet, ex sorte atque usuris postulari. Itaque quoties minus idoneum deprehenditur ejus patrimonium, cujus nomen civitati alicui invenitur obnoxium, Judex omni diligentia & sollicitudine debebit inquirere, ad quos ex qualibet conditione transierint debitoris facultates: ut singuli æqua æstimatione habita, pro rata rerum, quas possident,

convenientur: personalem actionem contra eum habituri debitorem, qui ipsis solventibus liberatur. † Ab eo autem, a quo constat fortunarum suarum partem maximam recessisse, etiam reliquam portionem, quæ apud eum resederit, transferri ad idoneum oportebit. † Quod si quispiam debitor Reipublicæ civitatis, fisco nostro locum fecerit: emptores, qui a fisco nostro comparaverint, manifestum est, secundum jus vetus, & rescripta divorum (Principum) Constitutionesque nostras nullam debere molestiam sustinere. † Quod si quis debitor non comparuerit, vel certe omnia sua ita consumpserit, ut nemo aliquam rem ex ejus bonis possideat, id debitum convenit ad dispendium Reipublicæ pertinere: ideoque cura patris civitatis apud idoneos, vel dominos rusticorum prædiorum pecunia collocanda est. PP. 3. calend. Febr. VOLVSIANO & ANNIANO COSS. 314.

TIT. XXXIII.

DE PERICVLO NOMINATORVM.

1. Imp. GORDIANVS A. Serino.

H qui a te collegaue tuo magistratus creati sunt: etiam si maxime fidejussores non exigitis, tamen si per id tempus, quo magistratus honor deponebatur, solvendo fuerunt, periculo vos creationis non fecerunt obnoxios, ex eo quod casu aliquo patrimonium eorum mutilatum sit: cum cessationi suæ id debeant imputare, damnaque Reipublicæ, si qua ob culpam eorum passa est, sarcire: qui cum nomine publico eos convenire potuissent, id facere superfederunt.

2. Imp. PHILIPPVS A. & PHILIPPVS C.

Si successoris tui successor non idoneum loco sui magistratum denominaverit, administrationis ejus periculum ad tuam personam spectare nequaquam potest. Etenim nominati successoris duntaxat quisque periculum suscipere compellitur: nec ad nominatoris nominatorem manus jure porrigi possunt.

TIT. XXXIV.

DE PERICVLO EORVM, QVI PRO MAGISTRATIBVS INTERVENERVNT.

1. Imp. ANTONINVS A. Augustali.

Fidejussores magistratuum in his, quæ ad Reipublicæ administrationem pertinent, teneri non in his, quæ ob culpam, vel delictum eis pœnæ nomine irrogentur, tam mihi quam divo Severo patri (meo) placuit.

TIT. XXXV.

QVO QVISQVE ORDINE CONVENIATUR.

1. Imp. ANTONINVS A. Luciano.

Et si duobus simul cura pecuniæ civitatis, non tamen separatis portionibus, mandetur: singuli non pro virili portione, sed in solidum Reipublicæ obligantur: cum autem de indemnitate civitatis ejus quæritur, prius ejus bona, qui administravit, ac mox si satisfieri non poterit, collegæ conveniuntur: Vos tamen, qui heredes unius ex curatoribus extitistis, damno, si quod post mortem ejus dolo, vel culpa collegarum accessit, onerari non est rationis.

2. Imp. GORDIANVS A. Valerio.

Quoties duobus non separatim, sed pro indiviso munus iungitur, & ita ut unusquisque eorum periculo soliditatis videatur obstrictus: manus ad nominatorem, priusquam utrique, qui (id munus) administraverunt, solenniter fuerint excusati, nulla ratione porrigi possunt. Si vero separatim portionibus ad munus nominati sunt: prius pro portione conveniantur, qui id munus administraverint: item fidei iussores eorum. Si nec ab his quidem indemnitas fuerit servata, tunc demum creatorem: ac si nec is quidem sufficiat, novissime participem muneris conveniri debere, Praeses non ignorat.

3. Imppp. CARIUS, CARINVS, & NUMERIANVS, AAA. Theodosio.

Si ita Duumviri creati estis, (hoc expresse,) ut mutuo periculo teneamini, in dubium non venit vicariis damnis vos esse obstrictos: cum in magistratibus prius nominatores conveniendos esse, (hoc quod in persona nostra custodiri considerastis) constitutum est.

4. Impp. DIOCLETIAN. & MAXIM. AA. Dioni.

Cum te & collegam tuum magistratus vestri tempore publicum foenus collocasse proponas, nec potuisse debitum a quibusdam Reipublicae restitui: cum paratus sis pro te id, quod solus gestisti, Reipubl. satisfacere, consequens est rempublicam, si separati actus vestri contractus fuerint, successores collegae tui, vel rerum ejus possessores prius ob personam ejus congregari: & si solita indemnitas Reipublicae servata non fuerit, nominatores ejus interpellare: ac postremo loco, si quid ex nomine collegae tui defuerit, ob culpae nexum te interpellare: priores enim nominatores, veluti fidei iussores placuit obstringi.

TIT. XXXVI.

NE QVIS LIBER INVITVS ACTVM REIPUBLICAE GERERE COGATUR.

1. Imp. ALEXANDER A. Urbico.

Si, ut proponis, decreto ordinis ad libertatem ductus es, non debere te invitum actum Reipublicae administrare, Curator Reipublicae non ignorat: praesertim cum servi hujusmodi officia administrare debeant.

2. Impp. DIOCLET. & MAXIMIAN. AA. Tiberio.

Si cum ingenuus esses, ad actum gerendum a Reipublica compelleris, auxilium Praefidis, & juris praedia, prout usus exigebat, implorare potuisti.

TIT. XXXVII.

SUMPTVS INVINCTI MUNERIS AD OMNES COLLEGAS PERTINERE.

1. Imp. MAXIMIAN. A.

Cum ad munus exhibendarum angariarum cum aliis creatis, a consortibus muneris solitudine deserta, solum te functum esse proponas: sumptuum detrimenta, si qua acciderint, collatione eorum quos munus oportuerat participare, provisione Praefidis dividuntur: Quod si etiam a te obsequium derelictum esse cognoverit: quid censuram publicae congruit, non ignorat.

TIT. XXXVIII.

DE HIS, QUI EX OFFICIO, QVOD ADMINISTRANT, CONVENIUNTUR.

1. Imp. M. ANTONINVS A. Octavio.

Foenoris Reipublicae, quod non tua culpa perditum esse apparuerit: sufficit sortis damnum, non etiam usurarum ejus sustinere.

TIT. XXXIX.

DE SOLUTIONIBVS ET LIBERATIONIBVS DEBITORVM CIVITATIS.

1. Imp. ALEXANDER A. Quatuorviris, & Decurionibus Fabretanorum.

Cautiones servorum publicorum ita demum firmam securitatem debitoribus praestant, si Curatorum adsignantium, vel eorum quibus exigendi jus est, auctoritate subnixae sunt. Cum autem is qui excoluisse dicitur, solam scripturam actoris suscipientis pecuniam promat, ea tantum defensio consuevit admitti, si quod exsolutum est, rationi Reipublicae profecisse doceatur. Sane curator vester, si fraude servi constiterit effectum, ut interciperentur a curatore illatae a debitoribus quantitates, de peculio ejus quod eo modo deest, restituet.

TIT. XL.

DE SPECTACVLIS, ET SCENICIS, ET LENONIBVS.

1. Imppp. VALENS, GRATIANVS, & VALENTINIANVS AAA. ad Hesperium Proconsulem Africae.

Non invidemus, sed potius cohortamur, amplectenda felicitis populi studia, gymnici ut agonis spectacula refoventur. Verum tamen cum primates viri, populi studiis ac voluptatibus grati esse cupiant, promptius permittimus, ut integra voluntas sit, quae volentium celebratur impensis. Datum. 6. Id. Mart. Trever. VALENTE 5. & VALENTINIANO AA. COSS. 376.

2. Imppp. GRATIANVS, VALENTIN. & THEODOS. AAA. ad Valerianum P. U.

Eos qui agendi munus exercent, illustri auctoritas tua nullis, praeter Circense certamen, adficii noverit oportere suppliciiis. Datum 8. Id. Maji, EVCHERIO, & SYAGRIO COSS. 381.

3. Idem AAA. ad Valerianum P. U.

Quisquis equos, quos vel Serenitas nostra, vel ordinarii Consules tribuunt voluptatibus, ad commodum compendiumque privatum obduxerit, unius librae auri condemnatione multetur. Dat. 8. cal. Maji, Trev. EVCHERIO, & SYAGRIO COSS. 381.

4. Imppp. THEODOSIVS, ARCADIVS, & HONORIUS AAA. Rufino P. P.

Si qua in publicis porticibus, vel in his civitatum locis in quibus nostrae solent imagines consecrari, pictura pantomimum veste humili, & rugosis sinibus agitorem, aut vilem offerat histrionem, illico revellatur: neque unquam posthac liceat in loco honesto inhonestas adnotare personas: In aditu vero circi, vel in theatri prosceniis, ut collocentur, non vetamus. Dat. 3. cal. Jul. Heraclae, ARCAD. A. 3. & HONOR. A. 2. COSS. 396.

5. Impp.

5. Imp. HONOR. & THEOD. AA. Anthemio P. P.
Nemo iudicium ex quacunque civitate in aliud oppidum, vel ex provincia solo equos curules, aurigas, bestias, histriones, cives tentet traducere: ne dum popularibus plausibus intemperanter serviunt, & publicarum rerum statum fatigent, & festivitatem impendant in cunctis oppidis celebrandam, ita ut si quis hanc violaverit iurisdictionem, poena teneatur ea quae legum violatores persequitur. Dat. 8. Id. August. *Constant.* HONOR. 8. & THEOD. 3. AA. COSS. 409.

6. Imp. THEOD. & VALENT. AA.
 Florentio P. P.

Lenones patres & dominos, qui suis filiabus, vel ancillis peccandi necessitatem imponunt, nec iure frui domini, nec tanti criminis patimur libertate gaudere. Igitur tali placet eos indignatione subduci, ne potestatis iure frui valeant, neve quid eis ita possit acquiri: sed ancillis filiabusque, si velint, conductivae pro paupertate personis, quas fors damnavit humilior, Episcoporum liceat, iudicium etiam Defensorumque implorato suffragio, omni miseriarum necessitate absolvi: ita ut si insistendum eis lenones esse crediderint, vel peccandi ingerant necessitatem invitae, amittant non solum eam quam habuerint potestatem, sed proscripti, poenae mancipentur exilii, metallis addendi publicis: quae minor poena est, quam si praecipto lenonis cogantur quispiam coitionis sortes ferre, quas nolit. Dat. 11. cal. Maji, FELICE, & TAYRO COSS. 428.

7.

Ne quis deinceps lenocinium exerceat, & nullus reditus inde largitionibus inferatur, nullus ancillam ingenuamve prostituat: alioquin humilior, qui id fecerit, coerebitur metalli, & exilii poena damnabitur: honestior bona, & militiam, ac dignitatem amittat. His quoque abstineant thymelici. Quod si ancilla prostituta sit, ut gratuito vindicetur ab omnibus viris, aut foeminis, clericis, aut monachis. Et uti haec observent magistratus, tam maiores, quam minores, & officia eorum, corporis, & 20. librarum imminente poena.

TIT. XLI.

DE EXPENSIS LUDORVM PUBLICORVM.

1. Imp. DIOCLET. & MAXIM. AA. Marcellio.
Cum Praesidem provinciae impensas, quae in certaminis editione erogabantur, ad refectio- nem murorum transulisse dicas: & quod salubriter derivatum est, non revocabitur: & solenne certaminis spectaculum post restitutam murorum fabricam, iuxta veteris consuetudinis legem celebrabitur: Ita enim & tutelae civitatis instructae murorum praesidio providebitur: & instaurandi ag- nis voluptas, confirmatis his, quae ad securitatis cautionem spectant, insecuti temporis circuitio- ne repraesentabitur.

TIT. XLII.

DE ATQVÆDVCTV.

1. Imp. CONSTANTINVS A. ad Maxi-
 milianum Consulem.

Aquarum possessores, per quorum fines forma- rum meatus transeunt, ab extraordinariis oneribus volumus esse immunes: ut eorum opera

aquarum ductus sordibus oppleti, mundentur: nec ad aliud superindictae rei onus iisdem posses- soribus attrahendis: ne circa res alias occupati, re- purgium formarum facere non curent. Quod si neglexerint, amissione possessionum multabuntur: nam fiscus praedium ejus obtinebit, cujus negli- gentia perniciem formae congesserit. † Praeterea scire eos oportet, per quorum praedia aquaeductus com- meat, ut dextra, laevaue ex ipsis formis quin- decim pedibus intermissis arbores habeant: Ob- servante officio Judicis, ut si quo tempore pullu- laverint, excidantur: ne earum radices fabricam formae corrumpant. Dat. 15. cal. Jun. GALLICA- NO, & SYMMACHO COSS. 330.

2. Imp. VALENT. THEOD. & ARCAD.
 AAA. Pancratio P. U.

Si quis de caetero vetiti furoris audacia floren- tissimae urbis commoda voluerit mutilare, aquam ad suum fundum ex aquaeductu publico derivando: sciat eundem fundum fiscalis tituli praescriptione signatum, privatis rebus nostris aggregandum. Dat. 8. * *Constant.* TIMASIO & PROMATO COSS. 389.

3. Idem AAA. Albino P. U. Romae.

Eos qui aquae copiam, vel olim, vel nunc per nostra indulta meruerunt, usum aut ex castel- lis, aut ex ipsis formis jubemus elicere, neque earum fistularum, quas matrices vocant, cursum ac soliditatem attentare, (vel ab ipso aquaeductu trahere.) Quod si quis aliter fecerit: non solum id quod prius iure beneficii fuerat consecutus, amittet: verum pro conditione quoque personae severissima poena plectetur. Dat. 5. cal. Sept. *Romae.* TIMASIO, & PROMATO COSS. 389. & PP. 4. cal. Jun. *Constant.* OLYBRIO, & PROBINO COSS. 395.

4. Imp. ARCAD. & HONOR. AA. Asterio
 Comiti Orientis.

Usus aquae veterem, longoque dominio con- stitutum, singulis civibus manere censemus, nec ulla novatione turbari: ita tamen, ut quan- titatem singuli, quam veteri licentia percipiant, mansura poena in eo, qui ad irrigationes agrorum, vel hortorum delicias, furtivis aquarum meatibus abutitur. Dat. cal. Nov. CAESARIO, & ATTICO COSS. 397.

5. Imp. THEOD. & VALENT. AA. Cyro P. P.

Si quis per divinam liberalitatem meruerit jus aquae, non viris clarissimis Rectoribus provin- ciarum, sed tuae praecellentissimae sedi coelestes apices intimare debet: condemnatione contra illum qui preces moderatoribus insinuare conatur, quinquaginta librarum auri, & contra universos administratores qui rescriptum per surreptionem elicitum suscipere moliantur, proponenda: ap- paritoribus nihilominus eorumdem virorum cla- rissimorum provinciae moderatorum animadversio- nibus pro vigore tui culminis subjugandis: & am- plissima tua sede dispositura, quid in publicis ther- mis, quid in nymphaeis pro abundantia civium conveniat deputari: quid his personis quibus no- stra Serenitas indulget, ex aqua superflua debeat impartiri.

6. Idem AA. Cyro P. P.

Omnis servitus aquarum aquaeductus Hadriani- siue domorum, siue possessionum, siue subur- bano-

banorum, sive balnearum, vel per divinos affatus intimatos in quolibet iudicio, vel per usurpationem impertitos, penitus exprobretr: malumus etenim prædictum aquæductum nostri palatii, publicarum thermarum ac nymphæorum commoditatibus inservire, & decernimus hanc dispositionem modis omnibus in posterum servari: nemini licentia tribuenda, ab eodem aquæductu precibus oblatis usum aquæ petere, vel (eum) audere perforare: scientibus his, qui qualibet ratione putaverint ad huiusmodi molimen accedere, vel Officio, si ausum fuerit instruere, vel minus instructis precibus parere, centena pondo auri multæ nomine fiscalibus rationibus se esse illaturos. † Super his sancimus sulcum publicum aquarum nullis intra decem pedes arboribus coartari: sed ex utroque latere decempedale spacium integrum illibatumque servari. † Præterea de plumbeis fistulis ducentibus ad thermas, quæ Achilleæ nuncupantur, quas providentiæ tuæ magnificentia factas fuisse cognovimus, eandem formam servari censemur: etenim memoratas fistulas thermis tantum, & nymphæis, quibus eminentia tua deputaverit, volumus inservire: facultate præbenda tuæ sublimitatis apparitoribus circumeundi sine formidine, domus, suburbana, balnea, ad requirendum, ne qua deceptio, vel suppressio, vel insidia contra publicam utilitatem, a quoquam penitus attententur.

7. Idem AA. Euthychiano P. P.

AD reparationem aquæductum, huius alinæ urbis omnia vœtigalia, quæ colligi possunt ex universis scalis huius inclytæ urbis, & ex operariis, qui Cyzaceni dicuntur, ad refectionem ejusdem aquæductus procedere. Illo videlicet observando, ut nemo eorum, qui (jus) aquæ possident, quamcunque descriptionem sustineat: nam execrabile videtur, domos huius alinæ urbis aquam habere venalem.

8. Imp. ZENO A. ad Amantium P. U.

HAc lege sancimus, ut si quis amplissimam Præfecturam gubernans, aurum aquæductui deputatum, ad alterum quodlibet opus non aquæductibus, vel aquæ publicæ competens extruendum, vel curandum putaverit convertendum: de suis facultatibus eandem summam aquæductus titulo repensare cogatur. Separatus vero arcarius aurum aquæductus suscipiat gloriosissimorum Consulium liberalitate, vel ex aliis titulis ad aquas publicas pertinentibus collectum, vel postea colligendum.

9. Idem A. Poratio.

Diligenter investigari decernimus, qui publici ab initio fontes, vel cum essent ab initio fontes privati, postquam publice usum præbuerunt, ad privatorum usum conversi sunt, sive sacris apicibus per surreptionem impetratis, ac multo amplius, si auctoritate illicita, nec appetito colore sacri oraculi huiusmodi aliquid pertentatum fuisse dignoscitur: ut jus suum regiæ civitati restituatur, & quod publicum fuit aliquando, minime sit privatum, sed ad communes usus recurrat: sacris oraculis vel pragmaticis sanctionibus adversus commoditatem urbis quibusdam imperitis, jure cassandis, nec longi temporis præscri-

ptione ad circumscribenda civitatis iura profuturum.

10. Idem A. Pontio.

Decernimus, ne quid a quacunque persona qualibet dignitate prædita contra minuscularios aquæductus, vel fontes publicos, qui ad aquæductus confluent, pertentetur. Sed & si quis clam, vel palam, auctoritate confusus, de iisdem paragogiis, vel fontibus aquam traduxerit, vel clandestinis insidiis forte surripuerit, publicis aquæductibus eam restituere compellatur. † Hoc etiam præcipimus, ne in posterum a quolibet juxta eodem aquæductus plantari qualesunque arbores possint: ne ex stirpibus labefactentur parietes aquæductuum. Quod antiquis etiam constitutionibus interdictum esse dignoscitur: scientibus universis, quod in posterum super huiusmodi commissis, suburbanum, vel prædium, vel balneum, vel aquæ mola, vel hortus, ad cuius usum aqua publica fuerit derivata, vel si quid ex his juxta aquæductum positum ad eum pertinet, qui plantavit arbores aquæductibus noxias, ad quemcunque pertineat locum, vel hominem, vel domum proscriptionis titulo subiacebit, & fisci iuribus vindicetur: nulli super huiusmodi pœna, nec per sacros apices venia tribuenda. † Universos autem aquarios, vel aquarum custodes (quos *hydrophylacas* nominant,) qui omnium aquæductuum huius regiæ urbis custodes deputati sunt: singulis manibus eorum felici nomine pietatis nostræ impresso signari decernimus: ut huiusmodi adnotatione manifesti sint omnibus, nec a procuratoribus domorum, vel quolibet alio ad usus alios avellantur, vel angariam, vel operatum nomine teneantur. Quod si quem ex iisdem aquariis, mori contigerit, cum nihilominus, qui in locum defuncti surrogatur, signo eodem notari præcipimus: ut militiæ quodammodo sociati, excubiis aquæ custodiendæ incessanter inhæreant: nec muneribus aliis occupentur.

II. Imp. ANASTASIVS Servo P. P.

Divinam dispositionem ab inclytæ recordationis Principe Theodosio, super his, qui aquam sibi de publicis aquæductibus seu fontibus præberi desiderant, promulgatam, hac etiam lege in sua firmitate durare sancimus: quatenus nemo vel in hac sacratissima civitate, vel in provinciis sive divinis apicibus de sacro epistolæ scriptorio more solito edendis, & iudicio tuæ Celsitudinis, vel aliis, quorum interest, intimatis, vel intimandis, aquam de publico aquæductu, seu fonte trahere permittatur: his, quicunque nostra iussa violaverint, seu violare concesserint, denarum librarum auri condemnatione, aliæque gravissima indignatione feriendis.

TIT. XLIII.

DE GLADIATORIBVS PENITVS TOLLENDIS.

1. Imp. CONSTANTINVS A. Maximo PP.

Cruentia spectacula in otio civili, & domestica quiete non placent: quapropter omnino gladiatores esse prohibemus. PP. *Beriti*, cal. O&ob. PAVLINO, IULIANO COSS. 325.

TIT. XLIV.

DE VENATIONE FERARVM.

1. Imp. HONOR. & THEOD. AA. Mauriano Com. Domestic. & vices agen. Magist. milit.

Occidendorum leonum cunctis facimus potestatem.

restatem, neque aliquam finimus quenquam calumniam formidare. † Bestias autem, quæ ad comitatum ab omnibus limitum Ducibus transmittantur, non plus quam septem diebus intra singulas civitates detineri præcipimus: violatoribus eorum quinas libras auri fisci iuribus illaturis. Dat. 13. cal. Jun. CONSTANTIO, & CONSTATE VV. CC. COSS. & Dat. cal. Octob. Constantinop. DN. HONOR. A. II. & CONSTANTIO 2. V. C. COSS. 417.

TIT. XLV.

DE MAIUMA.

1. Imp. ARCAD. & HONOR. AA. Cæsario P. P. CLEMENSIA nostræ placuit, ut Majumæ provincialibus latitia reddatur: ita tamen, ut servetur honestas, & verecundia castis moribus perseveret. Dat. 7. cal. Maji, Constantinop. ARCAD. 4. & AA. COSS. 396.

TIT. XLVI.

UT ARMORVM VSVS INSCIO PRINGIPE INTERDICTVS SIT.

1. Imp. VALENTINIANVS & VALENS AA. ad Bulephorum, Conf. Campaniæ.

Nulli procius nobis insciis, atque inconsultis, quorumlibet armorum movendorum copia tribuatur. Dat. 3. Non. Octobr. Altini, divo IOVIANO, & VARRONIANO COSS. 364.

TIT. XLVII.

DE AGRICOLIS, ET CENSITIS, ET COLONIS.

1. Imp. CONSTANT. A. ad Æmilianum P. P.

Unquam sationibus, vel colligendis frugibus insipientes agricolæ ad extraordinaria onera trahantur: cum providentiæ sit, opportuno tempore his necessitatibus satisfacere. Lecta 7. Id. Mart. IANVARIO, & IVSTO COSS. 328.

2. Imp. CONSTANTIVS A. ad Dulcitium Conf. Æmiliz.

Si quis prædium vendere voluerit, vel donare: retinere sibi transferendos ad alia loca colonos privata pactione non possit. Qui enim colonos utiles credunt: aut cum prædiis eos tenere debent, aut profuturos aliis derelinquere, si prædium sibi prodesse desperant. Dat. 3. calend. Maji, Mediol. CONSTANTIO A. 9. & IULIANO C. 2. COSS. 357.

3. Imp. VALENT. & VALENS AA. Faventio Vic. Italiæ.

Quisquis ex desertis agris veluti vagos servos liberalitate nostra fuerit consecutus, pro fiscalibus pensationibus ad integram terræ possessionem, ex qua videlicet servi manare videntur, habeatur obnoxius. Id etiam circa eos observari volumus, qui ex huiusmodi fundis servos ad possessiones suas transire permiserint. Dat. Prid. cal. August. Mediolan. VALENT. & VALENTE AA. COSS. 365.

4. Idem AA. ad Modestinum.

Hi, penes quos fundorum dominia sunt, pro his colonis originalibus, quos in locis eisdem censitos esse constabit, vel per se, vel per exactores proprios recepta compulsionis solitudine, implenda munia functionis agnoscant. † Sane quibus terrarum erit quantulacunque possessio, qui in suis conscripti locis proprio nomine libris censualibus

detinentur: ab huiusmodi præcepti communione discernimus: eos enim convenit propriæ commissos mediocritati, annonarias functiones sub solito exactore agnoscere. Dat. cal. Maji, Constantinop. GRATIANO A. & DAGALAIPO COSS. 366.

5. Idem AA. ad Oricum P. P.

Omni prædiorum id, quod terra præstat, accipiant, pecuniam non requirant quam rustici optare non audent: nisi consuetudo prædii hoc exigat.

6. Idem AA. & GRATIAN. A. ad Germanianum.

Omnes omnino fugitivos adscriptitios, colonos, vel inquilinos, sine ullo sexus, muneris, conditionisque discrimine, ad antiquos penates, ubi censiti, atque educati, nati que sunt, provinciis præfidentes redire compellant.

7. Idem AA. ad Maximum P. P.

Quemadmodum originarios absque terra: ita rusticos, censitosque servos vendi omnifariam non licebit. Neque vero commento fraudis id usurpet legis illudor, quod in originariis sæpe est actitatum, ut parva portione terræ emptori tradita, omnis integri fundi cultura adimatur: sed cum soliditas fundorum, vel certa portio ad unumquemque perveniat, tanti quoque servi, & originarii transeant, quanti apud superiores dominos, & possessores, vel in soliditate, vel in parte manserunt: & emptor pretium quod dederit, amissum existimet: nihilominus venditori ad repetendos servos cum agnatione eorum vindicatione concessa; & si aliqua denique ex causa dissimulaverit legis usurpare beneficium, atque iste sub hac taciturnitate decesserit: & heredibus ejus, & contra heredes emptoris vindicationem damus, longi temporis præscriptione submota: * malæ fidei namque possessorem esse nullus ambigit, qui aliquid contra legum interdicta mercatur.

8. Idem AA. ad Probum P. P.

Omnes profugi in alieno latebras collocantes, cum emolumentis tributariis, salva tamen moderatione revocentur: scilicet, ut si hi homines apud quos reperiuntur, alienos esse noverant fugitivos, & profugis in lucrum suum usi sunt, hoc est, si excoluerunt agros fructibus dominis profuturos, sive aliqua ab iisdem sibi injuncta noverunt, nec mercedem laboris debitam consecuti sunt, ab illis tributa quæ publicis perierunt functionibus, exigantur. Cæterum si occultato eo profugi, quod alieni esse viderentur, quasi sui arbitrii ac liberi apud aliquem se collocaverunt, aut excolentes terras, partem fructuum pro solo debitam dominis præstiterunt, cætera proprio peculio reservantes, vel quibuscunque operis impensis mercedem placitam consecuti sunt, ab ipsis profugis quæcunque debentur, exigentur: nam manifestum est privatum jam esse contractum. † Si qui vero inter agricolas (ut assolet) ex quibuscunque commerciis huiusmodi hominibus esse inveniuntur debitores, coram partibus constitutis Iudex ab obnoxiiis, quod debetur, exposcat.

9. Idem AA. ad Populum.

Munitates specialiter datæ, & jugatio, & capitatio libris publicis, & civitatum, aut provinciarum

rum encantariis sine aliqua probatione factæ, penes fruenter ereptæ in functionem pristinam redeant. Dat. 3. Non. Mart. *Mediolan.* MEKOBAY-DE 2. & SATVRNINO COSS. 383.

10. *Idem* AA. Cynegio P. P.

CUm (antea) per singulos viros, per binas vero ac ternis viris, mulieribus autem quaternis unius pendendi capitis attributum est. Quocirca sublimitas tua hujusmodi census per Comanensium, & Ariaratenfium, & Armeniæ secundæ, Amasenorum, Helenoponti, & Diocæsariensium Capadociæ secundæ urbes, salubris ac temperatæ peræquationis modum monumentis publicis jubebit annecti.

11. *Imp.* ARCAD. & HONOR. AA. ad Populum.

Originales colonos nullis privilegiis, nulla dignitate, nulla census auctoritate excusari præcipimus: sed amputatis omnibus, quæ aliquoties per gratiam sunt elicitæ, domino, vel fundo esse reddendos.

12. *Idem* AA. Florentio.

Servos, vel tributarios, vel inquilinos, apud dominos suos volumus remanere. Nam cum metu damni deterritus unusquisque eum, quem incognitum habuerit, a se cœperit propulsare: voluntas fugiendi servis non erit. Nemo enim dominum suum deserit, sciens nunquam sibi latendi locum esse derelictum: sed aut cognitum sibi ingenium unusquisque suscipiet: aut eum qui se liberum esse simulaverit, a se submovebit, metuens his quæ statuta sunt, obnoxius fieri. Si quis igitur ex memoratis fugitivis apud quem libet fuerit reperiatur, duodecim libras argenti fisco nostro inferat detentator: ipsi autem cujus fuerit, præter eundem fugitivum, alterum etiam ejusdem æstimationis inferre decernimus.

13. *Idem* AA. Vincentio P. P.

Definimus, ut inter inquilinos colonosve (quorum quantum ad originem pertinet vindicandam, indiffereta eademque pene videtur esse conditio, licet sit discrimen in nomine) suscepti liberi, vel utroque, vel neutro parente censito statum paternæ conditionis agnoscant. §. 1. Illud etiam servandum est, ut si quando utriusque fundi idem dominus de possessione referta cultoribus, ad eam coloniam quæ laborabat tenuitate, colonos transulerit, iidemque fundi ad diversorum jura dominorum, qualibet sorte transferant, maneat quidem facta translatio, sed ita ut prædii ejus dominus, a quo coloni probantur fuisse traducti, translatorum agnationem restituat. Dat. 3. Id. Jun. STILICHONE & AVRELIANO COSS. 400.

14. *Idem* AA. Vincentio P. P. Galliarum post alia.

Si coloni, quos bona fide quisque possidet, ad alios fugæ vitio transeuntes, necessitatem propriæ conditionis declinate tentaverint, bonæ fidei possessori primum oportet celeri reformatione succurri: & tunc causam originis & proprietatis agitari. Dat. 4. Id. Jul. *Mediolani*, STILICHONE, & ANTHEMIO COSS. 400.

15. *Imp.* HONORIUS & THEODOSIUS AA. Probo.

Colonos nunquam fiscalium nomine debitorum ullius exactoris pulset intentio: quos ita glebis inherere præcipimus, ut nec puncto quidem temporis debeant amoveri.

16. *Idem* AA. Palladio.

Mulier quæ fuisse originaria docebitur, si cujuscunque liberi hominis secuta consortium, in urbibus, vel in quibuscunque locis victura constitit, ejus omnem sobolem secundum vetera constituta conveniet revocari. Dat. 6. cal. Jul. *Ravenna*, MAXIMO, & PLINTA COSS. 419.

17. *Idem* AA. Joanni P. P.

Per colonum præjudicium possessionis invito, vel inscio domino imponi non posse, & jure & legum auctoritate declaratur. Dat. Idib. Jul. *Ravenna*, HONORIO 13. & THEOD. 10. AA. COSS. 422.

18. *Imp.* ANASTASIUS.

Agricultorum alii quidem sunt adscriptitii, & eorum peculia dominis competunt: alii vero tempore annorum triginta coloni sunt, liberati manentes cum rebus suis: & ii etiam coguntur terram colere, & canonem præstare. Hoc & domino, & agricolis utilius est.

19. *Imp.* THEOD. & VALENT AA. Probo P. P.

Colonos nulla ratione ad ullum quamvis humilioris militiæ locum finimus admitti: Sed nec apparitores Magisteriæ potestatis, censibus adscriptos probari concedimus: quia in hac parte, & dominorum juri, & publicæ consulimus honestati.

20. *Imp.* JUSTINIANVS A. Demostheni P. P.

Litibus imponentes celeritatem, sancimus, si quando coloni cujuscunque conditionis contra dominos terræ declamaverint, super hoc ipso dubitantes, utrum is terræ dominus est, necne: an ipsi coloni dominium suæ terræ possident (eos tamen dicimus, qui non ex longo prolixoque tempore, vel longinqua, & inveterata reddituum susceptione sufficientem habent cautelam: in quibus casibus ne contradicendi quidem licentia colonis relinquitur, longi temporis præscriptione, vel reddituum frequentissima consequentia, colonorum impetum excludente) talem esse super redditum, vel publicarum functionum præstatione formam censemus, ut si tales coloni, quales prædiximus, idoneum fidejussorem totius summæ, quæ ab his dependitur, præstiterint, quod omnes redditus sine ulla procrastinatione, si melior causa dominorum judicetur, eis restituent, & talis fidejussor per triennium accipiat, eoque impleto iterum removeatur: coloni in medio nullo modo super redditibus a dominis inquietentur. §. 1. Si autem hoc coloni minime facere voluerint vel potuerint: tunc iidem redditus per officium judicis annui exigantur per solita tempora, in quæ etiam dominis dependebantur, & deponantur in æde facta, vel in κατηλιανρχία civitatis, sub qua possessio sita est: vel si localis ecclesia ad susceptionem pecuniarium idonea non sit, in metropolitana ecclesia remaneant cum omni cautela: & post plenissimam definitionem, vel dominis dentur, vel colonis restituantur. §. 2. Si autem redditus non in auro, sed in speciebus inferuntur, vel in totum, vel in partem: iterum per officium

officium Judicis fructus vendantur, & pretia eorum secundum prædictum modum deponantur. §. 3. Hæc de redditibus definientes, ad publicas transeamus functiones. Et si quidem coloni more solito eas dependebant, ipsi maneant in pristina consuetudine, nullo præjudicio dominis generando, qui etiam quiescentibus colonis, & non contradicentibus, ad publicum tributarias functiones minime inferebant. Sin autem moris erat dominos totam summam accipere, & ex ea partem quidem in publicas vertere functiones: partem autem in suos redditus habere: tunc siquidem fidejussor a colonis detur, eundem fidejussorem dominis sine præjudicio litis tantam summam inferre, quantam tributa publica faciunt, ut a dominis publicis rationibus persolvatur: nullo ex hoc colonis præjudicio generando: super redditibus enim, domini fidejussione fiant contenti. §. 4. Sin autem fidejussione cessante ad sequestrationem res veniant, & pecuniæ deponantur: ex earum summa tantam judices separare, quanta ad publicas sufficiat functiones, & eam dispositionem dominum accipere: quatenus ipse eam persolvens, publicas accipiat securitates: reliqua quantitate, quæ in redditus putos remanet, in tuto collocanda, & litis terminum expectante: nullo præjudicio, siue colonis, siue dominis ex hujusmodi fidejussione, vel sequestratione, vel publicarum functionum solutione: sed omni causa in suspenso manente, donec judicialis sententia, quæ de toto negotio procedit, omnem rem aperiatur, & ostendat, quis dominus terræ constitutus est, & ad quem publicarum functionum securitas debet in posterum fieri, seu redditus pervenire, vel permanere. Recitata septies in novo consistorio palatii Justiniani. Dat. 15. cal. Octobr. Chalcedone, DECIO V. C. CONS. 529.

21. Idem A. ad Senatum.

NE diutius dubitetur, si quis ex adscriptitia & libero, vel ex adscriptitia & servo, vel adscriptitio & ancilla fuisset editus, cujus status sit, vel quæ pejor fortuna sit, utrumne adscriptitia, an servilis: sancti nus ea quidem, quæ in anterioribus legibus cauta sunt pro tali progenie, quæ ex mulieribus adscriptitiis, & viris liberis progenita sit, in suo statu relinqui, & sic sit adscriptitia proles ex tali copulatione procreata. Si quis autem, vel ex servo & adscriptitia, vel ab ancilla & adscriptitio fuerit editus, matris suæ ventrem sequatur, & talis sit conditionis, qualis & genitrix fuit, siue ancilla, siue adscriptitia: quod hæcenus in liberis tantum & servis observabatur. Quæ enim differentia inter servos, & adscriptitios intelligatur, cum uterque in domini sui positus sit potestate, & possit servum cum peculio manumittere, & adscriptitium cum terra dominio suo expellere?

22. Idem A. Juliano P. P.

CUM scimus nostra jura nolle præjudicium generare cuiquam circa conditionem, neque ex confessionibus, neque ex scriptura, nisi etiam ex aliis argumentis aliquod accesserit incrementum: sancimus solam confessionem, vel aliam quamcunque scripturam ad hoc minime sufficere: nec adscriptitiam conditionem cuiquam inferre, sed debere hujusmodi scripturæ aliquod advenire adjuto-

rium: quatenus, vel ex publico census adscriptione, vel aliis legitimis modis talis scriptura adjuvetur. Melius etenim est in hujusmodi difficultatibus, & pluribus capitulis conditiones ostendi: & non solis confessionibus neque scripturis homines forte liberos ad deteriore detrahi fortunam. Sin autem est scriptura, & post scripturam confessio, seu depositio, (sine vi, & necessitate tamen) intervenierit (quid enim si conditionale instrumentum, vel aliam chartulam, in qua scripsit & intimavit:) & intra acta deposuit sese colonum fuisse adscriptitium?) tunc ex utroque genere obligationis, id est, tam scripturæ, quam confessionis, vel depositionis, talem eum esse credendum, qualem se & scripsit, & inter acta deposuit. §. 1. Illud quoque non ineleganter dubitabatur, si coloni filius per triginta annorum curricula, vel forsitan per quadraginta, seu ampliora adhuc vivente patre, & agriculturam peragente, ipse in libera conversatione morabatur, & dominus terræ, quia per patrem ei satisfiebat, non etiam præsentiam ejus exigebat: an post obitum patris, vel postquam forte inutilis is existat, & ruri non idoneus, potest excusari filius longinqua libertate abutendo: & quod per multos annos neque agrum coluit, neque aliquid colonarii operis celebravit, cum non possit dominus incusari propter suam desidiam, cui per patrem ejus omne, quod voluerat, accedebat: in omnibus itaque hujusmodi speciebus satis acerbum nobis videtur, domino præjudicari colonorum absentia, qui rure nati, & postea absentes, per suos, vel patres, vel fratres, vel cognatos agriculturam peragebant: cum enim pars quodammodo corporis ejus per cognationem in fundo remanebat, non videtur neque abesse, neque peregrinari, neque in libertate morari. Maneat itaque domino jus inconcussum, & donec ejus, vel antiquitas, vel posteritas, vel cognatio in agrum remanet, ipse videatur ibi resedisse. Dat. 10. cal. Constantinop. post Consulatum LAMPADII, & ORESTIS VV. CC. 531.

23. Idem A. Joanni P. P.

CUM satis inhumanum est, terram, quæ ab initio adscriptitios habebat, suis quodammodo membris defraudari, & colonos in aliis terris demorantes, dominos terræ maximis damnis afficere, censemus, quemadmodum in curialium conditione nemo ex temporali cursu liberatur: ita nec adscriptitiæ conditioni suppositus, ex annalibus curculis quantacunque emanaverint, vel quacunque prolixa negotiatione aliquis sibi vindicet libertatem: sed remaneat adscriptitius, & inhæreat terræ: & si se celaverit, vel separare se conatus fuerit, secundum exemplum servi fugitivi sese diutinis insidiis furari intelligatur: & sit suppositus una cum omni sobole sua (etsi in alia terra eam fecerit) hujusmodi fortunæ, & capitali illationi: nulla liberatione ei penitus competente. §. 1. Cum autem Anastasiana lex homines, qui (per) triginta annos colonaria detenti sunt conditione, voluerit liberos quidem permanere: non autem habere facultatem terra derelicta in alia loca migrare: & ex hoc quærebatur, si etiam liberi eorum cujuscunque sexus, licet non per triginta annos fuerint in fundis, vel vicis, deberent colonaria esse conditionis,

nis, aut tantummodo genitor eorum, qui per triginta annos hujusmodi conditioni alligatus esset? sancimus liberos colonorum esse quidem in perpetuum secundum præfatam legem liberos, & nulla deteriori conditione prægravari: non autem habere licentiam relicto suo rure ad aliud migrare, sed semper terræ inhæreant, quam semel colendam patres eorum susceperint. † Caveant autem possessionum domini, in quibus tales coloni constituti sunt, aliquam innovationem, vel violentiam eis inferre. Si enim hoc approbatum fuerit, & per judicem pronunciatum, ipse provinciæ moderator, in qua aliquid tale fuerit perpetratum, omnino provideat & læsionem (si qua subsecuta est) eis resarcire, & [sic] veterem consuetudinem in redditibus præstandis eis observare: nulla nec tunc licentia concedenda colonis fundum, ubi commorantur, relinquere: & hoc tam in ipsis colonis, quam in sobole eorum, qualiscunque sexus, vel ætatis sit, sancimus, ut & ipsa semel in fundo nata, remaneat in possessione sub eisdem modis, eisdemque conditionibus, sub quibus etiam genitores ejus manere in alienis fundis definivimus. §. 2. Nemini autem liceat, vel adscriptitium, vel colonum alienum scienti, prudentique in suum rus suscipere; sed & si bona fide eum susceperit, postea autem repererit eum alienum esse constitutum, admonente domino, vel ipsius adscriptitii, vel terræ, & hoc faciente per se, vel per procuratorem suum, hunc restituere eum cum omni peculio, & sobole sua, & si hoc facere superfederit: omnis quidem temporis, quo apud eum remoratus est, publicas functiones, sive terrenas, sive annales pro eo inferre compelletur: cura & provisione tam eminentissimæ præfecturæ, quam præsidis provinciæ: coartetur autem sic ad restitutionem ejus secundum veteres constitutiones, & poenas in eis insertas.

24. Idem A. Joanni P. P.

SI qui adscriptitiæ conditionis constituti, mulieres liberas quacunque mente, aut quacunque machinatione, sive scientibus, sive ignorantibus dominis sibi uxores conjunxerunt vel conjunxerint: in sua libertate permanere tam eos, quam prolem quæ ex his cognoscitur procreata, sancimus: illo proculdubio observando, ut si ex libero marito, & adscriptitia uxore partus fuerit editus: is maternæ conditionis maculam, & non paternam sequatur libertatem; sed ne adscriptitii putent sibi impunitum esse tale conamen, quod maxime verendum est, ne liberarum mulierum nuptiis ab his excogitatis hujusmodi hominum conditio decreseat: sancimus, si quid tale fuerit ab adscriptitio perpetratum, habere liberam potestatem dominum ejus sive per se, sive per præsidem provinciæ talem hominem moderata corrigere castigatione, & abstrahere a tali muliere; quod si neglexerit, sciat in suum damnum hujusmodi desidiæ reversuram.

TIT. XLVIII.

DE CAPITATIONE CIVIVM CENSIBVS
EXIMENDA.

1. Imp. CONSTANTINVS ad Eusebium U. P. Præsidem Lyciæ & Pamphiliæ.

PLebs urbana (sicut in Orientalibus quoque pro-

vinciis observatur) minime in censibus pro capitatione sua conveniatur: sed juxta hanc jussionem nostram immunis habeatur. Datum calend. Jun. CONSTANT. A. 3. & LICINIO 3. COS. 313.

TIT. XLIX.

IN QUIBUS CAUSIS COLONI CENSITI DOMINOS
ACCUSARE POSSINT.

1. Imp. CONSTANTINVS A. ad Maximum
Vic. Orient.

Quisquis colonus plus a domino exigitur, quam ante consueverat, & quam in anterioribus temporibus exactum est, adeat Judicem, cujus primum poterit habere præsentiam, & facinus comprobet: ut ille qui convincitur amplius postulare, quam accipere consueverat, hoc facere in posterum prohibeatur: prius reddito quod superexactione perpetrata nolcitur extorsisse.

2. Imp. ARCADIVS & HONORIVS AA. Nebridio Comiti Asiæ.

Coloni censibus duntaxat adscripti, sicuti ab his liberi sunt, quibus eos tributa subiectos non faciunt; ita his quibus annuis functionibus, & debito conditionis obnoxii sunt, pene est, ut quadam dediti servitute videantur: quominus est ferendum, ut eos audeant lite pulsare, a quibus ipsos, utpote dominis, una cum possessionibus distrahi posse non dubium est: quam de cetero licentiam submovemus: ne quis audeat domini nomen in iudicio laceßere: & cujus ipsi sunt, ejusdem omnia sua esse cognoscant. Cum enim sæpissime decretum sit, ne quid de peculio suo cuiquam colonorum ignorante domino prædii, aut vendere, aut alio modo alienare liceret: quemadmodum contra ejus personam æquo poterit jure consistere, quem nec propria quidem leges sui juris habere voluerunt, & acquirendi tantum, non etiam transferendi potestate permessa, domino, & acquirere, & habere voluerunt? Sed ut in causis civilibus hujusmodi hominum generi adversus dominos, vel patronos aditum intercludimus, & vocem negamus; (exceptis superexactionibus, in quibus retro Principes facultatem eis super hoc interpellandi præbuerunt) ita in criminum accusatione, quæ publica est, non admittitur eis propter suam suorumque injuriam experiundi licentia.

TIT. L.

DE COLONIS PALESTINIS.

1. Imp. VALENT. THEODOS. & ARCAD.
AAA. Cynegio P. P.

Cum per alias provincias, quæ subjacent nostræ Serenitatis imperio, lex a majoribus constituta, colonos quodam æternitatis jure detineat, ita ut illis non liceat ex his locis, quorum fructu relevantur, abscedere: nec ea deferere, quæ semel colenda susceperunt, neque id Palæstinæ provinciæ possessoribus suffragetur: sancimus, ut etiam per Palæstinam nullus omnino colonorum suo jure velut vagus, ac liber exultet, sed exemplo aliarum provinciarum ita domino fundi teneatur, ut sine poena susipientis non possit abscedere: addito eo, ut possessionis domino revocandi ejus plena tribuatur auctoritas.

TIT. LI.

TIT. LI.

DE COLONIS THRACENSIBVS.

1. Imp. THEODOS. & VALENTIN. AA.

Rufino P. P.

PER universam diocesim Thraciarum sublato in perpetuum humanæ capitationis censu, jugatio tantum terrena solvatur. Et ne forte colonis tributariæ sortis nexibus absolutis, vagandi, & quolibuerit, recedendi facultas permessa videatur, ipsi quidem originario jure teneantur: & licet conditione videantur ingenui, servi tamen terræ ipsius, cui nati sunt, existimentur: nec recedendi quo velint, aut permutandi loca habeant facultatem, sed possessores eorum jure utantur, & patroni sollicitudine, & domini potestate. Si quis vero alienum colonum suscipiendum, retinendumve crediderit: duas auri libras ei cogatur exolvere, cujus agros transfuga cultore vacuaverit: ita ut eundem cum omni peculio suo, & agnatione restituat.

TIT. LII.

DE COLONIS ILLYRICANIS.

1. Imp. VALENT. THEOD. & ARCAD. AAA.

ad Probum P. P.

COLONOS, inquilinosque per Illyricum, vicinasque regiones, abeundi rure, in quo eos originis agnationisque merito certum est immorari, licentiam habere non posse censemus. Inserviant terris non tributario nexu, sed nomine, & titulo colonorum: ita ut si abscesserint, & ad alium transierint, revocati, vinculis, pœnisque subdantur: maneatque eos pœna, qui alienum, & incognitum recipiendum esse duxerint: tum in redhibitione operarum, & damni, quod locis, quæ deseruerant, factum est: quam multæ, cujus modum in auctoritate Judicis collocasse monstrabitur, pro qualitate peccati coercitionem subire cogatur: nec sit ignorantie locus, cum ad criminis rationem solum illud sufficiat, quod incognitum sibi tenuit. Servum etiam in memoratis regionibus si quis receperit, ignorationis excusatione sublata, quadrupli pœna teneatur, operarum præterea compendiis, damnisque præstitis. In libertis etiam, quos pari usurpatione susceperit, is modus sit, quem circa liberos colonos duximus retinendum. Dat. 3. Id. Jul. GRATIANO A. 2. & PROBO COSS.

TIT. LIII.

VT NEMO AD SVVM PATROCINIVM SVSCIPIAT RVSTICANOS, VEL VICOS EORVM.

1. Imp. LEO & ANTHEMIVS AA. Nicostrato P. P.

SI quis post hanc nostri numinis sanctionem, in fraudem, circumscriptionemque publicæ functionis, ad patrocinium cujuscunque conditionis confugerit: id, quod hujusrei gratia geritur sub prætextu donationis, vel venditionis, seu conductionis, aut cujuscunque alterius contractus, nullam habeat firmitatem: tabellionibus, qui talia instrumenta conscribere ausi sunt, bonorum proscriptione plectendis: qui tamen scientes ausi fuerint hujusmodi instrumenta conscribere: vicis etiam, vel possessionibus ad patrocinia confugientium, publico vindicandis. Hæ autem personæ, quæ contra publicam utilitatem in clientelam suscepisse

collatores detectæ fuerint, nobiliores quidem centum auri librarum condemnationem subire cogentur: mediocres vero fortunæ facultatum suarum amissione plectentur: eadem pœna multandis etiam his, qui intercedentes ministerium suum hujusmodi nefariis actibus improba mente præbuerint. Quam formam ex eo quidem tempore, quod sacra Constitutio a divæ memoriæ Martino promulgata continet, id est, in Thracia quidem diocesi ab hinc annis triginta, hoc est a consulatu Aetii secundo, & Sigisbuldi: in Orientali vero, & Ægyptiaca, & Pontica, & Asiana diocesi, viginti-sex: hoc est, a consulatu Cyri valere, atque executioni mandari præcipimus. Dat. calend. Sept. ANTHEMIO A. 2. CONS. 468.

2.

NE quis vicinis patrocinium polliceatur, vel agricolas in clientelam suscipiat redditum alteriusve lucris promissione recepta, & ut qui hæc non servaverit, supradictis pœnis, majorique commotioni subiaceat. Præterea ut vicani, si servi sint, dominis castigati reddantur: si liberi, 20. libris multentur, & verberati una cum decem prioribus vici in perpetuum relegentur, dummodo scientibus omnibus secesserint.

3. Imp. IVSTINIANVS A.

SI cujuslibet tributarius junxerit sibi tributariam uxorem, vel e contrario, si cujuslibet ancilla servo se junxerit alieno, tam tributarii, quam servi filios, matrum sequi conditionem, earumque more genitricium suarum dominis subditos esse censemus.

TIT. LIV.

NE RVSTICANI AD VLLVM OBSEQVIVM DEVOCENTVR.

1. Imp. DIOCLETIAN. & MAXIMIANVS AA. & CC.

NE quis ex rusticana plebe, quæ extra muros posita capitationem suam detulit, & annonam congruam præstat, ad ullum aliud obsequium devocetur: neque a Rationali nostro mularum fiscalium, vel equorum ministerium subire cogatur. Sine die & consule.

2. Imp. VALENTINIANVS & VALENS AA. ad Probum P. P. Illyrici.

SI qui eorum, qui provinciarum Rectoribus obsequuntur, quique in diversis agunt officiis principatus, & qui sub quocunque prætextu publici muneris possunt esse terribiles, rusticano cuiquam necessitatem obsequii, quasi mancipio sui juris imponant, aut servum ejus, vel forte boyem in usus proprios, necessitatesque converterint; ablati omnibus facultatibus, perpetuo subjugentur exilio, & nihilominus rusticanum, qui se in ejusdem opera sponte propria detulisse desponderit, par pœnæ severitudo constringat. Dat. prid. calend. Octobr. Agrippina, VALENTINIANO & VALENTE AA. CONS. 365.

TIT. LV.

NON LICERE HABITATORIBVS METROCOMIÆ LOCA SVA AD EXTRANEVM TRANSFERRE.

1. Imp. LEO & ANTHEMIVS AA. Nicostrato P. P.

IN illis, quæ metrocomia communi vocabulo nuncupantur, hoc adjiciendum necessario nostra putavi

putavit humanitas, ut nulli extraneo illic quoquo modo possidendi licentia tribuatur: sed si quis ex iisdem vicariis loca sui juris alienare voluerit: non licere ei, nisi ad habitatorem adscriptum ejusdem metropolim per qualemcunque contractum terrarum suarum dominium possessionemque transferre: sciente persona extranea: quod si contrarium se huic negotio immiscere, vel illic possidere tentaverit: quicumque contractus initus fuerit, carebit effectu, & contractus soluto, si quid præstitum est, hoc tantum reddetur. Dat. calend. Sept. ANTHEMIO A. 2. CONS. 468.

TIT. LVI.

VT NULLVS EX VICANEIS PRO ALIENIS VICANEORVM DEBITIS TENEATUR.

1. Imp. ZENO A.

GRave est non solum legibus, verumetiam æquitati naturali contrarium pro alienis debitis alios molestari. Idcirco huiusmodi iniquitates circa omnes vicaneos perpetrari modis omnibus prohibemus.

TIT. LVII.

DE CENSIBVS ET CENSITORIBVS, ET PERÆQUATORIBVS, ET INSPECTORIBVS.

1. Imp. CONSTANTINVS A. ad Populum.

Quoniam tabularii civitatum per collusionem potentiorum sacrum ad inferiores transferunt: jubemus, ut quisquis se gravatum probaverit, suam tantum pristinam professionem agnoscat. Dat. 15. cal. Febr. Roma, CONSTANTINO A. 2. & LICINIO COSS. 313.

2. Imppp. GRATIANVS, VALENTIN. & THEOD. AAA. Eutropio P. P.

Quisquis vitem succiderit, aut seracium ramorum fœtus vetaverit, quo declinet fidem censuum, & mentiatut callidæ paupertatis ingenium, mox detectus, competenti indignationi subiciatur: illo videlicet evitante calumniam, qui forte detegitur laborasse pro copia, ac (pro) reparandis agrorum fœtibus, non sterilitatem, aut inopiam procurasse. Dat. prid. Non. Jun. Constantinopoli, EVCHERIO & SYAGRIO COSS. 381.

3. Idem AAA. Cynegio P. P.

Si peræquatore misso aliquis aut procuratorem suum retraxerit, aut colonum per contumaciam retractionis fugaverit: ad eum censuum modum, quem vel eo, vel procuratore illius absente peræquator apposuerit, nostræ sanctionis auctoritate tenebitur. Dat. 6. cal. April. Constantinop. HONOR. N. P. & EVODIO COSS. 386.

4. Imppp. THEOD. ARCAD. & HONOR. AAA. Rufino P. P.

Orne territorium censetur, quotiens defectuum levamen expolitur: ut sterilia, atque erema, his, quæ culta vel opima sunt, compenientur. Dat. 3. Non. April. Constantinop. THEODOSIO A. 3. & ABUNDANTIO COSS. 393.

5. Idem AA. Rufino P. P.

Qui gravatos se esse a peræquatoribus conqueruntur, & injusto oneri impares esse proclamant, competitionis habeant facultatem: ut quid remissum gratia, quidve interceptum fuerit fraude, convincant, & ex eo levamen accipiant,

quod per deformia, & criminosa commercia sibi impositum esse deplorant, ut aliis demeretur: Quod intra annum post codicum oblationem, quo videbitur, de injusto onere conqueratur, & iniquitatem peræquatoris accuset, ac præstitam gratiam habita compensatione convincat: ut quod ei fuerat superfusum, ille cognoscat, quem debita functioni fraus clandestina subtraxerat. Emenso autem eo tempore actio denegabitur: exceptis minoribus, qui fuerint indefensi: qui tamen ex eo tempore, quæ sunt statuta custodient, ex quo ad agendum habuerint facultatem. Dat. 3. cal. Decembr. Constantinop. DN. THEOD. A. 3. & ABUNDANTIO V. C. COSS. 393.

6. Imp. ARCAD. & HONOR. AA. Eusebio P. P.

Peræquatores ac discussores si incurrerint culpam negligentiam, vel gratiam, non solum bonorum iacturam, verumetiam annonarum in quadruplum multam subire debebunt: ea vero, quæ in damnum provincialium fuerit accepisse convicti, in quadruplum cogentur exolvere. Dat. 4. cal. April. Mediolan. ARCAD. & HONOR. 3. AA. COSS. 396.

7. Imp. HONOR. & THEOD. AA. Sebastiano Comiti primi ordinis.

A pud eum possessio firma permaneat, cui eam a peræquatore semel traditam fuisse constiterit: reliqua vero temporis antea a novo domino fiscum postulare non patimur, ne alterius culpa alter incipat subjacere dispendio. Si quis vero privatus aut obligatam sibi possessionem, quæ deserta usque nunc permansit, aut ex aliquo titulo deberi sibi jure confirmat: allegationes suas sine mora, vel per se, vel per aliam personam legibus ordinatam manifestare debet: ita ut æquitatis ratione suadente ad petitorum fuerit translata possessio: is, quis a peræquatore eam suscepit, rei melioratæ susceptis sublevetur expensis. Verum ne sub specie litis donationes semel constitutæ turbentur, sex mensium spatium censemur debere servari: intra quod is, qui putat sibi rem probabili ratione competere, debitas exerceat actiones. Quod si tempus adscriptum silentio fuerit interveniente transactum: nullum penitus repetendi volumus esse principium. Quod si quis (ex) eo tempore, quo peræquator prædium alicui addidit, de suo jure, vel per se, vel per homines suos non crediderit actitandum, sex mensium curriculum evolutis, in perpetuum conquiescat. Dat. prid. Id. Mart. Ravenna, HONOR. II. & CONSTANTIO 2. COSS. 417.

TIT. LVIII.

DE OMNI AGRO DESERTO, ET QUANDO STERILES FERTILIBVS IMPONUNTUR.

1. Imp. CONSTANTINVS A. Campesi.

Cum Divus Aurelianus parens noster civitatum ordines pro desertis possessionibus jufferit conveniri, & pro his fundis, qui invenire dominos non potuerunt, quos præceperamus earundem possessionum triennii immunitate percepta de solennibus satisfacere, servato hoc tenore præcipimus, ut si constiterit ad suscipiendas easdem possessiones ordines minus idoneos esse: eorundem agro-

agrorum onero possessionibus & territoriis dividantur accepta.

2. Idem A.

Si quis ab emphyteutico seu patrimoniali possessore privati juris quippiam comparaverit, cuius substantia alias possessiones sustentare consueverat, & succis quasi quarundam virium nervis, reliqua labuntur: earum possessionum onera subiturus est, quæ penes distractorem (inopem) inutiles permanebunt. Dat. Id. Dec. *Theffal.* FELICIANO & TIT. COSS. 337.

3. Impp. VALENTIN. & VALENS AA. ad Mamertium P. P.

Quicunque deserta prædia meruerint sub certa immunitate, ad possessionem impetratorum non prius sinantur accedere, quam vel fidejussoribus idoneis periculo curialium datis, vel fundis patrimonii sui maxime utilibus obligatis, idonea cautione firmaverint, susceptam (a se) possessionem nullo detrimento publico relinquendam.

4. Idem AA. & GRAT. A. ad Crescentium Vic. Afric.

Heredes scripti etiam pro minus idoneis fundis fiscale onus cogantur agnoscere: vel si renunciandum hereditati putent, cedant his omnibus rebus, quas ex iisdem bonis quocunque titulo & jure perceperint. Dat. 4. Jul. *Contionaci*, GRAT. A. 2. & PROBO COSS. 337.

5. Impp. VALENTIN. & THEODOS. AA.

Qui utilia Reipubl. loca possident permixtione facta etiam deserta suscipiant: ut si earum partium graventur accessu, quas antea per fastidium reliquerunt, cedant aliis curialibus, qui utraque hac conditione retineant, ut præstatione salva cum desertis & culta possideant, sublata a paucis, quos iniquum est electa retinere: cum municipes gravatura sit pars relicta.

6. Imppp. GRAT. VALENT. & THEOD. AAA. Nebridio Comiti R. P.

Quisquis conductor fuerit inventus possessor fundi (fertilis,) qui ex publico, vel templorum jure descendit, huic ager jungatur inutilior. Quod si contra id reluctandum existimaverit, alius possessor sub eadem præstatione quærat: vel si voluntarius, qui sit conductor, non inveniatur, tunc ad possessores antiquos, id est, decuriones, vel quoslibet alios loca juris prædicti adjunctis inutilibus revertantur: idoneis fidejussoribus præstitis. Dat. 15. cal. Febr. CP. MEROBAVDE 2. & SATVRNINO COSS. 383.

7. Idem AAA.

Quicunque desertum fundum patrimoniale exercuerit, & fertilem idoneumque præstiterit: salvo patrimoniali canone, perpetuo ac privato jure defendat, & velut domesticum, & avita successione quæsitum sibi habeat, suisque relinquat, neque eum aut promulgatione rescripti, aut reverentia sacræ adnotationis quisquam a fructu impensi operis excludat. Cæterum eos, qui optimas ac fertiles possident terras, aut etiam nunc sibi existimant eligendas, pro deserta scilicet portione summam debiti præsentis jubemus implere. † Illos etiam, qui emphyteutico nomine, nec ad plenum idoneas, nec omnibus modis vacuas detinent, sic ex illis quoque, quæ præsidio indi-

gent, justam ac debitam quantitatem debere suscipere, ut indulto temporis spatio, post biennium decretum canonem solvendum esse meminerint. Nemo tamen qualibet meriti & potestatis objectione submoveatur, quominus ad diacatochiz vicem defectas possessiones patrimonialis juris accipiat, earum tributa & canonem soluturus: illud speciali observatione procurans, ut primo vicinas, & in eodem territorio fortiat: dehinc si neque finitimas neque in eisdem locis repererit constitutas, tunc demum etiam longius positas: sed in quantum fieri valet, pro interjecto spatio sibi met coherentes, pro modo & æquitate suscipiant, ut id consensu omnium fiat, quod omnibus profuturum est.

8. Imppp. VALENT. THEOD. & ARCAD. AAA. Tatiano P. P.

Qui agros domino cessante desertos, vel longe positos, vel in finitimis, ad privatum pariter publicumque compendium excolere festinat, voluntati suæ nostrum neverit adesse responsum: ita tamen, ut si vacanti ac destituto solo novus cultor infederit, ac vetus dominus intra biennium eadem ad suum jus voluerit revocare, restitutis primitus quæ expensa constiterit, facultatem loci proprii consequatur. Nam si biennii fuerit tempus emensum, omnis possessionis, & dominii carebit jure, qui siluit.

9. Imppp. THEOD. ARCAD. & HONOR. Ruffino P. P.

Qui fundos patrimoniales jure privato canone salvo susceperint: hanc omnes sine ullius exceptione personæ propositam (sibi) intelligant optionem, ut aut ea loca, quibus minor est soli fecunditas, cum his ex quibus fructus uberes capiunt, suscipere, & tenere non abnuant: aut si eorum refugiunt sterilitatem, opimioribus cedant. Dat. 8. Id. Nov. *Tyro*, ARCADIO 3. & HONORIO 2. AA. COSS. 394.

10. Impp. ARCAD. & HONOR. AA. Eutychiano P. P.

Qui per potentiam fundos optimos ac fertiles occuparunt: cum quæstuosis uberibusque pro rata portione suscipiant infæcundos ex eadem substantia. Dat. Non. Mart. C. P. HONOR. A. 4. & EUTYCHIANO COSS. 398.

11. Idem AA. Hadriano P. P.

Locorum domini intra sex menses edictis vocati, revertantur: qui si adfuerint, & propria teneant, & ea, quæ ex præterito contraxerint debita, redhibere cogantur. Sin vero se impares esse earum rerum tributis propria consententur absentia, nec adesse voluerint: penes eos, qui hæc susceperint, & certum quem tributorum canonem promittunt, proprietas possessionis intemerata permaneat: ut postquam ea exolverint, sciant sibi inquietudinem submovendam, nec subreptione cuiusquam competitionis loca, quæ tenuerunt, auferenda: quibus etiam illud indulgimus: ut ex eo tempore, ex quo primum loca, de quibus agitur, cœperint possidere, tributa poscantur. Dat. 6. calend. Septemb. STILICHONE & AVRELIANO COSS. 400.

12. Impp. HONOR. & THEOD. AA. Seleuco P. P.
HAc definitione sancimus, nullum possessorem
 neque municipum prædium pro alienis debi-
 tis, vel destitutionibus esse retinendum, neque eo-
 rum prædiorum despectione prægravari, quæ ex
 iisdem bonis, quæ retinentur, nequaquam esse
 monstrantur: ne ullis præstigiis atque commentis
 exactio mutiletur. Dat. Prid. cal. Febr. *Ravennæ*,
 HONOR. 8. THEOD. 5. AA. COSS. 412.

13. Idem AA. ad Probum.

OMnium prædiorum actores ac domini requi-
 rantur: quorum si vitio probantur debita
 fuisse contracta, in absoluto est, ut debeat domi-
 nium commutari. Dat. 3. Id. Jun. C. P. CON-
 STANTE & CONSTANTIO COSS. 414.

14. Idem AA. Aureliano P. P.

Rura, & possessiones, quas curiales quolibet pa-
 cto publicatis apud acta provincialia desiderii
 suis, vel reliquerunt, vel possidere alios permise-
 runt: penes eos, qui eas exolverunt, & functio-
 nes publicas recognoscunt, firmiter perdurabunt,
 nullam habentibus curialibus copiam repetendi.
 Dat. 3. Non. Dec. HONOR. 10. & THEOD. 6. AA.
 COSS. 415.

15. Idem AA. Sebasto Com. primi ordinis.

Si quis deserta prædia, quæ navalem sustinent
 functionem, & in desertis nunc usque rema-
 nent, superæquationis jure perceperit: meliore
 conditione in omnibus titulis convenit ea releva-
 ri, ut gravis fors navis esse non possit, pro ea, quæ
 resederit portiuncula: cum aliis fuerit dispendiis
 liberata. Dat. prid. Id. Mart. *Raven.* HONOR. A.
 11. & CONSTANTIO 2. COSS. 417.

16. Idem AA. Hermocrati P. P.

Si quis auctoritate nostri numinis de fundis pa-
 trimonialibus steriles sub certi canonis polli-
 citatione suscepit, firmiter eum volumus possi-
 dere: sub ejusdem tamen canonis solutione, quem
 nostræ Majestatis auctoritas per annos singulos sol-
 vendum esse præscripsit, nullamque eos descriptio-
 nem, sive adjectionem, aut innovationem in po-
 sterum sustinere: quoniam nimis absurdum est,
 eos, qui nobis hortantibus fundos inopes, atque
 egenos, magno labore impenso, aut exhausto pa-
 trimonio vix forte meliorare potuerunt, utpote
 deceptos, inopinatum onus suscipere: illudque
 velut quadam circumventionem deposci, quod si se
 daturos præscissent, fundos minime suscipere, aut
 etiam colere paterentur. Dat. 12. cal. C. P. THEOD.
 A. 18. ALBINO COSS. 444.

17. Imp. THEOD. A.

Iubemus neminem curialem pro alieni territorii
 debitis detineri, sed tantum municipem pro
 gleba propria conveniri. Dat. 5. cal. Maji *Raven.*
 post Conf. FELICIS, & TAVRI VV. CC. 429.

T I T. LIX.

DE FUNDIS LIMITROPHIS, ET TERRIS, ET PA-
 LUDIBVS, ET PASCVIS, ET LIMITANEIS, VEL
 CASTELLORVM.

1. Imppp. VALENT. VALENS, & GRATIAN.
 AAA. ad Licinium P. P.

Tiberianus ad possibilitatem singulorum quo-
 rumque locorum intuens, statuit certas pos-
 sessiones, quæ ad limitem frumenta conveherent.

Quocirca generali lege sancimus, Tiberiani dispo-
 sitionem oportere observari: amoventes quidquid
 vel potentia cujuscunque elicit, vel furtiva depre-
 catio: addentesque nihilominus in futurum nulli
 licere adversus utilem vetustatem, & præsentem
 legem nostram importuna, & respuenda reposcere.
 Dat. 8. cal. Octob. *Aquileia*, ARCAD. A. & BAYTO-
 NE. COSS. 385.

2. Impp. HONOR. & THEOD. AA. Asclepio-
 doto P. P. & conf. ordinario.

Quicumque castellorum loca quocunque titulo
 possident, cedant ac deferant: quia his tan-
 tum fas est possidere castellorum territoria, quibus
 adscripta sunt, & de quibus judicavit antiquitas:
 quod si ulterius, vel privata conditionis quispiam
 in his locis, non castellanus miles fuerit detenta-
 tor inventus, capitali sententia cum publicatione
 bonorum plectetur. Dat. 5. Non. Mart. C. P. AS-
 CLEPIODOTO, & MARINIANO COSS. 423.

3. Impp. THEOD. & VALENT. Nomo Ma-
 gistro officiorum.

AGros limitaneos universos cum paludibus omni-
 que jure, quos ex prisca dispositione limita-
 nei milites ab omni munere vacuos ipsi curare pro
 suo compendio, atque arare consueverant: & si
 in præsentem coluntur, ab his firmiter, ac sine ullo
 concussionis gravamine detineri: & si ab aliis pos-
 sidentur (cujuslibet spatii temporis præscriptione
 cessante) ab universis detentatoribus vindicandos,
 iisdem militibus sine ullo prorsus (sicut antiqui-
 tus statutum est) collationis onere volumus ad-
 signari: in his etiam contra eos, qui præceptioni-
 bus nostris obviam venire tentaverint, proscrip-
 tionis poena valitura: Nam si quis forte (quod
 minime audere debuerat) emptionis titulo, me-
 morati juris possidet prædia: competens ei actio
 contra venditorem intacta servabitur. Dat. Prid.
 Id. Sept. *Constantinop.* MAXIMO 2. & PATERIO
 COSS.

T I T. LX.

DE PASCVIS PUBLICIS ET PRIVATIS.

1. Imppp. VALENT. THEOD. & ARCAD.
 AAA. P. P.

Cum nulla ratio sit, cur in pascuis saltibus rei
 privatae pensio debeat ampliari, nequaquam
 pro libidine ordinum augmenta facienda sunt. Ete-
 nim idcirco graviolem pensionem imponi ab or-
 dinibus accepimus, ut animalia ex rebus privatis
 nostris a locorum pastibus arceantur: quod fieri
 non oportere, divæ memoriæ Julianus protogata
 jussione constituit. Quare excellens auctoritas tua
 conventis provinciarum rectoribus, non eam lici-
 tationis necessitatem patiatut inferri, quam repen-
 tinam faciunt civitates, sed eam manere decernet
 quam statuit antiquitas. Dat. 8. cal. Octobr. Lu-
 ceria, VALENT. & VALENTE AA. COSS. 365.

2. Impp. ARCADIVS & HONORIVS AA. ad
 Simplicium Magist. mil.

In signis auctoritas tua hac conditione a publicis
 pratis (ac amoenis) pascuis animalia militum
 prohiberi præcipiat, ut universi cognoscant, de emo-
 lumentis eorum, tuique officii facultatibus, duo-
 decim libras auri fisci commodis exhibendas, si
 quis-

quidam posthac memorata prata mutilare tentaverit: non minore decernenda poena, si etiam prata privatorum Antiochenorum fuerint devastata: ita tamen, ut sine laesione provincialium provideant curiales quo pacto animalium militarium pastui consulatur. Dat. 5. Id. Mart. C. P. HONORIO A. 4. & EUTYCHIANO V. C. COSS. 398.

3. Imp. HONORIUS & THEOD. AA. Comitibus & Magistris militum.

Prata Provincialium nostrorum, & praecipue rei privatae nostrae, perniciosum (vel periculosum) est militum molestia fatigari: ideoque lege ad amplissimam praefecturam promulgata, censemus, ne hoc deinceps usurpetur: super qua re universos quorum interest, convenire tua magnificentia non moretur: neque permittat possessores, vel colonos praetorum gratia qualibet importunitate vexari. Dat. Non. Septemb. HONOR. 10. & THEOD. 6. AA. COSS. 415.

TIT. LXI.

DE FUNDIS PATRIMONIALIBUS, ET SALTVENTIBUS ET EMPHYTEUTICIS, ET EORUM CONDUCTORIBUS.

1. Imp. CONSTANTINUS A. Cypito.

Si quis fundos emphyteutici juris salva lege fisci citra Iudicis auctoritatem donaverit, donationes firmas sint, dummodo suis quibusque temporibus eas, quae fisco pensitanda sunt, repraesentare cogatur. PP. 17. cal. Jul. Trever. CONSTANTINO A. 4. & LICINIO 3. COSS. 315.

2. Idem A. ad Dracontium.

Patrimonialis fundi pensitationem, seu aurariam, seu frumentariam intra tempus omissem, minorum dominio non nocere praecipimus, nec ad fraudem juris eorum accedere, si quod solemniter debetur, paulo serius inferatur: ita tamen, ut permanente substantia parvulorum, iudex tutorem, vel curatorem, per quem differtur illatio, negligentiae suae & deserti officii poenas exigat, & damna deplorare compellat.

3. Imp. VALENT. & VALENS AA. ad Germanianum Com. S. L.

Quicunque possessiones ex emphyteutico jure susceperint, ea ad refundendum uti occasione non possunt, qua asserant desertas esse coepisse, tametsi rescripta per obreptionem meruerint: sed nec avelli eas ab his posse, nec si licitatio ab alio fuerit promissa: sed eas in perpetuum apud eos, qui eas susceperint, & eorum posteritatem remanere, nec si super hoc rescriptum fuerit adversus eos impetratum. Dat. 8. cal. Octobr. Mediolani, VALENTIN. & VALENTE COSS. 365.

4. Imp. VALENS, GRATIANUS & VALENTINIAN. AAA. ad Florentium.

Fundi patrimoniales, & qui ex emphyteutico jure ad domum nostram diversis generibus devoluti sunt, sic eis, qui eos poposcerint, cedunt, ut commissi metus esse non possit. Neque enim magis commodamus nostra, quam tradimus ea jure domini: ita tamen, ut ea, quae in nostra possessione positi praestiterint, & in posterum solvant. Dat. Id. Mart. Treveris, VALENTINIANUS 2. & VALENT. 2. AA. COSS. 368.

5. Imp. GRATIAN. & VALENT. AA.

Si qui a prioribus colonis, vel emphyteuticariis destitutum patrimoniale fundum a peraequatore, vel censitore susceperint, perpetuo eundem atque inconcusso jure possideant, nec quisquam secundus petitor accedat. Dat. 4. Non. Novemb. GRATIANO A. 4. & MEROBAYDE COSS. 377.

6. Imp. GRATIAN. VALENTIN. & THEOD. AAA. Nebridio Com. R. P.

Hi, quibus patrimoniales possessiones per Asiam & Ponticam dioeceseim, vel a nobis, vel a divis Parentibus nostris sacra largitate donatae sunt, inconcussae possideant, atque ad suos polteros transmittant: quod quidem non solum in heredibus, sed etiam in contractibus omnis generis volumus custodiri. Dat. 4. cal. April. CP. RICHOMERE & CLEARCHO COSS. 384.

7. Idem AAA. Cynegio P. P.

Quicunque ad emphyteusim fundorum patrimonialium, vel reipublicae jussu nostri numinis venerit, is, si redundantia fortunatum idoneus fuerit ad restituenda, quae desertis forte possessionibus requirentur, patrimonium suum publicis implicet nexibus. Si vero minor facultatibus probabitur, datis fidejussoribus idoneis ad emphyteusim accedat: scientibus his, quos talium rerum cura sollicitat, in se negligentiae damna, si hujusmodi cautio defuerit, esse vertenda. Dat. 6. cal. Maij, C. P. HONOR. N. B. P. & EVODIO COSS. 386.

8. Idem AAA. Nedearcho.

Omnes fundi patrimoniales per Mesopotamiam, & Osdrochenam provincias, quos constat divorum retro Principum sanctionibus limiti deputatos, ad jus pristinum sine ullius adsertionis revocentur obstaculo, praebituri omnia, quae antea impendenda necessitatibus limitis praebere consueverant: ita ut nulli penitus audiantur, qui aut rescripto, aut adnotatione dominium, vel emphyteusim, vel conductionem quolibet genere largitatis de nostra liberalitate meruerint. Dat. prid. cal. Maji, C. P. HONORIO N. P. B. & EVODIO COSS. 386.

9. Imp. ARCAD. & HONOR. AA. Eutychiano P. P.

Universi cognoscant nihil privato jure, salvo canone, fundis emptis cum patrimonialibus esse commune: ita ut ad eos nunquam patrimonialium fundorum peraequator accedat: gravi multa feriendo, eo, qui statuta nostrae clementiae ausus fuerit temerare. Dat. prid. Idib. Nov. HONOR. A. 4. & EUTYCHIANO COSS. 398.

10. Idem AA. Eutychiano P. P.

Fundos patrimoniales eos duntaxat, qui salvo canone jure privato nostra liberalitate concessi sunt, cum his patrimonialibus, qui in conditione propria constituti sunt, illustris auctoritas tua jubeat exaequari: ita ut relevato onere rei, quod imminet fatigatis, translatio in eos, qui integris viribus florent, (& adscriptio) tributorum aequalitate dividatur. Dat. 4. Id. Apr. C. P. THEODORO CONS. 399.

11. Imp.

II. Impp. THEOD. & HONOR. AA. Probo
Com. S. L.

Ius emphyteutici prædii, quod sine obligationis
vinculo retentatum est iudicio nostro, immuta-
bile perdurare præcipimus: possessionem autem,
quæ sine obligatione speciali fuerit vitiosa, vetusta-
te temporis nolumus adjuvari. Dat. Id. April.
Ravenna, HONOR. 8. & THEODOS. 3. AA. COSS.
409.

12. Impp. THEOD. & VALENT. AA.
Tauro P. P.

Possessores, vel emphyteuticarii patrimoniales,
qui fundos minime nunc usque comparave-
runt, eodem largitatis modo nequaquam ad eo-
rum comparationem urgeantur: sed tanquam præ-
tiis depensis, sic eis nostri numinis beneficio po-
tiantur: ut quod juris alter inferendo pretium
consecutus est, hoc nostra liberalitate prædictus
emphyteuticarius habeat. Illud quoque jus, in
quibus coluit prædiis, quod aut ex successione, aut
ex comparatione privata, aut nostri numinis libe-
ralitate, aut quoque modo possedit, sciat illibatum
intemeratumque servari: licentia eis concedenda
etiam libertates mancipiis ex fundis patrimoniali-
bus atque emphyteuticariis, cum fundorum sint
domini, præstare. Dat. 14. cal. Jul. ARIOBINDO,
& ASPARE COSS. 434.

13. Iidem AA. ad Florentium P. P.

Nulli jam in posterum licere præcipimus patri-
moniales, seu limitrophos, vel saltuenses fun-
dos, qui per tractum Orientis positi sunt, ad jus
transferre privatum: sive dempto, sive salvo ca-
none juris (fundorum) immutatio postuletur:
Legis temeratores quinquaginta librarum auri pœ-
na coercentes: tam videlicet petitem, quam of-
ficium, quod petitionem concedit, admitti: licet
adnotatio nostra, vel divina pragmatica contra ve-
titum proferatur. Dat. 6. Id. Jun. C. P. THEO-
DOSIO A. 17. & FESTO COSS. 439.

14. Imp. ANASATSIUS A. Matronia-
no P. P.

Iubemus omnes, qui in quacunque diœcesi, aut
quacunque provincia, vel quolibet saltu, vel ci-
vitate fundos patrimoniales, vel templorum, aut
agonothetici, seu revelatorum jugorum, vel cu-
juscunque juris per quadraginta jugiter annos
(possessione scilicet, non solum eorum qui nunc
detinent, verum etiam eorum qui antea possede-
rant, computanda) ex quocunque titulo, vel etiam
sine titulo hætenus possederunt, vel postea per me-
moratum quadraginta annorum spatium possede-
rint, nullam penitus super dominio memoratorum
omnium fundorum, vel locorum, vel domorum a
publico actionem, vel molestiam, aut quamlibet
inquietudinem formidare, sed impositum cano-
nem pro qualitate juris, cujus prædia sunt, aut lo-
ca, per singulos annos solventes, pro certo habeant
suum esse, quod possident, vel postea possederint:
ita ut omnibus ad excludendam omnem quolibet
modo ex publico movendam quæstionem, nuda ex
quocunque titulo, vel etiam sine titulo corporalis
quadraginta annorum jugis possessionis exceptio
possit sufficere: hoc etiam adjiciendo, ut illi quo-
que, qui adempto canone hujusmodi fundos ab

initio Principali iussione datos sibi fuisse confie-
mant: si per quadraginta annos adempti canonis
beneficium jugiter possederunt, nec canonem, cu-
jus ademptionem quadraginta (sicut dictum est)
annorum possessio testatur, possint penitus profligari:
eo quod nostræ pietati placuit in utroque ca-
su, id est tam salvo, quam adempto canone, pos-
sessorum nostrorum jura in eo statu, in quo per
quadraginta annos (sicut dictum est) jugiter man-
serunt, absque ulla innovatione durare. Dat. 7.
cal. Aug. C. P. OLYBR. 5. C. COSS. 491.

TIT. LXII.

DE MANCIPIIS ET COLONIS PATRIMONIA-
LIVM, SALTVENSIUM, ET EMPHY-
TEUTICORVM FEVDORVM.

1. Imp. CONSTANTINVS.

Emphyteuticarios gravant coloni, agros præter
consuetudinem usurpantes, quos nullis cultu-
ris erudierunt: cum solennitas id eos attrectare
permittat, quod eorum labore, vel olivetis est in-
litum, vel vinetis. Sed & irriguas fontium aquas
usurpare conantur, quarum fructus solis emphy-
teuticariis debentur. Ideoque placuit, ut dein-
ceps aquarum jura potestatesque penes emphyteu-
ticarios permaneant: tantumque ex (eis) colo-
nis impertiatur, quantum culturis eorum agrorum
sufficere manifestum est, quos ipsi colunt: pro mo-
do autem superflue irrigationis, quam ultra cultu-
ras suas usurparint, emphyteuticariis possessoribus
pensiones accessionesque præbeant. PP. 7. Id.
Mart. Carthagine, CONSTANT. A. 5. & LICINIO
CC. COSS. 319.

2. Imppp. VALENT. GRAT. & VALENT.
AAA. ad Germanianum Com. S. L.

Libertates, quas mancipiis ex fundis patrimonialibus,
atque emphyteuticis, qui fundorum non
sunt domini, præstiterint, Rationales hujus præcep-
ti auctoritate rescindant. PP. 13. cal. Maji, LV-
PICINO & IOVINO COSS. 367.

3. Imppp. GRAT. VALENT. & THEOD.
AAA. Posthumiano P. P.

Cognovimus a nonnullis, qui patrimoniales
fundos meruerunt, colonos antiquissimos
perturbati, atque in eorum locum, vel servos pro-
prios, vel alios colonos surrogari. Edicti itaque
hujus auctoritate sancimus, eos, qui deinceps ali-
quid hujusmodi crediderint, attentandum, iisdem
possessionibus esse privandos.

4. Iidem AAA. Cynegio P. P.

Super patrimonialium refectione fundorum du-
dum nostris est legibus constitutum, ut hi, qui
eos colentes, solum eorum verterant: nunc (ad)
alia (se) loca dirigentes, nunc ad militiam con-
volantes, ad avitas condiciones & propria jura re-
vocentur. Cæterum eos, qui castrensis stipen-
diis otia quieta meruerunt, (jam) veterani con-
stituti, nequaquam placet tela in usum vomeris li-
gonisque convertere.

TIT. LXIII.

DE FUGITIVIS COLONIS PATRIMONIALI-
BUS, SALTVENSIUM ET EMPHYTEU-
TICIS.

1. Imppp. VALENT. THEOD. & ARCAD.

Quicunque parvuli ex municipibus, vel colonis patri-

patrimonialibus vel saltuensibus, quorum tamen avi ac patres implicati huiusmodi functionibus fuerint, conniventia militaris officii ad stipendium castrense, vel officia diversa transferint: ad munera patriæ, vel (ad) agrorum cultus conventibus, tribunis, ac præpositis revocentur, neque his stipendia (data) profint.

2. Idem AA. Cynegio P. P.

Quisquis colonum patrimoniale aut sollicitatione susceperit, aut occultatione celaverit: non solum ipsum restituere, sed etiam libram auri pœnæ nomine inferre cogatur. PP. 8. cal. Novemb. *Constant.* HONOR. N. P. & EVODIO COSS. 386.

3. Imp. HONOR. & THEOD. AA. ad Anthemium P. P.

Cujuscunque adnotationis, vel oraculi dudum impetrati, vel postea eliciendi auctoritate submota: omnes, quos patrimonialium agrorum vinculis fortuna tenet adscriptos, sub quibuslibet gradibus militantes, ad provinciæ moderatoris iudicium illico sub idonea intercessionem mittentur.

TIT. LXIV.

DE COLLATIONE FUNDORUM PATRIMONIALIUM ET EMPHYTEUTICARIORUM.

1. Imp. CONSTANTINVS A. ad Proculum Proconsulem Africæ.

Emphyteuticarii possessores, qui mansuetudinis nostræ beneficio ad extraordinaria minime devocantur (munera:) sicut cæteri Provinciales, obsequium suum itineribus muniendis impendant. Nulla enim ratione debent ad hoc, quod in commune omnibus profuturum est, sejungi.

2. Idem A. ad Ovinium.

Patrimoniales fundos extraordinariis oneribus, vel mediæ, aut tertiæ portionis obsequiis fatigari non convenit, cum eosdem, & auri speciem, & frumenti plurimum modum constet persolvere: ita ut qui violare statuta tentaverit, puniatur. PP. 6. cal. Septembr. *Carthagini,* CONSTANTINO A. 5. & LICINIO COSS. 319.

3. Imp. IULIANVS A.

Omnes, qui patrimoniales fundos sive communiter, sive exasse retinent, pro his conveniendi sunt ad universorum munerum ad eosdem fundos pertinentium pro rata portione, vel in solidum functiones, sicut unumquemque privatorum necessitas publicæ pensationis adstringit. Dat. 5. cal. April. *MAMERTINO & NEVITA COSS.* 362.

4. Imp. VALENT. & VALENS AA. ad Germanum.

Placuit, ut emphyteuticorum fundorum patrimonialiumque possessores, quo voluerint tempore, & quantum habuerint pensionis paratum: dummodo non amplius quam in tribus per singulos annos vicibus officio rationalis assignent: ac de suscepto ab eodem securitatem eodem die pro more percipiant: modo ut intra Januariarum Iduum diem omnis summa ratiociniis publicis inferatur: gravissimæ pœnæ subdendo officio, si cuiquam quolibet anni tempore (dummodo nequaquam numerum ternæ illationis excedat) solutionem facere gestienti negaverit suspensionis officio.

Tom. II.

cium; vel si moram fecerit in chirographo securitatis edendo: super quo possessores, aut Procuratores, vel Magistratus, aut quicunque in locis fuerint, qui conficiendorum actorum habeant potestatem, conveniat contestari: ut & de officii insolentia constet, in quo exercenda vindicta est: & his possit esse consultum.

5. Imp. ARCAD. & HONOR. AA. Messala P. P.

Per omnes Provincias Patrimonialium fundorum ab ordinariis Iudicibus canon exigatur: & quicquid exactum fuerit, dirigatur. † Sciant vero inemorati iudices nihil sibi ex privatæ rei canone, vel ex eo, quod ex iisdem titulis contigerit, ad necessitates alias transferendum: nisi maluerint gravissima severitate eorum licentiam coerceri. Dat. 6. cal. Jul. *Mediol.* THEODORO COSS. 399.

TIT. LXV.

DE FUNDIS REI PRIVATÆ, ET SALTIBUS DIVINÆ DOMVS.

1. Imp. CONSTANTINVS A.

Vniversi cognoscant has possessiones quas de fisco nostro comparaverunt, seu comparant, nullo a nobis jure retrahi: sed propria firmitate possessas, etiam ad posteros suos domini perpetui durabilitate dimitti.

2. Imp. VALENT. & VALENS AA. ad Flavianum Com. R. P.

Hi, quos commoditas privatæ rei prædiorum ad ea postulanda sollicitat, adeant tuæ dignationis officium, & modum suæ deliberationis indicent per libellos: certumque habeant quod unaquæque villa cum eo onere, vel forma cui nunc habetur obnoxia, ad novi domini jura migrabit: ut si quid adjecerit sumptus cura, vel solertia, quicquid mancipiorum, vel pecoris accreverit, capitationis, aut canonis augmenta non patiat, sed solis dominis heredibusque dominorum sit cessura felicitas. † Si quis autem in annis singulis non solverit debitum ex re ipsius, quod in reliquis remansisse claruerit, sine aliquibus dependere cogetur induciis. † Sane si quem postea minus idoneum factum esse constet, nec ita ut expedit, rationem reddere pensionis: res, quas ex nostris rebus acceperat, ad alium idoneum jure quo sancimus, transferentur: nec tamen decoctoris cujusque reliquis, qui novus accedit, onerabitur.

3. Imp. GRAT. & VALENT. AA.

Quicunque possessionem rei privatæ nostræ acceptam suo nomine, vel jure perpetuo, & vel titulo conductionis ei crediderit esse tradendam, qui pensare utilitatem patrimonii nostri solvendo non valeat: is pro eo, quem succedaneum surrogavit, perpetuæ solutioni statuatur obnoxius.

4. Idem ad Orebium.

Universi fundi templorum ad Rationalium rei privatæ sollicitudinem, curamque pertineant: atque ab his anniversariis solutionibus postulatis, peculiari (ut semper fuit) studio defendantur.

5. Idem ad Nebridium.

Usus aquæ, quæ fundorum nostrorum utilitatibus

P p p

bus

bus serviebat, plurimorum dicitur usurpatione sublatum: idque procuratorum conniventia, vel dissimulatione perfectum, ut agrorum fertilitas destituta, nullos fructus cultoribus præstet. Quia igitur satis injustum est statutum florentis ante patrimonii, aridæ sitis molestia fatigari: ad meatum pristinum universum aquæ motum, temporis præscriptione submota, præcipimus revocari.

6. Imp. ARCADIVS.

Eum, qui collegio, vel curiæ, vel burgis, cæterisque corporibus per 30. ann. sine interpellatione servierit: res dominica, vel intentio privata non inquietabit, si colonatus, vel inquilinatus quæstionem movere tentaverit: sed in curia, vel in corpore in quo servierit, remaneat. Dat. 3. cal. Jul. *Mediolan.* STILICHONE, & AVRELIANO COSS. 400.

7. Imp. THEOD. & VALENT. AA. ad Eudoxium.

Nemo dempto canone ad comparisonem dominicæ possessionis accedat. Quod si quis in posterum ad interdictum contractum accesserit, eum volumus pretia perdere perpetuo: nec expensarum, vel melioratæ rei fructuum exactioni compensationem opponere: nec temporis sibi met contra (nostra) commoda præscriptione (excepto vetustatis auxilio) blandiri; Palatinum etiam officium, si quoquo modo contractus ejusmodi fuerit celebratus, vel si talem petitionem instruxerit, quinquaginta pondo auri poenæ nomine inferre privato nostræ mansuetudinis ærario: nulla liberalitate nostræ clementiæ, nulla sanctione contra tanta rei privatæ commoda valitura, licet adnotatio, vel divina pragmatica sit, quæ contra vetita canonem vendere concedat, vel poenam Palatino remittat officio. Dat. 13. cal. Jun. *Constantin.* ANATOLIO V. C. COSS. 440.

TIT. LXVI.

DE FUNDIS, ET SALTIBUS REI DOMINICÆ.

1. Imp. VALENT. THEOD. & ARCAD.

AAA. ad Dripatium.

Si quis ovium, vel equarum greges in saltus rei dominicæ alienus immiserit: fisco illico vindicentur. Quod si venalis procuratorum conniventia, ut id deinceps tentetur, admiserit: eos gravissimo jubemus supplicio subiacere.

2. Imp. ARCAD. & HONOR. AAA. ad Paulum Comitem dominicæ rei.

Si qua loca ad sacrum dominium pertinentia cuiuslibet temeritas occupaverit: secundum veteris census fidem in sua jura retrahantur, rescriptis per obreptionem impetratis, & præscriptione longi temporis, & novi census præjudiciis in hac causa submovendis. Neque enim, aut precatio colorata, aut incubatio diuturna, aut novella professio, proprietatis nostræ privilegium abolere potuerunt. Dat. 5. cal. April. C. P. ARCAD. 4. & HONOR. 3. AA. COSS. 396.

TIT. LXVII.

DE AGRICOLIS, ET MANCIPIIS DOMINICIS, VEL FISCALIBUS REIPUBLICÆ.

1. Imp. CONSTANTIN. A. ad Constant. P. P.

Nullus omnino originalis colonus rei privatæ

nostræ ad aliquos honores, vel quælibet alia civitatis munera devocetur. Non enim civitatum ordinibus, & cæteris, ex quibus pro multitudine fieri nominationes oportet, pro omnia florentibus ad hæc suprema præsidia injuriola nominatione descendendum est.

2. Idem A. Januario P. P.

Colonos nostros, qui privati sunt, vel ad rationia gerenda, vel ad colendos agros idonei, retrahi jubemus, ac tantum colendis nostris rebus addici: quinetiam in posterum observari, ne quis eorum rem privatam cujusquam gerendam, aut aliquid administrandum suscipiat.

3. Idem A. ad Equitium Magistrum equitum, & peditum.

Servi, atque coloni, & eorum filii, vel nepotes, vel quicumque de fundis, ac possessionibus nostris clanculo ad officia convolvantur diversa: reddantur, etiam si armatæ habuerint sacramenta militiæ. Nos enim etiam eos disjungi jubemus, ac reddi, qui protectorum fuerint nomen adepti.

4. Imp. GRAT. VALENT. & THEOD. AAA. ad Florum.

Ex ingenuo, & colonis, ancillisque nostris natos, natasve, origini, ex qua matres eorum sunt, facies deputari.

5. Imp. VALENT. THEOD. & ARCAD. AAA. Cynegio P. P.

Dominicos colonos, neque ad descriptionem patimur devocari, neque extraordinarias pati functiones: maxime cum adversus consuetudinem memoratis onera dicantur inferri.

6. Imp. THEOD. & VALENT. AA. Valerio P. P.

Quotiens alicui colonorum agrum privati patrimonii nostri placuerit venundari: non unus tantum, qui forte consortibus suis gravis ac molestus existat, sed alii quoque duo vel plures ex simili origine ac jure venientes, in supradicta emptione socientur.

TIT. LXVIII.

DE PRÆDIIS TAMIACIS, ET DE HIS QUI EX COLONIS DOMINICIS ALIISQUE LIBERÆ CONDITIONIS PROCREANTUR.

1. Imp. ZENO A. (Chiseroti P. P.)

Si liber colonus, vel colona libera Tamiaco, vel Tamiacæ matrimonii jure copuletur: filii, vel filię ex hujusmodi contubernio procreati, vel procreatæ, colonis dominicis adnectentur: si autem adscriptitius vel servus alienus colonam, vel ancillam dominicam ducat in uxorem, vel adscriptitia, vel ancilla colono, vel servo nubat dominico, & ex hujusmodi conjunctionibus nati sunt liberi: veterum legum jus tenere sancimus.

2. Idem Sebastiano P. P.

Meminimus pragmaticam sanctionem jussisse fundos Tamiaci juris in provinciis positos, nec non etiam possessiones *Gonatici saltus* sub certa forma (salvo scilicet canone, & tributariis collationibus) hisdem prædiis impositis, volentibus distrahi, quatenus quicquid ex pretiis memoratorum fundorum possit restitui, publico inferatur. Sed licet per eandem sanctionem hujusmodi venditionum contractibus plenissima delata sit cautio,

attamen

attamen perpetuæ emptionis securitati coniulentes, hujus etiam perpetuæ Constitutionis auctoritate muniri eosdem emptores præcipimus.

TIT. LXIX.

DE DIVERSIS PRÆDIIS VRBANIS, ET RVSTICIS TEMPLORVM ET CIVITATVM, ET OMNI REDITV CIVILI.

1. Imp. IVLIANVS A. Attico.

PRO ædibus quas nonnulli in solo Reipublicæ extruxerunt, placitam præstare pensionem cogantur.

2. Idem A. Secundo P. P.

(**P**Amphiliæ) etiam civitates, & quæcunque aliæ, quicquid sibi acquirant, id firmiter habeant.

3. Imp. ERCAD. & HONOR. AA.

Restauracioni mœnium publicorum tertiam portionem ejus canonis, qui ex locis fundisve Reipublicæ annua præstatione confertur, certum est satis posse sufficere. Dat. 3. Non. Jul. Mediol. OLYBRIO & PROBINO COSS. 395.

4. Idem AA.

EOS, qui actione prima fundorum juris patrimonialis, sive templorum possessores effecti sunt, vel fuerint, firmum dominium tenere decernimus, ne ulterius vacillet uniuscujusque possessio: sed teneat quisque jus proprium, quod dato pretio roboratum est, vel fuerit.

5. Imp. VALENTIN. A.

Si, qui ex titulo donationis, vel emptionis, sive ex alio quolibet titulo possessiones, vel domos, vel ergasteria juris duntaxat civilis, quæ hujus juris esse vere probantur, cujuslibet civitatis, & præcipue hujus æternæ urbis, cui majorem debemus favorem, tam civilis (ut dictum est) juris, quam etiam agonotheticas possessiones, a consulatu Ausonii, & Olybrii, dempto civili canone acceperunt: eos impositum eis canonem juxta fidem publicorum monumentorum civitatis, ad quam eadem res pertinerint, præbere jubemus. Nam si privati juris debita non patimur denegari, multo magis præbenda sunt civitatibus, quæ jure debentur: cum sufficiat possessoribus, quod apud eos dominium in perpetuum ex nostra liberalitate permaneat. Si quæ tamen possessiones juris civilis canonem privatis largitionibus in præsentem præbent, vel nunquam ademptum, vel postea impositum: ad hanc jussionem non pertinebunt, sed privato ætario canone, quem nunc agnoscunt, inferre ex more debebunt dominio firmiter apud eos, successoresque eorum, & detentatores pari modo permanente. Dat. 15. cal. Febr. Constant. MARTIANO A. 1. CONS. 45.

6. Imp. ZENO A. Eliano.

HAc in perpetuum valitura Lege sancimus, Nicensium civitati, seu habitatoribus ejus, tam jus exactionis 40. solidorum annui canonis civilis redditus ad suam patriam pertinentis, & possessoribus, id est, Callimacho, & Eliburno, necnon Emptorio, & Veratorio (cum Epotio, eorum sub territorio) Apamenzæ civitatis constitutis, ex nuper lapsa tertia indictione cum ipsa restitui: quam si quid ex quo sanctio Martiani divæ memoriæ lata est, ad ejusdem civitatis præjudicium gestum est, infirmari, & quod

ex eadem provisione civitatibus delatum interea qualibet occasione minutum est, ex auctoritate constitutionis nostræ Serenitatis eisdem Civitatibus redhiberi: ita ut nec judiciaria auctoritas, nec Imperiale rescriptum, quacunque videlicet adjectione munitum, sæpe dictæ generalis Legis vires possit infringere. Quod si quis aliter fecerit, poena gravi plectetur.

TIT. LXX.

DE LOCATIONE PRÆDIIORVM CIVILIVM (VEL) FISCALIVM, SIVE TEMPLORVM, SIVE REI PRIVATÆ, (VEL) DOMINICÆ.

1. Imp. GRATIANVS, THEODOS & ARCAD. AAA. ad Florum P. P.

Divi Patris nostri aperta præceptione cavetur, fundos ex re privata nostra ita tradi perpetuariis, ut periculo collocantium, officiorumque tradantur. Neque enim quicquam potest ex devotionis plenitudine vacillare, si apparitione judiciaria, & fundi idoneis attributi sunt, & inde fiscalis indemnitas idonea fidejussione est munita: quorum si alterum, vel utrumque neglectum est, quæ hoc titulo pensatio canonica desideratur, ex officiorum facultatibus servetur.

2. Idem AAA. Nibrio.

Fundi Reipublicæ ab his, qui (nec) titulo conductionis eos detinent, quique meliores cultu patrocinate reddiderint: nec nostrarum quidem sanctionum (si forte quisquam per surreptionem meruerit) nutibus auferantur juxta Legem veterem: semel tantum licentia faciendæ adjectionis indulta.

3. Imp. HONOR. & THEOD. AA.

Loca omnia, fundive Reipublicæ, propositis prius licenter edictis, dehinc ubi in eum canonis modum contententium augmenta succreverint, ut extendi ultra, aut superari alterius oblatione non possint, perpetuariis conductoribus locentur.

4. Idem AA. Minervio Comiti R. P.

Congruit æquitati, ut veteres possessores fundorum publicorum novis conductoribus præferantur, si facta per alios augmenta suscipiant.

5. Imp. THEOD. & VALENT. AA.

Volusiano P. P.

Prædia domus nostræ, si semel jure perpetuo, vel nostra præceptione, vel auctoritate illustris viri comitis ætarii privati, apud aliquem fuerint, vel jamdudum sint collata, ad alium transferri perpetuarium non oportet. Aperte enim definimus hoc edicto, ut a perpetuario nunquam possessio transferatur, etiam si alteri eam Imperator, vel exoratus, vel sponte donaverint, si ve adnotatione, si ve pragmatica: cui si forte contra perpetuarium vir illustris comes privatarum rerum dum allegabitur, acquiescet, & de proprio ipse centum libras auri, & alias centum fisci juribus palatinum inferre cogatur officium: nec tamen post allegationem habebit hujusmodi jussio firmitatem, sed nec locabitur alteri, licet ingenti superari videatur augmento possessio. Jure igitur perpetuo publici contractum firmitate perpetuarius securus sit: & intelligat, neque a se, neque a posteris suis, vel his, ad quos ea res, vel successione, vel donatione, si ve venditione, vel quolibet titulo pervenerit, esse retrahendam.

† Sane, quia non ex omni parte excludenda est largitas Principalis, rem divinæ domus suæ Imperator, si velit, donabit ei, qui eam possidet, jure perpetuo: sive ipse jam meruerit, sive cujuslibet tituli jure successerit. Videtur enim suam concedere pensionem: non alteri nocere liberalitas, quæ possidentem jure perpetuo dominum vult vocari. Sane si quis non perpetuo jure, sed ad tempus locatam, ab illustri viro Comite rerum privatarum possessionem videtur adeptus: non erit obstaculo Principali largitati, si voluerit in alterum donationem transferre, quod ad definitum tempus alter forte conduxit. Si vero pro tali prædio ab altero conductore offeratur augmentum, sit in arbitrio conductoris prioris, cui res ad tempus locata est, ut si ipse, quod alter adjecit, obtulerit, maneat penes eum temporalis illa conductio. Si vero idem hanc ipsam rem aliquando meruerit jure perpetuo possidere: habebit(&) ipse superius expressam perpetuam firmitatem.

TIT. LXXI.

DE CONDUCTORIBVS, ET PROCURATORIBVS,
SIVE ACTORIBVS PRÆDIO RVM FISCALIVM
DOMVS AVGVSTÆ.

1. Imp. THEOD. & VALENT. AA. Basso. P. P.

Conductores hominesve Augustissimæ domus nostræ, quotiens de causa ad domum regiam pertinente aliquid quæstionis emerferit: non aliter quam ex legum ordine (quibus similiter omne hominum genus tenetur) vel excipiant, vel inferant actiones: nec aliorum litigatorum negotio intercedant: nec sententia judicantium, aut illicito patrocinii sui fomite jura conturbent: nullive executionis suæ turbulentum ministerium audeant commodare, non privatis se negotiis, non publicis misceant: nec quiescentem domum delatio ulla sollicitet, ne eos inconsultæ pertinaciæ sero poeniteat. Gravior enim poena constituenda est in hos, qui nostri juris sunt, & nostra debent custodire mandata. Dat. prid. Non. Mart. Raven. THEOD. 12. & VALENTI IANO 2. AA. COSS.

TIT. LXXII.

QUIBVS AD CONDUCTIONEM PRÆDIO RVM
FISCALIVM ACCEDERE NON LICET.

1. Imp. ARCAD. & HONOR. AA. Nestorio
Comiti R. P.

Nullus Palatinorum, qui in officio rei nostræ privatæ militat, conductionis nomine, vel per se, vel per quamlibet personam possessionum hujusmodi conducendarum habeat facultatem: cum neque militi, neque curiali hoc faciendum permitimus. Dat. 6. cal. August. VINCENTIO, & FRAVITIA COSS. 401.

TIT. LXXIII.

DE COLLATIONE FVNDO RVM FISCALIVM, VEL
REI PRIVATÆ, VEL DOMINICÆ, VEL CIVITATIS, VEL TEMPLI.

1. Imp. ARCAD. & HONOR. AA. Firmino Com. S. L.

Ordinariorum Judicum officiis, nec non ipsis Re-
toribus Provinciarum, auctores sive conductores dominicos conveniendi licentiam damus: ita tamen, ut rationalibus privatæ rei ad exigenda fiscalia debita imminuat.

2. Idem AA. Messala. P. P.

Palatinos, qui a viro illustri Comite rerum privatarum cum publicis literis destinantur ad commonitionem judicis, quo facilius ex prædiis rei nostræ conferantur debite pensiones, cum summa degere præcipimus disciplina: de quorum nominibus, si temere versati fuerint, ad sublimitatem tuam referri per ordinarios judices oportebit, ut in eos severissime vindicetur.

3. Idem AA. & THEOD. A. Petronio P. P.

Omnia prædia tam ea quæ in re privata olim continentur, quam illa quæ ex proscriptorum bonis ad fiscum sunt devoluta: eatenus ab hujusmodi privilegiis & excusationibus submoveatur, ut omnes species annonarias, curitationes etiam debitas, atque integram opinionem sciant esse solvendam.

TIT. LXXIV.

DE PRIVILEGIIS DOMVS AVGVSTÆ, VEL REI
PRIVATÆ, ET QVAVM COLLATIONVM EX-
CUSATIONEM HABENT.

1. Imp. CONSTANTINVS A. ad Italicum.

Privatas possessiones nostras ab universis muneribus sordidis placet immunes esse: neque earum conductores, neque colonos ad extraordinaria munera, vel superindictiones aliquas conveniri. Dat. 8. cal. Febr. Bononia, PLACIDO & ROMULO COSS. 347.

2. Imp. VALENT. A.

Rem privatam nostram, levandorum provinciarum causa canonicas necessitates ea conditione, qua cunctos, volumus sustinere: sed excessu occasio iussionem: quandoquidem non locis solitis frumenta quæ sunt ex diversis saltribus convenda, trahantur, sed eo usque portentur, quo grave atque damnosum est provehere. Proinde spectabilis sinceritas tua remanentes in iisdem locis implere faciat proprias functiones quibus antea frumenta præbebant.

3. Imp. HONOR. & THEOD. AA.

Pro tyronibus in corporibus postulatis pretia conferri ex fundis perpetuariis nostræ rei privatæ præcipimus.

4. Idem AA. Asclepiodoto P. P.

Asit, ut nos instructiones viæ publicæ, & pontium stratarumque opera titulis majorum Principum dedicata inter sordida munera numeremus. Igitur ad instructiones, reparacionesque itinerum, pontiumque nullum genus hominum, nulliusque dignitatis, ac venerationis meritis cessare oportet. † Domus etiam divinas tam laudabili titulo libenter adscribimus. Dat. 15. cal. Mart. C. P. ASCLEPIODOTO, & MARINIANO COSS. 423.

5. Imp. THEOD. & VALENT. AA. Flaviano
Præfecto Prætorio.

Excepto patrimonio pietatis nostræ, cuius quidem redditus necessitatibus publicis frequentissime deputamus: universos possessores functiones in superindictis titulis absque ullius beneficii exceptione agnoscere oportere censemus. Dat. 3. cal. Maji, Ravenna, BASSO, & ANTIOCHO COSS. 431.

TIT. LXXV.

DE GREGE DOMINICO.

1. Imp. ARCAD. & HONOR. AA. Casario P. P.

Propositis edictis sublimis Magnificentie tue, minimi,

minimi, maximique moneantur, ut sciant singulas libras auri ex propriis facultatibus eruendas pro singulis equis, vel equabus, sine Hermogenianis sive Palmatis: nisi sponte eos obtulerint: in his vero, quos ex aliis gregibus occupatos esse constiterit, sex auri uncias fisci juribus inferendas. Dat. prid. calend. Dec. *Constantinop.* OLYBRIO, & PROBINO COSS. 395.

TIT. LXXVI.

DE PALATIIS ET DOMIBVS DOMINICIS.

1. Imp. THEOD. & VALENT. AA. Joanni Comiti rerum privatarum.

Consecratas nobis ædes, id est, inclyta palatia, ab omni privatorum usu, & communi habitatione extipimus.

TIT. LXXVII.

DE CUPRESSIS EX LVCO DAPHNENSI, VEL PERSEIS PER ÆGYPTVM EXCIDENDIS, VEL VENDENDIS.

1. Imp. ARCAD. & HONOR. AA. Sylvano Com. R. P.

Si quis Daphnensis luci in Syria, vel Perseis in

Ægypto arbores comparaverit, quinque libris auri noverit se esse multandum: non minore dispendio, & illo feriendo, qui vendere arbores ausus fuerit, quas non licet emptoribus comparare.

2. Imp. ARCAD. & HONOR. AA. Eudoxio Præfeto Prætorio.

Omnes judices cujuscunque dignitatis sciant posthac absque permisso Magnitudinis tuæ arborem ex Daphnensi luco Antiochenæ civitatis præcidendi, vel quolibet modo lapsas transferendi licentiam sibi met denegandam. Sed nec Alytarcha unam cupressum, aliis plantatis, excidere sibi licere contendat. Ac ne solatio antiquitus ei concessio privari per omnia videatur: pro eo, quod ei cupressum excidere denegatur, unam libram auri eum de privatis nostris largitionibus accipere decernimus: quinquaginta librarum auri condemnatione hujus legis temeratore plædendo.

LIBER DUODECIMUS.

TIT. 1.

DE DIGNITATIBVS.

Si ut proponitis, & avum Consularem, & patrem Prætorium virum habuistis, & non privata conditionis hominibus, sed clarissimis nupseritis: claritatem generis retinetis. Sine die & Consule.

2. Imp. CONSTANTINVS A. Volusiano P. P.

Næque famosis, & notatis, & quos scelus, aut vitæ turpitudine inquinat, & quos infamia ab honestorum cœtu segregat, dignitatis portæ patebunt.

3. Idem ad Nuphidum P. P.

Major dignitas nulli debet circa prioris dignitatis, seu militiæ privilegia præjudicium facere. Dat. 5. cal. Maji, *Sirmii*, CONSTANTIN. A. 5. & M. LICINIO CC. COSS. 319.

4. Imp. CONSTANTINVS, & CONSTANS AA. Philippo.

Senatorum substantias, quas in diversis locis, & provinciis possident, & homines eorum, tam a temonariis oneribus conferendis, quam a cæteris præstationibus, quas judices describunt, nec non etiam ab omnibus sordidis muneribus extraordinariisque, & vilioribus liberos esse præcipimus: nullaque sorte constringi functionis indignæ.

5. Idem ad Clearchum.

Nemo Præfetus Urbis citra præceptionem, vel scientiam nostram ulli muneri subjuget Senatorem: nemo Curiam nostram immani pulset injuria. Si quid enim Senatoria præditi dignitate fuerit forte mandandum: nostro in judicio reservandum est: fit namque dignitas, quæ nobis jubentibus sustinetur.

6. Idem Orphito.

Næ quis ex ultimis negotiatoribus, vel mone-

nisteriis, vel stationariis, omnique officiorum facie, diversisque partibus turpibus lucris, aliqua frui dignitate pettentet, sed & si quis meruerit, repellatur: repullos autem etiam propriis reddi confortiis oportebit.

7. Idem ad Senatum.

Quoniam diversi judices nonnulla opera in quibusdam existimant urbibus extruenda, ad hujusmodi necessitatem Senatorum substantia non vocetur. Dat. 5. Non. Maji, TAVRO, & FLORENTIO COSS. 361.

8. Imp. IULIANVS A. Sallustio P. P.

Us Senatorum, & auctoritatem ejus ordinis (in quo nos quoque ipsos numeramus) necesse est ab omni injuria defendere. Dat. Non. Febr. *Constantinopoli*, MAMERTINO, & NEVITTA COSS.

9. Idem Julianus.

Libertinorum filios adipisci clarissimam dignitatem non prohibemus.

10. Imp. VALENS, GRATIAN. & VALENT. AAA. ad Gracchum P. P.

Seram indagationem per tormenta quærendi, a clarissimo homine submovemus. Dat. prid. Non. Jan. *Trev.* GRATIANO A. 4. & MEROBAYDE COSS. 377.

11. Idem AAA. ad Procopium.

Senator, vel alius Clarissimus privatos habeat filios, editos quippe, antequam susceperet dignitatem: quod non solum circa masculos dignoscitur constitutum, verum etiam circa filias simili conditione servandum. Cum (autem) paternos honores invidere filiis non oporteat: a Senatore, vel solo clarissimo susceptum, in Clarissimus sciendum est dignitate mansurum. Dat. 15. *Hierapoli*, GRAT. A. 4. & MEROBAYDE COSS. 377.

12. Imppp. GRATIANVS, VALENTINIANVS,
& THEOD. AAA. Neotherio. P. P.

Judices, qui se furtis, & sceleribus fuerint maculasse convicti, ablati codicillorum insignibus, & honore exuti, inter pessimos quosque, & plebejos habeantur: nec sibi posthac de eo honore blandiantur, quo seipsum indignos indicaverint. Dat. 18. calend. Febr. *Theffalon.* GRATIAN. 5. & THEOD. 1. AA. COSS. 380.

13. Imppp. VALENTINIAN. THEOD. & ARCAD.
AAA. Martino comiti Orientis.

Mulieres honore maritorum erigimus, genere nobilitamus, & forum ex eorum persona statuimus: & domicilia mutamus. Si autem minoris ordinis virum postea sortitæ fuerint: priore dignitate privatæ, posterioris mariti sequentur conditionem. Dat. 4. cal. Febr. *Constantinop.* ARCAD. A. 2. & RVFINO COSS. 392.

14. Impp. THEOD. & VALENT. AA.
Basso P. P.

Præcipimus, ut Senatori in qualibet provincia constituto, nullam habeant Judices injungendi aliquid forte (publici) muneris potestatem.

15. *Idem* AA. ad Eustasium.

Clarissimis, vel Spectabilibus universis ad gentile solum, vel quolibet alio, & sine comitatu proficiscendi, & ubi voluerint, commorandi, habitandive permittimus facultatem.

16. *Idem* AA. & ARCAD. A. Apollonio P. P.

Si gravius ullum facinus admittatur, nocente persona extra carceralem custodiam sub fidejussione habita, super Illustribus quidem, nobis suggeri jubemus: super cæteris vero quadam minori dignitate decoratis, ad tui referri Culminis notionem: ut ita demum, quid de admissio crimine constitui oporteat, judicetur.

17. Impp. HONOR. & THEODOS. AA. Arcadio Præfecto Prætorio.

Quotiens ex privata cujuslibet interpellatione civili, vel criminali viri Illustres conveniendi sunt, nulla dandæ fidejussionis concussionem vexentur: sed per speciale privilegium suæ committi fidei consequantur, juratoria ab his cautione tantummodo exponenda; quam si neglexerint, & contra insertum cautioni sacramentum ipsi, vel eorum procuratores abfuerint: in pecuniariis quidem causis super possessione rerum ad eos pertinentium Judex competens, quod etiam juris auctoritas, & rei qualitas suggesserit, ordinabit. In criminalibus vero negotiis dignitate quoque, quæ se per suum videlicet perjurium indignos esse probaverint, spoliuntur: ut in eos, utpote illustri dignitate per suum facinus privatos, inconsulta etiam nostra pietate, Judicibus legum severitatem liceat exercere. §. 1. Quibus Illustrium dignitatum privilegiis hoc etiam adjiciendum esse censuimus, ut hujusmodi personæ nullam ex cujuslibet Judicis sine scriptis habita sententia, conventionem, neque in civili, neque in criminali causa sustineant.

18. Imp. ANASTASIUS A. Eusebio Magistro officiorum.

Jubemus, salvo honore qui per revocationem sa-

cræ revocatorie defertur, durante, licere cunctis tam minoribus quam majoribus potestatem gerentibus, necnon etiam honorariis illustribus, siue ex hac Regia Urbe, Principali videlicet præcedente consensu, profecti fuerint, siue in provinciis habitantes sacratissimum (suis scilicet poscentibus negotiis) petere maluerint comitatum, sine sacra quoque revocatoria ad hanc Regiam Urbem pervenire.

TIT. II.

DE PRÆTORIBVS, ET HONORE PRÆTURÆ, ET COLLATIONE, ET GLEBA, ET FOLII, ET SEPTEM SOLIDORVM FUNCTIONE SVBLATA.

1. Impp. ARCAD. & HONOR. AA.
Tatiano P. P.

Nemo ex Clarissimis, & Spectabilibus, qui in provinciis degunt, ad Præfecturam postea devocetur, sed maneat unusquisque domi suæ tutus, atque securus, & sua dignitate lætetur. Dat. 15. calend. Jan. PP. VALENTIN. 7. & ALBINUS. COSS. 450.

2. *Idem* AA. ad Senatum.

Glebam, vel follem, siue septem solidorum functionem, siue quamlibet hujusmodi collationem, tam circa personas, quam circa res, ac prædia funditus jubemus aboleri: ut omnis pohujusmodi sopita perpetuo conquiescat exactio.

TIT. III.

DE CONSVLIBVS, ET NON SPARGENDIS AB HIS PECVNIIS, ET DE PRÆFECTIS ET MAGISTRIS MILITVM, ET PATRICIIS.

1. Impp. THEOD. & VALENT. AA. ad Senatum urbis Constantinopolitane.

Antiquitus statutum est, Consularibus Viris cæteros quidem honoratos ipsius trabæ summitate, pares vero infulis consideratione tantum temporis antecire. Quis enim in uno, eodemque genere dignitatis prior esse debuerat, nisi qui prior meruit dignitatem? cum posterior etiam si ejusdem honoris prætendat auspicia, cedere tamen illius temporis Consuli debeat, quo ipse non fuerit: hoc observando, & si iterata vice fastigia consulatus aliquis ascenderit. Repetiti enim falces virtutes sæpe meriti comprobant, non augent, quia nihil est altius dignitate. Quod si quis prior Consul posteriori Consuli eidemque Patricio posthabitus, Patriciatum postea consequatur: vinci eum oportet, qui prior meruerit Patriciatum, postquam ille honore Patriciæ dignitatis decoratus est.

2. Impp. VALENTINIANVS & MARCIANVS
AAA. Aporatio Dom. (vel Com).
& Consuli.

Ordinem Consulatus ad antiquam reduximus sanctionem, ut sellam nostri honoris merito, non rapiendi studio, populorum agmina sectentur: ac lucrandi cupiditate deposita, venerabilem parentum habitum, & felicissima antiquitatis ornamenta conspiciantur. Hoc ergo exemplo etiam cæteros procedere Consules volumus, nec expen-

expendere eos sine effectu patimur. Cessante ergo ista spargendi vilitate amplissimi Consules procedentes, deinceps abstineant hoc errore perdendi, optimoque consilio operi necessario proficiat, quod erat incompetenter projiciendum. Ad restaurationem itaque aquæductum hujus amplissimæ Urbis centena pondo auri præstentur per singulos Consulatus: ut & Consul Patriæ se dedisse noverit, & data notum sit mansura esse perpetuo. Datum ASPORATIO & HERCVLIANO COSS. 452.

3. Imp. ZENO A.

Nemini ad sublimem Patriciatus honorem (qui cæteris omnibus anteponitur) ascendere liceat, nisi prius aut Consulatus honore potiatur, aut Præfecturæ Prætorio, vel Illyrici, vel Urbis administrationem, aut Magistri militum, (aut Magistri officiorum) in actu videlicet positus gessisse noscat: ut hujusmodi tantum personis, siue adhuc administrationem gerendo, seu postea, liceat, quando hoc nostræ federit Majestati, Patriciam consequi dignitatem. Quoniam vero gloriosissimæ huic urbi, quæ caput orbis terrarum est, omnifariam credimus consulendum: universos, qui posthac honorarii Consulatus insignibus Principali munificentia decorantur: centum libras auri ad reficiendum aquæductum publicum ministrare censemus: ad similitudinem eorum, qui per annale tempus Consularium editione munerum gloriantur. Nam ipsis quoque expedit, ut florentissima civitatis centum auri librarum munificentia sustentata, honorarium quoque sentiat Consulatum.

4. Idem A. Sebastiano P. P.

Sancimus Viris Excellentissimis Consularibus omnibus qui jam facti sunt, vel postea fuerint, procedendi quoque, & re ipsa per annum gerendi Consulatus, impetrato videlicet Principali judicio, legitimam tribui facultatem: ita ut peracta, quam meruerint, processione, non novum aliquid, vel quod nondum habeant, adipisci: sed Consulatus jus, quod semel eis consularis detulerat processio, iterasse beneficio videantur, & in adoranda nostra purpura, vel in consequendis cunctis Consulatum honoribus, & privilegiis ex anteriore tempore provectionis ordinem sibi met noverint vindicandum. Hoc etiam observando, ut hujusmodi Consul nec centum libras auri aquæductibus hujus inclitæ Civitatis pro tenore sacræ constitutionis præbendas, quas cum esset Consularis, præstiterat, Consul postea creatus persolvere denuo compellatur.

5. Imp. JUSTINIANVS A. Joanni P. P.

Sancimus, Viros Excelsos Patricio, quos in hujusmodi dignitatis apicem Augusta Majestas retulerit, illico ab Imperialibus codicillis præstitis patresfamilias effici, ac potestate liberari paterna: ne videantur, quia a nobis loco patris honorantur, alieno juri esse subjecti: (quis enim patitur patrem quidem posse per emancipationis modum suis nexibus filium relaxare: Imperatoriam autem celsitudinem non valere eum quem sibi patrem elegerit, ab aliena eximere potestate?) ne si contrarium approbetur per quamcunque machinationem, Imperialis Majestas minui videatur. Et hoc quidem raro contingere satis certum est:

nemo enim facile respexit filiumfamilias in Patriciatus honorem provectum, quemadmodum in Consulibus hæc res usitata est: sed ne quid in parte temporis tale eveniat, & sine legibus inveniat, ideo hæc nobis visa sunt sancienda.

TIT. IV.

DE PRÆFECTIS PRÆTORIO, SIVE VRBI, ET MAGISTRIS MILITVM IN DIGNITATIBVS EXEQVANDIS.

1. Imppp. VALENT. VALENS, & GRATIAN.

AAA. ad Ampelium P. P.

Præfectum Urbi, & Præfectum Prætorio, & Magistros equitum, ac peditum, indiscretæ ducimus dignitatis: usque adeo videlicet, ut cum ad privatam successerint vitam, eum locum velimus esse potiolem, qui alios promotionis tempore, & codicillorum adeptione præcesserit. Dat. 3. Non. Jul. Nasonaci, Accept. 3. Non. Sept. MODESTO, & ARINTHEO COSS. 372.

2. Imppp. GRAT. & VALENT. & THEOD.

AAA. Restituto.

Quisquis Magisterium equitum, peditumque susceperit, & gesserit ante captam a quoquam Præfecturam: is cum privatus erit, & honorem deposuerit, ex Præfectis, qui provecti fuerint, præferatur. Sit igitur sedes prior ante provectis, locus conspectior decernendi, loquendique facultas antiquior, cui est splendor adepti Magistratus vetustior. Dat. 8. cal. Jul. Theffalon. GRAT. 5. & THEOD. AA. COSS. 380.

TIT. V.

DE PRÆPOSITIS SACRI CVBICVLI, ET DE OMNIBVS CVBICVLARIIS, ET PRIVILEGIIS EORVM.

1. Imppp. HONOR. & THEOD. AA. Florentio P. U.

Sacri cubiculi Præpositi ea dignitate fungantur, qua sunt præditi, qui eminentissimam Prætorianam, vel Urbanam meruerint Præfecturam, aut certe militarem Magisteriam potestatem: ita ut sit inter eos post depositas administrationes nulla discretio, siue nostræ Serenitatis adoraturi admittantur imperium, siue pro suo arbitrio solemnes festivitates, & cœtus, vel salutationes, vel quælibet alia officia frequentent: ut in sedibus, & in concessu ejus ordo servetur, quem ordo provectionis ostenderit: sub habitu videlicet ipsis consueto; cum manifeste decretum sit eorum esse potiolem, qui præcesserit, vel illum subsequi, quem recentius probaverit examen. Datum 8. Idib. Nov. CP. HONORIO 13. & THEOD. 10. AA. COSS. 422.

2. Idem THEODOS. & VALENTIN. AA. Proculo P. P.

Hac nostræ mansuetudinis æterna lege sancimus, ut omnes Cubicularii, qui de nostro cubiculo exeunt, antequam primum locum obtineant (excepto Castrensi, & Comite domorum) his privilegiis perfruantur, id est, ut neque possessiones eorum angarias, siue parangarias, vel etiam paraveredos in posterum dispositione tui culminis, vel alicujus calumnia dare cogantur, ne sordidis adstricti muneribus, decus ministerii, quod militando videbantur adepti, otii tempore, & quietis amittant, domos quoque eorum, vel in hac sacra-

tissima

tissima Urbe, vel in qualibet alia positas Civitate, ab omni hospitem cuiuslibet dignitatis inquietudine vindicamus: Provinciarum Rectoribus, eorumque apparitoribus denarum librarum auri dispendio feriendis, si mansuetudinis nostrae statuta dissimulare, & ex aliqua parte violare tentarint.

3. Imp. LEO, & ANTHEMIVS AA. Joanni Comiti, & Magistro officiorum.

Cubicularios, tam sacri cubiculi mei, quam venerabilis Augustae, quos utrosque certum est obsequiis occupatos, & aulae penetralibus inhaerentes, diversa iudicia obire non posse: ab observatione aliorum tribunalium liberamus, ut in Sublimitatis solummodo tuae iudicio propositas adversus se excipiant actiones.

4. Imp. LEO A. Puseo P. P.

Iubemus omnes, qui vel jam in sacrum cubiculum cuiuspiam liberalitate donati, aliove titulo dati, vel dandi, principalibus obsequiis inhaerere, vel ante meruerunt, vel postea meruerint, licet nulla interveniente scriptura, nulla confessione gestorum, postquam devotissimis cubiculariis fuerint sociati, ad conditionem libertatis ingenuitatisque rapiantur, raptique videantur: hoc non solum circa superstites, sed etiam circa mortuos volumus custodiri. Nam cum hoc privilegium videatur principales esse proprium Majestatis, ut non famulorum, sicut privatae conditionis homines, sed liberorum honestis utatur obsequiis: periniquum est eos duntaxat pati fortunae deterioris incommoda: sed testamenta quidem ad similitudinem aliorum, qui ingenuitatis infulis decorantur, pro sua liceat eis condere voluntate: intestatorum vero nemo dubitet facultates, utpote sine legitimis successoribus defunctorum, fisci iuribus vindicari. Et haec omnia tunc diligenti observatione volumus custodiri, cum sponte, suaque voluntate quis dederit eunuchum sacri cubiculi ministeriis adhaerentem. Si vero quidam fuerit violenter extortus, aut invito domino, vel ignaro intra sacrum ausus sit militare cubiculum: liceat domino destinatum sacra ex lege cubiculariis interpellare iudicium: & eum, quem probaverit, nolente se vel inscio sacrum penetrasse cubiculum, ut suum famulum eum peculio consequatur. Sed & sicut laesis implorandi praesidii facultatem denegari non convenit: ita nec calumniandi (viam patimur) diutius esse patefactam. Ideoque tempus quinquennii praefinimus, intra quod contra eum suas debeant exercere quaestiones, ut si medio tempore movere distulerint, ulterius eis tanquam in suum famulatum vindicandi, vel ejus, ut servi peculium, vel bona quasi liberi copia denegetur. Haec omnia, quae super devotissimis cubiculariis sancimus, etiam ad cubicularias, quae a dominis in sacrum cubiculum datae, vel dandae sunt, superstites atque mortuas extendi propagarique decernimus.

5. Imp. ANASTASIUS A. Eusebio Magistro officiorum.

Iubemus duobus Viris illustribus Praepositis utriusque sacri cubiculi tam nostrae pietatis, quam serenissimae (nostrae) Conjugis, qui post finitam militiam Senatorio fuerint consortio sociati,

licere quotiens ad aspiciendos agros suos, vel ob aliam causam proficisci voluerint, cingulo uti: cum hoc ad implendum eorum desiderium, & ad nullius laesionem respicere videatur.

TIT. VI.

DE QUÆSTORIBVS ET MAGISTRIS OFFICIORVM, ET COMITIBVS SACRARVM LARGITIONVM, ET REI PRIVATÆ.

1. Imp. GRATIAN. VALENT. & THEOD. AAA. Restituto P. U.

Qui ex Quæsturae honore, aut officiali Magisterio, aut Comitativa utriusque ærarii nostri attonito splendore viguerunt: acclamatione excipiantur solita, nec prætereantur, ut incogniti. Datum 8. cal. Theffalonica, GRATIANO 5. & THEODOSIO 1. AA. COSS. 380.

TIT. VII.

DE PRIMICERIO ET SECVNDICERIO, ET NOTARIIS.

1. Idem Imp. Eutropio P. P.

Praecipua est nostrae pietatis intentio circa Notariorum nomen: atque ideo si unquam huius ordinis viri laborem quiete mutaverint, vel abjecerint, vel senectute posuerint, seu (cum) alia dignitate posthac qualibet nsi sint, non omittant prioris vocabulum militiae, sed compendium sequentis honoris adsumant: & si quis ex officio, vel praecipue Sublimitatis tuae temerario adfensu in discussiones, peræquationes, aliam denique ullam rem inquietator exciterit: officium suum noverit, vel levis culpae offensione resecta, gravis multae discrimine fatigandum, & numerariorum corpus extincto injuriae auctore minuendum. Datum 6. calend. Jul. Theffalonica, GRATIANO 5. & THEODOSIO 1. AA. COSS. 380.

2. Imp. ZENO A. * Magistro officiorum.

Praeclaram nobilemque militiam spectabilium Tribunorum Notariorum, qui gloriosis obsequiis nonnihil Reipublicae commoditatis afferunt, & decoris, diversis beneficiorum titulis munendam credimus, & augendam: nam biennales metas Viro spectabili pro tempore Primicerio agendis numeris duximus statuendas. Nos autem Tribunos qui suis negotiis occupati, minime sacrum palatium curaverint frequentandum: nisi intra annuale spacium revertantur, quamvis commeatus iura prætendant, pro absentia quidem unius anni, unius gradus: si vero duobus annis absuerint, duorum, si tribus, trium, si quatuor, similiter quatuor graduum subire iacturam: his, qui inferiores eis fuerint, postponendis. Qui vero per quinquennium integrum se praesentare cessaverint, exemptos matricula, tantum nomine Tribunorum, non vero ordine perpotiri: his in hunc modum dispositis, vacationem census, discussionis, peræquationis, & cuiuslibet alterius rei habituros. Illud praecipue provisionem nostram flagitare perspeximus, ne per ambitionem, vel laborem, seu solitudinum specie, publicorum cuiquam liceat aliquando graduum seriem conturbare, & temporum ratione calcata dudum militantibus anteferri: & quae longis pro-

lixisque stipendiis defensa jam pollicetur senectus, gratiosa festinatione surripere: hoc etiam adjiciendo, ut primitius post depositam publicam numerum sollicitudinem, ac si ipsam gessisset administrationem, ejus consequitur dignitatem, Magistrum officiorum pro antiqua consuetudine infulas, sortiatur, omnibus vacantibus, quamvis tempore præcedentibus, præponendus.

TIT. VIII.

VT DIGNITATVM ORDO SERVETVR.

1. Imppp. GRATIANVS, VALENT. & THEOD. AAA. ad Prætextatum P. U.

Si quis indebitum sibi locum usurpaverit, nulla se ignorantia defendat: sitque plane sacrilegii reus, qui divina præcepta neglexerit. Datum 12. calend. Jun. *Mediolani*, RICHOMERE & CLEARCHO COSS. 384.

2. Impp. THEOD. & VALENT. AA. Cyro P. P.

Omnes privilegia dignitatum hoc ordine servanda cognoscant, ut primo loco habeantur hi, qui in actu positi, illustres peregerint administrationes. Secundo veniant vacantes, qui præsentibus in comitatu illustris dignitatis cingulum meruerint: Tertium (vero) ordinem eorum prospiciamus, quibus absentibus cingulum illustris mittitur dignitatis: Quartum honorariorum, qui præsentibus a nostro numine sine cingulo codicillos tantum honorariæ dignitatis adepti sunt: Quintum eorum, quibus absentibus similiter sine cingulo mittuntur illustris insignia dignitatis. † Sed administratores quidem etiam Comites rei privatae vacantibus omnibus honorariis anteponi censemus. Vacantes autem post administratores venientes, non omnes jam omnibus honorariis credimus præponendos: sed eos vacantes illis honorariis, qui similem adepti sunt dignitatem: ut Præfectorius Quæstorio, non Quæstorius Præfectorio præponatur: parique modo Quæstorius Quæstorio: non vacans Comes thesaurorum, vel Comes rei privatae, honorario Quæstorio, vel Magistro officiorum præferatur. † Et inter administratores illos etiam numerari decernimus, quibus illustribus in sacro nostro consistorio cinctis aliquid ordinariæ dignitatis, vel ante commisimus, vel postea commitemus peragendum: verbi gratia, si vacanti Magistro militum belli cura committatur. Cur enim aut Vir Magnificus Germanus Magister militum vacans appelletur, cui bellum contra hostes mandavimus? Aut cur excellentissimus Propentadius non egisse dicatur Præfecturam, cujus illustribus cunctis dispositionibus vice Prætorianæ Præfecturæ miles in expeditione copia com meatum abundavit.

TIT. IX.

DE MAGISTRIS SACRORVM SCRINIORVM.

1. Impp. THEOD. & VALENT. AA. Zoilo P. P. Orientis.

Viris spectabilibus Magistri omnium sacrorum scriniorum nostræ benevolentiae liberalitas tribuenda est, qui nostræ quodammodo adfidere Majestati videntur: ideoque post depositum etiam officium ab omni indictionis onere, seu civilium, seu militarium Judicium prorsus immunes esse præcipimus: ut nec ab amplissima quidem sede tui

Tom. II.

culminis eis ulla molestia super suspiciendo quolibet gravamine privato, vel publico penitus injungatur. Hoc beneficium ad proximos etiam sacrorum scriniorum, & ex proximis, volumus propagari: quinquaginta librarum auri officio tui Culminis condemnatione multando, si quid adversus statuta Clementiæ nostræ innovari concesserit. Dat. 5. calend. Mart. THEOD. A. 18. & ALBINO COSS. 444.

TIT. X.

DE COMITIBVS CONSISTORIANIS.

1. Impp. ARCADIVS, & HONORIVS AA. Severino P. U.

Eos, qui tranquillitatis nostræ consistorii dici Comites meruerunt, spectabilibus Proconsulibus æquari generaliter decernimus. Dat. 7. cal. Octob. CP. THEODORO V. C. CONS. 399.

2. Imp. ANASTASIUS A. Eusebio Magistro officiorum.

Viros spectabiles Comites consistorianos, & conjuges, & liberos, quinetiam servos eorum atque colonos iisdem privilegiis, tam intentiones ab aliis proponendas excipiendo, quam suas contra exercendo, perfrui, quibus Viri Clarissimi Principes scholæ agentium in rebus, per sacram pragmaticam sanctionem divinæ memoriæ Zenonis utuntur.

TIT. XI.

DE COMITIBVS ET TRIBVNIS SCHOLARVM.

1. Impp. HONOR. & THEODOS. AA. Prisciano P. U.

Præpositos ac Tribunos scholarum, qui inquietudinis epulis adhibentur, & adorandi Principis facultatem antiquitus meruerunt: (inter quos Comites etiam sacri stabuli, & cura palatii numerantur) si primi ordinis Comitivam cum Præpositura meruerunt, & casu ad altiora non pervenerint, deposito sacramento inter eos, qui Comites Ægypti, vel Ponticæ dioceseos fuerint, (quorum par dignitas est) haberi præcipimus: alios, qui honore Comitivæ regimen fuerint nacti, absolutos militia, inter eos, qui duces fuerint provinciarum, numerari jubemus. Dat. 7. cal. April. CP. LVCIO V. C. CONS. 413.

TIT. XII.

DE COMITIBVS REI MILITARIS.

1. Imppp. VALENT. VALENS & GRATIAN. AAA. Ampelio P. U.

Qui contemplatione meritorum, ducto intra provincias transmarinas strenuissimo milite primi ordinis Comitivam fuerint consecuti: ea reverentia altissimarum dignitatum viris subjugantur, ut his locum præsent, qui Proconsulatus insignibus adornantur. Dat. 3. Non. Jul. *Nasonnaci*, MODESTO & ARINTHEO COSS.

2. Impp. HONORIVS & THEODOSIVS AA. Prisciano P. U.

Eos, qui sub Comitiva primi ordinis dignitate peculiariter ad quamlibet Provinciam, vel Provincias defendendas milite credito auctoritate nostri numinis destinantur, & eos, qui vicem Illustrum Virorum Magistrorum militum susceperint peragendam, ducibus, qui præter Ægyptum & Ponticam in aliis provinciis administraverint, adæqua-

adæquamus. Datum 12. calend. April. C. P. LV-
CIO V. C. CONS.

TIT. XIII.
DE COMITIBVS, ET ARCHIATRIS SACRI
PALATII.

1. Imp. HONOR. & THEOD. AA. Priscia-
no P. U.

Archiatros intra palatium militantes, si Comiti-
væ primi ordinis nobilitaverit gradus, inter
vicarios taxari præcipimus, siue jampridem depo-
suerunt militiam, siue postea deposuerint: ita ut
inter vicarios & duces, qui administraverint, & eos,
qui Comitivam primi ordinis meruerint, nihil in-
terit, nisi tempus, quo quis administraverit, vel
Comitivæ adeptus est insignia. Dat. 12. calend.
April. CP. LVCIO V. C. CONS.

TIT. XIV.
DE COMITIBVS, QUI PROVINCIAS REGVNT.

1. Imp. HONORIVS, & THEODOSIVS AA.
Prisciano P. U.

Eos, qui administratione civili, ac provinciæ gu-
bernaculis sub jurisdictionis licentia Comites
quoque primi ordinis esse meruerint, vicariæ di-
gnitatis post depositam administrationem privile-
giis frui oportet. Dat. 12. cal. April. C. P. LVCIO
V. C. CONS.

TIT. XV.
DE PROFESSORIBVS, QUI IN VRBE CONSTAN-
TINOPOLITANA DOCENTES, EX LEGE ME-
RVERVNT COMITIVAM.

1. Imp. THEODOS. [A. & VALENTIN.] C.
Theophilo P. U.

Grammaticos, tam Græcos, quam Latinos, So-
phistas & Jurisperitos in hac regia Urbe Pro-
fessionem suam exercentes, & inter statutos con-
numeratos, si laudabilem in se probis moribus vitam
esse monstraverint, si docendi peritiam, facundiam
dicendi, interpretandi subtilitatem, copiamque
differendi se habere patefecerint, & cœtu amplissi-
mo judicante digni fuerint æstimati: cum ad vi-
ginti annos observatione jugi, ac sedulo docendi
labore pervenerint, placuit honorari, & his, qui
sunt ex vicaria dignitate, connumerari. Dat. Idib.
Mart. C. P. THEOD. A. II. & VALENTINIANO C.
COSS. 425.

TIT. XVI.
DE SILENTIARIIS, ET DECVRIONIBVS
EORVM.

1. Imp. HONOR. & THEOD. AA. Urso P. U. &
Æmiliano com. ord. Pr. & Strategio
P. P. Illyrici.

Decuriones nostri palatii post emensum fide-
liter obsequium, postque deposita sacramenta
militiæ, electionem habeant, siue ex Magistro offi-
ciorum, velut agentes, dignitatem consequi a no-
stra Majestate maluerint: siue inter Viros illustres
Comites domesticorum, videlicet inter agentes
taxari: ut tam in adoranda nostra Serenitate, quam
in salutandis administratoribus, & reliquis præ-
dictis honoris privilegiis, necnon in nostro confi-
storio his honor omnifariam observetur. Datum
prid. cal. Nov. CP. HONORIO 10. & THEODOSIO
6. AA. COSS. 415.

2. Idem AA. Venantio P. P.
Unusquisque Decurio, vel Silentarius a tyro-
num, equorumque præstationibus habeatur
immunis: nullam collationem, quæ plerumque
poscitur, solvat: nihil his ulla potestas injungat,
aut necessitas imponat.

3. Imp. THEOD. & VALENT. AA. Flaviano P. P.
Decurionibus, & Silentariis etiam si ad superio-
rem gradum successu meliore transcendunt,
omnia privilegia, quæ jamdudum divorum Principum
judicio meruerunt, legis istius præceptione
noverint esse firmata, non præjudicatura quacunque
generalitate pragmatica, nec angarias, vel peranga-
rias, siue paraveredos ulla eis amplissima præce-
ptionis imponat auctoritas: sordidis quoque mu-
neribus, excoctione calcis, & superindicti gravami-
ne eos liberamus. † Domos quoque eorum non
tantum in hac sacratissima Urbe, sed in qualibet
alia positas Civitate, immunes ab omni hospitum
cujuslibet dignitatis inquietudine vindicamus:
permisso eis veniendi ad Comitatum licentia præter
evocatoria securitatem: multa decem librarum
auri Judicibus Provinciarum, eorumque officiis in-
fligenda, si statuta numinis nostri crediderint con-
temnenda. † His addimus, ut cum optatam
quietem acceperint, & inter viros Illustres Senato-
res cœperint numerari: honore curiæ sine aliqua
functione lætentur, immunitatisque gaudio plena
dignitatis lætitia potiantur: ut dignitatem solam
habeant ex Senatu, sub hac videlicet definitione, ut
triginta tantummodo numero ea privilegia conse-
quantur: decuriones quoque tres, sed eos tunc de-
mum perpotiri decernimus beneficiis superscriptis,
cum per continuos tredecim annos inculpatis ex-
cubias peregerint. Dat. 9. cal. April. Ravennæ,
AETIO & VALERIO COSS. 432.

4. Imp. ZENO A. Cosmæ Præposito sacri
cubiculi.

NE ad diversa tracti Viri devoti Silentarii judi-
cia, sacris abstrahi videantur obsequiis: jube-
mus eos qui quemlibet devotissimorum Silentia-
riorum scholæ, vel ejus uxorem civititer, vel etiam
criminaliter pulsare maluerint, minime eum ex cu-
juslibet alterius judicio, nisi ex judicio tantummo-
do viri Excellentissimi Magistrum officiorum conve-
niri.

5. Imp. ANASTASIVS Antiocho Præposito
sacri cubiculi.

Iubemus Clarissimorum Silentiariorum præditos
militia, etsi genitorum suorum in potestate sint
constituti, quæcunque solationum, seu emolumen-
torum, vel donationum, seu hereditatum nomine
per militiam, vel quamlibet ejusmodi causam his
acquisita sunt vel fuerint, jure castrensis peculii pos-
sidere, nec ea posse, vel parentes superstites sibi
vindicare, vel auferre, vel etiam post eorum obi-
tum fratres, vel alios eorum heredes, quasi ad de-
functorum dominium pertinentia, in divisionem
deducere: nec enim oportet labores eorum aliis
fructum, vel lucrum adferre. † Hæc namque ra-
tione simul & contemplatione nec ipsam militiam,
vel suffragium quodcunque pro ea, vel ab eisdem
Viris devotissimis Silentariis, vel a parentibus eo-
rum, vel a quolibet alio datum est, vel fuerit, ab his
patimur

patimur in successionem defunctorum parentum conferri, seu nomine collationis in medium easdem offerri pecunias, vel his imputari. † Ad hoc, de tutelis, & curationibus eos excusari sancimus: ne alienarum rerum administrationem subire compellantur, qui propter nostra ministeria, nec suis curam, seu provisionem diligenter deferre possunt: insuper eorum liberos, qui dignitate Virorum spectabilium Comitum, seu Tribunorum decorati sunt, vel fuerint, nullatenus nolentes administrationem Præfecturæ suscipere, seu peragere: omnibus videlicet antelatis privilegiis in persona non tantum in præfenti militantium, sed etiam postea eidem consortio inferendorum, tam tempore militiæ, quam post eam depositam observandis. Dat. cal. Jan. IOANNE, & ASCLEPIONE COSS. 500.

TIT. XVII.

DE DOMESTICIS, ET PROTECTORIBVS.

1. Impp. VALENT. & VALENS AA. Eulignio P. P.

Domestici ac Protectores osculandi cum salutarerint Vicarios, tui Culminis habeant potestatem. Poena enim sacrilegii similis erit, si his honorificentia non deferatur, qui contingere nostram Purpuram digni sunt æstimati. Datum Prid. Non. Mart. Mediolan. VALENTIN. A. 3. & EVTROPIO COSS. 387.

2. Impp. THEOD. & VALENT. AA. Heliodoro P. U.

Primicerius quidem domesticorum & Protectorum utriusque scholæ post adeptum Tribunatum, inter eos spectabili dignitate perfruatur, qui Ducatum gerere meruerint: alii vero, qui decursis stipendiis ab eodem decem usque numero subsequantur, Consulari, id est, Clarissimatus dignitate perfruantur cum ipsa loci decem primorum accessione. Dat. 3. Idib. Jun. AETIO, & VALERIO VV. CC. COSS. 432.

3. Idem AA. Sporatio Comiti domesticorum peditum.

Si quis domesticorum nulla negotii publici abstrahente sollicitudine, nec ei per comitatum solenniter, ut abesset, facultate concessa, per biennium obsequiis Serenitatis nostræ defuerit, is retrorsum in ordinem tractus inferiorem, quinque sequentibus postponatur. Si vero triennium ejus absentia continuasse monstretur, usque ad decimum locum proculdubio regredietur. Quod si quadriennio tenus abfuerit, novissimus collocetur. Quinquennium autem si fuerit divagatus, ipso jam cingulo spoliandus est: indignum quippe est, desides a propriis tamdiu muniis aberrantes (quos esse convenit assiduos) numerari.

4. Imp. IUSTINIANVS A. [Vigili Consulari, & patricio.]

Lege pragmatica sine sine victura præfinitum ac constituendum credidimus, ut si quis Virorum Fortium præfentialium domesticorum in equitum schola Secundicerii locum adeptus, diem interea supremum clausit: heredes ejus non reliqui tantum temporis, quod eidem gradu superesse monstratur: verumetiam insequentis anni, hoc est Primiceriatus solatiis ac emolumentis fruantur omnibus, ut quod ad quæstum & compen-

dium militiæque fructum prolixè pertinet, similis habeatur, ac si superstes permanisset ad finem usque supremum.

TIT. XVIII.

DE PRÆPOSITIS LABORVM.

1. Impp. HONORIUS & THEODOSIUS AA. Monaxio P. P.

Qui præpositi laborum, nostro iudicio promoventur, Clarissimi sunt inter affectos: ita ut ex Consularibus habeantur. Nam & immunitate digni sunt, quos nostri lateris comitatus illustrat. Datum 3. Idib. Nov. C. P. THEODOSIO A. 7. & PALLADIO COSS. 476.

TIT. XIX.

DE PROXIMIS SACRORVM SCRINIORVM, CATERISQUE QUI IN SAGRIS SCRINIIS MILITANT.

1. Imppp. GRATIAN. VALENTIN. & THEODOS. AAA. Cynegio P. P.

Proximus memoriæ, epistolarum ac libellorum, atque dispositionum, ita vicariorum honore cumulamus, ut inter eos merito dignitatis habeantur, qui pro Præfectis dioceses sibi creditas temperant, ex eo tempore, ex quo eos splendor indepti proximatus ostendat: insequentibus proponendi, qui Vicarias postea administraverint: & nullam injuriam descriptionis perhorrescant. Dat. prid. cal. Maji, C. P. HONORIO N. P. & EVODIO COSS. 386.

2. Imppp. VALENTIN. THEODOS. & ARCAD. AAA. Constantino P. P. Galliarum.

In sacris scriniis nostris militantes, in Provinciis ordinarii, vel spectabilis Judicis ad salutationem non arceantur, & inviti in confessum accipiantur: scituris vel Principe, vel corniculario, vel capitibus officii ternas libras auri ex suis facultatibus eruendas, si Consistorium nostrum sæpe ingredientibus, Secretarii Judicum non patuerit ingressus, aut reverentia non fuerit in salutatione delata, aut sedendi cum Judice societas denegata. Dat. 6. Id. Novemb. Treveris, TIMASIO & PROMOTO VV. CC. COSS. 389.

3. Impp. ARCAD. & HONOR. AA. Claudio P. U.

In scriniis palatii militantes, id est memoriæ, epistolarum, libellorumque ac dispositionum, post viginti annos transactæ militiæ si discedendum sibi esse decreverint, Consulari honore fulti, inter affectos habeantur; huncque honorem dignitatis teneant, qui ex consularibus deferri consuevit: nec eos quisquam injungendo aliquid, vel jubendo possit ab imperito otio separare. Dat. 15. cal. Mart. G. P. ARCAD. 4. & HONOR. 3. AA. COSS. 396.

4. Idem AA. & THEODOSIUS A. Epiphazio P. U.

Iubemus ut primum omnium sit eorum, qui in sacris scriniis nostris, id est, memoriæ epistolarum, libellorum, & dispositionem referuntur, securæ possessio, ab omnibus sordidis muneribus excusata, superindictum non timeant, aut venalium non petatur, solum canonicæ indictionis præstent tributum, ut labore dignitas conquistata, extraordinarium munus ignoret: nec ullam temerum patiatur injuriam, equorum tyronumque præstationem nullus agnoscat, qui vel adhuc in

seriniis militat, vel honorem proximi, & Comitivam primi dispositionum, longi temporis sudore quæsit. Et hæc quidem patrimoniis censuimus deferenda. Quod autem omnibus constat deferri, adjectu alterius dignitatis perire non patimur: ut etiam si pro superioris fortunæ iudicio ad honore ornamenta processerint, vetera tamen eis seriniis labore privilegia quæsitæ servantur. Datum Id. Octobr. *Ravennæ*, HONORIO 7. & THEODOSIO 2. AA. COSS. 407.

5. Imp. HONOR. & THEOD. AA. Faustino P. P. **P**eculiari perceptionis nostræ favore præstamus, ut in seriniis memoriæ, epistolarum, libellorumque ab exceptoribus usque ad mello proximos, dignitatem Clarissimorum, honoremque percipiant, & sicut reliqui qui in iisdem seriniis militat, liberum cum ordinariis Iudicibus ingressum Secretarii confessumque habere legibus meruerunt: (ita) hi quoque in quos hanc stipendiorum meritis Clarissimatus conferimus dignitatem, cum spectabilibus etiam habere sese reverentiam recognoscant: ut confedendi, ingrediendive Secretarium sibi sciant a nobis licentiam contributam. Dat. 8. Id. Iun. *Raven.* LVICIO 5. C. COSS. 413.

6. Idem AA. & VALENT. A. **P**ro biennio annum solum agere deinceps decernimus eos, qui in tribus seriniis, memoriæ, epistolarum, libellorumque ordine ac merito stipendiorum ad gradum pervenerint proximorum. Datum 8. Idib. Februar. C. P. THEOD. A. 7. & PALLADIO COSS. 416.

7. Imp. THEODOS. & VALENT. AA. Nomo Magistro officiorum.

Unicuique qui in sacris seriniis militat, sui loci merita servari oportere constituimus, & universos, qui ultra numerum statutorum in iisdem seriniis militat, sui gradus respectu, per ordinem, quem sortiti sunt, in deficientium statutorum locum (ut tamen ultimis socientur,) subire decernimus, scilicet ut nemini penitus liceat, cum sit posterior tempore, locum præcedentis ambire, nisi forte ab eo, qui tempore vincitur, laborum comparatione superetur: ut quindecim primatum ejusdem serinii testimonio cum sacramenti religione subnixus præcedentibus dignior judicetur. Hanc quoque observationem extra filios proximorum volumus custodiri: etenim unicuique proximo unum de suis filiis, qui temporis duntaxat suffragio nititur, (licet parum observasse militiam cognoscantur,) insequentibus tempore, qui laborum meritis minuuntur, anteferri posse decernimus. Illum tamen, qui locum statuti meretur: proximo quidem ducentos quinquaginta solidos, mello proximo vero, vel adjutori pro consuetudine uniuscujusque serinii viginti, aut quindecim solidos offerre præcipimus. Quod si quis de supernumerariis, qui in statuti locum subire debuerat, ne pecuniam offerat, statuti etiam gradum recusare voluerit, sequenti tam offerendæ quantitatis prædictæ, quam subrogandi licentia permittatur: ita videlicet, ut si secundus, vel etiam tertius, vel alterius cujuslibet numeri, in eadem excusationis voluntate duraverit: accedenti semper eadem copia, quam præcedens recusaverit, tribuatur. Hos autem, qui ad statuto-

rum ordinem progredi noluerint, nec de suo gradu volumus removeri: & cum vacaverit statuti locus, conditionem, quam antea repudiaverant, id est & offerendæ pecuniæ, & adipiscendi statuti locum, liberam habere præcipimus facultatem.

8. P. Idem AA. Nomo Magistro officiorum. **P**roximos sacrorum seriniorum, quos fides, ac diuturnæ observationis industria, litterataque militia: comitem quin etiam dispositionum, quem probitas ac strenuitas merito commendant: completo tempore suæ militiæ, Comitiva sacra nostri consistorii cingulo in diem vitæ potiri (manentibus videlicet jamdudum præstitis salvis privilegiis propriis) decernimus. Quibus enim pietatis nostræ arcana merito committuntur, his pietas nostra vitam cingulo supradictæ Comitivæ ornandam, decorandamque decrevit.

9. Imp. LEO A. Patricio Magist. oim. **I**n sacris nostris seriniis militantes, per commeatum non continuatim præstitum, ante conventionem profecti, intra indultum temporis spatium erunt cum suis conjugalibus, & liberis a conventionem securi, ab indictionibus etiam publicorum & civilium munerum etiam post completam militiam excusatione potiantur, super domibus quoque quas in provinciis possident, metatorum molestia liberentur.

10. Idem A. Hilariano Comiti Magistro offic. **H**ac parte statutos memoriales præcipimus esse in serinio quidem memoriæ sexaginta duos, epistolarum vero triginta quatuor: (libellorum quoque trigintaquatuor:) antiquarios vero, qui habentur in seriniis memoriæ, nunquam minus esse quam quatuor. §. 1. Supra scripti autem memoriales nullo modo duplici fungantur officio, nec geminis chartis irrepleant, ut non occupentur plura in unum se commoda collaturi, nihilque reliquis relicturi.

11. Imp. ANASTASIVS A. Eusebio Magistro officiorum. **S**i quis in sacris nostris seriniis, id est memoriæ, dispositionum, epistolarum & libellorum, statutis jam connumeratus, ab hac luce fuerit subtrahatur: ab eo quicumque, utpote vacante loco de substitutis in statutorum consortio fuerit ultimus subrogatus, pro solatio, vel suffragio proximi, definitam sacræque constitutioni divæ memoriæ Theodosii, & Valentiniani Principum insertam quantitatem defuncti heredes, & successores, vel liberi ejus, seu creditores, qui fœnus cum mortuo pro statuti loco ei acquirendo contraxerint, consequantur: ita scilicet ut si hereditas, vel successio defuncti minime fuerit suscepta, vel adita, tales personæ, id est creditores quidem contra ceteros prærogativa sibi servata: liberi autem, vel agnati, seu cognati, non hereditatis, sed privilegii nomine simili modo hujusmodi summam percipiant: sibi que petere ac vindicare permittantur: nullius machinatione hujusmodi nostra dispositione retractanda, seu violanda: maxime cum Viros etiam pro tempore Spectabiles eorundem Proximos seriniorum, si quis eorum ante completum Proximatus actum morte præventus sit, ad heredes successoresque suos residui temporis Proxima-

tus solaria sine quadam imminutione transmittere non dubitetur.

12. Idem A. Celeri Magistro officiorum

IN sacris scriniis militantes, & parentes atque uxores eorum, necnon liberos, & sententia tantummodo tuæ Celsitudinis criminales, & civiles instantiones agentium excipere jubemus: insuper etiam colonos, seu adscriptitios, & servos eorum in hac Regia Urbe degentes, eodem beneficio potiri: fidei pro tempore Adjutoris Viri Spectabilis proximi, vel unius ex statutis committendos, ita ut si in provincia quicumque memorialis repertus fuerit, juratoriae cautioni committatur: ut etsi non possideat immobilem substantiam, servi nihilominus, & coloni ad eum pertinentes, fidei ejus tradantur. §. 1. Modum insuper sportularum ad mediocrem deduci quantitatem; & executoribus de schola Agentium in rebus attribuendis, unum solidum singulos usque ad finem negotii; proque ingressu in iudicio tuæ Magnitudinis quolibet modo faciendo, duos solidos, & pro editione gestorum exceptoribus dimidiam solidi partem: & si apud arbitrum negotium ventilari contigerit, ipsi quidem arbitro unum solidum, & nihil amplius: exceptoribus autem eum observantibus, tam pro ipso, quod implere videntur, ministerio, quam pro editione gestorum, seu relationis, vel definitionis, tertiam partem solidi præbere sancimus: nec pro tempore Virum Spectabilem fisci Patronum, vel Executores, quibus imminendi litibus sollicitudo injuncta est, quicquam ab eis exigere, seu profligare concedi: dimidia scilicet expensarum, quas in iudicio tui Culminis a memoratis personis præberi statuimus, portione in iudiciis Provincialibus ab his agnoscenda: ita ut si de civilibus annonis, vel tutela, seu curatione, vel novi operis nunciatione litem eos subire contingat: in maiore quidem iudicio ad similitudinem sumptuum, quos in iudicio Eminentie tuæ dependere præcepti sunt, apud Virum Clarissimum Præfectum annonæ, seu fisci Patronum Urbicarie Magnificæ Præfecturæ, vel Architectos, pro modo eorum, quæ super arbitris, & litibus apud eos exercendis superius statuta sunt, solventes expensas, nihil amplius agnoscere seu dependere cogantur. §. 2. Quæ omnia custodiri jubemus, sive per se, sive per Procuratores, aut etiam Defensores lites exercere maluerint: Hoc, si prolata scriptis sententia moniti sunt. §. 3. Si vero ex dispositione, seu aliter quis eorum conventus fuerit, nihil eum, vel scrinio Viri clarissimi Adjutoris, vel cuilibet alii nomine sportularum offerre compelli; omnibus antelatis privilegiis, quibus postea per anteriores divorum Principum sanctiones defenduntur, in persona tam eorum, qui adhuc militant, & qui postea eandem militiam sortiti sunt, quam eorum, qui prædictam militiam gradu vacante jam deposuerunt, vel postea deposuerint, servandis: ut eorum commodum ipsi quoque una cum uxoribus, & liberis, colonis præterea, & servis propriis, perfruantur. §. 4. Et quoniam in controversiis, quas in iudiciis moveri contigerit, æqualitatem litigatoribus volumus servari, & adversariis eorum: pro sumptibus, & expensis similem antelatorum

beneficiorum prærogativam custodiri. Propter hanc etenim causam, & viros devotos Memoriales, non tantum agendo in quolibet iudicio, sed etiam actiones ab aliis ingerendas excipiendo, privilegiis a nobis indultis potiri decernimus: his videlicet, qui militiam Virorum devotissimorum Memorialium gradu solito deposuerunt, (seu deposuerint,) etsi quietis amore per Provincias domicilium fovere maluerint, omnibus nihilominus privilegiis, quæ huiusmodi personis per sacratissimam legem nuper promulgatam a nostra liberalitate præstita sunt, muniendis, & eorum commodis, atque auxilio potituris.

13. Imp. IUSTINIANVS A. Proculo Quæst.

sacri palatii.

Comperimus divinitus quidem pridem fuisse dispositum, Viros Devotos Adjutores tuæ Magnitudinis, certos esse in numero, nec ad huiusmodi nomen, vel operam plures licitum esse aspirare, quam in scrinio quidem sacræ memoriæ duodecim tantum: septenos vero in duobus reliquis scriniis, id est, sacrarum epistolarum, sacrarumque libellorum: sed posterioris licentiam temporis supra modum indulgendo ambitionibus, disturbasse rei merita, ac multitudine divulgasse: ut inter Memorialium, & Adjutorum numerum non longum pene interfit. §. 1. Sancimus itaque reduci eis, ac renovari statutum ordinis terminum, non ut eximantur Adjutoribus hi, qui præter prædictam dispositionem in præsentem exuberant: sed ut interea omnibus aliis interdiciatur ab adfectando hoc nomen, donec exeuntibus singulis, ac recedentibus deserescere possit vetita conglomeratio, legitimusque resideat numerus: non prohibendis Viris Devotis Adjutoribus desistentibus (ab) eodem officio, cum vel ad laterculensis gradum in scrinio sacræ memoriæ provecti fuerint, vel secundum locum obtinuerint, in duobus aliis scriniis, postquam proximi creabuntur, licet nondum redacta sit quantitas pristina, tamen alios pro se, quos elegerint, subrogandos Adjutores petere, qui posteriores erunt cæteris. §. 2. Illud etiam disponendum duximus, utpote nonnullis anterioribus exemplis subnixum, nec non iustitiæ congruum, ut ab his, quibus concessum est Adjutorum agmini pro se sociare: libellus offeratur Viro Illustri pro tempore Quæstori, petendaque ejus subscriptio, tempus, atque hominem, necnon etiam rem ipsam continens: id est, quod inter Adjutores ei, quem pro se surrogat, mereri permissum est: ordinandis videlicet iisdem Adjutoribus pro ratione temporum, quibus libelli portecti sunt, ut etiam si (in) Memorialium matricula inferiore loco sit, qui prior in Adjutoribus meruit, Adjutor quidem habeatur superior: memorialis vero posterior pro utriusque ordinis modo, vel discrimine: quod etiam in aliis quoque pene omnibus officiis observari dignoscitur.

14. Idem A. Tatiano magistro officiorum.

Hac lege sancimus, si quando Adjutores Viri Magnifici pro tempore Quæstoris sacri nostri palatii, in accusationem civilis causæ, vel criminalis deducti fuerint, strictum juris, & integritatis congruum ordinem conservari: ut si sine scriptis

ptis conveniendi sint, nomen ejus præcipientis ore designatum esse sufficiat. Sin autem scriptis in querimonia unus Adjutorum, aut plures forte ferendi sint, monumenta sententiarum in persona tantummodo conveniendi Adjutores præcedentium, æquum, & justum initium futuro præsent certamini. §. 1. Et quoniam probationibus, & exemplis potius quam indecoræ consuetudini debeat indulgeri: quod in universo Devotissimorum scrinio Libellensium evi.isse monstratur, id in Adjutore sacræ memoriæ, sacrarum etiam epistolarum transferendum censemus: ut qui liberam proficisci licentiam pronuntiatione comæatus indepti fuerint, sine qualibet stipendiorum, aut emolumentorum deductione peregre degant: etenim pro tempore Viris Clarissimis Proximis & Mello proximis, aut eorum Adjutoribus, absentia causa, ei offerre de suo proprio, aut ex annonis, seu stipendiis quicquam relinquere cogendis: quamvis Januar. cal. indultum excedat spatium, & intra se festum diem contineat. §. 2. Ad hoc illud observari sancimus, ne alius Adjutor propter quameunque ambitionem his, qui in præsentibus sunt, vel post eorum deminutionem addatur, licet in veterem numerum redacti fuerint.

15. Idem A. eidem Tatiano Magistro officiorum. **C**ertæ quidem sunt dispositiones nostri Numinis, quas super adjutoribus Viri illustres pro tempore Quæstoris nostri palatii, quorum obsequio res agitur Quæstoria, dedimus: quarum prima quidem ad supplicationem eorundem Adjutorum emissa, numero eorum, qui erant illo tempore, quo preces nobis obtulerunt, neque aliquem exini, neque addi præcepit, præterquam si quis eorum, vel ad Laterculensis gradum in scrinio sacræ memoriæ, vel ad secundum locum in duobus aliis scriniis, id est, sacrarum epistolarum, sacrarumque libellorum, & cognitionum, provectus fuerit: nam his licere desistentibus ab Adjutoribus officio alios pro se, quos voluerint Adjutores surrogare, ultimum locum in iisdem Adjutoribus obtenturos, licet superiorem in Memorialibus habeat. † Altera vero per sacram pragmaticam facta est, per quam excelssæ memoriæ Viro Proculo suggerente præcipimus, illos etiam Adjutores posse in suum locum alios inducere, qui per aliquem fortuitum casum minus implere suum officium valeant, vel uti senium, vel morbum, vel aliam necessariam causam: quod ex ipsorum Adjutorum petitione idem magnificæ memoriæ Proculus ad nos retulit. Sed in præsentibus ab aliis Memorialibus, tam in scrinio sacræ memoriæ, quam in cæteris duobus sacrarum epistolarum, sacrarumque libellorum & cognitionum relatis, adjici comperimus, deminutionem eorundem Adjutorum impediri per memoratam pragmaticam sanctionem: & insuper venditionis quodammodo nemorati officii locum introductum esse: quod ne de cætero fiat, præsentem sanctionem ad tuam Magnitudinem mittimus: per quam jubemus illis tantum permissum esse secundum prius nostræ Serenitatis rescriptum, alios in suum locum surrogare, qui vel Laterculensis gradum in scrinio memoriæ, vel secundum locum in aliis duobus scriniis adepti fuerint: se-

cunda nostra sanctione super hoc capitulo de cætero cessante, nullique danda licentia eorundem Adjutorum, præterquam (si) ad memoratos gradus ascenderit, aliam pro se eisdem Adjutoribus ex quocunque fortuito casu connumerare: ut eo modo ad veterem numerum (iisdem) Adjutores redeant: & duodecim quidem in scrinio sacræ memoriæ, septem vero in aliis duobus sint, id est sacrarum epistolarum, sacrarumque libellorum & cognitionum. Illo videlicet observando, ne alius Adjutor per quameunque ambitionem his qui in præsentibus sunt, vel post eorum deminutionem (licet in veterem numerum redacti fuerint) addatur: nam si permutationem, licet fortuiti casus incidere, prohiberi disposuimus: multo magis prioribus manentibus alios introduci vetamus, cæteris scilicet anterioris sanctionis capitulis in suo robore permanfuris.

TIT. XX.

DE AGENTIBVS IN REBVS.

1. Imppp. ARCAD. HONOR. & THEOD. AAA.

Anthemio Magistro officiorum.

Nullus de schola Agentium in rebus de cætero locum mortui conetur invadere, sed is, qui ordine stipendiorum, & laborum merito ad gradum militiæ sequebatur, statim atque illum fata subdlexerint, in ejus præmia percipienda succedat, omni objectione cessante. Dat. prid. cal. Jul. O. P. HONORIO A. 6. & ARISTÆNETO COSS. 404.

2. Impp. HONOR. & THEOD. AA. Helioni

Mag. offic.

Nulli posthac sine nostræ Majestatis auctoritate discingendi agentem in rebus, nulli eximendi pateat copia: nam probata schola, & animadversione veteri Judicis, & nullam timere debet contumeliam vilitatis. Dat. 3. Id. Nov. C. P. HONORIO 10. & THEODOS. 6. AA. COSS. 415.

3. Imp. LEO A. Patricio Mag. offic.

Matriculam Agentium in rebus a tua celsitudine confectam admittentes, jubemus, ne ducenarii plusquam quadraginta octo in singulis habeantur in posterum, & numerum centenariorum ducenti viri, quos vacante tempore gradus competentes admiserint: parique modo biarchorum nomen, meritumque ducenti quinquaginta viri duntaxat: præterea circitorum trecenti, & equitum quadringenti quinquaginta impleant. Sit in æternum illa quoque fixa, stabilisque tux sublimitatis dispositio: ut si qui de numero ducenariorum, quos quadraginta octo quotannis esse censuimus, forsitan de luce migraverit, laborum ejus fructum successores ab intestato, vel ex testamento venientes, & lucrum dispensent, & ita omnibus inter cæteros superstites potiantur solatiis, tanquam si unius, qui hæc eadem diu superaverat, libimet vindicasset: qua de causa locum ejus successorum intuitu vacare conveniet. Nemo autem sine divali probatoria, quam Codices in sacro nostro scrinio memoriæ positi debeant inferendam accipere, militaribus ejusdem devotissimæ scholæ stipendiis vel privilegiis potiat.

4. Idem A. Patricio Mag. offic.

EX (eo) quo primum ducenæ, vel centenariorum graduum in schola Agentium in rebus mili-

militantes meruerint, desinant in sacratissima videlicet Civitate constituti alterius Judicis cuiuslibet auctoritate pulsari, vel in alio quolibet examine, præterquam Viri Magnifici magistris officiorum, & cui forsitan ipse concesserit, actionibus sui quisque adversarii respondere: quod multo magis in criminalibus causis observari decernimus: absurdum est enim, ut in ejus salutem, vel existimationem valeat quisquam proferre sententiam, cujus de nulla re possit pecuniaria judicare. Huius autem beneficii prærogativam Subadjuvis etiam, qui singulis inveniuntur temporibus, deferri jubemus, licet hanc in eorum persona more quoque veteri servari cognoverimus: ut tamen post depositum officium memoratum, si non inter centenarios numerentur, communi jam lege respondere non ambigant. Prædictas autem omnes centenariorum personas in Provinciis repertas, concessa nunc speciali fori prærogativa, (nisi publicæ executionis sollicitudo his injuncta sit) uti prohibemus: eosque ordinariorum etiam Judicum pro veteri jure sententiis obedire præcipimus.

TIT. XXI. DE PRÆPOSITIS AGENTIVM IN REBUS.

1. Imp. LEO A. Patricio Mag. officiorum.

AGentes in rebus, qui per ordinem consequi solent Principatus insignia in unoquoque scrinio fabricarum, & barbarorum qua ternos Subadjuvarum sollicitudine per annum duntaxat integrum procedentes, gradatim subire hac in æternam valitura lege decernimus: exceptis videlicet universis negotiatoribus quibuslibet mercimonium per se gerentibus, interpositasve personas: cum eis ante sacratissimis constitutionibus interdictum sit militare: exceptis nihilominus his, qui possessionum alienarum sollicitudinem, procurationemve susceperint: eos enim ad hæc officia volumus aspirare, quorum labores scholæ Agentium in rebus testimonio comprobantur. Illi quoque sunt ab hac liberalitate nostræ Mansuetudinis excludendi, qui cum scholæ eidem sociantur, in sacris scriniis, quibus Vir Spectabilis Primicerius, & Tertiocerius præsumt, adjuvantes eos publicarum chartarum tractatibus occupantur, & duobus officiis operam suam adhibere non possunt: nam præter emolumenta, quæ de prædictis scriniis consequuntur, Principatus etiam solatio debent esse contenti. Quod si morbo, vel ætatis senio capti, & imperiti huiusmodi rerum, vel quocumque alio vitio præperiti, per se memorati officii curam subire nequiverint: consideratis præcedentibus, eorum laboribus, per substitutum Chartularium ejusdem scrinii, cui præfuturus est ipse, idoneum, & tam moribus optimis præditum, quam scientiam peritiamque rerum habentem electione sua, suarumque periculo facultatem, præfatum munus eos implere præcipimus.

2. Imp. ANASTASIUS Celeri Magistro officiorum.

HAc saluberrima sanctione decernimus, Agentes in rebus pro conventionibus, & modo sportularum executoribus præbendarum, pro quantitate sumptuum, quæ circa litigia sibi met ab aliis inferenda, vel a se contra alios per semetipsos, seu

per ordinandos a se Procuratores exercenda, convenit ab his agnosci: beneficii, quæ in sacro nostro militantibus ministerio jampridem per divinas sanctiones indulta sunt, perpotiri: (&) fideiassorem idoneum de eadem schola, non autem extraneum offerre compelli: ita tamen ut privilegia quæcunque Centenariis, seu Ducenariis, vel Chartulariis, seu Viris Clarissimis Principibus post depositam quoque militiam jam per dispositiones Principales impetrata, & nunc usque observata esse possunt, intacta inviolataque custodiantur: cum perabsurdum, perque temerarium sit, hanc nostræ liberalitatem Pietatis quæquam astuta interpretatione non ad augmentum anteriorum privilegiorum, sed ad diminutionem convertere concedi, simili videlicet forma pro matribus, & uxoribus eorum, necnon etiam liberis sub eorum potestate constitutis, nec aliam sortitis vel sortituris militiam, necnon etiam servis ad eos pertinentibus, servanda: ita ut in Provinciis quoque prædictæ personæ degentes simili beneficio perfruantur: sportulas tamen, & litium expensas, pro tertia superius enarratæ quantitatis parte soluturæ, denarum librarum auri condemnatione, aliaque gravissima indignatione his feriendis, quicunque nostra jussa quolibet modo, seu tempore violaverint, seu violari consenserint.

TIT. XXII. DE PRINCIPIBUS AGENTIVM IN REBUS.

1. Imp. GRAT. VALENT. & THEOD. AAA.

Cynegio P. P.

AGentes in rebus post palmam laboris emeriti, Principatus honore remuneramus, atque ideo officialis tam ad necessitates publicas, quam privatas non nisi (a) Principe mittatur auctore, nullarumque sine ipso cuiquam mandetur exhibitio personarum, etiam si intercessio in locis degentis Officii fuerit impetrata. Causarum etiam patronos (ita) volumus esse conventos, ne ignorante Principe ullam postulationem introducant: neve sub unius persona suscepti, fraude quadam aliena negotia inferenda esse pertentent: quod si fuerit definitio contempta, decem libras auri fisco nostro ab Officio tuo jubemus inferri. Dat. prid. cal. Mart. C. P. HONORIO N. B. P. & EVODIO COSS. 386.

2. Imp. ARCAD. & HONOR. AA. Theodoro P. U.

OMnia citatoria, omnium scilicet causarum, atque personarum, licet sint Senatoriæ dignitatis, ad Principes specialiter revocari præcipimus: actus vero cæteros qui a (sacratissimo) cætu Senatus tractati consueverunt, Censualium solitudine celebrari: nec aliquod præjudicium ex surreptitio supplicibus rescripto inferri. Dat. 12. cal. Jun. C. P. OLYBIO & PROBINO COSS. 395.

3. Imp. HONOR. A.

Proconsularis apicis dignitatis adjectione Principes (Agentium) in rebus præcipimus decorari. Dat. 7. cal. Octobr. VARANO V. C. COSS. 410.

4. Imp. THEOD. & VALENT. Valerio Mag. offic.

EX Agentibus in rebus Principibus domesticos in suis actibus habere liceat eos, quorum fidem, indu-

industriamque probatam sibi existimant, etsi sæpe eodem officio fuerint ante perfuncti. Et si quis agens in rebus post XXV. annorum curricula, ob adversam corporis valetudinem, militiæ finem minime valuerit expectare, sed ad honorariam ex Principe dignitatem testimonio scholæ profuerit, hisdem eum privilegiis muniri censemus, quibus hi qui ad Principatus actum progressi sunt, potiuntur. Sed in salutationibus iudicum, confessibusque priores eos, qui per longæ militiæ metas ad Principatus actum pervenerint, etsi actus tempore posteriores sint, esse præcipimus: nihil Censualibus, vel apparitoribus adversus privilegia eorum excogitatibus, tanquam in actu Principatus fuerint versati: vicenarum librarum auri condemnatione contra eos proposita. Dat. 4. calend. Febr. C. P. THEOD. A. 15. & qui fuerit nuntiatus.

5. lidem AA. Cyro P. P.

EOs, qui ordine transcurfa militia, post duce-
nam ad desideratum Principis pervenerint gradum, aut Adjutores Viri Illustris Magistri officiorum extiterint: cum inter honoratos cœperint numeri, Vicarianæ dignitatis titulis decorari censemus.

6. lidem AA. Nomo Mag. offic.

Principes Agentium in rebus, quos sæpe sæva pericula, vitæque interdum renunciatio ad memoratum gradum adduxit: completo tempore militiæ, seu Comitivæ primi ordinis cingulo in diem vitæ potiri (manentibus videlicet dudum præstitis salvis privilegiis) decernimus.

7. Imp. LEO A. Nicostero.

Quicumque ex corpore cohortalium militans in schola Agentium in rebus filium procreaverit: antequam ad metas militiæ suæ perveniat, Principatus honore coretur (&) licet ipse post finitam militiam, utpote liber, nulla debeat huiusmodi conventionem pulsari, filium tamen cohortali conditioni relinquat obnoxium. Si vero postquam adeptus fuerit Principatum, ediderit filium is, qui natus est, etiamsi in schola Devotissimorum Agentium in rebus militiam sortitus non fuerit: ita liber sit, ac securus, (ut) nec illis cohortalis officii nexibus obligetur, quasi jam ex patre libero, & ab hac conditione penitus alieno progenitus.

8. Imp. ZENO A. Joan. Magistro offic.

Multis devotissimæ scholæ Agentium in rebus additionibus permoti, Viros Clarissimos ejusdem scholæ principes, qui finis militiæ stipendiis exeunt: quotiens ex majoris Judicis sententiis ipsi, vel eorum conjuges, aut liberi, vel servi, aut coloni, sive per se, sive per procuratores conveniantur, non amplius quam unum solidum executoribus sportularum nomine præbere compellit apparitoribus Vicariani seu Prædialis iudicii, nonnisi tertia parte solidi tantum præstanda: nullasque iisdem concussionibus, aut vexationibus in præbendis fidejussoribus ingeri, sed eos fidejussores, quos locorum defensor existimaverit, dare: ita videlicet, ut pro tenore generalium Edictorum hi, qui vel in sacratissima Urbe, vel in Provinciis immobiles possident facultates, adjuratorie cautioni, & substantiæ suæ credantur. † Hoc etiam adjiciendo, ut nunquam nisi ex sententia in scriptis prolata peni-

tus moveantur. Ad similitudinem insuper aliorum officiorum, quotiens civiles vel criminales contra eosdem cognitiones moventur, executores quidem negotii usque ad finem litis civilis, seu criminalis, unius esse solidi præstatione contentum: & pro insinuandis nostræ Serenitatis apicibus, vel simplici contra obnoxios eorum postulatione deponenda, binos solidos ab his, vel conjugibus eorum præberi: & quotiescunque exemplaria postulantur, hi, quorum interest, accepto solido, quod petitur, præbere non differant. † Pro implendis vero monumentis, unde conveniendi tribuitur executoribus facultas, non ultra quam tres solidos quibus competit, impetiri præcipimus: arbitro vero non amplius, quam solidum: & fisci patronis dimidiam solidi partem: notariis vero tertiam usque ad finem (sicut dictum est) causæ præstare, super editione quoque chartularum solidi partem dimidiam præbere. Quod si non apud arbitrum, sed in competentibus iudiciis majoribus cognitio celebretur, inducendi quidem negotii gratia, nonnisi quatuor solidos eosdem Viros Clarissimos erogare: gestorum vero excipiendorum causa duos tantummodo solidos dare: & nullius ultra superscriptas quantitates cuilibet alteri præstandi sumptus exactione vexari: his omnibus locum habentibus, sive ipsi aliis litem ingerant, sive ab aliis pulsentur. Dat. calend. Septemb. THEODOSIO CONS.

TIT. XXIII.

DE CURIOSIS, ET STATIONARIIS.

CONSTANTIVS A. ad Lollianum P. P.

Curiosi, & stationarii, vel quicumque funguntur hoc munere, crimina iudicibus nuntianda meminerint, & sibi necessitatem probationis incumbere; nec citra periculum sui, si insontibus eos calumnias nexuisse conspicerint: cesset ergo prava consuetudo, per quam carceri aliquos immitterant. Dat. ii. cal. Aug. Mediol. A. CC. 12. cal. Septemb. ARBITRIONE, & LOLLIANO COSS. 355.

2. Idem A. & Julianus C. ad Taurum P. P.

Agentes in rebus, in curis agendis, & evectionibus publici cursus inspiciendis, nostrorum memores præceptorum, credimus in omnibus velle profutura Reipublicæ: ideoque solos Agentes in rebus in hoc genere iussimus obsequium adhibere: & non ab alio penitus Officio. Hi vero pervigili diligentia providebunt, ne quis contra evectionis auctoritatem moveat cursum, vel amplius postulet quam concessit evectio. Quisquis igitur aliquid tale perpetrare tentaverit, improbi cœpti privetur effectu. Demonstretur etiam iudicibus, vel curiosis evectio, etiamsi quis nobis iubentibus festinare memoret in obsequium necessarium, nec prævaleat contumacia, vel dignitas. Ergo nummum (jam) vetamus expolci pro animalibus in cursu minime constitutis. Quod si forte aliquis existimaverit perpetrandum, ejus quadruplum quod accepit, inferre cogatur. Dat. 15. cal. Maji, Mediolan. CONSTANTIO A. 9. & IULIANO CÆSARE 2. COSS. 357.

3. Idem A. ad Agentes in rebus.

Per id tempus, quo cursus tuendi sollicitudinem sustinetis, condemnationes præfectorum circa eos

eos solos irritæ sunt futuræ, qui servaverint honestatem: erga eos vero qui inhoneste, & contra decus seculi, vel honorem militiæ versabuntur, non solum condemnatio mansura est, verum etiam gravior pœna est statuenda. PP. prid. cal. Dec. EVSEBIO & HYPATIO COSS. 359.

4. Imp. ARCAD. & HONOR. AA. Marcello Mag. offic.

AGentes in rebus singulos per singulas Provincias mittendos esse censemus, quibus inspicendarum evectionum tantum debeat cura mandari, ut nihil prorsus commune, aut cum iudicibus, aut cum provincialibus habeant: nec naves debent illicita concussione vexare: nec libellos, aut attestaciones, vel contestaciones litis gratia suscipere, aut in carcerem quemquam trudere, sed cursui solum vacare. Dat. cal. Jun. C. P. OLYBRIO & PROBINO COSS. 395.

TIT. XXIV.

DE PALATINIS SACRARVM LARGITIONVM, ET RERVVM PRIVATARVM.

1. Imp. CONSTANTINVS & CONSTANS AA. ad Beronitium Vic. Asiæ.

Palatini pro capitibus, seu jugis suis tantum pensitationem atque obsequia recognoscent extraordinariis, & sordidis muneribus, & susceptionibus, & temonariis oneribus liberati. Datum Non. Maji, Constantinop. CONSTANTIO 4. & CONSTATE 3. AA. COSS. 342.

2. Imp. VALENS, & VALENT. & GRAT. AAA. Titiano C. S. L.

Nullus Thesaurarius, vel Officialis Comitum thesaurorum semel deprehensus everfor, quocunque pacto, aut repetat militiam suam, aut aliam sibi requirat per ambitum dignitatem, vel sese transferat ad aliam quamcunque militiam. Datum 8. cal. Februar. Antiochia, GRATIANO A. 4 & MEROBAYDE COSS. 377.

3. Imp. GRAT. & THEOD. AA. Pancratio Com. R. P.

Prisco jam nunc ordine revocato, de palatino potius officio ad regendum Principatum officii Comitum domorum per Cappadociam mittantur, quales Comes etiam domorum, si inhonestum aliquid gesserit, vereatur. Idoneos itaque singulis annis e numero mittendariorum ad hoc eligere debebis, & mittere. Dat. prid. Non. Jul. Scopia, AVSONIO, & OLYBRIO COSS. 379.

4. Idem AA. Hesperio P. P.

Nihil omnino ulis iudicibus cum Palatinis nostræ clementiæ, quicunque a comitibus diriguntur, sit commune atque conjunctum: sed excepta reverentia, quæ non solum ab inferioribus, sed etiam a majoribus, & in provincia degentibus Rectoribus Provinciarum debetur, atque defertur, suis quisque necessitatibus obsecundet. Dat. 8. Id. Decembr. Sirmii, AVSONIO, & OLYBRIO COSS. 379.

5. Idem AA. Nebridio P. P.

Quidam post impletum ordinem militiæ palatinæ quam gesserant, honore inque transactum, ad exceptorum scrinia transire nituntur. Hac igitur lege sancimus, ut nulli prorsus dehinc ista audendi relinquatur occasio: sed unusquisque ejus

scrinii, quem primum militando elegit, ordinem persequatur: nec in alterius loco finem militiæ requirat, qui jam proprii ordinis transegerit principatum. Dat. Id. Octob. C. P. MEROBAYDE 2. & SATURNINO COSS. 383.

6. Idem AA. ad Probum P. P.

AB officiis Palatinorum Excellentia tua sciat ita penitus esse recedendum, ut neque ipsa postmodum licitum sibi credat iisdem aliquid injungere: & præterea provinciarum rectores prohibeat quicquam ulterius tale conari. Dat. 7. cal. Novembr. Mediol. post cons. MEROBAYDIS 2. & SATURNINI.

7. Idem AA. Trifolio Com. S. Larg.

Scriniis omnibus largitionum comitatensium infra scriptas decernimus dignitates: ut his contenti, ambiendi sibi aditum interclusum esse cognosceant, etiamsi speciale beneficium emendicato suffragio quisquam voluerit impetrare. Annonas etiam juxta definitum dignitatum modum volumus præstari: nec amplius quicquam præsumi. 5. 1. Brevis, quas dignitates per singula scrinia officium sacrarum largitionum habere statuimus, hic est: + Scrinii exceptorum perfectissimus ordinis secundi numero unus, id est, primicerius exceptorum unus: ducenarii duo, unus terciocerus, & quartocerus: centenarius unus, id est, primicerius instrumentorum: epistolares num. duo: formæ primæ num. triginta sex: formæ 2. num. 4. formæ tertiæ num. 3. + Scrinii numerorum perfectiss. ordinis tertii num. unus: ducenarius num. unus: centenarii num. duo: epistolares num. duo: formæ primæ num. tres: formæ secundæ num. unus (formæ tertiæ num. duo:) Sacri scrinii tabellariorum perfectiss. ordinis tertii num. unus: ducenarius num. 1. centenarius num. 1. epistolaris num. 1. formæ primæ num. 3. formæ secundæ num. 5. + Scrinii canonum perfectiss. ordinis tertii num. 1. ducenarius num. 1. centenarius num. 1. epistolares num. 2. formæ primæ num. 4. formæ secundæ num. 4. + Scrinii mittendariorum ducenarius num. 1. centenarii num. 2. epistolares num. 8. formæ primæ num. 7. formæ secundæ num. triginta tres. + Scrinii aureæ massæ perfectiss. ordinis tertii num. unus, id est, primicerius sacre massæ, num. 1. item secundocerus num. 1. ducenarii num. duo, id est, terciocerus, & quartocerus: centenarii num. 6. epistolares num. 4. + Aurifices specierum perfectiss. num. 1. ducenarii num. 4. centenarii num. 6. epistolares num. 8. formæ primæ num. 18. formæ secundæ num. 4. + Aurifices solidorum ducenarii num. 1. centenarii num. 8. epistolares num. 6. formæ primæ num. 9. formæ secundæ num. 30. + Sculptores, & cæteri aurifices centenarii num. 1. epistolares num. 5. formæ primæ num. 6. formæ secundæ num. 17. + Scrinii auri ad responsum perfectiss. ordinis primi num. 1. perfectiss. ordinis secundi num. 2. ducenarius num. 1. centenarii num. 2. epistolares num. 3. formæ primæ, num. 4. formæ secundæ num. 2. formæ tertiæ num. 1. + Scrinii a miliaribus perfectiss. ord. primi num. 1. ducenarius num. 1. formæ primæ num. 1. formæ secundæ num. 2. formæ tertiæ num. 3. + Scrinii vestis perfectiss.

diff. ordinis 4. num. 1. perfectiss. ord. 2. num. 1. ducenarii num. 1. centenarii num. 1. epistolares num. 2. formæ primæ num. 7. formæ secundæ num. 10. formæ tertiæ num. 4. † Officialium sacrarum vestium ducenarii num. 3. centenarii num. 3. epistolares num. 2. formæ primæ num. 12. formæ secundæ num. 10. formæ tertiæ num. 8. † Deputati sacræ vestis perfectiss. secundi ordinis num. 2. ducenarii num. 2. centenarii num. 2. epistolares num. 2. formæ primæ num. 3. † Scrinii ab argento perfectiss. ordinis secundi num. 1. epist. num. 1. formæ primæ num. 6. formæ secundæ num. 3. formæ tertiæ num. 1. † Scrinii a pecuniis perfectiss. ord. secundi num. 1. formæ primæ num. 1. formæ secundæ num. 2. formæ tertiæ num. 5. † Argentarii comitatensis ducenarii num. 1. centenarii num. 2. epistolares num. 3. formæ primæ num. 8. formæ secundæ num. 25. † Barbaricarii centenarii num. 2. epistolares num. 5. formæ primæ num. 8. formæ secundæ num. 1. Dat. 4. Jun. *Heraclia* RICHOMERE, & CLEARCHO COSS. 384.

8. Iidem AA. Trifolio C. S. L.

Placuit iuste omnibus Mittendariis, & Palatinis Officiis profutura suggestio, quam insinuasti, ut ex iisdem annis singulis ex ducenariis terni, ex Centenariis habito provisionis intuitu, cingulo liberentur. Dat. 4. Id. Mart. C. P. ARCADIO A. 1. & BAVIONE V. C. COSS. 385.

9. Imp. THEOD. & ARCAD. AA. Nestorio Com. R. P.

Non aliter quilibet officio sacrarum largitionum, vel privatarum rerum cingulum militiæ sibi sumendum existimet, nisi nostræ mansuetudinis adnotationem meruerit. Dat. prid. Aug. *Ancyra*, STILICHONE 2. & ANTHEMIO COSS. 405.

10. Imp. HONOR. & THEOD. AA. Joanni P. P.

Palatinos, qui sacrarum remunerationum rationem tractantes inculpantur, ad calcem terminumque militiæ pervenientes, necnon etiam Adjutores, & Primicerios diversorum officiorum præcipimus habere privilegia, quæ nuper agentium in rebus scholæ nostra sunt mansuetudine contributa: scilicet, ut a tyronum præbitione memorati reddantur exortes, cæteraque onera non agnoscant. Dat. 7. Id. Jun. *Ravennæ*, post cons. HONORII 8. & THEODOSII 5. AA. 411.

11. Iidem AA. Anytio C. S. L. & Tauro C. R. P.

Ad similitudinem sanctionis, quam de proximi sacrorum promulgavimus scriniorum, etiam in officio sacrarum largitionum, atque privatarum rerum pro biennio annum sub perpetua observatione præcipimus custodiri: ita ut & privilegia, quæ huiusmodi officiis, vel primiceriis sacris legibus deferuntur, integra, illibataque servantur. Dat. 3. cal. Jul. C. P. THEOD. A. 7. & PALLADIO COSS. 416.

12. Imp. THEODOSIUS A.

Viros devotos Palatinos non oportet in hac regia Urbe apud Virum Illustrem Præfectum Urbi litigare compelli, nisi de ædificatione do-

morum, & servitutibus, & annonis orta videatur causa: in aliis vero causis, tam pecuniariis, quam criminalibus apud Viros Illustres tantummodo Comites suos respondere: Rectoribus autem Provinciarum intra administrationis suæ fines inter præsentis palatinos, nec causis publicis occupatos cognoscere, tam pro civili, quam pro criminali causa promittimus: sic tamen, ut non aliter criminalis sententia adversus eos proferatur, nisi ex suggestione Provincialis iudicii Vir Illustis Comes, sub quo militat, certioratus hoc ei permiserit.

13. Iidem AA. Eudoxio C. S. L.

Inter alias prærogativas, quas antea meruerant scholæ societatis sacrarum largitionum, Primicerius, & tres Primicerii scriniorum Tribuni Prætoriani, militari dignitate fruuntur: nulla eis ex cujuslibet iudicis præceptione injungenda publica vel privata necessitate.

14. Iidem AA. Florentio P. P.

Iubemus Viros devotos Palatinos rei nostri Numinis privata, eisdem privilegiis decorari, quibus etiam palatini, qui in sacris largitionibus deferuntur. Cum enim par, similisque militi sit, iustum, & competens videtur iisdem utrumque officium privilegiis gloriari. Primicerius itaque officii, tresque primates scriniorum rerum privatarum, finito tempore militiæ, inter tribunos militares prætorianos, salvis iisdem præstitis privilegiis sacris constitutionibus nostram clementiam adorare decernimus, ita tamen, ut (nullam injunctionem,) nullam sollicitudinem privati, vel publici negotii quolibet iudiciario præcepto sustinere possint: sed excepta omni necessitate omnique fatigatione, indeptæ dignitatis honore potiantur.

TIT. XXV.

DE STRATORIBVS.

1. Imp. VALENT. & VALENS AA. ad Zosimum Præsidem novæ Epiri.

Per omnes Provincias Edictum generale misimus, ut stratoribus unus tantum solidus probæ nomine polceretur, & in offerendis equis certam formam statutam, & ætatem Provinciales nostri custodiendam esse cognoscant: quos etiam hîco certo modo solidorum obnoxios fecimus, si quod stratores petere interdictum est, illi dare stratoribus non timerent: officium quoque Gravitationis tuæ centum argenti libris multabitur, si sciens prædictam rem gestam fuisse, non illico eam severitati iudiciariæ prodiderit. Datum 13. calend. Jul. *Apollonia*, VALENTINIANO & VALENTE AA. COSS. 365.

TIT. XXVI.

DE CASTRENSIANIS ET MINISTRIANIS.

1. Imp. HONOR. & THEOD. AA. Natli V. Spectab. Comiti, & Castrensi S. P.

In officio Spectabilitatis tuæ secundum formam divalium responsum post completum tempus præfinitum, id est biennium prioribus decedentibus, insequentes ad locum pro merito laborum stipendiorumque succedant: nec ulla licentia tribuatur his qui impletum deposuerint officium denuo

denuo ad eandem militiam, vel sollicitudinem re-
meandi. Dat. 6. Februar. CP. THEODOSIO A. 7.
qui fuerit nuntiatus, 416.

2. *Idem* AA. Scholastico V. C. Comiti & Castrensi S. P.

Si quis primæ, vel secundæ, vel tertiæ formæ specialiter inter statutos gradum coelitus valuerit impetrare: supernumerarius ultimus formæ tertiæ in matriculis habeatur. Dat. Prid. Id. Januar. CP. HONORIO 13. & THEODOS. 10. AA. COSS. 422.

3. Impp. LEO & ANTH. AA. Joan. Comiti
& Magist. offic.

HI, qui in schola vestris sacrae militant, vel matres
eorum, vel uxores criminalem, vel civilem li-
tem contra se (commovendam,) in nullo alio nisi
in Sublimitatis tuae suscipiant examine.

4. Impp. LEO & ZENO Martiano Com. & Magist. offic.

ANte omnia nullius penitus alterius iudicis minoris, vel majoris sacro ministerio nostro deputatos (quorum officia sigillatim brevis subter annexus continet) nisi a tuæ duntaxat Magnitudinis sententiis conveniri, ut in nullo penitus alterius iudicis foro pulsantium, nisi in tuæ tantummodo amplitudinis examine præbeant aliquando responsum. † Sed ne in hoc ipso iudicio enormibus molestantur dispendiis, vel ex nudis conveniantur facile iudicis cujuscunque mandatis: ipsis quoque sportulis & fidejussoribus modum constituimus observandum: ante omnia decernentes, ne quando sine scriptura vel interpellatione deposita, ac sententia prorogata tuæ Magnitudinis, eademque non edita, conveniri possint: conventos vero, non alium fidejussorem, nisi actuarium, vel unum ex Primatibus suæ scholæ Executoribus pro responsione suæ personæ sine scripto præstare: siue per seipsos, siue per Procuratorem datum in iudicio responsuri sunt: siue in causis civilibus appetantur, siue in criminalibus accusentur: nec ultra conventionis nomine sportularum, quam unum aureum executoribus usque ad finem litis præstent, quemcunque contigerit conveniri. Inducendorum sane, nomine, & cognitionum excendarum, stanteque personæ gratia, ex simplici postulatione contra eos habita, siue appellatione subsecuta, vel alio quolibet modo in iudicio deponatur, tribus tantummodo solidis usque ad terminum negotii eos, qui accepturi sunt, præcipimus semper esse contentos: in cognitionalibus vero gestis edendis, tantummodo, præstari solidos.
Hæc autem privilegia non in eorum tantum-

§. 1. Hæc autem privilegia non in eorum tantummodo, sed in matrum quoque & uxorum personis valere, & ad integrum permanere: filiis quoque & maritis ejusdem fidejussionis nomine, si necessitas interpellationis exegerit, tradi: nec alios vades exigi: ipsosque dum militant, & post emensam militiam, cum his, qui ex tempore prioris præstitæ sibi pragmaticæ sanctionis ejusdem militiæ stipendia implevere noscuntur, omnibus privilegiis perfrui (cunctis nihilominus capitulis, sacris affatibus divæ recordationis Martiani, quos semel ruisse adserunt, valituris: excepto hoc quod in diversis judiciis tunc respondere præcepti sunt)

hac sanctione decernimus. §. 2. Advocato quoque fisci, exceptoribus etiam, qui apud arbitros hoc utuntur officio, ab exordio incipiendo, usque ad terminum finemque negotii tertiam duntaxat solidi partem præbituros. † In hujusmodi autem arbitratorum gestis edendis non ultra præstare, quam dimidiam solidi partem: & cum per provincias constitutis fidejussoribus conventus caruerit, adjuratorie tantummodo cautioni committi: nec ullo tempore, nisi ex tuæ duntaxat magnitudinis sententia conveniri: exceptis tributariis, & munerum functionibus, & criminibus, quæ in locis inquiri, flagitari, & vindicari generalia legum præcepta constituunt, præsentī sanctione decernimus: viro clarissimo adjutore sublimitatis tuæ in speculis constituto, ne quid ex his, quæ statuimus, aliqua subreptione violetur.

TIT. XXVII.

DE DECANIS.

1. Impp. HONOR. & THEOD. AA. Helioni
Com. & Mag. offic.

Quatuor, qui ex corpore decanorum ad primum militiæ gradum pervenerint, biennii spatio primiceriatus gerant officium, neque ulterius cuiquam liceat in hoc immorari, ut omni gratia, & ambitione cessante, post duorum annorum curricula succedant prioribus subsequentes. Dat. prid. Non. Novemb. C. P. THEODOSIO A. 7. & PALLADIO V. C. COSS. 416.

2. Impp. THEOD. & VALENT. AA. Nomo
Mag. offic.

Nostræ pietatis famulationibus adhærentes decanos non oportet pro desiderio pulsantium ad alia pertrahi iudicia: sed Viri illustres tantum Magistri officiorum observare examen. Hoc namque modo, neque mansuetudinis nostræ obsequia decipiuntur: & agentibus adversus eos jure adhibetur responsum: ad exemplum itaque devotissimorum scholarium nulli licere Memoratos ad aliud iudicium trahere, & pulsatos priorum fidei scholæ permitti præcipimus.

TIT. XXVIII.

DE MENSORIBVS.

L. Imp. HONOR. & THEOD. AA. Æmiliano
Mag. offic.

PRImicerius mensurum biennio expleto Agen-
tis in rebus militis militiam fortitur. Dat.
10. cal. Aug. *Ancyra*, STILICHONE, & ANTHE-
MIO Coss. 405.

TIT. XXIX.

DE PRIVILEGIIS EORVM, QVI IN SACRO
PALATIO MILITANT.

1. Imp. CONSTANTINVS A. Palatinis
bene meritis S.

A Palatinis, tam his, qui obsequiis nostris incul-
pata officia præbuerunt, quam illis, qui in
scriniis nostris, id est, memoriæ, epistolarum, libel-
lorumque versati sunt: procul universas calumnias,
sive nominationes jubemus esse submotas: idque
beneficium ad filios eorum, atque nepotes ipso or-
dine sanguinis pervenire, atque immunes eos a
cunctis muneribus sordidis, & personalibus perma-
nere, cum universis mobilibus, & mancipiis urba-
nis: nec injurias eis ab aliquibus inferri: ita ut

qui hoc contempserit, indiscreta dignitate poenas debitas exolvat. Dat. 4. cal. Novemb. Treveris, VOLVSIANO. & ANNIANO COSS. 314.

2. Idem A. ad Rufinum P. P.

DE cubiculis nostris vacatione donatos, vel diversis obsequiis palatinis, memoriales etiam, qui in scriniis memoriarum, epistolarum, libellorum facrarumque dispositionum referuntur: necnon, & si qui in utroque officio palatinorum comitatus, singularumve urbium, & officio admissionum, & castrensi sacri palatii militantes: privilegia volumus habere, ut nec ipsi, nec filii, nec nepotes eorum ad honores, vel munera municipalia devocentur: quibus omnibus condonamus, ne exactorum, vel turmariorum (quos capitularios vocant) curam subeant, vel obsequium temoniariorum, vel pentaprotiarum, aut etiam tyronis presentationem, agnoscant. Nam beneficiis nostris ita digni sunt, ut etiam censualibus, vel personalibus, vel corporalibus muneribus liberentur, & habeant castrense peculium, sive adhuc palatium observent, sive optata quiete donati sint. Quibus omnibus privilegiis conjungimus agentes in rebus, licet militaribus videantur esse subnixi. Dat. 5. cal. Maji, Sirmii, CONSTANTINO A. 5. & LICINIO C. COSS. 319.

3. Imppp. GRATIAN. VALENT. & THEOD. AAA. Eutropio P. P.

EX aula nostra discedentes viri, ab omnibus iniunctis habeantur immunes: numerariorumque fallus, vel rapaces quaestus, tanquam experientes, & idonei non patiantur. Dat. 3. Non. Februar. C. P. EVCHERIO, & SYAGRIO VV. CC. COSS. 381.

4. Idem VALENT. THEOD. & ARCAD. AAA. Piniano P. U.

OMnes qui in palatio militando, diversis actibus paruerint, volumus (in) tantum ejus dignitatis, cujus meruerint missionem, obtinere insignia, ut his omnibus praferantur in ordine, atque confessu, qui posteriori tempore regendas Provincias, dignitatesque susceperint palatinas. Si quis autem temeraria usurpatione statuta violare tentaverit, sacrilegii poenam sustineat. Dat. prid. Non. Jul. Mediol. A. CC. 4. cal. Sept. HONORIO NB. P. & EVODIO COSS. 386.

TIT. XXX.

DE PRIVILEGIIS SCHOLARUM.

1. Imppp. THEOD. ARCAD. & VALENT. AAA. Pleitio Com. & Mag. Offic.

Viris Spectabilibus Comitibus Scholarum, verberandi degradandive Senatores, ac Ducenarios, licentiam denegamus: ea namque, quae tali commotione digna sunt, ad tuae Sublimitatis volumus referri notitiam. Insuper etiam domesticos eorum, non Senatores, vel Ducenarios, Centenariosve fieri decernimus: poena 5. librarum auri plectendo, quisquis hanc divinam iustionem excesserit: scrinio vero barbarorum, si tale quid, vel attentari passum fuerit, vel attentatum contra leges non suggesserit, decem librarum auri condemnatione plectendo. Illud etiam observari, non sine ratione convenit, ne is, cui domestici

officium per militiae gradum, vel quinquennii tempus interditi censuimus, familiaritate comitis simulata, rem prohibitam alio nomine valeat usurpare. Dat. 16. cal. April. C. P. CYRO COSS. 441.

2. Imp. LEO, & ZENO AA. Eusebio. Mag. offic.

HAc lege decernimus, ut qui in singulis scholis militant, quique post emensa stipendiorum curricula, ad Primiceriorum gradum perveniunt, & adorata nostrae divinitatis purpura, virorum Clarissimorum Comitum meruerint dignitatem: tam cingulo, quam privilegiis omnibus, sibi nec competentibus perfruantur: ac deinceps usque ad finem vitae foro tuae celsitudinis tantummodo subjaceant: nec ex alterius cujuslibet sententia civile subire litigium compellantur. In criminalibus sane controversiis, & in publicis tributis ita etiam adversus tales viros provincias moderantium potestatem jurisdictionem volumus observari, ne sub praetextu concessi privilegii, vel flagitiorum crescat auctoritas, vel publica vacillet utilitas.

3. Imp. ZENO A. P. Mag. Offic.

Quoties super causa civili, vel etiam criminali, ex sententia videlicet iudicii tui culminis scholares, vel eorum conjuges (sive adhuc viverent eorum mariti, sive post mortem eorum in viduitate constitutae sunt) matresve eorum in viduitate permanentes, aut liberi, qui non specialiter alterius iudicis jurisdictioni subjectam conditionem sortiti sunt, & servi ad eos pertinentes conveniuntur: minime eos easve extranei fidejussoris exactione vexari: sed pro consuetudine vetustissima, & jugiter observata, numerarium suae scholae fidejussorem praebere jubemus: hoc videlicet observando, ut in criminalibus causis quinque alios Primates ex triginta Viris a Primicerio usque ad triginta retro numerandis, una cum numerario, volente scilicet & non recusante, praebant fidejussores: aut recusantibus quinque (sicut dictum est) viris extraneis, in criminibus praebantur: ita ut executoribus non amplius ab his quam unus solidus, sive per se, sive per Procuratorem respondere maluerint, praebatur. §. 1. In subeundis autem cognitionalibus certaminibus quotiens causa fuerit arbitro delegata: pro contestatione litis unum solidum, & pro definitione ab arbitro recitanda alterum unum, & nihil amplius dari decernimus. §. 2. Quod si causa in iudicio tui culminis ab ipsa contestatione litis, vel relatione iudicis, aut appellatione interposita ventilatur: pro inducenda cognitione non amplius quam tres solidos, & chartarum, vel recitandorum in cognitionibus instrumentorum, nomine editionis, quin etiam gestorum, duos tantummodo solidos dabunt. §. 3. Quotiens sane apud viros Clarissimos Provinciarum Moderatores, ex delegatione scilicet sententiae tuae Magnitudinis contra Viros Fortissimos Scholares, vel eorum conjuges, (vel) liberos, vel servos cognitio celebretur: non amplius quam dimidiam partem consuetorum sumptuum praebere decernimus: hoc etiam adjiciendo, ut qui acceptis comitatibus ad provincias profecti fuerint, usque ad quinque mensium spatium

spatium, intra quod ipsis erit remeandi licentia, nullam penitus actionem super civili videlicet negotio (exceptis criminibus & tributariis functionibus) sustineant. Ne tamen ibi quoque, post quintum, scilicet commeatus mensem, ex sententia iudicii tux Magnitudinis conventi, in exigendis fideiussoribus aliquod sentiant detrimentum: adiutoria eos cautioni iubemus committi. §. 4. Quotiens autem ex verbis, & sine ulla scriptis prolata sententia, iidem fortissimi Scholares, vel eorum matres seu conjuges (ut dictum est) aut liberi, aut servi moneantur: nihil (pro ipsa executione sportularum nomine penitus eos, vel eorum matres, seu conjuges, aut liberos (secundum superius datam distinctionem) vel servos præbere decernimus. Sed si talis sit negotii vilitas, ut etiam sine scriptis, contentientibus videlicet partibus, super eo possit cognosci: expectato sine scriptis (sicut dictum est) habendæ cognitionis eventu, si deteriore casum reportaverint, sportularum nomine unum tantummodo solidum executori præstabunt. Si vero causæ qualitas habendam in scriptis cognitionem flagitaverit, in hoc necesse est casu interlocutione in scriptis proferenda, ea quæ superius de quantitate sportularum (decidendarumque) cognitionum disposita sunt, observari.

TIT. XXXI.

DE CASTRANSI OMN. VM PALATINORVM
PECVLIO:

1. Imp. CONSTANTINVS A. ad Severum P. U.

OMnes Palatinos, quos Edicti nostri jamdudum certa privilegia superfundunt, rem, si quam, dum in Palatio nostro morantur, vel parsimonia propria quæsierint, vel donis nostris fuerint consecuti: ut castrense peculium habere præcipimus. Quid enim tam ex castris est, quam quod nobis conciliis, ac prope sub conspectibus nostris acquiritur? Sed nec alieni sunt a pulvere, & labore castrorum qui signa nostra comitantur, qui præsto sunt semper actibus: quos intentos, & eruditos studiis, itinerum prolixitas, & expeditionum difficultas exerceat. Ideoque Palatini nostri, qui privilegiis Edicti uti potuerunt, peculia sua præcipua retineant; quæ dum in palatio nostro constituti sunt, aut labore (ut dictum est) proprio, aut donatione nostra quæsierint. P. P. 10. cal. Jun. CONSTANTINO A. 6. & CONSTANTIO C. 320.

TIT. XXXII.

DE EQVESTRI DIGNITATE.

1. Imp. VALENTINIANVS A. ad Mamertinum P. P.

Equites Romanos secundum gradum post Clarissimatus dignitatem obtinere iubemus. Dat. prid. cal. Novemb. Philippopoli, Divo IOVINIANO & VARRONIANO COSS. 364.

TIT. XXXIII.

DE PERFECTISSIMATVS DIGNITATE.

1. Imp. IVSTINIANVS A. ad Paternum Valerianum.

Codicillis Perfectissimatus fruuntur, qui imperaverunt, si abhorreant a conditione servili, vel

fisco, aut curiæ obnoxii non sint, vel si pistores non fuerint, vel non in aliquo negotio constiterint, nec sibi honorem venali suffragio emerint, nec rem aliqujus administraverint.

TIT. XXXIV.

QVI MILITARE POSSVNT, VEL NON POSSVNT: ET DE SERVIS AD MILITIAM, VEL DIGNITATEM AD SPIRANTIBVS: ET VT NEMO DVPLICI MILITIA, VEL DIGNITATE, ET MILITIA (SIMVL) VTATVR.

1. Imp. SEVERVS & ANTONINVS AA.
Antoninæ.

Si militiæ nomen dare vultis, offerte vos his, qui probandi jus habent. §. 1. Non autem ignoratis eos, qui litis causa militiam appetierint, postulantibus adversariis solvi sacramento solere.

2. Imp. DIOCLET. & MAXIM. AA.

Non tantum decurionum filiis, sed omnibus in fraudem civilium munerum nomina armatæ militiæ dantibus, fraudem prodesse displicuit.

3. Imp. ARCAD. & HONOR. AA. Mag.
utriusque militiæ.

Cura pervigili observare debet sublimitas tua, ne coloni, vel saltuenses, aut ultro se offerentes ad militiam suscipiantur armatam, aut cogantur inviti.

4. Imp. LEO A. Discoro.

Omnes omnino curialis, vel cohortalis conditionis constituti nullam armatam militiam in posterum attripiant.

5. Imp. IVSTINIANVS A. * Mag. Offic.

His quidem, quibus indultum hætenus demonstratur, quo binis, aut ternis, pluribusque mereantur cingulis, non coniunctis ex prisca consuetudine, sed abscisis atque discrepantibus detur electio, quem retinendum sibi potius censeant, quem deferendum cognoscant: ut in eo, quod optaverint, firmiter maneant: eo, quod despexerint, sine dubitatione repellantur. In posterum vero nemini prorsus facultas pateat eodem tempore plus quam unius ordinis nomen affectare: interdicendis in commune cunctis (ut dictum est) binis pluribusque militiis, nec dignitatem coniungere cuilibet alii cingulo concedendis; ut & qui supplicandum de re vetita nobis existimaverint, pœna decem librarum auri pro temeritate quamvis infructuosa plectantur: & qui susceperint iussione Augustam per surreptionem elicitam, (quod nonnunquam contingit) decem librarum auri multa feriantur; scriniis etiam, nec non Officiis, quorum hoc inter sit, si non restiterint, & hanc pragmaticam legem abjecerint, decem librarum auri (dispendio) puniendis. Si quid autem contra hoc perpetretur, sciant omnes, quod extra concessum admissum est, aut actum fuerit, vel notis conscriptum publicis, simile habeatur, ac si nec impetratum, nec pronunciatum omnino, nec insertum esset ullis matriculis: scituris etiam omnibus, qui merentes in ordinibus armatis, sive civilibus administrandas provincias,

seu gerendos quoslibet numeros, vel jam sunt, seu de cætero fuerint iussione nostra sortiti: & ut seruetur eis gradus, Augusta promeriti sanctione parem indulgentiam sibi licentiam, postquam deposuerint sollicitudinem, aut in priori cingulo protinus persistendi, nullo vindicando titulo dignitatis, quam sollicitudo media præstiterit: aut retinendi splendorem, quem acquisierint administrationis obtentu: verum priore cingulo desistendi. Monente tamen innata nobis clementia, liberum esse cunctis perspeximus, si militia, qua decedendum est, inter eas habeatur, quas volentibus licet distrahere: & in alios eam conferendi, & prætia consequendi: prout in iisdem agminibus consueverit hætenus: excipiendis videlicet, nec deducendis in hanc perpetuo conservandam legem pragmaticam his, qui binas milicias simul compolitas, & sociali nexas consortio fuerint adsecuti: ut in Viris Devotissimis Scholaribus, atque Candidatis fieri moris est: necnon in viris Devotis Laterculensibus, & Pragmaticariis, vel a secretis contingit: quos memorialium, aut etiam agentium in rebus adornat cingulum, & si qui simili stipendiorum junguntur copula.

6. Imp. IUSTINIANVS A. Mennæ.

Super servis, qui postea ad quandam militiam adspirare tentaverint, vel scientibus, vel ignorantibus dominis, præcipimus, siquidem ignorantibus his eam meruerint, licere dominis adire competentem Judicem, & suam ignorantiam (eo quod contrarium minime probatur) ostendere, eoque modo spoliatos eos militia in suum dominium trahere. † Sin vero scientibus his servi militarint, cadere quidem eos, non tantum dominio eorum, sed etiam omni patronatus jure: illos vero ingenuos effectos, siquidem, utiles ad militiam eis datam visi fuerint, in ea durare: sin vero minime idonei sint, ea privari. Super illis autem servis, qui jam militaverunt, & adhuc in eadem militia perseverant, licentiam damus dominis intra triginta dierum spatium ab eo tempore connumerandorum, quo præsens sanctio divulgata fuerit, vel nostram adire clementiam, vel competentes iudices, & suam ignorantiam commendare, eosque in suum dominium recipere. Quo tempore transacto, simili modo, tam dominio, quam omni patronatus jure cadere eos necesse est.

7. Idem A. Joanni P. P.

Si qui servum suum dignitatem habere, quemadmodum militiam, fuerit passus: spoliatur, & dominio servi, & jure quod pertinet ad patronos. *Cui enim ferendum est, homines a nostra manu donationes accipientes, adhuc inter servos haberi, & forte cum suis dominis nostram purpuram adorantes?* In his itaque casibus, in quibus non militia, sed dignitas, volentibus dominis, servis acquiritur, eadem jura servantur, quæ antea posita sunt: ne videatur nostra sanctio aliquid habere imperfectum. † Sciant autem domini ad exemplum præteritæ nostræ constitutionis, quæ de hujusmodi servis loquitur, quod nisi

hoc intra triginta dies, ex quo eis hoc fuerit notum, manifestaverint, & competentem judicem adierint, & spoliare eos dignitatibus curaverint: dominium eorum, & jus patronatus amittant: nobis deliberantibus, postquam dominio servi fuerint liberati, & inter ingenuos connumerati, si oporteat eos habere dignitatem, vel ea quali indignos spoliari.

8. Constitutio desideratur. Ejus sententia ex lib. 57. Basil. hæc est doctiss. Cujacio referente.

Hæc constitutio Græca confirmat primam constitutionem hujus tit. qua cavetur, ne quis eodem tempore duas milicias habeat, adjiciens, ne quis aliam militiam habeat, & præterea tribunus notariis adnumeretur, & exigit, ut apud acta quisque deponat, utrum malit dignitatem, an militiam. Et in eam rem statuit tempus trium mensium, intra quos ex quo præsens constitutio promulgata fuerit, quisque in urbe Comitem privatarum, in provinciis præfides, & suam voluntatem exponat. Quo tempore elapso, præcipit Constitutio, ut si plures habeat milicias, unam tantum retineat: si militiam & epistolas tribunorum notariorum, tribunus tantum maneat: si militiam & Comitatus dignitatem, militiam amittat, dignitatem Comitatus primi ordinis retineat, nulla pragmatica forma ex contrario locum obtinente: Quod si quis militiam habens fiat præses provinciae, & ut si gradus seruetur a Principe promeritus sit, jubet Constitutio tunc gradum ei militiæ servari, nec uti eum dignitate ex provinciae administratione conquisita. Quod si quidam utramque retinere studeant, & forte duplici militia utantur, utramque amittunt. Definit & in eosdem prænam viginti librarum, etiam si sacram formam huic Constitutioni contrariam obtinuerint, atque etiam in præfides, qui eam susceperint.

TIT. XXXV.

NEGOTIATORES NE MILITENT.

1. Imp. IUSTINIANVS A. Mennæ P. P.

Eos, qui vel in hac alma urbe, vel in provinciis cuidam ergasterio præsunt, militare de cætero prohibemus, exceptis argenti distractoribus, qui in hac alma urbe negotiantur. Hos enim utpote utiles omnibus contractibus armata quidem militia penitus abstinere sancimus: aliam vero quamcunque sine metu præsentis sanctionis posse sibi acquirere. † Si qui vero negotiatores, quos omni militia prohibuimus, jam militarunt: eis licentiam damus negotiationem quidem relinquere, militiam vero retinere; scientibus quod si postea negotiantes appareant, militia privabuntur. Quod & in argenti distractoribus hujus almæ urbis, si armatam militiam jam sortiti sunt, tenere volumus: ut relicta negotiatione liceat eis in eadem militia durare. Negotiantes etenim post hanc sanctionem, hujusmodi militia privabuntur: illis, qui ad armorum extructionem suam professionem contulerint, minime prohibendis ad competentem suæ professionis venire militiam, & hujusmodi negotiationem nihilominus retinere.

TIT. XXXVI.

DE RE MILITARI.

1. Imp. ANTONINVS A. Annæ militi.

Stipendia & donativa temporis, quo apud hostes fuisse te dicis, restitui tibi postliminio regresso restitutoque, non jure desideras.

2. Idem A. militibus cohortis primæ.

Viginti stipendia si implestis, sordida munera (militiæ) vobis non indicentur.

3. Idem A. Juliano.

(**M**ilitibus) ignominia missi cum infamia notentur: nullis honoribus, qui integræ dignitatis hominibus deferri solent, uti possunt: habeant autem morandi, ubi velint, potestatem, præterquam in eis locis, in quibus specialiter arguentur.

4. Imp. ALEXANDER A.

Defunctorum in desertione bona confiscari divus Marcus, & Antoninus pater meus constituit.

5. Imp. GORDIANVS A. Valentino, & alis militibus.

Cum allegatis septem annos in desertione egisse maritum sororis vestræ, & indulgentia nostra esse restitutum: non recte desideratis, ut id tempus ac si in castris fuerit, habeatur. Proinde excepto eo tempore, quod ad desertores pertinet, restitutus ex indulgentia nostra, residuo militare debet: ideoque nec stipendia temporis, quo in desertione fuerit, exigere poterit.

6. Idem A.*

Semel causaria missis militibus, instauratio non solet concedi obtentu recuperatæ valetudinis melioris: quando non temere dimittantur, nisi quos constet medicis denunciatis, & Judice competente diligenter examinante, vitium contraxisse.

7. Idem A.

Frusta vereris, ne nota, quæ propter delictum militare intercessit, existimationem tuam jam veterani læsisse videatur: maxime cum nec ex eo delicto, quod in paganorum potest cadere personam, notatos milites, post missionem placuerit esse famulos.

8. Imp. PHILIP. A.

Causaria missus, nulla existimationis macula adspersitur.

9. Imp. CONSTANTINVS A. & Cæsar.*

Si quis barbaris scelerata factione facultatem depredationis in Romanos dederit, vel si quis alio modo factam diviserit, vivus comburatur. Dat. 4. cal. Maji, SEVERO & RVFINO COSS.

10. Idem A. Titiano P. P.

Quicumque militum ex nostra auctoritate familias suas ad se venire meruerint, non amplius quam conjuges, liberos, servos etiam de peculio castrensi emptos, neque adscriptos censibus, ad eosdem excellentia tua dirigi faciat. Dat. 3. cal. Jun. LIMENIO, & CATVLINO COSS. 349.

11. Imp. GRAT. VALENT. & THEOD. AAA. Cynegio P. P.

Tribuni, vel milites nullam evagandi per possessiones habeant facultatem: sed cum signis propriis in mansionibus solitis ac publicis maneant: ac si quis tam necessaria scita contempserit, de eo,

ac tribuno ejus ad nostram scientiam Rectorum, ac Defensorum relationibus protinus referatur, quatenus severissime in eos, animadvertatur. Dat. 4. Id. April. C. P. RICHOMERE & CLEARCHO COSS. 384.

12. Idem AAA. Richomeri comiti & Magistro utriusque militiæ.

Cum supra virentes fluminum ripas omnis legionum multitudo consistit: ideo provida auctoritate decernimus, ut nullus omnino immundo sismo sordidatis fluentis commune poculum polluat: neve abluendo equorum sudores deproperans, publicos oculos nudatus incesset, sed procul a cætorum obtutibus in inferioribus partibus fluviorum hoc ipsum faciat.

13. Imp. ARCAD. & HONOR. AA. Romanuliano P. U.

Nemo miles ex his, qui præsentibus divino obsequio nostræ Clementiæ deputati sunt, & qui in hac alma urbe præsentibus Comitatu concessi sunt, quive de aliis numeris, vel legionibus sunt, vel sibi vacet, vel aliena obsequia sine nutu Principali peragere audeat: qui autem in hujusmodi facinore fuerint convicti: militia exuti poenas consentaneas luere compellantur: hi vero, qui in privato obsequio militem retinere fuerint reperti, quinque libris auri multæ nomine feriuntur. §. 1. Si vero quisquam missus a numero, vel a Tribuno ad Comitatum Serenitatis nostræ pervenerit, (aliter enim eos hoc facere vetamus) illico se viris illustribus comitibus sub quorum regimine constituti sunt, offerre festinet, & causas professionis exponat: ut & responsum cœleste mereatur, & citam remeandi accipiat facultatem. §. 2. Si quos autem milites per Provincias relictis propriis numeris passim vagari præsidēs earum cognoverint, correctos facient custodiri, donec de his Clementiæ nostræ auribus intimetur, & quid fieri oporteat decernamus. Dat. cal. Febr. C. P. HONOR. A. 4. & EVTYCHIA COSS. 398.

14. Idem AA. Stilichoni magistro militum.

Contra publicam utilitatem nolumus a numeris ad alios numeros milites nostros transferri. Sciant igitur Comites, vel Duces, quibus regendæ militiæ cura commissa est, non solum a Comitatus ac Palatinis numeris ad alios numeros milites transferri non licere: sed ne ipsis quidem, (seu de Comitatus legionibus, seu de castris ripariensibus castrensis), cæterisque, cuiquam eorum transferendi militem copiam attributam: nisi hoc Augusta Majestas publicæ utilitatis gratia fieri jussit: quia honoris augmentum non ambitione, sed labore ad unumquemque convenit devenire: quod si quis contra fecerit, per singulos milites singulas auri libras a se noverit exigendas. Dat. 14. cal. April. Mediolan. STILICHONE & AVRELIANO COSS. 400.

15. Imp. LEO A. Alpari Magistro militum.

Milites, qui a republica armantur & aluntur, solis debent utilitatibus publicis occupari: nec agrorum cultui, & custodiæ animalium vel mercimoniorum quæstui, sed propriæ muniis insudare militiæ: nullum præterea ex militibus posthac præ-

prædictis obsequiis vacare magnitudo tua patiatur: sed frequentes in numero suo esse jubeat: ut armorum quotidiano exercitio ad bella se præparent. Quod si quis ex militibus Judicibus ullos militum tam divinis, quam regiis, vel privatis domibus ac possessionibus, diversisque aliis obsequiis contra interdictum Serenitatis nostræ crediderit deputandos: sciat se ab eo, qui contra vetitum fecerit, & ab eo, qui ausus accipere militem fuerit, per singulos milites singulas libras auri protinus exigendas. Datum prid. Non. Jul. C. P. LEONE A. CONS. 458.

16. Idem A. Dioscoro.

Militares Viros civiles curas arripere prohibemus: aut si aliquam hujusmodi sollicitudinem forte susceperint, & militia statim & privilegiis omnibus denudari decernimus: formidantibus his motum nostræ Serenitatis, qui temeritate saluberrimis statutis obviam ire tentaverint.

17. Imp. ZENO A. * Magist. milit.

Neminem in ullo numero equitum vel peditum, vel in quolibet limite, sine nostri numinis sacra probatoria in posterum sociari concedimus, consuetudine quæ hætenus tenuit, antiquata, quæ Magisteriæ potestati, vel Ducibus probatorias militum facere, vel militibus adjungere licentiam tribuebat: ut hi tantum in numeris vel limitibus militent, qui a nostra divinitate probatorias consequuntur. Viros autem Eminentissimos pro tempore Magistros militum, nec non & viros Spectabiles Duces, si supplere numeros pro his, qui fatalibus sortibus decrescent, necessarium esse putaverint, veritate discussa, per suggestionem suam nostræ mansuetudini declarare, qui, & quanti, & in quo numero vel limiti debeant surrogari, ut ita demum, prout nostræ federit majestati, divina subnotatione subnixi militiam sortiantur: officio quod tuæ sublimitatis actibus obsecundat, centum librarum auri dispendio feriendo, si ex aliqua parte, quæ statuit nostra Serenitas, fuerint violata.

18. Imp. ANASTASIVS A. Joanni Magist. milit. præsentium.

Tam Collatores & Provinciales, quam fortissimos milites, prout oportet, gubernari, minimeque læsionem aliquam seu dispendium perpeti, properantes, esse necessarium prospeximus, dicatissimos milites, qui de diversis præsentibus numeris per Orientis partes noscuntur consistere, virorum spectabilium ducum jussionibus obedire, ut quicquid emerferit quod pro communi securitate curandum est: hoc protinus, utpote militari præsidio in proximis locis constituto, competens possit mereri remedium: ita videlicet, ut etiam agentibus causas tam criminaliter quam civiliter, præfati milites jam non apud magnificam magistreriam per Orientem potestatem, vel ex sententiis seu præceptionibus ejus, sed per interlocutiones seu dispositionem tam excelssæ tuæ Sedis, sub cujus jurisdictione consistunt, quam eorumdem ducum respondeant. §. 1. Eo scilicet observando, ut ad responsum, quem de officio tuæ sub-

limitatis huc usque ad prædictam Magistreriam per Orientem potestatem moris erat destinari, viris spectabilibus ducibus inhæsurus mittatur, tam per se, quam per adjutores suos eosdem judices observare, & jussiones eorum implere curaturus: licentia (ei) non deneganda, & ad responsum, qui de officio alterius Viri Excelssi Magistrum militum præsentium pro hac nostra dispositione destinatur, in locis, in quibus apparitionis tuæ sublimitatis ad responsum (non) contigerit reperiri, suam sollicitudinem pro emergentibus maxime causis peragere: cujus etiam illi qui de altero officio mittendus est, præbemus facultatem, ut non tantum per adjutores suos ad responsum, sed etiam invicem se adjuvando, nec publicis, nec privatis causis, vel executionibus abesse videantur: ad singulos etenim duces ad responsum de apparitionibus nostris non peripeximus oportere destinari: ne per multitudinem eorum qualibet machinatione damna contra milites nostros augeri contingat. §. 2. Ut autem omnifariam tam publicæ commoditati, quam fortissimis prospiciatur militibus, sportularum nihilominus exactionem merito cessuimus moderandam: & jubemus nec ipsis ad responsum, nec Adjutoribus eorum pro criminalibus, seu civilibus causis, etiam si ex publicis causis defendere, vel ad publicam causam pertinere dicantur, licere aliquid plus quam unum solidum a singulis, vel nolentibus, vel spontanea voluntate offerentibus suscipere militibus: ita ut si universitas numeri, seu principiorum monenda sit, duplicata quantitate tantummodo sportulas accipiant: in his etenim causis nec plures quam duos primates, quorum nomina semel, ac primam gestis intervenientibus fuerint publicata, patimur conveniri: syndico videlicet prout consuetudo deposcit, legibusque cautum est ordinando. §. 3. Hoc quoque adjecto, ut pro omnibus quibuslibet expensis faciendis ingressus in judicio duciano, unum tantummodo solidum, nihilque amplius milites, vel syndici litigantes dependere compellantur: ut hujusmodi solatium ad commodum ad responsum, & ejus adjutorum & exceptorum proniciat: nihil sibi usurpare, vel suo nomine poscere, vel viris devotis principibus, qui ducianum observant judicium, vel ducianam apparitionem de præfatis litibus concedendis: ita videlicet, ut super litis expensis, in personis etiam eorum quicunque milites pulsare maluerint, eadem forma setvetur. §. 4. Erit autem arbitrii atque assumptionis virorum spectabilium ducum, pro qualitate negotiorum, vel quantitate quæ devotissimis militibus ab adversariis eorum ingeritur, vel suam audientiam interponere litigiis, vel eorum discussionem dicatissimis principibus seu arbitris in locis degentibus committere. §. 5. Quibus Viris Spectabilibus Ducibus, & eos observantibus ad responsum, seu Adjutoribus eorum curæ sit, si quando ad eosdem Duces milites accerti fuerint, vel de locis, in quibus constituti sunt, moveri præcepti, ne quolibet modo curiales, seu Collatores quibusdam afficiantur dispendiis: ita scilicet, ut pro militibus inspiciendis quodcumque voluerint viri spe-

Stabiles duces etiam præsentes devotissimos milites adhibere non immodicam multitudinem eorum tempore pacis convocare procurent. §. 6. Sin vero etiam necessitate poscente milites ad alia perveniant loca, lationibus contra curiales, seu collatores nihilominus modis omnibus abstineant: & si (tam) in eundo (quam redeundo) triginta tantum dies oporteat eos proficisci, ipsi suas expensas sibi præbendas (collatoribus, seu curialibus minime prægravandis) suscipere non cessent: sin autem ulteriore tempore in aliis locis necesse sit eos commorari, expensas eis ulterioris (ut dictum est) temporis, ad quæ pervenerint loca, ministrari. §. 7. Quoniam vero comperimus quosdam temerario animo atque iniquo proposito, anteriore tempore certos de memoratis militibus tam in iudicio sublimitatis tuæ, quam apud excelsam magistratiam per Orientem potestatem in accusationem deduxisse: & (eosdem) eodem tempore ad diversa quoque protulisse iudicia: diversasque super iisdem personis, iisdemque causis, & negotiis prolatas fuisse sententias: ne postea nihilominus tantæ contra milites nostros infidiæ, tantaque confusio querelis quas eis ingeri contigerit, generentur: nemini liceat apud sedem Magnitudinis tuæ accusatione contra militem seu milites præsentes deposita, conventionemque oblata, eundem vel eosdem criminaliter, vel civiliter per iussione virorum spectabilium iudicium, vel ducum inquietare, antequam negotium ex priori actione priorum conventionem finem legitimum sortiatut. §. 8. Idemque versa vice observati, ut si quidem miles, seu milites præsentes provisione Viri spectabilis, Ducis incusati, ac admoniti fuerint: incusatori licentia denegetur agenti postulationem, seu accusationem in iudicio tuæ sublimitatis contra eundem militem, vel eosdem milites deponere: nec si eundem, vel eosdem tam criminaliter quam civiliter obnoxios esse firmaverit, facultatem eidem agenti superesse: & separatis intentionibus suis, pro criminalibus quidem tuæ celsitudinis iudicium, pro civilibus autem Viri Spectabilis Ducis Sublimitatem, seu versa vice occupare. §. 9. Si quis vero ad huiusmodi tam audacissimum, tamque æquitati contrarium conamen profuerit: eum pro pecuniariis quidem negotiis, iacturalitis, & damnorum quæ vicio ejus contigerunt, solutione percetti: pro criminalibus autem quasi calumniatorem convictum legum aculeos sentire. §. 10. Dispositiones autem antelatas, non ad imminuendam potestatem magistratæ per Orientem administrationis, sed pro tuitione locorum, ac securitate publica noscitur præstitisse: cum non dubium sit, ipsos etiam duces, quibus fortissimi præsentes milites parere præcepti sunt, sub eadem excelsa potestate esse constitutos.

TIT. XXXVII.

DE CASTRENSI PECULIO MILITVM, ET PRÆFECTIANORVM.

1. Imp. ALEXANDR. A. Prisciano.

SI in potestate tua filius tuus fuit eo tempore quo quædam nomine ejus emisti: ea tua esse non dubitatur. Peculio autem castrensi cedunt res mobiles, quæ eunti in militiam a patre, vel a matre aliisve propinquis, vel amicis donatæ sunt: item quæ in castris per occasionem militiæ quærentur: in quibus sunt etiam hereditates eorum qui non alias noti esse

Tom. II.

potuerunt, nisi per militiæ occasionem: etiam si res immobiles in his erunt. Matris autem hereditas quamvis in militia delata sit, ad peculium castrense non pertinet. In castrensi vero peculio prædium donatum non esse constat, quamvis emptum ex castrensi peculio prædia, ejus conditionis efficiantur.

2. Idem A. Felici.

ELLIUS familias alienationem nullius rei sine voluntate patris habet, nisi castrense peculium habeat.

3. Idem A. Feliciano.

ERAT qui tibi persuasit, quod nexu paternæ potestatis, jure sacramenti solutus es. Manent enim nihilominus milites in potestate parentum: sed peculium castrense proprium habent: nec in eo ullum jus patris est.

4. Imp. GORDIANVS A.

CUM allegas te a fratre tuo, eodemque commilitone in eisdem castris institutum heredem: successione ejus potius in castrensi peculio tuo, quam patri tuo, cujus in potestate es, per te quæsitam videri, rationis est. Etenim peregrinationis laborem sociatum commilitii ejus, & obeundorum munerum consortium affectioni fraternæ non nihil addidisse, quinimo vice mutua chariores invicem sibi (eos) reddidisse, credendum est.

5. Imp. DIOCLET. & MAXIM. AA.

INTELLIGIS filio, qui militavit, defuncto, peculium ejus penes patrem remansisse, non hereditatem patri quæsitam.

6. Imp. THEOD. & VALENT. AA. Zoilo P. P.

IUS castrensis peculii, tam scriniarios, quam exceptores, cæterosque, qui in officio tui culminis merendi licentiam habere noscuntur: ac si in legione prima adjunctice nostræ Reipublicæ militent, inviolatum habere præcipimus.

TIT. XXXVIII.

DE EROGATIONE MILITARIS ANNONÆ.

1. Imp. CONSTANTIVS A. & IULIANVS

C. Helpidio P. P.

REPETITA consuetudo monstravit expeditionis tempore buccellatum, ac panem: vinum quoque, atque acetum, sed & lardum, carnem etiam vervecinam milites nostros ita solere percipere: in duobus diebus buccellatum, in tertio die panem: uno die vinum, alio die acetum, uno die lardum, biduo carnem vervecinam. Dat. 16. cal. Jun. Hierapoli, CONSTANTIO IO. & IULIANO C. 3. COSS. 360.

2. Imp. IOVIANVS A. Secundo P. P.

VICESIMO non amplius lapide milites sibi jubemus paleas convecrare. Dat. 5. cal. Octob. Aedesa, IOVIANO & VARRONIANO COSS. 364.

3. Imp. VALENT. & VALENS AA. ad Victorem Magistr. militum.

COENATICORUM nomine milites, & eorum superstantes nihil penitus a provincialibus accipere audeant. Sciant etenim milites quod oporteat eos commoda sua quæ in annonarum perceptione adipiscuntur, accipientes, extrinsecus detrimentis provinciales non adficere. Dat. 6. cal. Jan. Bonamansione, DIVO IOVIANO, & VARRONIANO COSS. 364.

4. Idem AA. ad Auxonium P. P.

SICUT fieri per omnes limites salubri prospectione præcipimus, species annonarias vicinioribus limitibus a provincialibus ordinabis ad castra confectis:

SSS

ri:

ri: sed in veteranis castris constituti milites, duas alimoniarum partes ibidem de conditis sumant: nec amplius quam tertiam partem ipsi vehere cogantur. Dat. 5. Non. Maji, *Martianopol.* VALENTINIANO N. B. P. & VICTORE COSS. 369.

5. Imppp. VALENT. VALENS, & GRAT. AAA. ad Probum P. P.

Actuarii, nisi expleto triginta dierum spatio, pictura authentica confestim tradiderint: species quas ex fiscalibus conditis dissimulaverint excludere, vel numero, cuius ratio cinia pertractant, superfederint erogare: de propriis facultatibus, vel militibus ipsis, vel fiscalibus horreis addicantur inferre. Dat. 6. Id. April. *Sirmio*, VALENTINIANO & VALENTE AA. COSS. 370.

6. Idem AAA. ad Modestum P. P.

Fortissimi ac devotissimi milites annonas & capita singulis diebus, aut certe competenti tempore, id est, priusquam annus elabatur, de horreis consequantur: aut si perceptionem suam ac si debitam studio voluerint protelare: id quod competenti tempore minime perceperint, fisci nostri commodis vindicetur. Dat. prid. Non. April. *Antiochia*, GRATIANO A. 4. & MEROBAYDE 5. C. COSS. 377.

7. Imppp. VALENT. THEODOS. & ARCAD. AAA. Rufino P. P.

Nulli militarium pro his annonis, quæ in Provinciis delegantur, repudiata ad tempus specierum copia, & inopie occasione captata, pretia liceat postulare: ita ut si quis propter anni abundantiam suscipere oblata neglexerit, ac postea impositis pro necessitate rerum pretiis repudiata taxaverit: neque id, quod contra legem expetit, sinatur exigere: neque id quod accipere dissimulaverit, consequantur. Dat. 3. cal. Aug. CP. THEOD. A. 2. & ABUNDANTIO V. C. COSS. 393.

8. Imp. ARCAD. & HONOR. AA. Hilario P. P.

Provincialium commodis nos convenit subvenire. Ad omnium itaque numerorum sive vexillationum, aut etiam scholarum Tribunos, vel Viros Illustres Comites Sublimitas tua faciat pervenire, ut meminerint foenum militibus iustis capitibus præstandum, juxta legem divi Valentiniiani: nec tamen ad oppidum deferendum. Dat. 16. cal. Jul. ARCAD. 3. & HONORIO 2. AA. COSS. 396.

9. Idem AA. * P. P.

Excellentia tua erogationis per susceptores factæ modum quantitate brevium conferri perficiat, ita ut quo die numeris datum sit, diligentius exploretur: ac si quid amplius ætuarios, vel Optiones accepisse constiterit, quam brevium datorum scriiniis nostris veritas continet memorati in duplum reddere compellantur: susceptoribus summa imputanda, quam semel flagitantibus eisdem erogasse monstraverint: nam ad illustres quoque viros Magistros utriusque militiae sacri apices cucurrerunt, quibus provida sanctione decrevimus, ut breves ante indictionis principium summa fide ac veritate confecti ad nostra scriinia dirigantur, secundum quos a Susceptoribus erogatio celebretur. Dat. 8. cal. April. CP. HONORIO A. 4. & EUTYCHIANO V. C. COSS. 396.

10. Idem AA. Eutychiano P. P.

Iubemus per omnes Provincias cunctis numeris militibus a Nov. mense de novello vino annonam dari: quoniam veteris dispendiosa videtur erogatio. Dat. 10. calend. Jun. HONORIO A. 4. & EUTYCH. COSS. 396.

11. Idem AA. provincialibus proconsularis.

Opinatoribus, id est exactoribus militaris annonæ nullum sit cum Provincialibus commercium ita ut a Ducibus, vel officio provinciali omnis summa debiti postuletur, intra anni spatium conferenda. Dat. prid. cal. April. *Mediolan.* VINCENTIO & FRAYITTA COSS. 401.

12. Idem AA. & THEOD. A. Anthemio P. P.

Septem diebus, per quos Tribuni (Prætoriani) emolumentum gratia solenniter stellaturæ nomine species consequuntur: species resistentes non aliter adarentur, nisi ut in foro rerum venalium distrabantur. Dat. 5. Id. April. C. P. ARCADIO A. 6. & THEOD. V. C. COSS. 406.

13. Imp. HONOR. & THEOD. AA. Anthemio P. P.

Lege repetita censemus, ut si quis militum interclusam specierum exactionem refricare tentaverit, vel adærationes statutas ausus fuerit immutare: tam vir spectabilis dux, centum librarum auri, quæ ejus etiam officium pari condemnationis summa quætiatur, adjecta sacrilegii poena, quæ divalium scriptorum violatores palam insequitur. Dat. 10. cal. April. CP. HONORIO 8. & THEOD. 3. AA. COSS. 409.

14. Idem AA. Constantio Magistro militum.

His scholaribus, quibus laborum intuitu regendos numeros dedimus, de ærariis annonis singulos solidos per opinatores, caballationis quoque rationem pro administrato tempore debitam, quando militibus erogatur, sine mora præberi oportet: vel si quis eorum, antequam accipiat, in fata concesserit, quod ex utraque causa ei debebatur, heredibus ejus restitui. Dat. 13. cal. Dec. CONSTANTIO & CONSTANTINO VV. CC. COSS. 414.

15. Idem AA. Asclepiodoto P. P.

Annonas omnes, quæ universis officiis atque sacri Palatii ministeriis, sacris scriiniis cæterisque cunctarum adminiculis dignitatum adsolent delegati, quasque hi, qui ad earum exactionem mittuntur, pro cupiditate, & libidine sua graviter ex Provincialium visceribus eruebant: ad similitudinem militum, quibus ærariæ præbentur annonæ, adædari, præcipimus: ut omnibus supra designatis emolumenta debita in pretiis dispositio tui culminis pro publica utilitate taxatis præcipiat erogari. Dat. 16. cal. Mart. C. P. ASCLEPIODOTO, & MARINIANO COSS. 423.

16. Imp. ANASTASIUS Longino Magist. equitum ac peditum.

Iubemus per hanc divinam dispositionem eos, quibus ex officio tuæ Sublimitatis militarium meritum seu cujuslibet præstationis committitur erogatio, in primis jurare pro justitiæ ratione injunctam sibi sollicitudinem per acturos, & secundum præsentem saluberrimæ nostræ dispositionis observationem solatium (sicut dictum est) publicum erogator manu sua sine ullo dolo, & fraude singulis militibus enumeret, quatenus unusquisque miles accepto per suam manum

num solatio, ipse cum actuario de negotiatione actuariis permittit secundum rationem agere iustitiae: hoc videlicet observando, ut pro singulis solidis actuario, siue statim, siue post unum duosve seu amplius annos restitutum fuerit debitum, minus quidem uno tremisse, pro temporis scilicet brevitate pacisci liceat: amplius autem quam unum tremissem nullus actuarius pro quoquo tempore seu annorum spatio pacisci penitus permittatur; nec ulla possit actuarius machinatione pro temporis prolixitate unius quantitatem tremillis excedere. §. 1. Si qua tamen inter actuarium & militem super pactione, vel negotiatione tempore erogationis emerit dubitatio: jubemus eidem militi dandas pecunias, ab erogatore Principis dari, & secundum hactenus observatam consuetudinem (easdem pecunias) vel ab erogatore (Principis,) vel ab actuario retineri, quatenus causa apud devotissima principia, propositis sacrosanctis Scriptis inter actuarium, & militem tractetur: ut ex omni parte miles nullum damnum sub quacunque occasione (praeterquam id, quod eum ex iusta & permittit actuariis negotiatione debere consiliterit) patiat. §. 2. Super his vero, quos datis forte comitatibus abesse contigerit, hoc volumus observari, ut pecuniae, quae erogandae sunt, usque ad triginta milites, quos tantummodo datis comitatibus dimitti sacra Constitutio continet, apud devotissima principia sequestrentur: Illorum scilicet tantummodo militum, quorum intra triginta comitales viros constitutorum actuarius tempore erogationis pyctacia, utpote habita super pactione, protulerit, quatenus cum iidem redierint milites, causa aqua devotissima principia secundum praefatum modum tractata utriusque partis indemnitati similiter consulatur. Non danda pro tempore tribuno licentia triginta viris amplius sub comitatus occasione dimittere. §. 3. Sin vero saluberrimam constitutionem offendendo, ampliusquam triginta viros datis comitatibus. Tribunus dimittere ausus fuerit: pecunias quidem, quae post praefatorum triginta virorum numerum per comitatus dimissis militibus erogandae fuerant, publicae rationi erogator non dubitet reportandas. §. 4. Sciat vero Tribunus praeter jam constitutas super huiusmodi facinore interminationes, sese de propriis facultatibus singulis militibus, quibus ultra numerum triginta virorum sub nomine comitatus eos dimittendo causa (non) consequendi publica solatia dederit: quidquid ob iniquam dimissionem amiserint, soluturum: Nec prius idem tribunus ab eodem decedat numero, nisi omnes huiusmodi milites, id est, quos post permittit triginta virorum quantitatem, comitatus nomine dimiserit, indemnes in hac parte atque illaesos reddiderit. §. 5. Hoc etiam adjiciendo, ut sub gestorum testificatione tam decem ex devotissimis principis, primates eorum videlicet, quam unusquisque caput scholae juratus deponat sub praesentia sua rem sicut superius dispositum est, fuisse subsequutam, & sub obtutibus suis unumquemque militem solatium suum manu sua ab erogatoris dextera suscepisse: & huiusmodi gesta relatione a viro clarissimo tribuno, vel devotissimis principis intra tres menses mittenda, ex quo profectus fuerit, numerandos, ad nostram referat pietatem. §. 6. Hoc videlicet ante omnia curando, ut pro tempore erogator, postquam

data fuerint ex publico pecunia, intra duos, vel tres menses, seu quatuor, pro qualitate scilicet spatiorum commissam sibi sollicitudinem erogationis non dubitet faciendam: vel si ulterius apud se pecunias publicas, differendo erogationem, ausus fuerit retinere, sciat se modis omnibus damnum quod ex negotiatione miles sustinuerit, ex propriis facultatibus militibus soluturum. Scientibus his qui praefatae dispositionis observantiam siue in differenda ultra sigillatim definitum temporis spatium erogatione, siue in qualibet alia parte fuerint egressi, non solum sese militiae cinguli amissionem, verum etiam facultatum (quoque) suarum publicationem pro tanto subituros flagitio: & insuper erogationum quoque sollicitudinem ab officio tuae celsitudinis, si Imperatoria fuerit violata dispositio, ad alios transferendam. §. 7. Si vero idem officium simul atque huiusmodi fuerit a quolibet facinus perpetrata, ad notitiam nostrae mansuetudinis, vel certe ad scientiam Illustrissimae Magisteriae referre curaverit potestatis, ut ejusdem apparitionis periculo tale flagitium Principales minime possit aures latere: quatenus ex omni parte eodem delicto revelato, quicumque saluberrimas nostrae constitutionis, vel pietatis ordinationes ausus fuerit violare, interminatas minime possit poenas evadere: ita ut singulis militibus qui non observato in eorum persona tenore dictae dispositionis laesi fuerint, liceat sacratissimum nostrum per unum forte, vel etiam binos milites pro omnibus verba facturos petere comitatum: & porrectis precibus, quod contra nostram dispositionem passi sunt, approbare: eoque facto, statutis violator Imperatoriae dispositionis suppliciis percellatur. §. 8. Illud praeterea omnibus modis observari decernimus, ut erogator omnes pecunias, quae mortuis militibus usque ad diem mortis eorum debitae fuerant, secundum jam datam divalem dispositionem uxoribus vel liberis eorum non dubitet ministrandas.

17. Imp. IUSTINIANVS A. * P. P.

Cum saepe contingat propter, quasdam maximas & inexcusabiles rationes, quibusdam ad custodiam vel ob aliam huiusmodi causam milites (deputari, vel etiam jam) deputatos esse; & non conveniat hoc modo publicum aliquod damnum seu dispendium sustinere: jubemus, si qui fortissimi milites ex quocunque numero, curis, vel quibusdam corporibus, vel sacrosanctis Ecclesiis, vel aliis personis pro custodia (ut dictum est) vel (tali) alia causa nostro numine deputati sunt, vel fuerint, ne per eorum translationes, circa annonarum vel capitum eis praebendorum erogationem publicis rationibus quaedam laesio ingeratur: eandem rem de proprio personam seu etiam personas, cui vel quibus deputati sunt, vel fuerint, (haec) modis omnibus agnoscere, hoc tantummodo de publico pro iisdem annis & capite praebendo & imputando, quod in locis ex quibus praefati milites perveniunt seu pervenerint, imputabatur: vel si ante latam praestationem supradictae personae recusaverint, eosdem milites non recedere mora ad ea redire: hoc omnifariam custodiendo, ut nemo devotissimorum militum cuicumque personae seu corpori sine speciali no-

Aræ Serenitatis iussione scriptis proferenda depute-
tur: officio tuæ Celsitudinis, si hanc nostræ Manue-
tudinis formam, quoties super militibus quibusdam
deputandis aliquid statutum fuerit, gestis insinuare,
& quid eos quibus dati sunt, prout nobis placuit agno-
scere (oportet,) itidem publicare minime curaverit:
tam dispendium quodcumque publicum hac ex causa
sustinuerit, ei de proprio relatare quam triginta li-
brarum auri multam propter desidiam suam, immo
magis conniventiam, dependere cogendo: Reçtori-
bus nihilominus Provinciarum, & Apparitoribus eo-
rum, si statuta nostra violaverint, seu violari conces-
serint, ejusdem condemnationis solutione percel-
lendis.

Constitutio jubet, ut in regionibus retineantur
imprimis ea quæ militibus eroganda sunt, atque
ita deinde procedant reliquæ causæ filii. Nec enim
oporet solas transmissiones urgere, & erogationes
militares negligere. Et si hanc constitutionem præ-
sides violarint, aut municipia, vel quilibet alius tra-
ctator publicorum, ut de suo militibus pecunias ex-
olvant, & hoc amplius multam C. librarum auri.

Constitutio jubet, si milites propriis angariis mi-
nime dant operam personis quibusdam auxilii
gratia deputati, vel per comæatum dimissi, ut Actua-
rius eorum stipendia in speciebus non accipiat, ne
corrumpantur, sed in auro, facta specierum æstima-
tione secundum rationem mensæ, & iurejurando
præstito a Tribunis & Vicariis, & domesticis, &
Actuariis, & Optionibus, a quibus etiam si iusjuran-
dum dederint, ratio postea nihilominus, & si qua in
re pejerasse inventi fuerint, duplum exigetur. Sed
& si milites dari sibi velint annonas, eadem in
pretio rationem mensæ servari: si species dari, ut eas
accipiant quas regio parit, arbitrio religiosissimi E-
piscopi & Clarissimi Defensoris Civitatis. Rursus si
Actuarius a milite emerit annonas ejus, & eas acci-
piat a collatore quasi sibi concessas, rationem mensæ
servari, nisi malit collator species ipsas inferre. At si
velint sibi sponte collatores vendere quædam mili-
tibus, id non prohibemus, etiam si ex eo lucrum factu-
sint, minorem specierum quantitatem præbentes,
quam exigit ratio mensæ publicæ. Ne tamen ea
propter liceat civibus ledere collatorem, puta si cu-
ria sive civitas cum milite perperam conventionem
inierit præbendarum specierum, ne cogatur collator
secundum eam conventionem species inferre. Quis
vero plerique ex chartulariis fortissimorum numero-
rum, vel foederatorum coëmunt sibi frumentum,
pretia a fisco accipientes juxta nundinationem, qua
mensa continetur, sibi autem quasi jam ante compa-
ratas species retinentes, ideo jubet Constitutio, ne
quis collator invitus eorum coëmptioni parere co-
geretur. Sed si quis sua sponte eis vendere velit, ne
excedant illi pretia mensæ in quantitate ea, quæ an-
nonarum nomine militibus præbenda est. Nam
etiam extrinsecus quantitatem specierum co pretio
emere prohibentur sicut milites. Quæ omnia de-
monstrabit futura retractatio, quæ quantum appa-
ruerit sibi quemque vindicasse, in tantum dampnabitur
in duplum, ita ut simplum fisco habeat, simplum
actor. Omnibus quoque militibus personis quibus-
dam deputatis secundum rationem mensæ adhaeren-

tur annonæ, & capita, nec petantur species, nisi a vo-
lente: eo, qui quid ante distorum temerare ausus
fuerit, maximum periculum subituro, sive tribunus
sit, sive vivicarius, aut domesticus, aut actuarius, aut
Optio, aut numeri princeps, aut officialis magistri
militum: si quid horum contigerit non bona fide
tractari, & id confestim minime denuntiaverit.
Retractatio enim quicquid adversus constitutionem
acciderit, coarguet, & judicabit.

TIT. XXXIX

DE EXCOCTIONE, ET TRANSLATIONE MILI-
TARIUM ANNONARUM.

1. Impp. ARCAD. & HONOR. AA. Stilichoni Com.
& Magist. utriusque militiæ.

Opinatores, quibus species in diversis provinciis
delegantur, contra omnem consuetudinem, a
nullis consentientibus familiis excoctionem panis effi-
gitent. Illustris igitur auctoritas tua novam ulcra-
tionem congrua auctoritate repellat: ut cum opinato-
res in provincias delegantur, vetus consuetudo ser-
vetur. Dat. Id. Sept. Mediolan. THEOD. V. C.
CONS. 399.

2. Idem AA. Adriano P. P.

In excoctione buccellati, quot devotissimis mili-
tibus convenit preparari, in translatione etiam
annonæ, nullius excipiat persona: videlicet nec
nostra quidem domus ab his habeatur immunis. Et
si quisquam (quod non opinamur) implere quæ sunt
præcepta, neglexerit, in præcuratorem ejus severis-
sime vindicetur: ita ut si huiusmodi contumacia
dominum (consciunt) esse confiterit, quadruplum
id, quod pro ejus capitatione poscitur, pollicita
dilatione solvetur. Dat. 9. cal. April. Roma, HO-
NORIO A. 6. & ARISTÆNETO COSS. 404.

TIT. XL

DE MILITARI VESTE.

1. Impp. VALENT. & VALENS A. Auxonio P. P.

Omne canonem vestium ex Calendis Septem-
bris ad Calendas Aprilis nostris largitionibus
tradi præcipimus: proposita poena Reçtori Pro-
vinciæ, vel ejus Officio, condemnationis quæ (tuæ)
iustitiæ videbitur. Datum 14. cal. Dec. Martianop.
VALENTINIA O, & VALENTE COSS. 365.

2. Imppp. VALENS, GRAT. & VALENT. AAA.
Modesto P. P.

Provinciæ Thraciarum per 20. iuga seu capita con-
ferant vestem Scythia, & Myria in 30. jugis seu
capitibus interim annua solutione dependant: per
Egyptum & Orientis partes in trecentis ternis ju-
gis: per Asianam vero, & Ponticam diocesium ad eun-
dem numerum in capitibus, seu jugis annuæ vestis
collatio dependatur: ita ut per Orientem Provinciæ
in titulo auti comparatitii, quod per jugationem
redditur, compensationis gratia persolvantur: exceptis
Ostroëna & Mauria: nam eas de eodem constat autum
comparatitium minime debere. Dat. 5. Id. Aug. Hi-
rapoli, GRAT. A. 4. & MEROBAYDE V. C. COSS. 377.

3. Impp. ARCAD. & HONOR. AA. Mariano
Com. S. L.

Fortissimis militibus nostris per Illyricum non bi-
nos tremisses pro singulis chlamydibus, sed sin-
gulos solidos dari præcipimus. Dat. 16. cal. Febr. C.
P. ARCADIO 4. & HONORIO 3. AA. COSS. 396.

4. Impp.

4. Impp. HONOR. & THEOD. AA. Asclepiodoto P. P. Militarum adratio vestis a collatoribus exigatur, faceratisimis videlicet largitionibus inferenda, ita ut quinque ejus partes fortissimis militibus erogentur in pretio: sexta vero portio a gynæciariis clementiæ nostræ absque ulla, vel ipsorum, vel publica incommoditate, pro eadem contextione suscepta, minoribus gregariisque militibus in ipsi quam maxime eos desiderare constiterit, specie præbeatur. Dat. 7. Id. Mart. C. P. ASCLEPIOD. & MARINIANO COSS. 423.

TIT. XII

DE METATIS ET EPIPEMETICIS.

1. Imppp. VALENT. THEOD. & ARCAD. AAA. Theodoro Magist. offic.

SI quis metatorum nostrorum manum qua deputatas singulas quibusque domus denotant, & postibus hospitaturi nomen adscribunt, delere non dubitaverit: ad instar falsi reus constituti auctoritate teneantur. Dat. 6. cal. Nov. C. P. D. N. THEODOSIO A. 3. & ABUNDANTIO V. C. COSS. 398.

2. Impp. ARCAD. & HONOR. AA. Osio Magist. offic.

IN qualibet vel nos ipsi urbe fuerimus, vel (in) qua hi, qui nobis militant, commorentur: omnium tam metatorum, quam etiam hospitem iniquitate sumpta duas domus propriæ domus, tertia hospiti deputata, eatenus intrepidus ac securus possideat portiones, ut in tres domo divisa partes, primam eligendi dominus habeat facultatem: secundam hospes quam voluerit exequatur: tertia domino relinquenda. Plenum enim æquitate atque justitia est, ut qui aut successione fruitur, aut emptione, vel extructione gaudet, electam præcipue judicio suam partem teneat & relictam. † Ergasteria vero quæ mercimoniis deputantur, ad prædictam divisionis injuriam non vocentur, sed quieta sint, & libera: & ab omni hospitem injuria defensata, solis dominis conductoribusque deserviant. Sane si stabulum (ut adsolet) militari viro in tertia domus parte defuerit: ex ergasteriis (nisi id dominus qualibet occasione providerit) pro animalium numero, vel domus qualitate deputabitur. † Illustribus sane viris non tertiam partem domus, sed dimidiam hospitalitatis gratia deputari decernimus: ea duntaxat conditione observata, ut alter ex his, (si libet, atque maluerit) divisionem arbitraria æquitate faciat, (&) alter eligendi habeat optionem, & firmissimum perpetuo, quod iussimus perseveret: ita ut triginta librarum auri, qui illustrissima sunt præditi dignitate, fisco nostro se (pœnam) illaturos esse cognoscant: ceteri vero militia sciant (se) esse privandos, si generale præceptum amplius usurpando quam iussimus, reprehensibili temeritate violaverint. Dat. 8. Id. Februar. C. P. HONORIO 4. & EVTYCHIANO COSS. 398.

3. Idem AA. Vincentio P. P.

Cunctos Judices scire volumus, a prætoris ordinariorum judicium his præsentibus abstinendum. Dat. 16. cal. Februar. Mediolani, STILICHONE, & AVRELIANO VV. CC. COSS. 400.

4. Idem AA. Æmiliano Mag. offic.

Fabricensium domibus ubicunque constitutis omnem molestiam hospitem præcipimus amoveri: quod & Antiochenis, & cæterarum civitatum fabricis similis domorum excusatio præbeatur, absente

scilicet sacro comitatu. Dat. 11. cal. Febr. C. P. STILICHONE, & AVRELIANO COSS. 400.

5. Impp. HONOR. & THEOD. AA. Joanni P. P.

Devotum possessorem ab omni inquietudine liberamus. Primo igitur omnium ad nullum prædium publicum, vel privatum domus nostræ, vel cujuscunque juris ullus metator accedat, si a quoquam fuerit destinatus. Licentiam enim domino, actori, ipsique plebi Serenitas nostra commisit, ut eum, qui præparandi gratia ad possessionem venerit, expellendi habeat facultatem, nec crimen aliquod pertimescat: cum sibi arbitrium ultionis suæ sciat concessum: recteque sacrilegum prior arceat, qui primus invenit. Administrantem vero, ejusque officii Proceres, quorum præceptio inhibitam personam ad agrum aliquem destinaverit, in tempus proscribi debere censuimus. † Solam sane hospitalitatem sub hac observatione concedimus, ut nihil ab hospite quod vel hominum vel animalium pascuis necessarium creditur, postuletur: omniumque sit acceleratum iter atque continuum, nec ulli liceat residere: ne diuturnitas commanentium ulla ex parte prædium vexet. Decem etiam librarum auri multa ferietur, quisquis administrator, rogator, apparitor (ve) ullus militans scilicet, vel iter agens ullo in loco aliquid ab hospite postulaverit. In tantum enim inhiberi sceleratum morem jubemus, ut ipsis quoque præbentibus impunitum esse non patiamur, si quid sponte contra præceptum nostrum probati fuerint obtulisse. Datum prid. Id. Jun. Ravenna, post consulatum HONORII 9. & THEOD. 5. AA. 413.

6. Idem AA. Adriano Procur. Africæ.

Hoc prospectum est, ut infausa hospitalitatis præbitio tolleretur: nec balneum quisquam a domino ædium postulet. Dat. 5. Non. Mart. Ravenna, CONSTANTIO & CONSTATE COSS. 414.

7. Idem AA. Eustathio P. P.

Devotissimos milites ex procinctu redeuntes, vel proficiscentes ad bella, muri sacratissimæ Urbis singulæ turres in pedeplanis suis suscipiant. Dat. 5. Non. Mart. C. P. HONORIO 13. & THEODOSIO 10. AA. COSS. 422.

8. Impp. THEOD. & VALENT. AA. Helioni Magist. offic.

Archiatros nostri palatii, necnon Urbis Romæ, & Magistros literarum, pro necessariis artibus, vel liberalibus disciplinis, necnon picturæ Professores (si modo ingenui sunt) hospitali molestia, quoad vivunt, liberari præcipimus. Dat. 14. cal. Sept. HEBRIO & ARDABURE COSS. 427.

9. Idem AA. Nomo P. Mag. offic.

Omnes, qui metata in suis domibus præstant, sive hospitia præbuerint metatoribus, sive quolibet pacto satis eis fecerint, nullam vel pensionis vel discussionis domus gratia molestiam sustinere cogantur. Deinde æminem volumus cujuslibet loci, vel ordinis in hac florētissima urbe domum propriam, excusantem metatum sibi in alienis ædibus privilegio militiæ vindicare: quod & in provinciis observari oportet: ceteris vero, quibus illustris dignitas sub cingulo vel citra cingulum pro suo solo honore delata est, excusandarum ædium licentiam penitus denegamus. Hoc juris etiam in his præcipimus observari, quos ipsa quidem administrationis conditio

spectabiles novit: honor tamen additus a nostra liberalitate reddit illustres: Scituris omnibus quod si quis cum cingulo perfruatur, & excusationem (ita) propriæ domus impetraverit, ut a pensione etiam portionis tertiæ sit immunis, & militiæ causa metatum (in) alienis domibus sibi crediderit vindicandum: si quidem honore præditus excusationis jus habeat, carebit legum privilegiis, quas fraudare conatus est. Si vero inter eos, quibus nulla suffragatur dignitas, numeretur, centum librarum auri sacratissimis largitionibus pendendarum illatione multabitur. Dat. 17. cal. Febr. CONSTANT. & THEODOS. AA. COSS.

10. Imp. VALENT. & MARTIAN. AA.

HAc lege sancimus, ut si quis Consularem ac Patriciam meruerit dignitatem, tres domos proprias dum superest, habeat hospitum immunitate securas, heredes vero ejus filii, aut pater, aut mater, nepotes, aut frater, aut soror, aut uxor, duarum domorum suarum excusatione potiantur. † Si quis vero Consulatu tantummodo gloriatur, duas semis domos (suas) immunes habeat: post fata vero ejus memorati hæredes unam semis domum suam habeant nullis hospitibus prægravatam. † Pari Privilegio perfruatur cum memoratis heredibus, qui solius patriciæ dignitatis sine consulatu decoratur insignibus. † Præfectorii vero, necnon & magistri militum duas domos suas habeant, quoad vixerint hospitibus liberatas. Hæredes vero eorum memorati unam defendant domum suam simili excusatione munitam. † Magistri vero officiorum, vel quæstores unam semis domum suam quoad vixerint, habeant hospitum onere liberatam. Heredes vero eorum prædicti unam ab hospitibus jure defendant. † Comites autem domesticorum, & protectorum, & sacrarum largitionum, (& rerum privatarum,) & Vir Spectabilis Primicerius Notariorum, singulas domos suas ab hospitum gravamine, dum vivunt, gaudeant esse securas. Memorati vero heredes eorum mediam partem unius domus suæ sciant excusatione muniri: residuæ vero partis dimidiæ tertiam portionem hospitibus deputandam esse cognoscant. † Si qui illustres honorarias dignitates quascunque sine actu cœlitus impetraverunt, æquo animo suas domos hospitibus post hanc legem pendant, pro tertia, quæ legibus præfinita est, portione: exceptis videlicet ergasteriis, quæ in plateis vel angiporis esse noscuntur, quod in omnibus domibus quæ hospitales sunt, observari jubemus, ita ut nemo vel ex sacro rescripto, vel ex divina annotatione, seu pragmatica sanctione contra hanc legem uti possit excusationis auxilio; his omnibus, quæ per hanc legem constituimus, in hac æterna urbe observandis.

11. Imp. ZENO A.

Decem post Primicerium tribunos in domibus, quas in hac regia urbe possident, metatorum jussimus vacationem mereri.

12.

NE quid Præses dum per Provinciam oberrat, hac specie exigit a Provincialibus ne illos hospitio gravet, vel ut eis habere arma concedat. Qui secus fecerit, ut dignitate, bonisque ademptis exilio perpetuo damnetur.

TIT. XLII.

DE SALGAMO HOSPITIBUS NON PRÆSTANDO.

1. Imp. CONSTANTINVS A.

NE quis Comitum, vel Tribunorum, aut Præpositorum, aut militum nomine, salgami gratia, culcitras, lignum, oleum a suis extorqueat hospitibus, sed nec volentibus hospitibus in prædictis speciebus aliquid auferat: sed sint provinciales nostri ab hac præbitione securi: comitibus, tribunis, vel certe præpositis, militibusque gravi vexationi subjacentibus. Dat. 5. Id. Octobr. *

TIT. XLIII.

DE COMMEATV.

1. Imp. CONSTANT. & CONSTANS AA. Leontio P.P.

NE cui liceat Præpositorum, vel Tribunorum cohortium, vel vicariorum, & familiarum eorum tempore expeditionis quocunque genere cuiquam de militibus a castris, atque signis, vel his etiam locis, in quibus prætendant, discedendi commeatum dare. Si quis vero contra hanc legem facere ausus fuerit, & militem contra interdictum commeatum dimiserit eo tempore, in quo Barbarorum incurfus extiterit, & tunc cum præsentibus in castris, atque apud signa milites esse debeant, quisquam abfuerit: capite vindicetur. Dat. 4. cal. Maji, SEVERO, & RVFINO COSS. 223.

2. Imp. GRAT. VALENT. & THEODOS.

AAA. Syagrio Mag. offic.

Quicunque de Scriniis, aut Agentibus in rebus, vel etiam ex officiis Palatinis, his videlicet, qui sacrarum, & privatarum remunerationum comitibus, obsecundant, sex mensium spatium supra diem commeatus, aut jussionem evictionis abfuerit: is in inferiorem locum quinque antelatis posterioribus devolvatur. Is vero, qui anni vacationem arbitrari proprio, judiciarii præcepti oblitus assumpserit, a decem post se militantibus transeat: ac deinde cum jam aliquis desidia quadriennio officium proprium adire neglexerit, quadraginta de sequentibus possederatur. Qui vero nec post quadriennium quidem tempus: militantium non immerito matriculis auferatur. Dat. cal. Octob. AVXONIO, & OLYBRIO COSS. 379.

3. Imp. HONOR. & THEOD. AA. Hausoni Com. & Mag. militum.

Si quis sine commeatu aliquo annum in pecatibus propriis, vel in quibuslibet locis desidiosa quiete transegerit, decem sequentibus postponatur: in quo vero biennalis culpa deprehenditur, viginti sibi antepositos congemiſcat: tertius autem annus triginta prælatus jure deslebit: ita ut quartus exempto matriculæ nullam veniam derelinquat. Prid. Id. Jun. Ravennæ, post consulatum HONORII 8. & THEOD. 5. AA. COSS. 473.

TIT. XLIV.

DE TYRONIBVS.

1. Imp. VALENT. & THEOD. AA. Modesto P.P.

Nullus tyro vagus, aut veteranus, aut censibus obnoxius, ad militiam accedat. Dat. 14. cal. Octob. Hierapoli, VALENTIN. & VALENTE 3. AA. COSS. 370.

2. Imp. GRAT. VALENT. & THEOD. AAA.

Quisquis alieni juris mancipium in tyrocinio militiæ scribi curaverit: convictus, ac proditus auri libram ærario nostro cogatur inferre, mancipio scil. domino (si factum ignoraverit) reddendo. Dat. Id.

Id. Maji, Tyro Metropoli, PP. Beryto, ANONIO, & SYAGRIO COSS. 382.

3. Imp. HONORIUS A.

TYrones in scholis loco semper posteriore ponantur: nec enim patimur quemquam celsiorem gradum obtinere, nisi cui & laborum assiduitas, & stipendiorum prolixitas suffragantur. Dat. 7. cal. Dec. Ravenna, BASSO, & PHILIPPO COSS. 408.

TIT. XLV.

DE LITTORVM, ET ITINERVM CUSTODIA.

1. Imp. HONOR. & THEOD. AA. Eustachio P. P.

Saluberrima sanctione censemus, ne merces illicitæ ad nationes barbaras deferantur: & quæcunque naves ex quolibet portu seu littore dimittuntur, nullam concussionem vel damna sustineant: ita tamen ut earum naucleri deponant in quam provinciam ituri sunt: uti hoc manifestato, nulla contra eos postea indignatio seu concussio quoquo modo procedat. Dat. 14. cal. Octobr. CP. DN. THEOD. A. 9. & qui fuerit nunciatus. 420.

TIT. XLVI.

DE DESERTORIBVS ET OCCVLTATORIBVS EORVM.

1. Imp. GRAT. VALENT. & THEOD. AAA.

Syagrio P. P.

Si quis forte desertorem agro rectore suscepit, atque apud se diu passus fuerit delitescere: actor quidem vel procurator loci, qui hoc sciens prudensque commiserit, capitali supplicio subjugetur: dominus vero si huius rei conscius fuerit, prædii in quo latuerit desertor, amissione puniatur. Si quis autem desertorem prodiderit, mediocris loci ingenuus immunitate potiat. Neque solum de his loquimur, qui proxime signis felicibus applicati, militiæ rudimenta timuerunt: verum etiam qui stipendiis militaribus degenerem latebrem præbuisse monstrantur. Desertor autem habebitur, quisquis belli tempore aberit a signis. Horum qui sponte processerit: peccati anterioris supplicium non timebit. Sin vero flagitiosa ignavia delitescat: per eum in cuius domo fuerit invigilantibus extrinsecus quoque officiis publicis, ubicunque correptus, severitati iudicis offeratur, degeneris moris gladium subiturus. Sin autem Rector provinciae propositam severitatem, vel gratia, vel dissimulatione distulerit, patrimonii, atque exilimationis damno subiciatur: & in officii primores capitaliter vindicetur. Dat. Id. Jul. Roma, GRAT. 6. & THEOD. I. AA. COSS. 380.

2. Imp. ARCAD. THEOD. & HONOR. AAA.

Adriano P. P.

Si desertores inventi, resistendum, atque armis oppugnandum putaverint: tanquam rebelles in ipsis temeritatis suæ conatibus opprimantur: ita tamen ut provinciarum iudices sollicita cautione disquirant: ne sub falsarum tractatoriarum nomine, desertionis suæ crimen defendere moliantur: nec suppositis, & commentitiis epistolis evadendi habeant facultatem. Dat. 6. cal. Mart. Ravenna, THEOD. A. I. & RYMORIDO COSS. 403.

3. Idem AAA. Longino P. P.

Qui relictis militaribus castris, se ad deprædationem, vel latrocinium contulerint, severitatem iudicis non evadant. Dat. 9. cal. April. Ravenna, ARCADIO A. 6. & PROBO 5. C. COSS. 406.

TIT. XLVII.

DE VETERANIS.

1. Imp. CONSTANTINVS A.

Cum introissent principia, & salutatus esset a Præfectis, & Tribunis, & Viris eminentissimis, acclamatum est: *Auguste Constantine, Deus te nobis servet (vestra salus) nostra salus: vere dicimus: iurati dicimus.* Adunati veterani exclamaverunt: *Constantine Auguste, quo nos veteranos factos, si nullam indulgentiam habemus? Constantinus Augustus dixit: Magis, magisque conveteranis meis beatitudinem augere debeo, quam minuere.* Victorinus veteranus dixit: *Muneribus, & oneribus universis locis conveniri non sinamur.* Constantinus Augustus (dixit): *Apertius indica, quæ sunt maxima munera, quæ vos contumaciter gravant.* Universi veterani dixerunt: *Ipse perspicis.* Constant. Augustus dixit: *Jam nunc Magnificentia mea omnibus veteranis id esse concessum perspicuum sit, ne quis eorum in ullo munere civili, nec in operibus publicis conveniatur, nec ulla collatione, nec a Magistratibus, nec vestigalibus in quibuscunque nundinis interfuerint, ullam ob venditionem proponendam dare debebunt. Publicani quoque (ut ad solent agentibus supplere) ab eisdem veteranis amoveantur: quiete post labores suos perenniter perfruantur. Fisco quoque nostro eadem epistola interdiximus, ut nullum omnino ex his inquietet: sed liceat eis emere, & vendere, optimis negotiis pecuniam tractare, & mercimonia agitare: nec solum integra beneficia eorum sub secuti nostri otio, & pace perfruantur, sed etiam nullo munere civili, id est, corporali, seu personali, vel deportatorio onere eos affici concedimus.* Dat. cal. Mart. Civitate Bellovacor. CONSTANT. A. 6 & CONST. C. COSS. 320.

2. Idem A. Maximo.

Providendum est, ne veterani, qui protectoria dignitate cumulati, aut honores varios pro meritis suis consecuti sunt, incongruis pulsantur injuriis: quod si quis in hoc crimine fuerit deprehensus; Rectores Provinciarum pro jurisdictione sua examinautes factum, quo sui qualitate eos coërceant. Dat. 4. cal. Jun. Treveris, IANVARINO, & IVSTO COSS. 328.

3. Idem A. Euagrio P. U.

Veterani, qui ex negligentia vitæ, nec rus colunt, nec aliquid honestum peragunt: sed latrociniiis sese dederunt: omnibus veteranorum privilegiis exuti, pœnis competentibus a Provinciarum Rectoribus subiciantur. Dat. 3. Id. Aug. CONSTANTIO A. 6. & CONSTATE 2. COSS. 353.

4. Imp. HONOR. & THEOD. AA.

Nullus eorum, qui sacramentis inhærere desierit, vel volens permittatur, vel invitatus militare cogatur, seu stare iudicum sententiis: quæ non his observatis ita fuerint, nullam firmitatem habentibus: nisi forte reperiat ibi tempore militiæ cœpta cognitio: tunc enim velut necdum cingulo deposito sub militari iudice rem tractari, finisque præcipimus: nisi Principali beneficio specialiter indulto quidam ex his sese defendant.

TIT. XLVIII.

DE FILIIS OFFICIALIUM MILITARIVM QUI IN BELLO MORIVNTVR.

1. Imp. CONSTANTINVS A. Euagrio.

Hi, qui (ex) officialibus quorumcunque officiorum

rum geniti sunt, siue eorumdem parentes adhuc sacramento tenentur, siue jam dimissi sunt, in parentum militiam vocentur. Dat. prid. Non. Aug. BAS-
SO, & ABLABIO COSS. 331.

2. Imppp. GRAT. VALENT. & THEOD. AAA.

Filios primipilariorum paternam sequi conditionem oportet.

3.

Si quis quocunque modo militans in bello moriatur, filius ejus, si unus sit, vel ex multis major natus, statim in locum ejus succedat, & easdem annonas accipiat, si pater usque ad Biarchi duntaxat gradum pervenerit. Quod si actionem obtinuerit (veluti ducenarii, aut centenarii) filius ejus fiet tantummodo Biarchus. Manifestum autem est, majorem natu, in quem ejusmodi solatium confertur, fratrum suorum curam habiturum.

TIT. XLIX.

DE OBLATIONE VOTORVM.

1. Impp. ARCAD. & HONOR. AA. Basilio P. U.

Quando votis communibus felix annus aperitur, in una libra auri, & solidis obryzatis Principibus offerendi devotionem animo libenti suscipimus: statuentes, ut deinceps sequentibus annis uniuscujusque sedulitas Principibus suis talia inferat semper, & deferat. Dat. 4. Non. Mart. *Mediolan.* OLYBRIO & PROBINO COSS. 395.

TIT. L.

DE NUMERARIIS, ACTVARIIS, ET CHARTVLARIIS, ET ADIVTORIBVS, SCRINIARIIS, ET EXCEPTORIBVS SEDIS EXCELSÆ CÆTERORVMQVE IVDICVM, TAM MILITARIVM, QVAM CIVILIVM.

1. Imp. CONSTANTINVS A. ad Veronicianum Vic. Asiæ.

Vorax, & fraudulentum numerariorum propositum, qui diversis obsequiis Reſtoribus obsequuntur, ita inhibendum est, ut antea sancivimus, & nunc itidem sancimus, conditioni eos subdi tormentorum, & eculeis (atque) lacerationibus subjacere. Datum 14. calend. Jun. OPTATO, & PAVLINO COSS. 334.

2. Impp. VALENT. & VALENS AA. Clearcho.

Qui numerarii appellati consueverant Consularium, atque Præsidum, duntaxat tabularii post hanc nostram sanctionem vocabuntur: scientes se tormentis esse subjectos, nisi iudicibus, vel his qui proveſti nostro iudicio ad provincias venerint, vel exactoribus debitorum, aut reliquorum (nomen, &) modum frequenter ingesserint sub actorum testificatione: quos scire oportet, cum his, qui debitores sunt, sese ad solutionem esse retinendos, nisi omnia debita ipsis fuerint indicantibus persoluta: triennii tamen spatio tabulariorum decet tempus omne concludi. Dat. 14. cal. Mart. *Constantinop.* VALENT. & VALENTE AA. COSS.

3. Idem AA. Rufino P. P.

Numerarios Amplissimæ tuæ Sedis cingulum habere, & militiæ ordinem tenere jubemus. Dat. prid. Id. Decembr. *Parisiis*, VALENTIN. & VALENTE AA. COSS. 365.

4. Imppp. GRAT. VALENT. & THEOD. AAA. omnibus Reſtoribus Provinciarum.

In provinciis singulis duo Numerarii, qui & Tabularii, collocentur: quo ad unum fiscalis arcæ ra-

tiocinium, ad alterum largitionales pertinere tituli jubeantur: hoc scituri, quod si ex alterius quicquam actibus ad alteram partem illicita fuerit usurpatione translatus: is qui culpam iudicis dissimulatione texerit, gravissimo sit supplicio subjugandus. Dat. 3. calend. April. C. P. ANTON. & SYAGRIO COSS. 382.

5. Idem AAA. Principio P. P.

Exceptores omnes iudicibus Provincialibus obsequentes, qui nec cohortalem militiam sustinere videntur, neque a fisco ulla consequuntur annonas, absque metu dare coëptis operam, etiam si decuriones sint, minime prohibemus: dummodo munera propriæ civitatis agnoscant, & peracto secundum morem exceptionis officio, ad propriam sibi curiam redeundum esse non nesciant. Datum 4. Id. Decembr. *Aquileia*, ARCADIO A. & BAVTONE COSS. 385.

6. Impp. ARCAD. & HONOR. AA. Severo P. U.

Ne diutius ad cunctorum perniciem actuarii numerariorum consortiis adjuventur, illustris auctoritas tua cunctos ex numerariis actuatorum societate præcipiat abstinere, atque ab eorum communione discedere: quod si hoc moniti custodire neglexerint, iisdem poenis se quibus actuarios, non ambigant subjacere. Dat. 4. calend. Jun. *Nicia*, HONOR. A. 4. & EVTYCHIANO COSS. 398.

7. Impp. THEOD. & VALENT. AA. Hierio P. U.

Actiones tam classium Urbis Constantinopolitanæ, quam Tymelæ, equorumque curulium civitatum diversarum, non aliter, nisi ut consueverat, manus sanxerit principalis, sublimitas tua præcipiat ordinari, quod si quis talis sub tua fuerit iudicatione convictus: profecto irritis his, quæ vetita contraxerit, etiam congruam indignationem incurrat. Datum 10. calend. Jul. *Nicomedia*, THEOD. 12. & VALENT. 2. AA. COSS. 426.

8. Idem AA. Protogeni P. P.

Scriniarios vel Numerarios officii Magnitudinis tuæ jubemus nullatenus in posterum aut mutuum pecuniam sumere, aut polliceri cuiquam pro publicis expensis cogi: quos nullam post depositam militiam inquietudinem sustinere volumus.

9. Impp. LEO jun. & ZENO AA.

Nemini licere deinceps jubemus in quacunque militia connumerato, sollicitudinem actuarii subire: vel post depositam eandem curam ad militiam adspirare: quatenus inter privatos agens, omnique militari privilegio denudatus, nihil nudationis, vel fraudis circa commendanda *rationes*, quibus obnoxius est, attentare valeat.

10. Imp. ZENO A. * P. P.

Nulli Scriniario liceat pro tempore Numerarios plus quam quaternis vicibus, nec his tamen continuandis, adjuvare. Idemque hoc super Chartulariis in præbenda pro tempore numerariis opera observari decernimus, ita ut Adjutorum quidem biennii, Chartulariorum vero unius anni intervallo continuatio interrumpatur: nulla Adjutoribus ad Chartulariorum sollicitudinem quam semel dedignati sunt, descendendi danda licentia: ita ut Orientalis quidem tractus pro tempore Numerariis, nonnisi ab his scriniariis qui inter triginta viros a Numerario retro numerandos; Asiæ vero dioceseos Numerariis, nonnisi ab his qui intra quinquaginta a Numerario simpliciter retro numerandos inveniuntur:

Ponti-

Ponticæ vero & Thraciæ diœceseos passim, & pro suo libito ex omni multitudine eligendorum adjutorum tribuatur facultas. §. 1. Omnia sane commonitoria, vel præceptiones, aut evictiones, seu quælibet publica instrumenta, non solum Adjutoribus, verum etiam Provinciæ illius de qua disponitur, tractatori inspiciendi, itidemque subscribendi, aliorum quoque qui una cum eo tractant in eadem subscriptione mentione habenda, necessitatem incumbere. §. 2. Si quid autem sine hac observatione ex Orientali, vel Asiatico, vel Thraciano scrinio fuerit emissum, falsi suspicionem non careat: exceptis publicis instrumentis quæ a scrinio Ponticæ diœceseos emittuntur, quod in iisdem instrumentis solum numerarium ejusdem diœceseos ejusque Adjutorem & Chartularium subscribere Magnitudo tua disposuit: ita ut si quid hujus legis fuerit violatum, Numerarii quidem tam gradus sui quam solennitatum seu solatiorum universi (unius) anni iacturam: Adjutores vero quinquaginta librarum auri, & Chartularii quindecim itidem librarum auri pœnam subeant.

II. Idem A. Caroni Magist. milit.

Officio tuæ Magnitudinis datis precibus postulante, ut Numerariorum actus non in biennium, sed in unum (annum) statuatur: nostra pietas hujusmodi petitionibus annuens, dispositionem quæ super biennio promulgata fuerat, super uno tantummodo anno revocavit.

II. Imp. ANASTASIUS A. P. P. Illyrici.

Per hanc divinam pragmaticam sanctionem decernimus, quod ante Tribunis Prætorianis, dum dignitas eis qui in scriniis seu gradibus officii tuæ Celsitudinis deponunt militiam, præbebatur, & custoditum fuisse dignoscitur, hoc super honore quoque Comitivæ dignitatis eis impertiri: ut sententia pro sine eorum militiæ proferenda, dignitatis etiam mentionem contineat. Hoc quoque tantummodo, & sine speciali codicillorum vel divinorum apicum sanctione ad eandem dignitatem adipiscendam & privilegia eam sequentia sufficiat: ita tamen ut primi ordinis Comitivam per interlocutionem ejusdem potestatis mereantur (hi, id est) Cornicularius, & Chartularius, Primiscripius, & Numerarius scrinii Macedoniæ, & scrinii Daciæ, & scrinii operum, & scrinii auri. Hoc eodem in his etiam qui post novellam dispositionem divæ memoriæ Zenonis, quæ de eisdem pœnis loquitur: & de eisdem personis, quæ deposuerunt militiam, obtinente.

TIT. LI.

DE CURSU PUBLICO, ET ANCARIIS ET PARANCARIIS.

1. Imp. CONSTANT. A. Titiano.

Quos, qui publico cursui deputati sunt, non lignis, vel fustibus, sed flagellis tantummodo agitari decernimus: pœna non defutura contra eum, qui aliter fecerit. Dat. prid. Id. Maji, SABINO & RVFINO COSS. 316.

2. Idem AA. Cyndino P. P.

Præsidibus, & Rationalibus, cæterisque quibus propterea respublica, & annonas, & alimenta pecoribus subministrat, usurpandi paraveredi licentia derogetur. Sed nec per aliam viam eundi quisquam habeat facultatem: nisi per quam cursus publicus stare dignoscitur: excepta videlicet tua sublimissima

Tom. II.

sede, cui cursus publicus, & proficiscendi per eum licentia, & ubi ratio exegerit, præsto est. PP. 15. cal. Mart. CONSTANTINO A. 7. & CONSTANTIO C. COSS. 326.

3. Imp. CONSTANT. A. Tauro P. P.

Evictiones ab omnibus postulentur, & tam judices, quam custodes publici cursus minime (transire) patiantur, antequam seriem evictionis aspexerint. Quod si quis putaverit resistendum, & sine evictione iter facere detegatur, vel ultra tempus quod evictioni insertum est, publico cursu uti conatus sit: ubi repertus fuerit, ibidem jubemus retineri: & si quidem dignitate præditus sit, de ejus nomine ad providentiam tuam, & ad illustrem virum comitem, & magistrum officiorum referri: adversus vero cæteros protinus indignatio competens exercenda est, quos sinceritas tua pro loco graduque militiæ ibidem coerceri posse crediderit. Datum 8. calend. Jul. Mediolani, CONSTANTIO A. 9. & IVLIANO C. 12. COSS. 357.

4. Imp. IVLIANVS A.

Pathippum eum videri, & habendum esse, qui usurpato uno, vel duobus veredis quos solos evectio continebit, alterum, tertiumve extra ordinem commoveat. Nihil autem interesse debet, nec ad crimen vocari, utrum agens in rebus suo itineri, an mulionis subjugando, modo evectiois datæ formæ licentiam non excedat. Dat. 5. Id. Septemb. MAMERTINO, & NEVITTA COSS. 362.

5. Imppp. VALENT. & VALENS AA. ad Symmachum Correctorem Lucaniæ, & Brittiorum.

Si quis per publicum cursum iter faciens, cujuscunque dignitatis, vel militiæ, ab itinere recto diverterit, pœna in eum competens proferatur. Dat. 8. cal. April. Mediolani, VALENTINIANO & VALENT. AA. COSS. 365.

6. Idem AA. & GRATIANVS A. ad Amphilius.

Evectio copiam Senatui cum proficiscendi ad nos necessitas fuerit, serenitas nostra largita est: ita tamen, cum aut a nobis evocatur, aut a clementiæ nostræ veneratione discedit. Si quis ergo posthac contra vetitum sibi cursum publicum illicita temeritate præsumpserit, motum in se nostræ mansuetudinis excitabit. Dat. 3. Id. Decemb. Triver. GRATIANO A. 2. & PROBO COSS. 371.

7. Idem AA. ad Hisprinium P. P.

In omnibus provinciis veredorum quarta pars reparatur: stabula autem ut impensis publicis extruantur: contra rationem est: cum provinciarum sumptu, in quorum locis stabula constituta sunt, citius arbitremur apparanda, & utilius sit, tam publico, quam his, quos stercus (animalium pro) suo solatio habere concedimus. Dat. 3. cal. Mart. Triver. GRATIANO A. 4. & MEROBAUDE COSS.

8. Imppp. VALENT. GRAT. & VALENS AAA. Floro Com. R. P.

Ut agendi itineris possit esse moderatio, deni veredi per dies singulos ex utraque parte dimittantur: pœna quinque librarum auri minime defutura contra eos, qui statuta nostra neglexerint.

9. Imppp. GRAT. VALENT. & THEOD. AAA. Floro * P. P.

Judicibus faciendæ evectiois copiam denegamus: cum id tantum nostro numini, & tuæ sedi, nec non

T t t

viro

viro illustri magistro officiorum sit reservandum: cum neque præfecto urbi, nec magistris militum, nec ducibus, nec vicariis, nec cuiquam alii præter memoratas duas potestates a nobis hoc concessum sit. His enim tantum ambulandi facultatem iudices ex suo arbitrio præbituri sunt, quos in transmissionem publicarum functionum persecutores viderint constitutos: scituri si definitionem nostram exceßerint, se quidem vigintiquinque auri libris, officia vero quinquaginta esse multandos. Dat. 10. cal. Aug. C. P. ANTONIO, & SYAGRIO COSS. 382.

10. Iidem AAA. Philagio Com. Ord.

Gravissimæ pœnæ acerbitate proposita, evectionum contractus, animalium quoque publicorum merces, & eementis & distrahentis coercitione prohibemus. PP. *Byato*, Dat. 15. cal. Octob. ANTONIO & SYAGRIO COSS. 382.

11. Iidem AAA. Cynegio.

Nullus evectione utatur privatus, tametsi valuerit impetrare. Datum 6. Non. Mart. eod. RICHOMERE & CLEARCHO COSS. 384.

12. Imppp. VALENT. THEOD. & ARCAD. AAA. Cynegio P.P.

Quoniam veredorum quoque cura pari ratione tractanda est: sexaginta libras auri sella cum frenis, sexaginta (itidem) averta non transeat: ea conditione, ut si quis præscripta moderaminis Imperatorii libramenta transcenderit, ejus sella in frustra cædatur: averta vero fisci juribus deputetur, exceptis auri centenariis, quæ necessarium est ab hippocomis in solitis sacculis reportari. Dat. 15. calend. Jul. CP. ARCADIO A. 1. & BAVTONE COSS. 385.

13. Iidem AAA. Floro P.P.

Non patimur hippocomos per eos, qui veredis utentur, indigna spoliatione vexari: siquidem nonnulli veredarii saga eorum dicuntur auferre, vel præcidere. Quocirca per omnes iudices, & curiosos miserabilis removeatur injuria: scientibus cunctis, quod si observata non fuerit nostra sanctio, non solum damna refarcire, verumetiam notam, & multam, qui neglexerit, subire cogetur. PP. 15. cal. Jul. *Triver*. VALENTINIANO A. 4. & NEOBARIO COSS. 387.

14. Iidem AAA. Potamio P.P. Augustali.

Publici cursus exhibitio secundum locorum consuetudinem, vel curialibus, vel cohortalibus debet committi: vel his, qui suo periculo ab eminentissima præfectura sub competenti cautela excipiunt. Datum 3. calend. August. CP. ARCADIO A. 2. & RVFINO COSS. 392.

15. Imppp. ARCAD. & HONOR. AA. Dextro P. P.

Si quis, vel pro una mutatione veredum superducendum esse crediderit, ita quadruplum superducendorum animalium pretium fisci juribus inferat. Dat. 15. calend. April. *Mediol*. OLYBRIQ, & PROBINO COSS. 395.

16. Iidem AA. Remitheo duci Armeniæ.

His tantummodo utendi cursus publici facultas concessa est, qui legati de diversis gentibus ad nostram clementiam properare sustinent.

17. Iidem AA. Lucentio.

Nemo mulionem mutationibus deputatum, vel

per sollicitationem, vel per receptionem subtrahere audeat, decem libras argenti pœnæ nomine inferre reformidans. Dat. 12. cal. Mart. *Mediol*. HONORIO A. 4. & BVTYCH. COSS. 398.

18. Iidem AA. Messalæ P.P.

Animalia publica dum longe majore, ac periniquo pretio pabula æstimantur, per mancipēs, atque apparitores aperte vexantur: ne id contingat, sublimitas tua disponat, ut nec pabula mutationibus desint, nec provinciales ultra, quam justitiæ finit ratio, prægraventur. Dat. 15. cal. Decemb. STILICHONE, & AVRELIANO COSS. 400.

19. Iidem AA. & THEODOS. A. Septimio Procur. Africæ.

Comperimus provinciales, & pabula, & pecuniam pro (cursu) equorum cursualium solenni ratione conferre, & extrinsecus etiam paravedorum onere prægravari. Provinciarum igitur rectores procurent, ne unquam cursus publicus venia in querela, & occasio deceptionis curiales, vel provinciales animalia indebita præstare compellat. Dat. 7. cal. April. *Raven*. D. N. THEODOS. A. 1. & RMORIDO COSS. 403.

20. Iidem AA. Anthemio P.P.

Nemo ducum ingressus semel provinciam suam postmodum (in) itineribus faciendis cursu, atque angariis ipse (sive) suum utatur officium, sed expeditionem militarem jumentis propriis exequatur. De cohortalinis etiam officiis eadem lege sancimus, ne quis ex his per provinciam suam discurrens, veredo uti conetur in posterum, cum sacra prohibitum sanctione cognoscat. Quod si quis ducum, vel apparitorum, vel cohortalium officiorum temerario animo ea quæ decernimus, contemnenda putaverit: per singula animalia, quibus usus fuerit, singularum librarum auri illatione multabitur. Dat. 4. Non. August. C. P. DD. NN. HONORIO 7. & THEODOSIO 2. AA. COSS. 407.

21. Imppp. THEOD. & VALENT. AA.

Nullus penitus cujuslibet ordinis, seu dignitatis, vel sacrosancta ecclesia, vel domus regia tempore expeditionis excusationem angariarum, seu parangariarum habeat.

22. Imp. LEO A. * P. P.

Cursum ambulare ab omni Orientali tractu, necnon ab his civitatibus aliarum regionum, quarum instructio tui culminis meminit, tolli amputarique decernimus: ita tamen ut in transitu fortissimorum militum quando nostra Serenitas disposuerit, ex aliis ad alia eos loca deduci, evectionesque animalium secundum consuetudinem a nostra fuerint Serenitate consecuti, & in armorum tam confectio, quam translatione servata consuetudine, in profectione, quinetiam legatorum, animalium dominis, qui ea solent accepta mercede locare, præbenda pensio, arcæ tui culminis imputetur, tractorias videlicet, animalium super memoratis causis nulli alii iudici, cujuscunque sit dignitatis, nisi tuo tantummodo culmini, faciendi licentiam prætere decernimus.

23. Imp. ANASTASIUS A.

Iubemus nemini licere cujuscunque scholæ, vel officii, vel militiæ, seu conditionis per totius Orientalis tractus partes, ob quamcunque causam profi-

proficiscenti, seu redeundi, supra unum veredum, unumque paraveredum, cum evectione tamen iudiciali movere: nisi specialis ei præstita sit nostræ Serenitatis quantitatem animalium continens evectio: exceptis proculdubio his, qui pecunias publicas devehant: cum in hac parte sine nostra quoque speciali auctoritate tanta conveniat animalia moveri, quanta transvehendæ pecuniæ summa, & ejus tuitio deposcit: quinquaginta librarum auri his feriendis condemnatione, quicumque nostra iussa quolibet modo, seu tempore violaverint, seu violare concesserint.

TIT. LII.

DE TRACTORIIS, ET STATIVIS.

1. Imppp. THEODOS. ARCAD. & HONOR. AAA. Rufino P. P.

TRactoriæ cum stativis solitis tantummodo bi-
duum tempus accipiant: nulli vero penitus cum necessariis sibi personis præbeantur, nisi his tantummodo, qui animalia, atque equos sacro usui necessarios prosequuntur: ita tamen, ut his dimissis in tractoriarum corpore, quaque dierum numerus adscribatur: ut nullus ultra hoc temporis spatium ad residendum, in quo libidum fuerit loco, copiam nanciscatur. Datum 7. calend. Septemb. C. P. ARCAD. A. 2. & RVFIN. COSS. 392.

TIT. LIII.

DE APPARITORIBVS PRÆFECTORVM PRÆTORIO, ET PRIVILEGIIS EORVM.

1. Impp. VALENT. & VALENS AA. Mamertino P. P.

Præfecturæ cornicularios, qui annis singulis exeunt, post transactos corniculos nostram adorare Purpuram volumus: quo honore perfunctis, cum jam missionem tenuerint, liberum otium damus, ut ad susceptionem, vel cujuslibet necessitatis officium minime devocentur. Dat. 3. cal. Febr. Mediol. VALENTINIANO, & VALENTE AA. COSS. 366.

2. Iidem AA. Zosimo Præsidi Epiri novæ.

Præfectianos ad perniciem provincialium exactio-
nibus in provinciis, vel potius lucris, vel quæstibus suis sese immiscere vetamus: præterea, vel horreorum gerere custodiam, vel curiarum jus, atque arbitrium sibi præsumere (his denegamus.) Horum si quis præsentis legis temerator existat, volumus eum competenti motu & indignatione percellere. Dat. 14. cal. Decembr. Mediol. VALENTINIANO & VALENTE 4. AA. COSS. 373.

3. Impp. THEODOS & VALENT. AA. Zoilo Præfecto Prætorio.

Cornicularii, & primiscripii, numerarii insu-
per qui in officio tuæ sublimitatis per ordinem obsequiis militiæ terminatis, desideratam laborum requiem sortiuntur: pro multis erga rempublicam sudoribus ab omnibus indictionibus tam militarium quam civilium iudicium semper habeantur immunes, & civilium tantum iudicium, non etiam militarium jurisdictioni subjaceant. Huic sanctioni addendum esse censemus, ut si quis perfectianus addum militat, vel post depositum cingulum, sine testamento quod legibus comprobatur, nullisque ab intestato successoribus derelictis, fati munus impleverit: omnes ejus patrimonii facultates provisione magnificæ tuæ sedis non fisci juribus, sed arcæ tui

culminis rationibus vindicentur. Scriniariis autem (&) exceptoribus, cæterisque qui in officio tui culminis merent: cum in legione prima adjutrice nostra militant, audientiam tantummodo in causis in quibus pulsantur, tuæ celsitudini deputamus. In provinciis vero commorantes, rectoribus earum eos respondere jubemus, nisi publicum officium aliquod eis injunctum sit.

TIT. LIV.

DE APPARITORIBVS PRÆFECTI VRBIS.

1. Imppp. GRAT. VALENT. & THEOD AAA. Principio P. P.

PRæter eos, qui de officio eminentium potestatum, numero stipendiorum, & curriculum evolutis, urbisque præfecturæ Serenitatis nostræ annis singulis attingere purpuram, venerarique præcepti sunt: nulli prorsus eorum, qui provincialia officia peregerint, tranquillitatis nostræ muricem adorare sit liberum, omnium suffragiorum obreptione cessante. Dat. 14. cal. Octobr. Aquilan. ARCAD. A. & BAVTONE 5. V. C. COSS. 385.

2. Impp. HONOR. & THEODOS. AA. Palladio Præfecto Prætorio.

Quicumque illustris urbanæ sedis apparitor clandestina fraude pistorem concusserit, accusatus atque convictus, perpetui panificii nexibus addicetur. Dat. 17. cal. Januar. Ravenna, HONOR. A. II. & CONSTANTINO 2. V. C. COSS. 417.

TIT. LV.

DE APPARITORIBVS MAGISTRORVM MILITVM, ET PRIVILEGIIS EORVM.

1. Impp. VALENT. & VALENS AA. ad Arthemium Correctorem.

Qui sese in officiis magistrorum equitum ac peditum militare monstraverint, ab omni nominationis injuria excusentur. Dat. 13. cal. Octobr. Aquilani, A. CC. 15. cal. Novemb. Salerni, Divo IOVIANO, & VARRONIANO COSS. 364.

2. Iidem AA. Mamertino P. P.

Qui non officio magistrorum equitum ac peditum militiam sortiti sunt: ordinis sint militaris.

3. Impp. THEOD. & VALENT. AA. Ballo P. P.

Probati apparitores magistratû potestatis, neque curiales in aliquo officio, neque cohortales, neque censibus adscriptos volumus. Dat. prid. Non. Mart. C. P. CYRO 7. C. CONS. 441.

4. Iidem AA. Apollonio.

Numerarios virorum illustrium magistrorum militum tam præsentium quam Orientalium, qui ordine & stipendiis militiæ fuerint decorati, exeuntes, tribunis prætorianis partis militaris, sudoribus eorum beneficium deferentes, sociari præcipimus: ita videlicet, ut post completam militiam ab omnibus indictionibus tam militarium quam civilium iudicium semper habeantur immunes: principatus vero munere functos, tribunis vigilium militaribus aggregari volumus.

5. Imp. ANASTASIVS * magistro militum.

Eos qui in officiis vestris merentes, statutorum tantummodo numero inserti sunt, fori præscriptione muniri: cæteros vero qui supra hujusmodi numerum militare noscuntur, quasi nec militantes, & apud illustrissimas præfecturas, & apud clarissimos provincialium rectores de quolibet pulsæ

& conveniri, & sine cinguli præscriptione respondere negotio sancimus. Dat. 2. Non. Mart. C. P. CYRO V. C. CONS. 441.

TIT. LVI.

DE APPARITORIBVS PROCONSULIS ET LEGATI.

1. Imppp. VALENT. THEOD. & ARCAD. AAA.
ad Flavium Proconsulem Africæ.

Officio, quod tuis meritis obsecundat, non curialem quemquam, nec ex cæteris corporibus volumus aggregari: at si qui erunt inter apparitores huiusmodi, restitui eos muniis debitis mox iubemus.

2. Impp. ARCAD. & HONOR. AA. Dominatori Procons. Afric.

Apparitioni tuæ, & legatorum quadringentos censuimus deputandos, & de his duntaxat, quos esse sibi detractos Reipub. membra non queruntur.

3. Impp. ARCAD. & HONOR. AA.

In proconsulari provincia officium proconsulare postulet quod exigere consuevit, nec alienis le partibus impudenter inferat.

TIT. LVII.

DE APPARITORIBVS COMITIS ORIENTIS.

1. Impp. THEOD. & ARCAD. AA.

In officio comitis Orientis non amplius quam sexcenti apparitores habeantur, quos quidem publicis necessitatibus novimus abunde suppetere.

TIT. LVIII.

DE COHORTALIBVS, PRINCIPIBVS, CORNICULARIIS, AC PRIMIPILARIIS.

1. Imp. CONSTANT. A. edicto suo ad Afros.

Omnes stationarii neque superexactionem audeant, neque carcerem habeant, neve quis personam, licet pro manifesto crimine, apud se habeat in custodia; sciens quod si quid tale fuerit commissum, capite puniendus est. PP. 6. Maji, Carthag. CONSTANT. A. 4. & LICINIO 4. COSS. 315.

2. Impp. CONSTANT. & CONSTANS AA.

Tauro P. P.

Nullus Judicum quemquam sine sacra probatoria probare audeat, vel provehere. Excipimus tamen officia Provincialia cursus publici sollicitudinem sustinentia: nec enim tanto muneri adminiculum denegari publica permittit utilitas. Dat. 6. cal. Jan. Mediol. Accept. 8. Id. Jul. DATIANO & CEREALE COSS. 358.

3. Imppp. VALENT. VALENS & GRAT. AAA.
Festo Consulari Syriæ.

Solita Cohortalibus Syriæ privilegia, quæ a D. Diocletiano porrecta sunt atque concessa, nos quoque porteximus: ac iubemus eos non ad sollicitudinem bastagæ, non ad functionem naviculariam devocandos, non invisos curialibus cœtibus adscribendos: verum peracto labore militiæ passus primipili competenti sedulitate functione transacta, prærogativam his recusationis offerimus. Dat. 6. Non. Octob. VALENT. & VALENTE AA. COSS. 365.

4. Iidem AAA. & GRATIANVS A. Probo P. P.

Officia Rectorum Provinciar. tuæ Magnificentia literis volumus admoneri, ut susceptos in officio proprio, vel probatos, cohortium nomine, vel legionum privilegiis existiment inferendos. Dat. 16. cal. Jun. MODESTO A. & ARINTHEO COSS. 372.

5. Iidem AAA. Modesto P. P.

Quicunque per Oïroënâ Primipilaris majore

latatur numero filiorum, unum loco suo veluti hereditario jure substituatur, alterum pro amore patriæ Ædesenæ curiæ tradat obsequiis: cæteris qua voluerit militia provisorus. Sin autem duos tantum procreaverit: cohorti satisfacere cogatur, & curiæ. Quod si unum procreaverit, eundem ordini patriæ restituat, nullo contra hanc formam beneficio valituro. Damus sane licentiam tam patribus eorum, quam ipsis, qui hujus legis auctoritate civitatum obsequio aggregantur, ut si quos Curiales patrociniis Principalium invenerint excusari, in medium proferant: ut & ipsi similibus officiis deputati, pareant impetratis. Dat. 3. Non. Dec. Antiochia, post Consul. GRATIANI A. 3. & EQUITII V. C. 375.

6. Imppp. GRAT. VALENT. & THEOD. AAA.

Neotherio P. P.

Si Apparitor defugerit criminosus, Edictum, quo revocari possit, adjecta conditione legibus subsequatur: cui nisi fuerit satisfactum, merito inlatitatem a iudice pro qualitate peccati sententia profertur. Veniam enim talibus non permittimus, nec indulgentis crimina sublevamus. Dat. prid. Id. Jan. Mediol. ARCADIO A. 1. & BAVTONE COSS. 385.

7. Imppp. VALENT. THEOD. & ARCAD.

AAA. Tatiano P. P.

Ordinatorum Judicum Apparitores, qui vel Speculatorum, vel Ordinatorum attigerint gradum, nullo annorum numero, nulla stipendiorum contemplatione laxentur, priusquam primipili pactum digesta ratione compleverint. Quod si ante debitum locum, qui huic functioni habetur obnoxius, vel ægri corporis labem, vel defessæ senectutis extrema ad impetrandam quietem crediderit prætendenda, non prius otio condonetur, quam omne, quod Primipilo debetur, expenderit. Eos etiam, qui pro sceleribus suis soluto militiæ cingulo addicuntur infamiae: ne integro peculio sub hac occasione latentur, ita condignæ ultioni eos volumus subiacere, ut functioni quoque, quæ extremæ militiæ debetur, nihil ex eorum facultatibus subtrahatur. Dat. 3. Non. Maji, Mediol. TIMASIO & PROMOTO COSS. 389.

8. Impp. ARCAD. & HONOR. AA. Euthymio
Vic. Aficæ.

Speciebus Primipilaribus adærandis eadem pretiorum taxatio servetur, quæ in venalibus publicis poterit reperiri. Dat. 5. cal. Mart. C. P. ARCAD. 4. & HONOR. 3. AA. COSS. 396.

9. Iidem AA.

Per Illyricum (in quo plurima ac maxima necessitatum publicarum emolumenta officiis constat Præsidalibus expediri) centeni numero singulis Judicibus obsecundent: nec ultra hunc modum, vel ad militiam ullus adspiret, vel conniventia judicum perseveret. Adhibendi autem sunt ad huiusmodi ministeriorum obsequia, non illi, qui vano militiæ nomine immania lucra sectentur, sed qui necessitatem officii sollicitudinibus debitis exequantur.

10. Iidem AA. & THEOD. A. Anthemio P. P.

Quicunque chartas, vel tabulas, vel quodcunque aliud ministerium cohortalis optaverit, non ante accedere permittatur, nisi ejus nomen matriculis receptum primitus fuerit: pœna proposita his, qui contra statuta cœlestia crediderint suscipiendos aliquos, aut quodlibet eis officium injungendum. Dat.

16. cal.

16. cal. April. C. P. DN. NN. HONORIO 7. & THEODOSIO 2. AA. COSS. 407.

11. Imp. HONOR. & THEOD. AA. Anthemio P. P.

SI quis ex grege cohortalinorum, urgente criminis infectione stipendiis fuerit exemptus, aut otio traditus, quietis artibus immoretur; aut si ad pristina sacramenta precum miseratione maluerit repere: indultum nostræ Majestatis oraculum Amplissimi tuæ Sedi offerat allegandum. Dat. 14. cal. Mart. C. P. HONOR. 10. & THEOD. 6. AA. COSS. 415.

12. Imp. THEODOS. & VALENT. AA. Isidoro Præfeto Prætorio.

SI Cohortalis Apparitor, aut obnoxius cohorti, ad ullam adspiraverit dignitatem: spoliatus omnibus impetrati honoris insignibus, ad statum pristinum revocetur: liberis etiam in tali (ejus) conditione susceptis, fortunæ patriæ mancipandis. §. 1. Quod si quis ex his ausus fuerit ullam affectare militiam, nulla præscriptione temporis muniatur, præter eam scil. (quæ) ex triginta annis colligitur: sed ad conditionem propriam retrahatur: nec ipse, vel liberi ejus post talem ipsius statum procreati, quod cohorti debetur, valeant declinare. §. 2. Sed nec ad aliam cohortalinus vel cohortalini filius audeat adspirare fortunam, cui majorum suorum exempla præjudicant. §. 3. Sed etiam cunctos qui diversarum rerum negotiationibus detinentur, trapezitas scilicet vel gemmarum argentique vestiumve venditores, apothecarios etiam, cæterosque insitiores aliarum mercium, quibuscunque ergasteriis adhærentes, jubemus a provincialibus officiis removeri: ut omnis honor atque militia a contagione hujusmodi segregetur. Dat. 3. Non. April. Constantinop. ISIDORO, & SENAT. COSS. 436.

13. Idem AA. Florentio P. P.

NUllum ex Primipilaribus, nullum ex Principe Cohortalis officii, vel ad aliam posse militiam adspirare, vel ministeriis sibi contra publicam utilitatem blandiri, vel ad quamlibet aliam dignitatem ad præjudicium præteriti status accedere concedimus. Quod si contra hanc tam saluberrimam formam, vel responsa cœlestia quædam militia aut dignitas audacter eliciatur: pro ingestis haberi, etiam si speciali adnotatione nostræ indulgentiæ eam obtinuisse videatur: nec adfectionem ei quoquo modo parere, qui se memoratis artibus publicæ studet commoditati subtrahere, sed statim Civitatis, unde oriundus est, Curia traditi præcipimus.

14. Imp. LEO A. Constantino P. P.

QUISQUE Cohortalibus adhuc obsequiis obligatus, vel regimen Provinciæ, vel cingulum cujuslibet militiæ, vel dignitatis quoquo modo meruerit: ante omnia contra licitum usurpatis impetratisve careat, etiam si ultronea nostra liberalitate jus gerendæ Provinciæ, vel militiæ seu dignitatis cujuspiam sibi jactaverit fuisse delatum, de hinc universis solatiis conditionis, quam spreverat, defraudatus, ne quid eorum omnino per se vel per interpositam personam possit acquirere, Primipili tantum munus implere cogatur: mox curialibus civitatis, in qua natus est, in diem vitæ suæ functionibus inhæsurus: ita scilicet, ut etiam hi, qui post impletam talem militiam quodlibet militiæ dignitatisve genus affecta-

verint, curiæ (patriæ) suæ restituantur. Dat. 6. cal. Jun. C. P. LEONE A. 4. & PROBIANO COSS. 471.

TIT. LIX.

DE APPARITORIBVS PRÆFECTI ANNONÆ.

1. Imp. VALENS, GRAT. & VALENT. AAA.

Apparitores Urbanae Præfecturæ annonario officio sese non inferant, sed Apparitorum æmulatione secreta, ministerio suo annonæ Præfecturæ fungantur.

2. Imp. ARCAD. & HONOR. AA.

Præfecturæ annonæ canonem qui ad officium suum pertinet, per compulsores suos exigit: & cum officio suo retineatur obnoxius, qui ad implendum canonem devotionis suæ exactionem non ostenderit.

TIT. LX.

DE DIVERSIS OFFICIIS ET APPARITORIBVS IUDICVM, ET PROBATORIIS EORVM.

1. Imp. VALENT. VALENS & GRATIAN.

AAA. Severo Mag. militum.

SI quando Præfectus Prætorio, vel Vicarius, aut Rector Provinciæ significaverit eum, qui chartis ac ratiociniis publicis invenitur obnoxius ad præpositum castri ac militum transisse: retractus, illi assignetur officio, a quo ad necessitatem præstandi ratiocinii devocatur: in rejecti vero locum is potissimum destinatur, cui meritorum adstipulantur insignia. Dat. 10. cal. Jan. GRATIANO A. 2. & PROBO COSS. 371.

2. Imp. GRATIAN. VALENT. & ARCAD.

NUllus ex his, quos claruerit militia resolutos, indebita denuo sacramenta sine Augusti affatibus suscipiat. Si qui autem id per obreptionem forte meruerit, quinque librarum auri multeretur incommodo. Dat. prid. Id. Jul. Mediolan. HONOR. NB. P. & EVODIO COSS. 386.

3. Idem AAA. Eusignio P. P.

NUllus Apparitor Amplitudinis tuæ, vel de officiis Palatinis ad eam provinciam, ex qua oriundus est, vel in qua collocaverit larem, vel qui jam in hujusmodi officio fuerit commoratus, obtentu publicæ necessitatis, vel executor privati negotii dirigatur. Etenim officii tuæ Celsitudinis primiscripius tres libras auri fisci utilitatibus sine dilatione persolveret, si statuta fuerint temerata. Apparitor vero, qui huic se muneri passus est deputari, militia spoliabitur. Hæc vero pœna etiam cæteris irrogata est, ut si domesticus, aut protector, aut Stator, vel Agens in rebus, vel Palatinus utriusque officii, vel ad eandem Provinciam, in qua natus est, vel ad eam, in qua collocaverit larem, cum hujusmodi usurpatione perrexerit: matriculis quidem exemptus ipse, qui se voluerit mitti, auri libram unam fisci juribus inferri cogatur: Adjutores vero officiorum, (&) Palatinorum ac numerarii Comitum Illustrium Virorum, sive Actuarii libram auri fisci juribus solvant, nisi statuta fuerint custodita. Dat. 2. Non. Dec. Mediolan. HONORIO NB. P. & EVODIO COSS. 368.

4. Imp. THEOD. ARCAD. & HONOR. AAA.

Qui vel exiguam rei familiaris substantiam habent, militare in Apparitorum numero non verentur.

TIT. 3

5. Imp.

5. Imp. HONOR. & THEODOS. AA. Graccho Praefecto urbi.

QUicumque Apparitores ob culpam, vel negligentiam fuerint iudicio discincti, (jam) ad nullam militiam habere facultatem aspiciendi: nec ex Rescripto his ullus aditus referetur, quos congruit poenae gravissimae subjugari, si contra inhibita quoque sacratissimis constitutis aspirare contempserint. Dat. 8. cal. Aug. Ravenna, HONOR. 10. & THEOD. 6. AA. COSS. 425.

6. Imp. THEOD. & VALENT. AA. Hierio P. P.

IN his officiis, id est, Virorum Spectabilium Proconsulis Asiae, Comitum Orientis, Praefecti Augustalis, & Vicariorum, quos etiam monuimus sub 30. interminatione librarum auri, nemo aliter admitratur, nisi eum emissa sacri scrinii probatoria consecravit. Quod si quis (talis) sub tua fuerit abdicatione convictus: profecto irritis his, quae verita contrectaverit, etiam congruam indignationem incurret. Dat. 10. calend. Jul. Nicomedia, DD. NN. THEOD. 12. & VALENTIN. 2. AA. COSS. 426.

7. Idem AA. Anatolio mil.

AD splendidioris privilegia militiae posteaquam priorem continuo labore compleverint, eos venientes admitteremus, qui ea, voto adipiscendi honoris crediderint expetenda: non eos, qui studio exercendae cupiditatis abierint, ut velut in meliori fortuna positi, aut ea scelera, quae prius commisisse doceantur, occultent, aut alia deinceps possint impune committere.

8. Imp. LEO & ZENO AA. Joanni Magist. offic.

VIROS Spectabiles Duces eorumque Apparitores, nec non Limitaneos, castrorumque Praepositos tantummodo ex sublimis tui iudicii sententia conveniri, nec aliis subicere iudiciis praecipimus: Illustribus scilicet ac Magnificis Viris Magistris militum consuetudine ac potestate, si qua ad limites aliquos Orientis Thraciarum, & Illyrici, ex longo tempore haecenus obtinuit, reservata.

9. Idem AA. Hilario Mag. offic.

PROBATORIAS Memorialium & Agentium in rebus ceterorumque nihilominus Apparitorum Praetorianae per Orientem amplissimae Praefecturae, eorum etiam qui in diversorum iudicum officiis numerantur, ex sacris probatoriis solito more militiae sacramenta sortiri decernimus: non passim, nec licenter, solis auctoribus, vel sacrarum militarium literarum exemplaribus, sed ex authenticis tantum sacris probatoriis manu nostra subscriptis, & nostro arbitrio praestandis, ita ut nullus his dolus aut fraus possit annecti: de his etiam, qui sunt verae, & catholicae fidei, jubemus admitti. Aliter vero militantes, nisi ex his sint, quos solis auctoribus apparitioni aggregari vetusta consuetudo perdocuit: detecta fraude cujuscunque accusandi studio, non solum mendaci carere militia, sed proscriptionis stylum subire decernimus, & bonorum omnium amissione multamus.

10. Idem AA. Erythrio P. P.

HAC sanctione decernimus, ut in posterum nemini licentia sit edendi exemplaria his, qui sociandi sunt cuicunque militiae, quam sine divinis probatoriis adipisci non possunt, sed periculo pri-

matum unicuique officii ipsas authenticas (litteras,) quae dignam nostrae pietatis condicent adnotationem cum subscriptione administrantium, sub quorum jurisdictione consistunt, his, qui militare volunt praestari: exemplaribus videlicet eorum cum subscriptione eorundem iudicum apud singula quoque officia, prout convenit, reservanda. Quamvis autem manifestum sit de huiusmodi probatorum observatione excepta esse ceterorum iudicum officia, tamen ne ulla (ei) ignorantiae relinquatur occasio, omnium officiorum, quibus necesse est per sacras probatorias militiae sociari, notitiam (in) sacris apicibus subdendam esse censuimus. Sub hac igitur observatione omnes, qui sive in hoc sacro Palatio nostro, sive in aliis quibuscunque Officiis deinceps militare cupiunt: qui tamen (ut dictum est) non possunt pro tenore sacrarum constitutionum, vel veteri consuetudine, nisi praecedentibus sacris probatoriis militiae sociari, sicut subiecta notitia demonstrat, adipisci praecipimus; scientibus his, quae ex aliqua parte praesentis nostrae Serenitatis legi formam conniventia, vel negligentia quadam collidere tentaverint, non tantum amissione bonorum omnium, sed etiam capitis periculo, utpote crimini falsitatis obnoxios semet (ipsos) esse plectendos. Et est notitia (haec:) Scrinii memoriae probatoriae Agentium in rebus palatinorum (sacrarum) litigationum, rerum privatarum partis Augustae. Item Scrinii sacrarum epistularum sic: in Officiis virorum illustrium praefectorum praetorii Orientis, & Illyrici, & Urbi, officii Proconsulis Asiae & Africae, officii Comitum Orientis, officii Praefecti Augustalis, officii Comitum divinarum domorum, officii Vicariorum Thraciae, Ponti, & Asiae, & Macedoniae, & Thesaurariorum classis. Item Scrinii factorum libellorum sic: officii Virorum Magistrorum militum utriusque Praefecti Orientis, & Illyrici, invitatorum admissionalium, memorialium, omniumque praedagogorum cellariorum, mensorum lampadariorum eorum, qui in sacris scriniis deputati sunt, decanorum partis Augustae, & cursorum partis Augustae, officii Virorum Spectabilium Ducum Palaestinae, & Mesopotamiae, nobilis Comitum Phoenices, Corsicae, Syriae, & Augustae Euphratenensis, Arabiae, & Thebaidis, Libyae, Pentapoleos, utriusque Armeniae utriusque Ponti, Scythiae, Mysiae prima, (secundae,) Daciae, Pannoniae, officii Virorum Spectabilium Comitum Aegypti, Pamphyliae, Ilaeriae, Lycaoniae, & Pisidiae.

TIT. LXI.

DE EXECUTORIBUS ET EXACTORIBUS.

1. Imp. ARCAD. & HONOR. AA. ad Provinciales, & ad Proconsules.

NE per diversas Provinciarum partes, aut Palatinus exactor accederet, aut Illustrium Virorum Apparitor vagaretur, vel militaris terror inferret formidinem: hac lege sancimus, ut omnes memorati intenti sint ad Provinciae Rectorem, & cum eo agant: illo insistente, disponente, & agnoscante, & suo periculo rem peragant, & impleant universa. Dat. 17. calend. Jul. Mediolani, OLYBALO, & PROBINO COSS. 395.

2. Idem

2. Iidem AA. Andromacho P. U.

Quicumque ex Palatio nostro cuiuslibet tituli ad Provincias commeaverit, compulsor, exactor, admonitor, portitorve præcepti, Agens in rebus, vel Palatinus, vel Apparitor Illustrium potestatum: hoc tantum potestatis arripiat, quod mandatum curiæ suæ specialiter approbatur; nec quod injunctum alteri fuerit, collegii jure præsumat: ne dum hoc sibi invicem mutui officii licentia patiuntur, agant cuncti, quod singulis credebatur. Dat. prid. Id. Jul. *Mediol.* CLYBRIO, & PROBINO COSS.

3. Imp. HONOR. & THEOD. AA. Palladio P. P.

Sive ex Prætoriano officio, sive illustris Comitivæ sacrarum largitionum, ne chon & rei privatæ nostræ (militiæ,) vel ex quacunque apparitione ad quamcunque necessitatem profligandam quis fuerit destinatus, sciat se intra anni metas debere collectis rationibus ad proprium judicem remeare, eique suam efficaciam ostendere, & quid (in) ejus instantia exactum fuerit, quidve in debitis habeatur, & penes quos resederit, vel cujus culpa, aut qua causa in eadem provincia fuerit derelictum. Quod si exacto spatio anni in ejus regionis visceribus prædator insidians, deprehensus fuerit remorari: tunc absolutus cingulo militiæ abjicietur, primoribus ejus militiæ decem librarum auri multa proposita, si redire dissimulet: & per vices officiorum ligatus ferreis nexibus, cura Provincialis officii ad debitum mittatur examen: nec ei liberum sit, ut hoc se privilegio aut occasione defendat, quod sibi aliud negotium, vel aliam necessitatem post injunctam esse causetur, cum hisdem licentiam auferamus in eadem Provincia continuare exactorem. Dat. 10. cal. Octobr. N. D. THEOD. A. 7. & PALLADIO. 416.

4. Iidem AA. Joanni P. P.

Nullam possessionem alterius pro alienis debitis publicis vel privatis præcipimus conveniri. Dat. 5. Id. Jul. *Ravennæ*, HONORIO 13. & THEODOS. 10. AA. COSS. 422.

5. Imp. HONOR. & THEODOS. Volusiano Præfecto Prætorio.

Contra nostra præcepta si quisquam vetito (ac temerario) ausu exactorem audebit, licebit Provinciæ moderatori eundem correptum ad Sublimitatis tuæ judicium sub prosecutione dirigere; & licebit Provinciali, si probetur obnoxius executor, contra vetitum exactorem sibi vindicans, temeritatem legitime repellere.

6. Imp. ZENO Arcadio P. P.

Sancimus, ut eum cui ex judicio tui Culminis quocunque modo, sive studio Numerariorum aut Tractatorum, vel ipsorum jussu, qui pro tempore amplissimæ tuæ sedis administrationem suscipiunt, exactio publicarum pecuniarum injungatur, minime prius liceat aliam sollicitudinem gerendam suscipere, quam reversus injunctæ sibi causæ responsum præbuerit. Si tamen ita fors tulerit, ut in ea Provincia, ad quam exequendi causa publici negotii aliquis proficiscitur, aliqua quoque causa sit exequenda, non prohiberi unum eundemque executores ab hac urbe regia proficiscentem, duorum simul, non plurium negotiorum executionem suscipere, dum ipsi quoque tertii non sit injungendi (licentia) antequam de superioribus responsum portaverit. Executoribus

his, qui secundam, sive simul duas, vel etiam tertiam causam passi fuerint exequendam suscipere, non solum cinguli & bonorum suorum amissionem, verum etiam perpetui exilii supplicium subituris. Eandem hanc poenam Numerarium quoque, & ejus adjutores, ad quorum curam quod violatum est pertinet, formidare.

VII.

Quilibet executor divinæ jussionis prætorianive præcepti id prius insinuare præfidi debet, ut is inquirat an sit in eo vitium aliquod falsi, aut legibus adversum aliquid, & an per obreptionem impetratum sit. † Executio autem sit scripto, vel sine scripto, propositis sacris Evangeliiis, & præsentibus possessoribus omnibus, & una cum præfide inquirentibus, qui & opem executori ferent, si res digna videatur. Sed si quid manifesto in ea falsi, vel illegitimi deprehenderit, suspendet exactorem, & relationem mittet ad Principem per agentem in rebus, vel ad sedem ejus a quo res processit. Et interim executor quidem cautionem præstabit pro rei qualitate: reus personalem, se fisci puta: idque sine ulla impensa. Debet enim executor indemnem eum præstare quem convenit, si temere forsitan eum convenerit: quam cautionem nisi præstiterit, impune ab eo quem convenit, repelletur. Præfides ipse, vel alius ad quem jussio dirigitur, cautionem exiget ab executore pro rei qualitate. Sed & si potuerit quis executionem repellere, & repulerit, debet præfides executorem restituere, & ab eo cautionem exigere personalem, & rem deferre: quod si negligat, tam ipse, quam suum officium, isve ad quem literæ missæ sunt, de suo indemnitate convento præstabit, durante vel deposito magistratu. Constitutio excipit eos, qui nomine tributorum obligati sunt. Quod si pretio victi præfides non inquirent, qua de re superius diximus inquirendum esse: etiam si negligentia hic tantum argui videatur, & rei familiaris damnum patientur, & magistratu ejicientur, & circa salutem periclitabuntur. Omnis autem lex Præfecto prætorio prius insinuari debet, deinde in provinciam transmitti, & portitori dari aureos sex, Præfide curante per omnes civitates suæ provinciæ legem promulgari sine ulla impensa Præfidis vel Defensorum, vel portitoris. Et si quis ex ea re quid perceperit, in duplum tenetur, & magistratus dignitatem amittit, officialis officium.

TIT. LXII.

DE LVCRIS ADVOCATORVM, ET CONCVSSIONIBVS OFFICIORVM, SEV APPARITORVM.

1. Imp. CONSTANTINVS ad Ælium Proconsulem Africæ.

Si quis a Ducenariis, vel Centenariis, vel fisci Advocatis læsum se esse cognoscit, adire judicia, & probare injuriam non moretur: ut in eum, qui convictus fuerit competenti severitate vindicetur. Dat. cal. Nov. *Treveris*, CONSTANTINO A. 4. & LICINIO 4. COSS. 315.

2. Idem Eubulidæ Vic. Africæ.

Præter solennes & Canoniceas pensitationes, multa a provincialibus indignissime postulatur ab officialibus & scholasticis non modo in Civitatibus singulis, sed (etiam) mansionibus, dum ipsis & animalibus

bus eorundem alimonie sine pretio ministrentur. provinciales itaque cuncti Judices tueantur, nec injurias multas transire permittant. Dat. 3. calend. Jul. LEONTIO & SALUSTIO COSS. 344.

3. Imp. ARCAD. & HONOR. AA. Pompeiano P. P.

Quotiens compulsor arguitur in deprædatione convictus, etiam non consulta Clementia nostra, poenam subeat legibus competentem. Datum prid. calend. Jun. Mediol. STILICHONE & AVRELIANO COSS. 400.

4. Imp. HONOR. & THEOD. AA. Adriano P. P.

Curialibus & Naviculariis, omnibusque corporibus ita subvenire volumus, ut nihil Apparitoribus universorum Judicum liceat, quod ad prædam Provincialium pertinet.

TIT. LXIII.

DE PRIMIPILLO.

1. Imp. VALERIAN. & CALLIEN. AA. Domitio.

Commoda Primipilatus post administrationem incipiunt deberi: & si is, qui ea percipere debuit, prius rebus humanis eximatur, heredibus petitio salva sit.

2. Imp. DIOCLET. & MAXIM. AA. Alexandro.

Obtentu nominis Primipili, civiles actiones ad alios Judices transferendæ non sunt.

3. Idem AA. Domnæ.

Utilitas publica præferenda est privatorum contractibus: & ideo si constiterit fisco satisfactum esse ob causam Primipili, poteris obligatam tibi possessionem dotis titulo petere, ut satis doti fieri possit.

4. Idem AA. Dionysio.

Cum ex sola Primipili causa liberos, etiam si patribus heredes non existant, teneri D. Aurelianus sanxerit: si neque successistis patri vestro, nec quicquam ex bonis ejus teneris: consequens est, a paternis creditoribus vos non conveniri.

TIT. LXIV.

PUBLICÆ LÆTITIÆ VEL CONSULVM NVNTIATORES, VEL INSINUATORES CONSTITVTIONVM, ET ALIARVM SACRARVM VEL IVDI-

CIALIVM LITERARVM EX DESCRIPTIONE VEL AB INVITIS NE QUID ACCIPIANT IMMODICVM.

1. Imp. GRATIAN. VALENT. & THEOD. AAA. Floro Præf. præf.

Quicquid nostrorum unquam nunciari cœperit prosperorum, ut bella si desinunt, si oriuntur, victoriæ fastus, si honor datus fuerit Regalium, vel Consulum, vel Trabearum, compositæve pacis erit offerenda tranquillitas, si sacros vultus inhiantibus forte populis inferimus: hoc sine immodico pretio nuntiari excipique sancimus: actum esse jubemus castissimum, indigentibus, non numerariis esse præbendum judices statuimus esse sollicitos, ne turpi colludio quærat ex miseris pretium gaudiorum. Quod si id sacrilegia fuerit dissimulatione violatum, & accipientem pudoris fortunarumque manebit excidium, & cogentem per poena multabit, & officium triginta librarum auri vexatione quatietur. Dat. 4. Non. Febr. C. P. MEROBAYDE 2. & SATVRNINO COSS. 383.

II.

Constitutio vult a singulis Provinciis Insinuatoribus sacrarum literarum, vel generalium Constitutionum, vel publicorum commonitorium, vel statutarum sex duntaxat solidos dari, & ab eo, qui amplius acceperit, quadruplum reddi, hoc inhibente Præfide, & Episcopo & Primoribus Civitatis, omni-que tam civili quam fiscali adminiculo, nisi velit Episcopus in Principis indignationem incurrere, Præfides bonis & dignitate & civitate multari. Curet autem Officium nec descriptionem fieri ex iis causis ultra 6. aureos, nec ab invitis, & ab accipiente quadruplum inferri. At cum cives seipsum volunt describere operis publici, vel frumenti cœmendæ causa, & hoc sibi concedi a Principe petunt, nihil oportet lædi ex hac causa, ne sacerdotes indignationem eandem incurant, Præfides dignitatem amittant & publicentur: Officium in corpus torqueatur, nisi Principi detulerint, quicquid contra hanc Constitutionem fuerit admissum. Possunt enim descripti resistere describentibus: vel si nequeant resistere, licet eis invocare Præfidem, & deferre Principi. Sed non oportet Patres Civitatum vel Sironas, vel Susceptores ex redditibus, quos habent in manu, quidquam præbere, sed eorum quantitatem destinatæ necessitati servare debent. Quod si Præfides violat, de suo eos reditus implebit. Fiscales enim & civiles res immunes servari necesse est.

CODICIS FINIS.

AVTHENTICÆ, SEV NOVELLÆ CONSTITVTIONES D. IUSTINIANI SACRATISS. PRINCIPIS. COLLATIO PRIMA.

TIT. I.

DE HEREDIBVS ET FALCIDIA.
NOVELLA CONSTIT. PRIMA.

*Imperator Iustinianus Augustus Joanni gloriosissimo
sacrorum per Orientem pratoriorum Praefecto,
iterum exconsule & patricio.*

P R A E F A T I O.

Occupatis nobis circa totius Reipublicæ curas, & parvum nihil eligentibus cogitare, sed quatenus Persæ quidem conquiescant, Vandali vero cum Mauris obediant, & Carchedonii antiquam recipientes habeant libertatem, Tzani autem nunc primum sub Romanorum facti Republica, inter subiectos habeantur: (quod mundum hactenus, nisi sub imperio nostro dedit Romanis Deus) incurrunt etiam propriæ sollicitudines a nostris subiectis semper nuntiatae, quarum quidem singulis damus competentem formam. Quæcunque vero frequenti quidem potiuntur per partes auxilio, possibilia tamen sunt scripta lege, ut communem omnibus præstent (in quibus opus habent) utilitatem: hæc oportere putavimus & lege sancire, & tradere subiectis per se juvantia, & non semper iussione Imperatorum egentia. §. 1. Semper igitur nobis importuni sunt, alii quidem nos pro legatis relictis, non tamen præbitis, adeuntes: alii vero pro libertatibus: alii ob aliud quiddam: quod transmittentes quidem hereditates, dari quibusdam aut fieri constituerunt: indevote autem & res adeunt, & eas percipiunt: & quod est iustum, non faciunt: cum utique etiam a veteribus legislatoribus dictum sit, competentes deficientium dispositiones, quæcumque non repugnant legibus, omnibus modis impleri. †. Sed quoniam ita positas leges jam plerumque neglectas invenimus: eas leges jam judicavimus oportere: & tam viventibus præbere ex eis cautelam, quam morientibus hinc exhibere honorem. §. 2. Primum itaque illud est cogitandum, quia testantibus aliis quidem necessitatem imponit lex distribuere quandam partem personis quibusdam tanquam hoc secundum ipsam naturam eis debeatur, quale est filiis & nepotibus, & patribus, atque matribus, interdum vero etiam fratribus, & si quam hujusmodi personam, aut in iis qui ex nobis sunt, aut ex quibus auctores sumus, enumeraverint leges. Aliis autem nulla consistit necessitas partem dare quamlibet propriæ substantiæ: sed sua potestas eis largitur, ad quoscunque testator voluerit, proferenda.

Tom. II.

CAP. I.

Si heres legata solvere noluerit.

His igitur a nobis præordinatis, sancimus eos qui ab aliquibus scripti sunt heredes, aut meruerunt fideicommissa, per universitatem forsan, aut per speciem, aut legatum, necessitatem habere quæcunque testator & honorans eos, disposuerit, omni modo ea complere, si quod præcipitur, legitimum sit, aut si non illud aliqua lex prohibeat, vel si non fiat ab eo qui honoratus est, tamen ratum esse expresse jam demonstrat. §. 1. Si quis autem non implens, quod dispositum est, sed dum competat ei qui honoratus est, quod relictum est, etiam ex decreto Judicis admonitus, annum totum protraxerit, non agens hoc quod præceptum est, si quidem aliquis illorum fuerit, qui necessario ex lege præcipiunt, in plus autem, quam quod lex ei dare vult, scriptus est heres: tantum accipiat solum, quantum lex ei dare secundum quartam ab intestato partem concedit: aliud vero totum auferri. Et si quidem etiam alii quidam scripti sunt heredes, accrescere illis secundum partem institutionis quæ unicuique distributa est. Si vero nullus alter sit heres: aut sint quidem scripti quidam, non autem adeant hereditatem: tunc quod aufertur, adjiciatur aliis relictis: & licentia præbeatur & legatariis, & fideicommissariis, & servis libertate honoratis, adire, & hæc acquirere: ita ut omnibus modis quod præceptum est, (per testantem) impleatur: cautione videlicet prius ab eis facta, secundum quod personarum vel rerum receperit modus: quia res accipientes, agent in eis quæ recte voluerunt testatores. †. Si vero nullus horum, de quibus testamento memoria facta est, voluerit adire: (hoc est, coheres, aut legatarius, aut fideicommissarius, aut servus libertate honoratus:) tunc ad alios, quos lex ab intestato vocat, post eum quidem qui scriptus est, & legitima per hanc legem parte exclusus deferri res: & similiter præbentes cautionem, quia complent quæ testamento continentur. †. In ordi-

(A)

commissario: aut, multis existentibus, majorem partem habenti: quoniam & in similitudinem heredis consistit, & maxime apud nos, qui Trebelliano soli dogmati dedimus in talibus fideicommissis locum, Pegasianii circuitiones odio habentes, & expellentes. Si vero aut non fuerit quispiam per universitatem honoratus: aut fuerit, sed noluerit agere quod jussu est: ad eos qui majoribus propriis legatis aut fideicommissis honorati sunt, hujusmodi venire fiduciam: sic quoque servis dari tempus qui libertate honorati sunt, & adire, & liberis cautum esse, & res percipere, & complere quæ jussa sunt, cum prædicta dudum cautione. Si vero nullus fuerit legatarius vel fideicommissarius per universitatem, aut per speciem majori parte aut in legato, aut in fideicommissio honoratus, sed omnes æqualem habuerint fortunam: tunc proponi quidem etiam sic per universitatem fideicommissarios, propter dictam jam dudum rationem, aut eum qui ex eis voluerit implere quod præceptum est: reliquos autem legatarios vel fideicommissarios, quicunque nihil alterutros in hoc, quod relictum est, antecedunt, etiam omnes, si voluerint, vocari, aut qui ex eis voluerint. Si vero nullus legatarius aut fideicommissarius elegerit hoc agere, damus servis licentiam libertate honoratis, secundum ordinem denominationis, per quam eos dominus denominaverit, secundum hoc habere in alterutros præpositionem. §. 2. Et hæc quidem omnia sancimus, ubi necessaria quædam subjaceat datio in aliquo, cui ex natura debetur quædam successio a testatore & moriente. Si vero nulla subest hujusmodi persona in institutionibus, sed spontanea largitas dispositionis a testatore fiat deinde scriptus heres non compleat quod præcipitur, intra prædictum a nobis dudum tempus: illum quidem privari omnibus relictis, nihil penitus neque per Falcidiam occasionem, neque per aliam causam percipere valentem: similiter autem talia obtrudere: & si quidem sint coheredes, hos vocari volumus: alioqui ad fideicommissarios, & legatarios, & servos, & omnes ab intestato, secundum prius a nobis traditum ordinem, res venire, ubique onere cohærente, quatenus oporteat compleri ea, quæ testator secundum legem (sicut prius diximus) impetraverit. §. 3. Si vero institutio eam substitutionem habuerit: certum est, quia prius ad substitutum volentem venient omnes res secundum legem complementem quæ relictæ sunt: & sic illo nolente, tunc ad coheredes, & legatarios, & servos, & qui ab intestato, & qui extra sunt, & fiscum, & secundum a nobis datam observationem, ea quæ auferuntur, venient: complentes ubique deficientium legitimas dispositiones: propterea namque etiam ad tantas respeximus successiones, ut non remaneat sine additione ipsius morientis hereditas. §. 4. Exheredatos autem liberos (si jussu a patre exclusi sint, & nihil ex patris habeant voluntate) non vocamus, neque respicimus, licet decies milles velint. Una est enim legis intentio: *ut quæ disposita sunt a morientibus, impleantur*: eum enim qui ab ipso testatore propria substantia pulsus est, quomodo erit justum vocare ad res, quarum eum ille per exheredationem factam in eum, expressim fieri participem noluit? Si vero ablatam partem a non complente morientis voluntatem, prius deduximus ad substitutos, deinde ad coheredes, & post illos ad legatarios, & fideicom-

missarios, nec non & ad servos, & ita ad eos qui ab intestato vocantur, & ad extraneos atque ad fiscum venimus: non absurde hoc factum est, nec inaniter, nec quasi aliquem lateat quod deest, sed ex providentia, & secundum legem: ut finitis primum omnibus secundum testamenta personis, deinde abrenuntiantibus, ita ad eam quæ est ab intestato vocationem & alios veniremus. In omnibus autem casibus, in quibus scriptis non complentibus, vocamus aut ex testamento personas, aut ab intestato, & cæteros extraneos, & fiscum: damus omnibus talibus personis fieri heredes, & aditionis, aut *pro herede gestionis* habere *jus* (hæc enim legis verba sunt) & tanquam heredes omnia gerere & conventos & convenientes. Hæc quidem etiam antiquissimæ leges ex propria auctoritate præstabant: & heredes faciebant eos, qui neque scripti heredes, neque ab intestato ad hereditatem vocabantur. His omnibus obtinentibus, licet non ab herede, sed a legatario aut fideicommissario, aut mortis causa percipiente, dari aliquid aut fieri testator voluerit: eodem ordine in occasione ablatarum rerum servando, & inchoante quidem a substitutis legatariis terminante vero in fisco. Et nullus hanc legem daram habeat, tanquam relictis privatus, sed considerans, quia *omnibus hominibus terminus vita est mors*: & non solum ab aliis ipse se percipere contempletur, sed cogitet, quia & ipse aliis moriens imperabit: & si non hujus legis mereatur auxilium, nihil horum quæ omni studio disposuerat, ad effectum perducet. Non enim iis qui sub nobis, neque qui nunc solum sunt hominibus, sed omni etiam post hoc currenti tempore legem ponimus.

CAP. II.

De lege Falcidia & inventario.

Hinc nobis ingressa est cura, & quædam confideratio Falcidiam legis, quæ etiam invitis testatoribus (si extendatur res per legata) præbet etiam retinere heredes, quantum eis impleat quarta substantiæ. Et hinc enim repugnare quidem videntur voluntati deficientis, & incumbere legi talia permitte. Sancimus igitur, quoniam tuenda nobis ubique est deficientium voluntas, heredes, si voluerint hac utilitate potiri, puram servare legis potestatem: & non per ea quæ forte subripiunt, aut malignantur, introducere pertentent Falcidiam, cum utique si nihil malignati essent, non forte competeret. §. 1. Fiat igitur *Inventarium* ab herede, metiente ne forte non habeat post debita & legata Falcidiam, secundum modum & tempora per quæ dudum sanximus, quando homines excepimus ex damno rerum suarum, in additionibus statuantes onera usque ad substantiæ relictæ mensuram: illo adjecto solo, ut oporteat hujusmodi heredem, qui non creditores solum, sed etiam legatarios & fideicommissarios veretur, & metuit non damnificari solum, sed etiam non lucrari, convocare omnes legatarios & fideicommissarios quancumque in eadem civitate sunt constituti, aut quosdam pro eis agentes, si forte personarum natura, aut dignitas, aut qualitas, aut ætas, aut quælibet necessitas facultatem eis non dat ad inventarii præsentiam. Si vero absunt aliqui, interesse testes in ipsa civitate fide dignos, & possidentes substantiam, & optimæ opinionis existentes, non minus tres: tabulariis enim solis, quorum ad hoc competit, non credimus: coram quibus convenit fieri inventarium, ita ut supervenientibus legatariis, & querentibus forsitan subreptum aliquid rerum aut non manifestatum;

statum: licentia sit non solum per servorum examinationem causam quærere: (nam etiam hoc præbimus per prolatam dudum a nobis in servilibus examinationibus observationem;) sed etiam per iusjurandum heredis, & iusjurandum testium dicentium, se & affuisse iis quæ gesta sunt, & vidisse quæ tunc agebantur, & in nullo confisos esse facta ab herede malignitatis, sicque in iis quæ relicta sunt a testatoribus, invenire veritatem: nisi forte præsentibus legatariis omnes, aut quidam constitutione sibi præmissa noluerint venire: nec adesse inventario. Tunc enim licentia erit heredi, etiam non advenientibus legatariis, contentum esse testium præsentia, & facere descriptionem: reposito etiam sic legatariis, & iurjurando heredis, & servorum examinatione, & his omnibus observatis habere ex Falcidia præsidium. Sed enim non videbimur, neque legem ita hætenus approbatam minuere, neque iniustitiam facere morienti. Si enim omnino quidem sibi vult aliquos fieri heredes, & habere quandam consolationem ex sua successione, & arbitratu sufficientem se habere substantiam, non tamen hoc causæ veritas ostendit: certum est, quia non hæc contrarietas erit scientiæ morientis, sed ignorantia puritas illius. §. 2. Si vero non fecerit inventarium secundum hanc figuram, sicut prædiximus, non retinebit Falcidiam: sed complebit legatarios, & fideicommissarios: licet puræ substantiæ morientis transcendat mensuram legatorum dationis. Et hoc dicimus, non nostram minuente legem quam posuimus, ut nihil de proprio damnificentur heredes creditoribus, sed dabit eis poenam exactio suæ malignitatis, cur transgesserit leges, ex quibus caute omnia agens nihil poterat damnificari, sed ex diverso etiam quæ sunt ex Falcidia lege, lucrari. Hæc autem dicimus: ubi errans testator de sua substantia hoc egit: aut forte cum debuisset etiam ampliorem quantitatem heredi relinquere, pro minore disposuit: etenim etiam hoc errantis sententiæ est, & non puræ, & integræ designationis. † Si vero expressim designaverit, non velle heredem retinere Falcidiam: necessarium est testatoris valere sententiam: & aut volentem eum parere testatori, forsitan etiam quædam iuste & pie relinquenti: lucrum non in percipiendo, sed solummodo pie agendo habentem: & non videri sine lucro huiusmodi esse hereditatem: aut si parere noluerit, eum quidem recedere ab huiusmodi institutione, locum vero fieri (sicut dudum prædiximus) substitutis, & coheredibus, & fideicommissariis, & legatariis, & servis, & iis qui ab intestato sunt, & aliis secundum prius a nobis inventam in talibus viam.

C A P. III.

De legatorum exauratione.

Non autem dabimus licentiam heredi mensuram substantiæ subtiliter agnoscendi, solve quidem mox ab initio quibusdam integra legata, & ad plenum sententiam testatoris servare, (quod etiam præcedentium nos dicunt constitutiones) ab aliquibus autem retinere vel: neque ex parte quidem complere testatoris sententiam, ex parte vero eam minuere: sed omnino non errantem circa substantiæ quantitatem, sed agnoscentem, & mox sequentem sententiam testatoris, per omnia eam sequi, & non ad peiora poenitere: neque enim hoc erit pure sequen-

tis [heredis.] Sed neque concedimus eis ab initio scientibus quidem, & incaute solventibus, postea lites percipientibus inferre, & recipere velle ab eis quodcumque contigerit exolvisse eos. Oportet enim ante actionem cogitare, & agere, & non cogitantem recte, deinde transferri ad invocationem: nisi forte iusta quædam causa hoc introduxerit, inopinabili quodam [ære alieno] apparente, quod minuat substantiam, & locum receptioni faciat.

C A P. IV.

Ut legata intra annum [modis omnibus] præstentur.

Illud quoque prospeximus, ne tempus fiat longum in talibus quæstionibus. Nullam enim talium quæstionum aut litium transcendere anni tempus sancimus: necessitatem imponentes omnino intra annum post additionem & legata solvi, & quæ a testatore sunt relicta, compleri, secundum sui naturam, & omnia agi quæcumque prius ediximus. Initium autem anno damus, sicut prius jam diximus, admonitionem ex iudiciali decreto. An enim per culpam heredis transacto, tunc ille quidem cadat relictis, alii vero ad hæc venient quos prius vocavimus. §. 1. Pupillis autem & minoribus ætate, nihil nostra præjudicat lex. Est enim eis, si quidem etiam secundum dictas a nobis causas lædantur, duplex quoddam subsidium: & per restitutiones, & per viam contra negligentes tutores vel curatores. Non autem excipimus a lege neque patronatus successiones, & ibi enim legitima eis servata parte, quam nos definimus, quicquid ultra hanc eis relictum fuerit, & aliquid a libertis petiti fuerint, illi complere deinde noluerint: hunc ordinem tenere sancimus, quem inchoantes sacram nostram hanc constitutionem diximus, ita ut legalis quidem pars maneat apud eos pura talibus, reliqua vero veniat secundum viam a nobis nunc apertam in talibus maxime, quoniam in ipsa de jure patronatus posita a nobis constitutione, ad similitudinem pene ingenuorum, etiam libertinitates ordinavimus. §. 2. Quia vero duplex est testamentorum modus, aut in scriptam delatus dispositionem, aut in non scriptam voluntatem: hæc omnia obtinere similiter, & secundum æquam observationem, & in non scriptis testamentis, & in omni ultima voluntate sancimus, & in omni persona, sive privata, sive militari, sive sacerdotali, sive imperiali, sive alterius cujuslibet. Communem namque omnibus hominibus hanc legem ponimus.

E P I L O G V S.

Hæc nos, ut communiter omnibus profint hominibus, scripsimus: quatenus & viventes relictis poriantur, & deficientes cum securitate moriantur: scientes quia lex etiam sepultis administrabit, & quæcumque illi disposuerint, ad effectum ipsa perducet. §. 1. Quamobrem (quoniam communis hæc utilitas omnibus est hominibus) fiant quidem a tua eminentia hinc præcepta cunctis declarantia legis virtutem: dirigantur autem & per provincias in omnibus gentibus quæ dudum fuerunt, & nunc a Deo per nos sunt adjectæ principatui Romanorum. Metropolitani vero iudices hæc fumentes (sicut dudum sancitum a nobis est) unicuique dirigant civitati: nullusque manebit non audiens legem, quæ neque in paupertate vivere, neque mori in anxietate permittit. Dat. calend. Januar. Constantinop. FLAVIO BELISARIO V. C. Conf. Indictione decimatertia, 539.

TIT. II.

DE NON ELIGENDO SECUNDO NUBENTES MULIERES: ET ALIENATIONE ET LUCRO ANTENUPTIALIS DONATIONIS: ET DE SUCCESSIONIBUS EARUM ET FILIIS SVIS.

NOVELLA CONSTIT. II.

Imperator Iustinianus August. Hermogeni gloriosiss. magistro sacrorum officiorum, ex-consuli & patricio.

P R Æ F A T I O.

ET ante nos legislatoribus Romanis continuam legislationis occasionem emergentium causarum dabat varietas, & nos omnem partem legislationis ornantes Reipublicæ: cunctam pene correctionem, aliquando quidem pro egentium interpellationibus, aliquando vero in judicialibus quæstionibus celebravimus: & multas leges hinc subjectis nostris conscripsimus: quale est quod etiam nunc emergens ad hanc nos vocavit legem. *§. i. Gregoria* enim supplicavit, dicens, habuisse se dudum virum, & duos fecisse filios, masculum, & foeminam, & extulisse quidem maritum: plurimum vero a filio experta favorem, existimavit oportere, ne relinqueret eum sine remuneratione, nec extra competentem honorem dimittere. Igitur antenuptialem donationem, licet non veniens ad secunda vota, tamen restituit, & dedit filio, qui tamen non vivens ei permansit, sed abiit ex hominibus, antequam ad secundas venire vellet nuptias mater: & lex tam antiqua quam nostra vocavit ambas, & filiam & matrem ad minoris successionem. Et si quidem in prioribus mater nuptiis permansisset, nulla quæstio fuerat: sed illa quidem ad virum descendit secundum, usum fructum, qui fuerat, omnem habens antenuptialis donationis: (sic enim eam etiam omnem donavit ut usus quidem apud eam remaneret, proprietatem autem fieret apud filium) omnem vero proprietatem filia percipere minabatur, non secundum quantum heres erat fratris, sed secundum quantum pater dederat matri, dicens nullam fiduciam habere matrem ad secunda vota migrantem, proprietatem habere donationis quacumque ratione: verum mater nequaquam hoc antenuptialem esse donationem omnino affirmabat, sed permixtam jam rebus filii, tanquam hereditatis, non adhuc tanquam donationis existentes, competere ei sex unciarum, & proprietatem & usum habere. † Et non solum hoc dubitabatur, sed etiam de ipsa hereditate fratris contra eam filia reluctabatur, matre quidem petente ejus hereditatem pro media parte, secundum quam eam nos ad hereditatem filii vocavimus, una existente sorore, moriente [vero] filio, cum ea vocata: filia vero obtinere hereditatem fratris valde fortiter ex prioribus sanctionibus insistente, & dicente, quia mater, si quidem ad secundas nuptias non venisset, recte vindicaret hereditatem filii: venientem vero ad virum alterum, omnino privari iis, quæ ex paterna substantia filius acquisivit: quia si post secundas nuptias filius mortuus esset, undecumque acquisita esset ei substantia ipsa esset domina: hac constitutionibus ambabus volentibus, quæ talia decernunt. Mater quidem valde crudeliter habere constitutiones illas, & indignas clementia nostrorum temporum affirmabat: verum tamen usæ est a nobis posita constitutione, dicens hanc non subdi constitutionibus prioribus, atque matres quidem nondum ad virum secundum venientes, cum filiis vocari: quæ vero secundis copulantur nuptiis, nequaquam: hic autem etiam aliquid adesse peregrinum: se enim in filium largitatem

conferentem occasione electionis, rursus de donatione potius recepisse videri, quam sic simpliciter lucrum irrationabile habere. Hæc nos diu perscrutantes, & omnem talium electionum & hereditatum contemplationem considerantes, oportere credidimus communem super his scribere legem, secundum quam, & præsens quæstio suscepit terminum.

C A P. I.

De electione sublata.

Prospeximus itaque non confusum hoc electionibus indiscretumque relinquere, sed huiusmodi dare ordinem causæ: Matre semel ad secundas nuptias veniente, lucrum mox omnium filiorum proprietatem antenuptialis fieri donationis: & nullum esse licentiam matri, alios quidem filiorum eligere: alios autem exbonorare: quoniam omnibus simul secundis nuptiis fecit injuriam: quapropter & in præsentem proprietatem antenuptialis donationis tota ad filiam veniet: usu apud matrem, donec adjuvet, servando, & secundum nostram constitutionem, (si quidem mater præmoriatur) filia tota antenuptialis donatio competit: si vero filia, manet quidem apud matrem lucrum ex pacto non existentium filiorum, reliquum vero erit filia, & moriens hoc transmittit ad suos heredes, qui ex lege vocantur.

C A P. II.

De alienatione dotis, aut propter nuptias donationis extraneo facta.

Hoc autem quod sit quidem semper, expressum vero nondum lege determinatum est, hoc ad melius incrementum, & interpositionem damus huic legi: nam si non filio forte, sed alicui extraneo mater adhuc secundas non experta nuptiis, partem quandam antenuptialis donationis, aut aliquam rem ex ea, vel totam donet, aut per alium forte alienet modum, deinde ad maritum veniat secundum: palam est, quia supervenientibus secundis nuptiis alienatio evacuatur, nec hoc omnibus modis, sed in suspensio & alienatio & evacuatio manet: nam si manserint superstitis filii, evacuabitur omnino quod factum est, lege proprietatem antenuptialis donationis ad filios deducente, & non respiciente mulierem, si quid egerit in læsionem filiorum. Si vero præmoriatur omnes matris filii, erit contractus firmus, non in totum, sed secundum pactum non existentium filiorum: quod nos introduximus primi, & statuimus nuper de hoc scribentes legem. Et secundum quandam quidem partem erit contractus firmus, secundum quandam vero infirmus apparebit: hoc est, secundum hoc quidem, quod permanet apud matrem, occasione pacti filiorum non existentium, valebit: secundum hoc vero quod transmittitur ad filii successores, infirmus erit: ut si mater sola filio succedens inveniatur, omnis contractus rursus firmus erit. *§. i. Quia vero contra binubos pœna communes & viri sunt & mulieris*: ille quidem in dote ad secundas veniens nuptias, periculum sustinebit: hæc autem in antenuptiali seu propter nuptias donatione. Et hæc lex in utraque sit posita persona, hæc & de electione & de alienatione, & de lucro faciens.

C A P. III.

De successione si filius intestatus mortuus fuerit, vel qualiter secundo nubentes ad filiorum hereditatem vocentur.

Cum igitur reliquum sit cogitare de hereditatibus filiorum, pro quo etiam præsens est dubitatio: oportere credimus generali lege & præsentem

tem quæstionem dirimere & determinare, & in futuro movendis omnibus dare decisionem. Et sancimus alias res post antenuptialem donationem ad filios venientes, si quidem filius masculus, aut femina forte testetur, secundum legem venire ad scriptos heredes: hic matre non prohibita scribi a filio herede: sed etiam contra testamentum ei datis allegationibus, si forte filius eam prætermiserit, aut irrationabiliter exheredatam fecerit. Si vero intestatus decesserit, reservans illius partem, si quidem habuerit filios proprios, ad filios venire; sin autem non habuerit quidem filios proprios, sit fratrum vocatio & matris una cum fratribus [secundum quod a nobis sancitum est] ad hereditatem venientis, & eam firme habentis, siue ad secundas vellet venire nuptias, siue non. Nec enim majores pœnas adversus mulieres, quæ ad secundas veniant nuptias, faciemus, neque ex hoc eas ad necessitatem deducemus amaram, & nostrorum temporum indignam, ut metu castarum nuptiarum [licet secundæ sunt] ab his quidem abstineant, & descendant ad quasdam interdiktas permutationes, & forsan etiam ad servorum corruptiones: &, quoniam non licet legaliter caste vivere, contra leges luxurientur. Nequaquam igitur valere volumus, neque in quinto libro Codicis cognominis nostræ pietatis postam constitutionem, decernentem de hereditatibus filiorum, quos matres ad secundas nuptias venientes viderunt præbeuntes, neque in sexto libro ejusdem conscriptionis sub Titulo Tertulliani, quæ de mulieribus disputat, secundis quidem nuptiis junctis, ante secundam tamen copulationem filios admittentibus: sed votatur ad filii hereditatem modis omnibus mater cum fratribus, & hanc habeat firme, nihil ex secundis lædenda nuptiis, quod & in subiecta quæstione, quæ legem hanc movit, obtineat, & mater una cum filia succedat hereditati: aut etiam succedens hanc irrefragabiliter habeat, nihil ex spe secundarum lædenda nuptiarum, sed domina ejusdem hereditatis cum filia absolute consistens. Optimum itaque est, atque laudabile, & dignum oratione, ut mulieres, ita se honesta tractent, quatenus quæ semel ad virum venerunt, servant inviolatum morientium torum: & hujusmodi mulierem & miramur pariter, & laudamus, & non procul a virginitate ponimus. † Sin autem non valuerit [cum forsitan & juvenis hoc non patitur] nec possit contra fervorem naturæ resistere, non est torquenda propter hoc, nec interdiciendæ sunt ei communes leges: sed ad viri alterius veniat nuptias honeste, & omni luxuria abstineat: & fruatur successione filiorum. Sic enim eos adhuc amplius diligit, & non quasi quosdam odibiles respiciet, pœnis subdita sic amaris. Sicut enim patres, si ad secundas veniant nuptias, non fraudamus filiorum suorum successione, nec quælibet est lex aliquid tale dicens: sic neque matres privabimus filiorum successione, si matres ad virum veniant secundum, licet ante nuptias secundas aut post secundas filii moriantur. Alioqui ex absurditate legis, licet præmorianur filii omnes, non relinquentes filios aut nepotes, nihilominus supplicium manet, & non succedet eis mater, nec si sine filiis moriantur: sed inhumane ab eorum expellitur successione frustra quidem patiens, frustra simul & nutriens propter legales nuptias subiecta pœnis, succedent quidem illis aliqui ex longa cognatione: mater autem irrationabiliter expellitur. Quapropter, & ipsa succedat filiis: & sic hæc lex clemens, & mitis, matres filiis concilians.

† Colligentes igitur hujus legis partes, sancimus, quoniam matrem (secundum quod jam dudum diximus) assimilamus patri in antenuptiali donatione: & ipsa sustinere quidem pœnas, sicut sustinet pater in dote: in hereditatem autem filiorum sine tergiversatione veniant & pater & mater secundum subiectas utrique casui quæstiones. Proinde quod patres habent siue ad secundas venientes nuptias, siue non, hoc etiam matres habeant, voceturque mater ad filii hereditatem, siue jam ad secundas venit nuptias, siue postea veniat. §. 1. Antenuptiali vero donatione, ad secundum veniens consortium, neque secundum quantum heres existet filii, fruatur; sed hoc filiorum sit solum lucrum, eis a lege datum, & non videatur esse pars hereditatis filii: sed adhuc antenuptialis donationis non abiciens naturam. Quæ competit tenere etiam circa eas, quæ nunc jam sunt viduæ mulieres & propriis successerunt filiis: & quæ nondum ad secundas veniunt nuptias, licet postea veniant. Quod igitur hic habetur, sic omni tempore sancitur.

C A P. IV.

De administratione donationis propter nuptias, si mulier ad secundas nuptias transierit.

Aliud vero quiddam occasione secundo nubentium mulierum & antenuptialis donationis, adjicere prioribus, bene se habere credimus. Præcis namque constitutionibus præbentibus electionem mulieri, quæ ad secunda vota descendit, si vellet accipere ante nuptias donationem, secundum quod ei permittunt pacta & exponere filiis cautionem: quia moriens hac restitueret: siue cum non valet dare cautionem, aut nollet forte, manerent quidem res apud filios antenuptialis donationis: solverent autem et etiam tertiam partem centesimæ usuræ. Nos ex quæstionum emergentium varietate moti, quoniam invenimus minores in hoc periculum patientes, antenuptiali donatione in pecuniis existente: & alios aurum quidem non habentes, coactos autem omnia paterna vendere, quatenus exolveretur antenuptialis donationis debitum, ad eos utique secundum legem antenuptiali donatione veniente: propterea judicavimus oportere hunc dari ordinem causæ. Ut si quis contulerit res secundum antenuptialem donationem, si quidem omnes immobiles sint, maneat harum usus apud matrem; & ipsa eum colligat, & non respuat: neque exigat filius pro harum æstimatione usuras: sed & diligentiam earum habeat, sicut lex jubet, usu quidem existentibus dominis, & custodiat eas secundum leges antiquas filiis superstitibus: aut si omnes moriantur, secundum nostram legem, in casum quidem non existentium filiorum matri: reliquum vero filiorum heredibus conservandum. † Si autem omnis forte consistat in pecuniis, aut aliis mobilibus rebus antenuptialis donatio: tertiam usurarum partem percipientem matrem cum cautione jam definita; non exigere a filiis aurum: nisi forte idonea sit viri substantia, & habeat aurum & argentum & vestem, & quicquid conscriptum fuerit matri tunc enim electionem matri dabimus, siue voluerit res percipere, & præbere cautionem: siue justam quantam diximus usuram accipere, & secundum priores leges, & secundum nostram. † Si vero permixtæ sint res, & donatio ante nuptias, aliud quidem in pecuniis, aliud vero in immobilibus habeat rebus: immobilia quidem modis omnibus manere apud matrem, ut alimentum habeat inde: portio de mobilibus hæc valerequæ sancivimus prius, si essent.

in rebus mobilibus omnia antenuptialis donationis consistentia.

CAP. V.

De dote scripta & non numerata vel prestita.

Illud quoque dudum acerbe quidem sancitum, raro autem in iudicio examinatum, existimamus oportere clara lege complecti, & tradere usui, & deducere ad iudicia, pro communi positam adjutorio. Si enim coniungantur aliqui alterutris, cum dotis & antenuptialis donationis documentis deinde vir quidem antenuptialem præbeat donationem mulier autem scribat dotem, aut ipsa præbente eam, aut dante patre, aut quolibet extraneo: postea appareat matrimonii tempore dos non data marito, sustineat onera matrimonii, & matrimonium morte viri solvatur: non est iustum omnino mulierem dotem non dantem marito, antenuptialem accipere donationem. Sin autem etiam non totam dedit dotem: & ipsa pro tanto exigat donationem, & in quantum dederit dotem: æqualitatis enim & iustitiæ sumus amatores quam in omnibus aliis & in consortiis volumus obtinere. Quapropter *quæ mulier nil omnino dat, nil omnino percipiat; quæ vero minus quam professa est dedit, tantum recipiat solum quantum obtulit*, sitque etiam hoc optimum in præsentī lege incrementum, plurima decernente, quæ semper in dubitatione sunt, vix autem modo ad legislationem deducta. † Hanc autem valere volumus legem & in casu dande ei principium, & in pendentibus litibus & in omnibus de cætero provenientes.

EPILOGVS.

† Quæ igitur placuerunt nobis, tua sublimitas operi effectuique contradere festinet, & manifesta universis per programata propria faciat, quatenus in omnibus civitatibus, quas nostra ditio continet, hæc valeant, & certa omnibus fiant, secundum quod a nobis dispositum est.

TIT. III.

VT DETREMINATVS SIT NVMERVS CLERICORVM SANCTISSIMÆ MAIORIS ECCLESIAE, ET CÆTERRARVM ECCLESiarVM CONSTANTINOPOLITANARVM.

NOVELLA CONSTIT. III.

Imper. Justin. Aug. Epiphanius Sanctiss. & Beatiss. Archiepiscopo regia civitatis, & universali Patriarchæ.

PRÆFATIO.

Dudum quidem communi & generali lege ad tuam beatitudinem & ad reliquos sanctissimos Patriarchas scripta, de ordinatione venerabilium Episcoporum, & reverendissimorum clericorum, nec non mulierum diaconissarum, & ut non amplius *sint ab antiqua mensura qui ordinantur*, disposuimus: quod nobis videbatur hene se & competenter habere, & regularum sacrarum digne: præsentem vero legem specialem ad tuam beatitudinem scribemus, de numero reverendiss. clericorum, qui in hac urbe sunt, disponentes. Quia enim *pene nihil immensum bonum est*, competens est neque ordinationes quæ super reverendiss. clericis fiunt, aut super reverendiss. diaconissis, fieri tantas, ut illorum expensis sanctiss. ecclesia incidat in causam mutuorum maximorum, & paulatim ad novissimam inopiam deponatur. Novimus enim propter huiusmodi occasionem, huius regie civitatis sanctissimam maiorem ecclesiam, *nostri Imperii matrem*, debitis inquietari maioribus, &

non aliter valentem facere singulas erogationes reverendiss. clericis, antequam aurum non parvum sumat mutuum, faciens tam hypothecas quam pignorum dationes in optimis suis prædiis rusticis & suburbanis. Propter hoc igitur perspeximus nosmetipsos deponere ad huiusmodi causæ inquisitionem, & agnoscere quemadmodum prius se habuerit, quidque longitudo temporis adinveniret. † Investigantes igitur illud undique invenimus *quoniam singuli horum qui sanctiss. ecclesias edificaverunt in hac felicissima civitate, non pro edificio solummodo cogitaverunt; sed etiam ut expensas sufficientes darent a se factis venerabilibus domibus: & determinarent quantos quidem competens esset presbyteros per unamquamque ecclesiam, quantosque diaconos masculos atque feminas, & quantos subdiaconos, & rursus cantores atque lectores & ostiarios constitui: & super hæc etiam oratorii: expensas definierunt: & redditus proprios dederunt sufficientes iis quæ a se constituta sunt: si quis autem adjecerit multitudinem, nequaquam amplius penitus extendi valentes.* † Et quidem permanserunt usque ad multum tempus talia conservata: & donec hoc fuit, duraverunt sanctiss. ecclesiarum domibus quæ sufficerent. Cum vero Deo amabiles episcopi ad aliquorum preces semper respicientes, protracti sunt ad ordinationum multitudinem, aucta quidem est expensarum quantitas ad immensitatem multam: creditores autem undique & usuræ, & novissime neque creditores inveniuntur propter incredulitatem iam causæ: sed alienationes cum necessitate, & contra leges, & causæ indecentes, & neque propriis dignitate temperatæ, ut ex hac nimietate, neque prædia neque suburbana sufficerent hypothecis & pignoribus, neque creditores propter hoc invenirentur, sed ad inopiam descenderent novissimam, & nec ipsis ministris emolumentum dare sufficerent: sed ad viam omnium infelicissimam causa descenderet, quatenus rerum omnium creditoribus cederet: quod etiam dicere piget nos: & quemadmodum non fiat, providemus. Nam si non aliquis ferret libenter eum qui ultra substantiam suam expendit, quomodo non & de his nobis est cogitandum? Non enim oportet ad mensuram expensarum quærere etiam possessiones, (hoc enim simul ad avaritiam, impietatemque perducit) sed ex iis quæ sunt, expensas metiri. Quapropter competenter etiam de his sancimus, & immensitatem excludimus, certæ medicinæ causam tradentes.

CAP. I.

Ut numerus clericorum qui nunc est, mantat, & de futuro numero clericorum Constantinopolitane maioris ecclesie.

Sancimus igitur eos quidem qui hactenus sunt in eadem sanctiss. maiore ecclesia & reliquas omnes venerabiles domos, & reverendiss. clericos, & mulieres diaconissas & ostiarios manere in quo sunt schemate: (non enim quod est, minuiamus, sed de futuro providentes hæc sancimus) reliquo vero tempore nulla fiat ordinatio, donec ad antiquum numerum institutum ab iis qui sanctiss. ecclesias edificaverunt, reverendiss. clericorum quantitas redigatur. † Sed quoniam pridem etiam reverendiss. clericorum sanctissimæ maioris ecclesie regie nostræ civitatis determinatus est numerus, & valde brevis erat: utpote una existente sanctiss. Ecclesia: postea vero & venerabilis domus sanctæ glorioseque virginis & Dei geni-

genitricis Mariæ juxta sanctissimæ majoris ecclesiæ vicinitatem posita, ædificata est a piæ memoriæ Verina, & veneranda domus sancti martyris Theodori a Speratio gloriosæ memoriæ dedicata est. Erat autem etiam venerabilis domus sanctæ Helenæ, quæ sanctissimæ majoris ecclesiæ copulata est: propterea redigere numerum ad antiquam figuram impossibile est. Non enim sufficient tantis ecclesiis pauci consistentes: quoniam quidem non proprios clericos, neque una quidem harum trium habeat basilicarum, sed communés sunt, & sanctissimæ majoris ecclesiæ, & earum: & omnes circumeuntes secundum quendam ordinem & circum, ministeria in eis celebrant: deinde etiam plurima multitudo, & ex antiquis hereticis ad sanctissimam majorem ecclesiam deducta, gratia quidem magni Dei, & salvatoris nostri Jesu Christi, laboribus autem, & immutationibus nostris oporteat plures quam a principio ad præsens officii ministerium definiri. §. i. Quapropter sancimus non ultra sexaginta quidem presbyteros in sanctissima majore ecclesia esse, diaconos autem masculos centum, & quadraginta feminas: subdiaconos vero nonaginta, lectores autem centum, & decem, cantores vigintiquinque: ita ut sit omnis numerus reverendissimorum clericorum sanctissimæ majoris ecclesiæ in quadringentis vigintiquinque: & insuper centum existentibus iis, qui vocantur ostiarii. In sanctissima siquidem majori ecclesia hujus felicissimæ nostræ civitatis, & per tres venerabiles domos unitas, ei tanta clericorum sit multitudo: nullo quidem horum qui nunc sunt, excludendo: licet multo plurimum sit numerus ab iis qui a nobis nunc determinati sunt: nullo autem de cætero adjiciendo in unoquoque ordine in iis qui nunc sunt, donec ad hunc numerum mensura redigatur.

C A P. II.

Ne liceat clericis de minore ecclesia in majorem per patrocinium transire, & de clericorum multitudine non faciendâ

Illud quoque adjiciendum est, ut quod hætenus indecenter fiebat, nequaquam in republica geratur, id est, multos reverendissimorum clericorum, dedignari quidem in iis quibus ordinati sunt, sanctissimis ecclesiis, aut hic, aut in provinciis, deferre: ad sanctissimam vero majorem ecclesiam, & venerabilem clerum ejus, per patrocinium quodlibet accedere, quod de cætero omnimodo fieri prohibemus ex alio monasterio ad aliud transmigrare: multo magis neque reverendissimis clericis hoc permittemus: lucri & negotiationis habere demonstrationem hujusmodi horum desiderium judicantes. Si vero, & aliquando talem quandam migrationem tua beatitudo, aut per tempora imperium fieri perspexerit: non aliter hoc agi, antequam ad prædictum a nobis numerum causa redigatur, ut midictum a nobis numerum deficientis fiat: & non supra numerum aliquid omnino excedatur: hoc enim nulla machinatione, neque ex aliquo modo fieri sinimus. Et hæc quidem de sanctissima majore ecclesia. §. i. In aliis autem omnibus ecclesiis, quarum expensas sanctissima major ecclesia facit, sancimus nunc quidem existentes manere, similiter eos etiam sub schemate, de cætero vero nullum ordinari, antequam ad statutum uniuscujusque ecclesiæ (ut vocant) quod antiquitus ordinatum est ab ædificatoribus ecclesiarum, presbyterorum, diaconorum masculorum atque foeminarum, & subdiaconorum atque lectorum, nec non cantorum, & ostiariorum numerus

redigatur, & nullus in medio penitus adjiciatur. Nosque ipsi cavebimus tale aliquid agere: & ordinandos mittere: nullusque nostrorum judicium tale aliquid agat, nostram formidans legem: & licentia sit beatissimo archiepiscopo & patriarchæ hujus regiæ civitatis ordinationi contradicere, licet jussio de Palatio veniat: nam qui & præcipit, & cui præcipitur, sub ecclesiastica erunt multa, si tale aliquid egerint. + Sed neque in aliis ecclesiis, quæcumque emolumentum, & expensas non habent a sanctissima majore ecclesia, competens est, multitudinem intromittere ordinandorum in ipsis, neque transcendere de cætero constitutam a principio etiam super illis mensuram: ne forsan etiam qui in eas creantur in multitudinem incidentes immensam, & accedentes sibi met a pie agentibus redditus dividentes, & exinde usque ad mensuram eorum non sufficere videntes, in maximam angustiam incidant. + Si vero ultra mensuram definitam in sanctissima majore ecclesia sive aliis ecclesiis ordinet, qui per tempora fuerit sanctissimæ majoris ecclesiæ sanctissimus episcopus, & venerabilis ejusdem ecclesiæ æconomi erogationem ex ecclesiasticis præbuerint redditibus: ipsi quoque de sua & propria facultate præbeant expensum, & qui hæc expendere eos permiserit beatissimus patriarcha. Sciant enim, quia si quid tale egerint, licentiam damus & sanctissimis patriarchis, qui post tale aliquid agentes fuerint, & posterioribus æconomis, & omnibus reliquis reverendissimorum clericis talia perscrutari, & facta prohibere, & indicare imperio: ut illud cognoscens, præcipiat ex substantia hæc agentium æconomorum, aut etiam permittentis archiepiscopi hoc sarciri sanctissimæ ecclesiæ. Quapropter ne rursus forte fiat aliqua rei confusio atque tumultus, causa ad mensuram a principio constitutam redacta, tunc ordinare liceat in tantum ut non transcendatur definita mensura, neque numerus trans-eatur, aut fiat quædam circa hoc calliditas. Non enim illud patimur omnino fieri, ut dicatur quia licentia erit ordinare quidem non tamen emolumenta præbere: hoc enim est rursus confusionem efficientium, & immensa adjectione secunda collegia constituentium: deinde etiam plurimas habebit ea res circumventiones, ut alias sibi met vias avaritiæ inveniant pro alimentorum expensis. Ex hoc igitur agi penitus, etiam sub multa, quæ vocatur ecclesiastica, prohibemus: maximam utilitatem hanc esse putantes, ut sanctissima major ecclesia neque debitis subjiçatur, neque angustietur, neque perpetuo deficiat, sed semper abundet.

C A P. III.

De reliquis ecclesiarum redditibus in pios actus, & personas vere egentes per patriarchas, & æconomos erogandis.

Sicut autem de his expensam determinavimus, ita congruet pro tempore sanctissimam patriarcham & reverendissimorum æconomos considerare, ut aliæ expensæ quæ fiunt ex ecclesiasticis redditibus, circapios erogentur actus, & Deo placentes, & illis hæc ministrentur, qui pro veritate egent, & non habent aliunde alimentorum occasionem. Hoc enim dominum Deum placat: & non patrociniis & studiis hominum ecclesiasticas expensas hominibus locupletibus distribuunt, ita ut inde inopes necessaria non mereantur: Sciant autem Deo amabiles æconomi, & qui nunc, & per tempora futuri sunt: quia si quid præter

præter hæc egerint, & divinis suppliciis subjacebunt, & ex sua substantia indemnitate sanctissimæ procurabunt ecclesiæ.

EPILOGVS.

§. 1. Beatitudinem igitur tuam quæ ab initio, & ex infanti pene ætate in sacro omni ordine, & schemate sanctissimam ordinavit ecclesiam, quæ & ex sacro utique genere descendit, hæc custodire continue sancimus: scientem quia non minor nobis cura est horum, sanctiss. ecclesiis profunt, quam ipsius animæ. Dat. 18. calend. April. DOMINO BELSARIO V. C. COSS.

TIT. IV.

DE FIDEIVSSORIBVS ET MANDATORIBVS,
SPONSORIEVS, ET SOLV-
TIONIBVS.

NOVELLA CONSTIT. IV.

Imp. Justin. August. Joanni gloriosiss. præf. sacrorum præf.

PRÆFATIO.

LEgem antiquam positam quidem olim, usu vero nescimus quemadmodum non approbatam, per causas autem semper exquisitas atque necessarias apparentem, rursus revocare, & ad rempub. reducere, bene se habere putavimus, non simpliciter eam, sicut jacebat, ponentes: (erat enim quædam ejus pars omnino non discreta) sed cum competenti & Deo placito distribuentes augmento.

CAP. I.

Ut creditores primo loco conveniant principalem.

SI quis igitur crediderit, & fideiussorem aut mandatorem aut sponsores acceperit: is non primum adversus mandatorem, aut fideiussorem aut sponsores accedat neque negligens, debitoris intercessoribus molestus sit: sed veniat primum ad eum qui aurum accepit debitumque contraxit: & si quidem inde receperit, ab aliis absteineat; quid enim ei in extraneis erit. a debitore completo? Si vero non voluerit a debitore recipere aut in partem, aut in totum: secundum quod ab eo non potuerit recipere, secundum hoc ad fideiussorem, aut sponsores, aut mandatorem veniat, & ab illo quod reliquum est,umat: & si quidem præsentem ei consistant ambo, & principalis & intercessor, & aut mandator aut sponsor: hoc omni servetur modo. † Si vero intercessor, aut mandator, aut qui sponsioni se subjecerit, adsit: principalem vero abesse contigerit, acerbum est, creditorem mittere alio, cum possit mox intercessorem, aut mandatorem, aut sponsores exigere. † Sed & hoc quidem curandum est a nobis possibili modo: non enim erat quoddam hic antiquæ legi datum pro sanatione remedium: quamvis Papinianus maximus fuerit, qui hoc primitus introduxit. Probet igitur intercessorem, aut sponsores, aut mandatorem: & causæ præsidens iudex det tempus intercessori (idem est dicere, sponsori & mandatori) volenti principalem deducere: quatenus ille prius sustineat conventionem: & sic ipse in ultimum subsidium servetur: sitque solatio intercessori, [aut sponsori & mandatori] in hoc quoque iudex: fideiussoribus enim & talibus prodesse sancitum est, ut illo deducto, interim conventionem liberentur, qui pro eo in molestia fuerunt. Si vero tempus in

hoc indultum excefferit, (convenit namque etiam tempus definire judicantem) tunc fideiussor, aut mandator, aut sponsor exequatur litem, & debitum exigatur contra eum pro quo fideiussit, aut pro quo mandatum scripsit, aut sponsionem suscepit: a creditoribus actionis sibi cessis.

CAP. II.

Alterum thema prioris capituli: Ut res apud alium constituta non possint vindicari, priusquam personalis actus exerceatur.

Sed neque ad res debitorum, quæ ab aliis detinentur, veniat prius, antequam transeat viam super personalibus contra mandatores, & fideiussores, & sponsores: sicque ad res veniens principalis debitoris, si ab alio detineantur, & detinentes eas conveniens, si neque inde habuerit satisfactionem: tunc veniat adversus res fideiussorum, & mandatorum, & sponsores: idem enim est dicere: vel si quosdam habuerint homines ipsis sibi met obligatos, & qui hypothecariis actionibus sibi teneri possint. † Contra principales tamen & existentes apud eos res (sive personalibus, sive hypothecariis mox, sive ambabus, uti voluerit,) omnem ei damus licentiam, quæ dudum a nobis data est, & viam & ordinem in aliis personis casibusque sancimus. † Et non solum hoc in creditoribus dicimus: sed etiam si quis emerit aliquid ab aliquo, deinde acceperit eum, quem vocant confirmatorem, & moveatur in aliquo venditionis conventio contra venditorem facta: non adversus confirmatorem mox emptor accedat, neque tenentem aliquid rerum venditoris, sed adversus venditorem prius, & sic ad confirmatorem, & tertio loco contra detentorem. † Eadem etiam hic existente divisione super præsentibus & absentibus, quam dudum in fideiussoribus & mandatoribus sponsores ac creditoribus causa debitorum sancivimus. † Similiter obtinente etiam in aliis contractibus, in quibus fideiussores aliqui, aut mandatores, aut sponsores accipiuntur: & in ipsis principalibus ex utroque latere, in heredibus eorum, & successoribus, antiqua si quidem lex hæc valeat rursus, & cum huiusmodi iustitia atque divisione nostros subiectos foveat.

CAP. III.

De solutionibus. Ut debitore aurum aut pecuniam numeratam non habente, addicantur creditori res ejus

QUod autem de cætero humanis auxiliatur curis: licet quibusdam creditoribus non forte sit gratum, a nobis tamen propter clementiam sancitur. Si quis enim mutuaverit aurum, debitoris substantiæ credens: at ille ad restitutionem auri non sit idoneus, substantiam autem immobilem habeat, verum creditor ardeat, aurum omnimodo quærens: illi vero non sit facile, neque ulla mobilis substantia: damus enim creditori licentiam volenti immobiles res accipere pro auro; sed si nec quispiam emptor immobilium ejus rerum adsit, creditore frequenter etiam divulgante quoniam subiaceant debitoris res, & ob hoc terrente adire volentes emptionem: tunc in hac quidem felicissima civitate gloriosissimæ nostræ Reipubl. iudices secundum unicuique concessam a lege & a nobis jurisdictionem: in provinciis autem gentium Præsides præparent subtili

estimatione facta rerum debitoris, dari secundum quantitatem debiti possessionem immobilium creditoribus, cum tali cautela, cum qua debitor possit. Rerum vero datio sit huiusmodi: quæcunque quidem meliora sunt, dentur creditori: quæ vero deteriores, apud debitorem, post debiti solutionem manere sinantur: etenim non erit iustum dantem quidem aurum, recipere autem aurum non valentem, sed coactum suscipere possessionem immobilem, non saltem meliora rerum debitoris percipere: & per hoc habere consolationem, quia si aurum non recipit, aut alia rerum, quæ portari possunt, tamen licet ei possessionem non inutilem habere: sed hoc quidem sit clementia quadam legis. Agnoscant autem creditores, quia etsi hanc non scripsissemus legem, necessitatis ratio ad hoc causam perduceret. Si enim non sit idoneus pecuniarum debitor, nec ullus emptor sit: nihil aliud facturus erat quam propriis bonis cedere, & rursus res ad creditorem merito venirent, aurum percipere non valentem: quamobrem quod cum injuria & affectu acerbo perduceret creditorem & debitorem: hoc nos clementer simul & legaliter decidentes, & infelicibus debitoribus auxiliamur, & acerbis creditoribus non apparebimus duri, causam eis deputantes, ad quam si permanerent inobedientes, tamen modis omnibus advenirent. Si itaque creditor paratus est præparare quandam emptorem: necessitatem habere debitorem hoc agere, præbentem huiusmodi cautionem arbitrio iudicantis, qualem omnimodo est dare possibile: undique enim ita creditoribus providendum est, ut non debitores graventur. §. 1. Et absolute creditorem ponimus, antiquas sequentes leges, omnem qui actionem habere contra aliquem potest, licet non sit mutuum gestum, sed alter quidem contractus consistat: argentariorum quippe sponsonibus propter utilitatem contrahentium in ordine moderatio durantibus.

EPILOGVS.

† Quæ igitur a nobis pro cautela subditorum sancita sunt, cognoscens tua eminentia, solemnibus programmatibus & hic & in omni ditione fieri manifesta procuret: ut etiam inter gentes agnoscant subiecti, quanta fuerit nobis pro illorum utilitate providentia. Dat. ante diem 17. cal. April. Indiæ. 13. Consulatu FLAVII BELISARII V. Clariss. 539.

TIT. V.

DE MONACHIS.

NOVELLA CONSTIT. V.

Imp. Iustin. August. Epiphania sanctissimo & beatissimo huius regie urbis felicissima Archiepiscopo. [Et universali patriarcha.]

P R Æ F A T I O.

Conversacionis monachalis vita sic est honesta, sic commendare novit Deo ad hoc venientem hominem, ut omnem quidem humanam ejus maculam detergat, purum autem declaret, ac rationali naturæ decentem, & plurima secundum mentem operantem, & humanis cogitationibus celsiorem reddat. †. Si quis igitur futurus est monachus perfectus, indiget & divinorum eloquiorum eruditione, & conversacionis integritate, ut tanta dignus factus sit mutatione. †. Credimus igitur & nos explanare quod agendum est ab eis, & decertatores eos veros ad sacram viam constituere: & ita nobis intentio præsentis est legis, ut post illa quæ de sanctissimis episcopis sancivimus, & quæ de reveren-

disimis clericis disposuimus: neque quod monachicum, extra quod competit, relinquamus.

C A P. I.

De monasteriis & eorum adificatione.

Illud igitur ante alia dicendum est, ut omni tempore & in omni terra, si quis ædificare venerabile monasterium voluerit, non prius licentiam esse hoc agendi, quam Deo amabilem locorum episcopum advocet: at ille manus extendat ad cælum, & per orationem locum consecret Deo, figens in eo salutis nostræ signum: (dicimus autem adorandam & honorandam vere Crucem) sicque inchoet ædificium: bonum utique quoddam hoc & decens fundamentum ponens. Hoc itaque principium piæ venerabilium monasteriorum fabricæ fiat.

C A P. II.

De monachis profitentibus non statim vestiendis.

Hinc autem nobis etiam de singulis monachis cogitandum est, quo conveniat fieri modo, & utrum liberos solum, an etiam forte servos: eo quod omnes similiter divina susceperit gratia, prædicans palam, quia quantum ad Dei cultum, non est masculus neque femina, neque liber neque servus: omnes enim in Christo unam mercedem percipere. Sancimus ergo, sacras sequentes regulas, eos qui singularem conversationem profitentur, non prompte mox a reverendis præsulibus venerabilium monasteriorum habitum percipere monachalem: sed per triennium totum: (sive liberi forte sint, sive servi) tolerare, nondum monachicum habitum promerentes: sed tonsura, & veste eorum qui laici vocantur, uti, & manere divina addiscentes eloquia: & reverendis eorum abbates requirere eos sive liberi sint, sive servi, & unde eis desiderium vitæ singularis accesserit: & discantes ab eis, quia nulla maligna occasio ad hoc eos adduxit, habere eos inter eos, qui adhuc docentur, atque moventur: & experimento percipere eorum tolerantiam & honestatem: non enim facilis est vitæ mutatio, sed cum animæ sit labore. §. 1. Et dum triennio toto ita permanserint, optimos semetipsos & tolerabiles aliis monachis & Præfati demonstrantes, hos monachicam promereri vestem atque tonsuram: & sive liberi sint, sine calumnia permanere: sive servi, penitus non inquietari, migrantes ad communem omnium (dicimus autem cælestem) Dominum: & arripiantur in libertatem. Nam si multis casibus etiam ex lege hoc sit, & talis quædam libertas datur, quomodo non prævalebit divina gratia talibus eos absolvere vinculis? Si vero intra triennium venerit quispiam, & aliquem horum, qui conversationem professi sunt, trahere tanquam servum voluerit: hoc quod nobis nuper ex Lycia nunciavit Zosimus Deo amabilis, vir famosissimus in conversatione, & prope vicessimum & centesimum ætatis agens annum, pollens autem & animi virtutibus, & corporis operationibus: tanta quædam in eo gratia Dei floret. Si quis igitur (sicut prædiximus) intra triennium venerit aliquem in conversationem trahens volentium, & perdurantium ut fierent monachi, & dicat quoniam abripuit quasdam res, & propterea recurrit ad monasterium: sancimus eum non prompte agere, sed primo probare pro veritate, quia servus est, & pro furto forsan, aut vita maligna, aut vitiis pessimis fugerit quidem propter suum vitium, ad monasterium autem venerit: & si quidem verax ostendatur, & apparuerit propter huiusmodi causam, monachicam simulans conversationem, aut propter turpitudinem vitæ forte

diffugiens, & non pro veritate sanctimonie habitum concupiscens, hunc reddi domino, cum quibus forsan abripuit, si tamen hæc res etiam in monasterio fuerint: eum vero qui dominus approbatur, dare ei iusjurandum, *quia nihil mali ei faciet, & suscipere, atque eum redacere domum.* §. 2. Si vero is quidem, qui dicit se esse dominum, nihil tale probaverit, & appareat is qui in talibus accusatur, ex ipsa conversatione honestus ac mitis, & forsan testimonium haber aliorum, quod etiam apud dominum consistens disciplinatus fuerit, & honestatis amator: & si nondum forte completum est triennii tempus, attamen etiam sic maneat in venerabili monasterio, trahentium asperitate liberatus. Triennii vero semel expleto tempore, iudicatus quia monastica dignus est honestate, maneat in monasterio. Nequaquam enim damus licentiam ulli penitus perscrutari quæ ejus sunt: sed si ve liber, si ve servus sit, manere eum in conversatione volumus: nam etsi vitium in priori ab eo forte gestum est vita, (humana enim natura quodammodo labitur ad delicta) attamen sufficiat ad mediocre purgationem peccatorum, & ad virtutis augmentum triennalis temporis testimonium: ea vero quæ rapta sunt, etiam si apud quoscunque inveniantur, omnibus reddantur prius domino. §. 3. Si vero servitii necessitatem effugiens, tentaverit monasterium quidem derelinquere, aliam autem vitæ sectari figuram: licentiam damus domino & trahere eum, & probanti fortunam, inter servos habere: non enim injuriam parietur tantum ad verum servitium tractus, quantum ipse injuriatus est Dei culturam refugiens: & hæc quidem de fortuna hominum qui inter monachos profiteri volunt, sancimus.

C A P. III.

Ut monachi communiter habitent & dormiant.

Cogitandum vero est quomodo ipsos habitantes & degentes monasticæ philosophiæ certatores dignos esse ostendamus. Volumus enim nullum monasterium sub ditione nostra constitutum, si ve plurimorum hominum est, si ve paucorum: monachos, qui ibi sunt, divisos ab alterutris esse, & propriis habitationibus uti: sed communiter quidem eos comedere sancimus: dormire vero omnes in communi: unoquoque quidem in propria quadam stratura jacente, in domo vero una collocatos: aut si forte non sufficit ad multitudinem monachorum domus una, in duas forsan aut plures, non tamen seorsum & apud semetipsos, sed in communi, testes alterutris sint honestatis & castitatis: & neque ipsum fornicum desidiosum habeant: sed meditantem bonum ornatum, propter increpationem respicientium: nisi tamen quidam eorum in contemplatione & perfectione degentes, vitam remotam habeant in hospitio: (quos vocare *anachoretas*, id est, discedentes, & *hesychastas*, id est, quiescentes, consueverunt, tanquam a communione ad meliora exceptos, alioqui alios quibuscunque inter multitudinem conversatio est, in iis quæ vocantur cœnobis, id est communi vita, esse volumus: sic enim zelus eis ad virtutem crescit, & maxime juvenibus, si cum senioribus constituentur: fiat enim seniorum conversatio, juventutis educatio perfecta: & sic sint in cœnobiis suo proprio abbati obediens, & traditam sibi conversationem inculpabiliter observantes

C A P. IV.

De monacho qui monasterium dimiserit.

Si quis autem forte semel dedicatus, schemateque potitus, deinde a monasterio discedere volue-

rit, & privatam fortassis eligere vitam: ipse quidem sciat quam pro hac dabit Deo satisfactionem: res autem quascunque habuerit dum in monasterium intrabat, eas domini esse monasterii, & nihil penitus ejiciat.

C A P. V.

De viro vel muliere qui quæve solitariam vitam appetit.

Illud quoque decernimus: qui in monasterium introire voluerit, antequam monasterium ingrediatur, licentiam habere suis uti quo voluerit modo. Ingredientem namque simul sequuntur omnino res: licet non expressim, qui introduxerit eas, dixerit: & non erit dominus earum ulterius ullo modo. Si vero filios habuerit, si quidem contigerit jam eum res aliquas donasse eis, aut per antenuptialem donationem, aut per dotis occasionem contulisse, & faciunt hæc quartam ab intestato, ejus substantiæ: nullum in reliquis rebus habeant participium filii: si autem nihil eis donaverit, aut minus quarta: postquam abrenuntians conservatus fuerit inter monachos, nihilominus quarta debeatur filiis, aut supplementum, si contigit eos jam aliquid accepisse, aut etiam quatenus totum eis detur. Si autem uxorem habens, deinde eam relinquens, in monasterium ingrediatur: & dos mulieri servetur, & ex morte pactum, (quod in alia nostra sancimus constitutione) omnibus, quæ super monachis de his dicta sunt, & in mulieribus in monasterium ingredientibus, valituris.

C A P. VI.

De monacho monasterium dimittente.

Si vero relinquens monasterium, ad quandam veniat militiam, aut ad aliam vitæ figuram: substantia ejus etiam sic in monasterio (secundum quod a nobis prius dictum est) remanente, ipse inter officiales clarissimi provincie judicis statuatur: & hunc habebit mutationis fructum: ut qui sacrum ministerium despexerit, tribunalis terreni observet servitium.

C A P. VII.

De monacho qui de uno ad aliud monasterium transit.

Si vero relinquens monasterium, in quo conversationem habuerit, ad aliud transeat monasterium: etiam sic quidem ejus substantia maneat, & vindicetur a priori monasterio, ubi abrenuntians hanc reliquit. Competens autem est reverendissimos Abbates non suscipere eum qui hoc egit. Erronea namque talis est vita monachica, nullatenus tolerantia proxima, neque constantis, & persistentis animæ, sed indicium habentis circumlatæ, & alienæ alia requirentis. Ea propter etiam hoc prohibeant Deo amabiles episcopi, & archimandritæ nuncupati, monachicam honestatem secundum regulas sacras conservantes.

C A P. VIII.

Ne monachi uxorem ducant aut concubinam.

Si quis autem monachicam profitentium conversationem meruit clerici ordinationem, maneat etiam sic puram servans conversationem: quod si facti clerici abutantur fiducia, & ad nuptias venire præsumant: quippe in tali gradu constitutus inter clericos, qui ei uxorem ducere permittat: (dicimus autem gradum cantorum, aut lectorum, aliis enim omnibus nuptias secundum sacras regulas penitus interdiciamus, aut concubinas habere, aut luxuriis tradere vitam) excludatur modis omnibus a clero, tanquam priorem conversationem, & solitariam

confundens vitam: & privatus sit de cætero: ad militiam quidem, aut ad aliud officium venire non præsumens, nisi voluerit dudum a nobis interminatis subiacere poenis: ipse autem apud semetipsum degens, & agnosceus qualem pro hoc daturus sit magno Deo satisfactionem.

CAP. IX.

De electione, & creatione Abbatis, & ut constitutio sit communis tam monachis quam sanctimonialibus.

Ordinationem vero Abbatum (si quando contigerit egeat monasterium abbate, non per ordinem reverendissimorum fieri monachorum, nec omnino eum qui post primum est, mox abbatem fieri: nec qui post illum secundus est, neque tertium, aut reliquos: hoc quod etiam alia Lex nostra dicit) sed Deo amabilem locorum episcopum percurrere quidem consequenter per omnes (non ex honorandum est omnino tempus, & ex eo ordo) & eum qui apparuerit prius optimus inter monachos constitutus & dignus præfulatu eorum, hunc eligere: eo quod humana natura talis est, quod neque omnes per ordinem inter summos, neque rursus omnes inter novissimos constituti quidem sint: sed procedat quidem secundum gradum præcedentis inspectio: qui vero prior mox inter numeratos optimus apparuerit, is abbas sit, & ordinem simul & virtutem suffragantem habens. Oportet enim eos qui discernunt quod melius est a priore, aliud quidem ad regendum dimittere, aliud vero inclinari jubere, & paulatim per eruditionem hoc etiam ad melius accedere. §. 1. Quæcunque tamen a nobis, in omnibus quæ prius & quæ hunc prolata sunt, sacris nostris Constitutionibus sunt sancita de clericis, aut monachis, aut monasteriis, hæc communia ponimus & in masculis & in feminis, & monasteriis & asceteriis, non discernentes quantum ad istos masculum aut feminam: eo quod sicut prædiximus, unum omnia in Christo consistant.

EPILOGVS.

† Hæc igitur omnia sanctissimi Patriarchæ sub se constitutis Deo amabilibus Metropolitans manifestant: at illi subiectis sibi Deo amabilibus Episcopis declarent, & illi monasteriis Dei sub sua ordinatione constitutis cognita faciant: quatenus per omnia Domini cultura maneat undique incorrupta. Imminere enim maximæ poenæ ista transgredientibus: dicimus autem de cælo: quas necesse est rectorum dogmatum contemptoribus imminere. Et nostræ si quidem Reipublicæ iudices, si hæc eis nuncientur, omnibus studeant modis, ea quæ sacris regulis continentur, quas nostra sequitur Lex, ad effectum perducere procurare. Nam nec illos deserit poena hæc negligentes. Quapropter sequentem hæc tuam sanctitatem decet omnibus sub se positis sanctissimis Metropolitans hæc facere manifesta. Dat. 14. cal. April. Constantinop. BELLISARIO viro clarissimo CONS. 535.

TIT. VI.

QVO MODO OPORTEAT EPISCOPOS ET RELI-
QVOS CLERICOS AD ORDINATIONEM ADDVCI,
ET DE EXPENSIS ECCLESIA RV M.

NOVELLA CONSTIT. VI.

Imp. Justin. August. Epiphano Archiepiscopo & Patriarchæ Constantinopolitano.

P R A F A T I O.

Maxima quidem in hominibus sunt dona Dei a superna collata clementia; Sacerdotium & Imperium: & illud quidem divinis ministrans, hoc au-

tem humanis præsidens ac diligentiam exhibens, ex uno eodemque principio utraque procedentia, humanam exornant vitam. Ideoque nihil sic erit studiosum Imperatoribus, sicut sacerdotum honestas: cum utique & pro illis ipsi semper Deo supplicent. Nam si hoc quidem inculpabile sit undique, & apud Deum fiducia plenum: Imperium autem recte & competenter exornet traditam rempublicam, erit consonantia quædam bona, omne quicquid utile est humano conferens generi. Nos igitur maximam habemus sollicitudinem circa vera Dei dogmata, & circa sacerdotum honestatem, quam illis obtinentibus credimus, quia per eam maxima nobis bona dabuntur a Deo, & ea quæ sunt, firma habebimus, & quæ nondum hætenus venerunt, acquiramus. † Bene autem universa geruntur & competenter, si rei principium fiat decens & amabile Deo. Hoc autem futurum esse credimus, si sacrarum regularum observatio custodiatur, quam iusti & laudandi & adorandi inspectores & ministri Dei verbè tradiderunt Apostoli, & sancti Patres custodierunt & explanaverunt.

CAP. I.

De episcopi ordinandi moribus, vita, honestate, & fortuna.

Sancimus igitur sacras per omnia sequentes regulas, dum quispiam sequenti omni tempore ad ordinationem episcopatus adducitur, considerari prius ejus vitam secundum sanctum Apostolum, si honesta & inculpabilis, & undique irreprehensibilis sit, & in bonis testimonium habeat, & sacerdotem decens. §. 1. Et neque ex officiali aut ex curiali veniat fortuna: nisi tamen ex novella ætate (secundum quod jam dispositum est) in monasterio constitutus fortuna liberetur: quartam tamen prius substantiæ reddens curiæ. §. 2. Neque enim idiota, ex iis qui vocantur laici existens, ita mox ad episcopatum ascendat: nec imaginariam suscipiat ordinationem: tanquam modo quidem idiota, mox autem clericus, deinde parvum aliquod tempus præteriens, episcopus appareat. §. 3. Et neque uxori (alii) copulatus: sed aut in virginitate degens a principio, aut uxorem quidem habens, ex virginitate autem ad eum venientem, & non viduam neque sejunctam a viro, neque concubinam. §. 4. Neque filios aut nepotes habeas, neque cognitos legi, neque illi odibiles: alioqui qui præter hoc aliquid agit: & ipse cadet sacerdotio: & qui eum ordinat, foris episcopatum sectabitur, hanc legem ostendens. §. 5. Sed neque pecuniis oportere emere sacerdotium ei permittimus: solum vero eum respicere Domini Dei culturam volumus: & non plurimis humanis cogitationibus distrahi. §. 6. Sed neque ineruditus existens factorum dogmatum, ad episcopatum accedat. §. 7. Prius autem aut monachicam vitam professus, aut in clero constitutus non minus mensibus sex, uxori tamen non cohærens, aut filios aut nepotes habens. Hoc enim omnimodo super Deo amabilibus episcopis quærimus: sicut etiam prius duabus nostris Constitutionibus hoc sancitum est: per quas dudum cohærentes uxoribus, non perscrutatur, omne præteritum relinquentes, de cætero autem nulli permittentes a positione Legis uxorem habenti, talem imponi ordinationem: quam Legem etiam nunc renovamus: ne forte, si præter hoc aliquid fiat: & ipse cadat sacerdotio, & ordinantem similiter excludi procuret. Igitur ordinandus episcopus, aut ex monachis, aut ex clericis sit, etiam in hujusmodi vita testimonii boni, vita bonus & honestus, & gloria fruens bona: & hoc

fundamentum pontificatus deponens suæ animæ. §. 8. Sed etiam sic eum constitutum, & ad episcopatum præparatum, competens est venerabilis & undique probatas lege regulas ante ordinationem, quas recta & inviolata nostra suscipit fides, & catholica Dei apostolicaque disposuit & tradidit ecclesia: & dum ex frequenti earum lectione transierit qui ad ordinationem deducitur, tunc is qui ordinationem impositurus est, interroget eum si sufficiens est custodire & agere quæ sacræ regulæ fancierunt. Et si quidem ille declaraverit & dixerit præcepta sacrarum regularum non se valere servare: nullo modo ei ordinationem imponi: si vero susceperit, & dixerit, quia quantum homini est possibile, complebit hæc quæ his continentur, tunc monere eum, & dicere, quia nisi hæc observaverit, & a Deo alienus erit, & cadet a jam dato honore: & neque civiles leges delictum inultum relinquent: eo quod a præcedentibus nos Imperatoribus, & a nobis ipsis recte dictum est, oportere sacras regulas pro legibus valere: & si etiam sic permanserit causam amplectens: tunc super his professionibus unumquemque sacram suscipere episcopatus ordinationem. §. 9. Et hanc non pecuniis emere, neque per rerum aliquarum donationem suscipere, sed puram percipere, & sine mercede, & tanquam a Deo datam. Nam si etiam alia omnia habeat utilia quæ prius a nobis dicta sunt, pecuniis autem vel rebus videatur episcopatum etiam emisse, sciat se & ab episcopatu casurum, & hoc munus retributurum ordinanti: ut & ille episcopatum amittat, & a clero cadat: & utrique causa talem præstet retributionem, ut & hic quidem non adipiscatur quæ sperabat, ille autem etiam quæ habebat, amittat: veruntamen pecuniis ac rebus datis occasione ordinationis, sanctissimæ assignandis ecclesiæ, siue episcopus sit accipiens, & propterea a sacerdotio cadens, siue etiam quilibet alius in clero constitutorum; nam & illi æquam imponimus pœnam: ut ab ordine quem inter sacerdotes habuerit, cadat, & reddat aurum, aut res quæ ordinationis occasione datæ sunt, injuriam passæ quantum ad ipsum ecclesiæ. Si quis autem extraneorum sit, & non in clero constitutus, qui aurum aut rem aliquam propter patrocinium ordinationis accepit: & maxime si administrationem aliquam gerat, habebit quidem ipse a Deo pœnam, & succedent ei de cœlo supplicia; veruntamen etiam illud quod datum est totum ablatum ab eo, sanctissimæ ecclesiæ omnibus reddatur modis in duplum. Insuper etiam si quam administrationem habet, ea cadat, & perpetuo exilio condemnatur. Illud quoque sciat aperte qui pecuniis aut rebus aliis emerit præsulatum: quia si prius diaconus aut presbyter sit, deinde per suffragium ad sacerdotium veniat: non solum cadat episcopatu, sed nec prior ei relinquetur ordo, presbyterii forsitan, aut diaconatus. Amittit etenim etiam illud, utpote decentia indigne concupiscens: & omni sacerdotali excludetur ordine. Oportet autem in ipso ordinationis tempore eum qui imponit eam illi, coram omni fideli populo sanctissimæ ecclesiæ hæc omnia prædicere, ut agnoscens eum omnia quæ prius dicta sunt a nobis habere, ad sacram eum deducat ordinationem, ut etiam ille coram omnibus hæc audiens, non solum habeat Dei timorem, sed etiam coram omnibus denunciationem, & professionem erubescat. §. 10. Si quis autem talis quidem esse putetur, & ad episcopatus ordinationem transeat, contradicat autem

aliquis, atque dicat *conscium se esse alicujus illicitum ejus*: non prius mereatur episcopatus ordinationem quam examinatio querimoniarum fiat, & appareat undique innoxius. Quod si etiam post hujusmodi contradictionem, non passus is qui ordinationem facit, legitimam examinationem imponi causæ, currat ad ordinationem: sciat, quod ab eo fit, pro nihilo esse, sed & is qui contra legem facit, cadat sacerdotio: & qui sine probatione imponit ordinationem, & ipse quidem similiter cadet sede sacerdotali, reus autem erit Deo, qui præcipue omnium querit suorum sacerdotum puritatem. Si tamen is qui ordinationi contradicit, aut examinatione facta probetur calumniator, aut in ipso principio, neque in examinatione persistere confidat; segreget istum in perpetuum a sacra communione is qui ordinationem facere vult: ut non ipsa falsitas impunita sit. *Sicut enim bonam gloriam in eo qui ordinandus est, querimus: ita etiam calumniam in eo qui frustra accusavit, punimus.* Si vero nemo accusaverit omnino, aut in totum denuncians examinationem non faciat, aut facta examinatione demonstrare (sicut prædiximus) non valuerit accusationem veram: tunc oportet eum, qui per tot vias inculpabilis apparuerit, accedere ad venturam ordinationem. Qui enim ita ordinatur, ex hoc multa & meliora cognoscit præceptorum, & non incurrit ad vitam impunitam hujusmodi eruditus animo, verbo, & opere corporis, & sapientia.

CAP. II.

Ne episcopus ultra annum extra ecclesiam suam deeat.

ET illud etiam definimus, *Ut nemo Deo amabilem episcoporum, foris a sua ecclesia plus quam per totum annum deesse audeat: nisi hoc per Imperialem fiat jussionem*: (tunc enim solum erit inculpabile,) sacratissimis patriarchis uniuscujusque dioceseos compellentibus Deo amabiles episcopos suis inhærere sanctissimis ecclesiis: & non longo itinere separari, neque in peregrinis demorari velle, neque sanctissimas ecclesias negligere, neque annum excedere, quem & ipsum propter misericordiam constituimus. Si vero ultra annum erraverit & dereliquerit, & non ad episcopatum remeaverit proprium, neque Imperialis aliqua eum (sicut prædiximus) detineat jussio: tunc si quidem sit metropolita, circa ecclesiasticam dispositionem segregatum, regionis illius patriarcha revocet quidem cum legitimis inclamationibus, servans ubique sacrarum regularum observationem. Si vero maneat per omnia inobediens, expellatur a sacro episcoporum charo: & alium introducat hujusmodi & reverentia & verecundia & honestate dignum. Si vero non metropolita, sed aliorum episcoporum aliquis sit, qui erraverit: hæc omnia a metropolita fiant. Nemo enim eorum talem suscipiat occasionem, si dixerint propterea proprias derelinquere ecclesias, propterea quod litium causas, aut aliarum rerum propriarum, aut ad sacras ecclesias respicientium circumlustrant, & hic constituti adhærent, aut in aliis veniunt, locis. Hoc enim non habet decentem rationem ut cum multitudine, quam necesse est episcopum habere, ministeria lustrent peregre, & expendant, & neque ullum sanctissimis ecclesiis lucrum, quod decet sacerdotem proprium habere habineque ullum præbere juvamen, neque secundum tum: præsertim cum liceat, si quædam sint literæ forte sanctissimis ecclesiis, propter quas has occasionem asserunt: hoc per eos qui sub ipso sunt religiosos clericos, aut apocriarios aut oeconomicos

movere, & petitiones ad Imperium dirigere: impetrare autem sperata. Propterea sancimus, si quando propter ecclesiasticam occasionem incidere necessitas, hanc aut per eos qui res agunt sacrarum ecclesiarum, (quos apocrisiarios vocant) aut per aliquos clericos huc destinatos, aut ceteros nomos suos, notam imperio facere, aut nostris administratoribus, ut impetrent quod competens est: & non hoc Deo amabilibus episcopis erroris & absentiae, & sanctissimis ecclesiis laesionis occasionem fieri, tam in provincia ecclesiasticis rebus per absentiam eorum neglectis, quam etiam hic expensis multis ab ipsis factis, nec non peregre habitatione non habili constituta, & undique causa nullum juvamen, magis autem laesionem, ecclesiis sanctissimis inferente.

CAP. III.

Ne episcopi ad comitatum Principis accedant absque syssaticis literis.

Non autem aliter aliquem Deo amabilium episcoporum praesumere dirigere se ad hanc felicissimam civitatem, prius quam [si quidem episcopus sit] literas acceperit proprii Metropolitae ad Imperium: & quae secundum divinas regulas probabiliter vocatur testimonium perhibentia necessitatis ejus praesentiae. Si vero Metropolitae sit qui proficisci vult: literas sumat ejusdem dioeceseos Patriarchae, ejus praesentiam necessariam esse dicentes: & sic oportere Imperatorem jubere hunc praesentari, & non temere & sine conscientia Metropolitae aut Patriarcharum proficisci, pro eo quod hoc divinis interdictum est regulis: ut huc advenientes non praesumant per semetipsos se prius pronuntiare ad Imperium: sed primitus aut ad Deo amabilem patriarcham proficisci, aut ad uniuscujusque dioeceseos ex qua sunt, Apocrisiarios: & cum ipsis conferant causas propter quas venerunt, & ingredi ad imperium ejus, & deinceps imperiali perfrui aspectu: mox quam imperanti assisterint, liceat quidem petentibus episcopis, aut per eos qui vocantur Referendarii sanctissimae majores ecclesiae, aut per religiosos Apocrisiarios cujusque dioeceseos sanctissimorum Patriarcharum, suggerere se imperio, & promereri responsum ceteriter, ita ut si aut iusta ab Imperio petierint, haec accipiant: aut si non iusta quaerunt, velociter revertantur unde profecti sunt.

SECUNDA PARS LEGIS.

CAP. IV.

De clericis, quales eligendi sunt.

Haec autem de Deo amabilibus episcopis secundum divinas constituentes regulas, & religiosos clericos cum multa fieri inquisitione secundum divinas regulas, & boni testimonii viros ordinari sancimus, litteras omnino scientes, & eruditos constitutos. Litteras enim ignorantes, omnino nolumus, neque unum ordinem suscipere, clericorum videlicet, presbyterorum, & diaconorum tam sacras orationes docentium, quam ecclesiarum & canonum legentium libros: ordinationem sine querela & inculpabilem & sine aliqua contradictione & datione pecuniarum aut rerum suscipientes. Neque autem eos volumus omnino officiales aut curiales constitutos suscipere ordinationem, nisi secundum leges, quas super his posuimus pridem, quas & hic nunc confirmamus: ipsos autem ordinatos sacra praecepta in conspectu totius populi suscipere, propter has ipsas causas, propter quas hoc ipsum agi etiam super Deo amabilibus episcopis sancimus.

CAP. V.

Neque autem secundas habentem, aut eum qui habuerit nuptias, ordinari in diaconum aut presbyterum, neque si mulieri conjungatur sejunctae, & proprium virum derelinqenti: sed neque si concubinam habeat, sed & ipsam uxorem, si cum castitate & ex virginitate sit. Nihil enim sic in sacris ordinationibus diligimus, quam cum castitate viventes, aut cum uxoribus non cohabitantes, aut unius uxoris virum, qui vel fuerit, vel sit, & ipsam castitatem eligentem, primum principium & fundamentum manifestum secundum divinas regulas & residuae virtutis constitutam. Si autem aliquis presbyter, aut diaconus aut subdiaconus postea ducat uxorem aut concubinam, aut palam, aut occulte, sacro statim cadat ordine, & deinceps idiota sit. Quod si & lector secundum ducat uxorem propter quaedam, & hoc forsitan irrecusabili necessitate, nullatenus ad altiorem accedat gradum, neque perfruat gradum majori in Sacerdotio, maneat autem in eodem gradu perpetuo: sed non ad tertias veniat nuptias; satis est enim si ad secundas. Si vero aliquid tale egerit, & ad secundas veniens nuptias, ad majorem gradum venire festinaverit: exinde idiota erit & laicus, omnino sacro ministerio cadens. Pudice etenim nobis per omnia pertinet vivere. Si enim tales constituti ii qui in clero adducuntur, ordinentur: facilis eis ad episcopatum ascensus erit: & ex multis bonis viris facilius invenientur, qui adducantur ad primum gradum sacerdotii digni.

CAP. VI.

De diaconissis minoribus quinquaginta annis non ordinandis.

Quanta igitur super venerabiles clericos a nobis dicta sunt, haec etiam super Deo amabilibus diaconissis agi volumus, ut neque ipsae citra observantiam sunt, sed primum quidem eis aetatem neque novellam esse, neque crescentem, neque ex hac ad delinquendum salientem: sed super mediam constitutas aetatem, & circa quinquaginta annos secundum divinas regulas agentes: sique sacram promereri ordinationem & aut virgines constitutas, aut unius viri quae fuerant uxores: non enim permittimus neque secundas contrahentibus, non dicimus, reprehensibilem, sed nec suspectam omnino, ad sacrum venire ministerium, & adorandis ministrare baptismatibus, & aliis adesse secretis, quae in venerabilibus ministeriis per eas rite aguntur. Si vero quaedam necessitas fiat, & minorem hac aetate quam diximus ordinari diaconissam contigerit: liceat eam in aliquo venerabilium asceteriorum ordinari, & in illo habitare. Nequaquam viris admixta constituta sit: neque suo arbitrio habitans: sed vitae separatae, & mediocris, & a conveniente multitudine bonum testimonium habens. Volumus autem & ipsas quae ad ordinationem perducuntur diaconissas, siue ex viduitate, siue ex virginitate, non cum aliquo cohaerentes aut cognatorum, aut eorum quos appellant dilectos: (talibus enim nominibus utentes, maligna suspitione suam replent vitam) sed aut solae habitent, aut cum parentibus solis & filiis aut vere fratribus: aut iis cohaerere, de quibus si quis suspicari aliquid praesumpserit malignum, ipse insipiens simul & impius forsitan putabitur. Et si dicatur tale aliquid de aliqua earum quae in diaconissarum ordinationem ingredi vult, quod alicui coha-

cohaerit sub imagine quidem bonae appellationis, maligna vero suspicione: non oportet huiusmodi mulierem perducere omnino ad ordinationem diaconiae. Nam si ordinetur, & tale aliquid egerit, & cohaerit alicui cum praedicto nomine aut schemate, cadet quidem a diaconia: & ipsa & ille subiecti erunt huic legi & reliquis quae corruptores puniunt. Oportet enim omnes quae ordiantur venerabiles diaconissas, tempore ordinationis & moneri, & factorum audire mandatorum praecepta coram reliquis quae dudum sunt venerabiles diaconissae: ut & ipsae Dei timorem habeant, & adhaerentem sacris mandatis fiduciam: timere autem & confundi sacro cadere ordine: scituras, quod si praesumpserint aut erubescerent ordinationem, aut derelinquentes sacrum ministerium ad nuptias venerint, aut aliam omnino elegerint vitam: ipsae quidem obligatae efficientur morti: & substantia earum applicabitur sanctissimis ecclesiis aut monasteriis in quibus sunt. Qui vero eas aut uxores accipere aut corrumpere praesumpserint, obnoxii quidem & ipsi gladio erunt: substantia autem eorum applicabitur fisco. Si enim in antiquis legibus, virginibus illis, quae in eorum errorem vocabantur, mortis incumbebat damnum corruptis: quomodo non magis nos in iis quae a Deo glorificantur, definimus, pudicitiam (quae quam maxime mulieres exornat) conservari volentes, quam diligentissime a venerabilibus diaconissis, ut quod decet naturae, custodiant, & quod debetur sacerdotio, conservent?

CAP. VII.

De clericis in aliam vite formam transcantibus.

Semel autem secundum hoc factos diaconos aut presbyteros, nullo modo derelinquere sacerdotium, quod non solum in presbytero & diacono sancimus, sed etiam si subdiaconus aut forte lector fiat aliquis, hunc relinquere pristinum schema, & ad alteram migrare vitam: scientem, quia si tale aliquid egerit, (secundum quod a nobis jam sanctum est) aut in curiam cum substantia, aut sub inopia degens, ad officialem deponetur fortunam.

TERTIA PARS LEGIS.

CAP. VIII.

De expensis ecclesiarum, & clericorum multitudinem non faciendis.

Sed neque effusas competit fieri de cetero reverendissimorum clericorum ordinationes: quod enim haecenus gestum est, licet corrigi oporteret, attamen propter tempus sinimus: de cetero autem non propter hoc fieri, neque ad damnum sanctissimarum ecclesiarum venire sancimus. Quaecumque igitur oportebat de tali modo in sanctissima maiore ecclesia huius nostrae regiae civitatis, & sub ea constitutis sanctissimis ecclesiis, & aliis quae hic sunt, fieri, hac speciali lege complexi sumus. In omnibus autem quae foris sunt locis, sancimus, si quis cum constituerit ab initio & aedificaverit ecclesiam, definivit ordinationum mensuram, tanquam secundum eam expensas constituens; non prius ordinari quemquam in eadem ecclesia, nisi ad numerum a principio definitum ejus mensura redigatur. Si vero hoc non fecerit, ipsa vero civitatis ecclesia ministrat emolumenta & sibi & aliis ecclesiis: tunc non promptum sit augeri illi clericos, neque propter aliquas forte compassionem aut beneficia ex hoc eam sumptibus praegravare, (non sunt enim haec pia neque sacerdotibus digna) sed ex quibus Dominus dederit

Deus, ex iis quae possibilia sunt administrare, aut antiquam conservare consuetudinem, nihil penitus innovantem. Unde comperit Deo amabiles patriarchas & metropolitans huius habere providentiam: & eos quidem, qui haecenus sunt, sincere in schemate in quo sunt clericos: metiri vero uniuscujusque ecclesiae virtutem: & ita ipsos quoque sanctissimos patriarchas sub se constitutas ecclesias ordinare, & metropolitans hoc ipsum a sanctissimis patriarchis commonitos facere, illos autem alios omnes sub se positos episcopos ad mensuram hanc deducere: & studere non ultra expensas facere clericorum ordinationes: scimus enim quantae sanctissimae ecclesiae propter hanc ordinationem, & alterius expensae effusionem, inopes factae sunt. Et quia aliquas earum, vix quidem, tamen liberavimus: quaedam vero adhuc oneratae jaceant, ex tali revelari angustia non valentes: ideo hoc provideant sanctissimi patriarchae, & metropolitae & reliqui Deo amabiles episcopi, ut & nos, quae eis aguntur discantes, approbemus eos qui nostram legem in literis positam, apud semetipsos ostenderunt operibus adimpleri.

EPILOGVS.

+ Quae igitur a nobis sancta sunt, & sacrum ordinem statumque custodiant secundum sacram regularum observationem & virtutem, de cetero conservent perpetuo integra & sanctissimi patriarchae uniuscujusque dioecesis, & Deo amabiles Metropolitae, & reliqui reverendissimi Episcopi atque clerici, ubique Dei culturam & sacram disciplinam custodientes inviolatam, poena imminente hac praevicanti, quo penitus alienus sit a Deo, & impositio sibi sacerdotii ordine: nam velut indignus hoc excluditur. Licentiam vero universis damus, cujuscumque sint officii vel conversationis, respicientibus aliquid horum praevicari, nuntiare nobis, & ad Imperium quod semper est; ut, nos, qui haec secundum sacram regularum explanationem apostolicamque traditionem constituimus, decemtem etiam indignationem praevicantibus inferamus, etiam his videlicet quae sancta a nobis sunt, de hereditatibus Deo amabilium episcoporum custodiendis. §. 1. Sanctissimi siquidem patriarchae uniuscujusque dioecesis haec proponant in ecclesiis sub se constitutis, & manifesta faciant Deo amabilibus metropolitans, quae a nobis constituta sunt. Illi quoque rursus etiam proponant ipsi ea in metropolitana sanctissima ecclesia, & constitutis sub se episcopis haec manifesta faciant: illocum vero singuli in propria ecclesia haec proponant: ut nullus nostrae Reipublicae ignoret, quae a nobis ad honorem & ad augmentum Magni Dei & Salvatoris nostri Jesu Christi disposita sunt. Insuper sequens haec tua sanctitas omnibus qui sub ea sunt metropolitans sanctissimis haec faciat manifesta universo tempore contrahenda. §. 2. Scripta exemplaria sanctissimo Archiepiscopo Alexandriae, Ephremio sanctissimo Archiepiscopo Theopolitano: scripta exemplaria Petro sanctissimo episcopo Hierosolymorum: scripta exemplaria Joanni viro gloriosissimo praefecto sacrorum praetoriorum secundo ex-consuli, & patricio: [Dominico gloriosissimo praefecto praetoriorum Illyrici.] Cui etiam hoc adjectum est: *Ex tua quoque celsitudo haec sciens, una cum semper suscepturis sedem tuam, haec servare festinet, & si denunciatum fuerit aliquod tale edictum, prohibeat, & maxime quaecumque in ordinationibus curialium vel officialium interdicta sunt. Nuntiet autem etiam nobis, ut decens super eis imponatur correctio. Una-*

sur quoque præceptis ad clarissimos provinciarum iudices: ut & ipsi quæ sunt inspicientes, non permit-
tant aliquid extra hoc quod a nobis constitutum est fie-
ri: imminebit enim eis pœna quinque librarum auri,

si quidem & ipsi prævaricari videntes non denun-
tiant aut sedi tuæ, aut Imperio: ut undique decens
ornatus ordinationis gradui conservetur. Scripta
cum adjectione, Dominico PP. Myrici.

COLLATIO SECUNDA.

TIT. I.

DE NON ALIENANDIS, AVT PERMITTAN-
DIS REBUS ECCLESIASTICIS IMMOBILIBUS,
AVT IN SPECIALEM HYPOTHECAM DANDIS
CREDITORIBUS, SED SUFFICERE GENERALES
HYPOTHECAS.

NOVELLA CONSTIT. VII.

Imperator Justinianus August. Epiphânio sanctiss. &
beatiss. Archiepiscopo felicis hujus civitatis.
& œcumenico Patriarchæ, [et Pa-
triarchæ Constantinopolitano]

PRÆFATIO.

UNam intentionem hanc semper proponimus,
omne quicquid prius imperfectum, aut con-
futum videbatur, hoc & expurgare, & perfectum
ex imperfecto declarare: quod etiam in omni le-
gislatione facientes, credimus oportere, & in
alienationibus quæ sunt super sacris rebus, una
complecti lege, quæ prioribus omnia & renovat &
emendet: & quod deest, adjiciat: & quod super-
fluum est, abscindat. A Leone siquidem bonæ
memoriæ (qui post Constantinum piæ memoriæ,
Christianæ fidei Imperatores principatum auxit,
& constituit sacrarum ecclesiarum honorem &
disciplinam) scripta lex est de alienationibus ec-
clesiasticis, conclusa in sola hujus felicissimæ ci-
vitat, sanctissima major Ecclesia. Et laudamus
plurima hujus legis, cum omni vehementia &
Dei cultura posita: sed eo quod non generaliter
posita sit in omnibus, egere etiam eam quadam
correctione credimus. Ab Anastasio quoque piæ
memoriæ scripta quædam de talibus lex est, nec si-
milis priori, & omnino minus habens. Effusa
namque & per loca foris posita, nihilominus man-
sit imperfecta, eo quod ad solum sacerdotium &
diocesium respiciat constitutam sub beatissimo pa-
triarcha hujus regis & felicissimæ civitatis, alias
autem non perferutata sedes: cum utique dignam
correctione esse eam arbitrabatur: propter quam
occasionem alia quidem corrigebat, alia vero in-
composita relinquebat. Quamobrem eam quo-
que vacare de cætero sancimus, utpote imperfe-
ctam, & loco circumclusam, & non generalem in-
ter leges existentem, neque aliquid studiosum
introducendum. † Hæc ergo nos omnia emen-
dantes: una existimamus oportere legislationem
imponere omnibus sanctissimarum ecclesiarum,
& xenodochiorum, & nosocomiorum, & mo-
nasteriorum, & brephotrophiorum, & geron-
tomiorum, & totius sacri collegii rebus, &
hanc legem Leonis piæ memoriæ constitutio-
ni adjicere: prius breviter ejus legislationem ex-
ponentes: sicque omne quod reliquum est in-
texentes. Vult enim illa neque Deo amabilem
archiepiscopum & patriarcham hujus felicissimæ
civitatis, seu sanctissimæ majoris ecclesiæ, ne-
que œconomum vendere, aut donare, aut aliter
alienare rem immobilem, domum forsan, aut
agrum, aut colonum, aut mancipia rustica, aut
civiles annonas (nam & hæc inter immobilia sunt

numeranda) quæ competunt Constantinopolita-
næ sanctissimæ majori ecclesiæ: sed neque pro ul-
la compensatione aut alia qualibet circumventio-
ne tale aliquid agi: & interminatur emptori qui-
dem rei restitutionem, ut reddat per tempora
œconomum rerum sanctissimæ ecclesiæ rem quam
ipse perceperit, cum omni medii temporis fructu,
& aliis lucris: casu imminente pretiorum ei qui
tale aliquid accipere aut comparare præsumpserit:
cum etiam hoc quidem quod contra leges actum
est, ita ponat ac si neque a principio gestum sit.
Oeconomum vero hæc prævaricantem, dare quidem
de suo sanctissimæ ecclesiæ jubet omne quicquid
ex ea causa lucratus est, aut sanctissimam eccle-
siam damnificavit. Super hoc autem etiam ex-
cludit eum officio œconomi: & dat actionem san-
ctissimæ ecclesiæ, non contra solos Deo amabiles
œconomos, sed etiam contra successores eorum:
sive ipsi hoc alienaverint, sive pro tempore Deo
amabilem episcopum, aut aliquem aliorum cle-
ricorum videntes alienantem, taciturnitate de-
generi, & sine libertate passi sunt. & multo potius
si consentientes, & videntes tale aliquid permise-
runt, & non causam prohibuerunt. Ad hoc au-
tem, tabellionem qui talia confecit instrumenta,
perpetuo tradet exilio: nullam ei clementiam ne-
que reversionem participans: ipsos quoque
maximos iudices, qui ad hæc accedunt, & mini-
strant talibus causis, aut confici apud semetipsos
monumenta pro confirmatione talium donatio-
num aut aliorum actuum patiuntur: & cingulo, &
dignitate & substantia interminatur excludere.
Hoc igitur increpans vehementer, permittit vel
ecclesiasticæ usum, aut qui vocatur usufructus, sub
certo quodam tempore, aut etiam usque ad vi-
tam percipientis dare sanctissimam majorem ec-
clesiam, sub hac tamen definitione, ut is qui acce-
pit munificentiam, ejusdem quantitatis recompenset
rem sanctissimæ majori ecclesiæ sub proprietatis ra-
tione, ex qua posset eundem redditum sanctissima ec-
clesia habere, quantum ille ex usu accepit, post per-
cipientis utique mortem, aut definitum tempus, usu
videlicet, & usufructu dato ecclesiasticæ rei ad san-
ctissimam majorem ecclesiam redeunte, & usu dona-
ta rei cum proprietate sanctissimæ ecclesiæ facien-
do: talem namque contractum sine periculo esse
ponit lex. Si vero minus fuerit quam quod da-
tur a sanctissima ecclesiæ, illud quod compensa-
tur ei, ejus mox quidem percipiet proprietatem,
sperat autem & usum accipere, infirmum con-
tractum, & pro non facto ponit: datque licentiam
vindicationis, utpote circumventionem contra jus
sanctissimæ ecclesiæ facta. §. 1. Lex itaque talia
sub brevitate decernit, & multam imponit, &
usque ad res sanctissimæ ecclesiæ stat solummodo:
& omnem quidem perimit circumventionem
quam prædiximus: non tamen retinere callidi-
tatem postea insurgentium valuit. Quidam enim
dudum hoc quod vocatur colonarium jus (colona-
rium jus est, veluti si domum valentem centum soli-
dos & præstantem pensionem decem solidorum, accipiat
quis ab ecclesiæ & det pro ea solidos centum, seu am-
plius

plus, aut certe minus: & quasi jam de proprio ad-
graves se dare singulis annis quasi pensionis nomine
solidos tres. Iste autem appellatur paræcus, sed ipsam
domum sub tam parva pensione in perpetuum, & ipse
& heredes ejus possidebant] adinvenientes, neque
nostris legibus neque alii cuiquam omnium no-
tum, circumventionem non parvam meditati sunt
contra legem, perpetuas pene cogitantes aliena-
tiones: quod nos de cætero agi prohibemus, &
pro eo ipso conscripsimus legem. Dudum autem,
& ad emphyteusim respexerunt, & imminuerunt
plurimam quantitatem veri redditus illis qui em-
phyteusim accipiunt, præstantes hi qui rebus pri-
dem sanctissimæ majoris ecclesiæ præsidebant.
Ideoque nos in quadam constitutionum nostrarum
definivimus quidem usque ad personas tres emphy-
teusim fieri, accipientis, & duorum successorum
aliorum, hoc etiam super rebus sanctissimæ majoris
ecclesiæ fieri permittimus, non autem ultra sextam
partem relevari emphyteusim percipientibus pro-
pter fortuitos casus sancientes. † Quia vero di-
dicimus sic effuse & impie ab aliquibus fieri docu-
menta, ut neque sexta relinquatur sanctissimæ ec-
clesiæ pars, reliquis omnibus emphyteusim acci-
pientibus donatis: Anastasius autem piæ memoriæ
gesta monumentorum constituens fieri super alie-
nationibus, sicut etiam hujus rei fieret tempus, &
emphyteusim statuens, sine gestis quidem usque ad
solam vitam accipientis emphyteusim: cum gestis
autem, in perpetuum eam extendens, neque per-
fectam fecit, neque utilem legem, & undique im-
perfectam usque ad solam diocesi patriarchæ se-
dis hujus felicissimæ civitatis (sicut prædiximus)
legislationem statuens.

CAP. I.

De rebus ad venerabilia loca pertinentibus
non alienandis.

NOS igitur (jam enim ad legem veniendum est)
sancimus neque sanctissimam hujus felicissi-
mæ civitatis majorem ecclesiam, neque sub ea con-
stitutas ecclesias, quarum ipsa prærogationem su-
scepit (sicut eam Anastasius piæ memoriæ interpre-
tatus est) neque alias omnes ecclesias in hac felicis-
sima existentes civitate, aut circa ejus confinia, ne-
que sub patriarchica sede hujus felicissimæ civita-
tis constitutas, quarum metropolitas ipse ordinat,
neque alium ullum undique patriarcham: neque
episcopum (dicimus autem & eos qui in Oriente, &
qui in Illyrico, insuper & in Ægypto, & in Lycæ-
onia, atque in Lycia, & eos qui in Africana pro-
vincia sunt, & complexive dicendo per omnes quæ-
cunque nostræ sunt terræ, necnon in Occidente
sunt Deo amabiles episcopos ab ipsa seniori Roma
usque ad Oceanum consistentium sanctissimarum
orthodoxarum ecclesiarum) neque aliquem xeno-
dochum, aut ptochotrophum, aut nosocomum,
aut orphanotrophum, aut prephotrophum, aut
gerontocomum, aut monasterii virorum, vel mu-
lierum abbatem vel abbatissam: aut quemlibet om-
nino præfidentem venerabilibus collegiis, licen-
tiam habere alienare rem immobilem, aut in domi-
bus, aut in agris, aut in hortis, aut omnino in hu-
jusmodi, neque rusticum mancipium, neque civi-
lem annonam: nec per specialis pignoris occasio-
nem tradere creditoribus. Alienationis autem no-
men generalius ideo posuimus, ut prohibeamus &
venditionem, & donationem, & commutationem,
& in perpetuum extensam emphyteusim, quæ non
procul ab alienatione consistit. Sed omnes ubique

sacerdotes ab hujusmodi alienatione prohibemus
subditos pœnis quibus Leonis piæ memoriæ usi
est constitutio. Illam namque per omnia valere
& ratam esse sancimus: propterea hanc proposui-
mus & protulimus, & non paterna voce legem
conscripsimus, sed hac communi & Græca, ut
omnibus sit nota, propter facilem interpretatio-
nem. Quod itaque jam præterit, relinquimus
nam tanta documenta tempore longo fida nunc
commovere, multæ erit tergiversationis. Qua-
propter quæ usque huc hætenus extant, pro-
prium habeant schema: de cætero autem omnem
alienationem interdiciamus, prædictas ei pœnas im-
ponentes.

CAP. II.

De principe qui rem immobilem venerabili
loco dederit.

UT autem lex ad humanæ naturæ varietatem,
& quod semper venit, moderata, per omnia
immota permaneat (quid enim erit stabile inter
homines, & ita immobile, ut nullam patiat
mutationem: cum omnis noster status sub perpe-
tuo motu consistat?) necessarium existimavimus
quasdam exceptiones dare legi cum multis vigi-
liis, & subtilitate adinventas: ut eas habens in
auxilio, lex nequaquam moveatur. §. 1. Simi-
lus igitur imperio, si qua communis commodi-
tas est, & ad utilitatem reipublicæ respiciens, &
possessionem exigens talis alicujus immobilis rei,
qualem proposuimus: hoc ei a sanctissimis eccle-
siis, & reliquis venerabilibus domibus indemni-
tate servata, & recompensanda re eis ab eo, qui
percipit æqua aut etiam majore quam data est.
Quid enim causetur Imperator ne meliora det?
cui plurima dedit Deus habere, & multorum do-
minum esse, & facile dare, & maxime in sanctis-
simis ecclesiis, in quibus optima mensura est do-
natarum eis rerum immensitas. Unde si quid tale
fiat, & pragmatica præcesserit forma, præcipiens
imperii dare aliquid talium rerum, & compen-
saverit mox rem meliorem, & uberiorem & utilio-
rem: sit ea permutatio firma: & ii qui præfident
domibus, quarum est quod alienatur, & qui tali-
bus administrant literis, sine querela undique sint,
nullam metuentes pœnarum, quæ a Leone piæ
memoriæ interminantur, & a nobis firmatae sunt:
utique cum nec multum differant ab alterutra sa-
cerdotium & imperium, & res sacræ a communi-
bus & publicis: quando omnis sanctissimis eccle-
siis abundantia & status ex Imperialibus munificen-
tiis perpetuo præbeatur. Alterutris itaque com-
pensantes quæ decet, non ab aliquibus jure culpa-
buntur. Aliam vero omnem sive ad imperium
ipsum, sive ad alium quameunque personam fa-
ctam sive venditionem, sive donationem, sive per-
mutationem, sive emphyteusim perpetuam omni-
no permittimus: sed neque donationem cujusdam
pignoris in re immobili factam occasione mutuo-
rum fieri sinimus. Et hæc valere volumus in omni
ecclesia omni que monasterio, & nosocomio, &
xenodochio, & prephotrophio, & asceterio, & ge-
rontocomio, & omni absolute collegio quod actio
pia constituit, nullo penitus horum aliquid acci-
pere ab eis valente. Unde neque constitutione
Anastasi divæ memoriæ ulterius opus erit, neque
secundum illam facienda decreta memoratæ obser-
vationis: ipsa enim rei principia perimentes, &
prohibentes quod sit, nequaquam perquisitione
deinceps indigebimus.

C A P. III.

Quomodo emphyteusis ecclesiasticarum rerum contrahi permittitur.

Emphyteusim autem sive in sanctissima maiore ecclesia, sive in omnibus reliquis adorandis domibus fieri sinimus, & in accipientis persona, & in duobus ejusdem personae heredibus deinceps, filiis tantum solis masculis, aut foeminis, aut nepotibus utriusque naturae, aut uxore, aut viro, si hoc videlicet de uxore aut viro expressim nominetur, alioqui non transire ad aliquem alterum heredem: sed usque ad solam vitam percipientium standum, nisi filios aut nepotes habuerint. Aliter autem penitus emphyteusim agi ecclesiasticæ ejusdam aut ptochii rei immobilis, aut mancipii rustici, & civilis annonæ, nullo permittimus modo: neque quod sit, habere aliquod penitus robur sinimus. §. 1. Quia vero Leonis quidem piæ memoriæ constitutio sub nulla penitus diminutione, dari rem ecclesiasticam sancivit: nos autem in alia constitutione a nobis scripta sextam excipi solum super emphyteusim sancivimus: hujusmodi quendam diminutionis rei damus ordinem, ut quaratur cum omni veritate & subtilitate pensio eorum quæ dantur, tanta quanta ab initio fuit, quando ad sanctissimam venit ecclesiam: & detur emphyteusis talibus personis, quales dudum diximus, tunc enim sextam ei partem cum scrupulositate imputandam concedimus. Si vero iniqui contigerit, per quandam eladem pensionem, aut in toto: tunc constantem pensionem accipiat, qui emphyteusim subire vult: aut nec accipiat penitus, cum liceat conducere potius, quam tales diminutiones in emphyteusim celebrare. Si vero aliquis ecclesiastici prædii suburbanum emphyteusis detur: qualia plurima maxime in hac novimus felicissima consilere civitate, multo quidem digna pretio, parvas vero reddentiæ pensiones, aut nihil pensionum omnino: non ex redditibus metiri emphyteusim, sed æstimari suburbanum subtiliter, & reputari ex pretio collecto redditus possibiles in viginti annis computari: & in redditibus ex hoc computatis agi emphyteusim, non perpetuo, sed in eum qui percipit, & duas ex eo successiones, & viro & uxori, sicut prædiximus faciendam. §. 2. Scire autem emphyteutas convenit, quia si biennio continuo non exsolverint emphyteuticum canonem, (hoc enim tempus pro triennio aliorum hominum sufficere ad casum ecclesiasticarum aut ptochicarum emphyteusim, non pro soluto canone ponimus) fient omnino extranei emphyteumatis, & volentibus præpositis sacrarum domuum licebit præcia aut domos defendere, nullam metuentibus meliorationum redditionem. Sed si quidem deterius fecerit prædium aut suburbanum aut domum qui emphyteusim percepit: cogi eum de suo diligentiam ac restitutionem prisce status facere, & obligatum esse ad hoc ipsum & heredes ejus & successores, ejusque res, insuper & debitos omnes redditus sine dilatione exigi. Quod autem dictum est a nobis ut nullius immobilis rei ecclesiasticæ aut ptochicæ alienatio sit permessa: ad nullam nostræ reipublicæ personam sancimus valere, non solum super constantibus domibus & suburbanis, & hortis, & agris, sed etiam super ruinis sive ex igne, sive ex terræ motu, sive ex qualibet alia causa ruina sit, sed etiam in iis quæ omnino destructa sunt, & in pavimento jacent, sive etiam in puris ruinis nullum ædificium habentibus neque materiam jacentem. Non enim in illis alienationem fieri permittimus, nisi in sola

emphyteusi temporali, secundum quod dudum a nobis dictum est, & in tribus personis talibus quales prædiximus. Ut neque ulla circumscriptio in rem ecclesiasticam in talibus fiat: duobus pro tempore primatibus mechanicis, aut architectis, sive in hac regia & maxima civitate una cum Deo amabilibus œconomis & quinque reverendis-
simis presbyteris, & duobus diaconis, præsentæ quoque Deo amabili episcopo: sive etiam in provincia duobus insignibus mechanicis aut architectis, aut etiam uno, [si unum solum civitas habeat] intervenientibus in illis locis, sacrosanctis evangelii positis definiatur ab architectis, quantum competat pro hoc solvi sanctissimæ ecclesiæ secundum modum emphyteusis: & in his emphyteuticam conscriptionem in eo celebrari secundum figuram prius dictam. Illum vero & ædificare, & uti materiebus, si materias habeat, & transmittere emphyteusim usque ad duas successiones: [sicut dictum est] & sic reverti post trium personarum mortem ad sanctissimam ecclesiam, aut venerabilem domum, ex qua facta est emphyteusis, & etiam valere talem contractum, utpote præsentem non repugnantem legi. §. 3. Neque illud quod hactenus contra tales contractus agebatur, valere permittendum est de adjectione, ut si vel duorum heredum compleatur tempus, licentia sit eis qui post illum sunt, in emphyteusim dare id unde agitur, & semper eos præponi aliis. In hoc enim nihil aliud est, quam per revolutionem & machinationem perpetuas eis emphyteuseis, magis autem privationes ecclesiasticarum agi rerum. Sed & si quid factum est tale: nullam necessitatem esse reverendisimis œconomis heredibus cessantibus, cæteris tradere.

C A P. IV.

Quomodo ususfructus rerum ad sancta loca pertinentium constituitur.

Si quis autem voluerit accipere secundum rationem *Usus*, aut qui vocatur *ususfructus*, rem ecclesiasticam aut sanctissimæ majoris ecclesiæ, aut alterius cujuslibet, quæ in omni nostra ditione sunt positæ, aut ptochiorum, omnino percipiat hoc & secundum prædictam observationem, & secundum formam constitutionis Leonis piæ memoriæ: ut iste locuples existens & substantiæ immobilis dominus, aliam mox rem secundum proprietatis jus compenset sanctissimæ ecclesiæ, aut venerabili domui, ex qua percepit tantos & tales frequentes redditus, quantos aut quales habet: quod datur ita, ut post ejus obitum ecclesiastica aut ptochica res revertatur ad venerabilem domum cum usu qui datus est, non transcendente tempus vitæ percipientis. Accipiat autem similiter etiam rei in compensationem datæ & usum: quatenus sit post percipientis obitum, aut tempus in quo donatio usus convenit, non transcendens videlicet percipientis vitam: utrumque ex toto, & secundum proprietatem, & secundum usum apud sanctissimam Ecclesiam remansuram.

C A P. V.

Quibus pœnis subjaceant qui alienationes prædictarum rerum fecerint.

Quia vero Leonis piæ memoriæ constitutio pœnas pene solummodo in venditione decrevit, nos autem interdiciamus non venditiones solum, sed etiam donationes & permutationes & perpetuas emphyteuses, & pignorum dationes in rebus immobilibus: videmus autem quosdam sic amatores periculi constitutos, ut præsumant ad ea quæ interdicta sunt, accedere, & circumventionem facere legibus

gibus ex voluntate & præsumptione, quam habent, & quæ omnibus modis interdicta sunt, & forsitan deducunt homines ad mortem, qui hoc agunt: propterea necessarium existimavimus in unoquoque contractu etiam certam statuere poenam: his quippe poenis quæ positæ sunt adversus œconomos ex constitutione prædicta piæ memoriæ Leonis, similiter & nunc imminentibus œconomus, aut xenodochus, aut nosocomus, aut brephotrophus, aut abbas, aut abbatissæ monasterii aut asceterii, secundum quod prius dispositum est. † Si quis igitur *emere* præsumperit rem ecclesiasticam, aut prochiacam: cadat quidem mox pretio: exigatur autem res quam accepit cum omni medii temporis incrementis: & contra sanctissimam quidem ecclesiam, aut venerabilem domum, nullam omnino habeat actionem: contra venerabiles vero Oeconomos, aut qui omnino vendiderunt, in propriis eorum substantiis ex contractu habeat actionem: ut metu suæ substantiæ, et si non propter Dei timorem, tamen segniores circa venditionem fiant. §. 1. Si quis autem *per Donationem* accipere præsumperit rem ecclesiasticam aut prochiacam: & ipso quod datum est, omnino cadat: & aliud tantumdem ex sua substantia repenset sanctissimæ ecclesiæ, aut venerabili domui ex qua hoc suscepit: ita quam nifus est agere contra eam novitatem, hanc sibi in propriis exhibens, suam sentiat malignitatem. §. 2. Si autem *Permutatio* in quibusdam personis fiat præter solum imperium, sicut prædiximus: & qui permutationem accepit, subiaceat poenæ, & datam sibi rem amittat, & recurrat rursus hæc ad venerabilem domum unde progressa est, & quod pro compensatione dedit, maneat apud venerabilem domum, & qui accesserit ad causam legi contrariam, cadat utroque iuste: & secundum hæc poenæ subdatur, secundum quod & propriis cadet, & quod speravit, non acquisivit, etiam hic ætione ei servata in propriam substantiam eorum, qui contractum cum eo celebraverunt.

CAP. VI.

Ut liceat res ecclesiæ generali hypotheca subijcere, non autem speciali.

Si autem creditor in pignore corporali elegerit accipere rem immobilem ecclesiasticam aut prochiacam, in domibus forsan, aut suburbanis, aut agris, aut hortis, aut civilibus panibus, aut rusticis mancipiis, & dederit aurum, ab hoc cadat creditor, & habeat lucrum quæ mutuum accepit sanctissima ecclesia, aut venerabilis domus, quod mutuatum est aurum: etiam hic contra celebrantem mutuum œconomum, aut xenodochum, aut brephotrophum, aut præfulem monasterii aut asceterii, aut aliorum venerabilium collegiorum, creditori ætione manente: his omnibus etiam in abbatissis muliebrium asceteriorum aut monasteriorum valentibus. §. 1. Si enim omnino sanctissimis ecclesiis, aut aliis venerabilibus domibus crediti opus fiat, aut in solam necessariam videlicet & inevitabilem occasionem, & præterquam non poterit quod imminet, adimpleri: aut in aliam causam utilissimam sanctissimæ ecclesiæ consistentem: licebit præpositis earum usque ad generalem hypothecam stare: & nullum speciale pignus creditoribus præbere.

CAP. VII.

Quibus panis subjaceant qui perpetuam emphyteusim contraxerint.

Si vero & perpetuam quisquam emphyteusim accipere præsumperit, quod non licet, aut

temporalem quidem, non tamen secundum hujus nostræ legis observationem: etiam sic cadat quidem ab emphyteusi, & quod datum est, maneat apud venerabilem domum. Det autem continuo, & post casum emphyteumatis, quantum futurus erat solvere, si secundum legem subisset emphyteusim: nihil apud eum remanente ex rebus pauperum, quæ frustra per emphyteusim datæ sunt. §. 1. Hæc igitur omnia custodiantur prædictis subiecta poenis: neque tabellionibus præsumptibus instrumentis talibus ministrare, sed metuentibus usque ad exilium, & ut numquam revertantur, nec si sacra hoc præbeat forma: neque iudicibus vel dictare talia instrumenta præsumptibus, vel facta suscipere, & gestis monumentorum ea firmare: ne etiam ipsi & cinguli, & dignitatis, & substantiæ casum secundum Leonis constitutionem sustineant.

CAP. VIII.

De non alienandis sacris vasis.

Iisdem poenis servandis etiam adversus eos qui sacra vasa contra nostram legem aut pignori dant, aut vendunt, aut constant propter alienationem: nam & illos æqua aut majori poena dignos esse sancimus, quanto etiam circa sacras res, & Deo dicatas præsumperunt impie agere: nisi tamen aliquid tale fiat, quod diximus circa redemptionem captivorum, ubi animæ hominum liberantur a mortibus, & vinculis, in animatorum venditione vasorum. † Simili quippe observatione, & super alienatione civilium panum custodienda, sicut sæpe diximus: eo quod tales panes non solum in hac felicissima civitate, sed etiam in magna Alexandria, & in Theopoli esse didicimus: forsitan autem tale quid, & in aliis provinciis quibusdam est. Si enim etiam alibi hujusmodi quædam sit possessio, & in illa lex fervetur, & suam observationem extendat.

CAP. IX.

De eo qui per pragmaticam rem ecclesiæ comparaverit.

Quia vero verisimile est quempiam etiam in circumventionem hujus legis tentare pragmaticas nostras formas accipere, tale aliquid ei agere permittentes: & hoc prohibemus in omni persona majore vel minore, sive in cingulo constituta, sive horum qui circa nos sunt, sive aliorum quispiam inter populus habitantium: & sancimus nulli penitus licentiam esse, talem quempiam pragmaticum proferre typum, neque ex hoc accipere aliquod de sanctissimis ecclesiis compendium, aut monasteriis, aut prochiis, aut aliis venerabilibus collegiis, immobilium rerum, sed & gloriosissimo quæstori poenam imminere centum librarum auri, si quid tale dictaverit: simul & suscipientibus insinuationem talis cujuscumque sacre formæ gloriosissimis iudicibus, aut aliis quibusdam eandem imminere poenam: & tabelliones succumbere Leonis piæ memoriæ constitutioni, si egerint tale aliquod instrumentum: Deo amabiles episcopos, aut venerabiles œconomos sine periculo refutare hujusmodi sacras pragmaticas formas, magis autem cum periculo suscipere & agnoscere: quia circum ipsum sacerdotium periculum sustinebunt, si negligentes has leges, quæ ita sunt, pragmaticas sequantur formas. §. 1. Oportet enim ea quæ communiter & generaliter in omnium utilitatem sancuntur, potius valere, quam ea quæ circa aliquos studentur agi ad corruptionem communium legum. *His solis videlicet condu-*
endis,

cedis, & emphyteuli dandis rebus, quascunque putant tali aliquo egere.

C A P. X.

De administratore qui rem ecclesie alienavit.

Si tamen voluerint quædam sub propria gubernatione habere Deo amabiles œconomi, aut aliorum præfules collegiorum: nulli eorum qui in potentatu sunt, neque secundum sacram pragmaticam formam licentiam esse, cogere eos, aut per conductionem, aut per emphyteulium hæc tradere ei qui hoc agit: & sacrilegii subiacere pœnæ, & omnibus multis quæ hac nostra lege sacra continentur, & suppliciis.

C A P. XI.

De monasteriis non alienandis.

Quia vero cognovimus aliquod pessimum delictum factum & apud Alexandrinos, & apud Ægyptios, jam autem & in aliis quibusdam Imperii locis quosdam præsumere ipsa venerabilia monasteria vendere, aut permutare, aut donare, (in quibus & altare collocatum est, & sacrum exhibitum ministerium, quale moris est in sanctissimis ecclesiis celebrari; sacris quippe lectis scripturis, & sacrosancta & ineffabili communione tradita, & monastica illie facta habitatione ita ut hæc mutarentur ex sacro & Deo amabili schemate ad privatam mansionem & statum: hæc omnino de cætero fieri prohibemus, nulli hominum permittentes hoc delinquere, sed etiam factum inirimum omnibus declaramus modis, & pretiorum casum imponimus accipientibus: venditorem quoque damnificamus, & reicasu, & pretii amissione, sanctissimæ ecclesiæ ejus loci, & venerabilibus monasteriis hoc tribuentes: quatenus ipsi provideant, ut quod male alienatum est, rursus ad monasticam revocent figuram: neque hypotheca super his valente, sed etiam ipsa infirmanda, & rursus sacro monasterio assignanda.

C A P. XII.

Si sterilis ager ad ecclesiam pervenerit.

Sicut autem damnosas alienationes prohibemus, sic & damnosas possessiones interdicimus. Multæ enim apud nos motæ sunt quæstiones, ubi quidam minus idonea prædia donaverunt sanctissimis ecclesiis, aut venerabilibus domibus, aut etiam venderunt tanquam idonea; cum utique sterilia a principio essent, & ex hoc venerabilibus domibus nocuerunt: interdicimus igitur rectoribus venerabilium domorum tale aliquid agere: aut certe cognoscere, quia si non cum omni subtilitate fecerint contractus, sed scœnea quædam possessio aut damnosa detur ecclesiis, aut monasteriis, aut xenodochiis, aut nosocomiis, aut aliis venerabilibus collegiis: contractus quidem pro non facto erit, & recipiet omnino qui dat, quod per circumventionem, & fallaciam datum est. Oeconomus autem qui tale aliquid egerit, aut Abbas, aut Xenodochus, aut Nosocomus, aut Ptochotrophus, aut Orphanotrophus, aut Gerontocomus, de suo, ei qui dedit, salvabit ex hoc damnum. Si vero sic causa figuretur, ut etiam aliquod aurum pro hoc detur: & hoc lucrabitur quidem venerabilis domus quæ scœneum aliquid acceperit: qui vero aurum dedit, habebit contra eum qui contractum celebravit, ex hoc actionem, sicut prædiximus.

E P I L O G V S.

Hæc omnino a nobis super ecclesiasticarum, aut omnino ptochicarum rerum alienatione posita sit Lex: Leonis quidem piæ memoriæ sequens constitutionem, & non aliud quidem cu-

rans, aliud autem incuratum relinquens: sed in omni terra quam Romanorum continet lex, & catholicæ ecclesiæ sanctio, hæc extendatur, & determinet quæ sua sunt, & valeat perpetua & custodita, & a sanctissimis Patriarchis uniuscujusque diœcesis, & a Deo amabilibus Metropolitibus, & ab aliis Episcopis, & Clericis, & Oeconomis, & Abbatibus, & Xenodochis, & Nosocomis, & Brephotrophis, & Gerontocomis, & Orphanotrophis, & omnibus similiter rectoribus aliquorum sanctorum collegiorum: omnibus imponens proprium robur: & licentiam præbens volenti denuntiare quæ delinquantur. *Laudabilis enim hujusmodi est, & calumniatoris effugiet nomen, qui causam contra leges factam redarguit, auctor pietatis & utilitatis sacris domibus factus.* † Servabunt autem eam nihilominus nostræ Reipublicæ Judices majores & minores, civiles & militares: & præcipue per omnes diœceses constituti gloriosissimi Præfecti sacrorum prætoriorum: & medias habentes administrationes, quos *spectabiles* vocant: dicimus autem Augustales, & proconsulares, & spectabiles Comites, & alios Orientis, & qui post illos sunt magistratus, hoc est provinciarum consules sive præfides constituti, atque Defensores civitatum: & similiter omne civile & militare & publicum auxilium, hanc nostram legem, tanquam in communi utilitate, & pro totius terræ pietate positam servet: & prævaricatores subdat pœnis quas primitus diximus. † Si quid autem de conductionibus ecclesiasticarum rerum aut in aliis capitulis sancivimus, aut a prioribus nostris sancitum est: maneat hoc in propria firmitate: neque ex præsentis sacra nostra Constitutione novandum: alia enim omnia manere in propriis terminis sinimus: nisi tamen aliquid de iis habeat quæ hic constituimus: cum sufficiat pro omnibus hæc lex super id quod a Leone piæ memoriæ factum est, omnem adversus ptochicas res auferre alienationis occasionem. † Tua igitur beatitudo, & qui post illam in pontificalibus sedibus fuerint, quæ a nobis disposita sunt, operi effectuique tradere festinet. Divinitas te servet per multos annos, sancte ac religiosissime Pater. Dat. 17. calend. Maji. Constantinop. BEL'SARIO V.C. CONS.

T I T. II.

VT IVDICES SINE QVOQVO SVFFRAGIO FIANI.

NOVELLA CONSTIT. VIII.

Imp. Justin. August. Ioanni Præf. præ. ite- rum exconsuli & patricio.

P R Æ F A T I O.

Omnes nobis dies ac noctes contingit cum omni lucubratione & cogitatione degere semper volentibus ut aliquid utile, & placens Deo a nobis collatoribus præbeatur, & non in vano vigiliis duimus: sed in ejusmodi eas expendimus consilium, pernoctantes, & noctibus sub æqualitate dierum utentes: ut nostri subiecti sub omni quiete consistant, sollicitudine liberati: nobis in nosmetipsos pro omnibus cogitationem suscipientibus: per omnem namque curiositatem & inquisitionem subtilem discurremus, illa agere quærentes, quæ utilitatem nostris subiectis introducendo, omni eos onere liberent, & omni damno extrinsecus illato citra publicum censum, & justam legitimamque collationem. Invenimus enim plurimam ingressam causam injustitiam: hanc non olim, sed ex quibusdam temporibus violenter accessisse, & omnes nostros subiectos ad inopiam compulisse, ut ad novissimam ipsi

penuriam devenire fluctuarentur, & neque consueta & legitima tributa, & pro veritate pias functiones secundum publicum censum possint sine maxima necessitate persolvere. Quomodo enim valerent collatores, cum ex aliquo tempore imperatores semper aliquid lucrari ex proventu iudicum cogitarent, & merito hos sequerentur etiam gloriolissimi praefecti: ex hac injustitia, damnis extrinsecus illatis, solennibus piis collationibus sufficere? §. 1. Cogitatio igitur nobis facta est, quod agentes omnia quaecunque in nostris provinciis sunt: uno actu communi ad meliora migraremus. Hoc enim omnino eventurum credimus, si praesides gentium quicumque civiles administrationes provinciarum habent, *puris* procuremus uti *manibus*, & ab omni abstinere acceptione, pro illis solis contentos eis quae a fisco dantur. Quod non aliter fiet, nisi & ipsi cingula sine mercede percipiant, nihil omnino dantes nec occasione suffragiorum, neque iis qui cingula habent, nec alii omnium ulli. Consideravimus enim, quia licet quaestus immodicus imminuitur imperio, attamen nostri subiecti incrementum maximum percipient, si indemnes a iudicibus conserventur: & imperium & *fiscus abundabit utens subiectis locupletibus*: & uno hoc introducto ordine, plurima rerum & innumera erit ubertas. An certe non omnibus manifestum est, quoniam qui aurum dat, & ita administrationem emit: non dat hoc solum quantum occasione adinventum est suffragiorum, sed & aliud extrinsecus addit amplius occasione commodi administrationem aut dantibus aut spondentibus? & sic *uno principio illicito dato plurimas necesse est manus circumire eum qui donationem facit*: & hoc non de suo forte praebere, sed mutuatum, & ut mutuare possit, damnificatum, computare apud se, quia convenit eum tantum ex provincia percipere, quantum liberet ei quidem debitas sortes & usuras, & damna pro ipso mutuo: computabit autem in medio expensas largiores, jam & iudici, & qui circa ipsum sunt, convenientes: & quendam etiam sibi met recondet quaestum in tempore sequenti, in quo forte non administrabit. Quapropter ejus quod ab eo datum est, triplum, magis autem, si oportet verius dicere, decuplum erit, quod a subiectis nostris exigitur: & ex hoc etiam fiscus imminuitur: nam ea quae oportebat in fiscum inferri, eo quod administrationem habet puris utentem manibus: hoc ad propriam utilitatem redigens qui administrationem habet, inopem faciens nobis collatorem, inopiam ipsius quae per ipsum agitur, nobis reputat & quanta impie talia sunt, ad horum furtorum merito relata occasionem? Administrationes namque habentes provinciales, ad hanc acceptionem respicientes, multos quidem reorum dimittunt, vendentes eis delictum: plurimos autem innoxiorum condemnant, ut nuxiis praestent, & hoc non solum in pecuniariis causis agitur, sed & in criminalibus, ubi de anima est periculum: fugaeque sunt ex provinciis, & confluunt huc omnes ingemiscetes sacerdotes, & curiales, & officiales & possessores, & populi, & agricolae, iudicum furta merito & injustitias accusantes: & haec non sunt sola, sed etiam civitatum seditiones, & publicae turbae plerumque pecuniae causa sunt atque sedantur: & omnino una quaedam est haec omnium occasio malorum: & accipere suffragium a iudicibus, totius nequitiae est principium, & terminus est quoque hoc sacrorum eloquiorum mirabile & verum, quod avaritia omnium sit mater malorum: maxima quando

non privatorum, sed iudicum inheret animabus. Quis enim sine periculo non furetur? quis non latrocinabitur sine reatu ad administratorem respiciens? Ilum namque videas omnia auro vendentem, & praesumens, quia quicquid egerit illicitum, hoc pecunias dando redimet: hinc homicidium, & adulterium, & invasiones, & vulnera, & raptus virginum, & commerciorum confusio, & contemptus legum & iudicum, omnibus haec venalia proposita esse putantibus, tanquam aliquod visum mancipiorum. Sed neque sufficimus considerate & exponere quanta ex turto provincialium iudicum sunt pessima: nullo eos praesumente cum fiducia redarguere: cum illi repente se emisit cingula pronuncient.

CAP. I.

De magistratibus sine suffragii datione creandis.

HAec omnia apud nos cogitantes, & hic quoque participem consilii fumentes eam, quae a Deo data est nobis reverendissimam Conjugem, & tuae celsitudini causam communicantes, & quaedam etiam a tuo fumentes consilio, ad hanc sacram venimus legem, per quam sancimus, neque proconsularem ullam, neque hactenus vocatam vicariam, neque comitem Orientis, neque aliam quamlibet administrationem, neque proconsularem, neque praesidalem, (quam consularitias & correctivas vocant) quarum expressim meminit subiecta huic sacrae legi nostrae descriptio, quasque solas sub hac lege ducimus dare aliquod suffragium, neque pro administratione quamlibet donationem, neque iudici ulli, neque horum qui circa administrationem sunt alicui, neque alteri per occasionem patrocini: sed gratis quidem sumere administrationes: pauca vero praebere occasione eorum, quae pro cingulis dantur & chartis; nam subiecimus etiam descriptionem huic sacrae nostrae legi, declarantem quid competat unamquamque administrationem nostram praebere in sacro nostro laterculo, aut in foro tuae celsitudinis occasione codicillorum, aut praepetorum: unde & illud abbreviatum est, ne praestet illi maximum damnum.

CAP. II.

De Vicario Asiana & praefide Phrygiae in comitis Phrygiae Pacatiana nomen translatis.

Illud tamen decernimus, oportere *Vicarium Asiana*, qui est quoque iudex Pacatiana Phrygiae, non ulterius quidem ita nuncupari, sed de cetero *comitem Phrygiae Pacatiana* nominari: & percipere de fisco quae etiam nunc occasione annonarum & capitorum pro utraque administratione percipiebat, nihil horum imminuto: non autem duobus officiis uti: sed permixtum & iudicis & vicarii unum esse, comitatum existens & nominatum: periculo functionum publicarum & ei & omnibus similiter imminente: utpote uno officio constituto, non dividendo penitus, sed per unam continuationem militantibus universis: quod accipiet quidem propter duplex periculum, annonas, & capita: quae utraque pridem percipiebat officium: non tamen in altera quadam administratione pridem quidem vicarium, nunc autem spectabilem comitem in Pacatiana Phrygia, non habentem penitus ullum participium in aliis Asiana provinciae diocesibus: sed habentem quidem spectabilis comitis Pacatiana Phrygiae cognominationem, contentum vero in sola Pacatiana, sicut praediximus, Phrygia.

CAP.

C A P. III.

De vicario Pontice sublati & in comitis Galatia prima nomen translato.

HOc autem ipsum & in alterutro pridem vicario definivimus: dicimus autem eum qui est in Pontica diocesi, ut non duo consistant de cetero: sed unus Comes quidem Galatia prima nominandus, & habiturus etiam super milites potestatem, sicut habet, & nunc: & utriusque cinguli percepturus annonas, non tamen foris primam Galatiam: nullam etenim ei aliam penitus damus habere, potestatem in ulla Pontica regione, sed in sola Galatia prima, officio quidem miscendo, & secundum unam [sicut dictum est] intelligendo & numerando conjunctionem, comitiano existente & nominando nulloque penitus eorum ad alios habente aliquam differentiam: sed unum esse officium sub uno iudice unius provincie præsule: omni simili officio una cum suo iudice circa fiscalia periculum sustinente.

C A P. IV.

Ut nulli iudicum liceat mittere vicarios.

Nulli quoque iudici penitus concedimus neque civili neque militari mittere per civitates provincie quibus præsideret, eos, qui vocantur loci servatores, scientibus, quia si quid tale fecerint, ipsi cadent administratione, præsumentes alios in suum officium elevare.

C A P. V.

Ut comitis orientis & præsidis Antiochia officium miscatur.

HOc autem ipsum dicimus & in clarissimo comite Orientis, & clarissimo iudice: & illic enim unam administrationem utramque facimus, habentem quidem & spectabilis comitis Orientis nomen: officio vero uno præsidente comitiano existente & nominando, & primæ solius Syriae, & Syriensis præsidente, & utriusque administrationis annonas habente, æqualem namque vicariis illum ponimus, ut & ipse cum subiecto sibi officio periculum habeat, & pro fiscalium exactione, & pro civili & publica disciplina.

C A P. VI.

Ut omnes privati præsibus subiaceant, & executores quoque urbis Constantinopolitane.

Volumus autem omnibus iudicibus nostrarum provinciarum omnes subdi: privatos quidem, secundum quod cinguli proprium præmium est, in omnibus causis, & universis pecuniariis & criminalibus occasionibus. Qui vero in militiis constituti sunt [& propriis iudicibus deputati] etiam istos, nihilominus occasione fiscalium & criminalium subdi omnibus eis modis. Sed etiam eos qui hinc descendunt, & ex quolibet foro, qui quascunque exequantur sententias, licet provinciarum iudicibus non sinere amplius aliquid quam sacra nostra constitutione dispositum est, percipere sportularum: scientibus quia si hoc neglexerint, omne damnum ex hoc nostris collatoribus illatum, ipsi persolvent. † Damus autem licentiam eis & referre de eo non solum ad iudices, a quibus sunt missi, sed etiam ad nosmetipsos: ut nos hanc agnoscentes causam, competenter exequamur. † Si autem ipsi aliquos invenerint propter dignitatis & cinguli supercilium nostris collatoribus violentias irrogantes, licentiam eis damus etiam examinare violentias, & reos inventos privare cingulo: & nostrum ordinem in provinciis adimplere: hoc quod etiam veteribus dictum est legibus. Sicut enim eos omni injusto lucro prohibemus: ita etiam pure cingulis utentes,

omni honore & reverentia & honestate frui san-
cimus.

C A P. VII.

De iurejurando a præsibus prestando, quod pecuniam nec nomine quidem suffragii dederint.

Sic igitur a nobis cingulis discretis, convenit eum qui sic acceperit administrationem, cum Dei memoria coram nobis, aut si non vacat, coram tua celsitudine, & qui tuam rexerint sedem, & qui semper fuerit gloriosissimo comite sacrarum nostrarum largitionum, & gloriosissimo quaestore sacri nostri palatii, & gloriosissimo comite ubique sacrarum nostrarum privatarum rerum præsente quosque, & per tempora magnificentissimo chartulario sacrorum nostrorum cubiculorum, qui codicillis his apud nos ministrat, iusiurandum dare, nihil penitus nec quodlibet se præbere, neque occasione suffragii, neque patrocinii, & neque promittere, & neque de provincia profiteri dirigere, neque gloriosissimis præsibus, neque aliis cingula habentibus, neque iis qui circa eos constituti sunt, nec alteri cuilibet per occasionem patrocinii: sed sicut sine suffragio accepit administrationem, a publico percepturus annonas: [has enim solas accipere eum sinimus] sic eam puris custodire manibus Deo & nobis pro ea redditurus rationem. † Sciat enim tua celsitudo, & qui post te easdem conscenderint sedes: quia si ipsi præsumpserint accipere quicquam ab iis, qui ad præsdictas administrationes accedunt, sive procures ipsi, sive etiam officium tuum, ultra ea quæ occasione consuetudinum a nobis eis definita sunt: quæ scilicet sufficere sola putantes, dari decrevimus: non in parvis pœnam fieri: sed maximi quidem iudices accipere aliquid præsumentes ab iis, qui administrationes accedunt, aut etiam permittentes suum officium tale aliquid agere, & nunciatum non emendantes: non solum quadruplum reddent totius quantum perceperunt, sed etiam magnam indignationem sustinebunt, & cinguli periculum formidabunt: & qui circa eos sunt, & obediens eis Officium, si amplius aliquid quam a nobis concessum est, tentaverint accipere: ipsi quoque subijcientur damnis quadruplæ redditionis, & cadent etiam substantia & cingulo: insuper & suppliciis subiacebunt quæ congruunt delictis eorum.

C A P. VIII.

Ut præsides tributorum exactioni diligenter incumbant.

Eos autem qui ita sine mercede sumunt administrationes, præ omnibus studium habere decet fiscalia vigilanter inspicere, & indevotos quidem & egentes necessitate, cum omni exigere fortitudine, in nullo flexos, neque pro hoc ipso lucrum aliquod omnino considerantes: devotis autem paterne se exhibere: deinde nostros subiectos reservare undique sine violentia, nihil ab ullo eorum percipientes: sed æqui sint in iudiciis: æqui vero in publicis disciplinis: exequentes quoque delicta, innoxios quidem undique custodientes eos, qui puri sunt: reis autem pœnam imponentes secundum legem: & ita præsidentes collatoribus, tanquam patres filiis: diligentes quidem eos qui sunt innocentes: qui vero rei monstrantur, castigantes ac punientes: omnemque iustitiam in publicis & privatis documentis eis servantes: & non ipsi soli hoc agentes, sed etiam semper consiliarium talem sumentes, & qui circa eos sunt omnes, ut non videantur illi quidem veluti innoxii esse, per alios autem delinquant atque furentur: hoc quod magis turpe est, ut & participes iniustitiarum sumant. Ideoque licebit tuæ celsitudini honestiorum quosdam ad administra-

nistraciones dirigere, & scientium tributa fiscalia: curialium quippe & aliarum personarum experimentum sui dantium bonum, & ad magistratus opportunos. Quis enim non diligat eum, & honestate compleri magna putet, si nostro decreto iudicioque tui culminis ad cingulum veniat, testimonium quidem habens, quia sit optimus, gratis vero eum suscipiens: non vacans omnino per provincias ulli pravitati, nec quemadmodum quod dedit congreget, nec unde colligat aurum, sed ut hoc solum habeat studium, Deo nobisque semetipsum commendare, & gloria frui optima, & recompensationem sperare præcipuam. §. 1. Si quis autem præter hoc aliquid egerit, & donec in administratione est iudex, furti reus appareat, & probetur aut aurum dans ut accipiat administrationem, aut accipiens ex administratione, (utrumque enim similiter noxium est) sciat quia & confiscationem & exilium sustinebit, & in corpus verbera atque supplicium. Ipsum quoque qui acceperit ab eo (sicut prædiximus) malis subiciemus maximis, puras enim exigimus esse provincialibus iudicibus manus: ut collatores custodiamus. Et istæ quidem tam ex legibus quam ex administrationibus imminuent pœnæ iis qui in prædictis administrationibus sunt, si tale aliquid egerint. Damus autem provincialibus licentiam, si quid apud provinciam injustum, qui administrationem habet, egerit: vel si damnis aliquibus aut calumniis subdat nostros collatores: ut Deo amabiles episcopi & provinciæ primates preces ad nos dirigant, exponentes cingulum habentis delicta, nos enim hæc agnoscere dirigemus in provinciam hoc examinaturum quatenus ipse ubi injustitiam fecit, illic quoque pœnas subeat delictorum: ut neque alter quispiam tale aliquid agere præsumat, ad exemplum respiciens.

CAP. IX.

Ut præfides quinquaginta dies faciant in provincia sua, postquam eis successum est.

Necessitatem habente eo qui administrationem rexit, secundum priores constitutiones, dum deposuerit fasces, dies quinquaginta in provincia commorari, publice se monstrantem, & ab omnibus susipientem conventiones: si tamen antequam compleantur quinquaginta dies, fugiens capitur velut aliquod inhonestissimorum mancipiorum: damus licentiam collatoribus detinere eum in provincia: & omne quod dederunt ei occasione furti, hoc exigere, præsentem tamen Deo amabili episcopo, & causam ex non scripto examinante, donec reddat omne quicquid furatus ostenditur: sed etiam ipsos provinciales, si senserint administratorum furtum, licentiam habere, magis autem necessitatem, hæc referre nobis: ut recognoscere quia omnino auro vendidit iustitiam, prædictis eum subiciamus pœnis, super quod etiam celestibus suppliciis reus erit, transcendens iurjurandum in quo acceperit administrationem. Si autem voluerit ex quacumque causa non completis quinquaginta diebus ex provincia fugere: tunc comprehensus ubicumque degere videtur, revocabitur quidem in provinciam in qua administrabat: omne vero quod inventus fuerit accepisse, restituat in quadruplum.

CAP. X.

Ut omnes provinciales præfidibus suis debitum honorem & solitas acclamationes deferant.

Illud videlicet observandum, nullam esse no-

ter furtum hoc circa iudices agere. Non enim si videatur vehementissimus indevotis propter fiscalium exactionem, aut propter delictorum executionem, dabimus subjectis agere aliquid adversus eum. Ex diverso autem etiam pœnis eos omnium amarissimis subjugamus, si eos qui puris usi sunt manibus, & fiscalium exactionem cum omni detulerint subtilitate, postea deponentes administrationem, injuriari præsumpserint, & non cum omni favore post legitimum tempus provincias relinquentes deduxerint. Oportet enim eos qui post hanc legem nostram faciendi sunt clarissimos subjectarum provinciarum iudices, considerare quanta quidem perfruentur gloria tales apparentes: quantis autem sint incursum difficultatibus, legem hanc solvere quantum ad se præsumentes. Erit enim absurdum, si eos quidem qui in villis capiuntur furtis, ipsi torquebunt, & non primitus quiescant donec reddant furta: ipsi autem innoxii manserint in maximis constituti furtis, & neque apud subjectos erubescantes exemplum, cum liceat eis honestis & liberis & nundique laudatis ostendi, & a nobis habere testimonium & spem. §. 1. Non finimus autem nec spectabilibus iudicibus, nec alteri alicui quamlibet eis oppressionem aut injustitiam inferre, aut civilibus omnino causis communicare: ut & nos eis honestatem servemus, & illi puritatem nobis devotionemque restituant. Sciant enim omnes subjecti, quia propter eorum utilitatem & undique eorum inaequitatem, & ut per omnem agantur quietem, & non cogantur provincias relinquere, & in peregrinis affligi, propterea præsentem legem scripsimus, Deo eam voventes, & præsentibus venerabilibus maximæ ejus communionis festivitatis diebus, ut omnibus liceat patres suscipere magis iudices, quam fures & sollicitatores, & eorum substantiis insidiantes. §. 2. Oportet quoque vos nostros subjectos scientes quantam vestri posuimus providentiam, cum omni devotione publica, sine imminutione tributa persolvere: & neque administratorum egeret necessitate, sed ita devotos vosmetipsos præbere, ut nobismetipsis ostendatur operibus, quia & ipsi pro huiusmodi clementia propriam nobis devotionem restitueris, & merito habebitis omnem a si iudicibus occasione devotionis, favorem & providentiam: Illud scientes, quia iudicibus imminet undique fiscalium periculum, & manifestum est, quia proprio suo periculo administrationes assumunt, & vos hæc agnoscere, & omnimodo evitate indevotionem, & nolite vestras voluntates ita præbere inobedientes, quatenus eorum præsidum egentis vehementia, quam necessarium est eos assumere propter inevitabilem fiscalium exactionem: scientibus vobis nostris subjectis, quia milites expensæ, & hostium incursiones multa egent diligentia, & non possunt citra pecunias hæc agi, causa videlicet nullam recipientibus despici Romanorum terram diminutam, qui & Libram omnem repatavimus, & Vandalos in servitutem redeimus, & plurima adhuc, & majora horum speramus a Deo percipere & agere, pro quibus competens est fiscalia tributa sine imminutione & devote & secundum definita exigere tempora. Quapropter si vos quidem devote occurratis iudicibus, illi vero facilem & præparatam fiscalium illationem in vos exhibuerint, & iudicum laudabimus studium, & vestram approbavimus voluntatem, & undique una quædam erit optima consonaque præfidentium, & quibus præfident, congruentia magna.

CAP. XI.

Ut omnes Deo gratias agant hujus legis lata grati.

ITaque Deo & salvatori nostro Jesu Christo omnes similiter offerant hymnos pro hac lege, quæ eis dabit & patrias habitare caute, & proprias facultates habere firmissime, & iudicium frui iustitias. Nam & nos propterea eam posuimus: ut & iustitiam, quæ in lege est, valeamus domino Deo vovere, & nosmetipsos & nostrum commendare imperium, & non videamur despiciere homines oppressos, quos nobis tradidit Deus: ut eis per omnia parcamus, ejus sequentes benignitatem. Ideoque quantum ad nos consecratur hæc lex Deo: eo quod nihil in mentem nostram veniens boni pro tuitione subjectorum relinquimus. Volentes enim inhonestæ hæc & servilia furta pertinere, & nostros subjectos inquiete a provincialibus iudicibus conservare: propterea festinavimus gratis administrationes eis dare: ut nec ipsis liceat delinquere, & abripere subjectis, quorum causa omnem perferimus laborem, dedignantes imitari eos, qui ante nos imperaverunt, qui pecuniis ordinabant administrationes, sibimetipsis auferentes licentiam administratoribus nocentibus increpandi iuste, & ipsi ea quæ percipiebant, celando, iusti putati & proprios collatores propter hoc abripere a malis iudicibus non valentes: unde nec ipsa iudicibus increpare poterant agere caste, occasione prædictæ causæ. Nos autem sufficientem imperio quæstum esse putamus, ut collatores sola fiscalia conferant tributa, & nihil aliud extrinsecus quærat, quod subjectis omnem commoveat vitam.

CAP. XII.

In quibus causis a præfide detenti, fori præscriptionem non habeant.

QUOD autem primitus a nobis dictum est, adhuc majori opere, & subtiliori complecti existimavimus legislatione, quatenus nostra intentio omnibus fiat aperta. Sancimus enim clarissimos subjectarum provinciarum administratores citra omne factos pecuniarum suffragium, & ab his dari iurejurandi memores, habere, & hanc a nobis licentiam, ut nulla sit ulli apud eos penitus fori præscriptio, neque in iis quæ committuntur ab aliquibus violentis, neque in criminibus, & quæ hinc oriuntur læsionibus, neque in seditionibus publicis, neque in publicorum tributorum exactionibus: sed omnes similiter subiacere horum iurisdictioni, non expectantium neque præcepta suscipere a iudicibus, quibus subjecti sunt, neque nunciare ad eos, sed contentos esse hac nostra lege, per quam omnem eis potestatem præbemus: nemine licentiam habente penitus in prædictis causis neque privilegio uti quolibet, neque ex hoc sibimet imperare, ut delinquat innoxie. Non enim qui omni abstinent acceptione iudices, aliud quiddam Dei, & legis nostroque præponent timori: sed ad illum respicientes servabunt subjectis iustitiam, omnia secundum nostras iudicantes, & agentes leges. §. I. Qui enim milites, & huiusmodi in provinciis constitutos eis subijcimus: neque in hoc egebunt præcepto cuiuspiam proprio aut a nobis, aut a nostris iudicibus, sed præsentī lege utentur, & hanc eis ostendent, ut auxilientur eis utentibus iudiciali fiducia, scientibus quia nisi hæc egerint, & emolumentorum & militiæ sustinebunt casum, & in corpus periculum patientur: ut nobis nullo alio penitus opus sit iudice, & aut latronum insectores, aut appellatos violentiarum inhibitores, magis autem fures,

aut violentos mittere, occasione quidem quasi rationabili utetes, ipsos autem omnium pessima facientes. Cum enim iudices provinciarum uniuscujusque maximorum iudicium compleant officium, & pro omni alio cingulo provinciis sufficient, & ad ea quæ ex nostris legibus super eis decreta sunt: quis præsumat, aut fori præscriptione, aut huiusmodi aliquo apud eos uti?

CAP. XIII.

De latrunculatoribus & viocolytis, & apboplisis.

Interdicimus autem & gloriosissimo magistro militum Orientis, & omnibus nostris iudicibus, aut latronum insectatores, aut violentiarum inhibitores, aut armatos, aut aliquos tales destinare in provincias. Sciant enim qui ad hoc instituti post hanc nostram legem præsumpserint, quoniam capti ab his nostris iudicibus provinciarum, & in vincula redigentur, & ad nos causa nuntiata, a nobis summum periculum sustinebunt, & qui huiusmodi eis præcepta tradiderint, triginta librarum auri sustinebunt poenam: & maiorem insuper ac vehementiorem nostram indignationem experientur. Oportet igitur iudices provinciarum tanquam promeritos a nobis potestatem, sic causis uti, ut iuste & legitime sint omnibus metuendi: scientes, quia si data a nobis administratione, male & indigne abutantur a nobis concessa sibi licentia, subiacebunt suppliciis, quæ primitus diximus: & donec administrationes habent, hæc perferentes, & dum eas deposuerint, majori adhuc experientur periculo. Non enim eis damus licentiam antequam legitimum quinquaginta dierum compleatur tempus, a provinciis, in quibus administraverint, discedere, aut per occasionem revocatoriam, aut per occasionem fugæ, aut per aliam quamlibet causam: scientibus (sicut prædiximus) siue ad hanc veniant felicissimam civitatem, siue in quamcunque regionem, ad provinciam denuo revocati, cui præfuerint, poenas sustinebunt omnes, quas prius diximus.

CAP. XIV.

Quomodo, aut apud quem jurare debent Magistratus, & de exigenda ab his cautione.

Jusjurandum vero dabunt hoc quidem quod superius diximus. Si vero aliquibus in provinciis existentibus mittantur singuli codicilli, & coram Deo amabili Episcopo Metropolitano, & qui in eis primates sunt, jusjurandum subibunt, & ita singuli suscipient actiones, tua quippe celsitudine providente, siue in hac maxima civitate perceperit aliquis administrationem, siue in provincia, ei codicilli ejus transmittantur a tua celsitudine: ut ipse qui accepit, cautionem faciat fisco, *De tributorum inculpabili exactione*, sicut ipse pure probaveris. † Posita si autem lex hæc a nobis, in omnibus administrationibus a nobis nominandis, & ex præsentī tempore sine suffragio percipiendis: nam quæ præcesserunt pridem, positae subiaceant legibus, nulla poena horum quæ in hac nostra lege determinata sunt, imminente hactenus administrationes habentibus: nisi tamen & ipsi post insinuationem huius legis furati capiantur.

EPILOGVS.

† Hæc igitur tua celsitudo universa cognoscens, in omnibus gentibus sub se constituti fieri manifesta procurer, solenniter præceptis utens apud omnes provinciarum præfides: ut ipsi cognoscentes nostrum circa subjectos studium, & quantam habemus, circa ordinationem iudicium voluntatem, considerent quanta eis bona participant, neque imperii famulatio pro eorum feli-

felicitate parcentes. Dat. BELISARIO præfecto, 16. cal. Maj. 535.

Edictum scriptum in omni terra Deo amabilibus archiepiscopo & sanctissimis patriarchis.

TRadite nobis a Deo Reipublicæ curam habentes, & in omni iustitia vivere nostros subiectos studentes, subiectam legem conscripsimus: quam & tuæ sanctitati, & per eam omnibus qui tuæ provinciæ sunt, facere manifestam, bene habere putavimus. Tuæ igitur sit reverentiæ & cæterorum hæc custodire: & si quid transcendatur a iudicibus, ad nos referre: ut nihil contemnatur horum, quæ sancte & iuste a nobis sancita sunt. Sic enim nos quidem nostrorum subiectorum miserati, quoniam supra fiscalium functionum exactionem, etiam maximas sustineant ex furto iudicum violentias, propter factas provinciarum venditiones, hæc auferre per subiectam studuimus legem. Vos autem si negligentes non referatis, a nobis quidem consecratam Domino Deo: rationem reddetis apud eum pro aliorum iniustitia, si quod non agnoscantibus nobis damnum apud vos hominibus inferatur: sed oportet præsentis vos provinciis, & pro eis ac reliquis detestantes, manifestos nobis facere & rectos iudices, & transcendentis hanc legem nostram, quatenus utrosque cognoscentes, hos quidem puniamus, illis autem repensemus. Cumque lex publice proposita fuerit, & omnibus manifesta: tunc intus recondatur in sanctissima ecclesia cum sacris vasis, utpote, & ipsa dedicata Deo, & ad salutem ab eo factorum hominum scripta. † Facietis autem melius & illic habitantibus universis hominibus utilius, si eam insculpentis aut tabulis aut lapidibus in porticibus sanctissimæ ecclesiæ describatis, plenam præbentes omnibus horum quæ sancita sunt lectionem atque possessionem.

C A P. I.

De defensoribus civitatum.

Si vero pro iudicum puritate hanc habuimus providentiam: palam est quia multo magis defensoribus non pernissimus nec quicquam accipere, nec dare. Dabunt enim concessis sibi præceptis in foro gloriosissimorum, præfectorum [si quidem maiores sint civitates] sol. 4. si vero minores sint, sol. 3. & ultra hæc, nihil. Accipient autem nihil ab ullo, si aliquis ex fisco solennis eis quaestus erat, aut si nihil ex fisco percipiunt: nihil ultra quam sacra nostra statutum est constitutione, percipiant: alioqui si quid accipere capiantur, aut ipsi aut qui vocantur eorum chartularii, aut alter quispiam qui circa eos sunt: illi quadruplum restitueat quod acceperunt, & hac sollicitudine repellentur: insuper exilio perpetuo mulctabuntur: & in corpore castigati, reddent provinciam viris bonis pro malis defendendam. Eritis autem & in hoc custodes vos, & inhibentes quæ contra hæc fiunt, & insinuantes: ut neque lateat aliquid horum quæ delinquantur, neque latendo sit impunitum: sed omnis æquitas atque iustitia nostris subiectis floreat. Si vero etiam hæcenus iudices non post insinuationem huius legis omni abstineant furto: sciant ipsi huius legis poenæ se esse subiectos.

Scriptum est exemplar Edicti Constantinopolitanis habens ita.

Quantam subiectorum posuimus providentiam, ostendit a nobis nuper posita lex, quam ad gloriosissimos nostros præfectos scripsimus. Sed

competens est & vos ipsos scire nostram providentiam quam circa omnes homines habemus, & propterea legem ipsam & in edictis proposuimus figuram, ut & vos domino Deo ac Salvatore nostro Jesu Christo, iuste referatis hymnos, & nostro imperio, quia omnem pro vestra utilitate perferimus laborem.

Notitia eorum quæ ab unaquaque subditarum administrationum debent præberi circa consuetudinem quantitatis, ab iis qui administrationes habent: nullo præsumente extra ea, quæ subscripta sunt, ut quaquam requirere amplius aliquid.

§. 1. A spectabili comite Orientis (sic:) in sacro cubiculo, sol. 63. primicerio clarissimorum tribunorum notariorum, cum quatuor scriniariis sacri laterculi, sol. num. 50. ejus adjutori, sol. 3. officio gloriosissimorum præfectorum prætoriorum pro iussione, sol. 80. §. 2. A proconsule Asiæ ita, in sacro nostro cubiculo, sol. num. 13. primicerio clarissimorum tribunorum notariorum cum quatuor scriniis sacri laterculi, sol. n. 40. ejus adjutori, sol. n. 3. officio gloriosissimorum præfectorum prætoriorum pro iussione, sol. n. 80. §. 3. A spectabili comite Phrygiæ Pacatianæ ita, Tribunis chartulariis sacri nostri cubiculi, sol. n. 9. primicerio clarissimorum tribunorum notariorum, sol. n. 24. ejus adjutori, sol. n. 3. officio gloriosissimorum præfectorum prætoriorum, sol. n. 50. §. 4. A spectabili comite Galatiæ primæ ita: Spectabilibus tribus chartulariis sacri cubiculi, sol. n. 9. primicerio clarissimorum tribunorum notariorum, sol. n. 23. ejus adjutori, sol. n. 3. officio gloriosissimorum præfectorum prætoriorum, sol. n. 50. §. 5. A vicario Longimuri ita: Spectabilibus tribus chartulariis sacri cubiculi, sol. n. 9. primicerio clarissimorum tribunorum notariorum, sol. 24. ejus adjutori, sol. 3. officio gloriosissimorum præfectorum prætoriorum, sol. n. 40.

Et quæcumque administrationes consulariæ sunt.

§. 6. A iudice Palæstinæ primæ ita: Spectabilibus tribus chartulariis sacri cubiculi, sol. 9. primicerio clarissimorum tribunorum notariorum, sol. 24. ejus adjutori, sol. 3. officio gloriosissimorum præfectorum prætoriorum, sol. n. 40. §. 7. A præside Palæstinæ secundæ sic: Spectabilibus tribus chartulariis sacri cubiculi, sol. 9. primicerio clarissimorum tribunorum notariorum, sol. 24. ejus adjutori, sol. 3. cohorti gloriosissimorum præfectorum pro iussione, sol. 40. §. 8. A præside Phœnicæ maritimæ sic: Spectabilibus tribus chartulariis sacri cubiculi, sol. 9. primicerio clarissimorum tribunorum notariorum, sol. 24. ejus adjutori, sol. 3. cohorti gloriosissimorum præfectorum pro iussione, sol. 40. §. 9. A præside Syriæ secundæ sic: Spectabilibus tribus chartulariis sacri cubiculi, sol. 9. primicerio clarissimorum tribunorum notariorum, sol. 24. ejus adjutori, sol. 3. cohorti gloriosissimorum præfectorum pro iussione, sol. 40. §. 10. A præside Theodoriadis sic: Spectabilibus tribus chartulariis sacri cubiculi, sol. 9. primicerio clarissimorum tribunorum notariorum, sol. 24. ejus adjutori, sol. 3. cohorti gloriosissimorum præfectorum pro iussione, sol. 40. §. 11. A præside Osdroenæ sic: Spectabilibus tribus chartulariis sacri cubiculi, sol. 9. primicerio clarissimorum tribunorum notariorum, sol. 24. ejus adjutori, sol. 3. cohorti gloriosissimorum præfectorum pro iussione, sol. 40. §. 12. A præside Ciliciæ primæ sic: Spectabilibus tribus chartulariis sacri cubiculi, sol. 9. primi-

fol. 15. ejus adjutori, fol. 3. cohorti gloriosissimorum præfectorum pro iussione, fol. 36. §. 42. A præfide Ciliciæ secunde sic: Spectabilibus tribus chartulariis sacri cubiculi, fol. 9. primicerio clarissimorum tribunorum notariorum, fol. 15. ejus adjutori, fol. 3. cohorti gloriosissimorum præfectorum pro iussione, fol. 36. §. 43. A præfide Armeniæ primæ sic: Spectabilibus tribus chartulariis sacri cubiculi, fol. 9. primicerio clarissimorum tribunorum notariorum, fol. 15. ejus adjutori, fol. 3. cohorti gloriosissimorum præfectorum pro iussione, fol. 36. §. 44. A præfide Galatiæ secundæ sic: Spectabilibus tribus chartulariis sacri cubiculi, fol. 9. primicerio clarissimorum tribunorum notariorum, fol. 15. ejus adjutori, fol. 3. cohorti gloriosissimorum præfectorum pro iussione, fol. 36. §. 45. A præfide Honoriadis sic: Spectabilibus tribus chartulariis sacri cubiculi, fol. 9. primicerio clarissimorum tribunorum notariorum, fol. 15. ejus adjutori, fol. 3. cohorti gloriosissimorum præfectorum pro iussione, fol. 36. §. 46. A præfide Insularum sic: Spectabilibus tribus chartulariis sacri cubiculi, fol. 9. primicerio clarissimorum tribunorum notariorum, fol. 15. ejus adjutori, fol. 3. cohorti gloriosissimorum præfectorum pro iussione, fol. 36. §. 47. A præfide Myfiæ secundæ sic: Spectabilibus tribus chartulariis sacri cubiculi, fol. 9. primicerio clarissimorum tribunorum notariorum, fol. 15. ejus adjutori, fol. 3. cohorti gloriosissimorum præfectorum pro iussione, fol. 36. §. 48. A præfide Scythiæ sic: Spectabilibus tribus chartulariis sacri cubiculi, fol. 9. primicerio clarissimorum tribunorum notariorum, fol. 15. ejus adjutori, fol. 3. cohorti gloriosissimorum præfectorum pro iussione, fol. 36. §. 49. Pro uniuscujusque civitatis defensore, si quidem sit metropolis, (pro metropoli) apud officium gloriosissimorum præfectorum prætoriorum dandi sunt solidi num. 3. si vero alterius civitatis, solidi 3. & ultra hæc nihil. Nec enim defensores vel dare iudicibus, nec alteri cuiquam, nec accipere volumus: nisi quædam sint (cum ab his volo: præsideant) consuetudinis: scientibus eis, quia si nuntietur nostræ potestati de aliquo eorum quia prævaricatur quæ a nobis sancta sunt: & quod receperint, quadruplum reddent: & officio soluto, exilium habitabunt continuum: cum etiam provinciarum iudices si hoc neglexerint, & defensores sinant rapere: non modicam & ipsi sustinebunt poenam. Dat. 17. cal. Maji. *Constant. BFLISARIO V. C. CONS. 535.*

Scriptum est exemplar huius Dominico gloriosissimo præfecto apud Illyricum prætoriorum. Sed ita quidem adjectionibus iusjurandum subeant, secundum proprium de hoc facto indiculum sacramentum, cuius exemplar etiam directum est tuæ celsitudini. Qui vero administrationem suscipiunt a tua celsitudine, directos hinc eis a nobis codicillos suscipiant, præfente Deo amabili civitatis in qua degunt, episcopo & aliis qui in civitate sunt, in iudicio tuæ celsitudinis congregatis, & officio omni tuo: coram quibus etiam codicillos accipiant, & jurent prædictum iusjurandum: & maxime hoc præcipimus coram curialibus agi, quos competens est magna frui & a tua celsitudine, & qui idem ferens cingulum. † Optima autem erit providentia & studium, ut & nihil ab eis tu lucreris omnino, neque permittas eos ab ullo lædi: eos enim qui hanc vitantur iniquitatem,

quatenus & felicissimo nostro utantur exercitu, & reliquas curiales adimpleant functiones: quia non oportet talia attentari solatia, ut possit referri ad tantam tarditatem: nihil enim nobis tam commendat tuam celsitudinem, quomodo circa curiales uniuscujusque civitatis providentia, quam præberi volumus istis & a tua celsitudine, & a cinguli semper successoribus. Quia propter dum codicillos dederis administrationes accipientibus a te, aut præfente, hoc eis tuam denuntiare volumus sedem, ut curialibus omnem ferant favorem, nihil penitus ab eis accipientes. Prohibeatur autem & ab aliis eis afferri damus: & agnoscant per te, quia si præter hoc aliquid egerint, poenis subiacent gravissimis. † Sicut enim curialibus parere te volumus, ita & defensorum castigare & retinere avaritiam sancimus, & ab eis præsumere accipere a nostris subjectis, nisi secundum quod eis administrat respublica: aut si non est aliquod eis publicum solatium, quantum inculpabilis antiquitas definivit: ut a spontaneis ipsis magis quam ab invitis accipiant, & hoc parum, & quantum eis ad mediocrem sufficit vitæ gubernationem. Sciant enim, quia si citra hæc aliquid acceperint: non solum quadrupli subiacent poenæ, sed etiam exilium habitabunt continuum: prius eis plagis corporeis infligendis.

TIT. III.

IUSIURANDUM QUOD PRÆSTATUR AB HIS QUI ADMINISTRATIONES ACCIPIUNT.

Ivro ego per Deum omnipotentem, & filium eius unigenitum, Dominum nostram Jesum Christum, & Spiritum sanctum, & per sanctam gloriosam Dei genitricem, & semper virginem Mariam, & per quatuor Evangelia quæ in manibus meis teneo, & per sanctos Archangelos Michaëlem, & Gabrielem, puram conscientiam germanumque servitium me servaturum sacratissimis nostris dominis Iustiniano, & Theodoræ coniugi ejus, occasione traditæ mihi ab eorum pietate administrationis: & omnem laborem ac sudorem cum favore, sine dolo, & sine arte quacunque suscipio in commissâ mihi ab eis administratione de eorum imperio atque republica: & communicator sum sanctissimæ Dei Catholicæ & Apostolicæ Ecclesiæ: & nullo modo vel tempore adversabor ei: nec alium quemcunque permitto, quantum possibilitatem habeo. Juro quoque idem iusjurandum, quod nulli penitus neque dedi neque dabo occasione dati mihi cinguli, neque occasione patrocinii, neque promissi, neque professus sum de provincia mittere, neque mittam, neque occasione dominici suffragii, neque famosissimis præfectis administrationem habentibus, neque iis qui circa eos sunt, neque alii hominum ulli: sed licet sine suffragio percepi cingulum, sic etiam pure me exhibebo circa subjectos piissimorum nostrorum dominorum: contentus iis quæ statutæ sunt mihi de fisco annonis. † Et primum omne habeo studium, ut fiscalia vigilantiter inspiciam: & indevoros quidem, & indigentes ne esuriant, cum omni exigam vehementia, nequaquam subinclinatus, neque ob hoc lucrum ipsum omnino considerans, aut per gratiam vel odium exigens aliquem citra quam competit, aut concedam alicui: devotos autem paterne tractabo, & subjectos piissimorum nostrorum dominorum illæso undique, quantum possibilitatem habeo, custodiam. † Et æquus in causis utrique parti, & in publicis

blicis disciplinis ero: nullique parti citra quam justum est, præstabo: sed exequar universa delicta, & omnem æquitatem servabo secundum quod mihi visum fuerit justum: & eos quidem qui innoxii sunt, undique innoxios illæsosque conservabo: noxiis autem imponam supplicium secundum Legem, & omnem justitiam (sicut jam dictum est) in publicis & privatis contractibus eis servabo, & si comperero nescum injustitiam pati, non ego solum hoc ago, sed etiam semper mihi assistentem talem studebo assumere, & circa me omnes: ut non ego purus quidem sim, qui vero circa me sunt, furentur & delinquant. Si quis autem inveniat circa me talis: & quod sit ab eo, me sanare & eum expellere. † Si vero non hæc omnia fin servavero: recipiam hic & in futuro seculo in terribili judicio magni Domini Dei, & Salvatoris nostri Jesu Christi: & habeam partem cum Juda, & lepra Giezi, & tremore Cain: insuper & poenis quæ Lege eorum pietatis continentur, ero subjectus. Scriptum est exemplar hujus Dominico gloriosissimo per Illyricum prætoriorum præfecto.

TIT. IV.

VT ETIAM ECCLESIA ROMANA CENTVM ANNO-
RVM GAUDEAT, PRÆSCRIPTIONE.

NOVELLA CONSTIT. IX.

1. Imp. Justin. A. Joanni viro beatiss. ac sanctiss. Archiepisc. & Patriarchæ
veteris Romæ.

PRÆFATIO.

UT Legum originem anteiore Roma sortita est, ita & summi Pontificatus apicem apud eam esse nemo est qui dubitet. Unde & nos necessarium duximus patriam Legum, fontem Sacerdotii specialiter nostri numinis Lege illustrare, ut ex hac in universas Ecclesias Catholicas, quæ usque ad Oceanum fretum posita sunt, saluberrimæ Legis vigor extendatur: & sit totius Occidentis, nec non & Orientis, ubi possessiones sitæ inveniuntur ad ecclesias nostras sive nunc pertinentes, seu postea eis adquirendæ, Lex propria ad honorem Dei consecrata. Cum enim antiqua jura 30. annorum metis temporales exceptiones concludebant, & si hypotheca fuerat, paulo longiora eis spatia condonabant: nos sacrosanctas ecclesias hujusmodi quidem curriculum temporum nullatenus excludi concedimus, maxime in his rebus, in quibus vel læsionem sustinuerint, vel quicquam debeat: sed tantum tantummodo annorum lapsu temporalem exceptionem eis opponi sancimus: ut maneat per totum prædictum tempus integra jura ecclesiastica, & non possit eis alia præter centum annorum obviare exceptio: cum hoc tempus vitæ longævi hominis plerumque finis esse dignoscatur. † Habeat itaque sanctitas tua hanc Legem catholicis totius Occidentis ecclesiis profuturam, & in Orientales partes propagandam, in quibus aliquid sacrosanctæ possident ecclesiæ: ut sit Deo omnipotenti dignum donarium, divinarum rerum tutio: nec iniquis hominibus impium remaneat præsidium, & tutus peccandi locus etiam scientibus relinquatur: sed ille servetur innoxius, qui re vera innoxius sit: nec improba temporis allegatione sese tueatur: tempus pro puritate prætendens. Quod igitur nostra æternitas ad omnipotentis Dei honorem, venerandæ sedi summi apostoli Petri dedicavit: hoc habeant omnes terræ, omnes insulæ totius Occidentis. quæ usque ad ipsos Oceani recessus

extenduntur, nostri Imperii providentiam per hoc in æternum. Reminiscens, hujus legis prærogativam, (sicut supra dictum est) non solum in Occidentalibus partibus Romanæ ecclesiæ condonamus, sed etiam in Orientalibus partibus, in quibus ecclesiasticæ urbis Romæ possessiones sunt, vel postea fuerint scilicet omnibus iudicibus majoribus & minoribus, qui Christiani & orthodoxi sunt, vel postea fuerint: hanc nostram Constitutionem servantibus: nihilominus hujusmodi leges temeratoribus, post cælestes poenas etiam legitimam 50. libr. auri formidantibus: hac lege non solum in postea emergentibus causis suum tenorem exercente, sed etiam in iis quæ jam sunt deductæ in iudicium.

EPILOGVS.

† Sanctitas itaque tua præsentem nostræ mansuetudinis legem piissimam, sive sacrosanctam oblationem, quam Deo dedicamus, accipiens, intra sacratissima vasa reponat: & a nobis servandam, & omnes ecclesiasticos possessiones servaturam. Dat. Constantinop. 6. calend. Maji, BELIS. V. C. Consule.

TIT. V.

DE REFERENDARIIS PALATII.

NOVELLA CONSTIT. X.

Imp. Justin. Aug. Hermogeni gloriosiss. sacrarum officiorum magistro exconsuli, & patricio.

PRÆFATIO.

CVM aliis omnibus quæ in ordinem perduximus competentem, neque ea quæ de spectabilibus nostris Referendariis sunt, foras relinquere existimavimus a nostra providentia: & tanto magis, quanto nobis utiliores constituti sunt, primum quidem eos non in multitudine constitutos, nos, ut adjuvaremus multos per eos singulorum facile petitiones discerere, plures esse quam dudum fecimus. §. 1. Sed apparuerunt quidam nostram largitatem in immensum vocantes, & multos quidem nobis introducentes supplicantes: multis autem petitionibus usi, ita semper adjectiones in immensum incompetens, causam sic perduxerunt honestam: nil enim petentibus factum est finitum, donec in quatuor & decem eorum numerus exiret. Propterea igitur utpote causa, jure a nobis honorata, deinde in multitudinem effusa, ne propria imminuatur honestate, prævidimus certa eorum numerum comprehendere mensura: non ut quæ sunt auferamus eis concessa, (nec enim hoc Imperialis est Majestatis proprium) sed ut omnium placentium nobis & honeste ministrantium, foras aliquos ex his constituamus a nostro ministerio, nullo omnino concedimus modo: sed manere quidem eos sancimus secundum figuram qua sunt: neminem tamen omnino adjici, donec in octo viros perveniat numerus: ut hi perpetuo sint octo constituti: numero quidem hoc per nullum modum aut tempus aucto, festinantibus autem ipsis perpetuo invicem transcendere circa nos & imperium cura & devotione: nemine licentiam habente, neque petere aliquid deinceps tale, sed sciente quod neque impetrabit petita: pro eadem autem petitione non solum obligatus erit poenæ auri librarum decem, sed etiam propria spoliabitur militia. Volumus enim eos in mensura quidem usque ad dictum numerum contingi: justitia vero & aliis virtutibus augeri, & ad inanem apparere. Multitudo enim numerosa nihil habet honestum: quoniam in paucis ex

multis quæ secundum virtutem est, vita salvatur. Maneant igitur, secundum quod prædiximus, nunc in eadem figura.

EPILOGVS.

† Hæc autem tua eminentia cognoscens custodiat, ut nullo tempore transgrediatur aliquid eorum quæ a nobis sancita sunt: sed eos qui præter hoc aliquid agunt, interminatam exigi poenam, tanquam ea petentes, quæ nec petere licet, neque dare possibile est, sitque & hæc Lex nostra multitudinem quidem expellens: introducens vero virtutem, quæ non in multis apparet: & præcipue in viris procedentibus ex patribus quidem bonis, suam autem vitam constituentibus tam in petitionibus indigentium, quam ad nostrum in eos auxilium. † Quæ igitur placuerunt nobis, & per hanc sacram Legem manifestata sunt, tua eminentia operi effectuique tradere festinet. Dat. Id. Maji, Constantinop. BELISARIO V. C. CONS.

Deest hic Novell. II. ut & in omnibus Græcis editionibus, titulus ejus tantum superest in hanc sententiam:

VT QUÆ CIRCA VIMINACIVM SVNT ECCLESIAE SVB PROPRIO ARCHIEPISCOPO SINT, NON AVTEM AMPLIVS SINT SVB ARCHIEPISCOPO THESSALONICÆ.

At illam integram reperi in veteri quodam libro manuscripto, ubi inscribitur.

TIT. VI.

DE PRIVILEGIIS ARCHIEPISCOPI IVSTINIANÆ PRIMÆ, ET SEDE P. P. ILLYRICO IN PANNONIAM SECUNDAM, ID EST, IVSTINIANAM PRIMAM TRANSFERENDA.

NOVELLA CONSTIT. XI.

Imp. Justin. A. Catelliano viro beatissimo, Archiepiscopo primæ Justinianæ.

PRÆFATIO.

MULTIS & variis modis nostram patriam augere cupientes, in qua primo Deus præstitit nobis ad hunc mundum quem ipse condidit, venire, & circa sacerdotalem censuram eam volumus maximis incrementis ampliare, ut primæ Justinianæ patriæ nostræ pro tempore sacro-sanctus antistes, non solum metropolitanus, sed etiam archiepiscopus fiat: & cæteræ provinciæ sub ejus sint auctoritate, id est tam ipsa mediterranea Dacia, quam Dacia Ripensis: nec non Mysia secunda, Dardania, & Prævalitana provincia, & secunda Macedonia, & pars secundæ etiam Pannoniæ, quæ in Bacensi est civitate. Cum enim in antiquis temporibus Firmi præfectura fuerit constituta, ibique omne fuerit Illyrici fastigium tam in civilibus quam in episcopalibus causis, postea autem Attilanis temporibus ejusdem locis devastatis Apennius præfectus prætorio de Firmiana civitate in Thessalonicam profugus venerat, tunc ipsam præfecturam & sacerdotalem honor secutus est: & Thessalonicensis episcopus, non sua auctoritate, sed sub umbra præfecturæ meruit aliquam prærogativam. † Cum igitur in præsentem, Deo auctore, ita nostra Respublica aucta est, utraque ripa Danubii jam nostris civitatibus frequentetur, & tam Viminacium quam Recidua & Literata quæ trans Danubium sunt, nostræ iterum ditioni subjunctæ sint, necessarium duximus ipsam gloriosissimam præfecturam quæ in Pannonia erat, in nostra felicissimæ patriæ collocare, cum nihil quidem magni

distat a Dacia Mediterranea, secunda Pannonia. † Et quia homines semper bellicis sudoribus inherentes non erat utile Reipublicæ ad primam Macedoniam, post tot spatia, tantasque etiam difficultates venire, ideo necessarium nobis visum est ipsam præfecturam ad superiores partes trahere, ut juxta eam provinciæ constitutæ, facilius sentiant illius medicinam. Et ideo tua beatitudo, & omnes præfatæ primæ Justinianæ sacrosancti antistites, Archiepiscopi habeant prærogativam, & omnem licentiam, suam auctoritatem eis impertiri, & eos ordinare, & in omnibus superscriptis provinciis primam habere dignitatem, summum sacerdotium, summum fastigium, a tua sede creentur, & solum archiepiscopum habeant, nulla communione ad eum Thessalonicensem episcopum servanda: sed tu ipse & omnes primæ Justinianæ antistites, sive ejus judices & disceptatores, quicquid oriatur inter eos discrimen, ipsi hoc dirimant, & finem eis imponant, & eos ordinent, & nec ad alium quendam eatur, sed suum agnoscant Archiepiscopum omnes prædictæ provinciæ, & ejus sentiant creationem, & vel per se, vel per suam auctoritatem, vel clericos mittendos habeat omnem potestatem, omnemque sacerdotalem censuram, & creationis licentiam. Sed & in Aquis, quæ est provinciæ Daciæ Ripensis, ordinari volumus a tua sanctitate episcopum, ut non in posterum sub Meridiano Thraciæ oppido episcopo sit constituta, sed Meridianus quidem mabeat in Meridiapo, nulla communione cum Aquis servanda. Aquensis autem episcopus habeat præfatam civitatem, & omnia ejus castella & territoria & ecclesias, ut possit Bonosiacorum scelus ex ea civitate & terra repellere, & in orthodoxam fidem transformare. † Ut igitur sciat beatitudo tua nostri numinis dispositionem ideo præsentem legem ad tuam venerabilem sedem transmisimus, ut in perpetuum tale beneficium habeat patriæ nostræ ecclesia in Dei omnipotentis gloriam, & nostri numinis sempiternam recordationem. † Quando autem tuæ recordationis sedis gubernatorem ab hac luce decedere contigerit, pro tempore Archiepiscopum ejus a venerabili suo consilio Metropolitanorum ordinari sancimus, quemadmodum decet Archiepiscopum omnibus honoratum ecclesiis provehi, nulla penitus Thessalonicensi episcopo, nec ad hoc communione servanda.

EPILOGVS.

† Beatitudo igitur tua, quæ nostra sanxit æternitas, modis omnibus ad effectum perducere non differat. Dat. 20. BELLISARIO V. C. Consule.

TIT. VII.

DE INCESTIS ET NEFARIIS NVPTIIS.

NOVELLA CONSTIT. XII.

Imp. Justin. August. Floro gloriosissimo comiti ubique posita divina rei privata.

PRÆFATIO.

PRO incestis dudum nuptiis scriptas ab Imperatoribus Leges non perfecte habere judicamus: quæ eos quidem, qui incestis copulantur nuptiis, impunitos sinunt: ex iis autem procedentem sobolem, utique inculpabilem existentem, privant rebus patris, ut necessitas sit eos quidem qui peccant sine reatu esse: eos autem qui innoxii sunt, tanquam peccantes puniri.

C A P. I.

De incestis & nefariis nuptiis.

Sancimus igitur de cætero, si quis illicitas, & contrarias naturæ (quas lex incestas, & nefandas, & damnatas vocat) contraxerit nuptias, si quidem non habuerit filios ex prioribus legitimis & inculpabilibus sibi contractis nuptiis, mox ei suarum rerum casum imminere: simul autem, & eorum quæ nomine dotis data sunt ei, in nullo potiri: sed omnia ærariæ assignari: eo quod dum licuerit nuptias facere legitimas, contra leges amaverit: & confuderit quidem sobolem, nocuerit autem & generi: egerit vero quæ impia sunt & scelestæ, & talia concupierit, qualia plurima etiam irrationabilia amoveant animalia, sitque ei pœna non confiscatio solum, sed etiam cinguli privatio, & exilium: & si vilis fuerit, etiam corporis verberatio: quatenus discat caste vivere, & intra naturam se continere, non autem delectari, & amare ultra terminum traditum nobis a natura, [etiam his legibus repugnare.] Muliere quoque, si legem sciens, hanc quidem neglexerit, incestis autem semetipsam tradiderit nuptiis, sub eadem constituenda pœna.

C A P. II.

Ut liberi legitimi incestuosorum supplicio patris sui juris fiant, & res patris accipiant.

Si vero contigerit ex prioribus nuptiis inculpabilibus filios esse ei, aut nepotes forte, aut ulterius, paternam mox illi accipiant successionem, suæ quidem potestatis patris supplicio facti, pascentes autem eum, & alia necessaria præbentes. *Nam licet legum contemptor & impius sit, tamen pater est.*

C A P. III.

Intra quod tempus huic constitutioni locus sit, & quid incestuosi filii juris habeant in bonis patris.

ET hoc quidem sequens tempus habeat post præsentem nostram constitutionem currens: nullo contristando si caste vixerit: licebit enim nihil peccantes sub hac lege non subdi. Quod vero jam transactum est, nec omnino relinquinimus innoxium: nec omnibus modis sub acerbam indignationem submittimus: sed si quæ incestæ factæ sunt nuptiæ, si quidem contigerit eas quolibet modo dissolvi, sine reatu sint. † Si vero hæc nostra lex invenerit aliquem post tales nuptias licentiam ille habeat, ex quo omnibus insinuata est, intra duos annos sic sibi copulatam dimittere conjugem, non reversuram ulterius ad eum, neque separatam quidem figuraliter, pro veritate vero conjunctam: forsan enim sic prioribus satisfaciatur, sola quarta ejus substantiæ parte ad fiscum deferenda, & ad filios omni alia substantia: quam eis tanquam innoxiiis concedimus: ut si quidem soli, & non cum aliis, & ipsis legitimis sint, ex aliis nuptiis inculpabilibus existentibus: non priventur paterna successione: nisi juste eos odio habens pater, propter aliam quandam legitimam offensionem a sua excludat successione. §. 1. Si vero etiam nuptiæ sint aliæ prius factæ, & non offendentes legem, & filii inde oriantur: tres quidem partes hereditatis undique inculpabilibus, & innoxiiis relinqui filiis: nisi aliquid offendant aliud, quod eos indignos patris secundum legem successione demonstret: quartam vero filiis injuriam quidem passis, innoxiiis tamen relinquere liceat, & ipsis inculpabilibus per omnia alia circa patrem visis, scilicet & percepta ex paterna substantia quarta parte, quam fisco dari præcipimus. † Damus autem eis non ex testamento solo, sed etiam ab

intestato genitorum secundum prius a nobis dictum modum fieri heredes: hoc eodem valente, si etiam postquam prius dimiserit conjugem inceste sibi commissam vel copulatam, alteram duxerit secundum legem uxorem, filiis ei & ex priore existentiibus, & postea ex legitima procreatis: sic enim prius tempus clementiæ vincimus, dote quippe præcedenti mulieri danda. † Si autem uxorem non dimiserit intra duos annos, ex quo lex fuerit publice insinuata, & ipse cadat sua substantia, & mulier dote, & supradicta fiat pœna: tales quoque filii nihil ex paterna substantia habebunt, neque ex materna dote. † Sed si qui fuerint ex prioribus nuptiis innoxii filii ei procreati: illi res accipiant (post quartam quippe partem quæ ad fiscum deferretur) suæ potestatis effecti, & patrem alentes, & aliam ei præbentes sufficientem sanationem, sicut prædiximus: dote etiam hic incestæ conjugis sub fisco facienda. † Si vero filii non sint ex prioribus inculpabilibus nuptiis hoc agenti procreati: tunc totius ejus substantiæ dominus erit fiscus: hæc enim etiam in postea nubentibus inceste, sancimus, sub æqualitate per omnia ponentes eum, qui non dimittit intra prædictum a nobis tempus incestam conjugem, cum eo, qui post hanc nostram legem incestas & odibiles quasdam nuptias elegerit.

C A P. IV.

De naturalibus liberis ante dotalia instrumenta natis.

Dubitatum itaque etiam in quibusdam gentibus aliquid de legitimis filiis ex nostra constitutione factis, existimavimus recte se habere nos tanquam legis patres & adjicere ei, & solvere dubitationem. Etenim cum tali intellectu ab initio legem posuimus: nam & si legitimorum quisquam sit pater, & abeunte ejus uxore ex hominibus, aut etiam legitime transigente, habuerit quandam consuetudinem ad aliam mulierem, quam licebat etiam legitime ducere uxorem, & fuerint ei filii, aut ante dotalia documenta, si tamen ea fecit, aut etiam postea, vel etiam soli maneant ante dotalia filii, secundis autem non procreatis, aut etiam postquam nati sunt, morientibus: existimaverunt quidam non posse secundos esse legitimos: quoniam præexistant ex priori conjugis alii legitimi & proprii filii, quod nullam rectam & consequentem habet consonantiam. Si enim hujusmodi filios nos legitimos & proprios demonstravimus, dotalium documentorum contenti confessione: legitimi vero etiam primi constituti sunt, in omnibus legitimis etiam pater moritur, & iis qui ex prima fuerunt, & qui de secunda, licet ante dotalia documenta procreati sunt, & nullus post eos post documentum dotis natus est, aut etiam natus & mortuus: & licentiam lex ei præstat, quo vult testari modo, in suam sobolem, ut tamen non offendant in aliquo leges, quæ mensura certa successionis omnes filios vocant. Venient igitur etiam ab intestato & ex testamento (sicut & pater & lex permittit) proprii existentes atque legitimi: alterutrisque succedent. Quid enim aliud decernimus, cum sufficiat legitima & suorum appellatio sub potestate eos ostendere, & dare etiam contra testamentum, quæ leges præbent, & omnia habere quæcunque hujusmodi appellationem decent?

E P I L O G V S.

† Tua igitur eminentia, quæ placuerunt nobis, & per hanc legem declarata sunt: agnoscens, operi effectuique tradere festinet, præcepto utens apud gentium præsides, ut & qui foris sunt homines agnoscant, quia sobolis
(D) 3 innoxie

innoxia & puræ curam habuerimus, & alienigenas atque nostris odibiles legibus averſamur copulationes. Dat. 6. Id. Octobr. *Constantinop.*
BELISARIO V. C. C. indictione XIV. 535.

TIT. VIII.

DE PRÆTORIBVS POPVLI.

NOVELLA CONSTIT. XIII.

Idem A. Constantinopolitanis.

PRÆFATIO.

Clarissimorum *vigilia iudicum* nomen honestum & antiquis Romanis cognitum, nescimus, quemadmodum in aliam translatum est appellationem & ordinem. Patriæ enim nostræ vox *Præfectos* eos *Vigilum* appellavit, vigilantibus & nihil imperſcrutatum relinquentibus hominibus, hoc cinguli præponens. Vox enim Græcorum nescimus, unde *præfectos* eos appellavit *noctium*, tanquam necessarium esset, Sole quidem (verisimiliter) decumbente exurgere cingulum, quiescere autem debilitato. Quid enim erat, propter quod *noctium* addidit nomen? Si enim quodammodo hoc sola dignitate, quæ in noctibus sunt non recte gesta curam habente & circumlustrante civitatem, hanc habuit appellationem, sed hoc ipsum & civitatis cingulum videmus agentem, quatenus nihil interesset quod prohiberet super appellatione ista, etiam dignitatem illam hoc nomine vocitari. Si enim dividi dignitates possunt, & gloriosum quidem præfectum felicissimæ huius civitatis esse diurnum iudicem, alios autem noctis vehementer competentium aberraverint rectitudinem nominum nescimus quemadmodum corrumpentes. Hanc igitur appellationem istam nebulosam existentem & obscuram, & *noctis* prænomen, fortassis refugiunt omnes, & penam esse hanc administrationem existimant, & neque Imperialium dignam codicillorum esse putant.

CAP. I.

Nos igitur rem quomodo oportet aspicientes, æstimavimus oportere dignitatem hanc a principio incipientem ab appellatione, in totum erigere, & ornare, & *Nycteparchum* nullatenus de cætero vocari. Curam enim habebunt eorum quæ in diem & in noctem, præter quod competens est aguntur. §. 1. Igitur quoniam antiquis Romanis vehementer *Prætoris* placuit nomen, propterea existimavimus eos *Prætores plebejos* oportere nominare, qui ad custodiam & disciplinam constituti sunt, & plebejam possunt compescere seditionem; & sicut cæteri prætores sunt in curia Senatus, libertatum & tutorum & talium præsides, ita sint & isti prætores super populorum rectitudine, & nostra quidem voce *plebis Prætores* appellentur, Græca vero ista & communis (lingua) *Prætores populorum*. *Prætoris* enim qualiter est honestum nomen, qualiter non longe constitutum a consulatu, qualiter vicinum legi affidum, manifestant leges, consulatui conjungentes prætores, secundum eis cum lege dantes ordinem. Et quemadmodum antiquitus consules fuerunt, qui magnæ præerant curæ, principes autem plebis qui plebem gubernabant, ita & nunc sunt prætores quidem Senatus, qui ea quæ pridem a nobis dicta sunt, agunt: *principes vero populorum* hi, qui quietem eorum defendunt, & quod eis expedit, provident. §. 2. Revera enim dignitatem hanc olim honestam constitutam, & in seniore Roma in usu frequentatam splendide, in temporibus non solum quæ Imperatores habuerunt, sed & adhuc longius, & magna civitas hanc suscipiens dignitatem, non despectam habuit. Neque enim veteribus tempo-

ribus didicimus aliquas magnas dignitates administratas, quæ circa Imperium sunt, & post hæc non dignari de hac re sollicitudinem fieri, paulatim (vero) ita res adjecta visa est & nullius rei digna, ut neque ex codicillis nostris (fieret,) jaceret autem sub gloriosissimis præfectis felicissimæ huius civitatis, & multa ex ordine eorum ista susciperet dignitas & administraret eam pessime. Etenim si quis inspiciat antiquitatis ejus cingulum, vehementer eam qualis pridem erat, & de his, quæ nunc sunt, docebitur; cognoscat enim eam, & *forum proprium & officium commentariensis habentem*, & alia omnia quæ pene civitatis cingulo a legibus deputata sunt.

CAP. II.

Quia igitur nos omnia perſcrutantes, quæ facta sunt pridem, festinamus in meliorem ordinem & antiquam honestatem & huius rei reducere ornamentum, ut non furta ab iis fiant frequentia, & societates eum furibus, & iudicia negligi & sperni, & nullius dignæ procedant rationis, propterea existimavimus, quæ circa ea sunt, definire. Scimus enim, quoniam si propter pecuniarias lites, in quibus non magnum est periculum, nisi in pecuniis solis, attamen dignitates eas iudicant magnæ, & multotiens etiam coniudices dantur, & innumerabiles nobis sollicitudines sunt, ut non causæ sine iudicio procedant: quomodo non competens est de iudiciis, quibus super animabus iudicantium est periculum, omnem ponere providentiam, qualiter alicujus digni officiantur rationis, ne quando animam perdant hominis aut quidem semel, recipere autem eam dum perdidit, non valentis?

CAP. III.

Primum quidem (igitur) sancimus neminem omnino in prædicta dignitate adesse, priusquam a nobis codicillos administrationis accipiat, & nulla ratione præsumere citra Imperiales codicillos ad curam istam accedere, sed expectare imperium, & exinde conscriptum iudicium. Nos enim nullæ prædictam dignitatem trademus, nisi magnificis, illustribus aut spectabilibus comitibus consistorianis, aut clarissimis Tribunis prætorianis & notariis, qui hanc suscipiant dignitatem, aut aliis administrationes agentibus, & apparentibus nobis apertis, & nostro dignis testimonio, quatenus eos prædictam habentes honestatem & honorem defendere, præsertim pro iustitia, propter quod pro animabus est intentio, & multis homicidii consueverunt litibus habitare, & de adulteriis, & invasionibus, & rapinis, & si quid tale est. §. 1. Oportet ergo talibus criminibus præsentem, virum esse undique honestum, & irreprehensibilem, & huiusmodi auditorii dignum, & omnis abstinentem furti seu munerum acceptionis, & puras habere manus. Habere autem, & consiliarium probatum unum; etenim neque citra usum consolationis eos relinquemus, sed unicuique eorum tot solidos occasione annonarum annis singulis dabimus, quatenus hi sufficientes his, nulli adquiescant furto aut venalitati. §. 2. Sed neque per dationem fieri omnino, quemadmodum in quibusdam fiebat temporibus, neque *prosecutus* aurum ulli. In æquali enim crimine efficitur, & qui dat alicui occasione dignitatis, quod si factum fuerit, adquiescens, ut secundum dandum ab eo iurandum manifestatur.

CAP. IV.

Didicimus autem eis ad obsequium esse officia maligna: dicimus autem latronum cogni-

cognitores & beneficiarios & singulorum incitores, & aliam multitudinem, quorum unumquemque competens est castigare magis, quam taliter vivere. Neque enim latronum cognitor talis est, quomodo in bonum quid agere, sed in hoc tantummodo cognoscunt fures, velut sibi & iudicibus suis veniant, quæ omnia competens est eos, qui nunc a nobis in præturam populi transeunt, odisse & averfari, & mundis uti manibus, & refecare omnia quæ præcepta sunt, live de furto, live de aliis delictis, & civitatem nobis emundare ab his, quæ furta operantur, bestiis, & viris industriis uti ad hæc ministris, & proprio officio offerri competenter, quatenus timor eos habeat sui iudicis, & omnia agant cum vehementia & bona voluntate, & digno iudicio de se, neque multi aliqui fures erunt, & furta celeriter inventientur, & peccantes immineantur, timentes dignitatem, quoniam nemo compararet pecuniis. Sed & crimina vel si vehementissima sint, cognoscent, & populares sedabunt turbas, ita gloriose hujus & regie iudici civitatis, sed nobis obsequentes, & omni digni eo honore, tanquam iudices minores a iudice maiore evacuent ejus solitudines, nihil eligentes agere, quod non est bonorum virorum & imperialis testimonii dignum. §. 1. Si vero aliquando contigerit (hoc quod non optamus) fieri aliquod in hac civitate incendium, oportet, eos præsentem esse & ministrare: & maximum hoc opus habere: ne fures & subtrahentes infelicissimorum res, eripere & salvare quantum possunt res ab ignis violentia. Etenim si circa hanc dignitatem facti fuerint industrii, major eos sedes excipiet & honestior dignitas, & cognoscent quantum est, quod cum honestate vivitur, quam hanc contemnere, uti autem multis manibus, & per eas impie agere, & postea agere propter quod nihil horum quæ ita congregantur, consuevit manere, sed male colligere & statim deperdere: ut igitur nostros subiectos invitare quidem per hanc æstimavimus oportere occasionem, & solatium eis dare tantum, & homines honoratos ad medium adducere, ut eorum virtutem sentiant subiecti. Habebunt autem spectabiles populorum prætores & consiliarium nostro super eo iudicio, sicut diximus, dignum.

CAP. V.

Assistent autem eis & viceni milites & triceni matricarii (quos nunc constituimus) dispositionibus obsequentes eorum: & sicubi

COLLATIO TERTIA.

TIT. I.

DE LENONIBV.

NOVELLA CONSTIT. XIV.

Imp. Iustinianus Augst. Constantinopolitanis.

PREFATIO.

ET antiquis legibus, & dudum imperantibus satis odibile visum est esse lenonum nomen & causam, in tantum, ut etiam plurimæ contra talia delinquentes scriberentur leges. Nos autem & dudum posita contra eos, qui sic impie agunt, supplicia auximus: & si quid relictum est a nostris prædecessoribus, etiam hoc per alias correximus leges: & nuper interpellatione nobis facta rerum impiarum pro talibus negotiis in hac maxima civitate commissis, causam non despeximus. Agnovimus enim quosdam vivere quidem illicite: ex causis

DEOI eos, qui indecenter agunt detraentes & competenti ordini tradentes [disciplinam.] Oportet autem eos manifeste scire, quod si mundos semetipsos constituerint, & Dei auxilium habebunt, & nostra placatione non fraudabuntur, & longior eis dignitas erit. Quis enim bene & recte agentem amovere velit?

CAP. VI.

SEd si transmittatur eis aliquis a iudicio viri clarissimi præfecti hujus felicissimæ civitatis, quatenus supplicii subiciatur, scrupulose inquirent dignitatem, & doceantur in quibus occidunt hominem, aut auferunt membrum, aut tale aliquid, seiscitantes & ab ipso glorioso præfecto, si & hoc præviderit, ut cum subtilitate proferant sententiam aut animæ aut membri alicujus auferendi a destinato. §. 1. Quemadmodum enim spectabiles prætores populorum talibus honoravimus donationibus, dignos eos facientes & codicillis a nostra procedentibus manu & annonis & appellatione tanta & aliis quæ dicta sunt, ita eos exigimus reddere nobis suam puritatem & in omnibus vigilantiam, & cuncta agere æquali & iusta conscientia & pura manu: Si enim aliquid apparuerint delinquentes, aut furantes, aut furibus adquiescentes, aut non omnibus refecantes modis, & dignos quidem morte supplicii subdentes, mediocria vero agentes, expellentes a magna hac civitate ubi nos præceperimus: sciant quod ipsi pro his reddent rationem non Deo solum, sed & nobis, & rei fient, & omni damno quod subiectis contigerit, & nostræ indignationi, & velociter cum infamia a dignitate repelli nostra: propterea enim & laborem sustinemus, & expensis magnis adquiescimus, ut non alicui nostrorum subiectorum inferatur aliqua calumnia, aut pecuniarum aut animæ perditio, & quæ talia constituta sunt, sed omnia cum examinatione fiant competenti.

EPILOGVS.

Hanc igitur omnes nostram voluntatem per hanc præceptionem divinam & legem cognoscentes, & quia quod expedit vobis nullatenus derelinquimus, pro nostro orate imperio, sic vos tuente, sic vos proprios existimante, in his quæ in unoquoque contigerint, ita paternam in omnibus vobis custodiente providentiam. Proponatur Constantinopolitanis civibus nostris. Dat. 10. calend. Octobr. D. N. BELISARIO V. C. CONS. 535.

autem crudelibus & odiosis occasionem sibi met nefandorum invenire latorum, & circumire provincias & loca plurima, & juvenulas miserandas decipere, promittentes calceamenta & vestimenta quædam: & his venari eas, & deducere ad hanc felicissimam civitatem, & habere constitutas in suis habitationibus: & cibum eis miserandum dare, & vestem, & deinceps tradere ad luxuriam eas volentibus: & omnem quæstum miserabilem ex corpore earum accedentem ipsos accipere, & celebrare conscriptiones, quia usque ad tempus quod eis placuerit, observabunt impiam & scelestam hanc functionem implentes. Quasdam vero earum etiam si de iussore expetere: & in tantum procedere illicitam actionem: ut in omni pene hac regia civitate, & in transmarinis ejus locis, & (quod deterius est) juxta sanctissima loca & venerabiles domos sint tales habitationes: & causæ sic impie & ini-

& iniquæ sub nostris temporibus præsumantur: ita ut etiam quosdam miserantes earum & abducere a tali operatione crebro volentes, & ad legitimum deducere matrimonium non sinerent. Aliquos autem sic scelestos existere, ut puellas nec decimum agentes annum ad periculofam doperent corruptionem: & quosdam aurum dantes non parvum, vix inde redemisse miseras, & nuptiis copulasse castis. Esse etiam decies mille modos, quos nullus prævaleret sermo comprehendere: cum ad infinitam crudelitatem deductum sit tale malum: ita ut primum quidem in ultimis partibus civitatis esset, nunc autem & ipsa, & quæ circa eam sunt, omnia plena talium sint malorum. Hoc igitur dudum quidem aliquis nobis secrete denunciavit: deinde etiam nuper magnificentissimi prætores a nobis talia inquirere præcepti, hæc eadem ad nos retulerunt: moxque audivimus & judicavimus oportere Deo hujusmodi commendare causam, & velociter liberare tali scelere civitatem. §. 1. Sancimus igitur omnes quidem, secundum quod possunt, castitatem agere: quæ etiam sola Deo cum fiducia potis est hominum animas præsentare: quia vero plurima sunt humana: cum arte & dolo & necessitate quaslibet talium ad luxuriam deduci omnibus prohibemus modis, & nulli fiduciam esse pascere meretricem, & in domo habere mulieres, aut publice prostituere ad luxuriam, & pro alio quodam negotio talia mercari: neque conscriptiones super hoc percipere, neque fidejussores exigere: nec tale aliquid agere, quod cogat miseras & invitas suam castitatem confundere: neque sperare quia licebit de cætero eis vestium ratione aut ornamentorum forsan aut alimenti decipere, ut etiam invitæ sustineant. Non enim permittimus quicquam fieri tale: sed etiam nunc omnia talia breviter competenti cura disponimus, statuentes etiam reddi eis omnem quam contigerit cautionem occasione sceleris hujus exponi: & neque permittimus scelestos lenones si quid dederunt eis, hoc ab eis auferre: sed etiam ipsos lenones jubemus extra hanc fieri felicissimam civitatem, tanquam pestiferos, & communes castitatis vastatores factos, & liberas ancillasque requirentes & deducentes ad hujusmodi necessitatem, & decipientes, & habentes educatas ad universam confusionem. Præconizamur itaque quia si quis de cætero præsumserit invitam puellam assumere, & habere ad necessitatem nutritam, & fornicationis sibi deferentem quæstum: hunc necesse esse a spectabilibus prætoribus populi hujus felicissimæ civitatis comprehensum, omnia novissima sustinere supplicia. Si enim pecuniariorum eos furtorum & latrociniorum emendatores elegimus: quomodo non multo magis castitatis furtum, & latrocinium eos coercere permittimus? Si quis autem patriatur in sua domo quendam lenonem & hujusmodi præpositum operationis habere, & hæc denunciata cognoscens, non etiam domo sua expulerit: sciat se & decem librarum auri sustinere poenam, & circa ipsam periclitaturum habitationem. Si quis autem conscriptionem de cætero in talibus præsumserit, aut fidejussorem acceperit: sciat nullam quidem se utilitatem hujusmodi fidejussionis aut conscriptionis habere. Etenim fidejussor quidem obligatus non erit, conscriptio vero omnino invalida manebit, & ipse (sicut prædiximus) in corpore supplicium sustinebit: & a magna hac longissime civitate expelletur. Mulieres itaque caste quidem vivere volumus & gramus: non autem invitas ad luxuriosam vi-

ram deduci: nec imple agere cogi: omnino enim lenocinium & fieri prohibemus, & factum punimus, præcipue quidem in hac felicissima civitate. & in ejus circuitu: nihilominus autem & in locis foris positis omnibus, & quæ ab initio nostræ sunt Reipublicæ: & quæ nunc a Domino Deo donata sunt nobis: & maxime in illis: eo quod Dei dona, quæ circa nostram fecit Rempublicam, volumus conservari pura ab omni tali necessitate, & Domini Dei circa nos munera esse permanere digna. Credimus enim in Domino Deo etiam ex hoc nostro circa castitatem studio, magnum fieri nostræ Reipublicæ incrementum: Deo nobis omnia prospera per talia opera conferente.

EPILOGVS.

+ Quatenus ergo vos primi nostri cives casta hac nostra fruamini dispositione: propterea hac sacra prædicatione utimur, ut sciatis nostrum circa vos studium, circa castitatem atque pietatem labores nostros, per quos in omnibus bonis custodiri nostram Rempublicam speramus.

Scriptum exemplar gloriosissimo magistro muratio ad hunc modum verbis.

UT ergo omnibus hæc manifesta fiant in nostra habitantibus Republica, tua sublimitas hanc nostram suscipiens sacram legem, in omni ditione præceptis propriis eam in universis infundet: ut non solum in hac felicissima civitate, sed etiam in provinciarum custodiatur locis: Domino omnium Deo pro alio quodam odore suavitatis oblata. (Data Constantinopolitanis civibus nostris.) Dat. cal. Decemb. Constantinop. BELISARIO V. C. CONS. 535.

TIT. II.

DE DEFENSORIBVS CIVITATVM.

NOVELLA CONSTIT. XV.

Imperator Justinianus Aug. Joanni gloriosiss. Præfecto pratoriorum, iterum exconsuli & patricio.

PREFATIO.

Nisi velociter revocemus curam defensorum per competens officium: nec ipsam alterius antiquerum nominum habebimus veritatem: alii si quidem alia data sunt ab antiquitate nomina significativa a parte rerum: hoc autem defensorum nomen pure demonstrat antiquitatem aliquos præposuisse rebus, quatenus ex omni eas in iustitia vindicarent, liberas. Si quidem & propter hoc paterna voce defensores eos vocamus, quatenus eripiant a malis iniustitiam patientes. Nunc autem hoc defensorum nomen valde conculcatum est in multis nostræ Reipublicæ partibus: & ita contemptum, ut in injuria quidem potius quam in qualibet jaceat honestate: siquidem sunt viri quidem obscuri, decreta vero super eis misericordia magis quam electione conficiuntur, quibus enim non est victus & vita sufficiens, isti defensorum emendantes ordinationem, ad hanc accedunt curam: & pro alio quodam lusu, judicum subjacent voluntatibus. Denique remonent eos quando voluerint, aut nihil aut parvissimum delinquentes: & alios in illorum provehant officium, quasi loci servatores eos defensorum facientes: & hoc in anno frequenter in pluribus hominibus agentes, ut & officiales, & civitatum judices, & harum habitatores, in notissimo contemptu defensores habeant. Quæ vero aguntur ab eis, ad instar non actorum sunt: si enim imperaverint provinciarum judices, nequaquam præsumunt quædam gesta monumentorum conficere apud semetipsos per omnia servientes eis defensores, (&) illorum nutibus intendentes solis. Si vero

quædam conficiantur, primum quidem etiam hæc venundant: deinde cum nullum habeant archivum, in quo gesta apud se reponant, deperit quod conficitur, & nequaquam invenies apud eos plurimum temporum poni monumentum ullum penitus: sed ad heredes eorum, aut alias successiones his monumentis egentes, gesta quærent: & horum quæ quidem inveniuntur, nulla fide sunt digna: alia vero etiam pereunt, & in tantum cadunt, ut in similitudine non actorum sint. Nos igitur quoniam de iudicibus bene disposuimus, & majores potestates eorum in gentibus fecimus, & procul ab eis est inspectio civitatum: propterea credimus oportere etiam de defensoribus constituere, sit enim sic congruentia utilis, si iudicum sumant officium, civitatum defensores: & provinciæ præses videbitur quidem iudex iudicum potius esse, & hoc honestior præcedentium apparere: quanto enim quilibet præest melioribus, tanto major ipse & honestior est.

C A P. I.

Ut nulli incolarum liceat defensoris officium respuere.
Interim illud sciendum est prius, ut nulli hominum sit licentia defensoris ordinationem declinare, sed invicem universi nobiliores civitatum habitatores hoc ministerium eis adimpleant: hoc enim, & in prioribus temporibus valuisse, & in republica gestum didicimus. Nulli, nec si honoratus sit magnificentissimorum Illustrum dignitate, hoc declinare concedimus, nec si militiam habeat honestam: neque si proferat privilegium suum ex divinis formis, vel si pragmatici sint collati: sed secundum circulum habitatoribus civitatis, quorum aliqua ratio est hoc implentibus, & dum circulus expletur, rursus revertentibus ad sollicitudinem, & civitati prædictam curam ministrantibus: ut in unaquaque civitate defensor, iudex potius quam defensor esse videatur: decreto quidem cum jurejurando factus omnium possessorum in illa civitate consistentium, sed non in hac urbe degentium. §. 1. Jusjurandum vero præbens, quod omnia secundum legem ac jus agat & omnium communiter, confirmandus autem sicut nunc ex præcepto gloriosissimorum nostrorum præfectorum: in biennio vero administrans solo, & removendus a cura: non habente licentiam clarissimo provinciæ iudice removendi eum: sed si quid videatur agere non recte, nunciare ad gloriosissimos præfectos, ut inde ei fiat curæ privatio, unde etiam datur.

C A P. II.

Nulla existente licentia Administratori, aut ipsis Defensoribus, Vices agentes Defensorum facere, sed etiam hoc omnibus eis interdiciamus modis. Sed neque proprias vices agentes per civitatis clarissimos iudices destinare, nisi ipsos defensores, quos iudicum officium complere in civitatibus volumus: ipsos quoque in omnibus diligentiam adhibere civitatibus in quibus sunt.

C A P. III.

Ut omnia monumenta, apud defensores insinuentur.
Et agi apud defensores, testamentorum insinuationes, & donationum, & quicquid aliud est monumentorum proprium non valente clarissimo provinciæ iudice prohibere quod agendum est, aut præcipere, quia non velit aliquid agi, aut actum non edi: non enim huiusmodi alicujus ei omnino potestatem damus: absurdissimum existimantes, necessariis rebus cedere homines propter iudicium forte irrationabiles motus atque præceptiones, sed

Tom. II.

etiam agere quæcunque voluerit & edere: & licet quod agitur, tangat provinciæ præsidem, aut quemlibet potentium, neque hoc prohibere. Oportet etenim sic agere eos qui in administrationibus sunt, aut in qualibet potestate, non ut prohibeant quædam fieri contra se gesta, sed ita inculpabilem suum præbeant modum, ut nulli detur tempus querimoniarum adversus eos: & si affuerit civitatibus iudex, si non, nequaquam prohibeatur quispiam agere apud defensores quædam monumenta in quibuscunque voluerit, præter illa sola quæ jurisdictione egent, & ex ipsa iudicum auctoritate pendent. §. 1. Deinde & his qui publicas exactiones habent, civitatum defensores omnibus auxiliari modis, & si opus fuerit occasione contemptus contumacia tributiariorum, monumenta conficere: & hæc fieri velociter jubemus, & interesse, ut inordinate agentes videant, & his ipsis testimonium perhibere, vel publicum remove tumultum, & absolute iudicum obtinere ordinem, & maxime quando absunt: & officiales provinciæ quicunque in civitate sunt illa in qua defensor est, obedire illi, & adjuvare, ut absentibus præsidibus gentium, nihil videatur deesse civitatibus sub illorum præsentia. † Ex provinciali autem officio habere & Exceptorem eis administrantem, & duos officiales, qui ea quæ ab eis decernuntur, adimpleant. §. 2. Et iudicare in causis omnibus pecuniariis usque ad aureos trecentos: non valentibus nostris subjectis trahere sibi met obligatos ad clarissimos provinciarum iudices, si usque ad prædictam trecentorum solidorum quantitatem lis consistat.

C A P. IV.

Sed neque pro hoc ipso actores amplius æstimare litem, ut conterant reos, & non civitatis Defensori, sed provinciæ deferant iudici. Sed si quid tale egerint, & sententia manifestet minorem esse litem trecentorum aureorum, & studio auctam, ut apud provincialem iudicem, & non civitatis defensorem examinaretur: solum actorem omni litis subdi dispendio.

C A P. V.

Et a Defensoribus appellationes ad ipsos fieri Iudices. Si vero egerint aliquid injuriosum circa defensores officiales: tunc provinciarum præsides ulcisci & castigare officiales (possint.) † Licentiam enim damus Defensoribus si hoc neglexerint præsides gentium, sedis tuæ eminentiæ huc nunciare, ut inde detur auxilium eis, & vindicta competens: & re vera Defensores eos esse contra delinquentes, habentes judiciariæ claritatis & honestatis imitationem. §. 1. Et si cadere contigerit civitatis Defensorem: mox ad alium deferri decretum, qui ex circulo vocatur, cum dudum dicto jurejurando, & suscipere quidem mox curam, decretum vero nuntiari & confirmari a tuo culmine: & nequaquam defensoribus vices agentes (sicut prædiximus) dari: ne rursus priori confusione demus quasi rationabilem occasionem. §. 2. Præcepta vero faciat tuæ eminentiæ per unamquamque provinciam, ut in civitatibus habitatio quædam publica distributatur, in qua conveniens est Defensores monumenta recondere, eligendo quendam in provincia qui horum habeat custodiam: quatenus incorrupta maneat hæc, & velociter inveniuntur a requirentibus: & sic apud eos archivum, & quod hæcenus prætermisum est in civitatibus emendetur.

C A P. VI.

Quia vero etiam Defensores civitatum extra omne commodum sunt: & pro decretis eorum,

(E)

rum, siquidem civitates maiores sunt, quatuor solummodo dabuntur aurei foro tuæ sublimitatis: si vero minores, tres: sicut jam dudum nostris constitutum est legibus: si vero quædam salaria habent publica, etiam hæc secundum consuetudinem percipient. §. I. Audient quoque leviora crimina, & castigationi competenti contradent: & eos qui in majoribus criminibus capiuntur, detrudent in carcerem, & mittent ad provincie Præsidentem, sic enim fruetur civitas unaquæque cura judiciali: & omnis gens sub majori constituta iudice majorem sentiet providentiam: & rescindentur plurimæ judicium curæ, cum civitatum Defensores in semetipsis eas imponunt, & levigant præsidium, quas pro omnibus hominibus habent sollicitudines, ipsi particulariter removens ea quæ vim patientibus inferuntur, aut dubitationes solventes, & honestos [sicut sæpe dictum est] eos qui in administrationibus sunt, demonstrantes. † Si vero etiam detineantur ab aliquibus publicæ functiones: gentium Præsides Defensoribus imperabunt contra detentores exactiones: ut & secundum hoc eos adjuvent. † Si qua vero Defensores præter hæc fiat ordinatio, aut tenuerit aliquis Defensoris officium in semetipsum veniens, siue dignitatis, siue militiæ, siue privilegii, siue alterius cujuscumque occasione: iste quinque librarum auri subiectus pænæ, etiam sic post ejus exactionem ad opera civitatis proficientem cogatur defensoris implere sollicitudinem. Convenit enim unumquemque nobilium semper functionem agere civitatum quas inhabitat, & hanc eis conferre habitationis repensationem.

EPILOGVS.

† Quæ igitur placuerunt nobis, & per hanc sacram inlinuata sunt legem, tua sublimitas in provinciis quibus præest, facere manifesta per programmata propria studeat: quatenus cognoscant omnes, quia & maximorum & mediocrium & parvulorum nobis cura est, & nihil est tale quod a nostra sollicitudine removeamus. Partem vero faciat tua eminentia suorum præceptorum: ut ex hoc jam gentium præsides præparent secundum unamquamque civitatem eos qui bonæ opinionis sunt, nominari Defensores secundum circulum (sicut jam dictum) & decreta fieri communia cum jurejurando in eis habito, & describere prædictum circulum: & ita per biennium subintrare curam eos qui subsequuntur: & si ceciderit quispiam ex eis, alium introduci: semper quidem decreto cum jurejurando faciendo: ipsoque dum futurus fuerit curam suscipere, definitum jusjurandum subeunte, & electione ejus faciendâ a Deo amabili episcopo, & venerabili clero, & aliis in civitate bonæ opinionis studentibus: quod etiam nunc mox fieri convenit, omnibus (sicut dictum est) secundum hanc nostram generalem procedentibus legem. † Nunc autem Defensores existentes, siquidem placidi videantur, etiam ipsos inscribi circulo, & biennio complere curam, & siquidem jam biennium in ea cura habent, removeri Defensoris sollicitudine: nisi tamen voluerint communi decreto teneri eos biennio in eodem officio. Si vero nondum biennium impleverint digni vero videantur communicare circulo, impleant reliquum tempus, ultra quod nullas civitatem defendat: sed usque ad hoc solum stet tempus: nisi cuncta civitas reluctante nullo elegerit eum: & hoc facto, alio biennio suscipiat sollicitudinem, & modis omnibus deponatur: & tunc rursus fiat, quando ipse eum circulus ad hunc adduxerit ordinem: ne frequentia & continuatione curæ, & per quandam machi-

natinem illud semper renovando fiat aliquibus infinita prædicta gubernatio. † His omnibus valituris in omne tempus: quoniam cum toto hoc studio & vigilantia & domini Dei intuitu adinvenimus, & nostris subiectis contulimus. Dat. 16. cal. August. Constantinop. BELISARIO Viro Clarissimo Consule.

TIT. III.

DE MENSURA ORDINANDORVM CLERICORVM.

NOVELLA CONSTIT. XVI.

Idem Imp. Anthemio sanctiss. & beatiss. archiepiscopo Constantinopolitano, & universali Patriarchæ.

P R A E F A T I O.

Legem nuper scripsimus de mensura ordinationum, & ut non competeres effusas eas esse, neque sanctissima majore ecclesia bujus felicissima civitatis, neque in aliis: quam etiam firmam esse, & valere secundum omnem suam volumus virtutem. † Quia vero intentio nobis est abbreviare quidem ordinationes, huic autem sanctissimæ majore ecclesiæ excellentem expensam ad mediocrem quandam atque portabilem reducere quantitatem, quatenus multitudo ei expensarum minuatur: propter hoc omnem circumeuntes viam, ad præsentem venimus legem: nihil quidem aliud existentem a priore, sed ex ejus procedentem voluntate, adhuc autem amplius sanctissimæ majore ecclesiæ prodesse valentem.

CAP. I.

Sancimus enim, si in quibusdam sanctissimarum ecclesiarum [quarum ipsa sanctissima major ecclesia gubernationem & expensas suscepit] contingerit aut presbyterum, aut diaconum, aut lectorem, aut cantorem mori, non alium mox extrinsecus introduci, sed considerare quanta tunc est mensura ibidem ministrantium reverendissimorum clericorum. Et si quidem nondum clericorum minuta mensura est, sed adhuc abundant quantum, ad id quod superius definivimus, & ut vocant *statutum*, nullam fieri pro eo ordinationem, donec numeros in [remedio] ipso restituatur. † Si vero sic diminuta multitudo est: ut necessitas sit, ne desit status numerus, alium pro moriente introduci clericum, considerare beatitudinem tuam, si quis est in aliis ecclesiis citra sanctissimam majorem ecclesiam, ex abundanti ejusdem ordinis clericus: & exinde restituere alium, & non novam facere ordinationem. Sic enim dum ex eo quod plus est, semper hoc quod defuit, impletur: bona & Deo amabilis imponitur causæ mensura: & sic sanctissima mater ecclesia paulatim debitis liberabitur. Alioquin si quod defuerit quidem, compleatur introductionibus extraneis: quod vero plus est, non minuatur plurimum & indefinitum transiet tempus, donec omne quod plus est, minuatur.

EPILOGVS.

† Tua igitur beatitudo, ea quæ propter sanctissimarum ecclesiarum utilitatem recte nobis placuerunt, operi effectuique contradere festinet. Etenim si quid fiat præter hæc, scire necesse est eum, qui contra hanc nostram legem suscipere ordinationem præsumpserit, nihil hinc utilitatis habiturum, neque reputabitur a reverendissimis Oeconomis in hac parte facta sanctissimæ majore ecclesiæ expensâ: sed ipsi ex hoc cognoscent damnum, a semetipsis hunc suæ negligentiae recipientes fructum. Dat. Idib. August. Constantinopol. post consulatum BELISARII, V. C.

TIT. IV.

DE MANDATIS PRINCIPVM.

NOVELLA CONSTIT. XVII.

Imperator Justinianus August. Tribuniano Quæstoris sacri nostri Palatii & Exconsuli.

PRÆFATIO.

EX libris antiquis, qui jura Romani nominis continebant, non ignorat tua sublimitas, quanta de mandatis Principum legum latores in suo quisque volumine conscripserunt. Quia igitur nobis reparantibus omnem vetustatem jam deperditam ac diminutam, placuit etiam omnibus iudicibus nostris, qui minores vel medias administrationes gerunt, siue inter Correctores, siue inter Consulares, siue inter Spectabiles ordinentur, non solum codicillos præstare, sed etiam Mandata dare, quibus inspectis omnia gubernare laudabiliter possint: ideo librum Mandatorum composuimus, qui subter per utramque linguam annexus est: ut detur administratoribus nostris secundum locorum qualitatem, in quibus Romana vel Græca lingua frequentatur, scire eorum sanctionem: ut nihil ex his audeant præterire, sed saluberrimas dispositiones nostras observantes, in perpetuum nostras provincias, nostroque imperio subiectos gubernare festinent. † Illustris igitur auctoritas tua, ad quam Quæstoria pertinet censura, eadem Mandata & in libris legum transferri, & in sacro laterculo deponi præcipiat: quatenus ex his una cum codicillis suscipiendis, administratores, quemadmodum possint reipublicæ subvenire, non ignorent. Datum 16. calend. Maji, post consulatum BELISARII V. C. CONS.

In Nomine Domini Jesu Christi Dei nostri, Imperator Caesar Flavius Justinianus, Alamanicus, Gothicus, Francicus, Germanicus, Anticus, Alanicus, Vandalicus, Africanus, pius, felix, gloriosus, victor, triumphator, semper adorandus, Augustus.

Iam quidem in generali nostræ pietatis lege omnia declarata sunt, in quibus conveniens est administrationes accipientes, eas gubernare, memorantes iurjurandum quod super his præstatur. Necessarium tamen existimavimus etiam nunc percipienti tibi administrationem, designare quod a progenitoribus Reipublicæ nostræ adinventum est: qui ad administrationes directis certa præcepta dabant, Mandata Principum ea vocantes, secundum quæ oporteret eos gubernare administrationes.

CAP. I.

Ut gratis creati magistratus, gratuitas quoque manus servent, erga Deum, Imperatorem, & Legem.

Oportet igitur te pure sumentem administrationem, & sine omni suffragio, præ omnibus aliis mundas servare Deo nobisque & Legi manus, & nullum contingere lucrum, neque majus, neque minus neque captiosum quiddam contra subiectos facere, negotiatione: sed contentum esse solis a fisco tibi ministratis, & tam per te quam per eos qui circa te sunt parum eis undique servare jus. † Et festinare primum quidem fiscalia tributa exigere vigilanter, nihil diminuens circa publicam curam requirere, ne forte fiscus inde minuatur, & salvare ei undique quæ propria sunt. Sicut enim privatos injustitiam passos adjuvamus, sic & publicum illæsum manere volumus. Collatores namque omnia alia calumnia liberi conservati, facile & in promptu solvent tributa: & qui in furta prius dantes, manebant debentes adhuc fiscalia, ex nunc

ipsis fiscalibus exsolventes, liberabunt facile se tributis.

CAP. II.

Ut caveant Magistratus, ne qua seditiones excitentur, & quieti publicæ omnium ordinum invigilent.

Deinde conveniens est te providere, ut nulli populi civitatum alterutris seditiones faciant, sed omnem pacem esse Dei civitatibus, dum æquitas etiam hinc nostris subiectis servatur, & neque lucri neque passionis alicujus causa, ad aliquam partium declinatur.

CAP. III.

Ut breviores & viliores causa sine scripto decendantur: & sportularum modus servetur.

Sit tibi quoque tertium studium, lites cum omni æquitate audire, & omnes quidem breviores, & quæcunque maxime vilium sunt, ex non scripto decidere, & iudicare, & liberare omnes alterna contentione, & non permittere in aliquo ultra quam continetur sacra nostra constitutione, occasione casualium expensarum damnificari, si tamen sufficientes in datione consistant: alioqui etiam gratis lites audire, & non permittere ex negligentia de provincia alicujus prælidis quemquam ad hanc currere felicissimam civitatem, & nobis molestum esse. Scito namque, quia si quis veniat, & aditionem nobis faciat, & a nobis interrogatus si prius te adiit, deinde te dicat adiisse, & quod iustum est, non impetrasse, & hoc verum inveniamus, in te indignationem convertemus. † Si vero cum te non adierit, venire ad hanc regiam præsumpserit civitatem, & remitemus eum cum omni correctione, & responsum non dabimus.

CAP. IV.

Ne præfides permittant Executores aut Magistrarios aliquid formarum & portuum causa exigere.

Deinde competens est te etiam hinc venientes siue ex Magisteriano, siue ex quolibet foro, non permittere lædere, nec super exigere subiectos nostros. Sed si quis adierit tale aliquid quæstus: hoc & exequi, & indemnitate ei procurare, & neque permittere alicui proferenti præcepta cujuscunque fori, hæc videlicet quæ solemniter diriguntur, formatum etiam aqua causa, & portuum, & itinerum sternendorum, & imaginum, & murorum, & domuum destructionis tanquam in publico factorum, & aliorum talium, damnificare nostros subiectos. Non enim volumus, nec per talem causam ullum eis inferri damnum. Ipse vero omnium horum providebis sine damno omni gestum. † Si quis autem cui tale aliquid iustum est, veniat: omnino non respicias, eum, nisi sacram nostram pragmaticam ostendat formam pro hoc scriptam: tunc tu suscipiens quidem talem formam, non autem aliquid agens ex ea, antequam ad nos nuntians secundam præceptionem nostram suscipias. §. 1. Sed etiam pro ubertate necessariorum, & operum civitatum diligentiam habebis: procurans ex civilibus pecuniis Patres quæ valde necessariae sunt operum facere, & pontium, similiter & viarum, & portuum, & in quibus omnino sunt locis provinciae cui præfides: portuumque, & murorum curam habebis: & quidquid omnino est publico, & civitatibus utile, & cogitabis, & facies, & nuntiabis. §. 2. Habebis autem obediens tibi, & qui in provincia sunt milites, in quibus eorum opus habueris, ad ministerium iustum. Quod si delinquentes inveneris: sub

omni castigatione decenti insuper ex emolumentis eorum satisfieri laeis procurabis.

CAP. V.

De criminibus.

Non permittas privilegiis aliquibus uti nocentes, sed illud solum eis in auxilium observabis, ut undique puri horum quæ eis inferuntur, & innoxii videantur. Homicidia autem, & adulteria, virginumque direptiones, & invasiones, & oppressiones, ita cum vehementia corrige, puniens delinquentes secundum nostras leges, ut paulatim supplicium alios omnes faciat salvos. §. 1. Præcipue vero Officiales tuos retinebis, non permittens eis subiectos nostros deprædari: neque ut illi officiales videantur quidem subiecti tibi, pro veritate autem tuæ præstare voluntati. §. 2. Festinabis etiam *Consiliarium*, & quicumque fuerit circa te, assumere virum optimum, & purum undique, & contentum iis quæ a fisco dantur, & si quid præter spem accesserit, & non inveneris eum custodientem tibi fidem justam: illum quidem expelles: alio vero uteris *Consiliario*, legem & iustitiam cum puris servante manibus. §. 3. Talem vero præbebis temetipsum omnibus & publice, & privatim, ut terribilis quidem sis delinquentibus, & inde votis circa fiscalia: mansuetissimis autem & mitis omnibus placidis & devotis, & paternam eis exhibens providentiam.

CAP. VI.

De fide publica aut securitate non passim danda.

Sed neque hæc quæ dicuntur *Verba*, id est iurandum, prompte dare festines, in amplius tempus: sed & cum examinatione in tempore mediocri, & non transcendente *triginta dierum inducias*, ne ex hoc infinitæ sint hominibus ad invicem contentiones. Si vero etiam aliquem sub nuncupato *Verbo* feceris: deinde aliquis adierit adversus eum deduces quidem eum, custodiens datum ei *Verbum*: & examinabis negotium, *Verbo* ubique servato; & si etiam contra eum sententia necessaria sit, condemnabis eum, & duorum propones electionem, utrum velit dato *Verbo* absolute abrenuntiare, & agere quæ iudicata sunt, an non. Certe si hoc non: sacris eum terminis restitues, & ibi executionem inferes temperate, & cum debita venerabilibus locis reverentia.

CAP. VII.

Ut termini sanctorum homicidis, &c. non prosint.

Neque autem homicidis, neque adulteris, neque virginum raptoribus delinquentibus terminorum custodies *cautelam*, sed etiam inde extrahes, & supplicium eis inferes. Non enim talia delinquentibus parcere competit, sed hoc patientibus: ut non talia a præsumptoribus patiantur. Deinde templorum cautela non nocentibus: sed laeis, data a lege: & non erit possibile utrumque rueri cautela sacrorum locorum, & lædentem, & læsum. §. 1. Publicorum vero tributorum exactiones etiam intra templa decenter fieri procurabis: quoniam *fiscalium ratio & militibus, & privatis ipsisque templis, & cuncta reipublica utilis & necessaria est*. Auxiliabuntur tibi ad hoc etiam Deo amabiles ecclesiarum Defensores, & Oeconomi: nullum horum, qui fiscalia tributa exigunt, abripientes exactioni, sed neque permittentes violentum aut seditiosum aliquid pati exactionem inferentes: scientes quia si quid tale gesserint, de suo satisfacere fisco cogentur.

CAP. VIII.

Ut cogant exactores tributorum in apocbis suis exprimere quantitatem *zygocephalorum*.

Coges autem publicos *Exactores* in suis de *sceptis* manifesta facere omnia in quibus ea dederunt, nempe quantitatem *zygocephalorum*, aut *jugorum*, aut *jugalium*, aut quolibet modo per regiones nuncupantur: & pro quibus hæc & quælibet prædiis exiguntur: & datorum quantitatem, siue in speciebus, siue in auro. Et interminaberis eis, & magnum damnum, & *manus amputationem*, si hoc quod præcipitur quidem semper, usque nunc autem non custoditum est, non deinceps omnibus servent modis. + Si vero (ut assolet) declinationem inveniant aliquam, dicentes non posse *jugorum* poni quantitatem: maxime quidem eos malignari putamus: sed tamen nihil hinc lædatur fisco nec collatores: fisco etenim sine præiudicio omnia sua percipiat, & solenniter celebrata suscepta percipiant ii qui hæc exolverint, nihil exigendi amplius. Causa vero in nullo lædatur, & secundum consuetudinem quidem tributa solvantur ab eis, & inferantur fisco. + Nuntietur autem ad gloriolissimos nostros præfectos de istis primitus cogendis censuibus nuncupatas *expositiones* subtiliter dare, ut ex hoc fiat causæ dijudicatio: & sic interim secundum consuetudinem quidem datis fiscalibus inculpabiliter inferendis, quicquid in iis quæ dubitantur, gloriosissimi nostri præfecti iudicaverint, in iis quæ controversa sunt, hæc valere: necessitatem habentibus exactoribus post cognitam veritatem super his quæstionibus, & in illis de cætero quantitatem *zygocephalorum*, & aliorum omnium describere, secundum quod a nobis jam ordinatum est. §. 1. Non permittas autem curialibus, aut *Censualibus*, dum vendita sunt prædia eorum, aut in alias personas mutatur possessio, tergiversationibus uti quibusdam, & non transferri a venditoribus ad emptores prædia: sed coges eos omnino facere mutationes sine damno. Si vero dixerint minus idoneos esse emptores, & propterea non fieri migrationem: hoc ipsum examinabis sine quolibet damno: & si quidem idonei fuerint emptores, coges fiscalium præsoles omnibus modis & sine quolibet damno celebrare transpositionem. Si vero pro veritate eos inveneris non satis idoneos, coges venditores hoc ipsum profiteri ad gesta, quia periculo eorum transpositio fit fiscalium tributorum in eos qui ab ipsis emunt: hoc quod etiam in Oriente novimus in multis fieri gentibus. Sic enim neque fisco nocebitur, & fiscalia tributa a possessoribus inferentur, ut non alii quidem sint possessores, alii vero collatores. Oportet enim maxime contra possessores fieri collationes: sed non contra non detinentes neque possidentes terras.

CAP. IX.

De professionibus præsidum, ne provinciales angariis, &c. vexent, &c.

Illud tamen te volumus nosse: quia si quando præceperimus ad alias forte proficisci te provincias, competens est contentum te iis quæ de fisco largiuntur, non gratis expendere: neque nostros subiectos atterere, sed ex quibus in provincia consistens expendebas, ex his ipsis & ad alias proficiscentem regiones facere expensas: neque angariis collatores affligentem, neque te, neque obediens tibi Officium: sed propriis quidem subjugalibus propriaque expensa agere iter, hoc ipso custodiendo, vel si non ultra terminos propriæ provincie: sed propter quandam occasionem necessariam circumveas civitates.

CAP.

C A P. X.

EOs autem qui vocantur loci servatores, dare iudices in civitatibus provinciarum cui præfident, (licet spectabiles viri, vel clarissimi, vel præfides sint) omnibus interdiciamus modis. Sed neque si milites aliqui sequantur te, neque illos gratis permittas expendere, sed ex propriis emolumentis. Si vero hoc non egerint, sed ex tributis expenderint, & angarias acceperint: omne quicquid damnificabuntur subiecti, hoc ex eorum emolumentis exigens proprio periculo læsis servabis.

C A P. XI.

Ut præses oblatas sibi de religione iussiones contemnat.
Nequè occasione Religionum Heresumque quæstionis permittas alicui provinciam commovere, aut aliter quandam perceptionem injungi provinciarum cui præfides: ipse vero providebis cum competenti utilitate fiscalibus, & quæ alia sunt perferutari: & non permittere aliquid contra nostras fieri præceptiones occasione religionum. †. Si vero canonicum sit quod quæritur, una cum Metropolitana provinciarum hoc disponere, & decernere, sive Episcopi dubitent, sive alii quidam, & causæ dare Deo amabilem, & decibilem terminum, qui & decenter orthodoxam custodiat fidem, & indemnitatem procuret fiscalibus, & nostros subiectos servet inviolatos.

C A P. XII.

De capitali crimine damnatis, ut bona eorum non publicentur, sed propinquis relinquuntur.

Oportet autem te & in hoc omnem ponere providentiam, cum aliquis dignus apparuerit poenæ, illum quidem punire, res autem ejus non contingere, sed sinere eas generi & legi, & secundum illam ordinari. Non enim res sunt quæ delinquant, sed qui res possident; at illi recipiunt ordinem: eos quidem qui digni sunt poenæ, dimittunt: illorum autem auferunt res, alios pro illis punientes, quos lex forte ad illorum vocavit successorem.

C A P. XIII.

De injustis patrociniis prohibendis.

Patrocinia quoque injusta, quæ cognoscimus in nostris provinciis fieri, omnibus corrige modis, non sinens ulli aliorum vitas in se suscipere, non ampliare sibi prædia nullo modo ei competentia, non in aliorum læsionem promittere patrocinium, non quemadmodum fraudant fiscum, suam virtutem objicere. Neque sit tibi cura cujuslibet sint hæc agentes domini: sufficit enim per omnia tibi ad perfectam fortitudinem & lex, & imperii favor.

C A P. XIV.

De alienis colonis, & capite censitis, ut nemo eos suscipere audeat.

Sed etiam suscipientes alienos agricolas sic odio habebis, sic compelles cito reddere quod suscipiunt male, ut si plurimum manserint inobedientes, omne quicquid in onus provinciarum est, illorum possessionibus hoc impones. Si vero in aliis provinciis agricolæ dicantur esse constituti, literis uteris publicis ad provinciarum præfides, ut in eas fugientes agricolas conficientes aut convictos tradant possessionibus, & revocentur ad provinciam cui præfides, & inobedientes vehementer corripies minus idoneorum adjectione. Competens enim est, talia studentem, hinc onus, & rerum diminutionem in sua facultate cognoscere: ut minoratus cognoscat, quantum est lædere, & delinquere in alios.

Sed hoc ipsum age sive prædia possidentes in provincia sint, sive aliquorum aliis competentium gubernatores sint. Oportet etenim & possessores illa solum habere quæ eis dat lex, & gubernatores alienarum illis præesse solummodo, quæ per conductionem aut alium legitimum eis sunt tradita modum: extraneis autem abstinere: & non providere quidem aliis, lædere vero alios & sibi met lucrum impium ex hoc acquirere.

C A P. XV.

De titulis affixis alienis prædiis.

Titulos autem imponere prædiis alienis, aut ergasteriis in civitatibus constitutis, & superscribere sua vocabula ita præsumptibus periculosum esse scias, ut agnoscant, quia hæc agentes ipsi suam substantiam applicabunt fisco. Si enim causam soli Imperio & fisco datam tentaverit aliquis arripere, in suis agnoscat experimentum: & suis rebus titulis impositis publicis, fiat aliis exemplum abstinentiæ: qui si iisdem implicentur malis, similibus subdentur poenis. Hæc igitur omnia observa, sciens nostram circa te voluntatem atque sententiam, qualis quidem erit delinquente te, qualis autem probato, & nostra sequente præcepta, ac leges.

C A P. XVI.

Quid primum facere debeant Præsides cum provinciam ingrediuntur.

Mox autem ut ingredieris provinciam, convocatis omnibus in metropoli constitutis (dicimus autem Deo amabili Episcopo, & venerabili clero, & Nobilibus civitatis) insinuabis hæc nostra sacra præcepta sub gestorum insinuatione: & propones exemplar eorum publice, non solum in metropoli, sed etiam in aliis provinciis civitatibus, transmittens ea per officiales tuos sine damno: ut omnes cognoscant in quibus suscepisti cingulum, & videant, si hoc conservas, & nostro dignum temetipsum ostendis iudicio.

C A P. XVII.

De armis.

Hæc enim conservata apud te faciunt præsentem tibi cingulum diuturniorem, & gloriosorem, si quidem super alia, neque armis uti non militantem permittes aliquem. † Hæc te & Deo, & legibus & nobis carissimum constituunt. † Sed & illud providebis, ut, si quis eorum qui populum in turbas sollicitant, tentarit aliquando ab hac magna civitate fugere aut solus, aut cum aliis, & venerit in provinciam cui præses: quatenus investigare de hoc, & examinare cum omni subtilitate & cautela [cures] & ubi constiterit, nuntiare hoc, si forte dignæ inquisitione sint personæ, & adduci ad hanc felicissimam civitatem, & poenas sustentare, quas lex de talibus constituit. Dat. 16. cal. Maji, Constantinop. BELISARIO V. C. 535.

T I T. V.

DE TRIENTE ET SEMISSE, ET SVOCESSIONIBVS FILIORVM ET NEPOTVM NATVRALIVM ET COLLATIONIBVS, VEL DISTRIBUTIONIBVS, NECNON ET LITERARVM AVT NVMERATIONVM, ATQVE RERVM EX QVIBVS DETINENT, INFICIATIONIBVS.

NOVELLA CONSTIT. XVIII.

Imperat. Iust. August. Ioanni gloriosissimo præfecto sacrorum per Orientem prætoriorum, iterum exconsuli & patricio.

P R Æ F A T I O.

Iam quidem magnæ huic, & ut ita quis dicat, bene a Deo constitutæ reipublicæ (dict-

mus Romanorum) plurima de testamentis disposita sunt, & pleni legum codices de talibus consistunt: & non solum sapientes antiqui hæc scripserunt, aut priorum potestas Imperatorum: sed etiam a nobis jam non aliquo priorum principum minus legislationes prolatae sunt: Deum vero semper considerantes, & quatenus ei placiti videamur, & aliquid bonorum dignum in nobis agamus: nitimur aliquid adinvenire semper, & naturæ consequens, & quod possit priora corrigere. † Frequenter igitur & alia vice mirati sumus quomodo legitimis & benevolis filiis, quibus agunt gratias parentes, quibusque quod relinquitur, jam etiam debitum vocant: solum triuncium definierunt ex necessitate relinqui: reliquum vero jacet in voluntate parentum: & capiunt quidem cognati omnia, & extranei, vel cum libertate servi: filii vero licet multi consistant: etiam si nihil offenderint parentes, confunduntur: & triuncium dividunt solum, vel si decem forte aut amplius fuerint: & pauperes erunt filii patris, donec vixerit, idonei.

CAP. I.

De legitima portione liberis relinquenda, id est, triente, si intra quaternarium numerum consistant: aut semisse: si quaternarium numerum excedant.

Hæc nos moverunt corrigere legem, & non eam despiciere semper erubescens: talique modo determinare causam, ut si quidem unius est filii pater aut mater: aut duorum vel trium, vel quatuor: non triuncium eis relinqui solum, sed etiam tertiam propriæ substantiæ partem: hoc est, uncias quatuor: & hanc esse definitam mensuram usque ad prædictum numerum. Si vero ultra quatuor habuerint filios, mediam eis totius substantiæ relinqui partem, ut sexuncium sit omnino quod debetur, singulis ex æquo quadriuncium vel sexuncium dividendo: & hoc non sub injusta circumstantia rerum (forsan enim ob hoc etiam alii injustitiam patiantur, & aliis quidem meliora, aliis vero deteriora percipientibus) sed quod contigerit unumquemque per omnia æquum esse in qualitate & quantitate, sive quis illud institutionis modo, sive per legati, idem est dicere, & si per fideicommissi relinquat occasionem: licebit enim ei reliquum octuncium forte aut sexuncium habere: & largiri sicut voluerit filiis ipsis: aut cuilibet extraneorum: & natura primo curata competenter, sic ad extraneas largitates accedere: hoc observando in omnibus personis, in quibus ab initio antiquæ quartæ ratio de inofficioso lege decreta est.

CAP. II.

Ut legitima portio filiorum curialium sit dodrans.

Excipiatur autem a nobis de curialibus nuper posita lex, quæ filiis curialibus aut filiabus curialibus nubentibus noniuncium omnino dari vult, reliquo triuncio a parentibus secundum potestatem dispensando omnibus aliis de inofficioso positis legibus, & præcipue nostris, in sua virtute servandis, & de ingratissimis filiis, & de naturalibus præter solam quantitatem, quam ad præsens auximus secundum omnes prædictas definitiones.

CAP. III.

Si liberis suis pater nudam proprietatem, & uxori usumfructum omnem reliquerit.

Prohibemus autem & illud grave existens, & habens quidem aliquam legalem occasionem, in duram tamen incidens crudelitatem & amaritudinem. Novimus enim aliqua testamen-

ta secundum quæ morientes, non paterne, nec ut viros oportebat, sed nimis molliter atque remisse fecerunt institutiones uxoris, siquidem illis omnem relinquerunt suarum rerum usumfructum, filiis autem proprietatem nudam. Quamobrem arbitror studium esse hujusmodi testamentis, uxores etiam proprietatem acquirere, filiis forte fame peremptis. Unde enim, & in medio gubernentur, & quotidianum habeant cibum, nihil eis derelicto, uxoris ira, forsitan & irrationabili, intercedente, quæ eis etiam quotidianam gubernationem abripiat? Non licebit igitur de cætero ulli omnino filios habenti, tale aliquid agere, sed modis omnibus eis hujus legitima portio quam nunc deputavimus, & usumfructum insuper & proprietatem relinquat, si vult filiorum non repente fame morientium, sed vivere valentium vocari pater. † Et hæc omnia dicimus non in patre solo, sed & in matre, & avo, & proavo, & adjunctis unicuique foeminarum personis, id est, avia & proavia, sive paternæ, sive maternæ sint.

CAP. IV.

Quemadmodum liberi ab intestato per foemininum sexum descendentes, succedere debeant.

Neque illo de cætero servando in nepotibus, & pronepotibus non suis, & sub potestate constitutis, minus tertia parte eos habere, quam eorum parentibus viventibus oportebat relinquare testatores. Non enim excipimus ulterius nepotes, qui ex filio paternis avis accrescunt, ut illi quidem integram accipiant partem, quantam eorum acciperet pater vivens: nepotes autem ab avo per mediam filiam venientes, aut avia paterna vel materna minus tertia accipiant: sed unum ordinem in omnibus ponimus nepotibus, & pronepotibus, non ferentes foeminam a masculo in talibus minui. Neque enim masculus ipse in se neque foemina solum ad nativitatis propagationem sufficiens est: sed sicut utrumque eorum coaptavit Deus ad generationis opus, ita etiam nos eandem utrisque servamus æqualitatem. §. 1. Sed nec usque in hoc statuimus legem. Hæc enim dicimus, & in illis filiis qui ex nuptiis sunt legitimi, licet non sint secutæ nuptias dotes, sed affectus indubitatus, & manifestus inter conjuges existens filios præstet esse legitimos. Dotem etenim celebrant nuptiæ: nuptias autem dotes non faciunt, sed conjunctorum affectus. † Hoc idem obtineat, & in iis qui ex posteriori affectu cum dotibus secundum nostras constitutiones, legitimi fiunt: & hæc sit sanctio legitimæ soboli.

CAP. V.

De concubinis & naturalibus liberis, quomodo hi ab intestato succedant.

Consideremus autem aliquid ad solam naturam clemens. Multi namque molesti sunt nobis semper, precesque crebræ, & flentes filii. *Es semper equidem clemens aliquid definimus:* sed quia non hoc cum lege agimus, erubescimus: ideoque causæ etiam legem adjicientes, ipsi quidem populos removebimus: dabimus autem omnibus habere ex lege remedium. † Quia enim testari naturalium filiorum partibus etiam ipsis dedimus, legitima quidem existente prole, usque ad unam solam unciam quam habebunt una cum matre: (hoc quod etiam prius fuit) filiis autem non existentibus legitimis, usque ad medietatem totius substantiæ: hoc dicunt a nobis positæ leges, non in testamentis solum patribus concedentes hoc agere, sed etiam aliis munificentiss, quas & superfluitates donant, præsens autem lex de iis quæ

ab intestato sunt, loquitur, & novi aliquid introducit. † Nunc enim si quis moriens legitima sibi penitus sobole non existente (filiorum dicimus aut nepotum, aut ceteræ successionis) neque uxore legitima, proinde moriatur, non disposita substantia, & veniat cognatio forsan, aut certe manumissor bonorum possessionem movens, & insurgens, aut etiam nostrum æram: (nec enim illi quantum ad hoc parcimus) sit autem ei domi donec vivit, libera mulier in habitu concubina cum eo degens, & filii ex ea (talibus enim solis hæc sancimus, ubi omnino indubitata sunt sive concubinae in domo habitæ, sive naturalium ibidem proles) & nutrimentum damus eis, & intestato parentibus morientibus duas habere uncias paterna substantia, cum matre partiendas, quantumque fuerint filii, ita ut proportionem unius filii, & mater accipiat. Et hæc dicimus si uni concubinae cohabitaverit, & filios ex ea habuerit, aut præcedente concubinae morte forsan aut divisione, filii domi sint: tunc enim damus eis ab intestato duarum uncias successionem. † Si autem confusa concupiscentia ita fiat, ut alias superinducat priori concubinas, & multitudinem habeat concubinarum fornicantium (sic enim dicere melius est) & ex eis filios faciens moriatur, multas simul relinquens concubinas: odibilis quidem nobis est iste, qui talis est: procul autem omnibus modis ab hac lege expellatur. Sicut enim quis legitimæ uxori conjunctus alias superinducere non poterit matrimonio consistente, & ex eis legitime filios procreare; sic neque post cognitam (quemadmodum diximus) concubinam, & ex illa filios dabimus, si aliud opus libidinis egerit, etiam hoc ad successionem ejus introduci, si mortuus fuerit intestatus. Nam si hoc non constituimus, indiscrète erunt mulieres, quam magis, aut quam minus amaverint: indiscreti etiam filii: & nos non præbemus luxuriantibus, sed caste viventibus legem. † Non autem distinguimus de filiis sive masculis sive foeminæ sint. Sicut enim natura nihil circa hoc arte ratiocinatur: ita nec nos alteram in masculis, & alteram in foeminis secundum hoc ponimus legem. † Valebit itaque hæc lex nobis in futuris, & maxime omnium hæc: quoniam earum quæ dudum non recte tenebant plurima & emendavit, & explanavit: & quod præterit, non potest ab ea quæ nondum erat, regulæ subjici. Hæc a nobis de prædictis successionebus sunt sancita.

C A P. VI.

De collationibus dotis, vel donationis propter nuptias.

Illud quoque bene se habere credimus hac lege complecti: prioribus enim legibus volentibus, in collationibus si quidem sine testamento morerentur parentes, collationes secundum earum virtutem fieri: si vero testati nihil dicentes de eis, locum non fieri collationibus, sed res habere per dotem forte aut alio modo datas: & quæ sunt relicta defendere: Nos sancimus, non esse omnino talem opinionem: sed sive quispiam intestatus moriatur, sive testatus, quoniam incertum est ne forsan oblitus datorum, aut præ tumultu mortis angustiat, hujus non est memoratus, (omnino esse collationes, & exinde qualitatem, secundum quod olim dispositum est, nisi expressum designaverit ipse se velle non fieri collationem, sed habere eum qui cogitur ex lege conferre, & quod jam datum est, & ex jure testamenti: omnibus quæ prius de collationibus a nobis sancita sunt in sua virtute manentibus.

C A P. VII.

Si res suas pater inter liberos distribuere voluerit.

Et quod sæpe nobis judicantibus placuit, necessarium credimus nunc partem fieri præsentis legis.

Frequenter enim quidam plurimorum filiorum constituti patres, deinde putantes mox substantiam dividere, ut a fraterno certamine eos præservent: ad majores adhuc & sæviores eos contentiones adducunt. Cum enim oporteret, si hoc vellent, aut aperte omnia dividere in testamentis suis, aut si non hoc vellent, partes facere, & eas subscribere, & sic indubitata dare filiis divisionem: at illi non hoc faciunt, sed partem quidem aliquam per se ipsi scribunt, & neque hanc continue, sed forte interscriptam alterius cujuspiam literis, & in descriptione abjecta, & nulla custodia digna positam: residua vero pars nequaquam illorum est manus, sed subscriptoris cujuspiam forte corrupti, aut cujuscunque: & hinc illis litium occasiones decies millies, utrum hæc voluntate gesta sint patris, an alicujus artificis operarii certaminis & contentionis, & ad favorem partis alicujus scribentis. † Hæc nos molestore de cætero nostros subiectos nolentes sancimus: Si quis voluerit suas res filiis aut dividere, aut omnes, aut etiam aliquas forte relinquere præcipuas: has maxime quidem, si possibile est, dicat in testamento, & indubitata dei filiis hinc utilitatem. Si autem hoc non agat, propter aliquas necessitates, quæ plurimæ circumafflunt hominibus: licet tamen descriptiones facere rerum quas partiri voluerit: & subscribere omnibus aut ipsum aut filios universos subscribere præparare, inter quos res dividet, & ex hoc causa dare indubitata fidem, & quod secundum hanc sit speciem, ratum sit atque firmum, aliaque cautela non indigens. Si vero aliquis hoc non egerit, sed dispersam (sic ut plerumque) sine testimonio subscriptionem fecerit: sciat nihil hinc filiis sese præbiturum utilitatis: sed quasi nihil sit factum, dividunt substantiam filii, in certas & plerumque sine testimonio conscriptiones non sequentes: neque iudicibus causas (quos iudices familiæ eriscundæ leges appellant) has sequi cogendis. Oportet enim providere subtiliter cautela filiorum, & non aliud quidem minuere, aliud sub errore relinquere, quod difficile insuper & insolubile, crebro etiam crimina ferentium causarum occasionem præstat. De successionebus it: quæ & collationibus, & aliis quæ prædicta sunt, usque in hoc sancitum sit.

C A P. VIII.

Si quis prolatam manum suam negaverit.

Studium vero malevolentia quod sit ab aliquibus, necessariam nobis fecit plebis denuo legislationem approbare: quam per quendam suorum protulit tribunorum, & quæ Aquilie nuncupationem ab illo suscepit: secundum quam pro abnegatione duplicibus subdebat exactionibus malevolentes, & abnegare tentantes, ubi etiam aliæ quædam actiones ad eundem cooptatæ sunt ordinem, sed paulatim mutata clementia, ablata est, quæ consuevit iniquorum enutrire malevolentiam. Quamobrem etiam nobis necessarium visum est indecentes & turpes abnegationes prædictæ pœnæ subijcere: Si enim protulerit aliquis scripturam, alter autem eam negaverit, cum hac literas ejus habeat, ita ut necessitatem patiat actor causas pati circa probationem ejus, aut literas quidem suscipiat: dicat autem, Non solum debitum sibi, & probaverit, hoc legitimis modis actor: condemnationem adversus eum duplicem in utroque casu fieri sancimus: non quia amarioribus legibus delectamur, sed quia lites eorum minores efficimus: quatenus timore pœnæ citius dicant quod confiteri competit. In talibus itaque omnibus modis condemnationem hoc fieri volumus modo: & si præter hæc egerit iudicem scire, quia

quia transcendens legem ipse tenebitur his pœnis. † Hæc autem dicimus nisi probationibus actor abrenunciatis, sacramento rei usque nunc abnegationem factam solvi voluerit. Si enim tale aliquid egerit: si quidem mox ab initio post abnegationem intulerit iusjurandum, & ille continuo confessus fuerit quod in negationem deductum erit: sine periculo erit quantum ad duplum. † Si vero longiori facta lite, tunc actor inferat sacramentum, at ille etiam sic quod *infertur*, profiteatur, de dupli quidem eum eximimus pœna: omnes vero expensas quæ usque tunc factæ sunt propter probationes, actori iurejurando ejus definitas, exolvere eum qui ab initio quidem negavit, postea vero confessus est, jubemus. † Si quis autem ad numerationem in se factam pecuniarum negans, postea utatur solutionibus a se factis: tali homini nullam utilitatem horum quæ vere soluta sunt, esse sancimus, sed totum eum debitum exigere præcipimus, & hanc solam sustinere negationis pœnam: hoc quod etiam quidem ante nos Imperator constituit: nullo judicantium neque in hoc flectendo, sed integritatem legis custodiendo. † Si autem etiam reus proferat literas actoris, deinde ille eas neget, at ille probet eas, non solum illud reputetur de quo negatio fuit, sed etiam tantum aliud adjiciatur. Hic quoque de iusjurandatione similiter etiam in actore introducat ratio.

C A P. IX.

De tutore, vel curatore inficiatore.

SI vero lis agatur per curatores nimirum pertiens ad personas quæ curatoribus indigent, huiusmodi negationis pœnam (quando in ipsorum curatorum fuerit literis) non adversus eos quorum sunt curatores, sed adversus eos ferri, qui turpem & indecentem hanc negationem fecerint. Si vero aliud condemnationis augmentum aut in duplum, aut in triplum, aut in quadruplum ab antiquis legibus: aut Principum introductum est constitutionibus: maneat quidem illud secundum propriam formam, sicut nos illud in nostris Institutis & Digestis & Constitutionum libro sancimus: hoc autem nunc augmentum priorum sit.

C A P. X.

De improbis possessorum exceptionibus.

Illud quoque in judiciis arbitramur oportere melius quam omnes ante nos determinare, & constituere. Si quis enim conventus fuerit res habere alteris: ille vero dicat *res non esse illius de quo dicit actor*, & cogatur qui actionem infert, aut documentis, aut testibus, aut aliis uti laboribus, ut ostendat *res illius esse*: postea vero is qui semper abnegaverat *illius hoc non fuisse*, uti voluerit illius iure, & dicere quia ex hypotheca aut aliis causis in illam personam relatis propinquior est, quam ille qui causam movet: aliæ quidem sententiæ vacent, quæ prioribus nostris placuerunt: mediocris autem quædam, & clemens, & ipsi causæ conveniens pœna abnegantibus inferatur: pro abnegatione namque circa hoc, & actoris laboribus dum adhuc causa dicitur, ad actorem transferatur rerum, de quibus est quæstio facta, possessio: licentiam habente eo qui hanc reddet, si quia iura habeat ex illa persona, de qua prius negationem passus est, competentia sibi hæc proponere, & legum iustitiam promereri, pœna in sola translatione possessionis constituta. † Hæc a nobis pro successione, & collationibus, & distributionibus, & litigantium cautela, & ut multitudo litium minuatur, & inventa sunt, & sancita: & de cætero tenebunt:

quatenus & successiones agnoscant, & collationes, non ignorent: sed circa distributiones non resultent: & neque petulantes suarum literarum abnegationibus insiliant malignari volentes, neque annumerationes abnegent, neque postea forsitan solutionibus utantur, neque res ex quibus detinent, abnegent personis, sed mediocres, & mites ex causis ostensi, mediocri etiam potiantur iudicio.

C A P. XI.

Quomodo concubina servilis conditionis constituta legitima uxores fiant.

QUOD autem ab aliquibus maligne dubitatur, in quibusdam nostris constitutionibus, & in iudiciis quidem plurimis motum est: cum sit iustum ulterius non quæri, præsentem coniungimus legi. Constituentibus enim nobis, ut si quis respiceret aliquam mulierem clemens, & hanc sortiretur absque dotalibus documentis, deinde faciat filios: postea vero maritalem ad eam receperit affectum, & scripserit huiusmodi instrumenta, & fecerit filios: non solum eos qui post hoc nati fuerint filii, sed etiam priores esse legitimos, & propter circumventionem, & maligne interpretantium calliditatem: etiam jam aliam scribentibus constitutionem: quia hæc volumus tenere, licet secundi non sint nati post dotem filii, aut existentes moriantur: adinveniant quidem etiam aliam dubitationem, non recipientes hæc tenere in iis qui libertatibus copulantur: cum utique recte conicientibus nostram intentionem etiam hoc fuerit jam sancitum. Si enim ad libertatem non omnino nuptiæ prohibentur: certum fuit quia etiam in illis hæc tenere volumus. Sed quoniam utique hoc dubitatum est: sancimus, Si quis uxorem non habens legitimam, aut filios legitimos, ad ancillam propriam habuerit quandam meliorem sententiam, & filios protulerit ex ea in servitute constituta: postea vero libertate honoraverit, & ancillam & natos, & ius eis aureorum petierit amulorum, & regenerationis, & inter ingenuos secundum iustos reduxerit modos, & nuptias consumaverit, postea vero nuptialia conscripserit documenta, & aut fuerint filii postea, aut non fuerint (ut utriusque nuptiarum constitutionis amplectamur casus) sit & uxor legitima, & filii sub potestate ipsius, & sui, & ab intestato heredes genitori: (dicimus autem eos qui ante nuptias nati sunt) bis viis per quas ad ingenuitatem, secundum quod prædictum est, venerunt, & celebratione postea dotalium, ius legitimorum eis præstantibus.

E P I L O G V S.

† Tua igitur excellentia, quæ bene nobis & sancte visa sunt, & pro nostrorum quiete adinventæ, omnibus gentibus, quibus præes, per præcepta propria faciat manifesta: ut agnoscant quia nulla maxima cura per quam semper aliquid adjicit Deus nostris sceptris, extra nos consilii pro eorum solitudine & providentia. Dat. calend. Maji, Constantinop. post consulatum BELISARII V. C. CONS. 537.

T I T. VI.

DE FILIIS ANTE DOTALIA INSTRUMENTA NATIS. NOVELLA CONSTIT. X. X.

Imp. Justin. August. Joanni gloriosissimo sacrorum per Orientem prætoriorum præfecto, iterum ex-consuli & patricio.

P R Æ F A T I O.

Pervenit ad nos dubitationem vanam quibusdam incidisse, si quod sancitum est a nobis de filiis procreatis ante dotalium celebrationem,

tionem, postea dotilibus factis, non etiam in præteritum feratur in iis quæ non decreto aut transactione sunt terminatæ quæstionibus. Nobis utique cum particulariter poneremus leges, expressim in prima constitutione quæ hoc sancivit memorantibus, ut sive supersint eis patres, sive defuncti sint, nondum tamen huiusmodi quæstiones aut sententiis aut transactionibus susceperunt terminum: omnino ita judicari sicut nostra dicit lex, quam complentes, etiam secundam posuimus legem, eadem valere sancientes, etiam si non post dotes procreentur filii, aut procreati moriantur, nihilominus & ante dotes natos legitimos esse: & in hanc quoque secundam nostram constitutionem similiter adjecimus, oportere ejus legislationem & ad seniores referri tempora, exceptis illis causis, quas aut judicialis sententia, aut transactio terminavit. † Sed quoniam quidam post has nostras claras leges audaci mente nostram præsumpserunt male interpretari legislationem & sensum: tertiam coacti sumus exponere constitutionem, per quam iustum, si quis legitimam uxorem habens, & legitimos ex ea filios: deinde ea moriente, aut matrimonio repudio soluto, habuerit filios ex aliqua, ad quam nuptia non interdicuntur postquam vero hi nati sunt, dotalia confecerit in eam documenta: legitimos etiam ita ei natos filios existere. Sed quia in ipsa nostra constitutione non adjecimus aperte valere huiusmodi legislationem, etiam in illis quorum patres adhuc supersunt, aut defuncti quidem sunt, contentio autem neque judiciali sententia, neque amicabili interventione decisa est: hinc quidam arbitrati sunt nos nullatenus velle ea quæ in memoratis continentur legislationibus de filiis qui ante celebrationem dotium nati sunt, valere etiam in illis qui ante huiusmodi legislationem nati sunt, & maxime eo, quod huius pars in prima & secunda constitutione posita, ablata sit a nobis in Codicis compositione. Quod absurde arbitrati sunt: Iustissime namque & primæ & secundæ hoc subtraximus constitutioni, & tertiæ non adjecimus: in particularibus namque positis legislationibus necessarium erat forte hanc accipere in præterito legislationis relationem: in omni vero coacervatione legum Codicis cognominis nostri recte abscindere talia proposuimus: quatenus non multitudo superflua in Codice scriberetur. † Tertia vero constitutione non adjecimus aliquid de temporibus, cum omnibus manifestum sit, oportere ea quæ adjecta sunt, per interpretationem in illis valere, in quibus interpretatis legibus sit locus.

CAP. I.

Ut caput ultimum Novell. XII. ad præterita pertineat nondum iudicata aut transacta.

Quia vero omnino emerferunt quidam & de sic manifestis se dubitare contententes, vel errantes, hanc adjecimus legem, sancientes in prædictis tribus constitutionibus factam a nobis legislationem valere, in quibus etiam expressim primæ positæ a nobis legi adscripsimus: hoc est, sive superesse contigerit talium filiorum patres, sive mori: nondum vero huiusmodi negotio aut decreto aut transactione finis acceptus est: secundum hæc tales causæ ad leges a nobis positas deducantur: exceptis illis negotiis, quæ contigit ante leges a nobis positas aut decreto iudicium aut transactione determinari.

EPILOGVS.

† Quæ igitur nobis placuerunt, & præsentem sacra declarata sunt lege, tua sublimitas manifesta
Tom. II.

omnibus facere studeat. Dat. 15. cal. Aug. *Constantinop.* post consulatum BELISARII V. C.

TIT. VII.

DE ADMINISTRANTEVS OFFICIA IN SAGRIS APPELLATIONIBVS.

NOVELLA CONSTIT. XX.

Imper. Just. August. Manni gloriosiss. sacrorum prætoriorum præfecto, iterum exconsuli & patricio.

PRÆFATIO.

Am quidem sacram fecimus legem de appellationibus eloquentem, quem oportet servari modum super eis, & unde ad quos fieri appellationes quasque deceat: quam tam ad tuam celsitudinem, quam ad gloriosissimum misimus quæstorem. Quia vero plurima facta est dubitatio de administrantibus eis officia: cum ii qui ex sacro quidem epistolarum scrinio sunt spectabilium iudicium, vindicarent sibi appellationis ministerium: qui vero ex sede tuæ sunt celsitudinis, maxime dicerent se lædi, si mutato schemate, nequaquam soli appellationibus ministrarent iis quæ a clarissimis provinciarum iudicibus veniunt, ad solum tuum iudicium, sicut prius erat dum in divino quidem ipse audires consistorio, ministraret vero officium tuum: sed propter spectabilium schema in ordine sacri auditorii negotio moto, & pariter audiente tua celsitudine cum gloriosissimo nostro quæstore, utriusque partis totum sibi met applicarent: congregatis apud tuam celsitudinem & gloriosissimum nostrum quæstorem sæpius & iis qui ex sacris scriniis appellationibus ministrant, & qui ex tuæ sedis celsitudine & officio: novissime ad quandam formam causa perducta est, quam ex nostra scripto ad nos deduxistis. Causa vero nobis non incongrua visa placuit: & interim, quoniam Paphlagonia & Honoria divisæ prius in iudices tuos, in unum eundemque reductæ sunt Prætoris nomen suscipientem: hoc indubitate placuit schema tuo competere cingulo. Hoc idem & in duobus aliquando positis, hoc est, Hellesponto, & Ponto Polemoniaco: nam & illic duobus constitutis prius iudicibus, nunc autem uno Moderatore facto, & decorato etiam ipso Spectabilium dignitate, rursus hoc proveniebat: & ad tuum solummodo iudicium ferri appellationum lites oportebat, secundum terminum tamen constitutionis de appellationibus.

CAP. I.

Ut sola cohors PP. ministret in ejus appellationibus.

Cum placuit igitur simul iis quidem officiis utriusque administrationis, simul autem vobis ambobus insuper & nobis recte se habere visum est, solum officium tuæ celsitudinis talibus ministrare appellationibus, sicut & prius fuit, & in schemate sacri auditorii dicantur, & adsit gloriosissimus noster Quæstor, & particeps sit gestorum.

CAP. II.

Sed etiam quoniam prima Cappadociæ præses prius ad tuum cingulum respiciebat solum, & tibi appellationes ferebantur: nunc autem in spectabilis Proconsulis figuram mutatus est, nihilominus competens est & illam administrationem appellationem suscipientem & mittentem, hic item secundum nostram sacram constitutionem ordine sacri nostri auditorii eam examinari: præsentem quoque gloriosissimo nostro Quæstore, & pariter audiente negotium, solo officio ministrante tuo: quoniam & prius hoc solitum erat: non etsi spectabilis Comes domum permixtus est, tamen neque pridem multæ quædam movebantur causæ apud eum: neque ex iudicio ejus ferebatur aliqua pene appellatio hic. Nunc au-

tem quæ circa ærarii dispensationem sunt, & aliis hæc quibusdam tradidimus: & non oportet ob hoc minui sedem tuam: sed similiter tuum ministrare officium solum hic delatis negotiis.

C A P. III.

HOc ipsum etiam in *Armenia Proconsule* quoniam prius administrationem eam ordinariam facientes, & nunc nihil ei addentes, in *Proconsulis* figuram mutavimus. Etenim inde venientibus litibus tuæ celsitudinis ministravit officium, lite quidem in ordine sacri auditorii (sicut prædiximus movebda apud eos: apud autem ambos vos examinanda: nihilominus autem officio tuo ministrante causæ, sicut prius fuit, dum solum ad ministracionis ordinariæ haberet schema, majore ordine non suscepto.

C A P. IV.

Quoniam vero *Lycæoniam* & *Pisidiam* & *Isauriam* sub iudicibus primitus constitutis, & appellationes destinantes ad sedem tuam, nunc decorari *Prætorum* cingulo contingit: licet videatur quodammodo permixtum quoddam ei etiam militare officium: quoniam prius & *Dux* in utraque harum provinciarum fuit: necessario nobis se habere placuit propter hanc novitatem, soli sedi tuæ & gloriosissimo *Quæstori* tradere appellationum examinationem: cedere quoque clementius tuo officio, ut iis quæ super hoc aguntur, ministrent, unde sive aliquid factum est tale prius, sive etiam postea fiat: eundem ordinem causæ imponi sancimus.

C A P. V.

Quia vero duæ fuerunt ministraciones pure & *Comitis Orientis*, & *Judicis primæ Syriæ*: & civiles quidem hujus administrationis appellationes ad tuam referebantur sedem, officio administrante solummodo tuo: comitis autem Orientis, utpote spectabilis, in sacrarum audicionum figura, ad sedem tuam & gloriosissimi quæstoris veniebat, solis qui ex sacris sunt scriniis ministrantibus.

C A P. VI.

Sed hoc in hac parte nobis bene se habere visum est, in hac videlicet administratione commune dare ministerium, & iis qui ex sacrarum epistolarum scrinio sunt, & qui ex officio tuæ celsitudinis: quod enim prius duorum vicariorum fuit *Pontica*, & *Asia*, & omnino innovatum est, & in unius administrationem solius provinciæ mutatum (dicimus autem aliud *Galatiæ*, aliud autem *Phrygiæ Pacatianæ*) veniat quidem tam ad tuam celsitudinem, quam ad gloriosissimum quæstorem: solum autem modo ministerium suscipiat officium sedis tuæ.

C A P. VII.

Illud tamen sancimus, ut ex administrationibus nunc a nobis adinventis, & mutantibus antiquum schema, sive hoc ipsum secundum naturam propriæ judicetur administrationis, sive etiam ex delegatione nostra, idem servetur schema: & ibi solum administrare officium tuæ celsitudinis sancimus.

C A P. VIII.

Similiter sive ex delegatione, sive ex cinguli natura appellatio veniat, officium tuæ celsitudinis ministrare appellationibus sancimus: sive etiam ex delegatione nostra, similiter officii erit tui.

C A P. IX.

In quibus autem commune diximus, & tuorum officiorum & sacri scrinii ministerium, similiter commune servamus, sive ex delegatione, (sive secundum quod dispositum est) in iudicio fiat examinatio. + Super illis tamen litibus, quas non specta-

biles iudices judicant, sed *Advocati* solum: referatur negotium tam ad sedem tuam, quam ad gloriosissimum *Quæstorem* de *otiosissimis libellensibus* ministrantibus eis: quoniam dum nihil omnino super istis innovatum sit, antiquam servamus figuram, licet etiam in aliis omnibus non innovatis antiqua ministeria manere in semetipsis disposuimus, nulla novitate facienda: accedens namque novatio, aliter quodammodo oportere fieri etiam ministrantium ostendit figuram. EPILOGVS.

+ Quæ igitur placuerunt nobis, & per hanc sacram declarata sunt legem: tua celsitudo omnibus faciat manifesta edictis destinatis a se: ut omnes cognoscant quæ nobis sunt placita. Dat. 15. cal. April. C. P. P. BELISARIUS. C. 535.

T I T. VIII.

DE ARMENIIS.

NOVELLA CONSTIT. XXI.

Imper. Justinian. August. Acacio Procons. Armenia.

P RÆ F A T I O.

Armeniorum regionem bene legibus gubernari volentes, & nihil ab alia nostra differre Republica, & administrationibus eam Romanis ornavimus, prioribus eam liberantes nominibus & figuris uti Romanorum assuevimus, sanctionesque non alias esse apud eos quam quas Romani nominant, disposuimus, & exilimavimus oportere expressa lege illud quoque corrigere, quod male apud eos delinquebatur, & non secundum barbaricam gentem virorum quidem esse successiones tam parentum quam fratrum & alterius generis, mulierum vero nequaquam neque sine dote eas ad viros venire, nec enim a maritis futuris, quod barbarice hactenus apud eos servabatur, non ipsis solummodo hæc ferocius sentientibus, sed etiam aliis gentibus ita exhonorantibus naturam, & fæmineum injuriantibus genus, tanquam non a Deo sit factum, nec serviat nativitati, sed tanquam vile & exhonorandum, & extra omnem competentem honorem.

C A P. I.

Sancimus itaque per hanc sacram legem, & apud Armenios hæc ipsa tenere, quæ & apud nos occasione successionis fæminarum, & nullam esse differentiam masculi & fæminæ: sed sicut & in nostris legibus dispositum est, secundum quam figuram heredes existant parentum, hoc est, patris & matris, & avi & avia & adhuc longius, vel eos qui post ipsos sunt, hoc est, filii & filia, & quemadmodum ipsi hereditatem transmittant, ita apud Armenios esse, & nihil Armeniorum leges a Romanorum differre. Si enim nostræ reipublicæ sunt, serviuntque nobis cum aliis gentibus & omnibus nostris fruantur, nequaquam solæ apud eos fæminæ nostra æquitate repellentur, sed omnibus sub æquitate nostræ erunt leges, quascunque & ex veteribus collegimus, & in nostris posuimus Institutis atque Digestis & quascunque ex Imperiali legislatione tam priorum Imperatorum, quam nostra conscripta sunt.

C A P. II.

Hæc igitur omnia valere per omne tempus sancimus incipientia a principiis præsentis quartæ decimæ *Indictionis*, & hujus secundum quam hanc scripsimus legem. Nam & antiquiora perscrutari, & ad superiora tempora ascendere, confusionis magis quam legislationis, sed ex temporibus (sicut prædiximus) præsentis quartæ decimæ *Indictionis* tantum & in subsequenti universo tempore successiones maneant similes: ex omni causa quæ in successioni-

bus

bus relata est, similiter in mulieribus, similiter in viris de cætero servandis. + Quod autem prius factum est, omne manere in priori figura sinimus sive in progenitorialibus, sive in aliis factum est, nihil omnino communicantibus fæmineis personis super jam divisis progenitorialibus prædiis aut factis successionebus usque ad tertiam decimam indictionem & hanc, sed ex memorato tempore, hoc est, quarta

decima indictione, valere quæ a nobis sunt legislata, sancimus.

EPILOGVS.

+ Quæ igitur placuerunt nobis, & per hanc sacram declarata sunt legem, tua magnificentia, & qui post eam administrationem susceperint, in perpetuum custodire festinent. Dat. 15. cal. April. post BELISARII V.C. Consulatum.

COLLATIO QVARTA.

TIT. I.

DE NVPTIIS.

NOVELLA CONSTIT. XXII.

Idem Imperator Ioanni glor. sacrorum per Orientem pratoriorum præf. iterum exconsuli & patricio.

PREFATIO.

Plurimæ quidem jam variæ quæ positæ sunt leges a nobis unicuique parti prius a nobis sancitorum quidem aut dispositorum, visorum autem nobis habere non recte, ad meliora dantes viam, & exponentes subjectis quo competat degere modo: hoc autem quod nunc a nobis fit, lex quædam est communis omnibus & propria, rebus competentem ordinem ponens. Si enim matrimonium sit honestum, ut humano generi videatur immortalitatem artificiosè introducere, & ex filiorum procreatione renovata genera manent: jugiter Dei clementia, quantum est possibile, nostra immortalitatem dominante natura, recte nobis studium est de nuptiis. Alia namque omnia quæ sancita sunt a nobis, non omnibus competunt, nec hominibus, nec rebus, nec temporibus: studium vero nuptiarum totius est, (ut ita dicatur) humane sobolis: ex quo etiam renovatur solo: & ampliori quam alia sollicitudine dignum est. + Antiquitas equidem non satis aliquid de prioribus aut secundis perscrutabatur nuptiis: sed licebat & patribus & matribus & ad plures venire nuptias, & lucro nullo privari: & causa erat in simplicitate confusa. + Maioris autem Theodosii temporibus amplior sollicitudo facta est circa huius rei tractatum, donec circumiens per cæteros imperatores, in Leonem piæ memoriæ pervenit, virum fortiter atque viriliter etiam de istis plerunque sancientem. Nos autem in constitutionum compositione multa quidem & alia de istis decrevimus: existimavimus autem oportere nunc consiliis perfectioribus causam considerantes etiam quædam corrigere: non aliorum solummodo, sed etiam quæ a nobis ipsis sancita sunt. Non enim erubescimus si quid melius etiam horum, quæ ipsi prius diximus, adinveniamus, hoc sancire, & competentem prioribus imponere correctionem, nec ab aliis expectare corrigi legem. CAP. I.

Ut hæc constitutio in futurum valeat, non in præteritum.

Duo igitur hæc præmittantur huic legi. + Et primum illud: ut omnia quæcunque in prioribus sancita sunt, sive a nobis, sive a prioribus nostris, hæc valeant singula secundum propria tempora non habentia ullam ex præsentis lege novitatem: sed & in suis casibus valitura atque tractanda: & suos eventus ex iis quæ jam positæ sunt legibus expectantia, & nihil communicantia præsentis legi. Præsentem vero legem ex nunc valere volumus in omnibus futuris casibus, & in omnibus postea nuptiis, sive prioribus, sive deinceps, & in posteris aut futuris, sive nuptialibus lucris, sive successionebus quæ ex filiis sunt: etenim quod quidem omne jam præcessit conscriptis relinquimus legibus: quod vero futurum est, per præsentem munimus legem. Un-

de sive secundæ provenerint nuptiæ, sive parentibus successiones ex prioris matrimonii filiis, sive lucra ex dotibus, aut antenuptialibus donationibus, aut ex alia causa: sive existentibus ex secundo matrimonio filiis, sive etiam non: in prioribus temporibus hæc servantur secundum sua singula tempora: & fruuntur tam viri quam mulieres prioris legislatione, sive ad alias venerint nuptias, sive etiam usque ad priores steterint, sive successerint filiis, sive aliquid omnium egerint priores sequentes leges. Illis enim credentes, & ita contrahentes nullus culpabit quare non futurum sciverunt: & hoc quod videbatur quidem & tractabatur omnibus modis crediderunt: quod vero nondum factum erat, non formidaverunt. Unde illa quidem omnia maneat suum servantia ordinem: deinceps vero tempus in posterioribus pariendis casibus omnia in una hac lege posita atque collecta respiciat quæcunque de futuris (sicut dictum est) nuptiis competunt valere. Unum itaque hoc præmittatur legi. CAP. II.

Ut pœnam hac lege secundis nuptiis constitutam, conjuges testamento sibi remittere possint.

Secundum vero illud: ut omnia quæcunque ex hodierna die testator disposuerit de talibus sive vir sive mulier consistat, hæc valeant. Disponat itaque unusquisque super suis, ut dignum est, & sit lex, ejus voluntas: sicut & antiquissima nobis lex & prima pene reip. Romanorum disponens ait, (dicimus autem duodecim Tabularum) secundum antiquam & patriam linguam ita dicens, *Uti legassit quisque de sua re, ita jus esto*, nullo valente citra illius voluntatem, nec si sacram impetret formam, nec si quidpiam aliud omnium, aliquid aliter disponere in rebus alienis. §. 1. Si vero nihil testator dixerit aut disposuerit, quod non jam positis & valentibus præoccupatum sit legibus, nec aliquid contra universales leges ordinaverit: tunc hæc nobis lex posita sit, omnia quantum est homini possibile comprehendens & transiens in brevi, & ea quæ in prioribus erant corrigens nuptiis, & quæ in secundis: & ea quæ in successionebus & in solutionibus nuptiarum, sive ex morte, sive ex separatione: & ea quæ ante luctuosum tempus sunt, & post illud, & unam quandam continuationem faciens totius hujus conscriptionis atque legislationis: olim quidem inchoatam, ex quinque vero præcipue & quinquaginta & centum annis frequentius motam, & particulariter correctam simul, & paulatim colligatam ad semetipsam & coherentem, & confusam in plurimis, & quædam semper egentem correctione, puramque & consonam sibi omnino declarans.

CAP. III.

Efficiens Nuptiarum, & quæ res constituat nuptias, sive dissolvat.

Nuptias itaque affectus alternus facit, dotalium non egens augmento: cum enim semel convenerint sub puro nuptiali affectu, sive etiam oblatione dotis, & propter nuptias donationis: oportet causam omnino sequi etiam solutionem aut innoxiam, aut cum pœna: quoniam

eorum quæ in hominibus subsequuntur, quicquid ligatur, solubile est. Ut autem etiam super indotatis matrimoniis distractione facta, pœna merito subsequatur: hoc nos adinvenimus primi.

CAP. IV.

Contraria Nuptiarum, & in divortiis bona gratia factis, & aliis modis.

Distrahuntur itaque in vita contrahentium matrimonia: alia quidem consentiente utraque parte: pro quibus nihil hic dicendum est, pactis causam sicut utrique placuerit, gubernantibus: alia vero per occasionem rationabilem, quæ etiam bona gratia vocatur: alia vero citra omnem causam: alia quoque cum causa rationabili.

CAP. V.

De monachismo.

Secundum occasionem itaque inculpabilem, quando conversationem altera eligit pars, ad meliorem migrans vitam, & sub castitate conversationem concupiscens: tunc enim lex alia nostra dicit *licentiam esse viro & mulieri ad meliora migranti, transigere matrimonium, & abscedere, quodam brevi dimisso, ei qui relinquitur, solatio. Quodcumque enim pacti fuerint, contrahentes ex morte fieri lucrum, hoc habere oportet eum qui dimittitur ab altero sive vir, sive mulier sit*: eo quod & iste, quantum ad matrimonium, videtur mori, aliud pro alio vitæ eligens iter.

CAP. VI.

De Impotentia.

Per occasionem quoque necessariam & non irrationabilem distrahitur matrimonium, quando aliquis impotens fuerit coire mulieri, & agere quæ a natura viris data sunt: si biennium quidem secundum de hoc a nobis pridem scriptam legem transcurrat ex nuptiarum tempore: ille vero quia pro veritate est vir, non ostendat: licebit enim mulieri aut ejus patribus, disjungere matrimonium, & mittere repudium, vel si noluerit hoc maritus: & hic si quidem dos (si quæ omnino data sit) sequetur mulierem: & reddet hanc vir, si contigit eam accipi: propter nuptias autem seu ante nuptias donatio manet apud virum, nihil de suo damnificandum. Hanc itaque legem corrigimus brevi quadam adiectione: non enim biennium numerari solum ex ipso tempore copulationis, seu triennium volumus: edocui namque sumus ex iis, quæ ante hæc provenerunt: quosdam amplius quam biennium temporis non valentes, postea potentes ostensos ministrare filiorum procreationi.

CAP. VII.

De Captivitate.

Sed etiam Captivitatis casus talis est, quale est bona gratia distrahere matrimonium: sive enim contingat tale infortunium viro, muliere in repub. manente, sive rursus mulier quidem in captivitatem ducatur, maneat autem vir in republica: scrupulosa quidem & subtilis ratio transigit nuptias: (servitute namque semel superveniente alteri personæ, fortunæ inæqualitas æqualitatem ex nuptiis manere non sinit) attamen humanius talia contemplantur, donec quidem est manifestum superesse aut virum, aut uxorem, manere insoluta matrimonia finimus & non venient ad secundas nuptias neque mulieres, neque viri, nisi voluerint videri ausu temerario hoc egisse, & pœnis succumbere illum quidem ante nuptias donationis dicimus ex actioni, illam vero dotis. Si vero incertum sit, utrum superest, an non quæ ad hostes persona devenit: tunc quinquennium expectandum est sive a viro, sive a muliere: post quod, sive manifestum de morte fiat, sive incertum maneat, nubere licebit sine periculo:

hoc enim & in nuncupatis bona gratia transactionibus, a præcedentibus connumeratum est: nos quoque in hoc consentimus, ut hic neque repudio fiat opus, ita personis distantibus ab alterutris, & nullius ex hoc lucrabitur, neque vir dotem, neque mulier antenuptialem donationem, sed unusquisque in suis manebit.

CAP. VIII.

De servitutepœna.

Quod autem prius ex legum severitate introductum est, nos clementi cessione resolvimus. Si enim ex decreto judiciali in metallum aliquis aut vir aut mulier dari iussus esset, (quale nunc est in Proconneso & in appellata Gypso) servitus quidem erat & ab antiquis legislatoribus sancita, & ex supplicio illata: separabatur vero matrimonium, supplicio possidente damnatum, sibi que servientem. Nos autem hoc remittimus: & nullam ab initio bene natorum ex supplicio permittimus fieri servum. Neque enim mutamus nos formam liberam in servilem statum: qui etiam dudum servientium manumissores esse festinavimus. Maneat igitur matrimonia hoc nihil ex tali decreto læsum, utpote inter personas liberas consistens.

CAP. IX.

Servilis conditionis detectio.

Si vero decretum judiciale libertum, aut libertam, aut horum filios in servitutem redigat: constat quidem ab initio matrimonium, postea vero apprensus servitus separat eos ab invicem, tanquam morte secuta: quoniam præcedentes nos dicunt *supervenientem servitutem non procul a morte differre*. Idcirco hoc quidem quod proprium est, unusquisque recipiat placitum vero solum quod ex morte est, liberis acquiratur: reliqua vero veniant ad eum qui redigitur in servitutem.

CAP. X.

De iis qui ancillam duxerunt putantes esse liberam.

Si vero ab initio putaverit aliquis liberæ jungi personæ, illa vero famula postea declaratur existens: non dicimus solvi matrimonium, sed ab ipso initio neque matrimonium fieri, secundum prius a nobis dictam causam, propter inæqualitatem fortunæ: unde neque lucrum ex matrimonio contemplandum esse, neque aliquid tale esse, sed puram rerum competentium per congruas actiones redditionem. Hæc autem decernimus: & tale non esse dicimus matrimonium, si causam animus incertus disponat solum, neque consensu domini, neque malignitate ejus aliqua, neque negligentia convicta.

CAP. XI.

Nam si tradiderit tanquam liberam suam ancillam dominus: ille autem liber existens: & credens tradenti hanc accipit, forsan etiam dotalibus celebratis documentis, aut neque celebratis quidem, ejus autem voluntate causam gubernante: non erit justum, tale non constare matrimonium: sed tacitam libertatem sequi sive virum, sive mulierem. Et cum tale aliquid a domino sit: sancimus, & raptalem virum aut foeminam ad ingenuitatem, & causam tanquam super liberis, & ingenuis judicari. Si vero ipse quidem non celebraverit nuptias, alterius personæ dominus, sciat autem quod agitur, & ex studio taceat, ut postea causam sarciat alteri conjungtorum: ulciscimur hujusmodi, si aperta proberetur nequitia: & privamus dominum ita maligne cogitantem: sitque rursus hoc etiam matrimonium, tanquam si consensisset dominus ab initio: & ille quidem cadat dominio, ad ingenuitatem vero servilis persona rapiatur: hoc ipso eveniente effectu, sive consensit, sive malignatus est dominus. Palam itaque

itaque est, quia etiam filii ex talibus nuptiis, liberi & ingenui secundum hanc nostram erunt legem.

C A P. XII.

De servo & ancillo egrotante.

ET multo potius hæc valeant, si contigit dudum servum aut ancillam seu languentes dereliquisse, seu etiam contempsisse eos, aut etiam amisisse super dominio adversus eos voluntatem. Illi namque utpote jam constituti liberi, & secundum pro derelicto titulum sui, & non aliorum existentes, non in posterum inquietabuntur ab iis qui possidere eos olim odio habuerunt.

C A P. XIII.

DEportatio tamen in quam migravit, & tantiqua ignis & aqua interdictio, quam aqua & igni interdictionem vocant nostræ leges, non solvit matrimonium: hæc enim & sacratissimo pridem placuit Constantino clemens quædam causa, & a nobis quidem probata est, præsentem vero non copulata legi: unde neque effectus causa dicenda sunt, cum in suo maneat ordine.

C A P. XIV.

Quintus modus disjungendi matrimonii bona gratia & de desertione.

NOVIMUS autem, & hujus nostræ feliciss. civitatis conditorem, (divinæ memoriæ dicimus Constantinum) scripsisse legem, secundum quam si quis in expeditione fuerit, & tacuerit ad uxorem per quadriennium, & nullum ei fiat ab illo signum ejus circa eam affectus, tunc licentia sit mulieri ad secundas nuptias veniendi, offerenti prius libellum militie principi, & hoc ipsum testificantem: & si hoc fiat, inculpabiliter mulier ad virum alterum transiet, & non damnificabitur quidem dote: non tamen antenuptialem donationem lucrabitur. Hoc itaque sacratiss. Constantinus. Vehementer autem nobis immature habere illa constitutio videtur: actibus enim bellicis occupato marito, uxoris privationem inferre non minor est pœna, quam ab hostibus capi. Ideoque non prius ad virum veniat secundum hujusmodi mulier, quam legislator iste proposuit, quam etiam decennii transeat tempus, & hæc importuna quidem sit viro mittenda literas, aut per aliquos verbis utens ad eum: ille vero aut aperte renuat nuptias ejus, aut absolute conticeat: tunc quoque libellum offerat, aut gloriosiss. magistro militum, aut spectabili duci, aut clariss. tribuno, sub quibus ipse miles est: tunc enim licentiam damus, & preces porrigere Imperatori, & inde hoc promereri. Sciat autem, quia si citra hoc aliquid egerit: tanquam temerare nubens legitimis pœnis subiacebit. §. 1. Mitiores itaque nuptiarum solutiones, tanquam generali quadam ratione sub bona gratia factis disjunctionibus, sciendum est tales esse quodammodo.

C A P. XV.

Causa repudiorum.

CÆTERÆ vero causam quærunt inspicere, aut a viro aut ab uxore factam, ut damnificent temerarium in casu eorum quæ ab eo data sunt: dotis dicimus, aut propter nuptias donationis. † Sed harum causarum antiquiores quidem faciebant plurimos diversosque tractatus: Theodosius autem junior alias quidem causas deinde sumens, alias autem & ipse adinveniens, de repudiis scripsit constitutionem: a nobis autem & aliæ quædam adinventæ sunt causæ, quas recte habere perspeximus ad culpam referri ejus qui succubuerit. §. 1. Si igitur secundum Theodosii piæ memoriæ constitutionem valuerit mulier

ostendere maritum aut adulterio delinquentem, aut reum homicidii, aut veneficii, aut seditionibus occupatum, aut (quod pessimum omnium peccatorum est) communicantem delicto, [dicimus autem machinatum aliquid contra ipsum Imperium] aut condemnatum falsitatis, aut sepulchra effodientem, aut ex aliqua sacrarum domuum aliquid rapuisse, aut latrocinii sectantem vitam, aut latrocinantes suscipientem, aut unum eorum qui appellantur abigei (quibus est cura alienis insidiari animalibus aut jumentis, & ea transponere alibi) aut prober plagiarium esse, aut ita luxuriose viventem, ut inspiciente uxore cum aliis contumpatur; quod maxime mulieres nuptas, utpote circa cubile stimulas exasperat, & præcipue castas, aut si insidias se passam a viro prober circa ipsam salutem, aut venenis, aut gladio, aut per alium aliquem talem modum, (multæ namque hominibus ad militiam viæ sunt) aut etiam si flagellis super ea utatur. † Si igitur mulier tale aliquid ostendere potuerit, licentiam ei dat lex repudio uti, & nuptiis abstinere, dotemque percipere, & antenuptialem donationem totam, non solum si omnes simul probaverit causas, sed etiam si secundum se unam. §. 2. Et rursus licentiam dat viro mulierem adjicere, si adulteram inveniat, aut veneficam, aut sepulchrorum violatricem, aut sacrilegam existentem, aut faventem latronibus, aut viro nesciente vel etiam prohibente gaudentem convivii aliorum nihil sibi competentium: vel etiam invito viro citra rationabilem causam foris pernoctantem, aut extra ejus voluntatem Circensibus congaudentem, & spectaculis inhærentem, aut theatris advenientem, (dicimus autem ubi scæna, & talia sunt, aut etiam ubi bestiis adversus homines pugna est) aut insidias sibi facientem ex venenis, aut gladio, aut alio factas modo, ex quibus circa vitam periculum est, aut etiam consciam tyrannidem meditantibus, aut falsitatis ream constitutam, aut audaces ejus manus inferentem sibi: scilicet tali aliquo facto dat lex hæc viro abjicere mulierem, si vel unam harum, & solam probaverit causam: & lucrari quidem dotem, antenuptialem vero habere donationem. §. 3. Si vero altera harum personarum irrationabiliter repudium miserit, & hoc ipsum solvendi matrimonium sine ratione: subdita erit dudum a nobis dictis pœnis. Insuper etiam uxor rea omnino ex memoratis causis pro irrationabilis repudii missione facta, & in quinquennium totum ad secundum venire prohibetur matrimonium, & ante quinquennium nuptias non esse sine reatu, neque legitimas vocari: sed omnis volens adeat, & accuset factum, tanquam contra legem præsumptum.

C A P. XVI.

SI vero etiam rationabiliter mulier repudium miserit, & in certaminibus vicerit, aut vir irrationabiliter eam abjiciens subjacuerit pœnis: lucretur quidem lucra primitus dicta: erubescat autem ante annum completum ad secunda vota venire. Quod non observandum nobis est in viro irrationabiliter obtinente talia lucra cum & non obtinente etiam repente nuptias facere licet: quoniam nulla circa sobolis confusionem rationabilis est suspicio: quod in mulieribus ante anni completionem recte prohibetur: & tanta est prohibitio ex hoc, quia licet bona gratia dissolvi matrimonium contingat, tamen etiam ex Anastasii piæ memoriæ constitutione, in annum prohibitio secundarum nuptiarum mulieribus instituta est. §. 1. Has itaque causas nobis Theodosius explanavit: nos autem ex veteribus fumentes, & alias adjecimus tres.

Si enim mulier tanta teneatur nequitia, ut etiam ex studio abortum faciat, vitumque contristet, & privet spe filiorum: vel tanta libido est, ut etiam cum viris voluptatis occasione lavetur: aut etiam dum adhuc constat matrimonium cum viro, ad alios de nuptiis suis loquatur: licentia datur a nobis, virismittere eis repudia, & lucrari dotes, & antenuptiales habere donationes: utpote etiam his causis rationabiliter solvere valentibus matrimonium: & sub eundem deferentibus ordinem, sub quem & poenas Theodosii divinæ memoriæ definivit Constitutio.

C A P. XVII.

De adscriptio, qui liberam mulierem habere non potest.

Adscriptio autem alieno nubere liberam non licet, neque ignorante, neque sciente, neque consentiente possessore: sed licet aliquid tale ab adscriptio geratur, licebit domino & ipsa per se & per provincie judicem, castigare plagis mediocribus hoc agentem adscriptitium, & abstrahere ab ea quæ frustra ei conjuncta est: unde neque nuptiæ sunt quod factum est, nec oblatio dotis, nec antenuptialis donationis: sed pura facti mali correctio. §. i. Sic itaque matrimonia dissolvuntur viventibus adhuc iis qui ea contraxerunt: & pecuniariæ poenæ circa dotem & sponsalitiæ consistunt donationem.

C A P. XVIII.

De nuptiis sine dotalibus instrumentis contractis.

Sed a nobis aliquid etiam aliud adinventum est, ut etiam indotata matrimonia irrationalibus factis divisionibus castigationi tradantur competentem. † Si quis enim duxerit uxorem, aut etiam mulier ad virum veniat, nuptiali quidem assumpta voluntate atque sententia, non tamen secuta dote, aut sponsalitia largitate, (ubi quoque præsumptive fieri solutiones contingebat, nullo ex hoc contra temerarium sequente periculo) constitutionem scripsimus dicentem: Si quis sub potestate constitutam mulierem voluntate parentum, aut etiam suæ potestatis forte ducat uxorem, neque dote oblata, neque instrumentis dotalibus factis: nuptiæ quidem sunt, licet dotalia instrumenta non sint conscripta: ut non ob hoc vir (quo in multis novimus factum) expellat domo uxorem sine ulla prius dictarum rationabilium causarum, quasque & Theodosius, quasque & nos enumeravimus. Si quid autem tale fiat, & aut sine causa eam abiciat domo, aut etiam ipse rationabilem causam præstet, aut mulier separetur ab ejus matrimonio: quartam partem propriæ substantiæ cogatur exolvere eis: & usque ad quadringentas quidem auri libras substantiam habens, centum libris damnificabitur, hoc est quarta substantiæ parte: minorem autem hac, in quantum quartæ facit quantitas. Si vero etiam majorem prædictæ quadringentarum auri librarum quantitatis substantiam habeat: non amplius centum auri damnificetur libris: ad maximam namque plerumque respicientes dotem, legem hanc scripsimus: substantiam illam merito secundum nostras leges existimantes esse, quæ pura debitis videatur. † Ratio quoque ex ipsis causis e contrario procedat. Et si mulier per culpam propriam separetur a viro indotata existens, aut etiam mittat ei sine aliqua causa rationabili repudium: iisdem in omnibus subiaceat poenis: & si quidem per culpam ejus matrimonium solvatur, quinquennium observandum est mulieri, & secundis non copulabitur nuptiis: si vero per causam vel culpam mariti, aut etiam bona gratia distrahatur: merito, & hic annum custodiat, propter seminis confusionem: ut per omnia nobis lex perfecta sit.

C A P. XIX.

De repudiis quæ a filiis familias mittuntur.

Et quoque quoddam, & aliud a nobis piissimum simul & gratum adinventum, ubi etiam repudiis missis nuptiæ consistunt adhuc. Eorum namque qui sub potestate sunt calliditates circa parentibus habitas prohibemus: quoniam quosdam invenimus ex studio repudia scribere festinantes & mittere suis uxoribus, aut etiam ex diverso, & nulla rationabili penitus existente causa, solvere matrimonia, ut eorum parentes subiaceant exactioni dotis, aut sponsalitiæ largitatis, quasi soluto matrimonio: & ipsi quidem forsitan latenter miscantur alterutris: discedunt autem parentes damnificati, & hanc suæ ad filios humanitatis habentes recompensationem. Ideoque legem scripsimus, volentem: Neque sub potestate constitutos, neque emancipatos filios, neque masculos, neque feminas posse distrahare matrimonia in suorum læsionem patrum aut matrum, qui dotes aut antenuptiales donationes obtulerunt, aut susceperunt soli, aut etiam cum filiis: sed sicut in contractu nuptiarum expectamus patrum consensum, ita neque transigere matrimonia sinimus in parentum læsionem, citra illorum voluntatem: sed si mittatur repudium, competere contra eos exactionem poenarum non sinimus, siue ipsi dederunt hoc, vel susceperunt soli, siue etiam cum aliis susceperunt. Non enim habet rationem, parentem quidem citra voluntatem filii non posse transigere matrimonium: filiis autem permittere forsitan, & in minori ætate constitutis, neque quod utile sit scientibus, citra patrum voluntatem solvere matrimonium, & ex hoc parentes lædere. † Hoc autem bene quidem inchoans philosophissimus sancivit Marcus: Diocletianus autem hunc secutus est: nos autem similiter approbavimus: sitque terminus nobis hic disjunctionum, quæ superstitibus contrahentibus sunt.

C A P. XX.

Deinceps autem matrimoniorum terminum: quæ annos similiter solvit, expellat mors. Unde si morte viri solvatur matrimonium, siue sine mulieris, lucrum sit viro quidem in dote secundum quod nuptialium instrumentorum continetur pactum: mulieri vero ex nuptiali donatione, sicut & ibi convenit a principio contrahentibus: non prohibendis quidem inæqualibus secundum quantitatem oblationibus: prohibendis autem inæqualibus pactis, hoc quod fortissimus quidem Leo in suis conscripsit legibus: nos autem hoc sumentes, adhuc clarius ordinavimus. Si enim alter quidem amplius, alter vero minus in luctu paciscatur: incertum erit quale oportet esse, quod teneat, utrum quod plus, an quod minus, dubitatione ex utroque similiter insurgente: Unde nobis placuit immoderationes averſantibus, ad minus pertrahere quod in pacto plus est, & non alii quidem licere tertiam, alii autem forsitan quartam lucri pacisci: sed si quid tale fiat, quarta in utroque percipienda, & deinceps similiter in partibus: non tamen in constituta ex utroque quantitate. §. i. Soluta igitur matrimonio, secundum prædictas omnes disjunctiones, felix quidem & beatum est utrique contrahentium perdurare in priori conjugio, & non procreantem sobolem sequentibus matrimoniis forsitan contristare. Et si hoc egerint, & in prioribus steterint nuptiis: habebunt quidem propria, hoc est dotem quidem mulier: sponsalitiæ vero largitatem vir: nihil perſcrutantibus nobis hoc quod super secundis est

est nuptiis. Percipient autem lucra: vir quidem ex dote: mulier autem ex antenuptiali donatione; & erunt hæc eis propria, nihil pene ab alia eorum differentia possessione: unde donec vixerint, omnem licentiam habebunt alienationis super his, sicut in aliis quæ de suo ab initio habuerunt. Si vero etiam moriantur: liceat eis & legatis, & fideicommissis res has in alios migrare: talem quippe alienationem permittimus nos constitutionem pro his conscribentes. §. 2. Si vero filios ex aliqua parte scripserint heredes, extraneos autem ex alia: maneat autem tales res, aut etiam quædam earum non alienatæ: non ob hoc alienatæ hæc videbuntur, quoniam aliquis etiam alter scriptus est heres: sed maneat etiam hæc filiis. Non enim si scripserit omnes filios heredes ex inæqualibus partibus, has secundum hereditarias accipient portiones, sed ex æquo dividunt secundum numerum suum: sicut etiam si nullum eorum scripserit heredem, sed extraneos omnes, eis per alios modos satisfactione habita, percipient eas, cum utique non sint heredes parentum. Placuit enim nobis per præsumptionem, quia pater dum non vivens alienaverit, aut expressum obligaverit aliquid harum rerum, aut moriens non expressim in alium eas transposuerit, voluerit magis servare filiis, tanquam ex causa illorum sibi met acquisitas, & non ad extraneos deducere: & dabuntur hæc filiis honore præcipuo ex nostra lege, licet non fiant heredes aut patris, aut matris, aut utriusque: vel si quidam eorum fiant heredes, alii vero repudient: hoc enim nobis rectius quam prioribus placuit habere. Unde si præmium est ex lege descendens in eos: nulla adjectione neque turbetur, neque minuat, nisi forte causam ipsi dent filii suæ diminutionis.

C A P. XXI.

De ingratis liberis.

SI quis enim ex eis ingratus videtur, præmium hoc aliis damus nihil tale agentibus: ut & alios corripiamus parentes honorare, & ad fratrum exemplum respicere: Unde si tantum infortunium filiorum sit sobolis, ut omnes ingrati sint: ad heredes venient hæc defuncti, tanquam illius substantiæ constituta, non valentibus filiis ex parente a se ex honorato præmium habere: quod nos eis propter hanc causam non damus. §. 1. Si vero filiorum alii quidem inter vivos sint, alii vero defuncti quidem sint, filios autem relinquant: defuncti portionem illius damus filiis, si heredes sint patris: alioquin ad fratres deducimus. Et ideo legem nostram perficientes, volumus hæc valere non super dote solum, neque super sponsalitia largitate: sed etiam super indotatis matrimoniis: ex constitutione nostra introductis lucris: nam & illud, nisi ad secundas veniant nuptias parentes, sed servant, erit filiorum quo dudum diximus modo. Primæ siquidem nuptiæ, & hinc lucra & observationes, usque ad hoc dispositæ sint.

C A P. XXII.

De secundis nuptiis.

SI qui vero prioribus non contenti nuptiis, etiam ad secundas venerint: necesse est legi hos se supponere, aut sine filiis existentes ex prioribus, ex secundis autem filios habentes: aut etiam ex diverso sine filiis quidem ex secundis, parentes autem ex primis: aut sine filiis ex ambobus: aut parentes ex utroque. † Si igitur sine filiis manserint ex prioribus, aut etiam ex ambabus nuptiis, nulla persecutio circa nuptias secundas est: sed viri quidem ibunt omnino omni observatione liberi: mulie-

ribus autem solummodo imminet metus, ut non ante annale tempus ad secundum veniant matrimonium: aut sciant, quia si quid tale gesserit, & immaturas contraxerint nuptias subibunt poenas: alias quidem si sine filiis ex prioribus sint matrimoniis. Majores autem si etiam filii sint. Si enim non est soboles, infamia mox sequetur: & erit omnino mulier propter nuptiarum festinationem infamis, & neque percipiet aliquid horum quæ a priore relicta sunt ei consortio: neque fructur ipsa sponsalitia largitate: neque marito secundarum nuptiarum ultra tertiam suæ substantiæ offeret partem: sed neque extrinsecus sentiet largitatem: neque percipiet penitus ab ullo extraneorum, non hereditatem, non fideicommissum, non legatum, non mortis causa donationem: sed hæc veniant aut maneat apud heredes defuncti, aut coheredes ejus, si poterat heres esse, utpote ea nullam utilitatem habente. Sed si scripti & illi sint heredes, sive etiam ab intestato vocentur: ad illos venient quæ tali mulieri derelicta sunt: non enim fiscus hæc vindicabit: (ne aliquo modo videamus talia corripientes fisci providere utilitati) sed illa quidem quæ extrinsecus ei derelicta sunt, ad alios venient. Quæ vero a priore marito sunt ab ea sublata, venient ad decem personas relinquentis cognationis quæ edito continentur: hoc est ascendentes, & descendentes, & ex latere usque ad secundum gradum: gradibus in suo servandis ordine. Quibus non existentibus, ad ætarium venient. §. 1. Sed neque longius hereditas ab intestato propriorum ejus veniet cognatorum, sed usque ad tertium gradum inspicendum undique stabit solum successio ejus: longius autem existentes, alios habebunt heredes: & quæ præ aliis poenis infertur, dicimus autem infamiam, si quidem sine filiis ex prioribus fuerit nuptiis, solvitur Imperatoris literis jubentibus. † Si vero ei filii fuerint cujuscunque sexus, licebit quidem ei Imperatori pro infamia supplicare: non tamen utilitatem aliquam Rescriptorum habere. Si tamen voluerit ex imperio habere utilitatem, & aliis liberari poenis: ex priore matrimonio filijs mediam suæ substantiæ donet portionem pure, & sine omni conditione, & neque usum retineat: sed omnis substantiæ quam habuerit quando ad secundas veniebat nuptias, mediam, (sicut diximus) cedens partem prius procreatis filiis. Et dividunt hæc filiis omnes ex æquo: & filios quidem habentes, ad suos transmittent filios: (oportet enim aliquid etiam veteribus adjici legibus) si vero non habuerint defuncti filios: defunctorum portiones accipient, omnino proportionem eorum fratres: si vero omnes defuncti sint: habeat consolationem suæ infelicitatis mater, ut ea rursus recipiat: & hoc dicimus, si intestati moriantur filii: non enim in iis quæ semel facta sunt, prohibemus eos testamenta conscribere, aut superstitibus quo volunt, hoc modo disponere. † Igitur imminentes poenæ ante latus nubentibus tempus, tales quodammodo sunt: & tres pro his Constitutiones prius scriptas, una quadam hac interpolatione, hæc nobis lex competentem protulit adjectione.

C A P. XXIII.

Si mulier ad secundas nuptias post annum latus transferit, & de lucro dotis & ante nuptias donationis.

SI vero expectet quidem tempus mulier, & propterea effugiat prædictas poenas: ad secundum vero veniat matrimonium, priores negligens

gligens nuptias: si quidem non habeat filios (dicatur etiam denuo) sine periculo est totum ex hoc. † Si vero sit soboles, & filios ex hoc exhonortos viderit lex: tunc omni largitate a viro ad eam veniente, eam secundum proprietatis privat partem, solum ei derelinquens usumfructum. † Et hæc sancita sunt etiam super antenuptiali donatione, & super omni largitate: sive cum viveret, a viro ad eam veniente, aut etiam ex testamento, aut mortis causa donatio: sive institutionis sit pars, sive legatum, sive fideicommissum. † Et generaliter dicendum est, quod omnis eam deserit proprietatis modus, in iis quæ a priori viro in eam venerunt: & filii ea percipient, & proprietatis erunt domini, secundum tempus mox quo mater conjuncta est alii viro. † Et hæc communis mulieris, & viri multa sit posita: nam si & ille filios habens, secundam eis superinduxerit uxorem: non ex dote fruentur lucris secundum proprietatis rationem: nam largitatem aliam a muliere percipiens, hanc habebit firmam: præterquam quod licet uti & frui, donec advixerit solum: & ii quoque filii licet sub potestate constituti sint, sed tamen domini secundum proprietatem talium erunt venientium mox in eos simul cum secundæ uxoris conjunctione. † Et non discernimus de dote & ante nuptias donatione, utrum ipsi hanc dederint pro se contrahentes, an aliqui alii pro eis hoc egerint, sive ex genere, sive etiam extrinsecus, licet videatur quodammodo comprehensa, & antenuptialis donatio in dote.

CAP. XXIV.

Sed quod sancitum est super lucris hinc venientibus ad nubentes, etiam sic ratum sit: & ita certa talium lex eis erit cavens, Ut neque alienationem ullam permittat parentibus in talibus, neque hypothecam: sed vel si quid egerint parentes, mox eorum obligat eis substantiam: non ut prohibeat eos aliquid agere in iis quo voluerint: *erubescit enim lex castigatores filios genitoribus statuere.* Illos quidem erubescit: interminatur autem accipientibus, tanquam nihil eis quod accipiunt, prolit: & sciant ex hac nostra lege, quia vel si quam a talibus parentibus comparisonem fecerint, vel si acceperint donationem, vel si quid omnium egerint tale erit, quale nec gestum, nec scriptum, quod factum est. † Vindicabunt enim ea omnino filii heredesque eorum & successores, ab heredibus illorum & successoribus non aliter excludendi, nisi tricennale transeat tempus, & detentatio dominos accipientes constituat: incipiente filiis tempore currere, ex quo suæ potestatis apparuerint existentes, aut facti, nisi tamen aliqua impubes ætas adjuvet adhuc.

CAP. XXV.

Venient autem talia lucra ad filios omnes ex prioribus nuptiis. Non enim permittimus parentibus, non recte introductam electionem in eos, neque alii quidem filiorum dare, alium vero exhonorare: omnes enim secundis similiter exhonorati sunt nuptiis. Sed quemadmodum omnium filiorum similiter heredes existunt parentes, & non alii quidem succedunt, alii vero non: cur non similiter & ipsi omnibus ex æquo quantum ad hoc conferant, sed alios quidem eligant, alios vero despiciant? Ideoque secundum portionem unusquisque hoc lucretur: & si habeat filios, ad eos hæc transmittat: illi vero hæc inter alterutros partiantur: ipsi quidem secundum mensuram quanti consistant, non tamen patris transcendentes portionem.

CAP. XXVI.

De lucro dotis & ante nuptias donationis ex pacto non existentium liberorum, vide supra Novell. 2. c. 2.

Quoniam autem infirmas declaravimus alienationes a parentibus super talibus factas: subtiliorum imponere convenit causæ ordinem. Si enim omnes supersint filii ex prioribus nati nuptiis, & præmoriatur eis parens: infirma omnino manebit alienatio, secundum quod prius a nobis dictum est. † Si vero moriantur omnes, & rursus ad orbitatem causa veniat: tunc ex affectu ratum erit quod alienatum est. Quis enim hoc etiam infringat filiis (quibus videlicet solis hoc servavimus) non existentibus. † Sed hic quidam nobis pridem ingressus est sensus subtilis & sollicitus, & medium utrorumque casuum pertractans. Quia enim omnibus quidem existentibus filiis, præmoriante genitore, nullarelinquebatur pars eis ex lucratis rebus: omnibus autem morientibus, totum in eos revertebatur: cogitavimus medium quendam causæ ordinem invenire: unde si pluribus existentibus filiis, moriatur unus: si quidem habet filios, ad filios ferri hereditatem: hoc quod sæpe diximus. Si vero non habeat filios, non omnino ad fratres totum venire: sed quantum ex pacto non existentium filiorum acquirebatur generanti, hoc eum lucrari: reliquum vero concedere in filii venire successores, sive fratres sint, sive extranei forte, (quod maxime in matre contingit) sive disponant suas substantias, sive etiam intestati moriantur. Et hoc nos scripsimus in nostra lege, cogitantes illud, & inventientes primi, & clementer sancientes. Quapropter etiam si hæc alienaverit parens, antequam ad secundas veniat nuptias, deinde moriatur unus filiorum: in tantum valet solummodo quod alienatum est, quantum ad alienantem ex pacto non existentium filiorum pervenit: alioquin secundum alias partes, quæcunque ad filii heredes veniunt, omnino infirma erunt: unde alienatione facta manet causa in suspensio, sequentibus committenda fortunis, & aut perfecte ab initio infirmo alienatione, aut perfecte valente, aut particulatim quidem infirmo alienatione, particulatim vero constante. §. 1. Et super iis quoque lucris quæcunque ad secunda venientibus vota parentibus percipiunt, non perscrutamur, utrum heredes existant aut præmorientis parentis, aut secundo morientis, nec si alii quidem heredes existant, alii vero non: sed, sicut superius diximus, præmium eis damus hoc, sive heredes fiant, sive etiam non: & hoc ex æquo percipiant ipsi quidem superstitibus: cum eis autem, & defuncti filii genitoris accipientes partem. † Ubique tamen ingratitudine (sicut prædiximus) impedimenta ad talia lucrum faciente huiusmodi filio. Contra ingratos enim positas non transcendimus leges, taliter & parentes honorantes, & filios ad pietatem deducentes. Sicut enim electionem prohibemus, & denuo omnibus similiter damus talia præmia: sic ea quæ de ingratitudine sunt, non intetimus. † Palam vero est, quia ingratum intelligi eum oportet, qui circa ambos parentes, aut omnino circa posterius morientem factus aperte monstratur.

CAP. XXVII.

De non alienanda nisi portione unius

Optime vero nobis Leo divæ memoriæ videtur cogitasse de oblationibus, quas in secunda faciunt matrimonia, qui ea contrahunt. Ait enim quia si ex priori matrimonio filios habeant parentes, deinde ad secundum, aut deinceps veniant matrimonium: non possunt neque

in novercam patres, neque in vitricum matres, secundum vitæ tempus quamlibet facere largitatem, aut in morte relinquere, nisi tantum quantum unus filius aut filia, solus existens ex generante habeat. Si vero multi filii sunt, & unusquisque æqualem habet portionem: non amplius quam ad singulos venit, aut vitricus, aut noverca percipiat. Si vero in æqualia quæ relinquuntur fuerint: tantum necesse est solum ad novercam aut vitricum venire ex quacunque largitate parentis, in quantum qui minus habet filius, ex illius substantia percepit, aut ex novissima voluntate dimissum, aut in vita datum: quippe dudum quarta, nunc autem tertia aut media secundum nostram legem portione omnino filio relinquenda, aut danda, nisi rursus ingratitudinis ratio contra dicat. † Hoc idem observando & in avo, & in avia, & proavo, & proavia, & nepotibus masculis aut feminis, & pronepotibus similiter: sive sub potestate forsan, sive emancipati consilant, ex paterna vel materna linea descendentes. † Et hoc decernens recte intulit: quia quod plus est in eo quod relictum aut datum est, omnino aut novercæ aut vitrico, ac si neque scriptum, neque relictum, aut datum, vel donatum, competit filiis: & inter eos solos ex æquo dividitur, ut oportet. Namque ex secundis nuptiis filios participari etiam horum, scriptum quidem in quadam constitutione est: non tamen etiam nunc nobis placet: sed ex priori matrimonio filiis, propter quos & observatum est, detur solis: nulla machinatione neque per suppositas personas, neque per aliquam aliam causam interponi valente. Hoc autem quod plus est, dividunt adinvicem grati filii parentibus: non ingrati circa hos approbati, per ingratitudinem huiusmodi obnoxii constituti qualem leges quærunt: tales namque etiam hac utilitate privamus, ne forte propter spem huius possessionis contra parentes accedant, & protervi sint, & naturæ injurientur leges. Palam quoque est, quoniam & hic, si quis horum moriatur, ad quos, quod plus est, deducebatur, filiis existentibus, defuncti filii hoc accipient secundum propriam quidem multitudinem, ad defuncti vero partem. CAP. XXVIII.

Quia vero hætenus legibus indiscretum est, quando conveniat quod plus est inspicere, utrum secundum oblationis tempus, an secundum matrimonii solutionem optimum nobis visum est esse, mortis binubi parentis observari tempus. Scribunt itaque homines & horum quæ habent amplius, scribunt autem & minus: evenientes autem fortunæ, contrarios eventus sæpius operantur. Unde ut non circa hoc erremus, tempus illud considerandum est, secundum quod binubus moritur, & portio inde sumenda: & secundum eam id quod plus est contemplantes, auferre quod transcendit oportet, & filiis applicare: in omnibus talibus non ab initio donatione, aut scriptura respicienda, sed qui vocatur eventus considerandus est. CAP. XXIX.

Ut primi matrimonii filii cum aliis filiis capiant lucra.

Nec illud quoque nobis relinquendum est, quod recte habendum Theodosius piæ memoriæ junior constituit, dicens: quia si mulier filiis procreatis ad secundas veniat nuptias, & exinde ei nascantur alii filii: deinde etiam secundus vir moriatur: ejus quidem proprias res ex ambobus matrimoniis percipient filii intestata matre moriente, ex æqua & simili divisione: antenuptialem vero donationem utraque soboles proprii accipiet patris: & ex solido quidem prioris matrimonii filii illius lucrabantur donationem: ex solido quoque ex secundis nati se-

minibus, ab illo facta fruentur magnificentia, licet non ad tertium illa mulier matrimonium venerit. Quid enim hoc prioribus prodest? quid autem invideant priores filii secundis, si non & illis tertiis injuriam passi sunt nuptiis? Et absolute unaquæque soboles proprii parentis accipiat sponsalitiæ largitatem: & omnino prioribus filiis propter secundas nuptias accipientibus, & secundi liberi modis omnibus eam habeant: quamvis quæ secundas contraxit nuptias, ad tertia minime migraverit vota. † Ex rerum vero consequentia hoc ipsum & in patribus sit secundas nuptias facientibus: & servetur quidem ex priori matrimonio filiis propter secunda vota lucrata dos: secundis quoque licet non ad tertia pater pervenerit vota. §. 1. Reliqua vero quæcunque in talibus lucratus est pater aut mater ex secundis nuptiis, aut per legatum forsitan, sive fideicommissum, non tamen ad tertias venerunt nuptias: hæc commixta eorum substantiæ, & a tertiis non mutilata matrimoniis, maneat apud eos immota: & ad eorum, velut propria, successiones perveniant, aut etiam a superstitibus quo volunt disponantur modo.

CAP. XXX.

Ut quomodo per divortium solutum sit matrimonium, lucra omnia primi matrimonii serventur filiis illius matrimonii.

Quia vero lucra ubique secundum rationis frequentiam in disjunctiones ex morte sancimus: brevi quodam sermone & illud adjicimus, quia quæcunque lucrati fuerint parentes repudio soluto matrimonio, sive bona gratia misso, sive etiam aliter, sive per dotis, sive per sponsalitiæ largitatis occasionem: hæc ad instar ex morte lucrorum omnia servantur filiis: hoc idem custodiendo etiam super indotatis uxoribus, ubi a nobis posita constitutio procacitatem punit. † Et non discernimus ex cujus culpa matrimonium repudio sit solutum. † Quocunque enim modo se habeat, causa servatur etiam quod lucratum est ex illis nuptiis, filiis qui ex his processerunt, sive prima soluta sint matrimonia repudio, sive etiam secunda, licet tertiæ non secutæ sint nuptiæ.

CAP. XXXI.

Ut liceat augere vel deminuerè dotem vel donationem propter nuptias primi matrimonii; secundi vero, si non supersint liberi ex primo.

DE augmentis autem aut deminutionibus dotum aut antenuptialium donationum dictum est quidem aliquibus prioribus legibus: a nobis autem perfectius perscrutatum est: qui etiam consensibus matrimoniis propter nuptias donationes non augeri solum, sed etiam a principio dari precipimus: & sicut augeri permisimus, ita quoque minui contrahentibus volentibus concessimus. † Sed hoc quod de deminutione dictum est, si secundæ fiant nuptiæ, non permittemus, ut non aliquo modo Leonis piæ memoriæ offendamus constitutionem, cum filii ex prioribus fuerint nuptiis. Si enim immensam obtulerit dotem, aut antenuptialem donationem parens, aut aliquid largiatur aliud: deinde sentiens quo ferat lex, abbreviet quod factum est, & deminuat dotem aut antenuptialem donationem, nequaquam lucrum erit filiis quod datum est, sed licebit lucrari aut vitricum aut novercam filiis secundum hoc læsis.

CAP. XXXII.

De usufructu uxori a marito relicto, vel donatione ante contractum matrimonium.

Si vero solum usumfructum rerum aut vir uxori aut conjunx marito per novissimam dederit voluntatem: ante nos quidem dicebat lex, si ad secundas

das veniret nuptias aut pater, aut mater, statim relicto usu cadere, sicut prius cadebat proprietate, & repente illum filiis restitui: si vero impuberes forsitan filii fuissent, etiam cum mediis temporis fructibus: hoc enim videbatur legi. Nobis autem non satis hoc placuit: sed volumus, vel si ususfructus detur per largitatem, aut mortis causa donationem factam inter vivos, in quibus licet etiam donari, si relinquatur, & accipiens ad secundas veniat nuptias, manere sic quoque usum, donec supersit qui hunc habet ususfructum: nisi expressim ille qui donationem (sicut dictum est) fecit, aut hunc reliquit, sive masculus, sive femina, dixerit velle, ad secundas veniente nuptias eo qui ususfructum accepit, solvi eum, & ad suam reverti proprietatem. Sed hæc quidem de iis, quæ per largitatem dantur, diximus.

CAP. XXXIII.

Si ususfructus dotis nomine vel propter nuptias donationis constituatur.

SI autem in dotem aut in sponsalitiâ largitatem rerum ususfructus detur, nihil penitus innovamus: sed dudum sancita teneant, & maneant apud accipientes donec vivunt, licet decies millies contrarium aliquid velint morientes. Quod enim ex lege datum est lucrum, privatus auferre modis omnibus non valebit.

CAP. XXXIV.

De rebus maternis vel nuptialibus lucris, ut in his pater non amittat ususfructum.

QUONIAM omnino ad memoriam de usufructu legum venimus: illud quoque misceri legi bonum est, quod tribus pridem dictum est constitutionibus, quod omnium pater horum quæ ad filios veniunt, sive ex materna linea sive ex nuptiali filiorum causa, sive aliunde ususfructum habeat, licet ad secundas veniat nuptias. Usus namque eorum donec vivunt, manere sine casu etiam ante nos omnes vivunt leges & in maternis, & in aliis omnibus: & nos similiter dicimus. † Castrensiū vero & quasi Castrensiū jam peculiorum excipitur ratio.

CAP. XXXV.

Si mulier res quas filiis donaverit, quasi ab ingratitis post secundas nuptias revocare voluerit.

MATER tamen donans aliquid filio de suo, si ad secundas venerit nuptias, non poterit per occasionem ingratitudinis revocare quod datum est. Non enim ex pura videtur voluntate ingratitudinem introducere, sed secundas nuptias considerans, ad hanc venisse cogitationem putabitur: nisi tamen aperte filius aut circa vitam ipsam insidians matri, aut manus inferens impias, aut circa substantiæ totius ablationem agens adversus eam aliquid declaratur.

CAP. XXXVI.

Ut secundo marito copulata mulier, prioris viri dignitatibus vel privilegiis non utatur.

NON tamen permittimus mulieribus ad secundas venientibus nuptias, adhuc velle priorum maritorum dignitatibus aut privilegiis uti: sed ad quale post prius venerint matrimonium, illius amplectantur fortunam: quæ enim priorum oblita est, non rursus ex prioribus adjuvabitur.

CAP. XXXVII.

De libertinis mulieribus, quæ patronis suis conjunctæ sunt.

IUCUNDUM quoque illud, & non extra pietatem a divæ memoriæ Alexandro super alios plurimos antiquorum legislatorum determinatum est: Ut si quis manumiserit ancillam, deinde eam ducat uxorem,

at illa (ut videtur) elata & epulata solverit circa manumissorem matrimonium: non finit lex ad secundas nuptias venire invito prioris marito, sed deinceps nuptias, fornicationem judicat & corruptionem, sed non nuptias nec matrimonium, ex quo injuriæ non decentes ei, qui libertatem imposuit, fiunt.

CAP. XXXVIII.

EJUSDEM quoque principis illud invenientes, dignum putavimus partem nostræ facere sanctionis, quoniam omnium mater fide dignior ad filiorum educationem videbatur, dat ei etiam hoc hæc lex, nisi ad secundas accesserit nuptias.

CAP. XXXIX.

Si adhuc constante matrimonio dotem maritus uxori suæ persolverit.

DOTES autem quas acceperint contrahentes, non dabunt facile mulieribus, constantibus adhuc matrimoniis, nisi tantum ex causis quas lex enumeravit: alioqui si quid tale gesserit instar donationis, quod agitur, hoc ipso esse videtur. Et si moriatur mulier, recipient dotes qui dederunt eas immature mulieribus mariti ab heredibus mulierum cum mediis temporis fructibus, ipsi & heredes eorum, & habebunt in lucrum secundum pactum. Et si ad secundas venerint nuptias viri, servabunt sine alienatione hæc filiis: hoc videlicet quod generaliter constitutum est. Si vero non contigerit accipere contrahentes dotes, adhuc constante matrimonio: etiam post mortem uxorum secundum legem ab illarum percipient heredibus, sicut scriptura vult dotis.

CAP. XL.

Si mulier filiorum suorum tutelam administraverit, & ad secundas migraverit nuptias.

SI autem tutelam gerat mulier filiorum, palam est, quia impuberum existentium, jurans non ad secundas venire se nuptias, deinde contemnens & prius connubium & jusjurandum ad maritum veniat secundum, non prius tutorem petens, & rationem reddens, & exolvens omne quicquid hinc debet: non solum quæ ejus sunt, in hypothecam habere lex permittit filiis: sed etiam mariti substantiam trahit cum hypothecis: ipsi quoque interdicit filii successionem impuberis morientis, licet ex substitutione peter eam venire ad filii dixerit successionem. Sed hoc quidem priores nostri. Nos autem miramur quod mulierem sic impiam constitutam, ut etiam hoc ipso jusjurandum negligeret, & sic ad immaturas nuptias deveniret, tribus maximis neglectis, Deo, & defuncti memoria, & charitate filiorum: ita parvis subdiderunt pœnis: & illam quidem quæ ante luctuosum nubit tempus, & nec omnino mater filiorum consistit, puniunt amare: & licet filios non habeat, propter solam honestatem hoc agunt: mulierem vero sic effusam concupiscentiis, vel non ipsis subdiderunt pœnis quas sustinent quæ ante lugubre tempus ad secunda vota declinaverunt. Ideoque sancimus, *Eas quæ sic pejerare de cetero presumunt mulieres: super dudum præcedentes pœnas & has sustinere omnes, quas primitus diximus super his mulieribus quæ ante lugubre tempus nubunt: & infamiam & omnia alia his inferentes: & solutionem pœnarum eis dantes, eandem quam etiam illis, ut supplicent imperatori, & mediam portionem dent filii suarum rerum, neque usufructu apud eas manente: & simpliciter æqualem eam ponimus propter nuptiarum immaturitatem, ei quæ ante lugubre tempus nupserit. Si vero etiam naturalium tutelam gerat filiorum, (nam hoc quoque præbuimus ei) tamen*

men ad virum veniens, & non hæc agens, quæ prius dicta sunt, iisdem subiaceat pœnis. Providentia vero sit per provincias quidem agentium præsidibus, hic autem gloriosissimo præfecto felicissimæ hujus urbis una cum prætore, cui hujus urbis cura est, ut volente ad nuptias venire tutelam gerente muliere, & ordinetur minoribus tutor, & rationes suscipiantur: & quod mater debet, occasione gubernationis, hoc reddatur.

C A P. XLI.

Si sub conditione pater vel mater legatum liberis suis reliquerit, confirmat legem Zenonianam Const.

Placet quoque nobis Zenonis præ memorie Constitutio, voleas, patrem, si jubeatur proprio filio legatum sub conditione aut die dare, non aliter exigi pro donatione legatorum cautionem hanc, videlicet quæ legatorum servandorum causa vocatur, nisi secundas pater contraxerit nuptias: sit enim & hæc secundo nubentibus pœna.

C A P. XLII.

De clericis qui nuptias contrahere non possunt.

Supra Novell. 6.

Sed & si quis inter reverendissimos constitutus clericos (ultra lectorem aut cantorem dicimus) omnino contraxerit nuptias: hunc ex nostra constitutione cadere sacerdotio constituimus atque volumus. Si vero lector existens, & nuptias faciens, deinde propter aliquam inevitabilem necessitatem ad secundas veniat nuptias, nequaquam ad majoris sacerdotii ascendet culmen: sed illic manebit apud mulierem, affectum illius proponens meliori proventui. Si vero cum sit laicus, ad ordinationem subdiaconi, ita diaconi, aut presbyteri venire voluerit, deinde appareat mulierem habens, non ex virginitate sibi copulatam, sed aut disjunctam a marito, aut aliter non ab initio mox sibi legitime conjunctam: aut etiam ipse ad secundas venerit nuptias: non impetrabit sacerdotium: sed & licet latenter ad hoc venerit omnino eo cadet.

C A P. XLIII.

Si maritus ita reliquerit uxori, si ad secundas nuptias non transeat, & ad legem Juliam Miscellam.

Quæ vero nunc sequitur causa, est antiqua, & multas quidem suscipiens correctiones non ab aliis solum, sed etiam a nobis, non tamen ad summam sui veniens relictudinem: quam nunc sectantes, præsentia sancimus. Lex enim quæ vocatur *Julia Miscella*, lex antiqua, lex vetusta, filiorum procreationis præponens studium, permittebat mulieribus, licet vir prohiberet, & aliquid ob hoc relinqueret, quatenus non ad secundas veniret nuptias, tamen & ad virum veniret, & jurare, quia ex filiorum causa hoc ageret, & quod relictum erat, acciperet: & hanc quidem in annum dabat mulieribus licentiam. Eo autem transeunte si vellet accipere relictum, non aliter licebat mulieri hoc accipere, antequam cautionem exponeret, quod ad secundas non veniret nuptias, sed hanc quoque adjectionem ipse Julius Miscellus haud invenit, sed Quintus Mutius Scævola hoc præfanciverat, super omnibus quippe pendentibus in causarum prohibitionibus hujusmodi adinveniens cautionem. Nos igitur videntes plurimas mulieres desiderio nuptiarum non propter filiorum procreationem, sed propter necessitatem & jurantes & nubentes, & transcendentes morientium voluntates, existimavimus prius interim sacratio rem mederi partem, & perjurium eis cohibere, ne c sinere talia subire jura-
menta, in quibus omnino perjurium promptum est.

Nam nec illud inerat legi, ut oporteret sine filiis existentes mulieres hoc jurare sacramentum; sed etiam filios habentibus hoc adjacebat iusjurandum, quod Deum simul, & defuncti animam contristaret: cum utique perjurium quidem esset in promptu: filiorum vero procreatio in fortunæ muneribus jaceret. Quia igitur hac nostra sancimus lege iusjurandum eis auferentes, & talem permittentes relictorum perceptionem, consideravimus (quoniam alterum quoque a nobis prætermisum est) oportere & defuncti animæ mederi. Quapropter præsentem ponimus legem: non enim volumus deficientium nihil illicitum habentes, voluntates frustrari. Si enim diceremus oportere mulierem omnino viro præcipiente non nubere, hoc custodire: pro amaritudine habuisset hoc merito lex: nunc autem cum secundo præsto sit lex, sc. ut si voluerit nubere, accipiat quod relictum est: novissimi sceleris est despicere voluntatem defuncti ita fluctuantem, ut ei detur licentia nubendi, & accipiendi quod relictum est, & per omnia contristandi priorem maritum.

C A P. XLIV.

Unde sancimus: Si quis prohibuerit uxorem ad aliud venire matrimonium, five etiam uxorem maritum: (idem namque est utrinque) & pro hoc aliquid reliquerit: unam ex duabus conditionem habere contrahentium alterum: aut ad nuptias venire, & abrenuntiare præceptioni, aut si hoc noluerit, sed honorat defunctum, omnino abstinere de cætero nuptiis. §. 1. Sed ut non causa suspensa sit, & post tempora forsitan longa revertatur rursus exactio: propterea bene nobis visum est, hujus rei determinare causam, & usque ad annum quidem non esse penitus petitionem relictæ: nisi tamen modus sacerdotii adveniens alteri personarum statim præbeat exceptionem: utpote nequaquam nuptiarum existente spe. §. 2. Si vero transire contigerit annale tempus: damus quidem personæ huic accipere quod relictum est: non absolute tamen, nec simpliciter: sed si quidem immobilis fuerit res, non aliter hanc accipere, nisi juratoriam cautionem exposuerit, & supposuerit suas res, (hoc quod tacite ex hac lege damus) ut si ad secundas venerit nuptias, reddat quod datum est, tale quale percepit restituens, & quos accepit in medio fructus. §. 3. Si vero mobilis fuerit res: si quidem idoneam habeat substantiam persona volens accipere, dari quod relictum est sub eadem cautione & iisdem hypothecis. Sed si quidem aliquid aliud mobilium fuerit, tale restitui, quale recepit, aut diminutionis medeatur partem. §. 4. Si vero pecuniæ fuerint etiam cum usuris, quas inde percipere valuerit: jurejurando restituentis hoc judicando. Si vero non mutaverit quidem, sed usus est: tertiæ centesimæ reddat usuras. §. 5. Si vero non valde locuples fuerit: etiam fidejussorem hunc exigi. Si autem non valuerit fidejussorem dare, tunc sub juratoria cautione, & hypotheca (secundum quod dictum est) suarum rerum accipiat quidem quod relictum est. §. 6. Mox autem, ut ad secundas nuptias venerit, hoc ab eo qui dedit, vindicetur, apud quamcunque apparuerit personam, tanquam si ab initio neque datum fuisse videretur, quod in omni restitutionis casu, five mobile five immobile sit quod futurum est, reddi valere sancimus. §. 7. Si vero aurum fuerit quod relinquitur: minus idonee vero se habeat ad fidejussionem: & nec ipse dignus sit cui hoc credatur: manere quidem apud illum a quo relictum est: tertiam vero centesimæ ejus usuram præstari: quam usque tunc solvar, donec aut secundas ille

contrahat nuptias (quando & restitutio præstita-
rum usurarum suscipiet facultatem) aut fiat manife-
stum nullatenus posse istum ad nuptias pervenire,
sive secundum modum sacerdotii) tunc enim ei da-
bit quod relictum est) sive morte: accipient enim
hoc omnino ejus heredes, nihil neque de datis usu-
ris reddentes. §. 8. Hanc ipsam autem introducimus
observantiam & eundem intellectum, etiam si
non conjuges alterutris sub tali reliquerint condi-
tione: sed aliquis alius extraneus sive viro sive mu-
lieri sub tali conditione dari quid voluerit, sc. for-
tutorum casuum: secundum suam naturam, lege
super his tam in præstandis quam in restituendis
conservata. Hæc igitur ex jam nuper factis a nobis
occasione Julia Miscellæ constitutionibus retri-
buimus: alia vero sint firma secundum terminos &
casus secundum quod hæc exposuimus. §. 9. Præfa-
ta autem a nobis observationes dentur, (si institu-
tionis sit pars aut legatum) heredibus aut substitu-
tis, aut illis a quibus hæc relictæ sunt: si quidem
mortis causa donatio, omnino heredibus. Si vero
ex asse secundum talem conditionem conscribatur
quis heres: substitutis si fuerint, aut omnino iis qui
ab intestato vocantur ad hereditatem, hujusmodi
observationes præstentur, ut undique lex habeat
propriam perfectionem: nisi forte testator & hoc
præcipiat, dicens licentiam habere eum cui dereli-
quit, sive per institutionem particularem, sive ex
asse, aut per legatum vel fideicommissum, sive per
mortis causa donationem, & accipere quod reli-
ctum est, & nullam cautelam dare: tunc enim se-
quenda est defuncti voluntas, studii enim nostri est,
defunctorum conservare secundum legem volun-
tates.

C A P. XLV.

*De administratione donationis propter nuptias. Idem
dictum fuit supra Novell. 2. cap. 4.*

ET quia parum antea de cautela rerum ediximus,
& Leonis novimus divæ memoriæ constitutio-
nem de secundis nuptiis, si ad eas veniens mulier
non valeat dare fidejussionis cautelam, quia filiis re-
stituatur res, tertiam partem centesimæ accipere: nos
causam adhuc melius ab ea constituimus, illius su-
per hoc statutis competentem adjicientes subdivi-
sionem. §. 1. Et sancimus [hoc quod pridem a no-
bis in quadam dictum est constitutione] ut si quis
offerat res propter antenuptialem donationem si-
quidem omnes immobiles constitutæ sunt, maneat
earum usus apud matrem ad secundas venientem
nuptias: & eadem hæc eligat, & non recuset, neque
exigat a filiis pro æstimatione earum usuras: sed di-
ligentiam earum habeat secundum quod lex dat
usus dominis constitutis: conservet autem hæc se-
cundum leges filiis superstitibus: aut si omnes mo-
riantur, secundum nostram legem casu filiorum non
existentium, matri reliquo remanentibus filiorum
heredibus conservando. §. 2. Si vero universa
constituta est forte in pecuniis, aut aliis mobilibus
rebus antenuptialis donatio: tertiam partem usu-
rarum accipiente matre, cum prius sancita caute-
la non exigi a filiis aurum, nisi forte sine invidia
sit viri facultas, & habeat aurum & argentum, &
vestes, & quicquid conscriptum est matri: damus
etenim tunc electionem matri, si velit res accipe-
re, & dare fidejussoriam cautionem, sive prædictas
accipere usuras: dicimus autem ex tertia parte
centesimæ tam secundum anteriores leges, quam
etiam secundum nostras. §. 3. Si vero permixtæ
sint res, & donatio tam in pecuniis quam in immo-
bilibus rebus sit, immobiles quidem omnino ma-

nere apud matrem: propter quod alimenta habeat
exinde: in rebus vero mobilibus illa tenere, quæ
pridem sancivimus, si contigerit in mobilibus rebus
omnia antenuptialis donationis esse constituta:
providente muliere quod non negligat in mobilibus,
neque imminuta hæc faciat, sed qualia accepit, re-
stituatur.

C A P. XLVI.

*De successione matrum in bonis filiorum pro qua
parte fiat, & quomodo.*

Hinc nos alia evocat ratio quæ de filiorum succes-
sione est: quam accipient quæ ad secundas
veniunt nuptias. Jam pridem enim de his scripta
est lex a nobis ad Hermogenem gloriosæ memoriæ
magistrum sacrorum nostrorum factum officiorum
rescripta, Belisarii gloriosi præcedens consulatum,
septimo decimo calend. Aprilis, per quam sanc-
vimus matres ad filii non relinquentis liberos, cum
ejus qui mortuus est fratribus, sine cautione voca-
ri successionem: & ejus cum usu etiam proprietatem
habere firmam: sive priusquam heres relin-
quatur, sive postea ad secundas venerit nuptias:
auferentes leges quæ de his contrarium quid præci-
piebant. † Hanc autem nostram sanctionem fir-
mam etiam modo manere super solas personas pa-
rentum, quæ dudum ad secundas venerint ma-
trimonium, sancimus: & quasdam priorum
accipientes filiorum, firme ei servantes, & secun-
dum deinceps tempus: sive ante nuptias, sive post
nuptias hereditatem in eas filii descendisse contige-
rit. † De his autem quæ post hæc ad secundas
veniunt virum, ita nobis præiens lex disponatur, &
sanciat. Ergo necesse est filio moriente, sive ma-
sculo, sive foemina, sive testatus moriatur, sive
etiam sine hoc: interim ea, quæ ex testamento sunt
dicentes, ita ad ordinem qui ab intestato est, venia-
mus. §. 1. Si igitur legitime filius testatus fuerit,
& relinquat matri substantiam, sive partem ejus ali-
quam: hanc illa accipiat per scripturam, (quia ubi-
que custodire morientium volumus voluntates,) &
habeat quod dimissum est, aut datum, & secundum
proprietatem, & secundum usum. Sicut enim lice-
bat relinquere alicui extraneorum, & nihil heredi
secundæ mulieris nocebant nuptiæ: ita & matri
relinquens, sive institutionem, sive legatum, recte
derelinquat & dominium, & usum, sive ex rebus
quæ extrinsecus advenerunt, fuerit facultas, sive
ex paternis: nihil ex hoc fratribus contradicere va-
lentibus. §. 2. Si autem intestatus filius moriatur
jam ad secundas veniente matre nuptias, aut post-
ea veniente: vocetur quidem & ipsa cum filii aut
fratribus secundum nostram constitutionem ab
intestato ad ejus successionem. Sed quanta quidem
ex paterna substantia ad filium pervenerunt, eo-
rum solummodo habeat usum ad secundas omni-
no, sive prius, sive postea veniens nuptias: in re-
siduis vero omnibus rebus, quæ aliunde erant fi-
lio præter paternam successionem, veniat secun-
dum vocationem nostram, quam statim dicemus,
quadam correctione & ea indigere. Ea hæc dici-
mus in rebus quæ extra nuptialem donationem
sunt. Quæ enim in illis sancita sunt a nobis, & a
Leonis divæ memoriæ constitutione, integra con-
servamus: in quibus solum mater habeat usum-
fructum. §. 3. Sed in aliis rebus hæc sancimus, &
deinceps ipsi tradimus quæcumque post nuptia-
lem donationem sunt a patre venientia filio, aut
ex aliis causis, tam ex testamento, quam ab inte-
stato successione: ratione contra ingratos filios
undique

undique & super istis rebus servata, quando manifestæ causæ ingratitudinis demonstrantur: aliorum omnium, quæ de successione dicta sunt parentum in filiis, aut filiorum in parentibus intactis manentibus. §. 4. Ingratitudinem autem hic consideramus, non solum ad matrem, secundum pridem a nobis dictum: sed etiam adversus eundem ipsum fratrem defunctum.

C A P. XLVII.

ET quoniam scimus multas fratris ad invicem factas contentiones: illum solum, tanquam ingratum circa fratrem effectum, participari hoc lucrum non concedimus qui mortem voluit fratri, aut criminalem inducere contra eum inscriptionem, aut substantiæ ei properavit inferre jacturam: ejus enim portio tam ad reliquos fratres, quam ad matrem veniat. Et hæc lex supra filiorum successione, quibus cum matre succedunt filii, maneat, illam quæ a nobis facta est subdivisionem introducens iis, quæ futuro tempore matrimonio secundo sunt socianda viris. Quæ enim jam ad secundum matrimonium pervenerunt, (& beneficio memoratæ nostræ legis potitæ sunt) his liceat successionem, sive per testamentum, sive ab intestato habere firmæ, & secundum dominium, & secundum usumfructum, & alienare, & testari, & transmittere secundum quem voluerint modum, nihilque sit eis impedimenta quolibet tempore ex præsentī constituta lege. §. 1. Illud autem firmum ex primo matrimonio filiis maneat, quod super his per prædictam a nobis constitutum est sanctionem. † Quod si antenuptialem donationem, quam mater moriente marito lucrabatur, contigerit ad morientem filium pervenire, & propterea partem ei illius fieri hereditatis: matrem neque secundum quod succedit filio, dominium eorum, scil. antenuptialis donationis rerum perfrui: solum autem habere horum, quamdiu superest, usum & usumfructum. † Maneat igitur & hoc his, qui ex prioribus nuptiis sunt, filiis condonatum: nisi forte ante prædictam constitutionem judicialis sententia & transactio inter partes facta de his aliquid statuerit. §. 2. Et quoniam mater excludebatur quidem a filio masculino, hoc faciente senatusconsulto quod Tertullianum vocant: filiabus autem commiscebatur: nos non quærentes filiorum jus, sed exinde ei legitima jura dantes, vocamus quidem eam etiam cum masculis fratribus morientis in tantum in quantum numerus filiorum fuerit: quatenus & ea partem habeat tantam quantam unusquisque fratrum. Si vero permixti masculi & foeminae fuerint: hoc ipsum disponentes. Si vero mater & filia solæ consistent, ibi senatusconsultum mediam quidem partem dabat matri: residuam vero mediam sororibus quantæcunque extitissent. Quod quoniam non primitus correximus, modo adducimus ad competentem correctionem, & in isto casu vocantes eam pro rata filiarum: quatenus quantum unaquæque filiarum habet, tantum solummodo & ea accipiat: & in omni casu hic relato, in virilem portionem (hoc quod legis est) etiam mater veniat: sive consistent soli masculi, sive solæ foeminae, sive etiam permixta utraque soboles.

C A P. XLVIII.

Ut parentes studeant equalitatem inter liberos primi & secundi matrimonii servare.

Illud quoque super hoc adjicere legi justum existimavimus. Si enim moriatur vir aut mulier filios habentes & ex prioribus & ex secundis nuptiis,

quas post hanc nostram contraxerint legem: (in his enim præsentia disponimus) quæ quidem super luctis ex nuptiis servari oportet, hoc sanximus: insuper & decrevimus portiones, quas necesse est parentes legitimis & non ingratiss relinquare filiis, ipsos tamen genitores non erit justum ad secundam omnino declinare prolem, & quod ex lege est, tantummodo relinquentes prioribus alia omnia ad secundos deducere, sed aliquid & prioribus adjicere. Nam si aliquem ex secundis habeant nuptiis, aut etiam ex primis forsan, ita festivum, ita dilectum, ut velint præponere eum aliis in possessione, damus licentiam hoc agendi: non tamen omnino priores quidem filios minuere, secundos autem augere: sed neque vehementer magnificare augmentum, nec omnino oblivisci priorum matrimoniorum, neque infirmare ea quæ a præcedentibus nos de talibus dicta sunt: sed providere quidem & secundis, providere autem & primis: cogitantes, quoniam ambo filii sunt: & ita facientes successionum in testamenti divisionem. Si enim intestatis eis mortuis lex omnes ex æquo vocat: competens est eos imitantes legem, non vehementer magnis eos abbreviare minutionibus, erubescens legem: sic enim erunt boni patres, & nostra digni legislatione: & justi quidem erunt solam legem custodientes. Si quid autem etiam supra legem reliquerint: erunt justi simul & humani patres: & non hæc dicimus inter gratos & ingratos filios, (de ingratiss enim jam sæpius dictum est) sed de iis qui magis aut minus diliguntur: cum utique multa differentia sit ingratitudinis, & gratiarum actionis, & dissimilia honoris. Hanc itaque partem de æquitate filiorum ex priore & secundo matrimonio venientium, adhortantes potius quam sancientes dicimus: alioqui semel augentes ab intestato partem omnino filiis relinquentiam: & usque ad quatuor quidem filios, quatuor uncias omnino definientes: si autem ultra quatuor sint, usque ad mediam substantiæ partem idoneum jam dedimus filiis solatium, non ex parva mensura antiquam eorum angustiam resolventes. §. 1. Sit igitur præsens lex futuro tempore sanciens, sicut sæpius dicentes prævenimus, & nihil priorum tangens, sed collecta undique & complexa sub una continuatione: & omnia pene de secundis pronuntians nuptiis: & priora quidem prioribus in l. virtute servans, quæ vero ab ea disposita sunt, futuris secundis explanans nuptiis, & novam quandam undique ac subtilissimam introducens quærentibus utilitatem: omnibus quæ super talibus positæ sunt constitutionibus, in futuris post hanc nostram legem nuptiis, & quæ ex his evenerint, vacantibus: hæc videlicet una constitutione futuro tempore, secundum quod a nobis definitum est, in iis qui continentur in ea casibus, pro cunctis sufficiente.

E P I L O G V S.

† Hæc igitur tua celsitudo omnibus gentibus quæ sub tuo sunt cingulo, solemnī modo manifesta fieri præcipiat: ut omnes agnoscentes quia majorem laborem sustinentes quam oportet Imperialibus incurrere cogitationibus, tamen nihil prius illorum duximus salute, ne undique emendicent quod justum est, sed omnes videntes in unum collectam de hac legislatione partem, sciant quia & priorem iis quæ jam posita sunt, servavimus legem: & futuro tempore comparentem posuimus congruentiam. Dat. xv. cal. August, Constantinop. post Belisarii V. C. Conf. Scriptum exemplum Patricio gloriosissimo præfecto hujus alme urbis. Scriptum exemplum Basilidæ gloriosiss. magistro

factorum officiorum ex præfeto, ex consule, & patricio. Scriptum exemplum Triboniano gloriosissimo quaestori iterum & ex consule. Scriptum exemplum Germano gloriosissimo magistro equitum sacri Præsensis, ex consule & patricio. Scriptum exemplum Tzigæ gloriosissimo magistro peditum sacri Præsensis, ex consule & patricio. Scriptum exemplum Floro gloriosissimo comiti sacrarum rerum privatarum & ex consule. + Tua igitur excellentia cognoscens ea quæ nobis placuerunt, in iudicio tuo innotet tam Advocatis, quam aliis quibus præes, secundum hanc nostram constitutionem sufficientibus his, quæ hac de re a nobis scripta sunt ad Joannem gloriosiss. factorum per Orientem prætoriorum præfektum, iterum ex consulem & patricium. Dat. 15. cal. April. Constantinop. post BELIS. V. C. CONS. TIT. II.

DE APPELLATIONIBVS ET INTRA QUÆ TEMPORA DEBEAT APPELLARI.

Hanc legem non habent Scrimgeriana & Haloandrina editiones, sed ejus tantum argumentum & summam: quod argumento est hanc vulgarem translationem ex meliore & integriore archetypo desumptam, quam ullam aliam editionem, sed & omnes Novellæ Latinae desunt in illis nobis editionibus.

NOVELLA CONSTIT. XXIII.

Imp. Justinianus Aug. Triboniano gloriosiss. quaestori iterum & ex consuli.

P R A E F A T I O.

Anteriorum legum acerbitati plurima remedia imponentes, & maxime hæc circa appellationes facientes, in præsentem ad hujusmodi beneficium pervenire duximus esse necessarium. Antiquitati etenim cautum erat, ut si quis per se litem exercuerit, & fuerit condemnatus: intra duos dies tantummodo licentiam appellationis haberet: si autem per procuratorem causa ventilata sit, & in triduum proximum eam extendi. Ex rerum autem experientia invenimus hoc satis esse damnosum: plures enim homines ignaros legum subtilitatis, & putantes in triduum esse provocaciones porrigendas, in promptum periculum incidisse, & biduo transactas causas perdidisse. Unde necessarium duximus hujusmodi rei competenter mederi.

C A P. I.

ET sancimus omnes appellationes, sive per se, sive per procuratores, seu per defensores, vel curatores, vel tutores ventilentur, posse intra decem dierum spatium a recitatione sententiæ numerandum, iudicibus ab iis quorum interest offerri, sive magni, sive minores sint, (excepta videlicet sublimissima prætoriana præfectura) ut liceat homini intra id spatium plenissime deliberare, sive appellandum ei sit, sive quiescendum: ne timore instante opus appellatorium frequentetur, sed sit omnibus inspectionis copia, quæ indiscussos hominum calores potest refrænare.

C A P. II.

De consultationibus.

Ad hæc sancimus, si quando lis speratur in nostrum inferri consistorium: si forte contigerit Imperatoriam maiestatem occupatam publicis causis ex mundanis provisionibus, non posse convocare patres quatenus causa agitur, non ex hoc litem periclitari. Quod enim vitium est litigantium: si culmen Imperatorum occupetur? vel quis tantæ est auctoritatis, ut nolentem Principem possit ad convocandos patres ceterosque procures coar-

ctare: Sed si quid tale evenierit, causa intacta permaneat donec Imperator sus sponte motus & convocari procures jusserit, & litem inferri patiat, & omnia secundum morem procedere.

C A P. III.

De Appellationibus in Aegypto, Asia, Ponto, &c.

Illud etiam in tertio capitulo disponendum est, quod antiquitas bene statuit, novitas autem neglexit. Cum enim veneranda vetustatis auctoritas ita magistratus digesserit, ut alii majores, alii medii, alii minores sint, & appellationes a majoribus iudicibus non solum ad maximos iudices remitterentur, sed ad spectabilem iudicium tribuna, quatenus & ipsi sacro auditorio adhibito litem exercerent: novitas autem hoc deliquit: evenit ut super minimis causis maximi nostri iudices inquietentur: & homines propter minimas causas magnis fatigentur dispendiis, ut forsitan totius litis æstimatio ad sumptus iudiciales non sufficeret. Ideoque sancimus, si quando ex Aegyptiaco tractu, vel adjuncta ei utraque Lybia provocatio speratur, usque ad decem librarum auri quantitatem: non in hanc regiam urbem eam venire, sed ad præfektum Augustalem, qui audiat, & causam dirimat vice sacri cognitoris, nulla ei [penitus] post definitivam sententiam appellatione porrigenda. §. 1. Similique modo quoties in Asiana diocesi vel Pontica tale aliquid emerferit, usque ad prædictam quantitatem decem librarum auri appellationes ad viros spectabiles, comites forte, vel proconsules, vel prætores, vel moderatores, quibus spe. i. lites easdem lites peragendas deputavimus remittantur: quatenus & hi ad similitudinem præfeti Augustalis vice sacri cognitoris intercedant, & causas sine spe quidem appellationis, Dei tamen & legum timore proferant decidendas. + Orientalem autem tractum causas appellatione suspensas, & usque ad decem librarum auri quantitatem limitatas, ad virum spectabilem comitem Orientis mittere, simili modo audientiam & finem eis impositurum.

C A P. IV.

Ut a spectabilibus ad illustres appellatur.

Illo videlicet observando, ut viri spectabiles duces, vel alii spectabiles iudices, non ad alios eadem spectabilitate decoratos iudices suas transmittant appellationes in litibus, quantæcunque sint quantitatis, [cum non oporteat ad compares iudices appellationes referri, sed a minore iudicio in majus tribunal ascendere] sed ad illustrissimam præfecturam, illorum appellationes, cujuscunque sint quantitatis, ut dictum est] dirigantur, qui una cum viro excelso pro tempore quaestore eas dirimat: utroque Officio subministrante, id est, tam ex sacris scriniis more solito, quam præfeto prætorio. Ita tamen hæc sancimus, ut nec a ducebus vel aliis spectabilibus iudicibus, quibus forte, etsi privati sint, imperialis maiestas causas injunxerit, appellatio ad memoratos spectabiles iudices currat: nec causa non gradatim procedere, sed perperam videatur. Sed a præsidibus quidem provinciarum, & iudicibus a nobis datis, si non sint spectabiles iudices, intra memoratam quantitatem referretur. Si autem vel illustres sint dati a nobis iudices, quibus apices dignitatum super spectabilitate sunt decorati: vel ii qui a Principe delegati sunt, spectabilem habeant dignitatem: eorum appellationes sub quacunque quantitate in hanc regiam urbem ad competentes antiquo more iudices

dices referantur. † Omnibus aliis quæ de appellationibus statuta sunt vel ab antiqua profapia, vel ab auctoritate anteriorum constitutionum, vel nostra humanitate, intactis illibatisque custodiendis. Dat. cal. Jul. Constantinop. post BELISAR. V. C. CONS. *

EPITOME superioris constitutionis.

DE APPELLATIONIBVS, AD QVEMNAM REMITTANTVR, SI RES OB QVAM APPELLATIO INSTITVITVR, NON SVpra AVRI LIBRAS DECem VALEAT.

Non principalis litigator duntaxat, verumetiam procurator ejus, defensor quoque & curator & tutor intra decem dies a lata sententia provocare potest. † A prætiorum præfectis provocare non licet.

CAP. I.

Si dum Principi appellationis causam audire non vacat, legitimum tempus decurrat, nullum hinc liti præjudicium gignitur. Quando ad Principem ejusque Consilium provocatur, si lis ipsa decem libras auri non exsuperet, illam in Ægyptiaco tractu, & adjuncta ei utraque Libya præfectus Augustalis audiet, & cognoscet: in Orientali autem tractu comes Orientis: in Pontico vero, & Asiatico, spectabiles comites, præconules, prætores, & denique moderatores, si quidem hoc specialiter ipsis injunctum fuerit. Qui omnes sacrum habebunt auditorium, neque quisquam eorum sententiam de appellationis causa latam poterit detrectare.

CAP. II.

Quando a spectabilibus præsidibus provocabitur, si res litigiosa plus decem libris auri, si minus valeat, prætiorum præfectus una cum quæstore, ipsis utraque cohorte ministrante, de illa cognoscito.

TIT. III.

DE PRÆSIDE PISIDIÆ.

NOVELLA CONSTIT. XXIV.

Imp. Justin. August. Joanni gloriosiss. sacrorum per Orientem prætiorum præfecto, iterum ex consuli & patricio.

PRÆFATIO.

Nunquam sane credidimus, veteres Romanos ex parvis adeoque minutissimis principiis tam amplam constituere rempublicam, & totum exinde terrarum orbem (pene dixerimus) sibi adjungere, & premere ac tueri imperio potuisse, nisi majoribus in provinciis magistratibus missis, plus ea de re dignitatis sibi comparassent, simulque illis armorum juxta ac legum potestatem fecissent, neque non ad utrumque accommodatos & idoneos habuissent, quos quidem prætores vocabant, appellatione illis ex eo indita, quod cæteris omnibus præirent & præponerentur, permessa scilicet eis tam rei bellicæ administratione, quam legum præscriptione. Unde & ea loca in quibus publice magistratus vel jus reddere, vel habitare solebant, Prætoria appellata, & ut pleræque in rempublicam leges ex viva prætorum voce inferentur, constituerunt. Et multi prætores partim Siciliam, partim Sardiniam insulam, partim Hispaniam, partim terra marique alii aliud vel imperio adjecterunt, vel rexerunt.

CAP. I.

Hæc nos in animo reputantes, vetustatem denovo majore cum flore & venustate quasi post-

liminio reducentes in rempublicam, Romano præterea nomini dignitatem addentes, & videntes quod duplici in asperiores provincias magistratu ad hunc usque diem destinato neuter ad plenum sua sorte contentus fuerit, sed ex ea causa per quasdam nostras provincias, in quibus tam civilis quam militaris magistratus existit, semper inter se rixentur, semper pugnent, non quo subditis boni aliquid faciant, sed quo eos magis atterant: e re forte putavimus, si utrumque magistratum tam civilem quam militarem in unam formam contrahamus, imponamusque denuo ei qui hanc potestatem habebit, appellationem Prætoris: ut idem & militaribus copiis, quæ per provinciam sunt secundum cognomentum antiquitus illis impositum præeat, & præficiatur legibus: si quidem & hoc initio Prætorum erat proprium: & cum utriusque officii annonas habeat, una tantum cohorte utatur ex centum cohortalibus, (tot enim ei sufficient) quæ prætoriana cohors appelletur, & per præbatorias convenienter hinc procedentes constituatur. Ita enim dignitate plenus erit, ita latrocinia exercentibus terribilis, ita injustis inevitabilis: si majore cum potestate omnia conficiat: & cum lex jam pridem a nobis posita jubeat omnes omnino judices puris uti manibus, ei obtemperet, & præstito juramento, secundum hanc res gubernet, tam armis utens, quam civilia secundum nostras leges ordinans. Unde tamen ex gloriosiss. Consulib. aliquis ad hanc administrationem accedat, nihilominus in hoc imitatio quædam priorum eluceat, qua videlicet provincias sortientes Coss. consularesque viri, & non multo illis inferiores Prætores, paulatim Romanorum nomen ita auxerunt, & tam amplum effecerunt, quantum nulli unquam alii reipublicæ seu imperio concessit Deus. Id quod in Pisidarum regione initium primum sumere volumus: propterea quod veteres annalium scriptores prodidisse invenimus, olim Pisidarum gentem universæ illius terræ summum tenuisse imperium, & jam nunc majore & vehementiore hanc provinciam magistratu indigere, (nam & maximi in ea pagi sunt, & multi homines, & qui sæpenumero ob ipsa publica tributa seditiones movent) & prædatricibus illis & sanguinariis regionibus, quæ supra voracitatem & quandam inlatietatem lupini capitis collocatæ sunt, & Lycocranitarum habitaculum vocantur, hunc magistratum præficiendum credimus, qui jam inde ordine legitimo in eam progrediatur. Ac si hic magistratus sub specie quadam incursionis misceatur, componantur etiam in unum tam militaria, quam præfidalia insignia, & omnes eam militares copię sequantur, quæ in provincia sunt. Ad hæc tota civilis cohors venerando jam vocabulo appelletur, & prætoris cognomento honoretur, quis ipsum non abhorreat? quis non reveatur, simul in unum leges & arma coire spectans, & indidem conditione proposita, ut aut legibus obtemperet, si bono esse animo, & servari velit, aut, ut vel primo statim intuitu pereat, armis in proximo leges corroborantibus?

CAP. II.

Oportet igitur, ut qui hunc magistratum suscipit (semper autem gratis eum, & absque ulla donatione pecuniæ ipsi conferimus, ut & ipse per omnia sordibus abstineat, & his solis, quæ ex publico solvuntur, contentus sit, id quod etiam prima nostra lex dicit) jussu & pure & cum quadam asperitate humaniter se erga subditos gerat, quemadmodum in priore lege disposuimus, homicidia, adul-

adulteria, raptus virginum omne denique maleficio provincia expellat, & qui ea deliquerint, secundum nostras leges puniat; neminem præterea maleficorum revereatur, etsi de potentioribus sit, neque his se submittat, qui nullam de se utilitatem, at bene nefarias de se occasiones præbere possunt: sed per omnia jus ipsum tueatur, & ad nostras leges respiciat, & secundum eas judicet, & ut subditi nostri secundum illas vitam suamque studia insistant: efficiat insuper ad Deum quoque, & nostri timorem respiciat, neque præterea quicquam omnino in animo cogitet. Item ut neque crebro ex provincia huc commeet, neque immodicis literis nos interpellat, sed in omnibus prior ipse audientiam accomodat, eaque disceptet, & memor, quantum illi dignitatis magnitudinem dederimus, ita se hac in re gerat, ut pro gesto magistratu causam dicere necesse non habeat, sciens, quod si quis eo adito jus suum non consequatur, compellaturque hæc ad nos referre, pro eo deinceps certamen illi nobiscum futurum est. Quemadmodum enim jurisdictionis augmento ipsum honoravimus, ita rursus si præter intentionem & opinionem nostram tradita eum administratione abuti deprehenderimus, competenti ipsum animadversione persequemur, tam Deo in hoc subservientes, quam opem ferentes legibus, si ve furta eum fecisse, si ve gratia forte aut inimicitias superatum, si ve leges nostras transgressum esse deprehenderimus: dum enim subditos iterum exigere, & his malis, quæ usque adhuc exiterunt, mederi volumus: & magnas opes despeximus, & ad hanc dispositionem oculos convertere properavimus.

CAP. III.

Porro non tantum ad hæc eum prospicere oportet, quæ ante a nobis dicta sunt, sed etiam curare ut affluens rerum copia sit in urbibus, ne quid cives deficiat. Inspiciat etiam in civitatibus opera, neque in hoc seipsum a se vinci patiat: sed & aquarum ductus, & pontes, & muros & itinera publica refici studeat, neque committat, ut exactores qui illuc commeant, in aliquo subditos nostros prægravent: neque iussiones alias, quæ improbo more fieri solitæ, ex thronis excellentiæ tuæ de refectione murorum, de sternendis itineribus publicis, deque aliis, plus mille causis procedunt, suscipiat. Omnium enim horum causa, & si aliud præterea ejus generis, nemini permittet, ut subditos nostros injuriis afficiat, neque prædabit de thronis tuis sententia, quæ tale quid dicat, (jam enim hoc prohibuimus) sed solus ipse omnium curam geret. Si vero ex sacre nostræ legis sententia pragmaticam aliquam formam dirigamus, quam forte ad tuam emittamus præfecturam, examinabit ille prius, quæ inibi a nobis jubentur, nemini autem alii omnino copia fiet deprædandi subditos, quo magis aliquando provincias iterum refertas hominibus iterum suis civibus efflorescentes, ne queundique huc confluentem videamus hominum multitudinem, qui propter improbitatem præsidum in suam patriam reverti non audeant. Ideoque sancimus ne amplius excellentia tua Pisidicæ gentis magistratus pro divitis habeat, sed ut unum sit in ea spectabilis Prætoris officium, quod idem & militare & civile existat: quod similiter & publicarum civiliumque rerum curam gerat, & militibus præeat, ut mutuo auxilio & jurisdictio ex armis vires colligat, & cohors armata condecoretur lege. Neque enim deinceps aliqua per urbes orietur seditio, si talem

de cætero virum præfecerimus, qui utroque nobis officio dignus putabitur.

CAP. IV.

Quæcumque igitur fiscus erogaturus est, ea secundum suam hanc sacre nostræ legi descriptionem spectabili prætori, circaque ipsum versari solitis præstari jubemus. Unde & sacre nostræ appellationis notam præponi volumus, & qui Pisidicæ præses erit, is prætor Justinianus esto. Obremperet autem illi Prætoriana cohors, ex probatoriis (ut diximus) constituenda, quæ similiter tam civilibus quam militaribus hominibus juxta & rebus occupata sit. Ad hæc publicorum quoque tributorum exactio hunc præsidem cohortemque ejus respiciet, & omnia magistratus habebit insignia, quæ etiam modo habet, sellam scilicet curulem ex argento, securim quoque, & fasces: habebit etiam inter milites Adresponsum, adeoque & eo ipso principatum illi inter milites, qui ibi locorum sunt, tribuimus, ut ipsos & pulchre regat, & cogat in ordinem, instruatque ut non solum latrocinantes persequantur, sed etiam subditos inter se mansuetos & modestos reddant. Neque item committat, ut seditiones moveantur in urbibus, aut comites quidquam ad fiscum spectans divellant, sed supra omnes potestatem habeat, nemine prorsus excepto. Collocatus autem hic magistratus sit in mediis, & in numerum spectabilium descriptus. Unde quæcumque in vicariis olim, hodie in comitibus Justinianis Pacatianæ Phrygiæ & Galatiæ primæ, item spectabili comite Orientis, spectabilibus proconsulibus sunt, ea & in hoc existant: sitque & ipse spectabilis magistratus, & appellationes quæ apud ipsum interponuntur, mittantur huc, & examinentur: sicut in cæteris spectabilibus fieri solet magistratibus, introducanturque in judicium gloriosissimorum præfectorum, in cognitionem causæ, adhibito etiam gloriosissimo quæstore sacri nostri palatii: propterea quod tamen is magistratus non nihil in se habet militare, tamen quia prorsus in civilem & legitimam mutatus est formam, ideo necessario eundem tenere ordinem debet, qui pro consuetudine jam olim obtinente in spectabilibus magistratibus observatus est.

CAP. V.

Quoniam vero nuper sacra constitutione conscripta promulgavimus, ut causæ appellationem, quæ quidem quingentorum aureorum summam non excedant, a spectabilibus præsidibus huc devolutæ, in habitu & ordine sacri auditorii examinentur, sancimus, ut si qua ejusmodi causa emergat, scilicet in Pisidia duntaxat, ex delegatione si ve nostræ, si ve alicujus gloriosissimorum nostrorum procerum nisi qui datus est iudex spectabilis sit, ut non ad spectabilem Justinianum comitem Pacatianæ Phrygiæ (id quod prius lege determinavimus) proficiscatur, sed ad ipsum deferatur in sua provincia interposita appellatio, & ipse de ea cognoscat in habitu sacri auditorii, (cohonestamus etenim magistratum hoc etiam) & perfectam illi formam imponat, non remittendam ad hanc almam urbem, ne forte parvis de causis magnas bonorum suorum perturbationes & damna litigatores sustineant.

CAP. VI.

Ut autem qui vel hoc prætoris, vel alia nobis inventa & invenienda officia suscipiant, cognoscant quo tandem modo provincias eos gubernare conveniat, visum nobis est, non tantum signa eis præbere administrationis in codicillis

(ut

(ut vocant) sed etiam modum præscribere, secundum quem provinciam administrant, (quæ quidem, qui nos antecesserunt legislatores, consulta quædam præsidialia appellabant) ut ad hæc intentis oculis propriam dirigant administrationem, perque hanc omni ex parte subditis nostris prosint. Unde & id genus sacra mandata iussimus in sacro laterculo reponi, ut una cum codicillis præberentur præsidibus, tam iusjurandum, quod in sacra nostra constitutione descripsimus, præstantibus, cum omnia alia, ut nos ordinavimus administrantibus. Subjicietur autem a nobis huic sacre legi quædam etiam descriptio, quæ exprimat quid ipsum cum deligitur, præbere conveniat occasione codicillorum officii, *sive in sacro laterculo, sive in foro gloriosissimorum præfectorum*; quid rursus illi, item adfessori, & circa ipsum veritari solitis porrigatur ex publico: ut omnibus nota facta providentia, quam circa officia gerimus, ille incontaminatum nobis & undique spectatum suum exhibeat ministerium. §. 1. Hanc sane legem tum sacrarum nostrarum constitutionum lectio monstrabit, (iussimus enim & hanc inter eas describere) tum ipse ad effectum deduces, ut perpetuo in ipsis factis reluceat conspiciaturque.

Oportet prætori Pisidiæ annonarum, & capitum, ac reliqui solatii titulo præberi solidos 300. ejus adfessori, solidos 72. ejus cohorti, aureos 52. Rursus pro codicillis administrationis oportet ipsum præbere sic: Spectabilibus tribus chartulariis sacri cubiculi, solidos 9. primicerio clarissimorum tribunorum notariorum & laterculensibus, solidos 45. ejus adjutori, solidos 3. cohorti gloriosissimorum præfectorum pro iussionibus & omni alia causa, solidos 60.

TIT. IV.

DE PRÆTORE LYCAONIÆ.

NOVELLA CONSTIT. XXV.

Imp. Iustinianus Aug. Ioanni gloriosiss. per Orientem prætoriorum præfecto, iterum ex consuli & patricio.

P R Æ F A T I O.

Cum ad prima illa principia, ex quibus Lycaonium gentem, antiquarum rerum scriptores & enarratores constituisse tradiderunt, respicimus, & quod maximam cum Romanis affinitatem habeat, quodque ex eadem ferme occasione in unum coacta sit, majore, quam hactenus magistratu eam exornare, justum putavimus. Siquidem usu venit, ut olim Lycaon, qui Arcadiæ in Hellade rex fuit, & Romanum solum incolet, & assumptis quondam Oenotriis Romano Imperio daret veluti principium [dicimus autem vetera illa, quæ longo ante tempore Æneæ & Romuli ætates præcesserunt] & deducta in hæc partes colonia, Pisidiæ bonam partem adimeret, eique deinde suum nomen inderet, & regionem ex se Lycaoniam appellaret. Inde adeo justum fuerit & ipsam magistratu adornare, cui veteris apud Romanos instituti signa & notæ inscribantur, & illos, qui hoc ipsam tempore regunt [de præfide civilis jurisdictionis loquimur, & eo cui armorum cura commissa est] in unum contrahere, & Prætoris appellatione decorare. Est enim hoc nomen quasi jure patrio Romani Imperii proprium, & ante ipsos etiam Coss. in ampla Romanorum republica usui habitum. Nam veteres Romani suos Imperatores Prætores appellabant, simulque illis præbebant, ut militaribus præirent copiis, & descriptis ab illis parebant legibus: & prorsus erat hic magistratus ex ambobus contemperatus, præ se ferens & ostentans tam in instruenda acie robur,

quam in ferendis legibus rectum & decentem ordinem.

C A P. I.

Quoniam igitur propositum nobis est etiam hic utramque administrationem in unam contrahere, propterea optimo illi jure Prætoris appellationem imponimus, ut una cum prætoris appellatione audientium animis insonet ipsius quoque magistratus substantia ac natura, & quod non simplex sit, nec ad unam aliquam rem tantummodo [nempe vel arma, vel leges] respiciat, sed simul utrumque ad se munus ex æquo attrahat, quodque per copias militum vehemens & robustus, per legem lenis & mansuetus sit: & per hanc causam maleficis quidem vehementiorem, probioribus vero civiliorem se & moderatiorem exhibeat. Neque hoc sine causa agimus, aut solam appellationem attendimus, sed ex usu ac necessitate magistratus quoque metimur. Nam fortes ea regio viros habet, neque in ullo differt ab Isauria in medio, ut quæ mediterranea, aprica, equorum altrix existens, tum multos viros, tum multos equos enutriet: magnus quoque in ea numerus est magnorum pagorum, & virorum ad equitandum, ad sagittandum, ad animos sine negotio & celeriter excitandos, ad arma promptè tractanda, denique tam ad militare imperium forte averfandum, quia illorum status privatam ipsis fortunam & solis civilibus magistratibus subditam adscribit, quam ad hoc rursus, *civile scilicet*, contemnendum, quia soli obtemperare legi, quæ non item strenuitatem quandam adjunctam habeat, audacioribus formidabile est, idoneorum. Hæc nos permoverunt, ut hunc quoque magistratum, quemadmodum apud Pisidas fecimus, coadunatum redderemus, & nostro appposito nomine: Prætoris ei appellationem inderemus. Volumus etenim & hunc Prætozem Iustinianum Lycaoniæ appellari, quomodo sane & Pisidiæ, & aliorum. Deinde utramque etiam cohortem in unam contrahimus, & cui civilis, & cui militaris magistratus præfuit, ac Prætorianam illam appellamus, constituendam, ex probatoriis more solito, ex sacro libellorum scrinio, ex quo olim & duciani eas ferebant procedentibus, mensuramque illius ad centum usque virorum numerum extendimus, & utriusque magistratus annonas illi adsignamus, sed adfessori & reliquis. Quæ quidem ex subjectis sacre huic nostre Constitutioni descriptionibus clara faciemus. Habeat item Adresponsum, *sive apocrysiarios*, ut inter milites omnia recte gerantur atque ordine: adeoque & aliis eum militibus qui per dictam provinciam stationes agunt, imperitare sancimus.

C A P. II.

Mitemus sane, qui id officii suscepturus est, unum aliquem de probatis, & de numero nostrorum procerum: unde & olim Prætores procedebant, suisque laboribus adornabant rempub. nunc residentes in solo Italico, nunc proficiscentes ad loca forensia. Ac talis quidem semper sui ipsius memor, & unde illi hæc administratio accesserit, venerandum se præbeat subditis, horrendum latrocinantibus & maleficis, omnia majore cum fiducia peragens. Neque dubium quin puris utetur manibus, quandoquidem & officium gratis suscipit: & alioqui lex nostra nuper a nobis lata, omnibus omnino magistratibus in ipsa descriptis, præcipit ut manus contineant [qua de causa & iuramentum præstant] & secundum leges nostras dijudicent, omnemque æquitatem & justitiam subditis impertiant.

(H)

Es

Eo pacto cum reipub. suæ statum veteres Romani exornarent, omnibus aliis rebus publ. potiti sunt. Quis enim hunc magistratum non revereatur simul & horreat, videns duplici eum forma excubias agere, tum ut quæ lex jubet, facile ordinet, tum vero, si quid de lege violetur, ut hoc armis corrigat? §. 1. Quibus autem de rebus Prætores Pisidiæ in lege quæ de ipso conscripta est, appellavimus, de iisdem pulchrum putavimus & hunc appellare. Oportet enim ut cum undique gratuitum hoc officium suscipiat, ab omnibus & ipse sordibus alienissimus sit, his solis contentus, quæ fiscus præstat, prout jam ante de præsidalibus officiis lata lex differit, ut item in rebus gerendis sincerum & justum se præbeat; ac quo modo administrationis ratio permitta est, ita & ipse harmoniam animi sui nunc acutioribus & intentis, nunc lenioribus & remissis sonis contemperet. §. 2. Odio quoque habeat & puniat omne adulterium, ad hæc homicidium, sed multo his vehementius raptus virginum. Cæteros etiam maleficos, si quidem incurabili morbo laborant, citra exceptionem puniat: si vero mediocriter, ad meliorem frugem transponat. † Insuper neminem improbe agentium revereatur, etsi dives, etsi majore aliqua dignitate præditus sit: propterea enim de numero præstantiorum electum ipsum mittimus, ut pro sua potentia necesse non habeat cuiquam alii attendere, quam nobis & legibus, secundum quas & ipse judicet, & subditos vitam instituere procuret.

CAP. III.

Sed neque socordiam se dedat, neque alicui injuriam faciat, ne ejus provinciæ homines cui præest, propter injurias illic acceptas, regionem suam relinquant, & continue nobis hic faceant negotia. † Quia ipse prius audientiam his quæ ad eum referuntur, præbeat, eaque disceptet: & usque memor honoris quem illi detulimus, ita administrationis laboribus se exerceat, ut laudem inde, & a rationibus gesti magistratus reddendis dicendaque causa immunitatem consequatur. Illud certo sciens, quod si quis nos adeat referens domesticam sibi rem incommodis affectam esse, si quidem expertus apud eum, jus suum obtinisset, hunc ipsum sine aliquo dato responso remitteremus si vero cum prius ad ipsum retulisset, deinde non obtento jure suo, ad nos decurrat, tunc non illi nos in posterum, sed ei qui magistratu fungitur, judicium constituemus; & quemadmodum ampliorem ei honorem reddidimus, ita & si socordia eum se dare, & his quæ in ipsum contulimus, negligentius uti deprehenderimus, opem feremus legibus, & convenienti eum animadversione persequemur: & quemadmodum ille neque verba nostra neque leges, neque formam & gradum magistratus veretur, ita neque nos ipsum verebimur, sed perinde ei obviabimus, ut & ipse rerum administratione utatur: & si ve sordidis eum manibus uti, si ve ad effectum aliquem respicere, si ve leges nostras transgredi deprehenderimus, nos vigore legis ad facti sui rationem reddendam, eum sistemus: neque enim ut subditos servaremus, pecuniis aut quapiam aliarum rerum quæ nobis suppeterent, pepercimus.

CAP. IV.

Oportet præterea ipsum providere, ut omnia recte atque ordine fiant in civitatibus, & primum quidem ut civitates sub ipso collocatae, seditionibus careant, ex omni parte æquitatem conservans, & summo studio prospiciens ne nimium subditis indulgeat, & frena relaxet. §. 1. Deinde neque opera

in civitatibus negligat, ne per hanc causam diminuantur vel aquarum ductus, vel ipsorum pontium transitus, vel murorum munitio, vel cura itinerum, sed omnia reficiat, aut saltem ad nos referat, ut partim ex civilibus ea redditibus, partim nostra liberalitate queant reficere. §. 2. Neque item committat ut exactoribus, qui a nostris hinc proceribus commendant, sit in aliquo damnum subditis nostris inferendi licentia; aut ut hi subditos nostros gravent, qui consuetas illas jussiones adferunt, quæ olim ad subversionem eorum qui mediocriter vitam instituerant, de thronis tuis procedebant, nunc injungentes murorum reparationes, nunc curam itinerum, imaginum, pontium, portuum, aquæductuum publicorum renovationes, locorum denique publicorum renovationes, ablationes, & ædium quasi in solo non justo ædificatarum demolitiones, & id genus alia magis ad neccendas calumnias expedita: sed ipsemet hæc ad animi sui curam revocabit, omnia peracturus absque dispendio. Si vero nobis visum fuerit majore eam rem inspectione indigere, sacra pragmatica forma utemur, quam sane & ad tuum magistratum, si videbitur, mittemus, qua secundum ipsum alteri quoque hanc inquisitionem injungamus. Ita aliquando respirabunt subditi, ita denuo efflorescent civitates, ita qui eas incolunt, magnum incrementum capient, neque de patriis sedibus diffugient, rerum suarum incolatum propter præsidum improbitatem quasi terriculentum aliquod metuentes.

CAP. V.

Scire igitur oportet excellentiam tuam, quod unus & simplex hic magistratus, non duplex futurus sit, ut omnia quæ fiscus utrique prius officio præbebat, ea secundum descriptionem sacræ huic nostræ legi subjectam, tam ipsi det, quam circa ipsum versari solitis; & cohorti ejus: quemadmodum & hætenus præbita sunt. §. 1. Et publicorum tributorum exactio ipsi simul & obtemperantibus ei prætorianis cohortalibus incumbet: habebitque utriusque officii insignia, tametsi plurima militaria sunt: tamen & in vehiculo sedebit argenteo, & præcedet ipsum securis, (nam & hoc consularis imperii signum est) similiter & fasces ipsi cum solennitate præbunt: observabitque eum universus exercitus, qui per eam provinciam stationes habet, cui curæ erit, ut & latrocinia refecet, & injuria affectis opituletur, & subditos nostros mansuetos inter se & modestos reddat. §. 2. Sed neque comitibus permittet, ut ad publica tributa annuant, animumve adjiciant. Sed & inter spectabiles ipse collocabitur, tametsi qui eam administrationem suscepit, majoris forte sit dignitatis: si quidem dignatio eorum, qui provincias regunt, talis futura est, qualem nos ad quamque administrationem idoneam fore judicaverimus. Ipsum vero, propter imperium quod gerit, conveniens est inter spectabiles numerari, inter quos & proconsules & comites Orientis, Galatiæ, & Phrygiæ sunt. §. 3. Unde & ipse causis quæ in ejus moventur provincia, tam pecuniariis, quam civilibus & liberalibus, audientiam præbebit, uti id genus magistratibus licet. † Appellationes quoque contra ejus sententias interpositas examinabunt hic ex more qui jam pridem in spectabilibus magistratibus obtinuit, tam gloriosissimorum sacrorum nostrorum prætoriorum præfecti, quam gloriosissimus quæstor, (prout jam inde ab initio traditum est) eo quod alter jam magistratus civilior factus sit admistis legibus, quas etiam in ipsa arma imperium habere volumus.

C A P. VI.

Secundum legem nuper a nobis positam, si quæ causa inter provinciam suam mota, quingentorum aureorum quantitatem non excedat, quæ per provocationem deinde a suo transferatur iudice, de hac non Pacatianæ Phrygiæ comes (ut prius diximus) sed ipse cognoscat, et si ex delegatione siue nostra, siue alicuius gloriosissimorum nostrorum procerum causa alicui commissa sit, modo propter rationes quas nuper in constitutione de appellationibus lata præscripsimus, spectabilis non sit: & causæ finem imponet, non (ut olim) post etiam huc mittendæ, ne ob parvas occasiones magnorum ea res dispendiorum subditis nostris ansam præbeat. Hæc autem & nos illi manifesta faciemus. Si quidem studio habet potentia nostra, non tantum ut administrationis signa eis ex codicillis (quos vocant) præbeamus, qualia spectabilibus magistratibus attribui solent, sed etiam ex mandatis principalibus, quæ veteres olim principes & legislatores responsa præsidibus edita vocabant: quæ cum nos descripsissemus, iussimus in sacro nostro reponi laterculo, ut inde semper una cum codicillis præbeantur magistratibus: ac hi quidem ipsum conferant officium, illa vero dirigant administrandi officii rationem. Cæterum ex descriptione quæ sacræ huic nostræ legi subijcitur, clarum erit tum quid ipsum, cum deligitur, occasione codicillorum officii præstare conveniat, tum etiam quid ipsi simul & adfessori, ac cohorti ejus publico erogabitur. Sed & si quos vicinarum ei provinciarum præsidēs circa tributariam rationem negligentes inveneris, non alium emittes, sed ipsos spectabiles præsidēs fatigabis, ut vicinarum provinciarum præsidibus si societatis se dedant, immineant, & procurent, quo magis ea omnibus in publicum modis inferant.

E P I L O G V S.

† Præsentem itaque legem nos quidem sacrarum nostrarum constitutionem volumini iussimus inferi: ipse vero ea suscepta, omnia ex illius præscripto agas, immortalem perpetuo beneficii nostri memoriam præ se ferentis. Oportet Lycaoniæ prætori in hunc modum præberi. Ipsi quidem annonarum capitum & reliqui solatii nomine, solidos CCC. ejus adfessori, solidos LXXII. ejus cohorti, aureos LII. Rursum oportet eum præbere spectabilibus chartulariis sacri cubiculi per causam codicillorum, solidos 9. primicerio clarissimorum tribunorum notariorum & laterculensibus, solidos 24. ejus adjutori, solidos 3. cohorti gloriosissimorum præfectorum pro iussionibus & omnia alia causa, solidos 60.

T I T. V.

DE PRÆTORE THRACIÆ.

NOVELLA CONSTIT. XXVI.

Imp. Justin. August. Joanni gloriosiss. sacrarum per Orientem prætoriorum præfecto, iterum exconsuli & patricio.

P R Æ F A T I O.

Illud in confesso est, quod si quis Thracum regionem nominet, statim una cum dicto virilitas quædam animus, & militarium copiarum, bellorum ac pugnae cogitatio subeat. Sunt enim ista ingenta & quasi patrio quodam jure huic regioni attributa. Itaque & prius a nobis suscepta est cogitatio redigendi in meliorem statum ea quæ illa loca concernunt, & hoc tempore de his quæ longo jam agitavimus consilio, præsentem legem tulimus. Duos sane vicarios nomine ad Longum murum sedere

omnes scimus, quorum alter militares cohortes regit, (est enim magna vis militum eo in loco) alter præfectus est negotiis civilibus. At cum ambo vices illic impleant, hic quidem gloriosissimorum præfectorum ille vero magnanimorum magistrorum militiæ, nunquam tamen inter se consentiunt: sed tamen si suas unicuique fisci annonas separatim suppeditat, & alia præbet solatia, nihilominus unum hoc sibi negotii perpetuo & indefinenter sumunt, ut contentiones inter se immortales exerceant.

C A P. I.

Reste igitur atque ordine visum nobis est hic quoque facere, quod apud alias gentes, quamquam non ita efferas, non ita militaris custodiæ indigentes fecimus: & ut non hic quidem civilibus negotiis præsit, ille vero inter milites & solos imperitet, utrumque officium in unum contrahere, & præficere ei loco gravem aliquem & reverentia dignum magistratum, qui ex æquo tam civilia illic negotia curet, quam de venusto & decenti ordine militum sollicitus sit. Nam qui provinciam moderatur, is in aliis versatur locis, vix illis sufficiens. §. 1. Si vero horum locorum custodia, omniumque rerum per ea loca administratio, & in bonum ordinem collocatio, tum etiam militia bono aliquo vero indiget, & qui idonee tam milites possit excolere, quam imperitare ex lege: quod tandem illi nomen ex vetustate accommodatum imponemus? aut quam appellationem amplexi, hunc gerenti magistratum aptabimus? an vero re ipsa manifestum non est, quod quemadmodum Pisidiæ rector, & summus Lycaoniæ magistratus a nobis nominatus institutusque est, ita & hic prætor nominabitur assumpto pietatis nostræ cognomine? Nam si prætor Romanorum Imperatoris simul & legislatoris locum in sua re publica denuit: in confesso est, quod nihil perinde hujus magistratus appellationem deceat, quam nomen prætoris. Si quidem & militum copias regat, & paganos subditos non paucos habebit, quibus ex nostris legibus jus reddet. Denique tam civiles res, quam militares in his locis bono aliquo viro indigent. Nam & anterioribus temporibus semper quidam militares viri in summis constituti dignitatibus, tam militaribus illic copiis præbant, quam cæteris auxilio erant, quamvis non milites, sed pagani existerent. Barbarorum enim excursiones non mediocri opus habent præsidio. Quæ vero illos concernunt, ea committi debent uni alicui, qui secundum leges ipsis præire possit, cum multum intersit inter rectum & perversum ordinem: & omnibus perspicuum sit, quod militaris quidem res si sola & per se consistat, ultra quam decet, efferatur audacia: civilis vero, nisi admistum habeat robur militum, infra mediocritatem auctoritate careat: utrumque vero si in idem cum altero concurrat, omnium perfectissimum & absolutissimum sit, quodque tam ad gerendum bellum, quam ad tuendam pacem sufficiat.

C A P. II.

Ideoque hujus etiam provinciæ officia copulantur, & prætor hic Justinianus Thraciæ nuncupator. Signa vero magistratus a nobis erunt tam codicilli hinc procedentes in forma cæterorum spectabilium magistratuum, quam monita quædam Imperialia, rationem explicantia, quæ provinciæ administrationem perficiat, quæ majores nostri Mandata Principis nuncuparunt, cum quibus in provincias proficiscentes, qui eas sortiti erant, inde quid facto opus esset, accipiebant. Atque ea res semper & pulchre excellens habita est,

est, magnumque nominis splendorem prætoribus addidit apud plurimas reipub. nostræ gentes, & maxime Occidentales, a quibus progressi Romani totum [pene dixerimus] Septentrionem, & Meridiem, & multo maximam Orientis partem suo adjecerunt imperio. Quæ igitur in dicta a nobis lege de provincialibus officiis scripta sunt, quæ item de Prætoribus Pisidiæ & Lycaoniæ differuimus, ut & ipsi gratis hic designentur, & gratis se vicissim subditorum nostrorum commodis exponant: omnibus manifesta sunt. In universam enim jam imperii nostri ditionem lex prodit, & apud omnes vulgatissima facta est. Descriptum sane & iusjurandum est, quo magistratus nostros conveniat, cum officia suscipiunt, animam suam devovere Deo, & tueri subditos nostros in æquitate & iustitia, ab omnibus sordibus, inimiciis, & gratia remotissimos. §. 1. Cæterum cohortales ei non ultra centum apparebunt, habebitque tam civilis quam militaris officii insignia. Insuper aderit illi etiam Adresponsum, propter copias quæ illic resident, in quas plenum habebit imperium, & quidvis cum illis ad utilitatem reipub. & attentandi & perficiendi licentiam. §. 2. Publicorum præterea per illa loca tributorum exactio, tum ipsum, tum cohortem ejus respiciet: & tota cohors Prætoriana appellabitur, hinc edendis & ex sacro epistolarum scrinio prodeuntibus probatoriis constituenda, unde tales olim probatoria Vicariana quoque cohors ferebat.

CAP. III.

Curæ autem habebit, primum quidem, ut a donis & muneribus puras conservet manus: deinde ut omnem æqualitatem subditis nostris tam publice quam privatim exhibeat, & litigantibus, & inter se contrahentibus, quo omnem ab ipsis controversiam depellat. † Item ut milites quidem bellicis exercitationibus meliores & alacriores efficiat, paganos vero per legem componat, ut iusti, & ab omni improbitate & malitia immunes reddantur, quo magis hi quidem ad iustitiam, illi vero ad virtutem & fortitudinem progressus faciant: & si belli causa aliqua fiat excursio, facillime hanc expediat, utraque cohorte præsentem, illa quidem alteri subministrante in iis quæ civiles cohortales decet, copiis vero militaribus citra tergiversationem hostiles insultus propulsantibus. §. 1. Oportet insuper, ut etiam in causis, siue hæc pecunias, siue crimina, siue aliud quiddam concernant, audientiam præbeat, & recte secundum leges nostras, & absque omni affectu iudicet, ne aliqui inde excurrentes, nostram inquietent potentiam. Neque enim volumus ut collatores nostri relicta provincia sua a provinciæ præsidibus despecti, huc adcurrant. Nam si posthac nobis ab his qui ex eo loco commeant, negotium fiet, omnino percontabimur adeuntes, si ea re renuntiaverint imperium in provincia getenti: ac si edocti fuerimus, quod ista denunciaverint: cum summa eos increpatione remitemus in provinciam: si veto illi denunciaverint quidem, at provinciæ imperium gerens, aut per socordiam omisit, aut turpi aliqua de causa legum rationem non habuit, tunc omnem animi nostri motum in ipsum convertemus. Quemadmodum enim majores in illum (erogationes fecimus, nimirum utriusque officii) tantæque hominum multitudini eum præfecimus: ita si compertum habuerimus, quod indigne in hoc versetur officio, neque remisse agemus, neque mediocres pœnas irrogabimus: imo quanto ipsum altius in sublime evehimus, si probe se gerat, tanto rursum gravius eum percellemus pœnis si quid contra leges deliquerit. † Ad

hæc nemini omnino oportet eum succumbere, neque si insigni aliqua dignitate sit præditus, neque si opibus abundet: propterea enim gravioribus viris & auctoritate plenis ejusmodi tradimus officia: ne quid necesse habeant remittere his, qui opibus suis freti, aliis velint inferre injuriam.

CAP. IV.

Curabit quoque omnia illic opera publica, neque patietur, ut vel portus vel muri, vel pontes, vel itinera, vel denique alia vitium contrahant: sed ipse, quæcunque ex civitibus teditibus possunt refici, ea procuret: si quid vero ex his majore cura indiget, id per suggestionem ad nos referat, & rationes conficiantur, prout jam a nobis lege sancitum est. † Neque enim volumus, ut qui solitas hæc negotiationes, item aquarum pervestigations, & hororum, murorum, iniaginum, aliorumque id genus reparations (quæ quidem omnia olim abrogari placuit) exercent, hi a præfectura quam moderari mittantur in provinciam: sed ipse pervestiget eaque fieri debeant, & secundum constitutionem nostram rationes illos faciat edere. §. 1. Quod si nobis placuerit alium ad hoc dirigere: per pragmaticas formas id efficiemus, quæ (si ita visum sit) ad tuam deferantur præfecturam. Nam ut subditos nostros eripiamus & liberemus dispendiis, propterea & magnam pecuniæ vim [ut ex parte vel ipse nostri] despiciamus, & ita amplis annonis tam præsidem, quam cohortes & circa illos versari solitos consolati sumus, ne per egestatem forte, aut ejusmodi aliquid, parum decentibus, factis occupentur, sed insigni dignitate præditi, & de amplo senatorum ordine sint, & ita cum Dei & nostri memoria versentur in provincia. Quæ si nullo unquam pacto memoria neque huic exciderint, per omnia se ipso pulchrior futurus est. §. 2. Ac si veteres Romani consularibus tantum & prætoriis viris provinciarum administrationes demandarunt, neque nos alienum a bonis moribus faciemus, si talibus eas tradamus, qui exactorum hinc in provincias tendentium, & præter rationem collatores nostros damnis involvere tentantium violentias reprimentes, hujusmodi necessitatem queant resolvere. Damus etenim ei & curiosius illa indagandi, & prohibendi, & ad nos per suggestionem nuntiandi facultatem, & ut partim ipse per se ea corrigat, partim celerius ad nostram referat notitiam: ut si qua in re imbecilliores sunt, ibi vires crescant, & suppleantur scientiæ, & iussionis nostræ accessione.

CAP. V.

Hæc etiam in sacris ipsos admonebimus Mandatis, quæ una cum signis magistralibus trademus, ut memores juramentorum quæ præstant, & monitorum quæ illis dabimus, prout nos nostrumque de illis meretur iudicium, & propriam exornent vitam, & traditum gubernent officium secundum nostras leges. Quibus ipsis conditionibus magistratum tradimus, dantes illis [ut dictum est] omnem potestatem, ut tam in pecuniariis, quam criminalibus, & omnibus, & omnibus denique causis iudicent, & appellatio apud ipsos interposita ad gloriosissimos nostros præfectos & gloriosissimum decurrat quæstorem, qui causæ communem præbeant audientiam secundum formam earum causarum, quæ in sacrum introducuntur palatium. Si quam vero causam minorem quingentis aureis per ea loca provocatione suspendi contigerit, & si ex delegatione vel nostra vel iudiciaria sit, neque is cui ea causa delegata est, spectabilis iudex sit, ut ex illis locis appellatio ad ipsum procedat, eamque audiat in forma sacri palatii.

Ornamus enim officium ejus hoc etiam modo, & æqualem constituimus spectabili comiti Orientis, & proconsulibus & comitibus Phrygiæ & Galatiæ: ut & ipsum spectabile sit, quemadmodum harum regionum officia sunt, atque in hac forma persistat: ut interim tamen hac nostra lex clarissimi provincie Præsidis officium non minuat, sed illo in aliis provincie locis conficiente, quæ quidem propria legum sunt: hoc scilicet demandatam sibi a nobis sollicitudinem in illis partibus in quibus consistit, implente. §. 1. Subjicietur item a nobis huic legi descriptio, quæ commemoret & quid ipsum erogare pro codicillis magistratus, & quid ipsum circaque ipsum versari solitos rursus auferre ex publico conveniat titulo annonarum, quas etiam solas ipsos omni alio extra hanc causam lucro abstinentes accipere permittimus. Propterea enim per majores erogationes ampliores eos efficiamus, ut & ipsi subditos nostros undique conservantes, & juramentorum quæ præstare solent, memores, ipsis hanc nobis factis remunerationem reddant. † Atque hanc sane præsentem legem habebit quidem legum volumen, sed thronus tuus susceptam eam & memoriam mandata perpetuo conservet in opere. † Oportet autem Prætori Thraciæ annonarum, capitum, & reliqui solatii nomine præberi solidos 300. ejus adfessori, solidos 72. ejus cohorti, aureos 52. Occasione vero codicillorum præbere oportet eum sic: spectabilibus tribus chartulariis sacri cubiculi, solidos 9. primicerio clarissimorum tribunorum notariorum, & laterculensibus, solidos 24. cohorti gloriosissimorum præfectorum pro iussionibus & omni alia causa, solidos 40.

TIT. VI.

DE COMITE ISAVRIÆ.

NOVELLA CONSTIT. XXVII.

Imp. Justin. Joanni gloriosiss. sacrorum per Orientem prætoriorum præfecto, iterum exconsuli & patricio.

P R Æ F A T I O.

Quod quibusdam ante nos Imperatoribus, ut in Isaurorum regione facerent per imaginem & figuram in mentem venit, id nos re ipsa jam per ipsam operum efficaciam tam in Galatia prima: quam Pacatiana Phrygia confecimus, Vicarii officio [ut prius appellabatur] cum civili adunato, & una utrinque cohorte constituta, & ipsis [ut oportuit] exornatis, neque non utrique pro vetere appellatione Comitatus nomine imposito: ut ille quidem comes Galatiæ primæ nuncupetur: is vero nominetur comes Pacatiana Phrygiæ, utrumque horum ipsorum nostro comitante cognomine.

C A P. I.

Idemque hoc & in Isaurorum provincia præcipimus. Neque enim volumus, ut qui de cætero in hoc consistit officio, duplicibus utatur codicillis, & sumat quidem civilis officii appellationem, sumat vero etiam militaris potestatis signa, & duplex nomen circumferat, cum res plane sit eadem: sed jam inde ut unum officium habeat, statuimus, quod ipsum & armis provideat, & publica in se recipiat, omnia sub se continens, & una cohorte utens, quæ Comitiana appelletur: & suæ militiæ probatorias ferat ex sacro libellorum serinio. † Obveniat autem omnino & is magistratus gratis, neque quidquam exhibebit numerabitve pecuniæ. Et ut ipse quoque puris utatur manibus, quemadmodum reliqui, ad ipsum nuper a nobis editam legem transmissimus. † Sed præter codicillos, qui & ipsum inter spectabiles adscripserunt, dabimus ei sacra etiam præcepta, quæ Mandata Principis a Veteribus nun-

cupantur, & a nobis rursus in rempubl. sunt illata, ex quibus intelliget quæ singulatim ad ejus pertineant sollicitudinem, tam in publicis omnibus, quam privatis contractibus: quidquid præterea venustum & decorum est, ne quid fiscus sentiat dispendii, & simpliciter quæcunque ipsum facere convenit, ex iis illis manifesta fient.

C A P. II.

Hoc unum sciat, quod & ipse inter Spectabiles magistratus collocatus est, & appellationes apud illum interpositas gloriosissimorum sacrorum nostrorum prætoriorum Præfecti, tum etiam gloriosissimus. Quæstor noster, audient quemadmodum & Augustalis, & Proconsulis, & trium Prætorum nuper a nobis in Pisidia, & Lycaonia, Thracia, institutorum, & Comitatus Orientis, & insuper Comitatus Pacatianæ, Phrygiæ & Galatiæ primæ. † Quod si qua in Isauria causa minor quingentis aureis sit, & postea per provocationem suspendatur, huic & ipse audientiam accommodabit, in forma sacrorum auditoriorum. Nam & hoc illi concedimus, dignitatis illi plenioris magistratum in hac etiam parte efficientes.

E P I L O G V S.

† Tua igitur excellentia ad prædictorum magistratum imitationem, ea quoque quæ hunc concernunt, constituat. † Subjiciemus enim descriptionem huic nostræ legi, declarantes quid ipsum cohortemque ejus, & ejus adfessorem ex publico ferre, quid item nomine codicillorum magistratus dare conveniat. † Ac noverint qui hosce a nobis nuper ad novam pulchritudinem redactos magistratus suscipiunt, quod & pecunias, quæ continue pro officiis offerebantur, omnino reculare: & quæ non præveniant, de nostro tam ipsis quam ipsorum adfessoribus dare, & cohortibus largiri, quæ ab aliis ablata erant, & ipsis præsidibus majora designare solatia sustinimus, in hoc tantum, ut undique subditos nostros immunes a dispendiis conservemus. † Quod si quos vicinarum illi provinciarum præsidēs negligentius agere circa tributa publica deprehendas: non alium emittes, sed ipsos spectabiles magistratus fatigabis, ut vicinarum provinciarum præsidibus, si sociordia se tradant, immineant: & efficiant, ut omnibus hæc modis inferant, quo magistratus multo pulchrior sit & præstantior, quam dudum. Oportet Isauriæ comiti pro annonis præstari solidos 200. ejus adfessori, sol. 22. cohorti ejus, aureos 52. Oportet item ipsum præbere occasione codicillorum sic: Spectabilibus tribus chartulariis sacri cubiculi, solidos 9. primicerio clarissimorum tribunorum notariorum & laterculensibus, sol. 24. cohorti gloriosissimorum præfectorum pro iussionibus, & omni causa, sol. 40.

TIT. VII.

DE MODERATORE HELENOPONTI.

NOVELLA CONSTIT. XXVIII.

Imp. Justin. Aug. Joanni præfecto prætorio.

P R Æ F A T I O.

Quod pulchre & longo ante tempore concinnatum adunatumque, & in sua jam firmitate compositum excipit: id sane novare aut dividere absque rationabili causa, confirmati validique imperii non est. Neque enim in verborum multitudine, sed in vero & iusto rerum effectu robur imperii collocandum est. Et tamen circa duos illos (ut vocant) Pontes, nempe Helenopontum, & Pontum Polemoniacum, tale quiddam factum esse didicimus.

Cum enim sub unum antea præsidem ordinata esset provincia, duo constituti sunt, neque publica in necessitate exigente: neque alio aliquo rationabili prætextu subsistente: quem expedite aliquis & facile inveniat. Adeoque amplum ejus facti testimonium res ipsa præbet, cum in hodiernum usque diem non tantum publicorum tribunorum & dispositionum tractatore utraque utatur provincia. Ac si quis urbes quæ per utramque sunt, enumeret, vix unius provincie justa & sufficiens mensura resultet, si modo *Helenopontum* quidem octo urbes implent, hoc est Amasia, Ichora, Euchaita, insuper & Zela, & Andrapa, quæque ad climacas, hoc est gradus, sitæ sunt, Sinopa, & Amisus, antiquæ urbes, sed & Leontopolis, quæ & ipsa jam inter urbes numeratur: aliæ vero quinque Polemoniæ Pontum continent, Neocæsarea, & Comana, Trapezus, & Cerasus, & Polemonium: Pityus enim & Sebastopolis inter castra potius quam urbes numerandæ sunt: ut inter hosce terminos uterque Pontus consistat. † Post quos tam nostra constituta est *Lazica*, in qua urbs Petras non est, quæ nostro beneficio & esse & nominari urbs cœpit, quam quæ nostræ pietatis nomine utitur, & *Justinianea* appellatur. Archæopolis quoque & Rhodopolis, maxima & antiqua castra: in quibus plane etiam ea castra sunt, quæ nos a Persis recepimus. Scandis & Sarapanis & Murisius ac Lusiris, & si quid aliud præterea a nobis in Lazis elaboratum est. † Hæc deinde *Tzanorum* regio excipit, sub nostro nunc primum imperio Romanorum ditioni adjuncta: quæ & ipsa urbes partim nuper factas suscepit, partim mox futurus suscipiet. † Post illam aliæ item gentes subsistunt, Suavi, & Scymni, & Apisæ, & Abasgi, & aliæ, quæ omnes (permittente Deo) vel nostræ, vel sociæ sunt.

CAP. I.

Sed ad ista quidem nos de his locis instituta oratio detulit, nunc autem denuo ad Pontes & illorum unionem revertamur. Ambos enim illos Pontos, tredecim comprehensos urbibus, iterum nunc in unam provinciam contrahimus, assignamusque ipsis tam veterem unionem, quam modernam appellationem. Namque ab omnibus *Helenopontus* nuncupatur: quod illi nomen a pientissimo principe Constantino impositum est, occasione honestissimæ suæ matris, Helenæ scilicet pientissimæ mulieris, quæ nobis etiam sacrum Christianorum signum invenit. Vetus enim illud nomen *Polemonis*, quo plerique in Ponto tyranni usi fuerunt, dehinc quiescit: primum, quia tyranni exitit: secundo, quia urbem de suo nomine appellatam habet, scilicet Polemonium tum etiam, quia pulchrius fuerit, regiones Christianorum & regum nominibus designare, quam his quæ polemi, hoc est belli, & tumultus præ se notionem ferunt.

CAP. II.

Omnes autem illæ tredecim urbes unius sunt provincie, ut tamen neque alterutri in his metropoli (Amasie scilicet & Neocæsareæ) metropolis nomen detrabatur: & Dei amantes earum episcopi, metropolitani quidem in hac urbe: qui vero sub metropolitano collocati sunt, ab his qui metropolis sub cura sua habent (ut hæcenus in more fuit) ordinentur: nihil enim circa sacerdotium illarum innovamus, cum multas ejusmodi institutiones inter Dei amantissimos episcopos in una etiam provincia existere, tam vetustum seculum, quam quod per nos modo exornatur, novorit. Et cum

imperio quidem inducitur illis unus utriusque provincie præses, cognomento *Moderator*, quem quis vulgari lingua usus *Harmosten* appellat, quandoquidem & moderatoris nomen vetustum est, Romanaque amplitudine dignum: & ipse *Harmosten* quidam olim magistratus erat, qui e Lacedæmone hinc inde per omnem ejus ditionem dirigebatur.

CAP. III.

Unde qui id officium suscipit, *Moderator Justinianus Helenoponti* nominator: obtemperantque illi per eam provinciam stationem agentes militares copie. † Habeto etiam Adresponsum, cujuscunque conditionis homines, omnes se illi submittunt sine ulla prærogativa privilegii. † Audientiam quoque præbeto in causis tam pecuniariis quam criminalibus, & aliis minimis quidem, sine scripto & gratis: majoribus vero, licet scriptis intervenientibus, eo tamen sumptu quem sacra nostra præscribit Constitutio. Item qui hunc magistratum suscipit, is utriusque officii annonas ferat, surgentes usque in septingentos vigintiquinque aureos, unaque utitur cohorte, & publicorum tributorum decursio, & periculum idem & commune esto tam contra eum qui officium obtinet, quam contra cohortem, quandoquidem & ipsa in unam cohibet formam, & inter se conglutinabitur, quemadmodum is ordinaverit qui supra provinciam positus est. † Sed & magistratus Adressor septuaginta duos ex publico aureos capiet: & cohors ex ambabus prioribus una facta, quadringentos quadraginta septem aureos feret, & tremissem.

CAP. IV.

Insuper qui hoc fungitur officio, neque Vicarios in locum suum per urbes dimittet: observabitur enim & id quemadmodum in sacris nostris continetur mandatis) sed ipse oberrando urbes lustrabit, nulla omnino lege aut sacra forte pragmatica forma prohibendus, tametsi præcedens tempus tale quid jusserit. † Stativaque aget ubicunque illi visum fuerit, vel in una metropoleon, vel in aliis urbibus, si modo ad ejus sustentationem urbs per omnia sufficit. † Sordium ipse & lucri abstinent, omniaque citra incolarum dispendium gerens. Nam neque ipse, neque cohortalis, neque miles ipsum comitatus a collatoribus aliquid capiet, aut gratis sumptum faciet, aut etiam collatores nostros vel ipse atteret, aut comitantes ipsum milites hoc ipsum agere permittet: hoc etenim & ipsum pars est nostrorum mandatorum. † Ipse certe sacramenti memor quod præstitit, & quod *gratis officium suscipit*, quodque tam magnum annonarum incrementum metuit, nunquam quidquam ausus accipere, nisi magna id cum poena velit restituere: neque ut cohors per ejusmodi occasionem tale quid vel exigat, vel oblatum accipiat permittens. Et nisi procuraverit, ut milites ipsum annonis suis contenti sequantur, neque ipse justam indignationem effugiet, irrogatumque ab ipsis damnum compellatur ex eorum annonis exigere, & hoc collatoribus sarcire. §. 1. Propterea certe majores hosce magistratus auctoritatisque pleniores tam multitudine apparitorum (centum enim illum cohortales habere volumus) quam dignitatis magnitudine (siquidem spectabilem illi magistratum effecimus) esse volumus, ut necessitatis tempore amplioribus utamur magistratibus, & qui nostris subservire possint iussionibus. Quid enim facerent hi qui veteri forma præfuerunt provinciis, qui cum paucos circa se haberent, paucissimis ipsi imperitabant, modicaque admodum ferentes e publico, plurima dantes, raperet:

pere cogeantur, & unum hoc habere studio, ut sequentibus & undique ipsis imminentibus creditoribus occasione pro officio datorum non nihil gratiæ referrent & beneficii? Quibus rebus nostras consueverunt auctionari subditos impios jura & periculi plenos sibi redditus conquirentes. §. 12. Harum nos rerum indignitas permovit, ut non solum exinde provenientius lucris renunciaremus, sed & de nostro magnos insuper sustineremus sumptus: & si quibus species aliqua magistratus interveniente pretio a decessoribus nostris tradita esset, adhibita id medicina curaremus, atque hoc genere tributarii collatores nostros redderemus liberos, & officia suscipientibus de nostro solarium introducere mus, quo magis hos quoque libertatis participes efficeremus. Siquidem iam parato nobis est, Deo, (ut apparet) talia largiente, ut non solum Afros, & quæ ibidem gentes sunt, libertate donemus, sed etiam ut eos, de quibus in meditullio quodammodo nostræ reipublicæ singulis ferme annis nova actio instituebatur, neque tamen dabatur sub eodem manere *cauponatore*, sed per modica intervalla nunc hujus, nunc illius potestati sub debantur, hujusmodi dispendio & turpitudine liberemus. Hanc nos gratiam Deo referendam putavimus, qui Imperii nobis coronam imposuit, qui communi omnium calculo per patrem nostrum purpuram nobis donavit, qui denique tot tantasque in nos liberalitates explicuit, quantas nulli majorum nostrorum unquam dedit.

C A P. V.

Oportet igitur, ut qui ad hoc officii accedit, sciens prudensque quam multis hominibus, quam multis præsideat urbibus, quam venerandus item futurus sit, mutata dignitatis forma ex Consulari & Correctoria in majorem magistratum & spectabilem, per omnia subditis pareat, & indemnes ipsos tueatur, puris etiam ubique utatur manibus, & publicum augeat, ad ejusque commoda omnem referat providentiam: privatim quoque sordibus & numeribus abstinent: & civitatibus publice simul & privatim sua jura decerunt, oberrando eas perclustret, & iis medeatur, nihil lucri causa faciat: neque parvum neque magnum, sed bonum & memorabile nomen appetat, & diligenter, sancteque per omnia datum jusjurandum observet, in omnibus denique gratiosum ne nobis exhibeat. §. 1. *Cavebit vero etiam, ne quid præcipue in Ponto committi solet, ejus rei culpam facultatem det, ut nempe titulos imponat prædiis, vel alienis ædibus, siquidem hoc solummodo fisci proprium est, & regiarum domuum tam nostrarum quam pientissimæ Augustæ. Si vero sub alterius appellatione tabulas sive titulos impositos deprehendat, tam ipsis protinus detrahat, quam eum, qui illas afflaerit, pervestigabit. At siquidem is qui se rei dominum esse dicit, hoc fecerit, exemplo illius rebus publicos imponet titulos, prius his titulis, quos ipse apposuit, ad caput ejus impactis confructisque. Si vero alienarum rerum procurator fuerit, tam titulos (ut diximus) ad ejus caput confringet, quam modicis etiam tormentis eum subiciet, quo magis hæc perdiscens is cujus causa id factum fuerit, cognoscat, quod neque ipse per se, neque per certas satellites, aut per eos qui in hoc assumuntur, ut explendæ ejus avaritiæ satagant, subditos injuriis afficere liceat.*

C A P. VI.

Consimiliter oportet, ut ipse spectabilis Moderator latrocinia exercentes, & habendi studio

alios defraudantes, mulieres denique, bona, jumenta, & ejus generis alia rapientes, reprimat, quo incontaminatum jus conservet, & nos recte hoc videamur cepisse consilii: neque quibusdam per provinciam grassantibus, ipsis vero ejus facti vindictam non repetentibus, penitentia nos incessat, quod latruncultores & violentiarum repressores cessare fecerimus: propterea enim illi etiam milites submisimus, ut illorum manu instructus, difficilius queat ab insultantibus expugnari.

C A P. VII.

Hæc nos illi strictim & sub compendio commendata esse volumus. Nam quæ per partes gerenda sunt, ea manifeste perspiciet tam ex lege, quam cum magistratus ordinaremus, in commune omnibus descripsimus, quam ex mandatis principalibus, quibus illi datis explanabimus quomodo magistratum disponet tractabitque. Atque hæc agens, non solum nobis ingratus non erit, sed etiam Deo simul ac nobis animam suam devovebit, & pro magistratu denique bene gesto bonam remunerationis spem concipiet. † Subjicietur autem & quædam recensio huic sacræ nostræ legi, per quam clarum fiet, quid ipsum, & adfessorem. cohortemque ejus ex publico percipere, quid item ipsum pro codicilli magistratus præbere conveniat: ut edoctus quanta in ipsum conferatur liberalitas, & ad quantam moderationem impensa pro codicillis ab ipse facienda redacta sit, rebus ut æquum est & recte utatur, majorum insuper gentium plurium hominum imperium sperans, si his, quæ in manibus habebit, convenienter utetur.

C A P. VIII.

Porro damus huic quoque, ut appellationes in spectabilium magistratum forma ab ipso huc transmissæ, tam apud gloriosissimos præfectos, quam gloriosissimum nostrum quæstorem vice sacræ consultationis disceptentur. At si quæ causæ minores quingentis aureis apud aliquos in sua provincia motæ, (tametsi ex delegatione forte) non tamen apud spectabilem actæ per provocationem suspendantur, tunc & in hoc gravior venerabiliorque factus, augmenti nobis in ipsum collati meminerit, & ita in rebus gerendis versetur, ut omnibus subditis & nobis ipsis & ante nos Deo simul ac legi irreprehensibilem se præbent.

E P I L O G V S.

† Hæc igitur omnia pernoscentes excellentia tua, & tam magnas illi annonas addat, & ita amplæ eum dignitatis effectum sciat, ut floris & dignitatis jam nunc a nobis illi traditæ cupiditate multis hunc consequi merito affectabile sit.

T I T. VII.

DE PRÆTORE PAPHLAGONIÆ.

NOVELLA CONSTIT. XXIX.

Imp. Justin. Aug. Joanni præfecto prætorio.

P R Æ F A T I O.

Paphlagonum gens & antiqua, neque ignobilis olim extitit: in tantum quidem, ut & magnas colonias deduxerit: & sedes in Venetiis Italarum fixerit, in quibus & Aquileia omnium sub occidentem urbium maxima: & quæ multoties cum ipsis etiam regibus certamen susceperit, condita fuit.

C A P. I.

Hanc sane Paphlagonum gentem Honorii pientissimi principis temporibus diminutionem

tionem passam, & aliquot amissis urbibus, nulla utili de causa veteris illius contentione & rigoris remissionem amplexam, nos denuo ad pristinam formam reducendam esse, ipsam quoque Paphlagoniam ad instar unius civitatis redigendam, & quæ in duobus jam Pontis fecimus, eadem putavimus & in ipsa constituenda: ut qui harum gentium adunatum imperium, & unum ex duobus prioribus, (nempe Paphlagoniæ & Honoriadis) factum tenet, is prætor nuncupetur (quod nomen & ipsum Romanum est, & provinciarum rectoribus accommodatum) & una utatur cohorte ex duabus prioribus conglutinata, quam & centum virorum numerus supplebit. Imminebit autem omnino hic quoque tributis publicis exigendis: tam quæ Paphlagonas, quam quæ Honoriadis olim incolæ pendebant. Præterea omnibus ex æquo urbibus provideat, quas utraque prius habuit provincia, hoc est in Honoriade quidem, Prusiadi, Cratiæ, Hadrianopoli, Tio, Claudiopoli, & Heracleæ. Tametsi enim ex ipsis quædam, ut Prusias, Heraclea, & ipsa provinciæ metropolis & caput, Claudiopolis scilicet ex Bithynia prius illis assumptæ sunt, tamen quia semel eo transmigrarunt, magnæ curiositatis esse putavimus, denuo ipsas ad Bithynos reducere, & formam perturbare, adeo ut sex prædictæ urbes, in Honoriade prius existentes, erunt jam nunc & ipsæ pars Paphlagoniæ. Inter ipsos vero Paphlagonas jurisdictionem habebit in alias sex urbes, quæ jam inde ab initio ad eam provinciam pertinens, nempe Germanicopolim, Gangram, Pompejopolim, Dadrybos, tumulos Amastridis, & insuper Junopolim. Et duodecim omnino totius provinciæ urbes erunt. Cæterum quantum ad præsens institutum circa sacerdotia nihil innovamus, sed Metropolitani qui olim sacerdotia hic suscipiebant, tam in eodem manebant ordine ipsorum ordinatione quoad locum non mutanda, sed ab hujus almæ urbis beatissimis Patriarchis ordinandi, quam quos sub se positos hactenus ordinarunt, eos & nunc ordinantes, non de illis inter se dissideant, non confundantur. Et una de cætero fiet provincia, plures habens Metropoles, id quod & in aliis quibusdam nostris existit provinciis.

CAP. II.

ENimvero qui totius provinciæ imperium tenet [appelletur autem tota provincia, quemadmodum & ante, Paphlagonia] etiam oberrando urbes lustrabit, nulla id factum prohibeate sacra forma olim forte ad talium prohibitionem composita, sed neque *Vicarios* in locum suum hinc inde per urbes dimittens. Omnino enim hoc ipsum prohibemus, si quidem turpe est, ut quamdiu ipse in provincia jus reddit, interim alteri quoque vices suas contra legem committat. Sed ipse omnia dispensabit, & publica tributa summa cum animi promptitudine profligabit, neque plus neque minus exigens. Justitiæ præterea consentaneam æquabilitatem retinens, simul providentiam adhibebit, ut si quid damni fiscus acceperit, id corrigat: simul urbes illæ tam publice quam privatim conservet. Annonam quoque, quam uterque prius magistratus habebat surgentem in septingentos viginti quinque aureos capiet: tum adsessorem habebit, qui septuaginta duos ferat aureos: & cohortem unam ex ambabus compositam, procedentem usque ad centum virorum numerum, & quadringentos quadringenta septem aureos & tremissem percipientem e publico. Cumque gratis officium suscipiat, gratis item hoc ipsum obeat. Nos enim in hac quoque parte subditos nostros redimemus, & his

qui ex consuetudine per occasionem suffragii [ut vocant] *aliquid percipiunt*, dabimus ipsi, hoc nimirum illis per thronum tuum erogantes ex publicis ejus provinciæ tributis: neque patiemur, ut sub specie & velamento auctionis subditi nostri in servitutem adigantur. Neque enim nos, qui decessorum nostrorum collatores a Barbaris ereptos, ad veterem libertatem reduximus, commitemus, ut qui nobis ipsis peradditi fuerunt, aliis serviant: quin potius Deo, qui multis per nos gentibus libertatem elargitus est, subditorum nostrorum usque novis auctionibus oppressorum libertatem [quoad ejus fieri potest] quasi donarium aliquod offeremus: neque obludentes eos qui jam accipiunt [introducemus enim solitam illis ad hoc securitatem] neque item permittentes, ut datæ pro officio pecuniæ nomine magistratus, quasi mancipium aliquod subditos nostros a vendentibus cœmant, & revendant injuriam inferentibus. Esto igitur inter Pontici tractus provincias & hæc una, duplex ante [haud scimus qua de causa] facta: appellabuntque [ut diximus] eum qui provinciæ præerit. Prætores Paphlagoniæ Justinianeum: licebit autem Græca ipsum lingua etiam Strategum appellare.

CAP. III.

PRæterea semper illi in memoriam rediges iurandum, cuius interventu officium suscipiet, ut *puras manus neque turpi lucro sordidas habeat, ut fisci commoda justis & undiq; inculpatis accessionibus augeat, ut subditis nostris æquitatem & justitiam imperiet tam in causis publicis, quam privatis*, siue contrahant, siue iudicio inter se contendant. Urbes autem absque lætione subditorum lustrabit, ut neque ipse, neque Adessor, neque quod ipsum sequitur famulitium, siue ex militibus, siue ex cohortalibus, siue ex servis, aliquid lucretur, aut gratus sumptus faciat. Oportet enim ut tam ipsi ex iis annonis quæ pottinguntur ipsi e publico, sumptus faciant, cum conveniente mediocritate agentes vitam: quam milites, qui ipsos comitantur, cognoscant, quod si non suis contenti annonis iter faciant, sed collatores nostros ausi fuerint tentare injuriis, aut damnis involvere, aut gratis sumptus facere: collatoribus indemnitas futura est ex ipsorum annonis per eum qui magistratu defungitur, ut ipse tam eas repetat, quam etiam ex illis suo periculo collatoribus indemnitatem afferat.

CAP. IV.

ATque hæc sane lex nobis de Paphlagonibus posita esto, honoratiorem illis magistratum efficiens, ut qui inter *spectabiles* numeretur, præbens ipsi auctoritatem tam in provinciales milites, (quatenus tamen iuste eis præcipiat) quam etiam contra alios, nullis ejus provinciæ hominibus privilegio uti queuntibus, siue majores, siue minores, siue etiam procuratori rerum ad potentes homines pertinentium præfetti sint. Certe quod facile per ea loca admittitur, hujus rei excellenter curam geret, ne committat, ut aliquorum prædiis *Tituli* apponantur, ullum aliud nomen habentes inscriptum, quam vel fisci vel regiarum domuum. Sed si quid tale factum deprehendat, eos quidem titulos e vestigio detrahet: fisci vero nomine prorsus alios titulos prædiis ejus qui t. lia delinquit (si præsens hæc faciat) imponet prius detractis titulis ad illius caput contractis. Si vero absens sit, prædiorum curatore comprehenso tam corpus ejus tormentis subijciet, quam titulos detrahet: & in capite eos curatoris prædiorum comminuet: sciens quod si quid ejusmodi negligat, nos vero didicerimus simul aliorum, ab aliquibus impositos prædiis titulos hærete, quam

fisci

fisci regiarumque domuum tam nostrarum quam
pientissimum Augustæ simul præsidem re ipsa com-
perta istos per negligentiam omisisse: is qui hunc
magistratum obtinet, bonorum suorum publicatio-
nem sustinebit, ut qui cum facile pro magnitudine
imperii præsens ista prohibere potuisset, debita ea
opera neglexerit. CAP. V.

AD hæc diligenter ibi ipsum locorum prospicere
volumus, ut omnes qui *latrocinia exercent*, qui
alienas substantias aut etiam uxores rapiunt, qui alia
denique patrant crimina, persequatur, comprehen-
dat, & competentibus suppliciis subdat & omnem
prorsus injustitiam reprimat: neque committat, ut
in aliquo probiores & mansuetiores injuriis affi-
ciant, ne aliis de novo talium persecutoribus opus ha-
beamus, cogamurque rursus violentiarum represso-
res, latruncultores, & alia id genus tolerare nomina
simul & negotia, quæ nos adversati ipsum ad hunc
ordinem produximus, & ita amplum dignitatisque
plenum magistratum effecimus, ut tam appellatio-
nes apud ipsum cum judicat, interpositas ad excel-
lentiam tuam, cuique eundem unquam magistra-
tum suscepturi sunt, & celeberrimum quæstorem
sacri nostri palatii, qui in forma consultationis au-
dientiam iis accommodabunt, quam minores causas
quingentis solidis, in provincia ejus apud aliquos
non spectabiles motis, & si ex delegatione sint, cum
per provocationem suspenduntur, ad se deducat in
habitu, & ordine sacri auditorii, & ut ipse inter a no-
bis inventos, & in ampliorem formam redactos ma-
gistratus ubique connumeretur. Siquidem & ipsi
maiores erunt, & in majore quam priores reputa-
tione habebuntur, & facilius nobis vel in majoribus
negotiis suum exhibebunt ministerium. Nihil enim
in parvo magnum existere, tum a nostris dictum est
majoribus, tum nos etiam ex ipsis judicamus proba-
vimusque factis. Subjicietur autem & huic legi de-
scriptio quæ significet, quid e publico tam is qui
provinciam regit, quam adfessor & cohors ejus acci-
piet, quo item dato magistratus codicillos percipiat.
§. i. Ipsa sane ratio qua magistratum geret, cum hoc
loco sub compendio explicata est, tum in lege quæ
de omnibus magistratibus, in commune descripta
est, simul & ex imperatoriis nostris mandatis, quæ ei
dabimus cum administrationis codicillos confere-
mus, & iurjurandum secundum legem nostram in
hoc conscriptam exigemus, manifestabitur.

EPILOGVS.

† Hæc igitur omnia perdiscens excellentia tua, &
tam magnas illi angonas subministrat, & ita ipsum
sciat amplæ dignitatis effectum, ut floris & dignita-
tis hoc a nobis tempore in illum collatæ cupiditate
merito multis ipsum consequi sit affectabile.

TIT. IX.

DE PROCONSULE CAPPADOCIÆ.

NOVELLA CONSTIT. XXX.

Imp. Just. Aug. Ioanni glor. sacrorum per Orientem
prætoriorum præfecto, iterum ex consuli & patricio.

PREFATIO.

QUam amplum nomen Cappadocum gens habeat,
& quanta Romanis negotia exhibuerit, prius-
quam in illorum ditionem redigeretur, non igno-
rant veteris eruditionis studiosi. Certe olim totius
ferme Ponti imperium tenuit, & nominatissimi viri,
inque magna apud Romanos reputatione habiti in-
de orti valde floruerunt. Terram præterea habet
diffusam admodum, & mirabiliter præstantem, &
quæ ita majestati imperatoris placuerit, ut etiam
Tom. II.

possessionibus quas illic habet, peculiarem magistra-
tum præfecerit, non minorem civili, sed potius ma-
jorem. Siquidem & populosissima est, & urbem ma-
ximam præbet ejusdem cognominis tunc clarissimis
nobis Cæsare, qui summo orbis terrarum arbitrio,
quod nos obtinemus, bonum dedit principium: quæ
etiam de causa apud omnes terræ populos nomina-
tissimum Cæsaris nomen est, & nos præter omnes
alias Imperatoris majestatis notas eo gloriamur.

CAP. I.

Hanc sane regionem parvo tradere magistratui
contra omne nobis decorum & dignitatem fore
visum est, cum alias, tum vero maxime, quia semper
ipsam adversus magistratum nostris domibus præ-
fectum seditiones movere cernimus, & quia factio-
nibus inter se divisa est civitas, quantum alteram *Ta-
miacam*, quasi fiscalem & ærariam: alteram *Eleuthe-
ricam*, hoc est liberam appellant: & cum existat am-
bitu murorum una, duplex est sententia. Unde &
seditionum & dissensionum occasiones, & si quid
omnino mali fatigat homines, id (uti nos arbitra-
mur) ex hac provenit causa: qua sublata, robur
simul & concordiam negotio addemus, qua nihil un-
quam inter homines præclarius existit, & præstan-
tius. §. i. Accum aliis magistratibus, quos nuper
inter Pisidas, Lycaonas, Thracas, institimus ad-
ministrationis forma & acervus ex duarum rerum
congressu constitit: tum vero majore hunc formam
adornare cupientes, tertiam etiam potestatem illi
adjicimus. Nam is, quem huic præficiemus officio,
non solum præsidebit legibus, & universæ cohorti
civili, sed etiam præsidebit militibus, tam qui in
prædicta regione, quam qui in aliis Pontici tractus
provinciis, in quibus Tamiaca existunt prædia sta-
tiones habent, perinde quasi per ea loca super mili-
tes cum imperio positus sit. Permittimus etiam illis
in homines Tamiacos imperium: & omnes quicun-
que ad Comitianam prius cohortem pertinebant,
sive *Summarii*, sive id genus alii fuerunt, hisce ob-
temperabunt: & triplici forma constitutum habebit
magistratum: siquidem & civilis magistratus erit &
militaris, neque non Tamiacis quoque rebus præ-
sidebit: utraque illi cohorte, tam Comitiana, quæ &
sua conficiet, neque cum civili cohorte habebit
commercium, quam clarissimi provincie præsidis
apparente. Universam vero proconsularem fieri ap-
pellarique volumus: utraque cohorte, tam quæ Co-
mitiana prius, quam quæ civilis vocabatur, tamen
unam appellationem (nempe proconsularem) obti-
net, separatim tamen sua obeunte munera: ut civilis
quidem curet tributaria & civilia, quæ initio sem-
per ad ipsam pertinuisse scimus. Quæ vero Comit-
tiana prius cohors erat, imperialium rerum admi-
nistrationi insistat, & exactionem conficiat, ea scilicet
forma quam modo explanabimus.

CAP. II.

Curatorum etenim & tractatorum ne nomen
quidem omnino superesse volumus, respicien-
tes ad vetera exempla, & nimiam lationem quam
iniseris illi collatoribus induxerunt, sed per singulas
domos, & totius Comitianæ cohortis, tredecim-
que primatium, quos primos & secundos magi-
stros vocans, periculo, alios tredecim, qui statim
post illos separati sint, nominari volumus, singulos
(ut dictum est) ex singulis ædibus: & post priores
tredecim exactioni incumbere, & servare fisco
quæ sua sunt: prospicere item collatorum indo-
lentia, & ne quid ab aliquo ipsorum damni susti-
neant: scientes quod damnum ex causa collatoribus

irrogatum, multo magis ipsorum facultates respiciet, cum totius publicæ exactionis periculum ad ipsos devolvatur. Sed neque eos qui primi & secundi prius magistri vocitabantur, neque tredecim illos qui post ipsos modo separati sunt, quos profligationem tributorum facere sanximus, quidquam omnino spectabili pro tempore Proconsuli præbere vel nominationis titulo, vel quacunque alia de causa: si quinquageni solidi aurei ab unoquoque horum tredecim exactorum primoribus tredecim magistris præbeantur.

CAP. III.

Porro neque ipsos exactores amplius aliquid a rusticis, aut denique iis qui ab ipsis exactionem tolerant, accipere, quam quæ formis *Nicetæ* magnificæ memoriæ continentur, & exactoribus deputata sunt, nequeuntibus ipsis nominaingere & damna pro hisce nominibus inducere per causam *Aspacticon*, seu tractatoriarum, vel quocunque alio prætextu, siue ad aliquam consuetudinem, siue ad quamcunque vexationem porrigatur; cum enim ab omnibus illis collatores nostros liberos conservari volumus, tum improbo etiam & pernicioso tributo eos liberamus, quod pendebant tractatoribus, per quod fiebat ut circa publicum, & suas descriptiones idonei non essent; quin & si forma aliqua sit pragmatica, quæ velit tractatoribus aliquid præberi, aut longa consuetudo: etiam hanc tollimus, sublato enim ipso nomine tractatorum, merito quidquid ad eam causam pervenit una sustulimus, specialem hanc collatoribus nostris largitatem impartientes. Quod si quis exactorum præter ea quæ forma beatiss. *Nicetæ* definita sunt, quæ sola ipsos ferre concedimus, aliud quiddam ausus fuerit accipere: sciat tam militia se, quam dignitate & sua substantia casurum.

CAP. IV.

Quoniam vero fieri potest, ut inter tredecim exactores (si quidem ut gradatim ad hunc perveniant ordinem, sancimus,) unus aliquis ad expediendam exactionem idoneus non sit: concedimus, ut sic quoque redditus quidem ex eo gradu salvus illi permaneat. Cæterum sancimus, ut tredecim illi primores magistri, & insuper qui post ipsos sunt proximi proprio bonorum suorum periculo alterum quempiam illi *Adjutorem* adnominent, qui convenienter pro illo exactionem expediat: ut neque per illius imbecillitatem injuria afficiatur fiscus, neque ille temporis & gradus sui solatio defraudet, promotione videlicet adjutoris ejus, qui ad hoc munus idoneus non est, faciendâ, periculo (ut dictum est) tredecim primorum magistrorum, & aliorum qui post illos sunt proximi. Ac magnas merito nobis gratias publicorum tributorum exactores habere oportebit, qui ingentibus illis damnis quibus antea tam magistris quam spectabili pro tempore comiti, ejusque cohorti obnoxii erant, eos liberaverimus, propterea autem hisce omnibus eos liberavimus, ut neque ipsi collatores nostros injuriis opprimant, neque prætextus exco-gitent introitus illos aut aliter nominantes, quibus rusticorum facultates enervent: sed his solis contenti quæ secundum formam *Nicetæ* claræ memoriæ curatoribus præbebantur, omnibus aliis ablineant.

CAP. V.

Ipsi vero spectabili proconsuli omnium ex æquo rerum cura imminabit, siue civile aliquid sit, siue ad militarem magistratum, siue ad potestatem

Tamiacam respiciat, neque quidquam omnium negliget. Ac quoniam majorem hunc loco, quam cæteris magistratum attribuere volumus, & veteribus Romanis in more fuit, ut vel designatis consulibus, vel his qui illorum loco proficiscerentur, quos proconsules vocitabant, provincias sortirentur: propterea & Cappadocum magistratum proconsulatum esse volumus, quo in Africa prius Romani imperium suum exornarunt. Et in tantum illum nos magistratum auximus, ut eum qui hunc suscipit, gloriosissimis factorum nostrorum prætoriorum præfectis connumeremus. Appellaturque patria lingua is qui huic præsidet, *Proconsul Justinianus Cappadociæ*, ut appellationem magistratui propriam habeat, & simul ex re ipsa archegetes, quasi primarius magistratus nominetur: susceperit enim is qui hunc magistratum obtinet facile talem formam, quando & potestatem per se magnam, & per causam Tamiacæ possessionis etiam ad alia loca, præteasam habeat. In summa tot rebus hominibusque præsidens dignitate & auctoritate affluet, adjunctisque militaribus copiis omnia disponet minore negotio. Civiles igitur res conficiet more solito: militaribus vero & ipsis commode præbit, nempe & illis se ipsi submittentibus. §. 1. Sed cum primis animum advertito ad rerum Tamiacarum administrationem, quæ in tam gravem & omnium cautionationibus exposuam ineptiam delapsæ sunt, ut in nullo ferre amplius pretio existant. Tot tantæque enim edocti sumus per provinciam delinquenti, quæ vix amplissimo cuique adhibita medicina curare facile est. Nam qui potentium possessiones procurant (sed pudet nos jam propemodum dicere) quanta cum insolentia passim oberrant, ut stipatores illis interserviant, ut non ferenda hominum multitudo ipsos sequatur, ut impudenter omnes latrocinentur: miramurque sedulo, quomodo eo loci subditi, tot perferendis injuriis suffecerint. Inde adeo quotidie Cappadocum injuriis oppressorum multitudo occupatos nos & rempublicam tractantes adit, ex quibus multi sacerdotes, plerumque mulieres, qui omnes lamentantur, querunturque res suas sibi ablatas esse, quando nemo in proximo sit, qui hujusmodi prohibere valeat. Tamiaca certe possessio jam pene in formam privatæ redacta est, tota convulsa, direptaque una cum suis equitiis nemine omnino reclamante, ore scilicet ipsis auro obstructo.

CAP. VI.

His igitur de rebus unum aliquem ex perspicissimis nobis regioni huic præficere decrevimus, qui triplici huic ordini præsit, solus omne in se imperium & potestatem circumferens, civilis officii utens insignibus, habens in usu vehiculum ex argento, securim, fasces, & quæcunque olim proconsularis imperii fuerunt insignia: præcipiet autem & militibus, & curam geret Tamiacorum reddituum, ut sine ullo detrimento & cessatione omnibus ad hoc ordinatis magistratibus obveniant, multoque magis ad nostrum palatium, quemadmodum etiamnum occasione eorum quæ vel nobis, vel sacratissimæ & pietissimæ Augustæ conjugii nostræ inferuntur, tam in auro quam veste ingrediantur: nihil enim illinc volumus decedere. §. 1. Non tamen ut ea forma præbeantur, qua hætenus, ex rapinis scilicet, & ex titulo lationis dationisque collatorum, (hæc enim omnia tum odio prosequimur, tum e nostra ejicimus republica) sed

sed ex iustis legitimisque causis, quas subijci facere huic nostræ legi iussimus, ut eas ferens is qui pro tempore hunc gerit magistratum sacratissimæ Augustæ conjugii nostræ *quingenta* auri libras prout dictum est, inferat. Magistratum etenim gratis nos creamus: & ordinationes ejus absque omnibus procedere largitionibus sancimus: neque quisquam erit, qui pro hac quidquam capiet. §. 2. Sed & annonas ipsi quidem ad viginti usque auri libras damus, prout subijcitur: adfessori vero ejus præbemus ad duas auri libras: capiet item utraque cohors id quod usque adhuc e publico suppeditabatur, nullo prorsus modo deminutum: nulla enim re hunc magistratum minuimus: & maxime gloriosissimo præpositi sacri nostri cubiculi: si quidem & hunc & suppositam ipsi devotiss. Palatinorum scholam in Cappadocia simili cum potestate, ordine & figura manere sancimus: non tamen quicquam exinde ferebantem vel consuetudinem vel annonarum titulo, vel in auro, vel in veste, vel in aliis speciebus, neque a *spectabili* pro tempore proconsule, neque ab ejus cohorte: nam aliter puritas conservari nequeat, sub unum enim magistratum, quidquid in ea regione geritur, contrahimus, ne convulsione ipsa claudicat.

CAP. VII.

Sane Tamiacæ possessionis curam & rationem magnam habebit is ipse, qui ad hoc a nobis officium proficiscitur: & circumspiciet, si quid a Tamiaco solo detractum, & frustra ab aliis detentatum sit, siue in pascuis, siue in arvis, siue in locis vitibus constitis, siue in prædiis, siue domibus, & vetus solum rebus suis vindicabit, nulla longi temporis præscriptione illi opponenda; neque enim fisco licet tale quid opponere, neque lucrum captans, ut maxime patrimonium suum exinde collocupletet: nam depauperatio potius est, quam locupletatio, si quis sordidis utendo manibus arbitretur ex eo lucrum se facere, quod multifariam postmodum cum impietate & summo probro restituer. §. 1. Sed & ipsam urbem ab omni prorsus perturbatione quietam conservabit: neque committeret, ut seditio aliqua ordinem & administrationem reipub. corrumpat. Publica quoque tributa vigilanter & cum iustitia exiger, nihil in illis curæ prætermittens, neque concedens, ut aut fiscus, aut privati in aliquo circa res sua damnum sentiant: ut qui ex æquo in omnes imperium obtineat, siue milites siue scrinarii sint, tam gloriosissimorum præfectorum, quam magnanimatorum magistrorum militiæ, siue in civili cohorte numerentur, siue cingulum Tamiacum gestent, siue in majoribus, siue minoribus dignitatibus consistant, siue inter sacerdotes cooptati sint. Unus enim hic magistratus omnibus præficietur: & tam suæ ipsius exultationis, quam nostrarum legum, & ante omnia Dei memor, ut publica quidem tributa per proconsularem cohortem sine detrimento & cessatione importentur, curabit: redditus vero Tamiacos per subditos prius illi throno personas inferet, intendens etiam ad ea quæ pro consuetudine, præcapiuntur a gloriosissimo præposito sacri nostri cubiculi, nequeuntibus ipsis canonicariis, quam pro tempore a gloriosissimo præposito emittuntur, vel saltem obolo tenus aliquid accipere, vel consuetudinum nomine, vel quacunque alia de causa, vel ab ipso pro tempore summario, iisve qui publicas exactiones conficiunt, vel a spectabili proconsule, vel ejus cohorte, vel his qui *Katascenastæ*, quasi instructores, vocantur, vel præpositis, vel

quacunque alia persona ad sacrum nostrum perti-
nente patrimonium. At vero exercitu utrique harum solitudinum opem feret, sedabitque potentium satellites, neque committet ut loca depopulentur, & latrociniiis infesta reddant: neque ipse ea percurrer, quemadmodum prius facere solebant comites. Neque item in locum suum dimittet vicarios, sed locorum defensoribus & cohortalibus suis ad id ministerium obeundum utetur. §. 2. Sicubi vero & militibus opus erit, ex his locis milites, ubi necessitas postulat, opitulari jubebit, atque hi propriis ista sumptibus expedient, neque subditos damnis involvent, aut gratis ulla ex parte sumptus facient, sed tam ipse his assinebit, sumptum de suo faciens, ubicunque tandem erit, quamvis ad aliam ipsum proficisci regionem jubeamus, quam etiam adfessor ejus, & reliquum famulitium, siue ex proconsularibus, siue ex militibus, quamvis servile etiam aut subjugale aliquod omnes hosce sequatur, necessitatem habentibus (ut prædiximus) militibus & quicunque alii ibi locorum habitant, scholares forte aut domestici, ut illius jussionibus obtemperent, singuli & substantiæ suæ periculum reveriti: damus enim ei potestatem, ut hæc illis adimat nisi ejus jussis pareant, propterea quod eum qui hunc magistratum obtinet, velimus formidabilem subditis, & venerandum existere. Etenim siue miles, siue proconsularis, siue scholaris, siue domesticus per causam illius jussionum damni aliquid collatori nostro irrogaverit, conveniens est, ut ipse hoc ex istius annonis proprio periculo recepto, injuria affecto medeatur. Postremo neque ulli eorum qui ex hac urbe eo comitant, collatores nostros injuria tentari permittet. §. 3. Sed & cursum publicorum equorum illæsum conservabit. *Nihil enim ab ipsius jurisdictione excidimus.* Et si quis ex quocunque judicio ad eam regionem comitantium injurius erit, & ultra deputatum & constitutum exegerit, hunc persequetur.

CAP. VIII.

Curam autem geret etiam civitatis, & eorum quæ ad frumentationem publicam pertinent, & sitonica appellantur, operumque ejus, & procurabit, ut secundum legem nostram rationibus conscribantur, & tam Tamiaca quam civilia insumantur. Et si quem eorum qui solitas illas jussiones insinuare contueverunt, nempe quod aquarum aliquis ductus impediatur, & quod quæ muros concernunt diffundantur, aut quia pontes aliqui sint per provinciam, aliave itinera, aut alia denique ejusmodi existat occasio, prout improbe olim fuit in usu habitum, penitus ipsum provincia expellet, nec permittet ei ut vel jussionem ejusmodi insinuet, vel per hanc causam quidquam omnino lucri capiat. Nam si nobis visum fuerit ejusmodi inspectionem operum celebrari, sacra pragmatica forma uti ad eum qui hunc geret magistratum, communicato præterea de his cura throno tuo consilio, rem ipsam nos disponemus, ne cui facile ad ejus generis pecuniarum exactiones pateat aditus & accessus. Omnia quoque quæ audierit *improba*, prohibebit is qui hoc magistratu defungitur. Quod si vehementiore aliquo & asperiore opus erit, certiores ea de re faciet tam excellentiam tuam, quam gloriosissimum præpositum, & alios celeberrimos magistratus, quibus ad talem rem conficiendam aliquid adest facultatis: nos denique ipsos, &

nos illi, quid facto opus sit, explanabimus. §. 1. Titulos vero prædiis apponere per provinciam cui præsidet, continentes certorum hominum appellationem, excepto nomine majestatis Imperatoriae aut Tami, hoc est ærarii, in tantum prohibebit, ut patrimonium eorum, qui tale quid perpetrare moliantur, in publicum redigat, & manus abscondat eos imponentibus, si præsentibus forte id ausi fuerint: si vero procuratores absentium, ingentibus illos tormentis subdet. Titulos certe quicumque tandem affigere ausi fuerint, si præsentibus, si absentium procuratores, detectos protinus ad capita eorum qui affixerunt, infringet: sciens fore, ut si id factum cognitum neglexerit, ipse bonorum suorum publicationem sentiat.

CAP. IX.

Iuri dicundo cum summa animi intentione & cura incumbet, neque (ut hætenus) rusticanos homines sine injuriis opprimi. Neque amplius negotia nobis hic faceant Cappadoces, magno cum clamore supplicantes & lamentantes, sed ipse judicem se illis & disceptatorem præbebit. Nam si quem huc advenientem viderimus, qui non prius apud ipsum calamitates suas lamentando explicuerit, hunc nos denuo cum increpatione mittemus in provinciam, propterea quod relicto magistratu provinciae, continuo ad nos decurrit. Si vero cum eos qui injuriam intulerunt, convenirent, ipse commensationibus deditus, & luxu jam perditus, illorum se orationibus non accommodaverit, sed supplices plorare permiserit, hique ad nos cogantur decurrere, & maxime si mulieres sint, nosque edocti fuerimus, quod hi quidem adierint, ille vero injuriam ultus non est, protinus negotium ut suspectum habebimus, quasi propter lucrum, vel per gratiam, vel aliquorum obsequium factum, & nos ipsos illi prorsus opponemus, & cum triplicem magistratus functionem gerat, tripliciter quoque illi resistetur, tam ipso jure, quam nobis, & legibus cum oppugnantibus. §. 1. Quæ ipsum reveritum, memoria item repetentem præcepta nostra, quæ illi una cum codicillis magistratus dabimus, (appellabant autem majores Mandata Principis) convenit omnia secundum legem nostram agere utentem in cognoscendo æquitatem, in rebus gerendis puritatem, ubique colentem justitiam, qua nihil inter homines unquam extitit robustius aut pulchrius, quodve Deum & Imperatorem placare conciliareque magis possit. Talis enim ipse cum sit ita nostro quoque testimonio comprobatus: volumus ut solus omnia in provincia conficiat, neque causis audientiam alio quopiam præbente, neque nobis facile vel in eam venturis sententiam, ut alicui alii hæc delegemus, vel occasione cohibendum violentiarum, seu quacunque alia de causa emissuris aliquos: ultra hoc, quod tamen tale quiddam vel ex sacris nostris formis, vel magistratuum jussionibus hætenus factum est, omnibus id vacaturum sit modis, ipso totius provinciae administrationem suscipiente, neque ulli omnino, ut accessum eo habeat, permittente.

CAP. X.

Porro autem hunc quoque magistratum, prout proconsulum proprium est, inter spectabiles ponimus, appellationesque ab ipso transmissas, tuam excellentiam volumus una cum gloriosissimo quaestore sacri nostri palatii in forma & habitu consultationum disceptare. Si qua vero alia in Cappadocia causa minor aureis quingentis per provocationem suspendatur, siue no-

stro siue alicujus magistratus jussu datus judex fuerit, qui tamen non sit spectabilis: huic spectabilis ipse proconsul in forma sacri consistorii & vice sacri auditorii accommodabit audientiam: siquidem & hoc illi jus addimus, decoramusque illi magistratum tam amplo privilegio, quantum nullus in hunc usque diem in Cappadocia obtinere visus est. Esto igitur justus & elato animo, & tam nos quam legem præ oculis habeto: cognoscitoque, quod si strenue ista exequetur, longiore tempore in hoc officio permanebit, & major ipsum alius forte magistratus eripiet. Cæterum si nostris jussionibus neglectior potentiores aliquos, non legem aut nos colat & veneretur: tum primo quoque tempore iis, quæ in ipsum collata fuerunt, excidet, tum de cætero inter condemnatos habebitur, indignus nostro visus judicio.

CAP. XI.

Adulteria vero & raptus virginum, & immoderatas illicitasque, & augendæ rei suæ causa comparatas circumscriptioes, neque non homicidia, & si quid ejusmodi delictorum est, ita acerbè punito, ut paucorum hominum supplicio omnes reliquos continue castiges, estoque secundum legem exquisitus delinquentium castigato: neque enim inhumanitas hoc, sed potius summa quædam humanitas est: cum multi paucorum animadversione salvantur. Quod si quem hoc nomine in crimen vocatum sustineat, qui vel cinguli, vel dignitatis, vel sacerdotii, vel ejusmodi alio prætextu speret ex illius se manibus ereptum iri: certo sciat quod nostro judicio indignus videbitur. Nemo enim quacunque potentia sua fretus, quodcumque alienum prætendens patrociniū, in talibus delictis severitatem legis effugiet. Quin potius si quis talibus se patrociniis ausus fuerit immittere, similem cum delinquentē pœnam & ipse sustinebit: idem cum sit, ipsum aliquem delinquere, & eum qui talia peccavit & deliquit, velle de manu legis eripere. §. 1. Subjicietur autem legi & descriptio, quæ significet, quid ipsum, eosve quæ circa ipsum sunt, e publico capere: quid item vel occasione codicillorum dare, vel sacratissimæ Augustæ conjugis nostræ piz domui inferre conveniat: trifariam videlicet inferendis iis *quingenta libris auri*, prout jam inde ab initio & in hunc usque diem obtinuit. §. 2. Et subditis nostris (id quod sæpe diximus) pure utetur, quæ res summo a nobis studio habita effecit, ut magnas etiam opes despexerimus, quamquam in tot sumptibus & magnis bellis: per quæ Deus nobis dedit, ut non solum pacem ad finem deduxerimus, & Vandalos, Alanos, Mauritanos subegerimus, & totam Africam, insuper & Siciliam recuperaverimus: sed & bonam spem habeamus, quod Deus nobis annuet, ut & cæteras gentes quas foecordia sua Romani amiserunt, cum ad utriusque Oceani terminos tenerent, iterum ditioni nostræ adjungamus, quas nos divino freti auxilio, ad meliorem statum redigere properamus: neque quidquam detrectamus eorum quæ vel ad extremam pertingunt difficultatem: vigilis simul, & inediis, cæterisque laboribus, jugiter pro subditis nostris, ultra quam humanæ naturæ modus patitur, urentes. Perleget etiam mandata nostra, quæ illi dabimus una cum codicillis magistratus, quemadmodum ante diximus. Et si quidem omnia secundum illa peregerit: & admirabilis futurus est, & undique dignum se nostro exhibebit imperio.

EPILOGVS.

† Hæc igitur omnia quæ per hanc exprimuntur legem cognoscens excellentia tua, & prædictas annonas hujus officii throno præbeto : & ita ipsum scito amplum effectum, ut collati modo in ipsum floris & dignitatis cupiditate, multi merito hunc consequi affectent.

TIT. X.

DE DESCRIPTIONE QVATVOR PRÆSIDVM ARMENIÆ.

NOVELLA CONSTIT. XXXI.

Imp. Justin. August. Joanni gloriosissimo sacrorum per Orientem prætoriorum præfecto, iterum exconsuli & patricio.

PRÆFATIO.

PERPERAM effuseque posita, si ad competentem perveniant ordinem, & belle disponantur: aliæ propemodum res apparent, speciosæ pro turpibus, ornatae pro incultis, articulatae distinctæque pro incompositis prius & confusis. Quod cum & in Armenia admissum deprehenderimus, putavimus & ipsam ad congruentiam quandam & unam harmoniam collocari debere: quo magis ex bene constituta ejus moderatione & competens illi robur addamus, & decentem imponamus ordinem.

CAP. I.

UNde quatuor Armenias fecimus: Unam quidam interiorē, cujus metropolis piæ appellationis nostræ cognomine exornata est, prius Bazanis seu Leontopolis dicta, quam etiam proconsulatu honoravimus, cui magnificentissimus Vir Aecadius præfuit, magistratu inter spectabiles relato, omnibusque illi traditis, quæ proconsulatum habere convenit. Nam & stola ipsum adornavimus proconsulari, quæque ad istas res pertinent, ea ut habeat, constituimus, & urbes illi assignavimus, Theodosiopolim, quam etiam prius habuit: Satalam, & Nicopolim. Colonea quoque ex prima (ut ante vocabatur) Armenia assumpta: item Trapezunte, & Cerasunte ex Polemoniaco prius dicto Ponto: his partim a clarissimo provinciæ præside: partim a spectabili moderatore separatis: in septem omnino urbes, & quæcunque circa ipsas in proximo sunt loca tota provincia redacta. §. 1. Secundum vero ordinem tenere iussimus eam Armeniam quæ ante prima dicebatur, in qua cæteras præcedit Sebastea urbs, attributa illi, & Sebastopoli, quam prius quoque habuit, & insuper Commana ex Polemoniaco prius Ponto dicto: & Zela ex Helenoponto: neque non Brisa: ut ea provincia quinque contineatur urbibus, officio quod Correctorium est, in pristina forma relicto, neque præside ejus majore aliquo nomine condecorato, sed ipso in eodem quod prius habuit, derelicto. §. 2. Ad hæc tertiam Armeniam institvimus, eam quæ prius secunda dicebatur, in qua principatum tenet Melitena urbs insignis, in pulchro solo, clementique cælo posita, neque multum distans a fluentis Euphratis fluvii. Hanc nos in præsentia & augendam, & ad formam spectabilium traducendam putavimus. Præsidem quoque hujus comitem Justinianum nominandum, dandosque ipsi pro annonis solidos 700 ejus adfessori sol. 72. & cohorti ejus sol. 360. & ut omnia habeant quæ ejusmodi thronorum propria sunt. Et qui prius cohortales nominabantur, tum omnia faciant quæ etiam prius, & maxime circa publicam exactionem occupentur: tum ad Comitiorum appellationem transeant, perinde omnibus eis conservatis ac si cohortales existerent. Urbes vero ei partim

Arcam & Arabissum, partim Ariaratheam, & alteram Comanam (quam etiam Chrusam appellant, & Cucusum subdidimus, quas & prius habebat e sex omnimodo consistens urbibus. §. 3. Constituimus autem & quartam Armeniam, quæ prius non in forma provinciæ continebatur, sed e gentibus erat, & ex multis barbaricis colligebatur nominibus, Trophaena, Anzethena, Ophena, Altheana, Balabithenaque dicta, & Satrapis subdita. Id vero nomen magistratus neque Romanum, neque majorum nostrorum, sed ex altero imperio introductum fuit: exornavimus igitur & illam civili magistratu, & formam tam civili ibi magistratu instituto, quam Martyropoliitanorum illi urbe, & Cithariza castro addito. Consistatque ipsa in forma ordinariorum magistratum Consularis a nobis facta: ut cum quatuor sint Armeniæ, duo quidem magistratus existant spectabiles, nempe alter proconsul, alter comes: & primæ quidem Armeniæ proconsul, tertiæ comes præcat: secundæ vero & quartæ ordinarii. Et quia summo a nobis studio cautum est, ut appellationes intra quingentorum solidorum quantitatem non ad hanc aliam deferantur urbem, sed ad proximos spectabiles magistratus: propterea disponimus, ut appellationes quæ quidem ex secunda Armenia procedunt, hoc est, in qua Sebastea urbs est, hæc ad Armeniæ primæ præsidem, hoc est, proconsulem, deferantur: quæ vero ex quarta moventur Armenia, hæc intra dictam quantitatem ad tertiæ Armeniæ comitem: qui nempe Melitena residet, deveniant.

CAP. II.

His ita a nobis ordinatis, insuper illud etiam decernere justum putamus, ut Prima Armenia talis vir præficiatur, qui pro amplitudine sua, & spectatissimo jam erga nos ministerio, magistratus hujus tam juramento, quam excellenti majestate dignus sit. At cum Thomam magnificentissimum virum aliquod jam in Armeniorum regione officiis defunctum, & alioqui frugi hominem esse, & nobis absque furo semper inservisse, & modo quoque inservire deprehenderimus, promovemus ipsum ad hujus officii administrationem, ut non solum prædicta a nobis forma ad tempus huic provinciæ præsideat, sed etiam aliis provideat, quæcunque ei vel per sacra commonitoria commisimus, sive in provincia quam ei tradidimus, sive in aliis: quod inquam fecimus, sacris ad ipsum compositis commonitoriis de multis, & diversis actibus quos ipsum & in aliis regionibus ad effectum deducere æquum est. §. 1. Quæ vero ad sacerdotia spectant, ea (ut sæpe diximus) volumus in pristina manere forma, negotio ipso neque circa jus metropoliticum, neque circa ordinationes vel mutationem vel novationem suscipiente: sed prius ordinatis nunc quoque ex ordinatione auctoritatem obtinentibus, & prioribus item metropolitanis in suo permanentibus ordine: ut quantum ad ipsa nihil penitus innovetur.

CAP. III.

Illud sane in confesso est, ex quo tertia Armenia Comitem non tantum civilem, sed etiam militarem magistratum fecimus: necesse habere etiam milites qui in ea stationes agunt, ut huic suppositi sint licentia illi præbita, ut (quemadmodum militibus permittitur magistratibus) & nomine quemque suo evocet, & inquirat, & de ipsorum annonis dispiciat, & supplicio eos persequatur, si quando injuste egerint: neque committat ut milites in subditos nostros injurii sint. Quod si quid flagitiosius perpetrent, ad instar criminalium causarum audientiam præbeat, tametsi milites existant,

stant: omniadenique agat, quæcunque militari-
bus attributa sint magistrantibus. Et quemadmo-
dum comiti Isauriæ & Pacatiani Phrygiæ, & insu-
per Lycaoniæ, Pisidiæ, & Thraciæ prætoribus mi-
litares etiam copias subdidimus: ut æque & ipse
non solum ad res civiles cohortem, sed etiam in co-
pias militum potestatem habeat & imperium, &
cum summa auctoritate & amplitudine tam militi-
bus quam paganis facienda præcipiat, omnia agens
quali uno aliquo officio existente. Inque unam hanc
rem providentiam conferat, ne quid per provin-
ciam admittatur flagitii, sed & ut admissum com-
petenter coercere. Neque hanc illi potestatem in
ulla omnino persona, quæ in provincia sit, detrahi-
mus, siue paganica siue militaris, siue tamiaca sit:
sub æquabili enim & perpetua pace nostros tueri
subditos volumus, non pro diversitate personarum
inducentes legum contemptum.

EPILOGVS.

Quæ igitur nobis placuerunt, ea secundum de-
scriptionem quatuor Armeniarum, & maxime ter-
tiæ, cujus occasione præsentem sacram legem tuli-
mus, jam inde in omne reliquum tempus excellen-
tia tua custodire studeto: omnibus quæ singulis an-
nis dari iussimus, per particulares descriptiones
thronorum tuorum conficiendis.

TIT. XI.

NE QVIS MVTVM DANS AGRICOLÆ, TER-
RAM EIVS TENEAT, ITEM QVAM MAGNAS
VSVRAS CREDITORES AB AGRICOLIS DEBEANT
PERCIPERE.

NOVELLA CONSTIT. XXXII.

*Imperator Justinianus Augustus Agerochio clarissimo
præsidi Æmi montis Thraciæ.*

PRÆFATIO.

REM duram, & quæ omnem longe impietatem
& avaritiam superat, communi lege quasi me-
dicina quadam curare nobis visum est, quæ non in
præsenti tantum necessitate, sed per omne deinceps
ævum suo in repub. munere defungi queat: com-
perimus enim nonnullos in provincia, cui præsi-
des, non dubitasse captato ad hoc de industria steri-
litate frumentariæ tempore, sub modica admodum
mensura frugum mutui cum aliquibus contractum
celebrare, & ex eo universam illorum terram ad se
recipere: ut plerique ea occasione rusticorum dis-
fugerint, plerique etiam fame perierint, & tetra
quædam lues ac contagio exorta sit, in nullo pene
barbarica incursione inferior.

CAP. I.

Sancimus igitur, ut quicumque agricolis quan-
tuncunque mensuram quorumcunque arido-
rum fructuum crediderint, si ab his receperint, ei-
tra ullam exceptionem hæc illis restituant, nemine
prorsus audente per causam prædictorum mutuo-
rum, siue scriptura interveniente, siue sine scripto
celebrata sint, terram penes se detinere, octavam
duntaxat modii patrem in singulos modios per in-
tegrum annum usurarum nomine ferentes, si fruges
mutuo datæ erunt: si vero pecunia numerata, in
singulos solidos singulas annuas siliquas. Cæterum
de reliquo contenti creditores octava modii
parte in singulos modios per annum, aut quan-
tuncunque manet, proportionem crediti, aut sili-
quas omnino restituant, siue terram, siue aliud
quiddam, boves forte aut oves, aut mancipia, pi-
gnori ceperint. Atque hæc lex omnibus humanita-
tis & pietatis de se specimen præbeat, & tam oge-

norum necessitati medeatur, quam creditoribus
nonnihil afferat solatii.

EPILOGVS.

+ Quæ itaque nobis placuerunt, ea claritas tua
effectui unique tradere studeto, scituro creditore,
quod si hæc contra facere aliquid ausit, exactione
cadet; & qui mutuum accepit, quive injuriam per-
tulit, ex eo solatium habebit, quod tum ipse a fa-
cessendo negotio liberatus sit, tum creditorem in
rebus suis jacturam pati videat. Dat. 15. cal. Iul. Cons.
BELIS. V. C. CONS.

TIT. XII.

DE HIS QUI MUTVM DANT AGRICOLIS.

NOVELLA CONSTIT. XXXIII.

*Imp. Justinianus Augustus Dominico Præselle præto-
rio per Illyricum.*

PROPTER avaritiam creditorum qui angustia tem-
porum abutentes, terrulas infelicium agrestium
sibi adquirunt, pro paucis frumento omnem illo-
rum substantiam retinentes, legem posuimus, quam
primo quidem in Thraciam, & in omnes ejus pro-
vincias, in præsentem autem & in Illyricanas provin-
cias direximus. Cujus exemplum subdi etiam præ-
senti legi præcepimus, ut non solummodo privati
homines putent legem contra se esse propositam,
sed etiam milites altiore nitentes fastigio, legem
contra se esse prolatam existiment. Ut ergo & ma-
gnitudo sciat, quod communis hæc lex posita est,
& provincialibus & militibus, & omni cingulo nul-
la excusatione cuiquam competente, ideo ad tuam
sublimitatem præsentem legem destinavimus, sci-
turus militibus, qui præsentem legi non esse obedi-
endum existimant, quod cingulo denudati inter pri-
vatos habebuntur, pœnis quas in anteriori lege po-
suimus, prius nihilominus subjugandi.

TIT. XIII.

NE QVIS QVOD AGRICOLÆ MUTVAM PECV-
NIAM DEDIT, ILLIVS TERRAM DETINEAT, ET
QVEM VSVRARVM MODVM CREDITORES AC-
CIPERE DEBENT AB AGRICOLIS.

NOVELLA CONSTIT. XXXIV.

*Idem August. Agerochio clariss. præsidi Æmi mon-
tis in Thraciæ.*

PRÆFATIO.

REM duram atque inhumanam, & quæ ultra
omnem impietatem & avaritiam sit, persperi-
mus lege saluberrima sanare, & communem omni-
bus deponere medicinam, non tantum in præsentis
necessitatis tempore, sed etiam in omni ævo futuro.
Venit enim ad nostras aures, quosdam in eadem
provincia quam tu administras, avarie temporum
necessitate captata, foeneratoris fuisse contractus, &
paucam mensuram dantes, terrulas eorum abstra-
xisse, & ex hac causa quosdam colonorum fugæ la-
tebras petiisse, alios fame esse necatos, & tristissi-
mam pestem homines invasisse, incursione barba-
rica non minorem.

CAP. I.

Sancimus itaque omnes hujusmodi creditores,
quantumcunque vel tritici vel hordei, vel in
alia specie quæ in fructibus aridis est, dederint:
hoc reddito, in præsentem cum parte modii octava
per singulos modios in unoquoque anno præstan-
da, terrulas colonis restituere: nemine penitus eo-
rum audente terrulas detinere sub occasione foene-
rariæ cautionis, siue in scriptis, siue sine scriptis
credita sint contracta. Sin autem pecunias dedit,
nihil

nihil amplius quam siliquam unam pro singulo folido annuam præstare. Et hanc saluberrimam legem in omnes extendimus, in præsentem quidem tempore initium accipientem, in omne autem ævum modis omnibus observandam, ut si quando fuerit vel triticum, vel hordeum scæneratum, vel alii aridi fructus, creditores tam quod dederunt accipientes, quam pro usuris octavam modii partem annuam pro singulis modis, vel siliquam pro singulo folido, secundum hunc modum in quantum scænus permanserit, percipientes, siue terrulas siue aliud in pignus acceperunt, boves forte, vel pecora vel mancipia: hæc modis omnibus reddant, & hæc lex communis omnibus sit, humanitate & pietate gaudens, neque non omnibus egenis consulens, & creditoribus mediocri solatium afferens.

EPILOGVS.

† Hæc igitur, quæ a nobis statuta sunt, charitas tua in omni provincia, quæ tuo moderamine gubernatur, observare festinet. Scituris omnibus creditoribus, quod si aliquid præter hoc commiserint: exactione cadent: & cui scænus ablatum est, hoc habebit solatium, ut ipse quidem securus degat: avarum autem & creditorem videat in suis pecuniis patientem iacturam.

TIT. XIV.

DE ADIVTORIBVS QUÆSTORIS.

NOVELLA CONSTIT. XXXV.

Hæc prorsus deest in Græc. justam autem epitomen invenit in Novellis Juliani, quam hic adscripsi.

Viginti sex adiutoribus Quæstoris, quos boëthos dicunt Quæstoris, liceat in suo loco alios substituere, idoneos tamen, & quos pro tempore Quæstor elegerit, propositis sacris Evangeliiis. Hi autem qui sunt in locum eorum qui suo loco ceciderunt, centum solidis præstitis fiant. Istorum autem trium graduum viri, id est, scrinii memorie, & duorum qui proximi futuri sunt, quamvis non ex viginti sex adiutoribus, tamen licentiam habeant surrogare in locum suum. Habeant igitur jus vendendi militiam suam, & non ultra centum solidos, dummodo & is qui subrogatur, electione Quæstoris fiat. Prærogativas autem constitutio dat Theodosio, & Epicteto, & Quirillo, & Sabbatio, & Perigeno. Illo videlicet observando, ut si quis ex viginti sex adiutoribus defunctus fuerit, ab herede ejus centum solidi dentur, & electione Quæstoris militent. Sin autem liberi sint defuncti, idem juris habeant, quamvis heredes parenti suo non existerint. Dat. C. BELIS.

TIT. XV.

DE SUCCESSORIBVS EORVM QUI IN AFRICA DEGVNT.

NOVELLA CONSTIT. XXXVI.

Omne infinitum, &c. Ut Africa quæ Vandalorum temporibus vel ipsis, vel propriis parentibus, vel avis utriusque sexus, vel ex transverso cognatis usque ad tertium gradum erepta sunt: intra quinque annorum spatium vindicent, nisi legitimis excludantur præscriptionibus. 2. Ut ad comprobandum genus ambæ partes probationes proferant. 3. Ut omnes Afri Romanis legibus subditi sint.

TIT. XVI.

DE ECCLESIIS CONSTITVTIS IN AFRICA.

NOVELLA CONSTIT. XXXVII.

Venerabilem ecclesiam, &c. Ab Arianis ablata capiunt, sibi que habent ecclesiæ Africæ: ut

tamen publicas pro illis pensiones conferant, ad iisdem acceptis immobilibus a nemine lædendis. Hæreticus non baptizato, ad rempubl. non accedito catechumenum non circumcidito. Nulla omnino hæresis domum aut locum orationis habeto. Carthaginensis Ecclesia privilegia obtineto, quæ in universum de omnibus dicta sunt Ecclesiis in Codice. Qui ad Carthaginensem Ecclesiam confugerit, is impunitatem habeto, nisi homicidium, aut raptum virginis, aut vim in Christianum admiserit. Ecclesiis Africæ ab aliquo pro sua ipsius salute oblata, a nemine prorsus auferuntur. Hoc ipse generaliter de omnibus Ecclesiis accipito.

TIT. XVII.

DE DECVRIONIBVS ET FILIIS FORVM.

NOVELLA CONSTIT. XXXVIII

Imperator Justin. Aug. Joanni P. P. per Orientem.

P R Æ F A T I O.

Qui rempublicam olim nobis disposuerunt, exillimaverunt oportere secundum regie urbis instar adunare in unaquaque civitate nobiles viros, unicuique Senatus dare curiam, per quam debuissent agi, quæ publica sunt, atque omnia fieri secundum ordinem. Sic itaque res floruit, sic fuit clara, ut magnæ & populosæ domus curialium essent, multitudine quidem existente curialium, quod autem functionum videbatur esse onus, nulli omnino intolerabile existeret. Nam quod in multitudinem dividitur, onus insensibile propemodum facit eis, qui hoc sustinent. Quando autem per partes quidem cœperunt se eximere albo Curie, & occasiones invenire per quas liberi his efficerentur, sic paulatim diminutæ sunt curiæ innumeris excogitatis occasionibus, per quæ potuissent specialia quidem bene habere communia autem & publica diminui. Propterea ad paucos viros redactæ functiones, & illis facultates commoverunt, & civitates ita diminutæ sunt, ut sub istos perditos conductores, quos *Vindices* vocant, redacta curia, contingerit respublica plena quidem defectibus, plena vero omni iniustitia fieret. §. 1. Hæc nos sæpe perscrutantes æstimavimus oportere medelam rei adhibere, & quantum nos in hoc laboramus, tantum omnem adinvenerunt curiales artem adversus ea quæ recte iustæque sancita sunt, & contra nescimus. Dum enim vidissent compelli se omnimodo curiæ servare quartam partem, & hoc vix per nostras leges impositum, cœperunt discerpere proprias facultates, quatenus minus idonei deficerent, & non quartam portionem, sed omnem continuo paupertatem suam curiæ derelinquerent. Denique quoniam ipsis corporibus fraudare curiam voluerunt, rem omnium impiam adinvenerunt, a nuptiis legitimis abstinentes, ut eligerent magis sine filiis, quam sub lege deficere, aut generi suo vel curiæ inutiles apparere. Et rursus egerunt dudum poni legem, quæ præter decretum jubebat eis donare propria, cum quandam venditionem cum decreto fieri ad eam lex volebat, sed hæc ipsa erat mirabilis quæ solam, venditionem subiciebat adjectioni decreti & aliis exinde necessitatibus, alia vero omnia derelinquebat eis agere, secundum quem voluissent modum: hac transtulerunt curialium facultates ad alias & alias personas nihil exinde habente curia. Denique si quis dinumerat nostræ reipubl. curias, attenuatas inveniet viro- rum, neque alias quidem, neque rerum copias habentes, aut paucorum forsitan hominum, rerum autem nihil penitus. §. 2. Igitur olim per partes nos protu-

protulimus sanctiones, volentes & venditiones & donationes simplices & omnem actum alienationem habentem immobilium curialium rerum, subiacere decreto, cum observatione facta quæ in illa lege posita est. Deinde post hæc quia sub falsos causas faciebant donationes, & hoc omnino abrogavimus, donationem simplicem facere curialem in quacunque persona; excepimus autem competenter ante nuptias donationes, eo quod neque donationes omnino sunt, sed contractus species in eis inserta est, & filiorum procreandorum copiam introducunt, quod nobis & maxime in curialibus studii est: post hæc conspicientes de hoc ipso multas circumscriptiones fieri, legem conscripsimus, omnino debere curiam sive cum corpore, sive sine ipso, omnino tres uncias habere, & non minus licere cuidam relinquere curiæ, neque circumscribere, neque diminuere eas sub ullo modo, sive filius sit, qui in curia est, sive ipsa suscepit tres uncias curia. §. 3. Et non usque ad hoc stetimus, sed & foeminas in propria institutione dare quandam partem sancimus, quatenus per nullam occasionem diminueretur curiæ [sicut prædiximus] quarta pars totius substantiæ curialis. Sed & multas istas & diffusas munificentias abrogavimus, non concedentes a liberari aliter curia, nisi per maximarum dignitatum acceptionem, patriciatum, aut consulatum, aut præfecturam, sive civilis, sive militaris præfecturas autem esse & eas quæ principatum agunt exercitus, lex novit; itaque si quis præfecturæ dignitatem administraverit, in ipso actu constitutus, & sive administrans eam, sive principatum agens exercitus, curiali iste liberatur a conditione secundum nostram legem aliis omnibus exceptionibus abrogatis. Nam quæ propter solum honorem dantur tales dignitates, [præfectorias dicimus, idem autem est dicere & in gistro militatus] non eximere curiæ albo eos qui hæc meruerunt, sancimus. Hæc itaque in anterioribus a nobis sancita sunt, cum aliis multis quæ licebit ex ipsis olim positis legibus advertere: absolvimus autem & quosdam a curiæ conditione diversas his pragmaticas concedentes leges, quas omnes firmas esse volumus, & præsentem sanctionem ab undecima indictione nuper delapsa inchoare, ex qua nobis in consilio venit hæc lex. §. 4. Quoniam autem vidimus quosdam sic adversus esse contra proprias patrias, ut eligant potius aliis suas relinquere substantias, & vix quarum partem curiæ: & hoc per nostram legem exstimavimus oportere, ubi filii defuncti, hanc partem augere.

CAP. I.

Si igitur post hanc nostram legem defunctus fuerit curialis filios non habens neque masculos neque foeminas, iste propriam substantiam curiæ derelinquat, quartam vero quibus voluerit, erit namque ei pro filio forsan uno vel pro plurimis tota curia, id est & totius civitatis plenitudo in filiorum modo existens, & fama bona perpetua, & immortalis memoria, & fructus tantus quantus nequaquam a filiis esset. Quod si quis legitimos filios non habuerit, naturales autem ei fuerint, liceat cum onere curiæ scribere sibi hos heredes, & scriptura pro omni datione sit, & non indigeat antiquarum legum aut aliis adjectionibus, neque dum adhuc superstes est datione, sed mox scripti, si quidem liberi fuerint curiales & heredes efficiantur, & habeant ipsi novem uncias substantiæ, secundum quod pater eis diviserit: quod si omnia ei relinquere voluerit, adhuc melius faciet, verum tamen usque ad novem uncias modis omnibus

eis relinquat, cognoscens quia vel si reliquerit minus, a lege eis omnino usque ad novem uncias supplenda erit substantia: illi vero si quidem desideraverint (substantiam accipere) & curiales efficiantur: quod si quidam voluerint, quidam autem recusaverint, ad eos qui elegerint, recusantium veniant patres: quod si omnes recusaverint, tunc tanquam si nullus filius sit, taliter ad curia veniant omnes novem uncias. CAP. II.

Quod si ille quidem tacuerit, filiorum autem legitimorum ei procreatio non fuerit: tunc quarta pars ad heredes, qui sine scriptura sunt, veniat: naturales autem filii, si voluerint se offerre curiæ recipiantur, secundum quod voluerint, sive omnes, sive quidam ex eis, modis omnibus novem uncias substantiæ ad eum qui curiæ se dedit, devolutis. Quod si ex ancilla ei progeniti fuerint, deinde ipse eos manumiserit, aut dum superest aut in testamento, & obtulerit eos, & isti suscipiantur & sint curiales, secundum quod testator voluerit, aut secundum quod desiderium eorum fecerit, dantiura se curiæ, accepturi, secundum quod dictum est, novem uncias. Ubique enim volumus sive testatus fuerit, sive intestatus decesserit, eos qui ad curiam venerunt, novem uncias accipere: quod si manumiserit quidem tantummodo, non tamen obtulerit, illi autem etiam taliter voluerint, aut unus, aut quidam ex eis ad curiam venire, & tunc novem uncias ei vel eis, qui in curia sunt, secundum virilem partem dentur. Quod si nullus naturalium voluerit, aut datus non fuerit, tunc novem uncias curia percipiat.

CAP. III.

Quod si legitimorum filiorum fuerit pater, tunc res decernenda est, utrum tantummodo masculi aut tantummodo foeminae, aut certe permixti sexus sint, quatenus lex undique perfectionem habeat & curiæ utilitatem. Si ergo masculi ei tantummodo fuerint filii, vel forsan nepotes masculi ex prædefuncto filio, novem uncias in omnes filios sicut voluerit dividat, sic tamen ut in nullo diminuat lex quæ de inofficiosis legitur testamentis, nisi forte ingratitudinis modus hoc fecerit: neque enim quæ in his positæ sunt leges omnino destruimus, illo omnimodo custodito, ut novem uncias inter non ingratos filios dividantur, & secundum hoc unusquisque subeat curiæ paternæ functionem, secundum quod eis pater diviserit substantiam tribus uncias tantummodo paternæ derelictis voluntari, ubi eas pervenire voluerit sive ad filios sive ad alium.

CAP. IV.

Quod si omnes foeminae nuptæ fuerint, si quidem ejusdem civitatis curialibus nuptæ fuerint, licentia erit patri, si quidem nuptæ fuerint (sicut dictum est) curialibus dividere inter eas omnem substantiam, aut certe novem uncias secundum quomodo voluerit, respiciens & hic legem quæ de successione sine scriptura disposuit. Quod si quædam ex eis nuptæ sunt curialibus, quædam vero non his, talibus quidem novem uncias omnimodo relinquuntur a patre curialium, uxoribus divise & hic secundum quod pater voluerit: residuum autem his quæ non curialibus propriæ patriæ nuptæ sunt, vel certe aliis, proculdubio legitima portione & eis omnino reservatis. Quod si necdum nuptæ sint, tunc sub tali definitione scribendum est de his aut quædam aut quasdam ex eis in novem uncias esse heredes, quatenus omnimodo nubant ejusdem civitatis curialibus. Quod si hoc noluerint, aut ipse quidem scripserit, illæ vero non pertulerint

lerint, novem uncia quidem ad curiam civitatis veniant, tres autem uncia tantummodo inter omnes secundum quod Lex vult, dividuntur in modum deductis in rationem etiam dotibus earum.

C A P. V.

QUOD si masculi & foeminae fuerint, masculi quidem omnimodo substantiae mediam habeant portionem: foeminae vero residuam mediam, non integram quidem, dabunt: namque ipsae quartam partem curialibus fratribus, si tamen non fuerint curialium uxores omnes aut quaedam ex eis: quod si ad tales pervenerint nuptias, & curialibus propriae patriae fuerint sociatae: tunc liberabuntur a quarta parte, curiae danda, utpote quae videantur & ipsae per viros suos, donec supersunt, esse participes functionum. Haec nos sancire oportere existimavimus, non quo auferamus hominibus propriarum rerum dispensationem: sed ut civitatum non integre desolatae curiae remanerent, neque ad inventionibus quibusdam forsitan & impiis diminuerentur curiae. Denique cognovimus quosdam interdictas lege contrahere nuptias, ut ex hoc non legitimi sed naturales filii procreentur, & ipsis revera utpote extraneis, relinquere, & sic defraudare curiam debita facultate.

C A P. VI.

SED & illud etiam ex ipso reperimus experimento, quod adversus curiam sint multi quasi dicentes, aut sacri aetarii aut vicaneae, aut purpurariae, aut alterius cujuscunque conditionis esse alterum parentum curialis: & tentant adjudicare seipsos vel sacri aetarii, vel vicaneae, vel purpurariae, aut aliis quibuscunque conditionibus & curiam evitare. Sancimus itaque nullam esse talem artem adversus publicum. Sed omnino sive ex sacri aetarii matre, sive ex purpuraria, sive ex vicanea nati fuerint filii curiali, curialem conditionem obtinere volumus. Curiales enim pauciores sunt ubique locorum nostrae Reipublicae: sacri vero aetarii & vicanei & purpurarii in multitudinem effusi, constitui sunt: & congruens est magis amplificare curias civitatum in paucis corporibus angustatas, quam multitudinem multitudini adjicere. Quod si quidam nomine propriae matris tanquam sacri aetarii vel purpurariae aut vicaneae conditionis sit, se subtrahere a curiae conditione tentaverunt, vel tentaverint a nuper praeterita *Decima indictione*, & ipsa & ea quae secundum hunc acta sunt modum, sive a nostra aula, sive aliunde vacua & invalida sint, & hos tales curiales de cetero esse sancimus: nam si quid actum est ante decimam indictionem, hoc firmum & in sua fortitudine permanere volumus.

E X C E P T I O.

† Excipimus autem ab hac nostra divina Constitutione Theodosium & ejus fratres, & filios Joannis qui cognomen habuit Xescon: qui in sacri aetarii conditione permanserunt, licet de curialibus essent patribus ante decimam indictionem, & omne quicquid actum est in eorum liberatione destruimus. Nihil enim eorum quae licuerunt frui volumus, sed curiales esse, & quae curialium sunt agere, & ad functiones curiales respicere, nihil sicut praelocuti sumus eis prodesse possibile, sed & si quid elicitum est eis sive ex nostro palatio sive aliunde.

E P I L O G V S.

† Quae igitur visa sunt nobis, & ad utilitatem civitatum & curiarum complacuerunt, & quae per hanc indicantur legem, tua excellentia & custodire & operi tradere festinet, imminente poena 20 Li-
Tom. II.

brarum auri adversus eum, qui hanc legem nostram praevaticari praesumpserit. Dat. 15. cal. Mart. Constantinop. Indictione undecima, post consulatum BASILII anno septimo.

T I T. XVII.

DE RESTITUTIONIBVS, ET EA QVAE PARIT VNDECIMO MENSE POST MORTEM VIRI.

NOVELLA CONSTIT. XXXIX.

Iur. Justin. Aug. Joanni gloriosiss. sac. per Orientem pratoriorum praefecto, iterum ex consuli & patricio.

P R A E F A T I O.

DE cursio & varietas humanae naturae paulatim egens curatione, non aliter ad bene se habendum revocatur: (licet prima ejus gubernentur principia) nisi etiam quod particulariter ei resistit, corrigatur, neque constituitur sub tranquillitate & quiete, ut legi conveniens est: quale scilicet, quiddam etiam nunc emergens, ad legis nos opus adduxit. Scimus enim quod etiam dudum de restitutionibus dubitabatur: & si contigisset quasdam hypothecas obligari ejus qui restitutione gravabatur, plurimae contentiones erat negotium, sive oportet etiam res quae restitui iussae fuerant, periculum pati, sive solas ejus, qui gravabatur restitutione: & multa quaedam erat etiam circa ipsam verborum differentiam quaestio: utrum defunctus, praecipisset res quae manerent post mortem ejus qui gravabatur restitutione, oportere restitui: an absolute restitui quod relictum erat, post detentionem legitimae partis juberet: & introducebantur etiam fidei commissi persecutiones, & ex inopia in rem missiones, & plurimi alii, & varii, & insolubiles poenae praedictae in rem missionis circuli. Sed tanquam nos dudum hoc sanantes, legem scripsimus, modis omnibus prohibentes restitutione gravatas res aut alienari aut obligari, sed cum propria ambulare fortuna: & apud quemcunque fuerint, non manere firme, sed reverti ad illum cui dari iussae fuerant. Et facta lex jam quodammodo longaeva est, & in judicio approbata frequentatur: sed futurum erat quod praediximus: (ut quod ferre omnia consuevit) tempus ostenderet indigere quadam exceptione necessaria legem. Adierunt enim nos viri & mulieres ex his laesi. Moriente namque viro, uxor quidem & dorem exigebat, & donationis ante nuptias factae partem, seu propter nuptias quam viri mors ei dabat: defuncti vero frater aliunde vindicabat res, & patris proferebat voluntatem, & trahebat mulieris res, dicens fratrem quidem suum eas expendisse: se vero apud mulierem videre paternas res, quas pater non existentibus filiis restitui praeeperat ei: & recipere ex omnibus eas instabat, neque cessabat donec satisfactio legi nostrae per omnia proveniret. Sed ingemiscebat iuste mulier, & dicebat injustum esse quasi per deceptionem dominum quidem virum fieri dotis totius: & si praemori mulierem contigisset, lucrum habere secundum pactum: quia vero vir mortuus est se ignorante restitutionem amissionis periculum sustinere. Sed huic quidem data est negotio forma, quam bene se habere putavimus. Rursus autem alter supplex apparuit, dicens uxoris patrem substantiam ejus substituisse aliis suis filiis: parvamque partem solam apud eam iussisse manere, & magnum sibi met imminere periculum, si suae quidem substantiae periculum pateretur & circa dotis restitutionem, & circa totum ex dotalibus instrumentis super antenuptiali donatione pactum, sibi vero nihil liceret prometeri horum propter sublationem & restitutionem. Haec nos merito commoverunt,

moverunt, & in melius arbitrati sumus nostram corrigere legem, quam subiectos despiciere periculum sustinentes, maxime in nuptiis: quarum nihil est hominibus utilius, tanquam solis facere homines valentibus.

CAP. I.

Si quis unum ex liberis suis heredem instituerit, vel extraneam personam.

Quamobrem præsentem ponimus legem, omnia quidem alia prioris a nobis positæ Constitutionis rata manere volentes: hoc vero innovantes solummodo: ut si quis de cætero restitutionem fecerit suarum rerum: primum quidem servet filio legitimam partem, non quartam, (hoc enim emendavimus, inopiam ejus plurimam reprehendentes) sed tertiam modis omnibus, aut mediam secundam filiorum numerum, deinde ex reliqua substantiæ parte, si non suffecerit legitima pars ad dotis aut antenuptialis donationis ablationem: honeste & secundum personarum qualitatem & merita excipere etiam hoc ad restitutionem, secundum quod adjectum legitimæ parti, dotem aut antenuptialem facit donationem. Sancimus enim secundum hunc modum excipi modis omnibus ad restitutionem nuptialia documenta, & super his factas alienationes, aut hypothecas: & vel si gravata sit persona aut viri, aut mulieris restitutione tali, liceat ei etiam nuncupatam antenuptialem seu propter nuptias donationem offerre, nihil quantum in illis rebus restitutione valente: & si mulier restitutione gravetur, non impedimentum ad dotis ablationem fieri: *ea enim quæ communiter omnibus profunt, iis quæ specialiter quibusdam utilia sunt, præponimus, utque hoc nuptialibus donationibus & huiusmodi actionibus privilegium.* Si enim & ante nos ex generalibus hypothecis plurima per præsumptionem exceperunt, (cum utique non ita nobis necessaria contistant) quomodo non nos ex maiore & meliore sententia nuptialem lucrorum exceptionem faciemus? §. 1. Hæc igitur omnia futuro conferimus tempori, & faciendis restitutionibus post hanc legem: non enim illam concedimus fieri læsionem, ut si qua mulier parvam habens dotem, deinde legem cognoscens nostram, aut si quis vir mediocre fecerit antenuptialem donationem, ad circumventionem legis velit augmentum aut dotis, aut antenuptialis donationis facere: & hoc trahere ad insidias restitutionum: hanc enim perimimus circumventionem, nullam utilitati habere concedentes facientibus augmentum, quantum ad restitutionis læsionem, puram futuro tempori nostram servantes legem. Unum siquidem hoc capitulum est præsentis legis.

CAP. II.

De muliere quæ peperit undecimo mense.

Secundum vero illud de mulieribus, quæ post priores nuptias ad secundum venerunt matrimonium antequam annus expleretur, quem lugubrem leges appellant, quos puniebant Constitutiones tres ante nos imperantiam: & nos nuper de his scribentes legem, cum quibusdam correctionibus, etiam super his sancita in brevi quadam parte nostræ legislationis tetigimus: sed impudentissimum quoddam nunc accessit, quod in nostris provenire temporibus nolebamus. Quamobrem nobis recte placuit emendatione dignum existimare. Mulier enim ad virum veniens, hunc extulit, ut appareat, etiam superstiti eo non caste vivere cogitans: nondum enim completo anno, undecimo mense perfe-

cto peperit, ut non esset possibile dicere, quia de defuncto fuisset partus: neque enim in tantum tempus conceptionis extensum est. Et quoniam etiam hæc una est poenarum earum, quæ acerbis nuptias faciunt, ut uxor mox cadat antenuptiali donatione a viro data, & repente eam amittat, & neque usum habeat: recte filii sic mirabili matris partu injuriati, antenuptialem patris poscebant accipere donationem, & non lucrari valere mulierem per virum, quem sic velociter dehonestavit. At illa (sed quomodo dicamus verba illius, erubescimus) non dignam se dicebat esse, ut caderet: quia legem nosceret de legitimis loquentem nuptiis: sibi vero non fuisse nuptias nisi primas: porro partum hunc esse opus naturalis concupiscentiæ. Sed quia hæc etiam decies millies aliis subiacere castigationibus committendo stuprum, indubitatum est, & poenis illis eam non privabimus, interim tamen (parcimus enim defuncti filiis) inferimus ei antenuptialis donationis amissionem, & in hoc casu, quam constituit Lex super eis, quæ ad legitimas accedunt nuptias intra lugubre tempus. Si enim illas lex inultas non reliquit, licet legitimas nuptias celebrantes, eo quod forte suspicio fuerit, ne qua præextiterit suspicionis malignæ causa ad secundum maritum, eo quod velociter ad nuptias festinavit: quomodo non hic, ubi causa non per suspensionem est solam, sed hoc ipso increpatio manifesta & indubitata præbita est delicto, omnium impiissimus iste partus, innoxiam eam relinquemus? §. 1. Unde sancimus, si quid tale contigerit, & ante luctus tempus pepererit mulier circa terminum anni, ut indubitatum sit, sobolem non ex priori consistere matrimonio: modis omnibus eam privari antenuptiali donatione, & secundum proprietatem, & secundum usum: subdendam quoque aliis omnibus poenis, ac si secundas eam contigisset ante luctus tempus legitimas celebrasse nuptias. Non enim aliquid amplius habebit castitate luxuria: sed subiciatur quidem & ipsa poenis, periculumque sustineat etiam circa spem scripturæ propter stuprum: ut neque nuptias intempestivas desideret, neque legitimas nuptias maiore malo circumveniat.

EPILOGVS.

† Quæ igitur placuerunt nobis & per hanc sacram declarata sunt legem, tua celsitudo cognoscens, solenniter per programmata propria, manifesta faciat universis. *Lex scripta est Ioanni gloriosissimo sacrorum per Orientem pratoriorum præfecto, iterum ex consuli & patricio.* Dat. cal. Jan. Constantinopoli, præfect. BELISARIO V. C.

TIT. XIX.

VT ECCLESIA SANCTÆ RESURRECTIONIS, ALIENARE POSSIT AEDIFICIA SECUNDUM IPSAM SITA CIVITATEM.

NOVELLA CONSTIT. XL.

Antonio Contio iterum ad verbum interpretante. *Idem Imp. Petro sanctissimo & beatissimo Archiepiscopo Hierosolymorum.*

PRÆFATIO.

Iam quidem ea quæ de prohibitione ecclesiasticarum alienationum (erant) lege communi promulgata sunt a nobis, quam sane & obtinere & ratam in omnibus esse volumus. Quando autem conducentis omnibus ecclesiis (boni) providentiam agere convenit, præcipue autem Sanctæ Resurrectionis, & luci in quo mundi Creator dignatus est in humana constitui generatione, propter hoc existimavimus præsentem scribere legem, non ad subver-

subversionem eorum, quæ jam a nobis constituta sunt, sed ad aliquam convenientem & necessariam rebus utilitatem. Omnibus enim est hominibus manifestum hoc, sanctissimam resurrectionem, eos qui ex omni orbe eo confluunt [quorum multitudinem infinitum est dicere] & suscipere, & alere, & facere sumptus immerfos & insperatos, his qui illic coacervati sunt sufficientes, secundum miraculorum operationem magni Dei & Salvatoris nostri Christi [qui multitudinem ineffabilem ex paucis e-nutrit panibus] in dies susipientem. Itaque ipsi & reditus esse oportet plurimos, & occasiones pias, secundum quas futura sit possibilis constitui, ut multitudinibus auxilietur tantæ. §. 1. Novimus igitur, quatenus secundum præsens Eusebius Deo amantissimus presbyter & Cæmelarches ejus quæ secundum regiam hanc urbem & sanctissimæ ecclesiæ, profectus in præfatam Hierosolymorum civitatem, & honestos suos & Deo amabiles, & jam nunc indicans mores [per quos multis & maximis & justis augmentis, sanctæ ecclesiæ auxit redditum] potuit trecentis octoginta libris auri comparare redditum triginta (paulo plus minus) auri librarum, quasdam quidem pecunias colligens pie, quasdam vero ut mutuas sumerent, exhortans Deo amabilissimos œconomos præfatæ sanctæ Resurrectionis. Docuit autem & nos, quia & creditores sua accipere quærent, & quia aliud excogitavit inopinabile lucrum: multis namque confluentibus & accedentibus ad prædictam Hierosolymorum civitatem, desiderio depositorum & dicatorum Deo locorum, concupiscunt comparare habitationes ecclesiasticas auro multo, quatenus utique liceat ipsis, ea quæ secundum dictum locum est habitatione perfrui: non posse autem hæc facere antistites sanctæ resurrectionis metu legis a nobis de ecclesiasticis alienationibus positæ, quamvis tanta existente utilitate hujus inventi, ut in annos quinquaginta velint quidam tabernacula seu cœnacula istiusmodi comparare. Et inde multo & majore quam dici possit commodo futuro, si quidem possessio sanctissimæ ecclesiæ accedat redditus triginta auri librarum (hæc constituyente admiratione) vix in tredecim annis, cum ædificiorum venditio in ipsis quinquaginta annis fiat, & præsertim cum substantia ipsius resurrectionis in domibus sit constituta, quæ fortuitis omnibus subjacens calibus, repente una pereuntes cum ipsis, nec vestigium vel tantulum servare facile valentes, si quidem ex aliquo (absit autem & hoc ut dicamus) casu cadant, aut alias consumantur.

C A P. I.

Hæc nos venire ad præsentem legem fecerunt, quam dedicamus Deo & omnium ecclesiarum sanctiss. Resurrectioni, per quam sancimus omnia quidam alia, & in sanctissima resurrectione obtinere occasione prædiorum ecclesiasticorum, [neque enim ipsi omnium permisimus venditionem nullam facere prædiorum] super sane ædificiis laxamus aliquid de rigore legis. Si enim super utilitate sanctissimarum ecclesiarum hanc scripsimus, videmus autem tantam in re utilitatem existentem, quomodo non utique per præsentem legem hoc ipsis permittemus, omnem dantes & vendentibus licentiam & ementibus securitatem: & maxime postquam præsumimus, tempore ipso citius reduturo iterum ædificia ad ipsam, utpote ipsorum emptoribus [qui scilicet propter studium circa Deum emeriat sua] ita & postquam obierint, ipsi ea relicturis. Licet igitur ipsi sanctissimæ ecclesiæ

facere ædificiorum venditionem, nihil verenti legem, in genere de his positam, propterea quod lege recentiore subdivisionem accepit, neque aliqua poena inde contra quamlibet personam omnino conveniente. §. 1. In sequens vero tempus hoc ipsum facere liceat, sicubi aliqua tanta emerferit utilitas, ut multocuplum bonum pro minimo sanctissime accedat per alienationem resurrectioni. Omnem habentibus facultatem eorum emptoribus, nunc & in futurum omne tempus, & nullam ablationem verentibus, non ipsis, non heredibus ipsorum, non successoribus, neque nunc, neque in aliud tempus, propterea quod per præsentem legem ipsos confidentes posse ad emptionem accedere, non sunt iussi aliquam pro hoc sustinere turbam, aut accusationem, aut damnum, aut ablationem. Decreto proculdubio faciendo apud tuam beatitudinem præsentibus qui ex clero venerabili, & demonstrata causa secundum quam alienatio ædificiorum sit, quia majorum causa bonorum eorum venditioni studetur, exiguis quidem rebus venditis existentibus, pluribus autem & in melioribus iis quæ inde adquiruntur. Scilicet secundum præsentem mercedem congregatum ex pensionibus habitantium, venditione in quinquaginta annis facta, & pretio in solutionem debitorum solvendo, quæ creditores dederunt pro præfati redditus acquisitione. Si enim omnium dominus simul & creator Deus dignatus est tantum ipsi dare privilegium præter alias civitates, ut ex ipsa resurgeret secundum carnem, manifestum, quia & nos imitantes Dominum Deum, & magnas ejus miraculorum operationes, quantum homini possibile est, privilegium aliquod dedimus ipsi præter cæteras ecclesias, ut ipsa fruatur hac nostra lege, quam velut aliquas primitias ipsi adducimus, ejus commodum per omnia eligentes & venerantes.

E P I L O G V S.

† Quæ igitur a nobis constituta sunt per hanc propriam legem, & ipsam legum inscribendam voluminibus, tua beatitudo cognoscens, manifestam ipsam omnibus ibi constitutis constituat: indicet autem nostram voluntatem, quam pro sanctissima & merito ab omni hominum genere adoranda resurrectione nostrum habet imperium, & domino dedicat Deo, tantis nos & tot bonis, præter alios omnes qui ante nos imperarunt, in re qualibet dignato & dignanti. Specialiter Lex scripta Petro sanctissimo & beatissimo archiepiscopo, & patriarchæ Hierosolymitanæ civitatis. Dat. 15. cal. Jun. C. P. post BELIS. V. C. CONS.

TIT. XX.

DE QUÆSTORIBVS, ID EST, PRÆFECTIS INSVLARVM.

NOVELLA CONSTIT. XLI.

Hæc Constitutio quendam virum magnificum Bonum nomine, Quæstorem exercitui fecit. Nam & more antiquo duplex erat quæstorum magistratus: & unus quidem circa latus Principis erat, alter autem quæstor exercitui præerat. Disposuit autem præsens Constitutio etiam annonas quæstoris & consilarii ejus: adparitionem quoque ei dedit ad imitationem quandam præf. præf. id est, Scriniarios, & ab Actis, & Præcones, & commentarienses, & Lampadarios, & omnem deinceps ordinem. Sed & annonas militum tam comitatensium quam limitansium disposuit, quomodo distribui debeant. Subjecit autem ei & quinque provin-

provincias, id est, Scythiam, & Mysiam, & Cariam, & omnes Cycladas insulas, & Cyprum totam: Causarum quoque auditorium habere ei concessit, ut non obijciatur ei fori præscriptio. Subjunxit autem & notitiam impensarum. Et est promulgata hæc Constitutio calend. Jun. Indiæ. 12. post consulatum BELIS. V. C.

T I T. XXI.

DE DEPOSITIONE ANTHIMI ET SEVERI ET PETRI ET ZOARÆ ET RELIQUORVM.

NOVELLA CONSTIT. XLII.

Versa quidem est ab Haloandro: sed veterem ejus translationem ex tomo Concilii quinti Constantinopolitani restitimus, & mendis quibus scatebat etiam in novissima editione Colonienfi an. 1567. perpurgavimus.

In nomine Domini Jesu Christi Dei nostri.

Imp. Caesar, Flavius, Justin. Alemanicus, Gotthicus, Francicus, Germanicus, Anticus, Alanicus, Vandalicus, Africanus, pius, felix, gloriosus, victoriosus, triumphalis, semper Augustus, Mene, sanctiss. & beatiss. Archiepiscopo & Universali patriarchæ.

P R Æ F A T I O.

Rem non insolitam Imperio & nos facientes ad præsentem venimus legem. Quoties enim sacerdotum sententia quosdam indignos sacerdotio de sacris sedibus deposuit, (quemadmodum Nestorium, Eutychem, Arium, Macedonium & Eutonomium, ac quosdam alios ad iniquitatem non minores illis) toties imperium ejusdem sententiæ & ordinationis cum sacerdotum auctoritate fuit. Sicque divina & humana pariter concurrentia, unam consonantiam rectis sententiis facere. Quemadmodum & nuper factum esse circa Anthimum scimus, qui quidem dejectus est de sede hujus regis urbis a sanctæ & gloriose memoriæ Agapeto sanctiss. ecclesiæ antiquæ Romæ Pontific. eo quod nullo modo sibi ipsi convenienti (contra omnes sacros canones) se intruserat sedi, sed & communi sententiæ ipsius sanctæ memoriæ viri primum, atque etiam sacræ synodi hic celebratæ condemnatus, & depositus fuit, eo quod a rectis dogmatibus recessit: & quæ prius multoties diligere videbatur, hæc demum diversis lustrationibus aufugit, simulans sequi sanctas quatuor synodos (trecentorum videlicet decem & octo patrum in Nicæa, & centum quinquaginta in hac felici civitate, & in Epheso primo congregatorum ducentorum, & sexcentorum triginta venerabilium patrum in Chalcedon.) At quidem nec dogmata sequi, nec nostram clementiam & condescensum, quem propter ipsius salutem habebamus, suscipere voluit, neque ipse abdicare auctores impiorum dogmatum, qui prius a sanctis synodis expulsi fuerant, sed putavit oportere secundum ipsum & in æquali ducere & condemnatos & condemnatores. Nam semel alienis a S. ecclesia intellectibus mancipatus, & a rectis dogmatibus alienatus, merito ad ipsorum rectitudinem reverti non valuit, etiam ad hæc invitatus a nobis & directus, qui omni studio usi sumus ad ipsius salutem.

C A P. I.

Propter hæc igitur omnia, sententiam depositionis in ipsum a sancta synodo factam occasione non liciti neque a sanctis canonibus approbati raptus sacrarum sedium hujus regis urbis, & aversionis a rectis & veris dogmatibus Cyriam propriam nostrum facit imperium, & contra istum præsentem scribit legem. Interdicimus autem & ei commora-

ri in hac felici civitate & ejus districtu, ac in quacunque alia insigni civitate, sancientes in quiete esse, & eos diligere, quibus se ipsum digne suppositum, & non aliquibus communicare, neque eos imbuere in perditionem interdictorum dogmatum. §. 1. Nec utique extra imperialem confirmationem relinquimus sententiam jacte contra Severum latam, ac ex omnibus (ut ita dicamus) pontificalibus & patriarchalibus (una cum monachicis consensibus) proventientem sedibus, & anathematismum ipsi inferentem, qui prius contra sacras sanctiones, accipiendo sedem sanctissimæ Ecclesiæ Theopolitanorum, sic universa conturbavit, sicque accumulatas turbationes fecit, quod commune quoddam ac abominabile bellum sanctissimis ecclesiis adinvicem immitteret. Et hoc a sceptris quæ ante nos fuerunt contra ipsum scriptum erat, variis dogmatum, & a rectitudine alienatis intellectibus ac blasphemis usum fuisse, ac universa conturbasse, & illum quemcunque errorem abominabilem hæresiarum & iniquorum dogmatum recipere, Nestorii dicimus & Eutychem: & cum uterque horum præceptorum contrarii quodammodo adinvicem esse videantur, ad unum vero impietatis finem inferant, etiam illorum divulgatos sermones, cum in unum formavisse: duobus enim existentibus dogmatibus adinvicem repugnantibus, quorum utrumque similiter ad animæ perditionem adducit, Nestorii videlicet & Eutychem (quemadmodum dicendo narravimus) quæ ex Arianorum & Apollinariorum contagione consunt, ipse paradoxum quid perpeffus in utrumque similiter incidit, & ibi quidem hoc, ibi quidem illud mittendo seipsum & sermones suos vilis est constituisse commune receptaculum tantorum delictorum. §. 2. Sit itaque & ipse sub prædicto anathematismo, quem universus patriarchalis, pontificalis, ac monachicus nostræ (ut ita dicamus) politice cœtus, jussu in ipsum induxit: de Theopolitana quidem ecclesia ejectus, idcirco quod thronus de illa ipsum removit, eo quod ipsius principatum recte non acceperat, sed adhuc vivente eo & in sanctissimis ecclesiis commorante, qui ante ipsum sacerdotium habebat, & propter eum, qui post ipsum fuit, de sacerdotio exciderat. Nec vero usque adhuc stetit, sed etiam sub communi orthodoxæ ac catholicæ ecclesiæ anathematismo factus multis libris blasphemis & abominationibus nobis politiam implevit, quare universis interdiximus, aliquid de libris ipsius possideri. Et sicut non licet Nestorii libros scribere vel possidere, (quia prædecessoribus nostris Imperatoribus in suis Constitutionibus visum est statuere similia his, quæ dicta & scripta sunt a Porphyrio in Christianos) sic nec dicta & scripta Severi maneant penes aliquem Christianum, sed sint profana & aliena ab ecclesia catholica, igneque comburantur a possidentibus: nisi qui ista habent, velint periculum pati. A nemine ergo scribantur neque ad pulchritudinem, neque ad velocitatem scribentium, sciendo quia amputatio manus his qui scripta ejus scripserint, poena erit. Neque enim volumus in futuro tempore ex illis blasphemiam protrahi. §. 3. Similiter autem & huic interdiximus omnino regiam civitatem egredi, aut districtum ejus, nec aliquam aliam de insignibus, sed in aliqua solitudine, & in silentio sedere & non corrumpere ceteros, neque in blasphemiam ipsos adducere, & non semper aliquid novi invenire contra vera dogmata, per quod rursus nobis conturbare sanctissimas ecclesias festinet.

C A P. II.

Sed nec Petrum Episcopum Apameæ, & simul depositum, & simul ab ipsis a quibus Severus, sub prædicto anathemate factum, imperium admittit, sed sint propria contra ipsum sententiata. Et qui sub communi anathematismo ordinatus est, sub ipso esto: & sententia sanctissimorum pontificum, quæ ipsum prævenit, firma permaneto. Neque vero permittimus illi hanc regiam urbem habitare, aut ipsius districtum, vel aliquam de insignibus, sed quorum secutus est errorem, horum imitetur dictam, quam longissime abscedens, & occultans se ipsum. Nam talibus occultari quam videri, utilius est: ignoti etenim & existentes, se ipsos lædunt solos, publicantes vero sua dogmata, multis ex simplicioribus occasionem perditionis præbent: quod nullo modo fieri in Christiano ovili Dei & orthodoxo populo justum est, neque ab Imperio permisum est.

C A P. III.

Quoniam vero & Zoaram digne penitus judicantur sub anathematismo esse reverendissimi & qui iusti judicant episcopi, (cum parva quædam talium malorum interpositio sit) & in quibus dehonestatus est, omnia videlicet comprehendendo ex memoria quadam abundanti, sit & Zoaræ interpositio (quædam parva) hujus malæ partis, (Anthimi dicimus & Severi ac Petri) ordineturque & ipse inter anathematizatos, sacra sententia ipsi in deferente, quam propriam & ipsam in se ipsa existentem, adhuc magis cyrioteran imperium facit, & hunc de hac regia urbe & ejus districtu abjicit, & habitationem in aliis civitatibus ipsi omnino interdicit. Itaque cum illis solis habitet & consulat, quia nobis ante memorati sunt, qui similia quidem blasphemut, (similia patiuntur) & similiter in exilio ponuntur. Si quid vero aliud in sententia sanctissimorum episcoporum continetur, quæ prædictos deponit & anathematizat, hoc firmiter ponimus & diutius, ac imperialibus nostris legibus ipsum corroboramus, ac si ab Imperio ipso provenisset. Si vero aliquis ipsorum deprehendatur de cætero facere aliquid præter constituta, sciat incidisse in legibus imperialibus, quæ minores poenas declinantes, ad majores immittunt indignationes. §. 1. Interdicimus autem & omnibus conantibus catholicam Dei ecclesiam divellere, (sive secundum Nestorii hæretici doctrinam, sive secundum insensatam Eutychis traditionem, sive secundum blasphemiam Severi, qui & similia illis intellexit, aut eorum qui illos sequuntur) seditionem immittere sanctissimis ecclesiis, & loqui aliquid de fide: sed sancimus quemlibet talium silentium ducere, & non convocare aliquos ad se, neque accedentes recipere aut *parabaptizare* audere, aut *sacram communionem* sordidare, & ipsam aliquibus tradere, aut interdictas doctrinas exponere, sive in hac nostra regia, sive in alia: sed omne supportare periculum, si quid tale faciet. §. 2. Interdicimus etiam omnibus istos suscipere. Abjici ergo ipsos sancimus de civitatibus ab ipsis concitatis, scientes poenas jam contentas in nostris divinis Constitutionibus, quæ & domos ipsas in quibus tale quid sit, & campos ex quibus nutrimenta præbentur, sanctissimis ecclesiis assignant, & a possidentibus auferunt, quia detrimenti causa sit simplicioribus, sub sanctissimis vero & orthodoxis ecclesiis hæc iuste ducunt esse. §. 3. Hæc pro communi pace sanctissimarum ecclesiarum statuimus, hæc sententiamus, sequentes sanctorum patrum dogmata,

ut omne sacerdotium imperturbatum de cætero nobis permaneat. Quo in pace servato, reliqua nobis exuberabit politia, desuper pacem habens, quam omnibus magnus Deus & Salvator noster Jesus Christus Trinitatis unus, unigenitus Dei Filius prædicat ac donat his, qui sincere ipsum & vere glorificare ac adorare digni habiti sint.

E P I L O G V S.

† Custodiat itaque beatitudo tua, quæ recte adnotata sunt, & mittat ipsa per suas Deo dilectas litteras omnibus sanctissimis metropolitibus sub ipsa existentibus, quorum cuilibet cura erit ipsa manifesta facere sanctissimis ecclesiis sub ipsis ordinatis, ut neminem ex omnibus lateant quæ sacerdotio visa sunt, & ab Imperio confirmata. Divina subscriptio. Divinitas te servet per multos annos sancte ac religiose pater. Dat. 8. Id. Aug. Constantinop. post consulatum BELIS. V. C.

T I T. XXII.

DE OFFICINIS SIVE TABERNIS CONSTANTINOPO-
LITANÆ VRBIS: ET VT MILLE TANTVM ET
CENTVM OFFICINÆ SACROSANCTÆ MAIORIS
ECCLESIAE EXCVSENTVR: OMNES RELIQVÆ, AD
QVEMCVQVE DOMINVM PERTINEANT, CON-
SERTA OBEANT MVNIA.

NOVELLA CONSTIT. XLIII.

In nomine Domini Jesu Christi Dei nostri.
Imp. Cesar, Flavius, Just. Alemanicus, Gothicus, Francicus, Germanicus, Lazicus, Alanicus, Vandalicus, Africanus, pius, felix, gloriosus, victor, triumphator, nunquam non colendus, Augustus, Longino præfector urbis.

P R Æ F A T I O.

Quoniam potentia nostræ subditi nostri sive vivunt, sive moriantur, curæ sunt: ne vel graves ipsis sepultura, vel defuncti cognatis damnosæ existant, propterea & hæc, quæ eorum sepulturam concernunt, quo convenit modo, disposuimus. Et quia tam divæ memoriæ Constantinus amplæ hujus nostræ urbis conditor, quam etiam pietissimus princeps Anastasius, leſticariorum seu decanorum (ut vocat) numerum ad certam mensuram redegerunt, mille & centum tantummodo decanis, totidemque officinis definitis ut nullo hæc unquam tempore augmentum reciperent: propterea sane cupientes, ut numerus eorum, quos ex unoquoque collegio convenit esse leſticarios, divæ memoriæ Anastasii formulæ subjaceat, firma ea & fixa manere voluimus. Cæterum quia adeuntes nos almæ hujus & regię nostræ urbis collegiati, quorum excellenter & præ cæteris curam gerimus, potentiam nostram edocuerunt, magnam & intolerandam se necessitatem sustinere, Sacrosanctam etenim majorem ecclesiam centum & mille officinas in fructu habere ab omni vestigali liberas, quas oppido quam libenter illi concedant, eo quod ad peragendas in commune omnium hominum exequiis proficiant: sed cætera se onera ferre non posse. Nam cum plurimæ in alma hac urbe diversarum mercium & negotiationum officinas tabernæque existant, non hæc solas (nempe centum & mille) officinæ prædictis publicis muniis abunde exemptas esse, sed etiam multas sacrosanctas ecclesias, multa sacra hospitalia, monasteria, & alias sacras ædes, quarum pleræque prius hæreticis mancipiæ, deinde ad orthodoxam fidem reversæ sunt, multas quoque regias domus, & insuper magistratuum, ac senatorum, & illustrium, & cubiculariorum a præstatione vestigalium eximi, harumque

dominos peculiarem sibi exinde redditum comparare, & oblatere republicam, exemptionum multitudine rem ipsam angustis admodum terminis concludente, ut paucissimi existant, qui publica agnoscant & sustineant munia, & priores contributiones aliquoties in triplo & quadruplo, hoc tempore etiam decuplo majores factæ sint: quamquam divus Princeps Anastasius in statuta ab ipso formula nulli omnino alii immunitatem concedat præter centum & mille officinas, quæ per causam exequiarum sacrosanctæ majori ecclesiæ attributæ sunt: Ea propter & nos putavimus, tum proceribus nostris & insuper beatissimæ hujus almæ urbis archiepiscopo id negotii dandum, ut certo loco convenirent, & rem ipsam examinarent, atque placita ad nos sua referrent, tum ad excellenti in tuam præsentem utendum lege, confirmantes ea quæ Anastasio pientissimo in hoc principi placuerunt.

CAP. I.

ET sancimus, ut centum quidem illæ & mille officinæ, sacrosanctæ majori ecclesiæ occasione decanorum, sive leſticariorum, & ad peragendas defunctorum exequias deputatæ, omnibus modis integro numero & omni præstatione liberæ conferrentur: præter ipsam nulla alia queunte decanum exigere, sive ex hæreticis recepta, sive quacunque sacrosanctæ ecclesiæ. Sed quod nuper constituimus, valeat, & octingentæ quidem officinæ corpora præstent, trecentæ autem in exactione pecuniarum consistant; nam quod exinde corraditur, ad quid proficere conveniat, sacra jam nostra pragmatica forma disposuit. Semperque quod intercidit, restauretur: at qua ratione fieri debeat restauratio, satis per Anastasii piæ memoriæ jussiones expressum est. Hæ igitur ut immunes & ab omni vestigali maneant exemptæ, sancimus: neque his ipsis officinis, neque vestigalia imperantibus collegiis, quæ istas præbent, quidquam damni sustinentibus, aut illos titulos agnoscentibus. §. 1. Cæteræ vero omnes hujus almæ urbis quatuordecim regionum officinæ, sive sacrosanctæ alicujus sint ecclesiæ, sive hospitalium, sive monasteriorum, sive orphanotrophiorum, sive prochorum, sive alterius cujuscunque domini, sive regiarum domuum, sive aliquorum magistratuum, ampla media, minutave officia administrantium, sive gloriosissimorum Senatorum, sive magnificentissimorum Illustrum, sive spectabilium cubiculariorum, sive aliquorum militis adscriptorum: hæc inquam omnes publica ipsis imposita præstent vestigalia, & omnia alia tum faciant, tum impleant, quemadmodum quemque in suo collegio facere æquum est, semperque per collegii præfectos in publicum persolvant: nemine queunte ea de causa inniti privilegiis, aut ejusmodi alia uti excusatione. Neque enim sustinemus aliorum onus ad alios deferri, aut tam immitem proponere formulam, ut quotidie vestigalia augeantur, & (quemadmodum edocti sumus) quadruplo, aut quintuplo, adeoque etiam decuplo majora irrogentur, cum nihil tam magno studio tamque serio affectemus, quam ne novo quisquam vestigali oneretur. Novum autem fuerit non tantum quod nunc primum impositum est, sed etiam quod primum modum excedit. Sed eadem conditione ac fortuna omnes funto, & sacra hæc nostra pragmatica forma (quam legem etiam appellare licuerit) contra omnes communis esto, ut omnibus largiatur quo molestia vacent. Neque enim facile eam quis ægre tulerit, si æriam alium præterea exentum intueatur: nisi

quod in centum & mille officinis exequiarum defunctorum ratio haberetur, quæ maxime communis est omnibus, & ex æquo universis parata hominibus. §. 2. Si quis vero conetur excusatione aliqua uti, & seipsum a præstanda alleviare contributione, & aut non committere, quo magis ab inquilinis suis exigatur, aut præstare etiam parrochianum, sive militare, sive civile, sive ecclesiasticum, sive quodcunque tandem: in universum officinæ dominio excidito, estoque ipsis publica, toti addicta collegio. Ea enim pacto & ceteriores erunt, & vetita non attentabunt. Porro minutatim & pariter in omnes vestigalia distribuuntur: non solum paululum erit quod præstiterit fuerit, sed etiam tanto moderatius, levius, tolerabilius, faciliusve quod confertur, existet, quanto a pluribus colligitur. An vero non multo absurdissimum fuerit, homines propriis laborantes manibus, & uxores ac liberos alentes, & reliqua denique vitæ necessaria inde acquirere satagentes, etiamnum majoribus onerare vestigalibus, & quanto plures inter alleviatis referuntur, tanto etiam majores exinde læsiones oboriri? idque onus infinitum sit, neque possit ullum habere terminum. §. 3. Hæc nos omnia prohibentes, sacram hanc pragmaticam formam proponimus, amissionis poenam similiter omnibus ordine subditis interminantes, si ex quoquo collegio imperitantes solita illa & ab initio statuta vestigalia percipere prohibuerunt, aut vestigalia conentur in pensiones privatas convertere: sed quisque pro se quidem pensionem illatione perstruitur, officinas autem seu tabernas solito receptoque more contributiones agnoscere concedito. Quemadmodum enim quisque pro se rebus suis prospicit, ita & nos necesse est ei quod amplæ & regię huic tibi expedit & confert, nutanti quodammodo & jam lapsuro, manus porrigere; neque enim aliter, quæ publice expediunt, progressus habitura sint, quam si tali onere, qui id hætenus ferre coacti sunt, liberentur.

EPILOGVS.

† Quæ igitur nobis placuerunt, & sacra hæc exprimitur lege, ea excellentia tua, immo non ipse tantum custodies, sed & quicunque post te idem officium suscepturi sunt, & obtemperans tibi cohors, jam inde in omne reliquum tempus custodiet.

TIT. XXIII.

DE TABELLIONIBVS, ET VT PROTOCOLLA DIMITTANT IN CHARTIS.

NOVELLA CONSTIT. XLIV.

Imperator Justinianus Augustus Ioanni Præfecto prætorio, iterum exconsuli & patricio.

PRÆFATIO.

LItem paulo ante audivimus præsentem legi præbentem occasionem. Ex persona quidem mulieris cujusdam ferebatur documentum, literas quidem ejus non habens, (erat autem harum ignara) completum autem a tabellione & tabulatio subscriptionem ejus habens, & testium ostendens præsentiam: deinde dum quædam dubitatio super eo fieret, muliere dicente, non esse a se delegata quæ charta loquebatur: qui litem audiebat, quærebatur a tabellione cognoscere negotii veritatem: denique tabellionem deduxit: at ille literas recognoscere dixit completionis tabellionis, non tamen nosse aliquid horum quæ secuta sunt; nec enim sibi ab initio penitus delegata, sed commississe cuidam suorum hoc facere: neque postea venisse ad completionem, sed rursus alii hoc commississe, & is quidem qui affuit completionem, venit, nihil nec ipse dicens se nosse: etenim

etenim neque scriptor fuit documenti, sed solum docuit, quia præsente se hoc dimissum sit, nec cui ab initio delegatum est, inventus est: unde nisi per testes iudex valuisset agnoscere causam pure, periculum patiebatur, undique cadente negotii notitia. Et illud quidem competentem meruit examinationem atque decretum.

C A P. I.

NOs autem credimus oportere universis auxiliari, & communem in omnibus facere legem: quatenus præpositis operi tabellionum, ipsis per se omnibus modis iungatur documentum, ut dum dimittitur interfit: & non aliter imponatur chartæ completio, nisi hæc gerantur: ut habeant unde sciant negotium, & interrogati a iudicibus, possint quæ subsæcuta sunt cognoscere, & respondere, maxime quando literas sunt ignorantes qui hæc iungunt: quibus facilis est & inconvincibilis denegatio horum quæ pro veritate secuta sunt. §. 1. Ut ergo omnia hæc prohibeamus, propterea præsentem conscripsimus legem: & hæc custodiri modis omnibus volumus a tabellionibus, siue in ipsa felicissima civitate, siue in provinciis sint: scientibus, quia si præter hæc aliquid egerint, cadent omnino iis quæ vocantur stationibus: & qui ab eis dirigitur ad iungendum documentum, & interest, ipse dominus super stationis auctoritate erit, & mutabitur causa: & ille quidem de cætero hoc obtinebit officium in statione, quale qui in ea primatum tenebat: ille vero cadet ea: aut unus erit ministrantium illi: quoniam ille quidem dedignatus est hoc agere, quod erat concessum ei: ille vero secundum illius voluntatem hoc egerit, propterea nos hanc intulimus eis poenam, ut optimi fiant circa documenta, & iusti, & cautiores, & non propter suam requiem & delicias corrumpant alienas vitas. §. 2. Si vero indignus sit forte potestatem in stationibus suscipere, is cui documentum extra ea quæ a nobis disposita sunt per præsentem legem, iungitur, tabellio quidem cadat omnibus modis hac causa: alter vero pro eo constitutur: nihil omnino damnificando ex hoc stationis domino quicumque fuerit extraneorum, & non ipse tabellio, neque cadente lucris exinde venientibus: sed illo solo qui talia perpetravit, & dedignatus est suum complere opus, primatu cadente: omnibus quidem aliis super stationis jure integris dominis ejus ab ipsis tabellionibus qui talia peccaverunt, servandis. §. 3. Et non fiant tabelliones occasiones, per ægritudinem forte discedentes, aut occupationes hujusmodi: licebit enim eis, si quid tale fuerit, evocare eos qui contrahunt, & per se causam complere: proinde hæc quæ contingunt raro, non impedimentum facient universis, eo quod nihil inter homines sic est indubitatum, ut non possit (licet aliquid sit valde iustissimum) tamen suscipere quandam sollicitam dubitationem, sed ne quæstus eorum minores fieri per hoc, propter contrahentium frequentiam occasionem habentes: cum melius sit pauca agere caute, quam multis interesse periculose. §. 4. Ut tamen non vehementer eis dura lex esse videatur: nos conficientes humanam naturam mediocres etiam eis leges nostras ponimus, propter tales enim eorum forte dubitationes damus eis licentiam singulis unum ad hoc constituere (factis, apud clarissimum magistrum census felicissimæ civitatis sollemniter celebratis) & licentiam ei dare ut delegentur ei ab iis qui veniant ad ejus stationem & documenta: & dimissis eis interesse: & nulli omnino alteri in statione existenti, licentiam esse, ut aut delegetur ei initium, aut cum dimittuntur,

interfit: nisi tabellioni qui auctoritatem habet, aut qui ab eo ad hoc statutus est. Si vero præter hoc fiat, & alter delegetur: tunc subiacet poenæ tabellio, qui auctoritatem habet a nobis dudum definitam: ipsis tamen documentis propter utilitatem contrahentium non infirmandis. Novimus enim quia legis metu de cætero & ipsi custodient quæ a nobis decreta sunt, & documenta sub cautela facient.

C A P. II.

Ut tabelliones in protocollo describant, idque cum die & consule.

Illud quoque præsentem adjicimus legi, ut tabelliones non in alia charta pura scribant documenta, nisi in illa quæ in initio (quod vocatur protocolum) per tempora gloriosissimi comitis sacrarum nostrarum largitionum habeat appellationem, & tempus quo charta facta est, & quæcunque in talibus scribuntur: & ut protocolum non incidant, sed insertum relinquant: novimus enim multas falsitates ex talibus chartis ostensas & prius, & nunc: ideoque licet aliqua sit charta nam (nam & hoc sancimus) habens protocolum non ita conscriptum, sed aliam quandam scripturam gerens, neque illam suscipiant, tanquam adulteram, & ad talia non opportunam, sed in sola tali charta, qualem dudum diximus, documenta scribant. Hæc itaque quæ de qualitate talium chartarum a nobis decreta sunt, & de incisione eorum quæ vocantur protocolia, valere in hac felicissima solum civitate volumus, ubi plurima quidem contrahentium multitudo, multa quoque chartarum abundantia est, & licet legali modo interesse negotiis, & non dare occasionem quibusdam falsitatem committere, cui se obnoxios existere demonstrabunt, qui præter hæc aliquid agere præsumserint.

E I L O G V S.

† Quæ igitur placuerunt nobis, & per hanc sanctam declarata sunt legem, tua celsitudo operi effectuique tradere festinet. Dat. 19. calend. Septemb. Constantinop. post BELIS. V. C. CONS. anno 2.

T I T. XXIV.

VT NON LIBERENTVR CVRIALI FORTVNA IVDÆI, NEC SAMARITANI, AVT HÆRETICI, OCCASIONE EORVM RELIGIONIS, SED CVRIALIBVS QVIDEM FVNCTIONIBVS SVBIACEANT, PRIVILEGIIS VERO CVRIALIVM NON FRVANTVR: POSSE VERO EOS CONTRA ORTHODOXOS QVOD SVBIACEANT CVRIALI FORTVNÆ, TESTIMONIVM PERHIBERE, VT QVI ET PRO ORTHODXA POLITIA RECTE TESTIMONIVM PERHIBEANT.

NOVELLA CONSTIT. XLV.

Idem Imp. Ioanni P. P. iterum ex consuli & patricio.

P R Æ F A T I O.

Verbum quoddam nobis tua retulit eminentia, quosdam inter curiales esse Iudæos forte aut Samaritas, aut Montanistas, aut aliter vespuendos homines, quibus nondum hactenus recta & immaculata fides illuxit, sed & in tenebris sedent animis vera non sentientes sacramenta: & quoniam hæreticos odio habemus, putant per illam occasionem liberi curialium esse functionum, & quæ competunt his, declinare. Nos igitur mirati sumus, si sapientia & acumen tuum tales eorum pertulit rationes, & non

& non repente talia dicentes dilacerasti. Si enim homines quidam sunt, qui quidem putant propter novissimam absurditatem illa promereri se præmia, quæ solis maximis dignitatibus reservavimus, quis non eorum habeat exosam inverecondiam & stultitiam? Quapropter curiam exerceant huiusmodi homines, & nimis ingemiscantes, & curialibus functionibus, sicut etiam officialibus, ut dudum sanctum est: & nulla religio ab ejusmodi eos excipiat fortuna, (horum enim nihil neque antiquorum qualibet legum, neque Novellarum dictum est) indigni tamen curiali sint honore; & quoniam leges plurima curialibus præbent privilegia, & ut non cæ est de curialibus, quod non confert privilegium, dantur, neque ad aliam ducantur provinciam, & alia plurima, horum nullo fruuntur: sed si quid scriptum hoc etiam in his valeat, & compleant corporalia & pecuniaria munera, & nulla ab his eripiat eos lex: honore vero fruuntur nullo, sed sint in turpitudine fortunæ, in qua & animam volunt esse. Sic igitur eis de hoc dispositum sit.

CAP. I.

Illud quoque nunciasti dignum quæstione tuatum. Quia enim hæreticos testimonium perhibere prohibuimus, quando orthodoxi inter alterutros litigant, dantes eis per nostram constitutionem, si quidem inter alterutros misceantur illi & litigent, & uterque hæreticus sit, actor & reus, posse testimonium perhibere, dignis adinvicem existentibus, & litigantibus, & testimonium perhibentibus: si vero rursus hæreticus & orthodoxus, contra

hæreticos quidem etiam valde dari testimonium orthodoxo, adversus orthodoxum autem nequaquam: orthodoxis quoque existentibus litigatoribus, nullum esse penitus accessum illis ad testimonium perhibendum. Docuisti igitur nos quod quidam orthodoxi constituti refugiant curialis esse fortuna, & necessitatem subire perhibendi testimonii eos qui illi genere juncti sunt, vel qui alias aliquo modo eorum sciunt fortunam. Et quoniam lex eorum suspendit super orthodoxis testimonia, proprii iudices piguisse hoc admittere; cumque in vana metuant invicem, qui huiusmodi dubitant perhibere testimonium, primum quidem pro orthodoxis sunt, [hoc autem leges agere hæreticos non prohibent] deinde si existentes curiales possint contra fortunam reluctantes trahit quispiam ad curiam, & hæreticos ad testimonium vocat, quomodo non hoc pro nostra agit republica? ut sit quidem respublica litigans orthodoxa, & maxime ex quo nos Deus dedit imperare: qui autem super hoc testatur, pro orthodoxis perhibeant testimonium. Conversatio enim nostra recta est, & plene orthodoxa fide, omni alia hæresi merito constituta sub odio.

EPILOGVS.

† Et hoc igitur tua eminentia custodiat, nostram cognoscens mentem, & quod reipublicæ expediat commemorans, & sciens per omnia, quia illa nobis agere & sancire lege studii est, quæcunque nostra profunt reipublicæ. Dat. 15. calend. Septemb. Constantinop. post Consulatum BELIS. V. C.

COLLATIO QVINTA.

TIT. I.

DE ECCLESIASTICARVM RERVM IMMOBILIUM ALIENATIONE ET SOLVTIONE.
NOVELLA CONSTIT. XLVI.

Imp. Justin. August. Joanni gloriosiss. sacrorum per Orientem prætoriorum præfecto, iterum exconsuli & patricio.

P R Æ F A T I O.

ET circa leges studium, & alia omnia a nobis ideo quotidie cum labore aguntur, ut utilitatem nostris subiectis inveniamus: quod effusum quidem immensumque est, removentes, quod autem & optimum & meritum, subrogantes. Sæpe quoque ex studio propter priorem immensitatem etiam ultra mensuram legem constrinximus: ut quod primitus effluebat retinentes, ita æqualitatem de cætero introduceremus. Nuper igitur scripsimus legem de sanctissimis ecclesiis omnibus, & monasteriis, & reliquis venerabilibus domibus, nullam esse eis rerum immobilium alienationis licentiam permittentem. Videbamus enim causam effusam, & paulatim ad alios ecclesiasticas migrantes possessiones, neque pretiis solutis dignis, neque opere inevitabili imminente alienatis: sed etiam contra positas jam leges, decies millies circumventiones factas. Quocirca primam perimentes viam, omnibus similiter inaccessibilem contra earum facimus circumventiones. Sed hinc pleræque quidem sanctissimarum ecclesiarum aliarumque venerabilium domuum utilitatem habuerunt possessiones, nullo has minuire præsumente. Occurrit tamen etiam aliquid difficile, debita enim aut longo tempore

constituta, aut etiam postea ex quadam necessitate, & maxime per fiscales occasiones eis accidentia, ad alienationes necessitatem sacras perduxerunt domos. Mobili enim non extante substantia sufficienti, periclitabantur in novissimam venire necessitatem harum præfules, neque vendere potentes, neque unde debita solverent habentes. Sed pro talibus quidem debitis posse pro solutione creditoribus dari possessiones ecclesiasticas: tamen cum competenti subtilitate & observatione facienda solutione, jam sæpe permisimus: sicut neque palam hoc nostra prius permisimus lege. Si vero non privatus aliquis est creditor, sed imminet fiscus, & exigit debita, est autem inopia pecuniarum, accipere vero immobilem possessionem impossibile est: fiscum hic relaxare aliquid, subtilitate legis competere judicavimus. Et si qua necessitas huiusmodi fiat, etiam alienationem finire perspeximus.

CAP. I.

Sancimus igitur, si sanctarum aliqua ecclesiarum aut reliquarum colendarum domuum fiscales debeat functiones, & unde faciat harum redditionem, non habeat: convenire omnes in unum & quæ ex elero sunt & Deo amabilem episcopum ejus civitatis insuper & Metropoleas, & sacris propositis eloquiis causam examinari: & si non apparuerit ullus quæstus citra alienationem immobilis rei valens solvere fiscale debitum, tunc licentiam eis esse sententia tali procedente, & decreto celebrato apud Provinciæ judicem etiam possessiones immobiles contingere & eas alienare ad solutionem debiti: eumentibus quidem in fiscum solventibus, & de suscepta inde percipientibus & subeuntibus

fiscale

fiscale debitum, & cautelam inde habentibus, & nihil metuentibus primitus positam legem: constitutis etiam fiscalibus de susceptis insinuatibus inter monumenta gestorum, deponentibus iis qui fecerunt ea, ut & apud sanctissimas ecclesias salventur data de suscepta, eo quod fiscalia soluta sint tributa, & omnia secundum nostram legem gesta sint: non potentibus aliquibus fingere fiscale debitum, & ita ad alienationes immobilium rerum accedere. Ideo enim & decreti factionem permisimus, ut & fiscale debitum testimonio pandatur, & ex quantis descendit temporibus, & quoniam non pecuniis solutum est, sed in necessitatem alienationis venit, ut veritas undique protestata sit: omnibus coram sacris Evangeliiis agendis: scientibus & episcopis, & clericis, & aliis omnibus, quia Deus respiciet quæ geruntur ab eis: & si quid egerint per dolum, aut lucrum, aut machinationem: hoc in suis recipient animabus viventes ac morientes.

C A P. II.

Si vero privatus aliquis creditor fuerit, possit secundum pro soluto schema accipere immobiles possessiones, hic quoque decreto faciundo: pro mensura vero eorum debitorum assignandis eis possessionibus. Si vero fiscale debitum fuerit, potentibus eis ad alienationem immobilium accedere secundum priorem observationem: ut nihil desit neque subtilitatis neque communis utilitatis.

C A P. III.

His autem universis sanctissimam majorem ecclesiam felicissimæ hujus urbis, & ejus confinia, & orationum domos, quarum ipsa curam suscepit, omnibus excipimus modis quæ jam de hoc sancta sunt a nobis, in sua virtute durantibus. Si autem & aliqua monasteria sub eadem sanctissima majore ecclesia sint: nec ea sub præsentem facimus legem, forinsecis in provinciis eam constituentes solum, in quibus multa quidem est inopia pecuniarum, per quam sanctissimæ ecclesiæ solvere per pecunias debita non valuerunt.

E P I L O G V S.

† Tua igitur celsitudo, quæ placuerunt nobis, cognoscens, secundum hæc procedere super sacris rebus alienationes custodiat. Datum 14. cal. Sept. Constantinop. post consul. BELIS. V. C. anno II.

T I T. II.

UT PRÆPONATUR NOMEN IMPERATORIS DOCUMENTIS, ET UT LATINIS LITERIS APERTIVS TEMPORA INSCRIBANTUR.

NOVELLA CONSTIT. XLVII.

Imp. Justinianus Augustus Joanni præfesto prætorio, iterum exconsuli & patricio.

P R Æ F A T I O.

Illud omnium honestius esse putandum documentum & gesta, & quod omnino pro temporis memoria hominibus adinventum est, quod ipsa quoque commemoratione ornatur Imperii. Consules etenim & indictiones, & quodcumque indicium temporum omnino est apud nos, sunt quidem forsitan & hæc significativa horum quæ volunt non tamen nos aliquod horum perimus sed majorem adjectionem eis imponimus: ut ex majoribus & perfectioribus eis temporum designetur cursus. Si quis enim respexerit ad verustissima hominum, & antiquæ Reipublicæ: Æneas nobis Trojanus rex, reipublicæ princeps: & nos quidem Æneadæ ab illo vocamur, si quis etiam ad secunda principia respexerit, ex quo pure Romano-

rum nomen apud homines coruscavit, reges eam constituerunt Romulus & Numa: ille quidem civitatem ædificans, hic autem eam legibus ordinans & exornans: siue etiam tertia principia sumat quilibet imperii: Cæsarem maximum, & Augustum Pium: & ita rempublicam nobis inveniet hanc quæ nunc est valentem: sicque immortalis ab illis procedens. Erit ergo absurdum in documentis & iis quæ in judiciis aguntur, & absolute in omnibus, in quibus memoria quædam sit temporum, non Imperium his præponi.

C A P. I.

Unde sancimus eos quicumque gestis ministrant, siue in judiciis, siue ubicunque conficiuntur acta, & tabelliones qui omnino qualibet forma documenta conscribunt in hac magna civitate, siue in aliis gentibus omnibus quibus nos præsidere dedit Deus, hoc modo incipere in documentis: *Imperii illius sacratissimi Aug. Imperatoris anno toto*: & post illa inferre Consulatus appellationem, qui in illo anno est: & tertio loco indictionem, mensem & diem: sic enim per omnia tempus servabitur & pro Imperii memoria, atque consulatus ordine, & reliqua observatione interposita documentis, inadulterata hæc valde constituentur. §. 1. Si qua vero apud Orientis habitatores aut alios homines observatio custodiatur in civitatum temporibus, neque huic invidemus, sed præscribatur quidem Imperium: sequatur vero (sicut dictum est) consul & indictio, atque mensis, & dies secundum quam geruntur & conscribuntur quæ aguntur: & tunc inseratur etiam civitatis omnibus modis annus. Nos enim auferimus quidem priorum nihil, Imperiali vero additamento causam augemus. Et inchoetur mox auctore Deo a præcedente prima indictione, ita quodammodo eis scribentibus: *Imperii Justiniani sacratissimi Augusti & Imperatoris anno 11. post consulatum Flavii Belisarii clarissimi viri anno 2. die autem tot, & tot, cal.* sicque in omnibus nominentur imperii anni, & nostri, in quantum eos Deus elongaverit, & de cætero Imperatorum. Palam namque est, quia nunc quidem annum 11. nostri scribunt imperii: inchoante vero Aprili mense, & prima die, in qua nos Deus Romanorum superposuit rebus, 12. annum scribent: & ita de cætero donec nostrum Deus Imperium extenderit: ut nobis etiam hæc causa super leges, & harum celebrationem continue maneat immortalis, dum memoria Imperii omnibus simul interfuerit causis atque temporibus.

C A P. II.

Ut tempora quæ Latinis literis designantur, apertius scribantur.

Illud quoque adjicimus, quoniam hi qui tempus in judiciis designant, cum incertis illis, & antiquis literis hæc declarant, observetur in omni judicio, ut post illas literas antiquitatis alias subdant, id est, has communes & omnibus notas, & quæ legi ab omnibus facile possint, & significare gestorum tempus, ut non fatigentur requirentes id tempus: deinde errantes expectent, donec hominem quemcumque comperiant literas illas pro veritate lecturum, sed si quidem reliqua etiam post præscriptionem incertarum literarum, si Græcæ sint votis, Græcis literis, subdi tempus: si vero Latinis quidem totius chartæ consistat ordo, Latinis quidem subscribatur tempus, interpositis illis incertis elementis: clariorem tamen ordinem habentibus literis, quas liceat omnibus legere omnino syllabarum Latinarum non ignaris.

EPILOGVS.

Tua igitur eminentia, quæ placuerunt nobis, & per hanc sacram declarata sunt legem, & in hac maxima civitate, & in provinciis universis quibus præes, manifesta constituat: ut nullus præsumat aliter numerare tempus, aut aliud agere, sed ita sicut dudum decrevimus. Datum cal. Constantinop. imperante Justiniano perpetuo Augusto, anno 11. post consulatum BELIS. V. C. anno 2.

TIT. III.

DE IVREIVRANDO A MORIENTE PRÆSTITO PROPTER MENSURAM SVÆ SVESTANTIÆ.

NOVELLA CONSTIT. XLVIII.

Imp. Justin. August. Ioanni præfecto prætorio, iterum exconsuli & patricio.

PRÆFATIO.

Semper hanc unam habemus intentionem, dispositiones morientium esse firmas: nisi resultent legi, & aperte contrariæ sint iis, quæ illi placent. Scimus igitur motum & annunciatum nobis, quia cum testaretur quidam, cum iurejurando suam substantiam omnem dixit, & quia hanc solam reliquit suis heredibus, aliqui vero eorum heredum ad hoc resultant, non iuste facientes: quia substantiæ quidem illius heredes sunt, & in hoc acquiescunt iis quæ ab eo disposita sunt: quæ vero dixit cum iurejurando, nequaquam hæc rata manere, neque custodire ea secundum competentem modam volunt: cum utique nostris videtur legibus unam quodammodo esse personam heredis, & ejus qui in eum transmittit hereditatem: ideoque nullus eidem sibi met edicit reluctari, & quod dixit atque juravit ratum esse, hoc nolle valere, sed contra proprios reluctari sermones.

CAP. I.

Sancimus igitur, si quis descriptionem faciens, siue propria manu, siue per alterius quidem scripturam, a se autem subscriptam, aut in suis testamenti substantiæ suæ mensuram faciat manifestam, heredibus forte aliis quidem præsentibus, aliis vero absentibus, aut etiam omnibus præsentibus: non licere heredibus contra hoc resultare, neque dicere quia aliquis heredum celaverit res extra ea quæ dicta sunt a defuncto. Sed si quidem iurandum moriens præbuerit, & juraverit secundum sua testamenta, quia nihil est aliud ei præter hæc: hoc amplecti heredes, siue filii, siue etiam extranei sint, & neque tergiversari, neque calumniari suos coheredes, neque ob hoc servos quærere ad tormenta deducere, & alia similia discutere & perscrutari, quæ solius sunt contentione, alterius autem penitus nullius, utpote dum substantia videatur esse tanta, quantum testator iurans, hanc solam apud heredes inveniri voluit. §. 1. Sed hæc quidem inter heredes qui curiosi videntur in defuncti esse substantia, valere volumus: non tamen hoc ratum esse & inter creditores: eo quod nostris declaratum est legibus, quæcunque quilibet pro se dixerit, aut scripserit, hæc nihil ei prodesse, neque creditoribus præjudicare: sed illis licentia sit omnia perscrutari quo volunt modo: heredes autem contentos esse iis quæ a testatore dicta sunt. Sitque poena negotii inter heredes, ut qui adversatur iis quæ relicta sunt, eis non possit omnino frui: necessitate imminente aut obedire omnibus, aut universa contemnere, & non hæc quidem eligere, his vero resultare, sed defuncti voluntatem ab ejus successoribus ita servari, ut in nullo ei contradic-

præsumatur. His valentibus in reliquo tempore universos, & in omni negotio nondum moto in iudicio, neque judiciali sententia aut interventione amabili transacto.

EPILOGVS.

† Tua igitur eminentia, quæ placuerunt nobis & per hanc sacram declarata sunt legem, cognoscens, solenniter per programmata propria manifesta faciat universis. Dat. 15. cal. Septemb. Constantinop. post consulatum BELIS. V. C. anno secundo.

TIT. IV.

DE HIS QUI INGREDIUNTUR AD APPELLATIONEM: ET QUANDO PER SCRIPTURAS MANVS PROPRIÆ FIAT COLLATIO LITTERARVM: ET DE IVREIVRANDO DILATIONIS: ET VT CONIUNGATUR IUREIVRANDO CALVMNIÆ.

NOVELLA CONSTIT. XLIX.

Imp. Justin. Aug. Ioanni præfecto prætorio, iterum exconsuli & patricio.

PRÆFATIO.

Volubile hoc & humanum, & quod manere idem nunquam valet, sed sit quidem semper, manet autem nunquam: & legislationibus introducit aliquem tumultum, & iis quæ videntur se habere recte & firme posita judicantur. Sed & ea quæ subtili observatione capta sunt, plerumque turbant emergentium varietas causarum. Scimus enim, quia dudum correximus quod male & dolose circa appellationes agebatur: quia hoc solo ut cognitionem introducerent in iudicium appellantes contenti, & personam facientes firmam, aut per unam partem, aut etiam per cognitionem (hoc enim indifferens est) relinquebant causam: & victori omnino erat inexplicabilis victoria, non valenti neque iis quæ erant iudicata, frui propter appellationem, neque appellationem examinari posse propter absentiam appellantis. §. 1. Hæc nos dudum sancientes correximus, annum quidem deputantes appellationem offerenti, siue ipsi secundum se ingredienti, siue communiter: quatenus intra hanc litem exequatur, & mereatur quæ iusta sunt, & non relinquat ea sine provisione, deinde propter clementiam, si per occasionem iudicis appellatio prolongetur, aut per aliam quamlibet causam inevitabilem, etiam alium adjicientes annum: post quem nisi litem compleverint, ratam manere victoris sententiam sancimus. Hæc itaque placuerunt nobis, & communi lege conscripta sunt: & obtinere legem hanc volumus, & observationem illius. §. 2. Sed plurimi interpellaverunt nos, dicentes se quidem denunciasse appellantis, & voluisse litem examinari: non tamen ab ipsis iudicibus impetrare valuisse, propter quasdam forsitan inevitabiles occupationes. Alii vero etiam ventorum immensitatem accusaverunt: & quia navigare non licuisset de provincia, contrariis flantibus ventis: per terram vero venire non valentes propter inopiam, aut certe quia in insula commanentes, aliter nisi per mare venire non poterant: & propterea non valuerunt examinare usque ad finem negotium, neque secundo anno: & quidam tempestatum acerbicatem alii languorem inevitabilem, quæ omnia ex ipsis agnoscimus rebus nobis insinuat. Unde nos hæc iuste moverunt, & legem transcendere nolentes, & iis qui per talem quandam fortunæ circumventionem læduntur, dare præsidium possibile cupientes.

C A P. I.

Ut imminente biennii sine appellationis causa pertractetur.

Quid ergo agere oportebat, nisi ad legem aliam respicere, quæ digne causam juvaret? **O**bservatio si quidem reliqua prædictæ legis nostræ (sicuti prædiximus) per omnia custodiatur. Si vero pro veritate inevitabile quiddam evenierit: & qui appellationis litem exequitur, non observet: & licet ingressum & fatalem fecerit, non occurrat: & periclitetur biennii compendio tempus: tunc confirmari victoris sententiam, (quod etiam prior nostra dicit lex) sed cum quadam subdivisione, quam in præsentī adjicimus. Quia enim victores juvimus imminutatem temporis ingentes iis qui appellationem quidem & per fatalem ingrediuntur, non tamen ulterius examinationem subire volunt, aut etiam in mediis certaminibus relinquunt eam, propterea parvo quodam victores minuente, consideravimus bene forte quod decet. Volumus etenim eum qui vicit causam, si voluerit pro veritate firmari sententiam: non ex circumventionē, nec tempore quodam, sed ex ipsa rerum veritate [etiam deferente eo qui appellationem obtulit] ingredi: & hoc ipsum accusare & querere desertorem: & si invenire eum valuerit, si illi non appareat, suas allegationes deducere ad medium: quippe biennio instante: ad finem tamen, ita ut unus forte super sit negotio mensis: & si quidem apparuerit superior, firmam esse sententiam: si vero inferior circa certamina, etiam eo qui appellationem obtulit, & fatalem ingressus est, non observante causam suscipiat ex jure decretum. Illo tantummodo adjecto, ut si inveniat causam is qui etiam prius vicit, si circa eam minor inveniatur, expensas ei modis omnibus post appellationis ingressum factas desertor præstet. Sive namque obtineat causam occasione expensarum: secundum hoc ipsum quod etiam vincit, recte justum est etiam expensas acipere: si minor inveniatur, eo quod omnino ille deseruit: & contingit eum etiam deferentem vincere: expensas quidem præstet: sententia vero fruatur, gratias agens Deo, & præsentī legi ita justitiam sibi servanti, & tantummodo in expensas damnificanti: quibus non lex, sed ipse absens se damnificavit. Si vero neuter occurrit, neque victor, neque victus, qui etiam secundum fatalem postea ingressus deseruit, sententia victoris maneat firma: omnibus reliquis super appellationibus scriptis legibus, existentibus & in spatiis temporum, & in aliis; hanc enim legem specialiter super iis qui post ingressum fatalis factum deserunt, ponimus: nihil aliarum legum aut temporum appellativorum neque perimentes, neque permutantes: firmas igitur eas etiam per hanc ponentes legem. §. 1. Illud quoque determinare optimum est: si quidem victores contingit jam sententiam promereri, firmas declarantem eorum victorias: his eos frui: nihil enim eorum quæ jam determinata sunt, commovemus. Si vero hætenus pendent, biennio instante, & nondum transacto: & nondum decreto firmatæ: etiam istæ eandem mereantur examinationem: & ita potiantur victores sententiis, si eas recte habere monstraverint.

C A P. II.

Ut ex solis documentis publice celebratis comparationes fiant, exceptis privatis, quibus adversarius pro se utitur.

Illud etiam judicavimus huic oportere adjici legi: Quia enim dudum scripsimus legem volentem ex

propriæ manus scriptura nullam fieri comparationem, sed ex solis documentis publice celebratis: videmus autem causarum experimentum egere competentī correctionē in lege: & hoc ex ipso litigantium in venimus experimento: emendare eam secundum hoc volumus schema. Crebro namque profertur quidam cujusdam manus documentum, & ex ea faciens aut conventionem, aut suarum allegationum probationem cum ejusdem manus adversaria pars protulisset literas, & legitimam probationem exinde vellet fieri, ex quibus ipse adversarius illud obtulerat: ille utebatur lege, quia oportet ex publice confectis documentis fieri comparationem & non ex aliis quæ a quoquam scribuntur. §. 1. Sancimus, si quando aliquid tale contigerit, & quispiam voluerit secundum eas quæ ab adversario prolatae sunt literas, fieri examinationem, non accusetur hoc tamquam non recte sit factum. Cui enim ipse credidit, & quod protulit is contra quem & ex quo suas affirmat allegationes, hoc non accuset: neque prohibeat comparationem literarum ad eam fieri: licet contingat esse documentum manu cujuscunque conscriptum. Neque enim ipse sibi resistit, & quæ affirmavit, hæc accusavit. §. 2. Si vero etiam ex publicis archivis proferatur charta, velut de suscepto descriptio, mensæ gloriosissimorum præfectorum: [novimus enim etiam aliquid tale quæsitum] & quod ex publicis archivis profertur, & publicum habet testimonium, etiam susceptible hoc esse ad collationes manuum ponimus. Ubique enim falsitatis peccatum odio habentes, & iurjurandum præbere discutientes, & eximentes literas sancimus, & ex publicis solummodo documentis comparationem fieri permisimus. Quapropter valeat per omnia lex illa præsentī subdivisione delata ei, iurjurando tamen comparantium modis omnibus prohibendo.

C A P. III.

De juramento presentis hypothesis cum juramento calumniae jungendo.

Quia igitur nos pro reverentia litigantium volumus mox in principio litis jurare litigantes: actores quidem, quia non calumniantes inferant lites: fugientes vero, quia credunt satisfactionem competenter se facere, & non causa contentionis: & hanc communem posuimus legem contra omnem personam, modis omnibus hoc nulli concedentes. Illud quoque adjicimus, ut si quis probationem petierit, quanquam suorum sermonum aut literarum: juret prius, quia non dilationis causa hoc agit. multi namque sola injuriæ causa, & maxime super nobilibus mulieribus, siue literarum probatio obijciatur, siue alia quælibet causa, ad iurjurandum hoc concurrunt: ut in uno negotio frequenter iurjurandum præbeatur. §. 1. Sancimus igitur, hanc perimentes injuriam, & nolentes crebro in eodem negotio iurjurandum præberi: ut utraque pars, dum una quidem de calumnia sacramentum præbuerit, alia vero quia justam putans relictionem esse litis, adjiciat, quia in tota lite sicubi quæsierit probationes adversarium suum, non per occasionem dilationis hoc faciat, sed pro veritate: necessariam sibi a suo adversario exhibendam putans probationem: & si hoc juraverit sacramentum, nequaquam penitus (licet crebro requirendæ sint probationes) ab alterutra parte expeti sacramentum: sed dari probationes, & non crebro cogi quenquam sacramenta subire, generaliter semel hujusmodi sacramento prohibito.

EPILOGVS.

† Quæ igitur visa sunt nobis, & per hanc sacram declarata sunt legem, tua celsitudo omnibus faciat manifesta, edictis a se directis, ut omnes agnoscant quæ nobis sunt placita. Dat 15. cal. Septemb. CP. post Conf. BELIS. V. C.

TIT. V.

CONSTITVTIO AD BONVM QVÆSTOREM EXERCITVS ORDINAT APPELLATIONES A QVINQVE PROVINCIIS, CARIA, ET CYPRO, ET CYCLADIBVS, INSVLIS, ET MYRIA, ET SCYTHIA, APVD QVEM OFORTET EAS EXAMINARI.

NOVELLA CONSTIT. L.

Idem Imperator Bono gloriosissimo quæstori Justiniano exercitus.

P R Æ F A T I O.

SCimus antea divinam facientes constitutionem secundum quam tuæ gloriæ tradidimus quinque has provincias, Cariam & Cyprum, & in circuitu positas insulas, & ad hæc Myriam, sed & Scythiam, ad hoc ut functiones suscipiant sub tua gloria: addentes & evocatas factas lites per dictas provincias, non amplius ad gloriosissimos nostros præfectos, sed ad tuam remitti magnificentiam. Quoniam igitur multi adierunt nos ex Caria, & Rhodo, & Cypro, molestæ ferentes & dicentes cogi sæpe & hyemis tempore fieri secundum Scytharum & Myriorum [terram] ubi degis, & illic appellationes, forte neque super magnis pecuniis exercere & periclitari, & maria peragantes longa, & appellentes in regiones a Barbaris infestatas: propter hoc perspeximus hanc legem scribere ad tuam gloriam, ut venientes quidem ex Scythia & Myria lites, tanquam ex propinquis existentes, tua gloria per se audiat: alias vero, id est ex Caria, & prædictis insulis, & Cypro, si quidem ab initio apud gloriosissimos nostros præfectos moræ sunt, ex divina iussione nostra traditæ præfecturæ magistratui, si quidem adveneris in hanc regiam urbem, & ipsas sub te moveri & examinari una cum gloriosissimo Quæstore sacri nostri palatii in sacro auditorio (quemadmodum & super appellationibus, posita introducit lex.) §. 1. Si vero ipse in Scythia & Myria commoreris, apud eum qui locum implet tuum in hac felici urbe, introduci appellationes: omnino si quidem factum ipsum una cum gloriosissimo nostro Quæstore, hypothesin audire secundum harum examinationum schema, & minime homines dictas sustinere dyscolias, sed sub ipsis in communi, secundum a nobis prius dictum, judicari, propterea quod præbuerant nobis causam, ut ita ordinaremus legem, ut cum majore & grandiore diligentia & auctoritate causæ exerceantur. §. 2. Si autem ipse des judicem in prædictis superius provinciis, is qui officium sustinet tuum in hac felici civitate, audiet, prout & a gloriosissimo præfecto constitutum est. Si enim in choari apud tuam gloriam contingat litem, hic, ut probabile est, inventam, postea vero in medio propter militares impensas emigrare, ipsam absque mora impleri apud tuum habentem officium, sicut ipsam & ipse audisses. Si vero ab initio non a gloriosissimis præfectis appellatio ex quibusdam provinciis remittatur, sed in aliud iudicium, antiquitatem omnino non innovamus.

EPILOGVS.

† Quæ igitur placuerunt nobis, & per hanc sacram declarata sunt legem, tua gloria operi & fini tradere, & custodire in perpetuum, festinet. Datum

15. cal. Septembr. C. P. DN. IUSTIN. PP. A. Anno 11. post BELIS. V. C. CONS. Indict. 1.

TIT. VI.

SCENICAS NON SOLVM SI FIDEIVSORES PRÆSTENT, SEDETAM SI IVSIVRANDVM DENT, SINE PERICVLO DISCEDERE.

NOVELLA CONSTIT. LI.

Imperator Justinianus Augustus Joanni præfecto pratorio, iterum ex consuli & patricio.

P R Æ F A T I O.

NOvimus pridem facientes legem interdicentes nulli licentiam esse in scena detentas mulieres fideiussores exigere, quia observabunt & impiam complebunt operationem, poenitentiae tempus non habentes, & poenas interminantem novissimas his qui tales fideiussores exigunt: insuper & ipsos fideiussores sine obligatione recedere, & nullam inferri eis necessitatem personarum harum præsentationis. Sed in præsentem comperimus crudelem quandam & importabilem calumniam contra studendam a nobis fieri castitatem. Quia enim eos fideiussores accipere prohibuimus, invenisse illos aliam viam ad impietatem deducentem majorem: iusjurandum enim eas exigere, quia nunquam ab impia illa & turpi operatione cessabunt: mulieres autem existentes miseræ, & sic male seductas, pie agere se putare, si impie egerint: & ut custodiant iusjurandum, propterea suam prostituere castitatem: cum oportuit agnoscere, quia huiusmodi transgressiones magis placent Deo, quam iusjurandi observationes. Non enim si quis ab aliquo iusjurandum acceperit: quia occidet forsitan, aut adulterabitur, aut aliquid aget tale illicitum: oportet servari iusjurandum: utpote cum sit ita turpe & illicitum, & ad perditionem ducens. Ideoque liceat mulieri, licet huiusmodi iusjurandum juraverit, recedere a iusjurandi huius amaritudine, & caste vivere sine periculo perjurii: magis autem Deo amabiliter poena perjurii [si qua omnino est poena] contra eum, qui iusjurandum exigit, convertenda.

CAP. I.

UNde etiam nos repente inferimus decem librarum auri poenam, exigentes eum qui præsumpserit omnino tale iusjurandum accipere: & hanc scilicet quantitatem ipsi infelici dari mulieri sancimus ad reliquam bonæ figuræ vitam, exigendam per administrationem provincialem, & dandam ei: sciente iudice, quia si neglexerit, tenebitur ab ea deponens administrationem, heredesque ejus & successores & ejus substantia, eo quod actionem piam agere neglexerit. §. 1. Si autem ipse provinciae præses iusjurandum exegerit, ipse etiam memoratam decem librarum auri poenam exigatur: si quidem militaris iudex sit in illa provincia, per illum danda, sicut dictum est mulieri. Si vero non habeat militarem iudicem, metropoleos illius provinciae episcopus hoc provideat, causam etiam ad nos, si probaverit, referens: & insuper ex vicinis majoribus cingulis & undique hoc agentem, siue iudex, siue privatus sit, memorata castigari poena, & dari hanc ei, quæ quantum ad illum neque caste vivere valeat ulterius: ut non videatur quasi perjurasse.

EPILOGVS.

† Quæ igitur placuerunt nobis, & per præsentem sacram declarata sunt legem: tua celsitudo præceptionibus propriis omnibus faciat manifesta: ut cognoscant nostri imperii circa castitatem studi-

um. Dat. cal. Septembr. Imp. DN. IVST. PP. Anno 11. post BELIS. V. C. CONS. Anno 2.

TIT. VII.

VT NON FIANTE PIGNORATIONES PRO ALIIS PERSONIS: ET VT SICVT PRINCIPVM DONATIONES NON EGENT GESTIS MONUMENTORVM, SIC NEC A PRIVATIS IMPERATORIBVS FACTÆ DONATIONES INDIGEANT.

NOVELLA CONSTIT. [LII.]

Imp. Justin. Aug. Joanni gloriosiss. sacrorum per Orientem pratoriorum præfecto, iterum exconsuli & patricio.

P R Æ F A T I O.

IN honestas pignorationes, & odibiles super his exactiones, plurimæ quidem & aliæ leges odio habent: præcipue autem a nobis positæ: sed nescimus quemadmodum causa licet tantis castigata legislationibus, adhuc præsumitur, & in republica est, & maiorem sui præbet virtutem, quam legum necessitas.

C A P. I.

De pignoratione.

Propterea sancimus nullam omnino pignorationem in nostra republica prævalere, neque in mercatis [hoc quod maxime ibi præsumptum invenimus] neque in agris, neque in civitatibus, neque in vicis, neque in civibus, neque in vicaneis neque in agricolis, neque alio omnino quocunque modo vel tempore: sed præsumentem alium pro alio secundum pignorationis formam, aurum aut aliquid aliud exigere, hoc reddere in quadruplum violentiam passo: & cadere etiam ab actione quam habuit adversus eum, pro quo exactionem fecit. Non enim habet rationem aliam quidem esse debitorem, alium vero exigere: sed nec alteri molestum esse pro altero quodam tanquam invasionem aut injuriam committentem: & alium quasi vicaneum existentem cædi, aut injuriam sustinere, & aliquid pati, quod omnino non competit, pro alio: & absque legitima occasione quamlibet perferre calumniam: & supplicia sustinere in corpore: præsentibus gentium scientibus, quia si non hæc egerint, sed in provinciis quibus præsent, pignorationes præsumi patiantur: nihil erit tale quod a nostris eos eripiat manibus.

C A P. II

Ut donationes Imperatori a privato homine factæ, non egeant insinuatione.

Illud quoque perspeximus huic adjicere legi: *Ut sicut ab Imperio in alios factæ donationes non egent gestis monumentorum, sed ex hoc ipso habent virtutem, ita neque a privatis Imperatoribus factæ [nisi tantummodo pro veritate fiant in publico a tabelionibus completæ, subscriptionem habentes & ejus qui fecit, & testium, & aliam donationum observationem] non egeant gestis monumentorum, cujuscunque quantitatis sint.* Non enim consequens est, ut nec his fruatur imperium a privatis, quæ ab eo præbentur illis. Hæc autem inæqualitas facta est ex novitate, quam Zeponis per memoriam introduxit constitutio, ut imperiales donationes non egeant monumentis. Quia igitur imperfectius causa prius apparuit: propterea nos perfectionem opponentes ei, ex utroque tenere hoc volumus, & in his donationibus quæ ab imperatoribus in privatos fiunt,

& quæ a privatis in Imperatorem: ut ex a qualitate justitia causæ adjiciatur.

E P I L O G V S.

+ Tua igitur excellentia, quæ per hanc divinam nostram constitutionem sancita sunt, præceptis propriis solenniter manifesta facere studeat universis. Dat. 15. cal. Septemb. Imper. D. D. IVSTIN. PP. A. Anno 11. post Cons. BELIS. V. C. anno secundo.

TIT. VIII.

DE EXHIBENDIS ET INTRODVENDIS REIS: ET VT HI QVI CONVENIVNTVR, POSSE VICESIMVM DIEM PRÆSENTENTVR IVDICIBVS: ET DE HIS QVI IVRATORIAM CAUTIONEM EXPONVNT, ET ANTE LITIS CONTESTATIONEM ABSENTES FIVNT: ET DE HYPOTHECIS QVÆ APPELLANTVR ET CASV: ET QVÆ PERSONÆ ET QVANDO HOC IVS HABENT: ET DE INDODATIS VXORIBVS, ET HABEANT QVARTAM PARTEM IN SVBSTANTIA VIRI, ET IPSE VIR IN SVBSTANTIA VXORIS, QVANDO INOPS EST CVI RELINQVITVR.

NOVELLA CONSTIT. LIII.

Imp. Justin. Aug. Joanni gloriosiss. pratoriorum per Orientem præfecto, iterum exconsuli & patricio.

P R Æ F A T I O.

Plurimi adeuntes nostram docent potestatem, quia exhibentur ab aliquibus, aut etiam in alias pertrahuntur provincias ex sacra nostra iussione aut decretis judicialibus: & ad miseriam quidem per hoc aguntur: coacti vero iussionibus aut decretis exhibentur. Proinde qui eos exhibent, etiam cautiones exigentes, quia intra certum tempus venient ad determinatum iudicium ii qui ab eis conventi sunt: ipsi remaneant in provincia, affligi in peregrinatione sumptibus exhibitum, aut præsentatum relinquentes.

C A P. I.

De reis ab alio loco in alium retrahendis.

Hoc igitur miserantes, sancimus si quid fiat tale, & tempus impleatur, quod in cautione exhibitionis aut præsentationis ipse actor constituit, deinde ille quidem observet in iudicio, actor autem desit, & non intra decem dies, postquam reus venerit in provinciam, actor occurrerit: reum quidem ingredientem apud iudicem, & hoc docentem, repente dimitti, jurejurando autem ejus iudicetur de omnibus expensis, quas pertulit circa viam & circa peregrinam habitationem, & his iudices ad dicant actorem convenientem frustra. Et quoniam mos est non aliter fieri exhibitiones aut præsentationes, nisi actores fidejussores ad certam quantitatem dederint, quia exequuntur causam, & suscipient sententiam, hæc quidem quantitatem omnino eos exigere, & dari frustra calumniam passo. Si vero per iusjurandum etiam plus aliquid declaraverit, (certa tamen quantitate definita a iudice quam leges taxationem vocant) etiam hoc super exigere, ut cognoscant non illudere vitas alienas, sed in provincia eligere iudices, & ibi contra suos adversarios litigare.

C A P. II.

De cautione præstanda ab his qui de proprie territorio sibi obnoxios abstrahunt.

Quia vero ab actoribus fideiussiones plerumque novimus hic datas tanquam in exhibendis personis: si vero in aliam deducantur in provinciam.

ciam, forte declinare hanc observationem: sancimus hic iudicem aut gloriosissimum quaestorem nostrum sacris nostris ministrantem literis, si quid tale agere jubeatur: non aliter ad aliam exhibere provinciam reum, antequam fidejussorem præbeat actor in iudicio, in quod futurus est reum deducere, quia dabit secundum locorum spatium aurum quantumcunque decretum fuerit fugienti, si non exequatur, aut exequens non vincat causam, & ibi omnia agi quaecunque in exhibitione decrevimus, definitum vero aurum, a fidejussoribus exigendum, & dandum ei, qui deductus est: præbendo quoque ab illo etiam iurejurando usque ad taxationem: ut si juraverit se etiam amplius expendisse, & hoc recipiat: ut undique videantur perfectæ nostræ legislationes.

C A P. III.

Ut reo in ius vocato post libelli dationem viginti dierum induciæ dentur.

Illud quoque antiquitas quidem benefaciens disposuit, nunc autem studio machinantur, nostrarum legum clementiam occasionem facientes suarum calumniarum, vetustate namque volente conventionis factæ libellum suscipientem, diebus æque decem deliberationem habere, quo possit discutere causam, & forte etiam recognoscere & liberari: post decem autem dierum inducias tunc & subscribere misso libello, & judiciales implere cautiones. Quidam vero respicientes ad nostras leges quæ post litis contestationem neque refutare iudicem, neque alium petere iudicem permittunt, causam arte machinantur, & maxime executoribus talia dolose adinventibus, & mox ut oblata fuerit quælibet admonitio, forte neque libello dato neque judiciali ulla cautione, deducunt hominem invitum ad iudicem datum: & nihil scientem compellunt facere litis contestationem, ut semel sub litis contestatione constitutus obligetur, & nullam habeat licentiam neque refutare iudicem, neque alium iudicem petere, cum forte suspectus iudex sit: & sic agunt quæ volunt: & sub suis artibus hominem statuantes, quo volunt modo de eo agunt. §. 1. Sancimus igitur dum admonitio oblata fuerit alicui, modis omnibus offerri libellum: & non secundum antiquitatem decem solummodo dierum habere eum qui admonetur, inducias: sed duplices, hoc est viginti, ut si repudiare voluerit, sive etiam cum eo alium iudicem petere, licentiam habeat hoc facere, aut forte cognoscere debitum & liberare se ab adversarii sui contentione amicabiliter, & non per calumniam & circumventionem sub iudice constitui forsan suspecto & forsan ingrato, plerumque autem aliquid etiam proprium contra eum dispensante: & eo qui litem sustinet, nullum habente tempus ad agnoscendum ea in quibus conventus occurrit. §. 2. Suscepto vero libello, sola personali fideiussione ab eo data, & sportulis secundum sacram nostram præbitis constitutionem, subscribere libello, qui appellatur responsionis: & declarare etiam tempus quo ei libellus datus est, ne etiam ob hoc ars quædam fiat: cumque futura est celebrari contestatio litis, apud iudicem interrogari fugientem, si viginti dies transierint deliberationis: & illum quidem dicere veritatem: ostendit quoque illud etiam ex die & subscriptione libelli, & si dixerit transisse viginti dierum numerum, tunc fieri litis contestationem. In medio autem ei licentiam esse repudiare iudicem, & alium petere: aut etiam cum eo iudicem percipere, aut certe ab-

solvi amicabiliter: nihil in medio neque damnificando: neque ab executoribus conturbando: sed & judicariam cautionem exponentem, sicut qui de his iudicat, perspexerit: & viginti dierum habentem deliberationem. Si vero hæc non serventur: licet videatur quædam fieri contestatio litis, pro nihilo eam esse, sed licentiam esse, & post huiusmodi contestationem litis intra definitos viginti dies sic omnia agere, tanquam si neque ab initio facta sit quædam contestatio litis.

C A P. IV.

De juratoris cautionibus.

Si vero semel repudians iudicem, alium accipit: non sinimus ei eum qui petitus est, rursus repudiare. Sicut enim ejus curam habemus, etiam per dilationem agi aliquid adversus actorem, modis omnibus averfamur: si vero etiam quidam jurat quia observabunt: & antequam contestatio litis fiat, ab hac maxima dispareant civitate, licentiam esse etiam non facta litis contestatione adire actorem statutum iudicem, & hoc denuntiare. Illum vero (si quidem administrator sit) jubere omnimodo exhibere reum tanquam perjurum & pene sui accusatorem per fugam factum. Si vero non administrat, sed datus sit a quodam iudice sive ex sacra forma aut iussione, aut etiam ab aliquo administratore: ad illum renuntiare, a quo datus est, ut deducatur ab illo: ne causa maneat actori undique desolato, iudice agere aliquid non valente, eo quod nondum apud eum facta sit litis contestatio: illo contemnente legem & iuramentum suum manifestatione sua, & actorem extra omne legitimum adiutorium relinquente. §. 1. Igitur ne latente eo, & tardata exhibitione, causa maneat suspensa: examinet ut potuerit iudex in quam terram abiisse dicitur: & det inducias certas, ut nisi intra eas occurrerit, (liberam tamen huius rei fiduciam habens, si non forte studio actoris impediatur, aut venire prohibetur) tunc secundum unam partem examinet negotium, & in possessionem mittat actorem rerum ejus secundum mensuram declarari debiti: ipsumque in possessionem missum, habere etiam rem debiti servandi causa: & tunc si ille occurrerit, omne ei prius salvet damnum; & tunc recipiens res, & fideiussorem præstans, prosequatur causam.

C A P. V.

De hypothecis militiarum ex casu, quæ persona & quando hoc ius habeant.

Optimum quoque etiam hoc propter dubitationum quaestionem lege communi determinare. Primum namque fuerunt dubitationes plurimæ, utrum oporteat militias sub hypothecæ deduci vinculis, an etiam his liberas esse: sed hoc quidem jam definitum est lege: & certe consistunt militiæ quæcunque vendi aut obligari possunt. Nos autem ex majoribus causam considerantes, scimus, quia ex antiquis temporibus non erat in militiis hypotheca, sed quædam nomina omnino antiqua & deficientia in talibus efferebantur. Paulatim vero Imperatores interpellantium creditorum miserati: hæc præbebant, cum utique omnis militia publica existeret, nullum quaestum omnino alium quam ex imperiali munificentia habens. §. 1. Propterea igitur sancimus ea quæ appellantur ex casu, non omnibus prompte subjacere: nisi tamen creditor fuerit, qui ad hoc ipsum mutavit, ut militia illi emeretur: alioqui aliis creditoribus non prompte damus hoc: sed si quidem filii fuerint aut uxor defuncti, istos omnibus præponimus modis, ut adeant nos:

nos : & secundum iussionem nostram hoc habeant, non tanquam paternam hereditatem, si in aliis inops sit, sed tanquam imperialem munificentiam : ut & substantiam relinquentibus, & non habentibus, merito solatium præbeamus. Si vero nullus eis neque filius neque uxor fuerit, neque creditor qui ad ipsam militiam mutuavit : tunc & aliis creditoribus præbeamus hoc, ne videamur inhumanum aliquid facere, & non propter piam & Deo placentem actionem ponere legem. De militia quippe spectabilius Silentiariorum proprie datis & largitis eis privilegiis in sua virtute manentibus.

C A P. VI.

De muliere inope indotata.

QUoniam vero ad clementiam omnis a nobis aptata est lex, videmus autem quosdam coherentes muneribus indotatis, deinde morientes & filios quidem ex lege vocatos ad paternam hereditatem, mulieres autem licet decies millies in statu legitimæ conjugis manserint, attamen eo quod non sit facta neque dos neque antenuptialis donatio, nihil habere valentes, sed in novissima viventes inopia : propterea sancimus providentiam fieri etiam harum & in successione morientis, & huiusmodi uxorem cum filiis vocari : & sicut scripsimus legem volentem, si sine dote existentem uxorem vir dimiserit, quartam partem ejus substantiæ accipere eam : sic etiam hic, quoniam contingit forte paucos aut plures esse filios, quartam partem ejus substantiæ habere mulierem, si plures, si minus filii fuerint. Si tamen legatum aliquod reliquerit ei vir minus quarta parte, compleri hoc : ut sicut læsas eas juvamus, si forte dimissæ fuerint a viris indotatæ consultantibus : ita vel si perduraverint : semper cum eis, eadem fruantur providentia, scilicet omnibus secundum instar illius nostræ Constitutionis quæ quartam decernit eis, etiam hic servandis similiter quidem in viris, similiter autem in mulieribus communem namque etiam hanc super eis ponimus legem, sicut & præcedentem. §. 1. Si vero quasdam res proprias mulier in domo viri aut alibi repositas habuit, harum actionem & retentionem habeat omnibus modis immutata : subjacere huiusmodi rebus viri creditoribus nullo modo valentibus : nisi forte secundum quod in illius jure ex hac lege heres extiterit. §. 2. Hæc itaque dicimus si conjunctorum alter scotem aut antenuptialem donationem non faciens, inops aut vir aut mulier inveniatur, & moriens quidem aut vir aut mulier locuples sit, ille vero vel illa superstes pauper existat. Nam si aliunde forsas habeat : non offerentem dotem, aut non dantem propter nuptias donationem, non erit justum gravare filios per successionem : quoniam lex alia est nostra dicens dotem non offerentem, non posse res viri acquirere per antenuptialem donationem, quod etiam volumus hic obtinere : nisi tamen ipse vir aut legatum ei, aut aliquam partem institutionis reliquerit, fieri namque hoc nullo invidemus modo : ut omnibus modis concordantiæ legum serventur, & inopia conjugis per divitias salvetur alterius.

EPILOGVS.

† Quæ igitur placuerunt nobis tua celsitudo in omnibus valere, effectuique contradere festinet, præcepta a se conficienda universa faciens manifestata, quatenus ipsi secundum hæc vivant etiam, & conversentur. Dat. 10. cal. Octobr. Imper. Dom.

Justin. PP. A. anno 11. post Conf. BELIS. V. C. Anno secundo.

TIT. IX.

CONSTITUTIONEM QUÆ EX ADSCRIPTITIO ET LIBERA NATOS, LIBEROS ESSE VULT, NON IIS QUI ANTE CONSTITUTIONEM NATI SUNT, SED QUI POST CONSTITUTIONEM, PRODESSE : ET UT NE VENERABILES DOMVS COMMUTATIONES FACIANT ADINVICEM IMMOBILIUM RERVM ECCLESIASTICARVM, DECRETO PRIVS INTERPOSITO, EXCEPTA HAC MAIORI ECCLESIA.

NOVELLA CONSTIT. LIV.

Imp. Justinian. August. Joanni præfecto prætorio, iterum ex consuli & patricio.

P R Æ F A T I O.

IN quadam nostrarum constitutionum nihil obscuritatis habente, motæ sunt quæstiones ab aliquibus ex studio & ad suam intentionem obscuritatem ei introducentibus. Cum enim libertatis amatores simus : nuper posuimus legem ut non secundum antiquitatem, si ex adscriptitio & libera persona processerit soboles, omnino eam sequi adscriptitiam fortunam secundum servilis fortune observationem : sic etiam super adscriptitiis putari : & secundum ventris statum, ejus etiam qui nascitur considerari fortunam. Ex libera namque matre procedere iervilem partum, nostra benefaciens noluit lex : quoniam diximus in lege, si quidem conjuncti sunt mulieribus, sive etiam conjuncti fuerint, & filii procreantur : ita legem, in iis qui procreantur, valere. Quidam autem sic fatue aut callide interpretari ausi sunt legem, ut etiam si ante constitutionem nati sunt aliqui, vel si valde sint senes, putent eos liberari tanquam modo natos, & non longe præcedentes legem : cum utique nos hunc habuerimus intellectum, ut si coherent jam quidem uxoribus, & post legem filii procreati essent, aut non coherent quidem, postea vero nuptiæ fierent, post legem nati haberent ex lege datam libertatem.

C A P. I.

Ut natus ex adscriptitio & libera sit liber.

NE igitur liceat artibus uti & malignari : & possessionum nocere dominis talibus interpretationibus, propterea sancimus omnes qui nati sunt a tempore legis, hos solutos esse adscriptitia fortuna, si ex liberis nascentur matribus, omne præteritum antiquæ servando legi.

C A P. II.

Ut venerabilium locorum æconomi res ecclesiæ permutare invicem possint, excepta ecclesiâ Constantinopolitana.

Quia igitur nuper scripsimus legem, medentes iis quæ de ecclesiasticis alienationibus sunt, & volentes, si quidem publicum debitum sit, posse eas alienare cum omni subtilitate secundum legis observationem. Si vero privatum debitum est, pro soluto dare rem immobilem, & in nullo videri offendere positam legem, quæ omnem alienationem prohibet : etiam illud adjicimus, & pro quadam inevitabilem occasionem & utilem danti & accipienti venerandæ domui : hoc est, aut ecclesiæ ad ecclesiâ, aut prochotrophii ad ptochotrophium, aut xenodochii ad xenodochium, aut simpliciter venerabili domui ad aliam reverendam domum : hoc est,

est, aut ecclesiam ad ptochotrophium, aut monasterium ad venerandam domum, aut xenodochium, aut nosocomium, aut illis ad ecclesiam, aut alterutrum, aut unum horum quæ prius a nobis sunt dinumerata, aut alteri cuilibet venerabili domui, licentiam damus præsulibus horum monasteriorum per hanc legem commutationem facere, & hoc valere: & non solum imperium [sicut prior dabat lex] licentiam habere commutare, sed etiam venerabiles domos, quæ regi omnium Deo dedicatæ sunt: sic tamen ut etiam decretum interponatur cum omni subtilitate & jurejurando: & apud locorum metropolitam hoc considerari: & si revera probatum fuerit cum jurejurando, quia utile est utrique parti hoc agi, ratum esse & valere, & non egere neque speciali iussione, neque pragmatico divino typo: habentibus quippe iis qui ad talia conveniunt, magni Dei iudicium, siquidem prævaricati, fuerint horum quæ competunt, aut quoddam colludium fiat, aut aliquid propter utilitatem utriusque geratur partis. Nam etiam maledicta his omnium terribilia imminébunt, & quæ inferunt eloquia divina peccantibus, & quæ nunc eis disposita sunt: si quid autem prætermittatur, & postea demonstretur maligne factum: pro non facto erit. §. 1. Excipimus etiam hac lege sanctissimam majorem ecclesiam: sicut etiam priori: illam namque in priori prohibitione alienationum stare volumus, quoniam & hoc ipsis gubernatoribus ejus sanctissimis viris videtur.

EPILOGVS.

† Tua igitur eminentia, quæ nobis bene & sancte visa sunt, & per hanc sanctam declarata sunt legem, in omnibus gentibus quibus præes, per præcepta propria solenniter faciat manifesta. Dat. 15. cal. Septemb. CP. Imper. Dom. Justin. Anno 11, post BELIS. V. C. CONS. Anno 2.

TIT. X.

VT DE CÆTERO COMMVTATIONES ECCLESIATICARVM RERVVM NON FICTE FIANTE AD PISSIMVM IMPERATOREM, ET HOC MODO AD ALIAS PERSONAS TRANS-EANT RES: SED HÆC TANTVM MODO FIANTE AD IMPERIALEM DOMVM: VT LI-CEAT PERPETVAS EMPHYTEVSES AGI AB ORATORIIS IN ORATORIA, DECRETO VIDELICET INTERPOSITO: EXCEPTA HAC MAIORE ECCLESIA: NEC TAMEN IN PRIVATAM PERSONAM TRANSEAT EMPHYTEVSIS.

NOVELLA CONSTIT. LV.

Imp. Justin. August. Menne Archiepiscopo Constantinopolitano.

P R Æ F A T I O.

Legem scripsimus dudum, ecclesiasticas quidem alienationes prohibentem, solam autem commutationem permittentem sanctissimis ecclesiis, nec non sanctissimæ majori ecclesiæ hujus felicissimæ civitatis, dum imperium accipere aliquid ab aliqua venerabilium domuum voluerit, postea siquidem aliam scripsimus legem, qua excepimus sanctissimam majorem ecclesiam, permittentes quasdam alienationes quas illa lex dicit. Quia vero cognovimus eo quod aliqui prioris constitutionis capitulum, quod de permutacione competentium rerum sanctissimis domibus ad imperium scripsimus, ad artem legi contrariam converterunt: postu-

laveruntque nos quidem a sanctissima ecclesia accipere, his autem hæc dare, hinc agres si sunt, multi quidem similibus petitionibus nitentes sacram circumvenire constitutionem. Quæcunque ergo gesta sunt a nobis usque præsentem diem, hæc sub schemate quod nunc est, valere volumus, nullo permutando horum quæ jam a nobis cum sanctissima ecclesia in talibus contrahitis gesta sunt, aut cum iis qui hæc a nobis perceperunt.

CAP. I.

DE cætero autem sancimus, nulli penitus ullam esse licentiam aliquid tale agere: sed illas solas valere permutationes, quæ ad imperialem domum in hoc factæ sunt, ut perpetuo apud imperium maneant, & non transferantur ad privatam: neque illarum jus per medium imperium ad eos proficiatur. Sed si quid tale fiat, licentiam damus reverendis æconomis res apprehendere hujusmodi, & trahere eas rursus ad sanctissimam ecclesiam, tanquam si nec ab initio contigisset permutationes harum ad imperium factas: sed servari hoc schema in perpetuum ex præsentis die inchoatum, omnibus, quæ dudum [sicut prædiximus] post priorem legem secundum modum prædictum gesta sint, ratis manentibus: eo quod illa quidem quæ sic facta sunt, a viris gesta sunt. Nunc autem quidam volunt, illorum exemplo utentes, & nobis esse molesti, & sanctissimam majorem ecclesiam hujus felicissimæ civitatis circumvenire: quod per omne tempus nullo modo fieri volumus. Sed & si fiat quolibet schemate, hoc etiam infirmum esse, & a sanctissima majore ecclesia in perpetuum vindicari: nulla ei temporis præscriptione in hoc obijcenda.

CAP. II.

Ut ecclesiis inter se liceat perpetuos contrahus emphyteuticos facere.

Illud quoque sancimus, ut aliis omnibus de jure emphyteuseos sancitis, & in sanctissima majore ecclesia, & in aliis omnibus venerabilibus domibus proprium robur habentibus, licentia sit sanctissimis ecclesiis & venerabilibus domibus ad invicem & emphyteusim perpetuam agere: decreto quippe hic faciendo: excepta quidem hac sanctissima majore ecclesia in hac celebrata emphyteusi: ut non ad privatam personam extendi omnino possit.

EPILOGVS.

Tua igitur beatitudo, quæ iussa sunt a nobis custodiat: & iis qui sub ea metropolitanas sedes habent, faciat manifesta, ut & ipsi quæ nobis placuerunt cognoscant, nihil horum prævaricari præsumant: erit enim universis a Deo iudicium & exinde poena, si quid præter hæc aut ipsi egerint, aut agi permiserint. Dat. 3. Non. Novemb. CP. Imperat. DN. IUSTIN. PP. Anno 11, post BELIS. V. C. CONS. Anno 2. Indictione prima.

TIT. XI.

VT EA QUÆ VOCANTVR INSINUATIVA SUPER CLERICIS, IN MAIORE ECCLESIA QUIDEM DENTVR: IN ALIIS AVTEM ECCLESIIIS PENITVS NON DENTVR.

NOVELLA CONSTIT. LVI.

Imperator Justinianus Augustus, Menne Archiepiscopo civitatis regie Constantinopolitane.

P R Æ F A T I O.

Plurimas aditiones suscipientes, hanc legem dirigere ad tuam beatitudinem iustum existimavimus. Qui enim ordinantur a tua reverentia clerici in sanctissimis ecclesiis [absque tamen sanctissima

sanctissima majore ecclesia) omnium patiuntur crudelissima, non suscipientibus eos illic ecclesiis, antequam quantum voluerint accipiant aurum: & novimus hoc ex frequentibus additionibus de nobis factis nobis.

CAP. I.

Sancimus igitur, beatitudinem tuam hoc validissime custodire, ut si quidem consuetudo est dare eos, qui ordinantur in sanctissima majore ecclesia, hoc eos præbere: nihil enim de iis quæ dantur in sanctissima majore ecclesia novamus. Præterea vero in aliis omnibus nulli in eis clericorum licentiam esse penitus pro iis quæ vocantur insinuativa, aliquid ferre. Sed & si quis tale aliquid egerit, illum quidem privari sacerdotio: in illius autem officio introire qui missus est: & hanc eum avaritiæ ferre mercedem; custodire vero hoc etiam Deo amantissimos defensores sanctissimæ majoris ecclesiæ, pœnam formidantes decem librarum auti, si quid horum neglexerint: sed gratis omnia procedere. Deinde etenim defunctiones & ministeria non per venditionem, nec per mercationem fieri aliquam volumus, sed pure & citra redemptionem, sic enim rei digni fiant nulla venditione ac mercatione facienda.

EPILOGVS.

† Tua igitur beatitudo, & qui postea in pontificalibus accesserint sedibus: quæ a nobis ordinata sunt, & per hanc declarata sunt legem, operi effectuique tradere festinet. Dat. 3. cal. Novemb. CP. Imp. DN. IUSTIN. Aug. Anno II. post BELIS. V. C. CONS. Anno 2.

TIT. XII.

VT CLERICI QUI RECEDVNT ALIIS PRO EIS SVBROGATIS, PRÆBEANT SVBROGATIS EMOLVMENTA: RECEDENTES AVTEM REMEARE VOLENTES NON SVSCIPI: ET VT SI QVIS ÆDIFICANS ECCLESIAM, AVT ALITER IN EADEM SERVIENTIBVS MINISTRANS EMOLVMENTA, VOLVERIT ALIQUOS CLERICOS INSTITVERE: NON PORTVITE EOS, SED PROBATIONE SANCTISSIMI PATRIARCHÆ SVSCIPIAT.

NOVELLA CONSTIT. LVII.

Imper. Iustin. Aug. Menna sanctissimo hujus regie urbis archiepiscopo, & universali ejus tractus Patriarchæ.

PREFATIO.

Plurimi sæpe clerici quibusdam orationis observantes domibus, aut etiam forte ab aliquibus prius instituti, ministrantur eis ab aliquibus solemnes expensæ: deinde separant semetipsos a divinis omnino sacramentis, propter quas ipsi noverunt causas, aut pro qualibet occasione recedunt omnino a sanctissima, in qua constituti sunt, ecclesia.

CAP. I.

De clericis subrogandis in locum clericorum.

Sancimus igitur, non ex hoc fieri prohibitionem sacro ministerio, sed alios subrogari a Deo amantissimis episcopis, sub quibus ipsæ constitutæ sunt ecclesiæ, & eos hæc accipere. Non enim volumus aliquibus dari lucra quæ jam eis per ipsos aut propter ipsos expendebantur sanctissimis ecclesiis: quoniam nolumus per quamlibet occasionem lucrum aliquos facere ex aliorum fraudatione: sed quæ ab initio ministrabantur, semper dari, & non sacrum ex hoc ministerium corrumpi, non existente licentia, postquam statuti fuerint aliqui pro prio-

ribus clericis aut a sanctissimo patriarcha, aut a provincialibus episcopis, rursus recedentes denuo remeare velle, & expellere subrogatos: & cogi duplici ministrare eos qui faciunt talem expensam: dare etiam subrogatis: & denuo remeare volentibus: sed illos quidem revertentes non suscipi. Qui vero post decessum priorum statuti sunt, eis dari emolumenta, nullo vero hinc ministrantibus, accessit talia lucrari nitentibus: ex sua substantia omnino præbentibus his qui ab eis statuti sunt emolumenta, & omnes expensas: heredibus eorum & successoribus scientibus, quia si etiam post hæc fraudaverint, certa possessio deputabitur ex eorum substantia sacris nostris privatis, ut hinc ministratio eis fiat.

CAP. II.

Ut fundatoribus Ecclesiarum facere in eis clericos non liceat, sed tantum præsentare.

Illud quoque ad honorem, & cultum sedis tuæ decernimus, si quis ædificans ecclesiam, aut etiam aliter expendens in ea ministrantibus alimenta, voluerit aliquos clericos statuere: non esse ei fiduciam ullam quos vult per potestatem deducere tuæ reverentiæ ad ordinandos eos, sed examinari a tua sanctitate: sententiaque tua, & qui pontificallem sedem rexit, semper hos suscipere ordinationem, qui tuæ beatitudini & qui postea opportuni videbuntur existere, & Dei ministerio digni: ut non profanentur sancta Dei, (hoc videlicet quod sacris sancitur eloquiis) sed intacta hæc & ineffabilia tremendaque constituta, sancte & Deo amabiliter & venerande tractari.

EPILOGVS.

† Quæ igitur placuerunt nobis, & per hanc sacram declarata sunt legem, beatitudinem tuam servare perpetuo sancimus: cognoscentes, quia non minus nobis curæ est sanctarum ecclesiarum conservare utilitatem, quam ipsius animæ. Dat. 3. Non. Novemb. Cons. Imp. DN. IUSTIN. PP. August. Anno 12. post BELIS. V. C. CONS. Anno tertio.

TIT. XIII.

VT IN PRIVATIS DOMIBVS SACRA MYSTERIA NON FIANT.

NOVELLA CONSTIT. LVIII.

Imperator Iustinianus Augustus Menna archiepiscopo regie civitatis Constantinopolitana.

PREFATIO.

Et priscis sancitum est legibus, nulli penitus esse licentiam, domi quæ sacratissima sunt agere, sed publice sinere procedere in credulitatem, & Dei culturam, secundum sanctionem de his sacratis actibus traditam. Et nos etiam hanc in præsentem ponimus legem, quam cum omni cautela teneri volumus. Omnibus enim interdiciamus magnæ hujus civitatis habitatoribus, magis autem etiam totius nostræ ditionis in domibus suis habere quasdam quasi orationum domos: & in his sacra celebrare mysteria: & hinc fieri quædam Catholicæ, & Apostolicæ traditioni extranea. Sed si quidem domos ita simpliciter aliqui habere putant oportere in sacris suis, orationis videlicet solius gratia, & nullo celebrando penitus horum quæ sacri sunt mysterii, hoc eis permittimus. Invidia enim nulla est, si volunt circa hæc habere habitacula quædam, & in eis tanquam in sacris orare, aliis autem omnibus abstinere: nisi tamen in eis voluerint aliquos invitare clericos, hic quidem sanctissimæ majoris ecclesiæ, & sub ea sanctissimarum domuum voluntate ac probatione sanctissimi archiepiscopi ad hoc deputatos:

in provincia vero Deo amabilium episcoporum: nulla novitate sedi ejus beatitudinis ex presenti nostra lege facienda circa existentia ei quolibet modo in ordinationibus aut gubernationibus hic aut in provinciis jura: sed omnibus etiam competentibus ei quolibet modo & tempore, ratis nunc & in omne reliquum tempus servandis: sancimus tuam hanc conservare gloriam, & manifesta omnibus per literas proprias constituere, quatenus per omnia valeat lex. Hæc enim & gloriosissimo præfecto felicis hujus urbis, & sanctissimo archiepiscopo, & universali Patriarchæ præcipimus, ut ex civili & sacerdotali virtute hæc perpetue custodiantur. Sciant & ipsi domum domini, quia si non hæc custodierint, ipsi quidem sub imperiali fient motu: domus autem in quibus aliquid tale agitur, & publicæ fient, & sub sacratissimum nostrum ærarium deducuntur. Si autem & aliquos contingat tale aliquid in suis habere domibus: sciant quod nisi intra tres menses, ex quo hæc lex insinuata fuerit, hæc correxerint, & ad figuram a nobis ordinatam deduxerint, sub prædicta poena fient. Hæc autem agi cum veritate, non per aliquam calumniam volumus: *Veracium enim solummodo sumus amatores.* Hæc sancimus tuam custodire celsitudinem, & nihil tale fieri concedere. Scito enim quia si didicerimus, quod tibi tale aliquid denunciatum, deinde non prohibuisti aut tu, aut successores tui cinguli futuri: ipse quidem quinquaginta librarum auri expones poenam, & qui successores cinguli tui fuerint: parens autem tibi officium idem sustinebit damnum, quia rem nobis studiosam, & sanctissimæ ecclesiæ custodientem unitatem, & prohibentem quæ a nobis aperte interdicta sunt agi latenter, passum est despiciere commissum: & circa ipsum cingulum periclitabitur: insuper & ipsam domum in qua aliquid tale agitur, fieri publicam & sub sacratissimum venire ærarium.

EPILOGVS.

† Scriptum autem est a nobis & sanctissimo Patriarcha felicis hujus urbis, ut & ipse hujus ponat rei providentiam. Volumus enim sacerdotaliter & judicialiter hæc servata durare in reliquum tempus immutata. Dat. 3. Non. Novemb. CP. Imp. Dom. IVSTIN. PP. A. Anno 12. post BELIS. V. C. CONS.

TIT. XIV.

DE DEBITA IMPENSA IN EXEQUIIS DEFUNCTORVM.

NOVELLA CONSTIT. LIX.

Idem Imperator Justinianus Augustus Joanni præfecto pratorio, iterum exconsuli & patricio.

PRÆFATIO.

Singula bonorum operum a nobis Dei auxilio oportet accipere principium, aut si qua, ea quæ ab aliis facta sunt bona, secuta est corruptio, hanc emendari a nobis & in antiquum reduci ordinem. Ut nos aut factione rei aut correctione ad bonos actus studeamus habere semper participium. Quale videlicet aliquid & super exequiis defunctorum factum non recte perspeximus emendare, & donare omnibus, ne duplicem sustineant difficultatem, simul quidem ut quæ sua sunt amittant, simul autem ut pro se damnificentur. Sed quod *Constantinus* piæ memoriæ recte cogitans disposuit, & post hæc *Anastasius* piæ memoriæ firmavit, adjiciens etiam redditus causæ, hoc nos ipsi cum periculum patiatur cadere, reparare & dare cum omni cautela & terminis competentibus cogimur, illud facientes manere immortale. Constantino enim piæ memoriæ

nongentis octoginta ergasteriis, ex diversis corporibus felicissimæ hujus urbis, sine tributis dante sanctissimæ majori ecclesiæ; Anastasio vero piæ memoriæ non solum ergasteriis illis quinquaginta & centum adjiciente, sed & redditum certum largiente per duas pragmaticas formas, quatenus quod ex ipso redditu colligitur aurum, proficiat ad ea quæ dantur a Deo amabilibus æconomis his qui ad hoc laborant: plurimi plerumque adierunt nos, dicentes non similiter causam procedere, neque sine mercede fieri defunctorum exequias, sed exigere amare, & inveniri plurima foris nomina & corpora quæ etiam invitos exigunt lugentes, & cogunt dare non habentes: hæc omnia justum judicavimus competentis correctione digna facere.

CAP. I.

Primum itaque ea quæ per ergasteria plurimam susceperunt læsionem & deminutionem, ad plenum restituimus sanctissimæ majori ecclesiæ, sacram propter hoc scribentes formam ad urbis præfecturam, quatenus ipsa cum obediente sibi officio traderet mille centum ergasteria omnibus modis Deo amantissimis ecclesiæ defensoribus & æconomis sanctissimæ dictæ ecclesiæ: octingentis quidem in corporibus ergasteriorum præbendis Deo amantissimis defensoribus, trecentis autem Dei cultoribus æconomis, ut Deo amabiles æconomi habeant quadraginta ergasteria, & redditum ab Anastasio divæ memoriæ donatum, nequaquam querentes tanquam minus sit, sed supplementum ex trecentorum ergasteriorum datione habentes, facere, menstruorum expensas, & decanis, & aliis ordinibus, Deo vero amabiles defensores habentes octingenta ergasteria & appellatos lecticiarios præbere, & aliud ministerium facere quod defunctorum exequiæ volunt, quatenus per hoc damna auferantur lugentium.

CAP. II.

Oportet ergo supradicta mille centum ergasteria custodiri & Deo amabilibus æconomis & defensoribus semper sine tributis & sine diminutione, & supplenda a gloriosissimo præfecto felicis hujus urbis, si quis faciat casus quolibet modo aut mutatio horum faciei aut mercationis, ut Deo amabiles quidem æconomi habentes prædiorum administrationem quæ sepulchris deputata sunt, habentes etiam sine tributis trecenta ergasteria, defensores autem octoginta, circa exequias defunctorum faciant gubernationem, ea quidem quæ ex prædiorum redditu accedunt a Deo amabilibus æconomis dari sepulchris, sicut descendentes diximus, adjecto etiam ex trecentis ergasteriis cimento, quod etiam ipsum in ipso opere percipere petierunt. Quia igitur mille centum ergasteriorum in hac existentium felici urbe plurima ceciderunt, præcipimus secundum præsens tempus repleantur, & horum mille centum ergasteriorum numerum imminutum conservatum & sine tributo, divisum secundum dictum a nobis modum servari, & Deo amabilibus æconomis & Dei cultoribus defensoribus, ut tamen non minus sint Decani seu laboratores octingentis deputati Deo amabilibus defensoribus, pro vero trecentis datis Deo amabilibus æconomis, licentiam his esse iisdem Deo amabilibus viris si voluerint, in corporibus accipere trecenta ergasteria, aut omnia aut quædam ex his, aut percipere occasione appellatorum excusatorum, pecunias pro cunctis aut pro aliquibus ergasteriis, ipsasque pecunias, quas hactenus non habebant,

(licet

(sicut & ipsi nostram docuerunt potestatem) expendere circa defunctorum exequias, ut & ex his pecuniis & ex redditibus prædiorum distributio fiat & decanis & ascetriis & canonicis, (& acolythis) sicut descendentes ordinavimus. Iisdem enim Deo amabilibus œconomis docentibus quia jam impossibile est ex prædiis de cætero eundem redditum servari, recte nos trecentorum ergasteriorum clementum distribuimus huic parti, quatenus, quod inculpabiliter hætenus datum est laborantibus, circa funerum exequias, & deinceps detur, hoc est per singulum mensem quadringentos solidos dividendos Decanis & acolythis & ascetriis, & canonicis, secundum eam, quæ hætenus apud eos tenuit consuetudo: hoc est decanis quidem per singulos menses centum octoginta duos solidos, ascetriis autem nonaginta (unum) solidos, & acolythis nonaginta unum solidos, & canonicis triginta & quinque solidos, congregandos quidem ab eisdem Deo amabilibus œconomis, solvendos autem in eis, qui consueverunt accipere, per sex menses.

C A P. III.

Oportet autem competentem quidem auri partem reverendisimis ascetriis dari, per Deo amabiles œconomos secundum dictas inducias, Eugenio Deo amabili diacono & xenodocho Sampsonis sanctæ memoriæ Xenonis, & ejus qui per nos constitutus est, & his qui erunt post eum Deo amantissimi xenodochi memoratorum xenodochorum, eo quod ascetriæ ad hoc ministrantes opus sub xenodochiis per tempus memoratorum venerabilium xenodochorum constitutæ sint: quod autem contingit Acolythis & reverendisimas canonicas similiter dari ab eisdem Deo amabilibus œconomis, & qui nunc præfunt eis, & quibus per tempus præfatus earum committitur, ut per eos distributio fiat prædeclaratæ, & sub eis constitutis ascetriis & canonicis, nec non & acolythis: Si vero retro fecerint circa talem solutionem Deo amabiles œconomi: & hoc palam fiat intra sex menses, in secundo semestre veniente, si nullam fecerint solutionem, tunc omne quod post primum semestre debetur, exigi semper a Deo amabilibus œconomis, cum usura tertie partis legitimæ centesimæ post semestre tempus, providentiam hujus ponente per tempus sanctissimo archiepiscopo & patriarcha felicitis hujus urbis sanctissimæ majoris ecclesiæ.

T I T. IV.

Si autem & alter annus transeat, & neque sic aliquid exolvant Deo amabiles œconomi reverendisimis mulieribus aut memoratis decanis, licentiam esse per tempus sanctissimo patriarchæ, non solum exigere Deo amabiles œconomos debitum cum dicta usura, sed etiam dare eos cogere quæcunque decreta sunt, & (si voluerit sanctissimus Patriarcha) expellere eos a gubernatione prædiorum, & exigere horum faciem puram ab eis qualis est. Horum omnium sollicitudinem ponente pro tempore beatissimo archiepiscopo & universali patriarcha, sub quo sunt & Deo amabiles œconomi & omnis clerus, & universus sanctissimæ majoris ecclesiæ status. §. 1. His ita factis nullum penitus ab invito percipere pro mortuo corpore tutato quicquam: ut autem discretæ sint omnia, sancimus singulo lecto gratis datum asceterium dari, asceteriarum aut canonicarum non minus octo mulierum præcedentium lectum & psallentium & tribus acolythis, qui nihil penitus accipient. Si tamen quis voluerit competentium defuncto & exequias faci-

entium ipse sponte, cogente nullo & aliud asceterium unum aut duo aut etiam amplius assumere: hoc sit quidem ejus munificentia, tamen nec hoc indefinitum relinquimus, & hic eandem mensuram esse volumus harum quæ per munificentiam assumuntur asceteriarum seu canonicarum, & acolythorum, quam superius definivimus, non minus octo asceterias seu canonicas esse, quæ ex unoquoque asceterio assumuntur, & tres acolythos per singulum asceterium.

C A P. V.

Dare autem ascetriis seu canonicis his, quæ circa id gratis ministrare sumuntur, si quidem intra novos muros felicitis hujus urbis sint exequiæ, usque ad ternos solidos, nihil ex hoc acolythis penitus recipientibus, neque dividendibus hæc cum reverendisimis ascetriis aut canonicis. Acolythis autem qui præter tres gratis ministrantes sumuntur, si quidem alii tres sint, fieri contentos siliquis tribus: si vero sex, siliquis sex: & deinceps secundum hunc modum etiam de his gubernari. Certum vero est, quia si & spatium plus consistat, & qui lecto ministrant decani plures sint, asceteria plura propter hujus oneris partem, etiam aliquid & ipsis dabitur secundum similitudinem ad asceteria disciplinæ laborantium, ut differentia laboris videantur aliquod & ipsæ habere hinc solatium. Videtur autem intra novos muros & transitus Justinianum seu Sycorum, quoniam non longe constitutæ (neque) egeret ampliori tempore vel labore ad veniendum ibi. Si vero foris novos muros felicitis hujus urbis exequiæ fiant, aut etiam in alios transitus citra quam dictum est, tunc asceterias quidem seu canonicas dimidiam partem solidi accipere, neque hic communicantibus penitus ullo modo eis acolythis. Ipsi autem acolythis in singulo asceterio quatuor accipientibus siliquis, & ultra hæc nihil, secundum memoratam divisionem, asceterio sequente gratis datum lectum cum tribus acolythis, & ipso omnino veniente, per octo asceterias aut canonicas, & tres (sicut dictum est) acolythos, & nihil penitus accipientibus, neque per circorum dationem exigentibus, & aliam mensuram adinvenientibus sub alio velamine.

C A P. VI.

Hæc itaque omnia definivimus super his, qui non per munificentiam quærunt duos majores lectos in venerabili vasorum custodiaro positos. Dicimus autem Studii gloriosæ memoriæ, & Stephani magnificæ memoriæ. Si quis enim illos voluerit accipere, utpote & pluribus hominibus egentibus, & custodia potiori & omnimoda curiositate egentibus, hoc non conjungimus his quæ prius diximus, sed tanquam magnificam exhibens voluntatem, quantumcunque pro labore decanis aut reverendisimis ascetriis vel canonicis dare placuerit, tantum & præbeat, non tamen valentibus transcendere decem solidorum quantitatem in duobus lectis Studii & Stephani, in deaurato autem posito in sanctissima majore ecclesia, vel uno solido pro eo forsitan faciendo quatuor solidorum, ascetriis autem, & canonicis, & acolythis duplicia accipientibus, quam prius de his definivimus, quippe & ipso asceterio seu canonicis gratis in aliis lectis præcedente, eandem accipiente quantitatem, quam & reliqua asceteria. Hoc ipso & supra acolythis observando quod prædiximus, ut & isti duplum horum quæ jam a nobis ordinata sunt, accipiant: quando unus tamen horum trium fuerit lectus, in quo funus agitur, id volente qui hoc celebrat: quippe Deo

amabilibus defensoribus necessitatem habentibus corpora decanorum præbere, ex iis deputavimus ostingentis ergasteriis & etiam lectos, non tamen expensas facere aliquos, Deo amabilibus œconomis cogendis, vel ex reditu ab Anastasio divæ memoriæ relicto, vel ex trecentis ergasteriis omnem memoratam expensam fieri circa dictas personas, secundum in omnibus ordinatam a nobis divisionem. Sic nihil indefinitum erit, sed mediocres sepulturas fieri volentes hac fruuntur dispositione, & ad munificentiam respicientes, non magis damnificabuntur, sed erunt cum mediocritate munifici.

CAP. VII.

Hec igitur nos decrevimus, & super ergasteriis, & super reditibus, & super exequiis, vel quæ gratis, vel quæ per munificentiam fiunt. Custodes quoque ponimus, ut imminutus semper custodiatur ergasteriorum numerus, non solum gloriosum præfectum hujus urbis, & ei obediens officium, sed multo potius tuam celsitudinem, & qui semper cingulo sunt addendi, cui nunc ipse prærides. Insuper & poenam definimus & adversus officium tuum, si quis neglexerit, quinquaginta librarum auri, & adversus eos qui semper tuam perceperint sedem, duplicem, ut non concedatur aliquando memoratorum mille centum ergasteriorum numerus deficere, secundum dictam a nobis divisionem: sed si docearis hoc, aut ipse, aut qui post te, hujus omnem ponas providentiam, & procures eum imminutum per omnia perdurare: & inonustum & sine adinventione, & a tua celsitudine & ab omni alia persona, ut non hæc fiat occasio quatenus contra quod definitum est, detur aliqua merces pro funere alicujus personæ, nulla discretione faciendo personarum defunctorum, siue divites sint, siue pauperes, nisi tantum, sicuti præcedenter diximus, unum trium lectorum elegerint, in quibus competentia disposuimus. Et volumus etiam illa tenere secundum hunc modum, & esse per omnia immutata & immortalia, hac sacra pragmatica lege per omnia tenente, donec sunt homines, donec magnum & valde laudandum Christianorum nomen in hominibus est, & quotidie per Dei providentiam augetur: providente quippe his, ante alios omnes ipso sanctissimo patriarcha hujus felicitis urbis, ut cum pontificali dignitate ipse causa utens, non sinat ab ulla persona neque sacerdotali, neque judiciali, neque aliorum ulla depravari, quæ a nobis ordinata sunt, sed & ipsum Imperium conjuramus, ad magnum respicientes Deum, ut semper sceptrorum Dominus vigilanter huic rei provideat. Non enim hoc pro solis mortuis, sed etiam pro viventibus & maxime imperantium salute est, pios actus omnino ad effectum adduci, & non prælaborantium bonum opus a subsequentium desidia perire. Sicut autem ad mille centum ergasteria imminuta & sine tributo servari disposuimus, ita reliqua ergasteria omnia sub tributis constitui sancimus, nullo penitus libentiam habente ea excipere a tributis, neque venerabiles domos, neque ex Xenodochiis, neque ex ascesteriis, vel monasteriis, aut alio quolibet, sed neque ipsa imperiali nostra domo, aut qui in principatibus vel potestatibus sunt: sed omnibus ergasteriis similiter agnoscentibus tributa, nec paulatim singula exculare, & propriam levigare, & reliquis paucis existentibus totum imponere pondus, & ex hoc magnum sustinere dispendium, ferre hoc non valentes.

PEILOGVS.

+ Tua igitur celsitudo, & qui post eandem administrationem acceperit, & parens tui officium, quæ

placuerint nobis per præsentem divinam pragmaticam formam, nunc & in reliquum omne tempus servabunt. Dat. i. Non. Novemb. CP. DN. IVSTIN. PP. A. An. ii. post BELIS. V. C. CONS. An. 2.

TIT. XV.

VT DEFUNCTI SEU FVNERA EORVM NON INIVRIENTVR A CREDITORIBVS: ET VT CONSILIARII NON SVSCIPIANT COGNITIONES ABSQVE IVDICIIS.

NOVELLA CONSTIT. LX.

Imp. Iustin. Aug. loa. gloriosiss. sacrorum prætoriorum per Orientem præfecto, iterum exconsuli & patricio.

PRÆFATIO.

Qui varietatem causarum conjiciunt, non facile ad culpam veniunt, si veritatem examinent: quosdam namque verisimile est multitudinem legum, quæ per singula a nobis adjiciuntur, culpares non considerantes, quia opere semper vocante, consonas causis ponere leges compellimur: cum semper inopinabile emergat, & ab iis quæ jam posita sunt, mederi non valeat: quale quidem nuper est agnitum. Deberi enim sibi quidam dicens ab aliquo, dum hominem in morte cognovisset esse constitutum, milites congregans, & servos alios plurimos, ingressus est super morientem: verum ille anxius clamare coepit, donec eum violentia compressum reliquisset spiritus: at ille etiam signacula imposuit rebus sua potestate, præsentem nullo in cingulo constituto, aut quolibet omnino legali & civili officio observato: & neque ita recessit, sed etiam defunctum injuriare eum non piguit, primum quidem insistens non fieri exequias: deinde, cum vix coepisset de domo deponi mortuum, instabat publice portari lectum non sinens: neque deducendum dicens, nisi debitum perceperit, donec sponsores accepit: & ita jam defunctum tradi terræ permisit. Negotium siquidem, quæ hæc commissa sunt, competenter dispositum est: oportere autem iudicamus etiam generali lege hæc emendare: non sinentes hæc rursus committi semper sine legislatione manentia.

CAP. I.

De creditoribus qui mortuis debitoribus inveniunt, sic Iulianus.

Sancimus igitur, si quis illo superstite adhuc quem putat debere sibi, ascendat domum ejus, & molestus sit superstiti homini, aut qui ejus sunt, uxori forte vel filiis, aut domui omnino, aut etiam signacula, per propriam potestatem imponere præsumat, non prius decreto & officio legali servato: post ejus qui dicitur debere, mortem, actione quidem modis omnibus cadat, siue justam habeat hanc, siue non: quantum vero debet sibi dicit, tantum aliud super exigatur, & detur injuriati hereditibus. Confiscationem quoque in tertiam partem substantiæ sustineat, (sicut & Marcus Philosophus Imperator in suis conscripsit legibus & infamia feratur. Qui enim hominis naturam non erubuit, dignus est, & pecuniis, & gloria, & aliis omnibus condemnari. §. 1. Si vero etiam moriente quodam, circa funus peccetur aliquid morientis, quod exequias prohibeat: scripta quidem jam lex est, & a nostro patre super hoc: tamen simul etiam ex nostris major sequatur delicti poena, & iisdem subiaceat, quæ præsens infert lex eis, qui in viventem tale aliquid, quale diximus, committunt: hujus rei providentiam habente præcipue quidem gloriosissimo præfecto hujus felicissimæ civitatis.

vitatis, cui talium commendationum cura: nihilominus autem & gloriosissimo sacrorum nostrorum prætoriorum præfecto, & gloriosissimo magistro sacrorum officiorum, & semper his obedientibus officiis. Oportet enim communibus existentibus contra naturam injuriis, communem esse iudicibus super his prohibitionem atque vindictam: his non in sola hac felicissima civitate Valentibus, sed etiam in omnibus gentibus, quarum nobis principatum alium quidem ab initio dedit Deus, alium vero adjecit, & adhuc etiam dabit, sicut ait quidam ante nos: provinciarum quippe iudicibus, sive militariibus, sive civilibus, huius rei providentiam habentibus. Sequitur enim hic quidem iudices eorumque officia triginta librarum auri poena, si quid horum neglexerint: provinciales autem quinque, si neque ipsi ad hoc insulerint, denuntiatione qualibet aut hic aut per provincias facta.

C A P. II.

Ne consilarii sive adfessores suscipiant cognitiones absque magistratibus.

Illud etiam recte se habere perspeximus, non permittere (sicut Zenonis piæ memoriæ dicit constitutio, & nostra quoque) consiliarios iudicum ipsos causas per se audire, quæ apud administratores aut datos a nobis iudices agitantur. Multo namque melius atque perfectius coram ipsis administratoribus presentibus illis quorum interest, causæ moventur, terrore imminente exhibitis testibus, & omnino causa propriam habente honestatem, quam si apud pedaneos iudices talia decernantur, in nullo consiliorum officio distante ab illis. Sed quoniam a nobis constituti semper administratores, occupationibus rerum, nostrarumque iussionum comprehensi, ad hanc necessitatem deponuntur: oportet consonam congruamque legem rebus imponere. §. 1. Sancimus igitur contestationes quidem litium omnibus modis apud ipsos fieri administratores, sive maiores, sive minores sunt: sed etiam in mediis litibus introduci rursus apud eos semel mori negotii res, quatenus ea quæ examinantur, agnoscant: cum vero novissima sententia proferenda est, nullo modo præsumere consiliarios absque administratoribus audire, sed eum cum competenti honestate, quam dudum disposuimus, propositis sacrosanctis eloquiis, ipsos administratores & audire quæ examinata sunt omnia consequenter, & iudicare eos negotia, & suscipere appellationes, si quis appellaverit, sine ulla dilatione, ubi lex hoc fieri permittit: & rursus appellationis iudices modis omnibus per se audire negotia, nullo agere aliter præsumente: sed si quid tale fiat, ipsis quidem administratoribus viginti librarum auri formidantibus poenam: consiliariis autem qui tale aliquid agere præsumserint, si quidem Advocati sunt, expellendis ab eloquentissimorum Advocatorum collegio: si vero Advocati non sunt, sed alii quidam: etiam cingulo (si quidem habent) privandis, & decem librarum auri castigandis poena. Non enim oportet eos qui Zenonis piæ memoriæ contempserint legem, & dudum nostram & præsentem, arbitrari ut unquam falsitatis huius fugiant poenam. Erit enim curæ per tempus gloriosissimi comitis sacrorum nostrorum privatorum, huius rei habere providentiam, & exigere poenam, & inferre ætario, dum tale aliquid commissum fuerit: cognoscere etiam ipso, quia de suo fisco complere debeat, nisi huius rei habuerit competentem providentiam. §. 2. Sed hoc quidem in administratoribus decernimus: quibus publicæ &

circa nostras iussiones occupationes, ut non per se audiant causas, concedunt veniam. Alios autem omnes qui nullam administrationem habent, aut in hac felicissima civitate, aut in aliis, si tale aliquid egerint, & eos qui in officio consiliorum cum eis audierint, adhuc vehementioribus affligimus poenis, nisi per omnem consequentes litem, ipsi cum suis consiliariis audiant causam: nam & dignitatum casum eis interminamur, & poenam vicenarum librarum auri: & eorum consiliarios ex ipsa pelli civitate in qua hoc egerint: insuper etiam ipsos proprio cadere honore.

E P I L O G V S.

† Tua igitur eminentia, quæ visa sunt nobis, & per hanc divinam declarata sunt legem, omnibus faciat manifesta, secundum solennem modum Edictis per provincias utens: ut nullam gentium lateat aliquid quod a nobis sancitur: in hac enim felicissima civitate gloriosissimus præfectus urbis hoc proponet. Dat. cal. Decemb. CP. Imp. Dom. IVSTIN. PP. Aug. Anno II. post BELIS. V. C. CONS. Anno 2.

T I T. XVI.

VT IMMOBILIA ANTENUPTIALIS DONATIONIS NEQUE HYPOTHECÆ DENTVR, NEQUE OMNINO ALIENENTVR A VIRO, NEC CONSENTIENTE VXORE, NISI POSTEA SATIS FIERI POSSIT VXORI: HÆC VERO ETIAM IN DOTE VALERE.

NOVELLA CONSTIT. LXI.

Imp. Justin. August. Joanni gloriosiss. sacrorum per Orientalium prætoriorum præfecto, iterum exconsuli & patricio.

P R Æ F A T I O.

Causam miserandam fieri cognoscentes, coram nobis ipsis negotio moro: illud quidem correximus competenti modo, lege autem generali emendamus huiusmodi negotia (hoc quod moris est nostri.)

C A P. I.

Vt immobilia propter nuptias donationis neque hypothecæ dentur, neque omnino alienentur.

ET sancimus, si quis conscripserit antenuptialem aut propter nuptias donationem, (sic enim eam oportere magis vocari decrevimus) sive ipse pro se hoc faciens, sive etiam altero scribente, aut patre, aut matre, aut cognatis, aut extraneis forte: Si quis igitur tale aliquid fecerit, & scripserit donationem, in qua etiam aliquid immobilium est: interdiciamus ei aut de cætero supponere rem conscriptam in antenuptiali donatione, aut alienare omnino. Quod enim semel vinculis sponsalitæ largitatis obligatum est, non erit conveniens alienari: ut mulier eveniente forsitan lucro, quod ei confert antenuptialis donatio, difficultatem patiatur, non inveniens rem in viri substantia, cum sit alienata aliis, aut supposita, ut potentibus forte personis, quatenus illi propter huiusmodi causas aut sit omnibus modis inadibilis vindictio aut difficilis, & litibus egeat, dum ex hoc ipso sit adjuvanda. §. 1. Quapropter hoc observetur, & qui post hæc contraxerit, sciat, quia sive emptionem, sive hypothecam habeat, nihil horum utilitatis habebit omnino, sed æqualia erunt non scriptis, nec dictis, quæ super hoc scripta sunt, aut convenerunt: ut servetur uxori lucrum. Non enim videntur nobis immoderate fecisse quidam nostrorum iudicum, qui etiam ipsam in

rem actionem mulieribus post matrimonii transactionem in sponsalitia largitate dederunt, quod recte inchoatum, deinde a posteris iudicibus quasi pro supervacanea quadam subtilitate conceptum est, & non quaslibet vias & artificiosas inveniant, sumentes hypothecas preparando mulieres consentire, & ita proprio cadere jure. Consensus etenim in talibus aut in hypothecam, aut in venditionem, aut in aliam alienationem conscriptus, percipienti omnino non proderit, si semel consensus fiat: sed sicut in intercessionibus scripsimus, ut oporteat biennii tempore existente & rursus aliam professionem scribi confirmantem consensum: & tunc ratum esse quod factum est: sic & in hoc fiat. §. 2. Et si consentiat mulier secundum speciem in intercessionibus, sit omnino indemnis, nisi etiam secundum (sicuti prædiximus) celebraverit consensum: plura namque ex primo mox auditu delinquantur: muliere quippe mariti seductionibus facile decepta, & propria negligente jura. Cum vero in plurimo tempore cogitaverit pro negotio, fiet forsitan cautior. §. 3. Verumtamen neque hoc simpliciter damus, sed tunc mulierem ex secundo consensu damno submittimus, dum sunt aliæ res, ex quibus possibile est ei satisfieri pro re vel rebus immobilibus, quæ in antenuptiali donatione continentur, & quæ ab alio detinentur, propter alienationis aut suppositionis modum: alioquin si nihil aliud super sit, neque sic læsionem sustinere mulierem permittimus: sed licet secundo vel frequenter consentiat, causa ad intercessionis feratur rationem, & sit omnino ei lucrum sub cautela positum: nisi apparuerit relictum aliud sufficiens ad antenuptialis largitatis quantitatem. Et hæc dicimus non solum parcentes mulieribus, sed multo potius viris talia facientibus: liquidem & multis & pene pluribus casibus communibus filiis antenuptialis donationis servantur res: & rursus hæc remanent apud substantiam viri, ejusque successionem, ex hac observatione: ideoque utilis est lex uxori & marito secundum has ratiocinationes. Et multo potius hæc in dote valebunt, si quid dotis aut alienetur, aut supponatur: jam enim hæc sufficienter delimitata atque sancita sunt. §. 4. Sed neque ipsos contrahentes omnino negleximus: nam si etiam super his obligationem quantum ad mulieres neque dictam neque scriptam esse volumus: tamen ipsos viros in aliis earum rebus obligari volumus occasione alienationis aut hypothecæ, mulieribus quidem servantibus in ipsis immobilibus rebus sponsalitiæ largitatis jus innovatum: illis autem competens jus ex documentis quantum in aliis ejus rebus: omnibus privilegiis jam doti datis a nobis in sua firmitate manentibus, quando mulier moverit: aliis enim omnibus præter mulierem, hujusmodi privilegia, nec ex antiquo dedimus, neque nunc damus.

EPILOGVS.

† Tua igitur eminentia, quæ placuerunt nobis, & per hanc sacram declarata sunt legem, omnibus faciat manifesta, secundum solennem modum edictis præceptis per provincias utens, ut nullam gentium lateant quæ a nobis sancita sunt: in hac enim felicissima civitate gloriosissimus præfectus urbis hæc proponet.

TIT. XVII.

DE CONSULTATIONIBVS.

NOVELLA CONSTIT. LXII.

DE ORDINE SENATORVM [ut in quibusdam libris inscribitur] seu DE CONSULTATIONIBVS,

[ut in Contii manuscriptis Novellis] seu [ut Anton. Augustinus ex Florentino Codice refert] DE SENATORIBVS. Epitome partim ex Haloandri, partim ex Juliani epitomis collecta per Antonium Contium; nam apud Scrimgerum nihil ejus extat præter nudum Titulum.

ANTIQUIS TEMPORIBVS. AL. ANTE

DE HIS IPSIS.

Fuit ergo Latina lingua edita hæc Novella, cujus omiſſa præfatione sententia hæc est apud Iulianum & Haloandrum.

Hæc constitutio jubet provocaciones in consultationibus, non tantum in amplissimis magistratibus, sed etiam omnibus Senatoribus induci, ut totus Senatus causas appellationum audiat & conveniat, quamvis silentium tantum sine conventu Senatoribus denunciatum fuerit. Silentio enim conventum inesse videri. Audiant itaque provocaciones sanctis Evangeliiis propositis, & quod sibi visum fuerit, Imperatori referatur, ut ex divina sententia ejus, Senatus calculus confirmetur. §. 1. Agat autem Senatus conventus in Hyppodromis. §. 2. Urbicaria præfectura omnibus aliis præsideat dignitatibus, id est, ante sedeat. Et post præfectum ceteri patricii numerentur: & consules quidem, & qui inter eos consularibus insignibus decorantur, secundum consularum ordinem & prærogativas consulatus sui sedeant, ut tamen anteponanatur ordinari consules honorariis consularibus. Et post hos præfectorum & magistrorum militum & illustrium virorum ordo ponatur. Omnes autem isti habeant facultatem in Senatu sententiam dicere. Qui autem propter cingulum magistratus a Senatoribus honoratur, etiam post depositionem cinguli sui, inter Senatores connumeretur. Liceat autem illustribus viris patriciatis codicillos accipere, quamvis neque consulares, neque præfecti facti sunt. Quod non solum in futuro tempore, sed etiam in præterito constitutio relaxavit. §. 3. Illud autem certum est, quod tertiam partem sportularum in ingressu dignitatis dare compellantur, omnibus aliis ex consuetudine sportulis dandis in quavis promotione in sua firmitate durantibus. Qui autem præsentem constitutionem non observaverint, poena quinquaginta librarum auri plebentur. Quæ poena non solum ipsis violatoribus constitutionis imminet, sed etiam aliis, qui eam violari concesserint. Dat. CP. post consulatum BELIS. iterum CONS. AL. in editione Haloand. PP. Mense Januario post Consulatum BELIS. V. C. Anno secundo.

TIT. XVIII.

DE NOVI OPERIS NVNCIATIONE MARITIMI ASPECTVS.

NOVELLA CONSTIT. LXIII.

Imp. Iustin. Aug. Longino bujus almae urbis Præfesto.

PRÆFATIO.

Causam quæ dolose fit in hac regia civitate circa domuum ædificia, cohibere & emendare justum credimus. Quia enim certis mensuris distare domos abinvicem, Zenonis pia memoria constitutio dicit: nos etiam aliquid tale sancivimus. Sequitur autem in hac regia urbe non posse aliquid ultra centum pedes prohibere maris aspectum, rem omnium gratissimam. Oportebat quidem forsitan & exemplari mensura aspectus ejus partem, & non eos prohibere. Sed tamen hoc inopinabili quadam machinatur arte. Quidam enim centum pedum relinquentes mea-

mensuram, aut etiam parum aliquid huic addentes, deinde ædificant: nihil aliud habentes, sed tanquam aliquod velum tetenderint: & cum abstulerint maris aspectum per omnem potestatem, & non repugnantes legi propter centum pedum spatium, interim ædificant sine prohibitione: & dum quod quærunt potiuntur, deponunt illud quod propter utilitatem ab eis iniunctum est, sed ita schema circumvenientes omni voluntate, extraneas possessorum constituunt domos: quod de cætero fieri nullo modo volumus inventum.

C A P. I.

Sed si quis voluerit tale aliquid excogitare & malignari, non taliter ludat: sed si hoc egerit: pro veritate domum totam ædificet: & usque ad spatium totum (centum dicimus pedum) tendat, ædificia faciens tanquam necessaria sibi, & inevitabilia futura, non autem propter vicini læsionem construat parietes, & velut ex quadam pictura talem extendens machinationem, privationem aspectus arripiat. Sicut enim eis qui aliena diripiunt, directe adversamur, & pœnis dignos putamus: ita & hæc molientes nihilominus in malitiam eorum qui alienas res abripiunt, æstimavimus. Unde si parvam aliquam rem per modum abreptionis auferre præsumant, beneficio, Vi bonorum raptorum quadruplatur pœna: quomodo non huic necesse est qui tale aliquid agit, & cogit quod ab eo factum est, alia majori pœna multari? hoc est decem librarum auri inferendarum theatralibus tuæ celsitudinis, ut non malus vicinus (hoc quod in sermone) constitutus vadat deridens legem, tanquam non valentem eum propriis inhibere dispositionibus.

E P I L O G V S.

† Quæ igitur placuerunt nobis, & per hanc sacram declarata sunt legem: tua celsitudo in hac felicissima civitate operi terminoque contradere, & in perpetuum una cum obediendi officio servari festinet, eadem decem librarum imminente pœna contra hæc prævaricantes, aut prævaricari sinentes. Dat. 7. Id. Mart. CP. Imp. Domini. IVSTIN. PP. August. Anno II. IOAN. V. C. CONS.

TIT. XIX.

DE HORTVLANIS CONSTANTINOPOLITANÆ CIVITATIS.

NOVELLA CONSTIT. LXIV.

Antonio Contio interprete.

Idem Imp. Longino gloriosiss. præfecto felicis & regis hujus urbis.

P R Æ F A T I O.

Multæ undique nobis accusationes ex tempore multo contra felicis hujus urbis & ejus proactorum hortulanos deferuntur, indignantibus cunctis de ipsorum malitia. Quæ autem delata sunt, talia quodammodo sunt. C A P. I.

Aunt ex corpore hortulanorum etiam pretiorum æstimatores, (seu censitores) ut plurimum esse, & rem facere gravem. Quando enim horti dominus ipsum tradit hortulano mercedem subeunti, nihil aliud quam plantatum in ipso olus æstimant, & ejus æstimationem taxant, accipienti hortulano seu conductori. Cum redditurus est post implementum temporis conductor, tunc facere eos subtilissimam oleris æstimationem, ipsam vero in sexuplum & multiplex offerre: & siquidem ipsi quinquaginta aureorum sit olus, non minus trecentis: interdum etiam & pluris, hoc æstimare: & non usque ad hoc solum rei constituere inexplēbilitatem, sed

& majorem illam facere, ut plurimum, dicentes quod stercolinum injecerunt terræ, & quædam inde habeant emponemata, & inde extollunt utique quoad possunt æstimationem, & super hæc pro æstimatione plantarum, [forte] arborum alias prærii accessiones facere, tametsi quando a dominis accipiunt, nulla talis expensa imputata sit, etiam hæc ut plurimum in pactis, consentientibus hortulanis, quod & custodient implantatas arbores; & alias plantabunt. Sed æstimatores, etiam in se ipso similem rem paulo post fore putans, revera pro se ipso talem inexplēbilitatem infert, ita ut si quidem miser sustineat dominus ex imperitia tantum sibi inferri damnum & sua recipere, alteri autem tradat hortulano ipsum hortum, & rursum sub illo idem patiat, & ad hæc plus tertia forte aut quarta parte tanta, patiat illius avaritiam, periclitetur & ipso penitus excidere horti dominio, & a suis rebus abalienetur, fiat autem & ipsi major quædam improbitatis accessio. Nam si post hæc adveniēns hortulanus addat quid priori redditui, & ipse ab hujusmodi conductione desinens exigat æstimationem, tanquam ex emponematibus ipsius factam, quamvis nulla penitus accessio ex illius sedulitate facta sit, sed forte ab initio vel per temeritatem eorum qui tradiderunt, vel per desidiam, minoris quam par erat, locantium: quæ quidem nobis omnia supra omnem videntur esse malitiam & audaciam, quam reprimi volumus a tua excellentia, divinæ huic nostræ legi attendente, & ut quemadmodum hortulanus accipit hortum a possessore, ita & ipsum reddere debeat. Et siquidem olus habeat quando hortulanus ipsum accipit, & æstimatio sit ejus, similiter & in restitutione, subtilem æstimationem oleris solius accipiat. Si vero non habeat, sed nudum accipiat hortum, sive habentem sterco, sive non, sic & restitutionem fieri oporteat: & simpliciter sic observari rei ordinem in tradente seu reddente hortulano, qualis fuit quando ipse accepit, nullo alio contingente domino damno: æstimationem autem olerum, non solum ab hortulanis fieri, sed a vocatis *Summariis*, & ipsis horum peritiis habentibus, divinis nimirum propositis Evangeliiis. Non enim volumus possessoribus inutiles esse possessiones propter conductorum malitiam & inexplēbilitatem. Propter hæc igitur congregatis his definies, neque permittes fraudem aliquam inferri possessoribus, sed undique ipsos innoxios & indemnes custodies. Volumus enim in pari mensura & conditionem dominorum erga hortulanos, & hortulanorum erga dominos esse propterea quod undique paritas nobis curæ est, & ne alterutra pars injuria afficiatur.

C A P. II.

Si vero quis terram spinosam squalidam locaverit, hic vero eam excoluerit, culturæ mercedem accipiat, & veram oleris quod ibi erit æstimationem, atque ita sine negotio recedat, nulla avaritia, neque callide excogitata arte in ea re admitta: ut per hanc divinam nostram pragmaticam legem, & futuram ex ea dispositionem a tua excellentia, de cætero maneamus ab hujusmodi rebus immolestati, & non reliquis nostris super republica curis, etiam tales superveniant curæ. Quandoquidem nobis non parva, non magna nostræ reipublicæ pars extra sollicitudinem constituta est, omnia lustrantibus ipsis mentis oculis, & nihil mornatum, neque inordinatum, neque ambiguum manere volentibus. Comminaberis autem, & pœnam quinque librarum

rum auri contra eos qui post hac tale quid facient, aut facere permittent. Dat. CP. IOANNE CONSVLE.

TIT. XX.

VT TERRVLÆ AVT DOMVS, AVT VINÆ SANCTISSIMÆ ECCLESIAE MYSIÆ, IN REDEMPTIONEM CAPTIVORVM AVT ALIMONIAM PAUPERVM RELICTÆ, POSSINT ALIENARI SECUNDVM COMPREHENSAM HAC LEGE DISTINCTIONEM.

NOVELLA CONSTIT. LXV.

Integra deest apud Scrimgerum præter superiorem titulum. Ea primitus Latina fuit. Ejus epitome Græca apud Haloandrum. Latina apud Iulianum extat.

Scimus antea promulgasse legem. Hæc constitutio localis est, nam promulgata est de ecclesia Mysiæ, & jubet, ut si quis rem immobilem eidem ecclesiæ dederit, vel reliquerit certum redditum habentem: & adjecerit, ut in continentia pauperum redditus administretur, (addit Haloander, vel ad redemptionem captivorum) hujusmodi legatum vel hereditas vel donatio nullo modo alienetur. Quod si incertus redditus eorum sit, domus autem relicta vel vinea præcul a civitate fuerit in qua ecclesia sita est, cui legatum vel donatio facta sit, tunc liceat tales possessiones vendere. Sin autem domus vel agri aut intra civitatem aut circa muros ejus fuerint, testator autem voluerit venundari ea, & ex pretio eorum redemptions vel alimonias fieri, tunc secundum tenorem verborum testatoris, & in his venditio celebretur. Talis enim rei actus firmissimus est. Qui iudicio conventus fuerit, si destiterit, condemnator, quippe malam causam habens, & prius in jus vocatus, & contestatus, & vocatus legitime, & non obtemperans. Emissa mense Aprili 14. Anno imperii IVSTINIANI sub IOANNE (CONS.)

DE ALIENATIONE RERVVM ECCLESIAE MYSIÆ RELICTARVM PRO CAPTIVORVM REDEMPTIONE, ET ALIMENTIS PAUPERVM.

Scimus antea legem promulgasse, per quam omnes alienationes ecclesiasticas inhibuimus. Sed postea alia lege prospeximus, quatenus liceat pro solutione ecclesiarum, vel alias quæ piis domibus deputatæ sunt, persolvere. Sed & hoc in nostra venit memoria, quod Martino viro sanctissimo, Episcopo Clinatæ civitatis, firmam & ante legem nostram dedimus, prohibentem eum ecclesiasticas res vendere, neque ex potentioribus necessitatem ei imponant secundum suum propositum res ecclesiasticas alienare. Sed & in nostra venit memoria alia res, quam pro divinis fecimus vasis, pro quibus omnibus abdicavimus, ne cui liceat sacrosancta vasa vel venundare, vel obligare, nisi tantummodo in redemptionem captivorum: quia animæ redemptio aliis omnibus rebus pretiosior est. Sed hæc quidem antea. Subsecuta sunt quæ * nam ratione necessaria nobis fuit ad præsentis legem memoriam. Venit enim in præsentem memoratus sanctissimus vir in hanc sanctissimam civitatem, & edocuit nos, multas terras sine redditu, vel domunculas, vel vineas relinquere ad redemptionem captivorum, vel pauperum alimonias, & alienatione prohibita memoratos actus, licet piissimi sint, attamen inhiberi competens sibi, permitti legem hoc facere. Sancimus itaque, si quis reliquerit ad redemptionem captivorum, vel pauperum alimoniam, res immobiles, siquidem certus redditus est ex relictis rebus colligendus, ma-

nere legatum vel hereditatem, vel donationem, nulla alienatione mutilanda, cum possit ex redditibus redemptio vel sustentatio fieri. Si autem vel certus redditus non est, vel domus pene diruta, & longe ab ecclesia posita, vel vineæ, quarum fructus non semper similes, sed varii, colliguntur, & incursionibus forsitan Barbaricis dediti, in his tantummodo speciebus permittimus venditionem hac speciali lege in memorata provincia fieri, si tamen domus intra fines ecclesiæ, vel vineæ juxta muros civitatis minime positæ sint: ita ut in venditionis instrumento ipsa verba testatoris exprimantur, ut ei placuit venditionem fieri, & redemptionem ex his captivorum vel alimonias pauperum celebrari. Et si hoc ita subsecutum fuerit, habeat venditio firmitatem, liceat sine metu alterius legis, & Oeconomis ecclesiasticis, & viro sanctissimo Episcopo vendere, & emptoribus habere easdem res firmo jure. Habebunt autem Dei omnipotentis crimen Oeconomi ecclesiæ, si pretia quæ acceperint, in altam causam consumpserint, licet piissima sit, & non in prædictas duas tantummodo causas, ad imitationem legis quæ super sacrosanctis vasis alienandis lata est. Sic enim venditio necessaria procedat, ne actus piissimi exinde fraudentur, & animæ hominum inde pereant, cum & terrarum possessio & rerum immobilium non talem habeat curam, nec ita sit necessaria captivorum redemptio & vita egentium, quæ & animas salvant, & Deo omnipotenti placabiles sunt. Gravitas itaque tua quæ per hanc specialem legem nostra decrevit æternitas, tam effectu mancipare quam observare procuret.

TIT. XXI.

VT FACTÆ NOVÆ CONSTITUTIONES POST INSINUATIONES EARVM, POST DVOS MENSES VALEANT. PARCIT AVTEM NON CVSTODIENTIBVS SVBTILITATEM CONSTITVTIONVM SVPER TESTAMENTIS IN RELINQVENDO QVADRANTE, AVT NON SVBSCRIBENDO NOMEN HEREDIS, AVT NON DICENDO.

NOVELLA CONSTIT. LXVI.

Idem Imp. Aug. Ioa. gloriosiss. sacrorum per Orientem prætoriorum præfecto, iterum ex consuli & patricio.

P R Æ F A T I O.

Semper legem nobis occasiones motorum negotiorum præbuerunt cause. Pluribus enim nobis additionibus factis occasione nostratum constitutionum, quas super successionibus scripsimus: (quale est, ut oporteat testatorem propria manu heredis scribere nomen, & ex quantis uncis reputari oporteat Falcidiam, quam filia parentes relinquunt, sive ex tribus, sive ex quatuor, sive etiam ex pluribus) & multis propter hoc periclitantibus testamenti cadere, ne complerentur quæ in eis scripta sunt: quia licet factæ sint leges, tamen non sunt cognitæ aut provincialibus, aut etiam hic nondum forte propolitæ: nullique manifestatæ: necessarium existimavimus talia lege brevi corrigere. CAP. I.

Sancimus igitur ex illo nostras constitutiones, quæ pro testamentis sunt, valere, ex quo in commune factæ sunt manifestæ. In provinciis autem, ex quo discretæ per Metropolitæ palam factæ sunt, vel postea factæ fuerint: ne legum ignorantia (secundum quod dudum tenuit) testamenta homines facientes, videantur prævaricari legem. Ut autem apertius adhuc causa declaretur, sancimus, si scripta fuerint hujusmodi lex, hanc post duos menses dati ei temporis vale-

valere, & in republica tractari, siue in hac felicissima civitate, siue in provinciis, post insinuationem sufficienti hoc tempore omnibus manifestam eam constituere, & tabellionibus ejus cognoscentibus virtutem, & subjectis agnoscentibus, legemque servantibus. Sic nulli omnino erit declinatio, ut nostram custodiat legem. Non enim volumus deficientium infringi voluntates, omnibus siquidem studemus modis ratas eas constituere. Cur enim culpabimus eos qui positas nostras ignoraverint constitutiones: vel si post paululum forte quam scripta lex est, & adhuc ignorata, decesserint testatores, & propterea in testamentis aut non scripserint propria manu heredum nomina, aut etiam tres uncias solum reliquerint filio, & non quatuor: in quo legem aut non positam esse contingit, aut positam, & eo quod nondum proposita fuerit, iuste ignoratam? §. 1. Igitur etiam hactenus, licet antiqua constitutio sit, & in cognominis nostri posita Constitutionum Codice, quæ scribi propria manu heredis nomen disposuit, tamen plurimi præter ejus testati sunt virtutem, ignorantes ejus legislationem: & hactenus talia prætermittuntur nostræ potestati: & omnibus semper talia poscentibus, veniam dedimus, quoniam nondum fieri has manifestas evenerat: & sacras super his fecimus formas justam eis largientes veniam. Ne igitur importunitatem patiamur de his per singulos & dies & formas scribere cogamur: propterea sancimus (sicuti dictum est) seniores quidem in Justiniano positam Cod. legem valere, hic quidem ex quo insinuata est: in provinciis autem ex quo directa & palam facta est in unaquaque metropoli aut alia civitate. Tempore namque plurimo transeunte, & nostro Codice ubique directo, non recte ignorabitur. §. 2. Alteram vero novellam, quæ inter Constitutiones post Codicem posita est, decernentem quod filiis relinquatur, valere & in hac felicissima civitate, & in provinciis post duos menses insinuationis, sicuti prædiximus: eo quod factis a nobis uniformibus constitutionibus de mensura institutionis filiorum, alia quidem Græcorum lingua conscripta: propter multitudinis frequentiam, alia vero Latina, quæ etiam firmissima propter reipublicæ figuram est: illa quidem Calendarum Martiarum habet conscriptionis tunc diem: non autem tunc insinuata est: alia vero est Latina voce conscripta ad Salomonem gloriosissimum apud Afros sacrum præfulem tunc prætoriorum Calendis Aprilis. §. 3. Quia vero neque Græca lingua conscripta, mox palam facta est & directa, denique etiam quæ hic ad gloriosissimos Præfectos sacrorum nostrorum prætoriorum conscripta est, id est, Græca lingua, Majo mense insinuata est in eadem sede atque directa: ideo sancimus oportere ejus legislationem quæ de mensura institutionis filiorum eloquitur, valere hic quidem ex Calendis Majis, ut duos menses ei servemus: in provinciis autem ex quo hæc palam facta est, etiam ibi duobus mensibus post insinuationem servandis. Si vero nondum hactenus in omnibus provinciis destinata est: velociter & eam & alias, quæ forte non missæ sunt adhuc, aut etiam postea comitante Deo a nobis faciendas mitti nunc vel mittendas esse: quatenus nostræ constitutiones in metropolitani civitatibus fiant vel faciendæ sint manifestæ. Provinciarum vero præfides ipsos mittere eas, & missuros esse per omnes civitates sub unaquaque provincia constitutas: ut nullus de cætero occasionem sumat cujuslibet ignorationis. §. 4. Unde præ-

teritum omne iustam habeat veniam, valeantque defunctorum voluntates & dispositiones, vel si nuper factæ sunt, sicut eas illi fecerunt: vel si secundum prius tenentem legislationem literis propriis non si ripserunt heredum appellationes, aut testibus eas non fecerunt manifestas, aut tres uncias & non amplius reliquerunt filiis. Non enim infringi (sicuti prædiximus) defunctorum volumus dispositiones: sed ratas esse per omnia declaramus: ut si vel proxime scripta sint testamenta post positionem legis, nondum vero contigerit constitutiones factas innotuisse: & superviventibus forte testatoribus non sunt mutata: maneat etiam sic institutiones, quæ ab initio secundum tunc certas extantes factæ sunt leges propriam virtutem habentes, & non accusandæ eo quod tempore quo supervixerunt illi, eas non mutaverunt. Non enim omnia sunt in nobis, nec semper quibusdam tempus sit testandi repente, plerumque enim incidunt hominibus mortes, testandi eis potestatem auferentes. Quamobrem ab initio factum recte, eo quod non fuerit mutatum, non arbitramur postea mutari, aut aliquo modo infringi: sed immutatam manere quæ tunc placuit testatoribus sententiam, valideque servari. Erit namque absurdum, ut quod factum est recte ex eo quod tunc non erat factum, postea mutetur. §. 5. Collective igitur dicendum, percipiant filii relictas sibi (si ita contigerit) a patribus tres uncias ex testamentis ita factis, aut ante legis positionem, aut post positionem legis, antequam hæc tamen apud iudices innotescerent. Si vero adjectum sit testamentis, oportere quod reliquum est, eis impleri, secundum quod tunc legibus debebatur: hoc percipiendum secundum antiquas leges: ut si quid deest tribus unciis, secundum illas supplementum fiat, non in quadriuncio, quod postea quidem sancitum est, nondum tamen tunc agnitum.

EPILOGVS.

† Quæ igitur placuerunt nobis, & per hanc sacram declarata sunt legem: præceptis propriis tua eminentia omnibus faciat manifesta, & qui in hac maxima civitate, & qui foris inhabitant: quatenus omnibus fiant palam quæ a nobis pro omnium cautela sancita sunt. Dat. cal. Mart. Constantinop. Dom. IVSTIN. PP. August. Anno II. IOAN. V. C. CONS.

TIT. XXII.

VT NULLVS FABRICET ORATORII DOMOS PRÆTER VOLUNTATEM EPISCOPI, ET VT DEPVTE PRIVS QUÆ CIRCA DILIGENTIAM ET STATVM FABRICATI ORATORII SVFFICIENT. ET VT EPISCOPI NON DESINT SVIS ECCLESIIS, ET DE ALIENATIONE ECCLESIASTICARVM RERVIM IMMOBILIVM.

NOVELLA CONSTIT. LXVII.

Idem Imp. Justinianus August. Menne sanctiss. & beatiss. archiepiscopo Constantinopolitano, & universi ejus tractus patriarcha.

P R A E F A T I O.

E A quæ de sanctissimis ecclesiis sunt, multis comprehendentes legibus, adhuc etiam alia legemur, ad exorta negotia, & rursus emergentia sufficiente. Plurimi namque nominis causa, non ad opus sanctissimarum ecclesiarum accedunt, deinde eas ædificantes, nequaquam curam ponunt, ut expensas quoque eis deponant decentes, & ad luminaria & ad observantium alimenta, & ad sacra

ministeria: sed deserunt eas etiam in nudis ædificiis constitutas, & aut destruendas, aut omnino sacro ministerio defraudandas.

CAP. I.

Sancimus igitur præ omnibus quidem illud fieri, & nulli licentiam esse, neque monasterium, neque ecclesiam, neque orationis domum incipere ædificare, antequam civitatis Deo amabilis episcopus orationem in loco faciat, & crucem figat, publicum processum ibi faciens, & causam manifestam omnibus statuens. Multi enim simulantes fabricare quasi orationis domos, suis medentur languoribus, non orthodoxarum ecclesiarum ædificatores facti, sed speluncarum illicitarum.

CAP. II.

Ut qui ecclesias ædificant, prius definiant quæ ad curam & constitutionem ejus & conservationem pertinent

Deinde non aliter quempiam ecclesiam ex novo ædificare, priusquam loquatur ad Deo amabilem episcopum, & definiat mensuram quam deputat & ad luminaria & ad sacrum ministerium, & ad incorrumpendæ domus custodiam, & observantium alimenta: & si sufficienter habere videatur, faciat prius donationem eorum quæ futura sunt deputari, & ita domus ædificetur. Si autem non sufficiat quidem aliquis ad hoc nomen forte desiderans, quo & ipse fabricator ecclesiæ vocetur, & vult aliquid tale facere (multæ enim & in hac regia civitate, & in provinciis ecclesiæ sunt, in quibus competenti quidem administratur modo, periculum vero ruinæ patiuntur per vetustatem aut etiam parvæ constitutæ sunt, & inordinatæ secundum desiderium eorum qui in eis deputati sunt) licebit ei unam talium ecclesiarum accipienti hanc ædificare: & hic voluntate Deo amabilis orthodoxorum episcopi res agenda est: sic enim poterit & sacræ domus fabricator vocari, & nihil de suo superexpendere: deputatis jam circa hoc expensis oblati ab eis, qui etiam prius has expendebant.

CAP. III.

De episcopis non residentibus in propriis ecclesiis, sic Julianus epitomator.

Illud quoque sancimus, quatenus secundum jam a nobis prolatam legem, Deo amabiles episcopi in suis ecclesiis maneant, & non relinquunt quidem eas, tempus vero multum hic morentur, & cogant per provincias æconomos expensas sibi transmittere, & sanctissima ecclesia expendat, quod & ipse inde ei observare non patitur. Sancimus igitur jam a nobis positam legem in sua manere virtute. Si vero defuerit Deo amabilis Episcopus ecclesiæ suæ amplius tempus, nullam ei mitti expensam de provincia: sed illam quidem circa actus pios & sanctissimam ecclesiam expendi: ipsum vero hic errantem non expensis sanctissima ecclesia prægravare: cum certum sit, quod si plurimo tempore defuerit, quæ jam a nobis super eisdem sancita sunt, valebunt.

CAP. IV.

De alienatione rerum ecclesiasticarum immobilium.

Quoniam vero contigit jam nos sanxisse, ut si qua in provinciis alienatio rei immobilis Ecclesiasticæ faciendæ est, secundum decretum hanc procedere, sicuti dudum prolata a nobis constitutio dicit: agi vero decretum non solum præsentem Deo amabili episcopo civitatis, ejusque clero, sed

etiam metropoleos episcopo: nec non & illud insuper est sancitum, ut si metropoleos sanctissimus episcopus futurus est venundare, sive ejus ecclesiæ sanctissimi æconomi, quid oporteat fieri: etiam hoc adjicimus, ut duo ex synodo quæ sub eo est, Deo amabilium episcoporum, quoscunque elegerit, ipsi interfint, & alia omni observatione custodita quæ jam sancita est, præsentia duorum Deo amabilium episcoporum adjiciatur: ut secundum se videatur cum sua synodo rem agere, & sicut ipse rem facit credibilem & sufficientem ei qui sub eo constitutus est, dum præsens est: in & ipsi quæ sub eo est synodus præsens, per duos Deo amabilium episcoporum videbitur rem præbere cautissimam, sumentem ex hujusmodi synodo testimonium.

EPILOGVS.

† Hanc itaque nostram legem, & ad sedem tuæ beatitudinis, & ad cæteros sanctissimos patriarchas missam, ipsi per literas proprias sub vos metropolitae facietis manifestam, ut illi palam faciant sub se constitutis episcopis: ut nullum lateant quæ a nobis constituta sunt. Dat. cal. Maji CP. Imp. DN. IUSTIN. PP. A. ANN. 12. IOAN. V. C. CONS.

TIT. XXIII.

VT CONSTITVTIO SACRATISSIMI IMPERATORIS DE SVCCSSIONIBVS NVPTIALIVM LVCRORM, QUÆ APÆDIÆ, ID EST NON EXSTANTIVM LIBERORVM, LVCEA INTRODVCT, OBTINEAT IN HIS FACTIS, QUÆ ACCIDERVNT POST CONSTITVTIONEM: IN HIS AVTEM FACTIS, QUÆ IPSAM PRÆCESSERVNT, LEONIS CONSTITVTIO LOCVM HABEAT.

NOVELIA CONSTIT. LXVIII.

Antonio Contio interprete.

PRÆFATIO.

Scimus Leonis piæ memoriæ constitutionem de his scriptam, qui ad secundas perveniunt nuptias, sive viri sint, sive scemina, & nuptiale luctum procreatis ex illo matrimonio liberis sancte custodientem, & eum qui ita lucratur solius usufructus dominum facientem: dominum autem illis conservantem, & jubentem, ut si quidem filii vel nepotes moriantur nullo superstite, per quem, qui ad secundas nuptias transit, dominio privetur: tunc immota & solida apud lucrantem etiam perveniat domini utilitas.

CAP. I.

Ipsam nos nuper correximus, alia quidem statuentes, volentesque ut heredes mortuorum liberorum vel nepotum, sive parentes sive alii quicumque sint, habeant inde aliquod subsidium, lucranturque etiam jure domini per eorum mortem quantum ex pacto non existentium liberorum erant lucraturi: reliqua vero pars ad heredes filiorum vel nepotum qui mortui fuerunt, perveniat: nihil enim a nobis occasione usufructus imputatum est. §. 1. Hæc itaque & nunc, & in omne tempus obtinere volumus, præterquam in his filiis qui mortui fuerint ante nostram constitutionem. Postquam enim prævenit luctum solidum jam adjectum ei qui ad secundas pervenit nuptias, liberis ante legem mortuis, nequicquam laboraverit nostra lex circa ea quæ lex piæ memoriæ Leonis antevertens sub suam redegit potestatem. Itaque

non

non solum filiis aut nepotibus non existentibus se-
cure habebunt, quæ lucrati fuerunt, sed & si quid
eorum apud alios est, secundum ius quod dominis
competit, evincant. Hæc igitur brevi lege com-
prehendentes, huiusmodi dubitationes tollimus,
ne assidue super causis molestiam patiamur: sed lege
hæc communi recolentes, his liberemur turbis, vo-
lentes servari formam quæ nostram legislationem
præcessit, ei qui ante eam beneficio affici meruit.

EPILOGVS.

† Tua itaque excellentia quæ a nobis hæc de re
constituta sunt in hunc modum omnibus manifesta
propriis præconis, & programmatis efficere stude-
to. Dat. 8. cal. Jun. Imp. Dom. IVSTIN. PP. A.
Anno 12. IOANNE V. C. CONS.

TIT. XXIV.

VT OMNES OBEDIANT IUDICIIS PROVIN-
CIARVM ET IN CRIMINALIBVS, ET IN
PECUNIARIIS, ET IBI NEGOTIA EXAMI-
NENTVR, NVLLO EXCEPTO PER PRIVI-
LEGIVM: NEC HVC CONVENTI DEDV-
CANTVR, NISI SACRA PRAGMATICA
FORMA EXHIBERI QVEMPIAM IVSSERIT.

NOVELLA CONSTIT. LXIX.

Imp. Justin. Aug. Constantinopolitanis.

P R Æ F A T I O.

U Nam quidem esse omnium perfectissimam vir-
tutem arbitrandum est hominibus, quæ ju-
ra omnibus distribuit: hæc est ex causa cognomi-
nata iustitia. Etenim unamquamque aliarum vir-
tutum nisi subsequantur huius bona, fiet nihil ho-
rum quæ competunt: itaque nec fortitudinem quæ
non est cum iustitia, laudabimus: eum scilicet pa-
tria lingua fortitudinem in armis, virtutem appellet
solum: & si quis ab ea iustitiam subtrahat delicto-
rum solummodo, non quorundam bonorum fiet
ocasio, quam in nostris provinciis intuentes con-
temni, lege placenti Deo eam corroborare, & ad
fortitudinem decentem reducere iudicavimus
oportere. Plurimorum namque alii quidem literas
sacras, alii privilegia, alii pragmaticas formas, alii
præcepta iudicum, quidam alias ex aliis adinven-
ientes occasiones sibi peragunt peccandi quidam in
provinciis & extra eas litigare simulant. Qui enim
in quolibet loco male patitur, aut aliquod suorum
amittit, aut de terminis terræ litigat, aut de pro-
prietate, aut de possessione, aut de hypotheca, aut
de alio quocunque: quomodo valebit in alio loco
probationes horum quæ pertulit exhibere? hæc
enim agentes, ostendentesque potentiam solam &
fortitudinem, ita iuste credentes talia machinantur:
& hæc homines perpetrant tanquam perpetuam
virtutem habituros se confidentes, & non respici-
unt ad millia & decies millia exempla, quia sero tan-
dem & in personis numerabilibus ex potentibus vi-
demus potentes procedere, & ex divitibus divites:
in omne autem ævum pene ex potentibus processe-
runt inanes, ex divitibus autem pauperes: dum
patrum iniustitiam soboles est secuta: & non cogi-
tant neque reputant, quoniam quod ipsi quasi per
se machinantur potestatibus utentes: hoc forsitan
contra eos qui ex eis procreantur, agunt: non ea-
dem potentia sequente sobolem, quæ illos sequitur.

CAP. I.

Hæc considerantes, præsentem ponere legem
existimavimus oportere: & præcipimus omni-

bus in provinciis iudiciis quicunque nostris obe-
diunt scriptis in universa ditione, & quæ occiden-
tem videt, & quæ occidentem Solem, & quæ ex
utroque est latere: ut unusquisque in qua provin-
cia deliquit, aut in qua pecuniarum aut criminum
reus sit, sive de terra & de terminis, sive de pro-
prietate, sive de possessione, aut hypotheca, vel de
qualibet alia occasione: illic etiam iuri subiaceat:
(hoc enim apud legislatores præcedentes varie
quidem dictum est, licet non pure, & sicut nos il-
lud consideravimus) ut ultra terminos litigare
non quærat. §. 1. Sive enim magna delicta sint,
sive contractus consistant, oportet omnibus mo-
dis super eis & conventiones esse, & scripturam,
si opus fuerit, & examinationem provinciam
propter facilem probationem: sive quidem in
parvo quispiam similiter delinquat: sive majus ad-
huc peccatum fiat: quale est, si nec in parvis iure
potiatur, sed expectet venire in extraneæ terræ
provinciam: ibique eum convenire, & de talibus
litigare: quem neque præsentem, neque in provin-
cia forsitan, propter virtutem illius, aut infirmita-
tem suam convenire poterat competentes. Quid
enim erit durius, quam læsum circa sublationem
bonis, aut equi, aut jumentorum alicujus, aut pe-
cudum, aut (ut exiguum dicamus) domesticæ gal-
linæ, hunc cogi non in qua aufertur provinciæ li-
tigare, sed alibi currere, & ibi probationes horum
quæ pertulit exigere: & aut plures expensas pati,
quam rei æstimatio est, aut inopiam ingemiscen-
tem ferre? Hinc nobis multitudo plurima est inter-
pellantium quotidie: & crebro in talibus causis in-
quietamur parvarum gratia occasionem: & ipsi
multas sustinentes importunitates, & videntes plu-
rimam quidem multitudinem virorum, plurimam-
que mulierum ex propriis locis agitas, & ad hanc
venientes felicissimam civitatem: quorum plurimi
etiam mendicantes & afflicti hic agunt: interdum
quoque hic moriuntur.

CAP. II.

De presentibus reis.

Si igitur fuerint ambo in provincia & actor & reus,
nequaquam ad aliam provinciam causa trahatur,
neque ad hanc felicissimam civitatem, neque ex pri-
vilegio cuiuspiam, neque ex iussione: sed illic de-
cidatur. Si vero alter quidem adest, alter autem ab-
est: qui vero præsens est, ex domo absentis injus-
titiā patiat: conveniatur omnibus modis ipse qui
iniustitiam egit, sive eurator, sive conductor, sive
quicunque sit ejus, & liceat ei secundum provin-
ciæ spatium, & secundum legem communem anti-
quitus positam inducias accipientem, nuntiare quæ
de his gesta sunt, illi ad quem causa refertur. §. 1.
Sed si quidem vicina provincia est in qua hoc agitur,
una aut duabus mansionibus in medio provincia-
rum constitutis: quatuor ei mensium dare inducias,
si vero majus sit spatium, sex. Si vero ex Palæsti-
na forsitan, aut ex Ægypto, aut ex spatio gentium
longinquarum, menses octo ad hoc sufficient. Si
vero ex Hesperiiis gentibus, aut Septentrionali-
bus, aut e Lybia: tunc quod etiam præcedentibus,
legislatoribus sufficiens visum est esse tempus de-
terminatum, hoc est novem mensium: ut ille (si
quidem ipsi nuntianti credet) litein illi eam com-
mittat. Si vero aliquid aliud de illis sapit, alium
dirigat suscepturum modis omnibus actionem,
& completurum omnino quæ decernenda sunt:
nisi appellatio fuerit subsequuta, sive in majori, sive
in minori causa. Si autem ille quidem nuntiet, il-
(N) 2 la vero

le vero non ordinet, & statutum transeat tempus: tanquam firme agentem eum qui conventus est, & pro absente persona, etiam invitum repræsentet negotii iudex apud suum tribunal, & causam examinans præsentem eo qui conventionem suscepit condemnet etiam eum in quo obnoxius apparuerit, & insuper illum post huiusmodi admonitionem mittere in provinciam non volentem: si tamen omnino obnoxius apparuerit, & si quidem locuples sit: ipse exigatur quæ decreta sunt: si vero minus sit quod habet, ut non sufficiat in ista condemnatione: tunc & de absentis rebus compleatur victori damnum huiusmodi.

C A P. III.

De absentibus reis.

SI vero neque ipse apparuerit, qui dominum litis præsentare iussus est, aut qui pro eo legitime cogatur: tunc vocetur quidem legitima voce, non autem obediens condemnetur & absens, secundum schema quod appellatur eremodicium, id est, desertæ causæ. Nam qui per contumaciam deserit, in nullo minor præsentem putabitur. Si vero ille quidem forsan advenerit, aut miserit quempiam, accusator autem deserit, tunc & absolvere eum, & damna ejus mederi calumniatorem cogat, sic erunt temperatiores: sic peccare cessabunt: sic non putabunt potentiam divitiarum iustitiæ prævalere. §. 1. Nec latet nos, quia forsan nec sufficiat hoc ad perfectissimam causæ medelam: cum judicantes potentioribus magis quam iustiora volentibus & ad provincias venientibus præstent. Sed tamen novimus plurima iniustitiarum curata ab hac legislatione, magis autem quantum ad nos est, totum erit sanatum, namque non aliter tradimus cingula, nisi prius iusjurandum subierint hæc accipientes, iuste omnibus iudicare, & puras servare manus. Non puto post præsentem legem altero quolibet egebimus augmento, si illi quidem iuste iudicent ad legem simul & iusjurandum respicientes.

C A P. IV.

De fori præscriptione tollenda.

ARripiat autem nullus provincialibus cingulis violentos, nullo utens privilegio, aut potestate, aut forma: nisi forte sacra nostra pragmatica forma occasione publicæ causæ præcedens, exhibitum hic quempiam inferri præcipiat: aut ex lege hoc faciat, quale est super appellationibus: licet etiam hoc ex multa parte curavimus, plurimos majorum iudicum in provinciis appellationum constituentes, ut apud illos magis appellatio, quando non de maxime negotio fuerit quæstio, quam in hac examinetur maxima civitate. §. 1. Hanc dicentes iustitiæ legem, adhuc potius faciemus eam iustiorum, si nulli permittamus habere contra eam quædam privilegia: neque excipi ab hac lege quolibet privilegio: nec si cuilibet sanctarum ecclesiarum largitum sit, aut alicui venerabilium xenodochiorum, aut aliis venerabilibus domibus, aut si cuilibet ipsarum domuum imperialium, aut sacro patrimonio, aut sacris privatis, quæ merito post supremum honorem secundo loco sunt posita: nec si aliquibus iudicibus, aut in potentatu positis, aut omnino sub nos constitutis hominibus, sed obediunt omnes legi, & succumbentes iustitiæ sanctioni, honorent eam, & per omnia habeant sortem: non solum in semetipsos respicientes, sed etiam in futuras successiones: & scientes quia nihil pene in semetipso manet, sed currit natura, semper multas evolvens mutationes, quas neque prævidere facile est, neque prædicere: solummodo Deo, & impe-

ratore sequente Deum, hæc gubernare mediocriter & mansuete valentia. §. 2. Si vero quisquam utatur aliquibus sacris formis, sive pragmaticis, sive aliis, de tali quodammodo sibi lagitis: erunt omnino infirmæ, iudicibus maximam solventibus poenam, si omnino susceperint: & non hoc quod sit, solummodo meditabuntur, sed quod etiam faciendum est: etenim si posthanc tale aliquid impetretur ab aliquibus nostrorum subjectorum, aut ab alio quolibet, quibus prius interdiximus, inter quos complectimur (sicut dictum est) ecclesias, & venerabilia monasteria, & sacras nostras domos, & sacra privata, & sacrum patrimonium: neque hoc omnino valebit. Erit autem hæc lex ubique suam iuste extendens virtutem, & simul quidem futura caute constituens, simul autem quod præterita curans. §. 3. Scitote igitur omnes subjecti, quos Deus nostris progenitoribus & nobis donavit, quoniam hanc vobis damus legislationem, omnem vobis cautelam conferentes: & neque itinere fatigabimini longiore, neque adversus maximos lacrymabitis: neque nos calpabitis tanquam hæc non corrigentes: sed unusquisque de proximo respiciens poenam, in quibus forte damnificatur atque læditur, & hanc curam videns, magnum & bonum laudabit Deum, qui hæc nos sancire bene & iuste illuminavit. Sit ergo poenatalia committentibus aut suscipientibus iudicibus & cinguli casus, & decem librarum auri damnum.

EPILOGVS.

† Gloriosissimi igitur præfecti nostrorum sacrorum prætoriorum, qui per omnem subjectam terram consistunt, legem hanc cognoscentes proponant, & per dioceses sub se constitutas, & in omni Italia, & Libya, & insulis, & Oriente, & quodcumque in Illyrico est: ut sciant omnes, quomodo eorum curam habemus, Deo qui tanta nobis contulit offerentes legem: qui magnam nobis pro eirecompensationem dabit, dum talia pro causa subjectorum salutis sanciverimus proponatur Constantinop. civibus nostris. Dat. cal. Jun. Constantinop. Imp. IVSTIN. PP. Aug. Anno 12. IOAN. V. C. CONS.

TIT. XXV.

VT ORDINARIÆ PRÆFECTURÆ VRBANÆ ET PRÆTORIANÆ DVÆ ET PRÆFECTURÆ QUÆ IN CINGVLO ET QUÆ IN ACTV SVNT, SOLÆ, NON ETIAM HONORARIÆ LIBERENT A CVRIALI FORTVNA.

NOVELLA CONSTIT. LXX.

Imp. Iust. Aug. Ioan. gloriosiss. Orientalium prætoriorum præfecto, iterum ex consuli ordinario, & patricio.

PRÆFATIO.

PLurima horum quæ olim sancita sunt, neglecta, & non facile in republica tractata, omnino visa sunt absque lege & sine legislatione consistere. Novimus enim quia antiquitus erat quædam præfecturæ figura, quam honorariam vocabant, codicillis ab imperio super ea collatis: hanc autem ita nominabant, ut nihil aliud nisi purum honorem iis, quibus præbebatur, conferret, quæ curiales non liberabat a fortuna curiali, nisi quis eam ipso opere ministrasset: & sicut de gloriosissimis magistris militum videbimus, quia nullus ex magisterio annorum eripitur fortuna curiali, nisi cum opere gesserit, (nam & magistrum militum præfecturam

fecturam esse nostræ dicunt leges : puri vero magistrorum militiæ codicilli solum præbent dignitatem, fortuna non liberantes, sic etiam in ipsa præfectura si futurus sit aliquis liber huiusmodi fieri fortuna, necesse est in ipso cingulo designatum, ab ea curiæ vinculis liberari.

C A P. I.

Renovamus igitur huiusmodi legem, sancientes, si quando visum fuerit imperio honorare curialem, ut etiam liberet fortuna, dare ei codicillos administrationis, & præparare eum in talibus constituti sedibus aut cingulis urbanæ præfecturæ senioris Romæ, & novæ videlicet huius nostræ, aut in prætorianis tribunalibus, & Orientis, & Hesperix, & Libyæ nec non & Illyrici : quos omnes sub nobis fecit Deus : & ita libertate frui, quatenus magno promeriti honore, & in carpentis vecti, & clamores præconum audientes, insuper judiciales conscendentes sedes, huiusmodi fortuna liberi constituantur. Si vero solo eos participare voluerit honore, fieri quidem codicillos, & his dari : tantum vero valere huiusmodi imperialem largitatem, ut ille honoratus quidem sit, & maximæ curiæ pars esse videatur : non tamen neque provinciali curia, neque ejus albo liberetur : sed maneat sub antiqua fortuna, solum lucratus honorem : & ita gratias agens Deo & imperio, quia migravit, eum ad meliora prioris tranquillitatis educens. Sitque etiam hoc additamentum imperialium præiniorum, quod neque publicum minuit, neque fortuna, neque consuetis ei functionibus privans curialem : & ei qui hanc promeruerit, etiam præsentem addens fortunam, & ostendens honoratorem, & aliis curialibus dignitate solummodo præcedentem.

E P I L O G V S.

† Quæ igitur placuerunt nobis, tua celsitudo servare festinet : sciens quia neque curiales minuiimus, & honoratiores eos omnibus demonstravimus : ut sciant hæc civitates per tua præcepta, quatenus imperio datur. Dat. cal. Julii CP. Imp. DN. IVSTIN. PP. Aug. Anno 12. IOANNE V. C. CONS.

T I T. XXVI.

VT AB ILLUSTRIBVS, ET QVI SVPER EAM DIGNITATEM SVNT, OMNIMODO SVPER PECVNIARIIS CAVSIS, SED ET INIVRIA-

RVM CRIMINALITER PER PROCVRATOREM DICANTVR : CLARISSIMIS AVTEM IN PECVNIARIIS LICERE EIS ET PER PROCVRATOREM ET PER SE LITIGARE.

NOVELLA CONSTIT. LXXI.

Idem Imp. Justinian. Aug. Ioanni gloriosiss. prætoriorum per Orientem præfecto, iterum exconsuli & patricio.

P R Æ F A T I O.

Quæcunque procedunt quidem quasi honoris causa, schematis melioris sunt : quod autem hinc evenit, non honorem, sed forsan etiam quandam læsionem inferens, hoc bene habere iudicamus brevi mederi lege. Fertur enim quibusdam constitutionibus, *Ut nulli clarissimorum liceat per se litem exercere, sed per procuratorem omnino.* Sed hanc quidem antiquitas pro dignitatum honore scripsit : multos autem conspiciamus dignitates quidem adeptos, & inter clarissimos inscriptos, aut comites, aut tribunos, vel si qui alii consistunt huiusmodi : substantiæ vero minoris dominos, ut penitus non sufficiant ad procuratores ordinandos, & propter hoc agendas expensas.

C A P. I.

Sancimus igitur usque ad magnificentissimos Illustris hæc valere, & modis omnibus eos per procuratores pecuniarias exercere causas : nec non etiam injuriarum per procuratorem criminali modo movere, secundum quod datum est eis super hoc privilegium : ne cogantur aut sedere cum iudicibus cum iudicant : aut stare rursus tanquam litigantes : ex utroque enim causa videtur incauta, aut dignitatibus injuriam sustinentibus, aut judiciali schemate indigne procedente. Post magnificentissimos igitur illustres, omnibus licentia sit volentibus procuratores ordinare, & per se lites exercere, nulla ex hoc neque prohibitione, neque damno, neque poena inferenda eis.

E P I L O G V S.

† Tua igitur eminentia, quæ visa sunt nobis, & per hanc sacram declarata sunt legem, omnibus faciat manifesta, quæ moris sunt super his agens. Dat. prid. Non. Jun. Constantinop. PP. Imper. DN. IVSTIN. Aug. Anno 12. IOANNE V. C. CONS.

COLLATIO SEXTA.

T I T. I.

VT HI QVI OBLIGATAS SE HABERE PERHI-
BEANT RES MINORVM, AVT OBLIGATI
SVNTEIS, AD EORVM GVBERNATIONEM
PENITVS NON ACCEDANT : ET CVRA-
TORES NVLLO MODO SVSCIPIANT CES-
SIONES ADVERSVS EOS : QVORVM CV-
RATIONEM AGVNT, AVT IGERVNT :
HÆC AVTEM GENERALITER VALEBVNT
IN OMNI CVRATIONE, IN QVIBVS PER-
SONIS LIGES CVRATORES PRÆBENT :
ET DE GVBERNATIONE PECVNIARVM
COMPETENTIVM IIS, QVORVM NE-
GOTIA ADMINISTRANTVR : ET QUAN-
DO EAS RECONDI AVT MVTVARI

OPORTET, AVT EX EIS REDI-
TVS COMPARARI.

NOVELLA CONSTIT. LXXII.

Idem Imp. Justin. Aug. Ioanni gloriosiss. Orientalium prætoriorum præfecto, iterum exconsuli ordinario & patricio.

P R Æ F A T I O.

Omnia quidem legislatori reipublicæ in magna cura sunt, quemadmodum optime se habeant, & peccati nihil relinquatur : præcipue autem instrumenta minorum, & quæ circa eos curatio est, studiosa cura est eis qui proferendi leges a Deo licentiam perceperunt : dicimus autem de eo qui imperat. Multas itaque causas audivimus, ubi administrantibus curatoribus cessiones factæ sunt adversus minores, sive puberes, sive impuberes quidem, in secunda tamen ætate constitutos : & mox efficiuntur eorum

eorum domini facultatum, aut non existentia forsitan debita subeuntes, aut parvo pretio cessiones accipientes, eorum quæ sunt undique fragiles: aut etiam celantes de suscepta existentia in minorum rebus, & ita cessiones accipientes secundum multas & plures occasiones. Quid enim homo ad malitiam semel deditus non adinveniat, ut minorum res proprias faciat?

C A P. I.

Qui tutores vel curatores pupillo vel adolescenti esse non possunt.

HÆc omnia lege corrigere volumus, præcipue illud, ut si quis obligatum habuerit minorem, aut ejus res: hunc non omnino ad curatorem ejus, vel si a legibus vocetur, accedere: quid enim non agat pro se dominus ejusdem existens, & adversarii rerum detentator nuper effectus? Propter hoc enim & illud sancimus, ut si apertissime manifestum est, quia is qui sit administrator, ipse est juri minoris obnoxius: neque ipse curator erit, necubi aut cautionem furetur aut alias probationes quæ erant minoris, corrumpat: & curatio fiat ei rerum interitus propriarum. Hoc itaque lege tutissima colligetur, ut nullus eorum qui obligatas perhibent habere res defuncti, ipsumque minorem & ejus res, aut etiam qui aperte obligatus existit, ad curationem ejus accedat: neque habeat licentiam tale aliquid agere.

C A P. II.

Ut tutori qui factus est pupilli debitor aut creditor, curator adjungatur.

Sed & si quis jam curam gerens, obligatum sibi effectum habeat minorem, in se forsitan hereditate perlata cujuscumque, qui minorem habuit obligatum, aut alia hujusmodi occasione: non jam solum eum esse fideiæm ad impuberem aut adolescentium curam, sed conjungi tutorem alterum aut curatorem, (hoc quod in plurimis legum casibus invenimus) ut custodiat ille, ne fiat adversus adolescentem, aut ejus substantiam, ab eo, qui eum habet obligatum, in medio ulla malignitas: sed hoc ipsum observet, ejusque jusjurandum, jurans in ordinatione, quia hoc custodiet, etiam eam, quæ ex prodicione ad concuratorem poena est, reformidans.

C A P. III.

Ut a tutela vel cura nullus debiti prætextu excusetur, nisi hoc probaverit.

UT autem non demus recusationem omnibus hominibus tutelæ vel curæ, si dicant quia obligatas habent res adolescentium, aut aperte obligati sunt, sancimus, si quis dixerit obligatum se habere minorem, aut ejus res, aut etiam minoris patentes, mox ostendere hoc ipsum recusationis tempore apud eum qui dedit curatorem, & absolvi: aut si incertum est hoc, præbeat ad Sancta eloquia jusjurandum, quia ex veritate obligatum eum se habere credens recusat: & si hoc factum fuerit, tutelam non contingere, neque curam: sed eum ab ea re procul expelli, ne ex hoc ipso hostem, & non curatorem adolescentulo præbeamus.

C A P. IV.

Si tutor vel curator se debitorem vel creditorem esse ab initio tacerit.

Si vero tacerit in initio hoc, & factus fuerit curator: sciat omni actione adversus minorem, si vera fuerit, se casurum, propter hoc quod ex studio adversus hanc nostram legem fignetur. Sed si quis aperte obligatus existens tacerit, sciat etiam ille, quia sustinebit poenam, quod non possit redhibito-

nibus aut aliis solutionibus debiti se miscere tempore curationis forsitan arte compositis.

C A P. V.

Ut curatores nullo modo cessiones suscipiant adversus minores.

Quod si quis [sicuti dictum est] factus curator, deinde minoris res fuerit perscrutatus, & cessiones in semetipso, aut per donationem, aut per venditionem, aut alio quolibet egerit modo: sciat omnino infirmum esse quod ab eo fuerit factum: & neque per se, neque per interpositam personam tale aliquid agi: sed undique invalida hæc talia fieri, tanquam si neque ab initio facta fuerint. Manifestum est namque, quia si in talem cogitationem incidit, omnia agi & disponi ad interitum suæ animæ, & ad rerum, quæ ejus quasi videntur, utilitatem. §. 1. Et non solum donec fuerit curator, prohibemus eum ab hujusmodi cessione: sed neque postea gerere concedimus: ne forsitan hoc consideras, abscondat rem, & præordians illud male, postmodum a cura cessaverit, & latere fecerit quod magis egerit, forte jam nunc curator existens, cessionem accipiat, rem maligne disponat. Tunc enim infirmum esse volumus quod agitur, & non posse ullam actionem valere cessam adversus eum, cujus prius curam administraverat, sed pro non facto id esse, & lucrum fieri adolescentis: licet hæc cessio pro veris causis facta sit: non ut remeet rursus ad eum qui cessit, tanquam si nihil quasi in medium contra legem visum fuerit actum: sed cadat ab eis, quæ ex hoc sunt quæsitæ propter transgressionem nostræ legis, & hæc minorem luctari. Nam si non hanc imposuerimus poenam: facilia erunt ea quæ sunt malignitatis, & eum qui cessit, faciet iterum movere: & per medium ea quæ sunt cessionis, recipiet, legem per suam malignitatem circumveniens. Et hæc dicimus in omni curatore, in quibus omnino curas aliquorum introducunt leges, prodigorum forte, aut furiosorum, aut amentium, aut si quid aliud jam lex dixit, aut si quid inopinabile natura adinvenit.

C A P. VI.

De administratione pecunie pupilli vel minorum.

Quoniam autem videmus curatores, quicunque Dei memoriam habent, ad curam difficulter accedere [nam plurimis volentibus ea quæ minorum sunt impie in se vertere, amabilis est res & appetibilis] videmus autem præcipue difficilem esse curatorum causam propter sceneratorum necessitatem: sancimus nullam necessitatem ex legibus esse curatoribus minorum pecunias scenerare, sed caute reponere & reservare: quoniam melius est eis in antiquis tutamen manere, quam usurarum appetitione etiam antiqua pecunia cadere, & periclitari quidem curatorem, si non mutuaverit, rursus autem si mutuaverit, periculum sustinere, factio forsitan in debitis detrimento. Si vero ipse sponte mutuare voluerit, sub obligatione forte pignorum, aut sub aliis, quæ putantur indubitata, cautelis: tunc habeat quidem duorum mensium per singulos annos inducias: hoc quod leges laxamentum vocant: sciat autem mutui periculum omnino ad se venturum.

C A P. VII.

Si vero habeat redditus sufficientes, is cujus cura administratur, eos expendat. Si vero plus sint, quam sufficiat, quod plus est, reponat. Quod si mobilis forte ejus cujus cura administratur, substantia est: tunc illud solum mutuare curator cogatur quantum

tum ad dispensationem sufficere adolescenti, ejusque rebus: quod vero plus est, caute recondatur. Licebit autem ei cum omni subtilitate perferuari, si aliquos forsan invenire caute potuerit redditus, & comparare minori ex abundantibus pecuniis, modicis functionibus publicis obligatos: venditorem vero habentes idoneum, & opulentos redditus existentes: damus enim ei licentiam & hoc agere: scienti quia si quid horum neglexerit, hujusmodi emptionis ipsum respiciet periculum.

CAP. VIII.

Sivero tantum solummodo sit minores auro, cujus usurae vix eum & qui ejus sunt pascere, & aliquam aliam ei præbere vitæ dispensationem sufficiant: tunc necessitatis ratio nos etiam ad hoc vocat, ut curatores respicientes ad Deum, ita faciant gubernationem tanquam in suis rebus. Etenim volumus dum celebratur decretum quod tradit curam ei qui ad eam accedit, etiam iurandum eum dicere sacrosancta Dei Evangelia tangentem: quia per omnem pergens viam, utilitatem adolescentis ager, quod tamen non excipiet eum a ratiociniis, neque a legis ordine, sed cautioem faciet ad rerum gubernationem, timentem semper circa eas, propter iurandi memoriam factam. Hæc lex a nobis pro cautela sit posita horum qui curatoribus indigent. Si quid vero & aliud adinvenimus, neque hoc lege complecti pigebit: ut per omnia patres eorum, qui sibi auxiliari nequeunt, existamus.

EPILOGVS.

† Tu igitur eminentia, quæ visa sunt nobis, edictis per provincias quibus præes, utens, omnibus faciat manifesta: ut nullum lateant, quæ a nobis pie & pro subditorum providentia sancita sunt. Dat. calend. Jun. CP. Imper. DN. IVSTIN. PP. Aug. Anno 12. IOANNE V. C. CONS.

TIT. II.

DE INSTRUMENTORVM CAUTE LA ET FIDE, ET PRIMUM DE DEPOSITO, ET MUTUO, ET ALIIS DOCUMENTIS PRIVATE QUIDEM SCRIPTIS, HABENTIBVS AVTEM TESTES, ET DE NON HABENTIBVS TESTES: ET DE INSTRUMENTIS PVBLICE CONFECTIS: ET DE COLLATIONIBVS MANVS PROPRIÆ SCRIPTURÆ: ET DE EXPOSITIS INSTRUMENTIS AB ILLITERATIS, AVT PAUCAS LITERAS SCIENTIBVS, ET DE NON SCRIPTIS CONTRACTIBVS: ET DE CONTRACTIBVS VSQVE AD VNAM LIBRAM AVRI: ET DE CONTRACTIBVS QUI IN AGRIS EIVNT: ET VT IN DOCUMENTIS ET CONTRACTIBVS FUTVRIS LOCVM HABEAT LEX.

NOVELLA CONSTIT. LXXIII.

Idem Imp. Ioanni gloriosiss. Orientalium prætoriorum præfecto, iterum ex consuli & patricio.

PREFATIO.

Novimus nostras leges quæ volunt ex collatione litterarum fidem dari documentis, & quia quidem Imperatorum super excrecente jam malitia eorum qui adulterantur documenta, hæc talia prohibuerunt: illud studium falsitatis esse credentes, ut ad imitationem litterarum semetipsos maxime exercerent, eo quod nihil est aliud falsitas, nisi veritatis imitatio. Quoniam

igitur in his temporibus innumeras invenimus falsitates iudiciis multis, quorum fuimus auditores, & quoddam inopinabile ex Armenia nobis exortum est. Oblato namque commutationis documento, & literis dissimilibus iudicatis, quoniam postea inventi sunt illi qui documento testati sunt, subscriptionem subdentes, & eam recognoscentes, fidem suscepit documentum, & quoddam hinc inopinabile occurrit, eo quod de litteræ quidem sine fide visæ sunt, licet examinata responsa verorum testium cum veritate concordaverunt: & hoc per fidem testium, quæ videtur quodammodo esse cauta: videmus tamen naturam ejus crebro egentem rei examinatione, quando litterarum dissimilitudinem sæpe quidem tempus facit, non enim ita quis scribit juvenis & robustus, ac senex & forte tremens, sæpe autem & languor hoc facit: & quidem hoc dicimus, quando calami & atramenti immutatio, similitudinis per omnia aufert puritatem, & nec invenimus de reliquo dicere quanta natura generans innovat, & legislatoribus nobis præbet causas. §. 1. Quia igitur imperium propterea Deus de cælo constituit, ut difficilibus imponat quæ apud eum sunt bona, & leges aptet secundum naturæ varietatem: propterea existimavimus oportere & hanc scribere sanctionem, & dare in commune subjectis quos nobis Deus & prius tradidit, & paulatim semper adjiciet. Etenim quiddam de deposito in scripto dubitatum & ad contentionem deductum invenimus, & oportet etiam omnino horum prospicere: itaque illico nobis est a deposito inchoandum.

CAP. I.

De instrumentorum cautela & fide: & primum de deposito, quemadmodum caute dari potest.

Si quis igitur vult caute deponere, non soli credat accipientis scripturæ, (hoc quod etiam in iudicio quaesitum est, quia enim non professus est is qui scripsisse dicebatur, suam esse scripturam: magnum res habuit tumultum & scribere alia coactus est, quæ visa sunt veluti similia quidem, non tamen per omnia similia, & quantum ad illam scripturam sine termino causa permansit) sed is qui depositum dat, advocet etiam testes, ut possibile est honestos & fide dignos, & non minus tribus: ut non in sola scriptura & ejus examinatione pendamus: sed sit iudicantibus etiam testium solatium. Etenim tales testificationes suscipimus, quas præsentibus testes dicant: quia his præsentibus subscripsit qui documentum fecit, & hunc noverunt. Nam si invenerimus & tales quosdam testes non minus quam tres dignos fide existentes: neque talem interdiciamus fidem: neque enim ut abbreviemus probationes, ponimus legem: sed ut esse eas & caute esse faciamus.

CAP. II.

Quemadmodum sine tabellione instrumentum mutui vel depositi caute fieri potest.

Sed & si quis aut mutui instrumentum, aut alterius cujuscumque faciat, & noluerit hoc in publico confiteri, quod & in deposito definimus, non ex ipso videatur credibile quod scribitur super mutuo documentum, nisi etiam testium habeat præsentiam fide dignorum non minus trium: ut si veniant, & propriis subscriptionibus attestentur: si alii quidam testificentur, quia præsentibus eis confectum est documentum: fidem causa ex utroque percipiat, etiam litterarum examinatione penitus non repulsa, sed sola non sufficiente, augmento autem testium confirmanda.

CAP. III.

Si literarum fides a voce testium discrepet.

SI vero tale aliquid contigerit quale in Armenia factum est, ut aliud quidem faciat collatio literarum, aliud vero testimonia: tunc nos quidem existimavimus ea quæ viva dicuntur voce, & cum iurejurando: hæc digniora fide quam scripturam ipsam secundum se subsistere. Veruntamen sit hoc iudicantis prudentiæ simul atque religionis, ut varacibus potius pro talibus credat: & nos quidem secundum hunc modum existimavimus oportere probari fidelia documenta.

CAP. IV.

De instrumentis incaute compositis.

SI tamen quisquam aut deponens, aut mutuans, aut aliter contrahens, contentus sit scriptura sola ejus cum quo contrahit: in ipso erit ut sciat quia in illius fide totum ipse suspendit, & quidem quantum ex scriptura non sufficiens videbitur fides, nisi secundum nostram legem adjiciatur documento credulitas, aut præsentia testium coram quibus contractus est factus: aut forsitan novissimum ejus rei refugium invenerit: dicimus autem quod ex iurejurando est, nam non infirmamus quod factum est: nam falsitates & imitationes mutantes, & nudis eis existentibus non credentes, hujusmodi subtilitatem causæ addimus: non ut credentes privemus fide sua circa amicos, sed ut quantum possibile est, & perfidiam & negationem multis convincamus modis.

CAP. V.

Quomodo tabelliones caute debeant instrumenta componere.

Sed & si instrumenta publice confecta sint: licet tabellionum habeant supplementum, adjiciatur & eis antequam compleantur (sicut dictum est) testium ex scripto præsentia.

CAP. VI.

De comparatione notarum.

Oportet autem iudicantes, & si qua signa invenerint adscripta chartis, etiam hæc requirere, & legere niti. Plurima namque novimus & ex aliis apparuisse, non facile fidem ex literarum aliarum collatione recipere, propter dudum dictas a nobis causas.

CAP. VII.

De comparatione literarum.

SI vero moriantur omnes testes, aut forsitan absint, aut aliter non facile sit fidem ex testium subscriptionibus invenire, neque tabellio superest qui complevit: (si quidem publice sit confectum) quatenus testimonium perhibeat pro se, aut non est in civitate: sed necesse est omnino collationem literarum suppletiones eorum qui subscripserint, assumere: tunc competens est properare quidem ad comparationes, [neque enim eas modis omnibus interdiciamus] per omnem autem subtilitatem procedere, & omnino, [si putaverit eis iudex oportere credi,] etiam iusjurandum injicere proferenti: *Quia nihil maligni conscius in eo quod a se profertur, nec quandam artem circa collationem fieri preparans, sic utitur eo, quatenus neque perimatur quicquam omnino, & per omnia munus in rebus fiat.* §. 1. In his vero quæ conficiuntur publice documentis, si tabellio venerit, & testimonium perhibuerit cum iurejurando, si quidem non per se scripserit, sed per alium ministrantem sibi, & ille, si vivit, si quidem possibile omnino est eum venire, & nulla causa prohibet ejus adventum, ægritudo forte valida, aut quæ

libet aliarum necessitatum quæ hominibus accidunt. Quod si etiam adnumeratorem habuerit instrumentum, & ipse adveniat: ut tres sint testificantes, & non unus. Si vero neque adnumerator assumptus est, & instrumentum ipse tabellio totum per se conscripserit, atque supplevit, aut si etiam qui hoc conscripserit, non est, aut aliter ipse venire non valet: tamen cum iurejurando propriæ completioni attestetur, ut comparationi non fiat locus, sint etiam sic credibilia documenta, testimonium enim & ex voce completoris factum, & iusjurandum habens adjectum, præbuit quoddam causæ monumentum. §. 2. Quod si tabellio defunctus est, & testimonium perhibeatur suppletioni ex alia collatione: si quidem etiam sic habeat eum, qui conscripserit instrumentum, viventem, & adnumeratorem: adveniant & illi, si quidem præsentibus sunt, & habeat ex collatione adimpletionum & ex testibus causæ fidem. Si vero nullus horum sit, tunc fiat quidem completionum collatio: non autem sola hæc ad hoc sufficiat, sed & aliorum subscribentium forte aut contrahentium scripturæ examinentur: ut ex plurimis comparationibus, tam completionis quam subscribentium forte aut etiam contrahentium, una quædam colligatur undique & efficiatur fides. §. 3. Si vero nihil aliud inveniat præter collationem instrumentorum: quod hæcenus valuit, fiat: ut qui profert ad collationi documentum juret solemniter. Ut autem aliquod omnino causa sumat augmentum & majorem negotii fidem: & ipse qui hoc petit fieri, juret: *quia non aliam idoneam habens fidem, ad collationem instrumentorum venit: nec quicquam circa tam egrotum aut machinatus est quod possit forte veritatem abscondere:* de quibus licebit se liberare contrahentes, si consenserint utrique ad hoc venire, ut insinuent instrumenta: & profiteantur ea sub gestis monumentorum ipsi contrahentes, quatenus priventur nequitia & corruptione & falsitatibus: & quæcunque alia mala corrigentes, præsentem promulgamus legem: iis quæ dudum a nobis in collationibus literarum factarum, per scripturam propriæ manus sancita sunt, in sua virtute manentibus: proculdubio & in iis qui literas nesciunt, quæ olim valent in judiciis, suam habentibus firmitatem: quoniam quidem ex judiciali forma acceperunt examinationem hæc talia competentem.

CAP. VIII.

Imperite literarum quomodo caute contrahant.

Oportet vero in iis qui literas nesciunt, & testes & omnino tabularios adhiberi, in quibus locis sunt tabularii, maxime autem testes non ignotos contrahentibus: ut quidam scribant pro illiterato, aut paucas literas sciente: alii vero attestentur, *quia etiam presentibus eis hæc gesta sunt, & scierunt eum:* & ita talium instrumentorum suscipiatur fides, manifestum existens, quia non minus quam quinque testes in his talibus adhibendi sunt, inter quos erit & qui scribit pro contrahente, aut totum [aut post ea quæ] post paucas literas illius posita sunt: quatenus nihil omittant de summa subtilitate. Et hæc dicimus super instrumentis ex scripto confectis: nam si quis facere quemlibet contractum ex non scripto voluerit, hoc manifestum est, quia aut per testes, aut per iusjurandum fidem percipiet: actore quidem testis deducente, pullato autem jurante aut referente, sicuti iudex negotium disposuerit. Ut autem nihil sit neque horum inemendatum: illud quoque

que adficere legi bonum est, ut si usque ad *unam* auri libram fuerit contractus: huiusmodi observationem in hoc minime custodiri: sed secundum hoc quod tunc actum est, causam fieri, ut non de rebus exiguis maximas attritiones homines sustineant.

CAP. IX.

De contractibus sine scripto compositis.

HÆc autem omnia tenere in civitatibus volumus: nam in agris (ubi multa simplicitas est, & neque scriptionum aut tellium multorum copia est) quæ hactenus apud eos valuerunt, & nunc sint etiam firmæ: hoc enim & in ipsis testamentis quibus maxime studemus, jam a nobis sancitum est. Valeat itaque lex in omnibus quæ post hæc faciendæ sunt instrumentis & contractibus: quod enim jam transivit, cur quispiam sanciat? Hanc autem legem peperit contentionum multitudo factarum quidem in litibus; apud nos autem introductarum quatenus quotidie inter sese contendere homines compescamus, præauferentes eis altercationes per legislationis subtilitatem.

EPILOGVS.

† Quapropter convenit tuam eminentiam, hæc cognoscentem, manifesta omnibus facere subjectis, & qui hic sunt, & qui in gentibus: etenim ad alios gloriosissimos præfectos, & qui in Hesperia sunt, & in Libya, & qui in Septentrionalibus (dicimus autem in Illyrico) scripsimus: ut omnis nobis respublica plena fiat hac lege subjectorum medente concussionibus. Dat. prid. Non. Jun. CP. Imper. DN. IVSTIN. PP. A. Anno 12. IOHANNE V. C. CONS.

TIT. III.

QUIBUS MODIS NATURALES FILII EFFICIENTR LEGITIMI ET SVI, SVPR ILLOS MODOS QVI IN SVPERIORIBVS CONSTITVTIONIBVS CONTINENTVR.

NOVELLA CONSTIT. LXXIV.

Imp. Iustin. Aug. Ioanni gloriosiss. Orientalium prætoriorum præfecto, iterum ex consuli ordinario & patricio.

P R A F A T I O.

REcce dictum est si prædecessoribus nostris, & ante omnes a Juliano sapientissimo, quia nulla lex neque senatusconsultum prolatum in republica Romanorum, videtur ad omnia sufficienter ab initio promulgatum, sed multa indigere correctione, ut ad naturæ varietatem, & ejus machinationes suffieiat. Igitur de iis qui ex naturalibus ad suorum jus perveniunt, & multas & varias conscripsimus leges. Ex his autem quæ a natura rerum per singula moliuntur, inveniunt aliquid deesse iis quæ jam statuta sunt: hoc in præfenti corrigimus. Sancitum namque est, ut si quis habens mulierem puro sibi affectu consensatam, deinde filios procreaverit, & postea etiam nuptialia fecerit instrumenta, & legitimos ex ea procreaverit filios: neque ii qui prius nati sunt, maneant naturales: sed & illi connumerentur suis, eo quod occasio omnino eis sunt nasci legitimis. Sed habuit etiam ista lex correctionem: nam quia secundi & post dotem nati mortui sunt, ideo volebant quidam nequaquam priores a non existentibus adjuvari: & hoc emendavimus, & dedimus eis etiam sic, vel si mortui sunt ii qui secundi fuerant fratres, habere jura legitima. Illud quoque adjicientes, (quoniam & hoc dubitatum est) ut vel

Tom. II.

si aliqui filii post dotalia non nascantur, attamen præcedentes licet ante dotalia nati sunt inter suos adscribi, patre quippe ad hoc festinante. §. 1. Sed & aliud quiddam tale occurrit: ex huiusmodi namque consuetudine nati filii erant alicui: at ille eos volebat a nobis adinvento modo facere suos, nuptialium confectioe documentorum: deliberante autem hoc patre, mortua est mulier, & constitutionis eum deseruit modus. Non enim erat ad quam oporteret nuptiale confici documentum, & naturales manebant filii invite patre. Et quiddam etiam secundum tale exortum est apud viros neque nobis cognitos. Procreavit enim quidam filios non legitime, & filios quidem ultra quam diligebat, & legitimos sibi fieri secundum legem volebat. Ea autem quæ sunt mulieris, non erant omnino sine peccato, neque dignam eam existimavit legitimo quidam nomine, quæ etiam semetipsam injuriaverit; sufficit enim hoc tantum dicere. Quapropter secundus iste modus est, qui filios gravat: in priori quidem post mortem matris: in secundo vero, per id quod illa peccavit. §. 2. Novimus autem etiam quendam tertium modum: Pater namque volebat legitimos facere filios: & ad ea quæ dotibus sancita sunt a nobis, respiciebat: filii vero sentientes, quoniam quædam inopinate evenissent ad matrem eorum (licet uxorem non legitimam existentem, a quodam cognato divite) maligne simul & dolose agentes, matrem occultaverunt, ne eos facere legitimos esset patri possibile, & moriente forte matre, maternarum rerum fruerentur usufructu: hoc quod patribus dat benefaciens lex. Talibus itaque resistens artibus, legis est proprium subtilis, quam in præfenti sancimus.

CAP. I.

De variis modis legitimandorum filiorum naturalium, & de legitimatione per matrimonium, seu de contracto cum matre naturalium liberorum matrimonio ab ipso patre naturali.

SI quis sane non habens filios legitimos, naturales autem tantummodo, ipsos quidem suos facere voluerit, mulierem vero aut non habet penitus, aut quæ non sine delicto sit, aut quæ non appareat, habeat autem secundum quandam legem ad matrimonium præpeditam: damus ei fiduciam nova quadam & nunc adinventam a nobis vis ad legitimorum jus perducere naturales, proculdubio suis in talibus casibus non existentibus filiis. Sicut enim quidam a præcedentibus nos adinventus modus est, qui liberos ad ingenuitatem deducit, præmandans quidem eos alio quodam actu, & dante eis aureorum jus annulorum, postea vero ad ipsam deducens naturam, quæ servum & liberum ab initio non discrevit, sed liberam nominis fecit prolem: sic & nos hunc modum adinvenimus causæ: & licebit id patri, ut iis qui dudum a nobis dicti sunt modis, vel etiam si quis alter occurrerit talis: multæ namque, sicut prædiximus, naturæ sunt novitates. Liceat igitur, (sicuti prædiximus) patri, si legitimam non habeat sobolem, filios restituere naturæ, & antiquæ ingenuitati, si ex libera ei fiant, & suos de cætero, & sub potestate habere: neque enim a principio, quando sola natura sanciebat, hominis (antequam scriptæ provenirent leges) fuit quædam differentia naturalis atque legitimi, sed antiquis parentibus antiqui filii mox ut procedant, habant legitimi. Et sicut in liberis natura quidem liberos fecit omnes, bella vero servitutem

(O)

adinve-

adinvenirent: sic etiam hinc natura quidem legitimas produxit soboles: attamen ad concupiscentiam diversio naturales eis immiscuit: tanquam ergo similibus passionibus factis, oportet etiam medelam ex qualitatibus inveniri: illam quidem a prædecessoribus nostris, hanc vero a nobis.

CAP. II.

De legitimatione ex testamento.

Sit igitur licentia patri matrem in priori statu relinquenti, si ex veritate aliquid circa thorum apparuerit deliquisse, (aliter namque fieri hoc in talibus casibus non permittimus) & si quædam circumventio est, aut non est, aut lateat, aut aliquid etiam aliud fiat circa eam, aut quod prohibeat venire ad viam ducentem ad dotalia: etiam sic providere filiis, & offerre Imperatori precem hoc ipsum dicentem, quia vult naturales suos filios restituere naturæ, & antiquæ ingenuitati, & legitimorum juri, ut sub potestate ejus consistent, nihil a legitimis filiis differentes: & hoc facto exinde filios frui tali solatio: & neque fraudare posse patrem, & celantes matrem, & jus legitimorum abjicere. Vno enim hoc modo omnibus hujusmodi naturæ excessibus & adinventionibus, in iis qui legitimos non habent filios, medemur, ita brevi solatio tantum naturæ impetum corrigentes. §. 1. Si vero solummodo naturalium filiorum pater hoc quidem propter quasdam fortuitas circumstantias non agat: moriens vero sub quodam prædictorum casuum scripserit testamento, *velle sibi eos legitimos esse filios successores*: etiam hujus rei damus licentiam: supplicantibus tamen etiam sic filiis post mortem patris, & hoc dicentibus, & ostendentibus patris testamentum, & heredibus existentibus, in quantum pater eos scripserit: & ab imperio hoc percipientibus: ut in uno eodemque hoc quod agitur, sit domum patris & principis: id est, dicere, naturæ simul & legis: & hoc dicimus nullum anteriorem legitimum perimentes modum: sed etiam hunc addentes, in quibus illos accipere non licet, omnino enim suis existentibus deinde naturalibus procreatis, aut primitus natis, nequaquam legitimorum jus eis adjicitur: nisi forsitan per constitutiones nostras, quæ dotalium instrumentorum introduxerunt modum.

CAP. III.

De legitimatione per adoptionem.

ET nos non latuit, quia etiam adoptionis modus erat antiquitus ab aliquibus ante nos Imperatoribus super naturales ad legitimos transferendos non improbabili existimatus: sed æque piæ memoriæ noster Pater, & constitutio ab illo prolata talia reprehendit. Manere ergo & illam in suis terminis volumus: quoniam castitatem diligenter consideravit: & incompetens est, quæ bene exclusæ sunt, rursus ad rempublicam revocare.

CAP. IV.

Quæ sine dotalibus instrumentis contrahere non possunt. Iulianus hic num. 243.

Illud quoque melius arbitramur constituere competenter, quod ex plurimo causarum experimento cognovimus: multæ quidem & continuæ lites nuntiatae nostræ Majestati, ad opus nos deduxerunt hujus legis. Quia enim & antiquis promulgatum est legibus, & a nobis ipsis sunt hæc eadem constituta, ut etiam nuptiæ extra dotalia documenta ex solo affectu valeant & rata sint: sed falsatis contrahibus nostra ex hoc est completa

respublica: (nam introeuntes testes sine periculo mentientes, quia vir vocabat *Dominam* coherentem, & ista illum similiter nominabat: & sic eis finguntur matrimonia non pro veritate confecta) hoc existimavimus oportere secundum naturales definire leges. Novimus etenim, etli castitatis sumus amatores, & hoc nostris sancimus subjectis, sed nihil esse furore amoris vehementius: quem retinere philosophiæ est perfectæ, monentis etiam & infilientem atque inhærentem concupiscentiam refrænantis, ut ii, qui hoc tali detinentur, si abstinere sermone ad eas quas amant, quæ eis non per blandimenta conferunt: denique in tantum etiam ante nos legislatores tales scierunt animorum affectus, ut etiam donationes constante matrimonio prohiberent: ut non concupiscentiæ magnitudine victi, latenter paulatim conjuges semetipsos privarent sua substantia. Hæc ergo casta lege sancire bene se habere credidimus. §. 1. In majoribus itaque dignitatibus, & quæcunque usque ad nos & senatores, & magnificentissimos illustres, neque fieri hæc omnino patimur: sed sit omnino & dos, & antenuptialis donatio: & ad omnia quæ honestiora decet nomina. Quantum vero in militis honestioribus & negotiis, & omnino professionibus dignioribus est: si voluerit legitime uxori copulari, & non facere nuptialia documenta: non sic quomodocunque & sine cautela effuse, & sine probatione hoc agat, sed veniat ad quandam orationis domum, & fateatur sanctissimæ illius ecclesiæ defensori: ille autem adhibens tres aut quatuor exinde reverendissimorum clericorum, attestationem conficiat declarantem, quia *sub illa indictione, illo mense, illa die mensis, illo imperii nostri anno, consule illo, venerunt apud eum in illam orationis domum ille, & illa, & conjuncti sunt alterutri*: & hujusmodi protestationem, si quidem accipere volunt aut ambo convenientes, aut alteruter eorum, & hoc agant, & subscribant ei, & sanctissimæ ecclesiæ defensor, & reliqui tres, aut quantoscunque voluerint: non tamen minus trium litteris hoc significantibus. §. 2. Si vero etiam hoc illi non egerint: ille tamen talem reponat chartam venerabilis illius ecclesiæ defensor in ejusdem sanctissimæ ecclesiæ archivis (hoc est, ubi venerabilia vasa servantur) prædictas subscriptiones habentem: ut reconditum sit omnibus ex hoc munimen, & non aliter videatur nuptiali affectu eosdem convenisse, nisi tale aliquid agatur, & omnino ex literis causa testimonium habeat: his ita gestis, & nuptias, & ex eis sobolem esse legitimam. Hæc autem dicimus, ubi non dotis, aut antenuptialis donationis sit documentum: fidem enim in solis testibus suspectam habentes, ad præsentem venimus dispositionem. §. 3. Quisquis autem in abjecta degit vita, parvæ quidem substantiæ dominus consistens, in novissima vero vitæ parte jacens, habeat etiam in his licentiam. Sed neque agricolas aut milites armatos, & quos lex Caligatos appellat, (hoc est viliores & obscuriores) perscrutamur, quibus civilium causarum ignorantia est, & solius circa terram operationis, & circa bella concupiscentiæ causa est studiosa, & iuste laudabilis: sicut in vilibus personis, & in militibus armatis obscuris & agricolis licentia sit eis & ex non scripto convenire, & matrimonia celebrare inter alterutros: sintque filii legitimi qui patrum mediocritatem, aut militares, vel rusticas occupationes & ignorantias adjuvent.

CAP. V.

Si divinis talis Evangelii juraverit quis in domo privata aliquam uxorem fore.

Quoniam autem interpellationibus, quæ nobis sunt semper, omnium tamen assidue mulieres audivimus ingemiscientes & dicentes, quia quidam earum concupiscentia detenti, ducant eas in domibus suis Sacra tangentes eloquia, aut in orationis domibus jurantes habituros se eas legitimas uxores: taliter eos habentes tempore multo, & forte suscipientes filios, deinde dum se satiaverint earum desiderio, aut extra filios, aut cum filiis, eas proicientes de suis domibus: judicavimus etiam hoc oportere sancire: Ut si mulier ostendere potuerit modis legitimis, quia secundum hanc figuram vir eam acceperit domi, ut eam uxorem legitimam haberet, & filiorum legitimorum matrem, nequaquam penitus licentiam esse ei hanc de domo præter ordinem legis expellere: sed habere eam legitimam, & filios suos esse ei: & illam, si quidem indota sit, nostræ constitutionis uti bonis, quartam substantiæ viri percipientem, sive expellatur, sive prius moriatur vir: non perscrutantibus nobis sive repudio utens dimittat eam, sive etiam sine hoc: neque enim verisimile est eum mittere repudium, qui & ipsas nuptias denegat: sed si eam irrationabiliter expellat de domo, hoc ipsum sit adversus virum iusta causatio, & mulier hoc facto repudium ei mittat, & exigat quartam, si uxor ostensa fuerit existisse: licet extra dotem convenerit, iurijurando credens. Quid enim agat aliud, quæ ad dotem non est idonea, quam ut semetipsam pro omni dote contradat? §. 1. Si autem & soboles legitimo etiam invito patre. Qui etiam ad hoc nuptias fecit, & filios procreavit, ut mulier legitimorum ei filiorum fieret mater: non potest ex tali nato germine, rursus ut naturales abjicere: neque quasdem postea forte nuptias post mortem uxoris, aut repudium contrahens, eos qui ex illis nascuntur nuptiis, velle habere eos solos esse legitimos: nisi eis etiam illi priores fuerint copulati, quorum similiter pater est, teste existente nuptiarum priorum quidem Deo, secundarum autem lege Eadem nobis lex pro cautela sit nuptias contrahentium promulgata: & si filii quidem ex talibus processerint nuptiis, erunt sui: & his legibus quæ sunt de suis positæ, fruuntur.

CAP. VI.

Qui sunt filii legitimi, naturales, & neutrum, id est, ex damnato coitu.

Si quid autem præter hæc fiat, non tamen ex conscripta procedat copulatione, erunt naturales: & quæ a nobis largita sunt naturalibus, sive ex testamento, sive ab intestato, potentiuntur. Eos enim qui semel ex odibilibus nobis, & propterea prohibitis nuptiis procedunt, neque naturales vocari, neque participando eis ulla clementia est: sed sit supplicium etiam hoc patrum, ut agnoscant, quia neque quicquam peccatricis concupiscentiæ eorum habebunt filii.

EPILOGVS.

† Quæ igitur placuerunt nobis, & ad hominum medelam, & naturæ plenitudinem per hanc legem statuta sunt, tua celsitudo manifesta faciat universis, programmatibus propositis, per quæ omnibus lex erit aperta, cognoscentibus secundum quem circa talia conversentur modum, & nostram considerantibus providentiam: quia omni occupationi alteri eorum utilitatem præponimus. Dat. Nonis Iun. Constantinop. Imper. DN.

IVSTIN. PP. Aug. Anno 15. IOANNE V. C. CONS. Indict. 783. M. W. 886

TIT. IV.

DE APPELLATIONIBVS SICILIÆ.

NOVELLA CONSTIT. LXXV.

Siciliæ appellationes suscipiat. Quæstor, & interveniant psephismata tam ecdicorum quam patrum.

* * *

EPITOME EIVSDEM EX

IVLIANO.

DE APPELLATIONIBVS IN SICILIA

PORRECTIS.

Appellationes quæ in Sicilia porriguntur adversus sententias prætoris vel ducis vel cujusvis alterius iudicis in Sicilia constituti, apud quæstorem in hac regia urbe exerceri præcipimus, ut ipse discutiat causas provocationis & sententiam dicat, & nostro imperio referat, ut nostra auctoritate sententia ejus roboretur. Sed & si aliud civile emergat, veluti defensoris confirmatio, vel decretum patris civitatis Siciliæ: similiter ad quæstorem referatur, & calculo ipsius confirmetur, nostra scilicet auctoritate suggerente quæstore sequenda.

TIT. V.

HÆC CONSTITVTIO INTERPRETATUR PRIOREM CONSTITVTIONEM, DE HIS QUI INGREDIUNTUR MONASTERIVM ET DE SVBSTANTIIS EORVM, ET EX QVO TEMPORE OPORTEAT EAM VALERE.

NOVELLA CONSTIT. LXXVI.

Idem Imp. Aug. Ioanni gloriosiss. Orientalium prætoriorum præf. flo, iterum exconsuli & patricio.

PREFATIO..

Causa talis ad nos pervenit, quam existimavimus oportere competenti uti a nobis interpretatione, simul & adiutorio. Cognovimus etenim, quia mulier quædam habens filium sibi ex nuptiis legitimis procreatum, voluit quidem segregare se a communi ista conversatione, & in quodam mulierum monasterio commanere, plurima bona faciens mulieribus reverendissimis ibidem congregatis. Et quoniam nostræ pietatis lex vult eos qui se monasteriis dederint, seu viros, seu mulieres, antequam ingrediantur monasterium, eo quo voluerint modo quæ sua sunt disponere, nec posse postquam ingrediuntur monasterium, ulterius agere quicquam de propriis, utpote dominorum non existentes ulterius, eo quod sanciverimus nos huiusmodi viros & mulieres cum corpore & anima ipso ingressu ad monasterium dedicare se suasque substantias, & si quidem discesserint, manere etiam sic eorum substantias in monasterium, eo quod domini harum ulterius non existunt: hinc autem metuere, ne forte quamvis nostra constitutio multo posterior sit, quam quod in prædictam venerabilem domum ingressa est, aliqui prohiberent eam prospicere suo filio: & oportere propter prædictum metum hæc interpretari & lege nostra fieri manifesta, quia nihil læsa sit, aut ipsa aut filius ejus circa ejus successionem ex memorata constitutione.

CAP. I.

Propterea sancimus, si quis monasterium habitaverit vir aut mulier ante prædictam nostram

nostram constitutionem, aut hactenus habitat, & maxime filiis existentibus, nullam habere necessitatem nunc eorum substantiam in monasterium, sed filio aut filiae transmittere aut totam, aut etiam partem suae substantiae: aut etiam quo voluerit modo res suas disponere: utpote primam illam legem alia nostra hac constitutione interpretante, (eos enim qui semel ante memoratam dudum nostram legem monasteria intraverint, in nullo postea posita lex contristatur est, aut ablata eorum quae prius eis ut liceat, data sunt) neque prius nostrae legi impedimentum penitus faciente, eo quod neque possibile sit hoc fieri, ut oportuisset prius disponere, & ita ingredi in monasterium. Si vero nulla tunc tali lege posita, in monasterium ingressa est: quomodo fieri potuerit converti ordinem legis, & exigere eos qui prius ingressi sunt monasterium, illa facere quae prius ignorata, postea per sacram nostram constitutionem sunt innovata? Sed unumquemque competit secundum sua tempora expectare, & ea quidem quae post legem sunt ita quærere fieri, sicut lex vult: si quid autem ante legem subsecutum est, hoc non commovere, neque persequi, sed in priori figura relinquero. §. 1. Hæc igitur lex pro interpretatione utili posita sit prioris nostrae illius constitutionis: ut illa in posterioribus temporibus ex quo facta est, locum habeat: & iis qui postea convertentur viris ac mulieribus posita sit: sibi que potestatem in illis custodiat: nihil horum quae antea fuerint, perscrutando, cum licentia sit prioribus viris ac mulieribus qui habitaverunt, aut etiam hactenus habitant in monasteriis, & maxime filiis existentibus, suas res quo volunt disponere modo.

EPILOGVS.

† Tua igitur eminentia, quae placuerunt nobis & per hanc sacram declarata sunt legem, solenniter per programmata sua omnibus facere manifesta festinet. Dat. Idib. Octob. Imper. DN. RVSTIN. PP. A. Anno 12. IOANNE V. C. CONS. Indictione 2.

TIT. VI.

VT NON LVXVRIENTVR HOMINES CONTRA NATVRAM, NEC IVRENT PER CAPILLOS DEI, AVT ALIQVID HVIVSMODI: NEQVE BLASPHEMETVR IN DEVM.

NOVELLA CONSTIT. LXXVII.

Imp. Iustinianus August. Constantinopolitanis.

PREFATIO.

OMnibus hominibus qui recte sapiunt, manifestum esse putamus, quia omne nobis est studium & oratio ut crediti nobis a Domino Deo bene vivant, & ejus inveniant placationem: quoniam & Dei misericordia non perditionem, sed conversionem & salutem vult: & delinquentes qui corriguntur, suscipit Deus: propter quod nos omnes invitamus Dei timorem in sensibus accipere, & invocare ejus placationem: & novimus, quia omnes qui Dominum diligunt, & misericordiam ejus sustinent, hoc faciunt.

CAP. I

Igitur quoniam quidem diabolica instigatione comprehensi, & gravissimis luxuriis semetipsum inferunt, & ipsi naturae contraria agunt: istis injungimus in sensibus accipere Dei timorem, & futurum judicium, & abstinere ab hujusmodi diabolicis & illicitis luxuriis, ut non propter hujusmo-

di impios actus ab ira Dei iusta inveniantur, & civitates cum habitatoribus earum pereant. Docemur enim a divinis Scripturis, quia ex hujusmodi impiis actibus & civitates cum hominibus pariter perierunt. §. 1. Et quoniam quidam ad hæc quæ diximus, & blasphemia verba, & sacramenta de Deo jurant, Deum ad iracundiam provocantes: istis injungimus abstinere ab hujusmodi, & aliis blasphemis verbis, & non jurare per capillos & caput, & his, proxima verba. Si enim contra homines factæ blasphemiae impunitæ non relinquuntur: multo magis qui ipsum Deum blasphemant, digni sunt supplicia sustinere. Propterea igitur omnibus hominibus hujusmodi præcipimus a prædictis delictis abstinere, & Dei timorem in corde accipere, & sequi eos qui bene vivunt. Propter talia enim delicta, & famēs, & terræ motus, & pestilentiae sunt: & propterea admonemus abstinere ab hujusmodi prædictis illicitis, ut non suas perdant animas. Sin autem & post hujusmodi nostram admonitionem inveniantur aliqui in talibus permanentes delictis: primum quidem indignos semetipsos faciunt Dei misericordia: post hæc autem & legibus constitutis subiciuntur tormentis. §. 2. Præcipimus enim gloriosissimo præfecto regiae civitatis, permanentes in prædictis illicitis & impiis actibus post hanc admonitionem nostram comprehendere, & ultimis subdere suppliciis, ut non ex contemptu talium inveniantur & civitas & respublica per hos impios actus lædi. Si enim & post hanc nostram suasionem quidam tales invenientes, hoc subtercelaverint: similiter a Domino Deo condemnabuntur. Ipse etenim gloriosissimus præfectus si invenerit quosdam tale aliquid delinquentes, & vindictam in eos non intulerit secundum nostras leges: primum quidem obligatus erit Dei judicio: post hæc autem & nostram indignationem sustinebit.

TIT. VII.

VT LIBERTI DE CÆTERO AVREO NON INDIGEANT ANNVLO: ET VT PRISTINIS RESTITVANTVR NATALIBVS: ET DE CELEBRATIONE DOTALIVM INSTRUMENTORVM IN LIBERTIS MVLIERIBVS FACTA, ET HOC IPSO ETIAM NVPTIAS LEGITIMAS FIERI, ET FILIOS SVOS: SI NVPER ETIAM ANCILLA FVERIT, ET IPSAM LIBERAM ES E CELEBRATIONE DOTIS, ET NVPTIAS LEGITIMAS: ET QVI EX EA PROCESSERINT FILIOS SVOS.

NOVELLA CONSTIT. LXXVIII.

Imperator Iustinianus Augustus Ioanni gloriosissimo Orientalium pratoriorum præfecto, iterum ex-consuli ordinario & patricio

PREFATIO.

Perfectis nobis omnibus bonis a magno Deo datis, existimavimus oportere & ipsas servorum libertates, (cum a priore conditione a dominis liberantur) eis omnino puras & infucatas & perfectas efficere: & propterea etiam dedititiorum injuria liberavimus libertates: & Latinitates velut imperfectas exclusimus: & iterationes superfluas demonstravimus: & Juniam legem & Largianum odimus Senatusconsultum, utpote in initio inaniter introductum, & recte postmodum reprobatum, & solamque valere Romanam civi-

vitatem in libertatibus volumus, non locis, non ætatibus, non alio quodam causam discernentes. Quoniam autem semper aliquid melius de nostris subiectis tractamus, etiam ipsum quod perfectius datum est a maioribus, existimavimus oportere adjectionibus ampliare.

C A P. I.

De jure annulorum aureorum omnibus liberis generaliter concessis.

Propterea sancimus, si quis manumittens servus aut ancillam suam, civis denuntiaverit Romanos, (neque enim aliter licet) sciat ex hac lege, quia qui libertatem acceperit, habebit subsequens mox, & aureorum annulorum & regenerationis jus, & non jam ex necessitate hoc a Principibus postulabit: neque indigebit omnino ulla scrupulositate: sed libertatis virtute hæc omnia subsequantur: hæc nostra lege ex præsentis die inchoante. Non enim aliquid horum quæ prius facta sunt, perscrutamur. Firmamus igitur omnia præcedentia: ut valeant secundum eos, per quos facta sunt modus: sed hæc quidem sic habere sancimus.

C A P. II.

De reverentia & obsequio patronis a libertis præstandis, &c.

Illud vero adjicimus, ut nihil neque post hanc legem nostram lædantur patronatus jura, illa vero quæ nos sancimus, in quibuscunque omnino hæc personis servabimus, nisi tamen etiam ab his libertum qui libertatem donavit, absolverit, aut per fideicommissum hoc relinquens, aut in ipsa libertate hoc adjiciens, nam si hoc ille dederit, omnino qui manumittitur, absolvetur etiam a patronatus jure, eo quod ille hoc expresserit. Habeant itaque hæc omnia qui libertatem meruerunt: veruntamen servant etiam post hanc nostram constitutionem eis qui ad talem eos perduxerunt honorem: omnem reverentiam, & hoc quod vocatur obsequium & reverentiam recte legibus introductam: quin etiam abstineant aut manibus, aut insidiis, aut aliis ex quibus liberti tale aliquid agentes rursus, & servitutem sustinent secundum de his scriptas leges, & restituantur priori conditioni. Nam si nullum penitus ingratum esse circa donatorem permisimus, licet fuerit bene natus, sed donationes infirmas pronuntiavimus in iis, quæ dudum a nobis scriptæ sunt legibus, & in iis quæ a nobis quotidie præcipiuntur: quomodo patiemur manumissorem, qui æqualis patri circa libertum factus est, ab eo aliquid pati malignum, aut injurias forsitan asperas & indecentes, seu plagas, aut maxime intolerabilia sustinere dispendia: Sed si quid horum legitimis probationibus, convicerit passum se, qui libertatem dedit, vel ejus filios: post prædictas probationes libertum in priori restituiamus habitu: nominum quidem perscrutatione, & propter hoc dispendiis, omnes eripientes, justitiam autem ubique & æquitatem: & quod legislatorem decet, & quod placet Deo & libertis, & dudum domino conservantes. §. 1. Quapropter sint quidem & liberti & ingenui, siue ii qui dudum manumissi sunt, & evidenter eis hoc largitum est: siue illi qui post hanc legem nostram ad ingenuitatem venientes, tanquam bene nati jam facti vivant, & debitum honorem manumissoribus reddant: ut non denuo & libertate & benenatione cadant, tanquam indevoti ingrati que convicti, & a lege damnati. Erunt namque ita perpetue liberi & ingenui, si manumissoribus eorumque filiis in-

confusam & liberam suam venerationem & reverentiam devotionemque servaverint: quibus videlicet conservatis, nunquam ad priorem relabentur fortunam.

C A P. III.

Si libertam suam patronus uxorem habere maluerit.

Si quis autem libertam ducere voluerit, aut legitimam facere conjugem, cujuslibet dignitatis existens, nuptialia conficiat documenta, (hanc enim solam post manumissionem observationem adjicimus) & sint etiam præcedentes filii, sicut & qui post dotalia nati sunt, liberi & ingenui & sui, & patris successores, & a postulatione annulorum aureorum & pristinorum natalium liberari, nullamque penitus habentes differentiam ad cætera ingenuorum matrimonia. Libertas enim matris & insuper documentum nuptiale, sobolem liberam & ingenuam & patri succedentem demonstrabunt.

C A P. IV.

Si quis ex ancilla sua liberos habuerit.

Et ita rebus & veritate toti efficimur, ut si cui etiam ex serviente muliere procreentur filii, & voluerit ille postea mulierem manumittere, & dotalia conficere documenta: mox cum ipsa dotis inscriptione & filiis competet libertatis simul & suorum jus: non requirentibus nobis specialem libertatem in filiis fieri, & simul manumitti cum matre aut postea vel ante eam forte libertatem accipere: sed conscriptione sola nuptialium documentorum mox eis etiam libertatem donamus. Quod enim majus utique ostensurus est pater libertatis filiorum indicium, quam uxorem ostendere, liberamque simul & legitimam nuptialium documentorum conscriptione? Sic enim miles relinquens legatum alicui suorum servorum, ipsa donatione legati & libertatem dare videatur: quomodo non multo magis pater, si documentum nuptiale conscripserit, habebit proprios filios ex hoc solo & liberos & legitimos successores? Neque enim quilibet eum putaturus erit voluisse filiorum quidem matrem legitimam esse, & hoc tam magnum ei donasse opus libidinis: proprios autem filios ex suo natos sentire, adhuc relinquere servituros. §. 1. Hoc similiter quidem pro manumissoribus, similiter autem & pro manumissis sancimus. Nam si ea quæ in præcedentibus dicta sunt, manumissoribus non servamus: segniores forsitan homines circa libertatis largitatem efficiemus. Nobis autem omne extat studium subsistere libertates atque valere, & in nostra florere & augeri republica: etenim hujus causæ desiderio & in Libya & in Hesperia tanta suscepimus bella, pro recta scilicet ad Deum religione, & pro subiectorum pariter libertate.

C A P. V.

Ratio constitutionis.

Facimus autem novum nihil, sed egregios ante nos Imperatores sequimur. Sicut enim Antoninus Pius cognominatus (ex quo etiam ad nos appellatio hæc pervenit) jus Romanæ civitatis prius ab unoquoque subiectorum petitus & taliter ex iis, qui vocantur peregrini, ad Romanam ingenuitatem deducens, hoc ille omnibus in commune subiectis donavit, & Theodosius Junior post Constantinum maximum sanctissimæ hujus civitatis conditorem, filiorum prius jus petitus in commune dedit subiectis: sic etiam nos hoc videlicet regenerationis & aureorum annulorum jus, unicuique pe-

centium datum, & damni & scrupulositatis præbens occasionem, & manumissorum indigens auctoritate: omnibus similiter subjectis ex hac lege damus: restituimus enim naturæ ingenuitati dignos, non per singulos de cætero, sed omnes deinceps qui libertatem a dominis meruerint: ut hanc magnam quandam & generalem largitatem nostris subjectis adjiciamus.

EPILOGVS.

† Quæ igitur pro indulgentia subjectorum nostræ placuerunt Clementiæ per hanc legem, hæc tua cellitudo cognoscens, nostris subjectis faciat manifesta per programmata propria & hic, & in provinciis: ut discant quia nostrorum subjectorum per omnia curam habemus, ea quæ pro utilitate eorum sunt, sancientes. Valebit autem hæc lex in subsequentibus omnibus, & eis, qui postea emerferint calibus: quod enim recessit, non perscrutamur. Datum 15. cal. Febr. CP. Imper. DN. IVSTIN. PP. A. Anno 15. ARIONE V. C. CONS.

TIT. VIII.

APVD QVOS OPORTEAT CAVSAS DICERE
MONACHOS ET ASCETRIAS.

NOVELLA CONSTIT. LXXIX.

*Imperator Iustinianus Augustus Mennæ archiepiscopo
Constantinopolitano, & universali patriarchæ.*

PREFATIO.

REM cognoscentes non rectam fieri in hac regia civitate, communi lege existimavimus hoc mēderi: inchoantes quidem ab hac felicissima civitate: in omnia vero loca ea quæ subjecta sunt distendentes. Quidam enim volentes corrumpere orthodoxæ fidei honestatem, si quidem litem habuerint, quasi cum monachis aut ascetriis, civiles iudices interpellant: at ille mittunt executores, præsumentes accedere intra loca sancta, & monachos trahere: atque monasterias vel ascetrias inquietare, forsitan etiam eas quæ non videntur: & hinc injuriam & confusionem non parvam adorabilibus fieri locis.

CAP. I.

Si quis in jus vocare monachum vel sanctimonialem conatus sit.

PROPTEREA igitur sancimus, si quis quancumque habuerit causam cum aliquibus venerabilibus sanctimonialibus, aut sacris virginibus, aut mulieribus omnino in monasteriis consistentibus, Deo amabilem civitatis illius episcopum interpellat: ille vero mittat, & cum omni honestate quæ sunt de personarum præsentia disponat: sive oportet per abbates, sive per responsales, sive per alios quoslibet hoc fieri: ipsi vero cum omni veneratione sacerdotali causam examinent & judicent, & civiles non sint penitus eis iudices, neque confundant eorum honestatem, cum idonei sint Deo amabiles singularum civitatum episcopi, & quæ de lite sunt, & de cautela iudiciorum disponere, & judicare honeste atque sacerdotaliter, & secundum leges nostras, & sacratissimas regulas. Sic enim & qui aliquam rationem habere putantur, merebuntur justitiam, & honestas sacratorum inviolata integraque servabitur.

CAP. II.

Cura & custodia constitutionis, & ut lites monachorum citius dirimantur.

COMMUNIS igitur sit lex, habeatque custodiam & a gloriosissimis præfectis, qui per cunctas existunt diœceses, & Illyrici dicimus, & Libyæ, Italiæque, & Occidentis totius, & a gloriosissimis præfectis utriusque Romæ, & magnificen-

tissimo prætore populorum & iudicibus gentium, eorumque officiis, & nulla ejus fiat omnino corruptio, sed integra ad honorem reverendissimorum monachorum custodiatur. Hæc autem etiam tua cellitudo cognoscens, & ipsa custodiat in hac felicissima civitate, & ejus confiniis utatur autem ad Deo amabiles civitatum metropolitanos (quorum ipse suscepisti ordinationem) proponens propriis literis hanc nostram sacram legem. Verum illi sub se constitutis episcopis hæc nuntiant, ut ex paucis literis una continuatio legis id omnem perveniat ditionem. Sed etiam *accelerari lites sancimus monachis illatas*, ut non mens eorum occupetur circa lites sollicitudinem: sed velociter liberati, sacris operibus osecudent.

CAP. III.

De temeratoribus hujus constitutionis.

SCIANT igitur qui præter hæc aliquid egerint: & quidem iudex sit qui talem proferre sententiam præsumpserit, quia ab administratione repellatur tanquam divinitati contumeliam faciens, & pœna 10. librarum auri una cum officio suo multabitur, sacratissimo nostro danda æratio: excutores autem præsumentes offerre omnino admonitionem, ab ipsis Deo amabilibus episcopis prohibeantur, & retrudantur in locis quæ decaneta nuncupantur, pœnas competentes passuri: exactionem nullam de cætero egere permittendi.

EPILOGVS

† Hac valente lege si quis cum aliquo reverendissimorum monachorum aut virginum aut mulierum omnino sacrarum & in venerabilibus monasteriis habitantium habuerit causam. De clericis etenim & ordine conventionis eorum jam leges conscripsimus, quas valere & firmas esse omni volumus modo. Scriptum exemplar viro clarissimo Joanni præfecto sacrorum Orientis prætorio, iterum excelsi ordinario, & patricio. Scriptum exemplar Basilidi gloriosissimo magistro sacrorum officiorum. Scriptum exemplar Longino gloriosissimo præfecto urbis. Dat. 6. Id. Mart. CP. Imp. DN. IVSTIN. PP. Aug. Anno ARIONE V. C. CONS.

TIT. IX.

DE QUÆSTORE.

NOVELLA CONSTIT. LXXX.

Imperator Iustinianus Augustus Joanni gloriosissimo sacrorum prætoriorum præfecto, iterum excelsi & patricio.

PREFATIO.

SEMPER cum Dei auxilio omnem facimus providentiam, ut suspecti ab ejus clementia traditi nobis illati serventur. Itaque & leges posuimus omnem eis curantes justitiam: & quod paulatim labitur, reparare festinavimus: insuper etiam administrationes invenimus, quæ castigantes, quod inhonoratum est, mediocria faciunt delicta, quale videlicet aliquid *Prætores populi* in hac felicissima magna urbe, utilissimo ex iplo rerum experimento omnibus regiam hanc civitatem nostram habitantibus approbatum. Ex hoc igitur experimento & aliud quiddam medela egens moliti & adinvenire, legi & cingulo justum existimavimus. Invenimus enim quia paulatim provinciæ quidem suis habitatoribus spoliantur: magna vero hæc civitas nostra populosa est turbis diversorum hominum, & maxime agricolarum suas civitates & culturas relinquentium.

CAP. I.

Hæc ad præsentem legem nos respicere procuraverunt, & ad cingulum quod nunc a nobis

a nobis pene novatum est : cui non piget nos de publico & annonas dare, & sufficiens etiam officium constituere, & ex negligentia ejus periculum relevare. Cingulo etenim & hoc accipienti, quaestoris imponimus nomen : sic enim & in initio eum invenientes, (dicimus autem priscis temporibus) *Ereunadas*, vocabant inquisitores ad hoc venientes officium. Volumus autem cingulum habentes hoc, respicientes ad Deum, nostrumque timorem, & legem, requirere ad magnam hanc civitatem venientes, ex quacunque provincia sint, viros, sive mulieres, aut clericos, seu monachos, vel monachas, sive externarum civitatum advocatos, aut alterius cujuscunque fortunæ vel dignitatis existant, & perscrutari qui sint, aut unde venerint, & qua occasione, & si quidem agricolæ sint, intendere quibus nostrorum judicum horum competunt lites, & his imminere, velociterque eos eripere difficultatibus propter quas huc venerunt, & festinanter, unde venerunt, eos remittere, competentia fruente.

C A P. II.

De agricolis.

SI vero aliqui sint agricolæ constituti sub dominis, & egentes eis ad hanc venerunt regiam civitatem : præparare possessores, citius eas discernere pro quibus venerunt causas, & remittere merentes mox quæ justa sunt. Si vero forsitan ad resultationem possessorum venerunt, & adversus eos dicant causas : si quidem multitudo sit, plures quidem remittere continuo ad provinciam, duobus aut tribus relictis, qui secundum collitigantium schema litem exerceant : & ita eum imminere litis auditori & procurare citius incidi negotia, ut non longitudo eis fiat temporis, & maxime agricolis : quorum & hic præsentia superflua, & agriculturæ vocatio damnum & ipsis & possessoribus facit.

C A P. III.

SI vero neque agriculturæ sit adveniēns multitudo, sed quidam forsitan alii, aut etiam litigaturi adversus alios & hic tardent, non quiescere, sed cum omni instantia iudices urgere cum festinatione eos contentionibus absolvere, & litibus liberatos remittere in suas civitates & provincias habitare. Si vero forsitan cum insisterint auditores litis, aut agricolarum domini, quia a nobis sunt iudices statuti, ut litigantes aut observantes liberent, ipsi adhuc differant, & non citius eos a litis observatione liberaverint, tunc ipsum qui a nobis in hoc cingulo constitutus est, deducere ad se litigantes, aut agentes aliquo jure a possessoribus, proinde non merentes examinare, & citius disponere, pro quibus illi huic magnæ observant civitati, ad suas remittere patrias, aut omnino ex quibus venerunt locis, omnibus precepto ad hoc privilegio, & fori præscriptione.

C A P. IV.

SI vero vitæ occasionem aliqui aut lites non habentes, in hac sunt nostra civitate, ut propter victum, aut eo quod hic ad eorum desideria non sufficiat, jam etiam peccent, corporum eorum statum, qualis quis est inspicere : & si quidem valent eis corpora, potentes autem sufficere ad laborem sunt : si quidem servilia fuerint, cognoscere quorum sunt, & hos etiam invitos possessoribus transmittere. Si vero liberi fortuna & ex aliquibus civitatibus, aut provinciis orti, hos transmittere ad provincias ex quibus orti sunt.

C A P. V.

De mendicantibus validis.

SI vero hujus terræ fuerint, & corporibus quidem validis utantur, vitæ autem eis decens non est occasio : hos non frustra esse *terra onus* permittere, sed tradere citius eos operum publicorum attinet artificibus, ad ministerium, & præpositis panificantium stationum, & hortos operantibus, aliisque diversis artibus, aut operibus, in quibus valent simul quidem laborare : simul autem ali : & segnem ita ad meliorem mutare vitam. §. 1. Si vero aliqui noluerint observare operioribus quibus traditi sunt, hos sectari hac regia civitate : parentes enim eis, hoc sancimus : ut non segnitie eos ad illicitos actus impellente, leges abripiant ad pœnas, nostris tradentes iudicibus. Læsos autem aut læsas corpore, aut canicie graves hos sine molestia esse jubemus in hac nostra civitate, aut pie agere volentibus adscribendos : & aliorum singulos interrogare qua venerint gratia : & inquisitis quæ digna sunt super eis agere, ut non pigri hic sedeant, sed competentia agentes, ad proprias revertantur provincias.

C A P. VI.

De sportulis.

SI vero aliqui aut in hac habitantium civitate, aut etiam de foris venientium, inculpent aliquos tanquam ab eis damnificati per occasionem forte eorum quæ dicuntur sportulæ aut etiam ex hoc læsionum : & dicant eos aut prævaricari pro his nostras leges, aut etiam sine judiciali præcepto admonitionem eis offerre : quærere subtiliter hæc delinquentes, cujuscunque fuerint dignitatis aut militiæ, & sub quo constituti sunt cingulo : eosque simul quidem comprehendere : simul autem post probationes interminatas secundum nostras leges exigere pœnas : nullo competentium eis iudicum defendere eos valente : & tam illæsos servare eos qui injustitiam passi sunt, recipientes quæ contra legem exacti sunt, quam pœnas nostris definitas constitutionibus superexigere : ac de eis referre, ubi perspeximus dandas.

C A P. VII.

De falso.

SUPER hoc autem quicunque querelam suscipiunt falsitatis, seu quæ vocatur falsâ scriptura : in quocunque collegio hoc requirere, & qui super his denunciantur, comprehendere, & post inscriptiones & probationes punire : sic enim hujusmodi audientiam damus potestatem ei. Si vero aliquis taliter læsorum adierit ordinatum secundum præsentem legem iudicem, & non justam impetraverit providentiam, ut cogatur ad nos & ad semper imperium hoc denunciare : sciat aperte qui cingulum hoc assumit, quia ipse de suo reddet ea ei, qui ab eo neglectus est male, quæ decuerat eum a delinquente accipere : insuper & majorem indignationem nostram experietur juste, utpote nostras iussiones transcendere præsumens.

C A P. VIII.

De salario Quaestoris, & ejus officialium.

MAXIME autem omnium, qui hanc administrationem habet, & perpetue hoc ponet studium puris manibus omnia agere, & administratores habere non sordidos, neque turpi acceptioni paratos, sed pure & libere administrare : & si tale aliquid super ministris peccatum invenerit, hoc etiam punire, & ex ipsis prius ostendere suam firmitatem simul, & castitatem. Propterea enim & decem libras aurî occasione expensarum decernimus ei & ejus consiliariis solidos centum, & mini-

& ministrantibus ad expensarum causam solidos trecentos triginta damus annonæ: quorum etiam descriptionem huic legi apponi præcipimus, ut de fisci largitate contenti, alienis abstineant: eruntque Dei & nostri subtile cultores, & e cælo hanc nostram fruente providentiam & administrationem, causis facilius & legalius utentes.

CAP. IX.

De magistratibus & præsidibus.

Damus autem administrationem habenti fiduciam iudicibus insistere, & ad nos referre, & ex se agere competentia: ut neque infirmate, neque alio omnino culpatus, nostro super eo iudicio minor appareat. Licentiam vero similiter ei damus publicis epistolis uti ad provinciarum præsidēs, ut si qui remittuntur ab eo, mittant ad suas provincias sine lite ibi ducturos: & si quo egent legitimo auxilio hoc percepturos: Illud maxime providere, non de iisdem secundo molestari (quod sæpe) eos qui hic vane commorantur: deinde transmissos ab eo, rursus remanere: & mox reverbos, secundarum ei causarum præbere occasiones. Si enim denuo in hac felicissima civitate inveniat quosdam nidificantes frustra, qui liberati & ad propriam provinciam transmissi sunt: his & castigationem imponat decentem, & vehementius iterum transmittat. Sic nobis etiam foris civitates habitabuntur, & magna civitas hac confusione liberabitur. Si vero aliquos perspexerit sui officii in transmarinis partibus collocare, qui etiam de foris convenientes inquirant, & hinc destinatos suscipientes, ad provincias dirigant: & hoc agat, quod utile est reipublicæ per omnia venatus.

CAP. X.

Hæc omnia sancimus nostrorum subiectorum curam habentes: ut non suas provincias deserentes hic atterantur, & moriantur forsitan propriis privati, & neque paternis fruente sepulturis: eo quod & ante nos ponentibus leges, & rempublicam constituentibus, hæc non transitorio studio fuerunt: sed & pigritiæ fuit quædam scriptura, & peregrinos omnes perscrutabantur, & neque novum, neque leve hoc causis studium, bonum quidem & antiquum, neglectum vero in medio ab universa lædente negligentia, paulatim periclitatum est corrumpi & perimi: donec nos prodesse hoc, & utilissimum inventientes, rursus in rempublicam introducimus. Sicut enim præbemus incorruptum eum, & ejus officium esse volumus, & nihil extra quæ a nobis dicta sunt accipere: ita & indemnes eos servari jubemus; ut neque occasione codicillorum, neque per occasionem annonarum, neque per aliam quamlibet causarum, aut in sacrum nostrum palatium, aut in forum ruz celsitudinis occasione codicillorum aut præceptorum aliquid dare nunc aut in futuro tempore immensæ ruz celsitudinis occasione emolumentorum quæ per eos impendantur ei aut consiliario, aut ejus officio: sed undique eis pura servari quæ nostra largitate dantur: sufficiet enim omnibus pro medela decenti germane eum gubernantem cingulum universis utilissimum esse.

EPILOGVS.

† Quæ igitur nostræ placuerunt potestati, cognoscens tua celsitudo, omnia ad effectum perducere festinet, approbetque nostram providentiam: quia & novum cingulum adjecimus, & nostrorum subiectorum per omnia curam habemus. Dat. 7. Id. Maji, Constantinop. Imp. DN. IVSTIN. PP. A. Ann. 11. ARIONE V. C. CONS.

TIT. X.

DE EMANCIPATIONE.

Constitutio quæ dignitatibus & episcopatu (filium) liberat patria potestate.

NOVELLA CONSTIT. LXXXI.

*Imperator Iustinianus August. sacro Senatui
hujus regni civitatis.*

P R Æ F A T I O.

Quicquid ad utilitatem & ornatum respicit a Deo traditæ nobis reipublicæ, hoc semper cogitantes ad effectum deducere festinamus. Igitur etiam dudum legem scripsimus super gloriosissimis nostris patriciis: quæ liberos eos, dignitatis collatione, paterna potestate demonstrat. Non enim decens putavimus, ut hos quos nos in officium patrum provehimus nostrorum, hi sub aliena sint potestate. Nam si emancipationis actio dudum quidem & per eas quæ nuncupantur legis actiones, facta cum injuriis & alapis liberabat eos hujusmodi vinculis: quomodo futuri essent codicilli omnium honestissimi dati a præsidente universis imperio, non eos posse paterna potestate liberare? Nunc autem clementius aut etiam honestius in republica cogitantes: sed super gloriosissimis consulibus, qui proprium nomen ipsi post imperium præbent: & solis consularibus codicillis honorantur: & super cingulis quæ liberare a curia possunt, hoc est præfecturæ & magistri militum: dicimus autem in ipsis sedibus & operibus agnitis hoc ipsum sancimus esse, ut omnis talis dignitas, aut etiam cingulum hujusmodi acquisitum aliquibus quoscunque nos probaverimus quod eos liberet a curia, hoc valeat, & ut potestate eos liberet patrum atque avorum. Nam si sancivimus, ut si quis servus sciente domino mereatur militiam, aut quamlibet dignitatem adipiscatur, repente ab imperio liberetur, & in ipsam rapiatur ingenuitatem: quomodo non est justum, tantos promerentem codicillos, non etiam patrum potestate liberum fieri?

CAP. I.

Propterea igitur hac honestissima utentes lege, sancimus & ordinarios consules, si sub potestate consistent, una cum ipso verbo, quo hoc his donatur officium, suæ potestatis fieri: nec non & is qui honorantur ab imperio per consulares codicillos, si sub patris sunt manu, fieri codicillos eorum suæ potestatis occasionem. Et si quos nos per universas dioceses gloriosissimos Præfectos sacrorum nostrorum prætoriorum institnamus, aut in præfectura civitatis utriusque Romæ provexerimus, aut in quolibet magisterio militari: hos repente etiam suæ potestatis fieri. Eum namque qui tantarum iudex est, & tantis jubet manere sub potestate alterius, & non inter eos qui suæ potestatis sunt, scribi, nostram indignum judicavimus legum simul & temporum. §. 1. Generaliter autem, sicut dictum est, sancimus: Ut omnis dignitas & omne cingulum a curia liberare valens, hoc etiam suæ potestatis præmium honoratis præstet, & nobiliores ad patres ostendat. Si ergo ab imperio sic honoratorum aliqui sint patres: qui si non hoc esset, etiam ipsi pariter studerent imperium pro istis petentes: quapropter si est aliquis nunc quidem sub potestate iis fruens honoribus aut cingulis, quos in primis enumeravimus, si postea erit, etiam hunc jus potestatis suæ sequatur, & peculium ei donans, & arbitrii liberi esse præbens: ac digne agere honore & iudicio super his ab imperio habito: hoc enim multo major patribus laus erit, & lætitiæ occasionem præbebit magnæ.

CAP.

C A P. II.

Ut liberati per dignitatem patria potestate, legitima jura intacta habeant.

Illud quoque lege cavemus, ut non has tales suas potestates similia præbere, qualia aliæ quæ per emancipationes fiunt, sed præcipuum quoddam præmium imperium conferre talibus suis potestatibus. Non enim volumus eum qui ita suæ potestatis sit, perdere aliquod legitimorum jus, sed sint & generi ad eos, & ipsis ad genus intacta legitima, & ex natura servata jura: & illi eorum post mortem avorum sub eorum recidant potestatem, ac si contigisset eorum parentes morte suorum patrum, & non ex præsentis lege, suæ potestatis fieri: & merito filios post mortem suorum patrum sub potestate habere, ut nihil horum quæ ab imperio conferuntur, eis deesse videatur: quoniam omne bonum, sive a Deo acquiritur hominibus, sive ab imperio sequente Deum, decet esse mansurum, & omnis malitia ac diminutionis extraneum.

C A P. III.

Ut per episcopatum liberetur filius patria potestate.

Palam vero est nullum esse qui a se ipsis omnibus sanctissimis episcopis ipsa ordinatione etiam suam potestatem acquirit. Qui enim omnium sunt spirituales patres, quomodo sub aliorum potestate consistent? Sed convenit etiam eos hujusmodi potiri honore, & hoc etiam ex hac nostra legislatione fieri.

E P I L O G V S.

+ Quæ igitur nobis visa sunt ad vestram reverentiam & honorem, o colendissimi patres, volumus in perpetuum splendere nostræ Reipublicæ tam ad nostrum ornatum quam ad nostræ largitatis probationem: quam nostris patribus, & consulibus, sacerdotibusque contulimus. Dat. 15. cal. April. CP. DN. IVSTIN. PP. A. ARIONE V. C. CONS.

TIT. XI.

DE IUDICIBVS, ET VT NULLATENVS CVM IVREIVRANDO ELIGATUR ALIQUIS IVDEX QVOD PERMANEAT EI: ET VT APPELLATIONES ACCIPIANT MODIS OMNIBVS IVDICES: ET VT IN MEDIA LITE FACTÆ FORME QVOMODO OPORTEAT DECIDI COGNITIONEM, NON ATTENDANT IVDICES.

NOVELLA CONSTIT. LXXXII.

Idem Imperator Augustus Joa. gloriosissimo prætorio Orientis præfecto, iterum ex consuli & patricio.

P R Æ F A T I O.

AZenone piæ memoriæ scripta est lex de iudiciorum ordine, multas quidem mutationes subsequenter suscipiens temporibus: ad hoc autem pervenit, ut paulatim pene omnino caderet; nam & qui in ea conscripti sunt *Pedanei iudices* humanam omnes reliquerunt vitam, & plurima definiti juris tacita sunt, & certam non meruerunt memoriam: sed usus hæc percipiens, in aliam transtulit figuram. Nos igitur videntes omnino confusum iudicum schema, existimavimus oportere hac lege determinare quæ decentem ordinem imponat causæ. Non enim existimavimus oportere habere iudicum quorundam nomina, maxime legum ineruditorum, deinde neque causarum habentium experimentum. Nostris enim administratoribus adsunt modis omnibus etiam Assessores, & ea quæ legum

suat explicantes, & occupationes adimplentes eorum: quoniam multi detenti curis quas apud nos habent, merito iudiciorum complent partem per suorum præsentiam Assessorum. Illi autem neque cingulum habentes, neque nobis ministrantes, nisi potuerint per se nosse quod justum est, sed aliunde emendicare iudicandi honestatem: quomodo non maximum vitium erit reipublicæ, non eis qui ex se quod agendum sit sciant, lites tradere, sed linere eos quærere alios, a quibus liceat discere, quæ ipsos in iudicando eloqui decet? Hæc nos merito ad præsentem crexerunt, nostrorum subjectorum curam agentes, & volentes eis etiam quæ de iudiciis sunt in promptu esse atque facilia, & absque omni dilatione transigenda.

C A P. I.

De iudicibus a Justiniano electis.

Vetus igitur schema Zenonis constitutionis piæ memoriæ, quæ unicuique Prætorio certos designavit Iudices, omnino perimus: eligere vero perspeximus in rebus utilibus habentes attestatorem qui communes omnium erunt iudices, tanquam undique electi, & hoc quidem gestum est: & electi sunt a nobis iudices, *Anatolius* vir spectabilis iam advocacy dudum completa, & inter spectabiles fisci Advocatos deputatus: ac *Flavianus*, qui nunc advocatus fisci consistit: & *Alexander*, & *Stephanus*, & *Mennas*, eloquentissimi Advocati, & pedanei iudices tui fori: & *Alexander* alter, quem pedaneum iudicem esse prætorii gloriosissimi Magistri sacrorum officiorum cognovimus: & duo subsequentes alii advocati tui fori, *Victor*, & ex Quirico *Theodorus*. Ex Advocatis itaque isti iudices præponantur. Quia vero competens est esse etiam majores iudices aliquos dignitate provectos, experimento causarum multarum, aut plurimi temporis exercitatos magnis cingulis, aut multitudine horum exercitatos, qui etiam nostræ observent pietati: ideo perspeximus ex gloriosissimis quidem patriciis *Platonem* gloriosissimum (patricium) longum qui in urbana præfectura obtinuit tempus, & secundo in illis sedibus constitutus est, & *Victorem* gloriosissimum & ipsum, qui tam in magna Hellade, quam in nobili Alexandrinorum civitate administravit, & præfecturæ urbanæ tenuit præfulatum, & neque legum inexpertum, & *Focam* gloriosissimum inter nostros annumerandum iudices, virum quæcunque sedes noverit laudatum, quam sibi præstantem, insuper & quæ legum sunt scientem. Inter hos *Marcellum* quoque magnificentissimum, semper quidem eum nobis præsentem & circa justitiæ miramur observationem, & ab omnibus pene nos aduentibus propter hoc petitum scimus, & consiliario utentem laudabili, quatenus disponere quæ ex legibus sunt, possit, id est *Appione* viro spectabili, & fisci advocato, & in aliis habente testimonium optimum tam apud alios, quam a nobis ipsis.

TIT. II.

Ut iudicibus tantum hac lege datis delegare causas liceat.

Iudices itaque post nostros administratores hos esse volumus: & his omnibus negotia secundum quod nobis visum fuerit, delegamus. Si quis autem nostrorum iudicum deputare voluerit causas, iis qui definiti sunt a nobis pedaneis iudicibus tradat, & alteri omnino nulli, nisi consiliariis suis commiserit particulares examinationes ipse pro omni negotio iudicium portaturus.

CAP. III.

De ordine & tempore quo iudices sedere debent.

Sedebunt autem hi *Pedanei* iudices continue, & nunc in regia *Basilica* in quibus & nunc domunculis iudicant, matutino mox & meridie & vespere audientes causas, non solum quæ post legem movendæ sunt apud eos, sed etiam alias quæcunque apud alios quidem sunt secundum antiquum motæ schema, nunc autem a nobis ad eos mutari præceptæ sunt.

CAP. IV.

De provocationibus.

Illo custodiendo: Ut si sub appellatione a *pedaneis* iudicibus aut gloriosissimis viris fiant causæ, & ipsæ quidem a nobis ipsis delegatæ sint secundum quantitatem aut in commune: apud gloriosissimos iudices nostros examinabuntur: aut aliis secundum consuetudinem sacrarum consultationum delegabuntur. Si qui tamen gloriosissimorum nostrorum iudicum causas eis delegaverint: ad eos qui hos miserunt, eis audientibus appellatio remeabit: ab illis autem rursus secundum prædictum modum talia iudicabuntur.

CAP. V.

De iurisdictione iudicum pedaneorum.

Audient igitur omnes quidem litem usque ad trecentos solidos existentem sub schemate annotationis. Sic enim velocius lites iudicabuntur, & circulis cognitionalibus ac temporis contritione omnes litigantes liberabuntur. Palam vero est, quia *et si per annotationem* audient causas: veruntamen utantur terminum per scripturam, qui eorum manifestet sententiam: appellationibus in his nulli penitus perimendis: nulli forte tertio appellare voluerit, aut per contumaciam defuerit; talibus enim etiam appellationum perimitur ratio.

CAP. VI.

De appellationibus, ut cursum duorum mensium habeant, nullaue amplius concedatur reparatio.

Appellationes autem ex hac magna civitate a *pedaneis* iudicibus non ultra duos menses habere inducias in cursu fatalium volumus: post quos necesse est fatales suum inchoare cursum: ea quæ vocatur a legibus reparatio locum in his nullum habente.

CAP. VII.

Ut sportularum modus lege Justiniani introductus servetur.

Nullo quoque præsumente transcendere quæ in sportulis, aut in litis expensis a nobis disposita sunt: sed omnibus his contentis, & formidantibus poenam, quam in talibus sacra nostra constitutio terminavit. §. 1. His qui causas præparant, sic existentibus, sicut & militia figura hætenus definit, unoquoque tamen iudice duobus quidem exceptoribus utente, & duobus causas præparantibus & complementibus: non valentibus eis pluribus quam duobus omnino ministrare iudicibus, hos autem omnino locupletes, & probatos esse: ut neque ab eis aliquid peccetur, neque prodatur, neque maligne agatur: sed periculo officiorum, aut scholarum, aut scriniorum præbentium eis super eos electionem simul & ministerium: & vel si quid ab eis peccatur, ad illos qui deputant eos, referri exinde periculum, qui omne damnum eorum causa factum iis, qui ab eis læsi sunt, curabunt. Necesse estatem habentibus etiam competentibus iudici-

bus, si eis interpellatio fiat præparare modis omnibus eos qui ex officiis suis aut scholis aut scriniis eligunt ministrantes, hinc læsis damnum curare. Si vero iudex aliquam senserit malignitatem ab aliquo ministrantium fieri expellat quidem auditorio eos qui non cum utili opinione causis utuntur: alios autem instituat, sententia & electione eorum quibus hoc (sicuti prædiximus) periculi est.

CAP. VIII.

Ut in locum remoti iudicis alius a Principe subrogetur.

Si quis autem aut gloriosissimorum, aut eloquentissimorum iudicum removeatur iudicare pro qualibet causa vel necessitate: non aliter aliter in ejus succedat auditorium, nisi hoc nos decernentes, alii tradiderimus pro eo causarum examinationem.

CAP. IX.

Ut duos in exordio & duos in fine litis aureos accipiant pedanei iudices.

Ne autem circa hæc labor sine mercede nostris fiat *pedaneis*, sancimus eos in unaquaque dicta apud eos causa, vel si divinitus fuerit deputata, duos quidem aureos ab utraque parte in contestatione litis accipere, & duos in fine negotii, & ultra hoc nihil, (quod etiam prædecessores nostri defini-erunt) sed his contentos esse solis: privilegii quippe quæ in diminutione sumptuum quibusdam concessa sunt, omnibus integris secundum suum ordinem conservandis. Hoc autem dicimus in litibus transcendentibus quantitatem aureorum centum. Si enim usque ad hoc mensura fuerit litium: nihil eos audientia causa volumus exigi: qui enim ita parvæ quantitatis exactionem facit, pro maxima parte victoria sic pauperem fraudat. Et, neque in hoc solummodo stamus, sed etiam de proprio ipsi largimur. Volumus enim unumquemque istiusmodi *pedaneorum*, annis singulis a mensura celsitudinis percipere duas libras auri, & his esse contentum solis, & neque redimi: & aurum omnino despiciere. Propterea enim eligimus fiscum munere, quatenus horum unusquisque contentus nostra largitate & quaternis aureis, puras Deo & nobis & legi custodiat manus, cogitans quæ a prioribus legislatoribus de his definita sunt.

CAP. X.

Ut iudex rationem expensarum examinet.

Oportet autem expensarum rationem iudices omnino examinare. (Et quia hoc bene *Zenonis* piæ memoriæ decrevit sententia & auctoritas; & nos non dedignati sumus partem etiam hoc nostrarum facere dispositionum.) Maneat ergo etiam nunc in eodem schemate custoditum: illo solo adjecto, si iurandum intulerit de expensis iudex victori, scilicet cum quantitate quæ visa erit ei recte se habere: (quam taxationem vocant leges) deinde ille iuraverit: non habere licentiam iudicem minus quam iuratum est, condemnare; neque videri clementiorem lege quæ hæc disponit: si tamen perspexerit neutrum sumptuum subdere rationi: & propter negotii forte varietatem, hoc ipsum decernat sua sententia. Omnibus aliis super appellationibus, sicut prædiximus, & excusationibus, & ut non prompte, & cum necessitate fiant litis contestationes, sed habeant viginti dierum inducias, & quidquid aliud iudiciale decreverimus: in propria virtute manentibus.

C A P. XI.

Ut arbitri per compromissum, non per sacramentum, assumantur.

Quia vero multæ quædam nobis fiunt interpellationes, eligentibus quibusdam iudices penitus ignorantes leges, & experimentum, & prone jurant iudicibus se contentos, quibus nequaquam quispiam quodlibet credat: deinde suadent forsan etiam iudicibus quasi sibi præbere iurjurandum juris, neque quid sit iustum, neque ejus observationes scientibus & merito læsi ipsi rursus volunt examinari negotium, obliti iurjurandi quod juraverunt: causa nobis subversione digna visa est. §. 1. Et quia cognovimus ex rerum experimento incautum hoc esse, sancimus de cætero nullum fieri omnino iudicem arbitralem, & cum iurjurandi cautione iudicare: ne ex hoc in perjurium invitum incidant homines propter iudicium ignorantiam pejerare compulsi: sed omnino qui iudicem aut iudices eligunt, cum pœna eligant eos, quatenus partes adinvicem coëant, & necessitatem habeant aut contentæ esse iudicio, aut si retractare voluerit alter, det multam, & sic licentiam habeat discedere reus ab iis quæ iudicati sunt, & ad aliud venire auditorium: nostris iudicibus si aditi fuerint, exigentibus multam: & iis qui eam iussi sunt accipere, restitui præparantibus. Scientibus iis qui iudices eligunt, quia si hoc non egerint, neque stipulari fuerint pœnam, sed existimaverint sufficere sibi ex iurjurando cautionem: deinde iudices sic electi noceant eis, si quidem ex studio, a domino Deo pœnas perjurii, sustinebunt: si autem ex ignorantia hoc passi fuerint, nihil præter iurjurandum erit eis amplius: quia neque perjurium volumus ab aliquo inferri, neque rursus litigantes sustinere damnum magnum propter iudicantium ignorantiam citra iurjurandi reverentiam permittimus. Omnibus ante sanctis sive ex antiqua legislatione, sive a nobis de compromissatis iudicibus, aut arbitris, extra tamen necessitatem iurjurandi, in propria virtute manentibus, & nequaquam ex hac nostra lege novandis.

C A P. XII.

De appellationibus, & ne cui eas non recipere licet.

Nostros tamen iudices omnibus modis suscipere appellationes sancimus, & nulli licentiam esse penitus hoc repellere præter solam tuam eminentiam: cui hoc ab initio largitur imperium, retractationis introducens auxilium.

C A P. XIII.

De diversis rescriptis ad iudices directis.

Omnis autem iudex sive cingulum habens, sive aliter iudicans custodiat leges, & secundum eas præferat sententias: & vel si contingat iussuonem nostram in medium, vel si sacram formam, vel si pragmaticam procedere [sanctionem] dicentem aliter agi, sequatur legem: nos enim volumus obtinere quod nostræ volunt leges. Si enim sub appellatione lis fiat, iudex quidem suscipiat modis omnibus oblatam appellationem, nihil penitus excusans, in quibus omnino licet appellare: auxilium vero circa appellationes omnibus adjacet: per quod licet læso & queri, & mereri correctionem aut ab iis qui de appellatione iudicant: aut a nobis ipsis, si ad nos sententia referatur.

C A P. XIV.

De relationibus.

Si quid autem audientes iudices putaverint esse dubium: damus eis licentiam de his nuntiare nobis, & consulere nos, ut discant quæ necessaria sunt, & ita quod agendum est explicent; & faciant iusta simul & rationabilia iudicia.

EPILOGVS.

† Tua igitur eminentia, quæ placuerunt nobis, & propter nostrorum subditorum utilitatem gesta sunt, hic & in Imperiali proponat basilica, & in aliis partibus nostræ regis civitatis, ut universis hæc fiant manifesta, & discant quia per omnia nobis cura est eorum utilitatis pariter & æqualitatis. Dat. ARIONE V. C. CONSULE.

TIT. XII.

UT CLERICI APVD PROPRIOS EPISCOPOS PRIMVM CONVENIANTVR, ET POST HOC APVD CIVILES IVDICES.

NOVELLA CONSTIT. LXXXIII.

Idem Augustus Joanni gloriosissimo per Orientem pratoriorum præfecto, iterum exconsuli & patricio.

P R Æ F A T I O.

Plurimas sacras scribes leges & de Deo amabilibus episcopis, & reliquo omni sacerdotio, necnon de reverendissimis monachis, & nuper hoc agentes in quibus volumus reverendissimos monachos, apud solos civitatis episcopos, sub quibus sunt monasteria, conventiones suscipere: petiti sumus a Menaa Deo amabili archiepiscopo hujus felicissimæ civitatis, & universali patriarcha, reverendissimis clericis hoc dare privilegium, ut si quis habet adversus eos quamlibet pecuniariam causam, prius ad Deo amabilem archiepiscopum pergat sub quo constitutus est, & interpellet eum, & ex non scripto iudicium mereatur, & si hoc fiat, nec inquietet eum, nec trahat ad auditoria civilia, neque a sacro eum vocare faciat ministerio; sed ex non scripto examinetur negotium sine damnis, & accipiat formam forsitan etiam scriptam, si hoc quoque partes voluerint & poposcerint, & liberentur alterutro certamine. §. 1. Si vero aut propter causæ naturam, aut propter quandam forte difficultatem non fuerit possibile Deo amabili episcopo decidere negotium, tunc licentiam esse & ad civiles iudices pergere, & privilegiis omnibus custoditis, quæ reverendissimis clericis sacre præstant constitutiones, & litigare & examinationem fieri, & terminum imponi liti, & ita liberam fieri causam clarissimis iudicibus secundum nostras constitutiones, vel leges studentibus cum magnanimitate & velociter lites decidere, ut non propter hujusmodi causas sacris amoveantur obsequiis, & cum oporteat Deum placari & decantia sacerdotibus agi, auditoriis detineantur, & illis turbis, atque inhærente tumultu litigantium animabus. §. 2. Si tamen de criminibus conveniantur, si quidem civilibus, hic quidem competentes iudices, in provinciis autem earum præfides sive iudices, non transcendente lite mensium duorum spatium ex quo litis contestatio sit, quatenus brevis imponatur causæ terminus. Illud palam est, si reum esse putaverit eum, qui convenitur, provinciæ præses, & pœna iudicaverit dignum: prius hunc spoliari a Deo amabili episcopo sacerdotali dignitate, & ita sub legum fieri manu.

CAP. I.

SI vero ecclesiasticum sit delictum, egens castigatione ecclesiastica & multa, Deo amabilis episcopus hoc discernat, nihil communicantibus clarissimis provinciæ iudicibus: neque enim volumus talia negotia omnino scire civiles iudices: cum oporteat talia ecclesiastice examinari, & emendari animas delinquentium per ecclesiasticam multam secundum sacras & divinas regulas, quas etiam nostræ sequi non dedignantur leges. Si vero quædam prius contestatæ sunt lites, hæc maneat in ipso schemate, velocem accipientes finem: omnibus quæ jam a nobis sancita sunt, siue super sanctissimis ecclesiis, siue super Deo amabilibus episcopis, siue super clericis, siue super monachis, propriam virtutem habentibus.

EPILOGVS.

† Tua igitur eminentia, quæ placuerunt nobis, & per hanc sacram declarata sunt legem, per programmata propria manifesta faciat universis, & in perpetuum studeat custodiri. Dat. 15. cal. April. Constantinop. Dom. IVSTIN. PP. Aug. ARIONE V. C. CONS.

TIT. XIII.

DE CONSANGVINEIS ET VTERINIS FRATRIBVS.

NOVELLA CONSTIT. LXXXIV.

Imperator Iustinianus Augustus Joanni gloriosiss. per Orientem prætoriorum præfecto, iterum ex consuli ordinario & patricio.

P R Æ F A T I O.

MULeis undique natura novitatibus utens (dictum jam est in legibus hoc sæpe præcæmum, dicitur autem & iterum donec illa quæ sua sunt operatur) ad opus multarum nos pertrahit legum. Legitimas enim & cognativas successiones dicunt quidem nobis & veteres, & qui ex antiquissimo jure hæc fumentes, descenderunt usque ad nos, qui plurima horum correximus, pervenit autem ad nos aliquid tale. §. 1. Duxit quidam uxorem, & filii ex eadem sunt nati: deinde moriente illa duxit rursus aliam, ex qua nati sunt filii ei, prioribus consanguinei solum, non autem uterini: deinde etiam tertium introduxit matrimonium: fecitque filios ex eo: post mortem vero ejus ad secundum mulier descendit virum: ex quo alios fecit filios, iis qui ex priore viro fuerant uterinos solum, non tamen consanguineos: moriente igitur matre, postea mortui fratrum ex tertio matrimonio contigit sine filiis & sine testamento, multos fratres relinquentem, alios quidem consanguineos, alios autem uterinos alios vero simul & consanguineos, & uterinos. Et quæ quidem adinventæ sunt naturæ novitas, talis quodammodo fuit. Licebit autem tali principio dato nobis, ab eo & alios quosdam opinari casus tale aliquid præferre volentes, siue morte viri, siue morte mulieris, siue alia legitima separatione nuptiis diversis hoc facientibus. Quæstio igitur illa erat, si ad mortui fratris hereditatem deberet omnes vocari, & consanguineos, & uterinos, & simul quidem consanguineos, simul autem uterinos fratres.

CAP. I.

Quia igitur considerantes leges omnes quas congregavimus, & veteres omnes, & nostras hujusmodi non invenimus emeruisse quæstionem: congruum est eam sero tandem refrenare lege, & considerare quia fratribus sunt ad defunctum aliis

quidem cognationis jura, quæ nos legitimis copulavimus: aliis autem hoc ipso legitima: communicabant enim aliquid ei circa paternam prolem, sicut alii circa maternam: alii autem illud pure habebant, & lege & natura juvante se, eo quod ex iisdem erant procedentes matrum finibus, eratque eis patris semen unum: & undique veluti quoddam signum eis germanitatis resplendebat. Si igitur hujusmodi frater libris liberare & legem & dubitantes voluisset, ad testamentum venerat: & suam sententiam fecerat manifestam: & per scripturam honorati ad hereditatem vocarentur. Quia vero hoc agere noluit, aut non potuit, (multæ namque sunt homini & anxietates indumeræ, & repentinæ mortes) hæc nostra lex causam determinet. §. 1. Vult autem hæc lex, ex utroque decoratos, & simul quidem consanguineos, simul autem uterinos fratres, ad successorem morientis meliores esse quam illos qui solummodo consanguinei, aut solummodo uterini sunt, & nos non faciat hæsitare naturæ varietas: sed nos hujusmodi adinventiones ostendimus legitimas, atque decernimus, perfectionibus distribuentes quæ meliora sunt, & minores exquiri eis non patientes. §. 2. Plurima namque ad hoc nos invitaverunt. Primum quidem altera nostra lex si filius moriatur non habens filios: deinde existens ita forte maternis rebus, aut ex nuptiali, aut etiam ex alia causa quæ non acquiruntur, prius ex iisdem nuptiis fratres ad hereditatem vocari: deinde ex aliis, & post hos patrem, quod probatio erat eo quod dudum talia nostra legislatio concessisset. Nam si etiam patre existente, suo patri, & iis qui sunt ex aliis nuptiis, præponi consanguineos & uterinos fratres contingit: consequens est, licet pater non existat, sed fratres solummodo, præponi iis qui ex uno parentum solummodo copulantur morienti, eos qui similiter quidem consanguinei, similiter autem uterini sunt, & his conveniens est illud quod dudum & in maternis, & in iis quæ ex nuptiali causa, aut aliter non acquiruntur, sancit tam est, hoc etiam in reliquis morientis rebus valere atque tractari. Hæc igitur lex in isto casu data sibi occasione, sicut dictum est, posita sit. Et quia ex tribus matrimoniis hoc processit, novitas naturæ nihil prohibet, vel si quis proponat & in duobus solummodo matrimoniis alios quidem esse solum uterinos, alios autem consanguineos simul & uterinos, vel si quis extendi dicat matrimonia, & adhuc amplius tale aliquid fieri. Et sic in hujusmodi casibus ubi tales quidam introducuntur ordines fratrum, lex habeat suam virtutem: & excludant duplici utentes jure eos qui uno solo uti possunt.

CAP. II.

SI vero non talis est casus, sed solummodo constituti sunt uterini aut consanguinei, & moriatur aliquis fratrum: hæc prioribus subiaceant legibus quæ eorum successiones disposuerunt. Locum tamen hæc lex habeat non solum in hoc casu, qui quæstionem movit: sed etiam in iis, qui postea futuri sunt. Quocirca priora si aut iudicis sententia, aut passionum expedita sunt foris, habeant propriam decisionem, hujus legis iudicio non egentia.

EPILOGVS.

† Tua igitur eminentia quæ placuerunt nobis, & per hanc sacram manifestata sunt legem, per literas proprias declarare cunctis & in perpetuum observare festinet. Dat. 15. cal. Jun. Constantinop. Imp. Dom. IVSTIN. Aug. Anno 15. ARIONE V. C. CONS.

TIT. XIV.

DE ARMIS.

NOVELLA CONSTIT. LXXXV.

Imperator Justinianus Augustus Basili di gloriosissimo magistro sacrorum officiorum.

P R Æ F A T I O.

MAGNUM Deum & salvatorem nostrum Jesum Christum & ejus auxilium semper invocantes, studemus omnes subjectos nostros, quorum regimen credidit nobis Deus, illaesos & sine calumnia custodire & inhibere bella, quæ per suam considerationem suscipientes adversus alterutros operantur dolores, duplex ex hoc contra se supplicium inferentes, tam quod sibi ipse inferunt, quam quod ex legibus vesaniam eorum punientibus patiuntur.

C A P. I.

Volentes igitur hujusmodi mortibus homines liberare, prospeximus armifactorum opus nullum privatum operari, solos autem illos arma facere, qui in publicis deputati sunt armificatoriis, aut qui dicuntur fabricenses: eos autem qui operantur arma, nulli vendere privato. Sed neque qui in numeris constituti sunt armifactores, quos etiam deputatos appellant, qui de fisco annonas accipiunt, permittimus operari, aut alicui vendere arma: sed solum diligentiam habere armorum militum in numero constitutorum, in quibus militant. Si vero novum aliquid faciunt, hoc auferri ab eis, & in sacro nostro inferri armamento adjiciendum ibi repositis publicis armis.

C A P. II.

Hoc autem observare volumus & eos, qui in ordinibus ballistariorum sunt, quos per diversas statuimus civitates, ordinantes eos & arma facere: sancientes, ut & ipsi sola publica arma in armamentis publicis uniuscujusque civitatis recondita corrigant, atque renovent. Si qui vero unum aliquid armorum instruxerint, hoc similiter & ipsis inter publica arma præstent, & nulli alteri penitus vendant.

C A P. III.

Hoc quoque custodiant, qui in ballistariis deputati sunt, periculo patrum civitatum, sub quibus & ipsos ballistarios statuimus, & publicorum armamentorum diligentiam atque custodiam constituimus: quatenus si qui visi fuerint aut deputati aut fabricensi vendentes arma, provideant per loca iudices eos suppliciis subdere, insuper etiam arma ab iis qui ea comparant, sine pretio auferre, & publico vindicare. Hanc igitur gubernante nos Deo cogitationem, per præsentem sancimus legem, *In nulla civitate aut provincia nostræ reipublicæ habere licentiam privatos aut alium quempiam arma facere aut vendere, aut quolibet mercari modo: sed solos eos qui inter fabricenses referuntur, hæc instruere, & deferre ad sacrum nostrum armamentum: & hoc a tua celsitudine, & qui post te susceperint cingulum custodiri sancimus: deputantibus nobis aliquos chartulariorum, qui sub tua celsitudine in scrinio sunt constituti fabricensium, periculo quinque inter eos priorum bonam opinionem habentes, & opportunos, qui & eos qui in hac felicissima civitate, & in aliis civitatibus nostræ reipublicæ arma faciunt, requirerent, prohibeant privatos, aut etiam alios quosdam citra eos qui deputati sunt inter fabricenses, armifactorum agere causam: & in quibuscunque compererint locis aliquos privatos hoc audentes, hæc auferre, & fisci applicare armamento. Si autem inter operarios privatos artifices opportunos inve-*

nire potuerint: hos, si voluerint, in militiis statuere, & in descriptione nomina eorum facere, & describere nobis descriptionem artificum: ut per sacrum nostrum rescriptum in illis statuatur locis, in quibus sunt publicæ fabricæ, quatenus ipsi operantes arma, & de fisco annonas accipiant: hoc enim factum & subtiliter observato a prædictis personis, licentia penitus nulli dabitur, neque civitates inhabitantibus privatis, neque villas incolentibus rusticis, armis uti adversus alterutros necesseque præsumere, & ex hoc plurimos homines occidi, publicas vero perire suasiones, dum terræ cultores vitam amittere metuentes, fuga propter timorem utuntur. **§. I.** Oportet ergo eos qui diriguntur a tua celsitudine ex memorato fabricensium scrinio ad prohibendos privatos armorum factores confessionem accipere etiam per loca iudicum, & subjectorum eis officiorum, & civitatum defensores, & patres, quia nihil valebunt de cætero horum quæ a nobis prohibita sunt aliquid agere: sed quæ per præsentem sancita sunt legem, custodient, poenam & in pecuniis, & in ipsum formidantes caput. Sancimus enim magnæ quidem Alexandriae iudicem negligentem quæ a nobis sancita sunt viginti auri librarum exsolvere poenam, & cingulo cadere: & hujus officium similiter auri librarum viginti dare poenam, & capitale subire supplicium: aliarum vero provinciarum iudices, damnum quidem decem librarum auri sustinere, similiter autem & ipsos casui cinguli subiacere, & eorum officia. Defensores autem, & patres civitatum trium librarum auri multari poena, & in capite sustinere periculum, si quod tale factum comperientes non punierint, aut hoc agere valentibus non nuntient, sed latere permiserint.

C A P. IV.

UT autem palam fiant quæ a nobis prohibita sunt a privatis, & aliis quibusdam, citra eos qui in sacris nostris fabricensibus referuntur, fieri, aut privatis vendi arma: & hoc per præsentem legem significare curavimus. Prohibemus enim privatos operari & emere arcus, & sagittas, & spathas, & enses, quæ vocare consueverunt semispathia, & quæ vocantur Zabæ, sive lorice, & contos, & quolibet modo vel figura factas lanceas, & quæ apud Isauros nominantur monocopia, & appellatos stinnos, seu missilia insuper & aspidas, sive secuta, & galeas, seu cassides: non enim ista alii cuidam instruere sinimus, præter eos qui deputati sunt in sacris nostris fabricensibus: solos autem fieri & vendi a privatis, & privatis vendi permittimus cultellos minores, quibus nullus in præliis utitur. Præsentem igitur legem generalem tua celsitudo in hac proponat regia civitate, nec non & per alias civitates nostræ reipublicæ, ut omnes agnoscant quæ placuerunt nobis, hæc observent.

C A P. V.

Denunciamus autem futuris præesse hujusmodi custodiæ chartulariis ex memorato fabricensium scrinio, quia ex negligentia non solum pecuniarias sustinebunt poenas, sed etiam in corpore supplicia patientur, & militia cadent: insuper nec ipsum ulterius permitti a nobis scrinium in hujusmodi adesse sollicitudine, sed aliis committi fabricensium curam.

E P I L O G V S.

† Quæ igitur placuerunt nobis, & per hanc legem declarata sunt, tua celsitudo, & qui post te in cingulo fuerint, operi terminoque contradere festinent: indignationem nostram & ipsi metuentes, nisi rem sit utilem reipublicæ custodierint.

TIT. XV.

VT DIFFERENTES IVDICES AUDIRE INTERPELLANTIVM ALLEGATIONES, COGANTVR AB EPISCOPIS HOC AGERE: ET VT QUANDO IN SVSPICIONEM HABVERINT IVDICEM, PARITER AUDIAT CAVSAM ET CIVITATIS EPISCOPVS: ET DE CAUTEIA ALIA QVAM OMNINO OPORTET EPISCOPVM AGERE.

NOVELLA CONSTIT. LXXXVI.

Imperatoris Iustiniani Augusti Edictum.

P R A E F A T I O.

EX quo nos Deus Romanorum praeponit imperio, omne habemus studium universa agere ad utilitatem subditorum commissa nobis a Deo Reipubl. & illa facere quae omni difficultate & laesione atque contritione priverit: ne occasione litium, & aliorum quorundam discedere cogantur a propria patria, & in peregrinis affligi.

C A P. I.

Propterea igitur & in praesenti prospeximus praesens Edictum ad omnes dirigere subditos, & pacem facere omnium civitatum & vicorum habitatoribus, quatenus si quis habuerit contentionem adversus alium, sive de pecuniaria causa, sive de sublatione rerum mobilium & immobilium, seseque moventium, sive de criminalibus, prius interpellat clarissimum provinciae Iudicem, & ut ipse secundum nostras leges examinet ea, quae proponuntur, & unicuique iustitiam servet. Si vero dum aliquis adierit iudicem provinciae, non meruerit iustitiam, tunc iubemus eum adire suum sanctissimum episcopum, & ipsum mittere ad clarissimum provinciae iudicem, aut per se venire ad eum, & praeparare eum ut omnibus modis audiat interpellantem, & liberet eum cum omni iustitia secundum nostras leges, ut non cogatur peregre de sua patria proficisci: Si vero etiam sanctissimo archiepiscopo compellente iudicem cum iustitia determinare interpellantium causas, iudex differat discernere negotium, & non servet litigantibus iustitiam: iubemus sanctissimum civitatis illius episcopum dare ad nos literas ei qui non meruerit quod iustum est, infinuantes quia coactus ab eo iudex distulit audire interpellantem, & iudicare inter eum & qui ab eo conventus est: ut hoc cognoscentes nos supplicia inferamus iudici provinciae, qui interpellatus ab eo qui iniustitiam passus est, & coactus a sanctissimo archiepiscopo, non iudicaverit quae in dubitationem venerunt.

C A P. II.

Si vero contigerit quendam nostrorum subditorum in dubitationem habere iudicem, iubemus sanctissimum archiepiscopum audire cum clarissimo iudice: ut ambo per amicabilem conventum dissolvantur quae dubia sunt: ut aut per annotationem scriptis factam, aut cognitionaliter iudicetur inter litigantes: & forma detur iustitiae legibusque conveniens: ut non cogantur nostri subditi propter huiusmodi causas recedere a propria patria.

C A P. III.

Si quis vero existimans habere se adversus aliquem quamlibet actionem, neque clarissimum provinciae iudicem interpellat, neque sanctissimum civitatis episcopum adeat, & ita veniat huc absque literis Deo amabilis episcopi civitatis: sciat quoniam & ipsa tales sustinebit poenas, quales futurus esset su-

stinere iudex, si interpellatus ab eo, non studuisset ei servare iustitiam. Haec autem omnia sancite perspeximus propter utilitatem eorum qui habitant per civitates & vicos: ne privati propriis provinciis, & ipsi in peregrinis affligantur, & res eorum laedantur. Propterea enim iudices gratis facimus, & iussurandum eos iubemus subire, ut unicuique interpellanti iustitiam servant secundum nostras leges.

C A P. IV.

Si tamen contigerit quendam nostrorum subditorum ab ipso clarissimo provinciae iudice laedi, iubemus eum adire sanctissimum illius civitatis episcopum: & ipsum iudicare inter clarissimum illius provinciae iudicem, & eum qui putatur laedi ab eo. Et si quidem contigerit iudicem legitime & iuste iudicari a sanctissimo episcopo: satisfacere eum omnibus modis ei qui interpellavit adversus eum. Si vero refutaverit iudex hoc agere, & pervenerit ad nos ipsa lis: si quidem invenerimus quia iuste & secundum leges aditus a sanctissimo episcopo, ea quae condemnatus est, non fecit: novissimis eum suppliciis subdi praecipimus: quoniam qui debet vindicare oppressum, ipsum opprimere reperitur.

C A P. V.

Sed etiam subditum ei officium iubemus cum omni studio & administrantes clarissimis iudicibus interpellantes absolvere, nihil accipientes praeter illa quae nostris constituta sunt legibus. Si vero haec non custodiant, subdi iubemus suppliciis.

C A P. VI.

Si tamen invenerimus quendam sanctissimorum episcoporum pro gratia cuiuspiam prodere iustitiam, regularem ei castigationem inferri iubemus: ut studeant cum timore Dei iuste iudicare: ne non impetrantes iustitiam, cogantur homines relinquere proprias civitates atque provincias, & in loca quolibet alia iniqua concurrere.

C A P. VII.

In civitatibus autem in quibus non sunt iudices, iubemus eos qui habent causas, adire defensorem, & ipsum discernere inter eos. Si vero litem habentes voluerint defensorem una cum sanctissimo episcopo iudicare, & hoc agi praecipimus.

C A P. VIII.

Neque autem monachum, neque clericum, neque episcopum iubemus venire huc absque literis sanctissimi sui Patriarchae. Si vero hoc fecerint, sciant quia semetipsos schemate faciunt indignos.

C A P. IX.

Si quis autem magisterianus, aut praefectus, aut cuiuscunque fortunae existens acceperit amplius sportularum quam definitum est sacris nostris Constitutionibus: iubemus omnibus modis iudicem provinciae periculo proprio secundum nostram legem hoc vindicare, & vindictam inferre hoc praesumentibus. Si vero non vindicaverit hoc ipse iudex, licentiam damus sanctissimo uniuscuiusque civitatis episcopo nunciare nobis quae de eis aguntur, & qualem habet militiam, aut dignitatem, qui hoc praesumpserit: ut & iudici periculum inferamus permittenti & despicienti nostram iussionem, & ipsum quoque iubeamus puniri: t. ilia praesumentem.

TIT. XVI.

DE MORTIS CAUSA DONATIONE CVRIALIVM.

NOVELLA CONSTIT. LXXXVII.

Antonio Cantio interprete.

P R A E F A T I O.

Curialium fraudes nihil posse ferre damni Reipubl. sed resistere legem talibus curiis (vel consiliis) omni volumus modo. Cognovimus enim quemadmodum, postquam interdiximus curialibus donationum modum, non concedentes ipsis possessionem immobilem donare, neque in testamento relinquere ultra tres uncias, sed dodrantem omni modo Curiae servare, illi calumniantes legem, excogitaverunt tales aliquas fraudes contra ipsam Legem. Scientes enim quod nos invenientes verustos legum latore, dubitantes de mortis causa donatione, utrum donatio an legatum sit, & illos quidem connumerantes ipsam donationem, quosdam vero legatis, ea quae pluribus & optimis legislatoribus visa sunt eligentes, legatum ipsam esse omnimodo de idimus, nec confectione monumentorum egere, sed licentiam habere facere ipsam & inferre ipsi etiam certos fines quos donator voluerit; & si hoc fecerit, licentiam habere renunciare etiam huic ipsi facultati, qua possit poenitere super talibus donationibus, revocare, & quos utique voluerit terminos inferre mortis causa donationibus, sicuti *Julianus* sapientissimus constituit, quod quidem nos in trigesimo nono nostrorum Digestorum scripsimus. Omnia enim comprehendimus in brevi, & quae vetustis & quae nobis placita sunt. Hoc igitur scientes putaverunt oportere secundum modum hunc facere quasdam mortis causa donationes, & inferre pacta secundum legem ad auferendum potestatem sibi ipsi super donatione poenitenti, eam revocandi. Alium vero terminum ipsis placentem addere ipsis donationibus, ut inde ipsis nimirum liceat facere donationes a revocatione liberar, & ita suas minuere substantias.

C A P. I.

Et si autem ex his quae jam lege sancivimus adempta est omnis illis occasio plus dodrante relinquere queundi, vel in testamento relinquendi, vel per donationis modum alienandi, tamen ut adhuc etiam magis ipsorum fraudem compescamus, ideo & nunc *Sancimus* nemini curiali neque per mortis causa donationem licere donare quid, praeterquam tantummodo per antenuptialis donationis modum pro seipsis aut propriis liberis factae, aut per dotis occasionem, quatenus ipsa nostra Constitutio dicit, etiam filiabus donare nubentibus: siquidem aliter ipsos non posse donare certum est res immobiles, sed ipsas manere semper apud ipsos curialibus obnoxias functionibus, sola ipsis venditione concessa, & ipsa secundum Novellae nostrae constitutionis observationem. Mortis causa donationibus suam vim habentibus, & valentibus ceteris hominibus, exceptis curialibus facere dictas mortis causa donationes in quascunque voluerint personas, & conditiones ipsis imponere, & renuntiare (siquidem hoc voluerint) poenitudini concessae circa pactionis revocationem: manere quippe oportere etiam sic in mortis causa donationis conditionibus, (hoc enim insuper sancimus) & tales donationes firmas esse & stables: quod quidem non nunc primum lege statuimus, sed jam lege statutum, & nunc per nostram interpretamur, & corroboramus vocem in omnibus aliis personis, praeter solos, ut dictum est, curiales: idque propter ipsam nostram erga rempublicam curam & studium.

E P I L O G V S.

+ Quae igitur placuerunt nobis, & hac lege manifestata sunt, tua gloria custodire studeto, in primis utilitati Reipublicae providentiam impertias.

T I T. XVII.

DE DEPOSITO, ET DENUNCIATIONIBVS IN-
QUILINORVM, ET DE SVSPENDENDA
ADMINISTRATIONE PANVM.

NOVELLA CONSTIT. LXXXVIII.

*Imperator Iustinianus Augustus Ioanni gloriosissimo
sacerorum per Orientem praetoriorum praefecto,
iterum ex consuli ordinatio & patricio*

P R A E F A T I O.

Litem nuper audientibus nobis (hoc quod in Imperio publice sedentes multotiens agimus) orta est aliqua quaestio, quam resolvimus statim: huiusmodi vere discentes contingere multa, communi & generali lege definire hoc iustum esse arbitrati sumus.

C A P. I.

Si enim quis ab aliquo capiat aurum aut res aliquas depositi causa in quibusdam conditionibus, deinde illi agant: necessitatem habeat omne restituere aurum, aut res, conditionibus semel impletis: & nulla omnino licentia sit aliquibus extrinsecus interdictionibus uti, & retinere depositi restitutionem: cum & alia multa privilegia tam a praecedentibus legislatoribus, quam a nobis ipsis data sunt: licentia enim est prohibenti redditionem, eum quidem, cui creditum est depositum, non molestare: eum vero de rebus quae in quaestione sunt, qui aurum, aut res aliquas accepturus est, litem sortiri, & iustitiam & legem promereri: sed ne per hanc causam damnis magnis subiciat eum qui interdictionem suscepit, & compellantur aut defensiones expetere, aut res habere, & non possit voluntarie cum deponente benigne agere: quod si tale aliquid egerit (omnino enim oportet non sola delictorum nos contentos esse prohibitione: sed etiam timorem inferre iustum transgressoribus) siue perditionem contigerit rerum aut pecuniarum fieri, & hoc probetur, siue alium quemcunque casum fortuitum ipsum respicere qui contestationem dixerit. Insuper etiam ex quo facta est huiusmodi contestatio, usuras pecuniarum usque ad tertiam centesimam agnoscere prohibentem accipere propria: non solum si aurum fuerit quod depositum est, restitui vero prohibitum: sed & si aliae res sint: ut hoc timore stultorum simul, & perversorum maligne versandi, in depositionibus homines cessent.

C A P. II.

*De his qui denunciant ne civiles annonae, vel
pensiones solvantur.*

Sed & totum hoc quod de mandatis est, & aspicere, & constituere secundum legem providimus. Videmus enim frequentari hoc in regia hac praecipue civitate, & aliquos interdicentes eis qui ministrant publicas annonas, & tesseras accipiunt ab annonarum praefecto, volentes suspendi administrationem: & eos qui ex hoc solummodo forsitan nutriuntur, defraudari administratione, per quam eis omnis tribuitur vitae occasio. Huic autem rei severius & difficilius illud est: multis enim domos possidentibus in hac felicissima civitate, qui imbecilli non videntur, mox futuris pensiones ab inquilinis accipere, calumniantur per interdictiones inquilinis dirigentes, ut non inferant eis. Illi vero ultra eas suscipientes, quidam propter inopiam forsitan comedunt eas: quidam vero & exules a magna hac sunt civitate, & decidit omnino pensionum administratio iis, qui ex hoc forsitan solo nutriuntur, secundum quod occurrentes in civilibus an-
nonis

nonis diximus. §. i. Nemini igitur damus huiusmodi licentiam: sed unusquisque si aliquam habeat causam ad obnoxium sibi, non obdormiat: in liberalibus autem perversitate omni plenius aspiet interdictionibus. Cognoscat enim, quia si tale aliquid egerit, & per occasionem ejus ceciderit aut administratio panum, aut pensionum datio ex hoc accidens, ipse sustinebit periculum, mox quod interdictionem inquilinis & ministrantibus panem miserit, aut suspenderit annonam: nihil enim horum agi omnino volumus: sed ex quo interdictiones egerit, sancimus eum omne damnum sarcire domino rerum: super hoc & usuram & tertiam centesimam agnoscere pecuniarum, aut rerum quas non accipere per eum is qui secundum hunc modum laesus est, valet. Et neque aliquis opponat defensiones, quia qui praesens est ei exactionis domino danti defen-

sionem aut in deposito, aut in aliis recipere rem propriam, non enim omnibus est facile fideiussorem praebere nostris legibus, nullam defensionem omnino ratam esse ponentibus, nisi cum fideiussione fiat: fideiussorem enim omnino dandum idoneum, non facile neque possibile passim est. Et propterea igitur ad securitatem nostrorum subditorum volumus hoc custodiri a modo, & de cetero omni tempore, ut immortale sit hujus nostrae sanctionis juvamen Reipublicae, quae judicantibus quidem nobis in mentem venit, praesentem vero legem commune juvamen nostris peperit subiectis.

EPILOGVS.

† Tua igitur eminentia, quae placuerunt nobis, & per hanc divinam manifestata sunt legem, operi effectuique tradere, & in perpetuum observare festinet.

COLLATIO SEPTIMA.

TIT. I.

QVIBVS MODIS NATVRALES EFFICIVNTVR
SVI, ET DE EORVM EX TESTAMENTO
SIVE AB INTESTATO SVCCESIONE.

NOVELLA CONSTIT. LXXXIX.

*Imperator Justinianus Augustus Ioanni gloriosiss. per
Orientem praetorium praefecto, iterum excon-
suli ordinario, & patricio.*

P R A E F A T I O.

Naturalium nomen Romanae legislationi dudum non erat in studium, nec quaelibet circa hoc fuerat humanitas, sed tanquam alienigenum aliquid & omnino alienum a republica putabatur: a Constantini vero piæ memoriae temporibus in constitutionum scriptum est libris. Deinde paulatim in mediocritatem clementemque sententiam Imperatores transeuntes, leges posuerunt: alii quidem & dari & reliquid eis a patribus concedentes: aliqui autem etiam adinvenientes modum per quem naturali jure priore liberati legitimi fierent, & paternae substantiae successores: paulatimque etiam ad nepotes processerunt huiusmodi legislationes: & quoniam in nostra tempora venerunt, & eorum qui paulo ante nos fuerunt, multam varietatem causa suscepit. Nos enim duplex habuimus studium, & plurimos in libertatem perducere homines ex priore servitute, & ex naturalibus ad legitimos elevare: non enim ultio & interdictio despicienda est: sed quod est in necessitate, curandum est: & diffugiendum, quidem quod malum est, invenendum vero undique quod melius est. Quia igitur aliqua quidem in constitutionum Codice, quem ex omni priorum Imperatorem legislatione collegimus, de naturalibus scripta sunt aliis quaedam vero in libro Institutionum: de his autem nos constituimus, aut jam perfecta comperimus, & nos ipsi plurimas fecimus de his constitutiones, alias quidem in praedictarum collectione constitutionum, alias autem etiam postea: ne causa sit dispersa, bene se habere credidimus, in una constitutione totum colligere, quae pro omnibus sufficiat ea quae de naturalibus sunt, corrigere atque sancire.

CAP. I.

De liberis naturalibus.

Palam namque est, quia hominum alii quidem

liberi simul consistunt, & inter legitimos sunt: alii vero hoc prius non habentes, postea sunt, & ex servis ad liberos ascendunt, & ex naturalibus ad legitimos. Alii vero ex ipso hoc naturales sunt, & quaedam eis successiones existunt: alios autem neque naturales esse decet, sed etiam hoc monstrantur indigni. Oportet igitur nos ita facere constitutionem, ut nullus ignoret quae possunt in naturalibus valere: dicimus autem inchoantes legem, qui consistunt naturales, quibusque modis procedunt ad legitimos, quorum plurimos invenimus nos & quae sunt horum successiones, & quomodo quidem vetustas usa est his amare, quomodo nos humane. Nec illud quoque relinquitur, qui nec naturalium digni sint, sicuti diximus appellatione. Natura siquidem ab initio, dum de filiorum procreatione sanciret, scriptis nondum positis legibus omnes similiter quidem liberos, similiter autem produxit ingenuos. Primis namque parentibus primi filii, similiter quidem liberi, similiter autem legitimi a creatura fiebant: bella vero & lites, atque libidines & concupiscentiae causam deposuerunt ad aliud schema. Servitutem namque invenit bellum: naturales autem castitatis casus: lex autem rursus huiusmodi delicta curans libertatem servis molita est, & multum de his tractavit, modos introducens dena millia, imperatoris vero Constitutiones aperuerunt eis quae non recte facta sunt, ad ius legitimum vias quod non transitorie neque nos sancimus, neque subiectos hanc legem negligenter audire praecipimus. §. i. Legitimi siquidem successores procedunt hominibus ex nuptiis, quas contrahunt, aut cum dotalibus instrumentis, aut etiam absque eis, sic ad foeminas masculis convenientibus, ut ab initio habeant ad eas legitimarum nuptiarum affectum. Et hoc enim in calumnia positum nos respicientes, lege decrevimus, quid in iis quidem, qui fortunae dignitate provedi sunt, quid autem in mediocri hominum statu agendum sit ad demonstrationem legitimarum nuptiarum: quid vero deinceps permissum est plebi. Quapropter nuptiis procedentibus, ex hoc ipso sunt successiones certae: & si inter legitimos conducerentur, mox lex introducit successionum modos, plurimum de his tractans. Legitimum igitur ius sic se habet. Quod vero non est huiusmodi, sed liberum quidem, non tamen ex nuptiis procedens legitimis, aut etiam in servitute natum: si libertatem quidem meruerit, manserit autem natura-

le: hoc modi varii ad jus legitimum ferunt, quos enumerantes, sic etiam reliqua sanciemus.

C A P. II.

De primo (hoc est per oblationem Curiae) modo legitimationis.

Primus itaque modus est legitimi juris existens civitatibus mox utilis, quem Theodosius piæ & novæ introduxit memoriæ. Sancitum namque est ab eo, ut possit naturales filios, aut omnes, aut aliquos offerre curiis, aut filias curialibus copulare: & quoniam modus iste non simplicem habuit legislationem, sed varie & de oblationibus dictum est, & de successione, quomodo ipsi, & quorum heredes existant, & qui rursus ad jus eorum hereditarium accedant: justum credimus hoc primum legislationis disponentes capitulum, ita ad reliquos modos qui ad legitimorum jus ferunt, accedere: quæ enim inde sunt facile omnino est dicere. §. 1. Si quis igitur fuerit naturalium filiorum pater, sive curialis existens, sive liber a curia, licentiam habebit, omnes, aut quosdam ex eis, sive legitimorum sit filiorum pater, sive etiam non, sed solummodo naturalium, offerre curiæ, licet forte illustri dignitatis sint filii suscepti: nisi tamen dignitas intercesserit talis, quæ homines, licet curiales sint, ab hac fortuna liberos facit. Oblationis autem modus sive fiat a patre adhuc superstite, cum quispiam in commune filium offerret, (hoc namque gestum est in Philocalo naturali filio, curiali a patre in Bostrenorum civitate) & hoc ipsum dicit secundum inspectionem ibi factam, & ita eum offert, sicut a Leone piæ memoriæ scripta dicit Constitutio: sive ergo secundum hunc modum fiat aliquis a patre pronuntiatus curialis, sive eum pater sub gestis monumentorum offerat, sive moriens in testamento conscribat oportere fieri curialem: deinde ille amplectatur scripturam: legitimus mox fiet, naturalium jure omnino liberatus: sive etiam mortuo patre semetipsum filius aut filii offerant: non existente quidem legitima sobole, etiam sic erunt legitimi & curiales. Proinde pater quidem etiam existentibus legitimis, offert curiæ non legitimos filios: qui vero per semetipsum ad hoc procedit, tunc solummodo auditur, cum nullus legitimorum filiorum existit. Hoc itaque de oblationibus sit, quod indifferenter sancitum est a nobis, in hac præsentī lege reconditum: non autem simpliciter neque fortunæ oblatione: oportet enim & modos facere manifestos secundum quos offerantur. §. 2. Si quis igitur ex qualibet oriatur civitate, sive curialis, sive etiam liber hujusmodi sit fortuna: licebit ei suum naturalem offerre filium curiæ illius unde oritur civitatis. Si vero nec civis ipse consistat sed ex villa quadam aut vico sit oriundus: illi a patre offeratur civitati, aut semetipsum offerat, sub qua civitate villa aut vicus tributa persolvit. Palam vero est, quia siquidem pater eum, aut avus offerat, aut aliquis ascendentium parentum & liberos habens filios: hoc agere poterit: si vero ipse quispiam semetipsum offerat, hoc permittimus, cum non alii legitimi sunt fratres. §. 3. Si tamen aliquis offerre volentium suos naturales curiis, aut ex maxima hac oriatur civitate, aut ex seniore Roma, huic damus licentiam, in quam voluerit metropolim oblationem celebrare: & hanc esse regulam etiam in filiabus, ut jungat eas curialibus aut ex civitate ipsa ex qua orti sunt, aut sub qua villa aut vicus tributa persolvit, aut si quis liber simul & Romanus, aut Bycantius fuerit, cuicumque curialium alterius cujuspiam, metropolis tamen. Sic itaque

Tom. II.

nobis curialium diligentia est, & iste modus placet juris legitimi, quia damus curialium naturalium existenti solummodo filiorum patri, licet ex ancilla eos habeat, & liberos facere, & offerre curiæ secundum quod prædictum est. Et adhuc amplius sancimus de causis, ut vel si non pater offerat, liber autem semel filius fiat: possit & semetipsum offerre curiæ, etiam hic legitima non existente prole.

C A P. III.

De successione curialium.

ET quoniam varie etiam de hujusmodi personarum successione sancitum est: non videtur absurdum nobis & de successione, sicut prædiximus, terminare. Si quis igitur naturalis secundum hoc schema, (id est oblationis) fiat curialis: erit patri & ab intestato successor & ex voluntate: nihil dissimilis legitimis, & ex donatione percipere poterit patris: ita tamen, ut non amplius habeat uno horum qui ab initio legitimi sunt, & inter omnes minus habente. Cum semel autem illi susceperint oblationem, & propterea ad jus legitimorum ascenderint: non sinimus eos abstinere se patrum hereditate, aut videri quasi donationem in se factam, & ratam habitam ab eis, relinquere & fortuna recedere. Manentes itaque curiales, relictam aut donatam (sicuti dudum a nobis dictum est) habebunt mensuram. §. 1. Si vero ab initio refutaverint oblationem, manere liberi præponentes, licet naturales, quam fieri ditiores & curiales: deinde videantur postea aut in totum, aut ex patre possidere res donatas aut relictas sibi, aut etiam alienare: tenebuntur omnino, curiali fortuna etiam inviti ut non adulterari nobis videantur legislationem, & lucra quidem venientur, quæ occasione oblationis sint: repellant autem fortunam propter quam lucra promeruerunt. Et hoc similiter sancimus & in masculis oblationis curiæ, & in filiabus nubentibus curialibus: nulla existente differentia sive per masculos quispiam curiæ munera agat, sive per generos curiam in filiabus augere voluerit, & per illorum filios novos adicere prioribus curialibus filios eorum.

C A P. IV.

Filium vero per hujusmodi causam factum legitimum, ipsi soli genitori legitimum facimus, non etiam extraneæ cognationi patris, (dicimus autem & ex quibus ille natus est, & qui ex utroque sunt, & qui ex eo processerunt) facimus eum velut ex quadam machinatione cognatum. Sancimus enim oblatum curiæ naturalem filium solummodo patri legitimum fieri successorem, nullum tamen habere participium ad ascendentes, aut descendentes, aut ex latere agnatos vel cognatos patris: aut illos aliquod habere participium ad illorum successiones: æquum etiam ei dantes privilegium, ut sicut nec cognatis patris sit iste successor, sic nec illi ad ejus vocentur successionem, nisi forte scripserit aut ipse illos, aut ab illis scribatur: soli enim patri sunt legitimi, & cognati esse creduntur.

C A P. V.

Ergo sanciendum est qui factis ita legitimis efficiantur successores. Et si quidem habuerit filios qui talis est, aut nepotes de legitimis sibi procreatos uxoribus, & merito etiam curiales constitutos: modis omnibus ei succedant: quid enim legalius est proprio filio ad paternam successionem? si vero filios habuerit non curiales quandoque sibi progenitos, tunc legitima mensura veniat ad fiscum & curiam: reliquum vero quantumcumque fuerit, ad illos filios qui curiales non sunt, accedat. Si vero

(Q)

etiam

etiam generaliter nulla ei sit proles, & moriatur intestatus: novem quidem uncias curia & fiscus habeat: secundum quod dudum a nobis sancitum est: in reliquis autem tribus uncias, qui ex lege vocantur omnibus modis venient: aut si testatus fuerit, ad scriptos descendant heredes. Semel autem factum curialem lex suscipiens, & inscribens curia, & successiones, & aliam omnem ordinatam dedit vitæ successionem & quæstum. Si quis autem vel ex genere, vel extraneus, scriptus forsan, aut etiam non scriptus, voluerit adire imperium, & semetipsum offerre curia: licentiam habeat hoc agendi, & distributam curia partem accipiens, fieri curialis, & tam fortunæ quam functionum successor, si hoc Imperium annuerit. **C A P. VI.**

Si quis autem legitimus quidem filios non habeat, naturales autem ei solummodo sint: liceat ei curia honore scribere eos heredes: & scriptura pro omni oblatione consistat, & non egeat hoc antiquarum legum alia adiectione, neque oblatione, dum superstitibus essent: sed ex hoc ipso scripti si liberi sint, curiales simul & heredes fiant, & habeant ipsi substantiæ novem uncias, sicut pater eis distribuerit: si autem etiam totum eis relinquere voluerit, adhuc faciet melius: veruntamen usque ad novem uncias omnimodo eis relinquat, sciens quia si reliquerit minus, a lege modis omnibus supplementum substantiæ fiet: illi vero si voluerint, curiales fiant. Si vero aliqui quidem eligant, aliqui vero refutent: ad eos qui eligunt refutantium veniant portiones. Si vero omnes renuerint, tunc tanquam filiis non existentibus, ita ad curiam veniant novem uncia omnes. Si vero ille quidem tacuerit, filiorum vero legitimorum ei non sit proles: tunc legitima quidem pars ad heredes ab intestato veniat: filii vero naturales si voluerint semetipsos offerre curia, hoc faciant sicuti voluerint, sive omnes, sive quidam ex eis: & modis omnibus novem uncia substantiæ ad curiales aut curialem perveniant. Si vero etiam ex ancilla ei nati sunt, si eos manumiserit aut vivens, aut in testamento obtulerit eos, etiam sic suscipiantur, & sint curiales sicut testator voluit, aut sicut eorum desiderium fuit: offerentes enim semetipsos curia, percipient [sicuti dictum est] novem uncias: undique enim volumus, vel si testetur, vel si non facta voluntate decesserit, eos qui ad curiam veniunt, novem uncias accipere. Si vero manumiserit quidem solummodo, non tamen obtulerit, aut illi etiam sic volunt, aut quidam ex eis ad curiam respicere: etiam tunc novem uncia curiam agenti vel agentibus secundum quantitatem dentur. Si vero nullus naturalium aut velit, aut offeratur, tunc novem uncias curia percipiat. Palam quippe est, quia simul sequitur ubique fiscus secundum Constitutionem de hoc a nobis positam. De naturalibus itaque qui per transitum ad curiam sunt legitimi, & de modo secundum quem offeruntur, & successione, hæc a nobis pure sancita sunt.

C A P. VII.

Tribus autem aliis Constitutionibus scriptis Zenono quidem piæ memoriæ, non de futuris aliquid plene sancivit, sed de jam præteritis: quam scribi ideo solummodo permisimus, ut eos quibus illa forte Constitutio prodest, quod descendit eorum exinde proles, non hac utilitate privaremus: sicut etiam Anastasii piæ memoriæ, quæ naturales adoptare contribuit, non esse importunam de cætero nostris subjectis permittimus, nisi ad hoc positam solummodo sinimus, ut si qua utilitas aliquibus ex-

inde reposita est, hanc non videamur per nostras amputare leges. Oportet enim semper aliquod inchoare bonum, non ea quæ a quibusdam præexistunt, destruere: nostri enim patris approbamus Constitutionem, temperate quidem introductam, & ordinate positam: quæ adoptiones naturalium prohibuit, multam absurditatem habentes, & indiscrete velut advenas quosdam legitimis naturales superinducentes.

C A P. VIII.*De secundo legitimationis modo per instrumenta Dotalia.*

Reliqui igitur sunt modi, qui a nobis inventi sunt, quos percurramus, legitimum jus præbentes eis qui erant primitus naturales: circa quorum successionem non laboravimus: semel enim eos efficientes legitimos, damus habere etiam successiones illas, quas habent ii qui ab initio legitimi sunt. Si quis igitur dotalia scripserit ad liberam in principio, live ad libertam mulierem, cui omnino licet copulari, in concubina schemate sibi, aut legitimorum filiorum jam pater existens, aut etiam filiorum naturalium pater, legitimas esse nuptias, & filios vel præcedentes, vel conceptos, legitimos ei esse sancimus: & licet postea non nascantur filii ei, aut etiam nati moriantur nihilominus prior soboles legitima consistit. Affectus enim circa filios ita ei procedens, qui eum etiam ad dotalia provocavit instrumentum, ipse dedit secundis filiis occasionem, qui postea nati sunt, legitimi juris. Quapropter absurdum erat, benignam occasionem, quam posterii sibi filii invenerunt ex prioribus sumentes: eam non etiam prioribus legitimum jus simul & sine calumnia circa patrum dare successiones. Palam enim est, quia juniores filii ex lege facti sunt sui, hoc initium dotalibus præbentibus. Quapropter unum amborum fecimus ordinem, & de cætero calumnias plurimis abstulimus Constitutionibus: illud dicentes: Ut vel si non habuerit filios postea pater dotalia tamen exposuerit instrumenta: etiam sic nihilominus suos habeat filios. Ut enim nascerentur ei filii alii, casus quidem forte potestatem & licentiam habuit: sicut etiam nator sufferre affectionis vero probationem quæ in prioribus fuit natis, hoc est ante dotalia instrumenta, præbentem legitimum jus, nihil tale fuit quod auferre omnino potuerit. §. i. Insuper etiam ex rationalibus, hoc adjectum est causis, quod si ante dotalia conceptus quidem est filius, natus autem post dotalia: auxiliator sui sit: qui etiam ex prioribus Constitutionibus hoc facere potuit, & quædam a nobis inventa est ratio regularis optime narrans de ordine nascentium. Cum enim dubitaretur utrum oporteat conceptus, an partus respici tempus, sancimus, ut non tempus conceptus, sed partus inspiciatur, propter filiorum utilitatem. Si vero contingerit tales aliquas excogitari circumstantias casuum, in quibus est utilius conceptionis tempus quam partus: tempus illud valere magis præcipimus quod utilius sit nascenti.

C A P. IX.*De tertio modo legitimationis per Principis Rescriptum.*

Illud tamen a nobis sancitum est: Ut si quis voluerit legitimam suam facere sobolem, & non habuerit uxorem talium filiorum matrem, aut filios quidem valde diligit, mulier autem non sine peccato sit apud eum, neque digna sit quolibet legitimo nomine: & propterea aut moriente muliere, aut legitimo jure non digna in matrimonio putanda, aut causa a filiis maligne tractata, aut ex studio muliere celata, aut a filiis, aut forte aliter ei divitiis accedentibus, ne jure legitimorum usum pater & fructum defun-

defuncta matre tanquam sub potestate filiis constitutis habeat. Si quis ergo filios legitimos non habeat, sed tantummodo naturales, ipsos quidem legitimos facere voluerit, mulierem vero iam promptu non habeat omnino; aut habeat quidem, non tamen sine peccato: aut si non appareat, aut aliter dotalem instrumentorum non habeat facultatem: (quid enim si ad sacerdotium alter eorum ascendat?) damus ei fiduciam [hoc quod dudum gessimus] ad legitimum jus filios educere naturales, legitimis, sicuti prædiximus, non existentibus, per quandam huiusmodi viam. Sicut enim sunt modi, qui servos ad libertatem simul & ad ingenuitatem deducunt, & naturæ restitunt: ita si pater non habuerit legitimam prolem, & voluerit eos restituere naturæ & antiquæ ingenuitati, sive ex ingenua nascantur ei, sive ex liberta, & legitimos de cætero & sub potestate habere: hoc agat per nostrum Rescriptum; non enim fuit in principio, quando natura hominibus sanciebat sola, antequam scriptæ procederent leges, quædam differentia naturalis atque legitimi: sed primis parentibus primi filii (sicut præsentem inchoantes diximus legem) etiam ipso processu nati, legitimi fiebant: & sicut in liberis natura quidem fecit liberos omnes, bella vero servitutem adinvenierunt: licet etiam hinc nobis natura legitimas protulit soboles: ad concupiscentiam vero facta conversio, naturale jus eis inferuit. Quapropter similibus passionibus exortis convenit curam ex æqualibus inveniri, aliam quidem a prioribus nostris, aliam vero a nobis. §. 1. Sit igitur licentia patri in prædictis casibus matrem in priore schemate relinquenti, Imperio preces offerre, hoc declarantes, quia vult naturales suos filios restituere naturæ antiquæ ingenuitati, & iuri legitimo: ut sub potestate ejus consistent, nihila legitimis filiis differentes: quo facto, ex hoc filios frui huiusmodi adiutorio: una namque hoc modo omnes huiusmodi naturæ digressiones & opiniones in his qui legitimos non habent filios, curamus: sic brevi solatio tantum impetum naturæ corrigentes.

C A P. X.

De quarto modo legitimisationis per testamentum patris a Principe confirmatum.

SI vero is qui solummodo naturalium filiorum est pater, per quosdam fortuitos casus non valuerit hoc agere, moriens autem sub quodam prædictorum casuum scripserit testamentum, volens sibi legitimos esse filios successores: & in hoc damus ei licentiam & fiduciam, supplicantibus tamen etiam sic filiis post mortem patris, & hoc dicentibus, & ostendentibus patris testamentum, & heredibus existentibus secundum legem: hoc quoque donum habeant patris & Principis, id est dicere, naturæ simul & legis.

C A P. XI.

Generaliter autem in omnibus qui per prædictos modos deducuntur ad legitimum jus, tunc hoc volumus obtinere, dum & filii hoc ratum habuerint. Nam si solvere jus patriæ potestatis invitis filiis non permissum est patribus, multo magis sub potestate redigere invitum filium & nolentem, sive per oblationem ad curiam, sive per instrumentorum celebrationem, sive per aliam quamlibet machinationem, tanquam sortem metuentem paternam, justum non est: neque imperii & legislatoris ponimus proprium. §. 1. Si vero plurimis existentibus filiis, alii quidem eligant, alii respuant: hi qui volunt legitimi fieri, fiant; aliis in jure naturali manentibus: & hoc dicimus, nullum priorum legitimorum perimentes modum, sed hunc adjicientes

aliis, in quibus illos accipere non licet, omnino enim legitimis existentibus, deinde naturalibus provenientibus, nequaquam jus legitimorum eis adjicitur, nisi omnino aut per curiam, aut per nostras Constitutiones, quæ dotalem instrumentorum introduxerunt modum. §. 2. Adoptionis autem modum, quæ fuit olim a quibusdam ante nos Imperatoribus super naturalibus putatus non improbus, invenientes: secundum paternæ Constitutionis virtutem & nos (sicuti dictum est,) excludimus, quoniam castitatem non perfecte consideravit. Et non erit decens, ut quæ bene exclusæ sunt, in rempublicam rursus introducantur. Quapropter his a nobis sancitis atque manifestatis quo conveniat modo ad civitatem Romanam legitimorumque jus transire: nihil de successione super talibus est dicendum. Nam sicut in cæteris ab initio legitimis, oportet etiam in his fieri successiones.

C A P. XII.

De successione omnium naturalium filiorum.

Discretis igitur & iis qui facti sunt legitimi, & iis qui manserunt naturales: ordinandum est jam etiam de successione eorum. Valenti siquidem & Valentiniano, & Gratiano divæ memoriæ primis placuit humanum aliquid agere circa naturales. Et siquidem sit naturalium patri legitima soboles, una uncia eos dignos esse fecerunt, & hanc cum sua matre non donari, neque ex ultima dati voluntate ulterius aliquid permittentes: si vero filii quidem non sint naturales, concubinæ vero solummodo iis qui non habeant utique conjugem (hoc etenim tantum concubinam habentibus est conscriptum) mediam unciam solam donantes. Si vero filiorum legitimorum non sint parentes, & neque patrem neque matrem habeant, usque ad tres uncias relinquere eis aut donare permisi sunt, & hoc cum matre: & si quolibet modo acceperint aliquid, in hoc reputari solummodo: quod autem plus est, ad eos qui vocantur ex lege venire, hoc quod Theodosij senatoris filii, licet non perfecte, sanciverunt. §. 1. Nos igitur etsi prius humana usi lege pro tribus uncias, sex uncias eis, filiis legitimis non extantibus, per patrum magnificentiam dedimus: sed tamen ex iis quæ subinde proveniunt causis perfectius simul clementiusque considerantes, præsentem ponimus legem. Plurima utique sunt, & prius commissa, & nostris temporibus delinquantur: & ideo ab impietate homines liberamus. Quidam enim non habentes licentiam quantum volunt suis naturalibus filiis relinquendi, eligunt quasi viros, & scribunt heredes, quatenus restituant filiis. Ac illi aut ex hoc impie agunt, & prævaricantur voluntatem scribentium, aut (quod omnium levissimum putant) pejerant: & tacemus ea, quæ tradita sunt ex memoria nobis in personis gloriosissimis talia delinquentibus priscis temporibus. §. 2. Ne igitur semper tale fieri delictum sinamus: neque quod agere licet in extraneis & ignotis, hoc in propriis filiis naturalibus homines agere prohibeamus, propterea præsentem legem sancimus, ut siquidem quispiam habuerit filios legitimos, non possit filiis eorumque matri ultra unam relinquere unciam, aut donare naturalibus aut concubinæ: (hoc enim proprium prioris judicamus esse Constitutionis) sed & si quid amplius dare tentaverit quolibet modo, hoc fieri filiorum legitimorum: vel si filii non sint, concubina vero solummodo, huic mediam unciam relinquere aut donari concedimus. §. 3. Si vero filios non habuerit quispiam legitimos, aut quenquam ascendentium, quibus necessitas est legis relinquere

re partem propriæ substantiæ competentem: testatori licentia sit etiam in duodecim uncias scribere filios naturales heredes, & dividere inter eos quocunque voluerit modos, & per donationes aut simplices, aut antenuptiales, aut per dotes: aut per alium quemlibet modum legitimum suas in illos substantias transponere: sic enim nequaquam egebunt, quibusdam ad impietatem aut perjurium præparatis: sed ex ipso suam disponent pure sententiam. Si vero habuerint hi quos prædiximus, aliquos ascendentium: legitimam eis relinquunt partem, quam Lex & nos constituimus: reliquam vero totam in naturales filios habeant relinquendi licentiam. Et hæc dicimus super iis, qui in scriptis & legitimis voluntatibus disponunt suam substantiam. §. 4. Si quis autem defunctus fuerit, legitima ei omnino sobole non extante, (filiorum dicimus aut nepotum, vel deinceps successionis) neque legitima conjuge, deinde moriatur non disponens de substantia sua, & veniat cognatio forsitan aut etiam manumissor, utpote bonorum possessionem movens & insurgens, aut etiam nostrum ærarium, (nam nec illi quantum ad hoc parcimus) sit autem ei donec vixerit, libera mulier in schemate concubinæ sociata, & filii ex ea: (talibus enim solummodo hoc sancimus, ubi omnino indubitatus est & concubinæ in domo affectus, & filiorum ibidem proles) & alimentum damus eis, & intestatis parentibus defunctis duas paternæ substantiæ uncias habere, cum matre partiendas, quancunque fuerint filii: ut unius filii portionem mater accipiat. Et hoc dicimus si uni concubinæ societur, aut filios ex ea habeat, aut etiam præcedente concubina, morte forsitan, aut separatione filii ei domi sint: tunc enim damus eis ab intestato ad duas uncias vocationem. §. 5. Si vero effusa concupiscentia ei fuerit, & alias superinduxerit priori concubinas, & multitudinem habuerit mulierum fornicantium, (sic enim dicere melius est) & ex eis filios habens moriatur, multas simul deferens concubinas: odibilis quidem est ille talis: procul autem hac lege modis omnibus cum talibus filiis & concubinis excludatur. Sicut enim si quis legitimæ copulatus uxori, alias superinducere non poterit matrimonio consistente, & ex his legitimos procreare: ita neque post agnitam quo diximus modo concubinam, & ex illa filios, dabimus, si etiam aliquod opus libidinis aliud fecerit, etiam hos ad successionem ejus introduci, si mortuus fuerit intestatus. Nam si hoc non sanciverimus: indiscreta quidem erunt quæ mulierum sunt quam potius aut quam minus amaverit: indiscreta quidem & quæ filiorum sunt, & nos non damus luxuriantibus, sed pudicis legem. Non autem differentiam facimus de filiis siue masculi sint siue feminae. Sicut enim natura nil circa talia tractat: sic nec nos aliam in masculis, & aliam in feminis secundum hoc ponimus legem. §. 6. Si quis autem [oportet enim per omnem viam subtilitatem simulque pietatem transire] habens filio legitimos, relinquat & naturales, ab intestato quidem nihil eis existere omnino volumus: pasci vero naturales a legitimis sancimus, ut decet eos secundum substantiæ mensuram a bono viro arbitrata: quod videlicet apud nostras leges viri boni arbitratu dicitur, hoc ipso custodiendo, vel si conjugem quidem habet, filios autem naturales, & ex defuncta concubina sibi natos, & illi aluntur ab eis successoribus. De nepotibus enim naturalibus, quæ jam a nobis specialiter etiam de ipsis disposita sunt, obtineant.

CAP. XIII.

IN quibus autem casibus naturales filios vocamus ad successionem, in iis quoque & ipsi decentem naturalibus patribus devotionem servant: eademque mensura sicut parentes prospiciunt naturalibus filiis secundum nostram legem, & ipsi parentibus compensent siue in successione, siue in alimentis, sicut superius sancivimus.

TIT. XIV.

QUoniam vero & dudum in quibusdam Constitutionibus dictum est oportere, in quibus patres donant filiis aut relinquunt, in his etiam curatores eis præbere confirmandos: tamen hoc ratum esse etiam nunc ponimus dantes & matri (secundum quod jam de his dispositum est) & naturalium tutelam agere filiorum, omnia agenti quæcunque in legitimis definita sint filiis.

CAP. XV.

Ut filii ex damnato coitu nati, nec a alimenta a parentibus consequantur.

ULtima siquidem nos pars legis expectat, ut ipsa competentem suscipiat ordinem, & enumeremus qui neque ipso naturalium nomine digni sunt. Primum quidem *omnis qui ex complexibus* (non enim hoc vocamus nuptias) *aut nefariis, aut incestis aut damnatis processerit, iste neque naturalis nominatur, neque alendus est a parentibus, neque habebit quoddam ad præsentem legem participium.* Unde etiam certa a Constantino piæ memoriæ in Constitutione ad Gregorium scripta, quædam de talibus dicta sunt filiis: hæc non recipimus: quoniam & non utendo perempta est. *Phœniarchorum enim, & Syriarchorum, & magistratuum, & insignium meminit, & clarissimorum: & neque naturales esse vult ex his procedentes: amovens eis etiam imperialis munificentia mansuetudinem.* Quam videlicet Constitutionem omnino perimus. §. 1. Hæc a nobis sancita sint, & nulla penitus ignorantia nostrarum erit legum, nec qui sunt legitimi, qui vero naturales nec quomodo eis legitima jura dantur: aut quomodo etiam naturales permanentes promerentur humanitatem: & quomodo etiam ipsi competenter honorati sunt, ab eorum qui neque naturales dici digni sunt, communione segregati.

EPILOGVS.

† Quæ igitur placuerunt nobis, & ad hominum medelam atque naturæ supplementum per hanc legem decreta sunt, tua sublimitas faciat omnibus manifesta, programmatis propositis, per quæ omnibus Lex erit aperta, cognoscentibus quomodo in talibus converlentur, & nostram considerantibus providentiam, qui omni alii occupationi eorum præponimus utilitatem. Dat. cal. Sept. CP. Imp. Dom. IVSTIN. PP. Aug. 13. APPIONE V. C. CONS.

TIT. II.

DE TESTIBVS.

NOVELLA CONSTIT. XC.

Imp. Justin. Aug. Joanni glorios. prætoriorum Orientis præfecto, iterum ex consuli ordinatio, & patricio.

PRÆFATIO.

Testium, propter probationes, utilitas adinventata quidem dudum est, ne quid lateat facile actorem: at calliditate plurima hominum adveniente animis periclitatur migrare in contrarium ordo causæ. Non enim ut pateant quæ gesta sunt, testantur plurimi: sed quatenus adhuc amplius occultentur: nam alia quidem scientes, alia vero pronunciantes, aut quæ non sunt, dicentes: hoc ipso

constentur, quia ea quæ vere sciunt, neque volunt patefieri, neque secundum ea proferri iudicia: sed quæ nunquam facta sunt, hæc & pronuntiant, & ad iudicium deduci quærunt. Omnino itaque perimere testimonia usui rerum incautum est, plurimis existentibus, quæ non aliter patefunt, nisi testibus pronuntiantibus. Licere autem omnibus etiam valde vilissimis testimonium perhibere, & ante nos prohibuerunt legislatores, scilicet multas exceptiones facientes, & plurimos excludentes etiam ipso testium nomine, vel schemate. Quia vero neque post has prohibitiones adhuc purum est testium opus: existimavimus oportere & nos adjicere aliquid causæ subtilitati, & falsa testimonia, quantum est possibile, minorare. Tale enim quiddam etiam nunc apud clarissimum Bithyniæ provinciæ iudicem gestum invenimus in testamento, ostensa testium falsitate pessima aperte convictorum, & novissime confessorum, quia cum testamentum fieret, & fuisset defuncta testatrix, testium quidam tenentes jam mortuæ manum, ita per chartam virgam factam, & ex latere ductam traxerunt, & signum venerabile crucis videri scripsit defunctam præparaverunt. Nos igitur ad hoc respicientes, alia quidem de modo testium, alia vero de eorum statu existimavimus oportere decernere. Quæ itaque dicta sunt ab antiquis legislatoribus in prohibitione horum, quos suspenderunt testimonium perhibere, rata omnia ponimus.

C A P. I.

Ut testes non nisi illa se existimationis recipiantur, seu de testibus iudicialibus.

Sancimus autem, & præcipue in hac maxima & felicissima civitate, ubi plurima consistit (Deo favente sermone) multorum bonorumque copia virorum, bonæ opinionis esse oportere testes, & aut carentes huiusmodi derogatione per dignitatis aut militiæ, aut divitiarum, aut officii causam: aut si non tales consistent, ex utroque tamen quia fide digni sunt, testimonium perhibere. Et non quosdam artifices ignobiles, neque vilissimos, neque nimis obscuros ad testimonium procedere, sed ut si qua de eis dubitatio fuerit, possit facile demonstrari testium vita, quia inculpabilis atque moderata est. §. 1. Si vero ignoti quidam fuerint undique, & aliquid apparuerint circa testimonii veritatem corrumpere festinantes: posse eos etiam verberibus subjacere. Et iudices si quidem administratores fuerint, hoc ipsi agant. Si vero alii præter eos sunt, qui administrationes habent, ipsi quidem assumant apparitorem magnificentissimi prætoris plebis, in provincia vero locorum defensorem: & per eos inferant eis verberum experimentum: quatenus propter hoc nihil celent veritatis, aut etiam capiantur per hanc viam pecuniis testimonium perhibere, aut aliter circa hoc malignantes.

C A P. II.

Ut instrumentis debita pecunia testes rogati non fortuiti adhibeantur, seu de testibus instrumentariis.

Et licet dudum nullam in debitis ex scripto factis non scriptarum solutionum probationem per testes suscipi sanciverimus, nisi secundum observationem ibi dictam, quam scilicet valere præcepimus: & tamen etiam nunc hoc renovamus. Si enim scriptum sit debitum, & non scripta proferatur solutionis a litigantibus per testes probatio: tunc susceptibilem eam apud iudices esse, dum ad hoc ipsum assumantur testes, ut pro facienda solutione

aut memoria factæ alicui jam solutionis, & confessione ejus qui pecunias accepit, testimonium perhibeant viri fide digni constituit: aut etiam causam testimonii forte faciant manifestam. Hæc autem inania & ex transitu perhibita testimonia, nulla modis omnibus valere ratione, & huiusmodi quædam fingere testimonia, ut propter aliud quoddam opus adinveniens, audiat aliquos dicentes accepisse ab aliquo aurum, aut debere alicui. Hæc namque aperte nobis suspecta sunt, & nulla digna ratione, dum quando & tale aliquid in iudicando invenimus, eo quod cum multæ pecuniæ dicantur solutæ, tabularii duo tantummodo hoc dixerunt *audisse se, teste presente nullo, & debitum in scriptis constitutum*, & fateate scribere ex hoc sciente & valente per proprias literas hæc manifesta facere, quod ex illo odio habentes occasionem præsentis accepimus legis. Et iterum adductus est aliquis alius similis calumniandi, & præsentibus testibus ad hoc, & coram tabulario deposuit *apud semetipsum debita esse*, & is quidem qui mercede hoc egit, decessit, alius autem exactus est debitum, quod ab alio quodam tanquam ab eo scilicet confessum est. Deo huiusmodi omnibus non indulgente occultari.

C A P. III.

Ut testimonia scriptis redigantur, & quorsum.

Neque igitur huiusmodi credimus testimoniis, aut tabulariorum (sicut prædiximus) depositionibus, eo quod literis eruditi sint, qui confiteri volunt apud quem, & scribere, aut in iudicio confiteri, & dare rei fidem indubiam: neque manere eas veracibus pestiferas concedimus: neque si tale aliquid factum est, recipimus: sed exigimus quod deprecaturum est ab eo, qui deduxit testes in hoc ipsum: & hoc per testationes demonstrare necesse est eos (hoc quod in testamentis) rogatos, & bonæ opinionis constitutos, & ita causam suscipere ab eis probationem, & neque attestationem deinceps, neque testium habentem præsentiam, & depositionem, & subscriptionem, tenere. Si vero non huiusmodi constituti testes sint, quales pridem ediximus, & suppliciis subdi eos præcipimus. Si vero quidam aperte contraria dicant sibi, aut alterutris testificentur, maxime iudices hoc animadvertere: & si veraciora testificatis adversitates invenerint, ejiciant quidem ejusmodi testationes: ea autem quæ a dignioribus fide & plurimis dicta fuerint, considerent. Si vero astu apparuerint malignantes, & ex hoc incidentes in contrarietatem: neque immunes eos derelinqui, nisi secundum aliquem errorem fortuitum, & non astu contraria dicentes demonstrantur.

C A P. IV.

Ut cognitis testimoniis quarta productioni testium locus non sit: vel, Quot & quomodo testes producuntur.

Quia vero multi sæpe testes producant, & tertio hoc agentes, postea mox ut concluderint, & excepta fuerint testimonia, tentantes interpellationibus nobis importuni esse, & velle etiam quarto deducere testes, sancimus nostros iudices hoc maxime considerare: & si tertio producti jam sint testes: & ab eo qui testes deduxit, concludente & editum accipiente iterum petantur testes, hos omnino non esse: utpote suspitione habita, ne forte relictis quidem prioribus, & dudum manifestis propter eorum testimonia factis, ille non præductionem, testium, sed de præcedentibus aut non testificatis additamentum, aut eorum depositionibus emendationem desideret. Si vero deducens quidem testes, editionem nondum acceperit, neque

perlegerit testationes, neque ipse, neque aliquis advocatorum ejus: adversarius autem ejus acceperit solus, & fecerit disputationem, non tamen eam dederit ei, qui tertio dudum fecit testium productionem, neque per dispositionem edoctus sit is qui eos produxerat, quæ testimoniis defunt, hæc adjici: tunc dandam esse & quartam productionem æstium ei qui hoc petierit, primitus sacramento dædo ab eo, quod neque subtrahit, neque percunctatus est testationes, neque ipse, neque aliquis advocatorum ejus, aut omnino per eo agens: neque per aliquem dolum aut machinationem vel artem, quartam productionem petit fieri testium: sed propterea quod non valuit primitus uti denunciatis testimoniis, & si hoc factum fuerit: neque jussione pro talibus imperiali egere sicut pridem erat: sed ex hac lege sufficiant eis hæc quæ permissa sunt: & usque ad quartam testium productionem licentiam esse testimoniis uti, non tamen per longum intervallum: ut non ex hoc protrahantur lites: sed oportere omnino velocitatem eis imponere, secundum quod judex existimaverit hoc fieri. §. 1. Illud tamen indubium est, quia etsi semel producens testes, aut his, aut testificationes tractaverit, aut adversario hoc faciente, ipse disputationem acceperit, & ex hoc didicerit testificata, non habebit omnino licentiam ullam ulterius uti testium productione, neque si divina hoc jussio præceperit.

CAP. V.

Ut testes in propria provincia examinentur: & quo ex loco trahantur.

ET quoniam scimus dudum factam legem, ut si quis hic litem exerceat, oporteat autem in provinciæ parte aliqua approbari: licentiam habere, judice hoc decernente, & sufficiens spatium temporis definiente, deducere intra provinciam testes, & huc transmittere litem gestis perlatis: & ab eodem judicari judice. Multæ autem hujusmodi interpellationes nobis fiunt, volentibus aliquibus, qui in provinciis quidem litigant, hic vero testes habent, ut teneantur hujusmodi lege: & licentiam esse in provinciam judicanti dirigere huc ut præsententur testes, aut testificationes omnino dentur, & iterum ad eum referri lites. Et si de provincia in provinciam hæc petantur fieri: sancimus propter probationum abundantiam & hoc valere, & posse etiam a provincia huc ab eo qui judex est in provincia destinari: & ab uno (qui a nobis definitus fuerit) eloquentissimorum judicum, interlocutione de eo a judice facta testationes dari: & a provincia alia in aliam provinciam, aut apud defensorem, aut apud præsidem testificationibus ex interlocutione judicantis datis: illic videlicet definitiva sententia danda, ubi & lis contestata est: ut quemadmodum hinc in provinciam apud judices aut defensores de productione testium agi sancita sunt, ita & a provincia in provinciam, & a provincia huc teneant: & perfecta per omnia sit probationum omnibus facultas: testimoniis quidem non editis, neque in provinciis, sed gestis datis eis a quibus producuntur, aut eorum adversariis sub gestis monumentorum signa percipientibus, & ita huc, aut ia provincias destinandis a judicibus: ne quando forsan & aliis egeat testibus causæ natura, & excludatur propter editionem testium adjectio. Hæc omnia in pecuniariis quæstionibus intelligentes: in criminalibus enim in quibus de magnis est periculum, omnibus modis apud judices præsentari testes: & quæ sunt eis cognita, edocere ubi &

tormentorum forsan erit opus, & aliis omnibus observationibus.

CAP. VI.

Ut testimonium recipiatur ejus qui servus esse dicitur: & de testium statu.

SI vero dicatur servilis esse fortunæ qui testari voluerit, is vero liber affirmetur constitutus: si quidem ex nativitate, impleatur quidem testimonium: disputationum vero de statu servetur ratio: ut si apparuerit fortunæ servilis esse, ejus testimonium, ac si neque datum fuerit, ita sit. Si vero libertum se dicat, compellatur demonstrare primum instrumentum, in quo libertatem percepit: & sic testetur. Si vero in alia provincia libertatem dicat perceptam, aut non esse in promptu sibi probationes, & hoc evidenter juraverit: testatio quidem scribatur, non monstrato vero manumissionis instrumento, is qui deduxit eum, non utetur ejus testimonio.

CAP. VII.

Ut testes propter inimicitiam a dicendo testimonio repellantur, & de Testibus inimicis.

SI vero quis dicat odiosum præsentem ad testimonium sibi constitutum, & approbaverit statim quoniam criminalis inter eos lis movetur: non adsit ad testimonium qui usque adeo infestus est, donec de crimine judicetur. Si vero aliter odiosus esse dicatur, aut conventus pecuniarie: procedat quidem testatio, tempore vero disputationum serventur hujusmodi quæstiones.

CAP. VIII.

Ut mediatores non nisi de partium consensu testimonium ferant, & de testimonio proxenectarum.

QUONIAM vero legem proposuimus in pecuniariis causis nolentes rectificari, illos non compellendos testimonium dare, qui ante mediatores facti sunt ipsis, & quidam abutuntur hoc, & testimonio nolunt uti: sancimus, si utraque pars consentiat quod & mediator eorum fiat testificator, (componantur enim ea quæ ab eo dicuntur) compellere eum etiam nolentem testimonium perhibere: prohibitionem propter quam eum nolentem testificari penitus nostra voluit lex, propter consensum utriusque partis sublata.

CAP. IX.

Ut testium productio non nisi presente fiat adversario: & quo tempore testes in testimonium admittantur.

ET hoc vero quia multoties actum scimus, quod quidam aut apud locorum defensores, aut apud clarissimos provinciarum præfides, aut forte (ut assolet) hic apud virum clarissimum magistrum census ingrediuntur, & quærentur tanquam ab aliquo sustinentes aliquid contra leges, aut aliter læsi, aut damnificati, testes volentes producere, ut non in posterum opponantur eis, quæ ab una parte gesta sunt: oportet etiam illum in ea civitate constitutum, in qua testationes dantur, admonitum a iudice, sive a defensore, præsentem esse, & audire attestationes. Si vero noluerit advenire, sed respuerit, ut ex hoc ab una parte testimonia dentur, ut secundum hoc ipsum inutilia essent: sancimus hujusmodi attestationes ita tenere, ac si non ex una parte constitutæ sint, sed tanquam eo præsentem factæ sint. Si enim recusaverit, & advenire noluerit, & audire depositiones, (etenim publicabantur,) & nisi per inexcusabilem aliquam necessitatem deduci non possit, similis advenienti erit: & nullum juvamen ex sua protervitate ei efficietur: sed videantur quidem probationes factæ: quæcunque vero compe-

tierint ei ad disputandum de eis, liceat bis uti solummodo quod videntur esse ex una parte: propter ejus proteritiam, propterque audaciam minime advenientis, testationibus opponere non valente. Omnibus aliis quæ de testibus & ab iis qui ante nos & a nobis ipsis dicta sunt & sancita, fixis manentibus, & a nostris iudicibus observandis: siue majores, siue minores sint: & siue in hac magna civitate, siue foris in provinciis: ut ea quæ de testibus sunt, quantum possibile nobis est, corrigentes, adhuc purius & sanctius lites agi præparemus: propter quas & cognitiones fieri a iudicibus omnibus divinis propositis Evangelii sancimus, & iurjurandum subire & pulsantes & pulsatos & advocatos præcipimus, ubique Deum inspectorem & eorum qui iudicant & quibus iudicatur, & qui testimonium præbent animabus: ut perennis Dei commemoratio & præsentia, mundalium & citra suspensionem litigantibus fiat; quam legem tenere volumus de cætero omni tempore.

EPILOGVS.

† Quæ igitur placuerunt nobis, & per hanc divinam manifestata sunt legem, tua eminentia operi effectuique tradere festinet. Dat. 5. cal. Octob. Imp. D. N. IVSTIN. PP. Aug. Anno 13. APPIONE V. C. CONSULE.

TIT. III.

VT EXACTIONE INSTANTE DOTIS PRIMÆ ET SECUNDÆ, VIRO AD SECUNDA VOTA MIGRANTI PRÆPONATUR VXOR PRIMÆ, VEL EX PRIORI MATRIMONIO FILII: ET SI VOLVERIT VXOR, AUT IS QUI PRO EA DOTE SCRIPSERIT, DARE VIRO QUÆ SCRIPTA SUNT, DISTULERIT AVTEM VIR SUSCIPERE: SOLVTO MATRIMONIO EXIGI EVM AB EA ETIAM CONSCRIPTAM ANTENUPTIALEM DONATIONEM.

NOVELLA CONSTIT. XCI.

Imperator Justinianus Augustus Ioanni gloriosiss. Orientalium prætoriorum præfecto, iterum exconsuli ordinario & patricio.
Ut dos primæ uxoris præferatur datæ secundæ uxoris, si ipsa siue liberi ejus agant.

PREFATIO.

Dudum iudicantibus nobis in dubitationem venit causa multa correctione digna, & legislatione clariore non indigna. Etenim quidam prioris factus uxoris vir, cum eam extulisset, deinde secundæ dotem suscipiens, & filios ex priore relinquens, obiit adhuc secunda superstite, volebat igitur secunda uxor dotem a se datam exigere, privilegio utens a nobis dato: contradicebant autem ex priori matrimonio filii, & ipsi maternam obicientes dotem. Et dubium erat, utrum etiam non superstite uxore priori, oporteret suscipi filios contra secundæ dotem litigantes. Non enim aliis dedimus dudum & damus hoc privilegium, aut heredibus, aut creditoribus, sed solis filiis. Plurimæ siquidem dubitationes extiterunt in hac causa, dicente secunda, quoniam expendisset antequam ad ejus venisset matrimonium prioris uxoris dotem: & non esse justum, suam quidem, quod tantum inventus est reliquisse vir, quantum sufficeret soli secundæ, dotem eam perdere: illos autem expensam jam dotem percipere. Sed filii hypothecas proponebant, quoniam omnino rebus existentibus mo-

rienti hypothecæ seniores potiores quam secundæ essent.

CAP. I.

Hic igitur in dubitationem venientibus, illud certum etiam a nobis sancitum est, quia si aliquid appareat rerum prioris aut secundæ dotis, hoc necessarium filios prioris aut secundæ habere: aut si moriatur etiam illa, filios ejus singulos, quod proprie habendum suum, ostenderint. Hinc enim & in rem quæ de proprietate est, competit pure, & unumquemque quod suum est habere, nullo privilegio indigens. Si vero nihil appareat utriusque rerum, aut aliqua quidem appareant, aliqua vero desint: siue superstites sint mulieres, repudio forsan prior matrimonio dissoluto: competere mulieri dotem: siue defunctæ sint filiis existentibus ambæ, aut etiam una harum: in iis quæ desunt, superiorem esse priorem, & filios ex ea, antiquiorem dotem præponentes, id est dicere nepotes & pronepotes, & deinceps successores, cuiuscunque naturæ fuerint. Sicut enim si duo debita publica fuissent, necessario antiquum præponeretur posteriori: ita & hic privilegia necessarium est priori doti dare priora: & ita secundæ: & dotem non præponere doti, nec hypothecam hypothecis: sed quod antiquius est tempore, amplius manere proprium robur habens & privilegium. Tempora namque hypothecarum permutare, aut interimere vel minuere, nullo modo patimur. Et hoc dicimus non ignorantes, quoniam jam & in alia quædam nostra legislatione hoc decrevimus, sed quoniam omnino motum est apud nos, & quasdam habuit diversas causa quæstiones: & propterea ad præsentis legis opus accessimus: ut non nunc aliquid prius sanciremus, sed ut elariorem eam omnibus constitueremus.

CAP. II.

Si per maritum steterit quo minus dos ei solveretur.

Illud quoque adicere legi bonum est, quod mota quæstio similiter necessarium nobis ad legislationem fecit. Si enim debeat dotem mulier, & illa quidem dare voluerit ipsa forsan, aut qui pro ea promissit illam, quicumque fuerit aut proximorum, aut extraneorum: aut profectitia aut adventitia sit dos: (hæc enim verba legis sunt) vir autem, aut ejus pater forsan aut avus suscipere eam nolit: pars autem mulieris contestetur: & parata sit hocolvere, aut etiam aliquid majus peragere, & offerat forsan, & si mobilis sit, signacula etiam imponat, & secundum leges recondat, aut secundum unam partem ingrediens in iudicium, petat hoc fieri: & pergentes ex iudicio quidem denuncient hæc ad partem viri: at ille permaneat ita diffidens: non poterit soluto matrimonio antenuptialis donationis exactionem declinare, tanquam dote non data. Qui enim dare voluit: dum perceptionem recusat is, qui suscipere postulatur, proximus est danti, & hoc cum aliis in dote valeat. Sicut enim nisi dederit, per dilationem dotis, negationem ei antenuptialis donationis inferimus: ita vel si voluerit dare, & percepturus ex studio recusaverit perceptionem, damus ei antenuptialis donationis matrimonio soluto petitionem: licet dotem propter viri causam non intulerit.

EPILOGVS.

† Quæ igitur placuerunt nobis, & per hanc sacram declarata sunt legem, eminentia tua operi effectuique tradere festinet. Dat. cal. Octob. Constantinop. Imp. DN. IVSTIN. PP. Aug. Anno 13. APPIONE V. C. CONS.

TIT. IV.

DE IMMENSIS DONATIONIBVS IN FILIOS
FACTIS.

NOVELLA CONSTIT. XCII.

*Imperator Iustinianus Augustus Ioanni gloriosiss. per Orientem pratoriorum praefecto, iterum ex-
consuli ordinario & patricio.*

P R A E F A T I O.

DUdum de Falcidia & illius parte decrevimus, augentes eam non ignobili incremento, quod enim nimis inaequale est, non valde placet nobis, sed oportere quidem praeponi filios, quos pater voluerit, non tamen in tantum minus aliis, ut importabilis sit eis imminutio.

CAP. I.

Posita igitur a nobis lege in sua virtute manente, illud volumus, Ut si quis donationem immensam in aliquem aut aliquos filiorum fecerit, necessarium habeat in distributione hereditatis, tantam unicuique filiorum servare ex lege partem, quanta fuit priusquam donationem pater in filium aut filios, quos ea honoravit, faceret. Sic enim nihil ulterius in donationibus querentur, qui habent quidem in omni substantia patris, quod legitimum est: in tantum autem aucta quantitate, quantum habuit substantia patris antequam donationibus exhauriretur: non valentibus filiis qui donationibus honorati sunt, dicere contentos se quidem esse immensis his donationibus, videri autem abstinere paterna hereditate: sed neque cogendis quidem si contenti sunt donationibus, suscipere hereditatem: necessitatem autem habentibus omnibus modis complere fratribus quod haec defert secundum quam scripsimus mensuram, ut non minus habeant illi quam quod ex legibus eis debetur, propter factam in donationibus immensitatem: dum liceat patri mediocriter sapienti circa omnem prolem, etiam iis qui ab eo potius diliguntur, donare aliquid amplius, & non ceteros filios per immensitatem in illos factam laedere, & nostram transcendere intentionem. Et haec quidem nostra ab initio cogitatio fuit, differentes autem illud dudum, & humanarum experti animarum, quoniam videbamus eos in huiusmodi passionibus labefactari, atque descendere, propterea nunc augmentum illi legi hoc facimus. §. 1. Haec itaque dicimus de filiis gratis existentibus eis, non de ingratiss, & quibus pater iustam & legitimam ingratitudinem infert, nam si hoc ita se habere apparuerit, & approbentur ingratitudinis causae, sint ea quae in lege de ingratiss posita sunt, rata: nihil hac nostra legislatione minuenda.

EPILOGVS

† Quae igitur placuerunt nobis, & per hanc sacram nostram declarata sunt legem, tua celsitudo operi effectuique tradere festinet.

TIT. V.

DE APPELLATIONIBVS.

NOVELLA CONSTIT. CXIII.

Ut si mota apud appellationis iudicem causa litigatores ad arbitros deveniant, intereaque temporis biennium decurrat, & contingat denuo causam ad appellationis redire iudicem, ne biennii decursus obijciatur.

Imperator Iustinianus Augustus Ioanni gloriosiss. per Orientem pratoriorum praefecto, iterum exconsuli ordinario & patricio.

P R A E F A T I O.

Subjectorum nostrorum interpellationes legum

nobis praebent occasiones pro salute subditorum conscribendarum. Additionem namque nobis quidam (patronus) fecit: quia lege volente appellatorem, & per biennium tacentem, aut certe exercentem quidem, non tamen per exequentem appellationem cadere certaminibus, & confirmata sententia, non posse ulterius procedere, sed ratam fieri utrique sententiam. Hefychium autem & adversarium eius exercuisse quidem litem apud pedaneum iudicem: additum autem eundem Hefychium appellasse: & causam contigit recurrere ad tuam cognitionem: & dum lis in iudicio tuae celsitudinis exerceretur, recessisse quidem a certaminibus apud te gestis, arbitros autem elegisse communes ex conscripto, & apud illos concurrisse, & quaedam exercuisse, postea vero neglexisse quidem electos arbitros, non autem persecutos apud eos motam litem, sed transacto biennio uti adversarios ejus, quia non possit a condemnato exerceri in tuo iudicio talis lis, sed oportet eam confirmari semel biennio transacto: illum vero propterea non persecutum apud tuam gloriam, eo quod litem apud electos diceret arbitros.

CAP. I.

Sancimus igitur memoratum quidem negotium ex quo haec nobis sunt nunciata, nihil laedi ex cursu temporis, neque ratam esse iudicis sententiam semel appellatione data: sed & exerceri apud tuam gloriam, & terminum legitimum suscipere: etiam si decies millies plusquam biennii tempus excesserit aut excedat. Deinceps autem in omni negotio in quo tale aliquid agitur, & in medio motae causae apud iudicem appellationis, aut non motae, si aliqui eligantur alii, & propterea biennium transeat, intra quod oporteat appellationis iudices litem decidere: & per quam libet circumstantiam rursus revertatur ad iudices appellationis causa: aliis quidem omnibus liceat uti partibus, tanquam si eos non contigisset deferere quidem appellationis iudicium, ad electos autem venisse: non tamen posse uti, quod biennium praeteriit. Nam qui semel iudices alios elegit, non est iustum ut taciturnitatem culpet ejus, qui propterea laesus est, quia iis quae gesta sunt, de electione iudicum credidit: & ideo non est executus, neque complevit litem illic, eo quod apud iudices illos sit exercitum negotium.

EPILOGVS.

† Haec igitur in omni negotio servari apud tuum forum volumus, & in omni alio, ubi secundum appellationis iudicatur schema: quatenus nihil iniuste circa nostros subiectos agatur. Si vero etiam postquam deseruerint electos iudices, biennii transeat tempus: tunc confirmari volumus sententiam secundum constitutiones de hoc factas a nobis, quod etiam deinceps in omnibus futuris secundum hos modos negotiis valere volumus, aliis omnibus quae de appellativis certaminibus praeiis dicta sunt legibus, & a nobis in legum conscripta sunt codicibus, in propria virtute manentibus.

TIT. VI.

UT SINE PROHIBITIONE MATRES DEBITRICES ET CREDITRICES TUTELAM GERANT M' NORVM, NEQVE IVSIVRANDVM PRÆSTENT, QVOD NON VENIENT AD SECVNDA VOTA.

NOVELLA CONSTIT. CXIV.

Imperator Iustinianus Augustus Ioanni gloriosiss. sacrorum per Orientem pratoriorum praefecto, iterum exconsuli & patricio.

P R Æ F A T I O.

Nuper scripsimus legem super cura minorum (malignitates quæ circa eos sunt ex frequentibus litibus, quæ apud nos agitantur invenientes) quatenus nullus obligatus existens minoribus, aut obligatos eos habere se dicens, curam exerceat: ne forsan in potestate rerum factus, agat aliquid circa minorem malignitatis: & lex ipsa rata nobis sit, & ex præsentī firmata.

C A P. I.

Quia vero matribus volentibus curam habere minorum, & petentibus secundum veteres & nostras leges curam subire, objecta est contra nostram intentionem ab aliquibus non recte hujusmodi constitutio: volumus in legem hoc dicentem, matrum excipi personas. Primum quidem causam introductam pro minoribus semper prohibere, nunc ineptissimam existimavimus: deinde nullus eandem constitutionem objiciat matri & aliis cum illam namque naturæ amor pius circa filios, sine suspitione faciat quamplurimum, illis nullam habentibus ad filios favoris necessitatem: recte non est matribus derogandum; ideoque licentia sit matribus secundum antiquam observationem abrenuntiantibus & obligantibus suas res, sicuti prius schema fuit, & tueri filios, & talem præscriptionem non formidare: sed ita super his esse ac si nec ab initio contigisset legem in hoc scribi. Quapropter si ve dotes, si ve sponsalities largitates exiguntur, si ve alia debita habeant si ve matres ad minores, si ve minores ad matres, ex paternis forsan occasionibus, aut etiam ex propriis: (multa namque quilibet cogitans & considerans adinveniet) sint hæc integra utrique, secundum priores constitutiones judicanda & tractanda, si ve legitimorum si ve naturalium mater filiorum tutelam gerat.

C A P. II.

Quia vero multam habemus formidinem, ne facile jusjurandum per magnum Deum detur, & hoc prævaricetur: propterea credimus oportere & hanc emendare legem, quæ vult matres, dum suorum filiorum curam gesturæ sunt, jusjurandum jurare, quod ad secundas nuptias non venient: & toties scimus prævaricatam legem & jusjurandum perjurum datum, quoties pene datum est: ut peccatum apertissimum esset, quia hoc intulimus jusjurandum ad prævaricandum: non enim eo quod aliquæ servaverunt jusjurandum, propterea oportet & eas quæ exhonorant eum, habere occasionem impietatis in Deum. Nam quod raro fit (sicut etiam vetus sapientia docet) non observant legislatores: sed quod fit plerumque, & respiciunt & medentur. Propterea igitur sancimus aliam quidem observationem quam in matribus observamus, valere secundum schema, & abrenuntiare eas & Vellejano SC. & omni auxilio, & omnia agere, quæ prius decreta sunt: jusjurandum vero non præberi, sed sufficere abrenuntiationem solam Vellejani, & aliorum omnium: & de secundis nuptiis nullo jurejurando de hoc dando: mox tamen ut secundas contraxerit nuptias, repentina expelli a tutela, & ea agi, quæ si eam jurare contigisset, perferret, semel in judicium mentita, & præponens propriæ confessioni & depositioni secundas concupiscentias.

E P I L O G V S.

† Hæc igitur lex super pietate sit posita: ut enim non injuriatur in aliquo honor in Deum, hæc a nobis sancita sunt: ut ex nunc valeant, tua celsitudi-
Tom. II.

ne manifestam faciente hanc legem in provinciis omnibus. Hinc enim gloriosissimo præfecto hujus felicissimæ civitatis, cui hæc curæ sunt, de his transmissimus legem: ut providentia ejus, & viri clarissimi Prætoris, cui hujus partis cura est omni tempore servari, & ex nunc teneat: quatenus in omnī pupillari substantia omnis cautela fiat circa res minorum custodiæ, & præcipue, ut cum subtilitate descriptiones fiant, præsentē quoque clarissimo scriba, cui de talibus cura commissa est, & aliis quæ consueve talibus interveniunt: sub tiliter & fidejussionibus dandis & omnibus agendis, sicut nostris deernitur legibus, providentia clarissimi prætoris, cui hujus partis cura est: proponatque eam ipse in hac regia civitate, ut omnibus sit manifesta, & nullum lateant quæ a nobis sancita sunt. De hoc enim legem sicut oportet in provinciis servari, gloriosissimis præfectis sacrorum nostrorum prætoriorum destinavimus. Datum 5. Idus Octob. DN. IVSTIN. PP. A. Anno 13. APPIONE V. C. CONS.

TIT. VII.

DE ADMINISTRATORIBVS.

NOVELLA CONSTIT. XCV.

Imperator Justinianus Augustus Joanni gloriosiss. pæp. Orientem prætoriorum præfecto, iterum exconsul ordinario, & patricio.

P R Æ F A T I O.

Iam quidem novimus positam legem volentem eos qui in ciugulis fuerint, si ve civilibus, si ve militaribus, neque si removeantur ab administratione, discedere inde non posse, antequam dies quinquaginta in metropolibus commorentur, publice apparentes, & convenire volentibus satisfaciētes: ut nec per occasionem hinc revocationis, possint a provincia discedere: & vel si quid egerint tale, rursus eos ad provinciam destinari. Invenimus autem aliquos sic existentes audaces, ut etiam hac posita lege, antequam disceingerentur, præsumerent derelinquere provincias, & ad hanc felicissimam civitatem venire timore a se gestorū, & ne justa perferrent horum quæ deliquerunt.

C A P. I.

Sancimus igitur nulli penitus licentiam esse cujuscunque provincie judici, & Orientalium, & Occidentalium, & ex utroque, eam relinquere antequam deponat cingulum: sed etiam postea (renovamus enim vetustatem) quinquaginta commorari dies, publice apparentem in provincia in qua administravit: gesta quoque monumentorum conficere, secundum quæ advenit provincie: ut sit palam si ve fiduciam habeat in suis actibus, si ve etiam non. §. 1. Si quis autem administrationem administrans aliquam militarem, vel civilem, aut etiam remotus ab ea, relinquat provinciam: administrans quidem adhuc eam dum relinquit citra nostram jussionem, ipse quidem majestatis reus sit: in provinciam vero de novo destinatus, postquam accusantibus satisfecerit, tunc majestatis novissimas sustineat pœnas. Si vero deponens cingulum, deinde non moretur, tunc legitimis diebus publice cunctis semetipsum ostendens, & fugiat de provincia: quæ dudum a nobis de hoc sancita sunt, valere. §. 2. Illud autem omnibus prædicimus, ut dum aliqui acceperint cingulum, tueantur illud: successores autem eis cinguli factos, solere non ultra terminos mittere quæ vocantur interdicta, neque remove quidem præfides, ipsos autem aut morose iter agere: aut hic degere: aut [ad] aliquas alias prius ire provincias patriam
(R)

triam visuros: & quæcunque fortuitis & blandientibus hominibus consueta sunt: sed velociter ad administrationem ire, cujus regimina susceperunt, ut non alii quidem removeantur, alii vero non sint, & provincia sine iudice maneat: sed ante duos solum dies quam ad provinciam accedant, in qua qui cingulum habet, est: mittere ad eum amicabilem epistolam volentem officium destinari ad occursum ejus: & usque tunc annonas accipere in cingulo existentem & gubernantem eum: & non ex codicillis cinguli judicare tempus, neque præceptis tuæ sedis: sed ex quo (sicut dictum est) in provinciam ipsam accesserint, illius accipere reipublicæ emolumenta: usque tunc eum qui in rebus extitit, ea percipere, & alium omnium nullum. Non enim possibile neque portabile est omnino, sine iudice relinquere provinciam, statuto quidem quasi aliquo ab eo qui a nobis ordinatus est, ut ejus impleat locum, homine forsan rerum non habente experimentum: illi vero qui in ipsis operibus est, & discedente de provincia antequam adveniat tempus, & fraudando emolumentis quæ eum accipere oportet, donec deponat cingulum. Deponet autem id, dum successor accesserit in provinciam, ante duos solum dies quam provinciam ille ingrediatur.

EPILOGVS.

† Quæ omnia custodiri a sede tuæ celsitudinis in perpetuum volumus: & mox, ut cognoveris adstitisse eum provinciam, ex illo transponere emolumenta in successorem: alioqui ministrare ea priori, secundum quod a nobis dispositum est, donec in provinciam successor veniens semetipsum subiectis ostendat. Quæ igitur placuerunt nobis, & per hanc sacram insinuata sunt legem, tua celsitudo operi effectuique tradere festinet. Dat. calend. Novemb. CP. Imp. DN. IVSTIN. PP. Aug. Anno 14. APPIONE V. C. CONS.

TIT. VIII.

DE EXECUTORIBVS, ET DE HIS QUI CONVENIUNTUR ET RECONVENIUNTUR.

NOVELLA CONSTIT. XCVI.

Imperator Justin. Augustus Joanni gloriosiss. Orientalium pratoriorum præfetto, iterum exconsuli ordinario & patricio.

P R Æ F A T I O.

Quoniam calumniam odimus, & omnem tergiversationem aversamur, propterea hujusmodi actus egere legitimis mediis existimavimus. Didicimus enim quia quidam non habentes ullam obligationem, sed unam statuentes voluntatem cum iis qui causas exequuntur, conveniunt quosdam: deinde libellos dirigunt, & dum damnum pertulerint fugientes, deserunt eos, & proficiscuntur: incurabile eis dantes dispendium: & hoc adhuc amplius in provinciis committitur, communionem lucrorum ipsis convenientibus, & causarum executoribus proficiente.

CAP. I.

De in jus vocando: vel ut actor caveat de contestanda lite intra duos menses.

NE igitur hæc jugiter committantur: sancimus non aliter actores libellos dirigere & damni occasionem præbere conventis, antequam cautionem exponant & in fugientem, & in negotii executorem, quia intra duos menses omnibus modis litis contestationem faciant apud judicem: aut si non egerint, omne damnum eveniens convento restituent duplum, non transcendente cautione triginta & sex aureos.

CAP. II.

De his qui deveniuntur & reconveniuntur.

ILLud quoque promereri competentem correctionem detet. Adit nos quidam docens, quia in conventionem facit obligatum sibi apud quendam gloriosissimorum nostrorum judicium: deinde qui factus est in conventionem tanquam & ipse actorem obligatum habens, eum apud alium traxit judicem: & aliquid inopinabile fiebat: quia enim uterque seorsum actoris obtinet officium, miserandum quiddam & risibile inde veniebat: mox enim cum voluisset aliquis propriam movere litem: repente qui ex diverso convenerat, apud alium judicem traherebat eum, apud quem ipse sortitus fuerat judicem: & alterutros protrahentes, immortaliter permanserunt litigantes. §. 1. Sancimus igitur si quis obnoxium arbitratur habere eum qui contra se conventionem exposuit, non apud alium judicem, sed apud eum mox a principio convenire: & eadem esse judicem in utroque negotio. Si vero foris displicuerit apud quem litem sortitus est iudex, licet ei etiam hoc emendare, viginti enim dierum inducias dantibus nobis post libelli transmissionem, postquam oportet litem contestari: licet intra prædictam suspensionem refutare quidem illum: alium vero mereri, apud quem iterum similiter utramque exerceri competit litem: & ejusmodi artes in nullo fieri, sed unumquemque proprio jure uti. Si itaque tacuerit, deinde postea voluerit causam apud alium judicem movere: necessitatem eum habere sustinere terminum ejus litis illatæ sibi ab eo qui eum in judicium traxit: & dum finem lis acceperit, tunc eum suam causam apud alium judicem proponere: ut ita tales eorum auferamus artes, & in alterutros calumnias.

EPILOGVS.

† Quæ igitur placuerunt nobis, & per hanc sacram declarata sunt legem, tua celsitudo operi effectuique tradere festinet. Dat. cal. Novemb. CP. Imp. DN. IVSTIN. PP. Aug. Anno 13. APPIONE V. C. CONSVLE.

TIT. IX.

DE ÆQUALITATE DOTIS, ET PROPTER NVPTIAS DONATIONIS: ET AUGMENTO DOTIS, ET ANTE NVPTIAS DONATIONIS: ET DE PRIVILEGIO DOTIS, QUIA ALIIS PRÆPONENTVR PRIVILEGIIS: ET VT EXCIPIANTVR HOC PRIVILEGIO CREDITORES IN EMPTIONE MILITIÆ: ET DE DOTE REMEANTE AD PATREM, ET RVRSVS DATA PRO EADEM FILIA SECUNDO VIRO: ET DE DOTIS COLLATIONE, INOPE MARITO MORIENTE.

NOVELLA CONSTIT. XCVII.

Imperator Iustinianus Augustus Joanni gloriosiss. per Orientem pratoriorum præfetto, iterum exconsuli ordinario & patricio.

P R Æ F A T I O.

Quoniam plurimas in legibus quæstiones videmus & circa primas nostras natiuitates, (id est nuptias, & filiorum procreationes) motas, & circa novissima, quale est aliquid voluntatum & testamentorum: cogitatio facta est nobis nuper perscrutari & agnoscere, quid volens nobis antiqua lex super dotis instrumentis, mensuram quidem portionum nuptialium inter alterutros æquam esse & masculos & feminas vult, & æqualitatem pensat eorum

eorum, qui ad invicem copulantur: non alii quidem mediam forte dat stipulari partem, alteri vero tertiam, aut quartam: sed ex medio trahens, æquale utrinque exigit fieri pactum, aut mediam, dicimus, in utroque constituens, aut tertiam, aut quartam, aut quantamcunque contrahentes voluerint: hoc autem non multo prius quæsit, ut & ipsorum quæ dantur, æquæ sint mensuræ: sed aliis quidem permittit in mille forsan, aut in duobus millibus aureis facere rationem, aut in quantuncunque voluerint: aliis autem non [in] tantum, sed in minus: ut æqualitas in verbis solis, & literis puris, sed non in rebus ipsis quæreretur.

C A P. I.

De exæquatione dotis & propter nuptias donationis.

Hoc igitur ante alia universa corrigimus, æqualia in dotibus esse & propter nuptias donationibus, & ea quæ offeruntur, & ea quæ in stipulationem deducuntur pacta, & tantam quidem quantitatem conscribere virum, quantam & mulierem: tantum quoque lucrum stipulari, & ex tanta parte, ex quanta voluerit, æqualis tamen mensuræ. Non enim aliter iustitiæ & æquitatis servabitur ratio, si *negotiative* alterutros circumveniant, & videantur quidem æquas facere stipulationes, pro vero autem inæqualis maneat effectus, non prius quantitate datorum eadem consistente. Irrideri videatur undique lex, si ille quidem conscribat duo millia aureos: mulier autem sex millia forte in dotem offerat: & stipulentur alterutros quartam conscriptæ in lucro percipere, proinde illo eveniente lucro, illa quidem nihil aliud lucrabitur, nisi quingentos aureos ex quarta: ille autem quingentos & mille ex eadem quarta; & tanquam in ænigmate multo videbitur quarta unius alterius quarta minor: ex suspecta namque vel æqualitate, quanta inæqualitas ex hoc ipso procedit. Quæ igitur prius exposita sunt dotalia, secundum quem constituta sunt modum habeantur: quod enim factum est, infectum manere impossibile est. De cætero autem, in omni datione sancimus æquas quidem esse oblationes: ipsos autem mediocria lucra pacisci: ut per omnia iustitiam æquitatemque honoremus. Si enim aliquis amplius alio dives est, licet ei per alium modum legitimum tamen & agnatum nostris legibus, clementiam præbere alii: non per inæqualitatem redigens ad æqualitatem, lucrum majus alteri acquirere: & hæc quidem de hoc lex ita quodammodo habeat, suam iustitiam universis ostendens.

C A P. II.

De augmento dotis & donationis propter nuptias.

Aliud quoque quod circa nuptiales oblationes sit, inspeximus atque consideravimus: dicimus autem de augmento. Quia etiam & ab ante nos legislatoribus, & a nobis ipsis, de augmentis dictum est: plurima autem a nobis & non facile enumeranda, etiam in his super antiquitate philosophata sunt, adinventas ab aliquibus circumscriptiones perimentes, & puram iustitiam servari volentes, etiam illud corrigimus. Privilegium enim dedimus dotibus, ut contra antiquiores hypothecas habeant honorabilia jura, utpote dum contrahentes cum viris eorum credant substantiis, & non mulierum: & quæ forte tunc neque competeant iis qui prius contraxerunt. Dedimus autem licentiam (hoc videlicet quod antiquitus) & augmenta facere permittentes & viro & mulieri, sive ambo voluerint, sive etiam horum alter celebrare augmentum. Primum quidem illud sancimus,

ne aliqua fiat circumscriptio: sive augere voluerit dotem, aut propter nuptias donationem, non licere alii quidem facere, alii autem in prioribus manere: sed utrumque celebrare omnino augmentum: & non in electione, sicuti prius, sed in necessitate causam consistere, omnino tamen quantitate æquali: hoc quod etiam nostri patris dicit Constitutio. Et ne contingat augmentum non ipsa fieri veritate, sed schematicum, & maxime in parte mulieris, & ne viri creditores circumscribat, privilegio utens: si quidem habuerit uterque immobiles res, melius est in immobilibus fieri oblationem: quatenus sit palam & indubitatum: quod quidem ab initio fuit, quod autem postea additum est. Si autem non utrinque immobiles res fuerint: mulierem omnino per immobiles res celebrare augmentum, ut & dos & augmentum similiter habeat adversus antiquiores creditores privilegium, undique indubitato augmento existente: vir autem in rebus immobilibus faciat augmentum: nulla enim hinc orietur læsio: si autem mulier immobilium habens rerum substantiam, in rebus mobilibus scribat augmentum: sciat privilegium non habituram, nisi in antiqua sola dote, non in figurato existente augmento. Quod enim ab initio factum est, in toto sine suspitione est: quod autem postea machinatum est contra creditores, hoc ipso introducit meditationem: & lædi homines ex dato a nobis dotibus privilegio, nullo volumus modo. Si vero non fuerit debitum contra virum idem, neque suspicio contra creditores circumventionis, tunc & pecuniis, & ut volunt, augmentum fiat ab eis: utrique tamen augmento sic faciendo, & æqualitatem habente, ut æquitatem servemus. Quæ enim erit circumventionis suspicio, viro obligato nulli existente, & præterea augmentis sine tergiversatione factis?

C A P. III.

De privilegio dotis, & creditorum ex causa militiæ emptæ.

His consequens est illud decernere, quod in casibus hujusmodi dubitatum est. Novimus & antiquioribus creditoribus aliquas hypothecas præponere juniores existentes, ex privilegiis a legibus datis: quale est quando aliquis propriis pecuniis procuraverit navem comparare, aut fabricare, aut reparare, aut domum forsan ædificare, aut etiam emigrum, aut aliquid horum: in his enim omnibus priores existunt posteriores creditores, quorum pecuniis emptæ aut renovata res est, iis qui etiam multo antiquiores sunt. Quæsitum est igitur, si mulier prætendens privilegium super antiqua dote, & augmentum, in quo etiam hoc servatur privilegium, (sicuti prædictum est) prioribus voluerit præponi creditoribus: veniat autem & alter creditor posterior quidem, prætendens autem pecuniis suis emptam aut reparatam navem, aut domum, aut agrum, aut competere, eum in his rebus quæ ejus pecuniis emptæ aut reparatæ sunt, habere prædictum privilegium, utrum oporteat dotem etiam talibus præponi: in aliis quidem prævalere creditoribus, quicunque non talia prætendunt: his autem cedere, quoniam ex eorum substantia res acquisita est. Plurimum igitur super his cogitantes, non invenimus mulierem iuste existentem cedere alicui tali privilegio. Videbamus enim (quæ causæ absurditas est) quia aliquis quidem fornicantibus mulieribus ex proprio corpore advenit quæstus, & vivunt ex hoc quæstu: adversantibus autem,

& quæ semetipsas atque substantiam ad virum introducunt, non solum nullus sit quæstus a viris male degentibus, sed etiam minuantur, & spes eis nulla sit. Volumus igitur secundum hoc, ut si quis domum renovasset, aut etiam agrum emisset, non possit talia privilegia mulieribus opponere: infirmitatem namque muliebris naturæ satis novimus, & quia facile circumventiones fiunt adversus eas: minui autem eis dotem nullo animus modo: sufficit enim quod a lucris cadunt, si priora antenuptiali donatione inveniantur, & sufficiens quoddam extet eis ex hoc damnum: non etiam eas volumus & circa ipsam dotem periculum sustinere.

CAP. IV.

Ut excipiantur hoc privilegio creditores in emptione militiæ.

Quia vero & huiusmodi quædam aditiones nobis factæ sunt, eo quod quidam aliorum militum pecuniis, & oportet eos qui in has crediderunt causas præponi: sancimus, si quis crediderit aurum occasione militiæ, sive statutum fieri, vel pro aliis quibusdam talibus causis: & expressim hoc ipsum scribatur in instrumento: & in hoc fiat pactum, *ut casu proveniente, prior sit solus, qui ad hoc credidit*: [&] huic solo casui cedere mulierem: neque facile credendum, neque per testes, sed negotio ex scripto gesto, & testium habente subscriptiones, & ipso opere procedente: tunc enim, si per omnem huiusmodi viam causa procedat, suspicionem non habeat, & competit contrahentes propriis non privari: aliis omnibus prævalere mulierem, secundum quod jam a nobis eis datum est privilegium.

CAP. V.

De dote remeante ad patrem, & rursus data pro eadem filia secundo viro.

Quia vero jam legem scripsimus, ut patres semel offerentes dotem pro filia sub potestate, aut suæ quidem potestatis, reversionem autem in semetipsos facientes: quæsitum est apud aliquos, si competens est moriente genere, & remeante ad patrem dote, quæ ab eo data est, hanc patrem semel offerentem, posse ad secundas veniente nuptias filia, minuere, aut hoc non facere, cogitantem, quia semel alienata est ab ejus substantia: sed ipsa mensura ei nubenti rursus dare, tanquam si nec contigisset viduatam: hoc enim nobis nunciatum est, quia triginta librarum aut quidem pater existens obtulit dotem: deinde filia viduata, & ad secundas veniente nuptias, non jam triginta libras ipse obtulit, sed quinque & decem solas: quoniam contigerat mulierem, lucrata mediam antenuptialis donationis partem, in quinque & decem auri libras existentem: & pater nequaquam de suo obtulit triginta auri libras, sed quinque quidem & decem ipse, quindecim vero ex lucro mulieris. Non justum igitur existimavimus hoc esse: sed similiter in divisione habere quidem eam præcipuum antenuptialis donationis lucrum, ex paternis autem quinque & decem percipere reliquas: tanquam studuerit pater lædere filiam. Quid enim egisset, si non contigisset secundis eam nuptiis copulari, sed manere eundem generum vivum? Aut quomodo futurus erat minuere dotem jam a se datam, aut proprium illius lucrum, suum facere, & in dotem secundi viri deducere? cum utique oporteret eam in paraphernis hæc habere, & forsan propter hanc causam ditiori nubere viro: non solum triginta librarum auri dominam factam, scilicet quindecim antenuptialis donationis, & quindecim a patre oblatas: sed quadraginta & quinque, lu-

crum quidem in paraphernis ei constitutum, fortuna ei datum: quod autem ex largitate paterna oblatum est, manente integro. Hæc autem sancimus, si & patris substantia manserit in ipsa figura in qua prius fuit. Sin autem fortuita quædam clades imminuerit ejus substantiam, ut neque volenti sit possibile æquæ mensuræ qua prius dare rursus dotem, & probetur a patre fortuita deminutio patris substantiæ: tunc non amplius cogi patrem dare. Secundo filiam jungentem, nisi in quantum substantiæ virtus est: sed lucrum quidem prioris antenuptialis donationis habere integrum, tantam vero percipere a patre in secundo ordine dotem, quantum substantiæ ejus mensura susceperit: palam enim est, quia hoc lucrum quod ex antenuptiali dicimus donatione, [cujus solum ei usum damus] ex omni necessitate moriens restituet filia, proprietatis antenuptialis donationis dominæ omnibus modis factæ.

CAP. VI.

De collatione dotis inope moriente marito.

Illud quoque sancire necessarium existimavimus, in plurimis videlicet & innumeris rebus quæsitum: obtulit enim pater dotem, aut forte mater pro filia sua: hanc autem illa obtulit marito: & defunctus est vir inops, deinde patre & matre mortuis exigitur quæ nuplit, conferre suam dotem, aut minus tanto accipere. Si quidem vir idoneus est: causa undique absoluta est. Si vero nullius alterius domina consistit illa, nisi actionum quæ contra maritum sunt, at illæ minus idoneæ sunt: & obijciatur mulieri: quod jam data sit dos pro ea: illa vero actionem conferat, nullum habentem penitus effectum legis: causa nobis digna putata est. Et novimus quidem jam in plurimis judiciis duritiam postea sic judicatam, & mulierem coactam conferre dotem: aut certe reputare pro se datam, ex qua nullum ei omnino contigit effectum in ipsis recipere. Nos autem ex aliis nostris legibus juvamus causam. Quis enim dedimus mulieribus electionem etiam constante matrimonio, si male res maritus gubernet, & accipere eas, & gubernare, & secundum decentem modum, & sicuti nostra constitutio dicit: si quidem suæ potestatis, & perfectæ ætatis mulier est, subimet culpam inferat, cur mox viro inchoante male substantia uti non percepit, & non auxiliata est sibi: (sic enim habitura erat in collationis ratione proprias res undique, & sine deminutione, & in ea minus tanto collationem facere.) §. I. Sin autem sub potestate est, & sine patris voluntate hoc agere non poterat, si quidem adiens patrem hoc dixit, & contestata est ut consentiret ei, & res percipere etiam constante adhuc matrimonio, & secundis temporibus eas servare, & hoc egit pater, etiam rursus hic integræ habebit sua jura, rebus ei suis servatis: cum etiam antenuptialis donationis res vindicare etiam constante matrimonio dederimus ei, & posteriori periculo omni liberari. Sin autem illa quidem hæc contestata est patrem, ille autem, neque movit, neque consensit, & neque dedit licentiam filia hoc agere, non eam periculum pati, sed & conferri nudam actionem contra inopis mariti res, & fortunam esse communem, & ipsi, & ejus fratribus: non tamen ex collatione damnificari: sed competentem ei partem dari ex paternis rebus: actionem illa quidem conferente: ab omnibus autem movendam fratribus, & hoc proficiendo universis ipsis, quod fortunæ eventus dederit. Sed si quidem pater in talibus casibus obtulerit dotem, & de ejus substantia sperari futura est collatio, hoc valere.

Si vero major forte oblatio fuerit, & collatio circa illam vertitur spes ex patris inobedientia neque movere volentis, neque permittentis ei movere: tunc etiam per semetipsam filiam movere, & non habere occasionem, eo quod non potuerit movere, & sibi met auxiliari, & futuræ læsionis ex inopia, viri adimere metum. Et novimus Ulpianum sapientissimum talia quæsisse: & inope viro comperto, juvisse mulierem, & in quantum vir idoneus est, collationem ei fieri voluisse. §. 2. Sed quoniam in multitudine legum existentium antequam eas constitueremus, & ad conspicuum perduceremus ordinem, plurima & necessaria ignorabantur: & decreta, quæ contraria vellent, a iudicibus posita sunt: ne ulla seductio circa hoc fiat, propterea necessarium putavimus: proinde etiam in medio nostræ positæ constitutionis, quæ etiam constantibus matrimoniis mulieri auxiliatur, ad meliorem & magis consequentem viam venientes præsentem ponere legem. Ut autem non per partes enumeremus personas, in quibus valere eam oportet, generali sermone decernimus. Quapropter in quibus est collationis ratio, in his & constitutionem valere, si pater, si avus, si mater, si avia, aut ascendentium aliqua sit persona.

EPILOGVS.

Quæ igitur placuerunt nobis, & per hanc sacram insinuata sunt legem, tua celsitudo per programmata propria, manifesta facere universis solenniter procuret, & in perpetuum servare festinet. Dat. 15. cal. Decemb. CP. DN. IVSTIN. PP. Aug. Anno 13. ARIONE V. C. CONS.

TIT. X.

NEQUE VIRVM QVOD EX DOTE EST, NEQUE MVLIEREM EX SPONSALITIA LARGITATE LVCRVM PROPRIVM HABERE: SED SERVARE DOMINIUM SVIS FILIIS, VEL SI AD SECUNDAS NVPTIAS NON VENIANT, VSV SOLO IN LVRO CONSISTENTE: ET VT EX REPVDIO TRANSIGENTES NVPTIAS, LVCRANTES AVT DOTE, AVT ANTE NVPTIAS DONATIONEM, ET IPSIS SIMILITER DOMINIUM SERVENT FILIIS; VSV HABENTE PERSONA COGENDA FILIOS ALERE. SI VERO BONA GRATIA SOLVANTVR NVPTIÆ, ET VIDEANTVR OCCASIONE DAMNI DETINERI QVÆDAM: ET HAC ARTE PERIMENDA QVÆ DETINENTVR, ET FILIIS SERVENTVR.

NOVELLA CONSTIT. XCVIII.

Imperator Justinianus Augustus Jov. gloriosiss. sacrorum Orientalium prætoriorum præfecto, iterum ex consuli ordinario & patricio.

PREFATIO.

Ea quidem quæ semper idem se habent, legibus non egent variis, simplicitatem, & quod sine ullius diversitatis mixtura est, continue possidentia, & utentia legibus sempiternis ac sacris nulla correctione egentibus. Quod autem secundum nos est in redundationis comprehensum tumultu, gubernativa indiget sapientia, ex legibus superveniente negotiis. Unde quoniam nos neque ad judicia segnes, multis interpellantium causis, singulis quidem medemur: comprehendentes autem, unamquamque quæstionem dubitamus a nobis & iudici-

bus nostris, per legislationem quæ oporteat agi, generaliter in unaquaque quæstione exponimus. Itaque illud ante omnia visum quidem est forsitan esse priscis legislatoribus non sine quadam divisione: nobis autem putatum est bene se habere temperata lege ad simplicitatem causam transponere, & nunc inchoante, & nihil perscrutante horum quæ prius terminata sunt quoniam & nobis ipsis pridem non displicentibus de hoc ipso legibus, visa sunt meliora secunda. Nuptialibus namque lucris si quidem aliquis conjunctorum servaverit pudicitiam manentibus apud ipsos valide, & eorum substantiis infixis: si vero veniat ad alterius personæ conjunctionem, ex prioribus nuptiis filiis servandis, simplici quadam & meliori lege duplicem hanc placuit interimere. Si enim secundis mixta nuptiis mulier, aut etiam vir forte ad secundam respiciens conjugem; quæ ex morte lucrata sunt, aut etiam ex repudio forte servat filiis, (cum utique forsitan & alii erunt eis filii ex nuptiis sequentibus) quomodo justum est eos, qui in solis filiis legitimis moriuntur, non servare eis lucra ex mortuis eorum parentibus, sed aliis ea transmittere? Scilicet quid erit pretiosius filiis parentibus non ingratis?

CAP. I.

Ut proprietas dotis & propter nuptias donationis servetur filiis.

Propterea igitur sancimus, si mulier moriatur, & eveniat lucrum fieri viro, dotem hanc omnino servare filiis, si ad secundas veniat nuptias, si ve etiam non. Et ex diverso si mortuus fuerit vir, mulierem antenuptialis donationis lucra propriis filiis servare: usum quidem lucrorum ex nuptiis apud eos constitutum, proprietatem vero eorum filiis omnino servandam: his quæ super parentibus ad secundas venientibus nuptias sancita sunt, in suo ordine servandis: & hoc valere, matrimoniis quocunque modo solutis, ab hodierna die, & in omne quod sequitur: & his matrimoniis quæ jam soluta sunt quidem si morte, si quolibet alio modo, adhuc autem pendere, eo quod unus superstes sit. Nam si ambo defuncti sint, hoc heredibus non damus: sed tanquam semel terminatum, veteribus relinquimus legibus: illud certum est, quia dum semel fuerit filiorum, & proprietatem lex deferens eis præstiterit: tunc in successione & aliis accessionibus, ita & in his erit, sicut & in prioribus sancitum est filiis, qui propter secundas nuptias parentum, lucrum aliquod ex legibus sunt potiti.

CAP. II.

Ut repudio vel bona gratia soluto matrimonio, id quod alterutri persona cautum est, filio suo conservetur, & de alendis liberis a parentibus.

Illud quoque ex quadam causa denunciatum nobis ad legislationem deducere existimavimus oportere. Quia enim transegerunt quidem inter alterutros & vir & unam, filios autem qui eis erant ex matrimonio, despexerunt eos ambo, & circumibant mendicantes: propterea iudicavimus vehementiori quidem forte, sed convertenti ad melius se habens, uti lege: ut timore scilicet poenarum quiescant, aut lucrorum causa in iustorum matrimonia dilacerare, aut etiam proprios negligere filios. §. 1. Si enim omnino aut per transactionem, aut per modum alium separetur matrimonium: si quidem non sunt filii, maneat priora in suo ordine. Si vero filiis existentibus fiat hoc: & neque filios erubescens, dent tamen occasionem spontaneam & transactionis, & per consensum factæ, aut

etiam invitæ, forsan peccante viro, aut committente digna amissione antenuptialis donationis, aut muliere digna casu dotis: neque vir dotem lucretur, neque mulier antenuptialem donationem: sed repente casu procedente aut dotis, aut antenuptialis donationis, proprietatis lucrum mox ad communes veniat filios, & eorum fiat: usu solo apud transigentes manente: cogendo tamen eo qui usum lucretur, filios ex eo matrimonio & alere, & alia omnia ministrare eis secundum lucrata substantiæ mensuram. §. 2. Novimus autem aliquid etiam tale factum, & quia *bona gratia* viso dissolvi matrimonio, & recedere quidem antenuptialem donationem ad eum qui conscripserat, dotem vero ad eam quæ obtulit: tamen occasione quasi damni, & aliarum causarum, auri quantitas non mediocri utrique data est parti, ut non videretur hoc nuptiale lucrum, neque servaretur filiis secundum de hoc leges: sed extrinsecus accedens, quasi ex alia causa lucrum fieret ejus qui accipere hoc egit. Ideoque ex hac arte factam curantes læsionem, sancimus, ut vel si quid tale fiat, & adveniat alteri aliquod lucrum: & hoc similiter servari filiis: proprietate quidem mox veniente ad eos, usu vero solo apud lucrantem constituto. Sic abstinebunt omni vitio, sic omni desiderio irrationabili: sic nec inviti, nec sponte, suis nocebunt filiis: sed erunt temperati, maxime quidem circa suam castitatem: deinde etiam circa matrimonii affectum, quem competens est habere eos qui semel conjuncti sunt alterutris. Res enim est & castitate plena, & bonis moribus congrua, & paterno, maternoque affectu plena, ut quod eis parentes sponte non servant, hoc post Deum (qui est communis omnibus pater, dicimus autem qui imperium habet) per legem iis, qui a parentibus læsi sunt, servet: ut hic quoque ea quæ de lucris & successione pridem disposita sunt, teneant: nihil enim eorum innovamus, præter illa sola quæ expressim in hac lege conscripsimus.

EPILOGVS.

† Quæ igitur placuerunt nobis, & per hanc sacram declarata sunt legem, tua celsitudo operi effectuique tradere festinet. Dat. 15. cal. Jan. *Constantinop.* Imp. DN. IVSTINIAN. PP. Aug. Anno 12. IVST. V. C. CONS.

TIT. XI.

DE REIS PROMITTENDI.

Imperator Iustinianus Augustus Ioanni gloriosiss. per Orientem prætoriorum præfecto, iterum exconsuli ordinario, & patricio.

PRÆFATIO.

NOVIMUS pridem ponentes legem de electione mandatorum, & fidejussorum, & sponforum,

multas habentem & in commune utiles nostris subiectis legislationes. In præsentem vero & aliud nobis visum est egere quadam explanatione & incremento, non ex genere, neque usu imperfecto & inuili consistente.

CAP. I.

Si quis enim alterna fidejussione obligatos fuerit aliquos: si quidem non adjecterit oportere & unum horum in solidum teneri omnes ex æqua conventionem sustinere. Si vero aliquid etiam tale adjiciatur, servari quidem pactum: non tamen mor ab initio unumquemque in solidum exigi: sed interim secundum partem qua unusquisque obligatus est: cedere autem eum & contra reliquos abonem, si & idonei sunt, & in eo loco, & si hoc ita se habere videatur: si quidem idonei sint, & presentes inveniantur, illos periclitari complere, singulos in propria parte, quod sub alterna promissione creditum est, aut ex quo omnino obligati sunt, & non commune debitum, proprium cuiuspiam fieri onus. Si vero minus idonei se habere reliqui videantur, siue omnes, siue quidam: siue in partem, siue in solidum, siue absentes forte: in illud teneri, quod accipere ab aliis non potuit. Sic enim & illis servabitur passionis modus, & nullum sustinebit damnum actor, licet aliquid inter se illi pepigerint ignorante illo qui habet eos obligatos: & unusquisque tenebitur in id quod ab initio scripsit, artibus aut dotis, aut transactionibus prævariari quæ constituta sunt, non sinendus. §. 1. Si autem in iisdem commoventur utrique aut omnes locis: sancimus negotii judicem deducere illos mox, & communiter examinare negotium, communiter autem inferre sententiam. Sic enim & rei omnes obligabuntur: & substantiæ eorum qualitas examinabitur: & debitum similiter quidem secundum iustitiam, similiter autem secundum legum ordinem procedet. §. 2. Si autem non administrator sit causæ iudex, sed alter aliquis, damus licentiam aut hic competenti iudici interpellationem suscipienti, aut in provinciis, his denunciatis clarissimo præfati, aut competenti iudici cogere per suum officium & illos interesse liti, & partem ejus fieri: ut nullum impedimentum huic nostræ legi fiat, his omnibus incipientibus in contractibus sequentis temporis, & ab hujus legis dispositione: quod autem ante eam præterit, postea per his relinquimus legibus.

EPILOGVS.

† Quæ igitur placuerunt nobis, & per hanc sacram declarata sunt legem, tua quoque celsitudo operi effectuique contradere festinet. Dat. 15. cal. Jan. CP. Dom. IVSTIN. PP. August. Anno 12. ARIONE. V. C. CONS.

COLLATIO OCTAVA.

TIT. I:

DE TEMPORE NON SOLVTE PECUNIÆ SUPER DOTE.

NOVELLA CONSTIT. C.

Imperator Iustinianus Augustus Ioanni gloriosiss. per Orientem prætoriorum præfecto, iterum exconsuli ordinario, & patricio.

PRÆFATIO.

OMNES pecuniæ non numeratæ replicationes subiectas in aliquibus casibus non examinatas nostræ reliquerunt leges: sed prolixitatem

earum & effusionem abbreviavimus, ne sua negligentia aut calliditate forsan negotiis fruantur homines, & causas præbeant aliis: non enim sub æqualitate semper probationes erunt eas exhibere valentibus, multa quoque tempus refutare. Quapropter beneficientes abbreviavimus in quibusdam casibus pecuniæ non numeratæ querelas, quas licet ex iis quæ a nobis jam sancita sunt, colligere. Quia enim omne tempus matrimonii dabatur viris, donec matrimonium constaret, queri de non data dote: interpositio quoque major facta est etiam post mortem viro- rum, ut & post repudium intra annum daretur quere-

querela: ideo existimavimus brevi & compendiosa lege velocem facere & pecuniæ non numeratæ super dote querelam, & liberare a probatione mulieres in talibus ex longo tempore.

CAP. I.

De dote non numerata.

Si ergo annis duobus solummodo habeat aliquis uxorem, aut etiam his temporibus minus, & non accipiat dotem: nihil ex taciturnitate vir lædatur: neque heredes viri, licet taceat ille, sed intra annum alium querela moveatur, brevis enim matrimonii ad hanc nos legislationem vocat. Si vero majus biennio tempus, minus autem decennio matrimonium pretenditur damus marito queri, & dicere non illatam sibi dotem aut in partem aut in solidum: & si hoc fecerit, transmittere querelam, semel marito querente, & muliere quia dedit non probante. Si autem neque intra decennium queratur, taciturnitate marito auferimus querelam; neque ei post decennium hoc agere sinemus, nec annum dantes ulterius heredibus ejus, sitque in hoc non nostra adversus aliquos pœna, sed libertatis subditorum diligentia. Ubi enim licet in prolixo sic tempore (decennii dicimus) proponere querelam: si tacere elegerit, patam est voluisse, vel si non accepit dotem, omnino eam, aut suos reddere heredes: his valentibus & si repudio solvi contingat matrimonium in nullo discernentibus nobis, si mulier tanquam dotem offerens conscribat, si pater, si alter quispiam pro ea: tempore in omni casu tali, sicuti prædiximus, extendente suos effectus, & dante vel perimente querelam. Contestationem vero dicimus non in sermonibus solum: (sæpe enim indignationis, aut alterius incidens occasio, talia quædam virum præparat dicere: aut etiam ille quidem dixit nihil, testes autem redempti hoc mentiuntur) sed oportet contestationem in literis esse. Si autem etiam in judicio eam aliquis forte facere voluerit, oportet omnino innotescere mulieri, aut ei qui dotem omnino offerre conscripsit, non nihil est quod prohibeat maritum in semetipsum hoc agere, & quasi partem quidem mulieris quod agitur ignorare: providentiam vero sui etiam ponere nullo valere modo: & quia vel ab eo querela facta est, nescire.

CAP. II.

Generaliter igitur dicendum est, intra biennium quidem matrimonio soluto siue morte, siue repudio, & ipsi marito, de non numerata pecunia licere queri & heredi ejus intra annum. Si vero ultra biennium usque ad decem annos matrimonium extendatur, marito damus querelam, & heredi ejus intra menses tres. Si vero transcurrit decennium tunc neque marito, neque heredibus ejus querela erit, tempore ad omnia sufficiente mulieri. Et si quidem intra ætatem maritus sit, & non queratur: tantum ad in integrum restitutionem ei damus tempus, ut non transcendat duodecim annos a tempore nuptiarum. Novimus enim eos qui vehementer citius contrahunt nuptias, non minus quindecim annorum ad hoc procedente, qua de re transit quintum & vicesimum annum: & erit possibile intra vicesimum septimum annum queri de non numerata pecunia dotis: moriente quoque eo intra prædictum tempus, heredes habere annum ad querelam. §. 1. Si autem minores sint non querentis heredes, siue majoris, siue minoris: quinquennium habeant solummodo ad movendam querelam non numeratæ pecuniæ, sufficiente tempore, & non expectante exitum omnium mi-

norum temporum: quod nos ad præsentem legem movit, muliere namque conjuncta quarto & decimo anno post vicesimum annum mortis patris, abutens minori ætate, movebat quidem contra matrem non numeratæ pecuniæ objiciens rationem post quartum & vicesimum nuptiarum annum, quod nos judicantes curavimus, & propter has circumstantias, & ætatem minorum in quinquennium in præsentem decernimus lege, illo videlicet non numeratam pecuniam objiciente, qui scriptus fuerit dotem suscepisse, & secundum sua tempora, siue perfectæ ætatis sit, siue minoris causa judicanda. Valente hac lege super iis quæ postea futuræ sunt nuptiis: super iis enim quæ constant, siquidem residuum est decennium aut non minus biennio, hoc habeat tempus in non numerata pecunia, quod ei etiam post transmissionem dabit. Si vero aut minus ei biennio reliquum est tempus, aut etiam excessit totum decennii tempus: tunc ipsis quidem biennium damus ad querelam non numeratæ pecuniæ eorum autem heredibus, & post solutionem matrimonii intra tres menses: est per omnia eis justitiam servemus.

EPILOGVS.

+ Quæ igitur placuerunt nobis, & per hanc sacrum declarata sunt legem, tua celsitudo effectui, & filii contradere festinet. Dat. 13. cal. Jan. CP. Dom. IVSTIN. PP. August. Anno 13. ARIONE V. C. CONS.

TIT. II.

DE DONATIONIBVS A CURIALIBVS FACTIS, SIVE AB INTESTATO VEL TESTAMENTO, EORVM SVCCESSORIBVS.

NOVELLA CONSTIT. CI.

Imperator Iustinianus Augustus Ioanni glorioss. per Orientem prætoriorum præfecto, iterum exconsuli ordinario & patricio

PREFATIO.

Bonæ nobis sanctionis occasionem interpellatio quorundam curialium dedit. Et hanc legem facimus non ad quosdam curiales, sed ad omnes qui nobis obediunt: dicimus autem quantum quidem ad Orientem est, & quantum Occidens sol respicit, & quantum ex utrisque lateribus est. Quoniam enim sollicitudo fuit eis qui ante nos fuerunt de curialibus & de collationibus in curias, quidam autem sunt qui trahuntur ad curiam, quidam vero liberantur, illud sancimus licentiam esse curialibus non solum ejusdem civitatis curiales heredes instituere, (hoc enim hactenus licitum fuit) sed etiam quosdam liberos a curia, si voluerint instituere heredes, hoc agere sub hac videlicet conditione ut offerat modis omnibus se heres, siue heredes conditione curiæ defuncti, id est, ex qua ille progressus est, & curialis sit particeps functionis, & hereditatem nullo impediante percipiat. Scientes enim quia hæc res erit in præsentem correctio; quoniam nunc quidem adjicitur curiæ ex istis modis in pecunia utilitas, ex futura vero legislatione, & curialis, & substantia proficiet, & florebit curia corporibus pluribus, & substantias habebit eorum.

CAP. I.

Propterea sancimus licentiam esse eis qui curiales sunt, dum testamenta condent, uti heredibus siue curialibus ejusdem civitatis voluerint (hoc lege permittentes) siue quibusvis ex suo genere, siue extraneis: siue curiales fuerint, siue non, siue in portionem non minus novem unciarum, vel certe in integrum, dantibus se tamen curiæ, & uni-
sis ejus corpori & explentibus inculpabiliter fun-

functiones. Hoc valente circa ipsos filios & nepotes & residuos successores, non tamen secundum modum, secundum quem ante paululum constitutio promulgata circa eos, qui se curiæ offerunt, præceperat prolem eorum, qui se obtulerunt ad conditionem non trahens, sed tanquam si ab initio fuissent constituti curiales, ita & ipsi cum propria prole curiæ uniti & albo & corpori. Neque enim quicquam differt, aut eum qui est curialis ejusdem civitatis scribere heredem, aut eum qui mox erit.

CAP. II.

Sed & si quis consanguineus curialis existens, vel aliter ab eadem conditione liber ad successionem curialis defuncti fuerit vocatus tanquam ejus qui non scripserit testamentum, voluerit autem & ille seipsum dare curiæ, licere ipsi hoc agere, & suam voluntatem in actis indicare intra menses sex: & pariter curialem cum suis successoribus atque substantia pariter, & fieri heredem nihil omnino ex eadem substantia expetendo occasione quartæ portionis seu novem unciarum, semel eo qui successerit in hereditatem aut curiali existente, aut mox exituro, & re ac substantia rursus ad curiam veniente. Sed & si quis donaverit res propriæ facultatis, aut multas, aut omnino non minus novem unciarum vel curiali ejusdem civitatis existenti, vel alii cuidam, offerens tamen se & propriam substantiam atque prolem sive quæ est, sive quæ erit, & residuam successionem curiæ, cujus est qui donationem fecit, sancimus valere factam sub hac conditione largitatem: omnimodo enim nobis studii dignum est videre, ut nullo modo substantiæ curialium alienentur a curia illius civitatis cujus sunt curiales.

CAP. III.

Ut autem non ad collusionem hæc fieri videantur, & quidam domini effecti hereditatum curialium aut per donationes, aut per testamentum, (secundum quod prædiximus) aut ab intestato deficiant, & propter hanc oblationem, & rebus quidem frui velint, oblationem autem suam non faciant: Sancimus si quidem per donationem, hoc quod prædictum est, dederit, non prius traditionem fieri rerum, sed hoc manere apud donatorem, donec is qui donationem accepit, inter gesta confecta apud judicem provincie, gratis & citra omnem dationem secundum prædictum modum, datus fuerit curiæ, & mox conscriptus albo, tunc enim etiam res ei dari volumus. Quod si donator tradiderit res, & necdum confessione facta quæ accipientem societ curiæ, etiam sic defendi quæ donata sunt curiæ, usque ad novem uncias, in quibus omnino vocari curiam censemus. §. i. Quod si ex testamento, aut per vocationem legis, qui non est curialis, ad successionem perveniat curialis, tunc mox a morte curialis concurrere curiam, & una cum defensore civitatis præter læsionem futuram rerum defuncti, descriptionem fieri rerum præsentem etiam eo qui ad hæc vocatur, & res tradi curiæ sub facto signaculo tam defensoris quam Deo amatoris episcopi, & dum prædicta actio gestorum facta fuerit apud judicem provincie, & data fuerit curiæ, secundum quod frequenter dictum est, cum substantia, & prole quæ est & quæ fuerit, tunc eum, & res percipere & esse eum dominum secundum quod & prior ille curialis fuit, nihil ab eo differre visus. His gestis sine dubio apud judicem provincie habitis præter omne lucrum & dispendium. Neque enim ad illusionem vel ad dispendium curiæ, sed ad utilitatem hæc proferimus sanctionem, ut in perpetuum

valeat, augens & corporibus & pecuniis curialium facultates, atque substantias. Si vero is qui ab intestato vocatur curialis heres, non tamen existens & ipse curialis, noluerit adire & se dare curiæ, curia quidem teneat novem uncias, tantummodo autem ipse domus efficietur trium unciarum, quas ei dat & anterior lex vel si non fuerit curialis. Quod si plures fuerint ejusdem gradus qui vocantur ad curialis hereditatem, & quidam dederint se, quidam recusaverint, novem quidem uncias accipere eum vel eos qui se dederint curiæ, tres autem uncias residuos, qui ex lege vocantur, accipere heredes. Studium enim nobis est omnimodo novem uncias ad curiales ejusdem civitatis pervenire.

CAP. IV.

Si autem defunctus fuerit quidam superflite filia, si nupta quidem fuerit curiali ejusdem civitatis, dubium non est, quin præter calumniam habeat paternas res, aut in integro, aut omnimodo novem uncias, si forte ad alium quendam pater voluerit tres uncias pervenire: sed & si non ab initio existenti curiali nupta fuerit, accesserit autem quidam ad eas nuptias, volens eam ad hoc accipere, ut sit curialis & dare se curiæ, & stabiles ei nuptiæ fuerint: etiam sic habere novem uncias sine calumnia occasione bonæ circa curiam voluntates: & qui curialis offertur rebus & gubernabit eas, propter quod & omnimodo mulieri dari eas volumus. Quod si plures fuerint filiae, & quædam ex his nuptæ fuerint curialibus aut existentibus aut per oblationem factis, novem uncias quidem inter eas dividendæ sunt: ad residuas autem tres uncias quidem venient, illi autem qui uxores eas acceperint, usuri sunt rebus ipsis ad curiales causas, licet in dominio sint uxoris: propterea enim eis dedimus res patris, ut emde conjuges earum impleant curiæ functiones. Quod si contigerit deficere eam quæ nupta fuerit illi, qui se curiæ tradidit, si quidem filios masculos de eo habuerit, apud filios erunt res, & ipsi erant in curia, & nulla tergiversatione res indigebit. §. i. Quod si feminae fuerint quæ nuptæ sunt, & si ipsæ quibusdam nuptæ fuerint, aut curialibus ejusdem civitatis, aut qui se ipsos dederint curiæ ejusdem civitatis, similiter & ipsæ eas habebunt sine ulla molestia, subjectas curiæ functionibus per proprios viros. Quod si non nuptæ fuerint curialibus, aut qui sunt aut fuerint, tunc secundum datam olim divisionem, nuptæ quidem curialibus novem uncias habebunt, propter quas functiones curiæ compleantur, residuis autem sufficientes tres uncias. Quod si neque masculi neque feminae eis erunt, quousque vir superest, habeat earum usum, explens in eis curiæ functiones, & si quidem ad secundas venerit nuptias & filiorum fuerit effectus pater masculorum seu feminarum, & has conjunxerit curialibus, rursus similiter curiæ servabuntur corpori: quod si mortuus fuerit, aut ad secundas nuptias non venerit, aut filias non procreans, eas non sociaverit curialibus vel qui sunt vel qui fuerint, tunc recto ordine curia has res accipiet: neque enim unquam hanc partem curialium copiarum & functionum alienari concedimus: vel si ad plurimos redactum fuerit genus successionis, quatenus per omnes, hac linea descendentes, sive per masculos liberos curialium, sive per generos dantes se curiis, novem uncias curiæ salvæ sint. Quam legem valere volumus in omni deinceps tempore, & in causis adhuc etiam nunc pendentibus, & quæ consecutæ non sunt judiciali sententia aut amicabili interventu absolutionem.

EPILOGVS.

+ Quæ igitur visa nobis sunt, & hac sacra Lege declarata, tua excellentia custodire festinet, maxime omnium utilitatis publicæ providentiam omnem faciens. Dat. cal. April. CP. DN. IUSTIN. PP. Aug. ARIONE V. C. CONS.

TIT. III.

DE MODERATORE ARABIÆ.

NOVELLA CONSTIT. CII.

Imp. Iustinian. August. Joanni gloriosiss. Orientalium prætoriorum præfecto, iterum ex consuli ordinario, & patricio.

P R Æ F A T I O.

Cum plerosque alios provinciarum magistratus ad meliorem jam formam traduximus, qui humiles abjectique prius existentes, neque ulli rei convenienter agendæ idonei, postquam in ampliorum constituimus ordinem, & valentiores per omnia facti sunt, & ita rerum administrationem capeßere cœperunt, ut universa in melius commutarentur: tum vero a nobis etiam proconsules & prætores, & moderatores, & veterum horum nominum amplitudo inventa est, auctæque ipsis annonæ, & summa potestas data, & ante omnia interdictum illis fuit, ne perniciem inferant subditis, & multis ad ipsos diripiendos utantur manibus, juramentis quoque rem munivimus omnium horrendissimis: neque aliter eis officia tradimus, quam præstitis juramentis, ita codicillis magistratus digni sunt habiti. Convertimus igitur & ad Arabum regionem oculos, & requisita causa, quamobrem & publicum laboret inopia, quamquam regio florentissima sit, & tam magnus nos interpellantium numeros iis locis excedat, & omnes lamententur, alii furta & rapinas, alii injurias, alii alia damna in querelam deferentes: occasionem & causam hujus mali ex imbecillitate & impotentia eorum qui magistratam ibi gerunt, provenire deprehendimus. Erat ita enim tenui potestate præditus is qui civili magistratu defungebatur, ut ei qui præfesset armis, servili propemodum more manciparetur, & in illius arbitrio hujus salus esset posita, aut ut ne esset quidem omnino hic magistratus. Inde adeo & longum tempus est, ex quo is defierit, & militaris ea quæ civilem magistratum concernunt, peragat. Cum tamen neque sibi, neque ipsi per omnia sufficiat. In hoc enim est, non ut utilitatem aliquam subditis adferat, sed ut utrinque lucrum capiat.

CAP. I.

Hæc nos ad suscipiendum præsens consilium excitant: & præsentem utentes lege, magistratum ad pulchriorem formam transponimus, benigneque & ipsi Moderatoris appellationem largimur, [id quod etiam in Ponto fecimus] & spectabilem magistratum jus concedimus, ut in nullo sit Duciano inferior. Sed & publicis exactionibus cum summa vehementia adhærescito; adhærescito etiam privatorum utilitati, neque committito, ut vel spectabilis dux, vel tribunus, vel aliqua potentiorum domuum, vel etiam sacrum patrimonium, vel sacræ nostræ res privatae, vel ipsa sacra nostra domus, quaecunque subditis nostris damnum irroget: neque facile succumbito, neque formidinem contrahito: sed viriliter subditis præito, & ante omnia Deo pariter ac nobis, & legi puras conservato manus, si quidem iisdem juramentis & hunc submitti volumus, quibus & cæteros magistratus submisimus. Deinde cum codicillis percipito etiam Imperialia

Tom. II.

mandata: quæ tam ante nos legumlatores, quam vetus illa reipublicæ forma novit, & nos, cum pene obsolevisent, denuo reparavimus, & in rempublicam reduximus: ut ea semper adhibeat veluti in colloquium, & jussiones nostras custodiat. Nam si illas sine secutus fuerit, non est causa, quamobrem non omnia illi præclare & ex animi sententia occurrant, & legum beneficia ad summam ipse in rebus gerendis facilitatem & justam facultatem perveniat.

CAP. II.

Principio igitur [ut diximus] studio sit illi publicorum tributorum exactio, devotis quidem humano paternoque se affectu exhibens, inde votis vero vehementem & severum. Deinde curam gerat etiam reipublicæ, & ut recte in ea atque ordine omnia fiant, neve tumultibus & ne seditionibus dediti sint vel Bostreni, vel alii, & quæ a veritate permixta sunt ad delectationem, ea convertant in furorem & cædes. Habebit item secundum mandata nostra dicto suo audientes milites [si quidem & hoc inde licebit desumere] neque ullam omnino rem negliget quæ commoditatem aliquam in se habeat. Quemadmodum enim in Ponto cum Moderatore egimus, ita & ipsum per eadem ejus magistratus vestigia ingredi facimus. Eritque & ipse spectabilis, & consimiliter cum alia multa, tum etiam ea quæ appellationes concernunt, administrabit. Sed neque ad modum prioris duntaxat solatii resissemus. Volumus enim, ut ipse quidem per causam annonarum & reliqui solatii percipiat quindecim auri libras, adfessor vero ejus magistratus duas libras, & cohors ejus novem auri libras habeat. Et quanquam [ut diximus] ex Imperialibus mandatis jam etiam militibus præest: erit tamen vobis curæ, ut nonnullos illic stativa agentes militares numeros & ei subdamus qui in hos magistratum gerit, ut illi soli obediant, ejusque formulis ac præscriptis cedant & obtemperent. Non igitur communionem omnino habebit aliquam spectabilis Dux, neque cum militibus quos expresse huic assignabimus, neque cum pagano aliquo, neque cum illorum litibus, si quæ inter se habent: neque si paganorum aliquis in jus producat. Nullum denique habeat cum paganis causis commercium: quandoquidem magnum in medio intervallum est inter civilem & militarem administrationem: discernuntorque ea inter se, quemadmodum patres nostri in republica ista ordinarunt & instituerunt, scituro spectabili duce, quod si rebus se civilibus immittere ausit: neque militaria retinebit, sed & illis spoliatus privatum aget, & hujus magistratus imperio subditus erit.

CAP. III.

Atque hæc nobis item de magistratu regionis Arabicæ sancita sunt. Persuasum enim habemus voluntate Dei, quod ea res ad melius profectura sit. Ex quo enim neque pecuniis pepercimus, & annonas illi auximus, inde adeo certo scimus, quod & is qui hunc magistratum gerit, talem se circa vere publicorum tributorum exactiones præbere studebit, ut non damnum exinde, sed justum lucrum fisco adducat. Illud sane fieri obtinereque volumus, ut spectabilis dux inde annonas suas percipiat, unde provinciæ præses jussit, cum manifestarium sit, non cum tanta eum ignavia his rebus admoturum animum, ut suas ipse annonas exigere nequeat: sciens, quod si quis hæc contra fecerit, quindecim librarum auri poena multabitur. Datum 6. calend. Junii CP. DN. BELIS. V. C. CONS.

(S)

TIT.

TIT. IV.

DE PROCONSULE PALÆSTINÆ.

NOVELLA CONSTIT. CIII.

Scripta Joanni gloriosiss. sacrorum per Orientem prætoriorum præfecto, iterum ex consuli ordinario, & patricio.

P R Æ F A T I O.

Iam quidem & alios gentium præfidatus majores reddidimus, qui prius humiles pariter erant, & ad aliquid fortiter agendum impotentes: & tam inter spectabiles ipsos constituimus, quam etiam annonas ipsis, adfessoribusque & cohorti auximus: & inter alia omnia, quæ benigne illis elargiti sumus, ut item de appellationibus cognoscerent, præbuimus, aliosque honore proconsulum exornavimus, alios (ut appellant) comitum, alios prætorum, alios denique moderatorum: & semper præclaro aliquo adinveniundo, novum veluti florem nostræ addimus reipublicæ. Venit autem nobis in mentem & metropolis Cæsarea, quæ in prima Palæstina principatum tenet, quam præ cæteris majore etiam honore perfrui oportebat: propterea quod & quondam proconsul ipsam tenuit, & præfectus illi talis magistratus fuit, licet postea ab ampliore dignitate ad minorem transierit: nimirum cum una prius tota Palæstina esset, ea deinde in tres divisa partes, & neque proconsulatum retinente, sed ad magistratum hunc (ut appellant) ordinarium delata. Quanquam sane & vetusta urbis sit, & semper ampli nominis fuerit, tam cum Strato primus eam in formam urbis redexit, qui mutatis sedibus excedens Græcia hujus conditor extitit: quam quum divæ memoriæ Vespasianus celebratissimus ille Imperator, qui pater memoriæ Titi pater fuit, quod illi ad summam gloriam vel solum potuit sufficere, ipsorum Cæsarum appellatione eam nominavit, cum antea *Stratonis turris* vocaretur: hoc illi honore impenso, eo quod in ea post Judaicas victorias inter Imperatores adscriptus esset. §. 1. Ceramus autem, quod & magnæ admirandæque regionis Imperium habeat ea provincia, & quam maximam reipublicæ nostræ gratiam & sensum exhibeat, tam tributorum magnitudine, quam devotionis exuperantia, præbeatque ampli nominis civitates, ac bonos cives enutriet, & omni doctrinarum genere refertos, neque non inter sacerdotes celebres, & (quod omnium maximum est) quia universi conditor dominus noster Jesus Christus, verbum illud Dei, & totius humani generis salus, in ea comparuerit, dignatusque sit assumere nostra.

C A P. I.

Hanc igitur quomodo non honore afficiemus, & provehamus ad formam proconsularem, concedamusque illi qui in ea defungitur magistratu, ut proconsul pariter sit & vocetur? id quod facimus per hanc pragmaticam formam. Appellari autem eam volumus & Cæsariensium privilegium. Et qui eum magistratum gerit, proconsulem efficiamus: præbamusque ei, ut inter spectabiles adscribatur: & omnia habeat quæ ejusmodi magistratus sunt propria: audiatur etiam provocatione suspensas lites usque ad decem auri libras, quæ ex utraque ad ipsum Palæstina devolvuntur: valeatque omnino talis existere, ut jussiones nostras præclarius & majoribus cum viribus queat ad effectum deducere. Uteatur autem & veneranda illa atque antiqua Veneta, (de purpurea plane stola loquimur) in sacris eam mentium festis induens, venustumque se præbet

tanto redimitus honore, & multis imperato militibus ac tantis: & quicquid denique vel publico, vel nostris utile est subiectis, facito. Cæterum per occasionem annonarum præbamus illi viginti libras auri, quas tam inter se, quam ad fessorem suum & obtemperantem sibi cohortem dividat, quo ipse voluerit modo, per suggestionem nos de iis certiores reddens, ut sacra pragmatica forma eam divisionem corroboremus. Neque enim sustinuerimus videre, aut ut ipse adfessorque ejus sub pristina tenuitate annonas percipiant, aut ut cohortem ejus, quanquam circa tot tributorum illationes laborantem periclitantemque, omni destitutam auxilio non sublevemus, quo majore cum benevolentia, & illi appareant, & publica tributa exigant, & iniustis rapinis abstineant.

C A P. II.

Insuper nullam omnino cum civilibus crisi publicorumque tributorum profligationibus communionem habebit pro tempore spectabilis eorum locorum Dux: sed ipse omnes publicas privatasque causas (prout dictum est) disceptabit, & maxime omnium providebit, ut publica tributa sine retardatione detrimentoque inferantur, & puris ipse utatur manibus. Qui quidem re diligenter observatum & spectabilis vir Stephanus, qui nunc primus in ea versatur, magnam laudem consecutus sit: propterea in eam opinionem venimus, sumpta videlicet ex antecedentibus conjectura, quod rursus hoc faciet. Maxime omnium vero curam geret, ut quæque suo ordine fiant in civitatibus, neque popularis aliquis tumultus excitetur in urbibus. Si quidem & hoc ejus, cum in magistratu esset, proprium fuit: qui cum provinciam tum ex aliis occasionibus, tum vero maxime ex diversitate religionum seditionibus laborantem suscepisset: evidenter pacatam eam reddidit, & omni motu ac turba liberavit: quod sane nunc illi quoque, ut faciat, injungimus. Et si quando res ita ferat ut etiam in secundam Palæstinam excurrat, & ibi tumultus seder, neque committat ut incommode aliquid in illa geratur, & præsertim in illa: quandoquidem & multos illic tumultus existerne cernimus, neque leves horum eventus.

C A P. III.

Quod si etiam militibus indigeat, qui in provincia stationes habent: adjungimus & hos illi ex quo militarium numerorum strenuitatem competam habemus, tam in tuenda dignitate urbium, quam conservanda moderatione in iis qui ruri habitant, & exigendis tributis publicis. Sacra pragmatica forma, quæ ad eam illi rem prius data est, nunc quoque rata manente, quæ non vult, ut vel spectabilis dux, vel gloriosissimus magister militum licentiam habeat, militum præsidia quæ apud illum constituta sunt, ab illo abstrahendi, ne quis exinde in civitatibus oriatur motus ac turba: id quod nunquam eventurum est, si ille & civilem magistratum gubernet, & inter publicorum tributorum collatores rectæ disciplinæ providentiam accommodet, tam in auxilium paratos habens milites, quam si quid indecore vel ab ipsis, vel ab aliis per ipsos geratur corripiens. §. 2. Eruntque omnino inter se distincti officii spectabilis locorum Dux, & is qui proconsularem gerit magistratum. Nam ille quidem militibus, & limitaneis, ac foederatis, & quicquid omnino in provincia armatæ militiæ adscriptum est, præbuit, exceptis his militibus qui proconsuli deputati sunt: hic vero tam pro civilibus personis, quam rebus, & præsidis militum illi adhaerentibus provi-

providentiam adhibebit & custodiam. Certe publicorum tributorum nomine, aut per causam notam in populo seditionis nemo prorsus a spectabilis proconsulis jurisdictione eximetur. Sed omnibus imperabit, omnibus præcipiet, neque quisquam ejus resistet formulis ac dispositionibus, aut ullum habebit prætextum vel defraudandi publicum, vel civibus inferendæ injuriæ, publicæ seditionis auctor factus: aut etiam utetur vel cinguli, vel dignitatis, vel sacerdotii, vel cujuslibet alterius causæ prærogativa: sed eo solo seipsum noxa liberabit & supplicio, si nullam noxam contrahat. §. 2. Hæc igitur (ut diximus) & huic magistratui concedimus, & conservare perpetuo per hanc sacram pragmaticam legem volumus. Sed & ut excellentia tua perpetuo ipsam conservet, & eo modo particularibus thronorum tuorum dispositionibus ac formulis adscribat, sancimus: neque non ut omnes Palæstini, qui in sequenti futuri sunt tempore, cognoscant, quod denuo proconsulare ipsis jus restitutum sit, summusque in prima Palæstina magistratus proconsul rursus sit, ut olim qui liberatus pristino fastu, nunc in honore quam qui civitati debeat, futurus sit majore, & priore liberata supercilio, in majore nunc honore erit, nempe civitati debito.

EPILOGVS.

† Quæ igitur placuerunt nobis, & per hanc sacram declarantur legem, ea studeo excellentia tua effectui & fini tradere.

Novell. 104. (quæ Latina fuit) epitome partim ex Halaandro, partim ex Juliano.

TIT. V.

DE PRÆTORE SICILIÆ.

NOVELLA CONSTIT. CIV.

Habeto Sicilia Prætores, qui & res civiles tractet, & curam gerat militaris impensæ. §. 1. Publica tributa Siciliæ non pertinent ad sollicitudinem prætoris, sed censentur sub comite patrimonii Italiæ. §. 2. Provocationes a Sicilia in hanc civitatem venientes apud excellentissimum Quæstorem ventilentur. Et si defensorem civitatis vel patrum creandorum decreta opus sit celebrari, apud eundem illustrissimum virum celebrentur.

TIT. VI.

DE CONSULIBVS.

NOVELLA CONSTIT. CV.

Idem Augustus Strætégio comiti sacrarum largitionum, ex consali & patricio.

P R Æ F A T I O.

Consulatus nomen & causa prisca quidem Romanis adversus hostium adinventum est utilitatem: & in decretis quæ eis ordinatio communis dabat reipub. figura, sortiebantur repente provincias, in quibus Romani bellum habebant: & secundum has sortiebantur fasces, sequens vero tempus in imperatorum piissimorum transponens bellandi & pacificandi potestatem, ad largitatem solam causam consulibus mutavit, & hanc temperatam & ordinatam mensuramque non excedentem, paulatim vero quidam ita sumptuose causam aggressi sunt, ut suam quidem ederent magnanimitatem, non tamen cogitarent, quia exemplum aliud non haberent, non enim ad plurimos venit substantiæ magnitudo, transcendens etiam magnificentiam animæ, non mensura rei, sed propria magnitudine proveniens. Quia igitur videmus periclitari consulum nomen, quod ex temporibus ita prolixis, & ad millesimum prope annum veniens, cum Romanorum republica

pullulavit: propterea credimus oportere causam comprehendere, & immensitatem ejus recedentes, ad beneplacitas consulares statuere expensas, quatenus continua sit Romanis, omnibus autem bonis viris existat accessibilis quoscunque hujusmodi nos dignos esse honore decreverimus. Cuncta liquidem perscrutantes, perspeximus quantum esse conveniat quod datur. A Marciano itaque Imperatore eximio scripta Lex est, quæ volebat non spargere pecunias consules, & ipsa ejus Constitutionum prima fuit. Igitur & post prædictam Constitutionem, quoniam invenimus quod quidam hanc sequentes, nihil spargere populo passi sunt, alii autem & ultra legem agere hæc petentes: & promerentes quæ petiverunt, deinde ad sui animi respicientes mensuram, circa asperionem largitatem ultra terminum celebraverunt: quidam vero medium bene eligentes mediocribus pro plurimis contenti fuerunt: quoniam etiam nos præcedentibus, quod medium est, optimum visum est esse, tanquam ex utroque summis periclitantibus, mox ad immensitatem procedere: propterea existimavimus & nos de hoc definire quod decet: ut nihil nec immensum nec inordinatum sit, neque nostrorum temporum indignum.

C A P. I.

De septem processionibus Consulum.

Quantumcunque ergo competens est dari ab eo qui a nobis eligitur per annum consul, occasione sportularum omnium, & distributionem & expensarum: hæc omnia competenti scripture huic nostræ interponi sacræ jussimus legi. In legis enim hoc ponimus schemate, ut transcendenti etiam pœna quædam inferatur competens. Processiones autem eorum esse volumus septem. Si enim ad hoc adinventum est, ut spectacula ad animi voluptatem agantur populo, hæc autem a nobis determinantur in Circensibus, & bestiarum spectaculis, & thymeleæ delectatione, nullo horum noster privabitur populus: sed erit quidem ei processus primus quo suscipiet consulatum, & hujus possidebit codicillos: cal. Januariis. Post illum vero secundum aget spectaculum certantium equorum, (quam mappam vocant.) Et tertium qui theatroquinegium dicitur, non bis, sed semel exhibendum, & post illud, quod dicitur totius diei, multa delectatione implebit populum: hoc quod vocatur Græce παιχνήτιον, & cum bestiis pugnantes homines, & vincentes audacia, insuper & interemptæ bestię. Quintum quoque faciet processum, qui ad theatrum ducit, quem adorna vocant: ubi in scena ridiculorum est locus, tragediis & thymelicis choris, & spectaculis universis, & audibilibus apertum est theatrum. Rursus quidem spectaculum equorum certantium edit, seu quæ vocatur hippomachia. Sextum agens hunc conventum. Ex hoc deponit annalem hunc honorem, in depositione agens solemnem editionem. Et ita septem notium & processuum complebitur cursus: nullam specierum antiquitus statutarum derelinquens. Unam si quidem aliam adinvenire mappam, duoque continuare, quæ vocantur theatroquinegia, & non priorum horum contentos esse: palam est, quia nihil novi ultra id quod prius agitur, habet. Sufficere itaque rite causa putabitur: & singulæ dantur clare & non in tantum, ut jam populo etiam odibile sit: in iis enim quæ raro sunt, miraculum est. Hæc itaque de consularibus a nobis scripta & determinata sunt expensis.

C A P. II.

De uxore & matre Consulis.

Si autem etiam uxorem consul habeat: defini-

nita est a nobis & circa illam expensarum mensura, decet enim frui eas & conjugis claritate. Si vero non copulatus est uxori, his satis est, nisi mater ejus consistat jam consulatu digna & prius honorata, & velit eam una frui secum schemata, & hoc in sola matre præbimus: alia vero non decorabitur mulier penitus, præter conjugem & matrem, & istæ quidem omnibus modis: quoniam uxores coruscant radiis maritorum, hoc lege dante: matres vero, si consul hoc voluerit, nam neque filia, neque soror forte neque uxor filii: & multo magis si nec pertinet ad genus sit: hoc enim pure illicitum existeret. §. 1. Quid autem oporteat spargere in septem his processionibus populo consulem, melius nos designavimus, quam sicut Marciani divæ memoriæ Constitutio dicit. Illa quidem abnegavit omnino munificentiam: nos autem corrigimus eam causam, voluntate ejus, qui consulatus habet honorem, disponentes, si enim nihil voluerit spargere, non cogimus: si vero rursus venire ad hoc voluerit, & ex argento muneribus honorare populum, nec hoc interdiximus, non tamen aurum spargere sinimus, non minoris alicujus, non majoris omnino, non mediis characteris aut ponderis: sed argentum, sicut prædiximus. Solum enim aurum spargere, damus Imperio, cui soli etiam aurum contemnere præstat fortunæ fastigium, argentum vero quod mox post aurum pretiosissimum fiet, & aliis consulibus largimur decens: & hæc sinimus eos spargere in his quæ vocantur missilia, thymelicis, & caveis, & in quadrangulis & talibus. Quanto enim minor sunt quæ sparguntur, tanto plures suscipientes erunt, sitque rei mensura dantis virtus, & voluntas, si enim nihil, si mediocriter, aut transcendens populo erogandi: hoc enim in consulatu definimus, neque invitos spargere cogentes, neque volentes prohibentes. Sed de argento quidem spargendo ita a nobis sancitum sit, & si omnino ad hoc accesserit, licentiam habeat distribuendi argenti munificentiam in suis processionibus, sicut ipse recte se habere putaverit: solo prohibito aurum omnino jaculari: quod Imperatori tantum tributum est contingere, §. 2. Aliorum autem quæ a nobis decreta sunt & conscripta in descriptione quæ hac continetur lege, transcendendi aliquid omnino aut addi nos nullo permittimus modo. Quod itaque infinitum est (dicimus autem spargere) in dantis ponimus voluntate, omnino propriæ potestatis hoc ejus qui dat, facientes: quod vero a nobis definitum est semel & ordinatum, transcendendi hoc nostra Lex prohibet. Sed si quis præsumpserit, quod definitum est, egredi, centum librarum auri persolveret penam, utpote nostra prævaricatus præcepta, & omnem hujus legis corrumpens, quantum in se est, intentionem. Si enim pro hac tantum modo posita est lex occasione, ne dandorum immensitate consulatus desint, & propterea nos superfluis illas donationes & expensas abbreviavimus, & in populum effusas processiones, & spectacula ad bene se habentem deduximus mensuram: rite aliquid decentius de numeris considerantes, id est spargere argentum, & neque quicquam dare, eorundem consulum dimittentes voluntatibus, ut nobis sint amplius & semper ex suo vocabulo tempus adornent: qui quod dispositum est, transcendit, rite, utpote nostram prævaricatus legem, dignus est pena: si enim nobis erunt jugiter consules, causæ immensitatem non formidantes: nec tanquam certissimum periculum consulatum refugientes & averfantes: & propterea sancimus legem hanc sub firmitate servari. §. 1. Nullus igitur eam egredi præ-

sumat, nec si vehementer idoneus sit, nec si nostrorum sit iudicium, nec si maximæ curiæ: aut nulli administrationi præsit. Hæc enim omnia nos considerantes, omnibus proposuimus super donationibus æqualitatem, nulli penitus licentiam dari exire mensuram quæ hac continetur lege, nisi in solo argento in processionibus spargendo, aut neque hoc faciendo: quod in eorundem consulum posuimus (sicut sæpe diximus) voluntatibus. Ipsi quoque qui hoc accipere consueverunt, maximæ gratiæ hac nostra repositæ sunt lege: si enim periculum est deficientibus consulibus, neque quicquam accipere, nunc autem accipient mediocriter, multum habebunt rite huic legi gratiam, quod sufficiat pro nihilo offerente: & hoc enim ipsum non permittimus gloriosissimis consulibus aut aurum spargere, aut vasa majora, sed in miliareis, & melis & caveis & quadrangulis mediocribus & hujusmodi facere donationem: sanctio ad humanitatem a nobis adinventata est, & populo medelam præbens. Si enim hoc egerint, qui consularem edent munificentiam, & his solis conciliant populares, nequaquam de maximis lucris decertantes seditiones exercebunt ad invicem, & venient usque ad alternas plagas, quas per fustes, & gladios, & lapides egerant frequenter, rem omnino nobis odibilem. Videbamus enim eos contententes quidem, & malis innumeris implentes alterutros occasione sparsorum, & ab eis arreptorum, domum vero referentes omnino nihil: sed ea die in ebrietatibus & potationibus omnia expedientes. Si vero forsitan spe lucris majoris etiam præexpensis contigerit, postea vero aut nihil aut minus accipiat: etiam damnum & debitum habebit, & plagis & vulneribus & ex hoc malis incurrere cogetur. Si autem mediocre sit quod spargitur, nec vehementer contentent: nec questus expectantes, abundantia vulnera aut plagas alterutro ultra mensuram dabunt. Ideoque communem providentiam introduximus ex hac lege & communi reipublicæ figuræ, quatenus tempus habeat post imperium, & consulis jugem memoriam, atque vocabulum in gloriosissimis nostris iudiciis, & qui ex maxima curia sunt (eo quod honorare nobis placet dignos non expedientes immenso) decentem damus consolationem & nostro populo, & aliis omnibus, licet desperantibus jam causam: propterea quod superfluum est offerentes, ut consulatum immortalem reipublicæ statuamus. §. 4. Subiaceat igitur (sicut prædiximus) nostra dispositio huic legi: cujus exemplaria recondentur in foro tux celsitudinis cum hac lege, quam ad eam direximus. Per tempora tamen gloriosissimos consules facimus ex solo tuo foro exemplar descriptionis accipere huic subditæ legi, ut secundum eam omnia dentur. Descriptionem namque ideo a sede tua dari volumus, ut nec ipsis liceat prævaricari, nec his qui vocantur breviores, adulterari aliquid horum quæ a nobis disposita sunt: sed periculo custodientium hanc descriptionem in foro tux gloriæ, dari exemplar ejus cum subscriptione cingulum habentis hoc, cui nunc ipse præfides: ut per omnia inadulterata maneant quæ a nobis disposita sunt. Difficultatem vero nullus habebit horum qui ad consulatus veniunt honorem, si mediocre ita faciens expensam in omni tempore fiet: Etenim omne quicquid hactenus consulatus habentes honorem, & ex foro tux celsitudinis, & ex gloriosissimis præfatis nostris, aut etiam aliunde per munificentiam nostram percipiebant, & nunc eis dabimus: ab eis quidem faciendas expensas abbrevi-

abbreviantes: a nobis autem largitatem non mino-
rantes. Omnibus autem a nobis dictis, Imperato-
ris excipiat fortuna: cui & ipse Deus leges sub-
jecit, legem animantem cum mittens hominibus, eo
quod Imperatori quidem iugis & indefinens consu-
latus omnibus civitatibus & populis, & gentibus,
in singulis quæ placent distribuenti, advenit: aut
cum ipse annuerit trabea: ideoque & Imperii con-
sulatus per omnia sit sequens sceptrum.

EPILOGVS.

† Tua igitur celsitudo hanc nostram suscipiens
legem perpetuo eam in sua manere fortitudine pro-
curet secundum omnem quæ in ea continetur vir-
tutem. Lege: Scriptum exemplum Joanni glorio-
sissimo sacrorum prætoriorum præfecto iterum ex-
consuli & patricio. Scriptum exemplar Longino
prudentissimo & gloriosissimo præfecto hujus almae
urbis. Dat. 5. cal. Jul. Constantinopol. post. cons.
BELIS. V. C.

TIT. VII.

DE VSVSIS NAUTICIS.

NOVELLA CONSTIT. CVII.

Imperator Justinianus Augustus Petro gloriosiss. præ-
fecto sacrorum prætoriorum.

PRÆFATIO.

Nuntium audivimus a tua celsitudine, cui oc-
casionem nos ipsi præbuimus. Duos enim istos
Petrum & Eulogium supplicasse nostræ sacræ pote-
stati, & per se explanasse dicentes quod consueve-
runt naucleris seu negotiatoribus mutuare, & ma-
xime in mari negotia facientibus, & hanc vitæ ha-
bere occasionem. Ipsa vero marina credita vocare
nostra consuevit lex trajectitia, & metuere eos, ut
pote dubitationibus hinc eis extortis, oportere
propterea fieri manifestum quæ valeat super his
consuetudo, ut & sacra nostra in hæc procederet jus-
sio, quæ consuetudinem ad certissimam duceret for-
mam. Itaque nos delegantes tibi dubitationis na-
turam cognoscere, & hanc ad nos deducere: qua-
tenus manifesta nobis facta, quod videretur, lege
comprehenderetur perpetua, tuamque gloriam
hoc a nobis agere iussam, convocasse naucleros qui-
bus hæc mutua curæ sunt, & interrogasse quæ ali-
quando antiqua consuetudo fuit. Illos autem & jus-
jurandum adicientes testimonia, perhibuisse modos
esse varios talium mutuarum: & si quidem placue-
rit creditoribus in singulis solidis pecuniarum quas
dederint, unum tritici modium aut hordei impone-
re, qui mercedem publicis præberent telonariis,
sed quantum ad ipsos sine telonio navigare naves,
& hunc habere fructum & harum quas crediderint
pecuniarum, & insuper etiam pro decem aureis
unum percipere solidum pro usuris: in ipsos autem
creditores respicere ex eventibus periculum. Si ve-
ro non erumpant hanc viam creditores: octavam
partem percipere pro singulis solidis nomine usura-
rum, non in tempus aliquod certam numerandum,
sed donec naves revertantur salvæ. Secundum hoc
autem schema contingit forsan, & in annum exten-
di tempus, si tantum foris moretur navis, ut annum
aut terminos suos sumat, aut etiam transcendat:
citius autem ea remeante, tempus in unum solum
aut duos trahi menses: & ex tribus siliquis utilita-
tem habere: vel si ita breve sit tempus, vel si apud
alterum extra debitorem maneat debitum, hoc
idem valere: aliam rursus negotiatoribus profectio-
nem assumptibus, & per unumquodque onus defi-
niri schema, secundum quod comperit mutuum aut
manere aut permutare secundum pactum quod ob

hoc convenerit partibus. Si tamen post revertio-
nem navis salvæ nequaquam navigare propter tem-
pus valentes revertantur: triginta solum dierum
inducias dari a creditoribus debitoribus, & nihil pro
debitis usurarum causa exigere, donec vendi con-
tingat onus, parcentes apud alium esse debitum non
reddendum, duas partes centesimæ dominis pecu-
niarum dare usuras, & mutuare, & mox mutuum in
terrenum transponere modum: nequaquam mari-
timis periculis creditoribus molestandis: & hæc
omnes dixisse cum iurejurando perhibentes testi-
monium quæ ad nos nuntialsi, ut nos sanciremus
quod nobis videretur, & super his dicebas hæc no-
stra nuntiare potestati.

CAPITULUM.

Nos igitur & ipsa legentes gesta, & causam edo-
cti, sancimus, secundum quod testatam est co-
ram tua celsitudine, ita nunc & deinceps in omne
tempus tenere, eo quod neque jam positus repugnet
legibus, ut oporteat nunc & de cætero secundum
quandam propriam legem in naucleris aut negotia-
toribus super talium causarum hæc servari litibus,
& secundum dictum modum prædictarum pactio-
num ita fieri etiam eventus, & alia omnia, quæcun-
que in prioribus testata sunt apud sedem tuam, un-
de secundum propriam legem teneant in naucleris
aut negotiatoribus. Quod enim longis ita servatum
est temporibus & tenuit immutabiliter, sicut testi-
monia apud tuam gloriam definierunt: quomodo
non est iustum & in aliis omnibus valere, quæ post-
ea erunt, & esse hanc eis rerum transactionem ex
propria lege valentem, & altera quadam dispositio-
ne non egentem: sed in naucleris seu negotiatoriis
occasionibus in omne tempus valentem, ut puta ge-
neralem existentem legislationem, & naucleris seu
negotiatoribus & eorum contractibus expositam?
Quæ debet etiam pars fieri jam a nobis positarum
legum, & judicantes ad hanc respicientes proferre
sententiam.

EPILOGVS.

† Quæ igitur placuerunt nobis, tua celsitudo ju-
giter servare festinet.

TIT. VIII.

DE TESTAMENTIS IMPERFECTIS A PAREN-
TIBVS IN FILIOS FACTIS: ET DE DIVI-
SIONE RERVM A FILIIS CORAM PAREN-
TE, ET DE EIVS FACULTATIBVS FACTA
ET SVBSCRIPTA.

NOVELLA CONSTIT. CVII.

Imperator Justinianus Augustus Basile magnificen-
tissimo comiti devotiss. domesticorum locum obti-
nenti Ioannis gloriosiss. prætoriorum præ-
fecto, iterum exconsuli & patricio.

PRÆFATIO.

A Constantino divæ memoriæ lex scripta est per
antiquæ conjecturæ simplicitatem: porro cau-
sarum varietas & natura eas frequenter mutans,
egere leges illas emendatione nostra præparavit.
Dicit itaque lex, oportere morientium voluntates,
quando sunt parentes, omnibus modis inter filios
tenere, & tamen eos erubescit parentes existentes,
quia eis & claram rerum concedit significationem,
dicens & si non manifestæ sint eorum dispositiones,
apparuerint autem ex quibusdam indiciis & con-
jecturis, & qualibet scriptura: & sic eas valere & hoc
in suis & emancipatis filiis. Insuper & Theo-
dosius decrevit non in patribus solum hoc dispo-
nens, sed etiam in matribus & ascendentibus
utriusque naturæ. Hanc apprehendentes licentiam

& hac semper contentas talibus perfrui muneribus & privilegiis: his in omni ditione valentibus, atque servandis, principaliter quidem a Deo amabilibus episcopis & sacerdotibus, deinde a nostris administratocibus & iudicibus, siue sint maiores siue minores: & insuper a tua celsitudine, apud quam & presentem facimus legem. Unde competens est, & iudices apud quos aliquæ movebuntur contra mulieres causæ, aut a mulieribus quædam privilegia sibi vindicare volentibus, respicere ad presentis nostræ legis subtilitatem: & si non invenerint eas orthodoxæ fidei existentes, & percipientes sacrosanctam, & adorabilem communionem in sanctissima catholica ecclesia & apostolica a venerabilissimis ejus sacerdotibus, non permittere frui ex nostris constitutionibus privilegiis.

EPILOGVS.

† Quæ igitur placuerunt nobis, & per hanc sacram declarata sunt legem, tua celsitudo cognoscens, causis apud eam motis servare, & operi effectuique tradere curet, & per solennia edicta & præcepta propria omnibus faciat manifesta, & in hac felicissima civitate, & in provinciis, ut cognoscant omnes quanta & quæ nobis cura est & veræ circa dominum Christum verum Deum fidei, & nostrorum subditorum salutis. Dat. 2. cal. Maii. Constant. Dom. IVSTIN. PP. Aug. Anno 12. BASIL. V. C. CONS.

TIT. XI.

DE NAVTICIS VSVRIS.

NOVELLA CONSTIT. CX.

Imperator Justinianus Augustus Foa. gloriosiss. sacrorum Orientalium prætoriorum præfecto, iterum ex consuli ordinario & patricio.

PRÆFATIO.

NOvimus ex denunciatione tuæ celsitudinis, legem fecisse jam nos de trajectitiis pecuniis, quæ manifesta facta est foro tuo.

CAP. I.

SED quoniam postea aditionibus nobis factis, percipimus legem illam non valere, rescindi eam sperantes ex foro tuo: cognovimus autem eam & in quibuslibet provinciis, jam insinuatam: propterea sancimus talem legem omnino vacare, & si contigerit etiam per provincias eam destinari, nec ibi valere, sed invalidam esse. Sicque non volumus causam procedere, tanquam si nec scripta fuisset memorata lex: sed secundum de talibus positas leges a nobis negotia & estimatione & sententia potiantur.

EPILOGVS.

† Quæ igitur placuerunt nobis, & per hanc sacram declarata sunt legem, tua celsitudo operi effectuique tradere festinet. Dat. 6. cal. Maji, CP. Dom. IVSTIN. PP. Aug. BELISARIO V. C. CONS.

TIT. XII.

HÆC CONSTITVTIO INNOVAT CONSTITVTIONEM, QUÆ PRÆSCRIPTIONEM ANNO-RVM VENERABILIBVS LOCIS DEDERAT.

NOVELLA CONSTIT. CXI.

Imp. Iust. Aug. Theodoto Orientalium prætoriorum præfecto.

PRÆFATIO.

QVod medicamenta morbis, hoc exhibent jura negotiis. Unde consequitur, ut nonnunquam a iudicio discordet effectus, & quod credebatur conjectura prodesse, experimento inveniatur inutile. Probat igitur hoc presentis etiam necessitas sanctionis, in qua pro privilegium ex religioso propo-

sito sacrosanctis ecclesiis Dei, & monasteriis, atque religionis locis constitutione nostra nuper indultum, necessaria correctione distinguimus. Deum siquidem iusseramus ad centum illis annis exceptionis propagati curricula, per cuius licentiam sanctionis negotia quidem multa commota sunt, velut antiquorum vulnorum obductæ pariter iterum cicatrices: sed eorum sanitas provenire non potuit, probationum scilicet difficultatibus impedita: quoniam per tantum sæculi magis quam tempus spatium, nec documentis integritas, nec actus fides, nec atas valet testibus suffragari.

CAP. I.

UNde quia largitati nostræ causarum non occurrat angustia: cum ratione simul ac religione tractantes prædictum privilegium, usque ad possibilem modum deducere experimento retransmittimus in negotiis quæ antehac triginta annorum removebat exceptio, nunc venerabilibus ecclesiis, monasteriis, & xenodochiis, nec non orphanotrophiis, & brephotrophiis, & ptochotrophiis quadraginta annorum protelatio conferatur: salva scilicet circa alias personas & causas virtute, quæ semper tricennalis sibi præscriptio vindicabat: quoniam hanc decem annorum adjectionem solum (ut dictum est) religionis locis, eorumque juri vel contractibus induigemus: ut sopitæ hoc tempore spatio tam personales quam hypothecariæ actiones in perpetuum conquiescant: nihil penitus aliis exceptionibus derogantes: sed tam in aliis quam tricenno vim roburque tenentibus, in illis namque (ut dictum est) negotiis religiosos contractus memorato quadraginta annorum privilegio volumus perfrui, in quibus eis centum annorum prærogativam constitutio nostra contulerat. Si quas plane causas ante hanc nostram constitutionem ab ecclesiis, ceterisque sacris locis ubicunque commotas, iudicialis sententia aut transactionum conventio terminavit, nolumus refricari, sed in reliquum illis hanc obijci sanctionem: quas antehac sopitas obli-vionum silentio moveri hætenus, aut motas terminari non contigit.

EPILOGVS.

† Illustis igitur & magnifica auctoritas tua, quæ per hanc generalem legem nostra statuit æternitas, edictis propositis ad omnium noticiam faciat pervenire. Dat. calend. Jun. CP. Imperii CN. IVSTIN. perpetuo Aug. Anno 15. BASILIO V. C. CONS.

TIT. XIII.

DE LITIGIOSIS ET DE DECIMA PARE LITIS AB ACTORE CAUTE LA PRÆSTANDA.

NOVELLA CONSTIT. CXII.

Imp. Iust. Aug. Theodoto Orientalium prætoriorum præfecto.

PRÆFATIO.

MULTA quidem de litigiosis tam antiqua legislatorum prudentia quam Imperialis dispositio promulgavit, sed in præsentis quidem iudicis nostra clementia petierunt, ut dubietatem discerneremus, quæ adhuc pro huiusmodi causis in iudiciis commoveretur, & leges nec non constitutiones super his positas apertius explanemus: ut jam manifestissimum sit quas res vocari litigiosas oporteat.

CAP. I.

Quæ res litigiosa sit.

DEoque sancimus litigiosam dici & intelligi rem mobilem, & immobilem, seseque moventem, de cuius dominio causa inter petito-

em & possidentem movetur, aut per judicariam conventionem, aut per preces Principi oblatas, & insinuat as iudici, ac per eum adversario interpellatoris cognit as: in his enim casibus etiam præteritam constitutionem mansuetudinis nostræ posthæc volumus obtinere: in qua scientes & ignorantes emptores discrevimus. Et hoc adjiciendum esse perspeximus, ut si lite de re litigiosa pendente, pulsatum contigerit ab hac luce recedere, heredes autem ejus velle divisionem rerum facere, sine aliquo obstaculo liceat eis hoc agere. Quando enim res litigiosæ per successionem ad heredes perveniunt, non debet alienatio intelligi eorum inter coheredes divisio. Et hoc autem præsent i nostra lege decernimus, ut si contigerit unum pro tali causa litigantem, ab humano consortio recedentem, per ultimam voluntatem res aliquas de quibus domini dubitatio vertitur, legati nomine cuicumque relinquere: si quidem heres judiciali sententia dominus earum fuerit demonstratus, tunc legatarius quod ei relictum est, modis omnibus consequatur. Si vero heres in iudicio victus extiterit, non habeat legatarius licentiam aliam rem pro eodem legato heredem exigere: quoniam sciens testator rem litigiosam esse, litis eventum legatario dereliquit. Unde damus licentiam legatario (si hoc prodesse sibi putaverit) litis participem fieri: ut ne aliquam sorte negligentiam seu prodit ionem heredi possit obijcere. Ab hoc autem litigiosi vocabulo hypothecas separari decernimus, & in his hanc distinctionem tenere: ut si quidem speciales res mobiles, vel immobiles, aut se moventes nominatim fuerint hypothecæ suppositæ, liceat quidem debitori eas, cui & quando voluerit vendere, sic tamen ut ex pretio earum usque ad debiti quantitatem satisfaci at creditori. Si autem hoc debitor non fecerit: damus licentiam creditori, qui rem venditam suppositam habet, eandem rem vindicare, donec ei satis pro debito fiat. Hoc autem præcipimus observari, si non forte ante, aut generalem aut per specialem nominatim hypothecam eadem res aliis fuerit creditoribus obligata: tunc enim secundum sacratum nostrarum legum tenorem, temporum privilegia unicuique creditorum servari decernimus. Ex quo jam claret quod generales hypothecas multo magis litigiosi vocabulo nolumus contineri: sed earum actiones secundum veterum legum constituta examinari, & inde vim præcipimus obtineri. Et hæc quidem de litigiosis, & speciali nec non generali hypotheca disposuimus, ut jam nulla de his in iudiciis dubitatio generetur, sed secundum distinctionem hujusmodi certamina terminentur.

CAP. II.

De cautione quæ ante rerum citationem præstari debet ab actore.

AD excludendas autem calumniose moventium intentiones, & executorum fraudes, aliud invenit providentia nostra remedium. Sancimus enim omnes iudices, si quando aliquos teneri vel amoveri voluerint, hanc conditionem in suis interlocutionibus adjicere, ut non aliter conventionales libelli pulsatis porrigantur, aut sportula executoribus dentur, nisi prius & in libello actor per se, aut per tabularios subscripserit: & actis intervenientibus fidejussorem idoneum periculo competentis officii præstiterit, confitentem quod usque ad finem litis permaneat, & suas intentiones aut per se aut per legitimum procuratorem exerceat: & si postea fuerit appellatus injuste litem movisse, sumptuum & expensarum

Tom. II.

nomine decimam partem ejus quantitatis, quæ in libello continetur, pulsato restituat. Si autem dixerit non valere fidejussorem dare: tunc apud iudicem a quo causa examinanda est, sanctis propositis Evangelii per sacramentum hoc ipsum assermet, & sic juratoriam cautionem exponat, & per eam hæc quæ superius dicta sunt, proveatur. §. i. Si vero non hæc omnia quæ prædiximus, secundum ante latum modum processerint, nullatenus pulsatum responsum facere executori concedimus, nam si circa memoratam dispositionem, aut aliquis iudicem, aut officium ejus, vel quilibet executor negotii aliquem convenire præsumpserit: iudex quidem & officium ejus denarium librarum auri poenam sustinebit: ipse autem executor negotii & constitutionem suæ substantiæ parietur, & exilio quinquennali damnabitur: poena videlicet ex hac lege competente, periculo viri magnifici pro tempore comitis rerum privatarum exigenda, & nostri fisci juribus inferenda. Omne autem dispendium quod pulsatus ex hac convention e præter tenorem nostræ legis factum perpessus fuerit: ex petitoris substantia pulsato relatiatur periculo iudicis, ejus ab executor e detentus est, necnon & officii, quod ejus jussionibus obsecundat, ut undique nostro imperio superna maiestate ac divinitate crediti, pro sua indemnitate latentur. Causas vero quæ ex consensu utriusque partis in iudicio moventur, a poena hujus constitutionis liberas esse decernimus: & sicut aliis nostris continetur constitutionibus terminari.

CAP. III.

Ut post annum & tria edicta in actorem contumacem sententia feratur.

OMnem vero causarum finem volentes celeriter pervenire, illorum malignitatibus obviamus, qui tantummodo proponunt actiones, nolunt autem usque ad finem exercere iudicium, dicentes legem esse, quæ decernit neminem actiones suas exercere nolentem compelli. Et hanc igitur pravitatem extinguere festinantes, jubemus memoratæ legis auxilio non eos uti, qui contra aliquem suas proposuerint actiones: si ve per judicariam conventionem, si ve per preces Principi oblatas, & iudici insinuat as, & per eum ad scientiam adversarii deductas, vel sub legitimi iudicis coeptas examine. Injuste enim agere recusat, qui paratus adversarium suum ad iudicium vocavit: cum excusatio hæc pulsato magis quam actori conveniat. Quamobrem sancimus actorem captum negotium usque ad finem litis exercere. Si vero causam prosequi distulerit: damus pulsato licentiam, iudicem apud quem lis coepta est postulandi: ut ab eodem iudice actor ad iudicium aut per se, aut per legitimum procuratorem venire moneatur: & si hoc minime fecerit, propositis tribus vocetur edictis: unaquaque cautione non minus quam triginta dierum spatio concludenda. Jubemus enim ordinarios iudices non solum præconum vocibus, sed etiam edictis propositis quamcunque litigatorum partem absentem in iudicium vocare. Vocem enim præconum pauci possunt, qui præsent es inveniantur, audire: edicti vero per multos dies sic posita, possunt pene omnes agnoscere. Aliis autem omnibus iudicibus, qui per Imperialem jussionem causas examinant, ex præsent i legi permittimus partes quæ in iudicio non permanent, propositis edictis vocare, ne causæ infinitæ permaneant. §. i. Si vero apud iudicem initium lis non acceperit, sed tantum conventionali

(T)

libello

libello quicumque pulsatus est, aut precibus nostræ oblati clementiæ: jussio nostra super hoc prolata, siue scriptis, siue per mandata judici fuerit intimata, & ea adversario per eum cognita: etiam sic licebit pulsato ire ad competentem judicem, & per eum suum adversarium simili modo vocare: ut si quidem sui præsentiam actor fecerit, causa secundum legum ordinem examinata finem legitimum fortietur. §. 2. Si vero propositis edictis vocatus ad judicium venire, & suas intentiones aut per se, aut per legitimum (sicut dictum est) procuratorem proponere noluerit: tunc & aliud unius anni spatium ei concedimus: intra quod, nisi suam intentionem fuerit prosecutus, damus licentiam judici, & absente adversario, partis permanentis allegationes secundum nostras leges examinare: & veritate subtilius requisita, legitimam proferre sententiam. Si vero intra prædictum anni spatium venerit: & suas intentiones exercere voluerit: jubemus judicem modis omnibus expensas vel sumptus quas propter litem pulsatus permanens in judicio sustinuerit, ante omnia exigere actorem, & pulsato dare: & sic actorem permanere: donec causa finem secundum leges accipiat. Nam si tantummodo venerit, & expensis siue sumptibus datis solum annale tempus interrompere voluerit, & iterum a judicio recedens, usque ad exitum causæ non permanserit: jubemus eum post prædictas edictorum & annalis spatii observationes ab omni cadere actione, quam sibi competere contra pulsatum existimabat. *Deterior namque dolus ejus agnoscitur, qui interruptam iterum litem deseruit, quam qui semel acceptam dereliquit.* Legis autem privilegio, quæ nolentibus non imponit necessitatem proprias actiones movere: illis tantummodo uti concedimus, qui nullam secundum prædictos modos adversario moverint questionem.

EPILOGVS.

† Hæc autem omnia obtinere decernimus in causis quæ necdum vel judiciali sententia, vel amabili conventionem, vel alia juri cognita decisione finitæ sunt, Theodote parens charissime atque amantissime. Illustris itaque & magnifica auctoritas tua præsentem nostri numinis legem in perpetuo valituram edictis in hac regia urbe propositis, & præceptionibus in universis provinciis sub tua constitutis jurisdictione directis faciat manifestam: ut omnes ea quæ pro utilitate eorum sancimus, a se custodienda cognoscant. Datum 4. Idus Septemb. CP. Imp. DN. IVSTIN. PP. Aug. Anno 15. BASILIO V. C. CONS.

TIT. XIV.

IN MEDIO LITIS NON FIERI SACRAS FORMAS AUT SACRAS IVSSIONES, SED SECUNDVM ANTIQVAS LEGES GENERALES LITES DECIDI.

NOVELLA CONSTIT. CXIII.

Imp. Justin. Aug. Theodote sacrorum prætoriorum præfecto.

PRÆFATIO.

Omnia secundum nostras leges agi volentes, & harum virtutem servari studentes, perspeximus præsentem scribere legem, ad ipsarum legum observationem. Agnovimus enim quoniam quidam judicum volentes eis qui causas dicunt, tergiversari, & celare suas festinantes dilationes, excusant se frequenter, dicentes quod sacræ formæ aut sacræ iussiones aut dispositiones spectabilium nostrorum re-

ferendariorum insinuata eis sunt, tanquam dicentes, quemadmodum oporteat negotium curari aut judicari.

CAP. I.

ET propterea sancimus, ut dum lis exigitur siue in pecuniariis, siue in criminalibus, et aliis quibuscunque emergentibus causis apud iudices, siue hic, siue in provinciis, neque pragmaticum typum, neque aliam præscriptionem, aut sacram nostram quamlibet ex scripto aut non scripto iussionem aut dispositionem in hac regia spectabilium nostrorum referendariorum, aut alterius cujuslibet, disponentem eos quomodo inchoatum examinare aut judicare negotium insinuare judicantibus, aut insinuatam valere: secundum generales nostras leges causas examinare & decidi. Quod enim in legum positum est periculum, non egebit aliqua extrinsecus dispositione. Si quid enim ad nos negotium, apud judicem jam dictum aut antequam hoc principium sumat, perperam hoc nos per proprium nostrum judicium disponent & dicere: hoc nequaquam alterius iudicis erit iudicio. Sicut enim a nobis per sacram (sicut dictum est) iudicium disposita aut decisa, non egebit ullius examinatione, aut iudicio, aut retractatione aliqua: sic nos (quibus Deus sancienti præsentem donavit) si aliquid iudicium in quolibet negotio protulerimus, non alii iudici hoc committimus si ve per formas, siue per dispositiones spectabilium nostrorum referendariorum, aut alterius cujuslibet, quomodo convenit hoc negotium examinari aut judicari: utpote quia a nobis semel iudicatum est, quod retractari a nullo valeat: his videlicet tenentibus, quando scripta talis aliqua nostra processit sententia. Si vero aliqua dubitatio iudici de aliquo fiat lege: nunciet ad nostram potestatem, & nobis expectet causæ scriptam declarationem aut interpretationem, & secundum eam decideret. §. 1. Si vero dum causa dicitur, pragmatica nostra forma, aut dispositio spectabilium nostrorum referendariorum, aut alterius cujuslibet, aut aliud aliquid horum quæ dicta sunt omnium, iudicantibus insinuetur, ordinans in his examinationem, aut sententiam, jubemus iudicem quidem omnino non respicere: sed his vacantibus, & nullam penitus habentibus virtutem secundum generales nostras leges causam examinare, & legitimo fini contradere. Si autem hoc non custodierit iudex, decem librarum auri eum subicere pœnæ: ut etiam aliam nostram maiorem indignationem experiant: eidem pœnæ subiecto & eo, qui præsumet talem aliquam dictare formam, & ministrantibus ei, & talem aliquam dispositionem facientibus spectabilibus nostris referendiis. Et hæc dicimus siue ex sacra nostra sanctione iudicare quispiam deputatus est, siue ex præcepto iudiciale, siue secundum arbitrium, aut compromissariorum schema questionem audiat: siue scripto, siue sine literis. Sed vel si quis iudicem propriam despiciens salutem ex aliquo tali præsumperit sententiam proferre: hanc ita infirmam esse volumus, ut neque appellatione indigeat, neque ex compromisso inferatur pœna. Nos enim omnes iudices, secundum generales nostras leges, examinationes & sententias ferre volumus. Illud quoque indubitatum erit, quia neque iudicialis quælibet valebit iussio extra quod ordinatum est hac nostra lege.

CAP. II.

Super hoc autem & illud iudices nosse oportet, quia competens est eos, & quæ ad hoc & tunc

nunc moventur quæstiones, secundum genera-
determinare leges, vel si quispiam præcessit
perans sanctionem, disponentem judicantis
aminationem, aut sententiam. Ei enim qui tale
quid impetravit jam, sententiamque definiti-
m nondum promeruit, nihil ex his quæ impetra-
t, prodesse volumus. Si enim semel pervenit
sententia definitiva data: nequaquam hanc ex no-
a hac perferuari lege jubemus: licet appellatio
bsecuta sit, aut retractationis est aliqua species
ntra sententiam. Eam autem iussionem, quæ non
sponit quidem judicantem, aut judicare futurum,
omodo oporteat quæstionem fieri, aut iudicium
ferri: causam vero finè studiose tradi legitimo
alt: aut alterum imponet editionem, aut iudi-
m coget legitimam proferre sententiam, aut simul
ium iudicem secundum nostras præstitutas leges
fieri, & valere, & scripto & sine scriptura non
rohibemus.

C A P. III.

JT autem omnes nostri subiecti & maxime qui
litibus atteruntur, nostram pro se noverint
rovidentiam, & nullus hanc sacram nostram cir-
umveniat legem, neque ignorantiam in ea pro-
onat: sancimus in unoquoque negotio initium
pud iudicem accipere ex procemiis mox, & ante
psam personarum firmationem inscribi eam, & mo-
umentorum fieri partem: sic enim gestis præful-
gens prohibebit ea quæ præter ejus virtutem ten-
antur circa eam, & circa ipsam forsitan personarum
firmationem: & prævaricari eam nitentibus per
multa interminata refrenabit a talibus eos præsum-
ptionibus, & propriis tempus non finet fieri pœnis.
Ut enim iniquitatem simul & injustitiam per omnia
expellamus, propterea præsentem posuimus legem,
undique eam, & per eam alias cautas & incircum-
veniendas custodientes reipublicæ leges, secundum
quas & nos ipsi imperium, quod Deo dante suscep-
imus, custodire, nostramque rempublicam ab his
legibus muniri semper optamus.

E P I L O G V S.

† Quæ igitur placuerunt nobis, & per hanc sa-
cram declarata sunt legem, tua celsitudo servare
quidem studeat, omnibus autem palam faciat pro-
ponens quidem eam in hac felicissima civitate,
præceptis autem solennibus utens ad provincia-
rum præsides, ut omnes homines sciant eam quam
super eos habemus providentiam. Dat. 10. cal.
Decemb. C. P. D. N. IVSTIN. PP. Aug. Anno 15.
BASILIO V. C. CONS.

T I T. XV.

VT DIVINÆ IVSSIONES SVBSCRIPTIONEM HA-
BEANT GLORIOSISSIMI QUÆSTORIS.

NOVELLA CONSTIT. CXIV.

*Imperator Justinianus Augustus Theodoro sa-
crorum prætoriorum præfecto.*

P R Æ F A T I O.

Nostræ serenitatis sollicitudo remediis invigilat
subsectorum, nec cessamus inquirere, si quid
sit in nostra republica corrigendum: ideo namque
voluntarios labores appetimus, ut quietem aliis
preparemus. Unde ad universorum utilitatem per-
tinere perspeximus, si sacras etiam iussiones cum
competenti jubeamus cautela procedere, ne ali-
quibus liceat eas pro sua voluntate profiteri.

C A P. I.

Nam præsentī lege decernimus, nullam divinam
iussionem neque per viri magnifici quæstoris

adjutores, neque per aliam cujuslibet militiæ aut
dignitatis aut officii personam, cuicunque iudici
confectam, a quolibet suscipi cognitore, cui ma-
gnifici viri quæstoris annotatio subiecta non fuerit,
qua contineatur & inter quos, & ad quem iudicem,
vel per quam fuerit directa personam: quatenus
omni posthac ambiguitate submota, nulla cuilibet
excusationis relinquatur occasio: scientibus iudi-
cibus vel administratoribus universis, quod si in
quolibet negotio sacram susceperint iussionem, nisi
cui quæstoris viri magnificentissimi fuerit subiecta
annotatio, multa viginti librarum auri, & offi-
cium eorum simili pœna plectetur: quibus jube-
mus si qua talis iussio ad eos pervenerit, mox ad
prædictum virum magnificum quæstorem referre,
aut cum illo qui hæc ingerit, destinare: ut in eum
vindicta procedat, quam in falsarios jura nostra
constituerunt, Theodote, parens charissime, at-
que amantissime.

E P I L O G V S.

† Quam legem perpetuo valituram celsitudo tua
ad universorum faciat pervenire notitiam.

Ejusdem breve argumentum.

Omnis sacra iussio quæstoris subscriptionem ha-
beto: & quibus de rebus publicetur, qualemque
iudicem det, manifestator. Non repugnat quod
jubetur, omne principis rescriptum principis manu
omnino subsignari debere. Nam præsens consti-
tutio non tollit & abrogat quod in Cod. dictum est,
sed addit quod hic statuitur, videlicet quæ a princi-
pe subsignari non oportet.

T I T. XVI.

VT CVM DE APPELLATIONE COGNOSCITVR SE-
CVNDVM ILLAS LEGES DEBEAT IVDICARI, QVÆ
TEMPORE LATÆ SENTENTIÆ OBTINEBANT:
NON SECVNDVM EAS QVÆ POSTEA PROMVLGA-
TÆ SVNT: ET DE ALIIS CAPITVLIS.

NOVELLA CONSTIT. CXV.

1. Ut cum de appellationibus, & retractationibus,
& relationibus iudicum cognoscitur, secundum illas
leges controversiæ decidantur, quæ tempore latæ
sententiæ & suggestionis obtinebant, non quæ post-
ea promulgatæ sunt. 2. Si altera litigantium pars
renunciet se allegationibus contentam fore, altera
vero differat, quasi non contenta, iudex dato unius,
& item alterius, & tertii mensis dilationem, his au-
tem præteritis non amplius expectato, sed proferto
sententiam. 3. Quæ causæ ingratitude rationa-
biliter filiis obijci possint a parentibus. 4. Quæ
rursus causæ ingratitude, rationabiliter possint
parentibus obijci a filiis. 5. Ut lugentes, & qui
genere illis proximi sunt, nulla de causa intra no-
num diem prehendantur vocenturque in ius. 6. De
constitutæ pecuniæ obligatione & sponsonibus, si
quis ita pecuniam constituat aut spondeat, satis
tibi facio, aut satis tibi fiet a me, & hoc & illo:
aut satis tibi fiet a me, aut hoc aut illo.

*Imp. Justin. Aug. Theodoro Orientalium sacra-
rum prætoriorum præfecto.*

P R Æ F A T I O.

Pervenit ad scientiam nostræ serenitatis, quod
cum inter Eustathium virum reverendissimum
Tholonæ civitatis Episcopum, & Pistum, diaconum
ecclesiæ Thelmissensis fuisset causa commota, pro-
cessit a rectore provinciæ definitiva sententia, con-
tra quam appellatio est porrecta. Iudices igitur
apud quos appellatio ventilabatur, dubitantes, ad
nostram clementiam retulerunt, an secundum

etiam invitæ, forsan peccante viro, aut committente digna amissione antenuptialis donationis, aut muliere digna casu dotis: neque vir dotem lucretur, neque mulier antenuptialem donationem: sed repente casu procedente aut dotis, aut antenuptialis donationis, proprietatis lucrum mox ad communes veniat filios, & eorum fiat: usu solo apud transigentes manente: cogendo tamen eo qui usum lucretur, filios ex eo matrimonio & alere, & alia omnia ministrare eis secundum lucrata substantiæ mensuram. §. 2. Novimus autem aliquid etiam tale factum, & quia *bona gratia* viso dissolvi matrimonio, & recedere quidem antenuptialem donationem ad eum qui conscripserit, dotem vero ad eam quæ obtulit: tamen occasione quasi damni, & aliarum causarum, auri quantitas non mediocri utrique data est parti, ut non videretur hoc nuptiale lucrum, neque servaretur filiis secundum de hoc leges: sed extrinsecus accedens, quasi ex alia causa lucrum fieret ejus qui accipere hoc egit. Ideoque ex hac arte factam curantes læsionem, sancimus, ut vel si quid tale fiat, & adveniat alteri aliquod lucrum: & hoc similiter servari filiis: proprietate quidem mox veniente ad eos, usu vero solo apud lucrantem constituto. Sic abstinebunt omni vitio, sic omni desiderio irrationabili: sic nec inviti, nec sponte, suis nocebunt filiis: sed erunt temperati, maxime quidem circa suam castitatem: deinde etiam circa matrimonii affectum, quem competens est habere eos qui semel conjuncti sunt alterutris. Res enim est & castitate plena, & bonis moribus congrua, & paterno, maternoque affectu plena, ut quod eis parentes sponte non servant, hoc post Deum (qui est communis omnibus pater, dicimus autem qui imperium habet) per legem iis, qui a parentibus læsi sunt, servet: ut hic quoque ea quæ de lucris & successionibus pridem disposita sunt, teneant: nihil enim eorum innovamus, præter illa sola quæ expressim in hac lege conscripsimus.

EPILOGVS.

† Quæ igitur placuerunt nobis, & per hanc sacram declarata sunt legem, tua celsitudo operi effectuique tradere festinet. Dat. 15. cal. Jan. *Constantinop.* Imp. DN. IVSTINIAN. PP. Aug. Anno 12. IVST. V. C. CONS.

TIT. XI.

DE REIS PROMITTENDI.

Imperator Iustinianus Augustus Ioanni gloriosiss. per Orientem prætoriorum præfecto, iterum ex consuli ordinario, & patricio.

PRÆFATIO.

Novimus pridem ponentes legem de electione mandatorum, & fidejussorum, & sponsorum,

multas habentem & in commune utiles nostris subiectis legislationes. In præsentem vero & aliud nobis visum est egere quadam explanatione & incremento, non ex genere, neque usu imperfecto & inuili consistente.

CAP. I.

Si quis enim alterna fidejussione obligatos sumat aliquos: si quidem non adjecerit oportere & unum horum in solidum teneri omnes ex æquo conventionem sustinere. Si vero aliquid etiam tale adjiciatur, servari quidem pactum: non tamen mox ab initio unumquemque in solidum exigi: sed interim secundum partem qua unusquisque obligatus est: cedere autem eum & contra reliquos actionem, si & idonei sunt, & in eo loco, & si hoc ita se habere videatur: si quidem idonei sunt, & præsentibus inveniantur, illos periclitari complere, (singulos in propria parte, quod sub alterna promissione creditum est, aut ex quo omnino obligati sunt, & non commune debitum, proprium cuiuspiam fieri onus. Si vero minus idonei se habere reliqui videantur, sive omnes, sive quidam: sive in partem, sive in solidum, sive absentes forte: in illud tenere, quod accipere ab aliis non potuit. Sic enim & illis servabitur pactionis modus, & nullum sustinebit damnum actor, licet aliquid inter se illi pepigerint ignorante illo qui habet eos obligatos: & unusquisque tenebitur in id quod ab initio scripserit, artibus aut dolis, aut transactionibus prævaricari quæ constituta sunt, non sinendus. §. 1. Sin autem in iisdem commoventur utrique aut omnes locis: sancimus negotii judicem deducere illos mox, & communiter examinare negotium, communiter autem inferre sententiam. Sic enim & rei omnes obligabuntur: & substantiæ eorum qualitas examinabitur: & debitum similiter quidem secundum iustitiæ, similiter autem secundum legum ordinem procedet. §. 2. Si autem non administrator sit causa iudex, sed alter aliquis, damus licentiam aut hic competenti iudici interpellationem suscipienti, aut in provinciis, his denunciatis clarissimo præfidi, aut competenti iudici cogere per suum officium & illos interesse liti, & partem ejus fieri: ut nullum impedimentum huic nostræ legi fiat, his omnibus incipientibus in contractibus sequentis temporis, & ab hujus legis dispositione: quod autem ante eam præterit, postis per his relinquimus legibus.

EPILOGVS.

† Quæ igitur placuerunt nobis, & per hanc sacram declarata sunt legem, tua quoque celsitudo operi effectuique contradere festinet. Dat. 15. cal. Jan. CP. Dom. IVSTIN. PP. August. Anno 13. ARIONE. V. C. CONS.

COLLATIO OCTAVA.

TIT. II.

DE TEMPORE NON SOLVTE PECUNIÆ SUPER DOTE.

NOVELLA CONSTIT. C.

Imperator Iustinianus Augustus Ioanni gloriosiss. per Orientem prætoriorum præfecto, iterum ex consuli ordinario, & patricio.

PRÆFATIO.

Omnēs pecuniæ non numeratæ replicationes subjectas in aliquibus casibus non examinatas nostræ reliquerunt leges: sed prolixitatem

earum & effusionem abbreviavimus, ne sua negligentia aut calliditate forsan negotiis fruantur homines, & causas præbeant aliis: non enim sub æqualitate semper probationes erunt eas exhibere valentibus, multa quoque tempus refutare. Quapropter beneficiis abbreviavimus in quibusdam casibus pecuniæ non numeratæ querelas, quas licet ex iis quæ a nobis jam sancita sunt, colligere. Quia enim omne tempus matrimonii datur viris, donec matrimonium constaret, queri de non data dote: interpositio quoque major facta est etiam post mortem virorum, ut & post repudium intra annum daretur querere.

querela: ideo existimavimus brevi & compendiosa lege velocem facere & pecuniæ non numeratæ super dote querelam, & liberare a probatione mulieres in talibus ex longo tempore.

CAP. I.

De dote non numerata.

S ergo annis duobus solummodo habeat aliquis uxorem, aut etiam his temporibus minus, & non accipiat dotem: nihil ex taciturnitate vir lædatur: neque heredes viri, licet tacerit ille, sed intra annum alium querela moveatur, brevis enim matrimonii ad hanc nos legislationem vocat. Si vero majus biennio tempus, minus autem decennio matrimonium pretenditur damus marito queri, & dicere non illatam sibi dotem aut in partem aut in solidum: & si hoc fecerit, transmittere querelam, semel marito querente, & muliere quia dedit non probante. Si autem neque intra decennium queratur, taciturnitate mariti auferimus querelam: neque ei post decennium hoc agere sinemus, nec annum dantes ulterius heredibus ejus, sitque in hoc non nostra adversus aliquos pœna, sed libertatis subditorum diligentia. Ubi enim licet in prolixo sic tempore (decennii dicimus) proponere querelam: si tacere elegerit, palam est voluisse, vel si non accepit dotem, omnino eum, aut suos reddere heredes: his valentibus & si repudio solvi contingat matrimonium in nullo discernentibus nobis, sive mulier tanquam dotem offerens conscribat, sive pater, sive alter quispiam pro ea: tempore in omni casu tali, sicuti prædiximus, extendente suos effectus, & dante vel perimente querelam. Contestationem vero dicimus non in sermonibus solum: (sæpe enim indignationis, aut alterius incidens occasio, talia quædam virum præparat dicere: aut etiam ille quidem dixit nihil, testes autem redempti hoc mentiuntur) sed oportet contestationem in literis esse. Si autem etiam in judicio eam aliquis forte facere voluerit, oportet omnino innotescere mulieri, aut ei qui dotem omnino offerre conscripsit, non nihil est quod prohibeat maritum in semetipsum hoc agere, & quasi partem quidem mulieris quod agitur ignorare: providentiam vero sui etiam ponere nullo valere modo: & quia vel ab eo querela facta est, nescire.

CAP. II.

Generaliter igitur dicendum est, intra biennium quidem matrimonio soluto sive morte, sive repudio, & ipsi marito, de non numerata pecunia licere queri & heredi ejus intra annum. Si vero ultra biennium usque ad decem annos matrimonium extendatur, marito damus querelam, & heredi ejus intra menses tres. Si vero transcurrit decennium tunc neque marito, neque heredibus ejus querela erit, tempore ad omnia sufficiente mulieri. Et si quidem intra ætatem maritus sit, & non queratur: tantum ad in integrum restitutionem ei damus tempus, ut non transcendat duodecim annos a tempore nuptiarum. Novimus enim eos qui vehementer citius contrahunt nuptias, non minus quindecim annorum ad hoc procedente, qua de re transit quintum & vicesimum annum: & erit possibile intra vicesimum septimum annum queri de non numerata pecunia dotis: moriente quoque eo intra prædictum tempus, heredes habere annum ad querelam. §. 1. Si autem minores sint non querentis heredes, sive majoris, sive minoris: quinquennium habeant solummodo ad movendam querelam non numeratæ pecuniæ, sufficiente tempore, & non expectante exitum omnium mi-

norum temporum: quod nos ad præsentem legem movit, muliere namque conjuncta quarto & decimo anno post vicesimum annum mortis patris, abutens minori ætate, movebat quidem contra matrem non numeratæ pecuniæ objiciens rationem post quartum & vicesimum nuptiarum annum, quod nos judicantes curavimus, & propter has circumstantias, & ætatem minorum in quinquennium in præsentem decernimus lege, illo videlicet non numeratam pecuniam objiciente, qui scriptus fuerit dotem suscepisse, & secundum sua tempora, sive perfectæ ætatis sit, sive minoris causa judicanda. Valente hac lege super iis quæ postea futuræ sunt nuptiis: super iis enim quæ constant, siquidem residuum est decennium aut non minus biennio, hoc habeat tempus in non numerata pecunia, quod ei etiam post transmissionem dabit. Si vero aut minus ei biennio reliquum est tempus, aut etiam excessit totum decennii tempus: tunc ipsis quidem biennium damus ad querelam non numeratæ pecuniæ eorum autem heredibus, & post solutionem matrimonii intra tres menses: est per omnia eis justitiam servemus.

EPILOGVS.

+ Quæ igitur placuerunt nobis, & per hanc sacrum declarata sunt legem, tua celsitudo effectui, & filii contradere festinet. Dat. 13. cal. Jan. CP. Dom. IVSTIN. PP. August. Anno 13. ARIONE V. C. CONS.

TIT. II.

DE DONATIONIBVS A CURIALIBVS FACTIS, SIVE AB INTESTATO VEL TESTAMENTO, EORVM SUCCESSORIBVS.

NOVELLA CONSTIT. CI.

Imperator Iustinianus Augustus Ioanni glorioss. per Orientem prætoriorum præfecto, iterum exconsuli ordinario & patricio

PREFATIO.

Bonæ nobis sanctionis occasionem interpellatio quorundam curialium dedit. Et hanc legem facimus non ad quosdam curiales, sed ad omnes qui nobis obediunt: dicimus autem quantum quidem ad Orientem est, & quantum Occidens sol respicit, & quantum ex utrisque lateribus est. Quoniam enim sollicitudo fuit eis qui ante nos fuerunt de curialibus & de collationibus in curias, quidam autem sunt qui trahuntur ad curiam, quidam vero liberantur, illud sancimus licentiam esse curialibus non solum ejusdem civitatis curiales heredes instituere, (hoc enim hactenus licitum fuit) sed etiam quosdam liberos a curia, si voluerint instituere heredes, hoc agere sub hac videlicet conditione ut offerat modis omnibus se heres, sive heredes conditione curiæ defuncti, id est, ex qua ille progressus est, & curialis sit particeps functionis, & hereditatem nullo impediante percipiat. Scientes enim quia hæc res erit in præsentem correctio; quoniam nunc quidem adjicitur curiæ ex istis modis in pecunia utilitas, ex futura vero legislatione, & curialis, & substantia proficiet, & florebit curia corporibus pluribus, & substantias habebit eorum.

CAP. I.

Propterea sancimus licentiam esse eis qui curiales sunt, dum testamenta condent, uti heredibus sive curialibus ejusdem civitatis voluerint (hoc lege permittentes) sive quibusvis ex suo genere, sive extraneis: sive curiales fuerint, sive non, sive in portionem non minus novem unciarum, vel certe in integrum, dantibus se tamen curiæ, & unitis ejus corpori & explentibus inculpabiliter fun-

functiones. Hoc valente circa ipsos filios & nepotes & residuos successores, non tamen secundum modum, secundum quem ante paululum constitutio promulgata circa eos, qui se curiæ offerunt, præceperat prolem eorum, qui se obtulerunt ad conditionem non trahens, sed tanquam si ab initio fuissent constituti curiales, ita & ipsi cum propria prole curiæ uniti & albo & corpori. Neque enim quicquam differt, aut eum qui est curialis ejusdem civitatis scribere heredem, aut eum qui mox erit.

CAP. II.

Sed & si quis consanguineus curialis existens, vel aliter ab eadem conditione liber ad successionem curialis defuncti fuerit vocatus tanquam ejus qui non scripserit testamentum, voluerit autem & ille seipsum dare curiæ, licere ipsi hoc agere, & suam voluntatem in actis indicare intra menses sex: & pariter curialem cum suis successoribus atque substantia pariter, & fieri heredem nihil omnino ex eadem substantia expetendo occasione quartæ portionis seu novem unciarum, semel eo qui successerit in hereditatem aut curiali existente, aut mox exituro, & re ac substantia rursus ad curiam veniente. Sed & si quis donaverit res propriæ facultatis, aut multas, aut omnino non minus novem unciarum vel curiali ejusdem civitatis existenti, vel alii cuidam, offerens tamen se & propriam substantiam atque prolem siue quæ est, siue quæ erit, & residuam successionem curiæ, cujus est qui donationem fecit, sancimus valere factam sub hac conditione largitatem: omnimodo enim nobis studii dignum est videre, ut nullo modo substantiæ curialium alienentur a curia illius civitatis cujus sunt curiales.

CAP. III.

UT autem non ad collationem hæc fieri videantur, & quidam domini effecti hereditatum curialium aut per donationes, aut per testamentum, (secundum quod prædiximus) aut ab intestato deficiant, & propter hanc oblationem, & rebus quidem frui velint, oblationem autem suam non faciant: Sancimus si quidem per donationem, hoc quod prædictum est, dederit, non prius traditionem fieri rerum, sed hoc manere apud donatorem, donec is qui donationem accepit, inter gesta confecta apud judicem provincie, gratis & citra omnem dationem secundum prædictum modum, datus fuerit curiæ, & mox conscriptus albo, tunc enim etiam res ei dari volumus. Quod si donator tradiderit res, & necdum confessione facta quæ accipientem societ curiæ, etiam sic defendi quæ donata sunt curiæ, usque ad novem uncias, in quibus omnino vocari curiam censemus. §. i. Quod si ex testamento, aut per vocationem legis, qui non est curialis, ad successionem perveniat curialis, tunc mox a morte curialis concurrere curiam, & una cum defensore civitatis præter læsionem futuram rerum defuncti, descriptionem fieri rerum præsentem etiam eo qui ad hæc vocatur, & res tradi curiæ sub facto signaculo tam defensoris quam Deo amatoris episcopi, & dum prædicta actio gestorum facta fuerit apud judicem provincie, & data fuerit curiæ, secundum quod frequenter dictum est, cum substantia, & prole quæ est & quæ fuerit, tunc eum, & res percipere & esse eum dominum secundum quod & prior ille curialis fuit, nihil ab eo differre visus. His gestis sine dubio apud judicem provincie habitis præter omne lucrum & dispendium. Neque enim ad illusionem vel ad dispendium curiæ, sed ad utilitatem hæc proferimus sanctionem, ut in perpetuum

valeat, augens & corporibus & pecuniis curialium facultates, atque substantias. Si vero is qui ab intestato vocatur curialis heres, non tamen existens & ipse curialis, noluerit adire & se dare curiæ, curia quidem teneat novem uncias, tantummodo autem ipse domini efficeretur trium unciarum, quas ei dat & anterior lex vel si non fuerit curialis. Quod si plures fuerint ejusdem gradus qui vocantur ad curialis hereditatem, & quidam dederint se, quidam recusaverint, novem quidem uncias accipere eum vel eos qui se dederint curiæ, tres autem uncias residuos, qui ex lege vocantur, accipere heredes. Studium enim nobis est omnimodo novem uncias ad curiales ejusdem civitatis pervenire.

CAP. IV.

SIn autem defunctus fuerit quidam superflite filia, si nupta quidem fuerit curiali ejusdem civitatis, dubium non est, quin præter calumniam habeat paternas res, aut in integro, aut omnimodo novem uncias, si forte ad alium quendam pater voluerit tres uncias pervenire: sed & si non ab initio existenti curiali nupta fuerit, accesserit autem quidam ad ejus nuptias, volens eam ad hoc accipere, ut sit curialis & dare se curiæ, & stabiles ei nuptiæ fuerint: etiam sic habere novem uncias sine calumnia occasione bonæ circa curiam voluntates: & qui curialis offertur rebus & gubernabit eas, propter quod & omnimodo mulieri dari eas volumus. Quod si plures fuerint filiae, & quædam ex his nuptæ fuerint curialibus aut existentibus aut per oblationem factis, novem uncias quidem inter eas dividendæ sunt: ad residuas autem tres uncias quidem venient, illi autem qui uxores eas acceperint, usuri sunt rebus ipsis ad curiales causas, licet in dominio sint uxoris: propterea enim eis dedimus res patris, ut exinde conjuges earum impleant curiæ functiones. Quod si contigerit deficere eam quæ nupta fuerit illi, qui se curiæ tradidit, si quidem filios masculos de eo habuerit, apud filios erunt res, & ipsi erunt in curia, & nulla tergiversatione res indigebit. §. i. Quod si feminae fuerint quæ natæ sunt, & si ipsæ quibusdam nuptæ fuerint, aut curialibus ejusdem civitatis, aut qui se ipsos dederint curiæ ejusdem civitatis, similiter & ipsæ eas habebunt sine ulla molestia, subjectas curiæ functionibus per proprios viros. Quod si non nuptæ fuerint curialibus, aut qui sunt aut fuerint, tunc secundum datam olim divisionem, nuptæ quidem curialibus novem uncias habebunt, propter quas functiones curiæ compleantur, residuis autem sufficientes tres uncias. Quod si neque masculi neque feminae eis erunt, quousque vit superest, habeat earum usum, explens in eis curiæ functiones, & si quidem ad secundas venerit nuptias & filiorum fuerit effectus pater masculorum seu feminarum, & has conjunxerit curialibus, rursus similiter curiæ servabuntur corpori: quod si mortuus fuerit, aut ad secundas nuptias non venerit, aut filias non procreans, eas non sociaverit curialibus vel qui sunt vel qui fuerint, tunc recto ordine curia has res accipiet: neque enim unquam hanc partem curialium copiarum & functionum alienari concedimus: vel si ad plurimos redactum fuerit genus successionis, quatenus per omnes, hac linea descendentes, siue per masculos liberos curialium, siue per generos dantes se curiis, novem uncias curiæ salvæ sint. Quam legem valere volumus in omni deinceps tempore, & in causis adhuc etiam nunc pendentibus, & quæ consecutæ non sunt judiciali sententia aut amabili interventu absolutionem.

EPILOGVS.

+ Quæ igitur visa nobis sunt, & hac sacra Lege declarata, tua excellentia custodire festinet, maxime omnium utilitatis publicæ providentiam omnem faciens. Dat. cal. April. CP. DN. IUSTIN. PP. Aug. ARIONE V. C. CONS.

TIT. III.

DE MODERATORE ARABIÆ.

NOVELLA CONSTIT. CII.

Imp. Iustinian. August. Joanni gloriosiss. Orientalium pratoriorum præfecto, iterum exconsuli ordinario, & patricio.

P R A F A T I O.

Cum plerosque alios provinciarum magistratus ad meliorem jam formam traduximus, qui humiles abjectique prius existentes, neque ulli rei convenienter agendæ idonei, postquam in ampliorem constituimus ordinem, & valentiores per omnia facti sunt, & ita rerum administrationem capessere coeperunt, ut universa in melius commutarentur: tum vero a nobis etiam proconsules & prætores, & moderatores, & veterum horum nominum amplitudo inventa est, auctæque ipsis annonæ, & summa potestas data, & ante omnia interdictum illis fuit, ne perniciem inferant subditis, & multis ad ipsos diripiendos utantur manibus, juramentis quoque rem munivimus omnium horrendissimis: neque aliter eis officia tradimus, quam præstitis juramentis, ita codicillis magistratus digni sunt habiti. Convertimus igitur & ad Arabum regionem oculos, & requisita causâ, quamobrem & publicum laboret inopia, quamquam regio florentissima sit, & tam magnus nos interpellantium numeros iis locis excedat, & omnes lamententur, alii furta & rapinas, alii injurias, alii alia damna in querelam deferentes: occasionem & causam hujus mali ex imbecillitate & impotentia eorum qui magistratam ibi gerunt, provenire deprehendimus. Erat ita enim tenui potestate præditus is qui civili magistratu defungebatur, ut ei qui præfesset armis, servili propemodum more manciparetur, & in illius arbitrio hujus salus esset posita, aut ut ne esset quidem omnino hic magistratus. Inde adeo & longum tempus est, ex quo is desierit, & militaris ea quæ civilem magistratum concernunt, peragat. Cum tamen neque sibi, neque ipsi per omnia sufficiat. In hoc enim est, non ut utilitatem aliquam subditis adferat, sed ut utrinque lucrum capiat.

CAP. I.

Hæc nos ad suscipiendum præsens consilium excitarunt: & præsentem utentes lege, magistratum ad pulchriorem formam transponimus, benigneque & ipsi Moderatoris appellationem largimur, (id quod etiam in Ponto fecimus) & spectabilem magistratum jus concedimus, ut in nullo sit Duciano inferior. Sed & publicis exactionibus cum summa vehementia adhærescito; adhærescito etiam privatorum utilitati, neque committito, ut vel spectabilis dux, vel tribunus, vel aliqua potentiorum domuum, vel etiam sacrum patrimonium, vel sacræ nostræ res privatæ, vel ipsa sacra nostra domus, quaecunque subditis nostris damnum irroget: neque facile succumbito, neque formidinem contrahito: sed viriliter subditis præito, & ante omnia Deo pariter ac nobis, & legi puras conservato manus, si quidem iisdem juramentis & hunc submitti volumus, quibus & cæteros magistratus submisimus. Deinde cum codicillis percipito etiam Imperialia

Tom. II.

mandata: quæ tam ante nos legumlatores, quam vetus illa reipublicæ forma novit, & nos, cum pene obsolevisset, denuo reparavimus, & in reipublicam reduximus: ut ea semper adhibeat veluti in colloquium, & jussiones nostras custodiat. Nam si illas sane secutus fuerit, non est causa, quamobrem non omnia illi præclare & ex animi sententia occurrant, & legum beneficio ad summam ipse in rebus gerendis facilitatem & justam facultatem perveniat.

CAP. II.

PRincipio igitur [ut diximus] studio sit illi publicorum tributorum exactio, devotis quidem humano paternoque se affectu exhibens, inde votis vero vehementem & severum. Deinde curam gerat etiam reipublicæ, & ut recte in ea atque ordine omnia fiant, ne tumultibus & ne seditionibus dediti sint vel Bostreni, vel alii, & quæ a vetustate permixta sunt ad delectationem, ea convertant in furorem & cædes. Habebit item secundum mandata nostra dicto suo audientes milites [siquidem & hoc inde licebit desumere] neque ullam omnino rem negliget quæ commoditatem aliquam in se habeat. Quemadmodum enim in Ponto cum Moderatore egimus, ita & ipsum per eadem ejus magistratus vestigia ingredi facimus. Eritque & ipse spectabilis, & consimiliter cum alia multa, tum etiam ea quæ appellationes concernunt, administrabit. Sed neque ad modum prioris duntaxat solatii resistemus. Volumus enim, ut ipse quidem per causam annonarum & reliqui solatii percipiat quindecim auri libras, adfessor vero ejus magistratus duas libras, & cohors ejus novem auri libras habeat. Et quanquam [ut diximus] ex Imperialibus mandatis jam etiam militibus præest: erit tamen vobis curæ, ut non nullos illic stativa agentes militares numeros & ei subdamus qui in hos magistratum gerit, ut illi soli obediant, ejusque formulis ac præscriptis cedant & obtemperent. Non igitur continuationem omnino habebit aliquam spectabilis Dux, neque cum militibus quos expresse huic assignabimus, neque cum pagano aliquo, neque cum illorum litibus, si quæ inter se habent: neque si paganorum aliquis in jus producat. Nullum denique habeat cum paganis causis commercium: quandoquidem magnum in medio intervallum est inter civilem & militarem administrationem: discernuntorque ea inter se, quemadmodum patres nostri in reipublica ista ordinarunt & instituerunt, scituro spectabili duce, quod si rebus se civilibus immittere ausit: neque militaria retinebit, sed & illis spoliatus privatum aget, & hujus magistratus imperio subditus erit.

CAP. III.

Atque hæc nobis item de magistratu regionis Arabicæ sancita sunt. Persuasum enim habemus voluntate Dei, quod ea res ad melius profectura sit. Ex quo enim neque pecuniis pepercimus, & annonas illi auximus, inde adeo certo scimus, quod & is qui hunc magistratum gerit, talem se circa vere publicorum tributorum exactiones præbere studebit, ut non damnum exinde, sed justum lucrum fisco adducat. Illud sane fieri obtinereque volumus, ut spectabilis dux inde annonas suas percipiat, unde provinciæ præses jussit, cum manifestarium sit, non cum tanta eum ignavia his rebus admoturum animum, ut suas ipse annonas exigere nequeat: sciens, quod si quis hæc contra fecerit, quindecim librarum auri poena multabitur. Datum 6. calend. Junii CP. DN. BELIS. V. C. CONS.

(S)

TIT.

TIT. IV.

DE PROCONSULE PALÆSTINÆ.

NOVELLA CONSTIT. CIII.

Scripta Joanni gloriosiss. sacrorum per Orientem prætoriorum præfecto, iterum ex consuli ordinario, & patricio.

P R Æ F A T I O.

Iam quidem & alios gentium præfidatus majores reddidimus, qui prius humiles pariter erant, & ad aliquid fortiter agendum impotentes: & tam inter spectabiles ipsos constituimus, quam etiam annonas ipsis, adfessoribusque & cohorti auximus: & inter alia omnia, quæ benigne illis elargiti sumus, ut item de appellationibus cognoscerent, præbuimus, aliosque honore proconsulum exornavimus, alios (ut appellant) comitum, alios prætorum, alios denique moderatorum: & semper præclaro aliquo adinveniundo, novum veluti florem nostræ addimus reipublicæ. Venit autem nobis in mentem & metropolis Cæsarea, quæ in prima Palæstina principatum tenet, quam præ cæteris majore etiam honore perfrui oportebat: propterea quod & quondam proconsul ipsam tenuit, & præfectus illi talis magistratus fuit, licet postea ab ampliore dignitate ad minorem transierit: nimirum cum una prius tota Palæstina esset, ea deinde in tres divisa partes, & neque proconsulatum retinente, sed ad magistratum hunc (ut appellant) ordinarium delata. Quanquam sane & vetusta urbis sit, & semper ampli nominis fuerit, tam cum Strato primus eam in formam urbis redegit, qui mutatis sedibus excedens Græcia hujus conditor extitit: quam quam divæ memoriæ Vespasianus celebratissimus ille Imperator, qui pater memoriæ Titus pater fuit, quod illi ad summam gloriam vel solum potuit sufficere, ipsorum Cæsarem appellatione eam nominavit, cum antea *Stratonis turris* vocaretur: hoc illi honore impenso, eo quod in ea post Judaicas victorias inter Imperatores adscriptus esset. §. 1. Certe autem, quod & magnæ admirandæque regionis Imperium habeat ea provincia, & quam maximam reipublicæ nostræ gratiam & sensum exhibeat, tam tributorum magnitudine, quam devotionis exuperantia, præbeatque ampli nominis civitates, ac bonos cives enutriet, & omni doctrinarum genere refertos, neque non inter sacerdotes celebres, & (quod omnium maximum est) quia universi conditor dominus noster Jesus Christus, verbum illud Dei, & totius humani generis salus, in ea comparuerit, dignatusque sit assumere nostra.

C A P. I.

Hanc igitur quomodo non honore afficiemus, & provehamus ad formam proconsularem, concedamusque illi qui in ea defungitur magistratu, ut proconsul pariter sit & vocetur? id quod facimus per hanc pragmaticam formam. Appellari autem eam volumus & Cæsariensium privilegium. Et qui eum magistratum gerit, proconsulem efficiamus: præbamusque ei, ut inter spectabiles adscribatur: & omnia habeat quæ ejusmodi magistratus sunt propria: audiat etiam provocatione suspensas lites usque ad decem auri libras, quæ ex utraque ad ipsam Palæstina devolvuntur: valeatque omnino talis existere, ut iussiones nostras præclarius & majoribus cum viribus queat ad effectum deducere. Uteatur autem & veneranda illa atque antiqua Veneta, (de purpurea plane stola loquimur) in sacris eam mentium festis induens, venustumque se præbeto

tanto redimitus honore, & multis imperato militibus ac tantis: & quicquid denique vel publico, vel nostris utile est subiectis, facito. Cæterum per occasionem annonarum præbemus illi viginti libras auri, quas tam inter se, quam adfessorem suum & obtemperantem sibi cohortem dividat, quo ipse voluerit modo, per suggestionem nos de iis certiores reddens, ut sacra pragmatica forma eam divisionem corroboremus. Neque enim sustinuerimus videre, aut ut ipse adfessorque ejus sub pristina tenuitate annonas percipiant, aut ut cohortem ejus, quanquam circa tot tributorum illationes laborantem periclitantemque, omni destitutam auxilio non sublevemus, quo majore cum benevolentia, & illi appareant, & publica tributa exigant, & iniustis rapinis abstineant.

C A P. II.

Insuper nullam omnino cum civilibus causis publicorumque tributorum profligationibus communionem habebit pro tempore spectabilis eorum locorum Dux: sed ipse omnes publicas privatasque causas (prout dictum est) disceptabit, & maxime omnium providebit, ut publica tributa sine retardatione detrimentoque inferantur, & puris ipse utatur manibus. Qui quidem re diligenter observata, cum & spectabilis vir Stephanus, qui nunc primus in ea versatur, magnam laudem consecutus sit: profusam eam opinionem venimus, sumpta videlicet ex antecedentibus conjectura, quod rursus hoc faciet. Maxime omnium vero curam geret, ut quæque suo ordine fiant in civitatibus, neque popularis aliquis tumultus excitetur in urbibus. Si quidem & hoc ejus, cum in magistratu esset, proprium fuit: qui cum provinciam tum ex aliis occasionibus, tum vero maxime ex diversitate religionum seditionibus laborantem suscepisset: evidenter pacatam eam reddidit, & omni motu ac turba liberavit: quod sane nunc illi quoque, ut faciat, injungimus. Et si quando res ita ferat ut etiam in secundam Palæstinam excurrat, & ibi tumultus seder, neque committat ut incommode aliquid in illa geratur, & præsertim in illa: quandoquidem & multos illic tumultus existerne cernimus, neque leves horum eventus.

C A P. III.

Quod si etiam militibus indigeat, qui in provincia stationes habent: adjungimus & hos illi ex quo militarium numerorum strenuitatem competam habemus, tam in tuenda dignitate urbium, quam conservanda moderatione in iis qui ruri habitant, & exigendis tributis publicis. Sacra pragmatica forma, quæ ad eam illi rem prius data est, nunc quæque rata manente, quæ non vult, ut vel spectabilis dux, vel gloriosissimus magister militum licentiam habeat, militum præsidia quæ apud illum constituta sunt, ab illo abstrahendi, ne quis exinde in civitatibus oriatur motus ac turba: id quod nunquam eventurum est, si ille & civilem magistratum gubernet, & inter publicorum tributorum collatores rectæ disciplinæ providentiam accomodet, tam in auxilium paratos habens milites, quam si quid indecore vel ab ipsis, vel ab aliis per ipsos geratur corripiens. §. 1. Eruntque omnino inter se distincti officii spectabilis locorum Dux, & is qui proconsularem gerit magistratum. Nam ille quidem militibus, & limitaneis, ac fœderatis, & quicquid omnino in provincia armatæ militiæ adscriptum est, præbuit, exceptis his militibus qui proconsuli deputati sunt: hic vero tam pro civilibus personis, quam rebus, & præsidis militum illi adhaerentibus provi-

providentiam adhibebit & custodiam. Certe publicorum tributorum nomine, aut per causam motam in populo seditionis nemo prorsus a spectabilis proconsulis jurisdictione eximetur. Sed omnibus imperabit, omnibus præcipiet, neque quisquam ejus resistet formulis ac dispositionibus, aut ullum habebit prætextum vel defraudandi publicum, vel civibus inferendæ injuriæ, publicæ seditionis auctor factus: aut etiam utetur vel cinguli, vel dignitatis, vel sacerdotii, vel cujuslibet alterius causæ prærogativa: sed eo solo seipsum noxa liberabit & supplicio, si nullam noxam contrahat. §. 2. Hæc igitur (ut diximus) & huic magistratui concedimus, & conservare perpetuo per hanc sacram pragmaticam legem volumus. Sed & ut excellentia tua perpetuo ipsam conservet, & eo modo particularibus thronorum tuorum dispositionibus ac formulis adscribat, sancimus: neque non ut omnes Palæstini, qui in sequenti futuri sunt tempore, cognoscant, quod denuo proconsulare ipsis jus restitutum sit, summusque in prima Palæstina magistratus proconsul rursus sit, ut olim qui liberatus pristino fastu, nunc in honore quam qui civitati debeatur, futurus sit majore, & priore liberata supercilio, in majore nunc honore erit, nempe civitati debito.

EPILOGVS.

† Quæ igitur placuerunt nobis, & per hanc sacram declarantur legem, ea studeo excellentia tua effectui & fini tradere.

Novell. 104. (quæ Latina fuit) epitome partim ex Holoandro, partim ex Juliano.

TIT. V.

DE PRÆTORE SICILIÆ.

NOVELLA CONSTIT. CIV.

HAbeto Sicilia Prætores, qui & res civiles tractet, & coram gerat militaris impensæ. §. 1. Publica tributa Siciliæ non pertinent ad sollicitudinem prætoris, sed censentur sub comite patrimonii Italiæ. §. 2. Provocationes a Sicilia in hanc civitatem venientes apud excellentissimum Quæstorem ventilentur. Et si defensorem civitatis vel patrum creandorum decreta opus sit celebrari, apud eundem illustrissimum virum celebrentur.

TIT. VI.

DE CONSULIBVS.

NOVELLA CONSTIT. CV.

Idem Augustus Strategio comiti sacrarum largitionum, ex consali & patricio.

P R Æ F A T I O.

Consulatus nomen & causa prisca quidem Romanis adversus hostium adinventum est utilitatem: & in decretis quæ eis ordinatio communis dabat reipub. figura, sortiebantur repente provincias, in quibus Romani bellum habebant: & secundum has sortiebantur fasces, sequens vero tempus in imperatorum piissimorum transponens bellandi & pacificandi potestatem, ad largitatem solam causam consulibus mutavit, & hanc temperatam & ordinatam mensuramque non excedentem, paulatim vero quidam ita sumptuose causam aggressi sunt, ut suam quidem ederent magnanimitatem, non tamen cogitarent, quia exemplum aliud non haberent, non enim ad plurimos venit substantiæ magnitudo, transcendens etiam magnificentiam animæ, non mensura rei, sed propria magnitudine proveniens. Quia igitur videmus periclitari consulum nomen, quod ex temporibus ita prolixis, & ad millesimum prope annum veniens, cum Romanorum república

pullulavit: propterea credimus oportere causam comprehendere, & immensitatem ejus recedentes, ad beneplacitas consulares statuere expensas, quatenus continua sit Romanis, omnibus autem bonis viris existat accessibilis quoscunque hujusmodi nos dignos esse honore decreverimus. Cuncta liquidem perscrutantes, perspeximus quantum esse conveniat quod datur. A Marciano itaque Imperatore eximio scripta Lex est, quæ volebat non spargere pecunias consules, & ipsa ejus Constitutionum prima fuit. Igitur & post prædictam Constitutionem, quoniam invenimus quod quidam hanc sequentes, nihil spargere populo passi sunt, alii autem & ultra legem agere hæc petentes: & promerentes quæ petiverunt, deinde ad sui animi respicientes mensuram, circa asperionem largitatem ultra terminum celebraverunt: quidam vero medium bene eligentes mediocribus pro plurimis contenti fuerunt: quoniam etiam nos præcedentibus, quod medium est, optimum visum est esse, tanquam ex utroque summis periclitantibus, mox ad immensitatem procedere: propterea existimavimus & nos de hoc definire quod decet: ut nihil nec immensum nec inordinatum sit, neque nostrorum temporum indignum.

C A P. I.

De septem processionibus Consulium.

Quancumque ergo competens est dari ab eo qui a nobis eligitur per annum consul, occasione sportularum omnium, & distributionem & expensarum: hæc omnia competenti scriptione huic nostræ interponi sacræ jussimus legi. In legis enim hoc ponimus schemate, ut transcendentem etiam præna quædam inferatur competens. Processiones autem eorum esse volumus septem. Si enim ad hoc adinventum est, ut spectacula ad animi voluptatem agantur populo, hæc autem a nobis determinantur in Circensibus, & bestiarum spectaculis, & thymeleis delectatione, nullo horum noster privabitur populus: sed erit quidem ei processus primus quo suscipiet consulatum, & hujus possidebit codicillos: cal. Januariis. Post illum vero secundumaget spectaculum certantium equorum, (quam mappam vocant,) Et tertium qui theatroquinegium dicitur, non bis, sed semel exhibendum, & post illud, quod dicitur totius diei, multa delectatione implebit populum: hoc quod vocatur Græce παιχνήτιον, & cum bestiis pugnantes homines, & vincentes audacia, insuper & interemptæ bestię. Quintum quoque faciet processum, qui ad theatrum ducit, quem adorna vocant: ubi in scena ridiculorum est locus, tragedis & thymelicis choris, & spectaculis universis, & audibilibus apertum est theatrum. Rursus quidem spectaculum equorum certantium edit, seu quæ vocatur hippomachia. Sextum agens hunc conventum. Ex hoc deponit annalem hunc honorem, in depositione agens solemnem editionem. Et ita septem notium & processuum complebitur cursus: nullam specierum antiquitus statutarum derelinquens. Unam si quidem aliam adinvenire mappam, duoque continuare, quæ vocantur theatroquinegia, & non priorum horum contentos esse: palam est, quia nihil novi ultra id quod prius agitur, habet. Sufficere itaque rite causa putabitur: & singulæ dantur elare & non in tantum, ut jam populo etiam odibile sit: in iis enim quæ raro fiunt, miraculum est. Hæc itaque de consularibus a nobis scripta & determinata sunt expensis.

C A P. II.

De uxore & matre Consulium.

Si autem etiam uxorem consul habeat: defini-

nita est a nobis & circa illam expensarum mensura, decet enim frui eas & conjugis claritate. Si vero non copulatus est uxori, his satis est, nisi mater ejus consistat jam consulatu digna & prius honorata, & velit eam una frui secum schemata, & hoc in sola matre præbemus: alia vero non decorabitur mulier penitus, præter conjugem & matrem, & illæ quidem omnibus modis: quoniam uxores coruscant radijs maritorum, hoc lege dante: matres vero, si consul hoc voluerit, nam neque filia, neque soror forte neque uxor filii: & multo magis si nec pertinet ad genus sit: hoc enim pure illicitum existeret. §. 1. Quid autem oporteat spargere in septem his processionibus populo consulem, melius nos designavimus, quam sicut Marciani divæ memoriæ Constitutio dicit. Illa quidem abnegavit omnino munificentiam: nos autem corrigimus eam causam, voluntate ejus, qui consulatus habet honorem, disponentes, sive enim nihil voluerit spargere, non cogimus: sive rursus venire ad hoc voluerit, & ex argento muneribus honorare populum, nec hoc interdiciamus, non tamen aurum spargere sinimus, non minoris alicujus, non majoris omnino, non mediis characteris aut ponderis: sed argentum, sicut prædiximus. Solum enim aurum spargere, damus Imperio, cui soli etiam aurum contemnere præstat fortunæ fastigium, argentum vero quod mox post aurum pretiosissimum fiet, & aliis consulibus largimur decens: & hæc sinimus eos spargere in his quæ vocantur missilia, thymelicis, & caveis, & in quadrangulis & talibus. Quanto enim minora sunt quæ sparguntur, tanto plures suscipientes erunt, sitque rei mensura dantis virtus, & voluntas, sive nihil, sive mediocre, aut transcendens populo erogandi: hoc enim in consulatu definimus, neque invitos spargere cogentes, neque volentes prohibentes. Sed de argento quidem spargendo ita a nobis sancitum sit, & si omnino ad hoc accesserit, licentiam habeat distribuendi argenti munificentiam in suis processionibus, sicut ipse recte se habere putaverit: solo prohibito aurum omnino jaculari: quod Imperatori tantum tributum est contingere. §. 2. Aliorum autem quæ a nobis decreta sunt & conscripta in descriptione quæ hac continetur lege, transcendendi aliquid omnino aut addi nos nullo permittimus modo. Quod itaque infinitum est (dicimus autem spargere) in dantis ponimus voluntate, omnino propriæ potestatis hoc ejus qui dat, facientes: quod vero a nobis definitum est semel & ordinatum, transcendendi hoc nostra Lex prohibet. Sed si quis præsumpserit, quod definitum est, egredi, centum librarum auri persolveret poenam, utpote nostra prævaricatus præcepta, & omnem hujus legis corrumpens, quantum in se est, intentionem. Si enim pro hac tantum modo posita est lex occasione, ne dandorum immensitate consulatus desint, & propterea nos superfluas illas donationes & expensas abbreviavimus, & in populum effusas processiones, & spectacula ad bene se habentem deduximus mensuram: rite aliquid decentius de numeris considerantes, id est spargere argentum, & neque quicquam dare, eorundem consulum dimittentes voluntatibus, ut nobis sint amplius & semper ex suo vocabulo tempus adornent: qui quod dispositum est, transcendit, rite, utpote nostram prævaricatus legem, dignus est poena: sic enim nobis erunt jugiter consules, causæ immensitatem non formidantes: nec tanquam certissimum periculum consulatum refugientes & averfantes: & propterea sancimus legem hanc sub firmitate servari. §. 3. Nullus igitur eam egredi præ-

sumat, nec si vehementer idoneus sit, nec si nostrorum sit judicium, nec si maximæ curiæ: aut nulli administrationi præsit. Hæc enim omnia nos considerantes, omnibus proposuimus super donationibus æqualitatem, nulli penitus licentiam dantes exire mensuram quæ hac continetur lege, nisi in solo argento in processionibus spargendo, aut neque hoc faciendo: quod in eorundem consulum posuimus (sicut sæpe diximus) voluntatibus. Ipsi quoque qui hoc accipere consueverunt, maximæ gratiæ in hac nostra repositæ sunt lege: si enim periculum erat deficientibus consulibus, neque quicquam accipere, nunc autem accipient mediocriter, multam habebunt rite huic legi gratiam, quod sufficiat pro nihil offerente: & hoc enim ipsum non permittere nos gloriosissimis consulibus aut aurum spargere, aut vasa majora, sed in miliareis, & melis & caveis & quadrangulis mediocribus & hujusmodi facere donationem: sanctis ad humanitatem a nobis adinventata est, & populo medelam præbens. Si enim hoc egerint, qui consularem edent munificentiam, & his solis concilient populares, nequaquam de maximis lucris decertantes seditiones exercebunt ad invicem, & venient usque ad alternas plagas, quas per fustes, & gladios, & lapides egerant frequenter, rem omnino nobis odibilem. Videbamus enim eos contententes quidem, & malis innumeris implentes alterutros occasione sparsorum, & ab eis arreptorum, domum vero referentes omnino nihil: sed ea die in ebrietatibus & potationibus omnia expedientes. Si vero forsitan spe lucris majoris etiam præexpensis contigerit, postea vero aut nihil aut minus accipiat: etiam damnum & debitum habebit, & plagis & vulneribus & ex hoc malis incurere cogetur. Si autem mediocre sit quod spargitur, nec vehementer contentent: nec questus expectantes, abundantia vulnera aut plagas alterutris ultra mensuram dabunt. Ideoque communem providentiam introduximus ex hac lege & communi reipublicæ figuræ, quatenus tempus habeat post imperium, & consulis jugem memoriam, atque vocabulum in gloriosissimis nostris iudiciis, & qui ex maxima curia sunt (eo quod honorare nobis placet dignos non expedientes immenso) decentem damus consolationem & nostro populo, & aliis omnibus, licet desperantibus jam causam: propterea quod superfluum est offerentes, ut consularum immortalem reipublicæ statuamus. §. 4. Subiacet igitur [sicuti prædiximus] nostra dispositio huic legi: cujus exemplaria recondentur in foro tux celsitudinis cum hac lege, quam ad eam direximus. Per tempora tamen gloriosissimos consules sancimus ex solo tuo foro exemplar descriptionis accipere huic subditæ legi, ut secundum eam omnia dentur. Descriptionem namque ideo a sede tua dari volumus, ut nec ipsis liceat prævaricari, nec his qui vocantur breviores, adulterari aliquid horum quæ a nobis disposita sunt: sed periculo custodientium hanc descriptionem in foro tux gloriæ, dari exemplar ejus cum subscriptione cingulum habentis hoc, cui nunc ipse præfides: ut per omnia inadulterata maneant quæ a nobis disposita sunt. Difficultatem vero nullus habebit horum qui ad consulatus veniunt honorem, si mediucrem ita faciens expensam in omni tempore fiet: Etenim omne quicquid hactenus consulatus habentes honorem, & ex foro tux celsitudinis, & ex gloriosissimis præfectis nostris, aut etiam aliunde per munificentiam nostram percipiebant, & nunc eis dabimus: ab eis quidem faciendas expensas abbre-

abbreviantes: a nobis autem largitatem non mino-
rantes. Omnibus autem a nobis dictis, Imperato-
ris excipitur fortuna: cui & ipsas Deus leges sub-
jicit, legem animantem cum mittens hominibus, eo
quod Imperatori quidem jugis & indefinens consu-
latus omnibus civitatibus & populis, & gentibus,
in singulis quæ placent distribuenti, advenit: aut
cum ipse annuerit trabea: ideoque & Imperii con-
sulatus per omnia sit sequens sceptrum.

EPILOGVS.

† Tua igitur celsitudo hanc nostram suscipiens
legem perpetuo eam in sua manere fortitudine pro-
curet secundum omnem quæ in ea continetur vir-
tutem. *Leges. Scriptum exemplum Joanni glorio-
sissimo sacrorum prætoriorum præfecto iterum ex-
consuli & patricio. Scriptum exemplar Longino
prudenterissimo & gloriosissimo præfecto hujus almae
urbis. Dat. 5. cal. Jul. Constantinopol. post. cons.
BELIS. V. C.*

TIT. VII.

DE VSVIS NAVTICIS.

NOVELLA CONSTIT. CVII.

*Imperator Justinianus Augustus Petro gloriosiss. præ-
fecto sacrorum prætoriorum.*

PREFATIO.

Nuntium audivimus a tua celsitudine, cui oc-
casionem nos ipsi præbuimus. Duos enim istos
Petrum & Eulogium supplicasse nostræ sacræ pote-
stati, & per se explanasse dicentes quod consueve-
runt naucleris seu negotiatoribus mutare, & ma-
xime in mari negotia facientibus, & hanc vitæ ha-
bere occasionem. Ipsa vero marina credita vocare
nostra consuevit lex trajectitia, & metuere eos, ut
pote dubitationibus hinc eis extortis, oportere
propterea fieri manifestum quæ valeat super his
consuetudo, ut & sacra nostra in hæc procederet jus-
sio, quæ consuetudinem ad certissimam duceret for-
mam. Itaque nos delegantes tibi dubitationis na-
turam cognoscere, & hanc ad nos deducere: qua-
tenus manifesta nobis facta, quod videretur, lege
comprehenderetur perpetua, tuamque gloriam
hoc a nobis agere jussam, convocasse naucleros qui-
bus hæc vitæ curæ sunt, & interrogasse quæ ali-
quando antiqua consuetudo fuit. Illos autem & jus-
jurandum adjicientes testimonia, perhibuisse modos
esse varios talium mutuum: & si quidem placue-
rit creditoribus in singulis solidis pecuniarum quas
dederint, unum tritici modium aut hordei impone-
re, qui mercedem publicis præberent telonariis,
sed quantum ad ipsos sine telonio navigare naves,
& hunc habere fructum & harum quas crediderint
pecuniarum, & insuper etiam pro decem aureis
unum percipere solidum pro usuris: in ipsos autem
creditores respicere ex eventibus periculum. Si ve-
ro non erumpant hanc viam creditores: octavam
partem percipere pro singulis solidis nomine usura-
rum, non in tempus aliquod certam numerandum,
sed donec naves revertantur salvæ. Secundum hoc
autem schema contingit forsan, & in annum exten-
di tempus, si tantum foris moretur navis, ut annum
aut terminos suos sumat, aut etiam transcendat:
civitas autem ea remeante, tempus in unum solum
aut duos trahi menses: & ex tribus filiquis utilita-
tem habere: vel si ita breve sit tempus, vel si apud
alterum extra debitorem maneat debitum, hoc
idem valere: aliam rursus negotiatoribus profectio-
nem assumptibus, & per unumquodque onus defi-
niri schema, secundum quod competit mutuum aut
manere aut permutare secundum pactum quod ob-

hoc convenerit partibus. Si tamen post revertio-
nem navis salvæ nequaquam navigare propter tem-
pus valentes revertantur: triginta solum dierum
inducias dari a creditoribus debitoribus, & nihil pro
debitis usurarum causa exigere, donec vendi con-
tingat onus, parcentes apud alium esse debitum non
reddendum, duas partes centesimæ dominis pecu-
niarum dare usuras, & mutare, & mox mutuum in
terrenum transponere modum: nequaquam mari-
timis periculis creditoribus molestandis: & hæc
omnes dixisse cum jurejurando perhibentes testi-
monium quæ ad nos nuntiasti, ut nos sanciremus
quod nobis videretur, & super his dicebas hæc no-
stra nuntiare potestati.

CAPITULUM.

Nos igitur & ipsa legentes gesta, & causam edo-
cti, sancimus, secundum quod testatam est cor-
am tua celsitudine, ita nunc & deinceps in omne
tempus tenere, eo quod neque jam positus repugnet
legibus, ut oporteat nunc & de cætero secundum
quandam propriam legem in naucleris aut negotia-
toribus super talium causarum hæc servari litibus,
& secundum dictum modum prædictarum pactio-
num ita fieri etiam eventus, & alia omnia, quæcun-
que in prioribus testata sunt apud sedem tuam, un-
de secundum propriam legem teneant in naucleris
aut negotiatoribus. Quod enim longis ita servatum
est temporibus & tenuit immutabiliter, sicut testi-
monia apud tuam gloriam definierunt: quomodo
non est justum & in aliis omnibus valere, quæ post-
ea erunt, & esse hanc eis rerum transactionem ex
propria lege valentem, & altera quadam dispositio-
ne non egentem: sed in naucleris seu negotiatoris
occasionibus in omne tempus valentem, ut puta ge-
neralem existentem legislationem, & naucleris seu
negotiatoribus & eorum contractibus expositam?
Quæ debet etiam pars fieri jam a nobis positarum
legum, & judicantes ad hanc respicientes proferre
sententiam.

EPILOGVS.

† Quæ igitur placuerunt nobis, tua celsitudo ju-
giter servare festinet.

TIT. VIII.

DE TESTAMENTIS IMPERFECTIS A PAREN-
TIBVS IN FILIOS FACTIS: ET DE DIVI-
SIONE RERVM A FILIIS CORAM PAREN-
TE, ET DE EIVS FACULTATIBVS FACTA
ET SVBSCRIPTA.

NOVELLA CONSTIT. CVII.

*Imperator Justinianus Augustus Bassa magnificen-
tissimo comiti devotiss. domesticorum locum obti-
nenti Ioannis gloriosiss. prætoriorum præ-
fecto, iterum exconsuli & patricio.*

PREFATIO.

A Constantino divæ memoriæ lex scripta est per
antiquæ conjecturæ simplicitatem: porro cau-
sarum varietas & natura eas frequenter mutans,
egere leges illas emendatione nostra præparavit.
Dicit itaque lex, oportere morientium voluntates,
quando sunt parentes, omnibus modis inter filios
tenere, & tamen eos erubescit parentes existentes,
quia eis & claram rerum concedit significationem,
dicens & si non manifestæ sint eorum dispositiones,
apparuerint autem ex quibusdam indiciis & con-
jecturis, & qualibet scriptura: & sic eas valere & hoc
in suis & emancipatis filiis. Insuper & Theo-
dosius decrevit non in patribus solum hoc dispo-
nens, sed etiam in matribus & ascendentibus
utriusque naturæ. Hanc apprehendentes licentiam

homines in tantam ingressi sunt obscuritatem, ut divinantibus magis quam interpretantibus hæc egerent. Itaque neque personas scribentes, neque rerum dicentes notitiam, & forte nec quantitatem, tamen dignantur conjecturis & verisimilium rationum talia permittere.

CAP. I.
De voluntatibus parentum in distributione patrimonii facienda.

NOs igitur omnia clara & aperta consistere volentes, (quid enim sic proprium est legum, sicut claritas, maxime super defunctorum dispositionibus) volumus si quis literas sciens, inter suos filios voluerit facere dispositionem, primum quidem ejus subscriptione tempus declaret: deinde quoque filiorum nomina propria manu, ad hoc uncias in quibus scripsit eos heredes, non signis numerorum significandas, sed per totas literas declarandas: ut undique clare indubitatae consistent. Si vero etiam rerum voluerit facere divisionem, aut in quibusdam rebus certis aut omnes aut quasdam institutiones statuere, & harum inscribat significationes: ut ejus literis omnia declarata, nullam ulterius contentionem filiis derelinquant. Si tamen aut uxori aut extraneis personis aliquibus voluerit relinquere legata, aut fideicommissa, aut libertates, & hæc propria scripta manu, dictaque a testatoribus coram testibus, quoniam omnia consequenter in dispositione posita ipsi & scripserunt, & volunt valere, sint firma: nihilo minuenda eo quod videantur in charta scripta, reliquam observationem testamentorum non suscipientia: sed hoc solum immutetur, quod ejus manus & lingua habet omnem virtutem chartæ præbitam.

CAP. II.
ET si quidem usque ad mortem maneat hoc schema, nullus postea deducet testes, quia voluit forte talem voluntatem commutare, aut convertere, aut aliquid tale facere, cui licuit rumpere quod factum est, & aliam facere voluntatem, declarantem perfectam ejus sententiam quam competit valere, hoc enim concedimus ei agere, hoc ipsum expressam significantem sub præsentia testium septem, quia & si fecerit quandam talem voluntatem, non tamen eam valere ulterius vult, sed tursus vult aliam facere: & hanc aut in testamento perfecto faciat, omnia testamentorum habente signa, aut in non scripta perfecta voluntate: videri eum defunctum esse prioribus infirmis factis ex secunda ejus secundum perfectum testamentum, aut voluntatem, dispositione.

CAP. III.
Quia vero novimus aliquos divisiones facientes inter proprios filios, & præparantes eos his subscribere: & hoc schema suscepimus. Si quis enim dividat proprias res, & ipsos filios evocans faciat subscribere divisionibus ipsis, & ratas eas judicate, & profiteri filios hoc secundum hunc habere modum: sit & hoc firmum in hujusmodi rerum divisione secundum nostram constitutionem quam ob hoc posuimus: quam in omnibus, quæ in ea continentur, firmam esse per hanc legem sancimus. Si autem & in divisione ipse subscripserit, & clara omnia per subscriptionem suam fecerit, sit & hoc ratum: quoniam & hoc jam nostra legislatione continetur. Palam vero est, quia in talibus casibus valebit hæc lex, quoscunque postea moveri contigerit.

EPILOGVS.
+ Quæ igitur placuerant nobis, & per hæc

sacram declarata sunt legem, tua gloria cognoscens, omnibus faciat manifesta: ut nullum lateant quæ recte & providenter pro nostris subjectis sancita sunt. Dat. cal. Januar. Constant. Dom. IVSTIN. PP. Aug. Imperii Anno 13. BASILIO, V. C. CONS.

TIT. IX.
DE RESTITUTIONIBVS.
NOVELLA CONSTIT. CVIII.
Imp. Iustin. Aug. Basso magnificentiss. comiti devotiss. domesticorum, locum tenenti Joannis gloriosiss. sacrorum pratoriorum præfetti.

P R Æ F A T I O.
Negotium audivimus pro testamento dubitato, quod etiam interpretari justum existimavimus, & lege comprehendere certissima: hoc quod nostræ consuetudinis est, in negotiis motis ex legibus optimis accipere occasiones. §. 1. Filios enim quidam suos instituens heredes, deinde alterutris eos, alios non existentibus, substituere volens, jussit, si contigerit aliquem ejus filiorum, & heredem futurum, siue filius humanam solvere vitam post exceptionem hanc, quæ ex lege debetur ei, ex eis quæ ab eo relinquuntur ei rebus, reliquas omnes res, & jura quæcumque apud eum in tempore mortis invenirentur, venire & restitui ex his superstiti, aut ejus filiis, si etiam ipse moreretur: omni cessante inter eos propter memoratam substitutionem cautione & fidejussione in his. Eo moriente, & uno quidem ejus filiorum & heredu filios habente, alio vero manente sine filiis, prohibet eum qui sine filiis est, is qui filios habet, uti rebus, utpote eas deterentem, at ille utens verbis testamenti, quia quidquid inveniretur in tempore mortis apud eum, hoc enim restituere jussit: secundum hoc vult schema licentiam habere uti rebus sicut voluerit, nulla prohibitione de eorum gubernatione illata ei. §. 2. Nos igitur sumentes ex hoc occasionem, existimavimus oportere & antiquam definitionem, & deinceps discretionem hanc quidem definire, hanc autem puram hominibus reponere, & propterea lege causam comprehendere, ut discant homines omnem legis ordinem, cum quo competit talia & discere & judicare. Novimus igitur apud Papinianum sapientissimum, dictum in decimo nono libro ejus questionum, ubi permittit alienationes in tali casu: illud solum velut ex studio in ænigmate proponens, ut tunc oporteret prohiberi alienationes, cum ad solvendum fideicommissum, ex studio qui hoc oneratus est, ad alienationem venit. Et tanquam philosophatus inter Imperatores Marcus, tali quodam proposito casu, vii boni arbitratum videri inesse talibus verbis disposuit.

CAP. I.
Nobis ergo recte visum est, hanc ita disponere legislationem, ut si quidem universaliter aliquis dicat restitutionem fideicommissi: hæc tenere quæ in talibus decreta sunt & a nobis jam sancita. Sin vero tale sit fideicommissum, quale subjacet: & ea quæ inveniuntur seu remanent in tempore mortis, testator submittat sola in fideicommissum: tunc indefinite dictum prioribus, sub quadam legitima deducere divisione & ordine. Si quis enim hæc, aut etiam aliquid aliud tale dixerit: sancimus usque ad Falcidiam solum suæ institutionis necessitatem habere servare eum qui oneratus est fideicommissi restitutione, & non posse aliquid penitus ex illa minuere sufficiens existens: sed heredi quidem supersint tres partes, illi autem quartæ solius relinquatur ratio. Non enim concedimus ei qui gravatus est, etiam

etiam donationibus uti aliquibus, & forsan ex studio (quod Papinianus dicebat) intervertendi fideicommissi causa, ut etiam quarta minuatur institutionis ejus: sed hoc omnino relinquere fideicommissum: aliis omnibus in eis positis potestate: & licentiam habere eum his sicut voluerit uti, quemadmodum perfectis dominis competit. Si vero & ipsam quartam is qui gravatus est, contingat, necessarium est perscrutari causam secundum quam hoc egit: & si quidem aut dotem voluerit dare, aut sponsalitiā largitatem, aliam non habens substantiam: oportet ei hoc permitti agere, hoc videlicet quod nostra continetur jam lege, in qua ei omnino non negavimus talem diminutionem. Si vero & in captivorum redemptionem (hanc enim excipimus, & dicamus Deo causam), & hoc licentiam eum habere facere, & minuire etiam quartam pietatis ratione: quod omnium nobis pretiosius videtur.

C A P. II.

SI vero contigerit neque ipsum habere ex aliquibus causis unde faciat expensas, ex tali restitutione, etiam has facere: damus ei licentiam (hoc quod & testator permisit) quod relinquatur, omnino hoc volens ad restitutionem trahi, & quasi aliquis dicat, ex hoc quod remaneret, ei restitutionem fieri. Si autem nulla talis subiacet occasio, necessitatem habere omnino quartam partem propriæ institutionis servare, & tali & aliis restitutionem donare. Si tamen aliquid expenderit, habens unde supplementum faciat: ex illo suppleri quartam, & per nullam causam hanc minui. Si vero contigerit quartam, & non habeat ad supplementum aliam substantiam: tunc damus ei & contra emptores, aut aliter accipientes res in rem & hypothecas ex autoritate hujus legis, ut liceat complere sibi fideicommissum ex rerum vindicatione, hoc quod in legatis jam dedimus, & ex constitutione in rem ei donantes, & fideicommissi persecutionem, unde & cautionem fideicommissarius dabit non minus quartam servare: nisi & ipsam testator, sicut in pronunciato nobis facto, prohibuit: cum enim ipse testator omnem non fideiussionem solum, sed etiam cautionem relaxaverit, nos aliter disponere, non est mortis conficere voluntatem.

EPILOGVS.

Hæc igitur sit causis decisio, ipsi qui præbuit questionem, & aliis omnibus, in quibus pendere contigerit casus testamentorum quidem factorum, & testatorum quippe defunctorum: nondum autem tali locum accipiente fideicommissio, sed adhuc eo qui gravatus est, superstiti. Et hæc dicimus non in filiis solum, sed etiam in aliis cognatis & extraneis agere, in quibus omnino tale fideicommissum relinqui contigerit. Tua igitur gloria omnibus hæc manifesta faciat nostris subiectis, ut sciant quemadmodum competat & vivere eos, & mori, & testari, & fideicommissa relinquere, & alia agere quæ in talibus sunt sancita. Dat. cal. Feb. CP. Dom. IUSTIN. PP. Aug. Anno 14. BASIL. V. C. CONSULE.

TIT. X.

DE PRIVILEGIIS DOTIS HÆRETICIS MULIERIBVS NON PRÆSTANDIS.

NOVELLA CONSTIT. CX.

Imperator Iustinianus Augustus Ioanni gloriosiss. Orientalium prætoriorum præfecto, iterum exconsuli ordinario & patricio.

P RÆ F A T I O.

UNam nobis esse in omni nostra reipublicæ &

imperii vita, in Deo spem credimus, scientes quia hæc nobis & animæ & imperii dat salutem unde & legislationes nostras inde pendere competit, & in eam respicere, & hoc eis principium esse, & medium, & terminum. Sicut igitur universi qui ante nos imperantes, & maxime Leo piæ memoriæ, & Iustinus piæ memoriæ noster pater in suis constitutionibus, hæreticis omnibus interdixerunt, ut neque ulla ipsi participarentur militia, neque quodlibet in publicis curis participium haberent, uti ne occasione militarium & publicorum collegiorum sanctæ Dei Catholicæ & Apostolicæ Ecclesiæ membra viderentur vastare: ita & nos ipsi hoc egimus, nostris constitutionibus hoc roborantes. Hæreticos vero & illi dixerunt, & nos dicimus eos cui diversarum sunt hæresium: quibus coniungimus & connumeramus & qui Nestorii Judaicam sequuntur vesaniam, & Eutychianistas, & Acephalos qui Dioscori & Severi mala secta languent, & Manichæi & Apollinaris renouantium impietatem: & ad hoc omnes qui non sunt membrum sanctæ Dei Catholicæ & Apostolicæ Ecclesiæ, in qua omnes concorditer sanctissimi episcopi, & totius orbis terrarum patriarchæ, & Hesperix, & Romæ, & huius regni civitatis, & Alexandriæ, & Theopoleos, & Hierosolymorum, & omnes qui sub eis constituti sunt sanctissimi episcopi, Apostolicam prædicant fidem, atque traditionem. Igitur sacram communionem in Catholica Ecclesia non percipientes a Deo amabilibus sacerdotibus hæreticos iuste vocamus. Nam licet nomen Christianorum sibi met imponerent: attamen a Christianorum se fide & communionem separant, Dei iudicio semetipsos subdi agnoscentes.

C A P. I.

QUæ igitur de hæreticis prolata sunt lege, omnibus sunt manifesta. Nos autem volentes orthodoxam amplectentes fidem, & eam defendentes, habere aliquod amplius privilegium iis qui alienant semetipsos a Dei ovili (quoniam neque iustum est æqualibus cum orthodoxis hæreticos dignos fieri privilegiis) propterea & nunc ad præsentem respeximus legem. Quia enim dedimus privilegium mulieribus dotium, ut etiam prioribus creditoribus præponantur, & meliorem ordinem eas habere, & ne a tempore superatas: in donationibus autem propter nuptias secundum tempora per quæ sunt, hypothecas habere omnibus in præsentem facimus manifestum per hanc sacram nostram legem, quia & hoc privilegium & tacitas hypothecas, & omnia alia quæ mulieribus omnibus in diversis privilegiis a nostris legibus data sunt, illis damus solis quatenus his fruuntur, & utantur, & quæ diligentiam habent rectam, & adorandam nostram fidem tenere (Catholicæ dicimus & Apostolicæ Ecclesiæ) & participare in ejus salutari communionem. Quæ enim separant se a sancta Dei Catholica & Apostolica Ecclesia, & sacrosanctam in ea communionem percipere non patiuntur a Deo amabilibus sacerdotibus, nolimus omnino talibus frui privilegiis. Si enim se separant a Dei muneribus, & a sacra communionem alienas faciunt: multo potius & nos non eas dignas fieri privilegiis, neque ex nostris legibus frui permittimus continentia: sed sint eis inaccessibilia omnino ex legibus beneficia: & omni privilegio ex nostris constitutionibus eis dato privabuntur.

C A P. II.

Licebit autem eis melioris sententiæ factis, & rectam veramque amplectentibus fidem, & hæc

& hac semper contentas talibus perfrui muneribus & privilegiis: his in omni ditione valentibus, atque servandis, principaliter quidem a Deo amabilibus episcopis & sacerdotibus, deinde a nostris administratocibus & iudicibus, siue sint maiores siue minores: & insuper a tua celsitudine, apud quam & presentem facimus legem. Unde competens est, & iudices apud quos aliquæ movebuntur contra mulieres causæ, aut a mulieribus quædam privilegia sibi vindicare volentibus, respicere ad presentis nostræ legis subtilitatem: & si non invenerint eas orthodoxæ fidei existentes, & percipientes sacrosanctam, & adorabilem communionem in sanctissima catholica ecclesia & apostolica a venerabilissimis ejus sacerdotibus, non permittere frui ex nostris constitutionibus privilegiis.

EPILOGVS.

† Quæ igitur placuerunt nobis, & per hanc sacram declarata sunt legem, tua celsitudo cognoscens, causis apud eam motis servare, & operi effectuique tradere curet, & per solennia edicta & præcepta propria omnibus faciat manifesta, & in hac felicissima civitate, & in provinciis, ut cognoscant omnes quanta & quæ nobis cura est & veræ circa dominum Christum verum Deum fidei, & nostrorum subditorum salutis. Dat. 2. cal. Maii Constant. Dom. IVSTIN. PP. Aug. Anno 12. BASIL. V. C. CONS.

TIT. XI.

DE NAVTICIS VSVRIS.

NOVELLA CONSTIT. CX.

Imperator Justinianus Augustus Jov. gloriosiss. sacrorum Orientalium prætoriorum præfecto, iterum ex consuli ordinario & patricio.

PRÆFATIO.

NOVIMUS ex denunciatione tuæ celsitudinis, legem fecisse jam nos de trajectis pecuniis, quæ manifesta facta est foro tuo.

CAP. I.

SED quoniam postea aditionibus nobis factis, percepimus legem illam non valere, rescindi eam sperantes ex foro tuo: cognovimus autem eam & in quibuslibet provinciis, jam insinuatam: propterea sancimus talem legem omnino vacare, & si contigerit etiam per provincias eam destinari, nec ibi valere, sed invalidam esse. Sicque non volumus causam procedere, tanquam si nec scripta fuisset memorata lex: sed secundum de talibus positas leges a nobis negotia & æstimatione & sententia potiantur.

EPILOGVS.

† Quæ igitur placuerunt nobis, & per hanc sacram declarata sunt legem, tua celsitudo operi effectuique tradere festinet. Dat. 6. cal. Maji, CP. Dom. IVSTIN. PP. Aug. BELISARIO V. C. CONS.

TIT. XII.

HÆC CONSTITVTIO INNOVAT CONSTITVTIONEM, QUÆ PRÆSCRIPTIONEM ANNO-RVM VENERABILIBVS LOCIS DEDERAT.

NOVELLA CONSTIT. CXI.

Imp. Iust. Aug. Theodoto Orientalium prætoriorum præfecto.

PRÆFATIO.

QVOD medicamenta morbis, hoc exhibent jura negotiis. Unde consequitur, ut nonnunquam a iudicio discordet effectus, & quod credebatur conjectura prodesse, experimento inveniatur inutile. Probat igitur hoc presentis etiam necessitas san-

sito sacrosanctis ecclesiis Dei, & monasteriis, aliisque religionis locis constitutione nostra nuper indultum, necessaria correctione distinguimus. Dudum siquidem iusseramus ad centum illis annos exceptionis propagati curricula, per cuius licentiam sanctionis negotia quidem multa commota sunt, & velut antiquorum vulnerum obductæ paruerunt iterum cicatrices: sed eorum sanitas provenire non potuit, probationum scilicet difficultatibus impedita: quoniam per tantum sæculi magis quam temporis spatium, nec documentis integritas, nec alius fides, nec res vales testibus suffragari.

CAP. I.

UNDE quia largitati nostræ causarum non occurrat angustia: cum ratione simul ac religione tractantes prædictum privilegium, usque ad possibilem modum deducere experimento retraximus, & jubemus in negotiis quæ antehac triginta annorum removebat exceptio, nunc venerabilibus ecclesiis, monasteriis, & xenodochiis, nec non orphanotrophiis, & brephotrophiis, & ptochotrophiis quadraginta annorum protelatio conferatur: salva scilicet circa alias personas & causas virtute, quam semper tricennalis sibi præscriptio vindicabat: quoniam hanc decem annorum adjectionem solis (ut dictum est) religionis locis, eorumque juri vel contractibus indulgemus: ut sopitæ hoc temporis spatium tam personales quam hypothecariæ actiones in perpetuum conquiescant: nihil penitus aliis exceptionibus derogantes: sed tam in aliis quam triennio vim roburque tenentibus, in illis namque (ut dictum est) negotiis religiosos contractus memorato quadraginta annorum privilegio volumus perfrui, in quibus eis centum annorum prærogativam constitutio nostra contulerat. Si quas plane causas ante hanc nostram constitutionem ab ecclesiis ceterisque sacris locis ubicunque commotas, iudicialis sententia aut transactionum conventio terminavit, nolumus reficari, sed in reliquum illis hanc obijci sanctionem: quas antehac sopitas ob solutorum silentio moveri hactenus, aut motas terminari non contigit.

EPILOGVS.

† Illustis igitur & magnifica auctoritas tua, quæ per hanc generalem legem nostra statuit æternitas, edictis propositis ad omnium notitiam faciat pervenire. Dat. calend. Jun. CP. Imperii CN. IVSTIN. perpetuo Aug. Anno 15. BASILIO V. C. CONS.

TIT. XIII.

DE LITIGIOSIS ET DE DECIMA PARE LITIS AB ACTORE CAUTE LA PRÆSTANDA.

NOVELLA CONSTIT. CXII.

Imp. Iust. Aug. Theodoto Orientalium prætoriorum præfecto.

PRÆFATIO.

MULTA quidem de litigiosis tam antiqua legislatorum prudentia quam Imperialis dispositio promulgavit, sed in presenti quidem iudices a nostra clementia petierunt, ut dubietatem discernamus, quæ adhuc pro huiusmodi causis in iudiciis commoveretur, & leges nec non constitutiones super his positas apertius explanamus: ut jam manifestissimum sit quas res vocari litigiosas oporteat.

CAP. I.

Quæ res litigiosa sit.

IDEOQUE sancimus litigiosam dici & intelligi rem mobilem, & immobilem, seseque moventem, de cuius dominio causa inter petito-

rem & possidentem movetur, aut per judicariam conventionem, aut per preces Principi oblatas, & insinuat as iudici, ac per eum adversario interpellatoris cognit as: in his enim casibus etiam præteritam constitutionem mansuetudinis nostræ posthac volumus obtinere: in qua scientes & ignovantes emptores discrevimus. Et hoc adjiciendum esse perpeximus, ut si lite de re litigiosa pendente, pulsatum contigerit ab hac luce recedere, heredes autem ejus velle divisionem rerum facere, sine aliquo obstaculo liceat eis hoc agere. Quando enim res litigiosa per successionem ad heredes perveniunt, non debet alienatio intelligi earum inter coheredes divisio. Et hoc autem præsent i nostr a lege decernimus, ut si contigerit unum pro tali causa litigantem, ab humano consortio recedentem, per ultimam voluntatem res aliquas de quibus domini dubitatio vertitur, legati nomine cuicumque relinquere: si quidem heres judiciali sententia dominus earum fuerit demonstratus, tunc legatarius quod ei relictum est, modis omnibus consequatur. Si vero heres in iudicio victus extiterit, non habeat legatarius licentiam aliam rem pro eodem legato heredem exigere: quoniam sciens testator rem litigiosam esse, litis eventum legatario dereliquit. Unde damus licentiam legatario (si hoc prodesse sibi putaverit) litis participem fieri: ut ne aliquam forte negligentiam seu proditionem heredi possit obicere. Ab hoc autem litigiosi vocabulo hypothecas separari decernimus, & in his hanc distinctionem tenere: ut si quidem speciales res mobiles, vel immobiles, aut se moventes nominatim fuerint hypothecæ suppositæ, liceat quidem debitori eas, cui & quando voluerit vendere, sic tamen ut ex pretio earum usque ad debiti quantitatem satisfaciatur creditori. Si autem hoc debitor non fecerit: damus licentiam creditori, qui rem venditam suppositam habet, eandem rem vindicare, donec ei satis pro debito fiat. Hoc autem præcipimus observari, si non forte ante, aut generalem aut per specialem nominatim hypothecam eadem res aliis fuerit creditoribus obligata: tunc enim secundum sacrarum nostrarum legum tenorem, temporum privilegia unicuique creditorum servari decernimus. Ex quo jam claret quod generales hypothecas multo magis litigiosi vocabulo volumus contineri: sed earum actiones secundum veterum legum constituta examinari, & inde vim præcipimus obtineri. Et hæc quidem de litigiosis, & speciali nec non generali hypotheca disposuimus, ut jam nulla de his in iudiciis dubitatio generetur, sed secundum distinctionem hujusmodi certamina terminentur.

CAP. II.

De cautione quæ ante rerum citationem præstari debet ab actore.

AD excludendas autem calumniose moventium intentiones, & executorum fraudes, aliud invenit providentia nostra remedium. Sancimus enim omnes iudices, si quando aliquos teneri vel amoveri voluerint, hanc conditionem in suis interlocutionibus adjicere, ut non aliter conventionales libelli pulsatis porrigantur, aut sportula executoribus dentur, nisi prius & in libello actor per se, aut per tabularios subscripserit: & actis intervenientibus fideiussorem idoneum periculo competentis officii præstiterit, consentientem quod usque ad finem litis permaneat, & suas intentiones aut per se aut per legitimum procuratorem exercent: & si postea fuerit appellatus injuste litem movisse, sumptuum & expensarum

Tom. II.

nomine decimam partem ejus quantitatis, quæ in libello continetur, pulsato restituat. Si autem dixerit non valere fideiussorem dare: tunc apud iudicem a quo causa examinanda est, sanctis propositis Evangelis per sacramentum hoc ipsum assermet, & sic juratoriam cautionem exponat, & per eam hæc quæ superius dicta sunt, profiteatur. §. i. Si vero non hæc omnia quæ prædiximus, secundum ante latum modum processerint, nullatenus pulsatum responsum facere executori concedimus, nam si circa memoratam dispositionem, aut aliquis iudicum, aut officium ejus, vel quilibet executor negotii aliquem convenire præsumpserit: iudex quidem & officium ejus denarium librarum auti poenam sustinebit: ipse autem executor negotii & constitutionem suæ substantiæ patietur, & exilio quinquenniali damnabitur: poena videlicet ex hac lege competente, periculo viri magnifici pro tempore comitis rerum privatarum exigenda, & nostri fisci juribus inferenda. Omne autem dispendium quod pulsatus ex hac conventionem præter tenorem nostræ legis factum perpessus fuerit: ex petitoris substantia pulsato resarciatur periculo iudicis, ejus ab execute re detentus est, necnon & officii, quod ejus iussionibus obsecundat, ut undique nostro imperio superna maiestate ac divinitate crediti, pro sua indemnitate latentur. Causas vero quæ ex consensu utriusque partis in iudicio moventur, a poena hujus constitutionis liberas esse decernimus: & sicut aliis nostris continetur constitutionibus terminari.

CAP. III.

Ut post annum & tria edicta in actorem contumacem sententia feratur.

OMnem vero causarum finem volentes celeriter pervenire, illorum malignitatibus obviamus, qui tantummodo proponunt actiones, nolunt autem usque ad finem exercere iudicium, dicentes legem esse, quæ decernit neminem actiones suas exercere nolentem compelli. Et hanc igitur pravitatem extinguere festinantes, jubemus memoratæ legis auxilio non eos uti, qui contra aliquem suas proposuerint actiones: si ve per judicariam conventionem, si ve per preces Principi oblatas, & iudici insinuat as, & per eam ad scientiam adversarii deductas, vel sub legitimi iudicis coeptas examine. Injuste enim agere recusat, qui paratus adversarium suum ad iudicium vocavit: cum excusatio hæc pulsato magis quam actori conveniat. Quamobrem sancimus actorem captum negotium usque ad finem litis exercere. Si vero causam prosequi distulerit: damus pulsato licentiam, iudicem apud quem lis coepta est postulandi: ut ab eodem iudice actor ad iudicium aut per se aut per legitimum procuratorem venire moneatur: & si hoc minime fecerit, propositis tribus vocetur edictis: unaquaque cautione non minus quam triginta dierum spatium concludenda. Jubemus enim ordinarios iudices non solum præconum vocibus, sed etiam edictis propositis quamcunque litigatorum partem absentem in iudicium vocare. Vocem enim præconum pauci possunt, qui præsent es inveniantur, audire: edicti vero per multos dies sic posita, possunt pene omnes agnoscere. Aliis autem omnibus iudicibus, qui per Imperialem iussionem causas examinant, ex præsent i legi permittimus partes quæ in iudicio non permanent, propositis edictis vocare, ne causæ ininitæ permaneant. §. i. Si vero apud iudicem initium lis non acceperit, sed tantum conventionali

(T)

libello

libello quicumque pulsatus est, aut precibus nostræ oblati clementiæ: jussio nostra super hoc prolata, siue scriptis, siue per mandata judici fuerit intimata, & ea adversario per eum cognita: etiam si licebit pulsato ire ad competentem judicem, & per eum suum adversarium simili modo vocare: ut si quidem sui præsentiam actor fecerit, causa secundum legum ordinem examinata finem legitimum sortiatur. §. 2. Si vero propositis edictis vocatus ad judicium venire, & suas intentiones aut per se, aut per legitimum (sicut dictum est) procuratorem proponere noluerit: tunc & aliud unius anni spatium ei concedimus: intra quod, nisi suam intentionem fuerit prosecutus, damus licentiam judici, & absente adversario, partis permanentis allegationes secundum nostras leges examinare: & veritate subtilius requisita, legitimam proferre sententiam. Si vero intra prædictum anni spatium venerit: & suas intentiones exercere voluerit: jubemus judicem modis omnibus expensas vel sumptus quas propter litem pulsatus permanens in judicio sustinuerit, ante omnia exigere actorem, & pulsato dare: & sic actorem permanere: donec causa finem secundum leges accipiat. Nam si tantummodo venerit, & expensis siue sumptibus datis solum annale tempus interrompere voluerit, & iterum a judicio recedens, usque ad exitum causæ non permanserit: jubemus eum post prædictas edictorum & annalis spatii observationes ab omni cadere actione, quam sibi competere contra pulsatum existimabat. *Deterior namque dolus ejus agnoscitur, qui interruptam iterum litem deseruit, quam qui semel acceptam dereliquit.* Legis autem privilegio, quæ nolentibus non imponit necessitatem proprias actiones movere: illis tantummodo uti concedimus, qui nullam secundum prædictos modos adversario moverint questionem.

EPILOGVS.

† Hæc autem omnia obtinere decernimus in causis quæ necdum vel judiciali sententia, vel amabili conventionem, vel alia juri cognita decisione finitæ sunt, Theodote parens charissime atque amantissime. Illustris itaque & magnifica auctoritas tua præsentem nostri numinis legem in perpetuo valituram edictis in hac regia urbe propositis, & præceptionibus in universis provinciis sub tua constitutis jurisdictione directis faciat manifestam: ut omnes ea quæ pro utilitate eorum sancimus, a se custodienda cognoscant. Datum 4. Idus Septemb. CP. Imp. DN. IVSTIN. PP. Aug. Anno 15. BASILIO V. C. CONS.

TIT. XIV.

IN MEDIO LITIS NON FIERI SAGRAS FORMAS AVT SAGRAS IVSSIONES, SED SECUNDVM ANTIQVAS LEGES GENERALES LITES DECIDI.

NOVELLA CONSTIT. CXIII.

Imp. Justin. Aug. Theodoto sacrorum prætoriorum præfecto.

PRÆFATIO.

Omnia secundum nostras leges agi volentes, & harum virtutem servari studentes, perspeximus præsentem scribere legem, ad ipsarum legum observationem. Agnovimus enim quoniam quidam judicum volentes eis qui causas dicunt, tergiversari, & celare suas festinantes dilationes, excusant se frequenter, dicentes quod sacræ formæ aut sacræ iussiones aut dispositiones spectabilium nostrorum re-

ferendariorum insinuata eis sunt, tanquam disponentes, quemadmodum oporteat negotium examinari aut judicari.

CAP. I.

ET propterea sancimus, ut dum lis examinatur, siue in pecuniariis, siue in criminalibus, aut aliis quibuscunque emergentibus causis apud judices, siue hic, siue in provinciis, neque pragmaticum typum, neque aliam præscriptionem, neque sacræ nostræ quamlibet ex scripto aut non scripto iussionem aut dispositionem in hac regia civitate spectabilium nostrorum referendariorum, aut alterius cujuslibet, disponentem eos quomodo decet inchoatum examinare aut judicare negotium: insinuare judicantibus, aut insinuatam valere: sed secundum generales nostras leges causas examinari & decidi. Quod enim in legum positum est potestate, non egebit aliqua extrinsecus dispositione. Si quod enim ad nos negotium, apud judicem jam dictum, aut antequam hoc principium sumat, perspeximus hoc nos per proprium nostrum judicium disponere & dicere: hoc nequaquam alterius judicis egebit judicio. Sicut enim a nobis per sacræ (sicut dictum est) judicium disposita aut decisa, non egebunt aliorum examinatione, aut judicio, aut retractatione aliqua: sic nos (quibus Deus sancienti potestatem donavit) si aliquod judicium in quolibet negotio protulerimus, non alii judici hoc committimus siue per formas, siue per dispositiones spectabilium nostrorum referendariorum, aut alterius cujuslibet, quomodo convenit hoc negotium examinari aut judicari: utpote quia a nobis semel judicatum est, quod retractari a nullo valeat: his videlicet tenentibus, quando scripta talis aliqua nostra procedit sententia. Si vero aliqua dubitatio judici de aliquo fiat lege: nunciet ad nostram potestatem, & a nobis expectet causæ scriptam declarationem aut interpretationem, & secundum eam deciderit litem. §. 1. Si vero dum causa dicitur, pragmatica nostra forma, aut dispositio spectabilium nostrorum referendariorum, aut alterius cujuslibet, aut aliud aliquid horum quæ dicta sunt omnium, judicantibus insinuetur, ordinans in his examinationem, aut sententiam, jubemus judicem quidem omnino non respicere: sed his vacantibus, & nullam penitus habentibus virtutem secundum generales nostras leges causam examinare, & legitimo fini contradere. Si autem hoc non custodierit iudex, decem librarum auri eum subicere pœnæ: ut etiam aliam nostram majorem indignationem experiat: eidem pœnæ subiecto & eo, qui præsumet talem aliquam dictare formam, & ministrantibus ei, & talem aliquam dispositionem facientibus spectabilibus nostris referendiis. Et hæc dicimus siue ex sacræ nostræ sanctione judicare quispiam deputatus est, siue ex præcepto judiciale, siue secundum arbitrium, aut compromissariorum schema questionem audiat: siue scripto, siue sine literis. Sed vel si quis judicem propriam despiciens salutem ex aliquo tali præsumpserit sententiam proferre: hanc ita infirmam esse volumus, ut neque appellatione indigeat: neque ex compromisso inferatur pœna. Nos enim omnes judices, secundum generales nostras leges, examinationes & sententias ferre volumus. Illud quoque indubitatum erit, quia neque judicialis quælibet valebit iussio extra quod ordinatum est hac nostra lege.

CAP. II.

Super hoc autem & illud judices nosse opus est, quia competens est eos, & quæ adhuc & nunc

& nunc moventur quæstiones, secundum generales determinare leges, vel si quispiam præcessit imperans sanctionem, disponentem judicantis examinationem, aut sententiam. Ei enim qui tale aliquid impetravit jam, sententiamque definitivam nondum promeruit, nihil ex iis quæ impetravit, prodesse volumus. Si enim semel pervenit sententia definitiva data: nequaquam hanc ex nostra hac perferuari lege jubemus: licet appellatio subsequuta sit, aut retractationis est aliqua species contra sententiam. Eam autem iussionem, quæ non disponit quidem judicantem, aut judicare futurum, quomodo oporteat quæstionem fieri, aut iudicium inferri: causam vero finit studiose tradi legitimo vult: aut alterum imponet editionem, aut iudicem coget legitimam proferre sententiam, aut simul alium iudicem secundum nostras præstitutas leges & fieri, & valere, & scripto & sine scriptura non prohibemus.

C A P. III.

UT autem omnes nostri subiecti & maxime qui litibus atteruntur, nostram pro se noverint providentiam, & nullus hanc sacram nostram circumveniat legem, neque ignorantiam in ea proponat: sancimus in unoquoque negotio initium apud iudicem accipere ex proœmiis mox, & ante ipsam personarum nimationem inscribi eam, & monumentorum fieri partem: sic enim gestis præfulgens prohibebit ea quæ præter ejus virtutem tentantur circa eam, & circa ipsam forsitan personarum firmationem: & prævaricari eam nitentibus per multa interminata refrenabit a talibus eos præsumptionibus, & propriis tempus non finet fieri pœnis. Ut enim iniquitatem simul & injustitiam per omnia expellamus, propterea præsentem posuimus legem, undique eam, & per eam alias cautas & incircumveniendas custodientes reipublicæ leges, secundum quas & nos ipsi imperium, quod Deo dante suscepimus, custodire, nostramque rempublicam ab his legibus muniri semper optamus.

E P I L O G V S.

† Quæ igitur placuerunt nobis, & per hanc sacram declarata sunt legem, tua celsitudo servare quidem studeat, omnibus autem palam faciat proponens quidem eam in hac felicissima civitate, præceptis autem solennibus utens ad provinciarum præsides, ut omnes homines sciant eam quam super eos habemus providentiam. Dat. 10. cal. Decemb. C. P. D. N. IVSTIN. PP. Aug. Anno 15. BASILIO V. C. CONS.

T I T. XV.

UT DIVINÆ IVSSIONES SVBSCRIPTIONEM HABEANT GLORIOSISSIMI QUÆSTORIS.

NOVELLA CONSTIT. CXIV.

Imperator Justinianus Augustus Theodoro sacrorum prætoriorum præfecto.

P R Æ F A T I O.

NOstræ serenitatis sollicitudo remediis invigilat subiectorum, nec cessamus inquirere, si quid sit in nostra republica corrigendum: ideo namque voluntarios labores appetimus, ut quietem aliis præparemus. Unde ad universorum utilitatem pertinere perspeximus, si sacras etiam iussiones cum competenti jubeamus cautela procedere, ne aliquibus liceat eas pro sua voluntate profiteri.

C A P. I.

Nam præsentem lege decernimus, nullam divinam iussionem neque per viri magnifici quæstoris

adjutores, neque per aliam cujuslibet militiæ aut dignitatis aut officii personam, cuicunque iudici confectam, a quolibet suscipi cognitore, cui magnifici viri quæstoris annotatio subiecta non fuerit, qua contineatur & inter quos, & ad quem iudicem, vel per quam fuerit directa personam: quatenus omni posthac ambiguitate submota, nulla cuilibet excusationis relinquatur occasio: scientibus iudicibus vel administratoribus universis, quod si in quolibet negotio sacram susceperint iussionem, nisi cui quæstoris viri magnificentissimi fuerit subiecta annotatio, multa viginti librarum auri, & officium eorum simili pœna plectetur: quibus jubemus si qua talis iussio ad eos pervenerit, mox ad prædictum virum magnificum quæstorem referre, aut cum illo qui hæc ingerit, destinare: ut in eum vindicta procedat, quam in falsarios jura nostra constituerunt, Theodote, parens charissime, atque amantissime.

E P I L O G V S.

† Quam legem perpetuo valituram celsitudo tua ad universorum faciat pervenire notitiam.

Ejusdem breve argumentum.

Omnis sacra iussio quæstoris subscriptionem habeto: & quibus de rebus publicetur, qualemque iudicem det, manifestator. Non repugnat quod jubetur, omne principis rescriptum principis manu omnino subsignari debere. Nam præsens constitutio non tollit & abrogat quod in Cod. dictum est, sed addit quod hic statuitur, videlicet quæ a principe subsignari non oportet.

T I T. XVI.

UT CVM DE APPELLATIONE COGNOSCITVR SECVNDVM ILLAS LEGES DEBEAT IVDICARI, QVÆ TEMPORE LATÆ SENTENTIÆ OBTINEBANT: NON SECVNDVM EAS QVÆ POSTEA PROMVLGATÆ SVNT: ET DE ALIIS CAPITVLIS.

NOVELLA CONSTIT. CXV.

1. Ut cum de appellationibus, & retractationibus, & relationibus iudicum cognoscitur, secundum illas leges controversiæ decidentur, quæ tempore latæ sententiæ & suggestionis obtinebant, non quæ postea promulgatæ sunt. 2. Si altera litigantium pars renunciet se allegationibus contentam fore, altera vero differat, quasi non contenta, iudex dato unius, & item alterius, & tertii mensis dilationem, his autem præteritis non amplius expectato, sed proferto sententiam. 3. Quæ causæ ingratitude rationabiliter filiis obijci possint a parentibus. 4. Quæ rursum causæ ingratitude, rationabiliter possint parentibus obijci a filiis. 5. Ut lugentes, & qui genere illis proximi sunt, nulla de causa intra novum diem prehendantur vocenturque in ius. 6. De constitutæ pecuniæ obligatione & sponsonibus, si quis ita pecuniam constituat aut spondeat, satis tibi facio, aut satis tibi fiet a me, & hoc & illo: aut satis tibi fiet a me, aut hoc aut illo.

Imp. Justin. Aug. Theodoro Orientalium sacrorum prætoriorum præfecto.

P R Æ F A T I O.

Pervenit ad scientiam nostræ serenitatis, quod cum inter Eustathium virum reverendissimum Tholonæ civitatis Episcopum, & Pistum, diaconum ecclesiæ Thelmissensis fuisset causa commota, processit a rectore provinciæ definitiva sententia, contra quam appellatio est porrecta. Iudices igitur apud quos appellatio ventilabatur, dubitantes, ad nostram clementiam retulerunt, an secundum

leges quæ obtinebant, quando processit definitiva sententia, an secundum tenorem illius legis, quæ post definitivam sententiam a nobis promulgata est, eandem causam examinare deberent. Nos itaque iustum esse perspeximus, secundum leges quæ obtinebant tempore latæ sententiæ, prædictam appellationis causam examinari, & terminum secundum ipsas accipere. Prævidimus autem & post hanc si quandoque dubitatio talis emerferit, eam simili ordine terminare.

C A P. I.

Ut causa appellationum dirimantur ex iis legibus quæ tempore latæ sententiæ obtinebant.

Ideoque sancimus, Si quando de aliqua causa processerit definitiva sententia, & provocatio fuerit subsequuta: appellationis examinatores secundum leges quæ tempore definitivæ sententiæ obtinebant, terminum dare negotio: hoc eodem videlicet observando & in retractandis amplissimæ prætorianæ sententiis, & in suggestionibus iudicum, quando utraq; partes omnibus allegationibus suis renunciaverint, & iudices per suas relationes, quid disponi debeat interrogaverint. In omnibus enim prædictis casibus illas leges a cognitoribus servari decernimus, quæ tempore sententiæ, aut certæ relationis obtinebant: tamen si contigerit postea legem promulgari novi aliquid disponentem, & tenorem suum ad præterita quoque negotia referentem.

C A P. II.

De his qui post renunciationem adversariorum se allegationibus habere dicunt.

Sed & hoc præsentī addimus sanctioni. Quia inter litigatores aliquando contingit unam quidem partem suis allegationibus renunciare, aliam vero scientem se malas causas habere, post cognitionalia certamina, & dilationes, quas probationum causa leges concedunt, nolle confiteri allegationes sibi sufficere, ne cito causa qualitas agnoscat: jubemus, ut quando una pars allegationibus renunciaverit, alia vero pars dixerit se habere aliquid quod proponat: iudex negotii modis omnibus eam partem quæ utitur dilatione, compellat intra triginta dies postquam altera pars renunciaverit, quidquid velit, sine aliqua intermissione proponere: quod si non fecerit, tunc ad ejus malitiam convincendam alius unus mensis indulgeatur a iudice. Si vero & sic distulerit, alterius unius mensis ei dilatio præbeat: ita ut si usque ad prædictos tres menses quos litigatoribus protrahentibus concessimus, suas non proposuerit allegationes: tunc cognitor causæ non amplius expectans, modis omnibus proferat sententiam legibus consonantem: vel si voluerit, referat, ne litigatoribus male certantibus, liceat causarum exitum ultra protrahere.

C A P. III.

Quæ sunt iustæ exheredationis liberorum causæ.

Aliud quoque capitulum præsentī legi addendum esse perspeximus. Sanctum igitur non licere penitus patri vel matri, avo, vel avia, proavo vel proavia suum filium vel filiam, vel ceteros liberos præterire, aut exheredes in suo facere testamento, nec si per quamlibet donationem, vel legatum, vel fideicommissum, vel alium quemcunque modum eis dederit legibus debitam portionem: nisi forsitan probabuntur ingrati: & ipsas nominatim ingratitudinis causas parentes suo inseruerint testamento. Sed quia causas ex quibus ingrati liberi debeant judicari, in diversis legibus dispersas, &

non aperte declaratas invenimus: quarum aliqua nec digna nobis ad ingratitudinem visæ sunt: aliqua vero cum essent digna, prætermittæ sunt: ideo necessarium esse perspeximus eas nominatim præsentī lege comprehendere: ut præter ipsas nulli liceat ex alia lege ingratitudinis causas opponere, nisi quæ in hujus constitutionis serie continentur. Causas autem iustas ingratitudinis has esse decernimus.

§. 1. Si quis parentibus suis manus intulerit. §. 2. Si gravem & inhonestam injuriam eis ingesserit. §. 3. Si eos in criminalibus causis accusaverit, quæ non sunt adversus Principem, sive rempublicam. §. 4. Si cum maleficis hominibus ut maleficus conversatur. §. 5. Vel vitæ parentum suorum per venenum, aut alio modo insidiari tentaverit. §. 6. Si novercæ suæ, aut concubinæ patris, filius sese immiscuerit. §. 7. Si delator contra parentes filius extiterit, & per suam dilationem gravia eos dispendia fecerit sustinere. §. 8. Si quælibet de prædictis parentibus inclusum esse contigerit, & liberi qui possunt ab intestato ad ejus successorem venire, petiti ab eo vel unus ex his in suam non voluerit fideiussione suscipere, vel pro persona, vel pro debito, in quantum esse qui petitur, probatur idoneus: hoc tamen quod de fideiussione censuimus, ad masculos tantummodo liberos volumus pertinere. §. 9. Si convictus fuerit aliquis liberorum ex eo quia prohibuerit parentes suos condere testamentum: ut si quidem postea facere potuerint testamentum, sit eis pro tali causa filium exheredandi licentia. Si autem in ipsa prohibitione, sine testamento aliquis ex parentibus decesserit, & alii sive qui ab intestato ad hereditatem defuncti, aut cum ipso filio qui testamentum fieri prohibuit, aut post illum vocantur, sive illi quos heredes, aut legatarios habere volebat, vel qui læsionem aliquam ex prohibitione testamenti sustinuerant, hoc ipsum approbaverint: secundum alias leges super hoc politas talia negotia terminentur. §. 10. Si præter voluntatem parentum inter arenarios vel mimos sese filius sociaverit, & in hac professione permanserit: nisi forsitan etiam parentes ejusdem professionis fuerint. §. 11. Si alicui ex prædictis parentibus volenti suæ filie vel nepti maritum dare, & dotem secundum vires substantiæ suæ pro ea præstare, illa non consenserit, sed luxuriosam degere vitam elegerit. Si vero utque ad viginti quinque annorum ætatem pervenerit filia, & parentes distulerint eam marito copulare, & forsitan ex hoc contigerit in suum corpus eam peccare, aut sine consensu parentum marito se, libero tamen, conjungere: hoc ad ingratitudinem filie volumus imputari: quia non sua culpa, sed parentem id commississe cognoscitur. §. 12. Si quis de prædictis parentibus furiosus fuerit, & ejus liberi vel quidam ex his, aut liberis ei non existentibus, alii ejus cognati, qui ab intestato ad ejus hereditatem vocantur, obsequium ei & curam competentem non præbuerint: siquidem a tali sanus fuerit infirmitate, erit ei potestas utrum velit negligentem filium vel filios, aut cognatos, ingratum vel ingratos in suo scribere testamento. Si autem aliquo furoris morbo eum detentum extraneus aliquis viderit a suis neglectum liberis vel cognatis, aut aliis ab eo scriptis heredibus, & pro misericordia voluerit eum procurare: damus ei licentiam attestationem eis qui ab intestato, vel ex testamento jam facto ad furiosi hereditatem vocantur, scriptis dirigere, ut eum procurare festinent. Si autem post hujusmodi attestationem negligere-

neglexerint, & extraneus in suam domum furiosum susceptum sumptibus propriis usque ad finem vitæ ipsius procurasse monstratus fuerit: eum qui obsequium ac diligentiam furioso exhibuit, licet extraneus sit, ad ejus successionem pervenire decernimus, evacuata institutione eorum, utpote indignorum, qui furioso (sicut diximus) curam præbere neglexerint: ita tamen ut cætera testamenti capitula in sua maneat firmitate. §. 13. Si unum de prædictis parentibus in captivitate detineri contigerit, & ejus liberi, sive omnes, sive unus, non festinaverint eum redimere: siquidem valuerit calamitatem captivitatis evadere, in ejus sit potestate, utrum hanc causam ingratitudinis testamenti suo velit adscribere. Si autem per liberorum negligentiam vel contemptum non fuerit liberatus, & in captivitate decesserit, illos ad successionem ejus venire non patimur, quia non festinaverunt ejus redemptionem citius procurare: sed omnibus liberis in hoc negligentibus res universas ab eodem relictas, ecclesiæ civitatis ex qua oritur, applicari, inventario scilicet sub publica attestazione celebrando, ne quid ex ejus facultatibus pereat: ita ut quicquid exinde ad ecclesiam pervenerit, captivorum redemptioni proficiat. Sed hæc quidem quantum ad personas dicta sunt, quas exheredare non licet, nisi ingratitudinis causas ubique approbari contigerit. Occasionem autem nobis ad generalem legem promulgandam hæc præsens causa noscitur obtulisse. Sed universaliter jubemus, ut si ille qui in captivitate detentus fuerit, liberos non habuerit, & aliis qui ad ejus hereditatem vocati sunt, eum redimere non festinantibus, in captivitate defunctus fuerit; nullus ex iis qui neglexerit, ad hereditatem ejus perveniat, licet ante captivitatem testamentum forsan ab eo fuisset conscriptum, in quo memoratas personas scripsit heredes: sed hac quoque institutione heredum infirmata, & cæteris testamenti capitulis in suo robore permanentibus, substantiæ talium personarum simili modo ecclesiis civitatum ex quibus orti sunt, applicentur, & nullis aliis causis, quam in captivorum redemptionibus expendantur: ut unde illi a suis non sunt redempti, aliorum redemptio procuretur, & ipsorum quoque animæ ex hac causa piissima subleventur. Hoc eodem observando & si aliam extraneam personam ante captivitatem scripsit heredem: & illa sciens se ab eo heredem scriptam, eum redimere a captivitate neglexerit. Hanc autem poenam contra illos valere jubemus, qui octavum & decimum suæ ætatis annum compleverint. In hujusmodi vero causis quando pro captivorum redemptione necessarium fuerit dare pecunias, si quis proprias pecunias non habuerit, licentia erit ei, si memoratæ sit ætatis, mutuandi pecunias, & res mobiles vel immobiles supponendi, sive propriæ ipsius sint, sive illius qui in captivitate detinetur: quoniam in prædictis omnibus, quæ pro captivorum redemptione data vel expensa probabuntur, contractus hujusmodi tanquam a persona suæ potestatis & legitimæ ætatis factos, ita firmos esse decernimus: nullo eis qui cum hujusmodi personis in memoratis causis quo prædictum est modo contraxerint, præjudicio generando: necessitatem scilicet habent eo qui ex captivitate redierit, tales contractus ratos habere, & eis tanquam suis debitis obligari. §. 14. Si quis de prædictis parentibus orthodoxus constitutus senserit suum filium vel libe-

ros non esse catholicæ fidei, nec in sacrosancta ecclesia communicare, in qua omnes beatissimi patriarchæ una conspiratione & concordia fidem rectissimam prædicant, & sanctas quatuor synodos, Nicænam, Constantinopolitanam, Ephesinam primam, & Chalcedonensem amplecti seu recitare noscuntur: licentiam habeant pro hac maxime causa ingratos eos & exheredes in suo scribere testamento. Et hæc quidem pro ingratitudinis causa decernimus. Generalem autem providentiam liberis catholicis deferentes, jubemus salvis legibus quæ jam de aliis hæreticis sunt prolatae & circa Nestorianos & Acephalos, hæc observari, ut si quando parentes inventi fuerint sive Judaico Nestorii furori dediti, sive Acephalorum amplectentes insaniam, & ideo ab Ecclesiæ catholicæ communione separati, non liceat eis alios heredes sibi instituere nisi liberos orthodoxos & Ecclesiæ catholicæ communicantes, vel liberis non existentibus agnatos, vel cognatos, qui scilicet catholici sint. Quod si forte ex filiis alii quidem sunt orthodoxi, & Ecclesiæ catholicæ communicantes, alii vero ab ea separati, omnem parentum substantiam ad filios tantum catholicos pervenire sancimus: licet ultimas voluntates hujusmodi personæ fecerint contra tenorem hujus nostræ constitutionis aliquid disponentes. Si vero posthac fratres ab ecclesia separati, ad eam conversi fuerint, pars eis competens, in statu in quo inventa fuerit tempore quo redditur, eis præbeatur, ut nullam de fructibus aut gubernatione medii temporis inquietudinem vel molestiam catholici patiantur, qui ante prædictas res detinebant: quoniam hujusmodi rerum, quas ex fratrum parte non communicantium, catholici possidebant, licet alienationem vetamus, ita præteritorum temporum fructus aut gubernationem nullatenus ab his a quibus detenti sunt, exigi vel retractari permittimus. Si autem usque ad finem vitæ suæ in eodem errore non communicantes permanserint: tunc catholicos fratres, vel heredes ipsorum, plenissimo jure domini easdem res possidere decernimus: quod si filii quidem omnes perversi, & ab Ecclesiæ catholicæ communione alieni inventi fuerint, alii autem propinqui agnati vel cognati religionem catholicam colentes, & communicatores esse fuerint approbati, eos liberis hæreticis anteponi, & eorum hereditati succedere. Si vero liberi & propinqui agnati vel cognati ab orthodoxæ religionis communione sunt extranei: tunc siquidem schema clericorum parentes eorum habuerint: ad ecclesiam civitatis ubi domicilium habebant, res eorum volumus pertinere: ita ut si ecclesiastici intra annale spacium hujusmodi personarum vindicare res neglexerint: earum dominium nostri fisci juribus vindicetur. Si autem laici sunt, sine aliqua distinctione substantias eorum ad res privatas nostras similiter pervenire sancimus. Quæ obtinere decernimus etiam si testamento non facto tales personæ decesserint: omnibus quæ contra cæteros hæreticos in aliis constitutionibus disposita sunt, & contra Nestorianos & Acephalos, & alios omnes qui catholicæ ecclesiæ (in qua prædictæ quatuor synodi, & patriarchæ recitantur) non communicant, & successiones eorum, similiter observandis. Si enim pro causis corporalibus cogitamus: quanto magis pro animarum salute providentia est nostræ sollicitudinis adhibenda? Sive igitur omnes memoratas ingratitudinis causas, sive certas ex his, sive unam quamlibet parentes in testamento suo inseruerint, &

cripti heredes nominatam, vel nominatas causas, vel unam ex his veram esse monstraverint, testamentum suam habere firmitatem decernimus. Si autem hæc observata non fuerint, nullum exheredatis liberis præjudicium generari: sed quantum ad institutionem heredum pertinet, testamento evacuato, ad parentum hereditatem liberos tanquam ab intestato ex æqua parte pervenire, ne liberi falsis accusationibus condemnentur, vel aliquam circumscriptionem in parentum substantiis patiantur. Si vero contigerit in quibusdam talibus testamentis quædam legata vel fideicommissa, aut libertates, aut tutorum donationes relinqui, vel quælibet alia capitula concessa legibus nominari: ea omnia jubemus adimpleri, & dari illis quibus fuerint derelicta, & tanquam in hoc non rescissum obtineat testamentum. Et hæc quidem de parentum ordinavimus testamentis.

CAP. IV.

Quæ sint justæ causæ parentum exheredationis.

Iustum autem perspeximus, & e contrario de liberorum testamentis hæc eadem cum aliqua distinctione disponere. Sancimus itaque non licere liberis parentes suos præterire, aut quolibet modo a rebus propriis, in quibus habent testandi licentiam, eos omnino alienare: nisi causas quas enumeravimus, in suis testamentis specialiter nominaverint. Has autem esse decernimus. §. 1. Si parentes ad interitum vitæ liberos suos tradiderint: citra causam tamen quæ ad majestatem pertinere cognoscitur. §. 2. Si venenis aut maleficiis, aut alio modo parentes filiorum vitæ insidiati probabuntur. §. 3. Si pater nurui suæ, aut concubinæ filii sui sese immiscuerit. §. 4. Si parentes filios suos testamentum condere prohibuerint in rebus, in quibus habent testandi licentiam: omnibus videlicet, in hujusmodi testamentorum prohibitione servandis quæ in parentum persona distinximus. §. 5. Si contigerit autem virum uxori suæ ad interitum, aut alienationem mentis dare venenum, aut uxorem marito, vel alio modo alterum vitæ alterius insidiari: tale quidem utpote publicum crimen constitutum, secundum leges examinari, & vindictam legitimam promereri decernimus: liberis autem esse licentiam, nihil in suis testamentis de facultatibus suis illi personæ relinquere, quæ tale scelus noscitur commisisse. §. 6. Si liberis, vel uno ex his in furore constituto, parentes eos curare neglexerint: omnia & hic observari præcipimus, quæ de parentibus furiosis superius disposuimus. §. 7. His casibus etiam cladem captivitatis adjungimus: in qua si liberos detineri, & per parentum contemptum vel negligentiam non redemptos ab hac luce transire contigerit, nullatenus eorum parentes ad facultates perveniant liberorum, de quibus filii testari potuerant: sed omnia in hoc quoque capitulo servantur, quæ & de parentibus vel cognatis atque agnatis qui ab intestato ad talium personarum jura vocantur, aut de extraneis scriptis heredibus supra censuimus. §. 8. Si quis de prædictis liberis orthodoxus constitutus fenserit suum parentem vel parentes non esse catholicæ fidei: hæc & in eorum persona tenere, quæ supra de parentibus jussimus. Si tales igitur causas, vel certas, aut unam ex his liberi suis testamentis inscripserint, & scripti ab eisdem heredes, aut omnes, aut certas, aut unam ex his probaverint, testamentum in sua firmitate manere præcipimus. Si autem hæc omnia non

fuerint observata, nullam vim hujusmodi testamentum quantum ad institutionem heredum habere sancimus: sed rescisso testamento, eis qui ab intestato ad hereditatem defuncti vocantur, res eis dari disponimus: legatis videlicet vel fideicommissis & libertatibus & tutorum dationibus, seu aliis capitulis, sicut superius dictum est, suam obtinentibus firmitatem. Si quid autem pro legatis vel fideicommissis & libertatibus, & tutorum dationibus, aut quibuslibet aliis capitulis, in aliis legibus inventum fuerit huic constitutioni contrarium: hoc nullo modo volumus obtinere. Et hæc quidem exheredationis aut præteritionis poenæ, quantum ad ingratitudinis causas contra prædictas personas statuta mendæ sunt: si quæ autem ex his inter crimina reputantur, earum auctores etiam alias poenæ sentiant legibus definitas.

CAP. V.

Ut cum liceat creditori heredes defuncti pro debitis molestare ante novem dies.

Hæc autem disposuimus, ut & parentes & filios a testamentorum injuria liberos reddamus. Ceterum si qui heredes fuerint nominati: etiam si certis rebus jussi fuerint esse contenti, hoc casu testamentum quidem nullatenus solvi præcipimus: quicquid autem minus eis legitima portione relictum est, hoc secundum nostras alias leges ab heredibus impleri. Sola enim est nostræ serenitatis intentio, a parentibus & liberis injuriam præteritionis, & exheredationis auferre: Considerare namque debent parentes, quia & ipsi fide fuerunt, & eadem a suis parentibus speraverunt. Et similiter qui filii sunt, debent studere parentum animos sanare: quia & ipsi parentes fieri desiderant, & a suis filiis optant honorari. Vnde & constat ad utriusque partis utilitatem atque cautelam præsentem legem fuisse prolatam: quam ex hac occasione promulgandam esse perspeximus. In aliquo autem negotio disceptantes, invenimus Pulcheriam filiam gratum quidem a sua genitrice fuisse dictam, exheredatam autem testamento nominatam tam in paternis, quam in maternis facultatibus: & talem quidem scripturam, quia dolo eam, & machinatione quorundam compositam fuisse comperimus, nullo modo permittimus obtinere: filiam autem heredem patris ac matris jussimus fieri: sicut & in scriptis prolato super hac causa nostrum manifestat arbitrium. §. 1. Meminimus insuper legem a nobis fuisse prolatam, per quam jussimus nulli penitus esse licentiam corpora defunctorum debiti gratia detinere, aut impedimentum eorum facere sepulture. Sed in præsentem quandam cognovimus cujusdam mortui genitorem a sepultura sui filii redeuntem, nomini debiti tenuisse: ideoque piùm, & humanam esse perspeximus talem crudelitatem hac lege piissima coercere. Sancimus itaque nulli penitus esse licentiam, aut heredes, aut parentes, aut liberos, aut conjuges, aut agnatos, vel cognatos, aut alios affines ejus, aut fidejussores, ante novem dierum spatium, in quibus videntur lugere, conveniendi, aut quocunque modo inquietandi, aut aliquam admonitionem eis offerendi, aut in judicium eos vocandi, siue debiti gratia quod a defuncto descendit, siue alterius cujusunque causæ nomine ad memoratas personas specialiter pertinentis. Si vero intra novem dierum spatium aliquis ausus fuerit quamlibet de prædictis personis aut aliquam cautionem seu promissionem vel fidejussionem exigere ab ea: hæc omnia invalida esse

esse decernimus. Post novem autem dierum excursum, si quis contra tales personas aliquas habere putaverit actiones, eas secundum leges exerceat, nullo videlicet præjudicio actoribus ex hoc intervallo circa temporalem præscriptionem, aut in alia quocunque legitima allegatione penitus generando.

TIT. VI.

De constituta pecunia.

AD hoc, aliud capitulum ad pecuniæ constitutionem seu promissionem respiciens, hac lege prævidimus definire. Sancimus igitur, si quando aliquis aut pro se, aut pro alia persona pecuniam constituerit, vel sponderit, dicens forte cuicunque; *Satis tibi facio*: eum in quantitate quam dicit, modis omnibus obligari, atque promissionem seu sponsonem suam adimplere, & debitum compelli persolvere. Si quis autem dixerit, *Fiet tibi satis a me, & ab illo, & illo*: illis quidem quos nominaverit, non consentientibus, nullum ex tali voce fieri præjudicium: sed nec ipsum qui hoc dixerit, pro illis personis quas nominavit, aliquam exactiorem sustinere: pro se autem, quod secundum leges debere monstratus fuerit, pro rata tantum portione persolvere. Si vero dixerit, *Fiet tibi satis aut a me aut ab illo & illo*: tunc nominatis quidem simili modo non consentientibus nullum fieri præjudicium: ipsum autem qui hoc promiserit, integrum quidem debitum cogi persolvere. Si quis autem dixerit, *Fiet tibi satis*, cum tali verbo, ut impersonaliter dicto, tanquam si nihil promiserit, ita ab omni exactiōe liberum servari. Si quam autem contra nominatas personas putaverit sibi actionem competere, eam secundum leges adversus eos proponere, & legis auxilio perpotiri.

EPILOGVS.

† Hæc autem obtinere sancimus in causis omnibus quæ nondum judiciali sententia, vel amicabili conventionē sopitæ sunt, parens charissime atque amantissime. Celsitudo itaque constitutionem editis quidem in hac regia civitate more solito proponendis, præceptionibus autem ad provinciarum rectores dirigendis, ad omnium notitiam faciat pervenire. Dat. calend. Febr. *Constantinop.* Imp. DN. IVSTIN. PP. Aug. Anno 15. BASIL. V. C. CONS.

TIT. XVII.

VT NEQVE MILES, NEQVE FOEDERATVS OBSERVETVR DOMVI PRIVATE AVT POSSESSIONI ALIEVIVS.

NOVELLA CONSTIT. CXVI.

Imp. Iustinian. August. Theodoto Orientalium prætoriorum præfecto.

PREFATIO.

CUM Domini Dei benevolentia ad custodiam nostrorum subditorum militarium rerum incipit ordinatio. His enim providentia Dei dispositis, Barbarorum quidem incontinentia refrenatur, reipublicæ vero res augetur. Et quoniam aliqui propriæ salutis pro nihilo facientes rationem, milites & foederatos, qui debent pro libertate reipublicæ contra inimicos certare, præsumunt subtrahere: & in privatas suas occupare utilitates: prævidimus per præsentem legem nostram omnibus interdicerem, ut nullum de cætero præsumant militum in quocunque relatum numero, aut foederatum subtrahere, & in sua domo aut in propriis habere possessionibus, pro quibus nos multos sustinemus la-

bores: exercentur enim & militant, ut communibus utiles sint rebus.

CAP. I.

Sint igitur omnes scientes, qui milites aut foederatos aliquos in suis habent domibus aut possessionibus, aut qualitercunque observantes, & quasdam eis proprias implentes utilitates: quod nisi intra triginta dierum dilationem, computandorum ab insinuatione per loca præsentis nostræ dispositionis, eos expulerint: substantiæ quidem habentium eos, aut retinentium publicationi subjectæ, fisco applicabuntur: ipsi vero & dignitatibus & militis, quas habent, expellentur: milites vero & foederati qui eis post dilationem observaverint, non solum militia spoliabuntur, sed etiam ultima sustinebunt supplicia: scientibus etiam uniuscujusque provinciæ iudicibus, quia si aliqui inveniantur in locis quæ sub his sunt exactoribus, aut convictoribus, aut personis aliquibus, aut dominiis, aut possessionibus, aut quibuslibet propriis utilitatibus permanentes, & non celeriter istos comprehendunt, & suppliciiis subdiderint, & milites quidem ad numeros suos transmittant in quibus militant, foederatos vero ad proprias optiones: ipsi decem librarum auri poenam exigentur, & insuper exilio tradentur, utpote nostras iussiones præsumentes negligere. Nemo igitur neque divino quodam typo de hoc forsan facto, neque præceptis iudicum utatur, neque aliquis postorum iudicum huiusmodi aliquos typos aut præceptiones iudicum suscipiat, sed cum omni celeritate militantes quidem ad proprios numeros, foederati vero ad suas optiones revertantur, & pro communibus certent rebus: nullo enim modo de cætero concedimus nostros milites aut foederatos in quibusdam omnino privatis utilitatibus occupari.

EPILOGVS.

† Quæ igitur placuerunt nobis, & per præsentem manifestata sunt legem, tua eminentia præcognoscens, in hac quidem felicissima civitate editis secundum morem propositis, in provinciis vero præceptionibus destinatis, omnibus manifesta constituere festinet. Dat. Id. Apr. *Constant.* Imp. DN. IVSTIN. PP. Aug. Anno 15. BASIL. V. C. CONS.

TIT. XVIII.

VT LICEAT MATRI ET AVIÆ ET ALIIS PARENTIBVS POST LEGITIMAM PARTEM LIBERIS DERELICTAM, QVOMODO VOLVERINT RESIDVAM FACVLTATEM SVAM DISPONERE, BT ALIA CAPITVLA PLVRA.

NOVELLA CONSTIT. CXVII.

Imper. Iustinianus Augustus Theodoto Orientalium prætoriorum præfecto.

PREFATIO.

Diversis capitulis ad nos relatis, necessarium esse perspeximus generali hac lege disponere.

CAP. I.

Si quis filium familias heredem instituerit, ut pater ipsius usumfructum hereditatis non habeat.

Sancimus igitur licentiam esse & matri & aviæ, aliisque parentibus, postquam reliquerint filiis partem, quæ lege debetur: quod reliquum est suæ substantiæ sive in solidum voluerint, sive in partem, filio vel filia, nepoti vel nepti, & deinceps descendentes donare, aut etiam per ultimam relinquere voluntatem, sub hac definitione atque conditione, si voluerint ut pater aut qui omnino

omnino eos habent in potestate, in his rebus neque usumfructum, neque quodlibet penitus habeant participium. Hæc enim & extraneis relinquere poterant, unde nulla parentibus utilitas nasceretur. Hoc itaque non solum parentibus, sed etiam omni personæ licere præcipimus. §. i. Res autem ita relictas siue donatas politis sub potestate personis, si quidem perfectæ ætatis sint: licet sub potestate sint, licentiam habeant quo volunt modo disponere. Si vero ætate minores sint: per quem perspexerit testator: aut donator, hæc gubernentor, donec illi quibus donata sunt aut relictæ, ad perfectam ætatem veniant: licentiam habente testatore, vel donatore, & matri & avix horum quibus res collatæ sunt, ipsarum rerum si voluerint gubernationem committere, licet maritis junctæ sint memoratæ mulieres: ita tamen, si & ipsæ hujusmodi gubernationem suscipere voluerint. Si vero forsitan is qui relinquit, aut donat, nullum his dispensatorem ordinaverit, aut ab eo datus hujusmodi gubernationem subire noluerit, aut non potuerit, aut moriatur antequam illi perfectæ fiant ætatis, tunc jubemus judicem competentem curatorem fide dignum cum legitima fidejussione rebus talibus ordinare, qui debeat relictum talibus personis substantiam gubernare atque custodire, donec illi ad perfectam (sicut dictum est) ætatem perveniant. In illis enim talibus legem quæ usum parentibus præbet, volumus custodiri, quibus non inest specialiter hujusmodi conditio.

CAP. II.

De eo qui in aliquo instrumento nominatus est filius.

AD hoc autem & illud sancire perspeximus: ut si quis filium aut filiam habens de libera muliere cum qua nuptiæ consistere possunt, dicat in instrumento, siue publica siue propria manu conscripto, & habente subscriptionem trium testium fide dignorum, siue in testamento siue in gestis monumentorum, hunc aut hanc filium suum esse, aut filiam, & non adjecerit naturalem: hujusmodi filios esse legitimos, & nullam aliam probationem ab iis quæri, sed omni frui eos jure quod legitimis filiis nostræ conferunt leges: utpote ipso patre (sicut dictum est) filios proprios eos vocante: ex hoc enim & cum eorum matre monstratur legitimum habuisse matrimonium: ut neque ab ea pro nuptiarum fide alia probatio requiratur. Si autem pater ex ipsa muliere multos filios habens, uni ex eis testimonium quolibet ex prædictis præbuerit modis: sufficere ex eadem muliere natis, ad legitimorum jura patris testimonium uni datum.

CAP. III.

De muliere qua sine dotalibus instrumentis nupsit.

HOc quoque præsentī constitutioni perspeximus adiciendum: ut si quis ex non scripto per affectum nuptialem uxorem acceperit, & ex ea filios procreaverit: soluto autem matrimonio contingat eum etiam aliam ducere conjugem cum dotalibus instrumentis, & ex ea similiter filios procreare, nullum circa paternam hereditatem aliis filiis ex indotata conjugē natis præjudicium fieri: sed cum aliis filiis ex secunda natis uxore, quæ cum dotalibus instrumentis copulata est, ad patris etiam illos hereditatem vocari: cum etiam ex solo affectu possit consistere matrimonium; quod similiter valere volumus, etiam si prius quidem cum dotalibus instrumentis jungatur aliquis uxori, post illam vero alteram ducati solo nuptiali affectu.

CAP. IV.

De nuptiis illustrium, ut cum dotalibus instrumentis fiant.

Quia vero legem dudum protulimus jubentem aut dotalia fieri documenta, aut alias probationes procedere factas apud ecclesiæ defensores, per quas nuptias competat confirmari, aut certe sacramenta præberi: in præsentī perspeximus melius disponere ea quæ de his pridem sancita sunt. Et propterea jubemus eos qui maximis dignitatibus decorati sunt, usque ad illustres, non aliter nuptias celebrare, nisi dotalia scribantur instrumenta: nisi tamen aliquis antequam mereretur hujusmodi dignitates, ex affectu solo duxit uxorem. Tales enim nuptias ante dignitates factas, & post dignitates, legitimas manere præcipimus, & ex his natos legitimos esse filios. Postquam vero honorati fuerint aliqui hujusmodi dignitatibus: non aliter ducere uxores, nisi cum dotalibus instrumentis. Hanc autem legis subtilitatem concedimus subjectis nostræ reipublicæ Barbaris, licet dignitatibus hujusmodi decorati sint, ut etiam sub affectu possint ipsi volentes contrahere nuptias. Reliquos autem omnes præter eos qui maximis (sicut dictum est) dignitatibus decorati sunt, cujuslibet sint dignitatis, aut militiæ, aut studii, si quidem voluerint, aut potuerint, non prohibemus eos cum dotalibus instrumentis ducere uxores. Si autem etiam hoc non custodierint, & ex solo affectu celebratas nuptias firmas esse sancimus, & ex eis natos, legitimos esse filios jubemus.

CAP. V.

Ut cum matrimonium est sine dote, & conjux superflua inops, mortui quartam partem accipiat.

Quia vero legem dudum posuimus præcipientem, & si quis uxorem aliquando sine dotalibus acceperit; cum affectu solum nuptiali, & hanc sine causa legibus agnita projecerit: accipere eam quartam partem substantiæ ejus, & aliam post hanc fecimus legem decernentem: si quis indotatam uxorem per affectum solum acceperit, & usque ad mortem cum ea vivens, premoriatur, accipere similiter & eam quartam illius substantiæ portionem: ita tamen, ut non transcendat hoc centum librarum auri quantitatem. In præsentī melius utramque legem disponentes, sancimus in utroque casu ex talibus matrimoniis natos filios, legitimos esse, & ad paternam vocari hereditatem: uxorem autem ex utroque horum casuum, si quidem usque ad tres habuerit filios ejus vir siue ex ea, siue ex alio matrimonio, quartam partem ex substantia viri accipere. Si autem amplius fuerint filii: tantum in utroque similiter casu accipere jubemus mulierem quantum uni competit filiorum: ita quippe, ut usum solum in talibus rebus mulier habeat: dominium autem illi servetur, quos ex ipsis nuptiis habuerit. Si vero talis mulier filios ex eo non habuerit, jubemus etiam dominii jure habere eam res, quas ex viri facultatibus ad eam venire per præsentem iussimus legem. Quæ tamen irrationabiliter exclusæ est: in ipso tempore expulsionis partem jubemus accipere, quam continetur hac lege. Virum enim in talibus casibus quartam secundum priorem nostram legem, ex substantia mulieris accipere, modis omnibus prohibemus.

CAP. VI.

De Leoniana & Constantiniana constitutione.

Illo indubitanter observando, ut Leonis piæ memoriæ consuetudo in omnibus aliis talibus qui

qui non contineantur presenti lege, propriam habeat fortitudinem. Constantini vero piæ memoriæ legem ad Gregorium scriptam, & super ea factam interpretationem a Martino piæ memoriæ, per quam mulierum conjunctiones (quas Constantini lex abjectas vocavit) ad quosdam dignitatibus decoratos prohibentur, nullo penitus modo valere permittimus: sed licentiam volentibus præbemus, etiam quibuslibet magnis dignitatibus decorentur, hujusmodi mulieres cum dotalibus instrumentis sibi met copulare. Reliqui vero citra eos qui majoribus dignitatibus decorati sunt, licentiam habeant hujusmodi mulieres accipere, si scripto voluerint, si solo affectu nuptiali: si tamen liberæ sint, & cum quibus liceat nuptias celebrare.

CAP. VII.

Solutio per repudium matrimonio quomodo & apud quem liberi alantur.

Illud quoque disponendum esse perspeximus, ut si quando inter maritum & uxorem nuptias solvi contigerit: ex hujusmodi nati filii, nullo modo lædantur ex separatione nuptiarum, sed ad parentum hereditatem vocentur, ex patris substantia indubitanter alendi. Et si quidem pater occasionem separationis præbeat, & mater ad secundas non venerit nuptias: apud matrem nutrantur, expensas patre præbente. Si vero per causam matris ostendatur solutum matrimonium: tunc apud patrem maneant filii, & alantur. Si autem contigerit patrem quidem minus idoneum esse, matrem vero locupletem: apud eam pauperes filios manere, & ab ea nutrirî jubemus. Quænam enim filii locupletes coguntur matrem egentem alere: ita justum esse decernimus & a matre locuplete filios pasci. Quod autem de alenda matre, & filiis indigentibus definivimus, hoc quoque in omnibus ascendentibus descendentibusque personis utriusque naturæ valere præcipimus.

CAP. VIII.

De iustis divortiorum causis marito permissis.

Quia vero plurimas in veteribus & nostris legibus invenimus causas, ex quibus facile nuptiarum solutiones fiunt: ea causa perspeximus ex his abscindere aliquas, quæ nobis indignæ ad solvendas nuptias visæ sunt: & eas solummodo nominatim præsentî inferere legi, pro quibus rationabiliter potest si vir si mulier repudium mittere. Nunc autem causas ex quibus maritus repudium mittere sine periculo potest, & dotem uxoris lucrari, servato in ea dominio ex eodem matrimonio filiis aut filiabus, quibus non extantibus, frui etiam proprietate: has esse decernimus. §. 1. Si contra Imperium cogitantibus aliquibus conscia est mulier, aut etiam viro suo non indicet. Si autem vir hoc a muliere denunciatum tacuerit, liceat muliere per quancunque personam hoc declarare Imperio: ut vir nullam ex hac causa repudii inveniat occasionem. §. 2. Si de adulterio maritus putaverit posse suam uxorem convinci: oportet virum prius inscribere mulierem, aut etiam adulterum: & si hujusmodi accusatio verax esse ostenditur, tunc repudio misso habere virum super ante nuptias donationem, etiam dotem: & ad hoc, si filios non habeat, tantum accipere ex alia uxoris substantia, quantum dotis tertia pars esse cognoscitur: ut ejus proprietati & dos, & a nobis definita poena applicetur. Si

enim filios habuerit ex eodem matrimonio, jubemus etiam dotem (secundum quod de hoc censent leges) aliamque mulieris substantiam filiis conservari: & ita adulterum legitime convictum, una cum uxore puniri: & si quidem habeat uxorem adulter, accipere eam & dotem propriam & propter nuptias donationem; & si filios habeat, solo usu mulier fruatur donationis, proprietate secundum leges filiis servanda; aliam vero mariti substantiam ejus filiis ex nostra largitate donamus: filiis autem non existentibus, antenuptialis quidem donationis proprietatem mulieri competere sancimus: aliam vero mariti substantiam omnem fisco secundum antiquas applicamus leges. §. 3. Si quolibet modo mulier vitæ viri fuerit insidiata: aut aliis hoc facientibus consentiens, viro non indicaverit. §. 4. Si cum viris extraneis nolente marito convivatur, aut cum eis lavatur. §. 5. Si nolente viro foris domum manserit, nisi forsan apud proprios parentes. §. 6. Si Circensibus aut theatri aut amphitheatris interfuit ad spectandum, ignorante aut prohibente viro. §. 7. Si vero contigerit aliquem citra unam prædictarum causarum uxorem suam a domo propria expellere, & illa non habens parentes apud quos possit manere, ex necessitate foris habitet nocte: jubemus nullam esse marito licentiam propter causam hanc repudium mittere uxori, eo quod ipse hujus rei auctor existat.

CAP. IX.

De iustis divortii causis mulieri concessis.

Causas autem pro quibus rationabiliter potest viro a muliere mitti repudium, ex quibus potest & dotem recipere, & propter nuptias donationem exigere, similiter filiis servanda donationis proprietate, aut, filiis non extantibus, habere etiam hujusmodi dominium, has esse solas disponimus. §. 1. Si contra Imperium aut ipse cogitaverit aliquid, aut cogitantibus conscius non indicaverit Imperio, aut per se aut per quancunque personam. §. 2. Si quolibet modo vir insidiatus fuerit vitæ mulieris, aut aliis hoc volentibus sciens non manifestaverit uxori, & studuerit secundum leges ulcisci. §. 3. Si maritus uxoris castitati insidiatus, aliis etiam eam adulterandam tentaverit tradere. §. 4. Si vir de adulterio inscripserit uxorem, & adulterium non probaverit, licere mulieri volenti, etiam pro hac causa repudium destinare viro, & recipere quidem propriam dotem, lucrari autem & antenuptialem donationem: & pro hujusmodi calumnia, si filios non habuerit ex eodem matrimonio, tantum secundum proprietatem accipere mulierem ex alia viri substantia, quantum antenuptialis donationis tertia pars esse cognoscitur. Si autem filios habuerit, jubemus omnem viri substantiam filiis conservari: firmis manentibus, quæ de antenuptiali donatione aliis legibus continentur: ita tamen, ut etiam propter illatam adulterii accusationem & non probatam, illis quoque maritus subdatur suppliciis, quæ esset passura mulier, si hujusmodi fuisset accusatio comprobata. §. 5. Si quis in ea domo in qua cum sua conjuge commanet, contemnens eam, cum alia invenitur in ea domo manens: aut in eadem civitate degens, in alia domo cum alia muliere frequenter manere convincitur, & semel & secundo culpatus, aut per suos, aut per mulieris parentes: aut per alias aliquas fide dignas personas hujusmodi

luxuria non abstinerit: licere mulieri pro hac causa solvere matrimonium, & recipere datam dotem, & antenuptialem donationem, & pro tali injuria tertiam partem aestimationis, quam antenuptialis facit donatio, ex ejus substantia percipere: ita tamen ut si filios habuerit, usu solo mulier potiatur rerum, quas ex antenuptiali donatione, & poena tertiae portionis, mariti substantiae acceperit, dominio communibus filiis conservando. Si autem filios non habuerit ex eodem matrimonio, habere eam talium rerum etiam proprietatem praecipimus.

C A P. X.

Ut non licent consensu matrimonium dissolvere, nisi ex causa probabili.

Quia vero ex consensu aliqui usque ad praesens alterna matrimonia solvebant, hoc de cetero fieri nullo finimus modo, nisi forte quidam castitatis concupiscentia hoc fecerint. Si autem hujusmodi personae filios habuerint: tam dotem quam antenuptialem donationem eorum filiis conservari disponimus. Si quis autem horum aut maritus forsan aut uxor, postquam propter castitatem ex consensu solverit matrimonium, inveniat alias contrahens nuptias, aut luxuriose vivens: jubemus, si quidem (sicut dictum est) filii fuerint ex memorato conjugio, super dotem & propter nuptias donationem, eistradi & proprietatem pene substantiae illius quae convincitur deliquisse personae. Si vero filii minoris sint aetatis: gubernari eos & pasci ab illo parente praecipimus, qui nihil praesenti legi contrarium egerit. Si autem ambo parentes in hujusmodi vitium incidant, tunc utriusque parentis substantiam filiis applicari: dispensatorem autem eis, qui in minori sunt aetate constituti, ordinari providentia competentis judicis, & aliorum quibus haec ex nostris legibus sunt commissa. Si autem filii non sint, utriusque personae substantiam fisci rationibus applicari, & eos qui talia deliquerunt legitimis subditi suppliciis. Aliter enim separationem matrimoniorum fieri ex consensu, nulla ratione permittimus.

C A P. XI.

Quod tempus expectare maritum in expeditione degentem debeat mulier.

Quod autem a nobis sancitum est de iis qui in expeditionibus sunt & in militibus constituti, sive milites sint, sive foederati, sive scholares, sive alii quidam sub alia quacunque militia armata constituti: melius ordinare perspeximus, & jubemus, quantoscunque annos in expeditione manserint, sustinere eorum uxores: licet nec literas nec responsum aliquod a suis maritis susceperint. Si qua vero ex hujusmodi mulieribus suum maritum audierit esse mortuum, neque tunc ad alias eam venire nuptias finimus, nisi prius accesserit mulier aut per se aut per suos parentes, aut per aliam quamcunque personam, ad priores numeri chartularios, in quo hujusmodi maritus militabat: & eos, seu tribunum (si tamen adest) interrogaverit, si pro veritate mortuus est ejus conjux: ut illi sacris Evangeliiis propositis sub gestis monumentorum deponant, si pro veritate vir mortuus est. Et postquam haec gesta monumentorum confecta mulier pro suo testimonio perceperit, etiam post hoc jubemus manere eam per unius anni spatium, ut etiam post hunc decursum liceat legitimas contrahere nuptias. Si

autem praeter hanc observationem mulier praesumpserit ad aliud venire matrimonium: & ipsa, & qui ducit eam uxorem, velut adulteri puniantur. Si autem qui sub gestis monumentorum cum jurejurando testati sunt, convincti etiam falsum postea deposuissent testimonium: ipsi quidem militia denudati, decem auri librarum poenam compellantur exolvere illi quem mentiti sunt mortuum esse: ipse vero licentiam habeat, si voluerit, suam uxorem recipere. Si vero scholaris fuerit ille de cujus morte dubitatio est, a primis scholae & actuario: si autem foederatus, ab optione ejus memoratam depositionem accipere ejus uxorem, his observandis, & circa alios omnes, qui in armata militia referuntur.

C A P. XII.

Ex quibus causis matrimonium sine poena solvatur.

Praedictis itaque causis prospeximus etiam his nominatim adjicere, ex quibus matrimonia sine poena licet transigere: hoc est, de iis qui non potuerunt ab initio nuptiarum miseri sui uxores, & quae per naturam viris concessa sunt, agere: insuper de iis viris ac foeminis, qui consistente matrimonio sanctimonialem conversationem & monasterii habitationem elegerint, & de iis personis quae in captivitate aliquanto tempore detinentur: in his enim tribus casibus quae de eis prioribus nostris legibus continentur, firma esse sancimus. Memoratas igitur omnes causas, quae in praesenti nostra lege continentur, solas sufficere jubemus ad transactionem legitimorum matrimoniorum. Reliquas autem omnes vacare praecipimus nullamque aliam causam citra eas quae nominatim insertae sunt huic legi posse solvere legitimum matrimonium, sive nostris sive veteribus legibus continentur.

C A P. XIII.

Si mulier sine justa causa marito suo repudium miserit.

Quia vero quaedam mulieres inhoneste volentes vivere, festinant propria matrimonia solvere: sancimus si quando mulier citra aliquam praedictarum a nobis causarum voluerit matrimonium solvere, licentiam quidem eam non habere hoc agere: si vero permanserit in hujusmodi impia voluntate, & repudium marito transmiserit: jubemus dotem quidem viro dari, communibus filiis secundum legem servandam: si autem filios non habuerit, lucrum fieri marito, mulierem vero periculo judicis negotium audientis tradi episcopo civitatis, in qua communiter domicilium habuerint, quatenus illius providentia in monasterium ipsa mittatur, ut quoad vixerit, debeat ibi consistere: & si quidem filios habuerit hujusmodi mulier, duas partes propriae ejus substantiae dare filiis: tertiam vero monasterio in quod mittitur, applicare jure proprietatis. Si vero filios non habuerit, sint autem ei parentes: duas partes quidem ipsius substantiae monasterio praebere ubi mittitur, tertiam vero partem illius parentibus dari: nisi tamen sub potestate eam habentes, irrationabili repudio consenserunt: in hoc enim consentientes, nihil eos penitus ex substantia filiae habere permittimus: sed haec omnia venerabili monasterio volumus applicari. Porro neque filiis, neque parentibus existentibus ei, omnem similiter ejus substantiam competere monasterio. Si vero iudex

qui

qui negotium examinat, hoc non fecerit, id est, tradiderit in hoc deprehensam civitatis episcopo, ut debeat in monasterium mitti: siquidem in hac felicissima civitate sit iudex, ipse quidem viginti quinque librarum auri poenam exigatur: officium autem ejus alias decem. Si vero in provincia sit hujusmodi iudex, & non egerit quæ a nobis in hac iussa sunt, decem librarum auri persolvat poenam, & officium ejus alias quinque. Si vero iudex fuerit non habens cingulum, ipse quidem poenam decem librarum auri exigatur, ministrantes autem ei quinque, quatenus multa quæ hinc accedit a memoratis personis, per comitem rerum privatarum, & palatinorum scholam exigatur: & nostro assignetur ærario. Si autem & vir circa mulierem transigere studuerit matrimonium, & irrationabiliter repudium destinarit: jubemus reddere quidem eum, quam suscepit dotem una cum sponsalitia largitate, & tantum ex alia ejus substantia præberi mulieri, quantum tertiam partem sponsalitiæ faciat largitatis: & si quidem ei filii sunt, solum usum & antenuptialis donationis, & a nobis additæ tertiæ partis mulierem habere: proprietatem vero filiis conservare: filiis autem non existentibus, habere mulierem super usum in ipsis rebus etiam proprietatem: & prædictas quidem dispositiones dissolutis rationabiliter aut etiam irrationabiliter nuptiis ordinamus: & omnia de memoratis casibus secundum hanc nostram constitutionem judicari & decidi decernimus.

C A P. XIV.

Si quis uxorem suam flagellis castigaverit.

Si quis autem propriam uxorem flagellis aut fustibus cæciderit sine aliqua causarum, quas contra uxores ad matrimonii solutionem sufficere iussimus, matrimonii quidem solutionem ex hoc fieri nolumus: virum autem qui monstratur sine hujusmodi causa vel flagellis vel fustibus cæcidisse uxorem suam, tantum pro hujusmodi injuria ex alia sua dare substantia uxori etiam constante matrimonio, quantum tertia pars antenuptialis facit largitatis.

C A P. XV.

Si quis suspicatus fuerit de aliquo, velle eum pudori uxoris suæ illudere.

His quoque etiam illud adjicimus, ut si quis forsitan suspicatur aliquem velle suæ uxoris illudere castitati, & contestationes ei ex scripta tres destinaverit, habentes testimonia trium virorum fide dignorum, & post has tres ex scripto contestationes invenerit eum convenientem suæ uxori: siquidem in sua domo, aut ipsius uxoris, aut adulteri, aut in popinis, aut in suburbanis: esse licentiam marito propriis manibus talem perimere nullum periculum ex hoc formidanti. Si vero in alio loco talem invenerit cum sua uxore loquentem: non minus tribus testibus fide dignis convocatis per quos probare possit, quod eum cum sua uxore comperit: iudici tradere crimina examinanti. Illum vero pro veritate cognoscentem post tres ex scripto

contestationes cum tali muliere eum inventum: talem quidem tanquam ex hoc solo adulterii crimini subjacentem, nulla alia ratione quaesita punire: licentiam autem exequi crimen. §. 1. Quia vero ita comperiuntur aliqui impii, ut etiam in venerandis domibus præsumant in talibus se miscere sceleribus, & ibi de peccatis tractare, ubi consueverunt Deum timentis, peccatorum veniam postulare: jubemus, ut si quis talis inveniatur in locis venerabilibus alienæ uxori, de qua in suspicionem est, post tres (sicut dictum est) contestationes loqui, licentiam esse ejus marito utrasque personas defensori ecclesiæ: aut aliis clericis tradere: ut ad eorum periculum divisim illi serventur, donec iudex hoc cognoscens mittat ad episcopum civitatis, quatenus ei illi tradantur, ut debeant sustinere tormentum, secundum leges quæ interdunt adulteros a sanctissimis ecclesiis vindicari: nullam neque in hoc aliam iudice quaerente de adulterio probationem, nisi tres (sicuti jam supra diximus) contestationes: his enim tribus contestationibus ostensis, omnibus modis illi sicuti adulteri punientur. Non enim debent hujusmodi personæ in venerabili loco munimen habere, quam ipsi per scelus proprium despexerunt: nam si eos qui alibi rapinas mulierum, aut adulteria committunt, & ad orationum domos confugiunt, ab eis vindicari nostræ leges non sinunt: quomodo illis qui in ipsa ecclesia tale scelus studuerint perpetrare, permitimus aliquod auxilium ex ecclesiasticis terminis invenire? sed omnibus modis iudicibus eos tradi, & poenam sustinere qua digni sunt, qui sanctissima loca violare præsumant. Quis enim ibi delinquit, ubi salutem petat? Et generaliter disponimus, ut si quis invenerit suam uxorem aut filiam aut nuptem, aut sponsam in venerandis locis cum aliquo loquentem, & suspicatus fuerit turpis gratia causæ eos colloqui: tradat eos defensori, aut aliis sanctissimæ ejus ecclesiæ clericis, ut ipsi suo periculo utrasque personas divisim tamdiu custodiant, donec iudex eos accipiat, & secundum leges causas decernat.

E P I L O G V S.

† Quæ igitur per præsentem & in perpetuum valituram legem nostra definivit tranquillitas, in omnibus prædictis casibus valere volumus: nisi tamen nondum aut iudiciali decreto, aut amicabili conventionem decisa sunt: quæ suum robur habere sancimus. Gloriosa igitur & eminentissima auctoritas tua in hac quidem inclyta civitate edictis propositis ad notitiam perducatur universorum: in provinciis autem per præcepta ad clarissimos provinciarum iudices destinata hæc omnibus facere manifesta festinet: ut nullus populus ignoret, quæ pro utilitate nostrorum collatorum a nobis disposita sunt: ita tamen, ut omnibus per præcepta pronunciet: quatenus sine quolibet injusto dispendio nostris collatoribus præsentis legis fiat insinuat. Dat. 15. calend. Jan. Dom. IVST. PP. August. Anno 15. BASIL. V. C. CONS.

COLLATIO NONA.

TIT. I.

DE HEREDIBVS AB INTESTATO VENI-
ENTIBVS ET DE AGNATORVM
IVRE SVBLATO.

NOVELLA CONSTIT. CXVIII.

*Imperator Iustinianus Augustus Petro gloriosissimo
præfetto sacrorum prætoriorum Orientis.*

P R Æ F A T I O.

Plurimas & diversas leges veteribus temporibus prolatas inveniunt, per quas non iuste differentia ab intestato successione inter cognatos ex masculis & foeminis introducta est, necessarium esse perspeximus, omnes simul ab intestato cognationum successiones per præsentem legem clara compendiosaque divisione disponere: itaque prioribus legibus pro hac causa positis vacantibus, de cætero ea sola servari, quæ nunc constituimus. Quia igitur omnis generis ab intestato successio tribus cognoscitur gradibus, hoc est, ascendentium, & descendentium, & ex latere: (quæ in agnatos cognatosque dividitur) primam esse disponimus descendentium successionem.

CAP. I.

De descendentium successione.

Si quis igitur descendentium fuerit ei qui intestatus moritur, cujuslibet naturæ aut gradus, sive ex masculorum genere, sive ex foeminarum descendens, & sive suæ potestatis, sive sub potestate sit: omnibus ascendentibus & ex latere cognatis præponatur. Licet enim defunctus sub alterius potestate fuerit: tamen ejus filii, cujuslibet sexus sint aut gradus, etiam ipsis parentibus præponi præcipimus quorum sub potestate fuerit, qui defunctus est, in illis videlicet rebus, quæ secundum nostras alias leges patribus non acquirantur. Nam in usu harum rerum qui debet acquiri, aut servari nostras de his omnibus leges parentibus custodimus: sic tamen, ut si quem horum descendentium filios relinquentem mori contigerit, illius filios aut filias, aut alios descendentes, in proprii parentis locum succedere, sive sub potestate defuncti, sive suæ potestatis inveniuntur: tantam de hereditate morientis accipientes partem, quancumque sint, quantam eorum parens si viveret, habuisset: quam successionem in stirpes vocavit antiquitas. In hoc enim ordine gradum queri nolumus: sed cum filiis & filiabus eo præmortuo filio aut filia, nepotes vocari sancimus: nulla introducenda differentia sive masculi, sive foeminae sint, & seu ex masculorum seu foeminarum prole descendant, sive suæ potestatis sive sub potestate sint constituti. Et hæc quidem de successione descendentium disposuimus. Consequens autem esse perspeximus & de ascendentibus constituere, quomodo ad descendentium successionem vocentur.

CAP. II.

De ascendentium successione.

Si igitur defunctus descendentes quidem non relinquat heredes, pater autem aut mater, aut alii parentes ei supersint, omnibus ex latere cognatis hos præponi sancimus, exceptis solis fratribus ex utroque parente conjunctis defuncto, sicut

per subsequencia declarabitur. Si autem plurimi ascendentium vivunt, hos præponi jubemus, qui proximi gradu reperiuntur, masculos & foeminas, sive paterni, sive materni sint. Si autem eundem habeant gradum, ex æquo inter eos hereditas dividatur: ut medietatem quidem accipiant omnes a patre ascendentes quancumque fuerint: medietatem vero reliquam a matre ascendentes, quancumque eos inveniri contigerit. Si vero cum ascendentibus inveniuntur fratres, aut sorores ex utrisque parentibus conjuncti defuncto: cum proximis gradu ascendentibus vocabuntur: si & pater aut mater fuerint, dividenda inter eos quippe hereditate secundum personarum numerum, uti & ascendentium & fratrum singuli æqualem habeant portionem: nullum usum ex filiorum aut filiarum portione in hoc casu valente patre sibi penitus vindicare: quoniam pro hac usus portione, hereditatis jus & secundum proprietatem per præsentem dedimus legem: differentia nulla servanda inter personas istas, sive foeminae, sive masculi fuerint, qui ad hereditatem vocantur: & sive per masculi, sive per foeminae personam copulantur: & sive suæ potestatis, sive sub potestate fuerit is, cui succedunt. Reliquum est ut tertium ordinem decernamus, qui vocatur ex latere, & in agnatos & cognatos dividitur: ut etiam hac parte disposita, undique perfecta lex inveniatur.

CAP. III.

De successione ex latere venientium.

Si igitur defunctus neque descendentes neque ascendentes reliquerit, primos ad hereditatem vocamus fratres & sorores ex eodem patre & ex eadem matre natos: quos etiam cum patribus ad hereditatem vocavimus. His autem non existentibus, in secundo ordine illos fratres ad hereditatem vocamus, qui ex uno parente conjuncti sunt defuncto, sive per patrem solum, sive per matrem. Si autem defuncto fratres fuerint, & alterius fratris aut sororis præmortuorum filii, vocabuntur ad hereditatem isti cum de patre & matre thii masculis & foeminis: & quancumque fuerint, tantam ex hereditate percipient portionem, quantam eorum parens futurus esset accipere, si superstes esset. Unde consequens est, ut si forte præmortuus frater, cujus filii vivunt, per utrumque parentem nunc defunctæ personæ jungatur, superstes autem fratres per patrem solum forsan, aut matrem ei jangebantur: præponantur istius filii proprii thii, licet in tertio sint gradu, (sive a patre, sive a matre sint thii, & sive masculi, sive foeminae) sicut eorum parens præponeretur si viveret. Et ex diverso siquidem superstes frater, ex utroque parente conjungitur defuncto, præmortuus autem per unum parentem jangebatur: hujus filios ab hereditate excludimus, sicut ipse, si viveret, ab hereditate excluderetur. Hujusmodi vero privilegium in hoc ordine cognationis solis præbemus fratribus masculorum & foeminarum filiis aut filiabus, ut in suorum parentum jura succedant. Nulli enim alii omnino personæ ex hoc ordine venienti, hoc jus largimur. Sed & ipsis fratrum filiis tunc hoc beneficium conferimus, quando cum propriis judicantur thii masculis

sculis & foeminis, five paterni, five materni sint. Si autem cum fratribus defuncti etiam ascendentes (sicut jam diximus) ad hereditatem vocantur: nullo modo ad successionem ab intestato fratris aut sororis filios vocari permittimus: neque si ex utroque parente eorum pater aut mater defuncto iungebatur. Quandoquidem igitur fratris & sororis filiis tale privilegium dedimus, ut in propriorum parentum succedentes locum, soli in tertio constituti gradu, cum iis qui in secundo gradu sunt, ad hereditatem vocentur, illud palam est, quia tibi defuncti masculis & foeminis, five a patre five a matre, praeponuntur, si etiam illi tertium cognationis similiter obtineant gradum. §. 1. Si vero neque fratres, neque filios fratrum (sicut diximus) defunctus reliquerit, omnes deinceps a latere cognatos ad hereditatem vocamus, secundum uniuscujusque gradus prerogativam, ut viciniore gradu, ipsi reliquis praeponantur, si autem plurimi ejusdem gradus inveniantur, secundum personarum numerum inter eos hereditas dividatur: quod in capita nostrae leges appellant.

C A P. IV.

De agnatorum jure in hereditate sublato.

Nullam vero volumus esse differentiam in quacunque successione aut hereditate inter eos, qui ad hereditatem vocantur, masculos ac foeminas, quos ad hereditatem communiter definivimus vocari five per masculi, five per foeminae personam defuncto iungebantur: sed in omnibus successionebus agnatorum cognatorumque differentiam vacare praecipimus, five per foemineam personam, five per emancipationem, five per alium quemlibet modum prioribus legibus tractabatur, & omnes sine qualibet hujusmodi differentia, secundum proprium cognationis gradum ad cognatorum successionem ab intestato venire praecipimus.

C A P. V.

De legitima tutela liberorum, & de matre & avia.

Ex his autem quae de hereditate diximus & disposuimus: & quae de tutela sunt, manifesta consistunt. Sancimus enim unumquemque secundum gradum & ordinem, quo ad hereditatem vocatur, aut solum, aut cum aliis, etiam functionem tutelae suscipere: nulla neque in hac parte differentia introducenda de agnatorum seu cognatorum jure: sed omnibus similiter ad tutelam vocandis, quique ex masculorum, quique ex foeminarum prole descendunt minori conjuncti. Haec autem dicimus si masculi & perfectae aetatis sint, & nulla lege prohibeantur tutelam suscipere, neque excusatione competente sibi utantur. Mulieribus enim etiam nos interdiximus tutelae subire officium, nisi mater aut avia fuerit. His enim solis secundum hereditatis ordinem & tutelam subire permittimus, si inter gesta & nuptiis aliis & auxilio Vellejani Senatus consulti renuntiant. Haec enim servantes, omnibus a latere cognatis quoad tutelam praeponuntur testamentariis solis tutoribus praecedentibus eas defuncti namque voluntatem & electionem praeponi volumus. Si autem plurimi eundem cognationis gradum habentes ad tutelam vocantur: jubemus communiter convenientibus apud judicem, cui hujus partis sollicitudo est, unum aut plures, quanti ad gubernationem substantiae sufficiant, ex ipsis eligi, & denunciari, & eum vel eos minoris res gubernare: tutelae periculo omnibus imminente qui ad tutelam vocantur, & substantiis eorum minori aetate tacite subjacentibus pro hujusmodi gubernatione.

C A P. VI.

De vi & potestate hujus constitutionis in personis & in rebus.

Haec autem omnia quae de successionebus generis sancivimus, obtinere in illis volumus qui catholicae fidei sunt: in haereticis enim jam a nobis positae leges firmas esse praecipimus, nullam novitatem aut immutationem ex praesenti introducetes lege. Quae igitur per hanc constitutionem in perpetuum observandam sancivit nostra tranquillitas, in illis volumus obtinere casibus, qui a principiis Julii mensis praesentis sextae indictionis seu evenerunt, seu posthac emerferint. Praecedentes namque casus qui usque ad memoratum tempus pertransierunt, secundum veteres leges decidi praecipimus.

B P I L O G V S.

† Tua igitur gloria, per praesentem legem a nobis disposita, ad omnium cognitionem venire procuret: in hac quidem regia civitate edictis consue- te propositis: in provinciis autem praecipis dirigendis ad clarissimos praesides earum: ut nulli nostri Imperii subditorum sit ignota nostrae circa eos mansuetudinis providentia: ita tamen, ut sine omni dispendio civium, aut provincialium, in omni loco praesentis legis fiat insinuatio. Dat. 7. cal. Aug. [Septimiliario in novo palatio. DN. IVSTIN. PP. Aug. Imperii ejus anno 18. post consulatum GASILII V. C. anno tertio.

T I T. II.

VT SPONSALITIA LARGITAS SPECIALIS SIT CONTRACTVS: ET DE DIVERSIS CAPITVLIS.

NOVELLA CONSTIT. CXIX.

Imperator Iustinianus Augustus Petro gloriosiss. Orientalium praeiorum praefecto.

C A P. I.

Donatio propter nuptias insinuanda non est.

Sponsalitiarum largitatem contractum specialem esse, & judicari, & non aliis donationibus eam connumerari, per praesentem sancimus legem: quoniam pro ea aequalitas dotis offertur. Sive igitur fiat sub gestis monumentorum ejus insinuatio, five etiam non: jubemus eam per omnia suum robur habere tam apud mulierem, quam apud virum, si- ve ab ipso viro, si- ve ab altero aliquo mulieri detur seu conscribatur, vel in viri personam donatio fiat, quatenus ipsas res id nuptialem donationem conscribat. Et hoc valere praecipimus cujuscunque sit donatio quantitatis, vel si non (sicuti dictum est) insinuetur.

C A P. II.

Minor in testamento servos manumittere potest.

ET hoc quoque praesenti constitutione sancimus: ut licentia sit minoribus in ipso tempore, in quo licet eis testari de alia substantia, etiam suos servos in ultimis voluntatibus manumittere, nullo eis impedimento aetatis faciendo: sed vacante lege quae hoc primitus prohibebat.

C A P. III.

Ut non aliter credatur instrumento de altero instrumento facienti mentionem, quam si id ipsum proferatur.

ET hoc insuper jubemus, ut si quis in aliquo documento alterius faciat mentionem docu-
(U) 3 menti:

menti: nullam ex hac memoria fieri exactionem, nisi aliud documentum, cujus memoria in secundo facta est, proferatur: aut alia secundum leges probatio, exhibeatur: quia & quantitas cujus memoria dicta est, pro veritate debetur: hoc enim etiam in veteribus legibus invenitur.

CAP. IV.

De appellationibus.

HOc quoque sancimus: ut si quando appellatione sequuta, in novissima induciarum die, aut pars utraque, aut solus qui appellatione usus est, occurrerit, & suam presentiam manifestaverit iudici futuro appellationis examinare iudicium, aut consiliariis ejus, aut qui lites intromittunt, & iudex eum in definitis diebus suscipere differat: nullum prejudicium partibus aut uni earum ex hoc penitus fieri, sed & post hoc examinari appellationes hujusmodi, & sententia legitima terminari.

CAP. V.

*De retractationibus sententiarum
P. Pratorio.*

Aliud ad hoc capitulum nostrum indigens providentia prospeximus emendare, quia enim nostrae leges decernunt, si quando gloriosissimi praefecti sacrorum pratoriorum sententiam protulerint, nullam appellationem adversus eam offerri: sancimus, quoties sententia gloriosissimorum praefectorum cujuscunque regionis proferatur, & unus forsitan litigantium putaverit se gravari, habere eum licentiam petitionem offerre gloriosissimis praefectis qui sententiam protulerunt aut eorum consiliariis, aut causas introducentibus, intra decem dierum inducias post prolatam sententiam: ut hoc subsecuto, non aliter executioni sententia contradatur, nisi prius fidejussiones dignas praebuerit victrix pars, tantae quantitatatis, quanta fuit condemnatio: ut si post hanc retractationem modo legitimo procedente sententia resolvatur, res ei cum augmentis legitimis restituatur. Si vero intra memoratas decem dierum inducias post prolatam sententiam non obtulerit libellum is qui putat se laesum: jubemus causae executionem sine fidejussore procedere, retractationis jure servando illi qui se gravatum putaverit.

CAP. VI.

*Si minor vigintiquinque annis restitutionem
adversus aditionem hereditatis
petere volueris.*

Ad haec quoque sancimus: ut si contigerit minores velle se abstinere ab hereditate in se devoluta, & a se suscepta: si quidem omnes creditores praesentes fuerint in illis locis, in quibus in integrum restitutio postulat, vocentur a iudice creditores: & praesentibus omnibus, ab hujusmodi hereditate se minores abstineant. Si vero omnes aut aliqui creditorum absentes fuerint: jubemus minores volentes hoc agere locorum iudicem, in quibus ipsi degunt, adire: illum vero per consuetas citationes vocare creditores: & si intra spatium trium mensium nusquam appareant creditores, licere minoribus sine periculo ab hujusmodi hereditate abscedere: iudice providente, apud quem agitur in integrum restitutio, ubi debeant hereditariae res mobiles & immobiles custodiri: quantitate quippe harum, publica descriptione sub gestis monumentorum manifestanda.

CAP. VII.

De praescriptionibus, alias, De mala fide possessoris res alienantis.

Rursus sancimus, ut si quis mala fide rem possidens, aut per venditionem, aut per donationem, aut aliter hanc rem alienet: qui vero putat easdem res competere sibi, hoc agnoscens, intra decem annos inter praesentes, & viginti inter absentes, non contestatus fuerit secundum leges emptorem, aut donationem accipientem, aut illum ad quem res alio quolibet modo translatae sunt: eum qui tales res habet, firme eas habere, post decennium videlicet inter praesentes, & vicennium inter absentes decursum: Si autem ignorat vetus alienatorum rerum dominus, & qui res ei competunt, & quia alienatio facta est: non aliter hunc excludi, nisi per tricennalem praescriptionem: non valente dicere eo qui res hoc modo possidet, quia ipse bona fide possidet, quando ipse a mala fide possidente hoc accepit.

CAP. VIII.

*De absentibus & praesentibus in decennii
praescriptione.*

De praescriptione vero decennii hoc ordinare prospeximus, ut si quando quispiam in praedicta decennii temporali praescriptione in quibusdam quidem annis praesens sit, in quibusdam vero absens: alios tantos ei annos super decennium adjici, quantos ex ipso decennio absens fuit. Haec autem omnia quae de temporali praescriptione decrevimus, non in praeteritis, sed in futuris, & tantum post praesentem legem negotiis atque causis valere praecipimus.

CAP. IX.

De testatore non cogendo propria manu nomina heredum scribere.

Quia vero ante hanc legem protulimus, ut testator aut manu propria, aut per testes, nomina heredum scribat in testamento: agnovimus autem ex hujusmodi subtilitate plurima testamenta destruda, testatoribus non valentibus hujusmodi custodire subtilitatem, aut forsitan nolentibus scire aliquos suam voluntatem: jubemus licentiam quidem esse volentibus hoc servare in propriis testamentis: si enim hoc non observant, sed secundum priscam consuetudinem testentur, etiam sic firmum testamentum esse sancimus, si per se aliquis, si per alterius personam nomen heredis inscripserit: si omnino reliquam legitimam observationem in testamento testator observaverit.

CAP. X.

*De rebus immobilibus quae locis venerabilibus
pertinent.*

Legem vero per quam sancimus non transferri ad alios res quae ad nostram domum ex venerabili ecclesia pervenerunt, vacare sancimus tam in iis, quae jam ad nostram domum legitime pervenerunt, quam quae postea pervenire futura sunt.

CAP. XI.

De lege Falcidia in rebus alienari prohibitis cessante.

Si quando autem aliquis testamentum faciat, & aliquam rem immobilem suae familiae aut alteri cuicunque personae nomine legati reliquerit, & specialiter dixerit, nullo tempore hanc rem alienari, seu aut apud heredes, aut apud successores illius cui relicta est, permanere: in hoc legato jubemus Falcidiam legem locum penitus non habere: quoniam alienationem ejus testator ipse prohibuit. Haec autem obtinere praecipimus in illis casibus, qui nondum judiciali decreto aut

per amicabilem conventum, aut quolibet modo legitimo decisi sunt.

EPILOGVS.

† Eminentia igitur tua, quæ per præsentem legem in perpetuum valituram nostra sanxit tranquillitas, edictis quidem in hac regia civitate propositis, præceptis autem ad omnium provinciarum iudices destinatis, ad omnium notitiam venire procuraret. Datum 13. cal. Febr. CP. Dom. IVSTIN. PP. Aug. Anno * BASIL. CONS.

TIT. III.

DE ALIENATIONE, ET EMPHYTEUSI, ET LOCATIONE, ET HYPOTHECIS, ET ALIIS DIVERSIS CONTRACTIBVS IN VNIVERSIS LOCIS RERVM SACRARVM.

NOVELLA CONSTIT. CXX.

Imp. Iust. Aug. Petro gloriosiss. Orientalium prætoriorum præfetto.

P R Æ F A T I O.

MUltis & diversis legibus super alienationibus, & emphyteusibus, & locationibus, & reliquis administrationibus ecclesiasticarum rerum plantantibus, prævidimus omnes præsentem comprehendere lege.

C A P. I.

De alienatione & emphyteusi rerum ecclesie.

SAncimus itaque nullam habere licentiam ordinatorum rerum hujus regie civitatis, sanctissimæ majoris ecclesie, aut orphanotrophii, aut nosocomii, aut xenodochii, aut ptochotrophii, aut alterius venerabilis domus in hac regia civitate, sive in ejus finibus constitutæ exceptis venerabilibus monasteriis, aut vendere, aut donare, aut commutare, aut subalterno dono dare, aut alio quolibet modo alienare rem immobilem, aut civilem annonam, aut rusticum mancipium: nisi ad imperialem domum commutatio sola facta est: Sed neque (de colonis juste) dari quidem concedimus. Emphyteuses vero a prædicta sanctissima majore ecclesia regie civitatis, & commemoratorum locorum heri jubemus in personam ejus, qui accepit, & aliis duobus deinceps heredibus, & non amplius de sexta parte instantis canonis dimittimus ei qui emphyteusis jure acceperit. De competentibus vero proastiis ipsi sanctissimæ majori ecclesie, & nominatis venerabilibus domibus in hac regia civitate, aut in ejus regione aut mansione constitutis: jubemus, siquidem hæc redditus habeant integro canone, ab iis ordinatoribus, qui regunt ipsa venerabilia loca, in emphyteusim secundum prædictum non modum accipienti, & aliis duabus successionebus dari, & nullam omnino relevationem, sed augmentum fieri. Si vero non habeant ipsa proastia aliquos omnino redditus: licentiam præbemus ordinatoribus venerabilium lucorum in alia quantitate hoc (sicut prædictum est) in emphyteusim dare. §. 1. Si vero contigerit quamlibet rem ex aliquo prædictorum locorum venerabilium emphyteutico jure datam, aut in imperialem domum, aut in sacrum nostrum ærarium, aut in civitatem alienam, aut in curiam, aut in aliquam venerabilem aliam domum pervenire: licentiam præbemus ordinatoribus venerabilium locorum a quibus a principio emphyteusis facta est, mox ut pervenerit in unam prædictarum personarum ipsa emphyteusis, manifestare suam voluntatem intra biennium, & aut ab iis derelinqui eandem rem ad quos pervenit, & annuam pensionem, quæ pacto continetur, inferri, aut hoc recipere emphyteusi so-

luta, eo quod hoc sibi prodesse existimant. §. 2. Si vero quædam sunt loca aut ipsi sanctissimæ ecclesie majori, aut alicui venerabilium domorum competentia, in quibus antiquæ habitationes depositæ sunt, & ex quibus nullus præbetur redditus: prædictæ vero venerabiles domus quibus competunt hæc loca, reedificare non possunt, licentiam damus ipsis ordinatoribus earum in emphyteuses perpetuo jure tradere ipsa loca: ita tamen ut emphyteusis in tertia parte pensionum quæ ex habitationibus adhuc stantibus colligebantur, ex principiis temporis emphyteuseos procedat: aut si emphyteuta maluerit, magis sub illo pacto accipiat loca, ut primitus ædificet, & ex adjectis illic per æstimationem pensionibus medietatem partis dari venerabili domui, a qua ipsa loca accepit: & hoc fieri concedimus: utatur ergo hujusmodi emphyteuta & illic inventa de depositis habitationibus materia.

C A P. II.

Si quis usus nomine rem ecclesie habere voluerit.

Si vero aliquis voluerit quamlibet rem immobilem nomine usus accipere a sanctissima majore ecclesia regie civitatis, aut unius memoratarum venerabilium domorum, non aliter hoc accipiat, nisi aliam rem mox domini jure præbuerit, ex qua eandem rem accepit, tantum habentem redditum, quantum habeat res quæ ei datur: & non majoribus fisci præstationibus prægravatam: & post ejus mortem, aut post tempus in quo datio usus convenit, non transcendentem videlicet accipientis vitam, utraque res integra & in dominium & in usum in eandem venerabilem domum perveniat.

C A P. III.

Ut liceat usque ad 30. annos res ecclesiasticas locare.

LLocationes vero ab ipsis venerabilibus domibus fieri concedimus in quantoscunque contrahentibus annos placuerit, non transcendentibus videlicet 30. annorum temporibus.

C A P. IV.

Ut liceat res ecclesie immobiles pignori obligare.

Si vero contigerit aliquam prædictarum venerabilium domorum nomine fiscium tributorum, aut alterius cujuslibet supervenientis necessitatis venerabili domui, pecuniis egere: liceat ejus ordinatoribus immobilem rem aut supponere aut dare in speciale pignus, & creditor possideat eandem rem, & ejus fructus colligat, & reputet sibi tam in his creditis pecuniis quam in usuris, non autem majoribus quam partem centesimæ. Si vero persolverint debitum præpositi ejusdem venerabilis domus, aut ex fructibus adimpleatur creditum: redeat iterum res ad venerabilem domum ex qua data est.

C A P. V.

De emphyteusi & hypotheca rerum ecclesie.

E Mphytenseis vero & hypothecas, & ultra quinquennium volumus fieri a sanctissima majore ecclesia regie civitatis, conscientia & consensu beatissimi hujus civitatis episcopi & patriarchæ: jurantibus præsentibus Deo amabilibus oconomis & chartulariis ejusdem sanctissimæ majoris ecclesie, quod non ad præscriptionem juris ejus contractus efficiatur. In aliis venerabilibus domibus, siquidem sint chartularii, ipsos æquali modo jurare præsentem eo qui præest venerabili domui. Si vero non sint chartularii, ab his qui præsentem venerabilibus domibus, propositis sanctis Evangelis

contractum fieri in scriptis cum jurejurando addito hujusmodi instrumentis, quod non ad læsionem aut præscriptionem venerabilis domus contractus efficitur. §. 1. Oeconomis vero & Orphanotrophis, & reliquis venerabilium domorum ordinatibus, nec non omnibus chartulariis, & parentibus eorum, & filiis, & aliis qui per genus eis, vel nuptiarum jure conjuncti sunt, interdiciamus emphyteusim & locationes sive hypothecas rerum ipsis venerabilibus domibus competentium, aut per semetipsos, aut per interpositam personam accipere: scientibus eis, quod si tale aliquid fiat, & hoc invalidum erit: & omnem substantiam tam eorum qui accipiunt quam œconomorum & chartulariorum & ordinatorum, quibus secundum prædictum modum conjuncti sunt, in venerabilem domum, de qua rem accipiunt, post obitum eorum pervenire jubemus.

CAP. VI.

*De rebus aliarum ecclesiarum extra civitatem
Constantinopolitanam.*

ET hoc quidem super iis qui majoris ecclesiæ sunt, & prædictarum venerabilium domorum, quæ sunt in hac regia civitate, vel ejus circuitu adherentium disposuimus. In aliis vero sanctissimis ecclesiis, & monasteriis, & xenodochiis, & nosocomiis, seu reliquis venerabilibus domibus, quæ in omnibus provinciis nostræ reipublicæ politæ sunt, verum etiam monasteriis in hac regia civitate, & ejus circuitu adherentibus, consequenter definire prævidimus. §. 1. Licentiam igitur damus prædictis venerabilibus domibus non solum ad tempus emphyteusim facere immobilium rerum sibi competentium, sed & perpetue hæc eis emphyteutico jure volentibus dari. Et si quidem sanctissimæ ecclesiæ sint, vel aliæ venerabiles domus, quarum gubernationem loci sanctissimus episcopus aut per se, aut per venerabilem chorum clericorum faceret, cum voluntate eorum & consensu fieri hujusmodi contractum jurantibus presentibus œconomis & administratoribus, & chartulariis ipsius venerabilis domus, quod ex hac emphyteusi nullum damnum eidem venerabili domui inferatur. Si vero ptochia, aut xenones, aut nosocomia, aut reliquæ venerabiles domus sint propriam administrationem habentes: si quidem venerabilia oratoria esse contigerit, cum voluntate majoris partis ibidem ordinantium clericorum, necnon œconomi. Si vero xenones, aut ptochium, aut nosocomium, aut alia sit venerabilis domus, apud propositum ipsius fieri contractum, jurantibus ordinatibus earundem venerabilium domorum in præsentia Deo amabilis episcopi, a quo præponuntur aut ordinantur, quod nihil ad læsionem aut præscriptionem ipsarum venerabilium domorum de hujusmodi contractu efficitur. §. 2. In venerabilibus vero monasteriis primates eorum cum ampliore & majore parte ibidem deservientium monachorum contractum efficiant. In prædictis vero omnibus jubemus inscribi instrumentum cum jurejurando, quod non ad læsionem aut præscriptionem earundem res agitur. Hac vero observatione hujusmodi præcedente, relevationem non amplius fieri a sexta parte redditus quem habet res quæ in emphyteusim datur. Quæcunque vero de lapsis domibus competentibus venerabilibus domibus quæ in regia sunt politæ civitate, superius disposuimus: hæc in his venerabilibus domibus valere præcipimus. Hoc etiam super ipsis venerabilibus domibus definire prævi-

dimus, ut si quædam ex eis sive pro publicis collationibus, sive pro alia necessaria causa ejusdem domus debitis obnoxie fiant, & non est possibile de rebus mobilibus eadem persolvi debita: primo quidem ordine in speciali pignore dari rem immobilem creditori, ut ejus fructus colligens, repudet sibi tam in ipsis debitis mutuis pecuniis, quam in usuris non amplius quarta parte centesimæ. Si vero noluerit isto modo debitum transigere, jubemus per eos quidem qui a sanctissimo patriarcha ordinantur, sive metropolitæ, sive alii episcopi sint, sive archimandritæ, sive orphanotrophi, aut nosocomi, aut xenodochi, aut aliarum venerabilium domorum ordinatorum, apud sanctissimos patriarchas, a quibus ordinantur, aut præponuntur, monumenta fieri, & cum jurejurando ordinatorum, & consensu amplioris patris in eis deservientium debitum manifestari: & quia non est possibile de rebus mobilibus istud persolvi: per eos vero qui a metropolitæ ordinantur, sive episcopi sint, sive archimandritæ, sive orphanotrophi, sive ptochotrophi, aut aliorum venerabilium locorum ordinatorum, apud eos similiter metropolitæ episcopos hujusmodi monumenta conscribi; ab illis vero episcopis qui aut a patriarchis, aut a metropolitæ episcopis ordinantur, & habent sub propria jurisdictione aut monasteria, aut ptochia, aut xenones, aut nosocomia, aut alias venerabiles domos, sub similem modum fieri gesta: ita tamen, ut sive apud patriarchas, sive apud metropolitæ, sive apud episcopos alios hujusmodi gesta fiant, nullum pro his dispendium aut expensam venerabiles domos sustinere. Propterea enim volumus de cætero apud judices provinciarum, aut defensores locorum hujusmodi monumenta a memoratis personis sive domibus agi, ut nullum dispendium sentiant. Postquam vero ista subssecuta fuerint apud memoratos sanctissimos patriarchas, apud metropolitæ, aut alios episcopos, tunc per prædictos ordinatorum debitoris domus venerabilis in scriptis in publico civitatis loco proponantur per viginti dies: & isto modo hortentur eos qui emere voluerint immobilem rem: ut qui plus præbet, aliis præponatur. His vero omnibus præcedentibus, venditionem fieri, pretio modis omnibus pro debito dando: ut non aliter habeat emptor munitionem, nisi pretium pro ipso debito persolvatur, & hoc evidenter inscribatur, quod nihil ad læsionem aut præscriptionem ejusdem venerabilis domus efficitur. Si vero secundum prædictum modum emptor hujusmodi rei non inveniatur: jubemus creditorem ex jure prædictarum venerabilium domorum, quod pro soluto dicitur, eandem accipere possessionem, iusta & districta æstimatione facta: & addita in pretio decima parte universæ æstimationis, in ipsa quantitate accipere rem creditorem pro solutione, certo dominio possessurum: ita tamen, ut ordinatorum debitoris, venerabilis domus, & amplior pars deservientium, hujusmodi venditionibus consentiant. Quod autem præbetur in hoc immobilis res, non per electionem creditoris detur, sed secundum æquitatem: aliud quidem fructiferarum, aliud vero possessionum sterilium ejusdem venerabilis domus, & in redditu earum, & in fiscali solutione & reliquæ ordinationis. §. 3. Si vero quis aut episcopo, aut œconomo, aut ordinatori cujuscumque venerabilis domus, sive in regia civitate, sive in provinciis constitutæ pecunias credidit, aut posthac crediderit: jubemus neque eis hoc reputari pro venerabili

bili domo, nisi primitus ostenderint, quod in utilitates prædictæ venerabilis domus ista profecerunt, neque ipsum creditorem, aut heredes ejus contra venerabilem domum habere aliquam pro ipsis actionem, nisi monstraverint quod in utilitatibus venerabilis domus competentibus pecuniæ profecerunt: sed contra mutuas accipientem, pecunias aut heredes ejus, proprias moveant actiones.

C A P. VII.

De permutatione rerum ecclesiasticarum.

HOc vero jubemus, ut excepta sanctissima majore ecclesia regie civitatis, & venerabilibus orphanotrophiis, xenonibus, & prochiis, quæ sunt in regia civitate sub ejus constitutis ordinatione, licentiam esse omnibus sanctissimis ecclesiis, & venerabilibus domibus, necnon & monasteriis, tam in hac regia civitate, quam in diversis provinciis constitutis permutationes ad invicem facere, quando utrique venerabili domui servatur indemnitas, consentientibus in scriptis aut per depositiones hujusmodi contractui non solum ordinatoribus utriusque venerabilis domus, sed etiam ampliore parte in eis deservientium. Ea vero quæ ab imperiali domo in quamlibet venerabilem domum pervenerunt, aut postea pervenerint, nullo modo vendi, aut pignori supponi, aut permutari, aut omnino alienari concedimus, neque si ad alteras venerabiles domos tale aliquid egerint. §. 1. Et quoniam cognovimus ab aliquibus fieri alienationes monasteriorum, ut hæc a sacra figura in privatorum conversationem transferantur, & hoc omnibus modis prohibemus. Si vero tale aliquid factum deprehendantur: licentiam præbimus sanctissimo loci episcopo hoc monasteriis vindicare, & in antiquam figuram reducere. Si vero quis de prædictis venerabilibus domibus quæ in hac regia civitate, sive in aliis provinciis, sunt, (excepta sanctissima majore ecclesia regie civitatis) prædium habeat plurimis fiscalibus tributis gravatum, ex quo nullus inferatur redditus venerabili domui: licentiam præbimus ejusdem venerabilis domus ordinatoribus tale prædium alienare quolibet modo voluerint: ad perfectam securitatem ejusdem venerabilis domus, gestis monumentorum videlicet in hujusmodi alienatione conciliendis ab illis a quibus ordinatores talium locorum præponuntur sive ordinantur, & jurantibus in sanctis scripturis præsentem antistitem ejusdem venerabilis domus, & ampliore parte in ea deservientium, quod neque per prodicionem, neque per gratiam, aut quamlibet præscriptionem alienatio fiat, sed ut servetur immunitas eidem venerabili domui. Oeconomis vero & ordinatoribus clericorum, & charulariis ubicumque venerabilium domorum constitutarum, aut parentibus eorum & filiis, & quibus secundum genus aut secundum matrimonii iura conjunguntur, locationes, aut emphyteuseis, aut emptiones, aut hypothecas rerum immobilium ipsis venerabilibus domibus competentium subire aut per se, aut per interpositam personam, secundum quod & iis qui in regia civitate sunt, prohibemus.

C A P. VIII.

Si emphyteuta ecclesia per biennium in solvendo canone cessaverit.

SI vero quis aut locator aut emphyteuta alicujus rei competentis aut sanctissimæ majori ecclesiæ, aut alteri venerabili domui in quolibet loco nostræ reipublicæ constitutæ, aut deteriore faciat

rem, quam quidem aut accepit, aut post hoc accepit, aut per biennium non intulerit quod ab eo promissum est emphyteuticum aut locationis canonem: damus licentiam venerabili domui ex qua locatio aut emphyteusis facta est, & quæ debentur solum pro præcedente tempore, & antiquum statum locatæ live emphyteuticæ rei exigere, & ejicere de emphytheusi, live de locatione, non valentem de emponematis actionem aliquam contra venerabiles domos movere. Si vero noluerint prædicti ordinatores expellere eum, exigi quidem eum præcipimus quæ pro locatione live emphytheusi debere cognoscitur: usque ad definitum vero tempus completum, sibi datam rem tenere eum, & quæ placita sunt dare. Si vero refugiat, licentiam præbimus præpositis eorundem venerabilium locorum indemnitate venerabilibus domibus de ejusdem rebus fieri, non valente neque hic de emponematis aliquid prætere.

C A P. IX.

Ut liceat pro redemptione captivorum res immobiles ecclesiæ alienare.

Sanctissimas vero ecclesias (omnes seu æconomos) civitatum præcipimus alienare res immobiles pro captivorum redemptione: nisi sub hac conditione possessiones aliqui eis dederint: ut nullo modo has alienent. Hoc autem concedimus, ut Hierosolymorum sanctissima ecclesia licentiam habeat domos competentes ei non positas in eadem sancta civitate vendere, non minori pretio quam de pensionibus ejus in quinquaginta annis colligitur: ut ex earum pretio redditus meliores emat. Si vero quidam cuilibet venerabili domui, sive in hac regia civitate, sive in provinciis positæ steriles possessiones donaverint, aut vendiderint, aut alio modo concesserint, aut dereliquerint: jubemus pro talibus rebus nullam læsionem sustinere venerabilem domum in quam hujusmodi possessiones pervenerunt: aut fiscalium nomine, aut alterius cujuslibet causæ gratia prægravari: sed omne hujusmodi onus indantes & eorum heredes recurrere: necessitatem habentibus recipere datas hujusmodi possessiones, & restituere de propria facultate venerabili domui omne damnum quod ex hujusmodi occasione ei contigerit. Si vero etiam talis dolus in re subsequutus est, ut aliqua pecuniæ pro hoc venerabili domui darentur, & eas jubemus in proprium lucrum venerabilem domum habere, steriles vero res ei, qui dedit & heredibus eis omnino restitui. §. 1. Ad hæc jubemus, ut nulla necessitas sanctissimis ecclesiis, vel aliis venerabilibus locis tam in regia civitate, quam in omnibus reipublicæ nostræ provinciis positis inferatur, possessiones steriles aut frugiferas ubilibet constitutas emere: ut non inveniantur per hanc occasionem, & quas habent perdere, aut debitis obnoxii. Si vero quis voluerit rem immobilem nomine usus accipere ab aliqua prædictarum venerabilium domorum (secundum quod si perius de venerabilibus domibus, quæ in regia civitate sunt positæ, disposuimus) non aliter hoc accipiat, nisi aliam mox rem domini jure præstiterit venerabili domui, a qua eandem rem accepit, tantum habentem redditum, quantum habet res quæ ei datur, & non majoribus tributis gravatam: quatenus post ejus transitum, aut tempus in quo datio usus est placita, non transcendens scilicet ejus qui accepit vitæ tempus utramque rem integro jure, & secundum dominium & secundum usum in ipsam venerabilem domum pervenire. Et hoc quidem de immobilibus rebus jubemus.

CAP. X.

*De sacris vasis cujusque ecclesie
vel oratorii.*

DE sacris autem vasis competentibus sanctissimæ majori ecclesiæ regie civitatis, aut aliis venerabilibus oratorii domibus, in qualicumque loco nostræ reipublicæ positis, generaliter constituimus, ut non aliter hæc vendantur, aut supponantur, nisi pro captivorum redemptione. Si vero sunt plura vasa in aliqua memoratarum venerabilium domorum, nullum necessarium usum facientia, & contigerit hujusmodi venerabilem locum debitis aggravari, & non sint aliæ manifestæ res immobiles de quibus debeant debita reddi: licentiam ei damus gestis monumentorum (sicuti superius dictum est) constitutis prædicta superflua vasa aut aliis venerabilibus locis necessaria (non) habentibus vendere, aut conflare, & similiter vendere, & eorum pretium in debitum præbere: ut non immobiles res alienentur.

CAP. VI.

Quibus pœnis subjiciantur qui præsentem constitutionem violaverint.

SI vero præter hæc quæ inserta sunt præsentem legi, contractus fiat super competentibus rebus mobilibus & immobilibus uni memoratarum venerabilium domorum, reddi quidem eidem sanctissimæ ecclesiæ sive venerabili domui rem super quam tale aliquid subsecutum est, cum medii temporis fructibus: maneat autem apud eam, & pretium aut antidorum, aut quod pro permutatione, aut alia qualibet occasione datum est ei. Si vero emphyteusis agatur præter hæc quæ disposita sunt a nobis, reddi sanctissimæ ecclesiæ, sive venerabilibus domibus vel locis eandem rem jubemus & emphyteuticum, secundum quod placitum est, dare, & pactum finiri secundum virtutem emphyteuticalium instrumentorum. Si vero donetur res ecclesiastica, aut alterius venerabilis domus, & hanc reddi sanctissimæ majori ecclesiæ, aut aliis venerabilibus domibus cum medii temporis fructibus, & tantum aliud quantum valebat ipsa res. Si vero hypothecæ contra hæc dentur, creditor quod ei debetur, perdat, & res venerabili loco reddatur: tabellionibus præsumptibus præter hanc nostram legem talibus ministrare instrumentis, perpetuo exilio condemnandis. Si vero aliquid ante hanc nostram legem secundum antiquas constitutiones factum est: hoc jubemus omnibus modis propriam virtutem habere. Omnia vero quæ contra antiquas leges facta sunt, revocari sancimus, & res quæ contra virtutem earum data est, venerabilibus domibus reddatur, & de cætero secundum præsentem legem omnia fieri disponimus: vacantibus posthac aliis omnibus constitutionibus quæ super talibus casibus dudum loquebantur.

EPILOGVS.

† Eminentia igitur tua, quæ per præsentem legem in perpetuum valituram nostram sanxit tranquillitas, inconcussa observare festinet: edicto in solennibus & legitimis locis per decem dies proposito: & nullo pro tali occasione in provincias destinando. Nos enim providemus quasi modo sine collatorum læsione omnibus præsens nostra generalis constitutio manifestata fiat. Dat. 7. Id. Maji. **CONF. D. N. IUSTINIAN. PP. AUGUST. BASIL. V. C. CONS.**

TIT. IV.

VT PARTICVLARES VSVRARVM SOLVTIONES IN DVPLVM COMPVTENTVR.

NOVELLA CONSTIT. CXXI.

Imp. Justin. August. Basilicæ præfidi Tarsti.

P R A E F A T I O.

CUM decuriones videamus nobis instare precibus, & libenter iis indulgeamus: merito sane legibus contrarias artes, & per fraudem excogitatas confessiones valere non concedimus.

CAP. I.

DOCTERUNT enim potentiam nostram Eusebius, & Aphthonius, qui Demetrio nepotes extiterunt, dati ex Palladio Demetrii filio: quod is Demetrius Artemidoro per causam mutui quingentos aureos debuerit, in quam summam etiam usuras stipulatus sit. Nuper vero sacram prodidisse formam, quæ voluerit, si duplum debiti solvatur, ut nulla contra ipsos secundum leges nostras super sit exactio. Artemidori autem creditoris successores Epimachum & Artemonem dixisse, mentitos ipsos in precibus neque nostro dignando auxilio: cum debito plene satisfactum non fuerit, sed soli nongenti quadraginta novem aurei persoluti sint. Ajunt enim supplices, patrem suum Palladium una cum Demetrio patre ejus & Paulo octingentos sexaginta septem soluisse aureos. Sed Artemonem & Priscianam Artemidori filios, qui Epimachi & Artemonis illius alterius avus fuit, dixisse particularem se solutionem sortis non adjungere, sed omnia velle reputari in usuras; hac item innuere sententiam provincie præfidis, & propterea exegisse Palladium pro priore quingentorum aureorum fœneratitia syngrapha alteram aureorum sexingentorum. Solvite autem ipsi (inquiunt) diversis temporibus, & Palladium aureos septuaginta duos, & Eusebium atque Aphthonium decem, ut inde colligatur nongentorum quadraginta novem aureorum summa. Eum vero qui controversiæ audientiam præbuerat, cum in animo non revolveret, quod totius accusationis eadem causa esset: non admisisse ipsos, sed voluisse in sexingentos eos aureos sortis condemnare. Petieruntque, ut hac necessitate eximerentur: & collecto universo debito quingentorum aureorum, si quinquaginta unum adhuc solverent, qui reliqui essent ad mille solidorum quantitatem, tam universo debito liberarentur, quam fœneratitiam sexingentorum aureorum syngrapham reciperent.

CAP. II.

CUM igitur leges nostræ nihil ultra duplum solvi velint: & nos in hoc tantum differentiam habeamus cum prioribus, quod illæ quidem debita constituent usque ad duplum, si nulla particularis facta fuisset solutio: nos vero recipiamus, ut particulares etiam solutiones debita dissolvant, si usque ad duplum pertingat: sancimus ut secundum hoc fiat computatio: & si tantum hi resolverint, quantum adhuc ad mille aureos deest, recuperent etiam fœneratitiam sexingentorum aureorum syngrapham, ne debitum ex hac causa multipliciter exigi deprehendatur.

EPILOGVS.

† Quæ itaque nobis placuerunt, & per hanc sacram pragmaticam declarantur formam, ea studio magnificentiæ tuæ effectui & fini tradere, tam ad interpretationem, quæ de hac causa in sententiis, quorum supplices meminerunt, facta est, abolita: quam omnibus quæ per obreptionem & ex una cap-

tum parte confecta sunt, aut conficiantur, vacanti-
bus. Divinitas te servet per multos annos, frater
jucundissime. Dat. 17. cal. Maji *Const.* BELIS. V. C.
CONS.

TIT. V.

EDICTVM PIENTISSIMI DOMINI NOSTRI
IVSTINIANI DE FORMVLA ARTIFICVM.

NOVELLA CONSTIT. CXXII.

P R Æ F A T I O.

COgnovimus, quomodo post castigationem Do-
mini Dei benignitate immittam, qui negotia-
tiones & ludos literarios exercent, diversi etiam ge-
neris artifices & agricolæ, insuper & nautæ, cum po-
tius meliores fieri deberent, lucri cupiditati se de-
diderint, & duplicia tripliciaque ac mercedes præ-
ter veterem consuetudinem requirant.

C A P. I.

Visum igitur est per sacrum Edictum omnibus in-
terdicere detestandam istiusmodi avaritiam, &
ne quis in posterum ejuscunque discipline aut ar-
tis magister, qualiscunque etiam negotiationis ne-
gociator, qualiscunque demum agriculturæ agrico-
læ, quam vetus consuetudo ferat, plus pretij merce-
disve nomine exigat, jubemus vero etiam ut ædi-
ficiorum, & colendæ terræ, aliorumque onerum
mensores nihil amplius onerariis imputent, & illis
antiquam consuetudinem conservent. Hæc au-
tem observare jubemus & eos qui qualicunque
opera demandant, & eos qui aliqua redimunt. Si
quidem nec ipsis amplius quam more constitutum
sit, dare concedimus. Sciant vero qui quicquam
amplius quam pro veteri consuetudine requirunt,
quod triplicem quantitatem in fiscum inferre co-
gentur, si supra id quod ab initio constitutum fue-
rit, cepisse illos quicquam aut dedisse ostensum sit.

EPILOGVS.

† Hæc porro inquiri & vindicari jubemus & ab
excellencia tua & a gloriosiss. felicis hujus urbis
præfeto. Volumus enim per vos ab hujus nostri
edicti transgressoribus constitutam multam exigere,
pœnisque illos subdi: ita ut quæ vobis parent co-
hortibus, quinque librarum auri multa incubitu-
ra sit, si quid ex iis quæ a nobis constituta sunt, ne-
glectum fuerit. Dat. 2. calend. April. *Constantinop.*
D. N. IVSTIN. PP. Ang. post BELIS. V. C. CONS.

TIT. VI.

DE SANCTISSIMIS EPISCOPIS ET DEO AMA-
BILIBVS ET REVERENDISSIMIS CLERICIS,
ET MONACHIS.

NOVELLA CONSTIT. CXXIII.

*Imperator Iustinianus Augustus Petro gloriosiss. ma-
gistro sacrorum nostrorum officiorum.*

P R Æ F A T I O.

DE gubernatione, & privilegiis, aliisque diversis
capitulis ad sanctissimas ecclesias, & alias ve-
nerabiles domos pertinentibus, jam quædam dis-
posuimus: super sanctissimis autem episcopis, &
clericis, & monachis dudum in diversis constitutio-
nibus disposita cum competenti correctione hæc
comprehendere lege prospeximus. *In editionibus
Haloandrinis due hic pagine infarciuntur, quæ nec
in Scrimgeriana editione, nec in meis manuscriptis
reperiuntur. Contius.*

C A P. I.

De ordinatione episcoporum.

Sancimus igitur quoties opus fuerit episcopum

ordinari, clericos & primates civitatis, cujus
futurus est episcopus ordinari, mox in tribus perso-
nis decreta facere, propositis eis sacrosanctis Evan-
gelis, periculo sacrum animarum dicentes in ipsis
decretis: quia neque propter aliquam donationem,
neque propter aliquam promissionem, aut amicitiam,
aut aliam quamlibet causam, sed scientes eos rectæ &
catholicæ fidei. & honestæ esse vitæ, & literas nosse, hos
elegimus: & quia neque uxorem, neque filios aliquos
eorum habent, neque concubinam aut filios naturales
cognoscunt eos habuisse, aut habere: sed & si prius
uxorem aliquis ex eis habuit ipsam & unam, & pri-
mam, & neque viduam, neque viro conjunctam, neque
legibus aut sacris constitutionibus interdictam; sed
& quod neque curialem aut officialem hunc esse cogno-
scunt: aut si curiali vel officiali subjaceret fortuna,
sciunt eum in monasterio non minus quindecim annis
monasticam conversationem implevisse. §. 1. Hoc quo-
que decretis oportet inseri, quia non minus quam tri-
ginta quinque ætatis annos habet is, qui eligitur ab eis
qui cognoscunt personam: ut ex trium personarum
pro quibus talia decreta facta sunt, melior ordina-
tur electione & periculo ordinantis. Curialem vero
vel officialem, qui, sicut dictum est, quindecim an-
nis in monasterio conversatus est, & ad episcopatum
provocatus, liberum esse propria fortuna: ita ta-
men, ut liberatus a curia, quartam partem suæ
substantiæ sibi retineat: reliquis ejus rebus
secundum nostram legem curiæ & fisco vindicandis.
§. 2. Damus autem licentiam decreta facientibus,
si quempiam laicorum præter curialem & officia-
lem, dignum memorata electione esse putent: hunc
cum aliis duobus clericis aut monachis eligere: ut
si laicus hoc modo ad episcopatum eligatur, non re-
pente episcopus ordinetur, sed primo clericis non
minus tribus mensibus connumeretur, & ita sanctas
regulas & cotidianum ecclesiæ ministerium edoctus,
episcopus ordinetur: qui enim alios debet docere,
post ordinationem ab aliis doceri non debet. Si ve-
ro (ut evenit in quibusdam locis) non inveniantur
tres personæ ad talem electionem opportuna, li-
ceat decreta facientibus in duabus & in una perso-
na decretum facere: eos tamen omnes jam dictas
a nobis habentes testationes. Si vero qui debent
episcopum eligere, citius ipsa decreta intra sex
menses non faciant: tunc periculo propriæ animæ
ille, quem competit ordinare episcopum, ordinetur,
omnibus aliis quæ diximus observandis. Si quis
autem citra memoratam observationem episcopus
ordinetur, jubemus hunc omnibus modis episcopa-
tu depelli. Sed etiam illum qui præter hoc præ-
sumpserit ordinare, segregari uno anno a sacro mini-
sterio, & omnem ejus substantiam, quæ quolibet
tempore aut modo in ejus dominium deducta est,
propter culpam quam fecit, dominio ecclesiæ cu-
jus episcopus est, vindicari.

C A P. II.

De accusatoribus episcoporum.

Si quis autem electum ad ordinationem episcopa-
tus accusaverit in qualibet causa quæ possit se-
cundum leges aut canones ejus impedire ordinatio-
nem, differatur hujusmodi ordinatio: & prius con-
tra eum propositam causam sive præsentem accusa-
tore, & ab eo propositam causam exequente, sive
etiam deficiente per tres menses suam accusatio-
nem implere: diligenter examinari ab illo a quo
futurus erat episcopus ordinari: & si quidem
obnoxium eum accusator invenerit, prohibeatur
ordinatio. Si vero obnoxius non ostendatur, ordina-
tio

tio quidem non impediatur: accusator autem, si-
ve non probaverit, siue etiam fugit propositam a
se accusationem, a provincia in qua habitat abjiciat-
ur. Si quis autem ante examinationem accusa-
tum ordinaverit, ordinatus quidem a sacerdotio re-
pellatur: qui vero talem ordinare festinaverit, su-
perius dictæ subiaceat pœnæ, tam annali prohibi-
tioni sacri ministerii, quam etiam ut omnes ejus res
ecclesiæ vindicentur. §. 1. Præ omnibus illud ser-
vari sancimus, ut nullus per suffragium auri, aut
aliarum rerum, episcopus ordinetur. Si quid au-
tem tale committatur, ipsi semetipsos, & dantes &
accipientes, & mediatores eorum, secundum sa-
cras Scripturas & sanctas regulas damnationi sub-
jiciunt: & propterea qui dat, & qui accipit, & me-
diator ejus factus, sacerdotii aut cleri honore re-
moveatur: quod autem pro hac causa datum est,
ecclesiæ illi vindicetur, cujus voluit sacerdotium
comparare. Si vero laicus forte pro hac causa ali-
quid accipiat, aut mediator rerum factus est: datas
res in duplum eum exigi jubemus, ecclesiæ vindi-
candas. Non solum autem quæ secundum hunc
modum dantur, vindicari præcipimus: sed etiam
omnem cautionem pro hoc quolibet modo expo-
sitam, & pignorum vel fidejussorum dationem, vel
oblationem, & omnem quamlibet aliam cautionem
vacare sancimus. Et qui super hoc promissionem
accepit, non solum professionem reddat: sed etiam
aliud tantum quantum professio continet, exigatur,
quod debet ecclesiæ dari.

C A P. III.

*Si quis episcopus ante ordinationem vel postea ecclesiæ
res suas obtulerit: & quid pro cathedralico
dari conveniat.*

SI quis autem episcoporum siue ante suam ordina-
tionem, siue post ordinationem voluerit pro-
prias res, aut partem earum ecclesiæ offerre cujus
sacerdotium accepit, non prohibemus, & omni
condemnatione & pœna præsentis legis liberum
eum esse sancimus: sed etiam omni laude dignum
judicamus: quoniam hoc non est emptio, sed obla-
tio. Pro consuetudinibus autem illa sola permitti-
mus præberi ab ordinatis episcopis, quæ subsequen-
ter præsentia legi inserta sunt. Jubemus igitur be-
atissimos archiepiscopos & patriarchas, hoc est se-
niores Romæ, & Constantinopoleos, & Alexandriæ,
& Theopoleos, & Hierosolymorum, siquidem con-
suetudo habet episcopis & clericis in eorum ordina-
tione, non minus quam viginti auri libras dari, ipsa
solummodo præberi, quæ consuetudo recognoscit:
plus autem ab hac quantitate nihil supra viginti au-
ri libras præberi: metropolitæ autem a propria
synodo, aut a beatissimis patriarchis ordinatos, &
alios omnes episcopos, qui aut a patriarchis aut a
metropolitæ ordinantur, dare pro inthronisticis
quidem solidos centum: notariis autem ordina-
tis, & aliis ministrantibus ei, & solenniter accipien-
tibus solidos trecentos. Si vero ecclesiæ redditus
minus quidem quam triginta auri libras per annum
reddant, non minus autem quam decem: dari pro
inthronisticis solidos centum aliis autem omnibus,
qui ex more capiunt, solidos centum. Si vero mi-
nus quidem quam decem, non minus autem quin-
que auri libras ecclesiæ redditus esse contigerit: pro
inthronisticis quidem dari solidos quinquaginta:
omnibus autem aliis ex consuetudine percipienti-
bus solidos ducentos. Si autem minus quam quin-
que, non minus autem duas auri libras ecclesiæ
redditus habeat, pro inthronisticis solidos decem &

octo: omnibus autem aliis ex consuetudine perci-
pientibus solidos 24. Si autem minus tres, non
autem quam duas auri libras quantitas reddituum
ecclesiæ comperiat, dare pro inthronisticis qui-
dem solidos duodecim, pro omni vero alia consue-
tudine solidos sex. Episcopum enim ecclesiæ mi-
nus duas auri libras redditus habentem, neque pro
inthronisticis, neque pro alia qualibet consuetu-
dine dare aliquid permittimus. Hæc autem quæ
præberi disposuimus, primus presbyter ordinantis
episcopi & archidiaconus suscipientes, ex consue-
tudine percipientibus dividant hæc. Igitur jubemus
hæc omnibus modis observari: ut non ex talibus
occasionibus ecclesiæ debitis prægraventur, & sa-
cerdotia venalia fiant. Si quis autem ultra quanti-
tatem a nobis definitam pro inthronisticis aut con-
suetudinibus quolibet modo præsumat accipere
jubemus quicquid plus acceperit: triplum ex rebus
ejus vindicari ecclesiæ dantis. Sed hæc quidem pro
episcoporum ordinatione dicta sunt.

C A P. IV.

*Ut episcopatus a servili, & adscriptitia fortuna
hominem liberet.*

Post ordinationem vero servili & adscriptitia for-
tuna episcopos liberos esse præcipimus, nisi cu-
riales aut officiales, citra prædictam observationem
ordinentur: tales enim episcopatu remotos, cu-
riæ aut officio restitui jubemus: ut non ex tali for-
tuna sacerdotio fiat injuria. Illos autem qui ante
hanc nostram legem ex curiali fortuna inveniuntur
episcopi ordinati, hujusmodi quidem fortuna libe-
ros esse sancimus: legitimam vero partem ex pro-
priis rebus curiæ, & fisco dare: sic tamen, ut nullam
imminutionem ecclesiasticæ jura sustineant in rebus
quas in episcopatu acquirunt, ecclesiæ eorum com-
petere disposuimus. Si vero contigerit ordinatum
episcopum sub proprii parentis potestate esse: ex
ipsa ordinatione suæ potestatis sit.

C A P. V.

*De presbyteris, & diaconis, & subdiaconis
cognitionis jure ad tutelam vel cu-
ram vocatis.*

DEo autem amabiles episcopos & monachos, ex
nulla lege tutores, aut curatores cujuscunque
personæ fieri permittimus: presbyteros autem, &
diaconos, & subdiaconos jure & lege cognitionis
tutelam aut curam suscipere hereditatis permitti-
mus, proprio & solo gradu cognitionis ad tutelam
& curam vocatis, hujusmodi suscipere administra-
tionem permittimus: si tamen intra quatuor men-
ses ex quo vocati sunt, apud competentem judicem
scripto declarent talem administrationem propria
voluntate suscepisse, & si quis eorum fortan hoc se-
cerit, nullum ex hoc in alia tutela aut cura præjudi-
cium patiat.

C A P. VI.

*Ut clerici a muneribus personalibus & negotiis
secularibus abstineant.*

Sed neque fieri susceptorem aut exactorem fisca-
lium functionum, aut conductorem publicarum
aut alienarum possessionum, aut curatorem domus,
aut procuratorem litis, aut fidejussorem pro talibus
causis episcopum, aut æconomum, aut alium cleri-
cum cujuslibet gradus, aut monachum proprio no-
mine, aut ecclesiæ, aut monasterii finimus: ut non
per hanc occasionem & sanctis domibus damnum
fiat, & sacra ministeria impediuntur. Si au-
tem ecclesiis aut monasteriis possessiones quædam
adja-

adjacentes inveniantur, & voluerint dispensatores ipsarum venerabilium domorum in conductionem aut emphyteusim has accipere: tunc omnibus clericis & monachis pro his causis in ipso instrumento sub geſſis monumentorum consentientibus & manifestantibus pro utilitate venerabilium domorum hoc fieri: talem conductionem & emphyteusim procedere sinimus. Sed etiam ipsis sanctissimis ecclesiis & aliis venerabilibus domibus damus licentiam conductiones & emphyteuses facere ad invicem: & clericis similiter propriarum ecclesiarum possessiones conducere & gubernare, cum voluntate tamen episcopi & œconomi permittimus: exceptis personis quas per aliam legem hoc facere prohibuimus. Si quis autem contra ea quæ dicta sunt, aliquid fecerit, si quidem episcopus fuerit, omnes ejus res ex qualibet causa vel persona sive ante episcopatum, sive post hoc fuerint ad eum venientes, ejus ecclesiæ vindicari sancimus. Si autem œconomi, aut alii clerici fuerint hoc delinquentes: pecuniariam eos poenam, qualem episcopus eorum probaverit, exigi ecclesiæ vindicandæ: cum etiam conductionem teloniorum, aut cujuslibet possessionis, aut publicarum collationum perceptionem, aut exactionem, aut sollicitudinem domus eis credentes, aut fidejussores eos pro memoratis causis suscipientes: nullam contra ecclesiam, aut monasterium, aut res ejus, aut gubernantium, aut contra illas personas quibus crediderint, aut contra facultates aut fidejussores eorum habeant actionem. Illi vero qui publicarum collationum aut tributorum susceptionem, aut conductionem, aut exactionem memoratis personis crediderint, aut fidejussores eos acceperint: si quod publico damnum contingat, hoc ex propria facultate restituere compelluntur.

CAP. VII.

Ne episcopus dicendi testimonii causa evocetur.

Nulli vero judicum licebit, Deo amabiles episcopos cogere ad iudicium venire pro exhibendo testimonio: sed iudex mittat ad eos quosdam ex personis ministrantium sibi: ut propositis sanctis Evangelis secundum quod decet sacerdotes, dicant quæ noverint.

CAP. VIII.

Ne propter quamlibet causam episcopus ad secularem iudicem trahatur.

Sed neque pro qualibet pecuniaria causa vel criminali episcopum ad iudicem civilem aut militare, invitum producere aut exhibere citra imperialem iussionem permittimus: sed iudicem qui tale aliquid sive ex scripto sive ex non scripto præsumpserit imperare, post cinguli privationem, viginti librarum auri poenam exsolvere jubemus ecclesiæ, cuius episcopus produci aut exhiberi iussus est: executorem similiter post cinguli privationem, & verberibus subdendum, & in exilium deportandum.

CAP. IX.

Ne episcopi proprias ecclesias relinquunt.

Interdicimus autem Deo amabilibus episcopis proprias relinquere ecclesias, & ad alias regiones venire. Si vero necessitas faciendi hoc contigerit: non aliter, nisi cum literis beatissimorum patriarchæ aut metropolitæ, aut per imperialem videlicet iussionem hoc faciant: ita tamen ut nec illis episcopis qui sub beatissimo archiepiscopo Constantinopoleos & patriarcha fuerint, liceat citra permissionem ejus, aut nostræ iussionis, ad regiam civi-

tatem venire. Si vero etiam secundum hunc modum episcopus cujuscunque loci profectus fuerit, non amplius uno anno suam relinquat ecclesiam. Episcopos autem in regiam civitatem, sicut dictum est, venientes, cujuslibet fuerint diocesis, præ omnibus ire ad beatissimum archiepiscopum Constantinopoleos, & ad patriarcham, & ita per eum ad nostram introire tranquillitatem. Citra autem hanc nostram dispositionem aut proficiscentibus, aut ultra definitum unius anni tempus extra suam ecclesiam facientibus moram, primum quidem non ministrari ab œconomis propriæ ecclesiæ expensas: deinde admonere eos per literas sacerdotum sub quibus agunt, ut revertantur ad suas ecclesias: differentes autem reverti, secundum sanctas revocari regulas: & nisi intra definitum a sacris canonibus tempus revertantur ad suas ecclesias, ipsos quidem ab episcopatu expelli, alios autem pro eis meliores ordinari secundum præsentis legis virtutem: hoc ipso & super clericis valituro cujuscunque ordinis fuerint aut ministerii.

CAP. X.

Ut archiepiscopi & patriarcha sæpius in annis singulis concilia & synodos celebrent.

Ut autem omnis ecclesiasticus status, & sacræ regulæ diligenter custodiantur: jubemus unumquemque beatum archiepiscopum, & patriarcham & metropolitam sanctissimos episcopos sub se constitutos in eadem provincia semel aut secundo per singulos annos ad se convocare, & omnes causas subtiliter examinare, quas episcopi aut clerici aut monachi ad invicem habeant: easque disponere: & super hoc quidquid extra regulas a quacunque persona delinquitur, emendare. Interdicimus autem sanctissimis episcopis, presbyteris, & diaconis, & subdiaconis, lectoribus, & omnibus aliis cujuslibet venerandi collegii aut schematis constitutis, ad tabulas ludere, aut aliis ludentibus participes ac inspectatores fieri, aut ad quodlibet spectaculorum spectandi gratia venire. Si quis autem ex his hoc deliquerit, jubemus hunc in tribus annis a venerabili ministerio prohiberi, & in monasterium redigi. Si autem in medio tempore ostenderit dignam sui vitii poenitentiam, liceat & sacerdoti sub quo constitutus est minuire tempus, & hunc rursus proprio reddere ministerio: scientibus quoque sanctissimis episcopis debentibus hoc vindicare, quia si tale aliquid agnoscentes non vindicaverint, ipsi rationem Deo pro tali causa persolvent. Nullum autem episcopum invitum cogi quemlibet clericum sub se constitutum de proprio clero dimittere.

CAP. XI.

Ne quis ante causæ exitum excommunicetur.

Omnibus autem episcopis & presbyteris interdicimus segregare aliquem a sacra communione, antequam causa monstratur propter quam sanctæ regulæ hoc fieri jubent. Si quis autem præter hoc a sancta communione quemquam segregaverit: ille quidem qui injuste a communione segregatus est, solutus excommunicatione a majore sacerdote, sanctam mereatur communionem. Qui vero aliquem a sancta communione segregare præsumpserit: modis omnibus a sacerdote, sub quo constitutus est separabitur a communione quanto tempore ille perspexerit: ut quod injuste fecit, iuste sustineat. Sed neque propriis manibus liceat episcopum aliquem percutere, hoc enim extraneum sacerdoti est. Si quis autem episcopus secundum

ecclesiasticas regulas sacerdotio pulsus, præsum-
pserit ingredi civitatem, ex qua pulsus est, relin-
quens locum in quo iussus est degere: jubemus
hunc in monasterio in alia regione constituto tradi:
ut quod in sacerdotio deliquit, degens in monaste-
rio corrigat.

CAP. XII.

Quales esse debent qui in clericos ordinantur.

Clericos autem non aliter ordinari permittimus,
nisi literas sciant, & rectam fidem, vitamque
habeant honestam: & neque concubinam aut na-
turales habuerint aut habeant filios, sed caste vi-
ventes, aut uxorem legitimam, & ipsam unam &
primam habentes, neque viduam, neque separa-
tam a viro, neque aliter legibus aut sacris cano-
nibus interdictam.

CAP. XIII.

*De aetate presbyterorum & ceterorum cle-
ricorum.*

Presbyterum autem minorem trigintaquinque
annorum fieri non permittimus. Sed neque
diaconum aut subdiaconum minorem vigintiquin-
que, aut neque minorem lectorem decem & octo
annorum. Diaconissam vero non ordinari in san-
cta ecclesia, quæ minor est annorum quadraginta,
aut ad secundas venerit nuptias.

CAP. XIV.

De uxoribus clericorum.

Si autem tempore ordinationis clerici cujuscun-
que collegii aut ordinis, accusator aliquis appa-
ruerit, dicens eum indignum ordinatione esse: diffe-
ratur ordinatio, & universa procedant tam pro exa-
minatione, quam pro multis causis, quas in episco-
porum ordinationibus sancivimus. Si vero futurus
ordinari diaconus non habuerit uxorem (sicut prius
dictum est) conjunctam sibi: non aliter ordinetur,
nisi prius ab ordinante eum interrogatus promiserit
posse post ordinationem & sine legitima uxore honeste
vivere: non valente eo qui ordinat, in tempore
ordinationis permittere diaconum aut subdiacono-
num post ordinationem uxorem accipere. Is autem
qui permittit episcopus, expellatur ab episcopatu.
Si vero post ordinationem presbyter aut diaconus
aut subdiaconus uxorem duxerit: expellatur a cle-
ro, & curiæ civitatis illius in qua clericus erat, cum
propriis rebus tradatur. Si vero lector secundam
ducat uxorem, aut primam quidem viduam, aut se-
paratam a viro, aut legibus vel sacris canonibus in-
terdictam, nequaquam ad alium ecclesiasticum or-
dinem provehatur: sed & si quolibet modo ad ma-
jorem ordinem perducatur, expellatur eo, & priori
restituatur.

CAP. XV.

Quibus casibus Curiales clerici ordinari possunt.

Sed neque curialem aut officialem clericum fieri
permittimus: ut non ex hoc venerabili clero
injuria fiat. Si vero tales personæ in clero consti-
tuantur, tanquam nec ad ordinem perducti propriæ
fortuni restituantur, nisi forsan monasticam vitam
aliquis eorum non minus quindecim annis imple-
vit: tales enim ordinari præcipimus, legitima vi-
delicet parte curiæ & siso danda, si in clero constitu-
ti, monacho condecens vitam impleverint. Si
vero post clericatus honorem aliquis eorum uxo-
rem duxerit, aut concubinam habuerit, curiæ & offi-
cio, cujus fortunæ subiacebat, reddatur: etiam si
maxime tali ecclesiastico gradu tenebatur, in quo
quis constitutus non prohibetur sacris canonibus

& legibus uxorem accipere. Hoc autem & super
aliis omnibus monachis tenere sancimus, quide
monasteriis ad quemlibet ecclesiasticum transfe-
runtur gradum, etiam si nulli fortunæ subiecti fue-
rint. Et generaliter sancimus, nulli licere in quoli-
bet ecclesiastico gradu constituto, discedere ab eo,
& secularem fieri: scientibus tale quid facientibus,
quia & quasi apposito sibi cingulo aut dignitate aut
militia nudabuntur, & curiali fortunæ propriæ civi-
tatis tradentur. Qui autem ante nostram legem
clerici ordinati sunt ex curiali fortuna: per substi-
tutas personas pecuniaria munera complere, a cor-
poralibus autem liberos servari.

CAP. XVI.

Ut ordinationes gratis fiant.

Sed neque clericum cujuscunque gradus due ali-
quid ei a quo ordinatur, aut alii cuilibet personæ
permittimus: solas autem præbere eum consuetu-
dines iis, qui ordinationum ministrantes sunt, ex con-
suetudine accipientibus, unius anni emolumenta
non transcendentes. In sancta vero ecclesia in qua
constituitur, sacrum complere ministerium, & nulla
penitus propriis clericis dare pro sua insinuatione,
nec ob hanc causam propriis emolumentis aut aliis
portionibus hunc privari. Sed neque xenodochum,
aut nosocomum, aut ptochotrophum, aut alium
quemlibet venerabilis domus gubernatorem, aut
quamcunque ecclesiasticam sollicitudinem age-
tem, dare aliquid illi a quo constituitur, aut alii cui-
cunque personæ pro commissa sibi gubernatione.
Qui vero præter hæc quæ disposuimus, aut dat, aut
accipit, aut mediator sit, sacerdotio aut clero hujus-
modi commissæ sibi cujuscunque gubernationis
nudabitur, iis quæ accipiuntur vindicandis venera-
bili loco, cujus talis persona ordinationem aut soli-
citudinem aut gubernationem accipit. Si autem
secularis sit qui accipit, aut mediator factus est: quod
datum est, duplum repetitur, & venerabili loco in
quo talis persona ordinationem aut gubernationem
aut sollicitudinem suscepit, præbeatur. Si quis
autem clericus cujuslibet gradus, sive gubernator
cujuslibet venerabilis domus, aut ante ordinatio-
nem commissam sibi cujuscunque gubernationis
aut sollicitudinis, aut postea aliquid voluerit suarum
rerum offerre ecclesiæ in qua ordinatur, aut loco
cujus gubernationem aut sollicitudinem suscepit,
non solum non prohibemus hoc fieri, sed etiam ma-
gis invitamus eos talia pro salute animæ suæ facere.
Non enim illa solum dari prohibemus, quæ propriis
personis quibusdam præbentur, non quæ sanctis ec-
clesiis, aut aliis venerabilibus locis offeruntur.

CAP. XVII.

*Quomodo servus ordinari possit, aut ad-
scriptitius.*

Si servus sciente & non contradicente domino
in clero ordinatus fuerit: ex hoc ipso quod
constitutus est, liber & ingenuus erit. Si vero
ignorante domino ordinatio fiat: licet domino in-
tra spatium unius anni & servilem fortunam pro-
bare, & suum servum recipere. Si vero servus
scienti domino sive inscienti (sicut diximus) eo
quod in clero constitutus est, liber factus ecclesia-
sticum ministerium reliquerit, & ad secularem
transierit vitam: suo domino ad servitium tradi-
tur. Adscriptitios autem in ipsis possessionibus,
quarum sunt adscriptitii, clericos etiam præter vo-
luntatem dominorem fieri permittimus: ita ta-
men, ut clerici facti impositam sibi agriculturam
adimpleant.

CAP. XVIII.

De edificatoribus ecclesiarum.

SI quis oratorii domum fabricaverit, & voluerit in ea clericos ordinare aut ipse, aut ejus heredes: si expensas ipsis clericis ministrant, & dignos denominant, denominatos ordinari. Si vero qui ab eis eliguntur, tanquam indignos prohibent sacre regule ordinari: tunc sanctissimus episcopus quoscunque putaverit meliores, ordinari procuret. Sancimus autem reverendissimos clericos sui ecclesie obsecundare, & omne eis competens ecclesiasticum ministerium adimplere: hoc requirente uniuscujusque civitatis sanctissimo episcopo, & cujuscunque ordinis ecclesiastici primatibus, eos qui hoc non custodiunt regulari multæ subdentibus.

CAP. XIX.

Ut omnes Clerici res suas in sua potestate habeant.

Presbyteros autem & diaconos & subdiaconos, cantores & lectores, quos omnes clericos appellamus, res quolibet modo ad eorum dominium venientes habere sub sua potestate præcipimus, ad similitudinem castrensiū peculiorum, & donare secundum leges, & in his testari, licet sub parentum sint potestate: sic tamen, ut horum filii, aut his non existentibus, parentes eorum legitimam partem ferant.

CAP. XX.

Quibus poenis subjiciantur Clerici, qui falsum tulerint testimonium.

Reverendissimis autem presbyteris aut diaconis etiam si inventi fuerint pro pecuniaria causa falsum perhibuisse testimonium: sufficiat pro verberibus, tribus annis separari a sacro ministerio, & monasteriis tradi. Pro criminalibus autem causis si falsum testimonium dixerint: clero nudatos, legitimis subdi poenis præcipimus: reliquos autem omnes in aliis etiam ecclesiasticis ordinibus constitutos, si falsum testimonium cujuscunque causæ, siue pecuniariæ, siue criminalis dixisse convincantur, non solum ecclesiastico officio repelli, sed etiam verberibus subdi.

CAP. XXI.

Ut clerici apud proprium conveniantur episcopum.

SI quis contra aliquem clericum aut monachum, aut diaconissam, aut monastriam, aut ascetiam habeat aliquam actionem, adeat prius sanctissimum episcopum, cui horum unusquisque subjaceat: ille vero causam inter eos judicet: & si quidem utraque pars iis quæ judicata sunt, acquieverit: jubemus per loci judicem hoc executioni perfectæ contradi. Si quis autem litigantium intra decem dies contradicat iis quæ judicata sunt, tunc locorum judex causam examinet: & si invenerit iudicium recte factum, etiam per sententiam propriam hoc confirmet, & executioni propriæ tradat, quæ judicata sunt: & non liceat secundo in tali causa victo appellare. Si vero iudicis sententia contraria fuerit iis, quæ a Deo amabili episcopo judicata sunt: tunc locum habere appellationem contra sententiam iudicis, & hanc secundum legum ordinem referri & exerceri. Si tamen ex imperiali iussione, aut iudiciali præcepto episcopus judicet inter quascunque personas: appellatio ad imperium, aut ad eum qui transmittit negotium, referatur. §. 1. Si vero crimen fuerit quod adversus quamlibet memoratarum reve-

rendissimarum personarum inferatur, si quidem apud episcopum aliquis accusatur, & ipse veritatem invenire potuerit: ab honore aut gradu hunc secundum ecclesiasticas regulas deiciat, & tunc competens iudex hunc comprehendat, & secundum leges litem examinans, causæ finem imponet. Si vero prius civilem iudicem adeat accusator, & crimen per legitimam examinationem potuerit approbare, tunc episcopo locorum gesta monumentorum palam faciat: & si ex his agnoscat proposita crimina commisisse eum, tunc ipse episcopus hunc secundum regulas ab honore siue gradu quem habet, sepatet: iudex autem ultionem ei inferat legibus congruentem. Si vero episcopus putaverit gesta non iuste confecta: tunc liceat ei deferre, & nudare honore seu gradu accusatam personam: ita tamen, ut huiusmodi persona sub legitima cautela fiat, & ita ad nos negotium tam ab episcopo quam a iudice, referatur, ut nos hoc cognoscentes, quæ nobis videntur, jubeamus. §. 2. Si quis autem pro pecuniaria causa contra aliquem omnium memoratarum personarum habuerit actionem aliquam, & episcopus distulerit inter eas judicare: licentiam habeat actor civilem iudicem adire: ita tamen ut accusata persona nullo modo cogatur fidejussorem dare, sed solam cautionem sine jurejurando cum hypotheca suarum rerum exponere. Si vero pro criminali causa accusatio contra aliquam memoratarum personarum proponatur, sub legitima cautela accusata fiat persona. Si autem ecclesiastica causa est, nullam communionem habeant iudices civiles circa talem examinationem, sed sanctissimus episcopus secundum sacras regulas causæ finem imponat.

CAP. XXII.

Ut episcopi apud proprium conveniantur metropolitani: & ut cavere pro lite non teneantur.

SI quis vero sanctissimorum episcoporum ejusdem synodi dubitationem aliquam adinvicem habeat, siue pro ecclesiastico jure, siue pro aliis quibusdam rebus: prius metropolita eorum cum aliis de sua synodo episcopis causam examinet & judicet: & si non rata habuerit utraque pars quæ judicata sunt, tunc beatissimus patriarcha diceceseos illius inter eos audiat, & illa determinet quæ ecclesiasticis canonibus & legibus consonant: nulla parte ejus sententiæ contradicere valente. Si autem & a clero, aut alio quocunque aditio contra episcopum fiat propter quamlibet causam: apud sanctissimum ejus metropolitam secundum sacras regulas & nostras leges causa judicetur: & si quis iudicatis contradixerit, ad beatissimum archiepiscopum & patriarcham diceceseos illius referatur causa, & ille secundum canones & leges huic præbeat finem. Si vero contra metropolitam talis aditio fiat ab episcopo, aut clero, aut alia quacunque persona: diceceseos illius beatissimus patriarcha simili modo causam judicet. Pro omnibus autem causis, pro quibus apud proprium metropolitam aut patriarcham, siue apud alios quoscunque iudices episcopi conveniantur, nullam fidejussionem aut cautionem pro lite exigantur: sic tamen, ut isti studeant illatis sibi causis semetipsos absolvere.

CAP. XXIII.

Ut Oeconomi & similes apud proprium episcopum conveniantur.

Oeconomos autem, & xenodochos, nosocomos, prochorophos, & aliorum venerabilium

locorum gubernatores, & alios omnes clericos, jubemus pro creditis sibi gubernationibus apud proprium episcopum cui subiacent, conveniri, & rationem suæ gubernationis facere, & exigi quod ex ipsis debentes ostenduntur illi venerabili reddendum domui, ex cujus ordinatione debitum apparuerit. Si vero putaverint se gravari: post repetitionem metropolitana causam examinet. Si vero metropolitana fuerit contra quampiam prædictarum personarum hujusmodi causas examinans, & debitum exegerit, & exactus putaverit se gravatum: diocesanos illius beatissimus patriarcha causam determinet: non enim concedimus prædictis personis pro memoratis causis ante examinationem & exactorem debiti proprios episcopos declinare, & ad alia venire judicia. Si quis autem ex ecclesiasticis cui aliqua talis dispensatio credita est, ante rationum expositionem, & debitorum solutionem moriatur, jubemus ejus heredes simili modo & rationibus & exactionibus subiacere.

CAP. XXIV.

Ut episcopi illic ubi deliquerint, convenientur.

SI quis episcopus aut clericus ex quacunque provincia in Constantinopoli reperiatur, & voluerit aliquis adversus eum actionem proponere: si quidem litis contestatio in provincia pro ipso negotio facta est, ibi litem compleri. Si vero nondum inchoata est: apud gloriosissimum præfectum Orientis prætoriorum, aut apud eos qui a nobis fuerint deputati iudices, convenientibus eum respondere.

CAP. XXV.

De Apocrisiariis.

Reverendissimi vero apocrisarii cujuscunque sanctissimæ ecclesiæ, qui in regia civitate degunt, aut ad beatissimos patriarchas, aut ad metropolitans a suis episcopis ordinati & destinati, neque pro suis episcopis, neque pro causa ecclesiæ, aut pro debito publico aut privato aliquam conventionem sustineant, nisi mandatum habuerint a suis episcopis, aut æconomis, ut aliquos convenient. Tunc enim solis illis, qui ab eis conveniuntur, damus licentiam si quam obligationem habent contra ecclesiam aut contra episcopos eorum, proponere. Si vero & in quibusdam causis vel actionibus semetipsos obligatos fecerint, in tempore in quo responsa faciunt, pro his conventiones suscipiant.

CAP. XXVI.

Ne episcopi legationis tempore convenientur.

SI vero episcopi vel clerici pro civitate aut pro suis ecclesiis propter suam legationem, aut ordinationem episcopi, ad regiam civitatem, vel ad alium quemlibet locum proficiantur, jubemus eos nullam molestiam aut importunitatem a qualibet persona sustinere: licentia existente iis, qui obligatos eos putant se habere, postquam ad provinciam revertuntur, convenire eos, nullo in iis quæ se putant habere, eis faciendo præjudicio de temporalibus præscriptionibus, propter tempus quod in tali causa protraxerint.

CAP. XXVII.

Ut monachi per procuratorem se defendant: & de quantitate sportularum.

SI quando autem causa emerferit, ut admonitio aut executio inferatur pro qualibet pecuniaria causa sive publica, sive privata: clerico aut monacho, aut monastriæ, aut cuicunque monasterio, & maxime foeminarum: jubemus sine injuria, &

cum competenti honore admonitionem fieri, non tamen monastriam aut ascetiam monasterio abstrahi: sed procuratorem ab eis ordinari, qui pro causa respondeat. Monachis autem liceat sive per se, sive per procuratorem monasterii causas agere: sciente qui hoc prævaricatur iudice, vel execute, quia & cingulo spoliabitur, & poenam quinque librarum auri exigetur per magnificentissimum comitem privatarum rerum: execute videlicet super hoc verberando, & in exilium dirigendo: locorum sanctissimis episcopis provisuris, ut nihil his contrarium fiat: aut si aliquid committatur, memorata ultio procedat: iudicem vero vindictam differentem imponere, ad scientiam nostram episcopus referat.

CAP. XXVIII.

De modo sportularum in persona clericorum.

Sportularum vero nomine omnem personam in quocunque ecclesiastico officio constitutam, & ad hoc diaconissam & monacham, aut ascetiam aut monastriam pro omni criminali, & pecuniaria causa, cujuscunque sanctitatis sit, sive a clerico, sive a quolibet in militia constituto admonitionem suscipiant aut in regia civitate, aut in provinciis quibus degunt: nec amplius quatuor siliquis dare permittimus. Si vero ex nostra iussione aut ad iudicem, aut ad beatissimum patriarcham missus executor in alias provincias, admonitionem offerat alicui memoratarum personarum: non ultra unum solidum accipiat. Si vero pro una eademque causa multas ex memoratis personis admoneri contingat, unam & solam personam pro omnibus sportulas dare sancimus. Episcopus vero pro rebus ecclesiæ suæ nullam exactorem molestiamque sustineat sportularum, si pro talibus causis admoveatur exactio: actiones videlicet contra ecclesiam propositas æconomis insipientibus, aut illis qui in eam causam ordinati sunt. Qui vero contra hæc exigere sportulas præsumpserit: in duplum quod accepit, exactæ personæ reddere compellatur: & si quidem militat, cingulum perdat: si vero clericus fuerit, a clero removeatur.

CAP. XXIX.

Ne clerici mulieres superinductas in propriis domibus habeant, episcopi vero nullas.

Presbyteris autem & diaconis, & subdiaconis, & omnibus in clero conscriptis, non habentibus uxores secundum sacros canones, interdiciamus etiam nos secundum sanctarum regularum virtutem, mulierem aliquam in propria domo superinductam habere: tamen citra matrem, aut sororem, aut filiam, & alias personas quæ omnem suspicionem effugiant. Si quis autem absque hac observatione mulierem in sua domo habet quæ potest ei suspicionem inferre, & semel & secundo a suo episcopo aut a suis clericis admonitus ne cum tali muliere habitaret, ejicere eam de sua domo noluerit: aut accusatore apparente approbetur inhoneste cum muliere conversari: tunc episcopus ejus secundum ecclesiasticos canones de clero eum amoveat, curæ civitatis cujus clericus erat, tradendo. Episcopum vero nullam penitus mulierem habere, aut cum ea habitare permittimus. Si autem probeatur nequam hoc custodiens, episcopatu projiciatur, ipse enim se ostendit indignum sacerdotio.

CAP. XXX.

De Diaconissis.

Diaconissam vero nullo modo cum viro ex quo potest inhoneste vitæ emergere suspicio, habitare

bitare permittimus. Si vero hæc non observet: sacerdos sub quo subiacet, admoneat eam, ut omnibus modis talem virum ejiciat e sua domo: si vero hoc distulerit agere, ecclesiastico ministerio, & propriis emolumentis alienata, monasterio tradatur, & ibi omni suæ vitæ tempore degat: rebus ejus, si quidem filios habeat, inter se & illos secundum numerum personarum dividendis: ut competentem ipsi mulieri partem monasterium accipiens, eam alat, & regat. Si autem non habuerit filios, omnis ejus substantia inter monasterium ubi mittitur, & ecclesiam in qua prius erat constituta, æqua portione dividatur.

C A P. XXXI.

De his qui in ecclesia episcopo aut aliis clericis injuriam inferunt.

SI quis cum sacra ministeria celebrantur, in sanctam ecclesiam ingrediens, episcopo aut clericis, aut ministris aliis ecclesiæ injuriam aliquam inferat: jubemus hunc verbera sustinere, & in exilium mitti. Si vero hæc sacra ministeria conturbaverit, aut celebrare prohibuerit: capitaliter puniatur: hoc ipso & in litanis, in quibus episcopi aut clerici reperiantur, custodiendo. Et si quidem injuriam solum fecerit, is verberibus exilioque tradatur. Si vero etiam litaniam concusserit, capitale periculum sustinebit: & vindicare jubemus non solum civiles, sed etiam militares judices.

C A P. XXXII.

Ne laici faciant litanias sine episcopo & clericis, & crucibus.

OMnibus autem laicis interdiximus litanias facere sine sanctis episcopis, & qui sub eis sunt reverendissimis clericis. Qualis enim est litania, in qua sacerdotes non inveniuntur, & solennes orationes faciunt? Sed & ipsas honorandas crucis (cum quibus & in litanis ingrediuntur) non alibi, nisi in venerabilibus locis reponi: & si quando opus vocaverit ad litanias celebrandas, tunc solum ipsas sanctas crucis accipere eos qui consueverunt portare solent, & cum episcopo & clericis litanias celebrare: hoc custodientibus sanctissimis locorum episcopis, aut etiam eorum clericis, & per loca judicibus. Si quis autem in hoc capitulo præsentis nostræ legis virtutem aut transenderit, aut non vindicaverit: prædictas pœnas patietur, monasteriorum & reverendissimorum monachorum dispositione.

C A P. XXXIII.

Reliquum nobis est & de venerabilibus monasteriis & reverendissimis monachis formam dare. Illud igitur ante cætera dicendum, &c.

Transcribitur hic in Græco totum primum caput Novellæ quintæ supra.

C A P. XXXIV.

Ut Abbas non tam antiquitate quam bona ex estimatione censendus sit & eligendus.

Iubemus igitur, abbatem aut archimandritam in unoquoque monasterio ordinari, non omnino secundum gradum monachorum: sed omnes monachi melioris opinionis existentes eum eligant propositis sacrosanctis Evangelis: dicentes quia neque propter amicitiam, aut aliam quamlibet causam, sed scientes eum & fide rectum, & vita castum, & gubernatione dignum, & qui possit monachorum disciplinam, & omniem monasterii statum utiliter custodire, eum elegerunt: &

Tom. II.

sanctissimum episcopum sub quo monasterium constitutum est, eum qui ita electus est, modis omnibus abbatem ordinare. Hæc autem omnia quæ a nobis disposita sunt pro ordinatione abbatum, valere præcipimus & in venerabilibus foeminarum monasteriis & asceteriis.

C A P. XXXV.

De monachis non statim vestiendis.

SI quis autem ad monasticam vitam venire voluerit: jubemus, si quidem notus est quia nulli fortunæ subiacet, abbas monasterii si perspexerit, schema ei præbeat: si vero non cognoscitur, aut cuilibet fortunæ subiaceat: intra tres annos non accipere eum schema monasticum: ut intra memoratum tempus experiat hujus hominis conversationem monasterii præful. Et si intra triennium aliquis emerferit dicens aut servum, aut colonum, aut adscriptitium suum hunc esse, aut etiam tanquam fugientem agriculturam, aut quasi aliquid rapientem, aut propter aliquam culpam in monasterium eum ingressum: proprio domino hunc restitui cum rebus quas probatur in monasterium introduxisse: jurando primum, quia nihil patietur a suo domino percipiente. Si autem intra triennium nullus convenerit, aut inquietaverit, aut contra aliquam memoratarum personarum quæstionem fecerit, abbas monasterii post transcursum triennalis temporis, si talem virum dignum judicaverit: tunc det ei schema, & nullus sit ei postea molestus propter fortunam, donec tamen deget in monasterio. Res autem quas in monasterium introduxisse videtur, illas domino reddantur. Si quis autem memoratarum personarum reliquerit monasterium, & ad sæcularem venerit vitam, aut in civitatibus, aut in agris circumiens, propriæ fortunæ reddatur.

C A P. XXXVI.

Ut monachi in una conclavi habitent.

In omnibus autem monasteriis, quæ cœnobis dicuntur, jubemus secundum canones monachos in uno habitaculo omnes separatim dormire, ut mutuam alterutris testimonium castæ conversationis præbeant: nisi quidam tamen ex eis aut propter longævam in monasterio conversationem quiete volentes vivere, aut senectutis atque corporis infirmitatis causa in remotis cellulis intra monasterium constitutis degant: & hoc cum conscientia & voluntate Abbatis fieri. Hæc omnia in monasteriis & asceteriis foeminarum servantibus, in nullo loco nostræ reipublicæ esse monasteria permittimus aliter. Ubi autem monasterium invenitur, omnibus modis jubemus viros a foeminis separari, & foeminas quidem in quo sunt monasterio remanere: viros autem aliud monasterium sibi met facere. Si vero plura sunt monasteria, ut necesse non sit nova monasteria ædificare: locorum sanctissimus Episcopus monachos cum monachis, & foeminas cum foeminis separare, & in aliis monasteriis congregare procuret: quæcunque vero habentur communia, inter eos secundum competentem eis jus dividere. Foeminis autem quemcunque ipsæ elegerint sive presbyterum, sive diaconum, ad faciendum eis responsum, aut sanctam eis communionem portandam: sanctissimus episcopus sub quo sunt, deputet, quem rectæ fidei, & vitæ bonæ esse cognoverit. Si vero qui ab eis electus est, non sit presbyter aut diaconus, dignum tamen eum hujusmodi ministerio episcopus judicaverit: ordinationem ei imponat, qui dignus esse

(Y)

esse videbitur, ut responsa (sicut dictum est) monasteriis distribuat: ita tamen, ut neque sic electus ad responsa foeminarum, in monasterio maneat.

C A P. XXXVII.

Conditionem nuptiarum vel liberorum non extare si quis monasterium ingrediatur.

SI quis sub conditione nuptiarum sive liberorum, sive dotis causa, sive antenuptialis donationis donaverit sive reliquerit suis liberis, sive alii cuiunque personae hereditatem, sive legatum, aut ab initio pure relinquens eis, oneret eos substitutione, aut restitutione, aut sub una praedictarum conditionum reliquerit, vel donaverit: substitutiones vero vel restitutiones eis fecerit adiectis conditionibus quibuscunque ex iis quae superius enumeratae sunt: sancimus, si personae talibus conditionibus subjectae, sive masculi, sive foeminae, monasteria ingrediuntur, aut clerici, aut diaconissae, aut ascetrix fiant: tales conditiones invalidas & pro non scriptis esse: hoc autem solatio & clerici & diaconissae ecclesiarum fruuntur, si usque ad suam vitam in his perseveraverint, ut res sub tali conditione donatas aut relictas, ad pia opera expectant aut relinquunt. In personis enim quae in monasterium vel asceterium ingrediuntur, & relinquunt huiusmodi conversationem castam: monasterio aut asceterio ubi a principio ingrediuntur, res sub tali conditione donatas aut relictas, cum alia eorum substantia competere volumus. Si tamen in redemptionem captivorum, aut egentium alimenta sub praedictis conditionibus substitutio aut restitutio fiat: ex nullo memoratorum modo eam excludi permittimus.

C A P. XXXVIII.

Ut qui monasteria ingrediuntur, se suaque dedificent monasterio.

SI qua mulier aut vir monasticam elegerit vitam, & intraverit monasterium: filiis non extantibus, monasterio quod ingreditur, res ejus competere jubemus. Si vero talis persona filios habeat, & non antequam intret monasterium, de suis rebus fecerit dispositionem, & legitimam partem filiis deputaverit: etiam sic liceat ei postquam monasterium ingreditur, suam facultatem in proprios dividere filios: ita tamen, ut nulli filiorum suorum minuat legitimam partem; quam vero non dederit filiis partem, monasterio competat. Si vero omnem substantiam inter filios dividere voluerit, propria sua persona filiis connumerata, unam sibi partem omnibus modis retineat, quae debeat juri monasterii competere. Si vero in monasterio degens moriatur antequam inter filios suos proprias distribuat res, legitimam partem filii percipiant: reliqua vero substantiae pars monasterio competat.

C A P. XXXIX.

Ut soluti sponsalibus per monasterii ingressum sumpta tantum arrha reddantur.

SPONSALIBUS quoque secundum leges factis inter aliquos, sive sponsus monasterium ingrediatur, recipiat quae pro sponsalibus arrharum nomine sunt data: sive sponsa monasticam vitam elegerit, illa solummodo reddat quae similiter arrharum nomine accepit: poena utrique parti concedenda.

C A P. XL.

Si vir aut uxor ingrediatur monasterium.

SI vero constante adhuc matrimonio, aut vir solus, aut uxor sola intraverit monasterium, solvatur

matrimonium, & citra repudium, postquam tamen persona pergens ad monasterium schema perceperit. Et si quidem vir elegerit monasticam vitam, restituat prius mulieri dotem, & si quid aliud ab ea receperit, & super hoc ex nuptiali donatione tantam partem quanta ex morte viri competeat mulieri, secundum pactum dotalibus instrumentis insertum. Si vero mulier fuerit monasterium ingressa, simili modo retineat vir nuptialem donationem, & casum dotis ex morte mulieris placitum reliquum vero dotis mulieri restitui praecipimus, & si quid aliud ex rebus mulieris apud eum inveniat. Ambobus autem monasticam vitam eligentibus, jubemus vacantibus dotalibus placitis, virum retinere donationem antenuptialem, & mulierem propriam accipere dotem, & quicquid aliud viro dedisse probetur: ut unusquisque citra damnum suis fruatur rebus: nisi forte sponsus sponsae, aut sponsa sponso, aut maritus uxori, aut uxor marito aliquid donare aut cedere voluerit: quoniam neque ex pactis nuptialibus viro aut mulieri facti aliquid conceditur.

C A P. XLI.

Ne liceat parentibus exheredare filios qui ingrediuntur monasteria, velut ingratos.

NULLAM vero licentiam damus aut parentibus filios aut filiis parentes, secularem vitam relinquentes, velut ingratos a sua excludere hereditate, monasterium aut monasticam vitam subsequutos. Interdicimus autem parentibus filios suos monasticam vitam eligentes, ex venerabilibus monasteriis abstrahere.

C A P. XLII.

De monacho monasterium deserente.

SI monachus reliquerit suum monasterium, & in aliud ingrediatur: quascunque res tempore quo monasterium dereliquerit habere videbitur: proprio monasterio in quod ab initio ingressus est, eas competere jubemus. Providere autem sanctiss. locorum episcopos, ut neque monachique monachae circumveant civitates, sed si quod necessarium responsum habuerint, per proprios responsarios hoc agant in suis manentes monasteriis. Si monachus reliquerit monasterium, & ad secularem vitam migraverit: hunc militia, & honore, si quem habet, prius spoliatum, ab episcopo locorum & provinciae iudice in monasterium mitti, & res quas postea habuisse probatus fuerit, monasterio, in quod mittitur, competere. Si vero rursus reliquerit monasterium: tunc cum iudex provinciae in qua inventus fuerit, teneat, & subditum sibi officio commoneat.

C A P. XLIII.

De raptoribus sancti monialium.

SI quis rapuerit aut sollicitaverit, aut corruperit ascetrix, aut diaconissam, aut monachiam, aut quamlibet aliam foeminam venerabilem habitum habentem, huius res ex talis sceleris participio jubemus venerabili loco in quo talis foemina habitat, per locorum sanctissimos episcopos & economos eorum, nec non etiam cujuslibet provinciae iudices & eorum officia vindicari. Eos autem qui talia deliquerint, & participes eorum sceleris fuerint, capitale periculum sustinere: talem vero mulierem ubicunque est, cum propriis rebus in monasterio recondi, in quo cautius custodiri possit, ut non rursus in eodem crimine reperiat. Si vero diaconissa fuerit, & filios habuerit legitimos: legitimam partem dari filiis. Si autem

intra unum annum postquam cognoscitur tale factum commississe, tales res juri venerabilium domorum non vindicentur: jubemus omnibus modis comitem privatarum fisco nostro has assignare, locorum iudice qui neglexerit easdem res vindicare, cingulo privando, & multam quinque librarum auri a comite privatarum exigendo.

C A P. XLIV.

Ne liceat laicis & scenicis uti monachi schemate.

Omnibus itaque generaliter in seculari vita conversantibus, & maxime theatraia exercentibus viris ac mulieribus, nec non & prostantibus interdiciamus uti schemate monachi, aut monastriæ, aut ascetriæ, aut cujuscunque personæ hujusmodi imitari schema: scientibus universis præsumptibus aut uti tali schemate, aut imitari, aut illudere in quacunque ecclesiastica disciplina: quia & corporalia supplicia sustinebunt, & exilio tradentur: providentibus huic rei non solum locorum episcopis, & qui sub eis sunt clericis, sed etiam militibus civilibusque iudicibus, & quæ sub eis sunt officiis, & locorum defensoribus. Pœnas autem præsentem legi insertas, quæ etiam ex prioribus legibus sunt notæ, non solum in futuris, sed etiam in præcedentibus calibus seu delictis valere, & omnibus modis vindicari sancimus. Per præsentem enim legem nuper dispositas videlicet pœnas in solis futuris temporibus servari jubemus.

EPILOGVS.

† Tua igitur gloria, quæ per præsentem legem in perpetuum valitatem nostra sanxit tranquillitas, per omnia custodiri provideat. Dat. cal. Mai. *Confl.* JUSTIN. PP. AUG. BASIL. V. C. CONS. missa Petro præfecto prætorio.

TIT. VII.

VT LITIGANTES IVRENT IN EXORDIO LITIS, QUIA NEQUE PROMISERVNR DARE IUDICIIBVS, NEQUE DABVNT: ET DE SPORTVLIS, ET VT QUÆ IVBENTVR, REVERENTARIÏ COMPLEANT, ET NON MISCEANT SEMETIPSOS CAUSÆ, ET PER SE EXEQVANTVR.

NOVELLA CONSTIT. CXXIV.

Imp. Iust. Aug. Petro gloriosiss. sacrorum prætoriorum præfecto.

P R Æ F A T I O.

Præsentem legem proferimus, ut & iudicum puritas appareat, & non valeat litigantium suffragium circumvenire leges.

C A P. I.

Iubemus igitur, quoties apud quoscunque iudicantes aut administratores, lites aut appellationes examinantur: præ omnibus principales litigantium personas, aut illos ad quos in medium negotium forte migraverit, in præsentia iudicum tangentes sancta evangelia, jurare, quod nihil penitus iudicibus, aut patrociniis causa ipsius vel alii cuiusque personæ pro hac causa quolibet modo dederunt, aut promiserunt, aut politer dabunt vel per se, vel per aliam quamcunque mediam personam: exceptis iis quæ propriis Advocatis pro patrocinio præstant, aliisque personis quibus nostræ leges dari disposuerunt. Hæc autem servari præcipimus & in sacro nostro consistorio, quando consultationes intromittuntur, ut sub præsentia sacri

senatus memorata sacramenta præstentur. Si autem (ut contingit) aliqui litigantium nequeunt ad iudices venire, tunc jubemus præsentem quidem jurare prædictum iusjurandum: ad absentes autem dirigere ex officiis ministrantibus aliquos cum adversa parte, ut eis præsentibus memorata sacramenta similiter præbeantur. Si vero mulier fuerit, quæ propter honestatem vitæ extraneis viris se monstrare non consuevit: tunc & absente adversario, ex officio missos memorata suscipere sacramenta. Si autem abesse partes in aliis locis contingat, aut unam earum: præcipimus absentem in provincia in qua degit, iusjurandum modo, a nobis dicto sub gelis monumentorum apud iudicem provincie, aut apud locorum defensorem præbere, illo videlicet generaliter observando, ut si quis litigantium absens vel præsens hujusmodi iusjurandum præbere noluerit, & hoc manifestetur iudici: per sententiam ejus actor quidem casum actionis, reus autem condemnationem sustineat.

C A P. II.

Si penitentia ductus litigator personam cui aliquid dedit, proferat.

Si quis autem ex litigatoribus dixerit se dedisse, alicui aut promississe, & personam declaraverit, & hoc probaverit: ipse quidem in eventu litis veniam mereatur: qui vero accepit, aut promissionem suscepit, aut ei probetur: si quidem pecuniaria sit causa, quicquid datur, triplum: quod vero promittitur, duplum a comite rerum privatarum exigatur, & dignitatem seu cingulum quod habet, in utroque casu amittat. Si autem criminalis sit accusatio, confiscationem propriæ substantiæ patiatur, & mittatur in exilium, qui propter acceptionem alienum crimen in se transponi festinavit. Si autem datum aut promissum litigator probare nequiverit: juret personam, quæ datum aut promissum dicitur suscepisse, quia neque per se, neque per aliam personam aut accepit aut promissionem habuit: & hoc præbito sacramento, ipse quidem liber sit, litigator autem qui non potuit ostendere, in pecuniariis quidem causis æstimationem litis a comite rerum privatarum exigatur: lite quippe eventum proprium sustinente: in criminalibus autem causis confiscationem suarum rerum sustineat, & causæ apud competentes iudices secundum ordinem legum terminentur. Si autem a litigatore manifestetur personam, quæ memoratum refutaverit iusjurandum, tam in criminalibus quam in pecuniariis causis, memoratis subiaceat pœnis. Si quis autem litigantium juraverit non dedisse, aut non promississe, intra decem vero menses post prolatam sententiam numerandos ostendatur dedisse: memoratæ pœnæ & contra dantes & contra accipientes habeant locum. In causis autem quæ per tutores aut curatores aguntur, sacramenta quidem tutores aut curatores præstent. Si qua vero memoratarum pœnarum locum habuerit per talia sacramenta, hanc tutores aut curatores sustineant, nullo ex hoc præjudicio generando iis, qui sub tutela aut cura esse noscuntur.

C A P. III.

De illicitis sportulis prohibendis.

ET hoc quoque præcipimus ab omnibus iudicibus tam militaribus quam civilibus in omni loco nostræ reipublicæ custodiri, ut neque magisterianis, neque præfectianis, neque alii cuiusque executori concedant aliquid amplius a quacunque

cunque persona sportularum nomine percipere quam nostris legibus declaratum est, nec si sacram nostrae tranquillitatis proferant iussionem. Sed si quidem invenerint aliquid amplius exigentem: licentiam habeant & comprehendere hunc, & includere, & quadruplum exigere quod plus acceperit: ut simplum quidem damnum passio reddatur, triplum vero inferatur aërio. Si autem civilis aut militaris iudex sive interpellatur, seu quolibet modo neglexerit lœsum (sicut diximus) vindicare: ex sua substantia quadruplum secundum prædictum exigetur modum. Ipsam vero pœnam exigi jubemus per comitem nostrarum rerum privatarum. Et competentes iudices si cognoverint aliquos ex suis officiis executores sportularum nomine contra nostras leges aliquid exigere, & hoc neglexerint vindicare: damus licentiam exactis nihil amplius exigentibus quam ex nostra constitutione definitum est, dare & si quid amplius exigere eos voluerint, licentiam habeant eis resistendi.

CAP. IV.

Ne iudex aliquos ad transigendum compellat.

Quia vero lex tam piæ memoriæ patris nostri, quam etiam nostræ tranquillitatis disposuit nullo modo iudices suis sententiis inscribere, tanquam ex imperiali verbo ex non scripto procedente iustum sit aliquos adhiberi, aut præsentari, sed etiam spectabiles referendarios nostras iussiones secundum quod competit, facere manifestas, easdem leges firmantes, jubemus spectabiles referendarios, in causis quas docent, seu referunt ad nostram tranquillitatem, nullam habere licentiam eos, aut adjuutores eorum, vel per se, vel per aliam quamcunque personam tenere aliquem, aut sub iudei iussoribus facere, aut aliquid exigere, aut cogere, aut transactiones, aut pacta quædam cum suis adversariis exponere, aut quolibet modo in quacunque causa se permiscere. Nihil enim aliud facere eos concedimus, nisi solas nostras iussiones in quocunque negotio, aut ex scripto aut non scripto prolatis, competentibus aut deputatis insinuare iudicibus. Si quid autem præsentis legi contrarium aliquis eorum præsumpserit agere: is quidem qui damnum aliquod aut circumventionem in suis rebus pertulerit, nullum præiudicium penitus circa ius proprium sustinebit. Qui vero tale aliquid egerit, ex sua substantia damnum læsæ personæ delatum, per competentem iudicem restituere compellatur: & super hoc cinguli & dignitatis sustinebit amissionem. Hæc autem omnia jubemus non solum in futuris causis, sed etiam in his quæ jam inchoatæ, nondum tamen sunt terminatæ, servari.

EPILOGVS.

† Tua igitur eminentia præsentem legem in perpetuum valituram edictis solemnibus in regia civitate propositis, ad omnium notitiam venire procurat: ut omnes agnoscant quæ pro communi eorum beneficio nobis disposita sunt. Datum BASIL. 20. CONS.

TIT. VIII.

VT IUDICES NON EXPECTENT SACRAS
ISSIONES, SED QUÆ VIDENTVR EIS
DECERNANT.

NOVELLA CONSTIT. CXXV.

*Imperator Iustinianus Augustus Gabrieli gloriosiss.
prætoriorum præfecto.*

PRÆFATIO.

Quoniam quidem iudicantium, post multa litis

certamina, & plurima a litigantibus facta dispendia in negotiis apud eos moris, suggestionibus utuntur ad nostram tranquillitatem: præsentis generali lege hoc perspeximus emendare, ne dilationes negotiis ex hoc fiant, & aliud rursus principium examinationis accipiant.

CAP. I.

Iubemus igitur nulli iudicantium quolibet modo vel tempore pro causis apud se propositis nutiare ad nostram tranquillitatem, sed examinare perfecte causam: & quod eis iustum legitimumque videtur, decernere: & si quidem partes cessaverint in iis, quæ decreta sunt, executioni tradi sententiam secundum legum virtutem. Si autem aliquis putaverit ex prolata novissima sententia se lœsum, appellatione utatur legitima: & hoc secundum ordinem legibus definitum examinetur, & perfectum suscipiat terminum. Si autem duo vel amplius fuerint cognitores litis, & aliqua inter eos emergat dissonantia: etiam sic jubemus unumquemque eorum secundum quod videtur ei, dare suam sententiam.

EPILOGVS.

† Quæ igitur per præsentem legem in perpetuum valituram nostræ tranquillitas definit, tantæ celsitudo, quam omnes alii iudices majores & minores custodire festinent: ut nullus penitus ignoret, quæ pro utilitate nostrorum collatorum a nobis disposita sunt: ita tamen, ut universis interdictis proprio præcepto, quatenus sine ullo injusto dispendio nostris collatoribus insinuatio legis præsentis fiat. Dat. Id. Octobr. Constant. DN. IUSTIN. PP. AUG. BASILIO V. C. CONS.

TIT. IX.

EXEMPLVM SACRÆ FORMÆ DE APPELLATIONIBVS.

NOVELLA CONSTIT. CXXVI.

*Imperator Iustinianus Augustus Petro gloriosissimo
prætoriorum præfecto.*

PRÆFATIO.

Manifeste Theodosius & Valentinianus sacratissimi principes lege expresserunt, ut causas appellationum quæstor sacri palatii una cum præfecto Orientalium prætoriorum, qui pro tempore thronum regat excellentiæ tuæ, secundum formam sacrarum consultationum examinaret. Lavenimus autem in huiusmodi examinationibus aliquid evenire, quod & repub. & nostro indignum sit imperio. Litigatores enim & procuratores, & herum advocati, & omnes, qui in quovismodi causis ministerium suum adhibent, quasi nobis ipsi præsentibus & audientiam præsentibus tam velle, quam calceamentis, & verbis apud nostros magistratus utuntur, quibus solummodo uti convenit eos qui ad maiestatem ingrediuntur Imperatoriam. Quoniam & ipsi iudices non ex propria persona, sed quasi nobis ipsis præsentibus & interloquentibus, ita suas proferunt sententias.

CAP. I.

Quod de cætero in quocunque iudicio fieri prohibemus, sancientes, ut sacri quidem nostri palatii pro tempore quæstor quidem una cum tua excellentia, sive pro tempore sacrarum prætoriorum præfecto huiusmodi causas examinet: non autem ex nostra, sed ex propriis personis inter locutorias proferant, & legibus cognitam edant sententiam solitis videlicet scriniis in huiusmodi cognitionibus suum adhibentibus ministerium: scientibus quoque

que magistratibus, qui id genus causas dijudicant, quod si quid hæc contra quocunque modo de cætero delicti fuerit admissum, criminari perduellionis subiacebunt.

C A P. II.

In omnibus præterea appellationibus hoc valere jubemus, ut quotiescunque appellatione interposita, intra præfixitum tempus utraque pars fatalem diem observaverit, absque omni dilatione iudices tum acta causæ, tum iudicata examinare studeant, & legi ac iuri consentaneam depromere sententiam. Sin vero si ille is qui provocavit fatali die ingressus fuerit: jubemus, ut iudices sub extremum fatalem diem, si vel requisitus victor non inventus fuerit, examinatis actis causæ legitimum assignent terminum. Si solus is, qui victricem retulit sententiam, ingrediatur: qui vero provocavit, requisitus inventus non fuerit: præstolentur iudices non solum ad extremum usque fatalem diem, sed etiam per tempus reparationis, hoc est, tres menses. Quod si ne tunc quidem inventus fuerit, qui provocavit, non amplius decursu temporis corroboretur sententia, sed vel una tantum parte præsentis iudices actitata in causa, & iudicata examinent. Et si quidem recte prolatam sententiam invenerint, eam confirmant. Si quid in ea per negligentiam omissum est: id corrigant, & legitimam edant sententiam. Simulatque vero semel appellationis causa inter eos dies, qui dilationis causa præfixiti sunt, si vel ab utraque parte, si vel ab una tantum introducta fuerit: non amplius biennii decursu firmitatem de cætero capiat sententia, sed attentis oculis veritate ac iure considerato, terminum huiusmodi causis legitimum adhibeant, si vel una, si vel utraque parte præsentis. Ac propterea jubemus, ut in hoc genere causarum non amplius, quemadmodum in præsentem usque diem obtinuit, in primam appellationem omnes cognitiones conferantur, sed unaquæque cognitio suum diem præscriptum habeat.

C A P. III.

Ad hæc sancimus, ut omnes iudices appellationem quidem, quæ intra deputatos dies offertur, neque interdicta est legibus, omnibus modis suscipiant. Intra triginta vero dies quam oblata fuit appellatio, actitata in causa cum propria subscriptione præbeant litigatoribus, ut illi pro suo hæc auxilio competenti possint insinuare magistratui. Quod si quis iudicem hoc facere superfederit: sententia quidem temporis decursu confirmabitur, ipse vero iudex, qui ista non observavit, quique huic apparent, omne damnum, quod per causam non editorum actorum litigator sustinuerit, ex propriis facultatibus ei resarcire compellentur, & denarium librarum aut poenam nobis inferendam rebus privatis persolvent.

E P I L O G V S.

† Gloriosa igitur, & magnis rebus gerendis nata auctoritas præsentem legem & in regia urbe proponere studeo, & alibi manifestam facere procurato, ut omnes cognoscant, quid observare debeant.

T I T V S.

UT FRATRUM FILII SUCCEDANT PARTER AD IMITATIONEM FRATRUM ETIAM ASCENDENTIBVS EXTANTIBVS. ET VT MULIERES NON INSINUATA ANTENUPTIALI DONATIONE NON LEDANTVR NON LEDANTVR: NON INSINUANS

AVTEM VIR, VEL SI COMPETAT NVPTIALE LVCRVM, EO NON FRVATVR: ET RVRSVS VT MULIERES NON SECUNDO NVBENTES, DOMINÆ SINT PARTISSONSALITÆ LARGITATIS, QVANTVM PARS FACIT VNVS FILII. ET VT SIMILES SINT POENÆ VTRIVSQVE SEXVS, DVMSINE CAUSA RATIONABILI REPVDIVM MITTITVR.

NOVELLA CONSTIT. CXXVII.

Idem August. Basso præfetto prætoriorum.

P RÆ F A T I O.

Nostas leges emendare nos non piget, ubique utilitatem subiectis invenire volentes. Meminimus igitur scripsisse legem, per quam iussimus, ut si quis moriatur relinquens fratres, & alterius fratris filios præmortui: ad similitudinem fratrum, & præmortui fratris filii ad hereditatem vocentur, paternum adingredientes gradum, & illius ferentes portionem. Si vero moriens relinquat ascendentium aliquos, & fratres ex utrisque parentibus conjunctos sibi, & filios ex præmortuo fratre: fratres quidem iussimus per ipsam legem cum parentibus vocari: fratris vero filios exclusimus.

C A P. I.

Ut fratrum filii succedant etiam ascendentibus primi gradus extantibus.

Hoc itaque iuste corrigentes sancimus, ut si quis moriens relinquat ascendentium aliquem, & fratres qui possint cum parentibus vocari, & alterius præmortui fratris filios: cum ascendentibus & fratribus vocentur etiam præmortui fratris filii: & tantam accipiant portionem, quantam eorum futurus erat pater accipere si vixisset. Hoc vero sancimus de illis filiis fratris, quorum pater ex utroque parente iungebatur defuncto, & absolute dicimus: ordinem, quando cum solis vocantur fratribus, eundem eos habere jubemus, & quando cum fratribus vocantur aliqui ascendentium ad hereditatem, (hoc jubentes ex cal. Jan. præsentis indictionis undecimæ.)

C A P. II.

Quando donatio propter nuptias insinuationi subiaceat.

Illud quoque dignum correctione aliqua esse iudicantes, partem hoc præsentis facimus legis: ex ipso enim rerum inventientes experimento, necessarium esse mulieribus, actis monumentorum antenuptiales donationes insinuari, ut vel si principalia instrumenta pereant, (quod facile est) per monumenta matrimonii ejus probatio maneat: sancimus necessitatem habere viros ipsos, aut etiam qui pro eis antenuptiales donationes scribunt, si quingentorum solidorum transcendit quantitatem, insinuare eam in actis monumentorum, in regia quidem civitate apud magistrum census: in provinciis autem apud uniuscujusque civitatis defensorem, aut apud quos omnino talia documenta confici possunt. Si vero non insinuent eas: quantum quidem ad partem mulieris, etiam sic eas valere jubemus, & si tempus fiat exactionis, donationis, & partis ejus: non opponi mulieri non insinuatam fuisse donationem. Si vero dotalium pacta & horum eventus parti viri concedunt actionem dotis, aut etiam ejus partis: nullam eum habere jubemus actionem, si non donationem insinuvit in actis monumentorum, sicut dictum est, viris enim habentibus

tibus potestatem insinuare donationes, pro non insinuat periculum mulieribus imminere, ineptum nobis esse videtur.

CAP. III.

Ut mulier quæ ad secundas non transit nuptias, tantum habeat, quantum unus filiorum.

Quia vero mulieres ad secundas nuptias non venientes, portione aliqua dignas ultra eas quæ secundo nubunt esse putamus: si qua amissu viro, alterius abstineat nuptiis, habere quidem eam usum antenuptialis donationis, sicut prius sancimus: habere vero eam & proprietatis tantum, quantum filiorum quantitas faciat: ut secundum proprietatis rationem unius & ipsa filii personam obtinere videatur. Hæc vero valere non in matribus solis jubemus, sed etiam in patribus, & aliis ascendentibus volumus, ad secundas nuptias non venientibus.

CAP. IV.

Matrimonium sine causa dissolvendum non esse.

Quia vero interdiximus dudum per nostram legem & viris & mulieribus repudia mittere, & transigere matrimonia, (nisi tamen quædam sit causa nostræ legi cognita) & pœnas hoc facientibus & viris & mulieribus imposuimus: imitationem quandam circa pœnas viri ac mulieris facientes, & ad melius hoc transformantes, sancimus nullam esse differentiam quantum ad pœnam inter virum & mulierem hoc præsumentes: sed iisdem pœnis quæ contra mulieres a nobis definitæ sunt, si sine causa nostræ legi cognita matrimonia distrahant, etiam viros subdi hoc præsumentes, & similes pœnas esse in viro, & in muliere: in delicto enim æquali similes eis imminere pœnas, justum esse putamus.

EPILOGVS.

† Præsentem igitur generalem legem nostram manifestam tua gloria faciat per edicta solennia & iis qui hanc maximam civitatem, & qui provincias habitant: ut nullus hominum quæ ad salutem communem sancita sunt a nobis, ignoret. Dat. 5. cal. Septemb. Constantin. DN. IVSTIN. PP. Aug. Anno 22. post conf. BASILII V. C. Anno 7.

TIT. XI.

DE COLLATORIBVS ET ALIIS

CAPITVLIS.

NOVELLA CONSTIT. CXXVIII.

Imperator Iustinianus Augustus Petro gloriosiss. sacrorum pratoriorum præfecto.

PRÆFATIO.

CAP. I.

Quæcunque ad utilitatem nostrorum collatorum respiciunt, studentes adimplere, & hanc præsentem ponimus legem: per quam sancimus per Julium vel Augustum mensem uniuscujusque indictionis, particulares dispositiones collationum futuræ indictionis in foro uniuscujusque diocesis gloriosissimorum nostrorum præfectorum sub confectione monumentorum manifestari: declarantes quantum unicuique provincæ siue civitati pro unoquoque iugo, aut villis, aut centuriis, aut alio quolibet, tam in specie quam in auro, fiscalium causa imminet: indicantes quoque specierum æstimationem secundum mensuram in unoquoque loco tenentem, & quicquid ex his in arcam inferri, aut in unaquaque dari aut expendi oportet. Sic igitur compositas tales dispositiones provinciarum iudicibus mox destinari in procemius uniuscujusque indictionis, & per eos proponi in civitatibus sub eis constitutis iatra Septembrem aut Octobrem

mensis. Sed & volumus exemplaria eorum ex foro gloriosissimorum præfectorum sine dilatione dari: ut collatores cognoscant quemadmodum debent collationes inferre. Si vero ante insinuationem in alios titulos, præter eos, qui continentur particulari dispositione anni, collatores fiscalia exolvant, aut in provincia expendant: jubemus eis in ejusdem indictionis collationes hoc reputari: ut nullum ipsi patiantur damnum. Si vero secundum a nobis definitum tempus non dirigantur hujusmodi particulares dispositiones: qui quidem per tempus gubernant nostrum prætorium, triginta librarum auri pœnam persolvant: uniuscujusque vero provincie contractæ quinque & viginti librarum auri pœnam exigantur. Si autem iudex missus easdem particulares dispositiones, in provinciis non proposuerit, decem librarum auri pœna damnabitur, & spoliationem inguli sustinebit: ejus quoque officium quinque libras auri exigetur.

CAP. II.

Jubemus vero specierum quidem illationem mox ex principiis uniuscujusque indictionis incipere: argenti vero illationis titulum secundum definita tempora.

CAP. III.

Pro fiscalibus autem collationibus desumpta siue securitates particulares aut plenarias, omnibus ab iis qui fiscalia suscipiunt, fieri definivimus, manifestantes & solidorum qualitatem, & specierum, necnon & jugorum, siue villarum, siue centuriarum & nomina possessionum, pro quibus functiones suscipiunt. Si vero secundum prædictum modum desumpta siue securitates non fecerint: jubemus eos & pœnam 10 librarum auri exigi, & tormentis subditi similiter iudicem provincie decem librarum auri exigi pœnam, si de hoc interpellatus non judicaverit, & compulerit desumpta siue securitates secundum quem definivimus ordinem scribi.

CAP. IV.

Hoc autem jubemus observari, si quis forsitan collatorum dubitat de possessione pro qua fiscalia exiguntur, aut pro qua fiscalium quantitate: omnibus modis fiscalium descriptionum custodes cogi a provincie iudice, aut illo negligente a locorum sanctiss. episcopo eas proferte, & fiscalium ostendere quantitatem, & servitutem publicæ descriptionis exigi possessorem.

CAP. V.

ET in hoc quoque adjuvare nostros collatores perspeximus, ut non necessitas inferatur possessoribus sub hypothecis decimationes nominare in auro collationis, ut non aliquam ex hoc ipsi patiantur lationem, sed eos quibus in unaquaque provincia aut civitate periculum fiscalium exactionum imminet, siue vindictos sint, siue curiales, siue exatores, aut canonicarii, aut alii quidam proprio periculo & suscipere pecunias & transmittere, & expendere in quibus deputata sunt utilitatibus.

CAP. VI.

ET hoc custodiri jubemus, canonicarium talem in provinciam destinari, qui possit periculo ordinantium eum exigere fiscalia tributa, & per nullam occasionem impulsorem polt eum mitti, & damnum subiectis inferri impulsionis: & ipsum vocabulum de cetero perimimus. Si vero non opportunus invenitur canonicarius: non impulsor mittatur, sed illo remoto alter dirigatur canonicarius. Ipsum quoque canonicarium contentum esse jubemus,

bemus deputatis consuetudinibus, & nullam sub-
jectis inferre lationem.

C A P. VII.

SIn autem aliquando contigerit superindictionem
cujuslibet possessionis conservare aut contributa-
ria fieri: ex illo tempore jubemus superindictum
suscipientem, exigi pro eo fiscali ex quo tradita est
ei superindicta possessio. Non aliter autem superin-
dictum fieri: nisi ex rescripto de hoc examinatio
fiat apud provincie judicem, & sententia ejus pro-
cedat, definiens eum qui debet superindictum su-
scipere. Si quis autem putaverit se ladi, liceat ei
provocare: ut in foro gloriosissimi prefectorum ap-
pellatio examinetur, & secundum leges terminum
suscipiat.

C A P. VIII.

Si vero aliquando contigerit dominum ejuscun-
que possessionis aut non apparere, aut ad fiscali-
um solutionem non sufficere, ut ex hoc superindi-
ctionis necessitas suscipiatur: jubemus hanc repen-
te tradi iis qui conserva aut contributaria pradia
possident, cum omnibus, qui in eis inveniuntur agri-
colis, & pecuniis eorum, & entheis, & fructibus, &
animalibus, & omni alio instrumento ibi invento.
Si vero aut personam quae debeat eam secundum le-
gem suscipere, non inveniatur, aut alio quocunque
modo differri superindictum contigerit, jubemus
gesta conscribi apud provincie judicem, significan-
tia & qualitatem & statum ejus possessionis, &
omnia in ea inventa, ut sic eam curiales aut exacto-
res aut officiales suscipiant: & si postea inveniatur,
qui debeat eam secundum leges suscipere, non ali-
ter fieri, nisi ut quod per occasionem exactorum, aut
curialium, aut judicum, aut officialium ejus pejus
aut minus factum est, ei qui suscipit, restituatur.

C A P. IX.

Hoc quoque jubemus, ut pro pecuniis aut spe-
ciebus in provinciis expensis non exigantur
collatores ea quae dicuntur transmissoria: pro his
autem quae transmittuntur, non amplius praebere
horum, quae ex initio in unaquaque provincia de-
putata sunt.

C A P. X.

Eos quidem qui in provincias pro quibuscun-
que publicis exactionibus diriguntur, non ali-
ter inchoare exactionem, nisi prius provinciali ju-
dicio insinuaverint impositas sibi de hoc iustiones:
ut exolventes fiscalia tributa: nulla pro his pericu-
lo aut damno subiciantur: hoc ipso & super priva-
tis negotiis observando.

C A P. XI.

Hoc quoque jubemus eis quibus fiscalem ex-
actio injungitur, nullam privatarum causarum
executionem committi: sed & si quid eis tale injun-
gatur, nullo modo praesumere eos hoc agere: ne
occasione publicarum functionum nostri subiecti
laedantur.

C A P. XII.

Si autem aliquis pro veritate publica delens tri-
butum, dicat executori esse sibi alium debitorem:
non laedere executori molestiam aliquam denomina-
to inferre, nisi prius debitor probetur nullo omnino
modo posse publica tributa persolvere. Hoc tamen
prius requiri apud judicem provincie si pro veritate
debitore est is, qui denominatus est, & ita fiat ex-
actio: in utroque vero casu si quis aut exequi
aut exigere citra ea quae a nobis disposita sunt praesumpserit: & cingulo nudabitur & confiscabitur,

& exilio tradetur: Qui autem injunxerit aut praeciperit iudex: decem librarum auri exigatur poenam, & officium ejus quinque librarum auri sub-
jaceat poenae.

C A P. XIII.

Nulli vero penitus liceat publica tributa exigen-
tium, neque censualibus, aut rationum scripto-
ribus, aut aliis quibusdam publice ministrantibus,
excusatione uti, quod in sacro loco resideant, contra
eos, qui dicunt, se laesos ab eis in fiscalium exactione.

C A P. XIV.

Nullus autem penitus molestetur pro tributis
terrarum quas non possidet: sed etiam si con-
tingat agricultores alicui competentes, aut adscri-
ptos propriam habere possessionem, illos mole-
stiam sustinere, nisi forte propria voluntate tali
functioni se fecit obnoxium.

C A P. XV.

Eos autem qui publica tributa exigunt, iustis
ponderibus & mensuris uti praecipimus: ut ne-
que in hoc nostros tributarios laedant. Si autem
collatores putant gravari se sive in mensuris, sive
in ponderibus: habeant licentiam specierum qui-
dem mensuras & pondera a gloriosissimis praefe-
ctis: auri vero & argenti & reliquorum metallo-
rum pondera a gloriosissimo per tempora comite
sacrarum largitionum accipere: & has mensuras &
pondera in sanctissima uniuscujusque civitatis ec-
clesia servari, ut secundum ea & gravamen colla-
torum, & fiscalium illatio, & militares & aliae ex-
pense fiant.

C A P. XVI.

Civitatum vero nostrae reipublicae & habitan-
tium eas perfecte prospicientes, jubemus nul-
lam omnino esse licentiam fiscalium exactoribus
communicare pecuniis, quae operibus & frumen-
tis civitatum, & aquaeductibus, aut aliis quibus-
libet solemnitatibus, aut salariis deputatae sunt:
aut retinere aliquid ex iis, aut ad proprium lucrum
redigere: sed sine aliqua dilatione aut immunitio-
ne has praebere, ut proficiant ab initio in quibus
deputatae sunt operibus: sed neque possessores aut
habitatores civitatum praesumere quolibet modo
auferre aliquid ex ipsis pecuniis aut nomine descri-
ptionum, aut pro sportulis dare aliquid ex his aut
expendere. Si quis autem dare aut accipere ex his
praesumpserit: jubemus eum de suo in duplici
quantitate hoc civitati reddere. Sed neque provin-
ciarum iudices, aut eorum officia, aut alium quem-
libet omnino participium habere aliquid ad praedi-
ctas pecunias, aut eorum dispensationi semetipsum
miscere, sed civitatis sanctissimum episcopum &
primates, nec non & ejus possessores constituere
quidem patrem civitatis, & frumentarios, & alios
hujusmodi dispensatores. Singulis autem annis im-
pletis, sanctissimum episcopum cum quinque pri-
matibus civitatis rationes exigere eos qui ab ipsis
ordinati sunt: & si quid ex talibus rationibus appa-
ruerit debitum, aut remansisse: exigi hujusmodi
dispensatores periculo eos constituentium: & uti-
litaribus quibus deputatae sunt, reservari. Si quis
autem ex praedictis dispensatoribus inefficax inve-
niatur: repente hunc removeri jubemus, alium-
que pro eo a sanctissimo civitatis episcopo, & reli-
quis possessoribus (sicut praedictum est) ordinari:
sistentibus iis qui denominant eos, quia si quod da-
mnum civitati contigerit, ex propriis substantiis
hoc medebuntur.

CAP. XVII.

Nulli vero liceat eorum qui in officio sunt gloriosissimorum præfectorum aut in alio officio, aut in schola constitutorum talia ratiocinia committi, neque ex præcepto cujusdam administratoris, aut alterius judicis scriptis, nec si pragmaticam, aut aliam sanctionem, aut sacrum commentorium accipiat, præcipiens ei aliquid tale. Sed si quid fiat hujusmodi, licentiam habere uniuscujusque civitatis sanctissimum episcopum, & ejus primates, non respondere pro memoratis capitulis talibus personis: referre autem ad nos, ut hoc agnoscentes, & illatum civitatibus damnum ex eorum substantia restitui jubeamus, & competentem vindictam talibus inferamus.

CAP. XVIII.

Super hoc jubemus, seriniarios operum sub præfecto sacrorum prætoriorum constitutos, nullum participium ad talia ratiocinia omnino habere: vacantibus omnibus, per quæ eis sive generaliter, sive specialiter aliquid tale pridem concessum est, aut postea impetretur: pro prædictis enim causis rationes nulli committi volumus, nisi nos prodesse civitatibus existimantes virum opinionis bonæ, & dignitate ornatum elegerimus, qui debeat a nobis in scriptura divinam jussionem percipere continentem nostram piam subscriptionem, & illius nomen & dignitatem, & causas & tempora, quorum ei ratiocinia committimus. Eos autem qui a talibus personis rationes exiguntur, omnem habere tutelam jubemus, aliquam questionem nullatenus sustinentes.

CAP. XIX.

Ad hæc sancimus in nullo nostræ reipublicæ loco eundem episcopum & judicem esse, & loci servatorem gloriosissimorum præfectorum aut magistrorum militaris cinguli: sed nec aliquam exactionem fiscalium tributorum agentem loci servatorem esse gloriosissimorum præfectorum aut magistrorum militum; & simpliciter dicendum est nullum in provinciis fieri loci servatorem præfectorum, nisi per nostram jussionem in expeditionibus, ubi utilitas exigit loci servatorem mitti ejusdem præfecturæ qui debeat providere militaribus expensis. Si quid autem extra hoc delinquatur & committatur: qui quidem loci servatorem suum fecit, triginta librarum auri pœnam exigetur, restitutus omne damnum quod per eum qui ab eo directus est, aliquis pertulerit; qui vero fieri præsumpserit, proprio cingulo & dignitate & militia privabitur, & decem librarum auri pœna multabitur.

CAP. XX.

Ad hæc prohibemus & in provinciis existentes judices civiles & militares, in civitatibus aut castris loci servatores in commissis sibi provinciis facere, ex quo videlicet in provinciam accesserint, & in quantum in ea administrant: quinque auri librarum pœna imminente tam facienti loci servatorem judici, quam fieri præsumenti. Antequam vero in provinciis veniant judices, damus eis licentiam vices agentes suos instituere, qui debeant omnia usque ad sui præsentiam agere, quæ possunt ipsi judices facere: citra tamen novissimum supplicium, aut membri incisionem. Sed si quis ex iudicibus secundum jussionem nostram in aliam regionem mittatur, liceat ei per similem modum loci servatorem suum facere.

CAP. XXI.

Iubemus autem omnes judices tam militares, quam civiles per se requirere eos, qui latrocinia, aut violentias aut rapinas rerum, aut fornicarum, aut alia quælibet in provinciis illicita committunt, & supplicia eis legitima inferre, neque pro his causis accipere aliquid consuetudinis nomine: ut omnes undique nostri collatores illæsi serventur: non enim permittimus cuilibet majori aut minori militari judici, aut latronum infecutores, aut violentiarum inhibitores, aut tribunos pro talibus causis in provinciis ordinare, aut qui debeant aliquos examinare: ut non per tales occasiones ampliores violentiæ inferantur provincialibus. Si quis autem iudicum hoc non custodierit: cognoscat non solum se commissio sibi cingulo spoliandum, sed decem librarum auri pœnam exolvere, eo quod præsumpserit talem causam assumere: post tormenta vero & confiscationem substantiæ in exilium redigendum & relegandum.

CAP. XXII.

Ad hoc jubemus provinciarum judices, & officia eorum, si quando de civitate ad civitatem veniunt, neque angariis neque descriptionibus, aut aliis expensis collatores gravare: sed ex deputatis sibi de fisco annonis expensas facere.

CAP. XXIII.

Super hoc sancimus provinciarum judices omnibus modis post depositionem cinguli quinquaginta dies in provinciis commorari, & conventiones aliquas contra se moventibus responderi. Si vero contigerit aliquem ex eis ante completos quinquaginta dies deserere provinciam: jubemus omnes ab eo damnum aliquod passos simul ingredi apud sanctissimum metropoleos episcopum ejusdem provinciæ, & sub gellis monumentorum unumquemque tangentem sancta Evangelia palam facere illata dispendia: & ex illius substantia, contra quem talia facta sunt monumenta omne damnum læsis restitui providentia & periculo per tempus præfectorum ejusdem provinciæ: scientibus quia si hoc complere neglexerint, ipsi de propriis facultatibus omnia damna læsis restituere compellentur.

CAP. XXIV.

Si quis autem ex iudicibus provinciarum aut evocetur ad aliam administrationem, aut opus ad aliam provinciam ei credatur: jubemus eum legitimo procuratore constituto conventiones pro damnis proponentibus respondere: quod nisi fecerit, sancimus monumenta apud sanctissimum episcopum (sicut superius dictum est) agi, & pro damnis illatis eis jurantibus secundum gellorum virtutem omne damnum reddi: provincia similiter & periculo per tempus præfectorum & uniuscujusque provinciæ tractatorum.

CAP. XXV.

Omnes autem pecuniarias pœnas, quæ præsentem lege continentur, a comite per tempus privatarum exigi eos qui præsentem legem non servant, & nostro fisco vindicari sancimus: qui nisi eas vindicaverit, ipse cum ministrante sibi schola ex propria facultate hujusmodi quantitatem solvere cogatur.

EPILOGVS.

† Quæ igitur per præsentem legem nostram salutarem, in perpetuum valituram, pro utilitate & statu nostrorum collatorum disposuimus, tua gloria inviolata & immota per omnia servare festinet, & ad omnium notiam pervenire faciat.

faciat: edictis quidem in hac regia civitate solenniter propositis: præceptis autem ad clarissimos provinciarum iudices directis, ut per eos omnibus collatoribus manifesta fiant. Datum Id. Jun. Dom. IVSTIN. PP. Aug. * BASIL. V. C. CONS.

TIT. XII.

DE SAMARITIS.

NOVELLA CONSTIT. CXXIX.

Idem Augustus Areobinda P. P.

PRÆFATIO.

NUllum ita magnum subditorum nostrorum delictum est, quod non nostra clementia medeatur. Licet enim eorum facta odio habentes ad vindictam pro eis insurgamus, tamen tempus medentes & commoventes modis competentibus delinquentes, rursus ad nostram clementiam remeamus, iustitiam iracundiæ, benignitatis reconcilians rationibus, quale quiddam & præsens nostra celebrat lex. Samaritas enim pridem atroces & elatos contra Christianos & in omnium velut novissimam superbiam excedentes plurimis quidem poenis affliximus, una vero maxime, quod neque testamenta ipsi possunt conscribere, neque hi defuncti absque testamento, cognatis qui ab intestato vocantur, hereditatem transmittere, nisi ad hereditatem ex utraque causa vocatos recte Christianorum fidei esse contingeret. Interdiximus autem eis & legata dare & donationes scribere, aut aliquas omnino alienationes in suis ponere rebus, nisi forsitan orthodoxa fide percipiens persona esset. Licet autem lege generali hæc comprehendentes tunc meminerimus, tamen non eandem in operibus quam in literis subtilitatem reservavimus. Nam neque nostrum fiscum, nec aliquam publici partem ex his quicquam accipere passi sumus, licet hoc expressim lex daret.

CAP. I.

Nunc itaque ad moderationem reductos videntes eos, & nobis ipsis indignum esse putantes in eisdem permanere terminis, contra eos qui non similia prioribus languent, præstantes maxime omnium Sergii sanctiss. Cæsariensium metropolis episcopi iustis petitionibus, quas pro eis facit, testimonium quidem perhibentis meliores eos factos: quietem vero eorum futuro tempore promittentis, ad præsentem sacram nostram venimus legem, per quam sancimus, licentiam esse Samaritis jam scribere testamenta, & suas proprias dispensare substantias, sicut & aliæ præbent leges, & per præsentem nos decernimus, & sine testamentis morientes, ab intestato vocatos secundum imitationem aliorum hominum heredes habere eos præter ea quæ per præsentem nostram transponimus legem. Sed & donationes eis permittimus scribere, & legata dare & accipere, & huiusmodi contractus facere cum omni licentia. Qui enim testari dedimus, eis & omnem dispensare substantiam, quomodo de particulari dispensatione negabimus.

CAP. II.

Sed tamen non eundem reddimus ordinem & Christianis successoribus & Samaritis. Iterum vero & merito, meliora sectantibus privilegium præstamus. Unde si quis eorum sine testamentis

Tom. II.

moriatur, & filios ad Deum discretos reliquerit, soli vocabuntur ad huiusmodi hereditatem, qui rectam Christianorum allegant fidem, aliis exclusis, quicunque ipso detinentur quo defunctus errore. Hæc autem dicimus non super filiis solis, sed etiam aliis cognatis ex quacunque sint linea, ut recta sectantes, illis qui non proxima colunt, præponantur; tamen si eundem, qui vocantur, omnes gradum accipiant, aut unam ad hereditatem habeant vocationem. Non enim his qui ex longiore gradu sunt, & a vicinioribus excluduntur, licet meliora sectantibus, proximorum damus prælationem aut privilegium.

CAP. III.

Nec tamen poenitentiae locum in causa exclusis, auferimus & ex hoc. Nam si voluerint & postea ad rectam fidem Christianorum reverti, qui pro hoc hereditate exclusi sunt, suam recipient portionem, ita vocandi ad hereditatem tanquam si rectæ huius religionis extitissent, solis fraudati medii temporis fructibus. Si vero & testamenta scripserit aliquis eorum, valere quidem ea quantum ad religionem jubemus. Si autem pater aut etiam aliquis descendantium (aut etiam ascendentium) sit, qui testamenta conscribit, si quidem omnes ex ordine qui ad hereditatem vocantur, ejusdem quo pater erroris sint, his non relinquat ultra duas substantiæ uncias, reliquis ad eos qui recte colunt deferendis. Tamen nisi aliquis forte Christianus ex ipsis reliquerit legata, servanda etiam hic poenitendi loco volentibus, ut possint æqualitate frui cum eis qui ab initio Christiani fuerint, sicut ab intestato decrevimus. Ad hunc itaque ordinem & partem, & de inofficioso damus ascendentibus & descendantibus & recta sectantibus dogmata, & forte læsis per celebratas in testamentis rerum divisiones.

CAP. IV.

Concedimus autem eis & donationes dare, & accipere, & legata relinquere, & libertatibus servos honorare, contrahere quoque ad invicem, nihil ea quæ a nobis pridem posita est, prohibente lege: nostrum enim fiscum & aliam omnem publici partem excludimus omnino nullum ex illa lege ad eorum hereditates eorumque substantias aut documenta participium habere valentibus. Hæc autem dicimus non in futuris solum, sed etiam in præteritis, ut neque pro his quæ tunc facta sunt, aut noster fiscus aut alter omnium, substantias perscrutetur eorum. Qui enim in futuris clementiam dedimus, quomodo de præteritis subtilem tractatum haberemus? ut omni modo præsentem nostram clementiam promerentes, gratias Deo profiteantur, & nobis & Sergio sanctissimo ad hanc nos quam maxime circa eos provocanti clementiam.

EPILOGVS.

† Tua igitur gloria nostram in eis declaratam humanitatem per præsentem nostram legem cognoscens, manifesta per provincias solennibus edictis, quæ nunc nobis placuerunt, faciat, ut perpetuo hoc ipsi fruantur auxilio. Datum 17. calend. Jul. Constantinop. DN. IVSTIN. PP. Anno 25. BASILIO V. C. CONS.

(Z)

TIT. XIII.

TIT. XIII.

QUOMODO OPORTEAT MILITES TRANSITUM
IN CIVITATIBVS FACERE, ET DE IN-
TROITU.

NOVELLA CONSTIT. CXXX.

Idem Aug. Petro pratoriorum præfecto.

P R Æ F A T I O.

Primum & maximum arbitramur statum esse no-
stræ reipublicæ, ut inculpabiliter noster exerci-
tus in itineribus converteretur, & innoxietas atque
indemnitas nostris collatoribus custodiatur.

CAP. I.

Iubemus igitur quoties transitus sit nostrorum ju-
dicum & exercituum, delegatores simul esse cum
eis qui curam habeant eorum alimenti, & singula-
rum provinciarum iudices per quas transitus sit,
præparationem facere expensarum, ut nostri exer-
citus in unamquamque provinciam adscendentes,
inculpabiliter converterentur, & uniuscujusque nu-
meri optiones suscipere species sine qualibet tergi-
versatione, & erogare magistris militum & militi-
bus in specie præbitas annonas: habere autem
eosdem optiones deputatam ipsis occasione emolu-
menti quintam decimam portionem. Ex consue-
tudinē autem & recata fieri ab optionibus, colla-
toribus pro his quæ ab his expendantur, periculo
eorum qui cum eis sunt iudicum & tribunorum, &
comitum & diaconarum & delegatorum & uniuscu-
jusque numeri primatum, & nullo modo gratis ex-
pendere milites a collatoribus, aut occasione non
factæ forsan præparationis, aut *introitorum* nomi-
ne, quorum etiam ipsum vocabulum omnino peri-
mimus, ut undique illæsi & indemnes custodiantur
nostri subiecti.

CAP. II.

Species autem quæ inveniuntur in unoquoque
loco ipsos accipere milites, & non alias quære-
re quæ in ipsa regione non inveniuntur, & propter
hoc tergiversationem aut damnum inferri nostris
collatoribus.

CAP. III.

Eam vero quæ sit a nostris possessoribus expen-
sam, & declaratur per recata, iubemus repu-
tari eis a sede tuæ celsitudinis sine qualibet tergi-
versatione, aut damno, aut injunctio in collatio-
nem eam, quam ab eis fiscus capit pro indictione
illa in qua expensa sit. Si vero amplius quam
professiones sunt ab his qui dant species, invenian-
tur expensæ, iubemus ex omni corpore fiscalium
ejusdem provincie compleri eos qui ultra func-
tiones suas exhibuerunt. Si vero non habeat ipsa
provincia sufficientia ad expensam factam, comple-
ri eos qui hanc expensam fecerunt ex generali men-
sa quæ regitur a tua gloria, aut retinere hæc eos ex
his quæ ab his inferenda sunt secundum sequentem
indictionem, & hæc reputari eis ex omni modo ab
his qui fiscalia exigunt: his omnibus admittendis
& observandis periculo tuæ gloriæ, & singularum
provinciarum tractatorum & iudicum & obsequen-
tium eis officiorum, & *susceptorum*, & curialium,
& omnium fiscalia tractantium.

CAP. IV.

Hoc quoque iubemus servari, nullum iudicum
aut militum occasione transitus, aut a civita-

tibus aut prædiis in minimo aliquid accipere. Si
autem inventus fuerit quis pro transitu annonam
accipere, iubemus tale aliquid agentem exigi du-
plum totum, quod accipere pro hoc præsumpserit.

CAP. V.

Si quis vero nostrorum iudicum aut militum aut
optionem ipsorum non recata fecerit factæ ab
iis expensæ, iubemus expensas facientes collatores
gesta monumentorum conficere, siquidem invenia-
tur iudex in illis locis, apud eum & sanctissimum ci-
vitatibus episcopum. Si vero non inveniatur iudex
in locis illis, apud sanctissimum civitatibus episco-
pum, aut defensores locorum, sub quibus possessio
jacet, ex qua facta est expensa, & per talia gesta pa-
lam facere qui nostrorum iudicum & cum quali
exercitu transitum facientes non fecerunt recata,
& quantam quantitatem expenderunt, & talia gesta
mitti ad tuam gloriam: tuam vero celsitudinem
utpote recantis factis, collatoribus quidem præbe-
re, aut etiam reputare, quæ ab eis facta expensa,
sicuti superius diximus: retinere autem hanc
quantitatem quæ ex gestis declaratur, ex his quæ
delegata sunt de fisco principalibus militiæ, & mi-
litibus qui expensam fecerunt.

CAP. VI.

Ad hæc iubemus principes militiæ nostros, sive
eos qui deducunt exercitum, & delegatores, in
transitibus præmittere ad illum locum in quo futu-
rus est noster exercitus applicare, & præparatio-
nem facere expensarum, & non mittere ad alias ci-
vitates aut possessiones, aut prædia quasi debeat
exercitus ibi manere, & ex hoc pecunias accipere
de possessionibus & villis. Si autem accipere ali-
quid pro hoc præsumpserint, iubemus etiam sic
quidem gesta fieri, significantia & unde & cui datum
est, & reputari damnicatis a tua gloria, aut præ-
beri secundum prædictum modum omnia, quæ ex
talibus gestis significantur; principes autem mili-
tiæ, & quocunque modo diaconas nostri exercitus,
& delegatores, & in duplici quantitate dare quæ ac-
cipere præsumpserint: prometatores vero etiam
supplicium & exilium sustinere.

CAP. VII.

Si qui vero iudicum provinciarum colludentes
forte cum diaconis nostri exercitus, non præpa-
raverint expensas, & ex hoc per diversas civitates &
villas eos perducant, iubemus eos cingulo remotos
conficationi & exilio cum obedientibus eis officiis
subdi: nostros autem collatores & ita indemnes
servari ex recatorum datione, aut ex gestis, quæ
secundum prædictum modum debent fieri.

CAP. VIII.

Hæc autem ipsa servari præcipimus non solum in
transitibus nostrorum iudicum & militum, sed
etiam aliorum, qui ex qualibet gente in auxilium
nostræ reipublicæ nobis mittuntur.

CAP. IX.

Ut autem non occasione metatorum damna-
tionis injuriatur nostrorum collatorum liber-
tas, iubemus nulli penitus licere nostrorum mi-
litum in *authenticas* habitationes, in quibus do-
mini domum inveniuntur manentes accipere sibi
metata, sed illas quidem sine molestia servare pro-
priis

priis dominis, accipere autem milites in aliis diatris metata.

EPILOGVS.

Quæ igitur placuerunt nobis, & per præsentem declarata sunt legem, tua gloria in regia civitate & per loca sanctissimis episcopis, clarissimisque iudicibus & omnibus nostris subiectis in unaquaque provincia & civitate palam faciet, ut sciant nostri subiecti quæ a nobis pro eorum indemnitate disposita sunt, & agnoscant, quia si contra hæc aliquid agatur, & qui læduntur taciturnitati causam tradiderint, ipsi huiusmodi læsionis sibi auctores fient. Datum calend. Mart. Constantinop. DN. IVSTIN. PP. August. Anno 19. Post consulatum BASIL. V. C. Anno quarto, indictione octava. Proposita in civitate Constantinopolitana.

TIT. XIV.

DE ECCLESIASTICIS TITVLIS, ET PRIVILEGIIS, ALIISQUE CAPITVLIS.

NOVELLA CONSTIT. CXXXI.

Imp. Justin. Aug. Petro gloriosiss. præfecto sacrorum prætoriorum.

PRÆFATIO.

DE regulis ecclesiasticis & privilegiis, aliisque capitulis ad sacrosanctas ecclesias & reliquas venerabiles domos pertinentibus, præsentem proferimus legem.

CAP. I.

De quatuor sanctis Ecclesiis.

Sancimus igitur vicem legum obtinere sanctas ecclesiasticas regulas, quæ a sanctis quatuor Conciliis expositæ sunt, aut firmatæ, hoc est in Nicæna trecentorum decem & octo, & in Constantinopolitana sanctorum centum quinquaginta Patrum, & in Ephesina prima, in qua Nestorius est damnatus, & in Chalcedonia, in qua Eutyches cum Nestorio anathematizatus est. Prædictarum enim quatuor synodorum dogmata sicut sanctas Scripturas accipimus, & regulas sicut leges observantur.

CAP. II.

De ordine sedendi Patriarcharum.

Ideoque sancimus secundum earum definitiones sanctissimum senioris Romæ Papam, primum esse omnium sacerdotum: beatissimum autem archiepiscopum Constantinopoleos novæ Romæ, secundum habere locum post sanctam Apostolicam senioris Romæ Sedem: aliis autem omnibus sedibus præponatur.

CAP. III.

De archiepiscopo primæ Justinianæ.

PER tempus autem beatissimum primæ Justinianæ, nostræ patriæ archiepiscopum habere semper sub sua jurisdictione episcopos provinciarum Daciæ mediterraneæ, & Daciæ Ripensis, & Privalis, & Dardaniæ, & Mysiæ superioris, atque Pannoniæ, & ab eo hos ordinari: ipsum vero a proprio ordinari concilio, & in subiecti sibi provinciis locum obtinere cum sedis Apostolicæ Romæ, secundum ea quæ definita sunt a sanctissimo Papa Vigilio.

CAP. IV.

De episcopo Carthaginensi.

Simili quoque modo jus Pontificis quod episcopo Justinianæ Carthaginis Africanæ civitatis

dedimus, ex quo Deus hanc nobis restituit, servari jubemus. Sed & aliæ civitates, & earum episcopi, quibus in diversis locis metropolitico jus præstitum est, huiusmodi privilegio in perpetuum potiantur. Omnia autem privilegia vel solatia quæ ex Imperiali munificentia, aut etiam alio quolibet modo sanctissimis ecclesiis aut aliis venerabilibus domibus & locis collata sunt, firme eis per omnia conserventur.

CAP. V.

De privilegiis possessionum ecclesiasticarum.

AD hæc sancimus omnium sanctarum ecclesiarum & omnium venerabilium domorum possessiones, neque sordidas functiones, neque extraordinarias descriptiones sustinere. Si tamen itineris sternendi, aut pontium ædificii, vel reparationis opus fuerit, ad instar aliorum possessorum: huiusmodi opus & sanctas ecclesias & venerabiles domos complere, dum sub illa possident civitate, sub qua tale sit opus. Si quæ vero res ex curialium substantiis ad quamlibet sacrosanctam ecclesiam, aut aliam venerabilem domum secundum leges venerunt, aut postea venerint: liberar eas esse sancimus descriptione luctativorum.

CAP. VI.

De præscriptione quadraginta annorum ad venerabilia loca pertinente.

PRO temporalibus autem præscriptionibus decem & viginti, & triginta annorum, sacrosanctis ecclesiis & aliis universis venerabilibus locis solam quadraginta annorum præscriptionem opponi præcipimus: hoc ipso servando & in exactione legatorum & hereditatum, quæ ad pias causas relicta sunt.

CAP. VII.

De adificatione ecclesiarum.

SI quis autem voluerit fabricare venerabile oratorium aut monasterium, præcipimus non aliter inchoandam fabricam, nisi locorum sanctissimus episcopus orationem ibi fecerit, & venerabilem fixerit crucem. Si vero semel cœperit aut novam ædificare basilicam, aut veterem renovare: modis omnibus compellatur a beatissimo locorum episcopo, & œconomis ejus, & civili iudice, eam explere; & si is distulerit, hoc moriente heredes ejus opus inchoatum adimpleant.

CAP. VIII.

De in præstitis vel domibus, vel fundis, vel privatis locis sacra ministeria fiant.

SI quis in sua domo, aut in suburbano ecclesiasticum ministerium ministrare præsumpserit, aut aliis celebrare concesserit sine clericis sanctissimo locorum episcopo subiacentibus: jubemus hanc domum, aut suburbanum, aut prædium, ubi tale aliquid delinquitur, loci illius sanctissimæ ecclesiæ vindicari per Deo amabilem episcopum, & œconomum ejus, & civilem iudicem locorum. Si vero nesciente locorum domino, ejus curatores, aut conductores, aut emphyteutæ contrarium aliquid exerceri permiserint: dominum quidem loci nullum præjudicium aut dispendium sustinere: eos autem qui hoc fecerint, aut fieri permiserint, ex provincia tibi hoc commissum est, expelli, rebus eorum loci illius sanctissimæ ecclesiæ vindicandis.

CAP. IX.

*Ut legatum Deo relictum, illi ecclesie deputetur,
ubi testator domicilium habet.*

SI quis in nomine magni Dei, & Salvatoris nostri Jesu Christi hereditatem aut legatum reliquerit, jubemus ecclesiam loci illius in quo testator domicilium habuerit, accipere, quod dimissum est. Si quis autem *unum Sanctorum* heredem scripserit, aut legatum ei reliquerit, & non specialiter nominaverit locum in quo est venerabilis domus, inveniatur autem in eodem loco aut civitate plura oratoria ejusdem Sancti: illi magis domui quæ pauperior est, quod relictum est, præbeatur. Si autem non est in civitate basilica nominati Sancti, inveniatur autem in territorio ejus, illi detur. Si autem neque in territorio ejus reperitur hujusmodi domus, tunc ecclesiæ civitatis in qua testator domicilium habuerit, quod dimissum est, præbeatur.

CAP. X.

Si quis oratorium adificari jusserit.

SI quis ædificationem venerabilis oratorii, aut xenodochii, aut ptochii, aut orphanotrophii, aut nosocomii, aut alterius reverendæ domus, in novissima voluntate fieri disposuerit: oratorium quidem intra quinque annos compleri jubemus providentia locorum episcopi, & civilis judicis: xenodochium autem aut ptochium, aut aliam venerabilem domum intra unum fieri annum. Si autem intra annum non fecerint heredes xenodochium, aut quamlibet venerabilem domum a testatore dispositam fieri: jubemus eos domum aut comparare aut locare, ubi possint quæ jussa sunt adimplere, donec hujusmodi domus venerabilis expleatur. Et si quidem ipse testator decreverit qui debeant xenodochii fieri, aut ptochotrophii, aut alteri tales gubernatores, sive suis heredibus hujusmodi electionem commiserit: jubemus modis omnibus heredes ejus, quæ ab eo definita sunt, adimplere, locorum beatissimis episcopis inspicientibus si gubernatio recte procedit: & si invenerint non utiles existentes rectores, licentiam habentibus sine damno alios pro eis impotuitos efficere.

CAP. XI.

*Ut legata pro redemptione captivorum relictæ,
præstentur ab episcopis, &c.*

SI quis autem pro redemptione captivorum aut alimentis pauperum hereditatem aut legatum reliquerit in rebus mobilibus, aut immobilibus, sive semel, sive annale, & hoc modis omnibus secundum testatoris voluntatem ab iis quibus jussum est hoc facere, compleri. Si autem specialiter dixerit quomodo pauperibus hoc reliquit: præcipimus sanctissimum episcopum civitatis in qua testator habuit domicilium, percipere easdem res, & ejus civitatis pauperibus erogare. Si autem pro redemptione captivorum aliquid relinquatur, & non nominatim testator dixerit per quem oporteat fieri redemptionem captivorum, etiam sic jubemus res ad hoc relictas, locorum episcopum & ejus æconomos accipere, & hujusmodi pium opus implere: in omnibus enim talibus piis voluntatibus sanctissimos locorum episcopos volumus providere, ut secundum defuncti voluntatem, universa procedant: licet præcipue a testatoribus aut donatoribus

interdictum sit eis habere ad hoc aliquod participium. Si autem qui hoc facere jussi sunt, semel & secundo a beatissimo locorum episcopo aut ejus æconomis per publicas personas admoniti distulerint quæ disposita sunt, adimplere: jubemus eos omne lucrum relictum eis ab eo qui hoc præceperit, amittere: & locorum episcopos omnes res cunctis (sicut dictum est) piis causis distributas, cum fructibus & augmentis medii temporis & memorato lucro vindicare: & quæ testator disposuit adimplere, scientes, quia si neglexerint, pro his omnibus rationem Deo persolvent. Si autem sanctissimus locorum episcopus reliquerit aliquid horum quæ a nobis dicta sunt: liceat sanctissimo ejus metropolitæ hæc omnia exigere, & complere: & omni alii licentia sit hujusmodi movere quællionem, & studere ut modis omnibus causæ piæ compleantur.

CAP. XII.

Ut in piis legatis cesset Falcidia.

SI autem heres quæ ad pias causas relictæ sunt, non impleverit, dicens relictam sibi substantiam non sufficere ad ista: præcipimus omni Falcidia vacante, quicquid invenitur in tali substantia, proficere provisione sanctissimi locorum episcopi ad causas quibus relictum est. Si autem legatum ab aliquo ad pias relinquatur causas: jubemus intra sex menses ab inscriptione testamenti numerandos, hoc modis omnibus præberi quibus relictum est. Si autem distulerint qui in hoc onerati sunt, hujusmodi præbere legatum: & fructus, & usuras, & omne legitimum exigatur augmentum a tempore mortis ejus qui hoc reliquit. Si autem annale legatum cuilibet venerabili domui relinquatur: si quidem qui hoc dare jussi sunt, aut locus ex quo jussum est hoc præberi, in ipsa, aut vicina provincia fuerit: jubemus nullo modo legatum alienari. Si vero loca aut personæ ex quibus hoc dari præceptum est, longius fuerint: tunc liceat illius quibus hoc relictum est, si etiam pars obligata consentit, commutare legatum, & pro eo percipere redditus idoneos, & cum augmento non minus quartæ partis relictæ quantitatis, & neque plurimis tributis fiscalibus prægravatos: aut vendere, si voluerint, hujusmodi legatum, & non minus pro pretio percipere, quam ex tali legato intra viginti quinque annos colligitur: ita tamen, ut hujusmodi pretium ad utilitatem prædictæ venerabilis domus ubi relictum est, proficiat.

CAP. XIII.

Ut de his quæ post episcopatum adquisierint episcopi, testari non possint.

Interdicimus autem sanctissimis episcopis res mobiles aut immobiles seseque moventes, quæcunque post episcopatum ad eos quoquo modo pervenerint, in proprios cognatos aut in alias quascunque transferri personas. In captivorum vero redemptionem, & egentium pabula, & alias pias causas, aut pro utilitate propriæ ecclesiæ, ex his expendere licentiam habeant: & quicquid ex hujusmodi rebus post obitum eorum in ipsorum facultate remanserit, jubemus hoc ad proprietatem ecclesiarum, quantum sacerdotium habuerunt, competere. In illis enim solummodo rebus licentiam eis alienandi aut relinquendi quibus voluerint, damus, quas ante

episco-

episcopatum probantur habuisse: post episcopatum vero, quæ ex genere sibi conjuncto ad eos devolutæ sunt, quibus ab intestato usque ad quartum gradum succedere poterunt. Hæc autem omnia quæ diximus de rebus quæ post episcopatum devolutæ sunt ad sanctissimos episcopos, & in reverendissimis orphanotrophis, & ptochotrophis, & nosocomis & xenodochis, & gerontocomis, & omnibus aliis rectoribus venerabilium domorum, valere sancimus, in rebus quæ in tempore propriæ administrationis secundum prædictum modum ad eos pervenerunt. Si quis autem Episcopus, aut clericus, aut cujuslibet ecclesiastici gradus minister aut ecclesiæ Diaconissæ moriantur sine testamentis, & legitimis successoribus, horum successio ecclesiæ competat in qua constituti fuerint.

C A P. XIV.

Ne hæretici ab ecclesiis vel privatis res immobiles quoquo titulo accipiant: & ne speluncam fidei suæ adificent.

Iubemus autem nullum hæreticorum, neque per conductionem, neque per emphyteusim, neque per emptionem, aut alio quolibet modo res immobiles accipere a qualibet sancta ecclesia, aut alio venerabili loco: si quid vero hereticus pro tali causa præbuerit, amittat: hujusmodi vero res venerabili loco a quo etiam datæ sunt, vindicentur: rector autem domus qui ipsas res dedit hæretico, omni gubernatione removeatur, & in monasterio recludatur, & uno anno a sancta communione segregetur: cum hæreticis prodiderit Christianos. Si autem orthodoxus possessionem habens in qua est & sancta ecclesia, alienaverit aut reliquerit, aut per emphyteusim, aut per conductionem, aut quamlibet gubernationem hanc dederit judæo, aut Samaritano, aut Ariano, aut alii hæretico: sancta ecclesia ejusdem vici hujusmodi vindicet proprietatem alienationis. Si quis autem hæreticorum (quibus etiam connumeramus Nestorianos, & Achephalos, & Eutychianistas) præsumpserit speluncam suæ incredulitatis ædificare, aut judæi novam synagogam constituere, locorum sancta ecclesia ædificia suæ proprietati defendat. Si vero quis per emphyteusim, aut conductionem, aut etiam per quamcunque aliam gubernationem dederit possessionem hujusmodi personæ: si quidem sciebat dominus possessionis ejus, quia hæretico hanc commisit, omnes redditus illius temporis quod id contractu transiit, ecclesiæ civitatis, sub qua possessio constituta est, vindicari. Si vero ignorabat dominus possessionis, quia hæreticus erat cui hæc commissa est, ipsum quidem dominum propter ignorantiam indemnem servari: hæreticum vero in utroque casu expelli de possessionibus, & ejus substantiam applicari fisco.

C A P. XV.

Ut orphanotrophi sint tutoribus similes, & ad instar eorum inventarium conficiant.

Orphanotrophi vero, tutorum & curatorum fungantur officio: ita tamen, ut etiam sine satisfactione & convenient, & convenientur de rebus orphanotrophis, & ipsis propriis orphanis competentibus. Res autem competentes alicui orphanorum, publicis præsentibus tabulariis, aut

sub gestis monumentorum in hac quidem regia civitate apud magistrum census habitis: in provinciis autem apud iudices earum, aut defensores locorum, orphanotrophis accipere & custodire: & si necessarium putaverint, etiam alienare, & pretia earum orphanis conservare, aut alias res pro illis emere: non autem subiacere tutelaribus aut curatoriiis rationibus: servari autem jubemus venerabili orphanotrophio hujus regis urbis, & xenodochio quod vocatur sanctæ Mariæ Sancto, & sub ejus gubernatione constitutis oratoriis aut xenonibus, aut venerabilibus domibus omnia privilegia quæcunque habet major sanctiss. ecclesia Constantinopolitana.

EPILOGVS.

† Quæ igitur per præsentem legem in perpetuum valituram nostra sanxit tranquillitas, tua celsitudo edictis solenniter in hac regia urbe propositis, ad omnium studeat pervenire notitiam. Nos enim providebimus quatenus sine collatorum dispendio fiat etiam in provinciis manifesta. Dat. 15. cal. April. Constantinopoli, DN. IVSTIN. PP. Aug. * BASILIO V. C. CONS.

TIT. XV.

DE INTERDICTIS COLLEGIIS HÆRETICORVM.

NOVELLA CONSTIT. CXXXII.

Imperator Flavius Justinianus, felix, inclytus, victor ac triumphator semper Augustus, Episcopo Constantinopolitano.

P R Æ F A T I O.

Primum esse & maximum bonum omnibus hominibus credimus, veræ & immaculatæ Christianorum fidei rectam confessionem: ut per omnia hæc roboretur, & omnis orbis terrarum sanctissimi sacerdotes ad concordiam copulentur, & consone immaculatam Christianorum confessionem prædicent, & omnem occasionem, quæ ab hæreticis invenitur, auferant, quod ostenditur ex diversis conscriptis a nobis libris & edictis. Sed quoniam hæretici neque Dei cogitant timorem, neque interminatas talibus pœnas ex legum severitate considerantes, diaboli opus implent, & quosdam simplicium seducendo sanctæ fidei catholicæ apostolicæ ecclesiæ, adulteras collectas, & adultera baptismata latenter faciunt: pietatis existimavimus, per præsens nostrum edictum monere eos, qui tales sunt, quatenus & ipsi recedant ab hæretica vesania, & nec aliorum animas per simplicitatem perdant, sed magis concurrant ad sanctam Dei ecclesiam, in qua recta prædicantur dogmata, & omnes hæreses cum principibus suis anathematizantur. Nosse enim volumus omnes, quia si de cætero aliqui inveniantur aut contrarias collectas facientes, aut apud semetipsos collectionem: nequaquam omnino eos ferimus, sed domos quidem ubi aliquid delinquitur, sanctæ assignamus ecclesiæ: his autem qui colligunt, aut apud se colliguntur, ex constitutionibus pœnas inferri omnibus modis jubemus. Dat. Prid. Non. April. Constantinop. Dom. IVST. PP. Aug. * BASIL. COSS.

TIT. XVI.

QUOMODO OPORTEAT MONACHOS VIVERE.
NOVELLA CONSTIT. CXXXIII.

Idem August. Menna beatissimo Archiepiscopo.

P R A E F A T I O.

Singularis vita huiusque contemplatio res est sacra, & ex hoc evehens animas ad Deum, & non solum iuvans eos qui ad hanc accedunt, sed etiam aliis omnibus pro ejus puritate & supplicatione ad Deum, prebens inspectam utilitatem. Unde & praefatis Imperatoribus studii fuit, & a nobis non pauca sancita sunt de eorum honestate & ornatu. Sequimur etenim sacras regulas & antiquos patres qui hanc sanxerunt, quia *nihil sine via ad questionem est imperio*, communem omnium hominum sollicitudinem ex Deo accipienti. Dudum quidem scripsimus constitutionem volentem in *multitudine existentes monachos in commune degere, secundum quod vocatur canobiorum schema: & neque propria habere habitacula, neque substantias congregare, neque vitam habere sine testimonio: sed communiter quidem ipsos comedere: dormire vero omnes in commune, & honestam sectari vitam, & testes esse ornatus alternis, & juvenes quidem verari canicem hac respicientium, & ex studio etiam vigilias assumere*, ut ne quid facinoris velut per somnum fiat, neque turpis videatur aliis, sed unusquisque suam honestatem etiam dormiendo custodiat.

C A P. I.

Quibusdam vero nobis nunciatis, quae digna & majori cautela legis egebant; recte ad praesentem venimus sanctionem ad illius perfectionem & supplementum, per quam sancimus nullam penitus habere licentiam separatim habitandi, neque appellatam cellulam nisi solus fuerit, & monasterium duobus utens ministris, & continentem & quietam degant vitam, sed omnino cum sint plurimi viri, una sit eorum conversatio & orantium & quae naturae sunt opera facientium, quatenus inculpabiles & inaccusabiles consistant; & communiter quidem sicut dictum est, comedere, communiter quoque dormire, & siquidem tanta sit multitudo, quanta in uno habitaculo capiatur, alioquin duo forsan aut tria habitacula esse quae capiant eos. Nullum tamen omnino proprium habere, sed in commune vivere diebus & noctibus, ut noctes eis eandem habeant quam dies observationem. Non enim dormiunt omnes semper, sed palam est, quia alii quidem in somno sunt, alii vero vigilant, & omnino erunt quidam dormientes insipientes. Si autem aliqua habitacula sint in quolibet monasteriorum sub tua constitutorum sanctitate, sive in hac magna civitate, sive in ejus per circuitum habitaculis, sive a nobis ipsis aedificatis, sive ab aliis seorsum habitata, hanc omnibus modis depones, aperiesque eis alterutra ubi celebrent: quid enim formidabunt hoc agentes semetipsos dicantes Deo & abrenunciantes publicae conversationi: & hoc quidem ita valere nunc & in futurum omne volumus tempus, nullo ut dictum est, habente habitaculum seorsum, sed congregandis omnibus & insipientibus quae ab alterutris aguntur. Certum est enim quia talia studebunt ea constituere, qualia omnino inculpabilia manent. Si quis autem apparuerit tantum impudens, ut au-

deat tentare praevicari quod sancitum est, monasterii praefatus haec examinet. Volumus enim vehementiorem quam nunc est, fieri observationem, & quidem primum non plurimos esse in monasterium ingressus, sed unum, aut secundum forte, & aditare januae viros senes & castos & testimonii boni ex omnibus, qui quidem neque reverendissimis monachis concedant sine abbatis voluntate exire monasterium, (sed inter eos detineant, quae Dei sunt zelantes, nec semetipsos lacerantes, nec actus, nec studia) nec alios quosdam introire monasterium noctibus, & diebus sinant, qui non rectam manere procurent venerabilium monachorum voluntatem. Sitque cautissima maceria munitum monasterium, ut nullus exitus aliunde, nisi per januas, sit.

C A P. II.

Deinde vel si ulla ecclesia in monasterio sit, neque sic occasione ecclesiarum, ingredi & deambulationes licite illic facere, & confabulari cum quibus non convenit, sed venire quidem tempore sacrificii, cum Abba suisque prioribus & senibus, sacrificioque completo omnes monachi rursus ad cenobium revertantur, ibique sedeant, magnumque Deum honorent, & sacris Scripturis incumbant. Plurimus itaque est horum librorum chorus, & possibile est unicuique animum corrigere, atque rigare sacris Scripturis; quas si frequenter legent, nunquam decipientur, nec ad humanas descendant sollicitudines. Quatuor autem vel quinque seniores ex ipso monasterio esse in constituta ecclesia, quibus jam omnis exercitatio est expleta in continentia, & qui ordinationem habere meruerunt in clero presbyterorum forsan aut diaconorum, aut deinceps habentium schema. Dicti enim & supervenientes alloquantur, & de divinis eloquiis disputabunt, & putari omnes esse tales procurabunt, & custodient sacram domum: juventutem autem exardescentem, & suos terminos exilire volentem in continentia detinebunt.

C A P. III.

Non ingredientur autem neque mulieres in virile monasterium, neque viri in femineum occasione mortui, & ibi sepulti memoriam, vel per aliam causam, & maxime si quis fratrem forte vel sororem aut aliquem ex genere habere in monasterio dicat: cognatio enim monachis in terra non est, caelestem zelantibus vitam: quid enim volentes tales ingressus faciant, nisi voluerint aliquid agere interdictorum? cum liceat & viris convenientia in monasteriis virilibus celebrare, mulieribus similiter distributa in muliebribus monasteriis facere mulieres, nullo permixto alterutri, neque si forte frater esse dicatur: aut soror aut cognatus alter. Neque enim per hanc occasionem ingredi sinemus aliquem. Si enim ipsa principia abscindamus, & per ipsam aspectum insitam animabus delinitionem, & ex hoc lapsum prohibeamus, erit multo possibilis ac facilius sacris decertatoribus melioris vitae status. Omnes ergo huic legi obediant, & neque viri recondant in muliebri monasterio sepulchra, neque mulieres in virilibus asceteriis fodiant. Neque enim viros mulierum studia decent, neque rursus virilia mulierum collegiis conveniunt. Neque ex hoc propter defunctos turpes & mali principii tales permutationes agi volumus, ut non iter ex hoc fiat naturae apud se inhoneste gratia.

graffari, & ludere, & divinas confundere causas, & pietatis quasi velamine, cognitionis schemate hæc agere, quæ neque dicere neque cogitare singularem vitam eligentibus est bonum. Illo existente manifesto, quia necessarium est sepulturæ ministrantes & maxime lectis, & fodientes non ingredi monasteria, sed in virilibus quidem monasteriis causa facilis est: in muliebribus autem non ita, propter memoratam interdictionem. §. i. Sancimus igitur, si quando aliquid futurum sit tale fieri, & sepeliri mulier in muliebri monasterio, (virum namque non sinimus, reverendissimas quidem fœminas in suo manere habitaculo, solam vero ostiariam & abbatissam forte ipsam si voluerit interesse his quæ aguntur: & ipsos celerius illa agentes, quæ circa funus solennia sunt, & sepulchrum fodientes, & corpus obvelantes repente discedere, neque videntes aliquas reverentissimarum mulierum, neque ab aliqua earum visos. Sed neque aliquam excogitent occasionem aut viri ad muliebria monasteria ingrediendi, aut mulieres viris depurata occasione horum quæ circa funus aguntur (quas utique memorias vocant) in tertiam & nonam convenientes diem, aut dum quadraginta compleatur, aut etiam annus, cum liceat, siquidem muliebri sit monasterium, mulieres omnia agere: si vero virorum viros: & non occasione talium observationum inhonestatem quandam venerabilibus monasteriis imponere.

C A P. IV.

Quia vero nihil quod sancitur, nisi custodiam habeat competentem, poterit servari decenter, sancimus per tempus uniuscujusque monasterii præfulem frequenter inspicere & perscrutari uniuscujusque conversationem & disciplinam: & licubi aliquid parvum fiat contra quam decet, hoc repente corrigere, & non sinere majus fieri lapsum, & perire animam ad salutem conversationis confugientem. Monasteriorum autem exarchus, si quis fuerit per loca, sicut in hac felicissima civitate, hæc solite curet, & mittat eos qui appellantur responsarii ejus per monasteria, & requirat etiam vicinos, ne forte aliquid nequam in aliquo monasteriorum proximo fiat, & hæc universa castiget, & competenti digna faciat providentia. Sed etiam uniuscujusque civitatis episcopus hujus rei providentiam habeat sive patriarcha, sive metropolita, sive singuli sunt episcoporum, & reverendissimos defensores, qui mittant hæc requirentes & servantes, & non sinentes quicquam fieri extra quam decet: sed & si quid fiat velociter hoc emendare. Sanctissimus autem patriarcha felicissimæ hujus urbis de monasteriis hic politis similiter examinet, & custodes rei Deo amabiles ecclesiæ defensores sanctissimæ majoris ecclesiæ & quos putaverit præfectos & honestissimos esse, constituat, ut per plures custodia facta, adhuc amplior observatio & super peccatis vindicta fiat.

C A P. V.

Oportet autem unumquodque monasterium sub abbate constitutum habere (sicut prædiximus) eos, qui vocantur *Responsarii*, viros senes & monachicum certamen superantes, & non facile corporales injurias passuros, qui eorum rebus & eorum occupentur utilitatibus, & non solum si virorum sit monasterium, sed etiam si mulierum contingant, esse

duos aut tres viros, aut vel eunuchos, si possibile est, esse, aut senes & castitatis testimonium habentes, qui causas agant, & ineffabilem eis præbeant communionem, cum hujus tempus fuerit. Si vero de alia monasterii utilitate, aut ad unam reverendissimarum ascetiarum pertinente, dicere aliquid necessarium voluerint, loquentur abbatissæ, & alteri penitus nulli fœminarum quæ in monasterio sunt, hæc per reverendissimas ostiarias agentes. Oportet enim tales aliquas ad januas ordinari, quæ similiter ingressus & egressus in monasterium inspiciant & egressus prohibeant, & inaccessibiles viris ingressus præterquam apocryphariis constituent. Illi vero ad ostiariam loquentur, & dicent suum adventum: abbatissæ vero per eas agnoscentes & descendentes his loquentur, & illi referent ad illas de earum gubernatione aut utilitate pro qua venerint: & ita & quæ humana sunt, agentur bene, & castitas permanebit undique a nullo tentata malo. Si quis autem deliquerit, (nam multa sunt humana: & nullus potest naturam sic retinere, ut non peccet nihil, hoc enim proprium est solum Dei) hunc, si quidem mediocre peccatum est, & monere & suspendere & pœnitentiæ ei dare tempus, ut meliorem ordinem sumens mox revertatur ad semetipsum, & non quos jam posuit, amittat labores. Si vero major culpæ sit modus: secundum commissum & medelam correctionis esse, & rursus admonitionem vehementiorem & pœnitentiam fortem exigere: & si quidem valuerit istis modis amovere lapsum, & corrumpi cœptum (hoc autem & in mulieribus convulsis & viris dicimus) grates agere magno Deo, cum & in cœlo fiat magnum gaudium angelicis virtutibus, quando aliquis salvus sit peccatorum. Si vero potiores ultra medicinam causæ fiant, tunc etiam expelli eum a monasterio, quatenus dans semetipsum ex melioribus ad pejora, ipse suis malis potiatur solus, & non per ejus malum etiam alii violentur, sicut morbosorum & inexcusabiliter languentium jumentorum. Neque enim Imperium despiciet hos negligi, neque retinebit indignationem adversus abbatem, neque contra loci episcopum & sub eo positos defensores ecclesiæ, si non hæc observaverint: tanquam necessaria sit etiam imperio rei diligentia. Si enim illi puris manibus & nudis animabus pro republica supplicent Deo, manifestum quod & exercitus habebunt bene, & civitates bene disponentur. Deo quoque placato & propitio existente, quomodo non universa plena totius pacis & devotionis? sed & terra nobis feret fructus, & mare quæ sua sunt dabit, illorum oratione propitiationem Dei ad omnem rem publicam deducente. Sed & ipsum commune schema hominum reverentius erit, & viver melius, illorum erubescens perduratio: ideoque una pariter conspiratio erit, omnibus simul ad hoc concurrentibus, & in exilium missa, quantum possibile est, malitia omni, & melioribus & sanctioribus studiis introductis, & rebus ipsis decentibus; quod nos requirentes, causam agimus, ut putamus, utilem.

C A P. VI.

Illud quoque omnibus servari volumus modis. Si visus fuerit aliquis reverendissimorum monachorum & in aliqua tabernarum conversari, hunc

hunc repente dari locorum defensoribus, aut hic gloriosissimis praefectis sacrorum Pratoriorum, & castigari convictum, & nuntiari hoc Abbe, quatenus eum expellat monasterio qui talia deliquit, utpote in confusionem vitae angelicam hanc conversationem mutantem. Oportet enim duplex hoc opus monachis esse, aut divinis vacare Scripturis, aut quae monachos decent (quae vocant manuum opera) meditari & operari. Mens enim frustra vacans nihil bonorum parit. Pro his hanc ponimus legem & in hac regia civitate valentem, & in gentibus omnibus. Utique ad singulos patriarcharum dirigimus eam, ad cautelam observationemque competentem: illi vero sub se constitutis metropolitans mittent. Illi quoque aliis omnibus innotescant episcopis, & per episcopos omnia haec reverendis-
 mis monachis & abbatibus eorum fient manifesta. Damus autem causae observationem non solum abbatibus monasteriorum singulorum, nec solum Deo amabilibus episcopis, nec sanctissimis metropolitans, neque sanctissimis patriarchis, sed hic quidem & tuae excellentiae, ut si cujus causa egeat vehementioris correctionis, discantes a Deo amabilibus viris exequantur. In provinciis autem earum iudicibus, primitus a Deo amabilibus episcopis quod agitur agnoscentibus, & ut sint per omnia & personis sacratis & magistratibus innoxia ea quae ad Deum & praecunctis Imperio, tanquam nihil sit sanctius custodiri reipublicam magni Dei & Salvatoris nostri Jesu Christi clementia frui per reverendissimorum virorum puritatem, quam custodient quoque clerici & monachi & episcopi majores & minores, sacrorum memores canonum sacrarumque legum & constitutionum de hoc scriptarum; quas & valere & gratas esse etiam per praesentem sancimus legem.

EPILOGVS.

† Tua igitur beatitudo quae placuerunt nobis, & per hanc sacram declarata sunt legem cognoscens, operi effectuique tradere festinet. Dat. 17. cal. April. Constantinop. ARIONE V. C. CONS.

TIT. XVII.

VT NULLI IUDICVM LICEAT HABERE LOCI SERVATOREM, NISI CERTIS EX CAUSIS DIVINA CONCESSERIT IVSSIO.
 NOVELLA CONSTIT. CXXXIV.

De Vicariis.

In nomine Domini Jesu Christi Dei nostri, Imperator Caesar, Flavius, Justinianus, Alemanicus, Gothicus, Francicus, Germanicus, felix, pius, gloriosus, victor, triumphator, nunquam non colendus Augustus, Musonio praefecto urbis.

PRAEFATIO.

Quaecunque ad utilitatem nostrorum subditorum, intentionem habentes semper, invenimus diversas lésiones nostris subditis inferri ab emissis vicariis in provincias ab aliquibus civilibus & militaribus iudicibus: & de hoc dudum legem scripsimus, particularem aliquam facientes rei emendationem.

CAP. I.

Ne ulli magistratum liceat constituere vicarios.

Nunc vero perfecte juvare nostros subditos stu-

dentis, sancimus nullam licentiam habere pro tempore praefectos tam Orientis quam Illyrici praetoriorum aut comitem largitionum, aut comitem privatarum, locorum servatores destinare in provincias, aut ipsos provinciarum iudices facere, & proprii cinguli loci servatores emittere. Sed neque vicaneos iudices in creditis eis provinciis loci servatores emittere in qualibet civitate. Solum vero jubemus esse loci servatores praefecturae in Hosdruma, & in Mesopotamia, & si necessitas vocaverit: in aliis locis tempore expeditionis pro nutrimento eis destinato: & hoc quidem per nostram iussionem. His insuper jubemus, ut neque magistri militum, neque duces in provinciis, in quibus administrare iussi sunt, loci servatores, aut biocolytas, aut latronum expulsores habeant. Si vero contigerit, necessitate faciente, sive magistros militum, sive duces destinari per nostram iussionem in aliis locis, tunc fieri loci servatores absentes, & hoc secundum nostram praecceptionem. Nulli vero liceat civili aut militari iudici circumire provinciam sine causa necessaria. Si vero aliqua necessitas vocaverit tale aliquid fieri: expensis propriis hoc facere jubemus tam iudices quam competens & obediens eis officium. Neque vero angariis, aut iis quae vocantur epidemiticis, aut alio quolibet dispendio gravare nostros subditos: neque consuetudines nominare, aut quaerere, quas forsitan aliqui praedictorum in proprium lucrum injuste adinvenerunt. Male enim adinventas, maleque consuetudines, neque ex longo tempore, neque ex longa consuetudine confirmantur: scientibus omnibus praedictis iudicibus civilibus & militaribus, quod si aliquid praeter hoc fiat, & qui facit, si loci servator est, viginti librarum auri inferet poenam, & cingulo spoliabitur: & qui fieri se acquievit, cadens propria substantia exilio subicietur.

CAP. II.

Ad maiorem autem nostrae dispositionis cautelam, jubemus per loca episcopos, & provinciarum rectores, & eos qui civitates habitant, nullum contra praesentem nostram dispositionem suscipere biocolytam, aut latronum persecutores: omnino enim nullum iudicum civilium aut militarium constitutum in provincia, habere loci servatorem concedimus. Praecipue quidem jubemus provinciarum rectores sic recte conversari, aut res gubernare, ut non necessitas fiat de qualibet re debente quaeri, aut gubernari, ad provincias aliquem destinari. Si vero opus fuerit transmitti aliquos in provincias occasione publicarum exactionum, aut quarumlibet emergentium querelarum, neque ordinem, neque nomen habere loci servatoris. Destinatus vero in provinciam nullum subditis inferat dispendium: creditum vero sibi opus adimpleat, iudice provinciae eum & ejus officium adjuvante. Si vero contra ipsum iudicem forte accusatum transmittatur: tunc jubemus & provinciale officium obedire ei. Quemadmodum enim prohibemus loci servatores fieri: ita omne periculum jubemus habere iudices provinciarum, & eorum officium: ut sollicitudinem faciant tam publicarum exactionum, quam locorum quietem: & ut omnis injustitia & lésio suspendatur. In quibus vero

vinciis aut iudices, aut exactores sunt fiscalium, & opus habuerint aliquo adiutorio: jubemus iudices provinciarum & officia eorum omne solatium & studium eis conferre, ut sine impedimento fiscalium exactio procedat. Et omnes quæ motæ fuerint siue civiles siue criminales causæ, & competentes provinciarum iudices ipsos jubemus inquirere, ut illi proprio periculo has discutiant, & legitimum finem eis imponant. Super hoc autem jubemus provinciarum iudices mox qui futuri sunt cingula suscipere, siue præsentēs, siue absentes sint, cautelam impendere, tam præfecturæ, quam nostris largitionibus, & comiti privatarum pro inferendis pecuniis unicuique prædictarum dignitatum: cum etsi non caveant, tanquam facientes cautelam, ita jubemus eos & eorum officia subiacere prædictis dignitatibus. In illis vero civitatibus & provinciis volumus iudices periclitari pro fiscalibus, & exigi, in quibus neque scriniarii, neque iudices, neque alii quidam proprio periculo exactionem faciunt.

C A P. III.

ET hoc pervenit ad nos, quod quidam provinciarum iudices ita inique agunt, occasione vilium lucrorum, ut neque testamenta concedant facere, neque facta insinuare, neque nuptias aliquas facere, aut super nuptialibus donationibus monumenta componere, neque defunctorum corpora sepulturæ tradi: neque rerum descriptionem concedunt fieri, aut aliud quid huiusmodi agi aut ex gestis aut ex testimoniis. Propterea interdiciamus omnibus iudicibus tam civilibus quam militaribus & eorum officiis, aut alii cuilibet tale aliquid præsumere. Si vero quidam huiusmodi odibilem rem in quolibet loco nostræ reipublicæ præsumpserit agere, aut ministrare ei qui hoc præsumpserit facere: jubemus huiusmodi extra cingulum factos in exilium destinari: & de substantia eorum eveniens dispendium, læsis in duplum restitui: non sublato ab eis neque alio quidem ex legibus adiutorio. Omnem vero damus licentiam locorum sanctissimis episcopis, & primatibus civitatum, huiusmodi præsumptiones prohibere: & studere, ut hæc omnia sine impedimento & sine dispendio secundum legum virtutem procedant, & de his nobis nuntiare. Illas vero quæ secundum leges offeruntur appellationes suscipere volumus omnino iudices, & eos qui secundum nostram iussionem specialiter (quia & a divinis licet appellare iudicibus) audiunt, siue majores, siue minores sint: & edere gesta sine aliqua dilatione litigantibus, ut quæstio legitima de his procedat. Super hoc jubemus appellatione portecta secundum leges, neque exactionem fieri, neque possessiones rerum transferri, usque ad definitum super ea iudicium.

C A P. IV.

Quoniam vero contingit adulteria, aut raptus mulierum, aut homicidia, aut alia quælibet crimina in provinciis committi: jubemus provinciarum iudices omnia secundum leges vindicare, & peccantes tenere, & non alios pro aliis, aut ex quibus nati sunt vicis qui crimina præsumpserunt, alium pro alio comprehendere, aut damnum eorum inferre vicis, sed neque pignorationes facere

propter peccantem, aut criminis vindictam proprii lucri causa inferre, aut delinquentium res proprium lucrum facere. Nos enim reos quidem ex legibus poenas sustinere volumus: damna vero subjectis nostris, aut lucrum ex hoc iudiciis aut eorum hominibus siue officialibus fieri nullatenus concedimus, ut ne propter rerum desiderium inveniantur injuste aliquos castigantes, aut peccantes vendere. Si enim præter hæc fiat: ipse provinciæ iudex omne ex hoc accidens damnum læsis medebitur: & suppliciis subjectus, exilio tradetur: & consiliarius eis simile sustinebit supplicium, si factis a iudice contra leges, in scriptis consentiat. Officium vero ejus, & alii qui circa hoc propter lucrum proprium ei obsecundant: non solum damna læsis compellentur restituere: sed culpabiliores eorum legalibus suppliciis subjecti, exilio tradentur.

C A P. V.

Ut rei criminum edictis legitimis evocentur.

Si vero quis comprehensorum criminum latuerit, aut reliquerit provinciam illam in qua crimina deliquit, jubemus legitimis edictis a iudice evocari eum: & si non obediat, illa in eum procedere quæ nostris legibus definita sunt. Si vero cognoscatur quod in alia provincia degit, jubemus provinciæ illius iudicem in qua peccari quid huiusmodi contigerit, epistola publica uti ad provinciæ illius iudicem, in qua delinquens persona degit: illum vero qui publicas suscepit literas, & periculo suo & officii sui comprehendere huiusmodi, & ad iudicem provinciæ transmittere in qua peccavit, suppliciis legitimis subjiciendum. Si vero qui publicam epistolam suscepit, neglexerit hoc facere, aut officium ejus tradere, aut imperata neglexerit: tunc & ipsum iudicem tres auri libras, & officium ejus alias tres pro pœna inferre jubemus. Si vero iudex aut aliquis officii ejus propter lucrum huiusmodi personam non comprehendat, aut comprehendens non transmittat, & hoc agens convincatur: spoliatus cingulo, exilio tradatur.

C A P. VI.

Ut iudex compleat quod decessori mandatum est.

ET hoc vero jubemus observari ab omni administratore, ut si contigerit in scriptis nostram iussionem fieri ad aliquem iudicem, & interea ille quiescat ab administratione: is qui post illum suscepit dignitatem, accipiat eam, & insinuet, & siquidem privata est causa: & implere eam, & assequi quemadmodum ad eum promeruit rescriptum. Si vero huiusmodi in scriptis iussio publicum respicit, inquirat eam, & siquidem non lædatur fiscus, quæ in ea comprehensa sunt, adimpleat. Si vero ad læsionem est fisci, nihil super ea omnino agi: nuntiare vero nobis primum, ut secunda nostra fiat de hoc iussio. Si vero & præcepta cujuslibet iudicis sint, & priusquam insinuentur hæc, aut præcipientem, aut ad quem præcepta facta sunt, contigerit removeri de cingulo: sic qui factus fuerit iudex, hæc suscipiat & exigat, si legitime facta sunt: si vero contra legem, aut contra publicum facta sunt, hæc pro non scriptis esse jubemus.

C A P. VII.

Ne quis creditor filium debitoris pro debito retinere presumat.

Quia vero & huiusmodi iniquitatem in diversis locis nostræ reipublicæ cognovimus admitti, quia creditores filios debitorum præsumunt retinere aut in pignus, aut in servile ministerium, aut in conductionem: hoc modis omnibus prohibemus: & jubemus, ut si quis huiusmodi aliquid deliquerit, non solum debito cadat, sed tantam aliam quantitatem adjiciat dandam ei qui retentus est ab eo, aut parentibus ejus, & post hoc etiam corporalibus poenis ipsum iudici a loci iudice: quia personam liberam pro debito præsumpserit retinere, aut locare, aut pignori dare.

C A P. VIII.

De intercessionibus mulierum.

ET illud vero prævidimus pro subditorum utilitate corrigere, ut si qua mulier crediti instrumento consentiat proprio viro, aut scribat, & propriam substantiam aut seipsam obligatam faciat: jubemus nullatenus huiusmodi valere aut tenere, sive semel, sive multoties huiusmodi aliquid pro eadem re fiat: sive privatum sive publicum sit debitum: sed ita esse ac si neque scriptum esset: nisi manifeste probetur, quia pecuniæ in propriam ipsius mulieris utilitate non expensæ sunt.

C A P. IX.

Ne mulieres in carceribus includantur.

Necessarium vero credimus & illud competenti adiutorio emendare, ut nulla mulier de quolibet re includatur, aut custodiatur: sed si quidem pro fiscalibus debitis aut privatis pulsatur, secundum legem mulier aut per virum suum, aut per se, aut per quam voluerit personam legitime respondeat, & transigat rem. Si vero vidua sit, aut non a principio viro conjuncta: liceat simpliciter mulieri aut per se aut per quos voluerit propria jura proponere secundum legem. Eum vero qui præter hæc præsumpserit agere aliquid prædictorum, jubemus siquidem majores iudices sint, viginti auri librarum: si vero minores sint, decem librarum auri poenæ subiacere: obediens autem eis in prædictis causis, spoliatus cingulo, poenis subjici, & in exilium destinari. Si vero mulier post legitimam admonitionem noluerit instituere aliquem, qui pro ea respondeat, aut litigans addita sit, nec sit includi aut custodiri eam, sed legitima jura in competentibus ei rebus procedere. Si vero crimen sit quod infertur mulieri, in quo necessarium est ipsam custodiri: siquidem fidejussorem personæ præstare potest, ipsi credatur. Si vero juraverit non posse se dare fidejussorem, juratoriam cautionem faciat, de observatione iudicii. Si vero gravissimum inveniat crimen in quo acculatur, in monasterium aut in asceterium mittatur: aut mulieribus tradatur, per quas potest publice & libere custodiri, donec causa ejus manifestetur: tunc autem illa procedant in eam, quæ legibus definita sunt. Nullam enim mulierem pro pecunia fiscali, sive privata causa, aut pro criminali quolibet modo, aut in carcerem mitti concedimus, aut a viris custodiri: ut non per huiusmodi occasiones inveniantur circa castitatem injuriatæ. Monasterium quidem aut

asceterium per nullam actionem trahi concedimus de propriis monasteriis aut asceteriis.

C A P. X.

Quæ sit mulieris adulteræ poena.

Si quando vero adulterii crimen probetur: jubemus illas poenas peccantibus inferri, quas Constantinus divæ memoriæ disposuit: & illis similibus subjiaciendis poenis, qui medii ministri huiusmodi impio crimini facti sunt. De substantia vero adulteri, si habeat uxorem, dotem & propter nuptias donationem ei salvam: aut partem a nostra lege datam, si dotalia instrumenta non subsequuta sunt: residuam vero ejus substantiam, siquidem sint ascendentes aut descendentes usque ad tertium gradum, accipiant hi secundum ordines & gradus. Si vero non sunt huiusmodi aliqui, si eo applicari hæc jubemus. Adulteram vero mulierem competentibus vulneribus subactam, in monasterium mitti: & si quidem intra biennium recipere eam vir suus voluerit, potestatem ei damus hoc facere, & copulari ei nullum periculum ex hoc metuens: & nullatenus propter ea quæ in medio tempore facta sunt, nuptias lædi. Si vero prædictum tempus transierit, aut vir priusquam recipiat mulierem, moriatur, tondere eam, & monachicum habitum accipere, & habitare in ipso monasterio in omni propriæ vitæ tempore: & si quidem habeat descendentes, duas partes accipere eos substantiæ, secundum legem ordinem divitas, reliquam vero tertiam partem monasterio, in quod mittitur, dari. Si vero descendentes non fuerint, sed ascendentes inveniantur non consentientes huiusmodi iniquitati: quatuor uncias eos secundum leges divitas accipere: octo vero uncias dari monasterio in quo includitur huiusmodi mulier. Si vero neque descendentes neque ascendentes habeat, aut ascendentes consenserint huiusmodi iniquitati: omnem ejus substantiam accipere monasterium illi conservandam: ut per omnes casus viro pacta dotalibus illata instrumentis serventur.

C A P. XI.

Pœna injusli repudii.

Quia vero aliqui nostram legem transcendere student, in qua evidenter causas enumeravimus, ex quibus solum repudia possunt transmitti aut a viro, aut a muliere, jubemus præter illas causas nullo modo repudia fieri, aut per consensum nuptias solvi, & concedere invicem delictis. Si vero præter a nobis definitas causas præsumpserint aliqui solvere matrimonium: jubemus si quidem descendentes habuerint sive ex ipso, sive ex alio matrimonio, substantiam eorum illis dari secundum legum ordinem, & tam virum quam mulierem in monasterium mitti in omnibus vitæ suæ temporibus, & de singulorum facultatibus quaternas uncias monasteriis, in quibus mittuntur, separari: viro nihilominus neque usum habente dotalis partis filii: quoniam pater rerum filii in potestate positi non habet usufructum. Si vero descendentes non habeant, sed ascendentes inveniantur: tertiam partem substantiæ accipere eos, si non iniquitati solutionis matrimonii consenserint, duas vero partes monasteriis, in quibus unusquisque

mittitur, separari. Si vero neque descendentes neque ascendentes inveniantur, & ascendentes consenserint facto: jubemus omnem substantiam monasteriis, in quibus missi sunt, dari: ut non propter hunc contemptum, & Dei judicium contemnatur, & nostra Lex transgrediatur. Sed & ministros talis solutionis nuptiarum, aut qui hujusmodi infanda instrumenta composuerint, corporalibus pœnis subjici jubemus, & in exilium destinari. Si vero ii qui matrimonium solvere præsumpserunt, voluerint iterum sibi conjungi priusquam mittantur in monasterium: licentiam eis damus hoc facere, & prædictas pœnas concedimus eis, & proprias habere substantias, & ita adinvicem vivere, tanquam si nihil delictum fuisset. Uno vero volente matrimonium revocare: si non consentiat alia persona: contra eum qui noluerit teneant pœnæ. Hæc vero omnia servari tam in regia hac civitate quam in provinciis, tam a comite privatarum, quam a Palatinorum schola, & provinciarum iudicibus & officiis eorum: scientibus quod si neglexerint hujusmodi alicujus delicti, & non omnia hæc custodierint, & exilium & proscriptionem bonorum sustinebunt. Hæc vero jubemus servare locorum sanctissimos episcopos, ut providentia eorum traditæ personæ in monasteriis mittantur: & de rebus earum quod a nobis definitum est, monasteriis vindicetur.

C A P. XII.

Si quis vero accusatus de adulterio, per prodicionem iudicem, aut alio quolibet modo a legibus pœnas effugerit, & post hoc inveniat cum muliere, de qua accusatus est, turpiter conversatus, aut in matrimonium accipere eam, & hoc fiat vivente marito, aut post ejus mortem: neque matrimonium valere jubemus: sed eum qui hoc delinquere præsumpserit: & si prius profugerit, attamen licentiam damus omni iudici & comprehendere eum, & post tormenta ultimis suppliciis subicere: nulla alia excusatione aut probatione facienda: & mulierem castigatam, & detrusam monasterio immitti jubemus: & ibi manere in omne tempus propriæ vitæ: utriusque vero substantiam secundum prædictum ordinem dividi periculo (sicut prædiximus) tam comitis privatarum quam iudicis loci.

C A P. XIII.

De pœnarum omnium moderatione.

Quia vero nos oportet humani generis infirmitatem protegere: corporales pœnas secundum aliquas partes imminuentes, interdiximus alterutras manus aut pedes abscindi, aut hujusmodi quædam inferri supplicia, per quæ articuli dissolvuntur: quia membrorum dissolutio gravior est utriusque manus abscissione. Propter quod jubemus, si quidem tale aliquid delinquatur, unde leges mortem delinquentibus inferunt, secundum legum virtutem sustinere eum pœnas. Si vero tale fuerit crimen quod morte dignum non sit, ipse aut castigetur, aut in exilium transmittatur. Si vero criminis qualitas membri abscissionem exigat fieri: unam solam manum abscindi. Pro furto autem nolumus omnino quodlibet membrum abscindi, aut mori, sed aliter eum castigare. Fures autem vocamus, qui occulte & sine armis hujusmodi delinquant. Eos vero qui violenter aggrediuntur aut cum armis, aut sine ar-

mis, in domibus aut itineribus, aut in mari, pœnis eos legalibus subdi jubemus. Ut autem non solum corporales pœnæ, sed etiam pecuniariæ mediocres fiant, sancimus eos, qui in criminibus accusantur, in quibus leges mortem aut proscriptionem definiunt: si convineantur, aut condemnentur, eorum substantias non fieri lucrum iudicibus aut eorum officiis, sed neque secundum veteres leges fisco eas applicari: sed si quidem habeant descendentes & ascendentes usque ad tertium gradum, eos habere. Si vero mulieres habeant qui condemnati sunt: omnibus modis jubemus istas & dotem & antenuptialem donationem accipere. Si vero sine dote talibus personis conjunctæ fuerint: a legibus definitam partem de tota substantia condemnati eas accipere: si filios habeant, si non. Si vero neminem prædictorum habeat qui deliquit: tunc fisco sociari ejus substantiam. In majestatis vero crimine condemnatis, veteres leges servari jubemus.

E P I L O G V S.

† Providentiam igitur adhibeto gloria tua, ut præsentem sacram legem nostram, & in alma hac urbe proponat, & per provincias mittat insinuetque harum præsidibus, quo magis omnes subditi intellegant, quantam pro ipsis geramus providentiam. Datum cal. Maji, Constantinop. Dom. IVSTIN. PP. Aug. * BASIL. V. C. CONS.

TIT. XVII.

NE QVIS COGATUR BONIS CEDERE.

NOVELLA CONSTIT. CXXXV.

P R Æ F A T I O.

Quibus maxime rebus divinum a nobis numen placari perhibetur, ea sane inter subditos jugiter incrementum accipere, atque elucescere contendimus. Zosarius quispiam ex Mysis oriundus cum lacrymis porrectis precibus nos edocuit, quod cum pecuniarum publicarum pariter & privatarum nomine conveniretur a clarissimo provinciæ præfide per contumeliam, & quidem solam. Neque enim credidit de iis pecuniis propriarum rerum suarum persecutionis libellos oblatum iri; id quod injustissimum habetur, & inter ea capitula quæ cum primis adferunt molestiam. Ubi enim locorum justum est, ut is qui in universum ex accidenti, non supina negligentia res suas amisisse traditus esset, denuo per vim ad ignominiosam vitam transponatur, & ad quotidiani victus, neque non (ut licet conjicere) amictus corporis inopiam adigatur?

C A P. I.

DE his edocti, alacriterque cupientes id, quod deterius est, per melius corrigere, quo magis ea re omnium optimus Deus concilietur, neque calamitosi aliquid nostris geratur, inque usu habeatur temporibus: sancimus, ut nemini gloriosissimorum aut magnificentissimorum magistratuum liceat rei causa cessionis bonorum necessitatem alicui eorum inferre, qui de prædictis causis propter pecunias publicas forte, aut etiam privatas iudicium sustinent, aut hujusmodi contumeliis uti, ac prætextibus, perinde quasi dum corporis supplicium ipsi remittitur, maluerit rerum suarum amissionem capessere potius, quam cum inopiæ jugo itidem ad mortem usque premi opprobrio ignominie.

Jusjurandum tamen per adoranda præbeat eloquia, quod nullum rerum causa occasionem aut aurum reliquum habeat, unde aris alieni supplementum faciat. Præterea, si qua ipsi jura Lex vel ex hereditate, vel cognatorum donatione in rebus mobilibus præstet, in quorum possessione nondum constitutus sit, competere tamen ipsi videantur, possintque creditores vel partem ex iis, vel etiam totum colligere; extra tamen res uxoris, siquidem revera ad illam pertineant, hoc fiat, creditoribusque hujusmodi actionum vindicandi, & in personam ejus, qui aliquando jurius futurus sit dominus, actiones instituendi, sive præsens debitor est, sive non, & (ut simpliciter dicamus) quæ ad actionem & vindicationem rerum consistendi in persona ejus, qui ita fuerit obnoxius, licentia sit.

EPILOGVS.

† Diligens itaque & virtutis amans magnificentia tua, ea, quæ tam pie nobis placuerunt, observato: decem librarum auri multam ei, qui ex iis aliquid, quæ de his a nobis sancita sunt, transgredi præsumperit, irrogans. Neque enim absque periculo erit, sed & vitæ periculum inferetur iis, qui vel sola cogitatione tenus ea quæ juste a nobis per hanc sacram exprimuntur legem, transilire attentaverint. Dat. cal. Jun. Constantinop. BELIS. V. G. CONS.

TIT. XIX.

DE ARGENTARIORVM CONTRACTIBVS.

NOVELLA CONSTIT. CXXXVI.

PRÆFATIO.

Qui in corpore ac collegio consistunt argentarium hujus almæ urbis, hi supplices apud potentiam nostram facti, de multis nos capitulis petierunt, potiri cupientes auxilio ut qui in multis se utiles præbeant, unde sponsores & mutui obligationes periculo plena accedunt. Nam cum sacra nostra existat Constitutio, quæ vult, ut exactiones ordine fiant, ac primum quidem principales rei, & res eorum excutiantur, deinde vero & fidejussores & mandatores neque non Constituta pecunia rei: ab hac legislatione ipsorum eximi consortium, & pati omnium gravissima, si ipsi quidem Constitutionis auxilio uti nequeant, sed protinus exigantur: cum vero constitutæ pecuniæ obligationes ab aliis percipiant, non item ipsis satisfaciant, qui pecuniam constituerint, mandatoresve in eam rem aut fidejussores extiterint, & convenire, ut ipsi communium legum participes sint, aut sibi Constitutio nostra non advesetur.

CAP. I.

Sancimus igitur, ut cum aliqui ex his qui argentariæ mensæ præpositi sunt, mutuam alicui pecuniam dederint, & vel constitutæ pecuniæ reos, vel fidejussores, vel mandatores in eam rem acceperint, opponanturque ipsis Constitutio, & ordo per eam introductus: nihilominus & in ipsis Constitutio obtineat, nisi speciale pactum fecerint, ut creditori licentia sit, tam principalem debitorem quam mandatorem atque fidejussorem, & constitutæ pecuniæ reum conveniendi, non expectato Constitutionis gradu. Propter ingens enim illud studium, quod argentarii in capublicos contractus adhibent, hujusmodi pacta conventa admittimus: cum non videantur contra

legem esse, propterea quod unicuique integrum est bis; quæ ipsi a lege data & concessa sunt, renuntiare. Proinde sicubi tale pactum fiat: licitum ipsis esse, tam principalem debitorem, quam mandatorem & fidejussorem, atque alias porro personas convenire. Ut quidem si nullum pactum adscriptum sit, penitus & in ipsis valeat Constitutio. Si pacta vero adscripta sint: simul formam ac regulam addant contractui, simul exinde inferatur exactio.

CAP. II.

Secundum vero ipsis capitulum de altera illa exceptione erat, quam pridem fecimus, cum quis argentariæ mensæ præpositus militet, aut filios suos militare faciat, ut nequeant eo militantes ipsorum filii uti, quasi non ex paternis, aut aliunde quædam pecuniis militent, sed creditorum: & petierunt, ut aut neque in ipsis hujusmodi locum haberet præsumptio, aut ipsis quoque eadem supplerent, ut si quis mutuo ab ipsis sumpto militet, aut etiam ejus filii, neque debitum possit aliunde dissolvere, vel ex illiusmodi militiæ ejus, aut filiorum venditione, satis ipsis fiat. Nos igitur cum neque simpliciter legem proposuerimus, sed cum convenienti observatione, neque facile subverti ipsam sustineamus: sancimus, ut sacra Constitutione valente, neque hac præsumptione, quæ secundum sacram Constitutionem contra ipsos protenditur, sublata, quandoquidem multi, cum contrahunt, non suis omnia pecuniis facere videantur: habeant & ipsi hoc privilegium, ut si quis militet, aut ejus filii, ipsius quidem militia omnibus modis obnoxia teneatur, si de numero earum sit, quæ vendi solent. Consimiliter autem & filiorum, nisi manifestissime ab ipsis comprobetur, quod vel ex maternis filiorum bonis vel ex Principali largitate militia ipsis accesserit. Nam si debitum aliunde dissolvere nequeant: tunc argentariæ mensæ præpositis etiam ex filiorum militia satisfiat: siquidem ipsorum gratia hanc legem proponimus, opposcentes eam præsumptioni, quæ ex Constitutione nata est. Et quemadmodum illa prædictam contra ipsos præsumptionem effecit: ita & nos contrarium ipsi remedium addentes, his solummodo, qui de prædicto consortio sunt, liberalitatem nostram explicamus propter communem ipsorum utilitatem, quam in contractibus exhibent, dum multis se periculis immiscant, ut ingruentibus aliorum necessitatibus medeantur.

CAP. III.

Porro neque illud abs re dicere visum sunt, si culpam mutuentur, aut etiam præterito tempore mutuati sint ad nonnullarum mobilium aut immobilium rerum emptionem, & certam auri summam dederint, & mutuata pecunia res emptæ sit, ut prorsus ipsi ea in re potiora jura habeant, neque distorsione aliqua tententur: sed simul ac ostenderint suis pecuniis eam rem comparatam esse, neque possint debitores pecunia ipsis numerata satisfacere: res illiusmodi pecuniis emptæ perinde ipsis addicatur, quasi revera ab ipsis emptio celebrata foret, & nuda emptoris appellatio fuisset appositæ. Neque enim justum est, ut qui tam largiter pecunias suas profundunt, non item primum & extra omnem controversiam positum ordinem in rebus sua pecunia comparatis teneant: dumtaxat si in

contra

contractibus scriptura interveniente celebratis hypothecæ aliqua facta sit mentio. hoc namque si observaverint: totum habituri sunt, quod a nobis petierunt: imo vero etiam amplius quam petierunt: si quidem omnibus præstantiora ipsis jura in iis rebus concedimus, quæ ipsorum pecuniis emptæ probantur. Si tamen contractus factus sit, aut fiat, nulla scriptura interveniente, ipsique vel pecuniam numeratam dederint, vel (quod maxime apud argentariæ mensæ præpositos fieri consuevit) species aliquot mundi sorte muliebris, aut argenti, quod ob ejusmodi datur venditurve, pro quo tamen pretium nondum perceperint: tunc liceat ipsis hæc tanquam sua vindicare, etsi hypothecarum jus in iis non habeant. Neque enim illi possidebunt aliena: & cum aurum pro pretio non solverint, frustra detinebunt ea, quæ ipsis ab aliis tradita sunt: sed si ad heredes transierint, heredes eorum pro ipsis, vel ipsa data reddent: si ad heredes non pervenerint, licebit hæc ipsis vindicare, nulla contra ipsos hypotheca in eorum rebus, quæ per alios sorte quæsitæ sunt, valitura.

CAP. IV.

Quia vero legem tulimus, ne argentariæ mensæ præpositi ultra besse usuras scenerentur, docuerunt autem nos, quod cum sine scripto scenerari soleant: hi deinde illiberales se circa usuras præbeant, propterea quod & mutuum sine scripto contractum, neque stipulatio interposita sit: scilicet juxta illud quod vulgo dicitur, *non convenire, ut usura citra interpositam currant stipulationem*: quamquam multi casus sint, in quibus vel sine stipulatione & ex pacto nascatur usurarum obligatio: nonnunquam etiam hæc, tametsi non ex pactis, sed suapte sponte introducuntur, tamen exigantur: propterea sancimus, ut usuræ ipsis non solum ex stipulatione, sed etiam absque scripto præbeantur, nimirum tales quales ipsos Lex stipulari permittit, hoc est usque ad bessem centesimæ. Nam qui omnibus propemodum indigentibus opem ferre parati sunt, hos utique per hujusmodi minutias injuriam perpeti, justum non fuerit.

CAP. V.

Insuper de hoc quoque nos instruxerunt, quod hi qui cum ipsis contrahunt, cum instrumenta contractus & ratiocinia conficiunt, partim publice ea in foro componunt, partim ipsi propria manu conscribunt, partim ab aliis conscriptis subscribunt: petieruntque, ut si quid ejus generis conscribant, ii qui cum ipsis contrahunt, teneantur obnoxii, & ipsis satisfaciant, neque possint hoc in usum assumere & dicere, quod tametsi instrumenta, siue confessiones, siue ratiocinia omnia manu sua conscripserint, aut aliis scribebuntibus his subsignarint, aurum tamen, quod in iis comprehenditur, datum non sit: & ut exinde hypothecas habeant, & besse usuras, quamvis scriptæ non sint, tamen percipiant. Nos itaque, quoniam ejusmodi communia ac publica sunt, & majore consideratione indigent: respondemus ad hæc, uti conveniens est. Et quidem si quis publicum instrumentum confecerit, aut totum propria manu conscripserit, aut etiam instrumentis, vel ratiociniis ab aliis con-

scriptis subscripserit: ut omnibus modis tam ipse, quam heredes ejus personalibus scilicet actionibus teneantur obnoxii, sancimus. Neque enim temere hypothecam dederimus his qui de ea pactum non fecerint, nisi omnino in scriptura eorum quæ in bonis sint comprobetur facta esse mentio, aut ipsi bona sua pignori opposuerint: aut saltem hoc simpliciter adjecerint periculo eorum quæ in bonis habeant; aut denique aliquid proloquuti fuerint, aut conscripserint ejusmodi, quod intellectum quendam hypothecæ adferat. Tunc enim ipsis etiam hypothecam præbemus, ut neque legum nostrarum in universum naturam perturbemus, neque ipsos tolerabili defraudemus auxilio. Usuræ sane siquidem certas pepigerint, pactæ præstentur. Si vero dumtaxat scriptum fuit, quod sceneratitium creditum extiterit: nequeant contrahentes dicere, quod ex quo usuræ finitæ non sunt, propterea & debitum sterile haberi debeat, sed ex præsumptione ita celebretur exactio, quasi besse usuræ expressis verbis nominatæ sint, atque hoc quidem de cætero observetur: in ratiociniis vero, quæ jam confecta sunt, & si nulla usurarum habita sit mentio: tamen quia manifestarium est, quod apud argentariæ mensæ propositum solummodo contractus sub usuris in-eatur, cum non possit, qui ipse usuras dependit, sine usuris dare impendia: liceat ipsis besse usuras expetere, ut tamen de cætero observent ea, quæ præsens ipsis sacra Lex largitur.

CAP. VI.

In illo utique casu nimis quam ipsis opem ferimus, ut si ratiocinia proferantur, quæ expresse quamque causam habeant adscriptam, in quam aurum datum est, atque hic ratiociniis ipsis subscripserit: etsi singulas in ipsis causas propria manu non scripserit, aut etiam confessionem de hoc aliquam siue sub specie mutui, siue ex accēptilatione, siue etiam aliter non confecerit: nequeat amplius ab eo qui hoc fecit, singularum causarum particulatim probationes exigere: nisi forte ex abundanti velit vel ipsi, vel creditoris heredibus jusjurandum deferre. Hoc enim solum ei concedimus: intra tamen ea tempora, quæ exceptioni non solutæ pecuniæ attributa sunt. Nam si id quoque tempus præterire contigerit, neque jurejurando ipsos gravamus: id quod etiam in generalibus legibus descripsimus, quamquam ne hoc quidem ex usu erat: nam eum qui propria manu vel scripsit, vel tradidit ratiocinia, quomodo justum fuerit putare ita dissolutum extitisse, ut quæ data non essent, pro datis scriberet?

EPILOGVS.

† Quæ igitur nobis placuerunt, & per hanc sacram pragmaticam declarantur legem, ea tam gloria tua, quam quicunque præterea reipublicæ nostræ magistratus, inviolata custodire in perpetuum studeto: decem librarum auri poena imminente his, qui hæc vel transgrediuntur, vel transgredi patiuntur. Datum calendis Aprilis, Constantinopoli, DN. IVSTINIANO PP. Augusti. BASILIO V. C. CONS.

TIT. XX.

DE ORDINATIONE EPISCOPORVM
ET CLERICORVM.

NOVELLA CONSTIT. CXXXVII.

Antonio Contio Interprete.

*Imperator Justinianus Augustus Petro
magistro officiorum.*

P R Æ F A T I O.

Si civiles leges, quarum potestatem nobis Deus pro sua in homines benignitate credidit, firmas ab omnibus custodiri ad obedientium securitatem studemus, quanto plus studii adhibere debemus circa sacrorum canonum & divinarum legum custodiam, quæ super salute nostrarum animarum definitæ sunt? Qui enim sacros canones custodiunt, Domini Dei adiutorio digni sunt: qui autem eos transgrediuntur, ipsi semetipsos iudicio reddunt obnoxios. Majori igitur condemnationi subjacent sanctissimi Episcopi, quibus concreditum & commissum est & canones inquirere & conservare, si quod eorum prætermisum fuerit, indemnatum atque impunitum reliquerint. Sane cum hæcenus canones observati non recte fuerint, diversas ex eo passi sumus interpellationes contra clericos & monachos, & quosdam episcopos, ut qui secundum divinos canones non viverent; & quidam etiam inter eos invenirentur, qui nec ipsam quidem vel sanctæ oblationis vel sancti baptismatis orationem tenerent aut scirent.

C A P. I.

DEi igitur intelligentes & animo infigentes iudicium, singulorum quæ nobis delata sunt, inquisitionem simul & correctionem iussimus canonicè procedere. Si enim illa quæ a laicis peccantur, generales leges non concedunt extra inquisitionem & vindictam manere; quomodo a sanctis Apostolis & Patribus super omnium hominum salute canonicè statuta despici patiemur? Sane multos ex eo maxime deprehendimus in peccata fuisse prolapsos, quod non sunt factæ synodi sanctissimorum sacerdotum, juxta ea quæ a sanctis apostolis & patribus definita sunt. Si enim hoc fuisset observatum, quilibet metuens gravem in synodo accusationem, studuisset utique, & sacras ediscere liturgias, & temperanter vivere, ne condemnationi divinatorum canonum subiceretur: illud quoque nihilominus quibusdam peccandi occasio fuit, quod absque examinatione, & rectæ fidei atque honestatis vitæ testimonio ordinantur episcopi, presbyteri, diaconi, & cæteri clerici. Nam si ad orandum pro populo destinati, indigni divino ministerio inveniantur, quomodo pro transgressionibus & delictis populi Deum propitiare poterunt? Plane ordinationes sacerdotum cum omni diligentia & rigore fieri oportere, docet nos & qui inter sanctos censetur Gregorius Theologus, sequutus sanctos Apostolos & divinos canones. Sic enim in magno Apologetico: *Quis autem* (inquit) *secundum Pauli canones & definitiones seipsum dirigens, quas de episcopis & presbyteris constituit ut fidei sive sobrii sint, modesti, non vinolenti, non percussores, ad docendum idonei, irreprehensibiles in omnibus, non conversantes malis: non multum aberrare se inveniet ab illa canonum rectitudine? Idem*

que rursum loquitur in hæc verba: Mundari (inquit) oportet primum, ac deinde mundare: sapere, ac deinde sapientiam docere: lucem fieri, & postea illuminare: propinquari Deo, tum alios adducere: sanctificari, tum sanctificare: manu ducere cum manibus, consultare cum consilio. Et rursum idem sanctis connumeratus Gregorius, de iisdem in eadem oratione illud scribit: Quis instar figuli uno ipso die fictilia sua tornantis, ita repente fingat veri cultus antistitem, cum angelis stantem, & cum archangelis laudes canentem, & Christo consacrificantem. Et per hæc quidem indicat ille Theologus, qualesnam oporteat ad sacerdotium promoveri. De his autem qui ordinantur indigni, idem hæc dicit in eadem oratione: Qui cum nihil (inquit) ad sacrum Dei altare & sacerdotium attulerint, nec in virtute & pulchro prius insudarint & elaborarint, simul discipuli & præceptores pietatis ostenduntur: & priusquam purgati sint, purgant, heri sacrilegi, hodie sacerdotes: heri extra sacra, hodie præfules mysteriorum: veteratores malitia, novitii pietate, qui sunt opus atque fabrica humane gratiæ, non Spiritus sancti. Quod autem divini canones prohibent clericos esse, qui secundum uxorem duxerunt, & inter sanctos Basilii docens, sic ait; Digamos canon ministerio exclusit (inquit) & ex iis progenitos. Et hæc quidem sanctus Basilii. In tantum autem patribus sacerdotum cura fuit, ut qui Niceæ convenerunt, canonem ediderint ita habentem: interdixit per omnia magna Synodus, non episcopo, non presbytero, non diacono, nec alicui omnino qui in clero est, licere subintroductam habere mulierem, nisi forte aut matrem aut sororem aut amitam, vel eas tantum personas, quæ suspensiones effugiunt.

C A P. II.

His igitur quæ sacris canonibus definita sunt, insistentes, præsentem sancimus legem, per quam sancimus ut quoties usu venerit episcopum ordinari, convenient clerici & primores civitatis cui ordinandus est episcopus, & propositis sanctis evangelii super tribus personis psephismata fieri, & quemque ipsorum iurate secundum divina eloquia, & ipsis psephismatibus inscribi, quod neque per dationem, neque promissionem vel amicitiam vel gratiam, vel aliam qualemcunque affectionem, sed quod scientes ipsos rectæ & catholice fidei, & bonæ vitæ, & excedere trigésimum ætatis annum, ipsos elegerint, & quod, neque uxorem, neque liberos sciunt aliquem ex ipsis habere, nec pellicem aut filios naturales sciunt ipsos habere vel habuisse: sed si quis eorum prius uxorem habuit, & illam solum & neque viduam, neque a viro separatam, neque sacris canonibus aut legibus interdictam, sed nec muneribus publicis dictam, aut curialem aut taxatam, sine coheretalem aliquem eorum qui electi sunt esse cognoscant, præterquam si in monasterio non minus quindecim annis monachicam vitam sine ulla calumnia exegerit: ea sane observatione quæ antea a nobis dicta est, & in talibus personis earumque electione observanda, ut ex tribus ita electis personis melior eligatur electione & iudicio ordinantis. Exigi etiam ante omnia ab eo qui ordinandus est, libellum ejus propria subscriptione, complectentem

quæ ad rectam ejus fidem pertinent. Enunciari etiam ab ipso & sanctam oblationis formulam, quæ in sancta communione sit, & eam quæ in baptisinate precatorem, & reliquas deprecationes. Jusjurandum autem suscipere eum qui ordinatur, per divinas scripturas, quod neque per seipsum, neque per aliam personam dedit quid, aut promisit, neque posthac dabit vel ordinanti ipsum, vel his qui sacra pro eo suffragia fecerunt, vel alii cuicumque ordinationis de ipso facienda nomine. Si quis autem præter memoratam observationem episcopus ordinetur, jubemus & ipsum omnibus modis episcopatu deijci, & eum qui contra talem observationem eum ordinare ausus fuerit.

CAP. III.

Si quis autem accusationem instituet contra ordinandos in episcopum, vel presbyterum, vel diaconum, vel alium clericum, vel etiam abbatem ex quacunque causa, differatur talis ordinatio, & fiat prius inquisitionis accusatoris præsentem etiam accusatorem, & ea quæ ab ipso delata sunt, usque ad finem prosequente. Si vero desistat & compendimet accusator, nihilominus is qui ordinationem facturum est, inquisitionem diligentissimam faciat intra tres menses: & si quidem obnoxium invenerit eum qui accusationem sustinet, sive contra divinos canones, sive secundum nostras leges, prohibeatur ordinatio: si vero accusator aut præfens non probaverit, aut se absentaverit, siquidem clericus sit, proprio gradu depellitor; si vero laicus, competentem coercitionem sustineat. Si autem quis ante examinationem causæ ordinaverit accusatum: tam ordinator quam ordinatus sacerdotio exuuntur.

CAP. IV.

Quando autem quod in canonibus cautum est de synodis sanctissimorum episcoporum per singulas provincias congregandis, hucusque minime observatum est: illud in primis corrigere est necessarium. Sancti igitur Apostoli & patres definitum, his in unoquoque anno fieri debere synodos sanctissimorum sacerdotum in unaquaque provincia, & emergentes causas excuti, & competentem accipere correctionem, hoc est, unam quidem in quarta septimana sanctæ Pentecostes, alteram vero Octobris mense. Nos autem invenientes quod ex huiusmodi negligentia multi diversis peccatis impliciti sunt, jubemus omnibus modis unam synodum fieri singulis annis in singulis provinciis mense vel Junio, vel Septembri: & convenire quidem apud beatissimos patriarchas, illos qui ab ipsis ordinati sunt, & qui non habent jus alios episcopos ordinandi: at apud sanctissimos metropolitans cujusque provincie, eos qui ab eis sunt ordinari. Quo in loco motas lites & interpellationes vel pro fide, vel canonicis questionibus vel administratione rerum ecclesiasticarum, vel de episcopis & presbyteris, vel diaconis aut aliis clericis, vel de abbatibus, vel monachis, vel de accusata vita, vel de aliarum rerum correctione, moveri quidem & agitari, & convenienter examinari, & eorum correctionem secundum sacros canones procedere, & secundum nostras leges.

CAP. V.

Non solum autem in anniversariis synodis ista queri volumus, sed etiam quoties quidam sacerdotum vel clericorum, vel abbatum, vel monachorum accusabuntur, vel de fide, aut turpi vita, aut ob aliquid aliud contra sacros canones admissum. Et si quidem episcopus est is qui accusatus est, ejus metropolitanus examinet ea quæ dicta sunt: si vero metropolitanus sit, ejus beatiss. archiepiscopus sub quo degit. Si vero presbyter vel diaconus vel alius clericus vel abbas, vel monachus, tunc sanctissimus episcopus cui subsunt, examinet delatas huiusmodi querelas: & cum veritas probata fuerit, unusquisque pro qualitate delicti canonicis pœnis subdatur examinantis arbitrio. Hæc autem omnia obtinere volumus non solum in ordinandis posthac episcopis & clericis & abbatibus, sed etiam in his qui nunc sunt, & qui ex quibuscunque causis per canones, & nostras leges interdictis accusantur. Si enim hæc ita observata fuerint, & laici maximum hinc & ad rectam fidem & ad vitæ honestatem profectum promerebuntur & percipient.

CAP. VI.

Ad hæc jubemus omnes episcopos & presbyteros non in secreto, sed cum ea voce qua a fidelissimo populo exaudiat, divinam oblationem & precatorem quæ fit in sancto baptisinate, facere, ut inde audientium animi in majorem devotionem & Dei laudationem & benedictionem efferantur. Sic enim & divinus Apostolus docet, dicens in priore ad Corinthios epistola. *Ceterum (inquit) si solum benedicis spiritu, is qui idiota locum implet, quomodo tua gratiarum actioni subijcet Deo sanctum illud Amen? si quidem quid dicas, non novit: tu autem pulchre gratias agis, sed alius non edificatur.* Et rursus in ea quæ est ad Romanos, sic dicit: *Corde quidem creditur ad justitiam, ore autem confessio fit ad salutem.* Idcirco igitur convenit, ut ea precatio quæ in sancta oblatione dicitur, & aliæ orationes cum voce a sanctissimis episcopis & presbyteris proferantur Domino nostro Jesu Christo Deo nostro cum Patre & Spiritu sancto, scituris religiosissimis sacerdotibus, quod si quid horum contempserint, & horrendo Dei & Salvatoris nostri Jesu Christi iudicio rationem reddituri sunt, & nos ista cognoscentes non relinqueamus quæta, & inulta. §. 1. Jubemus autem & provinciarum prælides si quid neglectum ex his quæ statuimus invenerint, primum quidem cogant metropolitans & alios episcopos dictas synodos congregare, & omnia implere quæcunque de synodis per præsentem legem iussimus. Si vero eos morantes noverint & remissos, tunc nobis indicent, ut ad competentem protinus correctionem procedamus contra detrectantes synodos celebrare: scituris vero ipsis prælidibus & obedientibus ipsis officijs, quod si quidem ista non servaverint, extremis subijcientur suppliciis. Confirmamus autem & per præsentem legem omnia a nobis diversis legibus sancita de episcopis & presbyteris & cæteris clericis, ad hæc & xenodochis & orphanotrophis, & cæteris quicumque venerabilibus locis præfunt.

EPILOGVS.

† Quæ igitur nobis placuerunt, & per præsentem manifestata sunt legem, tua claritudo per prothemata in consuetis locis regie civitatis affixa in cognitionem omnium perducere festinet, & manifesta facere omnibus qui provinciis præsunt. Dat. 10. cal. Mart. *Constantinop.* DN. IVST. PP. Aug. BASIL. V. C. CONS.

TIT. XXI.

DE VSVRIS SVPRÀ DVPLVM NON COM-
PV Tandis.

NOVELLA CONSTIT. CXXXVIII.

*Imp. Just. PP. Aug. Hermogeni Magistro
officiorum.*

Manifestissima est nostri numinis constitutio, quæ usque ad dupli quantitatem & actionem debiti concludit. Si igitur creditores tui quidam in duplum acceperunt, alii adhuc minus consecuti sunt: hi quidem qui in duplum ex usurarum quantitate per diversa tempora consecuti sunt, nullam adversus te inquietudinem proponere concedantur: alii autem si simili modo repleti fuerint, eo modo silere compelluntur. Et si debita subsecuti fuerint, fœneratitias cautiones recuperare, vel si remanserint, suis viribus vacare, si preces veræ sunt, præsentis oraculi sanctione decernimus.

TIT. XXII.

INDVLGENTIA ILLICITE CONTRACTARVM
NVPTIARVM.

NOVELLA CONSTIT. CXXXIX.

*In nomine Domini Jesu Christi Dei nostri. Imp. Ca-
sar, Flavius, Justin. August. Floro.*

PRÆFATIO.

Retulit ad nos gloria tua incolas Syndios pagi, neque non Hebræos in Tyro insula, illicitis contractis nuptiis, in sacram nostram incidisse constitutionem, nec secundum ea quæ de hoc constituta sunt, quartam honorum suorum partem inferre: jamque ex iis nonnullos in tertia ætate consilere & filiorum patres esse, ac propterea cum lacrymis supplicasse, ne nunc tandem uxores a se dimittere compellantur: sed ut tam ipsas retineant: quam qui ex ipsis procreati sunt filii, aut procreabuntur, successores eorum existant, neque ullam exinde revereantur pœnam.

CAP. I.

Sancimus igitur ut pro hujusmodi indulgentia propter præfatas causas singuli denas auri libras præbeant, ipsisque vel solis major illa pœna remittatur, & tam uxores, quam qui exinde nati sunt, & (ut potest fieri) postea nascentur, successores habeant, neque id a nobis in exemplum aliis sancitum intelligatur: sed quocunque alio scilicet quod si quid tale petierit: ultra hoc quod petitis non potietur, etiam facultates amittet atque insuper corporalibus pœnis exceptus, perpetuum incolet exilium. Nemo autem his qui a nobis nostra dignati sunt indulgentia, aut eorum uxoribus existentibusve vel futuris filiis, aut bonis, sive ex judiciaria sententia, sive alio quocunque modo inquietudinem inferat.

EPILOGVS.

† Quæ igitur nobis placuerunt, & per hanc sacram nostram declarantur legem, quæ & vigo-

rem habet specialis nostri indulti, ea studeto gloria tua effectui & fini tradere.

TIT. XXIII.

VT CONSENSV MATRIMONIUM SOLVI POSSIT.
NOVELLA CONSTIT. CXL.

PRÆFATIO.

Nihil in rebus mortalium perinde venerandum est, atque matrimonium: quippe ex quo liberi, omnisque deinceps sobolis series existat, quod regiones atque civitates frequentes reddat, unde denique optimæ reipublicæ coagmentatio fiat. Quocirca conjugibus matrimonia adeo fortunata optamus, ut nunquam adverso numine iniuncta esse videri queant, neque illi citra justam dissolutionem matrimonii causam a se invicem recedant. Verum, quoniam ut in omnibus hoc servetur, perquam id difficile est, (ut enim in tanta multitudine non aliquæ atroces irreconciliabilesque inimicitiae incidant, prorsus impossibile est) par esse putavimus, ut hujus rei remedium aliquod commisceremur: præcipue vero, ubi pusillanimitas eo progressa sit, ut, quod odium inter conjuges obortum fuerit, mitigari & componi nequeat. Pro veteri sane juris ratione fas atque licitum fuit, ut istiusmodi a se invicem recederent, dummodo id communi voluntate atque consensu facerent. Adeo vero, ut multæ leges essent, quæ hæc de re & agerent & constituerent: tum etiam talem matrimonii dissolutionem bona gratia fieri patria lingua dicerent. At postmodum a Patre nostro sacratissimo Principe, (qui pietate atque sapientia omnes quotquot unquam imperarunt, superavit) dum ad benignum solum atque firmum propositum respiceret, nec non ad aliorum etiam miserum & pusillanime consilium oculos converteret, scripta lex est, quæ consensu matrimonia solvi vetat. Quam sane nos etiam obtinere, atque in suo rigore manere magnopere velimus. Verum per multi nos adierunt, qui matrimonium quo inter se nexi essent, mutuo odissent atque averterentur, & (id quod dolendum valde, ac aliqui molestia mororeque plenum est) propterea belligeratum domi pugnatumque esse per criminationem exponerent, ideoque matrimonium solvi peterent, tametsi causas, ob quas tuto id illis facere lex concederet, nullas afferre possent: nos vero alias monendo, alias minis terrendo, ut a mutuo inter se, eoque citra causam suscepto odio desisterent, & ad concordiam proclinarent, animisque inter se pacatis essent, illorum in his desideria festinationemque ad tempus suspendimus. Sed nihil profecimus. Eos siquidem qui violento affectu ad id quo semel correpti fuerint, perquam est difficile reconciliare. Contigit enim ut ex his nonnulli ad mutuas insidias procederent, venenisque, & aliis quibusdam quæ lethalia essent, uterentur in tantum, ut sæpe neque liberi, qui ipsis communiter nati essent, illos in unam eandemque voluntatem conjungere potuerint.

CAP. I.

Qum itaque hæc a nostris temporibus aliena judicarem, ad præsentem, sacram legem respeximus, per quam statuimus, ut prout olim juris fuit, matrimoniorum solutiones ex consensu

feri liceat, & ne amplius Patris nostri sanctione in eos qui consensu matrimonia dirimunt, constitutæ pœnæ in usu sint. Si namque mutua affectio matrimonia conficit, merito diversa voluntas eadem per consensum dirimit, modo hanc missi repudiî libelli satis declarent. Cæterum illud manifestum sit, quod alia omnia quæ legibus, & præcipue sacris Patris nostri constitutionibus de matrimoniis liberis, & causis per quas dirimere matrimonium permissum est, aut de iis etiam qui nulla de causa (non tamen ex communi voluntate, & consensu, quomodo præsens nostra lex constituit) matrimonium solvunt, & de constitutis in illos pœnis cauta sunt, ex præsentî etiam nostra lege obtinebunt, suamque per omnia vim habebunt.

EPILOGVS.

† Proinde quæ a nobis in publicum usum producta sunt, & per præsentem sacram declarantur legem, gloria tua consueto modo per regiam hanc urbem omnibus manifesta reddi iubeto. Dat. 17. cal. Octobr. Constantinop. Imp. DN. IVST. PP. Aug. Anno 1.

TIT. XXIV.

EDICTVM DE HIS QVI LVXURIANTVR
CONTRA NATVRAM.

NOVELLA CONSTIT. CXLI.

Imp. Justin. August. Constantinopolitanis,
PRÆFATIO.

Cum semper omnes benignitate, ac bonitate Dei indigeamus: tum vero maxime hoc tempore, cum propter peccatorum nostrorum multitudinem variis ipsum modis ad iracundiam provocavimus. Et quanquam minitatus est, & clare ostendit, quibus secundum peccata nostra digni essemus: tamen clementer nobiscum egit, iramque suam in aliud tempus rejecit, nostram expectans pœnitentiam, ut qui nolis mortem nostram peccatorum, sed conversionem & vitam. Quapropter justum non fuerit, ut omnes nos opulentiam bonitatis, ac tolerantiae, & longanimitatis benigni Dei contempnamus, ne in obduratum & pœnitentiam refugiens cor nostrum, iram nobis in die iræ accumulamus, sed cum omnes improbis studiis, & actionibus abstinemus, tum vero maxime, qui abominabilia illa, & merito Deo exosa atque impia actione computruerunt. Loquimur autem de stupro masculorum, quod nulli mares sacrilego & impio ausu præsumunt, cum masculis perpetrantes turpitudinem.

CAP. I.

Scimus etenim Sacris scripturis edocui, quam justum Deus supplicium his, qui olim in Sodomis habitabant, propter hunc ipsum in commissione furorem intulerit, ut in hunc usque diem ea terra igni conflagret inextinguibili: Deo per hoc nos erudiente, ut legibus contrariam hanc actionem aversemur. Rursum scimus, qualia de hujusmodi divus dicat Apostolus, qualiaque reipublicæ nostræ leges promulgent. Unde omnes, qui timori Dei intenti sunt, convenit, ut a tam impia & scelestâ actione abstineant, quam ne in brutis quidem animantibus admittam reperire est. Et qui quidem nihil tale sibi conscii sunt, hi & in posterum eo se pacto conservent. Qui vero hoc morbi genere contabuerunt: illi non solum de cætero peccare

Tom. II.

desinant, sed etiam rite agant pœnitentiam, & coram Deo procidant, & morbum beatissimo patriarchæ renuncient, rationemque curationis percipiant, & (prout scriptum est) fructus producant pœnitentiæ, ut benignus Deus pro opulentia miserationum suarum dignetur nos quoque benignitate: & omnes illi agamus gratias de pœnitentium salute, quos modo iussimus, ut etiam magistratus persequerentur, conciliantes sibi Deum, qui merito nobis irascitur. Et quidem scientes prudentesque ad sanctorum dierum reverentiam benignum Deum obsecramus, ut ita hi, qui impiæ hujus actionis cœno coinquinati sunt, pœnitentiam capeant, ne alia nobis persequendi ejus flagitii præbeat occasio. Prædicimus autem omnibus deinceps, qui hujusmodi alicujus sibi peccati conscii sunt, nisi peccare desierint: & seipsos renunciantes beatissimo patriarchæ, salutis suæ curam gesserint, pro tam impiis actionibus Deum intra sanctum festum placantes: quod acerbiora sibi accersent supplicia, nimirum qui nulla de cætero venia digni habebuntur. Neque enim de ejus rei inquisitione ac correctione quidquam relaxabitur, negligentiusve tractabitur contra eos, qui intra sanctum festum se non detulerint, aut in tam impia actione persisterint: ne si omisso circa id animo simus, Deum contra nos iritemus: quod cæcutientibus oculis trans miserimus actionem tam impiam, ac prohibitam, & quæ maxime idonea sit, ut bonum illum Deum in omnium perniciem ad iram provocet. Proponatur Constantinopolitanis civibus nostris. Dat. Id. Martii, Constantinopoli, DN. IVST. PP. Aug. Anno 32. post BASIL. V. C. CONS. Anno 18.

TIT. XXV.

DE HIS, QVI EVNVCHOS FACIUNT.

NOVELLA CONSTIT. CXLII.

Imp. Just. Aug. Marthana.

PRÆFATIO.

Supplicia, quæ ab aliquot retro Principibus contra eos, qui eunuchos facere auderent, constituta sunt, omnia sane manifesta existunt. Ex quo enim nonnulli rationem salutis suæ non habentes, ante parvum admodum tempus ausi sunt tam impium in se delictum admittere: propterea & nonnulli meritis de se dederunt pœnas, alii post irrogata supplicia etiam in exilium missi sunt. Verum enimvero quia ne sic quidem a tam inopia actione temperatur, sed in tantam multitudinem hoc flagitii genus excurrit, ut sæpenumero e multis vix pauci evadant incolumes usque adeo, ut quidam ex his, qui servati fuerunt, sub nostro aspectu deposuerint e nonaginta ægre tres servatos esse; quis obsecro in tantum salutis suæ contemptor existit, ut hæc despiciat, & inulta relinquat? Nam si leges nostræ eos etiam, qui gladium contra aliquem dstringunt, suppliciis subdunt: quomodo impune conniventibus præterire oculis possimus tot perpetratas cædes, & factum contra Deum pariter, & leges nostras præsumptum? Inde adeo necessarium duximus eos, qui hujusmodi facere ausint, exquisitis per hanc legem persequi.

CAP. I.

Sancimus igitur, ut qui in quocunque reipublicæ nostræ loco, quamcunque personam castrare præ-

(Bb)

in.

sumunt, aut etiam præsumperint, siquidem viri sint, qui hoc facere præsumperint, aut etiam præsumunt: idem hoc, quod aliis fecerunt, & ipsi patiantur: & si incolumes evaserint, tam bona eorum addicantur fisco per eum qui pro tempore magistratum obit gloriæ suæ: quam ipsi mittantur in Gypsura, ubi locorum per omne vitæ suæ tempus esse debebunt. Sin vero mulieres sint, quæ id egerint, afficiantur & ipsæ supplicio, & bona earum per eum qui pro tempore gerit magistratum tuum, addicantur fisco, mittanturque in exilium: ut ex quo putaverint, aut putant impium se iucrum assecuturas, ex eo supplicia simul & bonorum suorum amissionem sustineant. Potro & eos qui ad hoc mandatum dederint, obtulerintve, personas, aut etiam domos, vel locum aliquem ad hoc præbuerint, aut præbent, sive viri sint, sive mulieres, eadem subire supplicia jubemus, utpote qui injustæ hujus actionis testes facti sunt.

CAP. II.

Verum ipsos castratos tametsi a vetustioribus temporibus liberos esse oportebat: jubemus tamen, ut qui jam inde a decima indictione nunc ineuntis mensis per quemcunque in locis nostris reipublicæ castrati fuerint, liberi sint, neque ullo modo aut quovis genere contractus in servitutem retrahantur: neque item instrumentum de ipsis vel publicum, vel privata manu conscriptum quocunque tandem modo aut per fraudem factum aut fiendum valeat. Sed neque inquirendi illorum status causa cognitiones, quæ anacrises dicuntur, de istiusmodi personis interponantur, aut interpositæ valeant. Sed & omnes eos qui tali contractui in posterum ministerium præbent, superius traditas subire pœnas jubemus. Præterea si usufruiat, ut servus propter morbum castratur: jubemus, ut & ille libertatem nanciscatur. Qui enim initio liberi erant eos probabile est, cum in hoc genus morbi inciderint, sui potestatem habuisse, ut quod vellent, sibi remedium adhiberent. Jubemus igitur, ut in nostra republica castrati jam inde a memorato tempore apud quamcunque personam sint, liberali causa adferantur manu, & liberi sint, neque unquam in servitutem retrahantur. Cæterum si qui eorum post præsentem nostram legem aliquos detinere apud se castratos præsumperint: damus etiam ipsis castratis licentiam, nimirum qui semel ex præsentem nostra lege libertatem promeruerint: ut hic quidem maiestatem Imperatoriam, & sanctissimum pro tempore patriarcham adeant, neque non apud gloriosissimos Imperii nostri proceres relationem ea de re instituunt, in provinciis vero apud religiosissimos locorum episcopos & harum præsides: quo magis providentia omnium nostrorum magistratum, & periculo obtemperantium ipsis cohortium (sive Constantinopoli, sive alibique locorum nostræ reipublicæ) his secundum libertatem dentur vindictæ, libertasque ex præsentem nostra lege ipsis largita conservetur. Nam tot cædes conniventibus oculis accipere per causam eorum, qui talia in nostra præsumunt republica, neutiquam sustinuerimus. Si enim *Barbari*, simulatque nostra de hoc audierunt mandata, hæc custodierunt: quomodo tandem permittemus, ut post tot retro Principum sanctio-

nes tale quid denuo delinquatur, & inultum reliquatur in nostra republica?

EPILOGVS.

† Quæ igitur nobis placuerunt, & per hanc sacram generalem declarantur legem, ea tam hic, quam in provinciis gloria tua manifesta pariter faciet & conservabit. Dat. 15. cal. Dec. Domino IVST. PP. Aug. BASIL. V. C. CONS.

TIT. XXVI.

DE MULIERE RAPTVM PASSA.

NOVELLA CONS. IT. CXLIII.

Imperator Justinianus Augustus Arcobindo gloriosissimo prætoriorum præfecto, ex præfecto alme urbis, & ex magistro militum.

PRÆFATIO.

Legis interpretationem culmini tantum Principali competere, nemini venit in dubium: cum promulgandæ quoque legis auctoritatem formæ sibi vindicet eminentia. Meminimus itaque pro raptu mulierum, sive jam desponsatæ fuerint, vel maritis conjunctæ, sive non, vel etiam si viduæ sint, legem antea posuisse: & capitis subiecisse supplicio non tantum raptores, verum etiam comites eorum: nec non alios, qui eis auxilium tempore invasionis contulisse noscuntur: & non tantum parentibus mulierum, verum etiam consanguineis, & tutoribus & curatoribus hujusmodi dedisse per eandem legem vindictam, & præscriptis pœnis locum dedisse, si jam nuptæ vel desponsatæ mulieres rapiantur: cum non solum raptus mulieris, verum etiam adulterium per hujusmodi temeritatem committitur. Et super alias pœnas raptoris etiam, nec non aliorum qui cum eo fuerint, patrimonium raptæ mulieri vindicari, per eandem legem præcipimus, ut dotis etiam marito legitimo dandæ copia per raptoris ei ministeretur substantiam. Illo quoque specialiter adjectos. Ut nulla sit mulieri vel virgini raptæ licentia, raptoris eligere matrimonium, sed cui parentes voluerint (excepto raptore) legitimo matrimonio copulari: nullo modo, nullo tempore licentia mulieri raptæ permissa, raptoris se conjungere matrimonio. Sed parentes etiam si tali consenserint matrimonio, deportari præcipimus. Sed mirati sumus, quod conati sunt aliqui dicere raptam mulierem sive volentem sive nolentem, & si raptoris matrimonium contra nostræ constitutionis tenorem amplexa sit, debere tamen eam raptoris habere substantiam, vel quasi legis præmium, vel ex testamento forte, si hoc etiam factum esse contigerit. Qui enim talia dicere præsumperunt, hi prædictæ legis iterum intelligere non potuerunt. Qui enim tale stare matrimonium, et si raptæ voluerit, prohibuimus, & ob hoc parentes raptæ mulieris deportationis subiecimus pœnæ, si hujusmodi consenserint matrimonio: quomodo raptas mulieres, raptorum eligentes connubium, præmiis honorassemus raptæ datæ mulieri? Superfluum igitur eorum dubitationem vel in posterum rescantes, priorem per præsentem legem interpretari censuimus. Sancimus itaque si raptæ mulier cujuscunque sit conditionis vel ætatis, raptoris nuptias eligendas esse censuerit, parentibus præsertim non consentientibus: nec ex beneficio legis, nec ex testamento raptoris hereditatem suscipere, vel quocunque modo substantiam

vindicare: sed præmium, quod per legem nostram raptæ mulieri datum est, ut raptoris, & eorum qui ei auxilium tempore invasionis præbuerint, bona vindicet: hoc ad parentes, si ambo vel unus super sit, qui nuptiis specialiter non probantur consensisse, ex tempore raptus ipso jure transferri, & patrimonium raptoris non raptam jam habere mulierem, quæ conjugio se raptoris inquinare non piguit, sed in personas transferri, quas superius nominavimus, ei non consentientes conjugio. Nam nefarios hujusmodi coitus poenis corrigi, non præmiis honorari convenit. Quod si patentes jam decesserunt, vel hujusmodi scelere consenserunt: substantia raptoris, nec non & aliorum, qui facinoris fuerint participes, fisci juribus vindicetur. Quam interpretationem non in futuris tantummodo casibus, verum in præteritis etiam valere sancimus, tanquam si nostra lex ab initio cum interpretatione tali a nobis promulgata fuisset, Præfekte charissime atque amantissime. §. 1. Quæ igitur per hanc legem nostra statuit æternitas, tua celsitudo effectui mancipari, observarique præcipiat.

TIT. XXVII.

DE SAMARITANIS.

NOVELLA CONSTIT. CXLIV.

Justinus Imperator Diomedii PP.

PRÆFATIO.

UT impiam Samaritanorum hæresim, & omni ratione carentem horum vefaniam ad meliorem frugem perduceremus, neque non ipsorum animas, quo detinentur morbo, liberarem: sæpe numero tam piensissimus Princeps pater noster, quam etiam nos ipsi studio habuimus. Sed in plerisque horum non potuimus id, in quod longo studio incubuimus, effectui tradere. Evaserunt enim in tantam nonnulli eorum vefaniam, ut vel salutari Baptismo dignati denuo ad id mali, unde discesserant, redierint, & eadem cum Samaritanis habere in pretio, eodem cum ipsis agitati furore dignoscantur. Præclarum igitur nobis visum est veterem illam & prius contra ipsos propositam Patris nostri legem renovare.

CAP. I.

AC propterea sancimus, ut ipsi neque ex testamenti tabulis, neque absque iis heredes fiant legatave capiant, aut donationis titulo rem aliquam nanciscantur. Sed neque Samaritani, aut in universum hæretici, qui vefantem se Christianorum fidem amplecti simulant, cum revera neque ita sentiant, neque huic consentanea faciant: ad hereditatem ab intestato vocati, successionem habeant. Item neque testamenta conscribant, neque legata relinquunt, aut donent: nisi qui ea percepturi sunt, & recte de fide sentiant, & fideles sint operibus. Nam si nemo horum sit: jubemus, ut post ipsorum mortem horum bona ad sacratissimum pertineant ærarium. Unde & sacra illa forma, per indulgentiam ipsis a patre nostro concessa, quæ legis vicem obtinens, largitur ipsis, ut hereditatem pariter adire & transmittere, item legatis honorari & legata relinquere possint: in posterum vacabit, neque profusus ullam firmitatem habebit. Nam si hujus se clementia indignos esse perhibuerint, qui Samaritanorum agitantur vefania: neminem alium, quam

seipsum accusabunt, cum a benignitate Dei, & Servatoris nostri Jesu Christi alieni sint: liberalitates autem ab Imperatoria olim maiestate ipsis concessas amittunt in hoc, ut ad meliorem mentem redeant, non ut perpetuo in perversa hac opinione sua permaneant.

CAP. II.

EXcipimus autem a præsentē lege rusticos, qui Samaritanorum opinionibus honorem habent: idque non ipsorum gratia, sed propter constitutionem prædiorum, quæ ab ipsis coluntur, propterque redditus & tributa, quæ exinde inferuntur publico, ut qui rusticitate seducantur. His etenim permittimus, ut tam ascendentes, quam descendentes, & ex transverso cognatos suos heredes legatariosve scribant, tametsi Samaritanorum errore detineantur: ut tamen fundos recte colant, quo magis & uberius exinde proventus ad prædiorum dominos deferatur, & per ipsos ad fiscum. Sed & sine testamentis prædicti alter ad alterius hereditatem perveniant propter eandem causam. Quandoquidem & si nemo horum inveniat: nihilominus tamen volumus, ut prædii dominus, in quo rusticus defunctus est, ab illo relicta capiat, & fisci locum teneat, utpote qui & pro illo publicis satisfacit tributis. Præterea Samaritanum omnino neque militiam capescere concedimus, neque ad civilem administrationem accedere, neque postulare in iudicio, neque postremo in consortium disertissimorum assumi rhetorum, neque adolescentes instituerē. Sed & si qui ex iis salutari dignati baptismo, ad pristinum denuo errorem reverſi, observare sabbata, aut etiam alia quædam agere videantur, quæ coarguant per simulationem ipsos sanctum baptismum assumpsisse: eos proſcribi jubemus, & in perpetuum tradi exilium. Iisdem quoque poenis eos subdimus, qui contra rectam Christianorum fidem impium istis patrocinium præstiterint. Perpulchrum vero nobis videtur, ut ad incontaminatum accurrentes baptismum non temere suscipiantur, sed cum quadam observatione, & instructione, quæ initiationis tempore fieri solet. Dicimus autem, ut qui omnino sensu aliquo bonæ doctrinæ tangi possunt, per duos primum annos in fide instituantur, & pro viribus Scripturas ediscant: tuncque demum sacro redemptionis offerantur baptismati, tam longi temporis poenitentia prorsus redemptionis fructum assecuti. Pueros autem admodum, qui per ætatem doctrinas intelligere nequeunt, etiam absque hac observatione sacro dignari baptismate admittimus. Porro nullus Samaritanus Christianum habebit mancipium: sed simulatque emptum fuerit, protinus in libertatem rapiatur. Quod si æque perversa opinione mancipium, ut ipse dominus, fuerit, licitum ei esto, si Christianorum de fide sententiam exosculetur, illico & Romana ipsum libertate potiri.

EPILOGVS.

† Quæ igitur nobis placuerunt, & per præsentem declarantur legem: ea proponens gloria tua solennibus locis, effectui, & fini contradicere præcipito.

(Bb) 2

TIT.

TIT. XXVIII.

VT DE CÆTERO NULLAM LICENTIAM HABEAT
DVX AVT DIOCOLYIA LYDIÆ ET LYCAO-
NIÆ IN PHRYCIAM VTRAMQUE ET PISI-
DIAM ADVENIRE.

NOVELLA CONSTIT. CXLV.

Idem Augustus Ariobindo gloriosissimo P. P.

PRÆFATIO.

His quæ semper incidunt, competentem singulis medicinam inveniunt, postquam quæ utilitatis sunt præterierint, iterum prioris efficiunt ordinis usque ad solum dolentem medicinam sustinentes: quod tale aliud præsens nostra sacra vult lex. Modice enim prius aliud quiddam indisciplineationes populares, aliud vero latronum incurfus in Phrygiam atque Pisidiam fieri discunt, eo quod civilem gubernationem seindat rei sollicitudo, tam his quam Lycaoniæ & Lydiæ militarem administrationem præposuimus, *Ducem* seu *Byocolytam* nominantes eum qui super hanc ordinatus est partem: sed nunc adire nos, qui Phrygiam utramque & Pisidiam habitant, ut ea quæ pridem commissæ sunt in eis, compescantur, dicentes neque latrocinia in locis illis compescita: neque enim in hominibus nutriti provincias, bonus vero non ferri a nobis inventi cinguli, quod ministrantes ei continuo invadant provincias & comprehendant aliquos & damnis afficiant, & quod turbis militaribus impleta sint loca illa, & omnino inhabitabiles esse eis provincias, etenim & ipsis per se civilibus iudiciis copiosis ad rei correctionem constitutis, & eorum qui provincias habitant multos aliorum quietem inventum facientes, quo cinguli huius abutantur περιβολῇ, & comprehendant innocentes, & quæ non sunt iusta in eis agi.

CAP. I.

Hæc sæpius dicentes eos miseri ad præsentem nostram sacram venimus legem, per quam *sanctimus*, aufertur de cætero, quæ dictæ sunt a nobis provinciæ (dicimus Phrygiam Salutarem & Phrygiam Pacatianam & Pisidiam) de cingulo illo quod tam ipsis quam Lycaonis, & Lydis imposuimus olim, & nullam licentiam ex præsentem esse eis, qui eam habent administrationem, ita in eis fieri provinciis tanquam dignitates, habentes aliquod cum eis participium, aut transmittere aliquem de officio suo, aut aliter eis competentibus, & comprehendere aliquos. Sed neque eis licentiam esse, eis, qui ex illis provinciis sunt, confugere ad unumquemque hanc habentem (dignitatem) & querelam insinuare adversus invicem, sive pro pecuniariis, sive pro criminalibus fuerit quod movetur, pœnam metuentibus *triginta librarum auri*, utpote nobis omnem transitum ad dictas nobis provincias excludentibus his, qui per tempus habuerint dignitatem, aut his omnino qui in eorum ordinem relati fuerint, ut neque præcepta in illis provinciis aut contra eos qui in eis habitant, faciant, neque aliter sibi aliquid vindicabunt eorum quæ in his feruntur, sed contenti sint tam Lycaoniorum quam Lydorum (provincia) in ipsis iubentes solis, tanquam si in principio istis duabus provinciis conclusissemus dignitatem eorum, nullum participium in Phrygiam utramque aut Pisidiam dantes ei. *Omni enim ex*

hoc difficultate provincias liberamus, illas civilium iudicium dignas in omnibus, tam pecuniariis quam criminalibus respicientium, scientibus his quod si quodlibet factum latrocinium aut invasionem in illis locis aut ablationem rerum persequantur, & ablatum vindicent, ex ipsis suis facultatibus ex hoc datum dispendium curare necessitatem habebunt, tam in cingulo constituti, quam etiam post depositum illud. Itaque si vel tentaverit post præsentem tempus qui Lycaoniæ & Lydiæ militarem habere dignitatem, aut ipse ire ad prædictas nobis provincias, aut dirigere aliquos de suo officio, fiduciam damus episcopis civitatum prohibere, eum aut eos qui ab eo destinati fuerunt irruere volentes, & expellere de locis eos, utpote semel per præsentem sacram prohibitos legem, super quod & pœnam *ja-libratum auri impositam* tam ei qui pro tempore habet cingulum, quam his qui ei obedire deputati sunt, sive tale aliquid jubeat, aut ipsi præsumpserint ministrare: & super hoc cinguli amissione periclitabunt & ipsius substantiæ.

EPILOGVS.

† Tua igitur gloria quæ per præsentem nobis divinam legem sancita sunt, cognoscens, faciet quidem decreta consequentia ipsis, edictis vero utetur & præceptis ad eos qui provincias moderantur, & civitatum episcopos, ut & hanc per civitates proponant legem, & omnibus manifesta faciant quæ per eam nobis placuerunt occupationem. (Datum 6. Id. Februar. Constantinop. DN. IVSTIN. PP. August. Anno 15. post consulatum BASIL. V. C. CONS. Anno 12.)

TIT. XXIX.

VT LICEAT HEBRÆIS SECUNDVM TRADITAM
LEGEM SACRAS SCRIPTVRAS LATINE VEL
GRÆCE VEL ALIA LINGVA (LEGERE) ET
VT DE LOCIS SVIS EXPELLANTVR NON
CREDENTES IVDICIUM VEL RESURRECTIONEM,
AVT DICENTES ANGELOS SVBISTE-
RE CREATURAM DEI.

NOVELLA CONSTIT. CXLVI.

Idem Augustus Ariobindo P. P.

PRÆFATIO.

Necessarium quidem Hebræos sacros audientes libros non solis literis adhaerere, sed ad reconditas eis prophetias respicere, per quas magnum Deum & Salvatorem generis humani *Iesum Christum* annunciant. Sed etiam si insentatis semetipsos interpretationibus tradentes, a recta usque nunc aberraverunt gloria, tamen certare ad invicem discunt ipsos, non sustinuit sine iudicio eis relinquere tumultum. Per has enim ipsorum quæ nobis adductæ sunt *προβλεψαμεν* dicimus, quod quidem solam habentes Hebraicam vocem, & ipsa uti in factorum librorum lectione volunt, nec Græcam tradere dignantur, & multum dudum tempus pro hoc ad invicem commoventur. Nos igitur huiusmodi discunt meliores iudicavimus esse & Græcam vocem ad factorum librorum lectionem tradere volentes, & vocem omnem simpliciter, quam locus aptiorem & magis cognitam audientibus facit.

CAP. I.

Sancimus igitur licentiam esse volentibus Hebræis per Synagogas suas in quocunque Hebræi omnino loco sunt per Græcam vocem sacros libros legere convenientibus, vel etiam patria forte (Italia hac diximus) lingua, vel etiam aliorum simpliciter, una scilicet cum locis etiam lingua commutata, & per ipsorum lectionem, per quam elata sunt quæ dicuntur convenientibus omnibus deinceps, & secundum hæc vivere & conversari, neque fiduciam esse his qui apud eos sunt expositoribus, solam Hebraicam tradentibus, malignari hanc quemadmodum voluerint, multorum ignorantia suam ipsorum abscondentes malam consuetudinem. Verum tamen hi qui per Græcam legunt, *Septuaginta* utantur traditione, quæ omnibus certior est, & præ aliis melior iudicata, præcipue propter quod circa interpretationem contigit, quia & per duos divisi, & per diversa interpretantes loca, tamen unam tradiderunt omnes compositionem. §. 1. Ad hæc vero quis non horum virorum & illud admiretur, quia multo antiquiores salutari apparitione magni Dei & Salvatoris nostri *Jesu Christi* constituti, tamen illam futuram, tanquam videntes, sacrorum librorum traditionem fecerunt tanquam prophetiæ gratia circumfulgente eos? & hac quidem utuntur præcipue omnes. Sed, non tamen tanquam eis residuas excludere sanciverimus interpretationes, licentiam damus & *Aquila* uti, etsi alienæ tribus ille, & non competentem in aliquibus sermonibus habet cum *Septuaginta* interpretatione dissonantiam. Eam vero quæ ab eis dicitur *secunda editio*, interdiciamus omnimodo, utpote sacris non conjunctam libris, neque desuper traditam de prophetis, sed inventionem constitutam virorum ex sola loquentium terra, & divinum in ipsis habentium nihil. Et ipsas ergo sacras voces legant, codices ipsos *respuentes*, sed non abscondentes quidem quæ per eos dicta sunt: exterioribus vero traditis sine scriptis vanæ vocis utentes, ad simpliciorum per ipsos excogitatis perditionem. Ut hac data a nobis licentia, neque damnis aliquibus subiciantur omnino qui Græcam vocem & alias tradunt, neque ab alio quovis prohibeantur. Neque licentiam habebunt hi qui ab eis majores omnibus *Archipherecitis* aut presbyteri, forsitan, vel magistri appellantur, perinoris aliquibus aut anathematismis hoc prohibere, nili velint propter hos castigari corporis poenis, & insuper privationem facultatum nolentes sustinere, meliora vero & Deo amabiliora volentibus nobis & jubentibus.

CAP. II.

Si quidam vero apud eos *atheos* vanæ novæ vocis eloquia inferre præsumperint, aut *resurrectionem* & *judicium* negare, aut *facturam Dei*, & *creaturam Angelos subsistere*: hos & expelli volumus loco omni, & non relinqui vocem blasphemiae, & ita a Dei simul lapsam notitia: præsumentes enim eos affari aliquid hujusmodi ultimis subdantur suppliciis, illato errore ex hoc Judæorum emendantes gentem.

CAP. III.

Oramus vero eos, aut per istam aut per illam linguam sacros libros audientes, servare qui-

dem interpretantium malignitatem, non solas vero considerare literas, sed rebus refici, & divinum veraciter intellectum excipere, ut & redoceri quod melius est, & quiescere aliquando errantes, & in hoc ipso quod est omnium *neophilorum* peccantes, in Deum spem dicimus. Propterea enim omnem eis vocem aperimus ad sacrorum librorum lectionem, ut omnes de cetero eorum accipientes scientiam, doctiores ad melius fiant, re confessa constituta paratiorum multo ad discretionem esse, & ad melioris intentionem, sacris innutritum libris, & parum quod desit habentem ad emendationem, quam scientem quidem horum nihil, solo vero cultus inchoatum nomine, & tanquam anchora retentum sacra, & doctrinam piam, hæresis appellationem esse putantes.

EPILOGVS.

† Quæ igitur nobis placuerunt, & per hanc præsentem piam legem declarata sunt, custodiet quidem tua gloria, & quod tibi obtemperat officium. Servabit & pro tempore, qui in eodem cingulo ordinabitur, & non permittet omnino Hebræos præter hæc facere, sed insistentes & prohibere omnino nitentes, corporalibus primum poenis subiciens exilium incolere compellet, auferens & bona, ut non simul ipsi contra Deum, sed & Imperium audaciter insurgant: utetur autem & præceptionibus ad provinciarum præsides, præcipiens ipsis nostram legem, ut & ipsi hanc discantes, proponant per civitatem unamquamque: scientes, quod hæc observari utile erit his, qui nostram indignationem veriti fuerint. Datum 6. Id. Febr. Constantinop. DN. IVST. PP. August. Anno 25. post BASIL. V. C. consulum Anno 12.

TIT. XXX.

DE RELIQUIS PVBLICIS NON EXIGENDIS, ET DE DISCVSSIONE DIVERSARVM ACTIONVM.

NOVELLA CONSTIT. CXLVII.

Idem Augustus Ariobindo P. P.

P R Æ F A T I O.

ET si expensam multam nunc supra quam aliquando reipublicæ esse oportet, tantam magnitudinis præbitionem benignitate accipienti Dei, & ad augmenti rationem superimpositos expugnanti barbaros, omnem tamen providemus viam, ut & expensarum non prohibita fiant, & nulla misericordiae species circa subiectos nostros relinquatur. Quanta igitur singulis interpellantibus nobis & debita prætendentibus publica & inopiam redditionis, præparare remuneramus, & qualiter nullus misericordiam petens sine actu a nostra recessit facie. hoc dicere non nostrum est, his quæ pro his scripta sunt & ipsis qui remunerationes acceperunt, attestantibus nobis. Sed quia modicum & Imperio indignum est de singulis interpellantibus proprias aliquorum muneraciones facere, aut etiam usque ad villas aut civitates solas aut in solas provincias nostram extendere misericordiam, & non magnum aliquid & commune de omnibus subiectis facere.

CAP. I.

Propter hoc ad præsentem nostras venimus donationes, per quas *sancimus* dimitti omnibus nostris

nostris subiectis reliqua omnino debita a præterito circulo primæ indictionis & ejus, & in quam præcedentes nostras conclusimus donationes usque adhuc currentem septimam indictionem & ipsam: ut sint viginti duo anni continui in nostros subiectos a nobis factæ largitatis, & nulla reliqua exigi ex illo relata tempore. Hæc vero dicimus non in his quæ in auro solum, sed etiam si argentum aut triticum, aut quædam alia species debita sit, & hoc quidem sive quod a subiectis debitum sit, sive ab Illyrica præfectura aut sacrorum nostrorum thesaurorum, sive pro fructibus, sive pro residuis titulis quomodocunque inferendis ab eis. In commune enim omnibus nostris subiectis hanc nostram largitatem concedimus, ut nemo pro temporibus illis super eos reliquum inducat, qualemcunque faciens reliquorum exactionem, sive ab ipsis destinatus cingulis, aut qualitercunque publicam personam sibi vindicans, sive aliqua inferens præcepta aut deputationes: quoniam quidem & his qui hujusmodi quid acceperint, & tanto continue non exigere tempore, contra subiectos nostros auferimus exactionem. Insuper & contra ipsum publicum; qui enim debet continue tantum, vel negligens, vel sportulis magis & non principalibus factus, & neque ab eis neque a publico accipiens, non in tempore deinde memoratur deputationum, aut exinde exactionem inferre tentat. E contrario autem, eum qui hujusmodi aliquid facere se præsumpserit, tanquam nostris pestiferum repellimus donationibus, ut omnem de cætero repetitionis occasionem aut perinociam auferri, tam contra subiectos, quam contra publicum, & maiorem prævalere, & ex hoc ἀπαρυστέον nostris subiectis. Quoniam autem & his perfruentur donationibus, & quæ sacris nostris privatis aut divino nostro patrimonio competunt possessiones, & neque contra colonos, neque contra locatores aut emphyteutas exactio fiscalium pro prædictis a nobis fiet temporibus, aut ab his qui publicum exigunt, aut palatinis ipsis manifestum est. Hæc vero dicimus de his quæ debentur adhuc, & apud nostros sunt subiectos. Si enim aliquid contigerit illis dare, & hoc apud curiales forsitan aut officiales, aut hypodectas aut delegatores, aut apud hos qui provinciarum sunt numerarii, remanet, hoc non comprehendimus, neque partem facimus præsentis nostræ donationis, sed servabitur publico. Inutilissimo constituto, ut quod a subiectis datum est, non fiscus accipiat, sed proprium aliorum luctum fiat.

CAP. II.

Hæc vero nostra largitate excludimus, & quæ causa sunt forsitan, aut fidejussa publico a numerariis aut arcaariis aut scriniariis; nihil enim neque his de aqua conferimus donatione, quia semel propria fecit, & pene habet hæc accipiens fiscus. De sacra vero hac largitate excipimus tam militares, quam fœderaticas discussiones: ipsæ enim non contingunt quidem nostros subiectos: justam vero exactionem contra illos inferunt qui non competenter de publico accipiunt; quanquam si occasione militaris vel fœderaticæ expensæ contigerunt accipientes, tamen proprium hoc luctum facientium; & multo magis hoc nostra excipimus donatione civi-

lium pecuniarum inquisitiones, & insuper operum discussiones tam quæ in hac felicissima civitate quam in aliis provinciis, quoniam non est justum tanto a nobis emisso auro pro occasione munitionis reipublicæ, administrantes quidem luctum injustum habere, fraudari vero loca nostra largitate, aut debita eis munitione, aut civitates pecuniis quæ ad ornatum eorum divisæ sunt, defraudari. Quis vero est malignantes omnino odimus, sed nostras tamen humanitates oblivisci nullo possumus modo: propterea sancimus quæ a nobis in quibusdam capitulis facta exceptio est, locum habere super his quæ nuper transit, primæ indictionis temporibus, hanc vero dicimus sexdecim pridem annis factam. De his enim quæ præcedunt temporibus, simplicem & generalem omnibus continue nostram humanitatem concedimus, nullam exceptionem in ea facientes, ut communem omnes homines perfruantur securitatem, & nullam reliquorum exactionem ex qualibet occasione ex illis procedere temporibus. Hanc nos quidem subiectis humanitatem concedentes Deo magno offerre actum existimavimus oportere, ut omnes his perfruentes bonis, gratias pro imperio consiteantur magno Deo, qui & hunc nobis in mentem actum immiserit.

EPILOGVS.

† Quæ igitur placuerunt nobis, & per hanc sacram declarantur legem, ea studetis tua excellentia ad opus adduci, & servari festinet. Datum prid. cal. Constantinop. DN. IVST. PP. Aug. Anno 28. post consulatum BASIL. V. C. Anno 3.

TIT. XXXI.

DE INDVLGENTIA RELIQUORVM PVBLICORVM.

NOVELLA CONSTIT. CXLVIII.

Antonio Contio interprete.

PRÆFATIO.

Quantam circa communia rerum statim ex promissis nostri imperii fecimus providentiam & studium, traditæ nobis ex Deo reipublicæ curam gerentes ex his quæ jam fecimus, manifestum fecimus universis. Nam publicum debitis multis prægravatum inveniētes, & ad ultimam penuriam repulsum in nosmetipsos suscepimus debitum, onere simul & difficultate multa sublevantes illud, & rem militarem disfluentem jam necessitiorum penuria, ita ut respublica barbarorum insultibus & incutibus immensis pessum daretur, secundum quod nobis fuit possibile, competentis correctione sumus dignati: quin nec usque ad hæc & sola oportere existimavimus circa subiectos stare auxilium, sed & cuiusdam alterius participes facere humanioris sententiæ subditos, lege iussimus opus esse, liberos ipsos his quæ ab ipsis debebantur debitis publicis facientes.

CAP. I.

Communem igitur & hanc nostram beneficentiam in omnes subiectos extendentes, indulgemus superioris temporis usque ad octavam indictionem, & ipsam præsentis cycli, debita a subiectis publico: & sancimus nullam exactionem fieri eorum quæ in reliquis debentur usque ad

dictam indictionem, five generalem, five specialem mensam tæ gloriæ hæc respiciant, five cingulum sacrorum apud Illyricos prætoriorum, five gloriosissimi Justiniani præfecti eorum, qui in Mysia & Scythia sunt militares numeri, five sacrorum nostrorum thesaurorum, five sacratissimi nostri ætarii, five sacripatrimonii, five magnificentissimi curatoris domorum. Sed omne quicquid tam in auro quam argento & cæteris speciebus debitum sit, id omnibus debentibus indulgeatur, ita ut neque coloni neque conductores, neque emphyteutæ, neque etiam possessores exigantur debita publico reliqua eorum quæ prædicta indictione fluxerunt & ipsa temporum.

EXcipimus autem ab hac nostra largitate militares & fœderaticas discussiones. Ipsas enim subjectos neque omnino contingere accidit, præter eos & quidem solos, qui sibi ex publico pecunias erogatas, in lucrum proprium conferunt. Item ea quæ militariibus ordinibus vel fœderaticis deputata sunt a publico, & quæ apud dictos hypodectas vel exactores aut delegatores, five in auro five in argento & in aliis quæ in specie conferuntur, inveniuntur a subjectis soluta, exigentur & ipsa, & solventur quibus competens est prædictorum nostrorum cingulorum. Ad eundem vero modum & alios omnes qui acceperunt a nostris subjectis aurum vel aliud quid ex dictis a nobis indictionibus, & hoc non deposuerunt in publicum, (si deponi competens erat) excipimus a præsentī nostra donatione, ut illud in publicum aut his quibus congruit, solvatur. Subjectorum enim miserescentes, præsentī eos dignati sumus humanitate. Sed neque eos, qui apud se publicas susceperunt pecunias, privare vero publicum volunt, five illos ad quos destinati erant. Perspicuum autem est, quod si quidam hanc nostram præsentientes munificentiam super indultis reliquis, per aliquam *περίνουσιν*, id est, machinationem, a subjectis cautiones aut fideiussiones acceperint, aut in propria transulerint debita, vel aliud quid in fraudem hujusmodi meditati esse aut fecisse deprehendantur, nihil ex his utilitatis habebunt, reddent vero cautiones his a quibus acceperunt ipsas. Omnes autem gratias Deo & nobis confitebuntur: alii quidem quia debentes reliqua, indulgentia & humanitate dignati sunt; alii vero quia nihil reliquorum nomine debentes, liberati sunt sollicitudine, susceptorum gratia custodiæ, ne hi quibus accidit sæpe, pro iisdem inquietari temporibus, rursus tanquam quibus furto propria jugatio interciderit, ad solvendum præsto esse debeant, usque ad octavam indictionem habentes securitatem, ut in omnes revera præsens nostra distribuatur donatio.

† Quæ igitur sancita sunt a nobis & per hanc nostram pragmaticam legem manifestata: tua gloria literis usæ per hanc regiam urbem omnibus manifesta constituet. Dat. *Constantinop.* DN. N. IUSTIN. PP. Aug. Anno 19. post consulatum BASIL. V. C. Anno 4.

TIT. XXXII.
VT DEI AMANTISS. EPISCOPE CVM PROVINCIA-
RYM INDIGENIS ET INCOLIS, QVOS SIBI PRÆ-

SIDES ESSE VELINT, EOS SIBI A SACRATISSIMO PRINCIPE CONCEDI PETANT, HQVE GRATIS PRÆSIDES FIAN: VT TAMEN QVI IN PRÆSIDEM PETITVR, IDONEE FISCO CAVEAT: SI VERO PRÆSIDEM PETERE DISTVLERINT, VT TVM ADVERSVS EVM QVI IPSIS PRÆSES MISSVS FVERIT, QVODCVNQVE ETIAM OCCASIONE PVBLICORYM TRIBVTORVM FECERIT, QVRELAM INSTIVERE NEQVEANT.

NOVELLA CONSTIT. CXLIX.

P R Æ F A T I O.

DUm reipublicæ a Deo nobis datæ curam gerimus, simulque ut subditi nostri in omnibus iustitiæ bono fruantur, operam damus, hoc unum nobis inde ab initio proposuimus, ut quicquid antea imperfectum, & confusum fuisset, id & corrigeremus & undique perfectum exhiberemus. Anxia itaque reputatione habita, quomodo & fiscus & subditi illasi & indemnes permaneant, animadvertimus nos facile, id consecuturos, si efficere mus ut provinciarum præsides ubi magistratu gratis suscepto, rite fisco cavissent, in omnibus recte ac legitime magistratū funderentur: ita ut ab omni iniustitiâ, quâvis, alioquique turpitudine atque re vetita abstinerent.

C A P. II.

NE igitur prægrini aliquid in provincias se ingerentes, illas injuria afficiant, nosque crebris adversus illos interpellationibus instituendis molestias suslineamus: hortamur cujusque provinciæ sanctissimos episcopos, eosque, qui ex indigenis & incolis primas tenent, ut per communem libellum supplicem de iis ad nostram potentiam referant, quos idoneos esse ad provinciæ suæ gubernationem existiment. His enim magistratus insignia gratis tradituri sumus: tamen ut publicum & fiscalem canonem se illaturos caveant, atque nihil contra leges se exacturos, neque cuiquam collatorum vim illaturos, illis datis sponsoribus promittant, se annonis contentos publicorum tributorum exactioni invigilatos, iisque qui in sacris illationibus probi & prompti sint, mites simul & paterno affectu exhibitos: cum improbis vero atque retractariis acerbis in actionibus acturos, neque inde quicquam lueri ablutos. Oportebit vero etiam nihilominus illos, conjectis in leges oculis quibuscunque litigatoribus, æqualitatem atque iustitiam tribuere, & ne sumptibus ac longinquitate temporis atterantur, cito illos dirimere: tum & eos qui deliquerint, in jus rapere, & secundum legem pœnas illis infligere: denique in omnibus iustitiam exhibere.

C A P. II.

AC sane non hisce solis hæc præcipimus, verum etiam cujusque magistratus assessoribus, aliisque quicumque magistratibus subserviunt. Nam si quis illorum aut in publicis tributorum exactione negligenter se gesserit, aut collatores nostros damnis contumeliosisve oblationibus involverit, simul bonis excidet, simul summo subjicietur supplicio. Etenim Deo auspice, hoc unum nobis studio est, ut provinciæ bonis legibus regantur, tutoque habitentur, atque præsidum iustitia

justitia fruantur: & vero publica tributa citra querelam inferantur. Impossibile enim est, ut sacris tributis non illatis, alioqui respublica conservetur. Militares namque copia assignato sibi salario inde percepto, hostibus resistunt, & collatores a barbarorum incursionibus & truculentia vindicant: denique agros atque civitates a latronum alioque modo incompositam vitam sectantium, vi & irruptionibus, agendis excubiis defendunt: ex illis etiam reliquæ cohortes ea quæ ipsis attributa sunt, accipiunt: muri atque civitates indidem instaurantur: publicarum balnearum hinc calefactiones procedunt: postremo spectacula, aliaque omnia quæ ad delectationem subditorum inventa sunt, ex iisdem curantur: ut quæ ab illis contribuuntur, partim in ipsos, partim propter ipsos infumantur & impendantur: nobis autem prorsus nihil inde præter istarum rerum curas habere contingit, non tamen eas mercede vacuas, quum magnus ille Deus & Servator noster Jesus Christus, magnitudine clementiæ suæ permultis propter hoc nos bonis remuneretur.

CAP. III.

His itaque omnibus provincialibus hominibus velut præconio a nobis denunciatis, & quanta nostra sit erga subditos benevolentia & liberalitas per hoc ostenso, magis propitium ac benignum Deum habituri sumus, qui tantopere ne quid detrimenti subditi capiant curemus. Si vero hoc nostrum beneficium consecuti, in præsidium electione, opinione atque spe frustrentur, neminem præter se ipsos culpâre potuerunt. Neque etiam, si hos eligere, & ad nos referre distulerint, ullo amplius jure de iis qui hinc in provincias emittentur, si propter publicorum tributorum collectionem nihil non fecerint, querimoniam instituent: neque vero nos ut de his nos adeant, eosque deferant, dehinc sustinemus. Qui enim facultatem eligendi præsidēs a nobis ceperunt, ut illi gratis magistratibus susceptis publica tributa inferrent, ipsique ab illis nulla injuria afficerentur, si hi in illorum electione negligenter versati fuerint, permittendum illis nullo modo erit ut de ipsis conquerantur, nosque illos delaturi adeant, atque molestiam exhibeant. Cæterum nullus omnino in persolvendis quæ ipsi incumbunt publicis tributis, ulla dilatione uti poterit, non sacra domus, non sanctissima ecclesia, non pium pauperum receptaculum aut monasterium, non denique clarus aut obscurus quisquam. Neque vero eos qui rempublicam administrant, neque quos *ἐκλήπτορας* vocant, neque etiam alios, quibus publicarum contributionum cura incumbit, periculo, quod hinc existere possit, eximimus. Quæ enim in commune omnibus conducunt, illorum qui in fiscum improbi esse velint, injusto proposito anteferrimus.

EPILOGVS.

† Ut autem quæ pulchre a nobis proponuntur, omnibus manifesta fiant: jubemus, ut tua excellentia hoc præsens factum edictum per felicem hanc urbem & in provinciis, conspicuis in quaque civitate locis proponat, quo neminem ratio, qua fisci subditorumque indemnitati consulatur, a nobis serenissime adinventâ lateat. Dat. 15. cal. Febr. Constantinop. Imp. DN. IVST. PP. Aug. Anno 8. post Conf. ejusdem Anno 3.

TIT. XXXIII.

DE EA QUÆ RAPTORI SVO NUBIT.

NOVELLA CONSTIT. CL.

Præsens constitutio confirmat pœnas in constitutione ipsam præcedente prædictas. Jubet enim, ne puella raptum passa, raptori suo nubat. Sin vero hoc fecerit: non succedit ei, cujuscunque tandem sœtæ aut ætatis sit. Nam si ipsi conjuncta non fuerit: capiet omnia bona ejus. Si parens consenserit raptum passæ filię suæ, ut raptori suo copuletur, mittetur in exilium. Si mortuus est non præbito consensu, tunc raptoris bona confiscantur, videlicet, cum nefariæ sint ejusmodi nuptiæ, si de quo raptori suo raptum passa puella copuletur.

TIT. XXXIV.

NE DECURIO AUT COHORTALIS PERDUCATUR IN IVS, SISTATURVE IUDICIO CITRA IVSSIONEM PRINCIPIS, QUÆ INSINUETUR PRÆFECTIS.

NOVELLA CONSTIT. CLII.

Imperator Justin. August. Arcobindo prætoriorum præfecto.

P R Æ F A T I O.

Suggestio nobis per epistolam gloriæ tuæ facta est, quæ dicit, non ex usu esse, ut decuriones aut cohortales, cum publico privatoque cum ipsis jure agendum est, ad diversa judicia, vel ad hanc almam perducantur urbem, vel in alias mittantur provincias. Sæpenumero autem sacras nostras præberi iussiones, quæ id velint: petiisti quæ ut sacra pragmatica forma prohiberetur, ne quis cohortalium aut decurionum judicii causa, vel ex alia in aliam provinciam duceretur, vel ad hanc usque regiam pertraheretur urbem. Si vero sacre de hoc componantur formæ: ut hæc prius insinuentur iudicio excellentiæ tuæ, & decreta, uti æquum est, suscipiant.

CAP. I.

Nos igitur tametsi omnem productionem in ius exhibitionemque in iudicio averfamur: sitamen necessitas incidat ut hujusmodi aliquid agatur, nulli nostrorum magistratuum, excepto throno tuo, concedimus, ut cohortalem aut decurionem ad hanc almam urbem judicii causa perducere faciat: nisi sacra aliqua interveniat iussio, quæ expressis verbis id præcipiat, quam ipsam convenit ut & excellentia tua perdiscat, neque citra decretum tuum ipse huc in ius perducatur, cum ita fieri id expediat publico: ne si ex iis locis ubi publicas tractant pecunias, abstrahantur, hanc ansam arripiant nocumentum inferendi contra rempublicam.

EPILOGVS.

† Quæ igitur nobis placuerunt, & per hanc sacram nostram pragmaticam declarantur formam, ea studeo excellentia tua effectui & fini tradere.

TIT. XXXV.

NE SACRÆ FORMÆ QUÆ DE CAUSIS PROCE-DUNT PUBLICIS, ALITER ROBRV ACCIPIANT, QUAM SI GLORIOSISS. PRÆTORIORVM PRÆ-FECTIS INSINUATÆ SINT, VEL FVERINT, ILLICQVE HABEANTVR RATÆ.

NOVELLA CONSTIT. CLII.

Imperator Justinianus Augustus Joanni gloriiss. prætoriorum præfecto.

P R Æ F A T I O.

Dantes operam, ut divino cooperante auxilio,

cum summa diligentia res Imperii, a Domino Deo nobis concediti gubernentur: jubemus ne aliter forma de publicis confecta causis ad magnificentiss. ducem, aut etiam Augustalem, aut clarissimos provinciarum præsides valeat, nisi prius insinuata fuerit iudicio excellentiæ tuæ: quæ vero insinuatæ non fuerint, nullam firmitatem habeant. Absurdum etenim fuerit, sacram formam pro publicis confectam causis, non prius insinuari throno excellentiæ tuæ, atque ita transmitti in provincias, finique contradi.

C A P. I.

SI quid igitur hucusque ad detrimentum reipublicæ factum est, jubemus hoc irritum esse: sanctentes, ut quævis de cætero sacræ formæ pragmaticæ, siue ad Augustalem, siue ad ducem, siue ad reliquos provinciarum præsides conficiantur, occasione (ut dictum est) causarum publicarum omnino insinuentur iudicio excellentiæ tuæ, eoque pacto (uti dictum est) cum iussionibus excellentiæ tuæ mittantur in provinciam: ut quæ quidem sacræ formæ ad detrimentum reipublicæ factæ non sunt, hæc & suscipiantur, conficianturque in præceptiones, & ab excellentia tua mittantur in provincias, quatenus certo fini tradantur: quæ vero ad detrimentum reipublicæ per obreptionem fiunt, has quidem sacras formas tua suscipiat excellentia: non tamen prius quæ inibi sunt reposita faciat, quam ad nos relationem ea de re pertulerit: quo magis si quid (ut potest fieri) ad detrimentum factum est reipublicæ, id corrigamus. Quæ unque enim sacra pragmatica forma publicarum causarum nomine facta throno excellentiæ tuæ insinuata non fuerit, hanc nullo valere tempore volumus.

TIT. XXXVI.

DE INFANTIBVS EXPOSITIS.

NOVELLA CONSTIT. CLIII.

Imperator Justinianus Augustus Menna gloriosissimo præfetto prætoriorum Illyrici.

P R Æ F A T I O.

CRimen a sensu humano alienum, & quod ne ab ullis quidem barbaris admitti credibile est, Dei amantissimus Thessalonicensis ecclesiæ apocrisiarius Andreas ad nos retulit, quod quidem vix ex utero progressos infantes abjiciant, inque sanctis eos relinquant ecclesiis: & postquam educationem atque alimoniam ab hominibus pietatis studia exercentibus promeruerint, hos vindicent, & servos suos esse pronuncient, cupientes crudelitati suæ hoc etiam apponere, ut quos in ipsis vitæ primordiis ad mortem exposuerint, eos postquam adoleverint, defraudent libertate. Ex quo igitur hujus generis factum multa simul in se absurda complectitur, cædem videlicet ac calumniam, & quæcunque aliquis in tali actione facile enumeraverit: æquum sane erat, ut qui talia perpetrarent, vindictam quæ proficiscitur ex legibus non effugerent, sed quo magis alii exemplo horum temperantiores fierent, extremis pœnis subicerentur: ut qui per actionis impudentiam sua detulerint flagitia: id quod in posterum custodiri jubemus.

C A P. I.

Qui itaque ad eum modum in ecclesia, aut vicis publicis, aut aliis locis projecti fuisse compro-

Tom. II.

bati erunt: hos omnibus modis liberos esse præcipimus, licet ei qui præjudicio contendit ad hoc, manifesta existat probatio, & possit ejusmodi personam ad suum pertinere dominium ostendere. Nam si nostris præcipitur legibus, ut ægrotantes servi a dominis suis pro derelicto habiti, & quasi desperata jam valetudine, cura dominica non dignati, prorsus ad libertatem rapiantur: quanto magis eos qui in ipso vitæ principio aliorum hominum pietati relictæ, & ab ipsis enutriti fuerunt, non sustinebimus in injustam servitutem pertrahi? Quin sancimus, ut tam religiosissimus Thessalonicenium archiepiscopus, quam sancta Dei sub ipso constituta ecclesia, & gloria tua his opem ferat: neutiquam illis qui hæc patrant, legibus nostris constitutas pœnas effugientibus: nimirum qui omni inhumanitate & crudelitate repleti sint, tanto deteriores homicidio pollutis, quanto calamitosioribus id inferunt.

E P I L O G V S.

† Quæ igitur nobis placuerunt, & per hanc sacram nostram declarantur legem, ea tam gloria tua, quam qui eundem pro tempore magistratum suscepturi sunt, & obtemperans vobis cohors, effectui ac fini tradere & observare studento. Quinque etenim librarum auri pœna imminet tam his qui hæc transgredi pertentaverint, quam qui alios transgredi permiserint.

TIT. XXXVII.

DE HIS QUI IN OSDROENA ILLICITAS CONTRAHUNT NUPTIAS.

NOVELLA CONSTIT. CLIV.

Imperator Just. August. Floro Comiti sacrarum rerum privatarum.

P R Æ F A T I O.

PRæter opinionem incertus ad nos rumor pervenit: quod hi qui Mesopotamiam & Osdroenam provincias incolunt, illicitis se jungere audent nuptiis: & Romanas leges, neque non interminatas in iis pœnas veteres simul & novas transgrediantur, in illicitas ac prohibitas incidentes nuptias, dum vicinis & adjacentibus populis morem gerunt. Cæterum nos nihil quicquam horum credidimus. Neque enim arbitramur homines esse, qui quidem, cum portio sint nostræ reipublicæ, tale quid facere audeant, quo facto & progeniem suam dehonestent, & confundant nomina.

C A P. I.

UNde & pervestigare ea volumus, & in omnino hujus generis aliquid factum sit, extremum delinquentibus inferre supplicium. Sed quia & longum tempus est, neque credimus hujusmodi aliquid delicti admissum esse, ut maxime hujusmodi quid contigerit, tamen quod præterit, quocunque se modo habeat, his qui Osdroenam & Mesopotamiam provincias incolunt, propter diversas hostium irruptiones, quæ quotidie in ipsis fiunt, indulgemus, maxime vero quia aggressis ut plurimum multitudo hæc fertur delinquere: finimusque ea manere sub præsentē forma, haud scrupulosius nimisque anxie hæc inquirentes, quæ usque ad novellam sacram de hoc nostram (ut potuit fieri) constitutionem perperam admissa fuerunt: sed omnem hujusmodi de hoc inquisitionem contra personas, & res ad earum provin-

(Cc)

provinciarum incolas pertinentes prohiberi sancientes. Post nostram vero legem quæ nuper de hoc fuit proposita, si quis præsumpsit, aut etiam præsumpserit tale quid facere rus, volumus, ut is extremis subdatur poenis, scitu quod non intra pecuniarias poenas resistemus, sed tam ipsum, quam uxorem, & liberos ex illicitis procreatos nuptiis post nostram constitutionem digna animadversione persequemur, & periculum capitis simul atque bonorum ademptionem irrogabimus: nulli parcentes, siue majoris, siue minoris status, aut conditionis, aut (quod multo etiam difficilius est) sacerdotii sit, sed omnibus plectendis solennem & Romanis legibus decentem ordinem conservabimus, non tantummodo partem bonorum ablaturi, sed & cum toto patrimonio partem corporis: & si importunius illicitas contractas nuptias deprehenderimus, ne ipsam etiam vitam quoquam salvare queunte: ut per omnia poenæ consecutæ sint delictis. Oportet enim recte p. riter ac convenientia sapere, & alios ad earundem rerum æmulationem excitare: non vero ipsos perpetrare legibus contraria, & ex mutua vitiorum imitatione refugium querere. Hæc igitur conservari in prædictis provinciis volumus: tam civilibus, quam militaribus magistratibus idipsum custodientibus, & ut poenæ delinquentibus imponantur procurantibus. Atque hoc mandatu tuo volumus ibi locorum programmatis per proprios magistratus manifestum fieri: nisi & ipsi extremis subdi velint suppliciis, simul & magistratuum ac bonorum amissionibus, si quid horum per negligentiam omiserint.

EPILOGVS.

† Quæ igitur nobis placuerunt, & per hanc sacram pragmaticam declarantur formam, ea studeto gloria tua effectui & fini tradere.

TIT. XXXVIII.

VT MATRES ETIAM TUTELÆ RATIONIBVS OBNOXIÆ SINT.

NOVELLA CONSTIT. CLV.

Imperator Justin. August. Belisario.

PRÆFATIO.

PORREXIT potentia nostræ supplicationem Martha clarissima femina, qua continebatur, quod magnificæ memoriæ Sergius, qui pater ejus fuit, eum obiisset mortem, tenera admodum ætate ipsam reliquerit: quodque clarissima mater ejus Auxentia, testatione apud actorum monumenta deposita, non se ad secundas perventuram nuptias, tutelam ejus subierit: & legibus nostris de hoc definito jurejurando præstito, res administraverit. His ita ab ea gestis, quasi neque jurejurandum ab ipsa præstitum, & despicabile patrimonium relictum esset: paucula quædam in inventario ab ea confecto designasse, postea etiam se undas elegisse nuptias, cum tutorem ipsi nominasset Petrum. Item e secundo matrimonio duos habuisse filios, & cum recte erga ipsam affecta non esset: institutum quidem ab ea tutorem administratione destituisse, cum ipsa vix decimum tertium apprehendisset annum: petiisseque, ut secunda ætatis curatorem quæreret, mox etiam persuasisse, ut pro se acceptationes

conscriberet, & omni actioni, quæ secundum leges ipsi posset competere per causam tutelarium rationum, in hujusmodi acceptationibus renunciaret: cum in cubiculo per id tempus esset, neque quicquam sciret eorum quæ gererentur. Neque enim possibile fuit, ut ea, quæ apud illam edicaretur, neque in ullo contradicere posset his quæ adversus ipsam gererentur, ut maxime inferni libi detrimentum sensisset: aliquid ageret eorum, quæ prohibere potuissent ad ipsius attentata iacturam. Postquam vero tempus effecit, ut quæ adversus ipsam agitata essent consilia, perscrutaret: se quidem apud matrem usam exhortationibus, ne his, quæ in fraudem suam gesta essent, perpetam uteretur: sed uti matrem decem, se ostenderet: & quas primum res in bonis habuisse nosceretur, sibi restitueret. Ipsam vero cum se totam filiis ex secundo matrimonio procreatis exposuisset, neutiquam istiusmodi rationes edisse, quin e contrario sacram nostram præstare sanctionem, qua continetur non posse restitutionis contra ipsam jura in usum assumi: tametsi ea nihil ejus generis de matribus, quæ filiorum tutelam suscepissent, & secundas exosculatæ essent nuptias, sanciret. Atque ea de causa supplicationem nobis porrexit: quo magis & mentem sacræ constitutionis redderemus manifestam, & extra controversiam positam: neque si perpetam in ea contentis uteretur Auxentia mater ejus, res a patre relictas in lucrum proprium converteret.

CAP. I.

CUM igitur hæc in se contineret supplicatio: merito ad sacram hanc pragmaticam formam respeximus. Per quam sancimus, ut quoniam sacra nostra sanctio nullam mentionem facit earum mulierum, quæ suscepta filiorum suorum tutela, secundas amplexæ sunt nuptias: non liceat Auxentia clarissimæ feminae eam sacram nostram sanctionem perpetam in usum desumere. Propter causas autem prædictas, & quia monumenta actorum, sub quibus Martha filia suæ tutelam suscepit, ostendunt legibus definitum ipsam jurejurandum præstitisse non se ad secundas perventuram nuptias, & quod jurejurandum aspernata in matrimonium secundo se marito junxit, & susceptis ex eo liberis, effecit, ut clarissima filia ejus Martha pro rerum restitutione acceptationes in ipsam exponeret: summam utique licentiam habere Martham clarissimam feminam posse sancimus, ut restitutionis in integrum jure utatur, præsertim cum nondum se vicesimum quintum ætatis suæ annum excessisse profiteatur: sacra sanctione a nobis proposita, quæ sancit, ne filii contra parentes suos, aut liberti contra patronos suos possint restitutionis in integrum jure uti: neutiquam ipsi obijcienda, propterea quod nihil Lex de his disputet, quæ filiorum suorum tutelam suscepunt, quin contra, eo quod altera post hæc sacra nostra processerit sanctio, quæ sancit: *Ne qui tutores constituuntur, aliter filiorum suorum tutelam suscipiant, quam si designationis suæ tempore apud acta deposuerint, quod pupillos indefensos non relinquent: & si contingat etiam matrem filiorum suorum tutelam suscipere: ut & ipsa hoc faciat, tutelaribusque rationibus obnoxia sit: & si alium pro se designare tut-*

rem velit, ut suo & subsistentium illi rerum periculo id faciat. Unde omnibus modis hoc etiam casu convenit, ut si Martha clarissima femina comprobaverit, non præterisse ea tempora in quibus restitutorie ipsi actiones competunt: tam restitutione in integrum utatur, quam omnibus aliis, per quæ leges nostræ minoribus ætate opem & auxilium præbent. Sancit etenim nostra potentia, ut omnis reverentia, quæ parentibus debetur a liberis, item honor, atque obsequium parentibus conservetur: dum tamen nihil ab ipsis in illorum detrimentum fiat. Ut vero ex prioribus nuptiis filios despiciamus, neque religioni putamus consentaneum: neque alioqui convenire, ut res, quæ ex paterna ad ipsos pervenerunt substantia, huiusmodi matres possint vel sibi, vel his, qui secunda vice ipsas habent in matrimonio, vel ex istiusmodi matrimonio procreatis liberis, lucrifacere.

EPILOGVS.

† Quæ igitur nobis placuerunt, & per sacram hanc pragmaticam declarantur formam, ea studio gloria tua una cum beatissimo archiepiscopo Theopolitane ecclesiæ, effectui & fini tradere. Dat. cal. Febr. *Constant.* DN. IVST. PP. Aug. V. C. CONS.

TIT. XXXIX.

DE PROLE PARTIENDA INTER RVSTICOS.

NOVELLA CONSTIT. CLVI.

P R Æ F A T I O.

Docuerunt nos, qui sacrosanctæ Apamiensis ecclesiæ negotia gerunt, quod ad alios quosdam pertinentes rustici cum rusticanis mulieribus suis se conjunxerint, exindeque procreaverint filios: petieruntque, ut & rusticos ipsis adsignarent, & horum filios maternum sequentes uterum. Sed qui hæc petunt, hi sane Constitutionem nostram, quæ nuper prodiit, intelligere non videntur, quid ea sibi velit.

C A P. I.

Nam si liberi aliqui se adscriptitiis jungant: secundum ratione Constitutiones comprehensas, infantes matrem sequuntur, unde ad libertatem non perveniunt. Si vero rustici sint, non amplius Constitutioni illi per omnia locus sit: sed quem admodum nuper decrevimus, & lege cavimus, proles dividitur in partes. Et si quidem æqualis sit natum numerus: in duas partes dividitur: si inæqualis, aut etiam unus tantum natus sit: tunc quod redundat, venter habet, propterea quod & amplius laboraverit: & unus quidem si sit, matrem sequetur, si vero tres nati fuerint: duo quidem duæve matrem sequuntur, unus autem ad proprietatem paterni domini perventurus est, atque ita semper (ut prædiximus) id quod impar est, habebit venter. Et secundum hæc Apamienses quoque prolem partiendam esse cognoscunt: ut quod multis retro temporibus in controversia fuit positum, intelligant denuo sub nostram redactam sanctionem.

TIT. XL.

DE RVSTICIS QUI IN ALIENIS PRÆDIIS

NUPTIAS CONTRAHVNT.

NOVELLA CONSTIT. CLVII.

Imperat. Just. August. Lazaro Comiti Orientis.

P R Æ F A T I O.

EX his quæ diverso modo ad nos relata sunt, di-

dicimus in Mesopotamia & Osdroena provinciis quidpiam delinqui, nostris plane temporibus indignum. Consuetudinem etenim apud ipsos esse, ut qui ex diversis originem trahant prædiis, nuptias inter se contrahant. Inde sane conari dominos, de facto jam contractas nuptias dissolvere, aut procreatos filios a parentibus abstrahere, exindeque totum illum locum misere affigi, dum & rusticani viri & mulieres ex una parte distrahuntur, & proles his adimitur, qui in lucem produxerunt, & sola nostra opus esse providentia.

C A P. I.

Sancimus igitur, ut prædiorum domini de cætero rusticos suos, prout voluerint, conservent: neque quisquam eos qui jam conjuncti sunt, possit secundum consuetudinem prius obtinentem divellere, aut compellere ut terram ad ipsos pertinentem colant, abstrahere a parentibus filios prætextu conditionis colonariæ. Sed & si quid huiusmodi forte jam factum est: corrigi hoc simul, & restitui efficies, siue filios abstrahi contigerit, siue etiam mulieres, nempe vel a parentibus, vel contubernii confortibus: eo, qui reliquo deinceps tempore huiusmodi aliquid facere præsumpserit, etiam de ipso prædio in periculum vocando. Quare libera sunt contubernia metu, qui dudum ipsis immititur, & parentes habento ex hac jussione filios suos: nequeuntibus prædiorum dominis subtilibus contendere rationibus, & vel nuptias contrahentes, vel filios abstrahere. Qui enim tale quid facere præsumpserit: etiam de ipso prædio in periculum veniet, cui eos vindicare rusticos attentat.

EPILOGVS.

† Quæ igitur nobis placuerunt, & per sacram hanc pragmaticam declarantur formam, eam providentiam habeto magnificentia tua, tibi que obtemperans cohors, & qui pro tempore eundem magistratum geret, ut ad effectum deducantur conserventurque, trium librarum auri pœna imminente ei, qui ullo unquam tempore hæc transgredi attentaverit. Datum cal. Maji, *Constantinop.* DN. IVSTINIANO PP. August. BELISAR. V. C. CONS.

TIT. XLI.

VT DELIBERANDI IVS ETIAM AD IMPVBES

RES TRANSMITTATUR.

NOVELLA CONSTIT. CLVIII.

P R Æ F A T I O.

Oblatæ nobis a Thecla, quæ & Manno appellatur, præces sunt, quæ declarant, Theclam quandam e vita decessisse, relicta Sergia filia impuberem ætatem agente: cumque vix sedecim dies matri supervixisset filia, obiisse & ipsam mortem in contagione illa, quæ nuperrime homines invaserat. Eam vero quæ nobis preces porrexerit, inquit Sergiæ patri sororem extitisse. Cosmam autem Theclæ fratrem Sergiæ hereditatem vindicasse, distasseque eo nomine iudicium. Rursum hanc, ne non recte contentiones sereret, abiisse ad Joannem provincialis fori advocatum, percontatum de legibus, quæ hanc causam concernerent. Illumque responsum in scriptis edidisse eo ipso significantem, quod Sergiæ ad ipsam delata esset hereditas. Atque ea sane de causa contro-

versæ judicem delegisse ipsum Joannem, Cosmæ partes agente Æsculapio quodam scriniario per Orientem magisterii militum. Sed Joannem contrariam edidisse sententiam his quæ in scriptis responderat, usurpata ad hoc in sententia lege iustissimi Principis Theodosii, quæ dicit non posse eum, qui nondum septem annorum natus sit, maternam vindicare hereditatem, nisi tutorem habeat; sed ut ad illos ea deferatur, quibus competitura esset, & si defunctus impubes ad hereditatem legibus vocatus non esset. Neque hæc tantum protulisse in sententia, sed & effecisse, ut quæ nobis supplicaret, consequenter secundum sententiam pacta iniret, & eadem denuo diceret Æsculapio, qui pro Cosma causam egerat. Petiitque nos ut ipsam tam misere affectam injuria respiceremus: & maxime cum Lex in Codice, qui de nostro nomine cognomen accepit, posita sit, quæ innuat recte maternam hereditatem vindicare eum, qui dari possit: & rursus alia nobis lege proposita, quæ vult, ut si quis hereditate ad ipsum delata antequam eam vindicet, aut contrariam ea in re sententiam suam ostendat, ex hac vita emigret: super ea hereditate deliberandi jus ad heredes suos transmittat. Porro eam legem, quæ nuper à nobis proposita sit, qua idem in hereditatibus ordo adgnatis pariter & cognatis tribuitur, locum in hac controversia non habere, cum antiquior sit nostra, cujus occasione Lex illa valere iussa est.

CAP. I.

Sancimus igitur, ut gloria tua, si hæc ita se habere comperit: opem ferat supplicanti, & legem nostram illi conservet, quæ deliberandi jus ei tribuit, nimirum Sergia ante excessum anni post matrem suam demortua, volentique maternam Sergiæ hereditatem vindicare, ejus agendi copiam præbeat. Neque enim pugnare inter se aliquis Theodosii pietissimi Principis & nostram legem dixerit: cum in eodem utraque volumine sit posita, & nos per Constitutionem, quam pro eo posuimus, obfirmaverimus, nihil in eo residere contrarii. Sed obtineto quidem Lex nostra in præsentī controversia, & omnibus casibus, in quæstionem deducto assimilibus: obtineto autem Theodosii sacratissimi Principis Lex, in quibus annum præterire contigit, & deliberandi tempus elapsum est. Pacta enim post sententiam conscripta cum altero inita, qui obligationem adquirere non potuit: manifestum est, quod nullam actionem Cosmæ de his, quæ inibi confessa fuerunt, dederint. Dat. prid. Id. Jul. Constantinop. DN. IVST. PP. Aug.

TIT. XLII.

VT RESTITVTIONES FIDEICOMMISSI VSQVE
AD VNVM GRADVM CONSISTANT.
NOVELLA CONSTIT. CLIX.

*Imperator Justinianus Augustus Petro gloriosissimo
sacrorum pratoriorum præfecto, iterum ex-
consuli & patricio.*

P R Æ F A T I O.

Tantum nobis benignitatis adest, ut ne privatas quidem causas, quæ judicium nobis inquisitionem superare videntur, legibus nostris definire indignum putes, ne si quando privata causa audientiam in iudicium deferri solitam excedat, lon-

ga mora eos, qui in jure controverso hærent, atterat. Aliquoties igitur gloriosissimus vir Alexander ad nos retulit, gloriosæ memoriæ patrem suum Hierum, cum testamenti tabulas conscriberet, hisce verbis usum esse: *Volo ac jubeo ut heredes mei, Constantinus quidem clarissimus vir deputatam sibi domum cum omnibus (ut præscriptum est) coherentibus illis juribus, & suburbium in Copariis appellatum, item cum omnibus (ut præscriptum est) juribus ad ipsum pertinentibus, & domum Antiochia sitam, emptam ab Ammiano: Anthemius vero dulcissimus suburbium in Blachernis dictum, redemptum a gloriosa memoriæ viris Eugenio & Juliano, & suburbium in promontorio sinus Sossibonii, quod olim in dominio Ardaburii gloriosæ memoriæ fuit: Callipius autem clarissimus vir suburbium Bytharium sive Pilothei nuncupatum: & Alexander clarissimus vir suburbium in Venetis, neque per venditionem neque donationem, neque permutationem, neque quocunque tandem titulo in alium transferant, rejiciantve, aut eam domum seu præscripta quinque suburbia e meo nomine & mea familia alienent: sed si quidem (quod Deus facit) nascentur filii, & relictis post se filiis aut nepotibus, sive legitimis, sive etiam naturalibus moriantur: ut pro se quisque deputatum sibi suburbium aut domos tam in hac regia urbe quam Antiochia possit filiis ac nepotibus legitimis aut etiam naturalibus suis relinquunt. Persuasum etenim habeto, quod neque in naturalibus liberis ac nepotibus dispositionem voluntatemque hanc meam negligent. Si vero in univrsam omnes aut aliqui, aut unus ex iis (quod abominor) sine liberis decedat: volo & jubeo, ut qui liberis orbi, aut orbis mortem obierit, superstitibus aut superstiti ex ipsis fratri præscriptas domos, tam quæ in hac urbe, quam quæ Antiochia est, & item prius declarata quinque suburbia cum omnibus eorum juribus, & omnibus denique rebus ac personis quæ iis continentur, citra ullam exceptionem restituat: cessante videlicet interitus fideicommissorum seu legatorum servandarum causa satisfactione. Volo etenim ac jubeo, ne quisquam ab alio hujus generis satisfactionem expetat: iis vel eo, qui præter paternam & pietatis erga ipsos plenissimam intentionem meam a fratribus suis satisfactionem in rebus abalienari prohibitis expetere percontaverint, vel percontaverit: omni modo ejus fideicommissi amissionem sustinentibus, vel sustinente. Atque hæc quidem ipsum protulisse in testamento: conscripisse autem & codicillum, in quotalibus propemodum verbis usus sit: Manifestum plane facio, quod pridem testamentum per scripturam fecerim, & quæ in eo conscripta sunt, ex animi mei sententia composuerim: voloque ac jubeo, ut omnia quæ in eo testamento continentur, omnimoda firmitatem obtineant: his solis exceptis, per quaforte in hoc meo codicillo vel aliquando mutavero, vel relictæ alicui legata ademerō. Volo igitur ac jubeo, ut suburbium illud meum, quod Coparia appellitant, quod in proposito testamento magnificentissimo filio meo Constantino reliqui, detur & plena proprietatis atque possessionis jure ad clarissimum pariter & gloriosissimum nepotem meum, Constantini magnificentissimū filii mei filium Hierum finis*

universum pertineat, cum omnibus pratoriis qua in eo sunt, & omnibus scalis, & qua vel intra urbem, vel extra urbem pro pensione elocantur, ædibus atque officinis, & balneo, & hortis tam intra quam extra muros existentibus, & hippodromo, neque non horto qui in ipso est, & cisterna, atque omni denique jure, quod nullo modo in eo mihi suburbio competit. Idipsum vero suburbium tunc demum prædicto clarissimo nepoti meo Hierio dari volo, cum primum post meam mortem patris sui potestate solutus, per emancipationem sui juris factus erit: nulla licentia eidem generosissimo nepoti meo concedenda, ut præfinitum rei terminum excedat: aut iis, qui vel ex hoc meo, vel ejusdem clarissimi nepotis testamento in eadem jura successerint, ut idem suburbium, vel partem ejus aliquam, vel jus dividant, permutentve, aut alicui donent, aut quocumque titulo denique abalienent: propterea quod hoc ipsum suburbium, & ædes situm sitasve intra portam muri Ficulnei, qua via ducit ad sacrosanctum Martyrium sancta Thecla, per omnia & perpetuo velim permanere in familia mea, neque unquam de meo nomine egredi. Volo autem & jubeo, si quidem eveniat, ut gloriosissimus nepos meus Hierius vel intra pubertatem, vel etiam post pubertatem sine liberis tamen legitimo matrimonio procreatis moriatur: ut ejus suburbii sive ædium possessio simul & proprietates perveniat, & deferatur, aut restituatur magnificentissimo patri ejus Constantino sub eadem conditione, ne unquam de familia meoque nomine abalienentur. His ita confectis ipsum quidem e rebus humanis abiisse, Hierium vero gloriosæ memoriæ domum quidem Theopoli sitam, quæ successione paterna ad ipsum pervenerat, aliis personis vendidisse: ipsam autem domum, quæ in hac alma urbe est, & insuper suburbium, quod illi codicillo datum erat, in quibus omnibus interdicta fuerat alienatio, ad Constantem gloriosæ memoriæ filium suum transmisisse. Illumque rursus prægnante uxore relicta vitam finivisse: scripto prius testamento, in quo disposuerit, ut si puer vel natus non esset, vel natus ante pubertatem mortuus esset: tam gloriosissima ejus mater Maria, quam inclita etiam uxor ejus, altera Maria ad successionem ejus vocarentur. Postea vero quam nata filia in ipsa infantia & teneram adhuc ætatem agens, humanis rebus excessit: cum reliquam substantiæ partem, tum etiam domum in ampla hac urbe, & insuper suburbium, quod expressis verbis Hierio gloriosæ memoriæ in codicillo relictum fuit, ad inclytas mulieres devoluta esse: meritoque tam ex testamento, quam ex verbis codicilli, domum juxta & suburbium vindicandi sibi locum datum, utpote qui solus hoc tempore ex Hierii gloriosæ memoriæ liberis superstes permanerit, & primum gradum in nomine familie obtineat. Verum qui pro Maria & Maria gloriosissimis foeminis faciebant verba, hi ajebant, neque testamenti verbis ullum locum factum esse. Neque enim Constantem gloriosæ memoriæ absque liberis ex rebus humanis abiisse, ut utrumque ædium restitutioni locus sit. Sed neque suburbii nomine rite secundumque Leges Alexandrum gloriosissimum virum hæc adoriri: cum & ipsi suburbium, quod ipsi relictum fuerat, in quo

communis pater æque, ut in cæteris, alienationem illi prohibuit, ante id tempus alienaverit: sed & alios fratres idem hoc fecisse. Et leges nostras, siquidem omnes ordine, in quibus hujusmodi aliquid definitum sit, defuncti voluntatem transgrediantur: ex æquo omnibus restitutionem adimere: ne si vicissim alter alterum mutua petitione in jus vocent, multis in una causa subdantur judiciis, legesque de hoc propositas nobis revocarunt in memoriam. Alexander autem gloriosissimus vir recte se actionem intentare ajebat, & maxime de utrisque ædibus: defunctum enim satis manifeste suam in codicillo sententiam de iis rebus declarasse, cum res familiæ conservari voluerit: sed multo justioribus se rationibus inniti in suburbio. Neque enim recte illas sibi alienationem exprobrare, cui ex Imperiali jussione hoc facere Indultum fuerit. Ac prolixis in ea causa disputationibus utraque pars usa est, nunc testatoris interpretando voluntatem, nunc nostras usurpando leges, quas in rem quæque suam facere arbitrabatur.

CAP. I.

NOS igitur cum & legum, & testamenti interpretationem perspectam haberemus: non nuda sententia, sed lege ejus causæ decisionem complectendam duximus, simul ut præsentem dirimeremus controversiam, simul ut cæteris movendæ de his contentions ansam præciperemus. Unde subtilius pariter & exactius testamenti verbis innixi, deprehendimus ipsis quidem filiis hereditatem capessentibus alienationem interdictam, si sine liberis vita functuri essent, non ulterius vero his etiam qui eis filiis succederent: sed contentum fuisse defunctum, si inter filios duntaxat alienationis interdictum constitueret: neque enim si & ipsi relictis filiis decederent, majore ipsum cura perquisivisse, cui aut quomodo res relinqueretur: nec voluisse alienationis interdictum ultra filiorum vitam extendere. Enimvero codicillum, qui de suburbio duntaxat factus fuit, interdixisse his etiam, qui ex testamento gloriosæ memoriæ Hierii (de juniore loquimur) res successionem cepissent, ne suburbium alienarent, & quod consequenter inducitur, in his quoque defunctum voluisse, ut id perpetuo in familia permaneret. Et quidem quæ in controversiam deducta sunt, ejusmodi fuerunt.

CAP. II.

NOS vero cum totam causam cum diligentia qua decet penitus intueremur: in aliis quidem rebus, quarum sane Constantinus gloriosæ memoriæ, Hierii senioris filius, ex paterni testamenti tabulis dominus factus fuit, præclare nullam quæstionem excitandam rati sumus, arcendumque in his actione, non solum Alexandrum gloriosissimum virum, sed etiam omnem reliquam familiam: cum & testamenti verba prohibitionem inter solos constituent filios: & ipsi gloriosæ memoriæ Hierii filii, per quos qui post eos illius familie portio extiterunt, Hierii sibi jura vindicant, nonnullas apud se constitutas res alienaverint, perinde quasi ex una voluntate substitutionem interdixerit: quod autem ad suburbium attinet, cuius dominum codicillos ostendit esse gloriosæ memoriæ

moræ Hierium, præter modum scrupulosa nobis diligentia plenum visum est, si post quatuor demum generationes hujusmodi quæstionem producere-
mus in medium. Nunc certe cum Maria & Maria gloriosissimæ sceminæ etiamnum supersint, quas alicubi & ipsas nostræ leges in familiam reponunt, ut quæ sponfas quoque hac appellatione dignentur: neque recte, neque ordine Alexander gloriosissimus vir litem a se prætentam instituit. Quin ut maxime hæc decessissent: tamen quod quatuor jam generationes præterisse viderentur, haud sustineremus tam obsoletam causam denuo tradi judiciis, & maxime cum Constantis filia in pupillari adhuc ætate vitam finierit. Unde tamen si testamentum ille non confecisset, suburbium tamen ad matrem ejus pervenisset: non ipsa pupilla, sed ipsa quodammodo lege horum causa existente: quamvis nemo successorum gloriosæ memoriæ Hierii circa voluntatem ejus deliquisset. Licet enim Constans, cum testamenti tabulas conscriberet, substitutiones quasdam fecerit, filia intra pubertatem mortua: nihil tamen inde excellens introducit: cum & ipsa Lex pupillæ substantiam matri, quasi ea sine testamenti tabulis decessisset, per se præbitura esset.

CAP. III.

Sancimus igitur, ut neque gloriosissimus vir Alexander, aut ejus filii neque reliqui senioris Hierii gloriosæ memoriæ liberi, neque alius quisquam omnium qui genus suum in eorum familiam referunt, vel Mariam & Mariam gloriosissimas sceminas occasione rerum apud ipsas consistentium, vel alios apud quos aut hoc tempore res existant, aut ad quos sequente tempore perventuræ sint, in quibus alienationem forte Hierii gloriosæ memoriæ prohibuit, adorianur judicio, aut omnino mentionem de cætero prohibitionis & familiæ nominis faciant, & aliquod sibi exinde jus adquirant: utpote cum & alii Hierii gloriosæ memoriæ filii res suas abalienaverint, & reliquorum quodammodo alienationibus consenserint, ac per has, neque non alias, quas prædiximus rationes, quæ ad hujusmodi judicationem & legislationem abunde nobis sufficiunt, sibi pariter, & successoribus suis actiones, quæ ipsis potuissent competere, sustulerint. Atque hæc non tantum præsentis causæ decisio esto, sed & reliquarum in quibus hujusmodi prohibitionem facta, tot successiones præterierint, & ultimis heredum per intervenientem aliquem in medio impuberem hereditatem capebat. Tunc enim his etiam, qui sunt extra familiam ejus, qui primus prohibuit, per præsentem nostram legem transmittendarum rerum licentiam habebit. Si quidem in commune hanc legem, tam de præsentis casu, quam de omnibus post hæc futuris ad eum modum prohibitionibus protulimus, simul contentionem componentes, quæ hoc tempore evenerat, simul (ut probabile est) futuras præcedentes.

EPILOGVS.

† Quæ igitur nobis placuerunt, & per hanc factam declarantur legem; ea proponere gloria tua in alma hac urbe, & effectui ac fini tradere studeo, atque observari præcipito.

TIT. XLIII.

EXEMPLVM SACRÆ PRAGMATICÆ FORMÆ DE VSVRIS.

NOVELLA CONSTIT. CLX.

Imperator Justin. August. Papio.

P R Æ F A T I O.

ARistocrates prudentissimus Aphrodisiensis reipublicæ pater, quique immobilia in ea possident, supplices nobis facti sunt, agentes prædictam civitatem, &c. Ac principio quidem illud cognoscimus, quod plerique leges nostras ita accipiant atque intelligant, ut unde minime conveniat, inde injustarum ipsis actionum anfas præbeant. Si quidem a patre reipubl. edocti fuimus, quod cum bene magna auri summa Aphrodisiensium reipubl. ex legatis a nonnullis civitati relictis collecta esset, ne quando ea deperiret: quidam eorum qui inter publica cum potestate erant, eam auri summam collocaverint, ut quamdiu id auri apud ipsam resideret, tamdiu qui suscepisset, quoquo anno pro eo civitati dependeret (sive quis id pactum, sive redditum, sive etiam usuram appellare velit) quantum ferre civitatem æquum esset. Eos vero, qui aurum susceperunt, postquam Constitutionem protulimus, ne creditoribus permittatur, debitum ultra duplum exigere, sed hoc ipso duplo contenti sint, sane legatum civitati deperire, & tam calefactiones balnearum publicarum, quæ exinde fieri soleant, injuria affici, quam opera publica per legem nostram labefactari, & illorum interpretationem vitium adferre reipublicæ.

CAP. I.

UT igitur omnia hæc e nostra expellamus reipublica, sancimus, ut qui id auri perceperunt in hoc, ut pensionem aliquam pro eo persolvant reipublicæ singulis annis, quoad illud penes se aurum habuerint, inferre compellantur id quod pro eo se illaturos constituerint, haudquaquam sacra nostra ad hoc Constitutione usurpata. Illam etenim de creditoribus conscripsimus, & qui in ea comprehenduntur, casibus. Præsens vero species illam non attingit: siquidem hoc magis annuo redditui, quam usurarum præstationi simile videtur: nos autem ex æquo civitatum curam gerere oportet, ut rerum fiscalium. Quod si quis post hanc præsentem nostram formam aliter ea quæ a nobis lege promulgata sunt acceperit, & defraudate civitatem dato auro voluerit: & pro universo tempore, quantum debet, civitati persolveret, & præterea reddet duplum: ut malitiosæ interpretationis justam retributionem percipiat: propterea quod cum in manu illi esset, ut bonum se perhiberet civem, ita improbus est, ut quæ illum in lucem protulerit, eam non dubitet afficere injuria.

TIT. XLIV.

DE PROVINCIARVM PRÆSIDIBVS.

NOVELLA CONSTIT. CLXI.

P R Æ F A T I O.

Non tantum decenter leges ferre summo bono est, sed etiam sancita accurate custodire, & ad effectum deducere transgressoresque competentibus poenis subicere. Quæ enim legum erit utilitas, si in literis duntaxat consistent, non etiam per ipsa facta atque opera subditis utilitatem de se præbeant?

beant? Ac scimus quidem, quam vehementer majestas Imperatoria collatorum curam gesserit, cum aliquoties definierit, ut provinciarum praesides officia gratis suscipiant: quo magis & ipsi, cum pure his utantur, æquum & bonum subditis impertiantur, & ex collatorum incolumitate omnium rerum copia abundet respublica. Sed hæc quidem per immodicam avaritiam eorum, qui officia redimunt potius, quam suscipiunt, devicta paulatim in oblivionem devenerunt.

CAP. I.

NOS autem de his propositas leges renovantes, sancimus, ut illi magistratum gerant, qui & bona existimatione noti sunt, & in exercenda justitia plurimum reposuerunt sollicitudinis. Sed & ut citra ullum munus & largitionem magistratus suscipiant. Item ut tam collatores incolumes indemnesque conservent, quam publica tributa diligenter expediant. Præterea ut neque per se, neque per adfessores suos, aut cancellarios, domesticosve aut quempiam eorum, qui ad ipsos pertineant, quidquam a subditis accipiant, nisi in quadruplum velint, (ut leges loquuntur) quod ab ipsis acceptum est, dependere: sed contenti his sint, quæ lege ipsis deputata sunt e publico. Simulatque magistratu abierint, ut per solennes quinquaginta dies in provincia asideant, sub publico versantes conspectu, & omnibus actionem intentare volentibus respondeant. Lite vero intra quinquaginta dies non finita, si quidem pecuniaria sit, procuratorem dato: sin vero criminalis, ad terminum usque causæ permaneto his, qui in causa judicant (sive magistratus sint, sive a præfectis dati) nisi intra 20. dies, quam initium coeperit, eam litem finierint, decem libras auri mulctandis: lite nihilominus secundum prædicta procedente. Si qui enim mala conscientia stimulat, vel clam aufugerint, vel ad sacras ædes decurrerint: substantia excident, secundum legem pro modo admissorum inter injuria affectos dividenda. Et quemadmodum procedens de hoc constitutio & ex una parte, prout antea lege comprehensum est, stiterit: quæ pro collatoribus introducta sunt, ea firma permanento: permanentibus videlicet & aliis firmis, quæ ad collatorum utilitatem de præsidibus pulchre a majestate sancta sunt Imperatoria. Quemadmodum autem eos, qui hæc perperam in se amittunt, punimus: ita & eos, qui per hanc causam contra interdictum aliquid ab ipsis accipiunt, restitutioni quadrupli subijcimus.

CAP. II.

ATque ut hæc ita caveremus lege, ex eo nobis in mentem venit, quod pluris a nobis sit subditorum opulentia & medela, quam redditus qui exinde inferuntur Imperio. Contrahimus enim una cum largitionibus præsidum in arctum ipsa etiam suffragia, quæ Imperialibus inferebantur rationibus, & magnum reddebant pecuniarum cumulum: quo magis hac causa & respublica meliore successu porriatur, & locupletior redeat, aliquot retro temporibus a nonnullis excogitatis præstationibus liberata. Una enim hæc res potentiae nostræ studio est, ut provincia & bonis gubernentur legibus, & tuto inhabitentur, neque non ex præsidum justitia fructum

capiant, & tributa publica sine querela inferantur: neque enim aliter conservare licet rempublicam nisi pientissimæ præstationes importentur in publicum, ex quibus & militares nutriuntur copiae, ut resistatur hostibus, & per agros ac urbes agantur ex-cubiae: perfruuntur item reliqui ordines adtributis sibi salariis, reparantur quoque mûri & urbes, denique omnia alia proveniunt, quæ communem subditorum utilitatem concernunt.

EPILOGVS.

† Quæ igitur nobis placuerunt, & per hanc sacram declarantur legem: ea gloria tua in alma hac urbe consuetis locis proponet, sed & solitis usæ jurisdictionibus mittet per provincias: ut omnes intelligant, quantum nobis respublica simul & subditorum nostrorum incolumitas curæ sit.

TIT. XLV.

SACRA FORMA TRANSMISSA DOMINICO GLORIOSISSIMO PRÆFECTO, DE DIVERSIS CAPITVLIS.

NOVELLA CONSTIT. CLXII.

Antonio Contio Interprete.

PERcontata nos est tua gloria de quibusdam controversiis apud disertissimos ejus quod apud Illyrios est fori causarum certatores, quæ quidem dixisti nostra adjudicatione egere, ut non perpetuo dissentiant.

CAP. I.

De donationibus.

PIMUM igitur capitulum tale erat: Mulier quædam super his quæ ei a conjugæ donatæ fuerant rebus, non tamen traditæ, volebat mortuo viro & qui silentium egerat super donatione, res persequi, ut domina harum tam donatione quam silentio viri facta. Opponebatur a detentoribus, exceptionem ipsam solam habere conventam, si detineret, non tamen & ab alio posse ipsa vindicare. Quod igitur controversum fuit, tale erat. Nos vero recordati sumus constitutionis nostræ, dicentis, donantem, & si non sit stipulatus traditionem, necessitatem habere tradere donatum. Non enim ad defraudationem, neque ut literæ sint nudæ, interpositum convenit conficere instrumentum. Animum quoque advertimus & ad Cintiæ legis veteris legislationem (quam benefaciens a sua legislatione removit dudum respublica) talia lege includentem seu tractantem, qualia in præsentī controversia fuerunt. §. 1. Et sancimus: Si quemadmodum prius a nobis dictum est, perfecte omnia se habeant ea quæ ad talem donationem pertinent: tam secundum mensuram, quam secundum infirmationem, valere ipsam ex modo omni, per viri silentium illico ab initio, (secundum nostram constitutionem) ex quo facta fuit, ita ut quamvis postea vir in hypothecam dederit rem, vel in pigus tradiderit, non tamen præalienasse videri ipsum, quamdiu superstes erat, silentem, & traditionem ipsam (sive intervenit) dare ipsi exceptionem, sive non intervenit, præbere & exactionem, si quidem stipulatio intervenit, per ex stipulato: sin minus per ex lege condictionem ad consequendum id quod donatum est. §. 2. Et illud etiam constituere justum duximus:

Ut

Ut si quidem insinuatæ fuerint ab initio donationes in gestis, omnibus modis ipsas silentio confirmari. Si vero minime insinuatæ manserint, ex-
cesserint autem mensuram indigentem insinuatione, usque ad tantum duntaxat ipsas valere usque ad quantum & non insinuatæ donationes validas esse a nobis constitutum est. Hoc enim in extremo constituentes, obtinere idem volumus, & non propter adjectionem quantitatis, excidere & id quod recte se habere poterat. Quod quidem & super universitatis donationibus jam lex nostra dicit. His obtinentibus non solum in viro & uxore, sed etiam in aliis personis, inter quas quæ in matrimonio sunt donationes, prohibentur.

CAP. II.

Secundum etiam insuper capitulum a tua excellentia interrogati sumus, An post constitutionem nostram volentem ex libera & inscriptitio natos quospiam postea liberos propter matris conditionem existentes, oportere existmare, tamen si nec adscriptitii facti sint secundum (jus) antiquum, tamen omnino colonos factos esse: propterea quod alia nostra constitutio etiam colonorum liberos non permittit relinquere terram, sed manere colonos, & multo magis hoc esse oporteat, quandoquidem est in his personis prorsus inscriptitiorum prosapia. Hæc igitur in interrogatione erant tua, & hoc erat dictum capitulum. Oportet enim nostram considerantes mentem, nosse quia nunquam nos liberum ventrem parere inscriptitium concessimus, sed symbolum sane hoc & signum superponi oportet genito, post statim positam legem, hoc ipsum scilicet, nempe libertatem convenire ex libera natis matrè. Si igitur ex libera quis & inscriptitio nascatur, manet quidem liber, & maternam non abjicit ullo modo ingenuitatem. Indicat autem a nobis posita constitutio, quæ vult tales habitatores regionum manere, & agrorum cultores, tanquam ibi natos. Hoc enim coloni vult appellatio. Non concedimus igitur ipsis licentiam relinquere quidem regionem, ad alia vero se recipere: sed si quidem omnino nati fuerint quidam in aliquo prædio, si quidem ex adscriptitia matrè, manifestum est eos omnino inscriptitios fore: si vero ex libera, manent quidem liberi: & quæ ab his adquisita sunt, subillis erunt, neque peculium fient dominorum; non egredientur vero ex eo prædio, sed illud colent, neque erit eis licentia hoc quidem relinquere, alia vero circumire aliena, nisi si domini fiant possessionis cujusdam propriæ, sufficientis eos ibi occupatos alere circa seipsam, & non concedentis, & alia colere, & in ea migrare: quandoquidem omnibus modis ipsos manere sancimus in prædio, liberos quidem constitutos, habitatione tamen detentos: & hoc quidem hætenus constitutum est.

CAP. III.

Sed neque extra modum visum est nobis, & illud quæsitum nostra adjudicatione dignari. Si enim inscriptitia mulier ad inscriptitium alicujus prædii ad alium pertinentem venerit conjugium, quæsitum est de prole, si liberi ex his nascantur, utrum deceat ad dominium viri, an dominum mulieris pertinere prolem. Sancimus igitur si quid tale fiat, & convenient ad invicem diversorum dominorum

adscriptitii, quandoquidem ea quæ ad fortunam eorum pertinent non sint in controversia posita, ventre non libero existente, sint quidem progeniti, adscriptitii: non tamen omne dabimus matri neque ejus domino, sed si quidem unus genitus fuerit filius, venter semini præfertor, sitque domini matris id quod erit progenitum. Sin duo forte contigerint filii, dividantur ambo, electione per sortem dirimenda. Sin impar sit liberorum numerus: majorem obtineat matris sinus, ita ut si tribus existentibus, duo quidem sint matris, unus vero patris, & rursum si quinque, tres quidem ex genitis sint domini matris, duo vero patris: & secundum hoc incrementum, numerus progrediantur, id quidem quod in æqualitatem dividi potest, dividens ex æquo, quod vero exsuperat, tanquam gratiosius illud distribuens matri. Oportet enim ipsam dignari majore studio, ut quæ & parturierit & pepererit, & nutrierit, supra eum qui voluptatis superfluum, pueri fecerit originem.

EPILOGVS.

† Quæ igitur hæc sacra pragmatica forma comprehensa sunt, tua gloria in similibus casibus custodire festinet. Etenim & communem de hoc scribimus legem, ipsa quidem & alia quædam reformantes, quæ quidem necessariæ legislationis esse credimus. Dat. 5. Idus Sept. Constantinop. DN. IVST. PP. AUG. ARIONE V. G. CONS.

TIT. XLVI.

DE RELEVATIONE TRIBVTORVM
PVBLICORVM.

NOVELLA CONSTIT. CLXIII.

PRÆFATIO.

Prestantissima inter homines bona sunt *justitia* & *benignitas*: quarum altera æquabiliter suum cuique tribuit, neque appetit aliena: altera ad misericordiam decurrit, & debitorum incommoditate egentes liberat. Hæc ornare firmatque Imperium, hæc conservare rempublicam, hæc pulchre humanam noverunt gubernare vitam. Unde & nobis ex quo divinitus Imperii sceptrum suscepimus, magno affectatum est studio, ut undique tam bonis actionibus conspicui simus: quo magis si utiles nos præbeamus subditis, ex virtute & gloria remunerationem habeamus. Ac scimus quidem mutua illa, & omnimoda hominum exitia ad tantam inopiam possessiones redeisse, ut neque reditus possint suis producere possessoribus, neque satis idonee publica inferre tributa. Atque hæc militari & alio necessario sumptu imminente, vehementerque nos impellente, dum multis undequaque bellis alluimur, ut crebriores pecuniarum collationes faciamus. Inde adeo non semel curas in eam rem impendimus, quam ratione fieri possit, ut & necessitati faceremus satis, & subditorum egestati afferremus remedium: cumque in multas nostra circa hæc distraheretur sententia, magis tamen obtinuit, ut ad benignitatem respiceremus, & Deo placentem collatoribus impertiremur medelam, & quod communibus deesset sumptibus, hoc in ejus vicem introduceretur ex thesauris principalibus.

C A P. I.

Acceptam igitur & hanc nostram curam ferentes domino Christo, & salutaris passionis, neque non sanctæ resurrectionis ejus præsentibus magni festi diebus condigna facientes, merito & ipsi in præsentia hanc pro republica largitionem offerimus, per quam concedimus in universum omnibus agricolis pariter & collatoribus, (idem autem dicere licet & de prædiorum dominis) integrum unum canonem publicorum tributorum, in quadriennium partiendum: hoc est quartam quidem ejus portionem pro nona indictione proxime initura, tandem vero alteram & pro decima, quæ hanc secutura est, consimiliter, & pro undecima & duodecima, unicuique quartam portionem, una eademque opera diminuente & consuetudines, quæ quocunque modo aliquibus hoc nomine præbentur.

C A P. II.

Remittimus autem his & præteriti temporis reliquationes, usque ad finem proxime præteritæ quintæ indictionis. Ac sancimus ne qua fiat exactio pientissimarum nobis condonatarum præstationum, siue maximam præfecturam respiciant sacrorum orientalium prætoriorum, siue præfecturam Illyricianam, siue præsidatum insularum, atque præfecturam militarium in Scythia & Mysia ordinum, aut sacras nostras largitiones, aut denique alium magistratum: interdcentes decurionibus, & exceptoribus scriniariis, & cohortalibus palatinis, & exactoribus, neque non susceptoribus, & quicunque vel exactorem vel suspensionem publicorum expedit, aut expedit tributum, ne per vafritiem excogitatis contra agricolas & collatores utantur artibus: aut etiam prædiorum dominos, ut diversos ex reliquis indultis pro se instituunt, aut constitutæ pecuniæ obligationes, aut fidejussiones, aut confessiones dolo malo suscipiant. Constituimus etenim omnem contra munificentiam nostram factam aut futuram circumscriptionem irritam: cum illud constet, quod si qui nostram antevertentes largitionem ex reliquationibus jam inde a quinta indictione factis aliquid exegerint, neque id persolvisse videbuntur: omnibus modis publicis id rationibus inferent. Nam ut collatores beneficio afficeremus, præsentem ipsis benignitatem impartiti sumus, non autem his qui publica tributa suscipiunt, & in suum lucrum conferre ea voluerint, præsentis ad tempus canonis indulgentiam instituimus: nullo modo embola (hoc est annua specierum transmissione, ut in condito & ad militares sumptus habeantur) diminuenda. Oportet enim universum frumenti aliarumque specierum modum consueto ac solito more & contribui, & importari: pretiis quartæ partis per singulos annos a nobis usque in quadriennium collatoribus indultæ ad mensam publicam cum aliis, quæ in auro ab ipsis contribuuntur, æstimandis solvendisque e publico. Idemque hoc in Osrœna & Mesopotamia peragetur eorum gratia, quæ pro reconditis & militari sumptu in speciebus conferuntur. Consimiliter & in speciebus, quæ ploimæ, quasi navibus transportandæ dicuntur, quæ proveniunt in Lazica, & Bosphoro, & Cher-

Tom. II.

soneso, percipient enim harum pretia ex publico, prout in mensis præfectorum ordinatum fuerit, unde hæ importantur, ut & ipsi nostra in hoc perfruantur benignitate. Earum enim specierum illationem negligere, haudquaquam tutum est: cum & inevitabilis existat impenia, & publicas (ut ita dicamus) res in unum conciliet. Credimus autem & ex hac nostra largitione magna reipublicæ incrementa futura, Deo omnia nobis fausta per hujusmodi actiones præbente: ea quæ pro subditorum utilitate a nobis disposita sunt, transcendere præfumentibus, tam de substantia, quam de ipsa periclitandis salute.

E P I L O G V S.

† Quæ igitur nobis placuerunt, & per præsentem sacram declarantur legem: ea programmatis usæ gloria tua, tam in alma urbe, quam etiam per provincias omnibus manifesta faciet, ut neminem nostra lateat munificentia.

T I T. XLVII.

DE HEREDIBVS.

NOVELLA CONSTIT. CLXIV.

P R Æ F A T I O.

Deo simul & justitia nihil majus existit: absque his enim nihil unquam commode geri potest, & præcipue nostra in hac republica. Exinde enim & recte regnare, & subditos ad benevolentiam, neque non ad summam licet attrahere devotionem. Ea propter cum & nos divinitus, perque justitiam Imperii sceptrum susceperimus, tametsi multis undique curis implicamur, quo magis & Romani quotidie virtutibus reddantur auctiores, & Barbari devicti succumbant: non tamen penitus a solitudine nostra secludimus, ne non in his, quæ privatim usui esse possint subditis, competens accommodetur providentia. Ac cum multa, quæ prius confusa erant, ad meliorum statum erexerimus: conveniens esse putavimus & id, quod longo jam tempore in successione neglectum fuit habitum, ad actionem Dei placentem reducere. Cognovimus enim, quod quidem oberrantes defunctorum perturbant patrimonia, sed neque testamenta valere solum, neque item ab intestato successiones locum capere, mobilibus quidem rebus immittentes signacula, immobilibus vero imponentes titulos: ut hac ratione ipsis illorum successio adcreseat, inque ea decentem aliquem ordinem occupent. Quoniam vero impossibile est in tanta multitudine exacte ea quæ singulatim in talibus eveniunt perdiscere: perpulchrum nobis visum est, si generali hæc lege ad certam redigeremus formulam.

C A P. I.

Propterea sancimus, ut universi citra invidiam & rebus jureque suis perfruantur, & ad suos ista transmittant heredes. Penitus autem nemo omnium illorum invadat patrimonia, aut horum successores damnis implicet, aut titulos siue signacula rebus præter legum nostrarum placitum imponat. Nam & successiones ab intestato, quo quisque vocatur ordine, confirmamus: & ultimas horum voluntates legitime consistentes non subvertimus. Si enim sedulo advigilamus, sumusque solliciti, ut collatores bonis gubernentur legibus, & de eorum incolumitate multo maximam potentia nostra

(Dd)

nostra curam sustinet: quomodo non in hanc quoque partem providentiam ipsi accommodaverimus, & alacriter nostrum ipsis impertiamur beneficium? hæc etenim placere Deo persuasissimum habemus, & hoc justitiæ munus esse asserimus: persuasissimum quoque est Imperium per hæc nobis undique munitum & quietum futurum. Connumeratur itaque & hæc nostra lex cæteris præclaris nostris facinoribus: & subditi pristinis liberati molestiis, & tanta a potentia nostra dignati providentia, Deo simul & postillum nobis gratias agant: divinum numen placantes precibus, ut devictis hostibus, aliam insuper & majorem ipsis securitatem impertiamur.

EPILOGVS.

† Quæ igitur nobis placuerunt, & per hanc sacram declarantur legem, ea conservanto tam gloriosissimi sacrarum domuum curatores, quam quibus vel maximorum, vel etiam minorum, gerendorum magistratuum cura sive in alma hac urbe, sive item in provinciis commissa est, publicationem bonorum juxta & supplicium formitantes capitis, si sancita nostra transgressi fuerint. Præsentem itaque sacram nostram legem gloria tua insignioribus locis hujus almæ urbis proponet, sed usu ad hoc jussionibus transmittet in provincias.

TIT. XLVIII.

GENERALIS FORMA DE PROSPECTV IN MARE, SCRIPTA DOMINICO GLORIOSISSIMO PRÆTORIORVM PRÆFECTO.

NOVELLA CONSTIT. CLXV

DOcuit nos mater, &c. Prospectus in mare, qui intra centum esse pedes solet, non solum per directum, sed ne per transversum quidem, impediri novo debet opere: hoc enim præsens forma adjicit, tum Zenonis constitutionem custodiens, tum Novellam interpretans.

Hactenus edita Novellæ extant, aut apud veterem interpretem, aut Haloand. aut Scrimg. aut Julianum. Trium sequentium titulos ex Haloandro aut Augustino, verba vero, ac quid sibi singula breviter velint, quando a nullo adhuc conversus certum est, ex doctissimo Cujacio hic excudi curavimus.

Forma præfectorum prima.

TIT. XLIX.

DE ADIECTIONIBVS, ID EST, DE PRÆDIO-
RVM STERILIVM AD FERTILES IMPOSITIO-
NIBVS

NOVELLA CONSTIT. CLXVI.

Hæc est fere sententia hujus constitutionis.

Si defunctus iusta ex causa fundum aut territorium aut compossessionem alienaverit, & moriens residua bona liberis vel extraneis heredibus reliquerit, qui ex eis similiter prædia quædam alienaverint, ex quibus possidente emptore aliquod forte postea defecerit, ita ut locus sit *ἐπιβολή*, quam prædia sustinent, quæ sunt ex eadem substantia & origine, l. 10. & 12. C. de omni agro deferro, ut ne defecti vel deserti prædii onus irrogetur simul ejusdem substantiæ prædiis omnibus, sed cæteris primum

prædiis quæ possidet is qui ea emat a liberis vel extraneis heredibus defuncti: vel, si hic idoneus non sit, heredibus defuncti, id est, prædiis quæ possident heredes defuncti ex eadem substantia: aut si forte hæc etiam non sufficiant publicæ collationi, tum ut onus transferatur ad alia defuncti bona, quæ ad alios quam ad heredes pervenerunt. Ad eum igitur qui fundum aut compossessionem a defuncto emit, ut posuimus initio. Idemque dicendum est, si ea prædia per plures successiones transierint. Quamdiu enim proximiores sive posteriores possessores idonei sunt, *ἐπιβολή* antiquioribus non irrogatur, id est, defecta prædia eorumque tributa antiquiores possessores non agnoscunt: quod si ejusdem gradus & ordinis plures sint possessores quibus injungi *ἐπιβολή* oporteat, ut inter eosone- ris divisio non fiat ex æquo, sed pro rata ferulium bonorum quæ possident ex eadem substantia,

Forma PP. vicesima quarta.

TIT. L.

GENERALIS FORMA DE POSSESSIONE, QUOMODO OPORTEAT MITTI IN EAM, BISSI GLORIOSISSIMI PRÆFECTI.

NOVELLA CONSTIT. CLXVII.

Hæc est hujus constitutionis sententia.

EX sententia judicis non recte apprehenditur nisi possessio vacuum esse exequutorum testimonia adseverent, in provinciis acta defensorum plebis vicinorum testimonio confirmata. Et similiter ex contractu in provinciis quoties quis ingredi possessionem desiderat, acta apud defensores civitatum fieri debent traditæ possessionis, simul ac consentientium voluntati tradentis, novoque domino colonorum vel actorum possessionis. Si non sit copia defensoris, apud præsidem: vel etiam, si hic longe absit ab eo loco quo traditio fit, apud episcopum.

Forma PP. secunda.

TIT. LI.

DE HOMINIBVS QVI EIDEM DOMINO SVB-
JECTA PRÆDIA POSSIDENT.

NOVELLA CONSTIT. CLXVIII.

Hæc est *περί δημοτέλων*, id est de prædiis hominibusve prædiorum ratione eidem domino servientibus. His solent accrescere invitis defecta desertive prædia ejusdem substantiæ ut diximus Novell. 128. & 166. denique *ἐπιβολή*, onus est, *δημοτέλων* & *μονήτων* & irrogatur rusticis prædiis tantum. Nam & hæc sola referuntur in censum, non annonæ civiles, non ædes. Et ideo in tit. Dig. de censibus, agtorum tantum censendorum mentio fit: ac quod est de servis, l. 4. §. in servis, id de rusticis tantum accipio, qui pars agtorum sunt, ut dixi supra Novell. 7. Sed quod dicitur de tributo capitis l. 3. id in agris tantum locum habet, non in urbibus aut metropolitibus, l. 1. C. de cap. civ. l. 8. C. de exact. trib. Prædiis igitur urbanis aut annonis civilibus non irrogatur agtorum *ἐπιβολή*, quia nec sunt *δημότητα*, nec satis est si sint ejusdem originis.

Finis Novellarum.

JVSTI-

JUSTINIANI IMP. EDICTA.

Henrico Agylæo Interprete.

EDICTVM. I.

Pilissimis in omni terra Archiepiscopis & sanctissimis Patriarchis.

TRaditæ nobis a Deo reipublicæ curam habentes, & in omni iustitia vivere nostros subiectos studentes, subiectam legem conscripsimus: quam & tuæ sanctitati, & per eam omnibus qui tuæ provincie sunt, facere manifestam, bene habere putavimus. Tuæ igitur sit reverentiæ & cæterorum hoc custodire: & si quid transcendatur a iudicibus, ad nos referre, & quæ sequuntur.

EDICTVM. II.

NE PRÆSIDES IN FISCALIBVS CAUSIS FIDEM PVBLICAM DENT.

Idem Imperator Joanni prætorem præfecto.

PRÆFATIO.

EX iis quæ a gloria tua sine scripto ad nos relata sunt, non exiguam publicorum tributorum illationi difficultatem provinciarum præsidum dum quibuslibet fidem publicam dant, attulisse cognovimus. Eos enim qui tributa publica suscipiunt, inde sibi securitatem atque tutamentum prætendentes, quod aurum ipsis perfusum sit non transmittere, sibi que maximam partem retinere, & cum aurum debeant, male sibi data fide publica abuti. §. 1. Missa igitur ad excellentiam tuam hac sacra pragmatica forma, statuimus, ut per edicta sua omnibus clarissimis provinciarum præsidibus inderdicat, ne in fisci causis fidem publicam dent: in privatorum autem solum causis liceat ipsis, iis qui id desiderant fidem publicam dare, idque ad certum tempus: quod non continuo poterunt, ubi elapsum fuerit, denuo revocare. Sciant vero omnes quod ubi tales securitatis promissiones ab illis acceperint, nullam inde utilitatem sensuri sunt: sed facultas cuicunque cui hoc injunctum est, ut quæ ab illis debentur publica tributa perfundat, fuerit, ut illos comprehendat: ut quæ illis in provincia data fides publica fuerit, in nulla re ipsi utilis futura sit. Cæterum illi soli securitatem habeant, qui aut ad sacram nostram iussionem, aut ad excellentiæ tuæ mandata securitatis promissiones abstulerint.

CAP. I.

Posteaquam etiam a gloria tua edocti sumus, quomodo nonnulli in diversis provinciis inquisitione in eos qui se hæreticorum erroribus dedidissent facta, cum multos subditos hanc ob causam comprehendissent, sportularum ratione magnum vim auri ab ipsis ceperint: sancimus, ut qui id ausi sunt, & comprehendantur, & ad clarissimos pro-

vinciarum præsidum adducantur, post probationes, quod ceperint, in triplum refuturi: ut simplum iis qui damno affecti sunt, reddatur, duplum vero in niscum inferatur. §. 1. Porro qui in vicatiana cohorte, quæ spectabili Asianæ jurisdictione vicario apparet, locum & ordinem obtinent, suo bonorumque suorum periculo publicorum tributorum illationi incumbant: cum quidem qui in provinciali cohorte numerantur (quomodo & id ad nostram pietatem excellentia tua retulit) deficiant, numerusque ipsorum in paucos admodum coarctetur, ac a longo jam tempore clarissimi provincie Phrygum Pacatianorum gentis præsidis magistratum etiam vicarius assumpserit. Qui ergo in vicarianam cohortem referuntur, facultatem habeant, ut ex vicarii, qui nunc est, & pro tempore futurus est, iussu publicas contributiones exigant, illasque fisco inferendas curent. §. 2. Constituimus etiam, ut qui in quacunque provincia provinciales tributorum susceptores sunt, in apochis quas faciunt, quod ipsis perfusum aurum est, distincte describant: distincte etiam ponant, quantum occasione eorum, quæ excellentiæ tuæ mensæ, quæque sacris nostris largitionibus competunt, transfusum sibi sit, ut persolutam quantitatem per huiusmodi acceptilationes evidenter explicent & manifestent: denique ne qui facultatem habeant, ut quæ ex aliis titulis acceperint, in alios transponant & accepta ferant. §. 3. Quæ igitur nobis placuerunt, & per hanc sacram pragmaticam declarantur legem, ea excellentia tua ad effectum deduci præcipito.

EDICTVM. III.

DE ARMENIORVM SVCCESIONE.

PRÆFATIO.

Armenios pristina iniustitia liberatos, tum ad nostros per omnia leges deducere, tum decora æquabilitate donare volumus.

CAP. I.

ET quoniam barbaricam quandam insolentemque & quæ neque Romanos, neque nostræ reipublicæ iustitiam deceat, apud ipsos esse legem nuper didicimus (ut nempe masculi in parentum hereditatem succedant, femine vero non) emissâ præsentem ad magnificentiam tuam sacra lege decernimus, ut successiones æquales sint: & quæ de viris mulieribusque Romanorum legibus constituta sunt, hæc etiam in Armenia obtineant. Sane idcirco illuc nostras etiam leges transmisimus, ut in eas oculos convertentes ad præscriptum illarum reipublicam gubernarent. §. 1. Quoniam vero quæ præcesserunt, ea

omnia commovere absurdissimum esset, statuimus, ut hæc lex inde ab initio pii nostri imperii, vim & vigorem habeat: ut ab eo tempore hucusque defunctorum successiones hunc ad modum fiant, præterquam si qui jam transegerint, aliove modo se invicem liberarint. Si enim tale quippiam factum sit, id in suo robore permaneat nulloque modo commoveatur, jubemus. §. 2. Porro *mulieres* a prædicto tempore eorum etiam prædiorum quæ genarchica vocantur, participes esse volumus. Si vero inveniri nonnullos contingat, qui filias quamquam non vocarentur ab intestato ad successionem, heredes tamen scripserint, illæ similiter, quique ex illis nati fuerint, in res genarchicas successionis participes sint.

EPILOGVS.

† Quæ igitur nobis placuerunt, & per hanc sacram declarantur legem, excellentia tua & custodire & fini tradere studeat: ut leges nostræ per omnia obtineant, auctoritatemque habeant. Ac præsens quidem lex ab initio imperii nostri (ut jam diximus) incipiat, & simul in omne tempus extensa, in posterum omnibus modis in republica vim habeat, atque ab omnibus observetur. Dat. 10. cal. Aug. BELIS. V. C. CONS.

EDICTVM IV.

DE MAGISTRATV PHOENICIE LIBANICÆ.
Idem Imperator Joh. gloriosiss. sacrorum per Orientem prætoriorum præfecto, iterum exconsuli & patricio.

PRÆFATIO.

Magistratus creari oportere gratuito jam lex nostra præcipit, quam sane & auctoritatem per omnia obtinere volumus.

CAP. I.

Posteaquam vero omnia ad subditorum benevolentiam demerendam, locorumque custodiam & munitionem undique indagantes, magistratus partim conjunximus, partim divisimus, alios in aliam atque aliam formam transmutavimus, nonnullos vero sublimiores fecimus, nominibusque majoribus quam quæ tunc essent, decoravimus, prætores, proconsules, moderatores, & comites præter pristinam consuetudinem in rempublicam introducentes, omniaque ad ipsius utilitatem facientes: oportere etiam putamus, ut magistratum Phœnicie ad Libanum ex ducalibus in spectabilem transferamus, & moderatoris formam illi demus, etiam annonas ad decem auri libras assignemus: ipse vero illius proventus occasione fisco nihil præbere debeat. Interim apud Phœnices scrinii tractator, pro nuper attributo illi munere, quod & beneficium nuncupatur, ex canone ejusdem provincie clarissimo pro tempore spectabilium tribunorum notariorum primicerio denas auri libras in singulos annos dabit, quibus ille solis contentus esse debebit. Moderator porro a muneribus omnia pura conservet, & quatenus ipsi sacra nostra constitutio permittit, militum ministerio utatur.

CAP. II.

Verumtamen eximium illi fortissimorum Tertio-
delmatorum numerum, ut in Phœnicum regione est, assignamus, qui præcepta ipsius exaudiant, qui ipsum insequantur: qui denique jussis

ipsius, quæ aut de vestigallum exactionibus aut de reipublicæ statu, aut de civitatum incolumitate procedent, pareant. Quæ de re cum instrumenta etiam confici jusserimus, statuimus ut excellentia tua hæc omnia cognoscens, hujus magistratus præfecto decem libras auri in annonas assignatas, ex provincie tributis persolvendas constituat. Interim quæ constituta sunt, ut quotannis a publicarum rationum procuratore spectabili clarissimo tribunorum notariorum primicerio darentur, imminuenda non sunt: neque vero præterea quicquam illi est addendum. §. 1. In primis autem *moderatori* studio sit, ut fisco faveat: dehinc, ut disciplina & conveniens ordo in civitatibus conservetur: tertio, ut iustitiam inter plebeios exerceat. Quæ vero (ut dictum est) scripta sunt a nobis de moderatorum reliquorumque magistratuum statu in sacra nostra constitutione, ea omnia & in illo locum habeant. §. 2. Sane si dictus devotorum Tertio-
delmatorum numerus nostro jussu in alia transferatur loca, alterum illi in ejus locum surrogatum & subjiciendum curabimus: ut ne quid ex solenni plenoque auxilio omnino illi desit. In his porro jam dictis rebus spectabilis dux nihil communionis habebit. Nolumus enim, quicquam illi commercii esse aut cum militibus spectabili moderatori certo assignatis, aut cum plebeiorum quorumquam, aut cum illorum controversiis quas inter se habuerint: aut si cui plebeiorum, in quos illi nullum jus concessimus, dica impingatur: propterea quod inter rei militaris curam & civilem administrationem permixtum intersit, ac discerni hæc oporteat, quemadmodum patres reipublicæ id nobis ordinaverunt, & constituerunt. Ac sciant spectabiles duces, quod si rebus civilibus se ingerere audeant, militarem magistratum non retinebunt, & huic magistratui subjiciendi erunt. In nulla namque re inferiori hunc magistratum ducis magistratu esse volumus. Volumus insuper ut (quomodo dictum est) quam vehementissime publicarum contributionum exactioni incumbat, plebisque incolumitati invigilet, & ne spectabilibus ducibus, neque clarissimis tribunis, neque cuiquam potentium domum, imo ne sacro quidem nostro patrimonio, aut sacris nostris privatis, aut sacre nostræ domui, quaecunque tributariis nostris damnum inferre permittat: ut ne etiam demisso animo neque pavidus sit, sed virilem in modum subditis præstet omniaque faciat quibus alii moderatores ex præscripto obstricti sunt. Arque ita quidem rerum summa ab ipso administretur.

CAP. III.

Illud sane etiam fieri & obtinere volumus, ut spectabiles duces inde annonas auferant, unde spectabilis provincie moderator eas auferendas constituerit: propterea quod manifestum sit eos non tam socorditer ad res animum adversuros esse, ut quæ sibi competant, petere non possint. Sciant vero, quod si præter hæc quidpiam fecerint, viginti librarum auri multam perfundent.

EPILOGVS.

† Quæ igitur nobis placuerunt, & per hanc sacram declarantur legem, excellentia tua effectui & fini tradere studeo.

EDICTVM V.
DE TEMPORIBUS ACTIONVM QVÆ SACRIS
LOCIS COMPETVNT.

P R Æ F A T I O.

Quod medicamenta morbis, hoc jus præstat contro-
versis, & ceteris.

EDICTVM VI.
EDICTVM PIENISSIMI DOMINI NOSTRI

JUSTINI I.

P R Æ F A T I O.

Cognovimus, quomodo post castigationem Do-
mini Dei benignitate immisissam, qui negotiationes
& ludos literarios exerceant, diversi etiam gene-
ris artifices & agricolæ, insuper & nautæ, cum po-
tius meliores fieri deberent, lucri cupiditati se de-
diderint, & duplicia tripliciaque pretia ac mercedes
præter veterem consuetudinem requirant.

C A P. I.

Visum igitur est per sacrum edictum omnibus in-
terdicere detestandam istiusmodi avaritiam,
& ne quis in posterum cujuscunque discipline aut
artis magister, qualiscunque etiam negotiationis
negotiator, qualiscunque demum agriculturæ agri-
cola, quam vetus consuetudo ferat, plus precii
mercedisque nomine exigat. Jubemus vero etiam,
ut ædificiorum, & colendæ terræ, aliorumque ope-
rum mensores nihil amplius operariis imputent, &
illis antiquam consuetudinem conservent. Hæc
autem observare jubemus, & eos qui qualiscun-
que opera demandant, & eos qui aliqua redimunt.
Si quidem nec ipsis amplius quam more constitu-
tum sit, dare concedimus. Sciant vero qui quic-
quam amplius quam pro veteri consuetudine re-
quirunt, quod triplicem quantitatem in fiscum in-
ferre cogentur, si supra id quod ab initio constitu-
tum fuerit, cepisse illos quicquam aut dedisse osten-
sam sit. Hæc porro inquiri ac vindicari jube-
mus & ab excellentia tua, & a gloriosissimo felicitis
huius urbis præfesto. Volumus enim per vos ab
huius nostri edicti transgressoribus constitutam
multam exigi, penisque illos subdi: ita ut quæ
nobis parent cohortibus, quinque libratum aut
multa incubitura sit, si quid ex iis quæ a nobis con-
stituta sunt, neglectum fuerit. Dat. 2. cal. Apr.
Constantinop. DN. IVST. PP. Aug. post BELIS. V. G.
CONS.

EDICTVM VII.
FORMA PRAGMATICA DE ARGENTARIO-

RYM CONTRACTIBUS.

In nomine Domini Jesu Christi Dei nostri.
Imperator Caesar Flavius Justinianus, Alemanicus,
Gothicus, Francicus, Germanicus, Anticus,
Alanicus, Vandalicus, Africanus, pius, felix,
inclutus, victor, triumphator, omni ævo adorabi-
lis, Augustus.

P R Æ F A T I O.

Quemadmodum virtutis vis in rebus adversis
semper elucet, ita etiam Imperatoria cura &
gubernatio in subditorum controversiis manifesta
sit. Ex optandum quidem nobis est, ne quid un-
quam reipublicæ nostræ adversi eveniat: verum si
aut rerum humanarum mutabilitas, aut commota
ad id divina voluntas mortalibus mala immittat,
desuper benigne inducta castigatio Imperatoris cu-

ra benignitatisque occasio sit. Quod sane hoc
tempore ita evidenter accidit, ut opus expositione
non sit. Cum enim mortis aculeus & periculum
omnia loca pervagata sint, quod quisque sensit, ne-
mini audire negesse est. Quando itaque multa ex
improvviso incidere, quæ non temere tempus
aliud induxisset, qui in corpore ac collegio argen-
tariorum recensentur, nos accesserunt, dicentes
heredes nonnullos ac successores quorundam, qui
scriptura non interveniente ab argentariis aurum,
aut argentum etiam, aut alias species acceperant,
ad perfidiam improbitatemque spectare: quod vi-
delicet neque qui ceperant, superessent, neque ipsi
heredes sive successores, cum contractus conscripti
non sint, convinci possint.

C A P. I.

Hic igitur rei mederi conantes, statuimus, ut qui
ad hunc modum iudicium subeunt, oculis in
conscientiam defixis, expresse ac plene quæ illis,
in quorum bona & jus successerunt, ab argentariis
data sint, confiteantur: ut etiam qui adhuc super-
sistentes sunt, ejus collegii quod ipsis actionem inten-
dit, argentariis id ipsum faciant. Idem etiam a
seryis, qui ab iisdem iudicibus examinantur, fieri
jubemus. Sciat vero utraque pars, si ministrorum
testimonio, aut quæ cum jurejurando fiat, diario-
rum productione, aut alia etiam aliqua sufficienti
probatione res convincetur, quod qui improbe ege-
rint, quæ fraudulenter & per improbitatem negave-
rint, in duplum dependent, sive rei veritatem oscul-
taverint, sive illam cognoscere neglexerint.

C A P. II.

Alterum ad nos ab ejusdem corporis argentariis,
relatum caput est, ut ne teneantur quæ ab illis
cum quibus contraxerunt, confessiones, tabulæ,
aut ratiocinia ipsorum manu conscripta, sibi exhibi-
ta sunt, posteaque in dubium devocantur, ista ipsi
per publicorum instrumentorum collationem pro-
bare: propterea quod ipsorum collegium multis,
& præcipue nobilibus credat, qui contractus suos
publicari, aut statum rerum suarum manifestum
fieri non sument, maluntque (ut consentaneum
est) divites quam obærat, aliis videri: sed ut pro-
pria manu (ut dictum est) in se conceptæ literæ
eandem cum publicis instrumentis vim obtineant.
Et in hoc mediam quandam nos viam in-
gressi, quæ & argentarios adversus eos qui de tali-
bus capitulis litem movebunt, & rursus hos adver-
sus illos uti volumus, statuimus, ut si istiusmodi
illorum qui contraxerunt propria manu scriptas
literas argentarii proferant, quas aut ipse cujus
esse dicuntur, aut ipsius heredes successoresve non
possunt cum jurejurando abnegare, tanquam pro-
cul dubio ab illo cujus præ se nomen ferunt, scri-
ptæ sint, numeratam pecuniam non esse opponi ne-
queat. Insuper vero si argentarius ex publico in-
strumento propriæ manus scripturam confirmare
possit, aut ipse quidem id negligat, adversarius vero
ex alterius publici scripti comparatione scripturam
illam ut falsam redarguere nequeat: tunc ex instru-
mentis, quæ illorum manu de quibus agitur, con-
scripta esse certo constat, & testium subscriptione
stabilita sunt, ad ea eorundem scripta quæ ab ar-
gentariis, aut adversus eos ab iis quæ contraxerunt,
profe-

proferuntur, comparatio fiat, firmaque sint, nec minorem quam publica instrumenta vim & auctoritatem habeant, non ex firmitate & vigore qui illis insint, sed ex sola forma. Nihil etiam praedicti in hoc supplicibus sit, quod in scripto ab iis qui contraxerunt ipsis dato, hypothecae, aut heredum successorumve nomina non insint.

C A P. III.

Eiusdem porro corporis argentarii similiter etiam qui cum illis contrahunt, dummodo similes adversus illos actiones moveant, facultatem habebunt ut si qui defuncti propter inopiam heredes non habuerint, debitores vero reliquerint, aut res aliqua quae ad ipsos pertineant, apud aliquos depositae oppignorataeve inveniuntur: adversus illos competentes actiones moveant, & ex illis satisfactionem sibi parent. Idem etiam ipsis in bonis illorum qui cum ipsis contraxerunt, & debent, dum illi adhuc vivunt, servabitur, ut ipsis, sive actores, sive rei sint, si velint, tamen in instrumentis hypothecae nulla mentio insit, hypothecarias tamen actiones movere liceat: quales ex naturaliter argentariorum eorumque qui cum ipsis contrahunt, contractus comitentur. Habebunt vero id etiam, ut tempore posterioribus creditoribus praeferrantur. Non æquum enim est, a nostrorumque temporum iustitia alienum, eos qui bene de aliis merentur, rebus suis privari: qui vero debeat, superbire de alieno.

C A P. IV.

Illud sane etiam in illorum subsidium adjicimus. Quoniam enim quae ab ipsis ineuntur contractibus, vehementer novella nostra lex repugnat, quae jubet ne creditores adversus eos qui aliquid a debitoribus emerint, prius iudicio agant quam principales debitores per cessionem bonorum non solvendo esse constet, (id quod admodum illis grave & molestum fuit, propterea quod qui emunt, velut ex consuetudine quadam & ob eversionem fidejussores quaerant, & aliam sibi omnem securitatem parent: ipsis vero id neque consuetudo, neque in conficiendis contractibus celeritas permittat) per praesentem sacram pragmaticam formam, eam speciali munificentia ipsis elargimur, quaeque alteri personae, collegio, corpori, aut officio nullo modo competat, statuimus, ut & ipsi & qui cum ipsis contrahunt, quando adversus ipsos actiones instituunt, in inquirendis persequendisque rebus, in quibus ipsis tempus praerogativam praebet, tali privilegio utantur, quale ante legis nostrae lationem habuerunt: ut probatione debitores bonis cessione non gravati, si quidem satisfactionem a principalibus consequi nequeant, adversus res ab illis abalienatas, & ex speciali generalive hypotheca ipsis obnoxias, in quibus (ut dictum est) antiquius quam alii creditores jus habent, actionem movere possint. Existimamus enim, quae praedicto argentariorum corpori, & qui cum ipsis contrahunt, conceduntur, in communem se beneficentiam extendere: ideo quod illi non paucis quibuspiam, sed omnibus ferme quae in universa republica sunt contractibus ministerium praestent.

C A P. V.

Hoc quoque illis ad petitionem ipsorum concedere visum est: Ut quando dicam aliquibus

impingunt, & ad promissionem decimae partis adiunguntur, ne ab illis fidejussiones exigantur, sed sufficiat ipsorum hac de re factum promissum: quippe qui digni sint quibus per se credatur, cum ipsorum fides & pro aliis sufficere existimetur. Illud manifestum sit, quod si legi succubuerint, nihil illis proderit fidejussorem non dedisse: sed nihilominus decimae partis poenam depensuri sunt, quemadmodum & qui illos in jus vocant, ipsis. Insuper & qui ab illis in jus vocantur, similibus poenis subicientur. Hoc unum discrimen in hoc capite fuerit, quod (quemadmodum jamjam dictum est) qui e collegio argentariorum actiones instituunt, fidejussorum datio in decima parte per speciale nostrum beneficium his condonata & remissa sit.

C A P. VI.

Quoniam vero quod supplices ad diversa tribunalia protrahuntur (idecirco quod eorum qui cum ipsis contrahunt infinitus numerus sit, & ut contingit, pauci probi sint & grati) non solum ipsis damnum, verum etiam communibus rebus impedimentum inferri competum est: etiam in hac parte priorem nostram circa illos providentiam imitatur, ac jubemus ut speciales illis iudices sint, sive in jus vocent, sive vocentur, & prudentia tua, & Petrus gloriosissimus sacrarum nostrarum largitionum comes, consularis, & patricius, ut apud utrumcumque horum movenda inter ipsos & alios qualescunque controversiae, aut etiam apud iudices ante hac a nobis illis datos ac deinde defunctos jam morae examinentur, atque brevi finem, qui nostris legibus conveniat, capiant, & supplices praetoriorum vexatione liberati, officio & rebus suis vacent: tantoque candidius & libentius subditorum contractibus operam navent, quanto minore improbitate & ingratitudine tentantur, aut qui improbi esse conantur, iniqua illis damna inferre non sinuntur.

C A P. VII.

Porro postquam & aliam nobis dolosorum hominum fraudem exposuerunt, denuntiantes quomodo quidam a dicti collegii argentariis pecunias mutuati aut mutuantes emerint aut emanant possessiones immobiles suarum uxorum aliorum quorumpiam familiarium nomine, quo videlicet generalem illam acquisite acquirendorumque bonorum oppignorationem circumscribant: nonnulli etiam quae sibi debentur, a debitoribus aut in pecuniis, aut omnino in immobilibus rebus recepturi, non in suam personam, sed (quemadmodum dictum est) aut uxorum, aut cognatorum istiusmodi solutionem, cessionem, aut venditionem faciendam curent, quo per istiusmodi rationem inopiam praetendere possint: ipsi vero qui ex dicto argentariorum corpore de illis benemeriti essent, hos quibuscum contractum iniisse non videantur, in jus vocare nequeant: in hoc quoque capite parem munificentiam argentariis, & qui adversus ipsos similes controversias movent, exhibentes jubemus, ut si debitorum quempiam dolo fecisse quominus res suas possideat, aut jus suum clam in alium transtulisse demonstretur, liceat actoribus in rem, aliave legitima actione id factum esse ostendere, adversusque dictas res, quasi debitoris sint, procedere.

cedere, & undique technis pulsus, indemnitati suæ & in debito & in hoc factis expensis consulere. Eam autem prudentiæ tuæ memoratiq; gloriosissimi viri diligentiam esse scimus, ut jam moras, nondum autem finitas, aut in posterum etiam movendas controversias ita dijudicaturi sitis, ut neque supplices ex debitorum improbitate aut fallacia injustum dispendium subeant: neque innoxii ex iniquis obliquisque commentis importunas everfiones sustineant. Ita vero etiam, ut quæ nuper ipsis petentibus præbita sunt, rata & inconcussa maneant, & quæ per præsentem sacram nostram pragmaticam formam liberaliter conceduntur, ad mentis voluntatisque nostræ scopum perficiantur, qui hoc agimus, ut omnes subditi recte & non captiose in negotiis versentur, & quibus debetur, quod ministerium reipublicæ negotiis præbeant, quieta vita fruantur, ac neutiquam per improborum machinationes judiciis, quæque inde manant difficultatibus, & dispendiis implicentur.

CAP. VIII.

Cæterum quod in quoque dictorum capitum specialiter posuimus, id in orationis oblatione & sine generaliter ponere visum est: ut in omnibus prædictis, his qui in prædicto argentariorum corpore recensentur, eorumque heredibus & successoribus, tum etiam illis qui cum ipsis contrahunt, ac eorum heredibus & successoribus, in quibus rebus adversus argentarios actiones movent, æqualia privilegia sint. Convenit enim, ut utraque pars eam simplicitatem integritatemque in contractibus ac negotiis suis servet, quam sibi ab altera servari velit. §. 1. His denique per præsentem sacram nostram pragmaticam formam iussis & hoc addimus, ut prudentia tua omnesque magni magistratus eos qui in prædicto collegio recensentur, jurent, ut si per edicta, si per literas, si per alium quemcunque consuetum modum servato juris ordine competens subsidium consequantur, possitque illis adversus improbos succurri, neque cogantur & ipsi adversus alios improbi esse, sed æquos atque bonos se illis, qui cum ipsis contrahunt, exhibeant: quippe quum id nostrorum temporum bonitati universæque reipublicæ contractibus, quorum præcipui quique & maxime necessarii semper per prædictum collegium sunt, conveniat.

EPILOGVS.

† Quæ igitur nobis placuerunt, & per hanc sacram pragmaticam declarantur formam, prudentia tua, & quicumque alius reipublicæ nostræ iudex, firma servato. Supplicibus vero hanc sacram pragmaticam formam in quocunque iudicio, & majori & minori producendi, illamque recipiendi, ac inde subsidium consequendi facultas esto: utpote quæ tantam in præsentis proposito & in prædictis tractatulis vim habeat, quantam in aliis negotiis generales nostræ leges obtinent. Dat. §. calend. Mart. Constantinop. Imp. DN. IVST. PP. August. Anno 16. post BASIL. V. C. CONS.

EDICTVM VIII.

TE PONTICI TRACTVS VICARIO.

Idem Imperator Basso gloriosissimo sacrorum pratoriorum præfecto.

PRÆFATIO.

Suffraganeos civiles magistratus Pontici tractus provinciarum existimantes, præpositum quondam illis locis Vicarium medio post tempore inhibuimus: nihil eorum quæ postmodum ab illis facta sunt, commissum iri expectantes. Atqui posteaquam ex rerum experientia cognovimus, in provinciis hisce homines habitare latrociniis & cædibus inuitos, & homines * ferentes semper * congregantes & * armis utentes * & his, effugiuntque in has res constitutas pœnas, dum provincias in quibus deliquerint, deserunt, neque provincialium magistratuum quisquam ex attributa sibi provincia egredi audet: ut nos etiam, quam persæpe homines in provinciam emisimus, fiscumque stipendiis gravaverimus, nihil tamen amplius effecerimus, quod ad manum is magistratus non esset, qui auxilium ferre, & istiusmodi insolentiam reprimere posset.

CAP. I.

Revocare Vicarii magistratum visum est, & Galatiæ primæ magistratu ad pristinum statum redacto, ut non nisi civilis sit, quemadmodum antea erat, quam nos illum, sublato vicarii magistratu, dignitate annonæque majore decoravimus: vicarium denuo omnibus Pontici tractus provinciis præficere. Ita vero ut non solius præfecti locum adimpleat, verum etiam gloriosissimi magistri sacrorum nostrorum officiorum, gloriosissimorum etiam ducum, magnificentiss. denique eorum magistratum, qui sacro nostro patrimonio, cubiculo etiam, & domesticis, protectoribusque præfecti sunt: deinde istiusmodi potestatem habeat qualem cujusque provincie magistratus in sua provincia habere solet: ut neque per dignitatem, neque per sacerdotium, neque per cingulum, neque per militiam, neque demum per quodcunque aliud quisquam hujus jurisdictioni eximatur: sed ad consimilem modum omnes illi subsint, si plebei sint, si etiam cingulo, dignitate, militia aut sacerdotio etiam decorati fuerint, idque non in criminibus solum: (non enim militarem tantum hunc magistratum facimus) verum etiam si quis de re pecuniaria litem instituere velit. Omnibus enim hominibus, omnimodisque rebus magistratum hunc communem facimus. §. 1. Reddimus autem illi, quod & antea habuit, sacrum auditorium, ut controversiæ in aliqua Pontici tractus provincia provocatione suspensæ, dummodo quingentos aureos non exuperent, non in felicem hanc urbem deduci, sed apud seipsum ad sacrarum formam examinari debeant, si ex ipsa civilium magistratuum jurisdictione provenerint, si etiam ex sententiis cujuspiam magnæ hujus urbis magistratum, aut ex nostra iussione motæ sint. Nemi vero potestatem facimus, ut postquam provocatione suspensæ controversiæ mota fuerint, altera provocatione utatur. At sane si qua controversia ab initio apud illum cepta sit, eamque provocatio consecuta fuerit, procedet provocatio quem-

quemadmodum solebat, antequam magistratum munissemus, tanquam si medio tempore nihil novi intervenisset. Quod sane & in Galatiz præside jubemus: quem simplicem denuo magistratum facimus, quasi in illo nihil medio tempore innovatum esset.

CAP. II.

Facultatem etiam huic vicario damus, ut a vicina hæc Bythynia incipiens, usque ad Armenios ipsos, Trapezunta etiam, & nostræ reipublicæ Persas versus fines in quamcunque Pontici tractus provinciam velit, proficiscatur: ut velut ab initio ac primario quæ hucusque commissa sunt, competentibus pœnis persequatur, (quorsum sane & gladii jus illi concedimus) præcipue vero milites adoriatur si qui *desertis stationibus* suis istiusmodi se nequitiz dediderint. Et si quidem criminibus obnoxium quempiam invenerit; hunc cingulo privet, qualecunque etiam habeat: non expectans donec eum magistratum sub quo is militat, ea de re certiore fecerit, tanquam qui istius magistratus locum adimpleat, & in omnes omnino jus & potestatem habeat. In quævis etiam loca & latifundia, sive ad sanctissime ecclesias, aut ad religiosa pertineant monasteria, sive etiam ad *sacra nostra privata*, aut ad sacrum patrimonium, aut etiam ad nostram domum, aditum illi & introitum concedimus: & (ut simpliciter loquamur) nullum omnino locum ipsius jurisdictioni eximimus.

CAP. III.

Inspectabit vero etiam militares transitus, an satis ordinatim procedant: & si quicquam illis committi inveniat, id corriget tum milites ipsos castigando, tum etiam subditis nostris in quibus injuria affecti fuerint, satisfactionem curando. Potestatem item concedimus, ut armis privet, qui illa ad nullam militiæ necessitatem habent, illaque omnia in publica magnæ hujus urbis armamentaria inferat. §. 1. Inhibebit etiam adulteria, homicidia, latrocinia, præcipue vero mulierum raptus, rerum ereptiones, infestationes etiam & vim, denique universum istiusmodi delictorum cumulum, tanquam id præcipuum a nobis illi assignari magistratus caput sit. Refrenabit quoque injurias, sive sacerdotes, sive magistratus sint, sive etiam nobiles, sive plebeji: neque cuiquam quod leges nostræ non probent, facere permittet. §. 2. Sustinebit autem controversiarum & examinationes & adjudicationes, habebitque propriam cohortem virorum vicarianorum septuaginta, qui per sacra nostra probatoria stipendia facient, quæ ex illo scrinio præbentur, ex quo & olim solebant quum vicarius esset. Reddimus illi mulas etiam, quot quondam vicario assignatas, nunc provinciæ præses in usus suos & ministerium percepit. Quum enim hic aliud nihil quam civilis magistratus sit, superfluum ipsi illarum usus est: spectabili vero vicario, ut qui hac illac circumcursare debeat, necessarium illarum ministerium est. §. 3. Obediet vero ipsi universus in illis locis constitutus exercitus, distoque illi audientes erunt domestici & protectores, scholares etiam & milites: ita ut præsidali mandato nostrove jussu non indigeant, sed ipsi jure magistratus obedientiam ministeriumque præstent. Præsta-

bunt autem ministerium quo loco degunt, extra quam si qua justa inevitabilisque necessitas, majoris auxilii indigna, ipsum huc adigat, ut ex uno loco in alium transferre ipsos necesse habeat. §. 4. Utetur porro præconis voce, & lampadibus quatuor, quippe cum in hanc rem sumptus a nobis constitutus sit: quin & aliis omnibus, quæcunque civilis simul & militaris magistratus sunt, insigniis. Unde ad gloriosissimorum nostrorum ducum imitationem, & ad responsum ministrare illi jubemus: per quos milites, si quando ita tempus postulabit, compescet, & in necessariis rerum ministeriis ac officio continebit. Quantum vero illi, assessori quoque ejus, & cohorti annonarum nomine assignaverimus: quantum etiam de reliquo Galatiz primæ præsidem pro se, assessore suo, & obediente ipsi cohorte habere oporteat: item quantum ipsum aut in sacro nostro palatio, aut in religiosissimorum præfectorum prætorio pro magistratus codicillis dare conveniat, per subjectam descriptionem omnibus fiet manifestum. Hunc autem nos magistratum illis locis reddimus, ut iis qui injuriâ afficiuntur in promptu auxilium esset, omnesque qui in illis locis habitant, quibus hætenus pressi sunt difficultatibus, liberarentur: & vero quiete ac recta legum moderatione fruerentur, magistratuum opera, quos tales illis locis præfecimus, ut ad omnem injuriam, ac aliena invadendi cupiditatem reprimendam sufficere queant.

EPILOGVS.

† Hæc igitur gloriæ tuæ manifesta facere visum est, quo ipsa cognoscens quid hac de re nobis nunc placuerit, id in omne deinceps tempus observet: & quemadmodum in subjecta a nobis descriptione comprehenditur, annonas illi præbeat. Datum 15. calend. Octobr. Constantinop. Imp. DN. JUSTIN. PP. August. Anno 25. post BASIL. V. C. CONS. Anno 6.

EDICTVM IX.

DE ARGENTARIORVM CONTRACTIBVS.

Imperator Justin. August. Triboniano præfecto urbis.

PRÆFATIO.

Commune collegii argentariorum qui in hac magna urbe sunt, libello supplici a potentia nostra petiit, ut supra alia omnia quæ ipsis munificè largiti sumus, alio nunc etiam modo sibi optulari velimus. Exposuerunt autem quomodo nonnulli, quum debuerint, aut etiam debeant, quando pecuniæ aut res ab ipsis repetantur, quod solvendo non sint, a se petant ut puras sponsones pro ipsis subeant: & alias quidem hoc ipsum in obligatoriis schedulis conscribant, alias vero, propter contrahentis fidem, & sine scripto hoc facere sibi mandent: ipsi autem, illorum petitionibus cedentes, iis qui illis molesti sunt, certum tempus constituent, intra quod sponsor omnino debitum transfundat: se itaque ad hunc modum illis spondere, ac deinde ad diem liberaliter iis qui sponsones susceperunt satisfacere: debitores autem interea, quasi per sponsones satis caverint, aut mortui sorte syngraphas obligationisque suæ schedulas recipere, aut apochas capere: quomodo item multi quum parare sibi rem aliquam voluerint aut velint.

sibi mandent, ut pro ipsis pecuniam aut rem aliquam se daturos spondeant: & illis quidem quod affectarint, obtingat: ipsi vero prompte pecunias aut res transfundant: *denique quomodo quum* ita simpliciter mandantibus illis sponsiones fiant, pecunias tamen aut res non aliter solvere velint quam qui sponsonem accepit, pecunias aut res ostendat, aut eas se accepisse probet: *unde quum* ipsi pecunias aut res dederint, quod illi probationes, pecunias aut res datas esse deposcant, postmodum contentionebus & controversiis irretiantur. Quæ res simul in præteritis, simul in futuris sane quam perplexa illis est & formidabilis, imo & impossibilis. Quisnam eorum enim, pro quibus aut pecuniæ aut res sponsæ fuerint, vel spondentur, *quando is cui sponsa fuerint*, quæ data sunt ostendere, aut ea se accepisse, apud acta probare *debeat*: ad eam *tergiversationem* devenire non velit? *Ac idcirco* perpse se fatigatos aliis cedere actiones: neque hæc sibi actionem intendentibus opponi solum, verum etiam quibus actiones cessæ sunt aut ceduntur. *Ac vero* petierunt, ut ab hac difficultate liberentur: ut etiam si quidem *nulla omnino apposita conditione* pure mandatum factum sit, aut fiat, ut pecunias aut res intra certum tempus transfundant, simulatque præfinitum tempus elapsum sit, mandator sibi, & quibus a se actiones cessæ sunt, aut etiam ceduntur, ad debiti persolutionem teneatur: idque non solum si hoc interveniente scriptura mandaverit, verum etiam si sine scripto totum negotium confectum sit.

CAP. I.

NOs ergo succurrere isti rei volentes (cum omni æquitate tamen & iustitia, atque ut in posterum omnibus citra periculum hæc procedant) statuimus, ne aliter ipsi sponsones subire velint quam scripto comprehensum de his mandatum ipsis detur, quod quomodo quamque rem fieri oporteat, luculenter explicet: ne ex bona scilicet fide in evidens exitum manifeste incidant. Verum si quomodo scriptura non interveniente mandatum factum sit, tempus autem determinatum sit, & taceat per omne tempus ille pro quo sponsio facta est, neque querelam moverit: decurrat vero etiam constitutum tempus, neque tum demum intra alios duos menses hoc ipsum in querelam deduxerit: omnibus modis mandator solvat sponsori debitum, quod ex ipsius voluntate ab aliquo eorum qui argentariæ mensæ præpositi sunt, sponsum esse confiterit: & neque ipsis, neque ipsorum heredibus, aut quibus cessæ ab ipsis sunt vel ceduntur actiones, istiusmodi quiddam opponi queat: sed illud obtineat quod mandati ostenderit tenor: qui quidem si literis comprehensus sit, literas iudex sequetur: si in literas contractus relatus non sit, probationibus ea de re secundum leges prolatis insistet. Atque hæc quidem teneant, & in jam factis ad hunc modum, & in faciendis etiamnum sponsonibus.

CAP. II.

SI quis vero ipsis interveniente scriptura, aut sine ea, famulatus promissus fuerit, aut promittatur, probatio vero aut ex scripto, aut ex testium fide sufficiens & legitima producat, hunc suam

vim obtinere volumus, & ut quod pacto convenit, exigi possit, ita ut nulla prorsus lex obistere queat, quasi id gratis & non pro mercede fieri oporteat: propterea quod omnis illis ex eo vivendi facultas pendeat, quod usuras pendant, quod mercedem pro habitatione dent, & velut propugnaculum communis utilitatis sint: ut ne damnum sentiant, neque alimonia destituantur, sed hanc habeant suorum laborum consolationem. §. 1. Sane si vel rationes, vel mutuas syngraphas, vel propriæ manus scripta quæpiam ediderint, edantve, aut ipsi illis qui cum ipsis contrahunt, aut illi ipsis, in quibus pecuniarum illatio & solutio descripta sunt, quæque ipsius mensæ præpositi, ipsius etiam amanuentis, (quos Samaritanos vocant) & eorum rursus qui cum ipsis contraxerunt, literas præferunt, aut per omnia illius qui cum ipsis contraxit, manu scripta sunt, subscriptionemve habent: non poterunt qui cum ipsis contraxerunt, pecuniarum quidem illationem, quam argentarii in commentariis aut a se scriptis brevibus descripserunt, agnoscere, atque inde in ipsos exactiorem constituere: expeditionis vero solutionisque, tanquam facta non sit, descriptionem refellere: neque rursus poterunt argentariæ mensæ præpositi solutionem quidem exigere, illationem vero non agnoscere. §. 2. Verum si aut ex anti-syngraphis, aut ex ratiociniis, aut ex propriæ manus scriptis probetur, & de illatione & de solutione, literarum veritas, utrumque omnino firmum & rarum erit: neque unum quidem adversus ipsos obtinebit: alterum vero pro ipsis irritum fuerit: exigetur autem quantum ratiocinia perhibebunt: nisi altera aut utraque pars in calculo se errasse, aut in usuris dispendium sustinuisse demonstrat. Si enim tale quiddam evidenter commonstretur, id, quo quisque iustitia & æquitate fruatur, correctione dignandum esse statuimus.

CAP. III.

HOc vero etiam nos docuerunt, quomodo quidam illorum, postquam a pluribus aut vice mutua inter se fidejudentibus, aut aliis pro aliis mandantibus, obligationis confessiones abstulissent, deinde debiti longe maximam partem percipissent, ut reliqua perquam jam exigua essent, reliquorum nomine extrinsecus ab uno aut duobus illorum obligatione capta, quod intra certum tempus isthæc persolverent, apochas forte aut liberationis confessiones omnibus ediderint: & quum aut unum aut plures eorum qui reliquorum obligationem subiissent, mori contigisset, heredes quæ ab illo aut ab illis pecuniæ pacto promissæ essent, eas exolvere noluerint. Statuimus igitur, ut si hæc ita sese habeant, quæ pecuniæ in obligationibus comprehensæ sunt, & quas defunctus aut defuncti scripto pacti fuerint, hæc ab heredibus cum pactis usuris exigantur.

CAP. IV.

QUod si qui datis pignoribus ab illis mutuati fuerint, aut mutuentur, deinde etiam in mutui syngraphis permiserint aut permittant, ut pignoribus pro ipsorum bona fide divenditis, eorum pretium in debiti solutionem imputaretur: ipsi vero hoc fecerint: ne molestiis illi implicentur, neque

neque propter hoc negotia sustineant: sed juratis quanti pignora vendiderint, credatur: idque ipsis ad omnis improbitatis abolitionem suppeditet. At si quis non interveniente scriptura mutuatus, pignora obfignata aut non obfignata det, necesse habebit qui mutuatus est, ut aut pignora recipiat, agnoscens sigilla: vel ipsa etiam pignora non obfignata, & adimpleat sortem pactasque usuras: aut si pecunias non habet, ad justam æstimationem illa relinquat, & reliqua expleat: neque dicere poterit, pignoribus, quanquam minus valeant, creditorem contentum esse oportere: sed omne debitum quod cum pactis usuris in rationem deductum fuerit, omnibus modis adimplebit. Si vero datis pignoribus, sive obfignatis, sive non obfignatis, mutationi tempus præfinitum sit, ac intra id non satisfiat, tantumque elabatur alterum: liceat ipsis, præsentibus tabulariis, sacrisque eloquiis in medium propositis, & æstimatoribus adhibitis, diligenti æstimatione facta illorum pretium constituere, ac sive ad plenum debitum, sive ad ejus aliquam partem sufficiant, sibi imputare atque assignare.

CAP. V.

Hic sane etiam medicinam adhiberi cupierunt, ut quoniam mutuo & dando & accipiendo, pro aliis etiam spondendo, & denique usuris pendendo vitam tolerant, ne ipsis in mutationibus nostra opponatur constitutio, qua nemini ultra duplum accipere quicquam permittimus, si quidem quantum fors & usurae faciant, persolutum sit. Nos igitur in posterum eam legem omnino violari nolumus: quod vero præcessit, quia nondum insidiis obnoxium sit, huic ipsis medentes sancimus ut in contractibus, qui revera argentariorum sunt, ad hodiernum diem factis, facultas ipsis sit, ut licet in iis debitis usurae supra duplum datae sint, nihilominus tamen quæ debentur cum constitutis usuris exigant: ita ut neque in usuras, neque in primitivum debitum quæ supra sortem jam soluta sunt, imputare compellantur: & ne ipsis in hac specie & quidem sola nostra de duplo constitutio obftet, quominus secundum contractuum naturam hæc exigant. Verum neque ipsi adversus eos qui cum ipsis jam contraxerunt, nostra constitutione abuti neque imputare poterunt solutas jam usuras aut duplo usurarum, aut primitivo debito.

CAP. VI.

Quandoquidem vero postquam argentariae mensae Præpositis excepta armata militis, cum omnibus aliis militibus in hac alma urbe commercium instituere permisimus: illique deinde quam mutuum dedissent, aut etiam darent, bestiales usuras (quantas argentariis concessimus) stipulati sint: hi liberaliter hoc ipsis opponant, quod dicant, ipsos non quæ argentariis, sed quæ militibus conveniant, usuras capere oportere: hanc eorum iniquam & improbisimam objectionem valeare nulliusque momenti esse, & quæ pacto convenerint, aut etiam conveniant, obtinere volumus. §. i. Neque vero id nobis placet, quod de argentariis contractibus nonnulli petunt, ut omnino non dentur aut sortes aut usurae, vel id (quod iis

etiam pejus est) ut quæ legitimæ usurae dantur, sorti imputentur. Etenim hoc quoque in contractibus qui cum argentariis initi sunt aut ineuntur, obtinere volumus.

CAP. VII.

Unum certe & hoc eorum est, quæ illi inter supplicandum præposuerunt, quod persæpe nonnulli qui ipsis obnoxii sunt, quum illi alios obnoxios habeant, ab istis sibi non satisfaciant: sed id suis uxoribus solvendum prætextu dotis, cumve quæ præter dotem data essent, aut aliorum etiam debitorum, ab iisque apochis sive solutionis probationes ferendas curent: & quod quum illi ad inopiam devenerint aut deveniant, vel mortui sint etiam, aut postmodum moriantur: ipsi verò tum debitum accipere velint: uxores, licet latenter illa acceperint, aut postea acceptæ sint, integra tamen ipsis debita opponant, ut ipsorum prorsus omnis spes concidat: petierunt autem, ut si quid istiusmodi factum sit, aut posthac (ut consentaneum est) fiat, necesse habeant qui apochas liberationemve a mulieribus acceperint, aut etiam si quis contractus factus sit, aut omnino faciendus est, heredibus ad probationem eorum quæ gesta sunt *devocatis*, aut *cumve* proferant, ne uxores quibus nihil debetur, emolumentum sentiant: ipsi vero quibus debetur, defraudentur. Statuimus *non vero*, ut si tale quidpiam factum sit, aut fieri necessario illi instrumenta proferant: attamen absque omni suo incommodo, & ut nullum damnum ex prolatione sustineant: (memores enim sumus nostræ constitutionis, quæ adactas litterarum, ex quibus quis jus quodpiam suum tueretur, prolationes innoxias iis qui proferunt, esse vult) sed proferant illi quidem instrumenta, & recipiant. Et si quidem inde aliquam utilitatem, qui adversus mulieres prolationem fieri cogerent, habere possint, hanc secundum legem ex ipsis sentiant, nulloque prorsus damno, qui protulerint, ob prolationem afficiantur. §. i. Quod si mutuis syngraphis cum aliquo pacto, liberationes, aut etiam qualescunque conventiones instituerint, aut posthac etiam instituant, & quæ apud ipsos manserint modo aliquo (quod facile est) perierint: volumus, ut qui adversarias syngraphas habent, eas proferre: aut si nihil istiusmodi habere vel proferre posse, iusjurandum dare cogantur. Quod iusjurandum ubi apud acta monumentorum præstitum fuerit, non ulterius illis molestia affici oportet. Nemo vero in exigendis sportulis, judicialibusque expensis, poenam, quæ talia committentibus imminet, reveritus, constitutionis nostræ modum transcendat.

CAP. VIII.

Quoniam deinceps quando petere semel cepissent, hoc etiam petierunt, ut tua excellentia curam ipsorum suscipiat, quibusque ipsi controversiis impetantur, eas audiat: & si quas obligatos habeant, aut alii ipsos, his velut peculiaris iudex audientiam præbeat (propterea quod exacta cura quæ ad leges pertinent tractes, ac cuique suum jus tribuas, & facile rationem invenias, quæ quæ valde difficilia videntur, quæque alii non assequuntur nec intelligunt, dissolvi queant) sancimus

cimus ut secundum ea quæ a nobis constituta sunt, & ipsos, siue actores siue reos, in peculiaris iudicis modum audias, & præterita secundum hanc legem componas, & quomodo æquum esse videbitur, futuris curam adhibeas: ut legitimum quoddam ipsis ac decens a nobis accedat auxilium. Convenit enim, ut qui pro omnibus se obstringunt, ac cuique utiles se exhibere student, eximio etiam aliquo fruantur auxilio. Et certe quæcunque & hoc tempore & olim, aut ex nostris legibus, aut ex sacris pragmaticis formis concessa ipsis sunt, illæ rataque conservantur: ac in speciebus rerum jam gestarum atque etiam gerendarum, locum habent.

EPILOGVS.

† Quæ igitur nobis placuerunt, ac per hanc sacram pragmaticam declarantur legem, ea gloria tua, & quicumque alius reipublicæ nostræ iudex, firma servato.

EDICTVM X.

DE APPARITORIBVS PRÆSIDVM.

PRÆFATIO.

CUJUSMODI infidias provinciales apparitores seu cohortales fisco struant, persæpe ex ipsis rebus didicimus.

CAP. I.

POSTEAQUAM autem & hoc unum ipsorum audaciæ caput esse edocti sumus, quod fiscalia involent, ac deinde in sacris locis se occultent, hac ratione meritis pœna se effugituros existimantes: statuimus (id quod & Dei amantissimis provinciarum episcopis scripsimus) ut si qui illorum in sacra septa confugiant, in potestate tuæ excellentiæ sit, ut hos ex illa provincia exire, & in quocunque velis loco esse jubeas: hoc adjecto, ut Dei amantissimi episcopi necesse habeant, ut illos ex sacris locis producant: ubi tamen fidem publicam acceperint, se ex illis locis unde discedunt, sine aliqua distorsione a publicis ministris ad constituta loca ducendos esse. Ad hunc igitur modum in cohortales excellentia tua imperio utitor. Illud sane etiam Dei amantissimis episcopis & religiosissimis ipsorum clericis interminati sumus, ne e provincia data fide publica illos ejicere, & in constituta loca cum fide publica ducere velint: ob sacrorum autem fortasse locorum privilegium illos illic morari sinant: ipsos de suo, minime vero de ecclesiasticis proventibus fisco indemnitate præstitutos, neque a sacerdotii ademptione liberos futuros.

EPILOGVS.

† Tua igitur excellentia, quæ nobis placuerunt, quæque per hanc sacram pragmaticam exprimuntur formam, effectui simul & fini tradere studeto.

EDICTVM XI.

VT PONDERATORES ET MONETARII APVD ÆGYPTIOS QUICQUAM PRO OBRYZO EXIGENDI, NULLAM DE RELIQUO FACULTATEM HABEANT: SED QUEMADMODVM IN MAGNA HAC VRBE, ITA ILLIC QUOQUE SIGNATVM AVRVM ÆSTIMETVR: ET ILLI SIGNA PRO PONDERE, QVOD IN SIGNATVRA SERVATVM EST, IMPONANT.

Idem Imperator Petro gloriosissimo sacrorum Orientalium pratoriorum iterum præfecto, iterum etiam sacrarum largitionum comiti, & exconsuli.

PRÆFATIO.

QUOD obryzum apud Ægyptios sermone hominum celebre est, quod idem, superioribus seculis, cum prorsus incognitum fuisset, admodum nuper in Ægypto contractus involvere & turbare coepit: ad tantamque absurditatem processit, ut in unamquamque libram noveni aurei dentur, in posterum reprimi, ac ex communi usu tolli oportere putavimus. Ideo id autem, ne rempublicam oblectat, neu subditorum contractus obturbet, ac involvat: præcipue vero quod hujus absurditatis longe maxima pars (quantum cognoscere potuimus) in ipsa Alexandria solum confederit, neque similiter per Ægyptum aut illius tractus alias civitates in publicum usum pervenerit.

CAP. I.

SANCIMUS itaque, ut secundum id quod olim obtinuit, tametsi mediis postmodum temporibus in signatura quæ apud Alexandrinos absoluta dicitur, vitiatum sit, in Ægyptiaco tractu de auri tractatione & valore statuatur: ita ut non possit a quoquam pro male adinvento atque excogitato obryzo quicquam exigi. §. 1. Item, ut quod aurum per Ægyptum ratum & receptum est, sic in contractibus computetur, quomodo quod in hac magna signatum est urbe: idque periculo pro tempore præfecti apud Alexandrinos Augustalis, & quæ ipsi parent cohortium, servetur.

CAP. II.

QUONIAM vero fraudulentis hujus facinoris ponderatores monetarii que authores sunt, injunximus illi qui illos magistratus nunc obtinet, ut ad dandam idoneam cautionem se per absolutam signaturam contractibus ministraturos, & si quando signare oporteat, tantum solummodo se inscripturos, quantum revera quod signaverint aurum pendeat, ipsos adigat: ut pro eo more qui perperam hætenus obtinuit, non liceat illis amplius quam revera signati auri pondus sit, signaturæ inscribere. Si namque tale quippiam ausi fuerint, & bona illorum publicamus, & corporali-bus pœnis ipsos subjecimus, ut qui secundum iussa nostra ab usitato sibi & consueto scelere non destiterint. Sed & necesse omnino habebunt, ut tum præfecto apud Alexandrinos Augustali, quippe pro tempore eum magistratum habebunt, in consuetis frumenti emissionibus, tum vero etiam alabarchæ qui nunc est, quippe pro tempore futurus est, & sacrorum nostrorum thesaurorum præposito, nullo prorsus accepto lucro aurum suppeditent.

CAP. III.

ITA vero illi hujus rei curam injunximus, iisque qui magistratum post ipsum suscepturi sunt, & cohortibus quæ ipsis parent, ut sciant, si pro obryzo aut a sacrarum nostrarum alabarchiarum præfectis, aut a sacrarum nostrarum largitionum præposito quicquam exactum esse manifestum fiat, sibi id de suorum ex suppeditatis ipsis, & cohortibus annonis tum etiam ex facultatibus suis dependen-

dum fore : idque non solum donec in magistratu fuerint, verum etiam postquam magistratum deposuerint : deinde etiam, siue initis ab initio pactis (vetus enim illud de obryzo non est, coepitque temporibus admodum nuperis & recentibus) participes istius lucri fuerint, siue etiam nihil istiusmodi pacti sint. §. 1. Aliis porro qui mercaturam faciunt, & haecenus lucri aliquid capere consueverunt, interdicto similiter denunciabis, quod si quid in contractibus capere pro obryzo, aut in computationem deducere comperiantur, & bonis excauri, & corporales poenas subituri sunt. Rem perverse coeptam, tantoque progressu facto universam rempublicam dispendiis involventem, per praesentem legem in reliquum tempus tolli iubemus, ne de cetero contractus afficiat & obturbet : idque ita observari periculo praefecti apud Alexandrinos Augustalis, qui-que pro tempore eundem magistratum gesturi sunt, & utrorumque cohortium. *Adeo autem id iubemus, ut vel ejus memoriam aboleri velimus, quo a tanto incommodo & damno per Aegyptiacum tractum contractus aliquando liberi fiant.*

EPILOGVS.

† Quae igitur nobis placuerunt, & per hanc facram exprimuntur legem, gloria tua effectui finique tradi & observari iubeto. Dat. 6. cal. Jan. *Constantinop.* Imp. DN. IVST. PP. August. Anno 17. post BASIL. V. G. CONS. Anno 18.

EDICTVM XII.

DE HELLES PONT O.

P R A E F A T I O.

Edocta nostra est potentia, quomodo Joannes scriniarius per Hellepontum, ut cui nomine ratiociniorum civilium, siue (ut vocantur) solennium proventuum commissae formae essent, quum in regionem istam venisset, a nulla re, quae ad summam depredationem spectaret, abstinerit, civitates populatus sit, & reversus in almam hanc urbem, ipse quidem auto abundaverit, Hellepontiorum vero regioni omnem summamque paupertatem reliquerit. Ac sane quomodo idcirco cum illo agi oporteat, & injuria affectis resarciri damnum possit, jam a nobis definitum est.

CAP. I.

AT quoniam, propter eorum, quibus istiusmodi demandantur, inextinguibilem avaritiam, generalis legis forma universale isti rei remedium adhiberi debere putavimus, sancimus, ut si quis istiusmodi rei causa in provinciam quampiam siue Hellepontiorum, siue aliam quamlibet profectus, praesidale iussum habeat, ne quisquam illi obtemperet, citraque periculum ipsius exactio propulsetur : si vero cum sacra pragmatica forma venerit, & quod profert comonitorium sit, aut literae de hoc conceptae, neque iis obtemperetur, uti quae ad depredationem, praeterque nostram notitiam & voluntatem prodierint : sin quod ostenditur, pragmatica forma sit, ut ne sic quidem ex eo confestim aliquid fiat : sed talem pragmaticam formam provinciae praeses apprehendat, de eaque ad nos referat, & alteram a nobis iustionem expectet : ut si illam, cuique talis forma commissae est, agnoscamus, altera nostra pragmatica forma, quae exactiorem fieri demandet, procedat : sin aut rem, aut perso-

nam reprobemus, nihil istinc fiat, sed sacra forma a provinciae praeside remittatur : qui sciat, quod si hanc rem neglexerit, indeque damnum aliquod subditis nostris proveniat, istud ipse de suo resarciat.

CAP. II.

Facultatem vero etiam episcopis damus, ut si provinciae praeses pragmaticam formam inhibere negligat, cuique illa demandata est, concedat & conniveat, eam rem nobis significet. Ac si hoc didicerimus, illum tanquam criminis socium, de magistratu dejiciemus, cingulo quoque & facultatibus privabimus, & qui quacunque in re injuriam passi fuerint, iis iademnitatem recuperabimus.

EPILOGVS.

† Tua igitur excellentia, quae nobis placuerunt, ex praesenti sacra pragmatica forma discens, effectui simul & fini tradere studeto. Dat. 15. calend. Sept. *Constantinop.* BELIS. V. G. CONS.

EDICTVM XIII.

LEX DE ALEXANDRINIS ET AEGYPTIACIS PROVINCIIS.

P R A E F A T I O.

Quum vel minima quaeque nostra cura dignemur, certe multo minus quae maximi ponderis & momenti sunt, ac rempublicam nostram continent & conservant, pro derelicto habere, aut neglecta competentique ornatu vidua esse debemus sinere : praesertim cum tua excellentia ministerio nobis sit, cui per omnia nostra incolumitas rerum publicarum incrementum & subditorum nostrorum gubernaculum curae est. Considerantes itaque, quomodo superioribus temporibus, tametsi aliis locis publicae exactiones sic satis constitutae viderentur, in Aegyptiaco tamen tractu adeo confusae fuerint, ut quid in provincia ageretur, hic cognosci non posset : ejus rei conturbatum modum atque ordinem, qui hucusque duravit, valde admirati sumus. Sed Deus hoc etiam temporibus nostris, tuoque officio servatum voluit. Ut enim nobis frumentum inde adjiciebant, sic nihil aliud contribuere volebant : verum subditi omnia plene a se exigere omnino affirmabant : pagorum autem praefecti, & reipublicae administratores, publici exactores etiam, & praecipue pro tempore praesides haecenus eam rem ita administrarunt, ut nemini innotescere posset ac ipsis solis lucrosa esset. Quoniam igitur si rem in genere ac promiscue administrari sinamus, haud unquam illam perpurgare decenterque constituere possumus : ideo magistratum qui Aegypti rebus praestit (Praefectorum Augustalium) nempe moderatioribus curis praeficere visum est. Non temere enim unius hominis industria tantis curis par sit, nec ita rem administrare valeat, ut inde cujuscumque boni sensus ad nos resultet.

CAP. I.

Propterea igitur statuimus, ut excellentia tua hanc nostram ea de re legem ad se receptam sic formet atque ordinet, ut illam non tulisse, tuam vero excellentiam ministerium habuisse dignum sit. In primis autem spectabilem praefectum Augustalem ipsi Alexandriae praestit, & omnium ejus re-

rum curam habere volumus, & insuper duabus Ægyptis, ac iis solis, excepto oppido Menelaita dicto, quod Ægypto præjacet, & præterea Marcotā. De illis enim qui videbuntur, constituturi sumus. §. 1. Volumus autem ipsum (ut dictum est) non uni Alexandria, verum etiam duabus Ægyptis, dictis Marcota Menelaitaque exceptis, ita præesse, ut magistratus provincialis dictarum duarum provinciarum (quomodo etiam hucusque obtinuit) ipsi soli sublit. Et (quod in idem recidit) volumus spectabilem præfectum Augustalem propter dictæ maximæ urbis populositatem, magistratus militaris jus habere: non ut res dividatur, in duosve magistratus distrahatur: (id enim conducibile esse omnino non putamus) sed ut unus homo dicto folio præsit, & in omnes qui illie sunt milites, sive in ipsa magna Alexandrinorum urbe, sive in duabus (ut dictum est) Ægyptis stationes habeant, jus & potestatem habeat.

CAP. II.

Curare enim etiam te oportet, ut decorum in civitate servetur, neque tumultus quispiam in dicto populo oboriatur: & quum dicti magistratus præfectus, & civilis magistratus, vim & militum robur in subsidium habeat, (quod quantum ad ipsos milites, tum qui in Alexandria, tum qui in utraque Ægypto sunt, vicarius sit) ille Deo duce & auspice dicti decori per civitatem servandi curam gerat: illique gloriosissimus generosissimusque dux præsentium, Orientalis etiam & ad responsum præsto sint, & quæ is jubeat, in iis obsequiosi sint. Est autem ipsi cohors & Augustaliana & Ducalis, militum plus minus sexcentorum: non ut seorsum Ducales sint, seorsum etiam Augustaliani: sed ut una cohors, unaque recensio sit, in qua centum primates sint, quinquaginta in Augustaliana cohorte, totidem inter Ducales: quorum inter ipsos ordo alterneret, ut priores partes Augustalianus, alteras Ducalis habeat, quam centum inter ipsos primatum formam deinceps conservari volumus. Cætera, ut ei qui magistratum obtinet videbitur, constituentur: ut tamen cohortis mixtim ex Augustalianis & Ducalibus constantis numerum sexcentorum, militum scilicet, non excedat.

CAP. III.

Omnia vero quæ sub illo fiunt, & ad tuum solium, & per excellentiam tuam ad nos referuntur: ut quod a vobis sit, si rectum & bonum sit, auctoritatem accipiat: & ubi cohors constituta fuerit, absque probatoriis, quibus nostra manu subscriptum sit, ut hactenus obtinuit, nemo Augustalianus fiat. Ipsa autem universa cohors Augustaliana appellabitur. Enimvero qui ab Imperatore designatus, Imperatorioque judicio dignus habitus, magistratum assumet, & puras manus conservabit, & se in omnibus Imperatorio judicio dignum exhibebit. Neque enim nos tantum solummodo consolationem, quantam usque ad hunc diem spectabilis Augustalis habet (quinquaginta annonas, & quinquaginta capita videlicet) ex publico illi dabimus: sed magno auctario adjecto, quadraginta auri libras pro annonis, consuetudinibus, & casandicis quotannis ipsum accipere volumus:

que a vindice, & ex subjectis huic formæ locis causis.

CAP. IV.

Adseffores autem ejus ex eisdem quinque libras auri accipient, quæque ipsis apparet cohors, mille solidos: quanquam antehac tertiam ejus summæ partem solummodo habere solet. Ita res ista per se splendida erit, proque nostrorum temporum dignitate administrabitur. §. 1. Ut porro solennis statique frumenti illatio recte procedat, id ejus qui istiusmodi magistratum tenebit, primam curam esse volumus: ut ipse spectabilis præfectus Augustalis, & quæ illi cohors apparet, suo bonorumque suorum quæ in præsentia habet, quæque aliquando habiturus est periculo: cohortis vero etiam tanto periculo, ut non de his modo, verum etiam de salute & vita judicium subitura sit, omni curam & diligentiam subire debeat, ut dictum felicitis solennisque illationis frumentum & exigatur, & consuetis temporibus emittatur. §. 2. Atque hoc quidem, quod ex utraque Ægypto contribui debet, exiget: aliud vero citra dilationem suscipiet, aut etiam navibus injiciet: quantumque canon ejusdem solennis illationis, quæ in hanc almam urbem advehi solet, postulat, huc emittendum curabit. §. 3. Volumus insuper ut similiter quod a nobis magnæ Alexandrinorum urbi donatum est, quantum quidem ex utraque Ægypto pendi debet, exigat suo cohortisque suæ periculo: quantum vero ex utrisque locis provenit, suscipiat: quod tradatur modo, quam qui hactenus obtinuit longe explicatiore, qui in sequentibus declarabitur: & (quomodo consuevit) in ejusdem urbis alimoniam expendat, quo illi Deo propitio per omnia satis sit. Quo autem huic rei nullum omnino impedimentum adferatur, cum ipso spectabili Augustali eidem periculo subijci placet, quotcunque in militum sub ipso constitutorum, clarissimorum etiam tribunorum, & cujuscunque civilis publicique auxilii officium atque numerum adscripti sunt.

CAP. V.

Cæterum quod frumentum ex locis ipsius jurisdictioni non subjectis exportatur, id eatenus inducere ipsi periculum & necessitatem volumus, ut postquam exportatum sit, ipse sine ulla mora id suscipere, & quæ ipsi paret cohors ad hanc almam urbem suo periculo devehere debeat. Summa etiam cum diligentia curabit, ne ex subjectis ipsi civitatibus, provinciis, quibuscunque locis, protubus etiam aut ostiis, prius frumenti quicquam exportetur, quam stata illatio Alexandria solverit: ac verò ut ne tum quidem extra quam si id a nobis per sacras nostras formas, aut soliorum tuorum jussa permissum fuerit aut permittendum sit. In omnibus autem cohortales quæ ipsis injunxerit (quomodo prius dictum est) ipsi ministerium præstent: navicularii vero frumentum suscipiant, navibusque imponent, atque Deo duce ad hanc almam urbem navigent.

CAP. VI.

Sane si ex utraque Ægypto frumentum non exegerit, neque illud huc mittendæ felicitis solitæque illationis Alexandria importandum, neque

ante finem mensis Augusti ad aliam hanc regiam-
que urbem vehendum curari: si etiam frumen-
tum Alexandrinis a nobis in alimoniam elargitum,
mense Septembri in ipsorum urbem non importa-
rit: sciat, quod quantum illationis alimoniae
frumento, pro eo modo qui ex utraque Aegypto
inferri consuevit, deest, in ternas artabas pro
singulis solidis a solio tuo & ipse sive magistratum
adhuc obtineat, sive privatus factus sit, & here-
des successoresque ipsius exigentur: nulloque mo-
do bona ipsius libera erunt, antequam quicquid
inde debet, ad ternas aestimatum artabas tuis
mensis intulerit. Interim convenit omnino ut ad
praedicta tempora ipse ex utraque Aegypto plena-
riam etiam exigat.

C A P. VII.

Quandoquidem vero de solenni illatione tracta-
tus connexum & inseparabilem habet portoriorum
titulum, volumus etiam, quae ad ipsum
pertinent (quo isti negotio plene convenienterque
prospiciatur) certa juris forma comprehendere.
Volumus igitur, ne in posterum portoriorum susce-
ptor facultatem habeat, ut se quibuscunque publi-
cis vestigalibus immisceat, ac non nullis solvendo
vestigali obnoxii illud remittat: itaque quae *Lydo-
puris* nuncupantur (quae per indulgentiam & gra-
tuito data dixeris) accipiat, & publica inde negli-
gat: ab aliis vero plus quam par sit exigat, & plu-
res ut violentius & supra consuetos, ac hinc con-
fundendae rei occasionem initiumque capiat, por-
toria quidem recusari non posse praetendens, ex
rei vero confusione suum commodum captans: &
mensas quidem tui tribunalis despiciens, simul au-
tem lucri causa cuncta ad se trahere conans.

C A P. VIII.

Quoniam etiam tua excellentia vigilanter cun-
cta gubernans, nos docuit quantum portorio-
rum canon qui ex Alexandria suppeditatur, subdu-
cta ratione conficiat, solidorum *videlicet octoginta*
millia, (quippe quum quod frumentum transmit-
titur, in octogies centena millia exurgat) volumus,
ex subjectis provinciis, locis & proventibus portoriorum
susceptoris octoginta haec solidorum millia
dari. Quam largam liberalitatem ideo fecimus,
ut ne quid omnino ex dilatione defectu solennis
frumenti transmissionis conficeretur. Spectabilis
autem *praefectus* Augustalis, & quae ipsi cohors ex
Augustalianis, prioribusque Ducalibus (ut dictum
est) in unam solitionem conjunctionemque consti-
ta paret, portoriorum susceptoris per civitates at-
que loca, & ab hominibus ex Alexandria & utra-
que Aegypto in hoc delectis exactiones facient. Cu-
jusmodi exactionem ipse etiam portoriorum susce-
ptor similiter faciet. Ut suo periculo (quomodo
dictum est) *praefectus* Augustalis ac ipsius cohors
una cum portoriorum susceptore haec exigant. Ipsi
vero harum rerum exactionis periculum etiam in-
cumbit, ut irreprehensibiliter aurum exigat, & in
dictum usum expendat, & prout haecenus moris
fuit, naviculariis distribuatur: una cum ipso portoriorum
susceptore in omnibus labores & pericula
sustinente spectabili *praefecto* Augustali, cum ipsi
patente cohorte, & fortissimis per illa loca con-

stitutis cohortibus cum suis tribunis: quippe quia
conveniens sit, ut omnibus modis portoriorum ra-
tio per contributionem suppleatur, haecque susce-
ptori dentur, qui convenienti consuetoque modo
illa dispenset, ac pro omni solenni illatione navicu-
lariis praebat. Atque haec quidem prima illi cura
administratioque applicanda est solennis illationis &
portoriorum.

C A P. IX.

Secundo deinde loco excellentiam tuam & pro
tempore huius magistratus praefectum, scrinia-
rios etiam & tractatores & duos ex Aegypto & Ale-
xandria curam habere volumus exactionis publico-
rum tributorum, in tribunalis tuae excellentiae
utramque mensam, & privatam & publicam infe-
rendorum, ex illis scilicet civitatibus, & ab illis
personis horumque fidejussoribus & e locis quae in
hoc selecta sunt, & sacrae huic legislationi subje-
cta: ut nullo modo neque spectabilis *praefectus* Au-
gustalis: neque quae ipsi paret cohors, neque Dei
amantissimus Alexandrinus Episcopus cuiuspiam
publicae exactionis rationem reddere vel exigere, aut
etiam per qualemcunque causam indicta exactione,
quae ad excellentiae tuae mensas, aut ad homines ab
illa delectos pertinet, communionem habere pos-
sit: praeterquam si tractatores, quique in provin-
cia illorum locum suppleant, auxilii causa id fieri
petierint. §. 1. Si enim hoc petant, aut si gloria tua,
quique pro tempore eundem magistratum obtine-
bunt, id jubeant, necesse habebit *praefectus* pro
tempore Augustalis, quique sub ipso sacramento
obstricti milites sunt, & horum tribuni, cohors et-
iam quae eidem magnificentissimo Augustali appa-
ret, & quodcunque civile publicumque auxilium,
ut scrinarius tuis suppetias veniat: & ut omnes illi-
usmodi illationibus utrique excellentiae tribunalis
tuae mensae competentibus obnoxii, citra omnem
dilationem imposita sibi publica tributa inferant,
neque contradicere audeant, faciat. §. 2. Si enim
qui in utraque Aegypto (excepta Marcota & Mene-
lita urbe, de quibus in sequentibus convenientia
statuimus) aut Alexandriae habitant, illiusque mo-
di illationibus obnoxii sunt, ad dationem vultum ob-
vertere, in aliquove adversari audeant: & spectabi-
lis *praefectus* Augustalis militarem simul & civilem
magistratum obtinens, cohortiumque primores &
tribuni illum aut illos qui debent inferre, atque in
fiscum benevolos esse non coegerint: sciant, & ipse
magnificentissimus *praefectus* Augustalis, & quodcun-
que auxilium cuius paulo ante mentionem fecimus,
se in singulis fisco in partem eorum quae debentur
adjudicandis periclitaturos: qui vero contradicere
ausi fuerint, bona sua publicanda, seque e provin-
cia ejiciendos esse. Manifestum vero sit, quod in
omnibus quae ad excellentiam tua decernentur, *praefectus*
pro tempore Augustalis tuae excellentiae po-
testati ac imperio, prout haecenus moris fuit, sub-
futurus est.

C A P. X.

Ceterum si gloria tua, aut scrinarii, aut tractato-
res, aut qui illorum locum suppleant, in provin-
cia eandem publicam nonnullis dari voluerint, pro il-
lis ipsi periclitabuntur. Dabit tamen illam Dei aman-
tiss.

till. patriarcha in tot dies atque in hunc modum, in quem excellentiæ tuæ magistratu iudum, aut a tractatoribus petitum fuerit. Et si præter hæc publica fides detur, erit illa omnino irrita. Non enim quemquam præter hæc hominibus in quamque causam delectis fidem publicam dare concedimus, præterquam, si quis in hoc fidem publicam capiat, ut in publico versetur, & intra certos dies quicquid debet omnino fisco persolvat aut sufficientem tractatoribus scriuariisve cautionem præstet. At hoc, qui præter hæc fidem publicam quocunque modo ceperit, æqualis cum iis qui non acceperunt conditionis sit, intraque sacra etiam septa exactionem sustineat. §. 1. Verum si Dei amantissimus archiepiscopus extra dictum modum fidem publicam dederit, necessario Dei amantissimi economi, & sanctissimæ ecclesiæ defensores, quod damnum fisco hinc obortum fuerit, id agnitum de suo & de facultatibus suis resarcient. Qui si sat divites non fuerint, ex sanctissimæ ecclesiæ pecuniis & rebus fisco satisfiet. §. 2. Quod si præter notitiam & voluntatem Dei amantissimi episcopi fidem publicam ipsi dare ausi fuerint, non modo ea omnino irrita erit: verumetiam ipsi fisco damnum rependent: & beatissimus patriarcha, si quid præter voluntatem ipsius fecerint, omnino ipsos & ab officiis quæ habent removebit, & e sacerdotio efficiet. §. 3. Si vero magistratus quispiam contra vetita, cuiuspiam qui publica tributa suis mensis assignata debeat, fidem publicam dederit, sive *præfectus* Augustalis, sive clarissimi tribuni qui cohortibus præfunt, sint, & a dignitate magistratuque removebitur, & fisco privatus factus damnum resarciet: idque non modo quum adhuc supererit, verum etiam ubi mortuus fuerit. Obnoxii enim ipsi heredesque & facultates ipsorum huiusmodi exactionibus erunt: ut *videlicet* pœnarum metu istiusmodi nihil committatur, neque *quisquam*, priusquam omne debitum persolutum sit, pœnam effugiat. §. 4. Item si quis ex iisdem civitatibus locisve in ius vocatum exemerit aut exactioni impedimento sit, oportet & hunc, in quantum exemplis tenebatur, obnoxium esse, ejusque exactionem cum heredibus, successoribusque suis & in bonis sustinere. Cæterum quibus (ut dictum est) omne periculum incumbit, (tractatoribus nempe & scriuariis) omnem ipsi potestatem procuracionemque huius rei habeant, totumque canonem qui ex dictis civitatibus, provinciis, atque locis mensis tuis inferitur, ad mensas tuæ excellentiæ, tum publicam, tum privatam emittant, & quibus tu dari constitueris, tradant.

C A P. XI.

STatuimus porro, ut Spectabilis *Præfectus* Augustalis iis qui a solio tuo in hoc mittuntur, sive tractatoribus, sive scriuariis, sive qui ipsorum locum suppleant, in exactionibus ipsos respicientibus, & in publicam privatamque mensam inferendis, necessario opem ferant. §. 1. Et si quem ex dictis locis in fiscum improbum esse, atque ut exactionem effugiat: tumultum ciere contingat, volumus tractatori, sive scriuario, sive qui illorum locum obtinet, facultatem esse, ut hoc magnificentissimo *præfecto* Augustali manifestum faciat: qui

suo cohortisque sibi apparentis periculo milites succurrere rei, inhibereque improbos, & quæ mensis debentur, exigere cogat: ut dum hæc per civilem militareinque manum perficiuntur, citra dilationem exigi, & in magnam hanc urbem importari possint. Sciant autem clarissimi tribuni fortissimique milites, & maxime qui inter illos principatum obtinent, quod si hoc neglexerint, neque ut illa omnia quæ diximus facerent, curarint, de annonis etiam periclitantur. Retinebuntur enim illæ a *præfecto* pro tempore Augustali, ipsiusque periculo mensis tuis inferentur. Tum & bonorum publicationem sustinebunt clarissimi ipsorum tribuni, quinque inter ipsos primas tenent, qui sane & capitale supplicium meruant: & universum agmen e provincia motum ultra Istrum flumen sive Danubium transferetur, ut in illorum locorum limitibus custodiæ causa perseveret. §. 2. Illi vero qui in fiscum improbi fuerint, atque istiusmodi necessitatem expectarint, publicationem ac perpetuam exilium Sebastiam & in Pityusam (quæ in extremis * Euxini Ponti finibus est) deportati sustinebunt. Eandem vero similemque curam & occasione largitionarium titulorum, omniumque quæ ad sacras nostras largitiones pertinent, spectabili *præfecto* Augustali imponimus, quæ quidem ab ipso atque etiam ejus cohorte & Alexandria & per utramque Ægyptum debeant expediri. Etenim harum rerum hæc a nobis constituta procuratio est. Et conveniens est, ut ipse ejusque cohors suo periculo largitionarium tributorum, omniumque causarum ad sacras nostras largitiones pertinentium exactionem curet: ut huiusmodi publicæ illationes, quæ sacris nostris thesauris applicantur, omni periculo spectabilem *præfectum* Augustalem ipsique obsecundantem cohortem concernente, & exigantur, & sacris nostris largitionibus inferantur. Si enim horum quicquam neglectum fuerit, periculum illi & de magistratu & de bonis imminet: idque non solum dum in magistratu erit, sed postmodum etiam quando magistratum deposuerit: adeo ut illud periculum ad successores quoque ejus, & heredes transitorium sit. Donec enim quæcunque ex locis ipsi subiectis sacris nostris largitionibus debentur, expleta fuerint: non ipse tantum huiusmodi exactionibus obstrictus erit, verum heredes etiam ejus & successores. §. 3. Sed neque asylum dabit quisquam his qui ipsius jurisdictioni subfunt, præterquam si qui exactionis periculum (ut dictum est) *sustinent*, quæ sit periculo spectabilis pro tempore *præfecti* Augustalis, & obsecundantis ipsi cohortis. Pecuniæ autem devotis sacrarum largitionum palatinis transfundendæ sunt, quorum hæc res curæ incumbit, aut qui alioqui ad hoc a gloriosissimo *præfecto* inclyto huic magistratui præposito emittuntur. Neque contra ea quæ ante excepta sunt, fidem publicam dare quisquam, aut in exactionibus impedimento esse poterit. §. 4. Devoti autem milites, & qui in agris, & qui in urbibus illis sunt, passim eadem sunt, nisi ipsi quoque opem tulerint: omnibusque modis largitionales pecuniæ collectæ, ac his qui in hoc missi fuerint, transfusi sint, & denique tanta cum alacritate exactionem exercuerint, quanta in ea ab arcariis exhiberi præcepimus.

C A P. XII.

Illud idem spectabili præfecto Augustali tribuimus, ut ipsi & militibus, & regionis primoribus, & rerum fiscalium sub ipsius jurisdictione & potestate constitutarum exactoribus, in omnibus imperare licitum sit: ut tamen regionis primores, si aut circa frumentum, aut circa portoria aut alias fiscales res, quæ vel dictas causas vel sumptus per provinciam faciendos concernant, improbuli atque refractarii sint, pro imperio remove non possint. Si quid autem mali fecerint, non removebit quidem illos, sed in custodia constituet: delectisque circumspice aliis qui recte in negotio versentur, omnia huc folio tuo, & per hoc porro Imperatori nuntiabit, quo nos omnia cognoscentes, & de illorum qui recte in negotio versati non sunt ejectione, & delectorum regionis primorum (si videbitur) insitione, eorumque quæ ad regionis primatum ac primorum bona pertinent traditione, quod æquum & conveniens sit, statuamus. §. 1. Sed & qui Alexandriæ & per utramque Ægyptum rempublicam administrant, omnesque etiam qui tributa ipsi exactionibus assignata in locis ipsi subjectis tractant, ipsius imperio suberunt. Quin & in alias quascunque provincias ipsi non subjectas, ut & *debitores* ad se adducat, & fiscalia exigat concedere: & si qui, quum Alexandriæ aut in duabus Ægyptis possessiones habeant, alibi degant, aut in provinciis ipsi non subjectis habitent, hos in provinciam quam deseruerunt (quo rebus fiscalibus ipsi subjectis nihil impedimenti obveniat) reducere illi liberum fuerit. Quod idem faciet, si qui ad mensas tuas pertinentia debeant, & tractatores, quive illorum locum suppleant, aut qui exactionibus publicis privatisve tuis mensis interendis incumbunt, tale quippiam ipsi significarint. Nam & tunc ad eundem modum & emittere & adducere hos debet, ut a tractatoribus tuis exactionem sustineant. Non poterunt autem debitores, quum in aliis locis sunt, in fiscalium rerum causa præfectum Augustalem exceptione submovere, quasi competens ipsorum iudex non sit: quod sane & in largitionibus exactionibus fieri volumus.

C A P. XIII.

Restatea exactionum cura quam spectabilis præfectus Augustalis ipsique obsecundans cohors militaribus impensurus est sumptibus, iis qui Alexandriæ, quique in duabus *subiunguntur* Ægyptis, tum etiam civilibus solennibusque magnæ Alexandrinorum urbis & utriusque Ægypti tributis. Erit igitur spectabilis præfecti Augustalis ipsique obsecundantis cohortis, ut hæc suo periculo & exigant, & tradant, neque eam rem amplius tuæ excellentiæ scriniarius exequetur: quem quod res militares administrat, *ἐπιμετῶν* Ægyptii nuncupant. Atque hic quidem in universum desinet: spectabilis autem præfectus Augustalis, ipsique obsecundans cohors, quibuscunque voluerit modis, suo periculo exactionem faciet, omnibusque devotis militibus qui Alexandriæ stationem habent, sumptus suppeditabit, eos suo periculo a subjectis locis & civitatibus exigens.

C A P. XIV.

Coges porro pro tempore Alexandrinum vin-

dicem, ut quos sumptus facit, eos omnes in accendendis calefaciendisque publicis balneis, ac aliis omnibus civilibus solennibus faciat: qui quidem *sumptus* sacræ huic nostræ legi expresse omnes subiecti sunt: quæ descriptio hoc quoque evidenter declarabit, ex cuiusmodi locis, atque titulis, sive causis, & personis hi colligantur, deinde quanti sint, quemque ad modum dispensari debeant: solennes sumptus videlicet, & quotquot in duabus Ægyptis civiles sunt, qui civitatibus periculo peculiaris harum provinciarum magistratus porriguntur. In iis vero qui a spectabili præfecto Augustali ipsius cohortisque periculo dispensabuntur, fidem publicam dandi, & quæcunque negotio conducere putaverit, faciendi facultatem habebit: quippe cum periculum in ipsum ejusque cohortem omne concedat: ut tamen qui sumptus Alexandriæ sunt, per illos qui hæcenus eos faciunt, servata consuetudine fiant. §. 1. Nullus autem hoc prætextu, quod spectabili præfecto Augustali non subit, neque vero etiam ipse spectabilis Augustalis, neque ejus cohors improbitatem aliquam inceptent, fraudemve quampiam aut in illationibus aut in frumenti solenniter illati transvectionibus committant: sed pure rem tractent, eoque modo quo quam maxime reipublicæ & prospiciant & commodent: expendentes quam ea res necessaria atque inevitabilis sit: & scientes etiam quod extremo supplicio obnoxii erunt, si quid hac in re non solum maleficiose perpetrarint, verumetiam vafre quicquam & per commentum egerint.

C A P. XV.

Enimvero illud etiam quod ab excellentia tua ad nos relatum est, in hac lege inscribendum esse duximus. Gloria enim tua, indicta civitate Alexandria omnia perscrutata invenit in tabula, quæ temporibus Anastasii pientissimi principia confecta fuit, quando Marianus vir inclytus sub ipso res administrabat, extitisse tabulam publicam, quam vindicis in modum Potamon fiscalibus Alexandrinis præfisset, qua in tabula descriptus esset rerum exportandarum titulus, qui diversis causis mille aureos ita expensos ferret: quadringentos nonaginta duos publicis ejusdem civitatis balneis: quadringentos item & undeviginti anticantharo, ut vocant: quingentos postremo & quinquaginta octo cum dimidio, porteriorum susceptori: ut descripta summa in mille quadringentos sexaginta novem aureos exurgat. Deinde vero ab iis qui rempublicam administrant, in eandem rerum exportandarum causam aureos centum perceptos esse. Præfectum autem pro tempore Augustalem pro triginta sex pullis equis trecentos & viginti aureos accepisse. Similiter præbere dictæ Alexandrinæ civitatis equestribus ludis. Atque hanc quidem formam esse non solum magistratus illustrissimi Strategii, verum etiam usque ad secundam indictionem præteriti circuli (quæ fuit ante annos quindecim) durasse. Ex eo autem tempore quorundam negligentia, aliorum autem dolo malo, plurimorum vero etiam furto eam rem paulatim imminutam, & publicis balneas illas quadringentorum nonaginta duorum aureorum summa, portoria autem quingentorum quinquaginta octo, & semis aureorum illatione deiru-

defraudata esse: idque occasione illis data, quod nonnulli partim ex Principis aula, partim ex soliis tuis facultatem sibi pararent, ut gratis e dicta civitate Alexandria tegulas aliasque species, quæ illiusmodi tributo obnoxie sunt, exportarent. Atque ita quidem memoratam civitatem paulatim esse depauperatam.

CAP. XVI.

Excellentiam itaque tuam & in his animum intendentem amplexati, statuimus, ne aliquibus illiusmodi sacra Principalis forma data quicquam utilitatis adferat, sed omnes agnoscant, quod usque ad illustrissimi illius Strategii tempora dare consueverunt: ne etiam spectabilis præfectus Augustalis majores sumptus faciat, quam antea & temporibus illustrissimi Strategii fieri soliti sunt: neque novo aliquo commento tributa illa attingat, si-bique vindicet: sed vetus forma quæ usque ad Strategium illustrissimum illum & ipsum obtinuit, custodiatur; ne denique pro tempore Augustali contentione occasio detur, ut hic quod nihil ceperit: ille vero quod minus ceperit, dicat: sed ex universa summa mille octingentorum & undecim aureorum aurei trecenti & undecim septuaginta leventur & demantur. Aliquanto enim benignius quam pro exactiore jure agere, & ob copias præfecto pro tempore Augustali colligendas, alios mille quingentos & viginti aureos solos ex titulo inferri volumus: quibus ex aureis trecentos illos & viginti aureos occasione triginta sex pullorum, quos ex antiqua consuetudine Alexandrinis equestribus ludis suppeditare tenetur, spectabilis præfectus Augustalis sibi imputabit. Reliquos vero mille ducentos aureos, eidem in annonas ipsius annumerari volumus. Atque ita quidem ea res non difficilis solutu fuerit, & pristinam rationem servabit, neque ulli prorsus ad dolum malum fenestra aperietur. † De publicarum autem balnearum calefactione, & anticantharo, & publicis portoriis, ex aliis causis descriptio in hac sacra lege adhuc instituetur.

CAP. XVII.

Quoniam vero Mareotam Libyco tractui subicimus, & nonnullos Alexandrinos in popularibus seditionibus deprehensos, quo sibi inferendas a spectabili præfecto Augustali poenas effugiant, illuc profugere constat: statuimus, ut pro tempore spectabili Augustali facultas sit, ut ob hanc causam, & quidem solam, commentariensem illuc mittat, qui ad eum qui clarissimi provincie Libyæ præfidis locum obtinebit, cum publicis literis proficiscatur: quo illos & comprehendat, & per cohortes militesque qui sub ipso sunt, tradat: ut ne mo qui Alexandriæ publicos tumultus moverit, illuc cofugiat, & spectabilis præfecti Augustalis poenas evitet. Insuper & illi ipsi qui istis partibus præfuerit, facultas erit, ut si quos tales inveniat, eos & comprehendat, & castiget, atque etiam publice manumittat, & liberet. In his itaque dictum magistratum circumscribimus: quæque in hac lege explicavimus, hæc illi facienda injungimus. Sic enim cura ipsi rei facile par, contracta etiam undique neque confusa fuerit, nullamque ad confusionem furtumque propensum maleficii occasionem præbebit.

Tom. II.

CAP. XVIII.

Hinc nos cura Libycorum limitum vocat, quos ad Paratonium constituimus, collocata inibi militari manu, quæ in illis locis barbaros compescat. Spectabilem enim Libyæ ducem (ut dictum est) per Paratonium, & per subjectas illi civitates (in quibus qui sub ipso sunt milites, ipsius jussis obsequuntur) velut stativa castra obtinere volumus. Percipiet autem ipse attributas sibi annonas, ut pro annonis, quæ in speciebus sunt, nonaginta, proque capitibus centum & viginti aureos consequatur supra mille quinque & quadrante: pro annonis autem, quæ in auro consistunt, quinquaginta: ac pro totidem capitibus, aureos quadringentos. Ipsi item obsecundans cohors habebit aureos centum octoginta septem. Et milites qui videlicet ex his Libybus Justinianis, quique apud aliquam Justinianearum cohortium dictis locis assignatarum sunt, suas annonas, quemadmodum respublica ipsis constituit, percepturi sunt. Manifestum interim sit, quod & omnia solennia quæ civitatibus ipsis assignatis dari solent, quo modo hætenus data sunt, deinceps ipsis dabuntur. Similiter vero & provincialis magistratus, obsecundansque ipsi cohors, suas annonas habebit. §. 1. Verum quoniam, si quis omnes hosce sumptus supputet, non paria neque sufficientia futura sint quæ ex locis ipsi subjectis, sive ex Libyæ provincia inferuntur: idcirco necessarium esse duximus, ut Mareotam quomodo dicitur) & Menelaitam urbem (quæ ante Egyptiacam provinciam sita est) ipsi adjiceremus. Efficere enim alioqui nequeant ut e publico militibus sub ipso constitutis salarium suppeditetur, si, quæ danda sunt, aliunde pendeant, ac sub alio magistratu contribuantur: tum etiam hinc ex diversitate magistratuum innumeræ sollicitudines atque tumultus essent exorituræ. Atque ille quidem dictis locis præerit, tu vero tuo periculo, tibi obsecundans cohors, & civilis magistratus, una cum cohorte, exactorem perficies, & quod colligeris, militibus vobisque ipsis distribuetis, ut ipsorum & sumptus, & annonæ hinc conficiantur, proprio periculo exactione illorum facienda.

CAP. XIX.

NE vero hic cuiquam excogitandi, quomodo aut majores sumptus faciat, aut minorem illationem colligat, occasionem demus: hæc etiam re decenter constituta, per subjectam huic sacre legi descriptionem manifestum fecimus, quantus sit canon qui & ex dictis provinciis locisque, & ex Libyæ ipsa, Mareota etiam, Menelaitaque urbe illatus, ad tribunal tue excellentiæ deferatur: tum etiam quanti sint sumptus quos circa magistrates cohortes, solennia, & devotorum militum alimoniam fieri conveniret. Spectabilis autem præfectus Augustalis, ipsiusve cohors, aut quicumque alius provincialis magistratus cum dicto duce in subjectis ipsi provinciis, civitatibus & locis nullam omnino cuiusquam rei communitatem habebit. Verum ipse spectabilis dux & civilis Libyæ magistratus in dictis locis, tum in pecuniariis & criminalibus causis, tum etiam in publi-

(Ff)

cis

cis exactionibus omnem potestatem obtinebit, ut quæcunque in Libya sunt, & omnes qui illa loca possident, in suis quisque possessionibus, & qui incolæ sunt etiam spectabili duci subiecti sint. Adeo ut tametsi qui sub dictis civitatibus aut locis quibus spectabilis dux præest, possessiones habent, in aliis provinciis habitent, similiter tamen in publicis exactionibus ipsi subijci velimus: ut potestatem habeat, ut ad ipsos exactores emit-tat, omniaque quæ exactionis ratio postulat, fa-ciat.

C A P. XX.

Porro quia etiam sacræ nostræ largitiones ex his provinciis atque locis, quæ dicto Libycorum limitum duci parent, nonnulla recipiunt, nos-que æqualem atque similem illis curam impen-dimus: sancimus, ut dictus Libyæ, & Mareotæ, Menelaitæque urbis (hæc enim illi adjecimus) spectabilis dux, & provinciæ præses cum obsecun-dante ipsi cohorte suo periculo largitionalium pe-cuniarum, quæ ex omnibus dictis debentur locis, exactionem faciat: ita ut plenæ illæ, citraque ullum defectum quotannis exigantur, & ab ipsis Alexandriam emittantur: porroque cui pro tem-pore ex devotis palatinis, ut illic præpositi offi-cium adimpleat, commissum fuerit, tradantur: qui ipsis auxilium ferre debebit, sciens quod nisi has res omnibus modis curaverit, in idem cum duce, præside, & obsecundantibus ipsis cohorti-bus periculum incidet. In hoc etiam milites sup-petitas venient: & nisi id fecerint, in periculo erunt, ne easdem pœnas subeant quas Alexandriæ, & in utraque Ægypto constitutis militibus, nisi & ipsi eam rem æquali cura dignarentur, imposui-mus. Neque vero præter causas superius exce-ptas, præterque devotorum dicti magistratus pala-tinorum voluntatem, qui a suo pro tempore præfe-cto ad exactionem publicorum largitionalium omni-no emittuntur, aliquæ securitatis promissiones in largitionalibus causis dari poterunt: sed & diverso, in iis etiam locis quæ alyla appellantur, exactio exercebitur, omniaque alia similiter per Libyam, Mareotam, Menelaitamque Ægyptiacam civitatem in largitionalibus exactionibus exigentur, quemad-modum Alexandriæ atque in utraque Ægypto ar-cariatum exactionum occasione fieri oportere di-ximus.

C A P. XXI.

Ceterum neque portitorum, neque privatæ publicæve tribunalis excellentiæ tuæ mensæ rationes cum dicto Libycorum limitum magistratu & exactione (eo autem magistratu, eaque exactione qui quæque hactenus fuit & qui quæque jam adjicitur, Mareotæ nempe, & Menelaitæ civitatis, quæ Ægyptiacæ provinciæ sunt) nihil prorsus commu-ne habeant: propterea quod jam ante constitui-mus, ut universus canon qui ex Libya, Mareota, Menelaitæque urbe quocunque modo, & ex quo-cunque eorum quæ ad excellentiæ tuæ magistra-tum referuntur, titulo contribuitur, ad hos sumptus quos supra diximus procedat, nempe ad alime-niam magistratum, cohortium & militum, ac denique ad solennia. Quæcunque autem occasio-ne largitionalium illationum dicta nobis sunt, omni-

bus modis observentur. §. 1. Quoniam vero hoc etiam in curam nostram suscipimus, ne subditi no-stri ex magnis locorum intervallis collisionem sube-ant, itaque injuria afficiantur, sed ut quia Ma-reota Alexandriæ vicina sit, & nonnulli qui illic turbant, veniant necesse est facere adimplentem magistratus officium *, tradentur autem ipsi con-solationis causa aurei centum. Atque hic quidem etiam quæ a nobis de Libyæ administratione con-stituta sunt, finem habent.

C A P. XXII.

Sequitur dehinc, ut transeamus ad limites The-baicos, hoc est, duas Thebaidas, quibus præest spectabilis dux qui a nobis hanc administrationem accipit: cui etiam harum provinciarum peculia-res magistratus obedient, quique in eodem honore in quo præfectus Augustalis est, tanquam si ipse esset, futurus est: ac per omnia tuæ excellentiæ lit-tutis tribunalque Orientali suberit, quemadmo-dum nunc etiam spectabilis præfectus Augustalis subest. §. 1. Damus enim illi omnem jurisdictio-nem & potestatem quam spectabilis Augustalis ha-bet * jam olim ipsi attributis, hoc est duabus The-baidis. Hoc ipsius curæ suo periculo incumbit, ut primum summa diligentia frumentum solennis il-lationis exigat: dein emittat, tradatque spectabili Alexandrino Augustali: & omne frumentum quod ad ipsius provincias, civitates atque loca pertinet, quodque etiam ad illationem felicis hujus urbis, & ad alimoniam a nobis Alexandria benigne donatam refertur, ut ad jam dictas constitutas dies citra de-fectum & cum effectu paratum sit, suo periculo operam det: ita ut nulla in his dilatio fiat: quippe cum omne * etiam obsecundantem ipsi cohortem. Periclitabuntur etiam milites qui in illis locis sunt, & tribuni, omneque civile atque publicum auxi-lium, nisi in his suppetias ferant. Oportebit au-tem solennis illationis quæ huc emittitur, mensu-ram ante diem nonum mensis Augusti ab ipso cum effectu fluvialibus navibus imponi, & quæ sub ipso est plenariam ab ipso exigi: deinde idem frumen-tum ante decimum mensis Septembris Alexan-driam deportari, atque spectabili præfecto Augustali, aut qui ab illo in hoc designati sunt, tradi: ali-moniam autem a nobis per liberalitatem magnæ urbi Alexandriæ donatam, ante decimum quin-tum mensis Octobris. §. 2. Illud enim in con-fesso est, quod nisi ad dictas dies omne solennis il-lationis huc mittendæ, atque Alexandrinis in ali-moniam datum frumentum Alexandriam emissum, spectabilique præfecto Augustali traditum fuerit, ipse quod frumenti mensuræ deest, quodque tra-ditum non est, id omne in ternas artabas singulis solidis apponere debet. Hoc autem periculum, non ad vitam, neque ad magistratum ipsius mo-do durabit, verum etiam privatus factus, & mor-tuus productiorem vita sua exactionem sentiet. Heredes si quidem & res ipsius istiusmodi diffi-cultatibus obnoxie erunt: cum negligentia il-lius continenter adversus ipsos periculum, curam, & exactionem dabit, quoad omnis debiti ad dictum modum dissolutio fiat.

CAP. XXIII.

Nequē vero eorum quicquam quæ hæcenus facta sunt, conquiritis aliis innovamus. Sci- mus enim, quomodo Ioannes gloriosissimus comes illius magnificæ memoriæ filius, ante completum eundem mensem primæ indictionis jam nunc præ- teritæ, omne frumentum Alexandriam intulerit, eique qui eo tempore Augustalem magistratum obtinebat, tradiderit Mareotæ. Ne autem specta- bilis Alexandrinus Augustalis amplius metuat, sta- tuimus, ut clarissimus pro tempore Libyæ civilis magistratus suo periculo hominem industrium eli- gat, atque emittat huic vicarium, qui Mareotæ & Menelaitæ residebit, pecuniariasque atque crimi- nales causas, necnon alia omnia quæ in vicinis circa Mareotam & Menelaitam civitatem locis a- guntur, audiet, ac quæ deceant faciet: tum etiam si qui Alexandrini seditiosi fugerint, hos comprehendet, & ut eorum quæ ita committun- tur nihil inultum relinquatur, ad spectabilem præ- fectum Augustalem, scriptis ad illum publicis li- teris, mittet. Sane, si quum seditiosi aliqui Ma- reotam fugerint, hos spectabilis præfectus Augu- stalisprehendere velit, facultatem habebit, ut unum aliquem ex commentariensibus suis cum publicis literis ad eum qui clarissimæ Libyæ pro- vincię præsidis locum supplet, emittat: quo ipsius cura & periculo ordinis honestatisque turbatores comprehendantur, tradantur, & Alexandriam emittantur. Assignamus enim dicto vicario vi- ginti cohortales, ex ea cohorte quæ provinciali Libyæ præsidis paret: & milites ex illis qui illic stativa habent, numero ad quinquaginta, ut & qui pareant & ministrent habeat, & ad exigenda ea quæ competunt, par sit. §. 1. Ministerium au- tem ipsi præbent dicti cohortales & milites, tum in conservatione ordinis, tum in aliis omnibus, quæ illorum officii essent, qui ab ipso in hoc quod jam constituimus, designari solent. Exiget etiam plenariam, prout quondam a nobis constitutum est. Deinde quod huic rei annexum est (de por- toriis loquimur) omnino ipsius provincialiumque magistratum, & obsecundantium ipsi cohortium curæ atque periculo subiacebit: ut quocunque civitates, loca atque homines suppositæ huic legi descriptioni subiecimus, portiorumque titulo assi- gnavimus, ab his citra ullam imminutionem omne aurum quod inde provenit, & exigat, & portorio- rum susceptori tradat: idque intra constituta tem- pora, in nulloque prorsus illa transgressus: ne vi- delicet portiorum rationi impedimentum infe- rat, quod rursus solennem illationem impedi- at. Certe enim ita ipsum huius rei periculum respi- ciet, ut quocunque portiorum susceptori ad diem persolutum non fuerit, huius duplum ab ipso ejusque cohorte deprecandum sit. §. 2. Quæ- cunque vero ex provincia ipsi a nobis tradita ex- cellentiæ tuæ mensis inferuntur, hæc per excellen- tiæ tuæ cohortem & scriniarios, dictarumque pro- vinciarum tractatores a locis, civitatibus, & per- sonis huic sacræ nostræ legi subiectis evidentio- remque exactiois facilitatem facientibus proprio ipsius periculo exigivolumus. Illi enim hæc exi- gent, atque huc transmittent. Neque securitatis

promissiones dubit quisquam, siue magistratum gerat, siue civitatis episcopus sit, ne spectabilis quidem Alexandrinus Augustalis, nisi iussu a solio tuo procedat, quæ id velit, aut etiam ipsi tracta- tores. Hoc ipsum etiam fecit qui in præsentia eundem magistratum obtinet, Orion videlicet gloriosiss. urbicas plenarias, & quæ sub Joanne, & quæ sub Orione collecta emissæ est, tua excellentia nosque inspeximus. Socordię igitur solummo- do fuerit & prodicionis, eos qui tanti fuerint, nolle imitari: præsertim quum majorem po- tentioremque illum fecerimus, & Augustalis digni- tatem atque jurisdictionem ipsi dederimus. Et profecto tolerabile non esset, si qui majorem pu- testatem indeptus sit, superioribus se inferiorem exhibeat, universamque rempublicam periculo subiciat: se vero perpetuo exitio implicet, dum magistratu excidit, atque in iudicium protrahitur: dum in privata vita, & post mortem per suos he- redes debitum dissolvit, donec internas artabas frumenti omnis mensura quæ exportata non fue- rit, per solium excellentiæ tuæ exacta, fisco plene admensa sit.

CAP. XXIV.

Imperium vero habebit & in milites & in paga- nos: in illos quidem pro jure militaris ma- gistratus: in hos autem, pro ratione jurisdic- tionis Augustalis: insuper in subiectos ipsi (quemad- modum antea diximus) provinciales magistratus, quibus dictæ provinciæ curæ sunt, atque in obse- cundantes illis cohortes: in omne item civile publicumque auxilium, & in omnem magistra- tum, quique rempublicam tractat: breviter, in omnes qui in illis provinciis aut sunt, aut habi- tant, aut pagos gubernant, aut quoquo modo rem- publicam administrant. Quos facultatem habe- bit, ut ad se adducat, quanquam in aliis provin- ciis ipsi non subiectis habitent, in solis tamen pu- blicis exactioibus. Quod faciet, tametsi qui in ipsius locis sunt, aufugerint. Ita enim in publico- rum tributorum exactioe undique exculationes atque prætextus excludentur. §. 1. Quod si quos il- lorum qui pagos gubernant (pro quibus etiam peri- clitatur) circa solennem frumenti transmissionem, aut circa ea quæ portiorum provincialiumque sumptuum nomine dantur, refractarios experiatur, non hos removebit, sed in custodia constituet, aliosque ad eam rem idoneos quæret, atque hæc tuæ excellentiæ solio indicabit: quos res per te, & qui in posterum eundem quem tu magistratum obtinebunt, ad aulam Imperatoriam relata, inde dispositionem dijudicationemque suscipiat: ita ut improbitatis accusati, si sic nobis videbitur, re- pellantur: qui vero in horum locum defecti sunt, si idoneos esse judicabimus, sufficiantur, & divi- na sacraque nostra atque solii tui de hoc iussio- ne facta, in illorum pagarchias atque bona sub- eant. §. 2. Ante omnia itaque curare ipsum volumus solennem illationem atque alimoniam Alexandrinorum, ut suo provincialiumque magi- stratum & obsecundantium ipsius cohortium pe- riculo illam Alexandriam emittat, quatenus sub ipso constitutæ provinciæ & civitates, periclitatu- ris etiam clarissimis tribunis cum omni civili pu- blico.

blicoque auxilio circa cingulum, bona, & salutem ipsam, nisi auxiliati fuerint. Verum huc * felicitis frumenti transmissionis usque ad decimum mensis Septembris, unuscujusque indictionis * nisi Alexandriam emiseric, & hujus Augustali, quive ab ipso designati sunt, tradiderit. §. 3. Donatam autem a nobis Alexandrinæ urbi alimoniam usque ad decimum quintum mensis Octobris mittet, tradetque spectabili præfecto Augustali aut scrinarii, aut qui ipsorum locum obtinent, si hoc petierint: verumtamen ad eandem diem, & in hosterminos, quos solum tuum præstituerit, si & ipsi hæc fieri velint: extra quam si nonnullis in hoc fidem publicam dent, ut e sacris locis egressi res suas inspiciant, omnibusque modis explendum fisco, illive satisfaciendum, curent: quo hoc tribunalis tui scrinarii, qui hujus rei periculum in se receperunt, accipiant. Nam quæ præter hæc fides publica datur, eam nullam esse: atque ubicunque, in sacris etiam locis, eum qui eo modo frustra fidem publicam acceperit, exactionem sustinere vo-

lunt. Insuper & qui ita fidem dederit, quæ hinc exactiones & damna obvenient, iis ipse & heredes ipsius atque successores & bona subiacent. §. 4. Quod si quis Dei amantissimorum episcoporum contra jam dicta fidem publicam dederit, necesse habebunt Dei amantissimi ecclesiæ ipsi subjectæ œconomi & defensores, ut inde proveniens damnum fisco resarciant: ac primum quidem de suo & ex bonis suis: deinde vero, si inopēs sint, ex ipsis etiam sanctissimæ ecclesiæ rebus. Verum si præter voluntatem Dei amantissimi episcopi aliquo modo ipsi dare fidem publicam ausi fuerint, non modo quod factum est, omnino irritum erit, verum etiam ipsi damnum fisco resarcient. Ad hoc etiam, si tale quippiam præter episcopi sui voluntatem fecerint, & ab officiis quæ habent removebuntur, & e sacerdotio ejicientur. §. 5. Ac si præses contra veritatem modum cuiuspiam, qui publica tributa tuis mensis assignata debeat, fidem publicam dederit, aut tribuni, aut primores. ***

Finis Edictorum Iustiniani Imp.

IVSTINI IMP. AVGVSTI NOVELLÆ CONSTITVTIONES.

Henrico Agylæo Interprete.

CONSTIT. I.

DE INDVLGENTIA TRIBVTARIORVM RELIQVORVM.

Quamvis studii & providentiæ jam inde ab imperii nostri primordiis in commoda publica contulerimus: & quæ sequuntur.

CONSTIT. II.

VT CONSENSV MATRIMONIUM SOLVI POSSIT.

Nihil in rebus mortalium perinde venerandum est, atque matrimonium: quippe ex quo liberi, omnisque deinceps sobolis series existat: & quæ sequuntur.

CONSTIT. III.

DE IIS QVI IN OS ROENA ET MESOPOTAMIA ILLICITAS NVPTIAS CONTRAXERVNT.

Idem Imperator Petro sacri æarii comiti.

P R Æ F A T I O.

Legum severitati interdum Imperatoriam clementiam immisceri convenit, præcipue vero quando subditos multis damnis atque incommodis ea res eximit: quale profecto quiddam in præsentia nostræ potentiae facere visum est. A patre enim nostro qui una cum aliis virtutibus pudicitiam mixtice amplexatus est, conscripta lex est, quæ eos qui illicita matrimonia ineunt, & punit, & mulctat, & ad honestatem reducit, ut ne quæ extra ipsius naturæ fines posita sunt, concupiscant. Ac sane perpulchra ea lex est, mirumque in modum nobis

placet: adeo ut eam & ratam habeamus, & omnibus modis vigorem suum obtinere jubeamus. Verum multi ex Mesopotamia, Osroena quoque & Euphratica provincia nos adierunt, qui docerent, quomodo nonnulli, dam consuetudinem cum Persis, (a quibus hæc provinciæ non multum distant) & qui inter illos sunt Saracenis habent, partim per ignorantiam legis, partim amoris affectu videlicet illorum imitatione illegitimis matrimoniis conjuncti fuerint, ita ut nonnullis horum liberi atque nepotes nati sint: quomodo item nonnulli, hac cupiditatis suæ occasione capta, quod paululum quiddam pro acceptis iustionibus quæ istiusmodi investigari atque vindicari velint, gloriæ tuæ magistratui quotannis depensuri sint, post hujus rei faciendæ commissionem turpis lucri causa per calumniam multos injuria afficiant, vexent, ac innocentibus negotium facebant: adeo ut sæpe mortuis illis qui illicitè inter se juncti fuerant, ab horum filiis, nepotibus, & ulterioris seriei liberis, qui nihil deliquerint, quod parentes majoresque ipsorum illicitè in matrimonium coierint, pœnas exigant. Antequam hæc quidem quum dicerent, simul a potentia nostra clementiam petierunt.

CAP. I.

Nos igitur horum precibus admissis, statuimus, ut nullus omnino eorum in tribus istis provinciis, qui ante eum diem quo Deus nobis Romanorum Imperium est largitus, in illicitas nuptias inciderit, ob id negotiis irretiat, vel difficultati-

bus

bus ac dispendiis subdatur. Quamquam enim sacratissimum nostrum ærarium ita damno afficiatur, & iis quæ ex lege per hanc occasionem ipsi dabantur, privetur, nihilominus tamen quod præterit, ex speciali beneficio usque ad id tempus condonamus. Quod profecto facimus, non quasi pudicitiam aut quæ de hac lata lex est negligamus: sed quo iis qui parvo redempta talia ex silco subtrahunt, multorumque facultates ac substantias in dictis provinciis quassant, & communes calamitates cient, omnem questus occasionem succidamus. Quocirca sane legem illam, & quæ in illa adversus eos qui illicitè nuptias contrahunt, pœnæ constitutæ sunt, ubique per nostram rempublicam, & in paulo ante dictis provinciis inde ab initio Imperii nostri vim & auctoritatem habere jubemus. Provinciis autem illis ideo benignitatem simul & veniam elargiti sumus, quod qui in illis habitant, Persis, & qui sub ipsis agunt barbaris Saracenis finitimi & vicini sint: itaque humanis affectibus tacti, illos invitati sint, neque naturæ inotum atque vim superare vâ-
luerint.

Finis Novell. Constit. Iustini Imp.

TIBERII IMP.

DE DIVINIS DOMIBVS CONSTITVTIO.

HENRICO AGYLÆO INTERPRETE.

In nomine Domini Jesu Christi Dei nostri.

Imperator Caesar Flavius Tiberius Constantinus, fidelis in Christo, clementiss. beneficentiss. pacificus, Alamanius, Gotthicus, Francicus, Germanicus, Alanicus, Wandalicus, Africanus, Pins, Felix, Inclytus, Victor, Triumphator, semper colendus, Aug. Sacratiss. Senatui.

PRÆFATIO.

Cum opera sint, quæ Deo convenient, simulque eundem cum humano genere ortum habeant, in supplices beneficium esse, maleficia extirpare, & quæcunque subditis utilia sunt, ea & meditari & facere: tum ea ipsa nos præcipuum Imperatoris Majestatis insigne esse arbitrati: ex quo Deus nobis reipublicæ imperium atque gubernacula dedit, nulla (ut ita loqui liceat) neque die neque nocte quicquam earum rerum studio antiquius cariusque habuimus. Hinc certe quum permulti qui partim in inclyta hac urbe habitarent, partim ex omnibus ferme subditorum nostrorum provinciis alii aliunde prodirent, diversimode nos adierint: qui iidem quum prope possessiones domusque quaspiam Imperatorias prædia & bona sua haberent, aliisque rebus & controversiis involuti essent, variis injuriarum modis a procuratoribus, chartulatis, conductoribus, & qui alioqui ad Imperatorias domus attinent, in se peccatū annuntiarent, atque res mobiles, inter-

EPILOGVS.

† Proinde quod nobis visum est, & per hanc sacram pragmaticam declaratur formam, gloria tua, quique pro tempore eidem magistratui præerit, effectui atque fini tradere & observare studeto. Dat. calend. Jan. Constantinop. Imp. DN. IUSTINO PP. Aug. Anno 1.

CONSTIT. IV.

VT DEI AMANTISS. EPISCOPI CVM PROVINCIARVM INDIGENIS, ET QUÆ SEQUUNTUR.

Utm reipublicæ a Deo nobis datæ curam gerimus, simulque ut subditi nostri in omnibus iustitiæ bono fruuntur, operam damus, & quæ sequuntur.

CONSTIT. V.

DE SAMARITANIS.

Idem Imper. Diomedis sacrorum pratoriorum præfetto.

UT impiam Samaritanorum hæresim, & omni ratione carentem horum vesaniam, ad meliorem frugem perduceremus: & quæ sequuntur.

dum etiam possessiones, agros & agricolas sibi ereptos lamentarentur: ea autem ratione, quod illi aliquid faciendum conducere ab ipsis alienis prædiis & agris defensionem quæ illis non competat, tribuant, tabulasque Imperatorias ac signacula affigant, & (ut uno verbo dicamus) quæ ad ipsos non pertinent, suo dominio subiciant: quod aliorum adversus alios nulla ratione nitentes lites suscipiant; itaque & actores rebus sibi debitis potiri non sinant, & reis citra iudicium indictaque causa debiti exactionem vi inducant: ad extremum vero, quod ut nonnulli fraude inducti, rerum debitarum syngraphas in ipsas divinas domus concipiant & conscribant, efficiant, alienisque emptionum, aut fortasse donationum contractibus, in eorum qui aliis debent circumscriptionem immisceant: inde (inquam) factum est, ut quæcunque ad nostras aures pervenerint, de iis recte & competenter statuerimus, quum iis quidem restitui ablata iusserimus, ac incompetentes defensiones interdixerimus: illos vero a iudiciis liberaverimus, debitorumque syngraphas irritas iudicaverimus, & fraudes in contractibus fieri solitas prohibuerimus: quum denique Imperatoriarum domuum procuratores leges justumque pietatis nostræ propositum sequi iusserimus. Verum quoniam impossibile est, ut extranei, quique procul hinc habitant, pariter omnes huc convenient, utque

nos singulatim omnia que ad hunc modum sunt, ubique manifesta faciamus: quæ ad hæc attinent, evidenti lege explicare visum est, quo non solum nostræ ætatis, verumetiam omnis futuri ævi hominibus nostrum æquitatis justitiæque studium innotescat. *Innotescat vero etiam quam Imperatoriis nostris ædibus, quive illis præsent, si quid delinquant, non parcamus: quomodoque si subditis bene sit, id nostram esse opulentiam felicitatemque, & (quia non solum divinarum domuum negotia, verum etiam communia præsentia reipublicæ nos cognoscere par est) subditorum facultates, quantum ad curam, nihil ab Imperatoriis disferre existimemus.*

A C P. I.

STatnimus igitur, ut nulli gloriosissimorum, magnificentissimorumve divinarum nostrarum, aut pientiss. Augustæ domuum (quibus & patrimonialis & regia domus, quæ ante novas ecclesias sita est, annumeranda est) curatores, aut chartularii, aut provisores, aut conductores, aut quicumque alii ad easdem divinas domus pertinent, vel tabulas quæ nostram appellationem contineant vel effigies insigniave Imperatoria alienis ædibus aut prædiis vel mobilibus defunctorum, aut etiam quum superstitum rebus signacula imponere, vel aliorum rusticos suscipere, vel solutiones aliquas quæ ipso aut etiam ipsorum proventus transferant, in Augustalem domum faciendas curare in posterum ausint: neque si etiam earundem domuum, prædiorum, rerum, aut rusticorum partem aliquam ad Augustas ædes pertinere contingat, hinc adversus eos qui una cum ipsis possident, fraudis læsionisque occasionem capiant.

C A P. II.

Quin & si quos rusticos, qui in aliorum mancipio sunt in præsent ipsos habere, aut quales diximus solutiones accepisse constet, simul ipsos rusticos restitui, simul ipsas solutiones irritas esse jubemus. Quod si de his rebus aut etiam de aliquibus contractibus actionem se habere adversus alios dicant, nequaquam reum ad se trahant, neque (id quod & absurdissimum & iniquissimum putamus) suarum controversiarum iudices sedent; liceat autem ipsis ut coram competente iudice, sub quo sunt qui actiones sustineant, litem moveant, simulque jus suum obtineant. At si ipsos gloriosissimos magnificentissimosque curatores, divinarum domuum, quarum curam gerunt, nomine ab aliis in jus vocari contingat, tum quidem si hic actio instituat communi & actoris & Augustalis domus curatoris consensu, unus ex gloriosissimis nostris præfectis ad rei examinationem dijudicationemque eligatur: & si (ut fieri assolet) contentio huc insurgat, libellus supplex Principi offeratur, datusque ab ipso iudex suscipiatur: si vero in provincia aliqua, ejus præses controversiam sibi audiendam sumat. Cæterum si quis chartularius, emphyteuta, conductor, aut colonus Augustalium rerum occasione in jus vocetur, facultas sit actori, si velit, ut coram ipso Augustalis domus curatore, aut (si suspectum illum habeat) in alio foro coram eo coram quo communiter visum sit,

aut etiam quem ex imperiali jussu hic nacti fuerint, actionem instituat. Quæ vero istiusmodi controversiæ in provinciis movebuntur, eas cujusque provincie præses audiendas assumet. Sane quæ iisdem divinis domibus privilegia jam concessa sunt, ea non in his, sed in litium sumptibus observentur, pro inducendis nempe (quomodo dicitur) legendis & edendis, atque in aliis quæ circa lites sunt sumptibus, ut nemo constitutum horummodum transgredi audeat, iudicorumque ministri esse debeant. Illis vero etiam qui adversus ipsas Augustas ædes, earum curatores, provisores, conductores, chartularios aut colonos actionem dicant, ut iisdem utantur privilegiis facultas fuerit: ut ne in hoc quidem (quo tamen legimus nostris constitutum esse modo) illis esse inferiores videantur.

C A P. III.

Porro quia nonnullos esse scimus, qui quum creditores suos debitis defraudare volunt, res suas illis oppigneratas alicui nostrarum ædium aut vendunt aut donant, aut alio quocunque contractu perscribunt, & per illas medias in alios vel cognatos vel familiares aliquo contractus modo transferendas curant: ut hac ratione hypothecæ jus miserum in modum iis qui pecunias erogant, fere dispareat: dum divinæ domus præfectus (per quem hæc facta esse dicuntur) propter potestatem quam habet movendam de his rebus actionem non suscipit: & qui rem percepit, contractum cum divina domo intrum præterdit, per datumque domui privilegium a nemine actione conveniri sustinet: *insuper etiam quia esse scimus*, qui domibus, locis, aut aliquibus unius cujuspian Augustarum ædium officinis majore aut quacunque mercede conductis illarum rerum prærogativa utantur: itaque creditores, aut etiam qui ipsis actiones intentant, & arceant & oblectant: idcirco jubemus ne quis de reliquo subdolis commentis adversus creditores suos uti audeat, neque per divinam domum mediam cum alio donationem aut contractum instituat: sciens quod nullum fructum ex versura sua percepturus est, quum res alienata ubicumque fuerit, sive penes divinam domum, sive penes alium quempiam, nihilominus vindicari poterit, & omnia ei qui actiones aut etiam hypothecæ jus habet, integra atque illæsa, perinde ac si nihil intervenisset, servabuntur. Ad hoc etiam, si quid hujus commenti causa ipsi divinæ domui ejusve procuratori captandæ benevolentie ratione datum esse contingat, eo qui dedit excidet, hancque (quamquam minorem quam pro merito) remunerationem feret.

C A P. IV.

Cæterum neque per earum ædium quæ ad Imperatorias domus pertinent inquilinos, neque per alienos colonos, aut alium quempiam omnium, divinarum ædium præfecti aliquid faciendum conducant, neque illis patrocinium tribuant, ut quod *παροικισιον* dicitur, ex liberis aliquibus, ex actionibusve obnoxiiis aut decurionum etiam, quæve in universum ad alios pertinent, prædæ capiant: ac vero ab his omnibus desistant. Et si tabulæ aut insignia Imperatoria istiusmodi prædæ, domi-

domibus, officiis aut locis jam affixa sint, hæc detrahant, aliisque qui illa detrahunt, quasi nostro jussu id faciant, nequaquam contradicant. Ad hæc quietem agant, adversusque inquilinos, & qui quocunque modo tenentur, coram competentibus tribunalibus moveri actiones sinant: ac nullam ad alienas controversias, aut res, aut jus, aut prædia, horumve colonos accessum habeant, neque adversus aliquos actiones cedant, aut has ab aliis assumant: itaque alios, ut istiusmodi actionibus obnoxios, in jus vocent. Etenim hanc injuriæ rationem omnino tolli jubemus, etiam si donationis modo istiusmodi actiones ipsarum dominus in nos divinasque nostras ædes transferat, & quæ iusta videantur, debita se habere dicat: ne videlicet hæc commento aliis iniquitatis quicquam obveniat. Istiusmodi si quidem donationes nobis curæ non sunt, neque calumniæ opinionem auferre & subire nostrarum divinarum domuum procuratores volumus: utpote qui singulis (ut dicitur) diebus nostra subditis doneamus, magnamque rerum mobilium immobiliumque & pecuniarum vim prope omnibus elargiamur. Facultas vero cuique sit, ut quas se habere actiones dicit, eas adversus obnoxios secundum consentaneæ in hoc obtinentem modum, nullo Augustarum domuum præfecto interposito, moveat: & quando sua per legem recuperarit, de his quocunque velit modo statuat. Ipsas enim actionum cessiones, quod fraudis & calumniæ ansam complectantur, & odimus & averfamur. Quapropter etiam si quæ huiusmodi in ipsas divinas domus jam conscriptæ sunt, has irritas constituimus, & nullam illas petitionem exactionemque habere concedimus, ut hi adversus quos factæ sunt, inde provenientibus actionibus liberentur, hancque poenam iis qui has cessiones facere ausi fuerint, imponimus.

CAP. V.

SI vero etiam ipsarum Augustarum domuum præfecti, aut chartularii, aut emphyteutæ, aut conductores, aut dispensatores, aut qui alioqui ad illas pertinent, ob res privatim ad ipsos pertinentes ab aliquibus coram competentibus magistratibus in jus vocentur, ipsos prompte obedire jubemus, & secundum procedendi ex lege ordinem actiones suscipere, indeque manentibus exactionibus cedere, idque perinde ac si ad divinas domus nihil pertinerent: ne hæc potestate eos qui adversus ipsos actiones habent, oblatere, iisque quæ debent fraudare videantur. Adeo autem ab istiusmodi injuriis divinas nostras domus alienare cogitamus, ut controversias apud illarum magnificentissimos gloriosissimosve curatores sive in scriptis, sive sine scriptis jam motas, ulterius procedere non sinamus, extra quam si utraque pars sponte id facere velit. Quod sane si utraque pars non velit, volumus ut unus aliquis nostrorum magistratum, in quem partes consenserint, quemve etiam nos assignaverimus, secundum hoc quod recens a nobis constitutum est,

controversiam a quocunque horum examinatam, quæque in illa sorte acta sunt, suscipiat, ac deinceps audiat, quæque legibus convenient, de ea statuatur.

CAP. VI.

DE oneribus profecto etiam, & metatis & angaris, & viarum pontiumque instaurationibus, de descriptionibus quoque & indictionibus tractare nobis visum est: ac ne hæc indistincta maneat, consentanea quedam iustissimo nostro proposito de illis præscriptio procedat. Quum enim privilegia jam olim Augustalibus domibus data ab his illas eximant, recte animum nostrum subiit, ut rei utilem & necessarium ordinem imponeremus. Si etenim ob Imperatoriorum exercitum, qui in barbaros emittuntur, transitum, aut etiam nostro jussu, quo abunde huic inclytæ civitatæ annonæ sit, aliarumve occasionum causa, specierum quandam contributionem fieri contingat: his omnibus non modo alios subditos, verum Augustarum domuum possessiones & habitacula profecto etiam obnoxia esse volumus. Ac sane citra has causas, ne divinæ domus, neque alius subditorum quisquam molestia afficiantur, jubemus: neque ut tale aliquid illata necessitate fiat permittimus.

CONSTIT. II.

DE HEREDIBVS.

DEo simul & iustitia nihil majus existit: absque his enim nihil unquam commode geri potest, & præcipue in nostra hæc Republica. Exinde enim & recte regnare, & subditos ad benevolentiam, neque non ad summam licet attrahere devotionem. Eapropter cum & nos divinitus, perque iustitiam, Imperii sceptrum suscepimus: & quæ sequuntur.

CONSTIT. III.

DE PROVINCIARVM PRÆSIDIBVS.

Non tantum decenter leges ferre summo bono est: sed etiam sancita accurate custodire, & ad effectum deducere, transgressoresque competentibus poenis subicere. Quæ enim legum erit utilitas, si in literis duntaxat consistent, non etiam per ipsa facta atque opera subditis utilitatem de se præbeant? & quæ sequuntur.

*Novella quarta deest integra. ***

CONSTIT. V.

DE RELEVATIONE TRIBVTORVM

PUBLICORVM.

Præstantissima inter homines bona sunt iustitia & benignitas: quarum altera æquabiliter suum cuique tribuit, neque appetit aliena: altera ad misericordiam decurrit, & debitorum incommoditate egentes liberat. Hæc ornare firmareque imperium, hæc conservare rempublicam; hæc pulchrè humanam noverunt gubernare vitam, & quæ sequuntur.

Finis Constitutionum.

ALIÆ

CONSTITUTIONES

IUSTINIANI, IUSTINI, ET TIBERII.

Ex libro Iuliani antecessoris.

PRAGMATICA SANCTIO IUSTINIANI IMP.
COMPLECTENS VARIA CAPITULA.1. *Imp. Iustinian. August. ut omnia firma sint, quæ Amalasijunta, vel Atalaricus, vel Theodatus concesserunt.*

PRO petitione Vigilii venerabilis antiquioris Romæ Episcopi quædam disponenda esse censuimus ad utilitatem omnium pertinentia, qui per Occidentales partes habitare noscuntur. In primis itaque iubemus, ut omnia quæ Atalaricus vel Amalasijunta regia mater ejus, vel etiam Theodatus Romanis vel Senatu poscente concessa sunt, inviolabiliter conserventur: sed & ea quæ a nobis vel a piæ memoriæ Theodora Augusta quondam conjuge nostra collata sunt, volumus illibata servare, nulla cuicunque danda licentia contra ea venire, quæ a prædictis personis pro quibuscunque rebus vel titulis data vel concessa esse noscuntur, excepta videlicet donatione a Theodato in Maximum pro rebus abita Marjani: ex quibus dimidiam portionem Libero viro gloriosissimo dedisse meminimus, reliquam dimidiam Maximo viro magnifico relictam, quas apud utrumque firmiter manere censuimus.

2. *Ut per Totilanem factæ donationes irritæ sint.*

SI quid a Totilane tyranno factum vel donatum esse invenitur cuicunque Romano seu cuique alio, servare vel in sua firmitate manere nullo modo concedimus: sed res ablatas ab hujusmodi detentatoribus antiquis dominis reformari præcipimus; quod enim per illum tyrannidis ejus tempore factum esse invenitur, hoc legitima nostra notate tempora non concedimus.

3. *Nemini noceat in captivitate gentium amissio instrumentorum.*

Licet enim generali lege prospectum est ne instrumentorum amissio dominis, pro quibus instrumenta conscripta sunt, quodcunque præjudicium rerum possit inferri: tamen specialiter etiam per illa loca hoc renovare censuimus, cum sciamus per diversas calamitates & hostiles perversiones tam in ipsa civitate Romana, quam in aliis locis hominibus instrumenta perisse. Nequaquam igitur ex hoc quicunque patiantur calumniam, aut aliquod sustineant detrimentum, sancimus, ut instrumentorum quidem amissionem vel corruptionem nullum præjudicium pro dominio vel possessione, pro credito, dominis rerum, vel possessori-

bus, aut creditoribus pro quibus instrumenta conscripta fuisse inferre pragmatum.

Sed & si quis res absentis vel etiam capti, fortitan greges, per suam aut cujuslibet auctoritatem invaserit, vel petendo eas tenuit, reverso eo vel liberato, sine ulla dilatione jubemus restitui ipsi vel etiam heredibus ejus. Et si forte ille fatale munus subiit, etiam heredibus ejus restituitur, legis auctoritas suggerit.

5. *Non presumat quis alienum.*

Quia autem verisimile putamus diversos tyrannidis tempore res suas per metum alienasse hominibus, vel officium quodcunque gerentibus, vel aliam a Totila commissam actionem vel potentiam, vel gratiam apud eum habentibus, siue venditione, siue aliis quibuscunque contracti titulis, modo vero quod factum est prius rescindi desiderare, utpote per violentiam vel per metum tyrannici temporis factum: sancimus omnibus esse licentiam sui recipiendi siue vindicandi, vel possessionis a iudice adipiscende, prædiis tantummodo videlicet restitutis, quæ tamen eo qui se dedisse perhibet adprobante veraciter constiterit exsoluta, nec aliquo postea modo vel fraude subtracta, vel ab eo recepta: cum non absque ratione esse putamus multa tunc tempore per metum vel violentiam facta esse, quæ postis temporibus rescindi expolit justitia poena videlicet instrumentis inserta propter prædictas sanctiones modis omnibus quiescente.

6. *De tempore postliminii, id est, post captivitatem.*

Cum autem Deo propitio nostro imperio sint omnes restituti, sancimus pro nostrorum legum auctoritate triginta necnon & quadraginta annorum præscriptionem, alias insuper, legibus locum habere, & suam tenere per omnia firmitatem: his duntaxat temporibus, quæ ab adventu tyrannorum bellica confusio comprehendit, nullatenus in præscriptionum curricula imputandis.

7. *Ut instrumenta irrita revocentur.*

Cognovimus, dum hostilis ferocitas Romanam civitatem vel alias obsideret, diversos contractus esse factos inter Romanos qui obsidebantur, vel etiam instrumenta conscripta: in præsentem vero quosdam prædictos contractus rescindere vel etiam instrumenta irrita revocare: sancimus, & si postea per hostilem incursionem hujusmodi documenta perierunt, nullam esse licentiam quæ facta

facta sunt, infirmandi, sed omnes contractus obfidionis tempore factos in sua firmitate durare instrumenti etiam competentem vim habituri, sed nullum per eorum amissionem dominis præjudicium generandum, quod enim tunc perfectum est, per fortuitos belli casus verti subtilitatis non patitur ratio.

8. *De rebus mobilibus vel immobilibus.*

Res insuper mobiles vel immobiles seseque moventes, quas a Theodorici regis temporibus usque ad nefandissimi Totilæ superuentum quocunque jure vel titulo Romani possedisse noscuntur per se, vel usufructuarias vel alias personas, per quas nunquamque præcepit possidere, in posterum sine aliqua concussione apud eos servamus, eo videlicet ordine quo per prædicta tempora easdem res possedisse noscuntur.

9. *Pro immunitate tributorum.*

Ne autem tributorum exactionis intuitu habitatores patiantur molestias quarumcumque provinciarum, sancimus nullius majoris dignitatis officia pro exigendis functionibus dirigi, sed per provinciarum iudices & eorum officia quodcumque damnum collatores sustinere pro tributorum videntur exactione, licentia non deneganda majoribus iudicibus, & eorum Officiis, si minus inlata fuerint functiones, ipsos iudices & eorum Officia convenire, & quod minus est illatum exigere, & tam publicæ rationes, quam collatoris utilitas procuretur. Dat. anno, die, & Cons. SS.

10. *De confirmatione absolutionis tributorum.*

Ipsarum etiam functionum solutionem per consuetam loca vel tempora solenniter præcipimus fieri, nulla innovatione per hostilem adventum solutioni tributorum penitus inferenda, sed pro sua consuetudine vel nostrorum beneficiorum tenore sive ad arcam sive in provincia, unumquemque solutionem posterum etiam celebrare.

11. *Ut leges Imp. per provincias ipsorum dilatentur.*

Iura insuper vel leges Codicibus nostris insertas quas jam sub edictali programme in Italiam dudum misimus, obtinere sancimus; & eas quas postea promulgavimus constitutiones, jubemus sub edictali propositione vulgari ex eo tempore quo sub edictali programme evulgatae fuerint, etiam per partes Italiæ obtinere, ut una, Deo volente, facta republica, legum etiam nostrarum ubique prolatetur auctoritas.

12. *De suffragio collatorum.*

Provinciarum etiam iudices ab episcopis & primatibus uniuscujusque regionis idoneos eligendos & sufficientes ad locorum administrationem, ex ipsis videlicet jubemus fieri provinciis, quas administraturi sunt sine suffragio: litis etiam codicillis per competentem iudicem eis præstandis: ita videlicet, ut si aliquam collatoribus læsionem intulisse inveniantur: aut supra statuta tributa aliquid exegisse, vel in coemptionibus mensuris enormibus, aliisque præjudiciis vel gravaminibus, aut iniquis solidorum ponderibus possessores damnificasse, ex suis satisfaciant facultatibus. Quod etiam si quis de administratoribus aut actionariis de præteritorum nefandorum tyrannorum tempore

fecisse invenitur, ex suis facultatibus ei a quo abstulit, restituere jubemus: cum nos indemnitatem subjectorum undique volumus procurari.

13. *Ut proprietates unicuique restituantur.*

Cum autem cognovimus inimicis Deo propitio diversis expulsi provinciis, quosdam greges inventientes ab illis relictas, & suo vindicare eas dominio, licet ad alios antea pertinebant: sancimus causa discussa, quantum quidem ad eos pertinet, eis præstari. Si quid vero ab aliis agnosceatur, dominum sua recipere: quod vero excepto domino non cognoscitur, inter illos distribui, qui per eandem provinciam greges amisisse inveniuntur, divisione pro rata portione scilicet faciendam.

14. *De eo cui aliquid ablatum est, ut restituatur.*

Si qui etiam collatorum per occasionem tributorum exactiones vel cujuslibet oneris prætextu, aut alio irrationabili modo a quibusdam in auro vel in speciebus læsi esse noscuntur: hoc etiam competenter, ei cui ablatum est, jubemus sine ambiguitate restitui, ut undique provinciarum habitatores legitime sua recipiant, & nostri temporis possint felicitatem sentire.

15. *De servis qui tyrannorum tempore liberas duxerunt uxores.*

Illud etiam præteritis capitulis inferendum esse censuimus: Ut si qui per Gotthicæ ferocitatis nefandissima tempora servi constituti liberas uxores inveniantur duxisse, vel etiam liberis hominibus ancillæ conjunctæ licentiam quidem liberæ personæ discedendi per præsentis nostros mereantur affectus, ancilla, videlicet vel servo in dominorum suorum jure remanentibus, nullo præjudicio dominis servorum vel ancillarum ex præterito tempore generando. Si vero in posterum etiam conjugia tenenda esse putaverint, nullum præjudicium circa libertatem propriam patiantur; filii vero maternam conditionem sequantur: quod etiam in illis, qui ex tali conjugio nati sunt, obtinere jubemus.

16. *De servis & colonis ab alio detentis.*

Servos etiam vel colonos, quos ab aliquo contigerit detineri, suis restitui dominis una cum medii temporis prole jubemus.

17. *De Deo dicatis virginibus.*

Cum autem tyrannicæ ferocitatis præsumptionem res etiam illicitas quasi permissas egisse sine dubio sit: sancimus, ut si qui mulieres Deo sacratas vel habitum religiosum habentes sibi conjunxisse inveniantur, nullam eis tenendi, vel dotes forte conscriptas iterum monasteriis vel ecclesiis, aut sancto proposito cui dedicatae sunt, restituantur.

18. *Ne pro comparatione specierum collatores graventur.*

Ne vero per coemptiones etiam quodcumque collatores detrimentum sustinere inveniantur, sancimus per unamquamque provinciam illarum fieri specierum coemptionem, quæ per eandem provinciam abundare noscuntur: neque enim ejus quod ibi non abunde nascitur, coemptionem non fieri patimur: pretiis videlicet pro specierum venalitate, quæ tunc temporis in foro rerum venalium obtinere noscuntur, statuendis, ipsis tamen pretiis

pretiis specierum unicuique collatorum in tributorum imputandis exactorem, commercii videlicet navium nullo modo prohibendis, ut & nos felicitissimus exercitus possit nutrir, & collatores aurarias functiones ex abundantium specierum commercio infundere valeant, distributione coemptionis pro arbitrio tam locorum antistitis, quam primatum uniuscujusque celebranda, ne collatores ex Officiorum avaritia per quemcunque modum opprimi videantur.

19. *De mensuris & ponderibus.*

UT autem nulla fraudis vel lésionis provinciarum nascatur occasio, jubemus in illis mensuris vel ponderibus species vel pecunias dari vel suscipi, quæ beatissimo Papæ vel amplissimo Senatui nostra pietas in presenti contradidit.

20. *De mutatione solidorum, id est, moneta.*

Cum autem scimus veterum Romanorum principum solidos per illa loca facile inveniri, comperimus autem negotiatores vel alios quosdam propter mutationem solidorum dispendium aliquod collatoribus nostris inferre: sancimus, solidos Romanorum principum forma signatos sine permutationis dispendio per omnes provincias ambulare, & per eos celebrari contractus: eum, qui dispendium aliquod permutationi solidorum inferre præsumperit, pro unoquoque solido alterum tantum ei cum quo contraxerit, inferat.

21. *Ut pretium satisfaciatur & quod tulit quis.*

Si quis etiam de rebus immobilibus ad alium pertinentibus aliquem ornatum vel materiam abstulisse inveniatur, modis omnibus restituere: vel si jam alicui inuncti sint ædificio, pretio satisfacere coartetur, ut undique nostrarum legum conservetur auctoritas. Instrumenta etiam quæ ad alios pertinentia, forte ab aliis detinentur, prioribus dominis jubemus restitui, ut omnes undique nostrarum legem adiutorio potiantur. Si vero instrumentum periisse inveniatur, cujus exemplar apud alterum invenitur, utpote duobus scriptis authenticis, prout in contractis solitum est, ex eo quod apud partem alteram invenitur, aliud conscribi jubemus, & parti dari, cujus jam instrumenta perierunt, ut competentem possit habere cautelam. Sed & si quis instrumentum alienum sive ipse tollendo, sive quocunque casu inveniendum malignitate vel incendit vel abscondit, aut corripit, aut quocunque modo habere desierit, tunc quanti interest ejus, ad cuius iura instrumenta pertinebunt, is qui dolum fecit, satisfacere compellitur. Dat. die, anno, & Cons. SS.

22. *Ut annonæ ministraretur Medicis & diversis.*

Annonam etiam quam & Theodoricus dare solitus erat, & nos etiam Romanis indulsumus, in posterum etiam dari præcipimus; sicut etiam annonas, quæ grammaticis ac oratoribus vel etiam medicis, vel jurisperitis antea dari solitum erat, & in posterum suam professionem scilicet exercentibus erogari præcipimus, quatenus juvenes liberalibus studiis eruditi per nostram rempublicam floreat.

23. *Ut civiliter inter se causas audiant.*

Lites enim inter duos procedentes Romanos, vel ubi Romana persona pulsatur, per civiles iudices exercere jubemus, cum talibus negotiis vel causis iudices militares immiscere se ordo non patitur.

24. *Ut mutationes in suo statu stent.*

Reipublicæ permutationes etiam vel comparationes sive competitiones cum publico factas utque ad adventum sceleratæ memoriæ Totilæ in sua firmitate firmamus, si tamen nulli aliquid alio possidente competit.

25. *Ut fabricæ publicæ servantur.*

Consuetudines etiam & privilegia Romanæ civitatis vel publicarum fabricarum reparationi, vel alvo Tiberino, vel foro aut portui Romano sive reparationi formarum concessa servari præcipimus: ita videlicet, ut ex iisdem tantummodotitulis, ex quibus delegata fuerunt, præstentur.

26. *Ut per negotiatores coemptiones fiant.*

Super hæc cognovimus Calabriæ vel Apuliæ provinciæ possessoribus pro coemptionibus non inferendis superindictitium titulum impostum esse pro unaquaque millena, unde coemptiones per negotiatores annis singulis exerceri, in præsentivero negotiatoribus specierum coemptiones reculare tentantes, tam superindictitium titulum, quam coemptionis onus provinciæ possessoribus imminere, cum abunde mercatores sint, per quos possit exerceri coemptio: sancimus magnitudinem tum hæc examinantem, si possibile sit, per negotiatores species comparatas inferri, collatores provinciæ nullatenus prægravari, cum superindictitio titulo semel eis imposto, coemptionis etiam onus inferre sit impossibile. Dat. die, anno, Cons. SS.

27. *Ut qui voluerint ad præsentiam Imp. navigare, non impediatur.*

Vltros etiam gloriosissimos ac magnificos Senatores ad nostrum accedere comitatum volentibus, sine quocunque impedimento venire concedimus, nemine prohibendi eos habituro licentiam, ne Senatoribus nostris vel collatoribus debitas introitus quodammodo videatur excludi, sed etiam ad Italiam provinciam eundi eis, & ibi quantum voluerint tempus commorandi pro reparandis possessionibus aperimus licentiam, cum dominis absentibus recreari possessiones aut competentem mereri culturam difficile sit. Quæ igitur per hanc divinam pragmaticam sanctionem nostra statuit æternitas, magnitudo tua modis omnibus effectui mancipare observareque procuret, pena decem librarum auri imminente contra temeratores nostrarum iussionum. Pragmatica data Idib. August. Cons. Imper. D. N. Justiniano PP. Aug. Anno 28. P. C. Basilii VC. Anno 13. Narçitur. Ill. præposita sacri cubiculi: Antiocho Vr. magnifico præfetto per Italiam.

DE ADSCRIPTITIIS ET COLONIS.

Imp. Just. August. Dominico præfetto.

Docuerunt nostram serenitatem Lygdunensium habitatores, & hoc nos docuerunt, qui ante proposuimus legem per quam iussimus adscriptitios vel colonos committentibus se liberis mulieribus procreare filios ad similitudinem liberorum, & ex hoc detrimentari fundos & eorum functiones, recedentibus agricolis, velut ex utero libero procedentes: ex hoc corrigentes sancimus, secundum veterem legem de adscriptitiis & colonis constitutis agricolis, quod nascitur adscriptitium & colonum fieri, sed si sola fuerit mulier libera constituta cum pro-

procreaverit filios, tunc ergo nullo modo patimur lædi ex hoc penitus liberum uterum, utque talis mulier tali viro sociata fuerit, neque adscriptitio, neque colonus, in hoc tantummodo casu obtinente lege. Sancimus ergo generalem legem, ut qui ex adscriptitio & colono natus est, patris naturam sequatur. Sic ergo & indemnitas fisco collatoribus erit. P. C. In hoc ergo medentes, præsentem dispositionem disposuimus, quam observare tuam celsitudinem sancimus in omnibus Illyricanis partibus, ut non exinde deminutio aliqua dominis inferatur. Tua igitur gloria quæ nobis visa sunt per hanc legem divinam significantem effectui mancipare festinet, multa imminente decem librarum auri, qui eam violaverit, aut concesserit violandam. *Dat. Sub. Id. April. Constantinopoli, Imp. DN. Justiniano Aug. Anno. 14. Justino Conf.*

CONSTITUTIO IUSTINI IMPER. DE FILIIS
LIBERARVM, IN AFRICAM DIRECTA.

Imperator Caesar Fl. Justinus, fidelis in Christo, mansuetus, maximus, benefactor, Alamanicus, Gothicus, Francicus, Germanicus, Anticus, Alanicus, Wandalicus, Africanus: Pius, Felix, Inclytus, Victor, ac Triumphator, semper Aug. Theodoro.

De noctuque pro utilitate reipublicæ subtiliter cogitantes, illa properamus renovare quanta in solis opportunis sunt necessaria, & maxime protributis atque redditibus, sine quibus impossibile est aliquid agere prosperum. Suggestit autem tua magnitudo maximam partem possessorum Africanæ provinciae precibus suis intimare desolatos agros remansisse, cum divina lex promulgata fuisset constituens creatos ex libera matre & adscriptitio marito, liberos esse, quod contrarium est legibus antiquis: cum illæ manifeste decreverunt talem sobolem adscriptitiam esse; ex hac enim licentia filii adscriptitorum, prædia in quibus nati sunt, dimittentes, & in aliis habitantes locis, tam fiscum quam dominos prædiorum minuere, & hæc dicentes supplicaverunt corrigere hoc capitulum apud illam provinciam, sicut & pater noster prædictæ legislator in Illyricanam provinciam fecit, constituens filios, qui nascuntur ex libera matre atque adscriptitio patre, liberos esse cum suis rebus, sed tamen colonos ut non liceat terras ubi nati sunt relinquere, & alienas colere. His igitur nostræ serenitati suggestionem tuam relatis, necessarium esse perspeximus possessores subiectos nostros atque functiones publicas adjuvare. Unde * sancimus in Africana provincia filios ex libera matre & adscriptitio patre productos, liberos quidem esse, & res proprias habere, in ordine tamen colonorum esse, & non posse eos dimittere prædia, in quibus nati sunt, & excolere aliena, sed vicis ipsos in quibus orti sunt, cum libertate colere: sic etenim nec fiscus nec possessor læditur, neque prædicti imminuuntur, terras ubi nati sunt excolentes, Theodore parens carissime atque amantissime.

Quæ igitur per hanc divinam pragmaticam sanctionem nostra sanxit æternitas, tam tua magnitudo, quam qui post te eandem administrationem adepti fuerint, una cum officio suo effectui mancipare observareque procurent. *Dat. Kal. Mart. Constant. Imper. D. N. P. P. August. Justinian. an. 5. Indict. 3. Et subscriptio Imperialis, Vale Theodore parens carissime atque amantissime. & Quæstor legi. Dat. Kal. Mart. CP. Imp. D. N. Justin. PP. August. Anno. 5. post Conf. ejusdem D. N. Anno 11.*

SACRVM PRAGMATICVM TIBERII AVGVSTI,
DE CONFIRMATIONE CONSTITVTIONVM IV-
STINI IMPERATORIS DE FILIIS COLONORVM
ET LIBERARVM.

In nomine Domini Jesu Christi.

Imperator Caesar Fl. Tiberius Constantinus, in Christo mansuetus, maximus, benefactor, & Fl. Nob. Tiberius, Mauritius, Felicissimus Caesar, Alamanicus, Gothicus, Francicus, Germanicus, Anticus, Alanicus, Wandalicus, Africanus, Pius, Felix, Inclytus, Victor & Triumphator, semper August. Theodoro.

Consuetum & peculiare nostræ mansuetudinis remedium necessitatibus subiectorum nostrorum imponere cupientes, suggestionem viri beatissimi Publicani, antistitis Carthagenensium civitatis & possessorum ejusdem Africanæ proconsularis provinciae libenter suscepimus, per quas pragmaticam sanctionem Justinian divæ memoriæ patris nostri pro conditione subolis ab adscriptitio patre & ingenua matre ad Theodorum tunc præfecturam tuam agentem ante tempus emissam firmam inlibatamque nostris etiam adfatibus constitui supplicaverunt, ut cultura terrarum permaneat nulla lege vel machinatione ab ea separari valitura. Consulentes itaque consalatoribus Africani tractus, sancimus eandem pragmaticam sanctionem, & ejus dispositionem omnibus modis ex quo data est, suas vires habere, & incertam ei auctoritatem universis dominis terrarum opitulari, ut liberi procreati a matre ingenua & patre adscriptitio vel colonorum rusticitatem paternam cognoscant, & operibus suis consuetos redditus his quibus suppositi sunt, subministrent, deterioris quidem conditionis alieni, ipsius autem cespitis ubi nati sunt, recedere, & in aliis quibuscunque locis degere non permittunt, Theodore parens carissime atque amantissime. Illustris igitur & magnifica auctoritas tua hanc pragmaticam sanctionem in æternum valituram edictis propositis omnibus habitatoribus Africanarum partium innotescat, ut omnibus pateat, qualem pro utilitate eorum providentiam gerimus.

Et subscriptio Imperialis

Divinitas te servet per multos annos, parens carissime atque amantissime, & Quæstor legi. Dat. 3. Id. August. CPL. Imp. DN. Tiberii Constant. PP. Aug. Anno oct. & PCL. ejus Anno tertio. & RS. Nob. Tiberii Marc. feliciss. Caesar. Anno primo.

Finis Constit. Justiniani. Imp.

IMPERATORIS LEONIS AVGVSTI NOVELLÆ CONSTITVTIONES:

Aut, correctoriæ Legum repurgationes.

HENRICO AGYLÆO INTERPRETE.

PROOEMIUM.

Rerum humanarum vicissitudo, vitæque inconstans atque multiformis status, permultis ac omne genus legibus ortum præbuere: quæ Leges, quia sua multitudine ad quascunque se facile res protendunt, quum illas sibi admovent, quidquid recte aut secus sese habeat, dijudicant. Sunt itaque tanquam custodes quidam vitæ nostræ & medici, dum mala, partim ne oriantur ac in communem vitam promanent, impediunt: partim vero, quæ mala occulta sunt, insinuanterque irreperunt, eorum noxam corrigunt, ac velut radicitus vitiositatem evellunt, eamque non sinunt corroborari. Atqui earundem humanarum rerum cursus velutque reciprocos quidam æstus, dum sursum deorsum omnia vertit ac volvit, & multa quæ recte constituta essent, in pejus commutat, permulta item oblivione obruit, ut perinde ac si in rerum natura visa nunquam essent, incognita sint: non mediocrem illis labem intulit, has profundo silentio tegendo, in illis vero ut inter sese dissentiant efficiendo: idque alias dum illi ipsi qui illas tulerunt, in priore sententia ac voluntate non persistunt, verum sibi ipsi contradicunt, alias etiam, dum posteriores modo consuetudine, modo lege illis contraria sustinent, ut hinc confundi leges, nec exiguum rebus mortalium inferri detrimentum contingat, aliis cum aliis commutatis, talorumque instar huc illuc temere volventibus. Illas itaque res, ex quarum tranquillo & imperturbato statu salus reipublicæ dependet, in tanta confusione perturbationeque versari, indignum neglectu rati, quam accuratissima legis inspectione ac consideratione dignati sumus: & quas obtinere conducibile fore animadvertimus illis selectis, scripto Imperatoriæ nostræ majestatis decreto in reipublica auctoritatem confirmavimus: utque controversias dijudicarent, insuper etiam scivimus: quas vero inutiles judicavimus, harum nonnullas in perpetuum silentium conjecissas, decreto & ipsas a legum honore atque ordine exulare iussimus: quatum autem nullam prorsus mentionem fecimus, has etiam, hoc ipso quod eatum non meminimus, juxta atque illas in exilium eiecimus. Denique quoniam & inter receptas consuetudines nonnullas ratione non destitui, talesque quales prudens aliquis non contemnat, vidimus, has quoque legis prærogativa honestantes, ex inscriptæ consuetudinis statu ad legis imperium atque honorem eveximus. Quum ergo hæc ita a nobis comparata sint, sciat quisque quod quæ leges per scriptum Imperatoriæ nostræ majestatis decre-

tum auctoritatem nactæ, aut quæ consuetudines legis dignitate honoratæ fuerint: hæc & in reipublica obtinebunt, & controversias in se suspensas habebunt: quæ autem ab illis in contrarium vergunt, aut mentione sempiternam illis taciturnitatem injungente, citrave hanc etiam ut quæ cum despectis ejusdem conditionis sint, eodem decore dignæ habitæ sunt: hæc vero dehinc & rejectæ & a reipublica exules atque extorres erunt.

CONSTIT. I.

QUOD VNVMQVEMQUE, QUI IUDICANDI prærogativam acceperit, quemadmodum legalium capitulorum a nobis habitus delectus statuerit, dirimere controversias oportet: quæ vero inter reprobata habita sunt, uti ex illis nulla litis ambiguitas dijudicetur.

In nomine ejus qui universo humano generi salutares leges tulit, Christi veri Dei nostri.

Imperator Caesar Flavius Leo, pius, felix, inclitus, victor, triumphator, omni ævo venerabilis, Augustus, fidelis Rex: Styliano Illustrissimo sacrorum nostrorum officiorum magistro.

Celeberrimi ille inter Imperatores nominis Justinianus quum animo esset æga rempublicam & optimo, & ejus utilitatum studiosiss. ve ut sylvam quandam, Constitutiones in Romano Imperio inde ab initio usque ad suam ætatem diversis temporibus editas accipiens, quò bene de subditis mereretur, industria & laboribus suis opus admiratione dignum, universarum nempe Legum illam incorporationem, summa cum contentione effecit. Si quid contrarium aut inconveniens apparet, repurgavit: ex quibus vero compositum reipublicæ ac decorum statum exiturum crederet, hæc in unum contexuit, atque velut in artem aliquam informavit, qualique in una justitiæ libra, a qua justum a diverso & injusto discernetur, constituit & collocavit. Atqui (ut constat) ubique est pulcherrimum, *Ut ne quid nimis.* Quum namque in multas partes divisam legum substantiam ac materiam in unum Corpus tanta cum laude commentasset, præterea etiam quæ legalis regiminis ordinem & convenientiam sæpenumero labefecerent, in concordiam redegisset: itaque quod adhæc sola omnes sententiæ ferendæ essent, in unum consensum iudices compulisset, eosque ad pacifice judicandum, legalibus capitulis in tranquillo & ab omni contentione libero statu constitutis, inter se conciliasset: his ille non contentus, sed præstantius quippiam in reipublicæ gratiam postmodum concinere cogitans, imprudens iis quæ postea statim primum opus evertit: neque alterum vituperationi

tioni non obnoxium fecit, cum ex posteriore ipsius instituto non paucæ adversus prius suscitatae contradictiones & controversiæ sint. Atque ad hunc sane modum ipse Justinianus a seipso vitium passus est. Certe quidem cum usque ad hodiernum diem nunc ex recentioribus sanctionibus, nunc ex inscriptis, & non aliunde quam quod multitudini placeant auctoritatem præ se ferentibus consuetudinibus, permulta ab illo tempore innovata sint: parum abest, quin res legalis prorsus turbata confusaque sit, & communis vitæ negotia sursum deorsum subsultim ferantur. Quapropter quum si quid aliud, hoc certe quod opitulatrice nostra industria & cura necessario potiat, dignum sit ** tractatum insuper & consuetudinibus quæ ad rerum gubernationem devenissent, diligenter excusis, legum inter se contradictionem sustulimus: quicquid adversarium & ad præsentem rerum constitutionem rationemque illicitum esset, huic legalem auctoritatem abrogantes: quæcunque vero consuetudines non male neque noxie de rebus constituere viderentur, has non amplius inscriptas & neglectas consuetudines manere sivismus, sed ad legis vim ac potestatem extulimus: alicubi autem & ad sævitiam quoddamque præfractus spectantem, ac ceu justitiæ penitus oblitam legem, ad suum decentemque modum legibus debita cum æquabilitate contraximus. His itaque hoc pacto dispositis & constitutis, omnibus quibus justitiæ trutinæ commissæ sunt, & magistratibus & iudicibus mandamus, ut quæ leges ab imperatoria nostra maiestate a legali solo exulare iussæ sunt, has inutiles judicantes, dehinc in omne ævum rejici sinant: secundum reliquas vero scriptas atque veteres, & quæ haud ita pridem a sempiternæ memoriæ patre nostro, atque nunc a nobis selectæ aut latæ sunt, controversiis disjudicationes suppeditent, neminique posthac ad aliquam a legali auctoritate exterminatam juris speciem declinare, neque ad consuetudinem quampiam, quæ accepta prærogativa pro eo quod consuetudo esset ac diceretur, ad legis maiestatem & honorem a potentia nostra subvecta non sit, recurrere permittatur.

CONSTIT. II.

VT QUI CÆTERA SECUNDUM SACROS divinosque canones episcopali dignitate dignus esse probatur, si liberi ex legitimo matrimonio illi sint, ob illos in consequendo honore nullum impedimentum sentiat.

Aliter.

VT QUI ALIOQUI PRINCIPE SACERDOTIO DIGNUS EST, SI LEGITIMI ILLI LIBERI SINT, NON IMPEDIATUR ILLVM CONSEQUI.

Idem Imperator Stephano sanctiss. Constant. Archiepiscopo, & Patriarchæ universali.

Cum sacrosancti divini que canones, & quicunque alii de sacerdotio ac episcoporum creatione statuere, in optimum numerisque omnibus plenum editi sint modum (& quidem quomodo illi non exacte perfecteque editi sint, quum divina inspiratio in authoribus efficaciter operata sit?) mirari subit, quomodo non veriti nonnulli sint, sacras divinasque leges, tanquam illæ absolutæ non essent,

promulgatis aliis legibus abrogare. Etenim quum sacri canones, quibus locis de episcoporum creatione præscribunt, statuunt eum qui ex legitimo matrimonio liberos habeat, si modo in reliqua vitæ ratione nihil impimenti sit, ad primarium sacerdotium promoveri posse: hi in contrarium statuentes ajunt, ut si qui liberos habent, tametsi legitimi conjugii munus sint, ad episcopalem dignitatem evadant, suo impedimento non vacare. Quod ideo fortasse in animum induxerunt, quod istiusmodi affectione quadam erga liberos (quid enim quis aliud dicat?) sacras facultates oblatus videatur. Verum non recte sese illa ratio habet. Sic namque nec fratribus aliisve cognatis superstitibus accessum quisquam ad Episcopatum haberet: siquidem & ad hos sanguinis propinquitatisque affectus respicit. Quin & hoc prævidentes divini canones, fecerunt episcopis potestatem, ut si ipsis pauperes cognati essent, illorum inopiam ex sacris facultatibus sublevarent. Nostra igitur Imperatoria quæ ex Deo est maiestas, si mandatis divinis insistatur, id longe convenientius fore animadvertens, consonam illis profert legem: ut quemadmodum ipsis videtur ad primarium sacerdotium promoveri posse qui illo honore aliqui dignus sit, tametsi liberi ipsi, lege tamen honorati sint: id ita liceat: & ita quidem censens, ut a lege, quæ contradicere ausa fuit, in audaciæ poenam perpetuum in futurum exigatur silentium.

CONSTIT. III.

VT QUI SACERDOTES CREANDI SVNT SECUNDUM ecclesiæ ritus, ea lege creentur, ut omnem deinceps vitam cœlibem agant; aut si matrimonium contrahere velint, prius id faciant, ac deinde ad creationem procedant.

Aliter.

QVOD ANTE INEVNDVM SACERDOTIVM MATRIMONIUM CONTRAHI DEBEAT.

Idem Imperat. Stephano sanctiss. Constantinop. Archiepiscopo, & Patriarchæ universali.

Cum decenter inde ab initio de iis qui faciendis Deo sacris digni essent, ecclesiasticus ordo constituerit, non recte (meo quidem iudicio) qui præsentis temporis consuetudinem sequuntur, interdum ecclesiasticam traditionem contemnunt. Nam ubi illa mandat, ut qui creandi sacerdotes sunt, aut per omnem vitam, si promissum non falsum fore fidant: cœlibatum foveant: aut si illud servare impossibile ipsis videatur, legitimum matrimonium ineant, ac deinde divinum ministerium suscipiant: consuetudo quæ in præsentem obtinet, iis quibus matrimonio conjungi in animo est, concedit ut antequam uxorem duxerint, sacerdotes fieri possint, & deinde biennium ad perficiendam voluntatem jungi matrimonio volenti præstituit. Id igitur quia indecorum esse videmus, jubemus ut ad vetus ecclesiæ & antiquitus traditum præscriptum dehinc creationes procedant. Neque enim dignum est, ut qui spirituali ascensu supra corporis abjectionem & sordes evehiti sunt, hi rursus ad carnis sordes delabantur: sed e diverso, ut divinum ministerium ex corporis sordibus tanquam in altum aliquem gradum conscendat, convenientius fuerit.

CONSTIT. IV.

VT NON MODO UNIVERSALIS ECCLESIAE SACERDOTES, verum etiam qui ad quamcunque sacram ædem pertinent, si in hoc vocentur, licite sacra mysteria exponere, divinumque cultum celebrare domi privatæ possint.

Idem Imperator Stephano sanctiss. Constantinop. Archiepiscopo, & Patriarchæ universali.

PLACUIT veteribus, ut quæ sacrificia & communionis in privatis ædibus fiunt, ab illis sacerdotibus, qui ad generales ecclesias pertinent, solis celebrentur: ab aliis vero qui alicui alii sacra ædi additi deferviunt, privatoque vitæ in statu sunt, ut nullum neque officium neque sacrificium persiciatur. Atque hoc quidem ut statuerent, religionis conservandæ causa in mentem illis venisse videtur, quo videlicet (ut conijcere est) dum nonnulli sacerdotii prætextu lethale defectionis malum tegunt, usu non veniat, uti qui profanati sacrificii participes fuerint, longe magis contaminentur quam expientur. Qui profecto eorum qui istiusmodi religioni cautionem excogitarunt, propositus finis hoc ipso nomine, quod sacrosanctæ fidei stabilimentum adinvenerint, simul laudabilis, simul commendatione dignus est. Verumtamen quatenus se firmitatem allaturos existimarunt, eatenus illam ex lege promanasse atque se extendisse non videas. E diverso vero subinde illam ipsam legem religiosi & divinis ministeriis operam navantibus etiam adversari conspicitur. Ut autem pollutus sacerdos, qui notus non est, pollutæ suæ iniquationis aliquem participem faciat, verisimile fortasse est aliquando id evenire: verum non ita ut semper & omnino tale quiddam contingat. Quis enim animo tam facili est, tamque omnia promiscua habeat, ut quem non norit sacerdotem, neque cuius religionis, neque quibus moribus sit, hunc ad sacrificandum advocet? Rursum vero qui defectionem moluntur, remque sacram profanant faciant, ne illi cum alienis ab impietate conventus agere non velint. Ut unde stabiliri lex videtur, non inde quemamodum existimatum sit, stabiliatur. Tum & religiosi in multis utilitatibus consequendis eandem impedimento esse comperitur. Si quidem cum divina gratia in omnibus vero omnium non modo potentiorum, verumetiam tenuiorum domibus sacraria Deo erecta sint, & vero sumptus reliquaque ad rem familiarem necessaria sacerdotibus ab omnibus similiter suppeditari non possint: evenit propter legem, ut (quemadmodum dixi) qui tenuiores sunt quam ut privatim sacerdotes suscipere possint, persæpe divinorum mysteriorum expertes maneant, & sacra delubra, quæ in illis sacrificia fieri debeant, his defraudentur. Quin verisimile etiam est, nonnunquam defunctorum memoria instans ob defectum sacerdotis præsentem memoriæ diem nullo facto sacrificio elabi, ut inde & qui hic vivunt, & quos altera vita tenet, utrisque non exiguum damnum obveniat. Statuimus igitur, ut non solum generalis ecclesiæ sacerdotes, sed etiam qui ad quamcunque aliam sacerdotum domum pertinent, quibuscumque cuiusque domus dominis accersitis accessum ad sacra

oratoria, & sacrarum rerum functionem dare voluerit, in quibuslibet ædibus sacrificandi, Deique arcana enarrandi facultatem habeant.

CONSTIT. V.

NE, QVIBVS, POSTQVAM MONASTICÆ VITÆ institutum subierint, facultates suppetunt, in universum hi de illis testari prohibeantur: sed ut si, quo tempore monasterium adierunt, in id quippiam contulerint, in illorum potestate sit, ut quemadmodum velint, de iis quæ sibi postmodum parant, in plenum assensum etiam testamentum condant. Si vero nihil ab initio intulerint, tum ut de besse statuendi facultatem habeant: monasterium autem alteram partem sive trientem accipiat.

Aliter.

VT MONACHVS DE ACQUISITIS TESTARI POSSIT.

Idem Imperator Stephano sanctiss. Constantinop. Archiepiscopo, & Patriarchæ universali.

QUONIAM de monachorum bonis quæ post susceptam vitam monasticam coacervassent, persæpe nobis una cum Dei amantissimis sub re primariis sacerdotibus dubitare te (o divinum, & ut mundo præluceas, in magno ecclesiæ firmamento a principe lumine collocatum lumen) dixisti, an constitutione facta monachos istiusmodi bonorum dominos designari oporteret; an vero ipsos ab illorum dominio arceri conveniret: nimirum quod tanquam nubes, quæ istinc ambiguitas existit, rationis radios, quo minus perspicere ea res dijudicari possit, subeat & offuscet: quoniam (inquam) de hoc dubitantes variis nos postulationibus ad hujus rei considerationem una vobiscum suscipiendam hortati essis: nos, ut in aliis, ita & hic sacerdotalem tuam dignitatem venerantes, ad satisfactionem petitionis tuæ accingimur. Ac illa quidem primum a nobis dicuntur, quæ a veteribus de illis qui se jam in monasticam rempublicam adscribi volunt, constituta sunt: illis nempe de rebus suis prius testandum esse, ac deinde ad concupitum vitæ institutum procedendum, nec dispositionem rerum suarum vitæ mutatione anticipandam. Nam si hoc ita evenisse constet, non amplius ipsis jam tonsis ut de rebus suis quicquam statuam permittendum esse: omnemque substantiam, in qua ecclesia tonsi sunt, illi cessuram. Quod sane de iis qui vitam monasticam jam subierunt, decretum (extra quam si liberi qui hereditatem petant, supersint) & optimum, & ita ut nemo possit melius, constitutum est: tum nec addi nec adimi illi quicquam queat. Etenim qui ante mutatam vitæ rationem, quum bonorum dispositionem in arbitrio suo positam haberet, de iis statuere noluerit: merito postmodum id facere prohibetur, ut qui se ipse in has angustias conjecerit. Propterea enim quod quum licitum ipsi esset prædisponere res suas testamento noluerit, ejus postea faciendi facultatem, tanquam ab ipso damnatam, sibi adimi, id vero jure longe optimo sustinet. Cæteroquin etiam, quomodo non absurdum fuerit, si qui se ab hujus vitæ curis sejunxerit, illarum

ad hoc

adhuc onus sufferat, indeque promanante molestia prematur? Liberos igitur qui in monachorum numerum adscriptus est (quemadmodum dixi) quando non habet, non profecto hoc decretum decreto alteri cedat. At si liberi supersint (non enim tunc illos propter parentis silentium damno affici fas esset) non omnino testamenti ordinationem monachicus habitus impediatur: sed manifestum est quod de liberorum portionibus testari poterit, quæ illis æquabili legitimaque divisione attribuentur. Quæ vero pars ad ipsum respicit, in ea testamenti factio deficiat: quippe quæ integra ad monasterium pertineat. Cæterum si mors etiam (ut multi sunt rerum humanarum casus) subito superveniens rerum distributionem intercipiat, neque tunc quidem quæ liberis succurrat dispositio omnino conticebit: sed secundum dictum modum, quæ ad illos pertinent legitimo ipsi jure separabuntur: residuum autem involabit monasterium. Atque hæc quidem de hisce facultatibus, quas ante susceptam vitam monasticam habuerit quisquam. Verum de quo paterna vestra beatitudo prodire decretum petiit (de iis nimirum rebus quæ post monasticæ vitæ susceptionem accesserunt) de eo hoc statnimus, ut inde ab eo tempore ex quo monasticæ vitæ rationem suscepit, consideratione procedente, quæ postmodum ab ipso comparata sunt, dilceantur. Non enim quod qui a profana vita ad monasticam transit, nisi prius testetur: testandi postmodum facultate privatur: ideo & de iis quæ postmodum conquirit, quicquam statuere in universum prohibeatur. Illic namque jure testamenti factione privatur: quia quum ipsi in profano statu res adhuc tractant, aliquid constituere integrum esset, eo ipso quod id non fecerit, se ipse in has angustias circumcluserit, hic vero nihil simile est ut quisquam aut a seipso, aut ab alio prohibeatur. Quod si quis dicat, hoc solo nomine quod monachus sit, monasterium omnia esse percepturum: haud scio, si istiusmodi, quæ monachos deceant, statuatur. Primum enim an qui homines opum contemptum professi sunt, hos ita illas amplecti, ac quacunque ratione retinere convenit? Deinde sint alicui cognati pauperes, alioquinve noti, qui consolatrice manu indigeant: quomodo non ab omni humanitate alienum, nullo illos ex cognati rebus sublevamine dignari, tanquam non modo peregrinos, sed & cognatos amicosque propellere, atque omnia ad se trahere monachis decorum sit? quemadmodum belluones voracesque homines nullam omnino partem aliis qui una accumbunt relinquere velle videmus. Neque enim servus servitutis vinculis liberatur, neque egenus commiseratione potitur, non alius quisquam necessitatibus pressus consolationis fructum invenit, quum omnes monachi facultates monasterio dantur. Ac propter hoc sane statuimus, ut si quis, quo tempore monasticam vitam suscepit, ecclesiæ quidpiam consecrarit, illi circa res postmodum comparatas liberorum raturumque iudicium sit, quomodoque de illis statuere velit: sin nihil omnino ab initio in monasterium allatum sit: tum ut bifariam substantia dividatur, ita ut una pars in bessem, altera vero in trientem circumscribatur, ac monachus quomodoque ipsi visum fuerit de

besse testamento statuatur: triens autem applicetur monasterio. Atque hæc quidem, de quibus requisitis nostra decrevit potentia. Oportebit autem tuam beatitudinem, quæ decreta sunt, omnibus sub ipsa Dei amantiss. metropolitanis facere manifesta, & hos similiter sub se constitutis Episcopis, illosque quarum curam sortiti sunt ecclesiis ista indicare: quo videlicet & in præsens & in futurum hæc ab omnibus tum cognoscantur, tum hunc ad modum fiant.

C O N S T I T. V I.

UT VTRUMQUE TEMPUS TVM QVOD SANCTA sexta constituit synodus, tum quod decernit divus Basilus, in iis qui monachi fieri statuunt, observetur: & bonorum ejus qui a synodo præstituto tempore monachus fit, dispositio secundum editam a nobis formam procedat.

Aliter.

UT DECENNIS PVER IN MONACHORVM NUMERVM ASSVMATVR-

Idem Imperator Stephano sanctiss. Constantinop. Archiepiscopo, & Patriarchæ universali.

Quo tempore eos qui monasticam vitam subire desiderant, re concupita potiri oporteat, id quia non unum atque idem, sed aliud atque aliud a divinis nostris patribus præstitum sit, ut ad hunc etiam tractatum dijudicandum, & quæ subesse videntur contrarietatem conciliandam me componerem, effectum est. Itaque quæ magnus ille ac admittendus decernit Basilus (ut videlicet qui monachicum habitum ambiunt, decimo sexto primum aut decimo septimo ætatis anno digni illo habeantur) quæque sancta sexta mandat synodus, anno decimo, qui istiusmodi vitam capefferent, suscipiendos esse monens: hæc cum sanctiss. Patriarcha Deique amantissimis metropolitanis diligenter expendentes, neutram sacrarum legum diximus esse contemnendam: sed contra ad utrumcunque tempus re igiolo habitu qui illum sumere cupiunt dignos habere jubemus. De bonorum autem dispositione peculiarem sententiam pronuntiavimus, ut nempe qui sexto decimo aut decimo septimo tonderi voluerit, de rebus suis quomodo velit, statuere possit. Existimo enim propterea etiam magnum illum Basilium hoc tempus huiusmodi actioni tribuisse, quod ad id legitimæ ætatis requisitio ad statuendum de rebus suis impedimento non sit. Qui vero decimo anno in monasticæ vitæ sanctimoniam mutato statu transire in animo habeat, ut neque huic salutari conatus impedimentum aliquod obviet (hoc enim, ut videtur, & sacra synodus intelligens, ac volens, tempus quo vitam monasticam adire esset, ampliavit) ne tamen is quo modo istiusmodi vitam ineundi, sic etiam de rebus suis testamenti facultatem accipiat: sed donec illud tempus, quo legitimam plenamque ad testandum ætas potestatem capit, advenit, a disponendis rebus inhibeat. Quod si (ut sunt res humanæ) ante illius temporis completionem e vita excesserit, servi ejus omnes a servitute liberentur: reliqua vero bona bifariam dividantur in bessem & trientem: ac bessem quidem monaste-

monasterium auferat, triens autem defuncti cognatis detur. Quorum si nulli supererunt, quo bes processit, eo triens quoque abeat.

C O N S T I T. VII.

UT QUOTIESCUNQUE A CLERICORVM HABITU ad profanorum transire per vecordiam aliquis tentarit, in illum is invitus etiam restituatur.

Aliter.

NE CLERICVS DENO PROFANVS FIAT.

Idem Imperator Stephano sanctiss. Constantinop. Archiepiscopo, & Patriarcha universali.

Quemadmodum antehac, quando certiore firmioreque rerum constitutionem investigaremus, si civilis lex plus roboris ac firmitatis, quam ecclesiastica præbere videretur, illi prærogativam dedimus: eo modo & hic decretum sacrum rectæ rerum moderationi, quam civile sit, conducibilis fore intelligentes, illi per assensionem consona præscriptione edita, statuimus, ut quicumque clericorum habitum mutare profanorum habitu improbe instituerit, is quotiescunque actus fuerit in istiusmodi vecordiam, secundum ecclesiasticum decretum, quantumvis invitus in clericorum habitum restituatur: tametsi qui ecclesiastici ordinis statum recipiat, dignus non sit, uti qui se ipse illo indignum transfugio constituerit.

C O N S T I T. VIII.

UT QUI REICERE VENERANDVM MONASTICÆ vitæ habitum in animum induxerit, ac pro illo profanorum habitum susceperit, quotiescunque hoc facere ausus fuerit, etiam invitus in illum restituatur: & ex quo monasterio improbe aufugerit eidem reddatur.

Aliter.

DE EO QUI VITAM MONASTICAM DESERIT, QUI PRÆSIDVM COHORTIBVS ADSCRIBI SOLET.

Idem Imperator Stephano sanctissimo Constantinop. Archiepiscopo, & Patriarcha universali.

Cum alioqui, qui incomposite vivere instituant, ac præ laudatis moribus sectantur vitiosos, quotiescunque flagitii quicquam designasse deprehensi sint, malum ipsorum institutum multifariam coerceatur, nec improbam, scelestamque voluntatem ac molitionem correctione vacare tolleretur: subit mirari, quomodo lex vetus iis qui monasticæ vitæ exercitationi se mancipassent, deinde vero stationem suam & ordinem deseruissent, quomodoque sacræ literæ habent, tanquam canes ad suum ipsorum vomitum, aut sues ad pristina vitæ cœnosam cloacam reversi essent, ac profanorum in habitu statuque se ipsi collocassent: improbum hoc scelus tentari omninoque perfici permiserit. Jubet enim, ut qui semel monasticæ vitæ institutum reliquerint, unde flagitiose exissent, reverterentur: qui vero iterum id ausi essent, ex eo tempore pulsi monachatu, inter cohortales provincialis cohortis recenserentur. Atqui si ut desertor ordinis profanorum habitu indueretur, id illi statuta pulchrum visum fuit, quid causæ est cur ipsum ab initio ita non vestierit: sed ut qui monachus professionem suam semel deseruerit, is ad

illam quamlibet invitus denuo cogeretur, constituerit? Si hoc ita præcipi decorum putavit, quare in eodem decreto non consistit, sed tanquam ipsum placiti sui pœniteat, miserum illum monachum ad militarem vitam protrahit? Nequaquam vero id nobis esse fas videtur, neque qui in divinæ militiæ legiones receptus sit, hunc in mundanis militiis placet collocari. At contra, quod ecclesiastico ordini observari debere visum est, ut si quis sæpius vitam monasticam aspernatus vagetur, huic profanum habitum recipere non concedatur, id per legem etiam nos jubemus. Si enim qui vitam monasticam exiit, mundanæ voluptatis velut asyle concitus id facit: quæ ratio est, tametsi semel cupiditatis suæ motu prohibitus sit, quum si cursum ad hoc faciendum animum appellat, se ad finem insolens suum consilium perduciturum, ac in profanorum statum recipiendum esse sciat, ut is non omnibus modis monasticæ vitæ institutum iterum communi vivendi modo mutet?

C O N S T I T. IX.

DE SERVO QUI IGNORANTE DOMINO CLERICVS FACTVS EST.

Idem Imperator Stephano sanctiss. universalique Constantinopolitano Archiepiscopo.

Eidem rectæ rerum ecclesiasticarum constitutionis curæ insistentes, quæque sacrosanctis canonibus placuerunt, hisce nos etiam album calculum adjicientes, ab adversariis civilibus legibus hanc contractionis pœnam, ut ex legitimis constitutionibus subtrahantur, exigimus. Ut enim qui, cum servilis conditionis esset, ignorante domino venerandam sacerdotii dignitatem assumpserit, nudatus istinc promanante honore, in pristinum servitutis restitueretur statum, secundum ecclesiæ Dei voluntatem & nos constituimus. Legem autem, quæ servum ignorante domino sacerdotem factum servitute liberat, huc ut neque effectum, neque fraudi facultatem habeat, redigimus.

C O N S T I T. X.

DE SERVO QUI INSCIO DOMINO MONACHISMVM SUSCEPIT.

Idem Imperat. Stephano sanctiss. Constantinop. Archiepiscopo, & Patriarcha universali.

Quam præstans monasticæ vitæ professio sit; quique suave illud & beatum jugum suscipiunt, quanta illi reverentia & honore digni sint, scimus quidem & ipsi. Itaque non quo illum vituperemus, sed potius quo vituperatione eximamus, hæc statuere visum est, & censemus. Quanto enim illa admirabilior diviniore est, tanto majore & quidem quanta maxima attingi cum veneratione, nequaquam vero ingratitude & improbitatis velamen ac prætextum monasticæ vitæ dignitatem fieri oportet. Et certe quomodo improbitas dicenda non est, si homo servus, dominum suum fugiens, ad illud vitæ institutum deveniat. Quoniam igitur de servis fugitivis ad vitam monasticam devenientibus, statutum a superioribus est, ut si intra tres annos fugitivus manifestus fiat, illum habitu nudatum recipiendi facultatem dominus habeat: si vero usque in tertium annum incognitus manserit, tametsi postmodum agnoscat, ut domini potestati non obnoxius sit, præter-

que

que illius voluntatem liber nuncupetur: & vero inde multos fugiendi dominos suos occasionem cepisse, ac re honesta monasticæ vitæ professione, ad regendam malitiam abuti videmus (cuilibet enim servo per facile est, ut ad triennium se occultet, deindeque libertatem consequatur) jubemus, ut quancumque tempore servus tali consilio monachus factus delituerit, si ipsum aliquando dominus inveniat, nihilominus is quem malo proposito habitum sumpsit, hoc exuatur, rursumque in domini potestatem subigatur. Nam quod pio affectu habitum illum sumpserit, quantumvis id verbis ipse fingat, ne dici quidem potest. Sive enim cum benevolo placidoque domino uteretur, pro amore, odio concepto, fugere decreverit, extremæ ingratitude & improbitatis argumentum habes: sive (ut sunt res humanæ) molestiis & injuria affectus non tolerarit, ac idcirco dominum deseruerit, quomodo eam rem publicam magnificet, quæ cives suos in Christi crucem & mortem continenter respicere vult?

C O N S T I T. XI.

DE SERVO QUI IGNORANTE DOMINO EPISCOPUS FACTUS EST.

Idem Imp. Stephano sanctiss. Constantinop. Archiepiscopo, & Patriarcha universali.

Quod de servo qui venerandam sacerdotii dignitatem furatus sit, idem & de illis servis quibus nesciente domino ad primarii sacerdotii honores conscendere visum est, statuimus: ut videlicet secundum ecclesiasticæ constitutionis voluntatem exauthorati, honore in quem clam irreperint, priventur, & ad suum servilemque statum reducantur. Non enim profecto qui aliis in rebus furto vel fraude aliquid subtrahunt, his non modo ea quæ subtraxerint, retinere non concedimus, sed interdum etiam ut maleficos puniemus: & qui tantarum rerum furta audent, hos inde honeste vivere, & ex uno fraudis pessimo exercitio duo omnium longe pretiosissima, libertatem & sacerdotii prærogativam, lucrari sinemus. Ergo si quis servus ignorante domino episcopus creatus sit, inde ad servitutis effugium nil juvatur.

C O N S T I T. XII.

DE OFFICINARVM MAGNÆ ECCLESIAE VSV.

Idem Imp. Stephano sanctiss. Constantinop. Archiepiscopo, & Patriarcha universali.

Constantinus, his qui primus Christi nomine Imperii coronam splendidiorem ac augustiorem reddidit, ubi etiam dignum aliis suis præclaris facinoribus imperatoriaque cura fore prospexisset, de sepultura nempe eorum mortuorum quos in ea etiam re egestas premeret, officinas, ex quarum vectigali necessarios ad humandos mortuos sumptus suppeditandos ordinasset, sanctæ Dei ecclesiæ applicavit. Hanc igitur provisionem quum piorum hominum æmulatio postmodum exceperet, quæ & ipsa pauperibus ad sepeliendum sufficeret, permultum illa in hunc usum sumptus auxit. Verum nunc omnino nihil ea sollicitudine, qua initio ter ille quaterque beatus Princeps voluit, dispensari inde videas. At nos, & scientes quidem quod postquam ecclesiæ officinarum vectigalia occupavit,

tamen si (quod usus non postulet) in quem ab initio constitutum est, Numinis cultum illa non expendat, in aliud tamen quodpiam ministerium, & ipsum ad numinis cultum pertinens, prorsus illa dispenset: statuimus, ut quæ de his jam olim edita constitutio est, immota & inviolata permaneat. Officinæ autem omnes, quæ in hoc ministerium attributæ sunt, supra mille numero sunt ad centum,

C O N S T I T. XIII.

DE PERPETUIS EMPHYTEUSIBVS.

Idem Imp. Stephano sanctiss. Constantinop. Archiepiscopo, & Patriarcha universali.

Rem fraudulentam simul & illicitam consecratum Deo ædium (ecclesiarum videlicet, hospitiorum, & viduis pupillisque alendis destinatarum domuum) præfectos etiam audere ad nostras delatum est aures, narratum est enim quum domus elocatae sint, jamque tempus pacto constitutum decurrat, quando locationis terminus, ac possessionis renovatio instat, non fieri certam aliquam & statutam solutionem, quam peculiari nomine *εὐδαιμονία* vocant: sed quomodo præfectis pro ipsorum avaritia visum sit, ita exactionibus domuum possessores prægravari. Id igitur cum omnibus grave, tum pauperioribus (quod ita ipsis durior egestatis necessitas imponatur) longe esse acerbissimum videntes, ne id amplius fiat, lege cavemus: sed ut certa quantitate ad duplæ emphyteutici vectigalis constituenda solutio definiatur: & insuper omnis illatio locationis instrumentis inscribatur, domuique nulla novatio adferatur: non vero in præfectorum quæstum intervertatur, dum illi non ut domuum utilitati consulant, sed scelestæ sibi lucrum parent, hoc agunt,

C O N S T I T. XIV.

DE IIS QUI MONASTERIUM IMPERFECTUM RELINQUUNT.

Idem.

Qui præcipitanter ambitioseque ad faciendum aliquid fertur, ac ipso in initio viribus ac facultate destituitur, sive manifestum vitium, sive benignitatis speciem conatus præ se ferat, simul ille reprehensione dignus, simul aspernandus est. Hoc sane & qui similitudines ab initio proverbique loquitur, Dominus noster & servator in Evangeliiis vult, ubi de ædificatione urbis & absolutione, ac de similibus sermocinatur. Merito igitur & sacræ leges & civilia decreta similes edunt, ejusdemque sensus admonitiones, ut quicumque monasterium construere instituerent, si ad perficiendum opus pares non essent, id aggredi prohiberentur. Oportet enim quascunque res, ubi ad perfectionem pervenerint, tum demum convenientem adpellationem indispici: nequaquam vero nomen rebus imperfectis, ut consummata constitutionis sint, præstare potest. Itaque (quod dictum est) recte sacra civilisque lex eos qui ad rem absolvendam pares non sint, fabricandi monasterii inceptione prohibet. Verum quoniam incognitum illud est, quando monasterium sufficienter absolutum judicari debeat (non enim expresse ab illis hujusmodi absolutio definita est) hac de re certum atque evidens edictum promulgare placuit. Dicimus igitur (quoniam divinum os lo-

(Hh)

quantum

quantum est: *Ubi duo aut tres in nomine meo congregati sunt, ibi in medio illorum sunt*) quod opus aliquod monasterii appellationem subiturum, minimum tribus sufficere oporteat: quod nimirum idem opus, si facultatibus quoque abunde instruat, ad celebritatem nominis etiam valeat. Ut ergo quis liberam impedimentoque carentem ad dedicandum monasterium aggressionem habeat, in tot minimum monachos, dedicationem concipiat necesse fuerit. Porro quia permulti, qui se istiusmodi incepto dedunt præveniente morte, ipsosque hominum consortio eripiente, interdum proposito destituuntur: illud a nobis statuitur, *ut testamentum conditum sit*, quæ in illo Ecclesiæ assignata sunt, ea illi cedant. Si vero (ut idemidem ex mortis incertitudine contingit) *antequam de rebus suis statueret*, effectus fuerit, tam si ad tres numero liberi supersint, quadrantem bonorum involabit monasterium: sin ultra ternarium numerum sobolis multitudo procedet, liberis connumerabitur monasterium, & deducto ære alieno, ex universa substantia, quantum ipsorum quisque capiet. Quod si defunctus sine liberis decesserit, parentes autem superstites habeat, rebus huiusmodi divisas, una pars parentibus, altera monasterio applicabitur. At si neque parentes, neque liberos heredes habeat, & cognati ad hereditatem prodeant, ipsi quidem quotcumque fuerint, trientem inter se distribuent, bez vero ecclesiæ accedet. Verum enim vero si aut per oblivionem, aut aliam quampiam causam, in contrariam laudabili legitimoque proposito testamentum sententiam conceptum sit, ut ejus loci antistes Dei amantissimus, quantum ad ecclesiæ, eorumque qui in illa assessuri sunt, sustentationem suffecerit, vendicat: de reliquis vero legum præscriptio & testamentum dijudicent.

CONSTIT. XV.

VT SALVTAREM BAPTISMVM IN QVOCVNQVE SACRO ORATORIO PERACI LICEAT.

Idem Imperator Stephano sanctiss. Constantinop. Archiepiscopo, & Patriarchæ universali.

ETiam hic venerandæ sextæ synodi sacer canon, qui non in privatarum ædium oratoriis seorsum, sed in solis in communem usum consecratis templis, divinam regenerationis lotionem perfici vult, quum similia cum illis jubeat, qui sacrosancta sacrificia & mysteria in privatis domibus celebrari vetant: ideoque a nobis jam pridem consideratius expensi sunt: tanquam illorum germanus similiter correctionem consequetur. Statuimus igitur, *quemadmodum de sacrificiis*, sic quoque de salutifero baptismo, ut & ipsum in quocunque sacro oratorio quibuslibet peragere licitum sit. Nam hæc tam stricte sacrum synodi decretum constitui mihi quidem videtur, propter eos qui quamquam sacerdotum nomen gerant, profani tamen sunt, & quos ad lavacrum adducunt, pollutos reddunt: qui (ut apparet) domos ejusdem opinionis hominum subeuntes, non rem divinam faciunt, sed cum iis qui conveniunt, inauspicati aliquid moliantur. Hanc vero provisionem tamen & divinam esse, & multa salutaria continere constet: non tamen illa ad impietatis plenos, a suis vitis coercen-

dos sufficiat. Nam & res audax est malitia, omni-que modo, clausis etiam oratoriis, ad explendum propositum suum, suam inveniat viam. Verum tamen quum nunc divina gratia omnes perversæ opinionis sint profligata, etiam quantum ad hoc attinet, quamobrem reipublicæ hoc decretum ad prohibendam in privatarum ædium oratoriis regenerationis lotionem obtrudatur, nullam equidem esse necessariam causam video.

CONSTIT. XVI.

VT QVI VIGINTI ANNOS HABET, HYPODIACONVS CREARI POSSIT.

Eidem.

Vetus verbum, *quod de rebus suis dicenti aures esse aperiendas monet*, cum in aliis omnibus perbelle sese habeat, tum hic longe esse pulchrius apparet. At quorsum hoc? Civiles lex statuit, ut minor viginti quinque annis in divinis officiis creetur hypodiaconus. Decretum sacrum contra statuit, ut qui ad istiusmodi ministerium accedit, hunc vigesimus annus ad ordinationem perducatur. Dignum itaque sacram legem de rebus suis præcipientem audire Imperatoria nostra majestas rata, & in eandem cum illa sententiam descendit, & statuit, *ut qui ad vigesimum annum pervenit, modo antea vitæ ratio obstaculo non sit, quantum ad ætatem, hypodiaconi officium suscipere non impediat.*

CONSTIT. XVII.

DE PVERPERIS, QUANDO DIVINORVM MYSTERIORUM PARTICIPES FIANT: & quando infantes baptizentur, post quadraginta videlicet dies, extra quam si necessitas urgeat.

Eidem.

ID quod beatitudo tua postulat, a vobis procedere, quam a nobis originem sumere ac proficisci, æquius fuerat. De re enim sacra sanctitatem tuam sancire oportebat. Verum quoniam super unduntaxat capite consilium consultare (quum de multis decernere concilii sit) inconveniens esse, nos vero & citra concilium decretum facere posse dicitis: admonitionem suscipientes, quibus de rebus postulationem instituitis, de iis constitutionem emittimus. Quum itaque Dominus & servator noster, quo splendore gloriæ ipsius illuminarentur, qui in tenebris ambulant, juxta atque nos carnis atque sanguinis nostri particeps factus fuerit: valde, mea quidem sententia, a salutifera ipsius providentiæ diverse sentiunt, quotquot eam quæ ex recenti puerperio decumbit, & morte præ foribus consistente, nec diem quem ipsi expectandum autumant (quadagesimum nempe post partum) expectante, citiusque obtorto velut collo protrahente, corripitur: illuminatione indignam esse opinantur, & ut ob corporis immunditiam revera illa e vita immunda excedat (quippe quæ in sacris non instituat, nec sacri lavacri lustrationis, regenerationisque particeps fiat) efficiunt. Neque vero illi periculi damni que magnitudinem, quam inconsiderata ipsorum & perniciofa religio adfert, præ oculis habent. Verum ea illa est absurditas, ut oratione non indigeat. Talem enim mulierem incredulam reformationeque destitutam decedere, & istiusmodi ob causam pro eo quod inter servandos collocanda esset, in perditorum damnatorumque locum

rejici:

refici : quomodo fas, Deove, qui per fidem in ipsum & in aqua Spirituque regenerationem, salutem donat, non grave atque acerbum est? Vanam igitur istiusmodi prudentiam dehinc in futurum e medio tollentes, de mulieribus, quæ recens pepererunt, quæque naturali expurgatione occupatæ sunt, statuimus, ut si quidem alia quacunque affectione morbida ipsarum vita non tentetur, usque ad præfixum quadraginta dierum tempus expertes maneant, nondum initiatæ illuminatione: ad sacra receptæ & initiatæ, sacrosanctorum mysteriorum perceptione, at si quis ipsis morbus, qui vitæ internecionem minetur superveniat & incumbat: sacrarum rerum omnibus modis participes fiant. Etenim si illis qui propter enormia flagitia multis annis vivifica communione arcantur, mors adobruens præscriptum tempus incidit, neque quisquam hos factorum participatione prohibere sustinet: qua ratione hæc propter naturales carnis sordes prohibebuntur? Quod profecto non tam propter muliebrem hanc immunditiam, quam ob alias causas in intima legis ratione reconditas, & veteri prohibitum esse lege, & gratiæ tempus traditionis loco suscepisse puto. Existimo siquidem sacram legem id præscripsisse, quo proterviam eorum qui intemperanter viverent, concupiscentiam castigaret; quemadmodum & alia multa per alia præcepta ordinantur & præscribuntur, quo indomitus quorundam in mulieres stimulus retundatur. Quin & hæc providentiæ quæ legem constituit voluntas est, ut partus a depravatione liberi fiat. Quia enim quicquid natura supervacaneum est, idem corruptivum & inutile est, quod hic sanguis superfluus sit, quæ illi obnoxia essent, in immunditie ad id temporis vivere illas lex jubet: quo ipso etiam nominis sono lasciva concupiscentia ad temperantiam redigatur, ne ex inutili & corrupta materia ipsum animans coagmentetur. Et sane de infantibus eundem ad modum constituimus, ut si non inquietentur, inimicosque naturæ casus superent, antequam gratiæ splendore illustrentur, quadragesimus dies expectetur. Consentaneum namque est, ut quemadmodum foetus quadraginta diebus in naturæ maternoque receptaculo plene informantur, sic etiam in æquali dierum numero in divina gloriæ æternique omnium Patris domum procedant. Si tamen & octavo a partu die, baptizare aliquis volet, neque id absurdum fuerit. Dominus enim noster Christus octavo die circumcissus, imposito circumcisioni sine, pro hac vivifico baptismo initiari concessit. Verum hæc obtineant, si nulla necessitas, quæ mortem minetur, existat. At si periculum aliquod emergens vim vitæ inferat, omni diligentia omnibusque viribus etiam intra octavum diem sacram lotionem peragi oportebit, ne non illuminatus, neque sacri lavacri, atque adeo summi boni expertus partus decedat.

CONSTIT. XVIII.

UT IN SPONSALIBUS CONSTITUTA PŒNA EXIGATUR.

Idem Imperator Styliano excellentiss. sacrorum officiorum magistro.

IN omnibus rebus & dictis quod præstantius sit seligi, reprehendendum non est. Atque tunc

quidem, ut aliquid sequare, aut declinandum censeas, non eorum qui aliquid aut faciunt aut dicunt, habenda ratio: sed eorum quæ sunt ac dicuntur, cognoscendus status est. Idcirco quod consuetudini placuit ut in sponsaliorum reprobationibus pœnæ imminerent iis, qui reprobare instituerent, id in legis auctoritatem collocamus. Arbitror enim, id quod consuetudini visum est, ea lege quæ de huiusmodi rebus lata est, nihil improbabilius esse, ac res ipsis referre in melius. Nam quum lex arrhæ perditione, aut in duplum restitutione solum temeritatem puniat, hæc definitum pactoque constitutum in sponsaliorum rescissione subiri damnum vult. Ac sane, ne (ut fieri assolet) sponsalia forsū deorsum ferantur, hoc mihi (quemadmodum dixi) majorem obtinere vim videtur. Solius enim arrhæ perditio, quæ in eum qui dedit, ac deinde sponsalibus non acquiescit, constituta est: ejusque in duplum restitutio, quam multam is qui arrham cepit, deindeque in pacto convento non persistit, sustinet: ut propter pœnæ levitatem ad pactorum rescissionem, qui id facere cogitant, facilius ferantur, facit. At ex pacto definitæ pœnæ gravius damnum sibi obvenire videns inconstans ille tardior omnino ad divellenda sponsalia fiet. Quod sane nos etiam nuptialibus contractibus magis conducibile fore animadvertentes, quod ex consuetudine fieri solet, in legitimam constitutionem traducimus. * Ex arrhæ siquidem perditione faciles sponsaliorum everfiones video: ex pœnæ persolutione non item. Nam gravius dispendium (pacto enim constituta pœna arrha major prorsus atque gravior est) vel invitum inhibens, animi inconstantiam acquiescere illis, quæ antea de sponsalibus placuerunt, compelleret. Sic igitur quod a consuetudine confirmatum est, quemadmodum hætenus, ita deinceps & obtineto, & causas dijudicato: tum etiam qui sponsalia evertit, pœnæ exactione feritor.

CONSTIT. XIX.

DE PACTO PATERNO, EX ÆQVO HEREDEM FUTURVM FILIVM.

Idem Imperator Styliano excellentiss. sacrorum officiorum magistro.

NON contemnendi alios studio (ut & antea a nobis dictum est) neque ut gloriam nobis paremus, ad legum correctionem procesimus: sed ut, quod conducibile non est, quoad ejus fieri potest, a subditorum consortio removeamus: id scientes, ad moderandam rempublicam legum rectam constitutionem omnium esse præstantissimam. Nam qui leges reipublicæ oculos esse dixerit, is profecto mea sententia illas ita vocans, nihil indecens pronunciaverit. Quemadmodum enim res maxime necessaria est animali non titubans oculus, ita & reipublicæ legum æquus & rectus status. Hujus ergo nos curam gerentes, posteaquam in selecto Codice legem esse cognovimus, (quæ propter evidentem absurditatem in hominum animis neutiquam locum invenit, ut susciperetur: nedum vim aliquam & efficaciam habet. Contraria enim statuit, naturali, quæ a parentibus liberis debetur, æquabilitati, adversusque filium patri ad iniquitatem fenestram aperit: quin & parentem ut illi morem gerat

obstrictum, mendacio, doloque obnoxium facit) posteaquam, inquam, istiusmodi quandam esse legem animadvertimus, tametsi etiam ante nostram sanctionem ipsam ne susciperetur, exclusit communis hominum voluntas: tamen nos nihilominus omnem illi prorsus sanctionem & usum decreto adimimus. At qui dicit? Etiam si, inquit, pater, quum in matrimonium collocaret filium, illum post decessum suum ex æqua parte cum aliis fratribus paternorum bonorum heredem fore pacto promiserit, in potestate tamen illius, si velit, erit, ut pactum ejusmodi negligat, aliisque liberis amplius attribuat: & illi cui æquam portionem in hereditate pactum concedebat, minorem assignet. Hoc itaque quanquam alioqui (quomodo diximus) in republica nullum locum habeat, nostro etiam decreto velut in exilium ejectum, omnibus modis in republicam ingressu prohibemus. Statuimus vero, ut parentum nemo jura filiorum, quibus cum reliquis liberis æqualem hereditatis portionem servatum iri in nuptialibus contractibus sponderint, innovare tentet. At si quis pactiones suas aspernari, & illius, cui tantundem, quantum alii fratres habituri sunt, promiserit, portioni detrachere compertus fuerit: sciat is, poenitentia mutata voluntatem invalidam atque vanam habendam. Ex æquo enim cum aliis fratribus secundum initum pactum filius in bona succedet. Neque vero mendacium veritati præferri illa ratio patitur, nec æquum est, neque rationabili animali convenit pacta conventa per improbationem adtulerari. Atqui si quid aliud, hoc certe hominem decet, ut verbis suis fidem præstet: nisi mendaciis veritatem corrumpendo destitutus ratione, eorum albo, quæ ratione prædita sunt excidere velit. Quinimo nec illud consentaneum est, ut patentes iis qui pariter ex ipsis nati sunt, non parem curam exhibeant, neque æquabiliter ipsorum vitæ prospiciant: sed alios quidem uberiores facultates habere, aliis vero nihil parcere, neque illorum misereri, tametsi inopes in miseria victuri sint, velint. Cæterum æquum est ut quemadmodum omnibus liberis ex æquo vitam impertiti sunt, ita etiam ad hanc facultates impertiantur: nequaquam vero, velut ancipiti libra his levius quiddam, illis vero gravius, pro inæquabilitate animi sui attribuant.

CONSTIT. XX.

VT NE MARITVS QUEMADMODVM VXOR,
ILLA PRÆMORIENTE, PRÆTER DONATIO-
NEM PROPTER NVPTIAS QVICQVAM CA-
PIAT.

Idem Imper. Styliano excellentiss. sacrorum officiorum magistro.

Cum vetustis legibus, quæ de pactationibus nuptialibus tractant, tum in prima matrimonii coitione, tum in ejus dissolutione, quam mors in alterum conjugum irruens efficit, æquabilitatem & viro & mulieri assignare visum sit: haud scio quare moti, quibus postmodum leges condere studio fuit, diversis constitutionibus has subjecerint. Et enim vetustiores leges mox a conjugii coitione æquales esse collationes, tum muliebre, tum virilem, & ut altero vita defuncto, quum liberi nulli

superessent, nec pactum in quo quippiam de lucro significaretur, subesset, ex æquo ad utrumque sua reverterentur, constituerunt. Si vero de lucro pactum initum esset, tunc ut uterunque vita excessisset, qui superstes esset, receptis rebus suis, insuper quantum pacto comprehensum esset lucraretur, & in ambobus lucris æqualitas servaretur: ita ut viro præmortuo mulier dotem, propterque nuptias donationis partem aliquam, eamve totam, si ita convenisset, asportaret: & si mulier ante virum in mortem incidisset: vir donationem propter nuptias conservaret, illumque lucrum, siue dos tota, siue ejus pars, prout pacta vellent, sequeretur. Atque hæc quidem quum vetustioribus placuissent, posterioribus displicuerunt. Quapropter & contra statuunt: quanquam non recte: Statuunt autem, uti statim ab initio conjugii inæquales procedant collationes, & major dos sit, donatio vero propter nuptias contractior, ejusque uxor ab eo die quo matrimonium contractum est, sit domina, quanquam (ut fieri assolet) alterius vitæ consortio postmodum se mancipet. Et inique judicantes, ubi matrimonium morte distractum fuerit, mulieris moestitiam lucro consolantur: viri vero super amissionem uxoris, dispendio rerum ipsius maritorum adaugent. Jubent enim, uti mulier superstes cum sua dote universam propter nuptias donationem auferat, & ad hæc ex reliquia mariti substantia tantum quantum dotis donationisque propter nuptias in unum summam contractarum quadrans conficit, ceu heres capiat. Quod si mulier ante maritum mortem obeat, tum ut illius heredes una cum dote donationem propter nuptias lucentur: maritus autem nihil aliud quam quantum dotis donationisque propter nuptias quadrans facit, habeat: utique res eum ad modum procedat, siue subsit pactum, siue nihil hujusmodi inter ipsos convenerit. Sed hæc quo modo non iniqua? quomodo pro jure hæc non extrema injuria est? Quæ quidem præmortuo marito mulier accepit, in his fortasse aliqua ratio: quæ vero illa præmortuo ad ejus heredes devolvuntur: in his quomodo non omnis injustitia & enormitas inest? Ea propter decenter valde sapienterque perpetuo ille memorandus Imperator, & qui ex ipsius lumbis natus post ipsum rebus præest, fecit, qui veteribus legibus auctoritatem conservandam, quæque perverse contra statuerent, eas e republica in exilium ejiciendas placuit. At enim refractaria contentio, saque consuetudo est, ac frequenter absurda aliqua opinio, ubi in hominum animis (eorum præsertim, quibus recto judicio illam expendere curæ non est) altas velut radices egit, haud facile extirpantur. Qui homines anticipatam opinionem, quamvis frivola sit amplexantur, noluntque sequi meliorem. Adeo ut ne nunc quidem in æternum commemorandi patris nostri constitutio, quæ ad veteres leges nuptialium pactationum rationem reducit, absurdam constitutionem missam esse faciendam persuaserit, atque in quæ ille exilium decreverat, in publico hæc etiamnum usu sint. Quid nos igitur? Postquam semel prævalere visum est, ne in matrimonii coitione ex æquo collationes fiant, sed major donatio propter nuptias dos sit,

hoc in republica obtineto, & si mors matrimonium dirimat, tum si maritus sine liberis decedat, patrumque non sublit, uxor dotem donationemque propter nuptias, nihil autem amplius auferto: si vero mulierem mors abripiat, dotem heredes ejus capiunto: maritus autem suis rebus ne privator, neque quæ ipsius sunt alii, sed ipse habeto. Quomodo enim iniquum non est, alios ex illius rebus lucrum sentire: ipsum vero, supra amissionem conjugis, bonis etiam suis, siue donatione propter nuptias privari?

CONSTIT. XXI.

VT DOTIS PROMISSIO EX PATERNIS AUT MATERNIS BONIS FACTA PRÆSTETVR.

Idem Imperator Styliano excellentissimo sacrorum officiorum magistrorum.

Quemadmodum in libra videmus, eam tum recte ad rerum earum quæ ponderantur, dijudicationem desumi, quando lances æquales sunt, neque vel tantillum in alteram partem proclinant: ita quoque lex, quum ne tantillum quidem jus intorquet ac depravat, digna est quæ ad rerum dijudicationem procedat. Illius enim partes sunt, ut æquabilitatem: hujus autem, ut jus stabile conservet. At quorsum hæc? In Codicibus descripta constitutio est, quæ dum a parentibus qui in matrimonium liberos collocarunt, promissa dotis donationisve propter nuptias nomine facta exigit, haud scio quomodo jus commisceat. Vult namque, uti pater, qui pro liberis dotem donationemve propter nuptias promiserit, si promissionem indistincte fecerit, illam totam de suo expleat, suisque solis ex bonis persolvat: si distinxerit, huncque ad modum locutus sit, *Ex meis filiique bonis promissa exhibebo*: tum si inops sit, nihil ille in promissum contribuat, sed filii facultates, quæ se una cum filio daturum pollicitus est parens, solæ expleant: sed si dives sit, contrarium statuatur, ut ipse solus de suo quæ pollicitus sit, expleat, filiusque nihil cum illo communicet: tamen si non se solum, sed cum filio promissum expleturum pollicitus sit: quod filium, qui ipse non promiserit, dare quippiam indignum putetur. Hoc itaque æquitatis subversionem esse rati sumus. Nam quantacunque inopia teneatur parens, si filius solus de suo promissa solvat, nulla justitia legis apparet: neque rursus quum satis affluens rerum patri copia est, filium contributionis omnino esse expertem, universumque promissum a parente exhiberi convenit. Quamobrem etiam statuimus ut secundum parentis verba promissorum solutio procedat, ab ipsoque solo quando se solum daturum pollicitus est, promissum exigatur: quando vero cum filio se daturum promisit, filius etiam solutioni obnoxius sit, eaque ex æqualibus partibus, quando illæ definitæ non sunt, fiat: ac tum ex inæqualibus etiam, quum utrique certæ partes diversæ assignatæ sunt. In hoc nulla æquitatis everio est, insuperque id ad liberorum utilitatem spectat, quam in Codicibus edita constitutio non magno pere curat. Quid ita? Quoniam sæpenumero parens quum ad dispendium respicit, ideoque illud tempus quod filio efficaciter promittendi po-

testatem facit, ineundo nuptiali contractui expectat, quod conducibile filio sit, perdit. Ut igitur ea res ambobus commoda felixque sit, neque æquitas iniquo judicio involvatur, nec vero denique liberorum utilitati nocetur, Codicis decretum vacato: hoc vero jam etiam consuetudini cognitum in republica obtineto. Quam etenim pro decreto legis in republica habeatur, jam prælatum est, quæ in Codicibus est, constitutio.

CONSTIT. XXII.

VT MULIER QUÆ MATRIMONIUM NON ITERAT, UNIVS LIBERORVM PORTIONEM PROPRIETATIS IVRE CAPIAT: SIMILITER ET PATER.

Idem Imperator Styliano excellentissimo sacrorum officiorum magistro.

Sicut in plerisque aliis, quando absurdi nihil incideret, neque rebus noxium quicquam inferretur, consuetudini cessimus: quum & legis prærogativam illi dedimus: quum jam plebs assuefacta illi esset, nec ab illa se avelli sineret: ita etiam in parte donationis propter nuptias, quam mulier liberos habens, nec animo alteris nuptiis applicito sponsalem torum commiscens accipit, faciendum putavimus. Quum enim antiquior lex in donum ita circumscribat, ut donatione propter nuptias mulieri in usumfructum data, illa præter usumfructum ex eadem propter nuptias donatione, unius liberorum portionem proprietatis jure capiat: ac deinde posterior lex rursus hanc unius liberorum portionem non ex donatione propter nuptias duntaxat lucrum mulieri afferre: sed in alia etiam mariti bona procedere illam velit. His ita per leges constitutis, consuetudo neutram legem directe, sed partim hanc, partim illam sequens, neque ex sola donatione propter nuptias, neque ex aliis extra donationem consistentibus mariti facultatibus, unius liberorum portionem mulieri dari signum putat: verum immutata illa portione, omnium simul ipsius bonorum illi partem largitur. Hanc igitur consuetudinem quoniam acerbam esse rebus mortalium non videmus, ut in aliis etiam faciendum putavimus, legis dignitate honestamus: illaque quidem dehinc vim legis, non autem consuetudinis obtineto. Ac si quidem omnes mariti facultates in sola donatione propter nuptias numerentur, cum hujus liberis superstes mater portionem quæ ad ipsam pertinet, pleno dominio accipiet, residuique usumfructum habebit. At si ad donationem propter nuptias facultates non sufficiant, non pro quantitate imminutæ donationis portionem mulier accipiet, sed quæ tantundem habeat quantum haberet, si nihil imminuta & plena donatio propter nuptias esset. Hujusmodi igitur portione mulieri data, reliqua liberorum sunt: & si nihil superfuerit, tanquam hereditatem successionis privationem & egestatem illi auferunt. Atque hæc quidem de muliere. Vir autem si liberos non habeat (quod modo alibi correctum & constitutum est) nihil neque accipiet, neque perdet: si habeat, neque alteris nuptiis uxoris desiderium inaniat, liberorum educationis exhibitæque priori matrimonio reverentiæ & honoris gratia, & ipse unius liberorum portionem capiet.

CONSTIT. XXIII.

NE PRÆSIDES IN PROVINCIIS SVIS DOMESTICA SPONSALIA CONTRAHANT.

Idem Imperator eidem Styliano.

Dignum hercle humano ingenio magistratumque virtute esset, si qui in magistratum assumuntur, eo quod supra multos alios gloria & honore fruuntur, religiose præcepta Dei observarent, & custodirent, provideque subditorum res curarent; nequaquam vero illos gravi manu opprimerent. At quia sunt quos ferox iniquusque animus e recta præceptorum semita exorbitans, in perversam tyrannicamque cupiditatem ducit, & pro reipublicæ cura efferati animi propositum exhibere facit, tanquam illos refrenatura lex vetus statuit, ne præsidēs in suis provinciis contractus & sponsalia ineundi facultatem haberent. Atque hanc quidem juris rationem quum in filiis, nepotibus, & aliis constituisset, filiarum elocationem non prohibuit. Hoc igitur nos tanquam quod desit, optimæ legi adjucentes, statuimus, *ut quibus præfidatus obvenit*, quemadmodum filios aliosque virilis sexus cognatos & domesticos, ita quoque filias aliasque fœminini sexus personas, in suis quique provinciis in matrimonium collocare prohibeantur. Quid enim causæ est quare filius, & si quis alius virilis sexus est, decreto obnoxius sit, filia vero a legis observatione libera permaneat? quum præsertim virilis sexus sæpenumero multis & modis & exercitiis sibi, conjugii, aliisque, quos affinitas conjunxit, utilis esse possit. Nam dignitates fortasse consecutus, aut mercatura aliqua instituta, aliave sustentandæ vitæ cura suscepta, neque sibi (quomodo dixi) neque aliis propinquis inutilis fuerit. Quæ ut muliebris sexus subeat, non fere idoneus est.

CONSTIT. XXIV.

NE FILII NATURALES CVM ADOPTIVIS MATRIMONIUM CONTRAHANT.

Idem Imperator eidem Styliano.

Multi dum prisca tempora laudibus celebrant, prima illis in ordinandis constituendisque rebus tribuere volunt. Atque illa in plerisque recentiora vincere, scio quidem & ego: veruntamen in nonnullis vinci etiam video. Et cum non pauca sint, in quibus a recentioribus temporibus illa superentur, tum vero maxime in adoptionibus id fieri conspicitur: quas illa adoptiones neutiquam decenti cum ritu & ornata faciebant, dum citra divinum sacrificium divinosque cantus faciebant; & qui adoptari vellent, id illis simpliciter fieri lex permittebat. Unde usueveniebat sæpe, ut sororis appellatio in uxoris transiret, & quæ puella paulo ante filia dicta esset, nurus nomine compelleretur; aut filius qui esset, pro eo gener agnosceretur: quando videlicet naturalis, quemque adoptio in filiorum ordinem collocarat, matrimoniali commercio inter se jungerentur: ac susque deque istæ actio haberetur: quod cum sacrum ministerium non intervenisset, nullum inde ad matrimonialem consuetudinem existeret obstaculum. Cæterum olim quum decenti ratione non adoptaretur, quanquam matrimonium infame quiddam complecteretur, non tamen æsarium aliquid contine-

bat. Verum *nunc* quum adoptio secundum ritum decoros tum iustos fiat, & per sacrosanctum sacrificium hi in parentum locum, illi vero in filiorum jus subeant nulla amplius reliqua ratio est, ut filii adoptivi cum naturaliter genitis in matrimonium connectantur. Quocirca etiam statuimus, ut qui eo modo fratrum nomen subierint, his nequaquam mutato fraternitatis jure in matrimonium jungi liceat.

CONSTIT. XXV.

DE EMANCIPATIONE, ET DOTIS RESTITUTIONE.

Idem Imperator eidem Styliano.

Quæ a veteribus Imperatoribus de emancipatione constituta sunt, eximia illi quidem, dignaque quæ ab innovatione libera conserventur, haud scio quomodo non decentem reverentiam obtinuerint: sed, tamen non omnino, ac certe despicere tamen cernantur. Non recte sane. Quod enim statuerunt, servis libertate donatis, non potius non offerri munificentiam posse; sed si quis in unam aliquam veteritarum causarum, quæ libertatis dignitatem in servitutis habitum transformare possunt, malo animo commisisse deprehenderent, uti tum rursus in servorum locum deducerent: illos religiose omnes audiunt, legisque lationem venerantur. Quod vero liberis parentum potestate semel liberatis, libera animi voluntate per omnia plene uti permittunt: non visum est audiendum, neque, quasi illi improbanda statuissent, decreto acquiescendum. Sed manifestum nunc est, nulla id ratione (neque enim lege noviter lata reprobatum est) autoritate privatum esse. Quidam *saltem* iudex censuit (& miror quo pacto censuerit) ne, qui liberi sui juris facti essent, simpliciter potestatem quam cepissent, haberent, sed nisi ipsi liberi essent, liberum arbitrium abrogaretur, rursusque patriæ potestati subicerentur. Neque vero *ille* hoc unum censuit, sed etiam si quis ex semine suo efflorescentem foetum viderit, ac vero hunc mors torvis oculis inspexerit, itaque ad liberorum orbitatem reductus sit: uti ille pariter cum liberis liberam voluntatem amitteret, neque testamenti factionem haberet, neque quæ donata a parentibus essent, pro arbitrio administrare permitteretur. Atque hoc quidem ubi nonnullis placuisset, facileque a posterioribus susceptum esset, despecta veteri legislatione, in hodiernum usque diem in republica valere conspicitur. Nos itaque pristini legum hac de re auctoritatem renovantes, statuimus, *ne quis* illorum qui de dotis restitutione disceptant, rejiciatur, infectaque re inanis dimittatur. At quid ajunt illæ? si filius liberis orbetur, donum quod illi a patre processerit, ad donatorem oportere reverti: quod vero aut a matre aut ab extraneo quopiam donatum filius habet, non item, nisi reverti debere id donatores pacto complexi sint. Sed quæ filiis patres inter emancipandum dederunt, apud eos qui acceperunt, irrevocabiliter permanere, illosque de illis testari jubent: nisi pacti cujuscumque, quum pater donaret, iniunctum obstaculum sublit. Nos itaque in harum sententiarum pedibus euntes, *scire omnes* jubemus, si filius sui juris factus, nullosque liberos habens testetur

stetur: parentes illa duntaxat quæ ex lege Falcidia ad ipsos manant, nisi pactum (quo modo supra dictum est) initum sit, percepturos reliquos vero cognatos, quanquam ab intestato vocarentur, ut qui restitutione pactum interponere neglexerunt, omnino nihil. Illud porro annotatu dignum, solius virilis personæ in potestate esse filium dici. Cæterum quoniam præter alios modos hic quoque sui juris filium esse ostendebat, si qui ipsum in potestate habebat, (sive is pater, sive avus esset) libertate ipsum suo ore donasset: nos hoc insuper annectimus, ut si pro suo saltem arbitratu vivere filius videatur (sive id ejus verbis cujus sub potestate degit, concessum fuerit, sive verbis quidem concessum non sit, sed consensus tacitus filio vitæ rationes separatim instituenti non adversatus sit, verum ipsum suo modo seorsum vivere permiserit) tamen a conjugii commercio liber sit, justamen liberi arbitrii ratum illi & confirmatum sit. Et enim si servi semel jugo emissi, dum mali non apparent, iterum illud trahere non coguntur: quomodo indignum non est, filios patria potestate liberatos, denuo sub jugum mittere, ipsosque perpetua libertate, qua, quomodo dixi, servi etiam fruuntur, expertes esse?

CONSTIT. XXVI.

UT EUNUCHI ADOPTARE POSSINT.

Idem Imperator Stryliano excellentissimo sacrorum officiorum magistro.

Magnum sane excellensque donum a Deo creatore ad mortales promanavit, matrimonium. Non modo enim naturæ mortis ingluviæ obnoxia opem fert, humanoque generi perpetuitatem elargitur, id dum ab illa depascitur, non omnino deperire sinens: verumetiam per liberorum procreationem permagna alioqui hominum vitæ præstat. Nam quid ea quæ ex liberis percipitur voluptate ad oblectandos hominum animos suavius? aut vero quid in humanæ vitæ negotiis, cum aliis, tum quæ in senectute nobis se offerunt, utilius? Levare certe senectutis molestias liberorum ministerio videmus. Verum quoniam eam utilitatem per matrimonii commercium consequi non omnes valeant, voluit lex, & recte quidem, in eos, qui id domum a natura non accepissent, sua benignitate beneficium conferre. At id propositum non ita erga omnes servavit, ut omni defectu vacuum beneficium daret. Aliis enim etiam extra matrimonium acquirendi liberos potestatem fecit, alios hujus beneficentiæ exortes reliquit. Quanquam ejus legis, quæ in hoc semel edita esset, ut liberorum orbitate qui nullos haberent, liberaret, ac sua ope partes, quibus ex matrimonio id esse non contigisset, efficeret, pertinere ad omnes beneficentiam conveniebat. Verum illa id ita non vult: sed rejicit illos qui lethalia passi sunt: quorum tamen quod injuria affecti, generandique facultate privati sint, misereri par erat. Repulsæ autem causam hanc ponit, quod dicat: Quos natura ad generandum non idoneos noverit, hos neque legem hoc beneficio affecturam. At vero non natura, sed hominum injuria his generandi vim advenit. Qui homines, si præter injuriam quam ab hominibus sustinuerunt, alteram per leges non subirent, di-

gnum fore Imperatoria nostra majestas rata statuit, ut si adoptare vellent, liberam id faciendi potestatem haberent. Existimo enim illic beneficium magis esse necessarium, ubi ejus impensius requiritur utilitas. Eunuchis autem præcipue liberorum acquisitio, quæ per legem fit, est necessaria, eoque magis, quod una hac ratione, ut patres sint, consequantur: itaque liberorum ministerio ipsis frui contingat: quo inhumanum esset, si, quod genitalibus privati sint, insuper etiam privarentur. Sed quemadmodum cui vocis usus ademptus est, quæ linguæ munia sunt per manum adimplere; & qui sermonem labris fundere nequit, per scripturam ad ordinandas res suas procedere non prohibetur: ita neque qui, quod genitalibus privati sunt, liberos non habent, horum indigentiam alio modo compensare verandum est.

CONSTIT. XXVII.

UT PARITER OMNIBVS ADOPTARE LICEAT.

Idem Imperator eidem Stryliano.

Cum eos qui sua industria rem aliquam humanæ vitæ utilem adinvenire student, in commune illam proponere, quam certis hominibus devovere, aliosque ejus expertes relinquere decentius sit: tum vero longe magis legum beneficium commune esse convenit. Nam sicut sub principe, virtute: sic sub legibus, quotquot illis paremus atque subditi sumus, illarum beneficio in commune frui debemus. At quid sibi vult hoc procemium? Quod quum liberorum orbitate infelices liberare infortunio lex vellet, adoptare, & quod a natura accipi non posset, opinione comparare, jubendo, non erga omnes similiter servavit propositum: atque viros quidem & mulieres, quas natura postquam matres novisset, ademptione sobolis ad liberorum orbitatem redegisset, adoptandi jure donavit: eunuchos vero & mulieres, e quarum sinu nondum ullus foetus effloruisset, beneficio indignos censuerit, tam utiliter nescio quomodo ratiocinata. Non enim quia hoc incommodo, ut natura patres esse nequeant, eunuchi affecti sint, continuo, idem incommodum lege augeri oportet: sed e diverso ejus rei defectum alio modo compensari non prohibere, longe magis par est: quemadmodum aliis membris, quæ ad actiones naturales requiruntur (ut manibus, pedibus) mutilatis, aut si qua alia parte privati sint homines, illi quocunque possunt modo, mutilationem sarcire non prohibentur. Jam vero neque mulieres quia matres non fuerint, ne adoptent, coerceri, rationi consentaneum est. Quæ enim ratio est, ut illis, quod liberis orbata sint, denuo acquirendorum liberorum jus largiatur: has vero, quod illiusmodi possessionis prorsus inopes fuerint, per omnem vitam in illa inopia vivere velis? Et certe si hæc præcipua liberorum utilitas est, ut parentes in senio sustentent: quo pacto non tam his quam illis ex æquo ut beneficii participes essent concedere æquum fuit? Sic enim quibus tenues artæque facultates sunt, filiorum ope & auxilio levior paupertas esset: quæ vero illas omni rerum copia affluentes habent, & his adoptio conducere. Nam qui in filii locum assumptus esset, is & inserviens matri, & pro illa quæ par est filium

filium facere sedulo exequens, quum bona illius, ita ut in suo statu manerent, administraret: tum cum matre curarum onus partibus, ut illa tranquillius lætiusque viveret, efficeret. Nostra itaque Imperatoria Majestas, iis legibus quæ adoptare his quos diximus non permittunt, administrationem abrogans, evulgat legem, quæ *omnibus qui adoptare velint, siue quispiam viri facultate orbatus sit, siue aliquam necdum matrem Sol viderit, ejus faciendi potestatem facit*: non solum autem ob commoditates quas ex adoptione manare dixi, sed etiam quod inde virginitatis decus coherescere animadvertam. Si quidem quæ conjugali consuetudini virginitatem anteponunt, interimque liberorum desiderio punguntur, quum id extra matrimonii consuetudinem consequi se posse videbunt, virginitatis honestatem negligere non sustinebunt. Neque porro verum est, ut quia mulieri liberos in potestate habere permissum non est, idcirco illi adoptare non liceat. Primum enim, quia si quis hoc admittat, non modo mulieres, quæ nunquam pepererunt, verumetiam quæ matres existerunt, ab adoptione arcet. *Fœmina enim (ut lex inquit) habere in potestate non potest.* Deinde quæ hoc sanxit lex, loquitur de illis qui a matribus recedentes seorsum suo arbitratu vivere malunt: non item vero de iis qui materna imperia libenter tolerant, ipsarumque præscriptis per omnem vitam parere proposuerunt. Non igitur obedientiam & famulatum voluntarium, quanquam is rarus sit, lex prohibet: sed illic fœmina potestate privatur, ubi voluntatis assensus ad obedientiam non coit. Nam si hoc ita sit, quomodo multæ matres jam viduæ liberos secum una viventes & subditos ad extremum usque diem habent, & animam in illorum manibus expirantes maternæ benedictionis suarumque facultatum illos relinquunt heredes? Porro & illud etiam Imperatoria nostra Majestas benigne subditis largitur, *ut non modo ab Imperatore (quemadmodum vetustiores leges præceperunt) sed etiam a quocumque, cui cujuscunque loci rectio injuncta erit, qui adoptare volet, id faciundo facultatem accipere possit.*

CONSTIT. XXVIII.

QVO TEMPORE ET A QVIBVS RERVM SVARVM ADMINISTRATIO ADVLTI CONCEDI DEBEAT.

Idem Imp. Styliano excellentiss. sacrorum officiorum magistro.

Quandoquidem hoc etiam legislatoribus recte placuit, ut minoribus curatores præficerentur, qui parentum de illis curam supplentes, & ætatis imbecillitatem curæ haberent, & bona convenienti sollicitudine illæsa conservarent: quod legislationi recte se habenti deest, ex nobis addendum putavimus. At quis ille defectus est? Quod a solo Imperatore, iussu recedere curatoribus, rerum administrationem tradi minoribus: idque quum jam præfinitæ ætatis modum attigerint, (quem maribus vigesimus, fœminis vero decimus octavus annus tribuit) & tanquam ad hanc ætatem, qua sapere recteque atque utiliter res suas

administrare possunt, jam pervenerint, in plenam rerum suarum potestatem collocari velit. Verum quoniam, ut sapiant, omnibus non eadem ætas contingit, non ita simpliciter statui, neque ex sola ætate ad rerum suarum gubernationem pariter omnes produci oportebat; sed erat quam ætatem cujusque eorum qui rerum suarum administrationem susceperunt essent, status requireret, inspicendum. Quid enim? an quum hic, postquam eam ætatem egressus sit, nondum autem satis sapere coeperit, administratione dignus judicatus fuerit: ille, quanquam etiamnum infra eam ætatem sit, prudentia tamen non destituatur, ut recte res suas administrandas suscipere non possit, ab administratione arcendus erit? Quando igitur non minus animo quam corpore inter sese homines differunt, & alii etiam ante legitimum tempus rationem bene constitutam habent: aliis vero etiam id supergressis mens nondum stabilita est: quod lex hæc ita vellet, ut defectuosa eadem esset, factum est. Quia & alia hujus legislationis incommoda sunt. Ac primum quidem quod difficile, imo vero prorsus impossibile sit, ut ad omnes legislatoris voluntas pertingat. Quomodo namque qui longis terræ marisque distantur intervallis (ut inter ceteras alias vitæ difficultates, ut morbos, insidiarum hostilium merus, membrorumque mutilationes omittam: quæ persæpe difficultates, ne in ipso quidem domicili loco prodire, nedum longinquam professionem suscipere permittunt) quomodo, inquam, hisce sexcentisque, quæ mortalium vitam allidunt rebus aliis adolescentes impediti, rerum suarum administrationem ab unius Imperatoris nutu petent? Quod ergo (sicut superius diximus) legislationi deerat, id adimplentes, jubemus, ut qui puberes imperfectæ ætatis tempus jam superarunt (mares nempe annum 20. fœminæ vero 18.) animumque ad res gerendas idoneum habent, ac prudentiam, quæ administratio refrenata res non labefaceret, ut illa nocenter concessa non videatur, collegerunt his plena rerum suarum autoritas detur. Accipiunt itaque hi, iustaque potestate res suas agunt. At quibus rerum recte gerendarum iudicium adhuc deest, eo quod sibi ipsis (utpote qui quum gubernare debeant, imprudenti imperio regantur) damnosissimi futuri sint, etiam si idem pratergressi fuerint, non percipient. Si quidem si, qui propositus finis erat, ut bona recte administrarentur, is necdum præsens sit, qua ratione, quanquam ætas advenit, cum periculo ipsis committentur, quæ ipsius procuratore non recte administrabuntur? Ad hunc ergo modum qui rebus prudenter præesse poterunt, tamen ad administrationis tempus haud dum pervenerint, non prohibebuntur. Unum est enim quod requirunt, ne bona labefascantur: quod quum adit, supervacaneum est ætatem expectare. Et non tantum Imperator rerum suarum procuratorem administrationemque concedet, verum etiam quibus cujusque loci magistratus obtigerit, plenamque jurisdictionem habent. Ita enim legislatoris providentia omnibus qui indigebunt, utilis erit, atque lex vim suam magis exeret.

CONSTIT. XXIX.

VT ANCILLARVM PARTVS APVD ALIVM EDITVS, AD IPSIVS DOMINVM SEQVATVR.

Idem Imperator eidem Styliano.

Quemadmodum hunc sermonem, qui nullam prae se fert mendacii perversitatem, verum esse atque rectum scimus: ita etiam veram legem, quae iniquitate perverti non deprehenditur. Atque adeo si qua id non observat, ea lex non est, quamvis ea appellatione digna habita sit. Si enim hoc legis est, ut cuique ius suum tribuat, quomodo quae hoc non praestet, lex erit? At cum alie etiam nomine tenus leges in id committere deprehensae sint, tum vero illa maxime, quae partum ancillae, quae non apud dominum, sed furto aliove modo subducta, apud aliam quempiam peperit, postquam facinus innotuit, non cum matre ad suum dominum abire, sed ab hoc quem alieni mancipii dominum fuisse constat, detineri jubet. Hoc itaque quia non recte se habere visum est, convenienti medela nos dignati, uti suus matrem partus sequatur, jubemus. Non enim quia fur, quae lex domino persolvi debere decernit, obtinet, idcirco etiam ille ancillae suae partu privari, eumque alius lucrari debet. Ad lucrum autem huic satis sit, quod illa ad ministerium pro arbitrio usus est. At dixerit aliquis: Sed si quid in illam, dum possedit, impenderit, oportet & ipsum ex pretio lucrari: ideoque alienum non est partum apud ipsum permanere. Atqui si quisquam ad detinendum foetum hoc rationem praebere putat, quomodo ut ille matrem sequi debeat, a domino persolutum pretium non majorum praebebit? Quin quomodo convenientius non est, si qui perdidit, indeque dolores in corde pertulit, ex accessione delinimentum sentiat: quam si ille eam habeat, qui praeterquam quod nihil amisit (ab illo enim qui furto subductam ancillam ipsi vendidit, pretium recuperare licet) ancillae etiam ministerium lucratus est? *Neutiquam ergo* (quomodo diximus) *desineatur partus*, sed quemadmodum matrem, sic etiam filium prior dominus habeat. Sive enim qui furtum commisit, dives sit, tumque ipsi quod male accepit, ejus pretium reddat, nihil amplius negotii reflet: sive mortuus aut vivus adhuc inopia labore, ut quae lex a furibus exigit, exolvere nequeat, tum vero quoque qui ancillam amisit, ejus calamitatem filii cum matre receptione deliniri aequius sit.

CONSTIT. XXX.

DE MULIERE QUAE VIVO MARITO ALIOS DE MATRIMONIO COMPELLAT.

Idem Imperator eidem Styliano.

Ut quum leges reipublicae inutiles deprehenduntur, necessario illas iusta reipublicae providentia in melius transformat: ita quoque ejusdem providentiae munus sit, ut leges recte constitutis nihilque subditos contristantes a male constitutis subditosque contristantibus feligat, hisque illas anteponat: praesertim vero quando eadem de re duae inter se pugnant leges statuunt. Quomodo enim ratione fultum sit, si quum duces atque praefecti ex peioribus praestantiores eligantur, & qui in gubernatione ad subditorum utilitatem omnia facturi putantur, praependantur: non item ex legibus, qui-

bus donec respublica consisteret, praesse datur, quum contra temporanea ducum praefectura sit, non praestantissima, sed peioris notae, quasque neque a principio innotuisse dequisset, ad gubernacula deducantur? At quorsum haec a nobis dicta sunt? Justinianus ille, cujus diadema praeter religionem subditorum, cura etiam decoravit, quum prius de solutione matrimoniorum sanctionem edidisset: ut si mulier marito etiamnum superstiti de matrimonio cum altero agat, non amplius illam, ut ipsius membrum ipsiungi liceat, sed ceu insidiatrix ab ipso avellatur: postmodum sibi ipse contradicens, ob hanc causam dirimi non permittit matrimonium. Nos itaque priorem hominis voluntatem, ut quae his ipsis quae statuit roboretur, & adversus matrimonia insidias praecidat humanae vitae conducibiliorem esse intelligentes: eam lege lata in republica observari jubemus: quam vero cantata palinodia evulgavit, eam in reipublicae nostrae theatro locum invenire non permittimus. Si qua igitur marito adhuc vivo, de contrahendo matrimonio cum altero sermonem habuisse deprehendatur, ut quae seipsa nefario proposito abruperit, & matrimonii solutione ab illo abstrahetur, & profecto etiam pecuniariis poenis, quibus quae aliis modis a maritis avelluntur, obnoxiae sunt, subicietur. Quae enim matrimonii compage in unam carnem cum marito coit, non acquiescit autem, sed simul ad alium respiciendo, Creatorem qui illam conjunxit, contumelia afficit, simul in maritum hostili animo est: quomodo non iuste haec quum prius se ipsa a conjunctione prorsus abruperit, abscindetur? Et sane quando mulier protervo proposito oculum a membro suo avertens, in alienum respicere gessit: quae alia signa & testimonia ipsam in maritum hostilia cogitare desideres?

CONSTIT. XXXI.

VT QUAE MULIER MARITI ODIO ABORTAT, REPUDIARI AB ILLO POSSIT.

Idem Imperator eidem Styliano.

Qui hominem e terra creavit, costa ipsius in mulierem transformata, adiutricem illi ex ipsius membris conjunxit, quo videlicet suae creationis causam illa cognoscens, vel hinc discat, qua lege erga conjugem, benivolentiam atque amorem incontaminatum conserve. Quae igitur ita animata est, benivolentiamque suam marito custodit, revera illa auxiliatrix est, neque conditoris promissum fallit: quae vero diverso animo est, non amplius neque hoc esse cognoscitur: neque quanquam conjugium in unum illam cum marito cogere annisum fuerit, caro ex carne, membrumve ipsius est. Idcirco quum de muliere, quae propter inimicitias quas cum marito habet, de industria abortando, neque in vitae lucem foetum producendo, saminis ipsius fructum opprimit, duae leges latae sint, quarum una repudiare injuria affectum maritum jubet, altera vero non permittat: nos legi divortium suadenti assentientes, illi ut multo utiliori auctoritatem attribuimus. Alienum enim mihi a ratione, prorsusque iniquum videtur, ut quae tam apertum in maritum odium suscepit, ut ipsius semen disperdat (ut interim omittam, quod communi naturae insidiata sit) ipsi cohabitet. Nam si

qui alicui alii operi damnum inferunt, eos tanquam inimicos averſamur: quomodo eam quæ procreandorum liberorum operi, tum maxime neceſſario, tum præſtantiffimo noxam fecit, ipſe qui damno affectus eſt, ut ſuum apud ſe habere poterit, nec ut inſidiatricem & hoſtem dimittet? Quod inſuper evidentius ſignum requirit ut mulierem marito inimicam eſſe cognoſcas? quomodo id inde manifeſtum non eſt, quod dum adverſus illum hoſtilia cogitat, in vitam progreſſu ſœtum privat? Quomodo igitur dictum eſt: lex quæ ipſos ſeparat, obtineto, maritusque ſecedendi a muliere in hoc facinore deprehenſa, facultatem habeto. Nam ſi quæ ſolum extra ædes maneat, aut cum hominibus cum quibus non deceret convivata eſt, hanc lex a nexu matrimoniali ſeparat (quum tamen hic in matitum odii nullum tam evidens teſtimonium ſit, & accidiſſe id illi citra matrimonii injuriam videri etiam poſſit) cujus rationis erit, eam quæ tantum, tamque in matitum & naturam injurium odium conceperit, non diſjungere, ſi ita marito videatur, & habere ipſum uxorem habere, quæ ipſius vitæ inſidietur?

CONSTIT. XXXII.

DE ADULTERIS MANIFESTO DEPREHENSIS.

Idem Imperator eidem Stryliano.

Adulterii ſcelus, ſi quod aliud gravem horrendamque pœnam exigit, & ut puto homicidii pœna non minorem. Homicida enim perſepe unius tantum ſanguinaria manu vitam evertit: ſceleſtus vero adulterii perpetratoꝝ quam plurimos fere de medio tollit, matitum, liberos, cognatos, alioſque, dum uno vulnere dilacerato matrimonio omnes proſternit. Veruntamen quia, cum olim id facinus morte puniretur, viſum eſt poſterioribus mitiorem proferre ſententiam: ac vero nos fere ad benigniora trahimur: quam illi conſtituerunt pœnam, ut nempe naſus deteſtandis illis ambobus abſcindatur, hanc & nos ſtatuiſmus, atque hæc quidem nefarii iſtius ſceleris eſto pœna. Ac quoniam matitum pro tanta injuria citra conſolationem relinqui non oportet, in matrimonii juſ injuriæ mulieris dotem percipiendo ſe conſolator. Inſuper mulieri ad alteras nuptias proſultare, neque, quaſi in naſi abſciſſione præmium acceperit, libere in poſterum ſe cum libidinofis commiſcere, nequaquam permittitur: ſed ob ſcelus commiſſum, in monaſterium (ubi in contritione animæ levioꝝ ſibi pœnam faciat) velut in exilium detruditor. Et, ſi monaſticæ vitæ deſiderio correpta, illam ſuſceperit, quæcunque ipſius bona a dote ſeparata ſunt, ea liberi & monaſterium inter ſe diſtribuant: ſi liberi nulli ſuperſint, pro illis parentes, & ſi neque hi ſint, alii cognati ad diſiſionem inducuntur. Quod ſi in prophano habitu e vita excedat, cum teſtamenti ſactionem omnino habeat, prout illa conſtituerit, quæ bona extra dotem habuit, diſpenſabuntur.

CONSTIT. XXXIII.

NE CAPTIVORVM VXORIBVS ALIIS NVBÈ-
RE LICEAT.

Idem Imperator eidem Stryliano.

Si qui olim leges tractarunt, eo fuiſſe animo, ut

proſus ſua quanquam in illis correptione nonnulla indigerent, corrigi tamen nollent, ſuſpicatus eſſem: fortalſe nunquam hoc conſilium ſuſcepſiſſem, uti leges, quæ ſeſe recte non haberent, corrigere tentarem, & tamen arcta rei publicæ cura, quo videlicet recte illa adminiſtraretur, neceſſario correptionem injunxiſſet: ut ne tamen primus legiſlatoꝝ contriſtare videremur, qui nos in hoc impetus ferret, inhibuiſſemus. At quoniam illi quoque ipſi, ſi etiam num in vivis eſſent, non modo illorum inſtitutum, qui corrigere conantur, non diſpliciturum, ſed eoſdem etiam qui ita faciendum cenſerent, hiſ gratias actuos arbitror, non enim gloriæ cauſa, ſed quod rei publicæ commoda curæ haberent, leges edidere) age quæ rei publicæ conducant, neque illiſ ipſiſ veteribꝝ legiſlatoꝝ diſpliceant, facientes, exactiore conſideratione, ſeu medicamento quodam Pæonio, legum morbos propitio Deo curemus. Supra cæteretiam ubi de captivis ſanxerunt, hoc caput, in quo de matrimonii diſſolutione ſtatuertur, valde rationi eſſe diſſentaneum videtur. Sic autem & in hæc verba ajunt ſive marito captivitatis infortunium accidat, manente uxore in civitate: ſive quum uxor in juſ captivitatis pervenit, matitum in civitate permaneat: exquisita quidem & ſubtilis ratio diſtribuit matrimonium. Semel enim ſervitute alteri ſuperveſcente, conditionis inæqualitas æqualitatem, quæ in nuptiis ſpectatur, permanere non patitur. Nos tamen humaniꝝ talia contemplantꝝ, donec certum eſt ſuperelſſe matitum vel uxorem, pro non ſolutis matrimoniis haberi ſuſinꝝ: neque ad alias migrabunt nuptias vel matiti vel uxores, niſi petulanter id egilſſe videri velint, & in pœnas incidere, illi quidem exactiõis donationis ante nuptias, hæc vero dotis. Hi ergo iſtiusmodi de captivorum matrimonio pronuntiant ſententiam. Nobis autem neque cauſa, quam exquisita (ut ipſi loquuntur) ſubtilibus ratio ſuppeditat, rationi eſſe conſentanea: neque humanitas, quæ dirimendi matrimonii facultatem præbet, dum ipſos damno ſubjicit, ſincera videtur. Si enim (quemadmodum inquirunt) durante matrimonio fortunæ non permittit inæqualitas, quomodo ſi ad libertatem revocetur captivus, quum poſt matrimonii diſſolutionem ad æqualitatem fortuna redeat, amboque in libertate vivant, ad æqualitatem matrimonium non redibit? Quæ vero illa ſincera humanitas, quæ amicitiffimorum membrorum ſubtractione damnum inferre, aliorumque ſubſtitutione id quaſi ſarcire conatur? Quomodo item, etſi uſque ad viliffima quæque captivorum ſubſtantia juſe ſtatuque ipſorum integro taxetur, illos non ita præſtantiore parte (ſui nempe membri conſervatione) atque rerum ſuarum juſe periclitari velle, immenſumque damnum fore, ſi altera pars membrum ſuum negligere in animam inducat, non perquam eſt manifeſtum? Quid igitur ergo? Si quum altera pars in captivitate ſit, altera quæ a captivitate libera manſit, ad alterius conjugium reſpexerit: poſſiliminio vero revertatur quæ in captivitate detenta fuit: ut illi ſi velit, ſuum membrum recipiendi facultas ſit, ac nequaquam quod alteri conjunctum fuerit, prius ma-

rimonium innovetur. Si enim conjugium cum altero post modum initium videbitur aliquibus dissolvi non oportere, quomodo non æquius fuerit, si primus matrimonii nexus in suum statum revertatur? Et si eo quod alienæ parti conjunctum sit, id quispiam avelli non permittat: quomodo quod a sua parte abruptum sit, id in suum locum restitui, rationi non fuerit consentaneum? At dixerit aliquis: Sed in lucrum captivis cedit quod propter alterum temeritate contractum matrimonium, per compensationem pœnæ nomine introductum est. Verum hunc sermonem non dico non labris exprimi, sed ne in mentem quidem authoribus ejus venire melius fuerit. Nam quomodo ille, qui membrum suum pecuniis commutat, non extrema mentis in felicitate & penuria laborat? Saneimus itaque, ut nequaquam amplius quæ pars a servitute intacta maneat, ad alterius conjugium procedat: sed quotcumque annis altera in servitutis miseria detinebitur, tametsi inde nullam neque de scripto, neque citra scriptum significationem accipiat, illam expectet. Et quod si præter hanc legem alterius matrimonii commercio a priore abrupti aliqui velint, idque non secundum observationem in Novella centesima decima septima de uxoribus eorum, qui in expeditione sunt, relata, fiat: sciunto illi, quod positus in dicta constitutione pœnis subiacebunt. Insuper etiam (quemadmodum diximus) ut si qui servitutis ærumnas sustinet, liberetur, suum si velit membrum recipiat, licebit.

C O N S T I T. XXXIV.

DE TUTORIS QUI PUPILLAM SUAM VITIAT.

Idem Imperator eidem Styliano.

Nefaria res est, si illi, de quibus ea expectatio fuerat quasi probi futuri essent, quum ab illis qui talem de ipsis opinionem conceperant, jam aliqua fide digni habiti sint, pro bonis atque fidis inimicos & infidos se exhibeant. In illis autem quibus pupillorum obveniat cura, si cum pupillis salutariter prospicere debeant, ipsorum everlores existant, tanto id scelus gravius est, quanto illorum fides ab iis, qui id ipsis injunxerunt, major judicata est. Constet enim, quod parens persuasum habens, quos pupillaris ætatis relinquit liberos, ab eo cui cura committenda est, paternum patrociniū sensuros, eam cui ita fidei, mandat. Recte igitur superiores fecere, qui pro patre conservatoreque pupillæ deprehensum vitiatorem punierunt. Deportationi enim hunc subiciant, ac bonorum privatione multant. Verum in decora specie decorum non servarunt, neque ullam injuriæ affectu gravique passæ puellæ, ut illius infortunio succurrerent, suscepisse curam videntur, dum vitiatoris bona in fiscum statuunt esse inferenda: non animadvertentes hinc fieri, ut ulcisci quidem injuriam velle, sed in proposito non perferere existimentur. Ubi enim injuriæ ultio quando injuriæ affecto damnum injuriæ datum non refarcitur, neque qua tenetur calamitatem legis auxilio effugit? Quale autem calamitatis puellæ est effugium, quando non modo infortunii compensa-

tionem non invenit, sed lucrum etiam progressu ætatis ex suo dedecore atque infamia paratum esse videt? Ut igitur hoc lege, tanquam improbum aliquod reprehensione affricatum purgemus, ut vitiatoris bona in fiscum deferantur, abrogamus: jubemus autem, ut eo concedant, quo ipsorum dominus injuriæ & infortunium projecit.

C O N S T I T. XXXV.

DE RAPTORIS VIRGINIS, EORUMQUE QUI IN RAPTV ADFVERVNT, PœNA.

Idem Imperator eidem Styliano.

Neque quod ecclesiasticæ legi rebellemus, neque quod civilem simpliciter collidamus, hanc adversus virginis raptorem sententiam proferimus: sed posteaquam velut via quadam rebus humanis conducibili investigata, commiseratione sacræ legis id malum quasi inolescere, civilis vero legis austeritate suppressi, cognovimus: in eam sententiam, unde rerum statui plus subsidii esset, inclinavimus. Vult autem civilis lex, ut non solum qui per raptum & vim virginem ingenuam stupravit, morti addicatur, insuperque supra mortis adjudicationem bonis privetur; verum etiam qui in scelere adjumento fuerunt, eandem & pœnam & multam sustineant: idque tum etiam, quum voluntarie se mulier raptoris dedit. Quin & ejus patrem, si facti conscius fuerit, deportatione punit. Neque vero tunc solum, sed etiam, si quum quo tempore raptus committeretur, ejus rei ignarus fuerit, filiolæ vitiationem postmodum parvi pendat, reoque judicium remittat, aut istiusmodi matrimonium approbet, in incuriæ pœnam deportationem sustinet. Atque hæc quidem veteribus placere. Verum sempiternæ memoriæ pater noster non tantum in mulieris raptum, verum etiam in circumstantias oculos dirigens, ad illam sententiam accommodat ac sancit, ut si cum armis, sive gladiis, aliisque nonnullis præter gladium lethalibus raptus commissus sit; qui raptum fecit, gladio puniatur: utpote qui eo quod cum armis ad id factum processerit, neque ab homicidio immunis sit: qui vero suppetias tulerint, facive perpetratores susceperint, naso mutilentur, verberentur, & cute tenus tondeantur. Quando autem arma violentiæ adhibita non essent, ut mortem sententia non spectet, quod nempe tunc homicidium locum non habuerit: sed raptus auctor manus mutilatione periclitetur, qui vero ministerium præbuerint; alioquinve se illi rei immiscuerint, verberibus, tonsura & deportatione pœnas pendant. Ac sane corporalis pœnæ hæc est descriptio: Quod vero ad pecuniariam attinet, ne a primitiva legislatione mutetur, ejusque effectum retineat, permittitur. Atque hæc quidem pater noster sancit, quorum & nos approbatricem sententiam suscipientes, legislationem illam & in præsens & in futurum auctoritate & effectu obfirmavimus.

C O N S T I T. XXXVI.

UT CAPTIVI FILIUS HERES SIT.

Idem Imperator eidem Styliano.

SI reipubl. sustentaculum atque fundamentum sunt leges, certe ut illa in tuto sit, sanitatem leges conservent oportet. Legis autem sanitatem quid aliud quam æquitatem quis dicat? Circa hanc itaque, quo leges, quæ reipublicam nostram gubern-

nant, æquabiliter sese habeant, cogitationes nostras obvertentes, legem illam, quæ eum qui ex duobus *captivis natus est* heredum bonorum ejus parentis qui apud hostes mansit, fieri non vult: hanc (inquam) legem, ne legum sanitate (quæ æquitas est) privetur, periclitari animadvertentes, illam ad sanitatem transformare volumus. Nam quod injuste istud statuat, non difficile cognitu est. Quam enim vim locorum natura ad adscribendam filio hereditatem habet? Neque vero hoc quisquam obijciat, quod quum parens servus sit, propter servilem conditionem filius exheres erit. Quomodo enim civilis lex, quæ, si captivum liberari contigisset, illum liberum agnosceret, ex eo natum liberum heredem esse non permittit: sed qui apud hostes est, servo bonorum administrationem dabit, tum etiam ad quem captivi bona aliquis pertinere putabit? Ad cognatosne? At quomodo servitus obstitens his ad hereditatem introitum non præcludit? Aut quomodo, quibus permissum est, non longe prius heredes esse licebit? An vero fisco danda erunt? Verum quomodo manifesta illa injuria non est? Si etenim rationi consonum est, ut captivorum liberi e publico subsidium sentiant: quomodo captivi filium bonis privari, illaque fisco attribui, non perquam evidens injuria est? Quod si sæpenumero, quum nonnulli parentes graviter conscientia abusi, atque ideo pœnis subiecti, acerbique e vivis sublatis sunt, liberi eorum substantiæ domini esse lege non prohibentur: quæ ratio est, quamobrem quando pium propositum parentes decorat (& quidem in fidei testimonium effusus sanguis, ut eximius ipsorum animus magnusque spiritus ipsis etiam impiis miraculo esset, persæpe effecit) liberi facultatem ipsorum domini esse non permittantur? Nequaquam itaque constitutio illa sana esse nostræ Majestati videtur: eaque propter sancimus, uti deinceps, siue quum captivitatis caligine circumfusi parentes essent, in lucem prodiret filius, siue etiam in libertatis splendore ipsum mater peperit, parentum substantiæ heres sit: idque siue ambobus parentibus e captivitatis vinculis liberari continget, aut non: siue quum unus eorum libertatem nactus sit, alter in calamitatis vinculis vitam finiet: siue denique uterque parens in captivitate morietur, extra quam si mortem testamento condendo præveniant. Tunc enim illi quos testator voluerit, heredes erunt: tamen ut trientis legitimum subsidium filio servetur.

CONSTIT. XXXVII.

* VT DOMINI TESTAMENTO MANUMISSVS, SI illum decessisse aditamque ejus hereditatem esse ignoret, testari possit

Idem Imperator eidem Styliano

Presenti etiam legi plena abolitione deficienti, ejus quod deest additione decoram formam imponimus. Ait autem, servum qui quum domini sui testamento liber esse jussus sit, id ignorat, ideoque in certis rationibus libertatem obtinet, interea nequaquam propter ignorantiam libertate privari, sed in libertate vivere: ut autem tanquam liber testetur, ipsum potestatem non habere: quasi videlicet illam pœniteat, quam libertatem dedit, hanc ipsi

perpetuo competere. Quum enim illi ut libero de rebus suis testandi facultas non sit, quomodo non ad pristinam servitutem redit? Nos itaque dicimus, posteaquam gradum statumque vitæ liberum præbuit lex, illam etiam alia quæ libertatem comitatur, præbituram. Nam si ipsum facere quæ hominibus liberis duntaxat licent, prohibere oportebat, ipsa vero id non prohibuit, sed dignum illum qui istæ faciat judicavit: quare item istis ad bonum quæ propriæ libertatis dignitati competunt, illum non dignabitur? *Esse igitur libertate donatus, re vera liber, statutoque de rebus quas illi dominus eximias dedit, quomodocunque visum sit.* Non decet enim, ut qui libertatis dignitatem manifeste accepit, ob incertam suspensionem ignominia afficiatur, atque a testando arceatur.

CONSTIT. XXXVIII.

* VT IMPERATORIS SERVI DE REBUS IVIS QUOMODO VELINT, STATVERE POSSINT.

Idem Imperator eidem Styliano.

Hoc quoque, quanquam plausibilem præ se speciem (legalem nempe ordinationem) ferat, æquitatem minime excedere videtur. Dico autem, quod servis de rebus suis statuere non permittitur: sed quæ laboribus suis arduisque (ut concipere licet) molestiis quæsierint, ea cujusque domini manus colligunt. Ac sane mirari subit, quomodo ab initio lata lex nihil moderationis neque æquitatis huic rei attribuerit. Verumtamen si e quibus nata ista lex est, neque adeo lex ipsa ab aliis, ut cujusque voluntas feret, adprobantur. Ego autem nequaquam illos probo, neque illud placitum in servis meis obtinere sinam: sed contra, plenam ipsis administrandarum rerum suarum potestatem facio. Ex hoc itaque tempore in omnem posteritatem Imperatoris servi rerum suarum revera domini sunt: ita sane, ut siue sani sint, siue ægroti mortem imminere putent, de rebus suis pro arbitrio statuendi potestate non priventur: neque servitutis nomine ex rerum quas possederint dominio expellantur. De Imperatoris igitur servis hæc noviter lata lex esto, rigoremque habeto. Magistratibus autem reliquisque promiscue plebi, si huic nostro placito acquiescere nolint, ad veterem de servilibus bonis legem respicere fas esto.

CONSTIT. XXXIX.

VT PRODIGVS QUÆ EX RE IPSIVS SINT, FACERE POSSIT.

Idem Imperator eidem Styliano.

Mortalium nemo ad eam absolutionem pervenit, ut non obnoxie aliquando res suas gerat: neque quisquam (ni fallor) ita delipit, quin crebro sibi utilis esse possit. Neque enim qui in omnibus prudentiæ lux fidit, hunc omnia irreprehensibiliter facere sinit Deus: neque idem, cum creator creaturæque suæ curator sit, mentis inopem per omnia ex imprudentia frustrari permittit. Præfatus hoc sum propter illam legem, quæ prodigum de rebus suis quicquam aut velle aut statuere, omnibus modis prohibet. Quam quidem legem, coniectis in res gestas oculis, pro illarum ratione, non autem simpliciter sancire: & si quid inutiliter gestum esset, non admittere: in quo vero aliqua utilitas vertetur, id suscipere oportebat. Nunc vero nihil istius-

istiusmodi præscribit, sed in universum prodigo de rebus suis consultandi potestatem adimit, id nos recto iudicio non convenire suspicati, legem illam relaxantes, statuimus, ut quæ iudicium erroneum quodque prodigum designet, dicet, neque approbatione, neque confirmatione digna habeantur: quæ vero ad utilitatem spectent, suscipiantur, atque nequaquam reprobandentur. Quid enim, si prodigus aut hereditatem necessariis suis relinquere, aut pauperibus sua distribuere, aut denique gravem servitutis torquem servorum cervicibus adimere velit? An ideo quod prodigus est, id illi non licere velle dicendum? Quid, si quum prædium damnosum habeat, alter quispiam, qui vitio mederi possit, maiore pretio quam quanti prædium sit, id emere, ipsumque damno levare velit? An prodigalitas, quo minus ille sibi consulat, utiliterque negotietur, impediet? Arrationem non video. Quod itaque dixi, rerum gestarum conditio observator: & si in ea prodigi mores non conspiciantur, quod actum est ratum esto: si vero a prudenti rerum gestione aberratum esse appareat, id neque approbatione neque confirmatione dignum habetor.

CONSTIT. XL.

UT CAPTIVI TESTAMENTI FACTIONEM HABEANT.

Idem Imperator eidem Styliano.

Qui olim edendis legibus operam navavere, cum multa ad res humanas recte moderandas in medium protulerint, locuplesque benignitatis suæ testimoniū (leges nempe, secundum quas respublica concinno in statu conservatur) reliquerint: tum haud scio qua ratione fecerint, ut de captivis tractatus, quibus de rebus suis statuendi potestatem non faciunt, reliquæ ipsorum benignitati non responderet. Quæ enim de testamentis ipsorum legislatio complectitur, valde comiter ac benigne constituta sunt. Nam quod statuerunt, ut interdum quando inopia testium laboraretur, a minore etiam testium numero testamentum obsignaretur: quin & nullis adhibitis testibus, persæpe tamen testamentum ratum haberetur, quemadmodum de iis qui in acie occumbunt constitutum est: permagnum sane benignitatis est argumentum. At de captivis placitum jam dictorum non esse simile, neque ex eadem benignitate prognatum videtur. Quod namque de rebus suis constituere illis non permittunt: non solum non benignum aliquid de ipsis decreverunt, verum etiam ipsam captivitatem alio modo intendunt. Quomodo enim rursus illos in captivitatem non ducunt? aut quomodo malum irrecreabilisque tristitia non adaugetur, & morte acerbiorum in corde captivus non circumferens aculeum, rebus excedit humanis: quando non modo in captivitate vitam finit: verum etiam si qua apud contribulles bona habet, de his illi constituendi potestas non est: sed suis rebus tanquam alienis expellitur: & quæ suis laboribus quæsierit, proque quibus suscepto periculo in captivorum infortunium incidit, ab horum dispensatione ejicitur? Quomodo item, si quos necessarios captivus habet, ut liberos, uxorem, fratres, aut alios, quod ad ipsius hereditatem lex vocat, si non similiter omnes obversis in hereditatem ab intestato ad se devolvendam oculis,

curam liberandi captivi, illius consequendæ spe non permittent? Novimus siquidem res humanas, ut pauci admodum, verum amorem conservent, ejusque unius gratia ad opitulandum calamitatem implacis perpauorum animus excitetur. Atqui spe nanciscendæ cõjusedam remunerationis ad ferendum indigentibus auxilium procedant, horum sane longe maximus est numerus. Qua re itaque moti cognatus aliusque quispiam captivorum suscipiant curam? Si quidem statuendi facultas de rebus suis ipsis esset, nonnulli laborem damnosum sibi non futurum reputantes, non segniter illum suscepturi essent. Cogitarent etenim (ut verisimile est) si aut conatus ipsorum ad finem deduceretur, captivique libertatem consequerentur, se munus aliquod esse pro opera sua & labore accepturos; aut etiam si conatus finem mors præveniens, captivum de medio tolleretur, illum in testamento suo eum qui ipsius curam habuisset, maiore portione quam illos qui ipsum neglexissent dignaturam. Non enim immemorem fore ipsum, neque labores nihil facturum arbitrarentur. Hac igitur ratione (quemadmodum dixi) futurum esset, ut aliqui non indiligenter ad liberandorum captivorum curam sese erigerent. Nunc vero cum hi testari prohibeantur, illi autem ab intestato heredes in bona concedant: haud scio, si, qui pro liberatione labores suscipiat, quisquam inveniri possit. Successionis enim ab intestato spes metusque ne in vanum laboretur: si forte liberationem mors prævertat, captivumque rebus humana eximat, homines tardiores (ut ne prorsus animo alienos dicam) ad id aggrediendum facit. Quod sane non itidem contingeret, si lex illorum testamenta irrita non faceret. Jam vero si liberandæ animæ pretium propriæ cujusque facultates sunt, quomodo non in hoc etiam captivi injuriam longe maximam sustinent, quod dum non sinuntur a lege de rebus suis statuere, etiam si velint pro animabus suis nihil rerum suarum erogare possint? Ad hæc porro cum liberationis ratio hinc absurditatem contrahat, tum vero multo absurdissimum est, quod dum testandi facultas captivis non datur, frequenter illi qui inimicissimi fuissent, quosque ipsi, si viverent, ne aspicere quidem sustinerent, illorum facultatum domini existant. Qua quæso re quid possit esse turpius? Hoc igitur quum hunc ad modum sese habeat, non negligi debere Majestati nostræ visum est: sed quemadmodum in aliis pro viribus divinitus nobis datis, ut recte respublica nostragubernetur solícite egimus: sic & de captivis tractatum in melius corrigere decrevimus. Sancimus autem ut debint captivi, quæ ipsos a testando arceat, legi neutiquam obnoxii sint: sed ut ipsi (si possibile sit) quinque, sin minus, tribus testibus præsentibus, extremam voluntatem, sive literis commendare, sive sine scripto pronunciare liceat: tamen ut qui ad testimonium assumpti sunt, revera illam defuncti voluntatem esse jurejurando affirmant: idque sive quum liberi subint, illos bonorum suorum heredes relinquunt, sive quum liberos non habeant, alios in hereditatem introducant. Æquum enim non putamus, ut qui communis reipublicæ nominis æqualiter participes sunt, ejusdemque esse

gentis censentur: non æquabili ex lege jure honorantur: ut videlicet qui liberi a servitute sunt, statuendi de rebus suis, uti visum est, potestatem habeant: quibus vero illa manus intulit quasi culpam commiserint, quod pro tribulibus propugnando in captivitatis necessitatem devenerint, non item. Cæterum si captivorum quispiam aut sua sponte aut eorum quorum in potestate est, vi adactus, hoc in animum inducat, uti res suas ad hostes concedere testamento jubeat: nequaquam tunc placitum ipsius ratum sit: quasi non pro decoro rei publicæ Christianæ testamentum factum sit, in irritum concidat. Atque hæc quidem de iis qui vitæ finem testamento anteverterunt sancita sunt. Si vero ultimus vitæ dies subito illi supervenerit, atque intestatus de medio sublatus sit: tum si qui, ad quos hereditas pertinet, sive ascendentes, sive descendentes superint, ad hos illa se conferet: si vero nulli sint ad quos bonorum defuncti captivi successio spectet (dico quos neque ascendentes neque descendentes defuncti familia agnoscit) primum considerari an aliquibus debeat, deindeque deducto ære alieno reliqua bifariam in trientem & bessem dividi, ac trientem demum in erogationem pro anima faciendam separari, alteram autem partem in fiscum recipi jubemus: tamen ut servi his non immisceantur. Hos enim, nisi æs alienum exolvi non possit, omnes libertate honorari volumus. Quæ eadem rerum disponendarum forma custodienda erit, quando nihil æris alieni fuerit, servituti obnoxius (quemadmodum dictum est) sine heredibus, decesserit. Quæ itaque nobis ejus legislationis, quæ captivos contristabat, in mentem correctio venit, per sacram hanc exposita est legem. Tua autem magnificentia sanctionem subditis notam facito: quo cum innotuerit, omnes de rebus suis, etiam quos captivitas detinet, quocumque modo velint, statuunt.

CONSTIT. XLI.

* VT IN CIVITATIBUS QUINQUE, IN ITINERIBUS VERO ET AGRIS TRES TESTES AD TESTAMENTORVM FIDEM SUFFICIENT.

Idem Imperator eidem Styliano.

Cum omnibus humanæ vitæ negotiis, quæ testium fidem requirunt, inde robur adesse oporteat: tunc vero maxime quæ ultimi vitæ nostræ diei contemplatione dispositiones sunt, istiusmodi corroboracione indigent. Nullus enim reliquus modus est, qui recte ipsis jus dicet, nisi ipsis a testibus præsidium adsit. Oportebat itaque quo magis necesse est, statuta hominum e vita decedentium firma esse, eo quoque magis eadem per testimonia stabiliri. Verum quoniam frequenter res propter eorum quæ strictius requiruntur penuriam, ad possibilem modum deduci videmus (cum namque stricto jure uti non datur, quemque quo modo potest uti necessitas est) de testium numero, quo testamentis adesse debeant, statuere non alienum a providentia nobis visum est. Atque hoc quidem etiam sempiternæ memoriæ patri nostro in mentem venit: verum quod statuit valde id exacte statutum esse judicatum est. Quum enim superiorum legislatorum alius septem, alius vero quinque assumendos, esse testes censuisset, (septem quidem

in civitatibus, quippe ubi propter hominum multitudinem, ut consentaneum est, testes defuturi non sunt: in agris vero & itineribus, quinque, quod magna illic plerumque hominum fide dignorum raritas sit) cum hoc (inquam) ita de illis constitutum esset, pater noster exuperantem numerum despiciens, simul in civitatibus, simul in agris & itineribus per quinque testes testamentis vigorem attribuit: idque ideo (mea quidem sententia) quod quanta nunc virtutis inopia humanam vitam occupet, consideravit. Attamen (id quod dictum est) non admodum exacta ratione placitum illud sistitur. Dicat enim fortasse aliquis, æqualem numerum attribui non oportuisse; atque testimonium quod in agris & itineribus adhibetur, æquius contrahendum fuisse. Nos igitur quod ille negavit, non negligendum putantes, sancimus, ut in civitatibus quinque testibus stabilitum testamentum approbetur: in itineribus vero & agris, aliusque inhabitatis locis trium testium confirmatio suscipiatur.

CONSTIT. XLII.

VT SUFFICIENTES NUMERVS TESTIVM TESTAMENTVM RATVM FACIAT, TAMEN ID NEQVE ILLORVM SVBSCRIPTIONES NEQVE SIGNACVLA HABEAT.

Idem Imperator eidem Styliano.

Quæ in verbis residet obscuritas, multum quod tractatur involvere videtur: quippe quæ tanquam expansa quandam nubes, tum intelligendi vim animo auferat, tum a recta rerum administratione avertat. Hanc igitur obscuritatis caliginem ubi illis constitutionibus quæ de testamentis agunt, neque mediocrem noxam rebus adferunt, circumfusam esse cognovimus: pulchrum fore rati sumus, si illas repurgaremus, quomodoque testamentum confirmari, aut non oporteat, lege non ambigua, neque quæ varie apprehendi possit, definiremus. Qui ante nos de testamentis tractarunt, bifariam illa diviserunt, & alia quidem scriptis, alia vero sine scriptis confici tradiderunt. Quin & modum quo utrumque testamentum, (& scriptum nempe, & non scriptum) ratum fiat, subiecerunt: ut scripta confirmatio in eo consistat, quod vivente etiamnum testatore testium subscriptione oblationeque omnibus numeris absolutum sit: nuncupativi vero, sive non scripti, quod septem non indigant fide testes, se audivisse, cum ita testator lingua sua de rebus suis pronuntiaret, confiteantur. Atque his hunc ad modum constitutis, annectunt scriptum testamentum, nisi ad scripturæ, qua testatoris voluntas significatur, perfectionem simul omnia conveniant, & testium subscriptiones, nempe quæ illi de sinceritate testimonio sint, & signacula, quæ subscriptionibus fidem præbeant: nisi hæc simul omnia (inquam) priusquam is cuius id testamentum est, e vita excedat, concurrant, omnino id irritum esse, ut neque tanquam scriptum, neque tanquam nuncupativum valeat. Ex quo sane præoccupativo placito, quum non admodum caute (ut interim dicam male) conceptum sit, confusio atque ambiguitas rem testamentariam invadit. Alio enim videtur testamentum velut adulterina semina, prorsus abjiciendum: ut aliis quidem ex bonis utilitatem,

litatem capere permittatur, defunctis vero ne minimum quidem utilitatis ex rebus suis accedat: si tamen defuncti utilitatem aliquam sentiunt. Sentiunt autem quum ex ipsorum morte per beneficii erogationem nonnulli reviviscunt. Atque hi quidem (quomodo dixi) hunc in modum a rerum suarum utilitate hominem prorsus arcere volunt. Quibus vero benignior sententia animo residet, hi testamento, quod sigillorum impressione perfectionem non accepit, si non ut scriptum censeatur, certe tamen qualem non scriptum & nuncupativum accipit, talem vigorem tribuunt. Nos itaque perplexitatem hanc adeo rebus humanis esse documento videntes, in benigniorum iudicium sententiam pedibus imus, veterisque legis caliginem & ambiguitatem in simplicem atque apertam cognitionem convertimus, ac sancimus, ut quod testamentum, respectu eorum quae scripto testamento adesse debent, imperfectum est: si tamen nuncupativi testamenti testimonio non indigeat, vigore nuncupativi testamenti firmum sit: si testimonio fide indigeat, ut quod nihil ad faciendam fidem idoneum habeat, in irritum concedat. Quae enim ratio est, imo quomodo non omnino absurdum nimisque exstiterit, alias testes istiusmodi approbatione dignari, ut quae nulla sui parte scripto mandata sunt, confirmet? alias vero quasi qui per scripturam declarata confirmet, indigni sint, ita illos vilipendere praesertim vero, cum hic aliquo etiam modo fides corroboretur. Quomodo insuper id de testandam inveterandamque aequitatis prodictionem non continet? Quid si testamentum scripto tradi coeperit, quodque constitutum est, dignorum fide testimonio auribus insonuerit, deinde vero aut scribam morbus corripuerit, aut mors etiam ipsum sustulerit, & mox testator quoque exelus sit: (ut multa hominibus ex improvviso contingunt) num propterea quos is moriens beneficio dignos censuit, illi eo privati injuriam sustinebunt? Et vero, quod indignissimum est, non modo non cum vita id mali testatorem deserit: verum etiam mortuum infestatur, privatque (quantum quidem ad eorum qui testamentum irritum faciunt sententiam attinet) misericordiae Dei commiseratione, cuius participem illum fore, ex eo quo ipso defuncto alii beneficiis subleventur, spes est. Idcirco simul atque nostra potestas haec animadvertit, evidentem atque indubitam formam sancit, ut si testes tantum dicant illius hominis proprium id esse testamentum, id non improbetur, sed firmum atque ratum sit: tamen non solum signacula, sed etiam cum illis testimonio subscriptiones desint.

CONSTIT. XLIII.

UT PER SCRIBENDI IGNAROS TESTAMENTA ETIAM CONFIRMENTUR.

Idem Imperator eidem Styliano.

NON quod superiores, quia communis vitae negotiis diligentem cautionem attulerunt, reprehendere velimus, legem proferimus: sed potius, ut exacta ipsorum ratio in usum recipiatur, operam damus, resque ipsae (quod illas exacto ipsorum praescripto respondere impossibile sit) ne, quoad ejus fieri potest, debito suo statu excidant, sanctione cavemus. At quid est quod dico? De-

cretum est a veteribus de testamentis tractantibus, ut per septem testes, minimum autem per quinque defunctorum statutis auctoritas accedat. Neque vero id simpliciter, sed ne ignari literarum testes essent, si quidem in civitatibus, ubi non fere peritorum penuria est, testamenta facta sint: sed si aliis in locis in quibus literarum studia disciplinaeque non admodum usitatae sunt, illic testimonium non exacte haberetur ratio: neque illi soli qui ad literarum studium educati sunt, quaererentur, sed ad testandum & literarum rudibus aditus esset. Quod itaque illis in locis, in quibus hominum scribendi peritorum abundantia non est, Lex fieri statuit, id consuetudo omnibus ubique locis & civitatibus, quanquam magna doctorum hominum copia esset, ita facere volentibus concessit. Quod sane & Imperatoris nostrae Majestati Legum auctoritate dignandum esse placuit. Sancimus igitur ut quocumque in loco & civitate, etiam ab imperitis testamenta confirmantur, dummodo mores testimonii fidem mereantur. Quin & numerum non solum ad quinque contrahimus, sed iis in locis in quibus raris fide dignos prodire constat, tres quoque admitti, ac testimonium illorum non reprobari volumus.

CONSTIT. XLIV.

* A QUIBUS OBSIGNARI TESTAMENTA COPERTEAT.

Idem Imperator eidem Styliano.

CUM omnes alii hominum actus ac negotia quae in literas referuntur, necessario exquisitum testimonii subsidium requirant: tum maxime id faciunt, quae homines natura sua ad interitum vergente, discessuque e carne imminente litteris exponunt, his in ipso e vita excessu ratione suas & voluntatem committentes. Quae enim inter vivos conscripta sunt, quanquam obsignata sint, nihilominus tamen illorum vitia ex verborum ejus qui scripsit, eorumque de quibus scriptum confectum est, examinatione deprehenduntur. Quae vero a morientibus scripto constituuntur, ea se minus recte habere, si nullum certum testimonium suffragium adsit, impossibile discere est. Verum enimvero & hic tractatus longe optime a legislatore conscriptus est, dum saepe testamentorum testes ad iurjurandum adigi nolens, illis census magistri qui nunc generalis appellatur, sigillo parari firmitatem jubet. Etenim quod tanquam levem promptumque ad iurandum aditum non praebebat, insignique sigillo ambiguis testamentis vigorem tribuendo, ut iuramenta reprimerentur, fecit: ea sane res & prudentissimi consilii, & praestantissima est. Atque hoc quidem obtinuit olim. Postmodum autem consuetudo id mutavit, ut supra testes ejus qui ad quaestoris dignitatem pervenisset, sigillum testamento testimonium ferret. Et quidem illa etiam confirmatio majoribus nostris optima visa est. Quos & nos sequentes, quo illa validior sit, jubemus, ut sigillo magistri census (quod nunc ad illum neque legum cura, neque administratio pertineat) nihil prius in obsignatione testamentorum juris nec commercii sit (quemadmodum neque nunc id illa obsignat, sed pro illo quaestoris sigillum obsignet. Neque vero hoc solum testamenta obsignet: verum

verumetiam magnificentissimi nostri magistri & patricii, praefecti urbis etiam, alique qui iudiciis praesunt, sigillis suis illa fidei commendent. Verum hi in urbe: in aliis autem locis & civitatibus praefecti, & in quaque provincia praesides hoc sciunto & faciunto.

CONSTIT. XLV.

* VT SENTENTIAM IUDICES IN LITERAS REFERANT, SVAQVE MANU OBSIGNENT.

Idem Imperator eidem Styliano.

Dum ut res iudicatae firmae maneat & ne qua suspicio atque controversia sententias insequatur, curam gerimus, hoc se nobis constituendum obtulit, ut quibuscunque dijudicare ac dirimere lites obtigisset, de quibus rebus iudicium pronuntiaturi essent, de iis sententiam de scripto ferrent, eamque manibus suis obsignarent: ut ne sit temere iudicatum esse postmodum deprehendatur, negare illi suam sententiam possint: neque alii quippiam supposititia adulterinaque sententiae scriptura efficta, illam in iudicium aliquem referre liceat. Quicumque igitur iudicium dignitate honoratus est, dehinc ita facito: ac quibus de rebus iudicavit, decretum scriptum, suaeque manu obsignatum edito.

CONSTIT. XLVI.

* ABROGATIO QVARVNDAM DE CVRIIS ET DECVRIONIBVS LATARVM LEGVM.

Idem Imperator eidem Styliano.

Quemadmodum ut quaecunque aliae res in communis vitae usum assumantur, ipsarum commoditas facit, & quae utilitatem aliquam adferunt magnificimus: quae vero ad nihil conducunt, contemnimus: sic omnino & ad legalium capitum compositionem nos accommodari oportebit, ut quarum usus aliquis sit, qui bono quopiam rempublicam beet, haec necessario & ferantur & honorentur: quarum vero usurpatio aut nullius momenti, aut mala sit, harum non modo non ratio habeatur, sed etiam e legum corpore exemptae rejiciantur. Haec idcirco dicimus, quod inter veteres de decurionibus & curiis latas leges quaedam gravia intolerabiliaque decurionibus quaequam munera injunxerint: curiis autem privilegium, ut quosdam magistratus constituerent, suaeque auctoritate civitates gubernarent, praebuerint. Quae nunc, eo quod res civiles in alium statum transformatae sint, omniaque ab una Imperatoriae Majestatis solitudine atque administratione pendeant, tanquam incassum circa legale solum oberrent, nostro decreto illinc submoventur.

CONSTIT. XLVII.

* ABROGATIO LEGIS QVAE SENATVI PRAETORES, DECVRIONIBVS VERO PRAEFECTOS CONSTITVERE CONCEDEBAT.

Idem Imperator eidem Styliano.

Quod alius olim reipublicae status esset, rerum ordo similiter alius erat. Quum enim cuncta in Principis deliberationem non caderent, sed nonnulla essent, de quibus dispicere, & jubere senatus officium esset, ea ab illo etiam proferebantur. Praetores itaque tres numero in urbe rebus administrandis ab eo praesidebant, isque auctoritate legis procedebat. Neque vero id in urbe solum,

sed in aliis etiam civitatibus a decurionibus ut vocabantur, praefecti quidam (non tamen quales hodie militaris praefectura novit, sed excellentiores quidam, quique aliam curam demandatam haberent) praesidebantur. Quum igitur aliter sese tunc res haberent, communis usus illam legem requirebat. Nunc autem quum omnia a principis cura pendeant, Deoque opitulante ipsius providentia discutiantur & dijudicentur: ac vero illa Lex nullum de se usum praebet, cum aliis quae de republica ejectae sunt, hanc etiam ejiciendam esse statuimus. Quemadmodum enim legibus nondum enatis nascendi causam rerum usus praestat: sic quando Lex rerum utilitati non subservit, eam abolerendam esse sequitur.

CONSTIT. XLVIII.

* NE MULIERES IN CONTRACTIBVS TESTIMONIUM PRAEBEANT.

Idem Imperator eidem Styliano.

Haud scio quomodo, re non exactiore iudicio disquisita, mulieribus ad dicendum testimonium procedendi facultatem dederint veteres. Illud saltem vulgo notum, volutandum animo fuerit, crebrum nempe in virorum oculos occursum mulieri dehonestamento esse: pudicam vero & honestam ejusdem rei fugam efficere. Qua ratione igitur illas ad testimonium assumi permiserint, (unde fit persaepe, ut in magnis hominum turbis converfentur, irreverentiusque quam mulierum sermo ferat, lingua utantur) hoc quemadmodum dixi, mihi dubitare subiit. Quorsum enim hisce visum est, ut in negotia publica mulierum prodiret testimonium, quibus juxta atque viris testari permiserunt, quemadmodum Scythicas mulieres cum maritis ad bella coarmari audimus? Et sane quomodo praeter absurditatem ingentem, hoc naturae etiam finium, quibus virilis muliebrisque sexus determinati sunt, tum confusionem, tum everisionem non continet? Quomodo item mulieribus (quae etiam domi observanter, nequaquam autem dissolute atque indulgenter, conveniri oportet) debitam non produnt & verecundiam & honestatem? Si quidem ad ferendum testimonium progressio, quum (eo quod multorum illarum hominum commisceretur conventibus, negotiisque implicantur virilibus) ad liberius loquendum quam mulieribus decorum sit, fenestram aperiat: muliebris sexus submissos morem pudoremque adimit atque ipsas ad inverecundiam & procacitatem exercet; jam vero res illa contumeliam aliquo modo etiam viris adfert. Quid enim hoc aliud nisi contumelia, & ea quidem gravissima erit, si quarum rerum tractatio virorum maxime propria est, ad illas sexus etiam sceminas procederet? Quapropter non minus consuetudinem, quam legis erratum Majestas nostra corrigent, illud ad testandum praeccludit aditum, ac proposita sententia sua decernit, legeque prohibet, ne quo modo mulieres ad contractuum testimonia accedant. In rebus autem peculiariter ad ipsas pertinentibus, quibus interesse viris fas non est (de partu loquor, & si cui rei alii sola mulier adhibetur) sua peculiariter virisque occulta testantur.

CONSTIT. XLIX.

* NE SERVI AD DICENDVM TESTIMONIVM
ADMITTANTVR.

Idem Imperator eidem Styliano.

Testimonium cum magni momenti, necessaria-
que ad tuenda communis vitæ negotia res sit,
non a quibuslibet, sed ab iis qui extra ignominiam
vivunt, ferri æquum est. Recte ergo exquisita
ratione de hoc disceptant leges, & non simpliciter
ad dicendum testimonium cuique aditum præbent.
Verumtamen, quia nonnullæ leges servilis condi-
tionis hominibus in quibusdam rebus testari con-
cesserunt: visum nobis est, hoc nota inducendum
esse, ut qui liberæ vitæ participes non sunt, in uni-
versum ad testandum non admittantur, Lexque No-
vellarum Constitutionum obtineat, & de quocun-
que simpliciter testimonio statuatur, idque in qua-
cunque re, sive testamenta, sive aliam humanæ
vitæ actionem testimonium complectatur. Si
enim illis qui cum liberæ vitæ sint, vitam ingenue,
eque libertate, quam nati sunt, digne non de-
gunt, neque quantum fieri potest animi magnitu-
dinem a servitute liberam conservant, sed in illi-
citarum actionum servitutem subiguntur, testimo-
nium dicere non licet: neque his quorum vitam
non esse liberam constat, ferre testimonium con-
cedetur. Nam tametsi alius hic servitutis modus
sit, attamen ea servitus est, quam libertatis digni-
tate participem esse indignum sit.

CONSTIT. L.

VT DONATIONES QUÆ IN LITERAS RELA-
TÆ NON SVNT, AD QVINGENTOS
VSQVE AVREOS VALEANT.

Idem Imperator eidem Styliano.

Quandoquidem multi alias gratias relaturi, alias
benigno duntaxat proposito moti, dona in
nonnullos conferunt: & de hoc capite distincte
tradendum esse visum est, quales donationes non
everti, qualesque contra irritas esse oporteat. At-
que veteres quidem hac de re tractantes pronun-
tiarunt, illam donationem concidere, ne firma sit
quæ quingentorum aureorum summam exuperat,
nisi in acta publica relata sit: quanquam etiam do-
natarius donationis certam probationem propria
donatoris manu privatim scriptam abstulerit. Ac
nescio quid sibi illi superflua hac subtilitate velint.
Quando enim donatio scripto comprehensa, eique
iustum testimonium adhibitum esset, quorsum am-
plius accurate finire oportebat? Nobis itaque ex-
acta hac definitione, quam neque de donationibus
dictam esse omnino scimus, per sanctionem conso-
pita, illud proponere visum est, ut si donatio quæ
quingentos aureos excedit, in literas relata sit, ra-
ta permaneat: quæ vero scripto comprehensa non
est, pro eo modo quingentos aureos excedit, irri-
ta sit: tametsi donatarius præsentibus testibus rem
donatam adeptus sit. Etenim donatio, cujus æsti-
matio quingentos aureos non superat, etsi con-
scripta non sit, dummodo tribus testibus confir-
metur, rata iudicatur. Ad hanc ergo formam
examinatæ donationes, aut valeant, aut irritæ
sint.

CONSTIT. LI.

* DE INVENTO THESAURO CIVIS ESSE
DEBEAT.

Idem Imperator eidem Styliano.

Bonum sane atque salutare esset, si divinis salu-
tiferisque morem gereremus legibus, minime
enim tum humanis indigeremus, illarumque luce
tutam viam commonstrante, humano ex legibus
auxilio nobis non esset opus. Verum quoniam
cæno atque luto omnes emergere, divinisque præ-
ceptis in cælum tollentibus elevari difficile est:
humano generi salutem etiam humana pruden-
tia per leges suas adinvenit. Quapropter
etiam nunc quum, quanquam Dominus &
Servator noster misericordes esse, eorumque qui
inopia permuntur, illos qui ipsius donis fruenter
in affluenti rerum copia vivunt, angustiis succur-
rere iusserit, nonnulli tamen ita in Dominum ingra-
ti, ergaque communem hominum cognationem
commiserationis expertes sunt, ut non modo non
benignam manum egentibus præbeant, verum et-
iam, tanquam solis quoque radiis tetricos thesau-
ros suos aspicere invideant, in terram illos defo-
diant: de inhumano hoc invento in medium legem
prodire oportuit. Quæ quidem Lex cum olim la-
ta fuerit, victa autem postmodum a cupiditate, quæ
multas egregias res labefactat, ab eademque suo
vigore privata sit: nunc ab Imperatoria nostra Ma-
jestate in integrum restituitur. Jubebat autem illa,
ut qui in defosum thesaurum incidisset, si prædium
in quo inventus esset, ad Principem pertineret,
alioquin publicum esset, illum ex æquo cum fisco
partiretur: si vero locus unde thesaurus in lucem
prodiisset, neque ad Principem pertineret, neque
publicus, sed alterius cuiuspiam esset, is æqualibus
partibus inter inventorum prædiique dominum di-
videretur: denique si inventoris prædium esset,
ipsi res inventa universa cederet. Atque hæc qui-
dem Lex illa sancit. Verum perversa cupiditas
haud scio quomodo illa circumscripta, iniquoque
lucro fisco donato, illi in hunc usque diem inven-
tum thesaurum attribuit, legemque otiosam red-
didit. At quid hinc contingit? Qui alicubi recon-
ditos latere thesauros sciunt, dum alios laboribus
suis gavisuros, se autem frustra illos subituros, quin
& interdum acerbis examinationibus subjiendos
considerant, illos investigare negligunt: itaque in
perpetuum recondita manent & pereunt, quæ in
lucem producta magnam hominibus erant utilita-
tem allatura. Jubemus ergo, uti deinceps secun-
dum veteris Legis æquitatem iudicetur: & quan-
do thesaurus aliquis inventus fuerit, si locus, ubi
inventus est, in publicis imperatoriisve fundis sit,
inventor illum cum fisco partiatur: si vero alterius
cuiuspiam sit, simili modo ipsum & inventor, & lo-
ci in quo thesaurus inventus est dominus inter se
dividant. Cæterum si improbus esse, neque quic-
quid repererit confiteri inventor omne velit, sed
dolo mendaciisque ex re reperta nonnulla detineat:
in vanum tunc ille laborarit, & tanquam malitio-
sus rerumque alienarum occultator & fur, nihil
omnino accipiat, ac beneficium loci domino soli
cedat.

CONSTIT. LII.

* VT TAM VETERVM PRINCIPVM QVAM RECENTIORVM NUMISMATA MODO IVSTI Ponderis, PROBÆQUE MATERIÆ SINT, VALEANT.

Idem Imperator eidem Styliano.

SI pecuniarum nervi sufficiens & copiosa illarum materia est, remque publicam pecuniarum vis stabilit; recte profecto veteres defectum, velut morbum quendam ac rabem, inde profugarunt, dum omne genus numismatis, etiam ad veteres & priscos Principes referretur, similiter valere voluerunt. Verum egregium hoc institutum haud scio qua de causa posteriores Principes in eadem forma consistere non permiserint, ac, tanquam subditorum opulentiae inviderent, quæ numismata superiorum Principum effigiem ferrent, iis publico usu interdixerint: sua vero sola in communi commercio esse voluerint. Næ illi, quantum hinc in communibus negotiis novitatis, quantum item detrimenti, quod cum ad omnes, tum præcipue ad pauperiores, potiusque auxilio & defensione indigentes pertineat, existeret, intelligere noluerunt. Certe mercatorum vulgus, quique alioqui manibus victum quæritant, & demum universa rusticorum natio, dum, antiquata ea qua hætenus usi sunt pecunia, alio modo res necessarias sibi parare non possunt, in perquam angustas adiguntur angustias. Ea propter nos novo recentiorum placito non acquiescentes, veterum autem providentiam sequentes, sancimus, ut secundum benignum illorum relique publicæ commodissimum iudicium, numismatis omne genus (quod quidem formam materiamque non adulteratam & plenum pondus habeat) siue vetustioris cuiuspiam Principis, siue recentioris sit, æqualiter & æstimetur, & in republica tractetur. Poena vero eorum qui rebelli animo decretum hoc contemnent, fuerit, ut flagris cædantur, & cute tenus tondeantur, insuperque libras auri tres dependant.

CONSTIT. LIII.

* VT CUIQUE TAM INTRA CIVITATIS QVAM EXTRA, MORTVOS SEPELIRE LICEAT.

Idem Imperator eidem Styliano.

MEa quidem sententia, leges civiles non ea modo quæ comuni subditorum vitæ profint præscribere: verum de iis etiam qui jam vitam finierunt, humanæ commiserationi convenientia decernere decet. Quæ autem defunctorum corpora ignominie contumelieque exponant, ac per quæ communi hominum naturæ dedecus atque turpitudine concilietur, nequaquam in leges sunt includenda. At quod Lex mortuos non nisi extra civitates humari vult, quomodo id humanam naturam dedecore afficere non est? Et quidem si hoc præcipiens, de iis humanitis ageret, quibus facilem elationem facultates, quas vivi habuerant, suppeditarent, fortasse Lex aliquam ad id iubendum rationem habuisset. Quanquam tunc etiam ad amicorum, cognatorum, necessariorumque defuncti commiserationem respicere oportebat. Quorum dolori atque orbitati magnum sane solatium est, si amici sui sepulchrum amplexari, ac in id lachrymas profundere possint. Quæ officia extra civita-

tatem sepulto non facile est exequi. Attamen si illos solum extra civitatem sepeliri vellet, quibus id ipso mortis die per facultates facile esset, ad eam inclementiam aliquam Lex occasionem haberet. Verum nunc, cum inclementia illa simul ad omnes se extendat, quomodo non manifesta est absurditas: quomodo legem in naturæ opprobrium fieri non est evidens? Qui enim, dum adhuc viverent, inopes & deserti erant, quomodo mortui ipso mortis die humabuntur? Quomodo item, cum propter paupertatem sepultura non accelerabitur: multis diebus insepulti non miserabile simul & horrendum spectaculum jacebunt, tabescentemque hominum naturam dedecorabunt? Extra hæc autem, cum mortui interdum famuli Dei appellentur, propterque cælestem gloriam colantur, ipsorum corpora inhumata abjici, quomodo id vero expiationi etiam obnoxium non est? Ne igitur ullo modo inter civiles leges hæc Lex recenseatur, sancimus: quin potius, ut a consuetudine recte contemnitur, sic etiam decreto nostro prorsus reprobatior. *Quicumque autem siue extra muros siue intra civitatem sepelire mortuos volet, perficiendæ voluntatis facultatem habeto.*

CONSTIT. LIV.

* VT DOMINICIS DIEBVS OMNES AB OMNIBVS VACENT.

Idem Imperator eidem Styliano.

PRæstantissimum illorum est studium qui se edendis quæ communi vitæ utilia sint, præceptis dedunt; dignique sunt, eo quod ad subditorum utilitatem omnes suas curas intendunt, quorum pius in rempublicam amor laudibus celebretur, ac præcepta sancte observentur. Interim vero nullo æquius fuerit, illis potius istiusmodi reverentiam attribuere, quos majores pro humani generis salute, tanquam universi terrarum orbis legislatores, suscepisse sollicitudines constat, quasque leges tulerint, has aliis omnibus anteferre, idque non solum propter id quod dixi, quod videlicet ad hominum utilitatem, incomparabiliorem susceperint atque contulerint curam; sed quod etiam divini nominis virtute scripserint sua decreta. Quoniam itaque illorum inter discipulos procerum legi, quæ Dominicæ resurrectionis diem cessatione ab operibus omnes venerari mandat, legem aliam contradicere conspicitur, quæ non omnes simul operari prohibendos, nonnullisque uti operentur indulgendum esse censet: (ait enim, *Omnes iudices urbanaque plebes & cunctarum artium officia venerabili die Solis quiescant: Rustici tamen positi agrorum cultura liberè licenterque inserviant; cuius istius dici debonestationis nulla ratione nititur causa.* Nam quantum fructuum conservatio præstendi posse videtur: nullius tamen illa momenti, reque vera utilis est: quum non agriculturæ diligentia, sed Solis virtus, quando frugum largitori visum sit, fructuum abundantiam suppeditet.) Quoniam, inquam, istiusmodi Lex in lucem prodiit, quæ Domini cultum vilipendat, diversumque ab illis, qui contra omnes adversarios a Spiritu sancto victoriam obtinuerunt, decretum præscribat: statuimus nos etiam quod Spiritui Sancto, ab ipsoque institutis Apostolis placuit, ut omnes in die sacro, quoque nostra integritas in-

flaturata est, a labore vacent: neque agricolæ, neque quiquam alii in illo illicitum opus aggrediantur. Si enim, qui umbram quandam atque figuram observabant, tantopere Sabbati diem venerabantur, ut ab omni prorsus opere abstinerent: quomodo qui gratia lucem, ipsamque veritatem colunt, hos eum diem qui a Domino honore ditatus est, nosque ab exitii dedecore liberavit, non venerari par est? aut quomodo, cum ex septem diebus unus in Domini honorem consecratus sit, nos aliorum ad opera usu contentos non esse, neque illam Domino eximium & inviolatum conservare: sed ipsum etiam vulgarem facere, nostrisque operibus applicandum putare, religionis non est prorsus dissolutæ?

CONSTIT. LV.

VT IVDÆI SECUNDVM CHRISTIANISMUM RITVS VIVANT.

Idem Imperator eidem Styliano.

Qui olim sceptris potiti sunt, de Hebræorum gente (quæ quondam quoad divino patrocinio foveretur, inclita fuit, nunc autem ob contumaciam in *Christum* & Deum nostrum, in calamitatibus celebris est) diversas promulgarunt leges, quæ de ipsorum vitæ statu tractantes, jubent, ut sacras ipsi Scripturas legant, & ne a suis ritibus arceantur: quinetiam ut liberos supra sanguinis cognationem circumcisionis etiam cognatione suo instituto accommodent. Atque hæc quidem, qui olim (ut dixi) imperium obtinuerunt. Verum sacratissimus Princeps, ille ex cuius semine nos nati sumus, ut qui maiore quam cæteri salutis ipsorum desiderio teneretur, hos in sola superiorum legum observatione relinquere (quod ante illum alii fecerant) non contentus: sed partim factorum oraculorum explicatione, partim eorundem admonitionibus ad salutarem Christianorum cultum traducens, vivifica baptismi aqua initiavit. Atque quod ipsos in novum secundum *Christum* hominem transformari debere persuasit ut veterem deponerent plene effecit, & quæcunque vetustatem saperent, circumcisionem, sabbatum, & si quid aliud est, cum illo simul exiit. Atqui cum tanto cum effectu a Judaica pertinacia ipsos deduxisset, non etiam prioribus legibus, quæ Judaico ritu vivere permittebant, silentium, & vacationem alterius legis decreto imposuit. Quod igitur pater noster prætermisit, id nos adimplendum putantes, omni antiquiori, quæ de Hebræis statuit, legi silentium injungimus: & ne illi aliter quam pura salutarisque Christianorum fides vult, vivere audeant, jubemus. Quod si quis a Christianorum ritibus defectione facta, ad Judæorum mores & placita reverti deprehendatur, hic secundum leges de apostatis latas poenas luat.

CONSTIT. LVI.

DE ORIS MARITIMIS.

Idem Imperator eidem Styliano.

Hæc etiam Lex quæ maritimorum prædiorum jus tollit, eorum unde apud oras mare conspicitur: quæque insuper illorum dominum, si illic piscari volentes prohibeat, injuriarum actioni subicit: nobis non æqua statuere visa est. Quicquid enim non in quo titulo in cuiuspiam dominium devenit, sive parentum hereditas laborumque emolumentum, sive alio quocunque non illegitimo modo paratum sit:

quæ causa est, quamobrem id non ab eo qui in dominio habet, administretur, & illi non longe potius quam alteri cuiuspiam utilitatem præbeat? Non est igitur legis, quæ quidem æquitatem spectet, ut alios ad utilitatem rei, in quam nihil juris habent, introducat: illos vero qui aut solum pretium, aut cognationis jus, aut denique alium aliquem possidendæ rei non illegitimum titulum laudant, illa privet. Iam vero quod, quum ab illo tanquam loci illius domino, annum tributum exigatur, expellere inde illum qui præter ipsius voluntatem loci commodis uti velit, non possit: sed si hoc faciat, injuriarum actionibus tentetur: quomodo id, præterquam quod iniquum est, non omnibus modis absurdum est etiam? quod si prædiis dominus piscatoris artis non ignarus sit, num ipsi otioso dormiendum erit, aliisque orarum emolumenta venari permittere debet? aut, si otium non amplectetur, in aliorum oris errabundus piscabitur, in suis autem id ipsi non licebit? At quare ita fieri debeat, nullam equidem rationem video. Sancimus itaque, ut quisque oras suas inconcussa jure possideat, illorumque dominus sit: & si qui sine ipsius permisso illorum emolumento frui velint, hos propellere possit. Nam quemadmodum terrenis locis juris est, ut quicumque domus dominus sit, is præter illius usum, vestibulum quoque atque atrium possideat: ut ita etiam in maritimis obtineat, rationi esse consentaneum putamus. Et sicut terrenis locis præter voluntatem domini ex alieno fructus percipere nemini conceditur: sed si quis fructus ex alieno colligit, eos vel benignitate domini percipiat, vel pro loci usu vectigal solvat necesse est: sic etiam in maritimis observari præcipimus.

CONSTIT. LVII.

QUANTVM IN PISCATIBVS REMORÆ PISCATORIÆ INTER SE DISTARE DEBEANT.

Idem Imperator eidem Styliano.

Quandoquidem quum plurimæ leges de piscatione statuant, illud quod *ἡ τροχὴ* nominandum putarunt, adhuc lege definitum non est (quippe, quod, ut videtur, quo tempore leges illæ promulgabantur, nondum id institutum innotuisset) hoc quoque legis constitutionem auferre volumus. Quam itaque juris rationem in hoc piscationis instituto pro legitimo decreto obtinere consuetudini visum est (ut nempe interstitiorum modus ad trecentos sexaginta quinque passus protendatur) hoc nos quod extra convenientem modum non feratur, legis dignitate honorantes, dehinc legem esse sancimus. Nam tametsi citra hoc privilegium, ut remoræ piscatoris ad hanc rationem disponantur, præsentis ævi hominibus bonum videatur: quo tamen id firmitus sit, cautiusque in æternum observetur, lex esto, remoræque illæ trecentorum sexaginta quinque passuum intervallo a consuetudine approbato inter se distanto: idque ita, ut ab utraque parte hic intervalli modus desumatur: ut videlicet centum octoginta duo, & semis ab unius partis finibus exporrigantur, residuum vero ad vicinum usque pertingat. Atque hæc quidem de constituendis introducendisque post hanc legem remoratoriis dicimus. Quæ vero hoc decretum prævenerunt, tametsi præstituto hoc intervallo non distent, ex ejus præscripto tamen nihil novabitur: permanebuntque illæ, ut initio constituta sunt. (Kk) 2

CONSTIT. LVIII.

NE EX SANGVINE CIBVS CONFICIATVR.

Idem Imperator eidem Styliano.

Simul olim legislator Mosi sanguine vescendum non esse mandavit Deus, simul ab istiusmodi cibo abstinere debere a præconibus gratiæ est constitutum. Et quamquam tum veteris tum novæ Gratiæ tempore illa res vilis habita sit, & nefaria: eo tamen contumaciæ, imo vecordix homines processere, ut neutri legi aurem præstent morigeram. At contra alii lucri, alii gulæ causa summa cum impudentia mandatum contemnunt, in escamque qua vesci vetitum est, sanguinem convertunt. Perlatum enim ad aures nostras est, quod intestinis tanquam tunicis illum infarctum, velut consuetum aliquem cibum ventri præbeant. Quod tolerari non debere Imperatori nostra maiestas rata, neque tam impio soli gulæ inhiantium hominum invento, nunc præcepta divina, nunc reipublicæ nostræ honestatem dedecore affici sustinens, jubet, ne quis id scelus, neque ad suum usum, neque ut emptores detestando cibo contaminentur, ullo modo exercere audeat. At sciat, quicumque dehinc divinum mandatum contemnere, sanguinemque in cibum convertere (sive vendat, sive emat) deprehensus fuerit, se bonorum publicationi subijciendum, & ubi acerbum in modum flagris cæsus, ac cute tenus fœde tonsus erit, perpetuo patriæ exilio multandum esse. Quo quidem in iudicio, neque civitatum magistratus citra criminationem dimittendos censemus: sed ut & ipsi (neque enim, si illi convenienti alacritate magistratum gessissent, id scelus commissum esset, quod negligenter socorditerque subditis præfuerint, decem librarum auri multam sustineant.

CONSTIT. LIX.

ABROGATIO LEGIS QUÆ HOMINEM LIBERVM SE VENDERE PERMITTIT.

Idem Imperator eidem Styliano.

Quæ lex hominem liberum, qui tam ignavi atque abjecti animi est, ut libertatis dignitatem dedecore afficiens, quo execrabile pro servitute persolvendi pretii lucrum participet, suam servitutem meretur, non castigat, neque scelus illud corrigit: profecto & illa eorum una est quæ rectum reipublicæ nostræ statum dedecet, ac approbatione indignæ sunt, neque auctoritatem & efficaciam accipere debent. Illam itaque de eo qui res suas ita gubernat, latam legem, quæ dementiam firmam esse permittit, neque eversa indigna illa mercatura, hos qui per insipientiam talia faciunt, competentibus poenis subijcit, neque legis propositum scimus servare, neque quæ convenienti legibus reverentia potiatur, dignam putamus. Si enim quod pater filiis est, id idem leges civibus esse oportet, ut in hoc unum quod illis conducatur ac salutare sit, colliment: quomodo hanc legem qui tantum incommodum atque damnum incumbere iis qui per dementiam in id se conjecerunt, sinit, legibus annumerari æquum est? Hanc itaque nos legibus excerptam in exilium mittentes, lancimus, ut si quis ta demens sit, ut libertatem servitute commutans seipsum vendat, ne is contractus validus sit, sed

evertatur, & simul ipse libertatis suæ proditor, simul is qui cum ipso id facinus designavit, verberibus castigetur, nihilque minus vesaniæ mancipio libertas in pristino suo statu servetur.

CONSTIT. LX.

QUA POENA CASTRATORES AFFICI DEBEANT.

Idem Imperator eidem Styliano.

Virtutis ad procreandum a Deo naturæ index exactio non minore cum audacia identidem committitur, quam si apud Deum nulli poenæ obnoxia esset, cum tamen vel maxime sit: & quamquam veteribus legislatoribus curæ fuerit, ut id malum ultrice lege excideretur, quo respublica ab istiusmodi invento munda esset: haud scio tamen, quum si cui alii, huic certe præscripto obtemperari, atque a naturæ mutilatione abstinere æquum sit, quamobrem non ita faciant homines: sed tanquam utilitatem quandam, istiusmodi adversus generandi vim insidias reputantes, membra quæ homini nascendi causam suppeditant, lancinent, & creaturam aliam quam qualis conditoris sapientiæ placuerit, in mundum introducere contendunt. Hoc igitur cum inultum relinquendum non putamus, lege in id poenam constituentes, quibus adeo divinam creaturam deformare religio non est, eorum audaciam, auxiliante Deo, reprimere conemur. Ac superiorum quidem legislatorum decretum eos qui id auderent ad eandem mutilationem quam aliis intulerint, adigit, quodque ipsi in aliis videre desiderarint, id ut itidem in se videant, conficit: idque me iudice, non ita præter æquitatem: quanquam non valde decore. Non enim quia ille creaturam Dei quasi refingere ausus est, continuo vindicem id imitari, & pariter refingere, æquum est. Veruntamen, quantum ad inventum attinet, non valde (quemadmodum dixi) id alienum est. Ad hunc autem alio etiam modo, qui impium hoc factum auderent, puniebat. Bona namque publicabat, perpetuoque ipsos exilio adjudicabat: & qui injuriam sustinuisset, si servus esset, libertate honorabat. Atque superiorum quidam decretum istiusmodi erat. Nos vero de re illa sententiam pronuntiantes, naturæ insidiatores simili mutilatione vicissim mutilari prohibemus: aliis autem isti crimini constitutis poenis, (tamen hic etiam ad clementiorem sententiam respiciamus) subiacere ipsos non displicet. Sancimus itaque, ut qui detestanda hujus artis artificem ad castrandum advocarit, si in albo Imperatorii famulatus sit, primum albo eximatur: ac deinde decem auri libris in fiscum deferendis multatus in decennium relegatur. Malæ vero istius artis artifex, & ipse primum flagris cuteque tenus tonsione deformetur, & deinde bonis privatus, eodem temporis spatio patria exulet: qui autem injuriam sustinuit, si servilis conditionis sit, reliquo vitæ suæ curriculo ab illa liber erit: si liberæ, tanquam ipse, quod injuriam admisit, ejus sibi auctor sit, quod passus est, suo consensui acceptum feret. Cæterum si qui exactionem sustinuit, ea illi (ut sæpe fit) remedium attulerit, nihil neque nobis neque legi adversari videtur. Id enim naturam non mutilare, sed illi succurrere est.

CONSTIT. LXI.

* TRIBUTORVM EXACTORES, SI PLVS QVAM DEBEANT EXEGERINT, QVA PŒNA AFFICIENDI SINT.

Idem Imperator eidem Styliano.

SI rectam æquitatis semitam mortales ingredi vellent, sane quam magna hinc communi vitæ beatitudo, tum salus accederet. Non enim austeritatem præ se ferre legislatoribus opus esset, neque ultrices leges in periculis difficultates aliquos conjicerent. Nunc vero quamquam & commoda & salutatis æquitatis via sit, plerique tamen illam ingredi nolunt: sed tanquam laboriosa atque aspera sit, miserasque viatoribus adferat, declinant. Sunt enim, sunt, inquam, quibus pessimam quæque placent: quique ab æquitatis itinere desistentes, ad iniquitatis viam densis spinis stratam (qua viatores in perditionis præcipitia aguntur) alacri avidoque animo se conferunt. Quorum etiam temerarium impetum veteres castigandum esse putantes, illum lege, tanquam freno, inhibere instituerunt. Sed quomodo illi iniquitatem profligare, atque e diverso æquitatem constituere studuerint. * * * Et quis (quæso) quæ nostra majestas suscipit, non approbet? Quod vero in nonnullis non pro delicti merito pœnam statuere, istiusmodi decretum amplecti recusamus. Quando etenim pro commiseratione reus iudicium obvenit, quum rejeta decretum est: quæque illis irrogatur pœna iusta. At quando delictum gravius quam oporteat punitur, non id iustitiæ, sed potius iniustitiæ esse censendum est. Quocirca sane, cum superiores legem promulgant, quæ illis qui colligendis publicis tributis præfati sunt (diximus promiscuum vulgus appellare consuevit) si supra legitimum modum tributa extendere audeant, gravissimam pœnam infligit (morte enim id delictum persequitur) & vero non omnino merito tantæ pœnæ illos subici nos existimemus, admissionem illi denegamus: contraque statuimus, ut si quis in id crimen incidisse deprehendatur, semelque tantum id ausus sit, quod amplius exegerit, ejus duplum dependat: sin id facere pergat, in quadruplum, quod amplius captum est, ad injuria affectum redeat, illeque cum ignominia a concredito sibi officio decedat. Ac sit sane post hæc delicti hujus hæc pœna, neque pecuniariæ fraudis reus de vita periclitetur.

CONSTIT. LXII.

* DE PŒNA EIVS QVI REM ALIQVAM PVBLICAM VENDIDERIT.

Idem Imperator eidem Styliano.

Publicarum injuriarum reos castigari, & hujusmodi pœnis quæ in illas pronos ad temperantiam adigentes, quam maxime injurias succidant, subici iustum est. At non idcirco amplius quam par est puniri, neque jus ut fines suos excedat, specieque justæ vindictæ cum iniustitia velut conspiraret, cogi convenit. Si enim pro delicti modo qui deliquit, puniatur, iusta ea juris ultio sit: at si quam pro eo pœna major infligatur, juris propositum servari non existimo. Eapropter nostra majestas, posteaquam in iis quæ a superioribus

constituta sunt, ubi eos qui publicæ rei aliquid divendere ausi sunt, pœnis subijciant, non justam sententiam proferri dicit: ut ejus criminis persecutio non amplius hanc vim habeat, decernit. Quomodo enim iustum est, ut cuiquam, quia quidam quod detrimentum fisco adferat, vendidit, incurabile damnum, vitæ nempe privatio obveniat? Nequaquam itaque delictum illud morte puniri dignum est, neque nos hoc iudicio deprehensos feriri sinimus. *Quicumque autem publicam rem divendere deprehensus fuerit, ubi quadruplum reddiderit, satis pœnarum sustinuisse putator.*

CONSTIT. LXIII.

DE PŒNÂ ILLORVM QVI RES VETITAS AD HOSTES TRANSVEHUNT.

Idem Imperator eidem Styliano.

Quin & hoc crimen, cum ex eodem fonte manet, eidemque pœnæ a superioribus subiectum sit, insanabili nos castigationi (quippe quæ mortis pœnam contineat) eximentes, mitiore, quemadmodum & prædicta, dignamur pœna. A veteribus enim statutum est, ne ad hostes transportentur, quibus illi instrui firmioresque reddi possint, ac sanctionis decretum contemptores de medio tollebat. Nos vero isti quoque crimini mitiorem pœnam (licet acerbam requirat) assignantes, tallæ continuimus: ut si navis dominus sit, qui res vetitas ad hostes transvexit, consiliumque suum cum nautis non communicarit, is solus pœnam subeat, & supra universum navis onus, ni ipsum inopia valde premat, reliquorum bonorum trientem etiam fisco dependat. Si vero soli nautæ (ut multa illis malitiosum suum animum celantibus contingunt) id facinus ausi sint, ille quidem prorsus liber esto, hi vero pœnam non effugiunt: ac primum quidem flagris cæduntur, cuteque tenus fondentur: deinde vero, si divites sint, eorum quæ exportarunt, quadruplo multantur: si inopes & pauperes, supra verbera ignominiosam tonsionem, quod alios in servitutem tradiderint, libertatem amittunt. Nam qui, quantum in se est, non modo quamplurimos in servitutem ducunt, sed etiam communi vitæ acerbiter adferunt, tametsi ad servilis vitæ conditionem adigantur, mediocris tamen hæc atque mitis pœna est. Atque hæc quidem, quando communi consensu patratum est facinus. Si vero communi consilio & malitia res gesta fuerit, ut simul eam perpetrarunt, ita etiam utrisque ad præstitutum a nobis modum castigandis simul pœnas sustinebunt.

CONSTIT. LXIV.

DE PŒNA EORVM, QVI NAVFRAGIVM SVPPRESSERINT.

Idem Imperator eidem Styliano.

Illud etiam atque etiam admittor, quomodo qui naufragio ejectas res occultat, tantum delinquere videatur, ut id mortem ipsi inferre debeat. Quod autem qui illos rebus suis defraudat, quibus aliquis misericordia motus, vel de suo sumptus suppeditet, quæque in corde dolorem circumferunt, leniat (cum præsertim graves cruciatus in bonorum amissione sustineri consentaneum sit) ille non mediocre flagitium audeat, id vero luce clarius est.

est. Atqui quod hos, quos vecors cupiditas huc impulit, vita privari oporteat, hoc præfecto intellectu assequi nequeo. Nam quid tantum ablatum est, ut cum anima conferviri possit, qua privari debere ille condemnatur? Pessimus quidem certe est & sacrilegus, qui se istiusmodi lucro mancipat: ac sane ille (id quod ab aliquibus fit) mortuos spoliat. Verumtamen id facinus istiusmodi non meretur poenam. Pro re enim materiali & fluxu, materia expertem atque immortalem, animam nempe, capere haud est æquum. Nam si per se neque in rebus materialibus multa illatum damnum longe superat, quo videlicet velut circuitum aliquem iniquitas excessu non conficiat: quamobrem tam inæqualis poena illos, qui naufragorum res occultant, percellat, ut excessus, quem ultio ad facinus refert, exprimi verbis nequeat? Jubemus igitur, ut de hoc non amplius ita vindicetur, sed pro re detenta, qui occuluit, quadruplum dependat, eaque poena id delictum defungatur.

CONSTIT. LXV.

DE INCANTATORVM POENA.

Idem Imperator eidem Styliano.

Qui propter temulentorum incompositum malignumque animum reprobandum esse vinum, ejusque oblectamentum averfandum, dicit: nã ille propter perversum usum, rem per se non perversam suggillat. Ego vero promulgatam a veteribus legislatoribus legem considerans, eam quæ modo incantamentum malum esse rata, id punit, modo vero admittit & approbat, *quoniam* id ex utentium proposito malum non fiat, sed sua natura vitiositate, tanquam sterquilinia graveolentia scaturiat: non *tamen* illos legislatores reprehendendos dixerim, sed ne quis legem (quod merito fiat) vituperet, eam ex legum quasi fundo tollendam puto. Vult autem puniri incantationes, eo quod modestia animi sublata, stimulis furoreque amatorio rationem ad insaniam adigant: ac approbat rursus illas, tanquam segetes, & fructus curent, aliaque bona (ut quidem videtur) suppeditent. Atque ita quod tanquam insidiosum punisset, idem rursus tanquam beneficium honorat. Atqui nos istiusmodi incantationes perniciosas esse persuasum habemus: & ut boni quicquam inde manare credamus, induci non possumus. Ac sane etiam si boni quippiam producere illas appareat (quomodo *quidem* approbanti ipsas legi videtur) non *id* bonum esse, sed illecebram atque nassam, quæ illectos in malorum omnium extremum, ubi a summo bono excidant, absorbeat, compertum habemus. Notum enim nobis est illis, ut qui se ipsis dedunt, præ creatore & Domino infauis dirisque dæmoniis adhæreant, efficere: & qui illas affectantur, hos per externarum rerum lætam quandam speciem vulnera in animam excipere. Quale quiddam inter pugnandum meticolosis frequenter accidit: qui dum ictus in manus excipere nolunt, illis vel caput vel ventrem exponunt. Sane vero *si quis aliquo* modo incantamenti usus esse deprehensus fuerit, sive id restituendæ conservandæve valetudinis, sive avertendæ a rebus frugiferis calamitatis causa fecerit, is apostatarum poenam subiens, supremum supplicium sustineto.

CONSTIT. LXVI.

DE PLAGIO.

Idem Imperator eidem Styliano.

Ut iustitiæ libram non plus æquo ad misericordiam inclinare, ita neque nimia austeritate delinquentibus graviolem quam peccatum requirat, poenam imponi, honestum est. Illud enim (intempestiva commiseratio nempe) in illis quibus decorum excedere religio non est, contemptum, & ad audenda mala ferventiolem promptitudinem gignat: & graviolem quam pro merito delictum poena ferire, id vero non iustitiæ ultio, sed sub specie iustitiæ rem injustam aggredi est. Nam non pro delicti modo delinquentem punire, injuria afficere, nequaquam vero iustitiam exercere est. At quem in finem hoc dictum est? Quod lex quoniam nescio modo (est enim hoc constitutum) eum qui alienum servum abduxit, morte puniat. In quo illa poenam ad delictum haud dubie non expedit. Quum enim quod recuperari nequeat, missum nihil sit, mortis poenam illi qui cepit inferi, irrecuperabilique ita damno subijci, non est æquum. Idcirco itaque ab iis qui digna morte non commiserunt, tam acerbis poenas exigi, ubi iniquum esse animadvertimus, quam legem consuetudo contempsit (ut quæ vita plagiarium non privet, sed alio modo puniat) eandem nos etiam legibus constitutionibus ejicientes, quod consuetudini placuit, lege confirmamus: ac jubemus, ut si quis alienum servum abduxisse deprehensus sit, is eundem, ejusdemque pretium, tum etiam quicquid ex industria ejus ipsi accessit, reddere, & quantum dominus non amisso servo ejus nomine percipere potuerit, tantundem dependere cogatur: atque ultra hæc delinquentibus poena non aggravetur. Si quidem ita illi, qui servum amissum, sufficienter damnum refarcitur, furique factis magna poena irrogatur: quippe quum ille servum cum accessione recipiat: & quam utilitatem ex servo non surrepto sensisset, illa non imminuat, hic vero in duplum servum surreptum reddere debeant, nihilque ex ipsius servitute lucratur.

CONSTIT. LXVII.

DE IIS QUI AD HOSTES TRANSEUNT, IVAQUE SPONTE REVERTUNTUR.

Idem Imperator eidem Styliano.

Simul nimia austeritas & severitas, simul immoderata lenitas & clementia, ex æquo utraque quod utile est intervertunt. Etenim & qui supra modum præfractus est, & qui lenitatem gravitate miscere nequit, uterque sive alicui uni, sive facili, sive civitati præsit, quibus præfectus est, cum illorum detrimento res administret. Oportet enim, ut qui recte præfutura est, quemadmodum temperata salubriaque loca æquabiliter mixtas habent aëris qualitates: ita & ipse affectionum commissione ad rerum administrandarum utilitatem attemperata, se moderatum præbeat, & neque morositate gravis atque intolerabilis sit, neque indecora lenitate despiciabilis, & ad gubernandum ineptus fiat. Quod autem de aëre dicimus, hæc certe & in legibus servari omnino convenit. Nam oportet leges, quum revera reipublicæ principes sint, quam dixi contemperaturam conservare, ut

que ad severitatem lenitatemve supra modum respicere: siquidem, qui ipsarum rectionem agnoscunt, incolumes futuri erunt. Atque hæc quidem respectu præfractæ illius legis, quæ adversus eos qui ad hostes transfugerent, lata est, a nobis dicuntur. Vult autem illa, uti transfuga, si quando poenitudine ductus, redeundo ad suos commissum delictum obliterare velit, bestiis devorandus obijciatur, aut in furcam tollatur. Quod sane mihi reipublicæ magnopere documento esse, magnamque rationum ad salutem iter monstrantium contrarietatem gignere videtur. Necessitatem enim transfugis inducit, ne unquam recordentur suorum, neque revertendi in patriam concipiant desiderium. Nullus est enim omnium, qui quum se istiusmodi poena excipiendum sciat, inter hostes vivere, quam tam acerbam in patria mortem subire non malit. Quapropter rigidam hanc severitatem, ut ne iniquitatem dicam (nam eum qui deliquit, deindeque supapte sponte ad medendum delicto resipiscit, tam acerbe puniri quomodo non est iniquum?) ex iustissimis legibus profligamus, ac jubemus, ut si quis transfuga in patriam recurrat, quum semel dumtaxat transfugerit, veniam consequatur: si iterum id fecerit, in triennalem servitutem divendatur: si vero tertio transfugerit, reversus in perpetuam ac æternam servitutem addicatur. Tam incerti enim consilii homo, tamque inconstans, qui libertate fruatur indignus est: Cæterum si transfuga non ultro redierit, sed ab aliis comprehensus in patriam retractus sit, mortem illum, tanquam hostem puniri, neque injustum, neque crudele fuerit: præsertim vero, si ante civili sanguine manus contaminaverit.

CONSTIT. LXVIII.

VT MONACHI ET CLERICI TUTORES ESSE POSSINT: SED AB ADMINISTRATIONE AC PUPILLORVM RECTIONE ARCEANTVR.

Idem Imperator eidem Styliano.

Veteribus quidem legislatoribus (quum ut simile veri est, uniformis & simplex tunc temporis tutela esset, iique soli qui pupillorum tuitionem susceperent, tutorum nomine censerentur) edicere visum est, ne monachi aut quoscunque sacer ordo devinctos habet, tutorum officio fungantur. Et certe quidem id recte edixere. Intellexerunt enim, qui divino ministerio consecrati sunt, hos ab externarum rerum occupationibus & molestiis liberos esse oportere. Quantum autem alendorum alioquique regendorum puerorum cura hominum animos distrahat, utque Deum debite colere non possint, impediatur, nemo ignorat. Cum itaque non exigua difficultas isti rei insit, ac præcipue propter temporis diuturnitatem (tota enim plerunque vita tutores laboriosis istis curis irretiti tenentur) recte (quomodo dixi) illud illi decretum promulgarunt. Verum quoniam posteriores illis dumtaxat qui tutelam administrarent, tutorum appellationem non servarunt: sed hos etiam quibus testatores, bona illorum existimatione moti, testamentarias de rebus suis præscriptiones committunt, ac post mortem earum executionem concedunt, tutores vocare cœperunt: ac vero inde

dubitatio exitit, an monachi, quique sacrum ordinem subierunt, quod dictum decretum id non admittere videatur, hanc demandatam curam suscipere possint: nos discrimine adhibito sancimus, ut ab illa tutela ad quam vetera tempora respicientia, promulgandi decreti, quod dictis personis ad illam aditum præcluderet, occasionem præbueret, penitus illi arceantur, natam autem postmodum tutelæ speciem subire ipsis licitum sit. Hujus namque muneris non ita graves curæ sunt, ut a divino ministerio aliquem abstrahant, sibi que totum astringant. Tum alioqui quanto hi illis qui profanis rebus impure inhærent, ac in terrenis sordibus volutantur, cautius diviniusque vivunt: tanto melius cautiusque defunctorum præscripta expedienda esse spes est.

CONSTIT. LXIX.

* CÆCVS SECRETO TESTAMENTVM FACERE POSSE.

Idem Imperator eidem Styliano.

Quandoquidem de eo, quomodo cæcos testari oporteat, dubitatur, eaque dubitatio ex locis legalibus (quod ea de re leges inter se diversa statuunt) & ex ea quæ nunc obtinet consuetudine existit: neque hoc altius expendere atque repurgare inconueniens aut alienum putavi. Etenim alia lex prohibet, ne cæcus arcano modo testamentum condar: & ne aliter id vim habeat, statuit, quam si testes quæ constituta sunt, a cæci ore processisse, suisque auribus insonuisse asserant: atque per solum tabularium illorum fidem communiri non vult. Alia autem latam quandam ad arcanum testandi modum mulieribus, & illiteratis hominibus viam aperit, dum nullam aliam observationem præscribit, quam, ut si testator literarum non omnino ignarus sit, sua subscriptione testamentum corroborare debeat: si vero id præstare non possit, pro se alium ad subscribendum assumat. Atque sic quidem ex legibus illæ inter se res dissideant. Quomodo enim si mulieres rudesque literarum quam paucissimis voluntatis suæ consciis testamenta condent, quum fides in solo tabulario staret, non ex eadem causa cæcus liberam testamenti factionem habeat? Jam vero & consuetudo, non solum autem alterius legis ratio, cum lege pugnat. Etenim placet huic, ne mulierum, & imperitorum literarum, cæcorumve testamenta arcane facta vigore priventur. Quod cum ita sit, nos quoque, ut secreto confecta testamenta, siue cæcorum, siue aliorum quorumvis sint, auctoritatem obtineant, sancimus: illudque insuper statuendo addimus, ut antequam testes jurent, subscriptiones eorum qui testamenta conscripserunt, in medium proponantur, quæ sonent, quod revera illa scripserint quæ ipsa testatoris lingua dictante audiverunt. Et si quidem falsum commissum esse postmodum probeatur, ipsos, si divites sint, bonorum ademptio: sin pauperes, vehementia verbera & exilium in delicti poenam maneant. Quibus hoc insuper annectimus, ut si quando ad sui confirmationem quod frequenter incidit juramenti testamento opus sit: ipsi etiam qui testamentum conscripserunt, una cum juraturis testibus rei fidem & veritatem corroborarent.

CONSTIT. LXX.

DE GRASSATIONIBVS.

Idem Imperator eidem Styliano.

Quos communio in unam aliquam eandemque conditionem conjungit, inter hos communes etiam animos esse ubique videas. Ita in negotiationibus socii lucrum damnumque æqualiter inter se partiuntur; ita itinerum comites, quum fortuito in rem aliquam incidunt, tamen sæpe uno illam momento pariter non conspiciant, ejus tamen inter se jus communicant. Ita vero & commilitones, licet omnes non pari studio & impetu in hostem ferantur, attamen victoriæ palmam ex æquo auferunt. Quapropter etiam, ut qui malitioso consensu coitione facta, rem aliquam in quam a lege pœna constituta est, inceptant (utpote si raptus committatur, vel parricidium, alteriusve cuiuspiam cædes perpetretur) quanquam non omnes tantundem momenti & operis re peragenda conferant, eandem tamen pœnam sustineant: sane quam recte veteri legislatori placuit. *Et nos quoque* idcirco, quæ de his qui simul & communiter latrocinandi animo homines invadunt, jam olim sancita sunt, approbantes, statuimus, uti omnes, quotcunque fuerint, eodem supplicio afficiantur: tamen si parem operam rei perpetrandæ non omnes adhibuerint. Non enim si quis ipse manus inferendæ neci non admovent, continuo insons & a pœna immunis esse poterit. Quid enim si pressis ipsis manibus, alterius tamen dextram ad cædem intenderit atque confirmarit? Sane quod manus homicida, a communi perversitate instigata, rem aggressa sit, constat. Nam nisi aliorum manus huic in subsidium præsto fuissent, non certe ita prompte homicidium perpetrasset. Ac propterea (quemadmodum dictum est) quamquam uno cuiuspiam ictu (quod fieri potest) mors illata fuerit, aliorumque manus suppetias non tulerint: ut eandem tamen omnes pœnam sustineant, decernimus.

CONSTIT. LXXI.

DE IIS QUI IN LOCIS ARABILIBVS AVT VINEIS ÆDIFICATVRI SYNT.

Idem Imperator eidem Styliano.

Præstantissimum illud æquisimumque patris nostri sempiternæ gloriæ Principis placitum, quanto videlicet a vicini finibus spatio abstinere debeant, qui in locis, quos hætenus aratram secarit, inve quibus vineæ constiterint, noviter domus assignandas muneribus publicis ædificare velint: quoniam ab ipso in Legum corpus transcriptum non est, legis autoritate decorari oportere judicavimus. Statuimus itaque, ut qui in locis ad seminem ex cultis novas ædes construere volunt, si loci amplitudo ferat secundum illius placitum a vicini finibus tanto spatio ædificent, in quantum arcus iterata vice telum ejaculetur: sin tantum spatium interstitio loci angustia non præbeat, uno etiam arcus jactu hoc constituatur. Intra dictum autem spatium novam domum extruendi nemini facultas sit. Cujus ratio evidentior est, quam ut exprimi opus sit. Quo enim ædificium propius vicini fruges ponitur, eo illi etiam noxa propinquior est.

CONSTIT. LXXII.

VT PACTA ETIAM NON CONSTITVTA POENA VALEANT.

Idem Imperator eidem Styliano.

Legali decreto, quod nudum pactum non adionem, sed solum exceptionem parere tradit, nonnullos illudere videmus. Dum enim tunc pactum quod pœna stabilitum non est, nudum esse volunt: etiam si scripto comprehensum sit pactum, etiam si qui pactum inierunt, sua manu sacrosanctæ crucis nota scriptum signarint, etiam si divini testimonii appellationes adjectæ sint: si tamen pœna constituta non sit, id ut invalidum, contemnant ac rejiciunt. Qui sane male sentiunt, minimeque judicium suum comprobant, ut qui rebus divinis communes res mortalium longe præferendas censeant. Quam enim tantam, recto quidem hominum judicio, adjectio pœnæ, pactis auctoritatem, quantam sacrosanctum signum, divinitatisque nomenclatura in illis conspecta præbeat? Sancimus igitur, ut omne pactum, in quo ex divinis hisce adjumentis idoneum aliquid ad faciendam fidem insit, quamvis de pœna nihil scriptum sit, firmum solidumque robur habeat.

CONSTIT. LXXIII.

* VT NEMO CVM MULIERIBVS IN ECCLESIA RV M COENACVLIS HABITET.

Idem Imperator eidem Styliano.

Quæ res etiam antequam jure prohibita esset, detestabiliter committebatur; ac vero post prohibitionem multo detestabilius audetur (quod nempe in Ecclesiarum coenaculis, quæ promiscuum vulgus κατηχημένα vocare solet, quidam cum mulieribus habitant) eam neglectim habere æquum non est: neque vero ita a nobis habebitur. Ac fuit hæc quidem res ad sextam usque synodum, haud scio qua ratione, impune admissa: in ipsa autem sancta synodo, ubi penitus excussa esset, sacerdotibus ita habitantibus, remotionem a sacro ordine, profanis vero a rerum sacrarum communione separationem induxit. Verum, ut plene ab eo ausu ecclesias vindicaret, ad id sacerdotale decretum non par fuit. Nam cum ad id usque tempus, quo pater noster inclutus Princeps sceptra moderatus est, in republica constitisset, ut Principis decretum atque manus eam insolentiam sacris rebus expelleret, oportuit. Quod nos quum debere optinere velimus, statuimus, ut omnino nullas neque sacerdos, neque profanus, in dictis coenaculis cum mulieribus habitet: ac si quis sacram eadem hoc modo scdare deprehendatur, hic illinc ignominiose principali manu exturbetur; qui vero illi eum locum habitandum præbuit (sive sacerdos sive aliquis alius qui templum procurat, sic) ipse quoque propter legis contemptum sacrorumque profanationem procuratore periclitetur.

CONSTIT. LXXIV.

* NE ANTE LEGITIMVM MATRIMONII TEMPVS FVTVRIS CONIVGIBVS BENEDICATVR.

Idem Imperator eidem Styliano.

Quoniam in iis quæ a sacra magnaue sexta synodo de nuptiis in duodecentesimo canone præcipiuntur, quiddam civilis juris placitis contrarium

trarium existere videtur (synodus enim ne sponsa, vivente adhuc sponso, in matrimonium alteri conjungatur, in universum prohibet, eamque rem pro adulterio habet: civilis autem lex nequaquam talem dissolutionem magnum aliquod esse crimen judicat: sed si maturius quam pro connubiali tempore solennis nuptialis benedictio celebretur, in solis arthis, & quicquid poenae nomine promissum fuerit, dependendis, poenam circumcludit.) Quam itaque ipsam contrarietatis velut vulnus hinc acrior ratio conspicit, (quod enim post benedictionem dirimantur, in eo vera sponsaliorum dissolutio statuenda est) sancimus, ne prius benedictiones celebrentur, quam legitimum matrimonii adveniat tempus, quod in maribus decimum quintum, in foeminis decimum tertium expectat annum. Sic enim & benedictio tempestive fiet: & desponsatis a se invicem divertentibus, quod perfectum matrimonium dirimant, a civili lege iudicium quod ecclesiae placitis non adversetur, obveniet.

CONSTIT. LXXV.

UT QUI VIGINTI ANNORVM EST, HYPODIACONVS CREARI POSSIT.

Idem Imperator Stephano sanctiss. Constantinop. Archiepiscopo, & Patriarche universali.

SI sacrorum decretorum sanctio ad res civiles transiens, in illis saepe plus auctoritatis quam ipsae civiles de iisdem rebus tractantes leges habeant, quanto magis sacra decreta in suis rebus civilibus legibus praevalerunt? At quid est quod dico? Sexta synodus vicennarium hypodiaconum ordinari posse sancit: huic vero civilis lex contradicens, viginti annis quinque admetiri iubet. Nos itaque uti sacram legem sacer ordo sequatur, convenire rati, ut ad hypodiaconatum, qui quidem eo digni sunt, anno aetatis suae vigesimo admittantur, sancimus.

CONSTIT. LXXVI.

DE POENA FALSVM TESTIMONIUM DICENTIVM SACERDOTVM.

Idem Imperator eidem Styliano.

Quae praecibus Dei (sacrosanctis Apostolis nempe) sacrae functiones adscribuntur, sacerdotes falso iurasse deprehensos, sacra dignitate privant. Civilis vero reipublicae moderatrices leges ubi huius rei constituendo tractatui incumbunt, falsum testimonium bifariam dividunt: & quod falsum dictum in causa criminali deprehenderint, remotione a sacro ordine puniunt: qui vero in re pecuniaria falsum testimonium dixerint, hos ad tempus relegando, non autem penitus removendo puniunt. Nos igitur iubemus, ut qui iurati falsum testimonium, sive in causa criminali, sive pecuniaria tulerint, profani illi a sacerdotio abspellantur: absi ad falsum testimonium iurandum non accesserit, qui falsum veritatis specie obtegere conati sunt, in triennium relegentur, (relegandi autem in monasterium aliquod erunt, ubi illos ad aetio-riorem vitae quandam normam vivere oportebit) delictique convenienti poenitentia facta, in pristinum suum restituantur statum.

Tom. II.

CONSTIT. LXXVII.

DE FALSARIORVM POENA.

Idem Imperator eidem Styliano.

Cum in plerisque aliis, tum praecipue in legum tractatibus reprehendenda obscuritas est. Nam sicubi alibi, illic certe distorto intricatoque dicendi genere vacare, recteque informari orationem (ni fallor) oportet: non enim arcanae quaedam sanctiones legis sunt, ut a multitudinis intellectu remotae esse debeant: sed potius, si fieri posset, neminem illa latere, neque virum, neque puerum, neque mulierem oportebat. Quippe quod id ad hominum mores in melius convertendos, communisque vitae utilitates vel maxime conducere. Ob id cum ad difficilem illum legalium capitum locum substitissemus, ubi ipsis verbis quasi legislator in eo quid diceret occultare voluisset, ita comprehensum est, *Falsarius in maximo delicto supplicio capitali afficitur*: cum quale tandem maximum illud delictum esse legislator ipse existimavit, non constet, illeque ejus rei intellectum non definitum praecidat: evidenter & definite illam orationem explanare nobis visum fuit. Sancimus igitur, ut si istiusmodi quaedam falsarius conscripserit, ex quibus is adversus quem falsum scriptum concinnatum est, mortis poenae subijciendus sit: ipse falsarius poenae quam in alium machinari cogitavit, traditus decolletur.

CONSTIT. LXXVIII.

NE AMPLIVS SENATVSCONSULTA FIANE.

Idem Imperator eidem Styliano.

Quemadmodum & in aliis legibus, quae ad communem rerum usum nihil conferrent, fecimus, ut eas tanquam supervacaneas e legum corpore subduceremus: ita hic quoque facientes, eam legem quae Senatui ferendarum legum potestatem facit, a legum quasi republica secerari sancimus. Nam, cum, ex quo Senatoriam administrationem Imperatoria Majestas sibi vindicavit, inutilem illam esse judicari debeat: si cum utilibus conjungere, & ineptum & supervacuum esset.

CONSTIT. LXXIX.

DE POENA SACERDOTIS, DIACONI AUT HYPODIACONI, SI POST ASSUMPTVM ORDINEM MULIERI IN MATRIMONIUM JUNGATUR.

Idem Imperator eidem Styliano.

Quae semel Deo dedicata sunt, ea deinceps auferri non oportere, sancitum est: idque non solum in donariis, verum multo etiam magis in hominibus qui per sacrum ordinem divinae Majestati consecrati sunt, observandum est: tametsi (ut multi sunt hominum lapsus) e statu in quem tanquam honeste victuri, allekti erant, peccatum dominio in ipsos suscepto, exturbet. Non approbantes igitur veteris legislatoris propositum, qui sacerdotem, diaconum aut hypodiaconum, si post assumptum ordinem mulieri in matrimonium jungatur, omnino a clericali habitu discedere, atque ad profanam vitam reverti vult: illud decretum irritum facimus, ac vero statuimus, ut ab ordine quem ante nuptias obtinuerint, solum recedentes, satis tamen poenarum luere videantur, & nequaquam

quam clericali habitu alioque ecclesie ministerio, cuius quidem usus illicitus non est, iudicio priventur.

CONSTIT. LXXX.

* VT PURPUREE SEGMENTA ET PARTICULAE IN PUBLICIS MERCIMONIIS SINT.

Idem Imperator eidem Styliano.

HAudiscio qua ratione superioris avi Imperatores, cum ipsi toti purpura vestirentur, induci fuerint, uti ne qua omnino purpureae particula vendideretur, statuerent, neque cuiquam talem colorem vendere aut emere permitterent. Ac sane si integram telam venire illi prohibuissent, aliquam fortasse ejus faciendi non alienam a ratione occasionem habuisse videri possent: at quod segmenta atque frustula, quae utilitatem atque usum, neque vendenti neque ementi inconvenientem praebant, in mercimoniis esse prohibuerunt: id vero quam honestam, & quae subditorum invidentia vageret, illorum iudicio proinde laudetur causam? Nam quod aut Imperatoriae Majestatis adversetur eminentiae, aut eam in communem usum devocet, quid quae hinc exiliat? Nos itaque isti decreto non acquiescentes, constitimus ut purpurea frusta atque segmenta, quae magnificentiae speciem alioquin non prohibitum usum subditis praebant, tam vendendi quam emi possint. Decet enim Imperatoriam Majestatem, cum aliis multis modis subditos beneficiis afficiat, eorundem magnificentiae ne invideat.

CONSTIT. LXXXI.

* NE EX AVRO ET PRETIOSIS LAPILLIS QUICQUAM CONFIERI IN UNIVERSUM NEFAS SIT.

Idem Imperator eidem Styliano.

Hanc vero etiam legem quae mundo muliebri annulisque exceptis, aliquid aliud ex auro & gemmis conficiendis omnem prorsus facultatem adimit, ejusdem cum illa quae de purpura tractat esse instituti animadvertentes, in eandem quoque cum illa conditionem reponimus. Non enim simpliciter ex auri materia quicquam in opificium praeheri, sed species operum prohiberi oportebat. Quoniam ne quod omnino ex auro & gemmis opus constaret vetare, manifesta id se supra omnes efferendi cupiditas est. Jam vero, quod in quacumque re legem transgressus esse deprehensus, tam gravem poenam sustinet (centum librarum auri multam quodque huic accedit, capitale supplicium dico) ut ea res non summae immanitatis esse putetur, qua ratione devitabitur? Quantum autem aliam absurditatem in sacris thesauris aliisque nonnullis rebus effectus poenae designet, non attingo. Nos itaque non simpliciter opus aliquod ex auro & gemmis confici, sed illa opera quae solis Imperatoribus permittuntur, quorumque usus magnificentiae Imperatoriae Majestatis, ejusque necessitatibus designatus est, prohibenda judicamus. Quare si quis vel monumentum sacrum, vel alium quidam quod supra privatam dignitatem & honorem non sit, conficere poterit, liberam ejus faciendi voluntatem habeto.

CONSTIT. LXXXII.

DE TESTAMENTO RESIGNATO.

Idem Imperator eidem Styliano.

Quae fortuito quodam casu contingunt, eorum permulta nondum expensa criminis nomine notantur: quae eadem accuratius postmodum perspecta, a nota absolvuntur. At quale est quod dicere? Persaepe non de industria, sed fortuito aut ferri aut lapidis jactu aliquis laeditur. Eo necdum discussio, qui jaculatus est, sons judicatur: diligenti autem de eodem examine habito, quae culpeatur, nulla iusta ratio invenitur. Quamobrem quae casu eveniunt, ex circumstantiis magis quam rei natura iudicari convenit. Verum quorsum haec dicuntur? Quoniam testamentum postulante necessitate apertum, quum interdum deinceps resignatum relinquere contingat, aut ipsum tempus (quod fieri adest) sigillum consumat, fide quam signatum haberet destituatur, indeque incertitudo quaedam istiusmodi testamento insidietur: testamentis alio modo ad fidem confirmatis subvenire vitium est, ac iubemus, ut licet ad fidem faciendam illis sigillum salvum non sit, subscriptiones tamen, ut rata maneant, testimonio praesent. Quam admodum enim testamentis nondum apertis, quamquam (ut sit facile) sigillum illatum servatum non sit, subscriptiones confirmant: sic illa etiam quae postmodum aperta sunt, aut negligentia non obsignata manserunt, aut quibus diuturnitate temporis sigilla petierunt, ne fide priventur, dummodo ex subscriptionibus fides illis superest, iustum putamus. Illud potro insuper sancimus, ut si iudicis socordia, ne testamentum denuo obsignaretur factum sit, ipsi in socordiae poenam duodecim librarum multa imponatur.

CONSTIT. LXXXIII.

VT AD TRIENTES USURAS PECUNIA LICITE MUTUETUR.

Idem Imperator eidem Styliano.

Si a Spiritus legibus ita se mortale genus regi sine-ret, ut humanis preceptis nihil indigeret, id vero & decorum & salutare esset: at quoniam se ad Spiritus sublimitatem elevare, divinaeque Legis vocem amplecti non cuiusque est: ac vero quod huc virtus ducat, numero valde pauci sunt: bene sese adhuc re haberet si saltem secundum leges humanas viveretur. Quae vocantur pecuniae creditae usurae, ubique a Spiritus decreto condemnantur. Id sciens pater noster aeternae memoriae Princeps, usurarum solutionem sanctione sua prohibendam patavit. Atqui propter paupertatem res illa non in melius, quem tamen finem legislator proposuerat, sed contra in peius vergit. Qui enim antea usurarum spe ad mutuandam pecuniam prompti fuerant, post latam legem, quod nihil lucri ex mutuo percipere possint, in eos qui pecuniis indigentes difficiles atque inimici sunt. Quinetiam ad facile iurandum, quodque id fere coniequitur ad iusjurandum abnegandum, id occasionem praebuit. Brevis, propter redundantem in humana vita perversitatem, non modo non profuit legis virtus, verum etiam obviit. Quamquam igitur ex se legem culpae (quod quidem etiam absit) nequeamus: propterea tamen quod humana natura (quomodo diximus)

ximus) ad illius sublimitatem non perveniat, egregium illud præscriptum abrogamus: ac in contrarium statuimus, ut æris alieni usus ad usuras procedat, idque quomodo veteribus legislatoribus placuit, ad trientes centesimæ nempe, quæ quotannis in singulos solidos singulas fœneratoribus siliquis pariunt.

C O N S T I T. LXXXIV.

VT NEGOTIARI, ÆDIFICARE, MUNERA-
QUE ACCIPERE VRBIS MAGISTRATIBUS
LICEAT.

Idem Imperator eidem Styliano.

QUæ a superioribus de magistratibus regis urbis decreta sunt (ne videlicet illi neque mobile aliquid, neque immobile emant, neque ædificandum accedant, nisi Principis permissu: insuper vero, ne, si qua magistratus tempore munificentia accedat, hæc rata fiat, extra quam si donator finito magistratu scriptura auctoritate illam confirmet, aut post magistratum quinque anni elapsi sint) hæc, quanquam huius contemplatione, ne vis locum inveniat, optima ratione constituta sint: quia tamen alio etiam modo violentiæ viam præcludere facile est, nobis non videntur esse necessaria. Quocirca etiam abrogata illa esse volumus: idque ideo præsertim, quod ex quo transgressione illorum in dies magis atque magis impunita relicta, poena exerceri desiit, etiam ante nostrum decretum nullam vim habuerint. At qua de causa illa necessaria non sunt? Quod cuique tam pauperi quam diviti (cum iis qui apud hanc urbem habitant, compellere Principem, ei que supplicare expeditissimum sit) liceat, si quam vim sustineat, ne omnino a violento magistratu conficiatur, precibus a Principe impetrare: adeo ut nulla necessitas sit, ut quemadmodum in provinciis omni auxilio vacuis, ita etiam in Urbe, ubi abunde auxilii est, hæc adeo exacte requirantur. Sancimus itaque, ut secundum præsentem rerum statum tum emere, tum ædificare magistratus possint, & in suscipiendis quæ sponte offeruntur muneribus, criminatione vacent, quippe cum, qui vim sustineant, quandoque tale aliquid incidat, his supplicando Principi illam effugere integrum sit. De provinciarum autem magistratibus illud insuper statuere visum est, ut præfectus magistratus sui tempore neque quicquam emat, neque in suum usum extruat, neque denique dona libere admittat. Alii vero minores magistratus, relata ad præfectum re, ipsius iudicio aut removeantur, aut administrationem expleant.

C O N S T I T. LXXXV.

VT PATRES QUI NVPTIAS NON ITERANT, VNI-
VS LIBERORVM PORTIONEM CAPIANT.

Idem Imperator eidem Styliano.

QUoniam maritis cum liberis ab uxoribus reli-
ctis, quid de donatione propter nuptias statui
debeat, non præscripsimus: illam autem donante
consuetudine præmorientes uxores capiunt, nihil
in hoc nos consuetudinem innovandam putantes,
statuimus, ut quemadmodum hætenus comparatum
legibus fuit, mulieribus donatio propter nuptias
detur: viris autem, si iterum matrimonium con-
trahant, nihil accipere liceat: sin prius matrimo-
nium venerint, in remunerationem huius hono-

rificæ voluntatis, ipsis unius liberorum portio secer-
natur: idque hac ratione, ut si illa donationem pro-
pter nuptias vel æquet vel exuperet, eo quod aut
lucrum, aut saltem nullum damnum sentiat, hac
accepta illi contenti sint: si vero non æquet at-
que minor sit, neque de suo quicquam deni, neque
e diverso ex mulieris bonis quicquam accipiant.

C O N S T I T. LXXXVI.

DE PœNA EPISCOPORVM, SACERDOTVM,
& clericorum qui se advocacionibus, sponsioni-
bus, redempturis, aliisve similibus dedunt.

Idem Imperator eidem Styliano.

QUI a divina bonitate ad divinum sacrosanctum-
que altare delicti sunt, hos non modo a pec-
cati turpitudine mundos esse, verumetiam a com-
munis vitæ negotiis & molestiis vacare decet. Si-
cut enim alia incontaminati factique cultus mo-
numenta vulgari contrectatione profanari non li-
cet: ad eundem modum neque animata immacu-
lati sacrarii ornamenta communi usu dedecorari,
sed in quem ordinem consecrata sunt, in eodem
consecrationem puram conservare convenit. Ad-
modum igitur decenter Apostolorum, præconum
Dei, decretum, episcopos, sacerdotes, & clericos,
qui se advocacionibus, sponsionibus, redempturis
idve genus aliis rebus dedunt, sacro ordine denu-
dat. Qui enim attributam sibi a sacrosancto Spiri-
tu dignitatem adeo dehonestant, & quantum in
ipsis est, sublimitatem gratiæ deprimunt, merito
cujus beneficii magnitudinem non sentiunt, eo, ut
indigni, privandi iudicantur. Veruntamen quia
nunc temporis hominum genus, quam ut ad con-
stitutæ a divinis istis legislatoribus vivendi rationis
apicem pertingat, imbecillius est: non ipsis (ni-
fallor) displiceat, si quatenus id delictum omnino
venia indignum non est, modicam quandam ipsi ve-
niam impertiam. Certe idcirco, non quod con-
trarium (quod abiit) statuere, sed potius quod
sacram sanctionem sequi, nullasque illis qui ab illa
condemnantur, excusationum tergiversationes re-
linqui velimus: decernimus, ut si aut primarii in-
ferioresve sacerdotes, aut omnino clericus quis-
piam, vel præstando in litibus patrecinio, vel spon-
dendo, vel alio simili modo de sui ordinis dignitate
detrahant, excommunicentur, & ad aliquod tem-
pus a celebrandis sacris supersedeant: atque ubi ita
pro delicto dignam poenitentiam egerint, promisso
facto, se ab humanorum negotiorum commercio
pro viribus deinceps mundos conservaturos, ad sa-
cra tractanda denuo introducantur: & si iterum iis-
dem rebus se pollueri deprehendantur, omnino
do ut profani & indigni a sacris functionibus absti-
neant.

C O N S T I T. LXXXVII.

DE ECCLESIASTICORVM ALEA LVDEN-
TIVM PœNA.

Idem Imperator eidem Styliano.

IAM vero qui sacri ordinis homines aleæ vacant,
neque hi rem modica aliqua poena dignam au-
dent. Quid ita? Nam cum tranquilla mente ani-
moque a contemplandis rebus divinis immoto,
quantum humanæ naturæ possibile est, summo illi
bono inhærescere debent: e contrario ad juveniles
lulus deproperant. Quos etiam a sacerdotio succidi,

secundum divinum sacrosanctorum Apostolorum decretum, par est. Verum quoniam id, ipsum etiam præscriptum mitigat, ut qui non desistunt, poenam subituros addat: statuimus nos quoque, ut qui aleæ lusu sacram sortem contaminant, in monasteria relegentur: (quam tamen relegationem triennale tempus finiat) & quando delictum satis expiatum videbitur, in pristinum statum restituantur. At si rursus in fritillo vane tempus terere instituant, tanquam piaculares ex sacrosancto ecclesiastico statu omnino exturbentur, ab eoque progentur.

CONSTIT. LXXXVIII.

* CELEBRIBVS QUIRVS DAM IN ECCLESIA VIRIS FESTI DIES CONSTITVNTVR.

Idem Imperator eidem Styliano.

Venerabili sacrosanctorum Apostolorum decreto (quod promulgatum est ad gloriam & honorem sacratissimorum dierum, quibus omnium Domino feriamur, & illorum qui horum ipsorum celebrium legislatorum aliorumque victoriosorum pugilum, qui morte sua impietatem in fugam vertunt, consecrationem significant) quum hoc quod jungatur dignum sit, ut nempe horum diviniloquorum virorum etiam, qui post illos in ecclesia claruerunt, luminariumque instar ecclesiæ firmitamentum rebus gestis atque documentis illustrant, memoria solenniter celebretur: nos quod deest, adimplentes, sancimus: Ut horum etiam fieri consecrationis dies convenientibus honoribus colantur, quorum hæc sunt nomina: *Athanasius*, inclyti ille in principibus Dei sacerdotibus nominis: *Basilius*, regium illud ecclesiæ decus: *Gregorius*, cognomine Theologus: *Gregorius*, dulcis ille & illustris ecclesiæ fons: *Joannes* prorsus illud spiritus aureum os: unaque cum iis *Cyrillus* & *Epiphanius*, qui præclaris facinoribus gloriaque illis pares sunt.

CONSTIT. LXXXIX.

* NE MATRIMONIA CITRA SACRAM BENEDICTIONEM CONFIRMENTVR.

Idem Imperator eidem Styliano.

Quemadmodum adoptionem promiscue habitam neglexit vetustas, quam tamen sine precibus sacrisque ceremoniis peragi lege permitteret, non tamen illam se parvi pendere putabat: ita & absolutam matrimonii constitutionem, dum id citra jam receptam benedictionem iniri sineret, neglexisse videtur. Sed veteribus istius voluntatis fortasse ratio inveniri possit: a nobis vero, cum divina gratia ad honestius multo sanctiusque vitæ institutum jam res comparatæ sint, neutrum dictorum negligi convenit. Itaque quemadmodum adhibitis sacris deprecationibus adoptionem perfici præcipimus: sic sane etiam sacre benedictionis testimonio matrimonia confirmari iubemus. Adeo, si qui citra hanc matrimonium ineant, id ne ab initio quidem ita dici, neque illos in vitæ illa consuetudine matrimonii jure potiri velimus. Nihil enim inter coelibatum & matrimonium, quod reprehendi non debeat, medium invenias. Conjugalis vitæ desiderio teneris? Conjugii leges serves necesse est. Displicent matrimonii molestiæ?

Cœlebs vivas, neque matrimonium adulteres, neque falso coelibatus nomine culpam prætexas.

CONSTIT. XC.

* VT QUI TERTIVM MATRIMONIUM CONTRAHVNT, SACRI CANONIS POENAE OBNOXII SINT.

Idem Imperator eidem Styliano.

Opportebat nos, cum divina manu formati metequae ac ratione præditi simus, quorundam brutorum præstantiæ non cedere. Non enim illa imbecillitas reprehensione vacat, neque a iusta vituperationibus libera est: sed tanto obnoxior, quantum brutali naturæ rationabilis prudentia antecellit. Oportebat (inquam) homines, cum in aliis, non præcipue in castitate matrimoniali a brutis non vinci. Multa autem brutorum animalium genera, conjuge mortuo, perpetuam viduitatem amplectuntur, alterisque nuptiis priores velut congesta terra obregere nolunt. Verum quoniam hanc imbecillitatem turpem non esse (quanquam turpissima sit) existimans natura, primo matrimonio contenta non est, sed nullo pudore tacta ad secundum etiam procedit: quin cum illam hic solum sistere deberet, non tamen id facit: & quæquam per sacram legem non liceat, a secundo matrimonio ad tertium prorumpit: haud dubie constitutam in tertium matrimonium poenam, quod non exerceatur, contemptui habens: idque eo etiam magis quod civilis lex, qua nescio de causa, Spiritus poenam constituentis decreto non consentiat, sed hos a reprehensione porro liberat, qui post alterum matrimoniale consortium a matrimonio abstinere nolint: idcirco nos quæ Spiritui placent sequentes, statuimus, ut qui ad tertium matrimonium pervenerint, poenæ quam in ipsos sacer canon promulgavit, obnoxii sint.

CONSTIT. XCI.

* VT CONCVBINAM HABERE NON LICEAT.

Idem Imperator eidem Styliano.

Neque minus ea lex, quæ probroscum concubinis immisceri non erubescens id permittendum judicavit, honestatem susque deque habuit. Ne ergo hoc legislatoris errorum dedecore nostram rempublicam afficere sinamus. Itaque lex illa in æternum sileto. Ab illa enim non modo religionis, verumetiam naturæ injuria secundum divina Christianisque convenientia præcepta prohibemur. Et quidem si cum fontem habeas, sobrie inde haurire divino præcepto moneare: qua ratione, cum puras aquas haurire liceat, lutum tu mavis? Tum tamen fontem non habeas, rebus tamen vetitis uti non potes. Cæterum vitæ confortem invenire difficile non est.

CONSTIT. XCII.

* DE POENA EIVS QUI ALIQVEM DEDITA OPERA EXCÆCAVIT.

Idem Imperator eidem Styliano.

Tamen aliter quam veteres leges sanciant, de eo qui alteri violentis manibus oculos effodisset, cum ipse iudicio interesset, a nobis sententia lata sit: numquam tamen in legem illam transformare animus fuit. Nonnihil enim misericordia moti (id quod ipsa res etiam indicat) tunc ita iudicavimus: Quoniam oculi, ei qui illos amississet, restitui

ens

diu

diu

ens

ens

ens

ens

ens

diu

diu

diu

situi non possent, eum qui id damni dedisset, quamquam qui idem pateretur, dignus esset, in eandem esse cæcitatem conjiciendum non putavi. Interim tamen tantam pœnam constitui, ut qui oculos eruit, ejus signa ferat: & cui eruti sunt, in tanta calamitate adeoque profunda cæcitate, ex laboribus ejus, qui illa ipsa affecit, aliquam consolationem habeat. Verumtamen, licet ita judicatum esset, ex re judicata legem facere (quemadmodum dixi) non tamen animus erat. Sed quoniam qui inter sacra nostra officia relatus est (cujus ego qua ratione postulationem rejiciam?) illam sententiam, quod mitis sit, inter leges collocari petit, quo deinceps, si quando tale quippiam incidat, qualiter in præsentis in injuriam pœna constituta est, taliter ea res judicetur: postulato paremus, judicialeque decretum legis auctoritate donamus. Si quis ergo cuiusquam visum læserit, hunc, si unum oculum ademerit, uno similiter eodemque privari, ac talionis pœnam subire jubemus. Si vero ambobus oculis maleficæ manus injecerit, quoniam hic pœnæ æqualitas, neque cui nocitum est proiit, (quæ enim in hoc cæco utilitas est, si alius etiam cæcus sit) neque pœnæ obnoxio, tametsi non immerito, tamen acerbius quam par sit (cum cæcis nihil miserius sit) inferatur: jubemus, ne æquabiliter, sed diverso modo pœna procedat: ita ut & maleficus puniatur, & qui læsus est, utilitatis quiddam sentiat. Hunc autem in modum legem concipimus. Quicumque amborum oculorum jacturam alicui intulerit, quo sceleris sui notam ferat, ipse uno orbatur. Et quoniam scelerata manu mutilari ipsum æquum esset, pro manus amissione besse bonorum suorum mulctator: eamque in acerbæ vitæ consolationem, cui eruti sunt oculi, accipito. Atque sic cæcus quidem inde quod ad sustentandam vitam sumptus accipiat, modicum quodpiam calamitatis lenimentum sentito: ille vero in facinoris sui pœnam, ut dictum est, tum altero oculo, tum bonis privator, pro manuum mutilatione. Et hunc quidem ad modum, si reus dives sit, pœna procedito. At si omnino pauper sit, atque in angustiis vitam agitet, neque quicquam illi qui ipsius violentia in miseria coniectus est, in compensationem dare possit: similis tum calamitatis & socius & particeps esto, orbatusque utroque lumine cæcus vivito. Si qui vero in scelere malefico opem tulerint, si quidem manus rei admovent, simulque oculos effoderint, eundem ad modum & ipsi puniuntur: at si ne una manus in oculos conjicerent, caverint, aliud autem quodpiam auxilium in facinus contulerint: his ad corporis verberationem, cute tenus tonsionem, trientisque bonorum mulctam pœna sistitor. Qui vero cæcitatis auctores sunt, prædictis pœnis subduntur.

CONSTIT. XCIII.

* VT SI SPONSA EX ALIO GRAVIDA DEPREHENDATUR, SPONSALIA RESCINDI POSSINT.

Idem Imperator eidem Styliano.

Quandoquidem veteres qui de sponsalibus tractarunt, quo nescio modo ea de re non absolute præceperunt (sive quod hoc de quo nunc sancturi sumus, inter causas dissolvendorum sponsa-

liorum comprehendere noluerint, sive quod tale quiddam quale impræsentiarum exortum legis promulgationem requirit, tum nondum inciderit) nos, quod hac in parte deest, adimplentes, sponsaliorum tractatum ad justam absolutionem deducimus. Vetus autem constitutio sponsalia dirimit, aliis atque aliis de causis: ob diversam videlicet de religione opinionem, & si alter insanix morbo capiatur, ac insuper ob nonnullas alias, atque harum utramlibet utercunque desponsatorum haberet, sponsalia divelli jubet. Quod vero nunc in considerationem nostram venit, sive tunc temporis, uti diximus, nondum evenerit, sive legislatores non eventurum arbitrati sint, sive qua alia causa ejus silentio prætereundi fuerit, inter dictas causas non commemoratur. Est autem istiusmodi: sponsam quandam furtivis complexibus ab alio esse gravidatam, cum illa interim sponsalem præ se castimoniam ferret, sponsaliorum tempore compertum est. Atque hoc quidem illud est quod veteribus legibus comprehensum non est. Nos igitur quod desit adjicientes, decernimus, ut non modo propter diversitatem religionis, neque propter mentis emotionem, aut alias ob causas: verum etiam propter hoc, quo nihil magis matrimonio adversatur, quos sponsaliorum opinio, non veritas copulavit, disjungantur. Quomodo enim vera sponsalia sunt, in quibus nihil verum neque genuinum conspicitur? ubi meretricium se offert scelus, ubi causæ sunt disfidiorum & odii, ubi animorum alienatio: (quæ mala acervatim omnia pariter cum peregrino, alienoque semine suscipiuntur) quomodo ibi matrimonialis concordia, quomodo purus sponsalisque est amor? Quin ut quispiam alterius foetum sibi subjiciat, id vero ratio non patitur. Neque item justum est, ut qui spe honestæ casti matrimonii oblectationis sponsam in domicilium suum recipere constituerit, si illa matrimonii legibus insultet, & cum aliis lasciviendo, oblectationis spem evanidam ipsi reddat, in meretricia illa facilitate ipsam uxorem agnoscere debeat.

CONSTIT. XCIV.

* LEGIS QUÆ DE CONSULATU AGIT, ABROGATIO.

Idem Imperator eidem Styliano.

Quoniam nostra legum repurgatio hunc sibi propositum finem habet, ut non modo illa quæ subinde rerum statum labefactant, verumetiam quæ longo tempore silentio obruta, inutilia prorsus, & tanquam propter cariem publico usu non contrahata esse videntur, e legali solo debeat: consequens est, ut & quæ de consulatu tractat legem, tanquam nihil in præsentis ad rempublicam pertinentem, cum aliis inutilibus legali corpori eximat. Olim quidem consularis dignitas veneranda erat, venerandosque qui ipsam subirent, & magnificentia præstantes efficiebat: ac idcirco quibus consulum gerere obtingeret, pro honore quem ex dignitate perciperent, remunerari rempublicam volentes, liberalia promiscuæ plebi munera elargiebantur. Ac initio quidem, quantam munificentiam faceret, ejusque arbitrio mittebatur: postmodum autem ad certum modum decreto legali circum-

cumscribi illam placuit. Atque hoc quidem donec consularis dignitatis in republica majestas floruit, observatum esse apparet. Nunc vero, quum qui omnia mutat, temporis cussus, hanc etiam consularem magnificentiam e pristina gloria & amplitudine in abjectam speciem transformavit: ac vero qui ad illam procedunt, interdum sibi non sufficere, nedum aliis erogare quicquam possint: illam de consulatu legem, quam propterea altum silentium occupavit, cum aliis inutilibus, ut dixi, frustra legalibus constitutionibus immixtam, decreto majestatis nostrae illius eximimus.

CONSTIT. XCV.

DE AVULSA TERRÆ CRUSTA.

Idem Imperator eidem Styliano.

Antiquioribus, quæque ante natæ sunt legibus ortus causam rerum usus præbuit. Legislatores enim quæ in communem vitam incidunt, singulatim accurate executientes, pro illorum natura leges condunt. Quoniam ergo ex communis vitæ negotiis (quemadmodum diximus) legibus nascendi occasio existit, & vero propter novam quampiam rem, quæ ad veterem aliquam legem referri non potest, lege opus esse videmus, quo videlicet si alias quoque istiusmodi aliquid contingat, id legitime dijudicari possit: legem pro conditione rei in rerum naturam producimus. At quæ illa lex? Quando diversi domini agri sibi invicem adjacent, & alter superiore loco, alter autem depresso & campestris situs est, si superioris & impendentis agri pars aliqua cum arboribus aut sine his prærupta, subjacentem agrum, qui ruinam exceperit, obtegat, ne simpliciter, neque inferioris agri dominus avulsam materiam tanquam suam vindicet: neque superioris dominus, qui avulsionem passus est, de finium qui ruinam incidentem exceperunt, dominio, illi litem moveat: sed inferioris agri dominus superioris agri domino, si divulsam materiam (sive arboribus confita sit, sive illis vacet) recipere & asportare velit, id permittat: ille autem optionem habeat utrum receptam, suisque finibus restitutam materiam, quemadmodum solet obtinere: an vero (si illam asportare nolit) prorsus tum a materia, tum a finibus qui illam exceperunt, abstinere, neque agri qui divulsa suscepit, domino negotium facessere velit. Quemadmodum enim quum domus sibi invicem adjacent, & alterius structura supereminet, alterius humilis & pressa est, si eminentiorem domum in humilem collabi contingat, dominus ejus aut delapsam materiam recipere, aut, si id nolit, illa prorsus cadere: neque domus, quæ casum exceperit, dominum inquietare debet: ita hic quoque eo ad consequentiam & exemplum tracto, idem custodiri & observari convenit.

CONSTIT. XCVI.

* DE SEPULCHRO VIOLATO.

Idem Imperator eidem Styliano.

Quæ delicta sola animi nequitia committuntur, nullaque naturali necessitate excusari possunt, his neque venia tribuenda, neque inferendæ poenæ effugium concedendum est. Quæ vero non omnino a malitia procedunt, sed mixtam naturæ violentiam habent, his utique ab illis, qui proposita sibi

naturæ vi judicare volent, venia non denegabitur. Ex hac ego ratione civile, sacrumque decretum, dum de sepulchrorum persecutoribus statuit, sibi mutuo non contradicere conjicio. Civilis namque lex, malam voluntatem tantummodo intuens, negata prorsus venia, id delictum poenæ sacra vero (ad paupertatem, quæ humanam vitam misere verat, sæpeque pressos non audenda aulere cogit, ni fallor, respiciens) poenam in deprehenos non constituit. Nos itaque ad utrumque decretum nos accommodantes, ac, quoad fieri potest, poenam atque veniam inter se conjungentes, sancimus, ut qui semel dimittat id ausi fuerint, leni misericordique sententia feriantur: qui vero ex clementia illa iterum peccandi occasionem rapiunt, nec inde prudentiores facti a malitia desistunt, nullis precibus admissis poenam sustineant. Illa autem in dorsi verberatione criminumque consione consistet.

CONSTIT. XCVII.

VT IN CONTESTATIONE LITIS, ET MAGISTRATVVM IN LITIO IVRETVR.

Idem Imperator eidem Styliano.

Tamet si lex, quæ in magistratuum initio, litiumque contestatione jurandum præcipit, divino jussu qui jusjurandum prorsus evitandum præscribit, aliquo modo contradicere videatur: tamen si quis verborum mentem perspiciat, non in contrarium illam rogatam esse, sed e diverso jurisjurandi susceptione idem quod ejus prohibitione sacra lex, efficere conari deprehendat. Etenim hæc quidem, quo mandacio prorsus viam præcludat, in universum jurare vetat: illa vero, dum hoc ipsum vult, ad fugandum mendacium jusjurandum in auxilium assumit. Quapropter nobis non in verborum formam, sed propositum illorum finem cogitationes adigentibus, non aspernari civile decretum, utquam cum divino & Domini nostri mandato pugnet: sed tanquam eodem vergat, illi honorem conservare visum est. Cæteroquin etiam hoc sentimus, Domini jussu non simpliciter ad moderanda communis vitæ negotia, sed ad constituendum illis, qui ad beatam illam sublimitatem ascendere desiderant, in perfectiorem rempublicam gradum esse promulgatum. Cujus sane generis nonnulla etiam alia sunt, ut hoc: *Ne solliciti sitis anime vestre, quid esuri sitis, & ne reponatis thesaurum in terra, &c.* quæ eodem dicta sunt. Hæc enim & similia seorsum perfectioribus demandantur. Et propter nos civili legi suam vim (quomodo diximus,) imminutam conservantes, sancimus, ut qui magistratum incunt, litemve contestantur, severitatem mendacio prælaturos, nec ullo modo recta via declinata, in obliquam fraudis semitam concessuros, jurejurando affirmant.

CONSTIT. XCVIII.

* DE POENA EVNVCHORVM, SI VXORES DVCANT.

Idem Imperator eidem Styliano.

Legum ortus, tum ut respublica recte constitatur, hunc sibi finem proponit, tum interdum naturæ injuria affectæ auxilium offert. Justum est ergo, ut nunc etiam de hac specie, an eunuchos in

matrimonium conjungi liceat, in quaestionem ducta, lex enascatur. Sed priusquam illa proponatur, rem examinare, & an istiusmodi conjunctio matrimonium appellari possit, imo an omnino quæ in matrimonio peraguntur, (quæ sunt sacræ preces, sacrificium, carnalis oblectatio ac voluptas, & quæcunque in matrimonio fiunt) fas sit in illa perfici. Sacerdos igitur ad imitationem cœlestis a Conditor (qui sexus ad multiplicationem copulavit) pronuntiata benedictionis verba sacra effatur. Humani autem ingenii voluptas & lætitia ad geniales complexus, & utriusque sexus sortum respiciens, progressum facit. Sponsorum enim parentes, dum se viscerum suorum virosos foetum, & sponsi ipsi, dum se in lucem edituros generis successores sperant, multiplici voluptate perfunduntur. At hic nihil tale subest. Quali enim cum oblectatione illi conveniunt? quale sacrificium eorum aggregationem stabiliat? Quum autem illorum conjunctio adeo omni oblectamento vacet, & consecrationis, sacrificiorum, benedictionisque adeo non capax sit, quomodo in ipsos matrimonii appellatio quadrabit? Imo quod modo non aliqua quæ nefarius debetur, idque ex lege ipsos poena sequeretur? Atque quod ne ab initio quidem matrimonium vocari possit, breviter ita dictum sit. Sed magis exactius que rei indignitatem oratio exploret. Rerum conditor quum initio marem & foeminam consociaret, ad largum quod inde exiturum esset, in rementum respiciens, consociationem illam faciebat. Quin & maturæ (quæ tanquam famula, quantum potest, a Conditoris tradita præcepta observat) ut in hoc matrimonii consuetudo ineatur, quo sobolis procreatio procedat, quoad quidem ab ipsa tale ministerium Conditor præstari velit, propositum est. Si igitur vel hic quod naturæ Conditor, ipsaque natura voluit, apparet, quod prohibendum ducimus, ne prohibeatur: sin minus (ut certe nihil istiusmodi est, sed contraria omnia, & nulla ad implendam Domini voluntatem vis & ejus generis, quiddam quod natura non agnoscat) quare non omnibus modis prohibebitur? Quod si quis contentionibus gaudens, dicat, si propter sterilitatem eunuchi a conjugio secluduntur, multis etiam aliis conjugium interdicti debere, quum non omnes quicunque in conjugium coeunt steriles se præsentent: ad contentionem in promptu est responsio, quod tamen nullus ex iis foetus gignatur, non tamen in hoc congregati sint, ne quam communi vitæ utilitatem conjugalis copulæ adferant: quum potius contra procreandorum liberorum desiderio congregatos constet, quos effectum desiderio responsurum opinantes, in eventu spes sefellere: hic vero ut tale aliquid dici possit, quum qui ad peregrinam illam commissionem convenerunt, liquido scientes se steriles ac ad gignendum inutiles convenire, naturæ quasi insidiati sint. Ac sane ob hoc duntaxat odio etiam ambo digni sunt: mulier, quod cum conjugalis consuetudinis cupida secundo se jungere potuisset, infœcundum & sterilem prætulit: eunuchus vero, quod ut in vanum Dominus benediceret, impotentia sua effecerit. Si quis porro fundum ex quo alius aliquis fructus metat, vastet, & incultum relinquat, an hunc tan-

quam malum, atque perniciosum odio habebimus, ejusque si fieri potest institutum reprimemus: illi vero qui fundum ex quo ratione præditum germen pullulet, desolat, & inutilem reddit, tanquam nihil indignitatis committat, id facere permittemus? Et sane quid quisquam dicat? Sed Paulus, inquit, ait, *Matrimonium contrahere quam uri satius est*: quapropter naturalis fervoris contemplatione conjunctio prohiberi non debet. Sed tu qui Paulum laudas, ad Pauli verba attende. Matrimonium contrahere, inquit, id est, per matrimoniale commercium cum muliere conjungi. Si igitur tua cum muliere commissio, consociatio matrimonialis, & benedictione quæ in matrimonium coeuntibus debetur, digna est, matrimonium illam nomina, & observa uxorem: sin ne tantillæ quidem benedictionis unquam capax fueris (quæ enim aut qualis consecratio in iis, qui simul contra Conditoris decretum, simul contra naturæ legem conjunguntur, locum habeat?) quid Paulum in approbationem cœlibis tui & peregrini matrimonii pertrahere audes? Ad hoc vero si qui ipsis naturalem & propriam marium potentiam exsecant, hoc consilio id faciunt (tamen si vitiose ac quadam in Deum rebellionem id faciant) ne amplius viros se exhibere queant, sed quantum ad libidinis stimulos attinet, prorsus elanguescant, cubilisque fidi, & in quos suspicio non cadat, custodes sint (quod sane ipse vocis sonus promittit) quomodo in hoc non justam adversum se indignationem eudent, quod non solum inimicam naturæ voluntatem capessant: verum etiam illis qui licet malitiose, quomodo tamen ipsis videretur, utiles illos reddere studio habuerunt, adversari deprehendantur? & quum novum atque peregrinum sexum repræsentent, non tamen se neque initio attributæ naturæ, neque qua transformati sunt, malitiosæ arti accommodent? Propterea sancimus, ut si quis eunuchorum ad matrimonium procedere comperiatur, & ipse stupel poenæ obnoxius sit: & qui sacerdos istiusmodi conjunctionem profanato sacrificio perficere ausus fuerit, sacerdotali dignitate denudetur.

CONSTIT. XCIX.

UT QUI IUSJURANDUM DEFERT, PRIOR DE CALUMNIA IVRET.

Idem Imperator eidem Styliano.

Quæcunque ad recte cavendum spectant, quæcunque ad bonos mores pertinent, hæc & singulis & universæ reipubl. quæ a me adinveniendæ dummodo possim, aut ab aliis inventa in publicum usum deducenda petant & contendant, in medium pono. Ac idcirco supra alias hæc etiam lex, quæ eum qui aliquem ad jurandum adigit, se nullo dolo malo, neque facessendi negotii animo, sed ut rei, cujus ambiguitate ratio ipsius æstuat, veritatem cognoscat, iusjurandum exigere, prius jurare jubet: quum velut dispetierit, quæ reviviscat digna visa est. Quum enim id decretum recte veterioribus placuisset, recentiores ejus cautionem negligentes, delato jurejurando, a quo exigitur, hunc id subire volunt: qui vero exigat, de eo nihil solent sunt. Statuit igitur nostra majestas, ut secundum veterum legislatorum decretum juramentorum forma servetur: & qui ab adversario auferre iusjuran-

dum

dum conatur, quam fidem ex aliis quaerit, de moribus suis prius ipse praestet: quod nempe non dolo, sed necessario & inevitabili de causa ad deferendum iuramentum procedat. Existimo enim, quum ambo ita ad iurandum adiguntur, aut dilucidiorum in iuramentis exituram veritatem, aut hos aliquo modo reprimendos, neque tam prompte alacrique gressu, atque nunc progredi videntur, ad deferendum iuramentum prodituros.

CONSTIT. C.

DE SERVIS QUI LIBERIS IN MATRIMONIUM CONIUNGUNTUR.

Idem Imperator eidem Stryliano.

LEges, quia ex benigno iudicio prognatae sunt, bona sua ordinatione & moderamine iis etiam controversiis, quae non admodum crebro in res humanas incidunt, auxilium ferre instituunt. At vero quum tantae benignitatis sint, quomodo non longe magis eorum, quae in hominum vita assidue versantur, curam suscipiant? Si enim medicus quispiam iis quae minus angunt curam adhibeat, quae vero magis angunt, negligat: id quod minus angit, non per peritiam & prudentiam curare videatur? Ea propter legum dignitati plus maiestatis attribuentes, quod haecenus ex consuetudine dijudicatum est, de iis nempe qui ex inaequali fortuna (libera videlicet & servili) amore instigante in matrimonium conjungi contendunt, in legem includimus, ac sancimus, ut si homo liber servilis personae nuptias sectetur, sub duplici hac conditione matrimonium ineatur, ut is aut aequalem cum servili persona, cui per amorem associatur, fortunam suscipiat, aut pretium, quo illa servitute liberata in libertatem perveniat, solvere promittat. Atque hoc quidem, tanquam inaequalis matrimonii archam quandam, eum qui consuetudinis societatem cum servili persona init, persolvere oportebit. Statuimus vero etiam, ne domini hac in re se inhumanius gerant: & si persona quae servum in matrimonium delegit, servire malit, utriusque servitus domini morte terminetur: eaque ubi inciderit, cum liberis, si quod ipsis matrimonium largitum est, dimittantur liberi: si in servitute non consentiat, neque in promptu habeat, unde pretium plene persolvat, libertate per vim mulctetur: sed serviens apud eundem dominum, mercede quotannis binis solidis aestimanda, servitute tot annis duret, quot pacto pretio in plenam summam deducto dominum satis pro servo accepisse, neque iustam causam ad detinendum amplius habere, sunt ostensuri.

CONSTIT. CI.

DE SERVIS CONIUGIBUS, SI ALTER ILLORUM LIBERTATE DONETUR.

Idem Imperator eidem Stryliano.

Non solum quod inter personam liberam & servilem ab initio contrahitur matrimonium, sed quod communiter in servitute degentes in pari fortuna contraxerunt, hoc etiam, altero illorum forte a domino libertate donato, altero vero in servitute retento, ad inaequalitatem redactum est, ex istiusmodi causa valde contentiosas ambiguitates & quaestiones, eo quod lege dijudicatum non sit,

per sepe exsuscitare conspicitur. Quum itaque hoc quoque a nostra maiestate lege conceptum, convenienter distingui deberet, hanc perquam recte dijudicaretur legem accepit. At vero quae illa lex? jubemus, ut si servitute liberata persona conjunctioni ejus, quae in servitute relicta est, acquiescat, secundum formam de personis liberis & servilibus matrimonio coniungendis lege comprehensam matrimonium indissolubile maneat. Oportet enim, ut aut datam sibi libertatem non usurpet, & aequaliter cum altera libertate non donata servitutis jugum subeat, donec extremus vitae dies domino obveniat: aut, si quidem libertatis dignitatem exuere nolit, pro adjuncta sibi persona pretium se soluturam promittat. Ceterum si hoc negliget, & ex libertate sua occasione accepta, in servitute relicta personam in vitae suae statum abripere conetur, non solum non hac arrogantia quicquam efficiat, neque alteri libertatem donandi potestatem habeat: verum etiam ipsa quam libertatem nata est, hac excidat, rursusque servitutis iugo collum subdat: utpote quae ingrato animo benignae domini sui ac beneficae voluntati injuriam intulerit, ejusque iudicium, quod revereri & venerari debebat, tanquam per rebellionem contemnere cogitarit.

CONSTIT. CII.

DE PRAEDIIS MARITIMIS AD REMORAS PISCATORIAS CONSTITVENDAS SEORSUM NON SUFFICIENTIBUS: ET UT INVITVS ETIAM AD SOCIETATEM ADIGATUR.

Idem Imperator eidem Stryliano.

Multa cumulatim bona mortalium vitae confert prudenter & cum ratione instituta rerum communio. Etenim qui viribus valet, si cum altero, qui similiter viribus valeat, communicet, longe praestantiores atque utiliores ejus vires fuerint: & divites, si divitias communes faciant, maiorem ex divitiis voluptatem capiant: denique si paupertas premat, operatum communio consolatione, qua paupertatis acerbitas mitigetur, non indigebit. Verum quum adeo commoda atque utilis in communi vita communio & societas sit, mirabilis quaedam hominum animos subiens pravitas, nedum aliis ad utilitatem impedimento est, verum etiam qui ipsam fovant, ut rebus suis noceri, quam ut inita cum vicinis societate ipsis aliquid lucri accedat, permittere malint, persuadet. Ac tale quiddam certe de nonnullis audivimus, qui quum maritima praedia habeant, quae per se non ita multum lucri adferant, cum vicino autem & adjacenti praedio communicatione conjuncta, ubi maiorem utilitatem reddant: societatem inire, neque illa cum vicinis praediis commiscere (quarta tione ambo aliquid lucrari possunt) per malignitatem nolunt: sed contra, seipsos etiam damno afficere malunt, dummodo vicino nocumento sint. Verum enimvero tamen si damnum suum tales agnoscere nolint, suaeque mala administrantes, civitatem per improbitatem negligant, tanquam immanes belluae, ut propinquos laedant, in sua vulnera proruentes: non tamen istiusmodi malignitatem in communi vita Imperatoria nostra Maiestas inolescere patitur; neque quia illi utili cum

digni non sunt, auxilio vacuos relicturi sumus. Quare ex parte aliqua ipsis, præcipue vero vicino, quem ista inhumanitas male torquet, prospicientes sancimus, ut si istiusmodi prædia mare versus, non adeo singula lata sint, ut septi remotorii constituendi jus habeant, ejus juris consequendi causa communione jungantur: quo per istiusmodi communionem domini ex suis possessionibus utilitatem sentire possint: & si domitorum alter communionem facere nolit, ad illam invitus etiam compellatur. Quum enim quamvis invitus aliquis beneficii particeps sit, id benignitatem etiam esse persuasum habemus. Hic autem longe major se exerit benignitas, ubi, non solum qui beneficium non agnoscit, illo tamen afficitur: verum etiam qui illo inique privabatur, id sentit & percipit.

CONSTIT. CIII.

DE IIS QUI DE MARITIMIS PRÆDIIS AD CONSTITVENDAS REMORAS PISCATORIAS SOCIETATEM INEVNT.

IN societatibus usitatum est, ut fere qui plus contulit, idem plus lucri sentiat. Et recte sane negotium instituunt, inter quos ita convenit. Veruntamen de maritimis prædiis societate inita, non ideo recte, cujus prædium latius est, eo cujus arctius est, majus lucrum auferat. Exempli gratia, hujus prædium centum passus latum sit, illius vero longe angustius, si hæc conjungens communio inde utilitatem suppeditet, ut æqualiter, non autem secundum cujusque portionem, proventus inter socios dividatur, rationi consentaneum est. Quid ita? quia in aliis negotiis (in collatione pecuniarum nempe, aut pecorum, aut etiam, si quis ita velit terrestrium locorum) unaquæque res quæ in communionem coit, per se domino, quantum ejus natura fert, utilis esse possit: in maritimis vero prædiis id similiter se non habeat. Nam non quemadmodum illa, sic quoque maritimi juris portio, in se considerata, peculiare lucrum habet. Non enim præda ibidem semper loci consistit, tanquam venatores expectans. Alioqui vero, etiam quod major portio, propter minoris defectum inutilis sit. Quis enim ex re imperfecta usus aut utilitas? Additio autem minoris quum imperfectionem expleat, quodque per se ad nihil conducatur, utile reddat, ratione consentaneum sit, ut utilitatis ex majore portione, quæ citra accessionem minoris nihil emolumenti adferat provenientis æqualem partem domino suppeditet. Propterea igitur legem etiam quæ deinceps iuste hoc gubernet, Imperatoria nostra majestas profert. Statuimus vero, ut si duarum marimarum portionum, quarum altera major, altera vero minor sit, ad constituendas remoras piscatorias in communionem conjunctio fiat, utriusque portionis domini ex æquo inter se lucrum dividant.

CONSTIT. CIV.

DE PISCATORIIS REMORIS INDER QVAS LEGITIMUM INTERSTITIUM NON EST.

Idem Imperator eidem Styliano.

QUANDO quidem sæpe usu venit, ut quum legitimo intervallo vicinæ inter se remoræ piscatoriæ non distent, contentiones atque lites exsuscitentur:

de iis etiam controversiis statuimus, ut reus ubi legitime convictus fuerit, si loci spatium patiat, eo remoras transferat, ubi tanquam legis præscriptum despiciat, litem subiturus non est: si vero quo transferat locus non sit, annorum curriculum observetur, quot in litigioso loco remorarum septum fixum fuerit: & si actore præsentem, nullamque protestationem interponentem, decem annos constiterit, immotum eodem in loco permaneat: at si actor peregre sit, ut septum non moveatur, decennium non sufficiat, sed alterum annumerari oporteat, ut anni omnes viginti sint. Atque hoc quidem præscriptum in prophanis obtineat. Ecclesiæ vero & monasteria & si qua alia venerabilis domus, tum denique quæcunque ad fiscum referuntur, quum ipsis ad annum quadragesimum iura conserventur, dictum tempus despicient. Ac sic quidam de remorarum statione, quæ propter temporis longitudinem moveri non possint sancientes, jubemus ne actor maritimæ oræ emolumento privetur: tamen quod tempus elapsum sit, obtinere litem non potuerit.

CONSTIT. CV.

SI MAGISTRATUS ALIQUIS RES FISCALES FURATUS ESSE DEPREHENSUS SIT.

LAUDABILIS res est legitima castigatio & pœna, quod incomposita emendet, & ad mala propensos, ne in illa proruant, vel invitos restringat. Laudabilis est, inquam, quando legibus convenientem servat clementiam, neque hanc excedere argui potest, neque vero castigandi prætextu crudeliorem se exhibet. Quando & pater donec benigne delinquentem filium castigat, simul prudentiæ, simul castigationis nomine laudandus est: ubi vero paterno affectu abjecto, non ut patrem decet, sed atrocem in modum pœnam filio infligit, non paterno more castigat, neque quisquam atrocitatem approbat. Ac sane si leges revera reipublicæ parentes sunt, (quemadmodum sunt profecto) requiritur omnino, ut pro ratione delictorum pœnas etiam constituent: nequaquam vero immanem aliquam multoque quam pro delicti modo graviolem pœnam imponant. Nam quomodo id legitimæ est correptionis, quomodo inde manantis medicationis, si qui cuiquam mortem intulisse convictus non sit, morte puniatur? Medici sane quidem non præcise integra membra secari jubent, & *Lex quum medicorum commiseratione infinito majorem præ se ferat commiserationem, (si quidem corpora tantummodo spectat medicina beneficium, leges vero tam animæ, quam corpori beneficia præstant,)* tantam crudelitatem in eos, quibus mederi vult, exeret? Hæc itaque quum hunc admodum sese habeant, placuit nostre majestati, uti quæ lex mortem decernit in magistratum, qui res fiscales furatus esse deprehensus sit, neque vero in hunc solum, sed in illos etiam qui hac in re illi socii fuerint: hæc tanquam ab humano legalique ingenio aliena, non amplius in legalibus Constitutionibus locum habeat, neque nominetur quidem, & velut supervacanea extra reipublicam projiciatur. Dehinc vero istiusmodi magistratus pro fiscalis rei furto dignitate expellantur: quæque surripuerint, hæc in duplum dependant. Qui autem in hoc communicarunt, si divites

vites sint, eidem poenæ subdantur: sin pauperes, flagris cæsi ignominioseque tonsi exulare jubeantur.

CONSTIT. CVI.

DE INDOTATIS MULIERIBUS QUANTVM MARTIS MORTVIS EX IPSORVM BONIS LVCRENTVR.

Si rem quæ modo aliquo absurda, æquitatque esse dissentanea apparet, lata de illa lege ad decentem Constitutionem deducamus, operæ pretium nos facturos videmur. At quæ illa tandem est? Quod quæ mulieres inopes (id quod non rarum est) locupletibus viris matrimonio junguntur, hæc illis defunctis proveniente ex ipsorum bonis portionem (provenit autem, si pauciores quatuor liberi sint, cognominis illi numero portio, *quadrans nempe*: sin *tot aut plures*, quantum quisque illorum habet) non in perpetuum dominium neque ut de illa testari possint: sed ad vitam in usumfructum tantummodo, & ut inde vitam sustentent, accipiant: & ipsis mortuis in liberos hujus portionis dominium transferatur, neque illis rebus suis utendi quomodo velint potestas concedatur, extra quam si nulli liberi supersint, quod infortunium illas rerum dominio beet: ut haud sciam utrum mulier ex se fructum videre præoptet, an veto ne nascatur aliquis, quo devolvendæ ad ipsam portionis domina fiat, execranda precetur. Hanc vero absurditatem Imperatoria nostra majestas corrigens, sancit, ne istius portionis dominium mulieri auferatur, utique ipsa quomodo visum sit, de illa statuatur, & nihil aliud liberis quam quod ex Falcidia ipsis competit, debeatur: tamen, ut priorum nuptiarum illa non obliviscatur, neque inducto altero marito prioris toro contumeliam inferat: quod si contingat, a nobis attributo dominio prorsus excidet: illaque fato sancta liberi rerum domini fient.

CONSTIT. CVII.

VT ACTOR ANTE LITIS CONTESTATIONEM PORRECTO LIBELLO IVDICI FIDEM SVAM PROBET.

Si quicquid honestum vitæque humanæ utile est, a senio liberum ac semper vernans permaneret, neque unquam ejus utilitas deficeret: id vero longe præstantissimum foret. Quamobrem etiam contingat (ut sane sæpe contingere solet) ut eo neglecto utilitas depereat, quorum curæ communis vitæ bona incumbunt: hi certe, ut ne id quod de se multum utilitatis in commune diffundat, restituere negligant, sane quam conveniens est. Ea propter & nostra majestas legem quandam rebus humanis multo quondam utilissimam, nunc vero velut senio confectam, & ne prorsus inutilis fiat periclitantem, ad pristinum robur reducens, senii incommodum quasi abradit, & ad primitivum ipsius usum, relique publicæ utilitatem renovat. *Lex autem* de illis, qui actionem movent, agit, ut hi, priusquam ad rei disquisitionem deveniatur, de suo instituto iudici fidem faciant, scripto complexi, se nullo dolo malo adversarium inquietare, neque alio iudicio condemnatos esse, neque in præsens scire se nullum ad tribunal aditum habere, & maligno consilio negotium facessere, neque denique mendaciis veritatem intervertere conaturos esse. Atque hæc quidem legis præscripta sunt: quæ sane recte sese habent, eaque qui transgredierentur, huic poenæ infligebatur. *Nunc vero* huic soli, sed causarum et-

iam patronos iisdem dicta Lex adjudicabat. Itaque hanc (quemadmodum dixi) ceu deperditam prorsusque inutilem redditam, Imperatoria nostra majestas, tum ad pristinas vires reducit, tum in rem publicam reditu donat. Ac vero sancimus, ut qui dehinc in iudicium procedere volent, ante initium quæ a lege præscribuntur, exhibeant.

CONSTIT. CVIII.

DE EO, QVI AD PRIMAM DENVNCIATIONEM IUDICIO SE NON SISTIT.

Neque vero hoc, tametsi neglectum hæcenus contemptuque habitum sit, incorrectum relinquere fas est, potiusque ut convenienti auxilio potius, convenit: utpote quod humanis rebus multam de se utilitatem præbeat. Nos itaque quemadmodum is tractatus, qui litem instituere volentibus formam præscribit, innovatus est, ad consimilem etiam modum hoc innovantes, sancimus, ut qui semel iudiciali citatione in jus vocatus, neque ipse parer, neque alium qui pro ipso in iudicio se offerat, mitti, iterum iudicii denunciatione impetatur: cui si similiter non obtemperet, neque tertia denunciatione indignus censeatur: & si quidem, quum tam patienter iudicialis clementia ipsum expectet, ipse nihilominus tertiam citationem contemnens (quum nulla iusta causa comparisonem ejus impediat) neque per se neque per alium iudicio sistat: tunc omnino etiam absens condemnatur, & nequaquam deinceps, vel questionem movere, vel condemnationem subterfugere ipsi permittatur. Atque hoc in utrumque ligatorem decernimus, si quis in jus vocatus comparere negligat: si quis actione instituta, adversarioque in iudicium producto, deinde ipsi molestias protelationesque litis machinans, ab intenta actione dolo malo desistat. Etenim hic quoque, ubi ter a iudice citatus non paruerit, absens condemnabitur: ita tamen (quemadmodum dixi) si nulla causa, quæ illum, qui se in iudicio non obtulit, verisimiliter pugnet, ad iustam excusationem subsit.

CONSTIT. CIX.

NE INTRA SEPTIMUM ÆTATIS ANNUM SPONSALIA INEANTUR, NEQUE ANTE DECIMUM QUINTUM MARIBUS, AUT DECIMUM TERTIUM FEMINIS MATRIMONIUM CONFECRETUR.

Quum suum cuique rei tempus esse Sapiens tradat, idque communis omnium, qui modo mentis compotes sunt, sententia tum amplectatur, tum probet: in omni actione tempus observare, longe pulcherrimum fuerit. Quod si fortasse alibi, in contrahendis certe matrimoniis negligi non debet. Oportet enim, ut quo ea res in communem vitam magis necessaria est, eo prudentius cautiusque ad illam procedatur. Quam sane nos ob causam secundum veteres, qui recte hac de re lege lata statuerunt, sancimus ne quo modo ante septimum ætatis annum sponsalia constituentur, neque matrimonium, sponsa duodecim, sponso vero quatuordecim annis minore, sacris ceremoniis confirmetur. Atque hoc quidem, quantum ad communem publicamque reipublicæ usum attinet, ita vetitum sit. Verum si Imperator (ut sæpe accidit) novam familiam conficiens, & sponsalia, & consecratione peragendam conjunctionem intra præstitutos annos desponsandis decreto permittat, id nihil legi adversabitur. Licitum enim

est, ut quibus Deus universi terrarum orbis, tanquam familiae cuiuspiam administrationem demandavit, hi secus quam Lex quae subditos devincit, praescribat, familias cogant.

CONSTIT. CX.

VT MULIER SOLVTO MATRIMONIO DOTE suam propterque nuptias donationem, & reliquam omnem mariti substantiam in commentarium conscribat, ac eo prolato refarciri sibi postulet, si quid damni in rebus suis a marito se passam dicat: citra commentarium autem evidentem probationem nihil petat, aut petendo accipiat.

Quum praeter alia, quae sancte a veteribus de matrimonii rebus tractata sunt, huic quoque tractatui satis prospectum sit: ut nempe mulier soluto matrimonio non quoquo modo res maritales percipiendas & detinendas vendicat; sed si de illis controversia moveatur, confectum post mortem mariti de dote sua & donatione propter nuptias, reliquisque maritalibus facultatibus commentarium publice prius exhibeat: & si quid ex dote a marito consumptum esse appareat, id ex ipsius bonis repetat, quum hoc, inquam, quomodo jus atque aequitas postulat, a veteribus constitutum sit, ac vero nunc ejus nulla ratio habeatur: quoniam veterum prudentiae utilitatem conservandam ducimus, illorum sanctionem renovantes statuimus, ut dehinc omnibus modis de dote, propterque nuptias donatione, & aliis quibuscunque maritalibus rebus a mulieribus commentarius conficiatur: quo si quando, ad istiusmodi controversiae speciem adigantur, & ad res maritales, pro eo quantum ipsarum res deteriores redditae sunt, procedere velint: ex eo commentario aut probatione petitionis aequitas cognoscatur, utrum recte res maritorum vendicent, quando commentario comprehensa ab illis insumpta esse constabit. Citra commentarii autem testimonium, neque petitio locum inveniat, neque illa contentiose petentes aut audiantur, aut quicquam eorum quae petunt consequantur. Porro commentarii conficiendi tempus statuimus, ut intra tres menses fiat: & cuiusmodi multa veteribus in tutores constituta est, talis etiam hic procedat.

CONSTIT. CXI.

VT SI VXOR MENTE CAPIATUR, IDQUE NEQUE dolo mariti, neque ipso conscio, aliorum maleficio fiat, & ultra tres annos id malum duret: matrimonium dirimatur, alteramque uxorem ducere marito liceat.

Idem Imperator eidem Styliano.

Nihil adeo ad conservandum genus humanum esse necessarium, atque quod e costa viro attributum est subsidium, cum artifex ille qui istud condidit, docet, tum ipsa natura divino documento attestatur. Quod cum ita sit, par atque conveniens erat, legis providentiam, & si qua aliunde cura mortalium rebus succurrit, istiusmodi de re illa commentari & statuere, quae per omnem vitam illis qui conjugii nexu uniti sunt, auxilio gaudioque sint: quae initio propositum conjugii finem confirmet, non vero contra affligant, & miseriam perpetuumque mœrorem adferant. Si ergo conjugium tale esse oporteat (quemadmodum certe oportet) non sane suscipienda mihi illa Lex videtur, quae si post initum matrimo-

nium furore uxor corripitur, maritum illam perpetuo retinere, & furoris incommodum semper ferre cogit. Ubi enim approbetur, ubi rationi consentaneum, aut matrimonialis convictus sollicitudine dignum videatur, ut per totam vitam maritus insanienti uxori alligetur, ejusque foeditatibus conficiatur? Si enim nullus adeo truculentus est, ut vel momento quemquam cum feris in eundem locum includere sustineat: quomodo legis benignitate praedita illa Lex est, quae perpetuo effertur furore conjugii cohabitare maritum jubet? Sed per conjugium, inquiunt, in unum corpus coierunt, oportetque membrum alterum alterius morbos perpeti: & divinum praecceptum est, quos Deus junxerit, ne separentur. Praeclara quidem haec & divina, utpote quae a Deo pronuntiata sunt: verum non recte, neque secundum divinum propositum hic in medium adferuntur. Si enim matrimonium talem statum conservaret, qualem ejus in principio pronuba exhibuisset, quisquis separaret, improbus profecto esset, neque reprehensionem effugeret. Jam vero quum praefurore ne vocem quidem humanam a muliere audias, nedum aliud quidquam eorum, quae ad oblectamentum & hilaritatem matrimonium largitur, ab illa obtineas, quis adeo acerbum horrendumque matrimonium dirimere nolit? Ea propter sancimus, ut si quando post initum matrimonium mulier in furorem incidat, ad tres annos infortunium maritus ferat, mœstitiamque toleret: & nisi interea temporis ab isto malo illa liberetur, neque ad mentem redeat, tunc matrimonium divellatur, maritusque ab intollerabili illa calamitate exoneretur. Cui sanctioni hoc adjicimus, ut furoris causa investigetur, in eamque inquiratur, num forte mariti, aut ipso conscio familiarium ejus aliorumve quorumlibet technis atque dolo sit conflatus. Quod si sic esse deprehendatur, & quidem maritus maleficii arguatur: ut hic in monachum transformatus, nolensque volens monasterio inclusus, nequitiae suae poenas luat, manantique ex sacris canonibus animae curationi subiectus sit, decernimus. At si a cognatis ipsius, aut aliunde ipso conscio noxa orta sit ***.

CONSTIT. CXII.

VT SI MARITVS PER MATRIMONII TEMPVS in furorem incidat, intra quinquennium matrimonium solvi nequeat: eo autem elapso, si furor eum adhuc occupet, solvi possit.

Veterum Jurisconsultorum sententiam, qua furem matrimonium impedire, jam initum autem non infirmare constituitur, neque convellere, neque reprehendere est animus: illosque ipsos ad iudicium suum, quo ad id decernendum commoti sunt, expendendum remitto: ut tamen illam aut approbem aut confirmem; quod id mihi approbatione indignum videatur, induci nequeo. Nam quum matrimonium, si furor praeveniat, impediatur: vero si inito jam matrimonio furor superveniat, nihil laedi dicatur, quomodo hinc ad comprobandum illestemur? Si enim hoc in matrimonio spectatur, ut cum utriusque conjugis commodo contrahatur: quomodo, qui ne id ab initio tanquam inutile consistat, suadet, si postquam initum erit, eadem calamitas existat, non idem ejus compagem tanquam inutilem dissuadebit? An operam dari oportet, ne quis omnino in mali cuiusquam periculum

incidat: qui vero jam inciderit, hic sine omni ope relinquendus, ipsiusque calamitatum non miseresendum est? Quod pereinde sit, atque si quis, priusquam morbo quispiam corripiatur, adhibendum remedium existimet; at jam correptum negato remedio mori sinat. Veruntamen id, quod dixi, reprehendere jurisconsultos non est animus: ut tamen ipsis adstipulet, permultum abest: praesertim vero quum multi alii modi ad solvendum matrimonium constituti sint, quorum nullus cum furoris malo conferri recte possit. Quomodo namque mariti prodigalitas, aut religionis diversitas, aut in naturali consuetudine impotentia & imbecillitas, aut si quid aliud his connumeratur, quod ad dissolvendum matrimonium valeat (cujusmodi est, si servilis conditionis conjugem esse appareat, & si quae in pactionibus nuptialibus promissa sunt, propter paupertatem plene praestari nequeant) haec, inquam, & similia, quibus matrimonia dissolvere lege tributum est, quomodo tandem cum furoris calamitate comparari possunt? Nos itaque sancimus, ut si furor post initum matrimonium superveniat, ne intra quinque annos conjuges disjungantur. Etenim quemadmodum quando per omnem vitam furor duraret, nec tamen matrimonium dirimi posset, id durum & acerbum esse visum est: ita tanto tempore expectare & perseverare necesse est. At si postquam tantum temporis decurrerit, malum se non remiserit, neque furiosus resipuerit: cum neutrius commodo aut incommodo conjugium dirimatur. Atque haec quidem statuimus, non quo superioribus legislatoribus obtretemus: sed ut quam subditis curam debemus, adimpleamus. Jam vero si furor ipse nuptiarum die animadvertatur, quominus confestim matrimonium, tametsi sacro ritu confirmatum sit, dissolvatur, nihil obstitit: perindeque ac si ante nuptias furor animadversus esset, matrimonium in irritum recidet, atque distrahetur. Sed quod post consecrationem disjungendos esse conjuges dicitur, fortasse id nonnullis recto iudicio destitui videbitur: quasi, posteaquam sacrificio juncti in unum corpus colerunt, non dirimi illos, sed unitos fini oporteat. Et praesertim quidem quum praestantius membrum, adeoque caput maritus sit: neque praecipua corporis membra, si morbo aliquo occupentur, amputari soleant. Atqui haec ratio, dum a conjunctione staret, atque illam defendere se putat, quid sibi benedictio velit ignorare videtur. Haec enim praestantissima quaeque connubio largiri cogitans, pudicitiam indissolubilique quodam amoris vinculo conjuges devinciens, propagationem generis, & si quid aliud matrimonium jucundum reddit, consecrat. At furori, quaeso, quomodo cum hoc sacrificio proposito conveniat? Ubi enim pudicitiae integritas, quando mens seipsam non novit, miserabilisque ignorantiae infortunio premitur? Unde vero propagatio generis speretur, quam furor spectaculum loco aspectu horrendum miseræ uxori miseriorem maritum exhibet, nedum ipsi cum illo consuetudinem habere permittit? Quali porro amoris vinculo colligentur, quum morbus universum hominem efferat, & ut quidvis potius

quam homo videatur, efficit? Ac profecto si forte ex tam infortunato connubio foetus in lucem prodeat, quum natura fructus rebus ut plurimum assimilare soleat: quomodo non hic ipse foetus humano generi commune detrimentum adferet? Mihi igitur propter haec etiam, matrimonium post furoris correptionem solvendum esse *constituere*, justum rationique esse consentaneum, neque ad reprobationem matrimonialis benedictionis, neque ad aliud quodpiam crimen vergere visum est. Quod si quis sanctionem a crimine non liberet, hic apud se furiosi matrimonii utilitate expensâ, quantum momenti iudicium suum habeat, cognoscat.

CONSTIT. ~~NOTI.~~ CXVII

VT QVEMADMODVM IN ALIIS STRUCTVRIS
Lege cautum est: ita etiam subdialium ambulatorum structurae, quae solaria appellantur, decem pedibus a vicinorum aedificiis distent.

Quae veteres de domuum & alioqui parietum structuris tractavere, perbelle illa se habent & vicina aedificia decem inter se pedibus distare debere, ab iisdem recte constitutum. Verum quoniam de subdialibus deambulationibus, & quomodo aliquis fortasse vocet prosceniis (pectus, quae ad apricandi usum, & cum quidem solum excogitata sunt, atque a Sole nomen acceperunt (solaria enim appellantur) in lege nulla mentio facta, nihilque constitutum est: decreto quod de illis statuatur, quaeque subinde, ut verisimile est, de iisdem contentiones emergunt, dirimat, opus est. Decernimus igitur, ut & in his structuris solariorum nempe, inter vicinos tantum interstitium servetur, quantum in aliis constitutum est. Etenim quemadmodum in illis conspectus prohibendi causa decem pedum interstitium statutum est: ita hic quoque merito idem spatium eadem de causa praescribetur: praesertim vero, cum conspectus maiorem etiam distantiam hic requirere videatur. Nam si ne se invicem vicini conspiciant, inter alia aedificia decem pedum intercapedo relinquitur: hic tanto id magis fieri debet, quanto huiusmodi structurae conspectui magis sunt expositae. Constat enim sedentem quippiamve facientem in aedibus aliquem, quod multa septorum obstacula interstant, non ita facile posse conspici. In proscenium vero de quibus agitur operibus, (aut quomodo multi dicere malint) menianis, quominus in quancunque partem circumspectus nihil obstat. Ea propter sancimus, ne aliter cuiquam talem structuram fabricari liceat, quam si decem pedibus a vicinorum structuris absteineat. Similiter si quis aedium suarum fastigium mutans, marmoreas cristas obducatur: hic etiam non aliter id faciat, quam si dictum decem pedum interstitium inter se & vicinum relinquat ***. aut alius quispiam modus auxilium ferat: longi temporis praescriptio, nempe si ex quo opus constitit, a legibus praefinitum tempus decurrerit, aut pactum asservetur, ex quo quis facultate accepta ad aedificandum accesserit: jubemus, ut in suo statu structura maneat, tametsi a vicini structura decem pedibus non distet.

ZENONIS IMPERATORIS DE NOVIS OPERIBVS CONSTITVTIO.

Imperator Cæsar Zeno, Pius, Victor, Triumphator, semper Maximus & Venerandus, Augustus, Adamantio Præfeco urbis.

Quandoquidem subditos nostros tam iudiciorum quiete fruisse, quam ab externis bellis liberari volumus, equitatis illos & iustitiæ identidem admonere est animus.

Qui propter etiam præsentem ferimus legem, quæ sufficienter ostendat, quomodo & tua magnificentia ad iustitiam nos instruat, & nos quæ ad tollendas difficultates faciant, prudenter decernamus. Verum ab elegantioribus, rei quæ publicæ convenientioribus verbis paulum recedentes, vulgo notioribus usuri sumus, ne qui in legem incidet, adiutore opus habeat in illa intelligenda. Cognovimus igitur ex illis, quæ a magnificentiâ tua ad nos relata sunt, propter perpetuam interpretantium opiniones, quibusdam locis ambiguum videri sacram illam legem, quam immortalis nominis pater noster Leo de iis tulit, qui in inclita hac urbe ædificare vellet: ac jubemus, ut qui suas ædes renovant, nequaquam veterem modum excedant: ne qui ædificent, vicinorum luminibus & prospectui, contra quam antea res illæ se habuissent, officiant. Non addiderim tamen id obtinere debere, qualecunque jus qui ædificat, habeat, quod ex pacto aut stipulatione peculiariter ipsi competens, veterem formam si velit, mutare permittat. Tunc enim statuimus, ut si pactum aut stipulatio ædificantem juvet, illi secundum pacti stipulationisve vim ædificare liceat: tamen si vicinos, quibus pactum adversatur, oblædere ita videatur. Quia vero patris mei constitutio dicit, eum qui ædificaturus est, inter suam & vicini domum duodecim pedum interstitium relinquere oportere, & plus aut minus addit, quod nimirum maximam certitudinem facit (nam quod huc atque illuc inclinât, & anceps est, id ad tollendam ambiguitatem non idoneum est) luculenter jubemus, ut inter utramque domum duodecim pedum intercapedo sit, quæ a structura fundamenta contingenti inchoet, atque usque ad summam altitudinem conservetur: tum qui in posterum hoc observabit, ut ei sive novam domum ædificare, sive veterem renovare, sive ex incendio collapsam instaurare velit, secundum sacram legislationem in quantamcunque velit altitudinem domum suam tollere, & fenestras prospectivas, ut vocantur, & luminis tantummodo causa parandas facere liceat: ut tamen ipsi ex hoc intervallo non permittatur vicinum privare aspectu in mare recto, neque coacto, quem is quocunque latere domus in proprio stans, aut etiam sedens habet, atque ita quidem habet: ut inter prospiciendum se in obliquum inflectere, sibi quæ ut mare videat vim inferre, non cogatur. De

hortis autem & arboribus in priore legislatione nihil tractatum est, neque quicquam præsentem addetur, neque convenit etiam. Nulli vero ædificatore domum, si in medio angiportus, aut platea duodecim pedibus latior sit, propterea partem plateæ, aut angiporti adimere, & suo ædificio applicare fas esto. Non enim quod quæ ad rem publicam pertinent oblædere, & ædificantibus attribuire velimus, duodecim pedum interstitium inter domos esse debere constituimus: sed ut ne angustiora inter ædes essent interstitia, & ampliora etiam, si ampliora essent, haberentur, ac essent, ut essent, quum vetus spatium imminui non sinamus, ut civitati sua jura conserventur. Si vero vetus ædificium ita constitutum erat, ut minus duodecim pedibus inter utramque domum intervallum esset, fas non sit, ut ultra veterem statum & formam, aut extollatur ædificium, aut fenestræ fiant, nisi decem pedum spatium in medio sit. Tunc enim, ut dictum est, prospectivas quæ olim non fuerint, ædicator facere non poterit. Fenestras autem luminis dumtaxat causa parandas faciet ab area sex pedum interstitio in altitudinem, ut tamen luminari fenestra ad dictum sex pedum in altitudinem, præscriptum confecta nequaquam in suo ædificio id quod fictitia area dicitur facere, & legem circumvenire audeat. Si enim hoc liceat, rursus luminare fenestræ per fictitiam aream prospectivorum usum explebunt, ac vicino incommodabunt: quod fieri prohibemus: ut tamen nusquam ex pactis, aut stipulationibus ædicatoribus competens auxilium, si quidem omnino tale aliquid sit, perimamus. Insuper quum prior lex jubeat, ut domos antea incendio contumptas, tamen si alteri prospectus in mare præstringatur, centum pedes in altum attolli liceat: & hanc ambiguitatem tollentes sancimus, ut hoc ipsum obtineat, similiter in exustis ædibus & renovandis, & quæ prius non fuerint nunc primum extruendis: ut id posthac etiam in iis, quæ ignis nocumentum non senserint, sed propter vetustatem, aut etiam quamcumque aliam causam ruinolæ nudent, observetur. Et a quacunque ædificanda domo in medio controversorum locorum centum pedum sit intervallum, itaque citra ullum impedimentum structura procedat, etiam si cujuscumque ad alios pertinentis domus prospectus in mare corumpatur. Qui vero e solis coquinis aut (ut vocantur) latrinis, sive ad naturæ necessitatem se esilibus, aut e scala etiam, aut pontibus parietalibus ad transitum solummodo utilibus, aut ex iis denique quæ βαλκονία multi vocant, prospectus in mare est, ei impedimentum adferri liceat, si quis intra centum pedes ædificare velit, dummodo duodecim pedes in medio sint. Atque hæc quidem observari placet,

placet, quando pactum alicui non suppetit, quod ædificare permittat. Qui vero ex pacto cum vicino inito ædificant, his in eo quod utrinque placuit persistendum est. Tunc enim non observato intervallo ad pactum structuras tolli sinimus: tametsi illis qui pacti sunt, aut qui in ipsorum domus successerunt, in maris prospectu noceatur: propterea quod quæ jam ex pactis alicui jura suppeditant, ea per generales leges perimi non conveniat. Insuper placet, ut quæ solaria vocantur, post præsentem legem non ex solis lignis & asseribus fiant, sed Romanensium (quæ vocantur) species ædificentur: ut etiam inter duo solaria sibi invicem opposita decem pedum intervallum intersit. Quod si propter loci angustiam possibile non sit, alternatim solaria fiant. At si ipse angiportus decem pedibus latior non sit, neutra pars solaria, sive mæniana facere aggrediatur. Et quidem quæ quo dictum modo est, fiunt, ea jubemus, ut a solo quindecim pedum interstitio in altum distent, & nequaquam ipsis columnæ aut lapideæ, aut ligneæ ad perpendicularum in solo substituantur, aut muri substruantur: quo ne qui sub solaris in altitudine, ut dictum est, factis aer existit, is obstruatur, neque inde angustior angiportus publicusque transitus fiat. Vetamus vero etiam, scalas quæ a solo incipiant, & in solaria ducant, in angiportis fieri: quo videlicet ex cautiore structura, eoque quod non ita inter se solaria propinqua sint, leviora aliquando rarioraque, & quæ facilius restinguantur, ex igne civitati, iisque qui domos habent, pericula obveniant. Quod si contra nostram legem solarium aut scala fiat, nedum quod factum est, refringetur, verum etiam ædium dominus decem librarum auri multam sustinebit: & architectus aut redemptor, qui opus informavit, alteras decem auri libras dependet: & artifex qui fecit, si ob paupertatem multam exsolvere nequeat, ubi in corpore verbera exceperit, ab urbe propelletur. Ad hæc jubemus, ut nulli liceat multas deinceps columnas in publicis porticibus a Milio (quod vocatur) usque ad Capitolium (quod vocant) aut domunculis, aut aliis etiam quæ inter columnas fabricari solent, ex solis asseribus obstruere: sed ut istiusmodi domunculæ cum parietibus latitudine plateam versus sex pedes, altitudine vero septem non superent: tum etiam ut per quatuor omnino columnarum interordinia liberi a porticibus in plateas transitus relinquuntur: & istiusmodi domunculæ, sive officinæ extrinsecus marmoribus adornentur, quo ornameto sint civitati, & oblectamento prætereuntibus. Quæ vero in aliis urbis partibus inter columnas officinæ constituuntur, eas ad eam mensuram, eumque modum confici placet, quam mensuram quemque modum conducere civitati magnificentia tua judicabit: tamen ut æqualitas omnibus modis conservetur, ne quod aliquibus permittum est, aliis prohibeatur. Illud item lege complecti visum est, ne probi viri calumniatorum subdolis commentis oblectantur. Multi enim invidia, non vero quod injuria afficiantur, iis qui ædificare volunt, litem texentes, procrastinandæ ædificationis necessitatem inferunt: ita ut qui ædificare cœperit, deinde prohibitus, opusque intermittere coactus, & in iudicium tractus, qua pecunia domum se erecurum sperasset, eam in

litem infumat, & (quod omnium absurdissimum est) ubi victricem sententiam obtinuit, velut indissolubilibus aliquibus vinculis irretiatur, dum qui novum opus nunciasset, obtenta provocacione vadimonia expectat, & quod ædificationem impedit, ex vicini incommodis voluptatem capit. Jubemus itaque, si in istiusmodi controversiis adversus decreta iudicis provocatio instituat, ut simulatque subsidiaria actio, sive scripto comprehensa forma a iudice data fuerit, etiam vadimonio non observam, victori una cum victo, aut seorsum soli, ad magnificentie tuæ tribunal ingredi: & adversario, si ab ipso, pro consuetudine vocato sententiam iudicis manifestam facere liceat: quo omni dilatione succisa, legitimæ controversiæ imponatur finis: neque si forte hiems adsit, aut appropinquet, dum longa constitutorum dierum tempora expectentur, quæ ædificare voluisset, & non jure prohibitus esset, intolerabilia damna sustineat. Similiter etiam, ut si quis in tali controversia, magnificentie tuæ iudicio non acquiescens, provocare voluerit, confestim consultatio (quomodo vocatur) fiat, nullaque intermissa dilatione, in sacro nostro palatio, & ipsi & victori, prout fieri consuevit, sententia consideranda detur. Sciant vero omnes qui novum opus nunciare ædicatoribus tentant, quod si causa cadant, ipsi & omnia damna, quæ obvenerint, & materiarum, quas litis tempore forte corruptas, aut deteriores factas esse constabit, pretium refundent. Qui autem non jure ad ædificandum aggressi fuerint, hi si iudicio superabuntur, isti qui opus novum nunciaverint, eaque de re iudicium illos sustinere coegerit, damna refarcient. Cæterum omnes istiusmodi unius magnificentie tuæ tribunalis sententia dijudicari jubemus, & ne alius quisquam glorioforum magistratuum istiusmodi controversiam audiat: neque eorum aliqui qui de istiusmodi controversia contendunt, militiæ aut fori præscriptione utantur: quo videlicet litigare, aut multas quas gloriofissimi præfecti urbis, dativæ ab ipso iudicis sententia dare jusserit, perfundere non cogantur. Verum qui iudicio superatus est, per cohortem magnificentie tuæ exactionem sustineat, ita ut in hoc nullus fori præscriptione uti possit. Hoc vero magnificentia tua provideat, ne qui operum redemptores aut artifices, ubi opus aliquod inchoarint, id imperfectum relinquunt, sed ipsum qui inchoavit, aut capta mercede perficere opus, aut quod inde ædicatori obvenerit, damnum, quantique ipsius interest opus absolutum non esse illi dare cogat. At si forte pauper sit, qui id delinquit, verberibus cæsus efficiat urbe. Nec vero alius ejusdem artis, quod ab alio cœptum est adimplere prohibeatur. Quod sane artifices redemptores adversus ædificatores aulos esse intelleximus: qua re intolerabile damnum ædicatoribus machinantur & inferunt, dum neque ipsi quod opus facere cœpissent, huic finem imponunt, neque alios id ipsum opus consummare sinunt. Qui vero cœptum ab alio opus ob hoc ipsum, quod ab alio cœptum sit absolvere recusat, similem & ipse cum illo qui opus incorruptum reliquit, pœnam sustineat.

IMPERATORIÆ CONSTITUTIONES.

HERACLI.

1. De fide.

QUUM S. Sophronius tum summo sacerdotio fungens Hierosolymis, subiectis sibi sacerdotibus convocatis synodice demonstrasset, eos qui unam in duabus Christi naturis voluntatem atque energiam affirmarent, palam unam quoque naturam statuere: eique Joannes Papa Romanus assensus esset: Imperator edictum proponit: Neque singularem, neque duplicem in Christo energiam esse asserendam.

2. De Judæis.

ANNO 19. vere ineunte, Heraclius Constantino- poli Hierosolyma proficiscitur, & avehit venerabilia ac vivifica crucis ligna: votisque Deo persolutis, patriarcham Zachariam restituit: Omnes porro Hebræos sancta urbe exigit, edicto, ne iis intra tertium milliare accedere liceret.

3. De foro competenti episcoporum, clericorum, & monachorum.

SCIAS ALITEM Novellam piorum Imperatorum Heraclii & Constantini, quæ statuit ne episcopus, vel clericus, vel monachus ob pecuniariam criminalemve causam apud civilem vel militarem conveniatur magistratum: sed apud suos episcopos duntaxat, aut metropolitanos, aut patriarchas. Eadem etiam statuit aurea bulla celeberrimi Imperatoris domini Alexii Comneni, vulgata mense Julio indictione 4. anno (ab orbe condito) 6589.

LEONIS ICONOMACHI.

1. De Hebræis & Montanis.

ANNO sexto Imperator Hebræos ac Montanos ad baptismum adegit.

2. De patrimoniis templorum urbis Romæ: & de capitatione infanzium.

FUORE percitus majore homo adversus Deum pugnans, tertiæ Siculi ac Calabri populi parti tributum in singula hominum capita imposuit. Patrimonia quoque templorum Romæ principibus Apostolis consecratorum (quæ pecunia quotannis antiquitus pendebatur talentorum trium semis) in ærarium publicum conferri jussit: & mandavit inspicere atque describere infantes qui nascebantur, ut census iste de singulis capitibus (cephalationem vocant) exigi posset.

3. De duabus siliquis præstandis provinciarum administratoribus.

IMPERATOR, ruina murorum urbis cognita, cives ita est alloquutus: Vos muris urbis reficiendis cum non sitis pares, nos procuratoribus provinciarum negotium dedimus, ut ultra constitutum tributum in singula nomismata accipiant *milliarisimum* unum, idque in ærarium nostrum conferant; ex quo non muros condamus. Exinde obtinuit, ut binæ siliquæ seu ceratja quæstoribus solvantur. Ceratja autem appellantur duodecim folles, sive *nummi*.

CONSTANTINI CABALLINI.

De reliquiis & intercessione Sanctorum.

IDONEUM se Antichristi instrumentum præbuit: atque adeo universali edicto vetuit, ne quis in universum Domini servorum Sancti titulo cohonestaretur: quinimo conspui eorum inventas reliquias jussit, prohibuitque eorum intercessionem postulari, quod eos nihil posse diceret. Atque addidit scelestus, Mariæ quoque virginis intercessionem non esse implorandam, nihil enim eam præstare posse. Quin & Deiparam hanc noluit appellari.

NICEPHORI.

1. De militia inopum, de chartiatico, & fumario, & naucleris, & inventione thesauri: & aliis quibusdam.

UT exercitus deprimeret, quid non mali excogitavit adversus Christianos? Primo enim Christianos ex omnibus regionibus in Sthlabinias coëgit demigrare, & eorum habitationes divendidit. Quæ res nihil ab hostili captivitate absuit, omnibus in summas angustias conjectis. Secundum maleficium: imperavit ut egeni militarent, iisque a vicinis arma & stipendia in singulos 18. nomismatum darentur, ac census præterea publicus eorum nomine penderetur; id *Allelengyum* vocabatur, quod alteri pro alteris tributum nomine sponsores essent. Tertio, omnium bona inspicere, indeque censum in publicum exigi jussit, nomine *chartiatici* præterea exactis in singulos duabus siliquis. Quarto, omnes onerum relevationes sustulit. Quinta calamitas, quod ab omnibus sacris ædibus, parochiis, pupilis educandis destinata domo, hospitalibus ad senes fovendos factis ædibus, necnon ab ecclesiis, atque monasteriis imperatoriis, *fumarium* tributum exegit, ab initio usque sui imperii. Meliora de eorum bonis sub imperialem curam transferri jubebat, nihilominus tamen tributum de his pendendum iis imponebatur, quæ reliquerat in iis ipsis sacris domibus, ita ut multis tributum duplicaretur: interim habitationibus ita exinanitis, ut inde emigrare coerentur. Sextum tyrannicum institutum, quod a magistratibus inspicere res eorum jussit, qui ex pauperie subito ad opes pervenissent: ab iisque, veluti qui thesauros invenissent, pecuniam postulari. Septimum: quod emunxit etiam hos pecunia, qui a viginti retro annis ad præsens usque tempus domum, aut vas aliquod aliquando reperissent. Octavum: qui ab avis vel proavis hereditatem percipissent, etsi ea divisa jam inde a viginti annis esset, eos pensionem in publicum conferre coegit: utque ii qui extra Abydum mancipia emebant, de singulis duo nomismata solverent, maxime Dodecanesum incolentes. Nonum: naucleros maritima, præsertim minoris Asiæ inhabitantes, & nunquam agriculturam expertos, invitos coegit emere prædia, quæ aliis ipse eripuerat, indeque tributum solvere. Decimum: insignes Constantinopoli naucleros in unum conduxit, iisque duodecim cuique libras auri tradidit: ea lege, ut in singula nomismata usuræ nomine quatuor siliquas

liquas solverent: cum nihilominus reliqua etiam vectigalia navigiorum ab iis penderentur.

2. *De usura.*

Usuras de navigiis captatas (cum interim re foenebri aliis omnibus interdixisset) aliaque infinita mala excogitavit.

3. *De vasis sacris & rebus ecclesiasticis.*

Duces exercituum iussit episcopis & clericis mancipiorum loco uti pro sua autoritate in aedes episcopales, & monasteria divertere, eorumque rebus pro arbitrio abuti. Vituperabat eos qui ab omni aetate Deo aurea vel argentea vasa consecrassent: & res templorum sacras in publicos debere ulius converti statuebat.

LEONIS ARMENII.

De praefecto poenam adultero non irrogante.

Praeter vigilem accuratamque reipublicae gubernationem, summa fuit in eo in flagitiosos severitas, cuius rei exemplum referam. Exeuntem aliquando palatio accessit quidam, quaerens suam sibi uxorem a Senatore quodam raptam: idque facinus se ad urbis praefectum detulisse, neque tamen suum jus consequutum. Leo statim mandavit, ut redeunti sibi sisteretur Senator reus tam atrocis flagitii, & urbis praefectus. Quo facto, actorem proponere suam causam iussit, qui quum rem ab initio ad finem usque exposuisset, reus convictus probationibus, quum nullum inficiandi criminis locum inveniret, scelus confessus est: & praefectus causam interrogatus, cur flagitium digna poena ultus non esset, inops excusationis obmutuit. Hunc ergo Imperator statim munere suo exuit, & adulterum ex legibus puniendum dedit.

THEOPHILI.

1. *De imaginibus.*

In eos qui cultum divinis imaginibus praestarent, nimis durum se atque inhumanum praebuit, omnes qui ante ipsum fuere tyrannos crudelitate vincere contendens. Nam Michael pater ejus edixerat, ne ulli pictae imagini, ubicumque ea esset, nomen, Sanctus imprimeretur, quod id nulli rei praeterquam soli Deo congruere putabat. Leo autem & filius ejus Copronymus, omni earum adoratione prorsus interdixerant. Theophilus autem, ne pingi quidem eas coloribus concessit: abjecti dicens animi esse talium rerum admirationem, ipsamque solam spectandam esse veritatem.

2. *De expulsiōe monachorum.*

Edixerat Theophilus ne monachis ullam urbem intrare liceret: iusseratque omni modo eos arceri: atque adeo non tutum erat iis conspici ea in regione. Quin & monasteria atque otii causa conditas aedes hominibus frequentans, mundana fecit hospitia.

3. *De connubio Persarum cum Romanis.*

Persae hunc Theophobum, Constantinopoli abducere, regemque suum facere cupientes, ejus causa aliquoties ad Theophilum legatos miserant, pacta simul pacis offerentes. Neque tamen persuaserant Imperatori, ut Theophobum ipsis dederet: sed eum potius patricii dignitate ornatum, sorori suae matrimonio copulavit: lege etiam lata, quae Persis conjugiorum cum Romanis licentiam concederet.

4. *De tonsura capillorum.*

Quia vero a natura paucos capitis capillos habebat, & erat recalvaster: ideo edito edicto iussit crines ab omnibus tonderi: neque ab ullo Romano ultra collum demissos gestari; sanxitque editum gravi flagrorum supplicio, praesentium Romanorum virtutem revocare studens.

5. *De poena raptoris equi.*

Miles quidam manu promptus equum habuit egregium, qui ipsum saepe ex praelio incolumem extulerat. Hujus equi amore captus dux sub quo is militabat, quum neque pollicitationibus, neque minis impetraret, hominem timiditatis reclusum apud Imperatorem exautorat. Quum autem Theophilus equum insigni virtute cuperet habere, & misit in omnes partes mandatis talem sibi quaeri, atque afferri juberet, eam occasionem nactus dux iste, militi ei equum invito adimit, & tanquam suum Imperatori mittit. Post, quum accessitas bellica plures milites requireret, mandatoque Imperatoris omnes qui arma terre possent, in exercitum allegerentur: ille etiam miles arma sumpsit, & in praelio fuis suis, quod equum a quo servari conlueverat, non haberet, occubuit, uxore & liberis relictis. Vidua amissi mariti desiderio accensa, & quod necessaria pupillis suppeditare nequibat, iustitiae Imperatoris fama instigante, Constantinopolim venit: Theophilumque ad templum Blachernense equitantem de more, conspicata mariti sui equo vehi, concitato cursu aggressa frenum equi apprehendit, suum hunc esse vociferans: & non alium, sed ipsum Imperatorem caedi mariti sui causam praebuisse. Perterritus Imperator manere eam jubet, dum in palatium ipse rediret: ac reversus statim ad se vocat, ac de re tota accuratius inquit. Quam quum ea a principio ad finem usque recitaret: illico etiam dux ille sistitur, & muliere iussa Imperatoris occultata, de equo acriter interrogatur; quem quum asseveraret suum fuisse, neque raptu paratum, producit extra velum mulier, reum de vi peractura. Qua is conspecta dignit, & aliquandiu mutus adstitit: tandemque ad se reversus, supplex pedibus Imperatoris se advolvit, lacrymans, ac peccatum confitens. Ergo Imperator ejus facultatem viduae, ejusque liberis hereditatis jure addidit: ipsumque dignitate spoliatum exilio perpetuo damnat. Adeo infensus erat & iis qui iniuste opes parare intenderent.

BASILII.

1. *De iudiciis, & foris quibusdam: & de pauperibus lites habentibus.*

Operam dedit, ut iustitia vigeret: & aequo inter se viverent subditi, neque a divitibus opes opprimerentur: propositis passim decretis, quibus iniustitia exterminabatur. Iudices quoque constituit, amplisque stipendiis, & honoribus auxit iustos per diem sedere pro tribunali, & litigantium causas dijudicare. Ad eam rem loca iis designavit commoda, Magnauram Circum, & Chalcem (aeream portam) quam vetustate laborantem, namque minantem, ad hoc instauravit atque adornavit. Alimenta etiam pauperioribus, quibus iudicio erat disceptandum, ordinavit: ne inopi coacti litibus renuntiarent.

2. De notis numerorum.

Animadvertens occasionem maleficii pravis hominibus eo dari, quod numeri quibus (verbi gratia) semis, sextans, uncia, & similia designantur, per notas recepta antiquitus consuetudine scriberentur: loco notarum literis uti iussit, quas etiam rustici legere possent: & de suo sumptus in chartas, literas atque scribas ipse suppeditavit.

LEONIS ET ALEXANDRI.

De iudiciis.

Existimare quidem, eorum neminem qui iudicio fungantur munere, eo unquam stuporis, aut infortis prorupturum, ut aliter quam ex praescripto legum iudicium sententiamve ferre audeat. Quod si quis instantem evaserit dementiam, reus peractus eas dependet poenas, quae legibus sunt irrogatae. Sin forte nos effugerit, pervigilem tamen illum atque infomnem oculum, cui nihil non, quamlibet occultum sit, patere potest, effugere non poterit. Tamen etiam id ipsum imprecationibus quoque dirisque execrationibus stabilire ac firmare non ab re alienum censuimus. Inveniat itaque isto & Deum & coelestes omnes atque incorporeas potestates sibi nunquam non adversantes. Immo ex hac vita excidat potius quam excedat. Incommodis insuper afficiatur perpetuis, ipsius aedium fundamenta ignis tandem devoret, & posteritas eo redigatur in opem, ut panem osiatum quaeritet. Atque haec iure sane optimo, propterea quod leges, quas liberrimas esse oportuit, servas quodammodo atque captivas effectioficorum pravorumque iudiciorum.

CONSTANTINI PORPHYROGENNETAE.

1. De rebellibus & seditiosis anathemate feriendis.

Quae autem mense Julio 9. indict. anno 1534. ab Imp. domino Const. Porphyrogenneta facta est Novella, sanctissimo quoque Patriarcha domino Alexio, & synodo assentiente, quae decisionis locum obtinet, ut quae ab Imp. & synodo descripta est, & quae decernit eos anathematizari, qui defectionem ab Imperatore moliantur, vel tyrannidem, & ea ratione subiectos adversus eorum dominos incitant, inter alia hoc quoque circa finem expresse definit. *Is qui ab hoc tempore deinceps insidias sunt machinaturi, vel tumultum excitaturi, anathema. Is qui ipsis opem ferunt, & in defectione sunt socii, anathema. Is qui consulunt, vel ad huiusmodi incitant, anathema. Is qui ipsos ad poenitentiam suscipiunt, quum defectionis poenitentiam non agant, nec eam relinquunt, anathema.*

2. De polygamiis.

Unionis vero decisio, quae facta est sub Constantino Porphyrogenneta, & Romano, Constantino quidem imperante, sorero autem ejus Romano patris Imperatoris dignitatem obtinente, anno 6429. indict. 9. & quae singulis annis legitur in suggestu, mense Julio, haec dicit circa finem. Deinceps autem communi sententia ac iudicio pronuntiamus ex praesenti anno, qui est 6429. indict. 9. neminem oportere se quarto matrimonio jungere, sed esse omnino rejiciendum: & si quis ad eiusmodi conjugium venire voluerit, esse omni ecclesiastica congregatione privatum, & ab ipso in sanctum templum ingressu alienum, donec in con-

jugio permanerit. Hoc enim etiam sanctis Patribus, qui nos praecesserunt, visum est. Nos vero etiam sententiam apertiore reddentes, ipsum ut a Christiana republica alienum abdicamus. Ac sic quidem de quarto matrimonio. Ut autem quae ad alia quoque matrimonia pertinent, decentius constituantur, & non Christiana vita indignam institutionem habeant, de tertio quoque matrimonio definimus, ut non absolute ac simpliciter & temere perficiatur. Etenim a Patribus quidem ut sordes permissum est, non sic tunc quidem ut nunc, re citra ullum ruborem imprudenter peracta, & indiscriminatum contracta: sed quemadmodum si quis qui in domo in angulum incidit, multas saepe sordes viderit: nunc autem quando libertatem accepit, & perinde ac si nihil habeat dedecoris & sordis reputatur, recte visum est hoc repurgare, quemadmodum & turpitudinem non in angulum coniectam, sed in aedibus diffusam, nullo modo permittimus, sed repurgamus, & quod molestum est & indecorum ab eo rejicimus. Quinetiam humanae cedentes infirmitati, honestatis autem Christianae vitae convenientis curam gerentes, hoc in tertiis nuptiis servandum statuimus, ut si quis qui quadragesimum annum exceperit, & nec naturam reveritus, nec honestae vitae, quae in Christianis requiritur, ullam curam gerens, sed sola libidinis perturbatione victus, se in tertium matrimonium projecerit, is cum omni diligentia & observatione sit usque ad quinquennium sacramenti communionis minime particeps: & nec hoc tempus illi contrahatur. Qui enim post annum 40. sordem in Christi ecclesia esse vel dici amavit, quod melioris vitae argumentum praebuit, propter quod tempus sacramentorum participationis ei contrahatur. Sed & postquam impolluta participatione dignus habitus fuerit, non erit ei permissum in alio tempore ad participationem accedere, quam in sola salutari Christi & Domini nostri resurrectione, per praecedentis jejuniorum abstinentiae repurgationem. Haec autem dicimus, quando ex prioribus matrimoniis non fuerint liberi, qui iis post quadragesimum annum tertiam uxorem ducere voluerint. Nam si liberos habuerint, eis nullo modo tertium permittitur matrimonium. Est enim valde iniquum tempestivae libidini indulgere, priorum autem matrimoniorum liberis non prospicere, ut sint securi, & a molestia & a perturbatione remoti, quae solent evenire hominibus ex filiorum multorum susceptione. Quod si quis triginta annos natus, ex prioribus matrimoniis habens liberos, tertiae mulieri conjunctus fuerit, is quoque nulla ei venia data, ad quartum usque annum communis sacramentorum sit expertus: quia manifestum est eum sola intemperantia motum, & quod sit carnalis libidinis servus, ad hoc se matrimonium conferre. Et postquam etiam sacramentorum participatione dignus fuerit habitus, semel quidem in salutari Christi, & domini nostri resurrectione: secundo autem in dormitione immaculae Dominae nostrae Deiparae: & tertio in natali Christi & Dei nostri, quod in his procedat jejunium & ejus utilitas. Sin autem non sint liberi (quia liberorum susceptionem desiderare facile est) condonandum, & sola ea poena, quae ab initio

(Nn)

& hucus-

& hucusque servata est, in eum animadverteretur. Hæc etiam de tertio matrimonio. At qui nec secundum, nec primum extra cautionem adhibitam relinquimus; sed & illa sic contrahi statuimus, ut nullam malam causam habeant, vel ex raptu, vel ex præcedente clandestino concubitu, sed legitime & ab iis qui ab ejusmodi inquinamentis & fornicatoria impuritate mundi sunt. Si quis ergo prædictis constitutionibus neglectis, ad matrimonii consuetudinem primam vel secundam processerit, dum Christi ecclesia quæ est pura, immaculata, & sine ruga, salutaribus examinationibus subicit, nec prius ad divinorum mysteriorum participationem admittit, quam definitum ob fornicationem tempus explevisse cognoverit, nisi forte necessarius e vita excessus urgeat, donec scilicet septimus annus completus fuerit. Sacerdos autem qui ausus fuerit, præter id, quod statutum est, divina participatione aliquem dignari, de proprio gradu in periculum veniet, eo videlicet qui præter formam constitutionis divina communione dignus est habitus, ad excommunicationem redacto, usque ad septimi anni complementum.

IMP. D. CONSTANTINI PORPHYROGENNETÆ novella secunda constitutio de voluntariis homicidis, suscipiens quidem eos præter vim prioris, per commiserationem, damnans autem perpetuo exilio & bonorum spoliatione.

Hæc sancire nunc proposuimus, severitatem quidem prioris constitutionis benigniore Ecclesiasticorum decretorum censura commutantes: dissolutæ autem & indulgenti delinquentium disciplinæ, eaque de causa ad imitandum facili, non solum vinculo poenarum medentes, sed & totius fere substantiæ ad homicidam pertinentis spoliatione, homicidis quidem ipsis de salute: reipublicæ autem nequæ simili moveatur affectu, utiliter prospicientes, ut horum utrumque tam jus observetur, & magnum divinumque ecclesiarum conservetur privilegium, quam his cautionibus imitationis frequentia coerceatur. Quod igitur attinet ad vitæ rationem, homicidæ ordinari jubemus, quemadmodum canonica præscripserit disciplina. Nos autem hac constitutione perpetuo eum damnamus exilio, ab eo loco, in quo scelus perpetratum fuerit. Quo quidem tam punietur reus, quam propinquus occisi non majoris fiet tristitiæ & doloris augmentum, quod utrumque forsitan non inutile: ne assiduo conspectu ejus qui dolorem attulit, & defuncti memoria propinqui sponte ad ultionem impulsus, malum malo sanare conentur, & homicidii duplicent infortunium. Omnino igitur homicida perpetuo illinc exulet, nec unquam eo revertatur, & terram habitet, quæ injuste sublatis fratris sanguinem hircendo suscepit. Et hanc primum post ecclesiasticam censuram condemnationem ferat: præterea vero bonorum suorum privationem subeat: ne tamen applicentur fisco. Nam si uxor sit homicidii damnato, dotem & propria omnia auferre eam oportet, hoc amplius donationem ante nuptias. Quod si theoretron pacta fuerit, aut aliud quippiam, hujus omnino recuperationem & proprietatem habere, si liberi non subsint. Sin autem subsint liberi, eam habere luctuorum nuptialium usumfructum, observatis omni-

bus legum præscriptis; liberi autem in trientem reliquæ substantiæ paternæ succedant. Et si quidem homicida proprio motu, aut consilio ac approbatione eorum a quibus examinatur, ad monasticam vitam (prius sceleris purus effectus) transierit, accipiat monasterium tertiam partem illius substantiæ, reliquo triente reservato uxori & liberis occisi in parvum eorum infortunium solatium. Quod si liberi non supersint occiso, inter uxorem & ascendentes triens ille æqualiter dividatur. Uxore autem relicta liberis præmoriens præferantur illi ascendentes. Sed si nec liberi, nec uxor nec ascendentes sint occiso, & alii qui lege ad successorem vocantur cognati, diligentiam adhibuerint, ut scelus manifestaretur, trientem accipiant ejus qui injuriam intulit. Sin autem solitariam vitam homicida non appetierit, non triens, sed bes juxta prædictam distinctionem parti ejus qui interfectus est, distribuatur. Præterea nemo eorum, qui hujusmodi sceleris convicti sunt, civili officium, aut aliud quodlibet administret unquam, nec si divinum rescriptum impetaverit: sed omnimodo maneant infames, quibus ut viverent tantum benigne concessum est. Cæterum si omnino tondebuntur, & in numerum monachorum referentur: qui malitiæ exuberantia, præmeditati sunt cædem proximi, & eam prius habito consilio, in animæ suæ perniciem & fratris sui necem, instructi patrarunt. Nec ad tempus modo poenitentia præstitutum, sed quandiu vixerint, in monasterii regula coerceantur. Nam qui aliter sponte interfecerint, sed lascivia & impetu iræ ratione carentis, non consilio & præmeditate, ac hujusmodi deliberatione arguentur occidisse, perpetuo quidem præter alia omnia subicientur exilio, non tamen monasticam vitam eligere cogentur.

2. De laicis qui intestati moriuntur absque liberis.

Nec tibi repugnare videatur Novella Imperatoris domini Constantini Porphyrogenetæ, quæ tractat de iis qui sine liberis ab intestato moriuntur, non succedere ex linea transversa cognatos, sed tertiam partem bonorum eorum qui sic moriuntur, ad pias animæque salutares largitiones procedere, cum eo etiam collectis pretiis servorum ejus qui mortuus est, utpote iis eo ipso liberatis. Hæc enim Novella de laicis loquitur & solis, sicut prædicta Justiniani Novella locum habet in episcopis & clericis, qui ab intestato moriuntur.

ROMANI SENIORIS.

1. De prædiorum acquisitione.

Novella quoque Caesaris Romani senioris idem pene statuit: Ne quis ultra conspicuorum & spectabilium magistrorum, aut patriciorum, neque eorum qui imperiis, potestatibus, aut omnino principalibus dignitatibus insigniti sunt & ornati, neque item civilium, aut militarium aut delegatorum magistratum, aut his substitutorum, neque Metropolitano, aut Archiepiscoporum, aut præfectorum, aut eorum qui sacris domibus præsunt, aut denique ad alium quemvis honorem seculi proventi sunt, prædiorum aut fundorum possessionem, aut emptionem, aut donationem, aut alio quovis modo adeat. Eos enim qui post præsentem constitutionem, ejusmodi quippiam moliri & aggredi ausi fuerint, inde jubemus absque suæ pecuniæ restitutione detru-

detrudi, propriisque laboribus ac sumptibus fraudari, quos ad rem ornandam & pretiosorem faciendam contulerunt, atque ipsam prædii æstimationem, si quidem conspicui viri sint & illustres, qui hoc admiserunt, fisco applicari: sin abjectiores sint, & omnino absque ulla pretii restitutione expelli, & meritis insuper pœnis castigari.

2. De rescindenda venditione.

NOVELLA quoque Cæsaris Romani senioris ita habet. Si deprehensum & exploratum fuerit eos, qui post a se peractam venditionem, si modo testibus peracta comprobetur, ad iudicium provocarunt, intra quadriennium id fecisse ac conquestos esse, citra controversiam his succurritur. Succurritur autem, non ut vendita suburbana recipiant: sed ut si quidem emptor quod reliquum est, iusti pretii expletioni præstare voluerit, hoc ei facere liceat. Atque ita iustum rei pretium supplens ac persolvens, ipsa prædia sibi retineat; & qui de facta venditione queruntur, iustum pretium quanti prædium ipsum æstimatur, accipiant. Sin nolit emptor iustam rei æstimationem complere, pecuniam quam ab iis qui cum eo exposcunt, accepit, una cum ejus causis ac usuris restituat, & e prædio decedat venditori restituendo.

3. De prælatione.

SI qui communes ædes, fundum, vineam, aut quamvis aliam rem soli habentes, aut aliter quam communione jure propinquis prædiis aliqua ex parte permixti aut adjacentes, consortes, vel alioquin vicini & proximi sua alienare aut venditionis, aut emphyteuseos, aut locationis nomine voluerint, ne prius hæc alii cuiquam alienanto, quam testatum iis fecerint, quos in prærogativa *τάξις*, hoc est, ordine, succedentes dicimus. Ut primi, inquam, vocentur permixti quoquo gradu juncti cognati, aut quibuscum aliquid est commune, ut ædes, fundus, vinea, aut quævis alia res. Ejusmodi si quidem cognatus lex præfert. Ubi vero cognati communionem in re non habent, tum anteponuntur qui aliquid in ea communis habent. Quibus si succedunt, qui tantum permixti sunt, et si omni ex parte ei qui rem alienat, sint externi: deinceps & simul juncti consortes. Porro ultimo qui simpliciter aliqua ex parte rei alienant, & uniti sunt, & vicini. Consortes porro appellamus, quotquot sub eodem censo præscripti sunt, & in censum publicum relati, etiam si propria tributa diversis in locis pensitent. Enimvero cum multi finibus prædii alienandi circunquaque adjacent, suo cuique ordine testationis prærogativa tribuatur, ut renuentibus forte iis qui jure præferuntur, qui deinceps vocantur, contractum, si velint, inire queant. Quod si æqualibus omnes subnixi reperiantur privilegiis, ut nihil omnino sibi invicem in hujusmodi vocatione præjudicent, eadem quoque rursus fiat denuntiatio, ut intra triginta dies iustum pretium, quodque verus emptor haud segniter præstiturus esset, si absque ulla mora solventes pro rata parte vel sponte sua, vel alicujus opera & arbitrato distribuant. Quotquot autem intra præfixum tempus sibi delatam pretii partem non præstiterint, jus prærogativæ amittent: nisi si quis forte eorum captivus est, deportatus aut relega-

tus: aut ob publica privatave negotia citra dolum absens: aut etiam nondum annum ætatis 25. explevit. Horum enim qui administranda negotia susceperunt, intra 4. menses, cum præsentibus novis emptoribus pro rata portione concurrunt, pretium explentes, quod a minoribus subducta ratione est præstandum, una cum legitimis usuris & necessariis sumptibus. Externos vero emptores in totum summovent, pretium cum usuris ac sumptibus ipsis restituentes. Quin & in universitate villarum quæ dicuntur, aut prædiolorum (universitatis autem unius sunt, qui ex eadem sunt villa) longe satius est, earum habitatores sibi mutuo præferantur. Quod si omnes, quibus in rei distractione prærogativæ jus datur, recularint, vel eos exploratum fuerit, ei qui rem alienat, & ejus familiæ aut pecuniarii damni, seu multæ auctores fuisse, aut ejus corpori ac vitæ insidias struxisse, gravissimamque infamiam peperisse, idque non fortuito, sed de industria, aut per suos, hos invito eo qui talia sit passus, nulla ratione volumus ad ipsius prædia aspirare. Post decennium tamen silentio peractum, adversus eos qui quovis modo contraxerint, quive donatione aut testamento quippiam fuerint consecuti, nulla omnino ab iis qui dictis ex causis prærogativæ jus habent, imo nec a fisco controversia moveatur. Occasione tamen dotis, aut propter nuptias donationis, ex testamento vel permutatione, vel transactione & propinquis & externis omnes alienent, absque simulatione nimirum ac dolo. Si vero qui in fraudem nostræ constitutionis alienant, aliud quid facere ausi fuerint, & aliud aperte simulare, si quidem post iurjurandum convicti fuerint, tam ipsi quam qui ita dolose cum ipsis contraxerunt, & perjurii pœnas dabunt, & hi quidem prædio, illi vero clam soluto pretio excident, & utraque fisco inferentur, ut a fisco propinquis venundentur. Sin vero ante iurjurandum deprehensi fuerint tale quippiam egisse, & quod actum fuerit, erit irritum, & qui semel fundum præter juris formulam alienare conatus est, vel invitatus postea cogetur iis vendere, quibus jus prærogativæ concessimus. Et hæc quidem ita de his statuenda.

NICEPHORI PHOCÆ.

1. De tetartero, quod est numismatis genus.

NUMISMA attenuavit, tetartero excogitato. Cumque eo modo duplex esset nummus, pensiones publicæ graviores exigebant, minor in sumptibus faciendis dissipabatur. Cumque esset lege & consuetudine receptum, ut omnes nummi imagine Imperatoris alicujus notati, modo ponderi nihil decederet, idem valerent: ipse sua insignes imagine præferri, aliorum deprellis pretiis, voluit: eaque re haud leviter subditis in permutationibus incommodavit.

De eodem, & de hexagio.

APPARET eundem avaritiæ quoque sordibus fuisse contaminatum. Nam cum usque ad eum quodvis numisma hexagium penderet, ille tetarterum excogitavit pondere imminuto.

2. De prælatione.

NE quod privilegium prætendant pauperes, dum distrahitur prædium a potentioribus, neque ex consortio, neque ex communicatione, licet mili-

tes vel etiam cives esse deprehendantur: sed in hoc rursus succedat persona quæpiam potestate prædita, quæ scilicet pauperum hinc inde adiacentium tranquillitatem ac utilitatem possit tueri. Et potentes cum potentioribus duntaxat emptiones contrahere volumus: milites vero & pauperes, cum iis qui parem secum sortiti sunt ordinem ac locum.

3. *Ne ecclesia prædiis locupletentur, & ne sine sententia Principis Episcopus creetur.*

Praterea ad officium assidue veniens, graviter subditos afflixit, non modo pensionum & tributorum omnigenis rationibus, sed & rapinis intolerabilibus. Ad hæc partem quandam eorum quæ Senatoribus solebant Imperatores largiti donorum, in fisco retinuit, causatus sibi ad bella gerenda deesse pecuniam. Neque hoc tantum, sed & donationes monasteriis, atque templis relictas a quibusdam piis Imperatoribus, prorsus abolevit, lege etiam lata, ne ecclesia immobilibus locupletarentur bonis: causatus, Episcopos male prodigere ea, quæ pauperibus darentur, interim militibus deficientibus. Id vero omnium gravissimum, quod legem tulit, cui & episcopi quidam leves atque adulatores subscripserunt: ne Imperatoris injussu nullus crearetur episcopus: & mortuo aliquo episcopo aliquem suorum submitit, qui definitos faceret sumptus: ipse quod erat de redditibus reliquum accepit.

4. *Ne de nova construatur monasterium, aut venerabilis alia domus.*

Imperatoris autem domini Nicephori Photæ Novella decernit non esse de novo construenda monasteria, vel xenodochia, vel nosocomia, vel alia sancta & religiosa loca, sed eorum quæ sunt curam geri oportere, & hæc expresse in fine adjicit. Quare ab hoc deinceps tempore, quod est septimæ indictionis initium, nemini liceat, nec loca, nec agros ad monasteria, vel gerocomia vel xenodochia transmittere, sed neque ad metropolim vel ad episcopatum; neque enim illis est hoc conducibile. Si quæ autem prædictæ & religiosæ domus vel episcopatus & monasteria, adeo malam administrationem & providentiam sortitæ sunt, ut locis private destitutæque sint, iis sententia & examinatione Imperatoria, eorum quæ sufficiunt acquisitio non prohibebitur. Cellas autem, & quæ appellantur lauræ in desertis ædificare, quæ non ad possessiones & agros alienos extenduntur, sed soli monastico ambitui seorsum præstipulantur, tantum abest, ut volentibus prohibeamus, ut etiam in magna laude ponamus.

BASILII PORPHYROGENNETÆ.

1. *De possessione Eccles. & venerabilium domorum.*

Quam quidem Novellam Porphyrogenneta dominus Basilii junior sua Novella sustulit, mense Aprili edita indict. 1. anno 6495. quæ & hæc expresse continet. Impedimentum nostrum, quod a Deo profectum est, cum & a monachis; quorum pietas & virtus est testata & multis aliis legem de Dei Ecclesiis & sanctis domibus, vel potius contra Dei Ecclesias & sanctas eorum domos a domino Nicephoro, qui imperium invasit, conditam præsentium malorum causam fuisse, & radicem, & universalem hujus subversionis & confusionis (ut quæ

ad injuriam & contumeliam non solum Ecclesiarum & sanctarum domorum, sed etiam Dei ipsius facta sit) intellexisset, & maxime cum id re ipsa expertum esset; ex quo enim hæc lex est observata, nihil boni penitus in hodiernum usque diem vitæ nostræ occurrit: sed contra, nullum penitus calamitatis genus defuit. Statuit per præsentem auream bullam, ut lex prædicta ab hoc præsentis die cesset, & deinceps infirma & irrita permaneat, & locum habeant, & in usu sint, quæ de Dei Ecclesiis & sanctis & religiosis domibus factæ sunt leges.

2. *De allelengyo communis census pensionum.*

Constituit tributum pauperum qui solvendo non essent a locupletibus exigendum esse: quod allelengyum vocabatur.

3. *De prædiis potentiorum.*

Lege etiam sanxit, ne potentiores multiplicandis prædiis aufererent. Quanquam eadem etiam ab avo ejus Constantino, hujusque socero Romano lata fuit.

4. *De præscriptione 40. annorum.*

Ceterum Novella lex Cæsaris Basilii Porphyrogennetæ in his quadraginta annorum præscriptionem tollit. Neque rursus inopes, si potentiorum injuriis oppressi fuerint, quadraginta annorum præscriptione repellit: neque ullas prolixas valere præscriptiones, etsi aureis bullis insertæ sint, quæ injuste & fraudulenter inductæ fuerint. Neque ipsum etiam fiscum ullo temporis exclusi intervallo, sed ab Augusto principe jus suum recuperare, probationesque suas ad illud recuperandum afferre.

ROMANI ARGYRI.

De redditu magnæ Ecclesiæ, & de allelengyo.

Initio imperii bonis ac laudabilibus institutis subditos demeritus est. Principium fecit beneficentia in religionem. Cum enim sciret magnæ Ecclesiæ redditus non sufficere, ut qui superioribus temporibus dispensator fuisset ejus, & aliarum quibus hujus clerus de more inserviebat, 80 aurei libras quotannis ex ætario imperatorio ei pendi iussit. Abolevit etiam allelengyum, quod Constantinus erat sublaturus, nisi mors eum anteverisset.

Z O Æ.

De magistratibus non vendendis.

Imperio Zoræ restituto, quæ sororem Theodoram quantumvis invita, consortem habebat, statim & honorum gradibus senatorio ordini & largitionibus multitudinè gratiæ sunt actæ, ac reipublicæ quanta omnino poterat cura gesta. Nam in omnes imperii partes literæ & edicta dimittebantur, quæ & magistratus vendi (quod erat ante factitatum) prohiberent: & omnia injulitiæ genera de medio tolli juberent.

MICHAELIS.

De prætorio, & velamine capitis, & de publicis curatoribus.

Cum autem esset admodum senex, multaque antiqua recordaretur, multas veterum consuetudinum reducere intendit; nihil vel imperio, vel reipublicæ profuturas. Nam prætorium expurgari iussit, & civium capita non literis, ut nunc sed byssinis pileis, magnis lineis purpureis intertex-

ris regi. Et procuratores publicos non ex senatu delegit, sed alios scribatum e numero velocium, in singulis archivis educatorum: & id genus alia multa.

ISAACI COMNENI.

De canonico, & consuetudinibus, quæ dantur pro ordinatione.

DE Canonico autem, & consuetudinibus, quæ pro ordinatione dantur, hucusque vim habet aurea bulla inviæti Imperatoris domini Isaaci Comneni, quæ partim ita habet. Statuit vero imperatoria mea majestas, ut etiam in ordinatione sacerdotum, & Canonico vetus forma auctoritatem obtineat, & nihil in ordinatione Episcopus, qui ordinat, amplius accipiat, quam præstantioris monetæ imperatoris meæ majestatis, septem aureos nummos duntaxat: unum videlicet, quando facit simplicem papam, sive lectorem: tres, quando ordinat diaconum: alteros tres, quando sacerdotem, sive presbyterum perficit. Sic similiter pro Canonico a vico triginta infumibula habente, similem aureum unum, argenteos duos, arietem unum, ordeï modios sex, vini mensuras sex, farinæ modios sex, gallinas triginta: a vico vero qui viginti infumibula habet, aurei bessem, pro duobus argenteis argenteum, agnum dimidiatum, ordeï modios quatuor, vini mensuras quatuor, & gallinas viginti: a vico denique, qui decem infumibula habet, argenteos quinque, agnellum unum, ordeï modios duos, vini mensuras duas, farinæ modios duos, & gallinas decem: quemadmodum in veterum actuatorum sigillis præscripta sunt. Atque provincialium conveniens ordinatio Imperatoris meæ majestati placuit. Cum hac vero aurea formali bulla, confecta est etiam 15. mensis Januarii, indictionis 10. a sanctissimo illo patriarcha domino Nicolao synodalis annotatio, quæ jubet, ut secundum hanc auream bullam canonica, ac pro ordinatione dentur.

MICHAELIS.

De pralatione in antiebrasi.

POTIOR est propinquus externo in rerum soli antiebrasi.

NICEPHORI BOTANIATÆ.

1. De solutione matrimonii ob furorem conjugis.

AT vero 100, & 101 Imperatoris domini Leonis Philosophi Novellæ statuunt, ut viro triennium daret, neque intra illud, postquam uxor furere cœperit, conjugium dirimat: mulier autem, nisi quinquennium præterierit, a furente marito non separetur. Legas quoque Novellam Imperatoris D. Nicephori Botaniatæ, quæ de furentibus conjugibus eadem differit.

2. De relevatione fiscalium debitorum.

BOTANIATES cum ad imperium pervenisset, a Patriarcha, regali fascia tertio die coronatur, ac primum illud liberalitatis specimen edidit, ut quicquid fisco deberetur, id universum citra exceptionem aboleret, ac novas tabulas magnifico edicto institueret.

ALEXII COMNENI.

1. De ætate incunium officia.

DE iis autem qui in imperfecta ætate officia, aut dignitates suscipiunt, repositum est in publi-

cis secretis edictum D. Alexii Comneni semper celebrandi Imperatoris: illud etiam cognosce. Habet ita ad verbum. Multum ubi ob denuntiata reipubl. aliquam utilitatem, aut per ambitionem, qualenique dignitatem vel officium, aut capere, aut permutare, aut vendere petierunt: ea in parvos puleros transferunt. Ne igitur hoc fiat, neque tales imponere aut decipere conspiciantur, statuit Imperatoria mea majestas, ut quicumque dignitatem vel officium, sive propter denuntiationem, sive propter benevolentiam aliquam, sive per commutationem, sive in munus & per largitionem, aut dum animum nostrum oblectamus, ab Imperatoria mea majestate acceperit: ne quempiam qui honoretur, viginti annis minorem admittat. Quin omnes quicumque per easdem causas, aut dignitatem, aut officium accipiunt, majores viginti annis suato. Quando vero Imperatoria mea majestas non propter talem causam, sed nulla causa interveniente honoraverit quempiam, aut officium donaverit, tamen si honoratus viginti annis minor fuerit, citra dubitationem tamen illi insistentor. Reponatur igitur præfens hæc tabella inter chartas secretorum nostrorum, ad ostendendam imperandi gubernandique Imperatoris meæ majestatis rationem, ut hoc modo deinceps in omne futurum tempus efficaciam habeat. Debet autem in ejus qui citra medium honoratur, tabula adjici: Insistentor, non impedietur per edictum de iis qui minores viginti annis honorantur, ab Imperatoria mea majestate factum. Ac vero esto hoc signum eorum, qui (ut dictum est) citra causam mediam honorantur, tanquam Imperatoria mea majestas hoc sciverit. Mense Januario, indictione quinta, per Imperatorem.

2. De nuptiis amite & fratris filia cum filio

fratris & patruo.

EXtat jussio semper celebrandi Imperatoris domini Alexii Comneni, ad suggestionem proedri illius & hetæriarchi Bardæ Zeri, mense Martio, indictione decimaquinta edita, & ad illius temporis sanctiss. patriarcham dominum Nicolaum, ac sanctam divinamque synodum missa, quæ amitam & fratris filiam cum patruo & fratris filio, tamen sexti gradus cognationem ex affinitate obtineant, citra impedimentum jungi statuit. Quam jussionem synodali subnotatione, quæ in memorati patriarchæ domini Nicolai codice reperitur, insertam legas.

3. De sponsalibus Novella celebrandi Imperatoris domini Alexii Comneni, emissæ mense Julio indictionis septima anni (ab orbe condito) 6592.

SPONSALIAM nuptiarumque terminos vetusta superiorisque ætatis legislatio longe separavit: horumque intervallum magis quam Mysorum & Phrygum proverbium notum fecit. Verum quæ sub felicis memoriæ patriarcha domino Joanne Xiphilino synodi opera confecta est subnotatio (cui etiam perpetuo inter Imperatores celebrandum dominum Nicephorum Botaniatem per aureæ bullæ scripturam auctoritatem largitum esse compertum est) quæ multum inter se distabant, in unum contraxisse cernitur. Quæ

ratione quod synodica decisio de nuptiis promulgarat, hoc ille disertis verbis de sponsalibus censet, duobus fratribus duos patruales sponsare non permittens. Atque promiscua quidem plebs indiscriminatim rem aggrediens, & se in synodalis statuti sensum mergere proptus nequens, sine ratione quidnam sponsalia essent, fingebat, neque quo pacto cautius firmarentur, exacte constituere valebat. Interdum etiam mentis suae inconsiderantiam adversus absolutam ecclesiae normam venditabat. Verum imperatoriae nostrae majestatis pietas peritius considerationem auspicata, ubi apparentem contrarietatem recte dijudicasset, per praesentem legislationem, optimam adinvenit consonantiam. Posteaquam enim vetus lex sponsalia in sola contrahentium voluntate constituit, nihilque amplius quam de consensu, instrumentis, atque sponsalitiis arrhis elaborat: nobis autem vitae negotia ad longe ornatus magisque sacrum divina gratia devenerunt incrementum, atque hinc non nuptiae solum, verum etiam sponsalia peragendam sacram benedictionem sibi conjunctam habent: ac certum tempus primae conjugum conjunctioni per recentiore sapientissimi Imperatoris domini Leonis sanctionem est promulgatum (in maribus nempe annus aetatis decimusquintus, in foeminis decimus tertius: quod profecto tempus ad perfectam conjugum cohabitationem vetus lex sufficiens esse iussit) necessarium esse potentia nostra iudicavit, ut per praesens oraculum firmiter definiat, proprie illa esse sponsalia, & revera secundum exactae synodalis normae considerationem cum nuptiis aequipollere, quaecunque tempus quod Imperatoris D. Leonis sanctio determinavit, integrum sibi habuerunt, & sacra benedictio consecuta est, atque in illis synodalis decisionis observationem valere debere. Si namque contrahentium alteram partem morte forte aliove fortunae casu, aut sententiae mutatione recedere, ad aliudque vitae consortium transferri contingat: non exiguus hic absurditatis tractus existeret, si praetambulae nuptiarum preces in sponsalibus peractae, tanquam vanum aliquid & temere accumulatum reputentur, & indiscriminatim ea res intelligatur, quasi si Deus per sponsalia inter jungendas personas introductus non esset. Hoc autem commemoratus celebris Imperator recte sequutus, sancti universalisque sexti Concilii canonem, qui sponsam, dum sponsus adhuc in vivis est, cum alio in matrimonii consuetudinem coire vetuit, adulterium rem manifeste statuens, cum aperta veteris legis contrarietate pulchre conciliavit. Quoniam post benedictionem sponsis factam, separatio eo secundum ejus vocem iustorum sponsaliorum est solutio. Quod si sponsalia quaedam secundum multorum consuetudinem congruenter jam contracta fuerint, & instrumenta confecta sint, nondum autem statutum tempus, quo Christianis debita benedictio fieri consuevit, advenerit, neque solennes super desponsatis preces per sacerdotem pronunciatas fuerint: haec sponsalia quantum ad exactum ecclesiae dissertationem, neque esse, neque dici iusta possunt: neque vero adversus haec synodalis subnotatio efficaciam habet, sed tanquam hominum placita simpliciter per stipulatio-

nes confirmata, auctoritatem ferunt, vetusque legislatio in illis firmitatem obtinet. Hoc enim pacto cum vetusta lex, quae antea de sponsalibus promulgata est, integra conservabitur: tum synodi iudicium secundum hic (positam) observationem & intellectum, & interpretatum, intactum atque intentatum custodietur. Quandoquidem vero haec ita sunt explicata, & haec vera sponsalia designata sunt, quae cum sacra benedictione, statutoque tempore peracta esse noscuntur: quae vero secundum antiquiorem legislationem fiunt, veluti hominum placita stipulationibus constabilita vim habere, atque soli praelegi, quae certas personas ad se junctam sponsam ingredi prohibitas recensuit, in his valere concessum est, quiddam cum conveniente Christianis honestate conjunctum, praesenti oraculo nunc etiam addi oportet. Quia enim non secundum exactam convenientemque rationem veteris, novaeque legislationis decreta peragebantur, sed promiscuum vulgus antiquiori legum auctoritati adhaerescens, post septenniale tempus citra dilationem sponsalia celebrabat: ac pro arbitrio quisque ad desponsatas ingrediebatur, continua consuetudine atque libertate congressus ad colloquia amoris flammam accendens: sacratio autem pars Novellam Imperatoris iussionem secuta, inter sponsalia & nuptias distinctionem ponebat, primum preces sponsalicias, ac deinde matrimoniales jungendas accinens: atque conjunctim simul & eodem tempore, quando interea vel minimum quidquam incideret, isthaec perficiebantur, & sponsalia nuptiaeque uno spatio peragebantur: hoc tanquam sine disquisitione fiat, nostra pietas corrigens per praesentem generalem iussionem sancit, ut qui ad annum contrahentium septimum, & deinceps usque ad decimum quartum, aut duodecimum velut imaginarii sponsaliorum contractus fiunt, legitimorum firmorumque sponsaliorum vicem non obtineant: sed tantum tanquam confirmatae stipulationes habeantur, atque secundum aliorum contractuum naturam operentur. Et ad hunc quidem modum apud omnes subditos nostros illa obtineant: ut tamen interim vetus lex, quae de sponsalibus promulgata est, in personas ad se junctam sponsam ingredi prohibitas plenam efficaciam habere debeat: idque quo is status quem in Christianorum republica vigere convenit, augmentum accipiat. Nam tamen ea res secundum etiam rationem perfecta sponsalia non sunt: attamen quia quod agitur, sponsaliorum propositam habere videtur, atque inde nuptiarum fundamentum jati incipit: magna profecto ratio est, quamobrem a lege prohibita personae iterum impediuntur, adeoque nemo impudenter procari praesumat, ut in uxorem assumere audeat: quam vetus lex sponsam alicujus factam, direptis sponsalibus in alterius manum convenire non sinebat. Veruntamen ubi id tempus advenerit, quod sponsalibus simul & nuptiis convenire iudicavimus (ubi nempe foemina duodecimum annum, masculus vero decimum quartum excesserit) tunc in primis sponsalia decantandis sacris precibus, illorumque solemnibus (arrha videlicet, gratoque desponsatis osculo) observandis perficiantur: atque deinde exiguo lon-

gioreve tempore, quomodo contrahentibus visum fuerit, intermisso, citra recusationem legitimam etiam nuptiae procedant: non autem multum disjunctiores simul uno die, & saepe una hora effectum sortiantur. Taliter enim ordine in nuptiis procedente, cum lex vetus, quae prohibitarum personarum catalogum fecit, illis non permittens ad se junctam cognatae personae sponsam ingredi, observabitur: tum sapientissimi imperatoris Novella jussio decore in omnibus & valere & in republica obtinere conspicietur; quin & contrahentes personae ab intempestivis & indecoris congressibus coercitae, castam vitam ducent, opportuno tempore, quando sponsalia nuptiasque ipsis perfici conveniet, cum sacra invocatione invicem congressurae. Quod si quis contra atque praesenti potentiae nostrae constitutione prohibitum est sponsalia conficere praesumpserit, neque haec generaliter & adversus omnes promulgata, quae in posterum obtinere debent, ab ipsis Calendis ineuntis mensis Julii instantis 7 indictionis anni 6592. sequi visus fuerit, & ante legitimum tempus, sacramque benedictionem arrhas pacisci fuerit ausus, aut etiam in mutuum conspectum contrahentibus personis convenire, atque inter se promiscua omnia habere promiserit: tabellio qui arrhabonicum contractum conscripserit, a sua statione removebitur: qui vero ante tempus sponsalia confecerint, humanae divinitaque irae se obnoxios reddent. Fuscus namque propter praesentis jussionis contemptum per rerum domesticarum secretarium positam ex stipulatione in instrumentis poenam ab ipsorum singulis integram exiget. Credimus vero etiam ipsum Deum adversus hoc insurrecturum, quod inter juvenes nequitiam palam, & destinato introducere non erubuerint. Etenim si vetus lex irrita facta est, & perfecta sponsalia confici nequeunt: verum recentioris legislationis praescriptum ad effectum deducere contrahentes recusant: quid aliud faciunt, quam homines sibi mutuo secundum legem non obstrictos, contra legem inter se corrumpi sinunt, juvenumque animis lascivos amores per pollutam conversationem ingenerant?

4. De solutione sponsalium.

Mense Martio, indictione decimaquinta, anno 6600. suggestio Curopalatae & magni Drungarii Viglae D. Joh. Thracensis, ex qua declaratio facta est Imperatoris D. Alexii Comneni, praecedentem ipsius Novellam de nuptiis confirmans, ac statuens ne dissolvi possint sponsalia quae sacra benedictione munita sunt. Domine mi sancte, cum quidam nuptiarum repromissiones liberorum suorum nomine contraxissent, deinde displicerent conventa, & sponsaliorum contractum rescindere conarentur, cumque supplicassent sanctae tuae majestati, & ad forum hippodromi remissi, in eo insisterent, ut poenae instrumento sponsaliorum comprehensae praestarentur, & sponsalia dirimerentur. Cum autem alii contradicerent, oportere haec indissoluta manere, non ut antea, datione poenae dissolvi, & Novellam tui imperii constitutionem de sponsalibus, ante aliquod tempus emissam in auxilium suum allegarent: quae a veteribus legibus recedens, fecit ne aliter perficerentur sponsalia,

quam si mas decimum quartum aetatis annum excessisset, foemina autem duodecimum, solita praecatione in sponsalibus facienda, cum aliis solennibus observationibus, nimirum arrhabone & osculo: ut inclyto Imperatori D. Leoni Philosopho constitutum est, & brevi temporis spatio, vel etiam majusculo, ut his qui contrahunt placuerit, nuptias differri: non eadem die vel hora concurrere: Divisum est iudicium in diversas sententias: Sunt enim qui censeant praestandas esse poenas, & sponsalia solvi debere: allegantes si id non procedat, nullam inter nuptias & sponsalia fore differentiam, si quidem nuptiarum prerogativa sponsalia oriantur. Praesertim cum arrhabonis ea sit natura (quemadmodum lex ait) ut si is qui dedit non impleat ea de quibus convenit, amittat datum: sin autem is qui accepit, reddat in duplum. Alii e contrario indissoluta manere sponsalia putant: dicentes non esse consentaneum, ut quae post liberorum perfectam aetatem simul parentibus placuerunt, eorum consensu & sacris precibus obsignata, datione poenae rescindantur: hoc enim conveniens esse, & accidere quando nutum vinculum processerit, aut etiam sponsalia post septimum annum initiata fuerint juxta veterem ritum, quae nec sponsalia esse tuae majestatis lex demonstrat. Sic igitur divisis iudicum sententiis, tuae majestati vilis servus ejus refero, quaerens utri sententiae adiacere se oporteat. Utraque enim pars probabilia proferre videtur. Et per venerandum rescriptum dari mihi postulo interpretationem, quae dilucide pureque dubitationem solvat. Legis enim vigorem obtinebit in posterum: & oportet certam putramque esse sententiam, ne postea amplius in controversiam revocetur. Et interrogationem quidem meam sancta tua majestas aequi bonique consulat. Ego vero audacter etiam de tempore refero. Vilis enim servus tuus arbitror justum non esse, ut eodem tempore sponsalia & nuptiae definiantur: sed parvam aliquam prerogativam vel in tempore habeant nuptiae, & a sponsalibus differant, quae in eo nuptiis sint inferiores. Etenim hoc valde profuturum spero Reipublicae. Nam parentes amore quo in liberos affecti sunt victi, & quamprimum iis providere festinantes, & securitatem adipisci, temporis angustiis impediti, mollesce & graviter ferunt. Sunt autem qui & ex contemptu mentiuntur annos, amore liberorum ad perjuriam impulsu, quod si sublatum fuerit, & diminuatursponsaliorum tempus, tum & quae ex contemptu vecordia parentum sanabitur, & quae ex hac contingere suspicamur mala, mendacium & perjurium, convenienter reprimuntur. Et sanctum Imperium tuum gloriae, magnificentiae & honoris fructum ineffabilem percipiet, & assiduas intensasque preces, quandoquidem subditis conducibilia, utilia & salutaria semper procurat. Si imperium nihil aliud est quam legitima praefectura: leges autem Rempublicam tueatur indemnem, procul expellentes & ejicientes ea quae civili administrationi officiant: regibus autem permessa est legis ferendae potestas: opus sane regum ad communem reipubl. utilitatem, legum interpretationem, ab iis qui rerum potiuntur, fieri, & earum

quas

quæ obscuræ sunt dijudicationem, quas vel ipsi sanciverunt, vel ante latas offendunt, ab his exponi. His convenienter cum nostra majestas Julio mense præcedentis sextæ indict. anno 6592. legem fecisset, & Novella constitutione D. Leonis philosophi & Imperatoris fundaretur, desinente *ut prima contrahentium conventio sacra benedictione initiaretur*, ipsa videlicet sponsalia, & tempus certum, quod utique & ad nuptialem conjunctionem sufficere lex antiqua statuit: instituit ea esse proprie sponsalia, & vere nuptiarum potestatem habere, quæ & tempus Leonis Novella definitum integrum habent, & subsequentem sacra benedictionem noverunt: & in his sponsalibus synodalis decisionis observationem in nuptiis obtinere, quemadmodum & quæ tempore beati patriarchæ domini Joannis Xiphilini ex synodali consultatione emissa declaravit annotatio. Cui & inter principes inclytus D. Nicephorus Botaniata robur invenitur tribuisse. Diserte namque pronuntiat: duos fratres non adsciscere sibi duas consobrinas per sponsaliorum conciliationem, neque etiam conjungi vetitis personis synodica decisione hujusmodi sponsalia contrahere licere. Quin potius etsi personæ hujusmodi sponsalia contraxerint, quæ alterius forte partium morte dissoluta sint, superstes alia sponsalia prohibebitur contrahere cum ea persona cum qua, si nuptiarum societas ei processisset, cum defuncta persona contractum inire non posset. Et secundum ea quæ in hac ab imperiali nostro culmine de his præscripta sunt, gubernari constituit eos qui nostræ orthodoxæ & Christianæ reipubl. sunt subiecti: *neque omnino sponsalia initiari unquam, aut actum proprie sponsaliorum nomen sortiri, nisi in iis sacra peragatur benedictio, & nuptiis præstitutum tempus habeant.* Etenim quæ aliter factæ fuerint, non sponsalia proprie, sed hominum placita per stipulationem confirmata censi, & tanquam talia effectum sortiri, veteremque legislationem in his vim suam obtinere. Et hæc quidem ab imperio meo accurate tunc constituta sunt. Cæterum, quia nihil de eo quod magnifice suggestisti edictum est, quæ dictæ Novellæ constitutioni desunt, nostra adjicit potentia, & definit, talia sponsalia quæ proprie sponsalia sunt, immota manere & inconcussa, ac indissolubilia, utpote Deo inter eos qui conjunguntur interveniente, & primam vitæ conciliationem confirmante corroboranteque, per sacrarum precum recitationem. Nunquam vero ipsa pœnarum resolventur dationibus. Neque enim hæc ex hoc tempore contrahentium instrumentis adscribentur. Nam quando solis pœnis corroborabantur, & ea adscribebantur, datione etiam earum infirmabantur dissolvebanturque: nunc autem cum Deus disjuncta conjungens, sponsalia roborat & constabit, indissolubilia prorsus remanebunt, quin facimus ut horum solutio perfecti matrimonii esse censeatur, perfecti enim matrimonii dissolutionem facere videbuntur, qui hæc sponsalia dirimere conabuntur. Sic igitur probabiliter & cognatæ personæ, prohibitæ cum sponsa, vel sponsæ sorore nuptias, aut sponsalia primas cœuentium conventiones contrahere, ab hujusmodi contractibus arcebuntur. Siquidem nuptiæ

juxta tempus antiquis & recentioribus legibus nostraque Novella constitutione præstitutum servabuntur cum solitis his observationibus. Nec licebit cuiquam eorum qui in republ. nostra degunt, præter ea quæ præsentis majestatis nostræ constitutione vetita sunt peragere quidquam, nisi Imperator (ut sæpe accidit) sponsalia, & ex sacra benedictione, conciliationem intra definitos annos per dispensationem quandam sponsis permittent. Licet enim quibus a Deo rerum humanarum dispensatio commissa est, supra leges dispensare, ut philosophorum summi, & veteres leges legationes dicunt. Licebit igitur Principibus, quando voluerint, in angustum cogere & contrahere per dispensationem & utraque sponsalia: nimirum, quæ secundum antiquam legem præscribantur fieri non minoris ætatis, quam annorum septem, quæ & imperfecta sponsalia censeantur: & ea quæ juxta Imperatoris D. Leonis philosophi summi legem cum sacrarum precum recitatione celebrantur, & perfecta sponsalia existant, utpote cum nuptiis concurrentis tempus habentia, & conjunctionem sponsorum quæ per sacram benedictionem fit, nimirum perfectas nuptias intra præstitutos ipsis annos circumscribere, ante hanc lata constitutione ab Imperatore philosopho summo. Nam ut & sponsalia & ex sacra benedictione conjunctionem sponsis intra præstitutos annos Princeps decerneret, ab eo constitutum est. Quod si sponsalia non sint perfecta, quæ per preces in ipsis arhis sponsalitiis confirmationem non acceperint, neque definitum nuptiarum tempus consentaneum acquisierint, qui sponsis conventionem ex sacra nuptiarum benedictione decreto suo permittit, puberibus hanc & impuberibus sponsis omnino decernere. Et hæc quidem ab Imperatoribus per dispensationem quandam efficiuntur. Non permittent tamen naturalem concubitum, sed ab eo repellent tam eos qui per sponsalium sacram preces initiationem initiandi sunt, quam qui per divinum carmen nuptialium precum conjunctionem suscipiunt, intra annos declaratis sponsalibus & nuptiis præstitutos, & tam juxta leges antiquas quam Novellas philosophi regis constitutiones. Tunc enim naturalis coitus his concedetur, quando & ab initio lege definitum est: nimirum mare decimum quartum annum excedente, & femina duodecimum. Donec autem vel ambo, vel alter eorum definitum annorum spatium percurrerit, eis non dabitur conjunctionis naturalis potestas, illo a parentibus exigendo, ne circa hujus rei custodiam negligenter & segniter se gerant: ne præter decorum & ab initio definitum naturali coitus tempus ad se invicem conveniant. Si enim per eorum incuriam hoc perpetratum fuerit, tam qui per petrauerit, quam parentes ejus, subicientur pœnis legitimis eorum, qui virginem intra præstituta nuptiis tempora corrumperunt. Sed & si cum Princeps per dispensationem aliquam tempus sponsaliorum, vel nuptiarum præciderit, contigerit ante benedictionem nuptiarum & coronarum, post sponsalia sacris precibus initiata sponsos morte separari, superstes persona contrahere nuptias prohibebitur, cum quibus contrahere prohibetur juxta dicta synodali consultatione. Non erit enim le-

perstitibus permiffum ad hujusmodi personas ingredi, quod tempus perfectorum fponfaliorum non invenitur concurrens. Nam quæ per Imperatoriam difpenfationem peraguntur, idipfum difpenfationem pro tempore ferunt auxiliantem. Leges enim, ut sæpe dictum eft, legem condere & difpenfare Imperatoribus permiferunt. Nam etfi in imperfecta ætate fponfalia, & nuptiæ fiant, cum talibus certe perfonis contrahere prohibeantur, cum quibus contrahere perfectæ nuptiæ, & perfectæ facris initiata fponfalia non funt. Et hæc obtinebunt etiam in his quali perfectæ æftimentur contrahanturque, quæ & in perfectis nuptiis obtinent, quæ fine Principis difpenfatione funt. Conftitutione igitur ante promulgata Junio mense 7 indiæ. anni 6592. juxta omnia quæ ita difpofita funt inviolabiliter obtinente, nullo enim modo per præfentem conftitutionem mutilata eft, quia potius repletur & ad integritatem reducitur. Quæ vero nunc per præfentem & in perpetuum valituram conftitutionem nofta definuit ferenitas, omnibus omnino manifefta quam primum fieri curato, illuftriffimæ Cæropalata, & magnæ Drung ric Vi glæ: ut nemo eorum qui fub diftione nofta funt, ignoret ea quæ pro ipforum utilitate a nobis fanctita & conftituta funt. Nam omnem Chriftianiffimam multitudinem præfenti conftitutione frui volumus, ne quis ex omnibus ignorantiam hujus conftituti juris unquam prætendat: cui debes auxilio efle in omnibus judiciis, & omnibus quæ noftri imperii funt provinciis, & apud omnium ecclefiarum quæ in iis funt præfules, eosque qui obfervantur ab omni Chriftiana civilitate. Actum Martio mense præfentis 15. indiæ. anni 6600. Excepto eo quod etfi fponfalia facra precatione initiata debeant indiffolubilia manere, non omnino tamen nuptiæ poft hac indiffolubiles fervabuntur. Sed quibus ex caufis hæc folutionem adituunt, iisdem & fponfalia diffolventur. Mense Martio indiæ. 15. rubris literis.

5. De chartophylace.

Imperium meum, quod ecclefiasticæ honeftatis maximam curam gerit, & bonum quidem ordinem cum in omni civili ratione quærit, tum autem multo magis in rebus divinis eum verfari ftudet, quæ unicuique gradu ecclefiastico funt ab initio tributa privilegia, & eam quæ in his hucusque obtinuit conftitutionem, deinceps quoque efle immutabilem, & perfeverare vult, & cenfet, fanctiffime Domine, utpote quæ per tot annos fufcepta, & in ufu civili longo tempore verfata, & ab alio in aliud immutabilibus hucusque tranfmiffionibus vindicata, ac confirmata fit. Sed quoniam Imperatoria mea fublimitas didicit, nonnullos antiftites contentione quadam & gloriæ ftudio incitados velle chartophylacis privilegium minuire, & canones in medium adducentes, per eos contendere illum ante antiftites federe non oportere, quando aliquo ufu exigente oportet eos convenire, & confidere ante exceffum ad tuam fanctitatem: non ferendum regiæ meæ majeftati vifum eft, ut res quæ tanto tempore approbata eft & a prioribus patriarchis, & ab aliis antiftitibus, fed & ab iis qui nunc ob rem non honeftam contendunt, longiffimi temporis fi-

lentio nunc obiter aboleretur, & tanquam neglectum quidpiam convelleretur. Hanc ergo rem decernit efle valde rationi consentaneam & juftam. Si enim contra vellent antiftites immobilia non movere, nec ea quæ iis qui prius fuerunt patribus placuere, fed & quæ iis ipsis longo ftentio, & hucusque patientia, probata fuere, rurfus in certamen non deducere, recte fe haberet, & eis magna gratia haberetur, quod pugnandi ftudio abjecto, pacem & quietem protuliffent. Si autem etiam adhuc nonnulli, verba canones ufurpantes (a fententia enim longe abfunt) voluntatem fuam confirmare conantur, & non recte ordinem ad id quod eft inordinatum tranferunt: permittit quidem imperatoria mea ferenitas canonis interpretari & declarare contextum, qui facile comprehendendi poteft, & pulchre difcerni iis qui exacte penetrant, & canonicum fenfum attingunt. Hoc autem utique ipfum in antiftitibus increpat, quod cum canonem fcirent, & ejus verba perfecte intelligerent, fuam ipforum confeientiam præter rationem conculcarent, & dum difturbaretur canon, tolerarent, & in anterioribus chartophylacibus inferiorem fedem elegerint. Et his mercedem contemptiois facrorum canonum, dat expulfionem ad proprias ecclefas: canonem ecclefiasticum hic fequens, & canonum contemptoribus facios illos canones in fubfidium opponens, *Neque in pontifices occidentaliū præfules, qui longo tempore fibi creditorum oviliū curam non gesserunt, nec ut oportebat iis præfuerunt, dicere poffint, hoftium rabiem quæ per Orientem graffata eft, impedimento fuiſſe, indeque rationalium ovium epifcopatu eſſe ſpoliatos.* Et quod ita quidem a meo imperio difpofitum eft, iudicium ipſius rei geſtæ reliquit. Quoniam autem & illud ad aures ipſius perlatum eft, aliquos ex ecclefiæ clero in ferendis fuffragiis præteriri, iisque præferri nonnullos inferiores forte & ætate & ftatu vitæ meliore, & qui non multum pro eccleſia laborarunt: ea res nequaquam vilis eft facra antiftitum ſynodo digna. Unde religioſe ſimul & regie mandat, ne ludatur in non ludicris, neque affectui indulgeatur in divinis, (ubi enim anima eft id quod periclitatur, cujus alterius cura gerenda eft?) illi autem præferantur aliis, & in fuffragiis honorem ferant, quos cum doctrina vita ornat inculpatâ: aut deficiente forte doctrina, diuturnum tempus, & multus circa eccleſiam labor, defectum implent. Sic enim & fuffragiis recte judicent, nec in fuæ animæ condemnationem arguantur, Deo ſententiam ferentes.

6. De Doctõribus.

Nota ex hoc præfenti canone, poteftatem docendi populum ſolis epifcopis datam efle: & magnæ eccleſiæ doctores patriarchæ jure docere. Hoc autem etiam oftenditur ex Novella illuſtris Imperatoris domini Alexii Comneni, quæ deſcribit & quomodo & quoniam debent in eccleſiis eligi, & decernit omnibus doctõribus tam iis qui funt extra eccleſiam, quam iis qui funt intra, tres aſperorum libras, & frumenti modios quinquaginta, & hæc aperte decedit: Sit autem & hic doctõribus honor tributus, ut iterum in propriis eccleſiis, propter quas ſeceſſerunt, ſtatim poſt officiales proximi

patriarchæ aslideant, tanquam ejus personam representantes. Audimus enim eum, qui pontificis locum tenet, maximum gerere honorem: & nemo poterit, ad hoc contradicere. Qui autem & verbo & opere digni sunt, quorum ratio habeatur, ad doctrinæ ministerium introducantur, & per docendi munera ad officia provehantur. Propterea enim mortuo qui erat eo tempore patriarcha, nec ipsi docere possunt.

7. *De electis ad orientales ecclesias.*

Lege iussionem, quæ mense Novembr. 2. indicta emissæ est, illustris Imperatoris domini Alexii Comneni, decernentem, eos qui in orientales ecclesias electi sunt, & iterum suas habere præposituras & adelphata, & officia: *Didicit Imperium meum, sanctissime domine & universalis patriarcha, quod cum in Dei ecclesia electiones procedant, quidam eorum qui electi sunt, in monasteriis prioratum tenentes, & administrationem habentes, vel alia etiam ministeria exercentes, & omnino monachi existentes, alii autem in magna Dei ecclesia, & aliis ex officiis, & aliis quibusdam ministeriis, ea, quæ victui sufficiunt possidentes, ægre ferunt pontificiale jugum subire, & illis ecclesiis præesse, in quas renunciati sunt: veriti ne, quum ejusmodi ecclesiæ in orientis partibus sitæ sint, eis necessaria defint, utpote cum ecclesiæ, in quibus electi sunt, redditum non ferant, & sint ipsis omnino inaccessæ: priventur autem & ipsi, eo quod illarum regionem suscipiant præfecturis, & œconomiis quæ sibi adsunt, & aliis muneribus, & iis quæ simpliciter dicuntur adelphata, & officiis, & quibusdam aliis ministeriis. Meum itaque statuit Imperium, ea quæ ad ipsos pertinent, dispensativa quadam ratione disponens: ne quis propterea pontificiale jugum subire recuset; ii enim omnes rursus fruuntur iis quæ sibi adsunt præfecturis, & œconomiis, & aliis ministeriis, ac muneribus, officiis, & quæ illis adsunt adelphatis: & doctrinæ rationem subeuntes, a se suscepto ordine perfectivo, illorum quoque redditus libere percipient, donec remissionem acceperint, & ab ea quæ nunc est cleri calamitosa sorte, ad meliorem cleri successum eis attributarum ecclesiarum, quæ ab eis, ut dixi, adiri non possunt, ut quæ ab infestissimis teneantur hostibus, pervenerint. Sed hæc quæ a meo imperio constituta sunt, locum non habent in officiis, vel gradibus sacerdotum, diaconorum, & ceterorum cleri magnæ Dei ecclesiæ. Pone ergo præsentem constitutionem in codicibus chartophylacii, seu tabularii magnæ ecclesiæ.*

8. *De erigendis episcopatibus in metropoles.*

Interim autem scire debes in mense Majo, decima indictione, anno 6565. exiisse edictum ab illustri Imperatore D. Alexio Comneno, continens, cum metropolis Basilæi, & metropolis Madytana viduæ essent, & antistitum electionem fieri oporteret, extitisse Heracleum & Ancyranum metropolitanum, & dixisse non debere eas ecclesias, etiam si metropolium dignitate honoratæ sint, a magnæ ecclesiæ partibus antistitem suscipere, sed ab ipsis, eo quod Madytana quidem ecclesia sit Heracleæ episcopatus, Basilæi autem ecclesia sit Ancyrani

metropolitani episcopatus. Et cum ulli essent in metropolitani duodecimo canone Chalcedonensis synodi, decernente, servanda veræ metropoli jura quæ illi adsunt in honorata ecclesia, decretum fuit imperiale in præsentia tunc convocatæ synodi consentientis, unaque decernentis, licere Imperatori pontificalem thronum ecclesiis largiri, & episcopatus, vel archiepiscopatus in metropoles erigere: eaque quæ ad electionem pertinent, & reliquam dispositionem prout ipse voluerit, describere: nec a canone impediri, qui statuit metropoli jura servari, quæ illi adfuerunt ab initio in honorato episcopatu. Et lege hoc edictum quod interpretatur, quomodo debeant servari jura antiquæ metropolis, & non dividendam esse unam provinciam in duas. Nos enim eo quod sit prolixius, hic integrum non posuimus. Hoc ipsum autem edictum post decretum quod continet, debere ecclesias quæ sunt honoratæ, jussu Imperiali a throno Constantinopolitano præsulum electionem accipere, nec eos qui paulo ante erant, metropolitanos ullam in eis partem habere, hæc quoque expresse continet. Quoniam autem rursus quoque antistites Chalcedonensis synodi canonem adducunt, eos qui jussu Imperatoris altiore throno digni habiti sunt, dicebant præter canones honorem perfectiorem consequi, & rationis expertes eorum appetitiones coerceri volebant, & canonicam auctoritatem afferbant: Imperium meum, & Imperiales potestates, quod ei a divinis canonibus datum est privilegium, neglectui haberi non sinens, & antistitum ob honoris provocationem supplicationes, ut non canonicas neque legitimas, appellationis eventum accipere nolens, statuit episcopatum non aliter in sublimiorem thronum erigendum, archiepiscopatus scilicet, vel metropoleos, quam si Imperator illius temporis, proprio motu impulsus, gratia humana non intercedente indecora, voluerit illam quæ est superior, ac eminentior, dignitatem ei præbere, vel propter civitatis honorem, vel propter ejus fidem in sanctam ecclesiam, vel ejus qui illi præest virtutem honorans, & ex eo sua sponte incitatus ad largiendum honorem. Ac ei quidem qui propter humanam affectionem, & mores non laudatos, ordinem sublimem largitur, divinorum canonum metus incutitur. In quos ne sæpe imp. incidat, permittit & sanctissimo ejus temporis patriarchæ, ne aliter a quovis illatam de cujusvis ecclesiæ primatu chartam confirmet, nec ejus præsullem inter archiepiscopos, vel metropolitanos recipiat, quam postquam de ea re ad Imperialem potestatem retulerit, & quid sacris cautum sit canonibus docuerit, intellexerit quod Imperator, proprio motu iusta de causa ecclesiæ hunc honorem largitus est. Tunc enim & eam admittet, & in eorum qui sub se sunt antistitum numerum illum cooptabit, qui præstantiorem honorem ab Imperatore sortitus fuerit.

9. *De testibus, & benedictione matrimonii servorum.*

Lege etiam Novellam Imperatoris domini Alexii Comneni, quæ edita est de non admittendis testibus qui contra opponuntur, quando testes adducuntur ab eo qui ad libertatem proclamatur: & de

eo quod liberi servi non fiant qui sacram benedictionem acceperint, quæ his verbis hæc persequitur: *Duo hæc ad aures mei Imperii pervenerunt, sanctissime domine, quosdam eorum qui ad sanctum & magnum divini verbi sapientie templum accedunt, ad libertatem proclamantes, & genus suum ad libertatis ostensionem allegantes: (dicunt enim se ex liberis parentibus esse natos, Bulgari forte, vel aliquibus aliis, quos in servitutem nostra accepit Respublica) ea quidem quæ dicunt demonstrare permitti: & postquam testes omni exceptione majores, & in quos nulla cadit criminatio, adduxerint, ad alios eis testes opponendos eorum dominos procedere. Et sic eos qui proclamant, quum semper in judiciis subsistere non possint, servilis conditionis onere rursus opprimi. Et quando matrimoniales sunt servorum conventiones, & conjunctiones in nostra republica, eas tamen sacram non sequi benedictionem, caventibus dominis ne servos inter se invicem cum sacra benedictione coniungant, & ex eo ad libertatem perveniant.* Eorumque utrumque convenienti correctione opus habere censuit, & propterea hanc constitutionem magna cum cautione & observatione edidit, per quam statuitur de iis qui ad libertatem proclamant servis, ne ii qui contra adducuntur testes, vim ullam, locumve habeant, in quocunque seu civili, seu ecclesiastico iudicio: sed ii soli qui proclamant, legitimas probationes afferant: & si ii quidem testibus abundant qui iure sunt recipiendi, neque calumnia inducti, testium iurejurando iudicium solvatur. Sed non aliorum etiam testium adversus hæc productiones eorum dominis permittantur: ne magna adversariorum inæqualitas sit inferioribus damni causa: sed quemadmodum in iis qui idem tributum solvunt, lex beatissimi domini Basilii potentibus adversus pauperes contrarias productiones non permisit: sic & hic dominis adversus servos vis contrarie productionis extincta erit: & sola apud eos valebit adversus testes illata criminatio contraria productione non omnino iis exclusa qui ad libertatem proclamant, quando ii qui trahunt in servitutem, eos adversus illos qui iure sunt liberi produxerint. Inferioribus enim & imbecillis præsens constitutio gratificatur, & quod eos juvet subministrat: non autem pro majoribus & potentioribus editur. Adjicit autem, *& benedictiones non solum in liberis, sed etiam servis valere.* Et nuptias non alioqui legitimas & Christiana institutione dignas esse & existimari, nisi etiam benedictio eos qui conjunguntur obligat. Absurdum enim esset, cum una in omnibus Christiana fides valeat, & unus sit in confesso baptismus, per quem ad dominum deducti sumus, & eadem salus a nobis omnino speretur, nonnullis hanc obortam esse suspicionem, quod servi sint boni minus participes, & liberi quidem matrimonio invicem conjungantur prius oratione colligati: servi autem a tali bono excident: & Deum non assumant in congressus benedictione, vel metuant, si eum assumpserint, ne herus in dominio injuria afficiatur, illorum servitio privatus. Si hoc autem locum habuerit, sanctum quoque baptismum timere oportet, ne servi a dominis alienentur: sed etiam immacula-

torum mysteriorum assumptionem, ne per eam ab illis quoque alienentur, quo fiet ut in servis intereat magnum & venerabile divinæ fidei nomen: & non solum hominum, sed etiam diaboli servi fiant homines. Eorum autem domini in periculum quoque venient, ne dum ministerio hominum privari formidant, a Dei gloria se ipsos abalienare sustineant. Sed neque hoc est rationi consentaneum, & sacram benedictionem in servis quoque valere, æquum, & Christiana institutione dignum est. Verum enimvero fortuna novit hominibus diversa esse dominium, & servitutem. Et quæ nostra accepit respublica, ea in iis quoque valere oportet. Unus autem dominus omnium, una fides, unum baptisma, & quod ad fidem quidem attingit, domini, & servitutis differentiam non cognovimus. Omnes enim sumus ex æquo servi ejus, qui nos suo divino & vivifico sanguine redemit. Et quoniam hæc sic recte & utiliter constituta sunt: oportet magnam tuam sanctitatem hæc omnia in omnibus ecclesiis manifesta reddere: ut quæ eis præsent, ea quæ ad libertatem pertinent, sic examinantes, contrarias testium productiones adversus servos dominis non permittant, & omnibus in suis provinciis manifestum efficiant, eos qui non cum sacra benedictione servos invicem conjungunt, non Deo gratum inter eos matrimonium constituere, sed fornicatorium coitum & stuprum confirmare. Quos enim non conjungit Deus per sacram benedictionem assumptus, hi omnes ad peccatum conveniunt: & sicubi hoc ab aliquo, quicumque is sit, factum renunciatum fuerit, sciant Domini se non solum iræ divinæ fore obnoxios, sed a servis quoque abalienatum iri, eis abductis in libertatem. Cum eis enim liceat servos suos iure invicem conjungere, & integrum in eos habere dominium, nisi hoc fecerint, jure omnino ab eorum dominio excident: præsens autem constitutio non solum debet in ecclesiis, quæ ubique sunt, promulgari, sed in omni etiam civili foro deponi, tradi autem etiam iis qui in provinciis magistratus gerunt. Quoniam autem in personis servilem fortunam habentibus nuptiæ prius factæ sunt, & nuptiæ convenienter iniquæ quæ hucusque invaluit consuetudini processerunt: oportet in iis quoque sacram benedictionem fieri, ut per eam, etiam si tarde fiat, id quod est colendum, ac venerandum, habeant, superioribus observationibus etiam in hoc conjugio obtinentibus.

10. *De oblationibus, & aliis ecclesiasticis jurbus.*

Quia autem de oblationibus & aliis ecclesiasticis jurbus emissa est constitutio illius incliti Imper. D. Alexii Comneni ad suggestionem quorundam diaconorum, qui curam patriarchalium monasteriorum susceperunt a patriarchali magnificentia, quæ subscriptionem habebat, Decembrem mensam quintæ indictionis: scito eam hæc ad verbum continere. Observationem & correctionem animæ lapsuum constat habere sanctissimum ejus temporis patriarcham, tam in liberis monasteriis, quam in traditis & donatis, & iis quæ ad administrationem, vel dispensationem data sunt. Jus enim habet subeundi & contrectandi delicta animæ & secularia & publica monasteria, & ut semel di-

cām, omnia quæ sunt sub ejus regione, siue sint patriarchalia, siue Imper. & qui sunt sui juris. Et in propria quidem quæ superiores Patriarchæ ad incrementum non elocabant, absque impedimento, quando volent ingrediatur, siue ipse per se, siue ejus suasionem, quem ipse in Ecclesiasticis elegerit: & ea perscrutari dignum esse statuerit. Libera autem & sui juris monasteria, quando ad sanctissimum dominum meum, & patriarcham delictum in monasterio factum pervenerit, siue aliqui ex fama aliquorum vel etiam unum audierit, tunc, ut dictum est, ingrediatur, & perscrutabitur delicta animæ, etiam si is, qui dixit, nolit subire probandi periculum. Homo enim Christianus, quando aliquid factum audierit, debet hoc dicere communi patri & antistiti; fortasse enim non vult hoc subire periculum, & propter hujusmodi causam delicta animæ inobservata & incorrecta relinquere, est hoc valde absurdum, nullo quocunque scripto Imper. vel patriarchali hoc prohibente. Sed monasteria quidem debent non innovata conservari in perscrutationibus eorum, qui mittuntur, nullo inde sumptu dato. Tunc enim animæ delictorum correctio facili, si Deus volet, fiet. In monasteriis autem non solum alia animæ delicta inquireret, sed etiam an dissoluta sint, vel dissolvantur in parte, vel in universum, ab iis qui ea acceperunt: & si inveniet in iis aliquas fieri diminutiones, coget eos, qui ea detinent, restituere, quemadmodum acceperunt, & secundum monasterii facultates. Sed in illis quidem qui propter inopiam non sufficiunt ad statum, in quo ea acceperunt, quæ sunt quidem effecta meliora & aucta, cum recte se habeant, non minuentur, sed manebunt ut se habent. Qui autem ea detinent quæ sunt illis tradita, ut regimen & administrationem ad tempus suscipiant, & eis damnum afferunt, si nolint in eum quem acceperunt statum ea restituere, eis auferantur, nec ab iis quæ habent scriptis juventur, eis dato convenienti die præfinito. Interea autem dum penderet terminus, debent observari an ipsis eorum de in integrum restitutione operibus vacent, ut ostensum est. Tum enim etiam terminus servabitur. Renunciationes autem, quoniam præter canones dantur, & accipiuntur, omnino cessabunt: & qui accipere, vel dare inventus fuerit, si est quidem monasterii præfectus, ex præfectura appellatur: si autem beneficiarius, e monasterio expelletur. Quæ autem ab iis, qui ad tonsuram veniunt, sunt offerentium spontanea voluntate oblationes, suscipiuntur, & describuntur in breviario monasterii, de iis quæ offeruntur etiam sanctissimo patriarchæ cognitione data: etiam si iis qui habent monasteria, documenta habeant de accipiendis renuntiationibus, & oblationibus & in lucrificandis, hoc enim cessare nunc debet, & fieri quemadmodum dictum est superius. Sed etiam servatæ oblationes non debent alienari prætextu documentorum. Porro autem non solum cura animarum monachorum, sed etiam ipsorum sæcularium, incumbit sanctissimo patriarchæ: & quando viderit aliquem sæcularium sitientem propriam salutem, quomodo continget inhiberi patriarcham, quominus in monasterio eum collocet ad salutem animæ ejus qui accedit? citra ullum

enim impedimentum sanctissimo patriarchæ licebit collocare, quam clarissimarii, licet documenta habeant. Præterquam, si jubet sanctissimus meus dominus fraternitatis usum accipere sæcularem aliquem, vel etiam monachum ex alio monasterio ab eo differente, ne det sæculari vel externo monacho monachatum, & gravetur monasterium adelphato, si enim gravetur, omnino deerit monachis qui sunt intus, & pro mercede fiet judicium. Si autem accedit laicorum quispiam, qui est omnino inops & pauper, ad sanctissimum meum dominum, vel ex antistitibus qui suos thronos perdiderunt, & sunt inopes, & voluerit statuere ut is victum capiat editiori aliquo monasterio, hoc recte faciet, non supra facultates numeri eorum qui sunt ordinati: monachi enim, qui sunt intus, debent præferri cæteris omnibus ad ea quæ sunt sibi necessaria capienda.

II. *De foro clericorum, & de iudice per rescriptum prohibito causam ad se transmissam disceptare.*

SI vero partio inter adversarios fuerit, & alterum mundani status esse appareat, alter in sacrum clerum allectus sit: actor foro rei per omnia subiacebit, & uterque ad competens judicium abibit: nisi si quando tribunal Imperatorium aliquis requireret. Tunc enim omnibus cessantibus Imperatoria majestas litem dijudicabit, & decideret controversiam. Verum hujus aureæ bullæ segmentum, quod statuit, ut quicumque ad qualecunque tribunal trahuntur, si Imperatorii tribunalis auditorium requirant, admittantur: irritum factum est ex posteriore jussione ejusdem Imperatoris domini Alexii Comneni, quæ vulgata est mense Majo, indict. 3. & statuit post præmium in hæc verba. *Præscribit* igitur omnibus vobis, qui judiciis præestis, Imperatoria mea majestas, ne unquam posthac ulli obtemperetis rescripto, quod judicium quempiam judicium ad ipsum transmissum exercere prohibeat, tametsi cinnabari subsignatum sit, tametsi cereæ bullæ sigillum habeat, sed siquidem post libelli oblationem intra viginti cognitionis dies, qui in judicium pertractus est, dimissionem Imperatoris nostræ majestatis impetret, quæ alterum judicem illi cui prius causa transmissa est, adjungat: in unum convenienti constituti iudices, & legitimam decisionem controversiis imponant. Si vero viginti dierum tempus decurrerit, ne alter iudex admittatur (quoniam hoc etiam legi videtur) neque vero prætextu, quod fortasse postmodum statui possit ut causa ad Imperatoriam majestatis tribunal introducatur, nullo modo, quominus judicium ferat, impediatur, sed transmissam sibi controversiam ad legis præscripta exacte decideret: ut tamen litigator, si se injuria affectum putet, a provocatorio iudicio nentiquam excludatur. Atque hoc omnes vos iudices cognoscentes nitimini commissas vobis lites servare, & legitimum illis finem imponere. Non vult enim Imperatoria mea majestas, ut posteaquam ex jussione ipsius ad judicem quempiam controversia transmissa fuerit, per cujusmodicunque posterius scriptum, quod controversiam, ad Imperatoriam meam majestatem introduci demandet, cognitio impediatur: sed ut illa apud eundem judicem, aut (ut superius dictum est) iudices, intra viginti cognitionis dies cum ipso da-

tos, usque ad finem, ita ut subtrahi non possit, procedat: ac post iudicium finitum ei qui fortasse injuria se affectum putabit, facultas sit ut per provocationem aliud tribunal imploret, aut potentiae nostrae audientiam requirat.

MANVELIS COMNENI.

1. De executoribus testamentorum.

Mense autem Martio, indict. 14. facta est Novella sancti nostri Imperatoris domini Manuelis Comneni, quae partim hæc statuit: cum his hoc etiam iis quæ ante scripta sunt, sanciendo conjungimus. Multi homines in extremis suis dispositionibus procuratores sive executores eorum quæ præscripserunt, relinquunt, iisque Christo, dulci isto ac mundo salutari nomine, herede scripto, rerum suarum dispensationem atque administrationem injungunt. Hoc autem videntur facere, cum pauperibus substantias suas dividi præcipiunt. Quum enim mendicans accipit, adstat Christus, ac una cum illo manum porrigit. Quatenus namque, inquit, uni ex minimis hisce fratribus fecistis, mihi fecistis. Jubemus igitur, ut quando hujusmodi procuratoriae dispensationes, & in pias causas distributiones, quæ ad animæ rectum ductum ac pupillorum, senum atque pauperum educationem & exhibitionem tendunt, proponuntur, in his iudiciorum protelationes, atque qui hinc existunt inanes temporum decursus, locum non habeant. Contingit enim hinc ut defunctorum animæ damnnum subeant, & communis omnium boni utilitatisque causa latæ leges commutentur in contrarium. Tum neque justum esse Imperatoria mea majestas judicat, ut qui ordo in reliquis iudiciis obtinet, etiam in istiusmodi usurpetur: sed ut talium specierum ambiguitates confessim solvantur: neque libellus detur, & cognitio in tres aut summum quatuor dies differatur, nulla judiciaria dilatione introducenda, quid enim jure competat, disquiratur: citra omnem dilationem utraque pars accersatur: atque ut quid juris se habere putet, proponat, exigatur: tumque demum per breve tempus, in mensem forte unum aut etiam alterum extendendum, res in controversiam deducta, prout iudici visum fuerit, convenienter dirimatur: in sua sede ac soliditate firmiter maneant leges, quæ non mox a defuncti morte, sed post aliquot dierum decursum successores ipsius in iudicium trahi statuunt: quemadmodum quæ huc pertinent, fufius in Basilicis tractata sunt. Si vero procurator ad dilationem vergere videatur, eaque evertere dolo deprehendatur, nec quemadmodum testator præcepit, procrastinationes neccendo faciat: a rerum defuncti procuratore ac dispensatione removeatur: eaque quibus Imperator statuerit, injungatur: aut si is forte peregre sit, præfectus urbis una cum sanctissimo ecclesiæ œconomo res illas procurer ac dispense: qui de his quæ in hujusmodi speciebus administrantur Imperatori, aut (si fortassis hic peregre erit) sanctissimo patriarchæ rationem reddere debebunt. Non tamen prout Imperator jussit, defuncti voluntas adimplebitur.

2. De feriis.

Cæterum, si quoniam die iudicia cessent, exacte discere velis, lege adorandam illam divinitus

coronati optimi ac sancti nostri Imperatoris, domini Manuelis Comneni Novellam, mense Martio, indict. 14. anno ab orbe condito 6674. emissam, atque hæc post proœmium complectentem. Sancimus igitur, ut illi dies feriatii sint, quos in præsentia constitutione nominatim enumerabimus. Quorum alii omnino toti feriatii sint, ut nullo modo ulla ipsorum parte constitui iudicium possit, extra quam si forte Imperator dispensationis modo, aut propter necessitatem (ut multa sæpenumero rerum vicissitudo noviter introducit) in illis etiam iudicium constituitur velit. Alii vero ex parte a iudiciis cessent, a mane videlicet usque ad ipsum divini ministerii tempus: ut iudicibus, precationibus atque glorificando Deo vacare liceat, ac deinde post divinum sacrificium iustitiæ operam navent, secundumque legum vim injuriam passis auxilium ferant. Verum enimvero quibus ita post divinum ministerium iudicare permissum est, in conficiendis a se instrumentis, temporis quo illa confecta sunt, mentionem facient. Ac primum quidem de omnino feriatis est agendum. Natalis itaque dies purissimæ dominæ ac Dei genitricis qui est 8. *Septembris*, feriatius est. Item 14. qui propter exaltationem vivificæ crucis honoratur. Item vigesimus sextus, propter Apostoli & Evangelistæ Joannis Theologi transmutationem. Item 6. *Octobris*: quod tum memoria sancti Thomæ Apostoli celebretur. Item 9. in honorem Jacobi Alphæi Apostoli. Item 10. in honorem Lucæ Apostoli & Evangelistæ. Item 13. *Novembris*, quod tum memoria patris Chrysostomi celebretur. Item 14. quod tum Philippus Apostolus festiviter honoretur. Item 16. quod tum Matthæus Evangelista & Apostolus honoretur. Item 21. quod tum Dei genitricis in templum introitus celebretur. Item trigessimus, quod tum Andreas Apostolus festiviter honoretur. Item nonus *Decembris*: quippe quia tunc genitricis Dei nostri conceptio celebretur. Item vigesimus, usque ad ipsum sextum *Januarii*, utpote quod diebus iis natalicia & baptismus domini & Dei & Servatoris nostri Jesu Christi celebretur. Item ejusdem *Januarii* duodevigessimus, divinatorum patrum & doctorum Athanasii & Cyrilli gratia. Item ejusdem mensis vigesimus quintus, propter memoriam magni patris Gregorii Theologi. Item 2. *Februarii*, quod tum Servatori obviam itum sit. Item 3. celebrandæ memoriæ Simeonis Dei susceptoris causa. Item vigesimus quintus *Martii*, boni nuntii ergo ad Dei genitricem delati. Item dies Paschales ab ipsa Lazari resurrectione, usque ad ipsum post sacrum Pascha octavum. Item 15. *Aprilis*, in honorem Apostoli & Evangelistæ Marci. Item trigessimus, in honorem fratris theologi & Evangelistæ, Jacobi Apostoli. Item 8. *Maji*, ob memoriam Evangelistæ Joannis theologi. Item 10. propter memoriam Simonis Zelotæ Apostoli. Item 21. propter memoriam sanctorum ac apostolis æqualium, magnorum Imperatorum, Constantini & Helenæ. Item 26. propter memoriam apostoli Alphæi Judæ. Item 11. *Junii*, in honorem Bartholomæi Apostoli. Item undevigessimus in honorem Apostoli Judæ, qui & Thaddæus & Lebæus & Jacobus nominatur. Item vigesimus quartus, propter Præcursoris natalitium. Item undevigessimus

trigesimus propter principum apostolorum, Petri & Pauli, celebrationem. Item trigesimus propter duodecim Apostolorum celebrationem. Item vigesimus quintus *Julii*, propter sanctæ Annæ matris Dei genitricis, obdormitionem. Item 6. *Augusti*, propter Servatoris nostri Jesu Christi transformationem. Item nonus propter memoriam S. Matthiæ Apostoli. Item decimus quintus, propter gloriosam sanctæ Dei genitricis emigrationem. Item vigesimus, propter memoriam, S. Thaddæi Apostoli. Item vigesimusquartus, propter Bartholomæi Apostoli memoriam. Item undetrigesimus, propter venerabilis Præcursoris decollationem. Hisce omnino feriatis diebus connumerabuntur medietates quadragesimalis jejunii, & Pentecostæ: tum etiam Servatoris assumptio, & omnes totius anni Dominici dies: ut in illis omnis in judicium aditus præcludatur, ac nemo judicum judiciale quiddam faciat. Sane vero qui ex parte judicium sistent, neque toti (ut antea diximus) feriat erunt, hi sunt. Mensis *Septembris* sextus, quoniam tunc in Chonis summi ducis Michaëlis miraculum prodigiose peragitur. Item 23. *Octobris*, quoniam memoriam fratris Dei, Jacobi celebramus. Item vigesimus sextus, quia magnum illum martyrem & unguento scaturientem festiviter veneramus, Demetrium. Item 1. *Novembris*, quod miraculosi illi anargyri, Cosmas & Damianus, festive colantur. Item 8. quod conventus defunctorum celebretur. Item duodetrigesimus, quod S. Stephanus martyr junior celebretur. Item 4. *Decembris*, in honorem egregiæ martyris Barbaræ. Item 6. in honorem miraculis celebris unguentoque scaturientis Nicolai. Item 10. *Januarii*, in honorem divini Gregorii Nysseni. Item 16. propter adorationem venerabilium principis Apostolorum Petri vinculorum. Item 19. propter recuperationem venerabilis defuncti Gregorii theologi. Item 27. propter recuperationem venerandarum reliquiarum Chrysostomi. Item 7. *Februarii*, in honorem magnifici martyris, ducis exercitus Theodori. Item 17. in honorem præmiis decorati Theodori tyronis. Item nonus *Martii*, nempe quod cum sanctorum quadraginta Christi martyrum memoria celebretur. Item vigesimus tertius *Aprilis*, quippe quia tum magnificus martyr Georgius honoretur. Item secundus *Maji*, in honorem magni Athanasii. Item octavus *Junii*, in honorem magnifici martyris Theodori, exercitus ducis. Item nonus, in honorem sancti Patris nostri Cyrilli Alexandrini. Item vigesimusseptimus, in honorem, sancti & miraculosi Sampsonis. Item primus *Julii*, quia tum sanctorum & miraculorum anargyrum illorum memoriam colimus. Item 2. quia depositionem pretiosæ vestis Dei genitricis recolimus. Item 8. quia magnificum martyrem Procopium festiviter honoramus. Item 11. quia eximiam martyrem Euphemiam concelebramus. Item 20. quia prophetam Heliam honoramus. Item 27. quoniam præmiis decoratum, & miraculosum Panteleemonem festive colimus. Item 31. *Augusti*, propter pretiosæ cinguli immaculatæ Dei genitricis depositionem. Atque hi quidem dies sunt qui quodammodo feriat, & quodammodo non feriat sunt. Quibus vero diebus propter nativitatem, aut crea-

tionem principis feriamur, hos Imperatoria mea majestas inter non feriatos collocat: præsentem sanctionem a se inchoans, & per ea quæ ipsamet actura est, reliquos docens. Non perinde enim præsentis constitutionis sermo quantumvis in illum attentis, atque imperatoriæ majestatis mea actio persuadeat. Mea itaque Imperatoria majestas quibus diebus, tum in hanc vitam producta, tum divina providentia in Imp. designata est, ne feriati sint, neque ullas inducias in illis judicia habeant, sancit. Sane præter supra descriptos anni dies, omnes fasti erunt, & in illis judicia judicariisque sententiis consentaneæ executiones exercebuntur. Persuasum autem habemus, Deo etiam hanc Imperatoriæ meæ majestatis sanctionem fore gratam. Cum enim Phariseos execraretur Dominus, neglectum ab ipsis misericordiae judicium ante omnia causatus est.

3. *De synodica subnotatione patriarchæ Lacedæmonensis septimi gradus cognationis.*

Facta autem etiam postea jussio potentis & sancti Imper. nostri & domini, emissa mense Majo ejusdem indictionis, quæ hæc in ejus parte decernit. Nostra itaque Imperatoria sublimitas hoc synodale de quæsito responsum, vel, ut vere dicam, decretum consequenter divinis canonibus legibusque civilibus editum, in posterum observandum, & perpetuo immobile, ac immutabile futurum judicavit, eandem de proposita quæstione habens sententiam, quam sanctiss. D. & universalis patrum, & sancta ac divina synodus.

4. *De decisione Sisinnii de nuptiis ducum fratrum cum duabus consobrinis.*

Cum hæc ita se habeant, & de ejusmodi contractu exorta esset controversia, emissa est Novella constitutio potentis & sancti nostri Imper. & domini mense Junio, indictione octava, quæ hæc in fine persequitur. Itaque ut utraque recte serventur & colantur Imperialium & sacerdotalium jussionum majestas, legumque & canonum subtilitas, nec decisio omnino solvenda est, nec rursus permittenda, ut omnino exerceatur. Sed media quadam & regia, ut ajunt, via est incedendum: & utrumque est conservandum, nempe, & reverentia quæ debetur antistiti, qui illam decisionem contempsit: & Imperatoribus, qui illius decisionis meminerunt: & videndum ne quid quod a legibus canonibusque discrepet, suadeatur, quod hæc induxit decisio. Oportet enim contrarium ea decisione introductum jam quidem etiam ante interrogationem perfectum non dissolvi, sed eos qui sic matrimonio conjuncti sunt, pœnis impositis gravari, judicio & examinatione illius loci antistitis, & conservari conjugium. Quod si prius sciscitatum accesserint, non concedere sine convenientibus pœnis & mandatis propter eam, quæ superius dicta est, reverentiam: Nec libere ac secure, nullaque ad eos retardandos allata causa sciscitantibus permittere, sed cum mandato, vel ipsos potius ab Ecclesia, dictæ decisionis, & eorum quæ in illa decernuntur, commemorationem accipere. Et si decretum quidem honorare volentes, quæ etiam in eo comprehensa sunt, velint inconcussa manere, sunt omnes laudandi:

laudandi: si autem quod ab eo vetitum est, velint agere, hoc eis facere permittetur, convenientibus tamen eis prius poenis impositis.

5. *De nuptiis cum duabus sobrinis.*

Quia autem aliquando ad Imperatoris tribunal agitatum est, an posset unus & idem duas sobrinas in matrimonio habere: utpote cum contrahens ad 7. affinitatis gradum deducatur, edita est Imperatoris D. Emmanuelis Comneni iussio, quæ statuit hoc non posse fieri: quoniam maritus censetur unius esse gradus cum uxore: & quod contrahens ad sextum affinitatis gradum deveniat.

6. *De sententiis iudicum.*

His sic definitis, quæsierit quispiam, eum præsens canon definiat in omnibus causis plurium sententiam vincere: Novella autem constit. potentis & sancti nostri domini & Imperatoris D. Emanuelis Comneni mense Julio 14. indict. anno 6674. promulgata, constituat cum aliis & hæc nominatim: Si omnes non sunt ejusdem sententiæ, sed aliqui dissentiant, si qui dissentiunt, numero sunt æquales, eorum præferetur sententia, quibus is qui iudicio præest, consenserit: utrum sequi debeamus?

7. *Ne morientium Episcoporum diripiantur bona ab exactoribus.*

Praterea tene memoria constitutionem Septembris mense, 14. indictione emissam, Imperatoris domini Emanuelis Comneni, de non rapiendis ab exactoribus bonis, quæ ad defunctos episcopos pertinuerunt, quæ quidem hæc complectitur: Res quæ & in Dei contemptum, & ad legum naturæ infirmationem, ab iis qui, ut ajunt, neque Dei vocem, neque hominum vindictam formidant, ut est verisimile, patrat, non ferenda omnino meo imperio visa est, cum ad ejus aures pervenisset. Quamobrem eam ut omnino Christiana professione indignam, meum corrigit imperium. Ei enim relatum est, in excessu e vita eorum, qui ubivis pontificatum gerunt in sanctissimis Dei ecclesiis, partim vero postquam elatam fuerit, eos qui in ea regione fisci procuracionem exercent, ipsorum mortis prætextu eorum cellas inhumane invadere, & immobilia quæ sunt sub ecclesiis quæ eis obtigerant, & omnes quidem facultates quæ in illis inventæ fuerint, auferre: universam autem ejusmodi immobilium exactionem facere, & ea alioqui omnino contere. Imperium ergo meum ne vel auditu quidem ferendam eorum esse audaciam existimans, ne cum damnum & calamitas ex antistitum morte ad eorum ecclesias pervaserit, hi multo majorem calamitatem invehant, & ea sint quam jam habent molestia longe molestiores: statuit per hanc præsentem constitutionem, ne ab iis qui duces magistratus gerunt, vel descriptiones, vel aliqua alia publici juris exercent, tale quid in sanctissimas ecclesias, vel earum immobilia, vel antistitum cellas, in eorum morte deinceps amplius innovetur: sed si testati quidem moriantur antistites, eorum voluntate & ordinatione omnia fiant, quod ad ea attinet, quæ in eorum cellis inveniuntur. Quod si forte etiam intestati decesserint, omnia quoque fiant, ut sacris canonibus & legibus

videtur. Atqui in viduarum ecclesiarum immobilia ne pedem quidem omnino immitteret aliquis ex ducibus, vel aliquibus aliis, ut dictum est: sed nec quælibet illinc pars quomodocunque apprehenderetur, sed omnia a partibus ejusmodi ecclesiarum in ipsis administrabuntur, quemadmodum de ea legitime & canonice editum est: donec sc. qui post mortuos antistites in ecclesias renunciati sunt, in regione fuerint, & eorum administrationem apprehenderint: debente scire eo qui ad infirmationem alicujus eorum, quæ a præsentis imperii mei constitutione decreta sunt, processerit, quod etiam si Deus in tali ejus tamque audaci incepto in præsentia siluerit, omnino in futurum dignum ejus supplicium reservans: imperium tamen meum eum acerbius in præsentia aggredietur, poenis eum corporalibus subjiciens, & suorum membrorum truncationibus, bonorumque publicationi, & diuturno exilio. Non solum enim ex eo simplum reddet ecclesiæ, quod ei illo modo ab ipso auferendum est, sed etiam a fisco talis quantitas in duplum absque ulla commiseratione exigetur, perfectissima de ea re cognitione ab antistite illius temporis data mystico, qui debet etiam utraque administrare: de suo autem peccato omnino excusationem non habebit. Venit enim meum imperium, & eis per præsentem constitutionem evangelice locutum est, quæ in sacro chartophylacio, seu tabulario reponeretur, sanctissimis ecclesiis opem latura, etiam si ejus exemplaria sola competenti fide munita, ab ipsis partibus insinuentur; ea animæ archetypi vim habebunt, & exhibentibus aderunt ad æternam securitatem.

8. *De homicidiis voluntariis.*

Quia autem de voluntariis homicidiis mense Aprili, indict. 14. a potentissimo & sancto Imperatore nostro domino Emanuele Comneno Novella edita est, eam manda memorie, quæ sic habet, post præmium sic tractans. Jubet ergo omnibus qui sunt in regionibus iudicibus & militaribus quæ sunt in eis copiis, & earum ducibus, ubi fuerit sedes voluntaria, & tale quidpiam ausus fuerit aliquis, ut omnes statim excitentur ad apprehendendum homicidam, & eum vinctum mittant ad imperatoriam circumspectionem: vel, si ea absit, ad magnæ urbis quæ a Deo custoditur præfectum, ut ipse in carcerem publicum introducatur, & tam in corpore, quam in bonis secundum legum & Novell. constit. potestatem puniatur, & alia supplicia subeat. Scientibus his omnibus, si probatum fuerit, potuisse quempiam homicidam apprehendere, & non fecerit, eum non secus condemnandum quam si Imperio insidiatus fuerit: si autem latuerit fortasse quispiam, & ad sanctissimam Dei magnam ecclesiam confugerit, postquam poenæ ecclesiasticæ adversus eum processerint, ex legali observatione, præsentem quidem in regia urbe eo qui imperium obtinet, ab eo mittetur in provinciam quam censuerit, ut totum vitæ suæ tempus illic transigat, nec illinc effugiat, ut recurriat in eum locum in quo facinus execrandum admisit. Absente autem forte Imperatore, a præfecto, ut dictum est, in aliquam remotiorem regionem exterminabitur, & illi

illic vitæ suæ tempus peraget. Sin autem non solum voluntarie, sed etiam præmeditato captoque consilio eadem perpetraverit, non cogetur ex prædicta regia constitutione tonderi. Sin enim eum qui sua sponte ad tonsuram accedit, non eo ipso statim admittit canonica subtilitas, sed ei sufficiente tempore attributo, & per ipsum mente ejus, firma sit an intestabilis examinata, siquidem hominem invenerit in eo quod primum habuit proposito perseverantem, & monastico habitu, & corporis mortificatione se impigre præparantem, boni quoque operis ei affert complementum, eo in monasticam institutionem statumque suscepto: quomodo non fuerit a ratione alienum, & a legibus spiritualibus dissidens, aliquem necessario tondere, eumque homicidam, quem Deus eo usque reliquit, ut etiam manus fraterno sanguine pollueret? Timendum est etenim, ne invitus vitam angelicam ingressus, eaque vi suscepta venerando habitu in ludibrium utatur. Homines enim leviores cum in dementiam inciderunt, pessimus & perversissimas actiones suapte natura aggrediuntur. Loco ergo tonsuræ, statuit mea Imperialis majestas, ut qui voluntariam eadem capto consilio perpetraverit, in custodia toto vitæ suæ tempore degat, & nec illinc quidem educatur jussu forte Imperatorio per oblivionem exhibito. De eorum autem facultatibus fiat sicut jussit Imperator memoratus. Quia autem plures homicidæ qui eadem meditato & consilio capto perpetrant, ad sanctissimam Dei ecclesiam postea accedentes, non ut facta est a se, sed ut ad suam facit utilitatem, eadem confitentur, jubet mea Imperialis sublimitas, ut a sanctissimo hujus temporis patriarcha ad regionis antistitem, & qui ei subest clerum, quinetiam ad provincie judicem cum pœna scribat, & quemadmodum factum esse eadem ex illius rescripto intellexerit, ita eam quoque persequatur: non eum qui capto consilio eadem facit propter falsam suam confessionem, ad easdem pœnas, & eadem supplicia admittat, ad quæ qui fortuito & improvise in tale aliquod crimen incidit. Si quis autem homicidia, qui ad sanctissimam magnam ecclesiam confugerat, & vel perpetuo exilio condemnatus, vel in vinculis esse, vel in perpetua esse custodia toto vitæ suæ tempore jussus erat, solutus, inventus fuerit in loco ubi eadem perpetravit ambulare, vinctus ab exactore qui est in provincia, ad meam Imperialem sublimitatem mittetur: & quæcunque quidem res tunc ei inventæ fuerint, exactori in luctum cedent, & ei qui homicidam indicavit, ex æquo divisæ. Omnino autem curæ erit iis, qui sunt in sanctissima magna ecclesia illorum iudiciis, ut cum conveniente canonica severitate crimina eadē puniant & tempora non temere contrahant, nec plusquam par sit in iis quæ non decet, se lenes & clementes præstent. Imperialis autem meæ constitutionis exempla, ab iis qui præsunt iudiciis descripta, missa ad ecclesias quæ sunt in provincia, ibi reponentur, ut eorum quæ sunt constituta omnes scientiam habeant, & faciant quemadmodum eis comprehenditur. Quod si is qui capto consilio eadem fecit, tonsuram sua sponte elegerit, non absque probatione inter monachos cooptabitur: sed sufficien-

ti tempore accuratissime & diligentissime ex canonicis constitutionibus examinatus, & probatus, in monasterio vel invitus toto vitæ tempore manere cogetur, nec ei unquam exire permittetur. Monasterium autem erit omnino in alia provincia & non in ea terra quæ mortui sanguinem debiliens male suscepit.

9. *Vt ecclesiarum & monasteriorum quæ sunt ad urbem immobilia, intacta sint a manu fisci.*

Potenti ergo & sancto nostro Imperatori gratia agenda sunt, qui apostolico canoni consequenter & præsentī constitutioni ecclesiarum & monasteriorum quæ sunt ad urbem, intacta & integra immobilia conservavit a manu fisci, seu publici, per tres aureas bullas suæ Imperialis majestatis: quarum altera quidem Julia mense, 9. indictione, 6654. anno facta est, & constituit non lædi monasteria, eo quod jura quæ illis forte adsunt claudicent: & secunda, quæ mense Octobri, 6. indictione 6665. anno emissa est, & jubet monasteria indivulsi & inseparabiliter habere immobilia, etiam si eis allegationes a census descriptore datæ sunt, quæ pro jure fisci faciunt. Hic autem sitæ non sunt, quod non perpetua cautio & utilitas monasteriis ex his suppeditetur, sed temporalis. Alia vero quæ mense Martio 6. indictione, 6666. anno edita est, & is omnibus secretis posita quæ post procerum hoc expresse edicit Imperialis mea sublimitas aliquot abhinc annis auream bullam emitteere dispensare, quæ prævenit, iisque quæ in hac urbium regina sita sunt, monasteriis, & iis quæ sunt in occidentali parte Steni, quantum est in littore & longius: similiter & iis quæ sunt in sinu Nicomedie, & usque ad ipsam Nicomediam, & iis quæ sunt in insulis, Oxea, Prima, Chalce, Plate, S. Glyceria, Principo, Antigoniam, Tragonesio, Terebintho, S. Andrea, S. Tryphoni, S. Liberio, Codonæ, Pelago, Coinsulæ dimidio, Medice, & sancto Demetrio, & iis quæ sunt in possessionibus portuum & usque ad complexum Athyræ: & (ut semel dicam) iis qui circum circa Regiam civitatum exercentur monachis, viris & mulieribus iis multa jura largita est, & in immobilium detentione, ac dominatione, quæ quibusdam juribus ad eos pertinent, firmam & inconcussam possessionem concessit: quemadmodum aurea bulla hæc fufius persequitur. Sed quoniam cavillatores quiescere non potuerunt, sed fisci, seu publici prætextu eis gravem afflictionem intulerunt: Imperialis mea majestas Deum placare & propitium efficere volens: ob ea quæ ipsum ut homo offendit: simul etiam volens, magni Imperatoris, Christi scilicet, milites qui vitam monasticam propter ipsum elegerunt, & spiritum immaturam induerunt, socios habere, & strenua defensores adversus hostes, tam qui videntur, quam qui non videntur, bona illa fundamento ædum quoque proportionem convenientem imponere voluit: & præsentem auream bullam ea ex causa edidit, per quam statuit & definit, omnia immobilia quæ hodie ab enumeratis monasteriis possidentur, vel etiam silentiariis & anachoreticis cellulis, vel laicis, & omnino monasticis habitaculis, quocunque nomine vocentur, patrocias, prædia, conventus,

tributa, vestigalia, portus, flumina, jura maritima, & ut semel dicam, quodcunque jus in possessione immobili consideratur, & in quocunque loco situm sit, in quo scilicet hucusque non data est iis denotatio, seu designatio ab iis qui sunt in ea regione census descriptoribus quæ publicum in iis jus habere comprobet habere dictas mansiones perpetuo dominio ut imperii mei donum & liberalitatem, & eis deinceps semper in posterum dominari, etiam si probabili, vel non probabili, de causa aliqua eorum, vel etiam fortasse omnia hucusque detinuerunt: vel etiam sine ullo titulo, vel ex titulo quidem qui male se habet, vel est fortasse falso confectus. Omnia enim quæ ab ipsis in quocunque situ possidentur in oriente & occidente, siue ex iis qui eo tempore administrabant Imperatoribus siue sint ex fragmentis, siue ex commiserationibus, siue e loco motis vel caducis, vel ex vilibus quæ penduntur diariis, vel ex vilibus calamitate vexatis, vel iis quæ a potentibus vendita sunt, vel contra: vel ex correctione male factatum venditionum, & si in aliis locis iussa dari, in aliis tradita sunt, vel donata, non tradita sunt: vel tradita, donata non sunt, vel quovis alio modo male ab ipsis detinentur, inconcussæ & nullo negotio eis exhibito, a dictis monasteriis vult meum Imperium ea in æternum possideri, aut meum mei Imperii donum a mea liberalitate & munificentia profectum. Cum enim sola nunc apud ipsos immobilium inveniatur detentio, quæ pro omni titulo debet eis sufficere, est supervacaneum, de ullis aliis curiose investigare. In omnibus enim quæ hodie possident, præterquam in iis in quibus a publico census in ea regione descriptoribus documento data sunt, quæ jus fisci, seu publici, ut dictum est, probant, debet præsens aurea Imperii mei bulla sufficere & pro donatione, & emptione, & quovis alio titulo satis esse: etiam si quodcunque aliud secretum in eis probetur. Nec cogentur monasteria, ob ea quæ nunc possident immobilia, antiqua alia quæ eis adsunt jura proferre. Sed hæc præsentis aureæ bullæ scriptura pro omni jure utentes, ea contenti esse debent, ut quæ eis, ut prius scriptum est, sufficere debeat & pro donatione & pro traditione, & quovis alio jure. Sin autem iuvante fortasse tempore voluerit ullum monasterium iis etiam quæ habet juribus & titulis uti, ea pro se asserens, a nullo penitus prohibebitur, hoc enim non faciet necessario. Si autem hoc propria voluntate elegerit, nemo impediturus admittetur. Non solum autem ad probandum jus terreni quod habent monasteriis sufficet præsens bulla aurea: sed etiam in paræciis quæ nunc ab eis detinentur, & prædiis, vestigalibus, conventibus, trajectionis solutionibus, portibus, fluviis, juribus maritimis, & quocunque alio jure, quod ab eis possidentur, præterquam in iis, in quibus documenta pro publico (ut sæpe superius dictum est) assumpta sunt. Sin autem recenseri iussa sunt, vel amputari quædam tributa, vel pacta, vel militiæ, vel publica, vel libellica, vel aliquid aliud quod ad publicum pertinet, & non factum est quod recensendum erat, vel habet aliquid aliud jus quod apprehendi possit, monasteria ex eo nihil lædentur. Quid autem opus

est multa dicere & enumerare, & exempli gratia afferre? Verborum multitudinem Imperii mei majestas prætercurrens, ne quis in ejusmodi rebus callidus, & vaser nonnullis quidem dictis, ex iis causis quæ immobilia concutiunt, aliis vero silentio præteritis, verba arripiat, & more Judaico, litteræ insistat, & conetur in iis quæ dicta non sunt, monasteria agitare & vexare, universali & generali oratione, Imperium meum vult & decernit, ut quod in iis quæ hodie a monasteriis possidentur, vel in ipsis sunt monasteriorum cathedris, pro publico cogitatum fuerit ab aliquo, vel nunc, vel quodcunque, monasterio datum esse reputetur. Et simul ac hoc cogitarit quispiam vel dixerit, id quoque statim apprehendet monasterium, ut hodie a mea Imperatoria sublimitate donatum. Quod enim ad ea attinet quæ nunc possident immobilia, de quibus pro publico documenta non acceperunt monasteria, imperium meum vult unumquodque eorum publicum existimari, & perpetuam firmitatem obtinere, & a nullo de ea re disceptari, & quemadmodum publico nulla a se molestia negotiumve exhibetur, sic nec silentiaria, nec monasteria, nec reliqua ab ullo publici curatore litibus agitantur, siue quis probabilem siue non probabilem causam asserat, siue cujusmodicunque sit quod loquetur. Quisquis enim hoc facere aggressus fuerit, invalida & revera infirma dicere videbitur: & citra ullam misericordiam, ejus facultates fisco consecrabuntur, & ipse omnino infamis semper erit: utpote qui Imperatori adversetur, qui pie, ac religiose omnem molestiam vexationem a monasteriis in iis quæ ipsis data sunt, per præsentem autem bullam amoveat, & per ipsam exiguum aliquod donum offerat pro innumerabilibus beneficiis quæ a munifica ejus dextra accepit. Non licebit ergo, nec publici census descriptori, nec ullius secreti præfecto, vel peræquatori, vel interibus agenti, vel alii personæ quæ publicum tractet, monasteriorum immobilia describere, vel focos censere, & terræ mensuras investigare, vel paræcorum quantitatem, vel quod terræ amplius possidetur, vel non justo pretio emptum est, vel injuste detinetur examinare. Sed quoniam Imperii mei mandato acta facienda sunt, eorum nomine quæ hodie a monasteriis detinentur immobilia, & paræcorum, tunc demum juste monasterium molestia afficietur, & quod injuste detinet, ab eo auferetur, quando publici census descriptor ostenderit monasterium extra terminum occupare loca, vel paræcos, vel jus aliud. Nec enim licentiam habebunt monasteria augere, & amplificare ea quæ ab ipsis hodie possidentur, siue paræci sint, siue loci, siue *αὐτῆς*. Verumtamen per hujusmodi occasionem non licebit exactori, aut descriptori ulli sumarium, vel mensurarium, aut aliud quodpiam vestigal quod ad ipsius officium pertineat, recipere ab immobilibus quæ superscriptis subjacent monasteriis. Qui enim contra ausus fuerit, sciat se non tantum id quod exegit multiplicatum restitutum, sed & omnium bonorum publicationi cum infamia & civilium munium incapacitate subjectum iri. Sic enim vult mea majestas, jam manifestatorum monasteriorum immobilia omnia

sanctissimæ magnæ ecclesiæ exigentur: quippe cum firma ac munita sit præsens aureæ bullæ oratio, facta mense Augusto, Indiæ anno 6661. cui nostrum pietate præcellens subscripsit Imperium.

ii. *De instrumentis omnium quæ ubique sunt ecclesiarum ob possessionem immobilium.*

PRæterea autem emissa est & alia bulla aurea Imperatoris quæ dicitur medicatrix, utpote quæ fortasse medeatut titulis & juribus omnium ecclesiarum quæ claudicant, episcopatum scilicet & metropolitum, & ipsius magnæ ecclesiæ, quæ etiam ad verbum sic habet: Qui post Moysen fuit electi illius populi Imperator Jesus, Hierichuntis festinans munimenta, ac propugnacula diruere, sacerdotibus iussit in circuitu tuba canere; & sic murorum propugnacula mirabiliter deiecit. Imperio autem meo, quod novo populo a Deo electo præest, post illum principem populi servatorem & ducem alium Moysen inclytum, dico imperii mei dominum & genitorem, veluti quædam Hierichuntina mœnia, diruere properanti communis Christianorum inimici propugnacula, occidentalis dico draconis, qui in Sicilia tyrannidem exercet, & illinc adversus Romanum Imperium latenter prorepat, veluti spiritalibus quibusdam tubis, vestris antistitum Deum nobis quotidie placantium precibus, ad illam diruendum adjuvantibus opus est. Sed & ipse divinus Moyses, quando cum Amalech prælium commisit, sacerdotibus utrinque innixus, sic eum fugavit, & vicit. Sicut ille ergo, meum quoque Imperium, antistitum sustentaculo indigens, ad aciem adversus novum hunc Amalech propositam, & veluti quandam lucis columnam novum hunc Israel præcedentem, & ejus gressus dirigentem, preces eorum habere volens: hanc præsentem auream bullam, & omnium ecclesiarum matri, novæ Sion, Dei sapientiæ habitaculo, & iis qui sunt in omnibus insulis & in oriente & occidente antistitibus donavit: eorum pro Imperio meo preces magis confirmans. Recte enim scit meum Imperium Regem non servari per multam potentiam, & gigantem non servatum in multitudine virtutis suæ: mendax autem equus ad salutem, ut dicam cum Propheta & Psalmographo & Deipatre. Volens enim ut firmitas & stabilitas ecclesiæ quæ omnibus præest, servetur, & omnibus dictis antistitibus sanctarum quæ ubicunque sunt ecclesiarum, & securitatem titularum ac jurium quæ illis adsunt, in ipsorum immobilium detentione firmitus constituens, & præterea corrigens si quid in eorum juribus claudicet, & mero jure sit destitutum. Et non solum hoc, sed & si quod jus consequi debeant ad ejusmodi immobilium dominationem, detentionem, & proprietatem, id fortasse prius factum non est, hanc Imperii mei bullam auream ejus quod deest medicatricem illis tradidit, quæ veluti perfectum & integrum, & omnino inconcussum jus ejus ostendit. Per quam confirmat quidem & tutius facit quodcunque jus adest sanctis Ecclesiis, eique quæ illis præsidet, in ipsarum immobilibus cujusmodiunque fuerint, & ubicunque ea sita sint: & quod bonum est, melius fecit Imperii mei sententia & calculo. Quicquid autem est in eis in quibuscunque quis spectatum id dixerit, sive in aureis bullis diversorum Imperatorum, sive in sigillis, & sive in simplicibus iussionibus, sive in resolu-

tionibus, sive in actis, claudicans, & aliquatenus, ab eo quod est exactum, & a debita consequentia deficiens regalium iussionum & legum corrigit & decernit, dictis sanctissimis ecclesiis nullum ex ea re præjudicium in æternum afferri: sed quod in eis est infirmum & imbecillum, esse firmissimum & nulla juris allegatione oppugnandum ab eo qui velit aliquid pro fisco, seu publico dicere, ut quod presenti Imperii mei bulla aurea confirmetur & valde corroboretur. Et ut ex multis eorum quæ cuipiam in mentem venire possint, pauca quædam Imperium meum memoria repetat: si forte donatio ipsius patrum sit sine certa quantitate aut mensuratum terræ, vel auturgia alia innovarint in hujusmodi possessionibus sorte quæ ipsis donatæ non fuerunt: aut donatæ quidem fuerunt, iussiones autem de his factæ, non sunt revocatæ: vel in prius designatis donatis ipsis iussiones de prius definitis non sunt revocatæ: aut iussionum principalium quæ ipsis tributæ sunt aliquæ nullo modo insinuatæ fuerunt; aut fuerunt quidem insinuatæ in aliquo secreto, non tamen competente: aut insinuatæ perierunt, exempla autem earum fide digna reperiuntur: aut acta quæ procedere debebant, non processerunt, vel quæ processerunt, non sunt insinuata; aut quæ fieri debuerunt rationum computationes, factæ non sunt, aut forte quamlibet aliam ob causam sive ex parte sive in totum jura sepe dictis sanctis Dei ecclesiis & matri omnium claudicant, & inde firmitatem suam non habent, etsi non quæ id faciat causa nominatim expressa sit, aut forte alia ipsis exhiberi debuerunt jura de hujusmodi immobilibus velut quibusdam omnino procedentibus in ipsis (nam si documentum de quopiam ex possessis a se immobilibus nequaquam adquisierint, nihil a præsentem aureæ bullæ oratione juvabuntur) nulla in re hæc omnia & quæcunque alia cuipiam pro fisco certanti in mentem quandoque venerint, lædere unquam sanctissimas ecclesias & Sophiæ Dei templum, reliquasque metropoles, archiepiscopos, episcopos, poterint in iis immobilibus, quæ (ut dictum est) ad ipsas pertinent, ex quibuscunque documentis. Nam si nullum quaesierint unquam jus in aliquibus forte immobilium quæ habent, nullam ex præsentem aureæ bullæ oratione sentient utilitatem: sicut nec in quibus fiscus ad hodiernum usque diem possessionem habuit ex justa quapiam causa; in his enim omnibus juris observabitur exacta disciplina. Si quis igitur voluerit per avaritiam, aut quampiam aliam causam, ea contemnere quæ hæc chrysobulla mei Imperii oratione definita sunt: primum quidem sanctæ Trinitatis splendorem, cum ad tremendum sistemur tribunal, non conspiciet: excidet autem & Christianorum parte ut Judas duodenario. Et præter hæc execrationem sibi conciliabit primogenitorum sanctorum, iustorum & deifectorum patrum qui ab ævo præmortui fuerunt.

12. *De citatione absentium.*

AC in iis quidem consistit canon. Tu autem scias, terminum qui hic præstituitur, hodie locum non habere, & per tria 30. diem edicta omnes actores, & reos accersiri, cujuscunque sint status (Pp) 2

& cujusmodicunque causa sit: secundum Novel-
lam potentis & sancti D. nostri & Imp. mense Julio
editam indict. 14. anno 6674. Sed hoc quidem
servatur, quando per libellum & reliquam judicia-
lem consequentiam pecuniaria vel criminalis causa
adversus Episcopum illata fuerit. Si autem per
ordinem adversus Episcopum vel clericum aliqua
ecclesiastica quaestio denunciata fuerit, quando nec
libello opus est, vel aliqua alia judiciali consequen-
tia: & qui accusatur, seu defertur, non adest: pu-
nietur secundum 74. canonem apostolicum, sicut
condemnatur seu punitur etiam a legibus contra-
max impudens.

13. *De tonsura mulierum degere volentium in mo-
nasterio, post trimestre facta.*

Non est lex scripta quae statuatur, ut si qua tonderi
atque divortium facere cum marito velit, ne
confestim tondeatur, sed in monasterium abduca-
tur, & trimestri spatio exploretur, num forte in ipso
velut pugnae initio tonsuram deprecetur. Sed ex
inscripta consuetudine, saepenumero in iudicio
probata & confirmata, receptum est, ne aliter mu-
lieri tonsura permittatur, quam si post tres menses
interrogata sit, an in hoc bono proposito permane-
re velit. Ac sane hac de re coram Imperatorio tri-
bunali satis certatum est. Cum enim multi dice-
rent, debere Pyrrogeorgii illius uxorem confestim
detonderi, quod firmi iudicii esset, ut quae etiam
quadraginta annos haberet: ac vero nulla lex scri-
pta de trimestri isto ageret: a Deo coronatus opti-
mus & sanctus noster Imperator longam consuetu-
dinem, ut dictum est, confirmatam, pro scripta le-
ge suscepit: atque subnotatione confirmavit.

14. *De foro Iudeorum.*

Cum moris esset ut Iudei coram solo Steni prae-
fecto litigarent, optimus atque sanctus noster
Imperator statuit, ut coram quocunque tribunali se-
cundum leges causas agerent. Ac consuetudo pro
nihil habita est, ut quae legitime non fuisset con-
firmata.

ALEXII COMNENI SECUNDI.

Ne monasteriorum pradia describantur.

Imperium meum ex vestris precibus exaltatione
indigens, & vestigiis domini & patris sui bonae
memoriae volens insistere, illius quoque in eos qui
sunt Deo dedicati beneficentiam imitari constituit.
Ideo per hanc unam in vos beneficentiam & Deo,
qui ipsum Imperatorem fecit, gratificatur, Impera-
toris quoque & patris nostri sanctae animae & nostrae po-
tentiae profectus in bonam basim ac fundamentum
ponit: & vestrae petitioni se inclinans, ut vim suam
habeant, sintque stabiles, firmae ac immobiles, quae
de vestris monasteriorum beneficiis aureae tres
bullae emissae sunt a sancta illius maiestate decernit,
& ut in eodem robore immobiliter permaneant:
in quo a principio expositae sunt, & quae iis conse-
quenter processerunt traditionis acta securitatem
referant, etiam si post biennium facta fuerint: licet
fortasse quaedam eorum in convenientibus secretis
prius polita non fuere: iis quae ad interpretatio-
nem vel subversionem virium bullarum aurearum
particularem vel generalem editae sunt iussionibus,
quae in nostris monumentis declarantur, quomo-
documque emissae fuerint, per praesentem resolu-

tionem inutilibus invalidisque redditis, & perinde
ac si ne essent quidem omnino reputatis. Cessabit
autem & quae hucusque vestris monasteriorum im-
mobilibus in Thracia & Macedonia sitis insultavit,
Praetorici & Catepanici usus exactio, stuppaque &
axungiae redemptio & exactio, tanquam per hanc
praesentem resolutionem excisae & radicitus erip-
tae, & eo redactae, ut nec sint, nec nominentur:
praetoribus & exactoribus & catepanis, & iis qui
stuppa & axungiae redemptionem vel exactorem
exercent, iisque qui illis ministrant, sic ejusmodi
immobilia praetercurrere debentibus, perinde ac si
ne in suis quidem omnino regionibus sita essent,
utpote quae non sint a publico omnino requirenda
in omnibus, quae hoc modo decreta sunt ipsi, ab
initio hodierni diei repetiti diuturno, & deinceps in
omne ac perpetuum tempus suscepta sine contra-
dictione, nec habeantur pro descriptis in publicis
actis; licet autem non descriptae sint in actis, sed
alio quo modo agnita, & sic recepta. Si quis au-
tem praeter ea quae constituta sunt his aureis bullis
& praesenti solutione mei imperii, fuerit ausus aliud
exequi in quibusvis possessionibus immobilibus
vestrorum monasteriorum, praeterquam quod laesa
majestatis tenebitur reus (sicut his aureis bullis de-
finitum est) & ab eminentissimo temporis illius my-
stico iudicio cuiuspiam vestrarum possessionum da-
mnum sarcire compelletur, Monasteriis quoque
omnibus vicissim cura erit, tam iis quae sunt intra
urbem quam quae extra sub terminis iis aureis bul-
lis comprehensis Imperatoris bonae memoriae in-
clyti D. & patris imperii mei, ea peragere quae in
vestra suggestionem declarata sunt: nisi velint tali
excusatione privari, eo quod semel ea neglexerint.

ISAACI ANGELI.

1. *De metropolitanis revocantibus ad se pertinenti
episcopos jure metropolis aut archie-
piscopatus honoratos.*

Quoniam autem mense Aprili, 11. Indict. anno
6707. edita aurea bulla Imperatoris domini
Ilaaci Angeli, quae & metropolitanis episcopatus
ad se pertinentes, & metropolium, vel archiepisco-
patuum honore donatos ad se revocantibus, & iis
idem qui imperialem circumspectionem prae-
conantur, ne episcopatus in metropoles & Archie-
piscopatus erigat, secundum sibi datam a superioribus
potestatem, os occludit: a nonnullis quaesitum est
quid sit quod canone comprehenditur, ut honore
affectae metropoles solum honorem habeant, ut-
pote aliis iuribus verae metropoli servatis. Dico-
mus de ea re dubitationem ab Imper. hac consti-
tutione dissolvi. Quaesitum enim est, & post multas
rationes allatas, haec ejus rei gratia expressim com-
prehensa sunt: *Et quod* universali ratione & gene-
raliter exposita dispositione, ecclesias quae iussione
Imperatoria in altiore thronum eriguntur, honore
quoque dignas censeretur oporteat, & electiones illae
procedere ex forma canonica, quae in magna eccle-
sia consecuta est, metropolitanis & archiepiscopis
convenientibus, & metropolitanum eligentibus:
hoc & Imper. mea sublimitas decernit, & hanc con-
stitutionem sancta quoque sequetur synodus, ut
quae ecclesiasticum ritum accurate servet, & a cano-
nica relictudine non excidat.

2. De nuptiis septimi gradus.

SCias vero, licet synodalis hæc decisio, & ipsam confirmans Imperatoria iussio consanguineorum in septimo gradu matrimonium minanter prohibeat: indictione tamen 4. anno 6694. cum dominus Basilius Camaterus patriarcha esset, ab Imperatore nostro sancto domino Isaacio Angelo iussione esse factam, quæ statuit ne ex dictis actis, matrimonio post illa inter longe felicissimos Cæsares, dominum Joannem Cantacuzenum videlicet, atque germanam Imperatoris sororem dominam Irenen, contracto, quamquam in septimum consanguinitatis gradum referatur, præjudicetur: sed quantum ad illos, & quidem solos, quæ a synodo atque Imperatore domino Manuele de istiusmodi nuptiis determinata sunt, inefficacia sint. Quod etiam a synodo approbatum est.

3. Subnotatio inclyti Imperatoris domini Isaaci Angeli, ut tondentur electorum pontificum uxores, facta die 20. mensis Septemb. 4. Indict. 5.

LEgitimam Imperatoris sententiam non sine periculo delinquentes experientur. Ut enim dentibus acerba uva, oculis fumus nocet: sic iniquitas iis qui ipsa utuntur. Quorsum vero mihi hoc orationis spectat præludium? Cum sacratissimus Cyzici metropolitanus invenisset majestatem meam hodierno die jura reddentem, assidentibus sanctissimo domino meo oecumenico patriarcha, & aliis sanctissimis patriarchis, Antiocheno videlicet & Hierosolymitano, nec abessent qui tunc in urbe regia sacratissimi pontifices erant, quorum nomina inferius continebuntur: Præpositum est quosdam eorum qui ad metropoles, vel archiepiscopos electi & ordinati sunt, cum uxores ante ordinationem haberent, non recusare quidem quin primarii sacerdotii chrismate inungerentur: sed eorum uxores eundem rursus mundanum habitum inducere, in verecunde agentes in iis ædibus quas antea habitabant: nec fœmineis introductas esse monasteriis, sed nec Deo se ipsas dedicasse, & vitam delegisse monasticam. Et hæc, quod sacri divinique canones expressim moneant electos pontifices, a legitimis suis uxoribus, quas ante ordinationem habebant, omnimodo abstinere: ut non ex præcepto, sed propria voluntate eorum quisque continentiam, vel cœlibatum proprium sibi deligat, propter dignitatem sacerdotii, aut propter matrimonii honestatem, conjunctionem castam præferat. Hæc dicens, varios canones allegabat, inter quos & quadragesimus octavus erat sextæ synodi, hæc ad verbum comprehendens: Uxor ejus qui ad episcopalem dignitatem promotus est, communis viri sui consensu prius separata, postquam in episcopum ordinatus est, ac consecratus, monasterium ingrediatur procul ab episcopi habitatione extructum, & episcopi providentia fruatur. Sin autem digna visa fuerit, etiam ad diaconatus dignitatem provehetur. Lecto igitur hoc canone, Imperium meum in hominibus agnoscens maxima dona Dei a superna clementia, & regni, ac sacerdotii divinitus concessam unctionem & dignitatem ex uno eodemque perenni fonte manare, humanamque exornare vitam, & amplificare: nihil etiam studiosius colens quam sacerdotum auctoritatem,

qui regia & divina speculatione manus erigentes, Deum pro Christiana multitudine deprecantur, & ut sacræ quædam ancoræ Imperialem potentiam suffulciunt: postquam etiam canones contemni & infringi cognovisset in bene instituta republ. & quidem nostræ potentie, quasi non soluti essent creati pontifices, qui suis uxoribus cohabitare non vererentur: non parum commotum est. Triste etiam quiddam nec gratum in piissimum chartophylacem mea intuens majestas, definiit cohortantibus ad id sanctissimis patriarchis, uxores creatis pontificibus ante ordinationem conjunctas in muliebria monasteria procul sita ab habitatione pontificum sine dilatione induci, tonderique eas, & canonicè apud monachas degere, in quo monasterio comam deposuerint: aut si ipsæ tonsuram recusent, qui eis ante creationem juncti erant matrimonio, pontificali sœlio & dignitate priventur, & in eorum locum alii sufficiantur. In posterum autem, qui ante creationem legitimam uxorem habebit, non aliter ordinari, quam si communi conjugum scripto consensu, & placito a se invicem separentur, & mulier monasticam vitam amplexa sit. Sic enim creatio sine offendiculo & damno juxta sacros & divinos canones procedet, semota ab omni sacerdotalis ordinis reprehensione. Assidebant ad meæ majestatis tribunal Pontifices Cæsareæ, Ephesi, Cyzici, & alii non pauci.

IOANNIS DVCÆ.

De vestibus externis prohibitis.

Alterum vero illius imperatoris providentiæ specimen: quod cum videret Romanas divitias, in peregrinas ac sumptuosas vestes, sericas, Assyrias, Babylonicas, atque Italicas, vario ac solerti artificio confectas effundi: decreto sanxit ne quis subditorum iis uteretur, nisi ipse, quisquis esset, cum omni familia in ordinem cogi, ac notari ignominia vellet: sed iis contenti essent, quas Romanæ provinciæ, ac manus præberent. Necessarium enim rerum usus est immutabilis: & subditi quantum licet, principum sequuntur cupiditates, idque lex eis est & honor, quod principibus visum fuerit. Proinde cernere erat illa quoque brevissimo tempore viluisse: nobilitatis autem limites Romanis vestimentis definitos: & divitias domo, quod ajunt, domum ferri.

MICHAELIS PALÆOLOGII.

De primatu, & appellatione & commemoratione Papæ Romæ.

Proinde tot difficultatibus circumventus Imperator, ac pene ad desperationem compulsus, legatos ad Papam mittit, de ineunda veteris & novæ Romæ ecclesiarum concordia, modo Caroli expeditionem avertet. Ea legatio a Pontifice benigne audita est: qui ea se facile, quæ Imperator petivisset, confecturum est pollicitus: statimque suos legatos illis adjungit, qui concordiam conciliarent, atque amplecterentur. Cujus hæc tria capita fuerunt. Primum, ut in factorum voluminum hymnodis, Papæ cum quatuor aliis patriarchis mentio fieret. Alterum, ut liceret cuivis Romam veterem, quæ curia major & per ector esset, appellare. Tertium, ut illi principatus in omnibus deferretur.

INCERTI IMPERATORIS.

De episcopatibus detentis a laicis.

Episcopatus quidem episcopis nullo tempore claudentur, quominus qui electi sunt, ad ea revertantur: quemadmodum & in Megarensi

episcopatu factum est, qui tot annis quot hominum memoriam excedunt deletus extinctusque fuerat, & per iussione Imperialem, synodalemque actum metropoli Athenarum paulo ante rursus servatus est.

Imperatoriarum Constitutionum Finis.

CANONES SANCTORVM ET VENERANDORVM APOSTOLORVM

*Per Clementem a Petro Apostolo Romæ ordinatum
Episcopum, in unum congesti.*

GREGORIO HALOANDRO INTERPRETE.

Episcopus a duobus aut tribus episcopis ordinatur.

2. Presbyter ab uno episcopo ordinatur, item diaconus, & reliqui clerici.

3. Si quis episcopus aut presbyter, præter ordinationem Domini, quam de sacrificio instituit, alia quæpiam, puta aut mel, aut lac, aut pro vino siceram, aut confecta quædam aut aves, aut aliqua animalia, aut legumina supra altare obtulerit, ut qui contra ordinationem Domini faciat, deponitur: excepto novo frumento, & uva opportuno tempore. Præterea licitum non esto aliud quippiam addimovere ad altare, quam oleum in candelabrum, & incensum oblationis tempore.

4. Omnium aliorum pomorum primitiæ episcopo & presbyteris domum mittuntur, non super altare. Manifestum est autem, quod episcopus & presbyteri inter diaconos & reliquos clericos eas dividunt.

5. Episcopus, aut presbyter, aut diaconus uxorem suam prætextu religionis non abjicit: si abjicit segregatur a communione: si perseverat, deponitur.

6. Episcopus, aut presbyter, aut diaconus seculares curas non suscipito: alioqui deponitur.

7. Si quis episcopus, aut presbyter, aut diaconus sanctum diem paschæ ante vernum æquinodium cum Judæis celebraverit: deponitur.

8. Si quis episcopus, aut presbyter, aut diaconus, aut quicumque ex sacerdotali consortio oblatione facta, non communicaverit: causam dicito. Et si bona ratione subnixa sit, veniam promeretur. Sin minus dixerit, a communione excluditur, tanquam qui populo author offensionis fuerit, mota contra eum suspitione qui obtulit.

9. Quicumque fideles ecclesiam ingrediuntur, & scripturas audiunt, neque apud preces & fratram communionem permanent, eos tanquam qui ordinis in ecclesia perturbationem inducant, a communione arceri oportet.

10. Si quis cum excommunicato, licet in domo, preces conjunxit: iste communione privatur.

11. Si quis cum deposito clerico, ut cum clerico, preces conjunxit, deponitur & ipse.

12. Si quis clericus aut laicus a communione segregatus, seu nondum in communionem receptus, ad aliam profectus civitatem, siue commendatus literis receptus fuerit: a communione excluditur, tam qui receperit, quam qui receptus est. Si excommunicatus fuerit, in longius illi tempus excommunicatio protenditur.

13. Episcopo qui parochiam suam dereliquerit, alteri insilire nefas esto, licet a pluribus ad hoc compellatur: nisi rationabilia aliqua causa subit, quæ hoc ipsum facere vi adigat: nempe quod plus lucri & utilitatis his, qui illic constituti sunt, verbo pietatis conferre possit: neque hoc tamen a seipso sed multorum episcoporum iudicio & exhortatione maxima.

14. Si quis presbyter, aut diaconus, aut quicumque tandem de clericorum consortio, relicta parochia sua in aliam concesserit, & omnino transmigratione facta præter voluntatem sui episcopi in alia parochia moram traxerit: hunc jubemus, ne porro in ministerio publico sit ecclesiæ, maxime si accersente ipsum episcopum ejus, redire contemnat perverso illic ordine perseverans, ut laicus tamen ibi locorum in communionem admittitur.

15. Quod si episcopus ad quem accesserint, pro nihilo reputata vacationis a ministerio ecclesiæ

pœna, quæ contra eos definita est, ipsos ut clericos susceperit: a communione excluditor, ut perversi ordinis magister.

16. Qui post baptismum duabus implicitus fuit nuptiis, aut concubinam habuit: is episcopus, aut presbyter, aut diaconus, aut denique in consortio sacerdotali esse non potest.

17. Qui viduam duxit, aut divortio separatam a viro, aut meretricem, aut ancillam, aut aliquam, quæ publicis mancipata sit spectaculis: episcopus, aut presbyter, aut diaconus, aut denique ex consortio sacerdotali esse non potest.

18. Qui duas sorores duxit, aut consobrinam, clericus esse non potest.

19. Clericus qui se fidei iussorem dat, deponitor.

20. Si quis humana violentia eunuchus factus est, aut in persecutione amputata ei sunt virilia, aut ita natus fuit, & dignus est: efficitur episcopus.

21. Qui sibi ipsi virilia amputavit, clericus non efficitur: sui enim ipsius homicida est, & inimicus creationi Dei.

22. Si quis cum clericus esset, virilia sibi ipsi amputaverit, deponitor: homicida etenim sui ipsius est.

23. Laicus qui seipsum mutilavit, per tres annos a communione ejicitor: puta, quia ipse vitæ suæ posuit insidias.

24. Episcopus, aut presbyter, aut diaconus in fornicatione aut perjurio, aut furto deprehensus, deponitor, non tamen a communione excluditor. Dicit enim scriptura: Bis de eodem delicto vindictam non exiges. Eidem conditioni consimiliter & reliqui clerici subduntur.

25. Ex his qui cœlibes in clerum pervenerunt, jubemus, ut lectores tantum & cantores, si velint, nuptias contrahant.

26. Episcopum, aut presbyterum, aut diaconum qui vel fideles delinquentes, vel infideles injuriam inferentes percutit, & terrorem ipsis per hujusmodi vult incutere, deponi præcipimus: nusquam enim Dominus hoc nos docuit. Imo vero contra, cum ipse percuteretur, non reperiatur: cum laceraretur conviciis, non regerebat convicium: cum pateretur, non comminabatur.

27. Si quis episcopus, aut presbyter, aut diaconus, ob certa crimina iuste depositus, attingere ministerium, quod aliquando tractaverat, ausus fuerit: omnino hic ab ecclesia abscinditor.

28. Si quis episcopus, aut presbyter, aut diaconus, pecuniæ interventu hanc dignitatem nactus fuerit: deponitor tam ipse, quam qui eum ordinavit, & omnino a communione abscinditor: quem admodum Simon Magus a me Petro.

29. Si quis episcopus secularium magistratuum familiaritate usus, per ipsos ecclesiam nactus fuerit: deponitor: segregantor quoque a communione, quicumque cum ipso communionem habent.

30. Si quis presbyter proprium aspernans episcopum, seorsim conventicula egerit, & altare erexit, cum de nullo crimine episcopum in pietate, ac iustitia condemnarit, deponitor: quasi qui principatum ambiat, tyrannus enim est. Consimiliter & reliqui clerici qui suum illi calculum apponunt.

Laici vero a communione segregantor. Atque hæc post unam, & item alteram ac tertiam episcopi exhortationem fiunt.

31. Si quis presbyter, aut diaconus, per episcopum a communione exclusus sit: hunc neutiquam ab alio fas esto suscipi, quam ab eo qui ipsum a communione exclusit: nisi forte fortuna episcopus qui ipsum a communione segregavit, defunctus sit.

32. Nemo peregrinorum episcoporum, aut presbyterorum, aut diaconorum, sine commendationibus suscipitor literis: & si eas obtulerit, attentius in disquisitionem vocantor. Et quidem si predicatorum pietatis fuerint, suscipiuntur: sin minus, ubi necessaria ipsis suppeditaveritis, ad communionem & ulteriorem ipsos consuetudinem non admittitote, multa enim per obreptionem fiunt.

33. Cujusque gentis episcopos oportet scire quinam inter ipsos primus sit, habereque ipsum quodammodo pro capite, neque sine illius voluntate quidquam agere insolitum, illa autem sola quemque pro se tractare, quæ ad parochiam ejus, & loca ipsi subdita attinent. Sed neque ille citra omnium voluntatem aliquid facito. Ita enim concordia erit, & Deus glorificabitur per Dominum in sancto Spiritu.

34. Episcopus extra terminos suos in civitatibus & regionibus sibi non subiectis, ordinationes facere non præsumito. Si vero præter voluntatem eorum qui civitates illas aut regiones detinent, id fecisse convictus fuerit, deponitor tam ipse, quam etiam hi quos ordinavit.

35. Si quis ordinatus episcopus ministerium & curam populi sibi commissam non susceperit: hic a communione sejunctus esto tamdiu, donec susceperit: (*obedientiam accommodans. Similiter autem & presbyter & diaconus.*) Si vero non præ voluntate sua, sed præ malitia populi non susceperit, maneto ipse quidem episcopus, clerus vero ejus civitatis a communione segregator, eo quod tam inobedientem populum non corripuerit.

36. Bis in anno episcoporum celebrator synodus, & pietatis inter se dogmata in disquisitionem vocanto, neque non in ecclesiis incidentes, contradictiones dirimunt: semel quidem quarta feria Pentecostes, secundo duodecima Hyperberetæi.

37. Omnium rerum ecclesiasticarum curam episcopus gerito, & eas dispensato quasi inspectante Deo, non licitum autem ei esto quippiam ex iis sibi tanquam proprium assumere, aut cognatis suis largiri, quæ Deo dedicata sunt. Quod si pauperes illi sint: ut pauperibus subministrato, non tamen horum prætextu res ecclesiæ venundato.

38. Presbyteri & diaconi, absque voluntate episcopi nihil peragunto, ipsius enim fidei populus Domini commissus est, & pro eorum animabus ab ipso repetetur ratio.

39. Manifestæ sunt privatæ res episcopi, (si modo & privatas habet) manifestæ item sunt Dominicæ: ut privatas quidem res episcopus, cum moritur, quibus vult, & quomodo vult, relinquendi facultatem habeat: neque occasione ecclesiasticarum rerum intercidant res episcopi, qui nonnunquam uxorem, & liberos aut cognatos,

tos, aut servos habet: justum est enim apud Deum pariter & homines, simul ne ecclesia per ignorantiam rerum episcopi damni aliquid sustineat, simul ne episcopus aut cognati ejus prætextu Ecclesiæ oblectantur; aut etiam qui illum generis proximitate contingunt, incidant in negotia, ejusque mors implicetur diffamationibus.

40. Præcipimus, ut episcopus res ecclesiæ in potestate habeat. Nam si pretiosæ hominum animæ fidei ejus committendæ sunt, multo utique magis oportuerit, & de pecuniis mandatum dare, ut illius arbitratu dispensentur, neque non cum timore Dei, summaque sollicitudine per presbyteros ac diaconus erogentur in pauperes. Percipiat autem & ipse (si modo indiget) quantum ad necessarios suos, & hospitio exceptorum fratrum usus opus habet, ne quo modo ipse posteriore loco habeatur, quam cæteri. Ordinavit enim lex Dei, ut qui altari inserviunt, de altari nutriantur: quanto nec milites unquam suis stipendiis arma hostibus inferant.

41. Episcopus, aut presbyter, aut diaconus qui vel alexæ, vel ebrietatibus indulget: vel definito, vel deponitor.

42. Subdiaconus, aut cantor, aut lector qui consilia facit, vel definito, vel a communione segregator: similiter & laici.

43. Episcopus, aut presbyter, aut diaconus, qui usuras a mutuum accipientibus exigit, vel definito, vel deponitor.

44. Episcopus, aut presbyter, aut diaconus, qui cum hæreticis preces conjunxerit, duntaxat a communione suspenditor: Si vero etiam ipsos tanquam clericos aliquid agere permiserit, deponitor.

45. Episcopum, aut presbyterum, qui hæreticorum baptisma, aut sacrificium suscepit, deponi præcipimus. Quæ etenim conventio inter Christum & Belial? aut quæ particula fidei cum infidei?

46. Episcopus, aut presbyter si eum qui verum baptisma habeat, iterum baptizaverit, aut pollutum ab impiis non baptizaverit, deponitor: ut qui crucem & mortem Domini derideat, neque discernat veros sacerdotes a sacerdotibus impostoribus.

47. Si quis laicus eum suam a se uxorem abjicit, alteram duxerit, aut ab alio dimissam: a communione segregator.

48. Si quis Episcopus aut presbyter secundum ordinationem Domini non baptizaverit in *Patrem & filium & spiritum sanctum*, sed in *tres principio, carentes, aut tres filios, aut tres paracletos*: deponitor.

49. Si quis Episcopus aut presbyter, in una initiatione non tres immersiones, sed unam duntaxat quæ in mortem Domini detur, peregerit: deponitor. Non enim dixit Dominus, in mortem meam baptizate: sed, Profecti docete omnes gentes, baptizantes eos in nomine patris & filii & spiritus sancti.

50. Si quis Episcopus, aut presbyter, aut diaconus, aut quivis omnino de sacerdotali consortio, nuptiis, & carnibus & vino abstinerit: non propterea quo mens ad cultum pietatis reddatur exercitior, sed propter abominationem: oblitus, quod omnia pulcra valde, & quod masculinum & fœ-

minam Deus creavit hominem, sed diffamationibus lacerans creationem Dei vocat ad calumniam: aut corrigitur, aut deponitor, & ex ecclesia rejicitur. Consimiliter & laicus.

51. Si quis Episcopus, aut presbyter, eum qui a peccato revertitur, non recipit, sed rejicit: deponitor, eo quod Christum offendat qui dixit, ob unum peccatorem qui resipiscat, gaudium oboriri in cælo.

52. Si quis Episcopus, aut presbyter, aut diaconus carnibus & vino festivis diebus non utatur: idque per abominationem, non propter exercitationem ad cultum pietatis, deponitor, tanquam qui cauterio notatam habeat conscientiam, & multis author sit offendiculi.

53. Si quis clericus in caupona cibum capere prehensus fuerit: a communione excluditor: excepto tamen eo qui necessario in itinere in commune diverterit hospitium.

54. Si quis clericus episcopum contumelia affecerit, deponitor: principi enim populi tui non maledices.

55. Si quis clericus contumelia affecerit presbyterum, aut diaconum: a communione segregator.

56. Si quis mancum, aut mutum surdumve, aut cæcum, aut eum cui vitiosus incessus est sublanaverit: communione privator, consimiliter & laicus.

57. Episcopus, aut presbyter qui negligentia circa clerum, vel populum agit, neque in pietate eos erudit, a communione segregator. Si vero in ea socordia perseveraverit, deponitor.

58. Si quis Episcopus, aut presbyter, clerico ex inopia laboranti necessaria non suppeditaverit, a communione rejicitur: si perseverat, deponitor, ut qui fratrem suum necaverit.

59. Si quis falso inscriptos impiorum libros, tanquam sacros in ecclesia ad populi & cleri corruptionem publicaverit, deponitor.

60. Si accusatio contra fidelem instituat de fornicatione, aut adulterio, aut quacunque alia actione prohibita, & convictus fuerit: in clerum non perducitor.

61. Si quis clericus per metum humanum, vel Judæi, vel Græci, vel hæretici, negaverit, siquidem nomen Christi, ab ecclesia rejicitur: si vero nomen clerici, deponitor: poenitentia tamen ductus, ut laicus recipitor.

62. Si quis Episcopus, aut presbyter, aut diaconus, aut omnino quicumque ex sacerdotali consortio, comederit carnes in sanguine animæ ejus, aut a bestiis abreptum, aut suffocatum, deponitor, hoc enim lex prohibuit. Sin vero laicus fuerit, a communione excluditor.

63. Si quis clericus, aut laicus, synagogam Judæorum, aut hæreticorum conventiculum ingressus fuerit, ut preces cum illis jungat: deponitor, & a communione secluditor.

64. Si quis clericus in concertatione aliquem pulsaverit, & uno ictu, ac pulsatione interemerit, deponitor, propter temeritatem suam. Sin vero laicus sit, arcetor a communione.

65. Si quis Dominicum diem, aut Sabbatum,

uno solo dempto jejunare deprehendatur, deponitor: si laicus, e communione ejcitor.

66. Si quis virginem sibi non desponsatam admota vi detinet: a communione suspenditor. Non licitum autem esto et aliam ducere, sed eam detineto quam sollicitavit quamvis paupercula sit.

67. Si quis Episcopus, aut presbyter, aut diaconus, secundam ab aliquo ordinationem susceperit: deponitor tam ipse, quem qui ipsam ordinavit: nisi forte constet ordinationem eum habere ab hæreticis. Qui enim a talibus baptizati aut ordinati sunt, hi neque fideles, neque clerici esse possunt.

68. Si quis episcopus, aut presbyter, aut diaconus, aut lector, aut cantor sacram quadragesimam Paschæ, aut quartam seriam, aut parasceuen non jejunaverit, deponitor: præterquam si imbecillitate impediatur corporis: Si laicus sit, communione privator.

69. Si quis episcopus, aut presbyter, aut diaconus, aut omnino quicumque ex clericorum consortio cum Judæis jejunaverit, aut communem festum diem cum ipsis egerit, aut lautia festi, nempe azyma, aut alud hujus generis, ab eis susceperit, deponitor: si laicus, a communione segregator.

70. Si quis Christianus oleum ad sacra gentilium, aut in synagogam Judæorum in festis eorum detulerit, aut lucernas incenderit: a communione excluditor.

71. Si quis clericus, aut laicus, ceram, aut oleum ex sancta surripiat ecclesia: a communione sejunctor.

72. Vas aureum & argenteum sanctificatum, aut velamen linteumve, nemo amplius in suos usus assumito, iniquum enim est. Cæterum si quis deprehensus fuerit, excommunicatione multator.

73. Episcopum de aliquo per fide dignos accusatum homines, ab episcopis vocari necessarium est. Et si quidem comparuerit, & confessus convictusve fuerit, censura irrogator ecclesiastica. Si vero vocatus non obtemperaverit, secunda quoque vice vocator, missis duobus ad ipsum episcopis. Quod si per contumaciam ne sic quidem comparuerit: synodus suam contra ipsum pronunciato sententiam, ne quid tergiversando detrectandoque judicium iustificare videatur.

74. In dictione testimonii contra episcopum hæreticus non admittitor, sed neque fidelis, si solus sit. In ore enim duorum aut trium testium consistet omne dictum.

75. Item non oportet episcopum fratri, aut filio aut alteri cognato, humano gratificari affectu: neque enim ecclesiam Dei conferre debet in hæredes. Enimvero si quis id fecerit, irrita permaneto ordinatio: ipse autem excommunicatione percussitor.

76. Si quis oculo defectus, aut obtuso crure existat, & dignus sit, episcopus efficitur: non enim

mutilatio corporis ipsum polluit, sed inquinatio animæ.

77. Qui vero mutus, surdusve & cæcus est, episcopus non efficitur: non quia oblatro corpore est, sed ne ecclesiastica impediatur munia.

78. Si quis dæmonem habeat, clericus non efficitur: sed neque cum fidelibus preces fundito. Mundatus vero recipitor: & si dignus fuerit, efficitur.

79. Qui ex vita gentili advenerit, & baptisatus est, aut ex conversatione prava: justum non est eum protinus promoveri in episcopum. Injuriū enim est, eum qui prius non specimen & documentum de se præbuerit, aliorum doctorem existere, nisi alicubi dono divinæ gratiæ hoc fiat.

80. Dicimus, quod non oporteat episcopum, aut presbyterum publicis se administrationibus immiscere: sed vacare & commodum se exhibere usibus ecclesiasticis. Animum igitur inducito hoc non facere, aut deponitor. Nemo enim potest duobus dominis servire, juxta præceptum Dominicum.

81. Servi si in clerum promoveantur citra dominorum voluntatem, hoc ipsum operatur redhibitionem. Si quando vero servus quoque gradus ordinatione dignus videatur, qualis & noster Onesimus apparuit, & domini consenserint, manuque miserint, & domo sua ablegaverint: efficitur.

82. Episcopus, aut presbyter aut diaconus qui militiæ vacaverit, & simul utrumque retinere voluerit, tam officium Romanum, quam functionem sacerdotalem, deponitor. Quæ enim Cæsaris sunt, Cæsari: & quæ Dei, Deo.

83. Quisquis Imperatorem, aut Magistratum contumelia affecerit, supplicium luito, & quidem si clericus sit, deponitor: si laicus, a communione removeror.

84. Sunt omnibus vobis, clericis simul & laicis, venerandi ac sacri libri: veteris quidem Testamenti, Moysi quinque, Genesis, Exodus, Leviticus, Numeri, Deuteronomium: Jesu filii Nave unus, Judicum unus, Ruth unus, Regnorum quatuor, De relictorum ex libro dierum duo, Hester unus, De Machabæorum gestis tres, Job unus: Psalterium unus: Solomonis tres, Proverbia, Ecclesiastes, Canticum Canticorum: Prophetarum duodecim, unus Esaia, Hieremiæ unus, Jezechiel unus, Daniel unus. Inquiretor autem a vobis extrinsecus, ut adolescentes vestri addiscant, item Sapientiam eruditi Syrach. Nostra vero, hoc est Novi Testamenti, Evangelia quatuor, Matthæi, Marci, Lucæ, Joannis: Pauli Epistolæ quattuordecim, Petri Epistolæ duæ, Joannis tres, Jacobi una, Judæ una, Clementis epistolæ duæ, & præceptiones quæ vobis episcopis per me Clementem in libris octo nuncupatæ sunt, quas omnibus publicare non oportet, ob quædam arcana quæ in se continent: Et actiones nostras Apostolorum.

Canonum SS. Apostolorum Finis.

CONSVETVDINES FEVDORVM. LIBER PRIMVS.

TIT. I.

DE HIS, QUI FEVDVM DARE POSSVNT, ET
(QVI NON:) ET QUALITER ACQVIRATVR,
ET RETINEATVR.

Quia de feudis tractaturi sumus, videamus: primum qui feudum dare possunt. **+** Feudum autem dare possunt archiepiscopus, episcopus, abbas, abbatissa, præpositus, si antiquitus consuetudo eorum fuerit feudum dare. **+** Dux, Marchio, & Comes similiter feudum dare possunt, qui proprie regni, vel regis capitanei dicuntur. Sunt & alii qui ab illis feuda accipiunt, qui proprie regis, vel regni valvasores dicuntur: sed hodie capitanei appellantur; qui & ipsi feuda dare possunt. Ipsi vero qui ab eis accipiunt feudum, minores valvasores dicuntur. §. 1. Et quia vidimus de personis: videamus qualia prius habuerunt initia. **+** Antiquissimo enim tempore sic erat in dominorum potestate connexum, ut quando vellent, possent auferre rem in feudum a se datam. **+** Postea vero eo ventum est, ut per annum tantum firmitatem haberent. Deinde statutum est, ut usque ad vitam fidelis produceretur. Sed cum hoc jure successionis ad filios non pertineret: sic progressum est, ut ad filios deveniret: in quem scilicet dominus hoc vellet beneficium confirmare. Quod hodie ita stabilitum est, ut ad omnes æqualiter veniat. §. 2. Cum vero Conradus Romam proficisceretur, petiitum est a fidelibus qui in ejus erant servitio, ut lege ab eo promulgata, hoc etiam ad nepotes ex filio producere dignaretur, & ut frater fratri sine legitimo herede defuncto (vel filius) in beneficio quod eorum patris fuit, succedat. **+** Sin autem unus ex fratribus a domino feudum acceperit: eo defuncto, sine legitimo herede, frater ejus in feudum non succedit: quod etsi communiter acceperint, unus alteri non succedit, nisi hoc nominatim dictum sit; scilicet ut uno defuncto sine legitimo herede, alter succedat; herede vero relicto, alter frater removebitur. §. 3. Hoc autem notandum est, quod licet filiæ, ut masculi, patribus succedant: legibus tamen a successione feudi removeantur, similiter & earum filii, nisi specialiter dictum fuerit, ut ad eas pertineat. §. 4. Hoc quoque sciendum est, quod beneficium ad venientes ex latere ultra fratres patrueles non progreditur successione, secundum usum ab antiquis sapientibus constitutum, licet moderno tempore usque ad septimum geniculum sit usurpatum: quod in masculis descendentibus, novo jure usque in infinitum extenditur. **+** Notandum est autem, quod illud beneficium, quod a regis capitaneis, atque regis, (vel regni) valvasoribus aliis impenditur, proprie jure feudi censetur. Illud vero quod a minoribus in alios transfertur, non

jure feudi judicatur: (licet aliter in curia Mediolanensi observetur) sed quando voluerint, recte auferre queunt: nisi Romam cum illis in exercitu perrexerint: quo casu in jus feudi transit, (& adjudicatur:) vel nisi aliquid propter feudum acceperint: tunc enim nisi restituto pretio, auferre non possunt.

TIT. II.

(DE FEVDO GVARDIÆ, ET GASTALDIÆ.)

Item illud, quod datur nomine gastaldi, vel guardiæ, & pro mercede alicujus rei, transacto anno potest jure auferri, etiam pretio pro eo dato non restituto, nisi ad certum tempus datum fuerit. §. 1. Si vero gastaldi aliquid nomine proprii feudi possederint, non valebunt propterea possessionem sibi defendere, nisi per pares curtis, vel breve testatum potuerint probare, se, antequam gastaldi essent, vel postquam desierunt esse, investituram accepisse.

TIT. III.

(QVI SVCCESORES FEVDVM DARE TENENTVR.)

Si vero archiepiscopus, episcopus, vel abbas, vel abbatissa investituram ejus feudi, quod alius detinebat, eo tempore alicui dederit, ut post decessum ejus qui possidet, habeat: & ante decessum archiepiscopus, quam ille qui feudum possidebat successores eorum non coguntur eam investituram facere, vel confirmare, etiam si pares ejus curtis ad sint testes, vel breve testatum inde sit: nisi ille, qui investituram acceperit, nomine ejus in possessionem missus feudi sit eo consentiente, qui detinet. Sed si ille, qui feudum possidet, prius decesserit, quam ille qui investituram fecit: jure cogitur eam ratam habere. **+** Laici vero iisdem modis omnibus, quibus supra diximus, si aliis investituram dederint, heredes eorum, si rationibus claruerint, omnimodo eam adimplere compelluntur.

TIT. IV.

(SI DE INVESTITVRA FEVDI CONTROVERSIA FVERIT.)

Si autem controversia inter dominum & fidelem de feudi investitura fuerit: quid juris sit, videamus. Et si investitura facta fuerit coram paribus curtis, aut in brevi testato: recte eum qui investitus est, cogitur dominus mittere in feudi possessionem. Si vero fuerit in possessione: & mora fuerit ei controversia a domino: ei defensio detur propter possessionem. Si autem non fuerit in possessione, nec supra dictis modis potuerit probare: tunc illius erit defensio, qui investituram dicitur fecisse. §. 1. Si vero feudum aliquis habuerit, de

de quo nulla controversia est, & dixerit *investituram alterius feudi accepisse ab eodem domino*, nec in possessione fuerit, nec prædictis rationibus probare potuerit: licet domini esset defensio: ex ordine tamen, quia aliunde vassallus est, remittitur domino ex æqualitate defensio. §. 2. Cum autem quis dixerit feudum ad se per successionem pertinere, adserendo illud esse paternum: si fuerit in possessione medietatis, vel alicujus partis, vel cambium proprietatis nomine illius feudi habuerit, vel aliis iustis rationibus illud esse paternum probare potuerit, jure obtinebit: si vero probare non potuerit prædicto modo, dabitur ei defensio cum duodecim sacramentalibus. §. 3. Item si vassallus possederit castrum, quod dixerit *se pro feudo tenere*, & e contra dominus *per guardiam* dixerit *se ei dedisse*, domini est probatio: & si poterit probare, tunc ille, qui tenet, domino debet restituere, vel probare per pares curtis, vel per breve testatum, postquam in guardiam suscepisset, se a domino pro feudo investituram accepisse. Domino vero in probatione deficiente, tunc illius erit defensio qui possidet. §. 4. Similiter si aliquis possederit castrum, vel aliam rem, & dominus dixerit *se pro pignore ei dedisse*: e contrario ille dixerit *se accepisse pro feudo*, si potuerit domino probare, quod ei pro pignore dedisset: tunc ille qui tenet domino restituet, vel probet supradicto modo, se, postquam a domino pro pignore accepit, feudi nomine accepisse, & si dominus non poterit probare, se nomine pignoris dedisse, erit defensio illius, qui possidet. §. 5. Si quis de manso uno feudi nomine investituram accepit, & dixerit, *quod omne incrementum pertineat ad eum per investituram*: si dominus reservaverit sibi aliquid in ipsa curte, tunc oportebit fidelem incrementi investituram per pares curtis vel per breve testatum probare. Sed si dominus in ipsa curte nil sibi retinuit: tunc omne incrementum jure feudi fidelis obtinebit. Si vero fidelis in possessione incrementi fuerit, non oportebit ejus investituram probare, sed jurare. §. 6. Rursus si aliquis accepit investituram feudi *cum omni incremento*, quod ei obvenit, & aliquid accreverit vivente eo, a quo accepit, ipsius erit: & si ille, qui investituram fecit, sine herede decesserit, & feudum reversum fuerit ad eum, a quo ipse tenuerit, vel ad alium: quidquid post mortem ejus, qui dedit, accreverit, ad eum pertinebit, ad quem regressum fuerit.

TIT. V.

QUIBVS MODIS FEVDVM AMITTATUR.

Quia supra dictum est, quibus modis feudum acquiritur, & retinetur: nunc videamus, qualiter amittatur. Si enim dominus prælium campestre habuerit, & vassallus eum morantem in ipso prælio dimiserit non mortuum, nec ad mortem vulneratum: feudum amittere debet. † Item si fidelis cucurbitaverit dominum, id est cum uxore ejus concubuerit, vel concumbere se exercuerit, aut cum ea turpiter luserit, vel si cum filia, aut (cum nepte ex filio, aut cum nupta filio) aut cum sorore domini concubuerit, hæc ita obtinent, si in domo domini maneat) jure feudum amittere censetur. † Similiter si dominum assalierit, vel

castrum domini, sciens dominum, vel dominum ibi esse. † Item si fratrem suum occiderit, vel nepotem, id est filium fratres. † Aut si libellario nomine amplius medietate in feudum dederit, aut pro pignore plus medietate obligaverit, ita ut transactum permittat: vel dolo hoc egerit, amissione feudi multabitur. † His omnibus casibus feudum ad dominum revertitur. † Rursus si fidelis minus medietate libellario nomine (feudum) dederit, & sine herede decesserit, & feudum ad dominum redierit, vel postquam ad libellum dediderit, vel pignori obligaverit, & domino refutaverit: tunc ille, qui ab eo accepit, nullo jure adversus dominum se tueri poterit. §. 1. Præterea si ille, ad quem feudum per successionem jure obvenire debet, consenserit eos investire, ad quos secundum rectum morem non pertinet: nullo modo ad eum repetendum regressum habet. † Item si fuerint duo fratres, & unus investituram feudi accepit: si postea feudum cum fratre dividerit, & ille, qui feudi partem accepit, postea plus medietate vendiderit, & sine herede legitimo decesserit, feudum ad dominum revertitur. † Item si quis feudum habuerit in curte domini sui: non poterit ipsum feudum in aliqua parte libellario nomine alicui sine consensu domini sui dare, vel pignori obligare. Similiter si extra curtem detinuerit, & dominus districtum habuerit, vel alium honorem: si alienaverit sine voluntate, jure ad dominum revertitur.

TIT. VI.

(EPISCOPVM, VEL ABBATEM, VEL ABBATIS-
SAM, VEL DOMINVM PLEBIS FEVDVM
DARE NON POSSE.)

Item si Episcopus vel Abbas, vel Abbatisa, vel dominus plebis, feudum dederit de rebus ecclesiarum, quæ eis subjæctæ sunt, & tituli vocantur: nullum habet vigorem, secundum hoc quod constitutum est a Papa Urbano in sancta synodo, hoc est illud, quod post jus decretum fuerit datum: quod autem ante datum fuerit, firmiter permanere debet. Idem juris est, si sit præpositus (vel Abbatisa) vel alia ecclesiastica persona, quæ antiquitus non sit solita in feudum dare: scilicet ut quod dederit, de jure non valeat. §. 1. Quinetiam si quis eo tenore feudum accepit: *ut ejus descendentes masculi & femina illud habere possint*: relicto masculo, ulterius foemina non admittuntur. §. 2. Mutus feudum retinere non potest, scilicet qui nullo modo loquitur: sed si feudum fuerit magnum, quo ei ablato se exhibere non valeat: tantum ei relinqui debet unde se sustinere possit. † Et his omnibus casibus feudum amittitur, & ad dominum revertitur.

TIT. VII.

DE NATVRA FEVDI.

Natura feudi hæc est, ut si princeps investierit capitaneos suos de aliquo feudo, non potest eos devestire sine culpa, id est Marchiones, & Comites, & ipsos qui propriæ hodie appellantur capitanei. Idem est, si investitura sit facta a capitaneis, & majoribus valvasoribus qui propriæ hodie capitanei appellantur. Si vero facta fuerit a minoribus, vel minimis valvasoribus, aliud est. Tunc enim possunt devestiri non habita ratione culpæ:

culpæ: nisi fecerint hostem Romæ: tunc enim idem est in minimis, quod in maioribus valvasoribus: vel nisi emerint fundum: tunc enim pretium restituendum est: secundum antiquum & rationabilem usum. Moderni autem non ita subtiliter cernentes, dicunt idem observandum in minimis, quod dictum est in maioribus valvasoribus.

TIT. VIII.

DE SVCCESIONE FEVDI.

Sequitur de successione feudi videre. † Si quis igitur decesserit filiis & filiabus superstitibus: succedunt tantum filii æqualiter, vel nepotes ex filio, loco sui patris: nulla ordinatione defuncti in feudo manente, vel valente. §. 1. Hoc quoque observatur, ut si frater meus alienaverit partem suam feudi, vel fecerit investiri filiam suam, si moriatur sine herede masculino, nihilominus revertitur ad me: & olim observabatur usque ad quartum gradum tantum secundum quosdam: hoc ideo, quia postea non vocatur feudum paternum. Alii autem dicunt usque ad septimum gradum. † Filia vero non succedit in feudo, nisi investitura fuerit facta in patre, *ut filii, & filia succedant in feudo*, (tunc enim succedit filia filiis non extantibus) vel nisi investitæ fuerint. Hæc de hoc feudo paterno. † In alio vero feudo, quod habuit initium tantum a fratribus, non succedit unus alteri, siue una investitura, siue duabus: nisi hoc fuerit dictum expressum, ut alter alteri succedat.

TIT. IX.

QVI SVCCESORES TENEANTVR.

Si quis investitus fuerit de alieno feudo *post mortem ejus*, vel si quis fuerit investitus *sub conditione aliqua, vel tempore, quo nullus erat investitus*: siue præmoriatur tenens feudum, siue investitor, siue investitus: investitor, & investitoris heredes tenentur investito, vel heredi ejus veniente tempore vel conditione: licet alii dicant, si moriatur investitus antequam tenens feudum, vel ante conditionem existentem, vel ante tempus, quod heredes ejus non debeant investiri: nam si quis fuerit investitus pure de alieno feudo, non valet habitus investitura. Hoc ita est, nisi fuerit facta ab aliqua ecclesiastica persona: tunc enim si præmoriatur investitor, antequam feudum tenens vel conditio, vel tempus existat: non obligatur successor illius: hoc probatur per Legem Lotharii de precariis, & hoc intelligendum est in vassallis, qui feudi successionem non habent.

TIT. X.

DE CONTENTIONE INTER DOMINVM ET FIDELVM DE INVESTITVRA FEVDI.

Si contentio fuerit inter dominum & fidelem de investitura feudi, per pares curiæ dirigatur: Alii enim testes, etiam idonei sint, admittendi non sunt, inopia tamen probationum dirimatur per religionem clientuli possessoris feudi, vel cum duodecim sacramentalibus, secundum quosdam. Cæterum si dominus possideat, etiam per suum jusjurandum cum duodecim sacramentalibus, dirimatur: hoc ita, nisi clientulus sit gastaldus, vel actor domini. tunc enim tantum suæ, id est, domini religioni statuitur: nisi habeat testes pares idoneos, nam aliquando malignando multa bona auferuntur

domino hoc modo: & hoc colligitur per legem, quæ est in titulo de acquisitione actorum regis in Lombardia. Idem dicendum est de guardia.

TIT. XI.

(DE PIGNORI DATO FEVDO QVIVRIS SIT.)

Similiter si quis voluerit dicere *de pignore sibi dato se investitum esse*, non credatur suo juramento, sed testibus idoneis paribus domus, vel curiæ. † Insuper sciendum est feudum guardiæ, & gastaldiæ quacunque hora vult auferri posse a domino, scil. post annum.

TIT. XII.

DE CONTENTIONE (INTER ME ET DOMINVM DE PORTIONE) FEVDI FRATRIS (MEI) DEFVNCTI.

Si contentio fuerit inter me, & dominum *de portione feudi fratris mei defuncti*, dicendo *paternum esse, & sic me debere succedere*, ille vero minime, tanquam habuerim partem meam: siue possideo, siue alienavi, dabitur mihi jusjurandum, scil. patrem meum jure investitum fuisse: licet non possideam portionem fratris mei. Si vero nullam partem habuero illius feudi, nec mihi nec domino dabitur jusjurandum, nisi propter supradictam rationem domino, non, ut ego propter hoc aliud meum feudum amittam. Si tamen vassallus poterit probare paternum fuisse, siue possideat, siue non, obtinebit: alioqui nisi probet paternum fuisse, vel nisi possideat, dominus obtinebit.

TIT. XIII.

DE ALIENATIONE FEVDI.

Si clientulus voluerit partem suam feudalem, id est, medium, sine domini voluntate, poterit hoc facere: ulterius progredi non potest, secundum justum & verum usum: alioquin, & feudum amittit, & non valebit quod factum est. Quod dictum est alienare, intelligas de libello. (Hic consuetudini derogatum est per legem Lotharii.) Mediolanenses vero irrationabiliter considerantes, dicunt clientulum etiam alienare posse in totum, & sine domini voluntate. † Inde potest presumi, si clientulus fecerit libellum in perpetuum de feudo suo alicui ecclesiæ, non valet: nico scilicet, quia nunquam reversurum sit ad dominum, cum *ecclesia non desinat esse heres*: quod observandum est (&) in privato ex natura perpetui libelli. Sed diversum observatur in ecclesia, quam in privato. Ecclesia enim cultrix & austrix justitiæ non potest contra justitiam aliquid fieri in se, vel in alterum: privatus vero sæpe obviat justitiæ. † Et si clientulus fecerit libellum, vel aliud de medietate feudi sine domini voluntate: eo mortuo sine legitimo herede masculino (quod verbum ita intelligendum est in feudo, id est, sine filio masculino) revertitur feudum ad dominum. † Si vero cum domini voluntate totum, vel medium alienaverit, stabilis permaneat alienatio: fratri vero vel nepoti per libellum facta alienatio, etiam sine voluntate domini. (Item in feudo comitatus, vel marchiæ, vel aliarum dignatum, non est successio secundum rationabilem usum: sed hodie non est usurpatum.)

TIT. XIV.

DE FEVDO MARCHIÆ, VEL DVCVTVS, VEL COMITATVS.

De marchia, vel ducatu, vel comitatu, vel ali-

qua legali dignitate si quis investitus fuerit per beneficium ab Imperatore: ille tantum debet habere, heres enim non succedit ullo modo, nisi ab imperatore per investituram adquisierit.

1. **S**i capitanei, vel valvasores majores, vel minores investiti fuerint de beneficio: filii vel nepotes ex parte filiorum succedunt. Si vero unus ex his filius, vel nepotibus sive descendentibus masculini sexus heredibus mortuus fuerit, prædicti fratres vel nepotes per investituram patris & avi in beneficium succedunt. Et similiter intelligendum est in consobrinis.

2. **S**i duo fratres simul investiti fuerint de beneficio novo, & non de paterno: si unus eorum sine descendentibus masculini sexus mortuus fuerit, dominus succedit non frater: nisi pactum fuerit in investitura, quod frater fratri succedat. Per pactum enim frater succedit, non dominus. Et quod diximus de fratribus, ut unus alii succedat per pactum: idem dicendum est de filiabus, si hoc pactum conciliet: & sic per pactum filia succedunt

TIT. XV.

AN MARITVS SVCCEDAT VXORI IN BENEFICIO.

Si femina habens beneficium (& maritum) moriatur: nullo modo succedit in beneficium maritus, nisi specialiter investitus fuerit. Et si ipsa femina filios dimiserit, dicunt quidam, filios non debere succedere in beneficium matris, nisi specialiter sit dictum, vel investiti fuerint: quia secundum usum regni ad beneficium vocantur paternum, & non maternum. Sed secundum æquitatem dicamus filios debere succedere. Hoc dicimus de capitaneis, & de majoribus valvasoribus, & de minoribus, & de minoribus: de minimis autem & de iis, qui beneficium tenent a majoribus valvasoribus, sic servetur, sicut inferius dicemus.

TIT. XVI.

DE FEVDIS DATIS MINIMIS VALVASORIBVS QVID IVRIS SIT.

Si minores valvasores beneficium tollere voluerint minimis valvasoribus, licet eis facere: excepto si beneficium vendiderint eis. Si vero pretium reddant, aut beneficium dimittant.

TIT. XVII.

QVIBVS MODIS FEVDVM AMITTATVR.

Si capitanei, vel majores valvasores, qui hodie vocantur capitanei (licet improprie dicantur minores) seniores in bello dimiserint, vel si credentiam ad eorum damnum scienter manifestaverint, si valvasores seniorum uxores adultera verint, si scienter seniores assalierint, vel similes culpas commiserint: beneficium carere debent.

TIT. XVIII.

APVD QVEM VEL QVOS CONTROVERSIA FEVDI DEFINIATVR.

Si contentio fuerit de beneficio inter capitaneos, coram Imperatore definiti debet. Si vero fuerit contentio inter minores valvasores & majores de beneficio: in iudicio parium definiatur, vel per iudicem curtis.

Si aliquis de capitaneis, vel de majoribus valvasoribus, vel de minoribus suum beneficium, sive totum sive partem alienaverit, & ipse vel heres ejus sine herede decesserit: quia beneficium se-

nioribus aperitur, totum quod fecit, revocari debet.

TIT. XIX.

CONSTITVTIONES FEVDALES DOMINI LOTHARII Imperatoris, quas ante januam beati Petri in civitate Romana condidit observandas.

Si quis ex militum ordine decesserit, qui de feudo investitus fuerit: ut constitutum habemus, observetur de beneficio, & successione, & culpis. Si unus inculpatus fuerit una de his nominatis culpis, ut habemus insertum, observetur per constitutionem domini Lotharii Imperatoris, quæ est constituta tempore Eugenii Papæ, ante januam beatissimi Petri Apostoli in civitate Romana per laudamentum sapientum Papæ, atque Mediolani, Mantuæ, Veronæ, quæ Brenus (alias Hybernus) vocatur, & Parmæ, Lucæ & Pisæ, & Syponi, & Marchionum atque ducum vel capitaneorum atque valvasorum majorum.

(Imp. Lotharius Eugenio Papæ, & universo populo.)

Si quis miles mortuus fuerit sine filio masculo, & nepotem reliquerit, in beneficium avi in patris vicem succedit. Et si heredem, & fratrem reliquerit, in beneficium patris ipse succedit. Et si filius fratris mortuus fuerit, frater patris in beneficium sui defuncti succedat.

TIT. XX.

DE BENEFICIO FRATRIS, ET QVALITER FRATER IN BENEFICIUM FRATRIS SVCCEDAT

Si quis adquisiverit beneficium, & sine filio masculo mortuus fuerit, & fratrem reliquerit: frater non succedat fratri, sed dominus (habeat nisi per investituram a domino ordinatum fuerit, ut frater succedat fratri, si mortuus fuerit sine herede masculo: vel succedat frater fratri morienti sine filio: vel nisi beneficium de communibus bonis fuerit emptum. Vel utriusque nomine domino sciente: si infimul steterint: vel in hostem regis adquisierint.

TIT. XXI.

DE FEVDO SINE CVLPA NON AMITTENDO.

Sancimus, ut nemo miles sine cognita culpa beneficium suum amittat: si ex culpis iis, vel causis convictus non fuerit, quas milites usi sunt nominare, quando fidelitatem faciunt dominis suis: vel per laudamentum parium suorum: vel si dominis suis deservire noluerint, tunc conditio causa data proponitur ad repetendum feudum, ex quo non servit domino. Nam si steterit, viginti annis & ultra quod non servierit domino: nisi necesse fuerit domino, feudum non amittit.

Si quis miles beneficium suum vendiderit totum sine (voluntate vel jussu) domini sui: ut proprium beneficium amittat decernimus, dominus vero habeat: vel concubuerit cum uxore domini sui, domino vivente: vel si in pugna suum dominum dimiserit, & cum eo non laboraverit, si poterit.

TIT. XXII.

(QVO TEMPORIS MILES INVESTITVRAM PETERE DEBEAT.)

Sancimus, ut nemo miles ultra annum, & mensem, vadat, ut investituram beneficii sui a filio, vel successore domini sui petat, vel post mortem

(Qq) 3

tem

tem (domini sui, vel) patris sui, vel alterius, cui succedere debet: nisi iusta causa intervenerit, quare non petierit: veluti mortis, vel capitales inimicitiae, vel infantia, vel iusta absentia: & si) ut supra dictum est) non petierit, damnetur.

Si quis fecerit investituram, vel cambium de beneficio sui militis, sine illius consensu, cujus est beneficium: pro non facto habeatur.

Sancimus, ut nemo miles adimatur de possessione sui beneficii, nisi, convicta culpa: quae sit laudanda per iudicium parium suorum, sicut supra diximus. Si autem dixerit miles, quod sui pares inique iudicassent, miles in possessionem maneat per sex hebdomadas: & ad nostram veniat praesentiam cum illis, qui laudamentum atque iudicium fecerint, & ante nos definiemus.

TIT. XXIII.

DE CONTENTIONE INTER DOMINVM ET
VASALLVM DE INVESTITVRA
FEVDI.

Si quis miles in possessione sui beneficii fuerit, & dominus investituram negaverit: miles affirmet per iuramentum, si potuerit, quod suum sit beneficium per investituram domini sui: & si dominus possederit, & miles sic dixerit, quod investitus fuerit a domino suo & dominus negaverit: adhibeantur pares illius, & per ipsos inveniat per dominum: quia non est bonum, ut veritas denegetur.

TIT. XXIV.

QVEMADMODVM FEVDVM AD FILIAM
PERTINEAT.

Si quis sine filio masculino mortuus fuerit, & reliquerit filiam: filia non habeat beneficium patris, nisi a domino redemerit. Si autem dominus ei dare voluerit propter servitium & amorem patris: non revocetur ab ullo ex parentibus suis, neque damnetur.

TIT. XXV.

QVIBVS MODIS FEVDVM CONSTITVI
POTEST.

Sciendum est, feudum sine investitura nullo modo constitui posse, etiam si domino iubente quis alicujus rei nomine feudi possessionem nanciscatur, & teneat: licet tamen possessionem taliter adeptam, dum vixerit, quasi feudi nomine retinere: herede ejus in hoc jure nullo modo ei succedente.

Si dominus, qui investivit, forte sit clericus, & contigerit, ut ante moriatur, quam vassallus possessionem feudi nancisceretur: exinanitur feudum, quod generaliter in omnibus clericis, qui feudum dant, observatur.

TIT. XXVI.

SI DE INVESTITVRA INTER DOMINVM ET
VASALLVM LIS ORIATUR.

Si inter dominum & vassallum lis oriatur de investitura feudi, domino scilicet investituram se fecisse negante: si testibus res probari non poterit, possessoris sacramento res decidatur. † Idem (&) in eorum successoribus observatur. † Si vero testes interfuerint, & eos vassallus ad testimonium vocaverit, eorum testimonio cum sacramento credatur. Testes vero sint pares ejus, & qui ab eodem domino feudum teneant: qui si tempore in-

vestitionis abfuerint, etiam extranei sunt recipiendi, qui etiam si veritatem celare voluerint, forte amore, vel pretio, vel alia qualibet ex causa, a comite, vel a populo, jurare compellantur, quod ex ea causa falsitatem non dicant, nec vera scientes tacebunt. His enim non cogentibus eos, vassallus cum ipso domino ad Imperatorem ire festinet: eique causam intimet: & quod Imperator inter eos judicaverit, observetur. Si autem se venturum, vel nuncium missurum vassallus promittat: ex quo promiserit, usque ad annum quiete possideat. Si vero ad regem non venerit, vel non miserit intra annum, domini sacramento causa finiat. Et si testes sacramento jam dicto praestito, se non interfuisse dixerint, domini sacramento questio terminetur. Haec omnia etiam in clericorum personis locum habent: praeterquam quod de personis testium dictum est. In clericorum feudo pariter accipiuntur pares, & extranei: hoc ideo, quia cum clerici quosdam de feudo investiant, saepe absconse & sine praesentia suorum confestum hoc facere student. §. 1. Si quis se vel patrem suum ab aliquo defuncto, vel patre ejus, de feudo investitum esse contenderit: nisi per duos pares de domo ipsius domini probaverit quod intendit: vel etiam cum pares absint, per alios idoneos duos testes: tunc in electione domini est, utrum velit jurare cum duodecim sacramentalibus, illum, qui feudum querit, per se, vel patrem ejus, si de hoc queratur, de ipso feudo investitum non fuisse. Quod si jurare noluerit, actor juret cum duodecim sacramentalibus, se, vel patrem suum investitum fuisse. Quod si jurare noluerit: qui convenitur est absolvendus. Secundum enim morem Mediolanensium haec sacramenta praestanda sunt, tam a filiis actoris, vel rei, quam ab ipsis principalibus personis. Si autem aliquis in possessione feudi sit, de quo dominus dicit eum investitum non fuisse: tunc sine probatione ulla testium debet solus jurare se, vel patrem suum fuisse investitum. Haec autem sunt ita tenenda, si per unum annum sciente domino, & non contradicente in possessione (feudi) permanfit. Alioqui iusta ignorantia, vel parvi temporis negligentia cum iniquae possessionis perjurio quandoque domino in possessione damnum afferat.

TIT. XXVII.

DE FEUDO DATO IN VICEM LEGIS COM-
MISSORIAE, REPROBANDO.

Si quis obligaverit aliquam rem pignori eo pacto, ut si statuto tempore pecunia soluta non fuisset, res esset creditoris, & eam pro feudo habent, potest debitor quodcumque pecuniam solvendo, pacto non obstante pignus recuperare: Feudum enim non sub praetextu pecuniae, sed amore & honore domini acquirendum est.

Si quis investierit aliquem de feudo sui militis, viri Placentini prorsus asserunt hanc investituram non aliter valere, nisi eo consentiente cujus erat feudum. Mediolanenses & Cremonenses nihil distare asseverant, utrum eo sciente, vel ignorante, dummodo, eo vivente nullum detrimentum de feudo suo sibi contingat. Hoc autem dicendum est de eo milite, qui feudi successores non habet.

TIT.

TIT. XXVIII.

DE VSV MEDIOLANENSIVM SECVNDVM
QVOSDAM.

Quidam obligaverat terram quandam suo militi : deinde si cum filius (sui) domini longum post tempus pecuniam offerendo pignus liberare voluisset, filius militis concedebat patrem suum a domino suo defuncto de predicto pignore investitionem feudi accepisse. Unde viri prudentes Mediolanenses interrogati laudaverunt, in electione filii

militis esse, cum 12. sacramentalibus jurare, patrem suum a se, vel domino suo per investituram predictam terram tenuisse : ita ut per 30. annos contestatio pignoris a parte domini adversus ipsum, vel patrem suum facta non fuisset. Si autem ipse jurare noluerit, filius defuncti domini necesse habet jurare cum duodecim sacramentalibus, defunctum militem inde per feudum investitum non fuisse. Quod si ita jurare recuset, investire ipsum filium militis domini filius de jam dicta terra per feudum debet.

OBERTI DE ORTO

DE FEVDIS

LIBER SECVNDVS.

TIT. I.

DE FEVDI COGNITIONE.

Obertus de Orto, Anselmo (filio) suo (dilecto) salutem. Causarum, quarum cognitio frequenter nobis committitur, alix dirimuntur jure Romano : alix (vero) legibus Longobardorum : alix autem secundum regni consuetudinem, quæ quanquam sint varix, & quanquam secundum diversorum locorum aut curiarum mores sint diversæ, nec breviter possint dici, nec hoc libello facile comprehendere : usum tamen feudi, qui in nostris partibus obtinet, prout possibile est, exponere tibi necessarium duxi. In judicio etenim, quod de feudis agitur, illud legibus nostris contrarium dici solet. Legum autem Romanarum non est vilis autoritas : sed non adeo vim suam extendunt, ut usum vincant, aut mores. Strenuus autem legisperitus, sicubi casus emergerit, qui consuetudine feudi non sit comprehensus, absque calumnia uti poterit lege scripta.

Sciendum est autem feudum, sive beneficium non nisi in rebus soli, aut solo coherentibus, aut in iis, quæ inter mobilia connumerantur) veluti cum de camera, aut de cavena (feudum datur) posse consistere : ac feudum neminem posse acquirere, nisi investitura, aut successione.

TIT. II.

QVOD SIT INVESTITVRA.

Investitura quidem proprie dicitur possessio, ab uno autem modo dicitur investitura, quando hasta, vel aliud corporeum quidlibet porrigitur a domino (feudi) se investitum facere dicente : quæ siquidem ab illo fiat qui alios habet vasallos, saltem coram duobus ex illis solenniter geridebet : alioqui, licet alii intersint testes, investitura minime valeat. † Si enim domino adhuc in possessione constitutio, an facta sit investitura, queratur : non debet probare nisi per pares curtis illius domus, vel per publicum instrumentum, a tribus vel a duobus paribus confirmatum. Nam si instrumentum defecerit, vel quia factum non fuerit, vel quia amisum sit : tunc qui probare desiderat, pares curiæ illius, qui interfuerint, offerat ; qui si denegave-

rint, forte corrupti odio vel gratia seu pretio, & dicant se non interfuisse, cum investitura facta fuerat, vel non reminisci : tunc domino cogente jurent tactis sacrosanctis scripturis, quod hujus rei veritatem nesciant, & tunc actor aut alios producat pares, aut jurisjurandi domino detur electio : ut proinde juret investituram factam non esse : aut sacramentum vasallo referat : & ille aut juret, aut acquiescat. Quod si jurare pares aliqua ex causa recusaverint, nec dominus eos jurare compellat : licet vasallo etiam per extraneos probare investituram. Testibus vero deficientibus jurisjurandi electio domino detur. §. 1. Si vero vasallus quidem possideat, vel si feudum cameræ aut cavenæ, in duabus seu tribus acceptionibus quietis quasi possideat : dominus autem feudum negans esse rem suam petat : vel quod de camera vel de cavena bis vel ter (sicut diximus) jam solutum est, deincepsolvere renuat : tunc non est opus probatione : sed possidenti data electione, aut juret suum esse feudum rectum, aut domino referatur jusjurandum. † Si autem investitura ab eo, qui vasallos non habebat, dicatur facta : tunc per quoslibet idoneos testes, aut per publicum instrumentum probari potest : aut inopia probationis emergente, res decidatur per jusjurandum. §. 2. Præterea si aliquis tenor præter communem feudi rationem in investitura a domino dicatur intervenisse : vel si dicatur feudum sub tali conditione dedisse, ut vasallus in festivis diebus vadat cum uxore sua ad ecclesiam : omni facultate probandi domino adempta, habeat vasallus potestatem defendendi se per sacramentum. † Item si vasallus (per) pactum speciale contra feudi consuetudinem allegat, velut de filiarum successione : liceat ei tenorem, si potest : sicut investituram probare, quod si in probatione defecerit, vel cessaverit : concedatur domino hoc denegare jurejurando præstito.

TIT. III.

PER QVOS FIAT INVESTITVRA, ET PER
QVOS RECIPIATVR.

Investitura autem aut sit de veteri beneficio, aut de novo. Quæ de veteri sit, etiam a minore potest

potest fieri. Sive autem a minore, sive a maiore fiat, non de omni possessione vasalli, sed de iusta causa tantum facta intelligitur, nisi aliud nominatim dicatur. Novi vero investitura feudi non ab alio recte fit, nisi ab eo, qui legitime suorum bonorum administrationem habet. Qui enim qualibet ratione aliquid de suis rebus impeditur alienare, is nec per feudum poterit investituram facere. §. 1. Sed etiam res, cujus alienatio prohibetur, nec per beneficium dari conceditur, nisi in casibus: ut ecce si quis ex agnatis tuis rem, quæ a communi parente per successionem ad eum pervenerit, alienare voluerit: non permittitur ei etiam secundum antiquam consuetudinem alii eam vendere, nisi tibi vel alii proximiori pro æquali pretio accipere volenti. Per feudum tamen cuilibet dari potest: nisi fiat in fraudem nostræ consuetudinis, vel legis novæ bonæ memoriæ Lotharii (vel Friderici) Imperatoris. Tunc enim rescissa investitura, reddito a te vel ab alio proximiori, videlicet secundum antiquam consuetudinem, pretio, si quod dederit: is, qui investituram accepit, compellatur rem tibi restituere. † Personam vero investituram accipientis non distinguimus: nam etiam servus investiri poterit, nisi ignorantia prætendatur. † Sed utrum ipse vel alius pro te investituram faciat, vel suscipiat, nihil interesse putamus: potest enim hoc negotium, & per procuratorem ab utraque parte expediri. † Ecce nam quoque etiam novi feudi investituram facere posse, plerique consentiunt. Nulla autem investitura debet ei fieri, qui fidelitatem facere recusat: cum a fidelitate feudum dicatur vel a fide: nisi eo pacto acquiritum sit ei feudum, ut sine iuramento fidelitatis habeatur.

TIT. IV.

QVID PRÆCEDERE DEBEAT AN INVESTITURA, VEL FIDELITAS.

UTrum autem præcedere debeat fidelitas investituræ, an investitura fidelitatem, quæsitum scio: & sæpe responsum est, investituram debere præcedere fidelitatem. † Fidelitatem autem dicimus iusjurandum, quod a vasallo præstatur domino.

TIT. V.

QUALITER IURARE DEBEAT VASALLVS DOMINO FIDELITATEM.

Qualiter autem debeat iurare vasallus fidelitatem, videamus. Iurare scilicet se debet: Ego iuro ad hæc sancta Dei Evangelia, quodammodo inantea ero fidelis huic, sicut debet esse vasallus domino: nec id quod mihi sub nomine fidelitatis commiserit (dominus,) pandam alii ad ejus detrimentum, me sciente. Si vero domesticus, id est, familiaris ejus sit cui jurat: aut si ideo jurat fidelitatem, non quod habeat feudum, sed quia sub jurisdictione sit ejus cui jurat, nominatim vitam, membrum, mentem, & ejus rectum honorem custodire jurabit.

TIT. VI.

DE FORMA FIDELITATIS.

IN epistola Philiberti episcopi in decretis 22. Causa, de forma fidelitatis aliquid scribere monitus, hæc vobis quæ sequuntur breviter ex librorum au-

thoritate notavi. Qui domino suo fidelitatem jurat, ista sex in memoria semper habere debet, incolume, tutum, honestum, utile, facile, possibile; *Incolume*: ne sit in damno domino suo de corpore suo. *Tutum*: ne sit ei damno de secreto suo, vel de munitionibus suis per quas esse tutus potest. *Honestum*: ne sit ei damno de sua iustitia, vel de aliis causis quæ ad honestatem ejus pertinere videntur. *Utile*: ne sit ei in damno de suis possessionibus. *Facile, vel possibile*: ne id bonum quod dominus suus facere leviter poterat, faciat ei difficile: neve id quod possibile ei erat, faciat impossibile. Ut fidelis hæc documenta caveat, iustum est. † Sed quia non sufficit abstinere a malo, nisi fiat quod bonum est: restat ut in sex prædictis consilium & auxilium domino præstet, si beneficio vult dignus videri, & de fidelitate esse salvus. Dominus quoque in his omnibus vicem fidei suo reddere debet: quod si non fecerit, merito censebitur maleficus, sicut ille qui in eorum prævaricatione, vel faciendo, vel consentiendo deprehensus fuerit, perditus & perjurus.

TIT. VII.

DE NOVA FORMA FIDELITATIS.

EST & alia de novo super fidelitatis iuramento forma inventa, & utentium approbata consuetudine: quæ hodie fere in omni curia videtur obtinere, hæc scilicet: Ego Titius iuro super hæc sancta Dei Evangelia, quod ab hac hora inantea usque ad ultimum diem vite mee ero fidelis tibi Cap domino meo contra omnem hominem excepto Imperatore, vel rege. Quod verbum si recte intelligatur, nulla quidem indiget adiectione, sed integram & perfectam in se continet fidelitatem: sed propter simplices, & nominis significationis ignaros, ad illius verbi interpretationem hoc adjici solet: id est, Ego iuro quod nunquam scienter ero in consilio, vel in facto quod tu amittas vitam, vel membrum aliquod: vel quod tu recipias in persona aliquam lationem, vel injuriam, vel contumeliam, vel quod tu amittas aliquem honorem quem nunc habes, vel inantea habebis: & si scivero vel audiero de aliquo qui velit aliquod istorum contra te facere, pro posse meo, ut non fiat, impedimentum præstare. Et si impedimentum præstare nequivero, quam tunc potero, tibi nuntiabo: & contra eum, prout poteris, auxilium meum tibi præstabo: & si conspexeris rem aliquam quam habes vel habebis, injuste vel fortuito casu amittere, eam recuperare iurabo, & recuperatam omni tempore retinere. Et si sciveris te velle juste aliquem offendere, & inde generaliter vel specialiter fuero requisitus, meum tibi, sicut potero, præstabo auxilium. Et si aliquid mihi de secreto manifestaveris, illud sine licentia nemini pandam, vel per quod pandatur, faciam: & si consilium mihi super aliquo facto postulaveris: illud tibi dabo consilium quod mihi videtur magis expedire tibi: & nunquam ex persona mea aliquid faciam scienter quod pertineat ad tuam, vel tuorum injuriam vel contumeliam. §. 1. Investitura vero facta & fidelitate subsecuta, omni modo cogatur dominus investitum in vacuum possessionem mittere: quod si differat, omnem utilitatem ei præstabit.

TIT. VIII.

DE INVESTITURA DE RE ALIENA FACTA.

Cum de re aliena, vel alii obligata investitura fiat, illud distinguitur, utrum scienti an ignorantia facta sit. Qui enim alienae rei sciens investituram accepit: nisi pacto speciali sibi prospexerit, de evictione agere non poterit: ignorans vero recte agat, ut aliud ejusdem bonitatis seu quantitatis ei praestetur. Sed in eo nulla est differentia, qui investituram fecit, utrum sciverit vel ignoraverit.

Rei autem per beneficium recte investitae vassallus hanc habet potestatem, ut tanquam dominus possit a quolibet possidente sibi quasi vindicare: & si ab alio ejus rei nomine conveniatur, defensionem opponere; nam & servitutem eidem rei debitam petere potest, & retinere. † Quid ergo si pretio vel dolo, aut incuria servitutem rei beneficiariae imponi patiatur, & ad dominum ex qualibet causa postea beneficium revertatur? an ex eo praedictum domino generetur, quaesitum fuit? & responsum est, ut vassallo quidem, donec feudum teneat, possit obesse: domino autem etsi per longa tempora perseveraverit, servitus minime noceat. §. 1. E contrario autem si quid feudo a vassallo additum sit: si quidem tale adjectum sit, quod per se subsistere possit, id est, ut per se censetur, ut praedium: id non accrescit feudo. Si vero per se non possit subsistere, ut servitus: plerisque placet feudo accedere, & sicut partem feudi disponendam esse: meliorem namque conditionem feudi facere potest: deteriore vero sine domini voluntate, vel eorum agnatorum ad quos per successionem pertinet, facere non potest. §. 2. Quamvis enim possessio per beneficium ad eum pertineat, tamen proprietas ad alium spectat: & ideo quartae sive tertiae ratione, quae a Longobardis seu Romanis viris uxoribus fieri solet, post mortem viri ad mulierem nihil pertinet; nam nec pignus, quod constitutum dicitur, fieri potest ex feudo.

TIT. IX.

QUALITER OLIM POTERAT FEVDVM ALIENARI.

Est autem optima consuetudine interdicta feudi alienatio: super qua multae & diversae sententiae dabantur in singulis civitatibus, seu curiis: donec Imperator divae memoriae Lotharius tertius promulgavit super hoc novam constitutionem, quae posita est in titulo de beneficiis. Necessitate namque suadente, poterat olim vassallus, domino inscio vel invito feudi partem vendere, retenta videlicet alia parte. † Si vero vel totum, vel partem volebat per feudum aliquem investire: hoc licebat ei sine fraude facere. Si autem dissentiente domino vendebat, sive per feudum investiebat, (quod & ipsum sincere hodie & sine fraude licet ei facere) si tamen sine herede masculino descendente decebat, vel feudum in manu domini resutabat, aut alia forte ratione intercedente culpa amittebat: tunc omnis feudi alienatio ad irritum revocabatur: eo excepto, quod ille qui secundo loco beneficium acceperat, non amittebat, si priori domino servire, & ab eo feudum recognoscere volebat. §. 1. Donare autem, aut judicare pro anima,

Tom. II.

vel in dotem pro filia dare, nullius curiae poterat consuetudine: licet posset locare, nisi locatio esset fraudulenta alienatio: sicut est per libellum, ut dicatur venditio. Quis enim dubitat, quod libellario nomine sub vilissima duorum denariorum pensione perpetuo concedatur utendum, alienatum in fraudem esse? Porro sive de bona consuetudine, sive de prava quaeramus: concessa erat domino pro aequali pretio redemptio: nisi hoc beneficium amiserit dominus per refutationem, vel annali silentio, ex quo sciverit, computando. Praescriptione autem triginta annorum submovebatur, tam sciens quam ignorans: in prohibendo autem vel redimendo potior erat proximi agnati, quam domini conditio: sitamen feudum erat paternum. † De illa vero feudi alienatione quae a domino fit, si dubitetur, lex Imperatoris Corradi consulatur: quae posita est in jam dicto titulo de beneficiis.

TIT. X.

QUIS DICATUR DVX, MARCHIO, COMES, CAPITANEVS, VEL VALVASOR.

Quia Principe de ducatu aliquo investitus est, dux solito more vocatur. Qui vero de marchia, Marchio dicitur. Dicitur autem marchia, quia marcha, ut & plurimum juxta mare sit posita. Qui vero de aliquo comitatu investitus est, comes appellatur. Qui vero a principe, vel ab aliqua potestate de plebe aliqua vel plebis parte per feudum est investitus, is capitaneus appellatur, qui proprie valvasores majores olim appellabantur. † Qui vero a capitaneis antiquitus beneficium teneant, valvasores sunt. Qui autem a valvasoribus feudum quod a capitaneis habebatur, similiter acceperint, valvasini, id est, minores valvasores appellantur: qui antiquo quidem usu consuetudinem feudi nullam habebant: valvasore autem sine filio mortuo, feudum quod valvasori minori dederat, ad capitaneum revertebatur; sed hodie eodem jure utuntur in curia Mediolanensi, quo & valvasores. † Ceteri vero, qui ab antiquis temporibus beneficium non tenent, licet noviter a capitaneis seu valvasoribus adquisierint, plebeji nihilominus sunt. Nam illi, qui soldatam habuerunt vel acceperunt vel habent: per eam nullum pedagium, sed nec feudi usum acquirunt. Soldata autem est praestatio quaedam annua gratuita quae a neutra parte transit in heredem: morte enim dantis vel accipientis interveniente finitur. Soldata vero dicitur, quia plerumque in solidorum donatione consistit: quandoque autem in vino & annona consistit.

TIT. XI.

DE SVCCESIONE FRATRVM VEL CRADIVS SVCCEDENTIVM IN FEVDO.

Per successionem quoque, sicut per investituram beneficium ad nos pertinet. Mortuo enim eo qui beneficium tenebat, prima causa liberorum est. Filiis enim existentibus masculis vel ex filio nepotibus vel deinceps per masculinum sexum descendentibus, ceteri renoventur agnati. Ad filias vero seu neptes, vel proneptes, vel ex filia nepotes, seu proneptes successio feudi non pertinet. Proles enim foeminei sexus, vel ex foemineo sexu descendens ad hujusmodi successionem aspirare non potest:

(Rr)

potest : nisi ejus conditionis sit feudum, vel eo pacto acquisitum. † His vero deficientibus vocantur primo fratres cum fratrum præmortuorum filiis, deinde agnati ultiores : quod ita intelligendum est, si feudum sit paternum : hoc est, si fuit illius parentis, qui ejus fuit agnationis communis. Si enim Titii avus de novo beneficio fuerit investitus, Titio sine legitimo herede masculino defuncto, ejus feudi successio non pertinet ad ejusdem Titii patrum magnum, nec ad prolem ex eo descendentem, imo revertitur ad dominum. Ad cognatos enim ejus beneficium non pertinet, neque beneficii successio. † Si vero dominus vel alius beneficium defuncti novum esse dicat, agnatus autem illius proximus paternum esse contendat : tunc onus probationis incumbit illi qui novum dicit. Sed scio aliter pronuntiatum esse. Bonus enim judex causa cognita diligenter intuebitur, cujus potius jurejurando dicenda sit hæc quaestio, utroque scilicet in probatione deficiente.

TIT. XII.

DE FRATRIBVS DE NOVO BENEFICIO INVESTITIS.

SI duo fratres de novo beneficio, & non de paterno simul investiti fuerint : uno sine herede defuncto, ad alterum non pertinet ejus beneficii portio : nisi facta fuerit eo pacto investitura. † Si duo fratres in causa comuni post mortem patris remanserint, id est, habitaverint simul, & unus eorum feudum acquisierit, plerique dicunt ad alium non pertinere, sed ad dominum, nisi per pactum : sed neque vivente eo, qui acquisierit, neque post mortem ejus : fructus tamen erunt communes, donec simul habitaverint. Quod si cum equis vel armis communibus vel pecunia communi sit acquisitum, adhuc idem dicunt : ne forte invitus dominus alium quam quem voluerit, sibi acquirat vasallum, dum tamen meminerimus id, quod de communi expensum est, alteri pro parte competentem esse restituendum.

TIT. XIII.

DE INVESTITVRA, QVAM TITIVS ACCEPIT A SEMPRONIO.

Titius a Sempronio talem investituram accepit feudi, ut haberet ipse, & heredes sui legitimi masculi, & iis omnibus deficientibus femina. Porro Titius superstiti tantum filia decessit. Ipse a domino investita fuit, & feudum in dotem dedit : maritoque superstiti sine liberis decessit. Quærebatur, si ad maritum successio feudi pertineat? Responsum est non pertinere.

TIT. XIV.

DE VASALLO DECREPITÆ ETATIS, QVI FEVDVM REPVIAVIT, VT FILII INVESTIRENTVR.

Quidam vasallus cum decrepitæ ætatis esset, feudum suum in manu domini ad hoc refutavit, ut Sejum & Sempronium filios suos de eodem beneficio investiret. Vasallo mortuo Sempronius sine legitimo herede, Sejo adhuc superstiti decessit. Lis est inter dominum, tanquam novum feudum sibi delatum esse dicentem : & Sejum paternum esse contendentem. Unde eorum sententia prævaluit,

qui dixerunt, hoc feudum quamvis refutatum, nihilominus esse paternum.

TIT. XV.

DE INVESTITVRA IN MARITVM FACTA.

Vasallus superstiti tantum una filia decessit, illa vero maritum accepit : cui dominus accepta pecunia partem feudi, quod pater puellæ habebat, retenta sibi parte altera, dedit. Nunc quidam agnatus defuncti cum marito agit, dicens totum hoc feudum esse paternum, & ideo omnimodo esse ad se devolutum. Contra maritus ostendit hanc partem quam ipse habet, novum feudum esse : & ideo domino apertum : quaeritur igitur utrum dominum eundem, & in ejus curia cogatur agnatus defuncti litigare, vel apud agnati judicem, vel arbitrum utriusque consensu electum hoc esse debeat? Mihi & aliis placet potius apud judicem ordinarium, vel arbitrum, quam apud eundem dominum hoc litigium fore determinandum. † Item placet agnatum non semper cogendum probare feudum hoc esse paternum, sed ab adversa parte novum esse probandum. Qua deficiente in probatione, tunc agnato (ut dictum est) causa cognita detur electio, quatenus vel juret esse paternum, vel alteri parti referat jusjurandum : & ille aut juret aut taceat. † Illud tamen sciendum est, quod si inter duos qui dixerint se esse vasallos, de feudo fuerit dubitatio : alter alterum invitum trahere non potest ad dominum, vel ejus curiæ judicium. Si vero cum sua curia dominus vocaverit eos, nemini eorum licet illius domini vel ejus curiæ examen declinare.

TIT. XVI.

DE CONTROVERSIA FEVDI APVD PARES TERMINANDA.

Sinter dominum & vasallum de feudo orta fuerit contentio : per pares illius domus sicut lex Corradi dicit, dirimatur : si tamen pares habeat. Et siquidem dominus & vasallus consenserint in eligendis paribus : nulla dubitatio est. Si vero dissentiant : tunc quid faciendum sit, quaeritur : sed prævaluit eorum sententia, qui dixerunt dominum debere eligere prius, quem aut quos voluerit : & vasallus similiter hoc faciat secundum numerum a domino comprobatum. Ille tamen vasallus, qui fidelitatem domino non juravit, domino vel vasallo dissentiente, pro pari non est eligendus.

TIT. XVII.

DE EO, QVI SIBI (VEL HEREDIBVS SVIS MASCVLIS ET FOEMINIS) INVESTITVRAM ACCEPIT.

Qui sibi vel heredibus suis masculis, vel, his deficientibus, feminis per beneficium investituram feudi accepit : una tantum filia superstiti, nullo alio descendente relicto decessit. Hæc marito paternum feudum in dotem dedit, & decessit duobus filiis ex eo procreatis : quorum unus duas filias reliquit : alter vero uno filio masculino relicto decessit : de prædicto itaque feudo urgentem vidimus quaestionem : masculo quidem hoc feudum totum sibi, quia solus ejus, qui primo investituram accepit, heres, masculus sit, vindicante : foeminis vero totam sui patris partem sibi defendentibus, quia ex eo nullus exitit masculus. Cumque inter sapientes

sæpe super hac quæstione sit disputatum: tandem pro masculino pronuntiatum est. Non enim patet locus fœminæ in feudi successione, donec masculus superest ex eo, qui primus de hoc feudo fuerit investitus. † Nam & illud iudicatum scio; si ille, qui proprium feudum suum militi pro beneficio dedit, duobus filiis relictis decesserit, quorum unus filia tantum relicta obiit: alter vero filio masculino relicto superstite defunctus est: quod miles non debet feudum suum per fœminam recognoscere, donec superest masculus ex eo qui primam investituram fecit. Alii dicunt per filiam debere recognoscere, cum de paterno allodio esset hoc feudum: alioqui si aliunde esset, verum esset quod dicitur per fœminam non debere recognoscere.

TIT. XVII.

DE DVOBUS FRATRIBUS A CAPITANEO INVESTITIS.

Duo fratres, scilicet Titius & Sejus, a quodam capitaneo de novo beneficio simul investiti sunt: eo videlicet tenore, *ut quandiu ipsi, vel eorum heredes masculi viverent, & masculis deficientibus fœminæ, si superessent, feudum haberent.* Ex fratribus his unus una filia relicta, altero adhuc vivente decessit. Quæritur, cui portio defuncti deferatur, utrum filia, an fratri? Respondetur, filia: unusquisque enim sibi suisque heredibus videtur prospexisse. Si tamen is, qui filiam reliquit, sine herede decessisset, propter tenorem investituræ insertum, ejus pars fratri, non domino est quæsitæ.

TIT. XIX.

AN REMOVERI DEBEANT TESTES QUI PARES ESSE DESIERUNT.

EX facto quæsitum scio: si inter dominum & fidelem de investitura feudi contentio emerferit, quia *factam eam dominus neget*: si vassallus offerat eos testes, qui tempore investituræ pares erant, sed postea qualibet ex causa pares esse desierunt: an ideo sint removendi, quia nunc non sunt pares. Sed quamvis alii aliter sentiant: tamen mihi & quibusdam aliis videtur sufficere eos tempore investituræ saltem pares fuisse. Quid enim peccavit qui investituram accepit, si illi, quos eo tempore, utpote idoneos, adhibuit, postea pares esse desierunt?

TIT. XX.

DE CONTROVERSIA INTER EPISCOPVM ET VASALLVM.

EX eo quod scriptum est, si inter dominum & vassallum de feudo nascatur quæstio, quod per pares ejusdem curiæ dirimenda sit: quæsitum est, si quis dixerit se a quodam episcopo fortassis jam defuncto de annua præstatione, aut qualibet alia re per feudum investituram accepisse: & cum successore ejus agat, & ille respondendo neget hunc esse vassallum: utrum per pares ejusdem curiæ sit iudicandum super hac quæstione? Opponit enim vassallus, quod dominus eum negat esse vassallum, & ideo in ea curia pares non habet. Item dicit vassallus, quod prius de suo recto feudo debet investiri, quam a nemine judicari: domino respondente, quod quicquid inter eos sive de investitura, sive de fidelitate, sive de principali causa agendum est: per suam curiam est expediendum. Sed laudatum scio,

pares illius secundum præfatum modum esse eligendos prius, ad quorum spectat officium, ut illum prius de suo recto feudo investiri faciant: sed fidelitatis iuramentum differatur, donec de principali causa cognoscatur. Ex illo enim apparebit utrum jurare debeat, an non: quod totum expeditæ quæstionis est. Sed si constiterit vassallum aliquid aliud præter id, de quo quæritur, ab eodem domino tenere pro feudo: tunc quin debeat de suo recto feudo investituram accipere, & fidelitatem jurare, & sic ad principalem causam accedere, non est dubitandum.

TIT. XXI.

DE VASALLO MILITE, QUI ARMA BELLICA DEPOSVIT.

Miles, qui beneficium tenebat, cum esset sine liberis, venerabilem domum intravit, & seculo renuntiando, arma bellica deposuit, habitumque religionis assumpsit, & sic conversus factus est. Hic donec vixerit, feudum retinere conatur, quod dominus vel agnatus ad se, pertinere contendit. Sed iudicatum est domini, vel agnati conditionem esse potiore, eo quod desiit esse miles seculi, qui factus est miles Christi: nec beneficium pertinet ad eum, qui non debet gerere officium.

TIT. XXII.

DE MILITE VASALLO, QUI CONTVMAX EST.

Dominus vocat militem, qui ab eo feudum possidebat, dicendo eum in culpam incidisse, per quam feudum amittere debeat, hic non respondet: quæritur, quid faciendum sit domino? Respondeo eum ad curiam vocari debere, & si non venerit, iterum eum debere vocari usque in spatio tertio septem decem dierum, arbitrio ejusdem curiæ terminando. Quod si neque venerit ad tertiam vocationem, hoc ipso feudum amittat: & ideo debet curia dominum mittere in possessionem. Sed si intra annum venerit, restituitur ei possessio: alioquin & beneficium, & possessionem amittit: ut in Lombardia de iis, qui ad palatium venire contempserint, vel si cujuscunque. † Si vero vassallus conqueritur de domino, forsan quia *feudum malo ordine intravit*: domino perpetam respondente, quid vassallo faciendum sit, quæritur? Respondeo, eum curiam debere vocare, & in eadem curia de domino conqueri. Curia autem debet adire dominum, eumque *salva reverentia competenter cogere, ut vel possessionem restituat & acquiescat, vel iudicio curiæ se committat.* Quod si ter admonitus facere distulerit: tunc liceat vassallo ad aliam majorem potestatem ire, & sibi consulere: & si dominus ei justitiam facere noluerit, poterit eum deprædare.

TIT. XXIII.

IN QUIBUS CAUSIS FEVDVM AMITTATUR.

Obertus de Orto, Anselmo (filio) suo salutem. Cogis me, & super hoc sæpe scribendo multum urges, ut causas quibus beneficium amittatur enumeratas, tibi significarem. Quod ideo distuli, quia sæpius circa nostræ Reipublicæ curam occupatus, & multis privatorum causis, aliisque rerum innumerabilium impedimentis detentus, onus illud subire non valebam. At ne videar preces tuas parvi pendere, & studium discendi tibi nunc imminens

negligere: quid mihi super hoc videatur, paucis explicabo: dummodo memineris causas illas sub aliqua certa regula aut definitione rotunda non posse comprehendere. Nam sicut de probationibus in Digestis scriptum reperimus: sic & de his causis sine calumnia dicere possumus. Si quis enim dixerit, quæ causæ quemadmodum alicui domino ad ingratitudinem alicujus vasalli probandam possint sufficere, nullo certo modo posse definiri: nihil erraverit. De illa tamen ingratitudine loquor per quam beneficium amittatur, non enim ad hoc sufficit omnis occasio, per quam fidelis accepti beneficii videtur ingratus: sed sunt quædam (ut ita dixerim) egregiæ ingratitudinis causæ, quibus beneficium secundum mores curiarum solet adimi. Quomodo enim vasallus, quam humiliter, quam devote, quam benigne, quam fideliter erga dominum suum debeat se habere, potius ex naturalibus & bonis curiarum consuetudinibus potest percipi, quam lege, aut scripto aliquo possit comprehendere. In primis te illud scire oportet, beneficii illius quod est genus, talem esse definitionem: beneficium nihil aliud est quam benevola actio, tribuens gaudium capientibus, capiensque tribuendo: in id quod facit prona, & sponte sua parata, ut ait Seneca. Hujus autem generis species quædam est beneficium illud, quod ex benevolentia ita datur alicui, ut proprietas quidem rei immobilis beneficiatæ penes dantem remaneat: ususfructus vero illius rei ita ad accipientem transeat, ut ad eum heredesque suos masculos sive feminas, (si de his nominatim dictum sit) *in perpetuum pertineant: ad hoc ut ille & sui heredes fideliter domino serviant*: sive servitium illud nominatim quale esse debeat, sit expressum, sive indeterminate sit promissum.

TIT. XXIV.

QUÆ FUIT PRIMA CAUSA BENEFICII AMITTENDI.

Prima autem causa beneficii amittendi hæc fuit, & adhuc est in plerisque curiis: (sed in nostracuria Mediolanensi non obtinet) quod si vasallus per annum & diem domino suo motuo steterit, quod heredem domini sui, investituram petendo, fidelitatem pollicendo non adierit: tanquam ingratus existens beneficium amittit: & e converso, si domino superstitite vasallus decesserit, & filius ejus per jam dictum tempus neglexerit petere investituram, beneficio carebit. §. 1. Est & alia ingratitudo notanda, si dominus investituram pollicendo vasalli fidelitatem petierit: & illo non præstante, dominus tribus vicibus convenienti tempore interposito, forte septem dierum spatio, ad curiam suam super hoc reclamaverit: & vasallus tribus vicibus citatus a suis paribus jurare noluerit: si tamen beneficium tale sit, ut pro eo jusjurandum fidelitatis fieri debeat. Sunt enim quædam feuda ita data, ut *pro his fidelitas non sit præstanda*. §. 2. Item qui dominum suum cum quo ad prælium iverit, in acie periclitantem dimiserit, beneficio indignum se judicavit. Præterea si vasallus rescierit aliquem contra dominum suum assultum, vel mortem, vel captione, aut patrimonii grandem jacturam facere mouerem: debet dominum super hoc quam citius potest, certiorare, ut proinde dominus sciens prudensque periculum valeat declinare. Quod si non

fecerit, doloque vel negligentia sua, vel fraude celaverit: beneficio se cariturum agnoscat. Rursus si domini, vel dominæ filio, vel nunti aut sorori in domo adhuc manenti, quæ in capillo dicitur, sese immiscuerit: feudo quo se monstravit indignum carere debet. Porro si dominum assalierit, vel vicum in quo est pervim aggressus fuerit, vel impias manus in personam domini ubicunque ingesserit, vel alias graves, vel inhonestas injurias intulerit: vel morti ejus veneno, vel gladio, vel aliter indidatus fuerit, beneficium amittit. Illud tamen non lateat, quod si quis suo domino justitiam facere noluerit: feudum quod tenebat, perdet: sicut in alio libello tibi scripsisse hoc credo. Sed non est alia justior causa beneficii auferendi, quam si id, propter quod beneficium datum fuerit, hoc servitium facere recusaverit: quia beneficium amittit. Aliud est si forte ideo non servierit, quia non potuerit: tunc enim feudum non amittit. Item si delator domini sui extiterit, & per suam delationem grave dispendium eum sustinere fecerit: vel si cognoverit dominum inclusum, & eum, cum potuerit, non liberavit: feudum perdit. Prædictis modo beneficiis debere amitti, tam naturalis, quam civilis ratio suadet: quæ potest colligi, si quis novam constitutionem justas exheredationis causas enumerantem & alias constitutiones veteres, justas ingratitudinis, & repudii causas, quibus matrimonia recte contracta solvuntur, & donationes jure perfectæ revocantur, subtiliter scrutatus fuerit. Sed quia natura novas properat edere formas, potest multis modis contindere, ut aliæ emergant causæ, quibus videatur juste adimi posse feudum: ideoque iudex solers & discretus, & æquitati obsecundare sollicitus, cuncta subtiliter dispensans: provideat, si quæ fuerit antiquioribus causis similis seu major: ut proinde sciat utrum beneficium sit amittendum, an nihilominus retinendum. Illud enim est certum, quod non ex omni causa ex qua opinio vasalli gravatur, beneficium amittitur. Nam & sæpe dejerat, & beneficium nihilominus retinet: utpoti qui beneficii portionem alienat, absque domini scientia, beneficium quidem retinet, sed fidem promissam servare non videtur.

Denique sæpe quaesitum est vasallo propter istam culpam a feudo cadente, utrum ad dominum an ad successorem vasalli beneficium pertineat: sed hæc distinctio tam ratione quam moribus comprobata est: ut si quidem vasallus ita in dominum peccaverit, ut feudum amittere debeat: non ad proximos, sed ad dominum beneficium revertatur, ut hanc saltem habeat suæ injuriæ ultionem. Si vero non in dominum, sed alias graviter deliquerit, vel grave quid commiserit, sicut ille qui fratrem suum interfecit: vel aliud grave crimen, (quod patricidii appellatione continetur) commiserit, feudum amittit: & non ad dominum, sed ad proximos pertinet: si tamen beneficium fuerit paternum. Sic enim sæpe pronuntiatum scio. Si vasallus contra constitutionem bonæ memoriæ Lotharii Imperatoris beneficium alienaverit: quia dominum contemnere videtur, ad dominum beneficium pertineat: scriptum est enim, ut pretio se cariturum agnoscat.

TIT. XXV.

SI DE FEVDO VASALLVS AB ALIQUO INTERPELLATVS FVERIT, ET DOMINVS EVM DEFENDERE NOLVERIT.

Negotium tale est: Quidam vasallus a domino tenebat feudum, de quo ab aliquo interpellatus fuit: & sic vasallus dominum vocavit, ut eum defenderet: domino renuente ad iudicem venire, vasallus amisit causam per sententiam: nunc vero vasallus cambium feudi a domino petit: ad quem dominus respondens, ait illum nunquam ab eo feudum tenuisse, nec ab eo investituram accepisse: contra quem vasallus dicit se hoc feudum ab eo tenuisse, & investituram recepisse, & ab eo petivisse, ut eum in iudicio defenderet: nec tunc temporis inficiebatur illius esse, quod idoneis totum testibus probat vasallus. Respondi: Super negotio isto quod literis insinuasti nobis, tale est sapientum nostræ civitatis consilium, videlicet Oberti de Orto, & Gerardi Capagisti, ut si vasallus cum de feudo interpellabatur, auctorem suum, id est dominum, ut eum defenderet, vocavit, & hoc probare possit: si in eo iudicio vasallus fuerit victus de re aliena investitum fuisse: ut dominus vasallo ejusdem æstimationis, quod erat tempore rei iudicatæ, feudum restituat, vel nummos in feudum dandos numeret: & hoc cum certum est vasallum de feudo victum fore. Sed si dominus neget hoc feudum unquam ab eo tenuisse, nec ab eo domino ipsum vasallum, vel ejus antecessores unquam investituram accepisse: & hoc vel per instrumentum publice confectum, vel per pares curtis vasallus poterit probare: dominus ad restitutionem feudi tenebitur: alioquin dominus sac ramentum subire cogetur, istum qui est in causa, vel ejus antecessores a se vel a suis antecessoribus nunquam hoc feudum tenuisse, vel investituram recepisse: quo facto dominus absolvendus erit.

TIT. XXVI.

SI DE FEVDO DEFUNCTI CONTENTIO SIT INTER DOMINVM, ET AGNATOS VASALLI.

Si de feudo defuncti militis sit contentio inter dominum, & agnatos defuncti, domino novum feudum, agnatis vero paternum esse contendentibus: agnati in possessione feudi de quo quæritur, constituendi sunt. Eo facto super principali quæstione cognoscendum est: utroque autem deficiente in probatione, electio jurisjurandi agnatis danda est.

Inter filiam defuncti, & agnatos ejus, de quodam prædio mota est quæstio, agnatis feudum, filia vero allodium sive libellarium esse asserentibus: super possessione apud quem manere debeat, quærebatur. Respondum est, apud filiam possessionem interim esse collocandam: deficientibus vero hinc inde probationibus, per iurandum causa cognita res decidetur, electione danda agnatis. §. 1. Defuncto milite inter dominum, & filium illum super quodam feudo quærebatur, domino feudum, filia allodium sive libellarium esse allegante. Respondi, filiam in possessione feudi manere debere, donec de eo iudicetur: probatione vero hinc inde cessante, electio jurisjurandi filiæ danda est.

2. Moibus receptum est, dominum de feudo militis sui, quod post mortem ipsius ad dominum reverti sperabatur, in alium militem investituram facere posse: quæ investitura tunc demum capiet effectum, cum feudum domino aut heredi suo fuerit apertum. Secus est in ecclesiasticis personis: nam si ecclesiastica persona talem faciat investituram: non aliter valebit, nisi sibi, non etiam successori suo feudum aperiatur: & in tali investitura consensus ejus de cujus feudo sit, exquiri non oportet.

3. Vasallus si feudum, vel feudi partem, aut feudi conditionem ex certa scientia inficiatur, & inde convictus fuerit, eo quod abnegavit feudum ejusve conditionem, expoliabitur: alius autem vasallus, quamvis hoc sciens non patefaciat, feudum tamen retinet: aut si aliam rem domini celaverit vasallus, feudum tamen non amittit.

4. Si quis per triginta annos rem aliquam ut feudum possedit, & servitium domino exhibuerit: quamvis de eare non sit investitus, præscriptione tamen triginta annorum se tueri potest.

Qui clericus efficitur, aut votum religionis assumit: hoc ipso feudum amittit.

Et si vasallus omni anno domino se non repræsentat: feudum tamen non amittit.

Omnes filii ejus qui feudum acquisierit, fidelitatem facere debent, maxime si indivisum habent: quod si feudum ex divisione ad unum tantum pervenerit, ille tantum faciet fidelitatem.

Adoptivus filius in feudum non succedit.

Mulier habens feudum, relictis filiis ex duobus matrimoniis decessit: inter quos feudi quæstio aliarumque rerum maternas vertebatur: obtinuit filios prioris matrimonii tam in feudo, quam in cæteris potiores esse.

Naturales filii, licet postea fiant legitimi, ad successionem feudi nec soli, nec cum aliis admittuntur.

Si minori datum fuerit feudum, fidelitatem facere non cogatur, donec venerit in majorem ætatem, in qua doli capax sit: feudum tamen retinet.

§. 5. Si quis decesserit filio impubere relicto, fidelitatem nec ipse nec alius pro eo facere cogitur. Idem de servitio personali: alius tamen pro eo faciens servitium admitteatur.

Titius filios masculos non habens, partem suam feudi Sejo, partem ejusdem feudi possidenti agnato suo concessit. Sempronius proximior agnatus mortuo demum Titio partem illius feudi nullo dato pretio recuperare potest. † Quod si Titius filios proprios haberet, pretio reddito etiam vivo Titio: quod si consensit alienationi, vel per annum ex quo scivit, tacuit: omnino removebitur.

Si facta de feudo investitura pœniteat dominum antequam possessionem transferat: an præstando interesse vasallo, liberetur, quæsitum fuit? Respondum est, prætermissa illa condemnatione, dominum possessionem feudi, de quo investituram fecit, tradere compellendum.

Filii nati ex ea uxore cum qua matrimonium tali conditione contractum est, ne filii ex ea nati, patri ab intestato succedant: in feudo succedunt.

dunt: nam quamvis ratione improbetur talis conditio, ex usu tamen admittitur.

Licet vasallus domino servitium non offerat, quantocunque tempore steterit (dummodo domino petenti servire paratus sit) beneficium non amittit: si tamen sciat ei magnum periculum imminere, ultro adiutorium suum ei debet præbere. † Inde quaesitum est, si dominus in perjurium incidat, quia dare non valeat quod dare iuraverat, & vasallus eum liberare possit suam pecuniam dando, & non faciat, an beneficium amittat. Et responsum est, non amittere.

Si vasallus culpam committat, propter quam feudum amittere debeat, neque filius neque ejus descendentes ad id feudum revocabuntur: sed agnati qui quarto gradu sunt, dummodo ad eos pertineat.

In generali alienatione vasalli, non continetur feudum, nisi nominatim dictum sit.

Si vasallus feudum alienavit ignorans: non domino, sed ipsi vasallo feudum restituendum est: ad interesse vero emptori ignoranti condemnandus est vasallus.

Vasallus feudum quod sciens abnegavit, amittit: ignoranti vero subvenitur. Quod si dubitet, dubitanter respondere debet.

Beneficium a vasallo in feudum, si nihil in fragorem legis fiat, recte dari potest, dum tamen militi detur.

Si vasallus de beneficio suo agat, vel conveniatur: si sive obtineat, si non, (licet ignorante domino fiat) omni tempore firmum erit illud iudicium, nam & transigere recte poterit: nec quod accepit transactionis nomine feudum erit.

Domino committente feloniam, ut ita dicam, per quam vasallus amitteret feudum, si eam committeret: quid obtinere debeat de consuetudine, quaeritur? Et respondetur, proprietatem feudi ad vasallum pertinere: si peccaverit in vasallum, si in alium.

Feudum ea lege datum, ut ipse & heredes sui masculi & feminae, & cui dederit, habeant: iisdem culpis amittitur, quibus & aliud feudum. Quod si vasallus alienavit: feudum esse definit apud emptorem.

Titius cum Sempronio fratre suo feudum paternum possidente pactum fecit de eo feudo non petendo a Sempronio, hereditibusve suis. Sempronio sine herede masculino defuncto, inter Titium & Sejum fratrem suum de eo feudo quaestio orta est, quid inde fieri debeat, quaeritur? responsum est, pactum non obstare Titio.

TIT. XXVII.

DE PACE TENENDA, ET EIVS VIOLATORIBVS.

Fridericus Dei gratia Romanus Imperator semper Augustus, episcopis, ducibus, comitibus, marchionibus, & omnibus ad quos literae istae pervenerint, gratiam suam & pacem, & dilectionem. Quoniam divina praedestinante clementia, solum regiae majestatis conscendimus, dignum est, ut cujus praecellimus munere, illi omnino pateamus in opere. Inde est, quod nos, tam divinas, quam humanas leges in suo vigore mane-

re cupientes, & ecclesias siue ecclesiasticas personas sublimare, & ab incurfu, & invasione quorumlibet defensare intendentes, quibuscunque personis jus suum conservare volumus, & pacem diu desideratam, & antea toti terrae necessariam, per universas regni partes habendam regia auctoritate indicimus. Qualiter autem eadem pax tenenda sit, & servanda, in subsequens declarabitur evidenter. † Si quis hominem intra pacem constitutum occiderit, capitalem subeat sententiam, nisi per duellum hoc probare possit, quod vitam suam defendendo illum occidit. Si autem omnibus manifestum sit, quod non necessario, sed voluntarie illum occiderit: tunc neque per duellum neque quolibet alio modo excusabitur, quin capitali damnetur sententia. † Si vero violator pacis a facie iudicis fugerit, res ejus mobiles a iudice in populum publicentur, & dispenfentur: heredes autem sui hereditatem quam ipse tenebat, recipiant, tali conditione interposita: ut iurejurando spondeant, quod *ille violator pacis nunquam de cetero ipsorum voluntate, aut consensu aliquod emolumentum inde percipiat.* Quod si heredes neglecto postmodum iuris rigore, hereditatem ei dimiserint: comes eandem hereditatem regiae ditioni assignet, & a regio iure beneficium suscipiant. † Si quis alium intra pacis edictum vulneravit, nisi quod in duello, & vitam suam defendendo hoc fecerit, probaverit, manus ei amputetur: & (si ut superius dictum est) iudicetur: & iudex in causa ipsum, & res ejus secundum rigorem iustitiae strictius consequatur. † Si quis aliquem ceperit, & absque sanguinis effusione fustibus percusserit, vel crines ejus, aut barbam expilaverit: decem libras ei, cui injuria illata esse videtur, per compositionem impendat: & iudici viginti libras persolvat. Si vero temerarius absque percussione eum invadat, eo quod vulgo dicitur cisteros & calida manu, ac verberibus contumeliisque male tractaverit, quinque libras pro tali excussu componat, & iudici, pro tali excussu decem libras persolvat. Quicumque iudici suo pro excessu viginti libras invadiaverit: praedium suum pro pignore illi tradat, & intra quatuor septimanas invadiatam pecuniam persolvat. Quod si intra quatuor septimanas praedium suum solvere neglexerit: heredes sui, si voluerint, hereditatem recipiant, & comiti intra sex septimanas viginti libras persolvant. Si autem comes eandem hereditatem regiae potestati consignet: proclamationem etiam damnum restituat, & praedium a rege beneficii jure obtineant. §. 1. Si clericus de pace violata pulsatus fuerit, id est, notatus & proscriptus fuerit: aut pacis violatorem in contubernio suo habuerit: & de his in praesentia sui episcopi sufficienti testimonio convictus fuerit: comiti in cujus comitatu idem clericus hoc perpetravit, viginti libras persolvat: & de tanto excessu secundum statuta canonum episcopo satisfaciat. Si autem idem clericus inobediens extiterit: non solum officio & beneficio ecclesiastico privetur, verumetiam tanquam proscriptus habeatur. §. 2. Si iudex populi clamore aliquem pacis violatorem ad castrum alicujus domini secutus fuerit: domini cujus castrum id esse cognoscitur, ad faciendam justitiam

justitiam illum producat. Quid si de sua fuerit diffusus innocentia, & ante conspectum judicis venire formidaverit? si mansionem in castro habet, dominus ejus omnia bona mobilia sub sacramento judicii repræsentet: & cum de cætero in domo sua tanquam proscriptum non recipiat. Si vero mansionem in castro non habuerit: dominus ejus secure eum adducere faciat, & postmodum judex cum populo eum tanquam pacis violatorem persequi non desistat. † Si duo homines pro uno beneficio contendunt, & unus super eodem beneficio investitorem producit: illius testimonium, cum investitor domum in vestitura cognoscit, comes primo recipiat: & si idem probare poterit idoneis testibus, quod absque rapina hoc idem beneficium habuit: remota controversiæ materia, id obtineat. Quod si de rapina præsentis judice convictus fuerit: rapinam dupliciter solvat: beneficio vero careat: nisi justitia & judicio dictante illud in posterum requirat. † Si tres, vel plures contendunt de eodem beneficio, producentes utrimque diversos investitores: judex, in cujus præsentia causa ventilatur, a duobus requirat boni testimonii hominibus, in provincia eorundem litigatorem commorantibus, per sacramentum, quod juraverint, quis illorum absque rapina ejus beneficii possessor extiterit: & cognita ex ipsorum testimonio rei veritate, possessor beneficium suum quiete obtineat: nisi judicio & justitia dictante alter de manu sua illud eripiat. §. 3. Si rusticus militem de violata pace pulsans, manu sua juraverit, quod non de voluntate sua, sed de necessitate hoc fecit, manu militari se miles expurgabit. † Si miles rusticum de violata pace pulsaverit, & manu sua juraverit, quod non voluntate, sed necessitate hoc fecit: de duobus unum rusticus eligat, an divino an humano judicio innocentiam suam ostendat: aut septem testibus idoneis, quos judex elegerit, se purget. † Si miles adversus militem pro pace violata, aut aliqua capitali causa, duellum committere voluerit: facultas pugnandi ei non concedatur, nisi probare possit, quod antiquitus ipse cum parentibus suis natione legitimus miles existat. §. 4. Post natalem sanctæ Mariæ unusquisque comes septem boni testimonii viros sibi eligat, & de qualibet provincia cum ipsis sagaciter disponat: & quanto pretio secundum qualitatem temporis sit annona vendenda, utiliter provideat. Quicumque vero contra deliberationem ipsius, intra anni terminum altius modium, & carius vendere præsumperit, tanquam violator pacis habeatur: & totidem viginti liberas comiti exolvat, quanti modios sive maldios altius vendidisse convictus fuerit. §. 5. Si quis rusticus arma vel lanceam portaverit, vel gladium: judex, in cujus potestate repertus fuerit, vel arma tollat, vel viginti solidos pro ipsis recipiat a rustico. † Mercator negotiandi causa per provinciam pertransiens, gladium suum suæ sellæ alliget, vel super vehiculum suum ponat: non ut quem lædat innocentem, sed ut prædone se defendat. Nemo retia sua aut laqueos, aut alia quælibet instrumenta ad capiendas venationes tendat, nisi ad urfos, apros, vel lupos capiendos. † Ad palatium comitis nullus miles ferat arma, nisi rogatus a comite. §. 6. Publici latrones & convicti, antiqua dammentur sententia.

§. 6. Quicumque advocatiam suam, vel aliquod aliud beneficium inornate tractaverit, & a domino suo admonitus non resipuerit, & in sua perdurans insolentia ordine judiciario tam advocatia quam beneficio exutus fuerit, si postmodum ausu temerario advocatiam vel beneficium invaserit, pro violatore habeatur. §. 8. Si quis quinque solidos valens: aut plus fuerit furatus, laqueo suspendatur: si minus, scopis & forcipe excorietur, & tundatur. † Si ministeriales alicujus domini inter se guerram habuerint: comes sive judex, in cujus regimine eam fecerint, per leges & judicia ex ratione prosequatur. † Quicumque per terram transiens equum suum pabulare voluerit, quanto propinquius secundum viam stans in loco amplecti potuerit ad refectionem & reparationem equi sui: impune ipsi equo porrigat. Licitum sic etiam ipsi herba & viridi sylva, & sine vastatione aliqua quilibet utatur pro sua commoditate, & usu necessario.

TIT. XXVIII.

HIC FINITVR LEX, DEINDE CONSVETVDINES REGNI INCIPIVNT.

Domino guerram faciente alicui, si sciatur, quod juste, aut cum dubitatur, vasallus eum adjuvare tenetur. Sed cum palam est, quod irrationabiliter eam facit, adjuvet eum ad ejus defensionem: ad offendendum vero alium non adjuvet, si vult. Sed si eum adjuvare noluerit, non tamen feudum amittet, secundum Obertum de Orto, & Gerardum (Capagistum) Alii vero sine distinctione dicunt semper debere eum adjuvare. Sed Obertus & Gerardus utuntur eo argumento, quod quemadmodum dominum excommunicatum, vel a rege bannitum non est obligatus vasallus ad adjuvandum vel servitium ei præstandum; imo solutus est interim sacramento fidelitatis, nisi ab ecclesia, vel a rege fuerit restitutus: ita nec istum injuste guerram alicui facientem.

Ad hoc quantocunque tempore steterit vasallus, quod domino non servierit, secundum usum Mediolanensium, beneficium non amittit, nisi servitium facere renuerit: vel nisi a domino ei denunciatum fuerit, & ille, cum potuerit, diu steterit, quod servitium nullum ei fecerit. Bonus tamen judex varie ex personis causisque definiet, & finget vasallum remotum esse, vel propinquum: paratum esse, vel non: dominum guerram habere, vel non: utrum etiam magnam vel parvam, & annuntiavit ei dominus, vel non: hæc omnia vertuntur in cognitione causæ: & promptiores sumus ad absolvendum quam ad condemnandum. Tu tamen scias, quod si vasallus sciat dominum obsideri, vel aliter ei mortem imminere; & cum potuerit, ei non nunciaverit, vel etiam sine nuncio eum non adjuverit: feudo privabitur.

Si vasallus in feudo aliquod ædificium fecerit, vel ipsum sua pecunia melioraverit, & contigerit postea, ut vasallus sine filio masculino decedat: dominus aut patietur ædificium auferri, aut solvat pretium meliorationis. Idem dico si pretio servitutem feudo acquirat: Quidam alii dicunt omnino ad dominum pertinere.

His consequenter dicitur, quod) si vassallus decedat sine herede masculino, & contingat feudum ad dominum reverti, sic distinguitur, quod si ante Martium, omnes fructus illius anni ex feudo provenientes ad dominum pertinebunt. Si vero post calendas Martii usque ad Augustum, omnes fructus qui interim percipiuntur, ad heredes vassalli pertineant. Si vero post Augustum, omnes fructus anni percipiet dominus. † Quidam tamen dicunt quocunque tempore anni decedat, omnes pendentes fructus ad dominum pertinere.

Contra omnes debet vassallus dominum adjuvare, & contra omnes fratrem & filium (& patrem) nisi contra alium dominum antiquiorem: hic enim ceteris est præferendus.

TIT. XXIX.

DE FILIIS NATIS EX MATRIMONIO AD MORGANATICAM CONTRACTO.

Quidam habens filium ex nobili conjuge post mortem ejus non valens continere, aliam minus nobilem duxit: qui nolens existere in peccato, eam desponsavit, ea lege, *ut nec ipsa nec filii ejus amplius habeant de bonis patris, quam dixerit tempore sponsaliorum: verbi gratia decem libras, vel quantum voluerit dare quando eam desponsavit.* quod Mediolanenses dicunt accipere uxorem ad morganaticam: alibi, lege Salica, hic filiis ex ea susceptis decessit. Isti in proprietatem non succedunt aliis extantibus: sed nec in feudo, etiam aliis non existentibus: qui licet legitimi sint, tamen in beneficio minime succedunt. In proprietate vero succedunt patri, prioribus non existentibus. Succedunt etiam fratribus sine legitima prole decedentibus, secundum usum Mediolanensem.

TIT. XXX.

DE FEUDO FŒMINÆ.

Si fœmina habens feudum decesserit: quia fœmineum est feudum, & sine pacto speciali, deficientibus filiis masculis, ad filias pertinebit. Obertus & Gerardus. Alii vero dicunt, nisi per pactum speciale ad eas non pertinere: sicut si datum esset filio masculino; quia si ideo quod est fœmineum sine pacto transit in fœminas: eadem ratione, quia est fœmineum, transit in fœmineam prolem, etiam masculis extantibus: quod falsum est. † Ex hoc illud descendit, quod dicitur clericum nullo modo in beneficium paternum debere succedere, etiam si posteaquam habitum religionis assumpserit, postposuerit. † Idem in omnibus qui habitum religionis assument, ut conversi. Hi enim postea in feudo succedunt, & si quod habent, perdunt.

TIT. XXXI.

SI VASALLVS FEUDO PRIVETVR, CVI DEFERATVR.

Vassalli feudum delinquentis, licet ad agnatos quandoque pertineat, filius tamen ad id nullatenus aspirabit, nisi id iterum a domino licite acquirat sibi gratiam faciente: Verbi gratia, si non sunt alii ex latere, quibus aperiatur: ad ejus petitionem admittuntur qui quarto gradu sunt remoti ab eo, qui id acquisivit, & etiam usque ad infinitum, dum tamen hoc constet ab eo per masculos descendisse.

TIT. XXXII.

QUI TESTES SVNT NECESSARIJ AD NOVAM INVESTITVRAM PROBANDAM.

Sive clericus, sive laicus sit dominus: ad probandam novam investituram, semper pares curiæ sunt necessarii: & sine eis facta sit investitura, etiam si dominus confiteatur factam: qui tamen sine hac solennitate facta est, non valet, etiam si probari possit per breve testatum. Sed si alii contra testantur, & si dominus confiteatur factam, decurrens postea ad solennitatem consuetudinis, non audiat: sed tale habeatur ac si pares assuissent: sed alii, etiam si probari possit per breve testatum, ut Obertus & Gerardus, nisi a paribus curiæ fuerit confirmatum. Consules tamen Mediolanenses nuper in quibusdam omnia contra rescripserunt: in quo fere omnes Mediolanenses consenserunt, & consentiunt: ut breve testatum non a paribus, sed ab aliis confirmatum sufficiat ad probandam novam investituram. Novam investituram dico, quando feudum primo queritur. De veteri autem beneficio investituræ, quæ sit a domini successore, vel vassallo successori: etiam extranei recipiuntur ad testimonium, præter fœminas, secundum usum Mediolanensem. Istæ enim nec in causis feudi, nec aliorum, recipiuntur ad testimonium: ceteri autem recipiuntur in omnibus quæ ad causas feudi pertinent, præterquam de nova investitura.

TIT. XXXIII.

DE CONSVETVDINE RECTI FEVDI.

Sciendum est itaque, feudum acquiri investitura, successione, vel eo quod habeatur pro investitura, ut ecce si dominus alicui coram paribus curiæ dixerit, *Vade in possessionem illuc fundi, & teneas illum pro feudo.* Licet enim non intercessisset investitura, tamen tale est ac si intercessisset: quia ille ejus voluntate possessionem fundi nactus est feudi nomine: inde etiam dicitur, quod si alius probaverit se aliquid nomine beneficii aliquo tempore tenuisse domino præsentem, & non contradicentem, & servitium ejus quasi a vassallo recipiente: licet non probet investituram, verumtamen obtinebit præstito juramento: nisi aliud contra inducatur. † Quod autem dictum est, ut per pares probetur investitura: intelligendum est de eo domino, qui alios habet vassallos: ceterum sufficiunt extranei. Nec dicatur investituram, ubi sine paribus facta est, valere: quoniam tunc temporis aberant pares, quia etiam si absint, tamen expectandi sunt. † Sacramentum non semper est dandum possidenti: sed quandoque possidenti, quandoque petenti, quandoque neutri datur: & cum alicui horum datur, ita demum datur, si aliquid pro eo sit, quod judicem moveat. Ubi nihil est, quod faciat pro aliquo eorum præter possessionem solam, tunc secundum quod iudici melius visum fuerit, aut possidenti dabitur sacramentum: aut actore nihil probante, qui convenitur, etiam si nihil præstiterit reus, tamen absolvetur, vel obtinet. † Et cum datur: aut datur a iudice, aut a parte: si a parte, aut subeat cum duodecim sacramentalibus secundum inferiorem distinctionem, aut referat pars cui delatum est. Si

a iudice: juret ille cui delatum est, cum duodecim vasallis, cum sex parentibus: ceteros si vult, habeat extraneos. Dominus vero, si vult, cum parentibus, aut cum vasallis solis, aut cum parentibus vasalli, vel cum extraneis mixtis parentibus, vel vasallis: & jurabit vasallus sine mentione conscientie. Dominus quoque de suo facto similiter. De facto vero patris vel avi, aut alterius ascendentis juramento conscientia præponetur. Quidam tamen dicunt, non quidem conscientiam esse præponendam. §. 1. In quibus etiam causis sacramentum calumnie a domino non exigetur: quod nuper rex Fridericus in Romandiola constituit: ut vasallus calumnie sacramentum a domino non exigat: quod etiam a parte domini intelligendum est: ut quod quisque juris in alium statuit, ipse eodem jure utatur. † Similiter vasallus dominum accusare, vel testimonium contra eum reddere non debet in civili causa modica aut criminali. Quidam tamen dicunt, in criminali non licere, in civili licere: in quibus si contra fecerit, feudo privabitur. §. 2. Item si inter dominum & vasallum controversia sit de beneficio: possidente domino, & vasallo in probatione deficiente: qui convenitur, nullo præstito sacramento absolvatur: vasallo vero possidente: si longa sit vasalli possessio, ejus juramento causa finiatur. Ubi vero nova est possessio, sacramentum ei non præstabitur, sed domino deferretur: nisi aliud faciat pro possidente.

TIT. XXXIV.

DE LEGE CORRADI.

Lex Corradi de beneficio, quæ dicit: Si inter capitaneos controversia sit, coram rege finiatur: si inter valvasores, coram paribus curiæ, Mediolani non tenetur: sed talis distinctio ibi observetur, quia si inter duos, quicumque fuerint, de beneficio regali controversia fuerit, quorum uterque a rege se dicit investitum fuisse, tunc causa coram eo decidatur: ceteræ vero causæ apud pares curiæ. † Si autem inter pares duos de aliquo beneficio controversia sit, quorum uterque suum feudum proprium esse dicat: si ve asserant eundem investitorem, si ve diversos: coram iudice vel arbitro finiatur. Sed cum unum producant investitorem: si possidenti dominus garantizare voluerit, sine fraude ipse obtinebit: nisi adversarius contra aliquid induxerit. §. 1. Ex eadem lege descendit, quod dominus sine voluntate vasalli feudum alienare non potest: quod Mediolani non obtinet. Ibi enim sine curia etiam beneficium totum recte alienatur: dum tamen aut æquali domino, aut majori vendatur. Inferiori vero sine vasalli voluntate non licet partem alienare, etiam majori retenta parte alia feudi: Verbi gratia, est vasallus, qui ab eodem domino in pluribus locis feudum tenet. Si partem feudi in uno loco vendat, in alio sibi teneat: iste non debet emptori servire: sed per priorem dominum totum beneficium recognoscere: cum curia vero cuicumque beneficium etiam rustico, & sine vasalli voluntate, potest: dum tamen non totum alienetur. Obertus. Quidam autem dicunt, ut Gerardus, non valere, si fiat inferiori. §. 2. Similiter nec vasallus feudum sine voluntate domini alienabit: in feudum tamen recte dabit, si secunda per-

Tom. II.

sona sit talis, quæ feudo servire possit: ut si dantes miles est, & ille, qui accepit feudum, inveniatur miles, ad hoc ut feudum si contigerit, domino similiter servire, ut & prior possit: & hoc ut dare liceat in infinitum. In quibusdam tamen curiis ultra tertiam personam feudi concessio non extenditur: ut cum feudum pervenit in quartam personam, ei auferre dominus possit. † Profecto ille, qui suum beneficium alii dat in feudum: non debet alia legem dare, nisi qua ipse habeat: ut si habeat sibi suisque heredibus (quod intelligi debet de solis masculis) non debet alii dare, ut habeat ipse, & sui heredes masculi & feminæ. Unde quibusdam placet, quod qui taliter dedit, eo ipso beneficium amittit. Gerardus & alii dicunt, quod quid dedit, & cui datum est, beneficium perdit. Secundum alios vero tunc domino aperitur, cum masculi defecerint.

Si fuerit inter dominum & vasallum de beneficio controversia, domino dicente, *Hoc, quod tenes in feudum, a me habes*: ille vero negaverit prorsus: si quidem probatum fuerit, ipsam ab eo auferatur. † Sed cum dubitanter responsum fuerit, *nescio*: minime, secundum quosdam: sed secundum alios tunc demum privabitur, si fraudulenter, id est sciens, hoc negaverit.

TIT. XXXV.

DE CLERICO, QUI INVESTITURAM FACIT.

Clerico investituram faciente de suis bonis, ejus successor omnifariam cogitur eam adimplere. Cumque de bonis ecclesiæ eam fecerit, si possessio rei pro beneficio investituræ penes eum fuerit, ipse & ejus successor ipsam adimpleant: quod etiam in laicis contingit. Ubi vero de alterius feudo fecerit investituram, si quidem pure, non valeat: sed si sub tempore vel conditione quo feudum sibi aperiat, valebit investitura etiam sine voluntate vasalli facta. Si tamen ante decesserit investitor quam feudum ad eum revertatur, successor non cogitur eam habere ratam: aut cum se vivente feudum apertum fuerit, possessionem tradat, & investituram adimpleat. Et ideo sciendum est Archiepiscopum Mediolanensem non posse dare in feudum quod tempore introitus sui in dominico invenerit: sed si ei postea feudum aperiat, ipsum recte dabit. Profecto alii episcopi & clerici ea quæ in dominico habent, & feuda his aperta olim dederant, & hodie dant.

TIT. XXXVI.

AN MUTVS VEL ALIAS IMPERFECTVS FEVDVM RETINEAT.

Mutus & surdus, cæcus, claudus, vel aliter imperfectus, etiam si sic natus fuerit, totum feudum paternum retinebit. Obertus & Gerardus & multi alii. Quidam tamen dicunt, eum qui talis natus est, feudum retinere non posse: quia ipsum servire non valet. Sic dicimus in clerico, & in femina, & in similibus.

TIT. XXXVII.

AN ILLE QUI INTERFECIT FRATREM DOMINI SUI, FEVDVM AMITTAT.

Si quis interfecerit fratrem domini sui, non ideo beneficium amittit: sed si fratrem suum interfecerit ad hoc, ut totam hereditatem habeat, vel aliam feloniam commiserit: verbi gratia, hominem tradendo, ut in curia amplius stare non possit,

(Ss)

pri-

privabitur beneficio: quia tamen erga dominum non fuerit facta, ad agnatum proximorem feudum pertinebit, si paternum fuerit: eodem prorsus observando quantum ad ordinem gradus qui continetur in legibus. Cum autem ad dominum respicit felonia, feudum tunc domino aperitur.

Non cogitur vasallus omnino, secundum usum Mediolanensem, dominum adire, & servitium ei offerre; sed cum nunciatum ei fuerit, tunc domino, si potest, serviat.

TIT. XXXVIII.

DE VASALLO QUI CONTRA CONSTITUTIONEM
LOTHARII REGIS BENEFICIUM ALIENAVIT.

Si vasallus contra constitutionem Lotharii regis beneficium alienaverit: si totum, perdat totum: si partem, partem perdat, & ad dominum revertatur. Et ideo si contra unum dominorum quorum communis vasallus erat, fecerit feloniam, cum forte cucurbitando: ejus solius parte privabitur; & si voluerit unius solius partem refutare aliis sibi reservatis, hoc facere poterit: quia vasallus etiam sine domini voluntate recte feudum refutare potest: post refutationem tamen ad serviendum non tenetur: sed eum quidem tunc offendere non debet.

TIT. XXXIX.

DE ALIENATIONE PATERNI FEVDI.

Alienatio feudi paterni non valet etiam domini voluntate, nisi agnatis consentientibus ad quos beneficium quandoque sit reversurum: nec in filiam vasallus feudum poterit confirmare agnatis non consentientibus, vel postea ratum non habentibus: & licet prohibeatur beneficii alienatio inter agnatos, tamen si paternum fuit, concederetur: & si libellum unus alteri fecerit de feudo paterno, non est libellus, sed quasi refutatio.

Si inter dominum & vasallum de beneficio fuerit controversia: coram paribus finiatur. Ubi autem dicit vasallus prius de suo recto feudo debere se a domino investire: si quidem sine controversia de alio sit vasallus, indubitanter primo investiendus est: & postea cognoscendum est quod sit suum rectum feudum, aut quod non. Sed si nihil aliud ab eo tenet pro beneficio, nisi de quo controversia est: tunc tota causa prius ventilanda est: & sic videndum utrum postea investiendus sit.

Non est consuetudo Mediolani, ut de felonia aut de infidelitate pugna fiat: licet contrarium sit, quod præcipit lex Longobardorum, ut de infidelitate pugna fiat.

Si a morte vasallus dominum liberare potuerit, & non fecerit, beneficio carebit: sed licet potuerit facere ne dominus in peccatum præcipitaretur, veluti perjurium: non tamen feudo privandus erit.

TIT. XL.

DE CAPITVLIS CORRADI.

Hæc sunt capitula quæ rex Corradus fecit in Romandiola de beneficiis. Constituit enim, ut si post mortem domini, vasallus, vel post mortem vasalli heredes ejus per annum & diem steterint, quod dominum vel heredem ejus non adierint, fidelitatem pollicendo & investituram petendo: si tale sit beneficium, ut fidelitas sit præstanda, ipsum perdant: sicut & antiquitus consuetudo fuit: sed non

Mediolani. † Præterea ut liceat dominis omnes alienationes feudi factas, nulla obstante præscriptione, revocare. † Similiter in petendis hostenditiis (*hostenditiæ* dicuntur adjutorium quod faciunt dominis Romani cum rege in hostem pergentibus) vasalli qui cum eis non vadunt: verbi gratia, in Lombardia de modio 12. denarios: in Theutonica terra tertiam partem fructuum, facta computatione fructuum solummodo ejus anni quo hostem faciunt. † Item si clericus, veluti episcopus, abbas, beneficium habens a rege datum non solummodo personæ, sed ecclesiæ, ipsum propter suam culpam perdat, eo vivente, & ecclesiasticum beneficium vel honorem habente, ad regem pertineat: post mortem vero ejus ad successorem ejus revertatur.

TIT. XLI.

DE CONTROVERSIA INTER MASCVLVM ET
FOEMINAM DE BENEFICIO.

Item sciendum est, quod si inter masculum & foeminam controversia fuerit, masculo dicente, *hoc est feudum*, foemina negante: nisi apertis probationibus foemina ostenderit non esse feudum, creditur masculo cum suo juramento affirmanti cum duodecim sacramentalibus. † Sed inter dominum & foeminam, domino dicente *feudum*, foemina negante: probationibus deficientibus detur foeminae sacramentum. † Item si sit inter dominum & emptorem feudi: si emptor dicat *non esse feudum*, domino in probatione deficiente, sacramento emptoris finiatur. Quidam tamen distinguunt: ut si magna eorum pars quæ vasallus ibi tenebat, feudum sit: detur domino sacramentum, alibi foeminae.

TIT. XLII.

DE CONTROVERSIA INTER DOMINVM ET
EMPTOREM FEVDI.

Domino cum emptore feudi agente, si vasallus jurare poterit, quod ignoras esse beneficium, vendidisset, credens proprium: electioni emptoris committitur, utrum domino velit ipsum cedere, an vasallo restituere. Obertus dicit omnia vasallo restituenda. Quo restituto, id beneficium vasallus retinebit, non nocente nec obstante venditione, eo quod ignorans alienavit: & quod dicitur, alienatione feudum aperiri domino, intelligendum est, cum a scientibus alienatur beneficium. Et quod dicitur de venditione, idem est in omnibus alienationibus.

TIT. XLIII.

DE CONTROVERSIA INTER VASALLVM, ET
ALIVM DE BENEFICIO.

Si controversia inter vasallum & alium de beneficio fuerit, adversario proprietatem totius, vel partem, vel aliud aliquod jus sibi vindicante: causa per vasallum, etiam domino absente, quasi propria ad finem perducatur: ipse enim solus utiliter agendi, & excipiendi habet potestatem: & si pro eo, aut contra eum judicatum fuerit, vel cum adversario transegerit, dummodo fraudulenter actum non sit, etiam si post beneficium domino aperiatur, tale erit, ac si eo causam agente judicatum fuisset: & ideo ab eo ratum haberi oportet.

TIT. XLIV.

QVID IVRIS, SI POST ALIENATIONEM FEVDI
VASALLVS ID RECUPERAVÉRIT.

Praterea si vassallus ante constitutionem Lotharii
regis feudum alienavit: quod in quibusdam
curiis pro parte, in quibusdam pro toto olim lice-
bat, & ipsum postea recuperabat, pro feudo sibi re-
tinebat: hoc est in causam feudi recadebat. Hodie
autem si ipsum alienaverit, siquidem illicite, licet
postea recuperavit, tamen penes eum non remane-
bit: utpote domino ad quemcunque pervenerit,
apertum. † Profecto si domini voluntate vendide-
rit, per libellum, vel aliter alienaverit: si idem post-
ea recuperaverit feudum, penes eum remanebit,
non iure beneficii, sed aut iure proprio, aut iure
libelli, aut aliter: secundum quod idem recupera-
verit: dummodo scias, quod si ad libellum domini
voluntate id dederit, siquidem pro libello ei datur
singulis forte annis, & hoc iure feudi censetur. Il-
lud vero ius quod per libellum transtulerit, & post-
ea recuperaverit: pro beneficio non tenebit, sed
velut alterius rei data per libellum, etiam si feudum
domino refutaverit, libellum retinebit.

TIT. XLV.

AN AGNATUS, VEL FILIUS (DEFUNCTI) POS-
SIT RETINERE FEVDVM REPUDIATA HERE-
DITATE.

Si contigerit vassallum sine omni prole decedere:
agnatus ad quem universa hereditas pertinet, re-
pudiata hereditate, feudum, si paternum fuerit, re-
tinere poterit: nec de debito hereditario aliquid
feudi nomine solvere cogitur: sed in fructibus si
quos reliquit, ut de eis debitum solvatur, quo tem-
pore decesserit: (secundum quod supra diximus)
considerabitur. † Ubi vero filius reliquit, ipse
non potest hereditatem sine beneficio repudiare:
sed aut utrumque retineat, aut utrumque repudiet:
quo repudiato, ad agnatos, si paternum sit, perti-
nebit: & licet alterum sine altero retinere non pos-
sit, agnatis tamen consentientibus poterit dominus
eum, si voluerit, quasi de novo beneficio investire;
quo facto licebit ei repudiata hereditate feudum te-
nere, nullo onere ei hereditario imminente.

TIT. XLVI.

AN APVD IUDICEM, VEL CURIAM DOMINI
QVÆSTIO FEVDI DEBEAT TERMINARI.

Ex eo, quod supra diximus, ut si inter duos de be-
neficio fuerit controversia, eorum iudice, vel
arbitro finiatur: talis hic sit quæstio. Quodam si-
ne filio decedente, alius credens beneficium, quod
ipse tenebat, apertum domino esse, ab eo investitus
est ejus beneficii nomine: econtra apparent agnati
qui feudum sibi vendicant quasi paternum. Est igitur
quæstio, an apud curiam domini, vel iudicem
sit hæc quæstio terminanda? Et responsum scio,
quia ad dominum quodammodo causa spectare vi-
detur: ad quem investitus habebit regressum de
evictione, ut coram paribus finiatur curtis; & licet
alter per se non possit alterum trahere ad curiæ
iudicium: generaliter tamen, etiam si inter duos
causa fuerit de beneficio, eos curia vocante, non
licebit eorum alicui ejus curiæ iudicium decli-
nare.

TIT. XLVII.

QUALITER DOMINVS PROPRIETATE
FEVDI PRIVETVR.

Ex facto quæsitum scio, & ego a pluribus quæsitum
si dominus contra vassallum apertam feloniam
fecerit: an sicut vassallus feudum debet amittere, ita
dominus proprietate privetur? Et quidam dicunt,
ex omni feloniam, qua vassallus feudo privatur, &
dominus proprietate privetur. Alii non nisi ex ma-
gna feloniam: alii ex nulla. Sed prior sententia mi-
hi placet, non habita distinctione qualis vassallus sit,
utrum per sacramentum, vel non.

TIT. XLVIII.

DE FEUDO NON HABENTE PROPRIAM FEV-
DI NATURAM.

Si quis ea lege alicui feudum dederit: *ut ipse &
sui heredes, & cui ipse dederit habeant*: Respon-
deo, iste, qui sic accepit, poterit id vendere, vel
donare: vel aliter, si sibi placuerit, etiam sine vo-
luntate domini alienare, & ille etiam cui datum
fuerit, non habebit ipsum pro feudo nisi sicut ei
datum est. † Sed qualitercunque ei datum fuerit,
sive ad proprium, sive ad libellum: licet propriam
feudi naturam non habeat, iure tamen feudi cen-
setur: ut ex his causis ipsum amittat, quibus &
verum feudum. † Ubi ergo sic datum est feudum,
& *cui in feudum dederis*, aliud est: & propriam
feudi naturam habet.

TIT. XLIX.

DE EO QVI FINEM FECIT AGNATO DE
FEUDO PATERNO.

Tres erant agnati, vel plures: unus eorum ha-
bebat feudum, quod erat paternum: sed alter
eorum finem & refutationem ei suisque heredibus,
& cui ipse dederit, fecit: decessit iste sine filio ma-
sculo. Alter, qui non refutavit, vendicat sibi to-
tum. Alter vero, qui refutationem fecit, vult ad
successionem venire, pacto non obstante. Sapien-
tes quidam Mediolanenses interrogati, responde-
runt non ob stare illud pactum, nisi feudum omni-
no refutaverit, vel nisi ad hoc refutaverit, ut do-
minus eum quasi de novo beneficio investiret. Tunc
enim secuta investitura nova, quasi novum sit feu-
dum, non succedit.

TIT. L.

DE NATURA SVCCSSIONIS FEVDI.

Successionis feudi talis est natura, quod ascenden-
tes non succedunt: verbi gratia pater filio: in-
ferius vero filius patri succedit, & non filia nisi ex
pacto, vel nisi sit scemineum. Tunc enim succedit
filia matri & patri: secundum quosdam succedit
nepos ex filio solus: & sic usque in infinitum: ex la-
tere omnes per masculos descendentes, usque infini-
tum, si feudum sit paternum. Paternum autem vo-
co, quicumque ex superioribus id acquisivit: dum-
modo scias quod si quis habens beneficium, quatuor
superstitibus filiis decedat: & feudum ad unum
solum ex divisione deveniat, & iste superstitibus
filiis duobus vel tribus decedat, qui patruels di-
cuntur, & ad unum eorum beneficium feudi ex di-
visione perveniat: & similiter iste superstitibus filiis
decedat, qui patruels dicuntur: ad quorum unum
feudum similiter pervenit: sicut etiam ex aliis su-
perio-

perioribus vel primis fratribus supersunt masculi: si ille qui feudum habet, decesserit nullo filio relicto: an ad omnes, vel ad quos perveniat, quæritur? Respondeo, ad solos, & ad omnes qui ex illa linea sunt, ex qua iste fuit. Et hoc est quod dicitur ad proximiores pertinere. Isti vero proximiores esse dicuntur respectu aliarum linearum: sed omnibus hac linea deficientibus, omnes aliæ lineæ æqualiter vocantur.

TIT. LI.

DE CAPITANEO QUI CVRIAM VENDIDIT, AN INTELLIGATUR BENEFICIUM VENDIDISSE.

Quidam capitaneus in quadam curte sua beneficium dedit militibus, & postea eandem curiam vendidit, non habita mentione beneficii. Controversia est inter capitaneum & emptorem, dicente emptore se curiam cum beneficio emisse: domino vero contra dicente, ad eum beneficium non pertinere. Respondetur, illud beneficium non contineri, nisi expresse de eo actum sit.

1. **Q**uæsitum esse apud me scio: si filius vivente patre dominum offenderit, ita quod feudum amitteret, si pater decessisset: utrum feudum amittat: vel non? secundum illos sic: secundum Gerardum non, & Obertum similiter.

2. **S**i voluerit vassallus dominum offendere, sed non laboraverit: feudum non amittit. Gerardus & Obertus, similiter etiam si laboraverit, non amittit feudum, nisi insidiatus ei fuerit, & hoc probatum fuerit.

3. **S**imiliter si quis investitus fuerit de feudo, ita ut ad feminas transiret, & duas filias tantum reliquerit, quarum una filium habeat, & altera filiam: utrum post mortem illarum masculus tantum feudum habere debeat? secundum Gerardum masculus tantum. Obertus contra, & econtra si filios ille habuerit.

4. **F**ilius non potest recusare hereditatem patris absque feudo; propinquus autem potest.

5. **S**i contentio fuerit inter filiam & propinquum de hereditate & de feudo: cum filia feudum habere non poterat: quia dicat ipsa, hoc est de mea hereditate: & ille dicat, imo de feudo: electio propinqui erit discernere veritatem jurejurando. Gerardus & Obertus. Et similiter si contentio fuerit inter aliquem qui emisset a seniore, & vassallum: quia dicat vassallus, hoc est de feudo meo: ille autem neget: electio emptoris est veritatem jurejurando discernere, cum pares curtis veritatem non testantur: Gerardus & Obertus.

6. **S**imiliter feudum lege commissoria datum non valet, id est, si ad certum tempus pecunia non solvatur creditori, ut habeat in feudum, Gerardus: & secundum Obertum valet.

7. **S**imiliter potest feudum dari ad certum servitium. Gerardus & Obertus.

TIT. LII.

DE PROHIBITA FEVDI ALIENATIONE PER LOTHARIUM.

Lotharius divina favente CLEMENTIA III. Imperator Romanorum, pius, felix, inclutus, ac triumphator, semper Augustus Universo populo.

Imperiales benevolentia proprium esse judicamus, commoda subditorum investigare, eorum cala-

mitatibus diligenti cura mederi: similiter reipubl. bonum statum, ac dignitatem imperii omnibus privatis commodis præponere. Quocirca omnium fidelium nostrorum tam futurorum quam presentium noverit universitas, qualiter dum apud Ronchalias secundum antiquorum Imperatorum consuetudinem pro justitia ac pace regni componenda consideremus: omnia quæ ad honorem Imperii Romani spectare videntur, solcite indagantes, perniciosissimam pestem, & reipubl. non mediocriter detrimentum inferente rescare proposuimus. Per multas enim interpellationes ad nos factas comperrimus milites sua beneficia passim distrahere: ac ita omnibus exhaustis, suorum servitia subterfugere: per quod vires Imperii maxime attenuatas cognovimus, dum proceres nostri milites suos omnibus beneficiis suis exutos ad foelicissimi nostri numinis expeditionem nullo modo transducere valeant. Hortatu itaque & consilio archiepiscoporum, ducum, comitum, marchionum, palatinorum, cæterorumque nobilium, similiter etiam iudicum hac edictali lege in omne ævum Deo propitio valitura decernimus, nemini licere beneficia quæ a suis senioribus habent, sine ipsorum permissione distrahere, vel aliquod commercium adversus tenorem nostræ Constitutionis excogitare, per quod Imperii vel dominorum minatur utilitas. Si quis vero contra hæc nostræ legis saluberrimæ præcepta ad hujusmodi illicitum commercium accesserit, vel aliquid in fraudem hujus legis machinari tentaverit: pretio ac beneficio se cariturum agnoscat. Notarium vero qui super hoc tali contractu libellum vel aliud instrumentum conscripserit: post amissionem officii, ipsum infamiae periculum sustinere sancimus. Dat. 7. die mensis Novemb. 1136.

Imp. LOTHARIUS August. universo populo.

2. **S**atis bene dispositum ad utilitatem regni, & ad perniciosam pestem destruendam, in scriptis inserere curavimus. Quidam miles bina beneficia a duobus dominis, prout solitum est, acquisivit: qui decedens duos reliquit filios, qui paterna beneficia inter se dividentes, alter eorum domino suo pro beneficio quod ad eum pervenit, fidelitatem nullo anteposito, sicut pater fecerat, fecit. Alter vero frater suo beneficio alteri domino suo similiter, quia nullum alium dominum habere videbatur, nullo anteposito fidelitatem fecit. Defuncto posteriore fratre sine filiis, utique feudum in querimoniam venit, ut prius personam, & sic dominum posterior talem fidelitatem quærit, qualem ejus frater fecerat. Quas amputantes altercationes, sancimus quod frater fecit (scilicet in dando simpliciter) nil superstiti obesse: licet in secundam & tertiam generationem, & usque in infinitum pervenit, si hoc actum erit.

Imperator LOTHARIUS Augustus, &c. Eugenio Papæ, & universo populo.

1. **Q**uoniam inter dominum & vassallum nulla fraus, nec ullum malum ingenium debet intervenire, ideo per hanc præsentem legem sancimus, si vassallus non dolose per annum & diem steterit quod a domino beneficii investituram non petierit: feudum non ob hoc amittat, dolus enim abesse videtur, si iusta causa impediens steterit.

Dat. 6.

Dat. 6. cal. Sept. anno a nativitate Domini 1127.
Indict. 5.

TIT. LIII.

DE PACE TENENDA INTER SVBDITOS, ET IV-
RAMENTO FIRMANDA ET VINDICANDA: ET
DE POENA IVDICIBVS APPOSITA, QUI
EAM VINDICARE, ET IVSTITIAM FACERE
NEGLEXERINT.

FRIDERICVS Dei gratia Romanorum Imperator,
semper Augustus, universis subiectis suo
Imperio, Salutem.

HAc edictali lege in perpetuum valitura, jube-
mus, ut omnes nostro subiecti Imperio, veram
& perpetuam pacem inter se observent: & ut in-
violata inter omnes perpetuo observetur, duces,
marchiones, comites, capitanei, valvasores, & o-
mnium locorum rectores, cum omnibus locorum
primatibus & plebejis, a 18. anno usque ad septua-
gesimum, obstringantur juramento, ut pacem te-
neant, & rectores locorum adjuvent in pace tenen-
da atque vindicanda: & in fine uniuscujusque
quinquennii de prædicta pace tenenda omnium sa-
cramenta renoveantur. † Si quis vero aliquod jus
de quacunque re vel facto contra aliquem se habere
putaverit, judicalem adeat potestatem, & per eam
jus sibi competens exequatur. † Si quis vero
aut temerario prædictam pacem violare præsum-
pserit: si civitas est, poena centum librarum auri
cameræ nostræ inferenda puniatur: oppidum vero
triginta libras auri mulctetur: duces autem, mar-
chiones, & comites 50. auri libras præstent: capi-
tanei quoque & majores valvasores, viginti auri
libris puniantur: minores vero valvasores & omnes
alii prædictæ pacis violatores tres libras auri in-
ferre cogantur, & damnum passo secundum leges
resarciant. §. 1. Injuria seu furtum legitime pu-
niatur. † Homicidium quoque & membrorum
deminutio, vel aliud quodlibet delictum legaliter
vindictetur. † Judices vero & locorum defenso-
res, vel quicumque magistratus ab Imperatore, vel
ejus voluntate constituti seu confirmati, qui justi-
tiam facere neglexerint, & pacem violatam vindi-
care legitime superfederint: damnum omne inju-
riam passo resarcite compellantur: & insuper si
major iudex est, sacro ærario poenam decem libra-
rum auri præstet: minor autem poena trium libra-
rum auri mulctetur. † Qui vero ad prædictam poe-
nam persolvendam inopia dignoscitur labore, cor-
poris sui correctionem cum verberibus patiatur:
& procul ab eo loco quem inhabitat, quinquaginta
milliaria per quinquennium vitam agit. §. 2.
Conventicula quoque in civitatibus, omnesque
conjuraciones, & extra, etiam occasione parentelæ,
& inter civitatem & civitatem, & inter personam &
personam, sive inter civitatem & personam, modis
omnibus fieri prohibemus: & in præteritum fa-
ctas cassamus, singulis conjuratorum poena unius
libræ auri puniendis. Episcopos vero locorum
ecclesiastica censura violatores hujus sanctionis,
donec ad satisfactionem veniant, volumus coercere.
Receptatoribus etiam malefactorum, qui
prædictam pacem violaverint, & prædam ementi-
bus, nostram indignationem subituris, & eisdem
poenis feriendis. Præterea bona ejus publicen-

tur, & domus ejus destruat. Qui pacem jurare
& tenere noluerit, beneficio & lege pacis non frua-
tur. Illicitas etiam exactiones, maxime ab eccle-
siis (quarum abusus jam per longa tempora inole-
vit) per civitates & castella omnino condemnamus
& prohibemus: & si factæ fuerint, in duplum red-
dantur. §. 3. Item sacramenta puberum sponte
facta super contractibus rerum suarum non retra-
ctandis, inviolabiliter custodiantur. Per vim au-
tem & justum metum etiam a majoribus (maxime
ne querimoniam malefactorum commissorum fa-
ciant, extorta,) nullius esse momenti jubemus.

TIT. LIV.

DE ALLODIIS.

AD hoc qui allodium suum vendiderit, distri-
ctum & jurisdictionem Imperatoris vendere
non præsumat: & si fiat, non valeat. Si vero con-
tingerit allodium aliquod etiam infeudatum confer-
ri ecclesiæ, vel pro oblatione fidelium, vel per em-
ptionis & venditionis, alteriusve hujusmodi con-
tractum: infeudatus nisi per gratiam ecclesiæ, tan-
quam de novo receperit, feudum quod habebat, re-
tinere non poterit. Ut autem æquitas quæ in pa-
ribus causis paria jura desiderat, per universitatem
totius imperii servetur: firmiter statuimus, tam in
Italia quam in Alemania, ut quicumque indicta pu-
blica expeditione Romam, ad suscipiendam impe-
rii coronam, regem, aut sub rege dominum suum
non adjuverit, aut eundo cum ipso, aut pro quan-
titate feudi stipendia militiæ persolvendo, si de vo-
catione legitima a domino suo convinci per com-
pares suos poterit, feudum perdat: & dominus
in suos usus illud habeat redigendi liberam facul-
tatem.

TIT. LV.

DE PROHIBITA FEVDI ALIENATIONE PER
FRIDERICVM.

FRIDERICVS Dei gratia Romanorum Imperator,
semper Augustus.

Imperialem decet solertiam ita reipublicæ curam
gerere, & subiectorum commoda investigare, ut
regni utilitas incorrupta persistat, & singulorum sta-
tus jugiter servetur illæsus. Quapropter dum ex
prædecessorum nostrorum more universalis curiæ
Ronchaliæ pro tribunali sederemus, a principibus
Italicis, tam rectoribus ecclesiarum, quam aliis fi-
delibus regni, non modicas accepimus querelas,
quod beneficia eorum & feuda quæ vasalli ab eis
retinebant, sine dominorum licentia pignori obli-
gaverant, & quadam collusionem nomine libelli ven-
diderant, unde debita servitia amittebant: & ho-
nor Imperii, & nostræ felicis expeditionis comple-
mentum minuebatur. Habito ergo consilio Epi-
scoporum, Ducum, Marchionum, & Comitum, si-
mul etiam & palatinorum judicum, & aliorum pro-
cerum, hac edictali Deo propitio perpetuo valitura
lege sancimus, ut nulli liceat feudum totum vel
partem aliquam vendere vel pignori, vel quocun-
que modo distrahere seu alienare, vel pro anima
judicare, sine permissione illius domini ad quem
feudum spectare dignoscitur. Unde Imperator Lo-
tharius tantum in futurum præcavens ne fieret, le-
gem promulgavit. Nos autem ad pleniorum regni
utilitatem providentes, non solum in posterum, sed

etiam hujusmodi alienationes illicitas hactenus perpetratas, hac præfenti sanctione cassamus, & in irritum deducimus, nullius temporis præscriptione impediende: quia quod ab initio de jure non valuit, tractu temporis conualescere non debet: emptori bonæ fidei ex empto actione de pretio contra venditorem competente. Callidis insuper machinationibus quorundam obviatis, qui pretio accepto, quasi sub colore investituræ, quam sibi licere dicunt, feudum vendunt, & in alios transferunt: ne tale figmentum vel aliud ulterius in fraudem hujus nostræ Constitutionis excogitetur, modis omnibus prohibemus: pœna auctoritate nostra imminente, ut venditor & emptor, qui tam illicitas alienationes reperti fuerint contraxisse, feudum amittant: & ad dominum libere revertatur. Scriba vero qui hoc instrumentum sciens conscripserit, post amissionem officii, cum infamiae periculo manum amittat. Præterea si quis infeudatus major quatuordecim annis sua incuria vel negligentia per annum & diem steterit quod feudi investituram a proprio domino non petierit: transactio hoc spatio feudum amittat, & feudum ad dominum redeat. §. 1. Firmiter etiam statuimus, tam in Italia, quam in Alemania, ut quicumque indicta publica expeditione vocatus a domino suo, in eadem expeditione spatio competenti temere venire superfederit, vel alium pro se domino acceptabilem mittere contempserit, vel dimidium redditus feudi unius anni domino non subministraverit, feudum quod ab episcopo, vel alio domino habuit, amittat: & dominus feudi in usus suos illud redigendi modis omnibus habeat facultatem. † Præterea ducatus, marchia, comitatus, de cætero non dividatur: aliud autem feudum, si consortes voluerint, dividatur: ita ut omnes qui partem feudi habent jam divisi, vel dividendi, fidelitatem faciant: ita tamen, ut vassallus pro uno feudo plures dominos habere non compellatur: nec dominus feudum sine voluntate vassalli ad alium transferat. §. 2. Insuper si filius vassalli dominum ostenderit, pater a domino requisitus deducat filium ad satisfaciendum domino: vel a se filium separet: alioqui feudo privetur. Si autem pater vult eum deducere: ut satisfaciatur, & filius contemnit: patre mortuo in feudum non succedit: nisi prius satisfecerit domino. Parique modo vassallus pro omnibus suis domesticis faciat. † Illud quoque præcipimus, ut si vassallus de feudo suo alium vassallum habuerit: & vassallus vassalli dominum domini sui offenderit, nisi pro servitio alterius domini sui hoc fecerit, quem sine fraude ante habuerit, feudo suo privetur: & ad dominum suum a quo ipse tenebar, revertatur: nisi requisitus ab eo, paratus fuerit satisfacere majori domino quem offenderit: & nisi vassallus indemque dominus a domino suo requisitus, eum qui majorem dominum offenderit, requiratur ut satisfaciatur, suum feudum amittat. † Præterea si inter duos vassallos de feudo sit controversia, domini sit cognitio, & per eum controversia terminetur. Si vero inter dominum & vassallum lis oriatur, per pares curiæ a domino sub fidelitatis debito conjuratos terminetur. Illud quoque sancimus, ut in omni sacramento fidelitatis Imper. nominatim excipiat,ur.

TIT. LVI.

QUÆ SINT REGALIÆ.

Imp. FRIDERICVS.

Regaliæ, armandiæ, viæ publicæ, flumina navigabilia, & ex quibus fiunt navigabilia, portus, ripariæ, vestigalia, quæ vulgo dicuntur telonia, moneta, multarum pœnarumque compendia, bonavacantia, & quæ ut ab indignis, legibus auferuntur, nisi quæ specialiter quibusdam conceduntur: bona contrahentium incestas nuptias, condemnatorum & proscriptorum, secundum quod in novis Constitutionibus cavetur, angariarum, parangariarum, & plaustrorum, & navium præstationes, & extraordinaria collatio ad felicissimam regalis numinis expeditionem, potestas constituendorum magistratuum ad justitiam expediendam: argentariæ & palatia in civitatibus consuetis: piscationum redditus & salinarum, & bona committentium crimen majestatis, dimidium thesauri in loco Cæsaris inventi, non data opera, vel loco religioso: si data opera, totum ad eum pertineat.

TIT. LVII.

QUOT TESTES SVNT NECESSARIJ AD BROBANDAM FEVDI INGRATITVDINEM.

Imper. HENRICVS Ang. Universo populo, &c.

Si vassallus inhonestis factis atque indecentibus machinationibus dominum suum offenderit, insidiisque eum clandestinis vel manifestis appetiverit, vel inimicis ejus suas amicitias copulaverit, & que in aliis sic versatus est, ut potius inimicus quam fidelis esse credatur, vel si eum cucurbitaverit, seu in campestri bello suum dominum reliquerit: feudo privabitur. Quod non obtinere sancimus, nisi quinque testibus summæ atque integræ opinionis probatum fuerit manifeste, Dat. 8. Idus Augusti, feliciter.

TIT. LVIII.

DE NOTIS FEVDORVM.

Notandum est in feudo quod de cavena seu camera dicitur, non debere dari nisi cum sit in camera, vel cavena, unde solvi possit: vel si ita evacuata sit cavena sine culpa promissoris, expectandum est donec iterum de cavena vel de camera dari possit. † Dominum autem feudi dare posse intelligitur, omni ære alieno deducto. Non enim æquum est quem videre egentem, quem prius habuit in conjugem, (vel amicum.)

1. **Q**uod autem pares tantum debent interesse investituræ feudi, & non alii: hoc tunc verum est, cum dominus vassallos alios habuerit. Alioqui adhibeat dominus quos meliores poterit, liberos tamen argumentatione legis de ultimis voluntatibus, in Lombardia scilicet illa quæ dicit, Si quis donationem facere voluerit de suis rebus alicui, vel investituram: adhibeat sibi de parentibus suis (& per eandem legem jurant) duos testes idoneos, vel tres, vel plures. Pluralis enim locutio, duorum numero contenta est.

2. **I**tem sciendum est non esse impedimentum investituræ, etsi investituram faciat de re quam communem dominus habeat cum aliquo: quia si sponte dividere noluerit ille cum quo habet rem communem, qui investivit: potest cogere per judicem ille qui investitus est, ut dividat. † Item heredes

redes ejus necesse habent tenere firmam investituram quam pater fecit. Item eadem lege & eodem jure debet habere rem iste qui investitus est, quam haberet qui eum investivit, cum coherede suo, scilicet ut adæquatio percurrat usque ad quadraginta annos. † Item investitura per se, vel per suum nuncium dari & accipi potest: quæ omnia supradicta colligi possunt per supradictas l. Longobard. titulo de ultimis voluntatibus. l. si quis. & C. communi dividundo. l. 1. & 2. † (Idcirco pares necessarii sunt in instrumento investituræ, & non alii: ne quid ex cogitetur falsitatis in perniciem domini, aliis testibus indignis, corruptis forte pecunia, vel odio, vel gratia: quæ non sunt suspicanda in paribus.)

Si instrumentum dicitur falsum a domino: daretur defensio vasallo qui instrumentum ad se deferret: ut in Lombard. qualiter quis se defend. d. l. de chartis: & auferetur domino, qui veritatem noverit, & iniquum erit si aliquis ex dono suo conveniatur. Domini est defensio ex ordine, cum vasallus non possideat. † Notandum est quod de omni controversia quæ inter dominum & vasallum oritur, si pares veritatem noverint, omnino cogi debere a domino & paribus dicere veritatem. Qui si dicant se nescire, cum sciant, & vasallus postulet:

dominus eos coget jurare, & veritatem dicere: ut C. de testibus l. si quando. & in Lombard. ut judex unus, &c. & in titulo qualiter quis se defend. d. l. si qualiscunque causa. & tit. de testibus. l. ut quicumque. & l. ult.

Cum datur domino defensio de investitura, quæ dicitur esse facta, jurare debet se investituram non fecisse. Cum vero datur successor ejus, jurare debet se non credere investituram factam esse ab antecessore suo. † Si qua investitura facta esse dicetur, semper debet nominare dominam a quo investitura facta dicitur: cum multum discrepet sacramentum hereditarium a principali sacramento. C. de rebus cred. & jurejurando. l. 3. & l. generaliter. & ut habes de ratore qui jurat quod credit & existimat: ut C. de jur. calumn. l. 2. de conscientia enim suo jurare debet, & non de alieno facto (cum iniquum sit aliquem jurare de alieno facto) heres vel successor, nec etiam filius: ut D. rerum amotarum. l. Marcellus. sed contrarium reperitur in Lomb. quia licet filius minorem virtutem habeat quam pater, tamen debet præcise jurare patrem suum non fuisse debitorem, ut in Lombard. qualiter quis se defendere debet. l. si contigerit.

Hic est finis Feudorum in editione vulgata.

DEEST LIBER TERTIVS. D E F E V D I S LIBRI QVARTI FRAGMENTA.

TIT. LXXIII.

DE ALIENATIONE FEVDI.

Summopere mandare curamus, ut si quis aliquem de beneficio investiverit, quod ille qui investitus fuerit, non potest per proprium vendere, nec pro levissima re locare, nec infeudare: nisi majorem partem apud se retinuerit: & si in desperatione filiorum fuerit, nulla ratione, nec quolibet modo dare potest. Quæ omnia si facta fuerint, nullius momenti erunt: & eo defuncto, omnia ad priorem dominum revertuntur; & si dominus conquestus fuerit paribus, pares auditis rationibus intra anni spacium expedire faciant vasallo non faciente satisfactionem, domino dent possessionem, salvo suis rationibus: nisi diffinitivam promeruerint sententiam.

TIT. LXXIV.

DE FEVDIS SCVTIFERORVM.

Feuda scutiferorum, ut ad libitum dominorum possint adimi, rationis non est; dum tamen serviant secundum laudationem curiæ.

TIT. LXXV.

DE CONDITIONE FEVDI NON IMPLETA.

Ut inter conditionalia, & non conditionalia aliqua sit differentia, dicimus, quod si quis alicui dederit beneficium conditionale (utpote quæ datur propter habitationem) deserta habitatione beneficium amittetur, & etiam cum certo constitutum

tur servitio, non dato servitio, non potest retinere beneficium.

TIT. LXXVI.

DE FIDELITATE.

Quoniam de fidelitate mentionem fecimus, super ea aliquid summatim dispiciamus. Si beneficium est sine fidelitate, & vasallus aliquid, quod sit contra suum dominum fecerit, amittat beneficium laudatione parium: hoc idem dicimus in iis, qui fidelitatem jurant. Si cui militi fidelitas requisita fuerit a domino, dominus secundum quosdam librum militi ostendere debet, & miles eam facere debet vel parium laudationi stare intra annum: quod nisi factum fuerit, miles secundum quosdam de beneficio damnari potest, quod contra præceptum domini Lotharii regis Papiæ datum videtur. Librum autem quod vasallo ostendi solet, non necessitate fieri, sed voluntate. Est enim quoddam signum requisitæ fidelitatis memoriæ causa. Ex venit aliquando ut vasallus dicat domino se facturum fidelitatem, quam pares laudaverunt, tunc non perdit beneficium, si stat per dominum, quod faciat curiam. Qui fidelitatem jurant, si voluntate utrorumque separatio facta fuerit, fidelitas finitur: si sua voluntate vasallus, vel iudicio parium feudum dimisit, fidelitas durat.

TIT.

TIT. LXXVII.

SI PLVRES SINT DOMINI VEL VASALLI,
AN PLVRES FIDELITATES VEL SER-
VITIA DEBEANTVR.

Cum plures fratres vasalli paternum habent be-
neficium, donec illud indivisum possident, una
fidelitas, & unum servitium domino fieri debet: Si
vero partitum fuerit, quot partes, tot erunt fide-
litates. Servitia vero non pro partibus, ut unum pri-
mum, videlicet graviora, sed pro quantitate benefi-
cii moderanda. Plures autem domini, etsi feudum
inter se dividant, nullo modo nisi unam fidelitatem
ex feudo habere poterunt. Servitium vero omni-
bus non gravitate, sed moderamine faciendum est.

TIT. LXXVIII.

CVLPA VNIVS EX COHÆREDIBVS CÆ-
TERIS NON PRÆIVDICARE.

Cum feudum hereditarium uni ex cohæredibus
propria culpa auferetur a paribus per iudicium,
cæteris non præjudicat. Hoc autem ita intelligi-
tur, ut vivo eo, vel suis heredibus feudum ad cæ-
teros venire non intelligatur.

TIT. LXXIX.

VT RATIO VASALLI PRIVSQVAM DOMI-
NI DISCVTIATVR.

Si contentio fuerit inter dominum & vasallum, &
dominus habuerit aliquam rationem contra va-
sallum, & vasallus contra dominum, vasalli ratio
prius discutiatur: quoniam pares maiorem jurisdi-
ctionem habent de suo pari, quam de suo domino.

TIT. LXXX.

DE EVICTIONE.

Generaliter verum est in feudis dominos de evi-
ctionibus teneri, at si quis sciens investituram
alterius beneficii acquisierit, eo evicto nullam ad-
versus dominum vasallum actionem habere dicimus,
quoniam in acquirendo malam habuit fidem.

TIT. LXXXI.

DE FEVDIS IMPROPRIIS QUÆ AVFERVN-
TVR DANTIS ARBITRIO.

UNum quidem non minus utile, sed satis con-
gruum superioribus adverti, & ex comprobato
usu in scriptis bono arbitrio reducere procuravi.
Si quis igitur pro vice dominicaria vel villicaria, ut
dicam, pro decania, vel aliis quibuscunque angariis
feudum quod improprium est, acceperit, nisi spe-
cialiter hoc actum sit inter contrahentes, id est, no-
minatim feudum cum honore feudi, & ita, ut non
liceat domino auferre quod datum fuerit, etiam si
administratio illa auferatur: quod datum penitus
ablata administratione sine omni obstaculo auferre
liceat. Si autem, quod superius dictum est, proba-
re conetur, & quodammodo possidere vasallus
quibusdam credatur: non iurejurando decidi oportet,
sed testibus vel instrumento aliisve legitimis
probationibus causa firmiter approbetur.

TIT. LXXXII.

PRIVS POSSESSIONEM RESTITVENDAM ESSE,
QVAM DE PRINCIPALI CAUSA AGATVR.

Si qua contentio de beneficio inter aliquos (prout
sepe fieri solet) orta fuerit, si unus dominus
vel loco domini habeatur, & alter vasallus vel loco
vasalli habeatur: si per pares secundum usum regni
iudicium ventiletur, primo de suo recto beneficio

investiri debet; & si possessio aliqua perturbata fue-
rit, modo restitui debet.

TIT. LXXXIII.

SI VNVS EX FRATRIBVS DEDERIT SVAMPARTEM
FRATRI, VEL DOMINO, VEL EXTRANEO.

Si alter ex fratribus qui paternum habeat benefi-
cium, suam portionem dederit domino vel alicui
extraneo: dominus vel extraneus tamdiu teneat
sine præjudicio, quamdiu ille, qui dedit, heredem
masculum habuerit: si vero sine herede decesserit,
alter frater si vixerit, vel ejus heres sine ullo obstacu-
lo & temporis præscriptione beneficium, quod he-
reditarium est, vindicet a quocunque possidente.
Hoc idem dicimus, & si fratres fuerint, & alter ab
altero ex fratribus acquisierit: hoc enim verisimura
ex usu comprobato didicimus.

TIT. LXXXIV.

PATREM IN FEVDO FILII NON SVCCEDERE.

Qoddam usui traditum recordationis causa in
scriptis ponere procuravi. Si quis igitur ha-
bens filium, ipsum per dominum investire fecerit,
nisi nominatim cum domino pactus fuerit, ut si filius
decesserit ante patrem, quod feudum ad patrem re-
vertatur: dicitur defuncto ante patrem filio, patrem
carere beneficio, & domino adquiri beneficium.

TIT. LXXXV.

DE INVESTITVRA FACTA MARITO, VEL
VTRIVSQUE CONIVGI.

Si maritus de feudo suæ uxoris investiturus es abse-
nte, nisi nominatim quasi gerendo uxoris nego-
tium investitur: sibi acquirit feudum ea sciente
vel jubente. Si vero uterque insimul investitur,
pro parte sibi proficiunt: nisi cum jam dicta distin-
ctione factum fuerit: & dicimus etiam, ut si unus
ante alterum sine herede decesserit, quod alterius
pars domino adquiratur.

TIT. LXXXVI.

DE FRVCTIBVS FEVDI.

UNum quidem satis usitatum dicimus, quod si
aliquis decesserit nullo in feudo relicto herede,
jus feudi ad dominum pertinere dicimus: Fructus
autem extantes non ad dominum, sed ad filias ipsius
vasalli, vel etiam ad uxorem ejus pertinere, & hac
ratione creditor eas retinere potest, licet pignus
habere non possit: & hoc cum distinctione impe-
rialium Constitutionum.

TIT. LXXXVII.

AN PRÆSCRIPTIONE FEVDVM ADQVIRATVR.

In beneficiis, ut in cæteris contractibus, præscri-
ptiones currere, satis humanum, & rationi con-
gruum videtur. Si quis ergo feudum alienum bo-
na fide ab aliquo iusta traditione acceperit, licet
dominus non sit, cum verus dominus in traditione
putetur, longi temporis præscriptione jus sibi acqui-
rit. Si vero malam fidem habuerit, nulla se pote-
rit tueri præscriptione, nec etiam de eviotione agere
poterit.

TIT. LXXXVIII.

DE PROBATIONE INVESTITVRÆ.

De ingressu curiæ a quibusdam varia ac diversa
putantur: nos autem, quod sæpius ac rationa-
biliter in multis curiis & civitatibus intelleximus,
in scriptis bonæ recordationis causa inserere procu-
ravimus. Quicumque igitur beneficium per in-
vestitu-

vestituram adquisierit sine possessionis traditione, pares ad investituram habeat, ut pro ipso veritas discernatur, cum controversia inde fuerit. Sane si possidet, aliis quibusdam adjuvetur adminiculis. Verumtamen quia milites inopes vasalli sunt, per testes vel per breve testatum probatio satis competens esse dignoscitur.

TIT. LXXXIX.

CONDITIONEM TACITE FEVDVM SEQVI.

Beneficia conditionalia, quæ in maioribus curiis a veteri tempore esse noscuntur: utpote Patriarcharum, Archiepiscoporum, Abbatum, Abbatissarum, Ducum, Marchionum, Comitum, Capitaneorum, siue etiam majorum vasallorum, si duobus, tribus, vel deinceps aliis dantur vasallis, tacite conditiones eos sequuntur, nisi nominatim in ipsis traditionibus ipsæ conditiones exipiantur. Hoc idem etiam de his conditionibus, quæ noviter constituantur ad harum similitudinem verissimum fore sapientibus placet.

TIT. XC.

FRATREM FRATRI IN FEVDO NOVO NON SVCCEDERE.

Si duo fratres in heredes masculos & foeminas de beneficio investituram acceperint, altero decedente filia relicta, neptem cum patruo ad feudum venire dicimus: cum unusquisque fratrum suæ soboli bene consuluit. Si enim frater suus sine ulla progenie decesserit, feudum non ad superstitem, sed ad dominum perveniet: nisi pactum de successione factum foret.

TIT. XCI.

DE INVESTITVRA VETERIS ET NOVI BENEFICII.

Beneficium intelligitur de veteri & novo: & cum de veteri sit investitura, satis sit si de recto beneficio fiat investitura. Hæc autem investitura ab unaquaque persona fieri potest, siue seculari siue ecclesiastica, si antiquitus eorum consuetudo fuerit: hæc secundum quosdam, & a foemina, & a minore 25. ann. fit. De novo si fiat investitura, nominatim & de certa re oportet fieri. Hæc investitura a muliere secundum quosdam non valet: quibusdam valere placet: quæ sententia mitior est. A minore autem 18. annorum non valet: hoc etiam de minoribus ann. 25. asseritur, ut quibusdam placet. A prælatis Ecclesiarum vero tradi, & legitime dici potest jure ut valeat investitura, dum tamen dissipator videri non possit: quod si aliter intelligeretur, nullum beneficium ab ecclesiasticis personis datum retineri posset. Dicitur etiam quod si conjunctæ personæ gratia, vel etiam alicui alteri tale dedit feudum, quod duos consimiles vasallos acquirere posset, inutile est beneficium.

TIT. XCII.

IVSTO ERRORE EXCVSARI VASALLVM QVI FIDELITATEM NON FECIT.

Quicumque paratus est facere bene fidelitatem domino suo, prout pater fecerat fidelitatem patri vel antecessori domini, dum tamen hæc bona fide dicat: & non dolose, sed iusto errore, omnino condemnari non potest. Cum enim controversia est inter ipsos, per antiquitatem feudi, vel per breve

Tom. II.

testatum, vel per testes domino incumbit probatio, alioquin per vasallum veritas inquiratur.

TIT. XCIII.

FACTVM FRATRIS FRATRI IN FEVDO PATERNO NON NOCERE.

Quoddam satis bene dispositum ad utilitatem, & ad perniciosam calliditatem destruendam, in scriptis inferere curavimus. Quidam miles bona beneficia a duobus dominis, prout solitum est, acquisivit: qui decedens duos reliquit filios, qui paterna beneficia inter se dividentes, alter eorum suo domino pro beneficio quod ad eum venit fidelitatem nullo anteposito, sicut pater fecerat, fecit. Alter vero frater alteri domino similiter pro suo beneficio, quia alium nullum dominum habere videbatur, nullo anteposito fidelitatem fecit: defuncto posteriore fratre sine filiis, utrumque feudum in unam, ut prius, venit personam; & sic dominus talem fidelitatem quærit, qualem frater ejus fecerat: quas altercationes amputantes dicimus, illud, quod frater fecit, nihil superstiti obesse: licet in secundam & tertiam generationem, & usque ad infinitum pervenerit.

TIT. XCIV.

DE FEVDO GVARDIÆ ET GASTALDIÆ.

Quod nomine gastaldiæ vel guardiæ in feudum datur, ablata gastaldia vel guardia jure auferri potest.

TIT. XCV.

DE SVCCESIONE FEVDI.

Quidam dominus habens beneficium, reliquit duos filios: & unusquisque ipsorum habuit duos vel tres filios: unus illorum fratrum decessit, una tantum filia relicta: portionem illius non ad omnes superstites, sed ad patruos illius & suis posterioribus pertinere dicimus.

TIT. XCVI.

DE INVESTITVRA ALIENI BENEFICII.

Si quis acceperit investituram alterius beneficii, inutilis est hæc investitura: & qui sciens hoc agit, de evictione agere non potest.

TIT. XCVII.

NON AMITTERE FEVDVM EVM QVI SINE DOLO CESSAVIT PER ANNVVM IN PETENDA INVESTITVRA.

Inter dominum & vasallum nulla fraus debet esse, & inde potest accipi, si vasallus non dolose steterit per annum quærere investituram sui beneficii, non damnabitur, dolus enim abest, si iusta causa impediens steterit, vel etiam cum amore servitium fecerit domino confcio. Dicimus autem ut si contra ea quæ in fidelitate nominantur fecerit, beneficio carebit.

TIT. XCVIII.

EX DELICTO VASALLI FEVDVM AD DOMINVM REDIRE.

Vasallus habens feudum deliquit contra dominum, cui judicatum est: agnati cum domino litigant, quidam domino dicunt pertinere: quidam agnato. Dicimus autem ad dominum non pertinere, donec aliquis masculus ex delinquenti vasallo superest; alii vero contradicunt.

(Ti)

TIT.

TIT. XCIX.

DE FEVDO LIGIO.

Si quis investitus de feudo ligio, pro quo contra omnes fidelitatem domino debet, Lucio & Titio ex se descendantibus filiis, sibi heredibus institutis, vita decesserit, divisione facta, si ad solum Titium feudum pervenerit, rationabiliter placuit eum solum fidelitatis sacramento esse obnoxium, ad quem solita feudi jura transierint, quod si ab alio domino Lucius postea feudum per investituram acquisiverit, pro quo similiter ei contra omnes homines fidelitatem fecerit: decedente Titio sine liberis, ad quem devolvatur feudum, quod ex divisione habuerat, an ad alium fratrem an ad dominum, quaeri potest, & cum placeat quem ligium hominem duorum esse non posse, videri potest feudum ad dominum pertinere, sed rectius visum est feudum, quod per investituram acquisiverit, impedimento ei non esse, licetque ei per substitutum acceptabilem domino priori servire.

TIT. C.

IMPERATOREM FEVDVM AMITTERE VEL
ALIVM PRO SE FIDELEM DARE.

Ex facto incidisse scio Fridericum Principem nostrum, cum ab initio Dux esset, & pro Ducatu fidelitatem faceret, divino nutu postea Imperatorem creatum, petita ab eo fidelitate pro Ducatu, petenti domino respondisse, non teneri se fidelitatem facere, cum omne hominum genus sibi fidelitatem debeat, & ipse soli Deo & Romano Pontifici. Sed cum insistente feudi domino de hoc contenderetur, Proceribus prudenter visum est, feudum amissum esse, vel aliam Ducem in Ducatu constituendum, qui feudo servire debeat, & domino fidelitatem faciat.

TIT. CI.

ECCLESIAM FIDELITATEM NON FACERE.

De negotio, super quo nos consulere voluisti, tibi secundum jus curiae & usum feudi breviter respondemus, quatenus pro feudo, quod ab aliquo per Ecclesiam detinetur, nulla sit facienda fidelitas.

TIT. CII.

NON COGI VASALLVM PRO VNO FEVDO
DVAS FIDELITATES FACERE.

Insuper etiam te instructum esse volumus, quod si dominus a quo feudum tenebatur, diem suum pluribus heredibus relictis obierit: vasalli qui communiter illud tenent, non coguntur fidelitatem pro eo feudo facere, nisi domini illud feudum primo partirentur: quoniam secundum jus feudi non debet quis duas fidelitates pro eodem feudo facere.

TIT. CIII.

FILIOS TANTVM SECVNDI MATRIMONII MA-
TRI IN FEVDVM SVCCEDERE.

Mulier quae feudum secundi viri contemplatione acquisierat, si ex utroque matrimonio superstitibus liberis decesserit, solos ex secundo viro susceptos filios ad feudi successionem admitti, usu curiarum obtentum est.

TIT. CXIV.

CASVS QVIBVS FOEMINA IN FEVDO
SVCCEDIT.

Si cui militi ad certum servitium feudum fuerit datum, isque relicta ex se descendente foemina, decesserit, quae id servitium juxta feudi conditionem

non minus decenter praestare possit quam masculus, etsi in investitura minime cautum sit, ut & foeminae ad id adspirare valeant, eam tamen admitti rectum putamus, quinimo hoc casu, simul cum masculo in feudo eam succedere quidam putant, quod multo magis dignum observantia existimamus, cum feudum sic datum est, ut nullum pro eo servitium fiat, ut pleraque hodie feuda dantur. §. 1. Item si quis eo tenore de feudo aliquo sit investitus, ut in eo succedant foeminae sicut masculi, sive feudum ad id certum fuerit datum servitium, sive pro eo indeterminate fuerit promissum servitium, investito moriente in feudum succedunt pariter & males & foeminae; quanquam enim superstiti masculo ex eo qui primus feudum adquisivit, foeminae excludantur, & si in maribus & foeminis fuerat acquisitum (ut in feudis regulariter tradi solet) sermonem tamen investiturae, nec non vim verborum & sensum contrahentium intuentes, discretionem sexus in ejusmodi feudi successione non fecimus. §. 2. Jugales a quoddam milite simul de eodem feudo investiti fuerant, ut in se descendentesque suos id haberent. Hi ex se filio & filia superstitibus defuncti sunt, inter quos feudi questio agitur, masculus enim universum feudum sibi vindicat: foemina vero ad parentum feudum pariter cum fratre vocari se defendit, quidam pro masculo; quidam pro foemina pronuntiant. Eorum qui pro filia judicant, sententiam sequendam esse cenfeo, cum filia ex antedictorum jugali contubernio superest, ex praedefuncta uxore alio suscepto masculo, qui consanguineus ad eam frater sit. In ceteris priorum sententia sane sequenda est, quod si sola ex eo matrimonio relicta filia, nullo ex eo vel alio connubio superstiti masculo, ab hac luce subtrahenti fuerint, feudum scindi, fert prudentum nostrae civitatis opinio, ut dimidiam quidem partem foemina sibi acquirat, reliquam vero dominus aut ejus heres accipiat.

TIT. CV.

DE FEVDIS HABITATIONVM.

Feuda habitationum, nisi aliud specialiter cautum sit, morte accipientium finiuntur.

TIT. CVI.

SERVOS POST DELATAM SVCCESIONEM
MANVMISSOS IN FEVDVM NON
SVCCEDERE.

Quæsitum scio, dudumque apud prudentes fuisse causam hanc: si servi, quibus macula servitutis obstaculo fuerat, libertate donati fuerint, an ad feudi successionem valeant adspirare? Denique post magnas varietates obtinuit sententia distinguendum, quo tempore libertatis donum assecuti fuerint: ut si quidem eo tempore, quo coheres alter, utpote his constitutis inhabilibus, aut dominus quasi ad se devolutum vindicasset, ab ejus successione sint penitus alieni, ne quod legitime factum est, supervenienti facto postea retractetur: qui si re integra manumissi fuerint, in feudum recte succedere queunt.

TIT. CVII.

VT VASALLI SVMPITIBVS DOMINI SERVI-
TIA PRÆSENT.

Antiquatum esse ipsis rerum experimentis, nos

ipsi cognovimus, fideles, nisi aliud contractibus pactiones insertæ desiderent, dominorum sumptibus eisdem servitia ministrare. Justum namque est, ut illi consequantur stipendium, quo tempore suum commodare reperiantur obsequium, præsertim cum nec quisquam propriis cogatur impendiis militare, maxime cum extra civitatis suæ tentoria servitiis exhibendis eos convenit fatigare.

TIT. CVIII.

VASALLVM FEVDVM POSSE IN ALIVM ARCTIORI LEGE TRANSFERRE.

Nulla juris constitutione juris aut consuetudinis,

ususque longævi observantia prohiberi sciscitatus invenio, vasallum, arctiori, quam ipse habeat, lege, feudum in alium ubilibet posse transferre.

TIT. CIX.

CLERICATV FEVDVM FEVDVM AMITTI.

ET jure & moribus receptum est, vasallum clericali se militiæ dedicantem, feudum amittere. Scriptum est enim in divinis eloquiis: Miles Christi serviat Christo: milites seculi, serviant seculo.

LIBER QUINTVS DE FEVDIS,

a IACOBO CUVACIO ex variis Imperatorum feudalibus
Constitutionibus confectus.

TIT. I.

CONSTITVTIO CONRADI DE BENEFICIIS.

IN nomine sanctæ & individuae Trinitatis: Conradus Dei gratia Romanorum Imperator Augustus, omnibus sanctæ Dei Ecclesiæ fidelibus & nostris tam præsentibus quam futuris notum esse volumus, quod ad reconciliandos animos seniorum & militum, ut ad invicem semper inveniantur concordēs, & ut fideliter nobis & suis senioribus serviant & devote, præcipimus & firmiter statuimus, ut nullus miles Episcoporum, Abbatum, Abbatissarum, Marchionum, vel Comitum, vel hominum qui beneficium de nostris publicis bonis, aut de Ecclesiarum prædiis nunc tenent aut tenuerint, aut hactenus injuste perdididerint, tam de nostris majoribus valvasoribus, quam eorum militibus sine certa & convicta culpa suum beneficium perdat, nisi secundum consuetudinem antecessorem nostrorum & judicium parium suorum. Si contentio emergerit inter seniores & militem, quamvis pares judicaverint, illum suo beneficio carere debere; & ille dixerit, hoc injuste, vel per odium factum esse, ipse suum beneficium teneat, donec senior & ille quem culpatur, cum paribus ad nostram præsentiam veniant, & ibi causa juste determinetur. Senior vero & miles qui culpatur, qui ad nos venire debuerint, sed hebdomadas antequam iter incipiat, ei cum quo litigaverit innotescat. Hoc autem de majoribus valvasoribus observetur. De minoribus vero in regno nostro, aut ante seniores, aut ante missum nostrum eorum causa finiatur. Præcipimus etiam, ut si aliquis miles sive de majoribus, sive de minoribus, de hoc seculo migraverit, filios ejus beneficium tenere; si vero filios non habuerit, & aviaticum ex masculino filio reliquerit, pari modo beneficium habeat, servato usu majorum valvasorum in dandis equis & armis suis senioribus. Si vero forte aviaticum ex filio non reliquerit, sed fratrem legitimum ex parte patris, & si seniores offensum habuerit, sibi vult satisfacere & miles ejus esse, beneficium quod patris sui fuit, habeat. Insuper & omnibus modis prohibemus, ut nullus se-

nior de beneficio suorum militum cambium aut precarium aut libellum sine eorum adsensu facere præsumat. Illis vero quæ tenet proprietario jure, aut per præcepto suo porrectum libellum, sive per precariam, nemo eum devestire audeat injuste. Fortum autem de castellis quod nostri antecessores habuerunt, habere volumus: illud vero quod non habuerunt, nullo modo exigimus. Si quis hanc iussionem nostram infregerit, auri optimi libras C. componat, medietatem cameræ nostræ, & medietatem cui damnum illatum fuerit.

TIT. II.

CONSTITVTIO HENRICI DE CAUSIS AMITTENDI FEVDI.

Imperator Augustus Henricus secundus. De militum beneficiis, quoniam dubias variasque causas in regno nostro esse cognovimus, ideo ad Reipublicæ statum quædam statuimus. Si quis ergo dominum suum interfecerit, vel vulneraverit, ipsum dominum suamve domum obsederit, vel eum curbitaverit, vel contra ea, quæ in fidelitate nominantur, fecerit, vel his supradictis consilium dederit, parium laudatione beneficium amittat. Si vero de supradictis se defendere voluerit, testibus a parte domini deficientibus, cum tribus paribus se expurgat: si autem pares habere non potuerit, cum duodecim propinquiore parentibus se defendat (usu vero curiali solus defendat.) Si quis autem suorum parium idoneus tamen exinde se veritatem scire dixerit, & per pugnam se defendat, edicimus. Si quis autem fuit, qui domino non servierit, parium laudatione beneficium amittat (curiali tamen id redimere potest, pro medietate, quantum valuerit.) sed si hoc defendere noluerit, duos vel unum saltem parem ostendat, & cum his se servisse juret: & si pares paremve habere nequiverit, cum tribus vel duobus propinquiore parentibus se intra annum servisse juret: (usu tamen curiali solus jurare conceditur. Qualiter autem juret, an solus, aut cum aliis, nihil interest, dum tamen servitia nominet.) Si autem concorditer cum domino suo se

(Tt) 2

pro-

habuerit dominum sæpe videndo, tunc dicimus ut probet per testes servitium fecisse, & per se non stetit. Si autem aliqua inter dominum & vasallum discordia fuerit, vel si domicilia in longinquum habuerint, vasallus domino se repræsentando servitium promittat, & si necesse fuerit, hoc probet iurejurando, saltem ad finem controversiæ vasallo a paribus dato. Si quidem intra annum servierit, quod levissimum fuerit, & dominus aliud servitium imposuerit, quod vasallus neglexerit, unde damnum domino illatum fuerit usque ad fruges, feudatarius parium existimatione damnum resarciat. De aliis vero culpis unde beneficium non amittitur, parium laudatione defendat se, ut supra vel emendat.

TIT. III.

ALIA CONSTITVTIO HENRICI DE VASALLO
QVI VNVM EX DOMINIS REFVTAVIT.

Imperator Henricus: si contigerit feudum incuria, aut neglectu fidelis consortibus applicari, nullum ex eo levamen detrusus excipiat, ne senioris sui contemptus illus fiat, ob quem feudum iure dimiserat. Sane qui aliter fecerint, quam quod mens saluberrimæ nostræ constitutionis exposcit, beneficio se carituros esse cognoscant, ita ut eis amplius sperare non liceat, seniori danda licentia tam ab ipsis eorumque posteris, quam ceteris detentatoribus prædictum beneficium vindicandi.

TIT. IV.

ALIA CONSTITVTIO HENRICI EIVSDEM, VT
INGRATIVDO VASALLI PROBEVR
TESTIBVS QVINQVE.

Imp. HENRICVS Aug. universo populo.

Si vasallus inhonestis factis atque indecentibus machinationibus dominum suum offenderit, &c.

TIT. V.

CONSTITVTIO LOTHARII DE FEVDIS
NON ALIENANDIS.

LOTHARIVS divina favente clementia tertius Imperator Romanorum, pius, felix, inclytus, ac triumphator semper Augustus, universo populo.

Imperialis benevolentia proprium esse judicamus, commoda subiectorum investigare, &c.

TIT. VI.

ALIA EIVSDEM LOTHARII CONSTITVTIO DE
INVESTITVRA NON PETITA INTRA
ANNVM.

Imp. LOTHAR. Eugenio Papæ, & universo populo.

Quoniam inter dominum & vasallum nulla fraus, nec ullum malum ingenium debet intervenire, &c.

TIT. VII.

CONSTITVTIO FRIDERICI DE FEVDIS NON
ALIENANDIS, ET ALIIS CAPITVLIS.

FRIDERICVS Dei gratia Romanorum Imperator, semper Augustus, universo populo.

Imperialem decet solertiam ita Reipublicæ curam gerere, & subiectorum commoda investigare, &c.

TIT. VIII.

ALIA DE IVRE FISCO.

Imp. FRIDERICVS.

Regalia sunt armanniæ, viæ publicæ, flumina navigabilia, & ex quibus fiunt navigabilia, &c.

TIT. IX.

ALIA CONSTITVTIO EIVSDEM FRIDERICI
DE PACE TENENDA.

Fridericus Dei gratia Romanus Imperator, semper Augustus, Episcopis, Ducibus, Comitibus, Marchionibus, & Rectoribus, &c.

TIT. X.

ALIA CONSTITVTIO FRIDERICI IMPERATORIS
DE INCENDIARIIS ET PACIS VIOLATORIBVS.

Fridericus Dei gratia Romanorum Imperator, & semper Augustus. Decet fidelitatis nostræ tempora, generali populum provinciarum tranquillitati circumspeditionis nostræ studio provideri, ut dum in subiectis dominationis virtute pollemus, reprobos quoslibet ac scelerosos a subditorum injuriis arceamus æquitatis nostræ correctione. Considerantes quippe quæ damna, quantæque desolationes hominum & provinciarum, per seditiones & incendia provenerint, quantos præterea futurorum timores reportent, ea quæ de conscientia & consilio principum, & aliorum fidelium nostrorum, tam liberorum, quam ministerialium, ad reprimendas incendiariarum insolentias, imperialis nostra sanxit auctoritas, universalis imperii fidelibus nota fieri volumus, & sicut in castro nostro Nuremberg, hæc ordinata & confirmata sunt, firmiter indicimus observanda. Primum igitur de incendiariis demandamus generaliter, ut si liber homo, ingenuus, ministerialis, vel cujuscunque conditionis fuerit, incendium commiserit pro uerra propria, pro amico, pro parente, vel causæ cujuscunque alterius occasione, de sententia & iudicio imperiali, proscriptiioni statim subiectus habeatur. Hic excipiuntur, si qui forte manifesta uerra castra manifeste capiunt: & si qua ibi suburbia, aut stabula aliæ tuguria præjacent, igne succendant. Excipiuntur & iudices, quos in malefactores pœnam iustitia exigente exercere contingit. Quod si aliquis in Ducatu alicujus incendium fecerit, ipse proscriptum pronuntiet, ac deinde iustitiæ suæ auctoritate eum proscribat. Idipsum faciant Marchiones, Palatini, Comites, Landgravii, & Comites alii, nec alicui eorum liceat talem absolvere, nisi domino Imperatori.

Quicunque etiam incendiarium in domo sua scienter receperit, consilium auxiliumve ei impenderit, damnum & injuriam passo pro facultate sua restituat. Iudici vero 10. libras monetæ de illa diocesi in qua commissum est, persolvat, ac domino Imperatori pro voluntate & gratia sua disponat. Si quis autem super hac culpa innocentiam suam probare vel ostendere voluerit, cum duobus viris veracibus culpa in præsentia iudicis se expurget.

Si quis autem cuiquam imposuerit, quod incendiarium receperit, & de hoc ipsum iure voluerit convenire, hoc nequaquam ei fieri liceat, nisi præstito primo calumniæ sacramento. Dominus etiam Imperator proscriptorum neminem a sententia proscriptiōis absolvat, nisi de illicitis primo damnis cum injuriato componat, & nisi consciente iudice hoc faciat.

Proscriptum vero, quem pro incendio sententiam proscriptiōis incurrisse omnibus notum fuerit, diocesanus Episcopus, si ad satisfactionem inobediens extiterit, a communione Ecclesiæ Dei & fidelium Christi.

Christi abiciat, & extraneum eum reddat, nec eum absolvat, quoadusque læso damnum restituat: & econverso, quem Episcopus legitimis induciis citatum iustitia distante excommunicaverit, & hoc iudici insinuaverit, iudex eum banno proscriptionis condemnet, & nec prius eum absolvat, quam coram Episcopo de his pro quibus condemnatus est, satisfaciat. Quod si a proscriptione illa prædicto modo fuerit absolutus, & Episcopo suo voluerit obedire, incendium primo abjuret, deinde sit in arbitrio Episcopi, qualem ei poenam injungat, ad visitandum sepulchrum Domini, aut limina Jacobi Apostoli. Si autem proscriptus eo, ut dictum est, modo absolvi desideraverit, domino Imperatori fines imperii per annum & diem abjuret. Si quis autem a proscriptione & excommunicatione similiter non fuerit absolutus intra annum & diem, universo jure, honore, & legalitate privatus habeatur, ita ut ferendo testimonio, vel ad judicandum, de cetero nequaquam sit admittendus. Omni quoque feudali jure carebit perpetuo.

Item si in reisa alicujus domini cum ipso domino ejus est reisa, aliquis fuerit, qui incendium (ut sæpius contingit) faciat, dominus ipse, cujus est ipsa reisa, jurabit super reliquias, non fecerit conscientia, vel mandato, vel voluntate sua. Reum autem abiciet a se & nunquam recipiet. Quod si illum post satisfactionem receperit, tenetur universum damnum quod ille commisit, restituere. Item si contingat dominum aliquem in villa aliqua hospitari violenter, & fortuito evenerit, domum aliquam incendi, & ille cui sit damnum, dominum imperierit, quod mandato suo, vel voluntate, vel conscientia sua factum sit, damnificatio restituat.

Item si incendiarius captus fuerit, & coram iudice negare voluerit incendium se commississe, si forte notorium non fuerit per provinciam, iudex si posset eum cum septem idoneis testibus convincere, capite plectatur. Sed si notorium fuerit, nullius requirendum est testimonium, sed statim decollandus. Item si Castellani cujusquam domini descendentes a castro domini sui, incendium fecerint domino absente a provincia, castrum domini propter hoc non erit comburendum, sed bona incendiariorum quæcunque extra castrum fuerint reperta, comburantur. Post reversionem vero domini, si dominus incendiarium retinere voluerit, & a se non repulerit, castrum ejus similiter erit comburendum. Idem si proscriptus propter incendium in aliquam domum confugerit, de qua non possit haberi, nisi domus incendatur, propter hoc incendium non erit quis incendiarius, sed damnum pro incendio restituere debet. Item si incendiarius super castrum aliquod agitur confugerit, & dominus, cujus est castrum, fortassis dominus, vel vasallus, vel consanguineus fuerit, dominus ille non debet eum persequentibus repræsentare, sed juvabit eum a castro in sylvam vel alias, ubi securus sibi videatur. Quod si nec dominus vel vasallus, nec cognatus fuerit, persequentibus eum statim repræsentet, vel cum eo in eadem culpa sit.

Statuimus etiam, & eodem firmiter edicto sancimus, ut quicumque alii damnum facere, aut lædere ipsum intendat, tribus ad minus ante diebus per certum nuntium suum diffiduciat eum. Quod si læsus

diffiduciatum se fuisse negare voluerit, nuntius idem si vivus est, juret quod contradixerit ei ex parte domini sui, loco & tempore designato. Si mortuus est nuntius, juret dominus junctis sibi duobus viris veracibus, quod contradixerit ei, ne dolo mediante de fide violata quis valeat inculpati. His sancientes adjicimus, ut quicumque treugas alicui dederit, nisi ibi determinatum & exceptum fuerit, quo tenore servet vel non servet eas, contradicere eis ante terminum statutum nequaquam possit. Quod si fecerit, ut violator fidei judicetur.

Item qui nuntium aliquem, pro eo quod contradicturus mittitur, læserit, fidem suam violavit, & de cetero omni honore suo carebit, & in posterum nullus ei contradicet. De filiis quoque sacerdotum, diaconorum, rusticorum, statuimus, ne cingulum militare aliquatenus assumant: & qui jam assumpserunt, per judicem provincie a militia pellantur. Quod si dominus alicujus eorum eum in militia contra iudicis interdictum retinere contenderit, dominus ipse iudici in 10. libras condemnetur, servus autem omni jure militie privetur. Statuimus etiam, ut si quis vineas aut pomaria exciderit, proscriptione & excommunicationi incendiariorum subiciatur. Ut autem hæc tam utilis ordinatio omni tempore rata permaneat, & eo quo dicta est tenere inconvulsa consistat, eam legibus prædecessorum nostrorum Imperatorum atque regum iustinus interferi, & perpetuo jure servari. Cui si quis ausu temeritatis contraire præsumperit, Dei omnipotentis & nostræ perpetuo indignationis sit reus. Fiat, fiat. Actum Nuremberg in præsentia Principum, consilio, & consensu eorum. Anno incarnationis 1187. 3. calend. Jan.

TIT. XI.

ALIA CONSTITVTIO EIVSDEM DE PACE COM-
PONENDA ET RETINENDA INTER SVBIE-
CTOS, ET ALIIS CAPITVLIS.

FRIDERICVS Dei gratia Romanorum Imperator,
semper Augustus, universis subjectis suo
imperio, Salutem.

HAc edictali lege in perpetuum valitura jubemus,
ut omnes nostro subiecti imperio, &c.

TIT. XII.

ALIA CONSTITVTIO EIVSDEM FRIDERICI
DE PACE CONSTANTIE.

IN nomine sanctæ & individue Trinitatis, Fridericus divina favente clementia Romanorum Imperator semper Augustus. &c.

TIT. XIII.

ALIA CONSTITVTIO FRIDERICI DE IVRE
ΠΡΟΤΙΜΗΣΕΩΣ

Sancimus a modo in omni provincia & in omni civitate, si quis ex parentela habeat communem agrum, domum, vel vineam, vel rem immobilem divisam, vel indivisam, aut ex communi emptione, vel aliquo hujusmodi titulo, vel alio modo aliquo conjunctim, & voluerit alienare supradictas res per venditionem, vel emphytheusim, vel locationem, non ante liceat ei alienare, quam denuntiaverit illis quo vocavimus per ordinem in jus προτιμήσεως. In primis vocentur parentes, qui sunt conjuncti, post hos socii, post hos illi qui sunt conjuncti,

(Tt) 3

etiam

etiam si extranei sint, post hos vocentur omnia qui sunt sub uno servitio, & qui sunt conjuncti ex aliqua parte. Sin autem plures sint in jure προτιμήσεως, omnibus denuntietur, ut intra triginta dies solvendo justum pretium sine mora aut quantum quisvis emptor sine fraude dederit, unusquisque portionem suam accipiat. Verum si intra statutum terminum justum pretium non solverit; de cætero non habebit jus προτιμήσεως, nisi si quis eorum erat in captivitate, vel deportatus, vel in exilium missus, vel absens republicæ causa, aut ex propria sua causa, vel minor viginti quinque annis: & licet isti fuerint absentes ex justa causa, tamen tutores eorum, vel curatores, vel procuratores, vel defensores intra quatuor menses debent venire & solvere justum pretium cum legitimis usuris & expensis necessariis, & accipere jus προτιμήσεως, & extraneos emptores omnimodo expellere, & si neglexerint hoc facere, sarcient de propriis suis quidquid incommodi illi habuerint. Licet autem supra diximus omnes vocari ad jus προτιμήσεως, tamen si probatum fuerit quod atroces injurias vel manus impias venditori vel ejus familiæ intulerint, vel ipsius substantiæ gravem jacturam moliti sunt, vel contra ejus vitam nisi sunt, omnes isti nullo modo sive voluntate venditoris ad jus προτιμήσεως veniunt. Ex causa tamen dotis vel donationis propter nuptias vel simplicis donationis, vel donationis causa mortis vel ex testamento, permutatione, transactione, & parentes & extranei omnes possunt alienare, nisi quis vendendo vel locando ei qui non habuit jus προτιμήσεως simulate donaverit vel legatum dederit. Ideoque illi qui habent jus προτιμήσεως, possunt exigere juramentum a venditore & emptore, & post juramentum si probatum fuerit contra Constitutionem nostram simulate hoc fecisse venditorem & emptorem, rem pretium perdent, & fisco applicabitur, fisco autem vendet rem illam illis qui habent jus προτιμήσεως. Sed si ante juramentum probatum fuerit hoc eos fecisse, venditio erit irrita, & venditor cogetur invitus vendere illis qui habent jus προτιμήσεως. Prohibemus autem potentiores personas aliquid accipere prætextu adoptionis, vel donationis simplicis aut causa mortis, ex testamento, vel ex usufructu, aut sub prætextu defensionis, nisi forte parentes fuerint. Potentiores autem dicimus, qui non tantum per se, sed etiam per propinquos possint inferre timorem alienatoribus, aut promissionem beneficii. Quod si aliquis ex potentioribus hoc præsumpserit facere, sit alienus ab illa re, & æstimationem illius rei præstet fisco. Transcurso tamen decennio sine denunciatione, nulla de cætero moveatur controversia illis qui possident ex aliquo contractu, vel ex donatione vel ex testamento, ab illis qui habent jus προτιμήσεως, vel etiam fisco.

TIT. XIV.

ALIA EIVSDEM DE IVRE προτιμήσεως.

QUum omnibus hominibus qui legibus reguntur & moribus, præceptum esse constet, jus suum cuique tribuere, nec cuiquam jus suum detrahere, libertatis procedente gratia qua naturaliter quod cuique facere libet, nisi quid vi aut jure prohibetur, est concessa facultas, res suas unicuique li-

berum esse aut propter nuptias donationis, aut dotis, aut simplicis donationis aut cujuslibet alienationis, aut ultimæ voluntatis dispositionis causa sive testamentario jure in alium transferre, non est ambigui juris. Sed quoniam & jure præcipitur, honeste vivere, alterum non lædere, ne hi qui cognitione vel communione, vel aliquo propinquitatis modo eorum qui vendunt urbanis rusticisve prædiis adhærendo ab his qui intromisceantur, lædantur, vel aliter ipsa venditione impediuntur, jure προτιμήσεως præferri sancimus, &

TIT. XV.

ΝΕΑΡΑ ΡΟΜΑΝΟΤ ΤΟΤ ΓΕΡΟΝΤΟΣ, ΠΡΟΙ
ἐκποιήσεως κτημάτων καὶ προτιμήσεως συγγενῶν,
καὶ ἀναμενιγμένων καὶ συμπαρακειμένων δημοτέλων,
καὶ συναπτῶν, ἡνωμένων καὶ τῶν νοημένων δημοτέ-
λων χωρίων, καὶ ἀγριδίων, καὶ κωλυμάτων, δυνατῶν,
προσώπων, καὶ ἐκποιήσεως τραγικῶν κτήσεως.

Πᾶσι δὲ νόμος ἐστίν, ἵνα μηδεὶς, &c.

Vocantur hac constitutione in jus προτιμήσεως cognati primum, consortes, veluti fratres, qui paterna prædia pro diviso aut pro indiviso possident, hi sunt qui dicuntur οἱ ἀνάμειξε συγκαίμενοι συγγενεῖς, auctoribus Græcis interpretibus, qui & inde adnotant recte consortes extraneos præferri cognatis non consortibus. Post cognatos consortes vocantur focii, deinde qui rem communem habent citra societatem, sive sint cognati sive exteri, tum ii qui communi census vinculo tenentur, licet non eodem loco censum exsolvant, postremo vicini & confines. Hi testato denuntiandi sunt antequam venditio fiat extraneo. Denunciatis datur mensis, procuratoribus eorum menses quatuor, non denunciatis decennium, dominis ἐκφυτεύσεων & feudorum longe alia tempora, l. ultima Cod. de jure emphyt. & supra 2. tit. 9. & ii qui præsentis venditioni adfuerunt, & tacuerunt, ut interpretes Græci adnotant rectissime nec venditioni consentisse, nec pro denunciatis habentur, l. Titia. §. Lucia. ff. de leg. 2. l. Gajus. ff. de pign. act. Consensu amittitur jus προτιμήσεως & præscriptione temporis, & ingratitudine sive indignitate. Datur etiam hac Novell. jus προτιμήσεως convicanis, secundum l. 1. C. non lic. habit. metr. Est & aliud hac Novell. caput de locupletioribus & potentioribus, ut ne quid ex bonis tenuiorum adquirant ἐν τῇ χειρὶς ἢ ἀγορῇ, ἐν οἷς ἔκ ἔχουσιν ὕδρα κτήματα, ut explicatur enarrant interpretes: non igitur nisi ἀνακαταστάς, aut πλησιάζουσιν jure, & ad definitionem potentiorum, Novel. Constantini Porphyrogenneta πρὸς δυνατῶν τῶν εἰσελθόντων εἰς κτήσιν πονήτων declarat nihil interesse potentior sit qui emerit, an is qui potentiori domesticus sive προσκεκλιμένος fuerit, Fridericus male propinquus. Igitur ne potentiores quidem derogare possunt juri προτιμήσεως, quinimo severius cum his agitur: nam neque donationis aut testamenti aut transactionis, aut patroniis aut adoptionis jure ad bona tenuiorum pervenire possunt. Sed eadem & hos quæ superiores tueretur præscriptione decennii.

Postremum caput vetat alienationem prædiorum militarium: quod omnino pertinet ad feoda, & consentit etiam cum Friderici & Lotharii Constitutionibus, ne milites per inopiam muneribus milita-

militaribus reddantur inhabiles, publicove deper-
eat census, qui eo nomine dependi solet: qua de
re visum est proponere Novellam Constantini Por-
phyrogennetæ.

TIT. XVI.

ΝΕΛΡΑ ΚΟΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ ΠΟΡΦΥΡΟΓΕΝΝΗΤΟΥ
ΠΕΡΙ ΣΤΡΑΤΙΩΤΩΝ.

ΩΣΠΕΡ σώματι κεφαλῇ, &c.

Ut Lotharii & Friderici Constitutione feuda
nullo modo possunt a militibus alienari, ita nec ea
prædia militaria quæ relata sunt in Codices milita-
res ex hac Constitutione, quæ feudis comparamus.
Cætera autem quæ Codicibus militaribus absunt,
possunt alienari usque ad certum modum, puta se-
cundum ejus distinctionem, si modo retineat sibi
tantum ex iis miles quantum conficiendis quatuor
vel duabus libris auri sufficiat, ne scilicet omnino
reductus ad inopiam, & militiæ reddatur inutilis
quæ est etiam ratio Constitutionum Lotharii & Fri-

derici. Sed hoc distabant illa prædia militaria a
feudis, quod illa a nemine recognoscebant, quippe
cum eorum essent milites pleno jure domini, & con-
sequenter quod alienatione aliis non aperientur,
sed illis ipsis restituerentur. Cæterum ut Fridericus
nullam censet emptori præscriptionem temporis
opitulari posse, quominus venditio rescindatur, ita
nec Constantinus, nisi 40. annorum, quasi scilicet
omnis qui ea prædia emerit in eo pro malæ fidei
possessore habeatur, l. 7. C. de arg. & cens. licet
in fructuum & ejus quod interest ratione distin-
guat inter bonæ & malæ fidei emptorem, sicut
Fridericus in pretii repetitione. Et præterea lon-
gi tantum temporis præscriptionem excludere Fri-
dericus voluit. Militibus hac sive novella sive
edicto Constantinus adnumerat causarios, & quid
juris sit si prædia miles a milite emerit, definit, &
alia quædam.

Feudorum Finis.

FRIDERICI SECUNDI IMP. CONSTITUTIONES.

TIT. I.

*De statutis & consuetudinibus contra libertatem
ecclesiæ editis, & immunitate locorum religiosorum
ubique morantium, & fori privilegio, & Gazaris,
& Patarenis, & aliis hæreticis, eorumque successoribus,
& navigiis peregrinis, & advenis quocunque
locorum hospitibus, eorumque successoribus, & de
agricultorum securitatibus.*

FRIDERICVS Dei gratia Romanorum Imperator,
semper Augustus, Marchionibus, Comitibus,
cunctisque populis, quos clementiæ nostræ regit
imperium, Salutem & gratiam.

IN die qua de manu sacratissimi patris nostri sum-
mi pontificis recepimus imperii diadema, cu-
ravimus ad Dei & ecclesiæ suæ honorem, edere
quasdam leges, quas in præsentī pagina iussimus
annotari, per totum nostrum imperium publican-
das. Per Imperialia vobis scripta præcipiendo
mandamus, quatenus eas quisque literas in suo
districtu irrefragabiliter & inconcusse servet.

Et sunt hæc leges.

Ad deus & honorem imperii, & laudem Romani
principis nihil omnino magis videtur accedere,
quam ut expurgatis quibusdam erroribus, & ini-
quis quorundam statutis penitus destitutis, de cæ-
tero ecclesiæ Dei plena quiete vigeat, & secunda gau-
deat libertate. Sane adeo infidelium quorundam
& injustorum iniquitas abundavit, ut non dubitent
contra apostolicam disciplinam, & sacros canones
statuta sua infringere, contra ecclesiasticas personas
& ecclesiæ libertatem. Cum ergo dispositione di-
vina favente nihil velit ecclesiæ (quæ nihil debet
præter bonum appetere) quod nobis eodem con-
cursu & eadem non placeat voluntate §. 1. Nos
Fridericus Romanorum Imperator semper Augu-
stus, hæc edictali lege irritamus, & irrita nuntiamus
omnia statuta & consuetudines, quæ civitates, vel
loca, potestas, consules, vel quæcunque aliæ perso-

næ contra libertatem ecclesiæ, vel ecclesiasticas per-
sonas edere, vel servare adversus canonicas vel Im-
periales sanctiones præsumpserint: & ea de capi-
tularibus suis mandamus intra duos menses post
hujus publicationem edicti penitus aboleri: & si de
cetero similia attentaverint, ipso jure decernimus
esse nulla, & eos sua jurisdictione privatos, supe-
riori protinus applicanda: ne non locum ubi deinceps
talía præsumpta fuerint, banno mille marcharum
præcipimus subjacere: potestates vero, consules,
rectores, statuarii, & scriptores dictorum sta-
tutorum, ne non & consilarii locorum, ipsorum,
qui secundum statuta vel consuetudines memora-
tas judicaverint, sint ex tunc ipso jure infames:
quorum sententias & actus alios illegitimos præci-
pimus aliquatenus non tenere. Quod si per an-
num hujus nostræ constitutionis inventi fuerint
contemptores: bona eorum per totum nostrum
imperium mandamus impune ab omnibus occupa-
ri: salvis nihilominus aliis poenis contra tales in
generali concilio promulgatis. §. 2. Item nulla
potestas, vel persona publica, vel privata collectas
sive exactiones, angarias, vel perangarias ecclesiis,
vel aliis piis locis, aut ecclesiasticis personis impo-
nere, aut invadere bona ecclesiastica præsumant:
quod si fecerint, & requisiti ab ecclesiâ, vel ab im-
perio, emendare contempserint, triplum refun-
dant: & nihilominus banno imperiali subjaceant:
quod absque satisfactione debita nullatenus re-
mittatur. §. 3. Item quæcunque communitas, vel
persona per annum in excommunicatione facta
propter libertatem ecclesiæ præstiterit, ipso jure
imperiali banno subjaceat: a quo nullatenus ex-
trahatur, nisi prius ab ecclesiâ absolutus fuerit.
§. 4. Item statuimus, ut nullus ecclesiasticam per-
sonam in criminali quæstione vel civili trahere ad
judicium seculare præsumat, contra constitutiones
imperiales, & canonicas sanctiones. Quod si fe-
cerit,

cerit, actor a jure suo cadat, & judicatum non teneat: & judex sit ex tunc judicandi potestate privatus. Statuimus enim, ut si quis clericis vel personis ecclesiasticis justitiam denegare præsumpserit tertio requisitus, suam jurisdictionem amittat. §. 5. Gazaros, Patarenos, Leonistas, Spetonistas, Arnaldistas, Circumcisos, & omnes hæreticos utriusque sexus, quocunque nomine censeantur, perpetua damnamus infamia, diffidamus atque bannimus, præcipientes, ut bona talium confiscentur, nec ad eos ulterius revertantur: ita quod filii ad successiones eorum pervenire non possint: cum longe gravius sit æternam quam temporalem offendere majestatem. Qui autem inventi fuerint sola suspitione notabiles, nisi ad mandatum ecclesiæ, juxta considerationem suspitionis, ac qualitatem personæ, propriam innocentiam congrua purificatione monstraverint, tanquam infames & banniti ab omnibus habeantur: ita quod si sic per annum manserint, ex tunc eos sicut hæreticos condemnemus. §. 6. Statuimus etiam hoc edicto in perpetuum valituro, ut potestates, consules, seu rectores, quibuscumque fungantur officiis, pro defensione fidei præstent publice juramentum, quod de terris suæ jurisdictioni subjectis universos hæreticos ab ecclesia denotatos, bona fide pro viribus exterminare studebunt, ita quod a modo, quodcumque fuerit quis in potestatem, sive perpetuam, vel temporalem, assumptus, hoc teneatur capitulum juramento firmare; alioqui nec pro potestatibus, nec pro consulibus habeantur: & eorum sententias irritas ex tunc decernimus & inanes. §. 7. Si vero dominus temporalis requisitus & admonitus ab ecclesia, terram suam purgare neglexerit ab hæretica pravitate: post annum a tempore adminitionis elapsum, terram illius ipsis exponimus catholicis occupandam: qui eam exterminatis hæreticis, absque ulla contradictione possideant, & in fidei pietate conservent: salvo jure domini principalis: dummodo super hoc nullum præstet obstaculum, nec aliquod aliud impedimentum opponat, eadem nihilominus lege servata contra eos qui non habent dominos principales. §. 8. Credentes præterea, receptatores, defensores, & fautores hæreticorum bannimus, firmiter statuentes, ut si postquam quilibet talium fuerit ab ecclesia excommunicatione notatus, satisfacere contempserit intra annum, ex tunc ipso jure sit factus infamis, nec ad publica officia seu consilia, vel ad eligendum aliquos ad hujusmodi, neque ad testimonium admittatur: sit etiam intestabilis, ut nec testandi liberam habeat facultatem, nec ad hæreditatis successionem accedat. Nullus præterea ei super quocunque negotio, sed ipso aliis respondere cogatur. Quod si forte judex

extiterit, ejus sententia nullam habeat firmitatem: nec causæ aliquæ ad ejus audientiam perferantur. Si fuerit advocatus, ejus patrocinium nullatenus admittatur. Si tabellio, instrumenta per eum confecta, nullius penitus sint momenti. §. 9. Navigia quocunque locorum pervenerint, si quo casu contingenti rupta fuerint, vel aliter ad terram pervenerint, tam navigia ipsa, quam navigantium bona, illis integra reserventur ad quos spectabant, antequam navigium illud periculum incurrisset, sublata omnium locorum penitus consuetudine, quæ huic adversatur sanctioni: nisi talia sint navigia, quæ piraticam exerceant pravitatem, aut sint nobis vel Christiano nomini inimica. Transgressores vero hujus nostræ constitutionis, bonorum suorum publicatione multentur: & si res exegerit, eorum audacia juxta mandatum nostrum modis aliis compescatur. §. 10. Omnes peregrini & advenæ libere hospitentur ubi voluerint: & hospitari, sistari voluerint, de rebus suis ordinandi liberam habeant facultatem: quorum ordinatio inconcussa servetur. Si qui vero intestati decesserint, ad hospitem nihil perveniat: sed bona ipsorum per manus episcopi loci tradantur hæredibus, si fieri potest: vel in pias causas erogentur. Hospes vero si aliquid de bonis talium contra hanc constitutionem nostram habuerit, triplum episcopo restituat, cui visum fuerit assignandum: non obstante statuto aliquo, seu consuetudine, seu privilegiis, quæ hactenus contrarium inducebant. Si qui autem contra præsumpserint, eis de rebus suis testandi interdiciamus facultatem: ut in eo puniantur, in quo deliquerint: alias prout culpæ qualitas exegerit, puniendi. §. 11. Agricultores, & circa rusticitatem occupati, dum villis insident, dum agros colunt, securi sint quacumque parte terrarum: ita ut nullus inveniatur tam audax, qui personas, vel boves, agrorum instrumenta, aut si quid aliud sit quod ad operam rusticalem pertinet, invadere, capere, aut violenter auferre præsumat. Si quis autem hujusmodi statutum ausu temerario violare præsumpserit, in quadruplum ablata restituat, infamiam ipso jure incurrat, imperiali animadversione nihilominus puniendus. §. 12. Nos vero Honorius episcopus, servus servorum Dei, has leges a Friderico Romanorum Imperatore filio nostro charissimo pro utilitate omnium Christianorum editas laudamus, approbamus & confirmamus, tanquam in æternum valituras; & si quis ausu temerario, inimico humani generis suadente, quocunque modo has infringere tentaverit: indignationem Dei omnipotentis, & beatorum Petri & Pauli Apostolorum se noverit incursum.

EXTRAVAGANTES,

quas nonnulli XI. Collationem appellant.

TIT. I.

QUOMODO IN LÆSÆ MAIESTATIS CRIMINE
PROCEDATUR.

HENRICVS SEPTIMVS divina favente gratia Ro-
manorum Imperator, semper Augustus.

AD reprimendum nultorum facinora, qui ru-
ptis totius debitæ fidelitatis habenis, adver-
sus Romanum imperium, in cuius tranquilli-
tate totius orbis regularitas requiescit, hostili ani-
mo armati conantur nedum humana, verum etiam
divina præcepta, quibus iubetur, quod omnis anima
Romanorum Principi sit subiecta, sceleratissimis fa-
cinoribus & asiduis rebellionibus demoliri: ne ex
eorum absentia, in detestando læsæ maiestatis cri-
mine processus & sententia retardentur, & tanti sce-
leris nefanda temeritas remaneat impunita; Hac
edictali, Deo propitio, perpetuo valitura lege san-
ximus, ut in quocunque læsæ maiestatis crimine, &
maxime, ubi contra Romanorum Imperatores vel
Regens aliquid quod dictum tangat asseratur com-
missum, possit procedi per accusationem, inquisi-
tionem, seu denuntiationem, summarie & de plano,
sine strepitu, & figura iudicii, prout illi, qui jurisdi-
ctioni præest, videtur expedire. Ad hoc, si qua
communitas, corpus, vel collegium, vel alia quævis
persona, cujuscunque status, dignitatis, vel condi-
tionis existat, super dicto crimine per nuncium, vel
per literas, seu etiam per edictum publice propo-
situm citata, vel citatum neglexerit in termino perso-
naliter ve legitime comparare: contra ipsam vel
ipsum perinde ac si præsentialiter omnibus inter-
esset, vel lis foret legitime contestata, tam ad rece-
ptionem testium: & eorum publicationem, & se-
quentia, quam ad definitivam sententiam, & ejus
executionem procedatur: legibus & consuetudi-

non obstantibus quibuscunque. Hanc autem gene-
ralem legem nostram extendi jubemus ad præterita,
præsentia & futura: quam legem ex nunc absque
alterius temporis expectatione transcursus suum
integrum vigorem decernimus obtinere.

TIT. II.

QUI SINT REBELLES.

Idem ad perpetuam rei memoriam.

QUoniam nuper est ad auditum nostrum dedu-
ctum, quod inter nonnullos fideles & subditos
nostros provinciæ Lombardiæ, aliorumque loco-
rum Italiæ disceptationes & dubia sæpius oriuntur,
an infidelis & rebellis imperii quisquam reputari
debeat, nisi prius per nostræ maiestatis sententiam
condemnatus appareat: & nos attendentes quod
acta prava malorum potius quam verba sententia-
rum ipsos faciunt poena condignos, & eo ipso quod
quis peccat, correctionem meretur: & quanto plus
differtur punitio, tanto amplius culpa crescit, &
gentibus perniciosius in exemplum transit. Te-
nere præsentium declaramus, decernimus, & pro-
nunciamus, quod illi omnes & singuli sunt rebel-
les, & infideles nostri imperii, qui quomodocunque
publice vel occulte contra nostrum honorem & fi-
delitatem rebellionis opera faciunt, & contra nostri
imperii prosperitatem aliquid machinantur: con-
tra nos, seu officiales nostros, in iis quæ ad com-
missum eis officium pertinent, rebellando. Nulli
ergo omnino hominum liceat paginam declaratio-
nis & pronunciationis infringere, vel ausu temera-
rio contraire. Si quis autem hoc attentare præ-
sumpserit, indignationem nostram, & poenam mil-
le librarum nostræ cameræ solvendarum se noverit
incursum. Data Pisis 4. Nonas Aprilis: regni
nostri anno quinto, 1312.

LIBER

DE PACE CONSTANTIÆ,

Composita inter FRIDERICVM & filium ejus HENRICVM & quos-
dam Nobiles Alemaniae ex una parte, & civitates Lombardiæ, Marchiæ,
& Romandiolæ, ex altera.

IN nomine sanctæ & individue Trinitatis: Fri-
dericus divina favente clementia Romanorum
Imperator, semper Augustus, & filius ejus Hen-
ricus, sextus Romanorum Rex, Augustus. † Im-
perialis clementiæ immensa serenitas mansueta,
eam semper in subditis suis dispensationem favoris
& gratiæ habere consuevit, ut quamvis districta fe-
veritate excessuum delicta debeat & possit corrige-
re: magis tamen studeat propitia tranquillitate pa-
cis & piis affectibus misericordiæ Romanum impe-
rium regere, & rebellium insolentiam ad debitam
fidem, & debitæ devotionis obsequium revocare.
Ea propter cognoscat universitas fidelium Imperii
tam præsentis ætatis, quam successivæ posteritatis,

quod nos solita benignitatis nostræ gratia, ad fidem
& devotionem Lombardorum, qui aliquando nos
& imperium nostrum offenderant, viscera nobis in-
natæ pietatis aperientes, eos & societatem ac fau-
tores eorum in plenitudinem gratiæ nostræ recipi-
mus, offensas omnes & culpas quibus nos ad indi-
gnationem provocaverant, clementer eis remit-
tentes: eosque propter fidelis devotæ sinceritatis
servitia, quæ nos ab eis credimus certissime rece-
pturos, in numero dilectorum nostrorum fidelium
computandos censemus. Pacem itaque nostram
quam eis clementer indultam concessimus, præ-
senti pagina jussimus subscribi: & auctoritatis no-
stræ sigillo communiri: cujus est hic tenor & series.

(Vv)

Nos

Nos Romanorum Imperator Fridericus, & filius noster Henricus Romanorum Rex, concedimus vobis, civitatibus, locis & personis societatis regalia & consuetudines nostras tam in civitate quam extra civitatem, videlicet Veronæ & castro ejus, suburbiis etiam, & aliis civitatibus & suburbiis, locis & personis societatis in perpetuum; videlicet ut in ipsa civitate omnia habeatis sicut hactenus habuistis, vel haberis. Extra vero omnes consuetudines sine contradictione nostra exerceatis, quas ab antiquo exercuistis vel exercetis tam in foro, vel in nemoribus & pascuis, & pontibus, aquis & molendinis, sicut ab antiquo habere consuevistis, vel habetis in exercitu, in munitionibus civitatum, in jurisdictione, tam in causis criminalibus, quam in causis pecuniariis, intus & extra, & in cæteris, quæ ad commoditatem spectant civitatum.

Volumus ut regalia quæ vobis non concessimus, in hunc modum cognoscantur per episcopum loci: & homines tam de episcopatu quam de civitate eligantur viri bonæ opinionis, & qui ad hoc idonei esse credantur: tales qui nec contra civitatem, nec nostram majestatem privato vel speciali odio teneantur: qui jurent quod bona fide & sine fraude perquirent, & inquisita consignabunt ea quæ specialiter ad nostram excellentiam spectant. Si autem huic inquisitioni supersedendum esse putaverint: censum duorum millium marcharum argenti per singulos annos petimus. Attamen competenti moderatione moderabimur etiam quantitatem istam, si enormis visa fuerit. Si quis autem super his quæ vobis concessimus vel permisimus, sive in civitate, vel extra civitatem, querimoniam ad majestatem ipsam deposuerit: ejus querimoniam non admitteremus, & silentium ei imponemus.

Hoc quod nos vel noster antecessor Rex vel Imperator episcopis, ecclesiis, vel civitatibus, vel aliis quibuscumque personis, clericis, vel laicis ante tempus guerræ dedit, vel quolibet concessionis titulo concessit, firmum & ratum habemus: salvis superioribus concessionibus, ut pro ea solita nobis servitia exhibeantur: sed census non præstetur.

Commoditates quas pro bono pacis civitatibus, concessimus in civitatibus, vel extra, illorum regalium nomine non intelligimus, pro quibus census debeat præstari.

PRIVILEGIA omnia & data, & concessionem, quæ in privilegium vel damnum civitatum, vel locorum, vel personarum civitatis, occasione guerræ in alicujus injuriam prædictorum a nobis, vel nunciis nostris indulta sunt, cassentur, & in irritam deducantur. In civitate illa in qua episcopus per privilegium Imperatoris vel Regis comitatum habet, si consules per ipsum episcopum consulatum recipere solent, ab ipso recipiant, sicut consueverunt recipere: alioqui unaquæque civitas a nobis consulatum recipiat. Consequenter vero in singulis civitatibus consules constituentur a nuncio nostro qui sit in civitate vel in episcopatu: & investituram recipient: & hoc usque ad quinquennium, finito quinquennio unaquæque civitas a nobis recipiat, & intra quinquennium a nuncio nostro, sicut dictum est, nisi in Lombardia fuerimus: tunc enim a nobis recipiet. Eadem observentur in successore nostro. Et omnes investituræ gratis fiant. Cum

autem nos Imperator divina vocatione decesserimus, vel regnum filio nostro concesserimus, simili modo a filio nostro, vel ejus successore investituram recipietis.

In causis appellationum, si quantitas viginti quinque librarum imperialium summam excesserit, appellatio ad nos fiat salvo jure & moribus Brixienfis ecclesiæ in appellationibus: ita tamen, ut non cogantur in Alemaniam ire: sed nos habebimus ut proprium nuncium in civitatibus, vel episcopatu, qui de ipsa appellatione cognoscat, & juret quod bona fide, & sine fraude causas examinabit & definiet secundum leges & mores ipsius civitatis, intra duos menses a contestatione litis, vel a tempore appellationis receptæ: nisi justo impedimento, vel consensu utriusque partis remanserit. Consules qui in civitatibus constituentur, tales sint qui fidelitatem fecerint nobis, vel faciant antequam consulatum recipiant. §. 1. Vasalli nostri a nobis investituram recipiant, & fidelitatem faciant sicut vasalli, cæteri omnes sicut cives a sedecim annis usque ad septuaginta: nisi tales personæ sint, quibus debeant & possint sine fraude sacramenta remitti. † Vasalli, qui tempore guerræ vel treugæ non postulaverint investituram, vel debita servitia nobis non exhibuerint, hac occasione feudum non amittant. † Libellariæ & precariæ in suo statu permaneant, secundum consuetudinem uniuscujusque civitatis, non obstante lege nostra, quæ dicat, Imperatoris Friderici damna omnia & abalata: etiam injurias quas nos per nos & per nostros ab universitate societatis, vel coadjutoribus societatis sustinuimus, per nos cum nostra parte remittimus gratis, & plenitudinem nostræ gratiæ eis damus. † Moram superfluum in civitate vel episcopatu pro damno civitatis non facimus. Civitates murare, vel extra munitiones facere eis liceat. † Item societatem quam nunc habent, tenere, & quoties voluerint, renovare eis liceat. † Pactiones timore nostro, vel per impressionem nunciorum factæ cassentur, & pro infectis habeantur, nec pro eis aliquid exigatur. † Pacta Placentinorum, scilicet pactum pontis Padi, & fictum ejusdem pontis, & regalium, & datium, & pactum, quod episcopus Hugo fecit de castro Arquato & si aliqua facta sunt similia ab ipso episcopo, vel a communi, vel ab aliis de societate nobiscum, vel nostro nuncio, ipso ponte remanente cum omnibus suis utilitatibus Placentinis: ita tamen quod teneantur persolvere fictum abbatissæ sanctæ Julię de Brixia, & si quæ sunt si miles. §. 2. Sententiæ quoque quæ de jure & secundum leges & consuetudines contra aliquem vel aliquos de societate latæ sunt, teneant, sicut de jure contra eos tenerent, si gratiam nostram non habuissent. Quæ vero contra aliquem vel aliquos de societate latæ sunt occasione guerræ seu discordiæ, in irritam deducantur. Possessiones omnes quas quisque de societate tempore guerræ tenebat juste, si per vim ablatae sint ab eis qui de societate non sint, cum fructibus & sine damno restituantur: vel si eas recuperavit, quiete possideat: nisi per electos arbitros ad cognitionem regalium nobis assignentur. Opizoni marchioni omnem offensam, quam nobis vel alicui partis nostræ fecerit, postquam in societate fuerit, vel per se, vel per aliquam personam cum societate, vel defendendo aliquem de societate, imperiali etc.

elementia per nos & nostram partem remittimus, & in plenitudinem nostræ gratiæ eum recipimus: nec per nos, nec per interpositam personam pro præteritis offensis sibi vel parti ipsius aliquam inferemus injuriam, læsionem, vel coercionem. † Amplius eam jurisdictionem quam Mediolanenses exercere consueverunt in comitatibus Seprii & Martexanæ & Burgariæ, & in aliis comitatibus, exceptis locis quæ Pergamenses nomine nostro tenent inter Alduam & Oleum, excepto Romano veteri & Bariano, & eam quam modo exercent, libere & quiete habeant, & possideant, sine contractione nostra, & successorum nostrorum, salvis pactis & datis, & concessionibus in suo robore durantibus, quæ Mediolanenses per commune fecerunt civitatibus Pergamo, Novariæ, & Laudo: nec per hanc concessionem lædendis: nec ullum præjudicium fiat juri aut consuetudini alicujus civitatis, & societatis præter dictas concessionem. † Pacta inter civitates & societates quondam facta nihilominus firma & illibata permaneant: nec aliquid intelligatur acquisitum Mediolanensibus in episcopatu Laudensi præter dictas concessionem: salvo jure aquæ Lambri Mediolanensibus, si quod habent, vel in pedagio. Omnes de societate qui fidelitatem nobis jurabunt, in sacramento fidelitatis adjicient, quod possessiones & jura quæ nos habemus in Lombardia, & possidemus extra societatem, jurabunt bona fide nos manutenere, si opus fuerit: & cum super hoc per nos, vel per certum nuncium nostrum fuerint requisiti: & si amiserimus, recuperare: ita videlicet quod finitimæ civitates obnoxie sint principaliter ad hoc faciendum: & si opus fuerit, aliæ teneantur ad competens auxilium præstandum. † Civitates quæ sunt extra Lombardiam in suo confinio, similiter teneantur facere. Si qua vero civitatum ea quæ in conventionem pacis ex parte nostra statuta sunt, non observaverit: ceteræ civitates eam ad id observandum bona fide compellant: pace nihilominus in suo robore permanente. † Nobis autem intransitibus Lombardiam, fodrum consuetum & regale, quæ solent & debent, præstabunt: & vias & pontes bona fide & sine fraude & sufficienter reficiant: in eundo & redeundo mercatum sufficiens nobis & nostris euntibus & redeuntibus bona fide, & sine fraude præstabunt: in omni decimo anno fidelitates renovabunt in iis qui eas nobis non fecerunt, cum nos petierimus vel per nos vel per nostrum nuncium. Si qui ex parte nostra de suis justis possessionibus expulsi sunt, restituantur sine fructibus & damno: nisi in causa principali suæ proprietatis jure possit se tueri possessor: salvis prioribus concessionibus: & omnes offensæ eis remittantur: eodem jure servando iis qui sunt ex parte nostra circa restitutionem: nisi civitas adstringatur juramento, ut non restituat: quo casu arbitrium boni viri volumus pro restitutione succedere, & si qua controversia fuerit orta de fendo inter nos & alium qui sit de societate, per pares illius civitatis, vel episcopatus in quo descendit, agatur: & secundum consuetudinem illius civitatis in eodem episcopatu terminetur, nisi nos in Lombardia fuerimus, tunc enim in audientia nostra, si nobis placuerit, agitabitur. † Item volentibus venire contra pacta non per violentiam facta, & juramento firmata inter civitates & civitates, so-

cietates & societates, vel civitatem & alias personas, nos audientiam denegabimus. † Item nos restitui-
mus stratam Veronensibus: & nominatim recipimus Ozolinum in plenitudinem gratiæ nostræ, & omnem offensam ei remittimus. Datum apud Constantiam solenni curia, 7. calendas Julii.

Sequentia defunt in editione Cnjac.

Hanc igitur secundum formam præscriptam, & ut per mediatores pacis, videlicet Gulielmum episcopum Discensem, Henricum Marchionem Sarnensem, fratrem Fridericum de Sylva benedicta, & Rodolphum camerarium nostrum, una cum his bona fide intelleximus, & secundum tenorem, quo eandem pacem & concordiam jurati fecimus, & secundum quod Lombardi eam bona fide intellexerunt, in perpetuum ratam haberi, & conservari statuimus: & ut firma permaneat & inconcussa, præsentem paginam nostri impressione sigilli fecimus communiri.

Nomina vero civitatum quibus sic gratiam nostram reddidimus, & præscriptam fecimus concessionem seu promissionem, hæc sunt: Vercellæ, Novaria, Mediolanum, Laude, Pergarum, Brixia, Mantua, Verona, Vincenza, Padua, Tervisium, Bononia, Faventia, Mutina, Rhegium, Parma, Placentia. Isthis autem civitatibus & locis pacem servari volumus, & gratiam nostram reddimus. Præscriptam autem concessionem seu promissionem his non facimus, videlicet Imolæ, Castro sancti Cassiani, Bobio, Pleti de Guarbadona, Ferotæ, Belutæ, Tenebræ. Ferrariæ autem gratiam nostram reddimus, & præscriptam concessionem facimus seu promissionem, si intra duos menses post reditum Lombardorum a curia nostra de pace præscripta fuerint.

Hanc itaque pacem & concordiam, sicut præscriptum est, tam nos, quam filius noster Henricus, Romanorum Rex, per camerarium nostrum Rodolphum jurari fecimus in animam nostram.

Hi autem sunt principes & nobiles curiæ, qui præscriptam pacem & concordiam per se firmam tenere juraverunt: Hermannus Monaster, episcopus, Henricus Cirnensis electus, Citalinus Curiensis, Abbas Gotifredus Imperialis aulae cancellarius, Otto dux Bavarie, Fridericus dux Sunormæ, filius noster Bertoldus dux Zaermoez, Bertoldus Marchio Histrie, Hermannus Marchio Veron. Comes Henricus dux Spleten, Comes Theopobus de Lexchominda, Comes Ludovicus, frater cancellarii de Olsestre, Rodolphus camerarius, Guarnerius de Lombardia, Cano de Minabere, Corradus Pincerna.

Hi sunt nuncii qui ex parte Longobardorum pacem præscriptam & concordiam receperunt, & in præsentia nostra juramento confirmaverunt. † De Mediolano, Guido de Ladriano, Pinamonte de Vi-comercato, Adobatus Bultraffus, Gulielmus Burrus, Guercius de Buxolla, Aldericus de Bonate, Rogerius Marcellinus, Lotherius Medicus. † De Brixia, Obrandus de Martinengo, Gozed de Turbiado, Desiderius judex, Rodolphus de Concipio, Boccatius de Manerbio, Albericus de Caprino. † De Placentia, Girardus de Artizone, Jacobus Strictus, Hermannus de Carnocampo judex. † De Pergamo, Albertus. De Mapello, Attofcianus, Joannes de Piterigo, Lanfranchus de Monacha, Albertus
(V v) 2
Antonis,

Attonis, Albertus Albertonis. † De Verona, Cor-
 ras iudex, Ubertinus de Carcere, Valerianus de
 Castello, Martius de Castello, Theobaldinus de Ni-
 cando, Theobaldinus de Nascenguerra. † De Vin-
 centia, Pileus iudex, Ubertinus de Fonte vivo,
 Cardenarius Marchus de Pauliana. † De Padua,
 Janfuzellinus iudex, Bugelescus de Fonte Glina.
 † De Tervilio, Florius iudex, Gumbertinus. † De
 Mantua, Alexandrinus, Jacobus de Amica, Angelus
 iudex, Henricus de Angelo. † De Faventia, Ber-
 nardus iudex, Hugolinus de Azo. † De Bononia,
 Antonius Potestas, Rolandus Guarini, Matthæus
 Rodulphi. † De Mutina, Arlotus iudex, Reine-
 rius de Bucacabata. † De Rhegio, Albertus cam-
 biator, Rolandus de Chaitate. † De Parma, Ja-
 cobus Petri Bravi, Mallobatus iudex, etulus ju-
 dex, Corradus Banzoni. † De Laude, vincentius
 de Sifraga, Anselmus de summa ripa. † De Nova-
 ria, Opizo de Briona, Tedixius Cabalacius, Gerar-
 dus de Bomprando. † De Vercellis, Meardus &
 Vercellinus. † Hæc autem sunt civitates & loca,
 quæ pacem præscriptam sub iuramento Lombardo-
 rum nobiscum receperunt, & eandem per se iura-
 verunt: Pavia, Cremona, Communiterdona, Asta,
 Cæsarea, Janua, Alba, & aliæ civitates & loca, &
 personæ quæ sunt, & quæ fuerunt in pace nostra.
 † Hæc autem sunt nomina nuntiorum, qui investi-
 turam consularis a nobis nomine civitatum recepe-
 runt: De Mediolano, Adobatus. De Placentia,
 Gaardus Artizonus. De Laude, Vincentius Cor-
 no. De Vincentia, Pileus. De Padua, Janfuzellinus.
 De Tervilio, Florius. De Mantua, Alexandrinus. De
 Faventia, Bernardus. De Bononia, Antonius de
 Mutina, Arlotus. De Rhegio, Rolandus. De Parma,
 Jacobus Petri Bravi. De Novaria, Opizo. De Ver-
 cellis, Meardus. De Pergamo, Aroficiarius. † Si-
 gnum domini Friderici Romanorum inclitissimi Im-
 peratoris. Ego Gotifredus imperialis aulae cancel-
 larius vice Christiani Moguntinæ sedis Archiepisco-
 pi, & Germaniæ archicancellarii recognovi. † Asta
 sunt hæc anno incarnationis millesimo centesimo
 octogesimo tertio: indictione prima: regnante D.
 Friderico Romano Imperatore gloriosissimo, anno
 regni ejus octogesimo secundo, imperii vero 39. Da-
 tum apud Constantiam in solemnī curia 7. calend.
 Julii. † In Christi nomine juro ego quod a modo
 ero fidelis domino Imperatori Friderico, & ejus filio
 regi Henrico, non ero in consilio vel facto, quod
 ipsi perdant vitam, vel membrum, aut mentem, seu
 coronam imperii vel regni, vel caput, & si scivero
 aliquem fecisse, vel facere volentem: per me vel
 per alium domino imperatori, vel regi, vel nuntio
 ejus, sine fraude manifestabo eis & adjuvabo hono-
 rem coronæ tenere: & si perdidit, recuperare bo-
 na fide in exercitu & comitatu adjuvabo. Insuper
 pacem domini Imperatoris Friderici, & filii ejus re-
 gis Henrici, & suæ partis factam cum societate Lom-
 bardie, & ejus societatis, sicut scriptum est inde, sine
 fraude intra quindecim dies post jurata bono intel-
 lectu, & sigillo Imperatoris sigillata observabo bona
 fide, & sine fraude, & hoc jurare faciam omnes ma-
 sculos mecum habitantes a decimo sexto anno supra
 usque ad septuagesimum, intra quindecim dies post-

quam juratum habuerō: exceptis servis: & qui per
 me jurare noluerint, intra tertiam diem Imperatori,
 vel regi, vel suis nuntiis manifestabo per breve.
 Millesimo centesimo octogesimo tertio, indictione
 prima. Ego juro omnibus civitatibus societatis
 Lombardie, Marchie, & Romanie, & locis, & domi-
 no Opizoni Marchioni Malaspinæ, & omnibus per-
 sonis prædictæ societatis, concessionem & permisso-
 nes atque p. c. sicut in scripto pacis inter nuntios
 domini Imperatoris, & rectores & nuntios civita-
 tum societatis Lombardie facto continetur, firmas
 tenere: nec ero in consilio vel facto ubi aliquid præ-
 dictorum minuat alicui de societate: & si qua
 persona, aut civitas, vel locus alicui civitati, vel lo-
 co, aut personæ prædictæ societatis, aut jam dicto
 Marchioni auferre, vel diminuire voluerit, eos vel
 eas manutenere, & defendere bona fide sine fraude
 contra omnes adjuvabo: & omnia præcepta quæ
 rectores concorditer omnes, vel major pars mihi fe-
 cerint, sine fraude observabo: & omnia supradicta,
 attendam a calendis Majis usque ad triginta annos:
 & in capite uniuscujusque quinquennii, scilicet si
 per majorem partem rectorum requisitus fuero, re-
 novabo: & hoc totum sine fraude jurare omnes ho-
 mines meæ civitatis a decimo octavo anno usque ad
 septuagesimum faciam, & hæc omnia faciam jurare
 consules vel potestates meæ civitatis, & credentias
 usque ad illum terminum, qui mihi constitutus fue-
 rit per rectores Lombardie & Marchie, & Romanie,
 in hoc eloquio.

Die Lunæ undecimo calendis Januarii in Place-
 tia, in ecclesia sanctæ Brigide, in præsentia Mirabel-
 li, Gulielmi, Garonii notarii, ibique in eorum præ-
 sentia rectores Lombardie, Marchie, & Romanie
 fecerunt prædictum sacramentum: nomina quorum
 sunt hæc: De Brixia Aldericus de Salla. De Vero-
 na Vozo iudex. De Bononia Prendeparte potestas.
 De Padua Bazotus. De Novaria Rogerius Marcelli-
 nus potestas. De Tervino Aldericus de Montelio.
 De Mantua Gulielmus de Azo. De Placentia Boni-
 zo iudex. De Pergamo Albertus de Ossa potestas.
 De plebe de Granatina Petrus Collus iudex. De
 Paventia Gulielmus Butinus potestas. De Medio-
 lano Petrus vicecomes.

Hæc sunt nomina eorum qui juraverunt, ut su-
 perius legitur, ut dicti rectores juraverunt, eo exce-
 pto quod non fuerunt districti facere jurare homi-
 nes suæ civitatis. De Brixia, Desiderius iudex, Mar-
 tinus de Potentalupis, Pax Consalonensis. De Pa-
 dua, Ganiphus Achalaone. De Verona cancellarius
 Crescenonum, & Vivianus advocatorum. De Ter-
 visio, Travius de Gualperto. De Pergamo Lan-
 francus. De Monacha, Oprandus iudex, Joannes
 de Petengo. De Novaria, Fridericus de Bon. Mi-
 chael Capra. De Mutina, Rolandus de Baimonte.
 De Garino, Buallellus de Garbonensibus. De ple-
 be de Granatoria Gregorius consul ita juravit, suis
 rector. De Faventia, Anteus iudex: anno a nativi-
 tate Domini millesimo centesimo octogesimo, indi-
 ctione prima: & postea sequenti die Martis 12. ca-
 lend. Januarii Armanus de Parma rector idem sa-
 cramentum fecit, ut pridem rectores: & Albertus
 de Theobaldo similiter.

MAB

